ISBN: 978-605-82968-0-0

FIRAT ÜNİVERSİTESİ 1975

1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU

asoscongress

International Symposium On Social Sciences

ASOS CONGRESS BİLDİRİ KİTABI

ASOS CONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

asos YAYINLARI

ISBN: 978-605-82968-0-0

1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU

International Symposium On Social Sciences

ASOS CONGRESS BİLDİRİ KİTABI

ASOS CONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

Kapak Tasarım

Bülent POLAT

ISBN: 978-605-82968-0-0

Yayıncı Sertifika No: 34068

Asos Yayınları

Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad.

No: 67/Z-4 Elazığ

Tüm Hakları Saklıdır. Yayınevinin izni olmadan kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.

I.ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU
13-14-15 EKİM 2016

I. INTERNATIONAL
SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCE
13-14-15 OCTOBER 2016

ASOS CONGRESS BİLDİRİ KİTABI

ASOS CONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

ELAZIĞ / 2016

Sempozyum Onursal Başkanı

Prof. Dr. Kutbeddin DEMİRDAĞ

Fırat Üniversitesi Rektörü

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Erol ASİLTÜRK

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Doç. Dr. Özcan BAYRAK
Doç. Dr. Fatih ÖZEK
Yrd. Doç. Dr. Mustafa UĞRAŞ
Yrd. Doç. Dr. Sezgin DEMİR

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Abdulkadir Baharçiçek
Prof. Dr. Ahat Üstüner
Prof. Dr. Ahmet Aksın
Prof. Dr. Ahmet Buran
Prof. Dr. Ahmet Yatkın
Prof. Dr. Aleksandra Vranes
Prof. Dr. Bahir Selçuk
Prof. Dr. Belkacem Boumahdi
Prof. Dr. Choi Han - Woo
Prof. Dr. Candalene J. McCombs
Prof. Dr. Cihan Işıkhan
Prof. Dr. Daoud Djefafla
Prof. Dr. Elena Oganova
Prof. Dr. Enver Çakar
Prof. Dr. Ercan Alkaya
Prof. Dr. Gwendolyn Alexander
Prof. Dr. Gıyasettin Arslan
Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu
Prof. Dr. Hocine Boukara
Prof. Dr. İbrahim Kavaz
Prof. Dr. İlhan Genç
Prof. Dr. İsmail Bakan
Prof. Dr. İsmail Bekçi
Prof. Dr. Joachim Klose
Prof. Dr. Kathleen Malu
Prof. Dr. Kazuyuki Nagai
Prof. Dr. Khalil Awda
Prof. Dr. Kim Hyo Joung
Prof. Dr. Ljiljana Markoviç
Prof. Dr. Liptai Kalman
Prof. Dr. Mehmet Arslan
Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem
Prof. Dr. Mustafa Arslan
Prof. Dr. Mustafa Bulat
Prof. Dr. Mukadder Boydak Ozan
Prof. Dr. Mohammed Hardan Ali

Prof. Dr. Moheddin Bananeh
Prof. Dr. Nadir İlhan
Prof. Dr. Nassıra Hedjerassı
Prof. Dr. Nabeel Madallah Hamad Al-Obaidi
Prof. Dr. Nuri Gömleksiz
Prof. Dr. Ömer Osman Umar
Prof. Dr. Roberto Veraldi
Prof. Dr. Sadettin Tombul
Prof. Dr. Sedat Cereci
Prof. Dr. Sevil Mehdiyeva
Prof. Dr. Tahir Balcı
Prof. Dr. Tarık Özcan
Prof. Dr. Tetsuya Sato
Prof. Dr. Woo Chan Duck
Doç. Dr. Ahmet Akkaya
Doç. Dr. Ahmet Kara
Doç. Dr. Beyhan Kanter
Doç. Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır
Doç. Dr. Fatih Kanter
Doç. Dr. Mary Beth Schaefer
Doç. Dr. Muhammet Fatih Alkayış
Doç. Dr. Mustafa Şenel
Doç. Dr. Mutlu Deveci
Doç. Dr. Nazmi Özerol
Doç. Dr. Onur Köksal
Doç. Dr. Özcan Bayrak
Doç. Dr. Sare Şengül
Doç. Dr. Sebahattin Devecioğlu
Doç. Dr. Seçil Fettahlıoğlu
Doç. Dr. Serdar Yavuz
Doç. Dr. Türkan Erdoğan
Doç. Dr. Ünal Taşkın
Doç. Dr. Yasin Doğan
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Faruk Güler
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan Sinan
Yrd. Doç. Dr. Ebru Onurlubaş
Yrd. Doç. Dr. Fadime Tosik Dinç
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Gürlek

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yalçın Yılmaz
Yrd. Doç. Dr. Hakan Yalap
Yrd. Doç. Dr. Mesut Gün
Yrd. Doç. Dr. Ömer Okan Fettahlıoğlu
Yrd. Doç. Dr. Ömer Tuğrul Kara
Yrd. Doç. Dr. Sibel Üst Erdem
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Karacelil
Yrd. Doç. Dr. Taner Namlı
Yrd. Doç. Dr. Tahir Çelikbağ
Yrd. Doç. Dr. Türkan Askerova

İÇİNDEKİLER

Vedat AÇAR - Bilal AKYOL (1-13)

TÜRKİYE VE FRANSA SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Tacettin AÇIKGÖZ - Ömer Faruk TUTKUN (14-33)

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE AKRAN ZORBALIĞI VE OKULA KARŞI TUTUM

Hüseyin AĞIR - Pelin YİNANÇ (34-46)

İHRACATA DAYALI BÜYÜME: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE EKONOMETRİK TAHMİNLER

Abdülmecit ADAM (47-56)

SANAT EĞİTİMİ ve MİZAH

Kayhan AHMETOĞULLARI - Hatice PARMAKSIZ (57-69)

FİNANSAL İYİLİK HALİNİN FİNANSAL OKURYAZARLIK VE KREDİ KARTI TUTUMUYLA İLİŞKİSİ

Züleyha Hande AKATA (70-76)

DİLDE YENİ ÖGEYE KARŞI TUTUMLAR: SELFİE Mİ, ÖZÇEKİM Mİ?

Pınar AKARÇAY (77-95)

TÜRKİYE VE İSVEÇ'TE YEREL KATILIM MEKANİZMALARININ ETKİNLİĞİ

Zafer AKBAŞ - Veysel BABAHANOĞLU - Ercan YELMAN (96-108)

TÜRKİYE'NİN SURİYELİ MÜLTECİLERE YÖNELİK İZLEDİĞİ AÇIK KAPI POLİTİKASININ ULUSAL GÜVENLİĞİNE VE ULUSLARARASI GÜVENLİĞE ETKİLERİ

Hale Eda AKDURU - Sarp GÜNERİ - Fatih SEMERCİÖZ (109-126)

ÇALIŞANLARDA PROSOSYAL MOTİVASYON İLE İŞ VE YAŞAM DOYUMU DÜZEYİ İLİŞKİSİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA

Okan AKSU (127-139)

BİR PARADİGMAYI ANLAMAK: YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER VE DİJİTAL AKTİVİZM

Turan AKKOYUN (140-157)

ANADOLU'YA GİRİŞTEN İSTANBUL'UN FETHİNE DEVLET YÖNETİMİNDEKİ GELİŞMELER

Haydar ALBAYRAK (158-175)

KAMU POLİTİKALARI AÇISINDAN GIDA GÜVENLİĞİ

Muhammet AKTUĞ - Sedat POLAT (176-189)

GÜNAH VERGİLERİ: ABD VE TÜRKİYE'DEKİ MEVCUT DURUMUN KARŞILAŞTIRILMASI

Mustafa AKTURFAN - Yılmaz SEÇİM (190-197)

TURİZM SEKTÖRÜNÜN GELİŞMESİNDE MUTFAKTA AR-GE VE AŞÇININ ÖNEMİ

Raziye AKYOL (198-208)

KALİTELİ SAĞLIK HİZMETİNİN GERÇEKLEŞMESİNDE SAĞLIK KAYITLARININ ÖNEMİ, OLUMSUZ ETKENLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Ayça ÇEKİÇ AKYOL - Caner ÇAKI - Mehmet Ali GAZİ (209-221)

TÜRKİYE'DEKİ VALİLİKLERİN HALKLA İLİŞKİLER ÇALIŞMALARINDA SOSYAL MEDYA KULLANIMININ FACEBOOK ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Yakup ALAN - Muhammed HÜKÜM - Nurşat BİÇER (222-233)

ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ AÇISINDAN CEMAL SÜREYA'NIN ARİTMETİK İYİ, KUŞLAR PEKİYİ ADLI ESERİ

Selami ALAN (234-242)

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN ROMANLARINDA KARİKATÜRİSTİK TİP ÖRNEKLERİ

Yunus ALICI (243-257)

BASKIN BABANIN KAOSTAKİ OĞLU: YAHYA KEMAL VE TANPINAR İLİŞKİSİNE OİDİPUS KOMPLEKSİ VE PSİKANALİZM EKSENİNDE BİR YORUM

Elif Asya ALBAYRAK (258-275)
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN (1939-1945) KADIN GİYİMİNE ETKİLERİ

Şehrebanı ALLAHVERDİYEVA (276-285)
DEDE KORKUT DESTANLARINDA KULLANILAN ZARF-FİİLLER

Selcen ALTINBAŞ (286-295)
KADINLARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARIN KALKINMA PLANLARINDAKİ YERİ

Dündar ALİKILIÇ - Mehmet Kürşat DEĞER (296-305)
ÖZELLEŞTİRMENİN ARŞİVSEL BOYUTU: ARAS ELEKTRİK DAĞITIM A.Ş. ÖRNEĞİ

Abdulkadir ALTINSOY- Emel İSLAMOĞLU - Elif ALP (306-312)
TÜRKİYE'DE GEMİ ADAMLARININ SENDİKAL HAK VE SORUNLARI

Hüseyin ALKIŞ - Yavuz AKÇİ (313-324)
KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE MESLEKİ İLGİNİN İNCELENMESİ

Emrah APAK (325-333)
İMAM CAFER BUYRUĞUNUN DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Gökhan ARASTAMAN (334-340)
OKUL MÜDÜRLERİNİN PSİKOLOJİK GÜÇLENDİRME DAVRANIŞLARININ ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Erdal ARLI (341-345)
HAFTALIK YAT TURUNA KATILAN TURİSTLERİN GÜVENLİK ALGISI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Halide ASLAN (346-360)
İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE HAZIRLANAN İSLAM TARİHİ TEZLERİNİN DÖNEM, KAYNAK ve YÖNTEM AÇISINDAN- DEĞERLENDİRİLMESİ

Hasan AYAYDIN - Abdulkadir BARUT (361-370)

TURİZM GELİRLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE İÇİN EŞ-BÜTÜNLEŞME VE NEDENSELLİK ANALİZİ

Eyup Sertaç AYAZ (371-387)

KÖKTÜRKÇEDE HÂL EKLERİNİN İŞLEV VE İFADELERİ ÜZERİNE

Eyup Sertaç AYAZ (388-397)

15. YÜZYILDA YAZILAN MANZŪME-İ FERĀ'İZ İSİMLİ ESERDE BİRLEŞİK FİİLLER

Murat AYTAŞ (398-407)

AĞ TOPLUMU VE DİJİTAL MEDYADA ONTOLOJİ, ZAMAN/MEKÂN KAVRAMLARI ÜZERİNE

Mustafa AYDEMİR - Nusret YILMAZ (408-424)

TOPLUMSAL BELLEK BAĞLAMINDA SARIKAMIŞ HAREKÂTI'NIN TÜRK ROMANINA YANSIMASI

Cem AYDEN - Gülşen GÜNDOĞDU (425-440)

ÇALIŞMA YAŞAM KALİTESİ: TÜRKİYE'DE YAPILAN ÇALIŞMALARA YÖNELİK TEORİK BİR İNCELEME

Abdullah AYDIN (441-452)

6360 SAYILI KANUN VE YERELDE MERKEZİLEŞME

Özkan AYDOĞDU (453-467)

HİLYE-İ HAKANÎ VE İMLA ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Adalet GÖRGÜLÜ AYDOĞDU - Ayhan BİBER (468-480)

YETIŞKIN EĞITIMI VE MEDYA OKURYAZARLIĞI

Gürcü AYGÜN - Cengiz AKBULAK (481-494)

ARDAHAN İLİNDE ARAZİ KULLANIMININ YERŞEKİLLERİ VE ARAZİ KULLANIM KABİLİYET SINIFLARI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Ali AYHAN - Alaaddin Revaha KÜRÜN (495-508)

GÜNCEL MÜZİK YAZILIMLARININ OKUL ŞARKILARI ÖĞRETİMİNDE UYGULANAN YÖNTEM VE TEKNİKLERE DESTEK AMAÇLI KULLANILMASINA YÖNELİK MODEL ÖNERİLERİ

Ali AYHAN (509-514)

İMGELERİN OKUL ŞARKILARINDA TEMSİLİ YOLUYLA ÇOCUK EĞİTİMİ

Esra AYIN (515-522)

ÇALIŞIYOR GİBİ GÖRÜNMEK; PRESENTEEİSM

Nurullah AYKAÇ (523-531)

KELİME HAZİNESİ, ÖNEMİ VE 2015 TÜRKÇE DERSİ PROGRAMINDA KELİME HAZİNESİNİN YERİ

Nilay Erdem AYYILDIZ (532-535)

'TO BE AN "ANGEL IN THE HOUSE" AND NOT TO BE' IN BRONTË'S *JANE EYRE*: THE PROTAGONIST AGAINST THE STEREOTYPES OF THE VICTORIAN PERIOD

Nilay Erdem AYYILDIZ (536-539)

ABROGATION AND REAPPROPRIATION IN EMECHETA'S *SECOND CLASS CITIZEN*

Birol AZAR (540-549)

ÖTEKİ/BAŞKASI: EVLATLIK VE KÜLTÜRÜMÜZDE EDİNME BOYUTU

Veysel BABAHANOĞLU - Erhan ÖRSELLİ (550-556)

TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI VE GÜVENLİĞİNE İLİŞKİN KURUMSAL YAPILANMA: KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI KURUMU

Haşim BAĞCI - Yunus Emre KAHRAMAN (557-565)

LEASİNG ŞİRKETİ SEÇİMİNDE ELECTRE YÖNTEMİNİN KULLANILMASI

Bedrettin BASUĞUY (566-584)

SALÂHADDÎN-İ EYYÛBÎ DÖNEMİNDE İLMÎ HAYAT VE DÖNEMİN ÖNDE GELEN ÂLİMLERİ

Zekerya BATUR - Simuzar YUSUFOĞLU (585-602)

DÖRDÜNCÜ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN YARATICI YAZMA BECERİLERİNİN İNCELENMESİ: SÜREÇ TEMELLİ ŞİİR YAZMA

İsmail BAYER (603-614)

KUR'ÂN KELİMELERİNDE HARF DİZİMİNE AİT ANLAMSAL ÇAĞRIŞIMLAR-ÇIKARIMLAR

Mesut Bayram DÜZENLİ (615-635)

HOCA-ZÂDE AHMED KÂMİL EFENDİ VE DİVANI

Meher BAYRAMOĞLU - Sedef KAYA (636-647)
SİMETRİ SANATI VE YAZMACILIK

Rifat BECERIKLI (648-657)

YENİDEN ÇEVRİM (RE-MAKE) FİLMLERDE DEĞİŞEN/ BENZEŞEN KÜLTÜREL KODLAR: TÜRKİYE-GÜNEY KORE KARŞILAŞTIRMASI

Bekir DEĞİRMENCİ - Sibel DEĞİRMENCİ (658-673)

BÜRO YÖNETİMİ VE YÖNETİCİ ASİSTANLIĞI PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN, YÖNETİCİ ASİSTANLIĞI PROGRAMANI TERCİH ETMELERİNDEKİ ETMENLER VE MESLEĞE BAKIŞ AÇILARININ İNCELENMESİ: BESNİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ

Ömer Oğuzhan DOSTİ (674-696)

2.DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE'YE GÖNDERİLEN MİSSOURİ GEMİSİNE DAİR CUMHURİYET,VATAN,ULUS VE AKŞAM GAZETELERİNİN YAYINLAIRI VE BU YAYINLARA DAİR EDİNİLEN İZLENİMLER

Abdurrahman BENLİ - Gökçe CEREV (697-710)

KADININ İŞGÜCÜNE KATILIMINDA EĞİTİMİN ÖNEMİ: KALKINMADA ÖNCELİKLİ BÖLGELER ÜZERİNE ARAŞTIRMA

Bestami BİLGE (711-721)

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MİTOLOJİK AT

İbrahim BİRİCİK (722-734)

TÜRK ROMANINDA (1980-1990) SOSYOLOJİK OLARAK ÖTEKİ

Erhan BOĞAN (735-743)

ALANYA'DAKİ 4 ve 5 YILDIZLI OTEL ÇALIŞANLARININ KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ALGISI

Mahmut BOLAT (744-753)

ATATÜRK'ÜN GÖZÜYLE HATAY

Ahmet BÜYÜKŞALVARCI - Mustafa Cüneyt ŞAPCILAR - Eylül GÜÇLÜ (754-768)

SAĞLIK TURİZMİ KAPSAMINDA; KONYA İLİNDE SAĞLIK TURİZMİ UYGULAMALARI

Gökçen Şahmaran CAN - Tahir ÇELİKBAĞ (769-781)

BİLGİ VE İLETİŞİM ÇAĞINDA SANAT ÜRETİMİ ART PRODUCTION IN THE AGE OF INFORMATION AND COMMUNICATION

Furkan CANBAY - Şehnaz ŞAHİNKARAKAŞ (782-797)

AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ACADEMIC MOTIVATION AND EMOTIONAL INTELLIGENCE LEVELS OF ELT STUDENTS AT A UNIVERSITY IN TURKEY

Orhan CEBRAİLOĞLU - Ayfer UZ (798-807)

BAUHAUS'DA EĞİTİM VE ÖZGÜN YÖNTEMLERİ İLE KLEE VE ITTEN ÖĞRETİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Mehmet CİHANGİR - Erhan ERGİN - Hasan Umur BALIKOĞLU (808-815)

FİNANSAL OKURYAZARLIĞIN ÖNLİSANS VE LİSANS DÜZEYİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLER ÜZERİNDE İNCELENMESİ: OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Mustafa CİN - Ayşe UĞUR - İsmet ERYILMAZ (816-829)

ADAY ÖĞRETMENLİK YETİŞTİRME SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARIN ADAY ÖĞRETMENLER TARAFINDAN BELİRLENMESİ

Sena COŞKUN (830-842)

TÜRK GÖRSEL-İŞİTSEL MEDYA HİZMETLERİNDE KAMU SPOTLARI VE ZORUNLU YAYINLARA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Yegana ÇAĞLAYAN - Erhan ÇAĞLAYAN (843-849)

GÜNEY KAFKASYA'NIN KADİM ANTROPONİMLERİNDE TÜRKÇENİN İZLERİ

Caner ÇAKI - Mehmet Ali GAZİ (850-862)

KURUMSAL İMAJ OLUŞTURMADA SOSYAL MEDYA PERFORMASININ ROLÜ: İL EMNİYET MÜDÜRLÜKLERİ ÜZERİNE İNCELEME

Cihan ÇAKMAK (863-881)

CODEX CUMANICUS'UN YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

Fatma ÇAPAN (882-891)

BİZANS İMPARATORU I. JUSTİNİANOS'UN(527-565) EVRENSEL İMPARATORLUK ÇABALARI VE SONUÇLARI

Hüseyin ÇAVUŞOĞLU - Tuğçe BAYRAM (892-901)

BİR BASKI GRUBU OLARAK DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (DİSK): RIDVAN BUDAK'IN DİSK BAŞKANLIĞI DÖNEMİ (1994-1999)

Emin ÇELEBİ - Seyfettin İLTER (902-907)

VAROLUŞUN OLGUSALLIĞI ÜZERİNE FELSEFECE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Ömer Faruk ÇELİKEL - Levent DENİZ (908-928)

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN OKUL ÖĞRENCİ MECLİSLERİNE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Şahin ÇETİNKAYA (929-943)

KÜRESELLEŞMENİN GELİŞEN EKONOMİLERE ETKİLERİ VE 2005-2015 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRMESİ

Burçin Cevdet ÇETİNSÖZ - . Gürkan TEMİZ (944-956)

ANAMUR YÖRESİNDE YÖRESEL YEMEKLERDE KULLANILAN BİTKİ TÜRLERİ VE ETNOBOTANİK ÖZELLİKLERİ

H. Buluthan ÇETİNTAŞ (957-965)

SOSYAL SPONSORLUK

Doğan ÇOLAK (966-984)

SAHA TÜRKÇESİNDE "İSİM + YARDIMCI FİİL" YAPISINDAKİ BİRLEŞİK FİİLLER

Çağrı D. ÇOLAK (985-1006)

6360 SAYILI KANUN'UN BÜYÜKŞEHİR İLÇE BELEDİYE BAŞKANLIĞI SEÇİMLERİNE ETKİLERİ: TRABZON ÖRNEĞİ

Yusuf ÇÖZELİ (1007-1022)

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI IŞIĞINDA HUKUK DEVLETİ KAVRAMI

Emre ÇUBUKÇU (1023-1032)

ÇATI VE TERAS BAHÇELERİNDE TASARIM YAKLAŞIMLARI VE KULLANICI PSİKOLOJİSİ

Necla DAĞ (1033-1041)

SEVİNÇ ÇOKUM'UN TREN BURDAN GEÇMİYOR ROMANINDA GELENEKSEL VE MODERN TOPLUM YAPILARI ÜZERİNDEN ERKEKLİK ELEŞTİRİSİ

Remezan DAĞ - Hatice HURÇ APALI - Sinan ARAMAN (1042-1063)

TÜRKİYE'DEKİ HASTA HAKLARI BİRİMİNİN ÖZEL VE DEVLET HASTANELERİNDE İŞLEYİŞİ

Abidin DAĞLI - Bünyamin HAN (1064-1080)

21. YÜZYIL TÜRKİYE'SİNDE OKUL YÖNETİCİLERİNİN YETİŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN BİR MODEL ÖNERİSİ

Nesrin DELİKTAŞLI (1081-1090)

TÜRK HUKUK DİLİNDE –*NAME* EKİ İLE BİTEN SÖZCÜKLERE TÜRKÇE KARŞILIK ÖNERİLERİ

Özcan DEMİR (1091-1099)

STEVEN SPIELBERG FİLMLERİNİN SES TASARIMININ ÖRNEK ÇÖZÜMLEME BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Sezgin DEMİR (1100-1110)

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERSİNİN ETKİLİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Sertaç Timur DEMİR (1111-1115)

MODERNİTENİN YENİ TÜRK SİNEMASI'NA YANSIMALARI

Sertaç Timur DEMİR (1116-1119)

GÖRSEL KÜLTÜR ÜRÜNÜ OLARAK MODERN BEDENLER

Tülay DEMİR (1120-1128)

ÇALIŞMA YAŞAMINDA KADINLARA YÖNELİK CİNSİYET AYRIMCILIĞI: AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ *EMEL BOYRAZ/TÜRKİYE* VE *ÖZPINAR/TÜRKİYE* KARARLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ersin DİKER - Zülfiye ACAR ŞENTÜRK (1129-1140)

GÜNCELLENEN DURUMLARLA SOSYALLEŞEN BİREYLER: BAĞLANTI KURMA BİÇİMİ OLARAK FACEBOOK DURUM GÜNCELLEMELERİ

Mustafa DOĞAN (1141-1147)

KURUMSAL YÖNETIM VE MUHASEBE BILGI SISTEMI İLİŞKİSİ

Özlem Demirel DÖNMEZ (1148-1161)

ROMANYA TULÇA İLİ BABADAĞ İLÇESİ TÜRK AĞIZLARINDA DİL UYUMSUZLUĞU

Serap DURMUŞ - Elif SEVER (1162-1182)

REKLAM-RETORİK-MİMARLIK: KONUT REKLAMLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI

Funda KIZILER EMER (1183-1194)

KARANLIK İMGELEM DÜNYASINI YANSITAN BİR METNİYLE GEORG TRAKL

Yahya ENGİN - Duygu FURUNCU (1195-1202)

DİJİTAL MOBİL UYGULAMA İŞBİRLİĞİNİN SAĞLANMASI İLE ULAŞIMDA QR KOD KULLANIMI

İbrahim ERDOĞDU (1203-1218)

17. YÜZYIL HARPUT'UNDA TİCARETE SÜLÛK EDEN "ASKERÎLER" HAKKINDA BAZI TESPİTLER

Hüseyin EROL - Muzaffer ÇATAK (1220- 1237)

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE ÖĞRETMEN KILAVUZ KİTAPLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Kemal EROL (1238-1256)

TALİP APAYDIN'IN ŞİİRLERİNDE MEKÂNIN POETİKASI ve KÖYLÜ ALGISI

Sedat EROL (1257-1266)

"EVLİYA ÇELEBİ GİBİ" YAPITININ ÇOCUK EDEBİYATININ TEMEL İLKELERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

E.Gülbuğ EROL (1267-1285)

BEYAZ PERDEDEN BAYAZ CAMA SEMİH KAPLANOĞLU VE KADIN İMGESİ: YUSUF ÜÇLEMESİ VE ŞEHNAZ TANGO

Yusuf EŞİT (1286-1296)

SEYYİD BEY'İN HİLAFETE DAİR GÖRÜŞLERİNİN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Meral EROL FİDAN - Nasıf ŞAHİN (1297-1316)

MUHASEBE DERSİ ALAN LİSANS ÖĞRENCİLERİNDE ETİK KARAR ALMA DAVRANIŞLARI: BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Yüksel GÖĞEBAKAN (1317-1335)

MÜZELERİN ANLAŞILABİLİR KILINMASI BAGLAMINDA YAPAY AYDINLATMANIN ÖNEMİ VE BU AYDINLATMA BİÇİMİNİN TÜRKİYE MÜZELERİ ÜZERİNDEN İRDELENMESİ

Selim CENGİZ - Yusuf GÖR (1336-1351)

ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI (UFRS)'NIN FİNANSAL ORANLAR ÜZERİNE ETKİSİ: BİST'DE BİR ARAŞTIRMA

Yusuf GÖR - Selim CENGİZ (1352-1361)

MUHASEBEDE MUHAFAZAKARLIK KAVRAMI VE KURUMSAL YÖNETİM UYGULAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST'DE BİR ARAŞTIRMA

Osman Kubilay GÜL (1362-1370)

SİVAS AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ KONSOLOSLUĞU HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Muhammed Mustafa GÜLDÜR - Sinem BAYRAM (1371-1387)

MODA VE MİMARLIK ETKİLEŞİMİ

Tahsin GÜLER - Sinem ŞAHNAGİL - Hazan GÜLER (1388-1403)

2000'Lİ YILLARDA YEREL DEMOKRASİ VE YEREL YÖNETİMLERDE DEMOKRATİK UYGULAMALAR

Güneri Alaettin SELAHATTİNOĞLU (1404-1417)

DİYARBAKIR'IN CAMİ MİMARISININ KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

Derya GÜNERİ (1418-1433)

SOĞANLI VADİSİ KARABAŞ KİLİSESİ ŞARAP İŞLİĞİ

Eyyüp GÜNEŞ (1434-1442)

VAROLUŞÇULUK VE ŞİİR

E.H.HƏMZƏYEVA (1443-1447)

MÜQAYİSƏLİ-TARİXİ DİLÇİLİYİN YARANMASI

Haydar HOŞGÖR (1448-1463)

2015-2016 URAP RAPORUNA GÖRE TÜRKİYE'DE İLK 10'DA YER ALAN ÜNİVERSİTELERİN AKADEMİK PERFORMANSLARININ TOPSIS YÖNTEMİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Haydar HOŞGÖR – Emrah ÖNDER (1464-1485)

DİŞ SAĞLIĞI HİZMETLERİNDE HASTALARIN ALGILANAN HİZMET KALİTESİ ÖNCELİKLERİNİN BELİRLENMESİ: KAMU, ÖZEL VE ÜNİVERSİTE HASTANELERİ EKSENİNDE BİR ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ UYGULAMASI

Salim İBİŞ - Yahya ENGİN (1486-1497)

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIM ALIŞKANLIKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Ali Rıza İNCE - Abdulbaki GÖK (1498-1514)

KAMU VE ÖZEL SEKTÖR HEMŞİRELİK HİZMETLERİNDE YÖNETSEL VE ORGANİZASYONEL SORUNLARIN KARŞILAŞTIRILMASI (SİVAS İLİ ÖRNEĞİ)

Birol İPEK (1515-1527)

HEYDER BABA'YA SELAM ŞİİRİNİN ELAZIĞ'DAKİ YANSIMALARI

Muhammet İRĞAT (1528-1537)

HİKMETLİ KILAN "İLİM"DEN KUDRETLİ KILAN "BİLİM"E: ÇAĞDAŞ İSLÂM ENTELEKTÜEL ALGISINDA NİYET SAPMASI

İbrahim IŞITAN - Arzu ÖZYÜREK - Ayşe ÇÖRTÜK (1538-1546)

GENÇLERİN DEĞER KAZANIMI VE EBEVEYNLERİN ROLÜ

Ferit İZCİ - Selim BOZDOĞAN (1547-1559)
TÜRKİYE'DE BÜROKRASİNİN SİYASAL KONTROLÜ: BÜROKRASİ – SİYASET İLİŞKİSİNİN KAMU YÖNETİMİNE YANSIMALARI

Ferit İZCİ - M. Şerif YILDIZ (1560-1575)
TÜRKİYE'DE HUKUK DEVLETİ SORUNUNA KATKI BAĞLAMINDA KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bircan ULAŞ KADIOĞLU - Fatoş UNCU - Pınar SOYLAR (1576-1585)

ELAZIĞ İL MERKEZİNDE YAŞAYAN YETİŞKİNLERİN SAĞLIKLI YEME TUTUMLARI

Bircan ULAŞ KADIOĞLU - Fatoş UNCU (1586-1593)

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE VİTAMİN-MİNERAL TAKVİYESİ KULLANIMI

Sefer KALAMAN (1594-1606)

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İNTERNET BAĞIMLILIK DÜZEYLERİ VE MEDYA KULLANIM PRATİKLERİ

Muhittin KAPANŞAHİN (1607-1624)

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ OSMANLI MACAR İLİŞKİLERİ

Cihan KARA - Kerem COŞKUN - İbrahim Ferat KAYA (1625-1640)

KÜRESEL VATANDAŞLIĞIN SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINA YANSIMALARI

Bülent KARA (1641-1655)

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KIBRIS MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE BU MESELENİN MECLİS CELSE ZABITLARINDA BAŞLANGIÇTA TÂBİ TUTULDUĞU DEĞERLENDİRME

Turgut KARABEY (1656-1692)

SALİH EFENDİ'NİN ADEM KASİDESİ'NE DAİR

Mustafa KARABULUT (1693-1711)

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN ŞİİRLERİNDEKİ SÖZ VARLIĞININ ÜSLÛPBİLİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

Pakize ÇOBAN KARABULUT (1712-1719)

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI'NIN KURULMASI VE ULUSAL BİLİNÇ

Mustafa KARADENİZ (1720-1730)

CEMAL SÜREYA'DA ŞİİRSEL DÖNÜŞÜMÜN BİR GÖSTERENİ OLARAK KUŞ İMGESİ

Ozodbek KARAMATOV - Guzel SADYKOVA (1731-1740)

ARAZİ PİYASASI FONKSİYONLARININ KAMU YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMINDAKİ ROLÜ

Tuba Remziye KARATEPE - Fadime TAŞÇI (1741-1749)

ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANELERİNDE BİLGİ OKURYAZARLIĞI EĞİTİMİNİN VERİLMESİNDE KÜTÜPHANECİLERİN YETKİNLİK VE SORUMLULUKLARI

Alper KARAVARDAR (1750 - 1764)

DENETİM TAKIMLARINDA DENETİM KALİTESİNE YÖNELİK GÖRÜŞ FARKLILIKLARI: X VE Y KUŞAKLARI

Saffet KARTOPU - Hamza AKTAŞ - Hızır HACIKELEŞOĞLU (1765-1786)

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİNDARLIK EĞİLİMLERİNE GÖRE SUÇLULUK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Ali KAYA - Damla MURSÜL (1787-1793)

Y KUŞAĞI ÖĞRENCİLERİNİN KAMU HİZMETİ BEKLENTİLERİNE DAİR BİR ANALİZ: NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ/AN ANALYSIS OF Y GENERATION STUDENTS' EXPECTATIONS TO PUBLIC SERVICES

M. Kübra KAYMAZ - Mine SUNGUR (1794-1806)

THE EFFECT OF "BAUHAUS", WHICH IS KNOWN AS MODERNISM'S LEADING SCHOOL, ON FURNISHING

Ahmet AKSIN (1807-1818)

OSMANLI DEVLETİNDE KADINA ŞİDDET (Geçmişten Günümüze Yansımalar)

Şafak KAYPAK (1819-1833)

ÇEVRESEL GÜVENLİK VE YANSIMALARI (HATAY ÖRNEĞİNDE)

Şafak KAYPAK (1834-1850)

KENTSEL BİR SORUN OLARAK KENTSEL GÜVENLİK

Üzeyir KEMENT - Ahmet USLU - Aslıhan KEMENT (1851-1865)

TURİZM SEKTÖRÜNÜN ÖDEMELER DENGESİNE ETKİNİN İNCELENMESİ

Muhammet Fatih KILIÇ (1866-1876)

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE BİR KAVRAMIN DOĞUŞU: TAM İLLET/SEBEBİN KISA TARİHİ

Abdulbaki KINSÜN (1877-1890)

BİLGİ, FELSEFE VE EĞİTİM KAVRAMLARININ NE'LİĞİ ÜZERİNE

Mustafa KIRKIZ (1891-1902)

ARAPLARDA İLK BELAGAT KIVILCIMLARI

Bülent KIRMIZI (1903-1912)

WOLFGANG BORCHERT'İN KISA HİKAYELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

İhsan KOLUAÇIK - Sena COŞKUN (1913-1923)

TÜRK SİNEMASI MİNİMALİZM İLİŞKİSİ "TATİL KİTABI" ÖRNEĞİ

Necdet KONAN - Efraim ÖZTÜRK (1924-1931)

İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN OKULLARININ VİZYON VE MİSYONUNA İLİŞKİN BİLGİ DÜZEYLERİ

Necdet KONAN - Efraim ÖZTÜRK (1932-1947)

İLKOKULLARIN VİZYON VE MİSYON İFADELERİNİN YOĞUNLAŞTIĞI ALANLAR

Sevinç KORKMAZ (1948-1966)

İŞLETMELERDE NEFES EĞİTİMİ: İŞLETME VE ÇALIŞANLARIN KAZANÇLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Uğur KÜÇÜKÖZYİĞİT (1967-1974)

KÖŞE YAZARLARININ EKONOMİK ÖNGÖRÜLERİNİN TUTARLILIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Korkmaz MERAL - Elif YAVUZ (1975-1985)

KYZİKOS GEÇ ROMA DEFİNESİ ÖN DEĞERLENDİRME

H. Serdar MUTLU (1986-1998)

KAMUSAL ALANDA SERAMİK HEYKEL UYGULAMASINA "MALATYA ÖRNEĞİ"

Serkan NEMLİ - Ömer Faruk TUTKUN (1999-2012)

İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN HİZMET İÇİ EĞİTİM PROGRAMLARININ ETKİLİLİĞİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Fatma NİSAN (2013-2040)

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN ARDINDAN ULUSAL DEMOKRASİ ŞÖLENİ: 'DEMOKRASİ VE ŞEHİTLER MİTİNGİ' ÖRNEĞİ

Suat OKAY (2041-2049)

ENTELEKTÜEL SERMAYE VE MUHASEBE İLE ÖLÇÜLMESİ VE RAPORLANMASI

Suat OKAY (2050-2057)

MUHASEBE HATA VE HİLELERİNİN MESLEK ETİĞİ İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ VE SONUÇLARI DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Sema ORUÇ (2058-2069)

REFİK HALİT KARAY'IN MEMLEKET HİKÂYELERİ'NDE MİLLÎ ROMANTİK DUYUŞ TARZI

Mukadder Boydak ÖZAN - Hakan POLAT - Zübeyde YARAŞ (2070-2079)

ÖĞRETMENLERE YÖNELİK YAŞ AYRIMCILIĞINA İLİŞKİN OKUL YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Mukadder Boydak ÖZAN - Hakan POLAT - Seda GÜNDÜZALP - Zübeyde YARAŞ (2080-2085)

PROAKTİF OKUL LİDERLİĞİ

Fatih Mehmet ÖCAL (2086-2103)

AR-GE HARCAMALARININ EKONOMİYE ETKİSİ: TÜRKİYE VE ÜLKELER KARŞILAŞTIRILMASI

Perihan ÖLKER (2104-2115)

OĞUZ TÜRKÇESİNİN DEĞİŞİMİNE BİRLEŞİK FİİLLER PENCERİSİNDEN BİR BAKIŞ

Servet ÖNAL - Dilem Seher AKÇAKALE - Murat MAT (2116-2132)

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN DENETİM MESLEĞİNE ETKİLERİ

İbrahim ÖRNEK - Gül DERTLİ (2133-2138)

TRANS PASİFİK ORTAKLIK ANLAŞMASI VE TÜRKİYE

Erhan ÖRSELLİ - Veysel BABAHANOĞLU (2139-2148)

TÜRKİYE ÖZELİNDE UYUŞTURUCU MADDE SORUNUNUN KAMU POLİTİKALARINA ETKİSİ: PEST ANALİZİ

Bülent ÖZ - Hasan Umur BALIKOĞLU - Cançağ GÜLMEZ (2149-2163)

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÜNİVERSİTE HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ VE MEMNUNİYET DÜZEYLERİ: OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ'NDE BİR ARAŞTIRMA

Recep ÖZDEMİR (2164-2173)

İSLAM HUKUKU TARİHİ AÇISINDAN MUVATTA'IN KONUMU

Nazmi ÖZEROL (2174-2189)

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE BİR SEMBOL OLARAK "KİTAP"

Mehmet ÖZGER (2190-2201)

POSTMODERN BİR ANLATI OLARAK *YİNE DOĞDU TANYILDIZI*

Fadime ÖZLER (2202-2220)

KAYSERİ TAVLUSUN KÖYÜ AYDINLAR MEZARLIĞI'NDA BULUNAN SÜTUN ŞAHİDELİ MEZAR TAŞLARI

Ali ÖZTÜRK (2221-2227)

İNDİRGEMECİ MODERN KADIN METAFİZİĞİNİN ELEŞTİRİSİ (MODERN VE POSTMODERN İNDİRGEMECİ KADIN (RESMİ) METAFİZİĞİNİN ELEŞTİRİSİ VE YENİ YAKLAŞIMLAR)

Muhammet Raşit ÖZTÜRK (2228-2244)

UYGUR TÜRKÇESİNDE GELECEK ZAMAN BİLDİREN EKLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mehmet Talha PAŞAOĞLU (2245-2250)

DEVLETİN HAREKET ALANI VE KAMU YARARI

Yükselen PELER (2251-2257)

DERBENDNAME'NİN AZERBAYCAN'DA BULUNAN ÜÇ NÜSHASI VE AZERBAYCAN SAHASINA AİT KARIŞIK DİLLİ BİR METİN

Sedat POLAT - Muhammet AKTUĞ - Aykut BAŞOĞLU (2258-2272)

GAYRİMENKUL DEĞER ARTIŞI GELİRLERİNİN VERGİ DIŞI BIRAKILMASININ VERGİLEMEDE ADALET İLKESİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Özgür SARI (2273-2282)

TÜRKİYE'DE GÖÇÜN EKONOMİ POLİTİĞİ ve SURİYELİ SIĞINMACILAR

F.S. SAYFULİNA (2283-2285)

TATAR MÜSLÜMAN İMAMI, VAİZ VE YAZAR ABDURASHİD İBRAHİM FAALİYETLERİ

Yılmaz SEÇİM (2286-2295)

TÜRKİYE'DE ŞARAP ÜRETİMİ VE DESTİNASYON ALANLARI

İ. Gülsel SEV (2296-2303)

ÇOCUK DİLİ SÖZCÜKLERİNİN GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜKTEKİ YERİ ÜZERİNE

Başak Lütfiye SEYHAN (2304-2325) XXI

ANA HATLARI İLE CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE SANAT EĞİTİMİNİN GELİŞİM SÜRECİNE GENEL BİR BAKIŞ

Murat SEZİK (2326-2336)

KENTSEL YOKSULLUKLA MÜCADELEDE TOPLUM YARARINA ÇALIŞMA PROGRAMI (TYP) VE SONUÇLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Nesrin SİS - Gülşah METE (2337-2351)

7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN OKUDUĞUNU ANLAMA BAŞARILARI VE OKUMAYA ADANMIŞLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Pınar SOYLAR - Bircan ULAŞ KADIOĞLU - Fatoş UNCU (2352-2359)

GENÇ ERKEK VE KADINLARIN ŞİŞMAN BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARI

Mine SUNGUR - M.Kübra KAYMAZ (2360-2372)

ÇOCUKLARIN DÜNYASINDA İÇ MEKAN TASARIMLARININ GELİŞİM SÜREÇLERİNE ETKİSİ

Ali SÜLÜKOĞLU - Taner KILIÇ (2373-2388)

DÜZCE'NİN BATISINDA MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİ

Derya ŞAHİN (2389-2405)

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNDE GÖRSEL SANATLARDAN YARARLANMA KONUSUNDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Serenay ŞAHİN (2406-2412)

TÜRKİYE'DE İŞ KAZALARI VE MESLEK HASTALIKLARININ İSTATİSTİKSEL DURUMU

Veysel ŞAHİN (2413-2426)

SOSYOLOJİK AÇIDAN AĞIR HAYATIN "AĞIR ROMAN"I ve METİN KAÇAN

Bülent ŞIĞVA (2427-2455)

ŞEYH HASAN HAYDAR VE GAZELLERİNİN TERTİBİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Mustafa ŞİT - Ahmet ŞİT (2456-2466)

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL YOKSULLUĞUN YAPISI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Necmettin TAN (2467-2478)

YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİNDE FELSEFE VE SOSYAL BİLİMLERİN YERİ VE ÖNEMİ

Bülent C. TANRITANIR (2479-2484)

THE IMPORTANCE OF EMBRACING DEATH TO EMBRACE LIFE IN *TUESDAYS WITH MORRIE* BY MITCH ALBOM

Bülent C. TANRITANIR - Nilüfer KARDAŞ (2485-2490)

THE GIST OF STORYTELLING IN SHERMAN ALEXIE'S RESERVATION BLUES AND THE LONE RANGER AND TONTO FİSTFİGHT İN HEAVEN

Ahmet TARHAN - Fatih ÇELİK (2491-2508)

YAŞAM TARZI UNSURLARININ TÜRK DİZİLERİNDEKİ SUNUMU: "HUZUR SOKAĞI" DİZİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Aydın TAŞ (2509-2521)

SELAHADDÎN EYYÛBÎ DÖNEMİNDE FAKİH BİR DEVLET ADAMI: BAHÂUDDÎN İBN ŞEDDÂD (539-632/1145-1234)

Mustafa TAŞLIYAN - Bengü HIRLAK - Gamze Ebru ÇİFTÇİ - Enise FİDAN (2522-2540)

KAHRAMANMARAŞ'TAKİ KADIN GİRİŞİMCİLERİN ÖZELLİKLERİ, GİRİŞİMCİ OLMA NEDENLERİ VE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Mustafa TAŞLIYAN - Bengü HIRLAK - Gamze Ebru ÇİFTÇİ - Enise FİDAN (2541-2562)

ETİK LİDERLİĞİN ÖRGÜTSEL GÜVEN VE İŞE ADANMIŞLIK ÜZERİNE ETKİSİ

Ünal TAŞKIN (2563-2574)
69 NUMARALI IVRACA ADET-İ AĞNAM VE RESM-İ AĞIL DEFTERİNİN TANITIMI

Salih TELLİOĞLU - Mahmut TEKİN (2575-2593)

TÜRKİYE'DE İÇ TURİZM HAREKETLERİNİN İNCELENMESİ

Gürkan TEMİZ - Burçin Cevdet ÇETİNSÖZ (2594-2605)

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: ANAMUR'DA DÜĞÜN GELENEĞİ

Filiz Yalçın TILFARLIOĞLU - Vasıf KARAGÜCÜK (2606-2618)

EĞİTİMDE YENİ BİR YÖNTEM: YALIN

Hatice TOPRAK (2619-2625)

NASREDDİN HOCA FIKRALARI VE GÜNÜMÜZ MİZAH ANLAYIŞI

Akil Fikret TOSUN (2626-2632)

2000' Lİ YILLARDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE SİNEMASINDA KORKU FİLMLERİNİN ZİHİNSEL KÜLTÜREL ARKA PLANI

Aslı Erciyeş TOSUN (2633-2640)

GERÇEKLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ VE YENİDEN İNŞASINA FOTOĞRAFIN ETKİSİ: REKLAM FOTOĞRAFLARI İNCELEMESİ

Arzu BOZDAĞ TULUM - Yelda SEVİM (2641-2665)

KADINLARIN SİYASAL YAŞAMA KATILIMINA ETKİ EDEN DEMOGRAFİK ETKENLER: MALATYA ÖRNEĞİ

Tuna TUNAGÖZ (2666-2678)

EBÜ'L-BEREKÂT EL-BAĞDÂDÎ'NİN *RİSÂLE FÎ MÂHİYYETİ'L-MELÂL* ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Oğuz TÜRKAY (2679-2694)

YAŞAM VE İŞ DEĞERLERİNİN ÇALIŞMA BÖLGELERİ İTİBARİYLE FARKLILAŞMASI: OTEL ÇALIŞANLARI ÜZERİNE KÜLTÜRLERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

Musa TÜRKOĞLU - Seçil ÖKTEN - Serdar YETİŞEN (2695-2712)

DIŞ BORÇLARIN VE YURTİÇİ TASARRUFLARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN ZAMAN SERİSİ YAKLAŞIMI (1985-2014)

Ümran TÜRKYILMAZ (2713-2719)

AMIN MAALOUF'UN *ÖLÜMCÜL KİMLİKLER* ADLI YAPITINDA KİMLİK SORUNSALI

Recep UÇAR - Veysel Karani ALTUN (2720-2727)

İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ARAPÇA DERSİNE KARŞI TUTUMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa UĞRAŞ - Erol ASİLTÜRK (2728-2735)

FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN DİSİPLİNLER ARASI YAKLAŞIMA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Ahmet UĞUR - Yusuf Ekrem AKBAŞ - Canan SANCAR (2736-2749)

ENFLASYON, FAİZ VE İŞSİZLİK: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ahmet UĞUR - Canan SANCAR - Yusuf Ekrem AKBAŞ (2750-2769)

GELİŞMİŞ OECD ÜLKELERİNDE PARA POLİTİKASI VE HİSSE SENEDİ FİYAT ENDEKSLERİ İLİŞKİSİ

Sevtap SARIOĞLU UĞUR - Lutfiye ÖZDEMİR (2770-2806)

ÖRGÜTSEL YÖNETİM SORUNLARINA GENEL BİR BAKIŞ VE BİR ARAŞTIRMA

Ali Korkut ULUDAĞ (2807-2825)

BİREYSEL ÇALGI EĞİTİMİ DERSLERİNDE REVİZYON GEREKTİREN ÖĞRETİM SORUNLARI VE YAPILANDIRMACI YAKLAŞIMLAR: ODAK GRUP GÖRÜŞMESİ

Yelda USAL - Serap BUYURGAN (2826-2833)

OKULÖNCESİ EĞİTİMDE, MÜZEDE ÖĞRENMENİN ÇOCUKLARIN GELİŞİMLERİNE KATKISI

Abdulhamit USTA (2834-2858)

ANA HABER BÜLTENLERİNDE OLUŞTURULAN SURİYELİ ALGISI: KANAL D, A HABER, KANAL 7 ÖRNEKLERİ

İbrahim USTA (2859-2875)

ARAP EDEBİYATINDA MİTOLOJİ KÜLTÜRÜ

Ahmet UYAR (2876-2890)

KÜTÜB-İ SİTTE'NİN AHLÂK İLE İLGİLİ BÖLÜMLERİNİN MUHTEVA ANALİZİ

Esra UYGUN (2891-2909)

VERGİLENDİRME ALANINDA ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ DURUMU

Emrullah ÜLGEN (2910-2920)

KADER VE DENETIM ODAĞI (LOCUS OF CONTROL) BAĞLAMINDA KUR'ÂN-PSIKOLOJI İLİŞKİSİ

Dilek ÜNLÜ (2921-2926)

GASTRONOMİ EĞİİTİMİNDE MUTFAK KÜLTÜRÜ

Memduh YAĞMUR (2927-2937)

SİNEMANIN OSMANLI DEVLETİNE GELİŞİ VE İLK FİLM GÖSTERİLERİ

Arman Zafer YALÇIN (2938-2958)

KARADENİZ KİRLİLİĞİNİN ÖNLENMESİNDE YENİ BİR YAKLAŞIM: BÖLGESEL KAMUSAL MALLAR

Abdulsemet YAMAN - Cihan ARSLAN - Gökbörü ÖNALP (2959-2972)

ARDAHAN - KARS - ARTVİN KALKINMA PROJESİ (AKADP)

Naif YAŞAR (2973-2982)

ORYANTALİSTTİK GÖRÜŞLER BAĞLAMINDA KUR'ÂN'IN METİNLEŞME SÜRECİ

Serdar YAVUZ - Eren ÜNLÜ (2983-3043)

GÜMÜŞHANE İLİ ŞİRAN VE KÖSE İLÇELERİ AĞIZLARI SES BİLGİSİ ÜZERİNE

Serdar YETİŞEN - Aykut SEZGİN - Onur DEMİREL (3044-3063)

THE COMPARISON OF THE STRUCTURE OF HUMAN CAPITAL WITH INDEXING METHOD IN THE NUTS 2 REGION OF TURKEY (2007-2011)

Sinem YILDIRIMALP - Emel İSLAMOĞLU (3064-3074)

EV HİZMETİNDE ÇALIŞAN KADINLARIN YENİ SOSYAL GÜVENLİK DÜZENLEMELERİNE YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ

Arif YILMAZ - Aykut ÇELİK (3075-3091)

MİZAH KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE YENİ GARİPÇİ ŞİİRE BİR BAKIŞ

Ensar YILMAZ (3092-3111)

YAKUP KADRİ'NİN ROMANLARINDAN TÜRK MODERNLEŞMESİNE BAKMAK

Ensar YILMAZ (3112-3123)

EROL GÜNGÖR'DE TEMEL KAVRAMLAR: MİLLİYETÇİLİK, KÜLTÜR-MEDENİYET, KÜLTÜR DEĞİŞMESİ, AYDIN

Ercan YILMAZ (3124-3133)

HEYKEL EĞİTİMİNDE HEYKEL KOLEKSİYONLARININ ÖNEMİ: TRAKYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Gülşah YILMAZ (3134-3162)

KAZAN TATAR BİLMECELERİNİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Tuncay YILMAZ - Bora YENİHAN (3163-3178)

TÜRK İLAÇ SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN TIBBİ TANITIM TEMSİLCİLERİNİN SENDİKALAŞMA VE BİR SENDİKAYA ÜYE OLMA EĞİLİMLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: KOCAELİ İLİ ÖRNEĞİ

Yakup YILMAZ - Soner TOKAR (3179-3192)

HOLDERMANN'IN GRAMMAIRE TURQUE'ÜNÜN 1777 TARIHLI RUSÇA ÇEVIRISI: TURETSKAYA GRAMMATIKA

Yakup YILMAZ (3193-3206)

GENEL SÖZLÜKLER, TERİMLER VE DERS KİTAPLARI MESELESİ

Şebnem Koltan YILMAZ - M. Mustafa YÜCEL (3207-3228)

YAPAY SİNİR AĞLARIYLA YAPILMIŞ İŞLETME UYGULAMALARI

Abdulnasır YİNER (3229-3239)

MEDRESELER HAKKINDA İKİ LAYİHA VE DEĞERLENDİRME

XXX

Elif AKSOY - Latif TARAŞLI (3240-3257)
TUNCELİ AYAZPINAR(TITINİK) KÖYÜ CAMİSİNDE BULUNAN ŞAVAK AŞİRETİ HALI SECCADELERİ

Erol GÜNDÜZ (3258-3270)

DİVAN ŞİİRİ NAZIM ŞEKİLLERİNİN ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATINDAKİ GÖRÜNÜMLERİ

Gülnare KANBAROVA - Çelik CİNGİZ (3271-3285)

TÜRK-İSLAM MİMARİSİNDE SELÇUKLU CAMİLERİ^

Muharrem ÇAKMAK (3286-3295)

II-IV./IX-X. ASIRLARDA TASAVVUFA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Sami BASKIN (3296-3322)

POPÜLER TÜRK ROMANLARININ KELİME ÖĞRETİMİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ: SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Serdal KARA (3323-3328)

TOPLUM DİL BİLİM AÇISINDAN SOSYAL MEDYA DİLİ

Yaşar BEDİRHAN (3329-3350)
CELALE'D-DİN HARZEMŞAH'IN KAFKASYA VE DOĞU ANADOLU FAALİYETLERİ

İsmail BAKAN - İnci Fatma DOĞAN - Mehtap KOÇDEMİR - Buket SEZER (3351-3371)

DUYGUSAL ZEKÂ, İLETİŞİM ETKİNLİĞİ, İŞ TATMİNİ, MOTİVASYON VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ VE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

İsmail BAKAN - İnci Fatma DOĞAN - Buket SEZER - Sibel AKBEN (3372-3381)

HİZMETKÂR LİDERLERİN ÇALIŞANLARIN STRES DÜZEYLERİ VE ÖRGÜTSEL SİNİZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bülent DARICI (3382-3390)

TÜRKİYE İÇİN TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN PERFORMANSI VE GELECEK BEKLENTİLERİ (1950 2014)

Hüsamettin KARATAŞ (3391-3407)

JAPONLARIN KADİM DİNİ ŞİNTOİZM'DE "KAMİ ANLAYIŞI"

Mahfuz ZARİÇ (3408-3421)

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN MAİ VE SİYAH ADLI ROMANINDA LİBİDO VE DESTRUDO

Mahfuz ZARİÇ (3422-3436)

KERİME NADİR'İN AŞK HASRETİ ADLI ROMANI ÜZERİNE BIR İNCELEME

Salih BATAL (3437-3451)

YOKSULLUK KAVRAMININ YERELLEŞMESİ: KENTSEL YOKSULLUK VE YEREL YÖNETİMLERİN KONUYA YAKLAŞIMI

TÜRKİYE VE FRANSA SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Öğr. Gör. Vedat AÇAR

Kırklareli Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu

Bilal AKYOL

Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

Özet

Sosyal güvenlik, kişilerin yaşam standartlarını koruma ve arttırmaya yönelik uygulamaları içerir (Ateş, 2011). Sosyal güvenlik sistemleri 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır (Yıldırım, 2015). Bu çalışmada, Fransa ve Türkiye'deki sosyal güvenlik sisteminin alt bileşenleri yapısal ve sayısal değerler göz önünde bulundurularak karşılaştırılmıştır. Sosyal güvenliğin alt bileşenleri olarak; "Hastalık, Analık, Babalık, Maluliyet, Ölüm Sigortası", "İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları", "Emeklilik", "Aile Yardımları", "İşsizlik Sigortası" ve "Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı" belirlenmiş olup, her iki ülkenin sosyal güvenlik sistemleri bu alt bileşenler doğrultusunda ayrıntılı olarak incelenmiş tablolar ve şekiller aracılığı ile gösterilmiştir. Fransa'nın sosyal güvenlik sistemine ilişkin en son verileri ve detaylı bilgileri sunulmuştur. Sonuç olarak bakıldığında; Fransa ile Türkiye'nin sosyal güvenlik sistemleri arasında yapısal ve sayısal değerler açısından bazı benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sigorta, Fransa'da Sosyal Güvenlik, Sağlık Sigortası

TÜRKİYE VE FRANSA SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

ÜLKEYE AİT BİLGİLER

Fransa Cumhuriyeti, toprakları Batı Avrupa'da bulunan ve dünyanın pek çok bölgesinde denizaşırı toprakları olan bir ülkedir. Kıta Fransa'sı, güneyde Akdeniz'den kuzeyde Manş Denizi ve Kuzey Denizi'ne, doğuda Ren Nehri'nden batıda Atlas Okyanusu'na kadar yayılan topraklarda yer alır.

Yönetim

Fransa Cumhuriyeti yarı başkanlık sistemi ile yönetilen bir ülkedir. Cumhurbaşkanı 5 yıllık bir süre için doğrudan seçilir, yürütmenin devamını sağlamakla yükümlü olup bu kapsamda Bakanlar Kuruluna başkanlık eder başbakanın atamasını yapar, dış ilişkiler ve savunmaya ilişkin en kritik alanda sorumluluğu üstlenir, uluslararası anlaşmaları imzalar ve orduyu yönetir. Başbakan ise gündeme ilişkin diğer konulardaki faaliyetleri yönlendirir. Fransız Parlamentosu (Assemblée Nationale) Fransa'nın ana yasama organıdır. Milletvekilleri 5 yıllık süre için doğrudan halkoyu ile seçilir. Senatörler ise Parlamento tarafından 9 yıllığına seçilmektedir. Senato seçimleri her 3 yılda bir yapılır ve her seçimde senatonun üçte biri yenilenir. Senato'nun yasama gücü sınırlıdır:

Senato ile Parlamento arasında anlaşmazlık olması durumunda son söz Parlamento'ya aittir. Parlamento'nun gündemini belirlemede hükümetin önemli rolü bulunmaktadır (kto.org.tr, 2011).

Tarihçe

Günümüz Fransa'sının sınırları hemen hemen eskiden Kelt Galyalıları tarafından yurt edinilen Antik Galya'nın sınırlarıyla aynıdır. Galya, İ.Ö. 1. yüzyılda Roma İmparatoru Julius Caesar tarafından ele geçirilince Galya halkları yavaş yavaş Roma kültürünü ve Roma dilini benimsemişlerdir. Daha sonra zamanla bu dil kendi içinde değişerek çağdaş Fransızcanın temellerini oluşturmuştur. Fransa topraklarında Hıristiyanlık ilk olarak İ.S. 2. ve 3. yüzyıllarda görüldü ve sonraki iki yüzyıl içinde öylesine hızlı yayılma olanağı bulmuştur. İ.S. 4. yüzyılda, Galya'nın Ren Nehri kıyısındaki doğu sınırları Germen boyları tarafından yönetilmiştir. Bu topluluklar içinde en etkili olanı, Fransa'ya antik Francie adını da veren Franklar olmuştur. Günümüzde kullanılan Fransa adıysa Paris dolaylarında bulunan Capet krallarının yönettiği derebeyliğin bulunduğu bölgenin adından gelmektedir. Roma İmparatorluğu'nun düşüşünden sonra, Avrupa topraklarında yayılan Germen boyları içinde Franklar, Aryanizm'e değil de, Katolikliğe giren ilk topluluklar olmuştur. Bu nedenle Fransa'ya "Kilisenin en büyük kızı" (La fille ainée de l'Église) sıfatı verilmiş, Franklar da buna dayanarak kendilerini "Fransa'nın en iyi Hıristiyanları" olarak adlandırmışlardır. Ayrı bir ülke olarak Fransa tarihinin başlamasıysa 843 tarihli Verdun Antlaşması uyarınca Karolenj İmparatorluğu'nun Doğu Frank Krallığı, Batı Frank Krallığı ve Orta Frank Krallığı olarak üçe ayrılmasıyla başlamıştır. Batı Frank Krallığı hemen hemen bugünkü Fransa topraklarını kaplamış ve nitekim çağdaş Fransa'nın temelleri bu krallık üzerine kurulmuştur. Karolenj Hanedanı Fransa'yı 987 yılında Fransa Dükü ve Paris Kontu Hugh Capet'nin, Fransa kralı olarak taç giymesine kadar yönetmiştir. Onun soyundan gelenler ile Valois ve Bourbon hanedanları da aşamalı bir dizi savaşla ülkede birliği sağlamışlar, krallık yönetimi 17. yüzyılda ve kral XIV. Louis'nin döneminde doruğa ulaşmıştır. Bu süreçte Fransa, Avrupa kıtasının en kalabalık ülkesi hâline gelmiş ve Avrupa kültürü, politikaları ve ekonomisi üzerinde en etkili güçlerden biri olmuştur. Fransızca dönemin diplomasi dili olmuş ve uzun süre bu niteliği korumuştur. Aydınlanma çağı da büyük ölçüde Fransız entelektüel çevrelerinde gerçekleşmiştir. Fransız bilim insanları 18. yüzyılda büyük bilimsel buluşların altına imzalarını atmışlardır. Ayrıca Fransa bu dönemlerde Afrika, Amerika ve Asya kıtalarında birçok denizaşırı toprak edinmiştir**(**fransa**.**info**,** 2016**)**

Milli Gelir (Ekonomik Göstergeler)

Fransa dünyanın beşinci büyük ekonomisi olup 65 milyonluk nüfusu ve 1,25 trilyon dolarlık yıllık dış ticaret hacmiyle büyük bir ticari güç konumundadır.

Tablo 1- Ekonomik Göstergeler

Ekonomik Gösterge	**Değer**
İşsizlik	%10,2 (2016-3)
Enflasyon	%-0,1 (2016-5)
GSYİH	2829 Milyar $ (2014-12)
Kişi Başına GSYİH	35670$ (2014-12)
Cari İşlemler Dengesi	-2821 Milyon $ (2016-4)
Sosyal Güvenlik Primleri Oranı	%54,83
Asgari Ücret	1467 €

Kaynak: http://tr.tradingeconomics.com/france/indicators Erişim:14.06.2016

Demografik Yapı (Nüfus Miktarı/Dağılımı/Çalışan Sayısı)

2013 yılı verilerine göre Fransa'nın nüfusu yaklaşık 66 milyon düzeyindedir. Nüfusun %77,4'ü kentlerde yaşamakta olup ülkenin en büyük kentsel yerleşim merkezi toplam ülke nüfusunun %16'sını barındıran Paris'tir. Paris'ten sonra en kalabalık kentler Marsilya, Lyon, Touluse ve Nice'dir. Toplam nüfusun %17,5'i 65 yaşın üzerinde, %63'ü 15-64 yaş, %18,7'si ise 0-14 yaş aralığındadır. Fransa diğer Batı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında görece olarak daha yüksek bir doğum oranına sahip olmasına rağmen yine de 2012 yılı nüfus artış hızı %0,5 oranındadır. Ülkenin nüfus artışında ülkeye gelen göçmenlerin payı da vardır. Gelen göçmenlerin büyük kısmı Fransız vatandaşlığına geçmektedirler. Göçmen nüfus içerisinde en büyük paya sahip olan gruplar ise sırasıyla Portekiz, Cezayir ve Fas kökenli kişilerdir. Fransa'da %4 oranında Türk nüfus olduğu tahmin edilmektedir. Son yapılan tahminlere göre Fransa'da ortalama yaşam süresi kadınlar için 84, erkekler için 78 yaş civarındadır (kto.org.tr, 2011).

SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ

Fransa'da sosyal güvenlik sistemi ilk olarak 4 Ekim 1945 tarihinde kurulmuştur.

Yaşlılar ile bakıma muhtaçların tamamı sosyal yardım kapsamında olup, sanayi ve ticaret sektörlerinde çalışan işçiler (diğerleri için farklı sistemler öngörülmüştür) ve ev hanımları sosyal sigorta kapsamındadır. İsteğe bağlı sigortalılık mümkündür (SGK, 2012).

İdari Yapılanma

Fransa'da işsizlik sigortası, Unédic isimli dernek statüsündeki özel bir hukuk kurumu aracılığıyla, sosyal güvenlik sistemi ise Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı aracılığıyla yürütülmektedir.

Fransa primli sosyal güvenlik sistemi Şekil 1'deki gibi şematize edilebilir.

Şekil 1 Fransa Sosyal Güvenlik Sistemi

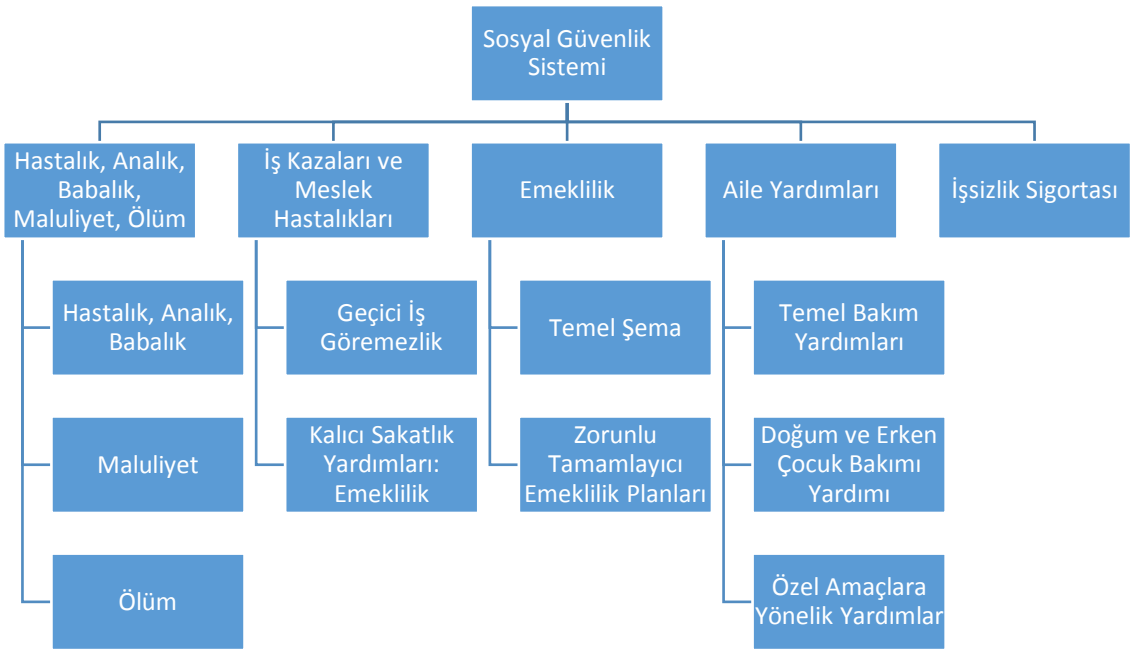

Kaynak: http://www.cleiss.fr/docs/regimes/regime_france/an_index.html Erişim: 14.06.2016

Hastalık, Analık, Babalık, Maluliyet, Ölüm Sigortası

Hastalık, Analık, Babalık Sigortası

Hastalık, Analık, Babalık sigortası, Merkez Fransa'da Sağlık Sigorta Fonlarıyla, denizaşırı Fransa'da ise Genel Sosyal Güvenlik Fonları aracılığıyla yürütülmektedir. 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren, "PUMA" adı verilen evrensel bir sağlık sistemi tüm bireylerin sağlık giderlerini kapsamaktadır. Bunun için çalışıyor olmak veya en az 3 ay boyunca istikrarlı veya sürekli olarak (Guadeloupe, Fransız Guyanası, Martinik, Reunion Adası, Saint Barthelemy Saint Martin dâhil) Fransa'da ikamet etme şartı aranmaktadır. Nakdi yardımlara hak kazanabilmek için (tıbbi izinli günlük yardımları) hastalık izin döneminden önceki 3 aylık dönemde en az 150 saat çalışmış olmak veya önceki 6 aylık dönemde 1015 saatlik SMIC (Saatlik asgari ücret) primi ödemiş olmak şartları aranmaktadır. Hastalık izninden 6 ay sonra nakit yardımları almaya devam etmek için önceki 12 aylık dönemde en az 600 saat çalışmış olmak veya 2030 saatlik SMIC primi ödemek şartları aranmaktadır.

Annelik ve babalık sigortası annenin doğum öncesi ve sonrası gebelik izinleri, anne ve / veya babanın evlat edinme izinleri ve babanın babalık izni sırasındaki doğum ile ilgili maliyetlerin yanı sıra nakit faydaları kapsamaktadır.

Analık sigortası, sigortalı kadın veya sigortalı erkeğin eşi, kızları ve gelinlerini kapsamı altına almaktadır. Zorunlu doğum öncesi muayenelerin ve gebeliğin 6.ayının ilk gününden doğumdan sonraki 12.güne kadar, gebeliğe bağlı olsun veya olmasın tüm masraflar %100 oranında bu sigortadan karşılanmaktadır.

Kadın sigortalı doğumda minimum 8 hafta analık izni kullanmak zorundadır, fakat 16 haftalık gebelik izni hakkına sahiptirler (Doğumdan önce 6, doğumdan sonra 10 hafta). Kadın sigortalı doktor raporu ile doğum öncesi kullanması gereken izinleri doğum sonrasında da kullanabilmektedir. Üçüncü çocuk için bu izin süresi 26 haftaya uzatılmaktadır (8 hafta doğumdan önce 18 hafta doğumdan sonra). Çoğul gebelik beklentisi varsa ikiz veya üçüz bu süre sırasıyla 12 ve 24 hafta doğum öncesi, 22 hafta doğum sonrası olacak şekilde uzamaktadır.

Babalık izni süresi tek çocuğun doğumu durumunda 11 gün, çoğul doğum durumunda ise 18 gün aralıksız olarak verilmektedir.

Evlat edinmelerde tek çocuk için 10 hafta, birden fazla çocuk evlat edinmelerde 22 hafta izin verilmektedir.

Kullanılacak izinlere karşı verilecek ödenek miktarı, yasal sosyal katkı payları ve vergiler (%21) düşüldükten sonra, izne ayrılmadan önceki son 3 aylık ortalama gelir kadardır. Bu ortalama gelir belirlenen tavan miktarını aşamamaktadır (2016 yılı için 9'654€) . 2016 yılı itibariyle günlük ödenek miktarı 9, 26 €'dan az olamamakla birlikte, 83,58€'yu da aşamamaktadır.

Maluliyet Sigortası

Çalışmadan dolayı kişinin başına gelebilecek bir iş gücü kaybını telafi etmek amacıyla bu sigorta kolu faaliyet göstermektedir.

İş kazası veya meslek hastalığı sonucu malul duruma düşmüş olan; kanuni emeklilik yaşlarına ulaşmamış, işi bırakmadan veya maluliyet durumları ortaya çıkmadan önce çalıştıkları işte kendilerine ödenen normal ücretin en az 1/3'üne denk bir ücret kazanmalarına engel olacak şekilde işgücü kaybına uğramış olan, çalışma gücünü kaybetmeden önce en az 12 ay süreyle sigortalı olmuş ve en az 600 saat çalışmış veya aynı dönemde 2030 saatlik SMIC primine eş değer bir katkı payı ödemiş kişileri kapsamaktadır.

Verilecek ücret çalışma kaybının derecesine göre 3 ayrı kategoride hesaplanmaktadır:

1. Kategori: Çalışma yaşamında kendilerine kazanç getirebilecek faaliyette bulunabilenleri kapsamaktadır. Ortalama yıllık kazançlarının %30 'u kadar bir nakdi gelir bağlanmaktadır.

2. Kategori: Çalışma yaşamında kendilerine kazanç getirici faaliyette bulunamayacak olan malul kişileri kapsamaktadır. Ortalama yıllık kazançlarının %50'si kadar nakdi gelir bağlanmaktadır.

3. Kategori: Günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirmek için başkasının bakımına muhtaç derecede malul olan kişileri kapsamaktadır. Temel maaşın %40 oranında arttırılmış tutarı kadar aylık maaş bağlanır, bu aylık yıllık asgari miktardan düşük olamaz. Bu tutar her yıl 1 Nisanda yeniden hesaplanır.

Ödenecek olan aylık sakatlık maaşı hiçbir şekilde garantili asgari tutardan (2016 yılı için 281,66€) az olamaz.

Kişi emeklilik yaşına ulaştığında alacağı maaş otomatik olarak yaşlılık maaşına dönüştürülür.

Dul ya da dul sakatlık maaşı, sakatlık veya yaşlılık aylığı almaya hak kazanmış ve hayatını kaybetmiş kişinin dul kalan eşine yerel Sağlık Sigorta Fonu tarafından ödenir. Bunun için hayatta kalan eşin 55 yaşından küçük olması ve çalışma kapasitesinin ve ya geçimlerinin en az üçte ikisini azaltan kalıcı bir engelden muzdarip olması gerekmektedir. Ödenecek miktar ölen eşinin aldığı veya alacağı aylık miktarının %54'ü kadardır.

Ölüm Sigortası

Ölüm sigortasından ölen kişinin yakınları yararlanmaktadır. Bu sigortadan öncelikli olarak ölüm anında sigortalıya bakan veya birlikte yaşayan kişiler faydalandırılır. Ölen kişinin birden fazla bakmakla yükümlü olduğu kişi varsa şu sıraya göre faydalandırılırlar:

Ölen kişinin meşru veya gayrı meşru çocuğu veya evlatlığı

Ölüm sırasında sigortalı olan kişiden yasal veya isteğe bağlı olarak ayrılmamış eşi veya partneri

Ölen kişinin ebeveynleri

İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları

İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sigortası, Yerel Sağlık Sigorta Fonu ve Genel Sosyal Güvenlik Fonu vasıtasıyla yürütülmektedir. Bu sigorta kolu çalışanlar ile teknik okul öğrencileri, çıraklar ve mesleki kursiyerleri kapsamaktadır.

İş kazası, işten kaynaklanan veya işin yürütümü sırasında meydana gelen kazaları kapsamaktadır. Ayrıca işe gidiş geliş ve işyeri ile yemekhane gibi yerler arasında meydana gelen kazalar da iş kazası kapsamına girmektedir.

Meslek hastalıkları, yasada maddeler halinde iş kazaları ile aynı kategoride sınıflandırılan işle ilgili hastalıkları kapsamaktadır.

İş kazası 24 saat içerisinde işverene bildirilmelidir, işveren ise 48 saat içinde Yerel Sağlık Sigortası Fonuna doktorun verdiği özel bir form ile durumu bildirmek zorundadır. Prim şartı aranmamaktadır.

Geçici İş Göremezlik

Geçici iş göremezlik durumunda hastanede geçirilen günlerin masrafları fon tarafından karşılanmaktadır. Yaralanan işçi yaralandığı gün işverenden tam gün ücreti alır, sonraki günler için fon tarafından gündelik ücretinin %60'ı tutarında ücret ödenir. 29.günden itibaren bu oran %80' e yükseltilir. Bu şekilde ödenecek gündelik ücret, günlük brüt referans ücretin %79'unu aşamaz.

Kalıcı Sakatlık Yardımları: Emeklilik

Ödenen aylığın miktarı iki kritere bağlıdır:

İşçinin sakatlık derecesi

Kazadan önce alınan ücret miktarı

Yerel sağlık sigortası fonu uzmanı işçinin genel sağlık durumunu, yaşını, zihinsel ve fiziksel yeteneklerini ve mesleki becerilerini göz önünde bulundurarak sakatlık derecesi hakkında rapor hazırlar.

Kişi iş kazası veya meslek hastalığı sonucu hayatını kaybetmişse çalışanın bakmakla yükümlü olduğu eş ve çocuklarına dul ve yetim aylığı bağlanabilir. Sağ kalan 55 yaşından küçük ve en az %50 oranında iş göremez durumda olan eşine aylığının %40'ı, 20 yaşından küçük bakmakla yükümlü olduğu çocukları veya torunlarına ilk 2 çocuk için %25'i, ikiden fazla çocuğu varsa her çocuğa %20'si, çocuk tamamen yetim durumdaysa maaşının % 30'u dul ve yetim aylığı olarak bağlanır. Verilecek tüm aylıkların toplamı, ölen kişinin aylığının %85'ini aşamaz.

Emeklilik

Fransa'da en az 1 dönem (3 ay) sigortalılığı olanların emekli olma hakkı vardır. Fransa'da emeklilik yaşı 2010 yılından 2018 yılına kadar kademeli olarak arttırılmıştır. Erken emeklilik 60'dan 62'ye, tam süreli emeklilik 65'den 67'ye kademeli olarak yükseltilmektedir (csgb.gov.tr, 2016).

Temel Şema

Temel şema, (Bölgesel) Emeklilik ve İş Sağlığı Fonları (CARSAT), Fransa Ulusal Yaşlılık Sigortası Fonu ve Genel Sosyal Güvenlik Fonları (CGSS) tarafından fonlanmaktadır.

2010 ve 2012 yılında yapılan düzenlemeler ile emeklilik yaşları 1 Temmuz 1951'den önce doğanlar için 60, 1 Ocak 1955'den sonra doğanlar için 62 olarak belirlenmiştir.

Zorunlu Tamamlayıcı Emeklilik Planları

Çalışanların ek emeklilik planları, tamamlayıcı emeklilik kurumları tarafından yönetilmektedir. Ek emeklilik yasal yaşlılık sigortasına tabi tüm çalışanlar için zorunludur. Özel sektör çalışanları için Çalışanlar için Ek Emeklilik Planları Organizasyonu(ARRCO) ve yöneticileri kapsayan Yöneticiler için Emekli Kurumları Genel Birliği (AGIRC) tarafından sistem yürütülmektedir. Normal emeklilik yaşı 65-67 yaşları arasında olmakla birlikte ücretli çalışanlar 55-57 yaşlarında da emekli aylığı talep edebilirler. Tabi bu durumda daha düşük emekli aylığına hak kazanırlar.

Aile Yardımları

Fransa Sosyal Güvenlik Kanununa göre Fransa'da yaşayan bir veya daha fazla bakmakla yükümlü olduğu çocuklarla Fransa'da ikamet eden herhangi bir Fransız veya yabancı kişi bu çocuklar için aile yardımı alma hakkına sahiptir.

Aile yardımı, meşru, gayrı meşru, evlatlık veya bakıcı aile olarak bakılan çocuklar için şu yaşlarda verilir:

20 yaşını aşmamış ve aylık 898,83€'dan fazla geliri olmayan çocuk için

21 yaşındaki çocuklar için konut yardımı veya aile bütçesine katkı

Temel Bakım Yardımları

Çocuk yardımları, sabit oranlı ödenek, aile gelir desteği, aile destek ödeneği olmak üzere 4 ayrı kategoride ödenmektedir.

Doğum ve Erken Çocuk Bakımı Yardımı

Çocuğun doğumu veya 20 yaşından küçük bir çocuğun evlat edinilmesi durumunda aileler bu yardımlardan faydalanmaktadırlar. Amaç çocuğun doğumu veya evlat edinilmesi durumda ortaya çıkan ek mali yükün telafi edilmesidir.

Özel Amaçlara Yönelik Yardımlar

Engelli çocuk için eğitim yardımı, okul harçlığı(6-18 yaş arasındaki okula giden çocuklara),günlük ebeveyn katılım ödeneği, aile konut yardımı, taşınma ödeneği başlıkları altında bu yardımlar verilmektedir.

İşsizlik Sigortası

İşsizlik ödeneğine hak kazanabilmek için aranan şartlar şunlardır:

Kendi isteği dışında işini kaybetmiş olmak (Belirli süreli iş sözleşmesinin sona ermesi, zorunlu bir sebeple işçinin sözleşmeyi sona erdirmesi veya işveren tarafından fesih)

Fiziksel olarak yeniden çalışmaya uygun olmak

İstihdam Merkezine iş arayan olarak kayıtlı olmak

Aktif olarak iş aramak,

Son 28 ay içinde veya 50 yaş ve üzerindeyse son 36 ay içinde, en az 122 gün veya 610 saat (4 ay) çalışmış olmak

Yasal minimum emeklilik yaşının (Doğum yılına bağlı olarak 60 veya 62) altında olmak

Makul iş tekliflerini kabul etmek

Verilecek olan işsizlik ödeneği işten ayrılmadan önce çalışılan 12 aylık prim ödemelerine göre hesaplanmaktadır. Bu miktar sosyal güvenlik tavan sınırının 4 katını aşamamaktadır (2016 yılı için aylık 12'872€)

Hesaplama şu yöntemle yapılmaktadır:

Referans maaş/ Sisteme prim yatırılan gün sayısı (En fazla 365)

Kişiler yatırdıkları prim yatırdıkları gün sayısı kadar günlük işsizlik ödeneği alırlar. Ödenek, hak kazandıktan sonra 7 günlük bekleme süresinin ardından, minimum 122 gün (4ay) en fazla ise 50 yaşının altındaki özel sektör çalışanları için 730 gün (24 ay) 50 yaşın üzerindeki özel sektör çalışanları için 1095 gün (36 ay) boyunca verilir (cleiss.fr, 2016).

Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı

Sosyal güvenlik sistemleri 19. Yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır (Yıdırım, 2015). Sosyal güvenlik kişilerin yaşam standartlarını koruma ve arttırmaya yönelik uygulamaları içerir. (Ateş, 2011) Sosyal güvenlik Genel Rejimi esas olarak, ücretler üzerinden alınan prim ve katkılarla finanse edilmektedir. Primler ulusal düzeyde belirlenen bir orana göre hesaplanmakta, işçi ve işveren paylarının ödenmesi işverenin yükümlülüğünde bulunmaktadır. Rejim aynı zamanda vergilerle de finanse edilmekte olup, bunlar Genel Sosyal Katkı (CSG) ve Sosyal Borçların Ödenmesi Katkısı (CRDS) olarak adlandırılmıştır. CSG ve CRDS vergileri; ücretler, yatırım araçları ve şans oyunlarından kesilmektedir. Vergi bakımından Fransa'da ikamet eden ve hangi unvanla olursa olsun zorunlu bir Fransız hastalık sigortası sandığının yükümlülüğünde olan kişiler, çalışma karşılığı aldıkları ücretlerden ve tasarruflarından elde ettikleri gelirler üzerinden %7,5 oranında CSG ve %0,5 oranında CRDS ödemekle mükelleftirler. Vergi bakımından, Fransa'da ikamet edenlerin emekli, malul ve dul aylıklarından %6,6 oranında (düşük aylıklardan %3,8) CSG kesilmektedir. Ek emekli ayılıklarından kesilen CSG oranı %1'dir (SGK, 2012).

Tablo 2: Sosyal Güvenlik Prim Oranları

Riskler	İşçi		İşveren	
	Aylık Tavan	Oran	Aylık Tavan	Oran
Sosyal Güvenlik				
Hastalık, Analık, Babalık, Maluliyet, Ölüm (CSA)	Toplam Kazanç	0.75%	Toplam Kazanç	13.14%
Emeklilik Sigortası (Üst Sınır)	3,218 €	6.90%	3,170 €	8.55%
Emeklilik Sigortası	Toplam Kazanç	0.35%	Toplam Kazanç	1.85%
İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları	-	-	Toplam Kazanç	Şirketin risk durumuna göre değişmektedir
Aile Yardımları	-	-	Toplam Kazanç	5.25% (Asgari ücretten düşük gelirlerde % 3,45)

Riskler	İşçi		İşveren	
	Aylık Tavan	Oran	Aylık Tavan	Oran
Genel Sosyal Katkı (CSG – Ücretli Sosyal Güvenlik)	Toplam Kazanç -1.75%	7.50%	-	-
Sosyal Borçların Ödenmesi Katkısı - CRDS	Toplam Kazanç 1.75%	0.50%	-	-
İşsizlik Sigortası AGS- Ücret Garanti Fonu		2.40% -	12,872 € 12,872 €	4 % 0.25%
Ek Emeklilik Sigortası				
Yönetici Olmayan Çalışanlar				
- Kategori 1	3,218 €	3.10%	3,218 €	4.65%
- Kategori 2	3.218€- 9,654 €	8.10%	3.218- 9,654 €	12.15%
Yönetici Olarak Çalışanlar				
- Kategori A (ARRCO)	3,218 €	3.10%	3,218 €	4.65%
- Kategori B - C (AGIRC) [5]	3,218- 25,744 €	7.80%	3,218- 25,744 €	12.75%

Kaynak : http://www.cleiss.fr/docs/regimes/regime_france/an_a2.html Erişim: 16.06.2016

Tablo 3: İşsizlik Sigortası Prim Oranları

	Merkez Fransa			Denizaşırı Fransa		
	İşveren	İşçi	Toplam	İşveren	İşçi	Toplam
Prim Oranı	%4	%2	%6,40	%1,75	%1,05	%2,8

Kaynak: http://www.unedic.org/article/contributions-taux-montants-durees Erişim: 16.06.2016

3. TÜRKİYE İLE KARŞILAŞTIRMA

Fransa'da Türkiye'den farklı olarak primli sosyal güvenlik sistemi Şekil 2'de gösterildiği gibi 5 sütundan oluşmaktadır. Türkiye'de ise primli sosyal güvenlik sistemi Şekil 3'de görüldüğü gibi 4 sütundan oluşmaktadır. Farklı olan 5. Sütunu Aile Yardımları oluşturmaktadır. Sütunların içerdikleri sigorta kolları da Türkiye'dekilerden oldukça farklılık göstermektedir. Örneğin Türkiye'de kısa vadeli sigortalar başlığı altında yer alan Analık sigortası, Uzun Vadeli Sigortalar sütunu altındaki Maluliyet ve Ölüm sigortaları, Fransa'da aynı sütun altında yer almaktadır. Yine

burada Türkiye'den farklı olarak Babalık isimli sigorta kolu da bulunurken, Genel Sağlık Sigortası ne sütun olarak ne de sigorta kolu olarak bulunmamaktadır.

Türkiye'de yer alan Genel Sağlık Sigortası yerine Fransa'da PUMA adı verilen evrensel bir sağlık sistemi bulunmaktadır. Tıpkı Türkiye'deki gibi ikamet şartı aranmaktadır, fakat prim ödeme şartı aranmamaktadır.

Şekil 2 Fransa Sosyal Güvenlik Sistemi

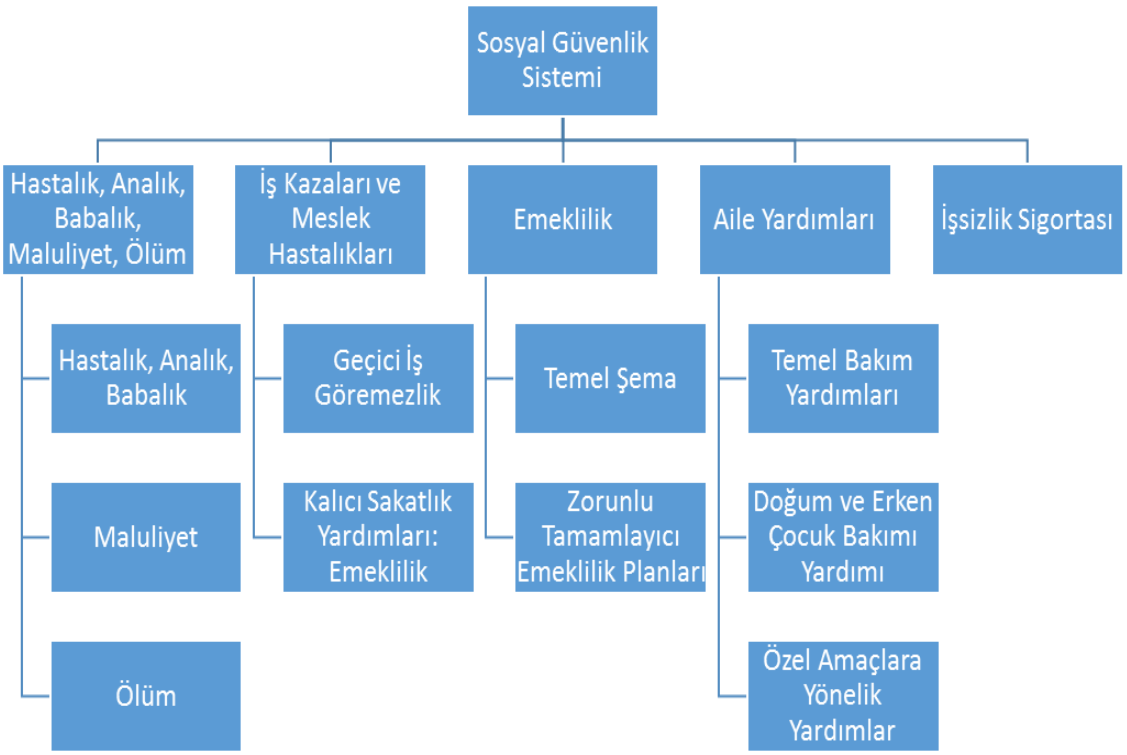

Şekil 3 Türkiye Sosyal Güvenlik Sistemi

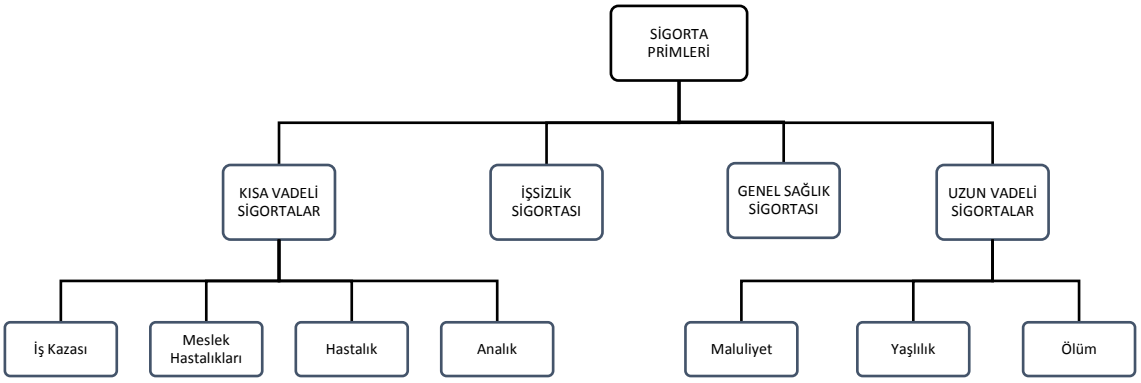

.

İş Kazası ve Meslek Hastalıkları sigortası Türkiye ile aynı şekilde Fransa'da da çalışan, teknik okul öğrencileri, çıraklar ve mesleki kursiyerleri kapsamaktadır. Bir kazanın iş kazası sayılması için gerekli şartlar da aynıdır. Meslek hastalıkları bakımından ise Türkiye'de "sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal özürlülük halleridir" şeklinde tanımlanmış olmasına karşın, Fransa'da yasada maddeler halinde iş kazaları ile aynı kategoride sınıflandırılan ve işle ilgili hastalıkları kapsamaktadır. Fransa'da da iş kazası ve meslek hastalıkları için bu sigorta kolunda kayıtlı olmak yeterlidir, prim süresi şartı aranmamaktadır.

Hastalık sigortasından faydalanabilmek için Türkiye'de 90 günlük kısa vadeli sigorta primi yatırma şartı aranırken, Fransa'da en az 150 saat çalışmış olmak ve hastalıktan önceki 6 aylık dönemde en az 1015 saatlik SMIC primi ödeme şartı aranmaktadır.

Analık sigortası Türkiye'de sadece çocuğu doğurmuş olmak kaydıyla yararlandırılırken; Fransa'da hem çocuk doğurmak hem de evlat edinme durumlarında yararlandırılmaktadır. Ayrıca Türkiye'de analık durumunda 16 hafta için sigortalı kadın işçiye izin verilirken Fransa da bu süre Türkiye'deki ile aynı şekilde 16 haftadır. Fakat Türkiye'den farklı olarak doğumdan önce kullanması gereken izinleri doktor raporuyla doğumdan sonra kullanabilmektedir (Türkiye'de doğumdan önce 3 haftaya kadar çalışabilmektedir). Yine farklı olarak 3. çocuk için izin süresi 26 haftaya kadar uzayabilmektedir.

Babalık izin süresi Türkiye'de eşinin doğum yapması halinde 5 gün, evlat edinmelerde 3 gün olarak belirlenmişken Fransa'da çocuğun doğumu halinde 11 gün, evlat edinmelerde 10 hafta olarak belirlenmiştir.

İşsizlik sigortası konusunda ise prim ödeme şartları ve ödenek alma süreleri farklılık göstermektedir. Prim ödeme şartı olarak Türkiye'de son 120 günü kesintisiz olmak üzere en az 600 günlük işsizlik sigortası primi yatırmış olmak şartı aranırken, Fransa'da son 28 ay içinde en az 122 günlük veya 610 saatlik çalışmış olmak şartları aranmaktadır. Türkiye'de yatırılan prim gününe göre 180 gün ile 300 gün işsizlik sigortası ödeneği verilirken, Fransa'da minimum 122 gün en fazla ise 730 gün ödenek verilmekle birlikte prim ödeme şartı ve ödenek alma süreleri 50 yaşın üzerindeki kişiler için ayrı düzenlenmiştir.

Malullük sigortası için Türkiye'de 1800 gün prim ve 10 yıl sigortalılık şartı aranırken Fransa'da çalışma gücünü kaybetmeden önce en az 12 yıl sigortalı olmak ve en az 600 saat çalışmış olmak şartları aranmaktadır. Türkiye'de malul sayılmak için en az %60 oranında işgücü kaybına uğramış olmak şarttır. İş kazası veya Meslek Hastalığı sonucu işgücü kaybı %10'un üzerinde olanlara işgücü kaybı oranına göre sürekli iş göremezlik ödeneği verilmektedir. Fransa'da işgücü kaybına göre bağlanacak maaş 3 ayrı kategoriye ayrılmış kişinin çalışıp çalışamayacak durumda oluşu, başkasının bakımına muhtaç hale gelip gelmemesine göre işgücü kaybından önceki kazancının %30'u ile %40 fazlası arasında değişen oranlarda maaş bağlanmaktadır. Türkiye'deki gibi malul aylığı ve sürekli iş göremezlik ödeneği gibi iki ayrı para verilmesi söz konusu değildir.

Yaşlılık sigortasına hak kazanabilmek için, Türkiye'de bağımlı çalışanlar için 7200 gün, bağımsız çalışanlar ve devlet memurları için 9000 gün prim ödeme şartına bağlanmış olmakla birlikte erkeklerde 60, kadınlarda ise 58 yaşını doldurmuş olmak gerekmektedir. Fransa'da ise 3 ay prim yatırmış olmak ve kadın ve erkekte 62 yaşını doldurmuş olmak yeterlidir. Türkiye'den farklı olarak Fransa'da ayrıca "Zorunlu Ek Emeklilik" planları da vardır. Ek emeklilik sigortasında emeklilik için gerekli olan yaş şartı 55 olarak belirlenmiştir.

Ölüm Sigortası için Türkiye'de 1800 gün prim ödemiş olmak ve 10 yıl sigortalı olmak şartları aranırken Fransa'da 3 aylık sigortalılık şartı aranmaktadır. Türkiye'den farklı olarak ölüm sigortasından ölen kişinin gayrı meşru çocuğu ile eşinden başka birlikte yaşadığı partneri de faydalanabilmektedir.

Kişi iş kazası veya meslek hastalığı sonucu hayatını kaybetmişse Türkiye'de ölen kişinin bakmakla yükümlü olduğu kişilere ortalama günlük kazancının %70'i oranında ödenek bağlanmaktadır. Bu ödenek eşine %50, çocuklarına %25, anne ve babasına %25 şeklinde bağlanmaktadır. Fransa'da ise dul kalan eşinin 55 yaşın üzerinde olması ve ene az %50 oranında iş göremez durumda olması şartı aranmaktadır. Bu durumda eşine %40, çocuklara %25 oranında ve ölen kişinin aylık kazancının %85'ini geçemeyecek oranda ödenek bağlanmaktadır.

İki ülke arasındaki sigorta kolları bakımından ödenmekte olan prim oranları ise Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 4 Fransa ve Türkiye'nin Sosyal Güvenlik Prim Kesintilerinin Karşılaştırılması

Ülke	İşçi Payı	İşveren Payı	Toplam
Türkiye	%15	%22,5	%37,5
Fransa	%24	%41,44	%65,44

Kaynakça

http://www.cleiss.fr/docs/regimes/regime_france/an_5.html
[Erişim: 16 06 2016].

http://www3.csgb.gov.tr/csgbPortal/diyih.portal?page=3201_sss#fransa1
[Erişim: 16 06 2016].

http://fransa.info/[Erişim: 14.06.2016]

http://tr.tradingeconomics.com/france/indicators[Erişim: 14.06.2016]

kto.org.tr, (2011), *"Fransa Ülke Raporu"*, Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi, Temmuz 2011, Konya

SGK, (2012), *Avrupa Birliğinde Sosyal Güvenlik.*: T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Ankara
Sargutan A. E. (2006) "*Karşılaştırmalı Sağlık Sistemleri* " Hacettepe Üniversitesi yayını, Ankara

Ateş M. (2011) "*Sağlık Hizmetleri Yönetimi*" Beta yayınları, İstanbul

Yıldırım HH ve Yıldırım T. (2015) "*Avrupa Birliği Sağlık Politikaları ve Sağlık Sistemleri Güncelleştirilmiş Genişletilmiş 3. Baskı"* ABSAM Yayınları Ankara

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE AKRAN ZORBALIĞI VE OKULA KARŞI TUTUM

Tacettin AÇIKGÖZ

Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Ömer Faruk TUTKUN

Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Özet

Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin okula karşı tutum, akran zorbalığı ve akran mağdurluğu düzeylerini belirlemek ve bu düzeyler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Çalışmada araştırma yöntemi olarak karşılaştırma türü ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma evreni 5818 ve örneklemi 640 ortaokul öğrencisinden oluşmuştur. Araştırmada, veri toplama araçları olarak, Okula Karşı Tutum Ölçeği ve Akran Zorbalığı Ölçeği Çocuk Formu kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları şunlardır: 1- Öğrencilerin okula karşı tutum düzeyleri yüksek, akran zorbalık düzeyleri ve akran mağdurluk düzeyleri düşüktür. 2- Öğrencilerin akran zorbalık düzeyleri, akran mağdurluk düzeyleri ile okula karşı tutumları arasında düşük düzeyde anlamlı negatif bir ilişki, akran zorbalık düzeyleri ile akran mağdurluk düzeyleri arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır. 3- Öğrencilerin okula karşı tutum düzeyleri ile cinsiyet, sınıf düzeyi, okul başarısı, kardeş sayısı ve aile gelir düzeyi değişkenleri arasında anlamlı farklılık vardır. 4- Öğrencilerin akran zorbalık düzeyleri ve akran mağdurluk düzeyleri ile cinsiyet, sınıf düzeyi, kardeş sayısı, aile gelir düzeyi arasında anlamlı farklılık vardır.

Anahtar Kelimeler: Okul, Tutum, Zorba, Mağdur, Öğrenci, Ortaokul.

BULLYING AND ATTITUDE TOWARDS SCHOOL IN SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

The purpose of this study is to determine secondary school students' attitude towards school, bullying, and unjust treatment among peers and then define the relation between mentioned subjects. The research method followed in this study is associational screening model of comparative research. The universe of the study is 5818 and the sample is 640 secondary school students. As data collection tools, “Scale of Attitude towards Schooland Scale of Bullying for Children” have been used. Findings are given below: 1- Besides having been found out that students have a high level of attitude towards school, it has also been found out that the level of bullying and unjust treatment among pupils is seen in low levels. 2- There has been found a negative relation between the levels of bullying, unjust treatment and attitude towards school, and there has been found a positive relation between the levels unjust treatment and bullying. 3- Remarkable differences have been found between students’ attitude towards school and their gender, grade, success at school, number of siblings and families’ level of income variables. 4- Remarkable differences have been found between levels of bullying, unjust treatment among peers and their gender, grade, school achievement, number of siblings and families’ level of income.

Keywords: School, Attitude, Bully, Victim, Student, Secondary School,

GİRİŞ

Bir toplumun şüphesiz ki geleceği o toplumun yeni nesilleridir. Yeni nesillerin eğitimi de o toplumun kaderini belirleyecektir. Yenilmez ve Duman (2008) günümüz öğrencilerinin geleceğimize yön veren bireyler olacağını belirtmiş ve bu sebeple öğrencilere eğitimleri süresince devamlı ve gitgide artan şekilde bilgi ve beceri kazandırılması gerekliliğinin zorunlu olduğunu vurgulamışlardır. Öğrencilerimizin diğer bir deyişle geleceğimizin şekilleneceği kurumların en önemlisi okullardır. Okullarımızda bu bilgi ve becerilerin kazandırılması sorumluluğu öğretmenlere ve yöneticilere verilmiştir. Fakat bu süreç öğretmen ve yöneticilerin sorumluluklarını yerine getirmesiyle mutlak sonuca ulaşmayacak, öğrencinin de öğrenim gördüğü okula karşı geliştirdiği tutum bu sonuca etki eden faktörlerden biri olacaktır.

Benbenishty ve Astor'a (2005) göre toplum ve okul ortamı birbirinden bağımsız düşünülemez ve toplumda yaşananlar okul ortamını, okullarda yaşananlar ise toplumu etkilemektedir. Eğitim en bilinen tanımıyla öğrencide istendik davranışlar meydana getirme sürecidir. Bu sürecin geçtiği okul ortamında istendik davranışlar olduğu gibi istenmedik davranışlarda meydana gelebilmektedir. Bu davranışlardan biri olan saldırganlık davranışı birden çok faktör tarafından etkilendiği için bir bütün olarak ele alınması gereken bir olgudur (Hyman,1994).

Saldırganlık, geçmişten bugüne doğusundan batısına tüm toplumların ortak bir sorunu olmuş, günümüzde bu sorunun daha da belirginleştiği, şiddetli bir hal aldığı ve sonuçlarının toplumlarda hasarlar meydana getirdiği görülmektedir. Saldırganlık bazı durumlarda davranışı sergileyenin kendine zarar verebildiği gibi kimi zaman da diğer öğrencilere, derslere, ailelere, öğretmenlere kadar uzanan olumsuz etkileri olabilmektedir. Bu etkiler; "yıkıcı olmayandan", "çok yıkıcı olana" birçok davranış dağılımını içermektedir. Örneğin; başkalarını rahatsız edecek davranışlarda bulunma, diğer öğrencilerin çalışmalarına engel olma, konuşan kişinin sözünü kesme ya da konuşmayı dinlemeyerek başka bir şeyle ilgilenme, kırıcı ya da küfürlü konuşma, diğer öğrencilere ya da öğretmene karşı kaba ya da saygısızca davranma, sınavlarda kopya çekme ve diğer öğrencilerin ya da okulun eşyalarına zarar verme gibi davranışlar, okul toplumunda görülebilen istenmeyen, olumsuz ve saldırgan davranışlardır (Başar, 20011).

Okul toplumunda, aile yaşamında ve toplum içinde saldırganlık davranışlarının artışı (Covell ve Howe, 2008), medyada saldırgan davranışlar içeren programların sıklıkla bulunması (Gentile, Mathieson ve Crick, 2010), sinemada ve bilgisayar oyunlarında şiddetin özendirilmesi (Akgündüz, Oral, Avanoğlu, 2006) okul ikliminde saldırganlık davranışlarında artış görülmesinin en büyük nedenlerinden biridir. Benzer şekilde Öğülmüş'ün (2006) belirttiğine göre bu nedenlerin öğrenciler arasında şiddet olaylarının yaşanmasına etki ettiği görülmüştür.

Okul toplumunda istenmeyen davranış türlerinden biri de şiddettir. Dünya Sağlık Örgütüne(2002) göre şiddet eğilimi kişinin kendine bir başkasına, bir topluluğa ve bir gruba yönelik olarak fiziksel hasar, ölüm, gelişim bozuklukları ve yoksunlukla sonuçlanabilecek tehdit veya fiziksel zor kullanmasıdır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde (2005) şiddet kavramı duygu ve davranışta aşırılık sonucu karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet uygulamak olarak yer almaktadır. Şiddet bir sebep değil bir sonuçtur. Şiddeti doğuran en önemli faktör ise öfkedir. Öfke, gerçekte olan veya varsayılan engelleme, haksızlık veya tehdit karşısında meydana gelen bilişlerin ve kişiyi rahatsız eden uyarıcıların ortadan kaldırılmasına yönelik güçlü bir duygudur (Biagio,1989). Bu konuda Törestad (1990) öfkenin planlanan bir durum olmadığını, engelleme, eleştirilme, küçümsenme gibi durumlarda meydana geldiğini belirtmektedir. Öfkenin davranış boyutuna dönüşmesi şiddet ve saldırganlığı meydana getirdiği belirtilmektedir (Bilge, 2006). Öfke konusunda atalarımız '' Öfkeyle kalkan zararla oturur.'' sözünü söylemiş ve bu söz toplumumuz tarafından kabul görmüştür. Moeller'e (2001) göre ise öfke duygusu şiddet davranışının meydana gelmesinde yordayıcı bir değişken özelliği göstermektedir.

Saldırganlık davranışının türlerinden biride zorbalıktır. Zorbalık konusunda ilk araştırmaları yapan Olweus (2005) , zorbalığı bir öğrencinin birden çok öğrenci ya da grup tarafından bir defadan çok ve sürekli bir biçimde istenmeyen olumsuz davranışlara maruz kalması olarak açıklamıştır. Olumsuz davranışın zorbalık olabilmesi için, davranışın kasıtlı bir şekilde ve acı çektirmek amacıyla yapılması gerekmektedir.

Çınkır ve Karaman-Kepenekçi (2003) yaptıkları bir araştırmada zorbalık davranışlarını ve meydana geldiği ortamları belirlemek için öğretmen ve öğrencilerle görüşmüş ve en sık karşılaşılan zorbalık türleri olarak alay etme, ad takma, itme, cinsellik içeren sözler söyleme olarak belirlemişlerdir. Bununla beraber zorbalık davranışları en sık olarak okul bahçelerinde meydana geldiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda çalışma, ortaokul öğrencilerinin akran zorbalığı davranışlarını sergileme düzeylerini ve bu davranışlar sonucu zorbalığa maruz kalma düzeylerini belirleme, akran zorbalığının öğrencilerin okul tutumlarına etkilerini inceleme ve bu düzeylerle bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırmada, karşılaştırma türü ilişkisel tarama modeli yöntemi kullanılmıştır. Araştırma evrenini, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Kocaeli Kartepe ilçesindeki 10 ortaokulda öğrenim gören toplam 5818 öğrenci ve örneklemini 640 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada, veri toplama araçları olarak, Okula Karşı Tutum Ölçeği (Erktin, Okcabol ve Ural, 2010) ve Akran Zorbalığı Ölçeği Çocuk Formu (Pişkin, Ayas, 2011) kullanılmıştır. Okula Karşı Tutum Ölçeğinin Cronbach Alpha (α) değeri .80, Akran Zorbalığı Ölçeği Çocuk Formunun Cronbach Alpha (α) değeri .90 olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

1- Araştırma Örneklemine İlişkin Bulgular

Çalışma grubuna Kocaeli ilinde eğitim gören 640 ortaokul öğrencisi dâhil edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen öğrencilerin demografik bilgilerine ilişkin bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Bilgilerine İlişkin Bulgular

İlişkin Bulgular

	Gruplar	Frekans	Yüzde		Gruplar	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kız	330	51,6	**Aile Gelir Düzeyi**	0-1000 TL	92	14,4
	Erkek	310	48,4		1001-2000 TL	379	59,2
	Toplam	640	100,0		2001 TL ve Üzeri	169	26,4
					Toplam	640	100,0
Okul Başarısı	Takdir	188	29,4	**Anne Eğitim Durumu**	İlköğretim	324	50,6
	Teşekkür	276	43,1		Ortaöğretim	269	42,0
	Belge Almamış	176	27,5		Üniversite	47	7,3
	Toplam	640	100,0		Toplam	640	100,0
Sınıf	5.Sınıf	197	30,8	**Baba Eğitim Durumu**	İlköğretim	168	26,3
	6.Sınıf	190	29,7		Ortaöğretim	375	58,6
	7.Sınıf	128	20,0		Üniversite	97	15,2
	8.Sınıf	125	19,5		Toplam	640	100,0

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Bilgilerine İlişkin Bulgular

İlişkin Bulgular

	Gruplar	Frekans	Yüzde		Gruplar	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kız	330	51,6	**Aile Gelir Düzeyi**	0-1000 TL	92	14,4
	Erkek	310	48,4		1001-2000 TL	379	59,2
	Toplam	640	100,0		2001 TL ve Üzeri	169	26,4
	Toplam	640	100,0				
Kardeş Sayısı	Yok	63	9,84				
	1 ve 2	360	56,25				
	3 ve Üstü	217	33,90				
	Toplam	640	100,0				

2-Araştırma Problemlerine İlişkin Bulgular

1. Ortaokul öğrencilerinin okula karşı tutumları, zorbalık düzeyleri ve mağdurluk düzeyleri nedir?

Tablo 2. Ortaokul Öğrencilerinin Okula Karşı Tutum Düzeyleri, Akran Zorbalık ve Akran Mağdurluk Düzeyleri (Betimsel İstatistikler)

Ölçek Türü	Alt Boyutlar	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
Okula Karşı Tutum Ölçeği	Öğrenmeye Karşı Tutum	640	10,00	24,00	21,0672	2,48063
	Öğretmene Karşı Tutum	640	8,00	24,00	19,7562	3,07139
	Okula Karşı Tutum	640	5,00	15,00	13,1859	2,02058
	Okul Yerleşkesine Karşı Tutum	640	8,00	16,00	11,7594	2,06807
	Ebeveyn-Okul İlişkisi	640	4,00	12,00	9,0766	1,82885
Akran Zorbalığı Ölçeği	Fiziksel Zorba	640	10,00	50,00	13,3172	5,87089
	Sözel Zorba	640	6,00	30,00	8,5969	4,28740
	İzolasyon Zorba	640	5,00	25,00	6,7500	3,35019
	Söylenti Yayma Zorba	640	7,00	35,00	8,2125	3,56586
	Eşyalara Zarar Verme Zorba	640	9,00	45,00	10,6797	4,40325
Akran Mağdurluğu Ölçeği	Fiziksel Mağdur	640	10,00	49,00	15,0062	7,06487
	Sözel Mağdur	640	6,00	30,00	10,7109	5,67640
	İzolasyon Mağdur	640	5,00	25,00	8,1578	4,59793
	Söylenti Yayma Mağdur	640	7,00	35,00	10,8484	6,31270
	Eşyalara Zarar Verme Mağdur	640	9,00	45,00	12,8359	6,60580

Tablo 2 incelendiğinde Okula Karşı Tutum ölçeğinin tüm alt boyutlarından öğrencilerin aldıkları puanlar, alabilecekleri maksimum puanlara yakın olduğunu, bu durum öğrencilerin okula karşı tutum düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Akran Zorbalığı ölçeğinin tüm alt boyutlarından öğrencilerin aldıkları puanlar, alabilecekleri minimum puanlara yakın olduğunu, bu durum öğrencilerin akran zorbalık düzeylerinin düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Akran Mağdurluğu ölçeğinin tüm alt boyutlarından öğrencilerin aldıkları puanlar, alabilecekleri minimum puanlara yakın olduğunu, bu durum öğrencilerin akran mağdurluk düzeylerinin düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

2. Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı ve mağduriyeti ile okula karşı tutum arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2.a Ortaokul öğrencilerinin akran zorbalık düzeyleri ile okula karşı tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo 3.Okula Karşı Tutum Ölçeği İle Akran Zorbalığı Ölçeği Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Öğrenmeye Karşı Tutum	Öğretmene Karşı Tutum	Okula Karşı Tutum	Okul Yerleşkesine Karşı Tutum	Ebeveyn-Okul İlişkisi
Fiziksel Zorba	-,296	-,372	-,176	-,247	-,128
Sözel Zorba	-,281	-,342	-,197	-,279	-,143
İzolasyon Zorba	-,238	-,281	-,121	-,141	-,135
Söylenti Yayma Zorba	-,261	-,300	-,146	-,152	-,096
Eşyalara Zarar Verme Zorba	-,183	-,357	-,157	-,153	-,083

Tablo 3 incelendiğinde Okula Karşı Tutum Ölçeği ile Akran Zorbalığı Ölçeğinin alt boyutları arasındaki korelasyon katsayılarının -,372 ile -,083 arasında değiştiği görülmektedir. En yüksek korelasyon Öğretmene Karşı Tutum ile Fiziksel Zorba arasında; en düşük korelasyon ise Ebeveyn-Okul İlişkisi boyutu ile Eşyalara Zarar Verme Zorba boyutu arasındadır.

2.b Ortaokul öğrencilerinin akran mağduru olma düzeyleri ile okula karşı tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo 4 incelendiğinde Okula Karşı Tutum Ölçeği ile Akran Mağdurluğu Ölçeğinin alt boyutları arasındaki korelasyon katsayılarının -,448 ile -,134 arasında değiştiği görülmektedir. En yüksek korelasyon Öğretmene Karşı Tutum ile Fiziksel Mağdur arasında; en düşük korelasyon ise Okul Yerleşkesine Karşı Tutum boyutu ile İzolasyon Mağdur boyutu arasındadır.

Tablo 4. Okula Karşı Tutum Ölçeği ile Akran Mağdurluğu Ölçeği Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Öğrenmeye Karşı Tutum	Öğretmene Karşı Tutum	Okula Karşı Tutum	Okul Yerleşkesine Karşı Tutum	Ebeveyn-Okul İlişkisi
Fiziksel Mağdur	-,382	-,448	-,306	-,294	-,144
Sözel Mağdur	-,325	-,386	-,262	-,286	-,193
İzolasyon Mağdur	-,354	-,357	-,243	-,134	-,169
Söylenti Yayma Mağdur	-,311	-,393	-,264	-,184	-,154
Eşyalara Zarar Verme Mağdur	-,279	-,369	-,206	-,195	-,163

2.c Ortaokul öğrencilerinin akran zorbalığı düzeyleri ile akran mağdurluğu düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo 5. Akran Zorbalığı Ölçeği ile Akran Mağdurluğu Ölçeği Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Fiziksel Mağdur	Sözel Mağdur	İzolasyon Mağdur	Söylenti Yayma Mağdur	Eşyalara Zarar Verme Mağdur
Fiziksel Zorba	,695	,518	,374	,424	,437
Sözel Zorba	,563	,643	,404	,412	,410
İzolasyon Zorba	,380	,331	,599	,411	,422
Söylenti Yayma Zorba	,436	,420	,378	,541	,401
Eşyalara Zarar Verme Zorba	,438	,384	,373	,442	,545

Tablo 5 incelendiğinde Akran Zorbalığı Ölçeği ile Akran Mağdurluğu Ölçeğinin alt boyutları arasındaki korelasyon katsayılarını ,695 ile ,331 arasında değiştiği görülmektedir. En yüksek korelasyon Fiziksel Zorba ile Fiziksel Mağdur arasında; en düşük korelasyon ise Sözel Mağdur boyutu ile İzolasyon Zorba boyutu arasındadır.

3- Alt Problemlere İlişkin Bulgular

1.Ortaokul öğrencilerinin okula karşı tutumları, zorbalık düzeyleri ve mağdurluk düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 6 incelendiğinde Okula Karşı Tutum Ölçeğinin; Öğrenmeye Karşı Tutum, Öğretmene Karşı Tutum, Okula Karşı Tutum ve Okul Yerleşkesine Karşı Tutum boyutlarında istatistiksel bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu dört boyut için kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre tutumlarının istatistiksel olarak fazla olduğu yani kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre yüksek düzeyde tutuma sahip oldukları söylenebilir. Ebeveyn-Okul İlişkisine Karşı Tutum boyutunda ise kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Akran Zorbalığı ölçeğinin; Fiziksel Zorba, İzolasyon Zorba, Söylenti Yayma Zorba ve Eşyalara Zarar Verme Zorba boyutlarında istatistiksel bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu dört boyut için erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre zorbalık durumlarının istatistiksel olarak fazla olduğu söylenebilir. Sözel Zorba boyutu için erkek öğrenciler ve kız öğrenciler arasında istatistiksel bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 6. Okula Karşı Tutum, Akran Zorbalığı ve Akran Mağdurluğu Ölçeklerinin Cinsiyete Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

		Cinsiyet	N	Sıra Ort.	U	p
Okula Karşı Tutum Ölçeği	**Öğrenmeye Karşı Tutum**	Kız	330	338,46	45224,500	,010
		Erkek	310	301,39		
	Öğretmene Karşı Tutum	Kız	330	354,03	40085,000	,000
		Erkek	310	284,81		
	Okula Karşı Tutum	Kız	330	342,36	43935,000	,001
		Erkek	310	297,23		
	Okul Yerleşkesine Karşı Tutum	Kız	330	342,06	44035,000	,002
		Erkek	310	297,55		
	Ebeveyn-Okul İlişkisine Karşı Tutum	Kız	330	309,11	47390,000	,103
		Erkek	310	332,63		
Akran Zorbalığı Ölçeği	**Fiziksel Zorba**	Kız	330	288,83	40700,500	,000
		Erkek	310	354,21		
	Sözel Zorba	Kız	330	310,27	47774,000	,118
		Erkek	310	331,39		
	İzolasyon Zorba	Kız	330	291,43	41558,500	,000
		Erkek	310	351,44		
	Söylenti Yayma Zorba	Kız	330	309,66	47572,000	,045
		Erkek	310	332,04		
	Eşyalara Zarar Verme Zorba	Kız	330	306,32	46470,500	,013
		Erkek	310	335,60		
Akran Mağdurluğu Ölçeği	**Fiziksel Mağdur**	Kız	330	286,89	40057,500	,000
		Erkek	310	356,28		
	Sözel Mağdur	Kız	330	304,08	45733,000	,017
		Erkek	310	337,97		
	İzolasyon Mağdur	Kız	330	284,82	39376,500	,000
		Erkek	310	358,48		
	Söylenti Yayma Mağdur	Kız	330	305,56	46219,000	,025
		Erkek	310	336,41		
	Eşyalara Zarar Verme Mağdur	Kız	330	309,16	47408,000	,087
		Erkek	310	332,57		

Akran Mağdurluğu Belirleme ölçeğinin; Fiziksel Mağdur, Sözel Mağdur, İzolasyon Mağdur ve Söylenti Yayma Mağdur boyutlarında istatistiksel bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu dört boyut için erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre mağdur olma durumlarının istatistiksel olarak fazla olduğu söylenebilir. Eşyalara Zarar Verme Mağdur boyutu için erkek öğrenciler ve kız öğrenciler arasında istatistiksel bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

2.Ortaokul öğrencilerinin okula karşı tutumları, zorbalık düzeyleri ve mağdurluk düzeyleri sınıf düzeylerine göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 7.Okula Karşı Tutum Ölçeğinin Sınıf Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Sınıf Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Fark		Sınıf Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Fark
Okula Karşı Tutum Ölçeği	Öğrenmeye Karşı Tutum	5.Sınıf	197	379,49	37,477	,000	5-6		5.Sınıf	197	401,31	106,271	,000	5-6
		6.Sınıf	190	321,92			5-7	Okul	6.Sınıf	190	355,95			5-7
		7.Sınıf	128	279,60			5-8	Yerleşkesine	7.Sınıf	128	231,95			5-8
		8.Sınıf	125	267,25			6-8	Karşı	8.Sınıf	125	229,94			6-7
		Toplam	640					Tutum	Toplam	640				6-8
	Öğretmene Karşı Tutum	5.Sınıf	197	398,99	55,442	,000	5-6	Ebeveyn-	5.Sınıf	197	351,47	13,862	,003	5-6
		6.Sınıf	190	303,38			5-7	Okul	6.Sınıf	190	314,69			5-7
		7.Sınıf	128	279,94			5-8	İlişkisine	7.Sınıf	128	275,39			6-7
		8.Sınıf	125	264,36				Karşı	8.Sınıf	125	326,72			7-8
		Toplam	640					Tutum	Toplam	640				
	Okula Karşı Tutum	5.Sınıf	197	384,65	40,894	,000	5-6							
		6.Sınıf	190	311,53			5-7							
		7.Sınıf	128	285,99			5-8							
		8.Sınıf	125	268,38			6-8							
		Toplam	640											

Tablo 7 incelendiğinde Okula Karşı Tutum Ölçeğinin tüm alt boyutlarında sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır (p<0,05).

Tablo 8.Akran Zorbalığı Ölçeğinin Sınıf Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Sınıf Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Fark		Sınıf Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Fark
Akran Zorbalığı Ölçeği	Fiziksel Zorba	5.Sınıf	197	275,91	33,015	,000	5-6		5.Sınıf	197	300,16	7,004	,072	
		6.Sınıf	190	313,06			5-7		6.Sınıf	190	323,86			
		7.Sınıf	128	337,27			5-8	Söylenti	7.Sınıf	128	327,27			
		8.Sınıf	125	384,91			6-8	Yayma Zorba	8.Sınıf	125	340,51			
		Toplam	640				7-8		Toplam	640				
	Sözel Zorba	5.Sınıf	197	259,36	49,238	,000	5-6		5.Sınıf	197	282,15	34,913	,000	5-6
		6.Sınıf	190	322,48			5-7	Eşyalara	6.Sınıf	190	324,77			5-7
		7.Sınıf	128	341,96			5-8	Zarar Verme	7.Sınıf	128	313,00			5-8
		8.Sınıf	125	391,87			6-8	Zorba	8.Sınıf	125	382,13			6-8
		Toplam	640				7-8		Toplam	640				7-8
	İzolasyon Zorba	5.Sınıf	197	295,65	7,153	,067								
		6.Sınıf	190	330,23										
		7.Sınıf	128	326,30										
		8.Sınıf	15	338,92										
		Toplam	640											

Tablo 8 incelendiğinde Akran Zorbalığı Ölçeğinin Fiziksel Zorba, Sözel Zorba ve Eşyalara Zarar Verme Zorba boyutlarında sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır (p<0,05).

Tablo 9.Akran Mağdurluğu Ölçeğinin Sınıf Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Sınıf Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Fark		Sınıf Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Fark
Akran Mağdurluğu Ölçeği	**Fiziksel Mağdur**	5.Sınıf	197	262,47	34,844	,000	5-6		5.Sınıf	197	287,65	10,199	,017	5-6
		6.Sınıf	190	324,52			5-7	**Söylenti**	6.Sınıf	190	333,39			5-7
		7.Sınıf	128	365,38			5-8	**Yayma**	7.Sınıf	128	337,08			5-8
		8.Sınıf	125	359,90				**Mağdur**	8.Sınıf	125	335,69			
		Toplam	640						Toplam	640				
	Sözel Mağdur	5.Sınıf	197	270,98	22,237	,000	5-6		5.Sınıf	197	278,36	24,456	,000	5-6
		6.Sınıf	190	334,82			5-7	**Eşyalara**	6.Sınıf	190	359,69			5-8
		7.Sınıf	128	350,80			5-8	**Zarar Verme**	7.Sınıf	128	305,66			6-7
		8.Sınıf	125	345,73				**Mağdur**	8.Sınıf	125	342,54			
		Toplam	640						Toplam	640				
	İzolasyon Mağdur	5.Sınıf	197	299,14	5,894	,117								
		6.Sınıf	190	342,23										
		7.Sınıf	128	323,22										
		8.Sınıf	125	318,34										
		Toplam	640											

Tablo 9 incelendiğinde Akran Mağdurluğu Ölçeğinin Fiziksel Mağdur, Sözel Mağdur, Söylenti Yayma Mağdur ve Eşyalara Zarar Verme Mağdur boyutlarında sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır ($p<0,05$).

3. Ortaokul öğrencilerinin okula karşı tutumları, zorbalık düzeyleri ve mağdurluk düzeyleri okul başarılarına göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 10 incelendiğinde Okula Karşı Tutum Ölçeğinin Öğrenmeye Karşı Tutum, Öğretmene Karşı Tutum ve Okula Karşı Tutum alt boyutlarında belge durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır ($p<0,05$). Elde edilen bu farklılık başarılı öğrencilerin başarısız öğrencilere göre Okula Karşı Tutum düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Okula Karşı Tutum Ölçeğinin, Okul Yerleşkesine Karşı Tutum ve Ebeveyn-Okul İlişkisine Karşı Tutum boyutlarında belge durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 11 incelendiğinde Akran Zorbalığı Ölçeğinin tüm alt boyutlarında belge durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$)

Tablo 12 incelendiğinde Akran Mağdurluğu Ölçeğinin İzolasyon mağdur boyutunda belge durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu farklılık Takdir veya teşekkür belgesi alan bireyler ile hiçbir belge alamayan öğrenciler arasındadır. Diğer alt boyutlarda herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 10. Okula Karşı Tutum Ölçeğinin Belge Durumuna Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Testi Sonuçları

		Belge Durumu	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Farklılık
Okula Karşı Tutum Ölçeği	Öğrenmeye Karşı Tutum	Takdir	188	411,45	100,590	,000	Takdir- Teşekkür
		Teşekkür	276	323,21			Takdir-Belge almamış
		Belge Almamış	176	219,10			Teşekkür-Belge almamış
		Toplam	640				
	Öğretmene Karşı Tutum	Takdir	188	393,04	46,049	,000	Takdir- Teşekkür
		Teşekkür	276	305,14			Takdir-Belge almamış
		Belge Almamış	176	267,10			Teşekkür-Belge almamış
		Toplam	640				
	Okula Karşı Tutum	Takdir	188	348,96	10,479	,005	Takdir-Belge almamış
		Teşekkür	276	321,78			
		Belge Almamış	176	288,08			
		Toplam	640				
	Okul Yerleşkesine Karşı Tutum	Takdir	188	325,14	,198	,906	
		Teşekkür	276	317,45			
		Belge Almamış	176	320,32			
		Toplam	640				
	Ebeveyn-Okul İlişkisine Karşı Tutum	Takdir	188	327,95	,474	,789	
		Teşekkür	276	316,23			
		Belge Almamış	176	319,23			
		Toplam	640				

Tablo 11. Akran Zorbalığı Ölçeğinin Belge Durumuna Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Belge Durumu	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Farklılık
Akran Zorbalığı Ölçeği	Fiziksel Zorba	Takdir	188	306,31	2,013	,365	
		Teşekkür	276	323,81			
		Belge Almamış	176	330,46			
		Toplam	640				
	Sözel Zorba	Takdir	188	312,37	,607	,738	
		Teşekkür	276	324,24			
		Belge Almamış	176	323,32			
		Toplam	640				
	İzolasyon Zorba	Takdir	188	306,38	4,010	,135	
		Teşekkür	276	317,86			
		Belge Almamış	176	339,72			
		Toplam	640				
	Söylenti Yayma Zorba	Takdir	188	307,36	2,503	,286	
		Teşekkür	276	323,61			
		Belge Almamış	176	329,66			
		Toplam	640				

Eşyalara Zarar Verme Zorba	Takdir	188	306,29	2,426	,297
	Teşekkür	276	326,76		
	Belge Almamış	176	325,86		
	Toplam	640			

Tablo 12.Akran Mağdurluğu Ölçeğinin Belge Durumuna Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Belge Durumu	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Farklılık
Akran Mağdurluğu Ölçeği	**Fiziksel Mağdur**	Takdir	188	303,56	5,834	,054	
		Teşekkür	276	315,04			
		Belge Almamış	176	347,16			
		Toplam	640				
	Sözel Mağdur	Takdir	188	314,16	,398	,820	
		Teşekkür	276	324,88			
		Belge Almamış	176	320,40			
		Toplam	640				
	İzolasyon Mağdur	Takdir	188	303,05	6,900	,032	Takdir-Belge almamış
		Teşekkür	276	314,16			Teşekkür-Belge almamış
		Belge Almamış	176	349,08			
		Toplam	640				
	Söylenti Yayma Mağdur	Takdir	188	303,95	4,524	,104	
		Teşekkür	276	317,89			
		Belge Almamış	176	342,26			
		Toplam	640				
	Eşyalara Zarar Verme Mağdur	Takdir	188	309,18	1,338	,512	
		Teşekkür	276	322,34			
		Belge Almamış	176	329,71			
		Toplam	640				

4.Ortaokul öğrencilerinin okula karşı tutumları, zorbalık düzeyleri ve mağdurluk düzeyleri kardeş sayılarına göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 13. Okula Karşı Tutum Ölçeğinin Kardeş Sayısına Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Kardeş Sayısı	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Farklılık
Okula Karşı Tutum Ölçeği	**Öğrenmeye Karşı Tutum**	Yok	63	341,85	9,984	,007	Yok-3 ve üstü
		1 ve üstü	360	335,94			1 ve üstü-3 ve üstü
		3 ve üstü	217	288,69			
		Toplam	640				
	Öğretmene Karşı Tutum	Yok	63	338,37	2,950	,229	
		1 ve üstü	360	327,54			
		3 ve üstü	217	303,63			
		Toplam	640				
	Okula Karşı Tutum	Yok	63	304,11	,585	,746	
		1 ve üstü	360	322,58			
		3 ve üstü	217	321,82			
		Toplam	640				
	Okul Yerleşkesine Karşı Tutum	Yok	63	336,85	1,998	,368	
		1 ve üstü	360	325,81			
		3 ve üstü	217	306,95			
		Toplam	640				
	Ebeveyn-Okul İlişkisine Karşı Tutum	Yok	63	359,48	13,352	,001	Yok-3 ve üstü
		1 ve üstü	360	335,02			1 ve üstü-3 ve üstü
		3 ve üstü	217	285,09			
		Toplam	640				

Tablo 14. Akran Zorbalığı Ölçeğinin Kardeş Sayısına Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Kardeş Sayısı	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Farklılık
Akran Zorbalığı Ölçeği	**Fiziksel Zorba**	Yok	63	334,62	1,526	,466	
		1 ve üstü	360	313,33			
		3 ve üstü	217	328,29			
		Toplam	640				
	Sözel Zorba	Yok	63	319,25	10,202	,006	1 ve üstü-3 ve üstü
		1 ve üstü	360	303,03			
		3 ve üstü	217	349,85			
		Toplam	640				
	İzolasyon Zorba	Yok	63	341,38	3,792	,150	
		1 ve üstü	360	309,77			
		3 ve üstü	217	332,24			
		Toplam	640				
	Söylenti Yayma Zorba	Yok	63	328,06	4,714	,095	
		1 ve üstü	360	309,98			
		3 ve üstü	217	335,76			
		Toplam	640				
	Eşyalara Zarar Verme Zorba	Yok	63	353,19	4,061	,131	
		1 ve üstü	360	312,91			
		3 ve üstü	217	323,60			
		Toplam	640				

Tablo 15. Akran Mağdurluğu Ölçeğinin Kardeş Sayısına Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Kardeş Sayısı	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Farklılık
Akran Mağdurluğu Ölçeği	**Fiziksel Mağdur**	Yok	63	365,22	7,216	,027	Yok-1 ve üstü
		1 ve üstü	360	305,82			
		3 ve üstü	217	331,87			
		Toplam	640				
	Sözel Mağdur	Yok	63	338,62	10,771	,005	1 ve üstü-3 ve üstü
		1 ve üstü	360	300,08			
		3 ve üstü	217	349,11			
		Toplam	640				
	İzolasyon Mağdur	Yok	63	338,00	2,690	,261	
		1 ve üstü	360	310,59			
		3 ve üstü	217	331,86			
		Toplam	640				
	Söylenti Yayma Mağdur	Yok	63	334,26	3,965	,138	
		1 ve üstü	360	308,45			
		3 ve üstü	217	336,50			
		Toplam	640				
	Eşyalara Zarar Verme Mağdur	Yok	63	365,09	4,909	,086	
		1 ve üstü	360	312,78			
		3 ve üstü	217	320,35			
		Toplam	640				

Tablo 13 incelendiğinde Okula Karşı Tutum Ölçeğinin, Öğrenmeye Karşı Tutum ve Ebeveyn-Okul İlişkisine Karşı Tutum alt boyutlarında kardeş sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır ($p<0,05$). Elde edilen bu farklılık 3 ve üstü kardeşi olan bireyler ile kardeşi olmayan bireyler arasında ve 3 ve üstü kardeşi olan bireyler ile 1 ve üstü kardeşi olan bireyler arasındadır. Okula Karşı Tutum Ölçeğinin, Öğretmene Karşı Tutum, Okula Karşı Tutum ve Okul Yerleşkesine Karşı Tutum boyutlarında kardeş sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 14 incelendiğinde Akran Zorbalığı Ölçeğinin Sözel Zorba boyutunda kardeş durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu farklılık 1 ve üstü kardeşi olan bireyler ile 3 ve üstü kardeşi olan bireyler arasındadır. 3 ve üstü kardeşi olan bireylerin sözel zorba olma durumları 1 ve üstü kardeşi olan bireylere göre daha yüksektir. Diğer alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Tablo 15 incelendiğinde Akran Mağdurluğu Ölçeğinin Fiziksel Mağdur ve Sözel Mağdur boyutunda kardeş durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu farklılık Fiziksel mağdur boyutu için kardeşi olmayan bireyler ile 1 ve üstü kardeşi olan bireyler arasında, kardeşi olmayan bireylerin lehinedir. Sözel Mağdur boyutu için ise 1 ve üstü kardeşi olan bireyler ile 3 ve üstü kardeşi olan bireyler arasında, üç ve üstü kardeşi olan bireyler lehinedir.

5. Ortaokul öğrencilerinin okula karşı tutumları, zorbalık düzeyleri ve mağdurluk düzeyleri aile gelir düzeylerine göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 16. Okula Karşı Tutum Ölçeğinin Gelir Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Gelir	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Farklılık
Okula Karşı Tutum Ölçeği	Öğrenmeye Karşı Tutum	0-1000 TL	92	272,11	8,140	,017	0-1000 TL - 1001-2000 TL
		1001-2000 TL	379	332,74			0-1000 TL - 2001 TL ve üzeri
		2001 TL ve üzeri	169	319,39			
		Toplam	640				
	Öğretmene Karşı Tutum	0-1000 TL	92	313,65	4,565	,102	
		1001-2000 TL	379	332,67			
		2001 TL ve üzeri	169	296,93			
		Toplam	640				
	Okula Karşı Tutum	0-1000 TL	92	329,10	4,437	,109	
		1001-2000 TL	379	329,54			
		2001 TL ve üzeri	169	295,55			
		Toplam	640				
	Okul Yerleşkesine Karşı Tutum	0-1000 TL	92	370,87	9,563	,008	0-1000 TL - 1001-2000 TL
		1001-2000 TL	379	318,24			0-1000 TL - 2001 TL ve üzeri
		2001 TL ve üzeri	169	298,14			
		Toplam	640				
	Ebeveyn-Okul İlişkisine Karşı Tutum	0-1000 TL	92	326,71	1,020	,600	
		1001-2000 TL	379	324,38			
		2001 TL ve üzeri	169	308,42			
		Toplam	640				

Tablo 17. Akran Zorbalığı Ölçeğinin Gelir Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Gelir	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Farklılık
Akran Zorbalığı Ölçeği	Fiziksel Zorba	0-1000 TL	92	299,41	3,752	,153	
		1001-2000 TL	379	317,00			
		2001 TL ve üzeri	169	339,84			
		Toplam	640				
	Sözel Zorba	0-1000 TL	92	281,53	7,516	,023	0-1000 TL - 1001-2000 TL
		1001-2000 TL	379	320,32			
		2001 TL ve üzeri	169	342,12			0-1000 TL - 2001 TL ve üzeri
		Toplam	640				
	İzolasyon Zorba	0-1000 TL	92	297,52	3,767	,152	
		1001-2000 TL	379	318,56			
		2001 TL ve üzeri	169	337,37			
		Toplam	640				
	Söylenti Yayma Zorba	0-1000 TL	92	304,87	2,751	,253	
		1001-2000 TL	379	318,30			
		2001 TL ve üzeri	169	333,93			
		Toplam	640				
	Eşyalara Zarar Verme Zorba	0-1000 TL	92	298,33	3,292	,193	
		1001-2000 TL	379	320,16			
		2001 TL ve üzeri	169	333,33			
		Toplam	640				

Tablo 18. Akran Mağdurluğu Ölçeğinin Gelir Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Gelir	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	Farklılık
Akran Mağdurluğu Ölçeği	**Fiziksel Mağdur**	0-1000 TL	92	284,46	7,121	,028	0-1000 TL - 2001 TL ve üzeri
		1001-2000 TL	379	318,04			
		2001 TL ve üzeri	169	345,63			
		Toplam	640				
	Sözel Mağdur	0-1000 TL	92	290,83	6,772	,034	0-1000 TL - 2001 TL ve üzeri
		1001-2000 TL	379	315,42			
		2001 TL ve üzeri	169	348,04			
		Toplam	640				
	İzolasyon Mağdur	0-1000 TL	92	331,96	4,943	,084	
		1001-2000 TL	379	307,99			
		2001 TL ve üzeri	169	342,33			
		Total	640				
	Söylenti Yayma Mağdur	0-1000 TL	92	315,23	5,738	,057	
		1001-2000 TL	379	309,61			
		2001 TL ve üzeri	169	347,79			
		Toplam	640				
	Eşyalara Zarar Verme Mağdur	0-1000 TL	92	309,27	6,004	,050	1001-2000 TL - 2001 TL ve üzeri
		1001-2000 TL	379	310,77			
		2001 TL ve üzeri	169	348,43			
		Toplam	640				

Tablo 16 incelendiğinde Okula Karşı Tutum Ölçeğinin, Öğrenmeye Karşı Tutum ve Okul Yerleşkesine Karşı Tutum boyutlarında gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır ($p<0,05$). Elde edilen bu farklılık 0-1000TL gelir düzeyi ile üst düzeyde gelire sahip ailelerin çocukları arasındadır. Düşük gelir düzeyindeki öğrencilerin öğrenmeye karşı tutumları düşük iken, okul yerleşkesine ait tutumlarının yüksek olduğu söylenebilir. Okula Karşı Tutum Ölçeğinin, Öğretmene Karşı Tutum, Okula Karşı Tutum ve Ebeveyn-Okul İlişkisine Karşı Tutum boyutlarında gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 17 incelendiğinde Akran Zorbalığı Ölçeğinin Sözel Zorba boyutunda gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu farklılık 0-1000TL gelir düzeyi ile üst düzeyde gelire sahip ailelerin çocukları arasındadır. Gelir düzeyi düşük öğrencilerin sözel zorba olma durumları da düşüktür.

Tablo 18 incelendiğinde Akran Mağdurluğu Ölçeğinin Fiziksel Mağdur, Sözel Mağdur ve Eşyalara Zarar Verme Mağdur boyutunda gelir düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu farklılık 0-1000 TL ile 2001 TL ve üzeri gelir düzeyine sahip olanlar arasında ve 1001-2000 TL ile 2001 TL ve üzeri gelir düzeyine sahip olanlar arasındadır. Gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin Fiziksel Mağdur, Sözel Mağdur ve Eşyalara Zarar Verme Mağdur olma durumlarının da düşük olduğu söylenebilir.

6. Ortaokul öğrencilerinin okula karşı tutumları, zorbalık düzeyleri ve mağdurluk düzeyleri annelerinin eğitim düzeyine göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 19. Okula Karşı Tutum Ölçeğinin Anne Eğitim Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p		Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p
Okula Karşı Tutum Ölçeği	**Öğrenmeye Karşı Tutum**	İlköğretim	324	322,00	,436	,804	**Okul Yerleşkesine Karşı Tutum**	İlköğretim	324	310,43	2,734	,255
		Ortaöğretim	269	316,27				Ortaöğretim	269	327,11		
		Üniversite	47	334,38				Üniversite	47	352,07		
		Toplam	640					Toplam	640			
	Öğretmene Karşı Tutum	İlköğretim	324	324,88	1,683	,431	**Ebeveyn-Okul İlişkisine Karşı Tutum**	İlköğretim	324	304,18	5,427	,066
		Ortaöğretim	269	311,06				Ortaöğretim	269	338,98		
		Üniversite	47	344,34				Üniversite	47	327,26		
		Toplam	640					Toplam	640			
	Okula Karşı Tutum	İlköğretim	324	327,30	,949	,622						
		Ortaöğretim	269	313,16								
		Üniversite	47	315,66								
		Toplam	640									

Tablo 19 incelendiğinde Okula Karşı Tutum Ölçeğinin tüm boyutlarında anne eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır (p>0,05).

Tablo 20.Akran Zorbalığı Ölçeğinin Anne Eğitim Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p		Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p
Akran Zorbalığı Ölçeği	**Fiziksel Zorba**	İlköğretim	324	327,85	3,374	,185	**Söylenti Yayma Zorba**	İlköğretim	324	329,85	2,952	,229
		Ortaöğretim	269	307,09				Ortaöğretim	269	311,82		
		Üniversite	47	346,57				Üniversite	47	305,73		
		Toplam	640					Toplam	640			
	Sözel Zorba	İlköğretim	324	331,13	2,697	,260	**Eşyalara Zarar Verme Zorba**	İlköğretim	324	322,67	,187	,911
		Ortaöğretim	269	308,06				Ortaöğretim	269	319,05		
		Üniversite	47	318,41				Üniversite	47	313,87		
		Toplam	640					Toplam	640			
	İzolasyon Zorba	İlköğretim	324	323,40	,214	,899						
		Ortaöğretim	269	317,34								
		Üniversite	47	318,62								
		Toplam	640									

Tablo 20 incelendiğinde Akran Zorbalığı Ölçeğinin tüm boyutlarında anne eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır (p>0,05).

Tablo 21.Akran Mağdurluğu Ölçeğinin Anne Eğitim Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p		Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p
Akran Mağdurluğu Ölçeği	Fiziksel Mağdur	İlköğretim	324	325,33	,493	,782	Söylenti Yayma Mağdur	İlköğretim	324	322,21	,375	,829
		Ortaöğretim	269	315,02				Ortaöğretim	269	321,03		
		Üniversite	47	318,55				Üniversite	47	305,69		
		Toplam	640					Toplam	640			
	Sözel Mağdur	İlköğretim	324	325,76	,734	,693	Eşyalara Zarar Verme Mağdur	İlköğretim	324	318,26	,124	,940
		Ortaöğretim	269	313,35				Ortaöğretim	269	323,27		
		Üniversite	47	325,14				Üniversite	47	320,05		
		Toplam	640					Toplam	640			
	İzolasyon Mağdur	İlköğretim	324	326,51	,807	,668						
		Ortaöğretim	269	313,56								
		Üniversite	47	318,81								
		Toplam	640									

Tablo 21 incelendiğinde Akran Mağdurluğu Ölçeğinin tüm boyutlarında anne eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır (p>0,05).

7.Ortaokul öğrencilerinin okula karşı tutumları, zorbalık düzeyleri ve mağdurluk düzeyleri babalarının eğitim düzeylerine göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 22. Okula Karşı Tutum Ölçeğinin Baba Eğitim Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p		Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p
Okula Karşı Tutum Ölçeği	Öğrenmeye Karşı Tutum	İlköğretim	168	312,24	,721	,697	Okul Yerleşkesine Karşı Tutum	İlköğretim	168	322,38	,306	,858
		Ortaöğretim	375	321,27				Ortaöğretim	375	317,56		
		Üniversite	97	331,84				Üniversite	97	328,62		
		Toplam	640					Toplam	640			
	Öğretmene Karşı Tutum	İlköğretim	168	334,10	1,407	,495		İlköğretim	168	305,30	3,276	,194
		Ortaöğretim	375	313,93			Ebeveyn-Okul İlişkisine Karşı Tutum	Ortaöğretim	375	320,36		
		Üniversite	97	322,34				Üniversite	97	347,37		
		Toplam	640					Toplam	640			
	Okula Karşı Tutum	İlköğretim	168	331,60	,883	,643						
		Ortaöğretim	375	316,10								
		Üniversite	97	318,27								
		Toplam	640									

Tablo 23. Akran Zorbalığı Ölçeğinin Baba Eğitim Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p		Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p
Akran Zorbalığı Ölçeği	**Fiziksel Zorba**	İlköğretim	168	307,77	1,321	,516	**Söylenti Yayma Zorba**	İlköğretim	168	329,61	,967	,617
		Ortaöğretim	375	325,90				Ortaöğretim	375	317,70		
		Üniversite	97	321,68				Üniversite	97	315,55		
		Toplam	640					Toplam	640			
	Sözel Zorba	İlköğretim	168	314,93	,343	,843	**Eşyalara Zarar Verme Zorba**	İlköğretim	168	321,21	,945	,624
		Ortaöğretim	375	321,23				Ortaöğretim	375	323,63		
		Üniversite	97	327,35				Üniversite	97	307,18		
		Toplam	640					Toplam	640			
	İzolasyon Zorba	İlköğretim	168	326,66	1,935	,380						
		Ortaöğretim	375	323,09								
		Üniversite	97	299,81								
		Toplam	640									

Tablo 24. Akran Mağdurluğu Ölçeğinin Baba Eğitim Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p		Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	p
Akran Mağdurluğu Ölçeği	**Fiziksel Mağdur**	İlköğretim	168	313,49	,424	,809	**Söylenti Yayma Mağdur**	İlköğretim	168	311,52	2,555	,279
		Ortaöğretim	375	324,14				Ortaöğretim	375	329,37		
		Üniversite	97	318,58				Üniversite	97	301,75		
		Toplam	640					Toplam	640			
	Sözel Mağdur	İlköğretim	168	318,56	,074	,963	**Eşyalara Zarar Verme Mağdur**	İlköğretim	168	311,97	,555	,758
		Ortaöğretim	375	320,27				Ortaöğretim	375	323,48		
		Üniversite	97	324,75				Üniversite	97	323,74		
		Toplam	640					Toplam	640			
	İzolasyon Mağdur	İlköğretim	168	318,31	2,261	,323						
		Ortaöğretim	375	327,40								
		Üniversite	97	297,61								
		Toplam	640									

Tablo 22 incelendiğinde Okula Karşı Tutum Ölçeğinin tüm boyutlarında baba eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır (p>0,05).

Tablo 23 incelendiğinde Akran Zorbalığı Ölçeğinin tüm boyutlarında baba eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır (p>0,05).

Tablo 34 incelendiğinde Akran Mağdurluğu Ölçeğinin tüm boyutlarında baba eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır (p>0,05).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Öğrencilerin okula karşı tutum düzeyleri yüksekken, akran zorbalık düzeyleri ve akran mağdurluk düzeyleri düşük olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar bize öğrencilerin hangi davranışın zorbaca davranış olduğunu ayırt etmede yetersiz olduklarını, belirleyebildikleri davranışları ise açıklamaktan zarar görme duygusuyla çekindiklerini ve bu davranışların okul kültürünün bir parçası olarak düşündüklerini göstermektedir. İrfaner (2009) çalışmasından elde ettiği sonuca göre zorbalıktan korkmaktadırlar. Çağrı'nın (2010) çalışmasından elde ettiği sonuca göre mağdur öğrenciler diğer öğrencilere göre daha ketumdurlar. Yaşadıkları zorbalık olaylarını anlatmakta çekinmektedirler. Bu sonuçlar araştırma probleminden elde edilen sonuçları açıklar niteliktedir.

Öğrencilerin akran zorbalık düzeyleri, akran mağdurluk düzeyleri ile okula karşı tutumları arasında anlamlı negatif bir ilişki, akran zorbalık düzeyi ile akran mağdurluk düzeyleri arasında anlamlı pozitif bir ilişki belirlenmiştir. Bu sonuçlar alan yazında yer alan bazı araştırma sonuçları (Çayırdağ, 2006; Arıman, 2007) ile örtüşmektedir. Alt boyutlar incelendiğinde tüm ölçeklerde öğretmen faktörü ile zorbalığın, dolayısıyla okula karşı tutumun güçlü bir ilişkisi olduğu görülmüştür. Öğretmenin öğrenciye davranışları, öğrencilere karşı ilgi düzeyleri, onların sorunlarını çözme arzularının öğrencilerin okula karşı tutumlarını etkilediği belirlenmiştir. Benzer olarak zorbaca davranışların gözlenmesinin öğretmen faktörüyle doğrudan ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Öğrencilerin okula karşı tutum düzeyleri ile cinsiyet değişkeni arasında kız öğrenciler lehine anlamlı farklılık varken, akran zorbalık düzeyleri, akran mağdurluk düzeyleri ile cinsiyet değişkeni arasında erkek öğrenciler lehine anlamlı farklılıklar vardır. Öğrencilerin okula karşı tutum düzeyleri ile sınıf düzeyi değişkeni arasında alt sınıf öğrencileri lehine anlamlı farklılık varken, akran zorbalık düzeyleri, akran mağdurluk düzeyleri ile sınıf düzeyi değişkeni arasında üst sınıf öğrencileri lehine istatiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Öğrencilerin okula karşı tutum düzeyleri ile okul başarıları arasında başarılı öğrenciler lehine istatiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuşken, akran zorbalık düzeyleri, akran mağdurluk düzeyleri ile okul başarısı arasında istatiksel olarak anlamlı farklılıklar mevcut değildir. Öğrencilerin okula karşı tutum düzeyleri ile kardeş sayısı değişkeni arasında öğrenmeye karşı tutum ve ebeveyn-okul ilişkisine karşı tutum alt boyutlarında kardeş sayısı az öğrenciler lehine, akran zorbalık düzeyleri ile kardeş sayısı değişkeni arasında yalnızca sözel zorba alt boyutunda kardeş sayısı fazla olan öğrenciler lehine, akran mağdurluk düzeyleri ile kardeş sayısı arasında fiziksel mağdur ve sözel mağdur alt boyutlarında kardeş sayısı fazla olan öğrenciler lehine istatiksel olarak anlamlı farklılıklar mevcuttur. Öğrencilerin okula karşı tutum düzeyleri, akran mağdurluk düzeyleri ile aile gelir düzeyi değişkeni arasında gelir düzeyi yüksek öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır. Akran zorbalık düzeyi ile aile gelir düzeyi arasında yalnızca sözel zorba alt boyutunda aile gelir düzeyi yüksek olan öğrenciler lehine anlamlı farklılık mevcuttur. Öğrencilerin okula karşı tutum düzeyleri, akran zorbalık düzeyleri, akran mağdurluk düzeyleri ile anne-baba eğitim düzeyleri arasında istatiksel olarak anlamlı farklılıklar mevcut değildir.

Araştırıma sonuçlarına ve gelecek araştırmalara dönük şu önerilerde bulunabilir.1-Zorba ve mağdur öğrencilerin öğretmenlerine olan düşük tutumlarının arttırılabilmesi için öğretmenler öğrencilerle iletişimini önemsemeli ve öğrencilerin sorunlarıyla olabildiğince ilgilenmelidir. 2-Öğretmen-okul yöneticisi-aile-rehberlik servisi bağlantısı kurularak okullar akran zorbalığından arındırılmalıdır. 3-Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin, öğrencinin okula karşı tutumuna ve akran zorbalık yaşantılarına etkilerini araştıran çalışmalar yapılmalıdır. 4-Öğrencilerin okul zorbalığını okul kültürünün bir parçası olarak görüyor olmaları çelişkisinin nedenleri ve nasıl istendik okul kültürü oluşturulabileceği üzerine çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

Akgüngüz, H., Oral, B. ve Avanoğlu, Y. (2006). Bilgisayar Oyunları ve İnternet Sitelerinde Sanal Şiddet Ögelerinin Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi, 171 (35)*, 67-83.

Arıman, F. (2007). *İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile okul iklimi algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Başar, H. (2011). *Sınıf Yönetimi.* Ankara: Anı.

Benbenishty, R. and Astor, R. A. (2005). *School Violence in Context: Culture, Neighborhood, Family, School, and Gender*. New York: Oxford University Press.

Biaggio, M. K.(1989). *Sex differences in behavioral reaction stop rovocation of anger.* Psychol Rep, 64:23-26

Bilge, F. (2006). *Ergenlerin Öfkeyle Baş Etmelerine Nasıl Yardımcı Olabiliriz?* Çocuk ve Ergene Yönelik Şiddetin Önlenmesi Sempozyumu. 15-16 Mayıs. Ankara: AEM Kitap.

Covell, K. AndHowe, B. R. (2008). *Children, Families and Violence: Challenges for Children's Rights*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Çayırdağ, N. (2006). *İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Okul Kültürünü Algılayışları ile Zorbalık Eğilimleri ve Zorbalıkla Baş Etme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çınkır, Ş., Karaman-Kepenekçi, Y. (2003). *Öğrenciler Arası Zorbalık. Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*,34, 236-253.

DSÖ (2002). *World Report On Violence And Health*. Krug E.G., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi,A.B. , Lozano, R. Eds. WHO: Geneva, Switzerland.

Gentile, D. A., Mathieson, L. C. and Crick, N. R. (2010). *Media Violence Associations with the Form and Function of Aggression among Elementary School Children.* Social Development, Blackwell Publishing Ltd.

Hyman, I. A.,Weiler, E., Dahbany, A., Shanock, A. and Britton, G. (1994). *Policyand Practice in School Discipline: Past, Presentand Future, "Safe Schools, Safe Students: A Collaborative Approach to Achieving Safe, Disciplined and Drug-Free Schools Conducive to Learning*". Washington, Pennsylvania.

İrfaner, S. (2009) *Öğrenciler Arasında Gerçekleşen Zorbalık Eylemleri ve Zorbalık Konusunda Öğrencilerin, Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Tutum ve Görüşleri,* Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Moeller, T. G. (2001). *Youth Aggression And Violence: A Psychological Approach*.USA: Lawrence ErlbaumAssociates.

Olweus, D. (2005). *Bullying at school. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Öğülmüş, S. (2006). Okullarda Şiddet ve Alınabilecek Önlemler. *Eğitime Bakış: Eğitim, Öğretim, Bilim ve Araştırma Dergisi, 2(7),* 16-24.

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Törestad, B. (1990). *What is anger provoking? Apsychophysical study of perceived causes of anger.* Aggressive Behavior, 16. 9-26.

İHRACATA DAYALI BÜYÜME:

TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE EKONOMETRİK TAHMİNLER

Doç. Dr. Hüseyin AĞIR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

Pelin YİNANÇ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE İktisat Yüksek Lisans Programı

Özet

1980'li yıllardan itibaren, liberal politikalar eşliğinde ve uluslararası kuruluşlar tarafından ticaretin önündeki engellemelerin kaldırılarak ticaret hacminin arttırılmasının bir politika olarak benimsendiği görülmektedir. Daha fazla ihracat hacmine ulaşmak, üretim artışına ve buna bağlı olarak yatırım ortamının iyileşmesiyle istihdamın artmasına neden olmakta ve refah düzeyini yükseltmektedir. Bu yüzden ülkeler yüksek ihracat düzeylerine ulaşmayı arzu etmektedirler. Türkiye Ekonomisi'ndeki eğilim de bu yönde olmuştur. İhracat oranlarının arttığı yıllar ekonomik büyümenin de arttığı yıllar olarak dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada 1960-2015 yıllık verileri ve literatürde kullanılan değişik makroekonomik göstergelerle Johansen Eşbütünleşme ve Toda Yamamoto nedensellik testleri aracılıyla Türkiye'de ihracata dayalı büyüme hipotezi sınanmaktadır. Çalışmada değişik modellerle ihracat ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığı bulgulanmışken ihracattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik kabul edilmiş, Türkiye'de ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, Ekonomik Büyüme, Johansen Eşbütünleşme Testi, Toda Yamamoto Nedensellik Testi

1. Giriş

Dünya ekonomisini oluşturan çoğu ülke ithal ikameci anlayış yerine 1970'li yıllarla birlikte ihracat artışına önem vermeye başlamış, ihracat için üretimin teşvik edilmesi ve desteklenmesi savunulmuştur. Dış ticaretin ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu bu görüş ihracat büyümesinin, talebin teşvik edilmesinde tasarruf ve sermaye birikiminin arttırılmasında, ithalat kapasitesini ortaya çıkararak ekonominin potansiyel arzını yükselttiğinden dolayı büyüme sürecinde önemli bir rol oynar" (Thirlwall, 1994: 365) şeklinde ifade edilmektedir.

İhracata dayalı büyüme stratejisinde ihracat artışı farklı mekanizmalarla büyümeyi teşvik etmektedir. Buna göre ihracat artışı, öncelikle daha fazla çıktı ve buna parelel olarak daha fazla istihdam ve tüketim düzeyi oluşturarak üretimi arttırmaktadır. Daha fazla üretim, ölçek ekonomileri yardımıyla birim maliyetlerin düşmesini sağlamakta ve ülkeye döviz girişi sağlayarak döviz rezervlerini arttırmaktadır. Kaynak tahsisinin iyileştirilmesine de katkı sağlayan ihracat, bölgeler ve ülkeler arasında büyümenin birbirine geçişini sağlamakta, yeni teknolojilerin ve bilgi birikiminin arttırılmasını teşvik etmektedir. Bununla birlikte ihracata dayalı büyüme stratejisinin teşvik edilmesi, bir ülkenin beklenmeyen bir dışsal şok karşısında nispi olarak avantaj elde etmesini de sağlamaktadır (Şahbaz vd., 2014).

İktisat literatüründe, ihracata dayalı büyüme hipotezinin birbirinden farklı ekonometrik tekniklerle ülke örnekleri ve ülke grupları bağlamında tahmin edildiği görülmektedir. İlgili literatürde bazı çalışmalar ihracata dayalı büyümeyi kabul ederken bir kısım çalışmalar da büyümeden ihracata doğru bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın birinci amacı ihracata dayalı büyüme hipotezi üzerine yapılan çalışmaları bir arada sunarak bir literatür özeti oluşturmaktır. Diğer amacı ise, ilgili literatürde değişik çalışmaların kullandığı çeşitli değişkenleri kullanarak farklı kombinasyonlarla hipotezi test etmektir. Buna göre 1960-2015 yıllık verilerinin kullanıldığı ekonometrik tahminler sonucunda Türkiye'de ihracata dayalı büyüme hipotezi kabul edilmektedir.

2. Literatür Özeti

Literatürde ihracata dayalı büyüme hipotezini test eden çok sayıda ampirik çalışmaya rastlanmaktadır. Değişik ekonometrik teknikler kullanılarak yapılan çalışmalar birbirinden farklı örneklem dönemlerini kullanmaktadır. İhracata dayalı büyüme test edilirken bir kısım çalışmalarda açıklayıcı değişken olarak sadece ihracat değişkeninin kullanıldığı görülmekteyken, diğer bir kısım çalışmalarda ise ihracat değişkeninin yanı sıra kontrol değişkeni olarak farklı göstergeler de kullanılmıştır. Kimi çalışmalar hipotezi destekler sonuçlar ortaya koymuşken, kimileri ise hipotezi desteklememektedir.

Literatürde sadece ihracat değişkenini kullanarak yapılan ekonometrik tahminlerden bir kısmı ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklerken (Fawson ve Chang, 1994; Dutt ve Ghosh, 1996; Doraisami, 1996; Bahmani-Oskooee ve Niroomand, 1999; Ay vd. 2003; Saatçioğlu ve Karaca, 2004; Karagöl ve Serel, 2005; Taban ve Aktar, 2008; Pistoresi ve Rinaldi, 2011; Ağayev, 2011; Abbas, 2012; Tıraşoğlu, 2012; Yavuz, 2012; Bal ve Mohanty, 2013; Korkmaz, 2014; Sağlam ve Egeli, 2014; Taş vd. 2016; Ağır vd. 2016) diğer bir kısmı ise (Dodaro, 1993; Bahmani-oskooee vd. 2005; Takım, 2010; Temiz, 2010; Temiz ve Gökmen, 2010; Shihab ve Abdul-Khaliq, 2014) ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklememektedir

Hipotezi test etmek amacıyla ihracat değişkeni dışında farklı kontrol değişkenleri de kullanılmaktadır. İhracat göstergesiyle birlikte kontrol değişkeni olarak ithalatı kullanan çalışmalar bunlardan birisini oluşturmaktadır. Farklı ülkeler üzerine yapılan ampirik çalışmalardan bir kısmı yine ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklerken (Ramos, 2001; Kösekahyaoğlu ve Şentürk, 2006; Erdoğan, 2006; Özer ve Erdoğan, 2006; Amiri, 2012; Taş, 2013; Uçan ve Koçak, 2014; Küçükaksoy vd. 2015; Tapşın, 2015) diğer kısmı ise (Demirhan, 2005; Aktaş, 2009; Kahya, 2011; Amiri, 2012; Joshi, 2013; Saaed ve Hussain, 2015) ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklememektedir. Hipotezi test ederken ihracat değişkeniyle birlikte büyüme oranları da çalışmalara dahil edilmektedir. Literatürde ihracat değişkeninin yanı sıra ihracat büyüme oranı ve ithalat büyüme oranı değişkenlerinin kullanıldığı çalışmalar da mevcuttur. Bu değişkenler doğrultusunda yapılan çalışmalardan bazıları ihracata dayalı büyüme hipotezini destekleyerek ihracattan ekonomik büyümeye doğru bir ilişki saptamış (Gül ve Kamacı, 2012; Çamurdan, 2013; Joshi, 2013) bazıları ise (Taştan, 2010) ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklemeyen sonuçlar elde etmiştir.

İhracat değişkeni ile birlikte sadece ithalat kontrol değişkeni değil çeşitli kontrol değişkenlerinin kullanıldığı çok sayıda çalışma literatürde mevcuttur. Farklı kontrol değişken kombinasyonları ile ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenerek ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği test edilmektedir. İhracat değişkeni bu çalışmalarda yapılan her tahminde kullanılmak koşuluyla, literatürde yapılan farklı değişken kombinasyonlarına bakıldığında; yatırım, ithalat, doğrudan yabancı yatırımlar, beşeri sermaye göstergeleri, dış ticaret haddi ve döviz kuru göstergelerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

İhracata dayalı büyüme hipotezi için yapılan ekonometrik çalışmalarda, ihracat değişkenin yanı sıra ithalat ve yatırım değişkenlerinin birlikte kullanıldığı çalışmalar da (Yiğidim ve Köse, 1997; Tuncer, 2002) mevcuttur. Ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki ilişki ihracata dayalı büyüme hipotezini test etmek için incelenirken yapılan tahminlerde ihracat, ithalat ve dış ticaret hadlerini kullanarak yapılan başka bir çalışmada ise (Bilgin ve Şahbaz, 2009) ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği desteklenmektedir.

İhracata dayalı büyüme hipotezi doğrultusunda yapılan ekonometrik tahminler arasında ihracat değişkeni ile birlikte doğrudan yabancı yatırımların da bazı (Alıcı ve Uçal, 2003; Göçer, 2013) çalışmalarda kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımların ithalat kontrol değişkeniyle birlikte kullanıldığı çalışmalar literatürde yerini alarak, bunlardan bazıları (Yılmazer, 2010) ihracata dayalı büyüme hipotezini destekleyen bulgular elde ederken bazıları ise (Çeştepe vd. 2013) desteklemeyen sonuçlar elde etmiştir.

Hipotez için yapılan çalışmalarda farklı kontrol değişken kombinasyonlarına başka bir örnek ise; ihracat değişkeni ile birlikte nominal efektif döviz kuru ve fiyat artışı değişkenlerinin birlikte kullanılarak yapıldığı bu çalışmada (Şimşek, 2003) ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklemeyen sonuçlara ulaşılmaktadır.

Ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki ilişkiyi sabit sermaye yatırımı, iş gücü, beşeri sermaye ve dış ticaret haddi değişkenlerinin, ihracat değişkeni ile birlikte kullanılarak ihracata dayalı büyüme hipotezini test eden çalışmalar(Demir vd. 2005) literatürde varken sadece ihracat ve beşeri sermaye değişkenlerinin kullanıldığı örnekler de(Genç vd. 2009; Şimşek ve Kadılar, 2010) mevcuttur. Aynı zamanda ihracat değişkeniyle beraber beşeri sermaye stoku ve kişi başına ihracat değişkenleri ile yapılan tahminler de (Savaş, 2011) ihracata dayalı büyüme hipotezini test ederken kullanılan çalışmalar arasında yerini almaktadır. Yapılan çalışmalar arasında bir başka farklı değişken kombinasyonu olarak sabit sermaye ve beşeri sermaye değişkenlerinin ihracat kontrol değişkeni ile birlikte kullanıldığı örnekler de (Altıntaş ve Çetintaş, 2010) vardır. İhracata dayalı büyüme modelinin geçerliliğini test eden çalışmalar içerisinde ihracat değişkeniyle beraber sadece dış ticaret hadlerinin kullanıldığı tahminlerden bazılarında (Halıcıoğlu, 2007; Öztürk ve Acaravcı, 2010) hipotezin geçerliliği kabul görmektedir.

Literatürde ihracata dayalı büyüme hipotezi için yapılan ekonometrik tahminlere bakıldığında ihracat değişkeni ile birlikte brüt sabit sermaye yatırımlarının birlikte kullanıldığı bu çalışmada (Şahbaz vd. 2014) hipotez desteklenirken, ihracat değişkeniyle beraber ithalat, sabit sermaye, yatırım ve beşeri sermaye kontrol değişkenlerinin kullanılarak yapıldığı bu çalışmada ise (Nişancı, 2005) desteklenmez. İhracat kontrol değişkeniyle birlikte sabit sermaye ve ithalat değişkenleri ile yapılan çalışmalar literatürde yerini alarak bu ekonometrik çalışmada ise (Abou-Stait, 2005) ihracata dayalı büyüme hipotezini destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Farklı değişkenler kullanılarak ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka çalışmada ise (Hepkarşı, 2013) ihracatla beraber yatırım oranı, iş gücü ve reel döviz kuru değişkenleri kullanılarak yapılan ekonometrik tahminler ışığında elde edilen bulgulara göre ise ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği kabul görmektedir.

3. İhracata Dayalı Büyümenin Ekonometrik Tahmini

Türkiye'de ihracata dayalı büyümeyi tahmin edebilmek için kullanılacak veri seti ile ilgili açıklayıcı bilgiler Tablo 1.'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Serilerin Tanımlanması

Simge	Açıklama	Dönemi	Kaynağı
LGDP	Logaritma Gayri Safi Milli Hasıla (US$)	1960-2014 Yıllık	Dünya Bankası WDI istatistikleri
LX	Logaritma İhracat (GSMH içindeki payı %)	1960-2014 Yıllık	Dünya Bankası WDI istatistikleri
LM	Logaritma İthalat (GSMH İçindeki Payı %)	1960-2014 Yıllık	Dünya Bankası WDI istatistikleri
LFDI	Logaritma Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (GSMH İçindeki Payı %)	1974-2015 Yıllık	Dünya Bankası WDI istatistikleri
LI	Logaritma Sabit Sermaye Yatırımı (GSMG İçindeki Payı %	1968-2015 Yıllık	Dünya Bankası WDI istatistikleri

Zaman serilerinin özelliklerinin araştırılması Augmented (genişletilmiş) Dickey Fuller (ADF) (1981) birim kök testleri yardımıyla yapılmaktadır. Boş hipotezin "seri durağan değildir" şeklinde kurulduğu ADF testlerinden elde edilen sonuçlar Tablo 2'de sunulmaktadır. Buna göre LM ve LFDI serileri seviyede trendli modellerde durağan olarak görülmekteyken sabitli ve sabitsiz ve trendsiz modellerde durağan olmadığı görülmektedir. Birinci farklarında tüm serilerin durağanlıkları kabul edilmektedir.

Tablo 2. ADF Durağanlık Testleri

	Seviye			Birinci Fark	
Değişken	Sabitli	Sabit Trendli	Sabitsiz Trendsiz	Sabitsiz Trendsiz	Sonuç
LGDP	-0.373904 (0.9060)	-3.200480 (0.0950	3.045058 (0.9992)	-6.711714 (0.0000)*	I(1)
LX	-1.904311	-2.882811	1.012345	-8.037734	I(1)

	(0.3280)	(0.1759	(0.9161)	(0.0000)*	
LM	-1.940227 (0.3119)	-3.507284* (0.0485	1.091208 (0.9265)	-7.288981 (0.0000)*	I(1)
LFDI	-1.584638 (0.4812)	-4.713871 (0.0026)*	-1.625635 (0.0974)	-9.025996 (0.0000)*	I(1)
LI	-2.422926 (0.1411)	-2.315146 (0.4178	0.551292 (0.8317)	-6.256773 (0.0000)*	I(1)
1% level	-3.600987	-4.198503	-2.624057	-2.622585	
5% level	-2.935001	-3.523623	-1.949319	-1.949097	
10% level	-2.605836	-3.192902	-1.611711	-1.611824	

* Durağanlığı Simgelemektedir

( ) Prob. istatistiğini göstermektedir

Korelasyon matrisi Tablo 3'de sunulmaktadır. Bu istatistikler bağımsız değişkenler arasında olabilecek tama yakın bir ilişkinin varlığının saptanması üzerine yapılmaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyan istatistikler değerlendirildiğinde, yüzde 94 değeriyle LM ve LX değişkenleri arasında kuvvetli bir ilişkinin olduğu görülmekte fakat aynı denklemde yer almalarında bir sakınca görülmemektedir.

Tablo 3.Korelasyon Matrisi

	LGDP	LX	LM	LFDI	LI
LGDP	1.000000	0.752712	0.807949	0.862775	0.373062
LX		1.000000	0.944303	0.793605	0.434308
LM			1.000000	0.811008	0.438279
LFDI				1.000000	0.401380
LI					1.000000

Aynı seviyede durağan (I(1)) olan seriler için uygulanabilecek eşbütünleşme testlerinden birisi Johansen eşbütünleşme testleridir. Analize VAR tahmini ile başlanmış seviyede trend durağan olan değişkenlerin kullanıldığı tahminlerde modellere trend eklenmiştir. Öncelikle uygun gecikme uzunlukları belirlenmiş, bunda Akaike (AIC) ve Schwarz (SC) bilgi kriterleri temel alınmış ve tüm modeller için uygun gecikme uzunluğu, yıllık verilerle oluşturulan makroekonomik değişkenler için beklenen 1 gecikme olarak belirlenmiştir. Kurulan modellerin durağanlıkları ve istikrarlılıkları test edilmiş bir sorunla karşılaşılmamıştır. Diğer taraftan belirlenen uygun gecikme uzunluklarında otokorelasyon (serial correlation) ve değişen varyans (heteroscedasticity) gibi ekonometrik sorunların olmadığı da test edilmiştir. VAR modellerinde spesifikasyon testlerine ihtiyaç duyulmamaktadır.

Seriler arasında olabilecek bir uzun dönemli ilişkinin araştırılması Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından önerilen ve Johansen eşbütünleşme testleri olarak bilinen yöntemlerle tahmin edilmiştir. Seviyede trend durağan olarak bulunmuş değişkenlerin olduğu modellerde modellere trend eklenmişken tüm modellerde sabit terimli tahminlerden yararlanılmıştır. Yukarıda ihracata dayalı büyüme ile ilgili geniş çalışma özetinde belirtildiği gibi, kullanılan değişkenler çeşitlilik arz etmektedir. Bu çalışmalarda en çok kullanılan değişkenlerden, geliri temsil etmek için LGDP değişkeni kullanılmış; tek açıklayıcı değişkenden çoklu değişkenlere doğru farklı modellemelerde olmak üzere açıklayıcı değişkenler olarak da LX, LM, LFDI ve LI değişkenleri kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 4 ‘de sunulurken normalize edilmiş vektörlerden elde edilen sonuçlarda aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4 Normalize Edilmiş Vektörlerden Elde Edilen Sonuçlar

Modeller	*Trace İstatistiği*	*Max. Eigen İstatistiği*
1. LGDP=f(c LX)	1 ilişki	1 ilişki
2. LGDP=f(c LX Lİ)	1 ilişki	1 ilişki
3. LGDP=f(c LX LFDİ)	2 ilişki	2 ilişki
4. LGDP=f(c LX LFDİ Lİ)	1 ilişki	İlişki yok
5. LGDP=f(c LX LFDİ LM)	2 ilişki	İlişki yok

1. $LGDP = 32,8648 + 0,1769LX$

   (4,205) (1,587)

2. $LGDP = 48,30 + 0,035LX - 5,69L\dot{I}$

   (13,3) (1,63) (5,31)

3. $LGDP = 29,56 + 0,826LX + 0,9775LFD\dot{I}$

(0,91) (0,29) (0,141)

4. $LGDP = 36,10 + 2,313LX + 0,027LFD\dot{I} - 5,35L\dot{I}$

(4,53) (0,70) (0,321) (1,42)

5. $LGDP = 21,08 - 2,076LX + 0,702LFD\dot{I} + 3,66LM$

(1,61) (0,49) (0,321) (0,87)

Buna göre, I. ve II. modelde ihracat değişkeni ekonomik büyümeyi pozitif fakat istatistiksel olarak anlamsız etkilerken, 3. ve 4. modellerde kullanılan farklı kontrol değişkenleriyle etki pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekle dönüşmektedir. 5. modelde ise etki negatife dönüşmektedir. Dolayısıyla, farklı ekonometrik modellerde kullanılan farklı değişkenlere göre ihracat değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi farklılaşmaktadır. Bununla birlikte ekonometrik tahminlerde kullanılan FDİ ve LM değişkeni ekonomik büyümenin pozitif değişkenleri iken Lİ değişkeni veri dönem için ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.

Bu çalışmada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda Yamamato (1995) tek istatistikli nedensellik testi ile ele alınmaktadır. Sonuçlar Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5 Toda Yamamato (1995) Tek İstatistikli Nedensellik Testi Sonuçları

H_0 *Hipotezi*	*Wald Test*	*Karar*
LGDP LX'in nedeni değildir	10,542 [0,1254]	Büyüme İhracatın nedeni değildir (H_0 Kabul)
LX LGDP'nin nedeni değildir	22,258 [0,0015]	İhracat Büyümenin Nedenidir (H_0 Red)
LGDP LFDİ'nin nedeni değildir	9,256	Büyüme Yabancı Sermaye Yatırımlarının nedeni değildir (H_0 Kabul)

	[0,214]	
LFDİ LGDP'nin nedeni değildir	15,247 [0,001]	Yabancı Sermaye Yatırımları Büyümenin Nedenidir (H_0 Red)
LGDP Lİ'nin nedeni değildir	20,124 [0,0003]	Büyüme Sabit Sermaye Yatırımlarının nedenidir (H_0 Red)
Lİ LGDP'nin nedeni değildir	17,56 [0,000]	Sabit Sermaye Yatırımları Büyümenin nedenidir (H_0 Red)
LGDP LM'nin nedeni değildir	8,298 [0,221]	Büyüme İthalatın nedeni değildir (H_0 Kabul)
LM LGDP'nin nedeni değildir	17,693 [0,0067]	İthalat Büyümenin nedenidir (H_0 Red)

VAR modelinde p=1; modellere p+1=2 gecikme eklenmiştir.[]köşeli parantezler Wald Prob. değerlerini göstermektedir, Prob>0,05 hipotezin kabul edildiği anlamına gelmektedir.

Ekonomik büyüme ile ihracat arasında nedenselliğin yönü ihracattan ekonomik büyümeye doğru iken, ekonomik büyümeden ihracata doğru bir nedensel ilişki söz konusu değildir. Benzer bir tahmin doğrudan yabancı sermaye yatırımları için de elde edilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye girişleri ekonomik büyümeye neden olurken, ekonomik büyümeden doğrudan yabancı sermayeye doğru bir nedensellik söz konusu değildir. Sabit sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Ekonomik büyüme sabit sermaye yatırımlarına neden olurken, sabit sermaye yatırımları da ekonomik büyümenin nedenidir. Son olarak ekonomik büyümeden ithalata doğru bir nedensellik söz konuyken, ithalattan ekonomik büyümeye doğru nedensel bir ilişkinin söz konusu olmadığı görülmektedir.

Sonuç

İktisat literatüründe ihracata dayalı büyümeyi ampirik olarak araştıran çok sayıda çalışma mevcuttur. Türkiye üzerine yapılan çalışmaların çoğunda bu hipotezi destekleyen sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu çalışma sözü edilen literatürü ulaşılabildiği kadarıyla özetlemektedir. İlgili literatür ihracata dayalı büyümeyi analiz ederken ekonomik büyümeyi temsil edebilen; gelir, kişi başına gelir, ekonomik büyüme, sanayi üretim endeksi gibi değişkenleri kullanırken, bunların açıklanması üzerine kurulan modellerde de sıkça, ihracat, ithalat, sabit sermaye yatırımları, doğrudan yabancı sermaye göstergesi, dış ticaret haddi, beşeri sermaye göstergeleri gibi değişkenleri kullanmaktadır.

Bu çalışmada veri varlığına göre en fazla 1960-2015 dönemi için literatürde en sık kullanılan değişkenler kullanılarak değişik modellerle ihracata dayalı büyüme hipotezi test edilmiştir. Farklı kombinasyonlarda yapılan çok sayıdaki tahminlerden, eşbütünleşmenin varlığı, parametrelerin işaretlerinin uygunluğu ve parametrelerin istatistiksel bakımdan anlamlılıkları göz önünde bulundurularak seçilen uygun olabilecek tahmin sonuçları, ihracat ile ekonomik büyüme arasında

pozitif bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Diğer taraftan yapılan nedensellik sınamaları da ihracattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensel ilişkiyi işaret etmektedir. Bu bulgu Türkiye'de ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini göstermektedir. Bu sonuç, ekonomik büyümenin arttırılması için ihracatın arttırılması gerektiği şeklinde de ifade edilebilir. Diğer taraftan Türkiye'de daha yüksek büyüme oranlarına ulaşabilmek, doğrudan yabancı yatırımlara ve sabit sermaye yatırımlarının arttırılmasına da bağlı olarak görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de ihracata dayalı büyüme hipotezi geçerlidir ve ihracat artışları özendirilmelidir. İhracatın arttırılması için, teşvik politikalarına önem verilebilir, zaman kaybına yol açan bürokratik engeller kaldırılabilir ya da azaltılabilir, rekabetçi bir yapının oluşturulabilmesi ve daha rekabet edilebilir bir üretim anlayışı için maliyetlerin düşürülmesi adına yapısal önlemler alınabilir. Yüksek ihracat hacimlerine ulaşmak ekonomik büyümenin de artmasına yol açabilecektir.

Kaynakça

Abbas, S., (2012) "Causality between Exports and Economic Growth: Investigating Suitable Trade Policy for Pakistan", *Eurasian Journal of Business and Economics, 5 (10),* 91-98.

Abou-Stait, F., (2005) "Are Exports the Engine of Economic Growth? An Application of Cointegration and Causality Analysis for Egypt, 1977-2003", *The African Development Bank Economic Research Papers, No. 76.*

Afaf, S. ve Majeed, H., (2015) '' Impact of Exports and Imports on Economic Growth Evidence from *Tunisia''* Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences 6(1), 13-21.

Ağayev, S., (2011) "İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 12 Geçiş Ekonomisi Örneğinde Panel Eştümleşme ve Panel Nedensellik Analizleri", *Ege Akademik Bakış, 11(2),* 241-254.

Akbulut, S. ve Terzi, H., (2013) "Türkiye'de İhracata Dayalı Büyümenin Sektörler İtibariyle Analizi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5,* 43-58.

Aktaş, C., (2009) "Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(2)*, 35-47.

Alıcı Akgüç, A. ve Şengün Ucal, M., (2003) " Foreign Direct Invesment, Exportand Output Growth of Turkey: Causality Analysis", European Trade Study Group (ETSG) Fifth Annual Conference, Universidad Carlos III de Madrid, 11- 13 September 2003, http://www.etsg.org/ETSG2003/papers/alici.pdf, 11.10.2015.

Altıntaş, H. ve Çetintaş, H., (2010) "Türkiye'de Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye ve İhracat Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Analizi: 1970-2005", *Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 36, 33-56.

Amiri, A. ve Gerdtham, U., (2011) "Relationship Between Exports, Imports, and Economic Growth in France: Evidence from Cointegration Analysis and Granger Causality with Using Geostatistical Models", *MPRA Paper No. 34190,* https://mpra.ub.unimuenchen.de/34190/, 10.12.2015.

Amitabh, J., (2013) '' Long Term Causalıty Of Gdp Led Export (Gle) Usıng Vecm Model Wıth Reference To Indıa'', *Prestige International Journal of Management & IT-Sanchaya, 2(1), 18-25.*

Awokuse, T. O., (2003) "Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid for Canada?", *The Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d'Economique, 36(1),* 126-136.

Ay, A., Erdoğan, S., Mucuk, M., (2003) "İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi : Türkiye Örneği (1969-2002)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 6(1),* 117-126.

Bahmani-Oskooee M., Economidou C. ve Goswami, G.G. (2005) "Export-Led Growth Hypothesis Revisited: A Panel Cointegration Approach", Scientific Journal of Administrative Development, 3: 40–55.

Barbara, P. ve Alberto, R., (2011) '' Exports, growth and causality New evidence on Italy: 1863-2004'' , The Economic History Society Annual Conference University of Cambridge.

Bilgin, C. ve Şahbaz, A., (2009) "Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1),* 177-198.

Chris, F. ve Tsangyao, C., (1994) '' Cointegration, Causality, Error-Correction, and Export-Led growth in six countries: Japan, Philippines, South Korea, Taiwan, United Kingdom and United States'' Utah State University *Economic Research Institute Study Papers, No.*39.

Çamurdan, B., (2013) "Türkiye'de 1999-2013 Dönemi için İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *E-Journal of New World Sciences Academy.*

Çeştepe, H., Yıldırım, E. ve Bayar, M., (2013) "Doğrudan Yabancı Yatırım, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret: Toda-Yamamoto Yaklaşımıyla Türkiye'den Nedensellik Kanıtları" *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 13 (27),* 1-37.

Çeviker, A. ve Taş, İ., (2011). "Türkiye'de İhracat Çeşitlendirmesi ve Büyüme İlişkisi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3(2),* 1-10.

Demir, O., Kutlar, A. ve Üzümcü, A., (2005) "Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 9(1),* 180-196.

Demirhan, E., (2005) "Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60(4),* 75-88.

Dodaro, S., (1993) "Exports and Growth: A Reconsideration of Causality", *The Journal of Developing Areas, 27(2),* 227-244.

Erdoğan, S., (2006) "Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması", *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, 10,* 30-39.

Genç, M. C., Değer, M. K. ve Berber, M., (2009) "Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Analizi", *Uluslararası 7. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı,* 48-60.

Göçer, İ., (2013) "Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1(1),* 75-91.

Gül, E. ve Kamacı, A., (2012) "Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Veri Analizi", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 4(3),* 81-91.

Halıcıoğlu, F., (2007) "A Multivariate Causality Analysis of Exportand Growth for Turkey", *EERI Research Paper Series, No 5.*

Hepkarşı, N., (2013) *İhracat-Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Kahya,M.,(2011)"An Analysis of the Relationship between Foreign Trade and Economic Growth in Turkey over the Period 1980-2009" *Unpublished Draft, School of Economics and Management, Lund University, Lund.*

Karagöl, E. ve Serel, A, (2005) "Türkiye'de İhracat ve GSMH Arasındaki İlişkinin Kointegrasyon Yöntemiyle İncelenmesi", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 50,* 1030-1040.

Karagöz, M. ve Şen, A., (2005) "Exportsand Economic Growth of Turkey: Co-integration and Error-Correction Analysis", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (www.e-sosder.com), 4(13),* 1-15.

Korkmaz, S., (2014) "Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *Business and Economics Research Journal, 5(4),* 119-128.

Kösekahyaoğlu, L. ve Şentürk, C., (2006) "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi: Türkiye ve Yeni Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(4),* 23-45.

Küçükaksoy, İ.,Çifçi, İ. & Özbek, R.İ., (2015) "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Uygulaması" *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, http://dx.doi.org/10.18074/cnuiibf.226, 10.12.2015.

Nişancı, M., (2005) ''Dış Ticaret, Beşeri Sermaye ve İktisadi Gelişme Arasında Uzun Dönem Nedensellik İlişkisinin Testi'', *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, 9(1-2),* 675-687.

Özturk, I. ve Acaravci, A., (2010) "Testing The Export-Led Growth Hypothesis: Empirical Evidence FromTurkey", *The Journal of Developing Areas, 44(1),* 245-254.

Özer, M. ve Erdoğan, L., (2006) "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Analizi", *Ekonomik Yaklaşım, 17(60-61),* 93-110.

Özmen, A., Özer, M. ve Türkyılmaz, S., (1999) "Türkiye'de İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedenselliğe İlişkin Bir Uygulama Denemesi", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Prof. Dr. Orhan Oğuz'a Armağan, Yayın No: 640,* 379-392.

Ramos, F. F. R., (2001) "Exports, Imports, and Economic Growth in Portugal: Evidence from Causality and Cointegration Analysis", *Economic Modelling, 18,* 613-623.

Ruba, S.ve Shatha, K., (2014) '' The Causal Relationship between Exports and Economic Growth in Jordan '' *International Journal of Business and Social Science, 5(3), 305-307.*

Saatcioğlu, C. ve Karaca, O., (2004) "Türkiye'de İhracat ile Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1980 Dönüşümünün Etkisi", *Yönetim: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Dergisi*, 49, 30-40.

Sağlam, Y. ve Egeli, H. A., (2014) "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: (1999-2013) Türkiye Örneği", *International Conference in Economics: EconWorld2014@Prague 03-05 September 2014 (Konf. CD'sinde yayımlanan bildiri).*

Sandalcılar, A. R., (2012b) "Türkiye'de Tarımsal İhracat, Tarım Dışı İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 49(570),* 65-76.

Savaş, B., (2011) "Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye ve İhracat: Nedensellik Analizi, 1928-2006", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1),* 38-67.

Swarna D. Dutt and Dipak Ghosh., (1996) ‘’ The Export Growth-Economic Growth Nexus: A Causality Analysis’’ The Journal of Developing Areas 30(2), 167-182.

Şahbaz, A., Ağır, H. ve Yanar, R., (2014), "Seçilmiş Asya Ülkeleri İçin İhracata Dayalı Büyüme Modeli: Panel Eşbütünleşme Ve Nedensellik Analizi", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 22, Doi: http://dx.doi.org/10.11611/JMER227.

Şimşek, M. ve Kadılar, C., (2010) "Türkiye'de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11 (1)*, 115-140.

Şimşek, M., (2003) "İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi, 1960–2002", *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 18(2),* 43- 63.

Taban, S. ve Aktar, İ., (2008) "An EmpiricalExamination of TheExport-LedGrowthHypothesis in Turkey", *Journal of Yaşar University, 3(11),* 1535-1551.

Takım, A., (2010) "Türkiye'de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2),* 1-16.

Tapşın, G., (2015) "The Relationship between Foreign Trade and Economic Growth in Turkey", *International Review of Research in Emerging Markets and the Global Economy, 1(3),* 417-429.

Tapşın, G., (2015) "The Relationship between Foreign Trade and Economic Growth in Turkey", *International Review of Research in Emerging Markets and the Global Economy, 1(3),* 417-429.

Taş, İ., (2013) "Büyümenin Dinamiği Üzerine Bir Nedensellik Analizi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(1),* 69-86.

Taş, S., Ağır, H. ve İğde, G., (2016) "İhracat ve Ekonomik Büyümenin Nedensellik Analizi: Türkiye Örneği", EconWorld2016, 01-03, February, Barcelona, Spain

Taştan, H., (2010) "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2 (1),* 87-98.

Temiz, D. ve Gökmen, A. (2010) "An Analysis of the Export and Economic Growth in Turkey over the Period of 1950-2009", *International Journal of Economic and Administrative Studies, 3(5),* 123-142.

Temiz, D., (2010) "Türkiye'de Reel İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1965-2009 Dönemi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1-2),* 71-82.

Tıraşoğlu, M. (2012) "Türkiye Ekonomisi'nde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Yapısal Kırılmalı Birim Kök ve Eşbütünleşme Testleri ile İncelenmesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(2), 373-396.

Tuncer, İ., (2002) "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Büyüme: TodaYamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980-2000)", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(9),* 89-107.

Uçan, O. ve Koçak, E., (2014) "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(2), 51-60.*

Yapraklı, S., (2007) "İhracat ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 34,* 97-112.

Yavuz, M., (2012) "Türkiye'de İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Bir Zaman Serisi Analizi", http://teacongress.org/papers2012/YAVUZ.pdf, 10.12.2015.

Yıldırım, E., (2015) "İhracata Dayalı Büyüme İllüzyon Mu? Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testlerinden Kanıtlar", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 15*, 21-40.

Yılmazer, M., (2010) " Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1),* 241-160.

Yiğidim, A. ve Köse, N., (1997) "İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye örneği (1980-1996)" *Ekonomik Yaklaşım, 26,* 71-85.

Züngün, D. ve Dilber, İ., (2010) "İhracata Dayalı Büyüme Modelinin İmalat Sanayi İhracatı Üzerindeki Etkisinin Saptanmasına İlişkin Bir Araştırma", *Öneri Dergisi, 9(34),* 223-231.

SANAT EĞİTİMİ ve MİZAH

Arş. Gör. Abdülmecit ADAM

Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

Özet

Bu araştırma "özel öğretim yöntemleri" dersinde yürütülen bir uygulamayı kapsamaktadır. Uygulama, ders boyunca tanınmış sanatçıların eserlerini "Resimler Konuşuyor" başlığıyla mizahi bir anlayışla işlenerek yürütülmüştür. Amaç mizahi yolla nesnel bilgiye ulaşmaktır. Öğrenciler 4 haftada 2'şer uygulama saati boyunca gözlemlenmiş, uygulama sonucunda elde edilen çalışmalar sergilenmiştir. Sergi sonrası öğrencilere görüşme anketi düzenlenip çalışma ile ilgili görüşleri alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Eğitimi, Mizah

Abstract

This study includes a practice which is carried out in the course of "Special Teaching Methods". This practice has been carried out the Works of famous artisting during the lesson with the title of "Pictures is Talking" with a humorous approach. The aim is to reach objective knowledge by way of humorous. Students have observed during 4 weeks and for 2 hours of practice time, studies have demonstrated the results obtained in practice. After the exhibition it has been taken o pool to students and has been taken their opinions on the study.

Keywords: Art of Education, Humor

1. GİRİŞ

Mizah; şüphesiz insanları eğlendirme, güldürme gibi işlevlerinin yanında olaylara karşı eleştirel bakma yeteneği de kazandırmaktır. Belli bir olay ya da durum karşısında olağan bir tepki vermek yerine bunlara başka bir açıdan bakarak yeni fikirler koyabilmenin belki en etkili ve en çarpıcı yöntem olduğu görülebilir. Bunun yanında mizah, kendimizi ve çevremizi başka yönlerden değerlendirme fırsatı da verir(Aydın, 2006., s.205). Mizah Adams'a göre; komik veya güldüren hareket veya ifade, bireyin hoşça vakit geçirmesine katkıda bulunan her şey, eğlendirmeyi amaçlayan nesne, yapılan mizah tanımlamalarındandır. Çoğu insana mizahın ne olduğu sorulduğunda, muhtemelen kendilerini güldüren bir şey olarak anlatırlar. Mizah, genel olarak komik bir dürtüyle başlayan, gülümseme veya gülme gibi bir tutumla biten, genelde hoşnutluk veren bir deneyim olarak görülmektedir (Aktaran, Yardımcı 2010., s.2). Güldürü öğesini içinde barındıran mizahın gündelik hayattaki yeri, hoş bir vakit geçirmenin ötesinde öğretici tarafının fark edilmesiyle eğitim alanında kullanımı giderek artmaktadır. Mizahın bu yönünün keşfedilmesi eğitimde öğretim tekniklerine ve yöntemlerine yeni bir bakış açısını getirmiştir. Özellikle son dönemlerde eğitimin hemen hemen birçok kademesinde kullanılan drama yöntemi, öğrenciye klasik eğitim anlayışının ötesinde farklı eğitim modeli sunarken, mizahi anlayışı da içinde barındırması ve sunması öğretimin önemli bir yanını ortaya koymaktadır.

Dramanın eğitim ve öğretimdeki varlığı gibi mizahın veya diğer bir tanımlama ile güldürü olgusunun klasik anlayışla yürütülen derslerde yardımcı bir eleman olarak günümüzde kullanımı

artmaktadır. Fakat eğitimde mizahın kullanımı daha çok eğitimcinin bireysel tercihi doğrultusundadır. Aslında toplum olarak klasik bir anlayışla yürütülen derslerin, dikkate değer bir faaliyet olduğu ve bu faaliyetlerin ciddiyetle yapılması gerektiği ve mizah kavramının dersin etkinliğini önem-değer yönünden azalttığı düşüncesi hakimdir. Fakat son yıllarda mizahın eğitimin içinde kayda değer eğitici yanının farkına varılmasıyla mizahın üzerinde ayrı bir önemle durulmaya başlandığını göstermektedir. Bugün mizahın dersin yürütülmesinde önemli bir etken teşkil ettiği, doğru ve yerinde kullanıldığı takdirde eğitimde isteneni vermeyi ve almayı amaçladığı görülmeye başlanmaktadır.

Dersin daha etkili bir şekilde işlenmesi alıcı konumunda bireyler için oldukça önemlidir. Konunun çekiciliğinin yanı sıra dersin öğrencilere nasıl, ne şekilde ve hangi yöntemle aktarıldığı önemli bir etkendir. "Dersin eğlenceli hale getirilmesi bütün eğitim kademelerine üst düzeyde motivasyon sağlayacaktır. Ders işlenirken konu ile ilgili yeni bilgiler ilgiyi artırıcı, düşünmeye sevk eden bir yapıda olması eğlenceli bir şekilde sunulması derse olan ilgiyi artıracaktır. Yeri ve zamanında espri yapabilen bir eğitimci, öğrencinin derse karşı ilgisini artırır. Derslere mizah katmak için yeni yollar keşfetmekte gerekir. Nükteden anlayan, hadiselerin gülünç yönünü görme yeteneğine sahip eğitimciler öğrencilerini daha kolay motive eder(Artut ve Pekmezci, 2010 s.203)." Mizah olgusunu kullanacak eğitimcilerin dünyanın gelişen değerlerine ve anlayışlarına ayak uydurmaları gerekir. Gelişmekte olan dünya, birçok bilgiyi veya birçok olguyu ortak potada eritirken, kimi kültürel anlayışları ve ifadeleri göz ardı etmektedir. Eğitilecek bireyin içinde bulunduğu kültürel ve toplumsal değerleri, öğretileri, alışkanlıkları, bireyin davranış ve algılayış biçimleri eğitim ve öğretim metodunu etkileyecektir. Bu nedenle öğretmen konumunda olan bireylerin, eğitimin gerekli olduğu kadar da veriliş şeklinin de önemli olduğunu kabul etmelidirler. Toplumun kültürüne ait değerlerin bilinmesi öğretmenin nasıl bir mizah anlayışını kullanılacağını belirleyecektir. Mizahi anlayışın bu yönü, akademi ve alt eğitim kurumlarında eğitim verecek eğitimcilerin bilgi aktarımını ve paylaşımını etkileyerek alıcı konumunda olan bireylerin bilgiyi algılamasını ve kavramasını da sağlayacaktır.

İletişim anında söylediklerimiz kadar, söylemlerimizi ne şekilde dile getirdiğimiz de önemlidir. Anlatılacak her konu başlangıçta ham madde halindedir. O konuyu yoğurup hamur haline getirmeden, biçime sokmadan ham haliyle sunmak dinleyenlerde fazla ilgi uyandırmaz. Dinleyicilerin ilgi ve dikkatini çekmek, ilgi alanına girmek için konuyu zihin potasında iyice yoğurmak, biçimlendirmek, ilginç hale koymak için gerekirse cilalamak, süslemek, hatta renkli ışıklar altında sunmak gerekir. Konuyu dinlenir ve ilginç kılmak için arada bir mizaha yer vermek gerekir(Yakar, 2013., s. 16)."

Ayrıca mizahi anlayış dönemin içinde gelişen sosyal hadiselerle ilintilidir. Bu sosyal hadiselerin nasıl ve ne şekilde dile getirildiği, alıcı konumundaki bireylere hangi imkânlarla duyurulduğu da önemlidir. Zamanı verimli kullanabilmek için iletişim araçlarını kullanmak, bilgi kümelerini daha kısa sürede bir araya getirmeyi sağlayacak ve istenen dönütü daha kısa sürede verecektir. "Her dönem ve çevre kendi karakter ve kişiliğiyle kavradığı ve kabul ettiği komik durumlar karşısında kendine özgü bir gülme davranışında bulunur. Mizahta, devrin kültürel özellikleri çok iyi bir şekilde yansıtılır ve toplumların mizah anlayışlarına göre özellikler ortaya konulabilmektedir. Ayrıca sözlü kültürde insan yaşamının bir parçası olmaya başlayan mizah, teknolojik değişimlerin getirdiği avantajları kullanarak yazılı ve elektronik araçlarla toplumların vazgeçilmezi olmuştur. Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve mizahın öneminin kavranmasının ardından, mizahın bu araçlarla kullanımı giderek yaygınlaşmıştır (Uğur, 2008, s. 18)". İletişimin yaygınlığı eğitim ve öğretimi etkilediği artık nesnel bir kanıdır. Türkiye'de son 20 yılda gelişen internetin varlığı eğitim kurumlarında dersin işleyişini etkilemiştir ve etkilemeye de devam etmektedir. Ayrıca günümüz sosyal iletişim ağlarının varlığı göz önüne alındığında bilginin kimi zaman dolaylı yoldan mizahi anlayış benimsenerek aktarıldığı ve paylaşıldığı görülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; sanat eğitimi alan 3. sınıf öğrencilerine "Özel Öğretim Yöntemleri" dersi içerisinde yürütülen "Resimler Konuşuyor" başlıklı uygulama çalışması ile belirlenmiş olan sanatçıların eserlerinin nesnel bilgilerini mizahi bir anlayışla aktarmaktır.

Araştırmanın önemi

Araştırma, Resim – İş Öğretmenliği bölümünü okuyan 3. sınıf öğrencilerine "Resimler Konuşuyor" başlığı adı altında mizahi bir anlayışla yürütülen bu çalışmada, sanat eğitiminin mizahla anlatımı ve çalışma içinde yararlanılan sosyal iletişim ağlarının derse katkısını belirleyebilmektir. Ayrıca bu çalışma kapsamında, öğrencilerin mizahın ve sosyal iletişim ağlarının gerekliliğinin veya bunlara yönelik olumsuz düşüncelerinin varsa tespit edilmesi ve çözüm önerileri getirebilmek açısından önemlidir.

Denenceler

1) Sanatçıların tanınmış kimi eserlerinin mizahi bir şekilde sunularak anlatılmaya çalışılması, öğrencileri derse daha aktif hale getirip onların sanata yönelik tutumlarını olumlu yönde etkileyecektir.
2) Gruplar halinde yürütülen "Resimler Konuşuyor" uygulamasında iletişimi artırmak ve uygulamanın mizahi yönünü güçlendirmek için kullanılan sosyal iletişim ağlarının dersi ve uygulamayı olumlu yönde etkileyecektir.

Sınırlılıklar

Araştırma, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümünün 2015-2016 eğitim ve öğretim yılı 3. sınıfların "Özel Öğretim Yöntemleri" dersi içerisinde mizahi anlayışla ele alınan 40 sanatçının 120 eseri (8x40=320 dakika) "Resimler Konuşuyor" başlığı ile yürütülen uygulama ile sınırlıdır.

Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden gözlem ve planlı görüşme yöntemi kullanılmıştır. Gözlem; araştırmada ihtiyaç duyulan verilerin insan, toplum ya da doğa gibi belli hedeflere odaklanılarak çıplak gözle ya da bir araç kullanılarak izlenmesi suretiyle toplanması sürecini tanımlar. Gözlemlenenler doğal ve açık bir yöntemle izlenir, kaydedilir, tanımlanır, analiz edilir ve yorumlanır(Büyüköztürk vd. 2012., s. 140). Görüşme; bir konu hakkında ilgili kişi ve kişilerden sorulacak sorular çerçevesinde bilgi almaktır. Bu teknik bir takım özellikleri bakımından yoğun gözlem tekniği içerisinde uygulanan bir tekniktir(Aziz, 2008., s. 84). 8×40 dakika olarak yürütülen uygulama, öğrencilerden belirli sanatçıların eserlerinin "Resimler Konuşuyor" başlığı çerçevesinde mizahi bir anlayışla resimlere yazı baloncukları ekleyerek anlatmaları istenmiştir. Fakat öğrencilerden, sanatçıların eserlerinin mizahi yönden betimlenmesi için belli kurallar dâhilinde yapmaları istenmiştir. Bunlar:

1. Çalışmanın adı: "Resimler Konuşuyor" bu başlık çerçevesinde gruba ait belirtilen sanatçıların eserlerindeki ifadeler, nesnel bilgilerine (eserin sanatçısına ve başlığına, eserin konusuna, dönemin sanat anlayışına, sosyo-ekonomik olgusuna ve günümüze bakan yönüne) sadık kalınarak mizah yönüyle anlatılmaya çalışılacaktır.
2. 40 sanatçıya ait 120 eser belirlenecektir. 1'i 3'erli kalanı 4'erli öğrencilerden oluşmak üzere 10 grup oluşturulacaktır. Her bir grup 4 sanatçının, kendilerinin belirledikleri 12 eseri dikkate alacaktır.

3. Uygulamada kullanılacak eserlerin mizahi yönünü zenginleştirmek ve öğrencilerin bilgi alışverişini kolaylaştırmak için sosyal iletişim ağlarını (WhatsApp, Facebook, SMS, Mail) kullanmaları istenmiştir.
4. Her bir gruptan çalışmanın sonunda sanatçıların 12 adet resmini katalog haline getirmesi, eserin nesnel bilgileri taranırken yapılan alıntıları kurallarınca katalogda göstermeleri istenmiştir.

Araştırmanın sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda yukarıdaki açıklamalar ışığında çalışma ile ilgili öğrencilerle planlı bir görüşme yapılıştır. Bu planlı görüşmede öğrencilere:

a) Özel Öğretim yöntemlerin dersinde yürütülen "Resimler Konuşuyor" adlı uygulama çalışmasının sanat eğitimi öğretiminde size ne gibi katkıları oldu? Açıklar mısınız?
b) "Resimler Konuşuyor" adlı uygulamasını 4 kişilik gruplar halinde yürütmenin size ne gibi katkıları oldu?
c) Bundan sonraki süreçte mizahın derslerde etkin bir yöntem olarak kullanılmasını ister misiniz? Neden?
d) Grup halinde yürüttüğünüz "Resimler Konuşuyor" adlı uygulamada sosyal paylaşım ağlarının (WhatsApp, Facebook, SMS, Mail) kullanılmasını nasıl buldunuz, derse ve size ne gibi katkısı oldu?

VERİ TOPLAMA ARACI

Araştırma, 2015-2016 eğitim ve öğretim yılında Elazığ, Fırat üniversitesi Resim-İş Öğretmenliği bölümünün 3. sınıf "Özel Öğretim Yöntemleri" dersini alan 39 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Kimi öğrencilerin devamsızlığı nedeniyle çalışma, 29 öğrencinin gözlemlenmesi ile tamamlanmıştır. Ayrıca araştırmada ders içi gözlem ve gözlem sonrası kapalı kesin yanıtların olduğu görüşme yöntemi de kullanılmıştır. Görüşmenin hazırlanma aşamasında konuyla ilgili tez, makale, bildiri, kitap, bilimsel araştırma yayınları incelenmiştir. Literatür araştırmasından sonra elde edilen veriler sonrası çalışmanın ana çerçevesi belirlenmiştir. Uygulama sonrası öğrencilere yapılan uygulamanın çıktısını öğrenmek için 29 öğrenciye 4 açık uçlu sorudan oluşan planlanmış görüşme formu verilmiş, sorulara karşılık vermiş oldukları ifadeler derlenmiştir.

BULGULAR ve YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırmaya katılan öğrencilerin gözlemlenmesi ve ilgili araştırmada kullanılan görüşme formundan elde edilen verilere ve bu verilere ilişkin istatiksel bulgulara yer verilmiştir.

Birinci Denenceye İlişkin Bulgular ve Yorumlar: Araştırmada ele alınan birinci denencede ***"Sanatçıların tanınmış kimi eserlerinin mizahi bir şekilde sunularak anlatılmaya çalışılması, öğrencileri derse daha aktif hale getirip onların sanata yönelik bilgilerini olumlu yönde etkileyecektir".*** şeklindedir. Ders içi gözlem ve sonrası uygulanan planlı görüşme formu sonuçları aşağıdaki gibidir:

Gözlem ile ilgili sonuçlar: Öğrenciler "Özel Öğretim Yöntemleri" dersinde "Resimler Konuşuyor" çalışması 4'erli öğrenci grupların, sanatçıların 12 eserinin mizahi yönden yazı baloncukları eklenerek anlatmaları istenmiştir. Bu mizahi anlatımı ifade edilen kurallar dâhilinde yapmaları istenmiştir. Uygulama boyunca gözlemlenen öğrencilerin benzer uygulamayla karşılaşmadıkları sözlü ifadelerinden anlaşılmıştır. Bu nedenle uygulamanın 1. haftasında öğrencilerin konuyu anlama ve kavrama noktasında bir bocalama yaşadıkları görülmüştür. Sonraki haftalarda öğrencilerden çalışma boyunca sanatçıya ait eserin bulunduğu dönem, eserin günümüz bakan yönü, sosyo-kültürel olaylarla bağlantısını, eserin konusunu ve eser-sanatçı münasebetini göz önünde bulundurarak belirledikleri esere bir mizah anlayış katmaları

istenmiştir. Bu durum öğrenciler tarafından ele alınacak eserin detaylı bir şekilde incelenmesi gerçeğini doğurmuştur. Bu nedenle grup, belirlenen sanatçıların eserleri ile ilgili bilgilere ulaşılabilmek için makale, bildiri, sanat kitapları ve internet üzerinden literatür taraması yapmıştır. Öğrenciler internet üzerinden aradıkları sanatçının kimi eserlerinin başka bir isimle etiketlendiğinin, kimi sitelerde kimi eserlerin en ve boy ölçülerinin farklı bir şekilde tanımlandığının, kimi sanatçıların yaşadıkları ve tanımlandıkları dönem ve mekândan farklı bir dönem ve mekânla tanımlandıklarının farkını varmışlardır. "Resimler Konuşuyor" başlığıyla yürütülen çalışma 4. haftanın sonunda belirlenen sanatçıların eserlerinin nesnel verileri doğrultusunda mizahi yönden baloncuklar eklenerek sonuçlandırılmıştır.

Görüşmeye ilişkin sonuçlar: Görüşme formunda öğrencilere yöneltilen: "*Özel Öğretim yöntemleri dersinde yürütülen "Resimler Konuşuyor" adlı uygulama çalışmasının sanat eğitimi öğretiminde size ne gibi katkıları oldu? Açıklar mısınız?*" açık uçlu sorusuna öğrencilerin cevapları aşağıdaki gibidir:

"Resimler konuşuyor" adlı nesnel bilgilerin mizahla anlatımı uygulama çalışması sonrası 29 öğrenciyle görüşülmüştür. Öğrencilerin 28'i, grup halinde yürütülen bu çalışmanın, ele alınan eserlerle ilgili nesnel bilgilerin hafızada kalıcılığını artırdığı görüşünü bildirmiştir. 1 öğrenci ise, mizahın kullanılması fikrini benimsememiştir.

Erkek: "*Öncelikle sanat tarihi açısından düşünürsek sanat tarihi ezber gerektiren bir derstir. Normalde bu tür dersler materyallerle işlenerek öğretimin sağlanması eğitimde kalıcılığı artırmaktadır. Bu tür uygulama çalışmalarının devam etmesi gerektiğini düşünüyorum.*

Kız: "*Resimler konuşuyor etkinliği ile sanatçıları ve resimleri daha detaylı öğrenmiş olduk. Bu ressamların eserlerini sürekli görmemizi, tam olarak idrak etmemizi sağlayan bir çalışma oldu".*

Kız: *Bu çalışma ile sanat akımları ve bu sanat akımlarına ait sanatçılarını ve sanatçıların önemli eserlerini daha akılda kalıcı bir şekilde öğrenmiş olduk.*

"Bundan sonraki süreçte mizahın derslerde etkin bir yöntem olarak kullanılmasını ister misiniz? Neden?" sorusuna öğrencilerin büyük çoğunluğu (%94'ü) etkin kullanılması gerektiği cevabını vermiştir. Açık uçlu sorusuna öğrencilerin görüşleri:

Kız: *"Sıkıcı ve monoton bir şekilde öğrenciyi uyutan bir ders olmaktansa bütün öğrencilerin katılımını ve akılda kalıcılığı sağlayan bir çalışma oldu. Bundan sonraki uygulamalı derslerde benzer çalışmalarda etkin bir yöntem kullanılabilir".*

Erkek: *"Evet bu uygulama çok faydalı oldu. Mizah yönteminin diğer uygulama derslerde etkin bir şekilde kullanılmasını isterim".*

İkinci Denenceye İlişkin Bulgular ve Yorumlar: Araştırmada alınan ikinci denence de "***Gruplar halinde yürütülen "Resimler Konuşuyor" uygulamasında iletişimi artırmak ve uygulamanın mizahi yönünü güçlendirmek için kullanılan sosyal iletişim ağlarının dersi ve uygulamayı olumlu yönde etkileyecektir".*** şeklindedir. Ders içi gözlem ve sonrası uygulanan planlı görüşme formu sonuçları aşağıdaki gibidir:

Gözleme ilişkin sonuçlar: Son yıllarda artan teknolojinin varlığı hemen hemen her ortamda kendini hissettirmektedir. Sosyal iletişim ağları; telefon, tablet gibi taşınabilir aygıtları adeta zorunlu hale getirmiştir. Günümüz insanının bu aygıtlara karşı ilgisi gittikçe artmaktadır. Öğrencilerden "Resimler Konuşuyor" uygulama çalışması ile belirlenen sanatçılara ait resimleri mizahi baloncuklar ekleyerek anlatmaları istenmiştir. Eserin mizahi anlatımının güçlü olabilmesi için öğrencilere 4'erli gruplar halinde bir araya gelmeleri, beyin fırtınası oluşturmaları ve 4 hafta

içinde bitirmeleri gerektiği söylenmiştir. Öğrenciler; "Resimler Konuşuyor" adlı uygulama çalışması için, okuldaki diğer derslerin varlığı ve okul dışında bir araya gelme durumlarının kısıtlılığı nedeniyle çalışmanın bu kadar kısa bir sürede bitirilemeyeceklerini ifade edip çalışmayı tamamlayabilmeleri için dersin hocasından ek süre talepleri olmuştur. Bir araya gelme kısıtlılığı nedeniyle öğrencilerin talepleri dersin hocası tarafından değerlendirilmiş ve çalışma boyunca sosyal iletişim ağlarını (WhatsApp, Facebook, Mail, SMS vb.) kullanmaları önerilmiştir. Her hafta dersin uygulama saatinde öğrencilerin sosyal iletişim ağlarında çalışma ile alakalı paylaşım verileri gözlemlenmiştir. Kimi nedenlerden dolayı bir araya gelemediklerinden, çalışmanın tamamlanabilmesi için önerilen sosyal iletişim ağlarının kullanımı gözlem neticesinde çalışmayı mizahi yönden yüksek bir oranda etkilediği görülmüştür.

Görüşmeye ilişkin sonuçlar: Görüşme formunda öğrencilere yöneltilen: *"Resimler Konuşuyor" adlı uygulamasını 4 kişilik gruplar halinde yürütmek sizin için ne gibi olumlu veya olumsuz yanları oldu?* ve "*Grup halinde yürüttüğünüz "Resimler Konuşuyor" adlı uygulamada sosyal paylaşım ağlarının (WhatsApp, Facebook, SMS, Mail) kullanılmasını nasıl buldunuz, derse ve size ne gibi katkısı oldu?* sorularına; öğrencilerin 22'si çalışmada belirlenen sanatçıların eserlere ait nesnel bilgilerinin bulunması ve eserlere eklenen baloncuklu mizahın daha dikkat çekici olması için sosyal paylaşım kullanılması ve gruplar halinde yürütülmesini; olumlu bulduklarını ifade etmişlerdir.

Erkek: *"Bazen yanlış bilgiye ulaştık. Bu durumu sosyal iletişim ağları üzerinden grup arkadaşlarımıza paylaşınca hatamı düzelttim. Bu teknolojik imkânlar olmasaydı arkadaşlarıma belki de yanlış bilgiyi aktaracaktım."*

Kız: *"Günümüzün vazgeçilmezi olduğu için baya bir katkısı oldu. Ödevden ziyade daha rahat ve samimiydi".*

Erkek: *"Bu tür sosyal paylaşım ağlarının varlığı kişiler uzaktayken bile kişilerin birbiriyle iletişimini ve kişiler bir araya gelmeden iletişimin gerçekleşmesini sağlamaktadır."*

Kız: "*Grup çalışması çoğu kez olumlu sonuçlar doğurur. Fakat 4 kişilik gruba 4 sanatçı verilip grup içinde bireysel çalışmalar yapılması çalışmayı olumsuz etkiledi. Aslında olması gereken 4 kişinin sanatçının her bir resmine yoğunlaşıp fikirlerin ortaya konulmasıydı. Fakat çalışmada gruptaki kişiler sanatçıya ait birer eserini alıp tek başlarına mizahi yönünü işlediler. Bu durum çalışmanın amacı dışında bir sonucun çıkmasına neden oldu".*

Görüşme sırasında yapılan uygulama ile ilgili 29 öğrencinin 7'si; sosyal iletişim ağlarının kullanılması çalışmayı olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Kullanılan sosyal iletişim ağlarında paylaşılan yazıların uygulama çalışmasının dışında başka konuların dile getirildiği ve grup içinde çalışmayı daha çok dikkate alan öğrencileri olumsuz etkilediğini bildirmişlerdir.

Erkek: *"Bütün gün boyunca ödevin amacı dışında mesajlar atıldı ve sinirim bozuldu".*

Kadın: *"Kullandım fakat ben problemlerimi yüz yüze konuşmaktan yanayım. Sosyal ağları kullanmak iletişimimi engelliyor. Özellikle grup başkanı olarak sosyal ağlarından iletişime geçerken grubun kontrolünü sağlayamadım".*

SONUÇ

Özellikle 20 ve 21. yüzyılda eğitim alanında gelişen öğretim teknikleri ve yöntemleri mizah kavramına bakışı yeni bir boyuta taşımıştır. Gelişen eğitim metotların uygulanışı ve bu metodun klasik eğitim anlayışının ötesinde yürütülmesi ile son dönemlerde farkını hissettirmeye başlamış ve eğitimde kendini yeni yeni hissettiren mizah olgusuna bakışı değiştirmiştir. Klasik bir anlayışıyla bireye verilen eğitimin, dikkate değer bir olgu olduğu ve bu olgunun önemle alınması gerektiği anlayışı hâkimdir. Klasik eğitim anlayışına göre mizahın eğitimde kullanılması fikri tartışılan bir durumdur. Mizah kavramının, 20. yüzyılın sonlarına doğru ve özellikle 21. yüzyılda önemle üzerinde durulmaya başlanması ile etkinliğin içeriğini zenginleştirdiğini ve geliştirdiği, öğrencilerin derse katılımını artırdığına dair somut gelişmeler görülmektedir. Çalışmada mizahi bir anlayışla yürütülen derste öğrencilerin derse daha ilgili olduğu gözlemlenmiştir.

İnsanlarla iletişim kurmanın pek çok yolu ve yöntemi vardır. Bunların biri de mizahtır. Mizah bir duyguyu, bir düşünceyi veya bir mesajı, espri ve nükte katarak anlatmak için başvurulan etkili bir anlatım aracıdır. Başka bir ifadeyle mizah, bir konunun gülünç yanlarını ortaya koyarak anlatan, anlatırken de düşündüren bir iletişim aracıdır(Yakar, 2013., s. 16)

Bu çalışmada mizahın eğitim ve öğretime olan katkısının nicel ve nitel yönü dikkate alınarak sonuçlandırılmaya çalışılmıştır. “Resimler Konuşuyor” adlı uygulama çalışmasıyla sanatçılara ait belirlenen eserlerin mizahi yönü ortaya konulurken, bu mizahi durum eserlerin nesnel bilgileriyle örtüştürülerek sonuçlandırılmaya çalışılmıştır. Uygulama esnasında yapılan gözlem, çalışma sonrası öğrencilerle yapılan planlı görüşmede elde edilen veriler neticesinde; “Özel öğretim Yöntemleri” adlı derste mizahi bir anlayışla yürütülen “Resimler Konuşuyor” adlı çalışmada kullanılan mizahi yöntemin nesnel bilgileri öğrenmede etkili olduğu belirlenmiştir.

Gözlem ve planlı görüşme sonrası “Resimler Konuşuyor” çalışmasında, eserin mizahi kalitesini güçlendirebilmeleri ve iletişimi etkili kullanabilmeleri için önerilen sosyal iletişim ağlarının çalışmaya olumlu yönde etki ettiği görülmüştür. Fakat grubun etkileşimini sağlayan iletişim ağları, öğrencilerin %20’sinin ifadelerinde, grup içi çalışmada bağdaşmayan paylaşımların olduğunu ve bu nedenle çalışmada kullanılan iletişim ağlarının çalışmanın ciddiyetini olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.

Öğrenciler, çalışma süreci içerisinde sanatçıların eserlerini internet üzerinden araştırırken, kimi eserlerin ve bu eserlerin sanatçılarının doğru bir şekilde etiketlenmediğini fark etmişlerdir. İnternete yüklenen kimi görsel öğelerin renk farklılığı, eserin eni ve boyu gibi kimi betimsel verilerin yanlış bir şekilde gösterilmesi, öğrencilerin çalışma ile ilgili doğru bilgiye ulaşma ve bu bilginin doğruluğunu saptama konusunda zamanlarını almıştır. Bu nedenle görsel öğelerin ve bu öğelere ait bilginin internet ortamında paylaşımına dikkat edilmesi büyük önem arz etmektedir. Konu ile ilgili doğru fotoğrafın ve esere ait doğru bilginin paylaşımının kontrol edilmesi için denetlenebilir bir internet ortamının yaratılması önerisi bilimsel bilgiye ulaşmada araştırmacılara kolaylıklar sağlayacaktır.

Dersin hocası tarafından yürütülen “Resimler Konuşuyor” adlı uygulama çalışmasında 4 haftalık uygulama süresi boyunca öğrenciler gözlenmiştir. Araştırmada mizah bir yöntem olarak kullanıldığında konu zaman zaman amacının dışına çıktığı gözlemlenmiş ve kimi durumlarda eğitimcinin dersi istendik yönde, kurallarınca işlemeyi engellediği görülmüştür. Bu durumda uygulama ve teorik derslerde dersi yürütecek eğitimcinin mizahi olguyu kullanması durumunda öğrencileri çalışma boyunca özenle takip etmesi gerektiği düşüncesine ulaşılmıştır.

Uygulamada kullanılan sosyal iletişim ağları, çalışmayı olumlu yönde etkilemiştir. Fakat günümüz sosyal iletişim ağları ağırlıklı olarak günlük sohbet ve görsel öğe paylaşımı için tercih edilmektedir. Bu durum çalışmayı ciddiye almayı ve araştırmanın bilimsel bir hüviyet şeklini

kazanmasını olumsuz etkilemektedir. Eğitimcinin, dersi daha etkili kullanmak için sosyal paylaşım ağlarını bir yöntem çeşidi olarak kullanması durumunda öğrenciyi, çalışmayı ve dersi daha kararlı ve disiplinli bir şekilde yürütmesi gerekecektir.

Görüşme sonrası elde edilen verilerde öğrenciler, mizahi bir anlayışla yürütülen bir çalışma ile ilk defa karşılaşmışlar ve dersin hocası tarafından "Resimler Konuşuyor" adlı uygulamada ne tür bir yol izleneceği ile ilgili birçok kez tekrarın yapılmasına rağmen, gruplar içerisinde çalışmanın nasıl ve ne şekilde yapılacağı ve sonlandırılacağı konusunda belirsizlikler yaşamışlardır. Öğrencilerdeki bu belirsizliğin varlığı, çalışmayı zaman zaman amacının dışına çıkarmıştır. Bu durum sonucunda dersin hocası tarafından çalışmanın uygulanışı haftalara bölünmüş, her hafta içinde yapılacaklar öğrencilere tek tek belirtilmiştir. İlk hafta sanatçılara ait eserler araştırılmış, ikinci hafta eserlerin nesnel verilerine ulaşılmıştır. Üçüncü haftada elde edilen nesnel bilgiler ışığında eserlere mizahi baloncuklar eklenmiş ve son haftada her bir grup çalışmasını katalog haline getirmiş ve sonlandırmıştır.

Çalışma kapsamında sanatın dört disiplini bir arada kullanılarak (Sanat Eğitimi, Sanat Tarihi, Sanat Eleştirisi, Estetik) esere ait nesnel bilgilere ulaşılmış ve bu bilgiler doğrultusunda mizahi bir anlayış geliştirilmiştir. Çalışma süresi boyunca "Resimler Konuşuyor" adlı uygulamada mizahi anlatımın tercih edilmesi, öğrencilerde nesnel bilgiyi kavramada önemli etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Fakat öğretim yönteminde mizahın kullanımı çalışma boyunca bir takım problemleri de ortaya çıkarmıştır. Mizahın eğitimde nasıl ve ne şekilde kullanılması yönünde az sayıda araştırmanın yapılmış olması nedeniyle zaman zaman çalışmanın yürütülmesinde nasıl bir yol izleneceği kestirilememiştir. Kimi zaman çalışmanın sürecini tayin edememe, ders işlenirken öğrenciyle nasıl bir bağ kurulması gerektiği ve eğitimcinin takınacağı tavrın belirsizliğinden kaynaklı çalışma gerektiği gibi uygulamaya konulamamıştır.

Her değişim yeni bir insan profilini meydana getirir. Küreselleşen dünya, insanı sosyo-ekonomik ve kültürel yönden değişime zorlamaktadır. Aynı şekilde bu değişim eğitimi de önemli derecede etkilemektedir. Bu nedenle yaşanan bu değişimler doğrultusunda günümüz sosyo-kültürel anlayışı dikkate alan bir öğretim tekniklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumun bilime hizmet etmesi kadar yaşanan sosyo-kültürel ve eğitim anlayışa cevap vermesi de önemlidir.

Örnek Uygulama Çalışmaları

Resim 1

Leonardo da Vinci'nin dünyaca ünlü eseri "Mona Lisa" adlı tablo, içinde barındırdığı gizemi halen korumaktadır. Grup, sanatçının bu çalışmasının popülaritesinin yanı sıra içinde barındırdığı gizemli bilgilere göndermede bulunarak, Cemal Safi'nin "Tek Hece" adlı şiirinin ilk kıtasından yola çıkmış ve mizahi bir baloncuk geliştirmiştir.

Resim 2

Cloude Monet'e ait çalışmada, Empresyonizm akımının içinde barındırdığı anlayış, resmedilen objelerde gün içinde belirli bir zamana ait ışığın nesneler üzerinde ve sanatçının algısında bıraktığı etkidir. Bu durumda sanatçının çalışmasını gün içinde ışığın anlık bıraktığı etkiye riayet etmesi ve çalışmasını hızlı bir şekilde bitirmesi gerektiği anlayışı öne çıkmaktadır. Grup bu bilgi ışığında, dijital fotoğraf makinelerinin kadraja aldığı mekânı ve mekân içindeki nesneleri an be an olduğu gibi sunmasıyla örtüştürerek mizahi bir baloncuk geliştirmeye çalışmıştır.

Resim 3

Grup, Mehmet Siyah Kalem'e ait "At terbiyecisi" adlı eserin sunduğu görsel bilginin varlığı ile 1973 yapımı "Öksüzler" Yeşilçam filminin bir repliğinden yola çıkarak mizahi bir baloncuk geliştirmiştir.

Kaynakça

Artut K. ve Pekmezci H., 2010. *" Güzel Sanatlar Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri*". 2. Baskı., Anı yayıncılık: Ankara

Aziz, A., (2008). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri.* Ankara: Nobel yayınları.

Aydın, S. (2006). Çocuk yazınında mizah kullanımının bilişsel, duyuşsal ve toplumsal yönden önemi. II. Ulusal ve çocuk Edebiyatı sempozyumu.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Töntemleri.* Ankara: Pegem Akademi

Uğur, İ. (2008). *"Televizyon Reklamlarında Mizahın Kullanımı".* 1. Baskı., Literatürk Yay. İstanbul.

Örs, F., Tetik, S., (2010). Küreselleşen Dünyada Yeni Yönetim Paradigmaları: Değişim ve İletişim. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 19, Sayı 3, 2010, Sayfa 439-456

Yardımcı, İ., (2010). Mizah kavramı ve sanattaki yeri. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 3/2, 1-41

Yakar, F., (2013). "*Mizahın Gücü".* 1. Baskı., Kastaş Yay. İstanbul

FİNANSAL İYİLİK HALİNİN FİNANSAL OKURYAZARLIK VE KREDİ KARTI TUTUMUYLA İLİŞKİSİ

Öğr. Gör. Kayhan AHMETOĞULLARI

Harran Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Programı Hilvan MYO

Öğr. Gör. Hatice PARMAKSIZ

Harran Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Programı Hilvan MYO

Özet

Bu çalışmanın amacı, MYO öğrencilerinin finansal iyilik hali ile finansal okuryazarlık ve kredi kartı tutumları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma Harran Üniversitesi Hilvan MYO öğrencilerini kapsamaktır. Örneklem büyüklüğü belirlenirken, 400 olarak bilinen evren büyüklüğü için, %5 hata oranı ile evreni temsil edebilecek 144 deneğe ulaşılmıştır. Çalışmada, Independent-Samples t-Test, One-way Anova, Açıklayıcı Faktör ve Pearson Korelasyon Analizleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin cinsiyetleriyle ve bölümleriyle finansal okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Dahası Açıklayıcı Faktör analizinde, temelde finansal okuryazarlık, kredi kartı tutumu ve finansal kaygı/memnuniyet (Finansal iyilik hali/mali sıkıntı) değişkenleri esas alınmıştır. Finansal iyilik hali temel değişkeni, mali sıkıntı ve finansal memnuniyet alt değişkenlerine ayrılmıştır. Nihayet, kredi kartı tutumu değişkeni de, kredi kartına duyulan güven ve kredi kartını rasyonel kullanma alt değişkenlerine ayrılmıştır. Korelasyon analizi ile, temel değişkenlerden finansal okuryazarlık ile kredi kartı tutumu arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Finansal iyilik hali/mali sıkıntı ile kredi kartı tutumu ve finansal okuryazarlık arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki teyit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal okuryazarlık, finansal iyilik hali, kredi kartı tutumu

RELATIONSHIP OF FINANCIAL WELL-BEING WITH FINANCIAL LITERACY AND CREDIT CARD ATTITUDE

Abstract

The aim of this study is to investigate the relationship between the financial well-being with financial literacy and credit card attitudes among students of Vocational School of Higher Education (MYO). The research covers students from Hilvan MYO of Harran University. While the sample size was determined, 144 respondents were reached from a total of 400 students, which could be represented by an error ratio of %5. Independent-Samples t-Test, One-way Anova, Explanatory Factor Analysis and Pearson Correlation Analysis were used in the study. According to the analyses, there is no meaningful discrepancy for their financial literacy with their genders or their majors. Moreover, financial literacy, credit card attitude and financial concern/satisfaction (financial well-being/fiscal troubles) variables were taken as bases in the Explanatory Factor Analysis. Financial well-being basic variable was separated as fiscal trouble and financial satisfaction sub-variables. Finally, credit card attitude variable was also separated as trust

towards to credit card and rational use of credit card sub-variables. There is a meaningful and positive relation between financial literacy and credit card attitudes from the basic variables according to the Correlation Analysis. It was also confirmed that there is a meaningful and positive relation between financial well-being/fiscal troubles with credit card attitude and financial literacy.

Keywords: Financial literacy, financial well-being, credit card attitude

1. GİRİŞ

Günden güne karmaşıklaşan finans dünyası ile karşı karşıya olan bireylerin finansal bilgi düzeylerinin yetersizliğinin farkına varması maalesef ki bu konu da kötü tecrübelerin ardından ortaya çıkmaktadır. Finansal açıdan yeterlilik önemli bir kavramdır. Zira bireyin vereceği kararları doğrudan ya da dolaylı etkileyebilmektedir. Bireylerin gelirlerini, birikim ve yatırımlarını akıllıca değerlendirip, bütçelerini doğru yönetebilme yetkinliğine sahip olması olarak tanımlanan finansal okuryazarlık kavramı bu noktada karşımıza çıkmaktadır.

Finansal okuryazarlık; bütçeleme, tasarruf, yatırım, ödünç alma/verme, sigortalama, çeşitlendirme ve gelir-gider eşleştirmesi ile ilgili uygulamalar gibi finansal müşterilerin finansal ürün/hizmet ve kavramlar hakkında bilgi ve becerilerini geliştirmelerini, finansal risk ve fırsatları daha iyi görmelerini, daha bilinçli tercih yapmalarını, nereden yardım almaları gerektiğini ve finansal refahlarını arttırmak için bunun dışındaki diğer tüm faaliyetleri etkin bir şekilde yapmalarını sağlayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Temizel, 2010, s.5-7)

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) tanımına göre finansal okuryazarlık, finansal ürünler ve kavramlar hakkında finansal tüketicilerin bilgilendirilmesini veya finansal risk ve çeşitli alternatifler arasında tercih yapabilecek farkındalığa sahip olmasını temin ederek finansal refahını artırma sürecidir.

Finansal okuryazarlık; finansal istikrar, finansal işlerin yönetimi ve bireylerin refahı için önemli bir alandır (Taylor ve Wagland, 2013, s.70). Finansal okuryazarlık, bireylerin refah düzeyinin yanı sıra, finansal güvenliğini de etkilemektedir. Bu nedenle bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerinin artırılması her zaman üzerinde durulması ve gündemde tutulması gerekli bir konudur. Finansal okuryazarlık düzeyinin yükseltilmesi öncelikle mevcut finansal okuryazarlık düzeyinin tespit edilmesini gerekli kılmaktadır (Temizel ve Bayram, 2011, s.75).Tespitler neticesi alınacak olan önlemler birçok alanda iyileşmeyi sağlayabilecektir. Türkiye'nin sahip olduğu genç nüfus yoğunluğu nedeniyle finansal okuryazarlık düzeyinin gelişimi daha da önem arz etmektedir. Gelecekte bu konuda yaşanabilecek olası problemleri azaltabilmek ya da önleyebilmek adına yapılacak durum tespitleri ve eğitimler ciddi önem taşımaktadır.

Geleceğin yetişkinleri ve ticari hayatın mihenk taşlarını oluşturacak olan üniversite gençliğinin finansal okuryazarlık seviyesinin tespiti ve bu alanda durum iyileştirme çabalarının verimli olması demek finansal araçların daha doğru ve etkin kullanılması ve böylece bu araçların kullanımının yaygınlaşması anlamına gelmektedir. Bu anlamda oluşturulan uluslararası işbirlikleri de finansal okuryazarlığın önemini göstermektedir. 2015 yılında, dünyada ekonomik işbirliği alanında başlıca küresel platform olan ve uluslararası finansal sistemle ilgili konularda görüş alışverişinde bulunmak ve işbirliği yapmak için kurulmuş G-20 zirvesinin önemli gündem maddelerinden biri finansal okuryazarlık olarak belirlenmiştir. Ülkemizde de finansal okuryazarlık düzeyini geliştirmek amacıyla 5 Haziran 2014 tarihinde Başbakanlık tarafından 'Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları' konulu genelge yayınlanmıştır. Görülmektedir ki toplumda finansal bilincin ve tasarruf alışkanlıklarının gelişmesinde önemli rolü olan finansal okuryazarlık bugün bütün dünyanın gündeminde yer almaktadır.

Günümüzde finansal piyasaların ve finansal enstrümanların gelişmesine paralel olarak, bireylerin sahip oldukları paradan daha fazlasını kullanmak istemeleri karşımıza kredi kartı kullanımını çıkarmaktadır. Harcamalarını karşılamak için üniversite öğrencilerinin de kredi kartlarını kullanma yoluna başvurmaları ve bunun öğrencilerin finansal durumlarını doğrudan etkiliyor olması, son zamanlarda yapılan araştırmaların bu konu üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur (Davies ve Lea, 1995; Eskilson ve Wiley, 1999; Norvilitis ve MacLean, 2010). Harcamaların borçlanma esasına dayalı kredi kartları kullanımı yoluyla finanse edilmesi, finansal iyilik halini değiştirebilmektedir (Sunal,Onur, 2012).

Kişinin kendini finansal açıdan güven içinde algılaması olarak da tanımlanabilecek olan finansal iyilik hali, birçok faktörden etkilenmektedir. Borçlu olma durumu, finansal iyilik halini etkilediği gibi finansal tutumlar da borç durumunu yakından ilgilendirmektedir(Sunal,Onur, 2012). Yüksek düzeyde borç sahibi olmanın öğrencilerin finansal iyilik hali algıları üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Gereğinden fazla borç alma üzerinde etkili olan en önemli faktör finansal bilginin yetersizliğidir. Finansal okuryazarlığı yüksek olan finansal tüketicilerin gereğinden fazla borç alma davranışının daha az gözlemlendiği ve daha etkili kredi kullanma davranışlarının olduğu sonucuna varılmıştır (Sevim, Temizel, Sayılır, 2012, s.579).

Kredi kartının üniversite öğrencileri üzerindeki potansiyel negatif etkisi ve sahip olunan kredi kartı sayısı ile borç miktarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi (Hancock vd, 2013:369) amacıyla üniversite öğrencileri üzerinde kredi kartı kullanımına ve finansal iyilik haline yönelik birçok araştırma yapılmıştır (Hancock vd, 2013; Yurtseven, 2008; Jones, 2005; Hayhoe vd, 2005; Norvilitis ve Santa Maria, 2002; Yayar vd, 2011; Warwick ve Mansfield, 2000; Robb, 2007; Girginer vd, 2008; Robb, 2011; Gözener ve Sayılı, 2013; Shim vd, 2009; Sunal, 2012). Finansal okuryazarlık seviyesinin arttıkça kredi kartı kullanma sıklığını ne yönde etkilediğini araştıran çalışmalar da mevcuttur. Ayrıca kredi kartı kullanım davranışlarının incelendiği çalışmalar (Çavuş, 2006; Yurtseven, 2008) da bulunmaktadır. Ancak Türkiye'de yapılan çalışmalar içerisinde kredi kartı kullanımına ilişkin tutum ile finansal iyilik hali arasındaki ilişki ve bunun yanında finansal okuryazarlık seviyesi ile ilişkisini ortaya koyan çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan bu araştırmayla literatürde mevcut olan bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; MYO öğrencilerinin finansal okuryazarlık durumunu ve bu durumun kredi kartı kullanımı ve finansal iyilik hali ile olan ilişkisini ortaya koymaktır.

2. Teorik Çerçeve ve Literatür Araştırması

Karmaşık finansal kararların fazlalaştığı günümüz dünyasında, finansal okuryazarlık bütün tüketiciler için hayati bir beceri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, bireylerin finansal okuryazarlık seviyelerinin bu karmaşık finansal araçları anlayabilecek noktaya çıkarılması elzemdir. Finansal okuryazarlık düzeyinin yükseltilmesi bir yandan davranışsal eğilimlerin neden olduğu hataların azaltılmasına böylece bireylerin kendi durumlarına en uygun finansal kararları almasına yardım ederken, diğer yandan iletişim ve bunun getirdiği kaldıraç etkisi ile düzenleyici otoritelerin daha güçlü bir konuma gelmesini sağlamaktadır (Temizel & Bayram, 2011, s. 75).

Finansal okuryazarlık, bireyin finansı anlayabilme becerisidir. Daha açık bir ifadeyle, bireyin daha etkin finansal kararlar alması için sahip olması gereken finansal bilgi ve yeteneklerdir(KILIÇ Y. vd., 2015). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) tanımına göre finansal okuryazarlık, finansal ürünler ve kavramlar hakkında finansal tüketicilerin bilgilendirilmesini veya finansal risk ve çeşitli alternatifler arasında tercih yapabilecek farkındalığa sahip olmasını temin ederek finansal refahını artırma sürecidir. Remund (2010) finansal okuryazarlığın farklı tanımlarını yapmış ve bunları beş kategoride sınıflandırmıştır:

i. Finansal kavram bilgisi,

ii. Finansal kavramlar hakkında konuşabilme yeteneği,

iii. Kişisel finans yönetimi becerisi,

iv. Uygun finansal karar verebilme kabiliyeti,

v. Gelecek finansal ihtiyaçlar için etkin planlama yapabilme becerisi.

William (2007) finansal okuryazar olan yetenekli tüketicilerin piyasaları daha etkin bir biçimde araştırdığını, firmaları daha dikkatli bir şekilde gözlemlediğini, tedarikçileri daha verimli bir şekilde seçtiğini ve piyasadaki sahtekâr, kabiliyetsiz ve tüketici ihtiyaçlarını karşılayamayan firmaları piyasa dışına çıkarmada daha başarılı olduklarını belirtmiştir. Marcolin ve Abraham'a (2006) göre finansal okuryazar; bir banka hesabını dengede tutma, bütçe hazırlama, gelecek için tasarruf yapma, borcu yönetmek veya borçtan sakınmak için strateji öğrenme yeteneğine sahip olan kişidir. Morgan'a (2003) göre ise finansal okuryazarlık insanlara, tüm yönleriyle onların bütçeleme, harcama, tasarruf, finansal ürün ve hizmetlerin kullanımı, bankacılık yoluyla günlük borçlanma, gelecek için yatırım ve planlama hakkında bilinçli ve güvenli kararlar sağlama ile ilgilidir. Sosyo-Finansal Araştırmalar Enstitüsü (ISFS) tarafından yapılan çalışmada bu kavram şu şekilde ifade edilmektedir; finansal okuryazarlık, maddi refahı etkileyen bireysel finansal durumlar hakkında okuma, analiz, yönetim ve bağlantı kurabilme becerisidir. Mandell'e(2006) göre finansal okuryazarlık insanların kendi yararına önemli finansal kararlar almak için ne bilmesi gerektiğidir.

Finansal okuryazarlık, bireyler için olduğu kadar üniversite öğrencileri için de oldukça önemli hale gelmiş bir kavramdır. Kariyer yaşamlarının daha başında olan öğrencilerin, geleceklerini doğru bir şekilde kurabilmeleri için başarılı bir finans planlamasına ve yönetimine ihtiyaç duyacakları bilinmektedir. Çünkü iş hayatına atılmış bir birey kadar olmasa da üniversite öğrencilerinin de faturalarını ödemek, kredi kartı kullanmak, eğitim kredisi ve sağlık sigortası almak gibi birçok finansal problemi yönetmek zorunda kaldığı görülmektedir. Belirtilen sebeplerden dolayı üniversite öğrencilerinin de finansal okuryazarlık düzeyinin yüksek seviyelere çıkarılması gerektiği ifade edilmektedir (Temizel ve Bayram, 2011: 75)

Günümüzde finansal piyasaların ve finansal enstrümanların gelişmesine paralel olarak, bireylerin sahip oldukları paradan daha fazlasını kullanabilmeleri, özellikle kredi kartlarının sağladığı imkanlar çerçevesinde daha da kolay olabilmektedir(Sunal, Onur,2012). Harcamalarını karşılamak için üniversite öğrencilerinin de kredi kartlarını kullanma yoluna başvurmaları ve bunun öğrencilerin finansal durumlarını doğrudan etkiliyor olması, son zamanlarda yapılan araştırmaların bu konu üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur (Davies ve Lea, 1995; Eskilson ve Wiley, 1999; Norvilitis ve MacLean, 2010).

Kredi kartı kullanma eğilimini etkileyen faktörler ele alındığında karşımıza finansal iyilik hali kavramı çıkmaktadır. Harcamaların borçlanma esasına dayalı kredi kartları kullanımı yoluyla finanse edilmesi, finansal iyilik halini değiştirebilmektedir. Kişinin kendini finansal açıdan güven içinde algılaması olarak da tanımlanabilecek olan finansal iyilik hali, birçok faktörden etkilenmektedir. Borçlu olma durumu, finansal iyilik halini etkilediği gibi finansal tutumlar da borç durumunu yakından ilgilendirmektedir (Sunal,Onur,2012).

Özellikle son yıllarda kredi kartı kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte finansal piyasada yer alan çalışan ve yöneticilerin, ekonomistlerin, araştırmacıların ve politikacıların kredi kartı kullanımı konusuna olan ilgisi artış göstermiş ve bu alanda yapılan çalışmalar yaygınlaşmıştır. Yapılan araştırmalar kullanılmak istenen alana göre farklılık göstermektedir. Kredi kartı kullanımının önemli derecede artış gösterdiği popülasyonlardan birisi de üniversite öğrencileridir (Lyons, 2004:56). Tüketim ekonomisinin onları para harcamaya yöneltmesi, internetin alışverişi kolaylaştırması ve kredi kartı sisteminin hâlihazırda ulaşılabilir para sunması üniversite öğrencilerinde kredi kartı kullanımının artmasına neden olmaktadır (Shim vd, 2009:708). Üniversite öğrencileri arasında kredi kartı kullanımını etkileyen değişkenler arasında paraya ilişkin tutum, borçluluk, finansal bilgi, aile faktörü, cinsiyet gibi sosyo demografik özellikler ve paranın sosyal statü üzerine etkisine olan inanç yer almaktadır (Adams ve Moore, 2007:101). Bu değişkenler arasından bireyleri finansal kaygıya sürekleyebilecek olanlarından kurtulabilmenin yolu finansal okuryazarlık seviyesinin arttırılmasından geçer. Öğrencilerin çoğunluğunun kredi kartlarını yanlış kullanması ya da yönetememesi sonucunda kredi kartı borçları artış göstermekte ve bu durum da onları finansal açıdan riskli bir konuma getirmektedir (Shim vd, 2009:708). Kredi kartı sisteminin kolayca ulaşılabilir borç para sağlaması özellikle genç yetişkinlerde harcamaların artmasına neden olmakta, bu da finansal iyilik hallerinin olumsuz yönde etkilenmesine yol açmaktadır (Shim vd, 2009:708).

Finansal iyilik hali kavramı bireylerin gelir ve birikimlerine ilişkin memnuniyetlerini kapsamakla birlikte, kendilerini finansal açıdan güvende hissetmelerini, geçinebilme gücünü ve finansal fırsatlara ilişkin algısını da ifade etmektedir. Bu kavram, bireylerin sahip oldukları paradan daha fazlasını kullanmak istemeleri, bunu da çoğunlukla kredi kartlarını kullanarak yapmaları nedeniyle uzun zamandır ekonomistlerin, araştırmacıların, eğitimcilerin ve finansal yöneticilerin ilgisini çekmektedir.

Literatürde finansal iyilik hali ile ekonomik iyilik hali kavramı birbirleri yerine sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak finansal iyilik hali bireyin finansal yaşamını daha geniş bir bakış açısıyla ele alırken, ekonomik iyilik hali çoğunlukla gelir düzeyi değişkenini kullanmaktadır (Joo, 2008:21, 22). Finansal iyilik hali kavramı akademik başarı, fiziksel sağlık, zihinsel sağlık ve yaşamdan duyulan genel tatmin ile ilişkilidir ve bu nedenle genç bireylerde finansal iyilik halinin iyileştirilmesi genel iyilik hallerinin de iyileşmesine yol açmaktadır (Shim vd, 2009:721). Ayrıca finansal koşulların yaratmış olduğu negatif etki öğrencilerin psikolojik iyilik halini, aile ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerini ve yetişkinliğe geçiş dönemlerini de olumsuz yönde etkilemektedir (Shim vd, 2009:708). Diğer taraftan üniversite öğrencilerinin mevcut finansal durumlarının geçici olduğunu bildikleri ve mezun oldukları zaman kısa bir süre içerisinde gelirlerinin artarak borçlarını ödeyeceklerini düşünmeleri nedeniyle sahip oldukları borcu biriktirdikleri düşünülmektedir (Norvilitis vd, 2003:936).

Davies ve Lea (1995), öğrencilerin içinde bulundukları borçlu durumdan ötürü kaygılanmamalarının nedenini, borçlu olma durumuna karşı sahip oldukları tahammül ve hoşgörü ile ilişkilendirmiştir. Ne var ki, yüksek düzeyde borç sahibi olmanın öğrencilerin finansal iyilik hali algıları üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Yüksek miktarda borçlu olmanın öğrenciler üzerinde önemli bir stres kaynağı olduğu ve finansal iyilik hali algısını bozduğunu ortaya koyan çalışmalar (Sullivan, 2003; Ross v.d., 2006) bulunmaktadır. Bu çalışmaları destekler nitelikte, borç içinde bulunan öğrencilerin psikolojik açıdan daha yoğun olarak kaygı belirtileri göstermelerinin olası olduğu da ortaya konulmuştur (Roberts v.d., 1998; Stradling, 2001).

3. Araştırmanın Yöntemi ve Hipotezleri

Bu çalışmada, meslek yüksekokulu öğrencilerinin finansal iyilik hali, finansal okuryazarlık ve kredi kartı tutumları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma, Hilvan Meslek Yüksek Okulundaki inşaat, büro yönetimi ve bankacılık bölümlerindeki birinci ve ikinci sınıf öğrencilerini kapsamaktadır. Verilerin toplanmasında anket tekniği kullanılmıştır.

Literatür çalışmalarında değinilen kavramlar ve araştırma doğrultusunda ortaya konan hipotezler;

H_2: Finansal iyilik hali ile kredi kartı kullanımına karşı tutum arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki beklenmektedir.

H_3: Finansal okuryazarlık ile Finansal iyilik hali arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H_4: Finansal okuryazarlık ile kredi karşı tutumu arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

3.1. Evren ve Örnekleme

Finansal okuryazarlık son zamanların güncel konusu olmakla birlikte finansal iyilik hali ise yeni ölçeklerle ölçülmesi literatüre katkı sunmuştur. Araştırmanın evreni Harran Üniversitesi Hilvan Meslek Yüksek Okulu öğrencilerinden oluşmaktadır. Örneklem belirlenirken evreninin belli olduğu durumlarda gerçekleştirilen hesaplama yöntemiyle örneklem belirlenmiştir. 400 kişilik evrenden oluşan hedef kitleden tesadüfi örnekleme yöntemiyle 144 katılımcıya ulaşılmıştır. Çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliği için %5 hata payıyla evreni temsil edebilecek düzeydedir.

3.2. Veri Toplama Tekniği ve Veri Toplama Araçlarının Geliştirilmesi

Çalışmanın bulguları, Hilvan Meslek Yüksek Okulundaki öğrenci katılımcılara yapılan anket yardımıyla toplanan verilerin analiz edilmesiyle elde edilmiştir. Veri toplama sürecine 30 katılımcı üzerinde pilot çalışma ve alanında uzman üç akademisyen incelemesi ile nihai hali verilmiştir. Rassal olarak seçilen 150 öğrenciye ulaşılmış ancak 6 katılımcının veri girişi esnasında uygun ve güvenilir olmayan cevaplar verdiği tespit edilmiş ve anketten çıkarılarak 140 veriyle analize devam edilmiştir. Veriler 10.05.2016-05.06.2016 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmanın temelini oluşturan Finansal okuryazarlık, finansal iyilik hali ve kredi kartı tutum değişkenleri için daha önce farklı çalışmalarda kullanılıp güvenilirliği ve geçerliliği ispatlanmış ölçeklerden yararlanılmıştır. Değişkenlerin ölçülmesinde 5'li Likert ölçeği kullanılmış ve analizler SPSS 18 Paket Programı kullanılarak yapılmıştır. Bütün değişkenler için 1 ile 5 aralığında (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 3=Ne Katılıyorum/Ne Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) ölçümler yapılmıştır.

- *Finansal Okuryazarlık*

Finansal okuryazarlık değişkenlerinin sorularında ilk beş soru, Fernandes ve Lynch (2014) tarafından kullanılan ölçeğinin kültürel farklar ve çeviri farklılıkları göz önünde bulundurularak Türkçeye uyarlanmasında en az üç alanında uzman akademisyen görüşü de alınarak nihai hali verilmiştir. Ayrıca, diğer dört soru Gerek ve Kurt (2011)'un geliştirip geçerlilik ve güvenilirliklerini test ettiği ekonomi okuryazarlığı alt bileşenlerinden bireysel ekonomi planlamam alt değişkeninden uyarlanmış ve gerekli uzman akademisyen görüşü de alınarak nihai hali verilmiştir. Toplam da dokuz sorudan oluşan geçerliliği ve güvenilirliği test edilen finansal okuryazarlık ölçeği ortaya çıkarılmıştır.

- *Finansal İyilik Hali*

Prawitz ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilen, geçerliliği ve güvenilirliği test edilen sekiz sorudan oluşan finansal memnuniyet/endişe ölçeği İngilizceden Türkçeye çevrilmiş, kültürel farklılıklar da göz önüne alınarak en az üç uzman akademisyen ve bir çevirmen yardımıyla son hali verilmiştir. Ölçekler son olarak her iki dile de tekrar çevrilip eksik ve hataların giderilmesiyle sekiz sorudan oluşan yeni halini almıştır. Çalışmada da belirtildiği gibi yapılan açıklayıcı faktör analizi ile bu değişken de finansal endişe ve memnuniyet olmak üzere iki alt bileşene yüklenmiştir.

- *Kredi Kartı Tutumu*

Başaran ve arkadaşları (2012) tarafından geçerliliği ve güvenilirliği test edilen kredi kartı tutum ölçeğinin alt bileşenlerinden, kredi kartına duyulan güven ve kredi kartını rasyonel kullanma ölçeklerine düzenlemeler yapılarak yeni bir ölçek uyarlanmıştır. Ölçekte yer alan beş sorudan 'Bence kredi kartı kullanmak gereğinden fazla harcama yapmaya yol açmaz' ifadesi ile 'Kredi kartı kullanmak harcamalarımda düzensiz olmama neden olmaz' ifadeleri birbirine yakın olduğu için ilk ifade anketten çıkarılarak dört ölçekli alt bileşen oluşturulmuştur. Diğer alt bileşende yer alan altı soruda gerekli uyarlamalar yapılarak analize dahil edilmiştir.

4. Bulgular

Analiz sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin %54,9'u erkek %44,4'ü ise bayandır. Öğrencilerden oluştuğu için yaş aralığının büyük çoğunluğu 18-30 arasındadır (%95,1). Kredi kartı kullanan öğrenci %52,8'lik bir oranda iken kullanmayan öğrenci %44,4'lük bir orana sahiptir. öğrencilerin tamamı ön lisans eğitimine sahip olup bunlardan %45,1'i Bankacılık ve Sigortacılık, %24,3'ü Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı ve %29,9'u da İnşaat Teknolojisi bölümünde eğitim almaktadır. Katılımcıların finansal bilgi araçları arasında %49,3'lik bir oranlar en yüksek seviyeye internet sahipken televizyon %27,1'lik oran la onu takip etmektedir. Öğrencilerin %52,3'ü birinci sınıfken %35,4'ü de ikinci sınıfta ve nihayet %5'lik kısımda uzatma almaktadır. İnternet bankacılığını kullanan öğrenci oranı %34,7 iken kullanmayan %59 düzeyindedir.

Analizlerden önce verilerin çoklu normal dağılıma sahip olmadığı gözlenmiş ve bu doğrultuda gerekli non-parametrik analizler yapılmıştır. Ancak verilerin Basıklık ve çarpıklıkları tek tek kontrol edildiğinde alın yazında kabul edilen +2 ile -2 aralığındaki değerlerde normal dağılıma sahip olabileceği varsayılmıştır (George ve Mallery 2010). Bu nedenle diğer analizler bu çerçevede yapılmıştır.

Hipotezlerden,

H_0 = Finansal okuryazarlık açısından kadın ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_1 = Finansal okuryazarlık açısından kadın ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotezinin testi için yapılan istatistiksel analiz sonuçları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Independent Samples Test

	Levene's Testi		t-testi için ortalama						
								95% Güven Aralığı	
	F	Sig.	T	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama	Std. Hata	Düşük	Yüksek
FİNOKURYAZARLIK	4,136	,044	,208	141	,836	,32417	1,55998	-2,75980	3,40814
			,213	140,981	,832	,32417	1,52412	-2,68892	3,33726

Tablo 1 incelendiğinde çift kuyruklu Significant 2 değeri 0.05'ten büyük olduğu için H_1 hipotezi reddedilirken H_0 kabul edilir. Yani Finansa okuryazarlık açısından kadın ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark yoktur.

Bir diğer hipotez olan;

H_0 = Finansal okuryazarlık öğrencilerin bölümleri açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_1 = Finansal okuryazarlık öğrencilerin bölümleri açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Hipotezlerinin testi ikiden fazla grubu içerdiği için One-Way Anova testi sonuçları Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. ANOVA

FİNOKURYAZARLIK

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	238,031	3	79,344	,918	,434
Within Groups	12105,192	140	86,466		
Total	12343,222	143			

Tablo 2 ele alındığında Sig. değerinin 0.05'ten büyük olduğu ve sonuç olarak H_1 hipotezi reddedilirken H_0 'ın kabul edilmiştir. Yani öğrencilerin bölümleri ile finansal okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Bu araştırmada açıklayıcı faktör analizi tekniklerinden temel bileşenler analizi yöntemi (Principal Component Analysis-PCA) kullanılmıştır. Bu yöntemde değişkenler arasındaki varyansı açıklayan birinci faktör hesaplanır. Bu durum böylece devam eder ve kalan maksimum miktardaki varyansı açıklamak için ikinci faktör hesaplanır (Kalaycı, 2014:321). Açıklayıcı Faktör analizi (AFA) için değişkenler faktör analizi modeli oluşturularak test edilmiştir. Faktör analizi sonucunda Tablo 1'de sunulan standardize yükleme katsayıları ve faktör desenine ait güvenirlik (Cronbach Alpha) değerlerine ulaşılmıştır. Tabloda 0,45 ve üstü yükleme katsayılarına sahip değerlere yer verilmiştir.

Tablo 3. Açıklayıcı Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	FO	FKYG	FMEM	KRK	KDG	Cronbach α
Finansal Okuryazarlık (FO)						
Doğru finansal kararlar almak için danışmam gereken doğru kaynakları bilirim.	0.846					0.931

Doğru bir yatırım yapmak için gerekli yeteneğe sahibim.	0.838					
Taksitlendirme yaparken gelirimi göz önünde bulundururum.	0.831					
Yatırım yaparken dikkate almam gereken etkenlerin ne olduğunu bilirim.	0.829					
Kredi kullanırken katlanmam gereken yükü bilirim.	0.807					
Kıredi kartı kullanırken ödeme gücüme göre harcama yaparım.	0.781					
Kredi kullanırken gelir-gider dengemi sağlayabilirim.	0.777					
Hangi yatırımın parama en yüksek getiri sağlayacağını bilirim.	0.776					
Karlı yatırım aracının ne olduğuna rahatça karar verebilirim.	0.741					
Finansal İyilik Hali (FİH)						
Hali hazırda mali durumumdan endişe etmekteyim.		0.762				0.754
Şahsi harcamalarımla ilgili kaygılıyım.		0.717				
Gelirimin giderimi karşılaması konusunda endişeliyim.		0.709				
Harcamalarımla ay sonunu anca denk getirebiliyorum.		0.691				
Paramın yetmeyeceğini düşünüyorsam zorunlu olmayan harcamalarımı azaltırım.		0.620				
Hali hazırda mali kaygılarımın seviyesini yüksek hissediyorum.		0.514				
Şu anki mali durumumdan memnunum.			0.790			0.412
Aylık gelirimin üç katı tutarında beklenmedik bir harcamayı karşılayabilecek tasarrufum vardır.			0.687			
Kredi Kartı Tutumu (KKT)						
Kredi kartımdan nakit çekim yaparsam kutlanacağım maliyeti önceden hesaplarım.				0.853		0.917
Kredi kartı ile alışveriş yaparken kredi kartı limitimi göz önünde bulundururum.				0.850		
Kredi kartımla alışveriş yaparken devam eden taksitlerimi göz önünde bulundururum.				0.841		
Kredi kartımı diğer ödeme yöntemlerimle karşılaştırma yaptıktan sonra kullanırım.				0.823		
Kredi kartı borcuma işletilecek faiz oranını kontrol ederim.				0.780		
Ekstra borcumun ne kadar geleceğini önceden hesaplarım.				0.725		
Kredi kartı kullanmak harcamalarımı bütçeme göre ayarlamamı engellemez.					0.880	0.882
Kredi kartı kullanmak alışveriş sırasında fiyat karşılaştırması yapmamı engellemez.					0.851	
Kredi kartı kullanmak aşırı borçlanmama neden olmaz.					0.839	
Kredi kartı kullanmak harcamalarımda düzensiz olmama neden olmaz.					0.751	

Açıklayıcı faktör analizinden elde edilen bulgular dikkate alındığında literatürde ki çalışmaları desteler nitelikte alt bileşenlere ayrıldıkları ve farklı olarak burada iki farklı çalışmalardan (Fernandes ve Lynch, 2014; Gerek ve Kurt, 2011) derlenen finansal okuryazarlık değişkeninin tek bir değişkene yüklendiği gözlenmiştir. Finansal okuryazarlık değişkeni, 9 bileşenden oluşan geçerliliği ve güvenilirliği oldukça yüksek değerlerde ortaya çıkmıştır (α=0.931). Fernandes ve Lynch (2014) tarafından finansal okuryazarlık değişkeninin beş sorudan oluşan finansal bilgi edinme alt değişkeni ile Gerek ve Kurt (2011)'un geçerliliğini ve güvenilirliğini test ettiği ve ortaya attığı bireysel ekonomi planlama alt değişkeni temel de esas aldıkları finansal okuryazarlık değişkeninde tek çatı altında toplanmıştır. Finansal iyilik hali ölçek soruları Türkçeye çevrilip farklılıkların uyarlanmasıyla ilk defa kullanılan bir değişken olduğu için Prawitz ve arkadaşlarının (2006) da bahsettiği iki alt bileşene yüklenmiştir. Ancak finansal kaygı (FKYG) alt değişkeninin geçerliliği ve güvenilirliği yüksek (α=0.754) olmasına karşın finansal memnuniyet (FMEM) alt bileşeninin güvenilirlik katsayısı düşük (α=0.412) çıkmıştır. Ancak Kalaycı (2014)'nın belirttiği gibi 0.40 ve üzeri değerler düşük güvenilirlik seviyesinde olsa da kabul edilebilir düzeydedir. Son değişken olan kredi kartı tutumu ise beklenildiği gibi iki alt bileşene ayrılmıştır. Başaran ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilen, geçerlilik ve güvenilirlik testi yapılan ölçekler kullanılmış ve çalışmada ki sonuçları destekler nitelikte iki alt bileşene yüklenmiştir. Bunlar kredi kartına duyulan güven (KKDG) ve kredi kartını rasyonel kullanma (KKRK) alt değişkenleridir.

Temel değişkenler ve alt değişkenler arasındaki ilişkinin var olup olmadığını, varsa derecesini ölçmek amaçlı kullanılan bir diğer analiz de korelasyon analizidir. Çalışma kapsamında değişkenler arasındaki ilişki, ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki İlişki

	FIH	KKT	FO	FKYG	FMEM	KKDG	KKRK	Ortl.	Std. Sap.
FIH	1							24,41	5,74
KKT	,302**	1						30,55	9,83
FO	,489**	,524**	1					30,64	9,29
FKYG	,928**	,244**	,459**	1				18,96	5,56
FMEM	,267**	,179*	,119	-,111	1			5,47	2,15
KKDG	,200*	,800**	,320**	,135	,190*	1		10,53	4,52
KKRK	,304**	,917**	,546**	,263**	,133	,493**	1	20,01	6,78

**. %1 düzeyinde anlamlıdır.
*. %5 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 2 incelendiğinde, temel değişkenlerden finansal okuryazarlık (FO) ile kredi kartı tutumu (KKT) arasında 0.524 oranın da anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yine FO ile finansal kaygı/memnuniyet (finansal iyilik hali FIH) arasında 0.489 oranında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki teyit edilmiştir. FIH temel değişkeni ile KKT değişkeni arasında da nispeten düşük te olsa anlamlı ve pozitif önlü bir ilişki bulgulanmıştır (0.302). temel değişkenler arasındaki ilişki %1 anlamlılık seviyesinde anlamlıdır. FO ile KKT ve FO ile FIH değişkenleri arasındaki ilişkinin seviyesi %49-%69 arasında kaldığı için ilişkinin orta dereceli bir ilişkiye haiz olduğu aşikardır. Ancak FIH değişkeni ile KKT değişkeni arasındaki ilişki %26-%49 aralığında olmasından

dolayı zayıf ilişkinin varlığından söz edilebilir (Kalaycı, 2014:116). Bu sonuçlar H_2, H_3 ve H_4'ü destekler niteliktedir.

5. Sonuç ve Tartışma

Çalışmada, finansal okuryazarlıklarının cinsiyetleri ve bölümlerine göre değişmediği ortaya çıkmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu bankacılık ve sigortacılık öğrencilerini kapsaması, çalışmaya konu olan değişkenlerden finansal okuryazarlık, kredi kartı tutumu ve finansal iyilik hali arasındaki ilişkileri ölçmede daha realist sonuçlar vermiştir. Temel değişkenlerden finansal iyilik hali ve kredi kartı arasında %1 anlamlılık seviyesinde anlamlı bir ilişki çıkmış anca ilişkinin seviyesi göreceli olarak düşüktür. Dahası, finansal okuryazarlık ile finansal iyilik arasında da %1 seviyesinde anlamı ve pozitif bir ilişki çıkmış ve ilişkinin boyutu oldukça iyi çıkmıştır (0,489). Nihayet, finansal okuryazarlık ile kredi kartı tutumu arasında da %1 anlamlılık seviyesinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulgulanmış ve ilişkinin düzeyi oldukça iyi çıkmıştır.

Çalışmada hipotezlerin testinin yanında alt bileşenlere ayrılan değişkenlerden en çarpıcı olanı ve yeni ve farklı bir boyutta çalışmaya katkı sağlayan bir sonuç elde edilmiştir. Öyle ki finansal kaygı alt bileşeni ile kredi kartını rasyonel kullanma alt bileşeni arasında %1 anlamlılık seviyesinde anlamlı ve pozitif bir ilişki gözlenmiştir. İlişkinin boyutu her ne kadar düşük olsa da, bu bulgu, ihtiyatlılık diye adlandırabileceğimiz önemli bir kavrama yol açmıştır. Yani finansal kaygısı artan öğrenciler kredi kartı kullanmada akıllıca hareket ederler ve mevcut kaygılarını azaltmak için gereksiz harcamalardan, israftan kaçınırlar. Bu da öğrencilerin genç, dinamik, heyecan dolu olan yapılarına rağmen realiteye önem verdiklerini gösterir. En nihayetin de finansal okuryazarlık düzeylerinin de kaygıya karşı duyarlı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim, Sullivan (2003) ve Roos ve arkadaşları (2006) gibi yazarlar çalışmalarında, bu ifadeleri destekler nitelikte farklı bir bakış açısıyla olayı ele almışlardır. Her nasılsa Shim ve arkadaşlarının (2009) kredi kartının olması genç yetişkinlerde harcamaların artmasına neden olacağı ve finansal iyilik hallerini olumsuz etkileyeceğini teyit eden çalışmalarının aksine bu çalışma, kaygı algısının artması ile kredi kartı kullanırken akıllıca hareket etme davranışının artış göstereceği ve harcamaların artmasından ziyade tasarrufa yöneleceklerini doğrulayan niteliktedir.

Kaynakça

Başaran, B., Budak, G. S., ve Yılmaz, H. (2012). Kredi Kartlarının Rasyonel Kullanımını Etkileyen Bireysel Faktörler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7*(2).

Çavuş, F.M. (2006) "Bireysel finansmanın temininde kredi kartları: Türkiye'de kredi kartı kullanımı üzerine bir araştırma" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 15: 173-187.

Davies, E., Lea, S.E.G. (1995) "Student Attitudes to Atudent Debt" *Journal of Economic Psychology,* 16: 663- 679.

Eskilson, A., Wiley, M. G. (1999) "Solving for the X: Aspirations and Expectations of College Students" *Journal of Youth and Adolescence,* 28:51-70.

Fernandes, D., Lynch, J. G., ve Netemeyer, R. G. (2014). Financial Literacy, Financial Education, And Downstream Financial Behaviors. *Management Science*, *60* (8), 1861-1883.

George, D. ve Mallery, P. (2010).‘‘SPSS For Windows Step by Step: A Simple Guilde And Reference 18.0 Update’’, (11. Baskı), Paperback, sep. 30: 408.

Gerek, S. ve Kurt, A. A. (2011). Ekonomi Okuryazarlığı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması,

Hancock vd, 2013; Yurtseven, 2008; Jones, 2005; Hayhoe vd, 2005; Norvilitis ve Santa Maria, 2002; Yayar vd, 2011; Warwick ve Mansfield, 2000; Robb, 2007; Girginer vd, 2008; Robb, 2011; Gözener ve Sayılı, 2013; Shim vd, 2009; Sunal, 2012)

Hayhoe, C. R., Leach, L., and Turner, P. R. (1999) “Discriminating The Number of Credit Cards Held by College Students Using Credit and Money Attitudes” *Journal of Economic Psychology*, 20:643-656.

Kalaycı, Ş. (2014). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Asil Yayın: Ankara. 6. Baskı.

Kılıç, Y., Ata, H. A., & Seyrek, H. İ. (2015). Finansal okuryazarlık: üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 130- 151.

MANDELL, Lewis (2006). “Financial Literacy: If It’s So Important, Why Isn’t It Improving?”, Networks Financial Institute Indiana State University

MARCOLIN, Sonia and ABRAHAM, Anne (2006).“Financial Literacy Research: Current Literature and Future Opportunities”,3rd International Conference on Contemporary Business, Leura NSW, 21-22 September 2006. Australia: Faculty of Commerce, Charles Stuart University

Norvilitis, J.M., MacLean, G.M. (2010) “The Role of Parents’ in College Students Financial Behaviours and Attitudes” *Journal of Economic Psychology*, 31:55-63.

OECD, (June 2009), Financial Literacy and Consumer Protection: Overlooked Aspects of the Crisis, OECD Recommendation On Good Practices On Financial Education And Awareness Relating To Credit.

Prawitz, A. D., Garman, E. T., Sorhaindo, B., O'Neill, B., Kim, J., ve Drentea, P. (2006). In Charge Financial Distress/Financial Well-Being Scale: Development, Administration, And Score İnterpretation. *Journal of Financial Counseling and Planning*, *17*(1).

REMUND, David L. (2010), “Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy”, Journal of Consumer Affairs, 44(2), 276-292.

Roberts, R., Golding, J., and Towell, T. (1998) “Student Finance and Mental Health” *The Psychologist*, 489-491.

SEVİM Nurdan, Temizel Fatih ve Sayılır Özlem (2012), The Effects Of Financial Literacy On The Borrowing Behaviour Of Turkish Financial Consumers, International Journal of Consumer Studies, s.573-579.

Sunal,Onur, 2012 ; Finansal İyilik Hali Ölçeği (FİHÖ):Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması,Ege Bakış Dergisi).

Taylor, Sharon. and Wagland, Suzanne. (2013). "The Solution to the Financial Literacy Problem: What is the Answer?". *AABFJ*, 7 (3), 69-89.

TEMİZEL Fatih (2010). Mavi Yakalılarda Ekonomi Okuryazarlık, Beta Yayınları, İstanbul.

TEMİZEL Fatih ve BAYRAM Fatih (2011), Ekonomi Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, Ç.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 1.

Williams, Toni (2007),"Empowerment of Whom and for What? Financial Literacy Education and the New Regulation of Consumer Financial Services",Law & Policy, Vol. 29 No. 2, April, pp 226-256.

Yurtseven, G. (2008). "Üniversite Öğrencilerinin Kredi Kartı Kullanım Alışkanlıkları" *İktisat İşletme ve Finans,* 23(264): 119-145.

DİLDE YENİ ÖGEYE KARŞI TUTUMLAR: SELFİE Mİ, ÖZÇEKİM Mİ?

Arş. Gör. Züleyha Hande AKATA

Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi/ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Toplumsal gelişmeler ve bu gelişmelere bağlı olarak değişen toplumsal algı, yeni oluşumları adlandırma ve açımlama ihtiyacına yol açmaktadır. Çok yönlü bir düzeneğin unsurları konumundaki sözcükler, toplumsal gelişme ve değişmelerin gözlemlendiği göstergelerdir. Toplumsal süreçler sonunda dilin söz varlığında ortaya çıkan yeni oluşumlar, *yeni öge (neolojizm)* olarak adlandırılır. Yeni ögelerin oluşumunda ihtiyaç, en az çaba ilkesi, yeni olgular, kültürel ilişkiler, dil politikası/planlaması gibi nedenler aktif olarak rol alır. Yeni ögenin oluşum şekli, biçimsel, sesbilimsel, anlamsal ve köken özellikleri dil içinde yeni ögeye karşı gösterilen tutumları belirler. Dilimize giren *selfie* ögesi ve karşılığı olarak türetilen *özçekim*in kullanım sıklıkları, dilde tutunma süreçleri yeni ögeye karşı dil içi tutumların göstergesi konumundadır. Bu çalışmada *selfie* ve *özçekim* örnekleri üzerinden teknolojik gelişmeler sonucunda dile giren yabancı öge sayısının artması ve yabancı ögelerin yerine üretilen yeni ögelere karşı oluşturulan tutumların sebepleri toplumsal boyutlu olarak irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni öge (Neolojizm), Dil Tutumları, Selfie, Özçekim, Toplumdilbilim.

THE ATTITUDES TOWARDS NEOLOGISM IN LANGUAGE: SELFIE OR SELF-PHOTOGRAPH?

Abstract

Social developments and social perception changing based on these developments lead to the need for entitling and paraphrasing new formations. As the elements of a multiple mechanism, words are the indicators of social developments and changes. While fast consumption, a result of the era of speed, has created an effect on the language elements, it has produced a new word existence formation differentiating from the standard language. New formations emerging in the word existence of the language as a result of social processes are named neologism. Requirement, formal, phonological, semantic and original characteristics of neologisms identify the attitudes towards neologisms in language. The usage frequency and language acceptance periods of selfie that has entered our language and özçekim (self-photograph) derived as an alternative for it are the indicators of intra linguistic attitudes towards neologism. In this study, it was attempted to examine the reasons for the increase in the number of loanwords entering our language as a result of technological developments and the attitudes towards the neologisms for loan words in the social dimension, based on selfie and özçekim (self-photograph) examples.

Keywords: Neologism, Language Attitudes, Selfie, Self-Photograph, Sociolinguistics.

Giriş

Dilin varlığını devam ettirebilmesindeki temel dinamik, her türlü değişikliğe uyum sağlayan bir yapıda oluşudur. Siyasi, ekonomik, kültürel, bilimsel, sosyal ve teknolojik gelişmeler karşısında değişerek ve dönüşerek yeni oluşumlarla konuşurların ihtiyaçlarına cevap verebilmesi dilin devingen yapısının sonucudur. Toplumsal gelişme ve değişmelere paralel olarak bilinçli bir çaba sonucu ya da dilin doğal gelişim seyri içinde *ihtiyaç* temelli ortaya çıkan dilin kurallarına

uyarak ya da uymayarak türetilen/ türeyen, anlamsal değişikliğe uğrayan ya da dil içi/ dil dışı ögelerden etkilenen; biçimsel, anlamsal, kökensel veya işlevsel bir farklılığa işaret ederek yeniliği imleyen unsurlar *yeni öge*dir. En genel anlamda dil içinde yeniliği imleyen ve belli bir kullanım sıklığına erişen her öge, yeni öge olarak değerlendirilebilir. Yeni ögelerin dil içinde tespit edilmesi ve konumlandırılmasında tanımlamada yer alan ölçütler göz önünde bulundurulur.

Yeni öge, sözlükselleşme sürecindeki ögeler için kullanılan bir terimdir. Yeni ögenin dildeki sözlükselleşme süreci genel olarak üç basamakta değerlendirilebilir; *anlık oluşum (okasyonalizm), yeni öge (neolojizm)* ve *sözlüksel öge*. Dilde bir ögenin ortaya çıkışında görülen ilk kullanım örnekleri, *anlık oluşum* olarak değerlendirilir. Dilde belli bir kullanım sıklığına erişen ve yaygın kullanım özelliği gösteren ögeler; *yeni* öge, dilin söz varlığı içinde kendine bir yer edinen ve sözlüğe geçen unsurlar ise; *sözlüksel öge* olarak değerlendirilir. Çalışma içinde değerlendirilen iki öge, *selfie* ve *özçekim,* kullanım sıklığına erişen ancak henüz sözlükselleşme sürecini tamamlamamış ögelerdir.

Yeni ögelerin ortaya çıkışında tek bir sebep etkin rol almaz. Pek çok sebep yeni ögenin ortaya çıkış sürecinde etkilidir. Tek bir sebepten değil, baskın olan sebepten bahsedilebilir. Yeni ögelerin oluşumunda ihtiyaç, en az çaba ilkesi, yeni olgular, kültürel ilişkiler, dil politikası/ planlaması gibi nedenler aktif rol alır. Yeni ögelerin ortaya çıkışındaki temel dinamik ise *ihtiyaç*tır. Siyasi, sosyal, ekonomik, teknolojik vb. alanda meydana gelen yeni durum, oluşum ve kavramların adlandırma ihtiyacı yeni ögelerle karşılanır. Toplumun ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan ögeler, ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenir.

Dilde Yeni Ögeye Karşı Tutumlar

Yeni ögeler, ya dilde doğal süreçler ya da bilinçli bir dil planlamasının sonucunda dil kullanımına kazandırılabilir. Dilin doğal gelişim seyri içinde ortaya çıkan ve ölçünlü dile geçmeden dil kullanımlarında yaygınlaşan yeni ögelerin oluşum süreçleri daha uzun sürelidir. Bu durum doğal yollarla ortaya çıkan yeni ögelerin dilde tutunmalarını kolaylaştırır. Bilinçli dil üretimleri olarak ortaya çıkan yeni ögeler ise oluşum şekli, ortaya çıkış nedenleri ve psikolojik etmenlere göre dil içinde konumlandırılır. Yeni ögenin dil içinde tutunarak dilin sözlüksel bir unsuru haline gelmesi toplum tarafından benimsenerek yaygın kullanımı ile sağlanır. Rousseau, yeni ögelere karşı dildeki tutumları incelerken toplumdilbilimsel açıdan bazı ölçütler belirlemiştir; "dilsel dizgeye uygunluk, yazım ve sesletme kolaylığı, belirginlik ve özlülüktür" (akt. Oktuğ, 2009: 129). Yeni ögenin biçimsel, sesbilimsel, anlamsal ve köken özellikleri dil içinde yeni ögeye karşı gösterilen tutumları belirler. *Selfie* ve *özçekim* örnekleri üzerinden dilde yeni ögeye karşı tutumların tespitini amaçlayan bu çalışmada tutumların nedenleri de irdelenmiştir.

Toplumsal gelişmeler ve küreselleşme, diller arası etkileşimin daha yoğun yaşanmasına ve yeni ögelerin yabancı kaynaklı ögelerden oluşmasına sebep olur. Teknolojinin üreticisi konumundaki toplumların dilleri yaygın ve geçerli dil haline dönüşürken diğer toplumlar da bu dillerin ve kültürlerin etkisinde kalır. Yabancı ögelerin Türkçede en yoğun görüldüğü alanlardan biri de teknolojidir. Teknolojiyi üreten değil tüketen bir toplum yapısına sahip olmamız yeni ürünlerin yabancı adlandırmalarla karşılanmasına sebep olur. Eker, yeni bir olguyu adlandırma sürecinde başlıca iki yol olduğunu söyler; "Yerli kök, ek ve diğer malzemelerden yararlanarak, yeni kavramı karşılayacak sözcüğü türetmek veya daha kolay yol olan yabancı sözcükleri aynen almak" (2010: 182). Teknolojik gelişmelerin hızına yetişemeyen dilimizde yabancı ögelerin sıkça alıntılandığı gözlemlenir. Teknolojik bir gelişme sonucu dilimize giren *selfie* sözcüğü de İngilizceden alıntılanan ögelerden biridir. *Birinin kendi fotoğrafını çekmesi* (The American Heritage Dictionary, 2016), olarak tanımlanan *selfie* ögesi teknolojik bir gelişmenin dilde adlandırma ihtiyacının sonucu olarak dilimize girmiştir.

Yabancı ögelerin dil içinde yeni öge olarak ortaya çıkmaları olağan bir durumdur. Buran, dilde yeni bir olguyu adlandırma ihtiyacı duyulduğunda öncelikle, dil içi olanaklara başvurularak üretme yoluna gidilmesi gerektiğini dile getirir. (2008: 501). Dil içi olanakların yetersiz kaldığı durumlarda ise alıntı ögeler yardımıyla dilin devingenliği sağlanır. Leibniz, Alman diliyle ilgili yaptığı çalışmalarda yabancı ögeler ile ilgili tam bir özleşmeden yana olmadığını dile getirir; "Güzel ve yerinde olan yabancı bir sözü kullanmak bir suç değildir, yoksa anlatım zayıflar" (akt. Gökberk, 2004: 97). Yabancı ögelerin dil içinde yer alması doğal bir olgudur. Önemli olan dil içindeki yabancı ögelerin oranıdır. Belli bir kullanım sıklığına ulaşan ve ölçünlü dile geçen yabancı öge sayısının artması dilin doğal yapısına zarar verdiği için uzun süreçlerde hoş karşılanmaz. Toplumsal yapının bilimsel ve teknolojik gelişmelerin hızına yetişemediği dönemlerde dilde alıntı ögelerin yaygınlaştığı gözlemlenir.

Yabancı dillerin etkisiyle ortaya çıkan *yeni ögeler*, dilin doğal gelişim seyri içinde daha kolay kabul görür. Yerlilik kompleksi, yabancı ögelere olan eğilimi destekleyici bir nitelik taşır. Yabancı ögelerin kullanımındaki genel eğilimin sebepleri; *etkileyici* ve yerli ögelere göre daha *dikkat çekici* olmasıdır. Teknolojik gelişmenin popüler bir sonucu olarak karşımıza çıkan *selfie*, bir eylem adlandırması olarak dil içinde çok kısa sürede kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır. *Selfie* ögesinin yaygın kullanımının arka plânında tüketim toplumunun *moda, özenti, geri kalmışlık psikolojisi* gibi sebepler yer alır. Üst kültürden etkilenme ve üst kültüre benzeme sürecinde üst kültüre ait ögelerin kullanım sıklığı artar. Yeni ögenin popülerlik derecesi o ögeye karşı olan tutumun olumluluk derecesi ile orantılıdır. *Selfie* gibi moda sözlerin kabullenilmesi ve yaygınlaşması daha hızlı bir süreçte gelişir. Moda ve özenti etmenleriyle yabancı kültürlere olan eğilim, ilgi çekiciliği daha yüksek olan yabancı kaynaklı yeni ögelerin benimsenmesini kolaylaştırır.

Yabancı ögelerin dilin ses ve biçim kurallarına uyum sağlamaları dil içinde kabul gördüklerinin bir göstergesidir. *Selfi* biçiminde yerlileştirilerek dilin yazım kurallarına ve sesletimine uyum sağlamış biçimiyle de kullanımına rastladığımız *selfie* ögesi, anlam ve biçim bakımından dil yapısına uyum sağlayarak kısa sürede benimsenmiştir. Yabancı bir ögenin dilin yapısına uygun hale getirilmesi dilde kabul gördüğünün bir işaretidir. Bir dile giren yabancı öge, anlamsal, biçimsel ya da sesbilimsel açıdan dile uyum sağlayarak özümsenebilir. Yabancı kökenli oluşu söz varlığı içinde bir yer edinebilmesine engel değildir.

Yeni ögeler dilde her zaman olumlu karşılanmamıştır. Özellikle bilinçli bir dil planlaması sonucunda ortaya konan yeni ögeler, dilde ikiliğe yol açtığı zaman tepkiyle karşılanır. Yabancı ögelere karşılık olarak türetilen bilinçli oluşumların dil kullanımlarında yaygınlaşma süreçleri ve dilde tutunmaları, dile dışarıdan yapılan bir müdahale olduğu için daha uzun süreli ve zordur. Bu durum aslında *yeni öge*ye olan tepki değil psikolojik bir algı sonucunda *yeni*ye olan tepkidir. Özellikle yabancı sözcüklerin kullanımına karşı üretilen sözcüklerin kabul görmemesi *yeni* olana karşı bir tutum olarak değerlendirilebilir. "...tasarımı, karşılayacak yeni bir ses bileşimi önerildiğinde, gerek bu sıkı bağıntının çözülmesi söz konusu olduğu, gerekse yıllar yılı alışılandan uzaklaşılacağı için hemen bir tepki doğmakta, dünyanın neresinde olursa olsun yeni göstergeler tepkiyle karşılanmaktadır" (Aksan, 2004: 248). Bireyin psikolojik olarak hazır olmadığı durumda alışılmış bir kullanımı bırakması zordur. Dilde alışılmışın bırakılarak bilinçli bir müdahaleyle yeni bir göstergenin kullanılmaya çalışılması dil kullanımına yapılan bir müdahaledir ve her zaman kabul görmez. Dilde belli bir kullanım sıklığına erişen ögenin bırakılarak yeni bir ögenin kullanıma sunulması genelde olumsuz sonuçlanmıştır. Dilimize *selfie* olarak giren ve yerleşen ögenin yerini *özçekim*e bırakma sürecinin istenilen şekilde ilerlememesinin sebepleri burada aranabilir. Yabancı ögelerin kullanım yoğunluğunun dil içi oluşumlara oranla daha hızlı artması, dilde yabancı ögenin tutunmasının ardından üretilen karşılığın yeterli kullanım sıklığına erişemiyor oluşuyla ilgilidir.

Yaygın kullanımı görülen *selfie* ögesinin kavram çevirisi yapılsa da orijinal adlandırmanın yaygın kullanım özelliğini devam ettirdiği görülür. Çevirisi yapılan yabancı ögenin kullanılmamasında iki farklı durum söz konusu olabilir; çeviri dile yerleşen yabancı ögenin yerini alamadığı için dilde tutunamaz ya da küresel bir ortamda ortak ögeler kullanarak anlaşılırlığı sağlamak amaçlanır. *Selfie* ögesinin çeviri karşılığı olan *özçekim*in kullanım sıklıkları değerlendirilecek olursa, selfienin yaygın kullanım özelliği gösterdiği, özçekimin ise onun kullanım sıklığına erişemediği ve sıklıkla *selfie* ile beraber kullanıldığı gözlemlenmiştir. Türkiye, ülke sınırlamasıyla yapılan Google arama motorunda Türkçe sitelerde *selfie* için 1.460.000 sonuç bulunurken *özçekim* ögesi için 646.000 sonuç bulunmuştur (Google, 2016). Bu sayılar *selfie* teriminin Türkçe içindeki yaygın kullanımının bir göstergesidir. *Selfie* sözcüğü dilimize yerleşmiş, belli bir kullanım sıklığına ulaşmış hatta *selfi* şeklinde yerlileştirilerek özleştirilmiştir. *Özçekim* ögesi ise henüz istenilen kullanım yaygınlığını kazanamamış, dil bilincinin göz önünde bulundurulduğu kullanımlarda tercih edilen bir öge olmuştur.

Dilin kurallarına uygun olarak yapılan birleştirme ve türetmelerde yeni ögelerin dilde yer alan diğer ögelere uygunluğu ögenin benimsenme sürecini olumlu etkiler. Biçimsel olarak dilin sık kullanılan türetme yöntemlerine öykünerek oluşturulan üretimler, dil yapısıyla bütünlük sağladığı için farklı bir öge olarak algılanmaz. "Yeni sözcükler, kullanılan canlı sözcüklere benzetilerek meydana getirilmelidir. Bu benzetme, kullanılan sözlere ne kadar yaklaşırsa, bunların biçiminden, söylenişinden ne kadar az uzaklaşırsa, o kadar başarılı olunur" (Gökberk, 2004: 98). Karasu, yeni olanının kabul görmemesini irdelerken şu noktaya değinir; "...'yeni'nin, bildiklerimize benzememesi, benziyor izlenimini hiç vermemesi durumunu ele almak gerek. Burada *yadırgatıcılık* baskındır" (2012: 44). Yeni ögenin alışık olduğumuz dil ögelerine benzemiyor oluşu bir önyargı ve yadırgamaya yol açar. Yeni öge, ses ve şekil bakımından dilin söz varlığına benzediği ölçüde kabul görür. *Özçekim,* dilin yaygın türetim yollarından biri olan birleştirme ile oluşturulmuş, dilin kurallarına uygunluk gösteren bir ögedir. Birleştirme yoluyla oluşturulmuş pek çok ögeyle benzerlik gösterir. *Özçekim*, dil mantığı açısından olumlu özellikler göstermesine karşın *selfie*nin kullanım sıklığına erişememiştir. Dilin kurallarına uygun ve dil içinde yadırganmayacak üretimlerin dil içi tutarlılığı sağlamasına karşılık ögenin toplum tarafından benimsenmediği durumlarda olumlu özellikler etkisini yitirir.

Dilde tek kavramı karşılamak için iki göstergenin olduğu durumlarda genel eğilim dilin *en az çaba ilkesi*ne uygun olan göstergenin tercih edilmesidir. Yeni ögenin bilinçli oluşumunda söyleniş kolaylığının göz önünde bulundurulması, ögenin kabul edilebilirliğini arttırır. "...söylenişi zor ve dilin ses dizgesine aykırı gelen öğelerse, bunların yenilerinin benimsenmesi daha kolay olur" (Aksan, 2004: 249). Yabancı ögenin dilin ses yapısına uyum sağlamadığı durumlarda söyleniş farklılığından kaynaklanan zorluk, yerine yeni bir öge üretildiğinde kabul edilebilirliği kolaylaşır. *Selfie* ve *özçekim* örneklerinde ise sesletim bakımından *selfie* ögesinin üretilen ögeye göre gösterdiği söyleyiş kolaylığı, tersi bir durum gözlemlenmesinde etkin rol alır.

Türkçe sesletime uygun ögelerde *en az çaba* ilkesi doğrultusunda tercih edilmesi durumu her zaman geçerli değildir. Ögenin olumsuz çağrışım, anlam karışıklığı (eş anlamlılık, çok anlamlılık vb.), anlamı yansıtmaması, kakofoni gibi özelliklere sahip olması gibi koşullarda *en az çaba* ilkesinin geçerli olmadığı durumlarla karşılaşılır. Türk Dil Kurumu tarafından yerlileştirilen ya da Türkçede karşılığı bulunan yabancı ögelerin dil kullanımlarında ikili kullanımlarına rastlanmış, çoğu durumda yabancısının tercih edildiği gözlemlenmiştir. *Selfie* ve *özçekim* örnekleri üzerinde de gözlemleyebileceğimiz bu durum, dil içinde bilgi ihtiyacından kaynaklanmayan özenti ve yabancı dile olan eğilimle açıklanabilir. Gülsevin, *ana haber sunucusu* denebilecekken *anchorman* sözcüğünün kullanılmasını şu şekilde değerlendirir; "Türkçe kökenlisi ya da Türkçeleşmiş şekilleri varken yabancısı yaygınlaşmaya başlayan şu gibi sözler, birer 'özenti alıntısı' olarak dilimize yerleştirilmeye çalışılmaktadır" (2015: 146). Yabancı

ögelere karşılık türetilen ve ses uyumları bakımından dilin sesletimine uyum sağlamış ögelerin yerine yabancı ögelerin tercih edilmesinin dil içi ihtiyaçlarla bir ilgisi yoktur.

Milli dil bilincinin edinimi, dilde yeni ögeye karşı tutumları belirleyen önemli etkenlerden biridir. Yabancı öge ve karşılığı olan yerli ögenin tercihinde bireylerin dil bilinci etkin rol alır. Dilin mantığı doğrultusunda hareket edilmesi, tercih edilen ögenin yerli öge olmasıyla sonuçlanır. Dil bilincine sahip bireylerin ve medyanın üretilen ögeyi kullanması, ögenin dil içinde tutunmasına olanak sağlar. Dil bilinci yeterince gelişmeyen toplumlarda ise tercih edilen ögeler, dil mantığına uyum sağlamayan yabancı ögelerdir. Sis, Türk Dil Kurumu tarafından yabancı ögelere karşılık olarak basın organlarına önerilen ögelerin tercih edilmediğini ve yabancılarının kullanılmaya devam ettiğini belirtir. "...'air conditioner veya kısalmış şekliyle: AC: ey si' (havalandırma); 'by-pass' (dama aktarımı); 'fast-food' (hazır yemek); 'fulltime' (tam gün); 'part-time' (yarım gün); 'periyodik' (süreli, dönemli); 'refandum' (halk oylaması); 'chat room' (Sohbet odası); ... vb. gibi sözlerin, hemen hergün, herhangi bir yazılı basında görülmesi artık kanıksanmış bir durumdadır" (2015: 274). Yabancı ögelerin kullanım ve yaygınlaştırılmasında, milli dil bilinciyle hareket etmeyen basın organlarının özendirici dil kullanımlarının da etkisi bulunur. Medyada sıkça kullanılan *selfie* ögesinin yerini *özçekim* ögesi alamamıştır. Diğer ögelere oranla belli bir popülerliğe eriştiği düşünülen *özçekim*in basında yer alması ve oylama ile kullanıma sunulması, kabul görerek yaygın kullanıma erişmesini hızlandıramamıştır.

Önceden kullanılan bir göstergenin yeni bir oluşumu karşılamak için kullanılması ögenin önceden karşıladığı kavramın anlamsal yapısıyla ilişkili olarak olumlu ya da olumsuz bir algıyla değerlendirilebilir. *Özçekim* ve *selfie* ögelerinin önceden farklı bir anlamda kullanılmıyor oluşu her iki ögeyi de bu tutum karşısında eşit mesafede kılar. Birleşik bir sözcük olan *özçekim*in içerdiği ögelerin ayrı ayrı kullanılıyor oluşu ise, yeni sözcüğün istenilen çağrışım ve anlam alanından farklı bir noktaya işaret etmesine sebep olabilir. Dilin eski dönemlerinde kullanılan bir ögenin ya da bölgesel dil kullanımlarında yer alan bir ögenin yeni bir kavramı karşılamak için kullanıldığı durumlarda göstergenin önceki kullanımlarına bağlı bir tutum sergilenmesi söz konusudur. "İnsan zihninde bir 'gösterilen-gösteren değiştirme işlemi' gerektirdiği için yeni sözcüklere tepki –bir art düşünce taşımadıkça- doğal sayılabilir" (Aksan, 2004: 250). Bir göstergede anlamsal bir değişiklik meydana geldiğinde önceki anlamsal çerçevesiyle karşılaştırarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bu durum, yeni ögeye karşı olumsuz tutumlara yol açabileceği gibi yeni ögenin kullanım sıklığının artmasına da yol açabilir.

Yeni öge karşıladığı kavramın anlamsal çerçevesine uygun bir oluşumsa yeni ögenin dilde tutunmasını ve yaygınlaşmasını sağlar. "...dilbilim açısından önemli gerçeklerden biri, türetilen ya da canlandırılan öğelerin tutunabilmesi için, anlatılmak istenen kavramı yansıtabilmesi gerektiğidir" (Aksan, 2004: 363). Yeni ögeler üretilirken göz önünde bulundurulması gereken en önemli ölçütlerden biri kavramın anlamsal yapısına uygun olmasıdır. Başta tepkiyle karşılanan yeni ögeler, kavram için uygun bir karşılık olma özelliği gösteriyorsa zamanla dilde tutunabilir. *Özçekim,* karşıladığı kavramın anlamına uygunluk göstermesine karşın dil içinde henüz tutunamamıştır. *Selfie* ögesi ise doğrudan kavramın karşılığı olarak benimsendiği için daha çabuk kabul görmüştür.

Yeni ögenin *kısa* oluşu dilde tutunma ya da kullanımdan düşme sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkar. "J. VENDRYES de çok kısa sözcüklerin anlatım eksikliğine değinmekte..." (akt. Aksan, 2015: 24) ve bu sözcüklerin kullanımdan daha kolay düştüğüne vurgu yapmaktadır. Dilde kısaltma ve kesme yoluyla ortaya çıkan yeni ögelerin dilde tutunamama sebeplerinden biri olarak *kısa* oluşları karşımıza çıkar. Ögenin fiziksel olarak kısalığından kaynaklanan *anlatım* yetersizliği algısı ögenin tercih edilmeme sebebi olabilir. Dilde *en az çaba* ilkesi göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye gidilecek olursa günümüzde her şeyi küçülterek kullanan bir algının tercihi elbette ki kısa olandan yana olacaktır. Ögenin kısalığı dilde tutunamamasına yol açabileceği gibi

aynı sebepten dilde kullanım sıklığını da arttırabilir. *Selfie* ve *özçekim* ögelerinin uzunluk bakımından birbirine eşit durumda sayılması bu ögelerde ilgili tutumun etkisini geçersiz kılmaktadır.

Küreselleşen dünya algısı, İngilizcenin hâkim duruma gelmesi ve iletişimde ortak dil özelliği göstermesi, ikili kullanımlarda yabancı ögenin tercih edilme sebeplerindendir. Sınırlı bir kitlenin anlayabileceği *özçekim* ögesi yerine geniş kitlelerin anlamasına olanak sunan *selfie* ögesi iletişimde bağıntı işlevini yerine getirir. Yabancı ögenin daha geniş kitlelerle iletişimi sağlaması, kullanım sıklığını arttırır. Ögenin Türkçe karakter içermesi, genel ağ dilinde ve uluslararası platformlardaki yazım karakterlerine uyum sağlamaması da yerli yeni ögelerin tercih edilmeme sebepleri içinde değerlendirilebilir.

Nesiller arası eğitim seviyesi ve dil kullanımlarındaki farklılık yeni ögeye karşı tutumları etkileyen etmenlerden biridir. Kullanılan ögeler kimi zaman bireyler arası bir bildirişim eksikliğine yol açar. Yeni ögelere karşı nesil farklılığından kaynaklı farklı tutumlar gösterilebilir. Yeni olana daha yatkın genç nesillerin yeni ögeye daha olumlu yaklaştıkları görülür. Genç neslin dil kullanımlarında yabancı ögelerin daha yaygın olduğu gözlemlenirken önceki nesillerin yerli ögeleri tercih ettiği gözlemlenmiştir. Yeni ögelerin farklı gruplar tarafından benimsenmesi ya da benimsenmemesinin başlıca sebepleri arasında *nesil anlaşmazlığı* yer alır. *Selfie* ve *özçekim* yeni ögelerinin yabancı özentiliği daha fazla olan genç nesil tarafından yaygın kullanımı, ögelerin dil içinde konumlandırılışını da etkiler.

Yeni ögelerin kültürel arka planı ve toplumsal yapı içindeki değeri dilde tutunmalarında önemli etkenlerden biridir. "...yeni bir kavramın, belirli bir toplulukta kabul görmesi, evrensellik, bellekte kalıcılık, yaratıcılık, bireysel saygınlık gibi toplumsal kültürel etkenlere bağlıdır" (akt. Oktuğ, 2009: 129). Yeni ögeler, her açıdan uygunluk gösterse bile son karar dil kullanıcılarınındır. Polenz, dilin tarihe değil, konuşanların yasal ve haklı ihtiyaçlarına hizmet ettiğini belirtir (1980: 385). Konuşurlarının yasal ve haklı ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen dil kullanımlarında yeni ögelerin yer alması nesnelliğinin arttığı ölçüde gerçekleşir. Öznel kullanımların dışına çıkarak yaygın kullanım özelliği gösteren ögeler, ölçünlü dile geçerek dilde tutunur.

Sonuç

Selfie ve *özçekim* örnekleri üzerinden dilde yeni ögeye karşı tutumların tespitini amaçlayan bu çalışmada yeni ögelerin oluşum şekli ve köken yapısı göz önünde bulundurularak bir değerlendirmeye gidilmiştir. Yeni ögeye karşı dil kullanıcılarının sergiledikleri tutumlar belirlenmiş ve sebepleri araştırılmaya çalışılmıştır. Yeni ögelerin doğal süreçler içinde dilde ortaya çıkmaları genelde olumlu sonuçlanırken bilinçli bir üretim sonucu ortaya çıkan yeni ögeler dilde her zaman kabul görmemiştir. Yabancı etkileşimlere açık dilimizde *selfie* gibi alıntı yeni ögelerin dile yerleşmeleri doğal bir süreç sonucunda gerçekleşir. Dilde ilk ortaya çıkışlarında karşılığı üretilmeyip dil içinde bir yaygınlık kazandıktan sonra yerli bir ögeyle karşılanmaya çalışılması ise *özçekim* örneğinde olduğu gibi genelde istenildiği gibi sonuçlanmaz. Ögenin popülerliği ve kullanıcının ihtiyaçlarına cevap vermesi, kullanım yaygınlığını belirleyen en önemli etkenlerden biridir.

Dilde yeni ögeye karşı gösterilen tutumların çoğunlukla dil bilincinden bağımsız olarak gerçekleşmesi, dilin güncel sorunsallarından biridir. Dil kullanıcılarının milli dil bilincine sahip olmayışları, yeni ögelerin dilde tutunma süreçlerini etkiler. Dilin bir kültür dili olabilmesi, ihtiyaç duyduğu ölçüde diğer dillerle olan etkileşimi ile mümkündür. Etkileşimin ölçüsü ve ihtiyaca yol açan etkenler dilin kendi söz varlığını kurabilmesinde önemli rol oynar. Dilin yabancı ögelere daha az ihtiyaç duyması toplumsal yapının kültürel değerler üzerine yeniden inşa edilmesi ve geri kalmışlık psikolojisinden kurtulması ile mümkün olacaktır.

Kaynakça

AKSAN, Doğan (2004), *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*, İstanbul: Multilingual.

AKSAN, Doğan (2015), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim Cilt III*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BURAN, Ahmet (2008), *Makaleler*, Haz.: Ercan Alkaya ve öt., Ankara: Turkish Studies.

EKER, Süer (2010), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Google Arama Motoru, www.google.com.tr, Erişim Tarihi: 16.03.2016.

GÖKBERK, Macit (2004), *Değişen Dünya Değişen Dil,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

GÜLSEVİN, Gürer (2015), "Dil Kirliliği Sorunu", *Türkçenin Çağdaş Sorunları,* Edit.: Gürer Gülsevin, Erdoğan Boz, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 135-165.

KARASU, Bilge (2012), *Ne Kitapsız Ne Kedisiz,* İstanbul: Metis Yayınları.

OKTUĞ, Melis (2009), "Neolojizm Bağlamında Dilsel Üretimler/Ekonomik Göstergeler: 2000 Yıllarında Yaşanan Ekonomik Krizin Dilbilimsel Çözümlemesi", *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi,* S. 1, s. 123-133.

SİS, Nesrin (2015), "Medya Dili Sorunu", Türkçenin Çağdaş Sorunları, Edit.: Gürer Gülsevin, Erdoğan Boz, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 247-285.

The American Heritage Dictionary, https://www.ahdictionary.com, Erişim tarihi: 10.10.2016.

TÜRKİYE VE İSVEÇ'TE YEREL KATILIM MEKANİZMALARININ ETKİNLİĞİ

Öğr. Gör. Pınar Akarçay

Trakya Üniversitesi

Özet

1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizin etkisiyle devlet yönetimine piyasa kökenli kural ve mekanizmalarca yön verilmesini ön gören yeni kamu yönetimi anlayışı hem Türkiye'de hem de İsveç'te 1980'lerden sonra hükümet politikalarına yön vermiştir. Özellikle kamu sektörüne ve kamu bürokrasisine yönelik siyasal ve ideolojik söylemler sonucu geleneksel kamu yönetiminin kamu yararı gibi temel değer ve nosyonları yerini piyasa kökenli alternatif değer ve nosyonların almasıyla geleneksel kamu hizmeti sunma anlayışı da yerini ekonomik hizmet sunma anlayışına bırakmıştır. Böylece hem Türkiye'de hem de İsveç'te belediyeler, tıpkı özel sektör gibi hizmet üreten firma gibi girdi ve çıktıları kontrol eden birimler haline dönüşmüştür. Bu değişimler "sosyal aktörlerin sürece katılımı" ve hizmet sunucuların "yerelleşmesi"ni son derece önemli hale getirmiştir. Bu bağlamda her iki ülkede yapılan reformların en önemlilerinden birisi yenilenen belediye yasalarıyla, belediyelere, özel sektör ve yerel vatandaşları kapsayacak şekilde "birlikte politika yapma/katılma" süreçleri geliştirme görevi verilmesi olmuştur. Belediyeler bunu gerçekleştirmek için, İsveç'te yerel/beledi komiteleri görevlendirilirken, Türkiye'de başta "kent konseyleri" ve çeşitli yasal düzenlemelerle yapılmıştır. Ancak yapılan bu düzenlemelerin yerel halkın belediyenin karar alma süreçlerine etkin bir biçimde katılımına fırsat tanıyıp tanımadığı ciddi biçimde incelenmesi gereken bir konudur. Bu çalışma her iki ülkede yasal yerel katılım mekanizmalarının yerel halk açısından etkinliğini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Katılımcılık, Yerel Siyaset, Özelleştirme, Yönetişim

THE EFFECTIVENESS OF LOCAL PARTICIPATION MECHANISMS IN TURKEY AND SWEDEN

Abstract

The rules which belong to private sector became effective over state due to the economic crisis in the 1970s in both Sweden and Turkey. Thus, providing traditional economic concept of public service has been changed towards economic consept of private sector. The big transform of public sector has came out local participation for both private sector and local citizens. In this direction, mechanisms of participation has been extended for local participation with local laws in both countries. But the most important issue is that these mechanisms are really effective for local citizens? So by this study is focused to it.

Keywords: Participation, Local Politcs, Governance

GİRİŞ

2008 yılına kadar ABD'deki genel kanı, gayrimenkul sektörünün ekonomiye mühim bir iktisadi denge olduğuydu. 1990'lı yılların bitimine doğru teknoloji sektöründe görülen düşüş söz konusu genel kanıyı desteklemiştir. Emlak piyasası, artı sermayenin büyük bir kısmını yeni inşaatlar aracılığıyla doğrudan emiyordu.[1] Bunun sonucu kentleşme süreci

[1] David Harvey, **Asi Şehirler**, Çev. Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s.8-9.

küresel bir boyut kazanarak dönüşüm geçiriyordu. Bu dönüşüm sadece ABD ile sınırlı değildi, benzer bir gelişme İngiltere, İrlanda, İspanya gibi ülkelerde de kendini göstermekteydi.

ABD'de 2001 yılından bu yana spekülatif bir biçimde şişirilmekte olan gayrimenkul ve ona bağlı finans sektöründe 2008'de patlak veren ve kısa süre içinde Güney Avrupa'nın kırılgan ekonomilerinden başlayarak İngiltere gibi merkez ülke ekonomilerine doğru ilerleyen kriz karşısında, özelleştirmeler sonucu kamu hizmetlerinden mahrum edilen ve yaşadığı kent üzerinde etkisini hissedemeyen kitlelerin sokağa inmesi uzun sürmedi.[2]

Yeni liberal iktisat tarafından tanımlanan kriz ile getirilmek istenen çözümleri doğrudan hayatlarında hisseden kitleler arasındaki mesafe giderek açılmıştır. Özellikle kentsel altyapı, konut yatırımları ve rant söz konusu mesafeyi derinleştiren temel çözümler olmuşlardır. Bu durum kentsel toplumsal hareketleri arttırmıştır.

2001-2002 yılları arasında Buenos Aires'te yoksul kesimlerin ayaklanması, 2003-2005 yılları arasında Bolivya'daki su kaynaklarının özelleştirilmesine karşı gösterilen kitlesel tepki, Türkiye'de akarsuların özelleştirilerek Hidro Elektirik Santrali şirketlerinin satılmasına karşı Karadeniz'deki köylerin ve şehirlerin direnişi söz konusu toplumsal hareketliliğin hemen akla gelen örnekleri arasındadır.

Pek çok ülkede kentsel toplumsal hareketler artarken, kente ilişkin tüm aktörlerin "ortaklığı" üzerinden, daha katılımcı olarak yeniden ele alınan yerel yönetim anlayışının eş zamanlı gelişmesi paradoksal olarak adlandırılabilecek bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim, söz konusu paradoksal durum, yerel yönetim-kent-kamu katılımı ilişkisi akademik pek çok disiplinin inceleme alanına girmiştir.

Bu çalışmada Türkiye ve İsveç'te yeni liberal yerel yönetim anlayışının yerel katılıma etkisi, katılım mekanizmaları ve etkinliği ele alınmıştır. Her iki ülkenin yerel yönetim yasalarında düzenlenen kamu yada literatürde birbiri yerine de kullanılabilen halk katılımcılığı ve etkin halk katılımına ilişkin tarif edilen mekanizmalardan yola çıkılarak söz konusu değerlendirme yapılmıştır.

1.TÜRKİYE'DE YEREL KATILIM MEANİZMALARI VE ETKİNLİĞİ

Dünyada yaşanan yeni liberal siyasal ve ekonomik dönüşümünün Türkiye'ye yansıması, 1980'le başlayan ekonomik yeniden yapılanma süreciyle uygulamaya sokulan "Yapısal Reformlar"la olmuştur.[3] Söz konusu yapısal reformların yalnızca Türkiye'de değil, başta Latin Amerika olmak üzere dünyadaki pek çok başka ülke ve bölgede gündeme gelmesinde IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, OECD ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütler belirleyici olmuştur. 2000'li yıllarda yeni liberal yapısal reform anlayışında bazı yenilikler gündeme gelmiştir. 1980 ve 1990'lı yıllarda yapılan yapısal reformlarda devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahalelerinin daraltılması ve üretici konumdan uzaklaştırılması anlayışı sürdürülürken, 2000'li yıllarda yönetişim, katılımcılık vurgusu ve devletin "düzenleyici" rolüne yönelik vurgular önemli ölçüde

[2] **Ibid**, s.9-10. Yönetmenliğini *Adam McKay*'ın yapmış olduğu 2015 tarihli ve Oscar ödüllü "The Big Short" filmi, söz konusu kentsel dönüşümün mortgage spekülasyonu ve onun tetiklediği küresel finansal krizi çok başarılı biçimde betimlemektedir.

[3] Ataay, Faruk,**Kamu Reformu İncelemeleri**, Ankara, Ankara Tabip Odası Yayınları, 2005, s.18.

arttırılmıştır.[4] Bu yeni dönemde devletin ekonomiye müdahalelerinin azaltılmasının yanı sıra, yönetimin demokratikleştirilmesi, katılımcılık ve bunun için de sivil toplumun güçlendirilmesi söylemlerinin yaygınlaştığı gözlemlenebilir.

Türkiye'de 1980'de yeni liberal politikalarla başlatılan kamu yönetimi reformları, temelde devlet piyasa ilişkilerini yeniden düzenlemeyi içermiştir.[5] Söz konusu yaklaşım, ekonomideki olumsuzlukları ekonomide devletin/politikanın varlığıyla açıklarken, devletin düzenleme gücü dahil, ekonomide varlık ve etkisinin sınırlandırılması, hatta mümkünse tümüyle ortadan kaldırılması görüşünü propaganda etmiştir. 1980'li yıllarda militan biçimde uygulamaya sokulan deregülasyon ve özelleştirme politikaları sonucunda ortaya çıkan işsizlik, yoksulluk ve piyasa güçlerinin (sosyal) devlet yapısını ve doğayı tahrip eden pratiğinin ortaya çıkardığı hoşnutsuzluklar, dahası tüm bunların kümülatif etkisi olarak belirginleşen demokrasi kusuru (halkın karar alma süreçlerinden uzaklaştırılması, artan rüşvet ve yolsuzluklar, şirketlerin yaygın insan hakları ihlalleri ve çevre tahribatları, vb) yapısal reform politikalarının eskisi gibi sürdürülemeyeceğini ortaya koymuştu. Bir açıdan 1980'li yıllarda egemen olmaya başlayan yeni liberalizmin, 2000'li yıllara gelindiğinde 'piyasa kusurları' (*market deficiency*) olarak adlandırılan ekonomik ve yönetsel olumsuzlukların sınırlandırılmasına yönelik taleplere cevap olarak ürettiği mekanizmaların başında, yönetişim ve ortaklık temelinde katılımcılık olmuştur. STK'lara halkın ulusal ve uluslararası süreçlerde karar alma ve uygulama süreçlerine katılımının aktörü olma rolü verilirken, katılımcılık söylemi üzerinden yeni bir demokrasi tarifi yapılmaya başlanmıştır.[6]

Yeni liberal yansımaların sonucu olarak Türkiye'de yapılan kamu yönetimi reformları, piyasa ve benzeri mekanizmalar kullanmak suretiyle kamu kesiminde rekabeti özendirmek ve kamusal işlevlere işletmevari bir nitelik kazandırmak, kamu kaynaklarının kullanılmasında maliyet bilinci geliştirilerek kaynak tahsisi, ödüllendirme ve performans arasındaki ilişkiyi geliştirmek; kamu bürokratlarını kamu işletmecileri haline dönüştürmek yönünde olmuştur.[7]

Türkiye'de yapılan reformlarla, yerel otoritelerin bir ölçekte üretimde "özel sektör gibi hareket etmesi" için yasal düzenlemeler geliştirilmiştir.[8] 2004-2005'te hazırlanan yeni yerel yönetim yasalarının temelinde 1980'li yıllarda yapılmaya başlanan ve art arda yapılan kamu reformlarının etkisinin olduğu söylenebilir. Bu bağlamda merkezi yönetimin yetki ve görevleri gözden geçirilmiştir. Belediyeler için reformların piyasa gibi işleyen yerel yönetimler kısmı önem kazanmış, kamu hizmetlerinin sunulmasında kamu-özel ortaklığı vurgulanmıştır. Ayrıca yasada halkın katılımının geliştirilmesi için kimi yeni düzenlemelere gidilmiştir.

[4] **Ibid**, s.20.
[5]Birgül A. Güler, **Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım**, Ankara, TODAİE,1998, s.56-59.
[6]Detaylı bilgi için bkz. Ilhami,, Alkan-Olsson, "The Changing Nature And Role of Soft Law in International Economic Law And Regulation: From state-centric to globalist paradigm", **UK: Kent University**, 2007.
Gilpin, Robert, **Global Political Economy: Understanding International Economic Order**, Princeton University Press: New Jersey (2001). Boron, Atilio, A., "Globalization: A Latin American Perspective" in Therborn, Göran (ed.), Globalizations and Modernities, **Forskningsrådsnämnden**: Stockholm, 1999. Hirst, Paul and Thompson, Grahame, **Globalization in Question**, Polity Press: UK, 1996.
[7] Detaylı bilgi için bkz. Koray Karasu, "Sağlık Hizmetlerinin Özelleşmesinde Kamu-Özel Ortaklığı" **SBF Dergisi**, C. 66, No. 3, 2011, s. 220-222.
[8] Turgut Tan, "Kamu Hizmeti Özelleştirme ve Bürokrasinin Azaltılması Üzerine", **TİD**, Sayı 378,1988,s.75-76.

1.1.1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YENİ LİBERALİZM VE KATILIM

Anglo-Amerikan dünyası başta olmak üzere çok sayıda ülkenin kamu sektörü, yeni liberalizm ve kamu işletmeciliği okuluna uygun olarak, rekabetçi ve piyasacı işletmecilik yöntemlerinin kullanılmasıyla yeni liberalizme uygun olarak büyük bir dönüşüm geçirmektedir.[9] Bu dönüşümle, "devlet-piyasa, devlet-bürokrasi, devlet-vatandaş ve bürokrasi-vatandaş ilişkilerinde" önemli anlam karmaşasını yeni liberalizme uygun olarak yeniden tanımlanmıştır.[10] Devletin ekonomik boyutunu, sosyo-ekonomik hayattaki rolünü ve kamu sektörüne egemen olan yönetsel değer ve uygulamaları ele alan yeni liberalizm, 1970'lerin sonlarından itibaren dünya siyasetinde etkisini derinleştirmiştir.[11]

Yeni liberal politikaların Türkiye'de yapısal reformların gündeme getirilmesinde "IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, OECD gibi uluslararası sermaye örgütlerinin ve Avrupa Birliği uyum sürecinin önemli ölçüde belirleyici olduğu görülmektedir."[12] Yapısal reformlar 1980'li yıllarda başlayan ekonomik yeniden yapılanma süreciyle ortaya çıkmış ve 1990'lı yıllarda devam etmiştir. "IMF ile 1998 ve 1999'da imzalanan anlaşmalarla başlayıp DSP-MHP-ANAP hükümeti döneminde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı "Birinci Kuşak Yapısal Reformlar"ı, AKP hükümeti döneminde de Acil Eylem planı başlığı altında sürdürülen bu reform programı "İkinci Kuşak Yapısal Reformlar" adıyla anılmaktadır."[13]

İkinci kuşak yapısal reformlar 1980 sonrası birinci kuşak yapısal reformların tamamlayıcısı niteliğindedir.[14] Türkiye'de ikinci kuşak yapısal reformların meşrulaştırılmasında "demokratikleşme" söyleminin ön planda tutulduğu söylenebilir.[15] Devletin ekonomiye yönelik müdahalelerinin azaltılmasının, devletin demokratikleştirilmesinin ve "sivil toplumun güçlendirilmesinin" önemli unsuru olarak gösterilmesi yeni liberal reformların demokratikleşme ile özdeşleştirilmesine yol açmaktadır.

---

[9] Turgut Tan, "Özelleştirme", **İHİD**, Sayı.1-3,1988,s.275.

[10] Yıldızhan Yayla, "Sosyal Devletten İktisadi Devlete", **Hukuk Araştırmaları**, Ocak-Nisan,1988,s.33-35.

[11] Yıldızhan Yayla, **İdare Hukuku**, İstanbul, Filiz kitapevi,1990,s.42-46.

[12] Türkiye'de 1980'den bugüne yapılan kamu yönetimi reformları temelde üç ana başlığı kapsamaktadır: İlki merkezi yönetimin köklü bir biçimde dönüştürülmesi: İkincisi, yerel yönetimlerin yeniden düzenlenmesi: Üçüncüsü devlet-piyasa ilişkilerinin yeniden yapılandırılması ve kamu hizmetlerinin özelleştirilmesidir.
Merkezi yönetimin dönüştürülmesi kısmına tezin konusu gereği girilmeyecektir. Yerel yönetimlerin yeniden dönüştürülmesi kısmı ise, merkezi yönetimle yerel yönetimler arasındaki görev bölüşümünün yeniden düzenlenmesi çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Yapılan yasal düzenlemeler, geçmişte bakanlıklar hiyerarşisi altında yerine getirilen birçok görevin yerel yönetimlere aktarılmasını yani yerelleşmesini sağlamıştır. Yerelleşme ve demokratikleşme arasında doğru orantı kurulmuştur. Yerelleşme ile demokratikleşmeyi özdeşleştiren yaklaşım, temelde merkezi organlara gidildikçe siyasal temsil yerel organlara gidildikçe de "siyasal katılım" mekanizmasının öne çıkacağı savına dayanarak, yerelleşmeyi temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş olarak sunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Faruk Ataay, Atilla Güney, "Yerelleşme ve Kalkınma Sorunu: Kamu Yönetimi Reformu Üzerine Değerlendirme", **Mülkiye**, Sayı:243,2004.

[13] Faruk Ataay, Atilla Güney, "Yerelleşme ve Kalkınma Sorunu: Kamu Yönetimi Reformu Üzerine Değerlendirme", **Mülkiye**, Sayı:243,2004, s.131.

[14] İkinci kuşak reformlar "demokratikleşme" açısından meşrulaştırılmasında ilk olarak "yönetişim" ikinci olarak "yerelleşme" vurgulanmaktadır. Yerelleşme kapsamında hizmetlerin yerinde üretilmesinin yerel halka yakınlığının sağlanmasının, yerel katılımın arttırılarak yerel tercihlerin etkin kılınması, STK'ların da katılımıyla oluşturulacak "kent konseylerinin" yerel demokrasiyi geliştirmesi, yerel yönetimler üzerinde merkez vesayetinin azaltılarak "seçilmişlerin" "atanmışlar" karşısında güçlendirilmesi gibi argümanlar ileri sürülmüştür. Böylece yerelleşme ile demokratikleştirme özdeşleştirilerek, yerelleşmenin demokratikleşmenin vazgeçilmez bir unsuru olduğu savunulmuştur.

[15] Ataay, **A.g.e.**, s.39.

Bu çerçevede, devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahalelerinin daraltılması ve üretici konumdan uzaklaştırılması anlayışı sürdürülürken, "yönetişim", "katılımcılık" vurgusu ve devletin "düzenleyici" rolüne yönelik vurgular ciddi biçimde arttırılmıştır.[16] Buna göre, "karar alma süreçleri" "müzakereci bir modele" taşınmalı, bu bağlamda "özel sektör" ve "sivil toplum kuruluşlar"ı (STK) süreçlere dahil edilmeli, devlet-piyasa-STK "ortaklığı" sağlanmalı, devlet ekonomiye müdahale etmemeli ekonomik girişimlerde bulunup üretici konumda yer almamalı, buna karşılık piyasanın düzenlenmesine yönelik daha etkin önlemler almalıdır. [17]

Türkiye'de karar alma süreçlerini ve siyasal katılımın anlamını, devlet-özel sektör ve STK'nın "ortaklığı" üzerinden yeniden kurgulayan yeni liberalizmin etkisiyle, 2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda devlet yönetimine piyasa kökenli kural ve mekanizmalarca yön verilmesini ön gören düzenlemeler yürürlük kazanmıştır. Belediye meclisi (madde 17) stratejik plan ve yatırım çalışma programları yapan; belediye faaliyet ve personelinin performans ölçütlerini görüşen ve karara bağlayan; belediyeye ait şirket, işletmelerin özelleştirilmesine karar veren bir organ olarak yeniden ele alınmıştır. [18]

Belediye başkanına ise (madde 38) belediyeyi stratejik plana uygun olarak yönetmek, kurumsal stratejileri belirlemek, belirlenen stratejileri uygulamak, belediye faaliyetlerini ve personelinin performans ölçütlerini hazırlamak ve uygulamak, izlemek ve değerlendirmek gibi görevler verilmiştir.

Belediye yasasında belediyelerin stratejik plan ve performans programlarıyla çalışacağını düzenleyen (41.madde) ve sözleşmeli personel sistemine dayanan norm kadro uygulamasını düzenleyen (49.madde) maddelerin yer alması belediyelerin şirket mantığıyla düzenlendiğine dair ciddi kanıtlar sunmaktadır.

Yasanın belediyelere getirdiği performans denetimi, esasında, şirket yönetiminde ele alınan performans kavramından çok farklı değildir. Bir şirketin performansı, belli bir dönemin sonundaki çıktıların sonucudur. Bu sonuç, şirketin belirlediği hedeflere ulaşabilmesiyle ölçülmektedir.[19] Performansı belirleyen ölçütler, hizmet üretiminde ekonomik verimlilik, etkinlik ve etkililik düzeyidir. "Ekonomiklik, hizmetin gerekliliğini, yerindeliği ve kaliteyi esas alarak, faaliyetler için kullanılan her türlü kaynağın maliyetinin en aza indirilmesi, etkililik kavramı ise, hedeflere ulaşma düzeyini ve bir faaliyetin planlanan sonucu ile gerçekleşen durum arasındaki oranı, verimlilik ise, mal ve hizmetler arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır."[20] Yeni yasada performans denetimi belediyeleri maliyetleri düşürmek, karlılığı arttırmak gibi amaçlara yönlendirmektedir.

Ayrıca performans denetiminin uzantısı olarak, norm kadro uygulamasına geçilmesi, performansa dayalı ücret sistemini getirmiştir. Böylece yerel yönetimlerin örgüt yapıları, görev ve yetkileri, çalışma yöntemleri ve süreçleri ile amaçları da değiştirilmiştir. Esnek

---

[16] **Ibid**.,s.41.

[17] Kamat, Sangeeta, "The Privatization of Public İnterest: Theorizing NGO Discourse in A Neoliberal Era", **Routledge**, Vol.11, No.1, February 2004, p.157-158.

[18] İlk kez bu yasayla, belediyelere; Stratejik plan yapmak ve bu planlar ölçüsünde işlemek; personel performans ölçütlerini yapmak ve takip etmek; norm kadro uygulamasını işleyişe kazandırmak gibi görevler vererek belediyeler şirket işleyişi mantığına yaklaştırılmıştır. Detaylı Bilgi için bkz. Selime Güzelsarı, "Neo-liberal Politikalar ve Yönetişim Modeli", **Amme İdaresi Dergisi**, C.36, No.2, Haziran 2003, s.18-22.

[19] Şerif Öner, **Türkiye'de Belediye Yönetimi**, İstanbul, Nobel Yayıncılık, 2006, s.16-18.

[20] **Ibid**, s.61.

ve yatay örgütlenme ve vizyonu esas alan stratejik yönetimin önem kazanması, kamuyu girişimci ve rekabetçi bir yapıya getirmiştir.

Yeni yasa devlet piyasa ilişkilerini yeniden düzenleyerek sınırları karıştırmış ve "kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi" yolunu açmış, hizmetlerin görülmesinde özel hukuk hükümlerine dayandırılan kamu-özel ortaklıklarını desteklemiştir.[21]

Kamu hizmetlerinin özel kişilerce görülmesi, yeni bir düzenleme değildir. Amaç ve yöntem olarak bugünden ciddi farklılıkları olmakla birlikte daha önce de kullanılmıştır.[22] Belediye yasasında kamu hizmetlerinin özel kişilere gördürülme yöntemleri olarak imtiyaz sözleşmesi, ruhsat, yap-işlet, yap-işlet-devret modeli, kiraya verme ve hizmet satın alma modelleri sayılmıştır. Bunlardan, yap-işlet modeli ile yap-işlet-devret modeli, kamu hizmetlerinin özel kişilere "özel hukuk" çerçevesinde yapılan sözleşmelerle yaptırılmaktadır.[23] Bu modellerde, idare hukukunda yer aldığı gibi, kamu yararını sağlamakla zorunlu tutulan kamu sektörünün, özel sektör karşısındaki hukuki üstünlüğü anlayışı, özel hukuka dayandırılan sözleşmelerle kamu hizmetlerinin görülmesinde "kamu=özel" anlayışına dönüştürülmüştür. Dolayısıyla bu modellerde kamu hizmetleri "kamu özel ortaklığına" dayanarak işlemektedir.

Kamu kurumu-kamu hizmeti-kamu hukuku-kamu yararı birlikteliğini yıpratan bu modelin ortaya çıkışı, 1980'lerden bu yana, devletin ve dolayısıyla da kamu hizmetinin dönüşümünden, bu dönüşümde devletin ve kamu sektörünün üstlendiği konum ve rolden ayrı düşünülemez. Böylece, kamu hizmetlerinin görülme yöntemi olarak, özel hukuk kapsamında özel kişilere gördürülmesi yöntemi benimsendiğinde, özel sektörün yerel kararlar alma süreçlerini etkileme gücünü elde ettiği söylenebilir.[24]

Belediye kanununda halkın belediyenin kimi faaliyetleriyle ilgili olarak bilgilendirilmesi düzenlenmişken, halkın belediye faaliyetlerine, belediyenin kararlarına, kamu hizmetlerine, belediyenin denetimine katılımıyla ilgili yeterince etkin bir düzenleme bulunmamaktadır.[25] Belediye yasasında, halkın belediye işlerine katılımı "görüş bildirmek"le ve "temsilini" STK'larla (içeriği ve sınırları yeterince belli olmayan) sınırlı tutulmuştur. Bu, halkın belediye işlerine katılabildiği, karar alma süreçlerinde etkin olarak yer alabildikleri anlamına gelmemektedir.[26]

Belediye kanununda katılımcılığa ilişkin en belirgin örnek 76.madde de yer alan kent konseyi düzenlemesi olmuştur. Kent konseyi oluşumunun arkasında 1992 Rio Yeryüzü zirvesinde "sürdürülebilir kalkınma" bağlamında geliştirilen Yerel Gündem 21

---

[21]Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi konusunda, hizmetin devlet eliyle görülüp bütçeden finanse edilmesi; hizmetin devlet eliyle görülüp, fiyatlandırma ile finanse edilmesi; hizmetin özel kişiler eliyle görülüp bütçeden/sosyal güvenlik fonlarından finanse edilmesi (hizmet satın alma yöntemi). Bu yöntemler arasında hizmetlerin özel kişiler eliyle görülmesi durumunda kar amacı taşımaktadır. Böylece, değişen hizmetten yararlananlar "müşteri" gibi belirli bir bedel ödemek zorunda kalmasıdır.

[22] **Ibid**, s.230.

[23] 1999'da gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri öncesinde, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay tarafından imtiyaz sözleşmesinin örneklerinden sayılıyordu. Fakat 1999'da yapılan anayasa değişikliği sonrası bu yöntemler kamu hizmetlerinin özel kişilere özel hukuk sözleşmeleri yoluyla gördürülmesi yöntemi olarak kabul edilmesine olanak sağlamıştır.

[24]İlker Haktankaçmaz, "Türk Kamu Yönetiminde Yönetişimin Uygulanabilirliği", **Amme İdaresi Dergisi**, C.37, No.1, Mart 2004, s.48-55.

[25]Öner, **A.g.e.**, s.32.

[26] **Ibid**, s.105-108.

programıyla, Türkiye 1977'den itibaren "sürdürülebilir kalkınmanın yerelleştirilmesi" amacıyla uygulamaya geçen Yerel Gündem 21 girişimleri yer almaktadır. Böylece kent konseyleri, yerel düzeyde katılımın, yerel demokrasinin ve yerel yönetişimin aracı olarak takdim edilmektedir.[27] Dolayısıyla yerel düzeyde katılımın en önemli şemsiyesi olarak sunulan Yerel Gündem 21 programının Türkiye'ye getirdiği yeniliklerden birisi "kent konseylerinin" yapılanması olmuştur.[28]

5393 sayılı 2005 tarihli belediye kanunun 76.maddesinde "Kent Konseyleri"ni düzenlemiştir: *"Kent konseyi, ... Belediyeler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasî partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlar. Kent konseyinde oluşturulan görüşler belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınarak değerlendirilir."*

Kent konseylerinin oluşturdukları görüşlerin meclislerin ilk toplantılarında gündeme alınması ve değerlendirilmesi düzenlenmiştir. Meclis tarafından gündeme alınan konsey görüşlerinin değerlendirilmesine, yani karar niteliği kazanıp kazanmayacağına belediye meclisi karar vermektedir.

5393 sayılı Belediye Kanunu gerekçesinde, kent konseylerinin, çok aktörlü ve toplumsal ortaklıklara dayalı yönetim anlayışını uygulayacak kurumlar olarak yer almış, yönetişim anlayışının benimsenmesine vurgu yapılmıştır. Ancak, kent konseylerinin katılımı ne ölçüde sağlayabileceğine yönelik temel eleştiriler; kent konseyleri bağlamında katılımın literatürde "danışma" olarak isimlendirilen katılım türüne daha yakın olduğu, dolayısıyla siyasetçilerden veya bürokratlardan halka erk transferini ön gören bir katılımdan söz etmenin mümkün olmadığı yönündedir.[29] Başka bir eleştiri ise, kent konseyleri yurttaş temelinde sıradan halkın katılacağı bir platform değildir.[30] Örgüt temsilciliği veya uzmanlık gibi bazı belli niteliklere sahip seçkin insanların katılımını sağlamaya yönelik bir katılım mekanizması olması yönüyle de eleştirilmektedir.[31] Her ne kadar kent konseyi yönetmeliğinde, ortak akıl, tartışma, uzlaşma gibi müzakereci demokrasiyi çağrıştıran kavramlar yer alsa da, kent konseyleri müzakereyi sağlamak için gerekli ölçütleri sağlamaktan uzak olduğu söylenebilir.[32]

Kent konseylerinin kimlerden oluştuğuna bakıldığında,[33] toplumda zaten erk ve otorite kanallarına ulaşım imkanı olan kişi ve grupların bir araya gelip konuşacağı bir ortam

[27]Şenol Adıgüzel, "Yerel Düzeyde Yönetime Katılım ve Yerel Yönetim Sürecindeki İşlevleri Açısından Yerel Gündem 21: Malatya Belediyesi Yerel Gündem 21 Örneği", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.12, No.1, Ocak 2003, s.50-52.
[28] **Ibid**, s.55.
[29]Mustafa Demirci, "Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyleri: Eleştirel bir Değerlendirme", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 19, No.1, 2010, s.35.
[30] **Ibid**, s.38.
[31]Öner, **A.g.e.**, s.32.
[32]Demirci, **A.g.e.**, s.38-40.
[33] Kent konseyi, aşağıda belirtilen kişi, kurum ve kuruluş temsilcilerinden oluşur.
Mahallin en büyük mülki idare amiri veya temsilcisi, Belediyenin içinde bulunduğu seçim bölgesi veya bölgelerinin milletvekilleri, Belediye başkanı veya temsilcisi, Sayısı onu geçmemek üzere illerde valiler, ilçelerde kaymakamlar tarafından belirlenecek kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri, Meclis üye tam sayısının yüzde 30'unu geçmemek üzere, belediye meclisinin kendi üyeleri arasından seçeceği temsilcileri, Meclis üye tam sayısının yüzde 30'unu geçmemek üzere, il genel meclisinin kendi üyeleri arasından seçeceği temsilcileri, Belediye başkanının çağrısı üzerine toplanan muhtarların, kendi aralarından seçecekleri en fazla 10 temsilci, Beldede teşkilatını kurmuş olan siyasi partilerin temsilcileri, varsa üniversiteden bir temsilci, birden fazla olması durumda her birine temsilen bir üye, Kamu

oluşturmanın ötesinde bir katılımdan söz etmek zor olabilir.[34] Türkiye'de her ne kadar söylem olarak katılım savunulsa da, yerel düzeyde yönetici elitin sahip olduğu karar alma yetkisini uygulamada halka devretme gibi bir isteğinin olmadığı söylenebilir.[35] Çoğu yerde belediye başkanlarının konseyin başkanı olarak seçilmesi ve kendine yakın bulduğu isimlerden bir konsey oluşturma çabası, katılım konusunda yönetici elitin olumsuz tutumuyla ilgili ipucu verebilir.[36]

Katılımcılığa ilişkin düzenlemeler sadece kent konseyleriyle sınırlandırılmamıştır. Katılımcılığa atıf yapan diğer düzenlemeler ise şöyledir;

Belediye Kanunu'nun 13. maddesine göre: *"Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur. Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar. Bu çalışmalarda üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, sivil toplum kuruluşları ve uzman kişilerin katılımını sağlayacak önlemler alınır. Belediye sınırları içinde oturan, bulunan veya ilişiği olan her şahıs, belediyenin kanunlara dayanan kararlarına, emirlerine ve duyurularına uymakla ve belediye vergi, resim, harç, katkı ve katılma paylarını ödemekle yükümlüdür."*

Böylece, herkesin yaşadığı beldenin hemşehrisi olduğu, hemşehrilerin belediye karar ve hizmetlerine katılma, bilgilenme ve belediyenin yardımlarından yararlanabilmeleri düzenlenmiştir.[37] Hemşerilerin belediye karar ve hizmetlerine katılma hakkı tanınmakla birlikte bu hakkın kullanımına ilişkin düzenleme eksikleri bulunmaktadır.[38] Belediyeye, hemşehriler arasında, sosyal ve kültürel ilişkilerin korunması hususunda gerekli çalışmaları yapma ve bu çalışmalarda, üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, STK'ların ve uzman kişilerin katılımının nasıl sağlanacağı açıkça belirtilmemiştir. Ayrıca hemşehrilere "sosyal ve kültürel ilişkilerin ve kültürel değerlerin korunması" konusunda gerekli çalışmalara katılma görevi verilmektedir. Genel olarak kanunda hemşehrilerin, yerel unsurların ve ilgililerin bilgi edinme hakkını nasıl kullanacakları ve bilginin dağıtımında kullanılacak araçların neler olduğu belirtilmemiştir.

Söz konusu kanunun, 9.maddesinde: *".... Muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür."*

kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, sendikalar, noterler, baro, kooperatifler, birlikler, konuyla ilgili dernek ve vakıf temsilcileri, Kent konseyince kurulan meclis ve çalışma guruplarının birer temsilcisi katılır.

[34] **Ibid**, s.42.

[35] **Ibid**, s.44.

[36] **Ibid**, s.45.

[37]Hemşehri tanımı farklı bir boyuta taşınmıştır. 1580 sayılı (bir önceki) 1930 tarihli belediye yasasında; "her Türk nüfus kütüğüne yerli olarak yazıldığı beldenin hemşehrisidir. Şeklindeki tanım, "herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir" şeklinde değiştirilmiştir.

[38]Öner, **A.g.e.**, s.61.

Bu düzenlemeyle belediyelerin, mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması için bütçenin elverdiği ölçüde gerekli yardım ve desteği sağlayacağı, kararlarında mahallenin ortak ihtiyaçları ve istekleri göz önünde bulunduracağı belirtilerek, yönetime katılma konusunda mahallenin önemine ve rolüne vurgu yapılmıştır. Mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçların belirlenmesi hükme bağlanmış, ancak bunun hangi mekanizmalarla ve nasıl yapılacağı belirtilmemiştir. Mahalle muhtarlarına mahalle ile ilgili konularda görüş bildirme görevi verilmiş fakat bu görevin hangi platformda yapılacağı belirtilmemiştir.

Belediye kamuoyu yoklaması ve araştırma yaptırabilmesini düzenleyen 15.maddeye göre: *"Belediye, belde sakinlerinin belediye hizmetleriyle ilgili görüş ve düşüncelerini tespit etmek amacıyla kamuoyu yoklaması ve araştırması yapabilir."*

Kanunun 20.maddesine göre: *"Belediye meclisi .... , toplantının yeri ve zamanı mutat usullerle belde halkına duyurulur. Meclis toplantıları açıktır. Meclis başkanının veya üyelerden herhangi birinin gerekçeli önerisi üzerine, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla kapalı oturum yapılmasına karar verilebilir."*

1580 sayılı 1930 tarihli belediye yasasında olduğu gibi meclis toplantılarının açık olması ve toplantının kapalı oturumla yapılabileceği düzenlemesi korunmuştur. Yeni yerel yönetim yasasında bu düzenlemenin korunması, yerel demokrasi ve açıklık, katılım açısından toplantıların kapalı yapılabilmesi kötü bir örnek oluşturmaktadır.

Kanunda belirtildiği şekliyle "mutat usuller" ve "uygun araçlarla" ifadeleri yer almaktadır. "Meclis gündeminin çeşitli yöntemlerle halka duyurulması" "ihtisas komisyonlarının kararlarının özetlerinin yedi gün içinde uygun araçlarla" halka duyurulması gibi ifadeler yeterince açık değildir. Bilgilendirme kanallarının neler olduğu yeterince açıklanmamıştır. Ayrıca kararların tamamının değil de özetlerinin halka duyurulması, halkın bilgilendirilmesi noktasında eksik bir düzenleme gibi durmaktadır.

Belediye meclisinin toplantı gündemini belirleyen 22.maddeye göre: *"Her ayın ilk günündeki belediye meclis gündemi belediye başkanı tarafından belirlenerek en az üç gün önceden üyelere bildirilir ve çeşitli yöntemlerle halka duyurulur....."*

Yerel demokrasi ve açıklık açısından görülen bir diğer temel eksiklik, gündemin yerel kurumsal yapılara -kent konseyi mesela- gönderilmesinin düzenlenmemiş olmasıdır.

23.maddeye göre ise: *"..... Kesinleşen meclis kararlarının özetleri yedi gün içinde uygun araçlarla halka duyurulur."*

Ayrıca yeni yasada, kesinleşen meclis kararlarının özetlerinin 7 gün içinde uygun araçlarla halka duyurulması[39] ile halkın bilgilendirilmesinin karar özetleriyle sınırlı tutulması açıklık ve bilgi edinme hakkı açısından da yeterli olduğu söylenemez.[40] Meclis kararlarının ihtisas komisyonu kararları gibi bedel karşılığında isteyenlere verilmesi ve bu taleplerin 30 gün içinde karşılanması düzenlemesi de sıkıntılı gibi görünmektedir.

---

[39] 1580 sayılı 1930 tarihli belediye kanununda, kesinleşen kararlar 2 gün içinde belediye kapısına asılması düzenlenmişti. Ayrıca, gündemin üyelere önceden gönderilmesi için verilen 1 haftalık süre 3 güne indirilmiştir. 1580 sayılı yasada da, gündemin çeşitli yollarla halka duyurulması ve üyelerin gündeme ekleme yapabilmeleri düzenlenmiş ve yeni yasada 1580'den farklı olarak önerilerin toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla kabul edilmesi durumunda gündeme alınması hükme bağlanmıştır.

[40] Öner, **A.g.e.**, s.45.

İhtisas Komisyonlarını düzenleyen 24.maddeye göre: *"Belediye meclisi, üyeleri arasından en az üç en fazla beş kişiden oluşan ihtisas komisyonları kurabilir….. Mahalle muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri ile ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir."*

1580 sayılı yasada olduğu gibi yeni belediye yasasında da meclis üyeleri arasından seçilecek 3 ile 5 kişiden oluşan ihtisas komisyonlarına yer verilmiştir. Komisyonlara ilişkin inisiyatifin mecliste bulunduğu görülmekle birlikte il ve ilçe belediyeleri ile nüfusu 10.000'in üzerindeki belediyelerde plan, bütçe ve imar komisyonlarının kurulması zorunludur. Komisyonlara, mahalle muhtarları, kamu kuruluşları amirleri, meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve STK'ların temsilcilerinin oy hakkı olmaksızın kendilerini ilgilendiren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilmeleri ve görüş bildirmeleri düzenlenmiştir. İhtisas komisyonlarının bu yapısıyla, katılımın kurumsallaşmasına katkısı sorunlu olmakla birlikte, gündemdeki konularla ilgili STK'ların nasıl ve hangi ölçütlere göre belirleneceği, "kendi görev ve faaliyet alanına giren konular" düzenlemesinde hangi kriterlerin esas alınacağı kısımları yeterince açık değildir.

Benzer şekilde hesap inceleme komisyonu olarak görülen denetim komisyonları (25.madde), görevlerini yaparken, kamu kurum ve kuruluşlarından gerektiğinde uzman kişilerden görüş alabileceği düzenlenmiştir. Ancak bu uzman kişilerin niteliklerinin bakanlık tarafından belirlenmesi ve komisyon raporlarının açık olduğu veya kamuoyuna açıklanmasının zorunlu olduğuna dair herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu düzenleme eksikliği açıklık ve hesap verebilirlik açısından sorunlu bir düzenleme gibi durmaktadır. Ayrıca belediyelerin denetimiyle ilgili olarak, denetim sonuçlarının ilgililere duyurulacağı ancak "ilgililerin" kimlerden oluştuğunun belirtilmemiş olması, bilgilendirme, açıklık ve şeffaflık açısından sorunlu görünen diğer bir düzenlemedir.

Ayrıca belediye hizmetlerine gönüllü katılımı düzenleyen 77. maddesine göre: *"Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla "gönüllü kişilerin katılımına" yönelik programlar uygular."*

İhale, imtiyaz/muhafiyet, kamu yararına yapılan yardımlar, günüllülük, bireysel katkı gönüllü katılım modelleri olarak bilinmektedir.[41] Modellerin büyük çoğunluğu kişilerin veya kuruluşların kurumsal ve bireysel potansiyellerini yani yapabilirliklerini ortak kullanıma sunmalarını gerektirmektedir. Bu durum kamu yararına yönelik kurumsal yapıları girişimciliğe yönlendiriyor gibi durmaktadır.[42]

2.İSVEÇ'TE YEREL KATILIM MEKANİZMALARI VE ETKİNLİĞİ

Daha önce değinildiği üzere, uluslararası ekonomik ve finans örgütleri aracılığıyla uygulamaya konan ve kısaca, devlet ve siyasetin ekonomideki varlığını sınırlandırıp, ekonomik hayatı piyasa güçlerine ve mekanizmalarına terk edilmesi gerekliliğini savunan

[41] Ataay, **A.g.e**., s.31.
[42] **Ibid**, s.33-35.

yaklaşım, ‘çevre’ (ya da ‘gelişmekte olan ülke’ kategorisindeki) ülkelerde kimi farklılıklarla uygulansa da, söz konusu yapısal dönüşümleri hedefleyen deregülasyon, özelleştirme ve liberalizasyon politikaları, İsveç benzeri ‘merkez’ olarak sınıflandırılan gelişmiş ülkelerde de uygulamaya konulmuştu. Yeni liberalizmin İsveç’e yansıması 1970’lerin sonlarından itibaren önemli yerel yasal reformlarla kendini hissettirmiştir. Devleti dönüştürürken, toplumsal yapıyı da değiştiren söz konusu yapılan reformlar arasında en dikkat çekeni, vatandaşları yerel politik sürece “katılma” süreçlerinin geliştirmesine yönelik düzenlemeler olmuştur.[43] İsveç’te yapılan bu reformlarda, yeni liberal anlayışın yansımasıyla, “yönetişim” “ortaklaşma” “katılma” gibi yeni kavramlar görülmektedir. Böylece, İsveç’te 1980’li yıllarda başlayan ve 90’larda devam eden kamu yönetimi reformlarıyla, sosyal aktörlerin –üretici ve tüketici- “yönetime dahil edilmesi” sloganı üzerine kurulu yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Yeni liberal politikalarla uyumlu olarak, kamusal hizmetler, üretici ve tüketici arasındaki ilişkinin gelişmişlik düzeyine bağlanmıştır. Üretici ve tüketici ne kadar uyumlu ise üretim o kadar verimli olur anlayışı kamuda yerleştirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla yerel yönetimler, özel sektör ve yerel halk (bireysel yada örgütlü) arasındaki diyalog ve uzlaşma yeni kamu yönetimi anlayışının en önemli konusu haline gelmiştir.

Çok sayıda ülkenin kamu sektöründe olduğu gibi İsveç’te de kamu sektörü özel sektöre ait rekabetçi, piyasacı ve özel sektöre ait işletmecilik tekniklerinin kullanılmasıyla yeni liberalizme uygun olarak büyük bir dönüşüm geçirmektedir.[44] Bu dönüşüm, devlet-piyasa, devlet- bürokrasi, devlet-vatandaş ve bürokrasi-vatandaş ilişkilerini -yeni liberalizme uygun olarak- yeniden tanımlamaktadır. Devletin ekonomik boyutunu, sosyo-ekonomik hayattaki rolünü ve kamu sektörüne egemen olan yönetsel değer ve uygulamaları hedef alan yeni bir siyasal hareket 1970’lerin sonlarından itibaren dünya siyasetinde olduğu gibi İsveç’te de etkili olmuştur.[45] 1970’lerde dünyada yaşanan ağır ekonomik krizin de etkisiyle devlet yönetimine piyasa kökenli kural ve mekanizmalarca yön verilmesini ön gören bu hareket 1990’ların başlarında merkezi planlı ekonomilerin çökmesiyle birlikte daha da güç kazanmış ve İsveç’te olduğu gibi pek çok hükümet politikalarına yön verebilmiştir.[46] İsveç’te yapılan kamu yönetimi reformlarının, piyasa ve benzeri mekanizmalar kullanmak suretiyle kamu kesiminde rekabeti özendirmek ve kamusal işlevlere işletmeci bir nitelik kazandırmak, kamu kaynaklarının kullanılmasında maliyet bilinci geliştirilerek kaynak tahsisi, ödüllendirme ve performans arasındaki ilişkiyi geliştirmek; kamu bürokratlarını “kamu işletmecileri” haline dönüştürmek şeklinde etkileri olmuştur.[47]

1991’de hazırlanan yeni yerel yönetim yasasının temelinde 1985 yılında yapılmaya başlanan ve art arda yapılan kamu reformları yer almaktadır.[48] Tüm dünyada olduğu gibi İsveç’te de bu dönemde devletin ekonomide ve sosyal hayattaki rolü eleştirilmeye ve yeni

[43]Sting Montin, **Towards a New Concept of Local Government?**, Stockholm, Fagbokforlaget, 2000, p. 23-28. Bu konuyu ele bir diğer çalışma için bakınız, Richard Bellamy, Dario Castiglione, “Democracy by Delegation? Who represents Whom and How in European Governance”, **Forthcoming in Government and Opposition**, (açık erişim) http://ssrn.com/abstract=1541843,p.5.

[44] Lennart Gustafsson, Arne Svensson, **Public Sector Reform in Sweden**, Malmö, Liber Ekonomi,1999, p.14-20.

[45] Stig Montin, **Swedish Local Government in Transition**, Örebro Studies, 1993, p.48

[46]Nicholas Aylott, **Swedish Social Democracy and European Integration**, Malmö, Ashgate Publishing, 1999, p.34.

[47] Detaylı bilgi için bkz.Henry Back, “Party Politics and the Common Good İn Swedish Local Government”, **Scandinavian Political Studies**, Vol.26, No:2, 2003, p.95.

[48] Johannes Olsson, **Den Lokala Naringspolitikens Politiska Ekonomi**, Örebro, Universitet, 1995, p.53-56.

liberalizm doğrultusunda dönüşmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu dönem yapılan reformlarla kamu sektörüne yönelik eleştirileri ortadan kaldırmak ve daha etkin hale getirebilmek için görevler, yetkiler ve kaynaklar, merkez-yerel ve yerel-piyasa arasında paylaştırılmıştır.[49] Bu bağlamda yerel otoritelerin piyasayla ilişkilerinin güçlendirilmesi ve bir ölçekte üretimde "piyasa gibi hareket etmeleri" için yasal düzenlemeler geliştirilmiştir. Merkezi yönetimin yetki ve görevleri gözden geçirilmiştir. Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde kamu çalışanlarının ve özel sektör çalışanlarının ortak hareket etmesi düzenlenmiştir.[50] Böylece yeni liberalizmin özenle üzerinde durduğu konular dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi İsveç'te de tartışılmış ulusal ve yerel yasalarına yansıtılmıştır.[51]

2.1. 1980 SONRASI İSVEÇ'TE YENİ LİBERALİZM VE KATILIM

1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle devlet yönetimine piyasa kökenli kural ve mekanizmalarca yön verilmesini ön gören yeni liberal anlayış 1980'lerden sonra İsveç'te de hükümet politikalarına yön vermiştir.[52] Özellikle kamu sektörüne ve kamu bürokrasisine yönelik siyasal ve ideolojik söylemler sonucu geleneksel kamu yönetiminin "kamu yararı" gibi temel değer ve nosyonları, yerini piyasa kökenli alternatif değer ve nosyonların almıştır. Böylece belediyeler, tıpkı piyasa gibi ve piyasa mantığıyla hizmet üreten firma gibi girdi ve çıktıları kontrol eden birimler haline getirilmiştir.[53] Yani piyasanın kavramları ve aklı belediyelere aktarılmıştır. Böylece rekabet kuralları içinde piyasa gibi sözleşme yapmak ve hizmet sunmak, kar ve zarar hesapları yaparak gerekli gördüğü hizmetleri özelleştirmek gibi anlayışlar belediyelerin amaç ve görevleri arasında sayılmıştır.[54] Bu değişimler "sosyal aktörlerin sürece katılımı" ve hizmet sunucuların "yerelleşmesi"ni son derece önemli hale getirmiştir.[55]

Bu bağlamda yapılan reformların en önemlilerinden birisi belediyelere, özel sektör ve yerel vatandaşları kapsayacak şekilde "birlikte politika yapma" süreçleri geliştirme görevi verilmesi olmuştur.[56] Belediyeler bunu gerçekleştirmek için, "yerel/beledi komiteleri" görevlendirmişlerdir.[57] Böylece belediye komiteleri, yerel halk (örgütlü-STK

[49]Thomas Denk, "Size and Political Support on the Local Level in Sweden", **Local Governmet Studies,** Routledge, Vol.38, No:6, 2012, p.784-786.
[50]Hellmut Wollman, "Local Government Reforms in Great Britain, Sweden, Germany and France: Between Multi-Function and Single Purpose Organisations", **Local Government Studies**, Vol.30,No:4, p.642.
[51]Karl Gunnar Hammarlund, "Regional Reform and Citizen Participation in Sweden, Innovation (Carfax Publishing), **Routledge**, Vol.17, No:2, 2004, p.147-149.
[52]Danny Van Assche, Guido Dierickx, "The Decebtralisation of City Government and The Restoration of Political Trust", **Local Government Studies**, 2007, Vol.33, No:1, p.30.
[53]Torbjörn Larsson, Henry Back, **Governing and Governance in Sweden**, Studentlitteratur, 2008, p.86-87.
[54]**Ibid**, p.90.
[55]Mikael Granberg, "Local Governance in Swedish"? Globalisation, Local Welfare Government and Beyond", **Local Government Studies**, Routledge, Vol.34, No:3, 2008, p.367-369.
[56]Catherine Duros, Stephen Greasley, Liz Richardson, **Changing Local Governance, Changing Citizens, Great Britain**, UK, 2009, p.27-30.
[57]Komiteler meclisler tarafından atanır. İl meclisi, il yürütme komitesini, belediye meclisi, belediye yürütme komitesini seçer ve atar. Meclisler, oy hakkı olan ve genel seçimde aday olanlar arasından seçerler.
Belediyenin (siyasi) lideri, belediye yürütme komitesi başkanıdır ve bunun il meclisindeki karşılığı il meclisi başkanıdır. Diğer Avrupa ülkelerinin aksine İsveç'te tek adam anlayışı yoktur. Bu nedenle bu başkanların karar alma yetkileri oldukça sınırlıdır. Kararlar meclisler tarafından alınırlar. Ayrıca yürütme komitesi başkanları meclisler tarafından atanır. Yürütme komitesinin üye sayısını ve görev sürelerini yerel meclisler belirler. Bu sayı yasaya göre beşten az olamaz. Yürütme komitelerinin altında görev alanlarına göre farklı sayıda ve isimde komiteler bulunur.
Her ilin ve belediyenin karar organı olan meclislerinin yanı sıra yürütme komiteleri ve buna bağlı diğer (eğitim, planlama, sağlık vb.) ilgili alanlarda komiteler bulunmaktadır. İl meclisi ve belediye meclisi yürütme komitesi üyelerini kendi içinden atar. Bunun için yine kendi üyelerinden oluşmuş komite hazırlama meclisi de oluşturabilir. Ayrıca

ve/veya örgütsüz), özel sektör arasında yasal bir konsensüs ve ortaklık yaratmakla görevlendirilmişlerdir.[58] "Etkisi Güçlendirilmiş Halk" sloganlarıyla komitelerin görev ve yetkilerini güçlendiren reformlar yapılmıştır.[59] Ayrıca komitelere, yerel otoritelerin piyasayla ilişkilerini güçlendirme görevleri de verilmiştir.[60]

Tüm bu reformlar, 1991 tarihli yeni belediye yasasında daha derli toplu olarak anlam bulmuştur. Yeni yasayla kamuya yönelik eleştirileri ortadan kaldırmak ve kamu sektörünü -görece- etkin hale getirebilmek için merkez-yerel yönetimler arasında, sorumluluklar ve kaynaklar paylaştırılmış ve işleyiş, işletmeci mantığa yaklaştırılmıştır.[61] Mümkün düzeyde yetkiler merkezden yerele kaydırılmış, yerelde de özel sektörle paylaştırılmıştır. Yapılan reform sonrası merkez ve yerel arasındaki görev ve yetki ayrımı şu şekilde düzenlenmiştir;[62]

Çöp toplama hizmeti; Bu hizmet yerel yönetimlerin sorumluluğundadır. Yerel bunu özel hukuk sözleşmeleriyle özele gördürebilirler.

Sağlık hizmetleri; Sağlıkla ilgili genel politika merkez tarafından belirlenmektedir. Daha küçük ve yerel çaplı, hastane hizmetleri koruyucu sağlık hizmetleri gibi hizmetler yerel yönetimlerin sorumluluğundadır. Özel sektör bu hizmetlerin yapılmasına yine özel hukuk sözleşmeleriyle dahil edilebilir.

Eğitim hizmetleri; Anaokulu, ilkokul, lise yerel yönetimler ve özel sektör özel hukuk sözleşmeleriyle birlikte hareket edebilir. Yükseköğrenim ise merkezi yönetimin sorumluluğundadır.

Sosyal hizmetler; Sosyal hizmet politikaları merkez tarafından belirlenir. Uygulamasını yerel yönetimler gerçekleştirir. Ancak çocuk ve yaşlı bakımı hizmetleri yerel yönetimlere bırakılmıştır. Yerel bunu özel hukuk sözleşmeleriyle özel sektöre yaptırabilir.

Su kaynakları; Yerel yönetimlerin sorumluluğundadır. Özel sektöre özel hukuk sözleşmeleriyle yaptırılabilir.

Yollar, caddeler, parklar; Yerel yönetimlerin sınırları içerisindeki yol, cadde ve park hizmetleri yerel yönetimlere aittir. Yerel yönetimlerin sınırları dışında kalanların sorumluluğu merkeze aittir.

Toplu taşıman hizmetleri; Şehir içi taşımacılık hizmetini yerel yönetimler sağlarken, şehirlerarası taşımacılık hizmetini merkezi yönetim üstlenmektedir.

---

komitelere denetçi atar. Komiteler meclise görevlerinde yardım ederler. Komiteler faaliyetleriyle ilgili olarak yerel meclislere rapor verirler. Meclis bu raporlar aracılığıyla komitelerin görevlerini aktif olarak yerine getirip getirmediğini denetler.
Yürütme komitesinin başlıca görevleri şöyledir; Diğer komiteleri gözetlemek ve idare etmek, finansal konularda gerektiğinde meclise önerilerde bulunmak, göreviyle ilgili diğer komiteler ve yerel yönetim çalışanlarından açıklama ve bilgi isteyebilir, meclisin kendisine verdiği görevleri yerine getirir. Ayrıca komitelerin de başkanları vardır. Yine bu başkanlar yerel meclisler tarafından belirlenir.

[58] Sting Montin, "The Swedish Model: Many Actors and Few Strong Leaders", **Transforming Locaş Political Leadership**, R.Berg & N.Rao (Eds), Stockholm, 2000, p.117.

[59] Lawrence E. Rose, "Nordic Countries: Still The "Promise Land"? **Comparing Local Governance Trends and Developments**,L.E. Rose (Eds) 2005, p.85.

[60] Bo Rothstein, **The Social Democratic State**, Pittsburg, London: University of Pittsburg Press, 1996, p.45.

[61] Martin Karlsson, "Participatory Initiatives and Political Representation: The Case of Local Councillors in Sweden, **Local Government Studies**, Routledge, Vol.38, No:6, 2012, p.805.

[62] Swedishd Local Government Act; Edward Page, **Localism and Centralism in Europe**, New York: Oxford University Press, 1991, p.64-65.

Konut hizmetleri; Bu hizmet çoğunlukla kamu sektörü tarafından yerine getirilir.

Planlama hizmeti; Bu hizmet yerel yönetimler tarafından yerine getirilir.

Sayılan görevlerin en iyi şekilde yerine getirebilmeleri için yeni bir finansal plan belirlenmiş ve yerelin gelirleri arttırılmıştır. Bu bağlamda yerel yönetimlerin vergi koyabileceği, şirket kurabileceği, ekonomik ve sosyal konularda iç ve dış ilişkiler geliştirebileceği düzenlenmiştir.[63] Ayrıca yerel yönetimlere sivil toplumu canlandırma, yerel yönetim-özel sektör ve sivil toplum ilişkisini geliştirme, yerel katılımcılığı teşvik etme görevleri de verilmiştir.[64] En dikkat çeken düzenlemelerden biri kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde kamu çalışanlarının ve özel sektör çalışanlarının ortak hareket etmesi kısmı olmuştur.[65]

1980'li yıllarda başlayan ve 90'lar, 2000'lerde devam eden kamu yönetimi reformlarıyla, sosyal aktörlerin[66] "yönetime dahil edilmesi" sloganı üzerine kurulu yasal düzenlemeler yapılmasıyla kamusal hizmetler, üretici ve tüketici arasındaki ilişkinin gelişmişlik düzeyine bağlanmıştır.[67] Üretici ve tüketici ne kadar uyumlu ise üretim o kadar verimli olur anlayışı kamuda yerleştirilmeye çalışılmıştır. Kullanıcı kavramı[68] vatandaş (brukare) kavramının yerini almıştır. Dolayısıyla yerel yönetimler, özel sektör ve "kullanıcılar" (bireysel yada örgütlü) arasındaki diyalog ve uzlaşma yeni kamu yönetimi anlayışının en önemli konusu haline gelmiştir.[69]

Fakat 1980'li yıllarda İskandinav ülkelerinde yapılan araştırmalar göstermiştir ki kullanıcıların etkisini ve katılımını arttırmada kimi zorluklar yaşanmıştır.[70] En önemli problem kullanıcı kavramının tanımlanamaması olmuştur. Tam olarak kimler kast edilmektedir? Ayrıca kullanıcıların katılımı ve temsili demokrasi arasındaki denge nasıl sağlanacaktır?

Böylece İsveç'te yapılan kamu yönetimi reformları sonrası ortaya çıkan kavram ve denge karmaşası yoğun tartışmaları beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan görüşlerden bazısı, belediyelerde kullanıcılarla doğrudan iletişim kuracak bir görevli ya da görevlilerden oluşan danışma birimleri kurulmalı bunlar kullanıcıların görüşlerini, talep ve isteklerini karar süreçlerine yansıtmalıdır.[71] Uygulama şansı daha zor olan diğer bir görüşe göre ise, belediyelerde ayrı bir meclis ya da birim oluşturulmalı kullanıcılar doğrudan hak sahibi olmalı, sandalye ve oy hakları olmalıdır.[72]

---

[63] Granberg, **A.g.e**., p. 370.
[64] Aylott, **A.g.e**., p.39.
[65] **Ibid**,p.38.
[66] Burada sosyal aktörlerden hem üreticileri hem de tüketicileri anlamalıyız. Stig, Montin and Ingemar Elander, "Citizenship, Comsumerism and Local Government in Sweden", **Forthcoming, in Goldsmith**, Ed. By Michael-Soren Villadsen, Roskilde: Roskilde University Press,1993, p. 59.
[67] Montin, **A.g.e**., p.119.
[68] Bu kavram 1970'li yılların sonunda Belediye Demokratik Komitesi'nde kullanılmış ve temsili demokrasiyi tamamlayan bir kavram olarak ele alınmıştır. 1980'lerden sonra yasal düzenlemelerle desteklenerek, belediyelerde, kullanıcı – müşteri etkisi birinci plana alınmış ve belediyelerin müşterilerin karar alma süreçlerine ve kamusal hizmet sunumuna etkilerini arttıracak yasal düzenlemelere gidilmiştir.

[69] İngemar Elander, Stig Montin, "Decentralisation and Control: Central-Local Government Relations in Sweden", **Policy and Politics**, Vol.18, No.3, 1995, p.63.
[70] Lars Strömberg, Westerstahl Jörgen, **The New Swedish Communes, A summary of Local Government Researcg,** Stockholm, Liber, 1984, p.12.
[71] **Ibid**, p.15.
[72] **Ibid**, p.15-17.

Dönemin İsveç hükümeti kafaların karışık olduğu bu konuyu açıklığa kavuşturmak için her iki görüşü de reddederek 1991'de yürürlük kazanan yeni yasayla kullanıcıların etkisi ve katılımının bağlayıcı olmayacağı, danışma niteliğinde olacağını düzenlemiştir.[73]

Bu anlamda kullanıcılarla ilgilenme görevi yerel komitelere (yürütme birimleri) verilmiştir. Komiteler hizmet sunarken, kullanıcılardan görüş alan, diyaloğu ve uzlaşmayı sağlayan birimler olarak yeniden düzenlenmiştir.[74] Bunun için yeni yasada belediyelere istedikleri konuda ve sayıda komite oluşturma serbestliği tanınmıştır.[75] Ayrıca komitelerin sayısının arttırılması ve daha çok kullanıcıyı kapsayacak şekilde genişletilmesi istenmiştir. Bu düzenlemeyle İsveç'te ki birçok belediye komite sayısını arttırmıştır.

Böylece temel yerel yönetim aktiviteleri için vatandaşın etkisi temsili demokrasi aracılığıyla gerçekleşiyorken, kullanıcı olarak etkileri hizmet aldıkları komiteler kanalıyla gerçekleştirilmektedir. Montin'e göre, bu düzenlemede önemle vurgulanması gereken şeyin "vatandaşın" yerine kullanılan "kullanıcıların" etkisinin, komiteler kanalıyla politik alanın dışına itildiği ve kullanıcıların kamu-özel sektör ortaklığına "üçüncü bir ortak" olarak dahil edilmesi çabasıdır.[76] Böylece katılımcılık çığırtkanlığının nedeni, özelleşen kamu hizmetleriyle birlikte, karar süreçlerinde daha etkin hale gelen özel sektörün amaç ve ihtiyaçları doğrultusunda yerel yönetim-özel sektör ve kullanıcı ortaklığını geliştirmektir.[77] Böylece kamu yararı sermayenin yararı içinde eritilmekte, toplumun temsili piyasacı süreçlere indirgenmektedir.[78]

1990'lardan itibaren "katılımcı demokrasinin" oldukça önemli olduğunu vurgulayan düzenlemelerle birlikte sorumlulukların merkezden yerele aktarılması, yerelinde bu sorumlulukları yerine getirirken "özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıyla" ortaklaşmasının altı çizilmiştir. Böylece yetkiler merkezden yerele aktarılmış, yerelde de STK (icke statlig organisation) ve özel sektörle paylaşılmıştır.[79]

Kimi İsveçli yazarlar yapılan reformların, demokratik olmadığını belirterek eleştiriler getirmişlerdir. Bunların başında gelen Montin'e göre yapılan yasal düzenlemeler, gerçek anlamda etkili bir katılımcılık getirmek yerine, belediyeler için reformların piyasa gibi işleyen ve kamu-özel ortaklığına dayandırılmış yerel yönetimler kısmı önem kazanmış, demokratik tartışmalar ikinci plana atılarak önemini kaybetmeye başlamıştır.[80] Yapılan yasal düzenlemelerle, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde komitelerin kamu hizmetlerini, kamu-özel ortaklığıyla özel kişilere özel hukuk sözleşmeleriyle gördürülebilmesinin yolunu açmaktadır.[81] Kamu hizmetinin özel kesim tarafından yerine getirilmesi, ekonomik gücü elinde bulunduran özel sektörün karar alma süreçlerinde daha avantajlı konuma gelmesine yol açmaktadır. Bu durumda alınan kararlarda kamu

[73] Mans Swensson, Rustanjon Urınboyev, Karsten Aström, "Welfare As A Means For Political Stability: A Law And Society Analysis", **Europen Journal of Social Security**, Vol.14, No.2,2012, p.64-65.
[74]**Ibid**, p.66.
[75]Charles R. Wise, "Public Service Configurations and Public Organizations: Public Organizations Design in the Post-Privatization Era", **Public Administration Review**, March/April, 1998, p.20.
[76]**Ibid**, p.32.
[77]**Ibid**, p.40.
[78]Montin, **A.g.e**., p.54-55.
[79] Micheletti Michele, **Civil Society and State Relations in Sweden**, Stockholm, Avebury, 1995, p.5.
[80] Montin, **A.g.e**., p.54.
[81] **Ibid**, p.56.

yararının gözetilip gözetilmediği ve halkın karar alma süreçlerindeki etkinliği tartışmaya açık hale gelmektedir.

Montin'in yeni yerel yönetim yasasında altını çizdiği iki konu vardır; yeni yasanın yerel yönetimlere getirdiği "hedef yönetimi" [82] ve "sipariş performansı organizasyonu" [83] (bestallarutförar orgonisation). Bu iki anlayış bir yandan verimlilik, kalite, kar, zarar gibi kavramlarla kamunun piyasalaşmasına odaklanırken, hizmet üretimini ve diyalog süreçlerini atanmışlardan oluşan komitelere kaydırarak, kamu katılımını politik süreçlerden bağımsızlaştırmakta, diğer yandan kamu-özel ortaklığı kurarak kamu yararını neredeyse yok saymaktadır.[84]

Yeni yasanın amacı, komite-özel sektör-STK arasında yeni tür düzenlemeler bulmaktır.[85] Montin'e göre yapılan bu reformlar, daha önceki reformlardan tamamen farklıdır. Örneğin yeni modelde desteklenen "sipariş komiteleri" hem iç hem dış hizmet sağlayıcı birimler (hem kamu hem özel) arasında iletişim ve uzlaşma sağlamaktadır. Dolayısıyla, İsveç'in korporatist kültürü yeni liberal politikaların etkisiyle "özellikle yerel düzeyde, özel sektörü yeni tür korporasyonun baskın tarafları haline getirmektedir". Bu durum yerel politikaların özel sektörün ihtiyaçlarına göre ayarlanmasına imkan vermektedir.[86] Yasayla kullanıcıların karar alma süreçlerinde etkisinin ve katılımın arttırılması desteklenmektedir. Fakat katılım süreçleri –komitelere bırakılarak- politik alanın dışına itildiği için demokratik bir düzenleme olduğunu söylemek zor görünmektedir.[87]

1980'lerin sonunda belediyelerde geliştirilmeye çalışılan "sipariş performansı modeli" yeni bir model olarak, politika ve üretim arasındaki ilişkiyi çok tartışılır hale getirmiştir. Bu model belediyelere sipariş komitelerini, kamu hizmeti sunan birimler olarak, gerekli kılmaktadır.[88] Kimi belediye başkanları bu iki farklı birim üzerine yapılanmanın, yerel politikacılar ve yerel birimler ve halk arasına hendek kazdığını iddia etmişlerdir.[89]

SONUÇ

1980'ler sonrasında, yeni liberal yönetim anlayışıyla, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, belediyelerin özel bir işletme gibi hareket etmeleri ve kamu-özel ortaklığının kurulması benzeri politika ve uygulamalar desteklenmiştir. Yeni liberal anlayışın, yönetişim (aktörlerin ortaklığı) temelinde geliştirdiği yeni karar alma süreçleri, halkın katılımını çoğunlukla "ortaklık" üzerinden tarif etmiştir. STK'lar ağırlıklı olarak söz konusu ortaklığı sağlayacak araçlar olarak formüle edilmiştir. Bu nedenle halkın karar alma süreçlerine katılımı ve temsili çoğunlukla STK'lar üzerinden yeniden ele alınmıştır. Ancak, bu süreçte STK'ların ortaklığa hangi mekanizmalarla katılabilecekleri ve karar alma süreçlerinde nasıl muhatap alınacaklarına ilişkin bir belirginleşme ve

[82]Stratejik plan ve performans programlarıyla yönetim kast edilmektedir.
[83]Komiteler kast edilmektedir. Yeni yerel yönetim yasasında komitelerin yetkileri ve sayılarının arttırılması, toplumla ve özel sektörle diyalog ve işbirliği sağlama ve hizmet sunma görevleri verildiğinden Montin yeni kapitalist mantığa uygun olarak yapılanan komitelere sipariş performansı organizasyonu demeyi tercih etmiştir.
[84]Larsson , Back, **A.g.e**., p.92.
[85]Karlsson, **A.g.e**., p.810.
[86]Mike Marshall, "The Changing Face of Swedish Corporatism: The Disintegration of Consensus", **Journal of Economic Issues**, Vol. XXX, No.3, September 1996, p.845.
[87]Montin, **A.g.e**., p.75.
[88]**Ibid**, p.77.
[89]**Montin, A.g.e.**, p.78

kurumsallaşma (*lack of institutional design*) da yaşanmamıştır. Dolayısıyla, halkın karar alma süreçlerine katılımı ve temsili STK'larla belirsiz bir hale geldiğinden, toplumun temsil ve katılımının etkin olduğunu söylemek oldukça zordur. Söz konusu sorunsallık, elbette STK'ların halkı ne düzeyde temsil edebildikleri gibi, demokrasiyle doğrudan ilişkili (*democratic deficit*), meşruiyet (*legitimacy*) başta olmak üzere, kimi diğer problemlerle birlikte daha da tartışılır olagelmiştir. Nitekim, sürecin 'ruhuna' uygun olarak, kente ilişkin karar süreçlerinde kamu-özel ortaklıklarına dayandırılan hizmetlerde, ağırlıklı olarak ekonomik kaynakları elinde tutan özel sektörün etkili olmasına imkan yaratılmıştır.

Çalışmanın ulaştığı sonuçlardan birisi, yeni liberal karar alma süreçlerinin, Türkiye'de 5393 sayılı belediye yasasında belirginleşmiş olduğu yolundadır. Söz konusu yasada belediyeler, işletme gibi kimi hesapları yapan birimler olmasına yönelik yeniden düzenlenmiş ve gerektiğinde kamu hizmetlerinin görülmesinde özel sektörle ortaklık kurabileceği ya da doğrudan özel sektöre bırakabileceği belirtilmiştir. Kamu özel ortaklığına STK'ların ortaklığı da (yönetişim) eklenmiştir. Büyük ortaklık, kamu ve özel sektöre ait olmakla birlikte, STK'ların ortaklığı da yeni liberal karar alma sürecini tamamlayan bir unsur olmuştur.

İsveç'te de yerel yönetim yasasında, kamu hizmetlerinin görülmesinde çoğunlukla kamu-özel ortaklığı desteklenmiştir. Kamu özel ortaklığını kurmak ve geliştirmek görevi yürütme birimleri olan "komiteye" devredilmiştir. Bunun yanında komiteler kamu, özel sektör ve toplum arasında diyaloğu da geliştirmesi gereken birimler olarak düzenlenmişlerdir.

Dolayısıyla İsveç'te bilgilendirme ve diyaloğu sağlayan temel birim belediyenin yürütme birimi olan belediye komiteleridir. Komitelerin en temel görevi konusuna giren alanlarda yerel kamu hizmetlerini yasanın izin verdiği usulde yerine getirmek ve yerel halkı bilgilendirmek, gerekli hallerde konuyu STK'lar ve halkla müzakere etmek, diyalog süreci başlatmak ve sonlandırmaktır. Yerel yönetim yasasında kamu hizmetlerinin büyük çoğunluğu kamu-özel ortaklığıyla yerine getirilebileceği düzenlenmiştir.

İsveç'te karar alma süreçleri, yeni kapitalist yönetim anlayışında olduğu gibi, kamu sektörü-özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin ortaklığına dayandırılmış ve bu ortaklığı kurmak ve geliştirmek görevi komitelere bırakılmıştır. Katılım süreçleri ise komitelere bırakılarak politik alanın dışına taşınmıştır.

Kaynakça

David Harvey, Asi Şehirler, Çev. Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.

Ataay, Faruk, Kamu Reformu İncelemeleri, Ankara, Ankara Tabip Odası Yayınları, 2005.

Birgül A. Güler, Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım, Ankara, TODAİE,1998.

Ilhami,, Alkan-Olsson, "The Changing Nature And Role of Soft Law in International Economic Law And Regulation: From state-centric to globalist paradigm", UK: Kent University, 2007.

Koray Karasu, "Sağlık Hizmetlerinin Özelleşmesinde Kamu-Özel Ortaklığı" SBF Dergisi, C. 66, No. 3, 2011.

Turgut Tan, “Kamu Hizmeti Özelleştirme ve Bürokrasinin Azaltılması Üzerine”, TİD, Sayı 378,1988.

Turgut Tan, “Özelleştirme”, İHİD, Sayı.1-3,1988.

Yıldızhan Yayla, “Sosyal Devletten İktisadi Devlete”, Hukuk Araştırmaları, Ocak-Nisan,1988.

Yıldızhan Yayla, İdare Hukuku, İstanbul, Filiz kitapevi,1990.

Faruk Ataay, Atilla Güney, “Yerelleşme ve Kalkınma Sorunu: Kamu Yönetimi Reformu Üzerine Değerlendirme”, Mülkiye, Sayı:243,2004.

Kamat, Sangeeta, “The Privatization of Public İnterest: Theorizing NGO Discourse in A Neoliberal Era”, Routledge, Vol.11, No.1, February 2004, p.565-584.

Selime Güzelsarı, “Neo-liberal Politikalar ve Yönetişim Modeli”, Amme İdaresi Dergisi, C.36, No.2, Haziran 2003.

Şerif Öner, Türkiye’de Belediye Yönetimi, İstanbul, Nobel Yayıncılık, 2006.

İlker Haktankaçmaz, “Türk Kamu Yönetiminde Yönetişimin Uygulanabilirliği”, Amme İdaresi Dergisi, C.37, No.1, Mart 2004.

Şenol Adıgüzel, “Yerel Düzeyde Yönetime Katılım ve Yerel Yönetim Sürecindeki İşlevleri Açısından Yerel Gündem 21: Malatya Belediyesi Yerel Gündem 21 Örneği”, Çağdaş Yerel Yönetimler, C.12, No.1, Ocak 2003.

Mustafa Demirci, “Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyleri: Eleştirel bir Değerlendirme”, Çağdaş Yerel Yönetimler, C. 19, No.1, 2010.

Sting Montin, Towards a New Concept of Local Government?, Stockholm, Fagbokforlaget, 2000.

Richard Bellamy, Dario Castiglione, “Democracy by Delegation? Who represents Whom and How in European Governance”, Forthcoming in Government and Opposition, (açık erişim) http://ssrn.com/abstract=1541843.

Lennart Gustafsson, Arne Svensson, Public Sector Reform in Sweden, Malmö, Liber Ekonomi,1999.

Stig Montin, Swedish Local Government in Transition, Örebro Studies, 1993.

Nicholas Aylott, Swedish Social Democracy and European Integration, Malmö, Ashgate Publishing, 1999.

Henry Back, “Party Politics and the Common Good İn Swedish Local Government”, Scandinavian Political Studies, Vol.26, No:2, 2003.

Johannes Olsson, Den Lokala Naringspolitikens Politiska Ekonomi, Örebro, Universitet, 1995.

Thomas Denk, “Size and Political Support on the Local Level in Sweden”, Local Governmet Studies, Routledge, Vol.38, No:6, 2012.

Hellmut Wollman, “Local Government Reforms in Great Britain, Sweden, Germany and France: Between Multi- Function and Single Purpose Organisations”, Local Government Studies, Vol.30,No:4.

Karl Gunnar Hammarlund, "Regional Reform and Citizen Participation in Sweden, Innovation (Carfax Publishing), Routledge, Vol.17, No:2, 2004.

Danny Van Assche, Guido Dierickx, "The Decebtralisation of City Government and The Restoration of Political Trust", Local Government Studies, 2007, Vol.33, No:1.

Torbjörn Larsson, Henry Back, Governing and Governance in Sweden, Studentlitteratur, 2008.

Mikael Granberg, "Local Governance in Swedish"? Globalisation, Local Welfare Government and Beyond", Local Government Studies, Routledge, Vol.34, No:3, 2008.

Catherine Duros, Stephen Greasley, Liz Richardson, Changing Local Governance, Changing Citizens, Great Britain, UK, 2009.

Sting Montin, "The Swedish Model: Many Actors and Few Strong Leaders", Transforming Locaş Political Leadership, R.Berg & N.Rao (Eds), Stockholm, 2000.

Lawrence E. Rose, "Nordic Countries: Still The "Promise Land"? Comparing Local Governance Trends and Developments,L.E. Rose (Eds) 2005.

Bo Rothstein, The Social Democratic State, Pittsburg, London: University of Pittsburg Press, 1996.

Martin Karlsson, "Participatory Initiatives and Political Representation: The Case of Local Councillors in Sweden, Local Government Studies, Routledge, Vol.38, No:6, 2012.

Swedishd Local Government Act; Edward Page, Localism and Centralism in Europe, New York: Oxford University Press, 1991.

Stig, Montin and Ingemar Elander, "Citizenship, Comsumerism and Local Government in Sweden", Forthcoming, in Goldsmith, Ed. By Michael-Soren Villadsen, Roskilde: Roskilde University Press,1993.

İngemar Elander, Stig Montin, "Decentralisation and Control: Central-Local Government Relations in Sweden", Policy and Politics, Vol.18, No.3, 1995.

Lars Strömberg, Westerstahl Jörgen, The New Swedish Communes, A summary of Local Government Researcg, Stockholm, Liber, 1984.

Mans Swensson, Rustanjon Urınboyev, Karsten Aström, "Welfare As A Means For Political Stability: A Law And Society Analysis", Europen Journal of Social Security, Vol.14, No.2,2012.

Charles R. Wise, "Public Service Configurations and Public Organizations: Public Organizations Design in the Post-Privatization Era", Public Administration Review, March/April, 1998.

Micheletti Michele, Civil Society and State Relations in Sweden, Stockholm, Avebury, 1995.

Mike Marshall, "The Changing Face of Swedish Corporatism: The Disintegration of Consensus", Journal of Economic Issues, Vol. XXX, No.3, September 1996.

TÜRKİYE'NİN SURİYELİ MÜLTECİLERE YÖNELİK İZLEDİĞİ AÇIK KAPI POLİTİKASININ ULUSAL GÜVENLİĞİNE VE ULUSLARARASI GÜVENLİĞE ETKİLERİ[1]

Doç. Dr. Zafer AKBAŞ

Düzce Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Öğr. Gör. Veysel BABAHANOĞLU

Düzce Üniversitesi Akçakoca Meslek Yüksekokulu

Öğr. Gör. Ercan YELMAN

Düzce Üniversitesi Akçakoca Meslek Yüksekokulu

Özet

Suriye'de yaşanan ve 6. yılına giren iç savaş sadece yerel değil aynı zamanda uluslararası etkileri ve sonuçları olan bir olgudur. Suriye'de milyonlarca insan yerinden edilmiş, 400 bine yakın kişi de hayatını kaybetmiştir. Suriye'de yaşanan iç savaştan kaçan mültecilerin en çok sığındığı ve kendilerine en fazla desteği veren ülke Türkiye oldu. Suriye iç savaşının yakın zamanda bitebileceğine dair belirtiler bulunmamaktadır. Türkiye'ye yönelik Nisan 2011'de başlayan göç dalgası günümüzde de devam etmektedir.

Suriye iç savaşından sonra Akdeniz bir mülteci denizine dönüşmüştür. Binlerce mülteci deniz yoluyla Avrupa'ya geçmeye çalışmaktadır. Kara ve deniz yoluyla gerçekleşen göçlerde binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Bu durum hem Suriye ile en uzun sınıra sahip ülke olan komşusu Türkiye'yi hem de Avrupa ve Ortadoğu ülkelerini etkilemiştir.

Bu çalışmada izlediği açık kapı politikasının Türkiye için bir güvenlik sorunu olduğu; ancak aynı politikanın Avrupa ve Ortadoğu ülkeleri için güvenliklerini sağlayıcı bir unsur olduğu değerlendirmesi yapılmıştır. Türkiye'nin çeşitli illerinde meydana gelen DEAŞ ve PYD gibi Suriye kaynaklı terör saldırıları birer güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkarken; Türkiye'nin mültecileri absorbe etmesi nedeniyle gerek Ortadoğu ülkeleri gerekse Avrupa ülkelerinin görece daha güvenli bir ortam imkânını elde ettiği, güvenlik sorunlarının bu bölgelere yayılmasında adeta bir set görevi üstlendiği savunulmuştur. Bütün bunların dışında, Türkiye'nin tutumunun tarihten gelen sorumluluğunun bir uzantısı olarak, mazluma, dini, etnik ve kültürel ortak özelliklere sahip olan Suriyelilere yardım elini uzatmak anlamında olduğu; Türkiye'nin ekonomik yüküne rağmen bu desteği vermekten kaçınmayarak küresel vicdanın sorumluluğunu üstlendiği de dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Türkiye, Ortadoğu, Mülteci, Güvenlik Sorunu

1. Giriş

Çalışmanın konusu Suriyeli mülteciler sorunu özelinde güvenlik boyutunu ele almaktır. Çalışmada güvenlikçi bir yaklaşım esas alınmıştır. Yoksa mültecilere yönelik insani tutumun her türlü çıkarın ötesinde ve üzerinde olduğu hatta ayakta alkışlanmayı hak ettiği de görülmelidir. Türk hükümeti izlediği mülteci ve yardım politikaları ile dünyada GSMH'sına göre en çok yardım eden ülkesi olması hasebiyle tüm ülkelere adeta bir insanlık dersi de vermektedir.

Suriyeli mültecilerin varlığı sosyal, ekonomik ve kültürel sorunların yanı sıra en az bu sorunlar kadar önemli ulusal ve uluslararası güvenlik sorunlarını da bünyesinde barındırdığı değerlendirilmektedir. Mültecilere yönelik tutum, zaman zaman su istimal edilmesi ve diğer sosyal nedenlerle çatışma şekline dönüşmüştür. Bu yönüyle Suriyeli mültecilerin ulusal güvenliğe

1. Bu çalışma Düzce Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından desteklenmektedir.

yönelik bir tehdit algılaması olarak incelenmesi hassasiyet gerektiren bir durumdur. Özellikle kampların bulunduğu iller ile sınır illerde olmak üzere asayiş problemleri yaşanmaktadır. Ulusal güvenliği tehdit edecek bir başka boyut ise mültecilerin toplumsal entegrasyonunun sağlanamaması durumunda yerel halk ile aralarında yaşanması muhtemel olan kitlesel çatışma ortamının varlığıdır. Bazı sosyal kesimler mültecilerin varlığından rahatsızlık duymakta, mültecilerin ülkeye alınmaması gerektiğini savunmaktadır.

Her geçen gün sayıları artış gösteren mültecilerin varlığı bölgesel sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Bulundukları illerin alt yapısı, sosyoekonomik göstergeleri ve imkânları; sayıları neredeyse yerel halk ile aynı düzeye ulaşan mültecileri barındırmak için yeterli bulunmamaktadır. Bu nedenle iç savaştan can güvenliği endişesi ile kaçan, ekonomik durumları oldukça kötü olan mültecilerin yaşamış olduğu işsizlik ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kötü yaşam standartları gibi nedenlerle şehirlerde gasp, adam yaralama veya öldürme, hırsızlık, uyuşturucu satışı ve kullanımı gibi çeşitli olası suç unsurlarının doğmasına neden olabilir.

Rusya'nın Suriye'de yaşanan iç savaşta Esad yanlı bir tutum sergileyerek olaylara müdahil olması ile yeni göç akınları başlamış, mülteciler Avrupa'ya ulaşan göç yolunda Türkiye'yi araç olarak kullanmışlardır. Yunanistan'da sayıları on binleri bulan kaçak göçmenler Avrupa'ya ulaşmak için ölümü göze almaktadırlar. Göç etmek zorunda kalan kitlelerin arasına karışarak sivil mülteci görünümünde dünyanın farklı bölgelerinde bombalı saldırılar gerçekleştiren terör örgütlerinden olan DEAŞ tarafından gerçekleştirilen 2015 Paris saldırılarında yüzün üzerinde Fransa vatandaşı yaşamını yitirmiştir. Cezayir Savaşı'ndan sonra ilk kez Fransa'da tekrar olağanüstü hâl ilan edilerek tüm sınırlar kapatılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin açık kapı politikası ekseninde sayıları her geçen gün artarak 3 milyona yaklaşan göçmenleri kabul etmesi adeta Avrupa'nın önünde bir set görevi üstlenerek onların sosyal ve ekonomik hayatın güvenli bir biçimde sürdürmeleriyle birlikte güvenliklerine olumlu katkılar sağladığı değerlendirilmektedir.

Çalışmada Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle gerçekleşen kitlesel zorunlu göç hareketlerinin Türkiye'nin ve uluslararası güvenliğe etkileri analiz edilmiştir. Çalışmada Türkiye'nin izlemiş olduğu açık kapı politikasının AB'nin ve diğer Ortadoğu ülkelerinin yararına olduğu değerlendirilmiştir. Müslüman Türk halkının misafirperver tutumu ile Suriyeli göçmenlere kucak açması ve bu durumu âdete kendine bir vazife addetmesi neticesinde maruz kaldığı kitlesel göçün içerde yaşanması muhtemel görünen güvenlik sorunlarının gerçekleşmesi ile sonuçlandığı görülmüştür. Yaşanan kitlesel göçün sınır güvenliği bağlamında birçok ulusal ve uluslararası güvenlik problemlerini beraberinde getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

2. Suriyeli Mülteciler ve Türkiye'nin Göç Politikası

Dünya'nın kurulmasından bu yana değişmeyen ve günümüzde güncelliğini koruyan en önemli olgulardan biri şüphesiz göçler oluşturmaktadır (Taşcı, 2009: 178). İnsanların siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel sebeplerden dolayı yaşadıkları yerlerden başka yere gitmeleri ya da hareket etmeleri olarak ifade edilen göç kavramı; tüm insanlığı ilgilendiren ve tüm dünyayı etkileyen sosyal bir olgudur (Koçak ve Terzi, 2012: 163).

Savaş ve çatışma ortamları, ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlar gibi birçok faktör nedeniyle göç etmek zorunda kalan bireyler veya kitleler için göç bir tür kurtuluş olarak görülmektedir. İnsanlık tarihinin her evresinde geçerliliğini ve güncelliğini koruyan bir konu olarak göç olgusu; bireysel veya kitlesel bir hareketliliği ifade etmektedir. Göç olgusunun özünü oluşturan bu "bir yerden bir yere hareket" eylemi, göç olgusunun politik, güvenlik, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan incelenmesini adeta bir zorunluluk haline dönüştürmüştür (Taşcı, 2009: 178).

Kitlesel göçlere maruz kalan ülkeler için göç olgusunun beraberinde getirdiği sorunların başında belki de en önemlisi olarak toplumsal entegrasyonun sağlanamaması durumunda ortaya çıkabilecek olan vatandaş-mülteci çatışması ile sınır güvenliği konuları gelmektedir. Bununla

birlikte göç olgusu, toplumsal ve kamusal düzene ya da ulusal kimliğe karşı bir tür tehdit olarak da görülebilmektedir (Öner, 2015: 14). Bu bağlamda göç olgusu, acil ve ivedilikle politikası üretilmesi gereken temel alanlardan biri olarak kabul edilmektedir. Maruz kalınan kitlesel göçün neden olabileceği toplumsal sorunları minimize edebilecek bir biçimde yönetilebilmesi hem kamusal bir ihtiyaç hem de bir zorunluluktur (Örselli ve Babahanoğlu, 2016: 2065).

2011 yılında Suriye'de başlayan savaş ve çatışma ortamı milyonlarca insanın göç etmesine neden olmuştur. Özellikle açık kapı politikasının bir sonucu olarak bu göçlerin büyük bir kısmının Türkiye'ye yönelik olması Türkiye'yi göç yolları üzerindeki transit ülke konumundan çıkararak hedef ülke haline getirmiştir. Türkiye, bu insanlık dışı dram nedeniyle yaşanan kitlesel göçler karşısında sınır kapılarını sonuna kadar açmış, sınır kentlerinde barınma merkezleri kurarak göç edenleri mülteci olarak nitelendirmek yerine adeta bir misafir olarak kabul etmiştir. Ancak savaş ve çatışma ortamının uzaması, Türkiye'ye yönelik göç dalgalarının sürekli artması ve uluslararası hukukta misafir kavramının bir karşılığının olmamasından dolayı göçmenler için geçici koruma kavramını kullanmaya başlamıştır (Tunç, 2015: 39).

Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 7. maddesinde Geçici Koruma *"ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma"* olarak ifade edilmektedir. Böylelikle Türkiye uluslararası hukuki sınırlar içinde Suriyeli mültecilere geçici koruma statüsü vererek, maruz kaldığı göç dalgası karşısında açık kapı politikası uygulayarak, mültecileri koşulsuz kabul etmiş, geri göndermemiş hatta son derece modern yöntemlerle mültecilerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.

Türkiye 29 Nisan 2011 tarihinden itibaren Suriye'den göç eden insanlara kapısını açarak, mültecileri belilermiş olduğu kamplara yerelleştirdi. Bu bağlamda 2011 yılından günümüze kadar bu sayı giderek artmış olup, BM'nin 2016 resmi verilerine göre komşu ülkelere göç eden 4 milyon 837 bin kişi üzerinde kayıtlı mülteci bulunmaktadır (Şahin, 2016). Bu mültecilerden 2 milyon 753 bini ise Türkiye'de bulunmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma, 2016, http: //www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik). Yaşanan bu trajedi sonucunda Türkiye mültecilerin büyük çoğunluğuna ev sahipliği yaparak dünyanın en fazla mülteci barındıran ülkesi konumuna gelmiştir. Mültecilerin Türkiye'ye göç etmelerinin en önemli sebebi Türkiye'nin uygulamış olduğu geçici koruma statüsü ile açık kapı uygulaması gerçekleştirmesidir.

Dünyanın Suriye'de yaşanan insanlık dışı dramlara karşı hiçbir tepki vermeden tüm olup biteni izlemeye çalışmasına karşın, Türkiye yaşanan bu drama sessiz kalmamış ilk günden beri sınırına gelen hiçbir göçmeni geri çevirmemiş ve bu olaylardan etkilenen tüm Suriyelilere ev sahipliği yapmış ve hala yapmaya devam etmektedir (Akköz Çevik, 2016: 80-83). Böylece Suriye'de olaylar durulana ve hayat normale dönene kadar mülteciler Türkiye'de misafir olarak barındırılmaktadır. Türkiye izlemiş olduğu bu açık kapı politikası ile sadece sınır kapılarını açmamış, gönül kapılarını da sonuna kadar açarak ihtiyacı olan ve kendisine sığınan mültecilere elindeki tüm imkânları sunarak hayatlarını devam ettirmeleri adına yardımcı olmuştur (Ataman, 2016: 6).

Türkiye'nin misafirlik kavramının yerine yürürlüğe koyduğu "geçici koruma statüsü" gereği kabul ettiği mültecileri Ekim 2015 tarihinden itibaren 10 ilde kurulan 26 geçici barınma merkezlerinde kamplar, çadır, bölme ve konteyner olmak üzere hükümet tarafından sağlık, eğitim, gıda, suya erişim, güvenlik gibi temel yardımlar yapılarak hizmet verilmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler", 2016, http: //www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560). 19.10.2016 tarihi itibariyle geçici barınma merkezlerinde 254.918, barınma merkezleri dışında ise 2.498.778 kişiye hizmet verilmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma, 2016, http: //www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik).

Ayrıca Türkiye'nin misafir olarak gördüğü mültecilerin tüm hizmetlerini AFAD'ın koordinatörlüğünde; İçişleri, Dışişleri, Sağlık, Milli Eğitim, Gıda Tarım ve Hayvancılık, Ulaştırma ve Maliye Bakanlıkları, Genelkurmay Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Gümrük Müsteşarlığı ve Kızılay ortak çalışmalarla yürütülmektedir. AFAD önderliğindeki kamplarda yaşayanların her türlü temel ihtiyaçları karşılanmakta kamp dışında yaşayan mültecilerin ise sağlık ve eğitim hakları verilmektedir. Ancak kayıt dışı olanların hiçbiri bu imkândan yararlanmamaktadır (Ağır ve Sezik, 2015: 97).

Ulusal ve uluslararası kuruluşların rapor ve söylemlerine göre kamplarda verilen hizmetlerin uluslararası standartlar açısından uygun olduğu ve Türkiye'de bulunan kampların diğer ülkelerdeki kamplara nazaran daha iyi koşullarda olduğu belirtmektedir (Ihlamur Öner, 2014: 44). Belirtilen barınma merkezlerinde, market, ısınma, güvenlik, ibadet, alt yapı, haberleşme, itfaiye, tercümanlık, sosyal ve psikolojik destek, bankacılık hizmetleri, çamaşırhane, bulaşıkhane ve duş gibi temel ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Sığınmacıların sosyal ihtiyaçlarına hitap edecek eğitim ve mesleki kurs faaliyetlerinin yanında dinlenme merkezleri, çocuk ve oyun parkları, televizyon odaları ve internet hizmeti verilmektedir (Öztürk, 2015: 11-12).

Mülteci sorunu Türkiye açısından büyük bir ekonomik yük olarak da değerlendirilmektedir. Suriyeli mülteciler için bugüne kadar harcamış olduğu kaynak tutarı 7,6 milyar dolardan fazladır. Ancak uluslararası kuruluşlar bu konuda üzerine düşeni yapmamakta ve Türkiye'ye bu alanda kullanılmak üzere sadece 418 milyon dolar gibi komik bir yardımda bulunmuşlardır. Bu durum Türkiye'nin uluslararası kuruluşlara tepkisini de son derece haklı kılmaktadır (Ercan, 2016: 5). Cumhurbaşkanlığı'nın verilerine göre bu kaynak tutarı ise 10 milyar doları geçmiştir. BM'den gelen kaynak ise 450 milyon dolarla ile sınırlı kalmıştır. Türkiye Suriye'de yaşanan bu trajedi karşısında dışarıdan ciddi bir destek almadan tamamen kendi imkânları ile mültecilere yardım etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca kişi başına milli gelir seviyesi düşünüldüğünde insani yardımlar konusunda Türkiye dünya ülkeleri arasında birinci sırada gelmektedir (Cumhurbaşkanlığı, 2016).

3. Türkiye'nin Mültecilere Yönelik İzlediği Açık Kapı Politikası ve Ulusal Güvenliğe Etkileri

Suriye'de yaşanan savaş ve çatışma ortamı altıncı yılına girerken hem bölgesel hem de küresel aktörlerin jeopolitik hesaplaşma alanı olmaya devam etmektedir. Bu yönüyle Suriye hem Ortadoğu Bölgesel sistemin hem de küresel sistemin en önemli sorunlarına kaynaklık teşkil etmektedir. Bölgesel ve küresel güçlerin çıkar çatışmalarının yaşandığı bir arenaya dönen Suriye'de ortaya çıkan fatura, tüm insanlığın ayıbı olmaya devam etmektedir. Yaşanan bu ayıbın sonucunda insanlık tarihinin en büyük mülteci krizlerinden biri ortaya çıkmıştır. Milyonlarca insanın göç etmesine neden olan bu kriz, yaklaşık 3 milyon mülteciye ev sahipliği yapan Türkiye açısından değerlendirildiğinde krizden en fazla etkilenen ülke olmaktadır (Salık, 2016).

Türkiye bu süreçte; savaş ve çatışma ortamının başladığı ilk günden itibaren pasaportu olsun ya da olmasın, mezhebi, cinsiyeti ve ırkı ne olursa olsun yardıma ihtiyacı olan herkesi kabul etmesi ve temel ihtiyaçlarını gidermesi açık kapı politikası olarak adlandırılmaktadır. Kabul edilen mülteciler ilk etapta kamplara yerleştirmelerine rağmen göçün günden güne artış göstermesinden dolayı ülkenin her bir yerine dağılmışlardır. Açık kapı politikası, hiç kimsenin zorla geri gönderilmeyeceğini, bireysel statülerinin belirlemesinin yapılmaması, kamplarda barınma ve diğer temel ihtiyaçlarının giderilmesini içermektedir (Orhan, 2014: 11).

Dünya devletlerinin sessiz kalmasına karşın Türkiye'nin uygulamış olduğu açık kapı politikası bazı sivil toplum örgütleri ve iç dinamikler tarafından eleştirilse de Ekim 2014'te kabul edilen Geçici Koruma Yönetmeliği ile mültecilere geçici olarak ikamet izni verilmiştir. Böylece Türkiye, daha önce Ortadoğu'da yaşanan hiçbir insani krizde yapılamayan olumlu bir göç politikası benimsemiştir. Bu insani ve dostane politika uluslararası gözlemciler tarafından takdir edilmiştir (Danış, 2016: 10).

Türkiye, uygulamış olduğu açık kapı politikasına yönelik getirilen eleştirilere rağmen kendisine sığınmak zorunda kalan Suriyelileri kabul etmesi, mülteciler için kurulan kamplardaki organizasyon kabiliyeti ve sağlanan üst düzey yaşam standartları, insani yardım, eğitim, sağlık, barınma gibi temel alanlarda mültecilerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda diğer ülkelere göre daha cömert ve başarılı olmuştur (Efe, 2015: 13).

Suriye savaşının etkileri savaşın uzaması ile geniş bir coğrafyaya yayılmış ve etkileri giderek derinleşmiştir. Gerek mülteciler açısından gerek ev sahipliği yapan ülkeler açısından düşünüldüğünde bu sürecin olumsuz bazı etkileri olduğu söylenebilir. Ayrıca Suriye'den komşu ülkelere göç eden mülteciler, sığındıkları ülkeleri sosyal, toplumsal, ekonomik, politik ve güvenlik alanlarında ciddi anlamda etkilemiştir. Bu olgunun etkilediği en önemli ülkelerden biri kesinlikle Türkiye'dir. Suriyeli mültecilerin çoğunluğunun kamplar dışında yaşamaları kentlerde büyük sorunlara neden olabilmektedir. Özellikle kayıt dışı gelebilecek mülteciler güvenlik endişelerini de beraberinde getirmiştir (Gaziantep Kent Konseyi Yürütme Kurulu, 2014: 10). Kamplarda yaşayan mültecilerin çoğu ise sorun çıkarmayan hayatlarını devan ettirmek isteyen sıradan Suriye vatandaşlarıdır. Ancak içlerinde Esed yanlısı, Şebbiha, PKK ya da diğer örgütlerle irtibatı olabilecek kişilerin güvenlik riski taşıdığı belirtilmektedir (USAK, 2013: 21).

Türkiye'nin her yerine dağılan çoğu mülteci halk ile aralarındaki iletişimden kaynaklanan birçok kaygıyı da bünyesinde barındırmaktadır. Bu çerçevede Suriyeli mültecilerin yerleştikleri kentlerde suç örgütlerine karışma tehlikesi bir kısım halkta endişe oluşturmaktadır (Marmara Belediyeler Birliği, 2015: 11). Çünkü Suriyelilerde yerel halk için tehlikeli olabilecek suç işleme potansiyelinin olduğu düşüncesi, oluşan endişenin en önemli kaynağı olmaktadır. Bunun yanı sıra yerel halkın devletin kaynaklarının önemli bir kesimini mülteciler için kullandığı, kendilerinin ihmal edildiği ve önceliğin kendilerine verilmesi gerektiği düşüncesi mültecilere olan bakış açılarının olumsuz olmasına neden olmuştur. Buda yerel halk ile mülteciler arasında bir güvenlik tehdidini oluşturmaktadır (Ünal, 2014: 77-78). Ancak tabi ki anılan eleştirinin herkese ait bir eleştiri olduğu söylenemez. Türk halkının adeta elindeki ekmeği muhtaçlarla paylaşma gibi bir erdemi olduğu, hükümetin de aynı anlayışla hareket ettiği zaten bilinmektedir. Bu nedenle anılan endişelerin genel ve yaygın endişeler olmadığı da söylenmelidir.

Mülteciler ile yerel halk arasında var olan dil, kültür ve yaşam tarzlarının farklılığı yerel halkın mültecilere karşı olumsuz bakışlarının bir diğer nedeni olarak ifade edilebilir. Bu olumsuz bakışın en önemli sebebi ise mültecilerin yoğun olduğu bölgelerde çok eşliliğin ortaya çıkarak boşanmaların artmasıdır. Ayrıca çocuk ve kadın istismarlarının ortaya çıkması, etnik ve dini mezhepler konularında kutuplaşmaların körüklenmesi, çarpık yapılaşmalar ile Suriyeliler mahallelerinin oluşması bu durumun bir başka nedeni olarak kabul edilmektedir. Bunların tümü bir güvenlik endişesi doğuracağından mültecilerin varlığı her an bir karışıklık veya çatışmaya neden olma potansiyeli taşımaktadır (ORSAM, 2015: 6). Bu tutum zamanla dinsel ve etnik sorunların beraberinde, Türkiye'deki Sünniler ile Aleviler arasında bir çatışmaya neden olabilme riski de taşımaktadır (Canyurt, 2015: 127). Nitekim zaman zaman lokal düzeyde gerçekleşen ve bir asayiş sorunu olmanın ötesine geçmeyen ancak bununla birlikte yerel halk üzerinde bir dizi güvenlik endişelerini de bünyesinde barındıran olaylar bu tür risklerin olabileceğini göstermektedir. Örneğin Hatay, Akçakale, Ceylanpınar, Gaziantep, Ankara, Konya gibi şehirlerde yaşanan olaylarda yerel halk ile mülteciler zaman zaman karşı karşıya gelmiş, çıkan olaylarda bazı vatandaşlar yaralanmıştır. Olayların bu yönü öne çıktığında yerel halkın bir kısmının kentlerinde Suriyelileri istemediği yorumu yapılabilirse de bunun yaygın, genel ve ulusal nitelikte olduğunu söylemek doğru değildir.

Ulusal güvenliğe yönelik bir diğer önemli tehdit terör örgütlerinin tutumudur. Halkın bir kısmı kendini yaşanan Suriye menşeli (DEAŞ, PYD) terör olaylarında açık hedef olarak görmektedir. Özellikle DEAŞ tarafından sınır ötesinden Kilis'e atılan havan topları gibi ağır silahların neden olduğu ölüm vakaları yöre halkını tedirgin etmektedir. Türkiye'nin en uzun kara sınırını paylaştığı Suriye'de yaşanan iç savaş ve çatışma ortamı; sınır güvenliğini de derinden etkilemektedir. Rusya, İran ve Esad rejiminin destek olduğu PYD ve DEAŞ terör örgütü

militanları Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere yönelik izlemiş olduğu açık kapı politikası gereği sınır kontrollerinin esnek tutulması gibi nedenlerin ortaya çıkardığı güvenlik boşluğundan yararlanarak sivil mülteci kılığında Türkiye'ye giriş yapmaktadırlar. PKK'nın Suriye kolu olan PYD ve DEAŞ terör örgütünün birçok kez bombalı saldırısına maruz kalan Türkiye; birçok asker, polis ve sivil vatandaşını kaybetmiştir. Yakın zamanda gerçekleştirilen bu saldırılara ilişkin bilgiler çeşitli ajanslardan ve haber bültenlerinden derlenerek aşağıda tablo halinde gösterilmektedir.

Tablo 1. Türkiye'de Gerçekleşen Canlı Bomba Eylemleri

Saldırı Tarihi	Saldırı Yeri	Eylemcin Kimliği	Terör Örgütü	Ölü Sayısı	Yaralı Sayısı	Kaynak
06.01.2015	İstanbul	Diana Ramazova	DEAŞ	1	2	1,2,3
20.07.2015	Suruç	Şeyh Abdurrahman Alagöz	DEAŞ	34	104	4,5,6
10.10.2015	Ankara	Yunus Emre Alagöz Nihat Ürkmez	DEAŞ	109	391	7,8,9
15.11.2015	Gaziantep	Halil İbrahim Durgun	DEAŞ	1	5	10
12.01.2016	İstanbul	Nebil Fadli	DEAŞ	11	15	11,12
19.03.2016	İstanbul	Mehmet Öztürk	DEAŞ	5	36	13
01.05.2016	Gaziantep	İsmail Güneş	DEAŞ	2	23	14,15,16
28.06.2016	İstanbul	Rakim Bulgarov Vadim Osmanov	DEAŞ	45	236	17,18

[1] Anadolu Ajansı, "Sultanahmet'teki Bombalı Saldırıda Bir Polis Şehit Oldu", http://aa.com.tr/tr/turkiye/sultanahmetteki-bombali-saldirida-bir-polis-sehit-oldu/86547, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[2] Milliyet Gazetesi," Sultanahmet'te İntihar Saldırısı: 1 Polis Şehit", http://www.milliyet.com.tr/sultanahmet-meydani-nda-patlama--gundem-1995013/, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[3] Aljazeera, "Ailesi Canlı Bombayı Teşhis Etti", http://www.aljazeera.com.tr/haber/ailesi-canli-bombayi-teshis-etti, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[4] Aljazeera, "Suruç'ta 34. Ölüm", http://www.aljazeera.com.tr/haber/suructa-34-olum, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[5] BBC Türkçe, "Suruç'ta Katliam: 31 Ölü, 104 Yaralı", http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150720_suruc_saldiri, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[6] Habertürk Gazetesi, "Suruç'taki Bombacının Kimliği Kesinleşti", http://www.haberturk.com/gundem/haber/1106032-suructaki-bombacinin-kimligi-kesinlesti, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[7] Anadolu Ajansı, "En kanlı terör saldırısının üzerinden bir yıl geçti", http://aa.com.tr/tr/turkiye/en-kanli-teror-saldirisinin-uzerinden-bir-yil-gecti-/661295, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[8] Başbakanlık, "Başbakanlık Koordinasyon Merkezi Açıklaması", http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Article/pg_Article.aspx?Id=4fb00379-6412-4b85-ba20-8c8c630aec69, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[9] İhlas Haber Ajansı, "Ankara Garı Saldırısı Faili Elazığ'da Yakalandı", http://www.iha.com.tr/haber-ankara-gari-saldirisi-faili-elazigda-yakalandi-553330/, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[10] Hürriyet Gazetesi, "Gaziantep'te 'Hücre Evi' Operasyonuyla Büyük Katliam Önlendi", http://www.hurriyet.com.tr/gaziantepte-hucre-evi-operasyonuyla-buyuk-katliam-onlendi-40014299, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[11] Sabah Gazatesi, "Canlı Bombanın Kimliği Belirlendi", http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/01/12/canli-bombanin-kimligi-belirlendi-1452612769, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[12] Habertürk Gazetesi, "Sultanahmet'te Canlı Bomba Saldırısı: 11 Ölü, 15 Yaralı", http://www.haberturk.com/gundem/haber/1179798-sultanahmette-canli-bomba-saldirisi-11-olu-15-yarali, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[13] NTV, "Taksim'deki Canlı Bombanın Kimliği Belli Oldu", http://www.ntv.com.tr/turkiye/taksimdeki-canli-bombanin-kimligi-belli-oldu,PltssHAz3EqpKUPzUaAAcQ, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[14] Habertürk Gazetesi, "Gaziantep Emniyet Müdürlüğü'ne Bombalı Saldırı", http://www.haberturk.com/gundem/haber/1233135-gaziantep-emniyet-mudurlugu-onunde-patlama, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[15] Milliyet Gazetesi, "Canlı Bombanın Kimliği Belli Oldu!", http://www.milliyet.com.tr/canli-bombanin-kimligi-belli-oldu--gundem-2237292/, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[16] Habertürk Gazetesi, "Gaziantep Saldırısında Bir Polis Daha Şehit Oldu", http://www.haberturk.com/gundem/haber/1235533-gaziantep-saldirisinda-bir-polis-daha-sehit-oldu, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[17] NTV, "Atatürk Havalimanı'nda Canlı Bomba Saldırısı: 42 Can Kaybı, 238 Yaralı", http://www.ntv.com.tr/turkiye/ataturk-havalimaninda-canli-bomba-saldirisi-42-can-kaybi-238-yarali,VC-EiJrUx0SaUR6CqWHJFQ, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

[18] Hürriyet Gazetesi, "Atatürk Havalimanı Saldırısında Ölü Sayısı 45'e Yükseldi", http://www.hurriyet.com.tr/ataturk-havalimani-saldirisinda-olu-sayisi-45e-yukseldi-40126751, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

		Adı açıklanmayan 3. kişi				
20.08.2016	Gaziantep	Adı açıklanmayan saldırgan	DEAŞ	57	67	19,20

4. Türkiye'nin Mültecilere Yönelik İzlediği Açık Kapı Politikasının Uluslararası Güvenliğe Etkileri

Suriye'de yaşanan savaş ve çatışma ortamı nedeniyle yerlerinden edilen kişiler hayatlarını kurtarmak ve yaşamlarına insan onuruna yaraşır bir biçimde devam edebilmek için kendilerine komşu olan ülkelere sığınmakta, imkânı olanlar ise bölge dışındaki ekonomik ve sosyal refahı daha yüksek olan ülkelere göç etmeyi tercih etmektedirler. Bu çerçevede sayıları yüz binleri bulan mülteciler Akdeniz ve Ege denizi üzerinden Avrupa'ya geçmek için yollara düşmüşlerdir (Bayraklı ve Keskin, 2015: 8). Birleşmiş Milletlerin verilerine göre 2011 yılından günümüze kadar Avrupa'ya geçen kayıtlı mülteci sayısı 935.008 kişi olarak belirlenmiştir (Şahin, 2016). Ancak bu göç dalgaları çok sıkıntılı bir süreci ve zorlu bir yolculuğu beraberinde getirmiştir. Zira bu zorlu süreçte Akdeniz ve Ege sahilleri yüzlerce mülteci için adeta bir mezarlığa dönüşmüştür. BM'nin yaptığı açıklamalara göre Avrupa'ya geçmek için Akdeniz'de hayatını kaybedenlerin sayısı 2016 yılında 3 bin 740 kişiye ulaşarak bir önceki yıla göre 3 kat artmıştır (Altuğ, 2016).

Avrupa'ya büyük umutlarla gitmeyi hedefleyen mültecileri bekleyen tek olumsuz şey ölüm tehlikesi değildir. Ölüm korkusunun yanında Avrupa'nın İslam ve mülteci karşıtlığı da mültecilerin yüzleşmek zorunda kaldıkları bir diğer sorun alanıdır. Ayrıca uluslararası göç ve mülteci krizleri kontrol edilmeden aniden yoğun bir şekilde ortaya çıkıp geliştiğinde, mültecilerin gitmek için hedef olarak belirlediği ülkelerde yabancı korkusu ve etnik şiddet endişeleri ile güvenlik tehdidine dönüşebilmektedir. Özellikle bu durum batı dünyasında ülkelerinin yoksul işgaline ve saldırıya uğradığı şeklinde algılandığından mültecilere karşı olumsuz bir takım tutumların ve önyargıların oluşmasına neden olmaktadır (Ünal, 2014: 7). Batı dünyası vatandaşlarında var olan bu korku ve endişeleri kullanarak mültecilere karşı daha fazla nefret ortamı oluşturmak için çeşitli söylemler geliştirmektedir. Aslında geliştirilen bu söylemlerin asıl nedeni İslam karşıtlığı ve güvenlik endişeleridir (Yalçın, 2016: 2).

Suriye'deki savaşın 6. yılına girmesine karşın Batı dünyası yaşanan insanlık dramına sessiz kalmış ve Suriyeli mültecilere gereken ilgiyi göstermemiştir. Türkiye'nin mültecilere bugüne kadar yaptığı yardım tutarı 7,6 milyar doları aşarken; Avrupa'nın bu durum karşısında Türkiye'ye sadece 418 milyon dolar yardımda bulunması olaylara ne kadar duyarsız davrandıklarının bir kanıtıdır. Avrupa'nın Suriye iç savaşına duyarsızlığı ve sessizliği DEAŞ'in Ocak 2015 yılında Fransız dergisi Charlie Hebdo'da ve aynı yılın Kasım ayında Paris'teki patlamalar ile bozulmuş, 2016 yılında Fransa'nın Nice şehrinde ve Belçika'nın başkenti Brüksel'de meydana gelen patlamalar Suriye iç savaşının sadece bölgesel olmadığını Avrupa ülkelerine kanıtlamıştır (Kutgi, 2016: 7). Fakat Batı dünyası Suriye krizi için çözüm üretmek yerine daha çok krizin Avrupa'ya sıçramasını engellemek adına politikalar geliştirmeye çalışmış ve önlemler almıştır (Pirinççi, 2015: 11).

Dünya GSMH'nın üçte birine sahip olan Avrupa, konu Müslüman mülteciler konusu olunca, gerek parasal gerekse ayni yardım ve daha önemlisi mülteci kabul etme konusunda son derece duyarsız davranmaktadır. Avrupa ülkeleri mültecilere yönelik tutumuyla ne böyle bir sorunu çözme konusunda ciddi bir emek ve destek sarf etmekte ne de kapılarını açarak mültecilere barınma, güvenlik ve gıda ihtiyacı konusunda destek olmaktadır.

[19] Hürriyet Gazetesi, "IŞİD'in Düğüne Canlı Bomba Saldırısında Ölü Sayısı 57'ye Çıktı (2)", http://www.hurriyet.com.tr/isidin-dugune-canli-bomba-saldirisinda-olu-say-40231147, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)
[20] Habertürk Gazetesi, "Gaziantep'teki Düğün Saldırganının Yaşı Belli Oldu", http://www.haberturk.com/gundem/haber/1315680-gaziantepteki-dugun-saldirganinin-yasi-belli-oldu, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Uluslararası Af Örgütü'nün yayımladığı "*Korku ve Tel Örgüler: Avrupa'nın Mültecileri Dışarda Tutma Yaklaşımı*" adlı raporda belirtilen ifadelere göre Avrupa'nın zor durumda bulunan mültecilere yardım etmek yerine sınırlarına tel örgülerle set çekip, sınırlarda yüksek harcamalar ile güvenliği artırmaya yönelik çalışmalar yaparak mültecilerin Avrupa'ya girmeleri engellenmektedir. Elbette devletlerin sınırlarını kontrol etme hakları bulunmaktadır. Ancak bu kontrol uluslararası insan hakları yükümlülükleriyle uyumlu olmak zorundadır. Sınır kontrolünü sağlamak amacıyla alınan önlemler mültecilerin güvenli bir yere ulaşmalarını ve sığınma talebinde bulunmalarını engellememelidir. AB, 1951 Mülteci Sözleşmesi'ne taraf olmakla birlikte bugün sözleşmenin yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. Savaş ve çatışma ortamından kaçarak sığınabilecekleri güvenli bir liman arayan mültecilere karşı herhangi bir sorumluluk almayan AB; mültecilerin kendi yetki alanlarına girmemeleri için her türü önlemi almaktadır (Guterres, 2015: 8-11). Bu yönüyle değerlendirildiğinde AB, mültecilere kapılarını kapatarak olası güvenlik tehditlerini ortadan kaldırmayı amaçladığı söylenebilir. Türkiye'nin izlediği açık kapı politikasının bir etkisi olarak Suriyeli mülteciler Türkiye'de kalmakta ve böylece AB için Türkiye bu anlamda bir tampon bölge görevi üstlenmektedir. Bu durum ise AB'nin güvenliğini artırıcı bir etki olarak değerlendirilebilir.

Bazı Avrupa ülkeleri mültecilerin bir kısmını kabul etse de AB ve üye ülkelerinin yaptığı zirveler ve toplantılarla mülteci göçünü azaltmaya veya mültecilerin Avrupa'dan dönüşünü hızlandırmaya yönelik adımlar atılmıştır. Bu bağlamda göçmen kontrolünü sağlamak için atılan en önemli adımlardan biri 16 Aralık 2013 yılında Avrupa Birliği ile Türkiye arasında imzalanan ve 28 Haziran 2014 yılında yürürlüğe giren "Geri Kabul Anlaşması"dır (Uluslararası Af Örgütü, 2016: 16). Böylece yasa dışı yollar ile Türkiye üzerinden Avrupa Birliği sınırlarına giren ya da girmeye çalışan mülteciler iade edilecek ve bu sayede Avrupa Birliği'nin iç ve dış güvenliği sağlanılacaktır. Başka bir ifade ile Avrupa Birliği bu anlaşma ile Türkiye'ye adeta bir jandarma görevi vererek Türkiye'deki sığınmacıları ülke içinde tutmasını, Avrupa'ya geçmelerine engel olunmasını istemiştir (Bozkurt, 2016: 394-395). Kısacası Batılı ülkeler kendi güvenliği, refahı ve huzurlarının bozulamaması için bu insanlık dramına kayıtsız kalarak mültecilere yardımcı olmak istememektedirler. Bunu gerçekleştirmek için ise Türkiye'den deyim yerindeyse bir tampon bölge olmasını talep etmekte, böylece oluşabilecek muhtemel güvenlik sorunlarını engellemeyi hedeflemektedirler.

Suriye'deki savaş ve çatışma ortamından kaçan mültecilerin sığınacakları liman olma noktasında Türkiye ve Avrupa dışında önemli bir diğer merkez olabilme noktasında Ortadoğu ve Arap dünyasının bakış açıları da önem arz etmektedir.

BM 2016 Nisan ayında yayımlamış olduğu rapora göre Suriye'den kayıtlı olarak 4.837.208 kişi göç etmiştir. Göç edenlerden 1.055.984 kişi Lübnan'da, 638.633 kişi Ürdün'de, 245.909 kişi Irak, 119.301 kişi Mısır'da, 28.027 kişi Libya'da bulunmaktır (Şahin, 2016). Türkiye'de ise 19.10.2016 tarihi itibariyle 2.753.696 kişi bulunmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik). Verilere bakıldığında Türkiye'den sonra en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülkeler Lübnan ve Ürdün olarak görülmektedir. Resmi olmayan rakamlara göre Lübnan'da 1.800.000'den fazla mülteci bulunmaktadır (Sönmez, 2014: 22-37). Lübnan'ın nüfusu yaklaşık olarak 4 milyona sahip Lübnan sosyal refah ve ekonomik düzeyi göz önünde bulundurulduğunda ciddi bir oranda mülteciyi barındırdığı bir gerçektir. Mülteci sayılarının fazla olmasının en önemli nedeni Lübnan'ın uyguladığı açık kapı ve sınır dışı etmeme politikalarıdır (Bitkal, 2014).

Mülteciler konusunda Lübnan'ı diğer Ortadoğu ülkelerinden ayıran en önemli özellik Lübnan siyasetinin mezhepsel dengelere sahip olmasıdır. Suriyeli mültecilerin çoğunluğu Sünnilerden oluşurken, Lübnan siyasi dengeleri ise Şiilerden oluşmaktadır. Bu durum gerek Lübnan gerek mülteciler açısından bir güvenlik endişesi taşımaktadır. Türkiye'den ve Lübnan'dan sonra açık kapı politikası uygulayan en önemli bir diğer ülke olan Ürdün, 1951 tarihli Cenevre sözleşmesine taraf olmadığından mültecilere Yabancı Kanununa göre işlem yapmaktadır. Ürdün ev sahipliği yaptığı mültecilere karşı en büyük sorunsalı bu durumun bir

güvenlik krizine dönüşme riski taşımasıdır. Ayrıca Ürdün'ün Suriye'ye komşu olması nedeni ile Ürdün halkının yaşanan savaştan maddi ve manevi olarak etkilenmektedir (Sönmez, 2014: 22-37).

Ürdün'de güvenlik anlamında esas sıkıntı yerel halkın mülteciler arasında azınlıkta kalmalarıdır. Çünkü hali hazırda 7 milyonluk bir nüfusa sahip olan Ürdün'de 4 milyondan fazla Filistinli ve Iraklı bulunmaktadır. Ayrıca Ürdün ekonomisinin çok güçlü olmaması ve temel ihtiyaç kaynaklarının sınır olması yerel halkın tepkisini çekerek bir güvenlik riskini beraberinde barındırmaktadır (Bitkal, 2014).

5. Sonuç

Mülteci sorunu, zaman zaman sosyal, siyasal ya da afet türü durumlarda ortaya çıkan ve uluslararası boyutu bazen çok aktörlü ve çok bölgeli de olan bir sorundur. Ekonomik, sosyal, askeri ve politik kapsamı göz önüne alındığında bir ülkenin çözebileceği sorun olmanın fazlasıyla ötesinde olduğu görülür.

Türkiye, Suriyeli mültecilere yönelik olarak izlemiş olduğu "Açık Kapı Politikası" ile mültecilerin çok büyük bir bölümünü kendi topraklarında bulundurmakta ve böylece gerek Avrupa gerekse de Ortadoğu için oluşabilecek muhtemel güvenlik sorunlarını bünyesinde toplayarak sorunun çözümüne olumlu katkılar sunmaktadır.

Mülteci sorunu sosyo psikolojik, ekonomik, politik ve güvenlik boyutları olan bir sorundur. Türkiye tarih boyunca birçok mülteciye ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde Suriyeliler dünyanın en çok mülteci durumuna düşürülmüş milletidir. Türkiye'de bu sorunun çözümüne en büyük desteği veren ülkelerin başında gelmektedir.

Mülteci sorunu salt güvenlik perspektifiyle incelenebilecek bir konu değildir. Sorunun güvenlik boyutu dışındaki boyutlarıyla incelendiğinde Türkiye'nin büyük katkılar yaptığı görülmektedir. Türkiye, güvenlik boyutu itibariyle de Avrupa'ya adeta can simidi olmuştur. Türkiye'de sorun nedeniyle yaşanan güvenlik sorunları veya riskleri bulunmaktadır. Bunlar çalışmada ifade edildiği gibi terör örgütleri, sınır güvenliği, adli ve sosyal sorunlar ve benzeri kategorilerde ele alınabilir. Ancak Türkiye'nin yüzleştiği sorun genel ve yaygın bir sorun olmaktan öte, lokal ve zaman zaman ortaya çıkan bir sorun olarak gözükmektedir. Sorunların bazıları Suriyeli mülteciler olmasa da yaşanabilecek türdendir.

Sorunun en önemli boyutunda Türkiye'nin Avrupalı dostlarına büyük katkısından bahsedilmelidir. Türkiye gerek izlediği yardım politikası gerekse göç ve güvenlik politikasıyla Avrupa'ya büyük destek olmaktadır. Avrupa'nın o kadar büyük imkanlarına rağmen sorunun çözümüne yönelik kayda değer hiçbir yardım veya desteği olmasa da Türkiye, Batılı aktörleri de "endişelerinden" kurtarmaktadır.

Türkiye'nin açık kapı politikasının mülteciler için büyük bir destek ve dayanak noktası, gelecekte bu desteği Suriyeliler tarafından unutulmayacağı, bu nedenle Ankara'nın tutumunun son derece insani ve takdire şayan olduğu görülmektedir. Sorunun diğer Arap halkları dışında, Suriyelilere, Türklere ve Avrupalılara bakan boyutu içinde Türkiye ve Türkler, Suriyeli kardeşlerine kapılarını açmak suretiyle Suriyelilerin ve Avrupalıların güvenliğine büyük bir destek vermiş durumdur. Türkiye'deki mülteci kaynaklı risklerin ise geçici olduğu ve mücadele edilebilir düzeyde kaldığı değerlendirilebilir. Ancak Ankara'nız izlediği politikanın adeta tarihe not düşmek kabilinden olduğu da ortadadır.

Kaynakça

29153 Sayılı Resmî Gazete (Geçici Koruma Yönetmeliği 7. Madde)

AĞIR, Osman ve Murat Sezik, (2015). "Suriye'den Türkiye'ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları", Birey ve Toplum Dergisi, C.5, S.9, s. 95-123.

AKKÖZ ÇEVİK, Semra, (2016). "Suriye'den Türkiye'ye Göç'ün Etkileri", Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, C.5, S.2, s. 80-83.

Aljazeera, "Ailesi Canlı Bombayı Teşhis Etti", http://www.aljazeera.com.tr/haber/ailesi-canli-bombayi-teshis-etti, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Aljazeera, "Suruç'ta 34. Ölüm", http://www.aljazeera.com.tr/haber/suructa-34-olum, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

ALTUĞ, Bayram, (2016). "Akdeniz'da bu yıl 3 bin 740 sığınmacı hayatını kaybetti", http://aa.com.tr/tr/dunya/akdenizda-bu-yil-3-bin-740-siginmaci-hayatini-kaybetti/671955, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Anadolu Ajansı, "En kanlı terör saldırısının üzerinden bir yıl geçti", http://aa.com.tr/tr/turkiye/en-kanli-teror-saldirisinin-uzerinden-bir-yil-gecti-/661295, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Anadolu Ajansı, "Sultanahmet'teki Bombalı Saldırıda Bir Polis Şehit Oldu", http://aa.com.tr/tr/turkiye/sultanahmetteki-bombali-saldirida-bir-polis-sehit-oldu/86547, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

ATAMAN, Muhittin, (2016). "Değişmeyen Hedefler Ve Değişen Öncelikler Sarkacında Türkiye'nin Suriye Politikası", Sosyal Politikalar Dergisi, Yıl 9, S.35, s. 6-13.

Başbakanlık, "Başbakanlık Koordinasyon Merkezi Açıklaması", http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Article/pg_Article.aspx?Id=4fb00379-6412-4b85-ba20-8c8c630aec69, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

BBC Türkçe, "Suruç'ta Katliam: 31 Ölü, 104 Yaralı", http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150720_suruc_saldiri, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

BİTKAL, Seher, (2014). "Ulusötesi Göçler ve Mülteci Sorunu: Suriye Örneği", http://akademikperspektif.com/2014/09/12/ulusotesi-gocler-ve-multeci-sorunu-suriye-ornegi/, (Erişim Tarihi: 29.10.2016)

BOZKURT, Kutluhan, (2016). "Geri Kabul Ve Vize Serbestisi Anlaşması", TBB Dergisi, S.125, s. 388-408.

CANYURT, Dilek, (2015). "Suriye Gelişmeleri Sonrası Suriyeli Mülteciler: Türkiye'de Riskleri", Akademik Bakış Dergisi, S. 48, s.127-146.

Cumhurbaşkanlığı, (2016). "Suriye'de Tüm Kırmızı Çizgilerin Aşılmasına Rağmen Bir Adım Atılmadı", http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/43922/suriyede-tum-kirmizi-cizgilerin-asilmasina-ragmen-bir-adim-atilmadi.html, (Erişim Tarihi: 09.09.2016)

DANIŞ, Didem, (2016). "Türk Göç Politikasında Yeni Bir Devir: Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Suriyeli Mülteciler", Helsinki Yurttaşlar Derneği Saha 2, s. 6-10.

EFE, İbrahim, (2015). "Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar", Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Raporu, B. 1, s.7-74.

ERCAN, Murat, (2016). "Mülteci Krizi Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri ve Geri Kabul Anlaşması", Bölgesel Çalışmalar Dergisi, C.1, S.1, s. 3- 21.

Gaziantep Kent Konseyi Yürütme Kurulu, (2014). Gaziantep'te Yaşayan Suriyeli Misafirlere İlişkin Rapor ve Gaziantep'te Yaşayan Suriyeli Misafirlere İlişkin Rapor Sorunlar Ve Çözüm Önerileri

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2016). "Geçici Koruma", http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2016). "Geçici Koruma", http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2016). "Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler", http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560, (Erişim Tarihi: 29.08.2016)

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma,2016, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560, (Erişim Tarihi, 29.08.2016)

Guterres, Antonió, (2015). "Yönetici Özeti: Avrupa'ya Güvenli Ulaşım Yollarının Giderek Artan Bir Şekilde Kapatılması", s. 8-11, Ulusal Af Örgütü, Korku Ve Tel Örgüler Avrupa'nın Mültecileri Dışarıda Tutma Yaklaşımı, http://amnesty.org.tr/uploads/Docs/korku-ve-tel-orguler-formatted33.pdf, (Erişim Tarihi : 29.10.2016)

Habertürk Gazetesi, "Gaziantep Emniyet Müdürlüğü'ne Bombalı Saldırı", http://www.haberturk.com/gundem/haber/1233135-gaziantep-emniyet-mudurlugu-onunde-patlama, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Habertürk Gazetesi, "Gaziantep Saldırısında Bir Polis Daha Şehit Oldu", http://www.haberturk.com/gundem/haber/1235533-gaziantep-saldirisinda-bir-polis-daha-sehit-oldu, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Habertürk Gazetesi, "Gaziantep'teki Düğün Saldırganının Yaşı Belli Oldu", http://www.haberturk.com/gundem/haber/1315680-gaziantepteki-dugun-saldirganinin-yasi-belli-oldu, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Habertürk Gazetesi, "Sultanahmet'te Canlı Bomba Saldırısı: 11 Ölü, 15 Yaralı", http://www.haberturk.com/gundem/haber/1179798-sultanahmette-canli-bomba-saldirisi-11-olu-15-yarali, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Habertürk Gazetesi, "Suruç'taki Bombacının Kimliği Kesinleşti", http://www.haberturk.com/gundem/haber/1106032-suructaki-bombacinin-kimligi-kesinlesti, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Hürriyet Gazetesi, "Atatürk Havalimanı Saldırısında Ölü Sayısı 45'e Yükseldi", http://www.hurriyet.com.tr/ataturk-havalimani-saldirisinda-olu-sayisi-45e-yukseldi-40126751, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Hürriyet Gazetesi, "Gaziantep'te 'Hücre Evi' Operasyonuyla Büyük Katliam Önlendi", http://www.hurriyet.com.tr/gaziantepte-hucre-evi-operasyonuyla-buyuk-katliam-onlendi-40014299, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Hürriyet Gazetesi, "IŞİD'in Düğüne Canlı Bomba Saldırısında Ölü Sayısı 57'ye Çıktı (2)", http://www.hurriyet.com.tr/isidin-dugune-canli-bomba-saldirisinda-olu-say-40231147, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

IHLAMUR ÖNER, Suna Gülfer, (2014). "Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası", Ortadoğu Analiz, C.6, S.61, s. 42-45.

İhlas Haber Ajansı, "Ankara Garı Saldırısı Faili Elazığ'da Yakalandı", http://www.iha.com.tr/haber-ankara-gari-saldirisi-faili-elazigda-yakalandi-553330/, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

KOÇAK, Yüksel ve Elvan TERZİ, (2012). "Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.3, S.3, s. 164-184.

KUTGİ, Hanife, (2016). "Türkiye ve Avrupa'nın Suriyeli Sığınmacılara Karşı Yaklaşım", Bilgi Analiz, S.4, s. 1-15.

Marmara Belediyeler Birliği, (2015). Kent Mültecilerinde Hizmette Belediyelerin Rolü Çalıştay Raporu.

Milliyet Gazetesi, "Canlı Bombanın Kimliği Belli Oldu!", http://www.milliyet.com.tr/canli-bombanin-kimligi-belli-oldu--gundem-2237292/, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Milliyet Gazetesi," Sultanahmet'te İntihar Saldırısı: 1 Polis Şehit", http://www.milliyet.com.tr/sultanahmet-meydani-nda-patlama--gundem-1995013/, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

NTV, "Atatürk Havalimanı'nda Canlı Bomba Saldırısı: 42 Can Kaybı, 238 Yaralı", http://www.ntv.com.tr/turkiye/ataturk-havalimaninda-canli-bomba-saldirisi-42-can-kaybi-238-yarali,VC-EiJrUx0SaUR6CqWHJFQ, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

NTV, "Taksim'deki Canlı Bombanın Kimliği Belli Oldu", http://www.ntv.com.tr/turkiye/taksimdeki-canli-bombanin-kimligi-belli-oldu,PltssHAz3EqpKUPzUaAAcQ, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

ORSAM, (2015). "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri", ORSAM Rapor No: 195.

OYTUN, Orhan, (2014). "Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar Ve Öneriler", ORSAM Rapor No: 189, s.7-58.

ÖNER, N. A. Şirin (2015). "Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar", Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, IHLAMUR-ÖNER, S. Gülfer ve ÖNER, N. A. Şirin (Der.), İstanbul: İletişim Yayıncılık, s. 13-27.

ÖRSELLİ, Erhan ve Veysel Babahanoğlu, (2016). "Türkiye'nin Göç Yönetimi Ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 43, s. 2063-2072.

ÖZTÜRK, Sezai, (2015). "Suriye'den Göçün Etkileri", GSA 2015 Global'i Yaşamak Uluslararası Konferansı, İstanbul, http://www.harpak.edu.tr/Bilimsel_Faaliyetler/SKYUSIDAK/2015_Makaleler/Suriyeden_Gocun_Etkileri.pdf, (Erişim Tarihi, 09.09.2016)

PİRİNÇÇİ, Ferhat, (2015). "Avrupa'nın Suriyelilerle İmtihanı", Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, No: 30, s. 1-20.

Sabah Gazetesi, "Canlı Bombanın Kimliği Belirlendi", http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/01/12/canli-bombanin-kimligi-belirlendi-1452612769, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

SALIK, Nuri, (2016). "Anadolu'dan Suriye'ye Açılan Kapı", Kriter Dergisi, http://kriterdergi.com/anadoludan-suriyeye-acilan-kapi/, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

Sönmez, Zümrüt, (2014). "Komşuda Kriz: Suriyeli Mülteciler", İnsani Yardım Vakfı Suriyeli Mülteciler Raporu

ŞAHİN, Okan, (2016). Suriyeli Mültecilerin Dağılımı ve Son Rakamlar, http://www.stratejikortak.com/2016/04/suriyeli-multecilerin-sayisi.html, (Erişim Tarihi, 09.09.2016)

TAŞÇI, Faruk, (2009). "Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç", Kamu-İş, C.10, S.4, s. 177-204.

TUNÇ, Ayşe Şebnem, (2015). "Mülteci Davranışı Ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme", TESAM Akademi Dergisi, 2 (2), s. 29-63.

Uluslararası Af Örgütü, (2016). "Uluslararası Af Örgütü Raporu 2015/16 Dünyada İnsan Haklarının Durumu", http://amnesty.org.tr/uploads/Docs/yillik-rapor-turkce320.pdf, (Erişim Tarihi: 30.10.2016)

USAK, (2013). Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler Alan Araştırması, USAK RAPOR NO: 13-04.

ÜNAL, Serdar, (2014). "Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında Yabancı Göçmen Ve Mülteci Deneyimi", Zeitschrift für die Welt der Türken, C.6, No:3, s. 65-89.

YALÇIN, Ali, (2016). "Muhaciri Olduğumuz Dünyanın Ensarı Olmak", Eğitim – Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi, Yıl 12, S.35, s. 1-3.

ÇALIŞANLARDA PROSOSYAL MOTİVASYON İLE İŞ VE YAŞAM DOYUMU DÜZEYİ İLİŞKİSİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA

Hale Eda AKDURU

İstanbul Üniversitesi İşletme Yönetimi ve Organizasyon ABD

Sarp GÜNERİ

İstanbul Üniversitesi İşletme Yönetimi ve Organizasyon ABD

Prof. Dr. Fatih SEMERCİÖZ

İstanbul Üniversitesi İşletme Yönetimi ve Organizasyon ABD

Özet

Prososyal davranış veya prososyal hizmet davranışı olarak adlandırılan davranış başkası veya başkaları yararına, başkasını mutlu etmeye ve faydalı olmaya yönelik kişinin kendi isteğiyle gerçekleştirdiği davranışlardır. Prososyal motivasyon ise bireylerin başkalarını mutlu etmek adına kendilerinden beklenenden fazla rol davranışı sergilemeleriyle ifade edilen bir kavramdır. İş doyumu bireyin yaptığı işe ilişkin, yaşam doyumu ise bireyin kendi yaşamına ilişkin olumlu değerlendirmelere ve hislere sahip olmasını ifade eden kavramlardır.

Bu çalışma aracılığıyla çalışanların prososyal motivasyon algıları ile iş ve yaşam doyumu düzeyleri arasındaki ilişki ortaya konulacaktır. Çalışma evrenimiz rekabetin yoğun yaşandığı ve bu sebeple bireysel ekstra rol davranışı gerektiren özel sektör çalışanları arasından seçilerek, çalışmada Grant ve Sumanth (2009) tarafından geliştirilen tek boyutlu prososyal motivasyon ölçeği, Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilen yaşam doyumu ölçeği (YDÖ) ve Minnesota iş doyumu ölçeği kullanılacak ve veriler çeşitli istatistik yöntemlerle analiz edilerek elde edilecek sonuçlara dayalı öneriler geliştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Prososyal Motivasyon, Yaşam Doyumu

Abstract

The behavior that is called prosocial behavior or prosocial service behavior indicate the kind of behaviors that are voluntary, exhibited in favor of another person or people and that are about making others happy and being helpful to them. Prosocial motivation on the other hand is a concept that is revealed by individuals exhibiting extra role behaviors with the intent of making others happy that are more than the amount that is normally expected from them. Job satisfaction is a concept that expresses the fact that the individual has positive assessments and feelings for his/her own job. Life satisfaction is a concept that expresses the fact that the individual has positive assessments and feelings regarding his/her own life.

This study will present the relationship between the prosocial motivation perception of employees and their levels of job and life satisfaction. The target population of the study was chosen from private sector employees as the sector has intense competition and therefore requires individual extra role behaviors. In the study, the Prosocial Motivation Scale with single item which was developed by Grant and Sumanth (2009), the Life Satisfaction Scale which was developed by Diener et.al (1985) and the Minnesota Job Satisfaction Scale will be used,the data will be analyzed with various statistical methods and proposals will be brought forward based on the results obtained.

Keywords: Prosocial Motivation, Life Satisfaction

1. GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insanı içerisinde hayatını devam ettirmekte olduğu çevreden ayrı düşünmek mümkün değildir. Her birey özellikle yakın çevresinde meydana gelen tüm olay ve durumlardan etkilenir ve bu durum bireylerin iyilik durumları üzerinde psikolojik yansımalar meydana getirir.

İnsan davranışında psikolojik faktörlerin etkisi birçok defa çalışmalarla ortaya konulmuştur. Dolayısıyla çalışanlarda prososyal hizmet davranışı olarak ifade edilen 'başkasını mutlu etmeye yönelik gönüllü davranışlar'ı güdüleyen faktörler, güçlü bir psikolojik uyarılma ile başlamakta, bu durum ise öncelikle iş hayatında ve sonrasında genel olarak yaşama dair manevi doyum duygusu yaratmaktadır.

Toplumlar içerisindeki bireyleri mutlu eden ve motive eden faktörlerin farklılaşması ve kültürden kültüre değişebilmesi, prososyal motivasyon algısının yorumlanmasını güçleştirmektedir. İş hayatında hangi davranışların prososyal hizmet davranışına zemin hazırlayan motivasyon duygusuna yönelttiği ve bu durumun iş ve yaşam doyumu düzeyleri yaratıp yaratmadığı üzerinde yeterli çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı 'Çalışanlarda prososyal motivasyon ile iş ve yaşam doyumu düzeyi arasında bir ilişki var mıdır?' şeklindeki araştırma sorusunu incelemektir. Prososyal davranış sergilemeyi sağlayan prososyal motivasyon olgusunun çeşitli şekillerde oluşması, sebep ve sonuçlarının bireyden bireye farklılaşması, bu tip davranış kalıplarının bireylerin psikolojik açıdan 'iyi oluş' durumuyla yakından bağlantılı olan iş ve yaşam doyumu düzeyleri üzerinde etkili olup olmadığı hususuna önem kazandırmaktadır.

Çalışmamız aracılığıyla Uşak İlinde Ticaret Odasının 1 ve 2 nolu hizmet koluna kayıtlı işletme çalışanlarından oluşturulan bir grup üzerinde anket uygulanarak veri toplanmış, prososyal motivasyon ile iş ve yaşam doyumu düzeyi ilişkisi arasındaki ilişki incelenmiştir. Toplanan veriler çeşitli istatistikî programlar aracılığıyla analiz edilip bulgulara dönüştürülmüştür. En nihayetinde ise bulgular yorumlanarak çalışma tamamlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER

2.1. Prososyal Motivasyon

Prososyal motivasyon başkalarına faydalı olacağına inanılan işleri yapma isteği şeklinde açıklanmaktadır (Batson, 1987; Grant, 2007). Prososyal motivasyon duygusu bireylerde genel itibariyle olumlu sosyal davranışlar içerisinde sayılan prososyal davranışlar veya prososyal hizmet davranışları şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Literatürde prososyal hizmet davranışları, prososyal örgütsel davranışların bir türü olarak sınıflandırılmaktadır. Diğer bir ifade ile prososyal örgütsel davranışlar örgüt-işgören odaklı ve müşteri odaklı prososyal davranışlar olarak ikiye ayrılmaktadır (Kelley ve Hoffman, 1997). Müşteri odaklı prososyal örgütsel davranışlar ise son yıllarda hizmet sektöründe prososyal davranışların öneminin artması sebebiyle uluslararası literatürde prososyal hizmet davranışları olarak nitelendirilmektedir (Yeşiltaş vd., 2013).

Prososyal hizmet davranışı sergilemeyi sağlayan prososyal motivasyon kavramı kişinin hiçbir talep söz konusu olmaksızın başkalarının menfaatine çalışmasını sağlar. Dolayısıyla prososyal motivasyonun ekstra rol davranışı sergilemek konusunda çalışanları harekete geçirmesi örgütler açısından oldukça önem arz etmektedir.

Bireysel başarının işletmelerin başarısını oluşturan temel olduğu bilinmektedir. Başarı faktöründe önemli olan motivasyon çeşidi ise içsel motivasyondur. İçsel motivasyon bireyde sürekli var olan bir durum olduğundan dolayı dışsal motivasyon gibi her zaman bir itici güce ihtiyacı yoktur (Atalay, 2005:28). Bireylerde prososyal motivasyon psikolojik etmenlerle desteklenmekte olduğundan içsel motivasyona yakındır ancak bazı durumlarda dışsal faktörlerin de etkisi söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda prososyal motivasyon kavramını etkileyen faktörlerin incelenmesi gerekmektedir.

Olumlu sosyal davranış çalışmalarının daha çok çocuk ve ergenlik dönemlerindeki kişilerde yapıldığı ve ilgili çalışmalarda daha çok cinsiyet, yaş, saldırganlık, anti sosyal davranış, empati, iş performansı, eğitim düzeyi gibi değişkenlerin rolünün incelendiği gözlenmektedir (Yıldız vd., 2012). Dolayısıyla literatürde halihazırda prososyal davranışın öncülü olarak prososyal motivasyon kavramının iş ve yaşam doyumu üzerindeki etkisine ilişkin çalışma bulunmaması çalışmamızın özgün tarafını oluşturmaktadır.

2.2. İş ve Yaşam Doyumu

İş ve yaşam doyumu bir bireyin içerisinde yaşadığı ortamda mutlu veya mutsuz olmasını etkileyen en önemli faktörlerdendir. Kişinin işinde yaşadığı tatmin yaşam doyumunu etkileyebileceği gibi yaşam doyum durumu ise işe ilişkin bakış açısını da etkileyebilecektir. Dolayısıyla bu iki kavram birbiri üzerindeki etkileri sebebiyle araştırmacılarca sıklıkla birlikte ele alınarak incelenmişlerdir.

İş doyumu çalışanların beklenen ve gerçekleşen sonuçlara dayalı olarak ortaya koydukları işe karşı duygusal tepkileri olarak tanımlanmaktadır (MosadeghRad ve Yarmohammadian, 2006). İş doyumu genellikle çıktıların beklentileri ne kadar karşıladığı ve aştığına göre belirlenir (Çetinkanat, 2000:1).

Luthans (1995)' a göre iş tatmini üç boyuttan oluşmaktadır. Bunlar:

1- İş tatmini, işe göre duygusal cevap olarak ortaya çıkan gözle görülemeyip ifade edilebilen bir durumdur.

2- İş tatmininde beklentilerin aşılması, kazançların karşılanması önemlidir.

3- İş tatmininde, işin kendisi, ücret, terfi olanakları, yönetim şekli, çalışma arkadaşları gibi elemanlar birbiriyle ilişkili tutumlardır.

Çalışanlar yöneticiden emir alıp sadece bunu yerine getirmekle tatmin duygusuna erişemezler. Bu durum çalışanın kısıtlanmasına sebep olur ve kendisini geliştirmesini engeller. Bu yüzden yöneticiler de çalışanlar da çalışma ortamlarında iş tatmini kavramına oldukça önem vermektedirler (Aksu, 1998).

İnsanın mutluluğuyla alakalı olan öznel iyi oluşun bilişsel yönü yaşam doyumu tarafından temsil edilmektedir. Öznel iyi oluş, bireyin yaşamını duygusal ve bilişsel olarak yorumlaması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yorum, doyumun bilişsel değerlendirmesini ve olaylara verilen duygusal tepkileri içermektedir (Diener, 1984).

Yaşam doyumu çeşitli kuramlar tarafından açıklanmaya çalışılmış olup, kelime anlamı olarak üzerinde anlaşılmış bir tanımı bulunmaması bu sebepledir. Bununla beraber mutluluk, iyi oluş ve verimlilik gibi değişkenlerle yakın ilişki göstermektedir.

Yaşam doyumunu da içine alan öznel iyi oluş kavramının, bireyin genel olarak yaşamından memnun olmasını, belirli yaşam alanlarından (örn., iş yaşamı, aile hayatı, sağlık, boş zamanlar) hoşnut olmasını, olumlu ve hoşuna giden duyguları (örn. sevinç, coşku, gurur, sevgi, mutluluk) sıklıkla yaşamasını ve kendisini rahatsız eden olumsuz duyguları (öfke, kıskançlık, suçluluk, utanç, üzüntü, kaygı) olumlu duygulara nazaran daha az yaşamasını kapsayan çok boyutlu bir yapı olduğu belirtilmektedir (Eddington ve Shuman, 2007: 2).

2.3. Prososyal Motivasyon- İş ve Yaşam Doyumu İlişkisi

Prososyal motivasyonu yüksek olan bireyler genellikle işlerine önem atfetmekte ve işlerinde ekstra çaba sarf etmektedirler (Grant ve Sumanth, 2009). Ayrıca çalışanlarda içten gelen başkaları yararına hizmet etme güdüsünün psikolojik rahatlama ve mutluluk yarattığı ve bu durumun işveren açısından istenilir bir durum olduğu açıktır.

Prososyal motivasyon aracılığıyla psikolojik olarak başkalarını mutlu eden çalışanların da bu durumdan olumlu olarak etkilenmeleri özellikle işyerinde gerçekleştirilen hizmetlerde iş tatmini olarak görünebilecektir. Günün ortalama 8 saatlik bölümünü iş ortamında geçiren çalışanların işlerine karşı hissettikleri pozitif duyguların toplam yaşam doyumu üzerinde etkileri olması ise kaçınılmazdır.

Bu bağlamda özellikle bireysel çabaların önem kazandığı özel sektör çalışanlarında prososyal motivasyon olgusu ile iş ve yaşam doyumu arasında bir etkileşim olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla bu çalışmada araştırma konusu yapılan hipotezlerimiz aşağıdaki şekilde oluşturulabilir:

H1: Çalışanlarda prososyal motivasyon ile iş tatmini arasında pozitif bir ilişki vardır.

H2: Çalışanlarda prososyal motivasyon ile yaşam doyumu arasında pozitif bir ilişki vardır.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma amacı kapsamında prososyal motivasyon kavramının iş ve yaşam doyumu üzerindeki etkisi Şekil 1 'deki araştırma modelinde gösterilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan hipotezler "modelde ileri sürülen değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu" biçimindedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

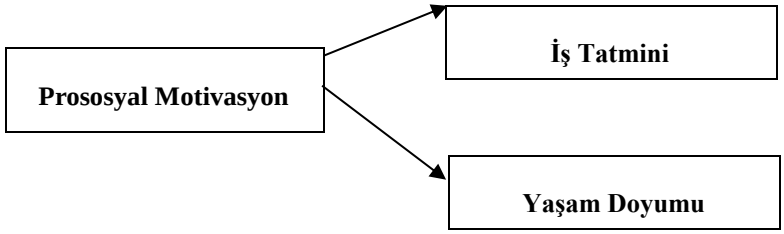

3.2. Örneklem ve Veri Toplama

Araştırmamız Uşak Ticaret ve Sanayi Odasına kollarına kayıtlı olarak faaliyet göstermekte olan işletmelerden anket uygulama konusunda izin alabildiğimiz 6 adedinin bünyesinde çalışmakta olan çalışanlar arasından seçilmiş olup, çalışma evrenimizi oluşturan 180 adet çalışanın tamamı çalışmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla ve ulaşım imkânlarının uygun olması nedeniyle çalışma örneklemimiz olarak belirlenmiştir.

Gönderilen anketlerden 124 adedi geri dönmüş ve bunların 10 adedi mükerrer ya da hatalı işaretleme, eksiklik gibi sebeplerle kullanılamaz durumda olduğundan çıkarılmış, geriye kalan 114 adedi ise veri seti olarak kullanılmıştır.

3.3. Ölçekler

Çalışmamızda prososyal motivasyonu ölçmek için Grant ve Sumanth (2009)"ın çalışmasından uyarlanan tek boyutlu prososyal motivasyon ölçeği kullanılmıştır. 5'li Likert yöntemiyle (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) uygulanan söz konusu ölçek 5 (beş) sorudan oluşmaktadır.

İş tatminine ilişkin ise en bilinen ölçeklerden olan ve birçok araştırmacı tarafından da daha önce sıklıkla çalışmalarda kullanılan Minessota İş Doyumu Ölçeği kullanılmış olup, 20 sorudan oluşan bu ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması tarafımızca tekrar yapılmıştır.

Son olarak yaşam doyumuna ilişkin ise Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilen 5 soruluk ve 7'li Likert yöntemiyle (1=Kesinlikle katılmıyorum, 7=Kesinlikle katılıyorum) uygulanan 'Yaşam Doyumu Ölçeği' (YDÖ) başlığını taşıyan soru formu kullanılmıştır.

3.4. Ölçeklere İlişkin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırmamız çerçevesinde kullandığımız ölçekler, daha önce farklı araştırmacılarca gerekli analizler yapıldığı için tarafımızca faktör analizine tabi tutulmamıştır. Ancak elde edilen verilen güvenirliği ve iç tutarlılığını sınamak amacıyla güvenirlik analizi yapılmıştır. Faktörlerin güvenilirlik (iç tutarlılık) katsayıları Cronbach's Alfa değeri ile hesaplanmıştır.

İç Tutarlılık Katsayılarının 1'e yakın değerler çıkması ölçeklerimizin güvenilir ve tutarlı olduğunu göstermektedir.

Şekil 2. Değişkenlere İlişkin Güvenilirlik Analizleri

Değişken	Soru Sayısı	İç Tutarlılık Katsayıları *(a)*
Prososyal Motivasyon	5	0,841
İş Doyumu	20	0,870
Yaşam Doyumu	5	0,850

4. ANALİZ VE BULGULAR

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) v24 for Windows 7 programı kullanılarak analiz edilmiştir.Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (Sayı, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) kullanılmıştır.

Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiyi Pearson korelasyon, etki ise regresyon analizi ile test edilmiştir. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen demografik faktörlere ilişkin veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Şekil 3. Demografik Özellikler

***Eğitim* Durumu**	***Sayı***	***Yüzde***	***Gelir Durumu***	***Sayı***	***Yüzde***
Lise	23	20,2	1000 TL ve altı	0	0
Önlisans	32	28,1	*1001-1499 TL*	9	7,9
Lisans	49	43,0	*1500-1999 TL*	24	21,1
Lisans Üstü	10	8,8	*2000-2999 TL*	37	32,5
Toplam	114	**100,0**	*3000-3999 TL*	29	25,4
Yaş	***Sayı***	***Yüzde***	*4000-4999 TL*	8	7,0
18-25	12	10,5	*5000 TL ve Üstü*	7	6,1
26-35	49	43,0	***Toplam***	114	**100,0**
36-45	36	31,6	***Cinsiyet***	***Sayı***	***Yüzde***
45'ten fazla	17	14,9	*Erkek*	49	43,0
Toplam	114	**100,0**	*Kadın*	65	57,0
			Toplam	114	**100,0**

Demografik özellikleri oluşturan yukarıdaki tabloya göre örneklem grubunun büyük çoğunluğunun (%43,0) Lisans mezunlarından oluştuğu, yaş grubunun çoğunlukla (%43,0) 26-35 yaş aralığında olduğu, gelir düzeylerinin büyük çoğunlukla (%32,5) 2000-2999 TL aralığında yoğunlaştığı ve çoğunluğunu (%57,0) kadınların oluşturduğu görülmektedir.

İstihdam özelliklerine ait tabloya göre ise örneklem grubunun büyük kesimi (%55,3) finans sektörüne ait diğer sektörlerde çalışmakta, sektörde çalışma süreleri büyük çoğunlukla (%36,0) 4-7 yıl aralığında bulunmakta ve şirkette çalışma süreleri ise 6-10 yıl aralığında (%31,6) yoğunlaşmaktadır.

Şekil 4. İstihdam Özellikleri

Çalışılan Sektör	*Sayı*	*Yüzde*	*Sektördeki Çalışma Süresi*	*Sayı*	*Yüzde*
İnşaat	12	10,5	*1 yıldan az*	1	0,9
Sanayi	11	9,6	*1-3 Yıl*	18	15,8
Turizm	12	10,5	*4-7 Yıl*	41	36,0
Madencilik	8	7,0	*8-11 Yıl*	23	20,2
Enerji	8	7,0	*12 yıl ve üzeri*	31	27,2
*Diğer **	63	55,3	***Toplam***	**114**	**100,0**
Toplam	**114**	**100,0**			
			Şirkette Çalışma Süresi	***Sayı***	***Yüzde***
			1 Yıldan az	6	5,3
			1-5	34	29,8
			6-10	36	31,6
			11-15	18	15,8
			16-20	8	7,0
			21 Yıl ve üzeri	12	10,5
			Toplam	**114**	**100,0**

*Bankalar, Döviz Kuruluşları, Sarraflar, Kuyumcular, Sigorta Şirketleri, Factoring, Menkul Değerler, Holdingler

İşgörenlerin demografik ve istihdam özelliklerinin incelenmesinin ardından, prososyal motivasyona ilişkin Grant ve Sumanth (2009) tarafından geliştirilen tek boyutlu prososyal motivasyon ölçeği, Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilen yaşam doyumu ölçeği (YDÖ) ve Minnesota iş doyumu ölçeklerine yapılan puanlamalara ilişkin One Sample ve T-Test yapılmış ve sonuçlar Şekil 5. deki tablolarda gösterilmiştir.

Ölçeklere yapılan puanlamalar incelendiğinde örneklemdeki en yüksek skorun Yaşam Doyum ölçeğine, sonrasında Prososyal Motivasyon Ölçeğine, en düşük skorun ise İş Tatmini Ölçeğine ait olduğu söylenebilir. Bu bağlamda örneklem grubunun yaşam doyumuna ilişkin pozitif yaklaşım içerisinde oldukları, bunu prososyal davranışa yönelten prososyal motivasyona ilişkin yaklaşımlarının izlediği (nispeten ılımlı duygu durumu) ve en düşük skora sahip olan iş tatmini ölçeğinin ise örneklem grubunun iş tatmini konusunda sorunlar yaşadıklarını ortaya çıkarmıştır. $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde

ölçeklerin ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği görülmektedir. İş Doyum Ölçeğinin t değerinin diğer ölçeklerin t değerinden yüksek olması anlamlılık bağlamında bu ölçeğin diğer ölçeklere nazaran çalışanlar üzerinde daha etkili olabileceğini göstermektedir.

Şekil 5. Prososyal Motivasyon Ölçeği, İş Tatmini Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği One-Sample Test

T-Test

One-Sample Statistics

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Yaşam doyum ölçeği	114	23,1842	6,51420	,61011
Prososyal motivasyon ölçeği	114	20,1579	3,99021	,37372
İş doyum ölçeği	114	73,4386	10,34710	,96910

One-Sample Test

	Test Value = 0					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference Lower	Upper
Yaşam doyum ölçeği	38,000	113	,000	23,18421	21,9755	24,3929
Prososyal motivasyon ölçeği	53,939	113	,000	20,15789	19,4175	20,8983
İş doyum ölçeği	75,781	113	,000	73,43860	71,5186	75,3585

Örneklem grubunu oluşturmakta olan çalışanların demografik ve istihdam özelliklerinin ölçeklere verdikleri puanlamaları etkileyip etkilemediklerine veya aralarında bir farklılık bulunup bulunmadığına ilişkin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, iş tecrübesi, gelir düzeyi, çalışılan sektör, sektörde çalışma süresi ve şirkette çalışma süresine ilişkin One Way Anova, Levene, Scheffe, Independent Sample Testler gerçekleştirilmiş olup istatistiksel olarak anlamlı farklılıklara rastlanılmamıştır.

Şekil 6. İş Görenlerin Cinsiyet Durumlarına Göre Ölçeklerin Değerlendirilmesi

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	Between Groups	20,167	1	20,167	1,270	,262
	Within Groups	1778,991	112	15,884		
	Total	1799,158	113			
İş doyum ölçeği	Between Groups	122,529	1	122,529	1,146	,287
	Within Groups	11975,542	112	106,924		
	Total	12098,070	113			
Yaşam doyum ölçeği	Between Groups	112,141	1	112,141	2,682	,104
	Within Groups	4682,991	112	41,812		
	Total	4795,132	113			

Bununla beraber analizlerde 'F ve sig.' Değerlerinin incelenmesi neticesinde genel itibariyle,

Anlamlılık düzeyinde olmamakla beraber, cinsiyete ilişkin en yüksek farklılığın iş doyum ölçeğinde hesaplandığı, bu durumun cinsiyet kriterinin iş tatmini üzerinde daha yüksek etkiler yaratmakta olabileceği, (Şekil.6)

Şekil 7. İş Görenlerin Yaş Durumlarına Göre Ölçeklerin Değerlendirilmesi

One WayANOVA

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	1,926	3	110	,130
İş doyum ölçeği	,211	3	110	,889
Yaşam doyum ölçeği	,259	3	110	,855

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	Between Groups	26,840	3	8,947	,555	,646
	Within Groups	1772,318	110	16,112		
	Total	1799,158	113			
İş doyum ölçeği	Between Groups	256,164	3	85,388	,793	,500
	Within Groups	11841,906	110	107,654		
	Total	12098,070	113			
Yaşam doyum ölçeği	Between Groups	245,003	3	81,668	1,974	,122
	Within Groups	4550,129	110	41,365		
	Total	4795,132	113			

Yaş kriterine ilişkin en yüksek etkinin ise prososyal motivasyon ölçeğinde hesaplandığı, dolayısıyla yaş grupları bağlamında prososyal motivasyonun etkisinin diğer faktörlerden daha yüksek oranda görülmekte olabileceği, (Şekil.7)

Eğitim Durumu kriterine göre ise en yüksek etkinin prososyal motivasyon ölçeğinde hesaplandığı, bu durumun eğitim düzeyinin en yüksek oranla prososyal davranış sergilemeyi sağlayan prososyal motivasyon duygusu üzerinde etki gösterebileceği, (Şekil. 8)

İş tecrübesi kriterine ilişkin en yüksek puanlamayı yaşam doyumu ölçeği üzerinde hesaplandığı, bu bağlamda tecrübenin yaşam doyumuna ilişkin olumlu etkiler yaratabileceği, (Şekil.9)

Gelir düzeyi kriterine göre en yüksek sigma değerinin iş tatmini ölçeği için hesaplandığı, bu durumda gelir düzeyinin en yüksek oranda iş tatmin üzerinde etkili bulunabileceği, (Şekil.10)

Şekil 8. İş Görenlerin Eğitim Durumlarına Göre Ölçeklerin Değerlendirilmesi

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	,095	3	110	,963
İş doyum ölçeği	,987	3	110	,402
Yaşam doyum ölçeği	1,374	3	110	,255

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	Between Groups	8,323	3	2,774	,170	,916
	Within Groups	1790,835	110	16,280		
	Total	1799,158	113			
İş doyum ölçeği	Between Groups	114,801	3	38,267	,351	,788
	Within Groups	11983,269	110	108,939		
	Total	12098,070	113			
Yaşam doyum ölçeği	Between Groups	220,862	3	73,621	1,770	,157
	Within Groups	4574,270	110	41,584		
	Total	4795,132	113			

Şekil 9. İş Görenlerin İş Tecrübesi Durumlarına Göre Ölçeklerin Değerlendirilmesi

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	8,908	3	110	,000
İş doyum ölçeği	,508	3	110	,677
Yaşam doyum ölçeği	,155	3	110	,926

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	Between Groups	117,970	3	39,323	2,573	,058
	Within Groups	1681,188	110	15,284		
	Total	1799,158	113			
İş doyum ölçeği	Between Groups	112,283	3	37,428	,343	,794
	Within Groups	11985,787	110	108,962		
	Total	12098,070	113			
Yaşam doyum ölçeği	Between Groups	35,660	3	11,887	,275	,844
	Within Groups	4759,471	110	43,268		
	Total	4795,132	113			

Şekil 10. İş Görenlerin Aylık Gelir Durumlarına Göre Ölçeklerin Değerlendirilmesi

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	1,552	5	108	,180
İş doyum ölçeği	1,946	5	108	,093
Yaşam doyum ölçeği	2,939	5	108	,016

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	Between Groups	100,187	5	20,037	1,274	,281
	Within Groups	1698,971	108	15,731		
	Total	1799,158	113			
İş doyum ölçeği	Between Groups	380,583	5	76,117	,702	,623
	Within Groups	11717,487	108	108,495		
	Total	12098,070	113			
Yaşam doyum ölçeği	Between Groups	321,529	5	64,306	1,552	,180
	Within Groups	4473,603	108	41,422		
	Total	4795,132	113			

Şekil 11. İş Görenlerin Çalışmakta Oldukları Sektöre Göre Ölçeklerin Değerlendirilmesi

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	1,506	5	108	,194
İş doyum ölçeği	1,418	5	108	,223
Yaşam doyum ölçeği	,769	5	108	,574

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	Between Groups	60,034	5	12,007	,746	,591
	Within Groups	1739,124	108	16,103		
	Total	1799,158	113			
İş doyum ölçeği	Between Groups	130,515	5	26,103	,236	,946
	Within Groups	11967,556	108	110,811		
	Total	12098,070	113			
Yaşam doyum ölçeği	Between Groups	108,886	5	21,777	,502	,774
	Within Groups	4686,245	108	43,391		
	Total	4795,132	113			

Şekil 12. İş Görenlerin Sektörde Çalışma Sürelerine Göre Ölçeklerin Değerlendirilmesi

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	1,660[a]	3	109	,180
İş doyum ölçeği	,717[b]	3	109	,544
Yaşam doyum ölçeği	,315[c]	3	109	,814

a. Groups with only one case are ignored in computing the test of homogeneity of variance for Prososyal motivasyon ölçeği.

b. Groups with only one case are ignored in computing the test of homogeneity of variance for İş doyum ölçeği.

c. Groups with only one case are ignored in computing the test of homogeneity of variance for Yaşam doyum ölçeği.

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	Between Groups	77,521	4	19,380	1,227	,304
	Within Groups	1721,637	109	15,795		
	Total	1799,158	113			
İş doyum ölçeği	Between Groups	497,016	4	124,254	1,167	,329
	Within Groups	11601,054	109	106,432		
	Total	12098,070	113			
Yaşam doyum ölçeği	Between Groups	87,040	4	21,760	,504	,733
	Within Groups	4708,091	109	43,193		
	Total	4795,132	113			

Şekil 13. İş Görenlerin Şirkette Çalışma Sürelerine Göre Ölçeklerin Değerlendirilmesi

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	2,346	5	108	,046
İş doyum ölçeği	,885	5	108	,494
Yaşam doyum ölçeği	,642	5	108	,668

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Prososyal motivasyon ölçeği	Between Groups	61,189	5	12,238	,760	,580
	Within Groups	1737,969	108	16,092		
	Total	1799,158	113			
İş doyum ölçeği	Between Groups	893,792	5	178,758	1,723	,135
	Within Groups	11204,278	108	103,743		
	Total	12098,070	113			
Yaşam doyum ölçeği	Between Groups	261,313	5	52,263	1,245	,293
	Within Groups	4533,819	108	41,980		
	Total	4795,132	113			

Çalışılan sektöre göre yapılan hesaplamaların en yüksek oranda iş tatmini ölçeğinde yoğunlaştığı, dolayısıyla çalışılan sektörün iş tatmin üzerinde oldukça yüksek etkiler yaratabileceği, (Şekil. 11)

Sektörde çalışma süresine göre örneklem grubunun ilişkin hesaplamaların en yüksek ortalamayla yaşam doyum ölçeğinde yoğunlaştığı, bu durumun iş tecrübesi kriteriyle de paralel olarak sektörde eski veya yeni olmanın yaşam doyumu üzerinde etkide bulunabileceği, (Şekil.12)

Şirkette çalışma süresi kriterine göre ise en yüksek ortalamanın prososyal motivasyon ölçeğinde hesaplandığı, dolayısıyla çalışılan şirkette iş görme süresinin prososyal motivasyonu etkilemekte olabileceği (duygusal emek vb. gibi sebepler söz konusu olabilmektedir) (Şekil.13)

Şeklinde çıkarımlar yapılabilecektir. Fakat yukarı da belirtildiği üzere, söz konusu tespitler açısından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır.

5. HİPOTEZ TESTLERİ

Çalışanlarda prososyal motivasyon kavramının iş ve yaşam doyumu üzerine etkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiş olan çalışmamızda iki hipotezimiz bulunmaktadır. Bu hipotezlerin her biri yapılan korelasyon ve regresyon analizleri ile test edilerek sonuçlar aşağıdaki skalaya göre yorumlanmıştır. Buna göre;

Hipotezlerin Analizi

R	**İlişki**
0,00-0,25	Çok Zayıf
0,26-0,49	Zayıf
0,50-0,69	Orta
0,70-0,89	Yüksek
0,90-1,00	ÇokYüksek

H1: Çalışanların prososyal motivasyon düzeyleri ile iş tatmini düzeyleri arasında pozitif bir ilişki vardır.

Correlations

		PSMÖ	İş Tatmini
PSMÖ	Pearson Correlation	1	,242*
	Sig. (2-tailed)		,009
	N	114	114
İş Tatmini	Pearson Correlation	,249*	1
	Sig. (2-tailed)	,012	
	N	114	114

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Prososyal motivasyon çalışanların iş tatmini düzeylerine pozitif bir etki yapmaktadır. r=0,249 pozitif yönlü ilişkinin gücü zayıftır.

Regression Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	60,766	4,884		12,442	,000
	PSMÖ	,629	,238	,242	2,645	,009

a. Dependent Variable: iş tatmini

Prososyal motivasyon düzeyindeki her birim değişim çalışanların iş tatmin düzeyine 0,629 birim etki etmektedir.

H1 Hipotezi kabul edilir.

H2. Çalışanların prososyal motivasyon düzeyleri ile yaşam tatmini düzeyleri arasında pozitif bir ilişki vardır.

Correlations

		PSMÖ	Yaşam Doyumu
PSMÖ	Pearson Correlation	1	,163**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	114	114
Yaşam Doyumu	Pearson Correlation	,386**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	114	114

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Prososyal motivasyon çalışanların yaşam doyum düzeylerine pozitif bir etki yapmaktadır.

Regression Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	17,810	3,127		5,696	,000
	PSMÖ	,267	,152	,163	1,752	,083

a. Dependent Variable: yaşam doyumu

Prososyal motivasyon düzeyindeki her birim değişim çalışanların yaşam doyum düzeyine 0,267 birim etki etmektedir. Fakat p>0,05 (0.083) olduğundan bu ilişki anlamlı değildir.

H2 Hipotezi reddedilir.

6. SONUÇ

Araştırma temel bağlamda çalışanlarda prososyal motivasyon düzeyinin iş tatmini ve yaşam tatmini üzerine etkisini ortaya çıkartma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Fakat prososyal motivasyon düzeyinin iş ve yaşam tatmini üzerine etkisi ölçülmeden önce iş görenlerin bazı demografik ve istihdam özelliklerinin de iş ve yaşam doyumu üzerinde etkili olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın örneklem grubu içerisinde yer alan işgörenlerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalışılan sektör, sektörde ve şirkette çalışma süresi ve iş tecrübesi gibi faktörler çerçevesinde yapılan analizlerde bu faktörlerin iş ve yaşam doyumu üzerinde istatistiksel anlamda etkili olmadıkları görülmektedir.

Yapılan hipotez testleri çalışanlarda prososyal motivasyon düzeyi ile iş doyumu arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu, buna karşın yaşam doyumu ile prososyal motivasyon arasında pozitif yönlü bir ilişki olmadığını göstermiştir.

Çalışanlarda prososyal motivasyonu ve dolayısıyla da iş tatminini artırmak önem taşımaktadır. Bu bağlamda çeşitli yönetsel uygulamaların kullanılması (ücret, terfi, takdir.. vb.), çalışanlara ulaşabilecekleri hedefler vermek (amaçlara göre yönetim),

işyerinde psikolojik destek alabilmelerini sağlamak, psikolojik yıldırma gibi olumsuz çalışma koşullarından uzak tutmak, dini inanışlarına uygun ibadet imkânları sağlamak, şeffaf yönetim aracılığıyla farklılıklara saygılı davranmak prososyal motivasyonu artıracak, bu durum ise işyerinde verimlilik, iş devamsızlığında azalma, çatışmaların önlenmesi ve işgücü devir hızında azalış gibi örgütsel çıktılar sağlayacaktır.

Bireylerde yaşam doyumu ise kişilerarası ilişkiler, kültürel özellikler, kişilik özellikleri gibi başka faktörlerden etkilenmektedir.

Kaynakça

Aksu, S.**,** 1998, Hizmet İşletmelerinde İş Tatmini, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Atalay, İ., 2005, Örgütsel Vatandaşlık Ve Örgütsel Adalet, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Batson, C. D., 1987, Prosocial Motivation: Is It Ever Truly Altruistic? In: Advances in Experimental Social Psychology Vol. 20 (ed B. Leonard), pp. 65–122. Academic Press, San Diego, CA.

Çetinkanat Canan, 2000, **Örgütlerde Güdülenme ve İş Doyumu**, Anı Yayıncılık**,** 1. Basım, Ankara, 124s.

Diener, E. F., Emmons R. A., Larsen R. J., Griffin S., 1985, 'The Satisfaction With Life Scale', **Journal of Personality Assessment**, 49 (1), 71–75.

Eddington, N., Shuman R., 2007, **Subjective Well-Being (Happiness)**, Newark, NJ: Continuing Psychology Education Inc.

Grant, A. M., 2007, 'Relational Job Design And The Motivation To Make A Prosocial Difference', **Academy of Management Review**, 32, 393–417.

Grant, A. M., Sumanth, J. J., 2009, 'Mission Possible? The Performance of Prosocially Motivated Employees Depends on Manager Trustworthiness', **Journal of Applied Psychology**, 94 (4), 927-944.

Luthans, E., 1995, **Organizational Behavior**, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Mosadegh Rad A. M., Yarmohammadian M. H., 2006, 'A Study Of Relationship Between Managers' Leadership Style And Employees' Job Satisfaction', **Leadership in Health Services**, 19 (2), 11- 28.

Kelley S. W., Hoffman K. D., 1997, 'An Investigaton of Positive Affect, Prosocial Behaviors and Service Quality', **Journal of Retailing**, 73 (3), 407-427.

Yeşiltaş M., Kanten P., Sormaz Ü., 2013, 'Otantik Liderlik Tarzının Prososyal Hizmet Davranışları Üzerindeki Etkisi: Konaklama Işletmelerine Yönelik Bir Uygulama'**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, 42 (2), 333-350.

Yıldız S., Taştan Boz İ., Yıldırım B. F., 2012, 'Kişilik Tipi İle Olumlu Sosyal Davranış Arasındaki İlişki: Marmara Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma', **Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, 26 (1), 215-233.

BİR PARADİGMAYI ANLAMAK: YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER VE DİJİTAL AKTİVİZM

Uzm. Okan AKSU

Trakya Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın konusu 1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler bağlamında Dijital Aktivizm kavramı ile ilgili teori ve bakış açılarını tarihsel bir perspektif ile incelemektir. Gelişen internet teknolojileri sayesinde yeni toplumsal hareketlerin tartışma, organize olma ve eylem alanı internet ortamına kaymıştır. Yer, zaman, mekan ve merkezi bir örgütlenme olmadan gelişen bu hareket/aktivizm türü, yeni toplumsal hareketlerin yönünü ve eylem alanını değiştirmekte, dünyada farklı coğrafyalarda iktidarları ve politikalarını etkilemektedir. Çalışmada siber uzam ile gerçek uzamın yakınlaşması ile eylem alanı genişleyerek etkileri sokağa inen Dijital Aktivizm kavramı hangi parametreler ile şekillendiği incelenecektir. Yeni toplumsal hareketler bağlamında Dijital Aktivizm Manuel Castells'in "ağ toplumu" kavramı ve küreselleşme tartışmaları ışığında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Yeni Toplumsal Hareketler, Dijital Aktivizm, Ağ Toplumu, Küreselleşme

Giriş

Tarih boyunca teknolojideki değişim ve gelişimler diyalektik bir çerçeve içerisinde insanın yaşam tarzını ve toplumu değiştirmiş, şekillendirmiştir. İletişim alanında yaşanan teknolojik ilerlemeler insanlık tarihinde daha önce eşi benzeri görülmemiş değişimlere yol açmıştır. Gelişen iletişim teknolojisinin günümüzde en önemli ürünlerinden biri olan sosyal medyanın toplumdaki yeri, sosyal hareketlerdeki etkisini anlamak önem arz etmektedir. Kuşkusuz sosyal medya ekonomiden tüketim kültürüne, eğitimden kültürel faaliyetlere, haber alma alışkanlıklarından bireyler arası ilişkilere kadar günümüzde devrim sayılabilecek birçok yeniliğe yol açmıştır. Bu yeniliklerin bir sonucu olarak sosyal medya sayesinde yeni toplumsal hareketlerin tartışma, organize olma ve eylem alanı internet ortamına kaymıştır. Yer, zaman, mekan ve merkezi bir örgütlenme olmadan gelişen bu hareket/aktivizm türü, yeni toplumsal hareketlerin yönünü ve eylem alanını değiştirmekte dünyada farklı coğrafyalarda iktidarları ve politikaları etkilemektedir. Siber uzam ile gerçek uzamın yakınlaşması ile eylem alanı genişleyerek etkileri sokağa inen Dijital Aktivizm kavramı hangi parametreler ile şekillendiğini anlamak günümüzde yeni toplumsal hareketleri anlamak açısından önemlidir.

İnternet Teknolojilerinin Ortaya Çıkması

Sosyal medyayı anlayabilmek için internet teknolojilerinin nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığını belirtmek gerekmektedir. İnsanlık tarihine yön ve şekil veren en önemli teknolojik ilerlemelerin içinde yaşadığımız yüzyılda gerçekleştiğini söylemek yanlış olmaz. Sanayi devrimi sonrasında küreselleşen dünyada iletişim kurma alışkanlıkları değişmiş, iletişim artık teknolojiye daha fazla

bağımlı hale gelmiştir. Castells günümüzde yaşanan bu iletişim devrimini etki ve kapsam bağlamında sanayi devrimine benzetmektedir (Castells M. , 2008, s. 78).

Castells'in "iletişim devrimini" Dijk ise tarihsel bir perspektif içerisinde "yapısal" ve "teknik iletişim devrimleri" olarak ikiye ayırmıştır. Buna göre iletişim alanında ortaya çıkan bir gelişmenin "devrim" sayılabilmesi için "yapısal" veya "teknik gelişim" sağlamış olması gereklidir.

> **Yapısal İletişim Devrimlerinde** temel değişimler zaman ve uzay koordinatları içerisinde sağlanan olanaklar anlamında ortaya çıkar. Bu bağlamda medya/kitle iletişim araçları uzay/zaman düzlemi içerisinde sabit veya farklı yerler arasında mesaj alışverişini sağlayabilir. Bu medya/kitle iletişim aracı iletişim anını sabitleyebilir ve bize yaratılan mesaja ulaşmamız için bir köprü görevi görebilir.
>
> **Teknik İletişim Devrimleri** ise bu anlamda medyanın uzay zaman içerisinde sıkışmış mesajını taşıyan ve köprüler kuran devrimlere işaret etmektedir. (Dijk, 2006, s. 1-6) İnternet bu iki kriteri de sağlayan bir teknoloji olarak iletişim alanında bir "devrim" olarak kabul edilebilir.

İnternet bir askeri savunma teknolojisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu teknolojinin amacı iki kutuplu dünya düzeni içerisinde olası bir nükleer savaş durumunda askeri iletişimi sağlamaktır.[1] Bu amaçla ortaya atılan "bilgisayarlar arasında mesaj alışverişinin sağlanması" fikri her ne kadar askeri amaçlarla ortaya çıkmış olsa da özgürlükçü bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda Internet tarihinde J.C.R. Licklider'in 1962 yılında Massachusetts Institute of Tecnology'de (MIT) tartışmaya açtığı "küresel olarak ağlarla birbirine bağlanmış bir sistemde isteyen herkesin herhangi bir yerden veri ve programlara erişebilmesi" fikrine dayalı "Galaktik Ağ" kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Zaman ve mekan kısıtlamasının olmadığı bilgiye özgürce erişebilmenin önünü açan bu görüşten hareketle Licklider, 1962 Ekim ayında Amerikan Askeri Araştırma Projesi olan DARPA'nın[2] başına geçerek MIT'de araştırmacı olarak çalışan Lawrance Roberts ile 1965 yılında bilgisayarların ilk kez birbirleri ile 'konuşmasını' sağlamışlardır. Bu ilk mesaj alış verişi sayesinde ortaya çıkan ARPANET çerçevesinde ilk bağlantı University of California at Los Angeles (UCLA), Stanford Research Institute (SRI), University of Utah ve son olarak University of California at Santa Barbara (UCSB) arasında sağlanarak internetin ilk temel şekli ortaya çıkmıştır.[3]

[1] (http://www.chip.com.tr/haber/internetin-buyulu-tarihi-askeri-amaclar_14101_2.html) (Erişim Tarihi: 20.05. 2016)
[2] DARPA: İleri Savunma Araştırma Projesi - Defense Advensed Research Project Agency
[3] http://www.armaweb.com.tr/internetintarihcesi.htm (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

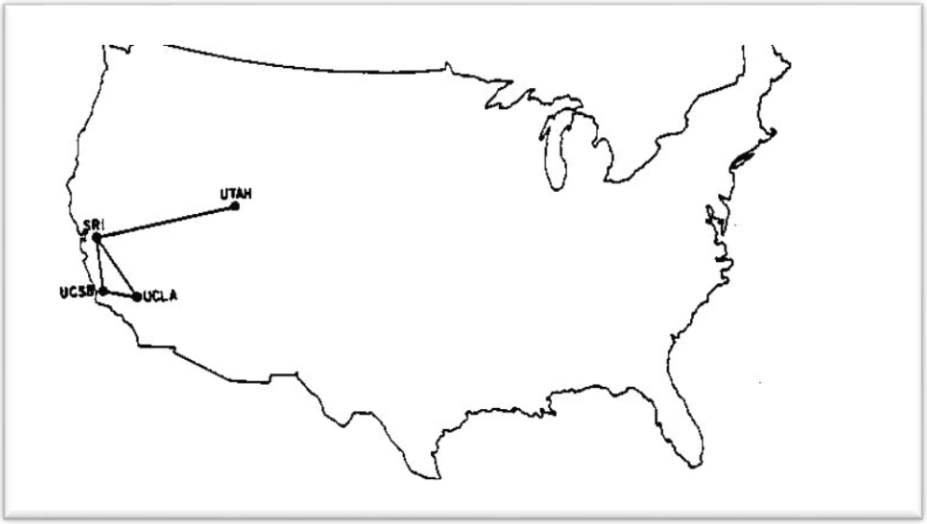

Şekil 1. Aralık 1969 yılında ARPANET'in bağlantı kapsamını gösterir harita. [4]

ARPANET, e-posta, **FTP**[5] **, Usenet**[6] gibi internetin temelini oluşturan günümüze göre basit araçlara sahipti.[7] ARPANET kısa süre sonra Kanada'da NETNORTH, Asya, Latin Amerika ve Avusturalya'da ASIANET, Avrupa'da EARN adı ile ortaya çıkmıştır. (Orhon & Eriş, 2012, s. 140) Bilgisayar sistemlerinin kullanımındaki artış ve yaygınlaşmadan dolayı 1979 yılında internetin askeri ve akademik amaçlar dışında da kullanılabilmesi için USENET adı altında kullanıcı gruplarının oluşturulmasına izin verilmiştir. Bunu izleyen dönemlerde yerel ağlar (LAN: kişisel bilgisayar ağları) yaygınlaşmıştır. Bu durumda ortaya çıkan güvenlik açıklarından ötürü Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı bir karar alarak, ağın askeri kanadını ARPANET'ten ayırarak, MILITARY NET'i kurmuştur. (Orhon & İşçibaşı, 2013, s. 152) Benzer şekillerdeki talepler ile 1980'lerde Ulusal Bilim Vakfı (National Science Foundation) fen bilimleri alanında olmayan bilim insanları için (CSNET) IBM işbirliği ile başka bir ağın kurulmasını kararlaştırmış ve BITNET bu sayede ortaya çıkmıştır. Ancak bütün bu ağlar temel olarak ARPA-INTERNET adı verilen ağlar ağını kullanmaktaydılar ve bu yapı Amerikan Savunma Bakanlığı tarafından desteklenmekte, Ulusal Bilim Vakfı tarafından ise işletilmekteydi. İlerleyen dönemlerde, "modası geçen" ARPANET 28 Şubat 1990 tarihinde kapatıldı ve internet tüm dünyayı birbirine bağlayan "ağlar ağı" olma görevini üstlenmiş oldu. Bu tarihten sonra internetin iskeleti olma görevini Ulusal Bilim Vakfı tarafından işletilen NSFNET üstlenmiş oldu. (Castells M. , 2008, s. 59)

Oluşturulan bu ağlar üzerinde bilgisayarların aynı dili konuşması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Teknik alanda gelişmelere paralel olarak Tim Berners – Lee 1989 yılında önce hiper metin

[4] http://som.csudh.edu/cis/lpress/history/arpamaps/press.jpg (Erişim Tarihi: 25.05.2016)
[5] FTP: File Transfer Protocol (Dosya Transfer Protokolü): Bir ağ üzerinde bilgisayarlar arasında dosya alışverişi sağlayan sisteme verilen genel isimdir. FTP ile çeşitli yazılımlar kullanılarak bir ya da birden fazla bilgisayar arasında dosya alışverişi sağlanabilmektedir. (https://kb.iu.edu/d/aerg) (Erişim Tarihi: 02.05.2016)
[6] Usenet: Dünya çapında çeşitli konular hakkında bilgi, notlar ve çeşitli içeriklerin kullanıcılar tarafından sunuculara gönderildiği ve paylaşıldığı sistemlere verilen addır. Bu sistemler içerisinde kullanıcılar tarafından gönderilen ve paylaşılan içerikler "newsgroup - haber grubu" olarak bilinir. Günümüzde Usenet yerine "Network News Transfer Protocol (NNTP) – Haber Ağı Transfer Protokolü" kullanılmaktadır. (http://searchnetworking.techtarget.com/definition/Usenet)
[7] http://www.chip.com.tr/haber/internetin-buyulu-tarihi_14101.html (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

işaretleme dilini (Hyper Text Markup Language) ve World Wide Web (Dünya Çapında Ağ) bilgi paylaşım sistemini yaratmıştır. (Nezih&İşçibaşı,2013,s.152)

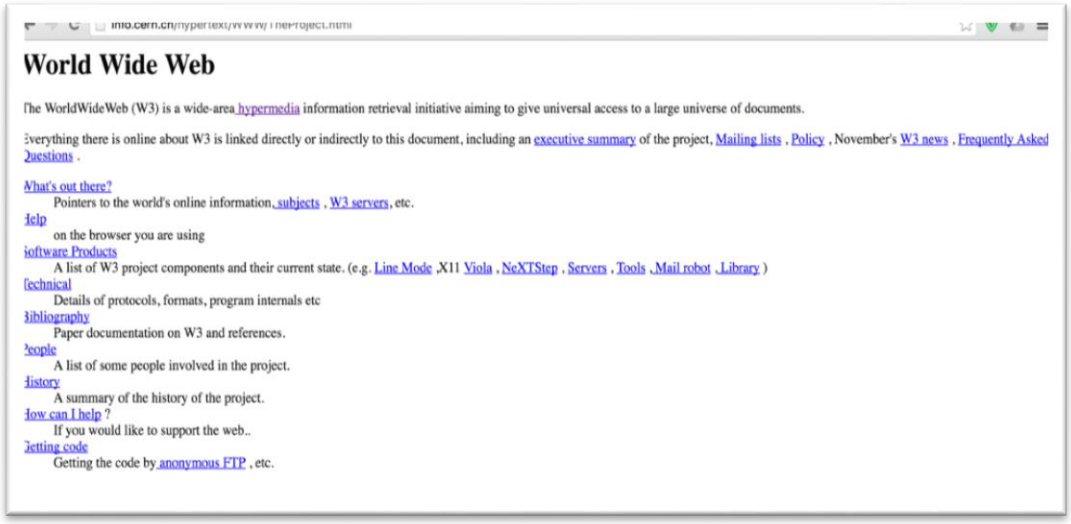

Şekil 2. Arşivlenmiş ilk Web sitesi.[8]

Tüm bu gelişmeler ışığında yaşanan ilerleme sayesinde Web 1.0 olarak adlandırılan internet dönemine girilmiştir. Web 1.0 ile yalnızca metne dayanan etkileşimi düşük Web siteleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Web 1.0 ile oluşturulan siteler genellikle metin ve fotoğraflardan oluşmakta ve kullanıcılar sadece site içerisinde yer alan linkleri "tıklayarak" sayfalar arasında gezebilme imkanı bulabilmekteydi. Web 1.0 (Read Only Web) internetin ve sosyal medyanın erken dönem temsilcisi olarak adlandırılmaktadır. Bu tür Web sitelerinde kullanıcı metinlerden ve fotoğraflardan oluşan bir içeriğe erişebilmekte, içeriğe katkı sağlama, değiştirme, yorum yapma gibi uygulamaları gerçekleştirememektedir. Web 2.0 ile karşılaştırıldığında kullanıcılara oldukça sınırlı bir internet kullanım olanağı sunan Web 1.0 zamanla kullanıcıların ihtiyaçlarına cevap ver(e)memeye başlamıştır. Web 1.0 sonrası ortaya çıkan ve daha gelişmiş bir sitem olan Web 2.0'ın kullanıcılara sağladığı geniş olanaklar zamanla internet kavramını değiştirmeye ve kullanıcılara daha geniş olanaklar sunmaya başlamıştır. (Eraslan & Eser, 2015, s. 5)

Sosyal Medyayı Tanımlamak

Web 1.0'dan Web 2.0'a geçiş ile birlikte günümüzde sıklıkla kullandığımız "sosyal medya" kavramı ortaya çıkmıştır. Ancak bu kavram ile ilgili olarak literatürde fikir birliğine varılmış olan bir tanımlama yoktur ve var olan tanımlar ise sosyal medya platformlarının özellikleri ve işlevleri üzerinden oluşturulmuştur. Sosyal medya kavramını açıklayabilmek için internetin Web 1.0 ve Web 2.0 olarak adlandırılan dönemlere bakmak gerekir.

Web 1.0 ve Web 2.0 temel olarak teknik bir farklılık yapısına işaret etmektedir. Web 1.0 dönemi olarak adlandırılan dönemde, Web siteleri hiper ağlar ile birbirini refere edebilen bir yapıdaydı ve kullanıcının müdahale imkanı bulunmamaktaydı. Bu noktada kullanıcılar sadece bir sayfadan

[8] http://info.cern.ch/hypertext/WWW/TheProject.html (Erişim Tarihi: 21.04.2016)

ötekine geçiş yapabilmekte, site sahibi ile sadece e-posta yolu ile interaktif bir iletişim kurabilmekteydi.

1989 yılında ortaya çıkan Web 1.0 teknolojisi 2004 yılında yerini Web 2.0 teknolojisine bırakmıştır. Sosyal medya ve Web 2.0 sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bruns ve Bahnisch sosyal medya ve Web 2.0'ın birbirinden farklı kavramlar olduğunu belirtmektedir. Buna göre "Web 2.0 AJAX gibi data programlama dilleri ile oluşturulmuş, kullanıcılara interaktif bir Web deneyimi yaşatan sitelere verilen genel addır".[9] Kaplan ve Haenleine'ne göre sosyal medya "Kullanıcı merkezli bir şekilde Web 2.0 üzerinde ideolojik, teknolojik içeriklerin diğer insanlara yayılmasını sağlayan internet tabanlı uygulamalardır". (Kaplan & Haenlein, 2010) Boyd ve Elison'a göre sosyal medya; "Kullanıcıların açık veya kısmen açık profiller oluşturarak, iletişimde olmak istedikleri kişilerin listesini hazırlayarak kendi paylaştıkları ve başkalarının paylaştığı içerikleri görmeye imkan sağlayan Web tabanlı sistemlerdir". (Ellison & Boyd, 2007) Tüm bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere sosyal medya Web 2.0 teknolojileri üzerinde çalışan kullanıcıların interaktif bir iletişim ve etkileşim kurabilmesine olanak sağlayan sitelere verilen addır. Buna göre sosyal medya platformları Web 2.0 teknolojini kullanmaktadırlar ve Web 2.0 ve sosyal medya farklı kavramlardır.

Literatürde sosyal medyayı "alternatif medya" olarak tanımlayan görüşler de mevcuttur. Bu tanımlamanın temeli sosyal medyanın ana akım medyaya bir alternatif oluşturması fikrini refere etmektedir. Bilindiği üzere ana akım medya (gazeteler, televizyon kanalları, dergiler vb.) içinde bulunduğu ekonomik ve politik sistemin bir parçasıdır. Bu sistemde ana akım medya organları şirket ve devlet sahipliğinde iktidarı/sermayeyi elinde tutanların yönlendirmesi ile mesaj içeriklerini - yayınları oluşturur. Bu mesajlar iktidar/sermayeyi ellerinde tutanların lehlerine olacak şekilde kodlanır. Bu sistem içerisinde azınlıklar, ötekiler, muhalifler ellerinde yeterli sermaye olmadığı için seslerini duyuramazlar. Ana akım medya bu bağlamda hem fiziksel hem ideolojik nedenlerden ötürü tek yönlü bir iletişim sunar. Bu noktada sosyal medya kullanıcılara bir sermayeye sahip olmadan seslerini duyurma imkânı verdiği için alternatif medya olarak adlandırılır. (Çoban & Ataman, 2015, s. 56,57).

Literatürde sosyal medya "yeni medya" olarak da tanımlanmaktır. Bu tanımlama sosyal medyanın, teknolojik olarak taşıdığı yenilik unsurunu refere etmektedir. Dijk, sosyal medyanın üç karakteristiği olduğunu vurgulamaktadır: dijital kod, entegrasyon ve interaktivite.

Dijital kod bilgisayar teknolojiler ile ilgilidir. Buna göre verilerin "0" ve "1" olarak kodlanması ile "eski medya" ve "yeni medya" arasında bir geçiş olmuştur ve içerik dijital kodlar ile oluşturulmuştur. Entegrasyon ile telekomünikasyon sistemlerinin, data iletim sistemlerinin ve kitle iletişim araçlarının tek bir ortamda birleşmesi "yöndeşme" olarak belirtilen kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yöndeşme ile data iletimi, telekomünikasyon ve kitle iletişim altyapıları artık birleşmiş ve sadece internet altyapısı ile çalışabilmeleri mümkün olmuştur. Kitle iletişim araçlarının karakteristik özellikleri arasındaki farklar azalmıştır. Tüm bunların toplamında ise "interaktivite" denilen kavram ortaya çıkmıştır. Interaktivite kullanıcıların etki – tepki reaksiyonuna girmesini sağlamıştır. Interaktivite kullanıcılara mekân, senkronizasyon ve davranışsal olmak üzere üç boyut sunmaktadır. Mekan ile internet kullanıcıları dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar bir etkileşime girebilmektedirler. Senkronizasyon boyutu ile zaman ile alakalı bir konudur. Buna göre kullanıcılar eşzamanlı olarak veya kendi istedikleri zaman dilimlerinde internette içeriklere ulaşabilmekte ve içerik üretebilmektedirler. Davranışsal alanda ise interaktivite sayesinde kullanıcılar istedikleri anda kaynak ve alıcı rollerini değiştirebilmektedirler. (Dijk, 2006, s. 6-9) Tüm bu olanakları sağlayabildiği için sosyal medya çoğu zaman yeni medya olarak da adlandırılmaktadır.

[9] http://eprints.qut.edu.au/21206/1/Social_Media_-_State_of_the_Art_-_March_2009.pdf (Erişim Tarihi 01.01.2016)

Fuchs, bir kavram olarak sosyal medya tanımlamasında yer alan "sosyal" kavramı üzerinde durarak bu kavramı tartışmaktadır. Funch insanların sosyal bir varlık olduğunun ve üretilen her medyanın sosyal bir üretim sonucu ürünü olduğunu belirtir. (Fuchs, 2014, s. 12 - 13) Sosyal medya tanımlamasının ekonomi politik olduğuna dair görüşlerde mevcuttur. Bu görüşe göre; sosyal medyanın sıfır maliyetle toplumdaki tüm bireylere seslerini duyurabilme imkanı sağlaması bu yeni ortamın sosyal medya olarak tanımlanmasına uygun düşmektedir. (Özutku, Çopur, İbrahim, İlter, & Arı, 2014, s. 32-35)

Yeni Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya

Funch sosyal medyanın yapısı ve sunduğu olanakları toplumsal açıdan değerlendirmektedir. Fuchs Web'i biliş, iletişim ve işbirliğinin sosyal süreçlerini kapsayan bir tekno-sosyal sistem olarak değerlendirir ve sosyal medyanın toplumsal etkilerini tanımlar. Buna göre Web'in ilk dönemleri Weberyenci anlamda iletişimseldir.

Web topluluk kurma, işbirliği ve ortak üretim aşamalarında ise (Web 2.0 ve Web 3.0) Tönnies ve Marx'ın anlamlarında sosyaldir.

Fuchs Web 1.0'ı insan bilişinin bilgisayar tabanlı ağ kurması, Web 2.0'ı ise insan iletişiminin bilgisayar tabanlı ağ kurması, Web 3.0'ı ise insan işbirliğinin ve ortak üretiminin bilgisayar tabanlı ağ kurmuş yapısı olarak nitelendirir. Bunun sonucunda Web ve dolayısıyla sosyal medya sayesinde insanların komünal bir işbirliği sürecine girdikleri fikrini savunmaktadır. (Fuchs, 2014, s. 65-67)

Dönemler	**Senkronizasyon**	**Asenkronizasyon**
Bilme Dönemi (Web 1.0)	Dosya paylaşımı için eşten eşe bağlantı[10] (o2o, m2o, o2m)	Web siteleri (o2m) Çevrimiçi gazeteler (o2m, m2m) Alternatif çevrimiçi yayım araçları (Indymedia, Alternet o2m, m2m) Çevrimiçi arşivler (o2m, m2m) e- portfolio (o2m) İnternet radyoları/podcasting (o2m) Sosyal yer imleri (o2m, m2m) Sosyal atıf (o2m, m2m) Elektronik takvim (o2m) RSS (RSS, o2m)
İletişim Dönemi (Web 2.0)	Chat uygulamaları (o2o, m2o, m2m) Çevrimiçi mesajlaşma	E – posta (o2o, o2m) Mail listeleri (m2m) Bülten tahtası sistemleri (m2m)

[10]İki veya daha fazla bilgisayar arasında veri kopyası oluşturmak için kullanılan bir network program protokolüdür. Türkiye Bilişim Derneği tarafından hazırlanan İngilizce – Türkçe sözlükte "Eşten Eşe Bağlantı" olarak tanımlanmıştır.

	(o2o, o2m) Sesli mesajlaşma (o2o, o2m, m2m) Video konferans sistemleri (o2o, o2m, m2m)	Web tabanlı tartışma panoları (m2m) Bloglar (o2m, m2o) Video ve fotoğraf blogları (o2m, m2o) Sosyal paylaşım siteleri (o2o)
Ortaklık Dönemi (Web 3.0)	Çoklu Oyun Ortamları (MUD)(o2o, o2m, m2m) Eşzamanlı Çoklu Oyun Ortamları (o2o, o2m,m2m) Sanal Dünyalar (o2o, o2m,m2m) Çoklu online Sanal Dünya Yaratma Oyunları (o2o, o2m,m2m) Senkronize Grup Çalışması Uygulamaları (İşbirliğine dayalı eşzamanlı paylaşım programları) (m2m)	Vikiler (m2m) Ortak çalışma alanı sitemleri Asenkronize çalışma sistemleri (m2m) Bilgi paylaşımı siteleri (Wikipedia)

Kaynak: (Fuchs, 2009, s. 7)

Tarihimizin en önemli olaylarından biri olan Fransız Devrimi'nde halkın büyük kısmının okuması ve yazmasının olmaması devrimcileri oldukça zorlamıştı. Günümüzde de her türlü sosyal hareket için iletişim büyük bir önem arz etmektedir. İletişim sayesinde kitleler organize edilir, taraftarlar toplanır, örgütlenme sağlanır, hareketin ideolojisi ve konusuna göre mesajlar üretilir ve yayılır. Hareketin hedefine göre ilgili muhataplara mesajlar iletilir. Günümüzde de bir toplumsal hareketin başarıya ulaşması medyanın konuya gösterdiği ilgi ile mümkün olmaktadır. Klasik kitle iletişim araçları, görsel ve yazılı basın yayın organları (TV, radyo, gazete ve dergi) toplumsal hareketlerin hep merceğinde olmuştur. (Tarrow, 1994, s. 119-127). Bu bağlamda günümüzde gelişen ve yaygınlaşan sosyal medya da toplumsal hareketler için artık önem arz etmektedir. Hollanda Kadın Hareketi'ni inceleyen bir çalışmada internet kullanımı kadın hareketine kaynaklarını daha hızlı seferber etme, üyelerini kısa zamanda haberdar ve organize etme, politik konularda karşılıklı etkileşim ve tartışma kanalları açabilme ve toplumsal cinsiyet ve özgürlük konusunda daha çok söylem üretme gibi pek çok avantajlar sağlamıştır (Edwards, 2004, s. 200). Sosyal medyanın toplumsal hareketler bakımından en önemli özelliği hükümetler tarafından ana akım medya kadar kolay bir şekilde kontrol edilememesidir. Ana akım medyaya göre hızlı ve maliyetsiz olan bu yeni alanda kişiler ve kitleler seslerini duyurarak örgütlenebilmektedirler. Toplumsal hareketler açısından bu avantajlar sayesinde dünyanın dört bir tarafına düşük maliyetle hızlı ve etkin bir yayılma göstermek mümkündür (Comunello & Anzera, 2012) Sosyal medya ile Yeni Toplumsal Hareketler arasındaki organik bağı irdeleyen Castells ise internet teknolojisinin bir getirisi olan sosyal medyanın toplumsal hareketler için "umut ağlarına" dönüştüğünü belirtir. Daha önce belirtildiği üzere ana akım medyanın ekonomi politik yapısı ve hükümetlerin kontrolü dışında kalan sosyal medya kitleler için bir özgürlük alanı haline gelmiştir. (Castells M. , 2012, s. 17). Castells bireylerin artık hayallerini ve umutlarını internet ortamında özgür bir şekilde

tartıştığını ve paylaştığını belirtir. Castells, 21. yy'ın toplumunu belirleyen ağ toplumu ve ağ tabanlı toplumsal hareketler bağlamında, kendi kişisel farklılıklarını ve örgütsel bağlılıklarını bir kenara bırakarak bir araya gelen bireylerin heterojen topluluklar oluşturduklarını anlatır. Farklı vatandaşlık, sosyal sınıf, etnisite, ırk, kültürel ortam, ekonomik seviye, meslek ve eğitim düzeylerinden bir araya gelen bireylerin ortak talepler etrafında buluşup, dünya düzeninin aksaklıklarına ve adaletsizliklerine karşı meydan okumalarda bulunduklarını belirtir. Örnek olarak İtalya'da kamu sektörünü savunmak amacıyla kamu işçilerinin yanında öğrencilerin de örgütlenerek protestolara destek vermesini ya da New York'ta başlayıp kısa sürede çok ses getiren "Occupy Wall Street" eylemlerinde birbirinden farklı özellikte insanların ve örgütlerin bir araya gelerek küresel kapitalizmde en zengin % 1'lik kesim için toplumsal refahın feda edilmesi protesto etmesini göstermektedir (Castells M. , 2012, s. 18-19). Toplumlar sürekli olarak bir iktidar ve karşı iktidar mücadelesi içerisinde devinim göstermektedirler. Devlet bu anlamda iktidar ilişkileri üzerinden şiddet kullanarak veya ikna yoluyla kendi iktidarının devamlılığını sağlar. Bunu eğitim ve medya yoluyla sağlayan devlet bu anlamda karşı iktidarlar ile çatışmalar yaşamaktadır. İktidar ve karşı iktidarın kamusal alanda yaşanan bu mücadelesi iletişim kanalları ile mümkün olur. İktidar ve karşı iktidar ideolojinin de kapsamını oluşturan "anlamlar üzerinde egemenlik kılma" yolu ile çatışmalarına devam ederler. İnsanlar ise doğal ve toplumsal ortamları ile etkileşime geçer ve bu ağlar arasında bağlantılar kurarak yeni anlamlar üretir. Castells bu iletişime "toplumsallaşmış iletişim" terimi açıklık getirmeye çalışmaktadır. Toplumsallaşmış iletişim kabaca kamusal alanda bireylerin arasındaki iletişim türü değildir. Kamusal alandaki bireyler arası iletişimi iktidarlar ve karşı iktidarların müdahale ve mücadeleleri de eklemlenir. Bu eklemlenme sonucunda toplumun tamamına yayılan ve en ücra köşelerine nüfuz eden, yeni anlamlandırmalar üreten ve toplumsal ilişkileri dönüştüren süreçler ortaya çıkar. Bütün bu anlamlandırmaların, ilişki dönüşümlerinin ve üretilen yeni sembol ve anlamların tamamı toplumsallaşmış iletişimi meydana getirir. Yeni inşa edilen semboller ise toplumsal hayatın her alanına nüfuz etmeye başlar (Castells M. , 2012, s. 20-21). Castells toplumsallaşmış iletişimin en kapsamlı kısmının internet ağları ile yaratıldığını belirtmektedir. Dijital alanda bu bağlamda iktidarlar ve dolayısıyla karşı iktidarlar kendi sembollerini ve anlamlarını yaratabilirler. Internet ağlarında örgütlenmiş olan bu toplumsallaşan iletişim sayesinde kitleler devlet ve sermayenin kontrolünden uzak bir şekilde bir araya gelir ve örgütlenir. Bu anlamda internet ve dolayısı ile sosyal medya iktidara karşı yeni bir mücadele alanı yaratmaktadır.

Sosyal medya sayesinde artık mesajların kodlanması, iletilecek hedef kitlenin seçimi kişiselleşmiştir. Benzer şekilde kişiler artık mesajların iletişim ağından alınması, seçilmesi ve okunması anlamında da özgürdür. Dolayısı ile kaynak ve alıcı artık özgür bir şekilde mesajların içeriklerini belirleyebilmekte, mesajları istedikleri kanallarda yayınlayabilmekte ve istedikleri mesajları alabilmektedirler. Castells artık ana akım medyaya gerek duymadan kişi merkezli bu iletişim biçimini "kitlesel öziletişim" olarak tanımlamıştır (Castells M. , 2012, s. 21). Internet bu olanakları ile hükümetlerin ve şirketlerin denetim altında tutmak istedikleri ve aynı zamanda korktukları bir alan haline gelmiştir. Ancak toplumda seslerini ana akım medya üzerinde duyuramayan kitleler için ise sosyal medya bir özgürlük alanıdır.

Toplumsal hareketler, toplumsal değişimin dolayısıyla da toplum oluşumunun temelini teşkil eder. Toplumsal hareketlerin bu dinamikleri sağlayabilmesi için iktidarın denetim ve manipülasyonundan uzak özerk iletişim ağlarına ihtiyaçları vardır. Bu sebeple özerk, yatay iletişim ağları kurmak günümüz Enformasyon Çağı'nda toplumsal hareketler için hayati önem arz eder (Castells M. , 2012, s. 23). Kablosuz iletişim ve internet ağları sayesinde teknolojik ve kültürel dönüşüm yaşayan iletişim, toplumsallaşmış ve kitlesel öziletişim haline gelmiştir. Bu durum anlık olarak ortaya çıkıveren kısa süreli ama hayli etkin cemaatler yaratır. Evlerinde otururak dünyanın farklı coğrafyalarında ve farklı zaman dilimlerinde ama sanal olarak bir araya gelerek aniden örgütletiveren ve cemaat oluşturan bu gruplar yeni toplumsal hareketlerin birincil aktörleri oluverirler (Castells M. , 2012, s. 25).

Sosyal medya, yeni toplumsal hareketler için kamusal ve özel alan ayrımını da ortadan kaldıran bir iletişim türüdür. Özel alanın neredeyse tamamı siyasetin alanına girmeye başlamış ve kamusala açık hale gelmeye başlamıştır. Özel ya da bireysel olanın politikleşmesi özel ve kamusal alan ayrımını da ortadan kaldırmaya başlamıştır. Dolayısıyla evlerin içi de kamusal alan haline gelmiştir. Meydanlara çıkmadan bireylerin salonlarını ya da yatak odalarını birer protesto veya direniş mekanı haline getirebilmeleri, oturdukları yerden internete bağlanarak sosyal medya aracılığı ile kendi özel alanlarında örgütlenmeleri, mesajlarını iletmeleri, yeni toplumsal hareketlerin yeni iletişimsel eylemlerini teşkil etmektedir (Coşkun, 2007, s. 140).

Sonuç olarak iktidar gücünü ya da sermayeyi elinde tutan belli bir azınlığın kontrolünün dışında kalarak, toplumun çeşitli kesimlerine belli temalara odaklanarak yayılan sosyal medya, profesyonel olmayanların da medya üretimine ve yönetimine katılmalarını sağlayan, göndericinin ve alıcının aktif katılımı ve özerk seçimi oluşan mesajlar, bilgiler, sembol ve anlamlandırmalar oluşturan yeni bir iletişimsel eylem türü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çıkışı ile yeni toplumsal hareketlerin oluşumunu ve yayılmasını sağlayan başat bir rol de oynamaktadır.

Internetin toplumdaki ötekiler ve dezavantajlı bireylere sağlamış olduğu bu olanaklar günümüzde dijital aktivizm denilen kavramın ortaya çıkmasına neden oluşmuştur. Internet ve toplumsal hareketlerin kesiştiği noktada ortaya çıkan Dijital Aktivizme ait literatürde üstünde fikir birliğine varılmış bir tanımlama bulunmamaktadır. Castells internetin bir kavram olarak özgürlük, ortak değerler ve ortak hareket etme alanı olduğunu belirtir. (Castells M. , 2001, s. 36-37) Funch ise bu görüşe paralel olarak internetin bir iletişim, organize olma ve ortak üretim alanı olduğunu ifade eder (Funchs, 2014, s. 44-46). Her iki görüşünde kesiştiği nokta ise internetin günümüzde bir iletişim mecrası olmaktan çok daha ileriye gittiği ve toplumsal hareketler için bir vazgeçilmez olduğudur. Buna göre internet paylaşım, ortak üretim ve sanal cemaatler yaratma gibi bireyler arasındaki tüm farklılıkları aşan bir ağ yapısı içerisindedir (Castells M. , 2001, s. 36-37) & (Castells M. , 2008, s. 61). Atikson ise Castells'in bu fikirlerini sosyal medya ağlarının egemen iktidar yapılarını bozmak için tasarlanmış bir aktivizm mantığı içerisinde olduğunu vurgulayarak destekler. Bu noktada sosyal medya ve internet "sıradan vatandaşların toplumsal adalet aktivizmi ile ilişkilendirilen yeni sosyal sermeye türlerini öğrendikleri ve 'aktivizmin sanal siyasi topluluklarına' erişmelerine yardım eden bir ağ geçididir." (Atikson, 2015, s. 50)

Tüm bunlar bizi günümüzde sıklıkla kullanılan dijital aktivizm kavramına götürmektedir. Dijital Aktivizmin tanımlamasını yapmak için öncelikle aktivizm kavramının incelenmesini gerekmektedir. Koç'a göre aktivizm toplumsal veya politik bir değişim yaratmak için yürütülen örgütlü ve örgütsüz eylemlerdir. Bu eylemler temel olarak birini/bir görüşü desteklemek veya karşı çıkmak olarak tanımlanabilirken, bu eylemler şiddetlerine göre azınlık olmak, protesto etmek, karşı durmak, direniş göstermek ve isyan etmek gibi şekillerde derecelendirilebilir. Aktivist hareketler bireyin/iktidarın bakış açısına göre legal veya illegal olarak tanımlanabilirken, internet günümüzde aktivizmin hemen her türü ile bağlantılı bir hale gelmiştir. (İnternet Ve Sokak , 2011, s. 94-95)

Sosyal medya ve internet sayesinde toplumsal hareketlerin oluşmasında önemli rol oynayan Dijital Aktivizm temel olarak yeni bir kavram değildir. Tarihsel bir perspektif içerisinde dönemin koşullarına ve kullanılan teknolojik araçların yapısı ve kapsamına göre karşı iktidarın eylemlerini elektronik ortamda gerçekleştirdiğini söylemek yanlış olmaz. Bu direniş/aktivizm türü ile ilgili tarihteki adlandırmalar/sınıflandırmalar şu şekildedir:

1. E–aktivizm çeşitli video kameraları, ses kayıt cihazları ve fotoğraf makineleri/video kameraları ile gerçekleştirilen aktivizm türüdür.

2. Info – aktivizm bilgi ve iletişim teknolojileri ile gerçekleştirilen aktivizm türü (bilgisayar sistemlerini kullanarak el ilanları ve duyurular basmak bu duyuruları fotokopi cihazları ile çoğaltmak vs.) olarak tanımlanmıştır.

3. Siberaktivizm internet ve bilgisayar altyapısı kullanılarak yürütülen aktivizmdir.

Tüm bunlardan hareketle Dijital Aktivizm düşük maliyetli, hızlı, internet ağı üzerinde geniş bir kitleye yayılma olanağı olan politik ve sosyal değişim taleplerini içeren bir aktivizm türüdür. Dijital Aktivizmin yukarıda belirtilen tüm bu tanımlamaları kapsayan üst bir tanımlama olduğunu söylemek yanlış olmaz (Joyce, 2010, s. 8-10). İnceoğlu ve Çoban'a göre ise "Dijital Aktivizm bir kavram olarak birey ve grupların internet ortamında toplumsal, politik konularda kamuoyu yaratmayı, algı oluşturmayı ve bir değişim yaratmayı hedefleyerek gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir". Dijital Aktivistler bloglar, videolar paylaşım portalları ve sosyal medya aracılığı ile insan hakları, çevrecilik gibi konularda veya spesifik olarak bazı olaylarda karşıt veya taraf olarak çeşitli eylemler gerçekleştirmektedirler. Internet ortamı ve sosyal medya bu bağlamda Dijital Aktivistlere bir araya gelme, tartışma ve harekete geçme konusunda özgür bir alan sağlamaktadır. Dijital Aktivistler eylemlerini çoğunlukla internet ortamında gerçekleştirirken bazı durumlarda eylemlerini sokağa inerek kamusal alanda gerçekleştirebilmektedirler. Dijital Aktivizm örgütlü bir yapıya sahip olmadığı için kırılgan ve zayıf bir yapısı vardır. (İnceoğlu & Çoban, 2015, s. 13-14) (Joyce, 2010, s. 5-11)

Dijital Aktivistler çoğu zaman Hacker kavramından hareketle Hacktivist olarak da adlandırılmaktadır. Hacktivist tanımlamasının kullanımı görece olarak Dijital Aktivizm kavramından önceye dayanmaktadır ve günümüzde hala varlığını sürdürmektedir. Hacktivist kelimesi Hacker kavramından gelmektedir. (Keleş & Sal, 2013, s. 9) Juris'e göre ise Hacker insan haklarını teknolojiyi kullanarak genişletmeye çalışan kişidir. Hackerlar bunu Web saldırıları gibi çeşitli elektronik sivil itaatsizlik eylemleri ile gerçekleştirmektedirler. Hackerlık kavramı çoğu zaman yıkıcı anlamına gelen cracktivizm olarak da adlandırılmaktadır. (Juris, 2007, s. 27) Hacktivist yüksek bilgisayar bilgisine sahip ve eylemlerini bu internet ortamında geliştiren kişidir.

Manuel Castells'e günümüzde yaşanan toplumsal hareketler ve bu bağlamda Dijital Aktivizmi anlamak için "ağ toplumu" kavramına bakılması gerekmektedir. Castels yeni toplumsal hareketlerin ve dolayısı ile Dijital Aktivistlerin bir ağ mantığı içerisinde yapılandığını belirtmektedir. Toplumdaki tüm yapılar bir ağ mantığı ile global ağlara bağlı bir şekilde varlıklarını ve faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu ağ toplumu içerisinde aktivizmin artık zaman ve mekan kısıtlaması yoktur. İletişim teknolojileri ile oluşan bu ağ toplumu içerisinde hızlı dönüşümler yaşanmaktadır. Dijital Aktivistlerin tüm dünyada sosyal medya ağları üzerinde bir araya gelerek örgütlenmeleri ilerleyen dönemlerde bu hareketlerin sokaklara taşınması iletişim teknolojileri sayesinde olmuştur. Castells' gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde Dijital Aktivistlerin insan ve devlet faaliyetlerinin sınırlarını aşarak belli ağlar etrafında örgütlendiklerini belirtir. (Castells M. , 2016, s. 59) (Castells M. , 2008)

İktidar ve devlette bu ağlar etrafında örgütlenmekte ve bu ağlar içerisinde egemenlik sağlamaktadır. Global anlamda bütün ağlar birbirleri hem rekabet hem işbirliği içeresindedir. Bu ağların en temel amacı iktidarı sağlayabilmektedir. Karşı iktidarlarda bu şekilde ağlar etrafında örgütlenmekte ve bu örgütlü yapı sokağa inerek değişim taleplerini iletmektedir.

Internet ve sosyal medya Dijital Aktivistlere ağlar kurma olanağı tanımıştır. Dijital Aktivistler bu anlamda kent ortamında "serbest cemaatler" yaratarak kamusal alanlarını inşa ederler. Bu Dijital Aktivizmin sokağa dökülmüş halidir. Bunu toplumsal hayatın mekanizmaları üzerinde görünür olabilmek için gerçekleştirmeleri gerekir. Dijital Aktivistlerden oluşan bu hareketler;

1) Kent ortamında bir araya gelerek cemaatler oluştururlar. Bu sayede birliktelik psikolojisi ile iktidarın dayattığı korku sınırlarını aşabilirler.

2) Kent ortamında devlet iktidarına, finansal kurumların merkezlerine, tarihi alanlarda işgal hareketleri gerçekleştirirler. Bu alanların sembolik değerleri aktivistler için sembolik bir anlam taşır. Buna göre "uzam üzerindeki kontrol, insanların hayatları üzerindeki kontrolü simgeler".

3) Toplumsal hareketler bir cemaat yaratarak internet ortamının dışında kent uzamı içerisinde tartışmak, düşünmek ve ortak çıkarları için hareket etmek üzere bir uzam yaratırlar. Bu uzam internet üzerinde oluşan kamusal alan ile işgal edilmiş sembolik mekanlar arasında melez bir alandır. Siber uzam ve kent uzamı arasında yer alan bağlar ile örülmüş etkileşim ortamında kültürel dönüştürme potansiyeli olan anlık cemaatler oluşturur. (Castells M. , 2013, s. 16-27)

Dijital Aktivizm Kavramına Yöneltilen Eleştiriler

Literatürde Dijital Aktivizmi olumsuz olarak tanımlayan görüşler de mevcuttur. Dijital Aktivizme yöneltilen eleştirilerin ortak noktasını Dijital Aktivizmin işlevselliği ve işlevselliğinin sorgulanması oluşturmaktadır. Bu eleştiriler şu şekilde gruplanabilir:

1. Slactivizm

Dijital Aktivizmi eleştirenler bu kavramı "slacktivizm" olarak da adlandırılmaktadır. Slack "uyuşuk, gevşek" ve Aktivist – "eylemci" sözcüklerinden türetilen bu kavram, sadece sosyal medya üzerinden eylemlere katılarak sokağa inmeyen kullanıcıları işaret etmektedir. Dijital Aktivistler bu bağlamda sosyal medyayı kullanarak sadece vicdanlarını rahatlatmaktadırlar (İnceoğlu & Çoban, 2011, s. 14-15).

2. Gevşek Kravat Metaforu

Malcolm Gladwell Dijital Aktivizmin günümüzde çok yüceltilmiş bir kavram olduğunu savunmaktadır. Buna göre sosyal medya var olmadan da önce dünyada çok büyük devrimler yaşanmıştır. Gladwell Dijital Aktivizmi "gevşek kravat" metaforu ile eleştirmektedir. Buna göre Dijital Aktivistlerin sosyal medya ağları üzerinden kurdukları ağlar gevşektir. Sosyal medya üzerinde örgütlenen kullanıcılar birbirlerini tanımazlar. Büyük değişimler için çok iyi organize olmuş topluluklara ihtiyaç vardır. Ve yapısı gereği sosyal medya ağlarında örgütlenen bu hareketlerin bir lideri yoktur. Lideri olmayan hareketler çok kırılgandır.[11]

3. Güzel Kedi Teorisi

Dijital Aktivizme getirilen bir başka eleştiri ilse güzel kedi "güzel kedi teorisidir (cute cat theory). Buna göre insanların sosyal medya ağlarında bulunmalarının ilk nedeni eğlencedir. Dijital Aktivistler bu bağlamda daha fazla takipçi kazanabilmek için iletişim dillerini eğlenceli bir formata sokmak zorundadır. Bu da Dijital Aktivistlerin reklamcılık ve pazarlama dili ile konuşmalarına neden olur. (Gerbaudo, 2012, s. 148)

[11] http://www.newyorker.com/magazine/2010/10/04/small-change-malcolm-gladwell (Erişim Tarihi: 01.01.2016)

Sonuç

Günümüzde gelişen teknoloji hayatın her alanını ve dolayısı ile iletişimi de etkilemiş, değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Bu değişim ve dönüşüm devlet ve sermayenin kontrolünden uzak olan sosyal medya ağlarının doğmasına neden olmuştur. Sosyal medya ağları daha önce ana akım medya üzerinde seslerini duyuramayan kişi ve toplulukların artık özgür bir biçimde iletişim kurmasına, internet üzerinden yayıncılık yapabilmesine, örgütlenmesine ve değişim talepleri için sokağa inmelerine olanak vermiştir.

Sosyal medya üzerinde toplanan ve örgütlenen bu kişilere Dijital Aktivistler olarak adlandırılmaktadır. Tarih boyunca bir değişim talep eden kişi ve grupların organize olma, tartışma ve harekete geçmek için teknolojiyi kullandıkları bilinmektedir. Sosyal medya ile artık Dijital Aktivistler bir ağ mantığı içerisinde örgütlenebilmektedirler.

Ancak sosyal medyanın Dijital Aktivistler için sağladığı olanakların yanı sıra bazı yönlerden eleştirilere de maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin temeli sosyal medya ortamında oluşturulan bu hareketin işlevselliği sorgulanmaktadır.

Tüm bu yönleri ile sosyal medya ve Dijital Aktivizm gelecekte toplumsal hareketlerin merkezinde kilit bir rol oynayacaktır.

Kaynakça

Atikson, Joshua, (2015), Altetnatif Medya ve Direniş Siyaseti Bir İletişim Perspektifi, İstanbul.

Castells, Manuel, (2001), The Internet Galaxy Reflections on the Internet, Business, and Society, New York.

Castells, Manuel, (2008), Ağ Toplumunun Yükselişi, İstanbul.

Castells, Manuel, (2012), İsyan ve Umut Ağları, İstanbul.

Castells, Manuel, (2013), İsyan ve Umut Ağları, İstanbul.

Castells, Manuel, (2016), İletişimin Gücü, İstanbul.

Comunello, Francesca, & Anzera, Giuseppe, (2012), Will the Revolution be Tweeted? A Conceptual Framework for Understanding the Social Media and the Arab Spring. Islam and Christian-Muslim Relations.

Coşkun, Mustafa, Kemal, (2007), Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler, Ankara.

Çoban, Barış, & Ataman, Bora, (2015), Direniş Çağında Türkiye'de Alternatif Medya, İstanbul.

Dijk, Jan, Van (2006), The Network Society: Social Aspects Of New Media, London.

Edwards, Arthur, (2004), The Ducth Women's Movement Online: Internet and the Organizational Infrastructure of a Social movement, Londra.

Ellison, Nicole & Boyd, Danah, (2007), Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship.

Eraslan, Levent & Eser, Derya, (2015), Sosyal Medya Toplum Araştırma: Medya Sosyolojisine Giriş, İstanbul.

Eraslan, Levent, & Derya, Çakıcı, Eser, (2015), Sosyal Medya Toplum Araştırma Medya Sosyolojisine Giriş, İstanbul.

Fuchs, Christian, (2014), Sosyal Medya Eleştirel Bir Giriş, Ankara.

Fuchs, Christian, (2009), Social Networking Sites and The Surveillance Society, Viyana.

Gerbaudo, Paolo, (2012), TweeTS and The STreeTS Social Media and Contemporary Activism. Londra.

İnceoğlu, Yasemin, & Çoban, Savaş, (2015), Internet Ve Sokak, İstanbul.

Joyce, Marry, (2010), Digital Activism Decoded The New Mechanics of Change.

Juris, Jeffrey, (2007), Hacking Global Justice. Changing Politics through Digital Networks, Florensa.

Kaplan, Andreas & Haenlein, Michael, (2010), Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media.

Keleş, Ali, Rıza, & Sal, Yetkin, (2013), Hack Kültürü ve Hacktivizm.

Nezih, Orhon. & İşçibaşı, Yaprak, (2013), Uluslararası İletişim, Eskişehir.

Orhon, Nezih, & Eriş, Ufuk, (2012), İletişim Bilgisi. Eskişehir.

Özutku, Fatih, Çopur, Hakan, vd (2014), Sosyal Medyanın ABC'si, İstanbul.

Tarrow, Sidney, (1994), Power in Movement, Cambridge.

ANADOLU'YA GİRİŞTEN İSTANBUL'UN FETHİNE DEVLET YÖNETİMİNDEKİ GELİŞMELER

Doç. Dr. Turan AKKOYUN
Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Gazneliler, Oğuzlar ile mücadele etmişlerdir. Oğuzlar, Gaznelileri mağlup etmiş, Selçuklu Devletini kurmuşlardır. Selçuklu hükümdar ve askerleri Anadolu'yu feth etmişlerdir. Türklük Anadolu'ya yerleşmiştir. Devlet yönetimindeki gelişmeler tarih açısından sabittir. Selçuklulardan sonra beylikler ve Osmanlılar hüküm sürmüşlerdir. Dikkati çeken hükümdarlar şunlardır: Süleyman Şah, I. Kılıçarslan, I. Mesut, II. Kılıçarslan, I. Alaeddin Keykubad, Karamanoğlu Mehmet Bey, Yakup, Osman Bey, Orhan Gazi, I. Murat ve Yıldırım Beyazıt. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde taht mücadeleleri varlığını hep korumuştur. Devlet yönetimi giderek İslam devlet anlayışının etkisi altına girmeye başlamış ve gaza ve cihat politikaları siyasetin belirleyicisi durumuna gelmiştir. Ortaçağı sona erdirecek olan, Osmanlı Ordusunun İstanbul önlerine geldiğinde devlet yönetiminde öncesinden bir hayli bir noktaya da dayanmış duruma gelmişti. Türklerin Anadolu'ya gelişi ve yerleşimi, Türk devlet yönetiminde kalıcı etkiler bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oğuzlar, devlet, hükümdar, orta çağ, Türkler, Anadolu.

STATE ADMINISTRATIVE DEVELOPMENTS IN ANATOLIA THE ENTRANCE, THE CONQUEST of ISTANBUL

Abstract

Ghaznavids have struggled with Oguzs. Oguzs, who defeated Gazneli, Seljuk state was formed. Anatolia, Seljuk ruler and the soldiers have to conquer. Turkishness settled in Anatolia. Improvements in the management of state in history is constant. After the Seljuks, principalities and the Ottomans ruled. Notable monarchs are as follows: Süleyman Şah, I. Kılıçarslan, I. Mesut, II. Kılıçarslan, I. Alaeddin Keykubad, Karamanoğlu Mehmet Bey, Yakup, Osman Bey, Orhan Gazi, I. Murat and Yıldırım Beyazıt. Seljuk and Ottoman periods have maintained the existence of the struggles of the throne. State management is increasingly under the influence of the concept of the Islamic state and the gas began to enter the policies and politics of jihad has become a determinant. Which put an end to the Middle Ages, the Ottoman Army aproaches a great deal when it comes to a point prior to the administration of the state had become withstood. The arrival and settlement of Turks in Anatolia, the Turkish state administration has left a lasting impact.

Keywords: Oguzs, State, Ruler Of The Mıddle Ages, Turkısh Anatolıa

GİRİŞ

Türklerin Müslüman olması, Karahanlılar, Gazneliler ve özellikle Büyük Selçukluların İslam Dünyasının siyasi liderliğini ele almaları ile birlikte devlet yönetiminde dini etkinin artması gayet normal bir gelişim sürecidir.

Hz. Muhammet'ten sonra toplumun en iyi yönetimi üzerine ortaya çıkan fikirler farklı mekanizmaları devreye sokmuş, İslamî siyaset düşüncesini doğurmuştur. Daha Dört Halife döneminde pek çok farklı milletin Müslümanlığı kabul etmesiyle birlikte, onların eski yönetim anlayışları da İslam devlet yönetimini etkilemiş, en azından değişimin unsurları arasına girmişlerdir.

Dört Halife döneminden sonra gelen Emevi ve Abbasi sülaleleri dinî ağırlıklı halifeliği tamamen siyasî nitelikli saltanata dönüştürmüştür. Toplumsal açıdan da Türk, İran, Hint, Berberilerden Müslüman olanlara, dinî, siyasî ve askerî açıdan haksızlıklar yapılmıştır. Müslüman olduğu halde, Arap olmayan bütün bu unsurlara "Mevâli" denilmekteydi. Yakınçağdaki tabirle ortada bir "Arapçılık" politikası uygulamaya konulmuştur.[1] Bu husus eskiden beri, siyasî ve içtimaî birliği engelleyen bir durum olarak araştırmacıların dikkatini çekmiştir.

"Bir" ya da "birliktelik" düşüncesi aynı anda farklı yerlerdeki halifelikler yüzünden devlet yönetimini zorlamıştır. Zaman zaman nasıl bir devlet siyaseti izlenmesi gerektiğine dair eserler hazırlanıp başta halife, sultan ve diğer devlet adamlarına takdim edilmiştir. Siyasî içerikli olmasının yanında ahlakî ve dinî nitelikli[2] olan bu eserler genelde siyasetname tarzında kaleme alınmıştır.

TÜRKLERDE SİYASETNAME

Türk tarihinin önde gelen vezirlerinden birisi olarak kabul edilmesinde her hangi bir mahzur bulunmayan Büyük Selçuklu Devleti tarihinin nerdeyse çeyrek zamanında vezirlik görevini üstlenen Nizamülmük'ün kaleme aldığı *Siyasetname*[3] her bakımdan önemli bir kaynaktır.[4] Eserde eski Türk gelenekleri ile ondan farklı uygulama ve düşünceler açık bir şekilde fark edilmektedir. Nizamülmülk, eserinde adalet ve güç kavramından hareket etmektedir. Onun değeri sadece eseriyle alakalı değildir.

İslam ile yeni şereflenmiş olan Türklerin savaşçı özellikleriyle daha öne çıkmalarının yanında eski devlet gelenekleriyle de pek çok katkılar yaptıklarını tespit etmek mümkündür. Bilhassa Abbasi hilafetinin siyasî gücünün tükenmesi, XI. Yüzyılda Türklerin, İslam coğrafyasında güçlü devletler kurması yapılanmanın şeklini değiştirmiştir.

Gaznelilerin yerini Oğuzların oluşturduğu Büyük Selçukluların alması ile birlikte Amuderya ile Anadolu arasına sahip olmaları ve ardında bir taraftan İslam Dünyasının siyasî liderliği, diğer taraftan hareketli Türk topluluklarına yeni bir yurt bulma düşüncesi Türklüğe ikinci bir anavatan kazandırmıştır.

Devlet kurulurken Gazneliler tarafında kalan Nizamülmülk, daha sonra Çağrı Bey'in hizmetine girmiş, ardından Melik Alparslan'ın Atabeki olmuştur. Devletin kurucu hükümdarlığı görevine getirilen Sultan Tuğrul Bey'in vefatından sonra, ağabeyi ile taht kavgasına girişen Alparslan'ın destekçisi Nizamülmülk idi. İktidar Alparslan'a geçince

---

[1] de Lacy O'leary, *İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri,* (Trc. Hüseyin Gazi Yurdaydın -Yaşar Kutluay), 2.b., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971, s. 49.

[2] Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları", *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V-2, Aralık 2004, ss. 43-52.

[3] Nizamülmülk, *Siyasetnâme,* (Nşr. Mehmet Altay Köymen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, Ankara 1982.

[4] Mustafa Kömürcüoğlu, Şeyda Kömürcüoğlu, "Güç ve Adalet Arasında Bir Devlet Adamı: Nizamülmülk ve Siyasetmame'si", *İLEM Yıllık*, yıl. 4, nr. 4, 2009, ss. 44-45.

kendisine "Kıyamu'd-Devle ve'd-Din" isimleri ile tam yetkili baş vezirlik verilmiştir. Sonraki Sultan Melikşah döneminde de makamını güçlendirerek hizmetine devam etmiştir. Gücünün zirveye çıkması pek çok devlet adamını da rahatsız etmekteydi. O, Fars devlet geleneği birikimi ile Türk devletine katkı sağlamıştır. Onun bir suikast ile öldürülmesi araştırmamızın sınırları dışındadır. Ancak devlete hizmetin karşılığı her dönemde ağır olmuştur diyebiliriz. Gerek kendisi gerekse kendinden sonra gelen nesebi Türk İslam devlet geleneğinin oluşması ve sürmesine katkıda bulunmuştur.[5] Atabey, "bey baba" anlamına gelmekte olup, bilinebildiği kadar ilk olarak Nizamülmülk'e verilmiştir. Hükümdar ailesi mensubu meliklerin terbiyesi ile meşgul olanlara verilen bu unvan Selçuklu iktidarı sonrasında ismi değiştirerek kullanılmaya devam etmiştir. Devlet yönetimiyle doğrudan ilgili olmuşlardır.[6]

*Siyasetname'*de sürekli olarak adalet üzerinde durulmaktadır. Zira toplumsal düzenin devamı ve istikrar buna bağlıdır. Devlet yönetimi bürokrasisinde Farisiler öne çıkarılırken, askerî planda öne çıkan Türkler bu "ince görevlere" pek karıştırılmamıştır. Yani "kılıç ve kalem dengesi" oluşturulmuştur. Adil bir hükümdarın yapması gereken iş, toplumsal dengeyi-düzeni sağlamaktır. Adalet bu düzeni korumayı; toplumsal bir gruba o grubun hakkı neyse onu vermeyi gerektirir. Memleket zulüm ile yaşayamaz.[7]

*Siyasetname'*de belirttiğine göre; Sultan memleket işlerinde "alimlerle meşveret" etmeli, farklı da olsa bilginlerin fikirlerine beyan etmelerine fırsat vermelidir. Hukukun hayat bulabilmesi için devletin varlığı esastır. Devletin de varlık gayesi İslam'ı koruyarak toplumun idaresini üstlenmektir.

Nizamülmülk'ün eseri ve yönetimi ile öne çıktığı Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu Sultan Tuğrul Bey, Ibn Hassûl'un *Tafdilü'l-Etrâk* isimli eserinde bahsettiği üzere "Türkler bu padişahın sahsında adli yeryüzüne şamil olmuş ve ünü doğu ve batıyı tutmuş ve kendisinden sonra hiç kimsenin liyakat kesb edemeyeceği bir mülk kendisine verilmiş ve kendisinin yüceliği nispetinde kendisinden evvel hiçbir hükümdâr görülmemiş ve her Müslime taati taayyün etmiş ve gizli ve açık onun dostluğundan ayrılmamak ve gece ve gündüz onun nusrata mazhar olması duasını dilden düşürmemek farz olmuş bir zat bulmuşlardır."[8]

SÜRDÜRÜLEN GELENEKLER

Selçuklular kendilerinden önce var olan İslam Medeniyeti geleneklerini benimseyip onları sürdürmüşlerdir.[9] Türklük daha önceki devirlerde de zaman zaman Anadolu'ya uğramıştı. Hatta Büyük Selçuklu Devleti'ni meydana getiren Oğuzların 1021 yılında uzun bir keşif yapıp geri dönmesi, farklı cihetlerde yepyeni bir dönemin başlamasına neden olmuştu.[10]

Oğuzların buralara gelişi keşif hareketinden ancak elli yıl sonra mümkün olabilmiştir. Zira bütün İran ülkesine egemen olan Gazneliler, gaza için bile onların Anadolu'ya hükmeden Bizanslılar üzerine akınlar yapmalarına engeldiler. Dandanakan

---

[5] İbrahim Kafesoğlu, "Nizamülmülk", *İslam Ansiklopedisi***,** IX, MEB Yayını, İstanbul 1964, ss. 333.
[6] Mustafa Eğilmez, "Musul ve Halep Atabeyi Nureddin Mahmud (825-835)", *Türkler:* IV, *Ortaçağ,* Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 1326.
[7] Kömürcüoğlu, *a.g.m., ss.57-63.*
[8] A Azzavî, "Ibn-i Hassul'un Türkler Hakkında Bir Eseri", (Trc. Şerafettin Yaltkaya), *Belleten,*. IV, nr. 14-15, 1940 ss. 261-261.
[9] Ergin Ayan, "Büyük Selçuklu Devleti'nin Temelleri Atılırken Siyasi Meşruiyet Süreci", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* III-5, Ordu Haziran 2012, s. 19.
[10] Turan Akkoyun, "Tarihin Bütünlüğü İçinde Türk Nüfusunun Hareketliliğine Genel Bakış", *Türkoloji Üzerine Araştırmalar,* nr. 3, Afyonkarahisar Eylül 2012, s. 125.

Savaşı sonrasında oymaklar, kitleler, insan dalgası halinde Sir Derya, Maveraünnehir ülkelerini boşaltarak, Azerbaycan ve Doğu Anadolu merkez olmak üzere batıya yöneldiler.[11]

Türkiye Selçuklularının kuruluşundan itibaren Anadolu'nun fethi daha sistemli ve planlı bir halde yürütülmüştür. Fethedilen topraklar çoğunlukla gayri Müslimler tarafından tahliye edildiklerinden göç dalgalarıyla buraya akan Türklerin meydana getirdikleri siyasî, sosyal ve ekonomik yönetim yerlerini terk eden eski ahalinin, Bizans yerine Selçuklulara tabi yaşamayı tercih ettikleri de bilinmektedir. Bu tercih Selçuklu sonrasında oluşan beylikler ve Osmanlı idaresinde de devam etmiştir.[12]

Türklerin; atlı bozkır kültürü ile birlikte; IX. yüzyılda başlayan ve yaklaşık 200 yıl süren Türkistan'dan Anadolu'ya göç hareketi sürecinde, karşılaştıkları birtakım farklı millet ve kültürlerle temasları sonucunda, eski yurttaki yaşamına ait kültürlerinin, Horasan, Maveraünnehir ve Acem-i Irak yörelerinde yayılmış İran-İslâm ve Hint kültürü ile Anadolu'da karşılaştıkları; Roma-Yunan kültür ve medeniyetlerinin karşılıklı etkileşiminin bir ürünü olarak; Anadolu'da İslâm dünyasında görülmeyen bir anlayışla, taassuptan uzak Türk-İslâm kültür ve medeniyeti olarak adlandırılan yeni ve özgün bir kent medeniyeti meydana getirdikleri söylenebilir.

Selçuklular, müesseselerin toplumsal bir görev üstlenmelerine itina göstermişlerdir. Mesela Konya'da Sultan I. Alaeddin Keykubad'a ait bir Darüş-Şifa-i Alai isimli bir sağlık müessesesini varlığı[13] tespit edilmektedir. Bu eserden söz eden ve atama yapıldığını belirten eserlerin ve belgelerin bulunması, burada aktif bir faaliyetin bulunduğunu göstermektedir.[14] Türklerin tedavide farklı yöntemler geliştirmişlerdir. "Hastanın mizacından dış görünüşüne hatta milliyetine değişik makam ve enstrümanlar gerektiren tedavi yöntemine dönemin hekimleri de büyük ilgi duymuşlardır. Özellikle akıl hastaları için kullanılan bir yöntem olan müzikle tedavi ile Selçuklu ve Osmanlı döneminde bu tedavi yöntemine uygun olarak hastaneler dünya psikiyatrisi ve hastaneciliğinin gelişmesinde de öncü rol oynamışlardır."[15]

Bir yerleşim biriminde mimari faaliyetler de yönetim açısından dikkat çekicidir. Mimari faaliyetler denildiğinde akla ilk önce taş ve kargir binaların yapım ve tamiriyle ilgili sanatkarlar gelmektedir. Bahsedilen malzemelerle yapılan binaların asırlarca yaşadığı bu yüzden mimarisi ve mimarı hakkında geniş bilgi kaynağı teşkil ettikleri ortadadır. Bugüne ulaşmış olan camii, medrese, darüş-şifa ve imaret gibi şehrin bir kısmında veya gelişmesi istenen kasabada inşa edilen külliyelerin mimari üslupları ve mimarları daima araştırmacıların dikkatini çekmiştir.[16]

Nitekim Anadolu Selçuklu kent kültür ve medeniyeti üzerine yapılmış araştırmalar; savunma sistemleri, üretim–dağıtım sistemleri, dinî teşkilatlanmalar ya da İslâmî alt felsefeler, kent ya da eyalet yönetimi–yöneticileri ve kurumları ve toprak kullanım sistemleri gibi Selçuklu kültür ve medeniyet kurumlarının, eski Türk ya da İran Türk–İslâm Devletleri'nden alınarak, Selçukluların Anadolu'da karşılaştıkları ve

---

[11] Mustafa Kafalı, *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi,* Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1997, s. 2-3.
[12] Bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Bazı Menakıbnamelere Göre XIII- XV. Yüzyıllardaki İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları*, II, Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1981,ss. 31- 42.
[13] Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar,* TTK yay., Ankara 1958, s. 51.
[14] Yusuf Küçükdağ, "Konya'da Alaeddin Darüş-Şifası, Tıp Medresesi ve Mescidin Yeri, Yapısı", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1989, s. 348.
[15] Sezer Erer, Elif Atıcı, "Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler", *UÜ Tıp Fakültesi Dergisi,* nr. XXXVI-1, Bursa 2010, s. 31.
[16] Cengiz Orhunlu, "Şehir Mimarları", *Osmanlı Araştırmaları,* II, Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1981, s. 1.

karşılıklı sosyal, kültürel, ekonomik ya da hukuksal ilişkiler kurdukları Bizans kültür ve medeniyetine uyarladıkları anlaşılmaktadır.[17]

Oğuzların Anadolu'yu yurt tutmaya başlamalarından Ortaçağın bitimine kadar geçen süre zarfında Türklük kazandığı ikinci anavatanında kalıcı olmanın ötesinde yeni devlet yönetim anlayışını da şekillendirmiştir. Bu zaman zarfında ikinci anavatanda Selçuklu ve Osmanlı hanedanları yanı sıra daha pek çok sülale, beylik ve devlet iktidar için şansını ve talihini zorlamış olmakla beraber hedefe yürüme imkanı bulamamışlardır. Zira Türk egemenlik geleneğine göre; hem hanedan içinde hem de alternatif hanedanlar arasındaki mücadele her zaman meşru kabul edilmiştir. Böylelikle yönetime gelmek ve orada yürüyebilmek mücadele gerektirmekteydi.

Tahta ulaşma aşamasındaki gelişmelerden bu dönemde Türk devlet yönetim şeklinde meydana gelen değişmeler hakkında yorum yapma imkanı bulabilmekteyiz. Her biri hakkında çok önemli bilgilere sahipken, mekanizmanın işleyişi açısından bilhassa I. Alaeddin Keykubad ile Yıldırım Beyazıt dönemleri öne çıkmaktadır.

Başarılı olan iki hanedanın devlet yönetimi anlayışında savaşlar ve sonuçları etkili olmuştur. Ele aldığımız dönem için düşünüldüğünde Pasinler, Malazgirt, Miryakefalon, Alaşehir, Kösedağ, Koyunhisar, Maltepe, Ankara savaşlarının durumu ortadadır. Zira savaşlar Türkler açısından tek taraflı düşünülmemelidir.

TEŞKİLATLANARAK BAĞIMSIZLAŞMA

Türkiye Selçuklularını teşkilatlandırarak bağımsızlaştıran Kutalmış oğlu Süleyman Şah, devletin ilk merkezi olarak önemli bir ticaret limanı olan İznik'i kendisine başkent seçmiştir. Hemen sonra da Anadolu ile Suriye arasında ticari öneme sahip Antakya şehrini ele geçirmiştir. Sonra da tarihi ipek yolunun Akdeniz'e ulaşımında son halka olan Halep şehrini alma yolunda Büyük Selçuklularla giriştiği amansız mücadeleyi kaybetmiş ve hayatını yitirmiştir. Kısa bir müddet sonra başlayan Haçlı seferleri de Selçukluların önemli ticaret liman ve şehirlerini yitirmesine neden olmuş, yüzyıl kadar önemsiz bir kara devleti konumuna sokmuştur.[18]

II. Kılıçarslan devrinden itibaren Selçuklular, çok parlak bir dönem yaşamaya başlamış, faaliyetlerine yeni bir şekil vermeye çalışmışlardır. Buna göre sadece batı yönünde değil doğu ve güney doğu yönünde ilerleme siyaseti izlemişlerdir. Bunun sonucu olarak Danişmentliler, Mengücükler merkeze dahil edilmişlerdir. Ticaretin yaygınlaşabilmesi için 1164 yılında ilk kervansaray Sivas'ta inşa edilmiştir. Çok geçmeden, onu yenileri izlemiştir. Malatya'nın Türkiye Selçuklularına dahil edilmesiyle devletin şekli yeniden değişmiştir. Eyyubiler ile de mücadeleye girişmişlerdir.

Bu bölgede fetih hareketlerinden beridir varlığını sürdürmeye çalışan Artuklular da bulunmaktaydı. II. Kılıçarslan'ın ölümüyle tekrar kısa bir sarsıntı yaşandı. Ancak 1204 yılında iktidara gelen I. Gıyasettin Keyhüsrev devleti yeniden toparladı. Aynı yıl Haçlılar İstanbul'u yağmalamış; Bizans, başkentini boşaltarak İznik'te yaşam mücadelesine girişmişti.

Haçlılar Bizans'ın başkentini ele geçirdikten sonra birçok Bizans soylusu şehri terk etmek zorunda kalmış, yerel halkın desteğini alarak buralarda imparatorluğun devamını sağlayacak devletleri oluşturmuşlardır. Böylece eski başkentlerinde yaşam alanı bulamayan Bizanslıların, yeni sığınakları da ortaya çıkmış oluyordu.

---

[17] Koray Özcan, "Anadolu'da Kentler Sistemi ve Mekansal Kademelenme", *METU JFA*, XXIII-2, Ankara 2006, s. 22.

[18] Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* 2.b., Nakışlar Yay., İstanbul 1983, ss. 100-120.

Eski imparator III. Aleksios Angelos'un damadı I. Thedorso Laskaris İznik'te, yine Angelos Hanedanından Mikhail Dukas Epir'de yeni yönetimlerini kurmuşlardır. Ayrıca başkentin Haçlıların eline geçmesinden kısa bir süre önce de I. Andronikos Kemmenos'un torunları Aleksios ve David, halaları Gürcü Kraliçesi Thamara'nın desteğiyle Trabzon'u ele geçirerek, Trabzon Rum İmparatorluğunun temellerini atmışlardır.[19]

Gelişmeler Bizanslıların gücünü kırdığından her şey yeniden şekillenmiştir. Aslında IV. Haçlı Seferinin İstanbul'a dönmesinde İtalyan şehir devleti Venedik'in etkisi de kabul edilmektedir. Bu olaydan sonra Venedikliler bölge ticaretinde öne çıkmakla beraber, Türkler bölgelerinden çıkarak dünyaya açılma fırsatı yakaladılar. 1207 yılında dünya pazarlarına açılma kapısı olarak görülen Antalya liman şehri fethedildi. Zira liman, Kıbrıs ve Mısır'a açılan önemli bir deniz ticaret kapısıydı. Liman şehrinin fethinden sonra Sultan "Antalya şehrinin valiliğini ve subaşılığını, gurbette yanından hiç ayrılmayan, verilen görevleri yapmada yeterli, dirayetli, bilgili, becerikli olan, sınırları korumada ve halkın sorunlarını çözmede maharetiyle tanınan yakın adamlarından emir Mübarizeddin Ertokuş'a verdi." [20] Ertokuş'un görevi Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubad'ın hükümdarlıkları dönemlerinde de sürdü. Subaşı-Serleşkerlik görevi esnasındaki hizmetleri ile "ün salmış bir devlet adamı" oldu.[21]

Bizans'ın yerine ve onu yeniden tesis etme amacını taşıyan devletlerden İznik dışındakiler tarihî ideal, güç ve misyonlarını çok geçmeden yitirdiklerinden imparatorluk, saray, patriklik, bürokrasi ve ordu "sürgündeki Bizans" kabul edilen İznik Rum İmparatorluğunda toplanmaya başlamıştır.[22] Bu şehir adeta dinî ve siyasî bir merkez haline dönüşmüştür.[23]

Deniz ticaret kapısını ülkenin içlerine taşıyacak olan 1219'da Evdir Han, 1230 larda Kırkgöz Han, Susuz Han, İncir Han, 1238'da Eğirdir Han arka arkaya inşa edilmiştir.[24] Diğer taraftan Karadeniz'den gelen ticaret yolları Sivas'ta kesişiyordu. Böylelikle ticaret yolları üzerinde bulunan ve onların geçtiği şehirler sosyo-ekonomik açıdan gelişmiştir.

Gelişmeler kara ticaretini, denizlere bağımlı kıldığından Sinop'un fethini de kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Böylelikle Türkler yeni bir deniz ile tanışıp deniz ötesine açılma gibi bir alternatifle ile karşılaşma fırsatı yakalamışlardır.

Alaeddin Keykubad devrinde devlet coğrafi açıdan olmasa bile, dünyanın en gelişmiş, en zengin devleti haline dönüşmüştür. Çevresindeki devletlerin birçoğu kendisine tabi olmuş, vergi verir hale gelmiştir.

Türkiye Selçuklularında devlet yönetimiyle ilgili bir diğer husus da diplomatik evlilikler olsa gerektir. Birkaç örnek sıralanacak olursa Bizans baskısına karşı Sultan I. Kılıçarslan'dan yardım talep eden Danişmend Gazi kendisine sadece kızını değil 100.000 dinar ile Elbistan'ı vaat etmişti. Vaat karşısında yardımda bulunan Selçuklu hükümdarına 100.000 dinar göndermiş ancak Elbistan'ı vermemişti. Bunun üzerine sultan parayı geri

---

[19] Yusuf Ayönü, "Dördüncü Haçlı Seferi'nin Batı Anadolu'nun Türkleşme Sürecine Etkisi", *EÜ Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIV-1, İzmir 2009, s. 6-7.
[20] Ibn Bibi, *El Evamiru'l- Ala'iye Fi'l-Umuri'l- Ala'iye (Selçuk Name),* , I-II, (Trc. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s. 119.
[21] Oktay Aslanapa, "Selçuk Devlet Adamı Mübarizüddin Ertokuş Tarafından Yaptırılan Âbideler", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi,* (Editör: Zeki Velidi Togan), II/2, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1957, s. 97.
[22] George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Trc. Fikret Işıltan), 3.b., TTK Yay., Ankara 1991, s. 403.
[23] Ayönü, *a.g.m., s. 7.*
[24] Tamara Talbot Rice, *The Seljuks in Asia Minor*, Thames and Hudson., London 1961, p. 206-207.

göndermiş ve bu evlilikte gerçekleşmemişti. I. Mesud döneminde (1116-1155) diplomatik bir evlilikten söz etmek mümkündür. Sultan ile Danişmentli Melik Gazi Kızı ile bir evlilik geçekleşmiş böylelikle bir ittifak kurulmuş ve güç birliği oluşturulmuştur. Bu ittifaklar aynı sebepten de zafiyete dönüşebilmiştir. Yine Türkiye Selçuklu Hükümdarı II. Kılıçarslan (1155-1192) kızını Artuklu Hükümdarı Kara Arslan'ın oğlu Nurettin Muhammed ile evlendirdi. Ancak damadının başka bir kadın ile ilişkisini ve kızının durumunu öğrenince askerî sefere çıkmış ve çeyiz olarak verdiği kaleleri geri almaya girişmişti. Eyyubilerden Melik Adil'in Kızı Gaziye Hatun Sultan Alaeddin Keykubad evliliği[25] yaklaşan Moğol tehlikesine karşın önemli bir siyasî girişimdi. Bu evlilikten İzzettin Kılıçarslan, Rükneddin, Melike dünyaya gelmiştir.[26]

Bu evlilikler bir müddet sonra meliklerin taht mücadelesine de sirayet edecektir. Bunlardan sonuncusu yani Gaziye Hatun, oğlu İzzettin Kılıçarslan ile diğer melik II. Gıyaseddin Keyhusrev arasındaki taht mücadelesi sırasında II. Gıyaseddin'in çıkardığı ferman ile önce Ankara Kalesine hapsedilmiş ardından da boğdurularak idam edilmiştir.[27]

Evliliklerin ötesinde hükümdarın eş ve kızlarının durumu da dikkate değerdir. Bunların içinde I. Kılıçarslan ve III. Alaeddin Keykubad'ın durumu farklı birer örnek olarak değerlendirilebilir:

1081 yılında İzmir Limanını alarak burada ilk Türk deniz beyliğini kuran Çakan Bey iki yıl içinde büyük bir filo ile Adalar Denizi'ne açılır. Çok kısa zamanda kontrolü ele geçirir. Vakit kaybetmeden de Konstantinapolis'i gözüne kestirir.[28] Midilli, Sakız, Sisam, Rodos gibi adaları ele geçirir. Bundan sonra Bizans'ın geleneksel entrikaları harekete geçirilir.[29] Zira o denizden, damadı I. Kılıçarslan da karadan gelmektedir. Damada tahtının tehlikede olduğu şeklinde tahriklerde bulunulur.

Bizans anılan dönemde Batı'dan Peçenek Türklerinin baskısı, Doğu'dan ise Selçukluların tehdidi altındaydı. Ancak Selçuklular ile ilişkileri daha diplomatik seviyede olduğu için (Bizans'ın içindeki çekişmelerden ötürü umumi olarak Selçuklularla daha olumlu bir ilişkileri vardı) öncelikle Batı meselesi yani Peçeneklerle ilgilendiler. Bu esnada Emir Çakan Bey'in Peçeneklerle ittifak yapması da Bizans'ı daha müşkül bir konuma getirdi.

Bizans İmparatorluğu, Peçenekleri bertaraf etmek için bir başka Türk kavmi olan Kıpçaklarla ittifaka girdi. Bunun sebebi de Peçeneklerle, Kıpçaklar arasındaki anılan dönemdeki siyasi çekişmedir. Kıpçakların yardımıyla Bizans 29 Nisan 1091 tarihinde Enez yakınlarında Levounion Savaşında Peçeneklere büyük bir bozgun yaşatarak Peçeneklerin bir siyasî güç olarak varlığına son vermiştir. Peçenek tehdidinden sonra Çakan Bey meselesini ele alan Bizans'ın Selçuklu hükümdarı Kılıç Arslan'ı kışkırtarak, onu da ortadan kaldırmışlardır. Bu sonuç geleneksel Bizans politikasının, kendilerince elde ettiği başarılardan sadece birisi olmuştur.

HALKIN İÇİNDE OLABİLMEK

Moğolların önünden esrarengiz bir şekilde kaçarak, başkent Konya'dan çıkan, Sultan III. Sultan Alaeddin Keykubad'ın üç kızı Melek Peyker, Naime Gevher ve Asiye Hanım Sultanların hayatları da şayan-ı dikkattir. Üç hanım sultanı başkentten kaçırarak kurtaran kafilenin başında da hükümdarın sadık adamlarından Ömer Ağa vardı. Kendileri havaliye hakim olan Sahipataoğulları Beyliği tarafından ağırlanıp, misafir edildiler. Çok geçmeden hanım sultanlar

[25] Bibi, *a.g.e., ss.* 309- 315
[26] Tülay Yürekli, "Eyyubi Ailesi Kadınları", *Tarihin Peşinde Uluslar Arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* nr. 6, 2011, s. 335.
[27] Detaylı bilgi için bk. Ahmet Gündüz, "Tarihi Süreç İçinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies,* V- 5, October 2012, s. 141-142.
[28] Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1966.
[29] Banu Avar, *Böl ve Yut,* Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 2009.

şehir ile bütünleşerek kaynaştılar. Sultanın kızlarını Afyonlular kısaca "Kadınanalar" olarak isimlendirmişlerdir.

Su hayatın her safhasında en lüzumlu maddelerden birisidir. İçmekten temizliğe, zirai üretimden enerjiye hayatın bütün safhalarında lazım gelen bir maddedir. Suya olan ihtiyaç hakkında konuşmaya bile gerek yoktur. O zamanlarda Karahisar'da su ihtiyacı ve sıkıntısı hat safhaya ulaşmış olup, ekseriyetle kuyu suyu kullanılmaktadır.

Hanım sultanlar halkın sıkıntılarını hissetmiş olacaklar ki, tarihe geçecek su şebekesi tesisine giriştiler. Şehre gelen suyun kaynağında bir inceleme yaptıklarında iki gerçek ilk anda kendisini göstermişti. Birincisi Afyonkarahisar'ın su ihtiyacını karşılayan kaynaktaki su nispeten boldu ve civarında yeni kaynaklar bulunabilirdi. İkincisi de bu su kaynaktan basit, üstü açık olarak şehre getirildiğinden hem pisleniyor, hem de çoğu yolda telef oluyordu. Bu iki gerçeğe, dünyanın faniliği de ilave edilince kalıcı ve faydalı bir iş yapma düşüncesi ağır bastı. Hükümdar kızları olduklarından yüklü sermayeleri de bulunmaktaydı. Bu düşünceler içerisinde sultan babalarından kalanlar üçe taksim edilerek, her kız kardeşin kendi adına bir hayır yapması daha münasip görüldü.[30]

Kız kardeşlerin en büyüğü olan Melek Peyker, Ömer Ağa vasıtasıyla pınarın sahibini buldurarak, rivayete göre bir ölçek dolusu altın karşılığı su pınarını satın aldı. Yakın zamana kadar bir tarlanın değeri içinde suyun bulunup-bulunmaması veya bunun azlığı çokluğu ile yakından alakalıydı. Ardından çalışmaya girişilerek, kaynaktan daha fazla su elde edilip, ıslah edilerek kapalı bir ark haline getirilen su yolu ile Hıdırlık'taki depoya ulaştırılıp, çeşmelere dağıtıldı. Böylece iki senelik bir gayretten sonra şehir, bol ve güzel içme suyuna kavuştu.[31]

DEVLET MEKANİZMASINDA DÜZENSİZLİKLER ve MÜCADELELER

Türkiye Selçuklu Devletinin yıkılışında, Moğol istilası ilk bakışta en önemli dış etken gibi gözükse de meselenin temelinde devlet yönetimindeki bozulmalar yatmaktadır. Çocuk yaştaki dirayetsiz hükümdarlar ve şahsi iktidarını kurmaya çalışan muhteris devlet adamları yüzünden bozulan idare mekanizması, buna bağlı olarak ülkede meydana gelen siyasî, sosyal ve ekonomik düzensizlikler devleti yıkılışa sürüklemiştir. Devletin içine düştüğü bu siyasî buhran döneminde Moğolların saldırıları ve ülkenin iç işlerine müdahaleleri, içte bozulmuş bir devletin dışarıdan gelen saldırı ve müdahaleler karşısında ne kadar çaresiz kaldığının en acı örneklerinden biri olmuştur. Selçuklu hanedanı, İlhanlıların atadıkları birer vali konumuna düştüler.

Moğolların tahribatı sonucunda Selçuklular güçsüzleşme sürecine girdiklerinden, merkezi otorite sarsılmaya başlamış, onun yerini bilhassa uçlarda daha küçük güçler almaya başlamıştı. Bu güçlerin de ortak özelliği hepsi Oğuzlardandı. Bu süreçte Selçukluların bir daha toparlanmaları mümkün olamamıştır. Beylikler de birbirleriyle hakimiyet mücadelesine girişmişlerdi.

Türk devlet geleneklerine göre bir kişinin hükümdar olabilmesi için onun hanedan üyesi olması ve hükümdarlığının devlet ricali tarafından kabul edilmesi yani ona biat edilmesi şarttı. Başa geçen yeni hükümdar devlet içerisinde özellikle merkez teşkilatında kendine yakın insanları önemli görevlere getirir ve kendi kadrosunu kurardı. Devlet adamları oluşacak yeni hükümette önemli görevlere gelmek ve dışlanmamak için seçilecek yeni hükümdarın kendi destekledikleri kişi olması için mücadele ederlerdi.

Devlet ricali içerisinde farklı nedenlerle oluşan grupların kendi aralarındaki mücadeleleri yeni hükümdarın seçilip yönetime tam hakim olmasıyla sona ererdi. Yeni hükümdar seçildikten sonra kendini desteklemeyen kişileri çeşitli yollarla tasfiye eder ve yönetimden uzaklaştırırdı. Ancak hükümdarın çocuk yaşta olması ve buna bağlı olarak

[30] Mehmet Saadettin Aygen, *Afyon'daki Kadınana,* Türkeli Yay., Afyon 1986, s. 12.
[31] Turan Akkoyun, "Afyonkarahisar'ın Kadınanaları", *Tarih ve Toplum***,** Mart 1999, nr. 183, ss. 66- 69.

dirayetsizliği söz konusu olunca, yeni hükümdarı belirleyen devlet adamları kendi iktidarlarına karşı tehdit olarak gördükleri karşı zümreyi ortadan kaldırmak için mücadele verirlerdi. Bu mücadeleler değişik suç isnatları ile idam, recm, suikast ve sürgün gibi çeşitli şekillerde yapılırdı.

Mevcut hükümdarın ölümü ardından yeni seçilecek hükümdarı belirlemek isteyen devlet adamları bazen adî yollara başvururlardı. Seçtikleri hanedan üyesini hükümdar ilan etmek için şartları hazırlayan bu zümre mevcut hükümdarı sinsi bir şekilde öldürür ve planlarını uygularlardı. Bu yolla seçtikleri hükümdar sayesinde güçlenmeyi planlamak, devlet geleneği şöyle dursun insanlığa bile yakışmayan bir davranıştı.

Türkiye Selçuklu Devleti tarihinde devlet adamlarının hükümdarın üstünde güç sahibi olması konusunu iki ayrı dönemde ele almak gerekir. Birincisi, I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra çocuk yaşta (13-14) olan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hükümdar olması (1237-1246) ile yönetimin Sadeddin Köpek adlı devlet adamına kaldığı dönemdir. İkincisi ise, Moğolların Anadolu'yu istila etmesinin ardından başlayan dönemdir. Bu dönemde Moğollar yönetimi kendilerine yakın olan İran kökenli devlet adamlarına teslim ediyorlar, çocuk yaştaki hanedan üyelerinin varlığını sürdürmelerine müsaade ediyorlardı. Bu yönüyle Şemseddin İsfahânî, Sadeddin Köpekten ayrılırken Pervâne Muineddin Süleyman ile büyük benzerlik gösterir. Ancak Selçuklu hanedanına yakınlık kurup hükümdar olma planları yapma konusunda da Şemseddin İsfahânî, Sadeddin Köpek'e benzer.[32]

1258 yılına kadar Anadolu kısmen tahrip edilmişse de Selçuklu Devleti'nin varlığı sayesinde Azerbaycan, İran, Gürcistan'dakilere nazaran daha az etkilenmiştir.[33] Devlet yönetimi birikimi yeni siyasî güçlerin ortaya çıkmasına, güçlenmesine ve halkın benimsemesine zaman kazandırmıştır. Aynı olmasa bile Türkiye Selçukluları ile İznik Rum İmparatorluğu birbirlerine destek olma yoluna gitmişlerdir.[34]

DEVLET YÖNETİMİNİN YENİDEN ŞEKİLLENMESİ

Türkiye'de devlet yönetiminin önemli dönemeçlerinden birisi XIII. Yüzyıldır. Bu yüzyılın başlarında Haçlı seferi sonrasında Bizans başkentini kaybederek İznik'e çekilmiş, burada 50 yıldan daha fazla sürmüş 1261 yılında yeniden eski başkentlerine dönebilmişlerdir.[35]

Türkiye Selçuklu tarihinde ilk defa üç hükümdar birden tahta çıkmıştır. II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alaeddin Keykubat, emirlerin ortak kararı ile, Konya'da saltanat tahtına beraber oturtuldular. Kapılarında beş nevbet çalındı. Üç kardeş adına para basılıp hutbe okutuldu, kitabelerde de isimleri beraber yazıldı. Böylece Türkiye Selçuklu tarihinde 1249 yılında *"Üç kardeşin ortak saltanatı"* başlamış oldu.[36]

Devlet yönetiminde yollar ve yol sistemi tarihin her döneminde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti Anadolu ve Rumeli üzerinde kullanmış oldukları yol güzergahları taşra ile bağlantıyı kurabilmek için belirli aralıklarla menzilhaneler tesis etmiş, menzil

---

[32] Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahani", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, nr. 19, Konya 2006, s. 266.
[33] İlhan Eldem, "İlk Dönem Türkiye Selçuklu- Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)", *AÜ DTCF Dergisi*, XXIV- 38, 2005, s. 9.
[34] Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzettin Keykavus Dönemi", *AÜ DTCF Dergisi*, XXIV/ 38, Ankara 2005, , s. 243.
[35] M. J. Angold, *A. Byzantine Government in Exile: Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1975.
[36] Bal, "Keykavus", s. 241.

teşkilatını oluşturmuştur. Bu teşkilat Emevi, Abbasi, Memluk devletlerinde "berid", Moğollarda ve onların bir kolu olan İlhanlılarda "yam"[37], Safevilerde "çaparhane" gibi isimlerle anılmıştır. Benzer bir sistem de "veredus" adıyla Romalılarda görülmektedir.[38] Anadolu'da ana yollara yeteri kadar tali yollar yapılma siyaseti izlenmiştir. Bu yollar üzerinde emirlerin ve diğer haberleşmenin muhatabına "çabuk ve emin bir şekilde ulaştırılması ve tebliği için konak yerleri tesis" edilmiştir. Bu bakımdan düşünüldüğünde menzillerin ve menzil teşkilatının siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik hayata katkı sağlamıştır.[39]

FETRET DEVRİ

28 Temmuz 1402 tarihinde Ankara Çubuk Ovası Savaşını kaybeden Osmanlı Devleti dağılma noktasına gelmiştir. İstanbul kuşatması askıya alınmış, Anadolu Türk Siyasi Birliği dağılmış beylikler yeniden tesis edilmiştir. Şehzadeler kendi aralarında taht mücadelesine giriştiler. Şehzadelerden ilk harekete geçen Süleyman Çelebi Bizans İmparatorluğuna bir anlaşma önermiştir. Görüşmeler İmparator II. Manuel Palaiologos (1391–1425)'un yeğeni ve naibi VII. İoannes ile sürdürülmüştür. Venedik, Süleyman Çelebi ile Bizans arasında arabuluculuk yapmış ve 1403 yılının Ocak veya Şubat ayında anlaşmaya varılmıştır. II. Manuel de 9 Haziran 1403'te İstanbul'a gelince söz konusu anlaşmayı onaylamıştır. 1403 Antlaşması olarak bilinen bu mutabakat uyarınca, Chalkidike Yarımadası da dâhil Selanik kenti ve civarı, Panidos ve Misivri arasında Marmara Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan bölge ile Skiathos, Skopelos ve Skyros adaları Bizans'a bırakılmıştır. Ayrıca Süleyman Çelebi, Bizans İmparatorunun izni olmaksızın Osmanlı gemilerinin Çanakkale ve İstanbul Boğazı'na girmeyeceğini taahhüt etmiştir. En önemlisi, Osmanlı Devleti ile Bizans arasındaki ilişki yeni bir zemin üzerine kurulmuştur. Buna göre Bizans artık Osmanlıların haraç güzarı ve vasalı olmaktan çıkmıştır.[40]

Fetret Dönemi diye anılan bu zaman diliminde hem Anadolu, hem de Rumeli'de çok şiddetli şehzadeler arası taht kavgalarına sahne oldu. Bu zaman dilimi sadece Osmanlı kuruluş döneminin değil, Türk devlet yönetiminin yeni bir şekil alması açısından da oldukça önemlidir. Osmanlı'nın karşısında etkili görünen Bizans İmparatorluğu ile Eflak Voyvodalıkları güçlü şehzadeye karşı zayıfı destekleme yolunda gidiyorlardı. Süleyman Çelebi'nin güçlenmesinden rahatsız olan Türk beylikleri Mehmet Çelebi'yi, Bizans ve Eflaklılar da Musa Çelebi'ye destek verdiler. Ancak Musa Çelebi ile Bizans'ın arası çok çabuk bozuldu. Böylece Bizans da desteğini Süleyman Çelebi'ye kaydırdı. Süleyman Çelebi'nin mücadeleyi kaybetmesinden sonra oğlu Şehzade Orhan, Musa Çelebi'ye karşı Selanik gönderilmiş, ayrıca Mehmet Çelebi'nin Rumeli'ye geçişine yardım edilmiştir. Korkunç ve şiddetli mücadele nihayet 1413 yılında Mehmet Çelebi lehine sonuçlanmıştır. Ancak toplum ve devlet yönetimi yorgun düştüğünden barışçı bir politika dikkat çekmektedir. Böylelikle 1403 antlaşması onaylandığı gibi Türkmen beyliklerine karşı siyasal birlik politikası yeniden hayata geçirilme imkanı bulmuştur. Fetret devrini sona erdirmesinden dolayı Çelebi Mehmet "devletin ikinci kurucusu" olarak kabul edilir ki isabetli bir değerlendirmedir.

---

[37] Bertold Spuler, (1987), *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1120-1350,* (Trc. Cemal Köprülü), 2.b., TTK Yay., Ankara 1987, s. 459.
[38] M. Fuat Köprülü, "Berid"*, İslam Ansiklopedisi,* II, MEB Yayını, İstanbul 1987, ss. 541 vd.
[39] Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", *Osmanlı Araştırmaları,* II, Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1981, s. 123.
[40] George T. Dennis, "1403 Tarihli Bizans-Türk Antlaşması". (Trc. Melek Delilbaşı). *AÜ DTCF Dergisi*, XXIX/ 1-4, Ankara 1978, ss. 153-166.

Devlet yönetimi yeniden yerleşmeye başladığında Mustafa Çelebi'nin ortaya çıkması ya da çıkarılması da son derece dikkat çekicidir. Timur, Ankara Savaşı ardından bu şehzadeyi yanında Semerkand'a götürdüğü kabul edilmektedir. Ancak sonrası meçhuldür. Kendisine tam destek veren Bizans kaynaklarının bir kısmında bile "plastos/sahte" sıfatı kullanılabilmiştir.

Osman Gazi'den itibaren ilk on dört padişah devrinde hükümdarlık "Evlâdiyye" şeklinde babadan oğla geçmiştir. [41] Böylelikle kuruluş ve onu izleyen yükseliş dönemlerinde devlet başkanlığı aynı şekilde bir sonraki hükümdara geçmiştir. Ele aldığımız devirde 7 hükümdar babasının makamına geçmiş ancak kardeşleri arasında amansız bir mücadele yaşanmıştır. Kardeşler arasındaki mücadele bilhassa daha sonraki dönemde dikkati çekecek bir şekilde geliştiğinde ayrı bir araştırma konusu olarak gözükmektedir.

Anadolu'da Osmanlılar ile Anadolu beylikleri arasında, birbirlerine üstünlük kurmak amacı ile meşruiyet mücadelesi yaşanmıştır. Bir tarafta Anadolu Türk Birliğini kurmaya çalışan Osmanlılar, karşı tarafta ise buna direnen Anadolu beylikleri vardır. Bundan başka, bu süreci takip eden, hatta gerektiğinde müdahil olan başta Timurlular ve Memluklular olmak üzere İslam alemi mevcuttur. Tarafların birbirlerine, hatta İslâm âlemine karşı verdikleri meşruiyet çabaları devlet mekanizmasında kalıcı izler bırakmıştır. Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri arasındaki mücadelenin temelini, asalet, kutsiyet, veraset, gazilik ve adalet gibi hususlar teşkil eder. Osmanlılar bu konularda meşruiyet elde etme adına kendilerini Allahın övgüsüne mazhar olmuş, asil, gazi ve adil gösterirken, karşı tarafı asaleti bulunmayan sıradan zalim gaspçılar olmakla suçlarlar. Buna mukabil, Anadolu Beylikleri de bir taraftan kendi meşruluklarını ispat etmeye çalışırken, diğer taraftan da Osmanlıların ithamlarına aynı şekilde mukabelede bulunurlar. [42] Anadolu'da sakin aynı ırka mensup, dinî bir, dili bir, aynı devlet geleneğinden gelen Osmanlılar ile beylikler arasında, birbirlerine üstünlük kurmak amacı ile yoğun bir psikolojik mücadele yaşanmıştır. Bu mücadele, Osmanlılar Anadolu Beyliklerini ilhak ettikten sonra da devam etmiş; tarafların birini Osmanlı saray çevresi (Devşirmeler) teşkil ederken, diğerini önce Türkmenler daha sonra da yerleşik Türk köylüsü oluşturmuştur. Üstünlük kurma mücadelesi, kendini övme ve karşı tarafı yerme şeklinde cereyan eder. Taraflar, üstünlük adına dindarlık, cesaret, vefa, sadakat, güven, adalet, asalet vs. hususlarda kendilerini överken, kafirle iş birliği, korkaklık, dinden sapma, sözünde durmama, zulüm vs. konularında karşı tarafı suçlarlar. Bütün bu unsurlar taraflarca propaganda malzemesi yapılmış, sonucunda psikolojik başarı elde edilmeye çalışılmıştır.[43]

Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde karşımıza çıkan bir terimden "bacıyan-ı Rum"[44] yola çıkarak toplumda var olan boşluğun Türk kadınının teşkilatlandırılarak doldurulmaya çalışıldığı söylenebilir.

Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde hükümdar eşleri toplumun doğrudan içinde yer almışlardır. Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun İbn Batuta'ya bizzat ikram ve

[41] İsmail Hami Danişmend, *Tarihi Hakikatler*, I, Tercüman Tarih ve Kültür Yay., İstanbul 1979, s. 22.
[42] Hasan Basri Karadeniz, *Osmanlılar ile Beylikler Arasında Anadolu'da Meşruiyet Mücadelesi,* Yeditepe Yay., İstanbul 2008.
[43] Hasan Basri Karadeniz, *Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri Arasında Psikoljik Mücadele,* Yeditepe Yay., İstanbul 2011.
[44] Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (Haz. Atsız), Devlet Kitapları, Ankara 1970, s. 222.

iltifatta bulunmuştur. Bursa'ya bir tekke, bir mescit ve köprü yaptırmıştır.[45] I. Murat'ın Kızı Selçuk Hatun da devlet yönetiminin içinde yer almıştır.

Türk kadınının yaşamı ve faaliyetleri zorunluluk[46] haliyle toplumda da sınırlı değildi.[47]

Türklerin Anadolu'da sürdürdükleri ve geliştirdikleri devlet yönetimi açısında olaylara bakıldığında durumun sadece bir savaşın kazanılması ya da kaybedilmesi ile bağlantısı olmasına karşın aslında birbirine bağlanan pek çok hususunda bunda katkısının olduğu gözden ırak tutulmamalıdır. Zira Türkiye tarihinin en felaketli olaylarından birisi olan Kösedağ Savaşından geriye doğru bakıldığında bile dönemin işaretleri önceden fark edilebilmektedir.

Alaeddin Keykubad esrarengiz bir şekilde hayata gözlerini kapamış, II. Gıyaseddin Keyhüsrev liyakatsız olmasına karşın tahta çıkmıştır. Hükümdar ailesi dışında yöneticiler arasındaki mücadeleler, Saadettin Köpek'in devlete tahakkümü, Harzemliler ile olan ilişkiler, Babailer ayaklanması gibi olaylar düşünüldüğünde bu feci savaşın tek başına bir sebep teşkil edemeyeceği kolay bir şekilde anlaşılacaktır. İşin çok daha ilginci bu büyük felaketin devletin en zengin ve güçlü sayılan zamanından hemen sonra çok kısa bir sürede gerçekleşmiş olmasıdır. Bu bakımdan tarihin de çok net olarak tanıklık ettiği bu dönemi belgelerle açıklamak mümkün olabilmektedir. O yüzden devlet yönetimi hususunda hem devlet hem de toplum açısından değerlendirmeler yapılması gerekmektedir. Mevcut tafsilatlı bilgilerin çoğu hikayeden ibarettir. Hikayeden oluşan bilgilerin içinden devlet ve toplum yapısını çıkarıp tahlil etmek de oldukça önemli ve bir o kadar da müşkülatlıdır.[48]

Zira daha on yıl öncesinde Anadolu Türk Siyasi Birliği hemen hemen kurulmuş, bütün mühim rakipler mağlup edilerek bertaraf edilmişti. Moğollar her önüne geleni süpürürlerken, Anadolu'da çok ihtiyatlı davranmaktaydılar. Devletin başında da "mükemmel bir asker, mahir bir politikacı, basiretli bir devlet adamı" olan Alaeddin Keykubad bulunmakta idi.[49] İşte tam bu noktada devlet yönetimi açısından değerlendirmeye başlamak çok yararlı olabilir. Her şey mükemmeldi. Asker ve sivil yöneticiler, ehil ve deneyimli idi ama bütün yetkiler tek bir kişide yani Sultan da toplanmış bir haldeydi. Devlet adamları daha yeni ve daha güzel fikirler yerine "yüksek makamdan gelecek emirleri" tatbikten başka bir şeyle görevli değillerdi.

ARAYIŞLAR

Hareket halinde yaşayan Türkmenlerin sıkıntılarını kendi lehlerine kullanmak isteyenler kendi etrafına toplayıp onları tahrik etmeye başladılar. İhtişamlı günlerin hatıraları çok yakın olmasına karşılık çıkan Babailer ayaklanması devlet yönetimindeki boşluğu çok net olarak yansıttığından askerî açıdan sayı üstünlüğüne rağmen Selçuklu ordusunun dağılması aslında siyasi dağılmışlığın da bir işareti olarak gün yüzüne çıkmasına yetmişti.

Çok daha hızlı felaketler yaşanabilirdi fakat Muhiddin Pervane, Sultan IV. Kılıçarslan ve onun ardından da III. Keyhüsrev dönemlerinde 1261 yılından itibaren bir

---

[45]Abdurrahman Kurt, "Osmanlı Kadınının Sosyo-ekonomik Konumu", *Osmanlı Ansiklopedisi*, V, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 436.

[46] Fatmagül Berktay, "Ortaçağda Kadınlar", *Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak,* 3. b., Pencere Yay., İstanbul 1998.

[47] Fatmagül Berktay, "Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye", *İÜ Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi: Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları,* nr. 7, İstanbul 2004, s. 11.

[48] Nejat Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II, nr. 2-3, Ankara 1964, ss. 91-93.

[49] Kaymaz, *a.g.m.*, s. 94.

istikrar dönemi yakalamışsa da onun da öldürülmesiyle ortada yönetim diye bir şey kalmamıştır.

Bu zaman diliminde bir büyük simadan bahsetmemek haksızlık olur ki o da devletin başkenti Konya'da yaşayan Mevlana Celaleddin Rumi'dir. O, I. Alaeddin Keykubad, IV. Kılıçarslan, III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinin bilhassa son ikisi dönemindeki toplumsal problemleri bizzat yaşamış, görmüş ve insanlar ile kaynaşabilmiştir. Vezir Muhiddin Pervane ile yakın dostluğu, üzerinde ayrıca durulması gereken bir husustur. Vezirin 1277 yılında öldürülmesine kadar geçen sürede toplumda ekonomik, sosyal ve kültürel bir sarsıntının hissedilmemesi devlet yönetimi ile toplumun manevi önderlerinin arasındaki bağlantı yakından ilgili olmalıdır.

Aynı şekilde devlet yönetimi ile fikir ve düşünce arasında da sıkı bir bağlantının olduğu bilinmektedir. Selçuklular zamanında fikir ürünleri daha ziyade devlet yönetiminin merkezlerinde ürünlerini verirlerdi. Bilim adamı, sanatçı, şair ve yazarlar sultan ya da beyler tarafından himaye görürlerdi.

Çok defa tekrarlandığı üzere önüne gelen bütün unsurları yok eden Moğollardan kaçan pek çok bilim ve düşünce adamı dünyanın huzurlu coğrafyası kabul edilen Türkiye'ye gelmiş ve buradaki fikir zenginliğini daha da artırmıştır. Bilim adamları sultanın dirayeti ne olursa olsun kabul görmüştür. Moğolların Anadolu'yu da yakıp yıkmalarından sonra ortaya çıkan beylikler özellikle Karamanoğlu Mehmet Bey'in 15 Mayıs 1277 tarihli fermanından sonra Türkçeyi resmi dil olarak kabul edip gelişmesine zemin hazırlamışlardır. Zira fermanda "bugünden sonra divanda, dergahta, bargahta, mecliste, meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır" ifadesi toplumun uzun zamandan beri olan ihtiyacını karşılayacak niteliktedir. Türkçe artık hem bilim, hem edebiyat hem de resmi dil olarak gelişme imkanına yeniden kavuşmuştur. Türkler tarihi mücadeleleri destanlaştırarak devlet yönetimi ile toplumu da birbirine bağlamışlardır. İslam- Bizans Mücadelesini konu edinen *Battal Gazi Destanı* ile Türkmen- Bizans Mücadelesini konu edinen *Danişment Gazi Destanı* bu coğrafyanın sahiplenilmesini sağlamıştır.

Osmanlı hanedanının ilk yöneticileri yeni bir din veya hukuk sistemi oluşturmuş değillerdir. Kendilerinden önce Anadolu'ya gelip yerleşmiş bulunan Müslüman Türklerin yaşayış tarzlarını, din, hukuk, ahlâk, iktisat, âdet, örf ve diğer özelliklerini taşımışlar, yüzyıllardır Müslüman ve Müslüman-Türk devletlerinde işlemekte olan ve büyük ölçüde müştereklik arz eden bir yapıyı miras olarak almışlardır.[50]

Osman Gazi, gazâ anlayışı noktasında ilk tespitlerde bulunabildiğimiz Osmanlı yöneticisidir. Onun, atası Ertuğrul Gazi gibi kimseye muhtaç olmadan güç ve geçim kaynağını gazâ ederek elde etme, bununla da hem dünya hem âhireti kazanma şeklinde bir beklentisinin olduğunu ifade ettiğini görmekteyiz. Onun bu uğurdaki halisane niyetinin bilindiğini anlatan Neşrî, Bilecik fethiyle ilgili olarak "kâfirlerden ne feth ederse ona helal olsun"[51] dendiğini belirterek, Osman Bey'e ve evladına bu yüzden "Gazi" denildiğini kaydetmiştir.[52]

Ona göre Osmanoğullarını diğer sultan ve hükümdarlardan farklı kılan husus onların mü'minlerin topraklarına ilişmeyip sırf gazâ ve cihad anlayışıyla gayr-i müslim

---

[50] Eyüp Baş, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Din Kültürü ve Hayatı (Tarih Yazarı Neşrî'nin Anlatılarına Göre)", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, LII-2, Ankara 2011, s. 57.
[51] Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma Neşrî Tarihi,* I, (Haz. Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen), TTK Yay., Ankara 1995, s. 53.
[52] Baş, *a.g.m.*, s. 58.

beldelere akın etmeleridir. Osmanoğullarının söz konusu hassasiyetini gösteren bir başka örnek ise, yine Osman Gazi'nin Germiyan'dan Çavdarlı oğlunun maiyetiyle birlikte esir edilmesinden sonra "Bu zalimler müslümanlardur, öldürmek olmaz" diyerek öldürülmemelerini emretmesidir. Osman Gazi bu durumda onları kendilerine ihanet etmeme sözü alarak serbest bırakmıştır. Orhan Gazi'nin ilk gazâsı ise babası zamanındadır. Onun Çavdarlı Tatar oğlu üzerine gazâ için görevlendirilmesi Osman Gazi'nin emriyledir. Daha önce Müslüman oldukları için öldürülmelerine izin vermediği Çavdarlı Tatar oğlu hakkındaki görüşünü zaman içerisinde değiştiren Osman Gazi, "oğul, eğerçi bu Tatar ile ahd idüp and virüb gönderdük, ammâ Tatar and bekler tâife olmaz. Ben bunda oturayın. Bu kere var, sen gazâ it. Ümiddür ki Hak teâlâ zafer vire" diyerek oğlunu görevlendirmiştir. Burada dikkatimizi çeken bir husus da Orhan Gazi'nin bu ilk seferinde beline "dua kılıcı" bağladığı ifadesinin kullanılmasıdır.

Osman Gazi'nin gazâ anlayışını yansıttığını düşündüğümüz bir durum da onun mirası konusudur. Hayatında samimiyet ve ihlasla mücadele verdiğini çeşitli örneklerle tespit ettiğimiz Osman Gazi, Ahi Hasan'ın miras paylaşımında ifade ettiği gibi fethettiği beldelerden başka hiçbir hazine bırakmamıştır. Altını ve akçesi yoktur. Birkaç giyim ve özel eşyasından başka, birkaç at ve koyunu vardır. Oğlu Alaeddin Paşa ise bütün bunları birer çobanlık/ padişahlık alameti olarak değerlendirip, babasının bunları gazâ için sakladığını ileri sürüp miras edecek bir şey olmadığını belirtmiştir.

Orhan Gazi kendisine beyliği teklif etmişse de, Alaeddin Paşa babasının sağlığında Orhan Gazi'ye olan teveccüh ve güvenini hatırlatarak beyliğe yaklaşmamıştır. Orhan Gazi'nin yanında vezir/ yardımcı olması talebini de geri çeviren Alaeddin Paşa Osmanlı ailesinden münzevi hayat sürmeyi tercih eden ilk kişi olmuştur. Bu da hanedan üyesi yöneticilerin gazâ ve cihat anlayışlarıyla ilgili farklı bir tutumdur. Zira Orhan Gazi'nin kardeşi Alaeddin Paşa kendisine yapılan ısrarlara rağmen yönetim işlerinden uzak kalmış, Orhan Gazi'den sadece Bursa'nın merkez ilçesine bağlı Fodra köyünü isteyerek orada bir tekke ve mescit kurmuş, münzevi bir hayat sürmüştür.

Orhan Gazi de babası gibi Müslümanların can ve malını korumayı, dolayısıyla varlıklarını devam ettirmelerini sağlamayı bir görev addetmiş gözükmektedir.

Orhan Gazi'nin gazâ anlayışını oğlu Süleyman Paşa ile aralarında gerçekleşen bir istişare net bir şekilde yansıtmaktadır. Orhan Gazi'nin Rumeli'ye geçmesinin arkasında da "İslam nuru"nu orada yaymak, küfür karanlığını ortadan kaldırmak fikri vardır. Onun bu konudaki arzusunu oğlu Süleyman Paşa gerçekleştirmiştir. Karesi Beyliği'ni bertaraf ederek Rumeli'ye geçmeye çalışan Süleyman Paşa, Cimbe (Zimpe) hisarını ele geçirmek için bir gayr-i müslimi casus olarak kullanmış, beraberindeki gazilerle sallara binerek karşıya geçmişlerdir. Burada gazi tanımı ile ilgili olarak söylenen "… şunlarun gibi gaziler ki, iş başa düşicek, dönüp kaçmıya. Biri öldüği yirde kalanı dahi ölünce çalışa…." şeklindeki sözler dikkat çekicidir. Buna göre gazi, üzerine düşen görevden kaçmayan, ölünceye dek görevini yerine getirmek için çabalayandır.[53]

İSLAM DEVLETİNE YÖNELİŞ

Osmanlıda XIV. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Yıldırım Beyazıt'ın hükümdarlığı ile Osmanlı gücü büyük bir İslam devletine dönüşmesi yolunda emin adımlarla ilerlemeye başladığında devlet yönetimi pratiğinin İslamileşmesi edebiyatta kendisini göstermiş, I. Murad için *Kelile ve Dimne,* hazırlanmıştır. Hemen hemen aynı tarihlerde üçü Osmanlılara bağlanmak üzere altı adet *Kabusname,* Yıldırım için

[53] Baş, *a.g.m.,* s. 58-59.

İskendername gibi eserler[54] Osmanlılar zamanında Türk devlet yönetiminin yeni ufuklara doğru yöneldiğinin göstergesidir.

Sırp Sındığı mevkiinde, Balkanlardaki Osmanlı ilerlemesine karşı oluşturulan ilk Haçlı Ordusunun yenilmesinden sonra, Sultan I. Murat, 1365 yılında devlet merkezini Bursa'dan Edirne'ye taşımıştır.

Sultan I. Murat Döneminde şimdi Selimiye'nin de bulunduğu alanda bir saray yapıldı. Sultan Yıldırım Beyazıt zamanında saray büyütüldü. Yıldırım Beyazıt İstanbul'u kuşatma hareketini buradan yürüttü. Edirne ilk yıllarında Rumeli harekatı için bir üs olarak önemsenirken; 1402'den sonra, Süleyman Çelebi'nin hazineyi ve devlet arşivini de buraya taşımasıyla, siyasî merkez olma süreci tamamlandı. Bu dönemde Edirne, ünlü Şehzadeler mücadelesine sahne olmuştur.

Edirne'nin Osmanlı Devleti'nin siyasî tarihinde önem kazanması da, tam bu şehzadeler mücadelesi sırasında olmuştur. 1402 yılındaki Ankara Savaşı, Sultan Yıldırım Beyazıt komutasındaki Osmanlı Ordusunun Timur'a yenilmesiyle sonuçlanınca, Anadolu Beyleri eski topraklarını ele geçirdiler ve Sultan Beyazıt'ın oğulları arasındaki taht mücadelesi Devletin bir dönem karışıklık içinde kalmasına neden oldu.

1403'te Süleyman Çelebi, 141O yılında da Musa Çelebi Edirne'yi ele geçirdi. Edirne'de ilk kez para bastıran Osmanlı Hükümdarı Musa Çelebi'dir. Ankara bozgunu ile başlayan Fetret Devri, Çelebi Sultan Mehmet'in 1413'te Edirne'yi Musa Çelebi'den geri almasıyla noktalandı. Çelebi Sultan Mehmet (I. Mehmet), saltanatının bundan sonraki bölümünü Edirne'de geçirdi ve 1421'de burada hayata veda etti. Sultan I. Mehmet'in vefatından sonra, taht kavgaları yeniden başladı. Tahta çıkan Sultan II. Murat'a karşı, önce Sultan Yıldırım Beyazıt'ın oğullarından Mustafa Çelebi, sonra da Sultan II. Murat'ın kardeşi Küçük Mustafa ayaklandı. Bu isyanları bastıran Sultan II. Murat, 1422 yılında Edirne'ye ayakbastı.

Fiziki gelişim açısından Sultan II. Murat dönemi, Edirne için en verimli yıllar olarak kabul edilir. Onun zamanında kent, hızla gelişti. 1424 - 1439 yılları arasında Edirne, çeşitli yabancı elçi, heyet ve hükümdarlar tarafından ziyaret edildi. Bu dönemde cami, hamam, köprü, medrese, imaret gibi önemli yapılaşmalar yaşandı. Aynı yıllarda Edirne, ünlü Şehzade Düğünlerine sahne oldu (Oğulları Mehmet ve Aleaddin için yapılan Sünnet Düğünleri). Tuna Nehri boylarında ikinci sarayın yapımı da bu dönemde başladı. Sultan II. Murat, Edirne'yi aynı zamanda bir askeri üs olarak değerlendirmiş ve çeşitli seferleri buradan yönetmekle kentin ün kazanmasını sağlamıştır.

"Fatih" olarak nam salacak olan Şehzade Mehmet Edirne'de dünyaya geldi ve İstanbul'un alınması planları burada oluşturdu.

SONUÇ

Anadolu'nun Türklüğün ikinci anavatanı olmasından itibaren devlet yönetiminde yeni gelişmeler ve değişmeler meydana gelmiştir. İktidarda Süleyman Şah, II. Kılıçarslan, Yıldırım Bayezıt sonrasında boşluklar meydana gelmişse de Türk devlet geleneği sayesinde toplum varlığını korumuştur.

Süleyman Şah ile Osman Gazi gibi devlet kurucuları İslamiyet'in gaza prensiplerini esas alarak Bizans üzerine yürümeleri gelişmeler karşısında devlet yapısını şekillendirmeleri coğrafyayı vatana çevirmiş ve yönetim şekli biçimlenmiştir.

[54] Pal Fodor, "15-17. Yüzyıl Osmanlı Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum, Kriz ve Reform", (Trc. Erdal Çoban), *EÜ Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIV, İzmir 1999, s. 284.

Gerek Selçuklu, gerekse Osmanlı iktidarında hanedan içindeki taht mücadeleleri varlığını hep korumuştur. Bu mücadeleler şüphesiz toplumun ve devletin dinamik yapısı olmuştur. Mücadelede hanedan mensubu dışında olanlar yenildikten sonra yenenin yanında devlet hizmetini sürdürmekte her hangi bir mahzur görmemişlerdir.

Devlet yönetiminin hemen yanında din ve bilim adamlarının varlıkları ve faaliyetleri de son derece etkilidir. Burada Mevlana Celaleddin Rumi, Şeyh Edebalı, Şeyh Hamid-i Veli ve Akşemseddin gibi isimleri hatırlamak yerinde olacaktır.

Bu dönem hükümdarın ailesi daha sonraki dönemden oldukça farklıdır. Zira ele almaya çalıştığımız dönemde siyasi iktidarı kuvvetlendirebilmek için diğer Türk beylik ve devletleriyle akrabalık bağları kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Bu siyaset ile öncelikle dostluk gelişimi esas olmuşsa da özellikle Germiyanoğullarının Osmanlılara ilhakında olduğu gibi bir devletçiğin tamamen alınması gibi sonuçlar da verebilmiştir.

Hanedanların devlet yönetiminde zaman zaman kadınların da etkili olduklarını görme imkanı bulmaktayız. Selçuklu iktidarında Gaziye Hatun Sultan, Osmanlı iktidarında da Selçuk Hatun gibi isimler dikkati çekmektedir.

Devlet yönetimi giderek İslam devlet anlayışının etkisi altına girmeye başlamış ve gaza ve cihat politikaları siyasetin belirleyicisi durumuna gelmiştir. Ortaçağı sona erdirecek olan, Osmanlı Ordusunun İstanbul önlerine geldiğinde devlet yönetiminde öncesinden bir hayli ileri bir noktaya da ulaşmıştır.

Kaynakça

ADALIOĞLU, Hasan Hüseyin, "Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları", *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V-2, Aralık 2004, ss. 43-52.

AKKOYUN, Turan, "Afyonkarahisar'ın Kadınanaları", *Tarih ve Toplum*, Mart 1999, nr. 183, ss. 66- 69.

AKKOYUN, Turan, "Tarihin Bütünlüğü İçinde Türk Nüfusunun Hareketliliğine Genel Bakış", *Türkoloji Üzerine Araştırmalar,* nr. 3, Afyonkarahisar Eylül 2012, ss. 122-137.

ANGOLD, M. J., *A. Byzantine Government in Exile: Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261),* Oxford 1975.

ASLANAPA, Oktay, "Selçuk Devlet Adamı Mübarizüddin Ertokuş Tarafından Yaptırılan Âbideler", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi,* (Editör: Zeki Velidi Togan), II/2, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1957, ss. 97- 111.

AŞIKPAŞAZADE, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (Haz. Atsız), Devlet Kitapları, Ankara 1970.

AVAR, Banu, *Böl ve Yut,* Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 2009.

AYAN, Ergin, "Büyük Selçuklu Devleti'nin Temelleri Atılırken Siyasi Meşruiyet Süreci", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* III-5, Haziran, Ordu 2012, ss. 17-37.

AYGEN, Mehmet Saadettin, *Afyon'daki Kadınana,* Türkeli Yayınları, Afyon 1986.

AYÖNÜ, Yusuf, "Dördüncü Haçlı Seferi'nin Batı Anadolu'nun Türkleşme Sürecine Etkisi", *EÜ Tarih İncelemeleri Dergisi,* XXIV-1, İzmir 2009, ss. 5-20.

AZZAVÎ, A., "Ibn-i Hassul'un Türkler Hakkında Bir Eseri", (Trc. Şerafettin Yaltkaya), *Belleten,*. IV, nr. 14-15, 1940, ss. 250-266.

BAL, Mehmet Suat, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahani", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, nr. 19, Konya 2006, ss. 265-294.

BAL, Mehmet Suat, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzettin Keykavus Dönemi", *AÜ DTCF Dergisi*, XXIV/ 38, 2005, ss. 239- 258.

BAŞ, Eyüp, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Din Kültürü ve Hayatı (Tarih Yazarı Neşrî'nin Anlatılarına Göre)", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, LII-2, Ankara 2011, ss. 55-84.

BERKTAY, Fatmagül, "Ortaçağda Kadınlar", *Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak,* 3. b., Pencere Yay., İstanbul 1998.

BERKTAY, Fatmagül, "Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye", *İÜ Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi: Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları,* nr. 7, İstanbul 2004, ss. 1-31.

DANİŞMEND, İsmail Hami, *Tarihi Hakikatler,* Tercüman Tarih ve Kültür Yay., İstanbul 1979.

DENNIS, George T., "1403 Tarihli Bizans-Türk Antlaşması", (Trc. Melek Delilbaşı). *AÜ DTCF Dergisi,* XXIX/ 1-4, Ankara 1978, ss. 153-166.

ELDEM, İlhan, "İlk Dönem Türkiye Selçuklu- Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)", *AÜ DTCF Dergisi,* XXIV- 38, Ankara 2005, ss. 1-10.

EĞİLMEZ, Mustafa, "Musul ve Halep Atabeyi Nureddin Mahmud (825-835)", *Türkler:* IV, *Ortaçağ,* Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 1326-1342.

ERER, Sezer, ATICI, Elif, "Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler", *UÜ Tıp Fakültesi Dergisi,* nr. XXXVI-1, Bursa 2010, ss. 29-32.

FODOR, Pal, "15-17. Yüzyıl Osmanlı Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum, Kriz ve Reform", (Trc. Erdal Çoban), *EÜ Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIV, İzmir 1999, ss. 281- 302.

IBN BİBİ, *El Evamiru'l- Ala'iye Fi'l-Umuri'l- Ala'iye (Selçuk Name),* , I-II, (Trc. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

GÜNDÜZ, Ahmet, "Tarihi Süreç İçinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies,* V- 5, October 2012, 129-148.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", *Osmanlı Araştırmaları,* II, Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1981, ss. 123- 132.

KAFALI, Mustafa, *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi,* Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1997.

KAFESOĞLU, İbrahim, "Nizamülmülk", *İslam Ansiklopedisi*, IX, MEB Yay., İstanbul 1964, ss. 329-333.

KARADENİZ, Hasan Basri, *Osmanlılar ile Beylikler Arasında Anadolu'da Meşruiyet Mücadelesi,* Yeditepe Yay., İstanbul 2008.

KARADENİZ, Hasan Basri, *Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri Arasında Psikolojik Mücadele,* Yeditepe Yay., İstanbul 2011.

KAYMAZ, Nejat, "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II, nr. 2-3, Ankara 1964, ss. 91-155.

KÖMÜRCÜOĞLU, Mustafa, KÖMÜRCÜOĞLU, Şeyda, "Güç ve Adalet Arasında Bir Devlet Adamı: Nizamülmülk ve Siyasetmame'si", *İLEM Yıllık*, yıl. 4, nr. 4, 2009, ss. 43- 66.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *"Berid", İslam Ansiklopedisi*, II, MEB Yay., İstanbul 1987, ss. 541-549

KURAT, Akdes Nimet, *Çaka Bey,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1966.

KURT, Abdurrahman, "Osmanlı Kadınının Sosyo-ekonomik Konumu", *Osmanlı Ansiklopedisi***,** V, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Konya'da Alaeddin Darüş-Şifası, Tıp Medresesi ve Mescidin Yeri, Yapısı", *Osmanlı Araştırmaları***,** IX, Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1989, ss. 347- 359.

NİZAMÜLMÜLK, *Siyasetnâme,* (Nşr. Mehmet Altay Köymen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982.

NEŞRÎ, (Mehmed Neşrî), *Kitab-ı Cihannüma Neşrî Tarihi,* I, (Haz. Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen), TTK Yay., Ankara 1995.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Bazı Menakıbnamelere Göre XIII- XV. Yüzyıllardaki İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları***,** II, Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1981, ss. 11- 42.

O'LEARY, De Lacy, *İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri,* (Trc. Hüseyin Gazi Yurdaydın -Yaşar Kutluay), 2.b., AÜ İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971.

ORHUNLU, Cengiz, "Şehir Mimarları", *Osmanlı Araştırmaları,* II, Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1981, ss. 1- 30.

OSTROGORSKY, George, *Bizans Devleti Tarihi,* (Trc. Fikret Işıltan), 3.b., TTK Yay., Ankara 1991.

ÖZCAN, Koray, "Anadolu'da Kentler Sistemi ve Mekansal Kademelenme", *METU JFA*, XXIII-2, Ankara 2006, ss. 21-42.

RİCE, Tamara Talbot, *The Seljuks in Asia Minor,* Thames and Hudson, London 1961.

TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar,* TTK yay., Ankara 1958.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* 2.b., Nakışlar Yay., İstanbul 1983.

Spuler, Bertold, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1120-1350,* (Trc. Cemal Köprülü), 2.b., TTK Yay., Ankara 1987.

YÜREKLİ, Tülay, "Eyyubi Ailesi Kadınları", *Tarihin Peşinde Uluslar Arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* nr. 6, 2011, ss. 329-442.

KAMU POLİTİKALARI AÇISINDAN GIDA GÜVENLİĞİ

Uzm. Haydar ALBAYRAK

Özet

Her insanın yeterli ve dengeli gıdaya erişme hakkı olarak tanımlanan Gıda Güvenliği, dünya nüfusundaki hızlı artış, tarım topraklarının azalması, doğal kaynakların ve çevrenin tahrip edilmesi gibi nedenlere bağlı olarak ciddi bir risk altındadır. Nüfus artışı, bir yandan gıda talebini artırırken, diğer yandan yaşam alanlarının büyümesi nedeniyle tarım topraklarının azalmasına neden olmaktadır. Tarım topraklarındaki azalmayla birlikte daha az alandan daha fazla ürün almak için aşırı kimyasal ve gübre kullanılmakta, bu da doğal kaynakların hızla tükenmesine ve çevre tahribatına yol açmaktadır. Bu durum zincirleme etki yaparak gıda güvenliği üzerindeki riski daha da artırmaktadır. Sağlıklı ve yeterli gıdaya erişim her geçen gün daha da zorlaşırken Türk tarım politikalarında gıda güvenliğini sağlamaya yönelik gerekli tedbirlerin tam olarak alındığını ve bu konuya yeterli önem verildiğini söylemek güçtür. Gıda güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmışsa da, istikrarlı ve tutarlı bir kamu politikası oluşturulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Politikaları, Kamu Politikası Analizi, Gıda Güvenliği, Gıda Güvenliği Boyutlar

FOOD SECURITY IN TERMS OF PUBLIC POLICIES

Abstract

Food security is defined as the right of Access to sufficient and balanced food of every human. Food security is under serious risk depending on factors such as the rapid increase in World population, the reduction of agricultural land, the destruction of natural resources and the environment. Due to population growth increases the demand for food, but also agricultural lands decreases because of the expansion of living space. The reduction of agricultural lands lead to used excessive chemicals and fertilizers for more production. And this causes the deplation of natural resources and environmental degradation rapidly. This situation is exacerbated the risk of food security by knock-on effect. It is difficult to say that exactly taken necessary measures to ensure food security in Turkish agricultural policies, while access to healthy and sufficient food becomes more difficult with each passing day. Although various arrangements are made to ensure food security, stable and consistent public policy has not ben established.

Keywords: Public Policies, Public Policies Analysis, Food Security, Dimensions of Food Security.

KAMU POLİTİKALARI AÇISINDAN GIDA GÜVENLİĞİ

1. GİRİŞ

Kamu yönetiminde kilit rol oynayan ve üretilen kamu hizmetlerinin kalitesinde doğrudan etkili olan kamu politikaları, bu özelliği nedeniyle birçok bilim adamının ilgisini çekmiş ve bu konuda çok sayıda araştırma yapılmıştır. Hayatın hemen her alanına nüfuz eden kamu politikaları, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye açısından da oldukça önemli bir konudur. En az kamu politikaları kadar önemli olan ve son dönemde oldukça revaçta olan diğer bir konu ise gıda güvenliğidir. Bütün canlılarda olduğu gibi insan da yaşamak için beslenmek zorundadır. Diğer bir deyişle gıda maddeleri insan hayatının olmazsa olmazıdır. Son dönemde gıda güvenliği tartışmalarının ön plana çıkmasının nedeni, dünyadaki sınırlı kaynakların hızla artan dünya nüfusuna bir müddet sonra yetmeyebileceği kaygısıdır. Ciddi bir temele dayanan bu kaygıya karşı her devlette olduğu gibi Türkiye'de de çeşitli tedbirler alınmaktadır. Çalışmamamızda öncelikle kamu politikaları ve bunların analizine değinilecek, ardından gıda güvenliği ve gıda güvenliğine yönelik kamu politikaları ele alınacaktır. Son olarak, gıda güvenliği politikaları değerlendirilerek önerilerde bulunulacaktır.

2. KAMU POLİTİKALARI

Günlük yaşantımızda kullandığımız "politika" sözcüğüne Türkçede iki anlam yüklenmiştir. Birincisi, İngilizcedeki "policy" sözcüğüne karşılık gelen politika; tutulan yol, yöntem ve program anlamına gelirken; ikincisi, İngilizcedeki "politics" kelimesinin Türkçedeki karşılığı olan politika; siyaset, güç elde etmek amacıyla yapılan aktivite anlamına gelmektedir. Kavram kargaşasını önlemek ve İngilizcedeki "policy" kelimesinin karşılığı olarak kullanıldığının anlaşılmasını sağlamak amacıyla politika sözcüğünün başına kamu, sağlık, eğitim, konut vb. alanlarla ilgili sözcükler getirilmektedir (Çevik ve Demirci, 2011, 22). Bu nedenle çalışmamızda kamu politikası teriminin kullanımı tercih edilmektedir.

2.1. Kamu Politikası Nedir?

Kamu politikaları, Bakanlar Kurulu Kararıyla gerçekleştirilen ve tüm vatandaşları etkileyen vergi indirimlerinden, küçük bir köydeki muhtar ve ihtiyar heyetinin köyün ortak mallarıyla ilgili aldıkları bir karara kadar birçok konu ve düzeyi kapsar. Ancak devlet memurlarının takdir yetkisini kullanarak verdikleri kararların kamu politikası kapsamına girmediği düşünülmektedir (Akdoğan, 2015, 77). Oldukça geniş bir yelpazeyi kapsaması nedeniyle kamu politikalarının ne olduğuna ilişkin çok sayıda tanım bulunmaktadır. Usta, (2013, 78) kamu politikasını, "yaşanan toplumsal sorunlarla ilişkili olarak hükümet tarafından alınan kararlara rehber niteliğindeki ölçüt, değer ve genel ilkeler" olarak tanımlarken; Çevik ve Demirci (2008, 9,13) ise kamu politikasını, "hükümetler ve kamu kuruluşları tarafından gerçekleştirilen ve uygulanan hareketler serisinden oluşan faaliyetler" şeklinde tanımlamaktadır. Kamu politikası, sadece hükümet ve kamu kuruluşlarının yaptıklarını değil, aynı zamanda yapmamayı seçtikleri her türlü işlem ve faaliyeti de kapsamaktadır. Burada unutulmaması gereken, hükümet ya da kamu kuruluşları tarafından yapılan ya da yapılmayan iş/işlemin, kamu adına olması, vatandaşları etkilemesi ve kamu yararını hedeflemesidir (Kaptı, 2013, 18).

2.2. Kamu Politikası Çalışmalarında Kullanılan Kavramlar

Kamu politikası çalışmalarında "talepler, aktörler, kararlar, söylemler, çıktılar ve sonuçlar" şeklinde sıralanabilecek altı kavram kullanılmaktadır. ***Talepler;*** karar vericileri etkileyen kamuoyundan gelen her türlü istek ve beklentilerdir. ***Aktörler;*** resmi, sivil ve uluslararası aktörler şeklinde ayrılmaktadır. Resmi aktörler içerisinde, yasama, yürütme, bürokrasi ve yargı organları;

sivil aktörler arasında, baskı grupları (STK), siyasi partiler, medya gibi devlete bağlı olmayan ve toplumun bir parçası olan aktörler yer almaktadır. Uluslararası aktörler ise, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNİCEF) gibi BM çatısı altındaki aktörler ile Avrupa Birliği, AGİT, NATO gibi aktörlerdir. ***Kararlar;*** kamu politikası oluşum sürecinin her aşamasında gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Kamu politikasının modellenmesi ve analiz edilmesi ile elde edilen kararlar formüle edilerek uygulanır. ***Söylemler;*** hükümetlerin ve ilgili kamu kurumlarının resmi görüşleridir. ***Çıktılar;*** kamu politikası uygulamaları neticesinde ortaya çıkan somut ve açık verilerdir. Politika teklifleri, programları ve ürünleri ile net mal ve hizmet miktarları bu kapsamda değerlendirilebilir. ***Sonuçlar ise;*** kamu politikası çıktılarının problemleri çözme derecesi ile uzun vadede toplum ve çevre üzerinde oluşturdukları etkileri ifade etmektedir (Çevik ve Demirci, 2011, 24-25). Bütün bu kavramları ve bu kavramların politika oluşturma sürecindeki önemini anlamadan kamu politikalarının değerlendirilmesi eksik kalacaktır.

2.3. Kamu Politikası Analizi Yaklaşımları

Politika analizi, politika oluşturma sürecini daha iyi anlamak ve politika yapıcılar üzerinde etkili olan ekonomik ve soysal problemler hakkında güvenilir bilgi vermek amacıyla gerçekleştirilir. Politika analizi, politikada kimin ne aldığı, daha da önemlisi aldığı şeyi neden aldığı ve bunun nasıl bir fark yarattığı ile ilgilenir. Diğer bir deyişle hükümetlerin izledikleri politikaların yanında bu politikaları neden izledikleri ve bu politikaların sonuçlarının ne olduğuyla da ilgilenir (Dye, 2002'den aktaran Demir, 2011, 108). Bu anlamda kamu politikaları analizi, devletin müdahalesini açıklamayı araştıran yeni bir disiplindir (Usta, 2013, 83).

Kamu politikaları analizi için geliştirilen ya da geliştirilecek olan düşünceler için yaklaşımlar, teoriler ya da yöntemler denmesinin anlam açısından hiçbir önemi yoktur. Çünkü bunların oluşturulmasında temel amaç, siyasal sistem ve bu siyasal sistemin içinde olup-giden şeyleri açıklamak ve böylece anlamamızı sağlamaktır. Kamu politikaları analizi yaparken teori ya da yöntemlerin çoğu aynı anda siyasal sistemin değişik parçalarını açıklamak ve karar verme sürecinin aşamalarının incelenmesi için kullanılabilir. Bu açıdan kamu politikaları analizi için geliştirilen yöntem ve yaklaşımların gerçekten birbirleriyle yarışmadıklarını ve hiçbirinin tek başına en iyisi olarak belirlenemeyeceğini söylemek mümkündür. Çünkü her biri farklı siyasal unsurlar ve açılar üzerine odaklaşarak, bizim siyasal sistem ve yaşam ile kamu politikaları hakkında hem çeşitli hem de farklı şeyler anlamamıza yardım ederler. (Çevik, 1998, 107-108). Kamu politikaları analizinde başlıca üç yaklaşım modeli uygulanmaktadır: Süreç Yönetimi Yaklaşımı, Ağ Yönetişimi Yaklaşımı, Referans Modeli ve Bilişsel Yaklaşım.

2.3.1. Süreç Yönetimi Yaklaşımı

Süreç yönetimi yaklaşımı, daha çok politika oluşturma süreci ve bu sıırada kat edilen aşamalar üzerinde durmaktadır. Hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Politika oluşturma sırasındaki karmaşık süreci, basitleştirerek mantık çerçevesinde ortaya koymaktadır. Tüm alandaki kamu politikalarına uygulanabilir. Kararlar bireysel olmayıp her aşamada farklı aktörler rol alırlar. Aktörlerin her aşamadaki müdahalesinin gösterildiği bu yaklaşımda, aynı aktör her zaman aynı aşamaya müdahale edememekte ve elit yöneticilerin müdahalesi sınırlandırılmaktadır (Usta, 2013, 88).

Kamu politikası analizinde farklı analitik adım ve faaliyetler yer almaktadır. Bu aşamalar süreç modelinde mikro ölçekte birçok detayları ile birlikte takip edilmektedir. Kamu politikası sürecinde ilgili resmi ve gayri resmi aktörlerin faaliyet alanları net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Süreç modelinde seçmenlerin, çıkar gruplarının, yasamanın, bürokratların ve diğer siyasal aktörlerin rolleri ve faaliyet alanlarının tespiti önem kazanmaktadır (Çevik, 1998). (Çevik, 2010, 109). Dolayısıyla süreç modelinde kamu politikası analizi yapılırken takip edilmesi

gereken belirli adımlar bulunmaktadır. Süreç modelinin en önemli özelliklerinden birisi de kamu politikası analizindeki aşamaların ve faaliyetlerin çok net ve de anlaşılabilir modeller ve tiplemelerden oluşmasıdır (Çevik, 2010, 109).

2.3.2. Ağ Yönetişimi Yaklaşımı

Ağ yönetimi yaklaşımı, politika oluşturma sürecinde etkili olan bireyleri ve grupları dikkate almaktadır. Bu yaklaşım, devletin tek başına politik güç olduğu geleneksel yönetim anlayışını değil, devlet dışı aktörlerin de katılımını sağlayan bir yönetim anlayışını savunur (Kurt, 83; Aktaran Usta, 2013, 88). Ağ yönetişimi yaklaşımı, genellikle üçgen modeli (bürokratlar, politikacılar, uzmanlar) ile ifade edilir. Bu yaklaşımda aktörlerle örgütler arasında bir bağ kurulur. Yaklaşım, kamu politikaları konusunda aynı yöndeki bireysel, grupsal eylem veya görüşleri ve aralarındaki mevcut ilişkileri tanımlar. Böylece birliktelik veya çatışmalar konusunun aydınlatılması sağlanır (İsabelle Milbert, 2010, 14; Aktaran Usta, 2013, 89).

Yönetişim ağları terimi, kamu politikalarının oluşumunu tetikleyen ve bu politikaları şekillendiren bütün öğelerin etkileşimini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bir araya gelen bu grup şahıslardan, kamu kurumlarından, özel şirketlerden ve hatta devletlerden oluşabilir. Ortak gayesi yeni bir kamu politikası üretmek olan bu grubun elemanları, ortaya çıkması hedeflenen sonuçların gerçekleşmesini sağlayacak kaynaklara tek başına sahip değildir ve bu amaç uğruna diğerleriyle karşılıklı kaynaklarını paylaşmak zorundadır. Bu grubun yapısı hiyerarşik zincir içinde değil, daha katılımcı ve daha yatay bir yönetimsel anlayış içinde gelişir (Şahin ve Yıldız, 2013, 159). Anlaşılacağı üzere kamu kurumlarının bu gruplara önderlik ya da yöneticilik yapmaları beklenmez. Bu şekilde kamu politikası geliştirmek, aslında modern toplumların demokratik yaşayış tarzının yansımasıdır. Bizzat tabandan gelen bu isteklerin kamu politikalarına dönüşmeleri ise alışılmış devlet erkinin de değişmiş olduğunu gösterir (Rhodes, 1996; Aktaran, Şahin ve Yıldız, 2013, 160).

2.3.3. Referans Modeli ve Bilişsel Yönetim Yaklaşımı

Kamu politikaları analizinde Bilişsel Yönetim Yaklaşımı, tüm dünyanın paylaştığı ve kabul ettiği bir yaklaşımdır. Bir politik veri olarak ortaya çıkan genel bir anlayışı araştırır ve sorgular. Bu yaklaşım kamu politikalarının ürettiği normların boyutuna, özellikle toplumsal sorunların çözümüne yönelik referans noktalarına değinir. Bu yaklaşıma göre kamu politikaları, topluma uygun olarak ortaya çıkar. Referans, herhangi bir sektörün veya toplumun bir probleme bakış açısını ve yorumunu ifade etmektedir. Kısacası referans, kamuoyunun bir tür yorumudur. Kamuoyu teriminin içerisinde yer alan işçiler, hemşireler, köylüler, askerler, emekliler, çalışanlar sosyal ilişkileri ile kamu politikaları oluşturma sürecinde önemli rol oynarlar. Ayrıca bu aktörlerin yanında idareciler, memurlar, çıkar grupları, uzmanlar, sivil toplum örgütleri ve gazeteciler yer alırlar (Usta, 2013, 92).

Kamu politikaları ve kamu müdahalesinin biçimi ve yoğunluğu sürekli bir değişim içinde olmuştur. Kamunun kullandığı kaynağın artması, hızlı toplumsal dönüşümler ve kentleşme, gelişen ekonomik ve bölgesel entegrasyonlar, ekonomik istikrarsızlıklar ve sosyal problemler, yoksulluk gibi birçok faktör kamu politikalarının geçmişten çok daha farklı şekillerde ve yoğunlukta olmasına yol açmıştır. Bugün de, dünyada yaşanan küresel krize karşı birçok ülke krizden çıkışı aktif kamu politikaları ile giderme sürecini yaşamaktadır. 2008 yılında gıda ve enerji başta olmak üzere fiyatlar genel düzeyinde yaşanan artışlar, bunu takip eden süreçte dünya ekonomisinin krizle birlikte durgunluğa girmesi, genişletici maliye politikalarını tekrar gündem getirmiştir. Önceki dönemde enflasyonla mücadeleye yönelik programlar içinde odak noktası olan maliye politikası, bu sefer gelinen noktada, durgunluğu gidermeye yönelik telafi edici maliyet politikası başlığı altında ele alınmaya başlamıştır (Biçer ve Yılmaz, 2013, 48-49).

Kamu politikaları analizleri, siyasi, mesleki ve bilimsel amaçlarla yapılmaktadır. Siyasi ve mesleki amaçlarla yapılan analizlerden elde edilen sonuçlar, genellikle araştırmayı yapan kişilerin objektif olmaması ve belli bir hedefe ulaşmak istemesi nedeniyle gerçekçi değildir. Bilimsel amaçlarla yapılan analizlerden elde edilen sonuçlar ise daha gerçekçi ve daha güvenilirdir. Bunun nedeni, kamu politikalarını siyasi veya mesleki amaçlarla çalışmak, karar vericiler, politikacılar ve kamu kurumları tarafından siyasi nedenler ve kaygılar yüzünden yanlış yönlendirilebilir. Fakat genelde sosyal bilim özelde siyaset bilimi veya kamu yönetimi biliminin böyle değer yargılarından uzak olması beklenir. Bir sosyal bilimci ya da siyaset ve yönetim bilimcisi ve araştırmacısı için kamu politikalarını bilimsel amaçlarla çalışmak, kamu politikaları ve onların geliştirilme ve uygulanma süreci hakkında daha fazla bilgi elde etmek açısından oldukça önemlidir. Böylece siyasi sistem, toplum ve kamu politikalarının uygulanması hakkındaki anlayış ve kavrayışımız artabilir (Çevik ve Demirci, 2008, 16-18).

Bir ülkede kamu politikalarının başarılı veya başarısız olması önemli bir konudur. Kamu yönetimi devletin kamu hizmetlerini sunan en önemli organıdır. Özellikle yürütmenin eli ayağı olan kamu yönetimi, sunduğu hizmetlerin halkın gereksinimlerine verdiği cevap oranında başarılı veya başarısız kabul edilebilir. Her ne kadar günümüzde konuyla ilgili somut çok fazla ampirik çalışma veya veri olmasa da gelişmiş demokratik ülkelerde bile kamu yönetiminin kamu hizmetlerini sunmada oldukça yetersiz ve başarısız olduğu düşünülmektedir (Çevik ve Demirci, 2008, 81). Kamu kurumlarının sunduğu hizmetlerin çoğunu vatandaşların neredeyse tamamı almakta olduğu için kamu yönetimindeki aksaklıklar ayrı bir önem kazanmaktadır.

Kamu politikalarındaki başarısızlıkların nedenini açıklayan teorilerin neredeyse tamamı ekonomik gerekçelere dayanmaktadır. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için ekonomik temelli bu teoriler yeterince açıklayıcı değildir. Çünkü bir ülkenin siyasal yapısı, yönetim anlayışı ve diğer etkiler başarısızlığa veya başarıya götürmede etkili olabilirler. Kamu yönetimi başarısızlıklarının nedenini açıklayan teoriler yararlı olmakla birlikte, her ülkenin durumunun farklı olduğu düşünüldüğünde, ülke özelinde başarısızlığın nedenini açıklamaya yetmeyebilir. Bu çerçevede Türk kamu yönetimindeki genel başarısızlık eğiliminin, Türk yönetim yapısı ve anlayışı ile Türk siyasal hayat yapısı göz önüne alınmadan, sadece ekonomik yaklaşımla açıklanamayacağı düşünülmektedir (Çevik ve Demirci, 2008, 89). Türkiye'nin gıda güvenliği politikaları da bu kapsamda değerlendirilebilir.

3. GIDA GÜVENLİĞİ

Gıda güvenliği; tüm insanların, her zaman, aktif ve sağlıklı bir hayat yaşamaları için gereksinim duydukları diyet ihtiyacı ve gıda tercihlerini karşılayan besleyici ve güvenilir gıdaya yeterli düzeyde, fiziksel ve ekonomik erişimlerinin olduğu durumu ifade etmektedir (Anonim, 2014b, 32). Kısaca her insanın ihtiyaç duyduğu yeterli ve dengeli gıdaya her zaman erişme hakkı olarak da tanımlanabilen ***Gıda Güvenliği***, son yıllarda sıkça gündeme gelmektedir (Ertuğrul vd., 2009, 79).

3.1. Gıda Güvenliğinin Boyutları

Gıda güvenliğinin dört boyutu bulunmaktadır (FAO, 2012, 35):

- Gıdanın Fiziksel Bulunabilirliği (Bulunabilirlik),
- Gıdaya Ekonomik ve Fiziksel Erişebilirlik (Erişilebilirlik),
- Gıda Kalite ve Güvenirliği (Kalite ve Güvenilirlik),
- İlk Üç Boyutun İstikrarlı Olmasıdır.

3.1.1. Gıdanın Fiziksel Bulunabilirliği

Fiziki bulunabilirlik, gıda güvenliğinin arz yönünü işaret etmektedir. Dünya nüfusundaki

hızlı artış, bir taraftan doğal kaynaklar ve çevre üzerinde tahribatlar oluştururken, diğer taraftan gıdaya ulaşma konusunda sorunlara neden olmaktadır. Dünya nüfusu 1950 yılından bugüne kadar % 125 oranında artmıştır. Gelecek 50 yılda dünya nüfusunun iyimser bir yaklaşımla % 67 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Bu artışın özellikle de gelişmemiş ülkelerde daha yoğun olacağı öngörülmektedir (Altay, 2009, 235).

Artan dünya nüfusunun gıda talebini karşılayabilmek için son 50 yılda gıda arzı iki kat artırılmıştır. Gelecek 15 yıllık dönem içerisinde ise, arzın bugünkü düzeyinin iki katına çıkarılmasının gerekli olacağı tahmin edilmektedir. Bir taraftan nüfus artışına bağlı olarak gıda ihtiyacı artarken; diğer taraftan artan nüfusun gereksinim duyduğu yaşam alanlarının büyümesi[1], bitkisel ve hayvansal üretim alanlarının daralmasına, tarım arazilerinin daralması daha yoğun girdiye dayalı üretime, yoğun girdiye dayalı üretim ise tarım alanlarının niteliklerini yitirmesine ve kirlenmesine neden olmaktadır. Bu tür bir zincirleme etki gıda güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Ertuğrul vd., 2009, 79).

Ayrıca önemli miktardaki tarım arazisinin çölleşme ve tarım dışı kullanım nedeniyle yitirilmesi, yeterli gıda arzını tehdit eden bir diğer unsurdur (Yılmaz, 2015, 30). 1980'lerden sonra kentleşmenin hızlanması, arsa rantının ekonomide büyük ağırlık kazanmasına ve bilhassa turistik bölgeler ve metropol çevrelerinde tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılmasına neden olmuştur. Özellikle büyük şehirlerin çevresinde ve Ege-Akdeniz kıyı şeridinde bulunan önemli miktarda tarım arazisinin bu dönemde yapılaşmaya açıldığı herkesçe bilinmektedir. TÜİK'in yıllara göre tarımsal arazi kullanım verileri, 1988-2009 döneminde Türkiye'nin toplam tarım alanının % 12'sinin, yani yaklaşık 3,5 milyon hektarlık tarım arazisinin ortadan kalktığını göstermektedir. Daha da önemlisi, bu miktarın 2,6 milyon hektarlık kısmının, yani Türkiye'nin tarım arazilerinin % 10'unun 1998'den sonra ortadan kalkmasıdır. Toprak kayıpları bilhassa 2006 yılından sonra hızlanmış ve daha da endişe verici olan şu ki, hala devam etmektedir (Önal, 2012, 190-191).

Gıda arzında azalmaya neden olan diğer bir gelişme ise, çevreci olma iddiasındaki biyoyakıt üretimidir. Çevreyi daha az kirlettiği söylenen biyo-yakıt, şeker kamışı, kanola, mısır, palmiye gibi yağ oranı yüksek bitkilerden üretilmekte ve motorlu taşıtlarda petrol ürünlerinin yerine veya onlarla birlikte kullanılmaktadır. Ancak tarım alanlarının bu amaçla kullanılması, doğrudan gıda üretimi yapılan alanların azalmasına, dolayısıyla gıda arzında düşüşe sebep olmaktadır. Gıda arzındaki düşüşse gıda fiyatlarında artışa neden olmaktadır. Bu da özellikle yoksul kesimin gıdaya ulaşmasına önemli bir engel teşkil etmektedir (Yılmaz, 2015, 65). Türkiye dâhil birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke biyo-yakıt kullanımı teşvik etmektedir. Teşvikler neticesinde biyoyakıt üretiminin gittikçe artması tehlikeyi daha da büyütmektedir. 2030 yılına doğru hububatların % 13'ünün biyoyakıt olarak kullanılacağı hesaplanmıştır (ActionAid, 2013, 5). Bu miktardaki bir gıdanın biyoyakıt üretiminde kullanılmasının gıda arzında, diğer bir deyişle gıda güvenliğinde ciddi bir problemlere neden olması beklenmektedir

Tarım toprakları hâkim endüstriyel tarım sisteminin talepleri doğrultusunda kullanılmaya devam edildiği takdirde çok da uzak olmayan tarihlerde insanlığı beslemeye yetecek gıda arzının devamlılığının mümkün olmadığı görülmektedir. Böylesi bir karamsar bakış açısının temel nedeni, bireysel düzeyde beslenme yeterliliğinin ve küresel düzeyde de gıda güvenliğinin temel göstergesi olan dünya tahıl üretiminin, 1950-1996 yılları arasında yaklaşık üç kat artarken, 2003 yılından itibaren yedi yıl süresince sabit kalmasıdır. Ve bu yedi yılın son dört yılında üretim miktarı tüketime yetmemiştir. Dört yıl boyunca tüketim talebi üretimi aşarken dünya tahıl stokları otuz yılın en düşük düzeyine gerilemiş ve elde olması gereken 70 günlük stokun altına inilmiştir

[1] Tarım arazileri, konut, sanayi tesisi, yollar, park yerleri, havaalanları, turizm tesisleri, tenis kortları ve golf sahaları gibi tarım-dışı kullanım nedeniyle gittikçe artan oranda azalmaktadır (Yılmaz, 2015, 62).

(Yılmaz, 2015, 27-28). Şayet tarım alanlarının verimliliği azalmaya, nüfus ise yılda 70 milyon veya daha fazla artmaya devam ederse; ülkeler, ulusal güvenliklerine yönelik tehditlerin başına besin kıtlığı ve yüksek besin fiyatlarını koymaya başlayacaklardır. Gıda sorunu, kısa süre içinde ulusal devletlerin temel sorunu olarak görülen terörizmi gölgede bırakacak gibi görünmektedir (Yılmaz, 2015, 31).

Gıda güvenliğinin fiziki bulunabilirlik boyutunu sadece gıda arz miktarı üzerinden değerlendirmek eksik bir değerlendirme olacaktır. Çünkü gıda arzının yanında üretilen gıdanın dengeli dağılımı da çok önemlidir. Nitekim Dünya nüfusu ve toplam gıda üretimi dikkate alındığında, gıda üretiminin mevcut nüfusa yeterli olduğu sonucuna varılmaktadır. Ancak, üretilen gıdanın bölgeler ve ülkeler arasındaki dağılımındaki dengesizlik, öncelikle yüksek nüfuslu Asya ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda, yeterli gıdaya ulaşabilme yönünden var olan ve giderek artan yetersizlik, önemli tehdit oluşturmaktadır. Bu soruna çare olaraksa üretimi daha fazla artırmaktan başka yol bulunmamaktadır. Çünkü küresel üretim artışının, gıda güvencesi açısından tüm ülkeler ve bireylerini sarmalamaktan uzak olduğu ve gelecekte gıda dağılım dengesizliğinin daha da derinleşeceği var sayıldığında, üretim artışı ülkeler temelinde tek çıkar yol olarak görülmektedir. Ülkeler, bölgeler ve anakaralar arasındaki gıda dağılım dengesizliğinin, benzer şekilde ülkeler içinde de var olması, konuyu daha karmaşık ve çözümü güç bir hale getirmektedir (Ertuğrul vd., 2009, 79-80). Çünkü bir tarafta yaklaşık 800 milyon kişi açken, diğer yanda 1,5 milyar obez bulunmaktadır. Her yıl açlıktan 36 milyon, çok yemenin getirdiği hastalıklardan ise 29 milyon kişi ölmektedir. Dünyada üretilen gıdanın üçte biri yani 1,3 milyar ton gıda israf edilerek çöpe atılmakta olup, çöpe atılan gıda miktarı açlık çeken insanların ihtiyacının yaklaşık 4 katı (Lang, 2013, 48-49) kadardır. Dünyadaki açlığın gıda üretimindeki yetersizlikten olmadığı çok açıktır. FAO bile şu anda üretilen gıdanın dokuz milyar insana yeterli olduğunu açıklamıştır (Özkaya, 2015, 19-20). Bütün bu çelişkiler, eldeki bilgiler ve geleceğe yönelik projeksiyonlar dikkate alındığında, gıda güvenliği sorununun hafife alınamayacak bir sorun olarak karşımızda durduğu ortaya çıkmaktadır.

3.1.2. Gıdaya Ekonomik ve Fiziksel Erişebilirlik

Yeterli gıda arzı tek başına, ulusal veya küresel olarak hane-halkı düzeyinde gıda güvenliğini garanti etmemektedir. Gıda güvenliği için aynı zamanda fiyatın uygunluğu ve ulaşılabilirlik de garanti altına alınmalıdır. Gıdaya ekonomik ve fiziksel erişebilirlik, gıda fiyatlarındaki artışa bağlı olarak gittikçe zorlaşmaktadır. Dünya Bankası uzmanları, gıda fiyatlarındaki artışı;

- Mısır temelli biyoyakıt üretiminin genişlemesi;
- Büyük üretici ülkelerde yaşanan arz şokları;
- Hindistan ve Çin gibi büyük nüfuslu ülkelerdeki talep artışı;
- Enerji fiyatlarındaki artış ile birlikte çiftçilerin maliyetlerinin artması;
- Tahıl üreten ülkelerin ihracat kısıtlamaları gibi nedenlerle ilişkilendirmektedir (Oya, 2011, 163-164).

Bazı yazarlar gıda fiyatlarındaki artışın nedenlerinin yukarıda sayılanlar sınırlı olmadığını düşünmektedir. Örneğin; Günaydın, gıda fiyatlarındaki artışın diğer bir nedeni olarak emtia borsalarında gıda ürünleri üzerinden yapılan spekülasyonları gösterirken (2009, 13); bazı yazarlar ise, gıda maddelerinin üreticiden tüketiciye ulaşmasına kadarki süreçte yer alan aktörlerin gıda fiyatlarının yükselmesinde önemli rol oynadığını ileri sürmektedir. Çeşitli araştırmalardan elde edilen veriler bu yazarları destekler niteliktedir. Dünyadaki en büyük 10 kuruluş üzerinden yapılan bir araştırmada, tarımsal ürünlerin üretici satış değerlerinin % 8 oranında arttığı bir dönemde, gıda işleme sanayinin değerlerinin % 13, perakende kesimin satış değerlerinin % 40'tan fazla arttığı tespit edilmiştir (Eraktan, 2009, 39). Diğer bir araştırmaya göreyse kahveye tüketicinin ödediği paranın sadece % 2'si çiftçinin eline geçmektedir (Özkaya, 2015, 19-20).

Benzer şekilde Türkiye'de de üretici fiyatları ile tüketici fiyatları arasında çok büyük farklar bulunmaktadır. Türkiye Ziraat Odaları Birliği Başkan Şemsi Bayraktar'ın açıklamalarına göre; içinde bulunduğumuz 2016 yılında tüketici fiyatları, üretici fiyatlarının kurutulmuş ürünlerden incirde 5, yaş sebze ve meyvelerden maydanozda 4, baklagilleden nohutta 2 ve sütte 1,7 katıdır (Bayraktar, 2016). Bu durumun, perakendecilerin gıda fiyatlarını kendilerine göre manipüle etmelerinden ve fiyatları ona göre ayarlamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Gıda fiyatlarındaki artışın diğer bir nedeni olarak arz-talep dengesizliği ileri sürülse de bu iddia gerçeği yansıtmamaktadır. Bulgular gıda krizinin reel üretim ve talep koşullarına bağlı olarak ortaya çıkmadığını göstermektedir. FAO verileri, üretilen gıda hacminin açlık ve yetersiz beslenmenin nedeni olarak gösterilmesinin mümkün olmadığını, üretilen gıdanın ihtiyaçların üzerinde olduğunu ortaya koymaktadır. Gıda fiyatlarının artışında biyoyakıt üretimi için ürün ekim biçimlerinin farklılaşması, girdi fiyatlarının maliyetinin yüksekliği, ekilebilir toprağın azalması, yetersiz kamu yatırımları ve iklim değişikliğinin etkileri üzerinde durulmaktadır (Lang, 2010). Ghosh (2011) ise, gıda fiyatlarının etkileyen iki temel farktörün önemli olduğunu belirtmektedir. Buna göre ABD ve AB'nin enerji çıkarları için yüksek oranlarda sübvanse edilen mısır ve soya fasülyesi üretimine ayrılan ekilebilir alanların biyoyakıt kullanımı amacına yönelik olarak kullanılması (gıda yerine enerji talebini karşılamak için kullanım) ile finansal spekulasyonlara bağlı gıda fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar gıda krizinin temel nedenleridir (Aktaran: Tahsin, 2015, 88).

Grafik 1. Türkiye'deki Gıda ve Gıda Dışı Fiyatlar
(Yıllık Yüzde Değişim)

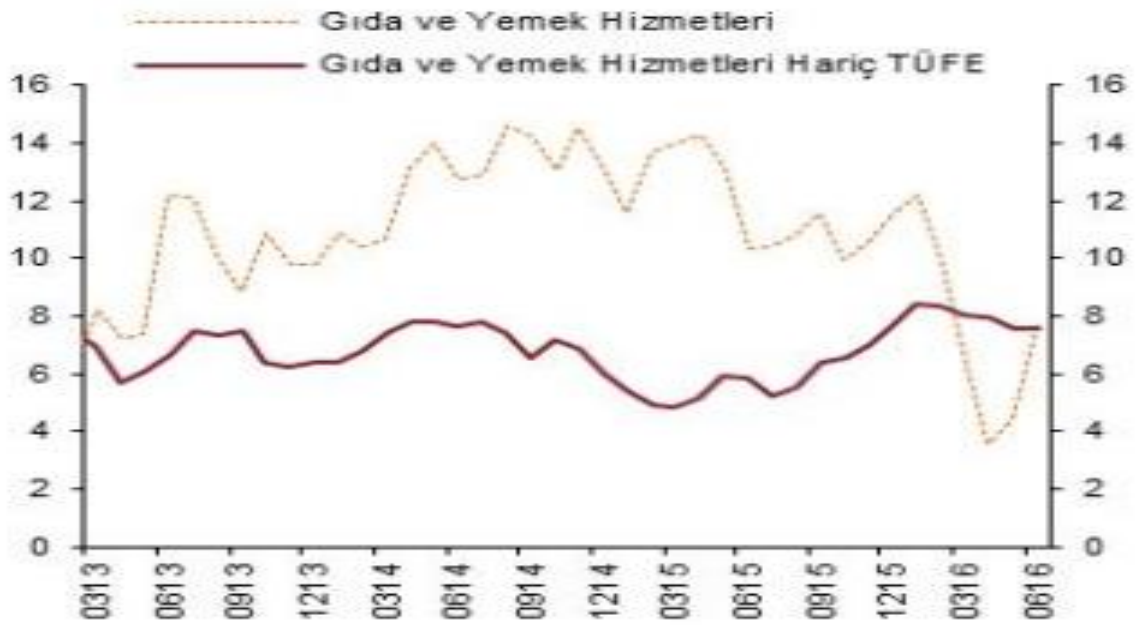

Çetinkaya, 2016.

Ayrıca tarımsal ürün fiyatlarındaki istikrarsızlık, bu ürünleri bozulmayacak biçimde depolama olanağına sahip büyük sermaye grupları için tarımsal yatırımları cazip hale getirmiştir. Büyük sermaye gruplarının yatırımları ise gıda fiyatlarında artışı tetiklemektedir. Bunun en önemli sonuçlarından biri, tüm dünyada yoksulların gıdaya ulaşımının önemli ölçüde zorlaşması olmuştur. Nitekim Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü gibi kuruluşlar yoksulluktan kaynaklanan açlığın tüm dünyada yaygınlaştığını dile getirmektedirler (Önal, 2012, 16). Günümüzde büyük çoğunluğu geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere yaklaşık 1,3 milyar kişinin, günde 1 dolar veya daha az gelirle yaşamak zorunda oldukları bilinmektedir (Altay, 2009, 235). Ancak bu sorun, her ülke için aynı düzeyde değildir. Gelişmiş ülkelerde

hemen hiç sorun yokken, gelişmekte olan ülkelerin özellikle küçük ve orta ölçekli tarım işletmeleri, yoksul hane halkı ve kırsal nüfusu üzerinde büyük ve yıkıcı etkiler yaratabilmektedir (Anonim, 2014, 3).

Dünya gıda fiyatları son yıllarda, biyoyakıt fiyatları ile petrol fiyatları arasındaki ilişki nedeniyle, giderek daha dalgalı bir seyir izlemeye başlamıştır. Petrol fiyatlarının yüksek seyrettiği dönemlerde gıda fiyatları da yükselirken, gıda ithalatına bağımlı ülkeler bu dönemlerde önemli sıkıntılar çekmekte ve bu sıkıntı yoksulları daha fazla etkilemektedir. Gıda fiyatlarındaki artışa paralel olarak, zengin ancak yeterli tarım arazisine sahip olmayan ülkeler, yoksul ülkelerden tarım arazisi satın almaya başlamışlardır. Güncel tartışmalarda "yeni sömürgecilik" (Petras, 2008) olarak adlandırılan bu süreç, pek çok ülkenin gıda güvenliğini belirgin biçimde tehlikeye sokmaktadır. Körfez ülkelerinin Türkiye'den tarım arazisi almak istemeleri, hatta bu doğrultuda bir takım uzun süreli kiralama anlaşmaları yapmaları bu çerçevede değerlendirilebilir. Türkiye'deki diğer bir açmaz ise, tarım arazileri özel mülk olduğu ve bu arazilerin kiralanması kiracı ve mal sahibi arasında bir sözleşmeyle yapıldığı için tarım arazilerinin ne kadarının yabancı yatırımcıların tasarrufunda olduğu konusunda net bir veriye sahip olunmamasıdır (Önal, 2012, 192-193).

Dünyanın yedinci büyük tarım ürünleri üreticisi olan Türkiye'nin de gıda güvenliği sorunu olduğu ya da yakın bir zamanda bu sorundan müzdarip olabileceği konusunda çok sayıda veri bulunmaktadır. Örneğin; TÜİK'in 2010 ve 2003 yılını baz alarak açıkladığı tarımsal ürün fiyatları artış eğiliminin sürekliliğini ortaya koymaktadır. Uluslararası gıda fiyatları azalma eğilimine girmesine rağmen Türkiye'de gıda enflasyonu artmaya devam etmektedir. Gıda enflasyonu, 2015 yılının ilk çeyreğinde % 14,2'ye yükselerek Ocak ayı enflasyon tahmininin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir (TCMB, 2015). Söz konusu artış 2003 yılından beri gerçekleşen en yüksek oran olarak kayıtlara geçerken gıda fiyatlarındaki artış eğiliminin önüne geçilemediği görülmektedir. 2013-2016 dönemindeki enflasyon rakamları ile aynı dönemdeki gıda enflasyonunu karşılaştıran Grafik 1. incelendiğinde gıda fiyatlarındaki istikrarsızlık çok daha net olarak görülebilmektedir.

Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren başlayan gıda fiyatlarındaki artışın nedeni olarak öncelikle uluslararası gıda fiyatlarındaki artış üzerinde durulmaktadır. Ancak Türkiye temelinde gıda fiyatlarındaki artışın nedenleri irdelendiğinde esas olarak girdi fiyatlarındaki artış ile üretici ve tüketici arasındaki aracıların daha fazla etkili oldukları görülmektedir. Esas olarak tarımsal üretimin başlangıç noktası tohumdan başlayarak küresel gıda zincirlerine bağımlı olunması, uluslararası fiyat değişimlerinden doğrudan etkilenilmesine ve tarımsal girdi fiyatlarında artışa neden olmaktadır. Ayrıca aracıların spekülatif fiyat belirlemeleri nedeniyle tüketici fiyatları ile üretici fiyatı arasında büyük fark oluşmaktadır. Oluşan bu fark nedeniyle tüketiciler yüksek gıda fiyatları ile karşı karşıya kalırken, üreticiler maliyetine hatta zararına ürün satmak durumunda kalabilmektedirler (Tahsin, 2015, 89). Gıda güvenliğini sağlamak adına bu duruma müdahale edilerek hem üreticinin geliri artırılmalı, hem tüketicilerin daha ucuza gıda temin etmeleri sağlanmalıdır. Bunun yolu ise kooperatifleşme ve üretici birlikler altında örgütlenmedir.

3.1.3. Gıda Kalite ve Güvenilirliği

Gıda kalite ve güvenilirliği, sağlıklı gıda üretimini sağlamak amacıyla gıdaların üretim, işleme, saklama, taşıma ve dağıtım aşamalarında gerekli kurallara uyulması ve önlemlerin alınması olarak tanımlanmakta ve sağlıklı, sağlığa yararlı ve sağlık durumu korunmuş gıda kavramlarını içermektedir. Bu açıdan gıda kalite ve güvenilirliği; *gıda standartlarının uygunluğu, mikro besin bulunabilirliği, protein kalitesi ve gıda güvenilirliği* şeklinde dört temel alt başlıkta düşünülebilir (FAO, 2012, 35). Gıda kaynaklı riskler, gıdaların üretimden tüketimine kadar geçirdiği işleme, taşıma, depolama, satın alma, saklama, hazırlama, pişirme aşamalarında ayrı ayrı değerlendirilmekte; ayrıca fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik riskler olarak gruplandırılmaktadır. Özellikle kimyasal ve mikrobiyolojik riskler gıda kaynaklı hastalıkların en

önemli nedenleri arasındadır. Mikotoksinler gibi doğal toksinleri; cıva, kurşun, dioksin, kadmiyum gibi çevresel metalleri; patateste bulunan gliko-alkaloid gibi bitkilerdeki doğal kimyasalları; pestisit ve veterinerlik ilaçları kalıntılarını ve gıda katkı maddelerini kimyasal riskler arasında saymak mümkündür. Önemli kimyasal kirleticilerden pestisitler dünyada yılda tonlarca kullanılmakta ve vücudun tüm sistemlerini etkileyerek akut, kronik zehirlenme, karsinojenik, teratojenik etkilere yol açarak (Giray ve Soysal, 2007, 485-486) gıda güvenliği üzerinde ciddi tehlike oluşturmaktadır. Mikrobiyolojik açıdan gıda maddelerinin hastalık yapıcı mikropları içermemesi, kimyasal açıdan da zehirli nitelikte kimyasalların gıdalarda bulunmaması istenmektedir. Ama küreselleşme ve özellikle uluslararası ticaretin artmasına paralel olarak gıda güvenliği ile ilgili riskler artmıştır. Çünkü gıda maddelerinin üretildiği yerler ile tüketildiği yerler arasındaki mesafe arttıkça gıda güvenliğini sağlamak zorlaşmaktadır (Aysu, 2015, 149).

Hatalı ilaç kullanımının başta insan sağlığı olmak üzere, hayvanlar, çevre ve doğal yaşam üzerine pek çok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Bitki korumada kullanılan bu tür ürünlerin insan, çevre ve doğal denge üzerindeki olumsuz etkileri doğrudan ya da dolaylı olabilmektedir. İnsanlar, kimyasal maddeleri, uygulama anında pestiside maruz kalıp temas veya solunum yoluyla doğrudan veya kalıntı içeren besin ya da ilaçlarla bulaşık yemlerle beslenmiş hayvanların et, süt ve yumurta gibi ürünlerini tüketmeleri neticesinde dolaylı olarak alabilmektedir. Bu nedenle tarım kimyasallarının kullanımına büyük özen gösterilmelidir. Türkiye'de hastalık, zararlı ve yabancı otlara karşı daha çok kimyasal mücadele yapılmaktadır. Ülkemizde hektara ortalama 598 gr aktif kimyasal madde kullanılırken Hollanda'da 1380 gr, Yunanistan'da 13500 gr, İtalya'da 9300 gr, İrlanda'da 8000 gr aktif kimyasal madde kullanılmaktadır. Türkiye'deki kimyasal madde kullanımı gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük olmakla birlikte, bölgesel düzeyde ve bazı ürünlerde gereğinden fazla ilaç kullanılmaktadır. (DPT, 2007, 22). Bu durum Türkiye'de kimyasal madde kullanımı konusunda çiftçilerin yeterince bilinçli olmadığını göstermektedir. Çiftçilerin tarımsal kimyasal kullanımı konusunda eğitilerek bilinçlendirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca üreticeden tüketiciye ulaşana kadarki tüm aşamalarda gerekli kontrollerin titizlikle yapılması gereklidir.

Gıda güvenirliğini sağlamak için tüketime sunulan gıdalarda fiziksel, kimyasal, biyolojik ve her türlü tehlikeli ajanların bertaraf edilmesi için çeşitli tedbirler alınmaktadır. Gıda güvenirliğini sağlamaya yönelik olarak "Gıda Güvenliği Yönetim Sistemleri" olarak adlandırılan bir dizi araç, dünyada ve ülkemizde uygulamaya girmiştir. Birincil üretimde İyi Tarım Uygulamaları (Good Agricultural Practice- GAP), Sanayi kesiminde ise İyi Üretim Uygulamaları (Good Manifacturing Practice-GMP), İyi Hijyen Uygulamaları (Good Hygienic Practice-GHP), İyi Laboratuvar Uygulamaları (Good Laboratory Practice-GLP) ile Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları (Hazard Analysis and Critical Control Point-HACCP) gibi uygulamalar, gıda güvenilirliğini sağlamaya yönelik araçlar olarak uluslararası boyutta kabul görmüş ve yaygınlaşmaya başlamıştır (Anonim, 2014b, 41-42). Bu araçlar Türkiye'de de kullanılmaktadır. Ancak tam olarak amaca hizmet edip etmedikleri şüphelidir.

Güvenilir gıdanın ağırlıklı olarak fiziksel, mikrobiyolojik ve kimyasal riskler üzerinden tanımlanması nedeniyle tarımsal ürünler ve bu ürünlerin insan sağlığına katkı verip vermeyeceği sürekli gözardı edilmektedir. Bir gıdanın güvenli olabilmesi, fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik olarak sağlılık olmasının yanında gıdanın sağlıklı ve besin değeri bakımından zengin olmasına da bağlıdır. Ekonomistler verimlilik karşılaştırmaları yaparken endüstriyel tarım sistemi içinde üretilmiş ürünler ile ekolojik, sağlıklı ürünleri aynıymış gibi ele almaktadır. Ancak gerçekte durum böyle değildir. Örneğin yapılan araştırmalar, insan sağlığı için çok önemli olan Omega 3 yağ asidinin merada otlayan tavuk yumurtalarında endüstriyel tavukçuluktakinden, yine merada otlayan sığırların etinde endüstriyel sığırcılığa kıyasla kat be kat fazla olduğunu göstermektedir (Özkaya, 2015, 19-20). Bu nedenle yapılacak karşılaştırmalarda ürünlerin besin değerlerinin de mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir.

3.1.4. İlk Üç Boyutun İstikrarlılığı

Bir kişinin günlük gıda alımı yeterli olsa bile periyodik olarak gıdaya erişimde problemler yaşıyorsa o kişi gıda güvencesiz (food insecure) olarak kabul edilir. Bu nedenle her durum ve şartta ilk üç boyutta yer alan şartların istikrarlı olarak devam ettirilmesi gereklidir. Kötü hava koşulları, politik istikrarsızlıklar ve/veya iktisadi faktörler (işsizlik, yükselen gıda fiyatları) kişilerin gıda güvenliği statüsünde olumsuz etki oluşturabilir (FAO, 2012, 35). Bu nedenle gıda güvenliğinin en önemli boyutunun dördüncü boyut, yani ilk üç boyutun sürdürülebilirliği olduğu söylenebilir. Ancak pratikte sürdürülebilirliğin sağlandığını söylemek pek de mümkün değildir. Çünkü gün geçtikçe açlık çeken insan sayısı artmaktadır. Bu durum nüfus artış hızına göre çok daha hızlı artan gıda arzıyla çelişen bir olgudur[2]. Bu çelişkinin ana nedeni, gıda fiyatlarındaki artıştır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) her yıl güncellediği "Gıda Fiyat Endeksi" gıda fiyatlarındaki artışın göstergesidir. FAO verilerine göre 2000 yılında 91,1 düzeyinde olan gıda fiyat endeksi, 2013 yılında 213,3 ile en yüksek düzeye ulaşmıştır. Ardından azalmaya başlayarak 2015 yılında 164'e kadar gerilemiştir. Bu veriler gıda fiyatlarının son 2 yıl içinde bir miktar gerilese de 2000 yılında itibaren çok hızlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Gıda üretimindeki artışa rağmen 2000-2013 yılları arasında % 134 oranında artan gıda fiyatları, son iki yılda bir miktar gerilese de insanların gıdaya ulaşmalarının önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır (FAO, 2015). Gıda güvenliğine yönelik farkındalığın artmasının ardından gıda arzını, gıda fiyatlarını ve gıdaların güvenirliğini sağlamak amacıyla çeşitli tedbirler alınmıştır. 2013 sonrasında gıda fiyatlarında yaşanan nispi düşüşün bu tedbirlerden kaynaklandığı varsayılabilir.

3.2. Gıda Güvenliğinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Gıda güvenliğinin sağlanmasında ülkesel bazda en üst düzenleyici ve denetleyici otorite olan devlete önemli rol düşmektedir. Devletler, halkın gıda güvenliğini sağlamak üzere gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Bu açıdan gıda güvenliği doğrudan kamu politikalarıyla ilgilidir. Nitekim tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de devlet, yapmış olduğu yasal düzenlemeler ya da idari tedbirlerle gıda güvenliğine müdahil olmaktadır. Bu konuda ilk akla gelen "5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu"dur. Bu kanunla tarım topraklarının korunması amaçlanmaktadır. Ancak Kanunun amaca hizmet edecek şekilde uygulanıp uygulanmadığı tartışmalıdır. Çünkü Kanunun yürürlüğe girdiği 2005 yılı sonrasında da tarım arazisi miktarındaki düşüş, hızı 2005 öncesine göre bir miktar azalsa da devam etmektedir. Türkiye'nin tarım arazisi varlığı, 1990'da 27,8 milyon hektar iken 2005'te 26,6 milyon hektara gerilemiştir. Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu'nun yürürlükte olduğu 2005-2011 yılları arasında ise 402.013 hektar arazinin tarım dışı kullanımına izin verilmiştir. Ayrıca irtifak hakkı ve kanun kapsamı dışı olmak üzere 1.032.091 hektar tarım arazisi amaç dışı kullanılarak yok edilmiştir. Yani toplamda 1,4 milyon hektar arazi tarım dışına çıkarılmıştır. Yasanın yürürlükte olduğu bu dönemde yılda 67.000 hektar, günde ise 183,5 hektar arazinin tarım dışı kullanımına izin verilmesi sözkonusudur (Aksoy ve Özsoy, 2013, 281).

Yönetmelik ve Kanun'lu dönemde tarım dışı arazi kullanımına verilen izinlerde % 5,4 oranında bir düşüş görülse de, Kanun kapsamı dışındaki kullanım için yapılan başvurular % 52,3 oranında artmıştır. Yani kanunun kapsamı dışında yapılan başvurularla yasanın etrafından dolaşılmaya çalışılmaktadır. Kanun ve yönetmeliklerin tarım arazilerini korumaya yetmediği verilerle sabit olmasına rağmen son yıllarda yönetim erkini elinde tutan siyasi iradenin çıkardığı

[2] 20. Yüzyılın son çeyreğinde % 2,2 düzeyinde olan dünyadaki yıllık nüfus artışı hızının, 2015 yılında % 1,6'ya, 2015-2030 döneminde % 1,4'e 2030-2050 döneminde ise % 0,9'a düşmesi beklenmektedir. İstatistiki veriler, dünya nüfusunda bir patlamanın söz konusu olmadığını, tam tersine tedrici bir artış olmakla birlikte, önümüzdeki yıllarda azalma eğilimine gireceği göstermektedir. Buna karşın FAO'nun verilerine göre, 2000-2015 yılları arasında dünyadaki gıda arzının % 36 oranında artması beklenmektedir (Günaydın, 2009, 13).

kanun hükmünde kararnameler (KHK) ve torba yasalarla mevcut yasaların tarım, çayır, mera ve orman arazilerini nispeten koruyan ve amaç dışı kullanımlarını zorlaştıran hükümleri işlevsizleştirilmektedir. Örneğin, 17 Ağustos 2011 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 648 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK ile İmar Yasasının 27. maddesi değiştirilerek eklenen bir madde ile tarım arazilerinin ve meraların amaçları dışında kullanılmasının yolu açılmıştır (Aksoy ve Özsoy, 2013, 281-282). Özetle tarım arazileri korunuyormuş gibi görünse de aslında amaç dışı kullanım bütün hızı ile devam etmekte ve tarım arazileri hızla yok olmaktadır.

Grafik 2: Türkiye'deki Tarım Arazileri Miktarının Yıllar İçinde Değişimi

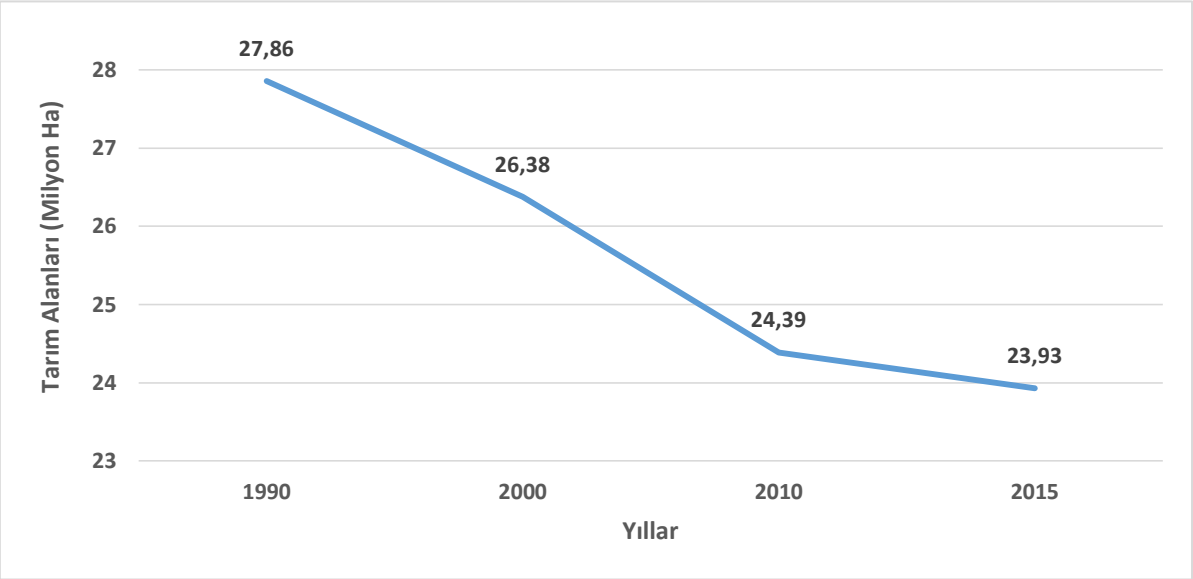

TÜİK, 2015 ve TÜİK, 2016.

Gıda güvenliğinin arz boyutunu doğrudan ilgilendiren ve tarımsal üretimin olmazsa olmazı olan tarım topraklarının tarım dışı herhangi bir amaç için kullanılması mutlaka engellenmelidir. Bu amaçla tarım topraklarını tarım dışı amaçlarla kullanan ve herhangi bir yolla tarıma elverişsiz hale getirenlerin caydırıcı bir biçimde cezalandırılmasına yönelik yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Örneğin ikamesi olmayan bir üretim aracı olan tarım toprakları üzerinde özel mülkiyetten kaynaklı sınırsız tasarruf hakkı, kamu yararı gerekçesi ile sınırlandırılabilir. Normal koşullarda teşvikler yoluyla yönlendirici olan devlet, bu gibi zaruri durumlarda tüm tarım topraklarında yapılan üretime, ekilecek üründen kullanılacak tarımsal yöntemlere ve girdilere kadar olanağını sağlamak şartıyla müdahale edebilmelidir (Önal, 2012, 206-207). Aynı sebep çerçevesinde yabancıların tarım toprakları üzerinde mülkiyet ya da tasarruf hakkına sahip olması konusu gıda güvencesi açısından tekrar gözden geçirilmeli, yabancıların tarım toprakları üzerindeki mülkiyet hakkı sınırlanmalı ve kayıt altına alınmalıdır.

Gıda güvenliğini riske sokan diğer etken olan biyoyakıta yönelik olarak da kamu politikası belirlenmelidir. Artan biyoyakıt talebinin beraberinde geniş tarım alanlarının gıda üretimi yerine biyoyakıta yönelik ekim alanlarına dönüştürülmesine, gelecekte gıda fiyatlarının artmasına neden olacağını ve bundan en fazla az gelişmiş ülkelerin zarar göreceğini söylemek yanlış bir öngörü olmayacaktır. Özellikle de geniş tarım alanlarının mısır, kanola ve ayçiçeği gibi biyoyakıt üreten bitkilere ayrılmasının mono tarım kültürünü etkin duruma getireceği ve bunun toprak sağlığı ve sürülebilirliği üzerinde olumsuz etki yaratacağı beklenilmektedir. Son yıllarda Güney Amerika, Çin ve Hindistan'ın biyo-enerji üretimi talebi belirli ürünlerin ekim alanlarını sınırlamıştır. Doğal olarak petrol fiyatlarının tırmanışı ve de petrolü ikame edebilen biyoyakıt üretimine ayrılan

alanların artması tarım ürünlerinin pahalıya üretilmesine neden olacaktır. Biyo-yakıt gelecek midir? Petrolü olmayanlar ve kıyasla tarımsal üretim kapasitesi güçlü ülkeler için olabilir. Ancak, teknik olarak kullanımı sınırlı kalır ise tarımsal ürün piyasalarına etkisi zaman içinde azalabilecektir. Biyoyakıt kavramının gıda güvencesi açısından da iyi irdelenmesi gerekmektedir. Biyoyakıt, fosil kaynaklı yakıtların yerini almak üzere enerji üretimi için daha çok tarımsal ürün üretmek amacıyla daha fazla fosil yakıt tüketmek anlamındadır ki bunun bir ikilem olduğu düşünülmektedir (Bayaner, 2014, 80-81). Türkiye'de de biyoyakıt üretimine yönelik talepler belirli bir ekim alanı ile sınırlandırılarak gıda fiyatlarının aşırı yükselmesinin önüne geçilmelidir.

Artmaya devam eden dünya nüfusunun 2050'lerde 9 milyarda sabitleneceği tahmin edilmektedir. Kimi kuruluşlar, artan nüfusu beslemek için bugünkü gıda üretiminin 2050 yılına kadar iki misli, kimisi de % 60-70 oranında artması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu üretim artışının, aşırı miktarda kimyasal tarım ilaçları, kimyasal gübreler, yoğun su ve makine kullanımını gerektiren endüstriyel tarımla sağlanabileceği varsayılmaktadır. Endüstriyel tarımın tercih edilmesinin temel nedeni, ekolojik tarıma göre daha verimli olduğu algısıdır. Bu algı pek çok kimse tarafından paylaşılmaktadır. Halbuki yürütülen birçok çalışma ekolojik tarımın en az endüstriyel tarım kadar verimli olduğunu ortaya koymuştur. Endüstriyel tarımla yorulan topraklarda ekolojik tarıma geçildiğinde ilk üç dört yıl bir verim düşüşü olsa bile sonraki yıllarda verim kaybı telafi edilmekte, dahası kurak yıllarda ekolojik üretimde daha yüksek verim elde edilmektedir (Altieri, 1995, 61). Ayrıca endüstriyel tarımda çiftçiler gelirlerinin önemli bir kısmını suni gübre, kimyasal ilaç vb. girdilere harcadığı halde endüstriyel tarımın ekolojik tarıma göre daha kârlı olduğunu ileri sürmek mantıklı gelmemektedir (Özkaya, 2015, 21). Bu nedenle ekolojik tarımın desteklenmesine yönelik kamu politikalarına ağırlık verilmelidir.

ABD'de endüstriyel tarımın kârlılığı üzerine yapılan bir çalışmada, mısır ve soya nöbetleşmesi şeklinde yapılan endüstriyel tarım uygulamasının verileri derlenmiştir. Elde edilen verilere göre, Acre[3] denilen birim arazi başına çiftçi 45 dolar brüt kâr elde etmektedir[4]. Devletin verdiği 35 dolar destek ile çiftçinin Acre başına geliri, net 80 dolara çıkmaktadır. Ancak çiftçi toprağı koruma önlemleri almadığı takdirde bu tarım sistemi nedeniyle verim her yıl düşmektedir. Bu nedenle verim düşüşünü telafi etmek için acre başına her yıl 25 dolarlık bir toprak amortismanı hesaplanması gereklidir. 80 dolardan bunu düşersek aslında çiftçinin eline Acre başına 55 dolar geçmiş olduğunu görülmektedir. Ancak bu hesaplamada dikkate alınmayan bir maliyet daha bulunmaktadır. Zira hesaplama, bir de toplum yararı gözözüne alınarak yapıldığında daha önce görülmeyen bir başka masraf ortaya çıkmaktadır. Toplumsal maliyet diyebileceğimiz bir gider, tarım sisteminin bütün bir çevre ve topluma yaptığı zararlardır. Bunlar içinde kimyasal ilaç ve gübreler nedeniyle yeraltı sularına, yeşil alanlara verilen zararlar vb. unsurlar dikkate alınmaktadır. Araştırmacılar, bu değeri Acre başına 47 dolar olarak hesaplamışlardır. Toplum açısından hesaplama yaparken 55 dolardan bunun düşülmesi, ayrıca toplum açısından bir gelir niteliğinde olmayan, devletin yaptığı 35 dolarlık desteğin de düşülmesi gerektiği dikkate alınırsa, 55 dolardan 47 dolar ve 35 dolar düşüldüğünde -27 dolar elde edilir. Yani endüstriyel tarımın topluma olan etkisi Acre başına 27 dolarlık bir zarar gibi düşünülebilir. Bu hesaba doğal kaynak muhasebesi denilmektedir (Özkaya, 2015, 21). Bu çalışmanın sonucu özetlenecek olursa; endüstriyel tarım, aslında kârlı bir faaliyet değildir. Toprağa, yeraltı sularına yani bir bütün olarak çevreye ve topluma verdiği zarar dikkate alınmadığı ve devlet tarafından parasal olarak desteklendiği için, endüstriyel tarım kârlıymış gibi gözükmektedir.

ABD'de yapılan çalışmada da görüldüğü üzere endüstriyel tarımın kârlı ve rakipsiz olduğu iddiası dayanaktan yoksundur. Serbest piyasaya dayandığı söylenen endüstriyel tarım aslında özel

[3] 1 ACRE= 4.047 metrekare.
[4] Brüt kâr üretim sonunda masraflar düşüldükten sonra çiftçinin cebinde kalan para olarak tanımlanabilir.

şirketlerin güdümündeki devlet politikaları sayesinde ayakta durmaktadır. Türkiye'de de durum farklı değildir. Bu nedenle gıda güvenliği ve sürdürülebilirliğin garantisi olarak görülen ekolojik tarımın, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin ve köylülerin desteklenmesi gerekmektedir. Nitekim FAO, 2014 yılını Aile Çiftçiliği Yılı ilan ederek küçük aile çiftçiliğinin önemini vurgulamıştır. Büyük ölçekli işletmelerin yerine karma üretim yapan küçük aile işletmelerinin tercih edilmeye başlanmasının nedeni daha öncede belirttiğimiz üzere sürdürülebilir olmaları, yani gıda arzının güvencesi olmalarıdır. Çünkü tecrübeler, kriz durumlarında ilk önce büyük işletmelerin kapandığını, küçük işletmelerin ise kapasitelerini azaltmakla birlikte faaliyetlerine devam ettiğini göstermektedir. Küçük işletmeler bu özellikleri nedeniyle gıda üretiminin sigortası konumundadırlar. Ayrıca küçük aile işletmelerinin verimliliği, büyük işletmelere göre daha fazladır. Şöyle ki; büyük işletmelere göre daha yoğun insan emeği kullanan küçük aile işletmeleri, getirisi daha yüksek olan sebze, meyve gibi ürünleri ve hayvancılığı seçerler. Makineleşmenin daha az olması nedeniyle küçük işletmelerdeki emek verimliliği yüksek olmasa da, getirisi yüksek ürünlerin seçilmesi nedeniyle alan verimliliği büyük işletmelerden daha fazladır (Özkaya, 2009, 269). Yani küçük aile işletmeleri, hem daha kârlı hem de gıda arzının devamlılığı için bir sigorta niteliğindedir.

Küçük işletmelerin gıda arzının güvencesi olmalarının diğer nedeni, büyük işletmelerin aksine neredeyse girdilerinin tamamını çiftlik içinden temin etmeleridir. Büyük işletmelerde bitkisel üretimde tohumluktan, gübreye ve tarımsal ilaçlara kadar pek çok girdi dışarıdan temin edilirken; hayvansal üretimde ise yem, ilaç, damızlık hayvan gibi birçok girdi dışarıdan temin edilmektedir. Girdilerin dışarıdan alınması, girdi tedarikinde önemli bir paya sahip olan uluslararası şirketlerin çiftçiler üzerindeki etkisini ve kontrolünü artırmaktadır. Bu durum, yani bir ülkedeki tarımsal üretim üzerinde ulus-ötesi şirketlerin hâkimiyeti, gıda arzı üzerindeki en büyük risklerden birini oluşturmaktadır (Oral, 2013, 168). Bütün bu nedenler göz önüne alındığında endüstriyel tarımda ortaya çıkan olumsuzluklara karşı en uygun modelin, küçük ve orta ölçekli çiftçi/köylü modeli olduğu ortaya çıkmaktadır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerde az da olsa var olan ölçek sorununun ise, kamu yatırım ve desteklemeleri ve kooperatif örgütlenmesi ile kolaylıkla aşılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca kooperatifler eliyle ürünlerin aracısız olarak üreticiden tüketiciye ulaştırılması, aracı kârlarının ortadan kalması nedeniyle hem gıda fiyatlarının düşmesine, hem de üreticilerin ürünlerini daha yüksek fiyatla satmalarına neden olacaktır. Dolayısıyla kârlılığı artan çiftçiliğin sürdürülebilirliği, yani gıda arzının devamlılığı da sağlanacaktır. FAO tarafından 2014 yılının Aile Çiftçiliği Yılı ilan edilmesiyle Türkiye'de de Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından toplantılar düzenlenmiştir. Toptantılarda aile çiftçiliği destekleniyor izlenimi verilmiş olsa da, yapılan yasal düzenlemeler bunun tam tersini işaret etmektedir. Çünkü çıkarılan yasalar ve uygulanan tarım politikalarının çoğunun küçük işletmelerin yok olmasına yönelik olduğu görülmektedir (Özkaya, 2015, 20-21). Bu bakış açısı büyük işletmelerin verimli olduğuna ilişkin daha önce de yanlış olduğunu vurguladığımız bir ideolojinin yansımalarıdır. Bu bakış açısı değiştirilerek küçük işletmeler ve köylülük desteklenmelidir.

Tarımda üreticilerin gelirini etkileyen temel iki unsur vardır. Bunlardan biri ürün fiyatları, diğeri de üretim faaliyetlerinin gerektirdiği gübre, ilaç, akaryakıt, alet ve makine, tohum gibi tarım dışı sektörlerden alınan temel girdilerin fiyatlarının belirlediği maliyetlerdir. Tarım sektörü çok sayıda üreticinin yer aldığı tam rekabete en yakın bir piyasa iken, endüstriyel tarım, girdilerin temin edildiği ilaç, gübre, alet ve makine sektörü az sayıda firmanın yer aldığı, tekelleşmeye yakın oligopol bir piyasadır. Tarımsal üreticilerin ürünlerinin fiyatları piyasa koşullarında hiçbir müdahale olmaksızın belirlenirken, az sayıdaki firma nedeniyle serbest rekabetin olmaması nedeniyle girdi fiyatları çiftçilere dayatılmakta, çiftçilerinse bu fiyatları olduğu gibi kabul etmekten başka bir seçeneği bulunmamaktadır. Bu durum üretici gelirlerini olumsuz etkilemektedir (Şengül ve Sarıbal, 2013, 147-148). Bu nedenle ya çiftçilerin kooperatifler ve birlikler altında örgütlenmeleri devlet tarafından teşvik edilmeli ve böylece gerek girdi temini ve gerekse kendi ürünlerinin satışında pazarlık edebilecek güce erişmeleri sağlanmalı ya da devlet

girdi ve ürün fiyatlarını belirlemeye doğrudan müdahil olmalıdır. Böylece hem girdi fiyatlarının düşmesi, çiftçilerin ürünlerinin satış fiyatlarının yükselmesi sağlanarak tarımsal üretimin sürdürülebilirliği yani gıda arzının devamlılığı garanti altına alınacak, hem de gıda fiyatlarının aşırı yükselmesi engellenerek herkesin yeterli gıdaya erişimi temin edilecektir. Yalnız kooperatifleşmeye verilecek destek şu anda olduğu gibi şeklen ve kâğıt üzerinde değil, uygulama bazında ve istikrarlı bir şekilde verilmelidir.

4. SONUÇ

Türkiye'deki gıda güvenliği politikaları siyasal analizlerle çok başarılıymış gibi gösterilse de veriler, benimsenen yaklaşımların başarılı olmadığını göstermektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere siyasal ve mesleki analiz yöntemleri objektif olmayabileceği gerekçesiyle önerilmemektedir. Bu nedenle kamu politikalarının analizi bilimsel yöntemler kullanılarak yapılmalıdır. Bilimsel yöntemle yapılan analizlerde objektif ve bilimsel veriler esas alınmaktadır. Bu veriler ise Türkiye'nin gıda güvenliği politikasının başarılı olmadığını göstermektedir. Örneğin, bir yandan gıda arzının olmazsa olmazı tarım toprakları hızla azalmakta, bir yandan gıda fiyatları dünya ortalamasının üzerinde artmaktadır. Gıda maddelerindeki kimyasal kalıntıları ise, Rusya'ya yapacağımız tarım ürünleri ihracatının fazla kalıntı nedeniyle reddedilmesiyle hatırlıyoruz. Bütün bunlar göz önüne alındığında gıda güvenliğinin dört boyutunda da yeterli olduğumuz söylenemez.

Türkiye'de kamu yönetiminin başarısızlığında rol oynayan önemli unsurlar siyasal, idari ve ekonomiktir. Bu yapısal sorunlar nedeniyle Türkiye'de devletin ya da kamu yönetiminin başarılı hizmet sunması zor görünmektedir. Özellikle güçlü ve merkeziyetçi yapının toplumun taleplerinin kendisine akmasını engellemesi, siyasal istikrarsızlık, çıkara dayalı parti politikaları ve parti yapısı, çok büyük bir idari merkeziyetçi yapının işlemesinin zor olması, ekonomik sorunların yoğunluğu gibi nedenler kamu kuruluşlarının başarılı bir şekilde çalışmasını engellemekte ve onları başarısızlığa götürmektedir.

Kamu politikalarının başarılı olmasının yolu olarak; politikaların ideolojik tartışmaların dışında nesnel, bilimsel ölçütlere göre oluşturulması arzusunun, toplumca tanınmış politika aktörleri tarafından dile getirildiği görülmektedir. Çözüme yönelik, işe yarayan ve nesnel kamu politikası oluşturma yöntem ve tekniklerini Türk idaresinde ve sosyal bilimlerinde meşrulaştırma ve yaygınlaştırma arzusu değişik vesilelerle sürekli dile getirilmektedir. Söylenmesi gereken diğer bir nokta ise, başarılı bir devlet yönetiminin ve devletin topluma en önemli hizmet aracı olan kamu politikalarını başarılı şekilde oluşturmanın ve uygulamanın, devlet ve toplum arasındaki ilişkinin niteliğine bağlı olduğu gerçeğidir. Gelişmiş demokratik ülkelerde devlet, topluma hizmet etmesi gereken ve toplumsal ihtiyaçları karşılamaya çabalayan bir kurum olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda, insanlar, kamu politika ve programlarının kendi beklentileri ve ihtiyaçlarına göre oluşturulmasını talep etmekte ve bunun için hükümetler üzerine baskı kurmaya çalışmaktadırlar. Böylece, demokratik gelişmiş ülkelerde, kamusal beklentiler ve kamuoyu baskısı kamu politikaları sürecinde önemli rol oynarlar. Ancak Türkiye'de kamuoyunun politika oluşum sürecinde çok da etkili olduğu söylenemez. Bu nedenle insanların kendilerini ilgilendiren konularda fikrini beyan etmeleri teşvik edilmeli, bu konuda gerekli yasal ve idari düzenlemeler yapılmalıdır.

Son olarak, politika analizi yapmanın temel hedefi karar verme mekanizmasına nitelikli bilgi üretmektir. Hükümetler karar verme mekanizması içerisinde birçok sıralı aksiyoner adımları atarak yeni bir politika için karar vermeye çalışırlar. Bu bakımdan isabetli ve etkin politika analizi, uygun ve isabetli seçilmiş bilimsel yöntemlerin doğru bir şekilde entegre edilmesi ve uygulanması ile yapılabilir. Bu sayede idari/siyasi hükümler verebilme kapasitesi artabilecektir. Sonuçta bir kanun, bir düzenleme, bir proje ya da başka formatlarda çıktılar ve bunların yeniden değerlendirilmesi ile karar verme süreci dinamik bir şekilde devam etmektedir. Umarım gıda

güvenliği konusunda yapmış olduğumuz bu analiz, politika oluşturma sürecinde politika yapıcılar ve oluşturulacak politikalar üzerinde olumlu bir etki yaratır ve Türkiye'nin gıda güvenliğinin sağlanmasında bir nebzede olsa bir katkımız olur.

Kaynakça

ActionAid (2013), **Rising to the Challenge: Changing Course to Feed to the World in 2050**. http://www.actionaidusa.org/sites/files/actionaid/aa_challenge_6.pdf (Erişim Tarihi: 21.08.2016).

Akdoğan, A. Argun (2015), (Editör: Filiz Kartal), "Türkiye'de Kamu Politikası Disiplininin Tarihsel İzleri", **Türkiye'de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları**, 2. Baskı, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, s. 75-98.

Aksoy, Ertuğrul, Özsoy, Gökhan (2013), (Editör: Necdet Oral), "Tarım Arazilerinde Amaç Dışı Kullanım ve Sürdürülebilir Arazi Yönetim Sorunları", **Türkiye'de Tarımın Ekonomi-Politiği 1923-2013**, NotaBene Yayınları, Ankara.

Altieri, Miguel A. (1995), **Agroecology: The Science of Sustainable Agriculture**, Westview Press, 2nd Edition, Boulder, CO.

Anonim (2014), **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Tarımsal Yapıda Etkinlik ve Gıda Güvenirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

Anonim (2014b), **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Gıda Ürünleri ve Güvenirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

Aysu, Abdullah (2015), **Gıda Krizi: Tarım, Ekoloji Egemenlik**, Metis Yayınları, İstanbul.

Bayaner, Ahmet (2014), **Türkiye Tarımı: Gelişmeler ve Beklentiler**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Bayraktar, Şemsi (2016), "Üretici ve Market Fiyatları Arasındaki Fark Kapanmıyor", **Gıda Tarım**, http://gidatarim.com/ekonomi/uretici-ile-market-fiyatlari-arasindaki-fark-kapanmiyor/74410.html (Erişim Tarihi: 09.10.2016).

Biçer, Mustafa, Yılmaz, Hakan (2013), "Parlamentonun Kamu Politikası Oluşturma ve Planlama Sürecindeki Konumunun Yeni Kamu Mali Yönetim Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Yasama Dergisi**, Sayı: 13, s. 45-84.

Çetinkaya, Murat (2016), **Enflasyon Raporu - 2016/3**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara. http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmb+tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/baskanin+konusmalari/2016/konusmab26_07_2016 (Erişim Tarihi: 08.10.2016).

Çevik, Hasan Hüseyin (1998), "Kamu Politikaları Analizi Çalışmaları Üzerine Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 31, Sayı: 2, s. 103-112.

Çevik, Hasan Hüseyin, Demirci, Süleyman (2011), (Editor: Bekir Parlak), "Kamu Politikası: Aktörler ve Modeller", **Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar**, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, s. 17-59).

Çolak, Ahmet (2009), "Açılış Konuşmaları", **Dünya Gıda Günü 2009, Küresel Kriz, Türkiye ve Gıda Güvencesi Sempozyumu**, TMMOB Kimya Mühendisleri Odası ve TMMOB

Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, s. 19-21.

Demir, Fatih (2011), "Kamu Politikası ve Politika Analizi Çalışmalarının Teorik Çerçevesi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 30, s. 107-120.

DPT (2007), **Dokuzuncu Beşyıllık Kalkınma Planı, Gıda Güvenliği, Bitki ve Hayvan Sağlığı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/22/oik664.pdf (Erişim Tarihi: 08.10.2016).

Eraktan, Gülcan (2009), "Küresel Gıda Krizi ve Türkiye", **Dünya Gıda Günü 2009, Küresel Kriz, Türkiye ve Gıda Güvencesi Sempozyumu**, TMMOB Kimya MÜhendisleri Odası ve TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, s. 37-42.

Ertuğrul, Mehmet, Akman, Numan, Pehlivan, Erkan (2009), "Tarım ve Gıda Sektöründe Hayvansal Üretim", **Dünya Gıda Günü 2009, Küresel Kriz, Türkiye ve Gıda Güvencesi Sempozyumu**, TMMOB Kimya Mühendisleri Odası ve TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, s. 79-108.

Eryılmaz, Bilal, Çevik, Hasan Hüseyin, Özen Süleyman (2013), "Kamu Politikaları", **Kamu Yönetimi**, 2. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

FAO (2012), **The State of Food and Agriculture 2012**. http://fao.org/docrep/017/i3028e/i3028e.pdf (Erişim Tarihi: 27.08.2015).

FAO (2015), **Gıda Fiyat Endeksi 2015**, http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/ (Erişim Tarihi: 31.03.2016).

FAO (2016), **Hunger Map 2015**, Food and Agriculture Organization of the United Unions, http://www.fao.org/hunger/en/ (Erişim Tarihi: 25.08.2016).

Giray, Hatice, Soysal, Ahmet (2007), "Türkiye'de Gıda Güvenliği ve Mevzuatı", **TSK Koruyucu Hekimler Bülteni**, Cilt: 6, Sayı: 6, s. 485-490.

Günaydın, Gökhan (2009), "Açılış Konuşmaları", **Dünya Gıda Günü 2009, Küresel Kriz, Türkiye ve Gıda Güvencesi Sempozyumu**, TMMOB Kimya MÜhendisleri Odası ve TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, s. 11-16.

Kaptı, Alican (2013), "Giriş: Kamu Politika Süreci", **Kamu Politika Süreci: Teorik Perspektifler, Modeller ve Analiz Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, s. 17-23.

Lang, Tim (2010), "Crisis? What Crisis? The Normality of the Current Food Crisis", **Journal of Agrarian Change**, Cilt: 10, Sayı: 1, s. 87-97.

Lang, Tim (2013), "Who Will Bring Us to Sustianability?", **Fifth İnternational Forum on Food and Nutrition: Praparing to Act for A Healthy Planet**, 26-27 Kasım 2013, https://www.barillacfn.com/m/publications/from-kyoto-to-milan.pdf (Erişim Tarihi: 01.09.2016).

Önal, Nevzat Evrim (2012), **Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü**, 2. Baskı, Yazılama Yayınevi, İstanbul.

Oya, Carlos (2011), "Agriculture in the World Bank: Blighted Harvest Persist", (Editör: Bayliss, Kate, Fine, Ben, Van, Waeyenberge), **The Political Economy of Development, The World Bank, Neoliberalism and Development Research**, Pluto Press, London, s. 146-187.

Özkaya, Tayfun (2015), "Doğa ve İnsan Dostu Bir Tarım Mümkün mü?", T**eori Dergisi**, Haziran 2015, s. 19-24.

Petras, James (2008), "The Great Land Giveaway: Neo-Colonialism by Invitation", **Global Research**, Aralık 2008, www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=11231 (Erişim Tarihi 28.08.2010).

Şahin, Bahadır, Yıldız, Serdar (2013), (Editör: Alican Kaptı), "Kamu Politikasında Politik Ağlar", **Kamu Politikası Süreci: Teorik Perspektifler, Modeller ve Analiz Yöntemleri**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 159-172.

Şengül, Haydar, Sarıbal, Orhan (2013), (Editör: Necdet Oral), "Makro-Ekonomik Göstergelerle Türkiye Tarımı", **Türkiye'de Tarımın Ekonomi-Politiği 1923-2013**, NotaBene Yayınları, Ankara.

Tahsin, Emine (2015), "Uluslararası Gıda Rejimi ve Türkiye Tarımı", **İktisat Dergisi**, Sayı: 530, s. 82-92.

TCMB (2015), **Enflasyon Raporu – 2015/1**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e16f3601-77bb-4084-809e-5a2c3502e27f/enf-ocak2015-I_tam.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACEe16f3601-77bb-4084-809e-5a2c3502e27f (Erişim Tarihi: 31.03.2016).

TÜİK (2015), "Tarım Alanları", **Temel İstatistikler**, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara. http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist (Erişim Tarihi: 15.01.2015).

TÜİK (2016), "Tarım Alanları", **Temel İstatistiklar**, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara. http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist (10.10.2016).

Usta, Aydın (2013), "Kamu Politikaları Analizine Kuramsal Bir Bakış", **Yasama Dergisi**, Sayı: 24, s. 78-102.

Yılmaz, Süleyman (2015), **Sürdürülebilir Tarım Mümkün mü?**, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

GÜNAH VERGİLERİ: ABD VE TÜRKİYE'DEKİ MEVCUT DURUMUN KARŞILAŞTIRILMASI

Arş. Gör. Muhammet AKTUĞ

Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF, Maliye Bölümü

Arş. Gör. Sedat POLAT

Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF, Maliye Bölümü

Özet

Maliye literatüründe, alkol ve tütün gibi mallar ile gayri ahlaki olduğu düşünülen bir takım hizmetler üzerinden alınan vergiler "günah vergileri" olarak adlandırılmaktadır. Bu tür mal ve hizmetlerin, aynı zamanda geleneksel özel tüketim vergilerinin konusu içerisinde yer alması, günah vergilerinin özel tüketim vergilerinin isim değiştirmiş hali olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır. Yabancı literatürde günah vergilerinin gerek lehinde gerekse aleyhinde pek çok çalışma yapılmıştır. Bilhassa ABD, günah vergilerinin anavatanı kabul edilmekte ve bu alandaki tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Türk mali literatüründe ise günah vergilerinin yeteri kadar incelendiğini söylemek zordur. Bu çalışmanın amacı, yukarıda belirtilen hususlar doğrultusunda Türkiye ve ABD'deki mevcut durumun karşılaştırmasından ibarettir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Günah Vergileri, Özel Tüketim Vergileri.

SIN TAXES: COMPARISON OF THE CURRENT SITUATION IN USA AND TURKEY

Abstract

In the financial literature, taxes levied on goods like alcohol and tobacco, services thought as disfavoured or non-ethical have been named as *sin taxes*. Because of these kinds of goods and services included within the traditional excise tax objects, sin taxes have been denominated as the other name of excise taxes. There are many opinions, for and against, about sin taxes in the foreign literature. Especially the USA has been regarded as the motherland of sin taxes, and existed within the centre of discussions in this field. It's difficult to say that sin taxes have been analysed adequately in the Turkish financial literature. The purpose of this study, in accordance with the evaluations carried out above, is to compare the current situation in the USA and Turkey.

Keywords: Tax, Sin Taxes, Excise Taxes.

GİRİŞ

Vergilerin insanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe sahip olduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan tarihin seyri içerisinde, zamanın şartlarına ve icaplarına göre, vergi sistemleri içerisinde çok değişik vergiler yer almıştır. Bu vergilerden bazıları zaman içinde anlamını yitirirken, bazıları hala kullanılmaktadır. Tarihte uygulanan en eski vergi türlerinden biri olan özel tüketim vergileri, güncelliğini koruyan vergilerden biridir.

Özel tüketim vergileri spesifik bir takım mal ve hizmetler üzerinden alınan vergileri ifade etmektedir. Çok sayıda mal grubuna ilaveten alkol ve tütün de antik dönemlerden beri özel tüketim vergilerinin konusu içerisinde yer almaktadır. Fakat zaman içerisinde alkol ve tütün üzerinden alınan vergilerden, günah vergileri şeklinde bahsedilmeye başlanmıştır. Başlangıçta günah vergisi kavramıyla sadece alkol ve tütün üzerinden alınan vergiler kastedilirken, günümüzde bu kavram çok daha kapsamlı hale gelmiştir. Öyle ki artık; şekerli içecekler, zararlı yağlar ve sağlıksız yiyecekler de günah vergileri içerisine dâhil edilmeye başlanmıştır. Fakat bu çalışmada esas itibariyle alkol ve tütün üzerindeki vergilerden bahsedilecektir.[1]

1. Günah Vergilerinin Tarihçesi

Alkol kullanımı çok eski zamanlardan beri, hemen her medeniyette, kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Daha M.Ö. 2200 yılında Çin İmparatoru Yute, halkı sarhoşluktan korumak adına pirinç şarabının mucidini cezalandırmıştır. Yine Çin'de M.Ö. 1122 yıllında üzüm şarabı yasaklanmış ve bu yasağı düzenleyen kanunlar, halka ilan edilmiştir. Antik Mısır Hükümdarları olan Firavunların da alkol tüketimine karşı kanunlar çıkardıkları bilinmektedir. Roma ve Yunan medeniyetlerinde de, tüketim tümden men edilmemekle beraber, alkol suiistimalini önlemeye yönelik kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Ancak alkol tüketimine karşı alınan tüm bu tedbirlerin, arzu edilen neticeleri verdiğini söylemek zordur.[2]

16. ve 17. Yüzyıllarda Hollanda'da kapsamlı bir özel tüketim vergisi sistemi uygulanmıştır. Bu dönemde Hollanda'da bira, şeker, tuz ve alkollü içkiler üzerinden özel tüketim vergisi alınmıştır.[3] Özel tüketim vergileri diğer Avrupa ülkelerine de Hollanda üzerinden yayılmıştır. Hollanda örneğini takip ederek bir takım mallar üzerine özel tüketim vergisi koyan Alman devletlerinin başarılı sonuçlar elde etmeleri bu vergilerin İngiltere'de ve İngiliz kolonilerinde de uygulanması sonucunu doğurmuştur.[4] İngiltere'de ilk özel tüketim vergisi 1643 yılında Parlamento tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu ilk özel tüketim vergilerinin amacı orduyu finanse etmekti. Bu dönemde bira, elma şarabı, bal likörü, tuz ve et en önemli özel tüketim vergisi konularını oluşturmaktaydı.[5]

Tütünün anavatanı Amerika olup, İspanyolların bu kıtayı keşfinden sonra önce Avrupa'ya, oradan da bütün dünyaya yayılmıştır. Tütün de tıpkı alkol gibi, insan sağlığına zarar vermesi hasebiyle, tarih boyunca tüketimi kontrol altına tutulmaya çalışışmış bir maddedir. Hatta Katolik Kilisesi'nin, dini mekânlarda tütün kullananlara,

[1] Bu çalışmanın bazı kısımlarının hazırlanmasında, Muhammet Aktuğ'un "Küreselleşme Sürecinde Özel Tüketim Vergilerinin Gelişimi" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır.

[2] Adam Gifford Jr., "Whiskey, Margarine, and Newspapers: A Tale of Three Taxes", **Taxing Choice**, Ed: William Shughart II, 1997, s.2.

[3] Sijbren Cnossen, "Economics and Politics of Excise Taxation", **Theory and Politics of Excise Taxation**, Editor: Sijbren Cnossen, Oxford University Press, New York, 2005, s.1.

[4] Cnossen**, a.g.e.,** s. 1.

[5] D'maris Coffman, **Excise Taxation and the Origins of Public Debt**, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2013, s. 8.

aforoz etmeye kadar varan cezalar verdiği bilinmektedir.[6] Amerika Birleşik Devletleri günah vergileriyle ilgili uzun ve renkli bir geçmişe sahiptir. Bu vergiler Amerika'da çoğu kez savaş zamanlarında gündeme gelmiştir.[7] Amerika'da Anayasanın kabulünden sonra ayrıntılı bir özel tüketim vergisi sistemi uygulandığı bilinmektedir. Amerika'da günah vergisi niteliğindeki özel tüketim vergilerinin gelişimi, çalışmanın devamında ayrıca ele alınacaktır.

2. Günah Vergilerinin Genel Esasları

Günah vergilerinin genel esasları başlığı altında, bu vergilerin; tanımı, kapsamı, tarh ve tahsil usulleri, hangi gerekçelerle koyulduğu açıklanarak, lehinde ve aleyhinde bulunan görüşlere yer verilecektir.

2.1. Tanımı, Kapsamı ve Gerekçesi

Toplum sağlığı ve huzuru açısından zararlı olduğu düşünülen bir takım mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler, literatürde "günah vergileri" olarak isimlendirilmektedir. Esasında, günah vergilerinin kapsamı içinde değerlendirilen mal ve hizmetler özel tüketim vergilerinin konusu içerisinde yer almaktadır. Bu bakımdan 'günah vergisi' kavramı, toplum sağlığı ve huzuru bakımından zararlı olduğu düşünülen mal ve hizmetler üzerinden alınan özel tüketim vergilerinin ironik bir ifadesinden başka bir şey değildir.

Günah vergileri geçmişte mali amaç güdülerek salınırken, tarihin seyri içerisinde, amaçlarda bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Günümüzde günah vergilerinin gerekçesi daha çok ahlaki ve paternalistik temeller üzerine oturtulmaya çalışılmaktadır. Günah vergilerinin mali amaçtan ahlaki amaca doğru kayması, zaman içerisinde verginin kapsamının da genişlemesine yol açmış ve günah vergileri toplum tarafından hoş karşılanmadığı düşünülen davranışlar üzerine yayılmaya başlamıştır.[8] Alkol ve tütün gibi maddeler ile gayri ahlaki olduğu umumiyetle kabul edilen faaliyetlerin vergilendirilmesi bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Günah vergileri kapsamında yer alan mal ve hizmetlerin üç temel özelliği bulunmaktadır. (1) Talep esneklikleri düşüktür ki bu da söz konusu malların bağımlılık yapıcı karakterinden kaynaklanmaktadır. (2) Bu tür malların sürekli olarak kullanılması, orta ve uzun vadede, tüketenler üzerinde hastalık, obezite ve hatta ölüme varan negatif sonuçlar meydana getirmektedir. (3) Tüketiminden sadece kullanıcılar değil, üçüncü kişiler de etkilenebilmektedir.[9]

Yukarıda ifade edilen özellikleri doğrultusunda, günah vergilerinin gerekçeleri çeşitli noktalara dayandırılmaktadır. Birinci nokta bu vergilerin iktisadi etkileri olup sosyal maliyetlerin içselleştirilmesini ifade eder. Misalen, alkol ve tütün gibi maddeler sadece tüketiciler üzerinde değil çevrede bulunan ve tüketime dâhil olmayan kişiler üzerinde de istenmeyen etkiler meydana getirmektedir ki bu durum mali literatürde 'negatif dışsallık'

[6] Jhon B. Buescher, "In the Habit: A History of Catholicism and Tobacco", http://www.catholicworldreport.com/Item/1762/in_the_habit_a_history_of_catholicism_and_tobacco.aspx, Çevrimiçi: 21.10.2016.
[7] John E. Anderson**, Public Finance,** Cengace Learning, Second Edition, Ohio, 2011, s. 519.
[8] Rachella H. Perkins, "Salience and Sin: Designing Taxes in the New Sin Era", **BYU Law Review**, 2014, s.151.
[9] Peter Lorenzi, "The Moral Grounds of Sin Taxes", **Society,** 44:1, November, 2006, s. 67.

kavramı ile ifade edilmektedir.[10] Bu noktada fiyat mekanizmasının yetersiz kalışı devletin piyasaya müdahalesi için bir gerekçe oluşturur. Devlet, alkol ve tütün gibi maddeler üzerine vergi koyarak bu tür mallara ait talebi sosyal optimuma getirmeye çalışır.

Günah vergilerinin gerekçelerinden biri de bazı malların fiyatının toplam maliyetleri yansıtmadığı iddiasıdır. Örneğin sigara satın alan bir kişi sadece sigaranın fiyatını öder. Hâlbuki sigara kullanımından kaynaklanacak bir hastalığın maliyeti baki kalır. Dolayısıyla, bu tür malların piyasa fiyatı toplam maliyetleri kapsamadığından, yapılması gereken vergi koymak marifetiyle aradaki maliyet farkını karşılamak, diğer bir ifadeyle özel maliyetlere sosyal maliyetleri de eklemektir. Bu durum mali literatürde "dışsallıkların içselleştirilmesi" olarak ifade edilmektedir.[11] Fakat bu gerekçe de birkaç yönden eleştiri konusu olmuştur. Şöyle ki; alkol ve tütün kullanan herkes hasta olacak veya tedaviye ihtiyaç duyacak diye bir kaide yoktur, ancak bu tür malların vergilendirilmesi durumunda hasta olup tedavi imkânlarından faydalananlar ile birlikte hasta olmayanlar da yükümlendirilmiş olmaktadır. Ayrıca sosyal maliyetler ile özel maliyetler arasındaki dengesizliği vergi yoluyla giderme görüşü, temelde alkol ve tütün gibi maddelerin sosyal maliyetlere yol açtığı tezinden hareket etmektedir ki bu tez de sosyal maliyetlerin nihai aşamada özel maliyetlere dönüşmesiyle iflas etmektedir.[12]

Günah vergilerinin arkasında yatan sebeplerden bir diğeri, bazı malların kullanımın ahlaken sakıncalı olduğu fikridir ve ikinci en iyi teorisinden hareket etmektedir. Buna göre; eğer bir davranış gayrı ahlaki ise, birinci en iyi teori bu davranışın yasaklanmasıdır. Ancak söz konusu davranışın yasaklanması mümkün değil ise yapılacak en doğru şey, vergilendirme yoluyla bu malın tüketiminin kısılmasıdır ki bu da ikinci en iyi teoriyi ifade etmektedir. Günah vergilerinin arkasındaki ahlaki gerekçenin de muhtelif noktalardan tenkidi mümkündür. Bir kere sosyal maliyetler netice de özel maliyetlere dönüştüğünden, alkol ve tütün gibi maddelerin tüketimi şahısların kendileriyle alakalı bir mesele olup devletin buna karışması yanlıştır. Devletin meşru faaliyet sahası ancak kendisine vergi veren vatandaşların can ve mal emniyetinin sağlanması ile sınırlı kalmalıdır ve devlet hiçbir şekilde vatandaşları bizzat kendilerinden koruma gibi bir işgüzarlık içerisine girmemelidir.[13] Özel tüketim vergilerinin lehinde ve aleyhinde bulunan görüşlere aşağıda ayrıca yer verileceğinden şimdilik bu kadar açıklama kâfi görülmüştür.

2.2. Tarh ve Tahsil Usulleri

Daha önce de ifade edildiği üzere, günah vergileri temelde özel tüketim vergileri olduklarından, tarh ve tahsil usulleri de özel tüketim vergileriyle aynıdır. Günah vergileri matrah ölçüsü bakımından iki esasa dayanır: spesifik ve ad valorem matrahlar. Birince esasa göre vergi, vergilemeye konu olan malların hacim, yüzölçümü, ağırlık, uzunluk, sayı vb. gibi teknik-fiziki miktarlarının oluşturduğu matrahlar üzerinden birim başına

[10] Nuria Badannes-Pla, Andrew M. Jones, "Addictive Goods and Taxes: A Survey From an Economic Perspective", **Revista de Economia Publica,** 167:4, 2003, s. 123.
[11] Robert W. McGee,, "The Political Economy of Excise Taxation: Some Ethical and Legal Issues", **Journal of Accounting, Ethics & Public Policy**, No:4, Fall, 1998, s. 567.
[12] McGee, a.g.e, s.568.
[13] McGee, a.g.e, s.569.

mutlak olarak hesaplanır. İkinci esasa göre ise, vergi vergilemeye konu olan malların satış değerinin matrah olarak baz alınmasıyla hesaplanır.[14]

Spesifik matrahta vergi, üretilen veya satılan malın fiziki bir birimi üzerinden hesaplanan para şeklinde uygulanır. ABD'de federal hükümetin damıtılmış likörün her bir galonu üzerinden 13.50 dolar olarak aldığı vergi spesifik matrah uygulamasına örnek olarak verilebilir. Ad valorem matrahta ise vergi, satın alınan ürün veya hizmet değerinin belli bir yüzdesi şeklinde hesaplanarak tahsil edilir. Bu bakımdan ad valorem matraha değer esaslı matrah da denilmektedir. Türk Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun III Sayılı Listesinin B Cetvelinde yer aldığı üzere tütün içeren sigaraların satış fiyatının %65,25'i şeklinde uygulanan vergi de ad valorem matrah uygulamasına bir örnektir.

Matrahın spesifik olarak da belirlenebilmesi, özel tüketim vergilerini (dolayısıyla günah vergilerini) katma değer vergisi ve perakende satış vergisi gibi diğer tüketim vergilerinden ayıran önemli bir unsurdur. Spesifik tekniğin; matrahın kolay tespit edilmesi ve vergi idaresi ile mükellef arasında bir anlaşmazlığa sebebiyet verecek nitelikte olmaması, dolayısıyla vergi kaçırma imkânını sınırlandırması gibi faydaları yanında, konjonktürel hareketleri yakından izleyememesi bakımından vergilemenin gerek sosyal politikaya ilişkin amacına gerekse mali amacına ters düşmesi gibi sakıncaları da mevcuttur. Çünkü miktar esasına dayalı spesifik vergilerin vergi yükü, konjonktürün genişleme dönemlerinde hafiflerken, daralma dönemlerinde ağırlaşır.[15] Konjonktürün genişleme ve daralmaya yönelik hareketlerine karşı vergi oranlarında değişiklik yapılabileceği akla gelse de, bu görüş bünyesinde barındırdığı teknik, idari ve siyasi zorluklar nedeniyle pek gerçekçi bir bakış açısını yansıtmamaktadır.

Özel tüketim vergileri (günah vergileri), verginin tahsili bakımından satış vergileri ile benzerlik göstermektedir. Buna göre vergi; son perakende satış aşamasında, üretici veya toptancıdan perakendeciye satış esnasında, üretici tarafından yapılan satışlarda ise satış fiyatı üzerinden alınabilir.[16] Özel tüketim vergilerinde, tahsil yöntemleri bakımından, ülkeler arasında farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıkların nedeni, genellikle, her ülkenin kendi iç dinamikleri ile ilgilidir.

2.3. Günah Vergilerinin Lehinde ve Aleyhinde Bulunan Görüşler

Mali literatürde günah vergilerinin lehinde ve aleyhinde birçok görüş ileri sürülmektedir. Şimdi bu görüşleri ana hatlarıyla ifade etmeye çalışalım. Günah vergisi taraftarları bu meyandaki görüşlerini şu esaslara dayandırmaktadırlar:

Günah vergileri hasılat bakımından elverişli vergilerdir. Sigara, alkol ve uyuşturucu gibi maddelerin, bağımlılık yapıcı özelliklerinden dolayı, talep esneklikleri düşüktür. Dolayısıyla bu tür mallar çok yüksek oranda vergilendirilse bile talepte ciddi bir azalma meydana gelmeyecek, vergi hasılatı ise artacaktır.[17]

---

[14] Salih Turhan, **Vergi Teorisi ve Politikası**, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 166.
[15] Turhan**, a.g.e.,** s. 166.
[16] Nihat Edizdoğan**, Teoride ve Uygulamada Özel Tüketim Vergileri,** Bursa, 1981, s. 8.
[17] Andrew J. Haile, "Sin Taxes: When the State Becomes the Sinner", Ağustos 2009, s. 4-5, (Çevrimiçi), http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=andrew_haile, 22.02.2016.

Günah vergileri toplum sağlığını korumaya yardımcı olur. Bu görüşe göre hükümetin günah vergileriyle elde edeceği iki fayda vardır. Bunlardan biri hasılat temin etmek iken, diğeri toplum sağlığını korumaktır.[18] Sigara ve alkol gibi sağlığa zararlı maddeler yüksek oranda vergilendirilerek, bu mallara ait tüketim kısılabilir. Söz konusu ürünlerin talep esnekliklerinin çok düşük olduğu dolayısıyla yüksek oranda vergilemenin talebi azaltmayacağı görülse bile yapılacak en makul şey, yine de bu tür maddeler üzerine yüksek oranda vergi uygulamaktır. Yüksek vergiye karşın talebin kısılmaması vergi hasılatını artıracağından, elde edilen hasılat ile sağlık ve tedavi programlarının geliştirilmesi sağlanabilecektir. Ayrıca yapılan çalışmalar göstermektedir ki, sigara ve alkol gibi maddelerin talep esneklikleri diğer mallara nazaran düşük olsa da, bu mallara ait esneklik katsayısı alt gelir gruplarındaki tüketicilerde, üst gelir gruplarındakilere nazaran daha yüksektir. Yani sigara ve alkol üzerine vergi koyulması nedeniyle alt gelir grubunda bulunan bir tüketicinin bu malları kullanmaktan vaz geçmesi ya da en azından tüketimini kısması ihtimali, üst gelir grubundaki bir tüketicinin vergi dolayısıyla tüketimden vaz geçmesi ya da tüketimini kısması ihtimalinden yüksektir. Bu durumda günah vergileri gençler, fakirler ve azınlıklar gibi gelir seviyesi nispeten düşük toplum kesimlerinin sağlıklarının korunmasında olumlu işlevler görebilir. [19]

Günah vergileri negatif dışsallıkların içselleştirilmesi amacıyla kullanılabilir. Sigara ve alkol gibi maddelerin tüketiminin toplum üzerinde bir maliyet oluşturduğu ortadadır. Bu durumda özel ve sosyal maliyetler arasındaki farkın daha da açılmasına neden olan gelir vergileri ve diğer özel tüketim vergilerin aksine alkol ve tütün mamullerinin vergilendirilmesi, piyasa fiyatlarının bu ürünlerin sosyal maliyetlerini yansıtma hususundaki yetersizliğine de çare olur.

Günah vergileri diğer vergilerin aksine, toplum tarafından da kabul gören vergilerdir. Genel olarak vatandaşlar vergiyi ekonomik özgürlüklerine bir müdahale olarak görme eğiliminde olmalarına rağmen günah vergilerine karşı daha ılımlı yaklaşırlar. Çünkü bu vergilerin konusunu oluşturan maddelerin ahlaken sakıncalı olduğu dolayısıyla da bir şekilde tüketiminin engellenmesi, engellenemiyorsa vergilendirilmesi hususunda toplumda genel bir fikir birliğine varılması daha kolaydır. Ayrıca bu tür zararlı malları tüketenler toplumda bir azınlık oluştururlar.[20] Bu da vergiye karşı genel bir tepki oluşmasının önüne geçen önemli bir faktördür.

Yukarıda günah vergisi lehindeki görüşleri dört madde halinde ifade etmeye çalıştık. Şimdi de bu vergilerin aleyhindeki görüşlere yer vereceğiz:

Günah vergilerinin ahlaki temelleri zayıftır. Alkol ve tütün gibi sağlığa zararlı maddeler ile bir takım gayri ahlaki kabul edilen faaliyetlerin vergilendirilmesindeki temel mantık bunların toplum tarafından meşru kabul edilmemesi olduğu halde devlet bunlar üzerinden vergi almakla bu tür unsurlara kanuni bir meşruiyet kazandırmaktadır. Buradan hareketle günah vergilerinin ahlaki gerekçesinin zayıflığı açıkça görülmektedir. Ayrıca günah vergilerinden elde edilen hasılat, ortaya çıkan sosyal maliyetlerin giderilmesinde kullanılmaz ise ortaya daha vahim bir durum çıkmaktadır ki, bu da devletin günahla olan

[18] Rebecca Green, "The Ethics of Sin Taxes"**, Public Health Nursing,** 28:1, 2010, s. 69.
[19] Haile**, a.g.m.,** s. 8.
[20] Haile**, a.g.m.,** s. 11.

uygunsuz ortaklığıdır.[21] Yani devletin hem sosyal maliyetleri gidermek amacıyla günah olarak kabul ettiği unsurları vergilendirmesi hem de buradan elde ettiği geliri amacına uygun olarak kullanmaması durumu söz konusudur. Akademik kaynaklarda bu konu hakkındaki tartışmalardan birisi de "günah" kelimesinin ifade ettiği mana üzerindedir. Bir alışkanlığın günah olup olmadığı neye ve kime göre belirlenmektedir? Örneğin içki içmek mi günah yoksa aşırı içki içmek mi günah? Ya da hangi tür içkileri içmek günah? Şarap içmenin günahı bira ve likör içmenin günahıyla aynı mı?[22]

Günah vergilerinin gelir getirici özellikleri abartılmaktadır. Bu vergilerin konusunu oluşturan malların talep esneklikleri nispeten düşük olsa da, vergi oranların çok yükseltilmesi durumunda talepte mutlaka bir düşüş olacaktır.[23] Bu malların bağımlılık yapıcı özellikleri dikkate alınarak talepteki düşüşün kayda değer olmayacağı düşünülse bile, bu sefer tüketiciler taleplerini karaborsa ve kaçakçılık gibi kayıt dışı yollardan temine çalışacaklardır. Bu durum ise vergi hasılatlarını olumsuz yönde etkileyecektir.

Günah vergileri regresiftir. Günah vergileri sahip oldukları regresif özellikler nedeniyle gelir dağılımında adaleti bozucu etkiler yaratmaktadırlar. Örneğin, sigara ve alkol gibi maddelerin keyif verici ve bağımlılık yapıcı nitelikleri bu ürünleri alt gelir gruplarının harcama sepetleri içinde de önemli bir yere koymaktadır. Günah vergisi gibi dolaylı vergilerin uygulanmasında şahsi ve ailevi durumların dikkate alınması söz konusu olamayacağından, bu tür vergiler regresif etki gösterecek ve alt gelir grupları üzerinde üst gelir gruplarına nazaran daha büyük bir yük oluşturacaktır.

Günah vergilerinin görev alanının vergi hukuku içindeki yeri tartışmalıdır. Buradaki temel hareket noktası günah vergilerinin hukuki niteliğidir. Günah vergileri nitelikleri itibariyle günahkârlara verilen bir tür ceza ise bu vergilerin vergi hukuku kapsamına alınması yanlıştır, çünkü "cezalandırma mekanizması" ceza hukuku kapsamında ele alınması gereken bir husustur.[24]

3. ABD'de Günah Vergileri

Amerika'da günah vergilerinin ilk örneğini viskinin satış fiyatı üzerine koyulan vergi oluşturur. İlk ABD Başkanı George Washington'un Hazine Bakanı olan Alexander Hamilton tarafından önerilen bu vergi ile Bağımsızlık Savaşı nedeniyle ortaya çıkan borçların ödenmesi hedeflenmiştir.[25] Viski üzerine galon başına 30 sentlik bir federal özel tüketim vergisi konulmasıyla özellikle Batı Pennsylvania'daki tahıl üreticileri ve imbikçileri üzerinde ağır bir yük oluşmuştur. Bu durumu ekonomik özgürlüklerine bir müdahale olarak gören Pennsylvania'daki çiftçiler, ayaklanmışlar ve federal vergi toplama memurlarının üstüne katran döküp kuş tüyü atarak[26], vergiye karşı tepkilerini ortaya koymuşlardır.[27] 1791 yılında patlak veren bu hadise tarihte Viski İsyanı olarak anılmaktadır. Başkan Washington bu isyanı bastırmış olmakla beraber, yerine gelen

---

[21] Joel S. Newman, "Slave Tax as Sin Tax: 18th and 19th Century Perspectives", November, 2003, s. 4., (Çevrimiçi), http://www.taxhistory.org/thp/readings.nsf/0/4af487c90ca14fb985256e000057b5eb?OpenDocumet, 22.02.2016.s. 5.
[22] Peter Lorenzi, "Sin Taxes"**, Society,** 41:3, March, 2004, s. 60.
[23] Haile**, a.g.m.,** s. 12.
[24] Newman**, a.g.m.,** s. 6.
[25] Rachella H. Perkins, **a.g.m**., s. 149-150.
[26] Anderson**, a.g.e.,** s. 519.
[27] İnsanların üzerine katran döküp kuş tüyü atmak, Ortaçağ'dan kalma bir aşağılama vasıtası olarak kullanılıyordu.

Thomas Jefferson diğer birçok vergiyle beraber viski üzerinden alınan vergiyi de fesh etmiştir. Viski üzerine konulmuş olan bu verginin öncelikli amacı malî ise de Hazine Bakanı Hamilton söz konusu verginin sosyal disiplinin sağlanmasına da hizmet edeceğini de ifade etmiştir.[28]

Amerika'da alkol ve tütün üzerinden, daimi bir surette, vergi alınması 1861 yılından sonra gerçekleşmiştir. Amerikan İç Savaşı'nı finanse etme gerekçesiyle koyulan bu vergiler, savaşın bitiminde oranları düşürülmekle beraber, halen devam etmektedir. Amerika'da alkol üzerinden alınan vergilerle ilgili şayanı hayret bir nokta da bu vergilerin İçki Yasağı Dönemi'nde de devam etmiş olmasıdır. Bilindiği gibi Amerika'da 1920-1933 yılları arasında; her nevi alkollü meşrubatın üretimi, ithali, nakliyesi ve satışı, alkolün tüm kötülüklerin anası olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır. Fakat buna rağmen alkol üzerinden alınan vergilerin mer'iyyeti devam etmiştir. 1929 yılında meydana gelen Büyük Buhran'ın etkilerinden uzun süre kurtulamayan ABD, bütçe gelirlerini artırmak için alkol yasağını kaldırınca, söz konusu vergiler de tekrar hayat bulmuştur.

ABD'de, Alkol ve tütün üzerinden alınan vergiler uzun bir müddet federal hükümetin en önemli gelir kaynağını oluşturmuştur. Bu durum 1913 yılında, 16. Anayasa Değişikliğiyle, federal gelir vergisi uygulamasına geçilene kadar devam etmiştir.[29] Bu tarihten sonra alkol ve tütün vergilerinin hasılatında meydana gelen azalış ise ancak nispi bir değişimi ifade etmektedir. Alkol ve tütün vergileri günümüzde de gerek federal hükümetin gerekse de eyaletlerin bütçelerinde mühim bir paya sahiptir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde federal hükümetin yanı sıra federe devletlerin (eyaletlerin) de vergi koyma ve toplama yetkisi vardır. Bu bakımdan ABD'de, ülke genelinde geçerli olan federal vergilerin yanında, eyalet meclisleri tarafından salınan vergiler de mevcuttur. Hatta bazı eyaletlerde federal gelir ve kurumlar vergileri yanında, yerel gelir ve kurumlar vergileri bulunmaktadır. Ancak eyaletlerin gelirleri büyük oranda tüketim vergileri ile emlak vergilerinden oluşmaktadır. ABD'de federal düzeyde vergi toplama yetkisine sahip üç kurum bulunmakta olup bunlar; IRS (Dahili Gelir İdaresi), CBP (Gümrük ve Sınır Muhafaza Birimi) ile TTB (Alkol ve Tütün Vergisi ve Ticaret Ofisi)'dir. Alkol ve tütün üzerinden alınan vergiler TTB ve CBP tarafından toplanmaktadır. CBP de asasında gümrük vergileriyle ilgilendiğinden, bu çalışmada daha çok TTB tarafından tahsil edilen vergiler üzerinde durulacaktır.

TTB 2003 yılında Yurt Güvenliği Kanunu[30] çerçevesinde oluşturulmuş bir yapı olmakla beraber, eski federal vergi tahsilat ajanslarına kadar dayanan 200 yıllık bir geçmişe sahiptir. Kurumun misyonu, 2015 yılında yayınlanan bir raporda; alkol, tütün, ateşli silahlar ve mühimmatlar üzerindeki vergilerin toplanması, alkol ürünlerinin

[28] Perkins, **a.g.m.**, s.150.
[29] Perkins, **a.g.m.**, s. 152.
[30] Homeland Security Act of 2002.

sağlıksız şekilde üretilmesini önleyerek halkı korumak, alkol ve tütün ürünleriyle ilgili haksız ticaret ve karaborsa faaliyetlerini önlemek olarak ifade edilmiştir.[31]

TTB 2015 yılında alkol ve tütün ürünleri ile ateşli silahlar üzerinden 22,3 milyar dolar vergi tahsil etmiştir. Bu rakam 2010 yılında 23,8 milyar dolarla en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2010 yılındaki artışın nedeni ise tütün üzerinden alınan vergilerden kaynaklanmıştır. Hali hazırda TTB'nin tahsil ettiği vergilerin hasılatının %61' i tütün ve tütün mamullerinden elde edilmektedir. Tütün üzerinden elde edilen toplam vergi hasılatı 2015 yılı için, bir önceki yıla göre yaklaşık %1'lik bir artış göstererek 13,6 milyar olarak gerçekleşmiştir. TTB'nin topladığı vergi hasılatının yaklaşık %36'sı da alkol ürünleri üzerinden sağlanmaktadır.[32] CBP'nin topladı federal özel tüketim vergisi hasılatı ise TTB'ye oranla gayet düşük olup 3 ila 4 milyar dolar seviyelerinde, yıldan yıla değişiklik göstermektedir.

Alkol ve tütün üzerindeki özel tüketim vergileri (günah vergileri) eyaletler için, büyük bir gelir kaynağı olmasının yanında, toplum sağlığının ve huzurunun temini bakımından da ayrıca bir öneme sahiptir. Alkolün, makul miktarda tüketildiğinde, insan sağlığına ve sosyal düzene ciddi bir zararının olmaması, eyaletlerin daha çok tütün üzerinden alınan vergilere yoğunlaşmalarına neden olmuştur. Şöyle ki; tütün tüketiminin insan sağlığı açısından ciddi bir tehdit olduğu ve dışsal maliyet ürettiği düşüncesinden hareket eden eyaletler tütün şirketleriyle ciddi bir mücadele içerisine girmişlerdir. Neticede 1998 yılında 46 ABD eyaleti[33] ve dört büyük tütün şirketi[34] Büyük Sulh Sözleşmesi (MSA: Master Settlement Agreement) adı altında bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmaya göre tütün şirketleri gelecek 25 yıl boyunca, eyaletlere, toplamda 200 milyar doları aşan bir meblağı ödemeyi garanti etmişlerdir. Bu bakımdan alkol ve tütün üzerinden alınan vergilerin yanında MSA gelirleri de eyaletlerin bütçelerinde önemli bir paya sahiptir. [35]

4. Türkiye'de Günah Vergileri

Osmanlı Devleti'nde Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar olan dönemde alkollü içkiler, kibrit, sigara kâğıdı ve diğer bazı mallar üzerinden 'İstihlak Vergileri' alınmaktaydı. Bununla beraber Türkiye'de modern anlamda ilk muamele vergisi, Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıyla oluşan mali açığı telafi etmek amacıyla, 1926 yılında Umumi İstihlak Vergisi'nin getirilmesiyle ortaya çıkmıştır.[36]

Umumi İstihlak Vergisi, bazı istisnalar olmakla beraber, bütün satış ve işlemlere, %2,5 oran üzerinden pul yapıştırarak uygulanıyordu. Bu vergi yine 1926 yılında yürürlüğe koyulan Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisi ile takviye edilmiştir. Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisiyle birahane, meyhane, lokanta, bar, büfe vb. yerlerde yapılan harcamalar ile sinema ve tiyatro gibi lokallere giriş ücretleri vergilendirilmiştir. Bu vergi de, %10 ila %30 arasında değişen oranlar üzerinden, pul yapıştırmak suretiyle tatbik

[31] Alcohol and Tobacco Tax and Trade Bureau, Annual Report Fiscal Year of 2015.
[32] TTB, Annual Report Fiscal Year of 2015, s.3
[33] Florida, Minnesota, Mississippi, ve Texas eyaletleri bu antlaşmaya katılmamışlardır.
[34] Bu şirketler; Philip Morris Incorporated, R.J. Reynolds Tobacco Company, Brown & Williamson Tobacco Corporation ve Lorillard Tobacco Company'dir. Fakat bu şirketlerden R.J. Reynolds ve Brown & Williamson 2004 yılında birleşmeleriyle geriye üç büyük tütün şirketi kalmıştır.
[35] Haile, **a.g.m.**, s.20-21.
[36] Vergi Reform Komisyonu Raporları, 2. Cilt, Damga Matbaası, İstanbul, 1969, s. 260.

edilimiştir.[37] Umumi İstihlak Vergisi ve Hususi İstihlak Vergisi'nin uygulanmasında yaşanan idari zorluklar, özellikle tarafların anlaşıp satışları gizleyerek vergi tutarını aralarında paylaşmaları, bu iki verginin kısa süre içerisinde yürürlükten kaldırılmasına sebep olmuştur.[38]

Umumi İstihlak Vergisi kaldırıldıktan sonra 1927 yılında 1039 sayılı Muamele Vergisi Kanunu çıkarılmış, ancak bu vergi de iktisadi hayatı olumsuz etkilediği gerekçesiyle 1931 yılında kaldırılarak, yerine 1860 sayılı Muamele Vergisi Kanunu çıkarılmıştır.[39] Fakat bu kanunun tatbikinde de başarı sağlanamamış ve 1934 yılında kaldırılarak yerine 2430 sayılı Muamele Vergisi Kanunu yürürlüğe koyulmuş ve altı yıl uygulandıktan sonra 1940 yılında feshedilerek 3843 sayılı Muamele Vergisi Kanunu çıkarılmıştır.[40]

1957 yılında gerçekleştirilen Gider Vergileri Reformu öncesinde Türkiye'de uygulanan özel tüketim vergileri; şeker, glikoz, akaryakıt, elektrik, havagazı, kibrit, kahve, bira, şarap gibi mallar ile taşıma hizmetleri üzerinden alınan vergilerden oluşmaktaydı. Gider Vergileri Reformu ile şeker vergisi hariç, bu vergilerin tamamı kaldırılarak Gider Vergileri içerisine alınmıştır.[41]

1949 yılında gerçekleştirilen Gelir Vergisi Reformu ile vergi sisteminin dolaysız vergilere taalluk eden kısmı modernize edilmiştir. 1957 Gider Vergileri Reformu ile yapılmak istenen ise vergi sisteminin dolaylı vergilere ait kısmının zamanın şartlarına uygun hale getirilmesidir. 1957 Reformu ile gider vergileri 'İstihsal Vergisi' ve 'Hizmet Vergileri' şeklinde iki ana grup haline getirilmiştir. İstihsal Vergisi bu reformun temelini oluşturmuştur. Alkol ve tütün mamulleri de istihsal vergisi kapsamında değerlendirilerek Gider Vergileri Kanununa ekli III Numaralı Tablo'da yer almıştır.[42] Gider vergisi sistemi içinde yer alan istihsal vergisiyle ilgili daha sonraki dönemlerde bazı değişiklikler yapılmakla beraber, bu vergi KDV'nin kabul edildiği 1985 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.[43] KDV'nin kabulüyle istihsal vergisi fesh edilince alkol ve tütün mamulleri de KDV'nin konusu içerisine dâhil edilmiştir.

1970 yılında çıkarılan Finansman Kanunu ile bazı yeni vergiler ihdas edilmiştir. Bunlardan İşletme Vergisi bar, pavyon, diskotek, gazino vb. yerlerde yapılan tüketim harcamalarını da konu edinmesi itibariyle günah vergileri kapsamında değerlendirilebilir. Fakat ülkemizde işletme vergisisin oranları diğer ülkelerdeki muadillerine nazaran yüksek tutulmuştur. Birçok ülkede bu oranlar %2-3 seviyelerinde iken Türkiye'de %5-10-15-25-30'lara[44] varmıştır.

1985'ten sonra, alkol ve tütün üzerinden sadece KDV alınması yeterli görülmeyerek başka bazı vergiler de ihdas edilmiştir. Ayrıca alkol ve tütün üzerindeki vergilerden

---

[37] VRKR, 2. Cilt, s. 261.
[38] Kenan Bulutoğlu, **Türk Vergi Sistemi**, 6. Baskı, Ongun Kardeşler Matbaacılık, Ankara, 1979, s. 120.
[39] Edizdoğan, **Teoride ve Uygulamada Özel Tüketim Vergileri**, s. 95.
[40] VRKR, 2. Cilt, s. 262-263.
[41] Edizdoğan, **a.g.e.**, s. 96.; VRKR, 2. Cilt s. 267.
[42] VRKR, 2. Cilt, s. 269.
[43] Kemal Oktar, **Özel Tüketim Vergisi: Yorum ve Açıklamaları**, 2. Baskı, PWC, 2013, s. 4.
[44] Edizdoğan, **a.g.e**, s. 116.

sağlanan hasılattan çok sayıda tahsisatta bulunulmuştur. Aşağıda, 4760 sayılı ÖTV Kanununun kabulüne kadar uygulamada kalan bu vergi ve fonlar kısaca anlatılacaktır:

Ek Vergi: KDV'nin kabulüyle yürürlükten kaldırılan istihsal vergisinin konusuna giren alkollü içkiler, tütün mamulleri, ispirto ve kolalı gazoz gibi mallar üzerinden alınmakta olan %10 KDV'nin söz konusu malların sosyal maliyetlerini tam olarak karşılamadığı düşünülmüştür. Bu sebeple 1986 yılından itibaren bu ürünler üzerinden KDV'ye ilaveten Ek Vergi alınmasına karar verilmiştir. ÖTVK'nın 18. Maddesinin 4. Fıkrası hükmünce KDVK'nın 60. Maddesi fesh edilerek Ek Vergi uygulamasına son verilmiştir.

Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi: 1988 yılında çıkarılan 3418 sayılı Kanun ile tütün ve tütün mamulleri, her türlü alkollü içki, kolalı gazozlar ve füzel yağlar üzerinden alınmak üzere EGSSHV adıyla yeni bir vergi koyulmuştur. Eğitim, gençlik ve spor hizmetlerinin iyileştirilmesi amacıyla konulan bu vergiye ait kanuni düzenlemeler ÖTVK'nın 18. Maddesinin 7. Fıkrası ile fesh ediliştir.

Savunma Sanayii Destekleme Fonu: 1985 yılında çıkarılan 3238 sayılı Kanun ile Savunma Sanayii Müsteşarlığı ihdas edilmiş ve aynı kanunun 12. Maddesi ile de Savunma Sanayii Destekleme Fonu kurulmuştur. Buna göre her türlü alkollü içki ile tütün mamullerinin satışından belli bir pay ayrılarak SSDF'ye devredilmesine karar verilmiştir. ÖTVK'nın 18. Maddesinin 6. Fıkrası ile 3238 sayılı Kanunun 12. Maddesinin 2. Fıkrasının (b) bendi yürürlükten kaldırılarak alkol ve tütün mamulleri üzerinden SSDF'ye pay ayrılmasına son verilmiştir.

Maluller ile Şehit Dul ve Yetimleri Payı: 1988 yılında çıkarılan 3480 sayılı Maluller ile Şehit Dul ve Yetimlerine Tütün ve Alkol Ürünlerinin Satış Bedellerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun ile harp ve vazife malulleri ile şehit dul ve yetimlerini desteklemek üzere bir fon kurulmuştur. Fona kaynak olarak TEKEL tarafından imal ve ithal edilen alkollü içkiler ile tütün mamullerinin satış bedelleri üzerinden alınacak olan %2'lik pay gösterilmiştir. ÖTVK'nın 18. Maddesinin 8. Fıkrası ile 3480 sayılı Kanunun 1. ve 2. Maddeleri yürürlükten kaldırılarak alkol ve tütün mamullerinin satış bedeli üzerinden fona devredilecek paya son verilmiştir. Ancak ÖTVK'nın 17. Maddesinin 2. Fıkrası hükmünce ÖTVK'ya ekli III sayılı listede yer alan mallar üzerinden elde edilecek ÖTV hasılatından %3,4'lük bir payın Maluller ile Şehit Dul ve Yetimleri Hesabına aktarılmasına karar verilmiştir. Fakat bu hüküm de 2004 yılında çıkarılan 5217 sayılı Kanun ile fesh edilmiştir.

Federasyonlar Payı: 1986 yılında çıkarılan 3289 sayılı Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Federasyonlar Fonu kurularak, fon gelirleri arasında KDVK'nın 60. Maddesinde belirtilen alkol ve tütün mamullerinin yurtiçi satışı üzerinden alınacak Ek Vergi matrahının %0,5'i de gösterilmiştir. Fakat ÖTVK'nın 18. Maddesinin 4. Fıkrası hükmünce KDVK'nın 60. Maddesi yürürlükten kaldırılınca Federasyon Fonuna giden pay da uygulamadan kalkmıştır.

Toplu Konut Fonu: 1984 yılında çıkarılan 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile Toplu Konut Fonu kurulmuştur. Fonun gelirleri arasında alkollü ve alkolsüz içkiler ile tütün mamullerinin istihsal vergisi matrahlarının en fazla %15'i olacak şekilde ayrılacak paya da yer verilmiştir. Ancak 1985 yılında KDV yürürlüğe girince istihsal vergisi fesh

edilmiştir. Bu sebeple KDVK'nın 60. Maddesinin 1. Fıkrasının (a) ve (b) bentlerine göre alınan Ek Verginin tamamının TKF'ye devredilmesi kararlaştırılmıştır. 2001 yılında çıkarılan 4684 sayılı Kanunun 7. Maddesi ise Toplu Konut Kanunun 2. Maddesi değiştirilmiş ve yapılan değişiklikte alkol ve tütün mamullerinden fona pay ayrılmasına dair bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Fakat 4684 sayılı Kanunun geçici 3. Maddesi ile, TKF gelirleri için bir düzenleme yapılana kadar, alkol ve tütün mamullerinin istihsal vergisi zamanındaki matrahları baz alınarak en fazla %15 oranında bir payın TKF'ye ayrılmasına karar verilmiştir. ÖTVK'nın 18. Maddesinin 12. Fıkrası mucibince 4684 sayılı kanunun geçici 3. Maddesinin ilgili fıkraları yürürlükten kaldırılınca, alkol ve tütün mamulleri üzerinden TKF'ye giden pay da son bulmuştur.

Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu Payı: 3 Ocak 2002 Tarihinde çıkarılan Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun[45] 2. Maddesiyle Tütün ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu[46] kurulmuştur. Söz konusu kanunun 5. Maddesinde sayılan kurum gelirleri arasında yurtiçinde üretilen veya ithal edilen alkol ve tütün mamullerinin yurt içindeki ilk teslimlerinde satış fiyatının %0,4'ü oranında ayrılacak bir pay da sayılmıştır. Fakat ÖTVK'nın 18. Maddesinin 13. Fıkrası hükmünce, 4733 sayılı Kanunun 5. Maddesinin ilgili fıkraları fesh edilmek suretiyle, alkol ve tütün mamullerinin yurtiçi ilk teslimlerinden TAPDK'ya giden paya son verilmiştir.

Mera Fonu: 1998 yılında 4342 sayılı Mera Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanunun çıkarılma amacı *daha önce çeşitli kanunlarla tahsis edilmiş veya kadimden beri kullanılmakta olan mera, yaylak, kışlak ve kamuya ait otlak ve çayırların tespiti, tahdidi ile köy veya belediye tüzel kişilikleri adına tahsislerinin yapılmasını, belirlenecek kurallara uygun bir şekilde kullandırılmasını, bakım ve ıslahının yapılarak verimliliklerinin artırılmasını ve sürdürülmesini, kullanımlarının sürekli olarak denetlenmesini, korunmasını ve gerektiğinde kullanım amacının değiştirilmesini sağlamaktır.*[47] Bu hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlamak üzere, aynı Kanunun 30. Maddesi ile Mera Fonu kurularak, Fonun gelirleri arasında; yurt dışından ithal edilen alkollü içki, tütün ve tütün mamullerinin ithal bedelinin %3'ü de sayılmıştır. Fakat ÖTVK'nın 18. Maddesinin 10. Fıkrası hükmünce, 4342 sayılı Mera Kanunun 30. Maddesinin 1. Fıkrasının (a) bendi fesh edilerek, ithal edilen alkol ve tütün üzerinden Mera Fonu'na giden paya son verilmiştir.

Türkiye'de, 2002 yılında çıkarılan 4760 sayılı ÖTV Kanunu ile dağınık halde bulunan çok sayıda vergi ve fon ÖTV çatısı altında birleştirilmiştir. 4760 sayılı ÖTVK dört bölümden ve yirmi maddeden meydana gelmektedir. Kanunun birinci bölümünde verginin konusu düzenlenmiştir. ÖTVK'nın konusunu oluşturan ürünler, dört liste halinde Kanuna eklenmiştir. Günah vergisi kapsamında değerlendirilen alkol ve tütün ürünleri kolalı gazozlar da III sayılı listede yer almaktadır. Türkiye'de 2015 yılında; tütün

[45] Bu Kanunun ismi "Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğünün Yeniden Yapılandırılması İle Tütün ve Tütün Mamullerinin Üretimine, İç ve Dış Alım ve Satımına, 4046 Sayılı Kanunda ve 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" iken 3.4.2008 tarihli ve 5752 sayılı Kanunun 6. Maddesiyle metne işlendiği şekilde değiştirilmiştir.
[46] Bu ibare 3.4.2008 tarihli ve 5752 sayılı Kanun ile Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu şeklinde değiştirilmiştir.
[47] 4342 sayılı Kanun, Madde 1.

mamulleri üzerinden 23,5 milyar lira, alkollü içkiler üzerinden 5,9 milyar lira, ve kolalı gazozlar üzerinden de 305 milyon lira civarında vergi tahsil edilmiştir.[48]

Sonuç

Alkol ve tütün üzerindeki vergiler, özellikle yabancı literatürde günah vergileri olarak adlandırılmaktadır. Her ne kadar sosyal ve paternalistik gerekçeler öne sürülse de, günah vergilerinin yüksek hasılat potansiyeli ortadadır. Devletler de, başlangıçta ekstra-fiskal amaçlar güdülse bile, bir müddet sonra bu vergilerin mali yönüne bağımlı hale gelmektedir. Küresel vergi rekabetinin etkisiyle, mobilitesi yüksek olan sermaye ve nitelikli emek üzerindeki vergilerin hafifletilmesi, dünya genelinde tüketim üzerinden alına vergilerin ağırlaştırılmasına yol açmaktadır. Bu noktada da öncelik günah vergilerine verilmektedir. Fakat tüketim üzerinden alınan bu vergilerin yükü büyük oranda alt grupları üzerinde kalmakta ve vergi adaleti iyice bozulmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde alkol ve tütün üzerindeki vergilerden sağlanan hasılat gerek federal hükümet gerekse eyaletler için büyük öneme sahiptir. Fakat söz konusu vergilerin salınmasında, çoğu zaman gösterilen gerekçelerin dışına çıkılması ve kapsamının sürekli genişlemesi vergiye karşı gösterilen tepkilerin artmasına yol açmıştır.

ÖTV'nin kabulünden önce Türkiye'de alkol ve tütün mamulleri satış bedelleri ya da vergi matrahları üzerinden ayrılan çok sayıda 'pay' muhtelif amaçlar için kullanılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta harç, fon ve payların finanse edilmesinde sürekli olarak alkol ve tütün ürünlerinin seçilmesidir. Bazen satış bedelleri, bazen ilk teslim bazen de vergi matrahı baz alınarak ayrılan kaynakların oluşturulmasında, örneğin çay ve şeker gibi malların değil de alkol ve tütünün kullanılmasının sebebi ne olabilir? Bizce bu sorunun cevabı, resmen dillendirilmese de, alkol ve tütün kullanımının sakıncalı olduğunun algılanması ve bu maddeleri tüketenlerin bir şekilde cezalandırılması gerektiği düşüncesidir.

Kaynakça

Alcohol and Tobacco Tax and Trade Bureau, Annual Report Fiscal Year of 2015.
Anderson, John E., (2011), Public Finance, Ohio.
Badannes-Pla, Nuria and Jones, Andrew M., (2003), "Addictive Goods and Taxes: A Survey From an Economic Perspective", Revista de Economia Publica, 167:4.
Buescher, B. John, "In the Habit: A History of Catholicism and Tobacco", http://www.catholicworldreport.com/Item/1762/in_the_habit_a_history_of_catholicism_and_tobacco.asx, (Çevrimiçi) 21.10.2016.
Bulutoğlu, Kenan, (1979), Türk Vergi Sistemi, Ankara.
Cnossen, Sijbren, (2005), "Economics and Politics of Excise Taxation", Theory and Politics of Excise Taxation, Editor: Sijbren Cnossen, New York.
Coffman, D'maris, (2013), Excise Taxation and the Origins of Public Debt, Hampshire.
Edizdoğan, Nihat, (1981), Teoride ve Uygulamada Özel Tüketim Vergileri, Bursa.
Gifford, Adam, (1997), "Whiskey, Margarine, and Newspapers: A Tale of Three Taxes", Taxing Choice, Ed: William Shughart II.
Green, Rebecca, (2010), "The Ethics of Sin Taxes", Public Health Nursing, 28:1.
Haile, Andrew J., (2009), "Sin Taxes: When the State Becomes the Sinner", http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=andrew_haile, (Çevrimiçi), 22.02.2016.
Lorenzi, Peter, (2004), "Sin Taxes", Society, 41:3.
Lorenzi, Peter, (2006), "The Moral Grounds of Sin Taxes", Society, 44:1.

[48] BUMKO, 2015 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe K:anunu, B Cetveli.

McGee, Robert W., (1998), "The Political Economy of Excise Taxation: Some Ethical and Legal Issues", Journal of Accounting, Ethics & Public Policy, No:4.
Newman, Joel S., (2003), "Slave Tax as Sin Tax: 18th and 19th Century Perspectives", http://www.taxhistory.org/thp/readings.nsf/0/4af487c90ca14fb985256e000057b5eb?OpenDocumet, (Çevrimiçi) 22.02.2016.
Oktar, Kemal, (2013), Özel Tüketim Vergisi: Yorum ve Açıklamaları, Ankara.
Perkins, Rachella H., (2014), "Salience and Sin: Designing Taxes in the New Sin Era", BYU Law Review, Volume 2014, Issue 1, Article 5.
Turhan, Salih, (1998), Vergi Teorisi ve Politikası, İstanbul.
Vergi Reform Komisyonu Raporları, (1969), 2. Cilt, İstanbul.

TURİZM SEKTÖRÜNÜN GELİŞMESİNDE MUTFAKTA AR-GE VE AŞÇININ ÖNEMİ

Mustafa AKTURFAN

İMKB Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Lisesi

Arş. Gör. Yılmaz SEÇİM
Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

Özet

Ülkelerin gelişmelerinde bazı faktörler etkilidir. Bu faktörlerin başında eğitim, sağlık, ekonomi, sanayi, turizm ve yetişmiş insan gücü gelmektedir. Özellikle yetişmiş insan gücü hangi sektör olursa olsun çok önemli bir yere sahiptir. Turizm sektörünün gelişmesinde ve sektördeki girdilerin ekonomiye dönüşmesinde kalifiye elaman istihdamı özellikle müşteri memnuniyeti, araştırma geliştirme, inovasyon ve ekonomi açısından katkı sağlamaktadır. Mutfaklarda yapılan araştırma ve geliştirme çalışmaları ile işin kalitesi, süresi, maliyeti, hijyeni, iş sağlığı ve güvenliği, işe uygun elaman ve planlama gibi farklı yönleri sektöre kazandırabilmektedir. Ayrıca daha önce yapılmış bir ürünü inovasyon süreci ile geliştirip kalitesini attırarak işletmeye ve ülkeye ekonomik yönden katkı sağlanabilir.

Ar-ge ve inovasyon sadece ekipmanla değil aynı zamanda mutfakta tüketiciye sunulan yiyecek ve içeceklerin lezzetleri ve sunumlarında da yapılabilmektedir. Ar-ge ve inovasyon süreçlerinde faaliyetleri yürütecek olan aşçı yiyecekle ilgili konulara ilgi duyan, bedence güçlü, sağlıklı, temiz, titiz, sorumlu, bir işi planlama ve uygulama yeteneğine sahip, hızlı hareket edebilen kaliteli eleman olmaları gerekmektedir. Yaratıcı fikirler ortaya çıkarabilen aşçıların başarılı olup mesleklerinde ilerleyebilme olanakları artmaktadır. Türkiye de aşçı sadece yemek yapan sıradan bir iş grubu olarak algılanmakta ve mutfaklarda kullanılan ekipmanlar da çoğunlukla ithal edilmektedir. Bu algıdan ve yanlış ekonomi yönetiminden vazgeçip üreten ve ürettiğini ekonomiye çeviren insanlar yetişmesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır. İşletmeler ve halkın gözünde aşçılar emekçi, sanatçı, önleyici hekim ve maliyet muhasebesi yapabilen, kalifiye bireyler olarak algılandıkları zaman ve aşçıların kendilerini yetiştirip misafirlerine kaliteli hizmet sunduklarında sektörün ve Türk turizmine katkı sağlayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ar-ge, inovasyon, mutfak, aşçı, turizm

KITCHEN IN THE DEVELOPMENT OF R & D AND COOK THE IMPORTANCE OF TOURISM SECTOR

Abstract

Some factors may affect the development of the country. Training at the beginning of these factors, health, economy, industry, tourism and trained manpower to come. Especially trained manpower, no matter which sector has a very important place. The development of the tourism sector and the transformation of the economy into the sector employs qualified staff, particularly customer satisfaction, research and development, to contribute in terms of innovation and the economy. The quality of the work done by the research and development work in the kitchen, time, cost, hygiene, occupational health and safety, can bring different aspects such as proper work and planning elaman sector. Also the quality of the innovation process to develop a product made by the company before the toss and can contribute economically to the country.

R & D and innovation in the kitchen at the same time not only equipment that can be offered to consumers in the food and drinks in the flavors and presentation. R & D and innovation with an interest in issues related to food cooks who will carry out activities in the process, the body of a strong, healthy, clean, meticulous, responsible, work with the planning and implementation skills are required to be of high quality elements that can move quickly. To proceed successful in their professional cooks can increase the possibilities for creative ideas. It is perceived as an ordinary working group who only cooks in Turkey and equipment used in the kitchen are mainly imported. The growing economy is producing and produce people who turn to give up the management of this work should be done about perception and false economy. Businesses and the cooks in the eyes of working people, artists, capable of preventing physicians and cost accounting, the sector from which it qualified when they are perceived as individuals and the quality of the guests grow themselves chefs and services will contribute to Turkish tourism.

Keywords: R & D, innovation, kitchen, cook, tourism

1.GİRİŞ

Bir toplumun beslenme kültürü; coğrafya, iklim, tarım, hayvancılık, sanayileşme ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması gibi çok çeşitli faktörlerden etkilenerek gelişir ve değişir (Baysal 2002). Yeme içme sanatı olarak tanımlanan gastronomi kimya, edebiyat, biyoloji, jeoloji, tarih, müzik, felsefe, psikoloji, sosyoloji, tıp, beslenme ve ziraat gibi alanlarla doğrudan ilgili disiplinler arası bir sanat ve bilim dalıdır (Kivela ve Crotts 2006). Genel anlamda gastronomi; yeme-içme sanatı, kültür ve yemek arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilim dalı demek tanımlanmaktadır. Gastronominin amacı; mümkün olan en iyi beslenme ile insanın sağlığının korunması, hayattan ve yemek yemekten zevk almasının sağlanmasıdır. Yiyecek ve içeceklerin hijyenik bir ortamda hazırlanması, damak ve göz zevkini amaçlayarak sofraya, yenmeye hazır hale getirilmesi gastronominin çalışma konuları arasındadır (Hatipoğlu ve ark 2009). Bir bölgeye seyahat etmenin temel motivasyonunu; gıda üreticilerini ziyaret, yiyecek -içecek festivallerine ve

fuarlarına katılma, yiyecek-içecekle ilgili özgün mekânları ziyaret etmek, yöresel yiyecek ve içecekleri tatmanın oluşturduğu turizm çeşidine gastronomi turizmi denilmektedir (Hall ve Mitchell 2005).Turizmde farklı hizmetler ve yerel kültür turisti çeken temel öğeler arasında bulunmaktadır. İnsanları seyahat etmeye özendiren etkenler içinde bir ülkenin yeme-içme kültürü de yer almakta; insanlar bir ülkenin ya da bir bölgenin yemeklerini tadabilmek için, kilometrelerce yolu göze alabilmektedir (Denizer 2008).Yöresel kıyafetler, yöresel mutfak malzemeleri ve pişirme yöntemleri gastronomi faaliyeti olarak insanların ilgisini çekmektedir. "Turizm" kavramı kök itibariyle eski bir geçmişe sahiptir. Ancak "turist" ve "turizm" kavramları XIX. yüzyılın ilk yarısında görülmüş ve İngilizler bu kavramları konuşma diline mal etmişlerdir (Özdemir 1992). Türkçede ise "seyyah" kelimesi "turist", "seyahat" kelimesi ise "turizm" deyimlerinin karşılığıdır. "Turistik" deyimi de "turizmle ilgisi olan" anlamına gelir. Her ne kadar "turist", "turizm", "turistik" kavramları ilk kez İngilizler tarafından kullanılmışsa da, Türkçeye bu deyimler Fransızcadan geçip yerleşmiştir (Olalı 1984). Turizm bir ülkeye sıcak para akışını sağlayıp ekonomik olarak kalkındırırken ülkeye canlılık da verir. Turizmi bir sanayi türü gibi düşünmek mümkündür, zaten turizm adı üstünde ‘’bacasız sanayi’’ olarak kabul edilmektedir. Ülke sınırları içerisinde yapılan her türlü turizm faaliyetine iç turizm, bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan turizm faaliyetlerine ise dış turizm denir. Turizm ülkelerin ekonomisinde büyük bir öneme sahiptir. Teknolojideki gelişmeler ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmalarını arttırmakla birlikte yeni ulaşım yol ve araçlarını geliştirerek insanların konforlu ve çabuk bir şekilde bir yerden bir yere gitmelerini elverişli hale getirmiştir.(Milli eğitim gençlik ve spor bakanlığı yayınları 1988 pansiyon işletmeciliği). Turizmin hedefinde insan vardır. Turizme ilişkin belirleyici özellikler ise turizm faaliyetinin devamlı ikamet edilen ve günlük olağan ihtiyaçların sağlandığı yerler dışına yapılması, konaklama sırasında işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetlerin kullanılması, konaklamanın ise geçici olması gerekmektedir. Ülkenin doğal güzelliklerini ve tarihi zenginliklerini turizm faaliyeti aracılığı ile ticarileştirmek önemlidir. Turist; yeni yerler görmek yeni kişiler tanımak başka kültürler hakkında bir şeyler öğrenmek, dinlenmek, yeni tatların farkına varmak ve hayat kakındaki bilgi beceri ve deneyimini arttırmak isteyen kişidir. Turist, turizm faaliyetini gerçekleştirmek için gittiği yere aynı zamanda kendi kültürünü götürdüğü ve yeni kazanımlarını da kendi kültürüne aktardığı için kültür elçisi durumundadır. Turizmin, gezmek-görmek dışındaki en önemli fonksiyonu bu kültür alışverişinin gerçekleşmesine imkân vermesidir. Turizm sektörü geçmişten günümüze ülkeler tarafından yoğun şekilde ilgi gösterilen bir sektör olma özelliğini korumaktadır. Bunun en önemli nedeni ise, dünya genelinde en hızlı gelişen sektörlerden biri olmasıdır. Bu durum, turizm sektörünün ülke ekonomilerine katkılarını ön plana çıkarmıştır. Özellikle yeni istihdam olanakları doğmuştur. Turizm faaliyetinin gerçekleştiği kurumların departmanları ve bu departmanlarla dolaylı ve doğrudan iletişime geçen kurumları düşündüğümüzde turizmin getirdiği büyük ekonominin farkına varabiliriz. Bankacılık, tarım, ulaşım, inşaat, sağlık, eğitim ve birçok sektör turizm faaliyetlerinden olumlu etkilenmektedir. Türkiye de turizm istihdamının mevsimsel özellikte olması olumsuz bir etki oluştursa da son zamanlarda yapılan çalışmalarla yeni turizm dalları ve istihdam olanakları gelişmeye başlamıştır. Türkiye de turizm sektörü milli geliri olumlu yönde etkilemekte ve istihdam olanağı oluşturarak ekonomimizi iyileştirmede önemli bir yer tutmaktadır (Yıldız 2011).

2. AR-GE, İNOVASYON VE AŞÇININ TURİZM SEKTÖRÜNÜN GELİŞMESİNDEKİ ÖNEMİ

Araştırma ve Geliştirme kısaca Ar-Ge diye tanımlanmaktadır. Ar-Ge kurumlarda çok önemli bir yere sahiptir. Ar-Ge faaliyetleri yenilikçi düşünce ile başlatılacağı için çeşitli ihtimaller dikkate alınarak yapılan atölye çalışmalarından oluşmaktadır (Bakan 2013). Araştırma ve geliştirme için yapılan harcamaların sonucu olarak elde edilen yeni ürünler diğer kurumlara karşı avantaj sağlar. Kalite, bir ürün veya hizmetin beklenilen veya olabilecek ihtiyaçları karşılama eşdeğerliliğine dayanan özelliklerin toplamıdır. Bir üründe ne kadar çok özellik ölçülebilirse, o ürünün kalitesi hakkında o kadar çok bilgi edinilmiş olur. Endüstriyel mutfak sektöründeki değişim süreci tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun olarak; uluslararası standartlarda, insan sağlığı ve güvenliğini ön planda tutarak; fonksiyonları yüksek, ergonomik ve farklı tasarımlı enerji tasarrufu sağlayan inovatif ürünler ortaya çıkarmak çok büyük önem kazanmaktadır.

Amabile'a (1983) göre, yaratıcılık yeni ve kullanışlı fikirlerin geliştirilmesi, inovasyon ise yaratıcı fikirlerin bir örgütte başarıyla hayata geçirilmesidir. Mutfak araç-gereç ihtiyaçlarını karşılarken insan emeği, yer ve zaman ihtiyaçlarını ön planda tutarak, satış ve servis ağı hizmetlerini geliştirmek gerekmektedir. İnsan sağlığına verilen önem üretilen ekipmanlarda özellikle pişirme üniteleri, yıkama üniteleri, servis üniteleri, soğuk muhafaza üniteleri ve hazırlama ünitelerindeki inovasyon hijyen ve HACCP beklentilerine uygun ürünler ortaya çıkarma noktasında teknolojik gelişime büyük katkı sağlamaktadır. Ürünlerin bazılarını bu teknolojinin getirdiği yenilikler açısından değerlendirdiğimizde; Buhar Konveksiyonlu Fırınlar: Pişirme kabiliyetleri ve programlama özellikleri arttı ve patisseri, sulu yemek, kızartma ve haşlama yapma özelliklerini kazandı. Fırınlar dijital ekranlar sayesinde kolay kullanıma ve programlanma özelliğine sahip oldu. Kendi kendine yıkama fonksiyonuna kavuştu. Dijital kontrol ile hassas pişirimlerde uygunluk sağlandı. İnsan sağlığı ve uluslararası standartlara uyum sağlandı. Enerji, yer ve kullanıcı tasarrufları ile maliyet avantajları gibi özellikler ön plana çıktı. Pişiriciler: Ergonomik ve tasarımsal kullanıcı kolaylıkları kazandı. Hijyen ve emniyet sistemleri standardizasyonu geldi. (İnoksan müşteri hizmetleri birimi broşürleri). İnovasyonun tanımı konusunda uluslararası düzeyde kabul gören kaynakların başında gelen OECD ile Eurostat'ın birlikte yayınladığı Oslo Manual Kılavuzun' da (2005) inovasyon; "yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş ürünün (mal veya hizmet) veya sürecin, yeni pazarlama yönteminin veya yeni örgütsel yöntemin işletme içi uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde uygulanması" şeklinde açıklanmıştır. Genel geçer bir ifade halini almış bu tanıma bakıldığında inovasyon kavramının; ürün veya süreç ile yeni pazarlama yöntemi veya örgütsel değişime bağlandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yaygın kanının aksine inovasyon, salt teknoloji veya buna dayalı ürünlerle, süreçlerle alakalı olarak görülemez (Yavuz 2010). İnovasyon, yeni fikirleri (ürün, metot veya hizmet gibi) değer yaratan çıktılara dönüştürme sürecidir.

Mutfak dilimize Arapçadan gelmiş bir kelimedir ve yemek pişirilen yer olarak tanımlanmaktadır. Arapçada "matbah" kelimesinden gelen kelime Türkçede mutfak olarak telaffuz edilerek günümüze dek bu şekilde kullanılmıştır (Kılıç 2015). Mutfak, birçok uzmanın meşgul olduğu besin maddelerinin satın alınarak beslenme koşullarına göre üretiminin yapıldığı ve tüketime hazırlandığı bölüm olarak otel işletmelerinin en önemli birimlerindendir. Mutfakta üretilen yiyecekler; mutfağın fiziksel alanı, araç-

gereçler ve insan gibi üç üretim faktöründen meydana gelmektedir. Yemeklerin temelini oluşturan mutfak kavramını, kültür olarak ve yemeklerin üretildiği fiziksel alan olarak iki farklı açıdan incelenmesi gerekmektedir. Bir kültür olarak mutfak, yiyecek ve içeceklerin hazırlanılmasında kullanılan araç ve gereçleri, yemek pişirme sanatının püf noktalarını gösteren ve bunların tümünü içerisine alan bir millete ait olan kültüre denmektedir. Bir toplumun tarihsel süreç içerisinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin tümü kültür olarak açıklanır. Aynı kültürü paylaşan insanlar benzer alışkanlıklara sahip olup yeme içme geleneği de bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bu tanımlamaya göre Türk mutfağı, Fransız mutfağı, Meksika mutfağı, İtalyan Mutfağı, Hindistan Mutfağı gibi dünya çapında ün yapmış mutfaklar örnek olarak verilebilir (Sarışık 2015). Fiziksel bir alan olarak mutfak, hedeflenen miktar, kalite ve standartlarda yiyecek üretiminin yapıldığı alanlar şeklinde tanımlanabilir. Mutfakta bir ürünün ortaya çıkması ancak insan, ekipman, fiziksel mekanın oluşması ve ar-ge çalışmasıyla mümkündür.

Hazırlayacağımız ürünler tüketici tarafından birçok kalite unsuruyla değerlendirilmektedir. Ürünleri pişirme için hazırlayacağımız, pişirme işlemini yapacağımız, ürünleri muhafaza edeceğimiz ve sunumunu yapacağımız ekipmanlarda inovasyon yaparak tüketiciye daha kaliteli ürünler sunma imkanı yakalayabiliriz. Örneğin inovatif pişirme teknikleri kullanılarak besin değeri daha yüksek ve duyusal kalitesi daha uygun ürünler elde edebiliriz. İşletmemizi patates soyma makinesiyle zaman, personel ve ekonomik yönden daha kazançlı bir duruma getirebiliriz. İşletmenin toplam maliyetleri içerisinde % 35-40'a varan kısmını yiyecek- içecek giderleri oluşturmaktadır. Dolayısı ile işletme yöneticileri yiyecek içecek departmanının etkinlik ve verimliliğini ölçebilmek için tüm modern yönetim kontrol tekniklerini kullanmak ve personelini maliyet kontrol noktasında eğitmek zorundadır (Yılmaz 2012). Günümüzde endüstriyel mutfaklarda özellikle sunum ve tabağın görünümü çok önemli bir yer tutmaktadır. Yapmış olduğumuz ar-ge çalışmaları ile tüketici kalite beklentilerine olumlu katkılar sağlamalıyız. Kalite beklentilerine göre yeni ekipmanlar tasarlayabiliriz. Bunun içinde tüketici beklentilerini, gerekliliklerini iyi analiz etmek gerekir. Mutfaklarda tüketici beklentilerini şöyle sıralayabiliriz: tüketicinin satın aldığı gıdadan ya da üründen beklediği yararı görebilmesi, tüketicinin sağlıklı, güvenli, kaliteli, yeterli gıdaya ya da ürüne ulaşması olarak nitelendirilebilir. Müşteri memnuniyetinin insanların kişilikleri, kültürel yapıları, maddi durumları, zevkleri, yaşam tarzları, beklentileri arasındaki farklılıkları kavrayarak, buna uygun ürün veya hizmetin verilmesi sonucunda sağlanan bir olgudur. Ürün çeşitleri, kalitesi ve beraberinde sunulan olanaklar arttıkça, müşterilerin beklentileri de artıyor. Bu nedenle beklentisi çok yüksek olan müşterinin kazanılması için tek kilit nokta kalıyor, o da iyi hizmet vermek olmaktadır. İyi hizmet içinde mutlaka sunacağımız ürünü en kısa zamanda kalite unsurlarıyla birlikte tüketiciye sunmamız gerekiyor bunun içinde mutlaka mutfakta yeni ekipmanlar oluşturmak zorundayız. Bu ekipmanlarda ancak araştırma ve geliştirmeye verilecek önem ile olmaktadır (Gökdemir 2003). Araştırma ve geliştirmeyi yapacak olan işini seven insanlar bulmak ve onların mesleki ve kişisel gelişimlerine olanak sunmakla mümkündür.

Aşçı günlük olarak hazırlanması gereken yiyecekleri, belli bir plan içinde bilgi ve becerisini kullanarak, temizlik kurallarına uygun olarak servise hazır hale getiren kişidir. Aşçılık eğitimi; gıda maddelerini endüstri standartlarına uygun olarak hazırlama, pişirme, sunma bilgi ve becerisi kazandırma süreci olarak tanımlanabilir (Tekin ve Çiğdem 2015). Aşçı olmak isteyenlerin; Yiyecekle ilgili konulara ilgi duyan, bedence güçlü ve sağlıklı, tat ve koku alma duyumları gelişmiş, temiz, titiz, sorumlu, bir işi planlama ve uygulama

yeteneğine sahip, eli çabuk, hızlı hareket edebilen, mutfağı yönetebilecek disiplin anlayışına sahip kimseler olmaları gerekir. (Sökmen 2003). Aşçının görevleri ise; Yemeklerin hazırlanışı sırasında gerekli malzemenin tam ve taze olup olmadığını kontrol eder, yapılacak yemek için gerekli malzemenin nasıl hazırlanacağını aşçı yardımcısına tarif eder, malzemeyi tarife uygun olarak tencereye veya karavanaya koyar, yemeği cinsine göre (zeytinyağlı, etli vb.) pişirmek üzere havagazı fırınına veya elektrikli ocağa yerleştirir, yemek pişince hava frikoya bırakır, bekletir, (sıcak servis yapılması gereken yemekleri sıcak sulu kazana koyar). Mutfaktaki alakart listesinde olan yemekleri hazırlar ve gerekirse süsler, gerektiğinde bizzat yemeği tabağa yerleştirerek servise hazırlar, mutfağın, kullanılan araç ve gereçlerin bakım ve temizliğini yapar veya yaptırır. Her türlü mutfak araç ve gereci bıçak, tencere, karavana, mikser, havagazı fırını, elektrikli fırın, ızgara, fritöz, hamur yoğurma makinesi, sebze doğrama makinesi, ekmek kesme makinesi, salam ve kıyma makinesi, buharlı istim (sebze, et pişirirken), dondurma makinesi gibi aletler kullanır. Menüdeki yiyecek-içecekleri hazırlamak, üretmek ve servis etmek için farklı görevleri olan araç-gereçler lazımdır ve bunlar elde hazır olmalıdır. Yiyecek içecek tesislerinde donatım gerekleri çeşitlilik arz eder. Örneğin kızartılmış patates ve ızgarada pişirilen sandviçlerle, kızartma, kaynatma, fırında pişirme farklı donatım gerektirir. Yiyecek içecek tesisini tipine göre donatım cihazlarını aşçı seçer (Rızaoğlu ve Hançer 2013).

İlk mutfak ocağını İngiliz fizik bilgini Sir Benjamin Thompson'ın 1795'te geliştirdiği bilinmektedir. Böylece sıcaklığı ayarlayabilmek mümkün oldu ve bu yemek pişirmede önemli bir yenilikti. 19. yüzyıl boyunca geliştirilen kömür ve gaz yakan ocaklar da, kızartma sacları, fırınlar ve su ısıtıcılarıyla donatıldı. Elektrikli fırınlar ise ancak 20. yüzyılın ortalarında yaygın duruma geldi. 20. yüzyılda geliştirilen soğutma ve dondurma sistemleri de aşçılıkta büyük değişikliklere yol açmıştır. Yiyecekler, pişirmeden önce ya da sonra belli bir süre buzdolabında saklanabilir. Birçok besin dondurularak uzun süre bozulmadan korunabilir. Pişirilmiş bir öğün yemek bile dondurucuda saklanıp, istendiğinde çözülmesi sağlanarak yenebilir. Bazı mevsimlik yiyecekler, örneğin çilek, çok az pişirilerek ya da hiç pişirilmeden dondurulabilir ve sonra kış aylarında yenebilir. Dondurulmuş bazı yiyeceklerin çözülmesi uzun zaman alır. Ama bu tür yiyeceklerin çözülme süreleri, mikrodalga ya da elektronik fırınlarda hızlandırılmıştır. Mikrodalga fırında pişirme, geleneksel pişirmeden tümüyle farklıdır. Bu fırınlar bir televizyon setinde olduğu gibi elektromagnetik dalgalarla çalışır. Yemeği ısıtırken ya da pişirirken, yiyeceğin içine koyulduğu kap ısınmaz. Elektrikli ya da gazlı fırınlarla karşılaştırıldığında mikrodalga fırında yemek çok kısa bir sürede pişer. Mikrodalga fırınlar, lokantalarda ve hızlı yemek servisi yapan yerlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Önceden pişirilen yemek, müşteri istediği zaman hemen ısıtılabilir.

İyi bir aşçı inovasyon ile narı daha farklı biçimlerde kullanabilir. Aşçıların kendilerini yetiştirmesi ve yaratıcılıklarının artması narın kullanım alanlarını da genişletiyor. Ana yemeklerde, salatalarda ve de tatlılarda kullanılabilen nar, kullanım alanı zengin, hem tatlı hem ekşi olabilen farklı bir meyve ve günümüzde ağırlıklı olarak salatalarda kullanımı çok fazladır. Türkiye gastronomisinde hoş detaylara sahip olan narın, Osmanlı mutfağından narlı pelte ve nar şerbeti gibi örnekleri de oldukça değerli. Nar suyu yine çok sevilen bir lezzet olmakla birlikte, nar ekşisi ise mutfağımızın en orjinal öğeleri arasında yer alıyor.

Mutfakta inovasyonun en güzel örneği bilim, sanat ve yaratıcılığın bir araya geldiği moleküler gastronomi; yiyeceğin ham halinden servisine kadar uğradığı kimyasal ve fiziksel değişimle ilgilenir; yiyeceğin ana yapısını çok fazla değiştirmeden, tatta ve

dokuda farklı şeyler yakalayarak sunulmasıdır. Örneğin; deniz dibinden çıkartılan yosunlu kayaların kaynatılarak yemeklerde kullanılması gibi, yiyecekleri alışılmışın dışında ısılarda servis etmek örnek olarak verilebilir. Moleküler gastronomi; fizik-kimya bilimleriyle mutfak uygulamalarını birleştiren yenilikçi bir gastronomi yaklaşımıdır. En önemli özelliliği; teknoloji kullanarak malzemelerin moleküler yapılarıyla oynamak, bir araya getirilmesi düşünülmeyecek olan malzemeleri birlikte sunmaktır. Yenilikçi ve yaratıcıdır. Kızarmış dondurma, suda kızartılmış balık, lavanta kokulu istiridye gibi çalışmalardır. İspanya bugün moleküler gastronominin en önemli merkezidir. Bu sıra dışı mutfak sayesinde İspanya gastronomi turizminin en ilgi çekici destinasyonları arasındadır. İspanya, Fransa, İtalya, Japonya, Singapur, İngiltere ve ABD moleküler gastronomi uygulamalarının yapıldığı restoranlara sahiptir. Gastronomi dünyasındaki bu yeni akım çok yakın bir zamanda daha çok ülkeyi etkisi altına alacaktır (Güzel 2009). Bütün bu yenilikleri bir araya getirip tüketiciye kaliteli bir hizmeti sunacak olan aşçı kendisini devamlı yenilemeli ve öğrenmeye istekli olursa turizmin gelişmesine çok önemli katkıları olacaktır.

3.SONUÇ

Aşçılık bir sanattır, yaşam biçimidir. Pek çok kişi evinde yemek pişirirken veya bu işi meslek olarak yaparken büyük zevk alır. Son yıllarda aşçılık çok popüler hale geldi. Yaratıcı ve keyifli bir meslek olan aşçılık gerek eğitim kurumlarının, gerekse yetişen gençliğin mesleğe istekle sarılmasına neden olmaktadır. Aşçılık yeniliklere açık, her geçen gün büyüyen ve kendini yenileyen bir meslektir. Bu bağlamda yenilikler ve yeni tarifler oluşturmak bu işin bir parçasıdır. Aşçılar yurtdışı ziyaretleri yaparak ve fuarlara katılarak meslektaşlarıyla bilgi alışverişinde bulunuyor ve her geçen gün yeni reçeteler, yeni pişirme teknikleri ve yeni sunumlar ile mutfağın gelişmesine katkı sağlamaya başladılar. Aşçılar geçmişte mesleğe başlarken genelde şeflerinden öğrenmiş oldukları tekniklerle sanat icra ediyordu. Alaylı diye tabir edilen bu zamanlarda meslekte eğitim sadece pratik olarak verilirdi ve aşçılar kendi çabaları ile başarılı olurdu. O dönemlerde mutfak ve aşçılık üzerine eğitim verecek okullarda bulunmuyordu. Son dönemlerde Yüksekokul ve Lise ayarında birçok okulun yanı sıra kurslar da açılarak bu mesleğin incelikleri ve akademik olarak yeni teknikler de öğretilmeye başlandı. Okullarda yabancı dil eğitimleri verilmekte ve bunlar yeni yetişen adaylar için çok büyük fırsat ve gelişimleri için de çok önemli bir unsur. Mutfağın ve aşçılık mesleğinin icrasında ufku açık, vizyonu olan gençlerin akademik eğitimlerini yapmaları ar-ge ve inovasyon ile mutfakta ekipman, sunum teknikleri ve sağlıklı pişirme tekniklerinde yeni bakış açıları yakalamaları sektörün gelişiminde etkin bir rol oynamaya başladı.

Kaynakça

Amabile, T. M.1983. The Social Psychology of Creativity. Springer-Verlag, New York
Bakan İ, 2013 Akademik bakış dergisi ar-ge faaliyetlerinde insan kaynaklarının önemi

Baysal A, 2002. Yoğurt: Küreselleşen Türk Besini, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:30, Ankara.

Denizer D, 2008. Türk Turizmin Gelişmesinde Türk Mutfağının Önemi ve Bugün İçin Yapılması Gerekenler, 2.Ulusal Gastronomi Sempozyumu Bildirisi, Alanya

Gökdemir A,2003 Detay yayıncılık Mutfak hizmetleri yönetimi

Güzel G,2009 Gastronomi ve İnovasyon

Hall, M. ve Mitchell, R. 2005. Gastronomic tourism: comparing food and wine tourism experiences. içinde M. Novelli (Editör), Niche Tourism. Contemporary Issues, Trends and Cases, ss. 89-100.

Hatipoğlu, A, Batman, O. ve Sarıışık, M. 2009. Gastronomi ve Din, 3. Ulusal Gastronomi Sempozyumu Bildirisi, Alanya, 17-18 NisanİnoksanAn müşteri hizmetleri birimi broşürler

Kılıç R,2015 Erciyes üniversitesi Gastronomi ve mutfak sanatları bölümü sunuları

Kivela J. ve Crotts J. 2006. Tourısm And Gastronomy: Gastronomy's Influence On How Tourısts Experıence A Destınatıon, Journal of Hospitality & Tourism Research, 30: 354-377, Hong Kong.

Milli eğitim gençlik ve spor bakanlığı yayınları 1998 pansiyon işletmeciliği

OECD 2005. OSLO Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data, 3rd edition, Paris: OECD Publishing.

Olalı, H. (1984). Dış Tanıtma ve Turizm, Türkiye ĠĢ Bankası Kültür Yayınlan, Ankara.

Oslo Manual Kılavuzu 2005

Özdemir M. 1992. Turizmin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri, H.Ü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Rızaoğlu B,Hançer M, Detay yayıncılık menü ve yönetim

Sarıışık M,2015 Detay yayıncılık Uluslar arası Gastronom

Sökmen A,2003 Detay yayıncılık Yiyecek ve içecek yönetimi

Tekin Ö, Çidem G ,2015 Turizm öğrencilerinin mutfak departmanına yönelik tutumları ölçeği: bir geçerlik ve güvenirlik çalışması

Yavuz Ç, 2010 İşletmelerde inovasyon-performans ilişkisinin incelenmesine dönük bir çalışma

Yıldız Z, 2011 Turizmin sektörünün gelişimi ve istihdam üzerindeki etkisi

Yılmaz Y, 2012 Detay yayıncılık Yiyecek içecek maliyet kontrolü

KALİTELİ SAĞLIK HİZMETİNİN GERÇEKLEŞMESİNDE SAĞLIK KAYITLARININ ÖNEMİ, OLUMSUZ ETKENLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Öğr. Gör. Raziye AKYOL

Ataşehir Adıgüzel Meslek Yüksekokulu

Özet

Sağlık sektöründen hizmet alma amacıyla başvuranlar için oluşturulan sağlık kayıtları, bu sektörde çalışanlar açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü hizmet talebinde bulunan kişinin bilgileri, ancak bu kayıtlar sayesinde diğer çalışanlara iletilebilir. Kişilerarası iletişimi sağlamadaki bu önemli role bağlı olarak, sağlık kayıtlarının önemi de artırmaktadır. Sağlık çalışanlarının mesleki becerilerinin yanında nitelikli sağlık kayıtlarına ulaşabilmeleri, sağlık hizmetinde verecekleri doğru kararlar için gereklidir. İster elektronik, ister kâğıda dayalı olsun, nitelikli bir sağlık kaydı kaliteli verilerden oluşur. Kaliteli veri eksiksiz, tam, güvenilir, doğru, detaylı, tutarlı, anlaşılır, okunabilir, zamanında kaydedilmiş, erişilebilir, paylaşılabilir ve analiz edilebilir özelliklere sahip olmalıdır. Detaylı sağlık kayıtlarıyla büyük veriler (big-datas) oluşacağından aynı zamanda güvenliklerinin de sağlanması gerekmektedir. Birçok etken, sağlık kayıtlarının kalitesini etkileyebilir. Sağlık kayıtlarının nitelikli olmaması verilen sağlık hizmetini olumsuz yönde etkilemekte ve sonuçta, insan sağlığı açısından geri dönüşü olmayan zararlara sebep olabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı nitelikli bir sağlık hizmeti verebilmek için oluşturulacak nitelikli sağlık kayıtlarının sağlık çalışanları arasında etkin bilgi akışı sağlamadaki işlevi ve önemini vurgulamak, taşımaları gereken ölçütleri saptamak, veri güvenliği sağlamak ve kaliteli verilerin oluşmasını engelleyen unsurları belirlemek gibi kaydın niteliğini etkileyen konularda çözüm önerileri getirmektir.

Anahtar Kelimeler: Nitelikli sağlık kaydı, kaliteli sağlık hizmeti, veri kalitesi, big-data (büyük veri)

1. Giriş

Sağlık hizmeti doğrudan insan hayatıyla ilgili olup, aynı zamanda bilgi üreten bir hizmet alanıdır. İnsan merkezli ve hata kabul etmeyen bu alanda sağlık hizmeti esnasında verilecek kararlarda sağlık kayıtlarının istenilen bilgi ihtiyacının karşılayabilecek yeterlilikte olması gereklidir. Sağlık hizmeti esnasında verilecek doğru kararlar için ihtiyaç duyulan bilgiye erişim sağlanabilmesi ihtiyaçtır. Verilecek karar esnasında gerekli bilginin elde edilebilmesi için alt yapı ve donanımın yanında, hizmet esnasında ya da önceden oluşturulan sağlık kayıtlarının kaliteli olarak sisteme girilmesi gereklidir. İnsan hayatı için ihtiyaç duyulan bilgiye, istenilen zamanda erişim sağlanabilmesi yüksek kaliteli sağlık hizmetinin gerçekleşmesini sağlayacaktır.

2. Sağlık Hizmeti, Kaliteli Sağlık Hizmeti

Sağlık hizmetleri, genel olarak sağlığın korunması ve hastalıkların tedavisi için yapılan çalışmaları içerir (Kavuncubaşı ve Yıldırım, 2012'den aktaran: Marşap, 2014: 274).

Sağlık sektörü çevre sağlığından koruyucu sağlık hizmetlerine, tedavi edici sağlık hizmetlerinden rehabilitasyona kadar insan sağlığını ilgilendiren konularda mal ve hizmet üretmektedir. Sağlık hizmeti üretimi bilgiye dayalı (tıbbi, teknolojik, mesleki bilgi gibi) bir sektör olmakla birlikte aynı zamanda farklı konularda bilgi üreten (tıbbi bilgi, bilimsel bilgi, istatistiki,

mali ve idari bilgi gibi) bir bilgi kaynağıdır. Bu nedenle gerek bilgiye ulaşmak gerekse ürettiği bilgiyi kişi ve toplum sağlığı kalitesini artırmak için kullanabilmesi etkin bilgi yönetim mekanizmasına (bilgi belge yönetim sistemi, teknoloji ve insan gücü gibi) bağlıdır. (ÜNAL vd., 2016: 3)

Sağlık hizmetinin kaliteli gerçekleşip gerçekleşmediği sorgulanan bir eylemdir. Kaliteli sağlık hizmeti en üst düzeyde hasta bakımı sunmanın yanı sıra araştırma ve geliştirme çalışmalarına destek olmaktır. Kaliteli sağlık hizmeti sunulabilmesi için tüm süreçlerin detaylı bir şekilde tanımlanması, şeffaf ve ölçülebilir bir sistemin kurulması gereklidir. Ayrıca kuruluşlarda hasta ve çalışan güvenliği ve memnuniyetinin sağlanmasını, bilgi yönetimi ve tıbbi süreçlerin ve klinik kayıtların iyileştirilmesini de kapsamalıdır. (Akgün, S., 2007)

Sağlık sektöründe kaliteli sağlık hizmetinin gerçekleştirmesi yönünde önemli araçlardan biri uluslararası olarak kabul gören bir değerleme sistemi olan akreditasyon sürecidir. Akreditasyon Sağlıkta verimlilik, kalite ve performans değerlemeyi amaçlar. Akreditasyon kanıta dayalı standartlara, verilen hizmetlerin uygunluğunu denetler. Özellikle artan bir şekilde hasta güvenliği ve çalışan güvenliğinin temin edildiği bir ortamda yapılmasını gerekli kılar. (Marşap, 2014: 276). Aynı zamanda akreditasyon süreci sağlık kuruluşunda iletişim ve bilgi sisteminin de kaliteli olmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle akreditasyon süreci sağlık hizmetin kaliteli olmasının amaçlanması durumlarında, sağlık kayıtlarının da kaliteli olarak sisteme girilmesi ve erişilebilmesine katkı sağlar.

3. Sağlık Kaydı ve Sağlık Kaydının Önemi

Institute of Medicine (IOM) 1991 yılında yaptığı bir toplantıda tıbbi kayıt kavramı yerine hastanın tıbbi ve idari bütün işlemlerini kapsayan hasta kaydı kavramını benimsemiştir. Bir hasta hakkında hasta veya hasta hakkında kişisel bilgilere sahip olan yakınlarından elde edilen, hastanın sağlığıyla ilgili bilgilerin saklandığı bir depodur. Bu bilgiler geleneksel olarak hasta kayıtlarının tutulduğu hasta dosyalarıdır. (Hacettepe Üniversitesi sağlık hizmetleri finansman yapısının güçlendirilmesi ve yeniden yapılandırılması için altyapı geliştirilmesi projesi 2006, s.3). Sağlık Bakanlığı'nın resmi web sitesinde sağlık kaydı kişilerin geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki fiziksel ve ruhsal sağlığı veya hastalıkları ile ilgili kayıt altına alınan, saklanan, iletilen, erişilen, ilişkilendirilen ve işlenen her türlü bilgi olarak tanımlanmaktadır. Tüm bu işlemlerin elektronik sistemler kullanılarak gerçekleştirilmesiyle oluşan kayıtlara ise elektronik sağlık kayıtları denilir. (www.saglik.gov.tr). Bu çalışmada hasta kaydı, tıbbi kayıt ve sağlık kaydı kavramları içinde daha genel bir anlama sahip olduğu için sağlık kaydı kavramı kullanılmıştır.

Bir sağlık kaydı hastanın yaşamı, sağlık geçmişi ve en son tedavisiyle ilgili bilgileri tam ve yeterli olarak kapsamalıdır.

Sağlık kayıtları hekimin vereceği kararlar için bir pusula niteliği taşımaktadır. Hastanın hastalığının seyrini ve geçmiş işlemlerini göstererek gelecekteki işleri için zaman kazandırır, gereksiz ve yeni harcamaları önler. Tedavinin etkinliğini arttırır. Hastaneler için ise, bu tür kayıtlar, hastanede sunulan hizmetlerin kalitesini inceleme, ölüm nedenlerini araştırma, tedavi kurumlarının başarılarını sorgulayabilme ve kaynakları verimli kullanabilme imkânı sağlar. Hekimler, tıbbi kayıt sistemlerine bakarak, hastalarının tanılarını ve tedavilerini, tedavi sonucunda iyileşip iyileşmediğini, görebilir, bu verileri bir eğitim aracı olarak kullanabilirler. Yine hasta kayıtları, hekimlerin araştırma, tez, doktora çalışmalarında kullanılabilir (Özbabalık, ed., 2012: 14).

Veri ve Kaliteli Veri Kriterleri

Kaliteli bir sağlık hizmetinden söz edilebilmesi için sağlık kayıtlarını oluşturan verilerin de kaliteli olması gereklidir.

Veri, bir olayı incelemek, bir olayı aydınlatmak, bir gerçeği ortaya çıkarmak, herhangi bir konuda karara ya da sonuca varmak amacıyla derlenen ham materyal (kayıt, gözlem, belge, görüş

vs.) olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla veri, bireysel veya örgütsel amaçlar doğrultusunda toplanmakta, ancak işlenmemiş veya yapılandırılmamış olarak kaydedilmekte ve depolanmakta olan birbirleriyle ilişkilendirilmemiş olay ve olgulara ilişkin gerçekler bütünüdür (Yılmaz, ed., 2013: 4).

Elde edilen verilerin birbiriyle ilişkilendirilmesiyle bilgilere ulaşılır. Sağlık hizmeti esnasında elde edilen verilerin bilgiye dönüştürülmesiyle, sağlık çalışanı hastanın durumunu daha iyi analiz edebilir ve doğru kararlar verebilir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Türkiye'de sağlıkta dönüşüm programı kapsamında Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü Sağlık-NET ile ilgili tanımında verim ve kaliteyi arttırmak için gerekli bilgilere ulaşmayı sağlayan veri kalitesi kavramının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü Sağlık-NET'i "Sağlık kurumlarında elektronik ortamda üretilen verileri, doğrudan üretildikleri yerden, standartlara uygun şekilde toplamayı, toplanan verilerden tüm paydaşlar için uygun bilgiler üreterek birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerinde verim ve kaliteyi arttırmayı hedefleyen, entegre, güvenli, hızlı ve genişleyebilen bir bilgi ve iletişim platformu" olarak tanımlamaktadır. (http://istabip.org.tr/).

Veri kalitesini belirlemede, Amerikan Sağlık Bilgi Yönetimi Derneği (AHIMA) tarafından belirlenen "veri kalitesi modeli" ve Tıbbi kayıt Enstitüsü (MRI) tarafından belirlenen standartlar bulunmaktadır. (Yılmaz, ed., 2013: 41) Bu standartlar sağlık verilerinin sisteme girilmesi esnasında sağlık çalışanlarına kaliteli veri kaydı elde etme konusunda kılavuzluk yapabilir.

MRI standartları şunlardır:

• Hastanın tek tanımlayıcı numarası, tıbbi kayıt sisteminde yer alan tüm kayıtlarda bulunmalıdır.

• Kayıtlar; güncel, tam ve tutarlı olmalıdır

• Kayıt sistemi, verilerin paylaşımına izin vermelidir.

• Veriler, hastanın ihtiyaç duyduğu yerde ve zamanda erişilebilir olmalıdır.

• Kayıtların güvenliği ve mahremiyeti sağlanmalı, yasal sorumluluklar belirlenmelidir. (a.g.e.)

AHIMA tarafından geliştirilen "Veri Kalitesi Modeli" ne göre verilerin kalitesini belirleyen özellikler ise aşağıdaki şekilde belirtilmekte olup bunlar; doğruluk, güvenilirlik, tamlık, zamanlılık, erişilebilirlik, okunabilirlik, erişilebilirlik, kapsamlılık, tutarlılık, detaylılıktır.

Şekil 1: Veri Kalitesi Kriterleri İlişkisi

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi, veri kriterlerinin etkisiyle, merkezde yer alan kaliteli veri oluşmaktadır. Kriterler hem merkezde yer alan kaliteli verinin oluşumunu etkilemekte, hem de birbirleriyle etkileşim içinde olup, birbirlerini etkilemektedir. Her bir kriterin ödünsüz bir şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. Kriterlerden birinin hatalı ya da eksik olarak gerçekleştirilmesi diğer tüm kriterleri etkileyecek olup veri kalitesini düşürecektir.

Verilerin kullanılabilir olması için doğru ve geçerli olması oldukça önemlidir. Veriler doğru girilmezse elde edilecek bilgi doğru olmayacak ve kararları olumsuz etkileyecektir. Veriler ayrıca güvenilir olmalıdır. Yani hastaya ait veriler; verilerin toplanması, işlenmesi, saklanması ve kullanılması aşamalarında her birinde aynı sonuçları vermelidir. Gerekli tüm veriler güncel, tam ve uygun şekilde tıbbi kayıtlarda bulunmalıdır. Elle yazılan, transkript edilen ya da çıktısı alınan tüm kayıtlardaki veriler okunabilir olmalıdır. Ayrıca hastaya ait veriler, özellikle klinik veriler, olay meydana geldiğinde, tedavi uygulandığında, sonuç alındığında hemen kayıt altına alınmalıdır. Kayıt altına alma işleminin gecikmesi verinin kaybolmasına, hatalı kaydedilmesine neden olabilmektedir. Kayıtların erişilebilir olması da son derece önemlidir. Hastaya ait veriler, hastanın tanı ve tedavi sürecinde ve diğer idari işlemleri sırasında ihtiyaç duyulduğu anda erişilebilir olmalıdır. Doğru olarak kaydedilen veriler kaybolabiliyorsa, erişilebilir değildir. Her bir veriye ait öğeler, yasal ve kolaylıkla elde edilebilir olmalıdır. Veri toplama araçları ve yöntemleri geliştirilirken en düşük maliyetli ve en iyi yöntemin seçilmesine özen gösterilmelidir. Kim, hangi veriye, ne kadar erişebilecek, bunun belirlenmesi gerekir. Erişilebilir verinin miktarının belirlenmesi, sistemin

bütünleştirilmesini, sistemlerin düzenlenmesini, ara yüzlerin oluşturulmasını önemli ölçüde etkileyecektir. (Yılmaz, ed., 2013: 43)

Kayıtların kapsamlılığı ise, gerekli bütün veri elemanlarının ve verinin tümünün tanımlanan kapsama göre toplanması ile ölçülür. Kayıtların bütün veri elemanlarını belirlenen kapsama göre içermesi gerekir. Veri elamanlarının ve veri setine ait elemanların tam olarak tanımlanması veri toplamada kapsamlılığı tanımlamaktadır. Verinin tutarlı olması, verinin güvenilir olması ve tüm uygulamalarda aynı sonucu vermesi gerekir. Verinin toplanması, tanımlanması, standardizasyonu, bütünleştirilmesi veya ara yüzlerin düzenlenmesinde tutarlılık sağlanmalıdır. Verinin detaylı olması, istenen seviyede alt bilgileri içermesi demektir. Örneğin, yenidoğan bir bebekte yenidoğan ağırlığının belirlenmesi önemlidir. Doğum tarihinin kaydedilmesinde gün/ay/yıl olarak kaydedilmesi gereklidir. Hangi veri ne kadar detayda kaydedilecek önceden belirlenmesi gereklidir. (a.g.e.)

4. Kaliteli Sağlık Hizmeti İçin Kaliteli Veri Gerekliliği

Daha yüksek kalitede sağlık hizmeti sunulabilmesi için sağlık kurum ve kuruluşlarında nitelikli sağlık verilerinin elde edilmesi gerekmektedir. Yüksek kalitede sağlık hizmeti için kaliteli veri neden olmazsa olmaz, aşağıda maddeler halinde açıklanmaktadır.

-Büyük verilerin oluşması için gereklidir.

Nitelikli veri kaydı ile sağlık kurum ve kuruluşlarında büyük veriler (big-data) oluşacaktır. Peki büyük veri (big-data) nedir? Büyük veri bilişimdeki, bilgisayarlardaki ya da bilgi işlemedeki "yeni şey". Büyük veri yeni olmasının ötesinde çok da önemlidir, çünkü bunun sayesinde çocuklarınız daha iyi beslenebilecek, daha temiz bir çevrede yaşayabilecek ve daha mutlu bireyler olabilecekler. Bu geleceğin devrimi! Büyük veri, verinin –bu yapısal olabilir ya da olmayabilir- üstel (exponential) şekilde büyümesi ve bizim hizmetimize sunulması olayıdır. Peki, büyük veri neden çok önemli? Çünkü daha fazla veri daha fazla analiz demek, daha fazla analiz daha iyi karar vermek demek, daha iyi karar vermek de operasyonel olarak verimliliği arttırırken maliyetleri ve riskleri düşürmek demektir. (Karakaş, 2016: 45). Büyük verilerin elde edilmesiyle sağlık hizmetinde verimlilik artacak ve maliyetler düşecek olup, büyük ekonomik kazanç elde edilebilecektir.

-Sağlık bilgi sistemlerinin iyileştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Kaliteli veri kayıtlarıyla büyük veriler oluşacağından, büyük verilerin güvenliği ve bilgiye dönüşüm süreçlerinin etkin olarak gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan sistem donanımlarının karşılanması zorunlu olacaktır. Ayrıca sağlık verilerinin doğru karar vermeyi sağlayacak şekilde analiz edilebilir olması gerekmektedir. Ayrıca sağlık hizmetinde doğru karar vermeyi sağlayacak karar destek sistemlerinin ve klinik karar destek sistemlerinin hastane bilgi yönetim sistemlerinde daha etkin olarak işlerlik kazanmalarına katkıda bulunacaktır.

-Doğru ve güvenilir bilgilerin oluşması için gereklidir.

Sağlık hizmeti esnasında bilgi üretilmektedir. Üretilen bilginin kontrol edilmesi, tekrar kullanıma sunulabilmesi ve yeni bilgilerin üretile bilirliğinin sağlanması, sağlık hizmetinden bahsediliyorsa zorunluluktur. Bu hizmetin sunumunda bilginin önemi ve etkisi gerek yönetsel anlamda, gerekse tanı ve tedavi birimlerinde gün geçtikçe

artmaktadır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sağlık kuruluşlarında bilgi ve bilgi yönetimini gün geçtikçe daha önemli hale getirmektedir. Bu anlamda günümüz sağlık kuruluşları, büyük miktarda bilgi toplayan, depolayan, işleyen, analiz eden ve kullanan organizasyonlardır. Yüksek kaliteli sağlık hizmeti ve etkin bir yönetim, sağlık kuruluşlarında bilginin kapsamlı ve dikkatli bir şekilde yönetilmesini zorunlu kılmaktadır. (Yılmaz, ed., 2013: 109)

-Örtük bilginin açığa çıkması için gereklidir.

Sağlık hizmeti esnasında örtük bilginin ortaya çıkarılıp açık bilgiye dönüşmesinde nitelikli sağlık verilerin önemli rolü bulunmaktadır. Beijerse bilginin, sistem tabanlı açık bilgi ve insan bilincine dayalı örtük bilgi seklinde iki farklı türü olduğunu ifade etmektedir. Aynı çalışmada Japon girişimcilerin is yaşamında başarılı olmaları, bu sahip oldukları örtük bilgileri açık bilgiye dönüştürme yeteneğine bağlanmaktadır. (Odabaşı, 2005: 3)

Örtük bilgi insanların zihninde olan ve bu nedenle formüle edilmesi, aktarılması ve yayılması kolay olmayan bilgi türüdür. Örtük bilgiler genellikle insanların zihinlerinde yerleşik halde bulunurlar; ancak, çalışanların erişimine kapalı olan ve dolayısıyla kurumsal verimliliğe katkı sağlamayan kayıtlı bilgiler de örtük bilgi olarak değerlendirilmektedir. (a.g.e.). Sağlık çalışanları sağlık kayıtlarını kullanarak bilgiye ulaşabilmekte ve bu bilgileri kullanarak karar vermeleri esnasında zihinlerindeki örtük bilgi açık bilgiye dönüşmektedir. Verilen kararın tekrar kayda işlenmesiyle sağlık çalışanının zihindeki örtük bilgi kaydedilerek tekrar açık bilgiye dönüşme imkânı sağlanır. Bu dönüşüm esnasında sağlık çalışanı ile enformasyon iletişim içinde bulunmaktadır. Yaşanan bu sürecin amacı insan sağlığı ile ilgili doğru karar vermeyi ve uygulamaları gerçekleştirmektir. Bu sürecin en sağlıklı işlemesi sağlık çalışanının sahip olduğu örtük bilginin yanında, sağlık verilerinin kaliteli ve dolayısıyla sağlık kayıtlarının nitelikli olmaları oldukça önemlidir. Bu hem insan merkezli olan kaliteli sağlık hizmetinin gerçekleşmesine, hem de kurumsal verimliliğe büyük katkı sağlayacaktır.

-Hasta memnuniyetinin sağlanması için gereklidir.

Nitelikli verilerin oluşturulması ile verilecek doğru kararlar sonucunda sağlık çalışanı ve kuruluşu hasta memnuniyetini de sağlamış olacaktır.

-Standartlaşmaya katkıda bulunacaktır.

Nitelikli veri kayıtlarının alınabilmesi için standartlar belirlenmelidir. Belirlenen standartlar ayrıca dijital hastanelerin oluşmasına katkıda bulunacaktır. Kâğıtsız hastane projesi ile sağlık kayıtlarının elektronik ortama nitelikli olarak aktarılması da çalışmaların gerçek anlamda verimli olmasını sağlayacaktır. Dijital hastaneler bu şekilde daha anlamlı hale geleceklerdir.

- Hasta, hekim ve diğer sağlık çalışanları arasında etkin iletişim sağlar.

Hem hasta hem de hekim ve diğer sağlık çalışanları arasında iletişim görevi gören sağlık kayıtları nitelikli olarak hazırlanırsa hasta, hekim ve diğer sağlık çalışanı arasındaki iletişime olumlu katkı sağlar. Hasta ve sağlık çalışanı arasındaki etkin iletişimin gerçekleşmesiyle daha doğru kararların verilmesi mümkün olacaktır. Bu açıdan bakıldığında kaliteli sağlık kayıtları sağlık alanında şiddetin önlenmesine katkı sağlayabilir.

-Hastanın hekime güven duygusunu geliştirir.

Kaliteli tıbbi kayıt süreçlerinde hastanın hekime güven duygusu gelişebilir. Fakat detaylı tıbbi kaydın alınabilmesi için sağlık kuruluşu ile hasta arasında etkin bir iletişim olmalıdır. Bu iletişim hekimin işini de kolaylaştıracaktır.

2014 yılında İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü'ne kayıtlı Avrupa yakasındaki 22 ilçe içindeki 5 eğitim ve araştırma hastanesinde 170 hasta ve hasta yakınına uygulanan anket sorularına verilen cevaplardan hastaların yarıdan fazlası doktoru tarafından yeterince dinlenilmediğini düşündüğünü göstermektedir. Aynı araştırmaya göre doktorunun gereksiz tahlil yazdığını düşünenlerin oranı %81,1'dir. Sağlıkta dönüşüm programının ardından fazla tahlil yazan doktorların performanslarının yüksek olacağı konusunda kamuoyu bilinçsiz değildir. %31,8 oranında hastalar doktorlarına güven duymamaktadır. Özellikle detaylı tıbbi anamnez alınması hastanın doktoruna güven duymasına bağlıdır. Detaylı sağlık verileri alınmasıyla hastada doktorunun kendisine yeterince zaman ayırdığı düşüncesi oluşacaktır.

-Koruyucu hekimlik çalışmalarının yürütülmesine ve sağlığın geliştirilmesi politikasına önemli katkı sağlar.

Koruyucu hekimlik yönünde çalışmaların yürütülmesi toplum sağlığının yanında toplumun ekonomik çıkarlarının korunması anlamında da önem taşımaktadır. (Sağlık iletişiminin anatomisi s. 255). Nitelikli sağlık kayıtlarıyla hastalık nedenlerini tespit etmek kolaylaşacak ve toplum sağlığı korunarak gereksiz harcamaların önüne geçilecektir.

-Adli davalarda yanlış kararların ve suiistimallerin önene geçilecektir.

Detaylı sağlık kayıtlarıyla adli davalar daha kısa sürede ve daha adil bir şekilde sonuçlanabilir, hem hastanın hem de sağlık kuruluşu ve sağlık çalışanının mağdur olması önlenecektir.

-Sağlık personelinin nitelikli çalışana dönüşmesine katkıda bulunacaktır.

Nitelikli verilerin girilmesi için personelin eğitimine önem verilmesi ihtiyaç haline geleceğinden çalışanın niteliğinin arttırılmasını sağlayacaktır.

5. Kaliteli Sağlık Verilerinin Elde Edilmesinde Olumsuz Etkenler

Sağlık alanında kaliteli verilerin elde edilmesinin önünde birden fazla engel bulunmaktadır. Bu engeller aşağıda yer almaktadır.

-Performansa dayalı sağlık hizmeti politikası:

2003 yılında Sağlıkta dönüşüm projesiyle başlayan performansa dayalı sağlık hizmeti uygulaması nedeniyle hekimler zaman baskısı altında kalarak daha çok hastaya bakmak zorunda kalmaktadır. Türkiye'de Sağlıkta dönüşüm programının hekimlerce benimsenmesi ve teşvik görmesi amacıyla performansa dayalı ek ödeme sistemi uygulamaya konulmuştur. (Elbek ve Adaş, 2009'dan aktaran: Karahisar, (2015): 237). Sağlık hizmetinde nitelikten çok nicelik yani doktorun kaç hastaya baktığı, kaç ameliyata girdiği ne kadar tahlil yazdığı önem kazanmıştır. Hekimler daha çok hastaya bakabilmek için hastalarla görüşmelerini kısa tutmayı yeğlemektedir (Karahisar, (2015): 246). Zaman baskısı altında olan hekimler için sağlık kayıtlarının nitelikli olarak alınması veri kaydı kriterlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumun veri kayıplarına neden olması olasıdır. Performansa dayalı sağlık sisteminde bu çözümlenmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

-Tıbbi kayıt esnasında etkili iletişimin sağlanamaması:

Hasta ve hasta yakınları ile sağlık çalışanları arasındaki iletişim sorunları kaliteli tıbbı kaydın alınmasına engel olmaktadır. Bunun birden fazla nedeni vardır.

--Hastaların ve sağlık çalışanlarının sağlık okuryazarlık düzeylerinin düşük olması: Sağlık okuryazarlık düzeylerinin düşük olmasından dolayı sağlık çalışanları ile hasta ve hasta yakınları arasında iletişim sorunları yaşanmakta, kaliteli sağlık kaydı alınamadığı gibi, sağlık alanında şiddet ve öfkenin yaşanmasına neden olmaktadır.

--Uygulanan sağlık politikaları: Uygulanan sağlık politikalarının getirdiği hastayı müşteri, puan olarak gören nitelikten çok niceliğe ve hıza odaklanan sistemdir. (Karahisar, (2015): 246).

--Hastanın sağlık çalışanına duyduğu güven eksikliği: Detaylı sağlık kaydı alınabilmesi ve özellikle tedavi sürecine hastanın da katılabilmesi için hastanın hekime güven duyabilmesi gerekmektedir. Hastanın hekime güven duyabilmesi için hekimin hasta ile etkin iletişim kurabilmesi gerekmektedir. Hastanın doktora güven duyması detaylı tıbbi kayıt alınmasına büyük katkı sağlayacaktır. Ayrıca hastanın ve hasta yakınlarının sağlık çalışanına güven duyması sağlık alanındaki şiddet olaylarını önleyebilir.

-Veri güvenliği sorunu:

Sistemde saklanan, işlem gören, yetki çerçevesinde erişilebilen, analiz edilebilen verilerin güvenliğinin ve gizliliğinin sağlanması gerekmektedir. Nitelikli veri kaydı kriterlerini yerine getirilmesi esnasında özellikle detaylılık kuralı yerine getirilirken oldukça büyük veriler oluşmaktadır. Bu kadar büyük verilerin oluşumu oldukça büyük kayıt alanını gerekli kılmaktadır.

-Etkin Hastane bilgi yönetim sistemlerinden yoksunluk:

Kaliteli sağlık hizmeti ve sağlık kaydı için etkin hastane bilgi yönetim sistemleri kullanılmalıdır. Etkin hastane bilgi yönetim ve sağlık bilgi sistemleri sayesinde kaliteli veriler elde edilebilir ve veriler özellikle karar destek ve klinik karar destek sistemleriyle analiz edilebilir. Ayrıca iyi bir hastane bilgi yönetim sistemi nitelikli verilerin elde edilmesi esnasında personel hatalarının da önüne geçebilecek yapıda olmalıdır.

-Sağlık kurumlarında tıbbi kayıt komitelerinin (hasta dosyası kayıt komitesi) etkin olarak görev yapmamaları.

Birçok sağlık kuruluşunda tıbbi kayıt komitesi sadece kâğıt üzerinde bulunmakta, fakat aktif olarak bir çalışma içinde bulunmamaktadırlar. Hâlbuki tıbbi kayıt komiteleri bulundukları sağlık kuruluşundaki sağlık kayıtlarını belli zaman aralıklarında nitelik olarak yeterli olup olmadıklarını inceleyerek analiz yapmakla yükümlüdürler. Bu analizler sayesinde sağlık kayıtlarının belli kriterlere göre kayıt yapılıp yapılmadığını, hekimlerin doğru kararlar verip vermediğini, personele hizmet içi eğitimin gerekli olup olmadığına karar vermektedirler. Bu işleve sahip olan tıbbi kayıt komitesinin bu işlemleri yapmaması kayıtların sahip olması gereken kriterlerde tutulup tutulmasının kontrolü sağlanamamakta ve kayıt kalitesinin iyileştirilmesini önlemektedir.

-Nitelikli veri kaydı personelinin eksikliği:

Önemli sorunlardan birisi de sağlık kurum ve kuruluşlarındaki sağlık kaydı işlemlerini yerine getirecek nitelikli kayıt personelli eksikliğidir. Sağlık kaydı konusunda yeterli niteliğe sahip olmayan, eksik kayıt tutulmasının getireceği sorunlar ve sağlık kaydının sağlık hizmeti için önemi konularında bilinçli ve duyarlı olmayan niteliksiz personellerin çalıştırılması sağlık alanında geri dönüşü olmayan zararlar doğurabilmektedir.

7. Çözüm önerileri

-Sağlık Bakanlığı nitelikli veri kaydına yönelik politikalar geliştirmeli: Sağlık Bakanlığı'nın nitelikli sağlık hizmetin gerçekleşmesi için nitelikli veri kriterlerinin gerçekleşmesine yönelik politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Bu hem gereksiz sağlık harcamalarının önüne geçilmesine neden olacak hem de ülke ekonomisine büyük katkı sağlayacaktır. Bu amaca yönelik projeler yapılmasını teşvik edebilir ve destekleyebilir.

-Hastanelerde Tıbbi Kayıt Komiteleri aktif hale getirilmeli: Tıbbi kayıt komitesi belli aralıklarla gerek elektronik gerekse kâğıda dayalı hasta dosyalarını inceleyerek gerekli nitelikte kaydedilip kaydedilmediğini kontrol etmelidir. Performansa dayalı ek ödeme sisteminde gerçekleştirilen sağlık hizmetlerinde sağlık kararların doğru verilip verilmediğini inceleyerek, sağlık hizmetin geliştirilmesine katkıda bulunabilirler. Ayrıca bu şekilde performans uygulaması sonrası hastanelerdeki sağlık uygulamalarında gereksiz tüketim çılgınlığının önüne geçilmesi sağlanabilir.

-Etkin hastane bilgi sistemleri kullanılması: Sağlık hizmeti esnasında sağlık bilgi ve belge yönetim süreçlerini etkin olarak gerçekleştirebilecek Hastane Bilgi Yönetim Sistemi (HBYS) kullanılmalıdır. Özellikle HSYS'nin etkin Karar destek ve klinik karar destek sistemlerinin hekimin kısıtlı olan zaman diliminde doğru karar vermesine yardımcı olacak analizler yapabilmeleri oldukça önemlidir. Ayrıca iyi bir hastane bilgi yönetim sistemi nitelikli verilerin elde edilmesi esnasında personel hatalarının da önüne geçebilecek yapıda olmalıdır.

-Veri güvenliği için teknolojik çözümler üretilmesi: Kaliteli veri kriterleri doğrultusunda sağlık kayıtlarının oluşturulmasıyla oluşacak büyük veriler (big datalar) için quantum bilgisayarların sağlık kuruluşlarında kullanılması olumlu gelişmeler sağlayacaktır. 1, 0 bitler yerine 1 ve 0'ın birlikte kullanılarak üretilen quantum bilgisayarlar sayesinde günümüz bilgisayarlarından kat ve kat veriler depolanabilmektedir.

-Nitelikli veri kaydı personellerinin çalıştırılması zorunlu olmalı: Performansa dayalı sağlık sisteminde hastaya ayrılan süre azaldığı için hasta kaydını tıbbi dokümantalistlerin (tıbbi sekreterlerin) tutması gereklidir. Sağlık kaydının önemini ve kaliteli sağlık kaydı kriterlerini kavramış tıbbı dokümantalistlerin (tıbbi sekreterlerin) kayıtları tutması hekime zaman kazandıracaktır. Bu nedenle sağlık hizmeti için sağlık kayıtlarının önemini kavramış, yapılan bir hatanın sonuçlarının nelere mal olacağı bilincinde, sağlık alanında bilgi ve belge yönetim süreçlerini etkin olarak yerine getirebilecek personellerin istihdam edilmesi kaliteli sağlık hizmetin gerçekleşmende oldukça önemlidir.

-Sağlık çalışanı iletişim becerilerine sahip olmalı: Sağlık çalışanının iletişim becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Hekim ile hasta arasında anlaşma, uzlaşma ve etkili iletişimin sağlanması güvenli bir ortamın tesisi açısından öncelikli ve zorunludur.

Hekimler doğrudan hasta ve yakınlarını doğru iletişim teknikleri ile etraflıca bilgilendirerek gereksiz şüphe ve kaygıları daha başlamadan önler. Hekimin güler yüzlü, hoşgörülü, sabırlı ve saygılı bir biçimde sosyal etkileşim kuramlarına uyumlu düzeyde yaklaşımı hastaya güven kazandırır (Marşap, 2014: 329). Hastanın durumunu hekime anlatması için hekimin sır saklayacağına güvenmesi gerekmektedir. Hasta ve hasta yakını ile empati kurabilme becerisine sahip sağlık çalışanları kayıt esnasında hastanın çekinmeden bilgi vermesini sağlayabilir. Sağlık çalışanı adaylarına hasta ve hasta yakını ile etkin iletişim kurabilmeleri için üniversite eğitimi sırasında verilecek iletişim ve beden dili dersleri büyük katkıda bulunacaktır.

-Toplumun *Sağlık ve Tıp Okuryazarlık Düzeyinin Yükseltilmesi:* Hasta ve sağlık çalışanlarının sağlık ve tıp okuryazarlık düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Sağlık çalışanlarının ve hastaların sağlık okuryazarlık düzeyleri yükselirse tıbbi kayıtlar daha nitelikli -özellikle tıbbı anamnez- daha detaylı ve nitelikli olarak alınacak, böylece tedavi sürecine hastanın da katkısı sağlanmış olacaktır. Eğitim kurumları ve basın-yayın organları aracılığıyla toplumun bilinçlendirilerek sağlık ve tıp okuryazarlık düzeyinin yükseltilmesi sağlanabilir.

-*Tıbbi kayıtlarda standartlaşma:* Hasta ile ilgili kaydedilecek verilerin kaydedilme kriterleri belirlenerek, standartların oluşturulması gerekmektedir. Standartlar; elzemdir, faydalıdır, ölçülebilir, sağlık hizmetlerini geliştiren ortak bir aile albümüdür ve daima kanıta dayalıdır (Marşap, 2014: 275). Veri kalitesi standartlarının oluşturulması için özellikle hastanın geçirdiği önemli hastalıkların kaydı zorunluluğu getirilmelidir. Ayrıca yaşam koşullarının kaydedilmesi ile hastaya en iyi tedavi seçeneği sunulabilir ve burada hasta daha kolay ikna edilebilir. Özellikle kronik hastalıklarda (diabet, yüksek tansiyon, kalp hastalıkları vs.) hastanın davranış değişikliğine gitmesi ve tedaviyi kabul etmesinde doktorun rolü büyüktür. İkna edilen hastalar diyet yapma, sigarayı bırakma, egzersiz yapma gibi davranışlar geliştirmektedirler (Bol vd., 2013'ten aktaran Karahisar, (2015): 239). Bunun dışında örneğin hastanın mesleği ve son 10 yılda çalıştığı iş alanlarının kaydedilmesi zorunluluğu meslek hastalıklarının tedavisinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Hatta hastanın rahatsızlığının birinci dereceden ve ikinci dereceden akrabalarında görülüp görülmediği bilgilerinin de kaydedilmesi zorunluluğu getirilmelidir.

8. Sonuç

Kaliteli bir sağlık hizmetinden söz ediliyorsa sağlık kayıtlarının da kaliteli olması gerekmektedir. Kaliteli sağlık kaydı kaliteli verilerden oluşur. Kaliteli sağlık verilerinin elde edilmesi için Tıbbi Kayıt Enstitüsü (MRI) tarafından belirlenen standartlar ve Amerikan Sağlık Bilgi Yönetimi Derneği'nin (AHIMA) tespit ettiği "veri kalitesi modeli" bulunmaktadır. Kaliteli veri eksiksiz, tam, güvenilir, doğru, detaylı, tutarlı, anlaşılır, okunabilir, zamanında kaydedilmiş, erişilebilir, paylaşılabilir ve analiz edilebilir özelliklere sahip olmalıdır.

Kaliteli sağlık verilerinin elde edilmesinin önünde olumsuz etkenler bulunmaktadır. Bu olumsuz etkenlerin giderilmesi için tedbirler alınması gerekmektedir. Bu amaçla Sağlık Bakanlığı nitelikli veri kaydına yönelik politikalar geliştirmeli ve bu amaçla yaptırımlar uygulamalıdır. Özellikle devrim niteliğinde olan büyük verilerin (big-datalar) sağlık alanında oluşturulması sağlığın iyileştirilmesi yönünde önemli çözüm olacaktır. Bunun dışında hastanelerde Tıbbi Kayıt Komiteleri etkin hale getirilmesi gereklidir. Nitelikli veri kaydı işlemlerini gerçekleştirebilecek tıbbi dokümantalistlerin (tıbbi Sekreter) sağlık bilgi yönetim süreçlerinde çalıştırılması zorunlu olmalıdır. Kaliteli sağlık kaydı alınabilmesi için toplumun sağlık ve tıp okuryazarlık düzeyinin yükseltilmesi gereklidir. Ayrıca etkin hastane bilgi yönetim sistemlerinin kullanılması ve sağlık

kayıtlarında daha fazla standartlaşma çalışmalarının yapılması sağlık kayıtlarında kaliteyi yükseltecektir.

Kaynakça

Bol, P. (2013). Hasta-hekim iletişimindeki eksiklik ve hataların ortaya konmasında FMEA model analizinin katkısı. İzmir Göğüs Hastanesi Dergisi, 27 (3).

Elbek, O. ve Adaş, E. (2009). Sağlıkta dönüşüm: Eleştirel bir değerlendirme. Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni, 12 (1).

Kaplan, A., vd. (2006). Hacettepe Üniversitesi sağlık hizmetleri finansman yapısının güçlendirilmesi ve yeniden yapılandırılması için altyapı geliştirilmesi projesi. Hacettepe Üniversitesi, Tchealth Bilgi Teknolojileri Ltd. Şti.

Karahisar, T. (2015). Sağlık sektöründe uygulanan politikalar ve doktor-hasta iletişimi. İletişim çalışmaları (Ed: A. Z. Özgür; A. İşman). Sakarya: Sakarya Üniversitesi. 231-248.

Karakaş, H. M. (2016). Büyük veri, endüstriyel internet ve sağlık alanındaki uygulamaları. İstanbul: Betim.

Kavuncubaşı, Ş., Yıldırım, S. (2012) Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Marşap, A. (2014). Sağlık işletmelerinde kalite: Sağlıkta kaliteşim sistemi ve sağlıkta mükemmellikte süreklilik. İstanbul: Beta.

Odabaşı, H. (2005). Bilgi yönetimi sistemi. Bilgi çağı, bilgi yönetimi ve bilgi sistemleri. (Ed.: C. A. Coşkun ve Y.V. İstiklal). Konya: Çizgi Kitabevi.

Özbabalık, D., ed. (2012). Tıbbi dokümantasyon. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi. Eskişehir.

ÜNAL, N., vd. (2016). Tıbbi belgeleme. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi. Eskişehir.

Yılmaz, A. ed. (2013). Sağlık kurumlarında bilgi sistemleri. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Yüksel, E. (2015). Sağlık iletişiminin anatomisi. İletişim çalışmaları (Ed: A. Z. Özgür; A. İşman). Sakarya: Sakarya Üniversitesi. 249-261.

25 Soruda "Sağlık.NET 2" Sistemi http://istabip.org.tr/icerik/net2sorucevap.pdf (Erişim tarihi 20.09.2016)

EHR (Electronic Health Record)-ESK (Elektronik Sağlık Kaydı) http://saglik.gov.tr/DH/belge/1-29721/ehr-electronic-health-record---esk-elektronik-saglik-ka-.html (Erişim Tarihi 15.10.2016)

Akgün, S. (2007). Sağlık hizmetlerinde kalite uygulamaları nasıl olmalı? SD, s. 4. http://www.sdplatform.com/Dergi/84/Saglik-hizmetlerinde-kalite-uygulamalari-nasil-olmali.aspx

TÜRKİYE'DEKİ VALİLİKLERİN HALKLA İLİŞKİLER ÇALIŞMALARINDA SOSYAL MEDYA KULLANIMININ FACEBOOK ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Ayça ÇEKİÇ AKYOL

İnönü University, Communication Faculty

Caner ÇAKI

İnönü University, Social Sciences Institute

Mehmet Ali GAZİ

İnönü University, Social Sciences Institute

Özet

Sosyal medyanın iki yönlü iletişime kattığı sayısız avantajlarından özel sektördeki firmaların başarılı bir şekilde yararlandığı görülmektedir. Özellikle yapılan halkla ilişkiler çalışmalarında sosyal medya önemli ölçüde kullanılmaktadır. Bu açıdan sosyal devlet anlayışı gereği tanıtım faaliyetlerinde bulunmak, halkla iki yönlü iletişime geçmek ve halka daha yakın olmak amacıyla resmi kurumların da sosyal medyayı halkla ilişkiler faaliyetlerinde aktif bir şekilde kullanmaları beklenmektedir. Resmi kurumlar içinde özellikle il yönetimdeki en üst düzey yönetim organı olan valiliklerin sosyal medyayı başarılı bir şekilde kullanmaları önemli bir konu olmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'deki valiliklerin sosyal medyayı yaptıkları halkla ilişkiler faaliyetlerinde nasıl ve ne ölçüde kullandıkları araştırılmıştır. Bu amaçla nüfus bakımından Türkiye'deki en büyük ilk 10 ilin valiliğinin Facebook sayfaları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda valiliklerin sosyal medya kullanımlarıyla ilgili ileriye dönük öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Valilik, Sosyal Medya, Halkla İlişkiler

THE RESEARCH ON FACEBOOK OF SOCIAL MEDIA USE OF THE GOVERNORATES IN TURKEY IN PUBLIC RELATIONS ACTIVITIES

Abstract

It is seen that the firms in the private sector successfully benefit from the numerous advantages to two-way communication offered by social media. The social media is significantly used in their public relation activities in particular. In this respect, it is expected that official institutions actively use social media in public relations activities in order to be closer to the public, realize promotional activities as a social state, contact with the public in two-way communication. It has become an important issue that the governorates especially which are the most senior managements in the provincial managements in official institutions succeesfully use social media. In this research, it was searched how and to what extent the governorates in Turkey use social media in their public relation activities. Facebook page of the governorates of the top 10 cities in Turkey in terms of population was analyzed with content analysis. In the direction of the datas obtained, some fundamental proposals were presented for future researches regarding the social media use of the governorates.

Keywords: Governorate, Social Media, Public Relations

GİRİŞ

21. yüzyıl çağı olarak adlandırılan internet çağı, diğer teknolojilerden farklı olarak insan hayatına doğrudan girmiştir. İnternetin insanların sosyal yaşamını doğrudan tüm gücüyle sardığı günümüzde, internetsiz bir hayat düşünülmez bir boyuta gelmiştir. Özellikle iletişim alanında etkisini gün geçtikçe arttıran internet, sosyal medya olarak adlandırılan Facebook, Twitter, Linkedin ve Youtube gibi platformlar bilgi alan kitleleri, bilgi veren veya enformasyon oluşturan bir toplum boyutuna taşımaktadır. Bu süreç sadece bir teknolojik gelişme değil, toplumun tüm katmanlarının değişmesine olanak sağlamış bir devrimdir.

Günümüzde toplumlar ve toplumları oluşturan unsurlar gelişimlere açık olma zorunluluğundadır. Toplum sistemi içerisinde yer almak isteyen gerek ticari gerekse kamu kurumları toplumun değişimlerini takip edebilmek ve toplumda onay, rıza ve güven inşa edebilmek için halkla ilişkiler faaliyeti yürütmektedir. Özellikle sosyal medyanın çift yönlü iletişimde sağladığı avantajlar nedeniyle kurumlar sosyal medyayı halkla ilişkiler uygulamalarında yoğun olarak kullanmaya başlamıştır. Sosyal medyayla iç içe olması gereken halkla ilişkiler uygulayıcıları, temsil ettikleri kurum adına sosyal medya yoluyla hedef kitleleri yakından tanımalı, istek, öneri ve beklentileri konusunda tecrübe sahibi olmalıdırlar (Özel ve Sert, 2015: 121). Bu süreçte sosyal medyadan halkla ilişkiler faaliyetlerinde en çok yararlanması beklenen kurumların kamu kurumları olduğu düşünülmektedir. Nitekim, kamu kurumları vatandaşların, dilek, şikayet, soru ve beklentilerini sosyal medya kanalıyla düşük maliyetle, sürekli güncellenebilme özelliği ve yaygın kullanım ağıyla hızlı bir biçimde öğrenebilmekte ve hızlı bir şekilde onlarla iletişime geçebilmektedir.

Bu açıdan çalışmada ilk olarak sosyal medyanın günümüzdeki etkisi ve kamu kurumlarında halkla ilişkiler odaklı kullanımı konusunda temel bilgiler verilmiştir. Ardından Türkiye'nin nüfus bakımından en büyük ilk 10 ilinin Facebook hesapları içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, elde edilen bulgular çerçevesinde de kamu kurumlarının sosyal medyayı halkla ilişkiler faaliyetlerinde nasıl ve ne ölçüde kullandıkları açıklanmaya çalışılmıştır.

SOSYAL MEDYA

Sosyal medya, bilgilerin, tecrübelerin ve düşüncelerin online gruplar aracılığıyla birbirlerine aktarılmasıdır. Sosyal medya sayesinde insanlar arasında duvarlar ortadan kalkmakta, insanlar dünyanın bir ucundan başka bir ucuna tanımadıkları milyonlarca insanla iletişim kurma olanağı elde edebilmektedir (Weinberg vd., 2012: 1). Sosyal medya genel olarak internet temelli Facebook, Twitter, Youtube, Webblog ve Wiki gibi online platformları kapsamaktadır (Schmidt, 2013: 8). Sosyal medyada bireyler birbirleriyle sürekli olarak iletişim halindedir. Bu süreçte en etkin sosyal medya platformunun Facebook[1] olduğu görülmüştür. Facebook kullanıcıları, diğer kullanıcıları sistemde arkadaşları olarak göstererek kendi ağlarına katmaktadır (Cheng vd., 2016:

[1] Bkz: http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici istatistikleri -2016

283). Sonuç olarak tüm sosyal medya platformları birbirleri arasında içerik paylaşımında bulunarak birbirlerini sürekli bağlantı kurulabilmektedir (Brown, 2009:7).

Gazete, dergi, televizyon ve radyo gibi geleneksel medya araçları genel manada tek yönlü ve durağan bir yapıya sahiptir. Sosyal medya ise haber kaynağıyla kullanıcılarına çift yönlü iletişime geçme olanağı sağlayarak, soru sorma, bilgi verme ve yorum yapma özellikleriyle kullanıcıdan haber alan, kullanıcıya haber üreten bir mecradır (Zarrella, 2012: 6).

Sosyal medyada görülen bütün etkilerin temelinde bireysel çalışmalar yatmaktadır. Yani kullanıcılar sosyal medyada oluşturulan içeriklerin takipçisi değil oluşturucusudur (Michelis ve Schildhauer, 2010: 23). Özel yaşam içersinde sosyal medya kendine vazgeçilmez bir yer oluşturmuştur. Bunun yanında sosyal medya özel yaşamı olduğu kadar iş hayatını da nefes kesici bir tempo da etkilemektir. Kurumlar, hedef gruplarının sosyal medyayı yoğun olarak kullandıklarını görmektedir. Bu süreçte kurumların sosyal medyayı iletişim odaklı kullanmamaları ve sosyal medyada yaşanan hızlı dönüşümlere kulak tıkamaları beklenmemektedir (Hettler, 2012: 103). Gerek ticari gerekse kamu kurumları sosyal medyanın sunduğu iletişim olanaklarından maksimum düzeyde yararlanmaya çalışmaktadırlar (Hilker, 2012: 19).

KAMU KURUMLARINDA SOSYAL MEDYA VE HALKLA İLİŞKİLER

Halkla ilişkiler uygulamaları genel olarak kurumların çıkarlarını gerçekleştirme ve meşrulaştırma işlevi içindedir (Erdoğan, 2006: 154). Bu açıdan halkla ilişkiler faaliyetlerinin ilk adımı bilgi toplamaktır (Asna, 2012: 95) ve daha sonra başarı ölçütlerinden bir diğeri olan bilginin karşılıklı değiş tokuşunu başarılı bir şekilde gerçekleştirmektir (Okay ve Okay, 2007: 50). Başarılı halkla ilişkiler faaliyetlerinin temelinde yeni bilgi ve uygulamalara açık olması ve bunları uygulamalarında kullanması yatar. Yani halkla ilişkiler disiplini sürekli olarak kendini yenileyebilmeli ve teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmelidir (Bernet, 2010: 19). Bu süreçte internetin ve özellikle sosyal medyanın sunduğu sayısız olanaktan halkla ilişkiler disiplinin de yararlanması beklenmektedir. Halkla ilişkilerin yalnızca aktif olarak internet ortamına dahil olmakla kalmayarak, online çevrelerden bir sinerji meydana getirmesi gerekmektedir (Kadıbeşegil, 2004:145).

İnternetin olmadığı dönemle karşılaştırıldığında, bugün insanlar kurumlarla iletişime geçmede sayısız olanağa sahipler (Hutchins veTindall, 2016:4). Halkla ilişkiler uygulamalarında ise mevcut yöneticilerin etkisi ve rolü yavaş yavaş sosyal medyaya geçmiştir. Bu açıdan sosyal medya ve iletişim teknolojileri kurum adına çalışan halkla ilişkiler uygulayıcılarının iletişim gücünü, kurum çıkarına çalışmayan veya tanımlanmış rolü olmayan sosyal medya kullanıcılarına yöneltmiştir (Smith, 2010:329).

Kurumlar sosyal medya üzerinden kendi profillerini, sayfalarını ve gruplarını oluşturarak hedef kitleleriyle aktif olarak halkla ilişkiler faaliyetlerine geçmişlerdir (Waters vd., 2009:102).

Sosyal medya bir kurumun bilgi akışını kamuya yöneltmenin yanında bilgi akış sürecini idealleştirebilmektedir. Hedef kitle direkt olarak bilgiden beslenebilme olanağına sahip olabilmektedir. Kurumlar tarafından sosyal medyanın aktif olarak kullanılmasının altında pazarlama ve imaj geliştirmeye yönelik faaliyetler yatabilmektedir. Ama özellikle kamu kurumları açısından düşünüldüğünde sosyal medyanın kullanım amacı halkla ilişkilere yönelik olacaktır. Nitekim, sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirilen halkla ilişkiler faaliyetlerinin, geleneksel medya araçlarıyla yapılan klasik halkla ilişkilerden temel farkı

eş zamanlı olarak net üzerinden diyalog odaklı iletişim kurulmasıdır (Pfeiffer ve Koch, 2011: 24). Reklam, ürün geliştirme ve insan kaynakları gibi alanların haricinde kurumların, hakla ilişkiler faaliyetlerinde de sosyal medyayı kullanmalarını beklemek yanlış olmaz (Pfeiffer ve Koch, 2011: 22). Sosyal medya halkla ilişkilerin temeli olan ilişki inşasını da gerçekleştirir (Avery vd., 2010: 337).

Kamu kurumları da diğer tüm kurumlar da olduğu gibi sosyal medya programını uygulamaya sokmadan önce yapacaklarının planını önceden hazırlaması gerekmektedir (Sterne, 2011: 40). Diğer sektörlerle karşılaştırıldığında kamu sektöründe halkla ilişkiler faaliyetleri görece çok daha yorucu ve zorludur. Diğerlerine göre kamu sektörü adına çalışan halkla ilişkiler uygulamacıları önemli olan yasal, ahlaki ve teknik unsurlara dikkat etmenin yanı sıra, bir de oldukça geniş bir paydaş kitlesine hitap etmenin zorluklarıyla mücadele etmek durumundadır (Theaker, 2006: 303). Örneğin, bu çalışmada da incelenen valilikler ele alındığında halkla ilişkiler faaliyetleri yürütülecek hedef kitle o ilin nüfusunun tamamını meydana getirmektedir.

Sosyal medyayla birlikte halkla ilişkiler gerçek manada halka açık bir işleyişe sahip olmaktadır. Web içerikli mesajlar, haberler, bağlantılar, online videolar ve bloglarla kurumlar direkt olarak hedef kitleleriyle iletişime geçebilme şansı elde etmektedir. Diğer bir değişle kurumlar ve halk arasında aracı pozisyonunda bulunan hiçbir unsur kalmamaktadır (Scott, 2014: 49). Türkiye'de kamu kurumlarının internet teknolojisine hızla adapte olmasıyla birlikte kurumsal çalışmaların önemli bir kısmı da internet üzerinden gerçekleştirilmektedir. Kamu kurumları internet üzerinden yaptıkları çalışmaların önemli bir kısmında kendilerini tanıtma ihtiyacı içine girmiştir. Özellikle tanıtım faaliyetlerinde web sitelerinden aktif olarak yararlanan kamu kurumları, sosyal medyanın sunduğu sayısız olanaktan istenilen ölçüde yararlanmaktan uzak kalmıştır (Yağmurlu, 2011: 8).

Kamu kurumlarının internet üzerinden hizmet sunumunda kendilerini sürekli olarak yenilemeleri, dönüştürmeleri ve hizmet sunum becerilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Bunun yanında internet üzerinden sunulan hizmetlerin vatandaşlar tarafından etkin bir şekilde kullanımını sağlamak için kurumların gerekli tedbirlerin alınmasını da sağlamaları gerekmektedir (Tarhan, 2011: 31). Örneğin, sosyal medya üzerinden halka ulaşmak isteyen bir kurum, kendisinin sosyal medyada yer aldığını ve aktif olarak paylaşımda bulunduğunu belirtmesi gerekmektedir. Kamu kurumları hedef kitleleriyle özel sektörde olduğu gibi etkili bir iletişim kurabilmek için yalnızca sosyal medyayı yoğun olarak kullanmanın yanında, sosyal medyanın sunduğu iki yönlü iletişimi de aktif hale getirmelidir. Yani sosyal medya yalnızca tanıtma amacı olmaktan ziyade, geri bildirimlerin değerlendirildiği ve çözüm odaklı karşılıkların iletilebildiği bir ortam olmalıdır (Asna, 2009: 181).

METODOLOJİ

Araştırmanın Problematiği

Çalışma "Türkiye'deki kamu kurumları sosyal medyayı nasıl ve ne şekilde kullanmaktadır?" problemine yanıt bulmak amacıyla hazırlanmıştır. İletişim olanaklarının hızla geliştiği çağımızda, halkın her alanda olduğu gibi kamu kurumlarından da bilgi alma ihtiyacı doğru orantılı olarak artmaktadır. Geleneksel medyaya güçlü bir alternatif olarak ortaya çıkan yeni medya diğer adıyla sosyal medya tek yönlü iletişim dönemini yavaş yavaş ortadan kaldırarak, halkın da iletişim sürecine aktif olarak katıldığı çift yönlü iletişimin altın çağını yaşamasını sağlamıştır. Bu ortamda

kamu kurumları da gelişen sosyal devlet anlayışı gereği sosyal medyanın bu hızlı gelişimine kayıtsız kalamamış ve ticari kurumlarda olduğu gibi sosyal medyayı halkla iletişim sürecinde kullanma sürecine girmiştir.

Araştırmanın Önemi

Yeni medya olarak adlandırılan sosyal medyanın, kamu kurumlarının halkla ilişkiler faaliyetleri üzerindeki rolü, valiliklerin Facebook sayfaları analiz edilerek ortaya konmaya çalışılmıştır. Sosyal medyayla ilgili ticari kurumların aksine kamu kurumları üzerine sınırlı sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Çalışmanın özgün yapısı ve kamu kurumlarının halka ilişkiler faaliyetlerinin sosyal medya üzerinde ortaya konması çalışmayı önemli kılmaktadır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki 81 ilin valiliği oluşturmaktadır. Çalışmada zaman sınırlılıkları nedeniyle evreni en iyi şekilde temsil edileceği düşünülen Türkiye'de nüfus bakımından en kalabalık ilk 10 il (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya, Adana, Konya, Gaziantep, Şanlıurfa ve Kocaeli) örneklem olarak seçilmiştir (http://www.tuik.gov.tr). Örneklem olarak seçilen iller Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2015 yılı son verilerine göre elde edilmiştir. İllerin sıralaması Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin En Kalabalık İlk 10 İlli

Sıralama	**İl**	**Nüfusu**
1.	İstanbul	14.657.434
2.	Ankara	5.270.575
3.	İzmir	4.168.415
4.	Bursa	2.842.547
5.	Antalya	2.288.456
6.	Adana	2.183.167
7.	Konya	2.130.544
8.	Gaziantep	1.931.836
9.	Şanlıurfa	1.892.320
10.	Kocaeli	1.780.055

İncelenen 10 il içerisinden 3 ilin (İzmir, Bursa ve Antalya) Facebook hesaplarından valilik adına değil, farklı Facebook kullanıcıları tarafından paylaşım yapıldığı tespit edilmiştir. Bu açıdan valiliğin Facebook paylaşımları çalışmanın konusu olduğu için bu iller örneklemden çıkarılmıştır. Örneklem içerisinden diğer üç ilin (Konya, Gaziantep ve Şanlıurfa) valiliğinin resmi Facebook hesaplarından ise aktif olarak paylaşım yapılmadığı saptandığından bu iller de örneklem içerisinden çıkarılmıştır. Böylece araştırmada İstanbul, Ankara, Adana ve Kocaeli örneklem olarak incelenmiştir.

Çalışmada Türkiye'de bulunan valiliklerin resmi Facebook sayfalarından elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çıkan bulgular ışığında valiliklerin sosyal

medyayı nasıl ve ne ölçüde halkla ilişkiler faaliyetlerinde kullandıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sosyal medya platformlarından Facebook'un çalışmada inceleme alanı olarak seçilmesinin temel nedeni Tablo 2'de de görüldüğü gibi Türkiye'de en fazla kullanılan sosyal medya platformu olmasıdır (www.dijitalajanslar.com / Erişim Tarihi: 19.08.2016).

Tablo 2: Dünyada En Çok Kullanılan İlk 10 Sosyal Platform

1.	Facebook
2.	QQ
3.	Qzone
4.	Whatsapp
5.	Facebook Messenger
6.	Wechat
7.	Google +
8.	Skype
9.	Instagram
10.	Twitter

Kaynak:http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici istatistikleri -2015/ Erişim Tarihi: 19.08.2016

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma, İstanbul, Ankara, Adana ve Kocaeli il valiliklerinin resmi Facebook sayfalarındaki halka ilişkiler faaliyetlerini kapsamaktadır. Araştırmanın süresi 1 0cak 2016- 1 Nisan 2016 tarihleri arasındaki üç aylık süreyle sınırlı tutulmuştur. Çalışmada zaman sınırlamasına gidilmesinin iki temel nedeni vardır. Birincisi çalışma alanında elde edilen verilerin çok geniş bir zaman dilimine yayılması, ikincisi ise çalışmada incelenen verilerin aylık dönemlerde büyük benzerlikler taşımasıdır.

Verilerin Analizi

Çalışmada örneklem olarak seçilen illerin valiliklerinin resmi Facebook sayfaları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada sadece valilikler tarafından gönderilen paylaşımlar analize tabi tutulmuştur. Diğer Facebook kullanıcıları tarafından paylaşılan her hangi bir metin çalışmanın dışında tutulmuştur. İçerik analizine geçmeden önce tüm paylaşımların valilik tarafından yapılıp yapılmadığı kontrol edilmiştir.

İncelenen Facebook sayfalarının valiliklerin resmi Facebook hesapları olduğunu garanti edebilmek için valiliklerin resmi web sayfalarında yer alan Facebook linkleri tıklanmış ve çıkan Facebook sayfası esas alınarak çalışma yürütülmüştür.

Çalışmada valiliklerin sosyal medyayı halkla ilişkiler açısından nasıl ve ne şekilde kullandığını ölçmek amacıyla belirli faktörler geliştirilmiştir. Araştırmada Keskin ve Tanyıldızı (2016) ile Aktel ve arkadaşlarının (2009) çalışmalarından yararlanılarak geliştirilen faktörler 7 temel başlıkta (anket/araştırma, resmi açıklama, etkinlikler, kutlama/anma, duyurular, sosyal sorumluluk ve imaj) toplanmıştır. Çalışmada toplam

363 paylaşım içerik analizine tabi tutulmuştur. Her paylaşım yalnızca bir kategoride ölçülmüştür. İki veya daha fazla fonksiyon içinde yer alan paylaşımlar ilk fonksiyonları temel alınarak incelemeye tabi tutulmuştur.

Çalışmada kullanılan kategoriler ve açıklamaları şu şekildedir:

- **Anket/Araştırma:** Valiliğin daha iyi hizmet verebilmek amacıyla vatandaşlarla etkileşime geçtiği ve birebir görüşlerini öğrendiği bölümü ifade etmektedir. Yapılan anketler, birebir görüşmeler ve araştırma şirketlerine yaptırılan istatistikler bu bölümü ifade etmektedir.
- **Resmi Açıklama:** Başbakanlık ve diğer üst birimlerden gelen veya valilik tarafından alınan kararları içermektedir. Örneğin, kar tatili ilanı, resmi basın açıklamaları vb. bu bölüme girmektedir.
- **Etkinlikler:** Vatandaşlar için direkt valilik aracılığıyla hazırlanan festival, gösteri, kongre, sempozyum vb. çalışmaları içerir.
- **Kutlama/Anma:** Ulusal ve uluslararası önemli günleri kutlamak ve anmak amacıyla yapılan çalışmalardır. Örneğin, Dünya Kadınlar Günü'ne yönelik kutlama ve 18 Mart Çanakkale şehitlerini anma bu bölümün içine girmektedir.
- **Duyurular:** Valilikle ilgili görüşmeler, ziyaretler, antlaşmalar ve kabuller gibi olayları içermektedir. Özellikle ziyaretler bu bölümde en fazla paylaşılan konulardır.
- **Sosyal Sorumluluk:** Sosyal devlet anlayışı içerisinde valilik tarafından gerçekleştirilen ağaç dikme, organ bağışını destekleme, çevreye duyarlılık gibi kampanyalar bu bölüm içinde yer alır.
- **İmaj:** Valiliğin halk gözünde olumlu bir itibara sahip olması amacıyla yapılan tüm çalışmaları ifade etmektedir. Örneğin, valinin huzur evi ziyareti, ilin futbol takımını desteklemesi bu grupta yer almaktadır.

BULGULAR

Bu bölümde, çalışmaya konu olan valiliklere ait Facebook sayfalarının analizinden elde edilen veriler tablolaştırılarak yorumlanmıştır. Önceki bölümde de değinildiği gibi örnekleme dahil edilen 10 ilden çalışmanın amacına hizmet eden verileri sağlayan 4 ilin facebook sayfaları analiz edilmiştir ve elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

Tablo 3: Sayfaların Beğeni Sayısı

İstanbul	Ankara	Adana	Kocaeli
25,443	22,699	1,724	11,054

Tablo 3 çalışmada analiz edilen valiliklerin Facebook sayfalarının beğeni sayılarını göstermektedir. Tabloya göre en fazla beğeniyi İstanbul ilinin aldığı görülmektedir. İstanbul'u sırasıyla Ankara ve Kocaeli illeri izlemektedir. En az beğeniyi ise Adana ili almıştır. Ancak bu tablodaki verilerin illerin nüfus yoğunlukları ile birlikte alındığında kıyaslanması daha anlamlı olacaktır (Bknz. Tablo 1). Bu doğrultuda İstanbul'un nüfus yoğunluğu Ankara'nın yaklaşık üç katı olmasına rağmen Ankara nerdeyse aynı beğeni sayısını almıştır. Adana ve Kocaeli'nin nüfusları ise birbirine yakın

hatta Adana'nın nüfusunun daha fazla olmasına rağmen Kocaeli'nin sayfa beğenirlik oranı Adana'dan çok daha yüksektir.

Tablo 4: Sayfaların Genel Özellikleri

	İstanbul	Ankara	Adana	Kocaeli
Valiliğin Tarihçesi ve Genel Bilgiler	Yok	Var	Yok	Yok
İletişim Bilgileri	Var	Var	Yok	Yok
Adres Bilgisi	Var	Yok	Yok	Yok
Web Sitesine Yönlendirme	Var	Var	Var	Var
Diğer Sosyal Medya Araçlarına Yönlendirme	Yok	Yok	Yok	Yok
Yabancı Dil Kullanımı	Yok	Yok	Yok	Yok

Valiliklerin Facebook sayfaları genel bir incelemeye tabi tutulduğunda Facebook sayfalarında valilik hakkında genel bilgi veren ve tarihçesi hakkında kısa bilgiler sunan tek valiliğin Ankara olduğu görülmektedir (Bakınız Tablo 4). Bunun yanında Adana ve Kocaeli'nin valiliklerin iletişim bilgilerine yer vermedikleri, adres bilgisinin ise yalnızca İstanbul'da olduğu görülmektedir. Buna karşın incelenen tüm Facebook sayfalarında web sitesine yönlendirme seçeneğinin olduğu görülmüştür. Valilik hakkında daha ayrıntılı bilgi almak isteyen Facebook kullanıcısı sayfaya yerleştirilen valiliğin resmi web sayfası linkiyle kolaylıkla web sayfasına geçiş yapabilmektedir.

Valiliklerin sayfalarında diğer dikkat çeken detay hiç bir valiliğin Facebook sayfasında Twitter, Youtube gibi diğer sosyal medya platformlarına yönlendirecek linke sahip olmamalarıdır. Bu valiliklerin aktif olarak diğer sosyal medya platformlarından yararlanmalarını önlemektedir. Son olarak incelenen diğer bir nokta sayfalarda kullanılan yabancı dil özelliğidir. İncelenen hiç bir sayfada yabancı dil kullanılmadığı gözlemlenmiştir. Özellikle İstanbul ve Ankara gibi çok sayıda yabancının yaşadığı illerin İngilizce, Arapça veya Rusça gibi Türkiye'de yaygın olarak kullanılan yabancı dillere yönelmemesi, kamu hizmeti alacak yabancılar için iletişim yönünden büyük bir engel oluşturmaktadır.

Tablo 5: Sayfaların Paylaşım Özellikleri

	İstanbul	Ankara	Adana	Kocaeli
Metin	13 9,92%	9 50%	1 0,91%	15 14,42%
Fotoğraf	118	9	109	89

	90,07%	50%	99,09%	85,27%
Video	-	-	-	-
TOPLAM	131 100%	18 100%	110 100%	104 100%

Sayfaların paylaşım özellikleri incelendiğinde genel olarak tüm valiliklerin fotoğraf kullanımına yöneldikleri görülmektedir (Bakınız Tablo 5). Elde edilen verilere göre en fazla fotoğraf kullanan il Adana (%99,09), en az kullanan ise Ankara (%50) ili olmuştur. Paylaşımlarda fotoğraf tercih edilmesinin temel nedeni dikkat çekici ve betimleyici öğeler içermesi olduğu söylenebilir. Metinle paylaşımı en fazla yapan il Ankara (%50) olmuştur. Paylaşım sayısına bakıldığında en az paylaşımda bulunan valilik olan Ankara, genel olarak diğer illerde olduğu gibi resmi açıklamalarda ağırlıklı olarak metin kullanımına gitmiştir.

Araştırma sonucunda en dikkat çekici unsurlardan biri hiç bir valiliğin incelenen zaman periyodu içinde hiç bir video paylaşımına yer vermediğidir. Özellikle son yıllarda akıllı telefonların canlı yayın yapabilme özelliğine sahip olduğu günümüzde video paylaşımlarına hiç bir valiliğin yer vermemesi büyük bir eksiklik olarak görülmüştür. Daha şaşırtıcı olarak görülen sonuç ise sayfaların "tüm videolar" bölümüne girildiğinde, valiliklerin Facebook sayfalarının kurulduğu tarihten beri İstanbul ve Ankara'nın yalnızca 1 video paylaşmış olması, Adana ve Kocaeli'nin ise hiç bir video paylaşımında bulunmamasıdır.

Tablo 6: Facebook Kullanıcılarının Sayfalara Yönelik Gönderi, Beğeni ve Paylaşım Sayıları

	İstanbul	**Ankara**	**Adana**	**Kocaeli**	**TOPLAM**
Toplam Paylaşılan Gönderi Sayısı	1566 47,88%	884 27,03%	18 0,55%	802 24,52%	3270 100%
Toplam Beğeni Sayısı	5169 45,39%	2205 19,36%	1315 11,54%	2698 23,69%	11387 100%
Toplam Paylaşım Sayısı	1670 36,54%	2101 45,97%	102 2,23%	697 15,25%	4570 100%

Facebook kullanıcılarının valiliklerin Facebook sayfalarına yönelik beğeni, paylaşım ve gönderileri incelendiğinde çarpıcı sonuçlar elde edilmiştir (Bakınız Tablo 6). Facebook kullanıcılarından en fazla gönderi alan valilik sayfası İstanbul (%47,88) olurken, en az gönderi alan valilik ise Adana (%0,55) olmuştur. Ankara (%27,03) ve Kocaeli (%24,52) illeri ise yakın oranda gönderi almışlardır. Beğeni sayıları incelendiğinde açık bir farkla İstanbul'un (%45,39) en fazla beğeniye sahip olduğu görülmüştür. En az beğeniyi Adana (%11,54) ili almıştır. Sayfalarda yayınlanan gönderilerin Facebook kullanıcıları tarafından paylaşma oranına bakıldığında ise en fazla paylaşımı Ankara'nın (%45,97) en az paylaşımı ise beğeni ve gönderi sayılarında olduğu gibi Adana'nın (%11,54) aldığı

tespit edilmiştir. Sayfalar analiz edilirken dikkat çeken diğer bir unsur sayfalardaki beğeni, gönderi ve paylaşım sayılarındaki düzensizlik ve farklılıktır.

Son olarak sayfalarda incelenen konu, sayfaların Facebook gönderilerine verdikleri cevaplardır. Halkla ilişkiler açısından düşünüldüğünde Facebook kullanıcılarından gelen soru, öneri ve isteklere yönelik sayfaların cevap vermesi, iki yönlü iletişim kurması gerekmektedir. Buna karşın incelen dört valilik sayfasının hiç biri Facebook kullanıcılarından gelen hiç bir gönderiye yanıt vermemiştir. Bu sonuç bize valiliklerin sosyal medyayı halkla ilişkiler çalışmalarında istenilen ölçüde kullanamadığını, hala geleneksel medya mantığıyla tek yönlü iletişim sürecine yöneldiğini göstermiştir.

Tablo 7: Sayfalarda Paylaşılan Gönderilerin İçerikleri

	İstanbul	**Ankara**	**Adana**	**Kocaeli**
Anket/ Araştırma	-	-	-	-
Resmi Açıklamalar	12 9,16%	5 27,77%	- -	7 6,73%
Etkinlikler	30 22,90%	- -	15 13,63%	1 0,96%
Kutlama/ Anma	10 7,63%	5 27,77%	13 11,81%	4 3,84%
Duyurular	68 51,90%	8 44,44%	66 60%	90 86,53%
İmaj	6 4,58%	- -	9 8,18%	1 0,96%
Sosyal Sorumluluk	5 3,81%	- -	7 6,36%	1 0,96%
TOPLAM	**131** 100%	**18** 100%	**110** 100%	**104** 100%

Çalışmanın temelini oluşturan sayfalarda paylaşılan gönderilerin içerikleri incelendiğinde birbirinden farklı bulgular elde edilmiştir. İncelenen dört sayfanın hiç birinden anket ve araştırmaya yönelik paylaşım yapılmadığı görülmektedir. Bu sonuç valiliklerin istenildiği ölçüde halkın görüşlerine yönelmediği ve onların görüşlerine yeterince yer vermedikleri konusunda bize ipucu verebilmektedir (Bakınız Tablo 7'ye).

Paylaşımlarda resmi açıklamalara en fazla yer veren il Ankara (%27,77) olmuştur. Adana ise resmi açıklamaya yönelik hiç bir paylaşımda bulunmayan tek ildir. Beğeni, paylaşım ve gönderi sayısına bakıldığında kar tatili gibi halkın yoğun olarak valilikten resmi açıklama beklediği dönemlerde, Facebook sayfaları yoğun bir kullanıcı ziyaretine uğramaktadır.

Etkinliklere en fazla yer veren il ise İstanbul (%22,9) olmuştur. Paylaşımlar incelendiğinde İstanbul'un halkla etkileşime geçmek amacıyla çift yönlü iletişim

çalışmalarında diğer valiliklere göre daha etkin olduğu ve bunu sosyal medya aracılığıyla başarılı olarak sunduğu tespit edilmiştir. Ankara valiliği ise etkinliklere yönelik paylaşım yapmayan tek il olmuştur.

Duyurulardan sonra tüm valiliklerin önemle üzerinde durdukları diğer bölüm kutlama ve anmadır. Halkın önem verdiği ulusal ve uluslararası günlerle ilgili en çok paylaşımda bulunan il Ankara (%27,77) olmuştur. Özellikle resmi ve yerel bayramlarda geniş bilbordlarda yapılan kutlamaların benzeri Facebook sayfalarında da yerini almıştır.

Sayfalar incelendiğinde tüm illerin en fazla üzerinde durdukları konu duyurular olmuştur. Özellikle Kocaeli valiliği (%86,53) duyurulara en fazla yer veren il olmuştur. Kocaeli'yi sırasıyla, Adana (%60), İstanbul (%51,9) ve Ankara (%44,44) izlemiştir. Duyurular içerisinde genel olarak valilerin ziyaretleri ve kabulleri yer almış, halkla ilişkiler faaliyetlerine yönelik herhangi bir çalışma gözlenememiştir.

Elde edilen bulgulara bakıldığında diğer dikkat çeken nokta paylaşımlarda halkın gözündeki valilik imajına yönelik sınırlı sayıda çalışmanın olduğudur. Genel olarak ticari kurumların ve belediyelerin üzerinde özenle durdukları imaj kavramı, belki de valiliklerde pazarlama veya seçilme kaygısı güdülmediğinden dolayı yeterince yapılmamaktadır.

Son olarak paylaşımlar sosyal sorumluluk açısından incelendiğinde çok sınırlı sayıda paylaşımın yapıldığı gözlemlenmektedir.

SONUÇ

Elde edilen bulgular incelendiğinde genel olarak valiliklerin sosyal medyayı halka ilişkiler açısından verimli kullanmadıkları gözlemlenmiştir. Valiliklerin resmi Facebook sayfalarında yapılan paylaşımlar, geleneksel medyanın tek yönlü iletişim yapısından kurtulamamakta, Facebook kullanıcılarının gönderilerine karşılık verilmemektedir. Sosyal medya gazete, dergi, televizyon gibi geleneksel medyanın bir uzantısı olarak görülmektedir. Valilikler sosyal medyanın hızla güncellenebilme, geniş kitlelere anında ulaşabilme ve düşük maliyet gibi temel özelliklerinden istenildiği ölçüde yararlanamamaktadır.

Valiliklerin Facebook üzerinden yaptıkları paylaşımlara bakıldığında, Türkiye'deki birçok belediyede olduğu gibi paylaşımların temel odağı en üst yönetici olan valinin olduğu gözlemlenmiştir. Sayfalardaki paylaşımların çok önemli bir kısmı, valinin ziyaretleri, valinin denetimleri, valinin kabulleri başlıkları altında sunulmakta ve tüm yapılanma valinin ekseni üzerinde tek yönlü gerçekleşmektedir.

Çalışmada en dikkat çeken il başkent Ankara olmuştur. Türkiye'nin yönetim merkezi olan ve yaklaşık 5 milyon nüfusu barındıran Ankara valiliğinin sosyal medya kullanımı kendisinden nüfus bakımından çok daha küçük olan Kocaeli ve Adana illerinin gerisinde kalmıştır. Ankara valiliğinin Facebook üzerinden yaptığı sınırlı sayıdaki paylaşımların temeli, resmi açıklamalar ve valilikle ilgili basında yer alan haberlerin link paylaşımından ileri gitmemiştir. Devletin sert bürokratik yapısı sosyal medya aracılığıyla az da olsa yumuşama aşamasına girememiştir.

Valilikler nezdinde kamu kurumlarının sosyal medya kullanımlarındaki eksikliklere yönelik sunulabilecek çözüm önerileri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Sosyal medya kullanıcılarının gönderilerine anında cevap verilmeli, valilikle ilgili öneri, tavsiye ve şikayetlere yönelik gönderiler ise mutlaka ilgili birimlere aktarılmalıdır.
- Paylaşımlarda yalnızca metin ve fotoğraflara değil aynı zamanda videolara da yer verilmelidir. Yine paylaşımlarda ayrıntılı olarak sosyal medya kullanıcılarının aklında soru işareti kalmayacak ölçüde detaylı bilgilere yer verilmelidir.
- Paylaşımlar sadece valilerin eksininden çıkarılmalı, valiliğin tüm paydaşları üzerinden paylaşımlara yönelinmelidir.
- Halkla daha fazla etkileşime geçebilmek amacıyla sosyal medya üzerinden ankete ve araştırmalara yer verilmelidir.
- İllerde yaşayan yabancı uyruklu vatandaşların kamu hizmetlerinden daha sağlıklı yararlanabilmeleri ve iki yönlü iletişimi güçlendirmek amacıyla paylaşımlarda yabancı dil/diller kullanılmalıdır.
- Her ilin valiliğinin mutlak suretle sosyal medya uzmanı olmalı ve bu uzmanın valiliğin her birimiyle aktif olarak hareket etmesi sağlanmalıdır.
- İmaj ve sosyal sorumluluğa yönelik paylaşımlara daha fazla yer verilmelidir.

Kaynakça

Aktel, M., Altan, Y., & Kerman, U. (2009). Türkiye'de Valilik Web Sitelerinin İşlevselliği. Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Universitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakultesi Dergisi, 9(18).

Avery, E., Lariscy, R., Amador, E., Ickowitz, T., Primm, C., & Taylor, A. (2010). Diffusion of social media among public relations practitioners in health departments across various community population sizes. Journal of Public Relations Research, 22(3), 336-358.

Asna, M. A. (2009). Dünden bugüne halkla ilişkiler. M. Işık, & M. Akdağ (Eds.).

Asna, A. (2012). Kuramda ve Uygulamada Halkla İlişkiler. Pozitif Yayınları.

Bernet, M. (2010). Social Media in der Medienarbeit: Online-PR im Zeitalter von Google, Facebook & Co. Springer-Verlag.

Brown, R. (2009). Public Relations and the Social Web: How to use social media and web 2.0 in communications. Kogan Page Publishers.

Cheng, M. H., Wu, Y. C., & Chen, M. C. (2016). Television Meets Facebook: The Correlation between TV Ratings and Social Media. American Journal of Industrial and Business Management, 6(03), 28.

Erdoğan, İ. (2014). Teori ve Pratikte Halkla İlişkiler. Erk.

Hettler, U. (2012). Social Media Marketing: Marketing mit Blogs, Sozialen Netzwerken und Weiteren Anwendungen des Web 2.0. Walter de Gruyter.

Hilker, C. (2012). Erfolgreiche Social-Media-Strategien für die Zukunft: Mehr Profit durch Facebook, Twitter, Xing und Co. Linde Verlag GmbH.

Hutchins, A., & Tindall, N. T. (Eds.). (2016). Public Relations and Participatory Culture: Fandom, Social Media and Community Engagement. Routledge.

Kadıbeşegil, S. (2004). Halkla İlişkilere Nereden Başlamalı?. Mediacat.

Keskin, S., & Tanyıldızı, N. İ. (2016). Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Kullanımı: Türkiye'deki Gsm Operatörlerinin Facebook Performansları Üzerine Bir İnceleme. Intermedia International e-Journal ISSN: 2149-3669, 2(2), 460-480.

Michelis, D., & Schildhauer, T. (2010). Social Media Handbuch. Theorien, Methoden, Modelle. Baden-Baden.

Okay, A., & Okay, A. (2007). Halkla İlişkiler ve Medya. Mediacat Kitapları.

Özel, A. P. ve Sert, N. Y. (2015). Dijital Halkla İlişkiler Kavram ve Araçları, Derin Yayınları.

Pfeiffer, T., & Koch, B. (2011). Social Media: wie Sie mit Twitter, Facebook und Co. Ihren Kunden näher kommen. Pearson Deutschland GmbH.

Schmidt, J. H. (2013). Social media. Springer-Verlag.

Scott, D. M. (2014). Die neuen Marketing-und PR-Regeln im Social Web: Wie Sie mit Social Media und Content Marketing, Blogs, Pressemitteilungen und viralem Marketing Ihre Kunden erreichen. mitp Verlags GmbH & Co.

Smith, B. G. (2010). Socially distributing public relations: Twitter, Haiti, and interactivity in social media. Public Relations Review, 36(4), 329-335.

Sterne, J. (2011). Social Media Monitoring. MITP-Verlags GmbH & Co. KG.

Tarhan, A. (2011). Kamu yönetiminde halkla ilişkiler ve e-devlet uygulamaları. Palet Yayınları.

Theaker, A. (2006). Halkla ilişkilerin el kitabı. Çev: Murat Yaz., Mediacat Kitapları, İstanbul.

Waters, R. D., Burnett, E., Lamm, A., & Lucas, J. (2009). Engaging stakeholders through social networking: How nonprofit organizations are using Facebook. Public relations review, 35(2), 102-106.

Weinberg, T., Ladwig, W., & Pahrmann, C. (2012). Social-Media-Marketing: Strategien für Twitter, Facebook & Co. O'Reilly Deutschland.

Yağmurlu, A. (2011). Kamu yönetiminde halkla ilişkiler ve sosyal medya. Selçuk üniversitesi iletişim fakültesi akademik dergisi, 7(1), 5-15.

Zarrella, D. (2012). Das Social-Media-Marketing-Buch. O'Reilly Germany.

İnternet Kaynakları

http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici istatistikleri -2015/, Erişim Tarihi: 19.08.2016

http://www.tuik.gov.tr/Start.do;jsessionid=98pJX2zRWJrlkT68zJnm9RTrCy3KYhsbQ600vGJXT00LqLNq6TTZ!1187499158/, Erişim Tarihi: 19.08.2016

ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ AÇISINDAN CEMAL SÜREYA'NIN ARİTMETİK İYİ, KUŞLAR PEKİYİ ADLI ESERİ

Öğr. Gör. Yakup ALAN

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Öğr. Gör. Muhammed HÜKÜM

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Nurşat BİÇER

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Özet

Çocuk edebiyatı, 2-14 arası yaş grubuna hitap eden ve onlara yönelik hazırlanmış ürünleri ifade eder. Çocuk edebiyatı ürünlerinin birçok fonksiyonu vardır; ancak üç fonksiyonu çok önemlidir. Bu fonksiyonlardan birincisi çocuklara okuma sevgisi kazandırmak, ikincisi çocuklarda dil bilincini geliştirmek, üçüncüsü ise çocukların karakterli bireyler hâline gelmesini sağlamaktır.

Çocuk edebiyatı ürünlerinin tüm bu fonksiyonları yerine getirirken dikkate aldığı bazı hususlar da bulunmaktadır. Bu hususların temelinde çocuğa görelik ilkesi bulunmaktadır. Çocuklar için hazırlanan eserler her açıdan onlara hitap edebilmelidir. Bir eserde çocuğa görelik ilkesi biçimsel ve içeriksel özellikler açısından değerlendirilmektedir. Eserin boyutları, kâğıt kalitesi, kullanılan renkler, punto, konu, üslup, resimler, tema *vb.* özelliklerin tümü bu ilke kapsamında değerlendirilerek çocuklara uygun olup olmadığı ortaya çıkarılabilmektedir.

Cemal Süreya'nın *Aritmetik İyi, Kuşlar Pekiyi* adlı eseri de çocuklar için hazırlanmış bir edebiyat ürünüdür. Yazarın *Çocukça* dergisinde yazdığı 12 küçük serüveni barındıran eser hem içeriksel özellikleri hem de biçimsel özellikleri açısından hitap ettiği yaşa uygun bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Edebiyat, Çocuk Edebiyatı, Çocuğa Görelik, Cemal Süreya.

CEMAL SÜREYA'S "ARİTMETİK İYİ, KUŞLAR PEKİYİ" NAMED WORK IN TERMS OF CHILD-APPROPRITATENESS PRINCIPLE

Abstract

Children's literature represents works which appeals to age groups between 2-14 and which are prepared for them. There are many functions of children's literature works; but

three functions are very important. The first function of these three is to bring love of reading to children. Second function is to develop language awareness in children and the third function is to turn children into character-wise individuals.

Children's literature takes some aspects into consideration while performing all these functions. Child-appropriateness forms a basis for these aspects. Works created for children should address them by any measure. Child-appropriateness principle in a work is evaluated in terms of stylistic and contextual qualification. Size, paper quality, colours, font size, subject, style, images, themes etc. of the work are assessed within the scope of this principle and then it is revealed whether it is appropriate for the children or not.

Cemal Süreya's " Aritmetik İyi, Kuşlar Pekiyi" named product is a work which was prepared for children.Autor's this work which he wrote in Çoçukça journal consist of 12 small adventures. It turns out to be a suitable work for the ages it appeals in terms of both contextual and stylistic qualifications.

Keywords: Child, Literature Children's Literature, Child-appropriateness, Cemal Süreya.

Giriş

1. Çocuk Edebiyatı

2-14 yaş grubunu hedef alan, bu yaş grubuna yönelik eserleri kapsayan edebiyat türüne çocuk edebiyatı adı verilmektedir. Çocuk edebiyatı ürünlerinin birçok fonksiyonu vardır. Bu fonksiyonlardan en önemlilerinden ikisi; çocuklara kitap okuma alışkanlığı kazandırmak ve çocuklara Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanmalarını sağlamaktır. Bu nedenle çocuk edebiyatı ürünlerinin çok önemli bir işlevi vardır. Çocukları eğlendirmek ve aynı zamanda onların gelişimlerine katkı sağlamak bu işlevlerin başında gelmektedir.

Çocuk edebiyatı ürünlerinin işlevini tam olarak yerine getirebilmesi için bazı özellikleri içinde barındırması gerekmektedir. Bu özellikleri çocuk edebiyatının hedefleri olarak belirtmek mümkündür. Çocuklar için eser hazırlayan yazarlar, şairler veya çocuklarına çocuk edebiyatı ürünleri alacak olan ebeveynlere büyük yük düşmektedir. Hem eserlerin oluşturma aşamasında hem de çocuklar için seçimi aşamasında çocuk edebiyatının hedefleri göz önünde bulundurularak eserler çocuklara sunulmalıdır. Çocuk edebiyatının hedeflerinden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Çocukların ruhsal ihtiyaçlarını karşılama.
- Çocukları yaşam gerçeklerine hazırlama.
- Çocukta benlik algısı geliştirme ve sosyal değerleri aktarma.
- Çocuklara kültürel değerleri aktarma.
- Dili doğru ve etkili kullanmayı öğretme.

- Kitap sevgisi ve okuma alışkanlığı kazandırma.
- Eleştiri gücünü ve yaratıcılığını geliştirme.
- Çocukları eğlendirme(Şirin, 2007).

Bu hedefler gözetilerek hazırlanacak olan eserler kitapların sadece boş vakti değerlendirecek araç olarak görülmesinin önüne geçerek aynı zamanda çocukların gelişimlerine de yardımcı olacak bir yapıya bürünmelerini sağlayacaktır.

2. Çocuğa Görelik İlkesi

Bir edebiyat ürününün muhatabı okurlarıdır. Yani edebiyat ürünleri okurları için hazırlanmaktadır demek de mümkündür. Okuyucu kitlesinin dilini, psikolojisini, sosyal özelliklerini ve onun dünyasını yakalayamayan, okurundan uzak olan eserlerin tutunması mümkün değildir. Çocuk edebiyatı ürünleri de 2-14 yaş arasındaki bireylere hitap ettikleri için onların dünyasına uygun bir şekilde hazırlanmalıdır. Çocukların dünyasına hitap eden eserlerin, çocuğa görelik ilkesini benimsemesi ve o ilkelere göre hazırlanması gerekmektedir. Çocuğa görelik (öğrenci düzeyine uygunluk) ilkesine göre hazırlanan eserler, okulöncesinden ergenlik dönemine kadar çocukların dil gelişimi, bilişssel, sosyal ve kişilik gelişimlerini destekler mahiyettedir (Şirin, 2007). Çocuğa görelik; çocukların ilgilerini, beklentilerini, ihtiyaçlarını, dil seviyelerini dikkate almak ve eserleri bu doğrultuda hazırlamayı gerektirir.

Çocuklar için hazırlanan eserlerin, onların fiziksel, sosyal, duygusal ve zihinsel gelişimlerini destekleyebilmesi ve geliştirebilmesi için biçimsel ve içeriksel olarak çocukların seviyelerine göre hazırlanmış olması gerekmektedir. Bu özellikler dikkate alınarak hazırlanan eserlerin, hem çocuklara kitap okuma alışkanlığını kazandırması hem de çocuk edebiyatının hedeflerine ulaşılmasını sağlaması kaçınılmazdır.

2.1.Çocuk Edebiyatı Ürünlerinde Bulunması Gereken Biçimsel Özellikler

- Kitabın boyutu çocuğun yaşına uygun olmalıdır. Kolay taşınabilir ve okunabilir olması en önemli ölçüttür.
- Kitapların kapağı kalın, dayanıklı ve resimli olmalıdır. Kapaktaki resim içerik ile ilişkili olmalı ve çocuğun ilgisini çekebilmelidir.
- Kullanılacak kâğıt dayanıklı ve mat olmalıdır.
- Ciltlenmesine dikkat edilmelidir. Çabuk yırtılıp parçalanmasına neden olacak ciltlemeden kaçılmalıdır.
- Puntolara dikkat edilmelidir. Sınıflara göre harf büyüklükleri şöyle olmalıdır:

1. sınıf için: 20-24 punto
2. sınıf için: 18 punto
3. sınıf için: 14 punto
4. sınıf için: 12 punto
5. sınıf için: 11 punto
6. ve üst sınıflar için: 10 - 11 punto

- Kitaplardaki metinler resimlerle desteklenmelidir. Resimler açık, anlaşılır ve konuya uygun olmalıdır. Çocukların hayal güçlerini geliştirmelidir(Sever, 2007; Yılar ve Celepoğlu, 2013; Kıbrıs, 2010).

Eserlerin biçimsel olarak çocuğa görelik ilkesine uygun hazırlanmış olmaları görüldüğü gibi çocukların eseri rahat taşıyabilmeleri, eserin kendilerini çekebilmesi ve eserin sağlamlığı (kalıcı olması) açısından oldukça önemlidir.

2.2.Çocuk Edebiyatı Ürünlerinde Bulunması Gereken İçeriksel Özellikler

Çocuk edebiyatı ürünlerinde aranması gereken diğer bir önemli husus da eserlerin içerik özellikleridir. Bir kitabın biçimsel özellikleri ne kadar iyi olursa olsun eğer içeriği çocuğa uygun değilse, bu eserin niteliksel olarak kaliteli bir çocuk edebiyatı ürünü olmasından bahsedilemez. Eser tüm özellikleriyle birbirini tamamlamalıdır. Eserlerin içerik özelliklerine bakarken, eserin konusu, teması, verdiği mesajlar, dili, eğitici yanının bulunup bulunmaması gibi durumlar dikkate alınmalıdır.

Çocuk edebiyatı ürünlerinde bulunması gereken içeriksel özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Yaşama sevinci ve iyimserlik aşılamalıdır.
- Çocuğun dilsel gelişimlerine katkıda bulunmalıdır.
- İnsanı, doğayı, hayvanı sevdirmelidir.
- İdeal insan tipi oluşturma çabasına girmemelidir.
- Çocuğun seviyesine uygun ruhsal çözümlemeler barındırmalıdır.
- İçinde mizah ögelerini barındırmalıdır.
- Ulus ve yurt sevgisi aşılamalıdır.
- Yardımlaşma ve dayanışma duygusunu geliştirmelidir.
- Barışı desteklemelidir.
- Aşağılayıcı, küçük düşürücü ögeleri barındırmamalıdır (Nas, 2002).

Yörükoğlu (1976; akt, Oğuzkan, 2010: 394) da çocuklar için hazırlanan metinlerde, neler olması gerektiğinden ziyade neler olmaması gerektiğinin bilinmesinin daha doğru olacağını savunmuştur. Buna göre eserlerde bulunmaması gereken unsurlar şunlardır:

- Çocuk kitaplarında herhangi bir ön yargı bulunmamalıdır.
- Evrensel değerler yok sayılmamalı, düşmanlık veya öç alma duyguları pekiştirilmemelidir.
- Her kitabın bir ahlak yargısıyla sona ermesi çocuklara hakarettir. Çocuk eserin içeriğinden yola çıkarak yargıya kendisi ulaşmalıdır (Yörükoğlu 1976; akt. Oğuzkan, 2010: 394).

İçerik, çocukların bir kitabı sevmesi, okuması ya da kitap okuma alışkanlığı kazanmasındaki en önemli etkenlerdendir. Doğru bir içeriğe ve yukarıda sayılan özelliklere sahip eserlerin çocuk edebiyatının amaçlarına hizmet edeceğini söylemek mümkündür.

3. Çocuğa görelik İlkeleri Açısından Aritmetik İyi, Kuşlar Pekiyi

Bir eserin çocuk edebiyatı açısından incelenmesinde, eserin biçimsel özellikleri ve içeriksel özellikleri dikkate alınmaktadır. Biçimsel özellikler incelenirken kitabın boyutu, ciltlenme şekli, yazıların puntosu, kullanılan kâğıdın kalitesi ve eserde kullanılan resimler dikkate alınmaktadır. İçeriksel özellikler incelenirken ise; tema, konu, içerdiği mesajlar, eğitici yanı, dili ve üslubu gibi özellikler dikkate alınmaktadır.

3.1.Boyut

Aritmetik İyi, Kuşlar Pekiyi isimli eser, 8-10 yaş arası çocuklara hitap eden bir eserdir. Sınıf düzeyi ise bu yaş aralığında 2, 3 ve 4. sınıflara denk gelmektedir. Eserin boyutları incelendiğinde 13.5x19.5 cm olarak görülmektedir. 1, 2 ve 3. sınıflar için değişik boyutlarda eserler tercih edilebilir. 4. sınıftan itibaren ise B4 boyutunda eserler tercih edilmelidir(Yılar ve Turan (ed.), 2013 s.52-53). Bu özelliklerden yola çıkarak eser boyutları itibariyle hitap ettiği yaş aralığına uygun olarak kolay taşınabilme ve okunabilme özelliklerine sahiptir.

3.2.Ciltleme

Çocuk edebiyatı ürünlerinin daha geç yıpranması ve kolay yırtılmaması için tercih edilen ciltleme yöntemi formlamadır. Formlama yönteminde eserler telle veya iplikle dikilir ve tutkalla da desteklenir. Ancak eserimiz incelendiğinde daha kolay yıpranmaya neden olabilecek olan tutkalla yapıştırma yönteminin seçildiği görülmektedir. Tutkalla yapıştırma yöntemi her ne kadar ekonomik ve daha çok kullanılan yöntem olsa da sağlamlık açısından formlama yönteminden zayıftır.

3.3.Punto

2, 3 ve 4. Sınıflara hitap eden eserlerin yazı boyutları 2. sınıflar için 18, 3. sınıflar için 14, 4. sınıflar için 12 puntodur. Eserimiz incelendiğinde Century Gothic yazı tarzında ve 12 punto ile yazıldığı görülmektedir. Yazılarının büyüklüğü itibariyle 4. sınıflar için uygun olsa da 2 ve 3. sınıflar için boyutun olması gerekenden daha az olduğunu söylemek mümkündür.

3.4.Kâğıt

Eserlerde kullanılan kâğıtlar okumayı kolaylaştırması, gözü yormaması ve arka sayfanın belli olmaması açısından önemlidir. Çocuk edebiyatı ürünlerinde tercih edilen kâğıtlar 1. ve 2. hamurdur. Gözü yormaması açısından da kuşe kâğıt yerine mat kâğıt tercih edilmektedir. Eserimiz incelendiğinde kullanılan kâğıdın cinsinin 1. hamur olduğu ve mat olduğu görülmektedir. Kâğıdın kalın olması da ayrıca arka yüzde yazılanların ve resimlerin ön yüzden görünmesinin önüne geçmektedir.

3.5.Resim

Resimleme çocuk edebiyatının ayrılmaz parçalarından biridir. Çocukların eserde anlatılanları somutlaştırması açısından önemlidir. Resimler görsel bir ögenin yanı sıra metni tamamlayan, açıklayan ve güzelleştiren bir unsurdur. Eserde kullanılan resimlerin sanatsal bir değer taşıması, çocukların yaratıcı gücünü ortaya çıkarması, anlatılan konuyla örtüşmesi ve onu tamamlaması, renklendirmesine dikkat edilmesi gerekir. Bu nitelikler dikkate alınarak çizilen resimler amaçlarına ulaşmış olacaktır.

Eserde kullanılan resimlerde açık, anlaşılır ve basit çizimler kullanıldığı görülmektedir. Hitap ettiği sınıf seviyeleri açısından eseri tamamlamakta ve anlatılanların öğrencinin kafasında somutlaşmasına yardımcı olmaktadır.

4. Aritmetik İyi, Kuşlar Pekiyi'de Bulunan İçeriksel Özellikler

Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi, Cemal Süreya'nın Çocukça Dergisinde kitapla aynı adı taşıyan sütununda yazdığı yazılardan meydana gelmiştir. Daha sonra bir kitap hâline getirilen ve resimlenen kitabın ilk dikkat çekici özelliği ismidir. İsimde çocuklara yönelik olarak verilen mesajın imgelerle verilmesi şiirsel bir özellik ortaya çıkarmaktadır. Başlık

çocukların okul derslerindeki başarısının yanında doğaya, sanata ve hayata dair de bir algı düzeyini işaret etmesi bakımından hem eğitsel hem de duygusal bir öneri taşır.

Kitabın girişinde Cemal Süreya'nın genel olarak çocuklar ve eğitim hakkındaki görüşlerini içeren günlüklerinden ve düzyazılarından alınmış iki yazı bulunmaktadır. "Çocuklar İçin Edebiyat" başlıklı birinci yazı, Cemal Süreya'nın "Günler" adlı yapıtından alınmış, 184. 187. 646. ve 904. günlerden alınmış parçalardan oluşur. *184. Gün* adlı ilk parçada Cemal Süreya'nın çocuklara yönelik metinler yazmak için özel bir çaba gösterdiği ve hedef kitlesinin 7-8 yaş düzeyinde çocuklar olduğu ifade edilir. Cemal Süreya "Çocukların her şeyi zaten anladığı" düşüncesinden yola çıktığını belirtirken aslında şiir okuru konumundayken çocukları yetişkinlerden ayırmadığı düşüncesini de vurgular. Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi'deki metinlerden de anlaşılacağı üzere çocuklar için yazılan metinlerin anlamsal manada değil; fakat bir düzenleniş biçimi açısından bir çaba gerektirdiği düşüncesi Cemal Süreya'da vardır. 187. Gün'de başlangıçta ilk söylenenlerle çelişen bir fikir gibi görünen "Çocukken ve yaşlıyken neden şiir yazılamaz, şair olunamaz? "sorusu üzerine Cemal Süreya fikir beyan eder. Ona göre şiir sadece bir "şiir deneyimi" olarak ortaya çıkmaz. Şairin bilim, sanat, tarih, felsefe, siyasa, gelenek-görenek gibi yaşamla ilgili temel konularda netleşmiş bir görüşe sahip olması gerekliliği çocukların şair olamayacağı düşüncesini doğurur. Şiirin sadece duygulara ve anlayışa değil aynı zamanda belli bir birikime ihtiyaç duyduğu fikrinden hareketle Cemal Süreya çocuk şair olamayacağı fikrindedir. Fakat bu durum çocukların şiirden veya bahsedilen diğer ilgi alanlarından hiçbir şey anlamayacağı anlamında okunmamalıdır. Zira çocuğun her şeyi anlamasının nedenini Cemal Süreya açıkça ifade etmese de duygusal bir kavrayış mekanizmasına ve bilginin aktarılış biçimine bağlar.

646. Gün başlıklı yazıda ayrı bir çocuk edebiyatı kavramını reddeden Süreya bunun gerekçelerini de şöyle açıklar:

"Edebiyat vardır. Çocuklar da ondan kendilerine göre koparabildiklerini alırlar. Çocuğu küçümseme yatıyor çocuk edebiyatı sözünde. Bırakalım da çocuk yüzmeyi öğrendikten sonra bizim girdiğimiz denize girsin. Bilginin çocuklara ayrı bir aktarılış biçimi olabilir. Olmalıdır. Ama "çocuk Süleymaniyesi"ni kabul edemem… Çocuk politikası var mı? Çocuk Belediyesi?"

Çocuk kavramının sınırlandırılıp dar bir alana hapsedilmesini insan sömürüsünün bir biçimi olarak kabul eden Cemal Süreya, dil ve zihin gelişimi konusunda çocukluğun kavramlaştırılmasını olumlu bulmaz:

"Çocuk henüz 'ekmek' diyemiyor da 'epe' diyorsa ona kalkıp da epe diye söz etmeyelim ekmekten. O zaman 'epe'den ekmeğe geçim süresi uzar. Hiç değilse biz uzamasını istiyoruz demektir. Çocuk edebiyatı budur."

Cemal Süreya, çağı içerisindeki 11-12 yaşındaki çocuklardan liselere giriş sınavlarında beklenen karmaşık ve çok kökenli bilgileri öğrenmeleri beklenirken Çehov'u veya Sait Faik'i anlayamayacaklarını düşünmenin ticari bir amaçla özelleştirilmiş çocuk edebiyatı kavramının bir pazarlama stratejisi olduğunu vurgular.

904. Gün'de 23 Nisan'la ilgili daha çok politik olarak nitelenebilecek açıklamalar düşüncelerini ifade eder. Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi'nin başına eklenen son yazı Necati Güngör'ün yaptığı bir söyleşidir. "Aslında Hiç Parmak Kaldırmadım" başlıklı yazıda Cemal Süreya, kendi öğrenim hayatıyla ilgili bilgiler verir.

Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi adlı kitabın esas kısmı "*Lacivert İpek Helikopter, Behçet Necatigil, Altı Kitap, Issız Ada, Dört Büyük Şair, İki Annesi Vardı, Yılbaşı Gecesinde İller, Gülmek, Ünlü Ressam, Ceren Doğan'la Konuştum, Renkler Ölmüyordu, Reklamlar"* başlıklarından oluşan 12 ayrı yazıdan oluşmaktadır.

İlk Bölüm olan Lacivert İpek Helikopter'de yazar "Pırasaya gözlük takın onun resmi çıkar ortaya, sakın yanlış anlamayın, çok sevimli bir adamdır, çok şey bilir." cümleleriyle tanımladığı kurgusal bir kahramanla çocuklar için yazacakları hakkında konuşur. Yazıda dikkat çeken ilk durum, Süreya'nın çocuklarla ilgili görüşlerinin bu metinde kurgusal kahraman ağzından tekrarıdır:

"Çocuklar her şeyi anlar. Her şeyden söz edebilirsin onlara… Savaşlardan söz et; dünyayı sarsan günlerden, Bak her ay bir kitap çıkıyor. Şairler var. Ressamlar. Sonra uzay bilginleri. Çevre Kirlenmesi, İran'a ve Irak'a domates satıyormuşuz." (A.İ.K.P[1] : 26)

Yazının devamında o dönemdeki Türkiye'deki ilköğretim öğrencisi sayısından, hayvanlarla ilgili ilginç bilgilerden bahsedilmesi gerektiği vurgusu yapılır. Ardından çocuklar için yazılacak yazılarda hep bilgi vermekten ziyade onlarda okuma alışkanlığı kazandıracak bir üslup geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanır. Yazıların yazma tekniği ile ilgili ifade edilen "Yazılarında lacivert ipek helikopterler uçsun ifadesi" Cemal Süreya'nın şiirlerindeki alışılmadık bağdaştırmalarla çocuk yazıları arasındaki bağlantıyı ifade eder niteliktedir.

İkinci yazı olan "Behçet Necatigil" Süreya'nın 7-8 yaşındaki çocuklara şair ve edebiyatçıların tanıtılması gerektiği fikri üzerine bina edilmiştir. Bu yazıda Behçet Necatigil'in "Evler" şiiri anıştırılır. Şiir şeklinde düzenlenen bu bölüm aynı zamanda çocuklara ismin hâl ekleri ve kişi zamirlerinin öğretilmesine yönelik eğitsel bir özellik taşır:

"Ben Sen, o

Biz, siz, onlar

Behçet Necatigil hepimizi anlattı

…

Bir çalar saatim olsun

Saniyeler evin beş halini söylesin

Ev, evi, eve, evde, evden

Dakikalar bizi göstersin

Ben, Sen, O, Biz, Siz, Onlar"

(A.İ.K.P: 29-90)

Kitabın üçüncü metni olan "Altı Kitap"ta çocuklarda okuma bilinci geliştirilmesi amacına yönelik olarak Süreya, altı adet kitabı tanıtır. Bu kitaplar sırasıyla Saint Expery'nin Küçük Prens, Lamorisse'nin yarım saatlik, neredeyse diyalogsuz filminin hikâyeleştirilmiş hâli olan *Kırmızı Balon*, Lewis Carroll mahlasını kullanan Charles

[1] Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi

Lutwidge Dodgson'un yazdığı *Alis Harikalar Ülkesinde*, Robert Louis Stevenson'un *Define Adası*, Jonathan Swift'in *Gülliver'in Yolculukları* ve Daniel Defoe'nun *Robinson Cruseo* adlı kitaplarıdır. Kitapların tanıtımında basit bir özetten çok daha çok çocuklara hoş gelebilecek bir üslup kullanan yazar, çocukları zorlamaktan ziyade özendirici bir söylem geliştirir:

"Yoksa (okumazsanız) bozuşuruz ha! Bozuşuruz da ne olur demeyin, sizin adınıza ben bir kez daha okurum o kitabı… Bunları söylüyorum ya, aslında elinize ne geçerse onu okuyun. Ya bir şey geçmezse? O zaman de oturun bana mektup yazın." (A.İ.K.P:33-34)

Kitabın dördüncü metin "Issız Ada" çocuklar için yazılmış bir öykü formundadır. Öyküde ıssız bir adaya gitmek isteyen küçük bir çocuğun yanında götürmek istedikleri sıralanır. Öykünün sonunda kişinin nereye giderse gitsin hayal dünyasını beraber götüreceği fikri vurgulanır. Götürecekleri sıralanırken Türkiye coğrafyasına ait bilgiler, gelenek ve görenekler çocuk zihninde var olduğu şekliyle metinde yer alır.

Dört Büyük Şair adlı metinde Süreya; Yahya Kemal, Namık Kemal, Ahmet Haşim ve Orhan Veli'yi tanıtır. Oktay Rıfat, Melih Cevdet Anday, Homeros, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Hilmi Yavuz, Edip Cansever, İsmail Uyaroğlu ve Cahit Külebi metinde adı geçen diğer şairlerdir.

İki Annesi Vardı adlı metinde şair Ahmed Arif üzerinden çocukların üvey anne veya üvey baba imgelerini olumsuz kavramamaları için bir çaba hissedilir. Kendi çocukluğunda böyle bir incinme yaşamış Süreya'nın Ahmed Arif'in "Benim iki anam oldu." Cümlesi, hayatın gerçekleri karşısında çocuklara olumlu bir bakış geliştirme hedefinde olduğunu söylemek mümkündür.

Yılbaşı Gecesinde İller adlı metinde 1984 yılının son gecesinde Ankara, İstanbul, İzmir, Kars, Bursa, Mersin, Trabzon, Erzurum gibi şehirler coğrafi ve kültürel özellikleri ile bir yılbaşı gecesi kurgusu içinde anlatılır.

İlk metin olan *Lacivert İpek Helikopter*'deki gözlüklü bir pırasaya benzeyen kurgusal karakter "Gülmek" adlı metinde tekrar kaşımıza çıkar. Bu metne kadarki yazıların bir muhasebesi olan "Gülmek" adlı metin, Süreya'nın kendi kalemine bilgiçlik yapmaması ve daha samimi olması yönündeki bir telkin üzerine kurulmuştur.

Ünlü ressam adlı metin Cemal Süreyya'nın resim hakkında çocuklara yönelik düşüncelerini içeren bir özellik taşır. Metnin başındaki resim çizerken cetvel kullanılmaması gerektiği düşüncesi, arka planda yaratıcılığın sınırlanmaması gerektiği düşüncesini içerir. Ona göre çocuklar resim çizerken içlerinden geleni istedikleri gibi çizip binlerce renkle ifade etmesi anlamına gelir. Devamında metninin öğretici kısmı olarak şiirsel bir söyleyişle ünlü ressamlar hakkında bilgi verir:

"Ressam kime denir ?

-Renklerle yaşayan kimseye…

-Şair?

-Şair de sözcüklerle yaşar.

-Demirci?

-Demir döğer

-Kuş?

-Uçar. Bazen de konar.

-Çarşamba?

-Çarşaf dokur.

-Üç Türk ressam adı sayar mısınız?

-Şeker Ahmet Paşa, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cihat Burak."

(A.İ.K.P:59)

Ceren Doğan'la Konuştum ve Renkler Ölmüyordu, adlı metinler Cemal Süreya'nın eğitim ve hayat arasındaki ilişkinin belirginleştirilmesine yönelik metinlerdir. Genel olarak kitaptaki tüm metinlerde görülen özelliklerden biri Cemal Süreya'nın tek kelimeden oluşsa bile cümlelerin sonuna nokta koyup kısa ve vurucu cümleler kurmasıdır. Virgülle cümleleri bağlamak yerine kısa cümlelerle çocukların aklında kalabilecek fragmanlar oluşturmak şeklinde özetlenebilecek bu yapı Cemal Süreya'nın Yabancı Dil, Üstü Kalsın, Park, Kürtler ve Arnavutlar, Kısa, Kısa Türkiye Tarihi gibi şiirlerinde de görülür. Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi'nin son metni olan Reklamlar bu fragmanlaştırmanın örneğidir.

4.1.Cemal Süreya Eserlerinde Çocuk Teması

Cemal Süreya'nın çocuk edebiyatına yönelik olarak yazdıkları metinlerdeki teknik özelliklerin bu çocukluğa geri dönme ya da çocuk bilinciyle düşünme/izleme tekniğinden ayrı düşünülmemesi gerekir.

Cemal Süreya'nın bireysel özellikleri dikkate alındığında şiirlerinde çocukluk izlenimlerinin kuvvetli, dramatik ve canlı etkisinin varlığına rastlamak mümkündür. Bu dramatik etkinin çocuklar için bir şeyler yazma itkisi yarattığı düşünülebilir. "Altı yaşındayken 24 yaşındaki genç annesinin ölümüyle sarsılan çocuk Cemal Süreya, ardından gelen sürgün, hor görülme gibi durumlarla örselenmiş yaşamı boyunca kanayan yarasını onarmaya çalışmıştır." (Alper, 2008: 37) Özellikle 11 Beyit'teki *"kuyuya sarkıtan kadın saçından kavrayıp kızkardeşimi."* dizesi bu travmatik kırılmanın yansımasıdır.

Cemal Süreya'nın şiirlerinde çocukluk teması da diğer parasız yatılı II. Yeni şairlerindeki gibi iki belirgin kanal üzerinden ilerler. Daha çok yazarın çocukluk izlenimlerini içeren şiirlerde trajik ve ideolojik etkiler sezilir. Bu etkilerin tema olarak görüldüğü başlıca şiirler, *"Sizin Hiç Babanız Öldü mü?, Önce Öp Sonra Doğur Beni, Burkulmuş Altın Hâli Güneşin, İlkokulu Bitirdiği, Afyon Garındaki ve 11 Beyit* şiirlerinde görülür. *Sizin Hiç Babanız Öldü mü?* şiirindeki,

"Sizin hiç babanız öldü mü?

Benim bir kere öldü, kör oldum.

Yıkadılar, aldılar, götürdüler.

Babamdan ummazdım bunu kör oldum."

(Sevda Sözleri, Sizin Hiç Babanız Öldü Mü?:26)

Önce Öp Sonra Doğur Beni şiirindeki,

Annem çok küçükken öldü

beni öp, sonra doğur beni.

Dizeleri çocuklukta ebeveynlere dair yaşanan travmatik örselenmeleri gösterir. Süreya'nın bu örselenmeyi çocuklar için bir şeyler yapma istencine dönüştürme çabası *"Dikkat Okul Var."* Şiirinin son kısmında resmi şiir kanonuna örtülü bir eleştiri getirdiği dizeleri üzerinden de okunabilir:

"Şanssızım diyemem ben kendi payıma

Oluyor böyle şeyler ara sıra

Sözgelimi okul kitaplarına girmez şiirim

Bütün çocuklar anlar da"

(Sevda Sözleri, Dikkat Okul Var:139)

Burkulmuş Altın Hâli Güneşin şiirinde,

Sen bir çocuksun, annen sinirden bir de sevinçten doğurdu seni

Yırtılan ipek sesiyle

Dizeleriyle bu trajik etkiye Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi'de rastlayacağımız bir teknik eklemlenir. II. Yeni şiirinin ayırt edici bir özelliği olarak anabileceğimiz alışılmamış bağdaştırmalar ve duyu aktarımlarının çocuklar için yazılan kitaplarda da yoğunlukla kullanılıyor olması içerik ve teknik arasında anlamlı bir bağ kurulabileceği düşüncesini sağlamlaştırır. Ayrıca söz konusu Cemal Süreya olunca alışılmamış bağdaştırmaların veya Kuş, çiçek, renkler, mevsimler gibi çocuklara yönelik kitaplarda geniş yer kaplayan imgelerin erotik ve trajik imgeler-temalarla birlikte kullanımı iki farklı yazın türü üzerinde kurulacak bir bağlantıyı zorlaştırır. Bu açıdan öncelikle Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi'deki yazma stratejileri, tema ve söyleyiş özelliklerinin diğer şiirlerden yalıtılmış bir şekilde okunup daha sonra Sevda Sözleri ile bağlantısı üzerine düşünülmesi daha anlamlı sonuçlar elde edilmesine zemin hazırlayacaktır.

4.2.Konu

Eserimiz çocuklara her şeyden bahsedilebileceği anlayışından yola çıkan Cemal Süreya'nın görüşlerini belirttiği 2 bölümden ve Çocukça dergisinde yazdığı 12 küçük serüvenden oluşmaktadır. Eserde yer alan serüvenler konuları itibariyle hitap ettiği öğrenci grubuna uygundur. Kimi zaman eğiticiliği kimi zaman bilgilendirici olması kimi zaman ise eğlendirici ve tavsiye edici olması gibi özellikleriyle çocuklara her şeyden bahseden bir eser olma niteliğini taşımaktadır.

4.3.Mesajlar

Eserimiz içinde barındırdığı mesajlar aracılığıyla çocuklar için önemli bir çocuk edebiyatı ürünü olma özelliği göstermektedir. Bilgi verme, çocukları güzele yönlendirme ve kendilerini geliştirmelerini sağlama gibi açılardan oldukça başarılı bir yol izlemektedir. Meslekleri tanıtması, yazar ve şairleri tanıtıp eserlerinden bahsetmesi, çocukların seviyesine uygun 6 eseri tanıtması ve onları okumaya yönlendirmesi, illerimizin bazılarını tanıtması, insanları sevmenin gerekliliği ve insanları mutlu etmenin yollarından bahsetmesi gibi mesajlarıyla oldukça olumlu ve çocuklar için yararlı hikâyeleri bünyesinde barındırmaktadır.

4.4.Eğiticilik

Eserimiz eğiticilik yönünden de çocuklar için yararlı bilgiler barındırmaktadır. Çocukların kendilerini geliştirmelerine yardımcı olabilecek bazı bilgilerin eserde yer alması, çocukların kitap aracılığıyla eğitilmesine katkı sağlamaktadır. İllerin, şairlerin, mesleklerin tanıtılması, sevginin gerekliliği gibi konuları içinde barındıran küçük serüvenleri ile çocukların bu konularda bilgi sahibi olmaları sağlanmaktadır.

4.5.Dil ve Üslup

Çocuğa görelik ilkesinin en önemli unsurlarından biri de eserlerde kullanılan dil ve üsluptur. Anlatımı ve kullandığı kelimeleri, cümleleri ile öğrencinin seviyesine inemeyen bir eserden çocuğun zevk alması ve o eseri okuması beklenemez. Tüm okur gruplarında olduğu gibi çocuklar da anlayabildikleri, zevk aldıkları eserleri okumayı tercih ederler. Bu nedenle çocuk edebiyatı ürünlerinin dili, kelimeleri, cümleleri, paragrafları ve kullandığı sanatsal ifadeleriyle çocukların seviyesinde olması gerekir.

Eserimiz incelendiğinde yukarıda sayılan tüm nitelikler açısından hitap ettiği yaş seviyesine uygundur. Kullanılan kelimeler, cümlelerin ve paragrafların uzunluğu açısından çocukların kolayca okuyup anlayabilecekleri bir yapıdadır.

Sonuç

Çocuk edebiyatı ürünlerinin en önemli hususlarından biri eserlerin çocuğa görelik ilkesini esas alarak oluşturulmasıdır. Çocukların dünyasına inmeyen, seviyelerini göz önünde bulundurmadan oluşturulan eserlerin çocuklar için faydalı bir kaynak olması beklenemez.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tavsiye eserler listesine eklenen ve yazarın notlarının yer aldığı 2 bölüm ve 12 kısa serüvenden oluşan *Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi* isimli eser çocuk edebiyatımızın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Yazar her ne kadar çocuklar için ayrı bir edebiyat gerekmez, çocuklara ne söylerseniz anlarlar, onlara her şeyi söyleyebilirsiniz düşüncesinde olsa da, eser içinde barındırdıklarıyla çocuğa görelik ilkesine aykırı bir durum oluşturmamaktadır. Hem içeriksel açıdan hem de biçimsel açıdan çocuklara uygun bir ürün olarak nitelendirilebilecek eserin, Cemal Süreya tarafından titizlikle oluşturulduğu açıktır.

Cemal Süreya'nın çocuklar için yazdığı metinler öncelikle bir sanatçı duyarlılığının eseridir. Bu duyarlılık çocuklar için okunabilir, hayal gücünü ve yaratıcılığı tetikleyen özellikler taşır. "Cemal Süreya'nın çocuklar için yazı yazarken nelere dikkat edilmesi gerektiği konusundaki görüşleri, içten olmak, bilgiçlik taslamadan her türlü bilgi ve öğüt verebilmek, küçük şeylerden bahsetmek, çocukların her şeyi anladığını/anlayabileceğini kabul etmek, onların hayal güçlerine seslenmek, onlarda okuma zevki ve tadı yaratmaya çalışmak ilkeleri ile özetlenebilir. Cemal Süreya'nın söz konusu yazıları, aynı zamanda çocuklar için kaleme alınan eserlerin hangi nitelikleri taşıması gerektiğini de vurguladığından çocuk edebiyatı ile uğraşan yazarlar ve eğitimciler için de yol gösterici olmalıdır." (Aktaş & Şentürk, 2014: 160)

Millî Eğitim Bakanlığının 100 Temel Eser listesi içerisinde yer alan Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi tüm bu yönleriyle özellikle çocuklarda sanat bilgisi ve okuma alışkanlığı oluşturma potansiyeli yönüyle dikkate alınması gereken bir kitaptır.

Kaynakça

Aktaş, E. & Şentürk, L. (2014). Cemal Süreya ve Çocuk Edebiyatı, Route Educational and Social Science Journal,Volume 1(2), July 2014, ss 152-161

Alper, Y. (2008). Psikodinamik açıdan Cemal Süreya ve şiiri. İstanbul: Özgür Yayınları.

Kıbrıs, İ. (2010). Çocuk Edebiyatı, (4. Baskı), Ankara: Kök Yayıncılık

Nas, R. (2002) Örneklerle çocuk edebiyatı, Bursa, Ezgi kitabevi

Oğuzkan, A. F. (2010). Çocuk edebiyatı. (9. Baskı), Ankara: Anı Yayınları.

Sever, Sedat (2007). *Çocuk ve Edebiyat*, 3.Baskı, Kök Yayıncılık, Ankara.

Süreya C. (2013) Sevda sözleri, 48. (Baskı) İstanbul, YKY

Süreya C. (2016) Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi, Haz. Necati Güngör, Resimleyen Mustafa Delioğlu, (33. Baskı) İstanbul, YKY

Şirin, M.R. (2007) Çocuk edebiyatı ders notları. 30.09.2016 tarihinde http://www.cocukvakfi.org.tr/Rapor/CocukEdebiyatiDersNotlari.pdf adresinden edinilmiştir.

Yaşar H. (2013). Sezai Karakoç'un şiir poetikasında çocuk halleri, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/1 Winter 2013

Yılar, Ö. Celepoğlu, A. (2013). "Çocuk yayınlarında bulunması gereken temel unsurlar" *Eğitim Fakülteleri İçin Çocuk Edebiyatı,* (ed: Yılar, Ö ve turan, L.), (4. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN ROMANLARINDA KARİKATÜRİSTİK TİP ÖRNEKLERİ

Dr. Selami ALAN

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Özet

Tanzimat Dönemi'nin en üretken yazarı olan Ahmet Mithat Efendi, kaleme aldığı romanlarıyla toplumu bir taraftan eğlendirirken bir taraftan da eğitmeyi amaçlamıştır. Kendisini Hace-i Evvel (ilk öğretmen) olarak gören yazar, eserlerini oluştururken edebî kaygıdan ziyade faydacı bir yaklaşımla hareket etmiştir. Hem toplumun her kesimine hitap edebilme hem de okurun ilgisini çekebilme düşüncesiyle de kurgularında değişik konulara ve çeşitli şahıslara yer vermiştir. Farklı ırk, kültür, mekân, meslek ve seviyeyi temsil eden bu kurgu kahramanlarını iyiler ve kötüler olmak üzere iki gruba ayırmış; böylece bu gruplar arasında mukayeseye fırsatı elde etmiştir. Okuyucu tarafından benimsenmesini istediği iyi kişileri üstün vasıflarla donatıp model alınacak karakterler şeklinde kurgularken olumsuz nitelikler yüklediği kişileri ise uzak durulacak şahıslar olarak tanıtmıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin okuyucusunu romanlarındaki kötü tiplerden soğutmak ve uzaklaştırmak için başvurduğu yöntemlerden biri ise karikatürize etme yöntemi olmuştur. Yapılan bu çalışmanın hedefi de, romanlarından hareketle yazarın kimleri, neden ve nasıl karikatürize ettiğini tespit edebilmektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat Edebiyatı, Türk Romanı, Karikatür.

CARICATURISTIC FIGURE SAMPLES IN AHMET MİHTAT EFENDİ'S NOVELS

Abstract

Ahmet Mithat Efendi, who is the most productive writer of Tanzimat Era, while he was entartaining society on the one hand, on the other hand, he has claimed to educate them with his novels. The writer, who has described himself as the "first teacher" (Hace-i Evvel), has followed a pragmatic approach rather than literal consideration creating his works . With the idea of declamation for each part of society and to attract the attention of reader, he has placed different matters and various individuals in his fictions. He has divided these fictions which represent distinct race,culture,environment,profession and stage into two and thus, he has acquired the chance to comparision among these groups. While he was

building good individuals with superior qualification whom he wanted to be taken as model characters and to be embraced by readers, the people who has been imposed negative features was introduced as individuals who had to be avoided.

The another way that Ahmet Mithat Efendi's approach in his novels to alineate and distract readers from bad characters was the caricaturation method. The aim of that study,based on his novels, is to determine whom, why and how caricatured by the writer.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat Literature, Turkish Novel, The Caricature.

Giriş

Mizahın bir türü olan karikatür, sözlükteki tanımıyla; "İnsan ve toplumla ilgili her tür olayı konu alarak abartılı bir biçimde veren, düşündürücü ve güldürücü resim" (Türkçe Sözlük, 2011: 1332)dir. Başka bir ifadeyle, bir şahıs veya olayın normalden farklı ya da gülünç taraflarını abartılı çizgilerle insanların dikkatine sunmaktır. Bu açıdan bakıldığında karikatürün özünde insanlara yönelik bir eleştiri ve saldırı vardır. Zaten, Fransızcadan dilimize geçen "karikatür" sözcüğü, köken itibariyle "saldırmak" anlamındaki İtalyanca "caricare" (karikare) kelimesine dayanmaktadır (Avşar, 1991: 25). Buna göre, mana bakımından sözcük kökeninden uzaklaşılmadığı ortadır. Yalnız buradaki "saldırı" ifadesi, tamamen olumsuz anlamda değildir. Yani karikatür, her zaman muhalefet olmak için yapılmayabilir. Karikatürist, olumlu eleştiri için de karikatüre müracaat edebilir. Dolayısıyla karikatür, mübalağa yoluyla güldürürken eleştiri yapma sanatıdır.

Cenap Şahabettin'in "Hakikatin kabak duruşu" (Kar, 1999: 21) sözleriyle nitelediği karikatürün üç ana yönü vardır. Bunlar;

Sanat yönü: Güzel sanat dallarından biri olan karikatür; abartma, çarpıtma ve deformasyon gibi teknikleri kullanarak bir kişi, nesne veya olayı komik şekilde çizme sanatıdır. Karikatürist, mizah elde ederken etkili ve estetik olma kaygısı taşır.

Fikir yönü: Karikatürist, diğer insanların fark etmediği veya herkesin gözüne batan hususları eleştirel bir bakış açısıyla çizgilere döker. Bu açıdan her karikatürün taşıdığı bir mesaj vardır.

Mizah yönü: Karikatürü diğer resimlerden ayıran temel unsur mizahtır. Mizah, karikatür aracılığıyla verilmek istenen mesajın çarpıcı ve kalıcı olmasını sağlar. Karikatürist, eleştirilecek bir şahıs veya olayı aktarırken mizahın gülümseten ve düşündüren özelliğinden istifade eder (Avşar, 2007: 34).

Karikatürün temel malzemesi ise çizgidir. Karikatürize edilecek varlık, ya abartılı bir çizimle ya da görünüşünün değiştirilip bozulmasıyla komik hâle getirilir. İnsanların gerçek hayata farklı bir açıdan bakmaları hedeflenir. Karikatürdeki abartılı veya bozuk çizgiler insanlara gündelik, sıradan ve alışılmışın ötesinde bir bakış açısı sunar. Bir

anlamda karikatür imgeler oluşturarak hayata yorum katar. Bu yönüyle, özellikle yazının hiç kullanılmadığı karikatürlerin evrensel ve sanatsal bir yönleri vardır.

İmgeler vasıtasıyla hayatı, olayları veya kişileri yorumlayan, gerçeğe farklı pencerelerden bakmayı sağlayan sanatlardan biri de edebiyattır. Fakat karikatürün çizgi diline mukabil edebiyatta ifade aracı olarak dil kullanılır. Bu farklılığa rağmen gerek edebiyatçının gerekse karikatüristin yaşamı algılama ve fikirlerini paylaşmaları noktasında bir benzerlik söz konusudur. Zira ikisinde de hayatı yeniden kurgulama esastır. Gerçek dünyada var olanı ya da olması istenileni kurgulayıp okuyucuya/seyirciye aktarırlar. Bazı durumlarda ise birbirlerinden istifade ederler. Karikatüre espri katacak diyaloglar oluşturulurken dilden yani edebiyatın hammaddesinden istifade edilir. Kaleme alınan roman veya hikâye gibi kurmaca nitelikli edebî eserlerde ise anlatıma canlılık kazandırma maksadıyla karikatürün gerçeği abartma ve değiştirme yöntemine müracaat edildiği olur. Eserdeki kahramanlar veya olaylar karikatürize edilerek anlatılır. Yalnız edebiyat kendi ifade aracı olan dilden vazgeçmez. Dolayısıyla karikatürü, sözcüklerin zihinlerdeki yansımalarıyla, hayalî olarak çizer. Böylece hem anlatıma hareket kazandırmış hem de karikatürize etmenin mizahî ve eleştirel gücünden faydalanmış olur.

Ahmet Mithat Efendi ve Karikatürize Anlatım

Tanzimat edebiyatçıları arasında en çok eser verenlerden biri Ahmet Mithat Efendi'dir. Osmanlı toplumunu cehaletten kurtarmak için yazılar kaleme almış, eserleriyle millete rehberlik etmeye çalışmıştır. Dönem itibariyle ilişkilerin iyice arttığı Batı medeniyeti karşısında şaşıran, nasıl hareket edeceğini bilemeyen ve kimlik karmaşası yaşamaya başlayan halka, kendi doğru bildiklerini aktarmayı hedeflemiştir. Bundan dolayı da eserlerinde Batı'dan oldukça fazla bahsetmiştir. Aslında Batılılaşma taraftarı olmuştur. Batı'nın teknoloji ve ilim gibi belli yönlerden örnek alınması gerektiğini savunmuştur. Fakat özellikle Batı değerlerinin sorgusuz sualsiz benimsenmesine karşı çıkmış, aşırı Batılılaşma olarak değerlendirdiği bu durumu reddetmiştir (Mardin, 2013: 58). Bu yönüyle de o, eserlerinde bir açıdan Osmanlı'yı Batı'ya değil, Batı medeniyetini Osmanlı'ya taşıma gayretinde olmuştur.

Üstlendiği bu görev sırasında öncelikle halkın seviyesine inmenin, onlara kendi lisanlarıyla ve hoşlanacakları bir üslupla hitap etmenin gerekliliğine inanmıştır (Akyüz, 1995: 69). Mithat Efendi bu düşüncesini, *Haydut Montari* adlı romanının "İfâde-i Mahsusa" bölümünde, "Roman her günkü müşâhedât-ı tabiiyye derecesinde sade olmalıdır. Fakat mevzuu âlî ve tafsilâtı karinin intifâ'-ı sahihlerini mucip olacak derecelerde müfid bulunmalıdır." (Ahmet Midhat Efendi, 2000b: 5) cümlesiyle ifade etmiştir. Bu bakımdan Tanpınar'ın yorumuyla, "onun sanatı yoktur, daima halka yönelen iyi niyetleri vardır" (2012: 447). Dolayısıyla okuduğu, gördüğü veya duyduğu her şeyi millete aktarmaya uğraşır. "Toplumun ilgi ve ihtiyaçlarını anlatması bakımından, her düzeyden insanın kavrayabileceği kadar basit fakat ilgi çekecek kadar da değişik ve geniş bir konu alanında, eserlerini kitlelere okutmayı başarır" (Yalçın, 1998: 31). Fakat her fikir adamında ve her yazarda olduğu gibi Ahmet Mithat'ın da kendi kriterleri vardır. O; okurunu eğitmeyi, çirkinlikleri örtüp güzeli örnek göstermeyi ve ideal olanı aktarmayı esas alır (Aslan Ayar, 2015: 85). Yazar bu amaçla, Batı medeniyetinden alınmasına

lüzum gördüğü doğruları almış ve bunları millî değerlere zarar vermeyecek biçimde değişik edebî türler vasıtasıyla halka iletmeye çalışmıştır (Alan, 2016: 173).

Edebiyatı topluma ulaşmada bir vasıta olarak gören Ahmet Mithat Efendi, bundan dolayı estetik kaygı içerisinde olmamış ve eserlerinin teknik açıdan kusurlu olmasını önemsememiştir. Fakat bütün kusurlarına karşın, diğer eserlerinin haricinde sadece roman ve hikâye türünde yetmiş âdet eser ortaya koymayı başarmıştır. Bu eserlerinde değişik ırk, kültür, mekân, meslek ve seviyeden insanları temsil eden kurgu kahramanlarına yer vermiş, böylece her kesimden insana seslenebilmeyi planlamıştır. Kurguyu genelde bu kahramanların zıtlıkları üzerine bina etmiştir. İyi olarak nitelendirdiği ve aslında neredeyse hemen hepsi bizzat kendisini yansıtan başkişileri, Doğu medeniyetinin ahlak ve geleneğine sahip olmanın yanı sıra Batı kültürüne de haiz kahramanlar olarak tanıtmıştır. Bu kahramanları, "doğunun, Osmanlının, Türk'ün ahlâk üstünlüğünü batıya tanıtmak gibi tarihî bir vazife yüklenmiş gönüllü misyonerler" gibi hareket ettirmiştir (Okay, 1991: 362). Bunların karşısına ise ya Osmanlı topraklarında yaşadığı hâlde kendi kültürünü reddeden ama Batı kültürünü de yanlış yorumlamış yani yanlış Batılılaşmış tipleri ya da bilgi yönünden ilerlemiş ama ahlaktan yoksun Avrupalı tipleri çıkarmıştır. Romanlarında bu tiplerle ilgili bölümlerde ise karikatürize bir anlatım yöntemini tercih etmiştir. Yazarın bu yöntemle kurguladığı kahramanlardan bazıları şunlardır:

Felâtun Bey

Felâtun Bey, Ahmet Mithat Efendi'nin 1875 yılında yayınladığı *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanındaki olumsuz kahramandır. Maddi imkânı bol bir evin tek oğludur. Ekonomik açıdan hiçbir sıkıntı görmemiş ve istediği gibi harcayabilen biridir. Esaslı bir eğitim görmemiştir. Buna rağmen çıkan her yeni kitabı alarak kendi isminin baş harfleriyle ciltlettirip kütüphanesine koyacak kadar Batı taklitçisi bir gençtir. Zamanın devlet daireleri olan "kalem"lerin birinde sıradan memurluk yapmaktadır. Fakat babasından kalan yirmi bin kuruşluk irad sayesinde geçinme derdi çekmediği için, "kalem"e haftada sadece üç saat uğrar. Geri kalan vaktini ise gezip tozmaya ayırır. Ayrıca Batılılaşmak namına modayı takip eder ve her gün farklı bir kıyafetle dolaşır. Ahmet Mithat Efendi, onun hayatından bir haftalık kesiti şu şekilde karikatürize ederek aktarır:

> "Hani ya kalemlerde bazı efendiler verdır ki, elhak ileride devletinin en büyük makamâtını tutabilmek tedarikatıyla kâtiplik zamanını gece gündüz çalışmak ve içinde bulunduğu dairenin değil belki devletin kâffe-i şuabât-ı umuruna vukufunu şamil etmek için iğne iplik olarak bezl-i hmmet eder. Böyle erbâb-ı gayreti tanırsınız ya! Bizim Felâtun Beyefendi bunlardan değildi. Nesine lâzım? Ayda lâakal yirmi bin kuruş iradı olan bir babanın bir tek oğlu olup kendisi ise muhâkemât-ı feylesofânesini gerçekten Eflâtunlardan daha dakik bulmakla âlemde yirmi bin kuruş iradı olan adamın başka hiçbir şeye ihtiyacı kalmayacağını hükmetmiş ve fazl ü kemalini ise kendisi beğenmiş olduğundan cuma günü mutlaka bir seyir mahalline gidip cumartesi ise dünkü yorgunluğu çıkarır ve pazar günü seyir mahalleri daha alafranga olduğundan gitmemezlik edemez. Pazarın yorgunluğunu dahi pazartesi çıkarır. Salı günü kaleme gitmeğe hazırlanıyorsa da havayı muvafık görünce Beyoğlu'nun bazı ziyaret

> mahallerini, baba dostlarını, ahbabı vesaireyi ziyaret arzusu o günü dahi tatil ettirir. Çarşamba günü kaleme gidecek olursa saat altıdan dokuza kadar olan vakti ancak o haftanın vukuatını hikâyeye bölebilip akşam için mutlaka iki dalkavukla gelir. Bunlar dahi kendisi gibi genç olacaklarından ve bahusus Felâtun Beyefendi Beyoğlu'nda oturmak münasebetiyle ahbabını alafranga bir yolda eğlendirmek lâzım geleceğinden Perşembe gecesini alafranga eğlence mahallerinde geçirir. O gece sabahlandığı cihetle Perşembe günü akşama kadar uyunur. Nihayet yine Cuma gelir ve işte bu bir haftalık meşguliyet nasılsa diğer haftaların meşguliyetleri dahi yine nev-ummâ onu andırır" (Ahmet Midhat Efendi, 2000a: 6).

Ahmet Mithat Efendi; Felâtun Bey ile Râkım Efendi'nin buluşmalarını da karikatüristik bir sahneyle gerçekleşir. Romandaki İngiliz Ziklas ailesinin akşam yemeği davetine icap etmek için yola çıkan Râkım Efendi, yarı belinden aşağısı mayoneze bulanmış bir hâlde olan Felâtun Bey'le karşılaşır. Râkım Efendi, ona bu vaziyetin sebebini sorduğunda aşçı dükkânında yanlışlıkla mayonez tabağını üstüne döktüğünü söyler. Ziklas ailesinin evine gelen Râkım Efendi, buradaki aşçı kadının da mayonezin döküldüğünü söylemesinden hareketle aşçı ile Felâtun Bey arasında bir muhabbet olduğundan kuşkulanmaya başlar. Bir gün sonra tekrar Ziklas'lara gittiğinde, havanın karanlık olması sebebiyle onun Felâtun Bey olduğunu zanneden aşçı kadın Râkım'ın boynuna sarılıp; "Zâlim ne geç kaldın? Gözlerim yollarda kaldı, bu akşam da mayonezi üstüne başına dökecek misin?" (Ahmet Midhat Efendi, 2000a: 45) deyince gerçek ortaya çıkar. Râkım Efendi'nin, Felâtun Bey'in onurunu korumak için bu sırrı ifşa etmemesine karşın o, yine Râkım'ı küçük düşürmeye kalkar ama yine mahcup olan kendisi olur. Yazar bu karikatüristik sahneyi şöyle anlatır:

> "Bu karı iri yapılı devanası gibi bir Fransız olup meğer Felâtun Bey aşçı hanımdan hoşlanmış ve o da onun gerek kendisinden ve gerek parasından hoşlanıp hemen hemen mercimeği fırına vermek derecesine gelmiş imişler. İki akşam evvel felâtun Bey mutfağı ziyaret ve aşçı hanım ile dîk muâşakayı kaynatmağa mubâderet eyledikçe raf üzerinde bulunan mayonez çanağını devirip şu hâl ile yukarıya çıkmak ihtimali kalmadığını görünce sıvışıp gitmiş imiş" (Ahmet Midhat Efendi, 2000a: 45).

Romanda Felâtun Bey'in genel özelliği, herhangi bir değeri sahiplenmeyip sadece zevk ü safa için yaşamasıdır. Onun için gösteriş ve rahat yaşam her şeyden önceliklidir. Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey'in bu yaşamını karikatürize ederek bu anlayıştaki kişileri tenkit eder ve bu yolla okuyucusunu Râkım Efendi'ye yönlendirmeyi hedefler.

Zekâ Bey

Zekâ Bey, Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk* romanında olumsuz olarak tanıttığı kahramanlardan biridir. Yazar, bu kahramanı tanıtırken "(…) Zekâ Bey isminde bir zat vardı ki Türk olduğu yalnız isminden anlaşılıp, ol kadar alafranga, ol kadar şık bir şeydir ki, sofrada Avrupalı ve mütemeddin addolunmaya lâyık ondan başka kimse olmadığı hükmedilse sezadır." (Ahmet Midhat Efendi, 2000c: 5) cümlesini kurar. Avrupalılardan bile daha Avrupalı görünmeye çalışan Zekâ Bey, yazarın daha önceden kurguladığı Felâtun Bey tiplemesinin birebir kopyasıdır.

Zekâ Bey, aynen Felâtun Bey gibi, seviyesiz kadınlarla gönül eğlendirmeye çalışarak millete rezil olan bir tiptir. Onun bu yönü, daha romanın başlarındaki gemi yolculuğu sırasında ortaya çıkar. Ahlak yoksunu bir kadın olarak tanıtılan De Trouville ile yaptıkları edep dışı konuşma ve davranışlar, diğer yolcular tarafından eleştirilir. Hatta onların bu edepsiz tavırlarını tasvip etmeyen Lehli Gardiyanski, Zekâ Bey'in de bir Osmanlı olması yönüyle Nasuh Efendi'ye; "Lâkin efendi! Bu Zekâ Bey midir? Kimdir? Hâsılı sizin şu hemşehri bir cemiyet içinde riayeti lâzım gelen adaba riayet etmiyor! O mu buradan kendisini çeker, yoksa biz mi çekilelim?" (Ahmet Midhat Efendi, 2000c: 17) sözleriyle şikâyette bulunur.

Zekâ Bey, tiyatro oyuncusu olan Gabrielle'i öpmeye kalkınca, ondan şiddetli bir tokat yer. Âdâba mugayir hareket eden Zekâ Bey, bir daha olursa kamarasından dışarı çıkmasına müsaade edilmeyeceği şeklinde kaptan tarafından uyarılır. Bu uyarı sonrasında, ondan uzun bir süre bahsedilmez. Romanın ilerleyen kısımlarında, La Vie Parisien gazetesinde yayımlanan "Paris'te İki Türk" başlıklı makaleyle tekrar gündeme getirilen Zekâ Bey, yine yaptıklarıyla tenkit edilen kişi konumundadır. Nasuh'un ilim ve hikmetçe bütün Paris tarafından bir itibar numunesi olarak gösterilmesine karşılık Zekâ Bey, giydiği son moda kıyafetlerle sadece "kokotlar ve grisetteler"in iltifatını kazanabilmiş biri olarak karikatürize edilir. Paris'teki "gayet lâübali meşrep" esnafın yine gayet "lâübali ve pişkin" olan karısı Madam ***'la münasebet kurabilmek için, bu kadına ilk başlarda en bayağısı gümüş ve altın değerinde olmak üzere çeşitli birçok hediye takdim eder. Bu sırada Zekâ Bey'e akıl hocalığı yapan Remzi Bey de bu kadına âşık olur ve Zekâ Bey'in hesabına yazdırarak ona hediyeler getirir. Bir müddet sonra serveti tükenen ve çevre esnafa borçlanan Zekâ Bey, emeline ulaşmadığı gibi bütün Paris'in diline düşer (Ahmet Midhat Efendi, 2000c: 312-314).

Yazar, başkahraman Nasuh'un farklılığını ve üstünlüğünü vurgulayabilmek için bazen iki kahraman için benzer sahneler kurgular. Mesela Nasuh'un, kendini soymak isteyen iki hırsızla olan mücadelesini anımsatan bir kavga olayını ona da yaşatır. La Vie Parisien gazetesinin "Ne Oldu İse Bir Kulağa Oldu" başlıklı haberi olarak anlatılan ve Zekâ Bey'i okuyucunun gözünde iyice küçültmeyi hedefleyen bu kavga, aslında düzmece bir olaydır. "Paris'ce muvaffakiyetini mutlaka Nasuh'u aşağı almakta" (Ahmet Midhat Efendi, 2000c: 439) gören Zekâ Bey, Nasuh Efendi'nin kendisine saldıran hırsızları yakalatmasından beş on gün sonra katıldığı bir salon ortamında yine Nasuh'u kötüler. Kendisine kimsenin açıktan mukavemette bulunmadığı bu kötüleme çabası sonrasında, gözüne kestirdiği bir Madam'a yaranmak ister. Fakat karşısındaki kadın onun biraz önceki kötülemelerine cevap olacak tarzda Nasuh'u övmeye başlar. Bilhassa Nasuh Efendi'nin hırsızlara karşı göstermiş olduğu kahramanlığa hayran kaldığını ve sadece böyle yiğitlik sergileyen bir erkeği sevebileceğini söyler. Bu sözler üzerine bir hile düşünen Zekâ Bey, birer öğün yemek karşılığında beş şarlatanla gösterişten bir dövüş için anlaşır. Bu anlaşmaya göre, bu beş kişiyi Madamın gözleri önünde dövecektir. Cemiyetleri dolaşmaya başlayan bu şarlatanlar bir akşam, Zekâ Bey'in Madam'la sohbet ettiği sırada, nezakete yakışmayacak bir muamelede bulunup kadını rahatsız ederler. Kahramanlık gösterisi peşinde olan Zekâ Bey, şarlatana attığı tokat sonrasında kendisine yapılan düello teklifini kabul eder. Kavga için dışarı çıktıklarında, alacağı bir yaranın kadının gözünde kendini daha kahraman göstereceği inancıyla, kulağından bir parçanın kesilmesine müsaade eder. Fakat bıçağı kullanan şarlatan çok da mahir olmadığı için kulağın yarıdan fazlasını keser. Büyük bir vaveyla koparan Zekâ Bey, ikametgâhına

götürüldükten sonra olayı abartarak anlatması için birini Madama gönderir. Karşısındaki kişinin para karşılığı her işi yapabileceğini kestiren Madam, adama bir yüzlük bank vererek işin gerçek yüzünü öğrenir. Beş altı gün içinde yarası iyileşen ve yaptığı kahramanlığın karşılığını bulmayı umarak Madamın yanına giden hilekâr Zekâ Bey, ondan; "Yiğit kısmı yarayı göğsünden alır. Kulağını muhafazadan âciz kalan adamdan ne umulur? Vakıa öteki kulağınızın dahi yarısı kesilse hadd-i lâyıkını bulur ise de hacet yoktur. Zaten ne oldu ise bir kulağa oldu! Bari öteki mikyas-ı tabiîsinde kalsın!" (Ahmet Midhat Efendi, 2000c: 442) sözlerini duyar. Paris'te yarım kulak ile gezmeyi de kabullenemeyince, arkadaşı Remzi Efendi ile beraber İstanbul'a döner.

Ahmet Mithat Efendi'nin Zekâ Bey'den bahsederken müstehzi bir üslup kullanması, okuyucuya vermek istediği mesajla bağlantılıdır. Bu mesaj ise değerlerini ve kimliğini inkâr eden Zekâ Bey'in asla örnek alınmaması, aksi takdirde onun gibi rezil olup itibarsız kalınacağı şeklindedir.

Mister James

Kurmaca kahramanlarıyla doğruyu ve yanlışı örneklendirmeye çalışan Ahmet Mithat Efendi, *Paris'te Bir Türk* romanında değişik mevzuları dile getirebilmek için, Zekâ Bey haricinde Nasuh Efendi'ye karşıt görüşte kişilere de yer verir. Farklı kültürlerin temsilcileri şeklinde kurguladığı ve olumsuz olarak tanıttığı bu şahıslardan biri Mister James'tir. Bir İngiliz olan Mister James, yabancı dil olarak doğru düzgün Türkçe ve Fransızcayı konuşamayan, kendi kültürünün bir simgesi olarak algılanan piyanoyu dahi berbat şekilde çalan, Doğu'ya karşı önyargılı olan ve çevresindeki insanlara saygısızca davranan biridir. Yazar, bütün bu olumsuz özelliklerine karşın, onun kendine aşırı güvendiğini ve "bir kere inanmış olduğu şeyden bir daha dönmeyen" (Ahmet Midhat Efendi, 2000c: 22) bir İngiliz olduğunu vurgular:

> "Beri tarafta Remzi Efendi'nin altında bir İngiliz vardır ki ismi Mister James olup hâline, kıyafetine nazaran kendisini feylesof ve ressam zannedenler hata etmezler. İki yanakları üzerinden salıverdiği favori denilen çatal sakallar iki omuzlarından aşağıya doğru sarkmış gitmiş, hem uzun boylu, hem uzun yüzlü, ince, kıpkırmızı bir adamdır. Malûmdur ki bu gibi feylesofların gittikleri, geldikleri veyahut gidecekleri, gelecekleri yer ne bilinir, ne de tayin edilir. Feylesofluğun şanı bu imiş!" (Ahmet Midhat Efendi, 2000c: 5-6).

Mister James'den bahsederken, "bir gemide Mister James gibi bir deli İngiliz bulunur ise her dakikada bin komedyaya tesadüf eden yolcuların gülmekten kırılması, böyle mütalaâ gibi sükûnet-i fikre muhtaç olan işleri itmama müsaade mi eder?" (Ahmet Midhat Efendi, 2000c: 69) tarzında alaycı cümleler kuran Ahmet Mithat Efendi, bir anlamda, "devrinde, garba karşı duyulan kıskançlığın tersine dönmüş bir ifadesi"ni (Tanpınar, 2012: 463) sergiler. Yani, yeni Osmanlı insanının bir timsali olarak kurguladığı Nasuh'u her yönüyle mükemmel olan ve herkes tarafından takdir gören bir şahsiyet şeklinde tanıtırken, "deli İngiliz" diye vasıflandırdığı Mister James'i kaba saba, beceriksiz, toplum kurallarını takmayan, uyumsuz bir tip olarak verir. Bu kurgulamayla İngilizlere karşı duygularını da yansıtan Ahmet Mithat Efendi, aynı zamanda hem politik bir gayenin sözcülüğünü yapar hem de bu İngiliz'in şahsında bütün oryantalistlere göndermelerde bulunur. Böylece

gerek bir İngiliz'e mağlubiyeti kabul ettirmesiyle gerekse onu olumsuz bir tip olarak yansıtmasıyla, oksidentalist/garbiyatçı bir tavır sergilemiş olur.

Sonuç

Tanzimat Dönemi'nde kalemiyle topluma yön vermeyi hedefleyen yazarlardan biri olan Ahmet Mithat Efendi, eserleriyle Osmanlı Devleti bünyesindeki her kesime hitap etmeye çalışmıştır. Özellikle roman ve hikâyelerinde kurguladığı kahramanlarla okuyucusuna birçok rol-model sunmuştur. Böylece bir anlamda, kendi doğrularını bu kahramanlar vasıtasıyla canlandırma fırsatı elde etmiştir. İdealize edilmiş bu kahramanların karşısına ise olumsuz yönleriyle dikkatleri çeken şahısları çıkarmıştır. Kıyaslama yöntemiyle doğruları ve yanlışları göstermek isteyen yazar, kendi düşüncelerini temsil eden olumlu kahramanları överken olumsuz vasıf taşıyanları gözden düşürmeye çalışmıştır. Olumsuz niteliklerle okurun karşısına çıkarılan bu kahramanların eleştirisinde tercih edilen yöntem ise genellikle mizah olmuştur. Gerek kahramanları gerek olayları karikatürize ederek kurguyu daha ilgi çekici bir hâle getirmiştir. Karikatürize anlatıma başvurarak romanlarına canlılık kazandıran Ahmet Mithat Efendi aynı zamanda, hem Batı'ya hayranlığı neticesinde kendi kültürüne ve toplumuna yabancılaşan yanlış Batılılaşmış tipleri hem de her şeyi bildiğini zanneden ve edepten yoksun olan Avrupalı tipleri eleştirmiştir.

Kaynakça

Ahmet Midhat Efendi (2000a). **Felâtun Bey ile Râkım Efendi**, (hzl. Necat Birinci), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Midhat Efendi (2000b). **Haydut Montari**, (hzl. Erol Ülgen), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Midhat Efendi (2000c). **Paris'te Bir Türk,** (hzl. Erol Ülgen), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

AKYÜZ, Kenan (1995). **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

ALAN, Selami (2016). **Tanzimat Edebiyatı'nda Millî Kimlik İnşası -Kurgu Kahramanları Örneği- (1859-1896)**, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.

ASLAN AYAR, Pelin (2015). **Türkçe Edebiyatta Varla Yok Arası Bir Tür Fantastik Roman (1876-1960)**, İletişim Yayınları, İstanbul.

AVŞAR, B. Zakir. (1991). *Karikatür ve İletişim*. **Kültür Bakanlığı Gençliğin Sesi Dergisi**, (10). 24-27.

AVŞAR, Servet (2007). **Tarih Öğretiminde Karikatür İmgesi**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

MARDİN, Şerif (2013). **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

OKAY, M. Orhan (1991). **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2012). **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Türkçe Sözlük (2011). TDK Yayınları, Ankara.

KAR, İsmail (1999). **Karikatür Sanatı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

YALÇIN, S. Dilek (1998). **XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatında Popüler Roman**, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BASKIN BABANIN KAOSTAKİ OĞLU: YAHYA KEMAL VE TANPINAR İLİŞKİSİNE OİDİPUS KOMPLEKSİ VE PSİKANALİZM EKSENİNDE BİR YORUM

Arş. Gör. Yunus ALICI

Erzurum Teknik Üniversitesi

Özet

Hocası olması ve kendisine belki de babasıyla hiç yaşamadığı rehberliği sunması; tarihe, estetiğe, medeniyet unsurlarına dair düşünceleri öğretmesi noktasında Yahya Kemal, Tanpınar için manevi baba pozisyonundadır. Yalnız bir süre sonra Yahya Kemal'in gerek siyasi gerek maddi gerekse popüler yapısının etkisi altında kalan, sanatında özgünleşme için gerekli olan takdir ve desteği Yahya Kemal'de bulamayan ve hocasının baskın karakteri karşısında kendi sanat değerini ölçemeyen Tanpınar içten içe onun sanatına devrilmesi gereken bir unsur olarak bakar. Tanpınar'ın hayata karşı uzlaşmaz tutumunda hoca baskısının belirginleştiğini; kendi şahsıyla özdeşleştirebileceğimiz roman kahramanı Behçet Bey'de vurguladığı şekliyle bir örümcek ağı içerisinde bocalamalarında Oidipus kompleksinin etkili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Özellikle Tanpınar'ın, Yahya Kemal'in son yıllarına ait olarak günlüklerinde yaptığı değerlendirmelerinde bu kompleksin belirginleştiğini görebiliriz. Sunacağımız bildiride Tanpınar ve Yahya Kemal ilişkisine bu dikkatle bakılacak, Tanpınar'ın günlük ve eserlerinde Oidipus kompleksinin izleri aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadım Edilme Kompleksi, Oidipus Kompleksi, Tanpınar-Yahya Kemal, Antagonizm.

SON IN CHAOS OF AUTHORITARIAN FATHER: A COMMENT ON RELATIONSHIP BETWEEN YAHYA KEMAL AND TANPINAR WITHIN THE CONTEXT OF OEDIPUS COMPLEX AND PSYCHOANALYSIS

Abstract

In the view of Tanpınar, Yahya Kemal is positioned as his godfather due to be his professor and perhaps provides guidance which he never lived with his father, teaches ideas on history, aesthetic and the features of civilization. Yet, after a while, Tanpınar who amenable to both political and popular situation of him, could not receive enough support and appreciation from Yahya Kemal for self-emancipation in literature and could not evaluate his artistic value in the presence of authoritarian character of his professor. In the view of Tanpınar's irreconcilable attitude towards life and as he highlighted in his struggle as if in a cobweb like his protagonist named as Behçet Bey who can be identified with Tanpınar; we can easily say that Oedipus complex and academic pressure of his professor have significant role. We can see that this complex cyristallized especially in Tanpınar's assessments in his diaries about the last period of Yahya Kemal's life. In this paper, the relation between Yahya Kemal and Tanpınar will be scrutinized, impressions of Oedipus complex will be searched in Tanpınar's diaries and literary works.

Keywords: Castration Complex, Oedipus Complex, Tanpınar-Yahya Kemal, Antagonism.

Giriş

"Oidipus Kompleksi" eski Yunan mitolojisindeki Kral Oidipus efsanesinden esinlenilerek Freud tarafından ortaya atılmıştır. Efsaneye göre Kadmos'un üçüncü göbekten torunu olan Thebai Kralı Laios, akrabalarından Iakoste ile evlenir. Ancak çocukları olmayınca Laios, karısını yanına alarak doğruluk Tanrısı Apollon'a danışmak için Delphi'ye gider. Karısıyla beraber çocukları olması için yalvarırlar. Tanrı, krala bir erkek çocuğu olacağını fakat çocuğun büyüyünce kendisini öldürerek annesi ile evleneceğini belirtir. Kral Laios, oğlu tarafından

öldürüleceğini öğrenince kadere meydan okumaya kalkar, yeni doğan çocuğunun ayaklarını sımsıkı bağlatarak, ıssız bir tepede ölüme terk eder.[2] Ölüme mahkûm edilen çocuk çobanlar tarafından bulunarak ülkenin kralına götürülür. Kral ve kraliçe, çocukları olmadığı için bu çocuğu evlat edinip büyütürler. Bir gün Oidipus, Apollon'a gider. Apollon bir kehanet olarak ona babasını öldüreceğini ve annesiyle evleneceğini anlatır. Kendisini Korinthos kralının öz evladı sanan Oidipus, tıpkı öz babası gibi kadere karşı çıkarak oradan uzaklaşır. Yolda öz babası Laios ve adamları ile karşılaşır, bir anlaşmazlık sonucu adamlarıyla beraber öz babasını da öldürür… Sonraları Thebai, Sphinks adlı bir canavar yüzünden felaket yaşar. Bu canavar şehre giden bütün yolları tutmuş, sorduğu bilmeceye yanıt veremeyen herkesi de öldürmüştür. Kral Kreon, Thebai'yi bu felaketten kurtaracak kimseye krallığı bağışlayarak, kız kardeşi Iakoste ile evlendireceğini duyurur. O sıralarda Thebai'de bulunan Oidipus, bilmeceyi bilir ve bunun üzerine Sphinks dayanamayarak kendini öldürür. Böylelikle Oidipus, Thebai'nin kralı olmakla beraber annesi olduğunu bilmeden de Iakoste ile evlenir. Bir süre sonra Thebai ülkesinde veba salgını ve kıtlık baş gösterir. Oidipus, Kreon'u danışmak üzere Apollon'a gönderir. Gelen habere göre ancak Kral Laios'u öldürenler cezalandırılırsa felaketler son bulacaktır. Katilin kim olduğunu öğrenmek için kör bakıcı Teiresias'a danışılır ve bakıcı, Oidipus'a aradığı suçlunun kendisi olduğunu belirtir. Bunun üzerine Iakoste kendisini asar; Oidipus, kendi elleriyle gözlerini çıkarır. Yurdundan, tahtından kovulur. Bir zaman sonra da ölür.[3]

Bu efsaneye dayandırılan Oidipus kompleksi[4] ise çocuk cinselliğinin doruk noktasıdır. Anne ve baba bir zamanlar sahip oldukları özneden tamamen bağımsız olmama özelliklerini bu evrede yitirirler. Yani anne ile baba artık birbirinden farklı olarak algılanırlar. Farklı algılandıkları, çocuk tarafından kadın ve erkek olarak algıladıklarını düşündürmemelidir. Zira, çocuk bu evrede cinsiyeti vajina-penis ayrımına göre değil, penisin var olup olmamasına göre düşünür.

Oidipus kompleksi pozitif (heteroseksüel) ve negatif (homoseksüel) olmak üzere ikiye ayrılır. Pozitif Oidipus kompleksinde çocuk, ebeveynlerinden karşı cins olana sevgi ve sahip çıkma duyguları beslerken; kendisiyle aynı cinsiyette olanı, arzuların gerçekleşmesini engellediği için rakip ve/veya düşman olarak görür. Negatif Oidipus kompleksi ise bunun tam tersidir. Çocuk, ebeveynlerinden kendisiyle aynı cins olana sevgi beslerken, karşı cins olana düşmanlık besler. Kompleksin normal gelişiminin heteroseksüellik, yani pozitif kompleks doğrultusunda olduğu bilinmelidir.

Her ne kadar pozitif ve negatif olarak iki yönlü ayrılsa da, Freud, Oidipus Kompleksi'ni daha çok pozitif açıdan ve erkek merkeziyetçi bir anlayış ile ele alır.[5] Buna göre çocuk, oidipal evrede, anne ve babasını artık kendisinden bağımsız olarak algılamaktadır. Bu dönemde erkek çocuk, anneye karşı sevgi ve sahip çıkma duyguları besler. Arzularını babanın öğrenmesi halinde, onun kıskançlığını uyandıracağını düşünen çocuk; annenin penisinin olmamasını baba tarafından hadım edilmiş olmasına yorduğundan, aynı cezanın kendisine de uygulanabileceğinden korkar. Bu korkunun kaynağı üstbende yuvalanan hadım edilme kaygısıdır.

Freud'dan farklı olarak Lacan, Oidipus kompleksini pozitif ve negatif olarak ikiye ayırmaz ve çocuğun, cinsiyetinin erkek ya da kız fark etmeksizin anneyi arzuladığını ve babanın her zaman rakip olduğunu ifade eder. Baba, başlangıçta ikili olan ilişkiye üçüncü olarak müdahale eder ve oidipal üçgen tamamlanır. Üçüncü terim olan baba, özne tarafından annenin onun da ötesinde arzulayacağı imgesel bir nesne olarak tasarlanır. Özne, yolunun üzerinde babaya rastlar.

---

[2] Çocuğu kurtarmak için "ıssız bir alan"a terk etmek, oldukça yaygın bir söylencedir. Hz. Musa vb.
[3] M. Tahsin Kozanoğlu, Yunan Mitolojisi, Hera Yayıncılık, Ankara, (tz.), s. 65-71.;Edith Hamilton, Mitologya, Çev. Ülkü Tamer, Varlık Yayınları, İstanbul 2011, s. 193-197.
[4] Oidipus Kompleksi, cinsiyet farklılığının dönüşümleriyle kuşak farklılığının dönüşümlerini sonuçlarında bir araya getirmesinden dolayı Andre Green tarafından "çifte farklılık kompleksi" olarak isimlendirilir.
[5] Freud bu konuda Melanie Klein tarafından eleştirilir.

Anne, çocuğa babadan bahsederek onu imgesel olarak var eder. Özne, annenin arzularını tatmin etmek için gerekli olan gücün baba olduğunu kabul eder ve devamında babanın hâlihazırda sahip olduğu, elinde bulunmasını istediği bu güçten vazgeçer. Ona babayla özdeşim kurmaktan başka bir yol kalmaz. Bu noktadan sonra üstben kurulur.

Freud'a göre hadım edilme tehdidi üstbenden eskidir. Üstben, tehdit hatırasının bekçisi ve tehdidin yeniden gündeme gelmesini sağlayan ögedir. İlk hadım edilme üstbenden önce vardır. Yani Freud'a göre hadım edilme kaygısı Oidipus kompleksinden daha eskidir. Ancak Oidipus, hadım edilme kaygısını bir komplekse dâhil ederek, ona gerçek anlamını giydirir. Oğuz Cebeci'ye göre Oidipus kompleksi, hadım edilme kaygısından kaynaklanır.[6] Yine Andre Green de hadım edilme kompleksini Oidipus kompleksinin parçası olarak nitelendirir.[7]

Bu noktada çocuğun imgesel düzeyde kurguladığı ensest ve babayı öldürme fantezilerini cezalandıran, bütün ihlal girişimlerini yasaklayan, oidipal arzuları gerçekleştirme eğiliminin önce bastırılmasına, sonra da terk edilmesine yol açan; Oidipus kompleksinin bir parçası olup, onunla iç içe olan ve ona kaynaklık eden hadım edilme kompleksini irdelemek faydalı olacaktır.

"Hadım edilme" asıl manasıyla üreme araçlarından yoksun bırakılmak demektir. Aslına bakılırsa, psikanalistlere göre hadım edilmenin –hadım edilme kompleksi–fizikî olarak gerçekleştirilen hadım edilme ile hiçbir ilgisi yoktur. Psikanalizde sözü edilen imgesel hadım edilme olup, teori ilk kez Freud tarafından ortaya atılmıştır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki; Freud'un kuramı ruhsal platformda gerçekleşmesine karşın, bedene bağlı ve biyolojik temellidir. Fizikî olarak hadım edilme, biyolojik cinsellik sınırları içerisine girerken; psikanalizin bahsettiği imgesel düzeydeki hadım edilme, ruhsal cinsellik dâhilindedir.

Hadım edilmenin kurama girişi 1908 yılında, "çocukların cinsel kuramları" aracılığıyla gerçekleşir. Buna göre çocuk, bütün canlıların penise sahip olduğunu fantezi şeklinde kurgular. Freud, oğlan çocuğunun kız çocuğunda penis bulunmayışını fark ettiği bölümü aktarırken, kız çocuğunun cinsel organını adlandırmamış ve (…) olarak boşlukla belirtmiştir. Çocuk, erkek-dişi ayrımını cinsel bir temele dayandırmaksızın kendiliğinden yapar. Cinsiyetleri penis-vajina ayrımına vararak değil, penisin var olup olmamasına göre tasarlar. Böylelikle ilk ayrım fallik-hadım (kastre) şeklinde belirir. Cinsel organ olarak erkeğin penise, kadının ise vajinaya sahip olduğunun algılanması daha sonra gerçekleşecektir. Özne, kendisi ile karşı cins arasındaki anatomik farkı çocuk cinsel kuramıyla açıklamaya girişir. Buna göre baba kadınlarını hadım etmiştir. Başlangıçta anne, penisli olarak tasarlanır. Ancak bir süre sonra penisinin olmadığı fark edilir. Kız kardeşin cinsel organı ise ileride penis çıkacakmış gibi algılanır. Öznenin o bölgede penis çıkmayacağını kavraması zaman alacaktır. Önce reddedilen veya meydan okunan hadım edilme tehdidi Oidipus evresinde somutluk kazanır. Çocuk, annesi üzerinden düşündüğü cezanın kendisine de uygulanacağını düşünerek korkar. Hadım edilme tehdidi etkisini gösterdiğinde sonucu üstbenin katılık derecesinde göre, az veya çok patojen olabilecek bir hadım edilme kaygısına yol açacaktır. Bu tehdidi üstlenmek ve bilinçdışı bir yoldan bene baskı yapmak üstbenin misyonu durumundadır. Yasak arzular devam ettiği takdirde, özne bu yasağı her çiğnemeye kalktığında hadım edilme kaygısı caydırıcı rolünü yerine getirecektir. Özne bu kaygıyı hissettiğinde, kaygının nedeninin yahut sonucunun hadım edilme tehdidi ile ilgili olduğunun bilincinde olmaz. Analiz bu kaygıyı yeniden canlanan çocuksu içerikle bağdaştırır.

Ailede yasaları yöneten baba, çocuğa ensest yasağı koyar. Bu yasağın ihlal edilmesi halinde ise çocuğun cinsel doyum organına bir yaptırım (hadım etmek) uygular. Hadım edilme, babanın koyduğu ensest yasağının ihlal edilmesi halinde bir ceza olarak devreye girer. Freud'a göre hadım edilmenin özgüllüğü fallik evreye sıkı sıkıya bağlıdır ve doğrudan penisin kaderiyle

[6] Oğuz Cebeci, Psikanalitik Edebiyat Kuramı, İthaki Yayınları, İstanbul 2004, s. 223.
[7] Andre Green, Hadım Edilme Kompleksi, Çev. Levent Kayaalp, Metis Yayınları, İstanbul 2004, s. 30.

bağlantılıdır. Yasa koyucu ve ceza kesici baba, çocuğu hadım etmesi halinde egemen gücünün korunması haricinde bir kazanç sağlamaz.

Erkek çocuğunun annesine duyduğu arzuyu gerçekleştirmek noktasında en büyük engeli baba olduğundan, çocuk, babanın saf dışı bırakılması gerektiğini düşünerek onu öldürmeyi tasarlar. Bu aşamada "frenleyici" olarak devreye hadım edilme kompleksi girer. Hadım edilme kompleksi oğulun babaya karşı düşündüğü maddi/manevi cinayeti engelleyen bir emniyet tedbiridir. Zira, kompleks; oğulların kendilerini öldürme arzularına karşı babaların, baba düzenine saldırının kaynağındaki suç aletini hedefleyen, örtmeceli misillemesinden başka bir şey değildir. Annenin baba tarafından hadım edildiğini düşünen çocuk, aynı cezanın kendisine de uygulanacağını düşünerek korkar ve enstestle birlikte baba düşmanlığından da vazgeçer.

Hadım edilme kompleksinin aşılması, kompleksin kabul edilmesi veya reddedilmesi yoluyla değil; çocuğun oidipal arzularından vazgeçmesiyle gerçekleşir. Diğer bir deyişle kompleksin çözümü vazgeçmektir. Çocuk, aynı cinsten rakiple özdeşleşerek, yüceltme yoluyla Oidipus'un yerini değiştirir ve aranılan doyumları yetişkinliğe erteler.

Andre Green'e göre hadım edilme kompleksi bir taşla iki kuş vurabilecek bir avantaja sahiptir. Bir taraftan ensestin önüne geçip, diğer taraftan da babanın hayatta kalmasını sağlar. Bu da olumlu olarak nitelendirilebilir**.** Zira, *çocuğun korunması için babanın yaşıyor olması gerekir.* [8]

Evlatlarını Yiyen Kronos (Satürn) ya da Olympos Dağından Aşağıya Fırlatılan Hephaistos

Yahya Kemal, ölümüne kadar bir şiir kitabı yayımlamış olmamasına rağmen döneminin edebiyat muhitince göklere çıkartılır. Dönemin Yahya Kemal'e yakın olmuş veya ondan feyzalmış pek çok ismi biraz da onun halesinden yararlanmak gayesiyle Yahya Kemal'e bir Tanrı rolü yükleyip, bunu yazılarıyla da ifşa ederler: M. Faruk Gürtunca yazmış olduğu manzumede onu "Yahya Kemal! O şi'rimizin tanrı şairi"[9] diyerek Tanrılaştırır. Rıfkı Melûl Meriç, yine onu "üstâdımız efendimiz üss-i kemâlimiz"[10] mısraıyla tevcih eder. Nurullah Ataç, Yahya Kemal'in, şiiri ve edebiyatı seven herkese bir Tanrı gibi gözüktüğünü belirtir.[11] Akbaba dergisi Yahya Kemal'in şiirlerinin kelâmullah olduğu ve abdestsiz okunamayacağı temli bir karikatür yayımlar.[12] Tanpınar, dilin tanrısının onun eseriyle tekrar dile döndüğünü ifade eder.[13] Mustafa Şekip Tunç da onu "Tanrı Şair" ibaresi ile sıfatlandırır.[14] Yahya Kemal'i yüceltici örnekler çoğaltılabilir. Ancak biz bu noktada onun Tanrılaştırılıp, bir Tanrı olarak görülmesini ön plana çıkaran örnekleri almayı uygun bulduk.

Yukarıda alıntıladığımız örneklerde geçen "Tanrı" ifadesini eleştirmiyor, bu yakıştırmaya itiraz etmiyor, hatta biz de bu adlandırmayı Yahya Kemal için uygun buluyoruz. O, gerçekten de bir Tanrıdır; ancak, kendi evlatlarını yiyen bir Tanrı: "Kronos"...[15]

[8] Bu bölümün hazırlanmasında: Andre Green, Hadım Edilme Kompleksi, Metis Yayınları, Çev. Levent Kayaalp, İstanbul 2004; Oğuz Cebeci, Psikanalitik Edebiyat Kuramı, İthaki Yayınları, İstanbul 2004; Jean-Pierro Clero, Lacan Sözlüğü, Çev. Özge Soysal, Say Yayınları, İstanbul 2011 kaynaklarından faydalanılmıştır.

[9] Beşir Ayvazoğlu, Yahya Kemal: 'Eve Dönen Adam', Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s. 195.

[10] Age, s. 318.

[11] Nurullah Ataç, "Yahya Kemal", Yahya Kemal İçin Yazılanlar. C.1, Haz. Kâzım Yetiş, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1998, s. 315.

[12] Ali İhsan Kolcu, Zamana Düşen Çığlık-Tanpınar'ın Şiirinin Epistemolojik Temelleri&Tanpınar'ın Şiir Estetiği, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2008, s. 18-19.

[13] Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal, Dergâh Yay., İstanbul 2011, s. 125.

[14] Mustafa Şekip Tunç, "Tanrı Şair", Yahya Kemal İçin Yazılanlar. C.1, Haz. Kâzım Yetiş, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1998, s. 127.

[15] Kronos, Uranos ile Gaia'nın en küçük oğludur. O, kız kardeşi Rea ile evlenir, fakat annesinin çocuklarından birisinin kendi tahtını ele geçireceği kehaneti üzerine çocuklarını doğar doğmaz yutmaya başlar. Rea, sadece Zeus'u Girit'te gizlice doğurup, Kronos'a bir kayayı kundaklayıp yutturarak oğlunu gizler. Zeus, delikanlılık çağına gelince babasına

Yahya Kemal, yaşadığı süre içerisinde kendisinden başka otorite kabul etmeyen, "ufuk olarak yalnızca kendisini tanıyanlardan hoşlanan"[16] baskın bir kişiliğe sahiptir. O, eleştiri kabul etmez. Aleyhinde yazı yazan Yusuf Ziya Ortaç'ı bastonuyla kovalar[17], Ahmet Hâşim'e "Arap Hâşim"[18] yaftasını vurur. Ona göre şiir konusunda yapılacak olanın en iyisini yapmıştır, şiir kendisiyle bitmiştir.[19] Etrafında kendi popülarite ve egemenlik alanından faydalanmaya çalışan ve âdeta hayatlarında bir Yahya Kemal mabedi oluşturan gençlerin, bir gün gelip tahtına göz dikecekleri endişesiyle kendisinden başka bir şairin büyümesini ve ön plana çıkmasını istememiş, gençleri engellemiş ve tıpkı Kronos gibi manevi anlamda; kültürel ve estetik zevk boyutunda kendi bünyesinden doğan evlatlarını yutmuştur. Yahya Kemal, Kronos'la sadece ortak bir endişeyi değil, aynı zamanda ortak bir kaderi de taşır. Tıpkı Zeus'un babasının tahtını yıkması gibi zamanında babası nedeniyle sükût suikastına uğrayan Tanpınar da modern dönemde en çok merak edilen, değer bulan isimlerden biri olarak aslında babasının tahtına yerleşmiştir. Hatta Yahya Kemal'i nesiller, onun kaleminden ve onun istediği gibi tanımışlardır. Ve Tanpınar "şiir benimle bitti" diyen babanın yanında kendiliğini de ispatlayarak farklı bir şiir de ortaya koymuş, kendi üslubuyla var olmuştur. Bu varoluş süreci Tanpınar için hayli sancılıdır. Aslında Tanpınar 'garip' mizacının yansıması olan Hephaistos gibi "tanrısal eşik"ten [20] aşağıya/bir adaya fırlatılmıştır. [21] Bu anlamda Tanpınar, Yahya Kemal'i babası olarak görüp, ona sevgiyle bağlanmasına rağmen; Yahya Kemal, bir babadan beklenen koruma, takdir, onay gibi tutumları ona karşı göstermez. O, ihmal edilmiştir. Tanpınar, Olympos'un kusursuzları içindeki "tek çirkin" Tanrı[22] olan, "her türlü madeni işleyerek olağanüstü güzellikler yaratan"[23] ve "Yoksul Tanrı"[24] olarak da bilinen Hephaistos'un kader eşi/ikizidir.

Tanpınar'ın tamlığa ulaşamama, eksik kalma korkusu/endişesi; kendisi ve şiiri hakkındaki tereddütleri ("Şiir kitabım, şiirim hakikaten bîçare mi?", Günlük, s. 134), "henüz bu işi bilmediğini" ve kısır olduğunu düşünmesi, aslında edebiyat muhitinin ona karşı ısrarlı ve bilinçli sessizliğinden kaynaklanır. Dönemin edebiyat muhitinin merkezinde Yahya Kemal'in bulunması ve onun herkesçe üstat olarak anılması, bir Tanrı addedilmesi gibi başat nedenler, yine Yahya Kemal'den gelecek bir takdir ve onayın Tanpınar lehine işlemesi anlamına geliyordu. Tam tersine bir kader olarak bir türlü gelmeyen ve gelmeyecek olan bu takdir ve onay Tanpınar'ı devamlı bir korku ve tereddüt durumuna düşürecektir. Tanpınar'ın bu hâli onu, eksik olan ve tamlıktan mahrum bulunan Hephaistos'a yaklaştırır. İkisinin de eksikliklerinde –veya eksik olmalarını düşünmelerinde– başlıca faktör Tanrı babalarıdır.

İkame Baba Karşısında Kabul ile Ret Arasında Eşikte Bir Oğul

kusturucu bir ilaç yutturarak yuttuğu beş kardeşini kusmasını sağlar, kardeşlerini de arkasına alarak babasıyla savaşıp, sonunda savaşı kazanır. Ayrıntılı bilgi için bk. Özhan Öztürk, Folklor ve Mitoloji Sözlüğü, Phoenix Yayınevi, Ankara 2009, s. 618-619.

[16] Tanpınar'la Baş Başa, Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman, Dergâh Yay., İstanbul 2007, s. 206.

[17] Yusuf Ziya Ortaç, Aydede'de Çimdik müstearıyla bir manzume yayımlar. Bu manzumede Yahya Kemal'i (Yahya Baba) ve çevresindekileri (Ahmet Hâşim, Yakup Kadri vs.) alaya alır. Manzumenin sonu şöyle birer: "Elde âsa belde ney ve sırtında bir aba, Yürür kösemen gibi en önde Yahya Baba!..." Bk. Ali İhsan Kolcu, Zamana Düşen Çığlık, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2008, s. 27.

[18] Kolcu, Zamana Düşen Çığlık, s. 27.

[19] Tanpınar'ın Mektupları, Haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 93.

[20] Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul 2015, s. 134.

[21] Hephaistos, Zeus ile Hera arasında meydana gelen bir tartışma sırasında annesinin tarafını tuttuğu için babası tarafından Olympos dağından aşağı atılır ve topal kalır. Ayrıca Hephaistos, yeryüzünde yaşamak zorunda kaldığı için, tüm tanrılar arasında yiyeceğini çalışarak elde etmek zorunda kalan tek tanrıdır. Bu yüzden "Yoksul Tanrı" adıyla da bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Özhan Öztürk, Folklor ve Mitoloji Sözlüğü, Phoenix Yayınevi, Ankara 2009, s. 461-462.

[22] Edith Hamilton, Mitologya, Çev. Ülkü Tamer, Varlık Yay., İstanbul 2011, s. 20.

[23] Erhat, Mitoloji Sözlüğü, s. 134.

[24] Özhan Öztürk, Folklor ve Mitoloji Sözlüğü, Phoenix Yay., Ankara 2009, s .462.

Tanpınar, kendisiyle uğraşmayı seven, hayatını da eserlerinde kimi zaman doğrudan kimi zamansa örtük olarak anlatmaktan haz duyan bir muharrir olmasına karşın, eserlerinde babası Hüseyin Fikri Efendi'den pek bahsetmez.[25]

Hüseyin Fikri Efendi, "serçeleri besleme zevki olan, Bursa'yı, güzel sesli hafızlar şehri İstanbul'u sevdiğini oğluna anlatan, oğlunu papaz mektebine veren ve çok zor şartlar altında onu uzak bir şehre tahsile gönderen, kayınvalidesine sempatik görünen (…) , karısının ölümünden sonra bu acıyı unutamayan ve çevresinde de unutulmasını istemeyen"[26] sorunsuz bir baba gibi görünmektedir. Eşinin ölümünün acısını hep taşıyan ve etrafındakilerden de aynı hassasiyeti bekleyen bu adam karısını ve yuvasını mutlak seven bir görüntü çizer.

Tanpınar, biyografik hayatında baba kavramı konusunda belirsiz bir dil kullanır. Kendisine baba olarak, biyolojik babasını seçmediğini görürüz. Hayatının en mahrem yanlarını bile okuyucusu ile paylaşmaktan çekinmeyen ve hatta eserlerini yarattığı eril dil ile kendisine ait örtük anlamları açığa vururken Tanpınar, babası Hüseyin Fikri Efendi'ye neredeyse hiç değinmez. Biyolojik babanın konumu, onun gözünde yalnızca müşterek aile hayatlarını gurbet ellerde tüketen ve hatta annenin bile başka bir ülke toprağına emanet edilmesine neden olmasından öteye geçmez. Burada baba, çocuklarının annesinin değil, kendi eşinin yasını tutarken, aslında oğlu ile de arasına manevî bir mesafe koyar.

Tanpınar'la babası arasındaki "mesafe" babasının yoğun mesaisinden dolayı zaten belirli bir seviyede mevcutken, annesinin ölümü[27] ile artış gösterir. Hüseyin Fikri Efendi, "karısının ölümünden sonra bu acıyı unutamayan ve çevresinde de unutulmasını istemeyen" bir baba olarak, fetişist ve hatta nekrofilik bir karakter örneği gösterir. Eşinin vefatı ile âdeta hayata küsen Hüseyin Fikri Efendi, acısını hep taze tutar ve çocuklarına da gülmeyi yasaklar: "Teşrinievvele doğru Antalya'ya gelirken denizi ilk gördüğümüz yerde, ailece her zaman yaptığımız gibi, arabadan inmiştik. Ben sevincimi göstermek için havaya bir el rövolver sıktım. Annemin ölümünü bir türlü unutamayan ve yıllarca bize yanında gülmeye meneden babam, beni tokatladı."[28]

Kurmacaya yaslanması nedeniyle ilmî bir gerçekliğe dayandırılamamakla birlikte, biyografik ölçütleri esas alarak kaleme alındığı için burada zikredebileceğimiz *Her Şey Bana Karşı* isimli Tanpınar romanında öznenin babası ile arasındaki mesafe çeşitli boyutlarıyla yansımıştır: "Bu ölümün [annesi] bizi babama yaklaştırması gerekirken, araya koyduğu mesafeyle biz ondan uzaklaştık ve büyükanneme sığındık. (…) Bizi yok saymadı, ama ne o bizim dünyamıza girmeyi tercih etti ne de bizim kendi dünyasına sızmamıza izin verdi."[29] "Aradaki bu mesafeye rağmen babamı hep sevdim. Annem varken selâmlıktaki babamı özlerdim. Hazindir ki babamı bulduğumda ise annemi kaybettim. (…) Yoğun işleri dolayısıyla babamı sadece geceleri görme imkânı buluyorduk.[30] "Bu ölümden sonra babam, aramıza yepyeni duvarlar ördü. Annemin sağlığında aramızda tek bir duvar vardı ve onun sayesinde bu duvar bazen aşılıyor, biz de babamın varlığını hissedebiliyorduk. Fakat annemin gidişiyle aradaki duvar gitgide büyüdü ve biz babamı kaybettik. Böylece kaybımız iki katına çıktı. Onun koyduğu yasakla beraber gülmeyi unuttuk."[31]

Tanpınar'da içi Hüseyin Fikri Efendi'nin göstereceği sevgi, yakınlık ve koruma ile dolması gereken "baba" imajı; önceleri Hüseyin Fikri Efendi'nin yoğun mesaisi sebebiyle, daha sonra ise annesi Nesime Bahriye Hanım'ın ölümünün ardından araya çekilen duvardan dolayı

[25] Antalyalı Genç Kıza Mektup'ta babasının memuriyeti dolayısıyla il il gezdiklerini ve iki memuriyet arası İstanbul'da kaldıklarını; Kerkük Hatıraları'nda babasının kadılık görevinin yanında mutasarrıflığa vekâleti münasebetiyle geç vakitlere kadar hükûmet konağında kaldığını öğreniriz.
[26] Orhan Okay, Bir Hülya Adamının Romanı-Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 34.
[27] Nesime Bahriye Hanım, 1936 yılının Ekim ayı başlarında Musul'da vefat eder.
[28] Ahmet Hamdi Tanpınar, "Ahmet Hamdi Tanpınar Anlatıyor", Yaşadığım Gibi, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s. 303.
[29] Murat Koç, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Son Savunması-Her Şey Bana Karşı, Eren Yay., İstanbul 2016, s. 31.
[30] Age, s. 32.
[31] Age, s. 33.

boş, dolayısıyla da havada kalmış; oğula "rehberlik" ve "koruyuculuk" edecek babanın yokluğu ikame ile doldurulmaya/giderilmeye çalışılmıştır.

Belki de Tanpınar'ın Yahya Kemal'in altın kanatları altına sığınma arzusunu bu boşluk duygusunda aramamız gerekir. Yahya Kemal, devri içerisinde bir bakıma Kurtarıcı İsa heykelinin konumundadır. Rio de Janeiro'da kollarının altından geçenleri koruduğuna inanılan bu modern efsane, dönemi için Yahya Kemal'in genç edipler nezdindeki konumunu da bizlere gösterir. İşte bu eksende 1919 yılında Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nin Edebiyat Şubesi'ne giren ve Yahya Kemal'den ders alan Tanpınar; hayalindeki güç, mizah, koruma ve nesep bağlılığının somutlaşması olan babayı, Tanrı Yahya Kemal'de bulacak; ancak onun Kronos olduğunu göremeyecektir. Derslerden sonraki harici buluşmalar, birbirleriyle olan sohbet arkadaşlıkları, İstanbul hayranlığı ikilinin yollarını birleştirirken, Yahya Kemal'in aşılmaz karakteri, baba-oğul ilişkisinin önüne geçecektir.

Tanpınar, Antalyalı Genç Kıza Mektup'ta Antalya'ya 1921 yılında ikinci defa gelişinde Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'i tanımakta olduğunu belirtir. Bahse konu olan mektuptaki bu ifadeden anlaşılan, yüz yüze –vicâhî– bir tanışıklığın olduğudur. Onun 1919 yılında Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nin Edebiyat Şubesi'ne girdiği ve Yahya Kemal'den ders aldığı düşünülürse durum açıklık kazanır. Ancak Tanpınar'ın vicâhen değil de Yahya Kemal'in şiirleri üzerinden onu tanıyışı daha öncesine, Antalya'daki idadi öğrenciliği yıllarına, özellikle de son sınıfta olduğu döneme denk gelir. Bu yıllarda Yahya Kemal'in "Leylâ"sını, "Telâki"sini, "Mâhurdan Gazel"ini okumuştur. İlk karşılaşma 1919 yılının bir Kasım sabahında sınıfta gerçekleşir. Vigny'nin "Kurdun Ölümü" adlı manzumesinin anlatıldığı bu ilk ders ile başlayan hoca-öğrenci ilişkisi, daha sonra ders dışındaki seminerler, kahvehane sohbetleri –genellikle İkbal Kıraathanesi–, İstanbul gezileri gibi harici buluşmaların da pekiştirmesiyle dostluğa, manevi manada baba-oğul ilişkisine dönüşür.

İlk şiirlerini Dergâh'ta yayımlayan Tanpınar, o yıllardan itibaren bir Yahya Kemal baskısı altındadır. Bu baskı hem babanın koyduğu şiir yasağını çiğnememek hem babaya saygıda kusur göstermemek hem de babadan başkasının büyüklüğünü kabul etmemek şeklinde tezahür eder. Anadolu'daki öğretmenlik deneyimlerinden sonra 1932 yılında İstanbul'a dönen Tanpınar, 1932 yılından Yahya Kemal'in Avrupa'dan "eve döneceği" vakit olan 1933 yılı sonlarına kadarki süreçte Ahmet Haşim ile sık sık görüşür. Görüşmek bir yana, Haşim'in ölümünün önce ve sonrasında onun hakkında yazmış olduğu üç yazıda: "Asîl ve aziz üstadıma minnettarım", "Biz bugünkü nesil, fikir ve sanat hayatına, Haşim'in yıldızı altında girdik.", "Nurullah Ataç haklıdır. İstikbalin sanat tarihinde bu devrin adı Haşim devridir." gibi ifadelere yer verir.[32] Baba'nın yokluğu, Tanpınar'ın korkularını bir süreliğine de olsa yenmesini, bir başkasını üstat bilip, devrin sığınılacak bir başka güvenli limanı bilmesini sağlamıştır.

Tanpınar, kendisinden başka otorite kabul etmeyen Yahya Kemal ile yakın olduğu dönemlerde yukarıdaki ifadeleri dile getiremeyecektir. Zira 4 Haziran 1933'te Haşim'in öldüğü, aynı yılın Aralık ayında da Yahya Kemal'in Türkiye'ye döndüğü düşünüldüğünde Tanpınar'ın 1 Ocak 1934 tarihli "Yahya Kemal'e Hürmet" başlıklı makalesi önem kazanır. Bu yazısında Tanpınar, Yahya Kemal'i göklere çıkartırken, Haşim'in adını dahi anmaz.[33] Bu, babadan başka bir büyüğü kabul etme korkusunun bir örneğidir.

Oğul Tanpınar "yasa koyucu baba"nın: "Şiirden vazgeçin, onu yapmayın, o benimle bitti. Müsaadenizle bendeniz o işi yaptım. Artık yapamazsınız."[34] ifadesinden her ne kadar "baba nasihati" olarak bahsetse de, bu nasihat değil, başlı başına, yüksek egodan kaynaklanan bir

[32] Okay, Bir Hülya Adamının Romanı: Ahmet Hamdi Tanpınar, s. 234.
[33] Age, s. 234-235. Belirtilen tarihten epey sonra 1940 yılında Yahya Kemal hakkında verdiği bir konferansta Tanpınar, Ahmet Haşim'den de bahseder.
[34] Tanpınar'ın Mektupları, s. 55.

yasaktır. Hadım edilme kompleksi açısından ise bu ifadeyle baba, oğula "ensest yasağı" koymaktadır. Şiir yalnızca babanın hâkimiyet kurabileceği, ilişki içinde olabileceği ve dokunabileceği anne ile eşitlenir. Oğul Tanpınar bu yasağa uymak zorundadır. Ensest yasağı, oğulun bu yasağı ihlâl girişimine karşı bir tehdit, bir de yaptırım gerektirir.[35] Dolayısıyla Tanpınar, babanın güvenli miras alanının dışına çıkmaktan ölesiye korkacaktır. Şiire yanaşmak, babanın koyduğu yasağı çiğnemektir. Bu korku Tanpınar'da etkisini Yahya Kemal'in hayatta olduğu süre boyunca bir şiir kitabı çıkaramamak şeklinde gösterecektir. O'nun, şiirle kurduğu ilişkide çekingen olması, babanın gücüyle, otoritesiyle ilintilidir. Şiir sayısının azlığı, öykü ve deneme türüne yüklenişi hep babanın otoritesinden kaynaklanır.[36] Huzur'da Mümtaz'ın, babasının ölümünün hemen ardından bir kız ile yakınlık kurması, hazla birlikte günahı da yaşaması bu durumla benzerlik gösterir.[37] Mümtaz, babasının; Tanpınar, Yahya Kemal'in ölümünün ardından haz nesnesine yönelmektedir.

Mehmet Kaplan, eğer Yahya Kemal olmamış olsaydı, Tanpınar'ın "Bursa'da Zaman"[38] ve "Beş Şehir" gibi daha pek çok eser verebileceğini düşünmektedir. Ona göre Tanpınar'ın çok sevdiği "deniz" temini sadece bir şiirine konu yapması, "Açık Deniz" şairinin sular âlemini bir korsan gibi hâkimiyeti altına almış olmasından kaynaklanmaktadır.[39] Kaplan'ın burada "Açık Deniz" münasebetiyle söylediği "sular âlemi", Tanpınar için aynı zamanda şiirin âlemidir ve bu âlem, Yahya Kemal'in hâkimiyeti altındadır.[40] Babanın hâkimiyet altında tuttuğu bir bölgede söz söylemek, oğul için kolay olmamasının yanı sıra bir tehlikeyi de beraberinde taşımaktadır. Korsan baba, bu denizde kendisinden başkasını kabul etmemekte, buna izin vermemektedir. Olası bir ihlal girişiminde o, hadım edici rolünü takınacaktır.

Yayımlanmak üzere yazdığı eserlerinde "bilincini" okuduğumuz Tanpınar, bu metinlerde Yahya Kemal hakkında olumsuz yorumlara yer vermez; bilakis onu daima yüceltir, yere göğe sığdıramaz… Tanpınar'ın şiirde ve fikirde ilk ve galiba yüzünü son gördüğü hocası Yahya Kemal'dir. Mükemmeliyet fikri ve dil güzelliği ona Yahya Kemal'den tesir etmiştir. Dilin kapısını onlara Yahya Kemal açmıştır. Onun millet ve tarih hakkındaki fikirlerinde Yahya Kemal'in mutlak denecek tesiri vardır.[41] Beş Şehir, onun açtığı düşünce yolundadır.[42] Edebiyat zümresine biraz da, hocalar arasında Yahya Kemal bulunduğu için girmiştir.[43] "Oluş çağında onun balı ile beslen"miştir. Tanpınar ve yakınındakilere dilin, düşüncenin ve meselelerin kapısını o açmıştır.[44] Tanpınar için o; bir "mürşit", "Türkçenin hakiki şair"i, "Türk şiirine denizi getirerek sonsuzluğu ruhumuzun bir aynası yapan ilk şairimiz", "cûşişin şairi", "en büyük liriğimiz", "Hâmid ve Fikret'in bir türlü anlayamadıkları 'nağme'yi Türk şiirinde tekrar kullanan adam", "dehamızın en güzel aynası", "garbın kapısı ve şarkın cevheri", "sokağın ve evin anahtarını bul"an, "dilimizin ortasında bir Rönesans", "dâsitani şiirin en güzel, en kuvvetli şairi", "vatanın

[35] Green, Hadım Edilme Kompleksi, s. 35.
[36] Besim Dellaloğlu, Bir Tanpınar Fetişizmi, Ufuk Yay., İstanbul 2013, s. 66.
[37] İbrahim Şahin, Ahmet Hamdi Tanpınar-Haz ve Günah Bir Tanpınar Yorumu, Kapı Yay., İstanbul 2012, s. 386.
[38] Tanpınar, Yahya Kemal'i hatırlattığı için "Bursa'da Zaman" şiirini kitabına almamayı dahi düşünmüştür. "Bursa'da Zaman" Yahya Kemal'in etkisiyle yazılmıştır. Fakat Yahya Kemal'le benzerlik sadece mazinin ihtişamlı manzarasına karşı duyulan hayranlıktan ibarettir. İki şairin mazi karşısındaki tavırları birbirinden hayli farklıdır. Yahya Kemal'in tarihe bakış tarzı umumiyetle "destanî"dir. Onda hareket ön planda gelir. Tanpınar ise hareketten çok sükûnete; seyir ve temâşâ merakına, hülyaya meyillidir. O, başka konularda olduğu gibi tarihte de Yahya Kemal'den farklı şeylere dikkat eder ve değer verir. Bk. Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın Şiir Dünyası, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 98-99.
[39] Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın Şiir Dünyası, Dergâh Yay., İstanbul 2013, s. 98.
[40] Murat Kacıroğlu, "Kenosistik Bir Eğilim Olarak Garip Poetikası", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Y. 6, S. 11, Ocak-Haziran 2014, s. 26.
[41] Ahmet Hamdi Tanpınar, "Antalyalı Genç Kıza Mektup", Yaşadığım Gibi, Dergâh Yay., İstanbul 2006, s. 350.
[42] Age, s. 350-351.
[43] Tanpınar, Yahya Kemal, s. 17.
[44] Age, s. 34.

ve İstanbul'un sesi", "daima güneşe benze"yen, "asıl klasiğimiz", "dilde orta haddi bul"an, "her şeyden evvel sesi olan [bir] şair" ve "ilk büyük realistimiz"dir.[45]

Tanpınar'ın Yahya Kemal hakkındaki olumsuz düşünceleri ise örtük, ancak acıtıcıdır. Onun Yahya Kemal'e dair küçük çaplı eleştirileri *Yahya Kemal* isimli monografisinde başlangıç gösterir. Ona göre Yahya Kemal, "Çamlar Altında Musahabeler"de Türk tarihini ve hayatını yeni bir sentez hâlinde göstermek isterken hemen hemen heveskâr denebilecek bir acemiliğe düşer. "Bu yazılar arasında doğduğu ana baba yurdunun [,] o kadar bağlı olduğunu bildiğimiz Üsküp'ün kaybından bahseden tek bir kelimeye tesadüf edilemez. Sanki yarım bir kan çekilişinde, hiç olmazsa yakın zamana ait olan şeyleri unutacak şekilde hafızasını kaybetmiştir." [46] Yine Tanpınar'a göre o, Rönesans'ı bize mâl etmek için tarihî hakikatleri inkâra kadar gider.[47] Tanpınar, *Yahya Kemal* isimli monografisinde Yahya Kemal'e dair bazı tenkitlerde bulunsa bile, eserin geneline bakıldığında Yahya Kemal'i methedici ifadeler baskındır. Tanpınar, bu eserde, Yahya Kemal'in büyüklüğünü vurgulamak için onu modern Türk edebiyatının diğer şairleriyle mukayese eder ve üstün gösterir. Yahya Kemal'e dair tenkitleri de bünyesinde bulunduran bu eser, yayımlanmak üzere yazılmıştır; ancak, Yahya Kemal yokken, o öldüğü vakit…

Tanpınar'ın, Yahya Kemal'in sağlığında onu açıktan açığa eleştirmesi mümkün olmamıştır. Bu durum, N. Holland'ın büyü düşüncesine bağlı olarak geliştirdiği "düşünce suçu" kavramıyla izah edilebilir: "Büyü düşüncesi, zihinde geçen şeylerin dış dünyada gerçekleşeceğini varsaydığı için, bu sistemde, çocuğun zihninden geçenlerin dış dünyada meydana gelebilmesi, yani babaya yönelik düşmanca duyguların gerçekten babaya zarar vermesi, buna karşılık babanın da çocuğu hadım ederek ondan intikam alması olasılığı söz konusudur. Buna göre, "çocuğun hadım edilmekten korkması, düşünceleri yüzünden cezalandırılmaktan korkması anlamına gelir."[48] Yahya Kemal hakkındaki düşüncelerinin açığa çıkması hâlinde Yahya Kemal tarafından edebiyat camiasının dışına itilip, koruyuculuğuna muhtaç olduğu babanın düşmanlığını çekecek olan Tanpınar, hadım edilme korkusunu bu şekliyle yaşar ve suç nitelikli düşüncelerini ancak bilinçaltının temsili olan mektup ve günlüklerinde dile getirir.

Önce mektupları yayımlanan Tanpınar (1974), Yahya Kemal ile ilgili menfi düşüncelerini ilk olarak buraya yansıtır. Bu mektuplarda Yahya Kemal'in "kabara kabara" sanattan bahsetmesinden[49], Sabahattinlere gidişi için kendisinin yurtdışına çıkmasını beklediğinden, şiirin Yahya Kemal'le bitmediğinden söz eder.

"Benim tezgâhım, laboratuvarım, hep kafamın içi."[50] diyen Tanpınar'ın günlükleri, onun kafasının içini bütün sırlarıyla aktardığı yerdir. Bilincini yansıttığı eserlerinde bir "üçüncü göz"ün baskısını hisseden Tanpınar, düşüncelerinden dolayı cezalandırılacağını bildiği için özgür ve dürüst olamamıştır. "Ondaki yazma ve yayınlama korkusu bu üçüncü gözün otoriter baskısından kaynaklanmaktadır."[51] Tanpınar, yazma ve yaratma faaliyetini kısıtlayan üçüncü göz baskısından ancak *Günlükler*'i yazarken kurtulur.[52] Bu tavır farklı biçimlerde de olsa Tanpınar'ı Kafka ve Dostoyevski ile yakınlaştırır.

Günlükler'de Tanpınar, "Abdullah Efendi'nin rüya"sını yaşar. "İkinci Tanpınar"dan, "üst kat sakini"nden, daha doğrusu "evin asıl sahibi"nden kurtulur.[53] Böylece o, Yahya Kemal'e karşı

---

[45] Tırnak içerisinde gösterilen alıntılar *Edebiyat Üzerine Makaleler*'deki çeşitli makalelerden alınmıştır: s. 309, 312, 318, 325, 332, 343, 344, 346, 348, 350, 355, 357, 359, 364, 367.
[46] Tanpınar, Yahya Kemal, s. 58.
[47] Age, s. 59.
[48] Cebeci, Psikanalitik Edebiyat Kuramı, s. 190-191.
[49] Tanpınar'ın Mektupları, s. 37-97.
[50] Age, s. 97.
[51] Şahin, Ahmet Hamdi Tanpınar-Haz ve Günah Bir Tanpınar Yorumu, s. 414.
[52] Age, s. 414.
[53] Ahmet Hamdi Tanpınar, Hikayeler, Dergâh Yay., İstanbul 2011, s. 12.

olan kırgınlığını, öfkesini "hadım edilme korkusu"ndan sıyrılarak sert bir üslupla dile getirir. Ölmeden önceki son günlerinde Park Otel'in barında rastladığı Yahya Kemal'i "biçâre ve acınacak ihtiyar" olarak nitelendirir. Yahya Kemal'in "parası gibi uzvi sefaletlerini de gizleyen adam" olduğunu belirtir.[54] Onun ahlâkını ve milliyetperverliğini sorgular.[55] Yine onun on yıllık Avrupa tecrübesinin hatırasını birkaç satırla geçiştirmesini eleştirir.[56] Onun da ufuklu olmadığını ifade eder.[57]

Yer yer ondan iyi olduğunu düşünür: "Yahya Kemal'in şark musiki zevki ve muhabbeti zannetmem ki benimki gibi olsun"[58] Bazen onu aşağılar: "Çapaçul Yahya Kemal bile bir muhit sahibi idi."[59] "Yahya Kemal Hakkında" isimli makalesinde destanî şiirin bir örneği olarak gördüğü "Akıncılar" şiirini[60], *Günlükler*'inde Yahya Kemal'in çürüğünün başlangıcı olarak görür ki bu çürük ona göre "Mohaç Türküsü"nde kendisini iyice gösterir.[61] Yahya Kemal'in onlara sedd-i Çin olmak istediğini ve yine onları lüzumsuz bir coşkunun içine hapsettiğini düşünür.[62] Yahya Kemal'de resim terbiyesi ve felsefî endişenin eksik olduğunu vurgular. Onun para için, manzume bitirmek için manzume bitirdiğini; milliyet nazariyesine kendisini feda ettiğini belirtir.[63] Yahya Kemal'in fena idare edilmiş otuz manzumenin yaptığı işin yanında bir ehemmiyeti olmadığını ifade eder.[64] Onun "Yol Düşüncesi" şiirinde ve bazı gazellerinde ele avuca gelen kaç mısra olduğunu sorgular[65] ve din kadar kutsal bildiği mükemmeliyet prensibine son yıllarında ihanet ettiğini düşünür.[66]

Tanpınar Yahya Kemal'i baba olarak tam anlamıyla kabul de ret de etmez. Zaten "kendinden evvelkilerle gerektiği gibi hesaplaşmamak"la[67] kast ettiği de bu arada/eşikte kalmışlık durumudur. "Yahya Kemal, ya karşı gelinerek ya da bağlanılarak mutlaka hesaplaşılması gereken bir şiirsel baba figürü"[68] olduğundan o, bir hesaplaşma içerisine girer; ancak bu hesaplaşma gerektiği gibi değildir. Günlüklerinde yoğun bir eleştiri yağmuruna tuttuğu Yahya Kemal'in yine aynı günlüklerde "insan âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar" mısraını düşünebilecek kalitede bir şair olduğunu, "Deniz Türküsü"nün onun en güzel şiirlerinden biri olduğunu da ifade eder.[69] O, Yahya Kemal'i birçok noktadan eleştirirken, şiir kitabındaki beş on manzume ile Türk şiirinde "Yahya Kemal'den sonra" en mühim işi yaptığını belirtir.[70] "Modern şairler sefil ikinciler olmaya mahkûm"[71] olduklarından, Tanpınar "sonralığı" kabullenir.

Her oğul babanın karşısında daha üstün bir konum ister; fakat bu üstün konumu onaylayacak olan da yine babadır.[72] İlk şiirlerini Yahya Kemal çevresindeyken yazmaya başlayan ve yine bu süreçte onları Dergâh'ta yayımlayan Tanpınar, Yahya Kemal'den beklediği takdir ve onayı göremez; tersine, kayıtsızlığın doğurduğu sükût suikastı ile yara alır. Tanpınar çoğu

[54] Tanpınar'la Başbaşa, s. 159.
[55] Age, s. 206.
[56] Age, s. 206.
[57] Age, s. 268.
[58] Age, s. 268.
[59] Age, s. 308.
[60] Tanpınar, "Yahya Kemal Hakkında", Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s. 325.
[61] Tanpınar'la Başbaşa, s. 280.
[62] Age, s. 268.
[63] Age, s. 279.
[64] Age, s. 280.
[65] Age, s. 134.
[66] Kaplan, Tanpınar'ın Şiir Dünyası, s. 98.
[67] Tanpınar'la Başbaşa, s. 154.
[68] Gökhan Tunç, Rüzgâra Karşı Duran Şair-Etkilenme Endişesi Kavramı ve Yahya Kemal'in Türk Şiirine Etkisi, Grafiker Yay., Ankara 2015, s. 29.
[69] Tanpınar'la Başbaşa, s. 134.
[70] Age, s. 260.
[71] Harold Bloom, Etkilenme Endişesi-Bir Şiir Teorisi, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yay., İstanbul 2008, s. 72.
[72] Gökhan Yavuz Demir, Borges'in Dediği Gibi:Edebiyat Üstadları Üzerine Yazılar, Nora Kitap, İstanbul 2016, s. 144.

metninde Yahya Kemal'i anıp, ona sahip çıkarak sevgisini belirtmesine, onu göklere çıkartmasına rağmen; Yahya Kemal'in yazı ve konuşmalarının içinde Tanpınar'ın yeri "hiç"tir. Tanpınar ondan özellikle şiirleri için iltifat beklemiştir. Bu iltifatlar tahmin edileceğinden az olup, Tanpınar'ın çıraklık yıllarına aittir. Yahya Kemal "Vezinler I" (Dergâh Mecmuası, 5 Şubat 1922) isimli bir yazısında hecenin başarılı örneklerini sıralarken, Tanpınar'ın "Isfahan" şiiri için "nadir söylenebilir şiirlerdendir" der. Ancak, Tanpınar ileriki yıllarda Dergâh'ta çıkan şiirlerini zayıf bulur ve şiirlerini topladığı kitabına "Isfahan" dâhil bu şiirlerin hiçbirini almaz. Yahya Kemal'in diğer bir iltifatı, Tanpınar'ın Ahmet Kutsi'ye yazdığı bir mektubunda bahsettiği, "şiirden vazgeçin" muhabbetinin öncesinde Tanpınar ve beraberindekilerin nesirlerini methetmesi şeklindedir.[73]

Mezkûr kayıtsızlık durumu Tanpınar'ın günlüklerindeki Yahya Kemal hakkındaki menfi düşüncelerinin esas sebebidir: "Aslında fena adam değilim; fakat çok hırpalandım, çok sarsıldım, *çok ihmal edildim*, hor görüldüm. Ve bütün bunlar yavaş yavaş mizacımın tahammuruna, ekşimesine sebep oldu."[74] Burada ihmalin faili dile getirilmese de bir başka sayfada bu, açıklık kazanacaktır: "Yahya Kemal bizim için çok şey yaptı. Fakat o da ufuklu değildi. (*Benim için hele müthiş şeyler yapabilirdi. Neleri kolaylaştırmazdı. Bunları yapmadı.*)"[75] Şiirleri antolojilere alınan, hakkında çeşitli yazılar yazılan Tanpınar, döneminde sessiz kalınan bir isim değildir. Önünde Yahya Kemal gibi bir dev varken, o, haklı olarak en az bu devin şöhreti kadar bir ünü arzulamaktadır. Bize göre Tanpınar sükût suikastının sebebi olarak Yahya Kemal'i görmektedir. Yahya Kemal onu ihmal etmese, şiirlerini ve şairliğini takdir etse, yani ona rey verse her şey daha farklı olacaktır. "Tanpınar'ın Günlükler'de kullandığı 'sükût suikastı' ifadesiyle biyografisine taşınan bir yanı da vardır. Çünkü bu ifade, gören ama susan bir baskıcı otoritenin varlığını, bizzat Tanpınar'ın kabul ettiğini ve bu otoritenin bakışını önemsediğini göstermektedir."[76] Buradaki "gören ama susan baskıcı otorite" akıllara Yahya Kemal'den başkasını getirmemektedir. Baba, "anlam bahşedendir."[77] O, babasından ona anlam bahşetmesini arzulamaktadır.

Tanpınar, Mahur Beste'nin Behçet Bey'ine yazdığı mektupta babası İsmail Molla için "sizi o kadar ufak bırakan, dev gibi hüviyetiyle adeta yumurtada iken ezen rahmetli babanız."[78] nitelemesini kullanır. Burada Behçet Bey Tanpınar, İsmail Molla da Yahya Kemal olarak okunursa mesele açıklık kazanacaktır. Nitekim Tanpınar'ın da döneminde ufak kalışının sebebi dev bir babanın gölgesinde kalışıdır. O da baba Yahya Kemal tarafınca henüz yumurtada iken ezilmiş, Kronosçasına yutulmuştur.

Tanpınar, şiddetli kıyaslama arzuları yüzünden kendisini "tatsız ve iptidaî" bulmaktadır.[79] O, sürekli bir mukayese hâlindedir. Ustalarıyla gerektiği gibi hesaplaşamadığı düşüncesi onun, inşaatına olan güvenini sarsmıştır.[80] Bu kıyaslamalar en çok kendisi ve Yahya Kemal arasında olmakla birlikte Sefa Kaplan'ın romanımsı incelemesi *Geç Kalan Adam: Ahmet Hamdi Tanpınar*'da geniş yer tutar: "Şurası da var ki, Yahya Kemal bu şehre [Paris] geldiğinde 18 yaşındaydı, kendisi ise 52; Yahya Kemal bir Albert Sorel bulmuştu önüne ışık tutacak, kendisinin bulabildiği ise Yahya Kemal'den ibaretti. Yahya Kemal Selanik'te teneffüs ettiği havayı taşıyordu ciğerlerinde, kendisi ise Yahya Kemal dâhil bütün o kitapların ruhunda estirdiği fırtınayı. İçine düştüğü boşluk, belki de bu yüzden bu kadar genişlemeye mütemayildi."[81] Tanpınar'ın eski, kahverengi ciltli defteri de bu kıyaslamaya örnek teşkil eder. O, bu defterde Yahya Kemal'in –

[73] Okay, Bir Hülya Adamının Romanı-Ahmet Hamdi Tanpınar, s. 250.
[74] Tanpınar'la Başbaşa, s. 236.
[75] Age, s. 268.
[76] Şahin, Ahmet Hamdi Tanpınar-Haz ve Günah Bir Tanpınar Yorumu, s. 422.
[77] Demir, Borges'in Dediği Gibi: Edebiyat Üstadları Üzerine Yazılar, s. 142.
[78] Ahmet Hamdi Tanpınar, Mahur Beste, Dergâh Yay., İstanbul 2016, s. 154.
[79] Nurdan Gürbilek, Benden Önce Bir Başkası, Metis Yay., İstanbul 2011, s. 82.
[80] Age, s. 83.
[81] Sefa Kaplan, Geç Kalan Adam: Ahmet Hamdi Tanpınar, Doğan Kitap, İstanbul 2013, s. 27.

babanın– şiirlerini bir araya getirmiştir. Defterin kapağında "Yahya Kemal –Bütün Şiirleri", sağ alt köşede ise Prof. A.H. Tanpınar yazmaktadır. Bu defterin mülkiyeti oğula aitken, içerisindeki şiirler babaya aittir. Hilmi Yavuz'a göre Tanpınar'ın dünyada en çok istediği şey, o defterdeki şiirleri yazmaktır.[82] Halefin kendi ontolojisini kurduğu ve şiir olarak algıladığı alan, zaten seleflerinin yaratıcı eylemlerinin sonucu olmaktan başka bir şey değildir. Başka bir deyişle, halefin şiirsel yolunun bütün öyküsü zaten daha önce selefleri tarafından katedilmiştir."[83] Tanpınar, şiir konusunda öve öve bitiremediği Yahya Kemal'e, erkek çocuklarının babalarına özenmesi gibi özenir. "Oğul için ilk ve genellikle son insan imajı"[84] olmasının da ötesinde, oğul için "tek" insan imajı olan baba, Tanpınar'ın şiirde yapmak istediğini "daha önce" yapmış, Tanpınar da "dışta ve içte" hep onu görmüştür.

"Her yazar kendisi olabilmek için öncüllerini tüketmelidir. Her büyük yazar kendi öncüllerinin katili olmaya yazgılıdır."[85] Tanpınar'da bu: "Hakiki sanatkâr bozarak yapar."[86] şeklinde tezahür eder. Zira, ondan evvelkiler onun lanetidir[87] ve "sanatkâr, büyük sanatkârla hesaplaşan adamdır."[88] O, böylece *Günlükler*'inde Yahya Kemal ile sıkı bir hesaplaşma içerisine girer. Yere göğe sığdıramadığı Yahya Kemal ile *Günlükler*'i yazdığı esnada arası iyi değildir. O kadar sevdiği meclisinden altı yedi seneden beri sıkılmıştır. Tanpınar, Yahya Kemal ile girdiği hesaplaşmada âdeta bir var olma savaşı içerisindedir. Onun, önündeki selefin doldurduğu dünyada kendisine yer/yaşam alanı açmak için selefiyle mücadele etmekten başka bir tercihi bulunmamaktadır.[89]

Yahya Kemal karşısında sevgi-öfke, haset-şükran gibi tezatlar yaşayan ve onu kabul etmekle reddetmek arasında, eşikte duran Tanpınar'ın bu durumu onun antagonistik kişiliğinin bir yansımasıdır. O, "hülâsa bir yığın tezadın adamıyım."[90] derken, buna vurgu yapmıştır. "Tanpınar'a karşı Tanpınar'ın referans"[91] gösterilebiliyor olması, onun başlı başına bir zıtlıklar kümesi olmasından kaynaklanır. Burada dikkat edilmesi gereken, Tanpınar'ın bünyesinde barındırdığı tezatların uzlaşmaz nitelikte oluşudur ki onu antagonist yapan da bu zıtlıkların birbiriyle sürekli çatışması ve uzlaşmamasıdır. Onun "mustarip bir roman kahramanı"[92] olmasındaki temel etmen kişiliğinin mezkûr hâlidir.[93]

Yahya Kemal'in bütün kayıtsızlığına, görüp susmasına rağmen Tanpınar, Yahya Kemal'in ölümü ile yalnız kaldığını, onun kendisi için tek konuşulabilecek adam olduğunu düşünür.[94] O, Yahya Kemal'in öldüğü gün hastanede bir köşede hıçkırıklarla ağlar.[95] Her şeye rağmen Rumelihisarı'na; sağlığında takdir ve destek göremediği, korumasına muhtaç olduğu babanın yakınına gömülmeyi vasiyet eder.[96] Bu tablo, öldürücü bir baba ve ondan ayrılamayan

---

[82] Hilmi Yavuz, "Tanpınar: Yahya Kemal'in Ephebe'si", Okuma Biçimleri, Timaş Yay., İstanbul 2012, s. 52-54.
[83] Kacıroğlu, "Kenosistik Bir Eğilim Olarak Garip Poetikası", s. 23.
[84] Demir, Borges'in Dediği Gibi: Edebiyat Üstadları Üzerine Yazılar, s. 142.
[85] Age, s. 201.
[86] Ahmet Hamdi Tanpınar, "Şiire Dair", Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yay., İstanbul 2011, s. 27.
[87] Tanpınar'la Başbaşa, s. 254.
[88] Age, s. 154.
[89] Kacıroğlu, "Kenosistik Bir Eğilim Olarak Garip Poetikası", s. 25.
[90] Tanpınar'la Başbaşa, s. 333.
[91] Ömer Erdem, "Şair Tanpınar ya da Şiirinde Olmayan Tanpınar", Ahmet Hamdi Tanpınar-Tanpınar Zamanı, Haz. Handan İnci, Kapı Yay., İstanbul 2012, s. 98.
[92] Tanpınar'la Başbaşa, s. 103.
[93] Hilmi Yavuz, Tanpınar'ın Yahya Kemal hakkında yazdıklarının birbiriyle çatışmasını psikanalizdeki ambivalence –iki değerlilik- kavramıyla açıklar. Bk. Hilmi Yavuz, "Tanpınar: Yahya Kemal'in Ephebe'si", Okuma Biçimleri-Varlığın ve Sanatın Dili, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 49-50.
[94] Tanpınar'la Başbaşa, s. 263.
[95] Okay, Bir Hülya Adamının Romanı-Ahmet Hamdi Tanpınar, s. 238.
[96] Turan Alptekin, Ahmet Hamdi Tanpınar-Bir Kültür Bir İnsan, İletişim Yay., İstanbul 2015, s. 35. Mehmet Aydın'a göre bu vasiyet, Tanpınar'ın eski/yeni ilişkisinde postmodern bir sembolik süreklilik sağlama duygusunu

oğulu resmetmektedir. Tanpınar'ın bu tavrı gözüne far tutulmuş, kaçmak isteyip de kaçamayan bir tavşan yavrusu gibidir. O, Yahya Kemal'den kaçmak ister; fakat kaçamaz. Çünkü, "baba kaderdir."[97]

"Her oğul babasıyla ilişkisinde adam olur: İster onu taklit ederek ister ona karşı çıkarak, ama daima babasını referans alarak. Oğul baba-merkezli olmaya mahkûmdur."[98] Türk şiirindeki her ileri hareketin Yahya Kemal haddinden başlayacağını belirten ve onu ana nehir olarak gören Tanpınar[99] bu nehirden elbette beslenmiştir. O, "geç gelen daima bir evvelkinden bir şeyler alır." [100] düşüncesinin savunucusu olduğundan, Yahya Kemal'in tesirinde kaldığını birçok yazısında itiraf etmekten çekinmez. O, Yahya Kemal'in tesirinde kalmış; ancak bu tesir onda hiçbir zaman taklit derekesine inmemiştir: "Bazıları bu tesiri başka türlü görüyorlar. Hakikatte estetiğimiz ayrıdır."[101] Mustafa Şekip Tunç, Tanpınar'ın "kendi şairliğini en titiz tahditler içinde hapsetmekten âdeta mazoşist bir zevk al"dığını belirtmektedir.[102][103] Anılan tesir "başka türlü" olsaydı eğer; Tanpınar kendisini sınırlama yoluna gitmez, tamamen taklitçi bir anlayışla Yahya Kemal'in izinden gider, bugün onun benzeri yahut başarısız bir taklitçisi olarak zikredilirdi.

Sonuç

Hadım edilme kompleksinin temelinde, çocuğun korunmaya duyduğu ihtiyaç ve bu anlamda aslında yaşatması gereken bir baba, hiç değilse o babanın zihinsel bir yansıması vardır. Oğul, babayla girdiği çatışma sürecinde ve sonucunda, kendisini ancak kaotik bir çıkmazın, zamanla bir yuvarlanmanın, hapsolmanın, değer yitiminin ve prestij kaybının içerisinde bulur. Bu değer yitimine uğramamak için, babanın soyadına ihtiyaç vardır. Yahya Kemal, kendi konumunu sarsmamak adına hiçbir tilmizine soyadını vermemiştir. Tanpınar ise, edebiyat uçurumunda yitmemek için Yahya Kemal'in soyadına ısrarla talip olmuş, buna erişemediğinde maddi-manevi bir çöküş yaşamış, sükût suikastlarına uğramıştır. Geriye kalan tek çare sözlerde babayı takdir eder görünmek, yürekte ise kırgınlığın ve geride kalmışlığın, yok sayılmışlığın verdiği hüznün hedefine Yahya Kemal'i koymaktır. –mış gibilik onun savunma mekanizmasını oluştururken, uçurumdan düşmemek adına İkaros olmaya hazırlanan bir Tanpınar görürüz. Bugün gelinen noktada Tanpınar, kendisine uygulanan suskunluk direncini bozmuş, suikasttan sağ çıkmış, kendi yarattığı ay ikliminde bir zirve olmayı başarmıştır. Babaya rağmen…

Kaynakça

ALPTEKİN, Turan, (2015), Ahmet Hamdi Tanpınar-Bir Kültür, Bir İnsan, İstanbul: İletişim Yayınları.

ATAÇ, Nurullah, (1998), "Yahya Kemal", Yahya Kemal İçin Yazılanlar, Haz. Kâzım Yetiş, C. 1. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

---

düşündürmektedir. Bk. Mehmet Aydın, Kayıp Zamanın İzinde Ahmet Hamdi Tanpınar, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013, s. 216.

[97] Demir, Borges'in Dediği Gibi: Edebiyat Üstadları Üzerine Yazılar, s. 142.

[98] Age, s. 142.

[99] Tanpınar, "Yahya Kemal'e Dair", s. 334.

[100] Tanpınar, Yahya Kemal, s. 124.

[101] Tanpınar, "Antalyalı Genç Kıza Mektup", s. 350.

[102] Tunç, "Tanrı Şair", s. 128.

AYDIN, Mehmet, (2013), Kayıp Zamanın İzinde Ahmet Hamdi Tanpınar, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

AYVAZOĞLU, Beşir, (2008), Yahya Kemal: 'Eve Dönen Adam', İstanbul: Kapı Yayınları.

BLOOM, Harold, (2008), Etkilenme Endişesi-Bir Şiir Teorisi, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis Yayınları.

CEBECİ, Oğuz, (2004), Psikanalitik Edebiyat Kuramı, İstanbul: İthaki Yayınları.

CLERO, Jean-Pierre, (2011), Lacan Sözlüğü, Çev. Özge Soysal, İstanbul: Say Yayınları.

DELLALOĞLU, Besim, (2013), Bir Tanpınar Fetişizmi, İstanbul: Ufuk Yayınları.

DEMİR, Gökhan Yavuz, (2016), Borges'in Dediği Gibi: Edebiyat Üstadları Üzerine Yazılar, İstanbul: Nora Kitap.

ENGİNÜN, İnci ve Zeynep Kerman (Haz.), (2007), Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ERHAT, Azra, (2015), Mitoloji Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ERDEM, Ömer, (2012), "Şair Tanpınar ya da Şiirinde Olmayan Tanpınar", Tanpınar Zamanı-Son Bakışlar, Haz. Handan İnci, İstanbul: Kapı Yayınları.

GREEN, Andre, (2004), Hadım Edilme Kompleksi, Çev. Levent Kayaalp, İstanbul: Metis Yayınları.

GÜRBİLEK, Nurdan, (2011), Benden Önce Bir Başkası, İstanbul: Metis Yayınları.

HAMİLTON, Edith, (2011), Mitologya, Çev. Ülkü Tamer, İstanbul: Varlık Yayınları.

KACIROĞLU, Murat, (2014), "Kenosistik Bir Eğilim Olarak Garip Poetikası", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 11: 21-41.

KAPLAN, Mehmet, (2013), Tanpınar'ın Şiir Dünyası, İstanbul: Dergâh Yayınları.

KAPLAN, Sefa, (2013), Geç Kalan Adam: Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul: Doğan Kitap.

KERMAN, Zeynep (Haz.), (2007), Tanpınar'ın Mektupları, İstanbul: Dergâh Yayınları.

KOÇ, Murat, (2016), Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Son Savunması-Her Şey Bana Karşı, İstanbul: Eren Yayıncılık.

KOLCU, Ali İhsan, (2008), Zamana Düşen Çığlık-Tanpınar'ın Şiirinin Epistemolojik Temelleri&Tanpınar'ın Şiir Estetiği, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

KOZANOĞLU, M. Tahsin, (tz), Yunan Mitolojisi, Ankara: Hera Yayıncılık.

OKAY, Orhan, (2010), Bir Hülya Adamının Romanı-Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ÖZTÜRK, Özhan, (2009), Folklor ve Mitoloji Sözlüğü, Ankara: Phoenix Yayınları.

ŞAHİN, İbrahim, (2012), Ahmet Hamdi Tanpınar-Haz ve Günah Bir Tanpınar Yorumu, İstanbul: Kapı Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2011), Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul: Dergâh Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2011), Hikayeler, İstanbul: Dergâh Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2016), Mahur Beste, İstanbul: Dergâh Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2011), Yahya Kemal, İstanbul: Dergâh Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2006), Yaşadığım Gibi, İstanbul: Dergâh Yayınları.

TUNÇ, Gökhan, (2015), Rüzgâra Karşı Duran Şair-Etkilenme Endişesi Kavramı ve Yahya Kemal'in Türk Şiirine Etkisi, Ankara: Grafiker Yayınları.

TUNÇ, Mustafa Şekip, (1998), "Tanrı Şair", Yahya Kemal İçin Yazılanlar, Haz. Kâzım Yetiş, C. 1. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

YAVUZ, Hilmi, (2012), Okuma Biçimleri-Varlığın ve Sanatın Dili, İstanbul: Timaş Yayınları.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN (1939-1945) KADIN GİYİMİNE ETKİLERİ

Öğr. Gör. Elif Asya ALBAYRAK

İstanbul Kavram Meslek Yüksekokulu, Çorap ve Moda Tasarımı Programı

Özet

İkinci Dünya Savaşı'nın şartları sosyal yaşamın her alanını etkilemiştir. Etkilerin yoğun olarak görüldüğü alanlardan birisi de kadın giyimidir. Savaş ortamında kadınlar ordu dâhil birçok alanda erkeklerin yerini almıştır. Kadınların sosyal hayatta aktif rol almasıyla birlikte giysiler sadeleşmiş, bir tür sivil üniforma tarzına geçilmiştir. Orduda görev alan kadınlara üniforma, fabrikada çalışan kadınlara işçi tulumu giyme ve saçlara türban takma zorunluluğu getirilmiştir. Hâkim olan askeri havayla, sivil moda da askeri üniformalardan izler taşımaya başlamıştır. Fransa'da ölçüsüz kumaş ve süsleme kullanımı terkedilmiş, İngiltere'de ise karne ve kuponla kıyafet dağıtılmasına başlanmıştır. Fazla kumaş kullanılması yasaklanmış, ipek çorap yerine naylon çorap kullanımı yaygınlaşmıştır. Etek boyları kısalmış ve elbiseler Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en sade halini almıştır. "İdare ve tamir et" kampanyası yürürlüğe girmiş, rasyonellik, kemer sıkma ve kullanışlılık anlayışı yaygınlaşmıştır. Ev terziliğinin ve örgünün popülaritesi artmış, hükümetlerin ve moda dergilerinin desteklediği kampanyalarla kadınlar eski yün kıyafetlerini söküp yenilerini örmüş, erkek ceketlerini kendilerine yeniden uyarlamışlardır.

Bu çalışmanın amacı, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı siyasal ve ekonomik şartların kadın giyimi üzerindeki etkilerini örnekleyerek açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Kadın Giyimi, Savaş ve Moda.

REFLECTIONS OF THE SECOND WORLD WAR (1939-1945) ON WOMEN DRESS

Abstract

As it is well known, poor conditions of the Second World War negatively affected almost every field of social life in the western world. Women dressing and fashion was one of the fields where this effect was intensively felt. The women as labor force, during the war period, replaced men in many sectors including armies. That, women played active roles in social and work life, led to simplification of, and transition to civilian uniform style in, women dress. Women in the army were obliged to wear uniform while women working in the factories were forced to wear boiler suits and turban. The prevailing military atmosphere impelled the civilian fashion to carry some traces of military uniforms. French fashion industry abandoned the habit of excessive consumption of fabric and

ornament, and clothes were rationed in England as well. Economic restrictions also led to widespread usage of nylon stocking instead of silk stocking; shortening the length of skirts; and giving the simplest mode to dresses ever since the First World War. "Save and Repair" Campaign inspired a sense of rationality, austerity and usefulness. Dressmaking at home and hand-knitting became popular. The governments and fashion magazines organized campaigns encouraging women to unravel their old woolen dresses and reweave, and remodel men jacket for women.

In this paper, I aim to explore and analyze the effects of the social, economic and political conditions created by the Second World War on women clothing by using certain examples from the countries which were a part of the war.

Keywords: Second World War, Women Dress, War and Fashion.

GİRİŞ

İnsanoğlunun yaratılışından itibaren neredeyse varolan giyim, sadece örtünme ve doğa koşullarından korunma amacıyla kullanılmamış, aynı zamanda ilkçağlardan günümüze kadar çeşitli toplumsal, kültürel, dini ve siyasal olaylardan etkilenerek şekillenmiştir.[1] Giyimi etkileyen olaylardan birisi de savaşlar olmuştur. Savaşa dahil olan toplumlarda, savaşın yaratmış olduğu iktisadi kısıtlamalar, kaynakların daha idareli kullanılmasını gerektirmiş, aynı zamanda savaşın toplum üzerinde yaratmış olduğu politik ve psikolojik etkiler de giyimde kullanılan materyalleri değiştirmiştir. Bu dönemlerde moda sadece o toplum üyelerinin beğenisine göre belirlenmemiş, politikacılar tarafından da şekillendirilmiş, hatta toplumda birliği sağlamanın bir aracı olarak kullanılmıştır. 20. Yüzyılın en büyük felaketlerinden birisi olan İkinci Dünya Savaşı, Avrupa ve ABD'de kadın giyimi üzerine yapmış olduğu etkiler bakımından, bu konuda verilebilecek önemli örneklerden birisidir.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN KOŞULLARI VE KADIN GİYİMİ

Kadının Değişen Rol ve İşlevleri: Sanayide ve Ordu'da Kadın

20. yüzyılda öncelikle Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte kadınlar birçok alanda erkeklerin yerini almış bu yüzden de hareket rahatlığı gerektiren giysileri tercih etmişlerdir. Savaş sonrası giyim konusunda tekrar eski özgürlüklerine kavuşan kadınlar İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte yeniden, hatta belkide öncekinden daha yoğun bir şekilde bir takım kural ve kısıtlamalara maruz kalmışlardır.

[1] Modanın değişimini etkileyen faktörler konusunda bkz. DOCHERTY, C.A. ve M.A. HANN, (1993), Factors Affecting Fashion Change, Çev: Emel Önder, *Tekstil ve Mühendis Dergisi,* Sayı: 37.

1939 yılının Eylül'ünde Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesinden iki gün sonra İngiltere ve Fransa'nın da Almanya'ya savaş ilan etmesiyle tam 6 yıl sürecek olan İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Bu süreçte hükümetler halkın yaşayış biçimlerinde çeşitli kısıtlamalara gitmiş, bir takım yasaklar ve kurallar getirmişlerdir. Günlük hayatı fazlasıyla etkileyen savaşın getirdiği bu kısıtlamalar ve kurallar özellikle giyim endüstrisinde oldukça yoğun biçimde uygulanmıştır.

Kısıtlama ve kuralların yanı sıra savaşla birlikte ülkelerdeki tüm nüfusun harekete geçmesi gerekmiş, kadınların geleneksel olarak üstlenmiş olduğu eş ve anne rollerine yenileri eklenmiş ve erkeklere atfedilen bazı rolleri de içerecek biçimde genişlemiştir. Artık kadınlar Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi bir kez daha sosyal hayatta erkeklerin yerini almaya başlamıştır. Erkeklerin savaşa katılmasıyla birlikte kadınlar fabrikalarda erkeklerin yerini almaya başlamış, böylece kadınların bir kısmı fabrikalarda çalışırken diğer bir kısmı da orduya katılarak sağlık ve yazı işleri gibi işlerde gönüllü olmuşlardır. Orduda ve fabrikalarda görev almaya başlayan kadınlar için giysilerin pratik olması ve hareket kabiliyetini kısıtlamaması gerekmiştir. Bu yüzden kadınlar için hareket rahatlığı ön plana çıkmış ve gerçekleştirilen kısıtlamalarla birlikte önceki on yılın giysileri unutulmak zorunda kalmıştır. Uzun elbiseler, drapeli modeller ve dantel kumaşların yerini kısalan etekler, sadeleşen aksesuarlar ile sivil üniforma tarzında giysiler almıştır.[2]

1941 yılında İngiltere'de yaşayan 20-30 yaş arasındaki bekar kadınlar askere alınmaya başlamış, yine aynı yıl 19-40 yaş arası bütün kadınlar İş ve İşçi Bulma Kurumu'na kayıt olmuş ve sivil savunma, çiftçilik ya da endüstri gibi iş kollarında çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı süresince neredeyse yarım milyon kadın İngiliz Silahlı Kuvvetleri'ne, 400.000 bin kadın ise Amerikan Ordusu'na ve daha fazla sayıda kadın ise gönüllü hizmetlere katılmıştır. Birliklere katılan kadınlar, erkek askerler gibi standart bir üniforma giymişler, bazı kadınlar bu üniformaları üzerlerine uydurmak için bir takım düzenlemeler yapmıştır. Aynı zamanda üniformaların içerisine gömlek giyip kravat takan kadınlar bunları karne ile temin edebilmişlerdir. Üniforma giyme kuralının yanı sıra bazı birliklerdeki kadınların saçlarının ceketlerine değmeyecek kadar kısa olmaları istenmiş, bazı ordu kuvvetlerinde ise makyaj yasaklanmış veya çok az yapılmasına izin verilmiştir. Kadınlar birlik içerisindeyken üniforma giymek ve her zaman temiz, resmi ve dimdik görünmek zorunda kalmışlardır.[3]

Kadın Giyiminde Pratiklik

[2] ORSBORNE Amy (Ed.), (2013), *Moda Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi*, Çev: Duygu Özen, Kaknüs Yayınları, İstanbul, s. 270.

[3] ORSBORNE, Amy, *a.g.e*, s. 298.

Savaşla birlikte gelen yokluk ile giyim, yenilik yaratmak yerine pratik olmaya başlamıştır. Avrupa ve Amerika'da kadınların çoğuna verilen savaş görevleriyle birlikte sokaklarda askeri üniforma görmek sıradan bir hal almış, sivil giysiler bile askeri birlikler tarafından giyilen kıyafetlerin çizgilerini ve özelliklerini taşımaya başlamıştır.[4]

Üniforma giymeye başlayan kadınların görüntüsü önceleri tuhaf karşılansa da, daha sonra savaşın getirdikleriyle birlikte normal algılanmaya başlamıştır. Üniformalar artık sivil hayatın sinema, gala, düğün, restoran gibi bütün sosyal yaşam alanlarında görülmeye başlamış, hatta çoğu kadın evlenirken gelinlik giymek yerine üniforma giysileri içerisinde evlenmişlerdir.[5] American Women's Army Auxiliary Corps (Amerikan Ordusu Yardımcı Kadın Kuvvetleri) erkek üniformalarından esinlenilerek yapılmış üniformalar giymişlerdir. 1941 yılında savaşa katılan Amerika, kıtlıktan dolayı düğme ve nişanları metal yerine fildişi veya plastikten imal etmiş, buna rağmen bu üniformalar İngiliz üniformalarına göre daha kaliteli üretilmiştir (Bkz. Resim 1). İngiliz The Women's Land Army (Kadın Kara Ordusu) ordunun besin üretimiyle ilgilenmiş, giydikleri pamuk fitilli kadife veya yünlü gabardin pantalon, pamuklu gömlek, yeşil kazak, yağmurluk ve şapkadan oluşan üniformalarının yanı sıra oldukça ağır olan pamuklu kumaştan yapılmış tulum ve üzerine bol paltolar giymişlerdir.[6]

[4] FOGG, Marnie (Ed.), (2014), *Modanın Tüm Öyküsü,* Çev: Emre Gözgü, Hayalperest Yayınevi, İstanbul, s.283.

[5] BLACKMAN, Cally, (2013), *Modanın Tarihi 1900'den Bugüne,* Kerasus Kitap, İstanbul, s. 168; GERÇEK, Merve, (2006), *Fransız Devriminden İtibaren Sanayi Devrimi, I. ve II. Dünya Savaşları ve Sovyet Devrimi'nin Avrupa Kadın Giyimi Üzerindeki Etkileri,* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı Tekstil ve Moda Tasarımı Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 146.

[6] BLACKMAN, Cally, *a.g.e.*, ss.155,66.

Resim 1: Amerikan Ordusu Yardımcı Kadın Kuvvetleri Üniformaları.

(Kaynak: https//www.armyheritage.org75-informationsoldier-stories326-wacwwii)

Kadınlar önceki yıllarda asla hayal edemeyecekleri işleri yapmaya başlamışlar, erkekler cephede mücadele verirken onlar da askeri mühimmat üretiminde önemli roller üstlenmişlerdir. Mühimmat veya diğer sanayi fabrikalarında çalışmaya başlayan kadınlar yaptıkları işe göre saçlarına tığ işi saç filesi, bandana veya türban bağlamış, iş önlüğü veya işçi tulumu giymişlerdir. İşçi tulumu ve pantalonlar savaş dönemi boyunca kullanışlı olmasından ötürü oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Basit, işlevsel ve dayanıklı olarak kabul edilen bu giysiler bir tür yerel savaş giysisi olarak kabul görmüştür.[7] Çalışan kadınların mesai saatleri içerisinde açık burunlu ayakkabı giymeleri yasaklanmış ve saçlarının sade bir eşarp ile örtülmesi zorunlu tutulmuştur (Bkz. Resim 2).[8] Ayrıca tulum dışında salopet de giymişler, karne kullanmadan alınan salopetleri günlük hayatta da kullanarak altına burnu açık ayakkabı giymişler, saçlarını ise şekillendirerek oluşan bu erkeksi havayı kırmışlardır.[9] Saçların fabrikalarda makinalara dolanmasını ve kirlenmesini önlemek amacıyla kullanılmaya başlanan türban, günlük hayatta dağınık görünümlü saçları da kamufle etmek için kullanılmıştır. Kadınların çoğu şapka kullanmak yerine türbanı tercih etmişler, eşarpları başlarına farklı şekillerde dolayarak sade veya abartılı bir biçimde kullanmışlardır. Savaş sırasında sirenler çaldığı zaman mevcut kıyafetlerin üzerine siren takımı adı verilen tulumlar ve kangru adı verilen geniş cepli pelerinler giymişler, bu pelerinlerin büyük ceplerini ise gerekli olan eşyaları koymak için kullanmışlardır.[10]

[7] BLACKMAN, Cally, *a.g.e.*, ss. 166-67.

[8] FOGG, Marnie, *a.g.*e., s.283.

[9] ORSBORNE, Amy, *a.g.e.*, s. 298.

[10] GERÇEK, Merve, *a.g.e.*, ss. 150-51.

Resim 2: 1943 yılında mühimmat fabrikasında çalışan bir kadın, ABD.

(Kaynak:https//www.amusingplanet.com201308propaganda-pictures-depicting womens.html)

Avrupa'da altüst olan gündelik hayat, şehir merkezlerinde patlayan bombalar, yıkık binalar ve kesilen elektiriklerle tehkileli ve rahatsız edici bir hal almaya başlamıştır. Savaşla birlikte yaratıcı ürünler ortaya çıkaracak hayal gücü tükenmiş, birçok modaevi kapanmış ve moda devlet tarafından insanların maneviyatını yükseltmek için kullanılan bir unsur halini almıştır. Giysiler artık birlik ve beraberlik kavramının önemli bir parçası olmuştur. Halkı sağduyuya davet eden devlet adamları kemer sıkma ve kullanışlılık gibi yeni kavramları ortaya çıkarmışlardır.[11] Fazla gösterişli giyinmek ve zengin gözükmek demode olmuş, yerini olduğundan daha hafif görünmek almıştır.

Ekonomik Kısıtlamaların Kadın Giyimine Etkisi

Savaşın ilk yıllarında kadınların modadan önce düşünmeleri gereken daha önemli şeyleri olduğu için giysi satışları düşmüş ve elbiseler sadece ihtiyaç karşılamak için giyilmiştir. Böylece önceki yıllara ait olan giyim tarzlarına hiç bir ekleme yapılmamış, aksine giysilerdeki herhangi bir işlevi olmayan, sadece süs amacı ile kullanılan parçalardan vazgeçilmiş, fazla kumaş kullanımı sınırlandırılmıştır.[12] Pantolon kadınlar tarafından

[11] WATSON, Linda, (2007), *Modaya Yön Verenler,* Çev: Güneş Ayas, Güncel Yayıncılık, İstanbul, s. 64.

[12] ALTINAY, Hilmiye ve Halime YÜCEER, (1992), *Moda ve Tarihi,* Kadıoğlu Matbaası, Ankara, s. 127.

sıklıkla tercih edilmeye başlanmış, dergiler gönüllü şoförler için pantolon patronları yayınlamaya başlamıştır. Mümkün olduğunca az kumaş gerekecek kıyafet kesimleri tercih edilmiştir. Askeri tarzın göz önünde olmasıyla birlikte kadın giyimi asker üniformalarından etkilenmiş, sivil hayatta da ceket ve etekten oluşan takım giymişlerdir.[13] İşgal edilen bölgelerdeki kumaş ve giysi fabrikalarının çoğu tahliye edilmiş ya da yok olmaya yüz tutmuştur. Giyim endüstrisi orduya hizmet etmeye başlamış, sokaklarda alışveriş çantalarının yerini gaz maskesi çantaları almıştır.[14]

İkinci Dünya Savaşı sırasında birtakım hammadde ve doğal liflerin savaş kullanımına ayrılmasından giyim endüstrisi oldukça etkilenmiştir. İdare sisteminin devreye girmesiyle birlikte etekler kısalmaya ve daralmaya başlamış, gereksiz kumaş ve aksesuar kullanımı ortadan kalkmıştır.[15] Bu altı yıllık süreçte, savaş malzemeleri dışındaki her şeyin kısıtlı olduğu ve tüm kaynakların idareli olarak kullanıldığı bir dönem yaşanmıştır. Eldeki ürünleri farklı şekilde değerlendirmek savaş dönemi içerisinde oldukça sıradan bir eylem halini almıştır. Böylece savaş ile birlikte abartılı ve ölçüsüz tasarımların sonu gelmiş, kaynakların boşa harcanmasını önlemek ve eldeki kaynakların adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamak amacı ile karne sistemi oluşturulmuştur. Karne sistemiyle, giysiler kullanılan malzemenin türüne ve miktarına bağlı olarak bir kupon değerine sahip olmuştur. Belirli bir kota hakkı oluşturan kupon sistemi ile birlikte serbest alım gücü ortadan kalkmış buna bağlı olarak büyüyen karlı bir karaborsa piyasası oluşmaya başlamıştır.[16]

İngiltere'de 1940 yılında gıda ile başlayan kısıtlamalar gün geçtikçe artmış ve 1941 yılının Mart ayında İngiliz Hükümeti tasarruf tedbirleri yasasıyla birlikte giysilerdeki etek boyuna, pili sayısına ve kullanılan düğme miktarına kısıtlamalar getirmiş, aynı yılın Haziran ayında ise adil bir dağılım için karne sistemini uygulamaya başlamıştır. Karne sistemi ile ilk başta kadınlara ellerindeki malzemeleri ve giysileri değerlendirme, gerekli görülen durumlarda yeni bir ürün alabilme kuralı konmuştur. Ekmek, yağ, şeker gibi çeşitli temel gıdaların yanında giysiler de kuponla alınmaya başlamıştır.[17] İlk yıllarda kişi başına 66 kupon verilirken, bu sayı savaş boyunca giderek azalmıştır.[18] Elbise, ayakkabı ve örgü ipi gibi bir takım malzemeler kupon ile dağıtılmaya başlanmış, kıyafet üretimi

---

[13] ORSBORNE, Amy, *a.g.e.*, s. 271; KOMŞUOĞLU, Şükran vd., (1986), *Resim II Moda Resmi ve Giyim Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

[14] GERÇEK, Merve, *a.g.e.*, ss. 140-41.

[15] WESEN BRYANT, Michele, (2013), *Moda Çizimi Moda Tasarımcıları İçin İllüstrasyon Teknikleri,* Çev:Şükriye Yüksel, Karakalem Kitabevi Yayınları, İzmir, s. 18.

[16] YAPP, Nick, (2005), *Getty Images 1940'lar,* Çev: Canan Feyyat, Literatür Yayıncılık, İstanbul, s. 306; ORSBORNE, Amy, *a.g.e.*, s. 270.

[17] ALTINAY, Hilmiye ve Halime YÜCEER, *a.g.e.*, s. 127.

[18] BLACKMAN, Cally, *a.g.e.*, s. 168.

ile ilgili belirli kurallar getirilmiştir. Bu kurala göre üzerinde CC41 (Sivil Giyim 1941) etiketi bulunan giysilerin hükümetin belirlediği kalite standartlarına uyması ve fiyatlarının kontrol altında tutulması gerekmiştir.[19] İngiltere oluşturduğu giyim kısıtlamalarıyla birlikte, satılacak giysilerin süslenmesi için harcanan malzemeleri ve vakti, yasadışı ve vatanseverliğe aykırı bir davranış olarak görmüştür. Böylece imalatçıların ve tasarımcıların abartılı süslemeler, gereksiz düğme ve aksuarlar, ekstra dikiş, pili, cep, duble paça ve duble kol kullanımı yasaklanmıştır. Önceki yıllarda çokca tercih edilen kürk kullanımı savaş ile birlikte büyük oranda azalmıştır. Lüks sınıfına giren büyük kürkler İngiltere'de kupon karşılığı satın alınamamış, fakat atkı olarak kallanılabilen küçük kürkler 5 kupon karşılığında satın alınabilmiştir.[20] Bu dönemde elbise almak için gereken 66 kupon sayısı, margarin almak için gereken kupon sayısıyla aynı olmuştur.[21] Kadınların günlük hayatta kullandığı dar kenarlı şapkalar, kep, tulum, dikiş ipliği, bant, kurdela ve yama malzemesi gibi ürünler kuponsuz olarak satılmıştır. Şapkalarda çok fazla kısıtlama olmadığından dolayı, geniş şapkalar ve abartılı türbanlarla sade giysiler tamamlanmıştır.[22] Tüm maddi ve manevi sıkıntılara karşın oluşturulmaya çalışılan yaratıcı ortamla birlikte karneyle verilen giysiler zafer peşinde, gönüllü muhafız gibi birtakım propaganda mesajlarıyla beğeniye sunulmuştur.[23]

Ortaya çıkan kemer sıkma politikası ile birlikte kağıt çöplerin atılmayıp yeniden üretime verilmesi, eskiyen giysilerin onarılarak veya yama yapılarak yenilenmesi, eski ayakkabıların tamir edilmesi gibi hiçbir şeyin atılmayarak yeniden değerlendirilmesini teşvik eden kampanyalar düzenlenmiştir. Tüm bunların yanı sıra güzellik ürünlerinin kullanımı konusunda da insanlar yönlendirilmiş, tırnak cilası, ruj, pudra ve yüz kremleri gibi ürünlerin son damlasına kadar kullanılmaları tavsiye edilmiş, hatta metal sıkıntısından dolayı biten ruj tüpleri toplanarak yeniden doldurulmuştur.[24] İngiltere Ticaret Bakanlığı tasarruf etmek amacıyla "Make Do and Mend" (İdare ve Tamir Et) sloganlı idareli olmayı ve eldeki ürünleri tamir etmeyi öğütleyen ve bunu nasıl yapacaklarını anlatan broşürler dağıtmıştır. Bu broşürlerde; giysilerdeki deliklerin nakışlarla kapatılabileceği, yıpranmış yakaların gömleklerin etek kısımlarından kesilen kumaşlarla onarılabileceği, askeriyenin dağıttığı ihtiyaç fazlası battaniyerlerin boyanarak palto yapılabileceği ve erkek takımlarının nasıl kadın giysilerine dönüştürülebileceği anlatılmıştır.[25] Bu kampanya ile hedef; üretim maliyetini düşürerek materyalin geri

[19] ORSBORNE, Amy, *a.g.e.*, s. 304.

[20] ORSBORNE, Amy, *a.g.e.*, s. 305.

[21] WATSON, Linda, *a.g.e.*, s. 68.

[22] GERÇEK, Merve, *a.g.e.*, ss. 149-50

[23] WATSON, Linda, *a.g.e.*, s. 69; İngiltere'de savaş ile birlikte getirilen düzenlemeler konusunda bkz. McNeil, (1993), "Put Your Best Face Forward: The Impact of the Second World War on British Dress", *Journal of Design History*, Vol.6, No.4.

[24] ÖNDOĞAN, Ziynet, (1996), "1940'dan 1960'a Kadar Moda", *Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi*, Sayı:5, s. 365.

[25] ORSBORNE, Amy, *a.g.e.*, s. 305.

dönüşümünü sağlamak olmuştur. Erkek ceketleri vatkaları ve dikiş detayları korunarak kadın bedenine göre yeniden uyarlanmış, böylece vatkalar savaşın ilerleyen yıllarında kadın giyimi için vazgeçilmez bir unsur halini almış, ceketler dışındaki diğer giysilerde de popüler olmuştur. Vatkalı omuzlar ters üçgen şeklindeki maskülen silüeti vurgulamıştır. Savaş dönemi boyunca moda olan geniş omuzları ince bel, V yaka ve iki pililı etekler tamamlamıştır (Bkz. Resim 3).[26] Mevcut olan çoğu kumaşta yaşanan kıtlık sebebiyle kumaş alımına sınırlandırmalar getirilmiştir. Kumaş sıkıntısından dolayı kadınlar endüstriyel atık kumaşlardan, paraşüt kumaşına kadar bulabildikleri tüm malzemeleri kullanmış, yastık kılıflarından bluzlar ve yazlık şortlar, eski erkek pantalonlarından etekler dikmiş, hatta süt şişelerinin kapaklarından aksesuar yapmışlardır.[27]

Resim 3: Savaş dönemi "zafer takımı"

(Kaynak:http//www.allthingskate.comblog12-07-2012fashion-flashback-wwii-womens-fashion)

1942 yılının Mayıs ayında ise Ticaret Bakanlığı, Londra Moda Tasarımcıları Topluluğu'ndan kadınları tutumlu olarak ve konulan kurallara uyarak nasıl şık görünebileceklerini gösterecek bir koleksiyon hazırlamalarını istemiştir.[28] Böylece daha sade, pratik ama aynı zamanda da şık olan bir silüet ortaya çıkmıştır. İş gücü ve malzemeden tasarruf etmek amacıyla "Sivil Kıyafet Yönetmeliği" yürürlüğe konmuştur.

[26] GERÇEK, Merve, *a.g.e.*, s. 146; OSBORNE, Amy, *a.g.e.*, s. 310.

[27] GERÇEK, Merve, *a.g.e.*, ss. 147,53; DEREBOY, Elif Jülide, (2004), *Kostüm ve Moda Tarihi,* Özel Güzel Sanatlar Stilistlik Ltd. Şti., Ankara, s.134.

[28] ORSBORNE, Amy, *a.g.e.*, s. 304.

Norman Hartnell, Hardy Amies, Digby Morton ve Edward Molyneux gibi İngiliz tasarımcılar elbise, klasik örme giysiler, kaban, bluz ve takım elbise kıyafetlerden oluşan otuziki parçalık bir koleksiyon hazırlamışlardır. Geleneksel İngiliz tarzında yerli bir stil ortaya koyan tasarımcılar, toplumun zevkli giyinmekten vazgeçmemesi adına seri üretimlere hız kazandırmışlardır. Berlin ve Viyana'da savaştan kaçarak İngiltere'ye göç eden terzilerin de bu ticari birliğe katılmasıyla birlik kuvvetlenmiş ve standartı yükselmiştir.[29] Haute Couture'un yerini almaya başlayan seri üretimle birlikte akıllıca seçimler ve ekonomik kesimler ön plana çıkmıştır. Öncelikle üniforma üretimi daha sonra ise sivil giysi üretimine geçerek gereken ölçüler tespit edilmiş ve ekonomik olmak adına standart kalıplar kullanılmıştır. Bunun sonucunda hazır giyim endüstrisi büyük bir gelişme kaydetmiş, savaşın getirdiği ekonomik koşullara uygun olarak az kumaştan mümkün olduğunca çok ve işlevsel elbise elde etmek, ucuz üretim yapabilmek ve bunları kısıtlı bütçeye sahip olan halka satmak gibi koşullar ortaya çıkmıştır. Ayrıca savaşla birlikte bazı üreticilerin binalarına hükümet tarafından savaşta kullanılmak üzere, örneğin; mühimmat deposu gibi, el konulmuştur. Bu şartlar altında üreticiler birleşerek ortak şekilde üretim yapmışlar, böylece büyük üretim merkezleri doğmuştur.[30]

Savaş dönemi standart kadın giysileri, kalçanın hemen üzerinden bele oturan tek sıra düğmeli ceket ile kalçadan hafifçe genişleyerek dizin altına gelen etekten oluşmuştur. 203 cm'den daha geniş ve diz hizasından daha uzun bir eteğin giyilmesi yasaklanmış ve rahat hareket edilmesi için arka tarafına bir adet pli konulmuştur. Bu pli aynı zamanda giyen kişinin rahat bir şekilde bisiklet kullanmasını da sağlamıştır. Bu giysilerde herhangi bir dekoratif aksesuar, süs dikişi kullanımı yasaklanmış, metal fermuar üretiminin kısıtlanması sonucunda düğme kullanımına geçilmiş, ve bir cekette en fazla üç düğme olmasına, bir manto için dört metre, bir gömlek için bir metre kumaş kullanılmasına, deri kemer için ise en fazla dört santimlik bir genişliğe izin verilmiştir.[31] Kumaş boyama fabrikalarının da savaş için çalışmaya başlamasından dolayı sivil giysilerde mavi, yeşil ve bej gibi askeri renkler kullanılmış ve önceleri gece elbiselerinin vazgeçilmezi olan siyah renk günlük giyimde de yaygın olarak kullanılmıştır.[32] Tüm bu idareli tutuma rağmen bir yandan da giyim sektörünün korunması amacıyla aksesuarlara vurgu yapılmaya başlanmış, fakat bu vurgu bile ekonomik çerçeveler içerisinde olmuştur. Savaşın hüküm sürdüğü sıkıntılı zamanlarda iyi giyimli ve dik duruşlu olmak, hem morallerin yüksek tutulmasını sağlamış hem de vatandaşlık görevi olarak sayılmıştır. Bu

[29] FOGG, Marnie (Ed.), (2014), *Modanın Tüm Öyküsü,* Çev: Emre Gözgü, Hayalperest Yayınevi, İstanbul, ss. 282-3; BREWARD, Chiristopher, (2003), *Fashion*, Oxford University Press, Oxford, s. 184; ROTHSTEIN, Natalie (Ed.), (1984), *Four Hundred Years of Fashion*, V&A Publications, London, s. 89.

[30] ALTINAY, Hilmiye ve Halime YÜCEER, *a.g.e.*, s. 129.

[31] FOGG, Marnie, *a.g.e.*, s. 283; BAUDOT, François, *a.g.e.*, s.109.

[32] FOGG, Marnie, *a.g.e.*, s. 283; WATSON, Linda, *a.g.e.*, s. 70.

yüzden özenli kıyafetler, uyumlu eldivenler, hafif topuklu ayakkabılar ve öne doğru meyilli olan şapkalar giyilmiş, saçlar "pageboy" adı verilen küt şekilde kesilmiştir.[33]

Almanya'da ise yaşanan kumaş kıtlığından dolayı Nasyonel Sosyalist Parti modanın ilk kuralının sadelik ve gösterişsizlik olması gerektiğini vurgulamıştır. Lüks ve pahalı giyinen kadınlara bu giyim tarzından vazgeçmeleri için baskı yapılmıştır. Berlin'deki modaevleri ve terziler 1941 yılında "Berlin Moda Kurumu" adı altında biraraya getirilmiştir.[34] Nazi Almanyasının etkisi altındaki Fransız hükümeti yürürlükteki ölçülere göre olan sağlıklı ve sportif kadını, şık ve özgür Parisli kadının karşısında göstermiştir. 1940 yılında Fransa'yı işgal ederek üretiminin yarısına el koyan Almanya, modayı da Paris'den Berlin'e taşıyarak sahiplenmek istemiştir. Alman Terzi Sendikası Fransızların arşivlerini ve müşteri dosyalarını inceleyerek terzileri ve modacıları başkente taşınmaya zorlamışlardır. Fransız Terzi Sendikası Başkanı olan Lucien Lelong, Berline'e giderek Almanların yeni bir moda endüstrisi kurmak üzere olduklarını görmüş, bunun üzerine Alman yetkililere Paris modasını yalnızca Parisli modacıların sürdürebileceğini kanıtlamıştır. Böylece ikna olan Almanlar Paris modasına özerklik tanımışlardır. Ancak yine de Fransa, Almanya'nın işgal etmesiyle birlikte giyimde modayı belirleyen konumunu kaybetmiş, çoğu moda evi ve dikim atölyesi faaliyetlerini durdurmuş ve bir çok modacı da mesleğine ara vermiştir. Bununla birlikte, Lanvin ve Balenciaga gibi doksandan fazla moda evi mütevazı koleksiyonlar sergilemeye devam etmiştir. [35] Madaline Vionet savaş ile birlikte emekliye ayrılmış, Coco Chanel ise Cambon'daki butiği dışında bütün mağazalarını kapatmıştır. Savaş boyunca bu butikten Alman askerleri No5 isimli Chanel parfüm satın almışlarıdır.[36]

Bir diğer yandan savaş döneminde neredeyse standart bir hal alan üniforma tipi giysileri tercih etmeyen zengin kesim, kısıtlamaları çok aşmadığı sürece haute couture giysiler giymeye devam etmiştir. Paris'in işgali sırasında kalmayı seçen modacılar savaş öncesi dönemdeki gibi haute couture giysiler üretmeye devam etmişler, özellikle seçkin Alman müşterilere özel sınırlı koleksiyonlar sergilemeye devam etmişlerdir. Artık moda evleri ve terzilerin müşterileri politik ağırlıkları olan zengin kesim olmuştur. Yaşanan kumaş kıtlığından dolayı tasarımcılar kendilerini ifade etmekte zorlanmışlar, özellikle ipek ve dantelin yokluğu çok hissedilmiştir. Savaşın koşullarından ilk yılında çok fazla etkilenmeyen haute couture, daha sonraki dönemlerde yerini hazır giyime bırakmıştır. Savaş boyunca düzenlenmeye devam edilen defilelere bazı komutan eşleri askeri unsurlar barındıran birtakım aksesuarlar kullanarak katılmıştır. Bu süreçte sergilenen giysiler alarm, sığınak, yabancı lejyonlar gibi isimlerle adlandırılmıştır.[37] Paris, defilelerdeki

[33] FOGG, Marnie, *a.g.e.*, s. 285.

[34] GERÇEK, Merve, *a.g.e.*, s. 155.

[35] BAUDOT, François, *a.g.e.*, s.108; FOGG, Marnie, *a.g.e.*, s. 282.

[36] BAUDOT, François, *a.g.e.*, s.106.

[37] BAUDOT, François, *a.g.e.*, s.106.

model sayısını azaltarak, elbiselerini kısaltıp daraltarak ve muadil malzemelerden yararlanarak az da olsa varlığını sürdürmeye devam etmiştir. 1944 yılında savaşın başlamasından beri ilk kez Fransız özel tasarım koleksiyonlarının sunumu Amerikan askerleri de davet edilerek gerçekleştirilmiştir.[38]

Askeri amaçlı bir çok alanda ihtiyaç duyulan deri ve köselenin ayakkabı üretiminde kullanımının yerini alacak bir malzemeye ihtiyaç duyulmuş ve böylece tahta ve mantar taban kullanımı ortaya çıkmıştır. Kupon harcamadan alınabilen bu ayakkabılardan tahta tabanlı olanlara sertlikleri ve yürürken gürültü çıkarmalarından dolayı üst ve alt kısmına deri parçalar yapıştırılmıştır. Özellikle tahta tabanlar hantal görünümlü olmalarına rağmen dayanıklılıkları ve karneden muaf olmaları nedeniyle tercih edilmiştir. **"**Sabo" ya da "takunya" adı verilen bu ayakkabılar sabotajcı olarak tanımlanan işçi sınıfının üretmesine rağmen vatanseverler tarafından giyilen ayakkabılar olmuştur. Kötü hava şartlarında deri ve kauçuk ayakkabılardan daha çok tercih edilmiştir. Bu dönemde ayakkabılarda aynı zamanda örgülü rafya kullanılmış, dolgu ve platform topuklu, açık burunlu ayakkabılar üretilmiştir. İtalyan tasarımcı Salvatore Ferragamo 1930'ların sonlarında İtalya'ya yapılan ekonomik yaptırımlardan dolayı oluşan hammadde sıkıntısından, alternatif hammaddeler denemeye başlamıştır. Ayakkabıların üst kısımları için selo bant, rafya, ağaç kabuğu, kenevir, kağıt ve balık derisi gibi ucuz ve kolay elde edilebilen malzemeler kullanmıştır (Bkz. Resim 4).[39] Bu dönemin çanta kullanımında ise küçük saplı kutu veya sade fakat büyük portföy çantalar tercih edilmiş, yazları ise genelde hasır örgülü çantalar kullanılmıştır. Aynı zamanda kadınlar yasa gereği gaz maskesi taşımak zorunda kalmışlardır.[40]

[38] FOGG, Marnie, *a.g.e.*, s. 283.

[39] ORSBORNE, Amy, *a.g.e.*, s. 304; GERÇEK, Merve, *a.g.e.*, s. 151; BLACKMAN, Cally, a.g.e., ss.157,71; FOGG, Marnie, *a.g.e.*, s. 283.

[40] FOGG, Marnie, *a.g.e.*, s. 285.

Resim 4: İtalyan tasarımcı Salvatore Ferragamo ayakkabılar, 1942

(Kaynak: BLACKMAN, Cally, (2013), *Modanın Tarihi 1900'den Bugüne,* Kerasus Kitap, İstanbul, s. 171)

Paraşüt yapımı için gerekli bir malzeme olan ipeğin kullanımı İngiltere'de 1941 yılında yaşaklanmış, Japonya ise Amerika'ya olan ipek satışını durdurmuştur. İpek çorapların yasaklanmasıyla kadınlar yıllardır üzerlerinden çıkarmadıkları çoraplarından vazgeçmek zorunda kalmışlardır. İnsanlar ipeği önceleri karaborsadan temin etmiş veya suni ipek kullanmışlar, daha sonraları ipek karaborsada bile rağbet görmemeye başlamıştır.[41] Üretim şekli ve fiyatından dolayı tercih edilmeyen ipek çorabın yerini pamuk ve rayondan üretilen daha kalın ve sadece ihtiyacı karşılama amaçlı kullanılan çoraplar almıştır. Ve bu çoraplar ihtiyaca göre yaz aylarında giyilmeyip kış aylarına saklanarak idareli kullanılmıştır.[42] Çorap üretiminde yaşanan kısıtlamalardan ötürü kadınlar kışları pamuklu veya rayon çoraplar yazları ise bilek hizası kısa çoraplar giymişlerdir. Artık yaz mevsiminde çok fazla tercih edilmeyen dizüstü çorapların yerini hem daha iyi görünmek hem de ekonomik olması açısından soket çoraplar almıştır. Yazın çıplak olan bacaklara renkli malzemeler sürüp, arkasına dikiş izi gibi bir çizgi çekerek çorap giymiş görüntüsü yaratmışlardır.[43] Max Factor ve Elizabeth Arden gibi markalar çorap giyilmiş gibi

[41] FOGG, Marnie, *a.g.e.*, s. 282; WATSON, Linda, *a.g.e.*, s. 64; BLACKMAN, Cally, a.g.e., s. 171.

[42] ALTINAY, Hilmiye ve Halime YÜCEER, *a.g.e.*, s. 127.

[43] GERÇEK, Merve, *a.g.e.*, s. 153.

gösteren bacak boyaları üretmiş, çoğu kadın et suyu ve kakao kullanarak evde bu işlemi kendi yöntemleri ile yapmıştır.[44] 1939 yılında naylon bulunmuş fakat kadınlar henüz naylon çorapları tanıyamadan savaş malzemelerinde kulanılmasına öncelik verilmesinden dolayı yasaklanmıştır. Naylon artık çorap yerine paraşüt, ip ve çadır yapımında kullanılmaya başlanmış, tüm bu kısıtlamalara rağmen ipek çorabın yerini alan naylon çoraplar özellikle Avurpa'da kadınlar tarafından karaborsadan veya Amerikalı askerlerden temin edilmiştir.[45] Aynı zamanda hareket kolaylığı sağlaması ve çorap ihtiyacını ortadan kaldırması sebebiyle pantalon giymek kadınlar arasında yaygınlaşmıştır.[46]

Savaş döneminde petrolün kullanımıyla ilgili kısıtlamalar, bisikletin son derece yaygın bir şekilde kullanılmasına neden olmuştur. Bisikletin kadınlar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmasıyla kısalan eteklere hareket rahatlığı sağlaması amacıyla yırtmaç açılmış veya pili konmuştur. Bisiklet kullanan kadınlar için üç parçalı takımlar üretilmiş ve ceketin altına gerektiğinde etek gerektiğinde pantalon giyerek bisikletleri ile her yere gidebilmişlerdir (Bkz. Resim 5).[47]

[44] BLACKMAN, Cally, a.g.e., s. 171; ALTINAY, Hilmiye ve Halime YÜCEER, *a.g.e.*, s. 127.

[45] WATSON, Linda, *a.g.e.*, s. 69; ÇİNİ ŞENTÜRK, Çiğdem Asuman, (2001), *Kültürel Globalleşmenin 20. Yüzyıl Modasını Yönlendiren Merkezlere Etkisi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı Tekstil Tasarımı Programı Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul, s. 123.

[46] FOGG, Marnie, *a.g.e.*, s. 283.

[47] BAUDOT, François, (2001), *Modanın Yüzyılı,* Çev: Noyan Akatlı, Güncel Yayıncılık, İstanbul, s. 106; BLACKMAN, Cally, a.g.e., s.162.

Resim 5: İngliz Aquascutum markası üç parçalı takım, 1939.

(Kaynak: BLACKMAN, Cally, (2013), *Modanın Tarihi 1900'den Bugüne,* Kerasus Kitap, İstanbul, s. 162)

Savaş dönemi boyunca askeri üniformalarda çoğunlukla yün kullanılmış, bu gereksinimi karşılamak için ise sivil hayatta yün kullanımına kısıtlamalar getirilmiştir. Savaş süresince gönüllü olan kadınlar askerdeki erkekler için eldiven, atkı ve çoraplar örmüşler, Amerika'da Kızıl Haç ise içinde modellerin ve örgü talimatlarının bulunduğu kitapçıklar dağıtmıştır. Aynı zamanda yün ipliğin azlığı nedeniyle eski giysiler sökülerek yeniden değerlendirilmiştir. ABD Başkanı Franklin Roosevelt'in karısı Eleanor Roosevelt'in de destek amaçlı olarak örgü örerken birçok kez fotoğrafları çekilmiştir. Sökülen bu eski yün giysilerin ipliklerinden V yakalı kısa hırka, yelek ve kazaklar örülmüştür. Böylece hazır giyimden daha kısa sürede üretilen örgü giysilerin popüleritesi armaya başlamış, dergiler daha ekonomik ve kullanışlı olan örgü ürünlerin nasıl ve nerede kullanılacağına dair yazılar yazarak halkı bilinçlendirmişlerdir.[48]

Amerika'da Avrupa'ya göre daha geç yürürlüğe giren karne ile kıyafet alımı çoğunlukla kumaşlar üzerinde uygulanmış, kesimler ve süslemeler ise İngiltere'deki uygulamalara göre yapılmıştır.[49] 1942 yılında Amerikan Savaş Üretim Kurulu İngiltere kadar sert olmasa da L85 adlı yasa ile giysi üretimine farklı kısıtlamalar getirmiştir.[50] Avusturya asıllı Amerikalı modacı Hattie Carnagie'nin yarattığı Carnegie Suit İngiltere'de dönemin modellerine hakim olan sadeliğin aksine, köşeli omuz vatkaları ve uzun ince silüeti ile savaş dönemi tasarruflarının ana özelliklerini yansıtmış ve maskülen silüeti vurgulamıştır. Küçük keçe şapkası, kullandığı altın kaplama taklit mücevherler ile çalışan alımlı kadını vurgularken, erkek takımlarını çağrıştıran tek sıra düğmeli yeleği ile de iş hayatının ciddiyetini yansıtmaktadır. Muriel King, Boeing ve Batı Yakası'ndaki havacılık firmalarında çalışan kadın fabrika işçileri 1943 yılında "Flying Fortress Fashions" adında bir koleksiyon sunmuşlardır.[51]

Kadın Giyim Sanayiinde Ülkelerin Rekabeti

1940 yılında Almanlar'ın Paris'i işgal etmesiyle birlikte Avrupa ve Amerika Fransız giyim tarzından uzaklaşmış, modadaki Fransız etkisi ve moda anlayışı azalmıştır. Böylece hem İngiltere hem de Amerika kendi yeteneklerine fırsat vermeye başlamıştır. Amerikalı üreticiler New York'u dünyanın giyim endüstrisi başkenti yapmak için çalışmalara başlamışlardır. 1942 yılında Amerikan Savaş Üretim Kurulu bazı tekstil ürünlerine kısıtlamalar getirerek, ipek ve yün gibi kumaşları savaş kullanımlarına yönlendirmiştir. Böylece, pamuk, jarse ve önceleri işçilerin giydiği denim kumaşlar ile

[48] ORSBORNE, Amy, *a.g.e.,* s. 298; BLACKMAN, Cally, a.g.e., s. 152; GERÇEK, Merve, *a.g.e.,* ss. 147,53

[49] BLACKMAN, Cally, a.g.e., s. 165.

[50] FOGG, Marnie, *a.g.e.*, s. 283.

[51] FOGG, Marnie, *a.g.e.*, ss. 281,83.

çizgi ve ekose gibi desenler gündelik hayata giriş yapmıştır.[52] Artık kendi yaratıcılıklarına güvenmek zorunda kalan Amerikalı bir çok yerli tasarımcı kendini gösterme fırsatı bulmu.ştur. Ayrıca, bazı Avrupalı tasarımcı, terzi ve imalatçılar kendilerini daha güvende hissedebilmek için Amerika'ya yerleşmiştir. Böylece çalışan kadınlara yönelik tasarımların yapıldığı, büyük ve yenilikçi bir piyasa olan Amerika, bu Avrupalı tasarımcılar için yeni bir fırsat piyasa olmuştur.[53] Önceki on yıllık dönemde Amerikan tasarımcılarının ortaya çıkardığı rahat, giyilmesi kolay ve modern kıyafetlerle farklı bir tarz yaratmışlar, savaşla birlikte, oluşturdukları bu tarz kolaylıkla benimsenmiştir. Bu pratik anlayış ile birlikte bakımı ve temizlenmesi kolay kumaşlar kullanıp, birbiri ile uyum sağlayan ve her ortamda rahatça giyilebilecek giysiler üretmişlerdir. Böylece seri imalat için gerekli olan sadelik engel değil bir avantaj halini almıştır. Anne Klein, Tina Leser gibi modacılarla Amerikan spor giyimin temelleri atılmış ve hazır giyim ucuz ve sıradan olmaktan çıkıp, rahat, çağdaş ve şık giyim haline dönüşmüştür.[54] Amerika'nın büyüyen bir pamuk endüstrisine sahip olması, çalışan kesime ve spor giyime yapılan vurgu ile rahat bir giyim tarzının ortaya çıkması sağlanmıştır. Amerika pazarında haute couture'ün yerini yerli ve lüks hazır giyim kıyafetler almıştır. Hazır giyim endüstrisinin önde gelenleri standartlara ve farklı vücut tiplerine uygun, kolay erişilebilir kaliteli giyim eşyaları üretmişlerdir. Amerika gündelik ama yeterince şık olan hazır giyim ürünleri üretmeye başlamıştır. Amerika'nın çalışan kadına uygun, fonksiyonel, kendine özgü ve düşük fiyatlı ürünleri kısa zamanda dikkat çekmeyi başarmıştır.[55] Tüm bunların sonucunda Amerikan tarzı bir moda anlayışının oluşmasının temelleri atılmıştır.

Artan yoklukla birlikte yaratıcılık da artmış ve Amerika'da çeşitli sloganlarla insanlar tasarruf yapmaya çağırılmıştır. "Remember Pearl Harbour and Purl Harder" (Pearl Harbour'ı Unutmayın ve Daha Fazla Örün) kampanyası ile kadınlar ordu için çorap ve battaniye örmeye teşvik edilmiştir.[56] Savaş sırasında kadınların sembolü haline gelen Amerikalı Rosie de Riveter kadınları fabrika işçisi olarak savaşa katkıda bulunmaya çağırmıştır. Kadınlara övgüler yağdıran bu şarkı ile işçilerin morallerinin yüksek tutulması sağlanmıştır. 1943 yılında Westinghouse Elektik Şirketi için J. Howard Miller tarafından hazırlanmış bir Amerikan savaş propagandası olan "We Can Do It!" posteri ve

[52] FOGG, Marnie, *a.g.e.*, ss. 277,78.

[53] BREWARD, Chiristopher, *a.g.e.*, s.197; JENKYN JONES, Sue, (2009), *Moda Tasarımı,* Çev: Hüseyin Kılıç, Güncel Yayıncılık, İstanbul, s. 44.

[54] BAUDOT, François, *a.g.e.*, s.124.

[55] FUKAI, Akiko (Ed.), (2002), *Fashion: A Fashion History of the 20th Century*, Taschen, Köln, s. 11.

[56] FOGG, Marnie, *a.g.e.*, s. 283.

Aynı zamanda "We Can Do It" sloganıyla, erkeklerin yerini alan kadınların feminizm ve ekonomik gücünün sembolü olmuştur.[57]

1945 yılında savaşın sona ermesinin ardından Fransa'da haute couture endüstrisinin yeniden canlanması için ''Le Théatre de la Mode'' adlı bir sergi düzenlenmiş, 1947 yılında ise Christian Dior'un ''New Look'' adını verdiği yeni koleksiyonunu sunmasıyla birlikte moda yeniden canlanmış, böylece giyim endüstrisi de hareket kazanmıştır.[58] 1949 yılına gelindiğinde ise İngiltere'de giyim eşyaları üzerindeki kısıtlamalar sona ermiştir. Böylece savaşla birlikte varolan kısıtlamalar ortadan kalkmış, moda eski şaşalı günlerine geri dönmüştür.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı kadın giyimi üzerinde bazı bakımlardan önemli etkilerde bulunmuştur. Bu dönem, savaşın yarattığı ekonomik, politik ve sosyal koşullar ile giyim modası arasında nasıl güçlü bir ilişki olduğunu görmek açısından dikkate alınması gereken bir dönemdir. Savaşla birlikte kadın giysilerinde askeri bir tarz hakim olmuş, kadınların orduda ve sosyal hayatta aktif bir şekilde rol almaları hareket rahatlığı sağlayan giysileri tercih etmelerine, çoğu alanda erkeklerin yerini almaları ise maskülen bir havanın hakim olmasına sebep olmuştur. Estetik olmaktan ziyade pratik olmaya doğru bir geçiş yapan modayla birlikte giysilerin daha fonsksiyonel olmaları önem kazanmıştır. Ekonomik kriz nedeniyle ucuz ve elde olan materyallerin kullanımı yaygınlaşmış, böylece savaş sırasında keşfedilen birçok farklı işlevsel giyim malzemesi günlük hayatta yaygın bir şekilde kullanılmaya devam etmiştir. Ayrıca halkın elindeki kaynaklardan yararlanarak da nasıl şık ve yaratıcı olabildiği görülmüştür. Giyim alanında yeni bir tarz olma yolunda ilerlemeye başlayan Amerika ile birlikte giyim endüstrisine farklı kumaş ve kesimler dahil olmuş, Amerikan stili ile birlikte günlük spor ve business adı verilen farklı giyim anlayışları ortaya çıkmıştır. Hazır giyimin gelişiminin savaşla birlikte hız kazanması savaş sonrasında karlı bir moda ticareti oluşmasını sağlamıştır. Tüm kısıtlama ve yasaklara rağmen moda, dengeleyici bir güç olarak yaşamını sürdürmeye devam etmiş ve giyim sektörü ayakta kalmayı başarmıştır.

Kaynakça

ALTINAY, Hilmiye ve Halime YÜCEER, (1992), *Moda ve Tarihi*, Kadıoğlu Matbaası, Ankara.

BAUDOT, François, (2001), *Modanın Yüzyılı,* Çev: Noyan Akatlı, Güncel Yayıncılık, İstanbul.

[57] ORSBORNE, Amy, *a.g.e.*, s. 299.

[58] ALTINAY, Hilmiye ve Halime YÜCEER, *a.g.e.*, s. 129; BOUCHER, François ve Yvonne DESLANDERS, (1987), *20,000 Years of Fashion The History of Costume and Personel Adornment Expanded Edition,* Harry N. Abrams, Inc., Publishers, New York, s. 415.

BLACKMAN, Cally, (2013), *Modanın Tarihi 1900'den Bugüne,* Kerasus Kitap, İstanbul.

BREWARD, Chiristopher, (2003), *Fashion,* Oxford University Press, Oxford.

BOUCHER, François ve Yvonne DESLANDERS, (1987), *20,000 Years of Fashion The History of Costume and Personel Adornment Expanded Edition,* Harry N. Abrams, Inc., Publishers, New York.

ÇİNİ ŞENTÜRK, Çiğdem Asuman, (2001), *Kültürel Globalleşmenin 20. Yüzyıl Modasını Yönlendiren Merkezlere Etkisi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı Tekstil Tasarımı Programı Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul.

DEREBOY, Elif Jülide, (2004), *Kostüm ve Moda Tarihi,* Özel Güzel Sanatlar Stilistlik Ltd. Şti., Ankara.

DOCHERTY, C.A. ve M.A. HANN, (1993) *Factors Affecting Fashion Change*, Çev: Emel Önder, Tekstil ve Mühendis Dergisi, Sayı: 37, s. 22-27.

FOGG, Marnie (Ed.), (2014), *Modanın Tüm Öyküsü,* Çev: Emre Gözgü, Hayalperest Yayınevi, İstanbul.

FUKAI, Akiko (Ed.), (2002), *Fashion: A Fashion History of the 20th Century*, Taschen, Köln.

GERÇEK, Merve, (2006), *Fransız Devriminden İtibaren Sanayi Devrimi, I. ve II. Dünya Savaşları ve Sovyet Devrimi'nin Avrupa Kadın Giyimi Üzerindeki Etkileri,* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı Tekstil ve Moda Tasarımı Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

JENKYN JONES, Sue, (2009), *Moda Tasarımı,* Çev: Hüseyin Kılıç, Güncel Yayıncılık, İstanbul.

KOMŞUOĞLU, Şükran vd., (1986), *Resim II Moda Resmi ve Giyim Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

MCNEIL, Peter, (1993), "Put Your Best Face Forward: The Impact of the Second World War on British Dress", *Journal of Design History*, Vol.6, No.4, s.283,99

ORSBORNE, Amy (Ed.), (2013), *Moda Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi*, Çev: Duygu Özen, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

ÖNDOĞAN, Ziynet, (1996) "1940'dan 1960'a Kadar Moda", *Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi*, Sayı:5, s. 364-370.

ROTHSTEIN, Natalie (Ed.), (1984), *Four Hundred Years of Fashion*, V&A Publications, London.

WATSON, Linda, (2007), *Modaya Yön Verenler,* Çev: Güneş Ayas, Güncel Yayıncılık, İstanbul.

WESEN BRYANT, Michele, (2013), *Moda Çizimi Moda Tasarımcıları İçin İllüstrasyon Teknikleri,* Çev: Şükriye Yüksel, Karakalem Kitabevi Yayınları, İzmir.

YAPP, Nick, (2005), *Getty Images 1940'lar,* Çev: Canan Feyyat, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

DEDE KORKUT DESTANLARINDA KULLANILAN ZARF-FİİLLER

Prof. Dr. Şehrebanı ALLAHVERDİYEVA

Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Makalede çok eski yazılı abidemiz olan Dede Korkut Destanı'nın dili incelenmiştir. Eserde arkaik zarf- fiillerle beraber, bugün de dilimizde kullanılan bir sıra zarf- fiil örneklerine rastlıyoruz. Aslında eski yazılı abidelerde kullanılmış zarf-fiiller değişik ses değişmesine uğrasalar da tüm Türk lehçelerinde kullanılmaktadır. Zarf-fiil fiilin çekimli eylemlerinden biridir. Geçişli ve idare etme özelliğine sahiptir. Göründüğü gibi bağlaç özelliğini taşıyor.

Hareket, zaman, sebep maksat ve başka fikri ifade ediyor.

- ıb, -ib , -ub, -übzarf-fiilleri çok eski tarihe dayanıyor. Çuvaş ve Yakut dilleri istisna olmakla tüm Türk dillerinde kullanılıyor. B.Serebrennikov ve N.Hacıyeva gösteriyor: "Yazılı abidelerimizin dilinde bu ekler ünsüzlerden sonra -ıb, -ib,- ub,- üb, ünlülerden sonra -yıb, -yib, -yub, -yüb şeklinde kullanılıyor. Örneğin: Bağlayıb-bağlab, sıçrayıb-sıçrab gibi.

Eski abidelerde -ıb, -ib, -ub, -üb eki zaman, tarz, sebep, maksat, nicelik bildirmeye hizmet etmiştir.

Getirib gara otağa kondurdular

Hırıldadıb tatlı canın olar oldu

Makaledeki esas fikir Dede Korkut Destanında kullanılmış **ıb, -ib , -ub, -üb, - ken, -iken, - dıkda, -dikde, -dukda, -dükde , -dıkca,-dikce,-dukca,-dükce,**

-dığınca, -digince, -dugunca, -dügünce gibi zarf- fiil eklerinin çağdaş Azerbaycan edebi dilinde ve diğer lehçelerde hale de kullanıldığını göz önünde bulundurmaktır.

Anahtar Kelimeler: Zarf-fiil, destan, dil, Dede Korkut

Makalede çok eski yazılı abidemiz olan Dede Korkut Destanı'nın dili incelenmiştir. Eserde arkaik zarf- fiillerle beraber, bugün de dilimizde kullanılan bir sıra zarf- fiil örneklerine rastlıyoruz. Aslında eski yazılı abidelerde kullanılmış zarf-fiiller ses değişmesine uğrasalar da tüm Türk lehçelerinde kullanılmaktadır. Zarf-fiil fiilin çekimli eylemlerinden biridir. Geçişli ve idare etme özelliğine sahiptir. Göründüğü gibi bağlaç özelliği taşıyor.

Hareket, zaman, sebep maksat ve başka fikri ifade ediyor.

-ıb, -ib , -ub, -üb zarf-fiilleri çok eski tarihe dayanıyor. Çuvaş ve Yakut dilleri istisna olmakla tüm Türk dillerinde kullanılıyor. B.Serebrennikov ve N.Hacıyeva gösteriyor: "Yazılı abidelerimizin dilinde bu ekler ünsüzlerden sonra -ıb, -ib,- ub,- üb, ünlülerden sonra -yıb, -yib, -yub, -yüb şeklinde kullanılıyor. Örneğin: Bağlayıb-bağlab, sıçrayıb-sıçrab gibi.

Makaledeki esas fikir Dede Korkut Destanında kullanılmış **ıb, -ib , -ub, -üb, - ken, -iken**, **-dıkda, -dikde, -dukda, -dükde , -dıkca,-dikce,-dukca,-dükce,**

-dığınca, -digince, -dugunca, -dügünce gibizarf- fiil eklerinin çağdaş Azerbaycan edebi dilinde ve diğer lehçelerde hale de kullanıldığını göz önünde bulundurmaktır.

(Serebrennikov,Hacıyeva, 1979:233).

Eski abidelerde -ıb, -ib, -ub, -üb eki zaman, tarz, sebep, maksat, nicelik bildirmeye hizmet etmiştir.

" Korkut Ata " destanlarında da bu faktörlere rastlıyoruz.

Örneğin:

Yalab-yalabyalayıban, ince donlum,(donlum-elbiselim)

Yer basmayıb yürüyen ,

Ter üzüne gan dammış kimi, gırmızı yanaklım(K.D.K,1977:107).

-ıb, -ib,- ub,- üb ekleriyle bağlı değişik fikirler mevcuttur. B.Serebrennikov ve N.Hacıyeva gösteriyor ki, -ıb, -ib- ub,- üb etimolojisi izah edile bilinmeyen eklerdendir (Hacıyeva,Serebrennikov, 1979:233).

"Korkut Ata" destanlarının dilini izlesek görüyoruz ki, –ıb,-ib,-ub,-üb zarf-fiil ekleri gibi üstünlük teşkil ediyor.

Örneğin:

Oğuz beyleri bir -bir gelib yığınak olmağa başladılar (K.A.D,1977: 19).

Yumurlanıb yerinden uru durdu (K.A.D,1977: 20).

Yaxşı yaman gara dağım yıkılubdür,

Gölgemce kaba ağacım kesilübdür (K.A.D,1977:20).

H.Mirzezade gösteriyor: “ Mevcut yazılı abidelerin dilinden malum oluyor ki, –ıb,-ib,-ub,-üb ekleri ile düzelenzarf-fiiller daha geniş yaygınlaşamamıştır.Bizce bunun kullanılma sebeplerinden biri orta devirlerde bu ekin belirsiz geçmiş zaman gibi kullanılmasıdır ”(Mirzezade , 1962:283).

Getirib gara otağa kondurdular (K.A.D,1977:20).

Hırıldayıb tatlı canın olar oldu(K.A.D ,1977:30).

-a,-e ZARF-FİİLLERİ

G.G.Memmedov yazıyor: “-a,-e zarf-fiilleri iki yolla oluşuyor:Aynı fiil köküne iki dafa artırılmakla; iki değişik semantik manalı fiile artırılmakla.

1.Aynı fiil köküne iki defa artırılmakla. Mesela Korkut Ata” destanında :

Desmalı eline alıb, böyüre- böyüre ağladı.

2.İki muhtelif semantik manalı fiile artırılmakla.Mesela: Nesimi şiirinde:

Sanma yüzün gülünden deye- gülegül utandı ”

(Memmedov, 1967:12).

Birinci şekil Türk dillerinde her zaman normal olmuş, hazırda çağdaş Türk lehçelerinde kullanılmaktadır. İkinci şekil semantik manalı fiillerden oluşsa da bu fiillerin arasında manaca yakınlık, eşanlamlılık oluşturmuştur: Yana-goyne, deye-güle, oynaya-güle, yiye-dada, tıka- basa.

“ Korkut Ata “destanlarından seçilen örneklere dikkat edelim.

Demez olsan yana-göyne gargaram, Gazan sana- dedi(K.A.D,1977:78).

Gördü ki,oğru köpek yiye-dada evini birbirine katmış, tavuk kümesine,

sığır damına dönmüş(K.A.D,1977:17).

Doyunca -tıka -basa yiyer(K.A.D,1977:17).

Bu şekil zarf-fiiller XIV - XVI asırlarda daha işlek olmuştur. Günümüzde ise halk dilinde birkaç sabitleşmiş ifade kalmaktadır: Deye-güle, oynaya-güle, yıkıla-dura vb.

Çağdaş dilde –a, -e ekleri çok zaman – arak,-erek ekleri ile yerlerini değişir.

Lakin önüne –gah,- gah da bölünme bağlacı artırılıyor: Gah oturarak, gah durarak vb.

Türk dillerinin oğuz grubunda beceri manası yaratan istek şeklinde bu kip tek halde kullanılıyor: Okuyabilmek, yazabilmek, gelebilmek (F.Zeynelov,1975:123).

-a, -e ekleri gitmek, gelmek, kalmak, kurtarmak, yaşamak vb. bu gibi fiille beraber kullanıldıkta muayyen grup birleşmeler oluşturarak tarz anlayışı ifade ediyor.Bu zaman zarf-fiillerle müstakil fiil birleşerek birleşik fiil oluşturuyor. Onlar bir-birine sıkı bağlı oluyor. Aynı zamanda aynı soruya cevap veriyor ve tümcenin birleşik hissesi gibi özünü gösteriyor (H.Memmedov,1966:57).

-a,- e zarf-fiil ekini tek kullanılırken koşulduğu fiiller nicelik itibari ile çift kullanılması nispeten azdır ve az süre kullanılmıştır.Bu fiil şeklinin çift kullanılması uzun süre devam etmiş, çağdaş Türkçede norm seviyesindedir. XIII –XVI. asır yazılı abidelerimizde kullanılması gösteriyor ki,bu zarf-fiiller uzun inkişaf prosesi geçmiş, muasır günümüze kadar gelmiştir.

Yata- yata yanımız ağrıdı;

Dura- dura belimiz kurudu(K.A.D,1977:31).

Çobanı bir kaba ağaca sara -sara muhkem bağladı (K.A.D, 1977:37).

Dedeyi kova- kova Deli Gacar on yelek yer atıldı (K.A.D, 1977:53).

Böğüre- böğüre ağlaştılar, zarlık kıldılar(K.A.D, 1977:59).

- arak -erek ZARF-FİİLLERİ

H.Mirzezade yazıyor: "Çağdaş edebi dilimizde kullanılan -arak,-erek zarf-fiilleri Türkçemizde yeniliktir. Çünkü XIX asra kadar böyle zarf-fiil ekinin dilimizde kullanıldığını gösteren faktörler çok azdır"(Mirzezade ,1962:298).

İncelemeler gösteriyor ki, "Korkut Ata" destanlarında, aynı zamanda "Destani-Ahmet Harami"de-arak,-erek eki ile oluşan zarf-fiillerin kullanıldığına tesadüf ediliyor.Verilmiş örneklere dikkat edelim.

"Korkut Ata" Destanlarında:

Deli Gacar seyirderek vardı, suya düştü.(K.A.D,1977:55).

Bakarak kenduzun unuttu (K.A.D,1977:55).

-anda, -endeZARF-FİİLLERİ

M,Hüseyinzade gösteriyor:" Bu zarf-fiil eki tümcenin müstakil yüklemi ile ifade olunmuş hal ve hareketin icra olunma vaktini bildirir. Buna göre de -anda, -ende zarf-fiili -an, -en zaman terkibinin yerine konulur"

(Hüseyinzade,1980:385).

Bu ek hem edebi dilimizde, hem de konuşma dilimizde, ağızlarda aynı derecede işlektir. Lakin " Korkut Ata" destanlarında -anda,-ende eki daha çok kullanılmıştır.

Evden çıkıp yürüyende servi boylum,

Topuğuna sarmaşanda gara saçlım(K.A.D,1977:20).

Garangu akşam olanda kaygılı çoban

Gar ile yağmur yağanda çakmaklı çoban (K.A.D,1977:33).

Tovla-tovla bağlananda aşıma yazık

Kardeş diye ağlayanda yaddaşına yazık

Yumruğumda talibinde şahin kuşuma yazık (K.A.D,1977:40).

Atlasıyla yanılanda göz sayvanlı ,

Tovla-tovla çekilende şahbaz atlı,

Çağırı ban dan verende yol kavuştu(K.A.D,1977:65).

1.-Anda, -ende müstakil yüklemle ifade olunmuş hareketin icra vaktini bildiriyor

2.- Andan, -enden müstakil ifade yüklemle olunmuş hareketin başladığı anı gösteriyor.

3.-Andan, -enden bir hareketin bitmesiyle ikinci hareketin başlandığını gösteriyor.

4.-Andan, -enden bir hareketin bitmesi neticesinde ikinci hareketin oluştuğunu ifade ediyor.

-Dıkda, -dikde, -dukda, -dükde ekleri -anda, -ende ekinin eşanlamıdır. -anda,

-ende zarf-fiili daha çok konuşma dilinde, -dıkda, -dikde, -dukda, -dükde zarf-fiili ise çoğunlukla edebi dilde kullanılıyor.

-dıkda, -dikde, -dukda, -dükde ZARF-FİİLLERİ

-Dıkda, -dikde, -dukda, -dükde hareketin icra olunma vaktini bildiriyor. Tümce zaman zarf tümcesi oluyor.

Türkoloji'de böyle bir fikir mevcuttur ki, zarf-fiiller tarihen şahıs kipi olmuştur.

Sağım ele baktığımda gardeşım Kara Güneyi gördüm

Solum ele baktığımda dayım Aruzu gördüm

Karşım ele baktığımda seni gördüm (K.A.D,1977: 73).

"Baktığımda" I. şahısın tekilinde kullanılmıştır. (Ben baktığımda)

Ecel geldiğinde arı İmandan ayırmasın (K.A.D,1977:108).

"Geldiğinde " III. şahısın tekilinde kullanılmıştır.(O geldiğinde)

Daim geldiğinde dursa devlet yahşi (K.A.D,1977:112).

Geldiğinde – 1. tekil şahış, o geldiğinde

Beyrek yayı gördüğünde yoldaşlarını anıp ağladı(K.A.D,1977:65).

Gördüğünde – 1. tekil şahış , o gördüğünde.

Onlar bir yediğinde sen iki yegil (K.A.D,1977: 39).

Gil ekinin şahıs alameti (yegil-sen yegil) bildirmesine daha çok " Korkut Ata" destanlarında tesadüf olunuyor:

-ınca, -ince, -unca, -ünce ZARF-FİİLLERİ

Bu zarf-fiillerini olumlu şekli "Korkut Ata" destanlarının dilinde az kullanılmıştır.

Ahir zaman olup, kıyamet kopunca (K.A.D,1977:14).

Olumsuz şekline ise daha çok rastlıyoruz:

Her ne iş olsa Korkut Ataya danışmayınca iş yapmazlardı (K.A.D,1977:14).

Ecel vade irmeyince kimse ölmez (K.A.D,1977:14).

Gara Polat üz kılınca tartmayınca ,

Kafası, berkülü başın kesmeyince ,

Alca kanın yeryüzüne dökmeyince,

Kardeşim kıyanın kanın almayınca ,

Gömmezim- dedi (K.A.D,1977:123).

Ağam tutulan kaleye varmayınca ,

Ağamın ölüsün -dirisin bilmeyince ,

Öldüyse kanın almayınca,

Kalın Oğuz eline gelmeyim yok (K.A.D,1977:137).

-alı, - eli ZARF-FİİLLERİ

alı , -eli, -andan,-enden zarf-fiilleri beri birleşmesi ile semantiklik oluşturuyor

Beyrek gideli Bambam tepe başına çıktın mı kız?(K.A.D,1977:68).

Men bu yerden gideli deli oldum.(K.A.D,1977:68.)

Mukayese edelim: gideli-gidenden beri.

- madan, -meden ZARF-FİİLLERİ

“Korkut Ata” destanlarında - madan, -meden zarf-fiilleri daha çok kullanılmıştır:

Baba men yerimden durmadan ol durmuş ola,

Men kaçarak atıma minmeden ol binmiş ola,

Men kanlı kafir eline varmadan ol varmış, baş getirmiş ola

(K.A.D,1977:95).

Karılarının ağ elleri bağlanmadan,

Ağ alının kara yere tepilmeden,

Gafil görklü başın kesilmeden,

Alca kanın yer yüzüne dökülmeden,

Gap kayalar uyanmadan yer ebreldi

Garı beyler ölmeden el boşaldı (K.A.D,1977:104).

Aruz oğlu-Basat gelmeden,

Elim- günüm çapılmadan,

Gaytabanda develerim bozlatmadan

Garagaçda kızıl atım kişnetmeden

Ağca goyunlarınm ekreşmeden

Ağca yüzlü gıyım-gelinim ekreşmeden

Ağca yüzlü kerküllü Aruz oğlu Basat gelip almadan

Elim-günüm çapmadan

Gazan mana yetişsin (K.A.D,1977:157).

KADINLARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARIN KALKINMA PLANLARINDAKİ YERİ

Arş. Gör. Selcen ALTINBAŞ

Türk-Alman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Kadının hak taleplerinin şekillenmesi, ekonomik düzene dâhil olması ve dünya üzerinde herkesin eşit olduğunu temel alarak başlayan mücadelesi kadını sosyal politikaların kapsamında da ele almayı gerekli kılmıştır. Kadınların Sanayi Devrimi ile piyasaya emeğiyle dâhil olması ve bu alanda da maruz kaldığı eşitsizliğin sosyal refahı olumsuz etkilemesi bu gerekliliği kuvvetlendirmiştir. Köle olarak alınıp satılan bir metadan toplumda hak talep eden ve talep ettiği hakkı elde eden bireye dönüşmesi kadınların bireysel çabasının bir ürünü olsa da sosyal politikalar bu çabayı desteklemiştir. Türkiye özelinde kadınlara yönelik sosyal politikaların devlet tarafından kalkınma planları ile nasıl desteklendiğini görmek adına kaleme alınan çalışmada kalkınma planlarında kadınlara yönelik politika, hedef ve amaçların değerlendirmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Sosyal Refah, Kalkınma Planları, Kadınlara Yönelik Politikalar.

THE PLACE OF THE SOCIAL POLICIES FOR WOMEN IN THE DEVELOPMENT PLANS

Abstract

The configuration of women's rights, the inclusion of women in the economic order and their struggle which started on the basis that everyone is equal in the World made it necessary to address the scope of women's social policies. Women entered to market with the industrial revolution and be exposed to inequality within market, that led to decrease in social welfare and these reasons strengthened the necessity. Although, transformation of woman from a slave as a commodity to an individual who gets rights which she demands is a product of women's individual effort, social policies supports that effort. This written study evaluates policies, aims and goals in development plans towards women to see how to support social policies towards women with development plans by state, specifically to Turkey.

Keywords: Social Policy, Social Welfare, Development Plans, Social Policy for Women.

1. Sosyal Politikaya Genel Bir Bakış

Sosyal politika, toplumla alakalı, toplumsal anlamına gelen Fransızca *social* kelimesi ile "devletin etkinliklerini düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü" olarak tanımlanan Latince *politica* kelimesinin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkmış bir bilim dalıdır. Toplumun bağımlı çalışan, ekonomik yönden güçsüz ve özel olarak bakım ve gözetim gerektiren kesimlerinin karşılaştıkları ya da karşılaşabilecekleri olumsuzluklara karşı korunmalarını öngören kamusal politikalar olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, Eriş. Tar.10.08.2015; Altan, 2007:9). Kapsamına sadece çalışan sınıflar ile toplumdaki tüm yoksul ve zayıf kesimleri dâhil etme konusunda bilim adamları iki gruba ayrılsa da bugün sosyal politikanın tüm toplumsal sorunları ve grupları kendisine konu edindiği görülmektedir (Ersöz, 2005: 760)

Sanayi Devrimi ile birlikte ekonominin dayanakları değişmiş, bu da ülkelerin siyasi, sosyal, kültürel bir takım dönüşümler yaşamasına sebep olmuştur (Stewart, 1969: 4). Özellikle kaynaklarının çoğunu savaşa aktaran devletlerin savaş bittikten sonra reform gereksinimlerini artırmış; refah devleti de böyle bir dönemin ürünü olarak tarih sahnesine çıkmıştır (Özdemir, 2007: 183). Bu şekilde dönüşümü başlayan devletlerin, sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal sınıflara, ihtiyaçları artan ve farklılaşan bireylere yönelik politikaları birincil olarak ele alması gerekliliği doğmuştur (Ersöz, 2003:121). Yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkması, hızlı nüfus artışı, kentleşme, göç bu dönüşümün sonucunda gerçekleşmiş ve dünyadaki bütün bireyler için yeni bir süreci başlatmıştır. Başlayan yeni süreç yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, sınıflar arası farklar belirginleşmeye başlamış; diğer yandan kırdan kente göçün artmasıyla uyum sorunları baş göstermiştir. Tarıma dayalı üretimin büyük fabrikalara taşınması ile işçi sınıfına kadınlar ve çocuklar da dâhil edilmiş bu durum ise diğer sonuçlarda olduğu gibi yeni birçok sorunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Koray, 1992: 22; Özdemir: 2007: 185). Dolayısıyla sosyal güvenlik temelli gelişen refah devleti sosyal politikalarının bu dönemde özellikle yöneldiği kesim işçi sınıfı olmuştur. Ağır koşullar altında çalışan işçilere yönelik düzenlemelerin ardından sosyal politika da dünya üzerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak meşgul olduğu konular bakımından gelişmeye ve çeşitlenmeye başlamış; bireylerin iş hayatındaki olumsuzlukların yanı sıra toplumda karşılaşabilecekleri olumsuzluklar veya engeller de sosyal politika kapsamına dâhil olmuştur (Altan, 2007: 7).

Zaman içinde ortaya çıkan hak talepleri ve bu haklara sahip olanlar ile olmayanlar arasında doğan eşitsizlikler sosyal politikanın ilgi alanını genişletmiş; kadın hareketi de tam bu noktada "eşitlik" söylemi ile doğmuş ve kadınların oy hakkı kazanımı ile bu hareketin başlangıç aşaması sonlanmıştır (Çakır, 2007). Eşitlik ilkesinin kadınlar için de geçerli olduğu fikri temel alınarak kadınları toplumsal, siyasi ve ekonomik düzene dâhil etme gayreti ile başlayan kadın hareketi, dünyanın hemen hemen her yerinde yankı uyandırmış ve toplumun sosyal refahına yönelik olan sosyal politikalara da sirayet etmiştir. Emeğin ücretlendirilmesinde kadınların karşı karşıya kaldığı eşitsizliğin giderilmesine yönelik ortaya çıkan "eşit işe eşit ücret" ile başlayan süreç son aşamada toplumsal cinsiyet politikalarının bütün politika alanlarına yayılması noktasına kadar gelmiştir. Böylece her ne kadar ağırlıklı olarak çalışma yaşamında karşı karşıya kaldığı sorunlara yönelik de olsa sosyal politikanın kadınları ilgi alanına eklediği görülmektedir. Kadınlara yönelik sosyal politikaların öneminden hareketle Türkiye özelinde bu politikaların kalkınma planlarında ne ölçüde ele alındığını incelemek gerekmektedir.

2. Kadınlara Yönelik Sosyal Politikaların Kalkınma Planlarındaki Yeri

Sosyal politikanın sanayileşme temelli gelişmesi göz önüne alındığında Batı için geçerli olan bu süreç Osmanlı İmparatorluğu'nda eş zamanlı ortaya çıkmadığından İmparatorluğun bulunduğu coğrafyada sosyal politikaların gelişimi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraya sarkmıştır. Ancak 1950lerden sonra sanayileşmenin anlam kazanması ve bu doğrultuda girişimlerin başlaması ile işçi sınıfının karşılaştığı sorunlara yönelik olarak politikaların oluşturulmaya başlandığı görülmektedir. Türkiye'de planlı kalkınma ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında uygulanmaya başlanmıştır (Özdemir, 2014: 7). 1961 Anayasası'nın 41. Maddesinde *"devletin ödevi"* olarak belirtilen kalkınma planlarının, fikri her ne kadar Cumhuriyet'in ilanı ile ortaya çıkmış ve sanayiye yönelik planlarla bu fikir kısmen hayat bulmuş olsa

da, 1963 yılından itibaren Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanması öngörülen kalkınma planları ile ilk somut adım atılmıştır. Kalkınma planları bir nevi devletin ilgili dönem için ajandası olma özelliğini taşıdığından kadınlara yönelik sosyal politikalara bu planlar üzerinden bakılması fikri ise bu planların I. Kalkınma Planı'nda da belirtildiği üzere iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı gerçekleştirme gayesinden hareketle doğmuştur. Kalkınma planlarının devletin sosyal politikalarını tam olarak yansıtması mümkün değildir. Çünkü 1981 Anayasası da kalkınma planlarını 1961 Anayasası ile benzer ele almış ve *"Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayiin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir. Planda millî tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür; yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir."* Şeklinde ifadeleriyle kalkınma planlarının ağırlıklı olarak ekonomi temelli planlar olduğu belirtilmiştir. Ancak yine de sosyal kalkınmaya dâhil edilebilecek olan kadın politikalarına nasıl ve ne kadar yer verildiği, istenilene ne ölçüde ulaşılabildiği, kadın politikalarının hangi bağlamda ele alınmış olduğu gibi hususlar incelenerek Türkiye'nin kadın politikaları konusundaki karnesini kalkınma planları çerçevesinde çıkarmak yerinde olacaktır.

3 Aralık 1962 tarihli ve11272 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan I. Kalkınma Planı *"İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumu huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak bir demokratik düzeni kesin olarak seçmiş olan Türk Milletinin, Anayasamızda açık ifadesini bulan iktisadi ve sosyal hayatı, keyfi ve plansız davranış tecrübelerine son verip adalete, tam çalışma esasına ve herkesin insan haysiyetine yaraşır bir yasayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenleme arzu ve azmine uygun olarak : Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere.."* kaleme alınmıştır. (I.Kalkınma Planı, 1963: 2) 1963-67 yılları için hazırlanan bu planda kadınların eşit haklar elde etmeleri hususu her ne kadar planın ilk başlıklarında yer bulsa da ilgili dönem için pek çok eksiklik barındırmaktadır. Kadınlara yönelik herhangi bir özel bölüm bulunmamakta; yalnızca "İnsangücü, İstihdam, Eğitim ve Araştırma" başlığında yer alan Kız Teknik Öğretiminde kadınlara yönelik eğitim politikası yer almaktadır. Öğrencilerini bir ev kadını olarak ya da yapılarına uygun mesleklere hazırlayacak şekilde yetiştirmeyi amaçlayan kız teknik öğretim kurumlarının özellikle kadının eğitim imkânlarından yoksun olduğu ve Kız Teknik Öğretim kurumlarının bunu sağlayabileceği geri kalmış bölgelerde yoğunlaştırılması gerekliliğine planda değinilmektedir (I.Kalkınma Planı, 1963: 460). Kız Teknik Öğretimini esas alan bu kurumların öğrencilerini ev kadını ya da yapılarına uygun mesleklere hazırlamasını planlanmasının kadının eşitliğini vurgulamaktan yoksun olduğu görülmektedir. Kadının bulunabileceği yerlerin sınırını çizen ifadeler barındıran plan, bu yönüyle kadının meslek hayatına yönelik de bir kısıtlama olarak da yorumlanmaya açıktır.

1968-72 yıllarını temel alan II. Kalkınma Planı ise sanayiye verilen önemin altının çizildiği bir önsöz ile başlamaktadır. Planda ilk olarak nüfus başlığında çocuk kadın oranlarının gittikçe düşmesine ve doğurganlıktaki azalma eğilimine değinilmekte ve doğurganlıktaki azalma toplum yapısının değişmesi ve iktisadi bakımdan çocuğun ailede

taşıdığı anlamın farklılaşmasının sonucuna bağlanmaktadır (II. Kalkınma Planı, 1968: 51). Kadınlara yönelik olarak özel planlama alanı olduğu öne sürülen eğitim, bu planda Kız Sanat Enstitüleri, Akşam Kız Sanat Okulları ve kadın meslek öğretmen okulları, sekreterlik okulları gibi kız teknik öğretimini sağlayacak okullarla kadın işgücünü ekonominin talep ettiği yönde istihdam edilmek üzere yetiştirmeye yönelmektedir. Eğitimin bir uygulaması olarak kız enstitülerinde anneleri çalışan, ana eğitiminden yoksun çocuklar için bakım imkânı da planda yer almaktadır. Bu olumlu bir adım olarak değerlendirilebilecek bir husus iken yaygın eğitim başlığında yaygın eğitim programlarının kadının "ev kadını ve anne olarak" toplumdaki değerini yüceltmeye yöneldiğinin belirtilmesi planın bu konudaki diğer bakış açısını ortaya çıkarmaktadır. Özellikle *"İkinci Beş Yıllık Plan döneminde kadına yönelen bu programlar özel bir önemle ele alınarak geliştirilecek, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılacak değişik sosyal ortamdaki kadınlara uygulanabilecek çeşitli ve özel kadın eğitimi programları ve kız teknik öğretim kurumlarının desteği ile ev kadınlığı ve annelik bilgilerinin geniş kitlelere ulaştırılmasına çalışılacaktır… Kadınların eğitimi konusundaki bütün çalışmalar özel bir ağırlıkla ele alınacak, memleket çapında benimsenmesi ve uygulanabilmesi amacı ile bu konuya eğilen bakanlıklar, kamu kuruluşları, amme yararına çalışan dernekler ve gönüllü teşekküllerin de yardımı ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir «Kadın eğitimi» kampanyası açılması yoluna gidilecek ve Türk kadının toplum hayatında gereken yerini almasına yardımcı olacak özel kadın eğitim programlarının uygulanması için alınması lüzumlu görülen bütün tedbirlere öncelik verilecektir."* ifadesi ile kadınların istihdama dâhil edilmesi ve eğitimi için özel önlemlerin alınması fikrinin yanında kurumların desteği ile kadınların ev kadınlığı ve annelik misyonuna vurgu yapılmaktadır (II. Kalkınma Planı, 1968: 180). Plan kadınların iktisadi hayatın gereklerine göre toplumda yerini alması için eğitim bazında yapılması gerekenleri uygulanacak politikalara dâhil etmekte ve bunu planın ilgili bütün başlıklarında vurgulamaktadır. Yani plan, dönemin ekonomik konjonktürüne göre kadınların istihdamda yer almasının yollarını aramaktadır.

III. Kalkınma Planı ise 1973-77 yıllarını kapsayan dönem için hazırlanmıştır. Bu plan kadınlara yönelik olarak I. Ve II. Planda başlatılan eğitim faaliyetlerini kız meslek liseleri çatısı altında toplamayı hedefleri arasına almaktadır. Gezici köy kadın kursları ve kız sanat okulları eğitim planına dâhil edilmekte ve bu kursların çalışmalarını pratik tarım ve kız sanat okulları ile uyumlu bir biçimde sürdürmesini sağlaması planlanmaktadır. Pratik kız sanat okullarının özellikle kadınların eğitiminde aktif rol oynaması da yine planda yer alan başka bir hususdur. Sosyal yardım hizmetlerinde öncelik verilecek gruplara da kadının da dâhil edilmesi bu planda görülmektedir. Önemli bir değişiklik veya düzenleme planlamayan III. Kalkınma Planı kendisinden önceki planın izinde kadını istihdam hayatında aktif hale getirmeye yönelik hususların altını çizmektedir.

1979-83 yılları için hazırlanan IV. Kalkınma Planı ise kadına veya buna yönelik herhangi bir politika planlamasına rastlanılmayan plan olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim hemen ardından 1985-89 yıllarına yönelik hazırlanan V. Kalkınma Planı da kendisinden önceki planla aynı eksikliği barındırmaktadır. Plan, yalnızca kadınların aktif çalışma hayatına katılımı ile kreş ve gündüz bakım evlerine duyulan ihtiyacın artmasına değinmekte; bunu da *"Sanayileşme ile beraber ekonomik ve toplumsal gelişmeler sonucu kadınların aktif çalışma hayatına katılmaları, özellikle büyük şehirlerde, okul öncesi çocukların emniyet içinde bakımları ve yetiştirilmeleri için kreş ve gündüz bakımevlerinde olan ihtiyacı büyük ölçüde artırmıştır. Günümüzde bu konudaki ihtiyaç*

gittikçe artma eğilimi göstermektedir. Plan döneminde kreş ve gündüz bakımevlerinin mevcut kapasitelerinin ve hizmet veriminin artırılmasına, sayıca ve nitelikleri itibariyle cevap verebilecek seviyeye çıkarılmasına çalışılacaktır." Şeklinde dile getirmektedir (V. Kalkınma Planı, 1985: 156).

VI. Kalkınma Planı'na bakıldığında ise ilk kez bir başlık olarak kadına yer verildiği görülmektedir. Planın sosyal hedef, ilke ve politikalarının kaleme alındığı başlıkla kadın, beşeri kaynaklarda ele alınmaktadır. *"Türk toplumunun temel taşı olan ailenin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda desteklenmesine ve güçlendirilmesine, kadının ve çocuğun korunmasına ve eğitilmesine önem verilecektir."* İfadesi ile kadını yine aile sınırlarında değerlendirdiği görülse de kalkınma planları adına önemli bir adım atıldığı açıktır (VI. Kalkınma Planı, 1990: 3). Dolayısıyla ayrı bir başlık açması yönünden diğer planlardan ayrılmaktadır. Kadının eğitim seviyesinin yükseltilmesi, tarım dışı alanda istihdamının yaygınlaştırılması ve çalışan kadınların çalışma hayatı, sosyal güvenlik, sağlık, mesleki eğitim ve yeniden işe alınma gibi konularda karşılaştıkları zorlukların giderilmesi ve bakım imkânlarının geliştirilmesi hususlarının planlamaya dâhil edildiği görülmektedir. Toplumda kadının yerine ilişkin sorunların varlığının bilincinde olmasına rağmen plan bu konuda yalnızca eksikliğin varlığını dile getirmekle yetinmektedir. Hedeflerde ise bu "*Milli ve manevi değerlerin korunmasında ve geliştirilmesinde, dolayısıyla milli bütünlüğün ve dayanışmanın pekiştirilmesinde temel unsur olan aile müessesesinin her bakımdan güçlendirilmesi ekonomik kalkınmaya paralel olarak sosyal yapıdaki değişme ve gelişmelere uyum sağlamasına yardımcı olacak tedbirlerin alınması ve ailelerin refah düzeyinin dengeli olarak artırılması için gerekli sosyo-ekonomik destekler oluşturulacaktır. Kadınların sosyal ve ekonomik kalkınmanın nimetlerinden daha fazla yararlanmalarının sağlanması amacıyla sağlık, eğitim ve istihdam imkânları artırılacak, kadının statüsünün her bakımdan iyileştirilmesine ve bu statünün sağladığı bütün hakları imkânları tam olarak kullanabilmelerine yönelik tedbirler alınacaktır."* Şeklinde yerini almaktadır (VI. Kalkınma Planı, 1990: 353). Plan kendisinden önceki planlara göre önemli oranda kadına yer vermekte, diğer yandan kadının ağırlıklı olarak aile içinde değerlendirilmesi sorunu bu planda da karşımıza çıkmaktadır. İstihdama yönelik olarak da kadınlar daha fazla çalışma hayatına katılmaları konusunda plan tarafından desteklenmektedir.

1996-2000 yıllarını kapsayan VII. Kalkınma Planı ise kadın-erkek eşitliğinin zikredildiği ilk kalkınma planıdır. *"Kadınların eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal güvenlik alanları ile ilgili göstergelerinin iyileştirilmesi, mevzuatımızdaki kadın-erkek eşitliğini engelleyen hususların düzenlenmesi, kadının toplumsal statüsünün yükseltilmesi ve kadın-erkek eşitliğinde ilerleme sağlanabilmesi için önem arz etmektedir."* İfadesi ile önemi belirtilen bu husus yine aynı planda ilgili mevzuatlarda yapılması gereken düzenlemeleri de göstermektedir (VII. Kalkınma Planı, 1996: 35). Bunlar "*Türk Medeni Kanunu'nda yer alan, ikametgâh, aile reisliği, soyadı, evlilik birliğinin temsili, husumet ehliyeti, evlilik yaşı, mal rejimi, eşlerin meslek ve sanatı, miras, ev eşyaları, resmi nikâh ve nafaka gibi konularda gerekli düzenlemenin yapılması; evlilik süresince edinilen maddi birikimde eşler arası mal birliği ilkesinin uygulamaya geçirilmesi; aile içi sorumlulukların eşit paylaşılması ve kadının toplumsal yaşama eşit biçimde katılımının sağlanması; Ceza ve Vergi Kanunlarında kadın-erkek eşitliğini bozucu ve kadını güç durumda bırakan hususların eşitlikçi bir anlayışla düzenlenmesi; çalışma hayatını düzenleyen yasalarda gebelik ve doğum izni, kreş ve çocuk bakımevi açılması ile ilgili maddelerde kadının çalışma yaşamından kopmasının önlenmesi, aile birliğinin*

güçlendirilmesi ve çalışan annelerin çocuklarının yeterli bakım imkanına kavuşturulmasına yönelik değişiklikler" olarak sıralanmaktadır (VII. Kalkınma Planı, 1996: 40). Kadınların eşit statüde bireyler olarak toplumun her alanında var olması, eğitim, sağlık, çalışma hayatı gibi alanlarda kadınların karşılaştığı olumsuzlukların giderilmesi, kadının statüsünün iyileştirilmesi ve kadının yerini toplumda olumsuz etkileyen hususların giderilerek refah düzeylerinin en üst seviyeye çıkarılması hedefleri de planda kaleme alınmıştır. Plan mevzuat değişikliklerini açıkça belirtmesi ve yine kadını ayrı bir başlık altında aileden bağımsız olarak ele alarak kadına ve onun toplumdaki refahına yönelik hedefler barındırması yönleriyle büyük önem taşımaktadır. Kadının toplumsal statüsünü göz önünde bulunduran ilk plan olması ile de kendisinden önceki altı planı geride bırakmaktadır.

VIII. Kalkınma Planı'na bakıldığında ise özellikle Doğu ve Güneydoğu özelinde kadınların toplumsal statüsünün istenilen düzeye getirilemediği belirtilmekte, buna ilişkin Çok Amaçlı Toplum Merkezleri'nin kurulduğuna dikkat çekmektedir. Zorunlu temel eğitimin 8 yıla çıkarılmasını da önemli gelişmelerden birisi olarak değerlendiren Planda, kadının statüsünü geliştirmek için önceki planda öngörülen hukuki düzenlemelerin de yapıldığını, bunlara ek olarak kadınlara gelir getirici faaliyetlere yönlendirmek, girişimcilik ve el emeğinin değerlendirilmesi amacıyla Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından bir merkezin kurulduğu, yine kadınlara yönelik hizmetlerin etkinliğini artırmak ve daha geniş kitlelere hizmet sunmak amacıyla 13 valilik bünyesinde Kadının Statüsü Birimleri oluşturulduğu da belirtilmektedir (VIII. Kalkınma Planı). Bugüne kadar kadınlara yönelik yapılması gerekenler bu planda da sıralanmakta ve gerekli kanuni düzenlemelerinde günün ekonomik ve sosyal koşullarına göre yapılması planlanmaktadır. Aile başlığı altında ise yer verilen iki önemli husus "evli-bekâr" ifadelerinin nüfus cüzdanında yer alması ve Aile İçi Şiddet Yönetmeliği'nin çıkmasıdır. Bunlara da aile başlığı altında geçmiş dönem analizinde yer verilmektedir. Planlama dönemi için ise kadınların etkinlik alanlarının genişletilmesi ve eşit fırsat ve olanaklardan yararlanmalarının sağlanması için eğitim seviyeleri yükseltilmesi, kalkınma sürecine, iş hayatına ve karar alma mekanizmalarına daha fazla katılmaları için gerekli düzenlemelerin yapılması hedeflenmektedir. Bu noktada karar alma mekanizmalarına daha fazla katılım önem arz etmektedir. Zira bugüne dek kadın politikalarındaki ağır ilerlemenin sebeplerinden birisi de eril karar alma mekanizmalarının hâkimiyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. VIII. Kalkınma Planı geçmiş dönem analizi, amaçlar ve ilkeler ve bunlara bağlı olarak hedefleri sistematik bir biçimde ortaya koyması ile profesyonel bir biçimde planlamaya adım olarak değerlendirilebilir. Ancak bu şekilsel önemin dışında altı çizilmesi gereken veya yeni gündeme getirilmiş bir konu bulunmamaktadır. Nitekim kadın politikalarına yönelik olarak plan dönemine ilişkin ekonomik ve sosyal şartlarına göre düzenlemelerin yapılacağının yazılması ise toplumsal cinsiyet politikalarının hemen hemen bütün dünyada revaçta olduğu bir dönem olmasına rağmen vasat sayılabilecek bir ifadeden öteye gidememiştir.

IX. Kalkınma Planı'na gelindiğinde ise kadının yine istihdam temelli ele alındığı görülmektedir. Buna ek olarak şiddet ve istismar da plana dâhil edilmektedir. Bu konuda toplumun bilinçlendirilmesinin önemini çizen plan Avrupa Birliği ile müzakere sürecinin hızlandığı bir dönemin ürünü olması sebebiyle sürekli Birliğe atıf yapmaktadır. Plan oldukça geniş kapsamlı olan VII. Ve VIII. Plana göre yetersiz kalmaktadır.

Son plan olan X. Kalkınma Planı ise 2014-2018 yıllarını kapsamaktadır. Bu planda ilk kez toplumsal cinsiyet konusuna değinilmekte ve bu konudaki toplum bilincinin geliştirilmesi

gerekliliğinden bahsedilmektedir. Bunun yanı sıra iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması temelinde esnek çalışma, kreş düzenlemeleri ve ebeveyn izinlerine ilişkin düzenleme de yine planda yerini almaktadır. Ancak bu düzenlemeler *"genç ve dinamik nüfus yapısının korunması ve doğurganlıktaki düşüşün önüne geçilebilmesi için kadınlara yönelik iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı nitelikte uygulamalar.."* şeklinde planda ifade edilmektedir (X. Kalkınma Planı, 2014: 50). Planın kadın istihdamına yönelik vurgusu ise önem arz etmektedir. *"2023 yılında dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alma hedefinin, işgücü potansiyelinin ancak yarısını harekete geçirebilen bir ekonomik yapıyla başarılması mümkün değildir. Nüfusun daha büyük bir bölümünün üretim sürecine katılması gereklidir. Bu süreçte kadınların işgücüne katılma oranında meydana gelecek artış büyük rol oynayacaktır."* Cümlesi kadınlara yönelik bu vurgunun aslında esas odak noktasını açıkça ortaya koymaktadır (X. Kalkınma Planı, 2014: 57). Kadın erkek eşitliğine yönelik olarak da kadınların karar alma mekanizmalarında var olmasının desteklenmesi hususunda Meclis'te kurulan Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'na da planda yer verilmektedir. Plan diğer planlardan en sonunda yer verilen politika taslakları olarak nitelendirilebilecek programlar yönünden farklılık arz etmektedir. Bakıldığında ise bunlardan ikisinde kadınlara ilişkin düzenlemelerin veya politika hedeflerinin varlığı görülmektedir. İşgücü piyasasının etkinleştirilmesine yönelik olan ilk programda, program bileşenlerine kadınlar dâhil edilmektedir. İstihdama yönelik teşviklerin verilmesi bu program çerçevesinde yine ele alınmaktadır. Aile ve dinamik nüfus yapısının korunmasına yönelik olan programla ise, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesini desteklemek üzere dinamik nüfus yapısının korunması, aile kurumunun güçlendirilmesi ve böylece sosyal refah ve sosyal sermayenin artırılmasının amaçlandığı belirtilmektedir. Program hedefleri; aile refahının korunması ve aile kurumunun güçlendirilmesi, kuşaklar arası dayanışmanın güçlendirilmesi, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması, toplam doğurganlık hızının artırılması; performans göstergeleri ise boşanma oranı, evlenme oranı, aile danışmanlığı hizmetinden yararlanan kişi sayısı, evlilik öncesi eğitimlerden yararlanan kişi sayısı, toplam doğurganlık hızı, çalışan kadınlarda toplam doğurganlık olarak sıralanmaktadır (X.Kalkınma Planı, 2014: 192). Bunlar da kadının yine aile temelli ele alındığını açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla önceki planlarda başarılmış olan kadının bireysel olarak değerlendirilmesi durumu son planda ortadan kalkmıştır.

1960lar ile somut planların kaleme alınması ile farklı bir boyuta geçen planlı kalkınmanın ürünleri olan kalkınma planlarında kadınlara yönelik politikaların istenilen düzeyde var olmadığı görülmektedir. Bunun sebebinin kadınlara yönelik politikalara çok büyük önem atfedilmemesi olduğunu düşünmek yerine planların ekonomik temelli olduğunu düşünmek fazlaca olumlu bir tavır olacaktır. Ancak iki unsur da birleştiğinde ortaya istenilen düzeyde gerçekleşmeyen bir sonuç çıkmaktadır. Dünya üzerinde yankı uyandıran bir konu başlığı olmasına rağmen kültürel açıdan kadına yüklenmiş belli bir kimliğin varlığı bu konuda adım atmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla planlarda da yer verilen hususlarda samimiyetin varlığının kanıtlanması bu kültürün baskısından da "kadın"ı çıkarmakla olabilecektir.

Planların değerlendirilirken içinde bulunduğu dönemin de hesaba katılması gerekmektedir. Bilindiği üzere II. Dünya Savaşı'nın ardından 1960lı yıllar kapitalizm ve "refah" gibi iki önemli kavramı karşımıza çıkarmaktadır. Kapitalizmin omurgası olan sermaye birikim sürecinin gerekleri toplumun farklı katmanlarının büyük bölümü tarafından kendi yararları için kabul edilip uymaları gereken zorunluluk ve hedefler olarak algılanmaya başlanmıştır (Yakar Önal & Temelli, 2011: 58; İnsel, 2001: 1-3). Kalkınma planları genel olarak incelendiğinde planlarda da sermaye birikimi rejiminin gerekliliklerinin var olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kalkınma çabası içinde olan Türkiye'nin bu ortamın gerekliliklerine göre şekillendirdiği kalkınma planlarında kadınlara yönelik sosyal politikaların istihdam odaklı ele alınması daha iyi anlaşılabilmektedir. Kalkınmanın temel argüman olarak belirlenmesi, haricindeki bütün hususların nispeten daha değersiz kalmasını sağlamakta; bu durum kalkınma planlarındaki değerlendirmeler de göz önüne alındığında ancak son dönem planlarında konunun başlı başına taşıdığı önemin kısmen anlaşıldığı görülmektedir. Bunun yeterli düzeye çekilebilmesi için ise konunun, planların içeriğinde

kalkınmanın çok daha geniş çerçevede değerlendirilerek, çok yönlü öneminden hareketle özel olarak ele alınması gerekmektedir.

3.Genel Değerlendirme ve Sonuç

Sosyal politikanın toplumda sosyal korumaya ihtiyacı hisseden bütün gruplara yönelik olma özelliğinden hareketle, kadınların toplumsal statüsüne yönelik çok kapsamlı politika ve hak taleplerine dönüşen süreç bu bağlamda desteklenmiş; hatta kadınlar özel korunma gereksinimi duyan gruplar başlığında sosyal politikanın kapsamına dâhil edilmiştir.

Türkiye'nin kadınlara yönelik sosyal politikaların karnesi için devlet planlamasını belli yıllara bölerek kaleme alan, dönemin gereklerine göre hazırlanan kalkınma planlarına bakıldığında kadınlara yönelik bakışının istihdam odaklı olduğu görülmüştür. VI. Plandan itibaren daha ciddi olarak ele alınan kadınlara yönelik politikaların özellikle VII. Planda kadın erkek eşitliğini sağlamak adına yapılacak kanuni düzenlemelere yer verilmesi ile önemli bir aşama kaydettiği okunmuştur. Buna oranla sonraki planlar yine yetersiz kalırken olumlu bir adım olarak kadının artık ayrı bir başlık altında planlara dâhil edilmesi karşımıza çıkmıştır. 2014-2018 yıllarını kapsayan X. Kalkınma Planı ise toplumsal cinsiyeti denkleme dâhil etmesi yönüyle kalkınma planlarındaki farklı kırılma noktasını yaratmıştır.

Planlarda kadınların çalışma hayatına dâhil edilmesi ve farklı alanlarda istihdamının sağlanması temel alınsa da doğrudan kadına toplumda eşitlik sağlamaya yönelik bir düzenlemenin yer almadığı görülmektedir. Ancak yine de az da olsa kaydedilen gelişme bundan sonra atılacak adımların zeminini oluşturduğundan önem teşkil etmektedir. Planlarda ve dolayısıyla uygulamalarda istenilen ölçüde yer alması için ise karar alma mekanizmalarında doğrudan kadınların varlığı şarttır. Ancak bu sayede gün geçtikçe artan kadın cinayetlerinin, istismarın, psikolojik ve fiziksel tacizin önüne geçilebilecek somut adımların planlara girmesi mümkün hale gelecektir. Yapılması gereken başka argümanlardan bağımsız olarak "birey" temelinde düşünerek kadınlara yönelik politikaların gerçekleştirilmesidir. Ancak bu şekilde olması gereken ve istenilenin aynı noktada buluşturabilmesi mümkün hale gelecektir. Böylece toplumda var olan özel olarak koruma gereksinimi duyan bir grup olarak sosyal politika kapsamına giren kadınlar için sosyal refah istenilen düzeye ulaşacak ve tüm bireyler arasında eşitlik sağlanmış olacaktır. Kadınların toplumda refah seviyelerinin yükseltilmesinin temele alınmasının bu konudaki ana eksiklik olduğu da göz önünde bulundurularak çalışmaların yoğunlaşması, planlara da bunların yansıması gerekmektedir.

Kaynakça

ALTAN, Ö. Z. (2007) Sosyal Politika, Anadolu Üniversitesi Yayını: Eskişehir.

ÇAKIR, S. (2007) Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi, Modern **Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsen Örs, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

DEDEOĞLU, S. (2009) Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2, 41-54.

ERSÖZ, H. Y. (2003). Doğuşundan Günümüze Sosyal Politika Anlayışı ve Sosyal Politika Kurumlarının Değişen Rolü. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, *53*(2)119-144.

_____ (2005). Sosyal Politika-Refah Devleti-Yerel Yönetimler İlişkisi.*İktisat Fakültesi Mecmuası*, *55*(1), 759.

İNSEL, A. (2001) Mali Sermaye Birikimi Rejimi, Birikim Dergisi, 145.

KORAY, M. (1992) Endüstri İlişkileri, Basisen Eğitim Ve Kültür Yayınları: İstanbul.

_____ (2007) Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, *15*, 19-55.

ÖZDEMİR, S. (2007) Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul Ticaret Odası Yayınları: İstanbul.

ÖZDEMİR, V. (2014) Türkiye'de Planlı Kalkınma Deneyimleri, https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf. Erişim Tarihi: 12.06.2015)

RÜB, W. F. & NULLMEIER, F. (1993) Die Transformation Der Sozialpolitik,Vom Sozialstaat zum Sicherungsstaat, Campus Verlag: Frankfurt & Newyork.

STEWART, C. D. (1969) The Industrial Revolution, Holt Publisher: New York.

TDK SÖZLÜĞÜ, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=POL%C4%B0T%C4%B0KA, Erişim Tarihi: 10.08.2015)

YAKAR ÖNAL, A. & TEMELLİ, S. (2011) Sermaye Birikimi-Vergi Yapısı İlişkisi Bağlamında Gelir Bölüşümü: 1960–2009 Türkiye Örneği, Amme İdaresi Dergisi, 44(3), 57-84.

I.Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx, Erişim Tarihi: 13.06.2015)

II.Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx, Erişim Tarihi: 13.06.2015)

III.Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx, Erişim Tarihi: 13.06.2015)

IV.Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx, Erişim Tarihi: 13.06.2015)

V.Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx, Erişim Tarihi: 13.06.2015)

VI.Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx, Erişim Tarihi: 13.06.2015)

VII.Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx, Erişim Tarihi: 13.06.2015)

VIII.Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx, Erişim Tarihi: 13.06.2015)

IX.Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx, Erişim Tarihi: 14.06.2015)

X.Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx, Erişim Tarihi: 15.06.2015)

ÖZELLEŞTİRMENİN ARŞİVSEL BOYUTU: ARAS ELEKTRİK DAĞITIM A.Ş. ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Dündar ALİKILIÇ

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Arş. Gör. Mehmet Kürşat DEĞER

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Özet

Ülkemizde 1983 yılından sonra gündeme gelen özelleştirme programına yönelik ilk hukuki düzenleme 1984 yılında yapıldı; fakat özelleştirme çalışmaları sonucu kuruluşların birikmiş arşiv malzemelerinin nasıl değerlendirileceği ve nerede muhafaza edileceği sorunu 1995 yılında Süt Enstitüsü Kurumu'nun özelleştirilmesi sonrasında ortaya çıktı.

Ülkemizde 1970 yılında kurulan Türkiye Elektrik Kurumu, elektrik sektöründeki işletme bütünlüğünü sağlamıştı. 1983 yılında Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. kurulmuştur. 2004 yılında ise özelleştirme kapsamında TEDAŞ'a ait olan Erzurum merkezli Ağrı, Ardahan, Bayburt, Erzincan, Kars ve Iğdır illerini içine alan hizmet sahası Aras Elektrik A.Ş. ismini alarak yeniden yapılandırılmıştır. 2013 yılında da Aras EDAŞ ihalesini kazanan Kiler Holding ve Çalık Holding, Aras EDAŞ'ı devralmıştır.

Devralanın bütün teşkilat yapısıyla beraber yılların biriktirdiği arşiv materyali de devredilmiştir. 40 milyon olduğu varsayılan bu arşiv malzemesi 2016 yılı başı itibariyle sayısallaştırma projesiyle dijital ortama aktarılmaya başlanmıştır. Bu bildiride Aras Elektrik arşivinin sayısallaştırılması süreci anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aras Elektrik, arşiv, özelleştirme.

Giriş

Özelleştirme, günümüzün en önemli ekonomik kavramlarından biridir. Sözlükteki karşılığı "devlete ait taşınır, taşınmaz malların teklif alma veya ihale yoluyla satışını yapma"[1]. iktisadî olarak ise, "rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, kamu iktisadi teşebbüslerine bütçeden yapılan transfer harcamalarının azaltılması, sermayenin tabana yayılarak sermaye piyasasının geliştirilmesi ve atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması gibi gerçeklerle, kamu iktisadî teşebbüslerinin varlık ve hisse satışı, kiralama gibi yollarla devredilmesi veya kamu hizmeti üretiminden devletin çekilmesiyle kamunun iktisadî etkinlik alanının daraltılması" dır[2].

Başka bir ifadeyle özelleştirme, millî ekonomi içerisinde, kamunun rolünün asgariye indirilmesi veya tamamen kaldırılmasıdır. Millîleştirmenin tam tersidir. Bu anlamıyla özelleştirme sadece kamu kuruluşlarının elden çıkarılması değil, piyasanın tam anlamıyla serbest piyasa koşullarına uygun hale getirilmesi, devletin elini ekonomiden neredeyse tamamen çekmesidir. Dar anlamda 'özelleştirme' ise, sadece kamu iktisadî teşekküllerinin mülkiyet ve yönetiminin özel sektöre devredilmesi anlamına gelir[3].

Arşiv ise bilinen tarifi ile "belli bir yönetim dairesine ait işlemi bitmiş resmi evrakın, düzenli bir şekilde bir araya toplanması ve bu yazılı belgelerin saklanıp, korunduğu yerdir."[4]

Arşivler, geçmişe ait olayların, yaşananların, birikim ve tecrübelerin tanığı olan yazılı belgelerdir. Daha yaygın ifade ile tarihin ve kültürün gerçek kaynağı, milletlerin ise hafızasıdır.[5]

Tarihin oluşumunu belgeleyen, gelecek kuşaklara aktaran hatta tarihin kendisi olan arşiv materyali, gereği gibi korunmalı, araştırıcısına olduğu gibi ulaştırılmalıdır. Bu yüzden arşiv belgelerimizi iyi muhafaza etmeli, arşivlerimize sahip çıkmalıyız.

Sahip çıkmalıyız derken kastedilen mana koruma ve kollama odaklı bir mana olmamalıdır. Çünkü yıllardır mahzenlerde gün ışığına çıkacağı zamanı bekleyen pek çok kıymetli eser bu mutluluğa erişemeden yok olup gidiyor. Kimi kitap böceklerine yem oluyor, kimi nemli odalarda hâlâ lüzumsuz yere bekletiliyor, kimi de işe yaramaz denilip yakılıp yırtılıyor ya da tekrar kâğıt yapılmak için kâğıt fabrikalarına gönderiliyor. Hiçbir kuruluşun belgelerinin tümü saklanmaz. El Hak, doğru bir sözdür. Zaten böyle bir uygulama da yoktur dünyada. Modern arşivcilikte üretilen belgelerin hepsi değil, bir kısmı saklanır.[6]

İşte saklanacak malzemenin tasnifi ve tespiti burada önem kazanmaktadır. Arşivcilik malzemenin muhafaza ediliş şekli ve usulü çok önemlidir. Tarihin gelecek kuşaklara aktarılması bu yolla mümkündür.

---

[1] Güncel Türkçe Sözlük, 5 Ocak 2013 tarihinde http://www.tdkterim.gov.tr adresinden erişildi.
[2] İktisat Terimleri Sözlüğü, 1984.
[3] 5 Ocak 2013 tarihinde www.ekodialog.com/konular/ozellestirme.html adresinden erişildi.
[4] İsmet Binark, Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri, Ankara: Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, 1980, s. 3.
[5] Dündar Alikılıç, "Arşivler Özelleştirme Tehdidinde", Tarih ve Düşünce, 7 (Temmuz 2010), s. 55.
[6] Tülin Aren, "Özel Arşivler ve Kamu Arşivleriyle İlişkileri", 1. Millî Arşiv Şurası, Tebliğler Tartışmalar, Ankara 20-21 Nisan 1998, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s. 565.

Her ne kadar arşiv malzemesi tarif edilirken; "kurum, daire ve kuruluşların gördükleri hizmetler neticesinde meydana gelen (toplanan, biriken) ve saklanması tarihî, hukukî, idarî ve çeşitli bakımlardan herhangi bir konuyu aydınlatmaya, birtakım hakları belgelemeye ve korumaya yarayan her türlü yazılı evrak, defter, resim, plan, film, fotokopya, plak, ses kaydı vb. belge ve materyallerin bütünüdür"[7] dense de bu tarife uymayan pek çok kurum ve kuruluş biliniyor. Hakikat şudur ki; arandığında ya da istendiğinde ulaşılamayan belgelerin fazlalığı ortadadır.

Türkiye'de Özelleştirme

Ülkemizde 1983 yılından sonra gündeme gelen özelleştirme programına yönelik ilk hukukî düzenleme, 1984 yılında yapıldı ve Özelleştirme Yasası ile yürürlüğe girdi. Aynı yıl *"kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacıyla özel sektöre devri"* tanımı üzerine, Özelleştirme Programı uygulanmaya başladı. 1994 yılına gelindiğinde, çeşitli parti ve sendikaların önerileri doğrultusunda, genel esaslara ve uygulama sırasında yaşanan ihtiyaca cevap vermediği gerekçesiyle 4046 Sayılı Özelleştirme Yasası 27 Kasım 1994 tarihinde yeniden düzenlenerek yürürlüğe girdi. Bugün de geçerli olan bu düzeltilmiş yasada, bu kurumların arşivlerine yönelik bir koruyuculuk bulunmuyor.[8]

Türk sanayinin tarihi, bugün pazara çıkarılmış devlet kurumlarının mahzenlerine tıkılmış durumda. İşin ehli ve bilgilisi kalmayınca bu malzemenin ilerde birilerine bir şeyler anlatması imkânsızdır. 1988 yılına kadar mevcut olmayan nizamnâme ve kanun eksikliğinden dolayı Cumhuriyet dönemindeki arşiv kanunu ortaya çıkarıldı. Bundan dolayı Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze pek çok kuruluşun arşiv kaydı mevcut değildir.[9]

Özelleştirme çalışmaları sonucu kuruluşların birikmiş arşiv malzemelerinin nasıl değerlendirileceği ve nerede muhafaza edileceği sorunu 1995 yılında Süt Endüstrisi Kurumu'nun özelleştirilmesi sırasında ortaya çıktı. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'ndan bu alanda çalışacak, ihtisaslaşmış kadro bulamadığı için Başbakanlık, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile bir mutabakata vardı ve bu mutabakat neticesinde her kuruluşun kendi bünyesinde bir arşiv komisyonu kurulmasına, arşiv malzemesi ve arşivlik malzeme olarak yapılacak tasnifin ardından kurum ve arşivlerin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devrine karar verildi.[10]

Diğer kamu kurum ve kuruluşları gibi özelleştirilen kurumların da Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne karşı sorumlu olmasına rağmen biliyoruz ki bunlardan pek azı Et ve Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu, Yem Sanayii Genel Müdürlüğü, Karabük Demir Çelik İşletmeleri arşivlerini devredebildi. 1985 yılında 179 kuruluşun özelleştirme kapsamına alınması ve bugüne dek çeşitli nedenlerden kapsam dışına alınmış yirmi kuruluş haricinde yüz on üç kuruluşun hiç kamu payı kalmayacak şekilde özelleştirildiği göz önüne alınınca

[7] Binark, a.g.e., s. 6.
[8] Yılmaz Karakoyunlu, "Özelleştirme, Arşivler ve Tarihçiliğimiz", 17.10.1998. İstanbul Darphane binasında sunulan bildirilerden alınmıştır.
[9] Oğuz İcimsoy, "Özelleştirme, Arşivler Muhafazası", 17.10.1998. İstanbul Darphane binasında sunulan bildirilerden alınmıştır.
[10] Mehmet Torunlar, "Özelleştirme, Arşivler Muhafazası", 17.10.1998. İstanbul Darphane binasında sunulan bildirilerden alınmıştır.

durum daha da endişe verici hal almaktadır.[11] Maalesef şunu görmekteyiz ki özelleştirme yapılırken kâğıt üzerinde haraç mezat satış yapılmıştır. Yerinde tespit yapılmadığı için pek çok değerli arşiv evrakı tespit edilemeyip hiç yoktan yere kaybolmuştur.

Özelleştirme kapsamında olsun olmasın, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devredilmeyen kamu arşivleri bir başka devlet teşekkülü olan SEKA (Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş.)'ya gönderilmekte ya da olması gereken düzen, tasnif ve korumadan yoksun, binaların bodrum katlarına yığılmaktadır. Günümüzde çok kıymetli olan kurum arşivlerimizin SEKA'nın yerini alan geri dönüşüm fabrikalarına gönderilip tekrar kâğıt yapılması vahim bir olaydır.

Tüm kamu kurum ve kuruluşları için geçerli olan devir işlerinin özensiz ve bilgisiz yapıldığı durumda, doldurulması güç bilgi boşlukları, özelleştirilmiş kurumların çalışmalarının dağıtılması ve yaşayan kültürlerin de değiştirilmesiyle tam bir kayıp halini almaktadır.

Dünyanın en ilgi çeken meslek müzelerinin başında posta idareleri gelir. Yarı özelleştirdiğimiz posta idaresinin (P.T.T.) Osmanlı Devleti'nden intikal eden arşivinin tam olarak mevcut olduğuna inanmak da güçtür. P ve T'sinin kaldığı, diğer T'sinin özelleştiği kurumun tarihî seyrini araştıranlar belki de aradığı bilgiyi özelleşen kurumda değil, yarının sahibi durumunda bulunan devlet kurumunda bulabilecekler.

Kültür, bir sınaî ve ticarî aktivite midir? Özelleştirilen kurumların tarihi ve kültürel birikimleri, mevcut ticarî faaliyetlerini yürütmesine herhangi bir katkısı olmayan ancak tarihî değer taşıyan arşivleri, belgeleri varsa müzeleri özelleştirme kapsamında kurumların yeni sahiplerine mi devredilmelidir? Yoksa tarihi belgeler ve müzeleri Kültür Bakanlığı'na mı aktarılmalıdır? Tarih şuuru olan hiçbir ülkede, tarihi önemi olan tek bir belge veya eşya o kuruluşu satın alanın keyfine terk edilmez. Daha önce özelleştirilen, arşivleri Türk Ekonomi Tarihi'nin temel kaynakları olan, Etibank'ın, Sümerbank'ın, İskenderun Demir Çelik Fabrikalarının, Tüpraş'ın, Çimento Fabrikalarının, Yarımca Porselen'in, Denizbank'ın, Petrol Ofisi'nin arşivleri ne oldu bilmiyorum. Sümerbank Genel Müdürlük binasının içinde bulunan çok sayıda antika eşya ve değerli tabloyla birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredileceğini gazeteler yazmıştı.[12] Türk Telekom'un özelleştirilmesi sırasında, devir sözleşmesinde "Telekom Müzesi" ve "Türk Telekom'un Arşivleri" konusunda herhangi bir hüküm konmadığı için, Telekom Müzesi ve arşivler özelleştirme kapsamında Öger Telekom'a devredildi. 24 Nisan 2002 tarihinde açılan Telekom Müzesi çok kapsamlı bir müze değildi. Belki bazı özel koleksiyonlarda bile antika değeri daha yüksek eşyalar bulmak mümkün. Ama o müze, tarih şuuruna sahip bir avuç Türk Telekom'cunun emekleri ile kurulmuştu. 2001 yılında yayımlanan bir tebliğ ile Türkiye genelindeki tüm abone dosyaları taranarak tarihi değer taşıyan tüm belgeler toplatılarak müzeye teslim edilmişti. Neler yoktu ki o belgelerin içinde; Osmanlı PTT Nazırlığı ile Erkân-ı Harbiye Reisliği'nin imzaladığı Hususi Hat Sözleşmeleri, Dersaâdet Telefon Şirketi'nin düzenlediği sözleşmeler, Fevzi Çakmak, Adnan Menderes, Şükrü Saraçoğlu, Alparslan Türkeş, Cahit Külebi, Rıfat Ilgaz, Zeki Müren gibi ünlü siyaset, devlet adamı ve sanatçıları telefon abonman sözleşmeleri ile kuruma

[11] Ayla Yılmaz, "Özelleştirme, Arşivler Muhafazası", 17.10.1998. İstanbul Darphane binasında sunulan bildirilerden alınmıştır.
[12] Seka, 2005 yılında Sümer Holding ile birleştirilerek kapatıldı. 5.10.2016 tarihinde wikipedia.org/wiki/SEKA adresinden erişildi.

gönderdikleri dilekçeler. Müzede ayrıca; Dersaâdet Telefon Anonim Şirket-i Osmaniyesi Telefon Rehberi, 1940'lı 50'li yılların çeşitli illere ait telefon rehberleri, çeşitli dönemlere ait telgraf, teleks ve telefon makineleri ile ankesörlü, jetonlu telefonlar ve sahra telefonları yer almaktaydı. Bunlar Türk Milleti'nin malıdır. Gerek Türk Telekom müzesi ve arşivlerinin, gerekse geçmişte özelleştirilen tüm kurumların benzeri değerlerinin akıbetleri araştırılarak, ilgisine göre Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ya da Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devri sağlanmalıdır.[13]

İkinci olarak en ilgi çeken kurum, Tütün Rejisi Müzeleridir. Türk Tekel Müzesi bu açıdan da çok önem taşımaktadır. Devlet kurumları özelleştirildikçe bu birikim ve kültür sorunu daima önümüze çıkacak, yeteri ölçüde tartışılmadığı için kaynakların yok olması ile karşılaşılacaktır. Reji İdaresi'nden Tekel Genel Müdürlüğü'ne geldik. Şimdilerde ise Tekel'i de kaldırdık. Aslında bu serüven teslimiyetten bağımsızlığa uzanan siyasî ve iktisadî mücadele tarihidir. Ya da modern çağımızın hızla artan liberal düşünce akımı mıdır? Yoksa devleti küçültme stratejisi midir? Bunu zaman bize gösterecektir.

TEDAŞ'ın Özelleştirilmesi ve Aras Elektrik

Elektrik sektöründeki dağınık yapıyı ortadan kaldırmak ve işletme bütünlüğünü sağlamak amacıyla 1970 yılında çıkarılan 1312 sayılı Kanun ile Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) kurulmuş, imtiyazlı şirketlerin görev bölgeleri ve belediye sınırları dışında tüm yurtta elektriğin üretim, iletim, dağıtım ve satış hizmetleri TEK bünyesinde toplanmıştır. Hizmetlerin daha etkin, daha verimli ve çağdaş bir şekilde sürdürülebilmesi amacıyla ve özelleştirme politikaları çerçevesinde TEK, Bakanlar Kurulunun 12.08.1993 tarih ve 93/4789 sayılı Kararı ile, Türkiye Elektrik Üretim-İletim A.Ş. (TEAŞ) ve Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ) adı altında iki ayrı İktisadi Devlet Teşekkülü olarak yeniden yapılandırılmıştır. 1994 yılında TEAŞ ve TEDAŞ tüzel kişiliklerine kavuşmuşlardır.

Bugün Elektrik dağıtım ve perakende satış sektöründe rekabete dayalı bir ortamın oluşturulması ve gerekli reformların yapılmasını teminen dağıtım bölgeleri baz alınarak Kamu mülkiyetindeki elektrik işletmelerinin yeniden yapılandırılması suretiyle elektrik enerjisi dağıtım hizmetlerinin özelleştirilmesine karar verilmiş ve TEDAŞ 02.04.2004 tarih ve 2004/22 sayılı Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı ile özelleştirme kapsam ve programına alınmıştır. Dağıtım bölgeleri yeniden belirlenerek, Türkiye 21 dağıtım bölgesine ayrılmıştır. 31.08.2013 tarihi itibariyle şirketlerle Tedaş arasındaki hisse devri sözleşmeleri tamamlanmıştır.[14]

Kurumun günümüzdeki koordinatörlükleri: Akdeniz Bölge Koordinatörlüğü, Akedaş Bölge Koordinatörlüğü, Aras Bölge Koordinatörlüğü, Aydem Bölge Koordinatörlüğü, Ayedaş Bölge Koordinatörlüğü, Başkent Bölge Koordinatörlüğü, Boğaziçi Bölge Koordinatörlüğü, Çamlıbel Bölge Koordinatörlüğü, Çoruh Bölge Koordinatörlüğü, Dicle Bölge Koordinatörlüğü, Fırat Bölge Koordinatörlüğü, Gediz

[13] 3 Ocak 2013 tarihinde www.telekomculardernegi.org.tr/muze-1 adresinden erişildi.
[14] 7 Eylül 2016 tarihinde www.tedas.gov.tr/#!tedas_hakkimizda adresinden erişildi.

Bölge Koordinatörlüğü, Kayseri Bölge Koordinatörlüğü, Meram Bölge Koordinatörlüğü, Osmangazi Bölge Koordinatörlüğü, Sakarya Bölge Koordinatörlüğü, Toroslar Bölge Koordinatörlüğü, Trakya Bölge Koordinatörlüğü, Uludağ Bölge Koordinatörlüğü, Vangölü Bölge Koordinatörlüğü, Yeşilırmak Bölge Koordinatörlüğü'dür.

Elektrik Dağıtım Bölgesi	Kapsadığı İller	İhaleyi kazanan şirket	İhale bedeli
Başkent Elektrik Dağıtım A.Ş.	Ankara, Kırıkkale, Zonguldak, Bartın, Karabük, Çankırı, Kastamonu	EnerjiSA	1.225.000.000 $
Sakarya Elektrik Dağıtım A.Ş.	Sakarya, Bolu, Düzce, Kocaeli	AK Enerji	600.000.000 $
Meram Elektrik Dağıtım A.Ş.	Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Aksaray, Konya, Karaman	Alarko-Cengiz	440.000.000 $
Aras Elektrik Dağıtım A.Ş.	Erzurum, Ağrı, Ardahan, Bayburt, Erzincan, Iğdır, Kars	Kiler Holding	128.500.000 $
Çoruh Elektrik Dağıtım A.Ş.	Trabzon, Artvin, Giresun, Gümüşhane, Rize	Aksa Enerji	227.000.000 $
Fırat Elektrik Dağıtım A.Ş.	Elazığ, Bingöl, Malatya, Tunceli	Aksa Enerji	230.250.000 $
Trakya Elektrik Dağıtım A.Ş.	Kırklareli, Tekirdağ, Edirne	İC Holding	575.000.000 $
Osmangazi Elektrik Dağıtım A.Ş.	Eskişehir, Afyon, Bilecik, Kütahya, Uşak	Yıldızlar SSS	485.000.000 $
Yeşilırmak Elektrik Dağıtım A.Ş.	Samsun, Amasya, Çorum, Ordu, Sinop	Çalık Holding	441.500.000 $
Çamlıbel Elektrik Dağıtım A.Ş.	Sivas, Tokat, Yozgat	Limak-Kolin-Cengiz	258.500.000 $
Uludağ Elektrik Dağıtım A.Ş.	Bursa, Balıkesir Çanakkale, Yalova	Limak-Kolin-Cengiz	940.000.000 $
Gediz Elektrik Dağıtım A.Ş.	İzmir, Manisa	Elsan-Tümaş-Karaçay	1.231.000.000 $
Boğaziçi Elektrik Dağıtım A.Ş.	İstanbul Avrupa Yakası	Limak-Kolin-Cengiz	1.960.000.000 $
Göksu Elektrik Dağıtım A.Ş.	Kahramanmaraş, Adıyaman	AKEDAŞ	60.000.000 $
Akdeniz Elektrik Dağıtım A.Ş.	Antalya, Burdur, Isparta	Limak-Kolin-Cengiz	546.000.000 $

Menderes Elektrik Dağıtım A.Ş.	Denizli, Aydın, Muğla	Aydem Elektrik-Bereket Enerji	110.000.000 $
Anadolu Yakası Elektrik Dağıtım A.Ş.	İstanbul Anadolu Yakası	EnerjiSA	1.227.000.000 $
Dicle Elektrik Dağıtım A.Ş.	Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Batman, Siirt, Şırnak	İşkaya Doğu OGG	387.000.000 $
Vangölü Elektrik Dağıtım A.Ş.	Van, Bitlis, Hakkâri, Muş	Türkerler İnşaat	118.000.000 $
Toroslar Elektrik Dağıtım A.Ş.	Adana, Gaziantep, Hatay, Mersin, Osmaniye, Kilis	EnerjiSA	1.725.000.000 $

Tablo 1: Özelleştirme kapsamında ihaleleri kazanan şirketler ve ihale bedelleri

28 Haziran 2013 tarihinde, özelleştirme ihale sonucunda Aras EDAŞ İhalesini kazanan Kiler Holding ve Çalık Holding Aras EDAŞ'ı devralmıştır. Aras EDAŞ yaklaşık 815 bin abonesiyle elektrik dağıtım ve perakende satış hizmetlerini yerine getirmekte, bünyesine katmış olduğu deneyimli uzman kadrosu ve sistemde yapmış olduğu çağdaş değişikliklerle, abonelerine sürekli ve kesintisiz hizmet sağlayan elektrik dağıtım şirketi haline gelmiştir.

Resim 1: Aras Elektrik Dağıtım A.Ş. bünyesindeki iller

ARAS EDAŞ Arşivi

Aras Elektrik bünyesinde oluşturulan bir komisyon, 2015 yılında kurum bünyesinde bulunan evrakların dijitalleşmesini düşünerek abonelerine daha iyi hizmet sunmayı amaçlamıştır. Bu vesile ile çalışmalar başlamış ve arşiv sayısallaştırma, yazılım geliştirme gibi sektörlerde adından söz ettiren MEBITECH Bilişim A.Ş. firmasının ihaleyi kazanmasıyla, bu firma ile bir anlaşma metni hazırlanmıştır.

2016 yılının başlarına gelindiğinde MEBITECH Bilişim A.Ş., özelleştirme kapsamında devralınmış bir kurumun arşivini, Türkiye'nin en önemli ve en çok evrağı olan arşivlerinden birine sahip olan Aras Elektrik Arşivi'ni sayısal ortama aktarmaya başladı. İhale aşamasından önce ilgili birim personellerince yapılan tahmini hesaplamalara göre kurumda 40 milyon civarında bir belge yığınından bahsedilmektedir.

Çoğunluğu Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü mezunu otuz beşi aşkın bir personelle çalışmaya başlayan kurumun arşiv taraması halen devam etmekte olup on sekiz aylık bir çalışma süresinde belgelerin elektronik ortama aktarılması düşünülmektedir.

Arşivin Sayısallaştırılması İşlemi

Aras Elektrik Dağıtım A.Ş. arşivi bünyesindeki evraklara uygulanan tadilat ve etiketleme işlemleri şu şekildedir:

- Kurumdan teslim tesellüm tutanakları ile alınan evraklar, evrakla ilgili tüm işlemlerin yapıldığı Mebitech Bilişim A.Ş. çalışma merkezine getirilir.
- Bu çalışma merkezi, yine Aras Elektrik Dağıtım A.Ş. ve Aras Elektrik Perakende Satış A.Ş. yetkilileri tarafından belirlenen ve kurumun kendi bünyesinde bulunan alanlardan oluşmaktadır. Evraklar kesinlikle kurum dışından herhangi bir alana çıkarılarak işlem görmemektedir. Sayısallaştırma işlemlerinin genellikle yapıldığı birimler olan Arşivler, deyimi yerindeyse ilgili kurum veya kuruluşların "mahrem" alanları olduğundan dolayı, "gizlilik" ilkesine riayet edilmesi beklenir ki, bu işlemi yapan firmalarda olduğu gibi, Mebitech Bilişim A.Ş. 'de yine bu ilkeye riayet etmektedir. Sayısallaştırma işlemleri genellikle bu şekilde, kurumun bünyesinde oluşturulan çalışma alanlarında yürütülür, evrağın kurum dışında herhangi bir yerde işlem görmesi yetkililerce haklı olarak istenmeyen bir durumdur.
- Teslim tesellüm tutanaklarıyla Kurum yetkilileri tarafından teslim edilen evraklar kayıt altına alınarak, sayısallaştırma projesi bünyesindeki tasnif biriminde bulunan ilgili personele dağıtılır,
- Bu birimde evraklar nitelik bilgilerine göre personelce ayrıştırılır,
- Zımbalı, iğneli, ataçlı, yırtık, katlanmış v.b. tahribatlara uğramış evrakların tadilatı, düzenlenmesi ve kontrol edilmesi gibi işlemler yapılır, tarayıcıdan geçmeye hazır hale getirilir,
- Bir dosya içerisinde bulunan evrak sayısı not edilerek, personel verimliliği ve iş akış sürecindeki zaman planlamasına uyumu ölçülür, bu ölçüme göre personel arttırımı veya işin hızlandırılması gibi işlemler yapılmasına karar verilir,
- Bahsedilen işlemleri biten evraklar, mevcut elektronik veya basılı datadan elde edilen bilgiler doğrultusunda basılan etiketler eşleştirilerek, evrak türlerine göre farklılık gösterdiğinin anlaşılması için farklı evrak türlerinin arasına yerleştirilen seperatörlerin üzerine yapıştırılır,
- Basılan etiketler, kurum dosyalarına ad soyad, T.C. Kimlik Numarası veya diğer bilgiler ile birlikte, kurumdan istenildiği takdirde farklı kimliklendirmeler (ID'ler) kullanılarak ve bu doğrultuda bilgilerin doğruluğu kontrol edilerek yapıştırılır ve taramaya gönderilir.

Tadilat ve etiketleme işlemleri sonrasında evraklarda tarama ve indeksleme aşamasına geçilir. Bu aşamada yapılan işlemler şu şekildedir:

- Evrak nitelendirme, tadilat, ayrıştırma, etiketleme v.b. süreçlerden geçen dokümanlar yüksek performans ve kaliteli tarayıcılar ile uzman tarama personelleri tarafından taranır,
- Taranan evrakların istenilen kalitede sayısallaştırıldığı, kontrol edilir, eğer varsa hatalar düzeltilir,
- Tarama kalite kontrolünden geçen evraklar uzman ve deneyimli personel tarafından indekslenir,
- Personellere düzenli olarak eğitimler verilerek, kaliteden ödün verilmez.
- Tasnif, tarama, indeksleme aşamalarından geçen evrakların, son kontrolü yapılır ve geri toplama birimine verilir.

Son aşama olarak geri toplama biriminde fiziksel arşivin düzenlenmesinde yapılan işlemler de şu şekildedir:

- Tasnifi yapılan, taranan, indekslenen ve kalite kontrolü dokümanların toplanarak zımbalandığı, düzenli bir şekilde klasörlere yerleştirildiği birimdir.
- Evraklar seperatörden seperatöre toplanarak düzenlenir, birbiriyle alakalı olan evraklar tekrar bir araya getirilerek zımbalanır,
- Hazır hale getirilen evraklar fiziksel arşive götürülerek düzenli bir şekilde yerleştirilir.

Süreç adımları	Kurumdan Evrak Alımı	Tasnif (Evrak Ayrıştırma)	Doküman Tarama	İndeksleme (Dizinleme)	Kalite Kontrol	Evrak İadesi (İşlemi Biten Evrakların Fiziksel Arşivde Düzenlenmesi)
	• Evrakların teslim-tesellüm tutanakları ile kurumdan alımı • Evrak, defter, dosya, kitap ve klasörlere barkodlama yapılabilir	• Evrakların nitelendirme; • Barkodlama; • Zımba, ataç, vb. sökülmesi; • Hasarlı kağıtların tamiratı; • Restorasyon; • Evrakların reorganizasyonu	• A0, A3, A4, A5 gibi her boyuttan evrağın taramasının yapılabileceği tarayıcılar • Tarama kalite kontrol	• Üst veri girilmesi • Mevcut tablolardan veri okunması, eşleştirme, karşılaştırma	• Tüm işlerin kalite kontrolü • Validasyon; yani işten istenilen sonuçların alınıp alınmadığı, beklenilen verimin elde edilip edilmediğinin kontrolü	• Yerleştirme düzeni belirleme, • Önem ve öncelik sırasına göre ayarlamalar yapılma • Barkodlu takip sistemi • Entegrasyon • Arşiv dizaynı, düzeni v.b.

Tablo 2: Sayısallaştırma ve Arşivleme Süreci

Sonuç

Bilgi ve belge her çağda büyük önem taşımıştır. Sahip oldukları sosyal, ekonomik, kültürel, tarihi vb. değerler nedeniyle bu önem gelecekte de değişmeyecektir. Bu yüzden gelişen teknolojiyle bilgi kayıt ortamlarının da farklılaşması, çeşitli değişimleri ve önlemleri alma gereğini ortaya çıkarmıştır. Arşivler kurumların

bellekleridir ve tarihe ışık tutacak değere sahip bilgilere sahiptir. Bu bilgilerin de nesilden nesile taşınmasında dijitalleştirme büyük bir fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda bilginin üretimi, korunması ve paylaşılması gibi hususlarda dijital ortam günümüzde önemli hale gelmiştir. Özellikle kurumların arşivlerinde dijitalleştirmeye gitmesi ve elektronik belge yönetim sistemlerine geçmesi, kurumlarda önemli etkiler yaratmıştır. Çağın gerekliliklerine ayak uydurmanın önemini kavrayan şirketler hususi olarak bu alanda yatırımlarını güçlü tutmuşlardır.

Türkiye'de yeni bir sektör olan dijital arşivleme sistemleri de, (teknolojinin her geçen gün bir önceki güne göre daha fazla gelişmiş olduğunu göz önüne alacak olursak) sürekli kendisini yenilemeli, gelişen ve değişen teknolojide gerçekleşen yeniliklere ayak uydurmalı ve geride kalmamalıdır. Aksi takdirde, bilişim sektöründe yenilik, değişim, entegrasyon gibi kavramlar her şey olduğundan dolayı, sektörde tutunmak zor olacaktır. Bununla birlikte, bilgi ve belge yönetimi, arşivcilik ve kütüphanecilik bölümleri mezunu kişilerinde yine bu değişime ayak uydurması ve kendilerini yenilemeleri gerekmektedir. Teknolojinin gelişimine ayak uyduramayan şirketler gibi, kişiler de tercih edilmeyenler listesinde yerini almak durumunda kalırlar.

Aras EDAŞ'ın özelleştirme sonrası kurumun bünyesindeki kayıtları önceden bahsettiğimiz teknolojik kaynakları da kullanarak daha iyi koşullarda koruması ve erişime sunması oldukça önemli ve örnek bir hadisedir. Proje nihayete erdiğinde muhakkak geçmişten günümüze ışık tutacak bilgiler ortaya çıkacaktır ve özelleştirme yapılan diğer kurumlara da fikir verecektir.

Kaynakça

Alikılıç, D., "Arşivler Özelleştirme Tehdidinde", Tarih ve Düşünce, 7 (Temmuz 2010), s. 55.
Aren, T., "Özel Arşivler ve Kamu Arşivleriyle İlişkileri", 1. Millî Arşiv Şurası, Tebliğler Tartışmalar, Ankara 20-21 Nisan 1998, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s. 565.
Binark, İ., Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri, Ankara: Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, 1980, s. 3.
http://www.ekodialog.com/konular/ozellestirme.html
http://www.tdkterim.gov.tr
İcimsoy, O., "Özelleştirme, Arşivler Muhafazası", 17.10.1998. İstanbul Darphane binasında sunulan bildirilerden alınmıştır.
İktisat Terimleri Sözlüğü, 1984.
Karakoyunlu, Y., "Özelleştirme, Arşivler ve Tarihçiliğimiz", 17.10.1998. İstanbul Darphane binasında sunulan bildirilerden alınmıştır.
Torunlar, M., "Özelleştirme, Arşivler Muhafazası", 17.10.1998. İstanbul Darphane binasında sunulan bildirilerden alınmıştır.
Yılmaz, A., "Özelleştirme, Arşivler Muhafazası", 17.10.1998. İstanbul Darphane binasında sunulan bildirilerden alınmıştır.

TÜRKİYE'DE GEMİ ADAMLARININ SENDİKAL HAK VE SORUNLARI

Arş. Gör. Abdulkadir ALTINSOY

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Arş. Gör. Elif ALP

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Özet

Bu çalışmada Türkiye'de gemi adamlarının sendikalaşma süreci ve 2012 yılında yürürlüğe giren 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ile birleştirilen "Deniz Taşımacılığı İşkolu" ile "Gemi Yapımı ve Deniz Taşımacılığı, Ardiye ve Antrepoculuk" işkolundaki, mevcut gemi adamı sendikalarının tarihi gelişimi ve gemi adamlarının sendikal sorunları incelenmiştir.

Bu bağlamda gemi adamlarının çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar ve sendikalardan beklentileri de göz ününde bulundurularak, Türkiye Denizciler Sendikası başkanı, yöneticileri ve gemi adamlarında aralarında bulunduğu gemi adamları ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Yapılan mülakat sonucu gemi adamlarının sendikal hak ve sorunlarına yönelik çözüm önerileri tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Gemi Adamları, Çalışma Koşulları, Deniz Sendikacılığı

Abstract

In this study, the unionization process in Turkey of seafarers and maritime transport sector, trade union issues were examined the historical development of the existing seamen and seamen unions.

In this context, semi-structured interviews were conducted with Turkey Seafarers' Union president, managers and seafarers. The results of this interviews; trade union rights and propose solutions will be discussed in the end of this study

Keywords: Seamen, Working Conditions, Sea Unionism

Giriş

Denizcilik, tarih boyunca riskli meslek dallarından birisi olarak görülmektedir. Bu durum deniz işlerinde çalışanları diğer mesleklere göre farklı kılmaktadır. Deniz işlerinde çalışanlar için diğer meslek gruplarında farklı iş kanunları çıkarılmakta, çalışma süreleri ve saatleri farklı olarak düzenlenmektedir. Deniz işkolundaki işçilerin büyük bir bölümü liman işçileri, tersane işçileri ve gemi adamalarında oluşmaktadır. Bir gemide görev

yapan tüm zabit, yardımcı zabit, stajyer, tayfa ve yardımcı hizmet personelinin tümü gemi adamı olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'de ilk sendikalar 1947 yılında kurulmaya başlasa da gemi adamlarının kurumsal bir sendika kurmaları 1950'li yılların başını bulmuştur. Deniz-iş kolu dağınık yapısı, işletme olarak nitelendirilen gemilerin 15-20 işçinin çalıştığı küçük işletmeler olması, üçüncü dünya ülkelerine ait bandralı gemilerde işçi çalıştırılması gibi sorunlar gemi adamlarının sendikalaşmasının önündeki engeller olarak karşımıza çıkmaktadır

Ayrıca 2012 yılında yürürlüğe giren 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ile "Deniz Taşımacılığı İşkolu" ile "Gemi Yapımı ve Deniz Taşımacılığı, Ardiye ve Antrepoculuk" işkolu birleştirilmiştir. Bu durum hem örgütlenme hem de yetki alma sorunlarını da beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda çalışma, Türkiye'de gemi adamlarının sendikal hak ve sorunlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, gemi adamlarının kendine has çalışma koşulları, sendikalardan beklentileri de göz ününde bulundurularak, Türkiye Denizciler Sendikası başkanı, yöneticileri ve gemi adamlarıyla yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Çalışmada, öncelikle gemi adamları ile ilgili literatür incelenecek, daha sonra yapılan mülakatlar sonuçları aktarılarak gemi adamlarının sendikal hak ve sorunları ortaya konacaktır.

1.Gemi Adamı Kavramı ve Gemi Adalarının Çalışma Koşulları

1.1.Gemi Adamı Kavramı

Gemide, geminin tahsil edildiği amacı yerine getirmesinde doğrudan veya dolaylı bir katkı sağlamak amacıyla o gemide çalışanların genel olarak adına gemi adamı denir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) da gemi adamını benzer şekilde tanımlamıştır: "Gemi adamı, bu sözleşmenin uygulandığı belirli bir kapasiteyle istihdam edilen, milli yasa, tüzük veya toplu sözleşmelerle tanımlanan kişilere denir" (Güner, 2001: 11). Ülkemizde ise Deniz İş Kanunu (DİK)'nun 2/B maddesinde gemi adamlarını, bir hizmet akdine dayanarak gemide çalışan kaptan, zabit ve tayfalarla diğer kimseler olarak tanımlamıştır. Gemi Adamları Yönetmeliğinde de gemi adamı "geminin kaptanı, zabitleri, yardımcı zabitleri, stajyerleri, tayfaları ve yardımcı hizmet personeli olarak sınıflandırılmıştır. (Pekdemir, 2011: 17-18). Günümüzde denizde kadın işgücünün istihdamı sonucu birçok ülkede bu mesleğin ismi cinsiyet belirtmeyecek şekle dönüşmüştür. Örneğin, İngilizce "seamen" yerine "seafarer" kullanılmaya başlanmıştır. Ülkemizde ise, gemi adamı her iki cinsi de ifade etmektedir.

1.2.Gemi Adamlarının Çalışma Koşulları

Gemi adamlarının işyerinin denizde hareket eden bir yer olması, çoğunlukla karayla bir bağlantısının bulunmaması, işin görüldüğü yer olmasının yanı sıra aynı zamanda ikamet yeri de olması, gemi adamlarının zamanlarının tamamını veya büyük bir bölümünü gemide geçirmelerine neden olmaktadır. Geminin bu özellikleri nedeniyle işyerinde geçirilen tüm sürenin iş süresinden sayılması mümkün değildir (Ekmekçi, 1996: 37-38). Ülkemizde Deniz İş Kanunu'nda çalışma süresi, gemi adamının iş başında çalıştığı veya vardiya tuttuğu süre (DİK md.26/I), şeklinde tanımlanmıştır.

Deniz İş Kanunu'nda "iş süresi günde 8 saat ve haftada 48 saattir. Bu süreler haftanın iş günlerine eşit bölünmek suretiyle uygulanır" (DİK md.26/I). Ancak Deniz İş Kanunu'nda ILO'nun 109 Sayılı Sözleşmesi'ne aykırı olarak, tüm gemi türleri için tek bir çalışma süresi belirlemiştir. Oysa ILO Sözleşmesi, iş süreleri bakımından gemileri, yakın ticaret

gemisi, uzak ticaret gemisi ve yol gemisi şeklinde ayırarak farklı çalışma süreleri öngörmüştür (Ekmekçi, 1996: 39).

Deniz İş Kanunu'nda fazla çalışma günde 8 saat; haftada 48 saati aşarak yapılan çalışmadır. Fazla çalışmanın ise, işveren tarafından noter tasdikli ayrı bir defter tutularak belgelendirilmesi zorunludur. Öte yandan, fazla mesai için İş Kanunu'nda olduğu gibi işçinin de rızasının alınması şart değildir. Fazla çalışma yaptırılmak istendiğinde mevzuata göre gemi adamı buna uymak zorundadır (Pekdemir, 2011: 64-65).

Gemi adamları için çalışma süresi ve fazla çalışma herhangi bir şekilde sınırlandırılmamıştır. Örneğin, 4857 Sayılı İş Kanunu'nda günlük çalışma süresinin 11 saati; yıllık fazla çalışmanın da 270 saati geçemeyeceği belirtilmiştir. Ancak, Deniz İş Kanunu'nda böyle bir sınırlama mevcut değildir. Bunun yanında gemi adamlarına fazla çalışma ücreti olarak İş Kanunu'ndaki gibi %50 değil %25 zamlı ücret verilmektedir (Pekdemir, 2011: 66-67).

Ayrıca Deniz İş Kanunu'nda, 4857 Sayılı İş Kanunu'nda olduğu gibi, ara dinlenmelere yer verilmiştir. Buna ek olarak gemi adamlarının vardiya dışında da genelde kaptanın emirlerine uymak zorunda olduklarından tam anlamıyla ve özgürce bir dinlenmeden bahsedilemez (Pekdemir, 2011: 57-58).

Gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere dünyanın her yerinde denizcilik her zaman riskli bir meslek olarak kabul edilmektedir. (Bloor ve diğ, 2000: 329-330). Dolayısıyla denizciliğin yüksek riskli bir meslek olduğu ve gemilerde iş sağlığı ve güvenliği konusu hem gemi adamları hem de armatörler için önemli bir alan olarak kabul edilmektedir. Ancak, malların etkin ve hızlı ulaşımı, sürekli değişimi gerektiren teknolojiye olan ihtiyacı arttırmakla birlikte gemide yeni sağlık ve güvenlik risklerini de beraberinde getirmiştir (Jensen ve diğ., 2006: 393).

Kimi yazarlar güvenlik konusunda yetersiz bilincin kazalara neden olduğunu (Olderburg ve diğ., 2010: 249) olduğu söyleseler de aslında durum bundan farklıdır (Bloor ve diğ., 2000: 332). Titreşim, yüksek gürültü ve ısı gibi kötü fiziksel koşulların yanı sıra uzun çalışma saatleri ve vardiyalar denizcileri olumsuz etkilemektedir (Parlak, ve Yıldırım, ….. : 99). Mürettebat sayısındaki azalmalar da gemide yaralanma ve ölümleri doğrudan etkilemektedir. (Bloor ve diğ., 2000: 330).

Denizcilik Çalışma Sözleşmesi'ne göre, tüm gemilerin güvenli ve verimli şekilde yönetilmesi için yeterli sayıda denizci olması gerekmektedir. Ancak, son 10 yıl içinde, gemiye oranla mürettebat sayısı önemli ölçüde azalmıştır. İstihdam seviyesindeki azalma, gemi güvenliğini azaltırken, hayatı tehlike yaratan, çevresel ve ekonomik sonuçları olan kaza riskini arttırmaktadır (Oldenburg ve diğ., 2010: 251).

Denizciler arasında ölümcül iş kazaları ve boğulma oranları ortalamanın oldukça üzerindedir (Bloor ve diğ., 2000: 329). Gemilerdeki ölümler genellikle, tayfun, fırtına, patlama ve çarpışma sonucu batmalardan kaynaklanmaktadır. Sert hava, dikkat eksikliği, kişisel koruyucu ekipmanların kullanmaması olduğu kadar deneyim eksikliği de ölümcül iş kazalarının nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ölümlü iş kazaları çoğu güverte elemanları arasında denize düşmek, ağır deniz çarpması, yük ambarına düşmek gibi benzer kazaların gerçekleşmesiyle olmaktadır (Oldenburg ve diğ., 2010: 249). Bunun yanı sıra ölümcül ya da ölümcül olmayan yaralanmalar, geminin konaklama ve makine dairesinde merdivenlerden aşağıya düşme sonucu

gerçekleşmektedir. Düşme ihtimali geminin merdiven dikliğine göre artmaktadır (Bloor ve diğ., 2000: 337).

Gemi adamlarıyla ilgili bir diğer sorun da denizde herhangi bir sağlık problemiyle karşılaştıklarında gerekli tedavi imkânlarına ulaşılıp ulaşılamadığıdır. Denizciler, hem acil durumlarda hem de birinci basamak sağlık hizmetlerine ulaşmada dünyanın en izole olmuş çalışan grupları arasında yer alırlar (Oldenburg ve diğ., 2010: 250-252). Ayrıca gemide doktora ulaşma imkânı da sınırlandırılmıştır. Genel olarak mürettebatın sadece belirli saatlerde doktorla görüşmesine (genellikle çalışma saatlerine denk gelen zamanlarda) izin verilmektedir. Daha alt kademelerde çalışan mürettebat ise, ancak yöneticilerinin aracılık etmeleriyle doktora muayene olabiliyorlar. Denizcilerle yapılan görüşmelerde bazı çalışanlar, doktora gitmeden önce neden muayene olmak istediklerini açıkça bir forma yazarak bunu yöneticilerine imzalatmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Böylece, doktor hizmetine erişim, gizli olmamakla birlikte yöneticinin de değerlendirmesine bağlı olmaktadır (Thomas, 2003: 299).

2. Türkiye'de Gemi Adamı Sendikacılığı

2.1Türkiye'de Gemi Adamı Sendikacılığının Tarihçesi

Türkiye'de ilk sendikalar 1947 yılından itibaren kurulmaya başlamıştır. 1950'li yılların ortalarından itibaren sanayileşmenin artması ve 1954'te Deniz-İş Kanunu ile basın mensuplarına ve deniz adamlarına sendikalaşma hakkının tanınması ile birlikte sendikal hareketlilik hız kazanmıştır. (Mahiroğulları, 2001: 163).

Denizcilik sektöründe ilk örgütlenme 1951 yılında Deniz iş kolunda, iş kolu esasına göre kurulan Türkiye Gemi Adamları Sendikası' nın kurulması ile başlamıştır. Deniz iş kolunda; iş kolunun dağınık yapısı, gemilerin farklı alanlarda ve irili ufaklı olarak bulunması, işçilerin toplu olarak bir arada olmamaları gibi nedenlerle, sendika içi ve sendikalar arası mücadeleler, yoğun olarak yaşanmıştır (Pekdemir, 2013).

1951 yılından bu yana deniz işkolunda birçok fazla sendika ve konfederasyon kurulmuş ve yukarıda bahsettiğimiz nedenlerde n dolayı fesih edilmiştir. Kuruluş yıllarına göre deniz işkolundaki, sendikal hareketler, aşağıdaki gibi sıralanabilir; (Pekdemir, 2013).

- **Türkiye Gemi Adamları Sendikası (1951)** Deniz iş kolunda kurulan ilk sendikadır. O dönemde tüm denizcileri kendi bünyesine toplamıştır.
- **İstanbul Denizciler Sendikası;** 1953 yılında kurulmuş ve şehir hatları çalışanlarının bünyesinde toparlamıştır. Zamanla üye sayısının azalması ile 1961 yılında feshedilmiştir.
- **Türk Deniz Ticaret Filosu Gemi Zabitanı Sendikası;**20 Ağustos 1956 tarihinde meslek esasına dayalı kurulmuş gemi kaptan ve zabitanlarını hemen hemen tamamına yakınını bünyesine toplamıştır. Sendika da içi çekişmelerden dolayı fesholunmuştur.
- **Türkiye Denizciler Sendikası;**1957 yılında iş kolu düzeyinde kurulmuştur.
- **Türkiye Denizciler Sendikası Federasyonu;** Türk Ulaş İş **Türkiye Denizciler Sendikası,** Şehir Hatları Ege Bölgesi Denizciler Sendikası, Türk Gemi İş, Gemi Kâtipleri ve Yardımcılar Sendikası tarafından 1959 yılında kurulmuştur.

- **Türkiye Gemi Adamları Sendikaları Birliği;** Türkiye Limanları Denizciler Sendikası, Gemi Adamları Sendikası ve Türk Deniz Ticaret Filosu Gemi Zabitanı Sendikası aralarında birleşerek 1963 yılında kurmuşlardır. Türkiye Gemi Adamları Sendikaları Birliğini kurmuşlardır. Federasyona karşı mücadele içerisine giren bu birlik bir süre sonra dağılmış, Türk Ulaş İş Federasyonu'na yeniden üye olmuştur. Türk-İş'in bu dönemlerde Deniz işkolundaki sendikal dağınıklığı toparlama girişimleri olumsuz sonuçlanmıştır

- **Deniz Taşımacılığı İşçileri Federasyonu;** 1964 yılında kurulmuş daha sonra varılan mutabakat sonrası fesih edilerek Türk Ulaş İş Federasyonu'na katılmışlardır.

- **Türkiye Denizciler Sendikası;** 1980 darbesi sonrası çıkarılan 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile Türkiye' de sendikal yapı kökten değişmiş ve iş kolu düzeyinde sendikacılık zorunlu hale gelmiştir. Bu kapsamda iş kolundaki 9 sendika bir araya gelerek 1983 yılında Türkiye Denizciler Sendikası'nı kurmuşlardır.

2.2.Türkiye'de Gemi Adamı Sendikacılığının Mevcut Durumu

Deniz iş kolunda uzman sendika ve köklü bir sendika geçmişi olan bir sendika ve tekel durumundaki sendika Türkiye Denizciler Sendikasıdır. Yeni işkolu düzenlemesine göre; gemi yapımı, ardiye ve antrepoculuk ve deniz taşımacılığı işkolu tek bir çatıda 16 numaralı işkolu olarak birleştirilmiştir. Bu durumda işkolunda toplu sözleşme yetkisine sahip olan 3 tane sendika kalmıştır. Bunlar Türkiye Denizciler Sendikası, Dok Gemi-İş sendikası ve Liman-İş sendikasıdır. Dok Gemi-İş sendikası tersanelerde, Liman iş sendikası limanlarda, Türkiye Denizciler Sendikası da gemilerde faaliyet göstermektedir. Bu durumda Türkiye Denizciler Sendikası, gemi adamları ile faaliyet yapan tek sendika konumundadır. (Pekdemir: 2013).

3. Türkiye'de Gemi Adamlarının Sendikal Sorunları ve Bulguların Değerlendirilmesi

Bu çalışma kapsamında, Türkiye Denizciler Sendikası başkanı ve yöneticilerinin de aralarında olduğu toplam 20 gemi adamı ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır.

Mülakat kapsamında muhataplara; sendika örgütlenmeleri ve sendikal hakları gibi konularında açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar doğrultusunda, elde edilen bulgular, Türkiye'deki gemi adamlarının sendikal sorunları ve mevcut durumu hakkında bilgi vermektedir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında elde edilen bulgular başlıklar halinde verilecektir.

Sendikal Örgütlenme Sorunları ile İlgili Bulgular

Yapılan mülakatlarda deniz iş kolunda uzman ve köklü bir sendika geçmişi olan ve tekel durumundaki sendikanın Türkiye Denizciler Sendikası olduğu belirtilmiştir. Ancak Deniz taşımacılığı işkolu 2012 yılında çıkan yeni yasaya göre, gemi yapımı, ardiye ve antrepoculuk ve deniz taşımacılığı işkolu tek bir işkolu haline getirildiği belirtilmiştir. 2012 yılından itibaren toplu sözleşme yetkisine sahip olan denizcilik işkolunda 3 tane sendika vardır. Bunlar; Türkiye Denizciler Sendikası, Dok Gemi-İş sendikası ve Liman-İş sendikasıdır. Ancak Türkiye Denizciler Sendika başkanı; Dok Gemi-İş sendikası ile aralarında centilmenlik anlaşması olduğu için gemileri örgütlemeye kendilerinin devam ettiklerini, tersanelere ise kendilerinin girmediklerini ifade etmişlerdir. HAK-İŞ'e bağlı

Liman iş sendikasının ise limanlardaki çalışanlara yönelik örgütlenme faaliyeti yürüttükleri belirtilmiştir.

Türkiye Denizciler Sendika başkanı kendilerindeki üyelerin hemen hemen hepsinin gemi adamı olduğunu ifade etmiştir. Başkan bu konuda şunları söylemiştir; *"Benim de geçmişte gemi kaptanıydım, gemi adamıydım. Kökenim gemi adamı. Bizde denizciyiz. 734 sayılı yasaya bağlı olarak çalışan gemi adamı. Hiç mi tersane adamımız yok? Var. 5 -10 kişi ama 6000 üyemiz var. 6000 kişi içinde 5-10 kişinin olmasında var anlamı çıkmaz. Hiç mi tersanede gemi adamı yok? Var. Tersaneyi örgütlerken içerisinde 1-2 tane operatör vardır. 15-20 kişinin olması onun, o işi bildiği anlamına gelmez. O işkolunun yardımcı parçası olduğu için onu üye yapmış".*

Özet olarak 734 sayılı yasaya bağlı olarak çalışan gemi adamları Türkiye Denizciler Sendikası çatısı altında örgütlenmektedir.

Gemi adamlarının örgütlenme konusundaki sorunları incelendiğinde; en temel sorunun çok az kişinin çalıştığı küçük tekneler için örgütlenmenin kolay olmadığıdır. Teknelerde işçiler sendikaya üye oldukları takdirde işlerinden olabilmektedirler. Ancak kurumsal olarak birkaç gemisi olan firmalarda örgütlenme sağlanabilmektedir. Bu konuyla ilgili mülakat yapılan bir gemi adamının görüşü şu şekildedir: "*İşyerlerinde örgütlenme konusunda en temel problem şu ki; irili ufaklı tekneler var kanuna göre hepsi birer işyeri ama buralarda örgütlenmek kolay değil. Çünkü bir teknede 2 kişi veya 3 kişi var. İşçi sendikaya üye olamaya kalkarsa işinden olabiliyor. Ancak kurumsal olarak 3-4 gemisi olan firmalarda örgütlenme sağlanabiliyor*."

Görüldüğü üzere deniz taşımacılığında sendikalaşmanın en temel sorunu olarak gemilerin işyeri yapısı görülmektedir. Bundan dolayı her gemide toplu sözleşme yapılamamaktadır.

Sendikal Hak ve Sorunları İle İlgili Bulgular

Gemi adamlarının sendikal hakları ile ilgili mülakat sonuçlarına bakıldığında; sendika başkanı açısından en önemli sorunlardan biri, üyelerinin sendikalardan çok şey beklemektedirler. Türkiye Denizciler Sendika Başkanı Hasan PEKDEMİR, bu konuda; "*Ben işimi iyi yaptığımı düşünüyorum. Çalışanlar aidat verdikleri ve seçtikleri için esas patron onlar. Çalışanlar bunu bildikleri için, sendikalardan çok şey istiyorlar. Son yıllarda ciddi anlamda deniz çalışanları üzerinde haklar tek tek geri geri almaya başlayınca sendikalar, arada sıkıştı*" demiştir. Ayrıca sendika başkanı; sendikaların çalışanların taleplerini kurumsal olarak, tek bir elden, işveren nezdinde çözmeye çalışan ve işverene ileten bir kurum olduğu, bir çözüm yeri olmadığı düşüncesindedir. Gemi adamları ise sendikalarının haklarını savunma ve sorunlarını çözme noktasında yetersiz kaldığını belirtmektedirler.

Tüm bunların dışında 38.000-40.000 arası denizden ekmek yiyen gemi adam olduğu ve bunların yarısının yabancı bayraklı olduğu söylenmiştir. Geriye kalan 20.00 Sahibi Türk olmasına rağmen gemisine yabancı bayrak çekip, bir takım muafiyetlerden yararlanmayı amaçlayan yabancı bayraklı gemide, çalışanların hemen hemen tamamının Türk gemi adamı olmasına rağmen, sosyal güvenlik kayıtlarında gözükmediği ifade edilmiştir. Ancak burada gemi adamlarının mağduriyetlerini önlemeye yönelik gönüllü kuruluş olan uluslararası nakliyat çalışanları federasyonunun (ITF) olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Yabancı bayraklı gemilerde ITF adına bu tür gemilerde örgütlenerek gemi adamlarının ücret, izinler gibi alacaklarını koruyan kollayan başka kurumarın olduğu da söylenmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak elde edilen bulgular göstermektedir ki mevcut deniz iş kanunun yetersizliği, denetimlerin azlığı, denizde çalışma şartları, deniz taşımacılığının içerisinde bulunduğu işkolunda sendikal faaliyetlerin yürütülmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple gemi adamlarının büyük bir çoğunluğu sendikaya üye olamamakta ve sendikal haklarından yaralanamamaktadır. Uluslararası sularda uzun yola giden gemi adamlarının sorunları daha çok çalışma koşulları ve yem içme gibi temel ihtiyaçlar konusunda olurken iç sularda çalışan gemi damları izin kullanımı ve toplu sözleşme konularından şikâyet etmektedir.

Deniz Taşımacılığı İşkolu" ile "Gemi Yapımı ve Deniz Taşımacılığı, Ardiye ve Antrepoculuk" işkolunda, sendikalaşma oranlarının diğer iş kollarından düşük olmasının en temel nedeni, deniz iş kanunun mevcut durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı yukarıda bahsedilen sorunların ele alınıp bu çerçevede düzenlemelerin yapılması, gemi adamlarının yasal ve sendikal haklarını rahatlıkla kullanmasına yardımcı olacaktır. Toplu sözleşme imkânları da yeniden yasa ile düzenlenerek, maaşların ödenmesi, özlük hakları vb. konular güvence altına alınmalıdır. Böylelikle gemi adamlarının mevcut çalışma koşullarının iyileşmesi sağlanabilir.

Kaynakça

BLOOR, Michael, Michael THOMAS and Tony LANE (2000), "Health Risks in the Global Shipping Industry An Overwiev", Health, Risk & Society, Vol.2, No.3 s.329-340.

EKMEKÇİ, Ömer (1996), "Deniz İş Hukukunda İş Süreleri ve Fazla Çalışma", Deniz Hukuku Dergisi, Yıl:1, Sayı:3, s.37-46.

GÜNER, Deniz (2001), "Gemi Adamlarının Çalışma Süreleri", Çimento İşveren Sendikası Dergisi, Sayı:6, Cilt:15, s.7-29.

Günfer ÇELİKMAN,(1978) "Bir Mücadelenin Anatomisi", Say Matbaası, s.30-32

HANDAN, Uluç ve Tevfik ARSLAN (2007), "İzmir'de Konuşlanmış Denizcilik Şirketlerinin Gemi Adamlarına Yönelik İnsan Kaynakları Politikalarının Analizi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 3, s. 1- 18.

JENSEN Olaf C., Jens F. L. SØRENSEN, Michelle THOMAS, M. Luisa CANALS, Nebojsa NİKOLİC and Yunping HU (2006), "Working Conditions In International Seafaring", Society Occupational Medicine, 56, s.393-397.

NAS, Selçuk (2014), "Profesyonel Türk Kadın Denizcilerinin Kısa Tarihsel Süreci Üzerine Bir Araştırma", Beykoz Akademi Dergisi, 2 (1), s.29-53.

OLDENBURG, Marcus, Xaver BAUR and Clara SCHLAICH (2010, "Occupational Risks and Challenges of Seafaring" Journal Of Occupationsl Health, 52, s.249-256.

PARLAK Zeki ve Engin YILDIRIM (2005), Labour Markets For And Working Conditions Of Turkish Seafarers: An Exploratory Investigation, s.87-104.

PEKDEMİR, Hasan (2011), Uluslararası Boyutları İle Yorumlu Deniz-İş Hukuku, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), Ankara.

KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE MESLEKİ İLGİNİN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ALKIŞ

Adıyaman üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Yavuz AKÇİ

Adıyaman üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

Özet

Kişilik duygu, düşünce ve davranış olarak diğer insanlardan farklılaşmaktır. Kişiler demografik faktörler açısından benzerliklere sahip olsalar da kişilik özellikleri farklı olabilmektedir. Aynı ailede büyüyen iki kardeşin hayata bakışının, gelecek beklentisinin farklı olması gibi. Kişilerin geleceğe ilişkin yönlendirilmelerinde kişilik özelliklerinin dikkate alınması daha doğru tercihlerin yapılmasına olanak sağlayabilir. Bu çalışma öğrencilerinin kişilik özellikleri ile mesleki tercihlerini etkileyen faktörler ve üniversite temel alan tercihleri arasında anlamlı ilişkinin tespiti için yapılmıştır. Bu amaçla evreni Adıyaman merkez olan, örneklemini ise lise son sınıf öğrencilerinden oluşan 667 kişiye Beş Faktör Kişilik Testi ile meslek tercihini etkileyen faktörler ve üniversite tercihine ilişkin temel alanlar arasındaki anlamlı ilişkinin tespitine yönelik anket uygulanmıştır. Uygulama verileri SPSS 21.0 programına girilerek analizler yapılmıştır. Verilerin güvenirliğine ilişkin Cronbach's Alpha değeri 0,813 bulunmuştur. Genel olarak meslek tercihini etkileyen faktörlerden işi kaybetme durumun düşük olması, saygınlığın yüksek olması en çok önemsenen hususlarken maaşın yüksekliği ise en düşük öneme sahip olmuştur. Öğrencilerin kişilik özellikleri ile üniversite hazırlık şekli ve üniversite temel alan tercihleri arasında anlamlı ilişki görülmemiştir. Meslek tercihini etkileyen faktörler ile ise anlamlı ilişkiler görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kişilik özellikleri, Mesleki ilgi, Meslek tercihi, Temel alan

Abstract

Personality is the difference from other people with respect to emotion, thinking and attitude. People may show different characters even they have similar demographic factors. For instance, siblings grown in the same environment (e.g. family) have different view of life or future expectations. Considering the personality enables to make more accurate decisions for the future plans of people. This study determines if there is a meaningful relationship between student's personalities, factors that affect student's vocational preferences and their choices for the study fields in the college education. In order to determine the relationship between student's creer choices and their preferences for college study fields, a five-factor personality test was implemented as a questionnarie that has a universe of Adıyaman city center and includes 667 senior class of high school students. The data obtained from the questionnarie were analyzed using SPSS 21.0 statistical software. Cronbach's Alpha value which shows the internal consistency of the data in the questionnarie was 0.813. The study results indicated that, in general, low possibility of losing the job and high prestige jobs are the two most important factors for the student's vocational preferences. According to the results, on the other hand, having higher salaries does not significantly affect the student's career choices. The results also showed that there is no statistically significant relationship between student's

personalities, their preparing ways for college education and their choices for college study fields. However, results suggested that there is a significant relationship between student's personalities and their vocational preferences.

Keywords: Personality Characteristics, career interests, career preference, basic field

GİRİŞ

Latince "persona" kavramına dayanan kişilik, duygu ve düşüncedeki ayırt edici karakteristiklerdir (Atkinson vd, 2008:223). Kişilik bir yandan kalıtım diğer yandan da dış faktörlerin etkisiyle oluşan, bireyin iç çevresi ve dış çevresiyle kurduğu etkileşimle şekillenen ve kişiyi diğer kişilerden ayırt etmeye yarayan özellikler olarak tanımlanabilir (Cüceloğlu, 1993:404; Güvenç, 1984:347). Kişi çevresiyle uyum sağlamak için davranış geliştirebilir (Yörükoğlu, 2000:33). 19. Yüzyılın sonlarında kişilik daha çok dış görünüş, kafa şekli vb ile ilişkilendirilip suçlu tespitinde kullanılmıştır (Sennett, 1996:42). Kişilik; bireyleri kendilerine özgü özelliklerinin ve bu özellikler arasında ilişkilerin, yani kişinin diğer insanlara ve durumlara uyum göstermesi olarak tanımlanır (Usal ve Aslan,1995:71). Bu dönemde kişiliği fiziki özelliklere göre açıklamaya çalışan birçok araştırmacı olmuştur. 20. Yüzyılda araştırmacılar daha çok kişilik bozukluklarına odaklanmışlar ve sorunlu kişilikleri belirlemeye çalışmışlardır. Bu araştırmacılardan biri olan Schneider normal kişiliğin dışına çıkan, sapma olarak değerlendirdiği farklı kişilik tiplerini (depresif, fanatik, hipertimik, labil, patlayıcı, anankastik, duyarlı, astenik ve dikkat arayışı) belirlemiştir (Loranger, Janca ve Sartorius, 1997). 20. Yüzyılın ortalarında ise Freud kişilik ile ilk beş yaştan oluşan çocukluk dönemi arasında ilişki kurmaya çalışmıştır. Holand 1996 yılında yaptığı çalışmasında kişilik ile meslek tercihi arasında ilişkiler olduğunu ve kişilerin Holand'ın belirlemiş olduğu altı kişilik tipinden birine girdiğini belirlemiştir. Bu tipler araştırmacı, gerçekçi, sosyal, sanatçı, girişimci ve geleneksel kişilik tipidir (Holand, 1996).

1936 yılında Sir Francis Galton'un sözlük üzerinde kişilikle ilgili yaptığı çalışmada kişilik ile ilgili 17.953 kelime tespiti ile başlayan süreç farklı zamanlarda yapılan çalışmalarla sözcüklerde elemler yapılmış ve sonuçta Lewis Goldberg (1990) tarafından kişilikte beş etmen ortaya konmuştur. Bu beş etmene daha sonra "big five" (büyük beş) kavramı kullanılmıştır. Birçok araştırmacı, kişiliğinin temelinin bu beş etmenden oluştuğunu kabul etmektedir. Somer (1999) yılında Goldberg ile birlikte beş faktörü Türkçeleştirmiştir. Bu boyutlar aşağıda açıklanmıştır.

Dışadönüklük; insanları seven, sıcak kanlı, girişkenlik, atılganlık heyecan arayan, iddialı, pozitif düşünme gibi özelliklere sahip kişilerin olduğu gruptur (Demirkan, 2006:59; Somer ve Goldberg, 1999). *İçedönük* olanlar ise oldukça sessiz ve çekingen davranışlarla karakterize edilirler. Üçüncü kişilik boyutu *deneyime açıklıktır.* Bu boyuttaki kişiler yeni duygu ve düşüncelere açık olan ve entelektüel etkinliklere katılmayı temsil etmektedir. Deneyime açıklık estetik duyarlık, entelektüel ilgi, esneklik, hayal gücü ve geleneksel olmayan tutumlarla ilişkilidir. Deneyime açıklığı yüksek olan kişiler tutucu değildirler. *Yumuşak başlılık*, prososyal davranışlar sergileyen kişilileri temsil eder. Yumuşak başlı kişiler çoğunlukla arkadaşça, insancıl, sıcak ve hoşgörülüdürler. *Sorumluluğu* faktörü yüksek kişilerde görev bilinci, öz disiplin, liderlik, amaç yönelimlilik, düzenlilik, yeterlik, üretkenlik ve kararlılık özellikleri öne çıkmaktadır (Civitci ve Arıcıoğlu, 2012:82).

Kişinin yaşamını idare edebilmesi kuralları, sınırları ve koşulları belirlenmiş olan faaliyetleri meslek olarak ifade edilebilir. Kişi genellikle ilgi duyduğu meslekler

arasından kendisi için en uygun olan bir mesleği tercih etme eğilimindedir. Meslek tercihinde bireyin kişilik özellikleri ile seçilecek mesleğin uyumlu olması gerekir (

Sarıkaya ve Khorshid, 2009: 394). Meslek seçimi kişinin belki hayatı boyunca vereceği en önemli kararlardan biri olmaktadır. Çünkü seçilen meslek kişinin ömrünün kalan kısmını nasıl geçireceğini etkilemektedir. Bu yüzden kişi meslek seçimi yapacağı zaman hayalci davranmak yerine kendi gerçekleri ile uyumlu tercih yapması oluşabilecek pişmanlığı da azaltabilecektir. Ayrıca meslek seçiminde ailenin, sosyal çevrenin, ülkenin durumu gibi değişkenler de etkili olabilmektedir (Genç, Kaya ve Genç, 2007: 50). Bunların dışında kişinin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, kardeş sayısı vb) de meslek tercihinde etkili olabilmektedir (Anılan, Çemrek ve Anagün, 2008: 239). Çoğu kişi ilgi ve becerilerinden habersiz olup yaşadığı deneyimler sonrasında bunları keşfedebilmektedir (Akt. Kamaşak ve Bulutlar, 2010:120). Kişilerin ilgilerinin belirlenmesi için genellikle meslek envanteri veya doğrudan kişinin görüşü alınmaya çalışılmaktadır.

Şekil 1: Kariyer seçimi modeli.

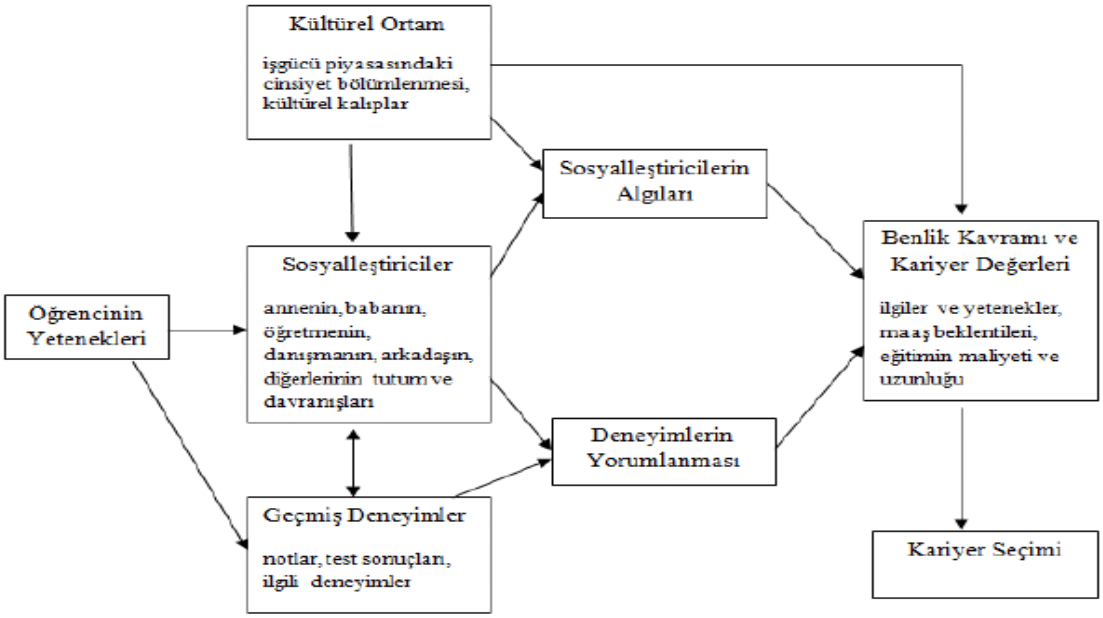

Kaynak: Akt. Yılmaz, İ.A., Dursun, B., Pektaş, K. ve Altay, A. (2012), Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Seçimlerinin Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi: Pınarhisar MYO Örneği, Electronic Journal of Vocational Colleges, Aralık, 2012'den alınmıştır.

Kariyer seçimi modeli incelendiğinde bireyin kariyerini yeteneklerine ek olarak sosyalleştiriciler ve geçmiş deneyimlerinin etkilediği görülmektedir. Daha sonra kültürel ortamın da etkisi ve deneyimlerin yorumlanmasıyla benlik ve kariyer değerleri oluşmakta, nihayetinde bireyin kariyer seçimi ortaya çıkmaktadır.

Yelboğa (2006) kişilik özellikleri ile iş performansı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada kişilik özelliklerinin iş performansını yordayabildiği sonucuna ulaşmıştır. Yıldız, Taştan Boz ve Yıldırım (2012) kişilik özellikleri ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkinin belirlenmesi için yaptıkları çalışmada anlamlı ilişki bulamamışlardır. Yılmaz vd (2012) üniversite öğrencilerinin kariyer seçimini inceledikleri çalışmalarında kariyer boyutlarının öğrencilerinin demografik özellikleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Develioğlu ve Tekin (2013) otel çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmalarında kişilik özellikleri ile yabancılaşmanın

çeşitli boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulmuşlardır. Batur ve Adıgüzel (2014) fen lisesi öğrencilerini kariyer tercihlerini inceledikleri çalışmada fen lisesi öğrencilerinin iş garantisi ve istikrar konularını daha çok önemsedikleri sonucuna ulaşmışlardır. Kamaşak ve Bulutlar (2010) kişilik, mesleki tercih ve performans ilişkisini inceledikleri çalışmalarında akademik personellerden elde edilen verilere göre anlamlı ilişki bulamamışlardır. Tokat, Kara ve Karaa (2013) A-B Tipi Kişilik Özelliklerine Sahip İşgörenlerin Olası Bir Örgütsel Değişime Yatkınlıklarının Araştırılması, çalışmasına göre B tipi kişilik yapısına sahip işgörenlerin örgütteki değişiklik çıkarlarına ters düşse bile değişimi destekleme olasılığı daha yüksek olan A tipi kişilik yapısına sahip işgörenlere göre değişime daha yatkın olabileceğini ortaya çıkmışlardır. Kurt vd. (2013) Öğretmen Adaylarının Kişilik Tipleriyle Sınıf Yönetimi Profilleri Arasındaki İlişkisinin Değerlendirilmesi çalışmasında öğretmen adaylarının kişilik tipleriyle sınıf yönetimi profilleri arasında pozitif yönde ve orta düzeylerde ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Kişilik özellikleri ile meslek veya çalışma yaşamı arasında daha fazla çalışma rastlama mümkün bunların bazıları yukarıda örnek olarak verilmiştir.

YÖNTEM ve BULGULAR

Bu çalışma öğrencilerinin kişilik özellikleri ile mesleki tercihlerini etkileyen faktörler ve üniversite temel alan tercihleri arasında anlamlı ilişkinin tespiti için yapılmıştır. Araştırma evreninin Adıyaman ili merkez ilçesindeki lise son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Adıyaman merkezdeki liselerin 12. sınıfına kayıtlı öğrenci sayısı Milli Eğitim Bakanlığı bilgi edinme sistemine sorulmuş ve gelen yanıta göre 4.547 olduğu öğrenilmiştir. %5 güven aralığı, %95 güven seviyesinde 384 örneklem alınması yeterliyken güven aralığını yükseltmek için 667 öğrenciye anket uygulanarak güven aralığı %3,51'e çıkarılmıştır.

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrenciyi tanımaya yönelik 7 madde bulunmaktadır. İkinci bölümde öğrencinin yükseköğretime yönelik durumunun anlaşılmaya çalışıldığı 3 madde bulunmaktadır. Bunların iki tanesi çoktan seçmeli diğeri ise meslek seçimi ile ilgili beşli likert tipi sorudan oluşmaktadır. Son bölümde ise Warren Norman (1963) tarafından geliştirilen ve Goldberg (1990:1216) günümüzdeki halini almış olan Beş Faktör Kişilik Ölçeği maddelerinden oluşmaktadır.

Hazırlanan anket formu öncelikle 100 kişilik pilot uygulamaya tabi tutulmuş ve uygulama sonucunda ölçülen Cronbach's Alpha değeri 0,809 bulunmuştur. Bu değer yeteri kadar güvenilir bulunduğundan esas uygulamaya geçilmiştir. Adıyaman merkezdeki Anadolu liseleri, fen lisesi, imam hatip liseleri ve meslek liselerinin son sınıflarındaki anketi doldurmaya istekli öğrencilere doldurulmuştur. Türkiye'de meslek seçiminin en kritik olduğu dönem lise sonlarıdır. Çünkü öğrenciler bu dönemlerde akademik başarıları ile uyumlu olabilecek meslek tercihi yapmaya odaklanırlar. Bu yüzden lise döneminde öğrencilerin kişilik özelliklerinin tespit edilmesi ve onların kişiliğine uygun mesleklere yönlendirilmesi önem arz etmektedir. Uygulama sonucunda sorunsuz 667 anket formu elde edilmiştir. Toplanan anketler SPSS 21.0 istatistik programına girilerek analizler yapılmıştır. Esas uygulama sonucunda ölçülen Cronbach's Alpha değeri 0,813 bulunduğundan diğer istatistiki analizler yapılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen verilere istatistiki işlemler yapılmıştır. Öncelikle araştırmaya katılan öğrencilere ilişkin demografik bulgular ile öğrencilerin üniversiteye hazırlık durumu, temel alan seçimi ve meslek seçiminde önem verdikleri hususlar

incelenmiştir. Daha sonra da öğrencilerin kişilik özelliklerinin belirlenmesine yönelik hazırlanmış olan beş faktör kişilik testi verileri incelenmiştir.

Tablo 1: Demografik Bilgiler

Aile ekonomisi	f	%	**Cinsiyet**	f	%
Kötü	33	4,9	Kız	364	54,6
Orta	513	76,9	Erkek	303	45,4
İyi	121	18,1	Toplam	667	100,0
Toplam	667	100,0			
Baba eğitimi	f	%	**Anne eğitimi**	f	%
Okuryazar	54	8,1	Okuryazar	182	27,3
İlköğretim	296	44,4	İlköğretim	316	47,4
Lise	190	28,5	Lise	110	16,5
Ön lisans	32	4,8	Ön lisans	16	2,4
Lisans	74	11,1	Lisans	34	5,1
Lisansüstü	21	3,1	Lisansüstü	9	1,3
Toplam	667	100,0	Toplam	667	100,0
Baba mesleği	f	%	**Anne mesleği**	f	%
Çalışmıyor	72	10,8	Ev hanımı	593	88,9
Kamu personeli	174	26,1	Kamu personeli	45	6,7
Özel sektör çalışanı	105	15,7	Özel sektör çalışanı	18	2,7
Serbest meslek/esnaf	316	47,4	Serbest meslek/esnaf	11	1,6
Toplam	667	100,0	Toplam	667	100,0

Tablo 1'deki demografik veriler incelendiğinde öğrencilerin yaklaşık %55'inin kız, %45'inin erkek olduğu görülmektedir. Ailenin gelir durumu, refah seviyesine ilişkin veriler incelendiğinde ekonomik durumunu kötü görenler yaklaşık %5, iyi görenler %18 ve orta olarak değerlendirenler ise %77'dir. Çok büyük bir çoğunluk ekonomik olarak kendisini orta olarak değerlendirmektedir. Anne ve baba eğitimi incelendiğinde her ikisinde de ilköğretim mezunlarının ağırlıkta olduğu (baba %44,4 anne %47,4) olduğu görülmekte, fakat okuryazar oranları anne için %27,3 baba için ise %8,1'dir. Okuryazar dışındaki diğer eğitim kademelerinde baba eğitim seviyesinin annelerden daha yüksek oranda olduğu görülmektedir. Anne ve baba meslekleri incelendiğinde annelerin büyük bir bölümünün (%88,9) ev hanımı olduğu görülmektedir. Babalarda ise ağırlığın serbest meslek/esnaf (%47,4) olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Üniversiteye Hazırlık Şekli ve Temel Alan Tercihleri

Üniversite Hazırlık Şekli	**f**	**%**	**Temel Alan Hedefi**	**f**	**%**
Hazırlık yapmıyorum	54	8,1	Sosyal	257	38,5
Dershaneye gidiyorum	157	23,5	Fen	104	15,6
Özel Ders Alıyorum	41	6,1	Sağlık	286	42,9
Okuldaki Kurslara Katılıyorum	180	27,0	Ünv. Hedefi yok	20	3,0
Hazırlık kitaplarından çalışıyorum	235	35,2	Toplam	667	100,0

Toplam	667	100,0

Öğrencilerin üniversiteye hazırlık şekilleri incelendiğinde hazırlık kitaplarından çalışma (%35,2) ve okullarda açılan kurslardan (%27,0) faydalananların yüksek olduğu görülmektedir. Özel ders alanlar %6,1 oranında ve üniversite için hazırlık yapmayanlar ise %8,1 oranındadır. Öğrencilerin büyük bir bölümünün hazırlık kitapları ve okullardaki kurslarla üniversite için hazırlık yaptıkları görülmektedir. Öğrencilerin üniversite için hedefledikleri temel alanlar incelendiğinde sağlık bilimleri ve sosyal bilimlerin oldukça yüksek olduğu görülmekteyken fen bilimlerinin çok daha düşük bir oranda olduğu görülmektedir. Üniversite hedefi olmayan öğrenciler ise %3'lük bir orana sahiptir.

Üniversiteye hazırlık şekli ile temel alan hedefleri arasında çapraz tablolar (crosstab) yapılmıştır. Temel alan olarak sosyal bilimleri hedefleyen öğrencilerin yaklaşık %47'si hazırlık kitaplarından, %28'i ise okuldaki kurslardan faydalanarak hazırlanmaktadır. Sağlık bilimleri hedefleyenlerin %28'i dershaneye gidiyor, %29'u okuldaki kurslara katılıyor ve %29,7'si ise hazırlık kitaplarından çalışıyor. Fen bilimleri hedefleyenlerin %41'i dershaneye gidiyor, %23 okuldaki kurslardan %22'si ise hazırlık kitaplarından hazırlanmaktadır.

Öğrencilere seçecekleri meslekle ilgili verilen kriterleri önem sıralamasına tabi tutmalarının istendiği maddeye verilen cevaplar tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Meslek Tercihini Etkileyen Faktörler

Meslek Tercihi Faktörleri	N	Puanı	Mean	Std. Deviation
İşi kaybetme riski	163	978	3,633	1,947
Saygınlık	159	954	3,668	1,948
Başarı imkânı	133	798	3,673	1,798
Bağımsız çalışma imkânı	131	786	3,614	1,827
Yaratıcılık	129	774	3,530	1,785
Maaşın yüksekliği	106	636	3,654	1,733

Meslek tercihini etkileyen 6 faktör için öğrencilerin yaptığı sıralamalar incelendiğinde en önemli görülen faktörün *işi kaybetme riski* olduğu en düşük görülen faktör ise *maaşın yüksekliği* olduğu görülmektedir. Bu maddeye ilişkin değerlendirme yapılırken öğrencilerin verilen 6 faktörü önem sırasına dizmesi istenmiştir. En önemli görülen faktör için 6 puan, en önemsiz görünen için ise 1 puan verilerek değerlendirilmiştir. Böylelikle verilen faktörü en önemli gören öğrencilerin sayıları ve buna karşılık gelen puanları hesaplanmıştır. Bazı öğrenciler iki faktöre birden en yüksek önem seçeneğini işaretlemişlerdir.

Tablo incelendiğinde işi kaybetme riski ve saygınlığın birbirine yakın önemde olduğu görülmektedir. Yani öğrencilerin saygın bir mesleği işsiz kalma olasılığı olmadan yapmak istedikleri söylenebilir. Başarı imkânı, bağımsız çalışma imkânı ve yaratıcılık faktörlerinin birbirine yakın önemde olduğu görülmektedir. Maaşın yüksekliği faktörünün en düşük öneme sahip olması araştırma öncesindeki beklentilerimizle uyuşmayan bir sonuç olmuştur. Dolayısıyla yalnızca bu verilere dayalı olarak öğrencilerin gelir faktörünü en önemsiz faktör olarak görmelerinin nedeni diğer faktörlerin gerçekleşmesi durumunda maaşın da istedikleri miktarda olacağını düşünmelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Beş faktör kişilik ölçeği maddelerine faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda KMO değeri 0,905 ve anlamlılık değeri 0,000 olmuştur. Toplam varyansı açıklama oranı %56,33 bulunmuştur. Bu değerler istatistiki olarak kabul edilen sınırlara uygun olduğundan faktörlerin belirlenmesi aşamasına geçilmiştir. Oluşan beş faktör tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Faktör Yükleri Tablosu

	Maddeler	5	4	3	2	1	% varyans	Güvenirlik
Yeniliklere açıklık	E43	,766					13,810	0,869
	E44	,730						
	E47	,717						
	E45	,704						
	E46	,690						
	E42	,658						
	E41	,592						
Duygusal denge	D36		,781				12,790	0,815
	D37		,760					
	D34		,752					
	D35		,733					
	D40		,720					
	D38		,675					
	D33		,619					
	D39		,591					
Sorumluluk	B14			,771			12,460	0,827
	B15			,761				
	B12			,739				
	B13			,733				
	B11			,664				
	B16			,583				
Uyumluluk	C25				,727		8,918	0,866
	C24				,715			
	C26				,649			
	C23				,644			
	C21				,497			
	C22				,478			
Dışadönüklülük	A2					,751	8,359	0,759
	A3					,751		
	A4					,742		
	A5					,639		
	A1					,517		

Analize tabi tutulan 50 maddeden 18'i faktör yükü düşük olduğundan faktör listesinden çıkarılmış ve ileriki analizlerde kullanılmamıştır.

Öğrencilerin kişilik özellikleri ile üniversite hazırlık şekli ve temel alan hedefini etkileyen faktörler arasındaki anlamlı ilişkilerin belirlenmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Kişilik Özellikleri, Üniversite Hazırlık Şekli ve Temel Alan Hedefi İlişkisi

		A	B	C	D	E	Temel alan hedefi	Üniversite hazırlık şekli
A	Pearson Correlation	1	,409**	,320**	-,005	,402**	-,049	-,012
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,893	,000	,205	,756
B	Pearson Correlation	,409**	1	,572**	,168**	,504**	-,046	,022
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000	,000	,233	,574
C	Pearson Correlation	,320**	,572**	1	,071	,586**	-,062	,049
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,069	,000	,109	,206
D	Pearson Correlation	-,005	,168**	,071	1	,084*	,072	,055
	Sig. (2-tailed)	,893	,000	,069		,032	,066	,155
E	Pearson Correlation	,402**	,504**	,586**	,084*	1	-,054	,020
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,032		,163	,612

**. Correlation is significant at the 0.01 level. *. Correlation is significant at the 0.05 level.

Korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde öğrencilerin temel alan hedefi ve üniversite hazırlık şekli ile kişilik özellikleri arasında anlamlı ilişkilerin olmadığı görülmüştür. Tablo incelendiğinde kişilik özellikleri arasında pozitif yönde düşük seviyelerde anlamlı ilişkiler görülmektedir. Fakat öğrencilerin üniversiteye yönelik temel alan hedefleri ve üniversiteye hazırlık şekilleri ile kişilik özellikleri yapılan analize göre ilişkisiz görünmektedir.

Kişilik özellikleri ile üniversiteye hazırlık şekli ve temel alan hedefi arasındaki ilişkinin belirlenmesi için ayrıca regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 6: Regrasyon Modelleri Tablosu

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1 Ün. Haz. Şekli	,067[a]	,004	-,003	1,37895
2 Temel Aln Terch	,104[a]	,011	,003	,96374

a. Predictors: (Constant), E, D, A, B, C

Yapılan regresyon modellemelerinde öğrencilerin kişilik özellikleri ile üniversiteye hazırlık şekli (R=,067) ve temel alan tercihi (R=,104) arasında düşük ilişkiler görülmüştür. Yani öğrencilerin kişilik özellikleri üniversiteye hazırlık şekli ve temel alan hedeflerini açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Öğrencilerin meslek tercihinde önem verdikleri hususlar ile kişilik özellikleri arasındaki anlamlı ilişkinin belirlenmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Kişilik Özellikleri ve Meslek Tercihini Etkileyen Faktörler Arasındaki İlişki

		A Dışadönüklük	B Uyumluluk	C Sorumluluk	D Duygusal denge	E Yeniliklere açık olma
Yaratıcılık	Prsn	**,118****	**,121****	**,174****	-,025	**,201****
	Sig	,002	,002	,000	,528	,000
Başarı imkanı	Prsn	**,109****	**,097***	**,141****	-,023	**,125****
	Sig	,005	,012	,000	,553	,001
Maaşın Yüksekliği	Prsn	**,107****	**,080***	**,148****	,004	**,102****
	Sig	,006	,039	,000	,913	,009
Saygınlık	Prsn	**,097***	,059	**,141****	-,005	,050
	Sig	,013	,133	,000	,892	,196
İş kaybı riski	Prsn	**,095***	,002	**,090***	,036	,037
	Sig	,015	,963	,020	,352	,344
Bağımsız çal. imkanı	Prsn	,051	-,017	,047	,058	,045
	Sig	,192	,660	,228	,138	,245

**. Correlation is significant at the 0.01 level. *. Correlation is significant at the 0.05 level.

Tablo incelendiğinde öğrencilerin kişilik özellikleri ile meslek tercihini etkileyen faktörler arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir.

A tipi Dışadönüklük ile yaratıcılık (,118) başarı imkanı (,109) maaşın yüksekliği (,107) saygınlık ve (,097) iş kaybı riski (,095) arasında pozitif yönde düşük seviyede anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Bağımsız çalışma imkanı ile anlamlı ilişki görülmemektedir.

B tipi uyumluluk kişiliği ile yaratıcılık (,121) başarı imkanı (,097) ve maaşın yüksekliği (,080) arasında pozitif yönde düşük seviyede anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Saygınlık, iş kaybı riski ve bağımsız çalışma imkanı ile anlamlı ilişkiler görülmemiştir.

C tipi sorumluluk kişilik özelliği ile yaratıcılık (,174) başarı imkanı (,141) maaşın yüksekliği (,148) saygınlık (,141) ve iş kaybı riski (,090) arasında pozitif yönde düşük seviyede anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Bağımsız çalışma imkanı ile anlamlı ilişki görülmemiştir.

D tipi duygusal denge kişilik özelliği ile meslek seçimini etkileyen faktörler arasında anlamlı ilişkiler görülmemiştir.

E tipi yeniliklere açık olma kişilik özelliği ile yaratıcılık (,201) başarı imkanı (,125) ve maaşın yüksekliği (,102) arasında pozitif yönde düşük seviyede anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Saygınlık, iş kaybı riski ve bağımsız çalışma imkanı ile anlamlı ilişkiler görülmemiştir.

Genel olarak korelasyon tablosu incelendiğinde A tipi ve C tipi kişilik özellikleri meslek tercihini etkileyen faktörler arasında daha fazla anlamlı ilişkiler görülmekte B ve E tipi kişilik özellikleri ile daha az iken D tipi kişilik özelliği ile meslek seçimini etkileyen faktörlerin hiçbiriyle anlamlı ilişki görülmemektedir.

Sonuç

Öğrencilerin kişilik özellikleri ile meslek tercihlerinin incelendiği bu çalışmada lise son sınıf öğrencilerinin üniversiteye hazırlık şekilleri, üniversite temel alan tercihi ve öğrencilerin meslek seçimini etkileyen faktörler incelenmiştir. Anket yoluyla toplanan verilere yapılan analizler sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Öğrencilerin yaklaşık %55'i kız ve gelir olarak %77'si orta gelir grubundadır.

- Anne ve babalar ağırlıklı olarak ilköğretim mezunudur. Baba mesleği ağırlıklı olarak serbest meslek ve anneler ise ev hanımıdır.
- Öğrencilerin %35,2'si hazırlık kitaplarıyla, %27'si okuldaki kurslara katılarak ve %23,5'i ise dershanelere giderek üniversiteye hazırlanmaktadır. %8,1'i ise üniversiteye hazırlık yapmamaktadır.
- Üniversite temel alan tercihlerinde sosyal (%38,5) ve sağlık (%42,9) oranlarında birbirine yakındır. Fen alanı ise (%15,6) düşük bir orandadır. Üniversiteye gitmeyi düşünmeyenler ise %3'lük bir orana sahiptir.
- Öğrencilerin meslek tercihinde en çok önem verdiği faktör işi kaybetme riskinin düşük olması ve saygınlık iken başarı imkanı, bağımsız çalışma imkanı ve yaratıcılık daha az öneme sahip faktörlerdir. Maaşın yüksekliği ise en az önem verilen faktör olmuştur.

Çalışmanın ana problemine ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin kişilik özellikleri ile üniversiteye hazırlık şekli ve üniversite temel alan hedefi arasında istatistiki olarak yapılan korelasyon ve regresyon analizlerine göre anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Fakat kişilik özellikleri meslek tercihini etkileyen faktörler arasında korelasyon analizi sonuçlarına göre pozitif yönde düşük seviyede anlamlı ilişkiler görülmüştür. Beş faktör kişilikten D tipi kişilik ile meslek tercihini etkileyen faktörler arasında anlamlı ilişkiler bulunmamıştır. A ve C tipi kişilikler ile meslek tercihini etkileyen faktörler arasında daha fazla anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Konu ile ilgili yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde beş faktör kişilik özellikleri ile meslek tercihi, performans, olumlu sosyal davranışlar arasında anlamlı ilişkiler olmadığı görülmektedir. Her ne kadar beş faktör kişilik özellikleri dünya genelinde kabul gören bir ölçek olsa da Türkiye'ye uyumu tam sağlanamamış olabilir.

Kaynakça

Anılan, H., Çemrek, F. ve Anagün, Ş.S. (2008). Ortaöğretim Öğrencilerinin Meslek Seçimi Ve Üniversite Tercihlerine İlişkin Görüşleri (Eskişehir örneği). *e-Journal of New World Sciences Academy, 3(2)*; 238 249.

Atkinson, C. R., Atkinson, R., Smith, E.E., Bem, D.J. ve Hoeksema, S.N. (2008), Psikolojiye Giriş, 4.Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara

Batur, H.Z. ve Adıgüzel, O. (2014) Schein'in Kariyer Değerleri Perspektifinde Öğrencilerin Kariyer Tercihlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Isparta İli Fen Lisesi Öğrencileri Örneği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42. Sayı Ekim 2014, 327-348.

Civitci, N, ve Arıcıoğlu,A.(2012) Beş Faktör Kuramına Dayalı Kişilik Özellikleri, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Yıl 12, Sayı 23, 78 - 96

Cüceloğlu, D. (1993) İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Demirkan, S. (2006), Özel Sektördeki Yöneticilerin ve Çalışanların Bağlanma Stilleri, Kontrol Odağı, İş Doyumu ve Beş Faktör kişilik Özelliklerinin Araştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Develioğlu, K. ve Tekin, Ö.A. (2013) Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Yabancılaşma Arasındaki İlişki: Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Uygulama, *Süleyman*

Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:18, Sayı:2, 15-30.

Genç, G.; Kaya, A. ve Genç, M. (2007). İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8, (14)*; 49-63.

Goldberg, Lewis R. (1990), An Alternative" Description Of Personality": The Big-Five Factor Structure, *Journal of personality and social psychology*, 59 (6), 1216-1229.

Güvenç, B. (1984) İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Holland, J. L. (1996) "Exploring Careers with a Typology", *American Psychologist*, 51:4, 397-406.

Kamaşak, R., ve Bulutlar, F. (2010). Kişilik, Mesleki Tercih ve Performans İlişkisi: Akademik Personel Üzerine Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *2*(2), 119-126.

Loranger AW, Janca A, Sartorius N. (1997) Assessment and Diagnosis of Personality Disorders. New York, Cambridge University Press.

Norman, W. T. (1963). Toward An Adequate Taxonomy Of Personality Attributes: Replicated Factor Structure İn Peer Nomination Personality Ratings, *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(6), 574.

Sarıkaya, T. ve Khorshid, L. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(2)*; 393-423.

Sennett, R. (1996) Kamusal İnsanın Çöküşü, Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz (çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Somer, O. ve Goldberg, L. R. (1999). The Structure Of Turkish Trait-Descriptive Adjectives, *Journal of Personality and Social Psychology*, *76*(3), 431.

Usal, A. ve Aslan, Z. (1995) Davranış Bilimleri, Barış Yayınları, 1 Baskı, İzmir.

Yelboğa, A. (2006). Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.". *İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, *8*(2), 196-211.

Yıldız, S., Taştan Boz, İ. ve Yıldırım, B.H. (2012) Kişilik Tipi İle Olumlu Sosyal Davranış Arasındaki İlişki: Marmara Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* Cilt: 26, Sayı: 1,215-233.

Yılmaz, İ.A., Dursun, B., Pektaş, K. ve Altay, A. (2012), Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Seçimlerinin Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi: Pınarhisar MYO Örneği, *Electronic Journal of Vocational Colleges, Aralık, 2012*, 9-21.

Yörükoğlu, A. (2000), "Gençlik Çağı", 11. Baskı, Özür Yayınları, İstanbul.

TOKAT, B., KARA, H., & KARAA, M. Y. (2013). AB TİPİ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNE SAHİP İŞGÖRENLERİN OLASI BİR ÖRGÜTSEL

DEĞİŞİME YATKINLIKLARININ ARAŞTIRILMASI. *Electronic Turkish Studies*, *8*(8).

Kurt, H., Ekici, G., Aksu, Ö., & Aktaş, M. (2013). Öğretmen adaylarının kişilik tipleriyle sınıf yönetimi profilleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *2*(2), 189-198.

İMAM CAFER BUYRUĞUNUN DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Arş. Gör.Emrah APAK

Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

Özet

Değer, Türkiye'de son yıllarda üzerinde çalışmaların yapıldığı bir konu haline gelmiştir. Toplumun genel anlamda kabul ettiği ve ortak anlam yüklediği inanışlar veya davranışlar olan değerler bu çalışmada esas alınmıştır.

Alevilik yolunun esaslarını düzenleyen ve İmam Cafer'e isnad edilen Buyruk eseri karanlıkta kalmış varlığı bilinmesine karşın yadsınmıştır. Eser, Alevi toplumları için birçok değeri de içerisinde barındırmaktadır. Modernleşme ile beraber Alevi toplumlarının giderek unutmaya başladığı veya görmezden geldiği, toplum yapısı açısından önemli olan bir çok sosyal değer eserde işlenmektedir.

Eser, Schwartz'ın değer kategorilerine göre incelenmiştir. Söz değer kategorileri incelenmiş, eserdeki cümleler, hikayeler, yaptırımlar, emirler, kurallar bu kategorilere göre ele alınmış ve kategoriye uyan kısımlar bu kategorilere yerleştirilmiştir. Yapılan sınıflandırma sonucunda Buyruk'ta baskın olarak uyma, gelenekler ve güvenlik değerlerinin işlendiği görülürken, bunun tam karşısında yer alan öz-yönelim, hazcılık, güç ve uyarılma değerlerinden hemen hiç söz edilmediği aksine cezalandırıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Değer, Buyruk, Alevilik, Değer Kategorisi

INVESTIGATING IMAM CAFER BUYRUĞU (THE COMMAND OF IMAM CAFER) FROM THE POINT OF VALUES

Abstract

Value, is a concept that recently has been handled in Turkey. In this study, values which are beliefs and acts accepted and attributed common meaning by community are taken as basis.

The book Buyruk (Command), puts in order the rules of Alevism and is attributed to Imam Cafer. Although it is important, it has been ıgnored. The book contains many values that are important for Alevite communities. Many social values that are being forgotten or ignored by Alevites with modernity are addressed in the book.

The book is investigated according to Schwartz's (1992) value categorization. Schwartz's 10 Values Categories were researched. Commands, punishments, statetements, stories, rules were handled according to this categories and thus each one was put in suitable value category. In the result, Buyruk contains "Conformity", "Security", "Tradition", "Benevolence", and "Universalism" categories. Contrary to this it does not include "Self

Direction", "Achievement", "Power", and "Hedonism" categories even it rejects these categories and punishes acts in the pursuit of these categories.

Keywords: Value, Buyruk (Command), Alevism, Value Categories

Giriş

Sosyolojik olarak değer, bireyler ve gruplar için istenilen arzu edilen şeylerdir (Aydın, 2011; Schwartz, 2006) ve bunun yanında topluma ait olan bireylerin ortak duygu ve düşüncelerini yansıtan genelleşmiş ahlaki inançlardır (Yazıcı, 2014). Din ile önemli ilişkileri olan değerler, somut yansımaları olmakla beraber aslında soyut, belirli bir grup tarafından benimsenen, aşkınlıkları olan bir kavramdır (Aydın, 2011). Farklı bir yaklaşımla, değerler toplumda kutsallık atfedilen şeylerdir (Uysal, 2003). Uysal (2003) değeri, *"değerli olan, insanın değerini koruyan ve ona değer kazandıran şey"* olarak tanımlamaktadır.

İnsanın sahip olduğu değerler, insanın bütün davranışları üzerine de etki etmektedir. İnsanın günlük yaşamında her yaptığı şey bir değerin sonucunda meydana gelmektedir (Uysal, 2003; Debats, ve Bartelds, 1996; Demircioğlu ve Tokdemir, 2008). Rokeach (1969), değerlerin bireyin davranış, tutum ve inançlarının altında yatan etken olduğunu öne sürmüştür (Levy, 2006). Değerler, bireyin kendini kontrol etmesi, toplumun bireyi kontrol etmesi için ve bireyin toplumdaki statüsünün belirlenmesindeki temel unsurlardandır (Yazıcı, 2006). Yine bir topluma toplum olma özelliğini kazandıran temel unsurlardan birisi toplumda yaşayan bireyler tarafından ortaklaşa kabul edilen değerlerdir (Yeşil ve Aydın, 2007). Yazıcı (2014)'ya göre değerlerin en önemli fonksiyonlarından birisi toplumsal dayanışmayı sağlamasıdır. Topluma yeni katılan bireyler öncelikli olarak içinde dünyaya geldikleri toplumun değerlerini içselleştirerek toplumsallaşırlar. Bu sayede hem birey toplumda kendine yer ve statü edinmekte hem de toplum kendini devam ettirmektedir. Yeşil ve Aydın (2007)'a göre değerler, bireylerin hayatı ve olayları anlamlandırmak için kullandıkları temel ölçütlerdendir. İnsanlar, değerlere doğuştan sahip değillerdir, değerler yaşanılarak ve öğrenilerek kazanılırlar.

Değerlerin kavramsal tanımı olarak beş temel özelliği ortaya çıkmaktadır. Değerler, (1)kavramlar veya inançlardır, (2) davranışlar veya durumların istenilen sonuçları ile ilgilidir, (3) özel durumların ötesine geçerler, (4) davranışların veya olayların tercih edilmesinde yol göstericidirler ve (5) göreli önem olarak sıralanırlar (Schwartz, 1992).

Değerlerin kategorileştirilmesi bilim adamlarınca tartışılan konulardan birisi olmuştur. Bunun ile ilgili bir çok araştırmacı denemelerde bulunmuştur. Bu araştırmacılardan biri olan Schwartz (1992), 20 farklı ülkede yaptığı araştırma sonucunda, birbirleriyle çatışma durumunda olan değerler ortaya koymuştur. Mevcut olan değerleri; uyum/gelenekler, güvenlik, güç, başarı, hazcılık, uyarılma, özyönelim, evrenselcilik ve yardımseverlik şeklinde sıralamaktadır. Herbir değer kapsamında yapılan davranışların psikolojik ve sosyal sonuçları vardır ve diğer değerlerle çatışma veya uyum içerisinde olabilir. Örneğin, uyum değeri kapsamında yapılan bir davranış, özyönelim değeri kapsamındaki bir davranış ile çatışırken, güvenlik değeri kapsamındaki bir davranış ile uyum içerisinde olur.

"Buyruk" kitapları Aleviliğin temel dayanaklarından olan ve ilkelerinin içerisinde yazılı olduğu eserlerdir (Yaman, 2012). Kimin tarafından yazıldığı tartışmalı olmakla beraber, İmam Cafer Buyruğu, Alevilik yolunun esaslarını düzenleyen, sistemleştiren en önemli

eserlerden birisi olarak kabul edilmektedir. (Gül, 2014; Yazıcı, 2011). Bu çalışmada değerler açısından incelenmek üzere İmam Cafer Buyruğu esas alınmıştır. Çalışmada Fuat Bozkurt(2013)'un derlediği "Buyruk" kitabı esas alınmıştır.

Yöntem

Eser Schwartz'ın yapmış olduğu değer kategorileştirmesine göre incelenmiştir. Değer kategorileştirmesinde geçen 10 adet değer kategorisinin tanımlamaları incelenmiştir. Eserdeki cümleler, hikayeler, yaptırımlar, emirler, kurallar bu kategorilere göre incelenmiş ve kategoriye uyan kısımlar bu kategorilere yerleştirilmiştir. Yapılan yerleştirme Schwartz (1992)'ın kendi kategorileri ilgili tanımlamalarından yola çıkılarak yapılmıştır. Schwartz (2006), bu değerlerin her birinin özelliğini aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

- Özyönelim: Bağımsız düşünce ve eylem; seçme, oluşturma, keşfetme.

- Uyarılma: Heyecan, farklılık ve yaşamda mücadele.

- Başarı: Sosyal standartlara göre yeterli hale gelerek kişisel başarı sağlamak.

- Güç: Sosyal statü ve prestij,kaynaklar ve insanlar üzerinde baskı veya kontrol.

- Güvenlik: Toplumun, ilişkilerin ve bireyin kendisinin huzur, ahenk ve istikrar içinde olması

- Uyum: Başkasına zarar verecek veya başkasını üzecek olan ve sosyal beklentileri ihlal edecek olan eylem, meyil ve dürtülerin kısıtlanması.

- Gelenek: Geleneksel kültür veya dinin bireye sunduğu fikirler veya adetlere saygı gösterilmesi, bunların kabulü ve bunlara adanmışlık.

- Yardımseverlik: Kişinin sürekli iletişim halinde olduğu diğer bireylerin refah seviyelerinin korunması veya artırılması.

- Evrenselcilik: Bütün insanlar ve doğanın refahının anlaşılması ve korunması.

İmam Cafer Buyruğu ve Değerler

Alevilerin bir yol kitabı olarak kabul edilen Buyruk, içerisinde birçok farklı değer kategorisini barındırmaktadır. Dini değerler ve inanışların yanında, birçok evrensel değer de kitap içerisinde yer almaktadır. Eser, içerisinde birçok değer kategorisini barındırması açısından da önemlidir. Schwartz'ın yaptığı değer kategorileşmesi açısından bakıldığında eserde baskın olarak "Uyum", "Gelenekler", "Güvenlik", "Yardımseverlik" ve "Evrenselcilik" değerlerinin işlendiği görülür. Bunun tam karşısında yer alan ve bu değerlere zıt olan "Özyönelim", "Başarı", "Güç" ve "Hazcılık" değerlerinin ise işlenmediği, aksine reddedildiği ve cezalandırıldığı görülmektedir. Eserde yer alan değerler sırasıyla aşağıda işlenecektir.

Güvenlik Kategorisi

İlk olarak, eserde "Güvenlik" değeri ile ilgili temalara rastlanmaktadır. Toplum içinde huzuru ve ahengi gerektiren bu değerde, bu hususların devamı için gerekli olan

temalardan birisi "sevgi"dir. Buyruk'ta "sevgi" temasının sıkça işlendiği görülmektedir. Buna örnek olarak; Miraç'ta cennete gidince Hz. Muhammed'e bal, süt ve elma getirilmiştir. "*Tanrı; süte sevgiyi, bala aşkı, elmaya dostluğu bağışlamıştır*" (s.18). Yine Miraç hadisesinde geçen ve Selmanı-ı Farisi'ye dayandırılan, günümüzde Cem törenlerindeki önemli unsurlardan birisi olan "Lokma"nın sevgi belirtmek için olduğu da Buyruk'ta geçen hususlardandır. Bu temayı Alevilik ile ilgili literatürde de görmek mümkündür. Alevi yolunun esası sevgidir (Sarıkaya, 2009) ve Alevilik, takipçilerinin daha çok gönlüne hitap etmektedir (Yazıcı, 2011).

Buna benzer olarak sevgi temasının işlendiği bir başka yer de Rehber'in özelliklerinin sayıldığı bölümdür. Buna göre rehberin yüreğinin bütün yaratılanlara sevgi dolu olması gerektiği vurgulanmaktadır. Rehber sürekli ilerlemeli, halkın alçakgönüllülüğü ve sevgisini arttırmalıdır. Aynı temalar sofular için de geçerlidir ve sofuluğun bazı asılları; yakınlık, dostluk, hizmet, sevgi, üstat, mürebbi, musahip gibi değerlerdir. Sofuluk; başkasını incitme, cefa, zulüm, işkence ile olmaz. Yüreğinde kuşku, ikircik, kışkırtıcılık, istemezlik bulundurmayan, yüreğindeki insan sevgisi günden güne artan, eksilmeyen kişi olmalıdır. Yine aynı özellikler talip için de geçerlidir. *"Talip, herkesi öz vücudu gibi bilmelidir ve öylece başkalarını da sevmelidir, kendine acıdığı gibi başkalarına da acımalıdır. Tüm insanların sevilmesi halinde bütün azalar tam olur, sevilmezse eksik kalınır. Kimseyi kırmamalıdır, çünkü gönül Beytullah'tır"* (s.62). Aynı tema, Buyruk'ta yer alan Üç sünnet bölümünde de işlenmektedir. Gül (2014)'e göre, Aleviliğin inanc yapısını ortaya koyan 'üç sünnet' 'yedi farz' kavramı, daha çok değerlerle ilişkili olup Aleviliğin uzun sure var olmasına ve halen yaşatılmasına yardım eden ahlaki kurallardır. Bunlardan ilk sünnette, dilin ve kalbin sürekli olarak Allah'ı zikretmesi ve gönülde kin ve kibirin olmaması, ikinci sünnette, kalbinde düşmanlık olmaması yer almaktadır (s.191). Aleviliğin temel esaslarından olan üç sünnette dahi sevgi temasının işlenmiş olması, Buyruk'ta sosyal değerler kategorisine ne kadar önem verildiğini açıkça göstermektedir.

Güvenlik kategorisi içerisinde değerlendirilebilecek olan diğer bir tema ise "birlik olma" dır. Bu tema da örnekleriyle eserde şöyle işlenmektedir. Buyruk'ta anlatılan "kırklar meclisi"nde Alevilikte sosyal değerlerden olan birlik olma, bir olma anlayışı açıkça görülmektedir. Buna göre kırklar ceminde, Selman'ın Pars'a gittiği fakat yine onlarla beraber olduğu, aslında hepsinin bir can olduğu, Kırklar'dan birinin Hz. Ali'nin koluna bıçak vurduğu, hepsinin aynı anda kolundan kan geldiği, hatta dışarıda olan Selman'ın kanının da pencereden oraya damladığı, Kırklar'dan birinin Hz. Ali'nin kolunu bağlaması ile diğerlerinin de kanlarının durduğu ifade edilmektedir (s. 19). Bu değerden hareketle Alevilerde "can" olma, kardeşlik, birlik unsurları oldukça kuvvetlidir. Bununla ilgili Buyruk'un çeşitli yerlerinde benzer ifadeler de yer almaktadır.

Birlik olma anlayışını güçlendirecek olan durumlar da yine eserde işlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Buyruk'ta geçen ve Alevi toplumları için temel uygulamalardan biri olan "musahiplik" kavramı toplumun birlik ve ahenk içinde olmasına yardımcı olmaktadır. Buyruk'a göre, her bir Alevinin mutlaka bir musahibinin olması gerektiği, musahip olmak için belli törenlerin olduğu, olmayan için net yaptırımların olduğu ifade edilmektedir. İlk olarak, Hz. Muhammed ile Hz. Ali musahip olmuşlardır. Musahiplik Muhammed'e ve Hz. Ali'ye dayandırıldığı için özel bir önem kazanmıştır. Yıldırım (2010)'a göre musahiplik, iki ailenin dayanışma için birbirini dost edinmesi anlamına gelmektedir. Birbirleri ile musahip olanların ömürlerinin sonuna kadar musahibini görüp gözetmesi zorunludur (Gölpınarlı, 1999). Musahipliğin bu yönlerine değinmekle beraber

başka araştırmacılar (Bozkurt, 2009;Gül, 2014), ayrıca, yapılan yanlış ve kötü hareketlerden musahiplerin de sorumlu olmasının bir otokontrol mekanizması geliştirdiğini, insanlar arası dayanışmaya destek verme ve toplumda sosyal kontrolü sağladığını söylemektedirler.

Gölpınarlı'ya göre, musahiplik olayının Şii-Sünni çatışmasına dayandığına inanılır (Akt. Bozkurt, 2013). Bu durum musahiplik değerinin, dış düşmanlara karşı kendi içinde birliği sağlama yönünde de bir fonksiyona sahip olduğu söylenebilir. Genel olarak dışarıya karşı olan düşmanlığın, Aleviliğin kendi içinde bu kadar kuvvetli bir dayanışmaya yol açtığı düşünülürse, musahiplik değerinin de bunu sağlamak için ne kadar önemli olduğu anlaşılabilir. Bu durumu pekiştirmek için Aleviliğin önemli değerlerinden olan Kırklar mükafat olarak kullanılmaktadır. Yani, pir önünde kardeş olan (musahip) Kırklar ile kardeş olmuş olur. Musahiplik değerinin ne kadar önemli olduğu yukarıda bahsedilen yedi farz içerisinde de yer almasından anlaşılabilir. Bu farzlardan ikinci farzda, musahip olmak vardır. Beşinci farzda musahip hakkını ceme getirmek vardır.

Eserde yer alan ve grup birlikteliği bağlamında değerlendirilebilecek olan ve Alevilik için temel değerlerden olan Cem Törenine özel vurgu yapılmaktadır. Cem törenleri Alevi toplumları için sosyal uyum, sosyal kontrol, (De Rosa, 2014), öz eleştiri ve dayanışma (Cengil, 2014) mekanizması işlevlerini de yerine getirmektedir. Cem töreninden hareketle Zelyut (2010), "ilahi ve insani sevgiler, milli ve ruhani birlik burada kendini gösterir, "Kırkımız bir, birimiz kırk" gibi bir bütünlük ve bol sevgi ve yol kanunu üzerine bütün canları bir ve müsavi gören adil bir hak ve haklı bir hürriyet vardır" şeklinde ifade etmektedir.

Grup birlikteliğini canlı tutmak, Alevi toplumundaki bireyler arasında dayanışmayı ve iletişimi sağlamak açısından değerlendirilebilecek olan unsurlar yer almaktadır. Örneğin, sofu, bir sofunun evine varsa ayakları ile ettiği günahlardan arınır. Sofu sofuya ödünç lokma yediremez. Yedirdiği lokmayı kesinlikle isteyemez (S. 47). Burada, insanlar arası iletişime verilen değer oldukça fazladır. Alevilik, sadece ahrete yönelen ve dünyayı terk eden bir yaşam biçimini içerisinde barındırmaz (Yazıcı, 2011), sosyal bir hayata ağırlık verir. Buna benzer olarak sosyal dayanışma, aile yapısının bozulması ile toplumsal yapının bozulması anlamına gelebilecek olan bekarlık da Buyruk'ta yasaklanan hususlardandır.

Gelenekler Kategorisi

Schwartz'ın belirttiği gelenekler kategorisine göre kişinin kendi benliğini toplum için feda etmesi ve kişinin mutlak anlamda itaati vardır. Buyruk'ta musahiplik konusu anlatılırken, Hz. Muhammed'e isnad edilen hadise göre "önce özünü, sonra toplumu sev. Dilini, cesedini sev. Kendini severek gönüllü olarak bir pire teslim et. Onun buyurduklarına uy." Burada da daha önce anlatılan insan ve toplum sevgisinin ön planda olduğu aşikar olmakla beraber, topluma uyma ve fedakarlık da göze çarpan temel unsurlardandır. "*Talip odur ki, yola talip ola ve yola boyun vere. Sofu toplumda uysal insan olmalıdır"*. Bu ifadeler yol için bireylerin fedakarlık etmesinin önemine işaret etmektedir. Bu değeri gösteren başka bir ifade ise üçüncü sünnette geçen "talip olup yola teslim olmak" ifadesi gösterilebilir. Yedinci farzda ise bilişin terk edip, yol ehline paymal olmak vardır. "Yol" Buyruk'ta geçen temel değerlerdendir. Alevilerin genel inanç ve yaşam kuralları anlamına gelen Yol Muhammed-Ali'den kalmıştır ve mürşittir. Görevlerini yerine getirmeyen veya kurallara uymayan Alevi'ye kitapta genelde "yol

düşkünü" denilmektedir. Yol ve erkan Ulu Tanrı'nın evidir. (Yazıcı, 2011)Yol cümleden uludur.

Toplum hayatlarındaki birçok davranışın ve kuralın kaynağında Alevilerce en büyük değer olan Hz. Muhammed ve Hz. Ali Buyruk'ta gerekli ihtimam gösterilerek anılmakta ve "din Muhammed, iman Ali'dir. Bu söze uymayanın dini, imanı olmaz" (s.33) şeklinde değerlendirilmektedirler. Sarıkaya (2009) Bir Alevî ve Bektâşî için, üstün niteliklere sahip bir peygambere ümmet olmanın, övünç kaynağı olduğunu belirtmektedir. Alevi toplumu Muhammed-Ali ve onların soyundan gelen ehli beyt etrafında şekillenmiş ve günümüze kadar da böyle gelmiştir. Bu durumun pekiştirilmesi için Hz. Muhammed'in soyundan gelmeye veya o soydan gelenlere önem verilmiştir. Bunun bir yansıması olarak düşünülebilecek olan Rehber ve Pir'lerin mutlak olarak bu soydan gelmesi, bu anlayışı ve toplumsal yapıyı sağlamlaştırmak içindir. Bu nedenlerden dolayı, pirlerin otoriteleri peygamber soyundan gelmek gibi bir meşruiyete dayandırılmış (Yazıcı, 2011), bu soya ve bu soydan gelenlere çok büyük değer atfedilmiş, mutlak anlamda itaat farz kılınmış, biat getirmeyenlere şiddetli cezalar ve yaptırımlar uygulanacağı, onlara uyanların ise suyun ana gözüne ulaşacakları belirtilmektedir. Bir kişinin pir olabilmesi ancak Muhammed-Ali soyundan olmasına bağlıdır. Bu soydan olmayan pirlerin suyun ana gözüne erişemedikleri, sermayesiz kaldıkları, tövbelerinin geçerli olmadığı, mürted oldukları, erkandan ve cemden sürgün edilmeleri gerektiği ve yediklerinin haram olduğu belirtilmektedir. Bozkurt (2009)'a göre, Alevîlikte dedelik kurumunun çok etkili bir yere sahiptirler. Günümüze kadar Alevi gelenek ve göreneklerinin pirler eliyle geldiği (Ünlü, 2014) göz önünde bulundurulduğunda pirlerin yeri daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Bu değeri destekleyici ifadeler kitabın birçok yerinde işlenmektedir. Örneğin, Sofunun tevhidi, mürşidine secde edip, Hak evinde müşahade edip Hakk'a yetmek, daha doğrusu özünü tanımaktır. Sofunun orucu mürşidine saygı göstermektir, zekatı mürşidine niyaz vermektir. Haccı mürşidine tecella etmektir. Sofunun gazası, mürşidine içtenlikle yürekten başını ve canını vermektir. Sofunun kıblesi ve Kabe'si mürebbinin ve rehberin yüzüne bakmaktır. Mürit, başını malını evliyanın yoluna harcamalıdır (s. 53).

Aynı kurallar talipler için de geçerlidir. Talip demek, mürebbi ve musahhihine ikrar veren yolu erkanı kabul eden kişidir. Talip olan sofu pirlerin, meşayihlerin adları geçtikçe niyaz etmeli. Bir sofu sıdk ile dara dururse bu dört darın piri o mümine şefaat eder. Sizler hırsınızı, nefsinizi öldürün ve pir eteği tutun. Ölmeden önce ölmek ayetinin yerine getirilmesi için, bir musahip tutup onunla sırat-ı müstakim üzere yola gidip malı mala, canı cana katıp birbirine teslim olup yılda bir kez peygamber vekili, pirin yamacına geçmek gerekir (s. 47).

Mürşidin karşısında eller bağlanıp, ayakta durulur. Onların dizlerine ve ellerine niyaz edilir. Rehber önemli değerlerden olduğu için bütün ritüeller rehber huzurunda yapılır. Her bir ritüele değer atfedilmiş ve özenle yapılmasına dikkat edilmiştir.

Uyum Kategorisi

Alevi toplumunun daima birliktelik içinde olması beklenir ve biz duygusu oldukça kuvvetlidir (Yazıcı, 2011). Bunun için de toplum içerisinde dargınlık hoş karşılanmaz ve bunların barıştırılması için belli yollar eserde belirtilmiştir. Bunun için, iki talip arasında sorun varsa, bunlar mutlaka barıştırılır, barışma olmadan cem töreni başlatılmaz. Barışmayan kişi, yolu inkar etmiş olur ve tövbe etmesi gerekir. Yani, sosyal dayanışmayı, birliği tehlikeye düşürecek durumlar yoldan çıkmak ile eş tutulacak kadar istenmeyen durumlardır.

Yine Schwartz'ın değerler kategorisinde uyum sınıflaması altında sayılabilecek olan "Rıza" kavramı Buyruk'ta işlenen değerlerdendir. Rızanın üç türlü olduğu, bunların; kişinin kendisi ile rızası, toplumla rızası ve tarikatla rızasıdır.

Kişinin toplumla rızası, kişinin bulunduğu toplumdan, toplumun kişiden razı olmasıdır. Bunun kuralları bellidir. Kişinin eline, diline, beline sahip olması gerekir. Bu üç mühür kişiyi kötülükten uzak tutar. Bir sofu bunlara gem vuramazsa sofu olamaz. Kendini bulamaz. Toplum ondan o toplumdan razı olamaz. Bütün tarikat ehlinin her an rıza ile iş yapması gerekir. Kendi aralarında rıza oluşturmaları gerekir. Tarikatta rıza musahiplikle başlar. Musahipler arasında gerçek anlamda rıza olursa toplumda rıza olur. Toplumda rıza olursa kişinin özünde rıza olur.böylece üç rıza birleşmiş olur. El ele, el Hakk'a ulaşır (s. 169).

Alevi toplumu içerisindeki dayanışmayı daha da güçlendirmek için eserin birçok yerinde karşı yani düşman unsurlara sıkça yer verilmiştir. Bu unsurlar hem tehdit hem de ceza olarak kullanılmışlardır. Bu düşman unsurunun başında gelen Yezit kelimesini sürekli olarak kullanmışlardır. Kerbela'nın sorumlusu olan asıl düşman olarak kabul edilen Yezit ismi, kendilerinden olmayan kişiler için kullanılmaya devam edilmiş ve suni bir düşman hep var kılınmıştır. Kendi toplumundaki kişilere tehdit unsuru olarak kullanılmıştır ve sosyal baskı aracı haline getirilmiştir (Yazıcı, 2011). Mesela, Resul soyundan olmadığı halde pir olduğunu iddia eden kişilere Yezit denmiştir. Genel olarak kendilerine karşı olan Sünnilere Yezit demektedirler. Dış tehdidin olması Aleviler'i bir arada tutan temel etkenlerden olmuş ve kendi içlerine kapanarak (Yazıcı, 2011), dayanışmayı sağlamalarına ve sosyal değerlere ağırlık vermelerine neden olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak da düşmanın karşısında duranlar olarak Hz. Ali ve taraftarları etrafında toplanmışlardır. Yazıcı (2011)'ya göre Alevi toplumunda topluluk bilincini bu seviyede tutan en önemli unsurlardan birisi, merkez hareketine karşı çevre hareketi olmaları ve bu durumdan dolayı şiddete maruz kalarak 'mazlum ve mağdur' psikolojisi içerisine girmiş olmalarıdır.

Alevi toplum yapısının değerleri ve kurallarına aykırı olabilecek davranışlara yönelik cezalar oldukça ağır şekilde eserde ifade edilmiştir. Toplumsal dayanışmaya bu kadar önem verilen bir toplumda elbette cezaların da bu türden ve caydırıcı olması beklenir ve öyledir. Gül (2014)'e göre cezalar, Aleviliğin normlarıyla ilişkili olup kişiye zarar vermeyi amaçlamaz. Bireyin 'yol'dan dönmesine yönelik alınmış tedbir niteliğindedirler. Yani cezalar, Alevi toplumu içerisindeki sosyal değerlerin devam ettirilmesi için birer etkene dönüşmüşlerdir. Verilen cezalarda özellikle sosyal baskıyı gösteren unsurlar ağırlıktadır. Aleviler için temel değerlerden olan "Yol" un dışına çıkarılmak yani "yol düşkünü" olmak sıkça tekrarlanır. Buyruk'ta söz edilen kurallara uymayan bir Alevi'nin, yediğinin içtiğinin haram olarak kabul edilmesi, ona itibar edilmemesi, ritüellere kabul edilmemesi, Yezit olarak nitelendirilmesi, Alevilerce dışlanması, yerinin cehennem olması gibi daha çok sosyal baskı unsurlarını içeren cezalardan söz edilmektedir. Cezalar, sınıf veya kimlik fark etmeksizin herkese uygulanmaktadır. Örneğin, Pirin karısından ayrılması, kan dökmesi, livata yapması gibi davranışlar şiddetle yasaklanmış ve bunu yapan pir "Aramızdan dışlanmıştır" şeklinde ağır yaptırımlara maruz bırakılmaktadır. Yaman (2012), Cezalardan birisi olan 'düşkünlük kurumu' da Alevi toplumunun disiplinli yapısını korumasında yüzyıllardır önemli işlevler görmüştür.

Verilen bu cezalardan bazıları onları meşrulaştırmak için peygamberlere dayandırılır. Bu cezaların dayanağı Buyruk'ta; boynuna taş asıp ayağına diken döşemek, alnına asa

dayamak Hz. Adem'den, malını almak, halk arasına sürmek Eyüp Peygamberden, asa dayamak, boynuna su asmak Musa Peygamberden, yüzü üstüne düşüp için için ağlamak Davut Peygamberden kaldığı şeklindedir.

Sonuç

Değerler açısından incelenen Buyruk isimli eserde, bir çok değerin var olduğu görülmüştür. Yapılan değer kategorileştirmeleri dikkate alındığında, eserde geçen değerlerin daha çok sosyal değerler içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Alevi toplumu, kendi içerisinde sosyal dayanışmaya oldukça önem veren bir yapıya sahiptir. Dışarıdaki düşman unsurlara karşı kendi içlerinde birlik anlayışını gerektiren böyle bir toplumsal yapı, bütün kültürel unsurlarında da bu anlayışı yerleşik hale getirmiştir. Bu kültürel unsurların başında yer alan Buyruk isimli eserde de aynı anlayışı görmek mümkündür. Buyruk eserinin hemen her yerinde birlik ve dayanışmayı sağlamaya yönelik birçok kural ve değer yer aldığı görülmektedir.

Bu değer kategorisi içerisinde yer alabilecek olan sevgi temasının eserin birçok yerinde işlendiği dikkat çekmektedir. Bunu güçlendirmek ve Alevi bireyler arasındaki dayanışmayı, toplumsal kontrolü sağlamak için Musahiplik uygulamasına önem verilmiştir.

Bunun yanında, toplumsal dayanışmayı güçlendirecek olan Cem töreni, pir ve mürşide itaati yola paymal olmak gibi değerler de eserde üzerinde durulan hususlardandır.

Eserde sadece bu değerlerin uygulanmasına yönelik kurallarla yetinilmemiş, aynı zamanda bu değerlerin uygulanmasını mümkün kılmak ve bunlara karşı gelinmesini önlemek amacıyla oldukça ağır ceza sistemine de başvurulmuştur.

Kaynakça

Aydın, M. (2011). Değerler, işlevleri ve ahlak. *Eğitime Bakış Dergisi, 7*(19), 39-45.

Bozkurt, F. (2013). Ocaklara ve "Buyruk" Kitaplarına Göre Çeşitli Alevi Gelenekleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (63), 385-410.

Bozkurt, İ. (2009). Günümüz Alevi Dedelerinin Eserlerine Göre Alevilik. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Cengil, M. (2014). "Alevi İnanç Esaslarının ve İbadetlerinin Psiko-Sosyolojik Açıdan Tahlili", I. Uluslar arası Geçmişten Günümüze Alevilik Sempozyumu Bildirileri (03-04-05 Ekim 2014 Bingöl), Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları.

De Rosa, S. (2014). "The Alevi Semah As a Theatre Performance", I. Uluslar arası Geçmişten Günümüze Alevilik Sempozyumu Bildirileri (03-04-05 Ekim 2014 Bingöl), Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları.

Debats, D. L., & Bartelds, B. F. (1996). The structure of human values: a principal components analysis of the Rokeach Value Survey (RVS).

Demircioğlu, İ. H., & Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: Amaç, işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *6*(15), 69-88.

Gölpınarlı, A. (1999). "Bektaşilik" G. Öz (Dü.). (1999). *Özkaynaklarından Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları. İstanbul*. Can Yayınları.

Gül, İ. (2014). Bir sosyal sistem olarak alevilik. *Hünkar Dergisi*,*1*(1), 67-82.

Levy, Y. (2006) "Values, beliefs, attitudes and behaviour" Levy, Y. (Dü.). (2006). *Assessing the Value of E-Learning Systems.* IGI Global.

Sarıkaya, S. (2009). Alevî İnanç Kültüründe Hz. Muhammed. *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşi Kültürü, Der. Ocak, Ahmet Yaşar, Ankara, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, 228-240.

Schwartz, S.H. (2006), Basic human values: An overview, The Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, *25*(1), 1-65.

Uysal, E. (2003). Değerler üzerine bazı düşünceler ve bir erdem tasnifi denemesi: insani erdemler – İslami erdemler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12*(1), 51-69.

Ünlü, İ. (2014). "Alevilikte Dedelik Kurumu Oluşumu ve İşlevleri", I. Uluslar arası Geçmişten Günümüze Alevilik Sempozyumu Bildirileri (03-04-05 Ekim 2014 Bingöl), Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları.

Yaman, A. (2012). Geçmişten Günümüze Alevi Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (63), 17-38.

Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları, 19*(9), 1-15.

Yazıcı, M. (2011). Alevilik Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi. İstanbul. Çıra Yayınları.

Yazıcı, M. (2014). Değerler ve toplumsal yapıda sosyal değerlerin yeri. *Firat University Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, *24*(1).

Yeşil, R., & Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *11*(2), 65-84.

Yıldırım, E. (2010). Tunceli Aleviliği. Erzurum: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Zelyut, R. (2010). Dersim İsyanları ve Seyit Rıza Gerçeği, Ankara, Kripto Yayınları.

OKUL MÜDÜRLERİNİN PSİKOLOJİK GÜÇLENDİRME DAVRANIŞLARININ ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Gökhan ARASTAMAN
Hacettepe Üniversitesi

Özet
Bu çalışmanın amacı okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışlarını öğretmen görüşlerine göre çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Genel tarama modelinde yürütülen bu araştırmanın çalışma grubunu Ankara İli merkez ilçelerdeki kamu okullarında görev yapan ve tabakalı örnekleme yöntemiyle seçilmiş 362 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre öğretmenlerin, okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışlarına ilişkin görüşleri, etki boyutunda en yüksek, otonomi boyutunda ise en düşüktür. Öğretmenlerin, okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışına ilişkin görüşleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Kadın öğretmenlerin ortalaması erkek öğretmenlere göre daha yüksektir. Diğer yandan Branş ve mesleki kıdem değişkenleri öğretmenlerin görüşlerinde anlamlı bir farklılığa yol açmamıştır.
Anahtar Kelimeler: psikolojik güçlendirme, okul müdürü, öğretmen

Abstract
The purpose of this study was to investigate the principals' psychological empowerment based on the teachers' views. Survey model was used in this study. Participants of this study was comrised of 362 teachers employed in public schools in Ankara. According to the findings of this study, teachers' views on psychological empowerment of principals were higher in self determination factor than that of other factors; meaning, competence and impact. Female teachers' views on psychological empowerment of principals were higher than that of male teachers. Teachers' views did not differentiate in terms of seniority and branch of teachers
Keywords: Psychological empowerment, principal, teacher

Giriş

Farklı kişilere göre farklı anlamlara gelebilen bir kavram olan güçlendirmenin eğitim alanına yansıması son 20 yılda oldukça dikkat çeken bir konu haline gelmiştir (Richardson, Lane ve Flanigan, 1995). Liantos (1993) güçlendirmeyi müdürlerin tüm kararları alamayacağı varsayımından yola çıkarak mümkün olan en düşük düzeyde de olsa karar almada sorumluluk verme şeklinde tanımlamaktadır. Öğretmenlere güçlendirme sağlayan liderlik geleneksel bürokrasiden oldukça farklıdır (Darling-Hammond ve Cobb, 1995). Güçlendirme, karar alma sürecinde yer alanlar için sahiplenme duygusu yaratır. Bu anlamda güçlendirme bir çeşit yerelleşme olarak tanımlanabilir. Dolayısı ile öğrencilere sınıfta en yakın olan öğretmenlerin öğretim ve müfredat konularında alınan kararlarda yer alması gerekir (Richardson, Lane ve Flanifan, 1995).

Güçlendirme, personelin bağımsız hareket ederek ve yaratıcılığını kullanarak örgütün amaçlarına gönüllü katkıda bulunabilecek istek düzeyine getirilmesidir. İlk kez 1983'te

Harrison ve Kanter tarafından kullanılan güçlendirme kavramının ortaya çıkmasında iki önemli faktörün rol oynadığı görülmektedir. Bunlar (Harvey, Don-Bowin, Robert, 1996):

i. Küreselleşme ve rekabetin hızla artmasıyla rekabet avantajı kazanmak için yeniliğe daha çok ihtiyaç duyulması ve yenilik yaratanların özgürce ve bağımsız çalışmak istemeleri.

ii. Örgütlerde rekabet gücünü hızlanmasıyla buna yetişecek verimlilik düzeylerini yakalamak amacıyla yöneticilerin çalışanları kararlara daha çok katma zorunluluğu hissetmeleridir.

Conger ve Kanungo (1988) güçlendirmeyi özyeterliğin motivasyonel kavramı olarak tanımlamıştır. Thomas ve Velthouse (1990) ise güçlendirmenin çok yönlü bir kavram olduğunu ve bu yapının özünün tek bir kavramla açıklanamayacağını iddia etmektedirler. Yazarlar güçlendirmeyi geniş anlamda artan içsel motivasyon şeklinde tanımlamakta ve kişinin bu motivasyonu işine karşı anlam, yetkinlik, özerklik ve etki hissederek gösterdiğini vurgulamaktadır.

Bir yönetim kavramı olarak güçlendirme; yardımlaşma, paylaşma, yetiştirme ve ekip çalışması yoluyla kişilerin karar verme haklarını arttırma ve kişileri geliştirme süreci olarak tanımlanabilir (Güney, 2004). Bir başka deyişle güçlendirme; çalışanların kendilerini motive olmuş hissettikleri, bilgi ve uzmanlıklarına olan güvenlerinin arttığı, inisiyatif kullanarak harekete geçmek arzusu duydukları, olayları kontrol edebileceklerine inandıkları ve örgütün amaçları doğrultusunda uygun ve anlamlı buldukları işleri yapmalarını sağlayan uygulamaları ve koşulları ifade eder (Budak, 2016).

Psikolojik Güçlendirme

Güç verilmesinin, bireyin kendini güçlü hissetmesine her zaman neden olmayacağı tezinden yola çıkılarak, bazı araştırmacılar güçlendirmeyi psikolojik boyutta ele almışlardır.

Conger ve Kanungo (1998) güçlendirmeyi yönetim biliminde kullanan ilk araştırmacılardır. Yazarlar güçlendirmenin davranışsal ve psikolojik anlamı arasındaki farklılığa dikkat çekmişlerdir. Bu vurguda davranışsal boyut, güçlendirme öncesi ve sonrası yönetici ve çalışan arasındaki ilişkileri betimlemektedir. Psikolojik boyut ise çalışanların motive olmalarını sağlamak için insiyatifin çalışanlara geçirilmesini sağlayan bir süreci ifade eder (Conger, Kanungo, 1998).

Thomas ve Velthouse (1990) psikolojik güçlendirme için daha detaylı bir çerçeve geliştirmiş ve psikolojik güçlendirme algısının dört boyutunu; anlam, yetkinlik, seçim, etki olmak üzere tanımlamıştır. Böylelikle, yöneticinin güçlendirici davranışları ile çalışanların algılarını birbirinden ayırmış ve güçlendirmeyi içsel görev motivasyonu olarak tanımlamışlardır. Bu boyutların her biri diğerinin önkoşulu veya sonucu değil, psikolojik güçlendirmenin farklı boyutlarıdır.

Anlam

Bir iş rolünün gerekleri ile kişinin inançları, değerleri ve davranışları arasındaki uygunluktur (Hackman ve Oldham, 1980). Görevini anlamlı bulan işgören buna paralel görevini değerli ve önemli olarak görmektedir. Diğer yandan çalışan önemli bir şey için çaba gösterdiğini hissediyorsa kendini içsel olarak ödüllendirmekte ve motive olmaktadır (Thomas, Velthouse, 1990). Anlam boyutunun düşük olmasının kişinin olaylara karşı

ilgisini azalttığı ve duyarsızlaştırdığı, yüksek olmasının ise kişinin işine bağlılığını arttırdığı söylenebilir.

Yetkinlik

Yetkinlik, faaliyetleri yerine getirmek için gerekli yetenek ile kişinin kendi kapasitesine inancını göstermektedir (Spreitzer, 1995). Yetkinlik bireyin işini en iyi şekilde yapabileceğine ve kendi yeteneklerine olan inancıdır (Çöl,2004).

Otonomi

Yetkinlik, davranış ile ilgili uzmanlığa odaklanırken, otonomi bireyin bir eylemi başlatma, sürdürme, devamlılığını sağlama ve gereken hallerde insiyatif kullanabilme özgürlüğüne işaret etmektedir (Çöl,2004). Otonomi çalışanın görevindeki davranışlarında ve yeni girişimlerinde özerk olmasını ifade eder (Deci, Connell ve Ryan, 1989).

Etki

Etki, amacın gerçekleştirilmesinde bireyin davranışının bir farklılık yaratmadaki derecesini belirtmektedir (Thomas ve Velthouse, 1990). Etki, kişinin işinde stratejik, yönetimsel ve işevuruk sonuçları etkileyebilme düzeyidir (Spreitzer, 1995). Yani etki boyutu; çalışanların işyerlerinde etki bırakabilme ve kurumun onların fikirlerini ciddiye alma düzeyini gösterir (Tolay, Sürgevil, Topoyan 2012).

Güçlendirme İle İlgili Kavramlar

Güçlendirme kavramın katılım, yetki devri, motivasyon ve iş zenginleştirme kavramları ile yakın ilişkisinin olduğu dahası bu kavramların güçlendirmenin tamamlayıcı bileşenleri olduğu görülmektedir. Güçlendirmenin temel farklılığı hem daha kapsamlı bir anlama sahip olması hem de uygulamasının diğerleri kadar kolay olmamasıdır (Tazegül, 2001).

Güçlendirme ve Yetkilendirme

Çalışanları güçlendirmek için onlara yetki vermek gerekmektedir. Bunun için ise yöneticinin sahip olduğu yetkinin bir kısmını çalışanlara devretmesi gerekir. İki kavram her ne kadar birbirine yakın görünse de aralarındaki temel fark; yetkilendirmede, ast, üstün belirli şartlar altında devrettiği yetkisini kullanır ve üst istediği zaman bu yetkiyi sınırlandırabilir, dahası geri alabilir. Fakat güçlendirilmiş işgören güçlendirildiği tüm alanlarda yetkilidir (Budak, 2016).

Güçlendirme ve Katılmalı Yönetim

Katılmalı yönetim, karar verme sürecine çalışanların katılmasıdır. Örgütlerde katılmalı yönetim yoluyla sağlanacak pek çok yarar vardır. Örneğin, çalışanlar katkılarıyla yönetimi iyileştirir, işten doyum düzeyleri artar ve örgüt içi iletişim artar (Koçel, 2003). Katılmalı yönetimin geleneksel yönetimden personel güçlendirmeye geçişte bir aşama olduğu söylenebilir. Dolayısı ile güçlendirmenin çalışanların daha fazla katılımını varsayan bir anlayış, teknik ve uygulamadır denebilir (Doğan, 2003).

Güçlendirme ve Motivasyon

Motivasyon, insanı harekete geçiren ve hareketlerinin yönünü belirleyen ihtiyaç ve korkularıdır. Diğer bir deyişle bireyi belirli durumlarda belirli davranışlara yönelten etkendir (Fındıkçı, 2009). Motivasyon; "bir veya birçok insanı, belirli bir yöne doğru devamlı şekilde harekete geçirmek için yapılan çabaların toplamıdır." (Eren, 2000). Motivasyon, insanı belli bir hedefe iten uyarıcının varlığı, bu hedefe ulaşmak için ortaya konan davranışlar ve hedefe ulaşma şeklinde üç aşamada gerçekleşir (Şimşek, 2003).

Güçlendirme İş Zenginleştirme

İş dizaynını oluşturan dört yaklaşımdan biri olan iş zenginleştirme ilk olarak Frederick Herzberg tarafından kullanılmış, daha sonra Richard Hackman ve Oldham (1980) tarafından geliştirilen "İş Özellikleri Modeli" birçok araştırmacı tarafından ilgi görmüştür. İşin zenginleştirilmesi işgörenin iş sorumluluğunu dikey boyutta arttırarak fayda sağlar ve böylece çalışanlara işlerini planlama ve koordine etmede daha fazla sorumluluk vermektedir. Motivasyon arttırıcı etkisi olan iş zenginleştirme, iş görenin sorumluluklarını arttırarak, çalışanın ek yetkiler elde edebilmek için farklı pozisyonlara geçmesini ya da mevcut pozisyonda farklı görev ve yetkiler almasını sağlamaktadır (Çöl, 2004).

Amaç

Bu araştırmanın amacı; okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışlarını öğretmen görüşlerine göre çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Arastırmada bu amaca ulasabilmek için asağıdaki sorulara cevap aranmıstır:

1- Okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışları öğretmen görüşlerine göre ne düzeydedir?
2- Öğretmen görüşleri;
   a. Cinsiyete
   b. Branşa
   c. Mesleki kıdeme göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, tarama modellerinden genel tarama modeli kapsamında yürütülmüştür. Genel tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da evrenden alınacak bir grup üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2009).

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın katılımcıları Ankara İli merkez ilçelerdeki kamu okullarında görev yapan toplam 362 öğretmenden olusmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıstır. Katılımcıların % 49.2' si kadın (n=178), % 50,8'i erkektir (n=184)

Veri Toplama Aracı

Arastırmada, veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından gelistirilen "Okul Müdürünün Psikolojik Güçlendirme Davranışları Ölçeği" kullanılmıstır. Ölçek, iki bölümden olusmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların cinsiyet, brans, mesleki kıdem ile ilgili bilgileri yer almaktadır. İkinci bölümde ise okul yöneticilerinin psikolojik güçlendirme davranışlarını içeren ifadeler bulunmaktadır.

Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde SPSS 23.0 istatistik paket programı kullanılmıstır. Veri girisleri tamamlandıktan sonra, veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek amacıyla basıklık ve çarpıklık puanlarına bakılmış ve veri setinin ($p < .05$) normal dağılıma uymadığı görülmüstür. Okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışları öğretmen görüşlerine göre değerlendirilirken; ikili gruplarda "Mann-Whitney U Testi", ikiden fazla gruplarda ise "Kruskal-Wallis H Testi" kullanılmıstır. Anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmistir. Verilerin çözümlenmesinde ayrıca yüzde, frekans, aritmetik ortalama ve standart sapma gibi betimsel istatistik teknikleri de kullanılmıstır.

Bulgular

Tablo 1

Öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışlarına ilişkin betimleyici bulgular

Boyutlar	n	Ort	s
Anlam	362	3,19	0,72
Yetkinlik	362	2,97	0,86
Otonomi	362	2,93	0,76
Etki	362	3,33	0,64

Tablo 1'den de görüleceği üzere öğretmenlerin, okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışları boyutlara göre incelendiğinde en yüksek ortalamanın *etki* boyutunda, en düşük ortalamanın ise *yetkinlik* boyutunda olduğu görülmektedir.

Tablo 2

Bağımsız değişkenlere göre toplam puanlara ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları

Değişken	Kategori	n	Sıra ort	Sıra toplam	U	p
Cinsiyet	Kadın	178	182,85	32428.00	12344.00	.042*
	Erkek	184	160,52	30265.00		
Branş	Sınıf öğrt	175	159,62	30113,50	160,37	.660
	Branş Öğrt	187	163,65	30512,00		

Tablo 2'de görüldüğü üzere öğretmenlerin, okul yöneticilerinin psikolojik güçlendirme davranışlarına ilişkin algıları arasında cinsiyete göre [U=12344.00, p<0,5] anlamlı bir fark vardır. Sıra ortalamalarına bakıldığında erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere oranla okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışlarına ilişkin algılarının daha olumlu olduğu görülmektedir. Diğer yandan okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışları ilişkin öğretmen görüşlerinin onların branşına göre anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmektedir. [U=16037,500, p>.05].

Tablo3

Bağımsız değişkenler göre Toplam puanlara ilişkin Kruskal –Wallis H testi Sonuçları

Değişken	Kategori	n	Sıra ortalama	sd	X^2	p	Fark
Mesleki kıdem	1-5 yıl	144	166,02	2	1,256	.44	
	6-10 yıl	106	155,00				
	11 yıl ve üzeri	112	171,88				

Tablo 3'te görüldüğü gibi öğretmenlerin, okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışlarına ilişkin algıları onların mesleki kıdemine göre [$x^2_{(2)}$= 1.256; p >.5] manidar şekilde farklılık göstermemektedir.

Sonuç

Okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışlarını öğretmen görüşlerine göre çeşitli değişkenler açısından inceleyen bu araştırmanın bulgularına göre öğretmenlerin, okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışlarına ilişkin görüşleri, etki boyutunda en yüksek, otonomi boyutunda ise en düşüktür. Öğretmenlerin, okul müdürlerinin psikolojik güçlendirme davranışına ilişkin görüşleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Kadın öğretmenlerin ortalaması erkek öğretmenlere göre daha yüksektir. Diğer yandan Branş ve mesleki kıdem değişkenleri öğretmenlerin görüşlerinde anlamlı bir farklılığa yol açmamıştır.

Kaynakça

Budak, G. (2016). Yetkinliğe Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi. Nobel yayınevi, Ankara.

Conger, J.A., Kanungo, R.N. (1988), "The empowerment process: integrating theory and practice", Academy of Management Review, Vol. 13 No.3, pp.471-482.

Çöl, G. (2004). Personel Güçlendirme (Empowerment) Kavramının Benzer Yönetim Kavramları İle Karşılaştırılması. Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 6, 35-46

Darling-Hammond, L., Bullmaster, M. L., & Cobb, V. L. (1995). Rethinking teacher leadership through professional development schools. The Elementary School Journal, 96(1), 87–106.

Deci, Edward L.; Connell, James P. and Ryan, Richard M. (1989). "Selfdetermination in a work organization", Journal of Applied Psychology, 74: 580–590.

Eren, E.(2000), Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, Genişletilmiş 6. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.
Güney, S. (2004). Açıklamalı Yönetim, Organizasyon ve Örgütsel Davranış terimleri Sözlüğü, Siyasal Kitapevi, Ankara.
Hackman R. ve Oldham G. (1980). Work Redesign. Reading, MA: Addison-Wesley.
Harvey, Don-Bowin, B. Robert (1996): Human resource Mnagement, An Experimental Approach, Prentice Hall, Inc., New Jersey.
Karasar, N. (2009). Bilimsel arastırma yöntemi (20. Baskı). Ankara: Nobel.
Koçel, T. (2003), İşletme Yöneticiliği, 9. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
Liontos, L. B. (1993). Transformational leadership: Profile of a high school principal. Oregon School Study Council, 36(9), 1-65.
Richardson, M. D., Lane, K. E., & Flanigan, J. L. (Eds.). (1995). School empowerment. Lancaster, PA: Technomic Publishing Company, Inc.
Spreitzer, G. M. (1995). Psychological empowerment in the workplace: dimensions, measurenıent, and validation, Academy of Management Journal. c.38. s.5: 1442-1465.
Tazegül, P. (2001). Çalışanların Güçlendirilmesi ve Hizmet Sektöründe Bir Vaka Çalışması Uygulaması,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli
Thomas, K. W., & Velthouse, B. A. (1990). Cognitive elements of empowerment: An "interpretive" model of intrinsic task motivation. Academy of Management Review. 15(4), 666-681.
Tolay E., Sürgevil O., Topoyan M. (2012). Akademik Çalışma Ortamında Yapısal ve Psikolojik Güçlendirmenin Duygusal Bağlılık ve İş Doyumu Üzerindeki Etkileri. *Ege Akademik Bakış*, 12(4), 449-465

HAFTALIK YAT TURUNA KATILAN TURİSTLERİN GÜVENLİK ALGISI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Doç. Dr. Erdal ARLI

Kocaeli Üniversitesi Karamürsel MYO

Özet

Turizm sektörü içerisinde turistlerin güvenlik algıları tekrar o seyahati tercih etmelerinde ve başkalarına tavsiye etmelerinde önemli yer tutmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de mavi yolculuk olarak adlandırılan haftalık yat turuna katılan turistlerin güvenlik algılamalarının belirlenmesidir. Bu amaçla mavi yolculuğa katılan 102 turiste anket uygulanmış ve sonuçlar SPSS paket programı ile değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre mavi yolculuğa katılan turistlerin Türkiye'de yapılan mavi yolculuğu güvenli buldukları, tekrar katılmak istedikleri ve başkalarına da tavsiye edecekleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: güvenlik algısı, haftalık yat turu, turist

A STUDY ON SAFETY PERCEPTION OF TOURISTS PARTICIPATING TO THE WEEKLY YACHT TRIP

Abstract

In the tourism industry, safety perception of tourists occupies an important role to prefer that trip again and recommend it to others. The purpose of this study is to determine the safety perception of tourists participating in the weekly yacht trip named as blue voyage in Turkey. For this purpose, a survey was implemented to 102 tourists participating in the blue voyage and results were evaluated with SPSS package program. According to the results, it is determined that the tourists participating in the blue voyage find the blue voyage in Turkey safe, they want to participate again, and they will recommend it to others as well.

Keywords: safety perception, tourist, weekly yacht trip

Giriş

Günümüzde turistlerin bir faaliyeti veya bir destinasyonu seçmelerinde en önemli faktörlerden birinin de güvenlik olduğu söylenebilir. "İnsanın en temel gereksinimlerinden biri olan güvenlik, insanların yeni yerlere seyahatleri süresince önem kaybetmemekle kalmayıp aksine insanların bilmedikleri yerlerde farklı ortamlarda yeni yaşam tecrübeleri yaşadıkları süreç içerisinde daha fazla gereksinim duyulan bir hale gelmektedir" (Bayhan, 2014). "Bu bakımdan ülke ekonomilerinin kalkınmasında çok önemli bir girdi sağlayan turizm sektöründe turistik faaliyetlere ilişkin tercihlerin oluşmasında temel belirleyici faktör güvenliktir. Bu nedenle bir turizm destinasyonunda meydana gelecek güvenliğe ilişkin olumsuz bir olay bu destinasyona veya faaliyete olan talebin düşmesine sebep olmaktadır" (Kubilay,2006; Bayhan,2014)."Güvenliğin ve farklı algılama biçimlerinin değerlendirilmesi, özellikle turizm ve güvenlik ilişkisinin boyutlarının netleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle insanlık tarihi kadar eski olup, fiziksel ve sosyal dürtülerden kaynaklanan güvenlik olgusunun incelenmesi önemlidir" (Bayhan, 2014). Bu çalışmada da haftalık yat turuna katılan turistlerin güvenlik algılamaları ele alınmıştır. Seyir güvenliği, yat kaptanının tecrübesi ve yeterliği,

seyredilen koy ve limanların ne derece güvenilir oldukları son derece önemlidir. Bu sadece yat turuna katılan kişiler için önemli olmayıp, onların bu turizm faaliyetini başkalarına tavsiye etme veya tekrar tercih etmeleri için de önem arz etmektedir.

Literatür taraması

Literatür incelendiğinde güvenlik algısının ele alındığı birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Seçilmiş (2005), yaptığı araştırmada, "turistlerin ziyaret ettikleri yörelerdeki güvenlik algılamaları ve turizmde güvenlik eğitimi" konusunu işlemiştir. Kubilay (2006) "turizmde can ve mal güvenliği, turistlerin Türkiye'de can ve mal güvenliğine ilişkin uygulamalara bakışı" nı ele almıştır. Yeşiltaş, Öztürk ve Türkmen (2008), yaptıkları araştırmada, "terör faaliyetlerinin turizm sektörüne etkilerinin çözüm önerileri perspektifinde değerlendirilmesi" konusunu işlemişlerdir. Çalışkan (2009), yaptığı araştırmada, Türkiye'deki termal tesislerin güvenirliliğini ele almış ve Türkiye'deki termal tesislerin genel olarak güvenli olduğunu ifade etmiştir. Öncel (2010), ele aldığı araştırmasında, "turistik bölgelerde havalimanlarında görevli güvenlik personelinin etik kuralları algılama biçimlerinin değerlendirilmesi" konusunu ele almıştır. Araştırmada, turistlerin güvenlik algılamalarına da değinilmiştir.

Seçilmiş (2005)'in yaptığı araştırmada, anketi cevaplayan cevaplayıcıların yarıdan fazlası İstanbul'da yaya olarak gezmenin güvenli olmadığını ifade etmiştir. Yine aynı araştırmada cevaplayıcıların yarıdan fazlası İstanbul'da toplu taşımanın güvensiz olduğunu düşünmektedir. Bayhan (2014) 'turistlerin güvenlik algısı üzerine bir alan araştırması' yapmıştır. 412 kişi üzerine yaptığı araştırmada Bayhan, turistlerin yaşları ile güvenlik algıları arasında anlamlı bir farklılık bulmuştur. Araştırmada 26 ile 49 yaşları arasındaki turistlerin şehirde güvende hissetme durumları, 50 yaş üstü ve 26 yaş altı turistlere göre daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca araştırmada, güvenlik algılamaları ile turistlerin medeni durumları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Araştırmada elde edilen sonuca göre, Muğla'ya gelen evli turistler, bekar turistlere göre bulundukları ortamı daha az güvenli bulmaktadırlar.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, yat turizm işletmeleriyle haftalık yat turuna katılan turistlerin güvenlik algılamalarının değerlendirilmesidir. Bir pilot çalışma olarak ele alınan bu çalışma sonuçlarının yat işletme sahipleri ile kaptanlarına bir fikir vereceği ve stratejiler belirlemeleri konusunda ışık tutacağı düşünülmektedir.

Çalışmada zaman ve maliyet kısıtları, iş yoğunluğu ve bazı turistlerin anketi cevaplamak istememeleri ve turistlere ulaşma güçlüğü sebebiyle tesadüfî olmayan örnekleme yöntemi uygulanmış ve cevaplayıcılar kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Haftalık yat turuna katılan 102 turiste ulaşılmıştır. Çalışma "pilot çalışma" olarak ele alınmıştır.

Çalışmada veri toplamada yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Literatürde yapılan çalışmalar incelenerek anket formu oluşturulmuştur. Anket, haftalık yat turu boyunca karşılabilecek durumlarla ilgili güvenlik algısına yönelik sorular ve tekrar tercih etme ve tavsiye etme niyetine ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Anket sorularının hazırlanmasında Seçilmiş (2005) ve Bayhan (2014)'ın kullandığı ölçekten yararlanılmıştır. Veri toplama işlemi 07 Mayıs- 29 Haziran 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışma sürecinde toplanmış olan veriler SPSS 15.0 paket programı ile değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Anlaşılması güç soru bulunup bulunmadığını test etmek üzere 19 turiste ön test uygulanmış ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Bulgular

Haftalık Yat Turuna Katılan Turistlerin Güvenlik Algıları

Haftalık yat turuna katılan cevaplayıcıların güvenlik algılamalarını belirlemek üzere Tablo 1'de verilen sorular yöneltilmiş ve şu sonuçlar elde edilmiştir;

Tablo 1: Haftalık Yat Turuna Katılan Turistlerin Güvenlik Algıları

Güvenlik	Ortalama	Std.Sapma
Seyir güvenliği	3,9706	,65182
Yatın güvenliği	3,8431	,80524
Kaptanın vermiş olduğu güven	4,7353	,56158
Gemicilerin vermiş olduğu güven	4,0588	,71509
Aşçı ve servis elemanlarının vermiş olduğu güven	3,9902	,71053
Kamaraların güvenliği	3,8922	,74338
Koyların güvenliği	4,5196	,69979
Varılan limanların güvenliği	3,7255	,66238
Yatın demirli olduğu pozisyondaki güvenliği	4,0686	,64883
Yatın yanaşma ve kalkma manevraları sırasındaki güvenliği	3,9804	,75754

Tablo 1'e göre anketi cevaplayan haftalık yat turuna katılan turistler seyir güvenliğini "yüksek" olarak nitelemişlerdir. Yine anket sonucuna göre teknenin güvenliğini de 3,84 ortalama ile "yüksek" olarak ifade etmişlerdir. Kaptanın verdiği güven ise 4,73 ortalama ile "çok yüksektir". Bu sonuca göre, haftalık yat turuna katılan turistlerin tekne kaptanlarını çok güvenli buldukları söylenebilir. Ayrıca diğer değişkenlere kıyasla en yüksek güven algısına sahip değişkenin de yat kaptanlarına olan güvenin olduğu görülmektedir.

Kaptan dışında kalan diğer personele olan güvenin de 4,05 ve 3,99 ortalama ile "yüksek" düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Koyların güvenliğinin de tıpkı kaptana olan güven gibi "çok yüksek" düzeyde olması dikkat çekicidir. Bu sonuca göre haftalık yat turuna katılan turistlerin kaptanı ve koyları çok güvenli buldukları görülmektedir.

Varılan limanların güvenliği de 3,72 ortalama ile "yüksek" düzeydedir. Anket sonuçlarına göre dikkat çekici diğer bir nokta, cevaplayıcıların koyları, limanlara kıyasla daha yüksek düzeyde güvenli bulmuş olmalarıdır. Yine cevaplayıcılar teknenin demirli olduğu pozisyonu ve yanaşma-kalkma manevralarını da güvenli bulmaktadırlar.

Haftalık Yat Turuna Katılan Turistlerin Tekrar Tercih Etme ve Tavsiye Etme Niyetleri

Haftalık yat turuna katılan cevaplayıcıların tekrar tercih etme ve tavsiye etme niyetlerini tespit etmek üzere Tablo 2'deki sorular sorulmuş ve şu sonuçlar elde edilmiştir;

Tablo 2: Tekrar Tercih Etme ve Tavsiye Etme Niyeti

Tekrar Tercih Etme -Tavsiye Etme Niyeti	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Std.Sapma
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Haftalık yat turunu tekrar tercih edeceğim.	0	0	0	0	16	15,7	34	33,3	52	51,0	4,352	,73991
Haftalık yat turunu başkalarına tavsiye edeceğim.	0	0	0	0	18	17,6	27	26,5	57	55,9	4,382	,77132

Tablo 2'ye göre, anketi cevaplayan ve haftalık yat turuna katılan cevaplayıcıların yaklaşık %85'inin tekrar tercih edeceği ve yaklaşık %80'inin de başkalarına tavsiye edeceği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Artık günümüzde turistlerin bir destinasyonu tercih etmelerinde veya bir turizm faaliyetine katılmalarında güvenliğin çok önemli bir yer tuttuğu aşikârdır. Bu çalışmada da haftalık yat turuna katılan turistlerin seyir boyunca güvenlik algıları incelenmiştir. Bir pilot çalışma niteliği taşıyan bu çalışmada haftalık tekne turuna katılan turistlerin özellikle tekne kaptanını çok güvenli buldukları anlaşılmaktadır. Yine haftalık tura katılan turistler koyları da son derece güvenli bulmaktadırlar. Çalışma sonuçlarına göre en güvenli bulunan değişken yat kaptanına olan güven, ikinci sırada ise koyların güvenliği yer almaktadır. Koyların varılan limanlara kıyasla daha güvenli bulunuşu, turistlerin şehrin trafiğinden, gürültüsünden uzak çok sessiz ve sakin olan yerleri tercih ettiklerini ve daha güvenli bulduklarını göstermektedir. Ayrıca anketi cevaplayan haftalık yat turuna katılan turistler seyir güvenliğini, kaptan dışındaki diğer personeli, kamaraları, yatın demirli olduğu pozisyonu, yanaşma kalkma manevralarını da güvenli bulmaktadırlar. Ayrıca cevaplayıcılara haftalık yat turunu tekrar tercih edip etmeyecekleri veya tavsiye edip etmeyecekleri sorulmuş, yaklaşık %85'i tekrar tercih edeceğini ve yaklaşık %80'i de tavsiye edeceğini ifade etmiştir.

Kaynakça

Bayhan, İ. (2014), 'Turistlerin güvenlik algısı üzerine bir alan araştırması', Yüksek Lisans Tezi, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Çalışkan, U. (2009), Turist sağlığı ve güvenliğinin analizi: Türkiye termal tesisler uygulaması.
Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü. İzmir.

Kubilay, B. (2006), ‘Turizmde can ve mal güvenliği, turistlerin Türkiye’de can ve mal güvenliğine ilişkin uygulamalara bakışı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Öncel, A. (2010), Turistik bölgelerde havaalanlarında görevli güvenlik personelinin etik kuralları algılama biçimlerinin değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.

Seçilmiş, C. (2005), Turistlerin ziyaret ettikleri yörelerdeki güvenlik algılamaları ve turizmde güvenlik eğitimi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Yeşiltaş, M., Öztürk, İ. ve Türkmen, F. (2008), Terör faaliyetlerinin turizm sektörüne etkilerinin çözüm önerileri perspektifinde değerlendirilmesi, Sosyal Bilimler Dergisi. X(1).ss 175-189’den aktaran Bayhan, İsa (2014),‘Turistlerin güvenlik algısı üzerine bir alan araştırması’, Yüksek Lisans Tezi, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE HAZIRLANAN İSLAM TARİHİ TEZLERİNİN DÖNEM, KAYNAK ve YÖNTEM AÇISINDAN- DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Halide ASLAN

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları ABD

Özet

İlahiyat Fakültelerinin İslam Tarihi Anabilim Dalı ile ilgili genel bir analizi yapılmıştır. İlahiyat fakültelerindeki İslam tarihi kürsülerinde, kısaca Hz. Peygamberin hayatı anlamına gelen Siyer ile başlatılan dönem, Hulefa-i Raşidin, Emeviler, Abbasiler ve Türk İslam Devletleri ile devam eder. Osmanlı Dönemi maalesef son yıllarda seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Selçuklu ve Harizmşahlardan sonra Osmanlı Devleti'nin ayrılması açıklanamaz.

Bu tebliğde, özellikle İlahiyat Fakültelerinde İslam tarihi Anabilim Dallarında hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezleri üzerine değerlendirme yapılmıştır. Bu sayede hem bir bibliyoğrafya denemesi yapılacak hem de İlahiyat Fakültelerinde yapılan İslam tarihi çalışmalarının dönemleri, yöntemleri ve kaynaklarının kapsamı ile ilgili değerlendirme yapılacaktır.

Bu çalışma, YÖK tez merkezi, İSAM tez veri tabanı ve gerektiğinde üniversitelerin kütüphane veri tabanlarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bitirilmiş çalışmalar esas alınmakla birlikte devam eden çalışmalar da değerlendirmeye dahil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlahiyat Fakülte, İslam Tarihi, Tez değerlendirme, Yöntem, Kaynak.

EVALUATION FOR METHODOLOGY RESOURCES AND PERIODIC- OF THE MASTER AND PH. D THESES IN THE ISLAMIC HISTORY IN FACULTY OF DIVINITIES IN TURKEY.

Abstract

In this study, a general analysis are made about of Islamic History Department of the Faculty of Theology. Part of the history of Islam in the Faculty of Theology starts with Hz. Prophet's life and continues with Righteous Caliphs, Umayyad, Abbasid and Turk Islamic States. There is no Ottoman period in the curriculum of faculty of theology.

In this paper, especially the evaluation was made on the master's and doctoral theses prepared in the Department of History of Islam in the Faculty of Theology. In this way Bibliographic work will be carried out. In addition, the evaluation was made about resources and methods studies about the period of Islamic history in the Faculty of Theology.

This study was prepared using the database of YÖK central thesis and ISAM and database library of the universities. Completed study were included in the study are also ongoing assessment

Keywords: Theology, Islamic History, Thesis assessment method, Source

GİRİŞ

Yüksek lisans ve Doktora tez çalışması akademik hayatın ilk basamaklarıdır, biri çıraklık diğeri kalfalık eseri ve son olarak doçentlik çalışması da ustalık eseri olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmaların özellikle Dr ve doç tezlerinin alanında ilk ve yol gösterici çalışmalar olması ve alana katkı sağlaması beklenmektedir. Bu tezler ile ilgili durum tespiti ileriye ışık tutacaktır.

Öncelikle bu çalışmanın amacı, İlahiyat Fakülteleri İslam Tarihi Anabilimdalı'nda çalışılan tezleri çeşitli parametrelerle sorgulamak ve mümkün olduğunca metodolojik olarak değerlendirmeye çalışmaktır. Bu sayede hem İslam tarihi Anabilim Dalı'nın mevcut durumu hakkında bilgi sahibi olunacak, hem de çalışılması gereken dönem ve konular ile ilgili akademi öğrencilerine yol gösterecektir.

Bunu yaparken en büyük zorluğumuz elimizde net bir veri tabanı olmaması oldu. YÖK'ün Ulusal Tez Merkezi veri tabanında bütün verilere ulaşılabileceği düşünüldü. Bu çalışma hazırlanma aşamasında adı geçen veri tabanına bakılarak yöntem ve kaynaklar açısından değerlendirilebileceği kanaati hasıl oldu. Ancak sayısal veriler diğer bazı veri tabanlarında çek edilince sayıların beklendiğinden fazla olması çalışma alanını ister istemez kısıtladı.

Ülkemizde ARGE çalışmalarının azlığı ve bu hususa gereken önemin verilmemesi çeşitli alanlarda tespit edilen verilerin doğruluğu veya tamlığı hususunda eksiklerin olmasına sebep olmaktadır. Veri toplama ve bu verilerin değerlendirilmesi başlı başına bir kurum için çok önemli olmasına rağmen bu işe gerekli özen gösterilmemektedir.

Üzülerek söylenmelidir ki, akademik anlamda da durum pek farklı değildir. Tebliğimize konu olan dataları YÖK Ulusal Tez Merkezinden süzdüğümüzde sayısal durum:

İslam tarihi ABD Yüksek Lisans Tezleri: 346 (1992-2016)

İslam tarihi ABD Doktora Tezleri: 102 (1994-2016)

Ancak bu sayıların yetersizliğinin tespitinden sonra, bu eksikliğin giderilmesi için, İlahiyat fakülteleri ile ilgili veri toplayan ve son zamanlarda önemli yer kazanan İSAM Kütüphanesi İlahiyat fakülteleri Tezler Veri Tabanı sorgulanmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar:

İslam tarihi ABD Yüksek Lisans Tezleri: 1069 (1978-2016)

İslam tarihi ABD Doktora Tezleri: 286 (1966-2016)

İki veri tabanı birleştirilmiş, meczedilmiş, sayısal olarak biraz daha net bir sonuç elde edilmeye çalışılmış olmakla birlikte, tamamlanmamış tezlerin İSAM'da güncellenmediği tespit edilmiştir. Yine de mümkün mertebe bu sayılar da çek edilmeye çalışılmış, İSAM verilerinin tebliğimizde kullanılabileceği kanaati hasıl olmuştur.

Son olarak veri girdilerinde yapılan hatalar, örneğin, en yaygını, tezin anabilimdalı ya da bilimdalının yanlış girilmesi sebebiyle çok sağlıklı bir veriye ulaşılamadığı söylemekle birlikte, YÖK, İSAM ve üniversitelerin taranması ile birlikte son duruma ulaşılmaya çalışılmıştır.

VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dönem Açısından:

Bu sayısal veriler çeşitli parametrelerle sorgulanmışlar ve ortaya farklı tablolar çıkmıştır. Bilindiği üzere, dönemlendirme meselesi, dönemlendirme gereği, ayrım noktaları her ne kadar tartışma konusu olsa da, tarihten bahsedildiğinde, ilk sorulan sorulardan biri 'Hangi dönem?' olmaktadır. Buna göre tezlerimizi dönemsel bazda sorguladığımızda YL ve DR'da çalışılan dönemler aşağıdaki şekilde görülmektedir.

YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN DÖNEMLER AÇISINDAN DAĞILIMI	
DÖNEMLER	**SAYI**
Cahiliye	10
Hz. Muhammed	160
Hulefa-i Raşidin	76
Emeviler	48
Abbasiler	37
Endülüs Emevileri	11
Selçuklular	16
Osmanlılar	346

İki/Çoklu Dönem	66
Tarihçilik	171
Memlüklü	8
Diğer	120
TOPLAM	**1069**

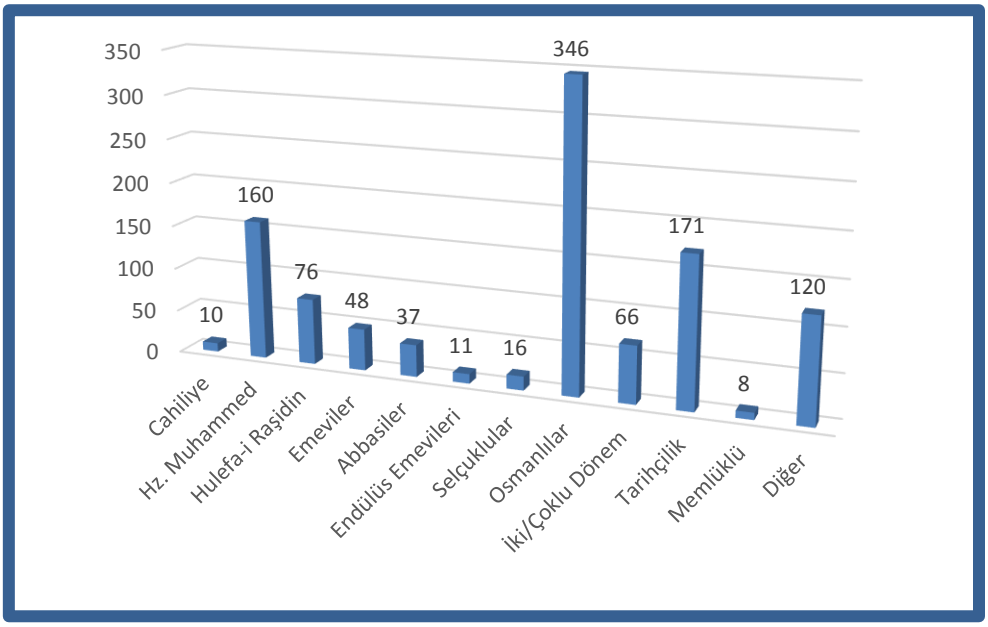

DOKTORA TEZLERİNİN DÖNEMLER AÇISINDAN DAĞILIMI	
DÖNEMLER	**SAYI**
Cahiliye	2
Hz. Muhammed	24
Hulefa-i Raşidin	18
Emeviler	15
Abbasiler	31
Endülüs Emevileri	6
Selçuklular	9
Osmanlılar	107
İki/Çoklu Dönem	18
Tarihçilik	26
Diğer	30
TOPLAM	**286**

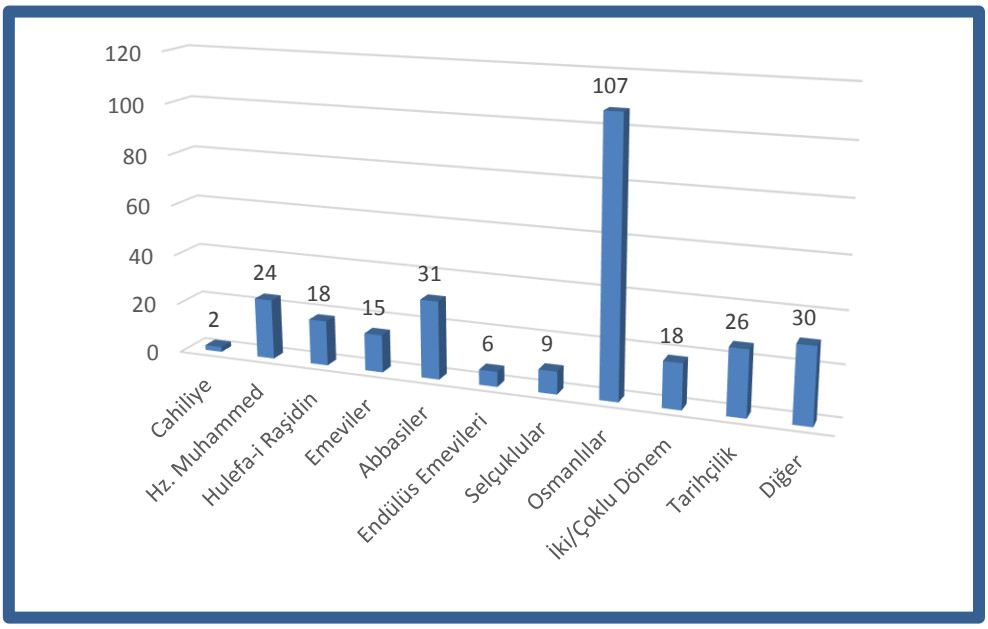

(Not: Dönemleri içeren bu tablolar azalan sıralamaya tabi tutulmamıştır, dönemlerin sırası ile görülebilmesi için)

Aslında İlahiyat fakülteleri denildiğinde en çok çalışılan dönemin Hz. Peygamber dönemi olacağı yönünde yaygın bir kanaat mevcuttur. Ancak bu iki tabloda Hz. Peygamber dönemi çalışmaları Osmanlı dönemi çalışmalarına göre oldukça az bir durumda olduğu dikkat çekmektedir.

Bu veriler değerlendirilir iken zaman zaman birkaç dönemi kapsayan çalışmalar olmuştur, yoğun olarak hangi döneme geldiyse o dönem tercih edilmiştir. Ya da iki/çoklu dönem kategorisinde yazılmıştır. Ancak bazen 'İslam'ın başlangıcından Osmanlı sonuna' gibi çok uzun bir dönem ise diğer kategorisine yazılmıştır.

Bazı Sahabe hayatlarına dair olan çalışmalarda da, Hz. Peygamber, Hulefa-i Raşidin ve Emeviler dönemine denk geliyorsa, en çok hangi dönemde etkin olmuşsa o döneme dahil edilmiştir. Etkinliği söz konusu değil ise Sahabe olması hasebiyle Hz. Peygamber dönemine dahil edilmiştir.

-Diğer- kategorisi ya çok uzun dönemler kastedildiğinde, örneğin 'başlangıcından günümüze bir kurum' veya bu dönemler dışında ifade edilebilecek devletler tarihleri kapsayan çalışmalar için kullanılmıştır.

Dönemler içinde Osmanlı döneminin neden bu kadar yoğunluk kazandığı tartışmalı olmakla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti öncesi çoğu konuda miras alınan bir dönem olması, veri ulaşımı konusunda diğer dönemlerden daha kolay bir yönünün olması, çalışmaların büyük yekününü transkrip, transliterasyon türü belge çeviri alanında gerçekleştirilmiş olması, gündemden düşmeyen konuların bugün hala tartışılması olabilir kanaatindeyiz. Ancak İslam Tarihi II dönemi konularına giren, Hulefa-i Raşidin, Emeviler ve Abbasiler dönemleri sadece İslam tarihinin değil İlahiyat alanında çok sayıda ilim dalını ilgilendiren sorunların kökenlerini bulabileceğimiz dönemler olduğunu, bu dönemlerde yapılacak çalışmalara yoğunluk verilmesi gerektiği düşünülmelidir.

Konu Açısından:

YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN KONU AÇISINDAN DAĞILIMI	
KONU	**SAYI**
Tarihçi/Tarihçilik	145
Kurumlar	126
Şehir Tarihi	111
Transkript/Yazma	106
Şahıs/Aile Tarihi	102
Savaş/Fetih	52
İdareci/Halife/Padişah	46
Kadın	46
Siyaset/Devlette İlişkiler	45
Eğitim/Alim/Ulema	38
Hz. Muhammed	29
Devlerarası İlişkiler	29
Grup/Cemaat	26
İslamlaşma	26
Devlet Tarihi	25
Hareket/İsyan	23
Bölge Tarihi	19
Diğer	17
Gayrimüslimler	13
Metodolojik Çalışma/Algı	12
Birarada Yaşama/Hoşgörü	9
Batıcılık/Yenileşme	7
Türkler	6
Metodoloji	6
Müslümanlar	5
TOPLAM	**1069**

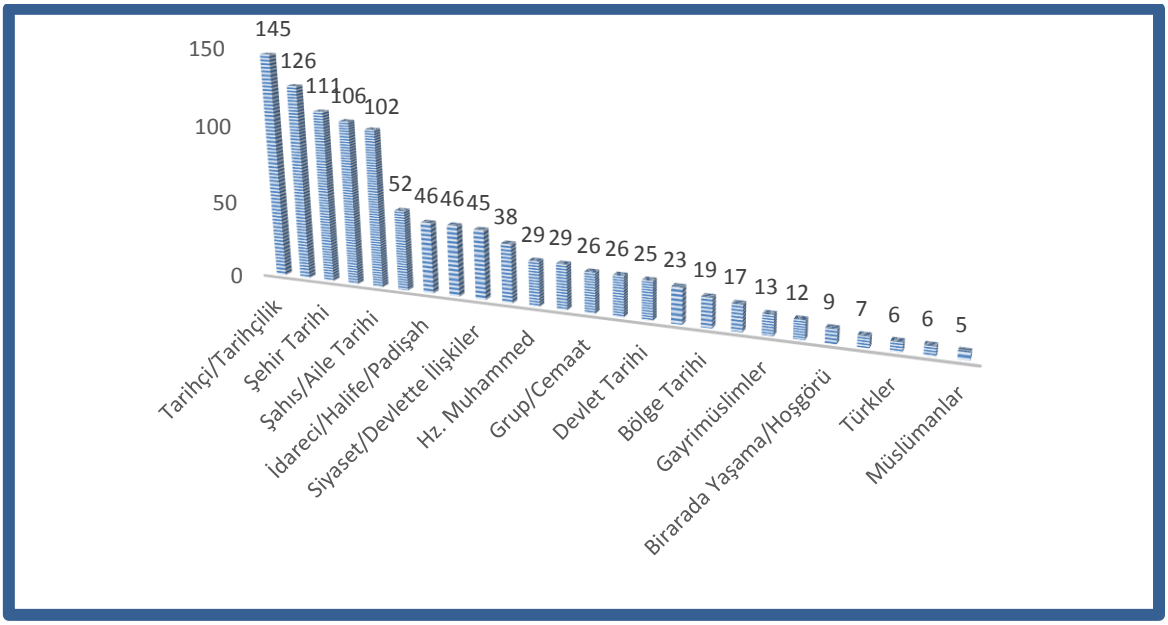

DOKTORA TEZLERİNİN KONU AÇISINDAN DAĞILIMI	
KONU	**SAYI**
Kurumlar	63
Tarihçi/Tarihçilik	41
Şehir Tarihi	32
İdareci/Halife/Padişah	17
Şahıs/Aile Tarihi	16
Eğitim/Alim/Ulema	13
Savaş/Fetih	11
Gayrimüslimler	11
Hareket/İsyan	10
Siyaset/Devlette İlişkiler	10
Grup/Cemaat	9
Metodolojik Çalışma	8
İslamlaşma	7
Hz. Muhammed	6
Bölge Tarihi	6
Devlet Tarihi	5
Türkler	5
Devlerarası İlişkiler	4
Kadın	4

Müslümanlar	3
Diğer	3
Birarada Yaşama/Hoşgörü	2
TOPLAM	**286**

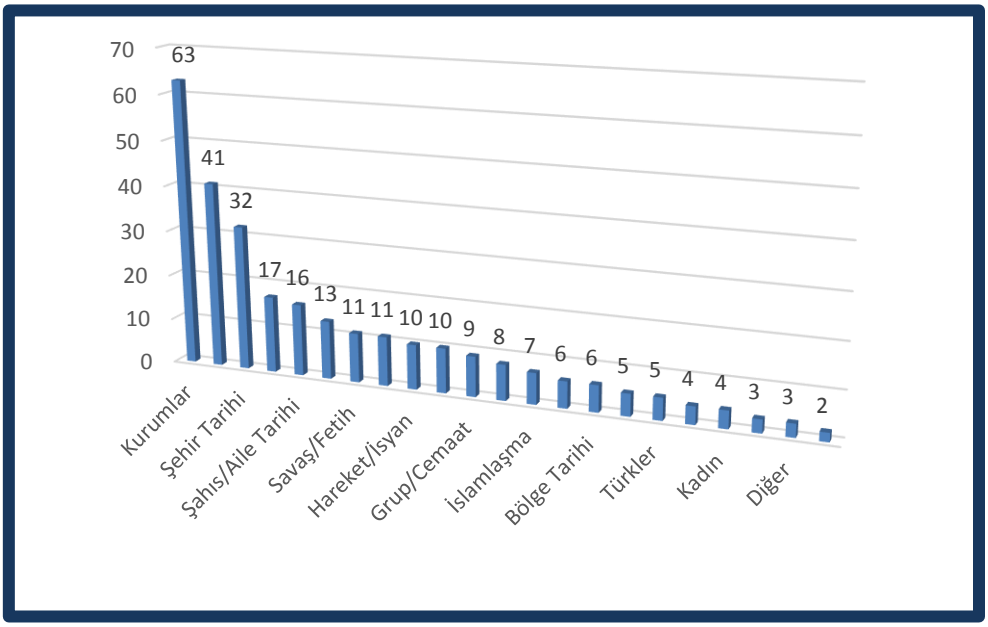

Konularla ilgili olmak üzere, zaman zaman birkaç alana giren çalışmalarla karşılaşılmıştır. ‘Osmanlı Dönemi Samsun Vakıfları’ ‘Kurumlar kategorisine alınmıştır, ancak ‘Vakfiyelere göre Samsun’ başlıklı çalışma ‘şehir tarihi kategorinde değerlendirilmiştir.’

Konular ilgili dağılıma bakıldığında hem yüksek lisans hem de doktora çalışmalarında kurum, şahıs tarihi, şehir tarihi ilk sıralarda yer almaktadır. Bu tür çalışmalar zaman zaman kolay olduğu için tercih edildiği noktasında yorumlara maruz kalmakla beraber, İslam tarihinin bütününü anlayabilmek için bu tür dar kapsamlı çalışmalara ihtiyaç olduğu gözden kaçmamalıdır. Belirli kurumların anlaşılması ile devrin, devletin işleyişi hakkında daha derin ve detaylı bilgi sahibi olabilmekteyiz. Aynı durum şahıslar için veya şehir tarihleri için de geçerlidir. Ancak konulara baktığımızda özellikle belge çeviri/transkripsiyon/yazma tahlili şeklinde yapılan yüksek lisans çalışmalarının azımsanmayacak kadar çok olduğu dikkat çekmiştir. Yine bazı Tarihçiler açısından bu tür çalışmaların lisansüstü çalışma özelliklerini taşımadığı, yeni bir bakış açısı veya yeni bilgilerin değerlendirmesini ortaya koymamaları açısından eleştirildiği malumdur. Ancak bu tür çalışmaların Doktora seviyesinde yapılması bu eleştiriler için hedef olmasına sebep olmalıdır. Yüksek lisans çalışmalarında bu tür çalışmaların daha sistematik, belki proje kapsamında çalışmalar ile gerçekleştirilmesi, ileride yapılacak lisansüstü çalışmalara kaynak üretimi uya da sağlanması noktasında tarihçilere çok büyük bir kolaylık sağlayacaktır.

Üniversiteler açısından:

YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN ÜNİVERSİTE DAĞILIMI	
ÜNİVERSİTE	**YÜKSEK LİSANS TEZ SAYISI**
Marmara Üniversitesi	195
Erciyes Üniversitesi	121
Ankara Üniversitesi	116

Selçuk Üniversitesi	111
Uludağ Üniversitesi	87
Necmettin Erbakan Üniversitesi	64
Dokuz Eylül Üniversitesi	52
İstanbul Üniversitesi	46
Sakarya üniversitesi	42
Harran üniversitesi	38
Fırat üniversitesi	37
Atatürk Üniversitesi	32
Cumhuriyet Üniversitesi	31
Süleyman demirel üniversitesi	23
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	20
Hitit Üniversitesi	18
Dicle üniversitesi	12
Diğer	10
Yüzüncüyıl Üniversitesi	8
Fatih Üniversitesi	2
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	2
Çukurova Üniversitesi	2
TOPLAM	**1069**

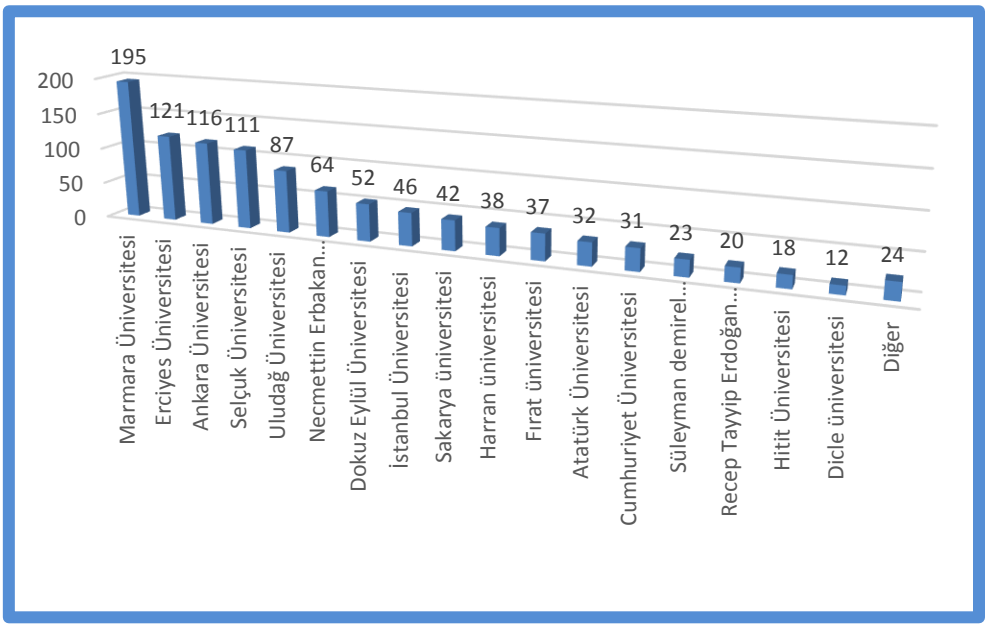

DOKTORA TEZLERİNİN ÜNİVERSİTE DAĞILIMI	
ÜNİVERSİTE	**DOKTORA TEZ SAYISI**
Ankara Üniversitesi	89
Marmara Üniversitesi	57
Uludağ Üniversitesi	28
Erciyes Üniversitesi	26
Selçuk Üniversitesi	22
Dokuz Eylül Üniversitesi	17
Atatürk Üniversitesi	15
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	14
Necmettin Erbakan Üniversitesi	10
Harran üniversitesi	4
Süleyman Demirel üniversitesi	2
İstanbul Üniversitesi	1
İnönü Üniversitesi	1
TOPLAM	**286**

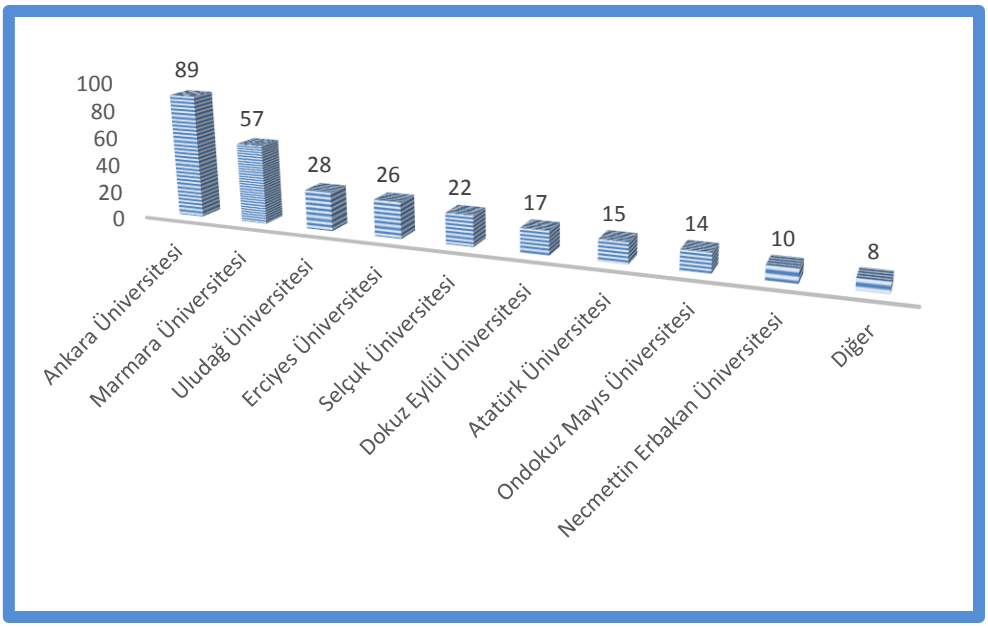

Yüksek lisans için üniversite dağılımına bakıldığında, Marmara Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi ilk üç sırada yer almaktadır. Büyük ve tarihi eski olan üniversiteler için beklenen sonuç olmakla birlikte, Erciyes Üniversitesinin Ankara, Uludağ ve Selçuk üniversitelerinden önde olması dikkat çekici bir durumdur. Belge çalışılan üniversiteler arasında Erciyes Üniversitesi oldukça önemli yol katetmiştir. Bu sayının fazla olmasında bu durumun etkisi olsa gerektir.

Doktora çalışmaları için üniversite dağılımına bakıldığında ise Ankara Üniversitesi, Ankara, Marmara ve Uludağ üniversiteleri ilk üç sırada yerini almıştır. Bu da şu durumla açıklanabilir, Taşra üniversitelerinden 35. Madde ile merkez üniversitelerinde öğrenci gönderimi son 3 yıl öncesine kadar oldukça yoğun gerçekleşmekte idi. Bu durumun bu sayıda etkisi olmakla birlikte, akademik kadroların da bunda etkisi olsa gerektir.

Danışmanlar Açısından Değerlendirme

YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN DANIŞMAN DAĞILIMI		
DANIŞMAN İSMİ	**ÜNİVERSİTESİ**	**TEZ SAYISI**
Sebahattin Samur	Erciyes Üniversitesi	39
Ziya Kazıcı	Marmara Üniversitesi	36
Mehmet Ali Kapar	Selçuk/Necmettin Erbakan Üniversitesi	35
Şefaattin Severcan	Erciyes Üniversitesi	34
Adnan Demircan	İstanbul Üniversitesi/ Harran Üniversitesi	31
Ahmet Önkal	Selçuk Üniversitesi	28
Mustafa Fayda	Marmara Üniversitesi	27
İsmail hakkı Atçeken	Necmettin Erbakan Üniversitesi	25
Ziya Yılmazer	Marmara Üniversitesi	23
İsmail Yiğit	Marmara Üniversitesi/Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	23
Ahmet Uğur	Erciyes Üniversitesi	22
Ahmet turan Yüksel	Necmettin Erbakan Üniversitesi	22
İsmail Safa Üstün	Marmara Üniversitesi	19
Levent Öztürk	Sakarya Üniversitesi	19
İsmet Kayaoğlu	Selçuk Üniversitesi	18
Mustafa Zeki Terzi	Ondokuz Mayıs	18
Rıza Savaş	Dokuz Eylül Üniversitesi	18
Sıddık Ünalan	Fırat Üniversitesi	18
Nesimi Yazıcı	Ankara Üniversitesi	17
Sabri Hizmetli	Ankara Üniversitesi	17
Adem Tutar	Fırat Üniversitesi	16
Hüseyin Algül	Uludağ Üniversitesi	15
Cahid Baltacı	Marmara Üniversitesi	15
M. Bahaüddin Varol	Selçuk/Necmettin Erbakan	15
Osman Çetin	Uludağ Üniversitesi	15
Salih Pay	Uludağ Üniversitesi	14
Kenan Ayar	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	14

Nebi Gümüş	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	14
İbrahim Sarıçam	Ankara Üniversitesi	13
Seyfettin Erşahin	Ankara Üniversitesi	13
İrfan Aycan	Ankara Üniversitesi	13
Murat Akgündüz	Harran Üniversitesi	13
Mehmet Şeker	Dokuz Eylül Üniversitesi	12
İsmail Hakkı Göksoy	Süleyman Demirel Üniversitesi	12
Mefail Hızlı	Uludağ Üniversitesi	12
Ünal Kılıç	Selçuk Üniversitesi	12
Kasım Şülul	Harran Üniversitesi	12
Mehmet Özdemir	Ankara Üniversitesi	11
Osman Aydınlı	Marmara Üniversitesi	11
İsrafil Balcı	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	11
Osman Aydınlı	Marmara Üniversitesi	11
Abdurrahman Acar	Dicle Üniversitesi	10
Mustafa Ağırman	Atatürk Üniversitesi	10
M. Asım Yediyıldız	Uludağ Üniversitesi	10
Ahmet Vehbi Ecer	Erciyes Üniversitesi	10
Osman Zümrüt	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	10
Hulusi Yavuz	Marmara Üniversitesi	9
Süleyman Genç	Dokuz Eylül Üniversitesi	9
Hanefi Palabıyık	Atatürk Üniversitesi	8
Mustafa Kılıç	Cumhuriyet Üniversitesi	7
Gülgün Uyar	Marmara Üniversitesi	6
Abubekir Sıddık Yücel	Cumhuriyet Üniversitesi	6
Adem Apak	Uludağ üniversitesi	6
Metin yılmaz	Ondokuz mayıs Üniversitesi	6
Eyüp Baş	Ankara Üniversitesi	6
Ahmet Lütfi Kazancı	Uludağ Üniversitesi	6
Mehmet Memiş	Sakarya Üniversitesi	6
Kadir Kan	Erciyes Üniversitesi	6
Hasan Kurt	Ankara Üniversitesi	5
Saim Yılmaz	Sakarya Üniversitesi	5
Nahide Bozkurt	Ankara Üniversitesi	5
Selim Argun	İstanbul Üniversitesi	5

Ahmet Sezikli	Gazi/hitit Üniversitesi	5
Mehmet azimli	Dicle Üniversitesi/Hitit Üniversitesi	5
Ramazan Karaman	Hitit Üniversitesi	5
Diğer		41
TOPLAM		**1069**

DOKTORA TEZLERİNİN DANIŞMAN DAĞILIMI		
DANIŞMAN İSMİ	**ÜNİVERSİTESİ**	**TEZ SAYISI**
Mustafa Fayda	Marmara Üniversitesi	20
Nesimi Yazıcı	Ankara Üniversitesi	18
Ahmet Uğur	Erciyes Üniversitesi	15
İrfan Aycan	Ankara Üniversitesi	11
Ziya Kazıcı	Marmara Üniversitesi	10
İbrahim Sarıçam	Ankara Üniversitesi	9
Mehmet Özdemir	Ankara Üniversitesi	9
Ahmet Önkal	Selçuk Üniversitesi	8
İsmail Yiğit	Marmara Üniversitesi	8
Mehmet Şeker	Dokuz Eylül Üniversitesi	8
İsmet Kayaoğlu	Selçuk Üniversitesi	7
Hüseyin Algül	Uludağ Üniversitesi	7
Hüseyin Algül	Uludağ Üniversitesi	7
H.Gazi Yurdaydın	Ankara Üniversitesi	7
Neşet Çağatay	Ankara Üniversitesi	7
Mehmet Ali Kapar	Selçuk/Necmettin Erbakan Üniversitesi	6
Ziya Yılmazer	Marmara Üniversitesi	6
Mustafa Zeki Terzi	Ondokuz Mayıs	6
Osman Çetin	Uludağ Üniversitesi	6
Seyfettin Erşahin	Ankara Üniversitesi	6
Nahide Bozkurt	Ankara Üniversitesi	6
Rıza Savaş	Dokuz Eylül Üniversitesi	5
Sabri Hizmetli	Ankara Üniversitesi	5
Cahid Baltacı	Marmara Üniversitesi	5
Diğer		84
TOPLAM		**286**

Danışman Hocalarımızın dağılımına baktığımızda da üniversiteler ile benzer bir durum görmekteyiz.

Metodolojik Olarak Değerlendirme

Bu çalışmalara hem konu hem dönem açısından incelediğimizde metodolojik çalışma kategorisinden kasıt, belgelere veya verilere metodolojik bir bakış açısı ile yaklaşılmış olmasıdır. Algı çalışmaları bunların başında gelmektedir.

Çalışmalarda kullanılan metotlar genelde sosyal tarih araştırması olarak verilebilmekle beraber, çoğu çalışmada metot veya yöntem kısmına –veriler 6 ayda toplanmış, gerekli yazmalar taranmış, ilgili kütüphane/arşivlere gidilmiş, 6 ayda veriler değerlendirilmiş, 1 yılda yazma gerçekleştirilmiştir- şeklinde çalışma usulü anlatılmıştır. Sosyal bilimlerde kullanılan metot veya yöntemlerin uyarlaması da yapıldığı olmuştur çoğu zaman.

Ancak hem yüksek lisans hem de doktora çalışmalarında, metot ile ilgili çok az sayıda çalışma tespit edilmiştir. Toplamda ondan az olması oldukça dikkat çekicidir. İslam tarihi ile ilgili yapılan çalıştay veya toplantılarda en büyük sorunun metot eksikliğine dikkat çekilmesine rağmen metodoloji ile ilgili çalışmaların bu kadar az olmasını açıklamak mümkün görülmemektedir. Batıda yapılmış çok sayıda çalışma olduğu malumdur ancak her devrin, her dönemin her kültürün her medeniyetin her camianın dinamikleri ve verileri farklıdır. Batı'da yapılan tarih çalışmalarının metodoloji ile ilgili olanları çevirmek yerine, kendimize ait dinamiklerimizi yorumlayıp değerlendirebileceğimiz metodoloji çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Bu sebeple metodoloji ile ilgili çalışmalara özellikle doktora çalışmaları seviyesinde daha çok yer verilmesi oldukça verimli olacağı kanaatindeyiz.

Kaynak Açısından Değerlendirme

Kaynak olarak değerlendirebilmek için bu çok sayıda veriyi sorgulama yolu aranmış ve süzme yoluna gidilmiştir. En'ler bu tür süzmelerde genelde kullanılan bir yoldur. Biz de En çok tez çalıştıran danışmanların tezleri ve metod le ilgili tezleri seçmeyi uygun bulduk. Yüksek Lisans ve Doktora alanında en çok tez çalıştıran üçer danışmanın tezleri taranmaya çalışılmıştır. (Kullanıma açılan tezler üzerinden)

Bu bağlamda değerlendirmeye alınan Yüksek Lisans tez sayıları:

DANIŞMAN İSMİ	ÜNİVERSİTESİ	TEZ SAYISI
Sebahattin Samur	Erciyes Üniversitesi	39
Ziya Kazıcı	Marmara Üniversitesi	36
Mehmet Ali Kapar	Selçuk/Necmettin Erbakan Üniversitesi	35

Doktora Tez sayıları:

DANIŞMAN İSMİ	ÜNİVERSİTESİ	TEZ SAYISI
Mustafa Fayda	Marmara Üniversitesi	20
Nesimi Yazıcı	Ankara Üniversitesi	18
Ahmet Uğur	Erciyes Üniversitesi	15

Süzdüğümüz tezleri kaynak açısından sorguladığımızda hem iyi bir tablo hem de eksik bir tablo ile karşılaştık. Öncelikle bazı çalışmalarda tüm verilerin görülmediği dikkat çekmiş, bazılarında klasik kaynak eksikliği dikkat çekmiş, diğer bazılarında ise yabancı kaynakların yeterince görülmediği tespit edilmiştir. Ancak şu da belirtilmelidir ki, bu çalışmaların bibliyografyalarından bile yeni çalışmalar üretilebilir. Bazı dönmelerdeki kaynak çeşitliliği sorun olmamış ve her türlü veri kaynağı değerlendirilmiştir.

DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Önyargılar/Önbilgiler/Hipotezler

Bu alanda da diğer alanlarda olduğu gibi bazıları şehir efsanesi olan bazılarının gerçekliği düşündürücü olan ön kabuller mevcuttur.

- Belirli hocalar belirli konuları çalıştırır.
- Hocalar öğrencilerinin çalışmalarını kendi kitaplarında veya makalelerinde kullanır.
- Öğrenciler her zaman alana katkıyı düşünmez.
- Konuyu öğrenci seçmelidir.
- Konuyu öğrenci seçmemelidir.
- İlahiyatlarda en çok Hz. Peygamber dönemi çalışılır/çalışılmalıdır.
- Osmanlı tarihi çalışılması için, Tarih Fakültesi mezunu olmalıdır, aksi halde altyapı eksik olmaktadır.
- İlahiyat mezunu akademisyenler hiçbir zaman tam tarihçi olarak kabul edilmez.
- Transkript/çeviri hiçbir zaman tez olmaz, üzerinde çalışılmalı ve değerlendirme yapılmalıdır.
- İlahiyat fakültelerinde her alanda metodoloji eksikliği söz konusudur.

Öneriler

- Metodoloji çalışmalarına ağırlık verilmelidir.
- Tez yazımı konusunda belirli alanların standartları olmalıdır, üniversitelerin değil.
- Bibliyoğrafya çalışmalarına ağırlık verilmelidir.
- En az yılda bir kez, Üniversiteler arası toplantılar yapılmalı (İlahiyat Fakülteleri İslam tarihçileri olarak) yapılan çalışmalar, yapılmış çalışmalar değerlendirilmeli ve yeni vizyonlar çizilmelidir.
- Diğer Fakültelerin İslam tarihi alanları ile de iletişimde olunmalıdır.
- Lisansüstü öğrenci alımında dil açısından yeterliğe önem verilmelidir.
- Lisansüstü öğrenci alımında, alan dışından gelenler için alan derslerinin alınması mecburi tutulmalı ve bu konuya hassasiyetle yaklaşılmalıdır.
- Disiplinlerarası tezler çalışılmalıdır. Bazı konular ve bazı dönemler için bu olmazsa olmazdır.
- Proje bazlı tez çalışmaları yapılmalıdır. Şer'iyye sicilleri, dönem kronikleri, salnameler, vakfiyeler, tereke defterleri gibi.
- İslam Tarihi bibliyoğrafyası ile ilgili elektronik veri tabanları hazırlanmalıdır.
- Bölümde öğretim üyeleri arasındaki iletişimsizlikler giderilmeli hem ortak çalışmalar yapılabilmeli hem de mükerrer çalışmaların önüne geçilmelidir.

Kaynakça

Çapcıoğlu, İhsan, (2004), "Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinde Din Sosyolojisi Alanında Tamamlanmış Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, c.45 ss. 203-224.

Demircan, Adnan, (2002), İslam *Tarihi Bibliyografyası (Cumhuriyet Dönemi (1923-2001) İslam Tarihi Ve Medeniyeti Çalışmaları (Bir Bibliyografya Denemesi)*, Şanlıurfa.

Erünsal, İsmail, Çardaklı, Fatih, Ülker, Mustafa Birol, (2008), *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu I (1953-2000),* İSAM, İstanbul.

Koç, Mustafa, (2004), "Uludağ Üniversitesi'nde Din Psikolojisi İle İlgili Yapılan Tezler (1980-2002) Üzerine Bir Araştırma", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 9, s. 43-66.

http://ilahiyat.uludag.edu.tr/tezler/Tezler_list.php?pagesize=500

http://ilahiyat.istanbul.edu.tr/?p=6658

İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010) https://pdfkitaplarim.wordpress.com/tag/ilahiyat-fakulteleri-tezler-katalogu-1953-2010-ekitap-indir/

TURİZM GELİRLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE İÇİN EŞ-BÜTÜNLEŞME VE NEDENSELLİK ANALİZİ

Doç. Dr. Hasan AYAYDIN
Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD

Öğr. Gör. Abdulkadir BARUT
Harran Üniversitesi, Siverek MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları

Özet

Ülkelerin GSYİH'ı içerisindeki oranı günden güne artan turizm gelirleri ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda Türkiye için 1963- 2015 döneminde ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasındaki etkileşim zaman serileri yolu ile incelenmiştir. Yapılan eş bütünleşme analizi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli pozitif bir ilişkisinin olduğu tespit edilmiş olup, turizm gelirlerinde meydana gelen bir birimlik artışın, ekonomik büyümede 0.16 birimlik bir artış meydana getirdiği, ekonomik büyümede meydana gelen bir birimlik artış ise turizm gelirlerinde yaklaşık olarak 6 birimlik bir artış meydana getirdiği neden görülmüştür. Diğer yandan yapılan Granger nedensellik analizi sonucunda ise Türkiye'de 1963- 2015 döneminde ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasında karşılıklı etkileşim olduğunu varsayan hipotez kabul edilmiştir. Yani değişkenler arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Turizm, Granger Nedensellik

1. GİRİŞ

Turizm; insanların politik ve ticari amaçlar olmaksızın, dinlenme, eğlenme, sağlık, merak, spor gibi sosyo-kültürel amaçlar ile yaptıkları faaliyetler olarak tanımlanabilmektedir (Başol, 2012:351). Bu tanımdan hareket edecek olursak her ne kadar turizm faaliyetleri 1950'li yıllardan sonra artış göstermiş olsa bile ilk çağlardan beri insanların sağlık vb. nedenler ile farklı coğrafyalara seyahat ettiği bilinen bir durumdur. Ancak zaman içerinde toplumların zenginleşmesi, yoğun iş temposu, ulaşım araçlarının artması ve ulaşımın hızlanması gibi faktörler insanlara alternatif bir faaliyet doğurmuştur. Bu bağlamda insanlar bahsettiğimiz; dinlenme, eğlenme, sağlık, merak, spor gibi nedenlerden dolayı belirli bir yaşadıkları çevreden farklı bir çevreye giderek turizm faaliyetlerinin hız kazanmasına etki etmiştir.

İşte insanlar yaşadıkları yerden farklı bir yere gittiği zaman yıllık tasarruflarının bir kısmını burada harcamaktadır. Bu durum ise turizmin önemini gösteren bir durumdur. Bu bağlamda turizm için ülkelerin bacasız fabrikalarıdır diyebiliriz. Çünkü turizm sektörü; ülkeye döviz girişi sağlayarak, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, az gelişmiş bölgelerin gelişimi, altyapı gelişimi, girişimcilik faaliyetleri gibi ekonomiyi önemli ölçüde etkileyen alanları olumlu etkileyerek ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerine önemli katkılar sunmaktadır.

Tablo:1 Turizm Gelirlerin GSYH İçindeki Payı

Yıl	Turizm Gelirleri/GSYH
1963	0,1
1973	0,8
1983	0,8
1993	2,2
2003	4,5
2004	4,4
2005	4,2
2006	3,5
2007	3,2
2008	3,4
2009	4,1
2010	3,4
2011	3,6
2012	3,7
2013	3,9
2014	4,3
2015	6,2

Kaynak: http://www.tursab.org.tr/

Tablo 1'de görüldüğü üzere Türkiye'de 1963- 2015 döneminde turizm gelirlerinin GSYH içindeki oranının genel olarak artığı görülmektedir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra ülkede meydana gelen güven ortamına bağlı olarak turizm gelirlerinin GSYH içindeki payının giderek artığı ve 2015 yılında sabit fiyatlarla 131 milyar 289 milyon TL olan GSYH yaklaşık 8 milyar TL'sinin turizminden sağlandığı görülmektedir. Bu durum ise Türkiye ekonomisine; döviz girişi sağlayarak, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, az gelişmiş bölgelerin gelişimi, altyapı gelişimi, girişimcilik faaliyetleri gibi faaliyetlerin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Bu çalışmanın amacı ise 1963- 2015 döneminde ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasındaki ilişkinin incelenmesi ve bu bağlamda değişkenler arasında turizme dayalı ekonomik büyüme mi? ekonomiye dayalı turizm büyümesi mi? yoksa ekonomik büyüme ve turizm arasında karşılıklı etkileşim olduğu hipotezi mi geçerli olduğu eş bütünleşme ve Granger Nedensellik testi yardımı ile incelenecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

İlgili literatür incelendiğinde turizm ve ekonomik büyüme ilişkisinde genel olarak üç hipoteze karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki ve araştırmacıların en çok yoğunlaştığı hipotez turizme dayalı ekonomik büyüme hipotezidir. Turizme dayalı büyüme hipotezi ihracata dayalı ekonomik büyüme hipotezinden türetilmiş olup turizme uyarlanmıştır. Bu bağlamda turizme dayalı ekonomik büyüme modelinde turizm faaliyetlerinde meydana gelen gelişmelerin ekonomik büyümeye neden olduğu savunulmaktadır (Cortes vd.2009: 4). İkincisi ise ekonomik büyümenin turizme neden olduğu hipotezdir. Yani ekonomik büyümede meydana gelen artışlar turizm faaliyetlerini de artıracağı yönündedir. Üçüncü hipotez ise karşılıklı ilişkiye dayanmakta olup, turizm ve ekonomik büyümede meydana gelen değişimlerin karşılıklı olarak birbirini etkileyeceğidir (Chen ve Wei, 2009:813). Görüleceği üzere her üç hipotezde de ekonomik büyüme ve turizm arasında istatistiki olarak pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere bazı çalışmalar turizmin ekonomik büyüme nedeni olduğu hipotezini desteklemektedir. Kızılkaya (2016), Türkiye için 1980-2014 yıllık verileri incelenmiş ve yapılan ARDL sınır testi sonucunda değişkenler arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Terzi (2015), Türkiye için 1963-2013 döneminde ekonomik büyüme ve turizm gelirleri ilişkini incelemiş ve sonuç olarak değişkenler arasında pozitif ilişki tespit edilirken, turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Adamaou ve Clerides (2009), Kıbrıs için yaptıkları çalışmada, 1980-1990 dönemi için turizm gelirlerinden ekonomik büyüme tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Özdemir ve Öksüzler(2006), Türkiye için 1963-2003 döneminde turizm gelirlerinden ekonomik büyüme doğru tek yönlü nedensellik tespit etmişlerdir. Yine aynı şekilde (Shih ve Do ,2016; Özcan,2013; Savaş ve Şamiloğlu,2011; Ghartey,2010;Zortuk,2009; Brida vd.,2008,Fayissa vd.2007) gibi çalışmalarda da turizm gelirlerinin büyümenin nedeni olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan ekonomik büyümenin turizm nedeni olduğunu destekleyen bazı çalışmalarda bulunmaktadır. Alhowaish (2016), Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri için 1995-2012 döneminde ekonomik büyüme ve turizm arasındaki ilişki panel veri analizi yöntemi ile incelenmiştir. Sonuç olarak Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri için ekonomik büyümeye dayalı turizm büyümesi tespit edilirken, Umman ve Bahreyn için ise turizme dayalı ekonomik büyüme olduğu tespit edilmiştir. Balıkçıoğlu ve Oktay (2015), Türkiye için 2003-2014 döneminde ekonomik büyüme ve turizm gelirleri ilişkini incelemiş ve sonuç olarak değişkenler arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiş olup, ekonomik büyümeden turizme doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Kanca (2015),1980-2013 döneminde Türkiye için ekonomik büyüme ve turizm gelirleri ilişkisi incelenmiş ve değişkenler arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca nedensellik analizi sonucunda ise ekonomik büyümeden turizm gelirlerine doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Aynı şekilde (Ertuğrul vd.,2013; He ve Zheng,2011; Payne ve Mervar, 2010;Oh,2005;) gibi çalışmalarda da ekonomik büyümenin turizm nedeni olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde ekonomik büyüme ve turizm arasında karşılıklı etkileşim olduğunu destekleyen ya da ekonomik büyüme ve turizm arasında hiçbir etkileşimin olmadığını destekleyen çalışmalar da mevcuttur. Kum vd. (2015), N-11 ülkeleri için ekonomik büyüme ve turizm gelirleri ilişkini incelemiş ve ekonomik büyüme ile turizm gelirleri arasında çift yönlü nedensellik tespit etmişlerdir. Samimi vd.(2011), 1995-2010 döneminde gelişmiş 20 ülke için ekonomik büyüme ve turizm gelirleri ilişkini incelemiş ve sonuç olarak bu iki değişken arasında uzun dönemli pozitif ilişki tespit edilmiştir. Aynı zamanda nedensellik analizi sonucunda ise çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Aynı şekilde (Bozkurt ve Topçuoğlu, 2013; Milanoviç ve Stamenkoviç, 2012; Tang,2011; Chen ve Wei,2009; Lee ve Chang ,2008; Khalil vd., 2007; Dritsakis,2004) değişkenler arasında çift yönlü nedensellik tespit etmişlerdir. Çil Yavuz (2011), Türkiye'de Ocak 1992 ile Nisan 2004 dönemi için ekonomik büyüme ve turizm gelirleri ilişkini incelenmiş ve sonuç olarak değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Aynı şekilde Katırcıoğlu (2009), Türkiye için 1960-2016 döneminde ekonomik büyüme ve turizm gelirleri ilişkini incelenmiş ve sonuç olarak değişkenler arasında herhangi bir ilişki tespit edememiştir. Yine (Kasimati, 2011;ve Mishra,2011; Öztürk ve Acaravcı,2009) gibi çalışımlarda da herhangi bir nedensellik bulunamamıştır.

3. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Tablo:2 Veri Özeti Tablosu

Değişkenler	Değişkenin Kodu	Verinin Alındığı Yer
Ekonomik Büyüme	**EB**	Maliye Bakanlığı
Turizm Gelirleri	**TG**	TUİK, Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yukarıdaki tabloda yer alan değişkenler 1963-2015 dönemine ait yıllık veriler olup değişkenler Eview-s 9 paket programı ile aşağıda analizler yapılmış ve ekonomik büyüme ile turizm gelirleri ilişkisi incelenmiştir.

3.1. ADF birim Kök Testi

Zaman serilerinde durağan olamayan değişkenler ile çalışıldığı zaman sonuçlar doğruyu yansıtmayacak ya da eksik yansıtacaktır. Bu bağlamda zaman serilerinde durağanlık sorunun ortadan kaldırılması amacı ile, Dickey-Fuller Testi (ADF), Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Kwiatowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) gibi birim kök testleri geliştirilmiştir. Çalışmamızda ise Dickey- Fuller (1979) tarafından geliştrilmiş, birim kök testi ve Phillips-Perron (PP) kullanılmış olup, serilerin durağanlıkları ADF ve PP testi ile incelenmiştir.

Dickey-Fuller Testi (ADF), Aşağıda analiz ile ilgli denklemler verilip olup ne anlama geldikleri açıklanmıştır.

$$Y_t=Y_{t-1}+u_t \qquad (1)$$

Yukarıda denklemde Y_{t-1}'in katsayısı 1 eşit ise seri birim kök sorunu vardır, yani seri durağan değildir. Diğer bir ifade ile Y_t ve Y_{t-1} arasında ilşki olduğundan seri durağan değildir.

$$Y_t= pY_{t-1} +u_t \qquad (2)$$

Yukrıdaki denkleme göre ise p=1 ise seride birim kök vardır, yani seri durağandır.

Phillips-Perron (PP), Dickey-Fuller'in hata terimleri ile ilgili olan bu varsayımı genişletmişlerdir.

$$Y_t= a_0+ a_1y_{t-1} +u_t \qquad (3)$$

$$Y_t= a_0+ a_1y_{t-1}+a_2*(t-T/2) +u \qquad (4)$$

Burada T gözlem sayısını μt hata terimlerinin dağılımını göstermekte olup bu hata teriminin beklenen ortalaması sıfıra eşittir.

3.2. Johansen -Juselius Eş Bütünleşme Analizi

Eş-bütünleşme analizi seriler arasında uzun dönem ilişkisini inceleyen bir analiz yöntemi olup iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Birincisi iz istatistiği diğeri ise en yüksek (Max.) özdeğerdir. Buna göre iz istatistik değeri ve en yüksek özdeğer istatistiği Mac Kinnon (1999) eşik değerlerden büyük ise serilerin arasında uzun dönemli ilşki olduğu kabul edilir ve uzun dönem ilişksinin olmadığını idaa eden H0 hipotezi red edilir.

Johansen-Juselius (1990) tarafından geliştirilen analiz, bir modelde iki değişkenin olması durumunda birden fazla eşbütünleştiricinin olacağı yönündedir. Yani bir modelde birden fazla denge ilişkisi olabileceğini ifade etmişlerdir. Basit bir şekilde aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir.

$$Y_t = a_0 + a_1 X_t + \varepsilon_{1t} \qquad (5)$$

$$Y_t = a_0 + a_1 X_t + \varepsilon_{2t} \qquad (6)$$

Eş bütünleşmenin olabilmesi için 1 ve2 numaralı denklemlerden elde edilen hata terimlerinin durağan olması beklenmektedir. Bu durum için aşağıdaki denklemler tahmin edilmektedir;

$$\Delta u_{1t} = \beta_1 u_{1t-1} + \sum_{i=1}^{p} a_{1i}\Delta u_{1t-1} + \varepsilon_{1t} \qquad (7)$$

$$\Delta u_{2t} = \beta_1 u_{2t-1} + \sum_{i=1}^{p} a_{1i}\Delta u_{2t-1} + \varepsilon_{2t} \qquad (8)$$

Burada Δ= 0 olması durumunda değişkenler arasında eş bütünleşme yoktur anlamına, aksi durumda ise değişkenler arasında eş bütünleşme vardır anlamına gelir.

3.3.Hata Düzeltme Modeli

Hata düzetlme modeli ile serilerin uzun dönemde karşılaştıkları şokların geçici olup olmadığı ve şokların ne kadar sürede oradan kalkacağı incelenmektedir (Yıldıran,2011:248).

$$Y_t=\beta_0+\beta_1 X_t+u_t \qquad (9)$$

Yukarıdaki denklemde elde edilen kalıntıların bir gecikmeli değeri 9 nolu denkleme eklenerek hata gecikme modeli elde edlir.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta X_t + \alpha_2 \mu_{t-1} + \varepsilon_t \qquad (10)$$

Yukarıda 10 nolu denkemde α_2 anlamlı ise Y'de bir dönemdeki dengeszliğinin diğer dönemde ne kadar düzeltildiğini açılar. Diğer yandan μ_{t-1} değerinin yani haa düzeltme terimnin negatif olması beklenmektedir. Hata düzetme teriminin negatif olması kısa dönem dengesizliğinin uzun dönemde dengeye doğru yöneldiğini belirmektedir (Kıran,2007:273-274).

3.4.Granger Nedensellik Analizi

(Granger,1987), tarafından geliştirilen analiz yönteminde, analiz için kullanılan değişkenlerim birinci mertebenden tümleşik oldukları bulunduktan sonra nedensellik ilişkisinin incelenebileceği belirtilmiştir.

$$X_t = \sum_{i=1}^{m} X_{t-i} + \sum_{i=1}^{m} b_j Y_{t-i} + \varepsilon_1 \qquad (11)$$

$$Yt = \sum_{i=1}^{m} C_{J-i} X_{t-j} + \sum_{i=1}^{m} b_j Y_{t-i} + \varepsilon_2 \qquad (12)$$

X_t ve Y_t değişkenlerinin aynı düzeyde durağan ve sıfır ortalamaya sahip olduğu, ε_1 ,ε_2 hata terimlerinin otokoralesyonsuz olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda ilk birinci denklemdeki b_j değerleri sıfırdan farklı oldukları zaman; Y_t , X_t 'nin Granger nedenidir denilmektedir. Aynı şekilde C_j değerleri sıfırdan farklı iseler; X_t, Y_t'nin Granger nedenidir denilir. Bahsedeilen durum her çiftsinde varsa X_t , Y_t arasında çift yönlü nedensellik vardır denilir. B_j ve C_j sıfırdan farklı olmadıklarında ise, X_t ve Y_t arasında nedenselik yoktur şeklinde söylenmektedir.

4. BULGULAR

4.1. Serilerin Durağanlıklarının İncelenmesi

Serilerin durağanlıklarının incelenmesine ilişkin ADF birim kök testi sonuçları tablo 3'de raporlanmıştır.

Tablo 3: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		Seviye Değerleri	
		Sabitli	Sabitli/ Trendli
EB		-	-7.57 (0.00)[a]
TG		-0,58 (0.86)	-4,11 (0.01)[b]
Kritik Değerler	%1	-3,56	-4,14
	%5	-2,91	-3,49
	%10	-2,59	-3,17
*(a) ,**(b) ,Serilerin sırasıyla %1, %5 önem düzeyinde durağan olduklarını göstermektedir.			

ADF birim kök testi sonuçlarına göre ekonomik büyüme değişkeni seviye düzeyinde hem sabitli hem de sabitli/trendli durumda istatistiki olarak durağandır. Turizm gelirleri değişkeni ise seviye düzeyinde sabitli durumda durağan değilken sabitli ve trendli durumda istatistiki olarak durağan duruma gelmiştir.

Tablo 4: PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		Seviye Değerleri	
		Sabitli	Sabitli/ Trendli
EB		-	-7.94[(a)](0.00)
TG		-1.85 (0.35)	-3,16
Kritik Değerler	**%1**	-3,56	-4,14
	%5	-2,91	-3,49
	%10	-2,59	-3,17
*(a) ,**(b),***(c) ,Serilerin sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduklarını göstermektedir			

PP birim kök testi sonuçlarına göre ekonomik büyüme değişkeni seviye düzeyinde hem sabitli hem de sabitli/trendli durumda istatistiki olarak durağandır. Turizm gelirleri değişkeni ise seviye düzeyinde sabitli durumda durağan değilken sabitli ve trendli durumda istatistiki olarak durağan duruma gelmiştir.

4.2. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi için yapılan analiz sonuçları tablo 5'te raporlanmıştır.

Tablo 5: Uygun Gecikme Uzunluğu Kriterleri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-215.0756	NA	43.04858	9.438070	9.517576	9.467853
1	-172.7883	79.05880	8.150039	7.773406	8.011924*	7.862756
2	-171.6678	1.997407	9.249525	7.898602	8.296133	8.047519
3	-164.0446	12.92632	7.925470	7.741071	8.297614	7.949555
4	-156.2493	12.54036	6.756621	7.576055	8.291610	7.844106
5	-155.2594	1.506333	7.768372	7.706930	8.581498	8.034548
6	**-144.8729**	**14.90242***	**5.960328***	**7.429255***	**8.462835**	**7.816440***
7	-141.9061	3.998629	6.346167	7.474180	8.666772	7.920932
LR: Likelihood Ratio **FPE:** Final Prediction Error **AIC:** Akaike İnformation Criteria **SC:** Schwarz İnformation Criteria **HQ:** Hannan Quinn						

Tablo 5'e göre, SC bilgi kriteri birinci gecikmeyi işaret etmektedir. LR,FPE,AIC ve HQ kriterileri ise 6 gecikmeyi işaret etmektedir. Ancak birinci gecikmede otokoralesyon sorunu olduğundan uygun gecikme uzunluğu olarak LR,FPE,AIC ve HQ kriterlerinin işaret etiği altıncı gecikme uygun gecikme uzunluğu olarak belirlenmiştir.

4.3. Uzun Dönem İlişkisinin İncelenmesi

Serilerin uzun dönemli ilişkisi Johansen - Juselius Eş-Bütünleşme analizi ile test edilip sonuçlar tablo 6'da raporlanmıştır.

Tablo:6 Johansen-Juselius Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları

Değişkenler	Hipotez (H:0)	Maksimum Özdeğer İstatistiği			İz İstatistiği		
		İstatistik	%5 Kritik Değer	Olasılık	İstatistik	%5 Kritik Değer	Olasılık
EB	r=0*	19.60313	14.26460	0.0065	19.81251	15.49471	0.0105
TG	r≤1	0.209371	3.841466	0.6473	0.209371	3.841466	0.6473

Maksimum özdeğer istatistiği ve iz istatistiği değeri %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden daha büyük olduğu için H0: r=0 "değişkenler arasında koentegrasyon ilişkisi yoktur"

hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuca göre, seriler arasında en az bir tane koentegre vektör olduğunu söylemek mümkündür.. Sonuç olarak analiz edilen değişkenler arasında koentegrasyon ilişkisinin söz konusu olduğunu yani serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği görülmektedir.

EB= 0.168894 (TG) + C

Ekonomik büyüme ve turizm gelirleri istatistiki olarak pozitif ilişki bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile turizm gelirlerinde meydana gelen bir birimlik artış ekonomik büyümede 0,168894 birimlik bir artış meydana getirmektedir.

TG = 5,92086 (B) +C

Oluşturulan ikinci modelde ise ekonomik büyümede meydana gelen bir birimlik artış turizm gelirlerinde yaklaşık 6 birim artış meydana getirmektedir. Bu bağlamda genel olarak bir değerlendirme yapacak olursak ekonomik büyümenin turizm üzerindeki etkisi turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinden daha fazladır.

4.4. Hata Düzeltme Modelinin Oluşturulması

Değişkenler arasında eş bütünleşme olmasından dolayı modelin uzun dönem için düzeltmesi gerekmektedir. Bu bağlamda oluşturulan hata düzetme modeli tablo 7 'de rapor edilmiştir.

Tablo 7: Hata Düzeltme Mekanizması

Değişken	Katsayı	St.Hata	t-ist.	Olasılık
EB	0,259	0.176	1,473	0.145
TG	0,136	1,398	0,09	0.922
C	-0.265	0,675	-0,393	0.695
Coniteq*	-1,820	0,598	-3,04	0.003
R^2:0.71 Düzeltilmiş R^2:0.60 F-İstatistik:6,235 Durbin-Watson:1,836				

Hata düzetme modelinde hata katsayısının (coniteq) negatif (-1,820) ve istatistiki olarak anlamlı olması (0.05>0.003) olması değişkenler arasında uzun dönemde ilişkinin olduğunu göstermektedir (Çetinkaya ve Türk,2014:55). Bu bağlamda model incelendiğinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu ve kısa dönemde ortaya çıkan aksaklıkların uzun dönemde yaklaşık olarak 1,820 birim oranında düzeldiği görülmektedir. Ayrıca Durbin-Watson kat sayısının düzeltilmiş R^2 sayısından büyük olması sahte regresyon sorununda ortadan kaldırmaktadır.

4.5. Nedensellik Analizi sonuçları

Seriler arasında nedensellik olup olmadığı granger nedensellik analizi ile test edilip tablo 8 'de rapor edilmiştir.

Tablo:8 Granger Nedesellik Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Chi-sq	Olasılık
EB	**TG**	13,29	0.0386*
TG	**EB**	24,46	0.0002**
*, %1, ** %5 önem düzeyinde nedensellik olduğunu göstermektedir.			

Yapılan nedensellik analizi sonucunda ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Yani her iki değişkende de meydana gelen değişim karşılıklı olarak bir birini etkilemektedir.

5. SONUÇ

Türkiye'de 1963-2015 dönemi yıllık verileri kullanılarak ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasındaki etkileşim zaman serileri ile incelenmiştir. Öncelikle serilerin durağanlıkları incelenmiş olup, serilerin seviye değerlerinde durağan oldukları görülmüştür. Daha sonra uygun gecikme uzunluğu belirlenmiş ve bu seriler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla Johansen eş bütünleşme analizi yapılmış ve seriler arasında (Kızılkaya,2016;Terzi,2015; Ghartey,2010,) çalışmalarına benzer şekilde uzun dönemli pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olması nedeni ile hata düzeltme modeli kurulmuş ve hata katsıyı negatif ve istatistiki olarak anlamlı çıkmış olup uzun dönemli ilişkinin olduğu ve kısa dönemde ortaya çıkan aksaklıkların uzun dönemde yaklaşık olarak 1,820 birim oranında düzeldiği görülüştür. Son olarak ise seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger Nedensellik analizi ile test edilmiş olup (Kum,2015; Samimi,2011; Milanoviç ve Stamenkoviç, 2012; Tang,2011) çalışmalarına benzer şekilde çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Kaynakça

Adamou, A. Ve Clerides, S. (2009). ''Prospects And Limits Of Tourism-Led Growth: The İnternational Evidence'', The Rimini Centre For Economic Analysis Wp, 41-09.

Alhowaish, A. K. (2016). ''Is Tourism Development A Sustainable Economic Growth Strategy İn The Long Run? Evidence From Gcc Countries'', Sustainability, 8(7), 605.

Balikçioglu, E.Ve Oktay, K. (2015). ''Türkiye'de Turizm Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Kamu Politikaları Doğrultusunda Değerlendirilmesi'', Sosyoekonomi, (3), 113-125.

Başol, K. (2012), Türkiye Ekonomisi, 11.b., Türkmen Kitabevi, İstanbul

Brida, J.G., Carrrera, E.J.S. Ve Risso, W.A. (2008). "Tourism's İmpact On Long-Run Mexican Economic Growth", Economics Bulletin, 3(21), 1-8.

Chen, C. F. Ve Chiu-Wei, S. Z. (2009). "Tourism Expansion, Tourism Uncertainty And Economic Growth: New Evidence From Taiwan And Korea", Tourism Management, 30(6), 812–818.

Çetinkaya, A.T Ve Türk, E. (2014),'' Tasarruf Ve Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi Türkiye Örneği (1975-2012)'', Kara Harp Okulu Bilim Dergisi Aralık, 24(2), S.45-60.

Çil Yavuz, N. (2011). Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma Ve Nedensellik Analizi. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 7(2), 162-171.

Dritsakis, N. (2004). "Tourism As A Long-Run Economic Growth Factor: An Empirical İnvestigation For Greece Using Causality Analysis", Tourism Economics, 10(3): 305–316.

Fayissa, B., Nsiah, C. Ve Tadasse, B. (2008). Impact Of Tourism On Economic Growth And Development İn Africa. Tourism Economics, 14(4), 807-818.

Ghartey, E. E. (2010). Tourism, Economic Growth And Monetary Policy İn Jamaica. In 11th Annual Sauses 2010 Conference, 24-26 March .

Granger, C.W.J. Ve Newbold, P. (1986). Forecasting Economic Time Series, Academic

Press, Inc., New York

He, L.H. Ve Zheng, X.,G. (2011). "Empirical Analysis On The Relationship Between Tourism Development And Economic Growth İn Sichuan", Journal Of Agricultural Science, 3(1), 212–217.

Johansen, S. Ve Juselius, K. (1990). "Maximum Likelihood Estimation And İnference On Cointegration-With Applications To The Demand For Money", Oxford Bulletin Of Economics And Statistics, 52, 169-210.

Kanca, O. C.(2015). ''Turizm Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği (1980-2013)'', Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8,1-14.

Kasimati, E. (2011). "Economic İmpact Of Tourism On Greece's Economy: Cointegration And Causality Analysis", International Research Journal Of Finance And Economics, 79,79–85.

Katircioglu, S., Fethi, S. Ve Kilinc, C. (2010). "A Long Run Equilibrium Relationship Between İnternational Tourism, Higher Education And Economic Growth İn Northern Cyprus", Economic Research, 23(1),86–96.

Kıran, B. (2007). ''Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle Kısa Ve Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri İlişkisi'', İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(1), 269-283.

Khalil S., Kakar, M. K. Ve Waliullah, (2007). "Role Of Tourism İn Economic Growth: Empirical Evidence From Pakistan Economy", The Pakistan Development Review, 46(4), 985–995.

Kum, H., Aslan, A. Ve Gungor, M. (2015). ''Tourism And Economic Growth: The Case Of Next 11 Countries'', International Journal Of Economics And Financial Issues, 5(4), 1075-1081.

Lee, C.C. Ve Chang, C.-P. (2008). "Tourism Development And Economic Growth: A Closer Look At Panels", Tourism Management, 29: 180–192.

Milanović, M. Ve Stamenković, M. (2012). Causality Between Tourism And Economic Growth: A Case Study Of Serbia. In 2nd Advances İn Hospitality And Tourism Marketing And Management Conference, 31 May-3 June Greece

Mishra, P. K., Rout, H. B. Ve Mohapatra, S. S. (2011). "Causality Between Tourism And Economic Growth: Empirical Evidence From India", European Journal Of Social Sciences, 18(4), 518–527.

Oh, C.,O. (2005). "The Contribution Of Tourism Development To Economic Growth İn The Korean Economy", Tourism Management, 26(1),39–44.

Ozturk, I.Ve Acaravci, A. (2009). "On The Causality Between Tourism Growth And Economic Growth: Empirical Evidence From Turkey", Transylvanian Review Of Administrative Sciences, 25e/2009, 73–81.

Özdemir, A. R. Ve Öksüzler, O. (2006). ''Türkiye'de Turizm Bir Ekonomik Büyüme Politikası Aracı Olabilir Mi? Bir Granger Nedensellik Analizi'', Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(16), 107-126.

Payne, J.E. Ve Mervar, A. (2010). "Research Note: The Tourism-Growth Nexus İn Croatia", Tourism Economics, 16(4), 1089–1094.

Samimi, A. J., Sadeghi S. Ve Sadeghi, S. (2011). "Tourism And Economic Growth İn Developing Countries: P-Var Approach", Middle-East Journal Of Scientific Research, 10(1), 28–32.

Savaş, B. Ve Şamiloğlu, F.(2011). ''Tourısm-Growth Nexus: An Ardl Causalıty Analysıs For Turkey'', Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 27, 52-57.

Tang, C. F. (2011). Tourism, Real Output And Real Effective Exchange Rate İn Malaysia: A View From Rolling Sub-Samples (No. 29379), University Library Of Munich, Germany.

Topçuoğlu, Ö. Ve Bozkurt, E. (2013). ''Türkiye'de Ekonomik Büyüme Ve Turizm İlişkisi'', Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(7),91-105.

Zortuk, M. (2009). "Economic İmpact Of Tourism On Turkey's Economy: Evidence From Cointegration Tests", International Research Journal Of Finance And Economics, 25,231–239.

KÖKTÜRKÇEDE HÂL EKLERİNİN İŞLEV VE İFADELERİ ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. Eyup Sertaç AYAZ

Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

İsmin cümle içinde bulunduğu dil bilgisi şekli; yalın veya eklerle genişletilmiş olarak aldığı geçici durum olarak ifade edilen durum kavramı ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır. Cümlede adın sözdizimi açısından rolünü ve öteki öğelerle ilişkisini gösteren, aynı zamanda anlam açısından ona belli bir özellik yükleyen ad çekim ekleri konusunda ad durumlarının genellikle biçimsel işlevleri üzerinde durulması nedeniyle belirsizlikler vardır. Ayrıca Köktürkçe metinlerde, aralarındaki çeşitli ilişkiler nedeniyle birbirlerinin yerine nöbetleşe kullanıldıklarını gördüğümüz ad durum ekleri de vardır. Meselâ, Köktürk metinlerinde yönelme hâli (+ka, +ña, +a) yönelme yanında bulunma ifadesi, bulunma hâli (+DA) bulunma ifadesi yanında ayrılma ifadesi taşımaktadır. Ekler arasındaki bu ilişki geçişlilik-geçişsizlik ilişkisi, derin yapı-yüzey yapı, işlev yakınlığı gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada, Köktürkçedeki hâl eklerinin işlev ve ifadeleri, nöbetleşe kullanımının sebepleri araştırılarak bu eklerin cümleye kazandırdıkları anlamlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köktürkçe, hâl ekleri, işlev, ifade

Çalışmamızda tarihte "Türk" adını resmî devlet adı olarak ilk defa kullanan Köktürklerden II. Köktürk Kağanlığı (682-745) döneminde dikilmiş olan Orhun (Türk-runik, Runik, Köktürk) harfleriyle yazılmış Köl Tigin (KT- 732), Bilge Kağan (BK- 735), Tonyukuk (T- 720-725 veya 732'den sonra) yazıtlarını esas aldık.

Köktürkçe metinlerde, aralarındaki çeşitli ilişkiler nedeniyle birbirlerinin yerine nöbetleşe kullanıldıklarını gördüğümüz ad durum ekleri işlev ve ifade bakımından bir zenginlik ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, söz konusu Köktürkçedeki hâl eklerinin işlev ve ifadeleri, nöbetleşe kullanımının sebepleri araştırılarak bu eklerin cümleye kazandırdıkları anlamlar üzerinde durulmuştur.

İsimlerin birbiriyle veya fiil/yüklem fiiliyle olan ilişkilerinin şekillendirdiği hâller Türkçede hâl ekleri (İng. case endings) ve son çekim edatları (İng. post position) ile kendini gösterirler. Hâl ekleri ile son çekim edatları arasında bir fark yoktur; farklar ses bilgisel ve biçim bilgisel düzeydedir.[1] Hâl ekleri, kavramlar arasında geçici ilişkiler kurarken bunların söz dizimindeki görevini de belirler. İşlev bakımından hâl eklerinden bir farkı olmayan son çekim edatları ile cümleye zaman, mekân, yön, tarz, benzerlik, konu, amaç vb. anlamları kazandırırlar.

Türkçe dil bilgisi kitaplarında ad çekimi ekleri genellikle "Cümlede adlar ile fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere adların girdiği durumları karşılayan eklerdir."[2] şeklinde tanımlanmaktadır; ancak sayıları ve adlandırmalarında işlevler belirleyici olmadığından tam bir uzlaşma söz konusu değildir.

Çiçeksin, bayılır kuşlar koku**ndan**
Her dalın bir yay ki zümrüt oku**ndan**
Müjdeler fısıldar Ergenekon'**dan**

[1] Muharrem, Daşdemir, Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi, Fenomen Yay., Erzurum 2015, s.71

[2] Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yay., Ankara 2003, s. 23.

Bu sese gönül**den** hayran gibisin. örneğindeki dizelerindeki **/+DAn/** ların hepsi Banguoğlu'na göre "kimden", Ergin'e göre "uzaklaşma", Ediskun'a göre "den hali" olarak adlandırılacaktır.[3]

Genel kabuller esas alınarak Köktürkçedeki hâl ekleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Yalın Durum: Eksizdir, gövde ile bir ve aynıdır.
2. Tamlayan Durumu (İlgi, Genetif): ***+Iñ / +nIñ***
3. Belirtme durumu (Yükleme, Akuzatif): ***+(X)g, +(I)n, +nI***
4. Yönelme durumu (Verme-bulunma, datif): ***+kA, +ñA, +A***
5. Bulunma-Çıkma Durumu (Kalma-Ayrılma, Lokatif-Ablatif): ***+dA*** *(*/r, l, n/ harflerinden sonra ***+tA****)*
6. Eşitlik Durumu (Ekvatif): ***+çA***
7. Yön Gösterme (Direktif): ***+gArU, +ñArU, +ArU, +rA***
8. Araç Durumu (Instrumental): ***+(X)n***

1. Yalın Durum: Türkiye Türkçesinde eksiz olan bu hâl, sıfır durum ekiyle işaretlenir. Zeynep Korkmaz yalın durumdaki adların çokluk ve iyelik eklerini alabileceğini ifade eder. Bu hâldeki isim cümlede belirsiz nesne görevindedir. Yalın durumun cümleye kazandırdığı ifadeler tespitimize göre şunlardır:

miktar

T1 B7 Oguzuġ öküşø ök ölürti[4] "Oğuzu pek çok öldürdü"

kezlik:

T2 G5 Oġuzķa biş süñüşdi "Oğuza karşı beş defa savaştı"

zaman

T1 G5 tün udısıķım kelmedi "gece uyuyacağım gelmedi"
(KT D27) : türük : bod(u)n : üçün : tün ud(ı)m(a)d(ı)m küñt(ü)z : ol(u)rmad>ım> "diye, Türk halkı için gece uyumadım , gündüz oturmadım"

süre

(KT GD) yig(i)rmi : kün : ol(u)r(u)p : "Yirmi gün oturup"

2. Tamlayan Durumu (İlgi, Genitif): +Iñ / +nIñ

Bu ek Türkçenin hemen hemen bütün dönemlerinde sağlam olan kalınlık-incelik uyumuna uysa da düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmez. Ünsüzle biten kelimelere +Iñ, ünlüyle biten kelimelere +nIñ biçiminde eklenir. Genel olarak bir ismin başka bir isimle ilgili olma durumu olarak tanımlanan bu hâl; isimler arasında belirlilik, sahiplik-aitlik, parça-bütün vb. ilişkiler kurar.

Türkiye Türkçesinde ilgi ekinin asıl işlevi adı ada bağlayarak belirtili ad tamlaması kurmaktır. İkinci işlevi adı fiile bağlamak, üçüncü işlevi ise zamirleri edatlara bağlamaktır. İlgi durum ekinin mensubiyet, aitlik ve iyelik ifadeleri taşır.[5] Tespit ettiğimiz örneklerde yalnızca adı ada bağlayarak belirtili ad tamlaması kurduğunu, aitlik ifadesi taşıdığını görmekteyiz.

(KT GB) : kül tig(i)n(i)ñ :(a)ltunın : küm(ü)şin : (a)gışın : b(a)r(ı)mın : "Kül Tigin'in altınlarını, gümüşlerini, servetini, malını"

[3] Muhsine Börekçi, Türkçede Hâl Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 26 Eylül - 1 Ekim 2000, TDK Yay., Ankara 2007
[4] Örnek cümleler için bk. Talat Tekin, Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara 2010 / Muharrem Ergin, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yay., İstanbul 2007
[5] Bk. Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul 1992, s. 229-231, 381-383

(KT G11) : m(e)n(i)ñ : s(a)b(ı)m(ı)n : sım(a)dı : "benim sözümü kırmadılar"
(KT G12) : t(a)bg(a)ç : k(a)g(a)n(ı)ñ : içr(e)ki : b(e)d(i)zçig : "Çin halkının has sanatçılarını"
(KT D35) : kül tig(i)n : b(a)y(ı)rkuun[(ı)ñ : (a)k (a)dg[(ı)r[(ı)g] "Kül Tigin Bayırkuların ak aygırını"
(KT D39) : biz(i)ñ sü : (a)tı : "Bizim askkerlerimizin atları"
(KT D1) : türük: bod(u)n(ı)ñ ilin : törüsin : tuta : birm(i)ş : "Türk halkının devletini(ve) yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermişler."
(KT D32) : t(a)d(ı)k(ı)ñ çor(ı)ñ :boz[(a)t(ı)g : "Tadık Çor'un boz atına"
(KT D33) : y(i)g(e)n sil(i)g b(e)g(i)ñ : k(e)d(i)ml(i)g : tor(u)g (a)t : bin(i)p t(e)gdi : "Yiğen Siliğ Bey'in giyimli doru atına binip hücum etti."
(T1 D4) : beniñ budunum : "Benim milletim"

3. Belirtme Durumu (Yükleme, Akuzatif): +(X)g, +(I)n, +nI

/g/ ve */n/* sesleri *+(X)g*, *+(I)n*, ve seyrek olarak da *+nI* şeklindeki belirtme durum ekleri bünyesinde karşımıza çıkar.[6] Yalın hâldeki isimler üzerine *+(X)g*; iyelik eki almış kelimelere *+(I)n*; işaret zamiri, şahıs zamiri ve bazı isimlerden sonra *+nI* şeklinde eklenir. Birinci tekil şahıs zamirinden sonra *+i* şeklinde eklendiği de görülür. Genellikle sahiplik-aitlik, etkilenen-amaçlanan, konu ilgisiyle belirteni belirtilene bağlar.

3.1. +(X)g: Yalın hâldeki isimler geçişli fiillerle kullanıldığında +(X)g eki kelimenin köküne doğrudan eklenir. Ekin ünlüsünün yazıda gösterilmemesinden ekin kısa ünlülü olduğu ve ünlü uyumuna girerek (*+ıg, +ig, +ug, +üg*) biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Orhun Yazıtlarında **+(X)g** belirtme hâli ekinin eklendiği isimlere kazandırdığı ifadeler tespitimize göre şunlardır:

etkilenen ve amaçlanan

(KT G5) : ır(a)k bod(u)n(u)g : (a)nça y(a)gutir : (e)rm(i)ş : "uzak(larda yaşayan) halkları böylece (kendilerine) yaklaştırırlar imiş."
(KT G10) : yok : çıg(a)ń : bod(u)n(u)g : koop kuubr(a)td(ı)m : "yoksul (ve) fakir halkı hep derleyip topladım"
(KT G10) : bodu(u)n(u)g : b(a)y kılt(ı)m : "halkı zengin yaptım"
KT G10) : (a)z bod(u)n(u)g : üküş : kılt(ı)m : "az halkı çok yaptım"
(KT G12) : t(a)bg(a)ç : k(a)g(a)n(ı)ñ : içr(e)ki : b(e)d(i)zçig : ıt(t)ı : "Çin halkının has sanatçılarını gönderdiler"
(KT G13): bu bit(i)g : bit(i)gme (a)tısi : yol(lu)g t[ig(i)n] b[itidim] : "Bu yazıyı yazan (Kül Tigin'in) yeğeni Yolluğ (Tigin'dir)"
(KT G6) (e)dgü : bilge kişig (e)dgü : (a)lp kişig : yor(ı)tm(a)z : (e)rm(i)ş : "İyi (ve) akıllı kişileri, iyi (ve) cesur kişileri ilerletmezler imiş"
(KT D2) sü sül(e)p(e)n : tört : bul(u)ñd(a)kı : bod(u)n(u)g : kop(a)lm(ı)ş : "Ordular sevk ederek, dört bucaktaki halkları hep almış."
(KT D9) : k(e)mke : il(i)g : k(a)zg(u)nur m(e)n : tir (e)rm(i)ş : "Kimin için (kime) ülkeler (ili) fethediyorum (kazanıyorum)?''der imiş."
(KT D11) : k(a)ñ(ı)m : ilt(e)r(i)ş k(a)g(a)n(ı)g : ög(ü)m : ilbilge k(a)tun(u)g : "babam İlteriş Hakanı(ve) annem İlbilge Hatunu …yükseğe kaldırmışlar."
(KT D13) : k(a)g(a)ns(ı)r(a)m(ı)ş : bod(u)n(u)g : küñ(e)dm(i)ş : kuul(a)dm(ı)ş : bod(u)n(u)g : türük : törüsin : ıçg(ı)nm(ı)ş : bod(u)n(u)g : (e)çüm (a)pam : törüsinçe : y(a)r(a)tm(ı)ş : boşgurm(ı)ş : "hakansız kalmış halkı, cariye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve adetlerini bırakmış halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış(ve) eğitmiş"
(KT D13) : tölis : t(a)rduş [bod(u)n(u)g : (a)nta (e)tm(i)ş : "Tölis (ve) Tarduş halklarını o vakit düzenlemiş"
(KT K3): (a)z (e)lt(e)b(e)r(i)g : tutdı : "Azların İlteber'ini tuttu"

[6] Talat Tekin, Orhon Türkçesi Grameri, Türk Dil Araştırmaları Dizisi: 9, Ankara 2000, s. 108

konu

(KT G5) : kontukda : kisre : (a)ń(ı)g bil(i)g : (a)nta öyür (e)rm(i)ş : "(Bu halklar) yaklaşıp yerleştikten sonra (da Çinliler) fesatlıklarını o zaman düşünürler imiş"
(KT D3) : (a)nı üçün : il(i)g : (a)nça tutm(ı)ş : "Onun için devleti öylece yönetmişler."
(KT D3) : törüg : itm(i)ş : özi (a)nça : "yasaları düzenlemişler"
(KT D3) : (e)r(i)nç :il(i)g tut(u)p : "şüphesiz; devleti yönetip"
(KT D8) : (e)l(i)g yıl : iş(i)g küç(ü)g : birm(i)ş : "Elli yıl hizmet etmişler. (işi gücü vermiş)"
(KT G7) : ol s(a)b(ı)g : (a)l(ı)p : y(a)gru : b(a)r(ı)p : ük(ü)ş kişi ölt(üg) : "bu sözlere kanıp, (Çinlilere) yakın gidip, çok sayıda öldünüz"
(KT D2) : b(a)şl(ı)g(ı)g : yük(ü)nt(ü)rm(i)ş : "Başlılara baş eğdirmiş"
(KT D2) **:** tizl(i)g(i)g : sökürm(i)ş : "dizlilere diz çöktürmüşler"

3.2. +(I)n: İyelik eki almış kelimelere eklenir. Orhun Yazıtlarında **+(I)n** belirtme hâli ekinin eklendiği isimlere kazandırdığı ifadeler tespitimize göre şunlardır:

etkilenen ve amaçlanan:

(KT G1) **:** s(a)b(ı)m(ı)n : tük(e)ti : (e)şidg(i)l : "Sözlerimi baştan sona işitin"
(KT G9) : k(a)g(a)n(ı)ñ(ı)n : s(a)bin : (a)lm(a)tin : yir s(a)yu : b(a)rd(ı)g : "hakanlarının sözlerini (dinlemeden ve rızalarını) almadan her yere gittin"
(KT G11) : m(e)n(i)ñ : s(a)b(ı)m(ı)n : sım(a)dı : "benim sözümü kırmadılar"
(KT G6) : türük : bod(u)n : ill(e)dük : ilin : ıçg(ı)nu : ıdm(ı)ş : "Türk halkı kurduğu devletini elden çıkarıvermiş"
(T2 B8) Keligme beglerin budunın itip yığıp, azca budun tezmiş erti, "Gelen beylerini , milletini tanzim edip, yığıp az miktarda millet kaçmıştı"

konu

(KT G10) : iltuts(ı)k(ı)ñ(ı)n : bunta : urt(u)m : "devlet sahibi olduğunu (il tutacağını) buraya (taş üzerine) hakkettim"
(KT G10) : y(a)ñ(ı)l(ı)p : öls(i)k(i)ñ(i)n : y(e)me : "yanılıp öleceğini de"
(KT G12) : köñ(ü)lt(e)ki : s(a)b(ı)m(ı)n : u[uturt(u)m : "Gönüldeki sözümü vurdurdum"
(KT D1) : türük: bod(u)n(ı)ñ ilin : törüsin : tuta : birm(i)ş : "Türk halkının devletini(ve) yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermişler"

3.3. +nı: Çok seyrek kullanılan bir ektir. Yalın durumdaki isimlere, zamirlere eklenerek tespitimize göre etkilenen, amaçlanan ifadelerini kazandırır.

(T1 G2) Tabġaçġaru Ḳunı señünüg ıdmış. "Çine doğru Ku'yu, generali göndermiş."
(T1 K6) bizni ölürteçi kök timiş. "bizi öldürecektir demiş."
+i **:** Birinci tekil şahıs zamirinden sonra kullanıldığı bir örnekte etkileneni belirli hale getirme işleviyle kullanıldığını düşünmekteyiz.

(T1 G4) bini Oġuzuġ ölürteçi ök tir men. "beni Oğuz'u da öldürecek derim"

4. Yönelme Durumu (Verme-bulunma, Datif): +kA, +ñA, +A

Bengü Taşlarda yönelme hali için +KA kullanılmakla birlikte, 1 ve 2. kişi iyelik eki üzerinde +A şeklinin de bulunduğu bilinmektedir: *bodun+um+a*), *kagan+ım+a* . Z. Korkmaz, bu +A'ların Oğuzcadaki karakteristik +A yönelme hali ile bağlantılı olacağını söylemiştir. Aslında, normal çekimde +KA , iyelik eki üzerinde +A'nın bulunması, kurallı bir kullanımdır.
Köktürkçedeki +Im+A yönelme şekli ile, günümüz Oğuz lehçelerindeki +(y)A hal ekini karşılaştırmak yerine, Halaç Türkçesinin nizami çekimi ile karşılaştırırsak daha doğru sonuca varabiliriz. Çünkü, Halaççada da, tıpkı Bengü Taşlarda olduğu gibi, yönelme eki normal isimlerde +KA, iyelik eki üzerinde +A olarak kullanılmaktadır.

Köktürkçe	Halaç Türkçesi
isimlerin üstünde +KA : *kapıg+ka* (KT.G.4)	*häva+ka* 'havaya' (Doerfer 1969, 7)

iyelik üzerinde +(y)A : *bodun+um+a* (BK.K.10) *b€ba+m+a* ‘babama’ (Doerfer 1977,
kagan+ıŋ+a (BK.D.10) *b€ba+y+a* ‘babana’ (Doerfer 1977, 25)[7]

İsmin fiille olan ilişkisinin yerini, yönünü ifade eden bu ek yazıtlarda yönelme anlamının yanı sıra bulunma anlamı da taşımaktadır. İsmi fiillere, ismi edatlara bağladığı örneklerde tespitlerimize göre cümlelere şu anlamları kazandırmıştır.

a. +kA: Yönelme durumu çoğunlukla bu ek ile yapılır:

bir yere doğru ifadesi

(KT G3) : ş(a)ntuñ : y(a)zıka : t(e)gi : sül(e)d(i)m : “Şantung ovasına kadar ordu sevk ettim”
(KT G4) : t(e)m(i)r k(a)p(ı)gka : t(e)gi : sül(e)d(i)m : “Demir Kapı’ya kadar ordu sevk ettim”

üzerine

(KT G11) : b(e)ñgü : t(a)şka : urt(u)m : “ebedi taşa hakkettim”
(KT GD) : bu t(a)şka : bu tamka : koop yol(lu)g tig(i)n : bitid(i)m : “bu taşa, bu duvara hep Yollug Tigin, (ben) yazdım”

bulunma, bir yerde olma

(KT D2) : kirü t(e)m(i)r k(a)p(ı)gka t(e)gi : koont(u)rm(ı)ş : “batıda Demir Kapı’ya kadar (halklarını)yerleştirmişler”

mevki

(KT D7) : t(a)bg(a)ç : bod(u)nka . b(e)gl(i)k : urı oglin : kul boltı : “Çin halkına, bey olamağa lâyık erkek evlâdı kul oldu”

sınır belirleme

(KT G3) : t(a)luyka : kiç(i)g : [t(e)g]m(e)d(i)m : “denize pek az kala durdum”

b. +ñA: Üçüncü kişi iyelik ekinden sonra gelen ektir:

sınır belirleme

(KT G2): kün : b(a)tsıkıña …(: n(a)nta :içr(e)ki : bod(u)n : koo[p] : m[(a)ñ]a): “gün batısına (kadar, bu (sınırlar) içindeki (bütün) halklar hep bana tabidir.)”
(KT G6) : bişiküñe : t(e)gi : kıdm(a)z (e)rm(i)ş : “hısım akrabasına kadar (herkesi) öldürmezler imiş”

eylemin konusu

(KT G6) : süçig : s(a)bıña : y(e)mş(a)k : (a)gısıña : (a)rtur(u)p : “(Çin halkının) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp”

eylemin yöneldiği yer

(KT D33) b(a)şıña : bir t[(e)gm(e)di
(KT D33) başına bir (ok bile)değmedi
(KT G6) süçig sabıña yımşak agısıña arturup “tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına aldanıp”

zaman

(KT K8) : y(a)zıña : og(u)zg(a)ru : sü t(a)ş(ı)kd(ı)m(ı)z : “(o yılın) ilk baharında Oğuzlara doğru ordu sevk ettik”

[7] Gürer Gülsevin, Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler, KARDEŞ AĞIZLAR/ (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi) / 7. Sayı, Ankara 1998, s.12-18

c. +A: Teklik 1. ve 2. kişi iyelik eklerinden sonra kullanıldığı örneklere rastlanmıştır. Fakat söz konusu iyelik eki almış isimlerden sonra aynı ek *+kA* şeklinde de gelebilmektedir.

1. teklik kişi iyelik ekinden sonra

uğruna, için

(BK G10) türüküme bodunuma "Türklerime (ve) halkıma(daha iyi bir şekilde öylece kazanıverdim)"

zaman

(BK D24) yeti yegirmi yaşıma "on yedi yaşıma(da Tangutlara doğru sefere gittim)"
(BK D15) tört yegirmi yaşımka "on dört yaşıma(da Tarduş halkı üzerine Şad oturdum)"

2. teklik kişi iyelik ekinden sonra:

karşı

(KT D23) igidmiş kaganıña "(seni) beslemiş kağanına"

bir şeyin içine

(BK K14) ebiñe kirteçi sen "evine gireceksin"

5. Bulunma-Çıkma Durumu (Kalma-Ayrılma, Lokatif-Ablatif): +dA (*r, l, n* harflerinden sonra +tA)

Orhun Türkçesinde bulunma ve ayrılma durumu *+dA* ekiyle ifade edilmiştir. Ekin görevinin doğru tespiti ancak bağlamdan anlaşılabilmektedir. Eylemin olduğu, gerçekleştiği yeri gösteren bulunma durumu cümleye yer, zaman, dönem, araç vb. anlamlar kazandırır. Bulunma durumunun tespit edebildiğimiz ifadeleri şunlardır:

yer

(KT G4) : bu yirde : ol(u)r(u)p : "Bu yerde oturup Çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim"
(KT D24) **:** b(a)rduk : yirde : (e)dgüg : ol (e)r(i)nç : "Gittiğiniz yerlerde kazancınız şu oldu"
(KT K7) : biş(i)nç : (e)zg(e)nti : k(a)d(i)zde : og(u)z : birle : süñ(ü)şd(ü)m(i)z : "Beşinci olarak Ezgenti Kadız'da Oğuzlarla savaştık"
(KT G10) : bunta : urt(u)m : "buraya (taş üzerine) hakkettim
(KT D34) : y(a)rgun : költe : buzd(u)m(ı)z : "Yargun Göl'de bozguna uğrattık"

dönem

(KT K2) : [kül] tig(i)n : ol süñ(ü)şde : ot(u)z : y(a)ş(a)yur (e)rti : "(Kül) Tigin o savaşta otuz yaşında idi"

uyarınca, gereğince, göre

(KT D16) : ol törüde : üze : (e)çim : k(a)g(a)n : ol(u)rtı : (babam hakan öldükten sonra) yasa uyarınca amcam Hakan tahta oturdu.

5. Ayrılma Durumu

Eylemin kaynaklandığı yeri, başladığı yeri, sebebi göstererek cümlede uzaklaşma, kaynaklanma, sebep işlevleriyle kullanılan bu hâlin, tespit edebildiğimiz ifadeleri şunlardır:

yer-yön-konum

(KT K11) : közde : y(a)ş k(e)ls(e)r "Gözlerimden yaş gelse"
(KT K11) : köñ(ü)lte : sıg(ı)t : k(e)ls(e)r : "gönülden feryat gelse"
(T1 G4) ben yırıdınta yan tegeyin "ben kuzey taraftan hücum edeyim"

kaynaklanma

(KT G1) : t(e)ñride : bolm(ı)ş : “Tanrıdan olmuş”

kıyaslama
(KT D29) : ıg(a)r (e)ll(i)gde : [ıg(a)r :k(a)g(a)nl(ı)gda : yig kılt(ı)m : “güçlü devleti olandan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım”

aracılık-aitlik

(KT G11): k(a)g(a)nta : b(e)d(i)zçi : k(e)lürt(ü)m : “Çin hakanından ressam ve heykeltraşlar getirttim”
(T1 G7) Öñre ḳıtañda biriye Tabġaçda ḳuruya ḳurıdınta yırıya Oġuzda iki üç biñ sümüz kelteçimiz bar mu ne ? “Doğuda Kıtaydan, güneyde Çinden, batıda batılılardan, kuzeyde Oğuzdan iki üç bin askerimiz, geleceğimiz var mı acaba?”

6. Eşitlik Durumu (Ekvatif): +çA

Fiilin yapılış şeklinin ifadesi için ismin girdiği bu hâl cümleye benzerlik, eşitlik, kıyaslama vb. ifadeler kazandırır.

miktar:

(T2 B5) Bizinte iki uçı sıñarça artuḳ erti “Bizden, iki ucu, yarısı kadar fazla idi”
(BK D37) yüzçe erin ilgerü tezip “yüz kadar adamla doğuya doğru kaçıp”

tarz

(KT G5) : (a)nça : birür : “öylece (bize) veriyorlar”

benzerlik-bakış açısı

(KT D24) : k(a)ñ(ı)n : subça yüg(r)tib : siñüküñ : t(a)gça : y(a)tdı : Kanlarınız ırmaklar gibi aktı, kemikleriniz dağlar gibi yığıldı
(KT D37) : türg(i)ş : k(a)g(a)n : süsi : bolcuda :otça : borça : k(e)lti : Hakanının ordusu Bolçu’da ateş gibi , kasırga gibi , (üzerimize) geldi.

görelik

(T1 G8) Köñlüñçe uduz tidi “(orduyu) gönlünce sevk et dedi”

7. Yön Gösterme (Direktif): +gArU, +ñArU, +ArU, +rA

Türkiye Türkçesinde bazı kelimelerde kalıplaşmış olarak karşımıza çıkan bu hâl yer ve zaman adlarını yönelme anlamıyla eyleme bağlar. Cümleye kazandırdığı, bizim tespit edebildiğimiz ifadelerişunlardır:

a. +gArU: Yalın durumdaki isim gövdelerine eklenir:

(KT G4) : yır(ı)g(a)ru : y(i)rb(a)u(ı)rkuu : yiriñe : t(e)gi : sül(e)d(i)m : “kuzeyde Yir Bayırku topraklarına kadar ordu sevk ettim”

yön

(KT D21) : kuurr(ı)g(a)ru : k(e)ñü : t(a)rm(a)nka : t(e)gi : türük : bod(u)n(u)g : (a)nça : kontur(u)m(ı)z : “Batıda Kengü Tarman’a kadar Türk halkını öylece yerleştirdik”
(KT D28) : yır(ı)g(a)ru : og(u)z .bod(u)n : t(a)pa : “kuzeyde Oğuz halkına doğru”
(T1 G2) Tabġaçġaru Ḳunı señünüg ıdmış. “Çine doğru Ku’yu, generali göndermiş”

yönelme

(KT K8) : og(u)zg(a)ru : sü t(a)ş(ı)kd(ı)m(ı)z : “Oğuzlara doğru ordu sevk ettik
(T1 G8) Ötüken yışġaru uduztum. “Ötüken ormanına doğru sevk ettim”
(KT G8) : ol y(e)rg(e)rü : b(a)rs(a)r : “O yere doğru gidersen”
(T1 K6) ben ebgerü tüşeyin tidi. “ben eve ineyim dedi

karşı-aleyhine

(T1 D3) Öñre Türk ḳaġanġaru sülelim timiş. "Doğuda Türk kağanına karşı ordu sevk edelim"
T1 D3 Añaru sülemeser Ona karşı ordu sevk etmezsek

b. +ñArU (< +n + +garu): Yazıtlarda üçüncü kişi iyelik ekinden sonra kullanıldığını görmekteyiz:

zaman

(BK K2) : bir(i)g(e)rü : kün : ortusıñ(a)ru "güneyde gün batısına kadar"

yer

(BK D40) : yer(i)ñ(e)r(ü) : subıñ(a)ru : koontı : "meskenine, yerine yurduna yerleşti"

c. +ArU: Tekil birinci kişi iyelik ekinden sonra kullanılmıştır:

yer-yön

(T1 K1) Yuḳaru at yete yadaġın "Yukarıya, atı yedeğe alarak"
(KT D11) : yüg(e)rü : kötürm(i)ş "yükseğe kaldırmışlar"
(KT GB) : yig(e)rü : t(e)ñri bolca "yukarıda tanrı olunca"

aitlik

(T1 K10) Bög[ü] ḳaġan bañaru ança yıdmış. "Bögü Kağan bana böyle haber göndermiş"

karşı

(T1 D3) Añaru sülemeser "Ona karşı ordu sevk etmezsek"

d. +rA: Yalın durumdaki isim gövdelerine ulanır:

yer-yön

(KT D11) taşra yorıyur tiyin kü eşidip "dışarıya gidiyor diye haber alıp"
(KT D26) : t(a)şra : tons(u)z : "dışta elbisesiz"
(T2 B6) Tarduş şadra udı yañdımız "Tarduş Şad'a doğru kovalayarak bozguna uğrattık"

8. Araç Durumu (Instrumental): +(X)n

Türkiye Türkçesinde *+(y)lA* ekiyle karşılanır. Eklendiği ismi birliktelik anlamıyla başka bir unsura bağlayan bu ekin tespit edebildiğimiz ifadeleri şunlardır.

araç:

(T1 G9) İñek kölükün Toġlada Oġuz kelti. "İnek, yük hayvanı ile Toglada Oğuz geldi"
(T1 K4) [Usın] süñügün açdımız. Uykusunu mızrak ile açtık
(KT D36) okun urdı "okla vurdu"
(KT D38) eligin tutdı "elle tuttu"

tarz-yöntem

T1 D6 Tumış tiyin eşidip bu yolun yorısar yaramaçı tidim. "Kapanmış diye işitip, bu yol ile yürürsek uygun olmayacak dedim"

Hâl kavramı işlevsel[8] bir yaklaşımla ele alındığında bu sayı artacaktır ve açıklama, görelik, katma, niteleme, özne, soru gibi hallere ulaşılacaktır. Konu bu yaklaşımla ele alındığında şu sonuçlara ulaşılır:

[8] Muharrem Daşdemir, age., 71-96

1. Aitlik Hâli

Aitlik hâli, ya üzerine geldiği isme ait olan bir varlığın yerini tutan aitlik zamirleri[9] ya da varlığın bulunduğu yeri, zamanı gösteren aitlik sıfatları yapar. Bu bakımdan bir sıfat yan cümlesi işlevine sahiptir.[10]

/+DE+ki/

(T1 K1) Öñreki er "Önündeki er"
(T1 K2) On tünke yantaki tuġ ebirü bardımız "On gecede dağdaki engeli dolanıp gittik"
(T1 G10) Türk bodunuġ Ötüken yirke ben özüm bilge Tonyuḳuḳ Ötüken yirig ḳonmış tiyin eşidip biriyeki budun ḳuriyaḳı yırıyaḳı öñreki budun kelti. "Türk milletini Ötüken yerine, ben kendim Bilge Tonyukuk Ötüken yerine konmuş diye işitip güneydeki millet, batıdaki, kuzeydeki, doğudaki millet geldi."

(T2 G2) anda berüki Suḳ başlıġ Soġdaḳ budun ḳop kelti, yükünti […]. "ondan berideki Suk başlı Soğdak milleti hep geldi, baş eğdi"

2. Ayrılma Hâli

Ayrılma, uzaklaşma, terk etme bildiren hâldir. Ayrılma tümleci ya da yer zarfı yapar.

/+DA/

(KT K11) : közde : y(a)ş k(e)ls(e)r "Gözlerimden yaş gelse"
(KT K11) : köñ(ü)lte : sıg(ı)t : k(e)ls(e)r : "gönülden feryat gelse"
(T1 G4) ben yırıdınta yan tegeyin "ben kuzey taraftan hücum edeyim"
(KT G1) : t(e)ñride : bolm(ı)ş : "Tanrıdan olmuş"

3. Kıyaslama Hâli

İki ismin veya isim öbeğinin birbiriyle karşılaştırıldığını gösteren hâldir. Kıyaslama hâli ismin cümledeki görevini değiştirmez, sadece karşılaştırıldığını gösterir. Kıyaslama tümleci veya hâl zarfı yapar.
(KT D29) : ıg(a)r (e)ll(i)gde : [ıg(a)r :k(a)g(a)nl(ı)gda : yig kılt(ı)m : "güçlü devleti olandan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım"

4. Benzerlik Hâli

Fiilin tarz, ismin sıfat bakımından benzetildiği unsuru gösterir. Benzerlik hâli, hâl zarfı ya da benzerlik tümleci yapar.

teg (gibi)

(KT G1) : t(e)ñri t(e)g : t(e)ñride : bolm(ı)ş : türük : bilge : k(a)g(a)n : "(Ben) Tanrı gibi (ve) Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan"
(KT D5) : (e)çisin t(e)g : kıl(ı)nm(a)duk (e)r(i)nçi : oglı : k(a)ñin t(e)g : kıl(ı)nm(a)duk : "ağabeyleri gibi yaratılmamış şüphesiz, oğulları babaları gibi yaratılmamış"
(KT D12) : süsi : böri t(e)g (e)rm(i)ş : y(a)gısi : kooń t(e)g (e)rm(i)ş : "askerleri kurt gibi imiş, düşmanları (da) koyun gibi imiş"
(KT D31) : um(a)y t(e)g : ög(ü)m : k(a)tun :kuut(ı)ña : "Umay misali annem Hatun'un kutu sayesinde"
(KT K10) : körür : köz(ü)m : körm(e)z t(e)g : bil(i)r : bil(i)g(i)m : bilm(e)z t(e)g : boltı : "Gören gözlerim görmez gibi, eren aklım ermez gibi oldı"
(T1 G1) Yagımız tegre oçuk teg erti "Düşmanımız etrafta ocak gibi idi"
(T1 G6) Öz içi taşın tutmış teg biz "Kendi içi dıştan tutulmuş gibiyiz"

[9] Zeynep Korkmaz, (2003), Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yay., Ankara, s. 23.
[10] Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ankara 2004, s.479

/+CE/

(KT D24) : k(a)ñ(ı)n : subça yüg(r)tib : siñüküñ : t(a)gça : y(a)tdı : "Kanlarınız ırmaklar gibi aktı, kemikleriniz dağlar gibi yığıldı"
(KT D37) : türg(i)ş : k(a)g(a)n : süsi : bolcuda :otça : borça : k(e)lti : "Türgiş Hakanının ordusu Bolçu'da ateş gibi , kasırga gibi , (üzerimize) geldi"

5. Çıkma Hâli

Eylemin başlangıç noktasının veya ismin kaynağını (orijin) ifade eden hâldir. Çıkma hâli yer zarfı ya da çıkma tümleci yapar.

/+DA/

(KT G11): k(a)g(a)nta : b(e)d(i)zçi : k(e)lürt(ü)m : "Çin hakanından ressam ve heykeltraşlar getirttim"
(T1 G7) Öñre ḳıtañda biriye Tabġaçda ḳurıya ḳurıdınta yırıya Oġuzda iki üç biñ sümüz kelteçimiz bar mu ne ? "Doğuda Kıtaydan, güneyde Çinden, batıda batılılardan, kuzeyde Oğuzdan iki üç bin askerimiz, geleceğimiz var mı acaba?"

6. Beraberlik Hâli

Cümledeki yargının gerçekleşmesinde özneye ya da nesneye eşlik eden veya onlarla birlikte yargıya konu olan ögeyi gösterir. Beraberlik tümleci veya hâl zarfı yapar.

/+(X)n/

(T1 G9) İñek kölükün Toġlada Oġuz kelti. "İnek, yük hayvanı ile Toglada Oğuz geldi"
(T1 K4) [Usın] süñügün açdımız. "Uykusunu mızrak ile açtık"
(KT D36) : okun urtı : "okla vurdu"
(KT D38) : (e)l(i)g(i)n tutdı : eli ile tuttu

/birle/

(KT D26) : in(i)m : kül tig(i)n : birle : sözl(e)şd(i)m(i)z : "Kardeşim Kül Tigin ile konuşup anlaştık"

7. Miktar Hâli

Üzerine geldiği isme yaklaşık ya da kesin bir miktar anlamı katan haldir. Bu hâle konulmuş isimler cümlede miktar zarfı, belirtme sıfatı veya miktar tümleci vazifesi üstlenir.

/+CE/

(T2 B5) Bizinte iki uçı sıñarça artuḳ erti. "Bizden, iki ucu, yarısı kadar fazla idi"
(KT D22) : (a)nça : k(a)zg(a)nm(ı)ş ; <(a)nça> itm(i)ş : (e)lim(i)z : törüm(i)z : (e)rti : "Onca zengin(ve) onca gelişmiş devletimiz vardı"

8. Niteleme Hâli

Eylemin nasıl, ne şekilde yapıldığını veya ismin niteliğini gösteren hâldir. Niteleme hâli hâl zarfı, belirtme/niteleme sıfatı ya da hâl tümleci yapar.

/+CE/

(KT G5) : (a)nça : birür : "öylece (bize) veriyorlar"
(KT G5) : ır(a)k bod(u)n(u)g : (a)nça y(a)gutir : (e)rm(i)ş : "uzak milleti öylece yaklaştırırmış"
(KT G7) : (a)ńı(ı)g kişi : (a)nça : boşgurur : (e)rm(i)ş : "kötü (niyetli) kimseler şöyle akıl verirler imiş"
(KT G7) : tip (a)nça : boşgurur : (e)rm(i)ş : "deyip öyle akıl veririler imiş"
(KT D3) : il(i)g : (a)nça tutm(ı)ş : "devleti öylece yönetmişler"
(KT D21) : (a)nça koonturt(u)m(ı)z : "öylece yerleştirdik"

(KT D24) : k(a)ñ(ı)n : subça yüg(r)tib : siñüküñ : t(a)gça : y(a)tdı : “Kanlarınız ırmaklar gibi aktı, kemikleriniz dağlar gibi yığıldı”
(KT D37) : türg(i)ş : k(a)g(a)n : süsi : bolcuda :otça : borça : k(e)lti : “Hakanının ordusu Bolçu’da ateş gibi , kasırga gibi , (üzerimize) geldi”
(T1 G8) Köñlüñçe uduz tidi “Gönlünce sevk et didi”
(BK D37) : yüzçe : (e)r(i)n : “yüz kadar adamla”

/+(X)n/

(T1 D6) Tumış tiyin eşidip bu yolun yorısar yaramaçı tidim. “Kapanmış diye işitip, bu yol ile yürürsek uygun olmayacak dedim.”

9. Bulunma Hâli

Fiilin/yargının gerçekleşme yerini veya zamanını gösteren hâldir.

9. 1. Yerde Bulunma Hâli

Yer tümleci ya da yer zarfı yapar. Bu hâl ekinin sık sık eksiltili bir sıfat yan cümlesi içerisinde yer aldığı görülür. Kesir sayı sıfatlarında bütünü gösteren sayının üzerine aldığı hâl de budur.

/+dA/

(KT G4) : bu yirde : ol(u)r(u)p : “Bu yerde oturup Çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim”
(KT D24): b(a)rduk : yirde : (e)dgüg : ol (e)r(i)nç : “Gittiğiniz yerlerde kazancınız şu oldu”
(KT K7) : biş(i)nç : (e)zg(e)nti : k(a)d(i)zde : og(u)z : birle : süñ(ü)şd(ü)m(i)z : “Beşinci olarak Ezgenti Kadız’da Oğuzlarla savaştık”
(KT G10) : bunta : urt(u)m : “buraya (taş üzerine) hakkettim”
(KT D34) y(a)rgun : költe : buzd(u)m(ı)z : “Yargun Göl’de bozguna uğrattık”

/+kA/

(T1 K3) ḳırḳızıġ uḳa basdımız “Kırgızı uykuda bastık”
(KT D36) : ol yılka : türg(i)ş : “O yılda Türgiş’lere doğru”

/+**rA/**

(KT D26) : t(a)şra : tons(u)z : “dışta elbisesiz”

/+ArU/

(KT GB) : yig(e)rü : t(e)ñri bolca : “yukarıda tanrı olunca

9. 2. Zamanda Bulunma Hâli

Zamanda bulunma zaman zarfları üzerine işaretsiz, diğer zaman bildiren kelimeler üzerinde ek veya ek-edat kombinezonlarıyla işaretlidir. Genellikle zaman tümleci yapar.

/+dA/

(KT K2) [kül] tig(i)n : ol süñ(ü)şde : ot(u)z : y(a)ş(a)yur (e)rti : “(Kül) Tigin o savaşta otuz yaşında idi”

/+A/

(KT K8) : y(a)zıña : og(u)zg(a)ru : sü t(a)ş(ı)kd(ı)m(ı)z : “(o yılın) ilk baharında Oğuzlara doğru ordu sevk ettik”
(BK D15) : tört y(e)g(i)rmi y(a)ş(ı)mka “on dört yaşıma(da Tarduş halkı üzerine Şad oturdum)”
(BK D24) : y(e)ti y(e)g(i)rmi y(a)ş(ı)ma “on yedi yaşıma(da Tangutlara doğru sefere gittim)”

/kisre/

(KT G5) : kontukda : kisre : (a)ń(ı)g bil(i)g : (a)nta öyür (e)rm(i)ş : “yerleştikten sonra (da Çinliler) fesatlıklarını o zaman düşünürler imiş.”

/ötrü/

(T1 G5) Anda ötrü ḳaġanıma ötüntüm “Ondan sonra kağanıma arz ettim”

10. Hedef Hâli

Eylemin yapılış amacını, hedefini gösteren hâldir. Hedef hâli, hedef tümleci veya hal zarfı yapar.

/+kA/

(T1 K3) Atıġ ıḳa bayur ertimiz. “Atı ağaca bağlıyorduk”

/+ArU /

(T1 K10) Bög[ü] ḳaġan bañaru ança yıdmış. “Bögü Kağan bana böyle haber göndermiş”
(T1 D3) Añaru sülemeser. “Ona karşı ordu sevk etmezsek”

/+A/

(T2 K7) bana aydı “bana şöyle dedi”
(BK G10) : tür(ü)küme : bod(u)n(u)ma : “Türklerime (ve) halkıma (için)”
(BK K14) : (e)b(i)ñe : kirt(e)çi sen : “evine gireceksin”

/+ñA/

(KT G6) : süçig : s(a)bıña : y(e)mş(a)k : (a)gısıña : (a)rtur(u)p : “tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp”
(KT D33) : b(a)şıña : bir t[(e)gm(e)di : “başına bir (ok bile)değmedi”

/+gArU /

(T1 K10) Apa tarḳanġaru içre sab ıdmış. “Apa Tarkana gizle haber göndermiş”

/üçün/

(KT D27) : türük : bod(u)n : üçün : tün ud(ı)m(a)d(ı)m : “Türk halkı için gece uyumadım”

/üze/

(KT D17) : bod(u)n : üze : ş(a)d : (e)rt(i)m : “Tarduş halkı üzerine Şad idim”

11. Yönelme Hâli

Eylemin yöneldiği yeri, yönü veya muhatabı gösteren hâldir. Yönelme hâli yer-yön zarfı ya da yönelme tümleci yapar.

/+gArU /

(KT G4) : yır(ı)g(a)ru : y(i)rb(a)u(ı)rkuu : yiriñe : t(e)gi : sül(e)d(i)m : “kuzeyde (kuzeye) Yir Bayırku topraklarına kadar ordu sevk ettim”
(KT D21) : kuurr(ı)g(a)ru : k(e)ñü : t(a)rm(a)nka : t(e)gi : türük : bod(u)n(u)g : (a)nça : kontur(u)m(ı)z : “Batıda (batıya) Kengü Tarman’a kadar Türk halkını öylece yerleştirdik”
(KT D28) : yır(ı)g(a)ru : og(u)z .bod(u)n : t(a)pa : “kuzeyde (kuzeye) Oğuz halkına doğru”
(T1 G2) Tabġaçġaru Ḳunı señünüg ıdmış. “Çine doğru Ku’yu, generali göndermiş”
(KT K8) : og(u)zg(a)ru : sü t(a)ş(ı)kd(ı)m(ı)z : “Oğuzlara doğru ordu sevk ettik”
(T1 G8) Ötüken yışġaru uduztum “Ötüken ormanına doğru sevk ettim”
(KT K8) : og(u)zg(a)ru : sü t(a)ş(ı)kd(ı)m(ı)z : “Oğuzlara doğru ordu sevk ettik”
(KT G8) : ol y(e)rg(e)rü : b(a)rs(a)r : “O yere doğru gidersen”
(T1 K6) ben ebgerü tüşeyin tidi. “ben eve ineyim dedi”

/+ñArU /

(BK D40) : y(e)r(i)ñ(e)rü : subıñ(a)ru : koontı : “meskenine, yerine yurduna yerleşti”

/+ArU/

(T1 K1) Yuḳaru at yete yadağın "Yukarıya, atı yedeğe alarak"
(KT D11) : yüg(e)rü : kötürm(i)ş "yükseğe kaldırmışlar"

/+rA/

(KT D11) : t(a)şra : yor(ı)yur : tiy(i)n : kü (e)ş(i)d(i)p : "dışarıya yürüyor diye ses işitip"
(T2 B6) : Tarduş şadra udı yañdımız "Tarduş Şad'a doğru kovalayarak bozguna uğrattık"

/+kA/

(KT G3): ş(a)ntuñ : y(a)zıka : t(e)gi : sül(e)d(i)m : "Şantung ovasına kadar ordu sevk ettim"
(KT G4) : t(e)m(i)r k(a)p(ı)gka : t(e)gi : sül(e)d(i)m : "Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettim"
(KT G11) : b(e)ñgü : t(a)şka : urt(u)m : "ebedi taşa hakkettim"
(KT GD) : bu t(a)şka : bu tamka : koop yol(lu)g tig(i)n : bitid(i)m : "bu taşa, bu duvara hep Yollug Tigin, (ben) yazdım"
(KT D7) : t(a)bg(a)ç : bod(u)nka . b(e)gl(i)k : urı oglin : kul boltı : "Çin halkına, bey olamaya lâyık erkek evlâdı kul oldu"

/tapa/

(KT D28) : t(a)bg(a) ç t(a)pa : ul(u)g sü : (e)ki y(e)g(i)r[mi : sül(e)d(i)m : "Çin'e doğru on iki kez büyük ordu sevk ettim"

12. Nesne (Yükleme) Hâli

Eylemin etki alanında kalan unsurun konuyu gösteren ismin aldığı hâldir. Nesne hâli anlamca belirlilik gösteren isimlere gelip gelmemesine göre belirli ya da belirsiz nesne yapar.

/+(X)g/

(KT G5) : ır(a)k bod(u)n(u)g : (a)nça y(a)gutir : (e)rm(i)ş : "uzak(larda yaşayan) halkları böylece (kendilerine) yaklaştırırlar imiş."
(KT G10) : yok : çıg(a)ń : bod(u)n(u)g : koop kuubr(a)td(ı)m : "yoksul (ve) fakir halkı hep derleyip topladım"
(KT G10) : bodu(u)n(u)g : b(a)y kılt(ı)m : "Fakir halkı zengin yaptım"
(KT G10) : (a)z bod(u)n(u)g : üküş : kılt(ı)m : "az halkı çok yaptım"
(KT G12) : t(a)bg(a)ç : k(a)g(a)n(ı)ñ : içr(e)ki : b(e)d(i)zçig : ıt(t)ı : "Çin halkının has sanatçılarını gönderdiler"
(KT G13) : bu bit(i)g : bit(i)gme (a)tısi : yol(lu)g t[ig(i)n] b[itidim] : "Bu yazıyı yazan (Kül Tigin'in) yeğeni Yolluğ (Tigin'dir)"
(KT G6) : (e)dgü : bilge kişig (e)dgü : (a)lp kişig : yor(ı)tm(a)z : (e)rm(i)ş : "İyi (ve) akıllı kişileri, iyi (ve) cesur kişileri ilerletmezler imiş"
(KT D2) : sü sül(e)p(e)n : tört : bul(u)ñd(a)kı : bod(u)n(u)g : kop(a)lm(ı)ş : "Ordular sevk ederek, dört bucaktaki halkları hep almış"
(KT D9) : k(e)mke : il(i)g : k(a)zg(u)nur m(e)n : tir (e)rm(i)ş : "Kimin için (kime) ülkeler (ili) fethediyorum (kazanıyorum)?' der imiş."
(KT D11) : k(a)ñ(ı)m : ilt(e)r(i)ş k(a)g(a)n(ı)g : ög(ü)m : ilbilge k(a)tun(u)g : "babam İlteriş Hakanı(ve) annem İlbilge Hatunu …yükseğe kaldırmışlar"
(KT D13) : k(a)g(a)ns(ı)r(a)m(ı)ş : bod(u)n(u)g : küñ(e)dm(i)ş : kuul(a)dm(ı)ş : bod(u)n(u)g : türük : törüsin : ıçg(ı)nm(ı)ş : bod(u)n(u)g : (e)çüm (a)pam : törüsinçe : y(a)r(a)tm(ı)ş : boşgurm(ı)ş : "hakansız kalmış halkı, cariye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve adetlerini bırakmış halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış(ve) eğitmiş"
(KT D13) : tölis : t(a)rduş [bod(u)n(u)g : (a)nta (e)tm(i)ş : "Tölis (ve) Tarduş halklarını o vakit düzenlemiş"
(KT K3): (a)z (e)lt(e)b(e)r(i)g : tutdı : "Azların İlteber'ini tuttu"
(KT G5) : kontukda : kisre : (a)ń(ı)g bil(i)g : (a)nta öyür (e)rm(i)ş : "(Bu halklar) yaklaşıp yerleştikten sonra (da Çinliler) fesatlıklarını o zaman düşünürler imiş"
(KT D3) :(a)nı üçün : il(i)g : (a)nça tutm(ı)ş : "Onun için devleti öylece yönetmişler"

(KT D3) : törüg : itm(i)ş : özi (a)nça : “yasaları düzenlemişler”
(KT D3) : (e)r(i)nç :il(i)g tut(u)p : “şüphesiz; devleti yönetip”
(KT D8) : (e)l(i)g yıl : iş(i)g küç(ü)g : birm(i)ş : “Elli yıl hizmet etmişler. (işi gücü vermiş)”
(KT G7): ol s(a)b(ı)g : (a)l(ı)p : y(a)gru : b(a)r(ı)p : ük(ü)ş kişi ölt(üg) : “bu sözlere kanıp, (Çinlilere) yakın gidip, çok sayıda öldünüz”

/+(I)n/

(KT G1) : s(a)b(ı)m(ı)n : tük(e)ti : (e)şidg(i)l : “Sözlerimi baştan sona işitin”
(KT G9) : k(a)g(a)n(ı)ñ(ı)n : s(a)bin : (a)lm(a)tin : yir s(a)yu : b(a)rd(ı)g : “hakanlarının sözlerini (dinlemeden ve rızalarını) almadan her yere gittin”
(KT G11) : m(e)n(i)ñ : s(a)b(ı)m(ı)n : sım(a)dı : “benim sözümü kırmadılar”
(KT G6) : türük : bod(u)n : ill(e)dük : ilin : ıçg(ı)nu : ıdm(ı)ş : “Türk halkı kurduğu devletini elden çıkarıvermiş”
(T2 B8) : Keligme beglerin budunın itip yığıp, azca budun tezmiş erti. “Gelen beylerini, milletini tanzim edip, yığıp az miktarda millet kaçmıştı”
(KT G10) : iltuts(ı)k(ı)ñ(ı)n : bunta : urt(u)m : “devlet sahibi olduğunu (il tutacağını) buraya (taş üzerine) hakkettim”
(KT G10) : y(a)ñ(ı)l(ı)p : öls(i)k(i)ñ(i)n : y(e)me : “yanılıp öleceğini de”
(KT G12) : köñ(ü)lt(e)ki : s(a)b(ı)m(ı)n : u[uturt(u)m : “Gönüldeki sözümü vurdurdum”
(KT D1) : türük: bod(u)n(ı)ñ ilin : törüsin : tuta : birm(i)ş : “Türk halkının devletini(ve) yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermişler”

/+nI/

(T1 G2) Tabġaçġaru Ḳunı señünüg ıdmış. “Çine doğru Ku’yu, generali göndermiş”
(T1 K6) bizni ölürteçi kök timiş. “bizi öldürecektir demiş”

/+i/

(T1 G4) bini Oġuzuġ ölürteçi ök tir men. “beni Oğuz’u da öldürecek derim”

13. Sebep Hâli

Oluş veya kılışın gerçekleşmesine sebep olan durum ya da varlığı gösteren hâldir.

/+A/

(KT G6) : süçig : s(a)bıña : y(e)mş(a)k : (a)gısıña : (a)rtur(u)p : “(Çin halkının) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp”

14. Sınırlandırma Hâli

Yeri, zamanı, şahsı veya eylemin yapılış sayısını sınırlandıran hâldir. Sınırlandırma hâli belirtme sıfatı, sınırlandırma tümleci ya da yer/zaman zarfı yapar.

/+A/

(KT G2): kün : b(a)tsıkıña …(: n(a)nta :içr(e)ki : bod(u)n : koo[p] : m[(a)ñ]a): “gün batısına (kadar, bu (sınırlar) içindeki (bütün) halklar hep bana tabidir.)”

/+E teg/

(KT G6) : bişiküñe : t(e)gi : kııdm(a)z (e)rm(i)ş : “hısım akrabasına kadar (herkesi) öldürmezler imiş”

/+kA teg/

(KT D2) : kirü t(e)m(i)r k(a)p(ı)gka t(e)gi : koont(u)rm(ı)ş : “batıda Demir Kapı’ya kadar (halklarını)yerleştirmişler”

/+kA/

(KT G3) : t(a)luyka : kiç(i)g : [t(e)g]m(e)d(i)m : “denize pek az kala durdum”

/ ñaru /

birgerü kün ***ortu+sı+ñaru*** BK K2 “güneyde gün ortasına … kadar”

15. Karşılılık Hâli

Yargıya özneyle veya nesneyle karşılıklı olarak konu olan ögeyi gösterir. Karşılılık hâli anlamca ya da şekilce karşılılık çatısında olan fiillere gelerek karşılılık tümleci ya da hâl zarfı yapar.

(T1 D3) Öñre Türk ḳaġanġaru sülelim timiş. “Doğuda Türk kağanına karşı ordu sevk edelim”
(T1 D3) Añaru sülemeser, “Ona karşı ordu sevk etmezsek”

16. Yokluk Hâli

İsmin mevcut olmayışını, yokluğunu bildirir. Yokluk hâli niteleme blokları üzerine gelerek niteleme sıfatı ya da hâl zarfı; belirtme blokları üzerine gelerek de hâl tümleci yapar.

/+sİz/

(KT D5) : bil(i)gsiz : k(a)g(a)n : ol(ı)rm(ı)ş : “Akılsız hakanlar tahta oturmuş”
(KT D30) : y(a)g(ı)sız : kılt(ı)m : “(Türk halkını) düşmansız kıldım”
(T2 G4) bunsuz kelürti. “zahmetsizce getirdi”
(KT D3) : idi oks(u)z : köök : türük: “örgütsüz (ve düzensiz yaşayan) Gök Türkleri”

17. Özne Hâli

Bir ismin özne olarak kullanıldığını gösteren özne hâli Türkçede işaretsizdir. Özne hâli üzerine geldiği ismin belirli ya da belirsiz isim olmasına göre belirli ya da belirsiz özne yapar.

(T1 B3) İçikdük üçün TeñriØ ölitmiş erinç. “Teslim olduğun için Tanrı öldürmüştür”
(T2 K1) ben yoḳ ertim erser. “ben yok olsa idim”

18. Varlık Hâli

İsmin tekabül ettiği kavramın, nitelenen durumundaki isimde bulunduğunu gösteren hâldir. Varlık hâli olan /+lİ/ isimden isim yapım eki olarak sözlük ögeleri (isimler) üzerine gelebildiği gibi, bir hâl eki olarak sürekli kavram ilişkisiyle geçici olarak oluşturulmuş niteleme blokları üzerine de gelebilir. Her iki durumda da niteleme sıfatları yapar.

/+lİg/

(KT D33) : k(e)d(i)ml(i)g : tor(u)g (a)t : bin(i)p “giyimli doru atına binip”
(KT D2) : b(a)şl(ı)g(ı)g : yük(ü)nt(ü)rm(i)ş : tizl(i)g(i)g : sökürm(i)ş : “Başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüşler”

19. Tekrar Hâli

Eylemin yapılış miktarını, kaç kez yinelendiğini (kaçıncı kez değil) belirtir. Asıl sayı sıfatları ile belirtilmiş tez, kere, sefer ve defa kelimeleri tekrar hâlini oluşturur. Ancak bu kelimeler eksiltilenmiş de olabilir.

(KT K4) : bir yılka : biş yolı : süñ(ü)şd(ü)m(i)z : “bir yılda beş kez savaştık”
(KT D15): kırk : (a)rtukı : y(e)ti : yolı : sül(e)m(i)ş : “Kırk yedi kez sefer etmiş”
(KT D15) : y(e)g(i)rmi : süñ(ü)ş : süñ(ü)şm(i)ş : “yirmi (kez) savaşmış”

20. Hitap Hâli

İsimlerin hitap işleviyle kullanıldığını gösteren hâldir. Bu hâl Türkiye Türkçesinde işaretsizdir.

(KT G6) : üküş : türük : bod(u)n : ölt(ü)g : “(ey) Türk kalkı, çok sayıda öldün!”

21. Görelik Hâli

Yargının neye göre, neye uygun olarak, ne uyarınca olduğunu; ne bakımdan hangi açıdan değerlendirmeye tabi tutulduğunu, dayandığını gösteren hâldir.

(KT D16) : ol törüde : üze : (e)çim : k(a)g(a)n : ol(u)rtı : "yasa uyarınca amcam Hakan tahta oturdu"

22. Soru Hâli

İsim çekiminin en son halkasını oluşturan bu hâl, ismin sorulan bir öge olduğunu gösterir. Sözce sahibinin sormak istediği öge hakkında herhangi bir yorumu yoksa; soru sıfatları, soru zamirleri veya soru zarfları kullanılarak kavram soru hâline konur. Sözce sahibinin sormak istediği öge hakkında herhangi bir yorumu varsa ve bu yorumun doğruluğu öğrenilmek isteniyorsa isim /+mİ/[11] ekiyle soru hâline konur. Bu ek her türlü ismi veya isim öbeğini sorulan öge yapabilir.

(KT D22) : türük : bod(u)n : (e)l(i)ñ(i)n : törün(i)ñ : k(e)m (a)rt(a)tı [ud(a)çı (e)rti : "Türk halkı, (senin) devletini(ve) yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?"
(T1 B5) ḳaġan mu ḳılayın. Kağan mı kılayım
(T1 G7) Oğuzda iki üç biñ sümüz kelteçimiz bar mu ne? "Oğuzdan iki üç bin askerimiz, geleceğimiz var mı acaba?"
(T2 B3) Neke tezer biz? "Niye kaçıyoruz?"

Sonuç

İsmin hâlleri Türkçede hâl ekleri ve son çekim edatlarıyla kendini gösterir. Hâl ekleri ile son çekim edatları arasında işlev bakımından bir fark yoktur. Bunun en iyi delili vasıta hâli eki /+yle/ ve onun ekleşmemiş biçimi olan ile edatıdır: araba+yla ↔ araba ile. Farklar ses bilgisel ve biçim bilgisel düzeydedir.[12] Hâl eklerinin yalnızca biçimsel özellikleri dikkate alınarak, çekim edatları görmezden gelinerek yapılan tasnifler, kanımızca, Türkçedeki hâl ulamını karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle son çekim edatları da dikkate alınarak Türkçedeki hâl kavramının yeniden sınıflandırılmasının yararlı olacağı kanısındayız. Türkçede her işlev için ayrı bir ek edat geliştirmek yerine aynı eke/edata farklı işlevler yüklenmiştir. Masai dilinde 2, Fincede 25, Macarcada 20 hâl isim çekimiyle belirlenir.[13] İşlevsel bir yaklaşımla hâl, ismin aldığı eklere göre değil, cümlede üstlenmiş olduğu görevlere göre belirlenir. Böyle bir yaklaşımla da Türkçede ismin otuz civarında hâli tespit edilir.[14]

Kaynakça

BANGUOĞLU, Tahsin, (2004), Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ankara

BÖREKÇİ, Muhsine, (2007), Türkçede Hâl Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 26 Eylül - 1 Ekim 2000, TDK Yay., Ankara

DAŞDEMİR Muharrem, (1995), Dedem Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi, Atatürk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, (Basılmamış doktora tezi)

[11] Ek ile edat ayrımının temel kriteri ses uyumuna girip girmemesidir. bk. Muharrem Daşdemir, age., s.233
[12] Muharrem Daşdemir, age., s. 71
[13] Berke Vardar, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual Yay., İstanbul 2002, s. 84, (durum md.)
[14] Bk. Muharrem Daşdemir, Dedem Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi, s. 109-132

DAŞDEMİR, Muharrem, (2015), Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi, Fenomen Yay., Erzurum

ERGİN, Muharrem, (1992), Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul

ERGİN,Muharrem, (2007) Orhun Abideleri, Boğaziçi Yay., İstanbul

GÜLSEVİN, Gürer, (1998), Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler, KARDEŞ AĞIZLAR/ (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi) / 7. Sayı, Ankara

KORKMAZ, Zeynep, (2003), Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yay., Ankara

TEKİN, Talat, (2000), Orhon Türkçesi Grameri, Türk Dil Araştırmaları Dizisi: 9, Ankara

TEKİN, Talat, (2010) Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara

VARDAR, Berke, (2002) Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual Yay., İstanbul

15. YÜZYILDA YAZILAN MANZŪME-İ FERĀ'İZ İSİMLİ ESERDE BİRLEŞİK FİİLLER

Yrd. Doç. Dr. Eyup Sertaç AYAZ

Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Birleşik fiiller, birden çok sözcüğün tek bir fiili anlatacak şekilde hem anlam hem de biçim yönünden kalıplaşmasıyla oluşan sözcüklerdir. Birleşik fiiller onu oluşturan sözcüklerin türünden anlamına kadar çeşitli ölçütler esas alınarak tasnif edilirler. Birleşik fiillerin yapı ve anlam bakımından sergiledikleri görüntü, tanımı ve tasnifi hakkında araştırmacılar arasında tam anlamıyla bir uzlaşma sağlanamadığından ve birleşik fiiller farklı dilbilgisi alanları gözetilmeksizin tasnif edildiği için yöntembilim sorunlarıyla karşılaşılmaktadır. Konu bütüncül bir yaklaşımla ele alınamamış ve Türkçede birleşik fiillerle ilgili yapılan çalışmalar, bu sınıflandırma sorunlarını tamamen ortadan kaldıramamıştır. Bu sorunların çözümü ve Türk dilinin birçok sahasındaki bu tür fiil kuruluşlarının aydınlatılabilmesi için Eski Anadolu Türkçesinin ayrıntıları ile bilinmesi ve dolayısıyla ilgili devreye ait eserlerin gramer konusunda titizlikle incelenmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda; 1329 beyitten oluşan didaktik bir eser olan Manzūme-i Ferā'iz'deki birleşik fiiller tespit edilip şekil, anlam özellikleri bakımından değerlendirilmesiyle sınıflandırılarak hem söz konusu eserin Türk diline katkısını bu yolla ortaya koymak hem de Türk gramerinde birleşik fiil konusunun tasnifi hususundaki yöntembilim karmaşasına dikkat çekmek, mümkünse bu konudaki sorunların çözümüne katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Manzūme-i Ferā'iz, birleşik fiiller

COMPOUND VERBS IN THE LITERARY WORK MANZUME-İ FERA'İZ WRITTEN IN THE 15TH CENTURY

Abstract

Compound verbs are the words that are formation of multiple words within both the style and meaning by means of defining only one verb. Compound verbs are classified by basing on various criteria, varying from the versions to meanings of the related words. Since there is not really satisfactory compromise between researchers on the classification, definition and vision that compound verbs illustrate from the aspect of meaning and structures as well as these verbs are classified without being supervised in the different grammar fields, there appear methodology problems. The issue has not been handled out by holistic approach and the studies on compound verbs in Turkish language have not sustained these classification problems. In order to unravel the dissolution of these problems and to enlighten such kind of verb institutions in many fields of Turkish language, it is essential to know Old Anatolian Turkish in detail and related works in the same period have to be handled out hypercritically as well.

In this study, aims to reveal the contribution of the work in question to Turkish language as well as to pay attention to methodology conflict on the classification of compound verbs in Turkish grammar, if possible, to make a contribution to the solution of problems on this issue by determining compound verbs in the didactic work, Manzûme-i Ferâ'iz in 1329 couplets and by classifying and assessing these verbs on the basis of style, meaning, transitivity-intransivity peculiarities.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Manzûme-i Ferâ'iz, compound verbs

Manzūme-i Ferā'iz, XV. yüzyılın başlarında Muhammed bin Abbas tarafından Lazkiye'de[1] Emir Yakup bin Şah Çelebi için telif edilmiş, kaynakları Kur'an-ı kerim (Nisa süresi 7-13. ayetleri ile 33 ve 176. ayetlerinde miras taksimindeki hak sahipleri açıklanır; Bakara suresi 180-182, 233, 240. ayetlerinde; Maide suresi 106-108. ayetlerinde ve Enfal suresi 72-75. ayetlerinde de miras hukukunun genel hükümleri açıklanır.), hadis-i şerifler ve icma-i ümmet (müctehidlerin şeriatın bir meselesi hakkında verilen hükümde birleşmeleri) olan, mirasın adil bir şekilde nasıl paylaştırılacağını ayrıntılarıyla izah eden Türkçe manzum bir ferā'iz şerhidir. Gerek içeriği gerek dil özellikleri ile Türk dilinin ve kültürünün eşsiz örneklerinden biridir.

*Manzūme-i Ferāiz'*in bilinen tek nüshası, Manisa İl Halk Kütüphanesinde 45 Hk 1437 arşiv numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Yazmanın 2^{b}-123^{a} varaklarını işgal eden *eser*, 185x140-125x75 mm. ebatında, abadi nohudi kağıda okunaklı, harekeli, güzel nesih bir hatla yazılmıştır. Her sayfa on satır, beş beyit ihtiva etmektedir. Bazı sayfalar da ise beyit mısralarının karşılıklı yazılmasından dolayı sayfa başına on beyit düşmektedir. Bab adlarının yazıldığı sayfalarda bazı beyitler derkenara yazılmıştır. Açıklayıcı tabloların bulunduğu sayfalarda beyit sayısı mısraların alt alta veya yan yana yazımına göre değişmektedir. Eserin beyit sayısı 1329'dur.

Eserde bab adlarının tamamı Arapça olmak üzere kırmızı mürekkeple yazılmış ve bir ile altmış üç beyit arasında değişen uzunlukta manzumelerle ilgili konu anlatılmıştır. Ana hatlarıyla bakılacak olursa eserde şu şekilde bir tertip izlenmiştir: Besmele, hamdele, na't, kitabın telif sebebini ve içeriğini açıklayan ve dualarla devam eden giriş bölümü (1-18); Feraiz ilmi ve kaynaklarının ne olduğu (19-28); Feraiz esaslarına göre miras taksimatı (29-1328); şükür ve eserin yazılış tarihi (1329) ile esere son verilmiştir.

MF mahlas beyti olmayan ve musarra bir beyitle başlamayan *xa xa xa* kıt'a ve yine mahlas beyti olmayan, musarra bir beyitle başlayan *aa xa xa* şeklinde kafiyelenen nazım şekli olan nazımla yazılmıştır. En kısa manzume bir, en uzun manzume altmış üç beyitten oluşmuştur. Bölümler bu iki nazım şekliyle ve aruzun yedi farklı kalıbıyla yazılmıştır.

MF aruz vezninin yedi farklı kalıbıyla yazılmıştır. Bunlar kullanım oranlarına göre şu şekilde sıralanır:

(fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün)	(901 beyit)
(mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün)	(142 beyit)
(mefʿūlü fāʿilātü meʿfāîlü fāʿilün)	(84 beyit)
(feʿūlün feʿūlün feʿūlün feʿūl)	(17 beyit)
(feʿilātün meʿfāilün feʿilün)	(94 beyit)
(fāʿilātün fāʿlün)	
(meʿfāîlün meʿfāîlün feʿūlün)	(42 beyit)
(meʿfāîlün meʿfāîlün meʿfāîlün meʿfāîlün)	(49 beyit)

Birleşik Fiiller

Birleşik fiiller ad soylu bir veya birden çok kelime ile esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir.[2] Birleşik fiillerin yapı ve anlam bakımından sergiledikleri görüntü, tanımı ve tasnifi hakkında araştırmacılar arasında tam anlamıyla bir uzlaşma sağlanamadığından ve birleşik fiiller farklı dilbilgisi alanları

[1] Bk. Şit Tufan Buzpınar, "Lazkiye", *TDV İslam Ansiklopedisi I- XLIV*, Ankara 2003, XXVII/117-118.
[2] Zeynep, Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yay., Ankara 2003, s.150

gözetilmeksizin tasnif edildiği için yöntembilim sorunlarıyla karşılaşılmaktadır. Bu sorunların çözümü ve Türk dilinin birçok sahasındaki bu tür fiil kuruluşlarının aydınlatılabilmesi için Eski Anadolu Türkçesinin ayrıntıları ile bilinmesi ve dolayısıyla ilgili devreye ait eserlerin gramer konusunda titizlikle incelenmesinin faydalı olacağını düşünmekteyiz. Bu amaçla çalışmamızda Manzūme-i Ferāiz alı eserdeki birleşik fiiller yapı ve anlam özellikleri dikkate alınarak tasnif edilmiş hangi ögelerin birleşik fiil sayılacağı veya sayılmayacağı, ad + yardımcı eylem kalıbıyla oluşan birleşik fiillerden ol- yardımcı fiiliyle kurulan bütün yapıların her zaman birleşik fiil olarak değerlendirilmesinin yerinde bir karar olup olmadığı tartışılmıştır.

Birleşik fiilleri, taşıdıkları birbirinden farklı yapı, işlev ve anlam özelliklerine göre genel kabuller çerçevesinde kendi içlerinde:

I.Esas Anlamını Korumuş veya Esas Anlamını Korumakla Birlikte Birtakım İşlev İncelikleri Kazanmış Olan Birleşik Fiiller

1. Bir İsim/İsim Soylu Bir Kelime ile Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller

Bunlar bir ad veya sıfat ile **et-, eyle-, ol-, kıl-, bulun-** yardımcı fiillerinin birleşmesinden oluşmuştur. Birleştikleri yardımcı fiilin görevi bir adı fiil durumuna getirmektir.[3] Metnimizde esas anlamını korumuş veya esas anlamını korumakla birlikte birtakım işlev incelikleri kazanmış olan birleşik fiiller şunlardır;

1.1. İsim+Yardımcı Fiil (et-, eyle-, ol-, kıl-, bulun-)

Manzūme-i Ferāʾiz'de çok sayıda isim ve yardımcı fiilden oluşmuş fiil mevcuttur. Bu fiillerin isim kısmı genellikle Arapçadır. Diğer türden birleşik fiiller ise enderdir.

1.1.1. eyle- Yardımcı Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

ʿabd-i iḥsān e.-di(10), ʿadd e.-miş(1206), ʿadd e.-r(1030), ʿahd e.-dük(254), aḫz e.-r(1168), ʿaks e.-+(1214), altıdan ḳısm e.-se ñ(1190), ʿār e.-r(1184), āsān e.-di1(3, 18), baḫş e.-+gil(1014), basṭ e.-+gil(756), basṭ e.-se ñ(958, 1136), beyān e.-düm(1117), bir ü bar e.-r(1182), biş biñ ḳırḳ e.-yem(574), bürhān e.-di(20), cehl-i ʿüryān e.-di(16), cemʿ e.-+(1267), çehār e.-r(1177), ḍarb e.-sem(1262), daʿvi e.-yen(86), e.-düm ... tekrār(508), eḳall-i maḫrecinden e.-+gil(711) , ekfān e.-di(22), erkān e.-di(3), erzān e.-di(14), farż e.-dük(857), farż e.-señ(1192), farż e.-yem(937), fermān e.-di(25), gülistān e.-di1(5), ḥacb e.-di(328, 442), ḥacb e.-r(317), ḫalṭ e.-señ(354), ḫaṣ e.-di(417), ḫāṣ e.-r(1171), ḥıfẓ e.-+sün(966), ḥisāb e.-r(1165), ḥükm e.-se(1309), ḥükm e.-señ(1146), ḥükm e.-yem(1322), ḫüsrān e.-di(7), ısḳāṭ e.-di(192, 201), iddiḫār e.-r(1176), iftiḫār e.-r(1181), iḫrāz e.-r(74, 326), iḥsān e.-di(1, 24), iḫtişār e.-r(1164), iḫtiyār e.-r(1042, 1171), iḫvān e.-di(9), inkisār e.-r(1165), insān e.-di(1), intişār e.-r(1170), inṭiẓār e.-r(1172), iʿtibār e.-r(967, 1166), iʿtizār e.-r(1186), ḳarār e.-r(1169, 1174, 1180), ḳırḳ e.-yem(574), ḳısmet e.-+(809, 1033), ḳısmet e.-di(918), ḳısmet e.-sem(800), ḳısm e.-yiserdür(961), ḳıyās e.-+(739), maḍrūb e.-dük(165, 596), maḫrec-i farżından e.-+(692) , meccān e.-di(8), menʿ e.-di(247), menʿ e.-mez(326), mesʾeleteyn e.-yem(685), mevḳūf e.-+(300), mevḳūf e.-dük(938), milk-i Kenʿān e.-di(11), mirās e.-yem(1325), naṣib e.-+(1044), naṣib e.-r(933), naẓm e.-düm(14), naẓm e.-dük(254, 882), nisbet e.-risem(746), nisyān e.-di(21), raḥmet e.-+(1058), red e.-yem(665), Rıżvān e.-di(2), ṣabr e.-+ñ(890), sāḳıṭ e.-r(75), sulṭān e.-di(5), süds e.-di(312), Süleymān e.-di(12), sülsān e.-+gil(921), şekl e.-düm(207), şerḥ e.-düm(966, 1066), şümār e.-r(1167, 1178), taḥriż-i insān e.-di(6), taḳdim e.-yem(1322), taḳdir-i ḥāl e.-r(1166), taḳsim e.-dük(881), tanşif e.-di(998, 1025), tanşif e.-ye(931), tār u mār e.-r(1164), taʿrīf e.-señ(339, 341), terciḥ e.-señ(1078), terk e.-se(1319), tertib e.-di(186), timār e.-r(1183), timār e.-r(1185), var e.-r(1168), vaṣiyyet e.-se(39, 43), veḳf e.-direm(587), veḳf e.-dük(938), yeksān e.-di(17), yidi ḳısm e.-di(969, 972), zār e.-r(1179), żıʿf e.-señ(338), żırār e.-r(1175) , ẕikr e.-di(203), ẕikr e.-dük(281, 1275), ẕikr e.-düm(188, 208, 336, 340,

[3] Zeynep Korkmaz, age., s.792

344, 681, 802, 1080, 1089, 1149, 1264), ẕikr e.-miş(882), ẕikr e.-yem(94), ẕikr e.-yen(187), ẕikrin e.-düm(508)

1.1.2. id- ~ it- Yardımcı Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

id-

aḫmās i.-er(923, 925), aṣal i.-+(1141), ʿaşirin i.-esin(297), ʿavl i.-em(800), ʿavl i.-er(364, 434, 436, 1207), ʿavl i.-esin(399), aṣl i.-+üñ(717), ʿavl i.-üp(235), āzāḏ i.-e(284), āzāḏ i.-endür(279), baḫş i.-er(1050), basṭ i.-+(975), basṭ i.-em(934, 1135, 1261), basṭ i.-en(793), basṭ i.-ersin(988), basṭ i.-esin(177), basṭ i.-üp(805), bir i.-em(1322), bir ḳısm i.-em(900), bünyād i.-e(286), cemʿ i.-em(612, 937), cemʿ i.-er(280, 997, 1312), cemʿ i.-icek(1244), cemʿ i.-señ(928), cemʿ i.-üp(298), ḍarb i.-+(473, 827, 1204), ḍarb i.-en(1212), ḍarb i.-er(840, 1208, 1213), ḍarb i.-evüz(737), ḍarb i.-üp(1148), dörde ḳısm i.-er(1046), dörd i.-er(123), dörd i.-erem(685), dörd i.-ersem(518), dörd i.-üp(550), ebdān-ı aṣl i.-en(984), ebdān i.-enler(226), ebdān i.-erem(1070), ebdān i.-ersin(948), ebdan i.-üp(915), esr i.-er(62), etsāʿ i.-em(606), evlād i.-e(288, 289), farḳ i.-emez(1082), farż i.-em(59, 1156, 1319), farż i.-er (1142, 1164, 1250, 1299), farż i-ersem(1250), fey i.-er(1312), fikr i.-+(339, 909), fikr i.-erseñ(819), ḥacb i.-er (82, 87, 215, 217, 323, 330, 331), ḥacb i.-mez(82), ḥalef i.-er(1100), ḥaṣr i.-er(675), ḥayr i.-em(1321), ḫilāf i.-er(1121), ḫums i.-er(595), ḥükm i.-em(402), ḥükm i.-en(285), ḥükm i.-er(50, 989, 1282), ḥükm i.-erem(565, 1072), ḥükm i.-erseñ(1041), ḥükm i.-esin(322, 328, 1252), ısḳāṭ i.-er(77, 96, 107, 218, 241), ısḳāṭ i.-erem(111), icād i.-e(290), i.-em ... taḥḳiḳ(936), i.-iserdür fi'l-ḳażā(1023), iḫrāc i.-er(282), iḫrāz i.-er(255, 1060, 1274), iḫrāz i.-se(35), iḫtiṣār i.-en(961), iḫtiṣār i.-señ(1147, 1172), iḫtiṣār i.-+üñ(1158), iḫtiṣār i.-üp(953), irṣād i.-e(285), isbāt i.-erler(29), istîlād i.-e(287), istiṭrāṭ i.-e(291), iʿtibār i.-er(1126), iʿtibār i.-mek gerek(1211), iʿtibār i.-mez(1073), iʿtibār i.-+üñ(1152), ḳabż i.-er(994, 107), ḳabż i.-üp(51), ḳaṭʿ i.-üpdür(283), ḳatl i.-er(62), ḳısmet i.-erdük(778), ḳısmet i.-iser(635), ḳısm i.-+(26), ḳıyās i.-+(182, 593), ḳıyās i.-em(747), ḳıyās i.-icek(560), ḳıyās i.-iser(1101), maḍrūb i.-er(164), maḫrec i.-+(764), mevḳūf i.-+(144), mevḳūf i.-em (1228, 1247, 1266, 1307), mevḳūf i.-er(161), mevḳūf i.-erler(1256, 1259), mevḳūf i.-ersin(143), mevḳūf i.-esin(1231), meẕheb i.-endi(752), muḳābil i.-er(631), müstaḳim i.-iser(484), naḳl i.-er(382), naḳl i.-üp(188), nehb i.-er(62), nisbet i.-em(748), nisbet i.-er(507), nisbet i.-señ(185), nisbet i.-üp(492), redd i.-+ (664), redd i.-esin(708), red i.-erem(1307), reʾs i.-er(1168), saʿy i.-em(1057), sehm i.-er(1165), sehm i.-señ(1260), sirāyet i.-en(1111), suʾāl i.-en(891), ṣulḥ i.-en(661), ṣulḥ i.-üp(659), süds i.-eler(311), süds i.-er(313, 366), sülsān i.-mege(119), sümn i.-er(365), şarṭ i.-erler(61), şerḥ i.-em(194), şürūʿ i.-em(388), taʿbir i.-em(1319), tafḍil i.-üp(1071), tafṣil i.-em(69, 1007), taḥḳiḳ i.-em(1241), taḥḳiḳ i.-seler(1223), taḥrir i.-em(1324), taḳdim i.-ersem(905), taḳdir i.-em(936, 1248, 1320), taḳdir i.-erseñ(1191), taḳsim i.-eler(1001), taḳsim i.-em(1326), taḳsim i.-er(1015), taḳsim i.-erler(296), taḳṣir i.-em(1323), tamām i.-mek gerek(1272), tanṣif i.-erseñ(333, 334), taʿlil i.-er(907), ṭarḥ i.-er(661), taʿrif i.-em(1318), taṣdiḳ i.-em(1239), taṣḥiḥ i.-en(1211), taṣiḥ i.-er(631), taṣiḥ i.-erem(620), taṣiḥ i.-mek(717), taṣvir i.-em(1321), taʿzīf i.-em(1071), taʿzīf ... i.-erseñ(333, 334), taʿzīf i.-erseñ(988), taʿzīf i.-üp(1155, 1206, 1207), tedbir i.-em(1318), tefsir i.-em(1318, 1325), tefsir i.-üp(1188), tefviż i.-er(1283), tekmil i.-er(234), tekrār i.-em(521, 706), terciḥ i.-em(268, 908), terciḥ i.-en(1101), terciḥ i.-er(267, 1096), terciḥ i.-ersen(260), terk i.-+(815), terk i.-emezler(1076), vaḳf i.-er(1166), vaṣf i.-em(309), vaṭy i.-üp(56), vaẕʿ i.-em(117), vefḳ i.-+ (1169), vefḳ i.-e(732), vefḳ i.-em(516), vefḳ i.-er(1137), vefḳ i.-erem(568, 1160), vefḳ i.-erler(1157), vefḳ i.-evüz(546, 548), vefḳ i.-üben(715), vefḳ i.-+üñ(714), vefḳ i.-üp(569), zād i.-e(284), żıʿf i.-+ (349), żıʿf i.-erseñ(341, 349, 350), żıʿf i.-+sün(335), ẕikr i.-+ (336), ẕikr i.-em(229, 388, 424), ẕikr i.-iser(802), ẕikr i.-iserdür(417), ẕikr i.-iser men(229), ẕikr i.-+üñ(975), ẕikr i.-üpven(1022)

it-

ʿamel i.-mekde(598, 630), ār i.-mez(1184), ʿavl i.-mek(440), ʿavl i.-se(429), āzāḏ i.-se(288), beyān i.-miş(1206), cerr i.-mek(286), ḍarb i.-mek gerek(1217), ḍarb i.-señ(1174), farḳ i.-me-+(1089), farḳ i.-mek gerekdür(320), farḳ i.-mez(998), fehm i.-medi(1184), ḥacb i.-diler(242), ḥacb i.-

dügin(90), ḥacb i.-mek ol-(801), ḥāṣıl i.-dügini(1310), ḥaṣr i.-diler(1222), ḥükm i.-di(17), ḥükm i.-dük(442), iḥrāz-ı māl i.-mez(883), iḥrāz i.-di(198), iḫtilāf i.-miş(1281), iḫtişār i.-düm(681), iḳrār i.-mese(1235), iʿtibār i.-di(1186), iʿtibār i.-mek(958), iʿtibār i.-mek gerek(440), iʿtirāż i.-miş(381), ḳabż i.-medin(48), maʿlūm i.-mese(1320), naḳl i.-+sün(1183), naẓm i.-düm(1306), nıṣf i.-diler(226), nisbet i.-se(65), ṣüret i.-düm(412), süds i.-diler(330), şükr i.-düm(1329), taḫric i.-diler(1199), taḫṣiṣ i.-diler(65), taḳdim i.-diler(20), taṣḥiḥ-i mesʾele i.-mek(462), taṣiḥ i.-mekde(1182), tefsir i.-diler(53), terciḥ i.-di(904), vażʿ i.-miş(780), yardım i.-se(114), ẓann i.-me-+(1323), żāyiʿ i.-meyevüz(34), ẕikr i.-di(332), ẕikr i.-düm(113, 322, 920)

1.1.3. ol- Yardımcı Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

ol-, ... durumunda bulun-, ... haline gel-

ʿadd o.-an (360), ʿadd o.-ına(449), ʿadd o.-ursa(360), ʿavl o.-an(389, 482), ʿavl o.-dı(412), ʿavl o.-duġın(412, 417), ʿavl o.-ısardur(406, 499), ʿavl o.-maya(370, 371, 1201), ʿavl o.-maz(386), ʿavl o.-ur(364, 370, 380, 388, 394, 409, 481, 819, 1251), ʿavl o.-ursa(395, 424), āzāḏ o.-ursa(289), basṭ o.-a(844), basṭ o.-ısar(923), basṭ o.-maz(1158), bāṭıl o.-ur(50), bellü o.-dı(839), bi'l-eb o.-an(1096), bile o.-sa(232, 239), bi'l-ḫulf o.-ur(46), bi'l-väris o.-an(995, 1007), cāyiz o.-sa(44), cemʿ o.-madı(410), cemʿ o.-maya(410), cemʿ o.-ur(365), cemʿ o.-ursa(653), cinseyn o.-ıncaḳ(709), cins-i vāḥid o.-a(684), ḍarb o.-sa(128, 355, 1257), dāreyn o.-ısar(52), ekser o.-ana(227), ekser o.-sa(329), ekser o.-salar(89), farż o.-a(98), farż o.-updur(1145), farż o.-ur(793), farżından o.-ısardur(701), fāsid o.-sa(214), fehmi o.-an(793), ġarḳ o.-up(1327), ḥacb o.-a(403), ḥacb o.-an(328), ḥacb o.-ur(437), ḥācet o.-a(706), ḥācib o.-ur(217), ḥāli o.-maz(315), ḥāṣıl o.-a(530), ḥāṣıl o.-an(279), ḥāṣıl o.-dı(552), ḥāṣıl o.-ısar(504), ḥāṣıl o.-ur(516, 594, 624, 706, 772), ḫāṣ o.-a(191, 278), ḥaṣr o.-duġı(390), ḥaṣr o.-ur(394, 399, 424), ḫatm o.-sa(968), ḥayf o.-maya(298), ḥırmān o.-ur(250), ictimāʿ o.-sa(1185), iḫtilāf o.-sa(321), iḫtilāf o.-duġı(1011), iḫtiyāç o.-ur(462), imkān o.-a(924), irs o.-duġı(33), istivā o.-sa(995, 1010), iḫrāc o.-dı(318), iʿtibār o.-maz(1236), kesr o.-a(486), kesr o.-an(127, 128, 143, 497, 796, 806, 862, 863, 934, 938, 948, 1291), kesr o.-dı(767), kesr o.-maya(797), kesr o.-ur(1137, 1145, 1146, 1160, 1195, 1289, 1290, 1291), kesr o.-ursa(780), ḳısmet o.-a(1030), ḳısmet o.-dı(585), ḳısmet o.-madın(820, 859), ḳısmet o.-ur(1133), ḳıyās o.-ısar(1124), lāḥiḳ o.-sa(1309), maʿa'l-ġayr o.-ısar(257), maḍrūb o.-dı(719), maḍrūb o.-ur(147, 185), maʿdūm o.-ursa(91, 92), maḥcūb o.-ur(991), maḥlūṭ o.-ursa(356), maḥrūm o.-an(327), maḥrūm o.-dı(323), maḥrūm o.-dılar(327), maḥṣūr o.-dı(667), maḥṣūr o.-ur(395), maḫṣūṣ o.-ur(390), maḫṣūṣ o.-dı(894), maḫż o.-ısar(74), maḫẓūr o.-adı(1159), mālik o.-sa(292), maʿlūm o.-a(1007, 1264), maʿlūm o.-ınca(1247, 1266), maʿlūm o.-madı(1202), maʿlūm o.-mayınca(1280), maʿlūm o.-sa(1284), maʿlūm o.-ur(319), mensūb o.-an(897), mensūb o.-ur(896), merdūd o.-ıcaḳ(824), mertebe o.-sa(219), meşġūl o.-am(1240), meşkūk o.-dı(1277), mevḳūf o.-a(1196), mevḳuf o.-a(528), mevḳūf o.-dı(302), mevḳūf o.-ur(309), meyyitüñ o.-ursa(22), meẕkūr o.-an(383), mirās o.-dı(1326), mirās o.-maya(1225), mirās o.-ur(1224), mirās o.-ur mı(889), muḫālif o.-sa(1073), muḥriz o.-ısardur(377), muḥriz o.-ur(1192), muḫtelif o.-a(60, 1081), muḫtelif o.-sa(1011), muḫtelif o.-ursa(1082), muḳsem o.-a(603, 604), muvāfıḳ o.-dı(461), mübāyin o.-dı(548), mübāyin o.-sa(127, 569), müdli o.-alar(1000), müdli o.-ana(1124), müdli o.-masa(999), müdli o.-maya(1003), müreccaḥ o.-ısar(1017), müsāvāt o.-masa(214), müsāvi o.-alar(224), müsellem o.-ısar(98), müstaġraḳ o.-masa(600), müstaḳim o.-dı(160, 500), müstaḳim o.-masa(515), müstaḳim o.-ur(712), müstevi o.-sa(908, 912, 913), müttefiḳ o.-+sun(1083), mütteḥid o.-alar(1028), mütteḥid o.-sa(1001, 1016), naṣib o.-ur(534), ne o.-duġını(491), ne o.-sa(473), nıṣf o.-a(445, 446), nıṣf o.-dı(135, 1168), nıṣf o.-duġını(342), nıṣf o.-ısardur(154, 416), nıṣf o.-maġa(1272), nıṣf o.-ur(116, 172, 337, 349), nisbet o.-sa(71), o.-sa...ġayr-ı muḥriz(913), o.-a ... nisār(1034), o.-a ... şümār(503), o.-dı ... mācerā(1127), o.-dı ... müstaḳim(142), o.-ur ... ġınā(401), o.-ur ... inḳısām(1244), o.-ur ... mesʾele(710), o.-ursa ... şümār(1055), o.-ur ... yesir(297), öñdin o.-sa(23), raġbet ... o.-maya(1120), redd-i cinseyn o.-ıcaḳ(122), redd o.-a(122), redd o.-an(677), redd o.-ısar(120, 722), redd o.-ısardur(671), redd o.-sa(669, 824), redd o.-up(672), reʾs o.-ur(597), rüʾūs o.-dı(746), rüʾūs o.-ur(494), sābıḳ o.-ursa(24), ṣaḥiḥāt o.-alar(213), ṣaḥiḥ o.-duġına(70), sāḳıṭ o.-dı(253), sāḳıṭ o.-dılar(79), sāḳıṭ o.-

ur(101, 110, 113), sehm-i nıṣf o.-ur(382), sehm o.-ur(792), ṣūret o. gerek(589), ṣūret o.-ur(509), şarṭ o.-ur(1227), şekl o.-ur(1193), taḳdim o.-ur(36, 256), taḳdir o.-ursa(220), tamām o.-dı(1080, 1140), ṭarafeyn o.-dı(446), taṣiḥ o.-an(1154), taṣiḥ o.-ur(637), taṣṣiḥ o.-dı(949), tebāyün mi o.-a(585), tebāyün mi o.-ısar(124), tebāyün o.-dı(568), tebāyün o.-ısar(146), tebāyün o.-sa(562, 565, 571, 726), tebdil o.-a(821), teksir-i ḍarb o.-urdı(1159), temāsül o.-ısar(511), temāsül o.-maya(164), temlik o.-ur(47), terciḥ o.-ur(214, 261), teslim o.-madın(49), tevāfuḳ o.-dı(450), tevāfuḳ o.-sa(570, 734), tevāfuḳ o.-ur(453), tevciḥ o.-maya(1026), üçden o.-a(375), üçden o.-ısar(663, 686), üçden o.-ur(299, 343, 352, 710), üçden o.-urdı(759), üç o.-a(748, 1216), üç o.-dı(732), vaż' o.-ur(670), väris o.-sa(820), vech o.-ısar(926), vefḳ-ı nıṣfı o.-a(472), vefḳı o.-an(455), vefḳ o.-ur(469), vefḳı o.-ursa(603), yig o.-sa(785), zāid o.-ursa(1233), zār o.-ur(292), ẕāt-ı farż o.-maz(214), żayi' o.-sa(51), zı'f o.-a(445), zíḳ o.-ursa(368), ziyāde o.-duġ(ı1201), ziyāde o.-maya(873), ẕū-raḥm o.-ur(1102)

olun-, edil-

ḥükm o.-ur(271), o.-a ... āşkār(78), o.-dı su'āl(432), redd ... o.-ısardur(671), taḳsim o.-ıcaḳ(1026), tanṣif o.-urdı(1114)

1.1.4. kıl- Yardımcı Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

kıl-, et-, yap-

altıdan ḳ.-+(1290), altıdan ḳ.-am(40), altı ḳ.-asın(808), altıdan k.-avuz(693), aṣıl ḳ.-+ (757), bişden ḳ.-+ (677), ceddü'l-velā ḳ.-duġı(291), ceddüñ ḳ.-asın(804), da'vi ḳ.-a(1009), da'vi ḳ.-alar(1004), da'vi ḳ.-mayam(1226), da'vi ḳ.-ur(647), dörder ḳ.-a(840), dörder ḳ.-am(155), du'ā ḳ.-alar(1057), erzāni ḳ.-+sun(1118), fāni ḳ.-a(448), fāni ḳ.-maz(449), fāni ḳ.-ur(448), ḥacb ḳ.-maz(752), ḥalṭ ḳ.-sañ(358), 'ināyet ḳ.-dı(1306), izhār ḳ.-maḳdı(3), icād ḳ.-dı(3), içre ḳ.-asın(1219), ikiden ḳ.-+ (673), iki ḳ.-+ (724), ḳ.-am ... nizām(145), ḳ.-dı ... ihtimām(666), ḳ.-dı ... iḫtiyār(174), ḳ.-dılar ... naẓar(160), ḳ.-ısar ... iḫtiyār(131), ḳısmet ḳ.-asın(713), ḳısmet ḳ.-up(929), ḳısmet ḳ.-ursañ(758), ḳ.-+ ... iḫtiyār(267), ḳ.-+mañ ... i'tibār(269), ḳ.-sam ... naẓar(145), ḳ.-urlar ... iddi'ā(419), ḳ.-urlar ... ḳısmeti(997, 1002), maḫṣūṣ ḳ.-maduḳ(1095), mes'ele ḳ.-asın(691), meşkūr ḳ.-dı(15), naẓar ḳ.-+ (178, 300, 713, 836), naẓar ḳ.-am(733, 1292), naẓar ... ḳ.-am(514, 731), naẓar ḳ.-an(484), naẓar ḳ.-avuz(545), naẓar ḳ.-duñ(588), naẓar ḳ.-mak gerek(141, 834, 843), naẓar ḳ.-sam(936), naẓar ḳ.-sañ(927), naẓar ḳ.-ur(470), nefy ḳ.-maz(816), ne ḳ.-a(408, 420), ne ḳ.-am(149, 908, 1229), ne ḳ.-ur(692), nisbet ḳ.- +(170), nisbet ḳ.-am(152, 524, 894, 1238), nisbet ḳ.-ısar(258), on ikiden ḳ.-dılar(357), on ḳ.-am(900), on sekizden ḳ.-asın(789), re's ḳ.-am(669), sāḳıṭ ḳ.-anın(107), sekiz ḳ.-+ (770), sirāyet ḳ.-ur(1116), ṣūret ḳ.-am(137), sübʿ ḳ.-an(458), tagyir ḳ.-ma-+(245), tecrübe ḳ.-+ (352), te'ḫir ḳ.-dı(890), tekrār ḳ.-asın(1056), tesmiye ḳ.-+ (456), üçden ḳ.-+ (674), üçden ḳ.-avuz(45), vefā ḳ.-duḳ(254), veṣāyā ḳ.-dı(21), yarı ḳ.-dı(13), ẕikri ḳ.-dı(86)

1.1.5. bulın- Yardımcı Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

ol-, ... durumunda bulun-, ... haline gel-

ayru ayr b.-sa(405), bir arada b.-sa(447), b.-sa ... mertebe(222), mübāyin b.-a(826)

1.2. Sıfat-Fiil+Yardımcı Fiil [Karmaşık fiiller, ol- yardımcı fiilinden önce gelen sıfat-fiillerin bağlı bulundukları zaman kesimine ve yüklendikleri işlev ayrılıklarına göre üçe ayrılır:

1.2.1. Öncelik fiilleri (-mIş ol-)

1.2.2. Alışkanlık fiilleri (-Ir ol- / -mAz ol-)

1.2.3. Niyet fiilleri (-AcAk ol-, -IcI ol-, -AsI ol-, -(I)msAr ol-) (Korkmaz 2003: 801-811)

Ancak metnimizde Sıfat-Fiil+Yardımcı Fiil kalıbıyla oluşan birleşik fiil tespit edilememiştir.

1.3. Zarf-Fiil+Yardımcı Fiil

Bir yanı zarf-fiil bir yanı fiil olan birleşik fiiller, bir fiil unsuru ile bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiillerdir. Asıl fiil başta, yardımcı fiil sonda bulunur. Asıl fiile *-A, -I/-U, -Ip/-Up zarf-fiil eklerinden biri getirilir. Bu tür fiillere tasvir fiilleri (tasvirî fiiller)* de denir. Tasvir fiilleri, –A, -I/-U bazen de –Ip/-Up ekleriyle yapılan zarf-fiillerden sonra *bil-, ver-, dur-, gel-, kal-, koy-, gör-, yaz- gibi yarı yardımcı fiillerden birinin getirilmesiyle* oluşturulan birleşik fiillerin ortak adıdır. yeterlik, tezlik, yaklaşma ve süreklilik olmak üzere dört şekli vardır.

d.e+iver(629)

id- **1. et-, yap-, gerçekleştir-, ortaya koy-** ⇨ ***it-***

i.-egör(749)

II. Esas Anlamını Kaybederek Deyimleşmiş Olan Birleşik Fiiller

olmak üzere iki ana gruba ayırmak mümkündür. Her grubun kendi içinde alt grupları da vardır demektedir (korkmaz 2003: 791).

2. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller

Bu grupta yer alan birleşik fiiller, isim veya isim soylu bir veya birden çok kelimenin, belirli gramer kalıpları içinde, bir esas fiille birleşerek bir anlam kaymasına uğrayıp kalıplaşması ile oluşan birleşiklerdir[4] Bu tür birleşik fiiller deyimleşmiş birleşik fiiller, anlamca kaynaşmış birleşik fiiller, anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş birleşik fiiller veya anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş birleşik fiiller olarak adlandırılır.

ad ur-a 'isimlendire' (367), boş gid-er 'bir şey elde edemez' (1045), heder gid-er 'ziyan olur' (51), el şun-ar 'birinden bir hakkı almaya kalkış-' (223), ḳuru el ov-ar 'bir şey alama-, mahrum ol-' (1045), dök- ... ḳan+ını : 'adam öldür-'(1317), söz bir id-em 'anlaşayım' (1322).

Birleşik fiilleri Türk dil bilgisi öğretimindeki genel sınıflandırmaları esas alarak tasnif ettikten sonra çalışma metnimizdeki **ol-** yardımcı eyleminin kullanımlarına baktığımızda bu yardımcı eylemin kullanıldığı her yapıda birleşik fiil oluşturmadığını, bazı yerlerde cevher fiili (imek) ile aynı anlam ve görevde[5] kullanıldığını görmekteyiz. Çalıştığımız metinde *ger iki **ol**-sa 'iki ise' (347), iki dirhem ol-dı 'iki dirhemdir' (628), dörd o.-ur 'dörttür' (43)* örneklerinde ol- yardımcı eyleminin ek fiilin işlev ve anlamını üstlendiğini açıkça görmekteyiz. Konuyu örneklendiren kullanımlar şunlardır:

(c.f.) i-, ol-

aḫyāf o.-ur(203), aḳreb o.-dı(910), aḳrıbanuñ o.-dı(1088), ʿallāt o.-ur(203), altıdan o.-ur(44, 175), altıdan o.-ısar(498), altıdan o.-ur(44, 175, 786, 794, 842), altı ḳısm o.-dı(314), altı o.-dılar(1136), altı o.-sa(693), altı o.-ur(134, 206, 572, 591, 940, 1148), altı yüz otuz o.-ur(576), ʿammnüñ o.-a(1108), anlaruñ o.-ur(265), anuñ o.-ısar(1098), anuñ o.-ur(1069), ʿaşere o.-dı(459), ata'na biriñ o.-ısar(1035), ʿavret o.-sa(1212), baʿid o.-duġıçun(994), bāyin o.-dı(725), bile o.-maḳ gerek(158), bir o.-maya(398), bir o.-maz(8), bir o.-sa(69), bist o.-a(769), biş o.-sa(699), biş o.-ur(791, 928), bundan o.-ısar(542), bunlaruñ o.-ur(249, 285), benū aḫyāf o.-ur(203), benü'l-aʿyān o.-ur(239), benü'l-aʿyān ve'l-ʿallāt o.-ur(24), bir ḳısm o.-dı(1075), bir o.-maya(398), bir o.-maz(7), bir o.-sa(69), bir cins o.-masa(672), bir cins o.-ursa(669, 690), bişden o.-a(701), biş ḳısm o.-ur(309), biş yüz o.-a(557), cins o.-masa(672), cüzv o.-ur(348), çehār o.-ur(338), deyn o.-ur(23), dirhem o.-dı(628), dirhem o.-sa(643), dörd biñ üç yüz o.-a(542, 553), dördden o.-ısardur(832), dörd ḥaşr o.-ur(424), dörd o.-a(272, 570, 825, 1135), dörd o.-dı(529, 855, 978, 1157, 1167), dörd o.-ırsa(721), dörd o.-ısar(711), dörd o.-ısardur(444, 894), dörd o.-

[4] Zeynep Korkmaz, age., s.153
[5] Bk. Gürer Gülsevin, VII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul 1999

ur(43, 87, 163, 177, 335, 337, 355, 357, 692, 733, 828, 838, 863, 884, 895, 951, 1136, 1146, 1156, 1197, 1212), dörd o.-urlar(1288), dördden o.-ursa(860), ebdān-ı ferʿ o.-ur(917), efżal o.-ısar(320), erbaʿin o.-ur(1211, 1213), er o.-sa(1209), er o.-ursa(1212), eseri o.-madı(1115), evlād o.-maya(1090), evlād o.-mayan(1031), evlād o.-sa(1027, 1036), evvel o.-a(868), evvel o.-anuñ(851), ferʿinüñ o.-ısar(1050), ferʿinüñ o.-ur(1048), ġayrınuñ o.-ursa(23), gerek o.-a(1110), ḥacb itmek o.-a(801), ḥāşeyyeteyni o.-sa(467), ḥāşiteyni o.-ur(444), ḥaẕẕı'l-ünseyeyn o.-ur(97, 877, 1002), ḫulf o.-ur(206), ḫums o.-dı(308, 561), ḫums o.-ur(925), iki ḳısm o.-dı(53, 309, 314), iki ḳısm o.-ısar(255), iki nisbetlünüñ o.-ur(1036), iki o.-maḳ(311), iki o.-sa(196, 347), iki o.-ur(615, 698), işāret o.-dı(401), ʿişrin o.-ur(1212), ḳāf o.-ısar(865), kefil o.-maḳ gerekdür(1233), ḳırḳ biş o.-ur(303), ḳırḳ o.-ur(578), ḳırḳ sekiz o.-suñ(1177), ḳızı o.-ısar(199), ḳızları o.-maḳ gerek(157), ḳızlaruñ o.-ur(295), ḳız o.-ur(764), küll-i vech o.-ur(907), mā yebḳā o.-an(378), mā yebḳā o.-ur(375), maʿnisinde o.-dı(1183), mevlāsınuñ o.-ur(288), min küll-i vechin o.-ur(907), mirās o.-dı(1326), misli o.-ur(171, 183, 652), misl o.-dı(495), misl o.-ur(167, 305), muʿtiḳuñ o.-ur(280), mümkin o.-madı(334), mümkin o.-maz(376), mümkin o.-sa(344), nā-çār o.-ur(600), oġlınuñ o.-ur(83, 85), o.-a ... āsān(768), o.-dı ... çehār(505), o.-ısar ... iḫtitām(1247), ol o.-a(782), ol o.-ur(339), on bişer o.-ur(597), on biş o.-a(705), on biş o.-dı(550), on biş o.-ur(303, 306), on ikiden o.-ısar(354), on ikiden o.-ısardur(1289), on ikiden o.-ur(689, 783), on o.-a(450, 792), on o.-dı(1169), on o.-ur(476, 771, 901), on üç o.-a(1216), on üç ḳısm o.-sa(1260), on sekizden o.-ısar(1138), o.-salar ... sülüs(89), o.-sa ... nisā(1209), otuz altı o.-a(737), otuz bir o.-a(436), otuz o.-ur(591, 940), o.-ur ... inḳısām(902), o.-ur ... müddeʿā(847), o.-ur ... müntehā(796), o.-ur ... on altıya(874), o.-ur on biş(1179), o.-ur ... zevcelerüñ(559), rubʿ o.-a1(203), rubʿ o.-ur(335, 349), sābit o.-ur(1004), sālis o.-sa(448), sebʿ o.-ısar(582), sekiz o.-ur(951), seksen dörd o.-ınca(165), sihām o.-ur(672), şoñra o.-sa(24), şulbinüñ o.-ur(112), süds o.-ısar(437), süds o.-ur(823, 825, 1191), südüs o.-ur(674), sülsān o.-ısar(350), sülsān o.-ur(341), süls o.-ur(341, 397, 596, 680), sülüsān o.-dı(640), sümn o.-ur(324, 335, 1210), taʿşib o.-dı(1274), taʿşib o.-duġı(31), tisʿ o.-ısardur(433), tüsʿi o.-dı(644), tüsʿi o.-ur(624), üç ḳısm o.-ur(257), üç o.-ur(499, 1172), vefḳ-ı nışfı o.-a(472), ve'l-aḥyāfı o.-ur(244), ve'l-ʿallāt o.-ur(263), yigirmi altı o.-ur(902), yigirmi dörd o.-ur(358), yigirmi o.-a(555), yüz ḳırḳ o.-ursa(579), yüz o.-ur(651), żıʿf o.-a(445, 446)

Eski Türkçede *er–* (> *ér–, é–, e–, i–*) şeklinde gördüğümüz yardımcı fiil, "esas yardımcı fiil" olup *cevher fiili, isim fiili, ek-fiil* gibi isimlerle de anılmaktadır. Esas yardımcı fiil, Türkçede genel iki temel göreve sahiptir:

a. Fiillerin birleşik çekimini kurmak

b. İsim unsurundan sonra gelerek onu yüklem haline getirmek

Burada; "***ek fiil*** (Alm. *Verbum Substantivum, Kopula Verbum Prädikativum*; Fr. *verbe substantinif, verbe copule, verbe prédicatif*; İng. *substantive verb, predikative verb, verb of predication*; Osm. *cevher fiili*) Eski Türkçede *er-* yardımcı fiilinin *er->ir->i-* biçiminde ekleşmesinden oluşan, ad soylu kelimelerin yüklem olarak kullanılmasını sağlayan ve birleşik fiil çekimlerinde de görev alan fiil. Şahıslara göre çekiminde *+Im/+Um, +sIn/sUn, +sI-nIz/+sUnUz, +DIrlAr/+DUrlAr* şekillerine girer: *çalışkan+ım, çalışkan+sın, çalışkan+dır, çalışkan+ız, çalışkan+sınız, çalışkan+dırlar* gibi. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, ek-fiilin 3. şahıs teklik ve çokluk çekiminde eski bir *tur-* yardımcı fiilinin ekleşmesinden oluşan *+DIr* bildirme eki kullanılmaktadır."[6] tanımından hareketle ek fiilin iki görevinin olduğunu; isimleri yüklem yaptığını ve birleşik fiil çekimleri oluşturduğunu anlamaktayız. Sunumun sırasında yöneltilen "Bir kural söylendiğinde bu geneli kapsar ve bütün örnekler için aynı sonucu vermesi gerekir. 'Çalışkansa gelmez.' cümlesinde 'çalışkan' sözcüğünün yüklem olduğunu nasıl söyleyebiliriz?" sorusuna şöyle cevap verebiliriz: Ek fiil isimleri/isim soylu sözcükleri çekime sokar, dolayısıyla yüklem yapar. "Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik.(Yahya Kemal BEYATLI-Akıncılar)"

[6] Zeynep Korkmaz, age, s.81

cümlesinde ek fiil bir ismi temel cümlenin yüklem yapmıştır. Ek fiilin şart çekimi ise eklendiği sözcüğü şart cümlesinin yüklemi durumuna getirir. Türkçede yapı bakımından iki ayrı tümce biçiminden bahsedilebilir: Bunlardan bazıları bir özne ve eylemden (ya da eylem öbeğinden) oluşan, bir metin içinde bağımsız olarak kullanılan birimlerdir. Bunlar Temel Tümce olarak adlandırılır. Diğerleri ise bir birleşik tümce içinde, o tümcenin bir ögesi olarak kullanılan yapılardır. Bunlar bir metinde bağımsız birimler olarak karşımıza çıkmaz; birer tümce ögesi olarak kullanılırlar. Temel tümceler doğrudan doğruya metnin yapı taşlarıdır, ötekiler ise bir tümcenin içinde yer alan alt birimlerdir. Bir üst tümcenin bir alt birimi olan bu tümceler de **Yan Tümce** olarak adlandırılır.[7] Birleşik cümle yapısının alt başlıklarından biri olan şartlı(koşullu) birleşik cümleler, ya bir fiile şart kipi eki getirilerek ya da bir isme/isim soylu bir sözcüğe ek fiilin şart çekimi eklenerek yüklemleştirilmesiyle oluşturulan, genellikle zarf görevinde olan ve temel tümceyi zaman, sebep, şart, benzetme anlamlarıyla tamamlanmasını sağlayan cümlelerdir. Şart çekimli ifade ise bu sefer de yan cümlenin yüklemi olur.

"Bir yerde mantık varsa; ancak orada niçin sorusunun cevabı da vardır." (Aziz Nesin-Bir Sürgünün Anıları) [ancak orada niçin sorusunun cevabı da vardır. (temel tümce) Bir yerde mantık varsa, (yan tümce).] Şart eki, içinde bulunduğu tümcede keşke vb. bir edatla birleşirse kip kurma hüviyetini kazanacağı için zarf tümleci oluşturmak yerine başlı başına tümce kurmakla görevli olur. Bu durumda, şart eki ünlem tümcelerini oluşturur ve bu tür tümceler temel tümce ilkelerine göre çözümlenir.[8] Dolayısıyla "Çalışkansa gelmez." cümlesinde ek fiil bu kez de 'çalışkan' sözcüğünü şart cümlesinin yüklemi yapmıştır.

Sonuç

Eski Türkçe döneminden beri yaygın bir şekilde kullanılan ol-, id- ~ it-, eyle-, kıl- yardımcı fiillerinin incelediğimiz metinde yaygın olarak yer aldığı görülmüştür. Metinde yer alan birleşik fiillerin içinde, bir isim ile bir yardımcı fiil kalıbıyla oluşturulan birleşik fiillerin oranı yüksektir. İsimleri, özellikle metinde çok yer alan Arapça ve Farsça kökenli isimleri, fiilleştirmede birleşik fiil kalıbından oldukça çok yararlanılmıştır. Metnimizde tasvir fiili oluşturan yardımcı fiillerden yalnızca tezlik (-iver) ve süreklilik(?) (Emir-İstek) (-egör) örneklerine rastlanmıştır.

Türkçede ol- cümlede asıl fiil ve yardımcı fiil olarak kullanılmasının yanı sıra i- cevher fiilini işlevini de üstlenmektedir. Ancak bu kullanımların hiçbiri kalıcı bir işlev olmadığından görevi tespit edilirken bağlamda üstlendiği anlam ve görev dikkate alınmalıdır. +la, +lan, +laş[9] ekleriyle olan (hasta ol- / hastalan-) anlam ilişkisi ol- fiilinin cevher fiili olarak da kullanıldığının kanıtlarından biridir.

Son olarak Gabain'in Türkçede Fiil Birleşmeleri isimli makalesindeki: "Fiil birleşmeleri veya mürekkep filler arasında ara sıra başka bir grup daha geçmektedir. Lakin bu grup gerçekten bu birleşmelerle alakadar olamaz. Çünkü burada kastettiğimiz tamir et-, (eski) tamir kıl- veya tamir eyle- gibi takımlar yalnız bir oluşu veya kılışı ifadeye yarayan iki verbal şekilden yapılmamıştır. Burada daha çok müteradif manalı transitiv fiiller kastediliyor…. Diğer taraftan ol-, bu birleşmelerde geçmeyen *i-'den mana bakımından daha kuvvetlidir… Bu sonuncu birleşmeler yabancı kelimelerle yapılan dans et- gibi takımlarla birlikte artık fiil birleşmesi sayılamazlar."[10] ifadelerinden hareketle isim + yardımcı fiil kalıbıyla oluşan yapıların yeniden gözden geçirilmesinin birleşik fiillerin tasnifi konusunda yararlı olacağı kanısındayız.

[7] Erkman-Akerson, F. ve Ş. Ozil, Türkçede Niteleme: Sıfat İşlevli Yan Tümceler, Simurg Yay., İstanbul 1998, s.51-52
[8] DELİCE, H. İbrahim, Türkçe Sözdizimi, Kitapevi yay., İstanbul 2007.s.165
[9] Bk. öBANGUOĞLU, Tahsin. Türkçenin Grameri. 4. bs., Ankara: TDK Yay., 1995s.314-316
[10] GABAİN, A. Von. "Türkçede Fiil Birleşmeleri". TDAY Belleten, 1953, 2. bs., Ankara: TDK Yay., 1988, 16-28

Kaynakça

Banguoğlu, Tahsin, (1995), Türkçenin Grameri, Ankara
Buzpınar, Şit Tufan, (2003), "Lazkiye", *TDV İslam Ansiklopedisi I- XLIV,* Ankara
Delice, H. İbrahim, (2007), Türkçe Sözdizimi, İstanbul
Erkman Akerson, Fatma - Ozil, Şeyda, (1998) Türkçede Niteleme: Sıfat İşlevli Yan Tümceler, İstanbul
Gabain, A. Von., (1988), "Türkçede Fiil Birleşmeleri", Ankara
Gülsevin, Gürer, (1999), VII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul
Korkmaz, Zeynep, (2003), Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara

AĞ TOPLUMU VE DİJİTAL MEDYADA ONTOLOJİ, ZAMAN/MEKÂN KAVRAMLARI ÜZERİNE

Arş.Gör.Dr.Murat AYTAŞ

Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo-Tv ve Sinema Bölümü

Özet

Günümüz dijital medya teknolojilerinin ortaya koyduğu iletişim biçimleri, internet üzerinde 'ağ' ve ağ'lar oluşturma mantığı, bu teknolojileri yalnızca kullananlar açısından değil kullanmayanların bu yapı içerisindeki varlığı noktasında yeni ontolojik sorunları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda kültürlerin, kurumların çeşitliliğine bağlı olarak farklı biçimlerde ortaya çıkan yeni bir toplumsal yapının oluşumu gerçekleşmektedir. Yeni yapı, Manuel Castells'e göre tarihsel olarak 20. yüzyılın sonlarına doğru kapitalist üretim biçiminin yeniden yapılanmasıyla şekillenmiş yeni bir kalkınma biçiminin, enformasyonelizmin ortaya çıkışıyla ilişkilidir. Bu süreç yalnızca bu noktalarda değil kendini yeni medya kanalları üzerinden tekrar inşa eden öznenin kendi ontolojisine ve kimliğine dair tüm varsayımlarını da kökünden ters yüz etmiştir. Castells, sözkonusu bu yapıları toplumsal bir formasyon olarak "Ağ Toplumu" kavramsallaştırmasıyla ifade etmiştir. Ağ toplumu yeni kimliklerin ve aidiyet ortamlarının yanında yeni zamansal ve mekansal formları da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada dijital medyanın ortaya koyduğu iletişim biçimlerinin gündelik hayat pratiklerine yansıması noktasında ağlar üzerinde olmakla ilgili olarak ortaya çıkan yeni ontoloji, zaman ve mekan ilişkileri eleştirel perspektiften irdelenerek yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: dijital medya, ağ toplumu, ontoloji, internet, zaman, mekan

ON ONTOLOGY, TIME/SPACE CONCEPTUALIZATIONS IN THE NETWORK SOCIETY AND DIGITAL MEDIA

Abstract

The communication forms that new media technologies produce today, the logic of forming "network" and "networks" on the internet bring the new ontological problems at the point that not only for the users of these technologies but also the presence of the nonusers in this structure. In this sense, the formation of a new social structure that emerges in different forms according to the diversities of cultures and institutions is being materialized. According to Castells, the new structure is relevant with the appearance of a new development manner that is shaped with the reengineering of capitalist production form historically towards from the end of the 20. Century, the appearance of informationalism. This period reversed the base of not only these points but also the reconstruction of the subject upon the new media channels to its ontology and all the assumptions of its identity. Castells identified this structures with "Network Society" conceptualizations. Network Society definitions has brought new identities and belongings, also new temporally and new space formations. In this work, new ontology that is relevant with being on the digital media at the point that the reflection of the communication forms that new media suggests on the daily life practices with time and and space relations are investigated and interpreted from critical perspective.

Keywords: digital media, network society, ontology, internet, time, space

1.Giriş

1980'li yılların başlarında tartışılmaya başlanan enformasyon devrimi, küreselleşme, hipergerçek, simülasyon gibi kavramların çıkış noktasını oluşturan bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler, insanlara yeni aidiyet ortamları ve kimlikler tanımlayarak yeni zamansal / uzamsal deneyimlere eşlik etme şansı sunmuştur. Manuell Castells (2005: 9) söz konusu zamansal / uzamsal dönüşümü toplumsal bir formasyon olarak 'Ağ Toplumu' kavramsallaştırmasıyla ifade etmiştir. Ağ toplumu yeni kimliklerin ve aidiyet ortamlarının yanında, zamansal ve mekânsal formlar ortaya koymuştur. Bu çalışmada 'Ağ Toplumu' eksen alınarak söz konusu kimlikler ve yeni zaman/mekân formları ele alınacaktır.

Bu çalışmanı amacı dijital medyaya dayalı ağ yapısı ve ağ morfolojisinin beraberinde getirdiği yeni zaman/mekân formları ve söz konusu bu formların ortaya koyduğu yeni aidiyet ortamları ve kimliklerini inceleyerek açıklamaya çalışmaktır. Çalışma bu durumu basit bir belirlenmişlik değil karşılıklı bağlantılar ve ilişkiler örüntüsü olarak ele almaktadır. Bu nedenle teknolojiyi bu çalışmanın hareket noktası olarak kullanmamız; teknolojik değişimi sürecinin gerçekleştiği ve onu şekillendiren toplumsal bağlama yerleştirmemiz; ortaya konulan yeni mekân ve kimlik formasyonları tablosunun çizilmesinde kimlik arayışının, tekno-ekonomik değişim kadar güçlü olduğunu akılda tutmamız gerekir. Dijital medya ve ağ toplumuyla kurulan ilişki çerçevesinde tanımlanan yeni zaman/mekân formlarıyla birlikte yeni bir ontolojiden söz edebilmek mümkünmüdür? Bu yeni ontolojiyi ve beraberindeki soruları açıklamak adına Castell'sin 'Ağ toplumu' kavramsallaştırması ekseninden hareketle literatür çalışmasına dayalı olarak bir yöntem izlenecektir.

2.Ağ Oluşturma Mantığı ve Ağ Toplumu

Ağ toplumu ekseninde kimlik, zaman ve mekanı tanımlamadan önce toplumsal bir formasyon olarak ağ toplumu düşüncesinin temelleri üzerinde durmak önemli olacaktır. Ağ toplumu düşüncesine uzanan gelişmeler üzerine çeşitli düşünürlerin değişik bakış açıları bulunmaktadır. Bazı düşünürler bunu giderek evrensel sayısal bir dil ve uzamın bir çeşit birliğe yol açtığını savunurlarken diğerleri bunu paradoksal bir birlik olduğunu ifade ederler. Bu noktada ağ toplumu düşüncesi noktasında çalışmanın eksen aldığı temel kavram ve düşünürlerini tarihsel bir süreç çerçevesinde incelemek faydalı olacaktır.

İletişim teknolojilerinin küreselleşmeyle paralel olarak inşa ettikleri bir toplumsal formasyonu ifade eden ve İspanyol sosyal bilimci Manuel Castells tarafından 'Ağ Toplumu' olarak kavramlaştırılan modelin tarihsel kökeni 1665 yılına doğru İtalyan anatomici ve doğa bilimci Marcello Malpilgi'nin "derinin ağımsı bütününe gönderme yaparak, hücrebilimin ya da dokuların bilimin öncüsü olan anatomi alanına o zamana dek kumaşın, filenin ya da dantelin örüsünü anlatan "ağ" sözcüğüne kadar uzanmaktadır (Mattelart, 2004: 17-27). Ayrıca, yeni iletişimsel uzamların yanı sıra yeni bir toplumsallık türünü de ifade eden ağ kavramı, Kropotkin'in yeni-teknik aracılığıyla özgürleşme düşüncesi üzerinde de etkili olmuştur. 1850-1950 yıllarının en önemli özelliği ise, bu yıllarda iletişimin dünyaya yayılması olmuştur. "Posta, telgraf ve telefon şebekeleri, sonra da, 1900'den itibaren radyo iletişimi ve ardından televizyon bilginin daha uzak mesafelerde dolaşıma girmesini sağlamıştır" (Barbier ve Lavenir, 2001: 131). Yine aynı yıllarda "Avrupa ve Amerika arasındaki sualtı telgraf kablosunun çekilerek iletinin kısa zamanda uzak mekânlara gönderilmesi ile ilgili gelişmeler haber ajanslarının farklı yerlerde kurulmasına neden olmuştur" (Önür, 2002: 93). 1876'da bugünkü internet bağlantılarının omuriliğini oluşturan telefon bulunmuştur. Modemler, dijitalden işitsele dönüşebilmekte ve bilgisayarın telefon ağı üzerinden bağlantı kurmasını sağlamaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerini, yüzyıllar sürmüş bir emperyalizm ve kültürler arası ilişkiler bağlamında toplumları "uzak ve yakın öbür toplumlarla kaçınılmaz bir ilişki içinde olan, örümcek

ağı gibi bağlantıları olan açık sistemler olarak düşünmemiz uygun olur" (Morley ve Robins, 1997: 177). Ancak iletişim ütopyasının yenilenmesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nde aktarma teknikleriyle kurumsal yapılar arasında sıkı bir bağ ören ağlar felsefesi oluşur. Chicago Okulu'nun mimarı Frank Lloyd Wright da Kropotkin'in toplumlaştırıcı tezini, Jefferson ve Emerson'un liberal felsefesiyle örtüştürerek geleneksel politikanın bölünme çizgisini insan merkezi çerçevesinde ele almaya katkıda bulunur. 'Organik uzam' düşüncesinin sonu, kısıtlanmış, dağılmış, yalıtılmış ama kendi aralarında sıkı dolaşım ağları ilmekleriyle bağlanan ve yeniden bağlanan bir topoğrafyaya varır" (Mattelart, 2004: 39). Bu hem yeni bir toplumsallık türü yaratıp hem de bireyselliği korumaya çalışan bir düzenleme biçimini ifade etmektedir.

19.yüzyıl, tüm gezegeni saran ve ilk defa çağdaşlarına hızlı bir enformasyon deneyimi kazandıran şebekelerin ortaya çıkışına tanık olmuştur. Giderek yaygınlaşan bu şebekeler, "hem küresel köy şeklinde yeniden ortaya çıkan ütopyanın, hem de evrensel, doğrudan ve dolaysız bir iletişimi ve katılımı hedefleyen bir demokrasi rüyasının taşıyıcıları olmuştur" (Barbier ve Lavenier, 2001: 14). Elektronik sözlü kültür çağı olarak da nitelenen bu dönemde yazmak teknoloji midir derken, bugünkü 'hipertekst' sürecinde sözcük elektronik olmuştur. Yazı katı halini kaybetmiştir. Yazıya giriş yazar ve sonuç bölümüyle bitiririm mantığı sonlanmıştır. "Yazı artık bir sürü başka yazıya hatta görsel ve işitsel'e link atmıştır. 'Hipermedya'[1] ortaya çıkmıştır. Yazı hiç bitmeyen bir esere, süreli katkı yapılan akışkan bir forma dönüşmüştür ve interaktiftir" (Katipoğlu, 2009). Yazı sözcükleri nasıl belirli bir uzama ve mekâna hapsetmişse, kullanıcılar tarafından karşılıklı olarak üretilen sözcükler interaktif bir uzam içerisinde evrensel ikonlara ve simgelere indirgenmektedir.

Castells'e göre (2005: 2) bu gelişmelere eş zamanlı olarak giderek evrensel, sayısal bir dili konuşan yeni bir iletişim sistemi, "hem kültürümüzün sözcükleri, sesleri ve imgelerinin üretimi ve dağıtımını küresel olarak entegre hale getiriyor, hem de onları bireylerin kimliklerinin ve ruh hallerinin beğenilerine uygun kılmaktadır." Bu noktada Marshall Berman, modern ortamların ve yaşantıların bütün coğrafyaları ve etnik kökenleri, sınıf ve milliyetleri, din ve ideolojileri aştığını ve bu anlamda modernliğin bütün insanlığı birleştirdiğini ifade eder ancak bu birliğin kaotikliğini de eleştirir. "Bu paradoksal bir birliktir, dağınıklık içinde birliktir. Hepimizi sürekli bir parçalanma ve yenilenme; mücadele ve çelişkiler, belirsizlik ve elem girdabına atar. Modern olmak, Marx'ın ifadesiyle 'katı olan her şeyin eriyip havaya karıştığı' bir evrenin parçası olmak demektir" (27:1994). Moderitenin ortaya koyduğu paradoksal ve kaotik birliği yükselen enformasyon çağı ve ağ yapısı üzerinde yeni işlevler ve süreçlerle yeniden düzenlenmektedir.

Enformasyon Çağı'nda baskın olan işlevler, süreçler giderek ağlar etrafında örgütlenmektedir. Sınırsız sayıdaki noktaya ağlar yoluyla erişmenin küresel anlamdaki en güçlü altyapısını sağlayan internet, küresel sistemin kültürel bir mecrası olarak bir toplumsal formasyonu ifade eden ağ toplumunun yükselişine öncülük etmiştir. Ağ toplumuyla birlikte yeni kültürel formlar, kimlikler ve zaman-mekân algılamaları da beraberinde gelmiştir. Yeni bir toplumsal yapı olarak ağ toplumu, ona bağlı olan ve ona bağlı olmayanların bu yapı içerisindeki varlığı noktasında kimlikle ilgili olarak bazı varoluşsal tanımlamaları ve sorunları da beraberinde getirmektedir.

3. Ağ Toplumu ve Kimlik Sorunu

Günümüzde iletişim teknolojileri insanlara alternatif 'mekânsızlık' seçimleri ve onlara sunulan kadarıyla kendileri hakkında tasarılar gerçekleştirme imkânı sunmaktadır. Yeni bir

[1] grafik, metin, ses, animasyon, hareketli görüntü gibi internet üzerinde iletişimi mümkün olan her türlü medyayı ifade eden terim.

toplumsal formasyonu ifade eden ağ toplumu, kolektif ve bireysel örgütlenmeler çerçevesinde bireye, seçimler dayatmış ve kimliğin inşasını kendi özgül koşullarında zorunlu kılmıştır.

Kültür, kimliğin inşasında önemli bir eksen ve bir gurubun yaşamını anlamlandırmasını sağlayan ve gruba yaşam-biçimi istikametlerini sunan karmaşık bir müşterek inançlar, değerler ve kavramlar kümesidir. Bireyler belli bir kültürel geleneğin taşıyıcıları olmakla kendileri oluyorlar. Yani, kişinin kimliğinin temelleri, belli bir inanç sisteminin ve buna eşlik eden duygu ve etkileşim biçimlerinin içselleştirilmesiyle oluşuyor (Fay, 2001:82). Aydınlanmanın liberal ideolojisi, özgür ve eşit bireylerden oluşan bir toplum ideali öngörüyordu. Bu ideale göre, her birimiz, şu ya da bu gurubun üyeleri olarak değil, bireyler olarak tanımlanmaya başladık. Aydınlanma ve aklın araçsal olarak kullanımıyla beraber mitos'tan logos'a geçiş süreci başlamıştır. Bir önceki dönemin irrasyonel olarak tanımladığı akıl dışı tüm mitoslar ve onlara bağlı olan temel yapılar, liberalleşmeyle ve akıl çağıyla birlikte tamamen bireye dayanan bir ontolojik algılama evrenini oluşturdular.

Günümüzde her bir bireyin özel dünyasına uzanan en gizli dürtüleri de içinde olmak üzere hayatın tümü rasyonelleştirilmekte ve planlanmaktadır. Bugün dijital iletişim biçimlerinin alt yapısını sunduğu 'ağ'lar morfolojisine dayanan yapılar toplumsal alanı şekillendirmekte ve bireyi, bu alan içerisinde var olmaya zorlamaktadır. Bu noktada bireyin söz konusu bu toplumsal yapıdan kaçacak yeri kalmamıştır ve nasıl rasyonalizasyon süreci artık pazarın isimsiz güçlerinin değil, plan yapan bir azınlığın bilinçli kararının eseriyse kitlesel özneler de kendilerini bu alana uyarlamak zorunda kalmıştır: "Özne, bütün enerjisini pragmatistlerin deyimiyle şeylerin hareketinin içinde ve o hareketin yönünde olmaya adamak zorundadır" (Horkheimer, 1998: 122). Küresel karşılıklı etkileşime dayalı bir enformasyon akışı üzerine kurulu ağ toplumu bu anlamda yeni ilişkileri ve yeni kimlikleri deneyimleme fırsatı sunmaktadır.

Enformasyon teknolojisi devrimi ve kapitalizmin yeniden yapılanması yeni bir toplum biçimini, ağ toplumunu ortaya çıkardı, Ağ toplumu stratejik olarak belirleyici ekonomik etkinliklerin küreselleşmesinin damgasını vurduğu bir toplumdur. Kimliğin, bir toplumsal aktörün kendini tanıması; anlamı, başka toplumsal yapılara kapsamlı bir biçimde atıfta bulunmayı dışlayarak belli bir kültürel özellik yada özellikler dizisi temelinde inşa etmesi süreci olduğu ifade eden Castells, Ağ toplumunda kimliğin genel yapısını şu şekilde tanımlar:

> "Toplumsal olaylar ya iç dünyalarına kapanarak ya da sadece bir anlığına medya sembolünün etrafında parlayıvermesiyle parçalı hale gelme, yerelleşme, tek bir meseleye odaklanma, gelip geçici olma eğilimi içindeler. Bu denli kontrolsüz, kafa karıştırıcı bir değişim dünyasında, insanlar, asli, yani dini, etnik, ülkesel, ulusal kimlikleri etrafında yeniden gruplanmaya meyilli. Servet, güç, imge akışının küresel olduğu bir dünyada, kolektif ya da bireysel, atfedilmiş ya da inşa edilmiş bir kimlik arayışı, toplumsal anlamın temel kaynağı haline geliyor. Bu süreçte, kimlikler daha özgül, paylaşılması güç hale gelirken toplumsal parçalanmada yayılıyor" (Castells, 2005: 3-4).

Ağ toplumunda küreselleşme ve kozmopolitleşmeye karşı kültürel tekillik ve insanların kendi hayatları, çevreleri üzerinde denetim sahibi olmaları adına güçlü kimlik ifadeleri yükselmiştir. Laclau, bundan böyle demokrasiyi düşünmenin eşitlikten değil, çoğulluğun ve farklılıkların kabulünden geçtiğini iddia etmektedir. Toplu anlamların yitirildiği ya da güçlerini kaybettikleri bir dünyada, örneğin toplumsal aktörlerin üretim süreci içinde konumlanışının, bu aktörlerin kimliklerini tanımlamakta merkezi bir yer işgal etmeye devam ettiğini belirtir. Ama bu konumlanış, artık "öznelerin kimlerinin sistematik biçimde belirlememektedir. Öznelerin

kimlikleri dağılmakta, çoğullaşmakta, kimi yerde çakışırken, birçok yerde de farklılaşmaktadır" (Laclau, 2000: 11).

Denetlenen bürokratik tüketim toplumunda bireylerin tüketim noktasında katıldıkları baskıcı refah eğlencesi ve oyunları için ödedikleri bedel hayat alanlarında yarı-totaliter aygıtların gittikçe artan denetimine sürekli teslim olmalarıdır. Geri kalan bütün seçilmiş veya özerk alanların ileri derecede yok olmasının bir sonucu olarak ikili bir kayıp olur: "Özel alanda kişisel kimlikte bir anlam kaybı; kamu alanında anlamlı bir politik hayatın kaybı. Sınıf mücadelesinin daha erken bir çağında oluşan ve resmi olarak egemen sınıfa ve devlete karşı ezilenlerin çıkarlarının savunulmasına tahsis edilmiş örgütlerin özerkliği bile sistemin idari aygıtlarının yayılması karşısında hayali hale gelir" (Brown, 1989: 110). Castells'e göre (2005: 4-5) "feminizm ve çevrecilik gibi hareketlerin yanında, tanrı, millet, etnisite, aile, yerellik adına, başka bir deyişle bugün tekno-ekonomik güçlerin ve dönüştürücü toplumsal hareketlerin ters yönlerden birleşik saldırısına maruz kalan bin yıllık varoluş sorgulanmaktadır." Birbirleriyle çatışan güçler, mücadelelerini güçlendirmek amacıyla etkili teknolojik interaktif ağlardan hiç görülmemiş ölçüde yararlanıyor. Berman, yaşanan kimlik değişimini moderniteyle bağlantılı olarak okumaktadır. "Modern olmak kendimizi bize macera, iktidar, keyif, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme vaat eden ve aynı zamanda sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, büründüğümüz her kimliği yıkma tehdidinde bulunan bir çevrede bulmak demektir" (1999: 27). Aslında bu "kimliklerin her biri, olsa olsa kültürel bir inşa, siyasal veya ideolojik bir inşa, yani eninde sonunda tarihsel bir inşadır. Kaçınılmaz olarak kendisini bize dayatan doğal bir kimlik yoktur" (Bayart, 1999: 9). Yeni iletişim teknolojlerinin altyapısını oluşturduğu ağ toplumu iç içe geçmiş modern ve postmodern kimlik formasyonlarının yanı sıra bu kimliklerin ilişki içinde bulundukları zaman ve mekâna ait algılamayı da kökünden değiştirmiştir. Artık zaman ve mekân geleneksel olarak deneyimlenen ya da hissedilen bir yer/uzam olmaktan çıkmış, çok parçalı, merkezsizleşmiş bir bütünlük içinde daha da bireyselleşmiştir.

4.Ağ Toplumu ve Dijital Medyada Mekân

Ağ toplumu kavramsallaştırması içinde mekân düşüncesi ve onun yeni alternatifleriyle ilgili olarak çeşitli düşünürler farklı bakış açıları sunmaktadırlar. Alvin Toffler, yüzyılın elektronik ağlar üzerinde sürdürülmeye başlanan yeni güç dengesinin ve yarışının başladığını işaret etmiştir. "Elektronik ağlar, yayıldıkça güç el değiştirmektedir. Elektronik çağ, kendini yalnızca Japonya'da değil, ABD ve Avrupa'da daha önce görülmedik bir çapta temellendirmektedir" (1992:132). Elektronik medya aracılığıyla sanal bir uzam ve yer, sanal bir topluluk yaratıldığını gördük. Şimdi uzlaşmamız gereken şey, bu sanal gerçekliktir. Christopher Coker'in de önerdiği gibi "televizyonun etkisi, görüşler ve kavramlar düzeyinde değil, sezgi oranları ve algılama biçimlerindendir. İnsan ilişkilerinde ölçek modeller ve alışkanlıklar bakımından büyük yapısal bir değişim doğmuştur" (Aktaran: Morley ve Robins, 1997: 180-1). Bugün, küreselleşmenin önemli teknolojik altyapılarından biri olan internet, mekân ve mekana bağlı iletişim süreçleri noktasında yaşanılan anlam dönüşümünde de etkisini giderek arttırmaktadır. Geleneksel anlamda mekânın sonu olarak da ortaya koyabileceğimiz bu olgu, insanların, diğer insanlarla girdikleri iletişim süreçlerinin, ortak mekân boyutunda yaşanma zorunluluğunun ortadan kalkması olarak tanımlanabilir.

Martin Heidegger, 'Poetry, Language, Thought' isimli makalesinde yakınlığın, mesafenin kısalığı ile ölçülmesinin yanlış olduğunu ve yeni medya teknolojileri nedeniyle mesafenin sıkıştırıldığından söz eder:

> "İnsanlık en uzun mesafeleri en kısa zamanda alt ediyor. En büyük mesafeleri arkasında bırakırken, tabiatıyla önüne koydukları en kısa çapta olanlar. Buna karşılık mesafelerin böyle bir çılgınlıkta alt edilmesi yakınlığı getirmemekte; çünkü yakınlık mesafenin kısalığı ile ölçülmez. Bizden uzaklık olarak en az mesafede olan, bir film karesinde ya da radyodaki

bir seste olduğu gibi, bizden çok uzakta olabilir. Bizden ölçülemeyecek kadar uzak mesafede olan bize aslında çok yakın olabilir. Büyük mesafelerin alt edilmesi sonucu her şeyin eşit bir şekilde uzak ve aynı oranda yakın bir hale gelmesi ne anlama geliyor? Her şeyin benzer bir şekilde bizden ne yakın ne de uzak olması –sanki mesafesizleşmişçesine- hali nedir?" (Heidegger, 2006: 151-165).

Heidegger'in 20.yüzyılın başlarında yaşanan gelişmelerle ilgili olarak mekâna dair ortaya koyduğu 'mesafesizleşme' kavramı 20.yüzyılın sonlarına doğru yeni elektronik kültürle beraber daha fazla hissedilir hale gelmiştir. Heidegger'ın düşünceleri uzun bir zaman sonra dijital medya üzerine çalışan pek çok araştırmacı ve yazar tarafından olumlanmaktadır. Sven Birkerts'in 'Elektronik kovan: Onu reddet' isimli yazısında internetin insanları doğal dünyadan uzaklaştırdığını söyler; "Görünmeyen işaretlere ve işlemlere dalmış durumdayız, bir zamanlar mesafeler arasından bir kablo ile konuşma imkânsız durumdayken insanlar birbiriyle görüşmeye daha çok önem veriyordu. Şimdi bir arkadaşımızı ziyaret etmek için 5 mil yürümeyi imkansız buluyoruz"(1996: 81). Buna 'Elektronik Kovan: Ona Sarıl' yazısıyla Kevin Kelly (1991: 75) eşlik eder: bilgisayar ağlarının sosyalliği arttırdığını görmesine rağmen, Birkerts ağların insanları birbirinden soğuttuğunu savunur. Bunun haricinde genel olarak yapılan eleştirel bu yöndedir, ütopyan taraf yararlarını, distopyan taraf ise zararlı tahrip edici ve kötü olduğunu savunulur. Baudrillard ise ağ toplumunu merkezi bir yapısı bulunmayan ve mekansal zorunluluktan tamamen arındırılmış bir post-kapitalist toplum modeli olarak görmektedir (2003: 122-123).

Sibernetik özelliğe sahip bir yapılaşma biçimi olarak internet bireyler üzerinde mekandan arındırılmışlığın pekiştirilmesini sağlar. Sosyal uzamların çoğalması sonuçta sermaye birikimine içkin olan eşitsiz coğrafi gelişme mantığını da doğurur. "Ulusal egemenliklerin içinde eriyip gideceği homojen ve metasal bir küresel uzam yaratmak yerine, liberal küreselleşme yeni bir bağımlılık ve hâkimiyet ilişkileri ağı yaratarak kapitalist egemenliğin yeni safhasını temsil etmektedir" (Bensaid, 2006: 203). Böylece metaların ve sermayenin sınırlar ötesi dolaşımı sağlanmaktadır. Küresel meta dolaşımı ve sermayenin yeni biçimi çeşitli kitle iletişim araçları ve medya yayınları üzerinde aşırı enformasyon yüklenmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda Baudrillard'in (2005: 57) postmodern simülasyon dünyasına ilişkin geliştirdiği açıklama "medya yoluyla enformasyonun aşırı üretilmesinin doğurduğu kültürel aşırı yüklenmeyi ve bunun yol açtığı anlamın içe dönük patlamasını (implosion) ve bir simulasyon dünyasının oluşmasını, gerçekliğin estetik bir sanrısında bir normatifliğin ve sınıflandırmanın ötesinde yaşadığımız bir hiperuzamın oluşmasını" vurgulayan tiptendir.

Baudrillard'in bir simülasyon dünyası olarak ele aldığı siber uzay bireyin uzamla ilişkisini adeta ütopik bir forma büründürmüştür. Mekân olarak ütopya hiçbir yerde ve aynı zamanda çok yerdedir. "Siber-uzay ise bir çeşit her yer ikilemi gibidir Nicole Stenger siber-uzayın bir çeşit büyü oz olduğunu söyler. Oradadır fakat bir konumu yoktur" (Robbins, 2000:135). Siber-Uzay herkesin kendine sanal bir alan edinebildiği sonsuz alanı kapsar. Siber-Uzay'da herkes kendi sanal mülkünü birkaç saniye içinde oluşturabilir. İnternet aynı zamanda sivil katılımı kolaylaştırır bu etkileşim tarafından üretilen toplu eylem yeni formların ve yeni tedbirli mekânların oluşumunu teşvik eder" (Fisher, 2001: 4). İnternet ve üzerindeki çeşitli yazılımlarla deneyimlenebilir hale gelen siber-uzay kişiselleştirmeye açık yeni mekân formlarını, hissedilen gerçek zamanın ötesinde kendine ait bir zamansal yapı içerisinde gerçekleştirmektedir.

5.Ağ Toplumunda Zamana Dair

Yeni bir paradigma ve ontoloji olarak ifade edebileceğimiz dijital medya ve ona bağlı olarak yükselen ağ toplumu kavramsallaştırması dönem insanının tüm deneyimlerini yeni bir formasyon paralelinde yeniden inşa etmektedir. Bu formasyonlardan bir diğer önemli olanı

zaman ve zamanın algılanışıyla ilgilidir. Bu konuda çeşitli düşünürlerin pek çok farklı düşünceleri bulunmaktadır. Fransız düşünür Guy Debord, tam anlamıyla tarihsel hareket, hâlâ gizli olsa da, 'insanın gerçek doğasının' yavaş ve hissedilemeyen oluşumunda, "insanlık tarihinden doğan bu doğada başlar, ama kendi tarihinin ürünü olan bu toplum bir teknolojiyi ve bir dili egemenliği altına almış olsa da sadece süreğen bir şimdiki zamanın bilincindedir. "Zaman, adeta kapalı bir alan gibi hareketsiz kalır. Daha karmaşık bir toplum zamanın bilincine vardığında, yaptığı şey, daha ziyade zamanı inkâr etmektir, çünkü zamanda gördüğü şey gelip geçen değil geri dönendir. Durağan toplum, zamanı, doğrudan doğruya doğadan edindiği tecrübeden yola çıkarak döngüsel zaman modeline göre örgütler" (Debord, 1996: 73). Bir uygarlaşma süreci boyunca değişen şey, insanların kendilerini kısıtlarken ve ayarlarken örnek aldıkları kalıplar ve bunların yapısıdır. Bu bağlamda, zaman bilinci modeli buna gayet iyi bir örnektir.

Günümüzün ulus devletlerinin bireyleri de, birbirlerinden istedikleri kadar farklı olsunlar, toplumsal gelişmenin aynı gelişmişlik basamağının temsilcileri olarak, belli başlı kişilik özelliklerini paylaşırlar. Zamanı tamamen kendilerine özgü bir şekilde yaşamaları ve algılamaları, bu ortak özelliklerden biridir. Sanayileşmiş ulus devletlerinin insanları, yılın, ayın, günün tarihini; saatin kaç olduğunu yaklaşık da olsa bilme gibi, kaçınılmaz diyebileceğimiz bir ihtiyaç içindedirler. "Bu ihtiyaç, her şeyin içine ve herkesin içine işlemiş zaman duygusu, öylesine mecbur kılıcı, öylesine basınç yapan bir duygudur ki, bu türden toplumlarda bir arada yaşayan insanlar, taşıdıkları zaman duygusunun, zamanı duyumsayış biçimlerinin, dünyanın her köşesindeki insanlarca paylaşılmadığını akıllarının ucundan bile geçiremezler" (Ellias, 2000: 177).

İnternetin ütopyan görünümünün diğer şekli de zaman kavramıdır. Ütopyalarda zaman yoktur. Zaman kavramının gerçek dünyada da ortadan kalkmasının sonucu uzun vadeli tarihsel zaman kavrayışından da uzaklaşmak demektir. Baudrillard, (2005:113) zaman anlayışını kapitalin geleneksel kurumları ve fabrikanın ötesinde bir yerlerde bulunan; 'hipermarket' kavramsallaştırmasıyla ele almaktadır. Hipermarketi, "gelecekle karşımıza çıkacak her türlü toplumsal denetim biçimi yani toplumsal yaşama ve birlikteliğin dağınık işlevlerini (iş, boş zamanları değerlendirme, beslenme, sağlık, ulaşım, medya, kültür) tek bir homojen çatı (zaman/mekân) altında buluşturan model" olarak yorumlamaktadır

Postmodernizmin önde gelen kuramcılarından olan David Harvey ise bu durumu 'post-modern bir zaman-mekan sıkışması' olarak nitelemektedir. Günümüz dünyasında üretilen ürünlere ve farklı mekânlara erişebilirliğimizdeki hızlı değişim, "modadaki ve yaşam tarzlarındaki değişmeler, insanların değerleri ve zaman-mekân içinde başkalarıyla kurdukları ilişkiler gibi temel konularda büyük bir belirsizlik ve kişisel güvensizlik yarattı ki yaşananların böylesine yoğunlaşmasına zaman-mekân sıkışması (ing.space-time compresion) denilebilir." (1999, 318). Harvey (1999) modernitenin karakteristiği olan zaman ve mekân sıkıştırılmasının postmodern dönemde artarak zaman-mekân sıkıştırılmasının yoğun bir aşamasına yol açtığına inanır. Harvey bu süreçle ilgili 'kafa karıştırıcı' ve 'yıkıcı' diyerek olumsuz bir görüşe sahip olsa da, vurgulanan nokta yeni tüketim araçlarının zaman ve mekânı sıkıştırma eğiliminde olmasıdır.

Ünlü sosyolog Anthony Giddens (2004) ise toplumsal ilişkilerin yerel etkileşim bağlamlarından 'kaldırılmasını' ve sonsuz uzunluktaki zaman-uzam boyutunda yeniden yapılandırılmasını 'yerinden çıkarma' kavramı ile ortaya koymuştur. Giddens, moderniteyle bağlantılı olarak gördüğü zaman-uzam boyutundaki 'yerinden çıkarma'yı şu şekilde ifade etmektedir:

> "Yerinden çıkarma ile uyandırılan imge, genelde toplumsal değişimin, özelde ise modernliğin doğası için temel önemde olan değişik zaman ve uzam ayarlamalarını yakalamaya daha elverişlidir.(…)Temel insan koşulu ötekilerin aynı uzam ve aynı yerde var olduğu yüz yüze etkileşimi içerir. Ne var ki çağdaş dünyada toplumsal ilişkiler ve

toplumsal sistemler zaman ve mekâna yayıldığı için fiziksel olarak orada olmayan ve giderek daha uzakta olan ötekilerle ilişki kurarız. Zaman ve mekân açısından bu uzaklaşma yeni iletişim ve ulaşım birimleriyle kolaylaşmıştır"(2004: 69,140).

Bu anlamda ağ toplumunda zamanın, ortaya konan yeni toplumsal uzamla ilişkilendirilmesi gerekir ve "zaman, üsluplar ve hayat tarzları arasındaki mesafeyi ölçmenin bir boyutudur" (Featherstone, 2005: 158). Baudrillard, ağ toplumuyla birlikte sanallığın, dünya hakkında zihnimize tasarlanan her biçiminin, sanki ona el uzatıyormuşçasına ne kadar değiştirdiğini 'imge'leyememe durumu olarak ortaya koyar. "İmgeleyemiyoruz, çünkü sanallığın özelliği, yalnızca gerçekliğe son vermek değil, aynı zamanda gerçek olanın, siyasal olanın, toplumsal olanın imgelenmesine de son vermektir. Sanallık yalnızca zamanın gerçekliğinin değil, geçmişin ve geleceğin imgelenmesine de son verir" (2001: 93). Ağ toplumuyla ortaya konulan çok alternatifli özgül bireysel kimlikler, yeni formasyon ve zaman-mekan algılamasındaki farklar bu durumun aynı zamanda yeni bir ontolojinin de sınırlarını çizdiğini işaret etmektedirler. Dijitalliğin ortaya koyduğu sanal bilinç içerisinde zaman artık geleneksel olarak hissedilen ve algılanan zamanın ötesine geçmiş bireyselleştirilmiş bir öğe olarak farklı alternatifleriyle birlikte var olmaktadır.

5.Sonuç

Tarihte ilk kez herkes kendisi ve başkalarıyla milyonlarca ağın altyapısını oluşturduğu tek bir varlık düzleminde karşı karşıya gelmekledir. Ağ toplumuyla birlikte yeni kültürel formlar, kimlikler ve zaman-mekân algılamaları da beraberinde gelmiştir. Ağ toplumuyla ortaya konulan yeni formasyon ve zaman-mekan algılamasındaki farklar görsel kültürün yükselişiyle birlikte metanın yapısında da köklü değişikliklere neden olmuştur. 'Şeylerin' sürekli dönüşümünün kapitalizmin meta ve özne ilişkisi tasarımında kendini yeniden örgütlemesiyle bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz.

Hegel tikel bir '*geist*"in yani bir çağın ruhunun olduğu ve her tür toplumsal ve kültürel üretim için bağlamı onun sağladığı görüşünü ortaya koymuştur. Bu bağlamda her tür toplumsal ve kültürel üretimin gerçekleştiği bilgi ve iletişim süreçleri çağımızın genel çerçevesini oluşturan 'küreselleşme' olgusu ve onu doğuran zamanın düşünce yapısı ile ilişkilidir. Başka bir deyişle deneyimlerimiz içinde bulunduğumuz çağ ve o çağa hâkim olan düşünce yapısı tarafından belirlenmektedir. Günümüzde deneyimlerimizi belirleyen düşünce yapısı küreselleşme ve ona bağlı teknolojiler oluşturmaktadır. Kimlikler artık onun etrafında örgütlenmektedir. Etnik ve dinsel topluluklar, cemaat kimlikleri adına yurttaş kategorisini reddederken, küresel pazarın yurttaşa ihtiyacı yoktur. Küresel pazar, küreselleşmeye engel olmayacak oranda özgürlük ve istikrara ihtiyaç duyar. Bu anlamda küreselleşme ve küresel ağlar ulusları entegrasyon ve tekbiçimliliğe zorlayarak, muhalif enerjiyi absorbe edebilecek 'habitus' arayışlarını mekanın olası konumlarını vaat eden sanal coğrafyalarda mümkün kılmışlardır. Dijital medya üzerinde ağlar ve bu ağlarla bağlantılı olarak yeni zaman/mekân formlarının oluşturulması ve onlar aracılığıyla ilişki kurma mantığı toplumsal bir olgu olarak yaşam biçimlerinin, modernizmin gelişmesiyle ilgili bütünleyici özelliklerden biridir. Yeni bir ontoloji olarak ifade edebileceğimiz ağ'a bağlı kalma durumu modernizmin tanımlayıcı özelliklerinden olan bireysel kimlik arayışı için önemli bir temsil olanağı oluşturmaktadır. Yeni dijital aidiyetler ve zaman/mekân formasyonları küresel toplum karşısında hem ona ait hem de ona karşı bir farklılaşma aracı olmaktadır.

Sonuç olarak ağlar üzerine kurulu bu yapıyı bir çeşit varoluş mekânı/uzamı ve yeni bir ontoloji olarak düşünmek mümkündür. Bu yeni varoluş mekânı ona bağlanan kullanıcıların gerçek hayattaki aidiyetlerine alternatif olarak sunduğu olanaklar ve kimlikler dolayısıyla zaman-mekan deneyimlerinde yeni ufuklar yaratmaktadır. Çalışmanın başında belirtildiği üzere söz

konusu bu süreç daha geniş ve zorunlu aidiyet küresi içinde daha yoğunlukla, daha kişisel olarak yaşandığı bir kürenin yaratılması için engellenemez bir araç olarak zaman/mekân formasyonlarını tanımlamaktadır. Bu yeni ontolojik yapı 1980 öncesinde doğmuş dijital göçmenler kuşağı için bazı varoluşsal problemleri de beraberinde getirse de geleneksel kimli ve zaman/mekân yapılarına karşı sunduğu alternatiflerle bireysel ifade alanlarını arttırmaktadır.

Kaynakça

Bayart, Jean-François. (1999). Kimlik Yanılsaması. (Çeviren: Mehmet Moralı). İstanbul: Metis Yayınları.

Barbier, Frederıc, Lavenır ,C.Bertho (2001). Diderot'dan Internete Medya.(Çeviren: Kerem Eksen). İstanbul : Okyanus Yayın.

Baudrillard, Jean. (2001). Tam Ekran. (Çeviren: Bahadır Gülmez). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Baudrillard, Jean. (2003). Simulakrlar ve Simülasyon. (Çeviren: Oğuz Adanır). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Bensaid, D. (2006). Köstebek ve Lokomotif. (Çevirmen: U. U. Aydın) İstanbul: Yazın Yayıncılık.

Berman, Marshall. (1999). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor. (Çeviren:Ümit Altuğ, Bülent Peker) İstanbul: İletişim Yayınları.

Birkerts, S. (1991). Computerization And Controversy. R. Kling içinde, The Electronic Hive: Refuse It (s. 79-84). London: Academic Press.

Brown, Bruce. (1989). Günlük Hayatın Eleştirisi. (Çeviren: Yavuz Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Castells, Manuel (2005). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür - Ağ Toplumunun Yükselişi. (Çeviren: Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dağdaş, Banu. (2001). Fordist ve Post Fordist Dönemde Tüketim Kültürü ve

Reklamın Toplumsal Yeniden Üretim İşlevi, Ankara: Gazi İletişim Bahar 2001, ayı 9

Debord, Guy (2006). Gösteri Toplumu (Çevirenler: Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ellias, Norbert. (2000). Zaman Üzerine. (Çeviren: Veysel Atayman). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Fay, Brian. (2001) Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi. (Çeviren: İsmail Türkmen) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Featherstone, Mike. (2005). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü. (Çeviren: Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Giddens, Anthony. (2004). Modernliğin Sonuçları. (Çeviren: Ersin Kuşdil) İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Harvey, David. (1999). Postmodernliğin Durumu. (Çeviren: Sungur Savran) İstanbul: Metis Yayınları

Heidegger, Martin. Poetry, Language, Thought.

http.learning.berkeley.educipolatPDFStudent%20Papers%20ISF116Heidegger_Zack.pdf Erişim Tarihi: 27.06.2009

Horkheimer, Max. (1998). Akıl Tutulması. (Çeviren: Orhan Koçak). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Katipoğlu, Serdar. (2009). Modernizm- Postmodernizm, Entelektüel Teknoloji ve Kütüphaneler. Şanlıurfa: Akademik Bilişim Konferansı 11-13 Şubat 2009, 473-476

Kelly, K. (1991). Computerization And Controversy. R. Kling içinde, Electronic Hive: Ebrace It (s. 75-78). London: Academic Press.

Laclau, Ernesto. (2000). Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme. (Çeviren. Ertuğrul Başer). İstanbul: Birikim Yayınları.

Kural, A. Sevda. (1995). "Hegomanya ve Ötekinin Temsili." Toplum ve Bilim, Güz 1995

Marx, Karl (2003). Kapital Birinci Cilt. (Çeviren: Alaattin Bilgi). İstanbul: Eriş Yayınları.

Mattelart, A. (1994). "Düşüncenin Kolonize Edilmesine Nasıl Direnebiliriz?" Le Monde Diplomatique, (Çeviren: Ahmet İnsel) Birikim, Ağustos , s.50

Mattelart, Armand. (2004). Bilgi Toplumunun Tarihi. (Çeviren: Halime Yücel). İstanbul: İletişim Yayınları

Mattelart, Armand. (2001). İletişimin Dünyasallaşması (Çeviren: Halime Yücel). İstanbul: İletişim Yayınları

Morley David. ve Robins, Kevin. (1997). Kimlik Mekânları. (Çeviren: Emrehan Zeybekoğlu) İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Önür, Nimet. (2002). Küreselleşen Dünyada İletişim ve Toplum. Ankara: Alp Yayınevi

Robins, Kevin. (1999). İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası. (Çeviren:Nurçay Türkoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Toffler, Alvin. (1992). Yeni Güçler, Yeni Şoklar. (Çeviren:Belkıs Çorakçı). İstanbul: Altın Kitaplar

Wolton, Philippe. (1992). "TV ve Yaşam Biçimleri: Bir Kimlik Değişim ve Meşrulaştırma Faktörü". Der: Jean-Marie Charon, Medya Dünyası. (Çeviren: Oya Tatlıpınar), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 186-189.

TOPLUMSAL BELLEK BAĞLAMINDA SARIKAMIŞ HAREKÂTI'NIN TÜRK ROMANINA YANSIMASI

Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYDEMİR

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Nusret YILMAZ

Özet

İnsan eylemlerinin bir ürünü olan tarihin, ister birey ister toplum yaşamında belirleyici, yönlendirici, biçimlendirici etkisi yadsınamaz. Unutulan, baskılanan, belleğin karanlık odalarına hapsedilen birçok hakikat, günün birinde başka argümanlar kullanarak tekrar bizimle yüzleşir. Bu yönüyle bakıldığında her tarihi olay, şaşılacak bir biçimde bizim kolektif bilinçaltımızda tekrar ortaya çıkacağı ana kadar yaşamaya devam eder. Anımsama ve unutma diyalektiğine dâhil olan olgulardan toplum, bellek ve tarih, kopmaz bağlarla birbirine bağlıdır. Belleğimize yapışan geçmişin, bir toplumsal yaratı olan sanatla bir araya gelmesi ise sanat hayatımıza, tarih temalı romanlar biçiminde yansır. Yazın dünyamızda hep bir felaket imgesi olarak kullanılmış Sarıkamış Harekâtı da unutulmak istendiği oranda kendisini dayatan bu tür yansımalardan biridir. Mekânın, tek başına bir tarihi imgeye dönüştüğü Sarıkamış, negatif bir anımsamadan ziyade, geleceğimizi inşa eden bir özne olarak hem yazınsal hem de toplumsal hayatımızda yerini almaktadır.

Çalışmamızın kuramsal çerçeve kısmında, tarihi olaylarla toplumsal belek ilişkisi irdelendikten sonra Türk romanına Sarıkamış Harekâtı'nın nasıl yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sarıkamış, Mekân, Tarih, Toplumsal Bellek, Roman

Abstract

REFLECTION OF SARIKAMIŞ OPERATION ON THE TURKISH NOVEL WITH REGARDS TO SOCIAL MEMORY

The importance of history which is a product of human actions can't be disregarded in terms of determining, leading, structuring effect. Forgotten, pressed memory and hidden facts one day reappear and face us by using other arguments. Each historical event continues to live in our collective subconsciousness till it reappears. Society, memory and history which is involved in recollection and forgetting dialectic depend on each other. The past which is adhered to our memory meets art, a social creation and is reflected in terms of historical novels. The Sarıkamış Operation always used as the image of disaster is one of the reflections although wished to be forgotten. Sarıkamış a historical image alone takes place in both our literary and social life.

Within the notional framework of our study, the relation of historical events with the social memory is examined and it has been tried to determine how Sarıkamış Operation has been reflected on the Turkish novel.

Keywords: Sarıkamış, Place, History, Social Memory, Novel

Eğer maziyi seviyorsam; ona o güzel, büyük, muhteşem günlere bağlı isem,

emin ol ki bu, ölülerin de bu toprakta ve hayatımızda

bir söz hakkı olduğunu bildiğim içindir.

Ahmet Hamdi Tanpınar

Giriş

Bellek, her zaman anakroniktir [1]; zira tarihe emanet ettiğimiz yaşantılarımızın bugünde tekrarlanması, belleğin geçmişle ilintili olduğunu hissettirse de onun asıl ilgi alanı *bugün*dür. Beynimizin bir köşesinde hazır kıta bekleyen anılar ve tecrübe edilmiş olasılıklar, bugün çözmeye çalıştığımız benzer davranışlar için hazır çözümler sunmaktadır. Böylelikle *anlamsal belleğe* sahip olmak, geçmişte yaşananlardan şimdiki şartlara dair *işe yarar bilgiler* çıkarmamızı sağlar.[2] Geçmişteki gerçek bir deneyime yaslanan anılar, hatırlandıkça kendinden farklılaşır; çünkü bellek hiçbir zaman kalıcı, sabit ya da değişmez değildir. Her hatırlama sürecinin sonunda yeni bir anı ve bellek şekillenir. Geçmişle kurulan bu ilişki, kolektif, kültürel ya da toplumsal bir niteliğe sahip olsa da durum değişmez.[3]

Bergson'ın *"geçmişin geçmiş üzerine yığılması"*[4] olarak tanımladığı hafıza, sadece bireylere özgü birikimlerin merkezi değildir; bireysel tarafını aşan toplumsal bir yönü de vardır. Benzer tarihi süreçlerden geçen ve yaşam paradigmaları örtüşen bireylerin oluşturduğu toplum, hazır zamanda karşılaştığı ve gelecekte karşılaşacağı benzer durumlar için aynı araçlara başvurarak müdahale bekleyen sorunları çözmeye çalışır. Bu çözümler, bireylerin içinde yaşadıkları toplumun karakteristik niteliklerine göre kodladıkları tutumları dağınık hatırlamaları belirli hedeflere göre yapılandırması sonucu oluşur. Burada belleğin *yapılandırıcı* niteliğine[5] dikkat etmek gerekir; çünkü hafıza, pasif bir depolamadan ibaret değildir. O, *şimdi*nin ihtiyaçlarına ve durumuna göre ekler, çıkarır ve biçimlendirir. Belleğin bu özelliği, kurgusal metnin oluşma süreciyle paralellikler gösterirken, sadece vuku bulmuş olanla sınırlanmak zorunda kalan tarih/vakanüvislikten ayrılır. Demek ki bellek, tarihten ziyade kurgusal bir yaratı olan edebi esere daha yakındır.

Geri çağrılan anılar, çoğunlukla birbiriyle ilgisiz ayrıntıların bir eksende tekrar ilişkilendirilip biçimlendirilmesiyle gerçekleşir. *Kullanılabilir geçmiş*[6] kavramıyla özetlenebilecek bu hatırlama biçimi, milli bilinç oluşturmaya dayalı siyasal bir projenin değişmez bir parçasıdır. Buna karşın tarih, ele alınan olayın veya olgunun tarihselliği içinde araştırılmasıdır ve zemini *geçmiş*tir. Kronolojik bir disiplin içinde yürütülen tarihi çalışmaya karşın toplumsal bellek, şimdi için önemli olan yönlerini ön plana alarak bir seçmeye girişir. Bazen bir savaştaki küçük bir olay, zayıf kalan bir ayrıntı savaşın tüm bilançosundan daha önemli olabilir. Suriye'de devam eden ve yüz binlerce kişinin hayatına mal olan savaşta en çok konuşulan tablonun Aylan bebeğin kıyıya vuran küçük cesedi ya da Çanakkale Zaferi'nde nice askerin fedakârlığına karşın Seyit Onbaşı'nın adının hala hatırlanması gibi. Duygusallığın motive ettiği bu tür küçük hadiseler, tarih için önemsiz görünse de kolektif belleğe kuvvetli yansımaları ve hedeflenen davranışlara daha uygun karakteri bakımından sanatçılar tarafından işlenmeye en elverişli temalardır.

Belleklerimizin şekillenmesinde aktif rol alan *hatırlama/geri getirme* bireysel bir özellik olarak hissedilse de bireylerin bir toplamı olan gruplarda da benzer niteliklerini devam ettirir. Burada dikkati çeken şey, bireyin yaşamadığı deneyimleri, çevreden gelen uyarılar ve anlatımlarla *vekâleten* hatırlamasıdır.[7] Belleğin *aynı toplumda yaşayan insanların farklı anılarından oluşan bir bileşke olarak* tarif edilmesi[8] de bizi insanların bir başkası için *birer dış bellek*[9] olduğu

[1] Beatriz Sarlo, (2012), ***Geçmiş Zaman,*** Metis Yayınları, İstanbul. s.51
[2] Boyer, C. & Wertsch, J.V.,(2015), ***Zihinde ve Kültürde Bellek,*** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. s.6-7
[3] Ahenk Yılmaz, (2014), ***Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları (Bellek Topoğrafyasında Özgürlük)***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. s.189
[4] John Urry, (2015), ***Mekânları Tüketmek***, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. s.19
[5] Boyer, C. & Wertsch, J.V., ***a.g.e.*** s.16
[6] Boyer, C. & Wertsch, J.V., ***a.g.e.*** s.156
[7] Beatriz Sarlo, ***a.g.e.*** s.80
[8] Paul Connerton, (2014), ***Toplumlar Nasıl Anımsar?***, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.s.67
[9] Boyer, C. & Wertsch, J.V., ***a.g.e.*** s.177

gerçeğine götürür. İnsan psişesinin de ancak toplumsal bağlamlarla derinlemesine anlaşılabileceği gerçeğinihatırladığımızda [10] , toplumu oluşturan bireylerin maruz kaldığı müşterek olaylar hakkındaki hatırlamaları, onları bir tür bellek politikasına yönlendirir; çünkü bundan elde edecekleri ortak çıkarları vardır. Toplumların geçmişi geleceğe taşıması olarak tanımlanabilecek kolektif hatırlamadaki kastı, bir kimlik inşasıdır. Bundan dolayıdır ki geçmişin olumsuz yanları ya unutulmaya terk edilir ya da görmezden gelinir. Hatırlanan geçmişin kaydedilen geçmişten farklı olması, geniş halk yığınlarının tarihi olayları kendi muhayyilesinde biçimlendirerek sunmasından dolayıdır. Hatırladıklarını daha duygusal bir zeminde değerlendiren halk, gelecek kuşaklara bunu bir manevi miras olarak iletirken bunu bir entelektüel bilgi olarak değil, *tecrübe* edilmiş yaşamının *yorumlanmış* bir parçası olarak sunar. Onu kendince düzeltmeye ve değiştirmeye çalışır.

Toplum yaşamında iz bırakmış olayların sıklıkla tekrar edilmesi/geri getirilmesi onların barındırdığı duygusal yoğunlukla paralellik gösterir. Bizi üzen, huzursuz eden durumların günümüze taşınarak konuşulması, onların içyapımızın derinliklerinde bıraktığı baskıyı azaltmak ve paylaşarak bu baskıdan kurtulmak amacıyla yapıldığı bilinmektedir. Çoğunlukla duygusal tepkiler veren beynimiz, kaybın yarattığı travmayı aşmak ve ölenlerin bıraktığı boşluğu doldurmak amacıyla o kişilerin anısını yaşatarak ve başkalarıyla paylaşarak bunu gidermeye çalışır.[11] Onlardaki grup ruhunu ayakta tutacak bu *paylaşılmış* hatıralar, özellikle üzüntü verici olanları, yeniden düzenlenerek gelecek kuşaklara aktarılır. Bu paylaşılmış tarihsel tecrübe, inşa edilmeye çalışılan kimliğe bir töz verme, bir derinlik kazandırma işlevi[12] görerek duygudaşlıktan ülküdaşlığa doğru uzanan bir çizgide yeni bir misyon yüklenmiş olur. Böylece trajik bir olay, yüceltilerek gelecek mutlu yarınları müjdeleyen bir mite veya destana dönüşür.

İnsanın geçmişteki bir olayın tüm ayrıntılarını hatırlaması, mümkün değildir. Anımsama ve unutma diyalektiğinde kaybolmuş birçok ayrıntının bıraktığı boşluğu doldurarak, aralarındaki tutarsızlıkları çözümleyerek şimdiye taşır. Toptancı olamayan bireysel hafıza, mensubu olduğu grupla yüksek derecede özdeşleşen insanlarda geçmişi daima ideal yanlarıyla geri getirmeye çabalar. Bu anlamda *taraflı*dır ve *doğru* olmak gibi bir iddiası da yoktur. Genellikle geçmişteki zaferleri bugüne taşımaya teşne olan bireysel bellek, kolektif tutumlar nedeniyle bazen acıları ve trajedileri de geleceğe aktarır. Bunun nedeni, ortak acılardan oluşan duygudaşlıkla grubun dayanışmasını sağlamaktır. Bireylerin bilinçsizce yaptığı hatırlamayı, gruplar daha bilinçli olarak gündemine alır. Bu bağlamda gruplar, tarihlerini ve geçmişle ilgili hatıralarını önemli siyasal ve psikolojik amaçlara hizmet ettiği için yüceltirler. [13] Bizim araştırma konumuzu belirleyen Sarıkamış faciasının romanlardaki yansıması da bu bağlamada değerlendirilmelidir. Bu savaşta da bir hatırlama politikasına göre kolektif bellek manipüle edilmeye çalışılır. Savaşın yapıldığı dönemde üzeri örtülen Sarıkamış gerçekliği, daha sonraki yıllarda dönemin iktidar anlayışını eleştiren bir imgeye dönüşmüştür. Bu yönüyle mekân, toplumsal hafızanın iktidara karşı itirazını temsil ettiği için *taraflı* ve *politik*tir.[14]

Sosyal bilimler alanına ilk kez Durkheim'in öğrencilerinden M. Halbwachs tarafından sokulan *kolektif bellek* terimi, yalnızca geçmişi yansıtmakla kalmaz, insanların dünyayı anlamlandırmasına aracılık eden sembolik çerçeveler ve anlamlar sağlayarak bugünün gerçekliğini şekillendirmek suretiyle anlam yapıcı bir rol oynar. [15] Sosyal iletişim yollarıyla kuşaklar boyu olayların barındırdığı tüm duygusal yükleri zamana ve zemine göre yeniden biçimleyerek aktaran toplumsal bellek, bu evrimsel yönüyle canlıdır. Anıları aktarırken aslına sadık kalmamakla birlikte grup üyelerine kim olduklarını, geçmişte nasıl başarılara imza

[10] Kanakis Leledakis, (2000), ***Toplum ve Bilinçdışı***, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. s.211
[11] Turgay Gülpınar, (2012), ***(Anıtkabir'in Unutulan Kabirleri) Neye Yarar Hatıralar?***, Phoenix Yayınevi, Ankara.s.93
[12] Nuri Bilgin, (2013), ***Tarih ve Kolektif Bellek,*** Bağlam Yayınları, İstanbul.s.30
[13] Boyer, C. & Wertsch, J.V., ***a.g.e.*** s.296
[14] Serdar Öztürk, ***Mekân ve İktidar***, Phoenix Yayınevi, Ankara 2012.s.20
[15] Nuri Bilgin, ***a.g.e.*** s.73-74

attıklarını, tarihi meşruiyetlerini ve geleceğe dair tasarılarını hatırlatmaları bakımından vazgeçilmez bir tarihi misyon yüklenirler. Burada Connerton'ın da uyarısını hatırlamakta yarar var. Bu konu üzerine eğilen ünlü düşünür, toplumsal belleğin zayıflaması veya zayıflatılması durumunda kolektif amnezi (bellek yitimi) tehlikesinin baş göstereceğini söyler.

Dini ritüellerde ve ulusal bayramlarda tekrarlanan söylemler ve hareketlerin yardımıyla geleceğe taşınan olaylar ve değerler, düzenli aralıklarla hatırlandıkça hem kolektif belleği şekillendirir hem de uzun süre korunmalarını sağlamış olur. Connerton'ın *törensel yeniden canlandırma*[16] olarak isimlendirdiği bu etkinlikler, sadece geleneksel toplumlarda değil, modern ülkelerde de temsil ettiği değerlerle kültürel kopuşları engellemek için onarıcı bir rol oynayan, hafıza depolarıdır. Modernitenin dayattığı yaşam dinamikleri yinelenmelerin kutlanmasını her ne kadar örselese de modern toplumlar kendi kültürel kodlarının devamlılığı için en eski prototipi canlandıran bu etkinlikleri yaşatmak zorundadırlar. Anma etkinlikleri dışında hatırlama araçları olarak müze, heykel, anıt, tapınaklar, mezarlıklar, arşivler, bayramlar, yıldönümleri, bunlardan birkaçıdır.

Geçmişe ait unsurların işe yarar olması ve kullanılması sadece *bilmek*le mümkün olmaz, ancak *hatırlanmak*la etkinleştirilebilir; çünkü bilmek geçmişi, hatırlamak şimdiyi gerektirir. Tarihsel bir vakanın gerçekleştiğini pasif bir bilişsel edim olarak sadece bilgi düzeyinde var kabul etmek *tarih*in, onu duygusal motivasyonlarla bugüne taşıyarak hatırlamak da sanatın, edebiyatın ve *roman*ın kapsama alanına girer. Nesnel gerçekliği bilmekle yetinmek ona bağımlı olmayı kabul etmektir; hâlbuki bir bilinç, nesnel tarihsel gerçekliği ancak değiştirip dönüştürdükten sonra kendine mal edebilir.[17] Bu da yalın gerçekliğin bireysel bellekte yoğrulduktan sonra toplumsal belleğe mal olmasıyla gerçekleşir. Tarih bilincinin taşıyıcısı olan bu öznel hafıza nesnelerinin tarihsel romanla farkına da temas etmek gerekir. Lukacs'ın *"tarihsel gerçekliğin gelişimini sanatsal olarak yansıtır"*[18] ifadeleriyle tarihsel roman ve gerçeklik arasında kurduğu sıkı ilişkiyi esas alarak tarihsel romanla bellek romanları arasındaki farkı belirlememiz gerekiyor. Zira bellek romanları, kronolojik bir tarih aktarımından ziyade, bir anlam yaratmanın peşindedir.

Bellek romanları için tarihsel gerçeklik bir ilham kaynağı iken tarihsel roman için romanın temel çerçevesidir. Tarihsel romanları değerlendirirken gerçeklikle aralarında aranan sahici ilişki, toplumsal belleği yansıtan romanlarda daha da zayıflar ve bir nostaljiye dönüşür. Tarihsel romandaki gibi gerçekliği ölçmek ve açıklamak yerine, gerçeğin onun hafızasında bıraktığı imgeyi duyumsamak ve duyumsatmak önem kazanır. Tarihi romanların eksenini genellikle geçmişteki zafer anıları belirlerken, bellek anlatılarında ise ihmal edilen, görmezden gelinen veya unutulmaya terk edilen acılı geçmiş manzaralar konu edilir. İşte bu g*eçmiş manzaraları*nı, birer inşa olarak nitelendiren Sarlo, geçmişte yaşanan zaman yok edilemediği, insanı kâh esir alan kâh azat eden acımasız bir takipçi olduğu için, geçmişin şimdiki zamana yaptığı akınların ancak anlatı yöntemleri aracılığıyla örgütlendiği ölçüde anlaşılabildiğini iddia eder.[19]

Son zamanlarda farklı disiplinlerin değişik açılardan ele aldığı bellek kavramı, sosyal bilimler alanında eksen olma özelliğiyle birçok araştırmanın da konusu olmuştur. Nörologların, hafızanın nörolojik temellerini; psikologların, bireylere ait bilişsel ve duygusal hatırlama süreçlerini; psikanalistlerin, bilinçaltıyla ilişkili yaşam öykülerini; sosyologların, grupların kültürel özelliklerini; tarihçilerin, hatırlamayla yazılı kaynakları karşılaştırma çalışmalarını; siyaset bilimcilerin, toplumu tanıma ve yönlendirme faaliyetlerini; edebiyat ve sanat çevrelerinin de metinler ve resimlerle ortaya çıkan kültürel mirası değerlendirmeleri sonucu bu kavram disiplinler arası bir olgu haline gelmiştir.[20]

---

[16] Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, s.106
[17] Sargut Şölçün, ***Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi***, Dayanışma Yayınları, Ankara 1982.s.10
[18] György Lukacs, ***Tarihsel Roman***, Epos Yayınları, Ankara 2008.s.417
[19] Beatriz Sarlo, *a.g.e.* s.11-12
[20] Mithat Sancar, (2016), ***Geçmişle Hesaplaşma***, İletişim Yayınları, İstanbul. s.39

İki düzlemde ele aldığımız Sarıkamış konulu romanlar, doğası gereği Sarıkamış'ta vuku bulan bir tarihsel olayın kurgusal yansımasıdırlar. Osmanlı devletiyle Ruslar arasında devam eden iki yüz kırk yıllık bir mücadelenin son raundu olan savaş, Odesa ve Sivastopol limanlarının Osmanlı donanması tarafından bombalanması nedeniyle, 1 Kasım 1914 tarihinde başlamıştır. Rusların *"savaş ilan edip, 2 Kasım 1914'te doğu sınırından saldırıya"*[21] geçmesiyle başlayan Osmanlı-Rus savaşı, Almanların kendi ordularını rahatlatmak ve Rusları zayıflatmak için özellikle Enver Paşa'yı ikna ederek açtıkları yeni cephe özelliğini taşır. Birçok komutanın olumsuz görüş bildirmesine rağmen Enver Paşa, 22 Aralık 1914'te Sarıkamış Harekatı'nı başlatır. I. Dünya Savaşı'nın önemli muharebe alanlarından biri olan Kafkasya cephesi genellikle Türk ordusu bakımından çok ağır kayıplara yol açan ve tam bir felaketle sonuçlanan Sarıkamış harekatı ya da faciası ile hatırlanır. Enver Paşa'nın kaybedilen toprakları kazanmak maksadıyla başlattığı harekâtın, kışa sarkması nedeniyle başarısızlığa uğrayacağını bilen Hasan İzzet Paşa istifa eder ve Enver Paşa kumandanlık vazifesini kendi uhdesine alarak bu harekâtı başlatır. Erzak ve giyecek yetersizliği, geçit vermez coğrafyası ve kışın şiddetinden dolayı hareket kabiliyetinin zayıflaması nedeniyle her ne kadar bir kısım askerimiz Sarıkamış'a ulaşıp şehir içinde çatışmaya muvaffak olduysa da esir alınan kısım hariç diğerleri ya soğuktan ya da girdikleri çatışmalardan dolayı şehit düşmüşlerdir. Bu savaştaki toplam kayıp sayısı (şehit, firar, kayıp dâhil) hakkında çeşitli sayılar telaffuz edilse de ortalama bir rakam olarak *"90.000 şehit sayısının doğru olduğu"*[22] kabule yakın görünmektedir. Tarihimizin en dramatik sahnelerinin yaşandığı bu savaşta 3. Ordu neredeyse tamamen yok olmuş, bu yenilgiden en kazançlı çıkan taraf ise cephesi hafifleyen Almanlar olmuştur.

Sarıkamış Harekatı'nda ağır kayıplar verilmiş olsa da kolektif belleğimizde halen canlı bir şekilde yerini almaktadır. Toplumun belleğine kazınmış bu facia, ağıtlarla, türkülerle, destanlarla kuşaktan kuşağa aktarıldığı gibi roman türüne de özellikle son yıllarda konu olmaya başlamıştır.

Türk edebiyatında Burhan Cahit Morkaya'nın *Dünkülerin Romanı* (1934); Şevket Süreyya Aydemir'in *Suyu Arayan Adam* (1959); Füsun Topsever'in *Kar Çiçekleri* (1978); Yaşar Kemal'in *Kale Kapısı (1985), Yağmurcuk Kuşu* (1980) ve *Tanyerinin Horozları* (2002); Nihat Behram'ın *Miras* (2004); İsmail Bilgin'in *Sarıkamış/Beyaz Hüzün* (2005); Deniz Çınar'ın *Kutsal Dağın Çıplağı Sarıkamış* (2007); Selçuk Kızıldağ'ın *Sarıkamış'tan Sibirya'ya Nargin* (2007); Ertuğrul Osman'ın *Emret Paşam* (2007); Teoman Alpaslan'ın *Sarıkamış* (2008); Halide Alptekin'in *Sarıkamış Kar Bozgunu* (2008); Talip Aydemir'in *Sürgü* (2009); Cihangir Akşit'in *Sarı Sessizlik* (2009); Kemalettin Çalık'ın *Sarıkamış* (2009); Müjgan Tekin'in *Ağıt* (2009); Alaaddin Oğuzalp'in *Sarıkamış'ta Ne Var Paşam?* (2009); Arif Akpınar'ın *Kardan Kanatlar/Sarıkamış* (2009); Nusret Özcan'ın *Kar Kelebekleri/Sarıkamış Destanı* (2010); Hamdi Ülker'in *Bedel* (2010); Cemalettin Taşkıran'ın *Ölüme Yürüyüş/Sarıkamış Dramının Romanı* (2011); İsa Yılmaz'ın *Kars'ta Bir Ermeni Cesedi* (2011); Mehmet Dağıstanlı'nın *Yanık Dere* (2012); Sara Gürbüz Özeren'in *Donmuş Umutlar/Sarıkamış* (2013); Şerife Balkaş Gülseçgin'in *Sarıkamış/Allahu Ekber Dağları* (2013); Ufkun Balkış'ın *İncecikten Bir Kar Yağar* (2015) gibi romanlarda Sarıkamış Harekatı'ndan bahsedilmektedir.

1.Kolektif Bellek ve Şahıs

İnsan yığınlarını ortak bir hedefe odaklanmış bir gruptan ayıran en temel etken, onun kolektif kimliğini oluşturan paylaşılmış sembollerdir. Vatan dediğimiz mekân, ortak geçmiş dediğimiz tarih ve ortak duygu dediğimiz milliyet bilincinin bir diğer tamamlayıcı unsuru da sembolleşmiş kişiliklerdir. Kolektif belleğimize tesir etmiş bu kişiler, riskin yüksek olduğu dönemlerde kritik roller alan kahramanlardır. Bir grubun, geçmişte maruz kaldığı tehlikeyi bertaraf etmeye çalıştığı

[21] Teoman Alpaslan, (2013) ***Sarıkamış***, Kamer Yayınları, İstanbul. s.102
[22] A.B. Şirokorad, (2013), ***Osmanlı-Rus Savaşları***, Selenge Yayınları, İstanbul. s.492

için benimsediği bir lider, giderek o grubun tüm niteliklerini imleyen bir kolektif sembole dönüşür. Toplumun geçmişteki makûs talihini yeneceğine inanılan bu kişi, o toplumun zedelenmiş özgüvenini iade edecek ve böylece o toplum da geleceğe dair tasarılarına devam edecektir. Bizin yakın tarihimizde milletçe hissedilen yok oluş tehlikesi, Atatürk ve Enver Paşa gibi iki ayrı kişilik çerçevesinde farklı tasavvurları da tetikler. Amaçladığını gerçekleştiren bir kişilik olarak Mustafa Kemal kadar, büyük bir ideal uğruna büyük bir faciaya neden olan ve idealleri yolunda ölüme giden Enver Paşa da kendisine hayranlık duyulan bir sembol olarak kabul edilmiştir.

Sosyal belleğin riskli dönemlerde kendi varlık güvencesi için çabalayan kişilerin hatalarını unutması, kanaatimizce, Enver Paşa'nın en önemli etken olduğu Sarıkamış faciasının fazlaca sorgulanmasını engellemiştir. Enver Paşa, kimi tarihçilerce doksan bin kişinin ölümünden sorumlu olmasından öte, toprak kaybeden bir imparatorluğun geçmişteki fetih rüyasını harekete geçiren bir lider olarak görülmüş ve bu yönüyle bir *hafıza şahsiyeti* biçiminde kabul edilmiştir. Kendisiyle ilişki haline geçildiğinde ortaya çıkan geçmiş[23], toplumsal bir kopuşun yaşandığı süreçteki rolüyle Enver Paşa'yı yeniden düşünmemize ve temsil ettiği gerek kişisel gerekse dönemsel düşünceleri bağlamında onu yeniden hatırlamamıza katkı sağlar.

Kendisi hakkında yazılan romanların genelinde ortaya çıkan kanaat, Enver Paşa'nın benlik algısı şişkin bir kişilik olduğu yönündedir. Bireysel hatırlamaların desteklediği bu genel kanaat, kolektif belleği etkilediği gibi ondan da etkilenir; zira bellek ve hatırlamanın öznesi, tek tek bireyler olsa bile onların anılarını kurgulayan toplumsal çerçeveye bağımlıdırlar.[24] Toplumsal belleğin bir kurgu süreci olduğu düşünüldüğünde roman-tarih-bellek arasındaki makas gittikçe daralır ve tarihin artzamanlı düzleminden romanın kurgusal düzlemine geçiş yapılır. Bu yönüyle roman, *şimdiki* zamanda kurgulanan bir *geçmiş* deneyimini farklı bir temsiliyet içinde yeniden üreterek bir bellek deposu işlevi yüklenir.

Araştırmamızda üzerine odaklandığımız Sarıkamış konulu romanların ilk olarak hafızamızda neden olduğu çağrışım Enver Paşa'nın askeri kişiliğinden dolayı romanlarda bunu da irdelemeyi uygun gördük; çünkü bu konuda yazan hemen hemen her yazar, onun kişiliğine değinmeden geçmemiştir. Fakat şu gerçeği başta hatırlatmak isteriz ki bizim burada tespit ettiklerimiz Paşa'nın, romanlardan bize akseden özellikleridir, dolayısıyla Enver Paşa hakkında herhangi bir tarihsel saptama yapmak bizim görevimiz değildir. *Dünkülerin Romanı*'nda Enver Paşa'yı bu faciaya iten itkinin *"zafer kazanan kumandanların şerefini gölgede bırakmak"*tan korkması olduğunu ifade eden yazar anlatıcı, *"yirmi bine yakın Türk neferinin sırf bu kötü kin ve haset uğruna"*[25] heba edildiğini belirtir. Benzer bir yargıya sahip Yaşar Kemal de *Tanyerinin Horozları*'nda, neden olduğu onca ölüm yüzünden Paşa'ya dair hayli olumsuz bir tasvirde bulunur: *"Ne doksan bin, ne yüz elli bin kişi, daha savaş başlamadan açlıktan, tifüsten, bir de donarak koskocaman ordunun hemen hemen hepsi gitti."*[26] Paşa hakkında sıkça dillendirilen cesareti, *"Yürekli bir insan olarak tanınanlar en korkaklardır."* sözüyle çürütmeye çalışan Salman Sami, onun askeri dehasını alaya alan ifadelerde bulunur: *"Baharı bekleseydik bu büyük kırım ve yenilme, mümkün değil olmazdı. Enver Paşa'nın akılsızlığı. Kışın ortasında Sarıkamış'ta ne yapacakmış, Allah bilir."*[27]

Miras'ta da Osmanlı gücünün hezimete uğramasının en büyük müsebbibi olarak Enver Paşa'nın *"ihtiras"*ı gösterilir. *"İdeallerinizi gerçekleştiremiyorsanız gerçeklerinizi idealleştirin"*[28] diyen Enver Paşa'nın, sonunda *"bir Bolşevik kurşunuyla"* ölene kadar Almanların yararına savaş

[23] Jan Assman, (2015), ***Kültürel Bellek***, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. s.39
[24] Jan Assman, ***a.g.e.*** s.45
[25] Burhan Cahit, (1934), ***Dünkülerin Romanı,*** Kanaat Kütüphanesi, İstanbul. s.248
[26] Yaşar Kemal, *Tanyerinin Horozları*, s.101
[27] Yaşar Kemal, *a.g.e.* s.100
[28] Nihat Behram, ***Miras,*** Everest Yayınları, İstanbul 2009. s.119

stratejisi güttüğü iddia edilir. Kış aylarında eksi 25-30 dereceye kadar düşen hava koşullarının yaşandığı yörede, köylülerin uyarılarına rağmen *"söz dinlemeyen Enver ile bacanağı Hafız Hakkı, 1914'te on gün içinde"* buz tutan dağlara *"120 bin askerimizi cehenneme sürer gibi"* sürerek yok olmalarına neden olmuştur. Romanda, *"Bir haris-i şöhret, bir mariz-i hayal"* diye nitelendirilen Enver Paşa, *"Rusların elinden Kars ve Sarıkamış'ı alacağım diye, Allahüekber ve Soğanlı dağlarında 90 bin askerin düşmana tek kurşun atmadan donmasına neden"*[29] olduğu için olumsuz bir imge olarak yâd edilir.

Kolektif belleğimizde güçlü imgeler taşıyan en önemli sembolik kişilerinden Enver Paşa, temsil ettiği imparatorluk rüyası ve Turan idealiyle, hiçbir eksikliği engel olarak tanımayan askeri kişiliğinin yanı sıra kendine aşırı güveninin gerçek savaş koşullarını görmesine engel olduğu da birçok romanda işlenmiştir. *Kardan Kanatlar*'da orduyu Allahuekber dağlarından düşman üzerine sürme fikrine *"Kış bütün şiddetiyle bastırmış durumda, askerin durumu ortada. Askerin çoğunun ayağında ham çarık var. Bir kısım asker hala Yemen yazlıklarıyla duruyor."*[30] gibi gerçekçi gerekçeler sunan Hasan İzzet Paşa'yı azleden Enver Paşa, bir ordunun tümden tasfiye edilmesinin nedeni olarak sunulur.

İsmail Bilgin'in *Sarıkamış* isimli romanında da Hasan İzzet Paşa'nın taarruz için baharı bekleme önerisine karşın Hafız Hakkı Bey'in teklifini kabul eden Enver Paşa, bizzat denetlediği cephede, askerlerin içinde bulunduğu koşulları yerinde görmesine rağmen o harekâta izin verir. Kendisinin de tanık olduğu ordunun durumu onu bu sevdasından vazgeçiremez. Enver Paşa, adeta bütün olumsuz koşullara inat ederek bu harekât emrini vermiş gibidir: *"Askerler, hepinizi ziyaret ettim. Ayağınızda çarık, sırtınızda palto olmadığını gördüm. Birçok yönlerden şimdilik giderilmesi çok zor eksiklikler içinde olduğunuzu anladım. Fakat bu eksikliklerin savaşmada birliğin çabalarına ve ileri atılışlarına zarar getirmeyeceğine inanıyorum. Başarı dış görünüş ve giysilerle değil, her askerin kalbindeki yiğitlik ve cesaret ile kazanılır."*[31] Yazar anlatıcı, savaşın seyrinin Enver Paşa'yı yalanladığını birçok kez ima ederek, bu faciayı anlatmayı sürdürür.

İncecikten Bir Kar Yağar'da Ufkun Balkış, Enver Paşa'nın birçok askerin ölümüyle sonuçlanacak harekâtın evvelinde karşı görüş belirten hocası Hasan İzzet Paşa'yı azlettiği gibi, savaş esnasında da biraz beklemeleri gerektiğini belirten İhsan Paşa'yı da azarladığını yazar. *"Yeter! Ben Enver'im! Ben… Ben Damad-ı Şehrîyarîyim! Ben Başkumandan Vekiliyim! Ben 3'üncü Ordu Kumandanıyım! Ben Harbiye Nazırı ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'yim! Ben amirinizim! Kararım kesindir! Bana karşı gelemezsiniz!"*[32] diyen Enver Paşa için en üzücü şey karısına kavuşamadan ölmektir.[33]

Müjgan Tekin'in *Ağıt* isimli romanında çok kültürlü Osmanlı devletinin Almanlar lehine maceraya sürüklenip parçalanmasının sorumlusu olarak işaret edilen Enver Paşa, bu dönemde Almanlar tarafından adeta devletin sahibi olarak kabul edilip öyle muamele görür. Osmanlı devletini "Enverland" şeklinde nitelemelerine yetecek kadar etkin olan bu *"ihtiraslı paşa"* yüzünden on binlerce asker tifüsten kırılmış, *"diğerleri soğuktan donarak"*[34] can vermiştir. *"Onca insanı ölüme yollayan Enver"*, *"linç edileceğim diye"* halktan gizlenmiş ve bir süre sonra da *"Alman dostları ile birlikte Anadolu'nun gözlerine kan çukurları açıp korkakça"*[35] kaçmıştır. Enver Paşa hakkında yapılan tahliller, hem yazarın kişisel özellikleri ve dünya görüşünden hem de eserin yazılma zamanındaki toplumsal atmosferden bağımsız düşünülemez. Bu bağlamda geçmiş, şimdiki zamanın süzgecinden geçerek yeniden yapılanır. Olayı veya olgunun kendisi

---

[29] Nihat Behram, **a.g.e.** s.76
[30] Arif Akpınar, *a.g.e.* s. 53
[31] İsmail Bilgin, *a.g.e.* s.58
[32] Ufkun Balkış, (2015), ***İncecikten Bir Kar Yağar***, Mendirek Yayınları, İstanbul. s.199
[33] Ufkun Balkış, *a.g.e.* s.211
[34] Müjgan Tekin, (2009), ***Ağıt***, Galata Yayıncılık, İstanbul. s.12
[35] Müjgân Tekin, *a.g.e.* s.135

değil, neyin nasıl hatırlandığı önem kazanır. Dolayısıyla kimlikler sabit ve değişmez nitelikleriyle karşımıza çıkmazlar. Şimdiki zamana, çağın ruhuna göre uyumlanarak yenilenir ve değişirler. Kişisel ve toplumsal tarihler bu hatırlama süreçleriyle oluşurlar.[36]

*Ölüme Yürüyüş'*te Cemalettin Taşkıran, savaşın dehşetli yüzünü tasvir etmekteki başarısını, Enver Paşa'nın idealist kişiliğini yüceltmede de kullanmaktan imtina etmez. Hasan İzzet Paşa'nın karşı çıkmasına rağmen, kaybedilen Osmanlı topraklarını tekrar geri alabilmek için tüm devleti riske atmaktan çekinmeyen Enver Paşa, özellikle Hafız Hakkı Paşa'nın geçiş güzergâhları hakkındaki raporuna çok güvenir. Savaşın en şiddetli zamanlarında bile eşine mektup yazmaktan geri durmayan Enver Paşa, kısa zamanda eşine büyük bir gurur yaşatacağı hayalindedir. Takviye güçleri beklemeden başlattığı saldırılarda da birçok askerin ölmesine neden olan Paşa, bu tarihi hamlesinde omuzlandığı sorumluluğun da bilincindedir. Paşa'nın *"Paşa, bazı nesiller tarihi yapar… Yapanlar umumiyetle şanssız nesillerdir. Ya kahraman olurlar, ya rezil…"*[37] şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi adeta Rus ruleti oynayan bir aktördür.

Kar Çiçekleri romanında Sarıkamış'ın faciayla sonuçlanmasını Enver Paşa'nın "Turanizm rüyası"na bağlayan Fügen Topsever, *"şöhreti ve Padişaha damat olması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun hakiki başı"*[38] olarak nitelendirdiği Enver Paşa, *"Rus ordusunun Kafkasya'da imha edilmesiyle bütün Türk yurtlarının isyan edeceği"* ve bunun sonucu olarak da *"Kafkasya'nın Türklere katılacağı"*[39] inancındadır. *Kar Bozgunu*'nda Halide Alptekin, Üçüncü Ordu'nun tümüyle yok olmasıyla kaybedilen onca insanı, hep Enver Paşa'nın hayalci kişiliğine bağlarken iktidarla bellek ilişkisine de anlamlı bir göndermede bulunur. İktidarların kendi imkânları tehlikeye girmesin diye hatırlamayı değil unutmayı, açıklamayı değil örtmeyi esas aldıklarını bu romanda da görmüş oluruz. İşte tam bu noktada hatırlama, iktidarların unutturma politikalarına karşı bir *direniş biçimi*[40] olur. Kendi idealleri uğruna Almanları rahatlatan bu savaşla, ordu Sarıkamış'ta tümüyle yok olduğu halde Enver Paşa'nın güdümündeki İttihat ve Terakki hükümeti, cepheden gelen bozgun haberlerine sansür uygulayarak, gazetelere zafer başlıkları şöyle attırılır: "*HER TARAFTAN ZAFER HABERLERİ GELİYOR"*[41]

Sarı Sessizlik'te harekâttan sorumlu Enver Paşa'nın hırslı kişiliği, bir detayla deşifre edilmeye çalışılır. Dağınık askerleri toplamak için cepheyi teftiş ettiğinde tek başına kalmış bir zabite uyguladığı ceza, Paşa'nın firar edenleri vazgeçirmek için aldığı *"korkunç önlemler"*den biridir: *Ertesi gün zafer olur da çocuk bağışlanır diye tüm karargâh emri biraz geciktirip umutla bekledi. Ancak ne zafer oldu ne de Enver Paşa verdiği emri unuttu. Sarı benizli, uzun ince boyunlu, yırtık çarıklı, parlak yüzlü, tüysüz çocuk gözünü bağlatmadı. Patlamayla birlikte yere yıkılıp manganın ilerisinde bir soru işareti gibi kıvrılıp kaldı."*[42]

Donmuş Umutlar Sarıkamış adlı eserde Sarıkamış faciasında en büyük rolü oynamış Enver Paşa'nın kişiliğine dair daha dikkat çekici değerlendirmeler yapılır. Almanlara yakınlığıyla bilinen Paşa'nın *"vatan sevgisi"* herkes tarafından takdir görse de *"ileriyi göremeyecek kadar toy olduğu"*[43] vurgulanır. Yüzbaşı olarak atandığı Makedonya'daki ilk görevinde dağlara çekilerek Bulgar çetelerine karşı amansız bir mücadele yürüten Enver, dâhil olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kararı gereği eniştesi Nazım Bey'i bile vurdurmaktan imtina etmemiştir. Sultanın yeğeniyle nişanlanarak Saray'a yakın olmanın imtiyazını da alan Enver Paşa, hükümetten ve Padişah'tan gizli politikalar sonucu Osmanlı devletini Almanların müttefiki olarak savaş sokmayı başarır.

---

[36] Asuman Susam, (2015), ***Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema***, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. s.28-29
[37] Cemalettin Taşkıran, *a.g.e.* s.53-54
[38] Fügen Topsever, ***a.g.e.*** s.75
[39] Fügen Topsever, ***a.g.e.*** s.75
[40] Jan Assman, ***a.g.e.*** s.81
[41] Halide Alptekin, ***a.g.e.*** s.216
[42] Cihangir Akşit, *a.g.e.* s.231-232
[43] Sara Gürbüz Özeren, *a.g.e.* s.24

"Napolyon olma duygusunun" [44] bir gereği olarak Paşa, Ruslara Sarıkamış'tan saldırarak *"Kafkasya Fatihi olarak Hindistan'a ilerleyecek, bütün Orta Asya'yı Türk bayrağı altında"*[45] toplayacaktır. Osmanlı ordusunda deneyimli paşa ve subayları tasfiye ettikten sonra yerlerine getirilen genç rütbeliler, onun bu Turan idealinden çok etkilenecek ve ona her türlü desteği verecektir; fakat sahadaki gerçekler, onu hiç unutamayacağı bir biçimde şaşırtacaktır: *"Enver Paşa'nın Kafkasya'yı aşıp Büyük Turan İmparatorluğu'nu kurma hayali, karlara gömüldü. Üstelik Türk ordusu ile Sarıkamış önlerinde çarpışanlar, Enver Paşa'nın kurtarmaya gideceği Türkistan illerinden toplanmış Türk erleri ve subaylarıydı."*[46]

Enver Paşa hakkında kapsamlı bir biyografi kitabı da olan Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*'da başına buyruk bir şekilde Almanlarla anlaşan Paşa'nın Osmanlı'yı soktuğu savaşta hem kendisini hem de devleti bitirdiğini vurgular. *"90.000 kişilik bütün bir orduyu hemen tamamen yutmuş"* Sarıkamış Harekâtı'nın Enver Paşa'nın *"delice macerası"*[47] nedeniyle yaşandığını ifade eder. Kafasındaki Turan idealini yurttan kaçtıktan sonra da gerçekleştirmek için mücadele eden Enver Paşa'nın Orta Asya'da da bu uğurda öldüğünü aktarırken onun kişiliğini de özetlemiş olur: *"Faydasına inandığı usullerle giriştiği bir hareket için hayatını vermişti. Muhakkak ki cesurdu. İyi bir ordu teşkilatçısıydı. Ama mutaassıptı. Fakat taassup başka, idealizm gene başkaydı. Geniş ölçüde kurucu ve yapıcı bir devlet adamı olmaksa büsbütün başkadır."*[48] Aynı ideale ve çağa ait olduğu Enver Paşa ile ilgili anılarını da içeren biyografik romanında gelişen olayları zamanın ruhuna göre yorumlayan Şevket Süreyya, böylelikle belleğin kodladığı tarihsel gerçekliği şimdiki zamanın gereklerine göre tekrar yorumlayarak geçen sürecin tarihi, toplumsal, siyasal ve psikolojik etkilerini de baz almış olmaktadır. Bu da bize belleğin kültürel boyutunun ne kadar belirleyici olduğunu bir kez daha göstermiş olur.

Önemli siyasal gelişmelerin ve bunalımların, derin toplumsal sarsıntıların yaşandığı toplumlarda rastladığımız hatırlama ve unutma süreçleri, kendisiyle birlikte başka hesapları da gündeme getirir. İktidarını korumak isteyenlerin unutturmaya, bu iktidarın yaptıklarından zarar görenlerin hatırlatmaya dayalı hesaplaşmaya olan inatları, toplumu etkileme gücü olan edebiyatın da devreye sokulmasına neden olur. Babıâli'yi susturan o dönemin iktidarına karşın üzerinden on yıllar geçtiği halde bazı yazarlarımız, bu konunun unutturulmasına karşı çıkarak onu bugüne çekmeye ve hatırlamaya çağırmaktadırlar. Bireysel bir yeti olan hatırlamaya dayanan geçmişle hesaplaşma ise toplumsaldır. Araştırmaya esas aldığımız romanlar işte bu hatırlamanın/hesaplaşmanın gerçekleştiği nesnelerdir. Geçmişe dair farklı anlatıların işlendiği bu romanlarda, tek bir tarih yorumunu ve ona dayalı değerleri almak mümkün olmayacağı için biz de Sarıkamış faciasında Enver Paşa'nın rolünü ifrat ve tefrit ölçüleriyle veren yazarlara müdahale etmeden vermeye çalıştık. Görülecektir ki bu facianın nedenlerini işlerken birçok yazar Enver Paşa'yı tek sorumlu gösterirken, bazıları onun kişiliğinin etkisinde kalarak eleştirmekten kaçınmıştır.

Ertuğrul Osman'ın *Emret Paşam* romanında da Enver Paşa, yukarıda izah edildiği gibi *idealist bir kişilik* olarak sunulur. Başkumandan sayılan Padişah'ın vekili ve orduların başkomutanı olan Enver Paşa, *"Osmanlı tebası içinde gelinebilecek en yüksek"*[49] mevkiyi işgal etmenin verdiği yetkiyle gizlice Almanlarla anlaşmıştır. Bu anlaşmayla girişilecek savaşlardaki amacı, devleti yeniden diriltmektir. Buna *"ikinci Timur Hareketi"* adını koyan Enver Paşa'ya göre, bu harekât sayesinde *"askerinden siyasetine, sanayisinden ticaretine kadar her alanda Türk milleti kendi topraklarının efendisi"*[50] olacaktır. Hâlbu[51]ki bir süre sonra, Hasan İzzet Paşa'nın haklılığı tespit

[44] Sara Gürbüz Özeren, *a.g.e.* s.52
[45] Sara Gürbüz Özeren, *a.g.e.* s.170
[46] Sara Gürbüz Özeren, *a.g.e.* s.277
[47] Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.* s.78
[48] Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.* s.225
[49] Ertuğrul Osman, ***a.g.e.*** s.43
[50] Ertuğrul Osman, ***a.g.e.*** s.49

olunacak ve Enver Paşa, kurmaylarıyla birlikte arkasında büyük bir felaket manzarası bırakarak İstanbul'a mahcup bir biçimde dönecektir.

İnsan belleğinin hatırlamaktan çok, unutmaya meyilli olması nedeniyle özel bir çaba içerisinde olan insanoğlu, bugünde var olmasını istediği geçmişe dair birçok detayı tekrar hatırlamakla yetinmeyip hatırlatmak da zorundadır. Geçmiş ve gelecekle aynı anda etkileşimde bulunan belleğimiz, sadece geçmişi kurgulamakla kalmaz, aynı zamanda şimdi ve geleceğin deneyimlerini de organize eder.[52] Tam da bu yüzden Enver Paşa gibi tarihe yön vermiş şahsiyetler üzerinden farklı kesimlerce farklı mesajlar verilir. Onunla aynı idealleri paylaşan yazarlar, Paşa'nın yaptıklarından geleceğe dair ümitler devşirirken farklı düşünenler, yaptığı stratejik hatalar nedeniyle yıkılmasına sebep olduğu imparatorluğu ve yitirilen onca canı hatırlatır. Böylelikle kolektif mirasın taşıyıcısı olan edebi metinler, ortak bir acıdan farklı anlatılara kapı aralamış olsa da Sarıkamış faciasını hep birlikte bugüne tekrar taşımışlardır.

2.Kolektif Bellek ve Mekân

Çağımızın düşün dünyasını şekillendiren Heidegger'in varlık sorunsalına cevap ararken değindiği gibi insan, zaman ve mekân içinde doğar. Dolayısıyla insan varlığının ayrılmaz bir parçası, *"bir yerde olmak"*tır. Ona göre, *"dünyada olmak"* beşeri varoluşun esasıdır. *"Dünyada olmak", "bir yerde olmak", "bedende olmak"* kaçınılmaz olarak belirli bir mekân boyutunu getirir.[53] Mekânın insan yaşamındaki belirleyici etkisini irdeleyen Henri Lefebvre, mekânı, *"zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli"*[54] birbirine bağlayan, kendince üretken bir *ürün* olarak nitelendirir. Connerton'ın hatırlama eylemlerini belirli bir bölgeye dayandırdığını[55] hatırlayacak olursak mekânın bellek üzerindeki etkisini de tespit etmiş oluruz. Hafıza mekânları üzerine kapsamlı araştırmalar yapmış Fransız sosyolog Pierre Nora ise bu tür mekânları sadece anımsanan şeylerden ziyade *"hafızanın mayalandığı yerler"* olarak tarif eder.[56] Korudukları şeyin tehlikede olması nedeniyle önem kazandıklarını belirttiği hafıza mekânlarının kendi kendine gönderme yapan göstergeler olduğunu, dolayısıyla bunları hafıza mekânları yapan özelliklerinin tarihin elinden kurtulmalarını sağlayan şey olduğunu tespit eder.[57]

Modern zaman insanının ortak geçmişe dair unutkanlığı ve geçmişle kopardığı bağlar, onun sadece şimdiki zamana bağlanmasıyla sonuçlandı. Genel olarak baktığımızda megakentlerin ortaya çıkışı, elektronik medyanın karşı konulmaz yayılışı, bilişim teknolojisindeki gelişmelerle hız alan moderniteye özgü kültürel unutkanlık süreci ve modernitenin ürettiği mekânlar kültürel amneziye sebep olacak derecede güçlüdür.[58] *Kolektif hatırlama* ile *kolektif unutma*nın aynı madalyonun iki yüzü gibi birbirinden ayrı düşünülememesi de göz önüne alınacak olursa Sarıkamış Harekâtı'nın hatırlanma biçimi de sanki hatırlamadan ziyade bir unutturma sürecine dönüştüğü kanaatini uyandırır. I. Dünya Savaşı anıtlarının önceki savaş anıtlarından farkını göz önüne aldığımızda öncekilerde *"zaferi anmak"* biçiminde tasarlanmışken, bu savaş için tasarlananlarda *"ölenleri onurlandırma"*yı amaçladığı rahatlıkla görülebilir. Dünyayı etkileyen büyük ölçekli bu savaşta *"kaybedilen hayatların sayıca büyüklüğü ve savaşların etkilediği asker ve sivil sayısı, daha önce karşılaşılmamış genişlikteki cephe hatlarındaki 'kişilerin çektiği acıları' ve 'savaşa adananları' anıtlaştırmayı gerekli kılmıştır."*[59] Bu savaşta yitirilen insanlar için dikilen anıtlarda ölüm olguları yüceltilmez aksine anlaşılmaya, onlarla empati kurulmaya çalışılır.

---

[52] Jan Assman, *a.g.e.* s.50
[53] Sezgi Durgun, (2013), ***(Arz'ın Seyahati: Gaia'dan Google Earth'e) Felsefelogos***, İstanbul. s.7
[54] Henri Lefebvre, (2015), ***Mekânın Üretimi***, Sel Yayıncılık, İstanbul. s.25
[55] Paul Connerton, (2014), ***Modernite Nasıl Unutturur***, Sel Yayıncılık, İstanbul. s.17
[56] Pierre Nora, (2006), ***Hafıza Mekânları***, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.s.12
[57] Pierre Nora, a.g.e. s.37
[58] Paul Connerton, *a.g.e.* s.129
[59] Ahenk Yılmaz, *a.g.e.* s.191

Bir çeşit karşı-anıt biçiminde düşünülen bu hatırlama nesnelerinde çoğu zaman ölümü yeren mesajlar yüklüdür; çünkü -Halbwatchs'ın da temas ettiği gibi- uzam kavramı, sadece fiziki ve toplumsal bir uzama değil, aynı zamanda ilişkisel ve sembolik bir uzama da tekabül eder.[60] Bu savaşların yapıldığı yerlerin anımsanmasından kasıt *"savaşta hayatını kaybedenlerin yüceltilmesi ve bu kayıpların unutulmayacağı vurgusu"* [61] dur. Sarıkamış romanlarında unutulmanın pençesinden kurtarılıp hatırlatılmaya çalışılan asıl konu savaşın korkunç yüzünün uzun yıllar boyunca konuşulmaması nedeniyle bilinçli bir biçimde unutturulmaya çalışılan o dönemin yönetim anlayışıdır. Bizim inceleme konumuzu oluşturan romanlarda "bir yanlış stratejiye kurban giden on binlerce askerin ölümü" temel tema olarak belirlenerek unutturulmak istenen idari zaaf hatırlatılmaya çalışılır. Başka bir deyişle araştırma konumuzu oluşturan romanlar, geçmişle yüzleşme ekseninde okunması gereken bellek mekânlarından başka bir şey değildir.

Türkiye'de yaşayan ortalama insanın *Sarıkamış* adlı mekândan haberdar olması ile onu tecrübe edinmesi arasındaki muazzam farkı bize duyumsatacak bellek nesnelerimiz olan romanlarla tarihimizle insanımızın kesiştiği en hassas noktaya temas etmiş olacağız. Farkında olmadan zihnimizde taşıdığımız bir mekân ismi birdenbire kültürel kodlarımızı kuşaktan kuşağa taşıyan bir köprü görevi yüklenecektir. Modern insanın geçmişle bağını tesis eden abideler gibi *Sarıkamış* da ilham kaynağı olduğu romanlar vasıtasıyla bireyin hafızasını şekillendiren toplumsal belleğimizi besleyecek ve deruhte ettiği tarihsel mesajı yazarların muhayyilesinde yoğurarak gelecek kuşaklara iletecektir. Bu bellek taşıyıcıları, paylaşılmış anıları, Sarıkamış'ın temsil ettiği faciayı ve bu facianın arkasındaki siyasal ve toplumsal durumu imal edilmiş nesnelerden daha güçlü bir biçimde taşımış olacaklardır. Bu belki de bir zamanlar bilinçli unutturma politikalarına maruz kalmış Sarıkamış faciasını, toplumun bilinçaltında tekrar keşfedecek ve onu gün yüzüne çıkaracaktır. Böylelikle birey, sadece gündelik meşgalelerin oyuncağı olmayacak, kendi uygarlık kökenlerinin tecrübesine de dokunmuş olacaktır.

Kolektif temsil potansiyeli olan *Sarıkamış*'ın kış mevsimindeki soğukluğu, sıradan bir bilgi düzeyinden ya da doğa olayından çıkacak topoğrafyayla birlikte bir ülkenin ve toplumun kaderini etkileyen öznelere dönüşecektir. Enver Paşa'nın yönettiği bir savaşta, onun askeri taktiklerini boşa çıkaracak ve yüz binlerce askerimizin hayatına mal olacak Sarıkamış'ın mekânsal özellikleri, Osmanlı Devleti'nin o dönemde nasıl yönetildiğini, savaşların hangi kararlarla yürütülmeye çalışıldığını, ülkenin içinde bulunduğu mali krizin ne denli derin olduğunu tek başına temsil edecek bir kolektif travmanın ipuçlarını barındırır. Tarihsel bir kırılmayı ve kopuşu simgeleyen Sarıkamış, bir bellek mekânı olarak, onu bize anlatan romanlar sayesinde bir yaşamsal tecrübeyi, unutkanlığımızın pençesinden kurtarır. *Hafıza Mekânları* adlı çalışmasında bellek ve mekân ilişkisini derinlemesine inceleyen Pierre Nora, bir yerin hafıza mekânı olabilmesi için öncelikle hatırlama isteğine konu olması gerektiğini belirtir, aksi halde onun tarihi bir mekândan öte bir şey olmayacağını belirtir. Böylece mekânın kendisine yapılan sembolik yatırımlar neticesinde değişerek yeniden şekillenmesiyle maddi, somut, coğrafi olandan, soyut entelektüel açıdan oluşturulmuş olana kadar birçok şeyi kapsayacağı için, mekân en azın içinde, anlamın en çoğunu kapsayacak şekilde somutlaşmış olur.[62] Hafızanın "iki meşruluk biçimi" olarak belirttiği edebiyatla tarihin, birincisinin zayıflığı neticesinde ikincisi lehine evrildiğini iddia eden Nora, romanlardaki nitelik yetersizliğinin tarihi *"gerçek romanı olmayan bir çağın romanı"* haline getirdiğini söyler.[63]

Sarıkamış Harekâtı'nı konu edinen romanların genel hatlarıyla üzerinde durdukları ortak temalardan ilkine yöreyi iyi bilen -başta Hasan İzzet Paşa olmak üzere- tüm kişilerin karşı çıkmasına rağmen Hafız Hakkı Bey'in raporlarına göre hareket emrini veren Enver Paşa'nın

[60] Derya Fırat, ***Sokağın Belleği (Bellek, Uzam ve Mücadele)***, Dipnot Yayınları, Ankara 2014.s.13
[61] Ahenk Yılmaz, *a.g.e.* s.196
[62] Derya Fırat, *a.g.e.* s.28
[63] Pierre Nora, a.g.e. s.38

gerçeğe kulak tıkamasıdır. Toplumsal belleğimize romanlar vasıtasıyla anımsatılan bu gerçeklik, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın genç kadrolarca yenilenen subayların ideal ve hırslarına karşın savaş tecrübesi bakımından bulundukları durumu gözler önüne serer.

Sarıkamış isimli romanında Kemalettin Çalık, Enver Paşa'nın *"Napolyon olma hayaliyle"*[64] orduyu çetin kış şartlarında bir "felakete" doğru sevk ettiğini, *"Naciye Sultan'la evliliği"* nedeniyle saraya damat olmuş Enver Paşa'nın kısa sürede albaylıktan generalliğe terfi ederek Harbiye Nazırı olup ülkeyi Almanların yanında savaşa soktuğunu dile getirir. *Kar Bozgunu* romanında Sarıkamış yenilgisini işleyen Halide Alptekin ise Doğu Cephesi'nde Ruslara karşı başarı sağlamak suretiyle Almanları rahatlatmak isteyen Enver Paşa'nın direktifiyle girilen savaşta o dönemin sadrazamı Said Halim Paşa, *"hüngür hüngür"* ağlayarak *"Osmanlı Devleti'ne yazık ettiler, demiş ve bazı bakanlarla birlikte istifasını"*[65] verdiğine değinir. Osmanlı ordusunu doğuda Ruslara, güneyde İngilizlere karşı kullanacak Almanlar, Osmanlı İmparatorluğu'na *"5.000.000 altın kredi"* açmayı taahhüt etmiştir.

Hasan İzzet Paşa'nın *"senenin en uzun ve en soğuk günlerinde"*[66] yapılan bir harekâtın, büyük bir hüsranla sonuçlanacağını ısrarla söylemesine rağmen bu feryatlara kulaklarını tıkayan Enver Paşa, Hafız Hakkı'nın da verdiği raporlara güvenerek harekât kararını alır. *"Kafkasya fatihi olarak Hindistan'a ilerleyecek, bütün Orta Asya'yı Türk bayrağı altında"*[67] toplayacak olan Enver Paşa, bu büyük mefkûreyle "çile" denilen zemheri ayının ilk günü olan 21 Aralık'ta orduya saldırı emrini verir. Çetin kış koşullarına rağmen yapılacak *"bir kuşatmanın başarısı, evvelce Alman cephesinde yenilgi almış Rusların, Kafkasya'da bir daha toparlanamayacak şekilde yenilgisi olacak"* [68] tır. *"Aralık ayının eksi otuzlara varan ürkütücü, kanları donduran soğuğunda"*[69] Almanlar istiyor diye sürülen Mehmetçik, türlü olumsuzluklar nedeniyle büyük bir faciayla yüz yüze kalır.

Hasan İzzet Paşa'nın *"Erzurum ve civarında genel bir savunma yapmak, bahara dek Rusları oyalamak ve ordunun eksikliklerini tamamlayarak"*[70] taarruza geçelim fikrine karşı, Hafız Hakkı Bey'in *"Dağlar üzerinden yollar keşfettirdim. Bir kısmını kendim de gördüm, bu mevsimde yollardan hareketin mümkün olduğuna kani oldum."*[71] biçimindeki raporları daha etkili olur ve Hafız Hakkı Bey yarbaylıktan albaylığa terfi ettirilerek bu harekâtın onayı verilmiş olur. Kışın en sert dönemine rastlayan bu harekâtın biraz ertelenmesini isteyen Hasan İzzet Paşa'ya *"Yemin ederim, eğer hocam olmasaydınız sizi astırırdım!"*[72] diyerek tepki gösteren Enver Paşa, onu kumandanlıktan alarak, vazifeyi kendisi üstlenir.

Ölüme Yürüyüş isimli romanda kendisi de tifüse yakalanan Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış yenilgisinin ardındaki son sözleri, yapılanlardan duyulan derin pişmanlığın da göstergesidir: *"Hepimiz hatalıydık… Kışı hafife aldık… Hırs, şan-şöhret aklımızın önüne geçti… Askerliğin gereğini yapmadık… Herkes birbirine yalan söyledi… Olan Osmanlara, Mehmetlere oldu… 80 bin çocuğumuz dağlarda…"*[73]

Tarih sayfalarına sığmayan fedakârlıkların ve çilelerin yaşandığı iki haftalık harekât süresinde Sarıkamış'ın coğrafik ve iklimsel özellikleri Osmanlı ordusunun üçte birini savaşamaz duruma getirecek derecede etkili olmuş, uzun yıllar toplum hafızasından silinemeyecek ve bu romanlara

[64] Kemalettin Çalık, ***Sarıkamış***, Yakın Plan Yayınları, İstanbul 2011. s.18
[65] Halide Alptekin, ***Kar Bozgunu***, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2008.s.118
[66] Nusret Özcan, ***Kar Kelebekleri***, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006. s.6
[67] Sara Gürbüz Özeren, ***Donmuş Umutlar Sarıkamış***, Damla Yayınevi, İstanbul 2014. s.170
[68] Fügen Topsever, ***Kar Çiçekleri***, Meç Yayınları, Ankara 1978. s.75-76
[69] Deniz Çınar, ***Kutsal Dağın Çıplağı***, Kent Kitap, Ankara 2007.s.89
[70] İsmail Bilgin, ***Sarıkamış***, Timaş Yayınları, İstanbul 2015. s.56
[71] İsmail Bilgin, ***a.g.e.*** s.57
[72] Ufkun Balkış, ***İncecikten Bir Kar Yağar***, Mendirek Yayınları, İstanbul 2015. s.200
[73] Cemalettin Taşkıran, ***Ölüme Yürüyüş***, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015. s.128-129

yansıdığı şekliyle büyük travmalara neden olacak bir faciayla sonuçlanmıştır. Mekân burada tarihi bizzat etkileyen birincil etken olarak öne çıkmaktadır.

Hafız Hakkı Bey'in *"Dağlar üzerindeki yolları keşfettirdim. Bu mevsimde bu yollardan böyle bir saldırıya taraftar olmayanlar var. Oysa bu yollar, askerin de cephanenin de geçmesine müsaittir. Çok yakında Kafkasya'ya saldıracağız."*[74] biçimindeki raporlarına güvenen Enver Paşa'nın verdiği emirlerle *"tükenmek bilmeyen yol"*lardan yürütülen ordu, *"aç ve ölesiye yorgun"*dur. Askerler, hem *"aşırı üşütmeden doğan hastalık ve ölümler"* ile cedelleşir, hem de *"üç bin metreyi aşan dağların sarp yol"*[75]larını aşmaya çalışır. *"Kış günü savaşa gönderilen askere yeterli yiyecek ve giyecek temini"*[76] yapılmadan yola çıkarılan ordunun *"açlık, soğuk ve yorgunluk"*[77] gibi üç büyük düşmanla başa çıkması da haliyle mümkün görünmemektedir: *"Zaten çok geçmeden de korktukları başlarına geldi. Yakın köylere sığınmaya fırsat bulamadan kar yağışı tipi halini aldı, kalın bir sis katmanı görüş açısını daraltmaya başladı iyice… Askerler sığınacak bir yer bulabilmek için dehşet içinde kaçışmaya başladılar."*[78]

Sürgü romanında ordunun *"yüksekliği 2500-3000 metre arasında değişen dağlardaki yolculuk"*[79]ta ağır kayıplar vererek devam ettiğine, *Suyu Arayan Adam*'da ise Allahuekber Dağları'nda *"bir adım ilerisinin görülmediği kar tipileri ve fırtınalar arasında bir türlü sabahı gelmeyen zifiri bir gecede, hatta bir tek düşman görmeden, bir tek düşman öldürmeden olduğu yerde donan, eriyen binlerce yaralı ve yarasız"*[80] askerlerinin yok oluşuna tanık oluruz. Sarıkamış konulu romanlarda facianın doğal sebebi olarak sık sık ismi anılan Allahuekber Dağları, adeta bir hafıza mekânı olarak hem bu romanların hem de toplumsal hafızanın temel taşlarından birini oluşturur. Nora'nın esas varlık sebebini *"zamanı durdurmak, unutma işini engellemek, nesnelerin durumunu tespit etmek, ölümü ölümsüzleştirmek"*[81] olarak tarif ettiği hafıza mekânlarına denk gelen rolü, incelediğimiz romanlarda Allahuekber Dağları'nın yüklendiğini rahatlıkla görürüz.

Kar Çiçekleri'nde yazar, *"askerlik şubelerinden gönderilirken kaput, ayakkabı, avcı yeleği"*[82] olmadan yola çıkan askerlerin bir kısmının çarıkla cepheye sürüldüğünü, *"sıfırın altında otuz beş derecede"* ilerleyen bazı askerlerin *"ayakları donmasın diye ağaçların üzerine tırmanmış"* olduğunu, bazılarını da *"zalim kış rüzgârları"*nın onları birer birer yere düşürüp tıpkı *"kar çiçekleri"*[83] gibi üzerini örttüğünü yazar. Büyük bir kayıpla vazgeçilen harekâtta yaralanan İhsan, diğer Türk askerleri gibi, önce iyileştirilecek sonra da Sibirya'ya esir kamplarına gönderilecektir. Ölüm ve sürgünlerle yitirilen ordunun toplum hafızasına yaptığı en önemli etki, sosyal dayanışma ve kültürel uyumu yükseltmesidir. Tarihi kırılmalarla yoluna devam eden toplumların uluslaşma sürecinde önemli bir rol oynayan ortak acılar, onların ulusal kimliklerinin pekişmesini sağlar. Tıpkı Sarıkamış faciasının, bu romanlarda da görüleceği üzere, toplumsal belleği aynı duyguda ortaklaşmalarını sağlaması gibi. Belleğin kurgusal niteliğiyle kurgusal metinlerdeki tarihsel anlatılar bir araya geldiğinde hem yaşanan toplumsal travmalar rahat atlatılıyor hem de yeni bir tarihsel perspektife kavuşulmuş oluyor.

Sarı Sessizlik'te *"yüksekliği üç bin metreyi aşan"* Allahuekber Dağları'nı *"insan boyu kar olmasına rağmen"*[84] *"günlerce aç, susuz yürüyüp"*[85] Sarıkamış önlerine gelen Sacit ve

[74] Halide Alptekin, ***Kar Bozgunu***, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2008. s.152
[75] Şerife Balkaş Gülseçgin, ***Sarıkamış***, Parşömen Yayıncılık, İstanbul 2013. s.169
[76] Şerife Balkaş Gülseçgin, *a.g.e.* s.187
[77] Şerife Balkaş Gülseçgin, *a.g.e.* s.186
[78] Şerife Balkaş Gülseçgin, *a.g.e.* s.260
[79] Talip Aydemir, ***Sürgü***, Neden Kitap, İstanbul 2009. s.83
[80] Şevket Süreyya Aydemir, ***Suyu Arayan Adam***, Remzi Yayınevi, İstanbul 2016. s.78-79
[81] Pierre Nora, a.g.e. s.32
[82] Fügen Topsever, ***a.g.e.*** s.77
[83] Fügen Topsever, ***a.g.e.*** s.105
[84] Cihangir Akşit, ***Sarı Sessizlik***, Doğan Kitap, İstanbul 2009. s.224
[85] Cihangir Akşit, ***a.g.e.*** s.230

arkadaşları ölüm kusan Rus toplarına karşı fazla direnemezler. *Bedel* romanında ise *"çetin kış şartları"* hesaplanmadan *"Rus Ordusunu arkadan kuşatma altına alabilmek için Allahuekber Dağları'ndan aşırılmaya çalışılan binlerce asker"*[86]in donarak şehit olması tasvir edilmiştir. Roman sayfalarından kolektif hafızamıza seslenen geçmişteki felaketler ve mağduriyetler, failleri büyük idealler taşısa bile hesabının sorulmasını gerektirir. İşte bu noktada kendi hafızasına sahip çıkma anlamına gelen hatırlama, bir hak talebidir ve adalet arayışıdır. "Tarih"in bilim olarak üstesinden gelemeyeceği bir tarihi yükümlülüğü sanat ve edebiyat yerine getirmeye çalışır.

Romanların Sarıkamış'a dair toplumsal belleği en çok meşgul eden hatırlama olgusu şüphesiz ki doksan bine yaklaşan şehit sayısıyla ölüm olgusudur. Kışın sert geçtiği bir yörede zamansız başlayan harekâtta mevsime göre giyinmeyen askerler donarak, yeterli hazırlık yapılamadığı için aç ve perişan, temizlik eksikliğinden dolayı bitlenip tifüse yakalanarak ölmüş, fırsatını bulup firar edenler dışında geriye kalanlar ya öldürülmüş ya da yakalanarak Sibirya'ya sürgüne yollanmıştır. Geçmişin travmatik deneyimlerine maruz kalmış birey veya toplumların hafızalarında kalmış kötü etkilerinden kurtulmak için onları hatırlama ve anlatma gereksinimini karşılayan bu romanlar, ağır bir toplumsal yükümlülüğü de yerine getirmiş olurlar. Çünkü geçmişi bastırmak ve hatırlamayı engellemek, *"kurbanları ikinci kez kurban etmek"*[87] anlamına gelir.

Toplumsal sağaltmanın bir öznesi olan sanatçılarımızdan Yaşar Kemal, *Tanyerinin Horozları*'nda, roman kahramanlarının ağzıyla *"çatışmaya girmeden doksan bin kişinin soğuktan"*[88] öldüğü Sarıkamış faciasını sık sık tekrarlarken, *Yağmurcuk Kuşu*'nda da savaşta iki bacağını kaybeden bir subaya *"doksan bin asker bıraktık Sarıkamış'ın karları üstünde Ruslara. Çoğunu bit yedi."*[89] sözlerini söyletir. Yazarın *Kale Kapısı'*ndaki ifadeleri de yitirilen askerlerin verdiği derin ıstırabı sarsıcı cümlelerle okuyucuya duyurur: *"Arkadan düşman, açlık, bit, çıplaklık, soğuk geliyordu. Allahüekber dağlarına vurdular. Bir sabah uyanabilen, o da ancak birkaç kişi, uyandılar ki ne görsünler, atları, katırları, eşekleri, askerleri, subayları, topları, arabalarıyla koca bir ordu donmuş kalmış Allahüekber dağlarında. Donanların üstünü kar örttü."*[90] Yaşar Kemal başta olmak üzere Sarıkamış felaketini eserlerine konu edinen birçok sanatçının romanlarında yapmaya çalıştığı şey, unutturulmaya çalışılan travmayı gün yüzüne çıkarmaktır; çünkü uzaklaştırılıp bir süreliğine uykuya çekilen anılar, çağrıldıklarında şimdiki zamanın bağlamı ve gereksinimleri doğrultusunda yeniden bir kurgunun içinden uyanırlar.[91]

Kardan Kanatlar'da Hasan İzzet Paşa'nın muhalefetine rağmen Almanları rahatlatmak için Enver Paşa tarafından alelacele başlatılan Sarıkamış Harekâtı, *"dondurucu soğuk, açlık, hastalık, mühimmat eksikliği"* [92] gibi olumsuz koşullara rağmen dayatılmış ve *"Türk Ordusu'nun Sarıkamış'ta düşmana mermi atmadan kardan kefenler giymesi"*[93]yle son bulmuştur. *Kars'ta Bir Ermeni Cesedi* isimli romanda ise Rus ordusunun intizamlı durumuna karşın imkânsızlıklarla kırılan Türk askerlerinin *"ne battaniyeleri ne de yeterince çadırları vardı"*r. Onların bu çileli yaşamları halkın maşeri vicdanında hiç unutulmayacak sahnelerle hep hatırlanacaktır: *"Önce ayaklarda bir sızı duyulurdu. Soğuk yavaş yavaş tüm bedene yayılırdı. Derken organlar bir bir buz kesilirdi. Çehreler kardan beyaz olurdu. Gözler usul usul kayardı. Ve nihayetinde duygular da donardı. Artık hiçbir şey hissedilmezdi. Silah tutan parmaklar kırılmış, ayaklar tutulmuştu… Allahuekber Dağları, acı çeken ve sonsuzluğa koşan kahraman askerlerin son yürüyüşüne sahne oluyordu."*[94]

---

[86] Hamdi Ülker, ***Bedel***, Ravza Yayınları, İstanbul 2010.s.63
[87] Mithat Sancar, ***a.g.e.*** s.58
[88] Yaşar Kemal, ***Tanyerinin Horozları-Bir Ada Hikâyesi***, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.s.101
[89] Yaşar Kemal, **Yağmurcuk Kuşu-Kimsecik 1**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016. s.61
[90] Yaşar Kemal, **Kale Kapısı-Kimsecik 2**, Adam Yayınları, İstanbul 1995. s.270-271
[91] Asuman Susam, ***a.g.e.*** .s.16
[92] Arif Akpınar, ***Kardan Kanatlar***, Sütun Yayınları, İstanbul 2012.s.50
[93] Arif Akpınar, ***a.g.e.*** s.129
[94] İsa Yılmaz, ***Kars'ta Bir Ermeni Cesedi***, Kent Kitap, İstanbul 2011. s.217-218

Yanık Dere'de Enver Paşa'nın diretmesi sonucu, Osmanlı'nın makûs talihini ters çevirmek amacıyla başlatılan *"dünyada eşi benzeri görülmemiş"* Sarıkamış Harekâtı'nın, *"büyük bir felaketle"* sonlandığını hatırlarız. Aslında askerlerimizi yenilgiye uğratan, Rus ordusu değildir; bilakis *"acımasız Allahuekber dağları, çetin kış şartları, açlık, salgın hastalıklar"*[95]lardır. *"Bıçak gibi soğuk, perde perde yollarını kapatan kar ve keskin ayaz"* [96] yüzünden perişan olan askerleri, ya hastalık ya soğuk ya da kurtlar öldürür.

Selçuk Kızıldağ'ın *Nargin* isimli romanında ise Sarıkamış'taki harekâta katılan Mehmetçiklerin *"soğuktan kıpırdayamaz duruma"*[97] gelinceye kadar mücadeleden vazgeçmediklerini görürüz. Teslim olmaktan başka seçenekleri bulunmayan askerlerin artık savaşacak güçleri kalmamıştır: *"Askerlerin yarıdan fazlası sonsuz uykuya dalmış, yani ölmüştü. Ben de öleceğimi anladım. Karşıdan gelen bir Rus müfrezesine geriye kalan az sayıdaki askerle ister istemez teslim olduk. Ellerimiz donmuştu. Tetiği çekebilecek gücümüz bile yoktu."*[98]

Sarıkamış faciasının onca askerin hayatına mal olan en çarpıcı cümlesine de Alaaddin Oğuzalp'ın *Sarıkamış'ta Ne Var Paşam?* romanında rastlarız. Allahuekber Dağları'nın açlıktan, donmaktan ve tifüsten sağ kurtulanları yutacağı ve bir avuç asker dışında kimsenin göremeyeceği Sarıkamış'a ulaşan Said Pehlivan *"günlerdir uğruna binlerce insan"*ın feda olduğu Sarıkamış'ı görünce bu yolda hayatını yitirmiş tüm şehitler adına kızgınlıkla şu soruyu sorar: "*Sarıkamış'ta Ne Var Paşam?"* [99] Sarıkamış'a sağ ulaşan bu bir avuç askerin de Sarıkamış önlerinde donarak öldüğü saatlerde sansür altındaki İstanbul basını okuyucularına Doğu Cephesi'ndeki zafer müjdesini vermektedir: *"Ruslar kesin yenilgiye uğratılmıştır."*[100] Sonraki yıllarda da facianın boyutları hakkında halkın bilgilendirilmemesine karşın edebiyatçıların konuyu işlemekten çekinmemesi bize Huyssen'ın zarif ifadesin anımsatır: *"Unutmak nasıl iktidar baskısıyla oluşan bir bellek stratejisiyse hatırlamak da o düzeyde politiktir."*[101]

Sarıkamış faciası da Çanakkale zaferi gibi tüm toplumu ortak kederde ve kıvançta birleştiren bir sosyal olgu olarak halkın sözlü kültürüne yansıdığı gibi yazarlar vasıtasıyla edebi eserlere de konu olmuştur. Geçmişle ilişki zeminine oturan bireysel ve toplumsal kimlik, kayıtsızlığı ortadan kaldıran paylaşılmış ıstıraplarla daha kuvvetli beslenir. Geçmiş zamanın şimdiki zamanda tekrar filizlenmesini sağlayan hatırlama, Avishai Margalit'in deyişiyle, *"kimliğin çimentosudur."*[102] Kimliğin sağlıklı bir zeminde kurulmasına yarayacak olan geçmişle hesaplaşma da doğrudan doğruya geçmişte yaşananlara odaklanan bir tarihsel ilgiden ziyade, geçmişin bugüne yansıyan etkileriyle uğraşmayı ifade eder. Bu da Sarıkamış konulu romanlarda sıkça işlenen "ölüm"ün ölümsüzlük veren tarafını keşfetmekle olur. Toplumsal travmalara neden olmuş ölüm anlatıları da geçmişini cesaretle hatırlamaya çalışan toplumlarda yılgınlığı değil, umudu imgelemektedir.

Sonuç

Toplumsal belleğin tarihten farklı olması, geniş halk yığınlarının tarihi olayları kendi muhayyilesinde biçimlendirerek sunmasından kaynaklanır. Bu tarihi olayları, duygusal bir şekilde değerlendiren toplum, tecrübelerini gelecek kuşaklara bir manevi miras olarak aktarır. Dolayısıyla kolektif bellek, toplumun tarihi olaya kendince vurduğu bir makyajdır ve kendisini yansıtır.

---

[95] Mehmet Dağıstanlı, ***Yanık Dere,*** Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2014. s.27
[96] Ertuğrul Osman, ***Emret Paşam,*** Karakutu Yayınları, İstanbul 2007. s.236
[97] Selçuk Kızıldağ, ***Nargin***, Parafiks Yayınevi, Edirne 2014.s.237
[98] Selçuk Kızıldağ, ***a.g.e.*** s.239
[99] Alaaddin Oğuzalp, ***Sarıkamış'ta Ne Var Paşam?***, Nesil Yayınları, İstanbul 2009. s.183
[100] Alaaddin Oğuzalp, ***a.g.e.***, s.190
[101] Huyssen, Andreas, ***Alacakaranlık Anıları (Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek)***, Metis Yayınları, İstanbul 1999.s.13
[102] Mithat Sancar, ***a.g.e.*** s.59

Sarıkamış Harekatı'nda ağır kayıplar verilmiş olsa da bu facia ve yitirilen on binlerce vatan evladının ızdırabı, Türk milletinin belleğinde yıllardır varlığını devam ettirmektedir. Zira tarihimizdeki zaferler kadar yenilgilerin de millî kimliğimizin ve toplumsal belleğimizin kuvvetlenmesinde rolü büyüktür. Bu yönüyle Sarıkamış Harekâtı, ders almamız gereken tarihî bir deneyimdir.

İncelenen romanların genelinde ortaya çıkan kanaat, Enver Paşa'nın benlik algısının şişkin bir kişilik yönünde olduğudur. Başta Hasan İzzet Paşa olmak üzere diğer komutanların da karşı çıkmalarına rağmen, ihtiraslarına yenilen Enver Paşa, özellikle Hafız Hakkı Paşa'nın yanlış yönlendirmeleriyle orduyu riske atarak bir tür Rus ruleti oynadığı görülür. Almanlara yakınlığıyla bilinen Paşa'nın *vatan sevgisi* bazı romanlarda takdir görse de ileri görüşlü olmayışı eleştirilerek dikkatlere sunulmuştur. Özellikle Saray'ın desteğini alan Enver Paşa, hükümetten ve Padişah'tan gizli politikalar sonucu Osmanlı devletini Almanların müttefiki olarak savaş sokması, Osmanlı'nın çöküşünü hızlandırmıştır.

Sarıkamış, zihnimizde taşıdığımız sıradan bir mekân ismiyken zamanla kültürel kodlarımızı kuşaktan kuşağa taşıyan bir köprü görevi yüklenmiştir. Toplumun geçmişle bağını kuran abideler gibi *Sarıkamış*'ın toplumun belleğindeki imgesinin, romanlar vasıtasıyla gelecek kuşaklara iletildiği görülür. Bu mekân, yaşanan faciayı ve bu facianın arkasındaki siyasal ve toplumsal durumu güçlü bir biçimde yansıtmaktadır. Ancak bilinçli olarak unutturulmaya çalışılan Sarıkamış faciası, romanlarla toplumun bilinçaltındaki gerçeklikler tekrar gün yüzüne çıkarılmıştır.

İncelenen romanlarda Sarıkamış'ın coğrafik ve iklimsel özelliklerinin Osmanlı ordusunu savaşamaz duruma getirdiği ve ordunun üçte birinin yitirilmesine neden olduğu, böylece toplumun belleğinde büyük travmalara neden olduğu tespit edilmiştir. Askerlerimizi yenilgiye uğratanın Rus ordusu olmadığı, aksine acımasız Allahuekber dağlarının çetin kış şartları, açlık, salgın hastalıkları olduğu görülür. Mekân burada tarihin akışını değiştiren işlevsel bir rol üstlenmiştir.

Kaynakça

Akpınar, Arif, (2012), ***Kardan Kanatlar***, Sütun Yayınları, İstanbul.

Akşit, Cihangir, (2009), ***Sarı Sessizlik***, Doğan Kitap, İstanbul.

Alpaslan, Teoman, (2013) ***Sarıkamış***, Kamer Yayınları, İstanbul.

Alptekin, Halide, (2008), ***Kar Bozgunu***, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.

Assman, Jan, (2015), ***Kültürel Bellek***, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Aydemir, Şevket Süreyya, (2016), ***Suyu Arayan Adam***, Remzi Yayınevi, İstanbul.

Aydemir, Talip, (2009), ***Sürgü***, Neden Kitap, İstanbul.

Balkış, Ufkun, (2015), ***İncecikten Bir Kar Yağar***, Mendirek Yayınları, İstanbul.

Behram, Nihat,(2009), ***Miras,*** Everest Yayınları, İstanbul.

Bilgin, İsmail, (2015), ***Sarıkamış***, Timaş Yayınları, İstanbul.

Bilgin, Nuri, (2013), ***Tarih ve Kolektif Bellek***, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Boyer, C. & Wertsch, J.V., (2015) ***Zihinde ve Kültürde Bellek***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Burhan Cahit, (1934) ***Dünkülerin Romanı,*** Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

Connerton, Paul, (2014), ***Modernite Nasıl Unutturur***, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Connerton, Paul, (2014), ***Toplumlar Nasıl Anımsar?***, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Çalık, Kemalettin, (2011), ***Sarıkamış***, Yakın Plan Yayınları, İstanbul.

Çınar, Deniz, (2007), ***Kutsal Dağın Çıplağı***, Kent Kitap, Ankara.

Dağıstanlı, Mehmet, (2014), ***Yanık Dere,*** Salıkımsöğüt Yayınları, Erzurum.
Ertuğrul Osman, (2007), ***Emret Paşam,*** Karakutu Yayınları, İstanbul.
Fırat, Derya, (2014), ***Sokağın Belleği (Bellek, Uzam ve Mücadele)***, Dipnot Yayınları, Ankara.
Gülpınar, Turgay, (2012), ***(Anıtkabir'in Unutulan Kabirleri) Neye Yarar Hatıralar?,*** Phoenix Yayınevi, Ankara.
Gülseçgin, Şerife Balkaş, (2013), ***Sarıkamış,*** Parşömen Yayıncılık, İstanbul.
Huyssen, Andreas, (1999), ***Alacakaranlık Anıları (Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek)***, Metis Yayınları, İstanbul.
Kızıldağ, Selçuk, (2014), ***Nargin,*** Parafiks Yayınevi, Edirne.
Lefebvre, Henri, (2015), ***Mekânın Üretimi***, Sel Yayıncılık, İstanbul.
Leledakis, Kanakis, (2000), ***Toplum ve Bilinçdışı***, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
Lukacs, György, (2008), ***Tarihsel Roman***, Epos Yayınları, Ankara.
Nora, Pierre, (2006), ***Hafıza Mekânları***, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
Oğuzalp, Alaaddin, (2009), ***Sarıkamış'ta Ne Var Paşam?,*** Nesil Yayınları, İstanbul.
Özcan, Nusret, (2006), ***Kar Kelebekleri,*** Pozitif Yayınları, İstanbul.
Özeren, Sara Gürbüz, (2014), ***Donmuş Umutlar Sarıkamış,*** Damla Yayınevi, İstanbul.
Öztürk, Serdar, (2012), ***Mekân ve İktidar***, Phoenix Yayınevi, Ankara.
Sancar, Mithat, (2016), ***Geçmişle Hesaplaşma***, İletişim Yayınları, İstanbul.
Sarlo, Beatriz, (2012), ***Geçmiş Zaman***, Metis Yayınları, İstanbul.
Susam, Asuman, (2015), ***Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema***, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
Şirokorad, A.B., (2013), ***Osmanlı-Rus Savaşları***, Selenge Yayınları, İstanbul.
Şölçün, Sargut, (1982), ***Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi***, Dayanışma Yayınları, Ankara.
Taşkıran, Cemalettin, (2015), ***Ölüme Yürüyüş***, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
Tekin, Müjgân, (2009), ***Ağıt,*** Galata Yayıncılık, İstanbul.
Topsever, Fügen, (1978), ***Kar Çiçekleri,*** Meç Yayınları, Ankara.
Urry, John, (2015), ***Mekânları Tüketmek***, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
Ülker, Hamdi, (2010), ***Bedel***, Ravza Yayınları, İstanbul.
Yaşar Kemal, (1995), **Kale Kapısı-Kimsecik 2**, Adam Yayınları, İstanbul.
Yaşar Kemal, (2014), ***Tanyerinin Horozları-Bir Ada Hikâyesi***, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Yaşar Kemal, (2016), **Yağmurcuk Kuşu-Kimsecik 1**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Yılmaz, Ahenk, (2014), ***Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları (Bellek Topoğrafyasında Özgürlük)***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
Yılmaz, İsa, (2011), ***Kars'ta Bir Ermeni Cesedi***, Kent Kitap, İstanbul.

ÇALIŞMA YAŞAM KALİTESİ: TÜRKİYE'DE YAPILAN ÇALIŞMALARA YÖNELİK TEORİK BİR İNCELEME

Yrd. Doç. Dr. Cem AYDEN

Fırat Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü

Gülşen GÜNDOĞDU

Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Kurumları Yöneticiliği Anabilim Dalı

Özet

Hızla gelişen ve değişen dünya standartlarında örgütler de bu değişimin içerisinde yer almaktadır. Örgütler bu değişimle daha yoğun bir rekabet piyasasına girmekte ve daha zor koşullarda varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Örgütlerin bulundukları alanda rakiplerini geçmek için dış ve iç müşteri memnuniyetini birlikte sağlamaları gerekmektedir. İç müşteri memnuniyeti, işgörenlerin çalışma yaşamı kalitesi algılarına bağlı olarak sahip oldukları örgüt bağlılıklarıyla anlaşılabilmektedir. Bu nedenle her geçen gün önem kazanan çalışma yaşam kalitesi kavramı araştırma konumuz olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada, çalışma yaşam kalitesi konusunda 1996-2016 tarihleri arasında Türkiye'de yapılan bilimsel makaleler incelenerek vurgu yapılan temel konular ve uygulama alanlarına ilişkin sınıflandırma sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Yaşam Kalitesi, Örgüt, İş gören.

QUALITY OF WORKING LIFE: A THEORETICAL REVIEW OF THE STUDIES MADE IN TURKEY

Abstract

In recent years, rapidly developing and changing world standards, organizations also take part in this change. Organizations are trying to survive in this difficult conditions or enter into a more intensive competition with this change. In areas where the organizations are required to provide with the external and internal customer satisfaction to compete their rivals. Internal customer satisfaction can be understood organization commitment that they have as depending on employees' perception of the Quality of Working Life. Therefore, our research issue is the concept of quality of life which is increasingly become important with each passing day. In this study, by examining scientific articles about the quality of work life in Turkey between the years 1996-2016, emphasized main issues and classification related to application areas will be presented.

Keywords: Quality of working life, Organization, Workers.

GİRİŞ

Çalışma hayatında aktif olan herkesin bildiği gibi, iş hayatımız günlük yaşantımız üzerinde bir takım etkilere neden olur. İş yerinde günün önemli bir bölümünü geçirmenin ötesinde, genellikle işimiz zihnimizi sürekli olarak meşgul eder, günlük olarak programımızı belirler, sosyal benliğimize katkı sağlar ve ayrıca bazen bir aileye sahip olup olamayacağımız kararını bile etkileyebilir. Bir kişi ve sahip olduğu iş arasındaki ilişkileri biçimlendiren karmaşık mekanizmayı kavrayabilmek adına çalışma yaşam kalitesi ile alakalı bilgi düzeyimizi de artırmamız gerekmektedir (Martel ve Dupuis, 2006: 333-334; Aydın vd., 2011:80).

Çalışma yaşamında kaliteyi gerçekleştirmek ve yaygınlaştırmak için ülkelerin farklı uygulamalar geliştirdiği görülmektedir. Bu kavram üzerine her ülke, farklı dönemlerde başlamak üzere yasal düzenlemeler yapmıştır. Örneğin Fransa' da çalışma yaşam kalitesiyle alakalı, "çalışma şartlarının geliştirilmesi", sosyalist ülkelerde "işçilerin korunması", İngiltere ve Almanya'da "işin insancıllaştırılması", İskandinav ülkelerinde "çalışma çevresi ve işyerinin demokratikleştirilmesi "anlatımlarının yaygın olarak tercih edildiği görülmektedir (Kaymaz, 2003:1).

Bu çalışmada, çalışma yaşam kalitesi konusunda 1996-2016 tarihleri arasında Türkiye'de yapılan bilimsel makaleler incelenerek vurgu yapılan temel konular ve uygulama alanlarına ilişkin sınıflandırma sunulacaktır.

1. ÇALIŞMA YAŞAM KALİTESİ

1.1. Çalışma Yaşam Kalitesi Kavramı

Çalışma yaşam kalitesi kavramı amaç ve süreç açısından bakılarak ele alınmış ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Carlson (1980: 84; Aydın vd., 2013:81), çalışma yaşam kalitesini '' bir amaç ve bu amacı başarmak için devam eden bir süreç'' olarak görmektedir. Çalışma yaşam kalitesi bir gaye olarak, işin büyümesi ve gelişmesi için örgütlerin mesuliyetinde olan ve örgüt içerisindeki tüm çalışanların aktif olduğu, daha katılımlı ve etkili bir örgüt yapısı oluşturulmasını kapsar.

Benzer şekilde yapılan başka bir tanımda ise çalışma yaşamı kalitesi; "örgütte resmi kararlar alınmasında çalışanların artan katılımı, endüstriyel demokrasi, gelirin ve kârların daha eşit paylaşımı, daha insancıl ve sağlıklı iş koşullarının sağlanması", olarak ifade edilmektedir. Hatta çalışma yaşamı kalitesi, "bütün işgörenlerin onurunu artıran, onları fiziksel ve duygusal olarak düzenleyen, büyüme ve gelişme için fırsatlar sağlayan ve örgüt kültüründe değişime yol açan bir yönetim felsefesi", olarak da tanımlanmaktadır (Elma ve Demir, 2003: 204).

Bir süreç olarak çalışma yaşam kalitesi ise amaçlara ulaşma çabalarının tümünü kapsamaktadır. Bu açıdan Güvenli (2006: 105), çalışma yaşamı kalitesini, bireylerin iş yaşamını etkileyen kararlar alınırken bu kararlara katılımlarına olanak verecek mekanizmaların oluşturulacağı bir işletme ortamı meydana getirme süreci, olarak tanımlamaktadır. Schilesinger'e göre çalışma yaşam kalitesi, işgörenlerin yönetimin aldığı kararlarda etkili olması, kişisel gelişiminin sağlandığı çalışma ortamının oluşturulması, işgörenlere yapılan işlerin sonuçlarından sorumluluk yüklenmesi, yönetim birimi ve işgörenler arasında daha etkili bir iletişim ve güvene dayalı işgörenin başarısını destekleyen bir platform oluşturulması, işgörenin çalışma motivasyonunun artırılması, gelişiminin takip ve analiz edilmesi çabalarıdır(Aydın ve diğerleri, 2013:81).

Levine ve arkadaşları (1984) ise, çalışma yaşamı kalitesini, örgüt çalışanlarının iş ortamındaki yaşam kalitesini artırmaya yönelik beklentileri olarak tanımlamaktadır. Buna göre, herhangi iki örgütün çalışma yaşamı kalitesi tanımı aynı olmamaktadır (Erdem ve Kaya, 2013:136-137). Yapılan araştırmalar şunu göstermektedir ki; çalışma yaşam kalitesi kavramı geniş kapsamlı olup girişim alanlarına ve örgütlere göre değişiklik gösterebilmektedir. Hatta aynı çalışma ortamındaki farklı gruplar için bile farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Bunun en önemli nedeni, bireylerin birbirinden farklı beklentileri olması ve tatmin düzeylerinin farklılığıdır. Bu sebeple araştırmacılar, örgütlerin çalışma yaşam kalitesini kendi ifadeleri ve bakış açılarıyla katılımcı bir şekilde tanımlamaları gerektiğini önermektedir.

1.2. Çalışma Yaşam Kalitesinin Amacı

Çalışma yaşam kalitesinin amaçları Solmuş (2000: 38) tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

• İş, insan ve sosyal ihtiyaçlar arasında denge kurulması.

• Çalışma yaşamının daha ödüllendirici olması, çalışanların işle ilgili kaygılarının azaltılması, işle ilgili kararlara daha fazla oranda katılmaya cesaretlendirilmesi ve kaza ya da yaralanma olasılığını en aza indiren çalışma ortamının oluşturulması.

• Bireysel yeteneklerden maksimum düzeyde faydalanmak için işlerin, örgütsel süreçlerin ve yönetsel işlemlerin planlanması

• Çalışanların, işlerinden daha fazla gelir elde etmelerinin sağlaması, üretkenliklerinin artırılması ve işten kaçmalarının azaltılması.

Bu amaçlar doğrultusunda çalışma yaşam kalitesini bireyin ihtiyaçlarını karşılama yönlü bir takım çabaların bütünüdür diye niteleyebiliriz. Ancak çalışma yaşam kalitesi yalnızca bireysel değil örgüt açısından da önemli etkiler getirebilir. Örneğin çalışma yaşamı kalitesinin sağlanması örgütün etkililiğinde belirleyici olmaktadır (Özkalp ve Kırel, 2001: 554). Çünkü işgörenin çalışma yaşamında karşılaştığı koşullar, sağlığını ve performansını etkileyebilmektedir (Yüksel, 2004: 47). Aydın ve diğerleri (2011:80-83)'ne göre ''birçok araştırma (Carter ve diğerleri, 1990; Efraty ve diğerleri, 1991; Lewellyn ve Wibker, 1990) çalışma yaşam kalitesinin, çalışanın davranışsal tepkilerinde, örgütte bireysel kimlik kazanmasında, iş doyumunda, işe ilgi göstermesinde, işle ilgili çabasında ve performansında, işten ayrılma düşüncesinde, personel devir hızında önemli etkilere sahip olabileceğini göstermiştir.''

1.3. Çalışma Yaşam Kalitesinin Boyutları

Uluslararası literatür incelendiğinde, çalışma yaşam kalitesinin farklı boyutlar çerçevesinde araştırıldığı görülmektedir. Tablo 1'de çalışma yaşam kalitesini ele alan yazarlar ve inceledikleri temel boyutlar kronolojik olarak sunulmaktadır (Aydın ve diğerleri, 2011:80-83).

Tablo 1. Çalışma Yaşam Kalitesi Boyutları

Tarih	Kaynak	Çalışma Yaşam Kalitesi Boyutları
1975	Scobel	İş güvencesi, daha iyi ödüllendirme sistemleri, daha yüksek ücretler, gelişme için fırsat tanınması, katılımcı gruplar, artan organizasyonel üretkenlik
1983	Davis	Çalışanlar ve tüm iş ortamı arasındaki ilişkinin kalitesi (ekonomik ve teknik boyutlar dâhil)
1984	Delamotte ve Takezawa	Çalışan problemlerinin iş tatmini ve üretkenliğe olan Etkisi

1989	Balch ve Blank	Çalışanların organizasyonları içerisinde karşı karşıya oldukları durum yada şartlar
1989	Hammer	İş güvenliği, süreçlerin yeniden tasarlanması
1990	Schein	İşin, çalışanın kariyer hedeflerini karşılama derecesi, iş Tatmini
1992	Walton	Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, becerileri geliştirme ve kullanma fırsatları, sürekli gelişim ve iyileştirme fırsatları, organizasyona sosyal entegrasyon, organizasyondaki yasalar, çalışma ve özel yaşam alanı, çalışma yaşamının sosyal boyutu, ve yeterli ve adil ücretlendirme
1992	Lawler	Yönetim anlayışı, ticari ilişkiler, organizasyon yapısı, işin tasarımı, takım çalışması, problem çözme
1992	Schreuder ve Flowers	Teknik ve fonksiyonel yeterlilik, genel yönetim yeterliliği, bağımsızlık/özerklik, güvenlik /istikrar, girişimci yaratıcılık, hizmet duygusu ve bir amaca kilitlenme, yaşam biçimi
1995	Huselid	Eğitim, işe alma ve performans ölçümü
1995	Osterman	İş güvencesi
1995	Vinocur	İş tatmini
1996	Mckenna	Yönetim tarzı, etik ve ahlaki davranışlar
1997	Cohen ve diğ.	Çalışan devir oranı, iş tatmini, işe gelmeme, iş güvencesi
1998	May ve Lau	Ödüllendirme,iş güvencesi,gelişme olanakları sağlayarak çalışan tatminini destekleme, uygun işyeri ortam ve koşulları
1999	Danna Griffin	Yaşam doyumu, iş doyumu, ücret, çalışma arkadaşları ve denetimle ilgili memnuniyet
2000	Chen ve Farh	İş/yaşam dengesi, iş özellikleri, yönetsel davranış, ücret ve faydalar

2001	Sirgy ve diğ.	Çalışma ihtiyaçlarının tatmin edilmesi: sağlık ve güvenlik koşulları, ekonomik ve aile ihtiyaçları, sosyal ihtiyaçlar, takdir/saygı görme ihtiyacı, gerçekleşme ihtiyacı, bilgi ihtiyacı, estetik ihtiyaçlar
2002	Improvement of Living and Working Condition (EWON)	Sağlık ve iyilik hali, iş güvenliği, iş tatmini, beceri gelişimi, iş ve günlük yaşam arasındaki denge.
2003	Hanefah ve Diğ	Büyüme ve gelişme, katılım, fiziksel çevre, denetim, ödeme ve faydalar, işyeri entegrasyonu, sosyal ilişki
2005	Brooks ve Anderson	İş yaşamı/ev yaşamı, iş tasarımı, iş ortamı, iş dünyası

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada, çalışma yaşam kalitesi konusunda 1996-2016 tarihleri arasında Türkiye'de yapılan ve EBSCO veri tabanında taranan bilimsel makalelerin incelenmesi ve değinilen temel konuların ve araştırma alanlarının sınıflandırılması amaçlanmaktadır. Yapılan incelemede Türkiye'de çalışma yaşam kalitesiyle ilgili toplam 13 çalışmaya EBSCO veri tabanında rastlanmıştır. Bunlar; Yüksel (2004:46-58) 'in 'Çalışma Yaşam Kalitesinin Tipik ve Atipik İstihdam Açısından İncelenmesi'; Dikmetaş (2006:169-182)'ın ''Hastane Personelinin Çalışma/ İş Yaşam Kalitesine Yönelik Bir Araştırma''; Turunç vd. (2010:115-134) 'nin '' Çalışma Yaşamı Kalitesinin Prosedür Adaleti, İş Tatmini, İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi'': Demir (2011:453-464)' in '' İşgörenlerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Algılamalarının İşte Kalma Niyeti ve İşe Devamsızlık ile İlişkisi''; Aydın vd. (2011:1-22) 'nin ''Sağlık Personeli Çalışma Yaşam Kalitesi Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenirliliği''; Karaköse vd. (2012:1-17)' nin yaptığı ''Örgütsel Bağlılık ve Çalışma Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki: Rehberlik Araştırma Merkezinde Çalışan Personel Üzerine Bir Çalışma''; Kılıç ve Keklik (2012:147-160) ''Sağlık Çalışanlarında İş Yaşam Kalitesi Motivasyona Etkisi Üzerine Bir Araştırma''; Türk vd. (2012:172-181) 'ün ''Genç Hekimlerde Çalışma Yaşam Kalitesinin Belirleyicileri''; Çelik ve Tabancalı (2012:31-38)' nın '' Özel Eğitim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin İş/Çalışma Yaşam Kalitesi''; Erdem ve Kaya (2013:135-150)' nın ''Çalışma Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörlerin İşgörenler Tarafından Algılanması: Otel Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma''; Sezici (2014:235-246)'nin ''Çalışma Yaşam Kalitesi, İş Yerinde Sapkın Davranış ve İşten Ayrılma Eğilimi İlişkisi''; Afşar (2015:134-173)'ın ''Akademisyenlerin Çalışma Yaşam Kalitesini Hacettepe Üniversitesi Üzerinden Okumak''; Türkay (2015:140-156)' ın '' Çalışma Yaşamı Kalitesinin İş Memnuniyeti ve Bağlılık Üzerine Etkileri: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma'' başlıklı çalışmalardır.

2.1. Çalışmaların İncelenmesi

Türkiye'de çalışma yaşam kalitesi konusunda ilk çalışmanın Yüksel (2004:47-58)'in 'Çalışma Yaşam Kalitesinin Tipik ve Atipik İstihdam Açısından İncelenmesi' başlıklı çalışmasıyla ele alındığı görülmüştür. Araştırmacı bu çalışmada vardiyalı çalışan hemşireler ile vardiyasız çalışan hemşirelerin çalışma yaşamı kalitesini ayırt edici değişkenlerini belirlemeye çalışmıştır. Bu kapsamda çalışma verileri Sağlık Bakanlığına bağlı bir devlet hastanesinde çalışan 71 hemşireye uygulanan anketlerle sağlanmıştır. Vardiyalı çalışan hemşireler ile vardiyasız çalışan hemşirelerin çalışma yaşamı kalitesini ayırt edici değişkenlerinin sınıflandırılması için elde edilen veriler lojistik regresyon ve diskriminant analizi ile incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda vardiyalı ve vardiyasız çalışan hemşirelerin ayırt edici çalışma yaşam kalitesi değişkenleri;

- Bireysel gelişimin teşvik edilmesi
- Sahip olunan bilgi ve becerinin yapılan iş için yeterli ve uygun olması
- İşin stres ve yükünün makul sayılabilecek düzeyde olmasıdır.

Bu değişkenlerin dışındaki diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığından, diskriminant ve lojistik regresyon modellerine girememiştir.

Çalışma yaşam kalitesiyle ilgili bir diğer çalışma Dikmetaş (2006:169-182)'ın ''Hastane Personelinin Çalışma/ İş Yaşam Kalitesine Yönelik Bir Araştırma'' başlıklı çalışmasıdır. Dikmetaş bu çalışmada, hastanede çalışan personelin çalışma yaşam kalitesini; sağlıklı ve güvenilir çalışma koşulları, beceri geliştirme ve kullanma fırsatları, sürekli gelişim ve iyileştirme olanakları, organizasyona sosyal entegrasyon, organizasyondaki yasalar, çalışma ve özel yaşam alanı, çalışma/iş yaşamının sosyal boyutu ve yeterli ve adil ücretlendirme açısından çok boyutlu olarak incelemeye çalışmıştır. Araştırma verileri bir üniversite hastanesinde 670 kişiye uygulanan anketlerle sağlanmıştır. Anketlerden elde edilen verilerin analizinde SPSS Windows programı kullanılmıştır. Bu araştırmanın neticesinde, eğitim düzeyi açısından lise mezunu çalışanların ilköğretim mezunu çalışanlara göre, şu anda yaptığı iş açısından sağlık ve yardımcı sağlık hizmetleri sınıfında çalışanların genel idare sınıfında çalışanlara göre, genel idare sınıfında çalışanların yardımcı hizmetler sınıfında çalışanlara göre çalışma / iş yaşam kalitesi, daha olumlu bulunmuştur.

Çalışma yaşam kalitesiyle ilgili diğer bir çalışma ise Turunç vd. (2010:115-134) 'nin '' Çalışma Yaşamı Kalitesinin Prosedür Adaleti, İş Tatmini, İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi'' başlıklı çalışmasıdır. Araştırmacıların bu çalışmadaki amacı, çalışma yaşam kalitesinin çok boyutlu değişkenler üzerinde etkisini ortaya çıkarmaktır. Daha önce yapılan çalışmaları incelediklerinde çalışma yaşam kalitesinin değişkenler üzerindeki(prosedür adaleti, iş tatmini, iş stresi ve işten ayrılma niyeti) etkisinin tek tek ele alındığını ancak bu değişkenlerin tamamının birlikte ele alınmadığı görülmüş ve bu çalışmayı çok boyutlu değişkenler üzerinde incelemişlerdir.

Araştırma verileri kamuya ait bir üniversitede çalışan 175 öğretim üyesine yapılan anketler sonucunda elde edilmiştir. Anket verileri yapısal eşitlik modeli içerisinde test edilmiştir. Araştırma sonucunda, çalışma yaşamı kalitesi çalışanların prosedür adaleti algısını pozitif ve anlamlı olarak etkilediği; buna paralel olarak prosedür adaletinin çalışanın iş tatmini algısını pozitif ve anlamlı olarak etkidiği kabul edilmiştir. Çalışma yaşam kalitesinin iş stresini anlamlı ve negatif etkilediği bulunmuştur. Çalışma yaşam kalitesinin iş tatmini üzerine pozitif etkisi olduğu da kabul edilmiştir. İş stresi çalışanın iş tatminini negatif etkilediği de yapılan çalışma sonucunda kabul edilmiştir. İş tatmini çalışanların işten ayrılma niyeti negatif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu kabul edilmiştir. Son olarak iş stresi çalışanların işten ayrılma niyetini pozitif ve anlamlı olarak etkidiği kabul edilmiştir.

Çalışma yaşam kalitesini inceleyen Demir (2011:453-464)' ise '' İşgörenlerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Algılamalarının İşte Kalma Niyeti ve İşe Devamsızlık ile İlişkisi'' başlıklı

çalışmayı yapmıştır. Bu çalışmanın amacına uygun oluşturulan modelde; iş güvenliği, çalışma koşulları, ücret ve kazançlar, kariyer olanakları ile işte kalma niyeti ve işe devamsızlık arasında ilişkiler araştırılmıştır. Araştırma verileri bir havalimanında çalışan 229 kişiye uygulanan anket yoluyla elde edilmiş ve bu veriler yapısal eşitlik modeliyle test edilmiştir. Araştırma sonucunda, işgörenlerin işte kalma niyetiyle çalışma yaşam kalitesi algısı arasında bir ilişkinin olduğu görülmüştür. İşe devamsızlık davranışının en fazla iş güvenliği faktörü ile ilişkisi olduğu anlaşılmıştır. İşte kalma niyeti ile en fazla ilişki içerisinde olan faktör ise çalışma koşulları olduğu ortaya çıkarılmıştır. İşte kalma ve işe devamsızlık davranışı ile ücret ve kazanç faktörü arasında aynı oranda ilişkinin saptanması, ekonomik faktörlerin çalışma yaşam kalitesi kapsamında değerlendirilmesinin gerektiğini ortaya koymaktadır. Kariyer olanakları faktörü ile işte kalma niyeti ve işe devamsızlık arasındaki ilişki diğer faktörlere oranla daha düşük düzeydedir.

Çalışma yaşam kalitesini konu alan diğer bir çalışma ise Aydın vd. (2011:1-22) 'nin ''Sağlık Personeli Çalışma Yaşam Kalitesi Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenirliliği'' başlıklı çalışmasıdır. Bu araştırmanın amacı, sağlık personelinin çalışma yaşam kalitesini değerlendirebilecek geçerli ve güvenilir çalışma yaşam kalitesi ölçeğini geliştirmektir. Geliştirilen ölçek Ankara Metropoliten alanda görev yapan 207 sağlık çalışanına uygulanmıştır. Elde edilen verilerin geçerliliğini belirleyebilmek için faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda oluşturulan ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca yapılan açıklayıcı faktör analiziyle altı alt faktörün (iş kazası, meslek hastalıkları riski ve iş yerindeki fiziksel çalışma koşulları, iş yerinde ayrımcılık, sürekli gelişme ve iyileşme fırsatları, organizasyona sosyal uyum, iş stresi ve zaman baskısı, organizasyondaki yasalar) ortaya çıktığı görülmüştür.

Çalışma yaşam kalitesini konu alan başka bir araştırma ise Karaköse vd. (2012:1-17)' nin yaptığı ''Örgütsel Bağlılık ve Çalışma Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki: Rehberlik Araştırma Merkezinde Çalışan Personel Üzerine Bir Çalışma'' başlıklı araştırmadır. Bu araştırmada rehberlik araştırma merkezlerinde çalışan personelin çalışma yaşamı kalitesi ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma verileri Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 35 ildeki Rehberlik Araştırma Merkezinde görev yapan 411 personele uygulanan anket sonrası elde edilmiştir. Araştırma sonucunda çalışma yaşam kalitesi alt boyutları (mesleki tatmin, tükenmişlik, eşduyum yorgunluğu) ile örgütsel bağlılık alt boyutları (duygusal bağlılık, devam bağlılığı, normatif bağlılığı) arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Duygusal bağlılık ile mesleki tatmin alt boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki; duygusal bağlılık ile tükenmişlik ve eşduyum yorgunluğu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Devam bağlılığı ile mesleki tatmin arasında negatif bir ilişki görüldüğü ancak diğer iki alt boyutla pozitif yönde bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Son olarak normatif bağlılık ile eşduyum yorgunluğu dışındaki diğer alt boyutlarda pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Araştırma bulguları rehberlik araştırma merkezlerinde çalışan personelin örgütsel bağlılığı ile çalışma yaşam kalitesi algıları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Çalışma yaşamı kalitesi ile ilgili araştırma yapan Kılıç ve Keklik (2012:147-160) ''Sağlık Çalışanlarında İş Yaşam Kalitesi Motivasyona Etkisi Üzerine Bir Araştırma'' başlıklı çalışmalarındaki amaç sağlık sektöründe çalışanların motivasyonlarını etkileyen faktörleri tespit etmek ve iş yaşam kalitesi faktörlerinin çalışanın motivasyonuna etkisini ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla Balıkesir ili Bandırma ilçesinde ve İstanbul ili Üsküdar ilçesinde faaliyet gösteren hastanelerde çalışan 186 sağlık personeline anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda çalışanların iş yaşam motivasyonunu etkileyen en önemli etkenin ekonomik faktörler olduğu tespit edilmiştir. Sağlık çalışanlarının iş yaşam kalitesini artırması için gerek olan diğer bir faktör çalışma ortamının kalitesinin yükseltilmesidir. Ayrıca çalışma sürelerinin fazla ve düzensiz olması da çalışanların motivasyonunu etkilediği tespit edilmiştir. Araştırma neticesinde iş yaşam kalitesi ile motivasyonu artıran faktörler arasında yüksek düzeyde ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Çalışma yaşam kalitesini konu alan Türk vd. (2012:172-181) ise ‘’Genç Hekimlerde Çalışma Yaşam Kalitesinin Belirleyicileri’’ başlıklı çalışmasıyla hekimlerin çalışma yaşam kalitesi düzeylerini ve bu algılarına etki eden değişkenleri ortaya çıkarmak amacıyla araştırmalarını yapmışlardır. Araştırma verileri askeri hastaneye eğitim amacıyla gelen 196 tabip ile yapılan anket uygulaması sonucunda elde edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS Windows programı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, çalışma yaşam kalitesi alt faktörleri (çalışma koşulları, beceri geliştirme ve kullanma fırsatları, sosyal entegrasyon, çalışma ve özel yaşam, yeterli ve adil ücretlendirme, organizasyondaki yasalar, sürekli gelişim ve iyileştirme fırsatları, toplam yaşam kalitesi) ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. “Organizasyondaki Yasalar” ve “Sürekli Gelişim ve İyileştirme Fırsatları” olurken, en olumsuz değerlendirilen konu “Yeterli ve Adil Ücretlendirme” olmuştur.

Çalışma yaşam kalitesi üzerine çalışma yapan Çelik ve Tabancalı (2012:31-38) ‘’ Özel Eğitim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin İş/Çalışma Yaşam Kalitesi’’ başlıklı araştırmalarının amacı, özel eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin iş/çalışma yaşam kalitelerinin düzeylerini çeşitli bireysel değişkenlere göre tespit etmektir. Çalışma verilerini elde etmek için İstanbul il merkezinde bulunan resmi özel eğitim kurumlarında görev yapan 481 öğretmene anket uygulanmıştır. Verilerin analizinde, t-testi, ANOVA ve LSD testlerinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda, öğretmenlerde yüksek düzeyde mesleki tatmin, düşük düzeyde tükenmişlik ve eş duyum yorgunluğu belirlenmiştir. Öğretmenlerin çalıştıkları kurum değişkenine göre, her üç alt boyutta da anlamlı farklılık belirlenmiştir. Mezun oldukları branş, yaş, öğrenim düzeyi ve medeni durum değişkenleri arasında anlamlı fark belirlenmemiştir. Öğretmenlerin kıdem değişkenine göre, mesleki tatmin ve tükenmişlik alt boyutlarında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Öğretmenlerin çalıştıkları okuldaki kıdem değişkenine göre, eş duyum yorgunluğu alt boyutunda anlamlı farklılık belirlenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre, tükenmişlik boyutunda anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Çocuk sahibi olma değişkenine göre de mesleki tatmin alt boyutunda anlamlı farklılık belirlenmiştir.

Çalışma yaşam kalitesini konu alan bir diğer araştırma Erdem ve Kaya (2013:135-150)’ nın ‘’Çalışma Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörlerin İşgörenler Tarafından Algılanması: Otel Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma’’ başlıklı çalışmadır. Araştırmanın amacı, işgörenin çalışma yaşam kalitesini etkileyen faktörleri nasıl algıladığını tespit etmektir. Veriler beş yıldızlı bir otelin 318 çalışanına anket yönteminin uygulanmasıyla elde edilmiştir. Çalışma yaşam kalitesi değişkenleri; fiziksel çalışma koşulları, çalışma saatleri, teknoloji kullanımı, yönetime katılma, ücret, hizmet içi eğitim, kariyer, iş güvencesi, iş yaşamı ve özel yaşam dengesi ve sendikal faaliyetleri olarak ele alınmıştır. Araştırma neticesinde otel çalışanları, çalışma yaşam kalitesi açısından en önemli değişken olarak teknoloji kullanımını görmektedir. Öte yandan iş güvencesi faktörü de teknoloji kullanımı faktöründen sonra ikinci sırada önemli faktör olarak algıladıkları tespit edilmiştir. İşgörenlerin çalışma yaşamı kalitesi algılarında diğer önemli faktörler ise sırasıyla; sendikal faaliyetler, kariyer, ücret ve hizmet içi eğitim olarak saptanmıştır. Geri kalan faktörlerin ise daha az önem taşıdığı tespit edilmiştir.

Çalışma yaşam kalitesini konu alan başka bir araştırma ise Sezici (2014:235-246)’nin ‘’Çalışma Yaşam Kalitesi(ÇYK), İş Yerinde Sapkın Davranış(İSD) ve İşten Ayrılma Eğilimi(İAE) İlişkisi’’ başlıklı çalışmasıdır. Bu araştırmanın amacı, çalışma yaşam kalitesi ile iş yerinde sapkın davranış ve işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişkiyi irdelemek ve çalışma yaşam kalitesi alt boyutlarının, iş yerinde sapkın davranış alt boyutlarına etkisini saptamaktır. Araştırma verileri İstanbul ilinde bir kargo şirketinin 794 çalışanına anket uygulamasıyla elde edilmiştir. Analiz sonucunda İAE’nin ÇYK’yle arasında negatif yönlü bir ilişki görülürken, İSD ile arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. ÇYK ile İSD arasındaki ilişki ise negatif yönlüdür. Son olarak ÇYK’nin bazı alt boyutlarının (iş tasarımı, teşvik programları ve ergonomi) İSD’ın alt boyutları (kişisel, politik, üretim ve mülkiyet) için geçerli tahmin edici faktörler oldukları tespit edilmiştir.

Çalışma yaşam kalitesiyle ilgili diğer bir çalışma ise Afşar (2015:134-173)' ın ''Akademisyenlerin Çalışma Yaşam Kalitesini Hacettepe Üniversitesi Üzerinden Okumak'' başlıklı araştırmasıdır. Çalışmada akademisyenlerin çalışma yaşam kalitesi hangi değişkenlere göre farklılık gösterdiğini ve kurumun çalışanına karşı koruyucu olup olmamasının çalışanların çalışma yaşam kalitesini nasıl etkilediği, örgütsel koruyuculuğun olmadığının çalışanlar tarafından hangi gerekçelerle tanımlandığını belirlemek amaçlanmıştır. Veriler Hacettepe Üniversitesinde çalışan 322 akademisyene uygulanan anketlerle sağlanmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucuna göre katılımcıların çalışma yaşam kalitesi akademik unvana, aylık maaşa, istihdam biçimleri/iş güvencesine ve Hacettepe Üniversitesi'ndeki toplam çalışma yılına göre farklılık göstermektedir. Çalışmada sunulan veriler, iddia edildiği gibi, akademisyenlerin iş güvencesizliği ve üniversitenin kendilerine karşı koruyucu olmadığına yönelik algıları arttıkça çalışma yaşam kalitesinin azaldığı, akademik unvan, ücret, üniversitede çalışma yılı gibi koşulları arttıkça da çalışma yaşam kalitesinin yükseldiğini ortaya koymuştur.

İncelediğimiz son çalışma Türkay (2015:140-156)' ın '' Çalışma Yaşamı Kalitesinin İş Memnuniyeti ve Bağlılık Üzerine Etkileri: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma'' başlıklı makalesidir. Çalışmanın amacı, çalışma yaşamı kalitesini belirleyen değişkenlerden hangilerinin iş memnuniyeti, işletmeye bağlılık ve işkoluna bağlılık üzerinde anlamlı etkileri olduğunun ortaya konulmasıdır. Seyahat acentası çalışanlarından anket tekniği kullanılarak elde edilen veriler sıralı regresyon tekniği ile analiz edilmiştir. Çalışma yaşamıyla ilgili olarak algılanan ve iş memnuniyeti, işletmeye bağlılık ve işkoluna bağlılık olgularını açıklama gücü olan etkenler tespit edilmiştir.

2.2. Araştırmaların Sınıflandırılması

Çalışma yaşam kalitesi konusunda incelediğimiz toplam 13 çalışma ve yoğunlaştığı temel boyutlar Tablo 2'de sunulmaktadır. Tablodan görüleceği üzere çalışma yaşam kalitesi, araştırmacılarca farklı kapsam, boyut ve alanlarda incelemeye tabi tutulmuştur.. Çalışma yaşam kalitesini bir boyutuyla ele alan araştırmacılar olduğu gibi birden fazla boyutuyla inceleyen araştırmacılar da bulunmaktadır. Örneğin, Yüksel ÇYK' nin istihdam boyutunu incelerken; Dikmetaş, Turunç, Çelik ve Tabancalı ÇYK' ni çok boyutlu olarak ele almış ve incelemişlerdir. Ayrıca ÇYK' nin, işten ayrılma ve işe devam davranışı üzerine, çalışanın motivasyonuna ve örgütsel bağlılığa etkilerini inceleyen araştırmacılara da rastlanmıştır. Öte yandan ÇYK' ni etkileyen faktörler ve bu faktörlerin çalışanlar tarafından nasıl algılandığı da araştırmacılar tarafından incelenmiştir.

ÇYK ile ilgili çalışmaların uygulama alanlarına Tablo 2'den bakıldığında, sıklıkla hastane çalışanları üzerinde araştırmaların yapıldığı görülmektedir. İkinci sırada tercih edilen uygulama alanı akademisyenler olduğu görülmektedir. Bunlar dışında, havalimanı çalışanları, rehberlik ve araştırma merkezi çalışanları, öğretmenler, otel, seyahat, kargo acentalarının çalışanları da uygulama yapılan alanlar arasında yer almaktadır.

Tablo 2: Türkiye'deki ÇYK Konulu EBSCO Veri Tabanında Taranan Çalışmaların Sınıflandırılması

TARİH	KAYNAK	KONU	UYGULAMA ALANI
2004	Yüksel	ÇYK'nin istihdam boyutunun incelenmesi.	Hastane çalışanları
2006	Dikmetaş	ÇYK boyutlarının incelenmesi.	Hastane çalışanları

2010	Turunç vd.	ÇYK'nin çok boyutlu değişkenler üzerine etkisinin incelenmesi.	Akademisyenler
2011	Demir	İşte kalma niyeti ve iş devamsızlık davranışı üzerine ÇYK etkisinin incelenmesi.	Havalimanı çalışanları
2011	Aydın vd.	ÇYK ölçeğinin geliştirilmesi.	Hastane çalışanları
2012	Karaköse ve Bozgeyikli	Örgütsel Bağlılık ve ÇYK düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.	Rehberlik Araştırma Merkezi Çalışanları
2012	Kılıç ve Keklik	ÇYK'nin çalışan motivasyonuna etkisinin incelenmesi.	Hastane Çalışanları
2012	Türk vd.	Çalışanların ÇYK düzeyleri ve ÇYK algılarına etki eden faktörlerin incelenmesi.	Hekimler
2012	Çelik ve Tabancalı	ÇYK düzeylerinin; mesleki tatmin, tükenmişlik ve eşduyum yorgunluğu alt boyutlarına göre incelenmesi.	Öğretmenler
2013	Erdem ve Kaya	ÇYK etkileyen faktörlerin nasıl algılandığının incelenmesi.	Otel çalışanları
2014	Sezici	ÇYK' nin işgörenin sapkın davranış ve işten ayrılma eğilimine etkisinin incelenmesi.	Kargo şirketi çalışanları

2015	Afşar	ÇYK' nin unvan, maaş, iş güvencesi, çalışma süresi ve koruyuculuk algısına göre incelenmesi	Akademisyenler
2015	Türkay	ÇYK iş memnuniyeti ve bağlılığıyla ilişkisinin incelenmesi.	Seyahat acentası çalışanları

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tablo 3: İncelenen Çalışmaların Sonuçlarının Sınıflandırılması

KAYNAK	KONU	SONUÇ
Dikmetaş	ÇYK boyutlarının (çalışma koşulları, organizasyondaki yasalar, ücret, ödüllendirme sistemi) çalışanın demografik özelliklerine göre incelenmesi.	ÇYK'nin çalışanın demografik özelliklerine göre farklılık arz ettiğini tespit etmiştir. ✓ **Eğitim düzeyi** ile çalışma yaşam kalitesi algısı arasındaki ilişki olumlu bulunmuştur. ✓ 30 **yaş** altı ve üzeri kişilerin çalışma yaşam kalitesi boyutlarından organizasyondaki yasalarla ilişkisi daha olumlu bulunmuştur. ✓ **Teknoloji kullanımına** sahip olanlar ile sahip olmayanların çalışma yaşam kalitesi algıları farklı olduğu tespit edilmiştir. ✓ Tüm çalışanlar için aldıkları ücret ve ödüllerin yetersiz olduğu tespit edilmiştir.
Afşar	ÇYK' nin çalışanın bireysel özelliklere (unvan, maaş, iş güvencesi, çalışma süresi ve koruyuculuk algısına) göre incelenmesi	✓ Çalışanların **iş güvencesizliği** ve çalıştıkları **kurumun kendilerine karşı koruyucu** olmadığına yönelik algıları artıkça çalışma yaşam kaliteleri azaldığı, ✓ Sahip oldukları **unvan, ücret** ve **çalışma süreleri artıkça** çalışma yaşam kaliteleri yükseldiği bilgisine ulaşılmıştır.

Çelik ve Tabancalı	ÇYK düzeylerini(meslek tatmini, tükenmişlik, esduyum yorgunluğu) çeşitli bireysel değişkenlere göre incelenmesi.	✓ Çalışanların çalışma yaşam kalitesi düzeyleriyle **mezun oldukları branş, yaş, öğrenim süreleri** ve **medeni durum** değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu bulunmuştur.
Turunç	ÇYK'nin prosedür adaleti, iş tatmini, iş stresi ve işten ayrılma niyetiyle olan ilişkisinin incelenmesi.	✓ ÇYK çalışanların prosedür adaleti algısını pozitif yönde etkilediği, ✓ ÇYK çalışanların iş tatminini pozitif yönde etkilediği, ✓ ÇYK çalışanların iş stresini negatif yönde etkilediği, ✓ İş stresi çalışanın iş tatminini negatif etkilerken; işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilediği, ✓ İş tatmini çalışanların işten ayrılma niyetini negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Demir	ÇYK boyutları(iş güvenliği, çalışma koşulları, ücret ve kazançlar, kariyer olanakları) ile çalışanın işte kalma niyeti ve işe devamsızlık davranışı arasındaki ilişkisinin incelenmesi.	✓ ÇYK ile **işte kalma niyeti** arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki, ✓ ÇYK ile **işe devamsızlık davranışı** arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. ✓ İşte kalma niyeti ile işe devamsızlık davranışı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır.
Sezici	ÇYK' nin işgörenin sapkın davranış ve işten ayrılma eğilimine etkisinin incelenmesi.	✓ ÇYK alt boyutları(iş tasarımı, teşvik programı, ergonomi) **ile işgörenin sapkın davranışları** arasında negatif yönde bir ilişki, ✓ ÇYK alt boyutları ile işgörenin **işten ayrılma niyeti** arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Türkay	ÇYK ile iş memnuniyeti ve bağlılık arasındaki ilişkisinin incelenmesi.	✓ ÇYK'nin iş memnuniyeti ve işe bağlılığı etkilediği tespit edilmiştir.

Karaköse ve Bozgeyikli	Örgütsel Bağlılık alt boyutları(duygusal bağlılık, devam bağlılığı, normatif bağlılık) ile ÇYK düzeyleri (mesleki tatmin, tükenmişlik, eşduyum yorgunluğu) arasındaki ilişkinin incelenmesi.	✓ **Duygusal bağlılık** ile mesleki tatmin arasında pozitif bir ilişki; tükenmişlik ve eşduyum yorgunluğu arasında negatif yönde ilişki olduğu, ✓ **Devam bağlılığı** ile mesleki tatmin arasında negatif yönde bir ilişki; tükenmişlik ve eşduyum yorgunluğu arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu, ✓ **Normatif bağlılık** ile eşduyum yorgunluğu arasında negatif yönde bir ilişki; mesleki tatmin ve tükenmiştlik ile pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Kılıç ve Keklik	ÇYK'nin çalışan motivasyonuna etkisinin incelenmesi.	✓ Motivasyon faktörleri (**yöneticilerle ilişkiler, ücret sistemi, karar verme süreci, teşvik ve değerlendirme sistemi**) çalışanların ÇYK arttıran boyutlarından (iş ortamı, çalışma koşulları, sağlanan hizmetler) etkilendiği tespit edilmiştir.
Yüksel	**ÇYK istihdam boyutuyla ele alarak değişkenlerini saptamak.**	**Elde edilen değişkenler:** ✓ **Bireysel değişimin teşvik edilmesi** ✓ **Sahip olunan bilgi ve becerinin yeterli ve uygun olması** ✓ **İşin stres ve yükünün makul düzeyde olması**

Türk vd.	Çalışanların ÇYK düzeyleri, ÇYK alt boyutları (Güvenli ve Sağlıklı Çalışma Koşulları, Beceri Geliştirme ve Kullanma Fırsatları, Sürekli Gelişim ve İyileştirme Fırsatları, Organizasyona Sosyal Entegrasyon, Organizasyondaki Yasalar, Çalışma ve Özel Yaşam ve Yeterli ve Adil Ücretlendirme) ve bunlara etki eden değişkenlerin değerlendirilmesi.	✓ En olumlu değerlendirilen özellikler "**Organizasyondaki Yasalar**" ve "**Sürekli Gelişim ve İyileştirme Fırsatları**" olurken, ✓ En olumsuz değerlendirilen konu "**Yeterli ve Adil Ücretlendirme**" olmuştur.
Erdem ve Kaya	Çalışanların ÇYK algılarını etkiyen faktörlerin incelenmesi.	✓ En önemli faktörün **teknoloji kullanımı** faktörü olduğu, ✓ İkinci olarak **iş güvencesi** faktörü olduğu ve daha sonra sırasıyla; **sendika faaliyetleri, kariyer, ücret, hizmet içi eğitim** olanakları olarak saptanmıştır. ✓ **Fiziksel çalışma koşulları** ve **çalışma süreleri** diğerlerine oranla daha az önem ifade ettiği tespit edilmiştir.
Aydın	ÇYK ile ilgili geçerli ve güvenilir ölçek geliştirilmesi.	✓ Yapılan çalışma neticesinde sağlık çalışanları ile ilgili ÇYK ölçeğinin geçerli ve güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3' de görüldüğü gibi:

- Çalışma yaşam kalitesini bireysel özelliklere göre ele alan araştırmacılar (Dikmetaş, Afşar, Çalış ve Tabancalı), ÇYK algısının çalışanın bireysel özelliklerine göre farklılık gösterdiğini tespit etmiştir.

- Çalışma yaşam kalitesinin işte ayrılma niyeti üzerine etkisini inceleyen araştırmacılar (Turunç, Demir, Sezici), çalışma yaşam kalitesi algıları ile çalışanların işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

- Çalışma yaşam kalitesi ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacılar (Turunç, Türkay), çalışma yaşam kalitesinin çalışanın iş tatminini pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

- Çalışma yaşam kalitesini bireysel özelliklere göre ele alan araştırmacılar (Dikmetaş, Afşar, Çalış ve Tabancalı), ÇYK algısının çalışanın bireysel özelliklerine göre farklılık gösterdiğini tespit etmiştir.

- Çalışma yaşam kalitesinin işte ayrılma niyeti üzerine etkisini inceleyen araştırmacılar (Turunç, Demir, Sezici), çalışma yaşam kalitesi algıları ile çalışanların işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.
- Çalışma yaşam kalitesi ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacılar (Turunç, Türkay), çalışma yaşam kalitesinin çalışanın iş tatminini pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Çalışma yaşamı kalitesi, işgörenlerin iş ve sosyal yaşamını çeşitli açılardan etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdem ve Kaya, 2013:135-150). Bu nedenle EBSCO veri tabanından, Türkiye'de çalışma yaşam kalitesini konu alan makaleler araştırılıp, konu ve uygulama alanları açısından sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın neticesinde 1996-2016 yılları arasında çalışma yaşam kalitesini inceleyen araştırmacıların genellikle tek boyut ve çok boyutlu olarak ele aldığını tespit edilmiştir. İlgili literatürde çalışma yaşam kalitesi ile örtüşecek çalışmaların henüz yeterli oranda olmadığı görülmüştür. Uygulama alanları dar kapsamlı olması elde edilen sonuçların genellemesinde sınırlandırmaya neden olmuştur. Bu nedenle yapılan çalışmaların Türkiye genelinde sonuçlar verebilmesi adına uygulama alanlarının farklı bölgelerden daha fazla sayıda tercih edilerek konunun daha geniş kapsamlı olması sağlanabilinir.

Kaynakça

Afşar, S., (2015), ''Akademisyenlerin Çalışma Yaşam Kalitesini Hacettepe Üniversitesi Üzerinden Okumak'', Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt:13 Sayı:50:134-173.

Aydın, İ, Çelik, Y., Uğurluoğlu, Ö., (2011), ''Sağlık Personeli Çalışma Yaşam Kalitesi Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenirliliği'', Toplum Sosyal Hizmet, Cilt:22, Sayı:2:1-22.

Çelik, K., Tabancalı, E., (2012) '' Özel Eğitim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin İş/Çalışma Yaşam Kalitesi'', Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, Sayı 11:31-38

Demir, M., (2011), '' İşgörenlerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Algılamalarının İşte Kalma Niyeti ve İşe Devamsızlık ile İlişkisi'', Ege Akademik Bakış, Cilt:11, Sayı 3:453-464.

Dikmetaş, E., (2006), ''Hastane Personelinin Çalışma/ İş Yaşam Kalitesine Yönelik Bir Araştırma'', Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 2:169-182.

Elma, C. ve Demir, K. (2003). Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar: Uygulamalar ve Sorunlar. Ankara: Anı Yayınları.

Erdem, B., Kaya, İ., (2013), ''Çalışma Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörlerin İşgörenler Tarafından Algılanması: Otel Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma'', Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 35:135-150.

Karaköse,B.,Bozgeyikli, H., (2012), ''Örgütsel Bağlılık ve Çalışma Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki: Rehberlik Araştırma Merkezinde Çalışan Personel Üzerine Bir Çalışma'', HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2:1-17.

Kaymaz, K. (2003). Çalışma yaşamında kalite. İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 5(1), Erişim tarihi: 13.04.2016, http://www.isguc.org/calyaskalite

Kılıç, R., Keklik, B., (2012) ''Sağlık Çalışanlarında İş Yaşam Kalitesi Motivasyona Etkisi Üzerine Bir Araştırma'', Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi ,Cilt:14, Sayı:2:147-160.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2001). Örgütsel Davranış. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Sezici, E., (2014),‘’Çalışma Yaşam Kalitesi(ÇYK), İş Yerinde Sapkın Davranış(İSD) ve İşten Ayrılma Eğilimi(İAE) İlişkisi’’, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 41: 235-246.

Turunç, Ö., Tabak, A., Şeşen, H., Türkyılmaz, A., (2010) ‘’ Çalışma Yaşamı Kalitesinin Prosedür Adaleti, İş Tatmini, İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi’’, www.isgücdergisi.org, Nisan Cilt: 12, Sayı: 2:115-134.

Türk, Z., Çetin, M., Fedai, T., (2012), ‘’Genç Hekimlerde Çalışma Yaşam Kalitesinin Belirleyicileri’’, Sağlık Bilimleri Dergisi (Journal of Health Sciences) Cilt: 21, Sayı: 3:172-181.

Türkay, O., (2015), ‘’ Çalışma Yaşamı Kalitesinin İş Memnuniyeti ve Bağlılık Üzerine Etkileri: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma’’, Yönetim ve Ekonomi, Cilt:22, Sayı: 1:140-156.

Yüksel, İ., (2004), ‘Çalışma Yaşam Kalitesinin Tipik ve Atipik İstihdam Açısından İncelenmesi’, Doğuş Üniversitesi Dergisi, Sayı:5:47-58.

6360 SAYILI KANUN VE YERELDE MERKEZİLEŞME

Arş. Gör. Abdullah AYDIN

Mustafa Kemal Üniversitesi

Aziz Belli

Özet

Kentleşme ile birlikte kalabalıklaşan kentlerin sorunlarına çözüm için çeşitli büyükşehir modelleri geliştirilmiştir. Türkiye'de büyükşehir belediyelerinin tarihsel gelişimi yeni olmakla birlikte birçok kez yasal düzenlemeye konu olmuştur. Bu konudaki en son yasal düzenleme 6360 sayılı Kanundur. 6360 sayılı Kanun ile gerekçesinde de belirtildiği gibi güçlü bir büyükşehir belediye yönetimi ile ölçeğin büyütülmesi sonucunda yerel kamu hizmetlerinin etkinliğini ve verimliliğini artırmak hedeflenmiştir. Özellikle bu hedef gerek teorisyenler gerekse uygulayıcılar tarafından birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. 6360 sayılı Kanun, birçok gücün büyükşehir belediyelerine geçmesi ve yeni oluşan Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığının ayrıca görevler üstlenmesi gibi birçok faktör içinde barındırmaktadır. Bu durum adeta büyük bu alanın güçlü bir yürütme ile yönetilmesini akla getirmekte, bu da merkezin yerele taşındığı ve güçlü bir yapının ortaya çıktığı izlenimini vermektedir. Bugün belli ölçeklerde yapılan çalışmalar, mahalleye dönüşen köyleri, belde belediyelerini yerel olmaktan çıkarıp merkeze taşındığını göstermektedir. Bu durum, etkin ve verimli hizmet sunumu hedefini farklı bir boyuta taşımıştır. Bu yüzden yeni oluşan durumun incelemesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan araştırmanın amacı 6360 sayılı Kanun sonrasında oluşan yeni durumun yerelleşme ve merkezileşme kavramları bağlamında incelenmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek için literatür taramasından hareketle yerli ve yabancı kaynaklardan ve yerel yönetimler ile ilgili temel hukuki düzenlemelerden faydalanılacaktır. Araştırmada öncelikle belirlenen temel amaç doğrultusunda yerelleşme ve merkezileşme kavramları ortaya konulacaktır. Daha sonra büyükşehirler belediyesinin tarihsel gelişim süreci ve 6360 sayılı Kanun incelenecek ve araştırma 6360 sayılı Kanunun getirdiklerinin merkezileşme ve yerelleşme kavramları bağlamında değerlendirmesi ile tamamlanacaktır. Araştırma sonucunda 6360 sayılı Kanun sonrasında oluşan durumun yerelde merkezileşmeye mi sebep olduğu sorusunun cevabı bulunacaktır.

Anahtar Sözcükler: Büyükşehir, Ölçek, Yerelleşme, Merkezileşme, 6360 sayılı Kanun

Giriş

Devlet ve yönetiminin anlamı, sınırları ve işlevi zaman ve mekân ve durumlara göre farklılık arz etmiştir. Bu bağlamada yerel yönetim ve merkez-yerel ilişkileri ve kavramları da her dönem yeni bir anlam ifade etmiştir. Günümüz dünyasının başat gücü olan Batının ortaya koyduğu değerler ve tanımlamalar en temel değerlendirme unsurlarına dönüşmüş durumdadır. Binaenaleyh Türkiye'de genel olarak ifade edilen Batılı anlamda yerel yönetimlerin çok eskiye dayanmadığı savı oldukça doğrudur. Bunun yanında Osmanlının devlet geleneği ele alındığında özellikle yükselme ve duraklama dönemlerine bakılarak Osmanlının yönetim sistemi geniş anlamda yerinden yönetim sistemine uygun sayılabilecek bir yapılanma arz etmekte olduğunu söylemek mümkündür. Fakat bu yönetim anlayışının günümüz batılı yönetimlerden ayrıldığını ifade etmek gerekir. Diğer yandan bilhassa duraklama döneminin sonunda ve gerileme döneminde çok farklı etkenlerin baskısı sonucunda devlet çeşitli konularda olduğu gibi yönetim konusunda da yeni arayışlar içerisine girmiş ve bu arada Tanzimat'ın ilanını

izleyen süreçle beraber batılılaşma çabaları artık devletin resmi bir politikasına dönüşmüştür (Bilgiç ve Gül, 2009: 612). O dönemden bu yana bu durum devam etmiştir. Devlet geleneğimiz artık batılılaşma üzerine kurgulanmış ve gelişmişlik kıstası olan batının her alandaki uygulamalarını kopyalama yoluna gidilmiştir.

Türkiye yerel yönetim geleneği merkeziyetçi bir şekilde örgütlenmiştir. Ancak son dönemlerde özellikle 2002 sonrası yapılan reform çalışmalarında yerelleşme bağlamında önemli yasal düzenlemeler gerçekleşmiştir. 2004 ve 2005 yılındaki yerel yönetim yasalarının yerelleşmeye kapı araladığı birçok kesim tarafından kabul edilmiştir. Ancak özellikle büyükşehir belediyelerine ilişkin önemli değişiklikler meydana getiren 6360 sayılı Kanun konusunda yerelleşme ve merkezileşme açısından fikir birliği bulunmamaktadır. Bu araştırma ile 6360 sayılı Kanunun yerelleşmenin bir devamı mı olduğu yoksa merkeziyetçiliğe doğru bir geri dönüş mü olduğu sorusunun cevabı aranmıştır. Bu kapsamda öncelikle yerelleşme ve merkezileşme kavramları incelendikten sonra Türkiye'de Büyükşehir belediye sisteminin gelişimine değinilmiş. Daha sonra 6360 sayılı Yasa'nın getirdiği yenilikler incelenerek merkezileşme ve yerelleşme bağlamında değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

Merkezileşme ve Yerelleşme Kavramları

Yerel demokrasi ile ilgili temel sorunların kaynağı merkezi yönetim ile yerel yönetim arasındaki ilişkinin yönüdür. Ülkelerin merkezileşmesi ve/veya yerelleşmesi yaşanılan yapısal koşullara ve tarihsel sürece göre her coğrafyada ve ülkede kendine has değişimleri ve devamlılığı iç içe barındırarak, bir seyir izlemiştir. Ülkemiz ise merkeziyetçi bir sistem barındırmasına rağmen son dönemdeki yasal düzenlemelerin yerelleşmeye doğru evrilmesi 6360 sayılı Kanunun bu kavramlar üzerinden tartışılmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla yerelleşme ve merkezileşme kavramlarını derinlemesine incelemek ve her boyutuna değinmek gerekmektedir.

Merkezileşme

Merkezileşme kamu hizmetlerine ilişkin politika, karar ve yürütme süreçlerinin merkezi idare ya da merkezi idarenin sevk ve idaresindeki kurum ve kuruluşlar tarafından yerine getirilmesidir (Aydın, 2013: 142). Merkeziyetçi yapıdaki ülkelerde merkezi otorite etkindir. Diğer bir anlatımla her türlü siyasal kararın alınması, bu kararların uygulanması sürecinde merkezi yönetim ya da onun uzantısı olan taşra yönetimi görev alır. Merkeziyetçi ülkelerde merkez çok güçlüdür. Her türlü kararın alınmasında merkezin etkisi bulunmaktadır. Nitekim tüm politik kararlar merkezin kontrolünde alınır ve gerçekleşir. Hemen hemen her türlü konuda merkeze sorulur. İdari anlamda hiyerarşik şekilde örgütlenen merkezi yönetim mali açıdan da karar alma sürecinde etkindir. Gelirler öncelikle merkezde toplanır. Merkezi yönetim bu gelirlerin dağılımını gerçekleştirir. Personel yönetimi ile ilgili her türlü işlem yine merkez tarafından gerçekleştirilir (Çevik, 2007: 108).

Merkezileşme iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar; örgütsel merkeziyetçilik ve coğrafi merkeziyetçiliktir. Coğrafi merkeziyetçilik karar alma ve uygulama yetkisinin taşra birimlerine ve yerel yönetimlere devredilmesine sıkıntılar olması ve çok az yetkinin devredilmesidir. Örgütsel merkeziyetçilik ise karar alma ve uygulama yetkisinin en üst konumdaki otorite ya da organda toplanmasıdır (Eryılmaz, 2012: 301-302). Merkezden yönetim katı bir biçimde uygulandığında bütün karar süreçlerinin üst makamlarda gerçekleşmesi ve daha alt kademedeki memurların her şeyi üstlerine danışarak yürüttüğü

bir sistem oluşur (Tortop vd., 2008: 95). Bu sistemin ortaya çıkardığı sorunları gidermek üzere yerinden yönetimleşme (desentralizasyon) olarak isimlendirilen bir sistemle katı merkeziyetçilik yumuşatılmıştır. Katı merkeziyetçik yetki genişliği ve yetki devri ile yumuşatılabilir. Bu ikisine ek olarak imza yetkisi ve vekalet yetkisi de eklenebilir. Yetki genişliği merkezi yönetimin karar alma ve yürütme sürecine ilişkin bazı yetkileri, merkezin hiyerarşisi içerisinde bulunan daha alt birimlere aktarmasıdır (Aydın, 2013: 146). Yetki aktarımı, yetki göçerimi gibi adlarla anılan yetki devri ise hiyerarşik yapıda bulunan bir yöneticinin yetkilerinin bazılarını kendi adına kullanmaları için astlarına aktarmasıdır. Burada amaç, yöneticinin üzerindeki iş yükünün alınarak, kararların daha hızlı alınmasını sağlamaktır (Kamu Yönetimi Sözlüğü, 1998: 262).

Yetki devri olarak da anılan dekonsantrasyon kavramı merkezileşmenin yeni bir boyutunu gündeme getirmiştir. Merkezi yönetim yerel yönetimlere yetki devri yapmak yerine kendi hiyerarşisi içindeki birimlerin yerelde hizmet sunmasını sağlamıştır. Ancak burada herhangi bir siyasi yetki devri söz konusu değildir. Merkezi yönetim idari bazı yetkilerini devretmektedir. Bu nedenle yerelleşmenin bir boyutu olarak kabul edilmekle birlikte halen merkeziyetçi bir yapıdan vazgeçilmediği görülmektedir (Özmüş, 2005). Bu noktada yerelleşme ile dekonsantrasyon kavramlarının farkı ortaya çıkar. Yerelleşmede amaç merkezi yönetimin yerel yönetimlere yetki devri yapmasını sağlamaktır. Ancak dekontrasyonda amaç merkezin gücünü yerel alana yayarak yerel alanı daha rahat bir şekilde kontrol edebilmesini sağlamaktır. Böylece merkez daha fazla güçlenmiş olur. Dekontrasyon genelde yeniden merkezileşme ile birlikte anılır. Devlet bir yandan merkezdeki kurum ve kuruluşlarını güçlendirirken, öte yandan merkezi örgütlenmeyi yerel alana yayarak yereldeki eli ve ayağını hem uzatır hem de kuvvetli kılar. Dekontrasyon ile merkezi dengeleyecek ve denetleyecek bir yerel ve bölgesel yapı öngörülmez (Çiçek, 25.08.2016, www.birikimdergisi.com). Dekontrasyon, desantralizasyonun dar kapsamlı hali olmakla birlikte sadece idari yetkinin devri söz konusu olması nedeniyle, radikal değişimler istemeyen merkezi yönetimler tercih ettikleri bir sistemdir (Günaydın, 2012: 200). Dekontrasyonda merkezi hükümet tarafından atanan bir kişiye yetki devri söz konusudur. Görüldüğü üzere yetki devri merkezi yönetimin nüfus edebileceği bir kurum, kuruluşa doğru gerçekleşmiştir (Agrawal ve Ribot, 2000: 5).

Merkezi yönetimler çeşitli yol ve yöntemlerle yerelde hizmet sunumu sağlamaya çalışsa da küreselleşme ve yeni sağ düşüncenin gelişimi ile ortaya çıkan yerelleşme baskısı ile geleneksel konumlarını gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Merkezi yönetimlerin yeni duruma ayak uydurabilmeleri için birçok alanda görev ve yetkilerini ya daha alt birimlere aktarmalı ya da alt birimlerin faaliyet alanlarının genişletilmesi gerekmektedir. bu da yerel yönetimlerin güçlendiği merkezin gücünün zayıfladığı yeni bir yönetim yapısı oluşmasına sebep olacaktır (Başaran, 2008: 7-8).

Yerelleşme

Merkezileşmenin ortaya çıkardığı sorunları gidermek üzere ortaya atılan yerelleşme kavramı merkezileşmeden önce ortaya çıkmakla birlikte kavramın dünya gündemini meşgul etmesi yeni sağ düşüncenin oluştuğu 1970'li yılların Amerika ve Avrupa'sına dayanmaktadır. Yerelleşme Avrupa ve Amerika ile sınırlı olmayıp 20. yy.'da bütün dünyaya yayılmaya başladı. Nitekim bazı ülkeler halen merkeziyetçi yapılarını devam ettirirken yerel yönetimlere de yer vermişlerdir. Yerelleşmenin

gelişiminde merkezi planlama ve kalkınma sürecindeki başarısızlıkların da önemli etkisi olmuştur (Görmez, 1997: 37). Bununla birlikte yerelleşme küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni sorunlara çözüm olması ve merkezileşmenin katı, hiyerarşik yapısı yerine esneklik ve çeşitlilik sağlayan bir gelişme olarak nitelenebilir. Yerelleşmenin gelişmesindeki bir diğer etki ise yeni sağ düşünce ile ortaya çıkan yeni kamu yönetimi anlayışı ve yönetişimdir. Nitekim yeni kamu yönetimi anlayışı evrensel değerlerin yanında yerel değerlerin de korunup geliştirilmesi düşüncesini benimsemiştir. Bunun bir sonucu olarak da yerel halkın, yerel yönetimlere ve kentlere olan ilgisi artmıştır (Bozloğan, 2008: 18).

Yerelleşme (Desantralizasyon), merkezi yönetimin yetki ve sorumluluklarını daha alt birimlere daha net bir şekilde taşra birimlerine dağıtılmasını veya aktarılmasını ifade eden bir kavramdır. Yetkilerin, daha yüksek düzeydeki hükümet aşamasından, daha alt seviyedeki başka birimlere aktarılması, Kamusal işlevlerle alakalı yetki ve sorumlulukların; Merkezi yönetimden, ondan farklı hükümet kuruluşlarına sivil toplum örgütlerine ya da özel sektöre aktarılmasıdır. Özellikle küreselleşme süreci ile daha fazla dillendirilen bu kavram, her ülke ve sistem için değişik amaçlar çerçevesinde kullanılmıştır. Özellikle uluslararası kuruluş ve organizasyonlar yerelleşmeyi çokça zikrederek gelişmişliğin ve demokratik yönetimin bir işareti olduğunu benimsemişlerdir.

Günümüzde yerelleşme, yerel demokrasinin güçlendirilmesi için önemli bir araçtır. Yerelleşmenin sağlanması yerel özerkliğin tanınması ile olur. Yerel özerklik için yerel yönetimlerin merkezi yönetimin boyunduruğundan çıkması gerekmektedir. Yerelleşme ile demokrasi güçlendirilerek halkın yönetime katılımı sağlanmış olur (Özer, 2006: 242).

Yerelleşmenin bir diğer boyutunu oluşturan bir kavramda delegasyondur. Delegasyon karar alma ve uygulama süreçlerinin üst mercilerin doğrudan denetimi olmadan özerk kuruluşlara devredilmesidir (Günaydın, 2012: 201). Yerelleşme ile ilgili bir diğer kavram devolüsyondur. Devolüsyon ile merkezi yönetimin altında, özerk bir alt düzey örgütlenme oluşmaktadır. Oluşturulan bu yeni yapılar birçok noktada özgürdür. Bölgelerin coğrafi sınırları belirlenerek yasal durumları açıkça tanımlanmıştır. Yerel özerk kurumlar mali açıdan da gelir elde etme ve harcama yetkisine, yatırım kararlarını kendi kendilerine alma yetkisine sahiptir. Bununla birlikte kendi başkan ve kurullarını seçme hakkına sahiptirler. Ancak bu kurumların tamamen otonom bir yapıya sahip olduğu söylenemez (Özmüş, 2005; Dünya Bankası, 25.08.2016, www.worldbank.org).

Yerelleşme, milletler açısından kendi kültürlerinin devamını sağlamak için bir araç olurken diğer yandan da etnik mikro milliyetçilik akımlarına sebep olarak ulus devlet anlayışını tehdit etmektedir (Görmez, 2005: 15). Nitekim bu süreçte ulus devletin temel özelliklerinden olan merkezi yönetimin gücü ve bürokrasisi sorgulanmaktadır. Yerelleşme ile birlikte yetki devri sağlanmış, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki idari vesayeti zayıflatılmış ve mali haklar merkezden yerele doğru kaymıştır. Bu anlamda merkezden bölgesel ve yerel yönetimlere doğru bir yerelleşme süreci yaşanmıştır (Toksöz vd., 2010: 76). Yerelleşmenin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de etkisi olmuştur. Özellikle 1980 sonrasında Türk kamu yönetimi sisteminde yerelleşmeye ilişkin önemli reformlar gerçekleşmiştir. Nitekim Türk yerel yönetim sisteminde olmayan büyükşehir belediyeleri 1980 sonrasında ortaya çıkmıştır. 6360 sayılı Kanunu daha iyi anlayabilmek ve yerelleşme, merkezileşme kavramları bakımından

değerlendirebilmek için Türkiye'de büyükşehir belediyesinin tarihsel gelişimine bakmak gerekmektedir.

Türkiye'de Büyükşehir Yönetimlerine İlişkin Yasal Düzenlemelere Genel Bakış

Kentleşme süreci ile birlikte kentlerin yönetim şeklini belirleyen süreçler de değişmiştir. Merkezi denetimin azaltılması, yerel temsil ve katılımın özendirilmesi gibi tüm dünyada önemli hale gelen eğilimler, yerel yönetimlerin etkin birimler olarak, demokratik işlev görmelerini sağlayacak mekanizmaları gerekli kılmış ve yerel yönetimlerin yeni çözümler üretmesini zorunlu hale getirmiştir (Ökmen ve Parlak, 2008: 192). Bu bağlamda yerel yönetim reformları arasında başı çeken büyükşehir belediyesi reformları olmuştur. Ekonomik açıdan büyük yerleşim yerlerini hem ulusal hem de uluslararası düzeyde cazibe merkezi yapmak, hizmet sunmada ve planlamada bütünlüğü sağlamak, etkili ve verimli hizmet sunmak ve kaynak israfını önlemek gibi gerekçelerle ortaya atılan bu çalışmaların tartışmaya açık çok farklı boyutları bulunmaktadır (Zengin, 2014: 93).

Cumhuriyet dönemine bakıldığında, belediyelerin büyüklüğü dikkate alınmaksızın 1930 yılından itibaren 1580 sayılı Kanuna göre yönetilmiştir. Bunun tek istinası olarak 1580 sayılı Yasa İstanbul için özel bir yönetim biçimi getirmişti. Bu özel yönetim biçimi 1956 yılına kadar varlığını korumuştur (Keleş, 2014: 331). Büyükşehir belediye sisteminin temeli ise 1982 Anayasası'nın 127. Maddesine dayanmaktadır. Söz konusu hükme göre "Büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir" denilmektedir. Bu hükme dayanılarak 1984 yılında 3030 sayılı Kanunla birlikte büyükşehir belediyesinin hukuki yapısı oluşturulmuş ve bir yerde büyükşehir belediyesi kurulabilmesi için belediye sınırları içinde birden fazla ilçenin bulunması, şayet yoksa öncelikle merkezi yönetim tarafından en az iki ilçenin kurulması öngörülmüştür (Ulusoy ve Akdemir, 2014: 320). Ülkemizde büyükşehirler için oluşturulan bu düzenleme ile ilçelerin ve beldelerin yerel özelliğini koruyup, halkın yönetime katılmasını, büyükşehir alanında birbiriyle ilişkili hizmetler arasında koordinasyonun sağlanması amaçlanmıştı. Böylece "ekonomik" yönden büyük ölçekli birimlerin avantajlarından yararlanılmaya çalışıldığı gibi, ilçe/belde belediyelerine de yer verilmekle "demokratik" yönden küçük ölçekli birimlerin etkinliğine önem verilmiş olacaktı (Eryılmaz, 2012: 205).

1984 yılından bu yana büyükşehir belediyesi olmak isteyen il sayısında artış gözlenmiştir. İlk defa 25 Mart 1984 mahalli idare seçimleri ile üç büyük şehirde (İstanbul, Ankara ve İzmir) büyükşehir belediyesi kurulmuştur. Daha sonra 1986'da Adana, 1987'de Bursa, Gaziantep, Konya ve Kayseri, 1993'te Antalya, Mersin, Eskişehir, Samsun, İzmit, Erzurum ve Diyarbakır, 2000 yılında ise Sakarya ili büyükşehir belediyesine dönüştürülmüştür (Tortop v.d., 2008: 262). 3030 sayılı kanun döneminde büyükşehir belediyesi olabilmek için yerleşim yeri nüfusunun 300.000'nin üzerinde olması ve büyükşehir sınırları içerisinde birden fazla ilçe olması gerekiyordu. O dönemde bu şartları taşıyan iller sadece İstanbul, Ankara ve İzmir'di. Büyükşehir belediyelerinin artmasına yönelik talepler sonucunda 1993 yılında çıkarılan 504 sayılı KHK ile büyükşehir belediye sınırları içinde birden fazla ilçe olmayan yerler için farklı uygulamalara gidildi. Buralarda yeni ilçe oluşumu yerine alt kademe belediye uygulaması getirildi. Bu politika değişikliğinin temel sebebi, merkezi yönetimin yeni ilçeler kurmanın ağır maliyetine katlanmak istememesiydi (Şengül, 2010: 109; Ulusoy ve Akdemir, 2001: 179).

2004 yılına kadar yürürlükte kalan 3030 sayılı Kanun; yönetim yapısı ve tanımlara ilişkin getirilen ölçütler açısından da bazı sorunlar içermekteydi ve özellikle büyükşehir belediyelerinin kurulmasına ilişkin herhangi bir nesnel ölçüt bulunmamaktaydı. 3030 sayılı Kanunda, büyükşehir belediyesi sınırlarının ilgili bakanlıklar ve kurumların yapacağı çalışmalar doğrultusunda belirlenmesi öngörülmüş ve bu yapılanmaya ilişkin herhangi bir ölçüt tanımlanmamıştır (Özdemir ve Meşhur, 2011: 175).

3030 sayılı Kanun 2004 yılında yayımlanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununa kadar varlığını korumuştur. 5216 sayılı Kanunun gerekçesinde kentleşmenin ortaya çıkardığı sorunlardan ve büyükşehirlerin öneminden söz edilerek ülkemizde ortaya çıkan aksaklıklar belirtilmiştir. Gerekçede "Tasarı kanunlaştığında büyükşehir belediyelerinin karşı karşıya bulunduğu sorunlar daha süratli bir şekilde çözüme kavuşturulacak, hizmetler etkili ve verimli bir şekilde sunulacaktır." ifadesi kullanılarak 5216 sayılı Kanunun asıl amacı ortaya konulmuştur (5216 sayılı Kanunun Gerekçesi). 5216 sayılı Kanun neticesinde büyükşehir belediyesi sayısında bir değişiklik olmamıştır. Ancak reform niteliğinde önemli değişiklikler yapılarak büyükşehir belediyelerinin kuruluşu, işleyişi ve görevleri ile ilgili değişikliklere gidilmiştir. En önemli değişiklik ise büyükşehir belediyesi sınırlarına hem ölçek hem de nüfus kriteri getirilmiş olmasıdır (İzci ve Turan, 2013: 124). 5216 sayılı Kanun büyükşehir belediyelerini ve büyükşehir ilçe belediyelerini kapsamaktadır. Kanun'un 3. maddesine göre büyükşehir belediyesi "en az üç ilçe belediyesini kapsayan, bu belediyeler arasında koordinasyonu sağlayan, kanunlarda verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; idari ve mali özerkliğe sahip ve karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisidir." 3030 sayılı kanundan farklı olarak 5216 sayılı kanun büyükşehir yönetimi kurulabilmesi için 750.000 nüfus şartını getirmiştir. Kanundaki tanım, "Belediye sınırları içindeki ve bu sınırlara en fazla 10.000 metre uzaklıktaki yerleşim birimlerinin son nüfus sayımına göre toplam nüfusu 750.000'den fazla olan il belediyeleri, fiziki yerleşim durumları ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri dikkate alınarak, kanunla büyükşehir belediyesine dönüştürülebilir" şeklindedir (md. 4). Bu tanımda dikkati çeken ifade, nüfus kriteri ile birlikte ekonomik gelişmişlik düzeyinin de Zşart olmasıdır. 3030 sayılı Kanun'a göre daha objektif ölçütler getiren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, mevcut büyükşehir belediyelerinin alanını Kocaeli ve İstanbul'da il mülki sınırlar olarak belirlerken, diğerlerinde ise 20, 30 ve 50 km. yarıçap formülleri uygulamak suretiyle elde edilecek sınırların daha gerçekçi ve hizmet sahalarının uygulanabilir olması hedeflenmiştir (Adıgüzel, 2012: 159). 5216 sayılı Kanun'da 06.03.2008 tarihli ve 5747 sayılı Kanun ile değişiklik yapılmış ve ilk kademe belediyelerinin 35'i ilçe belediyesine, 8'i büyükşehir dışına çıkarılarak belde belediyesine, 239'u bağlı oldukları ilçe belediyesinin mahallesine ve son olarak 1'i büyükşehir dışına çıkarılarak köye dönüştürülmüştür. Toplamda 240 ilk kademesinin tüzel kişiliği kaldırılmıştır (Ulusoy ve Akdemir, 2014: 322).

Büyükşehir belediyeleri ile ilgili son yasal düzenleme 12.11.2012 tarihinde yayımlanan 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur. Bu Kanun ile büyükşehir belediyesinin kuruluşu, sınırları ve bütçesi konularında reform niteliğinde değişiklikler yapılmış olup, yerel yönetim sistemimize yeni bir anlayış kazandırılmıştır.

6360 sayılı kanun birçok noktadan bakıldığında bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'de büyükşehir belediye modeli kuruluşundan beri başta görev ve yetki paylaşımı olmak üzere planlamadan mali bölüşüm gibi birçok konuda sorunla karşılaşmış ve modelde zaman içerisinde köklü değişiklikler yapılma durumunda kalınmıştır (Canpolat, 2010: 45). Bu köklü değişimlerin son halkasını hiç şüphesiz 6 Aralık 2012 tarihinde yayımlanan 6360 Sayılı "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" oluşturmuştur. 14 Mart 2013 tarihli ve 6447 sayılı Kanun'un 1. maddesiyle, bu Kanun'un başlığında yer alan "On Üç" ibaresi "On Dört" olarak, "Yirmi Altı" ibaresi "Yirmi Yedi" olarak değiştirilmiştir. (www.mevzuat.gov.tr, E.T.: 15.08.2016).

2014 Yerel Yönetim Seçimlerinin ardından yürürlüğe giren 6360 Sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler genel olarak şöyle sıralanabilir:

14 il belediyesi daha büyükşehir belediyesine dönüştürülmüş ve büyükşehir belediye sayısı 30'a çıkmıştır. Daha önceden Türkiye'de Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun olmak üzere 16 büyükşehir belediyesi var iken 6360 sayılı Kanun'dan sonra nüfusu 750.000'i geçen Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van büyükşehirleri kurulmuş bunlara devamında sonra Ordu'da dâhil olmuştur. 5216 sayılı Kanunun 4 üncü maddesi "Toplam nüfusu 750.000'den fazla olan illerin il belediyeleri kanunla büyükşehir belediyesine dönüştürülebilir." şeklinde değiştirilmiştir. Buna göre artık büyükşehirlerin fiziki ve ekonomik gelişmişlik düzeylerine bakılmadan nüfusu 750 bin olan her il büyükşehire dönüştürülebilir. 6360 sayılı Kanun büyükşehir belediyesinin tanımlanmasında da değişikliğe gitmiştir. Buna göre: "Büyükşehir belediyesi: Sınırları il mülki sınırı olan ve sınırları içerisindeki ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan; idarî ve malî özerkliğe sahip olarak kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisini," ifade eder.

Büyükşehir Belediyesi olan yerlerde ilçe belediyesi olma nüfus kriteri 50.000'den 20.000'e düşürülmüştür. Mahalle kurulması için nüfus kriteri 500 olarak belirlenmiştir. Bunun yanında Büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyeleri veya ilçe belediyelerinin kendi aralarında hizmetlerin yürütülmesiyle ilgili ihtilaf çıkması durumunda, büyükşehir belediye meclisi yönlendirici ve düzenleyici kararlar almaya ve gerekli koordinasyonu sağlamaya yetkili kılınmıştır. Büyükşehir belediyeleri bazı görevlerini meclis kararıyla ilçe belediyelerine devredebilecek veya birlikte yapabileceklerdir. Bunlar, terminal ve otopark, mezarlık, mezbaha, temizlik hizmetleri, adres ve numaralandırma gibi görevlerdir. İlçe belediyesi oluşturulmasındaki nüfus kriterinin düşürülmesi yerelleşme açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak ilçe belediyelerinin üzerindeki büyükşehir belediye vesayetinin artmış olduğu görülmektedir. Bu noktada yerelin kendi içerisinde bir merkezileşme olduğu söylenebilir.

Kanun'daki bir diğer değişiklik ise büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırları olarak değiştirilmiştir. Önceden sadece İstanbul ve Kocaeli büyükşehir belediyeleri için geçerli olan bu durum şimdi tüm büyükşehir belediyelerini kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca büyükşehir belediyesi içinde kalan ilçe

belediyelerinin sınırları da ilçe mülki sınırları olarak değiştirilmiştir. Bu nedenle köyden mahalleye dönüşen yerleşim yerlerini ilçe merkezine bağlayan yolların yapım ve bakımı büyükşehir belediyesine verildi. 6360 sayılı Kanun il mülki sınırlarını büyükşehir belediye sınırları ile özdeşleştirerek bütüncül bir yaklaşım içine girmiştir. Yerel hizmetlerin büyükşehir belediyeleri tarafından tek bir merkezden yürütülmesi ile hizmet sunumunda etkinlik, verimlilik ve kalitenin arttırılması, daha az kaynak ile daha kaliteli hizmet sunulabilmesi amaçlanmaktadır. Ancak bu durumun büyükşehir hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilmesine katkı sağlamayacağına yönelik eleştiriler de bulunmaktadır (Biricikoğlu ve Demirol Duyar, 2015: 389).

6360 sayılı Kanun ile 5747 sayılı Kanun'dan itibaren iki kademeli (büyükşehir ve ilçe belediyesi) olarak kurulan ve işleyen mevcut büyükşehir belediye modelinde, 2.000 nüfus şartına bağlı kalmaksızın, bu ikili modelden dolayı yeni büyükşehir belediyesi sınırları içinde kalan 1.076 belde belediyesi ile 16.500 köy tüzel kişiliğini kaybetmiş ve mahalleye dönüşmüştür (Zengin, 2014: 103). Tüzel kişiliğin ortadan kalkması sonucu birçok belde belediyesi ve köyde sorunlar yaşanacağı dile getirilmiştir. Ancak Belde belediyelerinin kapatılması sonrasında hizmette etkinlik, verimlilik ve temsil üzerine bir araştırma yapan Belli ve Aydın'ın (2016: 1712) elde ettiği sonuçlara göre ilçe belediyesince sunulan hizmetlerin kalitesi ve verimliliği kapatılan belde belediyelerinin sunduğu hizmetlerden daha iyi durumdadır. Bu kapsamda hizmette etkinlik ve verimlilik açısından belde belediyesinin kapatılmasının yerinde bir karar olduğu söylenebilir. Temsil sorunsalına ilişkin olarak belde belediyesi ile ilçe belediyesi arasında çok büyük değişiklikler olmadığı görülmektedir. Bu anlamda temsile ilişkin çok büyük sorunlar olmadığı, hatta gelişen teknoloji ile birlikte yeni iletişim olanaklarının belde halkı tarafından kullanılarak ilçe belediyesine ulaşıldığı görülmektedir. Bu kapsamda belde belediyelerinin kapatılması sonucu ortaya çıkan temsil sorunu yeni tarz kitle iletişim araçları ile giderilmiştir.

6360 sayılı Kanun ile Merkezi yönetim büyükşehir belediyesine sahip illerde il özel idareleri kaldırarak kendi nam ve hesabına ya da kendisini tamamlayıcı nitelikteki görevlerin tamamını başka bir yerel yönetim birimine vermemektedir. Bu tarz kamu hizmetlerine ilişkin yetkinin çok önemli bir kısmı merkezi yönetimin taşra birimleri arasında paylaştırılmış bulunmaktadır. Böylece il özel idaresine verilen yetkiler merkezileşmiş olmaktadır. Bunlar üzerinde herhangi bir kurumsal mahalli etki kalmamıştır (Güneş, 2013: 63-64). Bu bakımdan 6360 sayılı Kanun il özel idareleri yerine merkezi yönetim ve onun uzantısı kurumları görevlendirdiğinden kısmi bir merkezileşmeye sebep olmuştur.

İl özel idareleri kaldırılırken ortaya çıkan boşluğu gidermek üzere Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı (YİKB) kurulmuştur. Merkezi idarenin taşrada yürüttüğü işlerle ilgili olarak; hizmetlerin etkinliğini ve verimliliğini artırmak, kaynakların yerinde kullanımını sağlamak, hizmetteki aksamalara engel olmak, denetim alanındaki boşluğu doldurmak, rehberlik etmek, afet ve acil yardım hizmetlerini yürütmek üzere 30 ilde valilik bünyesinde kurulmuştur. Bu birim, her yıl adli ve askeri kurumlar hariç ildeki tüm kurum ve kuruluşların hizmet ve faaliyetleri hakkında rapor hazırlayacak, valinin görüşü ile birlikte Başbakanlığa gönderilecektir. Vali gerek görmesi halinde diğer kurumlardan YİKB'un ihtiyaç duyduğu memur, uzman ve sözleşmeli personeli kadro, yer ve ünvanlarına bakmaksızın süresiz geçici görevlendirilebilir.

Bu birim yerel yönetimler üzerinde yeni bir vesayetin varlığı olarak değerlendirilebilir ve yetkilerinin genişliği dikkate alındığında, yetkiyi kullanacak nitelikli personelin halihazırda olmayışı hizmetlerin sunumunda aksamaya sebep olabilir. Ayrıca kırsal alanlar için belirlenmiş olan bütçenin ihtiyacı olan yerlerde kullanımına ilişkin kesin bir düzenleme yapılmamış olması da diğer bir sorun alanıdır. İl özel yönetimlerinin yerini alan bu çok başlı yapı birimler arası koordinasyonu zorlaştırmaktadır. Büyükşehir belediye sınırları içerisindeki köylerin mahalleye dönüşmesi ile birlikte bu alanlara ilişkin imar ve yapılanma ile ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır. Köy kanunu ile muhtarlara ve ihtiyar heyetine verilen görevlerin kim tarafından yerine getirileceği belirsizdir. Bununla beraber köy yaşamının gelenekleri ve kültürel değerleri zamanla gerileme riski ile karşı karşıya kalmıştır.

İl Özel İdareleri üzerindeki merkez vesayeti tartışılırken bu birimlerin topyekün kaldırılması ve onun yerine valinin yönetsel vesayetinin daha fazla olduğu YİKB kurulması yerelleşme bakımında tartışılmaya değer bir konudur. Merkezi yönetim bir taraftan yeni büyükşehirler kururken diğer taraftan mevcut bir yerel yönetim birimini kaldırarak merkeze bağlı yeni bir birim oluşturmaktadır. Bu noktada yeni kurulan YİKB'lıklarını dekonsantrasyon kavramı ile karşılayabilir.

6360 sayılı Kanun ile 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun'da değişiklik yapılmıştır. Buna göre, genel bütçe vergi gelirlerinden büyükşehir belediyeleri dışındaki belediyelerin aldığı pay %2,85'den %1,50' ye, il özel idarelerine verilen %1,15'lik pay %0,50'ye düşürülmüştür. Bununla birlikte büyükşehir ilçe belediyelerinin payı %2,50'den %4,5'e çıkarılmıştır. Bu payın %90'ı nüfusa, %10'u ise yüz ölçümlerine göre büyükşehir ilçe belediyeleri arasında dağıtılmaktadır. Bu payın %30'u ise büyükşehir belediyesine ayrılmaktadır. 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediyelerinin, büyükşehir belediyesi sınırları içinde toplanan genel bütçe vergi gelirlerinde aldığı pay ise %5'den %6'ya çıkarılmıştır. Bu payın %60'ı doğrudan ilgili büyükşehir belediyesine aktarılmaktadır. Önceden sadece nüfusa kriterine göre dağıtılan %40'lık bölümün ise, 6360 sayılı Kanun ile birlikte %70'i nüfusa, %30'u yüzölçümüne göre büyükşehir belediyeleri arasında dağıtılmaktadır (Biricikoğlu ve Demirol Duyar, 2015: 373). Bir yerel yönetim birimi olan büyükşehir belediyeleri ve büyükşehir ilçe belediyelerine ayrılan payın artırılması yerelleşme anlamında olumlu karşılanabilir ancak il özel idarelerinin ve büyükşehirler dışındaki belediyelere ayrılan payda düşüş yaşanması olumsuz bir izlenim doğurmaktadır. Yerelleşmenin tam anlamı ile sağlanabilmesi için yerel yönetimlerin kendi gelir kaynakları olmalı ve mali açıdan merkezi yönetimin vesayetinde olmamalıdır. Nüfus ve yüzölçümünün pay ayrılmasında bir ölçüt olması büyükşehirler ve büyükşehir ilçe belediyelerine ayrılan payda adalet sağlanması açısından yerinde bir karar olarak görülmektedir.

Sonuç

Yukarıda kısaca ana hatlarına değindiğimiz 6360 sayılı kanun bilim insanları tarafından birçok yönüyle ele alınmıştır. Genel olarak dikkat çekici noktalar bir iki noktada yoğunlaşmaktadır. Bunlar genel olarak yeni yasanın yerel yönetim özerklik şartına ters olduğu özellikle hizmetin yerele en yakın birim tarafından yapılmasından vazgeçilerek subsidiarite ilkesine darbe vurulduğu noktasındadır. Yasayı yapan Ak parti hükümetinin en çok dillendirdiği şey ise yerel yönetimlerde yerel demokrasinin kazanımlarından uzaklaşmadan hizmette etkinlik anlayışına geçilmesi hedeflendiğidir. Özellikle AK parti geleneği gereği yerel yönetimlerindeki iktidarı bizatihi hizmet üreten makamların yaşadığı sorunları daha iyi analiz etmelerini beraberinde getirmiştir.

Dolayısıyla bu kanunun şekillenmesinde Ak partinin yerel yönetim tecrübesi büyük etkili olmuştur. Kanunla kangren olmuş ve yasanın afişi olmuş bazı başlıklar-hizmette etkinlik küçük belediyelerin borçları, hizmet üretilememesi ve yetki kargaşası gibi- sorunlara çözüm sağlanması hedeflenmiştir. Bu yüzden kamuoyu bu sorunların aşılması isteğiyle kendi içerisinde demokratik manada geriye gidecek bu yasaya ses çıkarmamıştır. Tabi bu noktada ifade etmek gerekir ki yeni durum da beraberinde birçok sorunu berberinde getirmiş ya da mevcut sorunları farklılaştırmıştır. Hizmetler yerel güç çerçevesinde eşit dağıtılması, belediyelerin borç taksimi ve yetki kargaşası bu başlıkların başında gelmektedir.

6360 sayılı Kanun beraberinde hesap edilememiş bir durumu oluşturmuştur. Yasa yerel ve merkez arasında yeni bir kademeyi oluşturmuştur. Mücavir alanın tüm il sınırları olan büyükşehir belediye yönetimi artık farklı bir boyut kazanmıştır. Merkezi yönetim karşında güçlü bir büyükşehir belediyesi oluşturulurken ilçe belediyeleri karşısında da yeni bir vesayet odağı oluşmuştur. Bu noktada ilçe belediyeleri ile büyükşehir belediyeleri arasındaki görev ve yetki karmaşasına ilişkin çalışmalar yapılarak bu sorunlara çözüm önerileri sunulmalıdır. Belde belediyeleri ve köylerin tüzel kişiliklerinin kaldırılarak mahalleye dönüştürülmesi yerelleşmeyi olumsuz etkilemekle birlikte kitle iletişim araçları ve teknolojideki gelişmeler bu açığı kapatmaya çalışmıştır.

İl özel idarelerinin kapatılarak YİKB'na dönüşmesi yerelleşme için önemli adımlar atmış ülkemiz açısından olumsuz bir izlenim sergilemektedir. Aynı sınırlar içerisinde iki farklı örgütlenme olmaması ve bu örgütlenmelerin görev ve yetki karmaşasına sebep olmaması için il özel idareleri kaldırılmış ancak yerine merkezi yönetimin denetiminde olan yeni bir yapı oluşturulmuştur. Bu yapıyla merkezi yönetimin taşradaki temsilcisi olan valilik yeniden tanımlanmakta ve idari kapasitesi artırılmakta ve genel yetkileri operasyonel hale getirilmiştir. YİKB'ler ile valinin harcamalar üzerindeki yetkisi de artırılmıştır. Nitekim il özel idareleri özerk yapılı kurumlar olduğundan valiler harcamalar üzerinde çok rahat tasarruflarda bulunamıyorken YKİB ile bu yetkisi doğrudan valinin uhdesine geçmiştir. YİKB'ler yerelde seçimle iş başına gelen bir karar organından oluşsa da yönetsel bakımdan merkezi yönetiminin taşra teşkilatı gibi görünmektedir. Bu kapsamda YİKB'ler il özel idaresinin merkezi yönetim hizmet ve yatırımlarına destek olma işlevini ikame etmektedir (Koyuncu ve Köroğlu, 2012: 3-5).

Sonuç olarak 6360 sayılı Kanun ile 30 büyükşehir belediyesi kurulmuş, il mülki sınırları ile büyükşehir belediye sınırları eşitlenmiş, büyükşehri ve büyükşehir ilçe belediyeler mali açıdan güçlendirilmiş ve büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde kalan belde belediyeleri ve köylerin tüzel kişiliği kaldırılmıştır. Yerelleşme anlamında olumlu bir adım olmakla birlikte yerelin kendi içerisinde bir merkezileşmeye sebep olacağı da göz ardı edilmemelidir. Yine tüzel kişilikleri kaldırılan belde belediyeleri ve köyler yerelleşme açısından olumsuz bir görünüm sergilemekle birlikte bu belediyelerin hizmet sunumunda karşılaştığı sorunlar yeni durum ile ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. İl özel idarelerinin kaldırılması da yerelleşmeyi olumsuz etkilemiştir.

Kaynakça

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu.

6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

Adıgüzel, Şenol, (2012), "6360 Sayılı Yasa'nın Türkiye'nin Yerel Yönetim Dizgesi Üzerine Etkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme", Toplum ve Demokrasi, (13-14), ss. 153-176.

Agrawal, Arun ve Ribot, Jesse, C., (2000), "Analyzing Decentralization: A Framework With South Asian And West African Environmental Cases", World Resources Institute, ABD.

Aydın, Ahmet, H., (2013), Kamu Yönetimine Giriş Temel Konular-Yeni Yaklaşımlar, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Başaran, İsmail (2008), Kent ve Yerel Yönetim, Okutan Yayıncılık, İstanbul.

Belli, Aziz ve Aydın, Abdullah, (2016), "6360 Sayılı Yasa İle Kapatılan Belde Belediyelerinin Hizmette Etkinlik, Verimlilik ve Temsil Sorunsalı Üzerine Bir Alan Araştırması: Önsen Belediyesi Örneği", Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.9, S. 43, s. 1698-1713.

Bilgiç, Veysel, K. ve Gül, Serdar, Kenan, (2009), VII Kamu Yönetimi Forumu: Küreselleşme Karşısında Kamu Yönetimi Bildiriler Kitabı, Sayfa 612-626, http://www.gear.pol.tr/ Yrd.Do%C3%A7.%20Dr.S.Kenan%20G%C3%9CL-1/Yerelle%C5%9Fme%20Politikalar% C4%B1.pdf

Biricikoğlu, Hale ve Duyar, Demirol, Duygu, (2015), "6360 Sayılı Yasa'nın Genişleyen Büyükşehir Belediyesi Hizmet Sınırının Etkinlik Ve Verimliliğe Etkisi Bağlamında Değerlendirmesi: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.20, S.4, s.369-393.

Bozlağan Recep ve Demirkaya Yüksel, (2008), Türkiye'de Yerel Yönetimler, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Canpolat, Hasan (2010). "Türkiye'de Son Dönem Yerel Yönetim Reformlarının Yeni Kamu İşletmeciliği ve Küreselleşme Bağlamında Değerlendirilmesi", *Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Sorunları ve Geleceği*, (Ed.: Nihat Falay, Ahmet Kesik, Murat Çak ve Mehmet Karataş), Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.27-61.

Çevik, Hasan, H., (2007), Türkiye'de Kamu Yönetimi Sorunları, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Çiçek, Cuma, http://www.birikimdergisi.com/haftalik/1354/merkezilesme-dekonsantrasyon-desantralizasyon-iii#.V_Sp_9SLTMp, E.T.: 25.08.2016.

Dünya Bankası, http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/admin.htm, E.T.: 25.08.2016.

Eryılmaz, Bilal, (2012), Kamu Yönetimi Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Görmez, Kemal, (2005), Küreselleşme ve Yerelleşme, Odak Yayın ve Dağıtım, Ankara.

Görmez, Kemal, (1997), Yerel Demokrasi ve Türkiye, Vadi Yayınları, Ankara.

Günaydın Davuthan, (2012), "Sağlık Hizmeti Krizi: Reformlar ve Krizi Aşma Yaklaşımları", Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. XXXI, S. 2, s. 195-227

Güneş Ahmet F., (2013), "Büyükşehirlerde İl Özel İdarelerinin Kaldırılmasının Hukuki Veçhesi ve İşlevsel Sonuçları", İdarenin Sesi Dergisi, Şubat Sayısı, s. 60-64.

İzci Ferit ve Turan Menaf, (2013), "Türkiye'de Büyükşehir Belediyesi Sistemi Ve 6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Belediyesi Sisteminde Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.18, S.1, s.117-152.

Kamu Yönetimi Sözlüğü, (1998), TODAİE, Ankara.

Keleş Ruşen, (2014), Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul.

Koyuncu Emre ve Köroğlu Tunga N., (2012), Büyükşehirler Tasarısı Üzerine Bir Değerlendirme, TEPAV,

Ökmen, Mustafa ve Parlak, Bekir, (2008), Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler İlkeler Yaklaşımlar ve Mevzuat, Alfa Akademi, İstanbul.

Özdemir, Serkan ve Meşhur, Mehmet Çağlar (2011). "5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası'nın Belde Belediyelerinin Planlama Süreçleri Üzerinde Yarattığı Etkiler". *MEGARON*. Cilt Vol. 6. Sayı No: 3, s.171-183.

Özer, Akif, M., (2006), Avrupa Birliği Yolunda Türk Kamu Yönetimi, Platin Yayınları, Ankara.

Özmüş, L, (2005), "Desantralizasyon (Yerelleşme) ve Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı", TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, Ankara.

Şengül, Ramazan, (2010), Yerel Yönetimler, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Toksöz, Fikret; Özgür, Ali, Ercan ve Koç, Levent, (2010), "Küreselleşme ve Yerelleşme Bağlamı'nda Yerel Yönetimler: Türkiye Örneği", *Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Sorunları ve Geleceği*, (Ed.: Nihat Falay, Ahmet Kesik, Murat Çak, Mehmet Karakaş), Seçkin Yayınevi, Ankara.

Tortop, Nuri; Aykaç, Burhan; Yayman, Hüseyin ve Özer, Akif, M., (2008), Mahalli İdareler, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Ulusoy, Ahmet ve Akdemir, Tekin, (2001), Mahalli İdareler, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Ulusoy, Ahmet ve Akdemir, Tekin, (2014), Mahalli İdareler, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

www.mevzuat.gov.tr ,E.T.: 15.08.2016).

Zengin, Ozan, (2014), "Büyükşehir Belediye Sisteminin Dönüşümü: Son On Yılın Değerlendirmesi", Ankara Barosu Dergisi, S.2, s 91-116.

HİLYE-İ HAKANÎ VE İMLA ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Özkan AYDOĞDU

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi ABD

Özet

Bir edebiyat türü olarak hilye sözcüğü; Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in dış görünüşünü, vasıflarını ve güzel ahlakını anlatan manzum veya mensur eserler için kullanılmaktadır. Türk edebiyatında ilk örneklerini 15. yüzyıldan itibaren görmeye başladığımız bu türün en güzel örneği olarak Hakanî Mehmed Bey'in yazdığı hilye kabul edilmektedir.

Edebiyatımız açısından büyük bir öneme sahip olan bu eser üzerine araştırmacılar çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Ancak bu çalışmaların tamamı, eserin Latin alfabesine veya günümüz Türkçesine aktarılması şeklindedir. Hilye-i Hakanî'nin dil özelliklerini ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Hem edebiyatımızda hem de halkımızın gönlünde önemli bir yere sahip olan bu eserin dil ve imla açısından da değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

16. yüzyılda yazılmış olmasından dolayı eser, dil ve imla özellikleri açısından Osmanlı Türkçesi döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. 16. yüzyılda Eski Oğuz Türkçesi dönemi bitmiş ve 20. yüzyıla kadar sürecek olan Osmanlı Türkçesi dönemi başlamıştır.

Çalışmamızda Hilye-i Hakanî adlı bu önemli eser ve yazarı hakkında bilgiler verildikten sonra eserin imla özellikleri değerlendirilecektir. Bu değerlendirme yapılırken Millî Kütüphane'de 06 Mil Yz A 3417 numarada kayıtlı olan harekeli nüsha esas alınmıştır. Nüshanın harekeli olması, kelimelerin ve eklerin yazımında ortaya çıkan ünlülerin okunması ile ilgili sıkıntıların yaşanmaması açısından önemlidir. Çalışmamızda eserin imla ile ilgili özellikleri incelenecek, imlada görülen düzensizlikler gösterilecek, bir önceki dönem olan Eski Oğuz Türkçesinin devam eden veya değişen imla özellikleri tespit edilecek ve eserden hareketle 16. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin genel imlası ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hilye, Hilye-i Hakanî, Hakanî Mehmed Bey, 16. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi, İmla Özellikleri.

AN EVALUATION ON *HİLYE-İ HAKANÎ* AND ITS SPELLING FEATURES

Abstract

The word of 'hilye' as a literary genre; describes Prophet Muhammad's appearance, good moral qualities and his skills. Hakanî Mehmed Bey's hilye has been accepted as the most beautiful example of this type since we started to see the first examples in15th century in Turkish literature. We do not have enough information about Hakanî Mehmed Bey one of XVI. century poets.

Researchers done various studies on this work, which has a great significance in our literature. However, all of this work only deal with transfering into the Latin alphabet or

contemporary Turkish. There has not been a study addressing the Hilye-i Hakanî language features. We think it is need to study and evaluate the hilye, has important place in our literature and in the hearts of our people, in terms of language and speling both our literature in terms of language and spelling.

Because of written in the 16th century, the Hilye reflects features of the characteristics of Ottoman Turkish period in terms of language and spelling. In the 16th century the Old Oguz Turkish period ended and Ottoman Turkish began which will finished in the 20th century.

In our study after giving information about Hilye-i Hakanî and its poet, the features of language and spelling will be presented and evaluated. In this evaluation the copie numbered 06 Mil Yz A 3417 in National Library in Ankara. Copies of being the harekeh, words and suffixes were read easily and correctly. In our study spelling of the work to be studied, irregularities will be shown that seen in spelling continuing the Old Oguz Turkish, major features of language will be presented, and it will attempted to present the general spelling of Ottoman Turkish.

Key words: Hilye, Hilye-i Hakanî, Hakanî Mehmed Bey, 16th Century Ottoman Turkish, Features of Spelling.

GİRİŞ

Bir edebiyat türü olarak hilye sözcüğü; Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in dış görünüşünü, vasıflarını ve güzel ahlakını anlatan manzum veya mensur eserler için kullanılmaktadır. Türk edebiyatında ilk örneklerini 15. yüzyıldan itibaren görmeye başladığımız bu türün en güzel örneğini, 16. yüzyıl şairlerinden olan Hakanî Mehmed Bey'in yazdığı kabul edilmektedir.

Hakanî Mehmed Bey daha sonraki yüzyıllarda yazılacak olan hilyelerin de temelini oluşturan eseri, o kadar sevilmiştir ki birçok şair esere nazireler yazmıştır. Yerli ve yabancı kütüphanelerde yüzlerce yazma nüshasının bulunması, Hilye-i Hakanî'nin halk tarafından da kabul görmüş olduğunu ve sevilerek okunduğunu göstermektedir.

Edebiyatımız açısından büyük bir öneme sahip olan bu eser üzerine araştırmacılar çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Ancak bu çalışmalar, eserin Latin alfabesine veya günümüz Türkçesine aktarılması şeklindedir[1]. Hilye-i Hakanî'nin dil özelliklerini ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Hem edebiyatımızda hem de halkımızın gönlünde önemli bir yere sahip olan bu eserin dil ve imla açısından da değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Çalışmamızda Hilye-i Hakanî adlı bu önemli eser ve yazarı hakkında bilgiler verildikten sonra eserin imla özellikleri değerlendirilecektir. Bu değerlendirme yapılırken Millî Kütüphanede 06 Mil Yz A 3417 numarada kayıtlı olan harekeli nüsha esas alınmıştır. Esas aldığımız nüshanın ilk sayfası eksik olduğu için ilk 17 beyitlik bu eksik kısım, yine harekeli olan Millî Kütüphanede Mil Yz A 4208-1 numarada kayıtlı ikinci bir nüshadan

[1] Ulaşabildiğimiz eserle ilgili yapılan çalışmalar şunlardır: Külekçi, 1988; Atalay, 1991a; Atalay, 1991b; Karahan, 1992; Pala, 2005; Erdoğan, 2012.

alınmıştır. Nüshanın harekeli olması, kelimelerin ve eklerin yazımında ortaya çıkan ünlülerin okunması ile ilgili sıkıntıların yaşanmaması açısından önemlidir. Çalışmamızda eserden hareketle, 16. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin genel imlası ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. HİLYE

Sözlükte "süs, ziynet, kolye" gibi mânalara gelen hilye, mecazen "yaratılış, sûret ve güzel vasıflar" demektir. Kelime, Osmanlı kültüründe Resûl-i Ekrem'in vasıflarını, bu vasıflardan bahseden kitap ve levhaları ifade etmek için kullanılmıştır (Uzun, 1998: 44).

Hilye sözcüğü için kaynaklarda yer alan tanımlardan bazıları da şunlardır: "*1. Süs, zinet, cevher. 2. Güzel sıfatlar. 3. Güzel yüz. 4. Hz. Muhammed'in mübarek vasıflarını ve güzelliklerini anlatan manzum veya mensur eser. [Bizde Hilye-i Hakanî meşhurdur.]*" (Devellioğlu, 1997: 371). "*Hz. Muhammed'in dış görünüşünü ve niteliklerini anlatan manzum ve mensur eser*" (Türk Dil Kurumu, 2011: 1101).

Hilye türü, Arap edebiyatındaki şemaillerden doğmuştur. Şemailler, Hz. Muhammed'in bütün hayatını, fiziksel özelliklerini, tutum ve davranışlarını hilyeye göre çok daha geniş bir şekilde anlatır (Koç Keskin, 2013: 290). Hilyelerin amacı, Hz. Peygamber'in fiziksel ve ruhsal portresini ortaya koymak iken şemaillerin amacı, onun bir insan olarak her yönüyle yaşayış biçimini vermektir (Erdoğan, 2013: 19).

Arap edebiyatında ilk şemaili, İmam Tirmizî yazmıştır. İmam Tirmizî'nin eseri, kendisinden sonra yazılan şemail ve hilye türündeki eserlere kaynaklık etmiştir (Koç Keskin, 2013: 290). Arap edebiyatında örneklerine rastlanmakla birlikte Fars edebiyatında şemail veya hilye kitabı yazılmamıştır. Biraz da Şiilik sebebiyle olsa gerek hiçbir İranli şair bu konuda eser kaleme almamıştır. Buna karşılık Türk edebiyatı, başlı başına bir hilye türü ortaya koymuş ve başarılı örnekler vermiştir (Pala, 2005: 3). Bunu göz önünde bulundurarak hilyenin Müslüman Türklere ait bir çeşit millî edebiyat türü olduğu söylenebilir (Erdoğan, 2013: 21).

Hilyenin müstakil bir tür olarak gelişmesinin en önemli sebepleri, Hz. Peygamber'i rüyada gören bir Müslümanın onu gerçekten görmüş sayılacağına dair hadisle, peygamber sevgisini her şeyin üstünde tutan Türklerin bu sevgiyi diğer milletlerde görülmeyen bir şevkle edebiyata aktarmaları konusundaki gayretleridir denebilir. Hz. Ali'den rivayet edilen, "*Hilyemi gören beni görmüş gibidir. Beni gören insan bana muhabbetle bağlanırsa Allah ona cehennemi haram kılar; o kişi kabir azabından emin olur, mahşer günü çıplak olarak haşredilmez*" meâlindeki hadis bu rağbetin sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Herhangi bir dinî dayanağı tesbit edilememekle birlikte içinde hilye bulunan evin felâkete uğramayacağı ve üzerinde hilye taşıyan kişinin her türlü musibetten korunacağına inanılması da bu hususta teşvik edici bir rol oynamıştır (Uzun, 1998: 44).

Türk edebiatında tam anlamıyla hilye olarak kabul edilemese bile 15. yüzyılda Seyyid Nesimî ile Dede Ömer Ruşenî, tuyuğ şeklinde yazdıkları hilye benzeri manzumelerle bu türün müstakil olmayan ilk örneklerini vermişlerdir. Müstakil bir manzume olmayan ancak tam olarak hilye özelliği gösteren metnin ilk örneği ise 15. yüzyılda Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye adlı eserinde görülmektedir. Bu yüzyılın hilye türü için bir hazırlık dönemi olduğu söylenebilir. 16. yüzyıl ise hilye türünün hem ilk müstakil örneğinin hem de en güzel örneğinin verilmesi bakımından bu tür için oldukça önemlidir. Bu yüzyılda Şerifî, müstakil olan ilk manzum hilyeyi yazmış; Hakanî ise bu türün en

güzel örneğini vererek daha sonraki yüzyıllarda yazılacak hilyelerin temelini oluşturmuştur (Erdoğan, 2013: 25).

Başlarda sadece Hz. Peygamber hakkında yazılan hilyelerin konuları büyük bir genişleme göstermiş ve diğer peygamberler ile dört halife hakkında da hilyeler yazılmaya başlanmıştır (Pala, 1991: 230).

2. HAKANÎ MEHMED BEY'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Tezkirelerde İstanbullu bir Türk şairi olarak bahsedilen Hakanî Mehmed Bey'in doğum tarihi, kaynaklarda belirtilmemiştir. Araştırmalar bu konuda bir bilgi vermemektedir. Fakat İstanbul'da, 1015 (M. 1606)'te öldüğü bilinmektedir (Pekolcay, 2002: 278).

Hakanî'nin hayatı hakkındaki bilgiler yeterli değildir. Beyânî'nin ifadesinden gençliğinde iyi bir tahsil gördüğü ve saray çevresinde yetiştiği anlaşılmaktadır. Sancak beyliği ve Dîvân-ı Hümâyun'da muhasebecilik yapmış olması bu bilgiyi doğrulamaktadır. Gençliğinde başından bir aşk macerası geçen Hakanî, daha sonra hacca gitmiş ve dönüşünde İstanbul'da ölmüştür. Riyâzî'nin nakline göre, "*Yârân-ı safâ, cennet bahçeleri ne güzel köşelermiş*" dedikten sonra vefat eden Hakanî'nin ölümüne Kafzâde Fâizî, "*Hakanî Bey ukbâya göçtü*" (H. 1015/ M. 1606) mısraını tarih düşürmüştür. Mezarı Edirnekapı'da Mihrimah Sultan Camii hazîresindedir (Uzun, 1997: 167).

Hakanî'nin Veziriazam Ayas Paşa ile akrabalığından bütün kaynaklar müştereken bahsetmekte iseler de bu akrabalığın dereceleri kaynaklarda, hatta bazı kaynakların değişik baskılarında bile farklıdır. Kimi kaynaklarda Ayas Paşa'nın oğlu, kimi kaynaklarda hizmetkârlarından bir şahış, kimi kaynaklarda akrabası, kimi kaynaklarda torunu olarak zikredilmektedir (Pekolcay, 2002: 278-279). Kaynaklardaki bu bilgiler, Hakanî'nin Veziriazam Ayas Paşa ile akraba olduğunu ortaya koymakla birlikte, akrabalığın derecesi hakkında kesin bir bilgi edinmemize imkân tanımamaktadır.

Hakanî, Hilye'sini tamamlayıp Sadrazam Cigalazâde Sinan Paşa'ya takdim edince devlet büyükleri tarafından takdir görmüş ve kendisine nasıl bir mükâfat istediği sorulmuştur. Şair de artık yaşlandığını, Edirnekapı'dan Paşakapısı'na kadar güçlükle yürüyebildiğini, bu sebeple bir binek hayvanıyla gidip gelmek istediğini bildirmiştir. O dönemde Hakanî rütbesindeki bir memurun resmî işe binek hayvanıyla gidip gelmesi yasak olduğundan kötü örnek olmasın diye isteği yerine getirilmeyince, kendisine Bâbıâli civarında bir ev verilmiştir (Uzun, 1997: 167).

Hakanî'nin güçlü bir edebiyat terbiyesine sahip olduğu, Arapça ve Farsça bildiği, divan şiirinin inceliklerine vukufu bulunduğu kesindir. Kaynaklar, eserlerinin edebî değerinden çok; samimi, sade ve gösterişten uzak ifadesini överler. İslami Türk edebiyatının en önde gelen şairlerinden biri olan Hakanî'nin daha çok dinî-edebî eserleriyle ün kazanmış olması, onun edebiyat yönünün göz ardı edilmesine sebebiyet vermiştir. Mamafih Hakanî gerçekten de dili kullanışı ve ifadesindeki samimilik ile dikkat çeker. Akıcı bir üslubu vardır. Derin İslam kültürüyle zenginleştirdiği eserlerinde, usta divan şairlerini aratmayan bir söyleyiş kuvveti mevcuttur. Lirik sayılabilecek birçok gazelinde dili çok sadedir. Kendi devrine nazaran mesnevilerini açık ve pürüzsüz bir dille söylemiştir. Hilye'de kullandığı dil bir parça sanatlı ise de bunun sebebi konunun kutsallığıdır. Yoksa Hakanî'nin asıl amacı sanat göstermek değil halk yığınlarına ulaşabilmek ve onlarla iletişim kurmaktır. Binaenaleyh kendi çağından itibaren yüzyıllar boyu halk kitleleri tarafından okunup sevilmiştir (Pala, 2005: 9).

Hakanî'nin elimizde üç eseri vardır. Bunların en meşhuru *Hilye*'sidir. *Hilye* dışında bir *Dîvân* ve *Miftâh-i futûhât* adlı bir eser kaleme almıştır. *Dîvân*'ı basılı değildir. Yazma nüshalarına bazı kütüphanelerde, mesela Millet Kütüphanesi Emirî kısmı ve Üniversite Kütüphanesi (nr. 2043)'nde tesadüf edilir. Bu, gazellerden oluşturulmuş bir divandır. Emirî nshasında 1090 beyitten oluşan 216 gazel vardır. *Miftâh-i futûhât*, manzum bir kırk hadis şerhi mesabesinde olup basılmış değildir. Hakanî'nin bu eseri de *Dîvân*'ı gibi meçhul kalmıştır. Yazma nüshaları bazı kütüphanelerimizde (Üniversite Kütüphanesi nr. 279 ve Millet Kütüphanesi) mevcuttur (Yöntem, 1997: 96).

3. HİLYE-İ HAKANÎ

Hakanî'nin *Hilye*'si Türk edebiyatında yazılan ilk hilye olmamakla birlikte en meşhurudur. Mesnevi tarzında kaleme alınan eser, aruzun "fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Eser, *Hilye* adını taşımakla birlikte *Hilye-i Hakanî* olarak anılmaktadır. H. 1015 (M. 1606)'te vefat eden Hakanî, eserini ömrünün sonuna doğru kaleme almıştır. Hakanî *Hilye*'sini Sadrazam Cigalazâde Sinan Paşa'ya sunmuş ve devlet büyükleri tarafından takdir ve taltif edilmiştir. Eserin bitirilme tarihi olan H. 1007 (M. 1598/1599) son beyitte şu şekilde ifade edilmiştir:

Olmadın biñ yedi tārįḫi tamām

Bu risālemde tamām oldı kelām

Yalın bir dille ve akıcı bir üslupla kaleme alınan eser, o kadar beğenilmiştir ki dinî törenlerde Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i gibi makamla okunmuştur. Hilye şairleri eserlerinde Hakanî'nin adını ve hilyesini anmadan geçememişlerdir. Eser, birçok şair tarafından tanzir edilmiştir. Hatta bazı şairler, bu alanda Hakanî'nin *Hilye*'sinden daha güzel bir eser meydana getirilemeyeceğine inandıkları için hilye yazmaya teşebbüş etmemiş, tanzir etmemiş ve başka alanda hilye kaleme almışlardır. Eserin çok beğenildiği, yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde sayısız el yazması nüshası bulunmasından da anlaşılmaktadır.

Hakanî'nin *Hilye*'si, eski harflerle birkaç kez basılmıştır. İlk baskısı H. 1264 (M. 1848)'te Tabhane-i Amire'de yapılmıştır. Bu nüsha 55 sayfadır ve Sultan Abdülmecid'in emriyle bastırılmıştır. İkinci baskısı H. 1292 (M. 1875)'de 34 sayfa olarak İmamecizade Mehmed Emin Bey Matbaasında gerçekleştirilmiştir. H. 1307 (M. 1889)'de yapılan üçüncü baskının kim tarafından yapıldığı belli değildir. Eski harflerle H. 1309 (M. 1891)'de yapılan dördüncü ve son baskısı ise 50 sayfa olup Mahmud Bey Matbaasında basılmıştır (Pala, 2005: 16).

4. HİLYE-İ HAKANÎ'NİN İMLA ÖZELLİKLERİ

Çalışmamızda, 16. yüzyılın sonunda kaleme alınan eserde ünlülerin, ünsüzlerin ve bazı eklerin yazılışında görülen imla özellikleri üzerinde durulacaktır.

4.1. Ünlülerin Yazılışı

Metnimizde yer alan kelimelerdeki ünlülerin ön ses, iç ses ve son sesteki yazılışı şu şekildedir:

4.1.1. /a/ Ünlüsünün Yazılışı

Ön ses /a/ ünlüsü

Kelime başında /a/ ünlüsü, üstünlü elif (ا) veya medli elifle (آ) gösterilmiştir:

اَكاَ aña (3/7) آغْزِي aġzı (22/3)

آنِي anı (4/5) اَچِقْ açıḳ (29/2)

اَلْدِي aldı (9/7) آلْ al (kırmızı) (40/2)

اَكْلَرْ añlar (19/5) آتْسَهْ atsa (62/4)

İç ses /a/ ünlüsü

İç seste /a/ ünlüsünü göstermek için üstün (◌َ) ya da üstünlü elif (اَ) kullanılmıştır.

اَچِرْدِي açardı (22/4) بَكاَ baña (18/4)

اَيَقْلَرِي ayaḳları (52/4) وَارُرْدِي varurdı (46/1)

اَلْچَقْ alçaḳ (62/4) بَاقْدِي baḳdı (6/7)

قُومَزْ ḳomaz (4/2) يَازُوبْ yazup (16/4)

Son ses /a/ ünlüsü

Kelime sonunda /a/ ünlüsünü göstermek için (ا) ve hâ-i resmiye (ه) kullanılmıştır.

قِلْمَهْ ḳılma (7/11) بَكاَ baña (18/4)

قَرَهْ ḳara (26/7) اوْلَهْ ola (15/3)

اَكاَ aña (62/4) آچْسَهْ açsa (37/1)

4.1.2. /e/ Ünlüsünün Yazılışı

Ön ses /e/ ünlüsü

Ön ses /e/ ünlüsü metinde düzenli bir şekilde üstünlü elif (اَ) ile gösterilmiştir.

اَيْلَرْ eyler (4/1) اَرْ er (62/1)

اَلْ el (55/9) اَگَرْ eger (16/5)

İç ses /e/ ünlüsü

İç seste /e/ ünlüsü üstün (◌َ) ile gösterilmiştir.

گَلْدِي geldi (49/11) مَگَرْ meger (17/1)

بَگْزَرْدِي beñzerdi (37/5) گِتْمَكْ gitmek (24/9)

بَدَنْ beden (49/3) يگَنْاِ iken (5/9)

Son ses /e/ ünlüsü

Son seste /e/ ünlüsü hâ-i resmiye (ه) ile gösterilmiştir.

نِيجَهْ nice (10/5) دوُنْسَه dönse (24/5)

گوُگْدَهْ gökde (30/8) اِيچْرَهْ içre (28/3)

اِنْجَهْ ince (26/1) كِيجَه gice (18/2)

4.1.3. /ı/ ve /i/ Ünlülerinin Yazılışı

Ön ses /ı/ ve /i/ ünlüleri

Ön ses /ı/ ve /i/ ünlüleri bazen esreli elif (اِ) bazen de esreli elif ye (اِي) ile yazılmıştır.

اِتْدِي itdi (14/2) اِسّي issi (58/10)

اِيرَاقْدَنْ ıraḳdan (81b/6) اِمْدِي imdi (18/5)

اِيچُونْ için (14/7) اِيكِي iki (22/2)

İç ses /ı/ ve /i/ ünlüleri

İç seslerde /ı/ ve /i/ ünlüleri, esre (ِ) ya da esreli y (ِي) ile gösterilmiştir.

قِلْمَهْ ḳılma (7/11) كِيرْدِي girdi (26/7)

كِتْمَكْ gitmek (24/9) ويرْمِشْ virmiş (3/3)

يِلْدِرِمْ yıldırım (34/10) قِرْمُزِيَهْ ḳırmuzıya (20/7)

Son ses /ı/ ve /i/ ünlüleri

Son seslerde /ı/ ve /i/ ünlüleri, esre (ِ) ve esreli ye (ِي) ile gösterilmiştir.

أُولُورِيدِ olur-ıdı (33/10) اِيدرِيدِ ider-idi (40/5)

عُمْرِ ‘ömri (63/8) كِشِي kişi (18/9)

بُونِي bunı (19/10) كُوكْسِي gögsi (47/10)

4.1.4. /o/ ve /ö/ Ünlülerinin Yazılışı

Bilindiği gibi Türkçede /o/ ve /ö/ ünlüleri sadece ilk hecede yer alır.

Ön ses /o/ ve /ö/ ünlüleri

Ön seslerde /o/ ve /ö/ ünlüleri, ötreli elif vav (اُو) ile yazılmıştır.

اُوْدْلَرَهْ odlara (47/9) اُوقُومَزْكَنْ oḳumazken (10/3)

اُوْتْدِي ötdi (50/1) اُومُوزْنْدَهْ omuzında (48/3)

اُوْيْمَكَهْ öpmege (53/6) اُوكْ öñ (33/8)

İç ses /o/ ve /ö/ ünlüleri

İç seste /o/ ve /ö/ ünlüleri, ötre (ُ) veya ötreli vav (ُو) ile gösterilir.

بُويْلَهْ böyle (16/2) طُقُوزْ ṭoḳuz (53/6)

كُورْسَهْ görse (66/3) كُوكْلْ göñül (8/8)

يُوقْ yoḳ (70/6) صُكْرَهْ śoñra (15/2)

4.1.5. /u/ ve /ü/ Ünlülerinin Yazılışı

Ön ses /u/ ve /ü/ ünlüleri

Ön seslerde /u/ ve /ü/ ünlüleri, ötreli elif vav (اُ) ile yazılmıştır. Ötreli elif (أُ) ile ilgili yazılışa rastlanmamıştır.

اُوزَتْمَهْ uzatma (4/6) اُولُو ulu (10/9)

اُوتَنُوبْ utanup (21/1) اُوزْرَهْ üzre (15/7)

İç ses /u/ ve /ü/ ünlüleri

İç seste /u/ ve /ü/ ünlüleri ötre (ُ) veya ötreli vav (ُو) ile yazılmıştır.

وَارُرْدِي varurdı (46/1) اُورُنْجَهْ urunca (16/10)

كُمُشَهْ gümüşe (29/9) قُوخُوسِنْ ḳoḫusın (32/3)

يُورُودِي yürüdi (11/9) كَچُوبْ geçüp (26/8)

Son ses /u/ ve /ü/ ünlüleri

Son seste /u/ ve /ü/ ünlüleri, ötreli vav (ُو) ile gösterilmiştir.

بُويْلُو boylu (61/4) دَوْلَتْلُو devletlü (32/5)

كَنْدُو kendü (13/3) طُولُ ṭolu (51/4)

دِيشْلَرُو dişlerü (33/6) بَاغْلُو baġlu (45/5)

4.2. Ünsüzlerin Yazılışı

Tonlu-tonsuz karşılığı bulunan ünsüzlerde ve birden fazla harfle gösterilen seslerde farklılıklar görülmektedir. Bundan ötürü de bu başlık altında sadece bu ünsüzlere yer verdik.

4.2.1. /p/ Ünsüzünün Yazılışı

/p/ ünsüzü metinde ilk ve iç seslerde genellikle (پ) ile gösterilmiştir.

قَپُوسِنْ ḳapusın (50/9) كِرْپُكْ kirpük (28/5)

شْدِيقَاپِلَمِ ḳaplamışdı (20/8) اُوپْمَكَهْ öpmege (53/6)

پَرْمَقْلَرْ parmaḳlar (54/8) پَكْ pek (69/6)

/p/ ünsüzü az sayıdaki örneklerde ise (ب) ile gösterilmiştir:

طُوبْطُولُو ṭoptolu (35/2) زُوْد دُوبْ düpdüz (46/4) قَبْلَرْ ḳaplar (46/6)

Metinde düzenli bir şekilde -Up zarf-fiili be (ب) ile yazılmıştır. -Ip şekline rastlanmamıştır.

اوْتَنوُبْ utanup (21/1) كَچوُبْ geçüp (26/8) يَازوُبْ yazup (16/4)

4.2.2. /s/ Ünsüzünün Yazılışı

Eserde kalın ünlülü kelimelerde ön seste /s/, sad (ص) ile yazılmıştır:

صِغْدِي śıġdı (47/5) صوُنْدِي śundı (17/6)

صوُ śu (63/2) صوُكْرَهْ śoñra (15/2)

سِنْ صَانَه śanasın (3/1) صَالِنوُبْ śalınup (7/9)

İnce ünlülü kelimelerde ve kalın ünlülü kelimelerde iç seste ise /s/, sin (س) ile yazılmıştır:

سَنِكْ seniñ (70/3) سِلوُبْ silüp (47/6)

سوُرْدِي sürdi (55/9) سوُزْ söz (1/5)

سي اَرَهْ arası (29/8) اوُلْسوُنْ olsun (12/5)

4.2.3. /t/ Ünsüzünün Yazılışı

Metinde /t/ ünsüzü kalın ünlülü kelimelerde kelime başında tı (ط) ile yazılmıştır:

طُقوُزْ ṭoḳuz (4/3) طوُلْدِي ṭoldı (6/4)

طوُتْدِي ṭutdı (11/9) طوُلوُ ṭolu (35/2)

لِي طوُغَهْ ṭoġalı (42/11) طوُرُبْ ṭurup (49/7)

İnce ünlülü kelimelerde ve kalın ünlülü kelimelerde iç seste ise /t/ ünsüzü (ت) ile yazılmıştır:

قَتِي ḳatı (23/6) اوْتَنوُبْ utanup (21/1)

سي اوْرْتَه ortası (48/8) يِتوُرُبْ yitürüp (34/7)

4.2.4 /ñ/ Ünsüzünün Yazılışı

Eserde /ñ/ ünsüzü, kef (ك) ile yazılmıştır:

بَكْزَرْ beñzer (3/4) بِيكْ biñ (5/3)

كوُكْلْ göñül (8/8) صوُكْرَهْ śoñra (15/2)

اوُكْ öñ (33/8) بَاكَهْ baña (70/4)

4.2.5. /g/ Ünsüzünün Yazılışı

Metinde /g/ ünsüzü kef (ك) ile gösterilmiştir:

كِبِي gibi (11/11) كوُرْمَكِي görmegi (15/5)

كِيجَهْ gice (18/2) كوُزْلَرِى gözleri (22/8)

كَچَرْدِى geçerdi (32/9) كَلْسَهْ gelse (63/9)

كُوْنْدُزْ gündüz (23/9) كُمُشَهْ gümüşe (29/9)

4.3. Eklerin Yazılışı

Eserde eklerin yazılışı ile ilgili hususların bir kısmı Eski Türkçe döneminden beri kalıplaşmış olarak gelirken bir kısmı ise Eski Oğuz Türkçesi döneminde ortaya çıkmıştır[2].

4.3.1. Bilinen İlk Şekilleri Yuvarlak Ünlülü Olan Ekler

Eski Türkçe döneminden itibaren bazı eklerin sürekli yuvarlak ünlüyle yazıldığı görülmektedir. Bu ekler, düz ünlülü kelime kök ve gövdelerine eklendiğinde düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır.

4.3.1.1. -up, -üp Zarf-fiil Eki

Eski Türkçeden beri genellikle yuvarlak ünlülü kullanılan ek, eserimizde de sürekli yuvarlak ünlülüdür: açup (3/4), śalınup (7/9), yazup (16/4), utanup (21/1), geçüp (26/8), eyleyüp (29/4), silüp (47/6), çekmeyüp (70/11), ...

4.3.1.2. -dur-, -dür- Ettirgenlik Eki

Yuvarlak ünlülü kullanılan ekin eserimizde de yuvarlak ünlüyle yazıldığı görülmektedir: baḳdurmaz-ıdı (27/3), döndüri (24/9), ṫoldurup (47/6).

4.3.1.3. -ur-, -ür- Ettirgenlik Eki

Az sayıda kelimede karşımıza çıkan bu ek, hep yuvarlak ünlülü yazılmıştır: yitürüp (34/7), düşürdi (42/7), düşürürdi (43/2).

4.3.1.4. -sun, -sün / -sunlar, -sünler III. Şahıs Emir Ekleri

Eski Türkçeden beri genellikle yuvarlak ünlülü kullanılan ek, eserimizde de sürekli yuvarlak ünlülüdür: neylesünler (8/1), aḳıtmasun (22/3), itsün (8/2, 12/7).

4.3.1.5. -dur, -dür Bildirme Eki

Eserin genelinde yuvarlak ünlülü kullanılan ek, iki örnekte düz ünlülüyle kullanılmıştır.

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnekler: yektādur (3/6), atmışdur (4/8), yazmamışdur (55/10), kesmişdür (3/2), evvelidür (7/5), gelmemişdür (25/6), beñzeridür (69/6), ...

Düz ünlüyle yazıldığı örnekler: Ĥiśśedir (18/11), degildir (23/6).

4.3.1.6. -uḳ, -ük Fillden İsim Yapma Eki

Metinde yuvarlak ünlüyle kullanımı dışında, bir örnekte düz ünlüyle yazıldığı tespit edilmiştir.

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnekler: bölük (42/3), çözük (42/3).

Düz ünlüyle yazıldığı örnek: açıḳ (29/2, 40/9).

4.3.1.7. -duḳ, -dük Sıfat-fiil Eki

[2] Ayrıntılı bilgi için bk. Timurtaş, 2005: 47-55; Şahin, 2003: 39-40.

Eserde istisnasız olarak yuvarlak ünlüyle yazıldığı görülmektedir: açdugı-çün (2/8), olduġın (4/1), itdükçe (6/5, 12/9, 17/7, 23/3, 33/8, 38/1), yaḳduḳda (11/6), olduḳça (12/4), gördügüñ (14/7), ḳılduḳça (24/4), vażÓ itdügi (58/8), gitdükçe (58/9), itdükçe (62/6), egildükçe (64/5), ...

4.3.2. Ünlüsü Sonradan Yuvarlaklaşmış Olan Ekler

Bu ekler, Eski Türkçe döneminde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun olarak getirilirken Eski Oğuz Türkçesi döneminde sürekli yuvarlak ünlüyle kullanıldıkları için düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulmasına sebep olmuştur. Ancak metnimizde bu eklerin bir kısmının uyuma girme eğilimi gösterdiği görülmektedir.

4.3.2.1. +um, +üm / +umuz, +ümüz I. Şahıs İyelik Ekleri

Eski Oğuz Türkçesi döneminde sürekli yuvarlak ünlülü kullanılan ekin eserimizde düz ünlülü kullanımının daha yaygın olduğu görülmektedir.

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnekler: ġufrānumı (14/8), vech-i Ĥasenüm (15/3).

Düz ünlüyle yazıldığı örnekler: Ĥabįbim (6/2), cürmimden (14/2), dehenim (14/2), pākimi (15/3), benim (15/3, 20/2), seyyiǿātım (20/2), pederim (69/5), gevherim (69/6), źātıma (69/7), ḳalbimi (70/4).

4.3.2.2. +uñ, +üñ / +nuñ, +nüñ İlgi Hâli Eki

Metnimizde, Eski Oğuz Türkçesi döneminde sürekli yuvarlak ünlülü kullanılan bu ekin de uyuma girme eğilimi gösterdiği görülmektedir.

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnekler: anuñla (2/1), anuñ (2/2, 28/4, 33/8, 41/9, 70/10), esmānuñ (2/2), ḳaşınuñ (29/6), dünyānuñ (30/5), cihānuñ (34/8), mevcūdātuñ (38/7), ferruḥ-źātuñ (38/7), boynınuñ (43/3), Ħālıḳ'uñ (51/4), anuñ-ıla (59/10), anuñ-çün (64/9), heft-eflākuñ (64/9), aśĥābuñ (67/8), besmelenüñ (1/2), śāniǿüñ (2/5), cümlenüñ (7/5), źü'l-ĥasebüñ (8/5), devletinüñ (12/3), midĥatinüñ (12/3), rüsülüñ (14/6, 25/8, 35/7, 60/4), yüzinüñ (20/6, 40/2), gözinüñ (23/6, 27/4, 27/8), gülüñ (25/8, 35/7), Resūl'üñ (27/2, 62/4, 65/7), Ĥüsnüñ (29/6, 65/4), dįnüñ (35/10), dişlerinüñ (36/3), cevherinüñ (36/3), felegüñ (50/1), kevkebesinüñ (50/7), bedenüñ (57/5), cisminüñ (58/10), pākinüñ (67/3), śadefüñ (69/6).

Düz ünlüyle yazıldığı örnekler: vech-i Ĥaseniñ (1/3), anıñ (6/9, 7/1, 22/4, 25/4, 25/6, 28/7, 30/5, 32/7, 37/4, 40/9, 43/10, 44/9, 45/3, 48/1, 48/7, 49/1, 52/4, 52/6, 52/10, 53/2, 53/7, 54/6, 54/10, 56/5, 57/5, 57/7, 60/1, 66/4, 68/3), anıñ-çün (7/5), üftādeleriñ (7/10), Resūl'ıñ (8/3), Ǿālį-nesebiñ (8/5), Ĥarem'iñ (8/10), muĥteremiñ (8/10), ilmiñ (9/7), Ħalįl'iñ (10/3), Ādem'iñ (10/6), Aĥmed'iñ (10/10), kevniñ (10/11), çarħıñ (11/8), ħayru'l-beşeriñ (12/1), şerriñ (12/1), maǾrifetiñ (14/6), Ĥaḳḳ'ıñ (15/8), anıñla (19/2, 36/9), maḳśadıñ (19/2), berrāḳınıñ (21/2), cānıñ (22/4), maśnūǾātıñ (22/8), tecelliyātıñ (22/8), Ǿālemiñ (23/2), ḳullarıñ (26/9), Ǿubūdiyyetiñ (26/9), Ĥavrānıñ (28/4), melegiñ (29/7), felegiñ (29/7), ḳulūbıñ (30/6), ġurreniñ (30/8), ǾArş'ıñ (30/9), mehiñ (31/8, 59/5), yektānıñ (32/7), tābānıñ (37/4), Ǿışḳıñ (37/6), ruĥunıñ (38/3), añlularıñ (39/1), İsrā'nıñ (41/9), cemāliñ (42/2), ħalḳıñ (42/9), ħudāvendānıñ (43/5), Ǿažįmü'ş-şānıñ (43/5), dünyānıñ (44/9), Mevlā'nıñ (46/8, 54/6, 68/3), maḳbūlānıñ (46/8), Ǿirfānıñ (48/1), yaġrınıñ (48/8, 49/1), şāhıñ (50/1), Sulţān'ıñ (52/4), ĥūbānıñ (52/6), Rıđvān'ıñ (53/2),

ġılmānıñ (53/9), Fārūḳ'ıñ (55/5), maḥlūḳıñ (55/5), etfāliñ (55/8), ĥaremiñ (57/1), şerįfiñ (58/1), ḳavsıñ (58/3), Firdevs'iñ (58/3), şehiñ (59/5), ħāśu'l-ħāśıñ (60/10), iħlāśıñ (60/10), serviñ (62/7), keremiñ (64/1), ħayru'l-ħalefiñ (64/1), pākiñ (64/9), nāsıñ (65/2, 69/6), şemØiñ (68/4), seniñ (70/3), vaśfınıñ (70/8), ideniñ (70/10).

4.3.2.3. +uñ, +üñ II. Teklik Şahıs İyelik Eki

Eski Oğuz Türkçesinde sadece yuvarlak ünlülü olarak kullanılan ekin, metnimizde düzleşme eğiliminde olduğu ve düz ünlülü şeklinin daha yoğun kullanıldığı görülmektedir.

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnekler: ĥüsnüñ (13/8), midĥatüñe (13/10), gördügüñ (14/7).

Düz ünlüyle yazıldığı örnekler: keremiñ (7/10), ḳudretiñ (8/1), lutfıñdan (8/4), diliñden (8/9), evśāfiñ (13/6), eltāfiñ (13/6), naØliñden (13/9), rānıñda (13/9), ħiźmetiñe (13/10), bisātıñda (14/1), midĥatiñe (14/3, 70/6), vaśfıña (14/11), selefiñ (17/4), dergāhıñ (70/1), külāhıñda (70/2), midĥatiñde (70/3), vaśfiñ (70/6)

4.3.2.4. +lu, +lü Sıfat Yapma Eki

Örneklerin büyük kısmında yuvarlak ünlülü yazılmakla birlikte, birkaç örnekte düz ünlüyle yazıldığı tespit edilmiştir.

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnekler: ḳanlu (27/2), ḳaşlu (29/2), baġlu (45/5), yaġrınlu (48/5), ḳıllu (56/10), boylu (59/10), devletlü (32/5, 48/8, 59/3), etlü (38/9, 48/8, 59/3), saØādetlü (44/5, 51/5), kerāmetlü (52/7), śalābetlü (67/5), heybetlü (67/5), mehābetlü (67/5).

Düz ünlüyle yazıldığı örnekler: saØādetli (23/8), etli (47/10), kemükliydi (50/2), boylıdan (62/5).

4.3.2.5 +suz, +süz Sıfat Yapma Eki

Tespit edilen iki örnekte de yuvarlak ünlüyle yazılmıştır: besmelesüz (1/5), añsuzun (66/3).

4.3.2.6. -dum, -düm Görülen Geçmiş Zaman Eki

Metinde yuvarlak ünlülü yazılışın yanında, düz ünlüyle de yazıldığı görülmektedir.

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnekler: getürdüm (17/3), itdüm (19/8, 70/3), görmedüm (63/1).

Düz ünlüyle yazıldığı örnekler: eyledim (14/10), başladım (14/11), virdim (19/6), itdim (69/9).

4.3.2.7. -duñ, -düñ Görülen Geçmiş Zaman Eki

Metinde geçen az sayıdaki örnekte, hem yuvarlak ünlülü hem de düz ünlülü yazıldığı görülmektedir.

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnekler: olduñ (18/3), itdüñ (18/4).

Düz ünlüyle yazıldığı örnek: itdiñ (18/4).

4.3.2.8. -duḳ, -dük Görülen Geçmiş Zaman Eki

Eserdeki tek örnekte yuvarlak ünlüyle değil düz ünlüyle yazıldığı tespit edilmiştir: görmedik (60/7, 67/7).

4.3.2.9. -ur, -ür Geniş Zaman Eki

Tespit edilen örneklerin tamamında yuvarlak ünlüyle yazılmıştır: bıraġurdı (42/3), śanurlar (46/2), alurdı (49/2), utanurdı (50/8), yaraşurdı (57/9), ḳalur (70/8), görinür (3/5), bilürler (7/7), gelür (19/4), bilinürdi (22/4), imrenürdi (34/5), ...

4.3.3. Düz Ünlülü Ekler

Bir kısım ekler, eklendikleri kök veya gövdenin ünlüsü ne olursa olsun sürekli düz ünlüyle kullanılmaktadır. Bu durum da düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulmasına neden olmaktadır. Metnimizde bu eklerden bir kısmının yuvarlak ünlüyle yazılarak uyuma girme eğilimi taşıdığı görülmektedir.

4.3.3.1. -mı, -mi Soru Eki

Eski Oğuz Türkçesinde hep düz ünlülü kullanılan ek, metnimizde de aynı özelliği sürdürmektedir: olur mıydı (1/4), pāyānı mı (12/3), yitmez mi (47/5), olur mı (58/6), ĥācet mi (70/8).

4.3.3.2. -ı, -i Belirtme Hâli Eki

Belirtme hâlinin sürekli düz ünlülü olarak kullanıldığı görülmektedir: yolı (3/2), şirki (11/4), yüzümi (15/5), kendüñi (18/4), bunı (24/3), Óālemi (37/9), pehlūyı (56/2), vücūdı (66/1), sözi (69/9), ...

4.3.3.3. -ı, -i / -sı, -si İyelik Eki

Eski Türkçe döneminden beri düz ünlülü kullanılan ekin birkaç örnekte yuvarlak ünlüyle kullanıldığı tespit edilmiştir.

Düz ünlüyle yazıldığı örnekler: lutfında (3/10), ruĥı (11/6), śuyın (22/3), nūrı (22/9), gözi (23/1), yüzi (25/8), ebrūsı (30/4), gişūsı (28/4), olduġı (31/6), ḳoĥusın (32/3), dürci (36/3), meknūnı (41/9), kāküli (42/7), boynı (44/9), gögsi (47/10), maḳbūlı (51/4), śunÓı (54/6), pehlūsı (56/5), itdügi (59/8), ...

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnekler: yüzüni (20/8), yüzünden (21/1), ruĥunıñ (38/3).

4.3.3.4. -dı, -di Görülen Geçmiş Zaman Eki

Eski Türkçe döneminden beri düz ünlülü kullanılan ekin, eserimizde de sadece düz ünlü şekli kullanılmıştır: ŧoldı (6/4), ḳoydı (11/1), śundı (17/6), olurdı (21/9), açardı (23/4), buldı (59/10), oldılar (70/2), döndi (6/8), söndi (11/6), dürdi (12/1), gördi (22/3), bükdi (30/8), ...

4.3.3.5. -ın, -in Çatı Eki

Genellikle düz ünlüyle kullanılan ekin, metnimizde yuvarlak ünlüyle sıkça kullanıldığı görülmektedir:

Düz ünlüyle yazıldığı örnekler: görinür (3/5), śalınup (7/9), bilinürdi (22/4), görinürdi (23/1, 31/3, 35/1, 42/4).

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnekler: olunup (6/3), olunca (19/6, 34/5, 46/7), olunmazdan (26/2), olunsa (31/2, 65/2), bürünürdi (26/3), bilünürdi (51/8).

4.3.3.6. -ıl, -il Çatı Eki

Genellikle düz ünlüyle kullanılan ekin, metnimizde sadece bir örnekte yuvarlak ünlüyle kullanıldığı tespit edilmiştir.

Düz ünlüyle yazıldığı örnekler: dökilüp (6/6), açılmaz (14/2), yaradılmışda (25/6), ayrılıcaḳ (32/3), dikildi (36/9), baḳılmaz (37/8), çekilmişdi (57/2), ayrılsa (62/2), egilürdi (64/3, 64/4), egildükçe (64/5), yazılmışdı (67/1).

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnek: ŧuyulurdI (54/3),

4.3.3.7. -mış, -miş Duyulan Geçmiş Zaman Eki

Eski Oğuz Türkçesinde sadece düz ünlüyle kullanılan ek, eserimizde yuvarlak ünlüyle de sıkça kullanılmıştır.

Düz ünlüyle yazıldığı örnekler: olmışdı (27/7, 35/3, 67/3), olmış-ıdı (48/11, 64/8), olurmış (19/2), virmiş (3/3), yazılmış (17/6), gelmemişdür (25/6), aśılmış (32/2), dimiş (43/8), ...

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnekler: olmuşdı (21/3, 23/10, 34/2, 34/6, 39/9, 41/1, 44/10, 55/1, 57/3, 68/4), olmuşdur (3/1), olmuş-ıdı (23/2, 52/8), olmuşlar (53/5), görmüş (15/3).

4.3.3.8. -ınca, -ince Zarf-fiil Eki

Eski Türkçe döneminden beri düz ünlüyle kullanılan ekin, eserimizde yuvarlak ünlüyle de kullanıldığı görülmektedir.

Düz ünlüyle yazıldığı örnekler: gördügince (15/4), derledügince (22/2).

Yuvarlak ünlüyle yazıldığı örnekler: urunca (16/10), olunca (19/6, 34/5, 46/7).

4.3.3.9. -ıcaḳ, -icek Zarf-fiil Eki

Tespit edilen örneklerin tamamında düz ünlüyle yazıldığı görülmüştür: olıcaḳ (6/11, 18/8, 21/5, 21/6, 36/3, 39/7, 46/1, 65/8), olmayıcaḳ (70/8), ayrılıcaḳ (32/3), eyleyicek (3/10, 40/5), dönicek (24/7), giricek (26/7), idicek (33/7, 53/8), gülicek (36/3).

5. SONUÇ

Hilye-i Hakanî, 16. yüzyılın sonunda kaleme alınmış ve hem halk arasında hem de şairler arasında büyük beğeni toplamıştır. Eserin çok beğenildiği, yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde sayısız el yazması nüshasının bulunmasından da anlaşılmaktadır. Hilye şairleri, eserlerinde Hakanî ve eserini anmadan geçmemişlerdir. Eser birçok şair tarafından tanzir edilmiştir.

Eser imla özellikleri açısından değerlendirildiğinde, Eski Oğuz Türkçesi döneminde düzlük-yuvarlaklık uyumunun dışında kalan eklerde genel olarak uyuma girme eğilimi başladığı görülmektedir.

Edebiyatımızda büyük başarı göstermiş ve halk tarafından da kıymet gösterilip dinî törenlerde Mevlid gibi makamla okunmuş bu önemli eserin dil özellikleri açısından incelenmesi dönemin Türkçesi ile ilgili bilgiler edinmemizi sağlayacaktır.

Kaynaklar

Atalay, Mehmet. (1991a). Hâkânî ve Hilyesi I. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/1, 29-49.

Atalay, Mehmet. (1991b). Hâkânî ve Hilyesi II, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/2, 33-58.

Devellioğlu, Ferit, (1997), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (14. Baskı), Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Erdoğan, Mehtap, (2013), *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, İstanbul: Kitabevi.

Karahan, Abdulkadir, (1992), *Hakani Mehmed Bey'in Hilye-i Şerife'si*, İstanbul: Sabah Gazetesi Yayınları.

Koç Keskin, Neslihan, (2013), Eski Türk Edebiyatında Edebî Türler, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatına Giriş* (9. Basım) içinde (s. 275-433), Ankara: Akçağ Yayınları.

Külekçi, Numan, (1988), *Hakanî Mehmed Bey Hilye*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları.

Pala, İskender, (2005), *Hilye-i Saadet - Hakanî Mehmed Bey* (3. Basım), İstanbul: Kapı Yayınları.

Pala, İskender. (1991). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü Cilt: I-II*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Pekolcay, Necla, (2002), *İslâmî Türk Edebiyatı*, İstanbul: Kitabevi.

Şahin, Hatice, (2003), Eski Anadolu Türkçesi, Ankara: Akçağ Yayınları.

Timurtaş, Faruk Kadri, (2005), *Eski Türkiye Türkçesi* (3. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.

Türk Dil Kurumu, (2011), *Türkçe Sözlük* (11. Baskı), Ankara: TDK Yayınları.

Uzun, Mustafa. (1997). Hâkânî Mehmed Bey, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 15, s. 166-168), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Uzun, Mustafa. (1998). Hilye, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 18, s. 44-47), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Yöntem, Ali Canip, (1997), Hâkânî Mehmed Bey, *İslam Ansiklopedisi* (C. 5, s. 96-97), İstanbul: MEB Yayınları.

YETIŞKIN EĞITIMI VE MEDYA OKURYAZARLIĞI

Dr. Adalet GÖRGÜLÜ AYDOĞDU

Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü

Prof. Dr. Ayhan BİBER

Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

Özet

Günümüz dünyasında hızlı bir şekilde değişen yaşam koşullarıyla birlikte eğitim bireyin yaşamının belirli bir dönemini kapsayan bir faaliyet/süreç olmaktan çıkarak, yaşamı devam ettirebilmek, toplumsal yaşama entegre olabilmek, iş sahibi olabilmek ya da mesleki gelişimi sağlayabilmek gibi nedenlerle hayat boyu devam eden bir faaliyet durumuna gelmiştir. Benzer bir şekilde yıllar öncesinde sadece okuyup-yazmak yeterli ve aranılan bir nitelikken, artık belirli bir alanda uzmanlaşmayı ifade eden okuryazarlık biçimleri önem kazanmıştır. Hızla gelişen teknoloji ise kitle iletişim araçlarını günlük hayatın ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Bu araçların günlük hayatta yaygın ve etkin bir şekilde kullanılmasıyla birlikte bireyler yoğun bir enformasyon bombardımanıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum büyük-küçük farketmeksizin her bireyin medya ile ilgili olarak bilinçlendirilmesini ve bireylerin medya mesajlarına eleştirel gözle bakabilmelerini bir gereklilik haline getirmiş ve dolayısıyla medya okuryazarlığı önem kazanmıştır. Günümüzde medya okuryazarlığının ortaokullarda zorunlu bir ders olarak sunulup-sunulmaması ve yetişkinlerin de bu konuda bilgilendirilip-bilgilendirilmemesi gibi konularda tartışmalara neden olmuştur.

Anahtar sözcükler: eğitim, yetişkin eğitimi, medya, medya okuryazarlığı

ADULT EDUCATION AND MEDIA LITERACY

Abstract

In today's world the rapidly changing living conditions have made education to be no longer an activity/process that covers a specific period of the individual's life, and education has become a lifelong ongoing activity for reasons such as to sustain the life, to integrate into the social life, to have a job, or to get professional development. In the same vein, while only reading-writing was sufficient and the demanded quality many years ago, the literacy forms that states to specialize in a particular field have gained importance anymore. The fast-growing technology has made the mass media an inseparable part of the daily life. Along with the common and efficient use of these media

in the daily life, the individuals have faced with an intensive information overload. This situation has made a requirement that each individual, no matter young or old, to be raised about media, and individuals to look at the media messages with a critical eye; and consequently, the media literacy has gained importance. In our day, it has caused arguments in matters such as whether the media literacy to be presented as a compulsory lesson in secondary schools, or not; and whether the adults to be informed about this subject, or not.

Keywords: education, adult education, media, media literacy

1. Giriş

Bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve toplumsal bir yaşam düzeni içinde kendilerine yer bulabilmeleri açısından birtakım bilgi ve becerileri edinmeleri gerekmektedir. Eğitim, bu bilgi ve becerilerin bireye kazandırılmasıdır.

Günümüzde bireylerin örgün eğitim kurumlarında çocukluktan itibaren okul öncesi eğitim ile başlayan eğitimi; ilköğretim, orta öğretim ve yükseköğretim ile devam etmektedir. Ancak, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle değişmekte olan yaşam koşulları, bireylerin bilgi ve becerilerini sürekli bir şekilde yenilemelerini gerekli hale getirmiştir. Bir başka deyişle eğitim, bireyin hayatının belirli bir dönemini kapsayan bir süreç olmaktan çıkmış, hayat boyu devam eden bir faaliyet durumuna gelmiştir. Örgün eğitim kurumlarının kapsamı dışında kalan bireylerin bilgi ve becerilerini güncelleyebilmeleri açısından da yetişkin eğitimi önem kazanmıştır.

Diğer yandan yaşam koşullarının hızlı bir şekilde değişmesi aynı zamanda yıllar öncesinde bireyler açısından yeterli ve aranılan bir nitelik olarak görülen okuyup-yazmanın da ötesinde belirli bir alanda uzmanlaşmayı ifade eden okuryazarlık biçimlerinin önem kazanmasına neden olmuştur.

Günümüzde önem kazanan okuryazarlık türlerinden birisi de bilgi okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, sosyal medya okuryazarlığı gibi alt dallarını bir şemsiye gibi kapsayan medya okuryazarlığıdır. Medya okuryazarlığı, bireylerin medya araçlarını kullanabilmesini, bu araçlar aracılığıyla iletilen içeriği değerlendirebilmesini, seçici olabilmesini ve medya mesajlarına eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşabilen bilinçli medya kullanıcıları olmasını amaçlamaktadır.

Teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmekte olması kitle iletişim araçlarını bireylerin günlük yaşamının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Bu araçların günlük hayatta yaygın ve etkin bir şekilde kullanılmasıyla birlikte bireyler yoğun bir enformasyon bombardımanına maruz kalmıştır. Dolayısıyla çocuk-yetişkin farketmeksizin her bireyin medya hakkında bilgilendirilmeleri, bilinçli, aktif ve medya mesajlarına eleştirel gözle bakabilen, gerektiğinde de iletide bulunabilen medya kullanıcıları olmaları gereklilik haline gelmiş ve bu gereklilik de dünyanın birçok ülkesinde medya okuryazarlığının tartışılmasına ve medya okuryazarlığının bir ders olarak müfredatlarda yer bulmasına neden olmuştur.

Dünyada 30-40 yıldır tartışılmakta olan medya okuryazarlığının Türkiye'de tartışılması ancak 2000'li yıllardan itibaren mümkün olabilmiştir. Türkiye'de ilk kez

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından 20-21 Şubat 2003 tarihlerinde düzenlenen İletişim Şurası'nda gündeme gelen medya okuryazarlığı ile ilgili olarak 2006 yılında "Medya Okuryazarlığı Dersi Taslak Öğretim Programı ve Öğretmen Kılavuzu"nun hazırlanmış ve aynı yıl RTÜK ile MEB TTK Başkanlığı arasında "Öğretim Kurumlarına Medya Okuryazarlığı Dersi Konulmasına Dair İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır. 31 Ağustos 2006 tarihinde de "İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı" kabul edilmesinin ardından medya okuryazarlığı dersi 2006-2007 eğitim öğretim yılında seçilen 5 pilot ilköğretim okulunda okutulmuştur. Medya okuryazarlığı 2007-2008 eğitim öğretim yılından itibaren ise ilköğretimin ikinci kademesinde 6'ncı, 7'nci ve 8'inci sınıflarda seçmeli ders olarak müfredata eklenmiştir. Haftada sadece 1 ders saati okutulan medya okuryazarlığı dersi, 25 Haziran 2012 tarihli ve 69 sayılı kurul kararı ile kabul edilen "İlköğretim Okulları Haftalık Ders Çizelgesi" ile 7'nci ve 8'inci sınıflarda haftalık 2 ders saati okutulmaktadır.

Medya okuryazarlığı dersinin ilköğretim ikinci kademe müfredatında zorunlu dersler kapsamına alınıp-alınmaması, dersin iletişim fakültesi mezunu öğretmenler tarafından verilip-verilmemesi gibi hususlarda tartışmaların devam ettiği Türkiye'de yetişkinlerin bilgilerinin güncellenmesini esas alan Anne Üniversitesi uygulamasında yer verilen dersler arasında medya okuryazarlığı da yer almaktadır. Üniversitelerle, belediyeler arasında gerçekleştirilen işbirlikleri sonucu düzenlenen kursları içeren anne üniversitesini düzenleyen ve bu uygulamada medya okuryazarlığı dersine de yer veren üniversiteler arasında Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi yer almaktadır. Türkiye'de birçok örneği bulunan anne üniversitesi uygulaması ile annelere ya da geleceğin anne adaylarına verilen eğitimle çocukların zihinsel, sosyal ve kültürel anlamda sağlıklı bireyler olarak yetişmesine katkıda bulunmak hedeflenmektedir.

Yetişkinlere yönelik medya okuryazarlığı eğitimini ele alan bu araştırmada, medya okuryazarlığı eğitimi almış olan yetişkinlerin medya okuryazarlığı, medya okuryazarlığı eğitimi ve bu eğitimi yetişkinler açısından gerekli görüp-görmedikleri gibi hususlarda neler düşündüklerini saptamak amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini ise Gazi Üniversitesi ile Ankara Büyükşehir Belediyesi ortaklığında yürütülmekte olan Anne Üniversitesi kapsamında medya okuryazarlığı eğitimine katılmış olan 16 yetişkin (anne ve anne adayı) oluşturmaktadır. Toplam 6 saat süren eğitimin ardından yetişkinlerle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Ebeveynleriyle aynı ortamda bulunan çocuklar, ister istemez ebeveynlerinin takip ettikleri kitle iletişim araçlarının mesajlarına maruz kalmaktadır. Gerek çocuklara verilen medya okuryazarlığı eğitiminden beklenen sonuçların alınabilmesi gerekse de ebeveynlerin program seçimini çocuklarının varlığını göz önünde bulundurarak yapabilmesi açısından yetişkinlerin de medya okuryazarlığı eğitimi alması gerekmektedir. Bu açıdan yetişkinlere yönelik medya okuryazarlığı eğitimini de içeren anne üniversitesi ve benzeri uygulamalar düzenlenmesine ağırlık verilmelidir.

2. Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme

Bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmesi ve toplumsal bir yaşam düzeni içinde kendilerine yer bulabilmeleri açısından birtakım bilgi ve becerileri edinilmeleri gerekmektedir. Eğitim, bu bilgi ve becerilerin bireye kazandırılmasıdır. Sönmez'e göre eğitim (2005: 147), istendik davranışı öğrenciye kazandırmak için gerekli araç-gereçlerin tümü ve bunların eğitim ortamında kullanımı olarak ele alınabilmektedir. Russell (2005: 18) da eğitim sürecinin bir amaca hizmet eden bir araç olduğunu ve kendi başına bir amaç teşkil etmeyeceğini ifade etmektedir.

Eğitim, insanın dünyaya gelişiyle birlikte başlamakta ve hayat boyu devam edecek bir süreci kapsamaktadır. Dünyaya gelen çocuk, öncelikle aile ve içinde bulunduğu toplumdan etkilenerek konuşmayı öğrenmekte, ahlaki normları tanıyarak, bu normlar dâhilinde davranışlarına yön vermektedir. Çocuğun ilkokul, ortaokul ve lise ile devam eden eğitimi yetişkinlik döneminde de yükseköğretimle devam etmektedir. Günümüzde yükseköğrenimini tamamlayan bireyin eğitimi hayat boyu öğrenme kavramıyla ifade edilen kişisel gelişimi desteklemeyi ve mesleki vb. yeterlilikleri edinebilmeyi amaçlayan kurslar ve hizmet içi eğitimlerle de devam etmektedir.

Miser (1999:4)'in "Kendi hayatını yönetme sorumluluğunu üstlenmiş veya üstlenmeye hazır insanların, hayatlarının her döneminde eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya imkân veren eğitim" olarak tanımladığı hayat boyu öğrenimle, Kaya'ya göre (2014: 86) bireylerin kendi yaşam alanlarında öğrenmeyi etkin hale getirecek, öğrenme merakını her koşulda geliştirecek, eleştirel düşüncenin ön planda yer aldığı, özgürleştirici, dönüştürücü öğrenme yaklaşımlarıyla katılımcı, sorgulayan, etkin ve bilinçli yurttaşlar yetiştirmek hedeflenmelidir.

Günümüz yaşam koşullarına uygun bireyler yetiştirmeyi eğitim kurumları üstlenmektedir. Örgün eğitim kurumları dışında kalan yetişkin bireylerin bilgi ve becerilerinin günümüz yaşam koşullarının gerektirdiği biçimde yenilenmesinin çok önemli bir bölümü ise "yetişkin eğitimi" ile sağlanmaktadır (Yazar, 2012: 22).

Yetişkin eğitiminin görevi, yetişkin yaştaki insanları sosyal çevrenin zorladığı gelişme ve değişmelerden haberdar etmektir. Kaçmakla bu gelişme ve değişmelerin oluşturduğu çevreden kurtulmak mümkün değildir. Bu gelişmelerin olumsuzlukları ancak kontrol altına alınarak uyum geliştirilebilir. Ayrıca yetişkinin yeteneklerini, hareketlerini, davranışlarını geliştirmek ve değiştirmek de yetişkin eğitiminin görevi arasındadır (Kurt, 2008: 106).

Yetişkin eğitimi alanında gerçekleştirilen uluslararası konferanslarda yetişkin eğitiminin demokrasiyi, sosyal adaleti ve eşitliği sağlamak açısından da faydalar sağlayabileceği üzerinde durulmaktadır. 1997 yılında UNESCO bünyesinde gerçekleştirilen ve yetişkin eğitimi ile ilgili olan Hamburg Deklarasyonu'nda yetişkin eğitimi, yirmi birinci yüzyıl için bir anahtar olarak değerlendirilmekte ve insan merkezli kalkınma ile insan haklarına tam saygı temelinde katılımcı bir toplum, sürdürülebilir ve adil gelişim temelinde ele alınmaktadır (www.unesco.org).

Lindeman'a göre, yetişkin eğitiminin hedefleri zorunlu biçimde sosyal içerikli olmalıdır. Lindeman, vatandaşların sosyal eyleme katılmalarının, demokratik toplumun

göstergesi olduğunu açıklar. O, bütün başarılı yetişkin eğitim gruplarının sosyal, eylem grupları olması gerektiğini ve otantik, demokratik sosyal eylemlerin yetişkin eğitimiyle geliştirilip ilerletilebileceğini öne sürer. Yetişkin eğitimi, yetişkinlerde kendi tarihleri hakkında bilinç ve çevrenin kültürel olarak oluşturulması bilincini kazandırması gerektiğini vurgular. Yetişkin eğitimi, yetişkinlerin içselleştirdikleri diğer inanç ve beklentilerini eleştirel olarak yansıtmalarına yardım etmelidir (Bilir, 2004: 23).

Kurt, 2008 yılında yayınlanan *Yetişkin Eğitimi* adlı kitabında yetişkinlerin niçin eğitim istediklerini şöyle açıklamaktadır:

- Yetişkinlerin bazıları, hayata yeteri kadar hazırlanmadıklarını anlamış olup yarım kalmış hazırlıklarını tamamlamak istemektedirler.
- Bazı yetişkinler, değişen hayat şartlarına uyum sağlamak isteğindedirler.
- Bir kısım yetişkinler hayatlarını zenginleştirmek için eğitimin güçlüklerine katlanırlar.
- Yetişkinler, bu isteklerinin yerine getirilmesini sağlarken, uygulanacak programların ihtiyaçlarına, kendi özelliklerine uygun olmasını da isterler.

3. Medya Okuryazarlığı

Medya okuryazarlığı, kitle iletişim araçlarının kullanılabilmesini, bu araçlarda yer alan içerikle, iletilen mesajların bilinçli bir şekilde değerlendirilebilmesini ve seçici olabilmeyi ifade etmektedir. 1992 yılında Aspen Medya Okuryazarlığı Liderlik Enstitüsü'nde yapılan toplantıda medya okuryazarlığı *"...çeşitli yapılarda bulunan medyaya erişme, analiz etme, değerlendirme ve yaratma yeteneği"* olarak tanımlanmıştır (Jolls, Thoman: 2008:33).

Potter da medya okuryazarlığını "insanların medya mesajlarını yorumlamasını sağlayan bir bakış açısı" olarak nitelemiştir (Potter, 1998: 3).

Jolls ve Thoman (2008: 33), "21. yüzyıl yaklaşımı" olarak niteledikleri medya okuryazarlığıyla ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

> *"Medya okuryazarlığı, yazılı medyadan videoya, videodan internete çeşitli yapılarda bulunan medyaya erişme, analiz etme, değerlendirme ve yaratma yeteneği için bir çerçeve sağlar. Medya okuryazarlığı medyanın rolünün toplumda anlaşılmasını sağlarken aynı zamanda demokratik bir toplumda bir vatandaş için gerekli olan araştırma ve kendini ifade etme yeteneklerinin kazanılmasını da sağlar."*

Medya okuryazarlığı, dünyada 30-40 yıldır, ülkemizde ise 2000'li yıllardan bu yana tartışılmaktadır. Türkiye'de 20-21 Şubat 2003 tarihlerinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından düzenlenen İletişim Şurası'nda gündeme gelen medya okuryazarlığı, 2006-2007 eğitim öğretim yılında seçilen 5 pilot ilköğretim okulunda okutulmasının ardından 2007-2008 eğitim öğretim yılından itibaren 6. 7. ve 8. sınıflarda seçmeli ders olarak müfredata eklenmiştir. Haftada sadece 1 ders saati okutulan medya okuryazarlığı dersi, 25.06.2012 tarihli ve 69 sayılı kurul kararı ile kabul edilen

"İlköğretim Okulları Haftalık Ders Çizelgesi" ile 7. ve 8. sınıflarda haftalık 2 ders saati okutulmaktadır.

4. Yetişkin Eğitimi ve Medya Okuryazarlığı

Kitle iletişim araçlarının yaygın bir şekilde kullanıldığı ve bu araçların bireylerin günlük yaşamını yoğun bir enformasyon bombardımanıyla kuşattığı bir zamanda küçük büyük farketmeksizin her bireye medya okuryazarı niteliğini kazandırabilmek gerekmektedir. Konunun uzmanları da yetişkinlerin medya okuryazarlığı eğitimi alması yönünde görüş belirtmişlerdir. RTÜK Başkanı Davut Dursun, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığını da dâhil ederek medya okuryazarlığı eğitiminin yetişkinlere de verilmesini sağlamayı hedeflediklerini ifade etmiştir (www.milliyet.com.tr).

Asrak Hasdemir (2012:37) de medya okuryazarlığı eğitimini sadece çocukların değil, yetişkinlerin de dahil edildiği yaşam boyu sürecek bir eğitim olarak tanımlamıştır. Kalan (2010:71) ise "Medya Okuryazarlığı ve Okul Öncesi Çocuk: Ebeveynlerin Medya Okuryazarlığı Bilinci Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışmasında ebeveynlerin çocuklarını kitle iletişim araçlarının zararlarından koruma çabası içinde olduklarını ancak kitle iletişim araçlarının zararları hakkında derinlemesine bir bilgi sahibi olmadıkları gibi çocukların izlemiş oldukları yayınların içeriklerini kontrol etmedikleri ve bu konuda bir zaman sınırı getirmediklerini belirtmiş, ebeveynlerin medya okuryazarlığı konusunda bilgilendirilmesi ve eğitim alabilecekleri imkanların sunulmasını önermiştir.

Diğer yandan ebeveynleriyle aynı ortamda bulunan çocuklar, ister istemez ebevynlerinin takip ettikleri kitle iletişim araçlarının mesajlarına maruz kalmaktadır. Gerek çocuklara verilen medya okuryazarlığı eğitiminden beklenen sonuçların alınabilmesi gerekse de ebeveynlerin program seçimini çocuklarının varlığını göz önünde bulundurarak yapabilmesi ve medya kullanım alışkanlıkları bağlamında çocuklarına doğru bir model olabilmeleri açısından yetişkinlerin de medya okuryazarlığı eğitimi alması gerekmektedir. Bu noktaya dikkati çeken Kurt (2008: 94), her eğiticinin daha önceki bir eğitimin eseri olduğunu, bu bağlamda bireyin ancak kendinde varolan eğitimi başkalarına aktarabileceğini, bu durumda da yetişkinin eğitiminin çocuğun eğitiminden önce yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Konuyla ilgili olarak medya okuryazarlığı dersini almakta olan 8. sınıf öğrencileriyle yapılan bir araştırmada, araştırmaya katılan 258 öğrencinin yüzde 79,1'i medya okuryazarlığı konusunda ebeveynlerin de bilgilendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Aydoğdu, 2014: 136).

Türkiye'de henüz yeterli düzeyde olmasa da yetişkinlerin eğitimine yönelik çalışmalar da yapılmaktadır. Türkiye'nin gündemine yakın zamanda giren ve üniversitelerle, belediyeler arasında gerçekleştirilen işbirlikleri sonucu düzenlenen kursları içeren anne üniversiteleri bu çalışmalardan birisidir. Anne üniversiteleriyle annelere ya da geleceğin anne adaylarına verilen eğitimle çocukların zihinsel, sosyal ve kültürel anlamda sağlıklı bireyler olarak yetişmesine katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Anne Üniversitesi kapsamında belediyelerle işbirliği gerçekleştirerek annelere yönelik eğitim programı düzenleyen üniversiteler arasında Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi yer almaktadır.

"Bilinçli anne, bilinçli gelecek" sloganıyla anne üniversitesi eğitimi veren Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi'nin[1] paydaşları arasında Gaziantep Büyükşehir Belediyesi[1], Gaziantep Valiliği, Yerel Yönetimler, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı yer almaktadır. 4 hafta süren eğitimlere 80 kişi katılabilmektedir.

Üniversitenin akademisyenleri tarafından ücretsiz olarak verilen bu eğitimlerde İletişim Becerileri, Ailemi Teknoloji Bağımlılığından Nasıl Korunur, Sanat ve Toplum, Sağlık Bilgisi ve Çevre Bilinci, Girişimcilik, Sevgi, Cinsellik ve Çocuklar, Çocuk Eğitiminde Alternatif Disiplin Yöntemleri, Çocuğumu Gerçekten Anlıyor muyum, Başaran Aile konulu eğitimlerin yanı sıra Medya Okuryazarlığı eğitimi de veriliyor. Bu programa katılan anneler Medya Okuryazarlığı konusunda 2 ders saati bilgilenme şansını yakalamaktadır.

Gazi Üniversitesi'nde[1] ise 13 Kasım 2013 tarihinde Gazi Üniversitesi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Ankara Büyükşehir Belediyesi arasında gerçekleştirilen protokol imza töreninin ardından Gazi Üniversitesi Belediye Teknik Eğitim Kursları (BELTEK) kapsamında anne üniversitesi eğitimlerine başlandı.[2]

Gazi Üniversitesi'nde 2 ay süren ve toplam 48 saat süren eğitim programında Medya Okuryazarlığı başta olmak üzere İnsan İlişkileri ve İletişim, Değerler Eğitimi, Ev Ekonomisi, Anne Çocuk Beslenmesi, Sağlık Bilgisi ve Çevre Bilinci, Girişimcilik, Eğitimde Ailenin Rolü, Medya Okuryazarlığı, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi dersleri verilmektedir. Bu programda medya okuryazarlığı dersine ise 6 saat ayrılmaktadır. Ücretsiz olan bu kurs üniversitenin akademisyenleri tarafından verilmekte ve kursu başarıyla tamamlayanlar sertifika almaktadır.

Yıldız Teknik Üniversitesi ise Esenler Belediyesi ile birlikte Anne Üniversitesi projesini hayata geçirdi. Üniversitede 2012 yılından bu yana annelere eğitim verilmektedir. Entelektüel anneler yetiştirilmesini amaçlayan bu projede medya okuryazarlığı dersi de sunulmaktadır.

Avrasya Üniversitesi de annelere destek amaçlı olarak Anne Üniversitesi kapsamında annelere eğitim veriliyor. Amacı "İçinde hep üniversite sırasında oturma isteği olan annelerimize destek olmak, annelerin kendini tanıması, geliştirmesi ve bu yolla çocuklarını daha bilinçli bir şekilde eğitmesine yardımcı olmayı sağlamak, üniversite eğitimi alma imkanı bulamamış annelerimizin üniversite ile tanışmalarını sağlamak[3]" olarak belirtilen bu programda medya okuryazarlığı dersine de yer veriliyor.

[1] Bakınız: //www.hku.edu.tr/Vitrin/HKU'den-'Anne-Universitesi'/405/
[2] Bakınız: http://beltek.gazi.edu.tr/?kursdetay/index/214
[3]İmza töreni sırasında konuşan dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin aileyi küreselleşmenin etkilerinden koruyabilmek için aile bireylerinin medya okuryazarlığı bilincinin artırılması gerektiğini belirtmiştir. (Kaynak: Gazi Haber sayı 129. s.4)
[4]Bakınız: www.avrasya.edu.tr/anne-universitesi/

Atatürk Üniversitesi'nde Yunus Emre Belediyesi ortaklığıyla Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nde de Anne Üniversitesi kapsamında yetişkin kadınlara medya okuryazarlığı eğitimi verilmektedir.

Üniversiteler ve belediyelerin yanı sıra sivil toplum kuruluşları da Anne Üniversitesi eğitim programları düzenlemektedir. Gümüşhane Ticaret ve Sanayi Odası (GTSO) ve Gümüşhane, Kültür, Eğitim ve Dayanışma Derneği (GÜKED) işbirliğiyle Anne Üniversitesi eğitim programı düzenlenmektedir. Bu uygulama kapsamında medya okuryazarlığı konusunda da bilgi verilmektedir.

5. Yöntem

5.1. Evren ve Örneklem

Yetişkinlere yönelik medya okuryazarlığı eğitimini ele alan bu araştırmada, medya okuryazarlığı eğitimi almış olan yetişkinlerin medya okuryazarlığı, medya okuryazarlığı eğitimi ve bu eğitimi yetişkinler açısından gerekli görüp-görmedikleri gibi hususlarda neler düşündüklerini saptamak amaçlanmıştır.

Araştırmanın örneklemini ise Gazi Üniversitesi ile Ankara Büyükşehir Belediyesi ortaklığında yürütülmekte olan Anne Üniversitesi kapsamında medya okuryazarlığı eğitimine katılmış olan 16 yetişkin oluşturmaktadır. Toplam 6 saat süren eğitimin ardından yetişkinlerle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

5.2. Bulgular

Gazi Üniversitesi Anne Üniversitesi'nde medya okuryazarlığı eğitimi alan ve bu araştırmaya katılan yetişkinlerin 12'si evli, 4'ü bekârdır. Yaşları 22-51 arasında değişen yetişkinlerin 10'u çocuk sahibidir. Araştırmaya katılanların 8'i üniversite, 6'sı lise, 2'si ise ilkokul mezunudur.

Araştırmaya katılan yetişkinlerin hepsinin en fazla kullandığı kitle iletişim aracı televizyondur. Ayrıca yetişkinlerin 4'ü dışında geri kalanı internet kullanıcısıdır. 11 yetişkin ise sosyal medya kullanıcısıdır. Bu 11 kişinin 7'sinin sadece facebook, 2'sinin sadece twitter hesabı varken, 2 kişinin de hem facebook hem de twitter hesabı vardır.

Araştırmaya katılan yetişkinlerin 5'i İnterneti her gün kullanmaktadır. Bu yetişkinlerden 3'ü günde ortalama 0-1 saat arası, diğer 2 yetişkin ise 2-3 saat arası zamanı İnternet için harcamaktadır. Yetişkinler haber ve alışveriş sitelerini takip ederken, sağlık ve yemek tarifi gibi günlük hayatı ilgilendiren birçok konuda bilgi sahibi olmak için İnternet'ten yararlanmaktadır. Yazılı basını düzenli bir şekilde takip ettiğini belirten yetişkin sayısı sadece 3'tür. Diğer yetişkinler ise ara sıra yazılı basını takip etmektedir.

Araştırmaya katılanların sadece 2'si Anne Üniversitesinin ders programının dışında medya ile ilgili bilgilendirildiğini belirtmiştir. Bunlardan birisi lisans eğitimi sırasında medya ile ilgili bir ders almış, diğeri ise medyanın etkileri ile ilgili bir konferansa katılmıştır. Bir yetişkin ise çocuğunun 7. ve 8. sınıflarda seçmeli olarak okutulmakta olan medya okuryazarlığı dersini almış olması nedeniyle, çocuğu vasıtasıyla bu konuda bilgi sahibi olmuştur.

Araştırmaya katılanların tamamı medya okuryazarlığı konusunda yetişkinlerin bilgilendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Katılımcı A (üniversite- 1 çocuk) ve Katılımcı C (üniversite) medya konusunda bilgilenmenin özellikle çocuk sahibi olan yetişkinlerin çocuklarını bilinçlendirebilmeleri ve yönlendirici olabilmeleri açısından önemli olduğu görüşüne sahip. Katılımcı C tüm bireylerin bu konuyla ilgili olarak bilgilendirilmesi için medyada eğitici yayınlar yapılabileceğini ve okullarda seminerler verilebileceğini ifade etmiştir. Katılımcı B (üniversite) de medya okuryazarlığı eğitiminin öncelikle yetişkinlere verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Katılımcı D (lise-3 çocuk) daha önce medya okuryazarlığı konusunda herhangi bir eğitim almamış olmasının kendisi açısından büyük bir eksiklik olduğunu belirtmiş ve Anne Üniversitesi programı kapsamında aldığı medya okuryazarlığı eğitiminin ardından gerek medya gerekse de medya okuryazarlığı konusunda çevresindeki insanları bilgilendirmeye dikkat edeceğini ifade etmiştir.

Araştırmaya katılanların tümü yetişkin bireylerin medya okuryazarlığı eğitimine tabi tutularak medya konusunda bilgilendirilmesi hususunda olduğu gibi 7. ve 8. sınıflarda seçmeli olarak verilmekte olan medya okuryazarlığı dersinin de zorunlu ders kapsamına alınması gerektiğini düşünmektedir.

Katılımcı C medya okuryazarlığının çocuklara zorunlu bir ders olarak verilmemesinin büyük bir eksiklik olduğunu belirtirken, Katılımcı B dersin zorunlu bir ders olarak müfredatlarda yer almasının yararlı olacağını düşünmektedir. Katılımcı D ise çocukların kendileri açısından zarar verici nitelik taşıyan yayınları ayıramayacağını, bu nedenle çocuklara medya okuryazarlığı dersinin verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çocuklarının izledikleri şiddet içerikli yayınlardan çok etkilendiğini ve daha sonrasında şiddet uygulayan karakterleri taklit ettiklerini anlatan Katılımcı E (lise-3 çocuk) ise medya okuryazarlığı eğitimine anaokulunda başlanması gerektiğini düşünmektedir.

Katılımcı E ve D medya okuryazarlığını toplumu medyaya karşı bilinçlendirmek açısından çok önemli görmektedir. Katılımcı F (üniversite) ise günümüzde hemen hemen her bireyin televizyon ve İnternet gibi kitle iletişim araçlarını kullanmak durumunda olduğunu, dolayısıyla da herkesin medya okuryazarlığı eğitimi alması gerektiğini belirtmektedir. Katılımcı G de medya içeriklerine karşı eleştirel bir bakış açısı kazanabilmek açısından medya okuryazarlığına büyük rol düştüğü kanaatini taşımaktadır.

Yetişkinlerin geneli kitle iletişim araçlarının kullanımı konusunda çocuklarını uyarmaktadır. Katılımcı E ve I (lise-1 çocuk) ise çocuklarıyla medya içerikleriyle ilgili konuşmaktadır. Kitle iletişim araçlarındaki yayınların içeriğine dikkat ettiklerini söyleyen katılımcı J (ilkokul-4 çocuk) de ailecek zararlı olduğunu düşündükleri yayınları izlememeye dikkat ettiklerini belirtmiştir.

Katılımcı A ve D çocuklarını özellikle İnternet kullanımı ile ilgili olarak uyarmaktadır. D çocuğunun kendisinin de bulunduğu bir ortamda İnterneti kullanmasına özen göstermekte ve çocuğunun hangi İnternet sitelerine girdiğini kontrol etmektedir. Katılımcı G ise günde 3-4 saat televizyon izlediklerini belirttiği çocuklarının televizyon bağımlılığından şikâyet etmektedir.

Çocuğunun televizyon ve internete bağımlılığından yakınan ve bu konuda çocuklarına sınırlama getirmeye çalıştığını belirten Katılımcı K, özellikle televizyon konusunda çocuğunu sınırlayamadığını belirtmiştir. K, ayrıca çocuğunu kitle iletişim araçlarının yayınları ile ilgili uyarmakta ve bu yayınların içeriklerinin kurgudan ibaret olduğunu anlatmaktadır.

Araştırmaya katılan 3 yetişkin ise kitle iletişim araçlarını kullanım alışkanlıkları açısından çocuklarına güvenmekte, bu konuda herhangi bir uyarıda bulunmamakta ve bir sınırlama getirmemektedir. Ayrıca söz konusu yetişkinlerin çocukları bilgisayarı genellikle oyun oynamak ve ders çalışmak için kullanmaktadır.

Medya okuryazarlığı eğitimi sonucunda yetişkinlerin medya ile ilgili düşüncelerinde değişiklik meydana gelmiştir. Katılımcı L (lisans) bu eğitim sayesinde kitle iletişim araçlarında yer alan haberlerin yanlı olabileceğini ve bu haberleri hazırlayanların dünya görüşlerinin haberlerin objektifliğini etkileyebileceğini öğrendiğini ve bundan sonra medyadaki haberleri bu bakış açısıyla değerlendireceğini belirtmiştir.

Katılımcı M (lise-1 çocuk) de medya okuryazarlığı eğitimi sonrasında kendisinin medya içeriklerine karşı bilinçsiz olduğunu fark ettiğini belirtmiştir. Benzer bir şekilde çocuğunu medya kullanım alışkanlıklarıyla ilgili yönlendirme konusunda da kendisini bilinçsiz bulan M, aldığı medya okuryazarlığı eğitiminin ardından bu konuda daha dikkatli olacağını anlatmıştır.

Medya ile ilgili olarak ilk kez böyle bir eğitim alan Katılımcı D ise bu eğitimin kendisi açısından son derece yararlı olduğunu düşünmektedir. D, medyaya karşı artık daha bilinçli bir kullanıcı olacağını belirtmiş, medya aracılığıyla sunulan bilgilerin kurgu olabileceğini, bu bilgilere eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşılması ve bilgilerin doğruluğunun farklı kaynaklardan kontrol edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Yeni medya konusunda ise katılımcı J'nin dışındaki tüm yetişkinler yeni medyanın olumsuz etkilerinin olabileceğini belirtmiştir. J "Yeni medyanın yetişkinler ve bireyler üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu düşünmüyorum" yorumunu yaparken, katılımcı A "Yeni medya sınırsız bir dünya, bu yüzden çok tehlikeli" yorumunu yapmıştır. Katılımcı K de çocukların ders çalışmaya ayıracakları zamanı yeni medyayı kullanmak için harcadıklarını belirterek, bu açıdan yeni medyanın özellikle çocuklar açısından zararlı olduğunu düşünmektedir.

İnterneti "en büyük devrim" şeklinde tanımlayan K, İnternet sayesinde saniyeler içerisinde medyanın takip edilebildiğini ve herhangi bir haber, olay ya da sosyal medyadaki bir paylaşımla ilgili olarak yorum yapılabildiğini ve eleştiriler getirilebildiğini ifade etmektedir. Katılımcı L ise İnternetin haberlerin hızlı bir şekilde paylaşılmasına ve daha çok insana ulaşmasına olanak sağladığını belirtmiştir.

6. Tartışma ve Sonuç

Eğitim insanların doğumlarıyla birlikte öncelikle aile ve sosyal çevre içerisinde başlayan ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Günümüzün değişen yaşam koşulları, teknolojinin sürekli bir şekilde gelişmesi ve rekabet ortamı insan yaşamını doğrudan

etkilemekte, bireylerin yaş ve meslek sınırı olmaksızın hayatlarının her anında sürekli bir şekilde kendilerini geliştirmelerini, diğer bir deyişle bilgilerini güncellemelerini ve becerilerini geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır.

Günümüzde kitle iletişim araçları zaman ve mekân sınırı olmaksızın haberleşmeye ve medyaya ulaşma olanağı sunmaktadır. Akıllı telefon, diz üstü bilgisayar ve Ipad gibi kitle iletişim araçları ise büyük, küçük fark etmeksizin herkes tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarıyla iç içe yaşayan bireyler, adeta medyanın mesaj bombardımanına maruz kalmaktadır. Bu durum nedeniyle medya mesajlarına karşı seçici olabilen, mesajların içeriğini çözebilen, bilinçli ve bu mesajları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilen, gerektiğinde de iletide bulunabilen, aktif medya kullanıcıları yetiştirmek önem kazanmıştır. Türkiye'nin de aralarında olduğu dünyanın birçok ülkesinde bilinçli medya kullanıcıları yetiştirebilmek amacıyla medya okuryazarlığı seçmeli bir ders olarak 7. ve 8. sınıf öğrencilerine sunulmaktadır.

Medya okuryazarlığı dersinin müfredatta seçmeli de olsa bir ders olarak yer alması medyaya karşı bilinçli bireyler yetiştirmek bağlamında olumlu bir gelişmedir. Ancak, sadece 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin yararlanabildiği bu eğitim olanağından yetişkinler yararlanamamakta ve dolayısıyla yetişkinleri bilgilendirebilmek ve yetişkinlerin bilinçli medya kullanıcıları olabilmesi açısından anne üniversitesi programları önemli bir örnek uygulama olarak dikkat çekmektedir. Özellikle de ebeveynlerin medya okuryazarlığı eğitimi alması sağlanarak hem ebeveynlerin gerek bireysel bağlamda gerekse de evde bulunan çocukların varlığını gözeterek medya araçlarını kullanım alışkanlıklarına dikkat etmesine hem de ebeveynlerin çocukların takip ettikleri medya yayınlarının içeriklerini kontrol etmelerine ve gerektiğinde de çocuklarına sınırlamalar getirmelerinde etkili olacaktır.

Gazi Üniversitesi'nin Anne Üniversitesi programına katılan ve bu araştırmaya katılan yetişkinler medya okuryazarlığı dersini faydalı ve gerekli bir ders olarak görmekte ve yetişkinlerin medya okuryazarlığı eğitimi alması gerektiğini düşünmektedir.

Televizyon ve sadece 4'ü dışında internet kullanıcı olan yetişkinler, medya okuryazarlığı eğitimi sayesinde, bu derste medya ile ilgili bilmedikleri birçok noktada bilgilenme olanağı yakaladıklarını belirtmiş ve eleştirel bir medya okuryazarı olabilmek açısından medya okuryazarlığı dersinin önemine dikkat çekmişlerdir.

Araştırmaya katılan yetişkinler almış oldukları medya okuryazarlığı eğitimini göz önünde bulundurarak, medya kullanım alışkanlıklarını tekrar gözden geçireceklerini ve medya içeriklerine karşı daha seçici olmaya dikkat edeceklerini ifade etmişlerdir.

Araştırma kapsamında görüşlerine başvurulan yetişkinler, eğitimleri sırasında öğrendikleri kapsamında eşlerinin ve çocuklarının yanı sıra yakın çevrelerini de medyayı bilinçli kullanmaları konusunda uyaracaklarını belirtmişlerdir.

Gazi Üniversitesi Anne Üniversitesi uygulamasına katılan yetişkin kadınlarla yapılan görüşme sadece kadınlara değil, tüm yetişkinlere medya okuryazarlığı eğitimi olanağı sunulması gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda tüm yetişkinleri kapsayacak anne üniversitesi uygulamasının benzeri eğitim programlarının yanı sıra yetişkinlere yönelik seminerler vb. etkinlikler düzenlenebilir.

Medya okuryazarlığı ile ilgili olarak kitle iletişim araçlarında eğitici ve bilgilendirici yayınlar yapılabilir. Bu sayede toplumun büyük bir kısmında bilinçli bir medya kullanıcısı olma noktasında farkındalık oluşturulabilir.

Kaynakça

Asrak Hasdemir, T. (2012). Gelenekselden yeni medya okuryazarlığına: Türkiye örneğinde bir değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 23-40.

Aydoğdu, E. (2014). *Medya metinlerinin bilinçli okunmasında medya okuryazarlığı dersinin etkisi üzerine bir analiz.* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Bilir, M. (2004). Çağdaş yetişkin eğitimi liderlerinden Eduard Christian Lindeman (1885-1953) –yaşamı, eğitim görüşü ve hizmetleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 37 (2), 15-25.

Jols, T ve Thoman, E. (2008). *21. yüzyıl okuryazarlığı.* (Çeviri Edit: Cevat Elma ve Alper Kesten), Ankara: Ekinoks Yayınları.

Kalan, Ö.G. (2010). Medya okuryazarlığı ve okul öncesi çocuk: Ebeveynlerin medya okuryazarlığı bilinci üzerine bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. 1(*39), 59-73.

Kaya, E.A. (2014). Yaşam boyu öğrenme ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.* 47 (1), 81-102.

Kurt, İ. (2000). *Yetişkin eğitimi.* (Birinci Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Miser, R. (1999). *Halk eğitimi ve toplum kalkınması*. Ankara: MEB Yayınları.

Potter, J. (1998). *Media literacy*. USA: Sage Publications.

Russell, B. (2005). *Eğitim üzerine.* (Çev. Şebnem Duran). (Birinci Baskı). İzmir: İlya Yayınları.

Sönmez, V.(2005) *Program geliştirmede öğretmen elkitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yazar, T. (2012) Yetişkin eğitiminde hedef kitle. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 4(7), ss.21-30.

İnternet: Gazi Haber Dergisi (2013) "Gazi'den Anne Üniversitesi projesi." http://webftp.gazi.edu.tr/basin/ GaziHABER/gazihaberonline/129/index.html. Son Erişim Tarihi: 7 Haziran 2014.

İnternet: "HKÜ'den Anne Üniversitesi", www.hku.edu.tr/Vitrin/HKU'den-'Anne-Universitesi'/405/. Son Erişim Tarihi: 25 Şubat 2015

İnternet: http://beltek.gazi.edu.tr/?kursdetay/index/214. Sonu Erişim Tarihi: 16 Şubat 2015.

İnternet: "Anne Üniversitesi ilk mezunlarını verdi", www.avrasya.edu.tr/anne-universitesi/. Son Erişim Tarihi: 16 Şubat 2015.

İnternet: "The Hamburg Declaration on adult learning". http://www.unesco.org/education/uie/confintea/declaeng.htm. Son Erişim Tarihi: 01.03.2016.

İnternet:http://www.milliyet.com.tr/medya-okur-yazarligi-ebeveynleri-de-kapsayacak-pembenar-detay-aile-1529827/ Son Erişim Tarihi: 09.03.2016.

ARDAHAN İLİNDE ARAZİ KULLANIMININ YERŞEKİLLERİ VE ARAZİ KULLANIM KABİLİYET SINIFLARI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Gürcü AYGÜN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doç. Dr. Cengiz AKBULAK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Özet

Günümüzde artan nüfus ve gıda ihtiyacına bağlı olarak doğal kaynaklar üzerindeki baskı da sürekli olarak artmaktadır. Bu baskı aynı zamanda arazinin yanlış bir şekilde kullanımına da yol açabilmektedir. Özellikle tarıma uygun olmayan arazilerin tarıma açılması veya verimli arazilerin tarım dışı amaçlarla kullanılması günümüzdeki önemli arazi kullanım problemleri arasında bulunmaktadır. Bu çalışmada ülkemizin kuzeydoğu köşesinde yer alan Ardahan ilindeki arazi kullanımı eğim, yükselti ve arazi kabiliyet sınıfları açısından incelenmiştir. Bu çerçevede Harita Genel Komutanlığından temin edilen sayısal eşyükselti eğrileri, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan sayısal toprak haritaları ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan sağlanan CORINE arazi sınıflandırma verileri kullanılmıştır. Çalışma kapsamında vektör formatlı veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ortamında hücresel veriye dönüştürülerek çakıştırma işlemine tabi tutulmuş ve ildeki arazi kullanımı ile eğim, yükselti ve arazi kullanım kabiliyet sınıfları arasındaki ilişkiler ortaya konulmuştur.

Analiz sonuçlarına göre ilde işlemeli tarıma uygun arazilerin yaklaşık %22.5'nin tarım dışı amaçlarla kullanıldığı, buna karşın tarıma uygun olmayan arazilerin ise yaklaşık % 8.8'sinin tarımsal faaliyetlerde değerlendirildiği tespit edilmiştir. İl genelinde eğimi 2 dereceden az olan araziler % 29,7 ile oldukça geniş alanlar kaplamakta olup, tarım arazilerinin önemli bir bölümünün bu eğim grubu üzerinde yer aldığı belirlenmiştir. Diğer eğim gruplarında ise çayır ve mera alanlarının öne çıktığı görülmektedir. Genel olarak yüksek saha özelliği gösteren ilde arazilerin yaklaşık %70'i 2000 metrenin üzerindeki alanlarda bulunmaktadır. İldeki tarım arazilerinin ise önemli bir bölümünün 1750-2250 m yükselti basamağında bulunduğu ortaya konmuştur. Analiz sonuçlarına göre ilde eğim ve yükseltinin arazi kullanımında belirleyici faktörler durumunda olduğu, arazi kullanım kabiliyet sınıfları açısından ise yanlış arazi kullanımlarının görüldüğü tespit edilmiştir.

Giriş

Günümüzde artan nüfus ve gıda ihtiyacına bağlı olarak doğal kaynaklar üzerindeki baskı da hızla artmaktadır.). Özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerdeki doğal kaynaklar; nüfus artış hızının fazla ve kırsal nüfusun fakir olması, yanlış ve plansız arazi kullanımı, yetersiz kaynaklara olan aşırı talep, duyarlı ekosistemlerdeki toprak erozyonu ve kurumsal desteklerin azlığı veya hiç olmayışından dolayı sürekli olarak baskı altındadır (Yılmaz 2005; Akbulak 2011; Çavuş ve Koç 2015). Söz konusu alanlardaki doğal kaynakların aşırı ve plansız kullanımı ise beraberinde birçok felaketi getirmektedir (Tunçdilek 1985; Çavuş ve Koç 2015). Bu doğal kaynaklardan biri olan toprağın üzerindeki baskının hızla artması yanlış arazi kullanımını beraberinde getirmiştir.

Ülkemizde de diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi arazilerin tarımsal amaç dışı alanlarda kullanımı her geçen yıl artmaktadır. Verimli tarım arazilerinin plansız ve kontrolsüz dışı biçimde kullanımı arazilere geri dönüşü mümkün olmayan zararlar vermektedir (Everest vd. 2011; Metin ve Akbulak 2012). Arazi kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanması için kullanıcı gereksinimlerinin ve arazi özelliklerinin bilinmesi en uygun arazi kullanım tipinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Mohit ve Ali 2006; Akbulak 2010). Bundan dolayı Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) mekandaki arazi kullanımı ve arazi değişimi hakkında bilgi verebildiği gibi arazinin mevcut potansiyelini belirlemede de yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada ülkemizin kuzeydoğu köşesinde yer alan Ardahan ili çalışma alanı olarak belirlenmiştir. İldeki mevcut arazi kullanımını belirlenmesine yönelik olan araştırmada arazi kullanım türü, eğim ve yükselti faktörleri değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

İnceleme Alanının Genel Coğrafi Özellikleri

Ardahan, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğu köşesinde Erzurum-Kars bölümünde yer alan bir sınır ilidir. Kuzeyde ve doğuda Gürcistan ve Ermenistan' a komşu olan il, güneybatı ve batıda ise Erzurum ve Artvin illeri ile çevrelenmiştir.

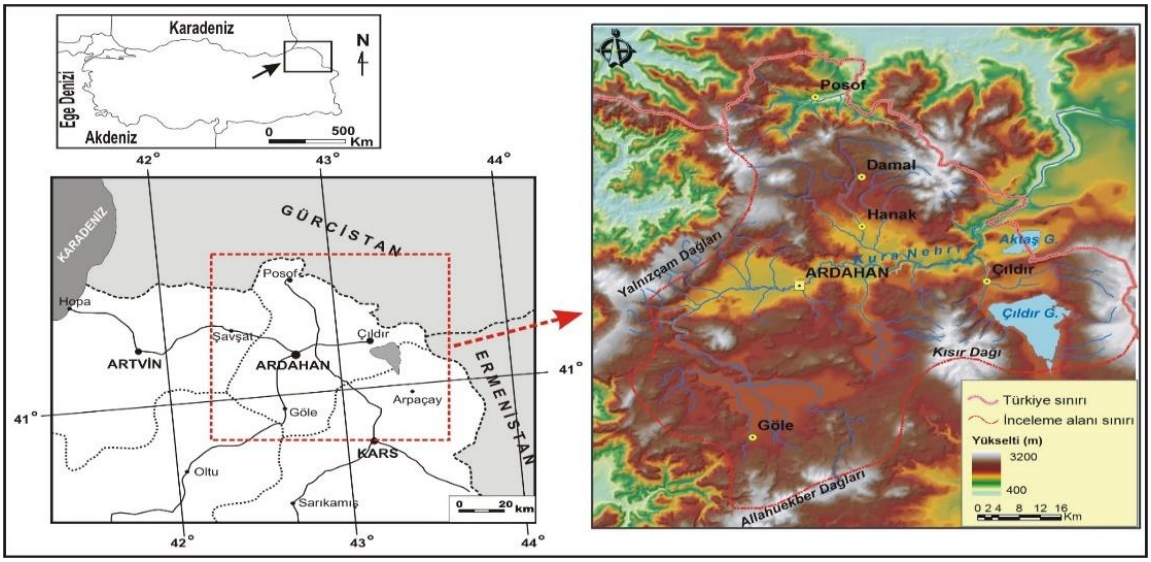

Şekil 1. Ardahan İli Lokasyon Haritası (Akbulak 2016)

Genel olarak genç oluşumlu volkanik bir saha üzerinde yer alan Ardahan ilinin morfolojisi Miyosen'de başlayan yoğun tektonik hareketlere bağlı olarak şekillenmiştir. Sahada genel olarak güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan iki büyük dağ silsilesi bulunmaktadır. Bu dağlık serinin birincisi Yalnızçam Dağları serisidir ve batı-kuzeybatı yönünde uzanmaktadır. İkinci dağlık kütle ise Allahuekber Dağlarıdır ve havzanın güney-güneydoğusunda yer almaktadır. Genel olarak 2500-2700 m yükseltiye sahip olan bu dağlık alanlarda yükselti yer yer 3000m ve üzerine çıkabilmektedir (Koçman 1981).

Çalışma sahasındaki iklim koşulları yükselti, orografik koşullar ve yıl boyunca etkili olan farklı karakterdeki hava koşullarından etkilenmektedir. Geçiş mevsimlerin kısa ve belirsiz olduğu ilde temelde yaz ve kış olmak üzere 2 mevsim yaşanmaktadır. Kış aylarında sıcaklığın 0 °C nin altına düştüğü kentte yaz aylarında sıcaklık 16-17 °C civarındadır (Ardahan Meteoroloji İstasyonu 2015). Başta iklim koşulları olmak üzere morfolojik ve edafik faktörlerden etkilenen bitki örtüsünü çayır-step bitkileri, yüksek yayla stepleri ve yüksek dağ-çayır bitkileri oluşturmaktadır(Koçman 1981).

Ardahan ilinde 2014 yılı itibari ile toplam nüfus miktarı 100.809'dur (TÜİK 2015). Tek kentsel yerleşim biriminin Ardahan ilçe merkezi olduğu ilde kırsal nüfus yoğunluğu yüksektir. Ardahan Merkez ilçe ve Göle ilçesi kırsal nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu yerleşim alanlarıdır. Damal ilçesi ise hem toplam nüfus miktarı hem de kırsal nüfus miktarı açısından ilin en geri kalmış ilçelerinden birini meydana getirmektedir (TÜİK 2015).

Yüksek bir saha üzerinde yer alan Ardahan ilinde iklim koşullarının diğer bölgelere göre sert olması tarım alanlarından faydalanmayı güçleştirmektedir. Tarımsal ürün yelpazesinin genişliğini mevsimsel ve gece-gündüz sıcaklık farkları, vejetasyon devresinin kısıtlılığı ve tarım alanlarının dar oluşu belirlemektedir. İlde en fazla ekimi yapılan ürün grubu tahıllardır. Merkez ilçe, Çıldır ve Hanak çevresinde arpa tarımı yoğun bir şekilde yapılırken, buğday Merkez ilçe ve Hanak ilçesinde yetiştirilmektedir. Tahıl arazilerinden sonra işlenebilir tarım arazileri içerisinde en fazla payı yem bitkileri almaktadır. Fiğ, korunga,yonca,üçgül gibi ekimi yapılan yem

bitkilerinin neredeyse tamamı hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. İlde tarım alanlarının az ve elde edilen ürün miktarının da beklentiyi karşılayamamasından dolayı temel geçim faaliyeti hayvancılıktır. Mera ve otlak hayvancılığı şeklinde sürdürülen hayvancılık küçük ölçekli işletmelerde ekstansif koşullarda yapıldığı için istenilen verim alınamamaktadır (Ertuğrul 2004; Kaya 2004; Zengin 2007).

Veri ve Yöntem

Çalışma alanının mevcut arazi kullanımının belirlenmesinde Harita Genel Komutanlığı'ndan alınan sayısal eşyükselti eğrileri, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan sayısal toprak haritaları ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından sağlanan CORINE arazi sınıflandırma verilerinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın ilk şamasında vektör formatlı Ardahan ili toprak haritası hücresel formatlı arazi kullanım kabiliyet (AKK) sınıfları haritasına dönüştürülmüştür. Daha sonra AKK sınıfları ile yapılacak analizlerde kullanmak amacıyla mevcut arazi kullanımını belirlemek için CORINE verileri sınıflandırılarak arazi kullanım türü (AKT) haritası oluşturulmuştur. İlin yükselti ve eğim durumunu belirlemek için sayısal eşyükselti eğrileri kullanılarak Sayısal Yükseklik Modeli (DEM) ve eğim haritası üretilmiştir. Çalışmanın son basamağında ise her bir AKK sınıfının, yükselti ve eğim grubunun hangi AKT'ye tahsis edildiğini belirlemek amacı ile üretilen raster formatlı haritalar Arc-GIS 10.3 programında çakıştırılmış ve arazi kullanımı etkinlik analizleri yapılmıştır. Elde edilen analiz sonuçları harita ve tablolara aktarılarak yorumlamaları yapılmıştır.

Bulgular

Ardahan ili arazisinde AKT'nin AKK sınıflarına, eğim ve yükseltiye göre kullanımı Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5'te verilmiştir. AKT'nin AKK sınıflarına göre dağılımını gösteren Tablo 3'te işlemeli tarıma uygun olan alanlar ve işlemeli tarıma uygun olmayan alanlar 2 farklı ordo içerisinde gösterilmiştir. İlin yüzölçümü 503.551 ha olup, bunun 211.562 ha (%43.4) işlemeli tarıma uygun olan arazilerden meydana gelirken, kalan 275.216 hektarı (%56.6) ise işlemeli tarıma uygun olmayan alanlara tekabül etmektedir.

Tablo 1. Ardahan İli Arazi Kullanım Kabiliyet Sınıfları

AKK SINIFLARI	Alan(ha)	Oran(%)
I	**9035**	1,8
II	58052	11,9
III	55780	11,5
IV	88695	18,2
I-IV Toplam	**211562**	**43,4**
V	**432**	0,09
VI	151611	31,2
VII	114905	23,6
VIII	8268	1,7
V-VIII Toplam	**275216**	**56,6**
Genel toplam	**486778**	**100**

Genel olarak yüksek bir topografya üzerinde yer alan Ardahan ilinde iklim koşulları diğer bölgelere göre nispeten daha ağırdır. Bundan dolayı ildeki tarım alanları kısıtlı olup, bu arazilerden elde edilen ürün miktarı da düşüktür. Ayrıca mevsimsel ve gece-gündüz sıcaklık farkının yüksek oluşu, ilin yükseltisinden dolayı tarım alanların dar alanlar kaplaması ve vejetasyon devresinin kısıtlılığı da ildeki işlemeli tarıma uygun olan alanların kullanımını daraltmaktadır. İşlemeli tarıma uygun olan 211562 ha (%43.4) araziler il geneline yayılmış olsa da bu alanların önemli bir kısmı mera ve otlak alanı olarak kullanılmaktadır. Genel olarak kuru tarım faaliyetlerinin uygulandığı sahada en çok ekimi yapılan ürün grubu tahıllardır. Tahıllar içerisinde en fazla yetiştirilen ürün arpadır. Yetiştiriciliği yapılan diğer tahıl türleri ise buğday, çavdar, yulaftır. Mikroklima iklim tipinin hakim olduğu Posof havzası ve Çıldır ilçesinin Kurtkale havzası ildeki önemli sebzelik ve meyvelik alanları oluşturmaktadır.

Mevcut arazi kullanım durumunun gösterildiği arazi kullanım sınıflandırmasında (AKT) tarım alanları 145.179 ha %29.8'luk bir alan kaplamaktadır. Bu oran il topraklarının büyük bir bölümünde tarım faaliyetlerinin yapılamadığını göstermektedir. 101.897 ha'lık alana sahip I. ve IV. sınıf arazilerin %20.9'unda tarım yapılmaktadır. İşlemeli tarıma uygun olmayan kategoride yer alan V. ve VIII. sınıf arazilerin (43.282 ha) %8.8'nde tarım yapılmaktadır.

Tablo 2. Ardahan İli Arazi Kullanım Türü (CORINE 2012)

Arazi Kullanım Türü	Alan (Ha)	Oran(%)
Tarım	145179	29,8
Mera	252613	51,9
Orman	41172	8,5
Yerleşme	3433	0,7
Su	86	0,0
Diğer *	44295	9,1
Toplam	**486778**	**100**

*Diğer (Kayalık, Kumluk ve Çıplak Alanlar)

Toplam arazi kullanımı içerisinde mera arazileri 252.613 ha'lık oran ile %51.9'luk bir alana karşılık gelmektedir. İl topraklarının yarısından biraz fazlası mera alanlarından oluşmaktadır. Araştırma sahasındaki olumsuz iklim koşulları ve topografik koşullar bitkisel üretimi sınırladığı için halkın temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Yağışların nispeten daha fazla olduğu alanlarda çayır ve mera alanlarının toplam arazi içerisindeki payı yüksektir. Ayrıca tarım alanlarının hasattan sonra hayvancılık için kullanılması, ormanlık arazilerin bir bölümünden mera alanı olarak yararlanılması da bahsi geçen otlak arazisi varlığını yukarı çekmektedir (Kaya 2004).

Çalışma sahasında mera arazilerinin toplam arazi kullanımı içerisinde payının yüksek olmasında yayla alanlarının fazla olması da etkili olmuştur. Neredeyse her köyün bir yaylasının bulunduğu ilde bu sayı bazı köylerde daha fazladır. Temel geçim kaynağının hayvancılık olduğu ilde halk yayla alanlarından yaz aylarında hayvanlarının yeşil ot ihtiyacını karşılamak amacıyla yararlanırken, kış aylarında ise kuru ot temin etmek maksadıyla faydalanmaktadır.

Ortalama yükseltinin fazla olduğu Ardahan ilinde dağlık ve tepelik alanlarda yükselti yer yer 3000m ve üzerine çıkabilmektedir. Bundan dolayı çıplak kayalık ve kumluk alanlar toplam arazi varlığının %9.1'ni oluşturmaktadır (Tablo 2). Söz konusu sahalardan ekonomik amaçlı bir fayda sağlanamamaktadır.

Yerleşim alanları 3433 ha ile toplam arazi varlığının %0.7'sini oluşturmaktadır. Ardahan Merkez ilçe de dahil olmak üzere toplamda 6 ilçe merkezi bulunmaktadır. Ovalık araziler üzerinde yer alan bu yerleşim birimlerinde yaşayan nüfus miktarı diğer illere göre oldukça düşüktür. Kırsal nüfus yoğunluğunun fazla olduğu ilde en büyük yerleşim merkezleri Ardahan Merkez ilçe ve Göle ilçesidir.

Tablo 3. I.-IV. Sınıf Araziler ile Arazi Kullanım Türleri Arasındaki Çapraz Karşılaştırma Sonuçları

AKK	I		II		III		IV		Ara Toplam	
	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	Toplam Alan	Toplam oran (%)
Tarım	6323	70,0	33137	57,1	33471	60,0	28966	32,7	101897	20,9
Mera	1522	16,8	15033	25,9	18797	33,7	42072	47,4	77424	15,9
Orman	1	0,0	89	0,2	710	1,3	15272	17,2	16072	3,3
Yerleşme	130	1,4	688	1,2	764	1,4	473	0,5	2055	0,4
Su	0	0,0	8	0,0	38	0,1	0	0,0	46	0,1
Diğer	1059	11,7	9097	15,7	2000	3,6	1912	2,2	14068	2,8
Toplam	**9035**	**100**	**58052**	**100**	**55780**	**100**	**88695**	**100**	**211562**	**43,4**

*Diğer (Kayalık, Kumluk ve Çıplak Alanlar)

Tablo 4. V-VIII Sınıf Araziler ile Arazi Kullanım Türleri arasındaki Çapraz Karşılaştırma Sonuçları

	V		VI		VII		VIII		Ara Toplam	
	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	Toplam oran (%)
Tarım	0	0,0	23932	15,8	17678	15,4	1672	20,2	43282	8,8
Mera	213	49,3	103102	68,0	69424	60,4	2450	29,6	175189	35,8
Orman	0	0,0	12171	8,0	11570	10,1	1359	16,4	25100	5,1
Yerleşme	4	0,9	781	0,5	434	0,4	159	1,9	1378	0,2
Su	0	0,0	18	0,0	22	0,0	0	0,0	40	0,1
Diğer *	215	49,8	11607	7,7	15777	13,7	2628	31,8	30227	0,6
Toplam	**432**	**100**	**151611**	**100**	**114905**	**1001**	**8268**	**100**	**275216**	**50,6**
Genel Toplam									**486778**	**100**

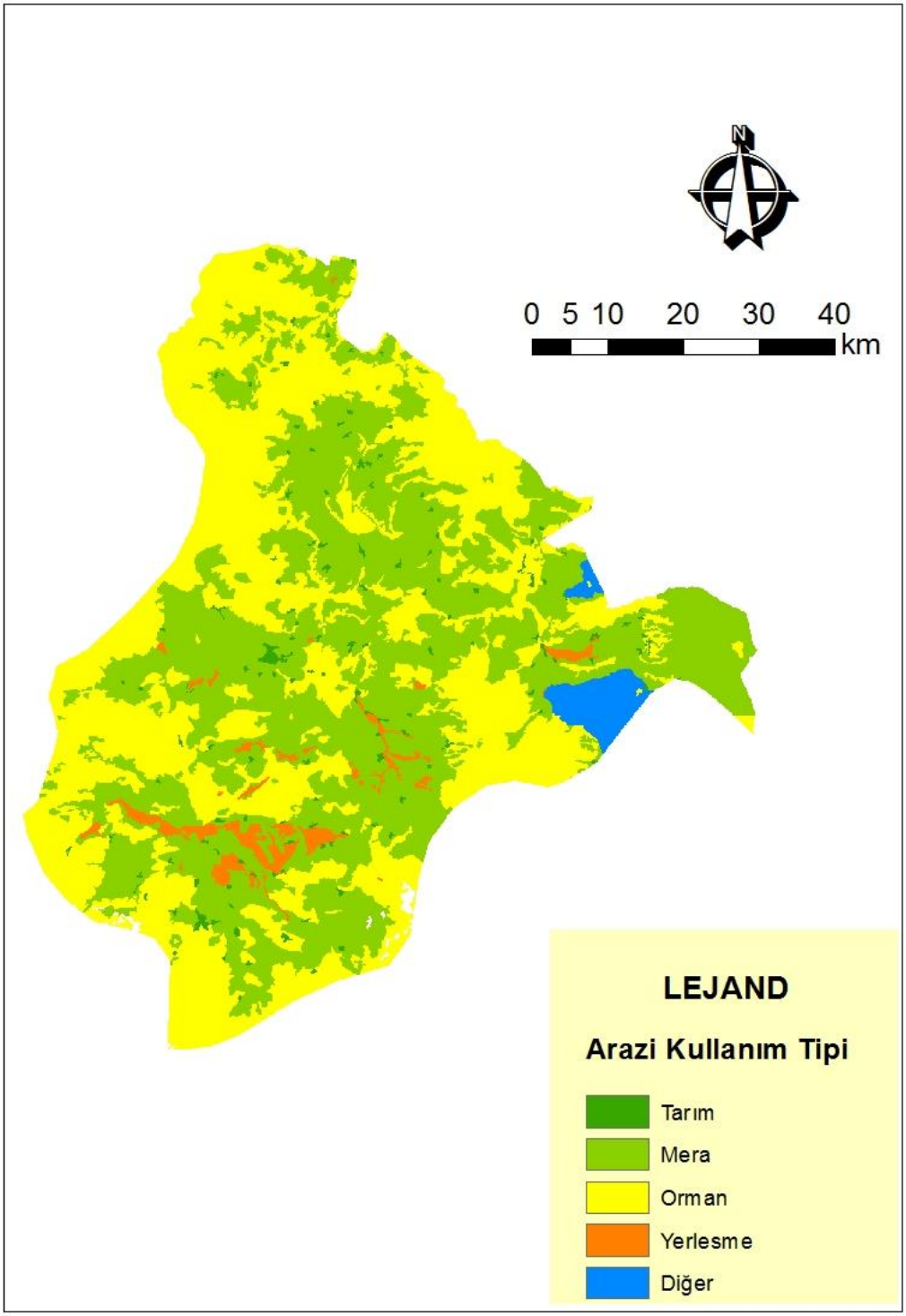

Şekil 2. Ardahan İli Arazi Kullanım Haritası

Arazi kullanımının zamansal ve mekânsal olarak değişiminde doğal ve beşeri faktörler birlikte önemli rol oynamaktadır. Yükseltinin kısa mesafede değişkenlik gösterdiği alanlarda genel olarak topografyada değişmektedir. Arazi kullanım deseninin ana tiplerinden olan tarım arazileri yükseltiye bağlı olarak azalış gösterir. Şekil 2'de de görüldüğü gibi genel olarak yükseltinin fazla olduğu Ardahan ilinde

tarım arazilerinin önemli bir bölümü 1750-2250 m yükselti basamağında yer almaktadır. 1200-1800 m yükselti basamağında orman arazileri bulunurken, diğer yükselti gruplarında ise mera alanlarının daha geniş alan kapladığı tespit edilmiştir.

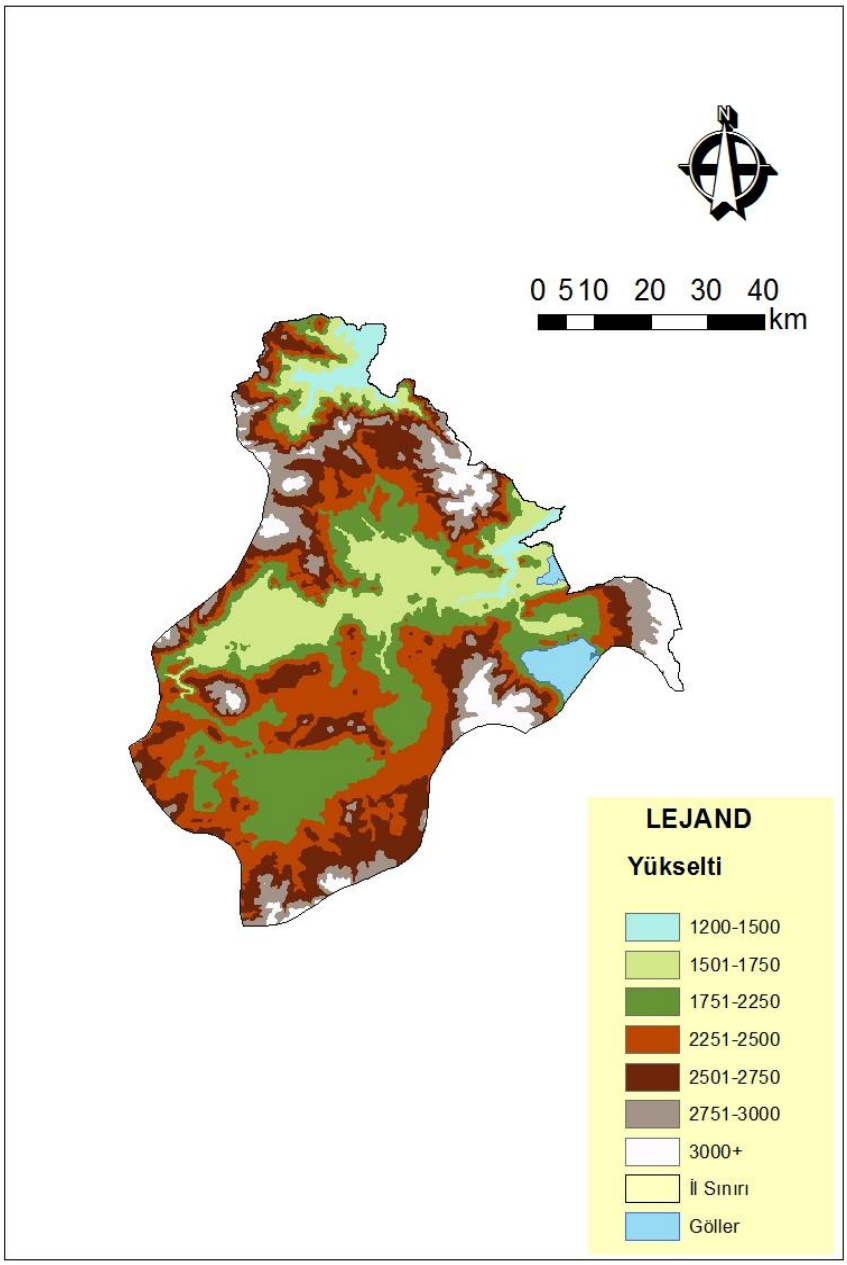

Şekil 3. Ardahan Yükselti Basamakları Haritası

Tablo 5. Yükselti Basamakları ve Arazi Kullanım Türleri Arasındaki Çapraz Karşılaştırma Sonuçları

	1200-1500		1501-1750		1751-2000		2001-2250		2251-2500		2501-2750		2751-3000		3000+	
	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)
Tarım	2106	39,9	6789	46,7	60970	44,3	61022	32,2	16321	15,9	326	6,0	0	0,0	0	0,0
Mera	1404	26,6	2843	19,6	40466	29,4	93716	49,4	69860	68,1	35062	0,8	9850	100,0	62	19,0
Orman	976	18,5	2627	18,1	9552	6,9	18321	9,7	9184	8,9	585	88,3	2	0,0	0	0,0
Yerleşme	131	2,5	304	2,1	2937	2,1	2329	1,2	341	0,3	1	1,5	0	0,0	0	0,0
Su	0	0,0	0	0,0	9233	6,7	1	0,0	0	0,0	0	9,4	0	0,0	0	0,0
Diğer	662	12,5	1968	13,5	14464	10,5	14179	7,5	6918	6,7	3727	0,0	0	0,0	264	81,0
Toplam	5279		14531		137622		189568		102624		39701		9852		326	

İl genelinde eğimi 2 dereceden az olan araziler % 29,7 ile oldukça geniş alanlar kaplamakta olup, tarım arazilerinin önemli bir bölümünün bu eğim grubu üzerinde yer aldığı belirlenmiştir. Diğer eğim gruplarında ise çayır ve mera alanlarının öne çıktığı görülmektedir.

Tablo 6. Eğim Grupları İle Arazi Kullanımı Arasındaki Çapraz Karşılaştırma Sonuçları

EĞİM	0-2		2.1-6		6.1-12		12.1-20		20.1-30		30+	
	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)
Tarım	63092	42,2	49111	39,9	27886	20,4	6359	9,2	967	4,7	119	3,9
Mera	53964	36,1	59559	48,4	83978	61,4	43741	63,3	10886	52,4	1135	36,9
Orman	4955	3,3	6449	5,2	13583	9,9	10280	14,9	4936	23,7	1044	33,9
Yerleşme	2840	1,9	2002	1,6	917	0,7	202	0,3	53	0,3	29	0,9
Su	8929	6,0	250	0,2	46	0,0	9	0,0	0	0,0	0	0,0
Diğer*	15564	10,4	5602	4,6	10351	7,6	8538	12,4	3948	19,0	753	24,4
Toplam	**149344**	**100**	**122973**	**100**	**136761**	**100**	**69129**	**100**	**20790**	**100**	**3080**	**100**

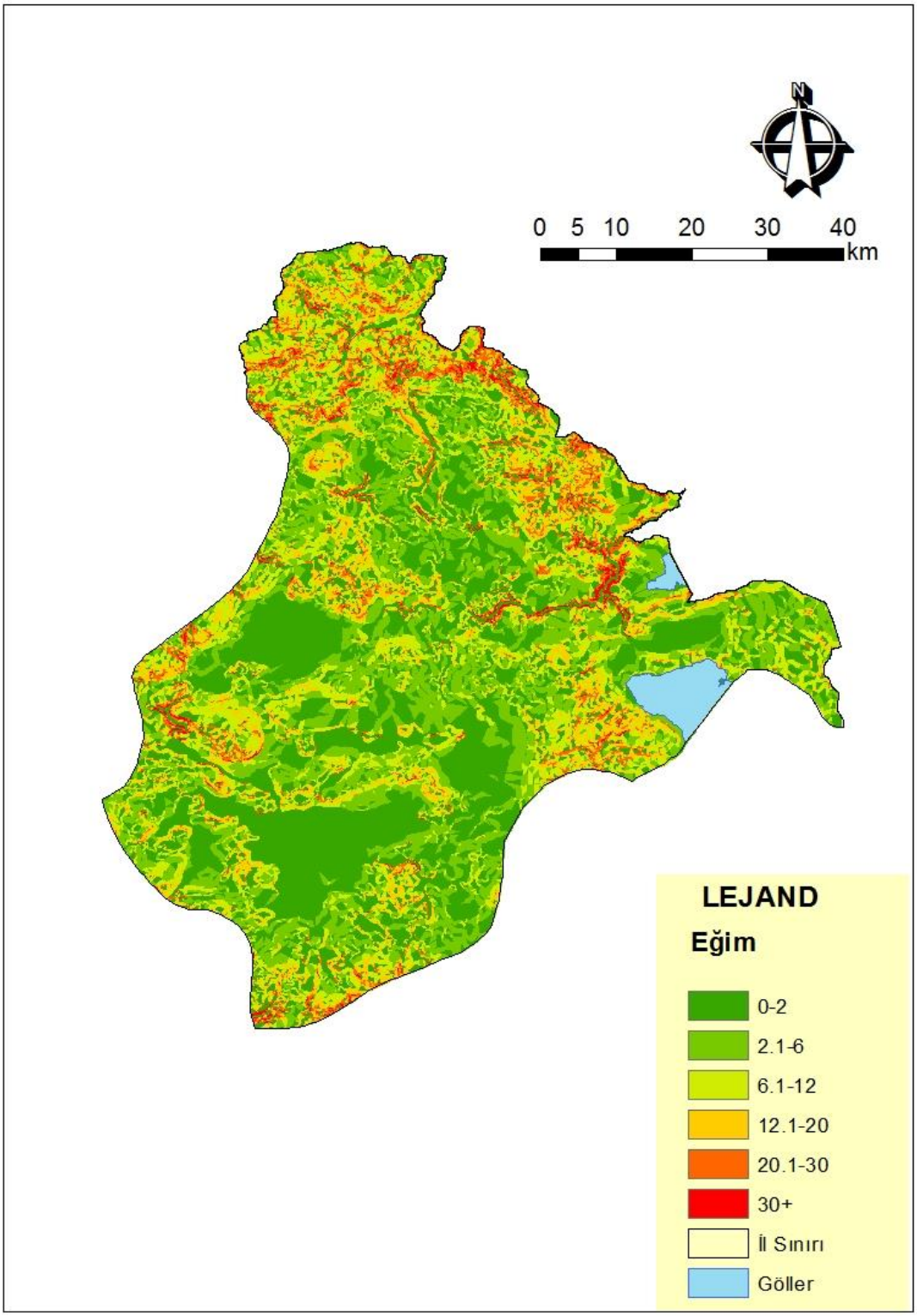

Şekil 4. Ardahan Eğim Grupları Haritası

Sonuç ve Değerlendirme

Doğal ortam özelliklerinden etkilenen insanoğlu bilgi, kültür ve teknolojik seviyesi arttıkça mekanı kendi yararına kullanmanın yolunu artırmış ve doğal ortamı isteğince şekillendirmiştir (Taş ve Yakar 2010). Herhangi bir alanda arazi planlaması yaparken de doğal çevre özelliklerinin dikkate alınması sahanın mevcut potansiyeline uygun olarak kullanılması açısından oldukça önemlidir (Çelik 2012). Arazi bozulmalarının dünyadaki en yaygın çevresel problemlerinden biri olduğu bilinmektedir (Metin ve Akbulak 2012). Arazi bozulmalarında yanlış arazi kullanımının önemli bir rolünün olduğu düşünülürse arazinin kabiliyet sınıflarına uygun olarak kullanılmasının arazi degradasyonunda faydalı olacağı düşünülebilir.

Ardahan ili topraklarında arazi kullanım durumunun ele alındığı bu çalışmada arazi kullanım etkinliği incelenmiştir. İlde işlemeli tarım uygun olan toprakların (I.-IV. sınıf) toplam tarım arazisine oranı %43.4 (211562 ha)'tür. İşlemeli tarıma uygun olmayan V. ve VIII. sınıf arazilerin toplam arazi kullanımı içindeki payı ise %50.6 (275216 ha)'dır. Arazi Kullanım Kabiliyet Sınıfları içerisinde en büyük pay %31.2 ile VI.sınıf arazi grubuna aittir. Bahsi geçen araziler mera ve otlak sınıfı olarak değerlendirilmekte olup, bu alanlar ilde Merkez ilçe, Göle, Hanak, Damal ve Çıldır ilçeleri çevresinde yoğunluk göstermektedir. Posof ilçesinde mera alanları diğer illere göre daha az olup, buralarda orman ve tarım arazilerinin yoğun olduğu görülmektedir.

Mevcut arazi kullanımında mera alanlarının %51.9 oran ile en fazla yayılışa sahip olan arazi kullanım türü olduğu görülmektedir. İşlemeli tarıma uygun olmayan arazi grubunda (V.-VIII.sınıf) yer alan mera alanlarının kapladığı oranın %51.9 olduğu göz önüne alınırsa buradaki alanların çok büyük bir kısmının mera alanı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak tarımsal niteliklere sahip olan I.-IV. sınıf arazilerin %15.9'nun mera alanı olarak kullanılması yanlış arazi kullanım sonucunu doğurmaktadır. Ardahan'da tarım arazilerinin gerek dar oluşu gerekse iklim koşullarının ürün yetiştirmeye uygun olmaması insanları hayvancılığa itmiştir. Bu nedenle ildeki tarım arazilerinin önemli bir bölümü hayvanların otlatılmasında kullanılmaktadır. İşlemeli tarıma uygun olmadığı halde (V.-VIII.sınıf arazi) tarım faaliyetlerinin yapıldığı alanların oranı ise %8.8'dir. Bu alanların işlemeli tarıma uygun olmadığı düşünülürse bahsi geçen arazilerin kullanım amaçlarına uygun bir şekilde işlenmediği sonucuna ulaşılabilir.

Genel olarak yüksek bir sahada yer alan Ardahan ilinde yükseltinin diğer alanlara göre nispeten daha düşük olduğu alanlarda tarımsal faaliyetler yapılmaktadır. Yükseltinin nispeten il geneline göre az olduğu alanlar Çıldır ve Posof ilçesi çevresindedir. Bahsi geçen sahalarda yükseltinin az olması ve mikroklima iklim tipinin görülmesinden dolayı sebze ve meyve bahçelerine rastlanılmaktadır. İlde en fazla yetiştiriciliği yapılan sebze ve meyve türleri arasında patates, fasulye, barbunya, elma, armut, ceviz, kiraz ve vişne gibi ürünler yer almaktadır. İlin batı-kuzeybatı ve güney-güneydoğusunda uzanan iki büyük dağ silsilesinin varlığından dolayı bu alanlarda tarım yapmak neredeyse imkansızdır. Yükseltiye bağlı olarak değişen ot topluluklarının farklı zamanlarda yeşillenmeye başlaması halkın çok büyük bir kısmının geçim kaynağı olan hayvancılık açısından oldukça önemlidir. Yaz aylarında yaylalara çıkartılan hayvanlar buralardaki yeşil otları tüketmektedir. Ayrıca bu alanlardaki yeşil otlar yazdan kesilip kurutulur ve kış aylarında hayvan yemi olarak

kullanılır. Yükseltinin 3000m ve üzerine çıktığı alanlardan ise ekonomik amaçlı olarak faydalanılamamaktadır.

Çalışma sahasında düz ve düze yakın alanlar, eğimli alanlara göre daha fazla yer kaplamaktadır. 2-6° eğim grubunda yer alan araziler ilde en fazla yayılış alanına sahip alanlardır. Eğimin genel olarak yüksek olduğu alanlar ise Posof çevresinde göze çarpmaktadır. Ayrıca yükseltinin çok fazla olduğu dağlık tepelik alanlarda da arazi daha eğimlidir. İldeki tarım arazilerinin önemli bir kısmı 0-2° eğim grubunda yer almaktadır. Diğer eğim gruplarında ise çayır ve mera alanlarının ön plana çıktığı belirlenmiştir.

Mevcut arazi kullanım durumunu inceleyen çalışmalarda da arazilerin bir bölümünün yanlış kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Özbek ve Öztaş (2004) tarafından Erzurum'da yapılan çalışmada %9.6 (2715 ha) 'sının, Everest vd.(2010) tarafından Edirne ili Havsa ilçesinde yapılan incelemede %3.1'in, Akbulak (2010) tarafından yapılan çalışmada Kara Menderes Havzası'nın %16.6'sının kullanım amacına uygun bir şekilde işlenmediği tespit edilmiştir. Metin ve Akbulak tarafından 2012 yılında Hatay ilinde yapılan çalışmada yanlış arazi kullanım oranı %17olarak bulunmuştur. Ardahan ilinin arazi kullanım etkinlik analizinin yapıldığı bu çalışmada ilde yanlış arazi kullanımı %30 olarak tespit edilmiştir. Bu durum çalışma sahasındaki tarıma ayrılan arazilerin önemli bir bölümünün tarımsal faaliyetlere uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca tarıma elverişli olmayan arazilerde de tarımsal faaliyetlerin yapıldığı tespit edilmiştir.

Nüfus artışıyla birlikte artan arazi ve gıda talebini karşılayabilmek için arazilerden optimum düzeyde faydalanılmalıdır. Bundan dolayı arazilerin ekolojik yapıya uygun olarak envanteri çıkartılmalı ve bilimsel yöntemler göz önünde bulundurularak arazi kullanım planları hazırlanmalıdır. Arazi kullanım etkinlik analizinin yapıldığı bu tip çalışmaların ülke genelinde yayınlaştırılması arazilerin sürdürülebilirliğini arttırabilir.

GÜNCEL MÜZİK YAZILIMLARININ OKUL ŞARKILARI ÖĞRETİMİNDE UYGULANAN YÖNTEM VE TEKNİKLERE DESTEK AMAÇLI KULLANILMASINA YÖNELİK MODEL ÖNERİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ali AYHAN

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programı

Alaaddin Revaha KÜRÜN

İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Entitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Müzik Öğretmenliği Bilim Dalı

Özet

Bu çalışmada, müzik eğitiminde önemli bir yeri olan okul şarkılarının öğretiminde kullanılan yöntem ve tekniklere dair kısa bir araştırma yapılmıştır. Okul şarkılarının öğretimine katkıda bulunması, şarkıların öğrenilme süreçlerinin daha kısa sürede ve daha akılda kalıcı şekilde tamamlanabilmesi amacıyla kullanılabilecek müzik yazılımlarına dair de araştırmalar yapılmıştır. Tablet PC, akıllı telefon gibi teknolojilerin gelişmesine paralel olarak yazılım şirketlerinin veya bireysel yazılım programcılarının, farklı alanlara yönelik yazılımlar geliştirdikleri de gözlenmektedir. Bu anlamda, müzik alanına yönelik farklı yazılımların da geliştirildiği durumundan yola çıkılarak yeni ve kullanışlı müzik yazılımlarının tespit edilerek, müzik eğitiminde kullanılabilmesi amacıyla görüş ve önerilerde bulunulmuştur. Çalışmada ilk olarak etkin olarak şarkı öğretiminde uygulanan yöntem ve tekniklere destek amaçlı kullanılmak üzere farklı platformlarda uygulama alanı sunan müzik yazılımları belirlenmiştir. Daha sonra okul şarkılarına bu programlar yoluyla kısa sürede hazırlanabilecek çok sesli, ritim eşlikli, görsel destekli katkıların eklenmesine yönelik yöntem ve teknikler anlatılmıştır. Okul şarkısı olarak kullanılabilen eğitim öğretim müfredatında yer alan halk türkülerinin, sanat müziği eserlerinin, popüler şarkıların alt yapılarının çıkarılması amacıyla Capo, Tonica Fugata gibi programlar; nota yazımı, mp3,midi,mp4 gibi biçimlere dönüştürülmesi gibi işlevler için finale gibi programlar; yabancı yerli notaların xml hallerinin araştırılması için musescore programı; (xml dönüştürmesi midi nota araştırması facebook gibi paylaşma ve zengin arşiv oluşturma canlı alt yapı eşliklerinin eklenebilmesi için cubase, gibi yazılımların kullanımına yönelik yöntem ve tekniklerden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, müzik eğitimi, müzik yazılımları, okul şarkıları

MODEL SUGGESTIONS FOR USING CURRENT MUSIC SOFTWARE AS A SUPPORT TO METHODS AND TECHNICS PRACTISED IN EDUCATION OF SCHOOL SONGS

Abstract

In this study we did a short research about the methods and techniques practiced in teaching of school songs which are have an important role in music education. There are also researches about music software which can be used for helping to teach school songs, shortening the songs' learning process and making them more permanent. In parallel with developing technologies like tablets, computers and smart phones, software companies or individual software programmers develop software in different fields as well. Thus, by detecting new and useful music software based upon that there are different software developed in music field, I presented my opinions about them and made some suggestions. First I detected the software programs that present application areas in different platforms for using as a support of methods and techniques practiced in teaching songs effectively. Then I stated the methods and techniques aiming to add polyphonic,

visual contributions accompanied with rhythm to school songs which can be prepared in a short time by the help of those programs. I suggested programs such as Capo, Tonica Fugata to unravel the backing track of popular songs, Turkish classical music songs and folk songs which can be used as school songs and are in the curriculum. To notate and convert to extensions like mp3, midi and mp4 I suggested programs like finale, and to search for xml versions of foreign and native musical notes I suggested musescore program. Finally, I mentioned about the methods and techniques to use software like cubase for adding live backing track.

Keywords: Music, music education, music software, school songs

GİRİŞ

Müzik, duygu ve düşünceleri ifade eden seslerin düzenlenmesi sanatıdır denilebilir. Müzik bir sanat dalı olduğu kadar bir bilimdir de. Müzik, ilkel insanın doğadaki sesleri taklit etmesiyle başlamış, günümüzdeki modern halini alana kadar da uzun bir süreçten geçmiştir. Kısaca müzik için duygu, düşünce ve imgeleri tek sesli ya da çok sesli olarak anlatma sanatıdır diyebiliriz.

"Müzik, 'dinleyicide uyandırdığı etkinin, uyarım, izlenim, duygulanımla açıklanması' olarak tanımlanır. Müzik 'ses ve ritimle anlatım sanatıdır'. Müzikle ilgili yapılan tanımların çeşitliliği, çağa, kültüre, bir kültür içindeki bireylere göre değişen müzik kavramlarının var olmasından kaynaklanmaktadır"(Akbulut, 2006: 25). Bu kavramlar zamanla şekillenerek çeşitli müzik alanlarının oluşmasını sağlamıştır. Bu alanlardan en önemlilerinden birisi de 'müzik eğitimi alanı'dır. Uçan, müzik eğitimi alanının temel felsefesini şu görüşler ile açıklamıştır. "Müzik eğitimi, bireylere kendi yaşantısı yoluyla amaçlı ve yöntemli olarak belirli müziksel davranışları kazandırma veya bireylerin müziksel davranışlarını kendi yaşantıları yoluyla amaçlı ve yöntemli olarak değiştirme, dönüştürme, geliştirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Müzik eğitimi dersinin amacı, çocuklara veya bireylere müziği sevdirmek, onların yaratıcılarını geliştirmek, müziğe olan yeteneklerinin gelişimine olanak sağlamaktır"(Uçan, 1986: 14). Bu anlamda müzik eğitimi alanının en temel amaçlarından birisi duyguları, düşünceleri, alan içerisindeki farklı branşların eğitim süreci içerisinde gerçekleşecek müzik öğretilerini müzik yoluyla anlatırken, sosyolojik belirli öğretileri de yine müziği bir araç olarak kullanarak bireylere aktarabilmektir denilebilir. Öğretilerin, sanat yoluyla öğretilmesi etkili öğrenme süreçleri sağlamaktadır. Sanat, güzeli ortaya koyar. Güzellik görecelidir ve kişiden kişiye de değişir. Kimsenin kötü veya çirkin diyemeyeceği güzellikleri ortaya koyabilmek ise sanatçının işidir. Güzel, duygularla kavranan mükemmelliktir. Sanatçı ise duyguların kavrayabileceği güzellikleri ortaya çıkartan kimsedir.

Sanatın toplumsal anlamda kullanımı ile ilgili ve müzik sanatının, eğitim amaçlı kullanılması konusunda ileri atılmış çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını Buyurgan ve Akbulut şöyle aktarmıştır:

> *"Ünlü sanat tarihçisi Herbert Read'e göre sanatın en basit ve kullanılan tanımı, hoşa giden biçimler yaratma çabasıdır. Bu biçimler bizim güzellik duygumuzu okşar ve güzellik duygumuzu okşayan da duygularımız arasındaki biçim bağlantılarının birliği ve ahengidir. Yine Read "sanat" sözcüğünün daha çok "plastik" veya "görsel" sanatlara bağlandığını, ancak edebiyat ve musiki sanatlarını da içine alan tüm sanatları kapsayan geniş bir tanım olarak ele alınması gerektiğini savunur"(Buyurgan, 2012; 2).*
>
> *"İnsanın yetiştirilmesinde müziğin ve müzik eğitiminin ne derecede önemli olduğu konusunda ünlü filozoflar önemli görüşler ortaya koymuşlardır. Platon "gençler bir sağlık ülkesinde yaşıyormuş gibi her şeyden yarar görsünler, güzel yapıtlardan gözlerine veya kulaklarına değen her şey, dünyanın en güzel ülkesinden sağlık getiren bir rüzgar gibi, onları diriltsin, ta çocukluktan güzeli sevmeye, güzele benzemeye, güzelle uyum içinde yaşamaya doğru onları usulca götürsün. Bu nedenlerden dolayı müzikle eğitim en üstün eğitimdir, çünkü ritim ve uyum, ruhun ta içine girer ve onu uyumlu kılar" diyerek eğitimin müziğe dayanmasını savunur. Aristoteles ve Pythagors ise, müziğin insan ruhunun eğitiminde ve temizlenmesinde önemli bir araç olduğunu vurgulamışlardır"*(Akbulut, 2006: 25).

Bu anlamda "müzik eğitimi bir araç olarak kullanılmaktadır" görüşünden yola çıkılarak bireylerin eğitim seviyelerini sınıflandırdığımızda ilköğretim düzeyindeki bireylerin müzik eğitimine önemli katkılarda bulunan araçlardan bahsedebiliriz. "Okul şarkıları". Çalışmanın temeli de okul şarkılarının etkili bir müzik eğitimi aracı olarak kullanılması üzerine kurulmuştur. Kültürümüzün, gelenek ve göreneklerimizin ve içimizden gelen değerlerin oluşturduğu yapıyı bireylere aktarmak için okul şarkıları kolaylıkla kullanılabilir. Okul şarkılarıyla öğrencilere kazandırmak istediğimiz kavramları daha kolay ve daha hızlı bir şekilde kazandırabiliriz.

"Okul şarkılarında bir diğer önemli konu şarkı sözlerinin doğru bir şekilde öğrencilere kavratılabilmesidir"(Ayhan, 2012; 58). Bu sayede müziğin bir araç olarak kullanılarak şarkı sözlerinde gizlenen öğretilerinde bireylere dolaylı ya da direkt olarak aktarılması sağlanabilir. Bu aktarımların yapılması ya da okul şarkılarının bireylere öğretilmesi konusunda zaman içerisinde çeşitli yöntem ve teknikler geliştirilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Kodaly, Dalcroze, Suzuki, Orff, notayla, kulaktan şarkı öğretimi. Bu tekniklerin hepsinde ayrı öğretim teknikleri uygulanmaktadır. Hepsinin ortak amacı ise okul şarkılarının ya da diğer bir değişle müziğin öğrencilerin daha kolay öğrenebileceği şekilde basit ve akılda kalıcı şekilde öğretilmesini sağlamaktır. Bu yüzden hemen hemen bütün yöntemlerde hareket, dans gibi öğrencilerin ilgilerini artıracak ve dikkat ve odaklanmalarını sağlayıcı etkinlikler uygulanmaktadır.

Bu çalışmada ise önemli kavramların okul şarkıları yoluyla öğretilmesine destek olarak müzik yazılımlarından nasıl faydalanılacağına dair birkaç yöntem anlatılmıştır. Müzik yazılımları müzik eğitiminde ve özellikle de okul şarkıları öğretiminde etkili olacak şekilde kullanılabilir. "Genel olarak nota yazımı, besteleme, kulak eğitimi, ses kayıt stüdyosu gibi başlıklar altında toplanan müzik teknolojisi biliminin etkin olarak kullanımı yoluyla araştırma konusu olan okul şarkılarına zengin bir alt yapı hazırlanabilir"(Ayhan, 2012; 58). "Geleneksel müzik eğitimi, teknolojinin kullanımı ile artık daha etkili ve çok boyutlu hale gelmiş, yeni teknolojiler müzik öğrenme ortamını teknolojik öğrenme merkezine dönüştürmüştür"(Tecimer, 2006; 1). Müzik eğitimini teknoloji ile iç içe bir form içerisinde düşündüğümüzde öğrenme ortamlarında kalitenin artırılarak; dolayısıyla eğitim süreçlerinin de daha aktif olarak gerçekleştirilmesi sağlanabilir. Bunlarla ilgili örnek bir çalışmayı şöyle özetleyebiliriz:

Necmettin Erbakan Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı bölümünden 10 keman ve 10 flüt öğrencisi olmak üzere toplam 20 kişilik bir grup ile bir çalışma yapılmıştır. Uygulamada öğrenciler, kendilerine verilen eserlerin eşliklerini bilgisayar ortamında dinleyerek birer saat çalıştırılmıştır. Daha sonra eşlik değerlendirme formuyla öğrenci görüşleri alınmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin öğrenme ortamlarında düzenli bir eşlikçisinin bulunmadığından yakındıkları ve bilgisayar destekli eşlik çalışmalarının ihtiyacı gidereceği belirtilmiştir(Yüksel, Mustul, 2015; 6). Eşlikli çalgı eğitiminde bilgisayardan faydalanılarak elde edilen bu olumlu görüşlerden de yola çıkılarak bilgisayar ortamındaki müzik yazılımlarının etkin bir şekilde kullanılarak okul şarkıları üzerinde faydalı yöntem ve tekniklerinde geliştirilmesi gereklidir. Geliştirilen bu yöntem ve tekniklerin aktif olarak şarkı öğretim tekniklerine olumlu katkılarda bulunulabilir.

Amaç

Bu çalışmada müzik yazılımlarının okul şarkılarına yönelik kullanılması yoluyla okul şarkıları öğretiminde kullanılan yöntem ve tekniklere faydalı katkılarda bulunacak yöntem tekniklerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır.

Problemler

Müzik yazılımları yoluyla hazırlanacak çok yönlü dijital alt yapı eşliklerinin okul şarkıları öğretimine olumlu bir etkisi var mıdır?

Dijital alt yapı eşliği hazırlamada kullanılabilecek müzik yazılımları nelerdir?

Bu alt yapıların hazırlanmasında kullanılacak yöntem ve teknikler nelerdir?

Dijital destekli okul şarkıları alt yapılarının uygulama imkânları nelerdir? Hangi araç gereçler ile hazırlanan bu alt yapılar aktif olarak kullanılabilir?

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini dünya genelinde kullanılan müzik yazılımları; örneklemini ise Tonica Fugata, Finale 2014, MuseScore, Cubase ve Capo programları oluşturmaktadır.

İlgili Araştırmalar

Koldemir ve Sevinç 2009 yılındaki çalışmalarında Anadolu Güzel Sanatlar Liselerinde müzik dersine giren öğretmenlerin bilgisayar destekli müzik eğitiminin kullanılabilme durumu incelenmiştir. Ülkemizde bulunan Anadolu Güzel Sanatlar Liselerinin "Bilişim Destekli Müzik Dersini" işlemeye ne kadar elverişli olduğunu saptamak için hazırlamışlardır. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin nota yazım programlarını (Finale) yeterli düzeyde kullanabildikleri, ses düzenleme programlarını (Cubase) orta derecede kullanabildikleri saptanmıştır.

2015 yılında Araz'ın yaptığı çalışmada ilköğretim yaş guruplarına yapılan müzik teorisi eğitiminde dijital kaynakların algıyı kolaylaştırdığı, soyut olan teorik bilgilerin somutlaşmasına yardımcı olduğu ve bu konuda ihtiyaçların belirlenmesi ve giderilmesine önerilerde bulunduğu belirlenmiştir. Sonuçta bilgisayar ve teknoloji desteğiyle birlikte öğrencilerin teorik bilgilerini uygulama noktasında daha geniş bir perspektif kazanmalarına yardımcı olacağı öngörülmüştür. Eğitimi hızlandıracağı, kolaylaştıracağı, içeriği özümsemeye ve teorik bilgilerini uygulamaya koymasına yardımcı olacağı saptanmıştır.

Levendoğlu'nun 2004 yılında yaptığı çalışmada müzik eğitiminde dönüm noktası olarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretimi Birleştirme Yasası) ile Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu ve bilgisayar destekli müzik ile uzaktan eğitim sistemlerinin gösterilebileceği söylenmiştir. Müzik teorisi öğrenilebilecek bazı web sitelerini içeriğine fazla girmeden tanıtmıştır. Sonuç olarak çağın gerektirdiği teknik donanıma sahip bireyler yetişmesi için bilgisayar destekli müzik eğitiminin son derece önemli olduğu saptanmıştır.

Tecimer'in internet ve yaşam boyu müzik eğitimi ile müzik eğitiminde teknolojik yaklaşımlar isimli çalışmalarında yaşam boyu eğitim modelinin uzaktan eğitim ve teknoloji ile mümkün olabileceği ve yeni eğitim modellerinin toplumsal yaşamın her noktasında değişime neden olduğu söylenmiştir. Bilgisayarda kullanılabilecek notasyon, kayıt, performans ve eğitsel programlar incelenmiştir. İnternet üzerinden video-konferans, slayt-sunum v.b. birçok yöntemle uzaktan müzik eğitimi verildiğinden bahsedilmiştir. Türkiye'de müzik eğitimi veren üniversitelerin müfredat programlarını teknoloji ile desteklemesi, internet aracılığı ile uzaktan eğitim imkânları yaratması, okul ortamındaki öğrencilerin yanı sıra profesyonel müzisyenlerin ve müzik eğitimcilerinin yaşam boyu eğitimleri için de oldukça önem taşıdığı belirtilmiştir. Geleneksel eğitim sistemindeki öğretmen ve öğrenci etkileşiminin yerini hiçbir şeyin alamayacağını ancak teknoloji desteğiyle ve teknolojinin sağladığı kaynaklar ile yeni bir yaklaşım getirdiği de çalışmada yer almaktadır.

2014 yılında Sağer, Eden ve Şallıel tarafından yapılan çalışmada Malatya İnönü Üniversitesi öğrencileri ve öğretim görevlileri ile oluşturulan oda orkestrası şef Şallıel yönetiminde Skype üzerinden gerçekleştirilmiştir. Orkestra elemanlarına provalar sırasındaki tecrübeleri ile ilgili anket uygulanmıştır. Uzaktan eğitimin yararları ve sınırlılıkları anlatılmış ve dünyada uzaktan müzik eğitimi veren üniversiteler listelenmiştir. Müzik eğitiminde uygulanabilecek uzaktan eğitim modelleri hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın sonucunda uygulamanın %90 oranında verimli olduğu belirtilmiştir.

Babacan tarafından 2015 yılında yapılan çalışmada müzik eğitiminin en önemli parçasını oluşturan kulak eğitimini internet üzerinden öğrencilere sunan siteler incelenmiştir. Bu sitelerin avantajları ve eksiklikleri karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. Sitelerde önemle yer verdikleri çalışmaların aralık, akor ve dizi duyma, saptama etütleri olduğu tespit edilmiştir. Ancak öğretmenle birebir çalışan bir öğrencinin, öğretmeninin soracağı soruları anlık olarak değiştirebilmesi ve çeşitleyebilmesi gibi bir avantajı olacağını, buna karşın tanıtılan sitelerde önceden hazırlanmış sınırlı ve yapay bir çalışma ortamı olacağı öngörülmüştür.

2011 yılında Kızılkaya'nın çalışmasında müzik ile ilgili geliştirilen donanım ve yazılımların müzik dalında çalışan insanlara, müziğin kitlelere aktarılması, eğitimi ve üretimi ile ilgili sağladığı kolaylıklar anlatılmıştır. 1877'de elektronik müziğin doğuşundan günümüze kadarki gelişim süreçleri anlatılmıştır. 90'lı yıllarda bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle eski zorlukların ardından teknolojinin getirdiği kolaylıklardan bahsedilmiştir.

2011 yılında Oxford üniversitesinde yapılan çalışmada insanın kendini ifade etmesini sağlayan dil ve müzik üzerine son 15 yılda eğitim, psikoloji, bilgisayar bilimi, dilbilim gibi birçok alanda yapılan akademik çalışmalar toparlanmıştır. Çalışmanın sonucunda disiplinler arası daha fazla çalışma yapılması gerektiği belirtilmiştir.

2003 yılında Aktütün'ün yaptığı bildiride midi teknolojisi ele alınmıştır. Midi teknolojisiyle nota yazım ve ses düzenleme programlarının daha kolay ve hızlı bir kullanım sağladığından bahsedilmiştir. Ayrıca MidiScan teknolojisi ile kağıda yazılı bir notayı bir tarayıcı(scanner) ile bilgisayar ortamına hızlı bir şekilde aktarıp üzerinde oynamalar yapılabileceğini anlatmıştır. Bununla birlikte MicNotator teknolojisi ile dikteyi bilgisayara yaptırabileceğimizi belirtmiştir. Konservatuvarlarda ve müzik bölümlerinde okuyan öğrencilerin bu teknolojiler hakkında kesinlikle bilgi sahibi olması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Yine 2003 yılında Sevinç'in yaptığı bildiride 20 okul şarkısı birçok yönden incelenerek ton, makam ve usül yapılarına göre şan, kontraşan, ritim, bas, pedal ve efektleri oluşturulup Türk müziği çalgıları ve ritimleriyle desteklenerek ses düzenleme programlarıyla kaydedilmiştir. Uygulama için 13 deney kontrol grubu oluşturularak belirlenen kriterlerde incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda deney grubunun kontrol grubundan daha başarılı olduğu saptanmıştır.

Okul Şarkılarına Yönelik Müziksel Alt Yapı Hazırlığı İçin Model Önerileri

Okul şarkılarının eğitimdeki yeri bir anlamda öğrencilere kültür ve davranış kazandırmak da olmalıdır. Okul şarkılarının müzik eğitimi açısından önemli olan yanı öğrencilerin kültür ve davranış edinirken aynı zamanda eğlenerek müziği de öğrenebiliyor olmasıdır.

Okul şarkılarındaki sözlerin öğrencilere katacağı kültür ve davranışları daha kolay anlayabilecekleri bir şekle dönüştürmek onlara bu kazanımları verebilmek açısından önemlidir. Müzik eğitimini daha eğlenceli hale getirebilmek için müzik yazılımlarını kullanarak eşlikler hazırlanabilir. Böylelikle öğrenciler eğlenerek daha kolay öğrenebilirler.

Günümüzde geliştirilen müzik yazılımlarından okul şarkılarına alt yapı hazırlama tekniklerine yönelik olarak Tonica Fugata, Finale 2014 ve Capo gibi programlar seçilerek bu bölümde faydalı yönleri kısaca anlatılmıştır. Programların genel bir tanımı ya da kullanım kılavuzundan ziyade eşlik hazırlama ya da var olan şarkıların alt yapılarının geliştirilmesi için nasıl kullanılabileceğine yönelik görüş ve önerilerde bulunulmuştur.

Aklımıza gelen herhangi bir ezgiyi notaya dökmemizi sağlayan ve orkestrasyonunu yapabilmemizi sağlayan ve hatta bize farklı aranje seçenekleri için yol gösterebilen farklı müzik programları vardır. Bu programlardan ilk olarak tonica fugatanın tanıtımı yapılmıştır.

TONICA FUGATA

Tonica fugata notasını yazdığımız eserlerin soprano alto tenor ya da bas partilerinin kalıp halinde bulunan armonik analizleri kullanarak eserlerin çok seslendirilmelerine yardımcı olan bir programdır. Ayrıca program içerisinde bulunan füg ve kanon yapabilme özelliği ile yazılan bir ezgiyi füg yada kanon formuna dönüştürebilmektedir. Bu programda yazılan notalar compose seçeneği ile çok seslendirildikten sonra export özelliği ile midi dosyasına dönüştürülerek farklı programlara da aktarılabilir.

Resim 1 Menü Çubuğu

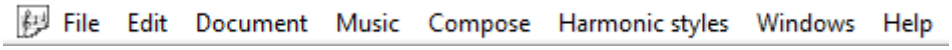

Menü çubuğundaki file menüsünü kullanarak Proje oluşturabilir, oluşturduğumuz projeyi kaydedebilir, yazıcıdan yazdırabilir, farklı bir programda hazırladığımız midi dosyasını Tonica Fugata içine aktarabiliriz. Edit menüsünü kullanarak silme, kopyalama, yapıştırma gibi işlevleri kullanabiliriz. Document menüsünü kullanarak parçanın başlığı, tonu, kaç zamanlı olduğu gibi bilgilerde değişiklikler yapabiliriz. Music menüsünü kullanarak Soprano, Alto, Tenor ve Bass partilerinden görünmesini istemediklerimizi silebiliriz. Projedeki enstrümanları ve tempoyu değiştirebiliriz. Harmonic Style menüsünü kullanarak armonizasyonun stilini değiştirebiliriz.

Resim 2 Compose Menüsü

Resim 3 Harmonization Style Editor

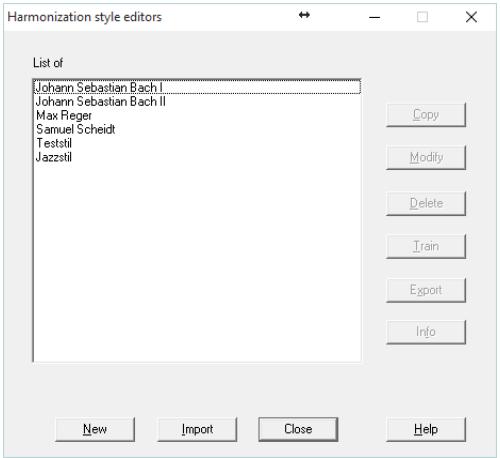

Resim 4 Hızlı Erişim Çubuğu

Hızlı erişim çubuğunu kullanarak menü çubuğunda ihtiyacımız olan menüyü aramadan daha kolay ve hızlı bir şekilde değişiklik yapabiliriz.

Resim 5 Notasyon Çubuğu

Bu çubuğu kullanarak notaları yazabilir ve değişiklikler yapabiliriz. # ve b ekleyebiliriz. Kısaca nota yazımıyla ilgili neredeyse her şeyi yapabilmemizi sağlayan menü çubuğudur.

Resim 6 File Menüsü

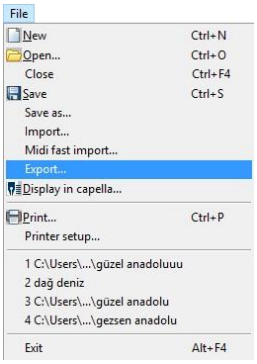

Resim 7 Export Özelliği

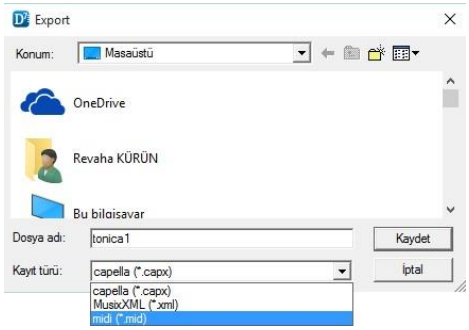

File menüsündeki export menüsünü kullanarak armonizasyonunu tamamladığımız ve hazırladığımız notayı MusicXML ve midi formatlarında başka programlarda açabileceğimiz şekilde kaydedilebilir. Tonica fugata programında hazırlanan eşlikler finale programında farklı müziksel biçimlere dönüştürülebilir. Örneğin, Finale programına aktarılan dört sesli hale getirilmiş bir ezgi, finale programında yer alan "piano reduction" özelliği ile piyano çalımına uygun hale getirilebilir. Daha sonra ise yine finale pluginlerinden "drum grove" ile kalıp ritimleri okul şarkılarına ya da füğata ile çok seslendirilen eserlere eklenebilir. Bu özelliklere ait kısa açıklamalar görselleri ile aşağıda açıklanmıştır.

FINALE

Bütün programlarda olduğu gibi finale programında da programların özelliklerine erişilebilecek bir ara yüz bulunmaktadır.

Resim 8 Menü Çubuğu

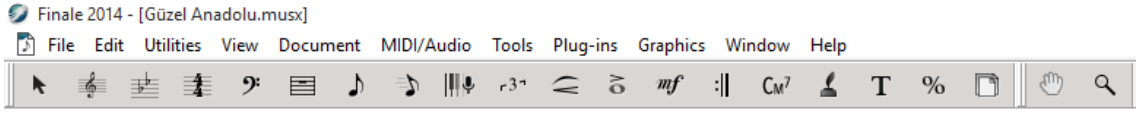

Menü çubuğu üzerinde çalıştığımız konu ile ilgili bölümlere ait resimler aşağıda bulunmaktadır.

Resim 9 Plugins Menüsü

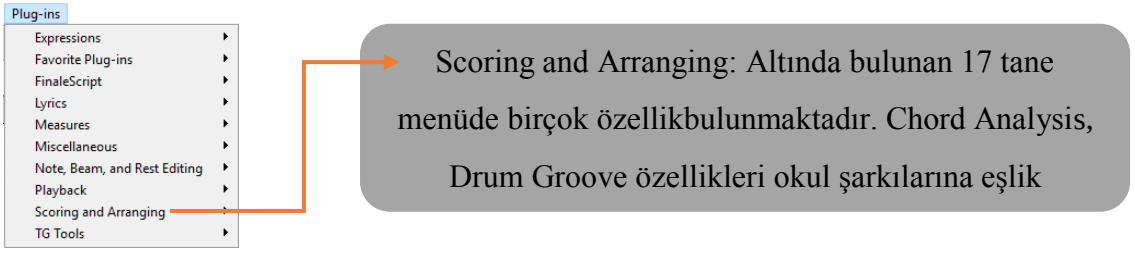

Plug-ins menüsünde Scoring and Arranging bölümünde, şarkılara çok sesli eşlikler yapabilmek amacına yönelik özellikler bulunmaktadır.

Chord Analysis / Add/Remove Capo Chords

Resim 10 Chord Analysis

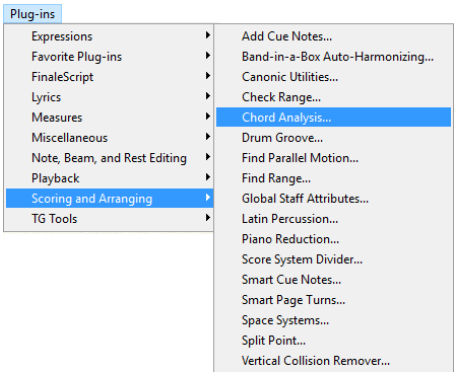

Resim 11 Add/Remove Capo Chords

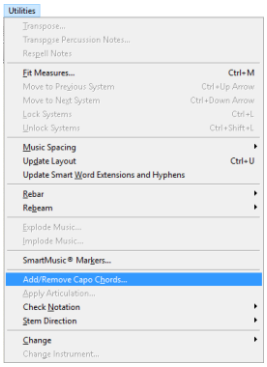

Bu özellik şarkılara eşlik hazırlamamızı kolaylaştırabilir. Gitar ya da piyano ile programın bulduğu akorlar kullanılarak şarkılara eşlik yapılabilir. Notaların soprano partileri yazıldıktan sonra yukarıdaki resimlerde görülen menülerdeki seçenekler kullanılarak yazılan notaya ait akorların tespiti yapılabilmektedir.

Piano Reduction

Yukardaki resimde(resim 10) gösterilen menüde yer alan piano reduction özelliği ile çok sesli yapıdaki bir müzik eserini, piano partisi haline dönüştürebilme özelliği yer almaktadır. Çalışma kapsamında Barış Manço'nun "Anlıyorsun Değil mi?" parçasının melodisi, soprano partisine yazılarak tonica fugata programında çoksesli hale getirilmiştir. Çok sesli bir biçime dönüştürülen bu nota yine tonica fugata programı ile midi dosyasına dönüştürülerek finale programında açılabilmesi sağlanmıştır. Ayrıca tonica fugata file menüsünde yer alan export seçeneği ile XML dosya biçimine dönüştürmek yolu ile farklı notasyon programlarında da tonica fugata programında yazılan notaların açılabilmesi mümkündür.

Resim 12 Tonica Fugata ile çoksesli hale getirilmiş örnek

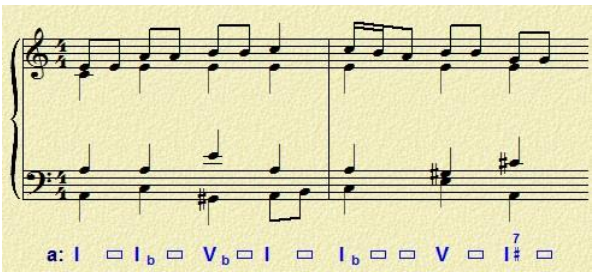

Resim 13 Piano Reduction

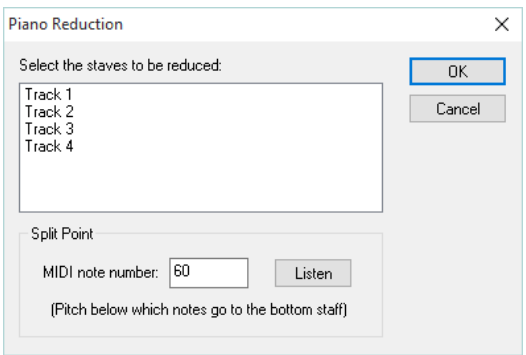

Finale programında açılan midi notası dört sesli bir şekilde görülmektedir. Piano reduction menüsünde de(resim13) görülen dört parti seçilerek tamam düğmesine basıldığında resim 14 de

yer alan piyano eşliği oluşturularak kullanılır hale gelmektedir. Bu özellik ile internette yer alan binlerce çok sesli eserlere ait xml, midi, mus gibi dosya formatları finale programında açılarak piyano'da kolaylıkla çalabileceğimiz bir eşlik hazırlanabilir.

Resim 14 Oluşturulan piyano eşliği

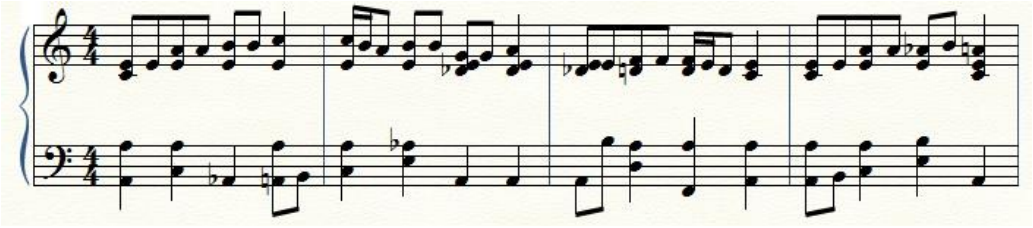

Ortaya çıkan piyano eşlikleri profesyonel bir piyano eşliği elbette değildir. Ancak üzerinde küçük düzeltmeler yapılarak herhangi bir eserin piyanoya aktarımı konusunda zaman kazandıracağı düşünülebilir.

Drum Groove

Resim 15 Drum Groove Menüsü

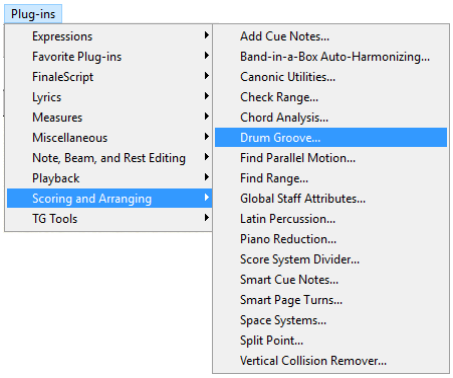

Resim 16 Drum Groove Sayfası

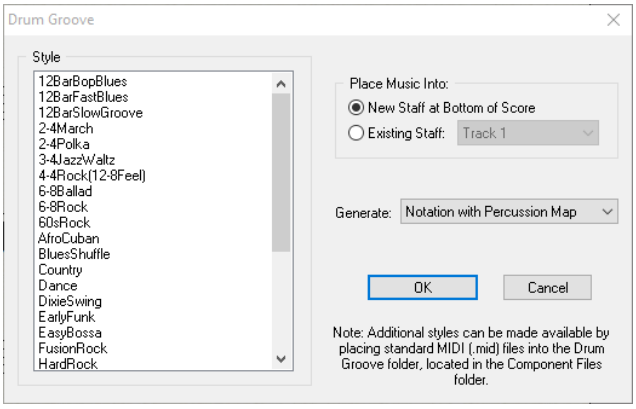

Hazırlayacağımız eşliğe ritim ve perküsyon eklemek için kullanabiliriz. Özellikle okul şarkılarına yönelik alt yapı hazırlama çalışmalarında resim 16 da görülen evrensel ritim kalıpları şarkılara zenginlik katacaktır.

Resim 17 Dışa Aktarma

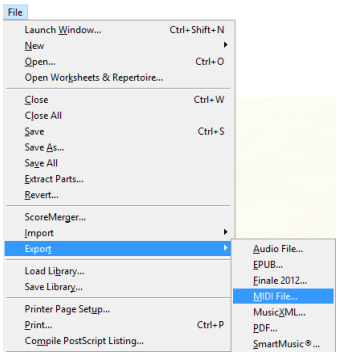

Resim 17 de bir çok programda yer alan export seçeneğinin Finale programındaki yeri görülmektedir. Bu menü seçeneği ile, hazırlanan notasyon dosyalarının başka bir müzik notasyon programında açılabilmesi sağlanmaktadır.

MUSESCORE

MuseScore programı da Finale ve Tonica Fugata gibi nota yazma programıdır. Bilgisayarlarda ve mobil cihazlarda da(resim 22-23) kullanılan bir programdır. Bilgisayar ortamında nota yazım ve düzenleme gibi seçenekler bulunmaktadır. Mobil cihazlarda programa ait web sitesi üzerinden nota araştırmaları yapılabilir. Musescore sitesi üzerinde kullanıcılar aracılığıyla nota paylaşım platformu halinde bir kütüphane(resim 21) oluşturulmuştur. Sitede yer alan pdf, xml, midi vb. biçimlerdeki notalar sadece bir eposta adresi aboneliğiyle indirilebilir. Ayrıca siteye nota yüklemesi de yapılabilir. Diğer nota yazım programları aksine MuseScore ücretsiz kullanıma sunulan bir yazılım olarak ön plana çıkmaktadır. Program site üzerinden ücretsiz olarak indirilmektedir. Mac ve Windows tabanlı programlarda kullanıla bilinmektedir. Programa ait web sayfasını ve mobil programı ücretli kullanıcı olarak da kullanma seçeneği bulunmaktadır. Ancak bu sadece çok sesli nota dosyalarının partisyonlarını ayrı ayrı pdf biçiminde indirebilmek için kullanılan bir özellik için gereklidir. Ücretsiz olarak indirilerek bilgisayara kurulan programda Türkçe olan menüler yer almaktadır(resim 18). Bu menüler içerisinde yer alan dosya menüsünün alt menüsü olan bölümler seçeneğine girildiğinde ücretli olarak sunulan bölümleri ayırma özelliği kullanılarak çok sesli notalar ayrı partisyonlar halinde kullanılabilir.

Aşağıdaki resimlerde de göreceğiniz gibi programların ara yüzleri birbirleri ile benzerlik göstermektedir(resim 19-20). Bu yüzden programlardan herhangi birini kullanmayı öğrenen bir öğretmen için diğer programları kullanmak da zor olmayacaktır.

Resim 18 Menü Çubuğu

Resim 19 -20 Hızlı Erişim Çubuğu / Notasyon Çubuğu

Resim 21 MuseScore Kütüphanesi

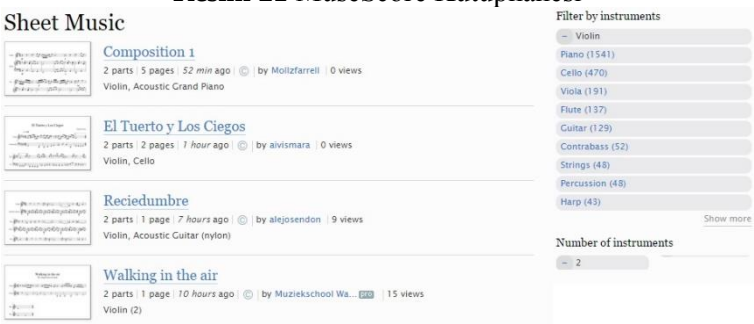

Parça ismi, çalgı ismi ve sayısı gibi(resim 21) kriterlere göre arama yapabileceğimiz bir filtreleme sistemine de sahip olan sitede farklı müzik türlerine ait notalara ulaşmak mümkündür.

Aynı zamanda parçada bulunmasını istediğimiz enstrüman çeşitlerini seçerek ve enstrüman sayısını seçerek elimizdeki enstrümanlara göre bir eser seçebilmemiz için imkan sağlanmaktadır.

MuseScore programı IOS ve android platformlarında da kullanılabilmektedir. Mobil uyumlu programın ekran görüntüleri aşağıda yer almaktadır.

Resim 22 -23 MuseScore Mobil Görselleri

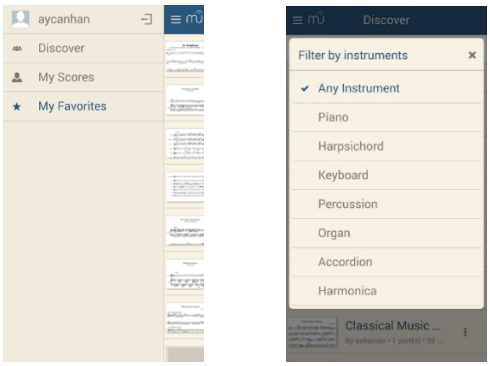

CUBASE

Cubase programı; audio ve midi seslerini kullanarak çoksesli yapılarda müzikler oluşturmamızı ve oluşturulan müziklerdeki enstrümanların miksini yapabilmemizi sağlayan dijital ses sentezleme programıdır. Windows ve MacOsX sistemlerde çalışabildiği gibi Apple mobil taşınabilir cihazlar için Cubasis sürümü de bulunmaktadır.

Cubase programını kullanarak finale, tonica fugata gibi nota yazım programları ile hazırlanan midi dosyalarını daha zengin ve profesyonel vst(virtual sound technology) ses bankalarıyla zenginleştirebilir. Hazırlanan altyapılar karaoke gibi formlara dönüştürülerek eğitim etkinliklerinde ve konser çalışmaları sırasında altyapı olarak kullanılabilir.

Cubase programına midi dosyasını aktarmak için File > Import > MIDI File… sekmelerini takip edebiliriz. Devices > VST Instruments sekmelerini takip ederek oluşturduğumuz midi kanallarına Inspector ekranından vst enstrümanıyla midi kanalı arasında bağlantı sağlayarak farklı ses kütüphaneleri ile zenginlik katılabilir.

Loop Browser(resim 24) ekranını kullanarak Sample olarak adlandırılan altyapı ses dosyalarını kullanarak cubase üzerinde ritmik ya da melodik eşlikler hazırlanabilir.

Resim 24 Loop Browser

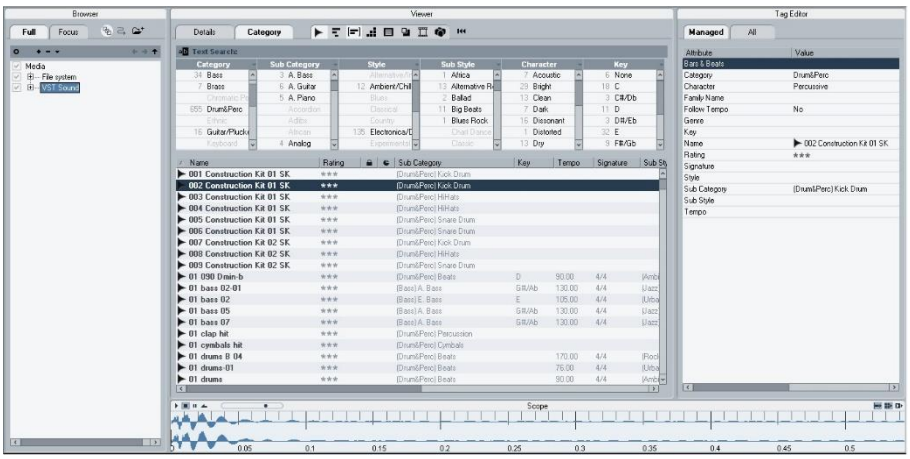

Çalıştığımız projedeki bütün ses ve midi kanallarının notasyonunu, ses kütüphanesi seçimini ve otomasyonlarını tamamladıktan sonra miksajı yapılabilir. Projeyi tamamladıktan sonra File >

Export > Audio Mixdown menülerini kullanarak mp3, wav gibi farklı ses dosyaları biçiminde formatında kaydedebiliriz.

Çalışmada son olarak popüler müzik konserlerinde işe yarayabilecek bir program olan Capo'nun kısa bir tanıtımı yapılmıştır.

CAPO

Resim 25 Capo açılış ekranı

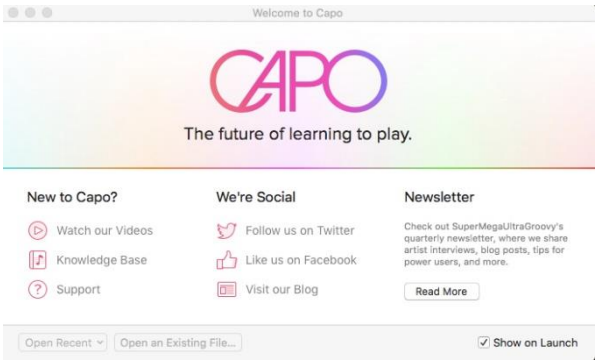

Capo'un açılış ekranında(resim 25) genel olarak programın reklamının yapıldığı bir pencere görülmektedir. Daha önce açılmış dosyaların ve var olan bir dosyanın programda tekrar açılmasını sağlayacak görev düğmeleri yer almaktadır. Programının genel amacı herhangi bir ses dosyasının akor analizinin yapılmasıdır. Program sadece IOS ve OSX tabanlı bilgisayar ve mobil cihazlarda çalışmaktadır. Capo kullanılarak herhangi bir şarkının ilk olarak akorlarının tespiti yapılmaktadır.

Resim 26 Analizi yapılmış olan şarkının ekran görüntüsü

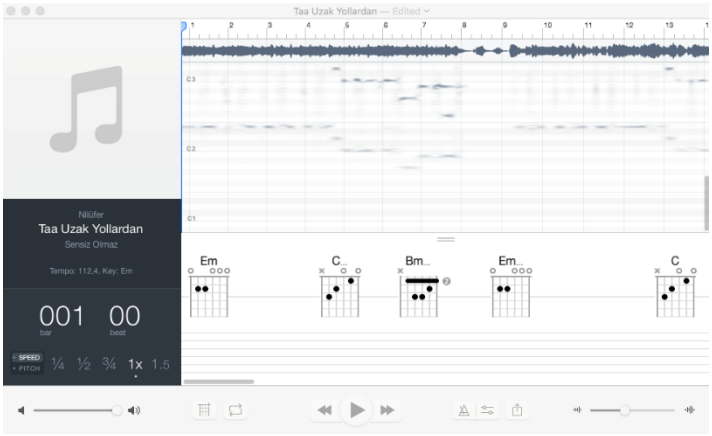

Analizi yapılmış popüler bir şarkının ekran görüntüsüne bakıldığında (resim 26) en üstte şarkının ses dalgası görülmektedir. Resmin sol alt köşesinde şarkının temposu, tonu, ismi ölçü sayısı, vuruş sayısı gibi bilgiler; hız ve perdesinin değiştirilmesine imkan veren butonların bulunduğu düğmeler ve ses ayar butonu görülmektedir. Resmin sağ alt bölümünde ise yapılan analizlerin sonuçlarını gösteren akort tabları; çalma sarma durdurma butonları; şarkıyı karaoke moduna yaklaştırma, metronom sesi ayarı, loop, zoom gibi düğmeler yer almaktadır.

Popüler müziklerle ilgili konser çalışmalarında ekibin alt yapılarda aynı akorları kullanarak eserleri seslendirmesi konserin sahne performansını etkilediği düşünüldüğünde Capo uygulaması bu alanda büyük kolaylıklar sağlamaktadır. İçerisine sürüklenen şarkıyı hassasiyet derecelerine göre akor analizleri yapabilmekle kalmayıp farklı tonlarda da anında transpozisyon yapabilmesi açısından oldukça kullanışlı bir programdır.

SONUÇLAR

Görüldüğü üzere nota yazım programları ile çok kolay bir şekilde okul şarkıları eşlikleri hazırlanabilmektedir.

Tek sesli bir okul şarkısı şan armonize ve ritim eklenerek çok sesli hale getirilebilir.

Nota yazım programlarıyla hazırlanan çok sesli okul şarkıları ve çeşitli eserlerin canlı performans kaydı yoluyla kaydedilmesi gibi zaman alan seslendirme aşamalarının dijital ses sentezleme yazılımları ile daha kısa sürede hazırlanabilmektedir.

Farklı enstrüman gruplarının bir araya getirilerek seslendirme yapılması tabi ki daha yararlı olacaktır. Ancak gerekli imkan ve koşulların sağlanamaması durumunda dijital ses sentezleme yazılımlarıyla eğitsel anlamda bir açığın kapatılması sağlanabilmektedir.

Yukarıda interaktif yazılımların müzik alanında ne gibi etkilerinin olduğuna dair alan araştırmalarının genel özetleri çıkarılmıştır. Bu çalışmada ise daha önce yapılan çalışmaların ışığında müzik yazılımlarının şarkı öğretiminde ya da konser çalışmalarında alt yapıya yönelik olarak nasıl kullanılacağına dair kısa tanıtımlar yapılmıştır.

Tonica Fugata programını kullanarak öğretilmek istenen herhangi bir okul parçası çoksesli hale getirile bilinmektedir. Parçanın akorları çıkarılabilir ve parça gitar, piyano gibi enstrümanlarla daha eğlenceli bir şekilde öğretilebilir.

Hazırlanılan notalar midi formatında kaydedilip farklı programlara aktarılarak daha güzel eşlikler hazırlanabilmektedir.

Finale programını kullanılarak Tonica Fugata ile hazırlanan çoksesli bir okul parçasına kolay bir şekilde çalınabilecek piyano eşliği hazırlanabilir. Ritim eklenebilir. Hazırlanan eşlik mp3 formatında kaydedilebilir. Mp4 formatında kısa video ya da sunumlar yapılabilir.

Capo kullanılarak notalarını bilmediğimiz bir parçanın akorlarını öğrenebiliriz. Öğrencilerin söylemek istedikleri okul şarkıları ve diğer şarkılara piyano ve gitar gibi enstrümanlarla eşlik edilebilir. Öğrencilerin ses aralıklarına göre transpozisyon yapılabilir. Şarkıların temposu değiştirilebilir. Voice reduction özelliği ile vokal sesi duyulmayacak derecede azaltılabilir. Öğrencilerin daha kolay eşlik edebileceği ve katılabileceği şekilde düzenlenebilir.

Şarkı öğretim metotlarının teknik olarak müzik yazılımlarıyla desteklenmesi ile daha zevkli bir müzik eğitimi süreci de yaşanabilir.

Kaynakça

Akbulut, E., (2006), **Günümüz Müzik Eğitimcisi Nasıl Olmalıdır?**, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 20-s 25, Denizli.

Aktütün, B., (2003) **Müzikte Ve Müzik Eğitiminde Bilgisayar Kullanımı**, Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu s. 148-150, Malatya.

Araz, D. G., (2015) **Konservatuarlarda Batı Müziği Teorisi Eğitiminde Dijital Kaynakların Kullanımı**, Karadeniz Üniversitesi 3.Uluslararası Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Sempozyumu, Yıl 2015 s 83-92, Trabzon.

Ayhan, A., (2012) **İmge Kullanımının Okul Şarkılarının Öğretimindeki Başarıya Etkisi**, İnönü Üniversitesi Doktora Tezi, Malatya.

Buyurgan, S. Ve U., (2012), **Sanat Eğitimi ve Öğretimi**, Pegem Akademi, s. 2, Ankara.
Devrim, B., (2015) **Çevrimiçi İşitme Eğitimi Uygulamalarının Karşılaştırılmalı İncelemesi**, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt 4 Sayı 3 Makale 4, Konya.
Kızılkaya, N., (2011) **Müzik Sanatının Bilişim Yolculuğu**, 13. Akademik Bilişim Bildirileri, Malatya.
Levendoğlu, O., (2004) **Teknoloji Destekli Çağdaş Müzik Eğitimi**, Müzik öğretmeni yetiştirme sempozyumu bildirisi, 2004, Isparta.
Sağer, T., Eden A., Şallıel O., (2014) **Müzik Eğitiminde Uzaktan Eğitim Ve Orkestra Uygulamaları**, İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi, Cilt:4 Sayı:9 Sayfa: 69-79, 2014, Malatya.
Sevinç, S., **Teknoloji Desteği İle Çokseslendirilen Okul Şarkılarının İlköğretim İkinci Devre Öğrencilerinin Öğrenme Düzeyine Etkileri**, Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu s. 240-242, Malatya.
Sevinç, S., Koldemir, S., (2009) **Anadolu Güzel Sanatlar Liselerinde Bilgisayar Destekli Müzik Eğitiminin Kullanılabilme Durumu,** Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 27, Sayfa 287-305, 2009, Konya.
Tecimer, B., (2006) **İnternet ve Yaşam Boyu Müzik Eğitimi**, MÜZED, Sayı 15-s.1.
Uçan, A., (1986), **Müzik Eğitimi Temel Kavramlar İlkeler Yaklaşımlar**, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1. Cilt, Sayfa 14.
Yüksel, G. (2015), **Müzik Eğitiminde Bilgisayar Destekli Eşlik Uygulaması Ve Uygulamaya İlişkin Öğrenci Görüşleri**, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt 4 Sayı 3 Makale 2, Konya.

İMGELERİN OKUL ŞARKILARINDA TEMSİLİ YOLUYLA ÇOCUK EĞİTİMİ

Yrd. Doç. Dr. Ali AYHAN

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programı

Özet

Müzik eğitiminde, algıda seçiciliğin aktifleştirilerek bilgilerin kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe rahatlıkla aktarılmasını sağlayacak olan imgelerin kullanımı, önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu şekilde interaktif bir eğitim metodu kullanılarak bireylerin eğitim düzeylerinde istenilen başarı düzeylerine ulaşılması sağlanacaktır. Müzik imgelerinin yanı sıra görsel imgelerinde bir arada kullanımı, öğrenme süreçlerini kısaltacağı gibi akılda kalıcılığı da artıracaktır. Bu yolla müziğe yeteneği olsun ya da olmasın her birey üzerinde müzik sanatı yoluyla olumlu sonuçlar doğuracak etkili bir eğitim sistemine ulaşılmış olacaktır. Günümüzde teknolojik imkânların doğru bir şekilde kullanılması yoluyla bu amaca yönelik bir eğitim-öğretim metodu geliştirilip ilköğretim düzeyinde rahatlıkla uygulanabilir. Şarkılardaki müziksel yapı, günümüzde kullanılan birçok eğitim-öğretim metodu ile rahatlıkla öğretilmektedir. Bu çalışmada, önemle üzerinde durulan konu "imgesel bir yöntem" geliştirilerek şarkı sözlerinin akılda kalıcılığını artırmaktır. Müzik eğitiminin, ilköğretim çağındaki öğrencilere sunuş yöntemlerinin temel taşlarından birisi 'Okul Şarkıları'dır. Çocukların sanat eğitimde önemli bir yer tutmakta olan okul şarkılarının, özellikle sözleri dikkate alındığında, eğitim amaçlı kullanılan okul şarkıları yoluyla, istenilen her türlü bilgi rahatlıkla öğretilebilir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, müzik eğitimi, imge, okul şarkıları.

CHILD EDUCATION VIA REPRESENTATION OF IMAGES IN SCHOOL SONGS

Abstract

On music education, the usage of images which help the transference of informations from short term memory to long term memory easily by activating selective perception is an important issue to be focused on. To reach the wanted success level in individual's education level by using an interactive education method in that way will be possible. In addition to musical images, the usage of visual images all together will both reduce the learning processes and increase the permanence in mind. In that way, to reach an effective education system which will lead positive results on every individual whether they have talent for music or not via the art of music will be achieved. An education and training method which is oriented to that purpose will be developed by using technological facilities well in today's world and it will be put into practice in elementary school levels easily. The musical structure in songs has been taught very easily with many education and training methods which are being used nowadays. In that study, the most emphasized subject matter is to increase permanence of song lyrics in mind by improving "An imaginary method". One of the main stones of presentation ways of musical education which has been given to students in elementary school level is "School Songs" .School songs have an important place in children art education and if especially their lyrics are taken into account , the wanted every information will be taught very easily via the songs which have been used for the purpose of education.

Keywords: Music, music education, image, school songs**.**

GİRİŞ

Müzik eğitimine yönelik eğilimlerin her geçen gün farklılaştığı bir sosyal çevre farklı yaşta bireyleri çepeçevre kuşatmış durumdadır. Sosyal çevrenin belirleyici imgeleri,

farkındalıkları doğrultusunda bireylere hitap etmektedir. Bu imgeler kimi zaman olumlu kimi zamanda olumsuz etkiler ortaya koymaktadır.

Bireylerin algılarına yönelik belirleyici imgelerin doğru seçilerek eğitim süreçlerinde kullanılabilmesi, çağın eğitim gereksinimlerini karşılama konusunda oldukça önemli bir durumu temsil etmektedir. "Kültürel ve teknolojik değişmeler, XXI. yüzyılın öğrenci profilini de etkilemiş ve eğitim-öğretim ortamlarını çağın gerektirdiği şekilde düzenleme gerekliliği ortaya çıkmıştır"(Tüzel 2010: 696). "Günümüz müzik eğitiminde çoğunlukla öğrencilerin hareket etmeden, sessizce bir şeyler öğrenmeye zorlandıkları bir sistem egemendir. Son yıllarda eğitimin bir çok alanında kalıcı öğrenme sağlamak için, aktif eğitim sistemine geçilmektedir"(Özevin, 2006).

Eğitim sistemleri üzerinde çağın gereksinimleri doğrultusunda zaman zaman değişiklikler yapılması gereği doğar. Küçük yaşlardaki bireyler için düzenlenen eğitim safhalarının çağın gereksinimlerini yakalayabilmesi bir toplumun birey bazında eğitilerek sosyal yaşantı şeklini olumlu yada olumsuz değiştirecek derecede önemlidir.

Özellikle sanat eğitimi alanında geliştirilen yeni model önerileri, toplumun kültür bütünlüğünü bozmayacak şekilde yapılmalıdır. Toplumların sosyal yaşantıları, yaşam tarzları doğrultusunda ortaya çıkan ve zamanla kültür dediğimiz olguyu şekillendiren imgeler bireyleri çepeçevre kuşatarak etkilemektedir.

Toplumun kültür öğelerinin önemli bir bölümünü kapsayan sanatsal faaliyetlere ait imgeleri bu anlamda irdelemek gereklidir. "Çocukların, kişiliklerinin şekillenmeye başladığı yıllarda tanıştıkları farklı sanat etkinliklerinden olumlu olarak etkilendikleri bilinmektedir. Tüm sanat dalları arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olan müzik sanatı aracılığıyla, çocukların erken yaşta müzik eğitimiyle edinebildikleri olumlu müzikal deneyimlerinin, fiziksel, bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerini olumlu yönde etkilemesi bu görüşü desteklemektedir"(Eğilmez, 2009: 72).

Sosyal Medya Mekanizmalarının Etkileri

Müzik sanatının kullanıldığı alanlar da gün geçtikçe farklılaşmaya başlamıştır. Sosyal ağların kuşattığı bir çevreye doğan bireyler, medya öğelerinin her biri tarafından kıskaca alınarak belirli bir etki alanına çekilmeye çalışılmaktadır. Müzik kavramı bu çekim alanının en önemli etki öğesini temsil etmektedir.

"Toplum davranışlarını kontrol altında tutmak isteyen görsel ve işitsel medyanın en önemli paydaşlarından biri olan müzik olgusu, öylesine vazgeçilmez bir düzeye taşınmış ki; diziler, reklam filmleri bir yana, haber programlarının bile, adeta kurumsal kimliklerinin birer parçası haline gelmiştir"(Akgül, 2014: 12).

Medya yolu yada farklı kanallarla farklı biçimlerde müziksel imgelerin etki gücü kullanılarak topluma ürün olarak sunulan imgeleri eğitim, kültür ve sanat gibi kavramların süzgeçlerinden doğru bir şekilde geçirilmesi gereklidir. Bilgiye rahatlıkla ulaşılabildiğimiz bir çağda doğru imgelerin seçilerek bireylere aktarılması gelecek nesillerin doğru olan kültür imgelerini kaybetmemesini de sağlayacaktır.

Müzik sanatına ait kültür imgelerinin, toplumların gelişiminde çağlar boyunca önemli bir yeri olmuştur. Müzik denilince akla gelen her imge bir başka müzik imgesiyle kavramsal bir bağ oluşturarak zamanla belirli kalıplara bürünerek müziğin kültürel etkilerini temsil eden şekillere bürünerek sosyal yaşantıda yerini almaktadır. Bununla birlikte toplumu oluşturan bireylerin müziksel imgelere yönelik algıları da farklılık göstermektedir. Sosyal çevrelerin çeşitliliği bu algı mekanizmalarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Bireylerin algı mekanizmaları genel olarak içine doğduğu sosyal çevrenin kültürüyle şekillenerek zamanla farklı yaşam tarzlarını ortaya çıkarır. İçine doğulan sosyal çevrede var olan

müzik kültürü, bireylerin müzik sanatına olan yaklaşımlarını etkileyecektir. Bu bakımdan müzik sanatı eğitimi konusunda, bireylerin içerisinde yaşadığı toplumların, müziksel imgelerine ait değerlerin dikkate alınarak hareket edilmesi gereklidir.

Müzik eğitimi alanında, özellikle çocuk yaştaki bireylerin algılarına yönelik kültürel temsil imgeleri, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Müzik sanatına ait kültürel imgelerin çocuk eğitiminde etkili olabilmesi için algı yönetimi anlamında dikkatli olunması gereklidir. "Algı gelişiminin temelini olgunlaşma ve öğrenme oluşturmaktadır. Bu aşamada okul öncesinde sunulan eğitim programları, çocuğun görsel algı davranışlarının oluşturulmasında ve yeteneklerinin geliştirilmesinde önemli bir süreçtir" (Yıldırım ve diğerleri, 2012: 94). Bu süreç içerisinde yer alan müzik eğitimi imgeleri çocukların dikkatini çeken en önemli etkendir. Müziksel imgeler ile birlikte düşünülebilen kavramsal bütünlerin çocuklara öğretilmesi bir bütün olarak düşünülmelidir.

Okul Şarkılarında Sunulan Kavramsal İmgelerin Önemi

Bir çocuğun dikkatini dağıtacak yada toplayacak olan imgeleri kavramsal olarak düşündüğümüzde görsel ve işitsel imgeler ilk sırada yer alacaktır.

Bu iki kavrama ait imgelerin görme ve işitme duyusunu tetikleyerek algı oluşturması ilk aşamadır. Algıya ait imgelerin kavram oluşturması ise ikinci aşamayı temsil etmektedir. Kavramın çeşitliliği, zenginliği, algıya yönelik imgelerin kalitesi ile doğru orantılıdır.

Kavram haritalarının güçlü olmasını sağlayabilmek için kavramı temsil eden imgelerin de güçlü yönlerinin olması gereklidir. Temel olarak bir imge türünün bir başka imge türü ile bir arada kullanılması yoluyla bireylerde algıların oluşturulması ve algıların kavramlara dönüştürülmesi eğitimin temel kurallarından birisidir diyebiliriz. Kuvvetli kavram haritaları oluşturacak şekilde tasarlanacak eğitim materyalleri, algıları aktif hale getireceğinden algılanan imgelere ait kavramların eğitsel amaçlara ulaşma durumunu da güçlendirecektir.

Müzik eğitimine yönelik temel imgeleri, okul şarkıları kapsamında değerlendirecek olursak ilk aşamada duysal, ikinci aşamada ise görsel imgeler yine ön plana çıkmaktadır. Şarkılara ait melodik yapı ve şarkılara ait sözlerin melodik yapı içerisinde kaynaştırılmış hali genel olarak bireylerin işitsel algılarına hitap etmektedir.

Şarkılarda kullanılan seslerin ait olduğu çalgılar, sözlerin temsil ettiği imgeler aynı zamanda görsel algıya dair çağrışımlar da meydana getirmektedir. Tüm bu algı etkileşimleri ile birlikte ortaya çıkan kavramların bireylere imgeler yoluyla aktarıldığı gerçeğinden yola çıkılarak okul şarkılarında var olan işitsel ve görsel imgelerin üzerinde durulması gereklidir.

Literatürde en genel adıyla okul şarkıları olarak geçen ve özellikle çocuk eğitiminde önemli bir yeri olan müzik eğitimi öğelerinin çocuklar üzerinde önemli bir etkisi vardır. Küçük yaştaki bireylerin müzik eğitimi etkinliklerine dair oldukça kapsamlı bir yeri de olan okul şarkılarında duysal ve görsel imgeler bir arada sunulmaktadır. Çocukların algılarına hitap ederek kavrama yoluyla öğretilen sözlü okul şarkıları gerek müzik teorisine dönük imgelerin örgüsü gerekse de sözel öğelerin temsil ettiği tüm imgeleri bir arada tutmaktadır.

"Gerçekte hayatımız boyunca zihinsel imajlara ait sayısız görsel mesajla karşılaşırız. Ancak dikkat edilmesi gereken bunlardan sadece belli baslı olanların bizlerin hafızasına kazındığı gerçeğidir. Başka bir deyişle hafızamıza kazınan ve asla unutmadığımız görsel mesajlar olduğu kadar bir o kadar da -belki daha fazla- karşılaştığımız ve unutmuş olduğumuz görsel mesajlar da bulunmaktadır"(Karagöz, 2012: 392).

Görsel algılama olarak tanımlanan bu durum okul şarkılarında görsel imgelerin yanı sıra işitsel imgeler ile bir arada kullanılmaktadır. "Görsel algılama; görsel uyarıları tanıma, ayırt etme ve daha önceki deneyimlerle birleştirerek yorumlama yeteneğidir. Bu yetenek, zihinde

gerçekleşmektedir. Çocuklar görsel algılama yetenekleri yoluyla çevreden aldıkları duyumları kullanarak zihinsel yapılar oluşturup, her yeni uyaranla zihinde değişen yapıları yeniden düzenlenmektedir"(Kol, 2015). "Bugüne kadar daha çok nörologların ve nöropsikologların araştırma konusu olan müzik ve beyin, artık müzisyenlerin de ilgisini çekmeye başlamıştır. Bunun nedeni, bugüne kadar daha çok içgüdüsel olarak yaptıkları şeylerin nedenini daha bilimsel olarak öğrenme ve daha bilinçli bir şekilde uygulayabilme ihtiyacıdır"(Ayata, Aşkın, 2009: 15).

Okul şarkılarında bu ihtiyaç durumu hem müzik eğitimi hem de birey eğitimi anlamında düşünülebilir. Bir bireyin eğitiminde müziksel imgeleri ağırlıklı olarak kullanarak dikkati çekilerek müzik eğitimi dışındaki eğitsel kavramların görsel temsil imgelerini müzik imgeleri ile bir arada sunabiliriz. Böylelikle eğitsel bir imaj(imge) müziksel bir imge ile kuvvetlendirilerek bireye aktarılmış olacaktır.

"Bir imajı sadece hissetmek ve seçmekten daha yüksek bir biliş seviyesinde zihinsel olarak işlemek demek görüş alanınızdaki nesneleri sadece gözlemlemek değil onları anlamlandırmak amacı güderek üzerlerinde yoğunlaşmak demektir. Bu süreç çok daha yoğun bir zihinsel aktivite gerektirir. Belli bir görsel mesajla ilgili yasanmış önceki deneyimler net görmede anahtar bir unsur niteliği taşır"(Karagöz, 2012: 395).

Müziğe ilgisi olan bireylerin müziksel deneyimleri, algıları uyararak farklı kavramların ortak bir zihinsel aktivite içerisinde bir arada sunulmasını sağlayacaktır.

Algılama Alanında Okul Şarkılarının Önemi

Algılarına sunulan her şeyi kolaylıkla içselleştirebilen çocukların eğitimi ile ilgili geliştirilen bir çok yöntem vardır. Farklı alanlarda ve yönlerde, farklı tekniklerle okul ortamında eğitime tabi olan çocuklar, belirli bir müfredat kapsamında eğitilmektedir.

Kurallar çerçevesinde yetiştirilen küçük yaştaki bireylerin ilgilerine okul yıllarında en çok müzik ve resim sanatına yönelik dersler hitap etmektedir. Bu derslerin içerikleri temsil ettikleri imgeler doğrultusunda zengin olacaktır. "Görsel algının ikinci alt alanı olan şekil - zemin ayrımı, karmaşık desenler içinde bulunan şekilleri bulma ile ilgidir. Birçok uyaranın bulunduğu bir durumun içerisinden seçilen uyarıcıyı algılama, düşünme, odaklaşma ve dikkat etme, şekil - zemin ayrımı için oldukça önemlidir" (Yıldırım ve diğerleri, 2012: 93).

İyi bireyler eğitebilmek amacıyla ortaya konulan eğitim-öğretim programlarının imgelerinin de temsil açısından kuvvetli olması gereklidir. Bireylerin gelecek planlamaları olarak da adlandırılabileceğimiz eğitim sistemleri içerisinde müzik sanatına yönelik programlarında özenle hazırlanması gerekmektedir.

Farklı toplumlarda farklı kültür temsillerine, farklı bilgi birikimlerine ait imgelerin yer alabileceği bir müzik eğitimi programında çeşitlilik önemli olduğu kadar tutarlı olma durumu da üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Çeşitli yaş gruplarına ait farklı düzeylerde hazırlanan müzik eğitimi programlarında yer alan okul şarkılarına ait imgelerin temsil gücü, üzerinde tartışılması gereken bir konudur. Okul şarkılarındaki imgelerin müziksel ve sözel boyutu üzerinde bu anlamda durulması gereklidir. Okul şarkılarında temsil edilen sözel içerik kavram oluşturmak için müzik imgelerini de eş zamanlı olarak kullanmaktadır. Bireyler bir yandan müzik eğitimi alırken diğer yandan sözel kavramlarda etki alanında yer almaktadır. Bireylere müzik yoluyla kavratılması istenilen içeriğin imgeleri, çocuk eğitimi sürecinde etkili bir rol oynamaktadır.

"Müzik eğitimcileri eğitim çalışmalarında, kendi deneyimlerinden faydalandıkları kimi yaklaşımlar geliştirmişler veya var olan metotları uygulamışlardır. Kendi deneyimleri ya da metotların yanında farklı kaynaklardan da faydalanmışlardır(Çoban, Okay, 2013:258). "Beyindeki yaratıcı sürecin en başta sanat eğitimi olmak üzere çeşitli eğitim yöntemleriyle

gerçekleştirilebildiği, bu eğitimsel süreçler sonunda bireylerdeki bilişsel düşünmenin ve akademik başarının olumlu etkilendiği Hermann'ın yanı sıra pek çok araştırmacının söylemleri ile kanıtlanmıştır"(Gürgen, Bilen, 2005: 327). "Müzik eğitimi, yaratıcı bireylerin yetiştirilmesinde sanat eğitiminin en uygun alanlarından birini oluşturmaktadır. Ancak, öğretmen merkezli, blokflüt ve şarkı öğretimiyle sınırlı müzik dersleri yaratıcı potansiyeli ortaya çıkaramamakta, nitelikli bireyler yetiştirme konusunda istenilen sonuca götürmemektedir. Yaratıcı bireylerin yetiştirilmesinde önemli yer tutan müzik derslerinin, günümüzde etkililiği deneylerle kanıtlanmış, çağdaş müzik eğitimi yaklaşımları ile sunulması gerekmektedir"(Gürgen, Bilen, 2005: 327). "Müzik çocuklar için bir anlama aracıdır. Okul öncesi çocukların okuma-yazma bilmedikleri için en değerli bilgi edinme araçları kulaklarıdır. Ses dinleme ve ses üretme çalışmaları müziğin temelini oluşturmaktadır. Duymak, dinlemek, dikkati seslere yoğunlaştırmak ve uygun tepkiyi verebilmek okulöncesi eğitiminde önemli noktalardır."(Modiri, 2010: 508).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Müzik eğitiminde, imgelerin kullanımı, önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu anlamda interaktif bir eğitim metodu kullanılarak farklı imgelerin müzik imgeleri ile bir arada kullanılması yoluyla bireylerin eğitim düzeylerinde istenilen başarı düzeylerine daha etkili bir yöntem ile ulaşılması sağlanabilir.

Müzik imgelerinin yanı sıra özellikle okul şarkılarına ait sözlerin temsil ettiği görsel imgelerin etkili kullanımı, öğrenme süreçlerini kısaltacağı gibi akılda kalıcılığı da artıracaktır. Bunu sağlayabilmek amacıyla görsel içerik açısından zengin animasyon şekilde okul şarkıları tasarlanarak şarkı öğretiminde bir materyal olarak kullanılabilir.

Gelişen teknoloji günümüzde müzik sanatı alanına yönelik olarak müzik yazılımlarının aktif olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır. Bu olanaklar doğrultusunda okul şarkılarının müzik yazılımlarında ihtiyaçlar doğrultusunda müziksel imgeler açısından(eşlik, ritim vb.) zenginleştirilerek çocukların dikkatini çekebilmesi sağlanabilir. Böylece algıya hitap eden müziksel imgelerin güçlendirilmesi yoluyla müzik eğitimi süreçlerinde de olumlu katkılar elde edilebilir.

Okul şarkılardaki müziksel yapı, günümüzde kullanılan birçok eğitim-öğretim metodu ile rahatlıkla öğretilmektedir. Geleneksel yöntemlerin yanı sıra çağın gereksinimleri doğrultusunda geliştirilecek imgesel yöntemlerin eğitim sistemine kazandırılabilmesi de gereklidir. İmgesel yöntemler geliştirilerek etkilerinin olumlu sonuçlar ortaya çıkarması önerilen okul şarkılarının, sözlerinin akılda kalıcılığını artırmak, okul şarkıları öğretiminin önemli bir prensibi haline gelmelidir.

Erken yaşta müzik eğitimine başlayacak olan bireyler için okul şarkılarının, müzik eğitimi anlamında sadece bir eğlence aracı olarak görülmeden kavram oluşturmak için önemli bir unsur olarak görülmesi de gereklidir.

Şarkılarda temsil edilen her bir imgeye ait kavram özenle işlenmelidir. Çocukların sanat eğitimde önemli bir yer tutmakta olan eğitim amaçlı kullanılan okul şarkıları yoluyla, istenilen her türlü bilgi çocuklara rahatlıkla öğretilebilir.

Müzik hangi yaşta olursa olsun bireylerin dikkatini üzerine rahatlıkla toplayan bir sanat dalıdır. Müziğe yeteneği olsun ya da olmasın her birey üzerinde müzik etkilidir. Dikkat çekici imge çeşitlemelerine sahip olan müzik sanatına dair eğitim aşamaları doğru kullanıldığında farklı eğitim alanlarına ait imgelerin de etkili öğretilmesine olanak sağlayabilir.

Motivasyon için kullanılmakta olan müziklerin etkileri üzerine bir çok araştırma yapılmıştır. Motive edici özelliği yüksek olan müzik sanatının bu olumlu özelliği, okul şarkıları yolu ile çocuk eğitimi için kullanılmalıdır.

İmgeleri güçlü olan şarkılar algıları çok yönlü etkilemektedir. Bu çok yönlü etkiyi doğru yöntem ve teknikler ile eğitim süreçlerinde kullanarak sunulan bir müzik eğitimi çocuklar üzerinde olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilir.

Kendi kültürüne ait imgeleri çocuk şarkılarında tanıyan bireyler, içinde büyüdüğü topluma yabancılık çekmeden uyum sağlar. Kendisini o toplumun bir parçası hisseder. Küçük yaşlarda çocukların dikkatini çeken müziksel imgelerin yanında sunulan kültürel kimliği yansıtmayan imgelerin varlığı da söz konusudur. Bu gibi durumlarda sorumluğu üstlenecek olan ebeveynlerdir. Çocukların sosyal çevresinde öğrendiği-dinlediği-söylediği müziklerin sadece birer şarkıdan ibaret olmadığının farkında olabilmek bir çocuğun eğitimi için gerçekten önem taşımaktadır.

Kavram haritaları zamanla şekillenecek olan çocukların müzik yoluyla eğitilmesi için önemli bir araç olan okul şarkılarını aktif ve doğru kullanarak kültür eğitimi de yapılması mümkündür. Topluma ait kültürel değerleri imgeler yoluyla kavratabilen okul şarkıları, çocuklarda müzik eğitimi ötesinde çocuk eğitimi anlamında üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Kaynakça

AKGÜL, K. (2014). **Medya ve Müziğin Dili.** *Yıldız Journal of Art and Design*,*1*(1), 10-23.

AYATA, E., AŞKIN, C. (2009). **Müziğin beynin bilişsel fonksiyonlarına olan etkisi.** *İTÜDERGİSİ/b*, *5*(2).

ÇOBAN, S., OKAY, H., (2013). **Yaylı Çalgı Eğitiminde Müzikal İfadenin Geliştirilmesi**, İDİL, 2013, Cilt 2, Sayı 7 / Volume 2, Number 7.

EĞİLMEZ, H. O. (2009). **Piyano eğitimi başlangıç aşamasında 6-8 yaş çocukları için kullanılması öngörülen öğrenmeyi hızlandırıcı ve pekiştirici görsel çalışmalar**. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *22*(1).

GÜRGEN, E. T., & BİLEN, S. (2005). **Müzik alan derslerinin müzik öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme becerileri üzerindeki etkileri.** *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *25*(3).

KARAGÖZ, K., (2012). **İletişim Sürecinde Görselliğin Etkisi.** II. Uluslararası İletişim Sempozyumu *(Yeni İletişim Teknolojileri ve Dönüşüm)* Kitabı, 390-404. Kırgızistan.

KOL, S., (2015). **Computer Perceptions of Children in Early Childhood period**, International Online Journal of Educational Sciences, 7 (2), 231 - 244

MODİRİ, I. G. (2010). **Okul öncesinde müzik aracılığı ile yabancı dil öğretimi.***Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *23*(2).

ÖZEVİN, B. (2006). **Oyun, dans ve müzik dersine ilişkin motivasyon ölçeği**. *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildirisi*, 26-28.

TÜZEL, M. S. (2010). **Görsel okuryazarlık.** *Türklük Bilimi Araştırmaları*,*27*(27), 691-705.

YILDIRIM, S., AKMAN, B., ALBAY, E., (2012). **Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Sunulan Montesorri ve Mandala Eğitiminin Görsel Algılama Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi**, Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 32

ÇALIŞIYOR GİBİ GÖRÜNMEK; PRESENTEEİSM

Öğr. Gör. Esra AYIN

Adıgüzel Meslek Yüksekokulu

Özet

Rekabetin giderek arttığı çalışma hayatında, yoğun çalışma temposu içerisinde olan işgörenler, rahatsız olmasına rağmen işyerinde bulunmak durumunda kalabilirler. İşverenin gözünden düşme, işini kaybetme korkusu vb nedenlerden dolayı aslında kendilerini işe gitmeye mecbur hissetmektedirler. Rahatsız olduğu halde iş görmeye devam eden kişiler, bu hallerin varlığı halinde işine devam etmeyen diğer kişilere göre çalıştığı işyerini daha fazla zarara uğratmakta, verimlilik düşüşünün yanı sıra eğer mevcut hastalıkları bulaşıcı nitelikte ise diğer çalışanlara da bulaştırarak, diğer işgörenlerin de verimliliklerinde düşüşe neden olmaktadır. Bu noktada işletmeler için sağlığa ilişkin gider kalemi giderek yükselecektir. Verimlilik düşüşü ile kaybedilen gelirin yanısıra, sağlık ve tedavi giderlerinin de artması, presenteeism konusuna işletmelerin daha fazla önem vermesi gerektiğini göstermektedir.

Presenteeism olarak adlandırılan, rahatsız olduğu halde çalışmaya devam etme durumu hakkında yapılan bu araştırmada, daha önceden bu konu hakkında yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Presenteeismin birçok disiplin açısından önemi (işletme, iktisat, sağlık) belirtilmiş, presenteeism nedenleri, yarattığı sorunlar ve işgören ile işverene yönelik çözüm önerileri anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Presenteeism, işgören verimliliği, İşletme verimliliği, işletme

1.GİRİŞ

Çalışma hayatında işletmelerde en önemli ve en büyük görevleri üstlenmiş olan çalışanlar, bu zorlu görevi yerine getirirken birçok da olumsuz durum ile karşı karşıya kalmakta ve bazı mağduriyetler yaşamaktadır. Yaşanan bu olumsuz durumlardan dolayı emeğinden başka geliri olmayan bu işgörenlerin işyerlerinde bulundukları sürelerin tamamında maalesef ki etken ve etkili bir çalışma gerçekleştirememektedirler. İşte bu noktada hem çalışanlar hem de işverenler için bazı zararlı durumlar ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkacak bu kötü durum işletmelerin devamlılığını tehlikeye sokmakta, çalışanların çalışma yaşamında verimli çalışma süresini de kısaltmaktadır.

Presenteeism de bu zararlı durumların ortaya çıkmasına neden olan faktörlerdendir. Fiziken işyerinde var olan çalışan, aslında yaşadığı fizyolojik veya psikolojik rahatsızlıklardan dolayı dinlenerek geçirmesi gerektiği süreleri işyerinde geçirir ama sadece ve sadece çalışıyor gibi görünür.

Presenteeism durumunun ortaya çıkmasında bazı nedenler vardır. Öncelikle bu çalışmada presenteeism kavramının önemi üzerinde durulup, ortaya çıkmasına neden olan etmenler ele alınmaktadır. Sonrasında yarattığı sorunlar ve çözüm önerileri belirtilmektedir.

2.PRESENTEEİSM KAVRAMI

Presenteeism kavramının kökeni “presence” kelimesidir ve hazır bulunma, var olma, orada bulunma ve görünüş anlamlarına gelir. Kelime anlamından presenteeismin, görünürde yada fiziksel olarak var olma halini işaret ettiği anlaşılır. Yakın bir kavram olan absenteeism ise “absence” kelimesinden türemiştir. Yokluk, bulunmama, devamsızlık anlamlarına gelir. Tam olarak Türkçe karşılığını ifade edebilecek bir kavram arayışı sürse de , işte var ol(ama) ma kavramını kullanmak mümkün gözükmektedir. (Çifçi,2010:155)

Presenteeism ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Ancak ilk kez sağlık ve verimlilik yazınında Örgütsel psikolog olan Cary Cooper tarafından 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra ortaya atılmıştır ve toplum doğasını etkileyen olaylara dayandırılmıştır. Cooper'a göre ortaya çıkan ekonomik durgunluk ile küçülmeyi tercih eden işletmeler, işgörenlerin işsiz kalmasına ve iş garantisi olmadan çalışmak zorunda kalmaları da presenteeismin doğmasına neden olmuştur.(Çoban,Harman,2010:161)

Presenteeism için yapılabilecek bir başka tanım ise şöyledir: İnsanların fiziksel bir rahatsızlık yaşaması veya psikolojik kökenli bir rahatsızlık yaşaması sonucunda, çalıştıkları işin başında olmalarına rağmen verimliliklerinde belirgin bir düşüklük yaşamaları durumuna presenteeism denilebilir. Yani fizyolojik veya psikolojik olarak rahatsızlık yaşayan çalışanların izinli olarak geçirmeleri gereken süreyi işyerlerinde çalışarak geçirmeleri işte var ol(ama)ma yada başka bir tanımla çalışıyor gibi görünme durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Kavram ilk ortaya çıktığı yıllarda çalışanların iş garantisi olmaması konusu ve fazla çalışma konusu ile tanımlanmaya çalışılırken, presenteeisme sebep olan nedenler günümüzde çeşitlilik gösterdiğinden tanımlamalarda çeşitlilik ortaya çıkmıştır.

3.PRESENTEEİSMİN ÖNEMİ

İşletmelerin varlığını sürdürmesindeki en önemli unsur olan çalışanlarının karşılaştığı sorunlar, işletmeler tarafından titizlikle incelenmesi gereken konulardır. Çünkü çalışanlarının yaşadığı sorunlar, işletmenin kendi sorunlarıdır ki, işletmeler çözüm bulamadığı takdirde kendi sonuna yaklaşıyor demektir. Presenteeism da çalışan için ciddi bir sorundur. Çalışanların çalışma ortamında verimli bir çalışma gerçekleştirememelerine neden olan bir unsur olduğu için, çözümüne ilişkin uygulamalarda geç kalınmaması gerekmektedir.

Presenteeism birçok disiplin açısından da önem taşımaktadır. İktisatçılar, işletmeciler, sağlık sorunu araştırmacıları ve sosyal politikacılar tarafından titizlikle analizler yapılması gereken bir konu olarak görülmektedir. Bu alanlar açısından önem taşır ki özellikle İnsan Kaynakları yönetimiyle ilgili olan taraflar, verimlilik kaybının önlenmesiyle ilgili ele almaktadırlar.(Baysal vd. , 2014:136)

Presenteeism yeni bir kavram değildir ancak birçok disiplince, ortaya çıkardığı maliyetler nedeniyle üzerinde durulması gereken bir konu olduğu farkedilmiş ve yakın zamanda işaret edilmiştir. Ortaya çıkardığı verimlilik kayıpları ve çalışanlara verdiği zarar gün geçtikçe artmakta ve gözardı edilemeyecek boyutlara ulaşmaktadır.

4.PRESENTEEİSMİN NEDENLERİ

Presenteeismin ortaya çıkmasına neden olan birçok etken vardır. Bunları gruplandıracak olursak ilki işten kaynaklanan nedenler, ikincisi çalışma ortamından kaynaklanan nedenler ve son olarak da bu grupların dışında kalanları dahil edebileceğimiz diğer etkenler başlığı altında incelenebilecek sebeplerdir.

İşten kaynaklanan nedenler: işten kaynaklanan nedenler içerisinde söyleyebileceğimiz nedenlerden ilki rol çatışmasıdır.

Öncelikle rol " belirli bir konumda yer alan yada belirli fonksiyonla görevlendirilen kişiden beklenen davranış" olarak tanımlanabilir.(Köroğlu, Köroğlu ve Alper,2012:132) Rol çatışması ise aynı anda birçok rolün gereğini yerine getirmek durumunda olan kişinin rol gereklerinden birisine diğerlerine oranla daha fazla uyum göstermesi olarak tanımlanabilir.(Şimşek vd., 2010;51)Rol çatışması yaşayan kişinin birden fazla rol karşısında çalışma eylemini gerçekleştirmesi oldukça güçleşecektir. Rol çatışmasının devam etmesi durumu sonucunda, işletmeler ve çalışanlar açısından olumsuz sonuçların ortaya çıkması mümkün olacaktır. Presenteeisme neden olan psikolojik kaynaklı rahatsızlıklardan stres ve depresyon gibi rahatsızlık durumlarının meydana gelmesini tetikleyecek, takip eden süreçte çalışanlar ve çalıştıkları işyerleri için büyük sorunlar ortaya çıkacaktır.

İş yükündeki fazlalık durumu, fazla çalışma da presenteeisme neden olan işten kaynaklı sebeplerdendir. Fazla çalışmaya ilişkin sınırlar 4857 sayılı İş Kanununda belirtilmiştir. Haftalık 45 saati aşan çalışmalar fazla çalışma olarak tanımlanır.

Biyolojik olarak uzun çalışma saatleri geçiren çalışanda bitkinlik ve yorgunluk seviyesi artacak, bağışıklık sistemi zayıflayacaktır. Yapılan çalışmalar sonucunda, uzun çalışma saatleri yüksek tansiyon, damar ve kalp hastalıkları için bir risk unsuru olduğu görülmüştür. İlaveten stres ve diğer psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkmasına da neden olduğuna ilişkin bulgular vardır.(Çiftçi, 2010:158) Bu konuyla ilgili TUİK tarafından 2013 yılında yapılan "iş kazaları ve işe bağlı sağlık problemleri" konulu araştırmada son 12 ay içinde istihdam edilenlerden(30614 kişiden)%7,1 i "zaman baskısı ve aşırı iş yükü" şeklinde ruhsal sağlığa zarar verici faktörlere maruz kaldıklarını belirtirken, %17,1'i de fiziksel sağlığı etkileyen "kaza riski" ile karşılaştıklarını belirtmiştir.(İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırmaları,2013,www.tuik.gov.tr ,2013)

Çalışma Ortamından Kaynaklanan Nedenler: Çalışma ortamından kaynaklanan nedenler iş tatmini, örgüt kültürü, iş güvenliği, iş kazaları ve meslek hastalıkları ile mobbing şeklinde sıralanabilir.

İş tatmini, bir çalışanın yaptığı iş neticesinde elde ettiklerinin ihtiyaç duyduğu şeylerle, değer yargılarıyla örtüştüğünü veya örtüşmediğini fark ettiğinde yaşadığı duygulardır.(Bakan vd., 2014:557) Kişinin gereksinimleri ve inandığı değer yargıları yaptığı iş ile uyumlu ise iş tatmini vardır denilebilir.(Ergun Özler, Mercan, 2009:96) İş tatmini yaşayan çalışan daha verimli ve kendini çalıştığı yere daha çok ait hisseder. Aksi halde işletmeler iş tatminini sağlayamazlar ise birçok çözülmeyi bekleyen sorunun ortaya çıkması kaçınılmaz olur. Örneğin, iş tatminsizliği durumunun varlığı halinde zihin ve beden sağlığında olumsuz birtakım belirtiler, işe devamsızlık oranında artış, stres, çalıştığı işyerine zarar verme gibi durumlar yaşanabilir. Çeşitli faktörlerin devreye sokulması suretiyle iş tatminini arttırıcı çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Çalışanların iş tatmininin sağlanması için, dolayısıyla verimliliğinin ve performansının arttırılması için yardım sağlanabilecek faktörler ücret, terfi, takdir edilme, arkadaşlık ortamını iyileştirme vb. şeklinde sıralanabilir. Sorun eğer ücrete ilişkin ise ücrette adil uygulamaya geçmek, sorun eğer rol çatışması ise rollerin belirlenmesini sağlamak, sorun iş yükünün fazlalığı ise iş yükünü kişini çalışma gücüyle orantılı belirlemek suretiyle çözüm odaklı davranmak, iş tatminsizliğinden kaynaklı presenteeismin ortaya çıkmasını engelleyecektir.

Örgüt kültürü konusuna gelindiğinde, örgüt kültürü bir örgütteki tüm işgörenlerce paylaşılan değerler toplamıdır.(Taşlıyan, 2007:259) Bir örgütteki işlerin yapma yolunu ifade etmek için kullanılır. Örgütteki işbirliği, karar ve sorunlara nasıl bir yaklaşım biçimi uygulanacağı, işlerin nasıl yapılacağı, dışsal adaptasyon ve içsel bütünleşme sorunlarıyla mücadele etmek için bir grup tarafından ortaya atılan, keşfedilen, öğrenilerek geliştirilen ve yeni üyelere öğretilen varsayımlara dayalı modeldir.(Tuncer, 2011:48) Çalışanlar çalıştıkları örgütün tam da içerisinde, en değerli üyelerinden biri olduğunu hissettiğinde mutlu ve verimli bir çalışma süreci geçirirler. Örgüt

içerisinde belirsizlikler hak ve adalete ilişkin sorunlar ve benzeri örgüt kültürüne ait eksiklikler nedeniyle fiziksel veya ruhsal rahatsızlıklar yaşayan ve bu rahatsızlıkları ile birlikte çalışan işgören presenteeism ile karşı karşıya kalır.

Bir başka önemli kavram iş güvenliğidir. "İşçinin ve işin teknik özellikli risklere karşı korunması" olarak tanımlanabilir. Teknik önlem ve bilgi ile risklerin belirlenmesi, bunlara karşı alınabilecek önlemler iş güvenliğinin kapsamında yer alır.(Çetin, Özcan, 2014:189) Başka bir tanımda ise iş güvenliği işin yapılması esnasında işgörenlerin karşı karşıya kaldıkları tehlikelerin ortadan kaldırılması veya azaltılması konusunda işverene getirilen yükümlülüklere ilişkin teknik kuralların tamamıdır şeklinde açıklanır. (Akpınar vd.,2014:94) Güven sadece çalışma yaşamında değil bireyin tüm hayatı boyunca hissetmek istediği bir duygudur. Güvensiz bir ortamda çalışmak zorunda kalan insan , işten kaynaklı fiziksel nitelikli bir rahatsızlığa yada güvenliğin eksikliğinden yaşanan tedirginlikten kaynaklı psikolojik bir rahatsızlığa yakalanıp, çalıştığı işyerinde işin niteliklerini yerine getiremeyebilir ki varlığı sadece bedenen var olmaktan ibaret olacaktır.

İş kazası ve meslek hastalığı konusu da işten kaynaklanan presenteeism kapsamında yer alır. Öncelikle sağlık tanımı, kültürden kültüre, toplumdan topluma değişiklik gösterebilir. Yani bir toplum için sağlıklı olabilecek bir birey başka bir toplum için sağlıklı olmayabilir. Sağlık konusunda yapılmış ve yaygın bilinen tanım Dünya Sağlık Örgütü tarafından 1948'de yapılmıştır. Bu tanıma göre: "sağlık sadece hasta ve sakat olma durumu değil, aynı zamanda bedensel, ruhsal ve sosyal olarak tamamen rahat, iyilik içerisinde olma halidir." (Okay, 2014:1) Bu tanımdan yola çıkarsak herşeyden önemli olan sağlıklı insan kategorisine dahil olmak için tam bir iyilik haline sahip olmak gerekir ki iş kazasına ve meslek hastalıklarına maruz kalmak bu iyilik haline engel teşkil edecektir.

Öğretide iş kazası "sigortalının işverenin otoritesi altında bulunduğu sırada gördüğü iş veya işin gereği dolayısıyla ani ve dıştan gelen bir etkenle, onu bedenen ve/veya ruhen zarara uğratan bir olay" olarak açıklanır.(Şakar, 2013:257) Meslek hastalığı ise mesleki nedenlere bağlı olarak belli mesleklerde veya çalışma gruplarında görülen ve bu nedenlerin devamı halinde de artış eğilimi gösteren rahatsızlıklardır.(Dolgun vd., 2012:249) Dünya Sağlık Örgütü ve Uluslararası Çalışma Örgütü gibi uluslararası kaynaklarda meslek hastalıkları zararlı bir etkenle bundan etkilenen insan vücudu arasında, çalışılan işe özgü bir neden –sonuç, etki-tepki ilişkisinin ortaya konduğu hastalık grubu olarak tanımlanmaktadır.(ÇSGB,2011:11) Önemli olan iş kazaları ve meslek hastalıkları meydana geldikten sonra olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya çalışmak yerine , çalışanların sağlığını koruyucu önlemleri almak ve mesleki riskler ortaya çıkmadan önlem almaktır.(Dolgun vd., 2012:246) İş kazasına uğramış bir işgören bu kaza sonucunda bazı sağlık sorunları yaşayıp , sağlığında kalıcı olumsuz etkiler ortaya çıkmış olabilir. Kaza sonrası işine devam eden çalışan bu kalıcı etkilerden dolayı, sadece çalışıyor gibi görünüyor da olabilir. İşte çalışmak sadece bedenen orda olmakla değil, fiziksel ve ruhsal iyilik halinin bütünlüğü ile orada olmakla mümkündür. Meslek hastalığına yakalanmış biri de işyerinde gerekli verimli çalışmayı gerçekleştiremeyecektir. İş kazası ve meslek hastalığına ilişkin gerekli önlemlerin eksikliği durumları ortaya çıkarsa, presenteeismin çalışanlarda görülebilecek olması hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Konuyla ilgili sayısal veriler Türkiye için oldukça yüksektir. Sosyal Güvenlik Kurumu 2014 yılı için verdiği istatistiğe göre 221.366 iş kazası, 494 meslek hastalığı meydana gelmiştir. İş kazasına ilişkin 2013 yılındaki sayısal veriler karşılaştırıldığında %15 oranında bir artış olduğu görülmüştür.(2014 Yılı İş Kazaları Ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri , www.mess.org.tr ,ty)

Son olarak mobbing konusuda bu başlık altında incelenen konulardandır. Mobbing duygusal bir saldırıdır. Bireyin saygısız ve kendisine zarar veren bir davranışın hedefi olmasıyla başlar. Bir kişinin, diğer insanları istemeleri veya zorlamayla başka bir kişiye karşı etrafında

toplaması, sürekli olarak iyi niyet dışı hareketlerde bulunması, alay, ima ve toplum içinde küçük düşürme gibi yollarla, huzursuz bir ortam yaratarak kişiyi işten çıkarmaya zorlamasıdır.(Çev. Önertoy, 2014:33) Mobbing günümüzde çalışma yaşamında birçok çalışanın karşı karşıya kaldığı ve üzerinde titizlikle düşülmesi gereken bir konudur. Çalışma yaşamında bu sıkıntı ile karşılaşan bireylerin bazıları sıkıntılarını dile getirip çözüm yollarını ararken bazıları da susmayı tercih etmektedir. Susmayı tercih etmelerinin kendilerince bazı sebepleri vardır. Bunlardan bazıları: işini kaybetme korkusu, mobbinge maruz kaldığından toplumun haberdar olmasını istememesi, özgüven eksikliği vb. nedenlerdir. Devamlılık niteliğinde bir baskıyı üzerinde hisseden çalışan kendini işine veremeyecek, psikolojisine aldığı tahribatın etkisinden çıkamayacak, çalıştığı kuruma zamanla yabancılaşmaya başlayacak ve işe karşı isteksizlik oluşacaktır ki bunlar presenteeisme ortam hazırlayacaktır.

Diğer etkenler: ilki strestir. Stres sanayileşen her toplumdaki bireylerin öğrenip kullandığı psikolojik bir kavramdır. (Güney, 2015:325) Stres herkes için farklı anlama gelebilir. Sıradan bir insan için stres baskı, gerginlik, rahatsız edici çevresel faktörler ve duygusal tepkiler olarak ifade edilebilir. (Çev.Dirik , 2016:290) stres çalışma hayatında bireyi olumsuz yönde etkileyen ve presenteeismi yaşamasına neden olan etkenlerdendir.

Stres çalışanın çeşitli hastalıklar sahibi olmasına neden olduğunda, sağlığa ilişkin maliyetlerin artışı gerçekleşecektir. Stresi kontrol altına almaya yönelik girişimler her zaman yeterli olmayabilir. Esas önemli olan yöneticiler tarafından stres kaynağı olacak krizlerin çözümüne yönelik hazır bulunmaktır. (Baltaş, 2012:144)

Depresyon da presenteeisme neden olan ruhsal hastalıklardandır. Kariyer yapamayan işgörenler de zamanla işten soğumaya başlarlar. Verimlilikleri ve çalışmaya karşı istekleri gittikçe azalır. Aynı şekilde yaşı ilerlemiş işgörenler de yılların vermiş olduğu yorgunluk ile çalışmaya başladıkları ilk yıllara oranla belirgin düzeyde çalışma potansiyellerinde düşüş yaşayacaklar ve belli bir süre sonrada çalıştıkları işyerine sadece gider gelir durumda olacaklardır.

Ve birde işkoliklik konusu vardır ki, o da uzun vadede işte var olmama durumunu ortaya çıkaracaktır. İşkolikler işlerini herşeyin üzerinde gören çalışanlar olarak tanımlanır (Güdü Demirbulat, Bozok, 2015:8) ki, işlerini her ne kadar herşeyin üzerinde tutsalar da ve uzun süre işyerlerinde vakit geçirseler de ancak kendi çalışma kapasite saati kadar verimli çalışırlar. Bundan fazla işyerinde geçirdikleri sürede ancak çalışır gibi görünürler.

5. PRESENTEEİSMİN YARATTIĞI SORUNLAR

Presenteeismin yarattığı sorunlar birçok açıdan incelenebilir. Sağlık açısından, presenteeisme neden olan bazı hastalıklar vardır. Bunları sıralayacak olursak; baş ağrısı, migren, boğaz ağrısı, sırt ve boyun ağrıları, alerjiler, depresyon, hiper tansiyon, astım, diyabet, enfeksiyonlar olarak söylenebilir.(Çoban, Harman, 2012:161) Yoğun ve uzun çalışma saatleri geçiren işgörenin bu hastalıklara yakalanma riski fazla olacaktır. Bu hastalıklar devamlılık arz ettiğinde sinir sisteminde bozukluklar, yorgunluk, düşünme yetisinde azalma, bitkinlik, konsantrasyon eksikliği gibi durumları ortaya çıkaracaktır. Dinlenmesi gereken süreyi işyerinde özellikle rahatsız olduğu halde geçiren birey hem fizyolojik hemde psikolojik bazı hastalıkların sahibi olacaktır ve mevcut rahatsızlıklarının da ilerleme durumu ortaya çıkacaktır. Eğer mevcut hastalığı bulaşıcı nitelikte ise bunu diğer çalışma arkadaşlarına da bulaştıracak ve onlarında çalışıyor gibi görünme hali ile tanışmalarına vesile olacaktır. Görmezden gelinen presenteeism durumu sağlık için yapılan harcamalarda büyük bir artışa yol açacaktır. Sağlık disiplininde araştırma yapan kişiler için bu konu oldukça önem arz etmektedir. Elde edilen sayısal veriler doğrultusunda durumun ciddiyetini farkedip, müdahele yollarını araştırırlar.

Presenteeismin varlığı verimlilik kayıplarına da neden olmaktadır. Verimlilik, elimizdeki imkanlar dahilinde en rasyonel hareketin sergilenip, en fazla çıktının elde edilmesine denir. Verimlilikte bir düşme yaşanması durumunda işletmeler için rekabet üstünlüğü sağlama durumu ortadan kalkacak, işletmelerin kuruluş amaçları arasında yer alan sürdürülebilir nitelikte olmak ve kar elde etmek durumları tehlikeye girecektir. İktisatçılar ve işletmeciler, büyük bir sorun olan verimlilik kayıplarını çeşitli politikalar ile mutlaka verimlilik artışı yönünde değiştirmeye çalışırlar.

Presenteeismin devamlılığı çalışılan işyerinde huzursuz bir ortam yaratacak, günün büyük bir kısmını işyerinde geçiren çalışan için çalışma eylemi çekilmez bir çile haline gelecektir.

6.PRESENTEEİSM İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Presenteeism, işverenler tarafından gözardı edilemeyecek kadar ciddi bir konudur. İşletmelerin en önemli değeri olan çalışanlarına ilişkin bu sorun görmezden gelinmemeli, sorunun kaynağı her ne ise tespit edilip gerekli çözüm önerileri belirlenmelidir.

Rol çatışması var ise işletmede bu ortadan kaldırılmalı, çalışanın yapacağı işe ilişkin iş tanımı ve sınırları net belirlenmeli, bu konudan kaynaklı rahatsızlıkların ortaya çıkması engellenmelidir.

İş yükü kişini gücünün yeteceği oranda olmalıdır ki Anayasanın 50. Maddesinde dahi " kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar. Dinlenmek çalışanların hakkıdır." İbareleri yer alır. İş yükü fazlalığı devam ettiği sürece presenteeismden kurtulmak mümkün olmayacaktır.

İşveren işçiye iş tatmini sağlayıcı imkanlar sunmalıdır.

Örgüt kültürü öyle sağlıklı oluşturulmalıdır ki, çalışan kendini çalıştığı ortamda asla dışlanmış, ayrımcılığa uğramış, yabancılaşmış hissetmemelidir.

İş güvenliğine ilişkin önlemler, iş kazası ve meslek hastalığı gibi çalışma hayatında çalışanları olumsuz yönde etkileyen durumların meydana gelmesini önleyici nitelikte olmalı ve yasalar dahilinde işyerinde bulundurulması zorunlu uzman kadronun eksiksiz bulundurulması sağlanmalıdır.

İşyerinde mobbing yaşanmasına asla izin verilmemeli, mobbing uygulayan kişilere cezai yaptırım uygulanmalı ve insanların işyerinde psikolojik rahatsızlıklar edinecekleri durumlarla karşılaşmaları engellenmelidir.

Stres ve depresyona neden olacak durumlar işyerinde hangi nedenden kaynaklanıyorsa tespiti sağlanıp, acil ortadan kaldırılmalıdır.

İşyerlerinde çalışanların fiziksel ve ruhsal zindelik kazanabilecekleri ortamların ve aktivitelerin artırımına önem verilmelidir.

Esnek çalışma, sağlıklı beslenme, iş yaşam dengesi gibi konular işverenlerce kıymet verilen konular olmalıdır ve sayılan tüm konulara ilişkin müdahele aşamasında yetersiz kalınma durumu ortaya çıktığında, dışardan konunun uzmanlarından yardım alınmaktan çekinilmemelidir.

7. SONUÇ

İnsan sağlığı herşeyden önemlidir. Fizyolojik yada psikolojik rahatsızlık yaşamamış tam bir iyilik hali içierisinde olan bireylerin varlığı ve giderek çoğalması, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları sağlıklı toplumu meydana getirecektir ki oda sağlıklı bir gelecek demektir.

İşe devamsızlıktan kaynaklı verimlilik düşüşleri bilinen bir gerçektir. Ama çalışabilecek durumu olmadığı halde işine devam edenlerin ortaya çıkardığı verimlilik kayıpları da hiç de küçümsenmeyecek boyutlardadır.

Hem çalışanların hemde çalışma yaşamını kalitesini düşüren presenteeism sorunu vardır ve tamda çalışma yaşamının içindedir. Sağlık sorunu yaşayan kişinin önceliği işi değil, sağlığını olumsuz etkileyen şeylerden uzak kalmak ve sağlığını geri kazanmak olmalıdır. Bu bilincin yaygınlaşması sağlanmalıdır.

Bu çalışmada çalışıyor gibi görünme durumunu ortadan kaldırmak için bazı çözüm önerilerinde bulunularak çalışma yaşamında işgörenlerin çalıştıkları zaman içerisinde kaliteli vakit geçirmelerinin önemi vurgulanmıştır. Bu çalışma, teorik bir çalışmadır ve kavramsal vurgu yapıldığından, önemi ve ciddiyeti farkedilip uygulamalı çalışmaların yapılması ihtiyacını hissettirebilir.

Kaynakça

Akpınar, Teoman, Necat Batur, Baki Yiğit Çakmakkaya.(2014). İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Anık Baysal, İsmet, Gültekin Baysal, Gökhan Aksu, Nurşah Aksu (2014). Presenteeism (İşte Varolmama Sorunu) ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Adnan Menderes Üniversitesi Akademik Personeli Üzerinde Bir Uygulama, Bürokon Özel Sayısı.

Bakan, İsmail vd. (2014). İnsan Kaynakları Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

Baltaş, Zuhal. (2012) Sağlık Psikolojisi Halk Sağlığında Davranış Bilimleri, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Çetin, Canan, Esra Dinç Özcan.(2014) İnsan Kaynakları Yönetimi, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Çiftçi, Birgül.(2010).İşte Var Ol(ama)ma Sorunu ve İşletmelerin Uygulayabileceği Çözüm Önerileri, Çalışma Ve Toplum Dergisi (1)

Çoban, Ömer. Serhat Harman.(2010). Presenteeism: Nedenleri, Yarattığı Örgütsel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Alanyazın Taraması, S.Ü İ.İ.B.F Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,23.sayı.

ÇSGB.(2011). Meslek Hastalıkları Rehberi,İSGGM, Ankara.

Dolgun,Uğur vd. (2012)İnsan Kaynakları Yönetimi, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

Ergun Özler, Derya, Nuray Mercan.(2009). Yönetsel ve Örgütsel Açıdan Psikolojik Terör, Detay Yayıncılık, Ankara.

Güdü Demirbulat, Özge, Düriye Bozok. (2015). Presenteeism (İşte Varolmama) İle Yaşam Doyumu, Fiziksel ve Ruhsal İyilik Halinin Etkileşimine Yönelik Seyahat Acentası İşgörenleri Üzerinde Bir Araştırma, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.

Güney, Salih.(2015). Davranış Bilimleri, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Köroğlu, Özlem, Ahmet Köroğlu, Bilge Alper (2012) Doğaya Dayalı Gerçekleştirilen Turizm Faaliyetleri İçerisinde Turist Rehberlerinin Rolleri Üzerine Bir İnceleme, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.

MESS, "2014 Yılı İş Kazaları Ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri", www.mess.org.tr/tr/is-sagligi-ve-guvenligi/haberler/2014-yili-sgk-is-kazalari-ve-meslek-hastaliklari-istatistikleri-1/ (1.10.2016)

Odgen, Jane. (2012) Sağlık Psikolojisi (Gülay Dirik,çev),Nobel Akademik Yayınları, Ankara.

Okay, Ayla.(2014) Sağlık İletişim, Derin Yayınları, İstanbul.

Schwartz,Ruth Distler, Noa Zanolli, Gail Eursell Elliott. (2014) Mobbing (Osman Cem Önertoy,Çev), Ray Yayıncılık, İstanbul.

Şakar, Müjdat.(2013). İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Şimşek, Şerif, Tahir Akgemci, Adnan Çelik.(2010)Davranış Bilimleri, Gazi Kitabevi, Ankara.

Taşlıyan, Mustafa. (2007).Yönetimde Seçme Konular, Kahramanmaraş Milli Eğitim Müdürlüğü Rehberlik ve Araştırma Merkezi Yayını Başak Bilgisayar Yazılım ve Matbaacılık A.Ş, Kayseri.

TUİK,(2013), " İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırmaları,2013 " http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16118 (1.10.2016)

Tuncer, Polat.(2011). İnsan Kaynakları Yönetimi, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

KELİME HAZİNESİ, ÖNEMİ VE 2015 TÜRKÇE DERSİ PROGRAMINDA KELİME HAZİNESİNİN YERİ

Okt. Nurullah AYKAÇ
Dicle Üniversitesi

Özet

İnsan yaratılışı gereği birbiriyle yazılı, sözlü, görüntülü gibi farklı yollarla iletişim kurmak zorundadır. İnsanlar kendilerini yazılı veya sözlü olarak ifade ederlerken bildikleri kelime oranında bunu yaparlar. Kişinin kelime hazinesi ne kadar çoksa kendini ifade etmesi de o kadar kolay olabilmektedir. Özellikle eğitim öğretim ortamlarında, öğrencinin anlama ve anlatımı bildikleri kelime oranınca gerçekleştiğinden, öğrencilerin kelime hazinesinin önemi büyüktür.

Bu güne kadar hazırlanmış olan Türkçe dersi programlarında kelime hazinesine yer verilmemiştir. Programlarda kısmen de olsa kelime öğretimi üzerinde durulmuş fakat eğitim öğretim sürecinde çok önemli bir yere sahip olduğu düşünülen kelime hazinesinin üzerinde durulmamıştır. Çalışmamızda, kelime hazinesinin eğitim öğretim sürecindeki önemi, kelime hazinesi ile ilgili yapılabilecek çalışmalar ve 2015 Türkçe Dersi Programı'nda kelime hazinesinin yerine değinmek amaçlanmıştır.

Eğitim öğretim ortamlarında kelime hazinesinin durumu hakkında bilgi edinmek için bu konu ile ilgili farklı il/ilçeler veya okullar göz önünde bulundurularak hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Bu tezler sonucunda çalışılan yerin kelime hazinesi ile ilgili bulguları gözden geçirilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulunun 05.08.2015 tarih ve 71 sayılı kararı ile kabul edilen Türkçe Dersi Öğretim Programı incelenmiştir.

Dillerin zenginliği ve kişilerin kendilerini ifade etmedeki başarısı kelime hazinesiyle ölçüldüğünden kişilerin kelime hazinesinin zengin olması önemli görülmektedir. Öğrencilerin kelime hazinelerini geliştirmek için, kendilerinin gösterdiği gayret ve eğitim hayatlarındaki diğer faaliyetler yeterli görülmediğinden Türkçe dersi programlarında kelime öğretimine ve kelime hazinesine yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe dersi, kelime hazinesi, kelime serveti, 2015 Türkçe Dersi Programı.

VOCABULARY, THE IMPORTANCE OF IT AND THE PLACE OF VOCABULARY IN 2015 TURKISH COURSE PROGRAM

Abstract

Due to the human creation,they must communicate each other in different ways such as verbal,written,video.When people express themselves written or verbally,they do it with the rate of word which they know.The more a person have a large vocabulary the more it can be easy to express himself.Because understanding and expression of students realize the rate of word which they know,the importance of students'vocabulary is great especially in the educational environment.

It hasn't been include vocabulary in the Turkish course programs that prepared until now.In the program partly focused on vocabulary instruction but ıt hasn't focused on vocabulary which is considered to have a very important place in the education process.In our work,it is intended to emphasise that the important of vocabulary in the education progress,work that can be done about vocabulary and the place of vocabulary in 2015 Turkish Course Program.

To learn about the status of vocabulary in the education environment,the master's and doctoral theses considering different provinces,districts and schools on this issue has been examined.As a result of these thesis, the work about the findings concerning the vocabulary has reviewed. It is also made literature research about the subject. Turkish Language Teaching Program which The Board of Education of The Ministry of Education adopted by the date of 08.05.2015 decision No. 71 was investigated.

Because the richness of the language and the success of the self-expression of people measured by vocabulary, ıt has been seen important the richness of vocabulary of people.To improve the vocabulary of students, It is believed that the word education and vocabulary should be included in the Turkish Course Program because his efforts themselves and in training other activities don't show enough.

Key Words: Turkish lessons, vocabulary, word fortune, 2015 Turkish Course Program.

KELİME HAZİNESİ VE ÖNEMİ

İnsan yaratılışı gereği iletişim kurmak zorundadır. İnsanların birbirleri ile iletişimi de yazılı, sözlü veya görüntülü olmaktadır. İnsanlar kendilerini yazılı veya sözlü olarak ifade ederlerken bildikleri kelime oranında bunu yaparlar. Kişinin kelime hazinesi ne kadar çoksa kendini ifade etmesi de o kadar kolay olabilmektedir. Özellikle eğitim öğretim ortamlarında öğrencilerin kelime hazinesinin önemi büyüktür. Çünkü öğrencilerin anlama ve anlatımları yine bildikleri kelime oranınca olmaktadır.

Öğrenciler eğitim hayatlarına, aile ve sosyal çevrede edindikleri kelimelerle başlarlar. Sonrasında eğitim öğretim ortamlarında kelime kazanmaları devam eder ve bu her yıl artarak devam eder. Ders kitapları hazırlanırken öğrencilerin yaş ve seviyelerine göre her sene kademeli olarak, kelime hazinelerine katkıda bulunacak yeni kelimeler eklenir. Ders kitapları ve öğrencilerin kendi gayretleriyle -kitap okuyarak veya farklı yollarla- kelime hazinelerini geliştirebilmeleri yeterli olmamaktadır. Bu nedenle Türkçe Dersi Programı'nda kelime öğretimi, kelime hazinesini geliştirmek ile ilgili çalışmaların yer bulması gerekli görülmektedir.

Bir dilin ne kadar zengin olduğunun belirleyicilerinden biri de kelime sayısı olduğundan (Gencan, 1971: 26), bir dilde kullanılan kelime sayısı o dilin kelime hazinesini oluşturur. Kelime hazinesi ifadesi sözlükte (TDK, 1998: 1265), "söz dağarcığı, söz varlığı, vokabüler, kelime kadrosu" olarak tanımlanmıştır. Kelime hazinesi ifadesi, farklı kaynaklarda; kelime serveti, kelime hazinesi, söz dağarcığı, sözcük dağarcığı, sözcük serveti, sözcük gömüsü, söz varlığı, kelime dağarcığı, kelime kadrosu, vokabüler gibi farklı kelimelerle de adlandırılmaktadır.

Göğüş (1978:360), kelime hazinesini "Bir kişinin kazandığı sözcüklerin hepsine sözcük dağarcığı denir." şeklinde tarif eder, Aksan (1996: 26-38), " Bir dilin söz varlığını oluşturan unsurlar yabancı kelimeler, deyimler, atasözleri, ilişki sözleri, kalıplaşmış sözler, terimler, çeviri kelimeleridir."

Çiftçi'nin (1998: 64), "Bir milletin bütün 'var'ları, herhangi bir şekilde, kelimeler vasıtasıyla dilde mevcut bulunduğundan kelime serveti, yani sözlük, o dilin evrenini oluşturur." diye ifade ettiği kelime hazinesini; Tosunoğlu (1999:1), "İnsanın doğduğu andan itibaren karşılaştığı ve çevresinde hazır bulduğu kelimeler, bu kelimelerin çağrıştırdığı kavramlar, kelimelerin oluşturduğu kalıplaşmış ifadeler" şeklinde ifade eder.

Aksan (2002: 13), "Filoloji ve dilbilim çalışmalarında, bir dilin sözcükleri, terimleri, yabancı dillerden gelme öğeleri, atasözleri, deyimleri, insanlar arasındaki ilişkilerde kullanılması gelenek olmuş kalıp sözleri ve kalıplaşmış birtakım özdeyişler, bir bütün olarak sözvarlığı adı altında ele alınır."

Özbay ve Melanlıoğlu (2008: 33), "Kelime hazinesi, bireyin öğrenme yaşantısı sonucunda bellekte depolanan birikimi ifade etmektedir." Karakuş (2002:120), "Bir dilde kullanılan kelimelerin hepsine ve ifade gücüne kelime hazinesi/dağarcığı/serveti denir." Bayerli, Çetindağ ve Celepoğlu (2005: 138), "Çok genel bir bakışla dillerin sahip olduğu sözcüklerin tümüne söz varlığı diyoruz." Korkmaz (2007:144), "Bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamıdır." Güney ve Aytan (2014: 619), "Bireyin sahip olduğu kelimelerin tamamı kelime hazinesini meydana getirir."

Eğitim öğretim sürecinde verilen dil derslerinin amacının, temel dil becerilerini geliştirmek ve öğrencilerin ana dillerini en iyi şekilde kullanmalarını sağlamak olduğunu belirten Özbay, Büyükikiz ve Uyar (2011: 151), dil becerilerinin kazandırılması ve geliştirilmesi için kelime hazinesinin zenginleştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Çünkü insanların ancak bildikleri kelimelerle konuşma, yazma, okuma ve dinleme becerilerini kullanabildiklerini ifade etmişlerdir.

Karatay (2007: 143), kelime hazinesinin zengin olmasının kişinin düşüncelerine de yansıyacağını dolayısıyla kullandığımız kelime sayısının artmasının düşüncenin gelişimi ile doğru orantılı olacağını ifade etmiştir. İnsan sosyal bir varlık olduğu için hayatı boyunca farklı ortamlarda farklı kişi ve topluluklarla karşılaşabilmektedir. İşte bu gibi durumlarda kişinin kendini ifade etmesi, duygu ve düşüncelerini yansıtabilmesi kelime hazinesi oranınca olmaktadır.

Kelime hazinesinin okul hayatı, sosyal hayat ve çalışma hayatına olumlu etkisinden de söz edilebilir. Çünkü kelime hazinesi zengin olan birey okuduğu ve dinlediği kaynakları daha rahat anlayacaktır. Duygu ve düşüncelerini kelimelerle ifade eden insanın düşünce dünyası da kelime hazinesi oranınca zengin olabilmektedir (Kurudayıoğlu, 2005: 15).

Türkçe dersi temel becerilerin kazandırılmasında da önemli bir yeri olan kelime hazinesi, öğrencilerin okuyup dinlediklerini doğru anlamasını ve anlatmasını kolaylaştırır (Sever, 2000: 13). Bu durumdu kelime hazinesinin yetersiz olması, kişinin kendini yeteri kadar ifade edememesi ve ifade edilenleri yeteri kadar anlayamamasına neden olabilmektedir.

Dil, kelime hazinesinin oluşmasıyla şekillenir ve kişilerin kelime hazinelerine kattıkları kelimeler, konuştukları dil için birikim anlamına gelmektedir (Tosunoğlu, 1998). Bu birikim ne kadar fazla ise dili kullanabilme yeteneği de o derece fazla olabilmektedir. Kelime hazinesi az olan bireyler, genelde aynı kelimelerle konuşup yazarlar. Bu durumda bu kişiler duygu ve düşüncelerini sınırlı sayıdaki kelimelerle ifade etmek zorunda kalmaktadırlar. Fakat kelime hazinesi zengin olan bireyler duygu ve düşüncelerini aktarırken daha çok kelimeyle ve daha kolay bir şekilde yapabilmektedirler (Baldan, 2009: 20).

2015 Türkçe Dersi Programında Kelime Hazinesi

2015 yılında Türkçe Öğretim Programı tekrar gözden geçirilmiş ve yapılan değişikliklerle kademeli olarak uygulamaya konulmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulunun 05.08.2015 tarih ve 71 sayılı kararı ile kabul edilen Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda öğrenme alanları, sözlü iletişim, okuma ve yazma olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır (MEB, 2015).

Daha önceki programlara göre kelime hazinesinin daha fazla yer aldığı 2015 programında, okuma becerisi kapsamında söz varlığı başlığı altında kelime öğretimi ile ilgili kazanımlar görülmektedir. Bunun yanı sıra diğer becerilerde de farklı kazanımlarla kelime öğretimine değinilmiştir. 2015 Türkçe Dersi Programında söz varlığı bölümünde yer verilen kazanımlar ve diğer beceriler aracılığı ile sıralanan ve kelime hazinesi ile ilişkilendirilebilecek kazanımlar aşağıda sıralanmıştır.

TÜRKÇE DERSİ 1. SINIF KAZANIMLARI

T1.1. SÖZLÜ İLETİŞİM
T1.1.1. Düşüncelerini ve duygularını ifade eden, seviyesine uygun cümleler kurar.

T1.2. OKUMA
Söz Varlığı
T1.2.18. Anlamını bilmediği sözcükleri öğrenir.
Sözcükleri öğrenmek için görseller, resimli sözlük, kelime haritası, kelime duvarı, kelime kartları ve benzer araçlar kullanılacaktır.

TÜRKÇE DERSİ 2. SINIF KAZANIMLARI

T2.1. SÖZLÜ İLETİŞİM
T2.1.1. Düşüncelerini ve duygularını ifade eden, seviyesine uygun cümleler kurar.

T2.2. OKUMA
T2.2.9. Bir metinde bilmediği kelimeleri belirler ve bu kelimelerin anlamlarını sözlük vb. kaynakları kullanarak öğrenir.
Söz Varlığı
T2.2.17. Anlamını bilmediği sözcükleri öğrenir.
Sözcükleri öğrenmek için görseller, resimli sözlük, sözlük, kelime haritası, kelime duvarı, kelime kartları ve benzer araçlar kullanılacaktır.
T2.2.18. Kelimelerin zıt ve eş anlamlılarını bulur.

T2.3.YAZMA
T2.3.7. Duygu ve düşüncelerini yazarak ifade eder.

TÜRKÇE DERSİ 3. SINIF KAZANIMLARI

T3.1. SÖZLÜ İLETİŞİM
T3.1.1. Düşüncelerini ve duygularını ifade eden, seviyesine uygun cümleler kurar.

T3.2. OKUMA

T3.2.14. Bir metinde bilmediği kelimeleri belirler ve bu kelimelerin anlamlarını sözlük vb. kaynakları kullanarak öğrenir.

Söz Varlığı

T3.2.20. Anlamını bilmediği sözcük ve sözcük gruplarını öğrenir.
Sözcükleri öğrenmek için görseller, resimli sözlük, sözlük, deyimler ve atasözleri sözlüğü, kelime haritası, kelime duvarı, kelime kartları ve benzer araçlar kullanılacaktır.
T3.2.21. Kelimelerin eş ve zıt anlamlılarını bulur. T3.2.22. İsim ve fiilleri ayırt eder.
T3.2.23. Çekim eklerinin işlevlerini bilir.
Çoğul ekleri ve ismin durum ekleri verilir.

T3.3.YAZMA

T3.3.5. Duygu ve düşüncelerini yazarak ifade eder.

TÜRKÇE DERSİ 4. SINIF KAZANIMLARI

T4.1. SÖZLÜ İLETİŞİM

T4.1.1. Düşüncelerini ve duygularını ifade eden cümleler kurar.

T4.2. OKUMA

T4.2.7. Okuduğu metindeki gerçek anlamlı, mecaz anlamlı ve terim anlamlı sözcükleri belirler.
T4.2.8. Okuduğu metindeki sözcük ve sözcük gruplarının cümle içinde kazandığı anlamı fark eder.
T4.2.16. Bir metinde bilmediği sözcük ve sözcük gruplarını belirleyerek bunların anlamlarını sözlük vb. kaynakları kullanarak öğrenir.

Söz Varlığı

T4.2.21. Anlamını bilmediği sözcükleri öğrenir.
Sözcükleri öğrenmek için görseller, resimli sözlük, sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü, kelime haritası, kelime duvarı, kelime kartları ve benzer araçlar kullanılacaktır.
T4.2.22. Kelimelerin eş ve zıt anlamlılarını bulur. T4.2.23. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder.
T4.2.24. Kelime ve kavramların cümle içinde kazandığı anlamı bilir. T4.2.25. Varlıklara verilişlerine göre isimleri ayırt eder.
T4.2.26. Çekim eklerinin işlevlerini bilir.
İyelik ekleri ve fiil çekim ekleri verilir.
T4.2.27. Kısaltmaları ve bunların eklerini doğru okur. T4.2.28. Basit, türemiş ve birleşik kelimeleri ayırt eder.
Kelime türetmenin mantığı kavratılır, yapım ekleri ezberletilmez.

T4.3. YAZMA

T4.3.6. İçeriğe uygun, doğru kelimeler seçerek kelimelerin gerçek, mecaz ve terim anlamlarını kullanır.

TÜRKÇE DERSİ 5. SINIF KAZANIMLARI

T5.1. SÖZLÜ İLETİŞİM

T5.1.1. Akranlarıyla ve yetişkinlerle bir konuyu konuşur/tartışır.

T5.2. OKUMA
Söz Varlığı
T5.2.18. Anlamını bilmediği sözcükleri ve sözcük gruplarını öğrenir.
Sözcükleri öğrenmek için görseller, sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü vb. araçlar kullanılacaktır.
T5.2.19. Okuduğu metindeki sözcük ve sözcük gruplarının cümle içinde kazandığı anlamı fark eder.
T5.2.20. Kelimelerin eş ve zıt anlamlarını bilir. T5.2.21. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder.
T5.2.22. İsimlerin ve sıfatların cümledeki işlevlerini fark eder.
T5.2.23. İsim ve sıfat tamlamalarını fark ederek bunların anlama olan katkılarını bilir.

T5.3. YAZMA
T5.3.5. İçeriğe uygun atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır.

TÜRKÇE DERSİ 6. SINIF KAZANIMLARI

T6.1. SÖZLÜ İLETİŞİM
T6.1.1 Akranlarıyla ve yetişkinlerle bir konuyu konuşur/tartışır.
T6.1.13. Yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır.

T6.2. OKUMA
Söz Varlığı
T6.2.23. Anlamını bilmediği sözcük ve sözcük gruplarının anlamını belirler.
Sözcükleri öğrenmek için sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü vb. araçlar kullanılacaktır.
T6.2.24. Okuduğu metindeki sözcük ve sözcük gruplarının cümle içinde kazandığı anlamı fark eder.
T6.2.25. Kelime ve kavramların farklı anlamlarını öğrenir ve bunları bağlama uygun şekilde kullanır.
T6.2.26. Zamirlerin cümledeki işlevlerini fark eder.
T6.2.27. Edat, bağlaç ve ünlemlerin anlama olan katkısını fark eder.

T6.3. YAZMA
T6.3.5. İçeriğe uygun atasözleri, deyimler, özdeyişler kullanır.

TÜRKÇE DERSİ 7. SINIF KAZANIMLARI

T7.1. SÖZLÜ İLETİŞİM
T7.1.1. Akranlarıyla ve yetişkinlerle bir konuyu konuşur/tartışır.
T7.1.12. Yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır.

T7.2. OKUMA
Söz Varlığı
T7.2.24. Anlamını bilmediği sözcük ve sözcük gruplarının anlamını belirler.

Sözcükleri öğrenmek için görseller, sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü, vb. araçlar kullanılacaktır.
T7.2.25. Okuduğu metindeki sözcük ve sözcük gruplarının cümle içinde kazandığı anlamı fark eder.
T7.2.26. İmge olarak kullanılan sözcüklerin veya deyimlerin metinde kullanılan anlamlarını belirler.
T7.2.27. Fiilerin cümleye kattığı anlam özelliklerini fark eder. T7.2.28. Zarfların cümleye kattığı anlamı ve işlevini fark eder.

T7.3. YAZMA
T7.3.5. İçeriğe uygun atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır.

TÜRKÇE DERSİ 8. SINIF KAZANIMLARI

T8.1. SÖZLÜ İLETİŞİM
T8.1.1. Akranlarıyla ve yetişkinlerle bir konuyu konuşur/tartışır.
T8.1.9. Dinlediği/izlediği bir metnin, medya içeriğinin veya sözel sunumun örtülü anlamını belirler.
T8.1.11. Yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır.

T8.2. OKUMA
Söz Varlığı
T8.2.29. Anlamını bilmediği sözcük ve sözcük gruplarının anlamını belirler.
Sözcükleri öğrenmek için görseller, sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü, vb. araçlar kullanılacaktır.
T8.2.30. Okuduğu metindeki sözcük ve sözcük gruplarının cümle içinde kazandığı anlamı fark eder.
T8.2.31. Fiilimsilerin cümledeki işlevini fark eder.

T8.3. YAZMA
T8.3.5. İçeriğe uygun atasözleri, deyimler, özdeyişler kullanır

SONUÇ

Kelime hazinesinin önemli görülmesinin belki de en önemli nedeni, kelime hazinesinin dillerin zenginlik ölçütü olarak görülmesi ve kişilerin duygu ve düşüncelerini ifade ederken kelime hazinesi aracılığıyla bunu yapması olarak söylenebilir. Kişilerin kendilerini ifade etmedeki başarı da yine kelime hazinesine bağlanabilmektedir.

Kelime hazinesinin eğitimde de önemli bir yeri olduğu inkâr edilemez. Bu nedenle eğitim öğretim sürecinde öğrencilerin yeterli bir kelime hazinesi oluşturmuş olması gerekmektedir. Ülkemizde, eğitim sürecinde yaş ve seviyeye göre kişinin kelime hazinesi için herhangi bir sayısal hedef konulmamıştır. Bu nedenle kimi öğrenciler kişisel gayretleri ile kelime hazinelerini geliştirmeye çalışırken kimi öğrenciler de okuldaki çalışmalarla sınırlı kalmaktadır. İşte aile, sosyal çevre, kişisel gayret gibi etmenlerle kelime hazinesini geliştiren ile okuldaki etkinliklerle sınırlı kalan kişiler arasındaki dengenin sağlanabilmesi için Türkçe Dersi Programlarında kelime hazinesine ayrı bir yer verilmesi önemli görülmektedir. Bu bakımdan 2015 Türkçe Dersi Programının, önceki programlara nazaran daha faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Hazırlanan 2015 Türkçe Dersi Programının yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığının 23-24 Ekim 2015 tarihinde 'Söz Varlığını Tespit ve Geliştirme Çalıştayı' düzenlemesi ve Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisinin 'Söz Varlığı Özel Sayısı' (MEB, 2016) yayını, kelime hazinesinin önemi ve geliştirilmesi bakımından çok önemli görülmektedir.

Kaynakça

AKSAN, Doğan (2002). Anadilimizin Söz Denizinde, Bilgi Yayınevi, Ankara.

AKSAN, Doğan, (1996). Türkçenin Söz Varlığı, Engin Yayınları, Ankara.

BALDAN, Nalan, (2009). Yeni Program 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Kelime Serveti ve Güçlük Seviyesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı, Manisa.

BEYRELİ, Latif, ÇETİNDAĞ, Zerrin, CELEPOĞLU, Ayşegül, (2005). Yazılı ve Sözlü Anlatım, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

ÇİFTÇİ, Musa, (1998). Türkçe Öğretiminde Temel İlkeler, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 1, s. 59-71.

GENCAN, Tahir Nejat, (1971). Dil Bilgisi, TDK Yayınları, No:334, Ankara

GÖĞÜŞ, Beşir (1978). "Türkçe ve Yazın Eğitimi", Kadıoğlu Matbaası, Ankara.

GÜNEY, Nail, AYTAN, Talat, (2014). Aktif Kelime Hazinesini Geliştirmeye Yönelik Bir Etkinlik Önerisi: Tabu, ASOS Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:2, Sayı:5, Eylül.

KARAKUŞ, İdris, (2002). Türkçe ve Türk Dili Edebiyatı Öğretimi, Anıttepe Yayıncılık, Ankara.

KARATAY, Halit, (2007). Kelime Öğretimi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C: 27, S: 1, s: 141–153.

KORKMAZ, Zeynep (2007). "Gramer Terimleri Sözlüğü", TDK Yayınları, Ankara.

KURUDAYIOĞLU, Mehmet, (2005). İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Kelime Hazinesi Üzerine Bir Araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

MEB (2015). Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı. (http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72) (erişim tarihi: 31.05.2016)

MEB (2016). Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar, Sayı 210, Ankara.

ÖZBAY, Murat, MELANLIOĞLU, Deniz, (2008). Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: V, Sayı: I, 30-45

ÖZBAY, Murat, BÜYÜKİKİZ, Kadir Kaan, UYAR, Yusuf, (2011). İlköğretim Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarındaki Kelime Hazineleri Üzerine Bir İnceleme, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 15, s. 149-173.

SEVER, Sedat, (2000). Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme, Anı Yayıncılık, Ankara.

TDK, (1998). Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara.

TOSUNOĞLU, Mesiha, (1998). İlköğretim Okullarına Başlayan Öğrencilerin Okuma Yazmayı Öğrenmeden Önceki Kelime Serveti Üzerine Bir Araştırma (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TOSUNOĞLU, Mesiha (1999). Kelime Servetinin Eğitim Öğretimdeki Yeri ve Önemi, Milli Eğitim Dergisi (144), Ekim-Kasım-Aralık.

'TO BE AN "ANGEL IN THE HOUSE" AND NOT TO BE' IN BRONTË'S *JANE EYRE*: THE PROTAGONIST AGAINST THE STEREOTYPES OF THE VICTORIAN PERIOD

Okt. Nilay Erdem AYYILDIZ

Fırat Üniversitesi

Abstract

The Victorian era was the period of progress and reform, industrialization and social upheaval in which Britain witnessed a lot of changes that influenced the society in culture, politics, economy and social norms during the 19th century. It was in this period of time the cultural practices of the matters such as class and gender were on the foreground. And it was the women who suffered more than men in terms of class and gender.

Charlotte Brontë's *Jane Eyre* revolves around the title character's struggle against class and gender oppressions as an orphan from her childhood till her adulthood. The protagonist does not fit into the concept of "the Angel in the House", rather she is a strong female figure who achieves standing upon her own feet by getting rid of the limitations of class and gender over her life. While creating this kind of character, Brontë draws contrast between her protagonist and the other female characters throughout the novel. Jane's cousins Eliza and Georgiana and her aunt Mrs. Reed at Gateshead; Miss Temple and Helen at Lowood; her cousins Mary and Diana at Marsh End; Adele and Blanche Ingram at Thornfield represent the Victorian concept of "woman". In her journey from Gateshead, Lowood, Thornfield, Marsh End to Ferndean, Jane goes against the grains of her period.

Thus, the aim of the study is to examine the title character of Brontë's *Jane Eyre* versus the other female characters in the novel by considering the approach to women in the Victorian England.

Keywords: the Victorian period, Charlotte Brontë, Jane Eyre, gender, the Angel in the House, class.

The Victorian Age is characterised by many changes that made the reign of Queen Victoria the most progressive one in the British history. It was the period of the industrial revolution that made England known the top nation thanks to various developments in trade and industry (Williams 175).

Although it was an era of growth, it was also a period of trouble and anxiety. The society was composed of the upper class, middle class and working class people. The difference in social classes could be distinguished by inequalities in wealth, education, working and living conditions. In comparison to the enriching middle class people, the conditions of working class people became worse and worse. Their single interest was just earning to stay alive and struggling the poverty and illness (Pollard 99-105).

Life was much harder for women. Working class women were to work in farms, in digging, in picking cotton. Also, because of the industrial revolution, the need for labor increased and they moved to work in mines. In addition, the more lucky ones became maids for upper class families. If the woman was not married, she could be a servant, otherwise, a teacher or a governess (Mitchell 21-22).

It indicates that social class determines the ways of women's lives, because the Victorians believed that each class has its own standards and people were expected to conform to the roles of their classes. Therefore, women had distinct positions related to the class that they came from (Mitchell 27). However, regardless of their classes, it can be claimed that all women enjoyed a few legal and social rights, and they were expected to remain subservient to their fathers or

husbands. Until the acts of 1882 and 1892, women could not vote or become property owners, and they could not hold professional jobs apart from teachers or a domestic servant, factory workers or agricultural labors (MacDowall 120). They were 'angels in the house', as they were considered to be physically weak, fragile, and incapable to cope with the life outside, which meant that they were best suited to the domestic sphere. Accordingly, the works of the period drew the portrayal of "angel in the house" for women. The characters were beautiful, naïve, submissive and did not even dare to get over their social and economic boundaries, thus confirmed their positions as the "angel/s in the house". However, with her novel *Jane Eyre* (1847), Brontë not only puts up a mirror to the English society of that time but also challenges its patriarchal ideology through her protagonist.

Jane Eyre is a strong woman character shifting the class barriers, thus, the social and economic restrictions upon her, in contrast to the other female characters in the novel. Thus, this study aims to show the character's struggle and achievement despite the strict Victorian norms. Jane's class and gender struggle is observed in her spatial shift: from Gateshead, Lowood, Thornfield, Marsh End and throughout Ferndean: from an orphan, lower class girl, then a middle class governess to an upper class woman. Everywhere she resides, she confronts patriarchal ideology and fights against the ones confirming it.

At Gateshead, patriarchy is represented by Jane's cousin John whom she hates much and by his sisters, mother and servants endorsing his superiority as a male. They behave Jane by abusing and belittling her, because she belongs to a lower class and she is a girl. John says to her: "You are a dependent, mama says; you have no money; your father left you none; you ought to beg, and not to live here with gentlemen's children like us, and eat the same meals we do, and wear clothes at our mama's expense. Now, I'll teach you to rummage my book-shelves: for they are mine; all the house belongs to me, or will do in a few years" (7-8). John's expressions indicate how class and gender conscious he is and his upper class and gender let him condemn Jane as "nothing".

The servants at home are also patriarchal products of the period. One of them warns Jane against any misbehaviors towards John: "What shocking conduct, Miss Eyre, to strike a young gentleman, your benefactresses' son! Your young master!" Jane replies: "Master! How is he my master? Am I a servant?" The servant's reply is striking: "No; you are less than a servant, for you do nothing for your keep. There, sit down and think over your wickedness" (7). From this dialogue, Jane infers that she is considered to be subordinated to both the family and the servants. Thus, she thinks: "the servants did not like to offend their young master by taking my [her] part against him" (7). In fact, John's position as the sole male heir gives him an absolute power to harass his dependent female cousin. Therefore, not only the servants but also Mrs. Reed, and her daughters Eliza and Georgiana accept their own inferiority to John and find him right in every condition.

While leaving Gateshead for Lowood, a boarding school for orphan girls, she shows her initial attempt of challenging the order which is based on class distinctions, as well. She says to her aunt Mrs. Reed: "I will never call you aunt again as long as I live. I will never come to see you when I am grown up; and if any one asks me how I liked you, and how you treated me, I will say the very thought of you makes me sick, and that you treated me with miserable cruelty" (36). She, thus, strips herself from her only relatives she knows.

Jane's second station in her life is Lowood and it represents the place of sexual diminishment and sensual discipline as the girls are systematically starved and deprived of all sensory there. It is like a prison for girls, where they suffer and are behaved cruelly by Mr. Brocklehurst, the headmaster. Their teacher Miss Scatcherd is a substitute of the headmaster in his absence and she aims to grow up the girls in accordance with the patriarchal standards with her cruel treatment towards them.

Jane's only intimate friend is Helen at Lowood. She admires her as she thinks her to be a true Christian and have a pure soul. However, she also criticizes Helen's excessive submission,

because Jane observes that Helen accepts the conditions at Lowood, keeps quiet and takes the punishments that are assigned to her. When Jane reflects concerning Helen's ways of handling the repressive treatment she questions why Helen does not defend or stand up for herself. She thinks: "If people were always kind and obedient to those who are cruel and unjust, the wicked people would have it all their own way: they would never feel afraid, and so they would never alter, but would grow worse and worse" (65), because, for her, loving one's enemy means that "I should love Mrs. Reed, which I cannot do; I should bless her son John, which is impossible" (66). It is evident that Jane has a rebellious nature against injustices in life. She witnesses little Helen's death following her punishment. Thus, as Fraiman notes, "Helen's brief life serves arguably to steer Jane away from the shoals of submission..." (103). She vows not to obey the injustices imposed upon herself because of her lower class and gender in the society.

Thornfield where Jane goes as a governess is like Mr. Rochester's patriarchal castle to Jane. Although initially she feels more confident as she is now a governess, she is welcomed with the strict distinction between middle class and upper class as implied in Rochester's words when they speak alone for the first time. He says to her: "Miss Eyre, draw your chair still a little farther forward: you are yet too far back; I cannot see you without disturbing my position in the comfortable chair, which I have no mind to do" (114). She understands that she has no difference from the servants at home in Rochester's eyes. However, class and gender boundaries bother her. Therefore, as claimed by Glen, Jane seeks to become a woman that "strikes out courageously and independently and forges her own career..." (157).

About Mr. Rochester's daughter Adele for whom she is employed, she thinks that the daughter is also imprisoned by the walls of Thornfield that stands for patriarchy. Not allowed to explore the life outside, the little girl is confined to the house learning sewing, drawing and French. That is, Mr. Rochester prepares her properly for her gender roles in the society she lives in. Observing all these, but subverting the Victorian women's attributed role as an "angel in the house", Jane claims: "I am not an angel...and I will not be one till I die: I will be myself" (247). She refuses to be the domestic angel that the patriarchal society wants her to be.

Another bad model for Jane is Blanche Ingram. She comes to Thornfield to influence Rochester with her beauty and sexuality for the sake of ensuring her wealth by marrying him. She can be claimed to be an example of a beautiful woman from upper class asserting the idea that "the Victorians saw woman's true function as an "influence" rather than "an independent agent" (Ewbank 39). Jane thinks: "She was not good; she was not original: she used to repeat sounding phrases from books: she never offered, nor had, an opinion of her own" (162). At Thornfield during three weeks, Miss Ingram and her companions spend all their time in idle amusements such as singing, playing, going on excursions, attending a gallery, or playing in the billiard room. They never read or make intellectual conversations, but only want to be valued for their bodies and their adornments, not for the virtues they might possess as women and future wives. Upon her observations, Jane states: "I need not to sell my soul to buy bliss. I have an inward treasure born with me, which can keep me alive all extraneous delights should be withheld, or offered only at a price I cannot afford to give" (203). She respects herself and likes standing upon her feet and tries to supply equality to people from higher classes with her stance, expressions and manners by conserving her self-respect. Her utterance to Rochester displays her disobedience to the patriarchy: "we stood at God's feet, equal, - as we are" (256). She is an independent woman who speaks and stands for herself by indicating the desire for equality and the position that she so long has been fighting for.

Jane also does not want to be another "Bertha" at Thornfield. Bertha Mason who is mad and imprisoned in the attic as Rochester's wife frightens her and she becomes concerned with a similar end waiting for her after marrying him. While leaving Thornfield, she expresses her indulgence in independency again as follows: "I am no bird, and no net ensnares me. I am a free human being with an independent will, which I now exert to leave you" (223). On the other hand, while preparing for becoming Mrs. Rochester, she does not enjoy expensive gifts given by

Rochester and claims: “I never can bear being dressed like a doll by Mr. Rochester...” (236). Afraid that she will have to sacrifice her intellect and become Rochester’s toy at home, Jane declares her objection to become like Celine, who is Rochester’s ex-mistress and says to Rochester: “I only want an easy mind, sir; not crushed by crowded obligation. Do you remember what you said of Celine Varens? — of the diamonds, the cashmeres you gave her? I will not be your English Celine Varens” (272). Thus, she proves being very much out of patriarchal line once more.

Marsh End is her last station where she faces with the disturbing reality of patriarchy represented by John Rivers and her sisters Diana and Mary. The ladies seem to have internalised their gender roles by confining themselves domesticity, reading beside the fireplace and remain subservient to their brother John. John Rivers reminds Jane of her cousin John Reed and she feels restricted by his patriarchal position and thinks: “He acquired a certain influence over me that took away my liberty of mind: ...I could no longer talk or laugh freely ...” (352).

After getting her inheritance from her dead uncle at Marsh End, Jane claims her existence by breaking the patriarchal and class-based ties. She says to Rochester who is blind at Ferndean now: “…I am independent, sir, as well as rich: I am my own mistress” (385). It can be claimed that this expression also indicates a form of revenge against not only Mr. Rochester but also the Victorian society and its conventions. She proves that she is financially independent and not reliant on Rochester for his wealth as well.

To conclude, in comparison to the novel’s other female characters who are typical “angels in the house” of their period of time, Jane chooses the way not to be an angel in the house by challenging the patriarchal representative characters whom she encounters in her life. Thus, through her protagonist in the work, Brontë writes against the grain and also challenges the Victorian concept of “angel in the house”, the domestic feminine image drawn by the nineteenth-century writers.

Works Cited

Brontë, Charlotte, (2003), *Jane Eyre*, 1847. London: Penguin Popular Classic.

Ewbank, Inga-Stina, (1996), *Their Proper Sphere: A Study of the Brontë Sisters as Early-Victorian Female Novelists*, London and Southampton: The Cmelot Press Ltd.

Fraiman, Susan, (1993), *Unbecoming Women: British Women Writers and the Novel of Development*, New York: Columbia University Press.

MacDowall, D., (1989), *An Illustrated History of Britain*, England: Longman Group UK.

Mitchell, Sally, (2009), *Daily Life in Victorian England*, 2nd ed. Westport: Greenwood Press.

Pollard, Arthur, (1993), *The Victorians*: *The Penguin History of Literature*, London: Penguin Book.

Williams, Chris, ed., (2004), *A Companion to Nineteenth-Century Britain*, Oxford: Blackwell Publishing.

ABROGATION AND REAPPROPRIATION IN EMECHETA'S *SECOND CLASS CITIZEN*

Okt. Nilay Erdem AYYILDIZ

Fırat Üniversitesi

Abstract

Many former-colonised authors "write back to the centre" following decolonisation by abrogating and reappropriating. To achieve this, most of them feed on their own memories, and the Nigeria-born British author Buchi Emecheta is one of them. Emecheta's *Second Class Citizen* revolves around the protagonist Adah who starts her ardous life by struggling against the patriarchal Igbo culture she is born into and encounters the racial discrimination in London where she accompanies with her husband, Francis, who represents patriarchy. Thus, her ordeal is doubled as being both black and a woman in London.

In the novel, Emecheta draws a portrayal of her own life by means of Adah who achieves standing upon her feet as a black five-children mother in the colonial society at last. She provides a way out for black women by means of the protagonist who manages to elude from the second-class position attributed to them by black men and the colonial society. Moreover, the author uses her cultural memory to fill in the blanks left by the colonist authors. She informs about the Nigerian people had a culture with their religion, language and life style that was destroyed by the colonisers. She also deconstructs the colonist discourse and subverts the centre's language accepted to be standard. She achieves it by using indigenous language, coinages, neologism, collocation, proverbs and sayings, and some idiomatic expressions.

Thus, the purpose of the study is to indicate how Emecheta abrogates and reapproriates in her autobiographical novel *Second Class Citizen*.

Keywords: Buchi Emecheta, *Second Class Citizen*, abrogation, reappropriation, use of language.

Buchi Emecheta is one of many former-colonised authors, who "writes back to the centre" by abrogating and reappropriating, and the aim of the study is to indicate how she achieves this throughout her novel *Second Class Citizen* (1974).

The novel revolves around the protagonist Adah who starts her ardous life by struggling against the patriarchal Igbo culture she is born into and encounters the racial discrimination in London where she accompanies with her husband, Francis, who represents patriarchy. Thus, her ordeal is doubled as being both black and a woman in London. Emecheta puts an objective light to Igbo culture and shows how the colonial ideology reinforces especially the patriarchal aspect of her native culture.

Adah is born to the African society in which even her date of birth is not recorded as she is a girl and has no place in her family and society: "She was a girl who had arrived when everyone was expecting and predicting a boy. So, since she was such a disappointment to her parents, to her immediate family, to her tribe, nobody thought of recording her birth. She was so insignificant" (1)[1]. The superiority of boys in the African society over girls is not just limited at the time of birth but also in many fields of life such as education. For instance, Adah's parents think about her continuation of education as follows: "A year or two would do, as long as she can write her name and count. Then she will learn how to sew" (3). It proves that "[m]arginalisation of African women by the traditional patriarchal society gives limited choices to them thereby

[1] Henceforward, the quotations without the name of the author belong to the novel itself.

suppressing the identity of womankind in the African society" (Bedana 33). However, Adah knows that her only way out is education. She starts struggling right from the time she is in the primary school; she is conscious of what she wants and works towards it withal determination and courage. It seems that education acts as a liberating force for Emecheta who says in an interview: "I always believe that given the Big E-Education-the position of women can be very positive…I believe that if you create a heroine, whether African or European, with education-not necessarily money, but education-she gains that confidence of being able to cope.." (Boss 96).

Throughout the novel, the author not only criticises some aspects of her native culture but also draws attention to the changes with the colonisers' arrival. Grown up in the colonised town Ibuza, Adah observes women. For instance; her mother is not educated, and she knows nothing but "the Igbo Bible and the Igbo Anglican hymn book, from the Introduction to the Index" (9). Also, she and her friends become "really happy to have their pictures taken by Europeans!" (8) on the days before Nigerian independence when, the narrator says, "nearly every boat from England brought hundreds of English graduates and doctors to work in the schools and hospitals of Lagos" (8). It can be claimed that Ibuza people's eyes are extremely blinded by colonisers, and colonial impacts are in their whole lives. For instance, Adah's father gets a job on the railway built by the Europeans in Lagos and marries Adah's mother in an Anglican church, because many people, like Adah's father, are converted into Christianity (xi). As stated by the writer in the introduction, according to Adah's father as one of the colonised people: "All his life, the United Kingdom had a kind of glamour for [him]. Nothing that came out of the UK was bad. English people were perfect, their clothes were spotless and to him their manners angelic. Even when he was conscripted into the British army he felt he was fighting for a right cause" (xi). Furthermore, whenever a new lawyer arrives from the United Kingdom, the residents consider him as a 'Messiah'. For them, "[a] Messiah who would go into politics and fight for the rights of the people of Ibuza. A Messiah who would see to it that Ibuza would have electricity, that Ibuza would have a tarred road…" (2). Thus, it is clear that the colonisers deceive them in a cunning way, by making them believe that everything will be better for the local people with the facilities they will provide them with.

Adah feels that there is an unwritten law applied upon Ibuza people. They go to the Church every Sunday, read the Bible and admire whatever the European men do. For instance, every Ibuza girl dreams of marrying a white man (22). When Adah grows up, she goes to the Methodist Girls' High School in Lagos, where she comes in contact with European missionaries (7). The school is a colonial one and her uniform is like the British flag that underlines the fact that they are colonised and aimed to change from head to foot. She remembers: "It had a dark velvety background with pale blue drawings of feathers on it. The headscarf was red, and it was tied in such a way that it displayed their straightened hair" (8).

Arriving in Britain, Adah discerns that she has run out of the frying pan into the fire by migrating to London. Following gender discrimination in Lagos, she faces both gender and racial discriminations bitterly in London. Francis reminds her that in comparison to their social status in Lagos, they are "second-class citizens" in London (31). He says to Adah: "You see, accommodation is very short in London, especially for black people with children. Everybody is coming to London. The West Indians, the Pakistanis and even the Indians...We are all blacks, all coloured, and the only houses we can get are horrors like these" (29). It is obvious that life conditions are so hard for black immigrants in Britain. Francis is just a second-class citizen in London, however Adah has already been a second-class citizen as a woman in her hometown, and now she is doubly disadvantageous because of her colour as well as her gender. bell hooks[2]

[2] bell hooks (1952-) is an American feminist author who does not capitalize her first name and surname deliberately. As its reason, she says in an interview: " 'bell hooks' is my maternal great grandmother—to honor them and debunk

comments on the oppression and segregation of black women as compared to other community or group in the British society: "[a]s a group, black women are in an unusual position in this society, for not only are collectively at the bottom of the occupational ladder, but our overall social status is lower than that of any other group" (14). It is Francis, who reminds Adah of her permanent second-class position in Britain by saying to her: "you keep forgetting that you are a woman and that you are black. The white man can barely tolerate us men, to say nothing of brainless females like you who could think of nothing except how to breast-feed her baby" (145). Although he is also black, Francis, as a man, is more advantageous than Adah.

Their being away from Lagos does not change Adah's second-class position as a woman at home, as well. Her gender roles never leave her. According to Francis, the place where a woman must be is her home where she is supposed to obey her husband and feed her children (28). Also, he, just like all Ibuza people, considers procreation as the main responsibility of the woman in a marriage. That is why Francis' parents like Adah: "A woman would be forgiven everything as long as she produces children" (28).

In her struggle against gender discrimination, she realises that her Western education endorses the patriarchal teaching in her own society. The narrator says: "Those God-forsaken missionaries! They had taught Adah all the niceties of life, they taught her by the Bible, where a woman was supposed to be ready to give in to her man at any time" (20). She has been taught by the Bible that: "she was called 'wo-man' because she was made from the ribs of a man, like himself. It made sense when he was talking, 'woman' being an English word which may be regarded as a compound word, 'wo' and 'man' (84). Thus, she, like all women, are conditioned to dedicate herself to her husband in all terms.

Although Adah's marriage fails, the author empowers her protagonist to assert herself through education and self-determination. She says to Francis loudly: "Don't worry, sir. The children are mine and that is enough, I shall never let them down as long as I am alive" (191). Following a constant fight against gender and racial discriminations, Adah embraces an identity, which allows her to have voice as a writer (Bedana 35). Her determination takes her to where she wants to be.

Emecheta fills in the blanks left by the colonist authors by mentioning her native culture objectively. She informs that the Nigerian people had a culture with good and bad sides, and it was destroyed by the colonisers. She not only abrogates but also reapproriates the colonial texts about her culture. Thus, she deconstructs the colonist discourse and subverts the centre's language accepted as standard. She achieves it by using indigenous language, coinages, neologism, collocation, proverbs and sayings, and some idiomatic expressions.

First of all, Emecheta often uses the words from her native language, as in the following examples: "Iyawo" (92) is a Yoruba word for a "young wife". "opoho" (103) is an Igbo word referring to "woman". "Okei" (103) is an Igbo word for "young man", and "odo" (154) is also Igbo word for "mortar". It is obvious that by using Nigerian languages in her English work, the author challenges the colonial "standard" excluding native languages. Furthermore, some words used in the novel are formed from the existing lexical stock in English. For instance: "lappas" (2) derives from "wrapper". "pilizon" (7) from "prison". "[M]ade man" (19) refers to "successful man". "Touch Not" (22) means "being very sensitive to touch." Also, "Jesus" fashion" (42) is used to refer to the style of growing one's hair to the shoulder level and it is

---

the notion that we were these unique, exceptional women. We [black feminists] wanted to say, actually, we [women] were the products of the women who'd gone before us" (http://www.commonstruggle.org).

believed to be the hair style of Jesus. On the other hand, other coined words have their roots in the existing lexical stock in Nigerian languages. For instance; "craw-craw" (5) is a pidgin English word referring to "rashes." The Yoruba word "boli" (6) refers to "roasted plantain." Also, "koboko" (17) is a pidgin word standing for a "long cane." Thus, by mingling words from the native languages with English ones, she takes upside down the centre's language standards.

In addition, there are references to some proverbs and idiotic expressions throughout the novel. Here are some examples: While telling about Mr. Noble, who comes to England as a wealthy man and has a lot of friends, but then spends all he has, and is left friendless, it is said that "[h]e stopped being a man respected in his own right and became a clown for men young enough to be his sons" (84). The reason is said to be that "...his friends of the happier days took to their heels" (47) meaning that his happy-day friends has left him alone in his grey days. Moreover, after her child-birth, Adah has to remain in the hospital for a while. She observes how other women show off their gifts and decides she must do the same when Francis buys her nightdress. About this, it is said: "Well she was learning. When in Rome, do as Rome does." (123) Another example is that when Mr. Okpara discovers the challenge Adah faces with her husband, he asks about her relatives. Adah knows they will not help for they will say: "Did she not make her own bed? Well, let her sleep in it!" (168). This expression is from the English proverb "As you make your bed, so you must lie in it." This means that Adah has to bear the consequences of her choice in marriage. It is so clear that the author uses by changing the English proverbs and idiomatic expressions consciously to challenge the colonial texts, which take "proper" English as the only standard language of writing.

In conclusion, Buchi Emecheta provides a way out to independence from all racist and sexist oppressions encountered by black women through her novel. She not only fills in the blanks related to her native culture especially left by the colonial authors but also asserts that her society had already had a culture, the bad sides of which were reinforced by the colonial impact. While doing this, she also reappropriates the coloniser's language by means of her native language, coinages and making changes in proverbs and idiotic expressions.

Works Cited

Bedana, Longjam, and Sangeeta Laishram, (May 2014), "Search for Identity and Home in Buchi Emecheta's novel *Second-Class Citizen*." *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*, 19. 5. pp. 32-35. Web. 12 March 2015. <www.iosrjournals.org>.

Boss, Joyce, (1988), "Women and Empowerment: 'An Interview with Buchi Emecheta'." *A Journal of African Studies*, 16. 2. pp. 93-100.

Emecheta, Buchi, (1989), *Second Class* Citizen, 1974. Great Britain: Hodder and Stoughton.

hooks, bell, (1984), *Feminist Theory: From Margin to Center*, Boston: South End Press.

ÖTEKİ/BAŞKASI: EVLATLIK VE KÜLTÜRÜMÜZDE EDİNME BOYUTU

Yrd. Doç. Dr. Birol AZAR

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Özet

Toplumumuzda evlat edinme, yetişkin kişilerin ya da çiftlerin çocuk sevgisi, yardım isteği ve acıma duygusu gibi çeşitli sebeplerle bir çocuğu öz çocukları gibi benimsemeleri, onu yetiştirip sorumluluğunu yüklenmeleri olarak bilinir.

Evlatlık edinme, bir sözleşmeye özellikle, aile hukuku sözleşmesine dayalıdır. Bu konuda Medeni Kanunun 257-258. maddelerinde yer alan evlat edinme akdi geçerlidir. Evlat edinenler, bu yoldan çocuk sevgisini tatmin etmişler, kendilerine iyilik eden, sevdikleri kişilere servetlerini bırakmışlar ve aile adlarını sürdürmüşlerdir. Evlat edinme, evlilik dışı doğan çocukların toplum dışı kalmalarını önlemiş, insanlar arasındaki dayanışma ve yardımlaşma yönünden yarar sağlamıştır. Evlatlık kurumu, ülkemizde Cumhuriyet döneminde kabul edilen Medeni Kanun ile pozitif hukuk düzenine girmiştir.

Eski Türklerde evlat edinme geleneği vardır. Araştırmacılar Türk kavimlerinde evlatlığın ancak yakın kardeşlerden alındığına ve bunun eskiden kalma bir kaide olduğuna hükmetmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Evlatlık, kültür, gelenek, evlat edinme, halk hukuku

THE OTHER / ANOTHER : ADOPTED CHILD AND THE SIZE OF ADOPTION IN OUR CULTURE

Abstract

Adoption in our community is known as accepting responsibility for him/her and adopting a child like their own child and by bringing up him/her for various reasons such as the love of a child for adult individuals or couples, self-pity and desire to help.

Adoption is based on a contract, especially Family Law Contract. In this regard, the adoption contract referred to in article 257-258 of the Civil Code is valid. Adopting parents satisfy his love for the child in this way and they leave their wealth to loved ones who favour themselves and continued their bloodline (family name). Adoption prevents adulterine from being excluded from the society and provides benefits in terms of solidarity and cooperation among people. The institution of adoption in our country comes under positive law with the adoption of civil code in the Republican period.

There is an adoption tradition in Old Turkish People. Researchers claim that adopted child is adopted from only close brothers and this is an old rule.

Keywords: foster child, culture, tradition, adoption, public law

Toplumumuzda evlat edinme, yetişkin kişilerin ya da çiftlerin çocuk sevgisi, yardım isteği ve acıma duygusu gibi çeşitli sebeplerle bir çocuğu öz çocukları gibi benimsemeleri, onu yetiştirip sorumluluğunu yüklenmeleri olarak bilinir.

Evlatlık edinme, bir sözleşmeye özellikle, aile hukuku sözleşmesine dayalıdır. Bu konuda Medeni Kanunun 257-258. maddelerinde yer alan evlat edinme akdi geçerlidir. Evlat edinenler, bu yoldan çocuk sevgisini tatmin etmişler, kendilerine iyilik eden, sevdikleri kişilere servetlerini bırakmışlar ve aile adlarını sürdürmüşlerdir. Evlat edinme, evlilik dışı doğan çocukların toplum dışı kalmalarını önlemiş, insanlar arasındaki dayanışma ve yardımlaşma yönünden yarar sağlamıştır. Evlatlık kurumu, ülkemizde Cumhuriyet döneminde kabul edilen Medeni Kanun ile pozitif hukuk düzenine girmiştir.

Yargıtay bir kararında evlat edinme; bir evlat sahibi olmayışın üzüntülerinin giderilmesi, evlat sevgisinin tatmini gibi ihtiyaç ve arzuların doğurduğu karşılıklı saygı ve sevgi hislerine dayanan karşılıklı hak ve yükümlülükleri olan bir müessesedir şeklinde tanımlayarak kapsamı ve sınırları çizmiştir.

Türk Medeni Kanununun 305. ile 320. Maddeleri arasında düzenlenen evlat edinme, psikolojik, sosyolojik ve hukuki boyutları olan bir müessesedir. Kanun küçüklerin evlat edinilmesi ile ergenlerin ve kısıtlıların evlat edinmelerini farklı şartlara tabi tutmuştur. Evlat edinme önceki kanunda bir medeni hukuk sözleşmesi olarak düzenlenmiş iken yeni kanundaki düzenlemeyle bu niteliğini kaybetmiştir. Artık sözleşmeden ziyade "medeni hukuk işlemi" veya yargısal işlem olarak nitelendirilmektedir.

Medeni Kanuna göre evlatlık, evlat edinme sırasında dilerse evlat edinenin soyadını alır. Ana, babaya ait olan haklar ve yükümlülükler evlat edinene geçer (M.K. 314). Evlatlık ve altsoyu evlat edinene kan hısım gibi mirasçı olabilirler. Evlatlığın kendi ailesindeki mirasçılığı da devam eder. Evlat edinen ve mirasçıları evlatlığa mirasçı olamazlar (M.K.129)[1]

Türk Medeni Kanununda evlat edinme doktrinde belirli şartlar ve usul içerisinde gerçekleştirilebilen, evlat edinen ile evlatlık arasındaki soy bağı (nesep) ilişkisini tesis eden meydana gelmesi kamu gücünün müdahalesine bağlı olan bir Medeni Hukuk işlemi olarak tanımlanmaktadır. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu evlat edinmenin asli ve şekli şartlarına ilişkin olarak çok köklü değişikler yapmıştır.[2]

Evlat edinme eski Çin, Hint, Babil, Asur, Sümer, Mısır, İran, Yunan ve Roma hukuk sistemlerinde de bilinmekteydi. Hatta Barbarlar ve Cermenlerin de evlat edindiklerini kaynaklar belirtmektedir.(Işık, 2005:5)

Eski kültürlerde genellikle siyasi amaçların güdüldüğü bu müessese zamanla çok daha başka nedenlerle yapılmaya başlanmıştır. Eski Atina hukukunda evlat edinme, ailenin devamını sağlaması sebebiyle sitenin siyasi teşkilatının korunmasına hizmet etmekteydi. Roma'da evlat edinme sebebiyle Latinlere vatandaşlık hakkının verilmesi mümkün oluyordu. Roma hukukunda

[1] Medeni Kanunda evlat edinilenin belli özelliklerinin olması gerekir; evlat edinilecek kişi ya bedensel veya zihinsel özrü sebebiyle sürekli olarak yardıma muhtaç ve evlat edinen tarafından en az beş yıldan beri bakılıp gözetilmekte olmalı ya evlat edinen tarafından küçükken en az beş yıl süreyle bakılmış, gözetilmiş ve eğitilmiş olmalı ya da diğer haklı sebepler mevcut ve evlat edinilen en az beş yıldır evlat edinen ile aile halinde birlikte yaşamalıdır. Evlat edinilen evliyse eşinin rızası, evlat edinenin altsoyunun açık muvafakatı olmalıdır.

[2] Bkz. Ahmet Türkeri, Türk Medeni Hukunda Evlat Edinmenin Hukuki Sonuçları (Yük.Lis.Tezi) Ankara s.56

ailenin ve atalar kültünün devamına hizmet eden evlat, olmazsa kişinin ölümünden sonra ruhu habis bir ruh olarak dolaşmaya mahkum olurmuş. Roma hukukunda iki çeşit evlat edinme çeşidine rastlamaktayız. "Adrogatio ve Adoptio denilen bu sistemde bir aile şefinin diğer aile şefine veya çocuğun bir aile şefine evlatlık edinilmesi vardır. Yalnızca erkekler evlatlığa alınabilirler.

Hammurabi Kanunlarında evlat edinme sağlam esaslara dayandırılmıştır. Yazılı bir sözleşmeye dayanan akitte evlat edinen istediği zaman bu antlaşmayı feshedebilmektedir. Çocuk geri gönderilirken evlat edinenin malının 1/3 ü çocuğa verilmektedir. Evlat edinenin çocuğunun olmaması ve törenin şahitlerin huzurunda olması öz evladın sahip olduğu bütün haklara sahip olması gibi kurallar evlat edinmeyi sistemleştirilmiştir. (Sağlam, 2006:14)

Arap toplumunda sadece erkek çocuklar evlat edinilmiş, kız çocuklar daha sonraki dönemde evlat edinilmiştir. Cahiliye döneminde babaları belli olmayan çocukların yanısıra babaları belli olan çocuklar da evlat ediniliyordu. Evlat edinilen çocuk öz evladın sahip olduğu bütün haklara sahiptir. Evlat edinme çocuğun velisi ile evlat edinenin arasında karşılıklı rıza ile şahitlerin huzurunda yapılırdı. (Sağlam, 2006:18)

Evlat edinme ilk çağlardan itibaren Türk kavimlerinin boylarına göre çeşitli örf kurallarıyla bütünleşmiş ve sistemleşmiştir. Kavmin sosyal, siyasal ve ekonomik seviyesine göre çok küçük farklarla birbirinden ayrılan evlat edinme sosyal bir müesese gibi işlemiştir.

İslamiyet'ten önce değişik Türk boylarında evlat edinmenin olduğu çeşitli gerekçelerle yapılan bu uygulamanın yer yer belgelerle kayıt altına alındığını görmekteyiz. Uygur Türklerinden kalan bir belgede evlat edinmenin hukuki boyutu çizilmiştir. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla, evlatlık ilişkisi evlat edinenle çocuğunu evlatlık olarak veren baba arasında yapılan bir sözleşmeyle resmileştirilmiştir. Bu sözleşmede evlat edinilenin evlat edinenin evindeki konumu hak ve ödevleri ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.. sözleşmeye göre evlatlık gerçek çocuklarla benzer haklara sahiptir. Evlatlık da babalığın gösterdiği işleri yapmak ve ölünceye kadar ona sadakat göstermekle yükümlüdür.

Uygurlarda satın alma yoluyla evlatlık edinme yöntemi uygulanmaktadır. Fakat belgelerle satın alınan çocuklar birer "evlatlıktan ziyade emekleri daha ucuza mal olan uşaklar ve işçiler gibi görülmüş, çok sonraları kültürümüzde görülecek olan beslemelik'in altyapısını oluşturacaktır.[3]

Uygur Türklerinde Evlat Edinmeyi Gösteren Bir Belge

"… onun oğulsuz, torunsuz kaldığını düşünerek, ben iki oğlumdan Turmuş adlısını halk arasında yürürlükte olan kural ve göreneğe göre Sutpak'a evlatlık olarak verdim. Bundan sonra oğlum artık Supak'ın evinde kalacağından bu Sutpak oğlu (babası evinde) yemek yemeli, gösterilen işleri yapmalı ve oğulluk vazifelerine ilişkin kurallara uygun biçimde ölünceye kadar Sutpak'a sadakatle hizmet etmelidir. Ben Sutpak'a gelince, ben de bu Turmuş adlı oğlanı benim kanımdan gelen oğlum gibi sayacağım. Eğer ilerde ben evlenip de oğul ve kızlarım dünyaya gelse bile ben bunu diğer oğullarımla eşit tutacağım ve mirastan pay bırakacağım. Eğer ona kötü davranırsam kendi isteğiyle istediği yere gidebilir."

[3] A.İnan bu adetin evlat edinme gelenekleriyle ilgisinin olmadığını belgelerdeki üslup ve dil şehirli büyük tüccarların konuştuğu üslup olduğunu bunların evlatlıktan ziyade ucuza mal olan uşak ve işçiler olduğunu belirtir. (İnan, 1948: 134)

"Oğulluk bir" denilen evlat edinme sözleşmesinde, çoğu kez çocuğunu evlatlık veren kişiye "süt sevinci" adıyla bir ödeme yapılır böylece çocuğun evlatlık verilene kadar yapılan masrafları alınırdı. Eğer evlat edinen, evlatlığa kötü davranır ve yiyecek-içecek vermezse, evlatlık evi terk ederek istediği yere gidebilir. Maddi menfaat sağlamak için öz evlatlarını bile belli bir süre başkalarının yanında çalıştırılmak üzere evlatlık vermek adettendi. " Muvakkat bir zaman için satılan evlatlar alınan paraya veya eşyaya karşılık tutguğ (rehin) olarak terk edilmekteydi" (Caferoğlu,1939:107). Bunun yanında sürekli olarak evlatlık verilenlere de rastlanılmaktadır.

Araştırmacılar Türk kavimlerinde evlatlığın ancak yakın kardeşlerden alındığına ve bunun eskiden kalma bir kaide olduğuna hükmetmişler se de A. İnan bu tespitin yanlış olduğunu belirtir. N. Haruzin " Yakutlarda Hukukla İlgili Âdetler" adlı çalışmasında; Kabile teşkilatı yasasına göre yabancı şahıs kabile üyesi olamayacağını, yabancı kabilelerden erkek çocuğun evlatlık olarak alınamayacağını, ancak kız çocuklarının alınabileceğini belirttikten sonra evlatlığın babanın soyadını taşıdığını belirtir (İnan, 1948: 306). Ancak A. İnan, bu tespitin yanlış olduğunu savunuyor.[4] Kazaklar ve Kırgızlarda evlatlığın ancak yabancılardan, yani kabilenin ekzogami dairesi dışından alındığını ileri sürüyor (İnan, 1948:310). Evlatlığın babalığın kabilesinden evlenemediği şartı ve evlatlık edinme de asıl amacın kabilenin büyümesi, güçlenmesi olması kabile içinden evlatlık edinmenin manasız kaldığını göstermektedir.

Evlat edinme evlat alınanın anne ve babasının izni ile olur, bu izne karşılık bir miktar mal verilir, öksüzler de evlat edinilir böylece toplumsal yaşamda sosyal çelişkiler bertaraf edilmiş olurdu. Evlat edinen kişi, evlatlığı kendi nüfusuna aldıktan sonra evlatlığın ailesinden çocuk büyüdüğü zaman geri istemeyeceklerine dair senet alınırdı. Eğer aile geri isterse bütün masraflarını ödemekle mükellefti. Evlat edinilen belli bir yaştan sonra babalığın mirasına ortak olur öz evlatların sahip olduğu hak ve hukuka sahip olurdu.[5]

Yakutlarda görülen bir başka evlat edinme şekli oğlu olmayan ailelerin en büyük kızlarının eşlerini evlatlık olarak almalarıdır. Evlatlık olan damat kayınpederin bütün emirlerini yerine getirir, yaşlandığında bakmakla yükümlü olur, öldüğünde de geride kalan çocuklarını yetiştirir ve kayınpeder öldüğünde asıl mirasa konar. (Caferoğlu,1939:107)

Kırgızlarda evlat edinme Uygurlar'a göre daha insancıl ve maddi menfaatlerden uzaktır. Uygurlarda yazılı belgelere dayanan ve maddi karşılığı olan evlat edinme, Kırgızlarda insani yön gözetilerek maddi menfaat ötesinde görülmüştür. Kırgızlarda evlatsızlık felaket kabul edildiği ve neslin devamına önem verildiği için daha insani boyut gözetilerek yapılmıştır.

Kazak ve Kırgızlarda evlatlık edinme adet ve törenleri hakkında ayrıntılı bilgi veren Grodekov " Sırderya Eyaleti Kazak Kırgızları ve kara Kırgızları" adlı eserinde bu konuyla ilgili çok önemli bilgiler vermiştir. Buna göre evlatlığa Kırgız dilinde " ençiles bala" (yani mülkte hissesi olan çocuk) denildiğini[6], evlatlığın öz evladın tüm haklarına sahip olduğunu, anne-babasının rızasıyla evlatlık alındığı belirtilir. Evlatlık alınırken ritüeller eşliğinde tören yapılır: " Bozkaska (yani alnında işareti olan boz koyun) kurban kesilir, şahitler hazır bulunur. Kurbanın aşık kemiği soyun

[4] A. İnan, " Göçebe Türk Boylarında Evlatlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler" isimli makalesinde Kazaklarda ve Kırgızlarda evlatlık edinme geleneklerini ayrıntılı bir şekilde anlatır. D.T.C. Fakültesi Dergisi, cilt:VI, Nr.3 1948

[5] Bu evlenme bahsi evlat edinmenin daha sonraki yıllardaki uygulamalarında da hep ön planda olacak, kanunlarla sınırı çizilecektir.

[6] Son yıllarda yazılan Kazak-Kırgız sözlüğünde "ençiles bala-şekil bakımından babalığın mülküne ortak, hakikatte ise ücretsiz çalıştırılan uşak- şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlama son dönemlerde bozulan boy birliğinin çözülüşünden sonradır. Çünkü A.İnan'ın ifadesine göre boylarda uşaklık kavramı yoktur. Uşak eski Türkçe'de çocuk demektir, hizmetçi yerine "yiğit" kelimesi kullanılmaktadır. (İnan, 1948:134)

ihtiyarı tarafından çocuğa verilir. Çocuk kemiği orada bulunanlara göstererek kemiğin etini yer, kız evlatlığa oyluk kemiği verilir. Evlatlık analığının göğsüne dokunur. Bu aileye kâbülün sembolik ritidir. Evlatlık kovulursa ona kalın (evlenme masrafı) veya enci (hisse) verilir. Evlatlık kabilesini değiştiremez, öz babasının kabilesine mensup sayılır yine de babalığın kabilesinden evlenmez. (İnan, 1948:130)

Törenlerde evlatlık yakın akrabadan alınırsa törene önem verilmemesi, çocuğun doğar doğmaz analığın bulunduğu çadıra götürülmesi, temsili doğum yaptırılması, çocuğun beşiğine âşık kemiğinin konulması gibi uygulamalar ataerkil dönemlerin uygulamaları olarak göze çarpmaktadır. Evlatlığın öz babasına ve soydaşlarına hediyeler vermesi, babalığın ayakları arasından geçirilmesi, yeni evinin soyundan ihtiyar bir kadının göğsünü emip yahut koklaması ise kabile dışından evlatlığa daha çok önem verildiğinin göstergesidir. Evlatlık kendi soyundan fakat uzak akrabadan ise babalığın yakın akrabalarının toplanıp çocuğa babanın külahını giydirmeleri, analığın sütünü emzirmeleri, ocağa yağ parçası atıp saçı saçıp kurban kesmeleri günümüze kadar gelen geleneklerimizden bazılarıdır.

Evlat edinme töreninde baba çadırının ocağına çocuğun eliyle yağ atılması, kurbanın alnında işaret olması, âşık kemiğinin fonksiyonu, evlatlığın sembolik olarak analığının göğsünü emmesi İnan'ın ifadesiyle atalar ruhunu (cedd-i âlâ) yaşatan boy koruyucusu atanın şerefine yapılan şaman ayin ve kurban törenlerinde görülen unsurlardır ki yabancı kabileden alınan evlatlığın geçerli olduğunun göstergesidir.(İnan, 1948:131)

Şamanizm inancı içerisinde yer alan boyu, soyu koruyan kollayan inanışlar bize tarihin kadim devirlerinden itibaren geleneklerimizi, törelerimizi ve arka plan kültü hakkında da bilgiler sunmaktadır. İnanışa göre atalar ruhu (cedd-i âlâ) kendi kanından olmayan yabancı birinin kabileye/boya kabul edilmesini istemez. Çünkü o yad'dır/düşmandır. Atalar ruhu şerefine yapılan kuttörenlerine yabancılar alınmaz. Ama ağır hayat şartları boy ve soyun devam etmesi tedbirlerinin alınmasını gerektirir. Kuttörenlerinin inanç merkezli anlayışının zıddına olarak hayat şartlarının zorluklarının üstesinden gelmek aracıya yani kam/şaman'a düşen önemli bir görev olmuştur. Atalar ruhunu, evlatlığın soydan biri olduğuna inandırmak yahut soya kabulü noktasında olurunu almak kam/şamanın görevi arasında sayılmaktadır.

Bugün Anadolu'da görülen eve yeni gelen gelinin kabulü noktasında yapılan ritüeller bu eski inanışın devamından başka bir şey değildir. Yeni gelinin kayınvalidesinin koltuğunun altında yeni evine girmesi, sırtında taşıması, koyun postuna bastırılması, kapıya yağ sürmesi, çivi çakması, tahta kaşık kırması hep eski inanışların devamıdır. İlk zamanlarda da gelinin kayınbaba ocağına secde etmesi, yanan ocağa yağ parçaları atması, çocuğu oluncaya kadar kayınbaba çadırının kapısının yanında oturması, kocasının adının veya oymağın adını söylemesinin yasak olması soydan olmayanlarının boya kabulü noktasında atalar ruhunun memnun edilmesi için yapılması zorunlu olan uygulamalardır.

Bu törenlerde kullanılan semboller örtülü benzeşim yardımıyla çağrıştırdığı mevcut bulunmayanlarla daha doğrusu soyut olanlarla birlikte tüm realiteyi yani inancı belirtir halde kullanılmışlardır. Örneğin çocuğa kurbanın aşık kemiğinin verilmesi boya alınan yabancı ile atalar ruhunu barıştırma sembolüdür. Evlatlığın, analığının veya soyun ihtiyar kadının göğsüne dokunması/emmesi anaerkil dönemin kalıntıları olarak görülebilir.

Türk Dilinin büyük hazinesi Divanu Kugati't-Türk'te evlat edinme, *tutunçu* kelimesi ile ifade edilir. (tutunçu oğul: Evlat edinilmiş çocuk) Eserde verilen örnek; beg mini ogul tutundu (bey beni oğul olarak kabul etti [evlat edindi],(Erdi vd. 2005:598) bu müessesenin kültürümüzde eskiliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Kültür dünyamızın başyapıtı olan Dede Korkut Kitabında evlatlığa sosyal bir pencereden bakılır: " Yad oğulı saklamağ ile oğul olmaz, böyüyende salur gider gördüm dimez." (Ergin, 1994:73) evlatlığın asla öz evlat gibi olamayacağını boyu, aileyi terkedip gidebileceği ve yapılan iyilikleri görmezden geleceği şeklinde yorumlanabilecek bu cümleler değişik bir baış açısıdır.

Kırgız Türklerinin Manas Destanı'nda evlat edinme birkaç yerde tasvir ediliyor. Kalmuk Hanın oğlunun (Almanbet) Manas'ın anasının göğsünden süt emmesi ile gerçekleşen birinci şekilde anaerkil yöntemler uygulanıyor. İkinci evlat edinme Yolay oğlu Bolat'ın düşmanlarından korunması için başka bir kabileye evlatlık olarak verilmesi anlatılır. Köçmes adlı zengin biri tarafından evlatlık alınan Bolat'ı görünce Köçmes'in eşinin göğsünden süt gelir. Temsili bir doğum seronomisinin ardından Kara şamanın yönettiği törenle çocuk doğar ve Bolat'ı yeniden dünyaya getirirler. Burada dikkati çeken evlat edinmenin sebebinin farklı oluşu ve evlat edinmenin anne/kadın tarafından gerçekleştirilmesidir. (İnan, 1948:66)

Özetle diyebiliriz ki yaşantımızda evlat edinmekten maksat çoğalmak, büyümek, ocağın sönmemesi yani neslin devam etmesini temin içindir ve genellikle kabilenin dışında erkekler arasından seçilir. Tarihte çeşitli sebeplerle uygulanan evlat edinme günümüzde de devam etmiş ve resmi hukukta yeri belirlenerek resmîleşmiştir. Özellikle bakıma muhtaç çocukları korumak, yetiştirmek ve onları topluma faydalı bireyler haline getirmek her devletin en önemli görevlerinden sayılmıştır.

İslam hukuku, Kur'an'da ve sünnette yer alan evlat edinme ile ilgili ifadeler sebebiyle evlat edinmeyi yasaklamıştır. Ahzab suresinin dördüncü ayeti " Allah evlatlıklarınızı oğullarınız kılmamıştır. O, sizin ağzınızda lafızdır." Hükmünü koymuştur. İslamın nesebe önem vermesi, evlatlık çocuğun namahrem olma durumu, miras konusunda haksızlığa meydan vermemek istenmemesi, evlatlıkların istismar edilmesi endişesi, İslam'da aile ve atalar kültünü devam ettirme anlayışının olmaması gibi sebeplerle evlat edinmeye olumlu bakmamıştır. Yahudilik ve Hıristiyanlık da evlat edinmeye ilgi göstermemişlerdir. İslamiyet'ten önce kadınlar nesep yönünden mirasçı olmadıklarından, erkek çocuğu bulunmayanlar " ahd" (yemin) yoluyla kendilerine erkek varis edinmekteydiler. Ahd (yemin) iki şekilde yapılmaktaydı. Hılf ve Tebenni.

Hılf'da bir adam, diğerine " kanım senin kanın olsun, sen bana ve ben sana varis oluruz. Sen benimle, ben de seninle talep edebiliriz" diyerek yemin ederler, hangisi daha önce ölürse, sağ kalan bu yemin gereğince onun mirasçısı olurdu.

Tebenni ise tam anlamıyla evlat edinmeyi karşılamaktaydı. Bir adam başkasının oğlu için " bunu oğul edindim ve bundan böyle bu oğlanın nesebi babasından değil bendendir" deyince artık çocuğun nesebi tebennide bulunana yani evlat edinene nisbet edilir ve onun mirasçısı kabul edilir. Taraflar arası gerçek bir akrabalık yarattığından, tebenni bir evlenme yasağı oluştururdu. Hz. Muhammed, Zeyd'i evlatlık alınca; " şahit olun, Zeyd benim oğlumdur. O, bana mirasçı olacak ben de ona mirasçı olacağım" diyerek onu evlat edinmiş eski bir Arap geleneğini yaşatmıştır. (Sağlam, 2006:19)

Osmanlı devletinde İslam hukuku geçerli olduğundan bugünkü anlamda evlat edinme sistemi yoktur. Tebenni hukuki sonuç doğurmasa da sosyal bir kurum olarak işletmeye devam etmiş, İslâmiyetin yasaklamasına rağmen tebenni ile ilgili kayıtların şer'iyye sicillerinde yer alması ile kimsesiz ve yetim çocukların sosyal güvenlikleri sağlanmıştır. Tebenni ile özellikle ana babası olmayan çocuklar evlat edinilirdi. Bir şahıs böyle bir çocuğun meşru çocuğu olduğunu beyan ederek onu hakiki çocuğu olarak nüfusa kaydettirebilirdi. "Çocuğun hakiki nesebi ana babasına nisbet edilerek ona teslim olunmak lazım gelirdi" (Sağlam, 2006:19) Osmanlı Devletinde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik koruyucu politikalar Tanzimat öncesi artan savaşların ve

sosyal şartların baskısı sonucu ortaya çıkan kurumsallaşma ile Avrupa tarzı kanunlaştırma hareketlerinin başladığı Tanzimat sonrası olmak üzere iki dönemde değerlendirilebilir.

Tanzimat öncesi devlet denetiminde olan ancak kısmen bağımsız sivil toplum kurumu işleyişine sahip vakıf ve imaretler bu işi üstlenmiştir. Bunun yanı sıra bir nevi koruyucu aile uygulaması olan aile yanında besleme, oğulluk veya genel ifade ile evlatlık dediğimiz tarzda bir uygulama olmuştur. Akraba dışında kimsesiz çocuğa uygun ortamı sağlamak Osmanlı kadısının görevleri arasındadır.

Kırım savaşı sırasında İstanbul'u ziyaret eden Fransız Duran de Fontmogne Osmanlı toplumunda çocuğa ve evlat edinmeye bakışı anılarında anlatır: " Çok çocuk sahibi olmak erkekleri de gururlandırır. Bazıları otuz çocuk babası olmakla öğünür. Aslında Türkler, çocukları çok seviyorlar. Çocuğu olmayanlar evlat edinmekte mahzur görmüyorlar. Kadıya giderek şahitler önünde ilgililer bir antlaşma yapıyorlar, bu aynı zamanda ölümden sonra malın devlete kalmasına engel olmanın da bir yolu. Evlat edinilen çocuklar, yeni aileleri tarafından hakikaten ve candan sevilirler." (Bay, 2014:3)[7]

Osmanlıda daha çok "manevi evlatlık" müessesi işlemiştir. Hayır sahibi kişiler evlatlıklarına vasiyette bulundukları, hibe yaptıkları, mahkemelerde bunların lehine mallarını nefy-i mülk yoluyla mal mülk sahibi yaptıkları çokça görülen durumlardandır.. evlatlıklar hiçbir şekilde öz babalarının isimlerini terk etmemiş ve yeni ailesine nispeten çağrılmamışlardır.. mahkemeler bazı sakıncalardan dolayı evlat edinmeyi çocuğun rüşt çağıyla sınırlandırmıştır.

Tebenni kayıtlarında hayırseverlerin evlatlıklarını "rızaenlillah" kendi mallarından "infak ve iksa etmeğe tahahhüd" ettikleri görülür. Yani evlat edinen kişi hem çocuğu geri alma hakkına sahip kimseye hem hakime çocuk için günlük nafaka vermek, gerekli harcamayı yapmak ve gerekirse onlar adına borçlandırmak üzere izin alırlar. Evlatlık veren kişi dilediği zaman çocuğun borçlarını ödeyerek çocuğu geri alır.

Tüm bu uygulamalar gösteriyor ki evlat edinme zaman zaman iş gücünü sağlama, ekonomik yönden katkı sağlama vb. gibi maddi sebeplerle de olsa kültürümüzde evlatlığın bir alt şekli olan beslemelik oldukça yaygın olarak başlangıçtan itibaren vardır. Yakutlarda, Uygurlarda, Kırgızlarda, Osmanlıda evlat edinilmemem durumunda adı beslemelik olmasa da içerik olarak böyle bir uygulamanın varlığı belgelerle teyit edilmiştir.

Hukuken düzenlenmemiş olsa da örfe dayalı ve daha çok zengin aileler arasında mevcut bulan bir olgu olan beslemelik, varlıklı ailelerin fakir veya öksüz bir çocuğu çok küçük yaşta alıp bakıp gözetmekte, okutmakta, tam bir evlat muamelesi yapılmasa da hizmetçi muamelesi de yapılmamaktadır. Bu çocuk evlenip bir işe yerleşinceye kadar bakılmaktadır. Bu uygulamanın zemin bulmasında İslam'ın evlat edinmeyi yasaklaması da yatmaktadır. Beslemelik ilişkisi efendi veya hanım ile besleme arasında, çoğu zamanda beslemenin ana-babası arasında kurulur ve evlat edinme şartlarının hiçbirine uyulmaz. Beslemeliğin miras, nesep açısından da herhangi bir hakkı yoktur.

[7] Osmanlı toplumunda evlatlık ile ilgili olarak detaylı bilgi için bkz. Abdullah Bay.. " Osmanlı Toplumunda Evlatlıklar ve Hukuki Durumları" Turkish Studies Volum 9/4 Spring s.149-163

Kültürümüzde görülen bir olgu da süt evlatlığıdır. Bir kadının kendisinden olmayan bir çocuğu emzirmesinden doğan hukuki bir geçerliliği olmayan edinme şeklidir.

Edebiyatımızda da zaman zaman işlenilen konulardandır. Evlatlık, beslemelik, süt kardeşliği gibi konular toplumsal yaşamın bir gerçeği olarak edebi eserlere de yansıtılmıştır. Evin reislerinin cariyelerle ilişkiye girmelerini ve onlarla evlenmelerini eleştiren pek çok hikâye ve roman vardır. Gürpınar, yüzyılın başında yazdığı bir hikâyesinde bu açıdan hizmetçi, köle ve evlatlık ilişkisini irdeler.

Neriman evlatlık olarak alındığı bir evde yaşıtı olan kızın ölümü üzerine kalmak istemez. Bir başka konağa hizmetçi olarak gider. Rumeli göçmeni olan bu güzel hizmetçiye kocasının âşık olacağından korkan ve fakat onu pek de seven ev sahibesi, Neriman'ı kendine evlatlık olarak aldığını söyler. Böylece, kocasının ona daha mesafeli davranacağını ummuştur. Evdeki diğer hizmetliler, (çoğu yaşlı köleler) bu hizmetçi parçasının böyle bir özel statüye konulmasından rahatsızlık duyarlar. Neriman'a en ağır işleri verirler. Ev sahibesinin korkuları gerçek olur ve evin beyi kendisine hiç yüz vermeyen Neriman'a âşık olur. Karşılık göremeyince çileden çıkarak sonunda Neriman'a ancak evlenerek sahip olabileceğini düşünür. Oysa nimetşinas Neriman bunu da reddeder ve evden ayrılır (Özbay, 1999:15).

Bu hikâyede cariyelik kurumunun 'cinsel nesne' olma boyutunu ortadan kaldırmak için evlatlık uygulamasının tercih edildiğine ilişkin ipuçları bulmak mümkündür. Ayrıca, yüzyılın başında evlatlıkların hizmetçi olarak kullanıldığını, hizmetçilerin evlatlık olarak anılabileceğini göstermesi açısından Nimetşinas önemli bir eserdir. Gürpınar'a göre evlatlık, köleye yakın, hizmetçiden üstün bir yardımcıdır. Konaklarda artık genç, güzel köleler kalmamıştır. Onların yerini evlatlıklar ve ücretli hizmetçiler almaktadır. Aynı tarihlerde yazılan "Ferhunde Kalfa" adlı hikâyesinde Uşaklıgil, ev halkı tarafından çok sevilen genç köle Ferhunde'nin adeta evin bir kızı gibi, evlatlık gibi, ayrıcalıklı bir konumda olduğundan söz eder. Ama bu ayrıcalıklı konum, Ferhunde Kalfa'ya onun hayal ettiği gibi azad edilip evlendirilmesini (çırak edilmesini) sağlayamaz. Genç nesilleri yetiştirmek üzere çırak edilmesi saçları ağarıp yaşlanıncaya kadar hep ertelenir. Uşaklıgil'in bu hikâyesi Osmanlı köleciliğinin insani yönünü abartan yazarlara bir sesleniştir. Dönem değişmiş, köle bulmak zorlaşmıştır. Dolayısıyla, kölecilikte "olumlu" diye nitelenen adetler de yerine getirilemez olmuştur. Gürpınar ve Uşaklıgil'in aksine, Ahmet Midhat, beslemelerin çok daha kötü şartlar içinde evlerde alıkonulduklarını anlatmıştır (Parlatır, 1992).

Burada dikkati çeken husus, Ahmet Midhat'ın "besleme"lerden bahsetmesi, diğerlerinin ise köle ve hizmetçilerin içinde iyi olanlarının "evlatlık" olarak değerlendirmesidir. Bu iki kavram arasında bir farklılık var mıdır? Evde hizmet görmek için alınan kişi anlamında kullanıldığında aralarında bir fark olmamakla birlikte evlatlık, o tarihlerde aynı zamanda evlat edinilen çocuk, üvey evlat, evlad-ı maneviye gibi konumlardaki çocuklar için de kullanılmaktadır. Ayrıca, erkek çocuklar evlatlık olmakla birlikte, besleme yalnızca kız çocukları için kullanılan bir kavramdır. Yani yüzyılın başlarında evlatlık kavramı çeşitli anlamları içeren, ama genel olarak pek de olumsuz olmayan bir sözcüktür. Ayırım, besleme ile evlatlık arasında var gibi gözükmektedir. Diğer romanlarda da besleme kesinlikle düşük statüyü göstermek için kullanılmıştır

Andreadis, anı-romanında “birçok Türk ailesi(nin) yetim Hristiyan çocuklarını, sefaletin pençesinden kurtarmak için evlat edindi (ğini)”belirtmektedir.

Füruzan “Haraç” adlı hikayesinde böyle bir evlatlık verme olayını anlatmaktadır.(Özbay, 1999:15)

Halk edebiyatı ürünlerinde de evlatlık konusu bazen hikâyelerde bazen destanlarda bazen masallarda bazen de kalıp ifadelerde kendini gösterir. Örneğin Arzu ile Kanber Hikayesi'nde erkek kahramanın ailesi o henüz bir bebekken ölmüştür. Evlatlık olarak büyüyen Kanber kendisini büyüten ailenin kızı Arzu'ya âşık olmuştur. Birbirini kardeş bilerek büyüyen gençlerin acı sonlarında birbirlerini kardeş sanmaları evlatlık olduklarını bilmemeleri etkendir.

Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, kız çocukların evlatlık alınmalarında millete bir anlamda öncülük etmiş, örnek olmaya da çalışmıştır. Yetenekli gördüğü çocuklara daha iyi olanaklar sağlayabilmek için, hatta salt çocuk sevgisini yaşamak için evlatlık almıştır. Atatürk’ün çocukları kimsesiz değildir ve hiçbir zaman hizmetçi konumunda olmamışlardır. Onları “manevi evlat” olarak adlandırmıştır. Ancak, o da çocukları kendi nüfusuna geçirmemiş, soyadını vermemiştir.

Evlât edinmede asıl olan evlâtlığın menfaatidir. Özellikle kimsesiz veya yardıma muhtaç çocuklar açısından evlât edinme, çok yararlı bir toplumsal çözüm yoludur. Fakat yararları yanında evlât edinme, kanunî mirasçıların miras haklarının zarara uğraması veya bazı gayrı mesru menfaatlerin elde edilmesi için bir araç olarak kullanılması gibi çeşitli sakıncaları da içinde barındırır.

Günümüzde evlat edinmeyi haklı kılan en önemli düşünce, kimsesiz, çaresiz, terk edilmiş çocukların korunmasını sağlamaktır. Bu tür çocuklar, gelişmeleri için en uygun ortam olan ailede şefkat, sevgi ve ilgi görmekte, bedenen ve ruhsal yönden sağlıklı bir kişiliğe sahip olmaktadırlar. Evlat edinme, evlilik dışı doğan çocukların toplum dışı kalmalarını önlemiş, insanlar arasındaki dayanışma ve yardımlaşma yönünden yarar sağlamıştır.

Bugün aile ortamından uzak olarak yuvalarda yaşayan çocukların, fiziki ve ruhi gelişimi, olması gereken düzeyde seyretmemektedir. Çünkü kimsesiz çocuklar, yuvalarda en az bakımla ve en önemlisi de sevgi yoksunluğu çekerek büyürler. Bunun doğal sonucu olarak, bu çocuklar çeşitli suçlarla gündeme gelmekte, bu şekilde sadece kendilerine değil, sosyal çevreye de zarar vermektedirler. Dolayısıyla kimsesiz çocukların yuvalara terk edilmesi yerine evlat edinilmeleri, hem aile ortamında yetişmeleri bakımından hem de istismar edilmelerinin önüne geçilmesi açısından daha faydalı olur, düşüncesindeyiz.

Kaynakça

BAY, Abdullah (2014) “ Osmanlı Toplumunda Evlatlıklar ve Hukuki Durumları” Turkish Studies Volum 9/4 Spring s.149-163

CAFEROĞLU, Ahmet (1939) “ Türk Teamül Hukukunda Evlatlık Müessesi” Türk Hukuk ve İktisat Mecmuası İstanbul

ERDİ, Seçkin-Serap Tuğba Yurteşe (2005) Divanu Lugat’it-Türk Kabala yay. İstanbul

ERGİN, Muharrem (1994) Dede Korkut Kitabı I TDK Yay. Ankara

IŞIK, Mehmet (2005) Evlat Edinme Ankara

İNAN, Abdulkadir (1948) “ Göçebe Türk Boylarında Evlatlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi C VI, S.3 Ankara

ÖZBAY Ferhunde (1999) Türkiye’de Evlatlık Kurumu: Köle mi, Evalat mı? İstanbul

PARLATIR, İsmail (1992) Tanzimat Edebiyatında Kölelik Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yay. Ankara

RUHİ, Ahmet Cemal (2001) “743 Sayılı Türk Kanunu Medenisi İle 4721 Sayılı Türk Medeni Kanun’da Yer Alan Evlat Edinmenin Şekli Şartlarının Mukayeseli Olarak İncelenmesi” AÜEHFD C.V, S.1-4 Ankara s.455-465

SAĞLAM, Osman (2006) İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme Erzurum

TÜRKERİ, Ahmet (2007) Türk Medeni Hukunda Evlat Edinmenin Hukuki Sonuçları (Yük.Lis.Tezi) Ankara[8]

8

TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI VE GÜVENLİĞİNE İLİŞKİN KURUMSAL YAPILANMA: KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI KURUMU

Öğr. Gör. Veysel BABAHANOĞLU

Düzce Üniversitesi, Akçakoca Meslek Yüksekokulu, Adalet Programı

Yrd. Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Kamu güvenliği, kamu düzeni gibi etkenler neticesinde devlet ile birey arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde eskiden beri kamu kurumları tarafından toplanan kişisel veriler bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Ayrıca, internet kullanımının artmasıyla birlikte siber suçların yaygınlaşması ve böylece bir güvenlik probleminin de doğması söz konusu olmuştur. Kişilik haklarının bir parçası olarak kabul edilen kişisel verilen toplanması, işlenmesi, kullanılması ve silinmesi konusunda uzun yıllar Türkiye'de yasal bir düzenleme yapılmamıştır. Ancak teknolojik gelişmeler, e-devlet, e-ticaretin ve internet kullanımın oldukça yaygınlaşması ülkemizde bu konuda bir yasal düzenlemenin yapılmasını adeta zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de çıkarılması beklenen *Kişisel Verilerin Korunması Kanunu* 07.04.2016 tarihinde, 29677 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun yayımlanması, Türkiye'de bu alandaki büyük bir boşluğu doldurmasının yanı sıra, aynı zamanda ülkemizin Avrupa Birliği'nin Kişisel Verilerin İşlenmesi Sırasında Gerçek Kişilerin Korunması ve Serbest Veri Trafiği (95/46/EC) Direktifi'ne uygun yasal bir mevzuata sahip olmasını sağlamıştır.

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun getirmiş olduğu yenilikler üzerinden kanunun genel bir değerlendirmesini yapmaktır. Bununla birlikte Türk kamu yönetiminde kişisel verilerin korunması hususunda bir teşkilatlanmaya gidilerek yeni kurulan Kişisel Verilerin Korunması Kurumu'nun teşkilat yapısını ve görevlerini incelemektir.

1. Giriş

Devlet birey ilişkilerinde kamu düzeni, kamu güvenliği, kamu sağlığı, sosyal devlet uygulamaları gibi nedenlerle, bireyler hakkında bilgi toplanması ve saklanması söz konusu olmaktadır. Bu durum özellikle son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişme ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır (Ketizmen ve Ülküderner, 2007: 189-190).

Günümüzde internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, internet artık her evden ziyade her cebe girerek ekonomik ve sosyal yaşama ilişkin her türlü resmi ve sivil birçok işlemin mobil olarak gerçekleşmesini sağlamıştır. Gelişen bu teknoloji ve yaygınlaşan internet kullanımı vatandaşları normal yaşantısı içerisinde tanımlayan her türlü kişisel verinin elektronik ortamda çeşitlenmesine ve yaygınlaşmasına ve bir araya toplanmasına neden olmaktadır. Özellikle kamu kurumları tarafından elde edilen kişisel verilerin saklanması, paylaşılması ve korunması son derece hassas bir husustur. Geleneksel devlet yapısından e-devlete geçiş süreciyle birlikte çeşitli kamu kurumları tarafından kullanılan kamu bilişim sistemleri vatandaşların kimlik bilgilerinden ikametgâh adreslerine, hastalık bilgilerinden medeni bilgilerine ve malvarlıklarına ait birçok alana ilişkin kişisel bilgisini depolayarak saklamaktadır. Bu durum bireylerin özel yaşamları ile ilgili bilgilerin haksız olarak kullanılması riskini ortaya çıkarmıştır. Çünkü teknolojik gelişmeler

kişisel verilerin bireylerin rızası alınmadan başkalarına açıklanmasına ve bilginin bulunduğu yerden başka yerlere aktarılmasına imkân sağlamaktadır (Kılınç, 2012: 1091).

Temel insan hakları bağlamında ele alınan kişisel verilerin korunması ve işlenmesine ilişkin demokratik modern devletlerde özel yasal düzenlemeler çıkarılmakta ve bunu güvence altına alabilmek için ise bazı kurumların oluşturulduğu görülmektedir. Ancak Türkiye'de uzun bir süre kişisel verilerin güvence altına alınması hususunda özerk yapıya sahip, hiçbir kurum veya kuruluştan emir ve talimat almayan, kimsenin herhangi bir öneride bulunamadığı tamamen bağımsız bir denetim mekanizmasının ve yasal bir düzenlemenin eksikliği söz konusuydu. Bir takım farklı kanunlarda yer alan hükümler ile farklı kurumlar kişisel verileri toplamakta, işlemekte ve hatta bazı hak ihlallerinin yaşanmasına neden olduğundan, toplum nezdinde bir takım olumsuz algıların oluşmasına da neden olmaktaydı. Bu nedenle kişisel verilerin korunmasına ilişkin çerçeve bir kanuna ve etkin bir denetim mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktaydı.

Bu bağlamda çalışmada, öncelikle kişisel veri kavramı ele alınacak, daha sonra uluslararası düzenlemelere paralel olarak çıkartılan Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun getirmiş olduğu yenilikler üzerinden kanunun genel bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır. Ayrıca, kamu yönetimi sistemimizde kişisel verilerin korunması hususunda bir teşkilatlanmaya gidilerek yeni kurulan Kişisel Verilerin Korunması Kurumu'nun teşkilat yapısı ve görevleri incelenecektir.

2. Kişisel Veri Kavramı ve Kişisel Veri Güvenliği

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük'te "kişisel" kelimesi *kişi ile ilgili, kişiye ilişkin, kişinin kendi malı olan, şahsi, zati* olarak; "veri" kelimesi ise *bilgi, data* olarak tanımlanmıştır (TDK, 2016). Bilgi ve iletişim teknolojileri açısından veri kelimesi, "bir durum hakkında, birbiriyle henüz bağlantısı kurulmamış bilinenler veya kısaca sayısal ortamlarda bulunan ve taşınan sinyaller veya bit dizeleri" olarak tanımlanmaktadır (Kılınç, 2012: 1093). Çeşitli şekillerde birçok tanımı yapılabilen kişisel veri kavramıyla, belirli veya kimliği belirlenebilir olmak şartıyla bir kişiye ilişkin bütün bilgiler kastedilmektedir. Bu bilgiler; belli bir kimsenin kimliği, etnik kökeni, fiziksel özellikleri, sağlık, eğitim, istihdam durumu, cinsel yaşamı, aile hayatı, başkaları ile yaptığı haberleşmeler, mesleği, sosyal güvenlik numarası, ikamet adresi, kredi kartı, kişisel düşünce ve inançları, dernek ve sendika üyelikleri, alışveriş alışkanlıkları gibi kişiyle ilgili, kişiyi belirlenebilir hale getiren, doğrudan ya da dolaylı olarak bir gerçek kişiyle ilişkilendirilmesi suretiyle kişiyi tanımlayabilme özelliği bulunan bilgilerdir (Korkmaz, 2016: 94-95; Turan, 2015: 81). Bir başka ifade ile kişisel veri, genel hatlarıyla bir bireyin diğer bireylerden ayırt edilmesini sağlayacak ve kişisel olarak şahsen ayırt edilmesine yardımcı olacak olan her türlü bilgi veya bilgiler kümesi olarak tanımlanabilmektedir (European Digital Rights, 4).

Günlük hayatta gerek kurumsal gerek bireysel anlamda yoğun bir biçimde faaliyet ve eylemde bulunulmakta, çok sayıda veri ve bilgi üretilmektedir. Bu üretilen veri ve bilgiler, ekonomik, ticari, bankacılık, bireysel vb. gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Bireylerin sosyal hayatın bir getirisi olarak toplumsal bir varlık olmalarının ve bir birey olarak kabul görmelerinin doğal bir sonucu olarak kullanılan bu veriler çeşitli hukuksal işlemlere konu olmaktadır (Turan, 2016:2). Bu nedenle kişisel verilerin hem yurt içinde hem de yurt dışında korunması hakkı, temel insan hak ve özgürlükleri arasında yer almakta olup, insanın kişiliğinin korunması, hukuk devleti ilkesi ve demokrasinin gelişmesi açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu bağlamda kişisel verilerin anayasal güvence ile koruma altına alınmasında temel amaç, insan kişiliğinin serbestçe gelişmesine imkân vermek, kişiye kendisi ve yakınları ile baş başa kalabileceği, devlet veya başkaları tarafından rahatsız edilemeyeceği özerk bir alan sağlamaktır (Devlet Denetleme Kurulu, 2013:778).

Verilerin korunması, esasında verilerin değil, bu verilerin ilişkili olduğu bireylerin ve kurumların korunmasını hedef almaktadır. Verilerin korunması bireyleri, onlar hakkındaki bilgilerin bilgisayarla ya da elle işlenmesinden doğacak zararlardan koruma amacına yönelmiş ve kişisel verilerin korunmasına ilişkin ilkelerde somutlaşmış bir dizi yasal ya da yasal olmayan önlemi ifade etmektedir (Doğan, 2015: 4).

Kişisel verilerin gizliliği ve güvenliği temel bir insan hakkı olarak kabul edilmekte ve demokrasinin derinleşmesi açısından son derece büyük bir öneme sahiptir. Kişileri diğer bireylerden ayırt etmeye yarayan kişisel verilerin mahremiyeti ise bu bağlamda ön plana çıkmaktadır. Bu yönüyle bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler kamu yönetimi örgütlerinin özellikle e-devlet sürecinde bu mahremiyetin zarar görme derecesini ve etkisini artırmaktadır. Bu durum ise kişisel verilerin güvenliğinin önemini daha da artırmaktadır. Kamu yönetimi örgütleri vatandaşların kişisel verilerini izlemek, toplamak ve işlemek için gittikçe daha fazla bilgi ve iletişim teknolojileri kullanmaktadır. Kişi mahremiyetinin üçüncü kişiler tarafından ihlali veya korunmasından daha da önemli bir sorun vatandaşların devlet ile olan ilişkilerinde söz konusu olmaktadır. Çünkü bugün e-devlet sürecinde bireyler, birçok kamu hizmetine erişebilmek için çeşitli kişisel verilerini devlet ile paylaşmak durumunda kalmaktadırlar (Tataroğlu, 2009: 95-96).

Kamu örgütleri kamu hizmeti sunarken yoğun olarak kullandığı ve son derece hassas kişisel verileri içerisinde barındıran kamu bilişim sistemlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Klasik devlet yönetiminde dijital devlet yönetimine geçişin bir ürünü olan e-devlet sistemleri fiziki arşivler yerine dijital arşivleri kullanmakta ve bu arşivlerde vatandaşların hassas kişisel verileri saklanmaktadır. Son zamanlarda siber suçların artış göstermesi, yerli ve yabancı suç örgütlerini bu verileri elde etmeye yönlendirmektedir. Her ne kadar birçok önlem alınmış olsa da bu tür sistemlerde kişisel verilerin güvenliği her zaman tartışma konusu olmuştur.

Bu bağlamda veri koruma hukukunun ve kişisel verilerin korunmasının temel amacı verilerin hukuka aykırı olarak kaydedilmesini önlemek ve bu veriler üzerinde gerçekleştirilen bütün işlemlerin hukuka uygunluğunu sağlamaktır. Kişisel verilerin korunması özel hayatın gizliliği temel hakkına dayanmaktadır ve özel hayatın gizliliği insanın kişiliğinin korunmasında önemli bir araçtır (Manav, 2015: 99).

Türkiye açısından değerlendirildiğinde, kişisel verileri bünyesinde barındıran bazı kamu bilişim sistemleri şu şekilde sıralanabilir:

- Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS)
- Kimlik Paylaşım Sistemi (KPS)
- Adres Kayıt Sistemi (AKS)
- Merkezi Sicil Kayıt Sistemi (MERSİS)
- Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi (TAKBİS)
- Vergi Dairesi Otomasyon Projesi (VEDOP)
- Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP)
- PolisNet (POLNET)
- Araç ve Sürücü Bilgi Sistemi (ASBİS)
- Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Bilgi Sistemi (SOYBİS)
- Ulusal Sağlık Bilgi Sistemi (USBS)
- Merkezi Hastane Randevu Sistemi (MHRS)
- Medula
- e-Okul
- Yükseköğretim Ortak Veri Tabanı (YOKSİS)
- Bilgisayar Destekli Merkezi Seçmen Kütüğü (SECSİS)
- E-İŞKUR
- Ulusal Özürlüler Veri Tabanı Projesi (ÖZVERİ)

Kamusal hizmetlerin hızlı bir biçimde vatandaşlara ulaştırılması için bazı kişisel verilerin devlet tarafından toplanması ve işlenmesine e-devlet sürecinde ihtiyaç duyulsa da asıl olan elbette kişisel verilerin kayda alınmaması, veri havuzlarında toplanmaması ve istisnai haller dışında kullanılmamasıdır. Kişisel verilerin bireylerin maddi ve manevi varlığının bütünlüğünü oluşturduğu düşünüldüğünde bu tarz verilerin tek bir merkezde toplanması beraberinde birtakım sakıncaları da barındırmaktadır (Şen, 2009:1214).

3. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ve Türk Kamu Yönetiminde Kurumsal Yapılanma

Kişisel veriler üzerinde ilgili kişinin denetimini amaçlayan düzenlemeler, bilgisayarların hızla gelişmesi ve merkezi veri bankalarının oluşturulması ile birlikte, ilk olarak 1970'li yıllarda Avrupa'da ortaya çıkmış ve zamanla dünyaya yayılmıştır (Korkmaz, 2016: 82). Türkiye'de kişisel verilerin korunmasıyla ilgili bazı yasal düzenlemeler bulunmasına rağmen, temel hükümlerin belirlendiği, bütünleyici, özel bir kanun uzun bir süre hukuk sistemi içerisinde yer almamıştır. Ulusal mevzuatımızda kişisel verilerin sadece kanunlarla hukuka uygun bir şekilde işlenebileceğine dair genel hükümler Anayasa ve Türk Ceza Kanunda yer almaktadır. Bu genel hükümlerin yanı sıra Bankacılık Kanunu, Elektronik Haberleşme Kanunu ve E-Ticaret Kanunu gibi sektörel düzenlemeler içeren kanunlarda da kişisel verilerin işlenmesine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır (CDA Hukuk, 2016).

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Tasarısı ile ilgili ilk çalışmalar 1989 yılında başlamış ve 2000'li yıllara kadar çeşitli tasarı taslakları hazırlanmış ancak çalışmalar sonuçlandırılamamıştır (Manav, 2015: 96). 2010 yılında yapılan referandumdan sonra 5982 sayılı Kanunla Anayasa'nın özel hayatın gizliliğini düzenleyen 20. maddesine "*Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir*" şeklinde bir fıkra eklenerek kişilerin kişisel verilerinin korunması açıkça anayasal güvence altına alınmıştır. Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanarak 28.01.1981 tarihinde Strazburg'ta imzaya açılan ve 01.10.1985 tarihinde yürürlüğe giren 108 sayılı Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi, ülkemiz tarafından 28 Ocak 1981 yılında imzalanmış olmasına karşın, uzun süre onaylanmamış ve nihayet 30.01.2016 tarihinde kabul edilen 6669 sayılı Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ile onaylanarak 18.02.2016 Tarihli ve 29628 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanmış ve aynı tarihte yürürlüğe girmiştir (Korkmaz, 2016: 82-83). Bunun yanında kişisel verilerin toplanması, işlenmesi, kullanılması ve silinmesi amacıyla 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu 07.04.2016 gün ve 29677 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kanuna göre kişisel veri "*kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgi"* olarak tanımlanırken, kişisel verilerin işlenmesi ise "*kişisel verilerin tamamen veya kısmen otomatik olan ya da herhangi bir veri kayıt sisteminin parçası olmak kaydıyla otomatik olmayan yollarla elde edilmesi, kaydedilmesi, depolanması, muhafaza edilmesi, değiştirilmesi, yeniden düzenlenmesi, açıklanması, aktarılması, devralınması, elde edilebilir hâle getirilmesi, sınıflandırılması ya da kullanılmasının engellenmesi gibi veriler üzerinde gerçekleştirilen her türlü işlem"* olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle kişisel verilerin korunması ve işlenmesi sürecinde verilerin kaliteli olması ve belirli bir standardın oluşabilmesi için bir takım ilkelerin varlığı gereklidir. Bu ilkeler ilgili kanunun dördüncü maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:

- Hukuka ve dürüstlük kurallarına uygun işlenmeli
- Doğru ve eğer gerekli ise güncel olarak tutulmalı

- Belirli, açık ve meşru amaçlar için toplanmalı
- İşlendikleri amaçla bağlantılı, sınırlı ve ölçülü olmalı
- Amacın gerektirdiğinden daha uzun bir süre tutulmamalı.

Kişisel verilerin işlenmesi işleminde istisnai durumlar haricinde kişinin açıkça rızası aranmaktadır. Bu yönüyle ilgili kanuna göre kişinin rızası veri işlemede tek meşru yol olarak görülmemiştir. Ancak bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, kamu hizmetlerinin e-devlet ortamında verilmeye başlanması ile birlikte vatandaşların bazı kişisel verilerini bu tarz bilişim sistemleri ile paylaşımını zorunlu kılmaktadır. Her ne kadar vatandaşlar kişisel verilerini bu tarz bilişim sistemleri ile paylaşmak zorunda olmasalar da, bazı hizmetlerin yürütülmesi adına istemeseler de paylaşmak durumunda kalmaktadırlar.

Kanuna aykırı şekilde elde edilen, işlenen veya dağıtılan kişisel verilere ilişkin suçlarda TCK 135. ila 140. maddeleri dikkate alınırken, kabahatlere ilişkin uygulanacak idari para cezaları, ilgili kanununun 18. maddesinde düzenlenmiştir. Bu suç veya kabahate ilişkin öngörülen yaptırımlar aşağıda Tablo 1'de düzenlenmiştir.

Kişisel Verilerin hukuka aykırı olarak kaydedilmesi	•1 - 3 yıl hapis cezası
Kişisel Verilerin hukuka aykırı olarak verilmesi, yayılması, ele geçirilmesi	•2 - 4 yıl hapis cezası
Yok edilmesi gereken verilerin yok edilmemesi	•1 - 2 yıl hapis cezası
İlgili kişiyi aydınlatma yükümlülüğünün yerine getirilmemesi	•5.000 - 100.000 idari para cezası
Sicile Kayıt ve Bildirim yapılmaması	•20.000 - 1.000.000 idari para cezası
Veri Güvenliği Yükümlüklerine aykırılık	•15.000 - 1.000.000 idari para cezası
Kişisel Verileri Koruma Kurulu kararlarına aykırılık	•25.000 - 1.000.000 idari para cezası

Tablo 1. Suç Veya Kabahate İlişkin Öngörülen Yaptırımlar

6698 sayılı Kişisel Verilerin Koruması Kanunuyla, Türk Kamu Yönetiminde yeni bir teşkilatlanmaya gidilmiş, "Kişisel Verileri Koruma Kurumu" adıyla bir kurum kurulmuştur. İdari ve mali özerkliğe sahip, kamu tüzel kişiliğine haiz, başbakanlıkla ilişkili olarak kurulan kurum, kurul olarak çalışacak olup dokuz üyeden oluşmaktadır. Kurula üye olabilmek için kişilerin taşıması gereken şartlar ilgili kanunun yirmi birinci maddesinde düzenlenmiştir. Kurulun beş üyesi Türkiye Büyük Millet Meclisi, iki üyesi Cumhurbaşkanı, iki üyesi Bakanlar Kurulu tarafından seçilmektedir. Kurul üyelerinin görev süresi dört yıl olup, süresi biten üye yeniden seçilebilmektedir.

İlgili kanunun yirmi ikinci maddesi kurumun görev ve yetkilerini tek tek sıralamıştır. Buna göre kurumun görev ve yetkileri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Görev alanı itibarıyla, uygulamaları ve mevzuattaki gelişmeleri takip etmek, değerlendirme ve önerilerde bulunmak, araştırma ve incelemeler yapmak veya yaptırmak.
- İhtiyaç duyulması hâlinde, görev alanına giren konularda kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri veya üniversitelerle iş birliği yapmak.
- Kişisel verilerle ilgili uluslararası gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek, görev alanına giren konularda uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmak, toplantılara katılmak.
- Yıllık faaliyet raporunu Cumhurbaşkanlığına, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna ve Başbakanlığa sunmak.
- Kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmek.

4. Sonuç ve Genel Değerlendirme

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte kamu yönetiminde kullanılan kamu bilişim sistemleri kişisel verilerin güvenliği hususunda istenilen düzeyde koruma sağlayamamaktadır. Kamu yönetimlerinde kişisel verilerin toplanması, işlenmesi ve paylaşılması klasik arşiv yöntemlerinde daha güvenli sağlanmakla birlikte hizmetin kalitesi ve etkinliği açısından e-devlet süreciyle birlikte bu bilişim sistemlerine ihtiyaç duyulması söz konusu olmaktadır. Bu durumda toplanan kişisel verilerin etkin bir denetiminin bağımsız bir idari otorite tarafından yapılması sonucunu doğurmaktadır. Bu bağlamda kamu yönetimi sistemimiz açısından değerlendirildiğinde "Kişisel Verileri Koruma Kurumu"nun varlığı bu bağlamda oldukça önemlidir.

Uzun bir süre, Türkiye'de kişisel verilerin korunması ile ilgili özel bir yasal düzenlemenin bulunmaması Avrupa Birliği İlerleme Raporları, Katılım Ortaklığı Belgesi, 23. Fasıl Tarama Sonu Raporu gibi belgelerde önemli bir eksiklik olarak değerlendirilerek, eleştirilmiştir. Türkiye, 1981 yılında 108 Sayılı Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni imzalanmasına rağmen, kişisel verilerin korunması alanını düzenleyen özel bir kanun çıkarmaması nedeniyle, sözleşmeyi imzalayıp onaylamayan tek ülke konumunda olmuştur. Bu konu özellikle 95/46/AT sayılı Avrupa Birliği Yönergesi uyarınca Avrupa ülkelerinin kişisel verileri eşdeğer koruma bulunmayan ülkelere aktarmamaları nedeniyle Türkiye açısından sorun oluşturan bir alan olmuştur. Bu bağlamda Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun yasalaşması bu konudaki büyük bir hukuki boşluğu doldurulmuştur.

Elbette esas olan bu tarz kişisel verilerin toplanmaması olmakla birlikte, kamu hizmetlerinin sunulabilmesi için bir takım kişisel verilerin toplanması gerekli olmaktadır. Bu durumda toplanan verilerin güvenliğinin sağlanması konusu hassas bir yapıya sahiptir. Özellikle dijital arşivlerde saklanan ve kimlik bilgileri, ikametgâh, sağlık bilgileri gibi kritik öneme sahip kişisel verilerin siber saldırılara maruz kalma riski oldukça yüksektir. Bu nedenle öncelikle bu verilerin güvenirliğini sağlayacak yerli ve milli bir yazılımın geliştirilip tüm kurumların bilişim sistemlerine entegre edilmesi adeta bir zorunluluktur.

Kaynakça

6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu.

CDA Hukuk, (2016). "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu: Hazır mıyız?", http://cdahukuk.com/wp-content/uploads/kisiselverilerkanunu.pdf (Erişim Tarihi: 08.10.2016).

Devlet Denetleme Kurulu, (2013). Kişisel Verilerin Korunmasına İlişkin Ulusal ve Uluslararası Durum Değerlendirmesi ile Bilgi Güvenliği ve Kişisel Verilerin Korunması Kapsamında Gerçekleştirilen Denetim Çalışmaları, Sayı:2013/3, Ankara.

European Digital Rights (EDRI). Veri Korumaya Giriş, Alternatif Bilişim Derneği, The EDRI, Sayı 6, Çev. Hatice Balkanlar, https://ekitap.alternatifbilisim.org/files/veri_korumaya_giris_edri_paper_06_tr.pdf (Erişim Tarihi: 06/10/2016).

Şen, Ersan, (2009). "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Tasarısı'nın Değerlendirilmesi", İstanbul Barosu Dergisi, Cilt: 83, Sayı: 3, Yıl: 2009, ss. 1197-1214.

Tataroğlu, Muhittin (2009). "E-Devlet'te Kullanılan Gözetim ve Kayıt Teknolojilerinin Mahremiyet Üzerinde Etkileri", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2009-1 Sayı: 18, ss. 95-120.

Turan, Metin (2015). Elektronik Belge ve Finansal Bilgi Yönetimi: Hukuki Koşullar Ve Politika Geliştirme, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Turan, Metin (2016). "Kişisel Verilerin Korunması", Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, Sayı: 80, Nisan-Haziran 2016, ss. 2-7.

Ketizmen, Muammer ve Ülküderner, Çağlar (2007). E-devlet Uygulamalarında Kişisel Verilerin Korun(ma)ması, XII. Türkiye'de İnternet Konferansı, 8-10 Kasım 2007, Bilkent Üniversitesi, Ankara, ss. 189-193.

Kılınç, Doğan (2012). Anayasal Bir Hak Olarak Kişisel Verilerin Korunması, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 61, Sayı 3, ss. 1089-1169.

Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 12.09.2016)

Korkmaz, İbrahim (2016). Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme, TBB Dergisi, Sayı 124, ss. 81-152.

Doğan, Adnan Coşkun (2015). Kişisel Verilerin Korunması, Muhafazası ve Paylaşımı, http://www.masak.gov.tr/userfiles/file/kisisel_verilerin_korunmasi_ve_paylsim_rehberi.pdf (Erişim Tarihi: 12.09.2016)

Manav, Eda (2015). İş İlişkisinde İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, ss. 95-136.

LEASİNG ŞİRKETİ SEÇİMİNDE ELECTRE YÖNTEMİNİN KULLANILMASI

Arş. Gör. Haşim BAĞCI

Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

Yunus Emre KAHRAMAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü

Özet

Bu çalışma kamuyu aydınlatma platformuna (KAP) kayıtlı finansal kiralama (leasing) sektöründe firmalar arasında üstünlük sıralaması yaparak seçim yapmak amacıyla yapılmıştır. Çalışma 2009-2015 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada kap'a kayıtlı halka açık 6 şirket analiz edilmiştir. Bu şirketler: Finans Leasing Anonim Şirketi (A.Ş.), Garanti Leasing A.Ş., İş Leasing A.Ş., Şeker Leasing A.Ş., Vakıf Leasing A.Ş. ve Yapı Kredi Leasing Anonim Ortaklığı (A.O)' dur. Şirketler arasında seçim yapılırken mali tablolardan yararlanılmıştır ve kullanılan kalemler: kiralama işlemleri, kiralama gelirleri, kiralama işlemlerinden alacaklar ve net dönem kârı/zararıdır. Analiz yapılırken kullanılan yöntem ELECTRE yöntemidir. ELECTRE yöntemi yardımıyla her yıl için finansal üstünlük sıralamaları yapılmış ve tercihler belirlenmiştir. 2009-2015 yılları arası yapılan analiz sonucunda tüm yıllarda ilk sırada Yapı Kredi Leasing A.O çıkmıştır sadece 2015 yılında ilk sırayı Garanti Leasing A.Ş. ile paylaşmıştır. Tercih sıralaması yıldan yıla değişmekle beraber tüm yıllarda son sırada Şeker Leasing A.Ş. şirketi son sırayı almıştır.

Anahtar Kelimeler: Leasing, Finansal Üstünlük ve ELECTRE Yöntemi

USING ELECTRE METHOD IN SELECTING LEASING COMPANY

Abstract

This study is carried out to make a selection by putting order of precedence public disclosure platform (kap) registered leasing sector among the companies. The study includes the period 2009-2015. In this study six public company registered to KAP are analyzed. These companies are Finance Leasing Corporation, Garanti Leasing Corporation, İş Leasing Corporation, Şeker Leasing Corporation, Vakıf Leasing Corporation and Yapı Kredi Leasing Corporation. The financial statements have been benefited from making the choice among the companies and used methods; leasing operations, leasing income, payees from the leasing operations and net profit/ loss. The method used is ELECTRE method while analysis is done. For every year, financial superiority ranking is made with the help of ELECTRE Method and preferences are determined. As a result of the analysis between the years 2009-2015, Yapı Kredi Leasing came first for all year, only in 2015 they shared first place with Garanti Leasing. The order of preferences change from year to year but also but all year Şeker Leasing Corporation has received final sequence.

Keywords: Leasing, Financial Superiority, ELECTRE Method

Giriş

Leasing, kiralama olarak da ifade edilmektedir. Leasing kavramıyla ilgili literatürde farklı tanımlar yer almaktadır. Bu tanımların hepsini özetleyecek olursak; leasing, kiralamaya konu olan malın mülkiyetinin leasing şirketinde kalacak şekilde, bir kira bedeli karşılığında malı kullanma hakkını kiracıya veren ve sözleşme bittikten sonra da mülkiyetin kiracıya verildiği bir alternatif finansman tekniklerinden biridir. Leasing yapılabilecek mallar tüm taşınır ve taşınmaz mallar olabilir, fakat patent hakkı, fikri ve sınai haklar ve bilgisayar yazılımı gibi varlıklar leasing yapılamaz. Leasing yapılabilecek mallara örnek verecek olursak: tıbbi cihazlar, tekstil makinaları, matbaa makinaları, fabrikalar, enerji tesisleri, hastaneler gibi varlıklar leasing konusu olmaktadır (Sayılgan, 2013: 633-634).

Leasing işleminin gerçekleşmesi için tarafların varlığından söz edilmelidir. Bu taraflar leasing işlemini gerçekleştiren kişi veya kurumlardır. Leasing işleminde; kiracı, kiralayan ve satıcı olmak üzere 3 taraf bulunmaktadır. Kiracı diğer bir ifadeyle yatırımcı; kişi veya kurum olabilir ve leasinge konu olacak malı belirler ve sözleşmeye göre bu maldan istediği şekilde faydalanabilir. Kiralayan ise leasing şirketidir. Leasing şirketi yatırımcının isteğiyle malı satın alır ve sözleşme karşılığı kiracıya devreder. Malı leasing şirketine satan satıcı ya da üretici leasing şirketinin üçüncü tarafını oluşturmaktadır (Yalçıner, vd., 2008: 60-61). Leasing işlemi taraflar belirlendikten sonra başlamaktadır. Bu süreç Şekil 1'de gösterilmiştir.

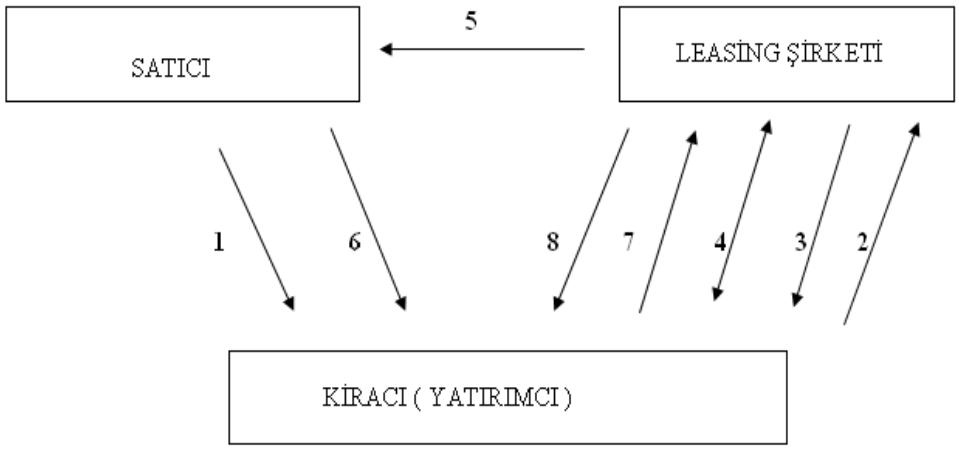

Şekil 1: Leasing Süreci

Kaynak: 30.08.2016, www.deu.edu.tr/userweb/yasemin.yeginboy/dosyalar/leasing.ppt

Şekil 1'e göre leasing işlemi 8 aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar (Koç, 2004: 1-2):

1- Kiracı firma tarafından yatırım malı seçilerek satıcı firma ile fiyat ve teslim koşullarını içeren bir ön anlaşma yapılır. Satıcıdan proforma fatura alınır.

2- Proje finansman sağlanması aşamasına gelindiğinde yatırımcı firma bir leasing şirketine başvurur. Değerlendirme için gerekli bilgi ve belgeleri leasing şirketine verir. Ayrıca satıcıdan alınan proforma fatura leasing firmasına iletilir.

3- Leasing şirketi gerekli mali analizleri yaparak yatırımcı firmaya bir teklifte bulunur. Gerekli görürse yatırımcı firmadan teminat talep edebilir.

4- Anlaşmaya varıldığı zaman leasing şirketi ile yatırımcı firma arasında ödeme planı ekinde olan noter onaylı leasing sözleşmesi imzalanır.

5- Leasing şirketi mal bedelini satıcı firmaya öder.

6- Leasing konusu mallar kiracıya teslim edilir.

7- Kiracı, leasing sözleşmesinde belirlenen kiraları leasing şirketine öder ve malları kullanır.

8- Sözleşme süresinin sonunda ya mallar kiracı tarafından sözleşmede daha önce belirlenen düşük bir bedel ile satın alınır, ya leasing sözleşmesi daha düşük bir kira tutarı ile uzatılır, ya da mallar kiracı tarafından leasing şirketine iade edilir.

Leasingin birçok türü bulunmaktadır. Bu türler tespit edilirken çeşitli kriterlere göre ayrım yapılmıştır. Sürece göre leasing (finansal kiralama, faaliyet kiralaması), tarafları açısından leasing (doğrudan ve dolaylı leasing), konularına göre leasing (taşınır/taşınmaz mal kiralaması, yatırım/tüketim malları kiralaması, 1.el-2.el kiralama, özellikli ürün kiralama, bireysel/geniş leasing), yere göre leasing (yurtiçi leasing, yurtdışı leasing), diğer leasing türleri (satış ve geri kiralama, kaldıraçlı kiralama, satışa yardımcı leasing) gibi kriterlere göre leasing sınıflandırılmıştır. En çok kullanılan leasing türleri: finansal kiralama ve faaliyet kiralamasıdır. Finansal kiralamaya konu olacak mal kiracı tarafından seçildikten sonra bu malların finansal kaynağını leasing şirketi üstlenir ve kiralama uzun dönemlidir bunun nedeni sözleşmenin herhangi bir anında sözleşmeyi feshetme hakkını dondurmaktır. Finansal kiralama diğer bir ifadeyle işletme kiralaması; 6 ay gibi kısa bir dönem için yapılır ve sözleşmenin herhangi bir anında sözleşme iptal edilebilir genellikle tüketim malları için tercih edilmektedir (Erol, 1999: 74-75).

Leasing işleminin sözleşmenin taraflarına hem yararları hem de sakıncaları bulunmaktadır. Leasing işleminin avantajları (Coşkun, 2010: 123-124):

* Projelerin tamamının leasing ile finansmanı sağlanabilmektedir.

* Leasing sözleşmeleri vergi, resim ve harçtan muaftır.

* Sözleşme bittiğinde cüzi bir bedelle malın mülkiyeti kiracıya devredilebilir.

* Geri ödeme kiracıya göre programlanabilir.

* Sabit faiz oranı ile uzun vadede finansman sağlamaktadır.

* Kiracının kredi hakkı saklı kalır.

* Kira ödemeleri vergi matrahından düşülür.

Leasing işleminin yukarıda ifade edilen avantajlarının yanında birtakım dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar: yüksek maliyet riski, kiracının yatırım indiriminden yararlanamaması, kullanım serbestisinin kısıtlanması, kredi darboğazına neden olması, kur riski, finansal kiralama konusu malın hurda değerinden yararlanılmaması, sözleşme süresinin sıkıntılara yol açması, kiracının kredibilitesinin düşük olması gibi sakıncalardır. Leasing işleminin bu çalışmada incelenmesinin sebebi leasingin ülke ekonomisine yapmış olduğu katkılardır. Leasing işlemi; finansal

piyasaların gelişmesine yardımcı olur, finansman maliyetlerinin azalıp yeni teknoloji kullanılan katma değeri yüksek yatırımların artmasını sağlar, kaynakların rasyonel kullanımını sağlar, işsizliği azaltır ve istihdamı arttırır. Bütün bu katkılarla ülke ekonomisinin gelişmesini sağlamaktadır (Yalçıner, vd., 2008: 84-85).

Yapılan bu çalışmada Türkiye'de halka açık leasing şirketlerinin finansal üstünlükleri ELECTRE yöntemiyle sıralanmıştır. Finansal üstünlük kavramı finansal performansın iyi olması olarak da adlandırılabilir. Leasing şirketleri finansal üstünlükleri açısından sıralandığında hangisinin daha iyi performans gösterdiği tespit edilmiştir. Finansal üstünlük kavramı kullanılan kritere göre değişmektedir. Şirketlerin kârlılıklarına finansal üstünlükleri sıralanmak istendiğinde en yüksek olan tercih edilirken, maliyete göre finansal üstünlük sıralaması yapıldığında en düşük olan tercih edilmektedir. Bu nedenle finansal üstünlük sıralaması yapılırken kullanılan kritere göre sıralama ve seçim yapmak gereklidir. Bu araştırmada; kiralamanın şirkette yapmış olduğu karlılık ve kiralama gelirleri kullanıldığı için leasing şirketlerinden finansal üstünlüğü en iyi olan şirket tercih edilmiştir.

Literatür Taraması

Literatürde leasing şirketlerini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Leasing şirketlerinin performans ölçümleri farklı yöntemlerle kıyaslanmış olup, ELECTRE yöntemi kullanılarak leasing şirketlerinin finansal üstünlüklerinin sıralanması literatür için yeni bir çalışmadır. Leasingin finansal açıdan incelenmesiyle ilgili çalışmalar sınırlı sayıda olduğu için ELECTRE yöntemiyle ilgili araştırmalara da yer verilmiştir. Literatürde yapılan çalışmalar güncelden geçmişe doğru sunulmuştur.

Gönen ve Akça 2014 yılındaki çalışmalarında leasing işlemlerinin Türkiye Muhasebe Standartları 17 (TMS) ve Vergi Usul Kanunu (VUK) açısından ele alarak muhasebeleştirmişlerdir. Leasing işlemlerinin muhasebeleştirilerek incelenmesinin nedeni hem günümüzde leasingin öneminin giderek artması hem de leasing taraflarının belirleyeceği muhasebe politikalarına karar vermektir.

Ergül 2014 yılında Borsa İstanbul'a kayıtlı turizm şirketlerinin finansal performanslarını TOPSİS ve ELECTRE yöntemini kullanarak analiz etmiştir. Her iki yöntemle gerçekleşen analiz sonuçları karşılaştırılmış ve sonuçların birbiriyle uyumlu olduğunu tespit etmiştir.

Ömürbek ve Mercan 2014 yılında imalat alt sektörlerinin finansal performanslarını TOPSİS ve ELECTRE yöntemiyle ölçmüştür. Alt sektörlerin karşılaştırılması yapılmış ve her iki yöntemde de en iyi sonucu veren sektör kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı sektörüdür.

Akyüz ve Soba 2013'te ELECTRE yöntemini kullanarak tekstil sektörü için Uşak'ta optimal kuruluş yeri seçimini belirlemişlerdir. ELECTRE yöntemiyle yapılan analiz sonucunda optimal kuruluş yeri için Uşak Organize Sanayi Bölgesi, Uşak Karma Organize Sanayi Bölgesi ve Uşak Karahallı Organize Sanayi Bölgesi'nin uygun olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Şişman ve Eleren 2013 yılında ELECTRE ve Gri İlişkisel Analiz yöntemlerini kullanarak en uygun otomobil seçimini yapmışlardır. Otomobil seçimini yaparken; model yılı, yaptığı kilometre, fiyat, yakıt tüketimi, bagaj hacmi, motor gücü ve performans gibi

kriterler kullanılmıştır. Çalışma sonucunda her iki yöntem farklı sonuçlar verdiği için seçimi yapacak kişi hangi kriterin kendisi için daha önemli olduğunu belirleyerek uygun otomobili seçmelidir.

Ece ve Özdemir 2011 yılındaki araştırmalarında halka açık faktöring ve leasing şirketlerinin performanslarını ölçmüşler ve bu sonuçları hisse senedi piyasa fiyatındaki yıllık değişimle karşılaştırmışlardır. Performans ölçümünü TOPSİS ve EVA yöntemleriyle yapmışlardır. Ortaya çıkan sonuç performans skorları hisse senedi fiyatındaki değişim paraleldir.

Çağıl 2011 yılındaki çalışmasında 2008 küresel krizinde Türk bankalarının finansal durumlarını incelemiş ve 2006-2010 dönemlerine ait finansal performanslarını ELECTRE yöntemiyle analiz etmiştir. Analiz edilen bankalar kamu bankaları, özel ticari bankalar ve yabancı sermayeli bankalardan oluşmaktadır. Bankaların performansları incelendiğinde; kriz döneminde bankaların performanslarında sapmalar yaşandığı gözlenmiştir.

Kılıçoğulları vd. 2009 yılında sunmuş oldukları bildiride bir akaryakıt istasyonu seçiminde ELECTRE yöntemini kullanmışlardır. Ayrıca analiz sonucunu daha da kuvvetlendirmek için bir kez de TOPSİS yöntemiyle sonucu test etmişlerdir. Bu çalışmada her iki yöntemde de Alpet firmasının yatırımcı için doğru seçim olduğu tespit edilmiş ve firma ile ilgili fizibilite etüdü hazırlanmıştır.

Araştırmanın Metodolojisi ve Veri Seti

Bu çalışmanın amacı leasing şirketlerinin finansal üstünlüklerini sıralayarak leasing şirketi seçimini yapmaktır. Bu amaçla 2009-2015 yılları arası kap'a kayıtlı halka açık 6 şirket analiz edilmiştir. Analiz ELECTRE yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

ELECTRE yöntemi ilk kez 1966 yılında Benayoun Roy tarafından geliştirilmiş ve diğer çok kriterli karar verme metotlarına alternatif olarak türetilmiştir. ELECTRE yöntemi; her bir kritere göre alternatifler arasındaki ikili karşılaştırmaları kullanarak sonuca ulaşmaktadır ve böylece alternatifler arasında üstünlük ilişkileri ortaya çıkmaktadır (Buchanan ve Sheppard, 1998: 4). ELECTRE yöntemi 7 adımdan oluşmaktadır. İlk 2 adım TOPSİS yönteminin aşamalarıyla aynıdır.

1. Aşama: karar matrisinin oluşturulması,

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ . & . & . & . \\ . & . & . & . \\ . & . & . & . \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2. Aşama: Standart karar matrisinin oluşturulması,

$$X_{ij} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ . & & & . \\ . & & & . \\ . & & & . \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (2)$$

3. Aşama: Normalize edilmiş karar matrisinin oluşturulması,

$$Y_{ij} = \begin{bmatrix} w_1x_{11} & w_2x_{12} & \ldots & w_nx_{1n} \\ w_1x_{21} & w_2x_{22} & \ldots & w_nx_{2n} \\ . & & & . \\ . & & & . \\ . & & & . \\ w_1x_{m1} & w_2x_{m2} & \ldots & w_nx_{mn} \end{bmatrix} \quad Y_{ij=} W_jX_{ij}, \quad i=1, \ldots\ldots, \quad j=1, \ldots\ldots\ldots, n \quad (3)$$

4. Aşama: Uyum ve uyumsuzluk setlerinin belirlenmesi,

5. Aşama: uyum ve uyumsuzluk matrislerinin oluşturulması,

$$C_{kl} = \sum_{j \in C_{kl}} W_j \qquad C = \begin{bmatrix} - & c_{12} & \cdots & c_{1n} \\ c_{21} & - & \cdots & c_{2n} \\ . & & & . \\ . & & & . \\ . & & & . \\ c_{m1} & c_{m2} & \cdots & - \end{bmatrix} \quad (4)$$

$$d_{kl} = \frac{\sum_{j \in D_{kl}} (| y_{kj} - y_{lj} |)}{\sum_{j} (| y_{kj} - y_{lj} |)} \qquad D = \begin{bmatrix} - & d_{12} & \dots & d_{1n} \\ d_{21} & - & \dots & d_{2n} \\ . & & & . \\ . & & & . \\ . & & & . \\ d_{m1} & d_{m2} & \dots & - \end{bmatrix} \quad (5)$$

6. Aşama: üstünlük karşılaştırmasının yapılması,

7. Aşama: net uyum ve uyumsuzluk indekslerinin hesaplanması.

Bulgular

Bu çalışmada 2009-2015 yılları arası leasing şirketlerinin finansal üstünlükleri karşılaştırılmış ve bu karşılaştırma yapılırken kullanılan kriterler: kiralama işlemleri, kiralama gelirleri, kiralama işlemlerinden alacaklar ve net dönem kârı/zararı kalemleridir. Bu kalemlere leasing şirketlerinin mali tablolarından ulaşılmıştır. İncelenen leasing şirketleri; halka açık ve kamuyu aydınlatma platformuna kayıtlı olan: Finans Leasing, İş Leasing, Şeker Leasing, Vakıf Leasing, Garanti Leasing ve Yapı Kredi Leasing şirketleridir. Bu şirketlere ait ve analizde kullanılacak kriterlerin tümü 2009-2015 yılı için mali tablolardan indirilmiş ve örnek olarak 2015 yılının kalemleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: 2015 Yılı Leasing Şirketleri Kalemleri

DEĞERLER	Finans Leasing	Garanti Leasing	İş Leasing	Şeker Leasing	Vakıf Leasing	Yapı Kredi Leasing
Kiralama İşlemleri	1.884.167	4.539.038	3.249.226	316.909	1.328.031	7.266.942
Kiralama Gelirleri	168.457	603.708	264.839	37.861	104.696	438.643
Kiralama İşlemlerinden Alacaklar	1.811.601	4.183.929	3.180.147	314.104	1.298.305	6.824.839
Net Dönem Kar/Zararı	51.562	142.187	82.003	6.841	23.637	196.298

Tablo 1'e göre 2015 yılında leasing şirketlerinden tüm kalemleri en yüksek olan Yapı Kredi Leasing şirketidir. Ancak kalemlerinin yüksek olması finansal üstünlük açısından en iyi durumda olduğunu göstermez bu nedenle analize tabi tutulmuştur.

ELECTRE yöntemiyle analiz gerçekleştikten sonra finansal üstünlük sıralamaları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Leasing Şirketleri Finansal Üstünlük Sıralaması (2009-2015)

SIRALAMA						
YILLAR	**Finans Leasing**	**Garanti Leasing**	**İş Leasing**	**Şeker Leasing**	**Vakıf Leasing**	**Yapı Kredi Leasing**
2009	2.		3.	5.	4.	1.
2010	3.		2.	5.	4.	1.
2011	3.		2.	5.	4.	1.
2012	3.		2.	5.	4.	1.
2013	3.		2.	4.	4.	1.
2014	3.	1.	2.	4.	4.	1.
2015	3.	1.	2.	5.	4.	1.

Tablo 2'de ELECTRE yöntemi sonucu leasing şirketlerinin sıralaması gösterilmiştir. 2009-2013 yılları arası 5 leasing şirketi analiz edilirken, 2014-215 yıllarında Garanti Leasing'in de katılımıyla 6 leasing şirketi analize tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre; Yapı Kredi Leasing tüm yıllarda ilk sıradadır ve finansal üstünlük bakımından zirvededir. Bunun aksine; Şeker Leasing şirketi de tüm yıllarda son sıradadır sadece 2013 ve 2014 yıllarında son sırayı Vakıf Leasing şirketiyle paylaşmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Yapı Kredi Leasing A.O şirketi finansal üstünlük açısından en iyi şirket olarak öne çıkarken; tercih edilirliği ve finansal açıdan en kötü şirket ise Şeker Leasing şirketi olarak göze çarpmaktadır. Literatürde yapılan diğer çalışmalardan; hem kullandığı yöntem nedeniyle hem de leasing şirketlerinin performansları incelenmesinden dolayı farklılaşmaktadır. Bu nedenle leasing şirketlerine yatırım yapmak isteyen kişi veya kurumlara bir referans olabilmektedir.

Bu çalışmanın hem sınırları hem de geliştirilmesi ya da genişletilmesi gereken noktaları bulunmaktadır. Türkiye'deki halka açık şirketlerle birlikte tüm leasing şirketleri alınarak ve yıl sayısı arttırılarak çalışmanın kapsamı genişletilebilir. Ayrıca tüm dünya ülkeleri ya da belirli bir ülkeyle Türkiye arasındaki leasing şirketlerinin performansları karşılaştırılabilir. Kullanılan kriter sayısı arttırılarak daha güvenli ve sağlıklı sonuçlar elde edilmesi de sağlanabilir. Bütün bu önerilerin yanında; çalışma bu alanda yerli literatürde ELECTRE yöntemi kullanılarak leasing şirketlerini inceleyen farklı araştırmalardan biridir.

Kaynakça

Akyüz, Y. ve Soba, M. (2013). "ELECTRE Yöntemiyle Tekstil Sektöründe Optimal Kuruluş Yeri Seçimi: Uşak İli Örneği". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9 (19), 185-198.

Buchanan, J. ve Sheppard, P. (1998). "Ranking Projects Using the ELECTRE Method". *33rd Annual Conference*, University of Auckland, 1-9.

Coşkun, M. (2010). "*Para ve Sermaye Piyasaları Kurumlar, Araçlar, Analiz*" (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Çağıl, G. (2011). "2008 Küresel Kriz Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Performansının ELECTRE Yöntemi İle Analizi". *Maliye Finans Yazıları*, 25 (93), 59-86.

Ece, N. ve Özdemir, F. (2011). "Halka Açık Finansal Kiralama ve Faktoring Şirketlerinin Performans Ölçümü ve Analizinde Kullanılan EVA ve TOPSİS Yöntemlerinin Hisse Senedi Değeri İle Karşılaştırmalı Analizi". *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 48 (561), 83-97.

Ergül, N. (2014). "BİST-Turizm Sektöründeki Şirketlerin Finansal Performans Analizi". *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 325-340.

Erol, A. (1999). "Finansal Kiralama (Leasing)". *Mükellefin Dergisi*, 77 (Mayıs), 73-89.

Gönen, S. ve Akça, N. (2014). "Finansal Kiralama İşlemlerinin TMS-17 Kiralama İşlemleri Standardı ve Vergi Usul Kanunu Açısından Muhasebeleştirilmesi". *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 64 (Ekim), 71-94.

Kılıçoğulları, P., vd. (Temmuz 2009). "Bir Akaryakıt İstasyonu Seçiminde ELECTRE Yönteminin Kullanılması". *Yöneylem Araştırması ve Endüstri Mühendisliği 29. Ulusal Kongresi*, Ankara.

Koç, M. (2004). "Finansal Kiralama (Leasing)" (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.

Ömürbek, N. ve Mercan, Y. (2014). "İmalat Alt Sektörlerinin Finansal Performanslarının TOPSİS ve ELECTRE Yöntemleri İle Değerlendirilmesi". *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 237-266.

Sayılgan, G. (2013). "*Soru ve Yanıtlarıyla İşletme Finansmanı*" (Güncellenmiş ve Genişletilmiş 6. Basım). Ankara: Turhan Kitabevi.

Şişman, B. ve Eleren, A. (2013). "En Uygun Otomobilin Gri İlişkisel Analiz ve ELECTRE Yöntemleri İle Seçimi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 411-429.

Yalçıner, K., vd. (2008). "*Finansal Teknikler ve Türev Araçlar*". Ankara: Gazi Kitabevi.

30.08.2016, www.deu.edu.tr/userweb/yasemin.yeginboy/dosyalar/leasing.ppt adresinden erişilmiştir.

SALÂHADDÎN-İ EYYÛBÎ DÖNEMİNDE İLMÎ HAYAT VE DÖNEMİN ÖNDE GELEN ÂLİMLERİ[1]

Yrd. Doç. Dr. Bedrettin BASUĞUY
Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ABD

Özet

Sultân Salâhaddîn dönemi, askerî, siyasî ve ictimaî bakımdan önemli olaylara tanıklık ettiği gibi, ilmî alandaki faâliyetler bakımından da parlak bir dönemi teşkîl etmektedir. Ne var ki Salâhaddîn dönemiyle ilgili yapılan araştırmalar siyasi tarih ekseninde yoğunlaşmış, dönemin ilmî hayatı daha az çalışılmıştır. Bu olgudan hareketle tebliğimiz Salâhaddîn dönemindeki ilmî hayatı ana hatlarıyla ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Salâhaddîn dönemindeki ilmî atmosfer, bu dönemde kurulan medreseler ve dönemin önde gelen ilim adamları ele alınmış, dönemin ilmî faâliyetlerine yönelik tesbit ve değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Salâhaddîn, Medrese, Alim, İlim, Mısır, Şam

SCIENTIFIC LIFE AND PROMINENT SCHOLARS IN SALÂH AL-DÎN AL-AYYÛBÎ PERIOD

Abstract

The period of Sultan Salâh al-Dîn al-Ayyûbî (Saladin) witnessed significant military, political and social events, and at the same time this period was a bright area in scientific activities. However, studies conducted on Saladin period were focused on political history and only a few studies scrutinized the scientific life in the period. Thus, the present proceeding aims to discuss the main characteristics of scientific life in the period of Saladin. In this context, scientific atmosphere and theological schools established in this period, and prominent scientists are addressed and the scientific activities of the period are identified and assessed.

Keywords: Salah al-Dîn, Madrasah, Scholar, Science, Egypt, Damascus.

GİRİŞ

Eyyûbî Devleti, XII. yüzyılın son çeyreğinden XIII. yüzyılın ortasına kadar Mısır, Suriye, Filisitin, Ürdün, Lübnan, el-Cezire'nin önemli bir bölümü ve Yemen'de hüküm süren büyük bir devlettir. Frenklerin İslâm dünyasını tehdit ettiği bir dönemde kurulan Eyyûbî Devletinin hâkimiyeti altında bulunan bölgeler Üçüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Haçlı seferlerinin ilk hedefi olmuştur.

İslâm tarihinin nispeten kısa fakat önemli bir dönemini kapsayan Eyyûbîler devri, yoğun siyasî ve askerî faâliyetlerin yaşandığı bir dönem olmasının yanında İslâm medeniyeti ve kültür hayatı bakımından da canlı bir dönemi teşkil etmektedir. Eyyûbî hanedanına mensup sultanlar, Sultan Salâhaddîn'den itibâren ilmî ve âlimleri himâye etmiş, özellikle dînî ilimlerle uğraşan âlimlere önemli katkılarda bulunmuşlardır. Salâhaddîn'in Şii Fatımî hilafetine son vererek siyasî birliği sağlaması ve Haçlılara karşı önemli başarılar elde etmesi ilmî sahada önemli gelişmelere neden olmuştur. Bu dönemde Mısır, Şâm ve el-Cezîre, âlimlerin ilmî faaliyetlerini rahatlıkla sürdürebilecekleri önemli birer câzibe merkezi hâline gelmiş, bu bölgelerde çok sayıda medrese inşâ edilmiştir. Eyyûbî devlet adamlarının himâyesinde kurulan bu medreseler, ilim ve irfânın yayılmasında önemli bir rol üstlenmiş, Şii propagandaya karşı Sünnî İslâm'ın güçlenmesinde, devlet teşkilâtında görev alacak nitelikli kadronun yetiştirilmesinde, siyasî birliği sağlamada ve

[1] Bu makale Bedrettin Basuğuy'un *Selahaddîn-i Eyyûbî Devrinde İlmî Faaliyetler* (Marmara Ün. Sosyal Bilimler Ens. 2006) adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Haçlılara karşı geniş kitlelerin desteğini almada önemli işlevler görmüştür. Dört mezhep fıkhına göre eğitim yapan bu medreseler güçlü vakıflar ve zengin kütüphanelerle desteklenmiştir.

Salâhaddîn'in âlimleri himâye etmesi sonucunda oluşan olumlu atmosferin etkisiyle din, düşünce ve edebiyat sahalarında çağını aşan önemli ilim adamları yetişmiştir. İlmî hayattaki bu canlılık sonraki dönemlerde de varlığını korumuştur. Salâhaddîn'den sonra tahta geçen Eyyûbî sultanları el-Melikü'l-Âdil ve el-Melikü'l-Kâmil, hem âlimleri himâye etmiş hem de dînî ilimlere, dil-edebiyat ve tasavvufa rağbet göstermeye devam etmişlerdir. Bu gelenek Eyyûbî devletinin son büyük sultanı el-Melikü's-Sâlih döneminde de varlığını korumuştur.

1. Salâhaddîn Dönemindeki İlmî Atmosfer

XII. asrın başından itibaren Şam ve el-Cezire'deki ilmî hayat, siyasî birliğin bulunmaması ve Frenkler'in Müslümanlar'a göre askerî bakımdan üstün olmaları sebebiyle zayıflamıştı. Âlimlerin ilmî faaliyetlerini sürdürebilecekleri cezb edici bir mûhitin bulunmaması, İslam dünyasının diğer yerlerinden buralara gelebilecek âlimlerin seyahatini engellemişti. Zengî hükümdarı Nûreddin'in Şam bölgesinde siyasi birliği sağlaması ve Frenkler'e karşı büyük başarılar kazanması diğer sahalarda olduğu gibi ilmî sahada da Şam bölgesinde büyük bir canlılık husûle getirmişti [2]. Bu bölgede ilmî hayatın canlanmasının en mühim nedenlerinden biri Nûreddin'in âlimleri himâye etmesi, ilmî hayatın devâmı için gerekli şart ve imkânları temin etmesiydi[3]. Sultân Nûreddin ilmî hayatı canlandırmak, bâtıniliğe karşı sünniliği güçlendirmek için bir çok yeni medrese açmış, bu medreselerde tedrîsat yapan hoca ve talebelerin ma'îşetini temin etmek için de vakıflar kurmuştur[4]. Onun ilme ve âlimlere verdiği değeri duyan âlimler de İslâm âleminin muhtelif mıntıkalarından buraya akın etmeye başlamışlardır[5].

Eyyûbî devletinin kurucusu Sultân Salâhaddîn de ilmî sahada selefi Nûreddin'in yolundan gitmiş ve bu alanda büyük muvafakiyyetlere sâhip olmuştur. Bilindiği üzere başta Salâhaddîn olmak üzere Eyyûbî hükümdarlarından bir çoğu, ilimle meşgûl olmuş, aralarından eser te'lîf eden melikler çıkmıştır [6]. Sultân Salâhaddîn'in bizzat kendisi *Kur'ân*'ı, Ebû Temmâm'ın *el-Hamâse*'sini, Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbîh fi'l-Fıkh*'ını ezberden biliyordu. Üsâme b. Munkız'ın dîvânını çok okuyordu. Kutbuddîn en-Nîsâbûrî, Sultân ve çocukları için bir akîde kitabı yazmıştı[7]. Sultan, İbn Şeddâd'dan Süleym er-Râzî'nin fıkha dâir muhtasarını, 1181 yılında İskenderiye'de İbn 'Avf'tan *el-Muvattâ*'ı okumuştur. Yine İskenderiye'de 1177 yılında meşhur hadisçi es-Sîlefî'den, Tâceddîn el-Bündehî'den, daha sonraları İbn Şeddâd'dan hadîs okumuştur[8]. Sultân Salâhaddîn'in tarih ve edebiyat kültürü de çok genişti. İbni Şeddâd, Salâhaddîn için "Başkalarından duymadığımız güzel şeyleri ondan öğrenirdik" demektedir[9].

İlme ve âlimlere verdiği değerle temâyüz eden Sultân Salâhaddîn'e bu konuda, hânedanına mensup melikler, emirler ve âlimler de destek vermişlerdir. Özellikle Salâhaddîn devrinin önemli devlet adamlarından ve âlimlerinden olan Kadiyü'l-Fâzıl ve İmâdeddîn el-Kâtib, Salâhaddîn'in ilmî hayatla ilgili aldığı kararlarda önemli bir rol oynamış, onun ilmî hayatla ilgili politikalarında baş danışmanlık görevini üstlenmişlerdi[10].

---

[2] Ahmed Ağırakça, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi,* İstanbul 1997, s. 199.
[3] Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet,* İstanbul 1987, s. 337.
[4] Muhammed Zağlûlselam , *El-Edeb fi'l-'Asri'l-Eyyûbî,* İskenderiye 1990. s. 89.
[5] Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Hodgson, *İslâm'ın Serüveni,*çev. Tercüme Kurulu, İstanbul 1993, II, 288-293.
[6] Ağırakça, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi,* s. 200.
[7] İbni Şeddâd, *en-Nevâdiru's-Sultâniyye,* s. 7.
[8] Zağlûl , *El-Edeb fi'l-'Asri'l-Eyyûbî,* s. 90.
[9] İbni Şeddâd, *en-Nevâdiru's-Sultâniyye,* s. 34.
[10] Mehmet Yalar, "Eyyûbîlerde İlim ve Ulemâ", *Uluslararası Selahaddîn-i Eyyûbî Sempozyumu,* Diyarbakır 1996, s. 268.

Salâhaddîn devrinde Mısır'da ehlisünnet müntesipleri için medreseler inşâ edilmiş, bu medreselerin ihtiyaçlarını temin etmek maksadıyla da büyük vakıflar vakfedilmiştir. Esasında Fâtımîler devrinde de büyük bir ilim ve irfân merkezi olan Mısır, Salâhaddîn'in Mısır'da devletini kurmasından sonra ilmî sahada daha aktif bir görünüm arz etmektedir. Fâtımîler döneminden Salâhaddîn'e mîras kalan en büyük servet ise zengin kütüphâneleri olmuştur. Fatımîler'in kütüphâneleri İbn Ebû Tayy'ın ifâdesiyle tam bir dünya harikası idi. O dönemde İslâm dünyasının hiçbir yerinde Kahire sarayındaki kadar çok kitap yoktu. Fâtımîlerden miras alınan kitaplar, Salâhaddîn'in idareyi ele geçirmesinden sonra satışa çıkarılmış ve haftanın iki günü yapılan satışlar tam on yıl devam etmiştir[11].

İlmî hayat için her türlü imkânın hazırlanmasıyla birlikte İslâm 'âleminden Mısır'a çok sayıda 'âlim ve talebe gelmiştir. Bu arada Mısır'ın Avrupa ve Mağrib İslâm dünyasıyla canlı ilişkiler içinde olması, buralarla önemli ticârî ve kültürel alışverişlerde bulunması da Mısır'daki ilmî hayatın gelişmesinde müessir etkenlerden biri olarak karşımıza çıkar[12]. Salâhaddîn devrinde müslümanlar arasında siyâsî birliğin sağlanması, Kuzey Afrika ve Endülüs'ten gelen birçok âlimin Mısır, Dımaşk ve Kudüs'te kalıcı olarak kalmalarına ve buralardaki ilmî faâliyetleri canlandırmalarına imkân tanımıştır.[13] Mağrib'den gelenler arasında Yahudiler de bulunuyordu. Endülüs ve Avrupa'da zülme uğrayan Yahudiler, selâmeti Mısır ve diğer İslâm ülkelerine göç etmekte bulmuşlardı. Mısır'a göç eden Yahudiler arasında daha sonra Salâhaddîn'in özel hekimliğini yapacak ünlü tabip ve filozof Mûsâ b. Meymûn el-Kurtûbî (ö.601/1204) de vardı[14]. İbn Meymûn olarak meşhûr olmuş bu zat, Salâhaddîn devrindeki önemli filozof ve tabiplerden biri olarak kabul edilir.

Salâhaddîn devri siyasî ve askerî alanda olduğu kadar İslâmî düşünce ve kültür hareketleri bakımından da bir ihyâ dönemi olarak dikkât çekmektedir. 'İlm ve 'irfân sahalarındaki canlılık, her türlü aklî ve naklî ilimlerde islâm ilim tarihinde önemli sayıda âlim ve entellektüel ile somut bir temsiliyet kazanmıştır. Gerçekten de Salâhaddîn devri ve ondan sonraki Eyyûbî hâkimiyet devirleri, yetişen ilim adamları dikkâte alındığında İslâm tarihinin en parlak devirlerinden biri olarak tebârüz etmiştir[15].

Nûreddîn devrinde siyasi birliğin sağlanması, her türlü ilmî çalışmaların yapılacağı ortamın hazırlanması, Şam bölgesini ilmî hareketler bakımından önemli bir konuma getirmişti. Salâhaddîn devri ise Şam bölgesi ile birlikte Mısır'ın da mühim bir ilim merkezi haline gelmesini sağlamıştır. İslâm âleminin doğusundan ve batısından gelen âlimlerin yanında, bulundukları yerde baskı ve tahakkümle karşılaşan idâreciler de Salâhaddîn'in himâyesine sığınmışlardır. Sultanın âlimleri himâye etmesi çok yönlü ve âlim bir şahsiyet olan Abdüllatif el-Bağdâdî'nin (ö.629/1231) de Kudüs, Dımaşk ve Mısır'a gelmesini sağlamıştır[16]. Sultân Salâhadîn ve oğulları onu takdîr edip Dımaşk camiinde ders okutmakla görevlendirmişlerdir. Abdüllâtif el-Bağdâdî, daha sonraları Sultân Salâhaddîn'le görüşmesinden sitayişle bahsedecektir[17].

İlmî sahadaki gelişmeler dînî ilimlerle sınırlı kalmamış, tıp ve eczacılık gibi bilimlerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sultân Salâhaddîn, selefi Nûreddîn gibi tıp ilmine ve tıbbî kurumlara çok ehemmiyet vermiş, Mısır, Şam ve el-Cezîre gibi önemli bölgelerde hastaneler inşâ etmiş, bu hastaneler zamanla teorik ve uygulamalı derslerin işlendiği birer tıp merkezi hâline gelmiştir. Bu hastanelerden Dımaşk'ta Nûreddîn'in inşâ ettiği el-Bîmâristân en-Nûri (Büyük

[11]Eymen Fuâd Seyyid-A. Engin Beksaç, "Fâtımîler", *DİA,* XII, 235.
[12] Zağlûl , *El-Edeb fi'l-'Asri'l-Eyyûbî,* s. 85.
[13] Ağırakça, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi,* s. 201.
[14] el-Kıftî, *İhbârü'l-'Ulemâ bi-Ehbâri'l-Hukemâ,* drs. ve thk. Abdülmecîd Diyâb, Kuveyt ts. II, 426-428.
[15] Zağlûl , *El-Edeb fi'l-'Asri'l-Eyyûbî,* s. 85.
[16] Zağlûl , *El-Edeb fi'l-'Asri'l-Eyyûbî,* s. 303-306.
[17] Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s. 338.

Hastane) ile Kahire'de Salâhaddîn'in inşâ ettiği el-Bîmâristân en-Nâsırî (Salâhiyye Hastanesi) Salâhaddîn dönemindeki önemli tıp merkezleri olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu iki tıp merkezine İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden müslüman, hristiyan ve yahudi tabipler gelmiş, teoriye ve pratiğe dayanan kuvvetli bir tıp ekolü doğmuştur. Bu hastanelerde yapılan tıbbî araştırmalar ile verilen tıp eğitimi sayesinde klinik tıp ortaya çıkmıştır. Bu devirdeki önemli yeniliklerden biri de İslâm tarihinde sadece tıp öğretimi yapan bir medresenin bu dönemde Reisü'l-Etibbâ Mühezzebüddîn ed-Dahvâr tarafından kurulmasıdır.

2. Salâhaddîn Devrinde Kurulan Medreseler

Eyyûbî Devleti'nin kuruluşuyla birlikte medrese açma fa'âliyeti hızlanıp yaygınlaşmaya başlamıştır. İlim ve irfânın yayılmasında önemli bir rol üstlenen bu medreseler, Şii propagandaya karşı Sünnî İslâm'ın güçlenmesinde, devlet teşkilâtında görev alacak nitelikli kadronun yetiştirilmesinde, siyasî birliği sağlamada ve Haçlılara karşı geniş kitlelerin desteğini almada önemli işlevler görmüştür. Dört mezhep fıkhına göre eğitim yapan bu medreseler güçlü vakıflar ve zengin kütüphanelerle desteklenmiştir.

Salâhaddîn, siyâsi birliği sağlama ve haçlılara karşı mücadelede geniş kitlelerin desteğini arkasına alma amacıyla Ehli Sünnet ve'l-Cemâ'at ruhunu ve ideallerini canlandırmaya önemli ölçüde yeni medreseler inşâ ederek başlamıştır[18]. Fatımî hilâfetinin[19] himâyesinde kurulan Şî'a eğitim müesseselerinin (dârü'l-'ilimleri) yerine Ehli Sünnet düşüncesinin hâkim olduğu medreseler açmaya başlamıştır[20]. Dört mezhep müntesibi için de açılan bu medreseler aslında Salâhaddîn'den önce Nûreddîn Zengî zamanında da önemli fonksiyonlar icrâ etmişlerdir. Bu bağlamda Salâhaddîn'in, halefi Nûreddîn'den devraldığı bir mirası geliştirerek koruduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Salâhaddîn'in yanındaki devlet adamları da bu konuda Salâhaddîn'in gittiği yoldan gitmişler, Mısır, Şam ve Cezîre bölgelerinde önemli medreseler açmışlardır[21].

Kurulan bu medreselerin önemli özelliklerinin başında güçlü vakıflarla desteklenmesi ve bünyelerinde bol miktarda kitap barındıran zengin kütüphanelere sahip olmaları gelir. Salâhaddîn medreselerin ihtiyaçlarını gidermek için ticaret ve tarım ürünlerine dayalı vakıflar kurmuş; bu vakıflar müderrislerin ve talebelerin he türlü ihtiyacını karşılamıştır. Bununla birlikte talebenin barınma sorununu gideren yurtlar da yapılmıştır. Bu olanaklar çevre bölgelerden çok sayıda müderris ve talebenin kurulan bu yeni medreselere yönelmesini sağlamıştır[22].

Salâhaddîn döneminde kurulan medreselerle ilgili diğer önemli bir husus da bir çok medresenin ibadet yerleri veya mübârek mekanlara bitişik olarak inşâ edilmesidir[23]. Bundan, kurulan medreselerin zikrettiğimiz yerlere yakın olmasından kaynaklanan bir etki ve şöhret kazandıkları sonucunu çıkarabiliriz.

2.1. Mısır'da Kurulan Medreseler

2.1.1. Nâsıriyye Medresesi

Sultân Salâhaddîn yukarıda zikrettiğimiz sebeplerden dolayı hedeflerini gerçekleştirmek üzere daha Fatımî hilâfeti yıkılmadan önce Fatımî halîfesi 'Adîd döneminde, bu medresenin yapımına başladı. İbn Esîr medresenin kuruluşunu şu sözleriyle ifâde etmektedir. "Mısır'da inzibat memuruna âit dârü'l-ma'ûne adlı bir ev vardı. İnzibat memuru hapsetmek istediğini oraya

---

[18] M.G.Hodgson, *İslâm'ın Serüveni,* II, 291.
[19] 909-1171 yılları arasında Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye'de hüküm süren bir Şiî devleti olan Fâtımîler'in esası İsmâilîlik hareketine dayanır; bkz. Eymen Fuâd Seyyid-A. Engin Beksaç,"Fâtımîler", *DİA,* XII, 228.
[20] Makrîzî, *el-Mevâ'iz,* I, 363.
[21] Abdüllatif Hamza, *El-Hareketü'l-Fikriyye fî Mısır fi'l-Asreyn:El-Eyyûbî ve'l-Memlûkî,* Kâhire trs, s.159.
[22] Ramazan, *Târîhu'l-Medâris,* s. 166.
[23] Said İsmail Ali, *Me'âhidü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye,* Kâhire 1986, s.366.

hapsederdi. Salâhaddîn orayı yıktı ve yerine Şafi'iler için bir medrese yaptırdı. Orada yapılan zülme son verdi"[24].

Makrizî, Nasıriyye medresesinin Mısır'da kurulan ilk medrese olduğunu belirtir. Medrese, Câmi'u'l-'Atîk civarında kurulmuştur. Muharrem 566/Eylül 1170 yılında inşâ edilen bu medrese, Makrizî'nin tabiriyle Sultân Salâhaddîn'in Fatımî devletine vurduğu en büyük darbe idi[25].

Endülüslü seyyah İbn Cübeyr 567/1171 yılında Mısır'a gittiği zaman medresenin yapımı tamamlanmıştı. Rihle'sinde medreseyi tasvîr eden İbn Cübeyr, "orayı ziyaret edenler oranın tek başına bir şehir olduğunu zanneder"[26] sözleriyle medresenin ihtişâmını anlatmaya çalışmıştır.

2.1.2. Kamhiyye Medresesi:

Sultân Salâhaddîn bu medreseyi, Câmi'u'l-'Atîk civârında 566/1171 senesinde halife 'Adid'in vefatı esnâsında yapmıştır. Bu medrese Mısır'da Mâlikî mezhebi üzerine tedrîsât yapan en önemli medrese olarak bilinir. Fatımîler döneminde bu medresenin bulunduğu yerde yün satan bir çarşı vardı. Sultân orayı yıkarak yerine Mâlikî fakihleri için bu medreseyi inşâ etti[27].

Kamhiyye medresesi, Mısır'da fa'âliyet gösteren en meşhur Sünnî medreselerden birisidir. Kuzey Afrika ve Mısır'da yayılan Mâlikî mezhebinin tedrîsi için kurulan bu medresede umuma açık büyük ders halkaları oluşturulmuştur[28].

2.1.3. Salâhiyye Medresesi

Sultân Salâhaddîn bu medreseyi, Fatımî hilafetinin sukûtundan sonra 572/1176 senesinde imam Şafiî türbesi civarında inşâ etmiştir. Suyûti, Salâhiyye medresesini medreselerin tacı ve dünyanın en büyük medresesi olarak vasıflandırmıştır[29].

2.1.4. 'Âdiliyye Medresesi

Bu Medreseyi, Salâhaddîn'in kardeşi Sultân 'Âdil Ebubekir, Mâlikî fıkhının tedrîsi için inşâ etmiştir. Medrese sahil boyunda yer alan Sultân 'Âdil'in evinin civarında kurulmuştur. 'Âdiliye medresesinin sorumlusu da İslam fıkhının önemli imamlarından birisi olan Kâdiu'l-Kudât Takiyyüddîn Ebü'l-'Alî el-Hüseyn b. Şerefüddîn İbni Şaş'tır. Sonraları medrese bu zâta nisbetle İbni Şâş medresesi olarak anılmıştır[30].

2.1.5. Suyûfiyye Medresesi

Suyûfiyye medresesi, Kâhire'de Hanefî mezhebinin tedrîsi için vakfedilen ilk medrese olarak bilinir. Bu medreseyi Sultân Salâhaddîn 572/1176 yılında Hanefîler'e vakfetmiştir. Medrese Fatımî vezirlerinden Abbas el-'Ubeydî'nin evinin olduğu yerde inşâ edilmiştir. Medrese yün satıcılarına tahsîs edilen caddede bulunduğu için Suyûfiyye olarak adlandırılmıştır[31].

2.1. 6. Menâzilü'l-'İzz Medresesi

Bu medresenin kurulduğu saraylar Fatımîler döneminde Halîfe Aziz Billâh'ın annesi tarafından inşa edilmiş bulunmaktaydı. Sultân Salâhaddîn, yeğeni Takiyüddîn Ömer b. Şahinşah b. Eyyûb'u buraya gönderdi. Orada bir süre kalan Takiyüddîn 566/1170 senesinde burayı satın

---

[24] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut 1979, XI, 294.
[25] Makrîzî, *el-Mevâ'iz,* I, 363-364.
[26] İbn Cübeyr, *Tezkire bi'l-Ahbâr an İttifâkât el-Esfâr,* thk. Hüseyin Nassar, Kâhire 1955, s.17-18.
[27] Makrîzî, *el-Mevâ'iz* , I, 365.
[28] Ramazan, *Târîhu'l-Medâris*, s.153.
[29] İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb fî Ahbâri benî Eyyûb,* Kâhire 1975, V, 169.
[30] Makrîzî, *el-Mevâ'iz* , I, 365.
[31] Makrîzî, *el-Mevâ'iz* , I, 365-366.

aldı. Melik Takiyüddîn Mısır'dan Şam'a gideceği sırada medreseyi ve çevresini Şafiî fıkhının tedrîsi için vakfetti[32].

Aralarında bir hamam ve kalınacak yerlerin de bulunduğu büyük vakıfları medreseye infâk eden Melik Takiyüddîn, Dımaşk'ta da kendi adıyla anılan bir medrese daha yaptırmıştır. Daha sonraları bu medrese de melike nisbetle Takaviyye medresesi olarak anılmıştır[33].

2.1.7. Kutbiyye Medresesi

Kutbiyye medresesi, Salâhaddîn döneminin ileri gelen devlet adamlarından biri olan Kutbeddin Husrev tarafından inşâ edilmiştir. Medrese Kâhire'de inşâ edilmiştir. Şafiî fıkhının okutulduğu merkezlerden birisi olan bu medrese Emir Kutbeddîn tarafından 570/1174 senesinde Kâhire'de inşâ edilmiştir[34].

2.1.8. Fâdılıyye Medresesi

Selahaddin'in veziri olan Kâdiu'l-Fâzıl (ö. 596/1200), Salâhaddîn döneminde dîvanü'l-inşâ başkanlığını ve sır katipliğini yapmıştır. Kadı, kendi adına nisbetle anılan medreseyi, 570/1174 senesinde Şafi'î ve Mâlikî mezheblerinin birlikte tedrîsi için inşâ etmiştir[35].

Bu medrese Eyyûbiler döneminde iki mezheb fıkhının birlikte tedrîs edildiği ilk medrese olarak bilinir. Daha önce incelediğimiz medreselerin hepsi de tek fıkhın tedrîsini yapıyordu. Makrizî, Fâdılıyye medresenin Kâhire'de kurulan en büyük ve en güzel medreselerden biri olduğunu zikreder. Fâdılıyye medresesinin en önemli özelliği ise yine Kâdiü'l-Fâzıl tarafından eklenen yüz bin ciltlik kütüphanesidir[36].

2.2. Şam Bölgesinde Kurulan Medreseler

2.2.1. Salâhiyye Medresesi

Nâsıriyye olarak da bilinen bu medrese el-Bîmâristan en-Nûrî (Nûreddîn Hastanesi)'nin yanında inşâ edilmiştir. Medresenin yapımına Nûreddîn Zengi (ö.569/1174) zamanında başlanıp Salâhaddîn tarafından bitirilmiştir[37].

2.2.2. 'Asrûniyye Medresesi

Bu medrese, Dımaşk'ta bâbü'l-ferec ile bâbü'n-nasrın girişinde, Emevî Camiinin batısında inşa edilmiştir. Asrûniyye medresesini Nûreddîn ve Salâhaddîn devirlerinin mühim fakihlerinden olan Şerefüddîn Abdullah b. Asrûn inşâ etmiştir. 585/1189 yılında vefat eden İbn 'Asrûn kendi adıyla anılan medresenin yanına defnedilmiştir[38].

Şafi'îler için tahsis edilen medreseye zengin vakıflar infâk edilmiştir. Bu vakıflar arasında Dımaşk ve Ba'lbek'te bulunan verimli arazilerden elde edilen gelirler ile Dımaşk'taki bir bostanın gelirleri zikredilmektedir[39].

2.2.3. İkbâliyye Medresesi

Bu medreseyi, Cemâleddin İkbal (Cemâlü'd-devle) Emevî camiinin kuzeyi ile Takaviyye medresesinin güneyinde kalan bölgede inşâ etmiştir. Ebu Şâme'nin bildirdiğine göre Nûreddin ve

---

[32] Makrîzî, *el-Mevâ'iz* , I, 364.
[33] Makrîzî, *el-Mevâ'iz* , I, 364-365.
[34] Makrîzî, *el-Mevâ'iz* , I, 365.
[35] Makrîzî, *el-Mevâ'iz* , I, 366.
[36] Makrîzî, *el-Mevâ'iz* , I, 366; Şeşen, Selahaddin Eyyûbî ve Devri, s. 397.
[37] Nu'aymî, *ed-Dâris,* I, 331-332.
[38] İbn, Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Kâhire1932, XII, 333; Nu'aymî, *ed-Dâris* , I, 399.
[39] Nu'aymî, *ed-Dâris,* I, 399.

Salâhaddîn devrinin önemli devlet adamlarından olan Hoca İkbâl(ö. 603/1206) Dımaşk'ta kendisine âit bulunan evi biri Şafiîler'e diğeri de Hanefîler'e âit olmak üzere iki medrese haline getirmiştir[40].

Hoca İkbâl, Şafi'î ve Hanefîler için inşâ ettiği medreselere geniş arazilerden müteşekkil büyük vakıflar infâk etmiştir. Bu vakıfların üçte ikisini Şafiî medresesine, geriye kalan üçte birlik kısmını ise Hanefî medresesine ayırdığı belirtilmektedir[41].

2.2.4. Takâviyye Medresesi

Takaviyye medresesi 574/1178 senesinde Sultân Salâhaddîn'in yeğeni el-Melik el-Muzaffer Takiyüddin Ömer b. Şahinşah b. Eyyûb(ö.587/1191) tarafından inşâ edilmiştir. Kaynaklarda bu medresenin Dımaşk'ta kurulan en güzel medrese olduğu zikredilir. Salâhaddîn'in sağ kolu ve Eyyûbîler'in mühim devlet adamlarından olan Takiyüddin, Mısır'da da Menâzilü'l-'İzz olarak bilinen medreseleri inşâ etmiştir[42].

2.2.5. Hâtûniyye Medresesi

Dımaşk'ta kurulan bu medreseyi önce Nûreddîn Zengi ile evli olup onun vefatından sonra Salâhaddîn ile evlenen Hatun bint Mu'înüddîn (ö.581/1185) yaptırmıştır. Hatun bint Mu'înuddin ismeti ve ilme olan düşkünlüğüyle temâyüz etmiştir. İbn Şeddâd, medresenin 573/1177 yılında tamamlandığını zikreder. Medresede devrin ileri gelen müderrislerinden Burhaneddin Mes'ud bin Şucca' el-Hanefî ile İzzeddin el-Sancari (ö.646/1248) ders vermişlerdir. İbn Şucca' daha önceleri Nûriye medresesinde de ders okutmuştur[43].

2.2.6. Mukaddemiyye Medresesi

Bu medreseyi, Emîr Şemseddin Muhammed bin el-Mukaddem (ö.583/1189) Dımaşk'ta bâbü'l-ferâdis mevkiinde inşâ etmiştir. Zengî ve Eyyûbî devletinin ileri gelen devlet adamlarından biri olan Emir Şemseddin, medreseyi 575/1179 yılında Hanefî fukahâsı için inşâ etmiştir.[44]

2.2.7. Ferruhşâhiyye Medresesi

Sultân Salâhaddîn'in kardeşi Şahinşah'ın hanımı olan Hatun bint İbrahim'in yaptırdığı bir medresedir. 578/1182 yılında Dımaşk'ta inşâ edilen bu medrese adını bu hanımın oğlu Ferruhşah'tan almaktadır[45].

2.2.8. Esediyye Medresesi

Hanefî ve Şafiîler için müşterek olarak kurulan Esediyye medresesi Dımaşk'taki yeşil meydanda kurulmuştur. Medreseyi, Salâhaddîn'in amcası Esedüddin Şîrkuh (ö.564/1169), 564/1169 senesinde inşâ etti[46].

2.2.9. 'Azraviyye Medresesi

---

[40] Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzeteyn*, Beyrut 1974, s.59.
[41] Şümeysani, *Medârisu Dımaşk,* s.68.
[42] Kürd Ali, *Hıtatu'ş-Şâm,* Dımaşk 1928, VI, 77.
[43] İbn Şeddâd, *el-A'lâk,* II, 205.
[44] İbn Kesîr, *el-Bidâye,* XII, 329.
[45] Zehebi, *el-İber,* IV, 235.
[46] Nuaymî, *ed-Dâris,* I, 152.

Şâhinşah b. Eyyub'un kızı Azra hanım tarafından 580/1184 yılında inşâ edilen medrese Dımaşk'ta Bâbü'n-Nasr bölgesinde kurulmuştur. Sultân Salâhaddîn'in yeğeni olan Azra (ö.593/1196), kendi adına nisbet edilen medreseyi Şafi'î ve Hanefîler için vakfetmiştir[47].

2.2.10. Salâhiyye Medresesi

Salâhiyye medresesi, Şam'da Mâlikîler için kurulan ilk medresedir. Bîmâristan en-Nûrî'nin yanında kurulan medrese Sultân Salâhaddîn tarafından Mâlikiler'e vakfedilmiştir. Kimi kaynaklar medresenin Sultân Nûreddin zamanında yapılmaya başlanıp, Salâhaddîn tarafından bitirildiğini belirtirler[48].

2.2.11. 'Amriyye Medresesi

Filistin Nablus'ta ikâmet eden Ebû 'Amr el-Makdîsî (ö.607/1210) Haçlılar'ın Kudüs'ü istilâsından sonra ailesini ve mal varlığını alarak 551/1156 yılında Dımaşk'a hicret etmiş ve Kasyûn Dağı civarında bu medreseyi inşâ etmiştir. Kâdiü'l-Kudât Şemseddin el-Hanbelî'nin babası ve devrinin ileri gelen zâhitlerinden olan Ebû 'Amr Hanbelîler için inşâ ettiği bu medreseyi zengin vakıflarla desteklemiştir[49].

Yukarıda zikrettiğimiz medreseler Dımaşk'ta Sultân Salâhaddîn'in oğlu Melik Efdal'in niyâbetinden önce, 570-582/1174-1186 tarihleri arasında kurulan medreselerdir. Ayrıca Melik Efdal'in niyâbeti döneminde de (582-592/1186-1196) Şafiîler ve Hanefîler için birçok medrese inşâ edilmiştir. Bu dönemde Şafiîler için Zahiriyye, Şâmiyye, Ekziyye, Azîziyye medreseleri, Hanefîler için de Kaymaziyye medresesi inşâ edilmiştir.[50]

2.2.12. Salâhiyye Medresesi

Beytü'l-Makdis'te inşâ edilen bu medrese müessisi Salâhaddîn'e nisbetle adlandırılmıştır. Medreseye Salâhiyye denildiği gibi Nâsıriyye-Salâhiyye olarak da isimlendirilmiştir. Zamanla ilk nisbesiyle Salâhiyye olarak meşhur olmuştur. Salâhaddîn bu medreseyi, Beytü'l-Makdis'i Haçlıların tasallutundan kurtardıktan sonra, 583/1187 senesinde inşâ etmiştir[51].

Sultân Salâhaddîn Kudüs'ü haçlılardan temizledikten sonra ileri gelen ilim ve devlet adamlarıyla bir toplantı yaptı. Bu toplantıda kuracağı medrese ve ribâtla ilgili kararlar aldı. Buna göre, Saint Anne kilisesinin yeri satın alınacak ve medrese buraya kurulacaktı. Ayrıca bu medreseye büyük vakıflar tahsis edilecekti[52].

Medresenin vakfedildiği tarih kaynaklarda 588/1192 olarak kaydedilmiştir. Buna göre medrese yapılmaya başlandığı tarihten beş sene sonra fa'âliyete sokulmuştur. Medresenin kapısına yerleştirilen vakfiye üzerinde bu durum açık bir şekilde görülür. Vakfiyede şunlar kaydedilmiştir.

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Sizdeki her ni'met Allah'tandır. Bu mübârek medreseyi, Mevlânâ Melik Nasır Salâhaddîn ve'd-dünya Şafi'î fükahâsına 588 senesinde vakfetmiştir"[53].

Medrese Şafiî mezhebi müntesiplerine vakfedilmekle birlikte bu, sadece Şafiî fıkhının öğretildiği anlamına gelmemelidir. Şafiî fıkhının yanında Hanbelî ve Hanefî fıkhı da

---

[47] Kürd Ali, *Hıtat*, VI, 86.
[48] Şümeysani, *Medârisu Dımaşk,* s.96.
[49] İbn Şeddâd, *el-A'lâk,* II, 259.
[50] Melik Efdal döneminde kurulan medreselerle ilgili tafsîlat için bkz. Şümeysani, *Medârisu Dımaşk,* s.107-125.
[51] İbn Vâsıl, *Müferric,* IV, 209.
[52] İbn Vâsıl, *Müferric,* II, 230.
[53] Abdülmehdi, *El-Medâris fi Beyti'l-Makdîs fi'l-Asreyn; El-Eyyûbî ve'l-Memlûkî,* Ürdün 1981, s. 181.

okutulmuştur. Özellikle medresede ders veren müderrislere baktığımız zaman diğer mezheb müntesiplerinin de az sayıda olmadığı görülür.

Salâhiyye medresesi, Beytü'l-Makdis'te Eyyûbîler devrinde kurulan ilk ve en önemli medresedir.[54] Döneminin ilmî hareketlerinde büyük bir nüfûza sahiptir. Medrese düşünce tarihindeki yerini Osmanlı'nın son dönemlerine kadar korumuştur.

2.2.13. Efdaliyye Medresesi

Efdaliyye medresesi, müessisi Melik Efdal Nûreddîn Ebi'l-Hasan 'Ali bin Sultân Salâhaddîn'e nisbetle adlandırılmıştır. Melik Efdal medreseyi inşâ ettikten sonra Beytü'l-Makdis'e gelen ve orada ikâmet etmeye başlaya mâlikî fukahâsına vakfetti. Medreseyi 589/1193 yılında vakfetmiştir.[55]

Melik Efdal bu medreseyi ve Harretü'l-Meğâribe olarak bilinen yeri, Kuzey Afrika'nın muhtelif yerlerinden gelen fakihlere ve talebelere vakfetmiştir. Medrese gerek Eyyûbiler devrinde, gerekse Memlûkî'ler devrinde Beytü'l-Makdis'teki fikrî hareketler içinde önemli vazîfeler icrâ etmiştir[56].

3. Devrin Önde Gelen Âlimleri

Eyyûbî devletinin, İslâm Âlemi'nin doğusuyla batısının birleştiği bir noktada kurulması, Endülüs ve Kuzey Afrika'yla birlikte Horasan ve İran'dan Mısır ve Şam bölgelerine ilmî seyahatlerin gerçekleşmesini netice vermiş, böylece kültür birliğini oluşturan imkânların hazırlanmasıyla birlikte ilmî çalışmalar da hız kazanmıştır. Bu dönemde din, düşünce ve siyaset alanında önemli etkiler bırakan değerli ilim adamları yetişmiştir. Kırââtta eş-Şâtıbî, hadîste es-Silefî ve İbn Asâkir, fıkıhta Bahâüddîn İbn Şeddâd, İbn Kudame'ler ve Şehrezûrî'ler, tasavvufta Hayât el-Harrânî, dil ve edebiyatta İbn Münkız, Kâdiyü'l-Fâzıl ve İmâdüddîn el-İsfahânî gibi çağını aşan şahsiyetler ile felsefe ve tıpta Sühreverdî, İbn Meymûn, Seyfeddîn el-Âmidî, Abdüllatîf el-Bağdâdî, İbnü'l-Baytâr ve Mühezzibüddîn ed-Dahvâr gibi büyük filozof ve tabîpler yetişmiştir.

3.1. eş-Şâtıbî (590/1193)

538/1144 yılının sonlarına doğru Balensiye (Valensiya) şehrinini yakınlarındaki Şâtıba'da doğan Kâsım b. Firrûh b. Halef b. Ahmed er-Ruaynî eş-Şâtıbî el-Endulusî, 28 Cemâziyelâhir 590/ 20 Haziran 1193 Pazar günü Kâhire'de vefat etmiştir.

Şâtıbî, kırâât ilmindeki derinliği, hadîs, fıkıh, Arap dili ve edebiyatındaki yetkinliğiyle döneminin önemli 'âlimlerinden biri olarak kabul edilir. Kırâât ilminde temel bir 'umde olarak kabul edilen Şâtıbi için İbn Salâh; "Mısır, devrinde onun gibi çok yönlü ve alanında mütebahhîr birini görmemiştir" demektedir[57]. 572/1176 senesinde Mısır'a yerleşen Şâtıbî'nin en meşhûr eseri, *Hırzu'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî* adlı yedi kırââta dâir yazdığı ve *eş-Şâtıbiyye* olarak meşhûr olan manzûm eseridir. İbni Haldun, Şâtıbî'nin kırâât ilminde bir 'umde olduğunu belirttikten sonra eserinden bahisle vecîz ifadelerin, mükemmel rümûzların ve latîf işaretlerin bulunduğu hârikü'l-a'de bir manzume olduğunu belirtmektedir.

3.2.es-Silefî (576/1180)

---

[54] El-'Uleymî, *el-Ünsü'l-Celîl bi-Târihi'l-Kudüs ve'l-Halîl,* thk. Adnan Yunus Abdülmecîd, Amman 1999, II, 88.
[55] Kürd Ali, *Hıtat,*VI, 122.
[56] Not: Efdaliyye medresesi hicri 12. asrın sonuna kadar ilmî hayat içindeki mevcûdiyetini devam ettirmiştir. Medrese el-ân Mağribli fakirlerin oturduğu bir ev mahiyetini almıştır; geniş bilgi için bkz. Abdülmehdi, *El-Medâris,* s. 339.
[57] Mensûr, *el-Müzhir,* s. 13-15.

El-Hâfız Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Silefî el-İsbehânî eş-Şafiî[58] 472/1080 yılında İsbehân'da doğdu, 5 Rebiülâhir 576/ 30 Ağustos 1180 Cuma günü İskenderiye'de vefât etmiştir.

Fâtımî halifesi 'Adil ibni Sallâr döneminde İskenderiye'ye yerleşen Silefî, hadis alanında yaşadığı yüz yılın en büyük muhaddislerinden biri olarak kabul edilir. İmam Silefî Fâtımi hanedanıyla aynı mezhebe müntesip olmadığı halde onlardan büyük bir hürmet görmüştür. İslâm âleminin her tarafından büyük bir teveccüh göre Silefî'den hadîs dinleyenlerden birisi de Sutan Salâhaddîn'dir. Salâhaddîn kardeşleriyle beraber onu ziyaret etmiş ve kendisinden hadîs dinlemiştir. [59]

3.3.İbn 'Asâkir (571/1176)

Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. 'Abdullah b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şafiî, el-Hâfız 491/1105 senesinin Muharrem (Eylül) ayında Dımaşk'ta doğmuş, 571/1176 yılının Receb (Şubat) ayında doğduğu şehir olan Dımaşk'ta vefât etmiştir[60].

Yaşadığı dönemin hadîs ehlinin imâmı olarak temâyüz etmiş, hadîs ilminde itkân sâhibi ve sikâ olarak kabul edilen İbn 'Asâkir, tasnîf ve te'lîfinin çokluğuyla temâyüz etmiş bir şahsiyettir. Hadîs, fıkıh, kelam ve tarih konularında eserler yazan İbn 'Asâkir'in en meşhûr eseri 80 cilt tutan ve 800 fasikülden meydana gelen *Târihu Medîneti Dımaşk* adlı eseridir. Müellifin en hacimli eseri olan bu kitap Dımaşk'a dâir yazılmış en geniş kaynaktır. Dımaşk ve etrafının târihinden, bu bölgede yaşamış veya geçici olarak bu bölgeye gelmiş büyük kişilerin ve âlimlerin hayatından bahseden bu büyük eser, pek az kısmı dışında, zamanımıza gelmiş Dımaşk ve Beyrut'ta basılmıştır[61].

3.4.Muvaffakuddîn İbni Kudâme(620/1223)

Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed ibni Kudâme b. Mikdâm b. Nasr b. 'Abdullâh el-Makdisî el-Cemmâ'îlî ed-Dımaşkî, Şa'bân 541/Ocak 1147 yılında Nablûs yakınlarındaki Cemmâ'îl'de doğmuş, 620/1223 yılının Ramazan bayramında Dımaşk'ta vefât etmiştir[62].

Makdisî ailesinin en meşhûr üyesi olan ibni Kudâme'nin hayatının tamamı cihâd 'ilim, sabır ve zorluklarla geçmiştir. Çok yönlü bir 'âlim olan ibni Kudâme, Kur'ân, Tefsîr, Hadîs, Fıkıh, Hilâf, Ferâiz, Nahiv ve Hesab ilimlerinde gerçek anlamda bir imam idi. Özellikle fıkıh ve ferâizde zamanının en büyük 'âlimi olarak nitelendirilmiştir. Fıkha dâir eserleri arasında *el-Muğnî Şerhu Mesâili'l-Harakî* 10 cilt olup, günümüze kadar ulaşmış ve birçok baskısı yapılmıştır. Hanbelîler arasında büyük bir 'inâyete mazhâr olmuş *el-Muğnî'den*, fıkıh ilminde bir kâmûs olarak faydalanılmıştır.

3.5.Hayât El-Harrânî(581/1185)

Eş-Şeyhu'l-Kudve Hayât b. Kays ibni Reccâl b. Sultân el-Ensârî el-Harrânî, Cemâziyelûlâ 581/Ağustos 1181 yılında Harrân'da 80 yaşındayken vefât etmiştir[63]. Kaynaklarda

---

[58] Zehebî, *Siyer*, XXI, 5-40.
[59] İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât,* VIII, 361-362.
[60] 'İmâdüddîn el-İsfahânî, *Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-'Asr: Kısmu Şuarâi Bilâdi'ş-Şâm,* thk. ve şerh: Şükrî Faysal, Dımaşk 1955, I, 274.
[61] Şeşen, *Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı,* s. 117.
[62] İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât,* VIII, 627,629; Münzirî, *et-Tekmile,* III, 107.
[63] Zehebî, *Siyer,* XXI, 181-182; Yâfi'î, *Mir'ât,* III, 419.

ne zaman doğduğu belirtilmemekle birlikte 581 senesinde 80 yaşlarında vefât etmiş olmasına bakılarak hicri VI. (miladî XII.) yüzyılların başında doğduğu söylenebilir.

Döneminin büyük sûfîlerinden biri olan Hayat el-Harrânî ile ilgili kaynaklar, eş-şeyhü'l-kudve(en büyük şeyh), kudvetü'z-zühhâd(zâhidlerin önderi), eş-şeyhü'l-'ârif, eş-şeyhü'l-kebîr, el-veliyyü'ş-şehîr, sâhibü'l-kerâmâti'l-hârika ve'l- makâmati'l-'âliye gibi lakaplar kullanmışlardır[64]. Şeyh Ebu'l-Hasan-ı Kuşeyrî, Hayât el-Harrânî'nin, vefatından sonra da tasarrufatta bulunan dört büyük evliyâdan birisi olduğunu zikreder. Kuşeyrî'nin isimlerini zikrettiği diğer üç evliya Ma'rûf -i Kerhî, Şeyh Abdülkâdir-i Gîlânî ve Şeyh 'Akîl Menbîcî'dir[65].

Meliklerin ve ileri gelen kişilerin ziyâret ettiği şeyhi, Sultân Nûreddîn ve Salâhaddîn de ziyâret etmiş ve duâsını almışlardır. Sultân Nûreddîn'i Frenklerle savaşmaya teşvîk etmiş ve ona duâcı olmuştur. Sultân Salâhaddîn de şeyhe yetişmiş, Harrân'a gelerek ziyâret etmiş ve duasını almıştır[66].

3.6.İmâdüddîn el-İsfahânî(597/1201)

Ebû Abdüllâh İmâdüddîn Muhammed b. Safiyyüddîn Muhammed b. Hâmid el-Kâtib el-İsfahânî, 2 Cemâziyelâhir 519/6 Temmuz 1125 yılında İsfahan'da doğdu,[67] 1 Ramazan 597/5 Haziren 1201 tarihinde Dımaşk'ta vefât etti[68].

Kendisini Fars kökenli olarak tanıtan İmâdüddîn, İsfahan'ın tanınmış ailelerinden birine mensuptur[69]. Selçuklu hâkimiyetine denk gelen hicrî 5. ve 6. asırlarda idarî ve ilmî sahalarda önemli vazîfeler üstlenen ailesinden çok sayıda devlet adamı ve âlim yetişmiştir. Amcası Azîzüddîn el-Müstevfî vezîrlik, babası Safiyüddîn Muhammed ise kâtiplik yapmışlardır[70]. Ailesinden yetişmiş âlimlerin Arapça ve Farsça'yı iki dilde de edebî eserler te'lîf edecek derecede iyi bilmeleri, idâreciler nezdinde himâye görmelerini ve emsallerine nisbeten üstünlük kazanmalarını sağlamıştır. Daha sonraları Kâdiü'l-Fâzıl'la birlikte Salâhaddîn devrinin en büyük münşî ve kâtibi olan İmâdüddîn de Farsça'yı Arapça kadar rahat ve güzel kullanmasından dolayı Kâdiü'l-Fâzıl'a üstünlük sağlamış ve müellifler tarafında "zü'l-belâğateyn" olarak vasıflandırılmıştır[71].

Edebî sahadaki eserlerinin en önemlileri, müellifin 573/1177 yılı başlarında on cilt hâlinde tertîb ettiği *Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-'Asr* ile bu esere yazdığı *Zeylü'l-Harîde ve Seylü'l-Cerîde* adlı üç ciltlik zeylidir. *Harîdetü'l-Kasr,* V.ve VI./XI.ve XII. asırlarda İslâm dünyasında yetişmiş önemli şâir ve edîplerin biyografilerini ve eserlerinden örnekler içeren bir antolojidir. Eserde ele aldığı şâirlerin hayatını özetledikten sonra önemli şiirlerinden bazı alıntılar yapmaktadır. İmâdüddîn bu eserini Ebû Mansûr es-Seâlibî' en-Nîsâbûrî'nin (ö.429/1038) *Yetîmetü'd-Dehr fi Mehâsini ehli'l-'Asr* adlı eseri ile bu esere zeyil olarak yazılan Bâharzî'nin (ö.467/1075) *Dümyetü'l-Kasr ve 'Usretü Ehli'l-'Asr* adlı eserine zeyil olarak kaleme almıştır.[72] Kitabın birinci kısmı Irak ve çevresinde, ikinci kısmı bilâd-ı acemde(İran, İsfehan, Herat ve Horosan), üçüncü kısmı Şam bölgesinde, dördüncü kısmı Mısır'da, beşinci kısmı Kuzey Afrika, Endülüs ve Sicilya bölgelerinde yetişen şâir ve edîplere ayrılmıştır. Başta İbn Hallikân olmak

---

[64] İbnü'l-'İmâd, *Şezerât,* IV, 269; Zehebî, *Târîh,* 581-590 Olayları, s. 104; *Siyer,* XXI, 181.
[65] 'Abdurrahmân Câmî, *Nefehâtü'l-Üns,* trc. ve şerh: Lami'î Çelebî, İstanbul 1980, s. 612.
[66] Zehebî, *Siyer,* XXI, 182.
[67] İsfahânî, *Harîde: Kısmü Şü'arâi'l-'Irâk* I, neşredenin girişi, s. 14.
[68] İsfahânî, *el-Berku'ş-Şâmî,* nşr. Ramazan Şeşen, İstanbul 1979, V, neşredenin girişi, s. XI.
[69] Bündârî, *Sene'l-Berk,* I, neşredenin girişi, I, 7.
[70] İsfahânî, *Harîde: Kısmü Şü'arâi'l-'Irâk* I, 10.
[71] Bündârî, *Sene'l-Berk,* I, neşredenin girişi, I, 14.
[72] İsfahânî, *Harîde: Kısmü Şü'arâi'l-'Irâk* I, 97.

üzere, Yâkût el-Hamavî, İbnü'ş-Şâkir, es-Safedî, İbnü's-Sübkî, Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebû Şâme el-Makdisî ve Suyûtî gibi bir çok müellif İmâdüddîn'in eserinden faydalanmış ve alıntılar yapmışlardır[73].

İmâdüddîn el-İsfehânî sadece edebî eserler te'lîf etmemiş, târihe dâir önemli eserler de yazmıştır. Bunların başında, 562-1167/589-1193 yıllarını kapsayan Zengî ve Eyyûbî devletleri tarihinden ve kendi hatıralarından bahseden *el-Berku'ş-Şâmî* adlı eseridir. Kitap gözlemlere ve belgelere dayanan son derece sağlam târihî bir kaynaktır. Müellif Nûreddîn ve Salâhaddîn'in yanında geçen günlerini parlayıp sönen bir şimşeğe benzettiği için kitabına bu adı (Şam Şimşeği) vermiştir[74]. Sanatkârâne bir üslüpla kaleme alınan ve yedi ciltten meydana gelen eserin sadece 573–575/1177–1180 yılları arasındaki olaylardan bahseden III. cildi ile, 578–579/1182–1184 yılları olaylarını içine alan V. cildi zamanımıza kadar gelmiştir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde üzerinde Ramazan Şeşen tarafından doktora çalışması yapılan eserin V. cildi, Fâlih Sâlih Hüseyin (Amman 1987) tarafından, III. cildi ise Mustafa el-Hayyânî (Amman 1987) tarafından neşredilmiştir. Bündârî, *el-Berku'ş-Şâmî'nin* II. cildine *Sene'l-Berkı'ş-Şâmî* adıyla bir ihtisâr çalışması yapmış, bu muhtasarın 583/1187 yılı sonuna kadarki kısmı günümüze ulaşmıştır. Muhtasarın 1180'e kadar gelen kısmı Ramazan Şeşen (Beyrut 1971), tamamı Fethiye en-Nebrâvî (Kâhire, 1979, 1982) tarafından neşredilmiştir[75]. İmâdüddîn'in tarihe dâir ikinci önemli eseri, *el-Fethu'l-Kussî fî Fethi'l-Kudsî* adlı kitabıdır. Eserde Kudüs ve sâhil bölgelerinin fethi, Sultân Salâhaddîn'in haçlılarla mücâdelesi, Arslan Yürekli Richard'la yaptığı barış, Salâhaddîn'in vefâtı ve son günleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Eser, Haçlı seferleri ve Salâhaddîn-i Eyyûbî târihiyle uğraşanların başlıca kaynaklarındandır. Eserin tenkitli neşri, Muhammed Mahmûd Subh (Kâhire 1962,1965) tarafından gerçekleştirilmiştir.

3.7.Kâdiyü'l-Fâzıl (596/1200)

Ebû Alî el-Kâdiü'l-Fâzıl Mühyiddîn (Mücîrüddîn) Abdürrahîm b. Alî b. el-Hasan el-Beysânî el-Askalânî 15 Cemâziyelâhir 529/2 Nisan 1135 yılında Askalan'da doğdu[76], 7 Rebîülâhir 596/26 Ocak 1200 tarihinde Kâhire'de vefât etmiştir[77].

Fâtımîler döneminde de Dîvân-ı İnşâ başkanlığı yapan Kâdiyü'l-Fâzıl'ın Sultân Salâhaddîn nezdinde büyük bir yeri vardı. Salâhaddîn, sultân olunca kendisine vezîr olarak onu seçmiştir. Bir taftan vezîrlik yapan, diğen yandan Dîvânü'l-İnşâ başkanlığını deruhte eden Kâdiyü'l-Fâzıl döneminde Dîvânü'l-İnşâ'nın diğer dîvânlar üzerinde kontrol yetkisi vardı ki bu tamamen Kâdiyü'l-Fâzıl'ın Sultân Salâhaddîn nezdindeki karizmasının bir sonucudur. Diğer dîvânların başına getirilecek kişilerin Kâdiyü'l-Fâzıl'ın fikri alınarak tâyin edilmesi[78] bunun somut bir kanıtıdır. Salâhaddîn'in Kâdiyü'l-Fâzıl hakkında söylediği rivâyet edilen şu söz, kadının sultân nezdindeki değerini ve hizmetlerini göstermesi açısından dikkâte şâyândır. " Ben memleketleri askerlerin kılıcıyla fethetmedim. Onları ancak Fâzıl'ın sözleriyle (kalemiyle) fethettim"[79].

Kâdiyü'l-Fâzıl, şiir ve nesirden mütteşekkil çok sayıda edebî eser yazmıştır. Bunlardan devletin iç ve dış işleriyle ilgili kaleme alınan dîvâniyyât mektupları ile şükür, şevk, cezâ ve taziye gibi özel konularda kaleme alınan ihvâniyyât mektupları[80] Kâdı'nın inşâ sanatındaki

---

[73] İsfahânî, *Harîde: Kısmü Şü'arâi'l-'Irâk* I, 93.
[74] İsfahânî, *Harîde: Kısmü Şü'arâi'l-'Irâk* I, 77.
[75] Şeşen, "İmâdüddîn el-İsfehânî", *DİA,* XXII, 175-176.
[76] İsfahânî, *Harîde: Kısmü Şü'arâi- Mısır,* XIV, 35.
[77] İbn Hallikân, *Vefeyât,* III, 162.
[78] Şeşen, "Eyyûbîlerde Dîvân", *DİA,* IX, 381.
[79] İbnü'l-'İmâd, *Şezerât,* IV, 227; Alî Necm İsa, *Resâilü'l-Kâdiye'l-Fâzıl,* Beyrut 1426/2005, s. 3.
[80] Kâdiyü'l-Fâzıl, *Dîvân,* I, 1.

kuvvetini göstermesi açısından önemli örnekler içermektedir. Bu mektuplardan bir kısmı İmâdüddîn el-İsfahânî'nin *el-Berku'ş-Şâmî,* Ebû Şâme'nin *er-Ravzateyn* ve İbni Vâsıl el-Hamavî'nin *Müferricü'l-Kürûb* adlı eserlerinde aynen nakledilmiştir. Yazdığı resmî (dîvâniyyât) ve özel (ihvâniyyât) mektupların 100 ciltten az olmadığı rivâyet edilmektedir[81]. Bunlardan elli cilt kadarının mühtelif kişiler tarafından toplanıp düzenlendiği kaydedilmektedir. Teressül mecmuaları denilen bu derlemelerin büyük bir kısmı kaybolmuş, ancak birkaç cildi zamanımız kadar gelmiştir. Muvaffakuddîn İbnü'd-Dîbâcî'nin teressül mecmualarından yaptığı seçmeler Muhammed Nağş tarafından *Resâil 'ani'l-Harb ve's-Selâm min Teressüli'l-Kâdi el-Fâzıl* adıyla neşredilmiştir. (Kâhire1978, 1984) Sultân Salâhaddîn dönemiyle ilgili çalışmalarıyla bilinen Prof. Dr. Ramazan Şeşen de bu mecmualar üzerinde çalışmıştır[82]. Mecmualardaki mektup ve belgelerin büyük çoğunluğu Salâhaddîn-i Eyyûbî ve diğer hükümdarlar adına kaleme alınarak halîfelere, hükümdâr ve idârecilere gönderilen mektuplar ile görevlilere verilen menşûrlardan ve kendisi tarafından Sultâna bildirilen mütalaalarından oluşmaktadır[83].

3.8.Şihâbüddîn es-Sühreverdî el-Maktûl (587/1191)

Şeyhü'l-İşrâk Şihâbüddîn Ebü'l-Fütûh Yahyâ b. Habeş b. Emîrek es-Sühreverdî el-Maktûl 549/1153 yılında, Kuzey İran'daki Zencan şehrinin yakınlarında bulunan Sühreverd kasabasında[84] doğdu, 587/1191 yılında Haleb'te vefât etti[85].

Salâhaddîn döneminde yetişmiş ve daha sonraki nesiller üzerinde ciddî etkileri olan filozofların başında Sühreverdî el-Maktûl gelmektedir. İslâm âleminde İşrâkî hikmetin kurucusu olarak kabul edilen Sühreverdî'nin fikirleri, sonraki dönemlerde ilgi odağı olmuş, işrâkî okulun kaynağını oluşturmuş, sonradan gelen pek çok bilge bu fikirlere yorumlar ve açıklamalar ekleyerek geleneği sürdürmüştür. Hâlâ canlı bir düşünce akımı olarak varlığını sürdüren İşrâkî hikmet, günümüz İran düşüncesinde ise İrfâniyye olarak bilinmekte ve etkisini sürdürmektedir. İşrâkî hikmetin, günümüze kadar süregelen gücünü orijinal sisteminde aramak gerekir. Buna göre Sühreverdî kendi şahsında sûfînin tecrübî idrâkî ile filozofun teorik dilini birleştirmiş, temsilcisi olduğu İşrâkî hikmet geleneği de salt keşif ve ilhâma dayanan tasavvufî gelenekten farklılık arz ettiği gibi gerçekliğin asıl tecrübesinden mahrum felsefî anlayışlardan da öte bir anlam taşımaktadır. Aynı zamanda Sühreverdî'nin temel eseri olan *Hikmetü'l-İşrâk* terîmi, hâlidî hikmet tasavvuruna dayanmaktadır. Bu tasavvura göre varlığın nûrânî gerçekliği hakkında gözlem yoluyla bilgi edinebilmek ancak "zevkî hikmetin" irfânî yöntemleriyle mümkündür.

Felsefî ve tasavvufî düşüncelerini pervasızca savunan Sühreverdî, sûfîlere ve bilginlere duyduğu sevgiyle tanınan Haleb sâhibi el-Melikü'z-Zâhir'in himâyesine ve özel ilgisine mazhar olunca, dönemin etkili fakihleri onu küfürle itham ederek öldürülmesini istemişlerdir. ez-Zâhir önceleri bu baskıya direnerek Sühreverdî'yi himâye etmeye devam etmiştir. Bunun üzerine Salâhaddîn üzerinde baskı kuran fakihler, Sühreverdî'nin dîni fesâda verdiğine ve öldürülmesi gerektiğine dâir bir fetvâ çıkarmışlardır. Haçlı saldırılarına karşı siyâsî birliği sağlamada

---

[81] İbn Hallikân, *Vefeyât,* III, 158-159.
[82] bkz. Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti,* s. 4 -7.
[83] Şeşen, "Kâdî el-Fâzıl", *DİA,* XXIV, 115.
[84] Zencân vilâyetine bağlı küçük bir kasaba olan Sühreverd'den h. V. ve VI. asırlarda üç büyük mütasavvıf/filozof yetişmiştir. Bunlardan biri, hicretin 490 senesinde doğan ve 563 yılında vefât eden Ziyâeddîn Ebû Necîb es-Sühreverdî, ikincisi bu zâtın yiğeni olan, h. 539 yılıda doğmuş ve 632'de vefât etmiş Şihâbüddîn Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî, üçüncüsü ise üzerinde çalıştığımız Şihâbüddîn es-Sühreverdî el-Maktûl'dur; bkz. Sühreverdî, *Nûr Heykelleri,* çev. Saffet Yetkin, İstanbul 1986, çevirenin önsözü, s. I.
[85] Şemseddîn eş-Şehrezûrî, *Nüzhetü'l-Ervâh ve Ravdetü'l-Efrâh,* thk. Abdülkerîm Ebû Şüveyrib, 1988, s. 381; İbn Ebî Usaybi'a, *'Uyûnu'l-Enbâ fî Tabakâti'l-Etibbâ,* thk. Nizâr Rızâ Beyrut ts. s. 642.

fakihlerin desteğine şiddetle ihtiyâcı olan Salâhaddîn, bu baskılara dayanamayarak oğlu ez-Zâhir'den Sührevedî'yi idam etmesini istemiştir.

3.9.İbn Meymûn (601/1204)

Ebû 'İmrân Mûsâ b. Meymûn b. 'Ubeydüllâh el-Kurtubî el-Endülüsî el-İsrâîlî 30 Mart 1135 tarihinde Endülüs Kurtuba'da (Cordoba) doğdu[86], 13 Aralık 1204 yılında Kâhire'de vefât etti[87].

Mûsevî ilahiyat tarihi ile fesefe tarihinde meşhûr bir filozof, tabîp, astronom ve ilahiyatçı olan Musa b. Meymûn'un İbranice'deki ismi Rabbi Moşeh ben Meymon'dur. Yahudi literatüründe çoğu zaman bu ismin baş harflerinden meydana gelen Rambam adıyla yâd edilmektedir [88] . Müslümanlar nezdinde Mısır'da kaldığı süre zarfında Yahudi cemaatinin liderliğini yapığından dolayı "er-Reîs" olarak da adlandırılan İbn Meymûn[89], Batılı kaynaklarda ise Maimonides olarak zikredilmekedir[90].

Ortaçağ'da yaşamış en büyük Yahudi filozofu olarak kabul edilen İbn Meymûn da bu dönemde yaşamış ve Salâhaddîn'in özel tabipliğini yapmıştır. Fikirleri ve eserleriyle yahudi felsefe ve teolojisine büyük katkılar sunan İbn Meymûn, Farabi, İbni Sina, Gazzalî, İbn Rüşd ve İbn Bacce gibi müslüman filozof ve tabiplerin eserlerini okuyarak düşüncesini geliştirmiştir. Nitekim İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirin* ve diğer eserlerinde İslâm felsefesinden etkilendiğini hiç çekinmeden göstermiştir. Bu bağlamda İbn Meymûn'un düşüncelerini, İslâm felsefî geleneğini bilmeden anlamlandırmak mümkün değildir.

Musa b. Meymûn'un dünya ölçeğinde tanınmasını sağlayan eseri, düşünce sistemini en kapsamlı şekilde açıkladığı *Delâletü'l-Hâirîn* adlı eseridir. Bu eser, orta çağda Yahudi felsefî ve dînî düşüncesinin ulaştığı en yüksek zirveyi temsil eder[91]. Felsefeye büyük rağbet gösteren İbn Meymûn'un bu eseri kaynağını akılda bulan felsefenin temel ilkelerini konu edinir. Yusuf b. Aknin adlı öğrencisine hitâben yazdığı bu eserini "ancak felsefe okumuş olan, nefse ve bütün kuvvetlerine dâir bir şey öğrenenler"[92] için yazdığını, "halka, şeriat ilmini öğrenmemiş olana te'lif etmediğini, dîninde, ahlâkında kâmil olana, felsefî ilimleri okuyup manalarını anlayana" [93] yazdığını belirtmektedir. Eser müellif hayatta iken Samuel ibn Tibbon tarafından İbranice'ye çevrilmiş, daha sonra yine İbranice, Latince, İtalyanca, Macarca, Almanca ve İngilizce tercümeleri yapılmış, üzerinde birçok şerh yapılmıştır.

3.10.Seyfeddîn el-Âmidî (631/1233)

Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfeddîn Alî b. Ebî Alî Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî el-Âmidî 551/1156 yılında Âmid'de (Diyarbekir) doğdu, 4 Safer 631/9 Kasım 1233 tarihinde Dımaşk'ta vefât etti[94].

Kelâm, usûl-i fıkh, felsefe ve mantık sahasındaki eserleriyle meşhûr olan Âmidî' hemen her alanda kendini yetiştirmiş, müdakkik bir âlim ve kuvvetli bir hatip idi. Mısır ve Şâm'ın önde gelen âlimlerinden olan el-'İzz b. Abdusselâm, hocası Âmidî'in ilminden bahisle şunları

---

[86] İsrail Wilfinson, *Mûsâ b. Meymûn,* Beyrut 2006, s. 1.
[87] İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn,* nşr. Hüseyin Atay, Ankara 1974, neşredenin önsözü, s. VII.
[88] E. Mıttwoch, "İbn Meymûn", *İA,* V, 772.
[89] İbn Ebî Usyabi'a, *'Uyûnu'l-Enbâ,* s. 582.
[90] Mustafa Çağrıcı, "İbn Meymûn, *DİA,* XX, 194.
[91] Wilfinson, *Mûsâ b. Meymûn,* s. 57.
[92] İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn,* s. 174.
[93] İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn,* s. 9.
[94] el-Kıftî, *İhbâr,* I, 325; İbn Hallikân, *Vefiyât,* III, 294.

söylemiştir: "Ondan daha iyi ders okutanı işitmedim. Eğer *el-Vâsit*'in (Gazzalî'in eseri) bir lafzını değiştirse zikrettiği lafız el-Vâsit sâhibinin yazdığı lafızdan daha yerinde olur. Münâzara ve bahis usûlünü ondan okuduk"[95].

Seyfeddîn el-Âmidî farklı sahalarda yirmiden ziyâde eser te'lîf etmiştir[96]. Bu eserlerden yedisi cedel ve hilâf üzerine, sekizi felsefe ve mantık üzerine, beşi kelâm üzerine, dördü de da fıkıh usûlü üzerine te'lîf edilmiştir. Bunlardan *Ebkârü'l-Efkâr,* kelâma dâir yazdığı en mühim eseri olarak kabul edilmektedir. Hatta bu eser öneminden dolayı kelâm ilmine dâir yazılan en güzel kitaplardan biri olarak kabul edilmektedir[97].

3.11.Abdüllatif el-Bağdâdî (629/1231)

Muvaffakuddîn Abdüllatîf b. Yûsuf b. Muhammed b. Alî el-Bağdâdî 557/1162 yılında Bağdat'ta doğdu, 12 Muharrem 629/9 Kasım 1231 senesinde doğum yeri olan Bağdat'ta vefât etti[98]. Tabip-filozof ve çok yönlü bir İslâm bilgini olan Abdüllatîf el-Bağdâdî kısa boylu, zayıf ve nahif bir bünyeye sâhip olduğundan İbn Nokta ve "Keçecizâde" anlamına gelen İbn Lebbâd künyesiyle de anılmıştır[99].

Kaynaklarda Bağdâdî'ye âit eserlerin geniş bir listesinden bahsedilmektedir. Buna göre tıp, felsefe ve mantık alanları başta olmak üzere 160'tan fazla eseri bulunmaktadır. Tefsîr-hadîs, akâid-kelâm, edebiyat-tenkid, botanik, saf-nahiv, fıkıh, zooloji, matematik ve mineraloji gibi çok değişik ve farklı konularda eser te'lîf eden müellifin günümüze kadar ulaşan eserlerinin sayısı ise eserlerine nisbeten azdır. Bunların içinde onun Batı'da ve İslâm âleminde bilinen en meşhûr eseri *el-İfâde ve'l-İ'tibâr fî Umûri'l-Müşâhedeti ve'l-Havâdisi'l-Mu'ayeneti bi-Arzı Mısr* adlı eseridir[100]. *Ahbâru Mısr* adıyla da bilinen bu eser, Bağdâdî'nin Mısır'da bulunduğu sırada kaleme aldığı hacmi küçük fakat muhtevâsı zengin eseridir. Eser müellifin Mısır'da gördüğü ve yaşadığı olayların yanısıra Mısır'ın coğrafî, sosyal ve ekonomik durumu ile topografisi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Mısır'ın sosyo-kültürel tarihi için birinci dereceden bir kaynak olan *el-İfâde ve'l-İ'tibâr* XVIII. yüzyıl başlarından itibâren Batı dünyâsında da tanınmış, Latince, Almanca ve Fransızca'ya tercüme edilmiştir.

Devrinin önde gelen tabîp ve filozoflarından biri olan Abdüllatîf el-Bağdâdî'nin tıp bilimine en büyük katkısı şeker hastalığının karaciğerle ilgisinin olduğunu ilk defa tesbit eden tabip olmasıdır. Bu bağlamda şeker hastalığı üzerine yazdığı *Makâle fi'd-Diyabetes ve'l-Edviyyetü Nafi'atü Minhu* adlı eserinin dünya tıp tarihinde önemli bir çalışma olduğu kanaati yaygındır. Bağdâdî'nin tıb bilimine çok önemli bir katkısı da Mısır'da iken 2000 adet iskelet üzerinde yaptığı araştırmada, Galen'in Osteoloji'ye (kemik bilimi) ait verdiği yanlış bilgileri düzeltmesidir. Abdüllatîf el-Bağdâdî, yaptığı iskelet araştırmaları ile Galen'in altçene kemiğinin iki kemikten ibâret olduğu bulgusunu çürütmüş ve onun tek bir kemik olduğunu tesbît etmişir[101].

3.12.İbnü'l-Baytâr(646/1248)

Ebû Muhammed Ziyâüddîn Abdullâh b. Ahmed el-'Aşşâb en-Nebâtî el-Mâlekî, Endülüs'ün Mâleka (Malaga) şehrinde tanınmış bir âilenin çocuğu olarak doğdu, babası veteriner

---

[95] Sübkî, *Tabakât,* V, 130.
[96] Eserleri için bkz. İbn Ebî Usaybi'a , *'Uyûnu'l-Enbâ,* s. 651.
[97] el-Âmidî, *Ebkârü'l-Efkâr,* neşredenin girişi, s. 42.
[98] Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât,* nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1974, II, 385.
[99] Zehebî, *Siyer,* XXII, 320.
[100] Kaya, "Abdüllatif Bağdâdî", *DİA,* I, 254.
[101] Ağırakça, *İslâm Tıp Tarihi,* s. 247-248.

olduğu için İbnü'l-Baytâr lakabını alan Ebû Muhammed'in doğum tarihi olarak 575/1179, 585/1189 ve 593/1197 gibi farklı târihler gösterilmektedir[102].

İbnü'l-Baytâr devrinin en büyük botanik âlimi olarak kabul edilmektedir. Tabâbette kullanmak üzere bitki türlerinden ve besin maddelerinden oluşan malzemeyi bütün özellikleriyle tanıtmış, adlarını Arapça, Berberîce, Latince, Grekçe, ve Farsça olarak yazmış karışılığa yer vermemek için harekelemiştir. İbn Ebû Usaybi'a, İbnü'l-Baytâr'ın tıbbî bitkileri tanıma ve kullanmada çağının en mühim şahsiyeti olduğunu belirtmektedir[103].

İbnü'l-Baytâr Dımaşk'ta 646 yılında ansızın vefât etmiştir[104]. İbnü'l-Baytâr'ı dünya ölçeğinde tanıtan eseri *el-Câmi' li-Müfredâti'l-Edviye ve'l-Ağziye* adlı eseridir. *el-Müfredât* olarak da bilinen bu eser basit ilaçlar konusundaki Arapça yazılmış kitapların en önemlisi ve güvenilir olanı olarak kabul edilmektedir. Müellifin hayatının sonuna doğru yazdığı bu alfabetik eserde 2353 madde yer alır. Dioskorides ve Galen'in gözlemleriyle birlikte müellifin kendi müşâhedâtına da dayanan eserde İbn Sînâ, Râzî Dînaverî ve Gâfikî'nin isimleri sık sık zikredilmiştir. *el-Müfredât* İslâm hekimlerince geniş bir şekilde incelenmiş ve kendisinden yararlanılarak birçok tedavi kitabı hazırlanmıştır[105].

SONUÇ

Sultan Salâhaddîn dönemi Haçlılarla yoğun savaşların yapıldığı, siyasi ve askeri faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı bir dönem olmasının yanı sıra ilmî alandaki faâliyetler bakımından da parlak bir dönemi teşkil etmektedir.

Salâhaddîn'in Şii Fatımî hilafetine son vererek siyasî birliği sağlaması ve Haçlılara karşı önemli başarılar elde etmesi ilmî sahada önemli gelişmelere neden olmuştur. Bu dönemde Mısır, Şâm ve el-Cezîre, âlimlerin ilmî faaliyetlerini rahatlıkla sürdürebilecekleri önemli birer câzibe merkezi hâline gelmiş, bu bölgelerde çok sayıda medrese inşâ edilmiştir. Eyyûbî devlet adamlarının himâyesinde kurulan bu medreseler, ilim ve irfânın yayılmasında önemli bir rol üstlenmiş, Şii propagandaya karşı Sünnî İslâm'ın güçlenmesinde, devlet teşkilâtında görev alacak nitelikli kadronun yetiştirilmesinde, siyasî birliği sağlamada ve Haçlılara karşı geniş kitlelerin desteğini almada önemli işlevler görmüştür. Dört mezhep fıkhına göre eğitim yapan bu medreseler güçlü vakıflar ve zengin kütüphanelerle desteklenmiştir.

Salâhaddîn'in âlimleri himâye etmesi sonucunda oluşan olumlu atmosferin etkisiyle din, düşünce ve edebiyat sahalarında çağını aşan önemli ilim adamları yetişmiştir.Ayrıca Eyyûbî devletinin, İslâm Âlemi'nin doğusuyla batısının birleştiği bir noktada kurulması, Endülüs ve Kuzey Afrika'yla birlikte Horasan ve İran'dan Mısır ve Şam bölgelerine ilmî seyahatlerin gerçekleşmesini netice vermiş, böylece kültür birliğini oluşturan imkânların hazırlanmasıyla birlikte ilmî çalışmalar da hız kazanmıştır. Bu dönemde din, düşünce ve siyaset alanında önemli etkiler bırakan değerli ilim adamları yetişmiştir. Kırââtta eş-Şâtıbî, hadîste es-Silefî ve İbn Asâkir, fıkıhta Bahâüddîn İbn Şeddâd, İbn Kudame'ler ve Şehrezûrî'ler, tasavvufta Hayât el-Harrânî, dil ve edebiyatta İbn Münkız, Kâdiyü'l-Fâzıl ve İmâdüddîn el-İsfahânî gibi çağını aşan şahsiyetler ile felsefe ve tıpta Sühreverdî, İbn Meymûn, Seyfeddîn el-Âmidî, Abdüllatîf el-Bağdâdî, İbnü'l-Baytâr ve Mühezzibüddîn ed-Dahvâr gibi büyük filozof ve tabîpler bu dönemin önde gelen âlimleri arasında yer almaktadır.

---

[102] İbnü'l-Baytâr, *Tefsîru Kitâbi Diyâskûridûs,* nşr. İbrâhim b. Merâd, Beyrut 1989, neşredenin girişi, s. 18.
[103] İbn Ebî Usaybi'a, *'Uyûnu'l-Enbâ,* s. 601.
[104] İbn Ebî Usaybi'a, *'Uyûnu'l-Enbâ,* s. 602.
[105] Turhan Baytop, *Eczacılık Tarihi,* İstanbul 1985, s. 44.

Kaaynakça

ÂMİDÎ, Seyfeddîn(ö.631/1233), *Ğâyetü'l-Merâm,* nşr. H. Mahmûd Abdüllatîf, Vezâretü'l-Evkâf, Kâhire 1971.

ABDÜLMEHDİ, Abdülcelîl Hasan, *El-Medâris fî Beyti'l-Makdîs fi'l-Asreyn; El-Eyyûbî ve'l-Memlûkî,* Mektebetü'l-Aksâ, Ürdün 1981.

AĞIRAKÇA, Ahmed, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi,* Beyan Yayınları, İstanbul 1997.

BAYTOP, Turhan, *Eczacılık Tarihi,* İstanbul 1985.

el-BÜNDÂRÎ (ö.643/1245), *Senâ'l-Berku'ş-Şâmî,* thk. Ramazan Şeşen, Dârü'l-Kitâbi'l-Cedîd, Beyrut 1970.

EBÛ ŞÂME, el-Makdîsî (ö.665/1268), *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye,* Dârü'l-Cîl, Beyrut 1288/1871.

HAMZA, Abdüllatif, *El-Hareketü'l-Fikriyye fî Mısır fi'l-Asreyn El-Eyyûbî ve'l-Memlûkî,* Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire ts.

HODGSON, M.G. *İslâm'ın Serüveni,* çev. Tercüme Kurulu, İz Yayıncılık, İstanbul 1993.

İBNÜ'L-BAYTÂR (ö.646/1248), *Tefsîru Kitâbi Diyâskûridûs,* nşr. İbrâhim b. Merâd, Beyrut 1989.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Sıbt (ö.654/1256), *Mirâtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân,* Dâiretü Maârifi'l-Osmâniyye, Haydarabad 1952.

İBN CÜBEYR (ö.614/1217), *Tezkire bi'l-Ahbâr 'an İttifâkât el-Esfâr (er-Rihle),* thk. Hüseyin Nassâr, Kahire 1955.

İBN EBÎ USAYBİ'A (ö.668/1269), *'Uyûnu'l-Enbâ' fî Tabakâti'l-Etibbâ,* thk. Nizâr Rızâ, Beyrut ts.

İBNÜ'L-ESÎR, İzzeddîn (ö.630/1233), *el-Kâmil fi't-Târih,* Dâru Sadr, Beyrut 1399/1979. İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ (ö.774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* thk. Abdullah b. Abdülmuhsin, Merkezi'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, Cîze 1418/1998.

İBN HALLİKÂN (ö.681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân,* thk. İhsân Abbas, Dârı Sadr, Beyrut 1398/1978.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ (ö.774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* thk. Abdullah b. Abdülmuhsin, Merkezi'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, Cîze 1418/1998.

İBN MEYMÛN (ö.601/1204), *Delâletü'l-Hâirîn,* nşr. Hüseyin Atay, Ankara 1974.

İBN ŞEDDÂD, Bahâeddîn Yûsuf (ö.632/1234), *en-Nevâdiru's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinu'l-Yûsufiyye,* thk. Cemâleddîn Şeyyâl, 2. bs. Mektebetü'l-Hanci, Kahire 1994.

İBN ŞEDDÂD, İzzeddîn (öl.684/1285), *el-A'lâkü'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi'ş-Şâm ve'l-Cezîre,* thk. Yahya Zekeriyyâ, Vezâretü's-Sekâfe, Dımaşk 1991.

İbn Vâsıl, Ebû Abdüllâh Cemâleddîn (ö. 697/1298), *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb,* (III. Cilt), Thk. Cemâleddîn eş-Şeyyâl, Kahire 1960; (IV. Ve V. ciltler) Thk. Haseneyn Muhammed Rebi', Dârü'l-Kutüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire 1972, 1977; a.e., Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 2004.

el-İSFEHÂNÎ, İmâdeddîn el-Kâtib (ö. 597/1201), *Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-'Asr,* Irak kısmını (kısmü'l-'Irakî) thk. ve şerh: Muhammed Behçet Eserî, Bağdat

1955,1964,1973,1976,1978 1981. Şam şairleri kısmını (Şu'arâi'ş-Şâm) thk. ve şerh: Şükri Faysal, Dımaşk 1955, 1959,1964,1968. Mısır şairleri kısmını(kısmı şu'arâi Mısır) thk. ve şerh: Ahmed Emîn, Şevki Dayf, İhsân 'Abbâs, Kahire 1951, 1952.

KÂDİYÜ'L-FÂZIL (ö.596/1200), *Dîvân,* thk. Ahmed Ahmed Bedevi, Kâhire 1961.

----------, *Resâil,* thk. Alî Necm Îsa, Beyrut 1426/2005.

el-KIFTÎ, Ebü'l-Hasan Cemâleddîn (ö.646/1248), *İhbârü'l-'Ulemâ bi-Ehbâri'l-Hukemâ,* thk. Abdülmecîd Diyâb, Mektebetü İbni Kuteybe, Kuveyt ts.

KÜTÜBÎ, Salâhüddîn Muhammed (ö.764/1363), *Fevâtü'l-Vefeyât,* nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1974.

KÜRD ALİ, MUHAMMED, *Hıtatu'ş-Şâm,* Matbaatü'l-Müfîd, Dımaşk 1928.

el-MAKRÎZÎ (ö.845/1442), *El-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hıtat ve'l-Âsâr***,** Dâru Sadr, Beyrut ts.

el-MÜNZİRÎ, Zekiyüddîn (ö.656/1258), *et-Tekmile li-Vefeyâti'n-Nakale,* thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1401/1981.

NU'AYMÎ (ö.927/1521), *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*, thk. Cafer el-Hasanî, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Dînîyye, Dımaşk 1988.

RAMAZAN, Abdülazîm, *Târîhu'l-Medâris fî Mısri'l-İslâmî,* el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-'Amme li'l-Kitab, Kahire 1992.

SEYYİD, Eymen Fuâd - BEKSAÇ, A. Engin, "Fâtımîler", *DİA,* İstanbul 1995, XII, 228–240.

SÜHREVERDÎ, Şihâbüddîn (ö. 587/1191), *Nûr Heykelleri,* çev. Saffet Yetkin, İstanbul 1986.

eş-ŞEHREZÛRÎ, Şemseddîn (ö.687/1288), *Nüzhetü'l-Ervâh ve Ravdetü'l-Efrâh,* thk. Abdülkerîm Ebû Şüveyrib, 1988.

ŞEŞEN, Ramazan, *Selahaddîn Eyyubi ve Devri,* İSAR Vakfı, İstanbul 2000.

----------, *Salâhaddî Devrinde Eyyûbîler Devleti,* İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.

----------, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet,* Çağ Yayınları, İstanbul 1987.

----------, *Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı,* İsar Vakfı, İstanbul 1998.

ŞÜMEYSÂNİ, Hasan, *Medârisu Dımaşk fi'l-Asri'l-Eyyûbi,* Dârü'l-Âfâkü'l-Cedîde, Beyrut 1983.

el-'ULEYMÎ, Abdurrahman (ö.928/1522), *el-Menhecü'l-Ahmed fî Terâcimi'l-Ashâbi'l-İmâm Ahmed,* thk. 'Abdülkâdir Arnâût, Dâru Sadır, Beyrut 1997.

WİLFİNSON, İsrail, *Mûsâ b. Meymûn,* Beyrut 2006.

YALAR, Mehmet "Eyyûbîlerde İlim ve Ulemâ", *Uluslararası Selahaddîn-i Eyyûbî Sempozyumu,* Diyarbakır 1996.

ZAĞLÛL Selâm, Muhammed, *El-Edeb fi'l-'Asri'l-Eyyûbî,* Münşeâtü'l-Ma'ârif, İskenderiye 1990.

ez-ZEHEBÎ (ö.748/1348), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* thk. Şuayb Arnaut, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut 1405/1985.

----------, *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm,* thk. Ömer Abdusselam Tedmurî, Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1988–2000.

----------, *Tezkiretü'l-Huffâz,* 3. bs. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1956.

----------, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, thk. Tayyar Altıkulaç, İSAM, İstanbul 1995.

----------, *el-Muhtasaru'l-Muhtâcu İleyhi min Târihi İbni'd-Dübeysî,* thk. Mustafa Cevvâd, Irak 1977.

----------, *el-İber fi Haberi men Ğaber,* thk. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl, Dârü'l-Kütübü'l-'İlmiyye, Beyrut 1985.

DÖRDÜNCÜ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN YARATICI YAZMA BECERİLERİNİN İNCELENMESİ: SÜREÇ TEMELLİ ŞİİR YAZMA

Doç.Dr. Zekerya BATUR

Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Simuzar YUSUFOĞLU

Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

Bu araştırmada, şiir yazma etkinliklerinin yaratıcı yazma becerilerine katkısı ele alınmıştır. Çalışma betimsel olup doküman incelemesine dayalı olarak yapılmıştır. Veri elde etmek amacıyla öğrencilerin yazılı anlatımları, öğrenci görüşleri, araştırmacı gözlem notu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi uygulanmıştır.

Araştırma grubu ilkokul dördüncü sınıfa devam eden 15 öğrenciden oluşturulmuştur. Araştırma haftada iki-üç ders saati olmak üzere dokuz hafta boyunca şiir yazma uygulamalarıyla yapılmıştır. Uygulama süreci öğrencilerin şiir hakkında bilgilendirilmesi, öğrencilere örnek şiirlerin okunması, daha sonra şiir yazdırma aşamasıyla sürdürülmüştür. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin şiir yazmaya karşı kaygı düzeylerinin azaldığı, şiir yazma tutumlarının arttığı ve yaratıcı yazma becerilerinin geliştiği görülmüştür.

Ahtar Kelimeler: Yazma, Şiir, Yaratıcı Yazma

THE INVESTİGATION OF CREATIVE WRITING OF FOUR GRADES: WRITING PORTRY PROCESS BASED

Abstract

In this study, the contribution of the creative writing of poetry writing activities are discussed. The study is descriptive so It was carried out based on decument review. It was used observation mark , students views and written expression of the students in order to obtain the data. It was performed evaluation of content analysis of data obtained.

The study group was composed of 15 students attending primary school in the fourth grade.The research was conducted with two or three hours a week, including practice writing poetry for nine weeks. The application process for informing students about poetry, reading poetry example to the students and then It was continued in writing poem stage. In the result of study It was observed that students anxiety levels against writing portey decreased and observed the skills of creative writing poem increased.

Keywords: Writing, Poetry, Creative Writing

Giriş:

Şiir duygularımızı harekete geçiren ve duygularımıza tercüman olan kutsal bir türdür. Şiirin tarihi insanlık tarihi kadar eskilere dayanır. İnsanlar eski çağlardan beri duygu, düşünce ve hayallerini etkili ve ritimli sözlerle ifade etmişlerdir. Şiir, dilin en eski

ürünüdür. Edebiyat kuramcıları, edebiyat tarihçileri ve kimi eleştirmenlere göre tüm edebî türler, şiirden doğmuştur, bütün edebî ürünlerin ya da türlerin anası şiirdir (Özdemir, 2007: 49).

Şiir hakkında pek çok tanımlar yapılmıştır fakat tanımlaması zor olan edebi bir alandır. Şiirin ne bir tek tarifi vardır ne de ölçülüp sınıflandırılabilir (Norton, 2011: 311). Headens'in (1961) "Şiir tarif edilebilseydi yüz türlü değil, bir türlü şiir tarif olurdu" bu sözü Norton'un görüşleriyle aynı doğrultudadır. Her şair şiiri kendi penceresince tanımlar. Kısakürek'e (2013: 474) göre "şiir, Allah'ı sır ve güzellik yolundan arama işidir" ; Cecil'e, (1994: 3) göre "şiir kelimeler bahçesidir, ya düzgün sıralarda yetişir ya da özgürce istedikleri yerde büyürler"; Aytaş'a (2001: 390) göre "şiir duygulara hitap eden, orada kök salıp yeşeren, meyvesini hayallerle süsleyip, ahenkle sergileyen bir sanattır". Şiir aynı zamanda içimizde geçen duygunun kelimelerle dansıdır. Duygu ve düşleri en kısa yoldan anlatan etkileyici bir araçtır.

Bilinen en eski tür olan şiir ile çocuk arasında doğal bir bağ vardır. Çocuk daha konuşmaya baslarken şiir cümlesinin yapısına uygun bir yol tutar, kafiyeli olan ve ses özelliği bakımından birbirine çok benzeyen kelimeleri kullanır. Esasında dikkat edilirse, çocukların kelimelere başka bir hava, başka bir güzellik kattıkları görülür. Onlar yetişkinlerin klişe halinde kullandıkları sıfat takımlarına, mecazlara ve benzetmelere pek itibar etmezler. Kendi iç dünyalarını ve düşünme tarzlarını yansıtan sekilerli tercih ederler. Böylece sairle çocuk anlatım serbestliğinde, yenilik ve tazelik ardında gitmekte birleşmiş olurlar (Oğuzkan, 2000: 249). Çocukların yaşamındaki yeri açısından şiire bakılırsa, ninni, bilmece, tekerleme gibi ezgisi olan sözlü ürünlerle çocuğun daha küçük yaşlardayken şiirle tanıştığı görülür (Nas, 2004: 327). Çocuk, gelişiminin her döneminde şiire karşı olumlu bir tepki gösterir; şiir dinlemekten, okumaktan ve ezberlemekten hoşlanır (Oğuzkan, 2001: 249).Şiirin, çocuğun duygu ve hayal dünyasını geliştirmesinde önemli bir yeri vardır. Şiir; sözlü ve yazılı ifade gelişimine katkı sağlaması, ahenk unsurları vasıtasıyla çocukların müzik ihtiyacını karşılaması, dilin ses özelliğini kavratmada etkili olması, düşüncenin zenginleşmesini ve yaratıcılığın güçlenmesini sağlaması gibi yönleriyle çocukların dil ve düşünce gelişiminde etkilidir (Karababa vd, 2010).

Şiirin içinde seslerin uyumu ve ritimli sözlerin yer alması çocuğun şiir türüne yaklaştıran unsurlar olması yönünden önemlidir. Çocuk edebiyatında şiir, çocukların dil becerilerini geliştirmelerinde, sözcüklerin büyüsünü ve dilin matematiğini kavramalarında önemli bir araçtır. Şiir vasıtasıyla dilin gücünden yararlanabilen çocuk, yaratıcı düşüncesini de geliştirir (Güleryüz, 2002: 274). Şiirin zengin anlatımı çocuğun anlama ve anlatma becerilerini geliştirir. Anadilini sevdirme ve onun zenginliğini tanıtma, bir duygu, düşünce ve izlenimin sanatlı biçimde nasıl anlatılabileceğini öğretme bakımından da şiirin çocukların eğitiminde büyük bir işlevi vardır (Oğuzkan, 2001: 248).

Ana dili doğru ve güzel kullanımda şiir türünün katkısı büyüktür. Şiir dil öğretimi ve genel öğretimde önemli bir yere sahip olması nedeniyle her öğretmen tarafından kullanılan bir araç olmalıdır (Roe ve Ross, 2006: 40).

Şiir okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerilerinin çocuklara kazandırılmasında etkili bir türdür. Dilin temel becerilerinden biri olan yazma, duygu, düşünce, görüş ve hayallerimizi birtakım sembollerle yazıya aktarılmasıdır. Yazma bilişsel ve duyuşsal sorunlardan dolayı öğrencilerin genellikle en çok zorlandığı ve bu becerinin ağır geliştiği dil becerisidir. Yazma, zihinsel aktiviteleri düzenleme, izleme ve kontrol etme süreçlerini kapsar. Etkili ve nitelikli yazı için bu süreçlerin kontrol edilmesi gerekir. Sınıf ortamında da etkili bir yazma etkinliğini gerçekleştirmek için bu sürecin takip edilmesi, öğrencinin bağımsız ama işbirlikçi bir ortamda çalışması başarıyı ve verimi artırmaktadır (Çakır, 2010: 168-169). Öğrencilerin süreç içinde aktif olması için öğretmenlerin süreç temelli yazma çalışmalarına ağırlık vermesi gerekmektedir. Süreç temelli yaklaşım, yazma öncesi, yazma sırası ve sonrasında ortaya çıkan düşüncelerin yoğunlaşmasında, düşünceleri düzenlemede ve bilişsel farkındalığa vurgu yapan yaratıcı bir etkinliktir.

Şiir yazma çocukların duygularını, düşünce ve deneyimlerini ortaya koymasına, günlük ve sıradan deneyimleri ve objeleri yaratıcı imgelerle, özenle seçilmiş kelime ve cümlelerle ve çeşitli biçimsel çerçevede uygulamasına fırsat verir ve yardımcı olur (Kaya, 2013: 67). Bu bağlamda şiir türüyle yapılacak süreç temelli yazma çalışmaları öğrencilerin yazma becerilerinin geliştirilmesi ve yazmaya karşı olumlu tutum sergilemesi açısından belirleyicidir.

Amaç ve Hedefler

Bu araştırmanın amacı şiir yazma etkinliklerinin 4.sınıf öğrencilerine, yaratıcı yazma becerilerine katkısını belirlemektir.

Bu çalışmada 4.sınıf öğrencilerin yazılı anlatım becerileri incelenirken araştırmanın hedefleri şu şekilde belirlenmiştir:

1) Süreç içinde yazılan şiirlerde konu tercihleri nelerdir?
2) Süreç içinde yazılan şiirlerde kelimelerin farklılaşmış anlamları var mı?
3) Süreç sonunda yazılan şiirlerde başlık özellikleri nelerdir?
4) Süreç sonunda yazılan şiirlerde anlatım özellikleri nelerdir?
5) Süreç sonunda yazılan şiirlerde anlatımı zenginleştiren unsurlar nelerdir?
6) Süreç sonunda yazılan şiirlerde yazım ve noktalama kurallarına dikkat edilmiş mi?
7) Öğrencilerin şiir yazma sürecine ilişkin görüşleri nelerdir?

Sınırlılıklar

Bu araştırma, on beş öğrencinin yazılı anlatımı ve sekiz öğrencinin görüşme sorularına verdikleri cevap verileriyle sınırlıdır.

Verilerin analizi

Çalışma betimsel olup doküman incelemesine dayalı olarak yapılmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi uygulanmıştır.

Çalışma Grubu

4. sınıf yirmi beş öğrenciyle başlanılıp uygulamalara düzenli katılan on beş öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturur.

Veri Toplama Araçları

Öğrenci Yazılı Anlatımları: Dokuz hafta boyunca farklı şiir yazma aktivite ve serbest konulu şiir yazma çalışmaları yapılmıştır.

Şiir Yazma Değerlendirme Ölçeği: Birkaç sınıf öğretmeniyle görüşme ve alan taraması yapılarak şiir konuları belirlenmiştir. Süreç sonunda trafik, öğretmen, kitap, arkadaşlık, sağlık ve hayvan konu tercihleri verilip yazılan şiirler on maddelik kontrol listesiyle ve kontrol listesinde yer alan özelliklerin gerçekleşip gerçekleşmediği evet/hayır ile ortaya konulmuştur.

Uzman Görüşü Alma: Araştırmanın ölçek geliştirme şamasında taslak oluşturma alan uzmanların görüşleri doğrultusunda şekillenmiştir. Yazılı kâğıttan elde edilen bulgular bir sınıf öğretmeni ve Türkçe öğretmeni tarafından değerlendirilmiştir.

Öğrenci Görüşleri: Çalışmaya katılan sekiz öğrenciyle birebir görüşme gerçekleştirilmiştir.

Gözlem Notu: Ders uygulamaları sırasında yazılan gözlem notları araştırmacı tarafından bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Araştırmanın Uygulanması

Uygulama sürecinde eğitim çalışmalarına yer verilmiştir. Şiir yazma becerilerini geliştirmek amacıyla öğrencilere dokuz hafta boyunca özel eğitim verilmiştir.

Eğitim Uygulaması

Eğitim çalışmalarında yazma öncesi hazırlık çalışmaları temel alınarak hazırlanan etkinliklerden yararlanılmıştır. Bu etkinliklerde yazma öncesi hazırlık sürecinde daha çok örnek şiir okuma-inceleme çalışmaları, soru-cevap yöntemi, buluş yöntemi, beyin fırtınası ve kümeleme metodu uygulanmıştır. Eğitim çalışmalarında kullanılan metinler, uygulamadan önce araştırmacı tarafından incelenmiştir.

1.Hafta

Uygulamanın ilk haftası öğrencilerle tanışma ve yapılacak çalışma hakkında bilgilendirme çalışmaları yapılmıştır. Beyin fırtınası ve kümeleme yöntemini kavramaları için seçtikleri nesneyle ilgili uygulama yaptırılır. Beyin fırtınası yoluyla "*Şiir nedir?" , "Şiir denilince aklınıza neler gelir ?*", "*Şiir ile düz yazı arasındaki fark nedir?"* sorularıyla şiir hakkındaki tutum ve ön bilgileri ortaya çıkarılmıştır. Öğrencilerle beraber şiir tanımlama listelemesi yapılır. Farklı konularda ve biçimlerde şiirler okunulur ve "*şiiri sevip-sevmedikleri nedenleriyle açıklamaları"*, "*beğenmedikleri kelimeler yerine hangi kelimeyi kullanacakları*", "*şiir hakkında şaire neler söylemek istedikleri" "şiirin biçimi nasıl oluşturulmuş* " sorularını açıklamaları istenilmiştir. İncelenen şiirlerde "*ana duygu*" ve "*konu* "sorulur. Her konuda şiir yazılabileceği sezdirilir.

2.Hafta

Derse geçilmeden şiir okunur ve önceki hafta işlenen ders gözden geçirilmiştir. Şiirin bir yönü üzerinde odaklanılır. Duyularımız etkinliği yaptırılmıştır. Bu etkinlikte *"Şiir nasıl yazılır?" , "şiir yazmanın kaynağı nedir?"* sorularıyla *duyular*ımız, *yaşadıklarımız, deneyimlerimiz* cevabı verilmesi amaçlanır. Akıllı tahtadan görsel materyaller gösterilip beş duyu organımızla tanımlama yapılması istenilmiştir. Tanımlama işleminden sonra bir nesne seçilip şiirler yazmaları istenilmiştir. Yazdıkları

şiirlerin kelime dizimlerine, noktalama işaretlerine, sayfa düzenine dikkat etmeleri söylenilmiştir. Düzeltme yapıldıktan sonra sınıfta paylaşılmıştır.

Öğrenci Çalışması

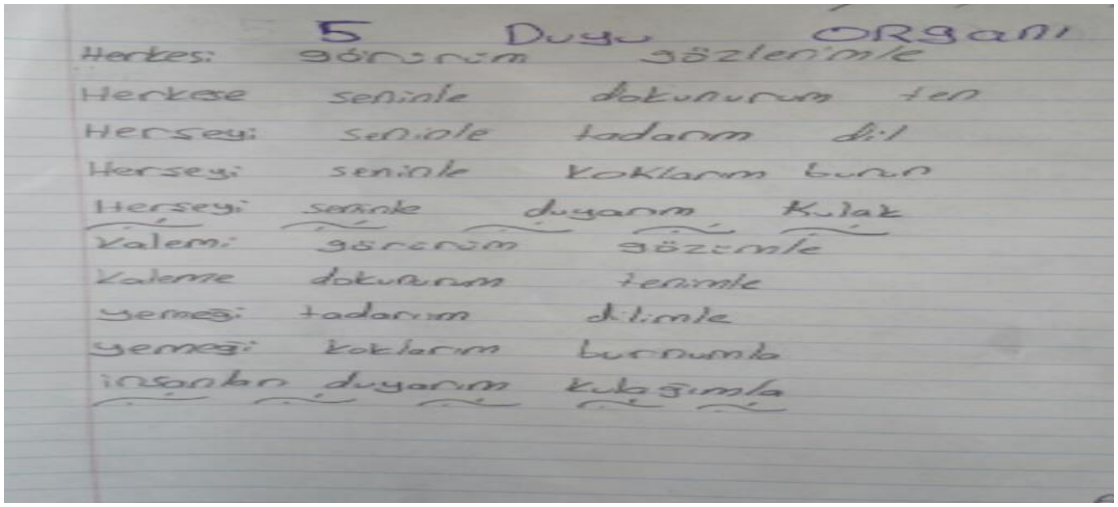

3.Hafta

Derse geçilmeden şiir kitabından şiir okunmuş ve şiir hakkında konuşulmuştur. *"Kendinizi nasıl tanımlarsınız"* beyin fırtınası tekniğiyle ad-soyad, yaş, saç-göz rengi, sevdiği oyunlar, renkler, dersler, şarkılar; mutlu olduğu şeyler, hayalleri, okulu veya öğretmenin adı… ipuçları gelmiştir. Kendilerini anlatan şiir yazacakları söylenilmiştir. Yazma sürecinde gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra şiirler sınıfta paylaşılmıştır.

Öğrenci Çalışması

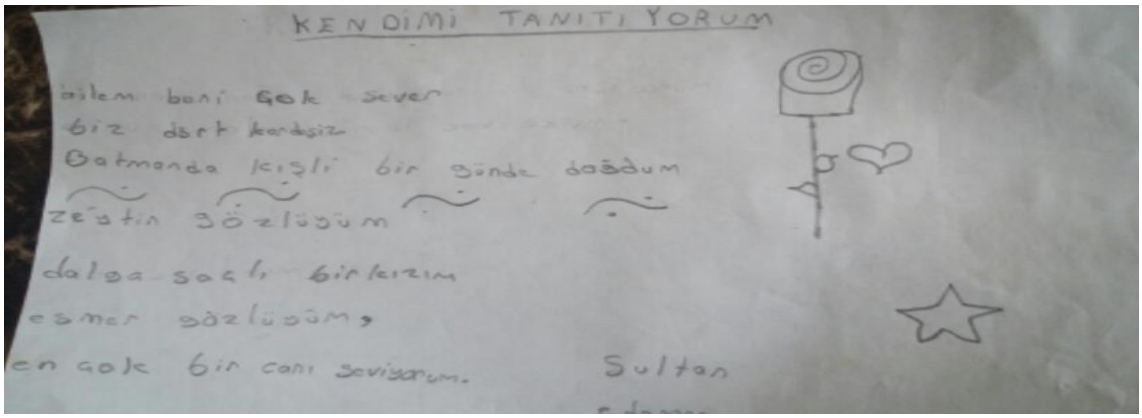

4.Hafta

Mehmet AZİM' in *"Dünya çocukları"* şiiri okunup, şiirin ana duygu ve konusu sorulmuştur. Çocuk, dünya, barış, sevgi kelimeleriyle beyin fırtınası yapılır ve çıkan sonuçla kümeleme yapılmıştır. Sınıftan çağrıştırdığı kelimeler ve anahtar kelimeleri kullanarak şiir yazdırılmıştır. Yazdıkları şiirler yeniden okuyup gözden geçirmeleri istenilmiştir. Yazılan şiirler sınıfta okunmuştur.

Öğrenci Çalışması

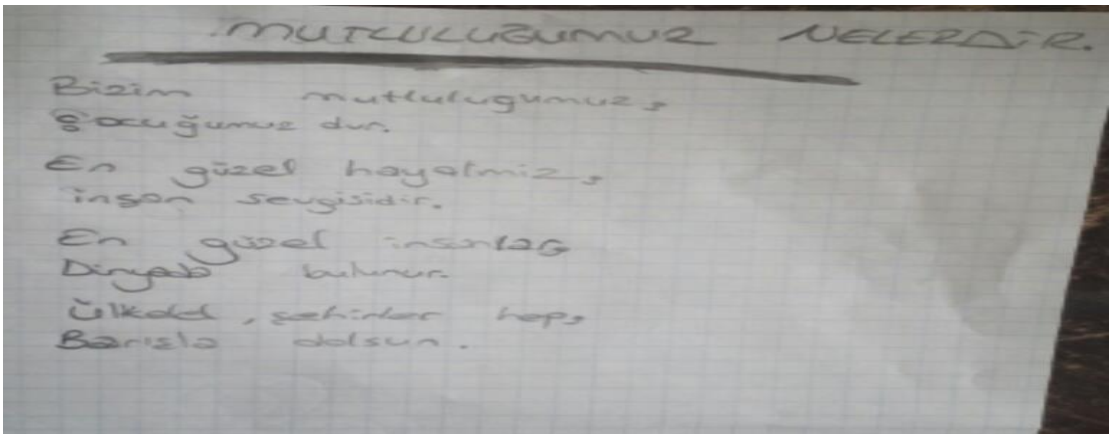

5. Hafta

Öğrencilerden gözlerini kapatıp şiiri dinlemeleri istenilmiştir. Hissettikleri duygular ve çağrışımlar sorulmuştur. Kelime türetmelerini söyleyip, kelimeleri bağlamsal anlamda ilişkilendirmeleri ve şiir yazmaları istenilmiştir. Biçimsel özelliklere dikkat etmeleri hatırlatılır. Gözden geçirildikten sonra şiirler sınıfta paylaşılmıştır.

Öğrenci Çalışması

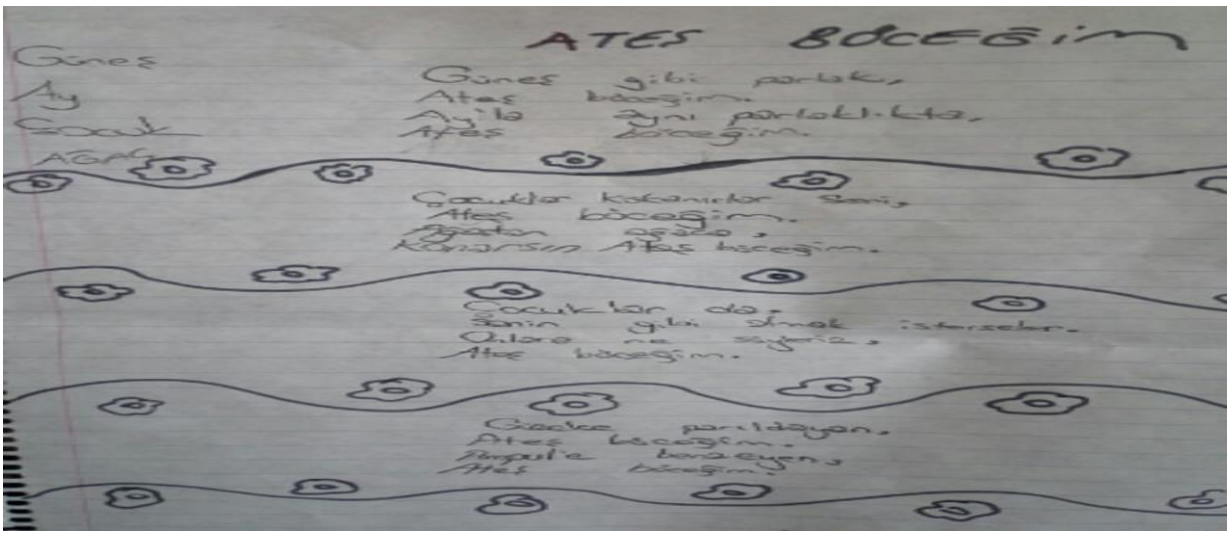

6. Hafta

Şiir okunmuş ve zihinlerinde canlandırdıklarını görsel türle(resim, şekil, karikatür…) ifade etmeleri istenilmiştir. Nesneyle aynı şekillenmiş şiir oluşturmaları söylenilmiştir. Yazma sürecinde gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra şiirler sınıfta paylaşılmıştır.

Öğrenci Çalışması

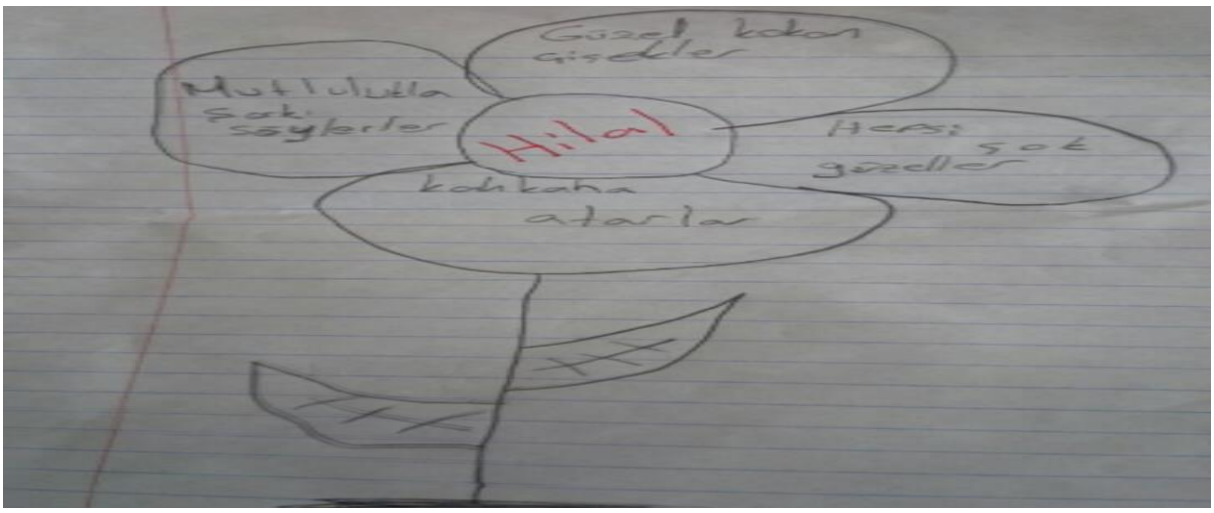

7. Hafta

Ölçülü ve uyaklı şiir örnekleri okunmuştur. Okunan şiirlerden biri seçilip grupla, karşılıklı ve hep birlikte söylenmiştir. Şiir korosundan sonra okunan şiirlere dikkat çekilmiştir. Öğrenciler belirli bir harfi kullanarak ilk harfi kafiyeli olacak şekilde şiir yazmaları istenilmiştir. Belirledikleri harfle başlayan isimler, fiiller, sıfatlar, edat… beyin fırtınası tekniğiyle listeledikten sonra şiir yazmaları söylenmiştir. Yazdıkları şiirlerin kelime dizimlerine, noktalama işaretlerine, sayfa düzenine dikkat etmeleri söylenilmiştir. Düzeltme yapıldıktan sonra sınıfta paylaşılmıştır.

Öğrenci Çalışması

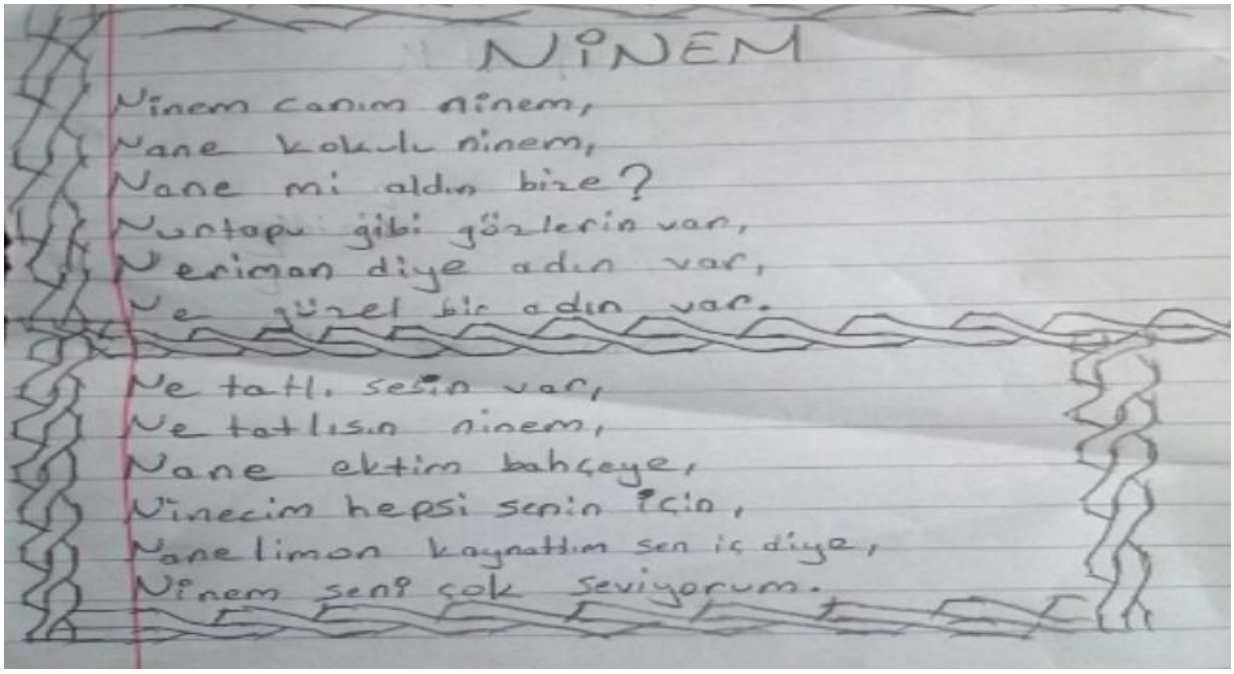

8.Hafta

Akrostiş şiir örnekleri okunur ve görsel materyaller sunulmuştur. Şiirlerde dikkatlerini çeken unsurların ne olduğu sorulmuştur. Akrostiş'in tanımının ne olduğu buldurulur. İstedikleri konuda bireysel olarak şiir yazdırılmıştır. Gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra şiirler sınıfta paylaşılmıştır.

Öğrenci Çalışması

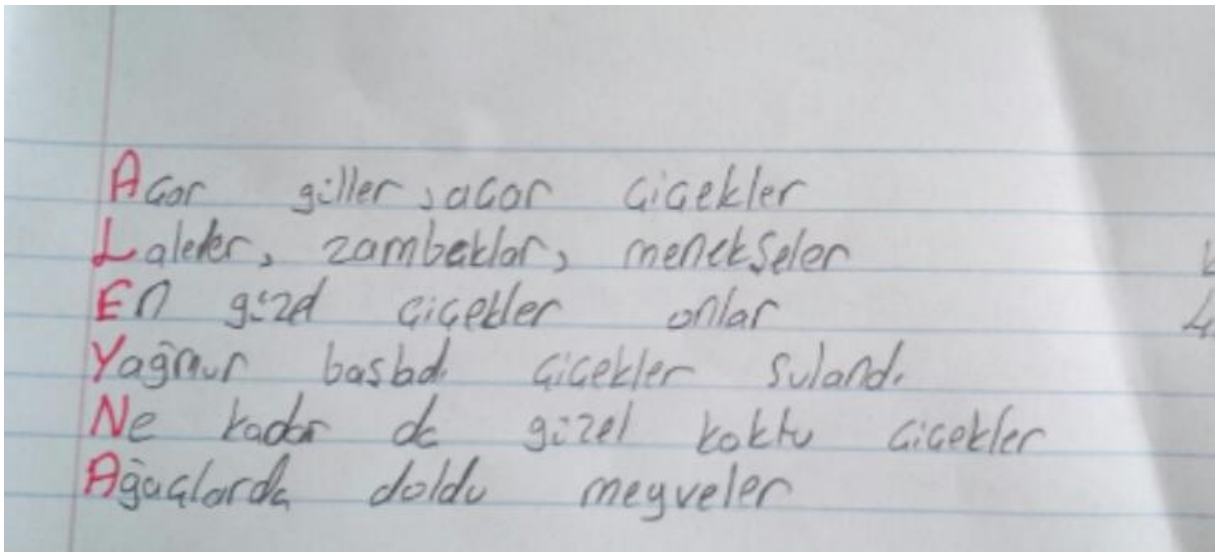

9.Hafta

Şiir dinletisinden sonra öğrencilerin duygu ve düşünceleri sorulmuştur. İstedikleri konularda şiirler yazabilecekleri söylenilmiştir.

Öğrenci çalışması

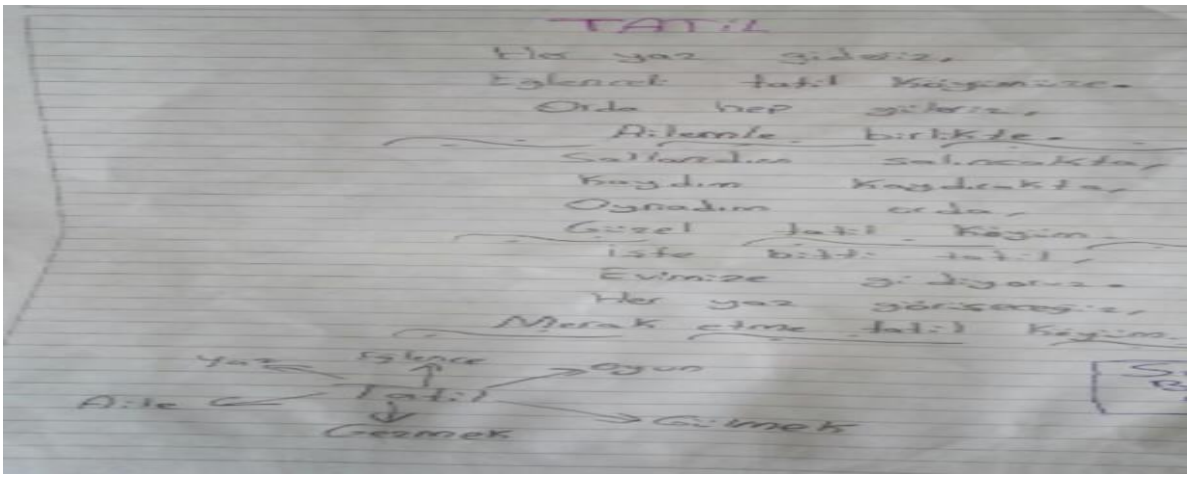

Geçerlilik ve Güvenirlilik:

1. Yazılı Anlatımların bir sınıf öğretmeni ve Türkçe öğretmeni tarafından değerlendirilmesi: Elde edilen bulguların tarafsız ve doğru olması için yazılı anlatımlar bir sınıf öğretmeni ve Türkçe öğretmeni tarafından ayrı ayrı incelenmiştir.

2. Alan uzmanı tarafından değerlendirilmesi: Şiir Yazma Değerlendirme Ölçeği alan uzmanları görüşleri doğrultusunda hazırlanmıştır.

Bulgular

Araştırma verileri üç bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde yapılan eğitim uygulamalarıyla öğrencilerin haftalara göre gelişimi izlenmiştir. İlk bölüm konu seçimi ve mecazi anlatım başlığı altında değerlendirilmiştir. İkinci bölümde eğitim uygulamaların şiir yazmaya etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Bu bölümde başlık özellikleri, anlatım özellikleri, anlatımı zenginleştirme ve yazım ve noktalama başlığı altında belirlenmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde öğrencilerin uygulama sürecine ilişkin duygu ve düşünceler ve araştırmacı gözlemi ele alınmıştır. Birinci ve ikinci bölümde öğrenci yazılı anlatımları ve üçüncü bölümde öğrenci görüşleri aynen aktarılmıştır.

Konu Tercihi

Bu bölümde öğrenci şiirlerindeki konu tercihleri değerlendirilmiştir. İkinci hafta duyu organlarını içeren şiir çalışmaları yapılmıştır. Üçüncü hafta kendilerini tanıtan şiir çalışmaları yapılmıştır. Dördüncü hafta anahtar kelimeleri kullanarak şiir yazmaları istenilmiştir. Barış, çocuk sevgisi,23 Nisan, mutluluk konularında şiirler yazılmıştır. Beşinci hafta öğrencilerden türettikleri sözcüklerden şiir yazmaları istenilmiştir. Gök cisimleri, tasarruf, bayram, doğa, hayvan, karne konulu şiirler yazdıkları gözlenilmiştir. Altıncı hafta nesneyle aynı şekillenmiş şiirler oluşturmaları istenilmiştir. Meyve, gök cisimleri ve yiyecek konulu şiirler yazılmıştır.

Yedinci hafta ilk harfi kafiyeli olacak şekilde şiir yazmaları istenilmiştir. Harf, hayvan, aile, yemek konulu şiirler yazıldığı görülmüştür. Sekizinci hafta akrostiş şiir yazmaları istenilmiştir. Aile, isim, çiçek ve gök cisimleri konulu akrostiş şiir çalışması yaptıkları gözlenilmiştir. Dokuzuncu hafta istedikleri konuda şiir yazabilecekleri söylenmiştir. Mevsim, anne, okul, tatil, orman, nesne(saat, oyuncak, koltuk) konularında şiir yazdıkları görülmüştür. Öğrencilerin yaşamın her kesitinden konu seçtikleri görülmüştür.

Mecazi Anlatım

Bu bölümün değerlendirilmesinde öğrenci şiirlerinde anlatımı zenginleştiren yapılara yer verilmiştir. İkinci hafta öğrenci şiirlerinde anlatımı zenginleştiren unsurlara rastlanmamıştır.

3.haftanın etkinliğinde iki öğrencinin şiirlerinde benzetme görülmüştür.

Zeytin gibi gözlerim var(E1)

Zeytin gözlüyüm(K1)

4.haftanın etkinliğinde bir öğrencinin şiirinde kişileştirme tespit edilmiştir.

Senin için nefes alıyoruz/Sen olmasaydın bu insanlar da olmazdı(E1)

5.haftanın etkinliğinde beş öğrenci şiirinde benzetme, kişileştirme ve deyim görülmüştür.

Ay korkmaz köpekten(E1)

Gökyüzündeki yıldızlar/Bir elmas gibi parlıyor(K1)

Ay dede onları görünce hayran kalıyor(K1)

Gözleri kamaşıyor(K1)

Ay dede dedi ki/Çok üzgünüm(K2)

Güneş gibi parlak/Ateş böceğim(K3)

Bir ağaç gördüm/Çok yaşlı gibiydi(K6)

6.Haftanın etkinliğinde üç öğrenci şiirinde deyim ve benzetme görülmüştür.

Görünce gözlerim kamaşır (K1)

Dondurmanın tadı buz gibi (K2)

Güneş bana benzer (K3)

7.haftanın etkinliğinde üç öğrenci şiirinde deyim, benzetme ve kişileştirme görülmüştür.

Uyan artık inatçı kedim(K1)

Nur topu gibi gözlerin var(K2)

Baktım ne var ne yok(E1)

B'lerin dünyasına girdim(E1)

8.haftanın etkinliğinde sekiz öğrenci şiirinde benzetme, mübalağa ve atasözü görülmüştür.

Mis gibi koktu toprak (K1)

Gül gibisin/Zerdali kadar güzelsin(K2)

İnanın ki size dünyadan kendimden daha da çok seviyorum (K3)

Deniz gibidir/Irmak gibidir(K4)

Dostlar kötü günde belli olur(K6)

Menekşe gibi kokuyorsun(K7)

Aslan babam(K11)

Melek gibi yüzün var(K12)

9.haftanın etkinliğinde beş öğrenci şiirinde benzetme, ikileme, kişileştirme ve deyim görülmüştür.

Tatlı tatlı baksanda/Vazgeçilmezsin(K3)

Her yaz görüşeceğiz/Merak etme tatil köyüm(K8)

Oruç tutma süresi bitince/Ramazan Bayramını kutlar(K5)

Güneşle sözleşmiştik(E1)

Sen bilgi edinilecek evimsin(K6)

Başlık Özellikleri

Süreç sonunda yazılan şiirlerin başlık bakımından değerlendirilmesinde başlık ve başlık-içerik özelliklerine yer verilmiştir.

Şiire başlık yazılıp yazılmadığı Kontrol listesindeki 1. madde ile ölçülmüştür. On beş öğrencinin yazmış olduğu şiirlerde başlık koydukları görülmektedir. Başlık temayla ilgili olmasına rağmen basmakalıp ifadelerin yer aldığı görülür. *Öğretmen Sevgisi(3), Kitap(2),Küçük Kuşum, Sağlık, Hayvan, Kitap Sevgisi(2), Canım Öğretmenim, Öğretmen, Arkadaşlık(2), Trafik,* gibi şiir başlıkları konulmuştur. Şiire başlık bulmada zorlanmadıkları söylenilir. Kontrol listesindeki 2. Madde ile etkileyici başlık yazıp yazmadıkları ölçülmeye çalışılmıştır. İçlerinde (K3) bir tanesinin şiir başlığı diğer şiir başlıklarına göre farklıdır. Hayvan sevgili temalı şiir başlığına *Küçük Kuşum* verilmiştir.

Madde 3 ile yazılan başlıkların içeriği yansıtıp yansıtmadıklarına bakıldığında bir öğrencinin (E2) içeriğe uygun başlık koymadığı görülmüştür. E2'nin yazdığı başlıktan içeriği tahmin ettirici nitelikte olmadığı görülmüştür.

Kitap

...

Kitabım tabi sen değil

Öğretmen sayesinde de

hepinizi seviyorum

Konulan on dört başlıktan hareketle içeriğin tahmin edildiği belirlenmiştir.

Anlatım Özellikleri

Süreç sonunda yazılan şiirlerin anlatım düzeni bakımından değerlendirilmesinde ana düşünce, birim-tema uyumu, dize-birim mantık ve tutarlılığı özelliklerine yer verilmiştir.

4.madde ile tema dışına çıkmadan duyguların ana düşünce etrafında toplama becerileri ölçülmeye çalışılmıştır. On dört öğrencinin şiirlerinde ana düşünce açıkça belirtilmişken bir öğrencinin şiirinde içeriğe uygun başlık verilmemesinden ana düşünce okura net iletilmediği belirlenmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi E2 öğrencisinin *Kitap* şiirinde anlam belirsizliği sonucu şiirin ana düşüncesi net değildir.

5.madde ile şiirlerdeki birimin temaya uygunluğu ölçülmüştür. Öğrenci şiirleri incelendiğinde E1 ve E2'nin şiirlerindeki birimin temaya uygun olmadığı gözlenmiştir.

Öğretmen Sevgisi(E1)

...

4 yıl seninle her yerdeyiz

Bir ben, bir sen ne fark eder

4 yıl seninle yola çıkıyorum

Yine ne fark eder.

On üç öğrenci şiirinde dörtlük tema uyumu ölçütünde başarılı oldukları söylenir.

6.madde ile şiirdeki dize ve birim mantıksal ilişkisi ölçülmüştür.E1, E2, K2, K5, K6 ve K11 şiirlerindeki dize ve birim mantıksal sırayla yazılmadığı tespit edilmiştir.

K2'nin sağlık konulu şiir yazdığı gözlenmiştir.

...

Mikroplardan uzak dur,

Doktorlar senin için çalışır,

Seni iyileştirir.

Hemşireler, doktorlar,

Sana yardım eder

K5'in kitap konulu şiir yazdığı görülmüştür.

Her akşam uyumadan mutlaka kitap okurum

Kitap okuduğumda her şeyi aklımda tutarım

Kitap okumak çok güzel

En sevdiğim şey odur.

K6 öğretmen konulu şiir tercih etmiştir.

...

Bize kızdınız hatta

biz seni kızdırdık

K11'in trafik konulu şiir yazdığı gözlenmiştir.

...

hemen dur

kaza yaparsın sonra

...

hazır olun

Kalkışa hazır olun

7.madde ile şiirdeki dize ve birim tutarlılık ilişkisi ölçülmüştür.K8, K9, K10, K11 K12,

E1 ve E2 şiirlerinde dize ve dörtlüklerin tutarlı olmadığı tespit edilmiştir.

K8'de kitap sevgisini anlatan şiir yazıldığı gözlenmiştir.

Kitap en büyük arkadaş

Yolda bana yoldaş

Okurken öğreniyorum

Bilmediğim şeyleri

K9 şiirinde, öğretmen sevgisini anlatan dizelere yer verilmiştir.

...

Ortaokula geçiyoruz

Ve sizi çok özlicez.

Ortaokula geçtiğimde

yine yanınıza gelicem.

O kadar iyi öğretmensiniz ki

sizi dünyalar kadar seviyorum

Canım öğretmenim.

Ve sizi çok seviyorum.

K10'da arkadaşlık teması işlenilmiştir.

...

Ne zaman istersen

Hep yanında olur

Seni çok severim

Canım arkadaşım

K12 öğretmen sevgisini anlatan şiire yer vermiştir.

...

Bana bir harf öğreten sensin

Bana saygıyı ve sevgiyi öğreten sensin

Öğretmenim sizi hep aklımda tutacağım

Anlatımı Zenginleştirme

Süreç sonunda yazılan şiirlerin anlatımı zenginleştirme bakımından değerlendirilmesinde kelimelerin temel anlamı dışında başka anlam üstlenme özelliklerine yer verilmiştir.

8.madde ile şiirlerde kelimelerin temel anlamları dışında kullanarak anlatım zenginleştirme becerileri ölçülmüştür. Şiir dizelerinin genelinde örtülü anlam oluşturan yapılara yer verildiği gözlenmiştir. K1, K5, K8, K9, K10, K12, E1 şiir örneklerinde deyim, benzetme ve mübalağa söz sanatları gibi örtülü anlatım unsurları tespit edilmiştir.

K1 kodlu öğrenci *Hayran kaldım* ifadesiyle deyim kullanmıştır.

K5 kodlu öğrenci *Kitap okuduğumda her şeyi aklımda tutarım* ifadesiyle deyim kullanmıştır.

K8 kodlu öğrenci *Can yoldaşım kitap* ifadesiyle benzetme kullanmıştır.

K9 kodlu öğrenci *Sizi dünyalar kadar seviyorum* ifadesiyle mübalağa söz sanatı kullanmıştır.

*K10 kodlu öğrenci Bir dost gibi i*fadesiyle *benzetme kullanmıştır.*

K12 kodlu öğrenci Annem ve babam gibi oldun ifadesiyle benzetme kullanmıştır.

E1 kodlu öğrenci Dünyanın ışıkları seninle yayılacak ifadesiyle mübalağa sanatı kullanmıştır.

Yazım ve Noktalama

Süreç sonunda yazılan şiirlerin yazım ve noktalama bakımından değerlendirilmesinde şiirlerin doğru ve kolay anlaşılır olma özelliklerine yer verilmiştir.

9.madde ile şiirlerde öğrencilerin noktalama kurallarına uygunluğu ölçülmeye çalışılmıştır. Bir öğrencinin(K3) noktalama işaretlerini doğru ve uygun yerde kullandığı on iki öğrencinin ise noktalama işaretlerine yer vermediği tespit edilmiştir. İki öğrenci(K2, K10) noktalama işaretlerini şekilsel olarak kullandığı görülmüştür.

Düzenli ol,

Hep mutlu ol,

Üzülme sakın.

Hasta olma,

Mikroplardan uzak dur,

Doktorlar senin için çalışır,

Seni iyileştirir.

...

K2 kodlu öğrencinin örneğinde görüldüğü gibi nokta ve virgülün gereken yerlerde kullanmadığı örneklerle karşılaşılmıştır.

10.madde ile şiirlerde öğrencilerin yazım kurallarına uygunluğu ölçülmeye çalışılmıştır. Yazılan şiirlerde bağlaçların yazımı, birleşik kelimelerin yazımı, harf hatası, özne-yüklem uyum ve büyük harflerin yazım hatalarına rastlanmıştır.

K4 kodlu öğrencinin *Hayvanlar tanlıdır* cümlesinde harf hatası olduğu görülür.

K5 kodlu öğrencinin *Herşeyi ondan öğrenirim cümlesinde şey kelimesinin ayrı yazılmadığı görülür.*

K6 kodlu öğrencinin *Bize kızdınız hata biz seni kızdırdı* dizesinde harf hatası ve özne-yüklem uyumsuzluğu görülür.

K9 kodlu öğrencinin *Öretmenimi çok severim/Canım öretmenim benim* harf hatası olduğu görülür

K10 kodlu öğrencinin *Herşeyini ona söylersin* cümlesinde şey kelimesinin ayrı yazılmadığı görülür.

K11 kodlu öğrencinin *Kırmızıda durduk* cümlesinde da bağlacının ayrı yazılmadığı görülür.

K13 kodlu öğrencinin *Arkadaşlık dostur eğlenmektir* dizesine harf hatası görülür.

E2'de *Dedi birisi hey türk gençliği* özel adın büyük harfle yazılmadığı görülür.

Öğrenci Görüşleri

Araştırmacı tarafından ilk hafta yapılacak çalışma hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra öğrencilerin büyük çoğunluğu şiir yazımına ön yargıyla yaklaştılar. Bu şekilde düşünme sebebi sorulduğunda yazı yazmayı sevmiyorum, ben yazamıyorum ki, şiir ne bilmiyorum, çok zor… cevapları verildi. Zaman geçtikçe keyif aldıkları, eğlendikleri görülür. *"Hiç yazamıyordum şimdi yazıyorum."*(E2), *"İlk önce şiiri sevmezdim, ama sonradan alıştığımda çok güzeldi."*(K5), *"İlk önce şiiri kendim yazamamayı düşünüyordum sonra çabalayarak kendim yazabildim."*(K11), "*Şiire başlarken ben yok yapamam falan derdim. Ama artık bir şiirden bile zorlanmıyorum artık*." (K7), *"Ben şiire başlarken biraz zorlanmıştım ama sonra hep yazmak istedim çünkü eğlenceli çok kolay*." (K13)

Süreç içinde öğrencilerden olumlu dönütler alındı. Yazmaya istekleri ve ilgileri arttı. Sınıf içinde yapılan etkinlikten birer kez daha yapılmasını, ev ödevi verilmesini istediler. Sınıfa getirilen şiir kitapların nerden alındığı soruldu, hafta sonu da okula gelmek istedikleri söylenildi.

Şiir yazarken hissettikleri şeyler sorulduğunda olumlu yanıtlar verdikleri görülmüştür. *"Şiir yazarken içimde bir mutluluk hissediyorum."(K11), "Şiir yazarken kendimi bir rüyada gibi hissederim."(K5), "Şiirin duygusunu, ana düşüncesini hissederim."(K3)*

Öğrenci görüşlerine göre hissedilen duygular ana duygu, ana düşünce; heyecan; eğlence; mutluluk; rüyada; keyifli hissetmek; içimizdeki duygu ve düşüncelerdir.

Sonuç Ve Öneriler

Yaratıcı yazma etkinliklerinin öğrencilerin şiir yazma becerilerinin geliştirilmesi üzerindeki etkinliğinin ölçüldüğü dokuz hafta boyunca sürdürülen bu çalışmada elde edilen bulgular öğrencilerin şiir ve şiir yazımına olumlu tutum sergiledikleri söylenebilir.

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm dokuz hafta boyunca yapılan etkinliklerin haftalara göre öğrencilerin konu seçimi ve mecazi anlatım kullanım durumlarına göre incelenmiştir.

Öğrencilerin ilgisini çekmek için seviyelerine uygun ve tercih ettikleri konular verilmesi yazmaya karşı tutumlarını belirleyecektir. Öğrencilere duygu ve düşüncelerini rahatça ifade edebileceği serbest konular verilmelidir. Etkinliklere göre yazılı anlatımlardaki konu tercihlerinin değiştiği görülmektedir. Öğrenciler çevrelerindeki varlıklar, gözlemler ve hayalleri şiire konu seçmişlerdir. Öğrenciler ilgi duydukları konularda yazılar yazdıklarında kendilerini rahat hissederler. Bu duyguyla kelime hazinelerini etkili kullanırlar.

Yazma etkinliklerinde söz sanatları, deyim ve atasözü kullanması yazılı anlatımı zenginleştirir. Simgesel dili kullanmak yaratıcılığı geliştirir. Öğrencilerin yazmış olduğu şiirlerde simgesel dil kullanılması bilişsel ve duyuşsal yönlerinin geliştiğinin göstergesidir. Yazılı anlatımda simgesel dilin kullanma durumlarını geliştirmek için öğrencileri destekleme çalışmaları yapılmalıdır. Öğrencilere daha çok konuşma-yazma fırsatı sunulduğunda ve yönlendirildiklerinde kullandıkları metafor sayılarının arttığı bulgusuna ulaşılmıştır(Yaşar ve Girmen, 2012). Şiir az sözcükle çok şey anlattığından söz sanatları, deyim, kalıplaşmış ifadeler kullanılarak öğrenci kendisine özgü söyleyiş tarzı oluşturur.

İkinci bölümde dokuz haftalık uygulanan eğitimin sonunda altı konu (trafik, öğretmen, kitap, arkadaşlık, sağlık ve hayvan) verilip sürecin etkisini ölçmek için on maddelik kontrol listesi hazırlanmıştır. Başlık özellikleri, anlatım özellikleri, anlatımı zenginleştirme ve yazım ve noktalama başlığı altında eğitim uygulamaları değerlendirilmiştir.

Şiire başlık bulma konu ve ana fikri bütünü içermesi açısından önemlidir. Bu unsurların ilişkisi, çağrıştırdığı nesneler, olaylar, kelimeler başlık için anlam oluşturur. Başlık şiiri tanıtır ve ana düşünceyi sezdirir. Şiirlerde etkileyici ve ilgi çekici başlıklar yer almamaktadır. Konulan şiir başlıkları içeriği tahmin ettirdiğinden başlık-içerik ilişkisi açısından başarı sağlanmıştır.

Ana düşünce şiirde verilmek istenen duygudur, hissiyattır. On dört şiirde ana düşünce açıkça verilmiştir. Şiirde tema verilmek istenen mesajdır. Şiirdeki her birimin bir teması vardır. Şiirin birim-tema ilişkisi vardır. Birimlerin tümü temayı işaret eder. Yazılan şiirlerde öğrencilerin dörtlük tema ilişkisini kurmada başarılı oldukları söylenir.

Dizelerin yer değişmesi şiirde anlamı bozar. Mantıksal sıralama dizelerin temalar altında birleşmesini sağlar. Şiirde dize ve birim ilişkisi uyumu şiirde verilmek istenen

mesaj için gereklidir. Öğrenci şiirleri incelendiğinde dize ve birim ilişkisindeki mantık uyumu başarılıdır.

Şiir dizelerinde ifade edilen duygu, düşünce ve hayaller birimde verilen mesajla aynı nitelikte olmalıdır. Dizelerde yazılan düşünce birimle uyumlu olmalıdır. Birimlerde hissedilen duygu şiirin bütününe hâkim olmalıdır. Araştırma sonucunda yazılan şiirlerde dize birim uyumu orta düzeyde belirlenmiştir.

Öğrenci şiirlerinde yazım ve noktalama kurallarını uygulamada başarısız oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuç öğrencilerin yazım ve noktalama kurallarını bilmemeleri veya yazma uygulamasında kullanamamalarıyla açıklanabilir.

Üçüncü bölümde eğitim uygulamaları sonunda öğrencilerle birebir görüşme yapılarak sürece ilişkin duygu ve düşünceler öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde yaratıcı yazma etkinliklerinin şiir ve şiir yazmaya yönelik olumlu yönde değiştiği tespit edilmiştir. Bu çalışma sonucu diğer çalışmaları da destekler niteliktedir(Kuvanç, 2008; Beydemir,2010; Tonyalı,2010). Uygulama öncesinde öğrencilerin şiir yazma önyargılarının olması yazmada sürekliliğin olmayışına bağlıdır. Daly'e göre yazma hakkındaki olumlu tutum, yazma becerilerindeki başarılı gelişime ve yazmadaki sürekliliğe bağlıdır (Akt. Özbay ve Zorbaz, 2011: 34).

Yazma çalışmalarında belli bir biçim gösterilmemiştir. Şiir öğretiminde okuduğunu anlama öğretiminden çok düşünmeye teşvik desteklenmeli ve şiir teknikleri öğretme amacından çok duygu ve düşüncelere bir araç olarak görülmelidir (Shapiro, 1985). Şiir ve şiir yazma tutumlarının olumlu olması yönünde çalışılmıştır. Yazma cesaretleri ve özgüvenleri artırılmasına dikkat edilmiştir.

Gerçekleştirilen şiir yazma çalışması ile öğrencilerin duygularını daha rahat anlatmalarına yardımcı olunmuş, öğrencilere farklı dil deneyimleri kazandırılmıştır (Kıbrıs, 2008, s. 65).Bu bakımdan aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

1. Benzer çalışma deneysel desenli çalışmalar şeklinde yapılabilir.

2. Şiir yazmayı desteklemek için online çocuk şiir siteleri, yazılımlar hazırlanabilinir. Teknolojik imkânlardan yararlanılmalıdır.

3. Öğretmenlerin şiir planı ve etkinlikleri için yazılım, DVD gibi teknolojik materyaller hazırlamaları için hizmet içi eğitim verilmelidir.

4. Şiir antolojisi hazırlanabilinir. Öğrencilerden şiir defteri oluşturmaları söylenebilinir.

5. Okullarda şiir okuma ve yazma günleri yapılmalıdır.

6. Şiir yazma çalışmalarına başlamadan önce ısındırma çalışmaları uygulanmalıdır. Öğrencileri duyuşsal, bilişsel ve fiziksel olarak hazır hale gelmeleri sağlanır.

7. Türkçe ders kitaplarında farklı türde ve biçimde şiirlere yer verilmelidir. Öğrenci çalışma kitaplarında farklı şiir etkinliklerine yer verilmelidir.

8. Şiir yazma Türkçe dersleriyle sınırlandırılmamalı, diğer derslerde öğrendikleri konularla ilgili yazma çalışmaları yapılmalıdır.

Kaynakça

Aytaş, G. (2001). Çocuk Ve Şiir. Hece Şiir Özel Sayısı.

Beydemir, A. (2010). İlköğretim 5. sınıf Türkçe Derslerinde Yaratıcı Yazma Yaklaşımının Yazmaya Yönelik Tutum, Yaratıcı Yazma ve Yazma Erişisine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Pamukkale Üniversitesi.

Cecil, N.L. (1994). For the love of language. Poetry for every learner. Winnipeg, MB: Peguis.

Çakır, İ. (2010). Yazma becerisinin kazanılması yabancı dil öğretiminde neden zordur? Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Güleryüz, H. (2002). Yaratıcı Çocuk Edebiyatı, Pegem Yayıncılık, Ankara.

Haedens, K. (1961). Şiirin tanımı. çev: Lütfi Ay. Türk Dili Şiir Özel Sayısı X.

Kuvanç, E. B. K. (2008). Yaratıcı Yazma Tekniklerinin Öğrencilerin Türkçe Dersine İlişkin Tutumlarına ve Türkçe Dersindeki Başarılarına Etkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kıbrıs, İ. (2008). Okuma ve yazma çalışmalarında şiir etkinliklerinden nasıl yararlanılabilir? Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.

Karababa S. vd, (2010). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Şiirlerin İncelenmesi, 3.Uluslararası Türkçe Kurultayı, İzmir.

Kaya, M. (2013). Okuma-yazma öğretiminde şiir. Dil ve Edebiyat Dergisi/Journal of Linguistic and Literature.

Kısakürek, N. F. (2013). Çile. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Nas, R. (2004). Örneklerle Çocuk Edebiyatı, Ezgi Kitabevi, 2. Baskı, Bursa, s.327'den Oğuzkan A. F. (1983). Çocuk Edebiyatı, 3. Basım, Ankara. (Söz konusu bilgiyi Nas, Oğuzkan'ın kitabından aktarmaktadır.

Norton, D. E. (2011). Through the eyes of a child. Boston, MA: Pearson.

Özdemir, Emin. (2007). Yazınsal Türler. Ankara. Bilgi Yayınevi.

Özbay, M. ve Zorbaz, K. Z. (2011). Daly-Miller'in yazma kaygısı ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Oğuzkan, A. F. (2000). Çocuk Edebiyatı, Anı Yayıncılık, Ankara.

Oğuzkan, A.F. (2001). Çocuk Edebiyatı, Anı Yayıncılık, Ankara.

Roe, D. B. & Ross, E. P. (2006). Integrating language arts through literature and thematic units. Boston, MA: Pearson.

Shapiro, S. (1985). An analysis of poetry teaching procedures in sixth grade. Reading Research Quarterly.

Tonyalı, E. (2010). Yaratıcı Yazma Uygulamalarının İlköğretim Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Yazma Becerilerine Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KUR'ÂN KELİMELERİNDE HARF DİZİMİNE AİT ANLAMSAL ÇAĞRIŞIMLAR-ÇIKARIMLAR

Yrd. Doç. Dr. İsmail BAYER

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Diğer dillerde de belli oranda gözlemlenen harf dizimindeki değişikliklerin anlama etki yapma hususu Arap Dilinde yoğun olarak görülebilmektedir. Kur'ân kelimelerinde bu durum daha bariz bir şekilde gözükmektedir. Dolayısıyla Kur'ân kelimelerindeki harf dönüşümlerinde iki katmanlı bir seçkiden söz etmek mümkündür. Bu çalışmada konunun nazarî yönlerinden ziyade pratikte nasıl faydalanabileceğine dair örnekler, bu örnekler üzerinden nasıl bir alt sınıflandırmanın yapılabileceği ve dil felsefesine dair çıkarım yöntemleri tartışmaya sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Semantik, Harf Dizimi, İştikâk.

SEMANTIC ASSOCIATION AND IMPLICATIONS IN RESPECT OF LETTER SERIES IN THE QUR'AN

Abstract

It can intensively be seen in Arabic Language that the changes in letter series observed partially in otter languages affect the meaning. This situation can be seen more apparently in the Qur'an words. Therefore; it is possible to mention about a two-layer anthology in Word transformation in the Qur'an words. In this study, it is going to be tabled the examples about how to make use of the subject in practice rather than theoretical, what kind of sub-classification can be done with these examples and the methods of inference about philosophy of language.

Keywords: The Quran, Tafsir, Semantics, Syntax Letter, derivations.

1. Giriş

a. Arap Dilinin Kelimelerdeki Harf Dizimine Ait Özellikleri

Arap Diline ait kelimelerin özelliklerini, öncelikle ve özetle Zemahşerî'den (467-538/1075-1144), nakletmek konunun İslâm dünyasındaki karşılığını görmek açısından önem arz eder.

Kelimeleri oluşturan hece harfleri madde ve unsur gibidir.. İksir ve cevher konumundadır. Dil koyucu önce bunları her biri kendi kıymetini yansıtacak şekilde yayıp, teker teker yerlerini değiştirerek karıştırmıştır. Sarrafın, hası hamdan, gerçeği kalptan ayırmak, böylece kıymetlerini anlamak için cevherleri elinde çevirdiği gibi, "Vâdı'/vâdı'" da bu harfleri bir araya getirmeden önce elinde çevirip (kıymetlerini ve

işlevlerini) takdir etmiştir. Harflerden, mahreci en itaatkâr, akışı en oturaklı, dilin kenarlarında bile istikametini kaybetmeyen, en tatlı zevkleri veren, en derin vurguda, en görkemli, kulakları tırmalamayan, fıtrata uygun, en ritmik ve ses yapısına en uygun olanlar bir dizi sıralı işlem sonucunda seçilmiştir. Her biri tek başına gerdanlığa kaş olabilecek niteliktekiler seçildikten sonra, sıra bunların dizilmesine gelmiştir. Bu dizgi öylesine büyülüdür ki, dili anlamayan yabancılar bile kulak kabartır ve hayrette kalırlar.[1]

Yukarıdaki görüşlere belki şöyle bir tashih yapmak gerekebilir. Belirginlik oranları farklı olsa bile madem her dilde lafız ve anlam arasında bir uyumun olması düşünülür, şu halde kötü ve çirkin anlamların kötü ve çirkin bir dizimde gelmesi gerekmez midir? Gerçek o ki, bu tür bağlantılar aynı zamanda anlamı somutlaştırma ve hayatın gerçeklerine gönderme niteliği taşırlar. Farklı boyutlarla canlılık kazanan kelimelerle kurulan cümleler, daha etkin ve katmanlı düzlemlere ulaşmış olurlar.

Arap Dili ve Edebiyatının en önemli isimlerinden "el-Halil, (ö. 175/791) harflerin her birinin diğer harflerle ilişkisinde bir takım özelliklere sahip olduğunu, bu durumun bazı harflerde zayıflayıp bazı harflerde kuvvetlendiğini, bazı harflerin bazıları ile uyuştuğunu, bazıları ile uyuşmadığını veya kendisinden önce gelirse kabul etmediğini ancak sonra gelir ya da ikisi arasında bir fâsıla olursa kabul ettiğini ortaya koymuştur. el-Halîl genel olarak harflerin mahreçlerindeki yakınlığın birbirlerinden ayrılma (tenâfür) sebebi olduğuna dikkat çekmiş, belagat alimleri de bunu el-Halîl'den almışlardır."[2]

Söz konusu özellikler Arapça kelimeleri yabancı kelimelerden ayırt etmek için kullanılan kıstaslardan biridir. Bu kıstaslardan önemlileri şunlardır:

1-Kalıp. Arapça'da isimlerin belli kalıpları vardır. Bu kalıplara uymayan isimlerin yabancı bir dile ait olduğu kabul edilir. Örnek: İbrisîm.

2-İsmin sırasıyla "nûn ve râ" harfleriyle başlaması. Örnek: Nercis (nergis çiçeği).

3-İsmin son iki harfinin sırasıyla "dâl ve zây" harfleri olması. Örnek: Mühendiz (mühendis).

4-"Sâd ve cîm" harflerinin aynı isimde bulunması. Örnek: Ciss(kireç).

5-"Cîm ve kâf" harflerinin aynı isimde bulunması. Örnek: Mencinîk (mancınık).

6-Dört ve beş harfli kelimelerde "zelâka harfleri" denen "bâ, râ, fâ, lâm, mîm ve nûn" harflerinden birinin bulunmaması. Örnek: Sefercel (ayva).[3]

7-Son olarak her dilin kendine özel "elif-ba"sı bir diğer ifade ile "alfa-beta"sı olduğunu hatırlatmak gerekir. Örneğin yabancı dillerden Arapça'ya geçen kelimelerde

---

[1] Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *İ'câzu Sûreti'l-Kevser*, thk., Hâmid Haffâf, Dâru'l-Belâga, 1. Baskı, Beyrut 1991, s. 40-44.

[2] Yüksel, Ahmet, "İlk Dönem Dilcilerinde Fonetik Çalışmalar: el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî Örneği", *Omuifd*, Samsun 2007, ss.135-151, s. 147, 148: Bkz. ez-Züvey, Ahmed, "el-Halîl b. Ahmed Râidü 'İlmi'l-Esvât", Libya Seventh of April University, *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb*, sayı 9 (Tercüme: Hanay, Necâtî, Sesbilimin Kurucusu El-Halil B. Ahmed, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 4 (2013), ss. 195-227; el-Halîl, I, 60, 61, 96, 121, 122, 123; V, 6. Konunun detayları için bkz. el-Halîl, I, 60, 61, 96, 121, 122, 123; V, 6.

[3] es-Suyutî, Abdurrahman b.Ebi Bekr, *el-İktirah fi İlm-i Usuli'n-Nahv*, (Thk.Ahmet Suphi Fırat) Matbaat'u Kulliyyet'i-l âdâb, İstanbul 1975, s.17.

”g” sesinin çok büyük bir oranda “c” sesine dönüşmesi dilin fonetik yapısından kaynaklanır. Çünkü Kur’ân dili Arapça’nın “elifba”sında “g” sesi yoktur. Dolayısıyla İbranîce bir isim Arapça’ya geçerken “gamal (g)” harfi “cîm(c)” harfine dönüşür. Ancak Kur’ân’ın, özel isimleri Arapça’ya aktarırken bu harf dönüştürmelerini yapmasının geri planındaki etkenin sadece Arapça’nın fonetik hususiyetleri olmadığı ve tarihi arka planların bilimsel düzeyde araştırılmasının ilginç neticeler vereceği kanaatindeyiz.[4]

Arap Dili, harf uyumunun yanı sıra e-i-u seslerini oluşturan hareke yapısına sahiptir. Bu yapı belli bir mantık temeline oturur. Ötre, esre ve üstün harekeleri ağırdan hafife göre bir değere sahiptirler. Kullanım sıklığına göre hafiflik ses yapısının birinci önceliğini oluşturur. Bununla birlikte belli oranda devinimin sağlanarak dil canlı tutulur. Bu husus Kur’ân kelimelerinin farklı bir çehresini oluşturur.

Bir diğer husus, her harfin birer karakteri olduğu düşüncesidir. Örneğin “re” harfi maddi güçle kurulan hâkimiyeti temsil edebilecek bir karaktere sahiptir. Ruslarda baskın, Fransızlarda silik, Araplarda hem zayıf hem de güçlü özellikler taşıyan “re” harfinin bu çağrışımları ülkemizin farklı bölgelerindeki telaffuzlarında da belli oranda gözlemlenebilir. Dolayısıyla Kur’ân kelimelerinin seçimi, harflerin teker teker karakteriyle de ilgilidir. Ancak konuyu İslâmî ilimlerde temellendirmek öncelikle tecvîd ilminin verilerini kullanmakla mümkündür. Harflerin mahreç ve sıfatları ve buna göre aldıkları kuvvet dereceleri temel veri olarak düşünülmelidir.

Örneğin Arapçada “vermek” anlamını karşılayan “i’tâ” ve îtâ” kelimelerinin Kur’ân’daki kullanımları oldukça dikkat çekicidir. Mümin bireyin diğer insanlara dinen zorunlu veya gönüllü bağışları “îtâ” kelimesiyle karşılık bulur. Kelimenin fonetik yapısı özellikle diğer kelimeyle karşılaştırıldığında “ayn” ve “tâ (kalın-tok)” harflerine karşılık, “hemze” ve “tâ (yumuşak)” harfleri belli bir rahatlık, akıcılık ve kısmen bir gizlilik içerir. Kaynak tefsir kitaplarında bu iki kelimenin anlam ayırımlarıyla ilgili farklı değerlendirmeler söz konusudur.[5] Ancak kanaatimizce kelimenin ses yapısı öncelikle şu anlamları ilham eder: 1. Bağışların açıkça yapılması mümkün olmakla birlikte, dış dünya tarafından izlenebilirliğinin oldukça asgari seviyede tutulması, 2. Veren kişinin sahip olduğu mal veya varlıkla kurduğu aidiyet nispetini silikleştirmesi.

b. İştikak

Tefsîrin temel belirleyicilerinden biri, kelime köklerinin ve bu köklerden yeni kelimeler türetme sürecinin dikkate alınmasıdır. ez-Zerkeşî’nin ifadesiyle Arap Dil Biliminin en üst ve en ince hususlarından olan “iştikâk”[6] ayrıca Kur’ânî nükte ve latîfelerin tespitinde önemli rol oynar. Arapça’nın kelime türetmedeki geniş imkânı aynı zamanda kelimelere anlam derinliği kazandırması bakımından önemlidir.

---

[4] İsmail Bayer, Ahmet Özkan, *Kur’ân’ da Özel İsimler-Anlambilim*, İber Yayınları, Haziran 2005, s. 16.

[5] İ’tâ: Daha çok tafaddül vermesi, temlik içerir, az veya çok olabilir.
İtâ: Hem vacip, hem tafaddül vermesi, mutlaka temlîl olması gerekmez, mutlaka verilen şeyin büyük olması gerekir. er-Râzî, Muhammed Fahreddîn b. Diyâuddîn Umar (544-604), *Mefâtîhu’l-Gayb*, I-XXXII, Dâru’l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut 1981, XXXII, 122-123.

[6] ez-Zerkeşî, Bedreddîn, *el-Bahru’l-Muhît fî Usûli’l-Fıkh*, thk. A. Abdullah el-Ânî, Vizâretu’l-Evkâf yay., 2. Baskı, el-Kuveyt 1413, II 71.

Kelimelerin bir kök anlam etrafında farklı düzeylerde sessel benzeşimleri olan iştikak olgusu, tarih sürecinde dört başlık altında incelenmiştir. İştikâk-ı sağîr yahut asğar, iştikâk-ı kebîr veya kalb-taklîb, iştikâk-ı ekber veya ibdâl, iştikâk-ı kübbâr veya naht. Birinci düzeyde kelimeler aynı kök harflere aynı sıralamayla sahiptirler ve bu sebeple aynı çekirdek anlama sahiptirler. Çalışmamızın temel konularından olan ikinci düzeyde ise, iki veya daha fazla kök kelimenin harfleri aynı olmakla beraber farklı dizimlere sahiptirler. Belli harflerin en çok kullanılan bileşimleri arasında anlam bağının varlığı küçük bile olsa her dikkatli sözlük taramasında sıklıkla görülebilen bir durumdur.[7] Dramatize edilmiş bazı örnekler: "Bed'" başlangıçken, "ebed", sonsuzluktur; "edeb" bu sonsuzluk yolculuğunun temel "deeb (âdet)"i olmalıdır. Tefsîr (f-s-r) iyice ışıklandırmaktır, iman ve ilim güneşinin "aydınlığında (s-f-r)" çıkılması gereken bu "sefer (s-f-r)", "firâset (f-r-s)" yani derinlikli uzun bakışla, doğruya ve uzak anlamlara hızla ulaştıracak araçla (binek at) (f-r-s) daha bir şendir. "Kelime"ler ile "kelm (yaralama)" yapacağına, dilini "lemk eyle (yumuşat)", o da olmaz ise dizie "lekm eyle (vur)". Hâfe: korktu; hafâ: gizlendi; rahebe: korktu; herebe: kaçtı. Görüldüğü üzere ilkel düzeyde korku; gizlenme ve kaçma ile ilgilidir. İlim/bilgi (ayn-lâm-mîm), amelle/eylemle (ayn-mîm-lâm) birleşirse lemeân (lâm-mîm-ayn) eder, parlar. Şu halde bu hususların eğitimde aktif olarak kullanılması hem öğrenim monotonluğunu kırar, hem de tamamen semâî olduğu düşünülen bilgilerin aklî temelleri oluşturularak öğretim desteklenmiş olur. Dilin ruhu, tefsir ilimlerinin özü olduğundan konu ayrıca önem arz eder. Üçüncü düzeyde, iki harf aynı kalmakla birlikte bir harf değişimi veya mahreçleri aynı olan diğer harflerle değişim söz konusudur. 'Avâ: ulumak, ğevâ: haddi aşmaktır. Beğâ: edeb sınırını aşmak, tağâ: haddi aşmaktır. Şevâ: ateşe tutmak, kevâ: dağlamaktır. yle bu tür bir ilişki içindedir. Orta harfleri farklı olan "felah" ve "ferâh" yapıları arasında bir bakıma sebep-sonuç ilişkisi vardır. Yani, felâha eren sevinçle abâd olur.

2. Arap Dilinde Anlam Karşılığı Olan Harf Dizimleri ve Kur'ân'ın Seçtiği Dizimler

Arap dili esas itibarla üç veya dört harfli köklerden oluşur. Dört harfli köklerin oranı oldukça düşük olduğu için Arap dili üç kök harf üzerine kuruludur diyebiliriz. Ancak ifade etmek gerekir ki bu dildeki tüm harfler birbirleriyle tüm ihtimalleri gerçekleştirecek şekilde birleşime girmezler. Bu husus giriş bölümünde belirttiğimiz gibi söz konusu dilin fonetik özellikleri bağlamında değerlendirilmelidir. Şu halde çalışmanın esası, harflerin anlamlı birleşimleri ve bu birleşimlerin hangilerinin Kur'ân'da kullanıldığıdır. İştikâk kuralı gereği dizim farklı olsa bile aynı harflerden oluşan bileşimler belli bir ortak anlam alanına delalet ederler. Çekirdekteki bu anlam alanı, dizime göre anlam özelleşmeleri veya yansımaları kazanır. Anlam alanının özelleşmeleri öz alamdan tamamen ayrı olmadığı için ilgili birimler birbirlerinin anlamlarından da uzak değillerdir.

a. Konunun Uygulama Metodu

Kelimeler temelde beş farklı şekilde incelenebilir.

1. Alternatifler arası fonetik yapı karşılaştırması ve anlama etkisi,

[7] İbn-i Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân, *el-Hasâis*, thk. M. A. Neccâr, Dâru'ş-Şuûn, 4. Baskı, Bağdâd 1990, II, 136.

2. Kök harflerin farklı dizilişinden kaynaklanan değişimlerin anlam etkisi,

3. Fonetik olarak yakın kelimelerin karşılaştırılması ve geniş anlam alanının belirlenmesi,

4. Morfolojik yapının alternatiflerle karşılaştırılarak değerlendirilmesi,

5. Farklı türlerdeki sözlük veya terim anlamların değerlendirilmesi.

Bu başlık altında Kur'ân kelimelerinde harf dizimi ve fonetik yapıların anlam boyutu değerlendirilecektir. Üç kök harften oluşan fiiller altı farklı şekilde birleşimlerinden öncelikle anlam karşılığı olanlar belirlenip, bunlardan hangilerinin Kur'ân'da kullanıldığı tespit edilecektir. Mevcut yapıların anlam ilişkilerinden ve fonetik özelliklerinden yola çıkarak anahtar kelimenin aklî-duygusal derinliği yeniden yorumlanacaktır.

b. Örnekler

Örnek 1: Rahmet-Gazap

Rahmet kelimesini oluşturan kök harfler râ, hâ ve mîm harfleridir. Bu harfler ihtimal hesabıyla kombine edildiğinde aşağıdaki altı kümeye/kelimeye ulaşılmaktadır ve ihtimallerin tamamı Arap Dilinde kullanılmaktadır. Ancak bunlardan yalnızca "mîm-hâ-râ" varyasyonu Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılmamıştır.

1. Râ-hâ-mîm: Rahmet
2. Râ-mîm-hâ: Mızrak. Kur'ân-ı Kerîm'de rimâh çoğuluyla kullanılır.[8]
3. Hâ-râ-mîm: Haram, saygın.
4. Hâ-mîm-râ: Kızıl, kırmızı. Kur'ân-ı Kerîm'de "humr" çoğuluyla kullanılır.[9]
5. Mîm-hâ-râ: "Mehâre" yapısıyla istiridye anlamındadır.[10] Mehâriyyât, deniz kabukluları için kullanılır.
6. Mîm-râ-hâ: Aşırı/çok veya sınırı aşan sevinç.[11] Kur'ân-ı Kerîm'de üç defa olumsuz bağlamlarda kullanılmıştır.[12]

Yukarıdaki kelimelere bakıldığında doğrudan veya dolaylı olarak bir koruma alanı ifade ettiği ve hatta bu korunan şeyin kıymetine (inci) ve saygınlığına gönderme yapıldığı görülecektir. Şu halde ilgili dizimlerden anlam ilişkileri daha doğrudan görülebilenleri, rahmet kelimesini tanımlamada kullanırsak şöyle bir çıkarıma veya çağrışıma ulaşabiliriz: Rahmet, içinde barındırdığı öz sebebiyle bir şeyin saygın ve dokunulmaz yapılmasıdır. Bu koruma yeri geldiğinde saldırganlara saldırı şekline de dönüşebilir. Kendi sınırlarını korumayanlar rahmetten uzaklaşırlar ve yasakları çiğneyenlerin haksız mutlulukları ve sevinçleri kursaklarında kalır.

[8] el-Mâide, 5/94.
[9] Fâtır, 35/27.
[10] el-Halîl, b. Ahmed el-Ferâhîdî, *el-Ayn*, I-VIII, thk. M. el-Mahzûmî, İ. es-Sâmirrâî, Bağdâd, III, 229.
[11] el-Halîl, III, 225.
[12] Lokmân, 31/18; el-İsrâ, 17/37; el-Mu'min, 40/75.

Rahmet kelimesinin zıddı olan gazap (ğayn-dâd-bâ) kelimesi aynı işleme tabi tutulduğunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılır:

1. Gayn-dâd-bâ: Gazap.
2. Gayn-bâ-dâd: Ağlama durumunda ağlayamama. "Tağyîb", ağlamak isteyip de bir türlü ağlayamamak.[13]
3. Bâ-gayn-dâd: Buğz etmek.
4. Bâ-dâd-gayn: Kullanımı yok.
5. Dâd-gayn-bâ: Kurt, köpek, tavşan gibi hayvanların saldırı sesi [14] çıkarmaları veya bu sesleri taklit etmek.
6. Dâd-bâ-gayn: Kullanımı yok.

Bâ-dâd-gayn ve dâd-bâ-gayn yapılarının Arap Dilinde karşılığı olmamasını giriş bölümünde ifade ettiğimiz Zemahşeri'nin "uyumsuzluk" gerekçesine bağlamak mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm'de ise bu kelimelerden yalnızca "buğz" ve "gazap" kök veya türevleri kullanılmıştır. Kur'ân'da "bağdâ" mastarıyla kullanılan kök harflerin olumsuz bağlamlarda kullanıldığını ayrıca ifade etmek gerekir.[15]

Yukarıdaki anlamlı dört kelime, yaratılmışlar ekseninde düşünüldüğünde kızgınlık, kızgınlığın duygusal ve eylemsel gösterimi ve bu durumlarda tarafların yaşadığı duygusal bunalımlar olarak karşımıza çıkar. Eylemin fâili Allâh olduğunda ise hak edilen cezayı sevgiden mahrum bırakarak verme anlamı öne çıkar. Bu durumda gazap edilenler bir cihetle ağlayamayanlardır. Öteki cihetle gazab, bir hak üzere cereyan ediyorsa burada da duygusallıktan kaçınmak gerekir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm aşırı duygusallığın, adaletin verdiği cezaları engellemesini yasaklar.[16] Bu esası, Kur'ân'daki kullanımıyla "bağdâ" kelimesinin "haksızlıkta hak aramanın yanlışlığı" vurgusuyla bağdaştırabiliriz. Yani her iki taraf da yanlışsa, tarafların, kim daha doğru tartışmasına girmesi abestir. Böylesi bir ruh hali yaşayanlar her hâlükârda "gazab"ı hak etmişlerdir. "Dâ-gayn-bâ" bileşiminin, saldırganlığın olumsuzluğuna dair alt çağrışımların somut olarak tasavvur edilebilmesinde ciddi katkıları olduğu ek bir düşünce olarak ifade edilebilir.

Fonetik değerlendirme

Râ-hâ-mîm dizimin fonetik değerlendirmesi: "Râ" harfi kalın okunur ve en belirgin özelliği akışkan titreşimliliğidir. Kuvvet derecelendirmesinde üç güçlü, üç zayıf sıfata sahiptir.[17] "Hâ" dört zayıf sıfata sahiptir. Ancak yumuşak "hâ" harfine kıyasla oldukça daha belirgindir. "Mîm" iki zayıf, üç güçlü sıfata sahiptir. Akışkanlığı en belirgin özelliğidir. Şiir kafiyelerinde ve güftelerdeki yoğun kullanımı bu sebepledir. Netice olarak kök harflerimizin toplam değeri altı kuvvetli, dokuz zayıf sıfat yönündedir.

Gayn-dâd-bâ dizimin fonetik değerlendirmesi: "Ğayn" harfi üç güçlü, bir zayıf sıfata sahiptir. "Dâd" dört güçlü, bir zayıf sıfata sahiptir. "Bâ" üç zayıf, üç güçlü sıfata sahiptir. Kelimenin sonlandığı bu harf, çarpışma sesini andıran kalkale sıfatına sahiptir.

---

[13] elHalîl, IV, 369.
[14] El-Halîl, IV, 369.
[15] Âl-i İmrân, 3/118; el-Mâide, 5/14, 64, 91; el-Mumtehine, 60/ 4.
[16] En-Nûr, 24/2.
[17] Bu harfin sıfatları:

Netice olarak kök harflerimizin toplam değeri on kuvvetli, beş zayıf sıfat yönündedir. İlk iki harfin sıkışık ve nispeten zor telaffuzları bâ hatfinin netliğiyle sonlanır. Mahreçler itibarıyla da tüm harfler ilgili fonetik bölgelerinin hemen sınırında bulunur.

Her iki dizim karşılaştırıldığında gazap kökünün rahmet kökünden sekiz puan daha güçlü bir sertliğe sahip olduğu görülecektir. Böylece anlama uygun ses anlamın fonetik-duygusal cephesini oluşturur. Tecvîd ilmi çerçevesinde yapılacak daha hassas karşılaştırmaların bu sonucu daha fazla destekleyeceği kanaatindeyiz. Seslerin kelime içindeki seyir yönleri bakılması gereken diğer bir husustur. Rahmet kelimesi genel itibarla yumuşak olmakla birlikte başlangıcı diğer harflerine göre daha güçlüdür. Gazap kelimesi ise kendi içinde yumuşaktan serte bir bir seyir takip eder ve bir çarpışma/küçük patlama sesiyle son bulur. Söz konusu fonetik seyir rahmetin insan hayatını gittikçe daha güzelleştireceğini, gazabın ise en sonunda daha şiddetli bir hale dönüşeceğini çağrıştırmaktadır.

Örnek 2: Sabır-Ceza' (sabırsızlık)

Sabır

Sâd-bâ-râ harflerinden altı farklı yapı oluşturulabilir. Bunlar:

1. Sâd-bâ-râ: Sabretmek, dirençli olmak.
2. Sâd-râ-bâ: Sütü içim özelliğini kaybetmeyecek şekilde günlerce kırbada bekletmek.
3. Bâ-râ-sâd: Alaca, "vitiligo" hastalığı.
4. Bâ-sâd-râ: Bakıp görmek.
5. Râ-bâ-sâd: Gözetlemek, beklemek.
6. Râ-sâd-bâ: Kullanımı bulunmamaktadır.[18]

Genel anlamda yukarıdaki kelimelere bakıldığında eylemlerin zaman dilimine yayıldığı ve ağırlıklı olarak uzun bekleyişlere delalet ettiği görülür. Kur'ân-ı Kerîm'de bu beş kelimeden sâd-râ-bâ dizimi dışındaki yapıların tamamı kullanılmıştır. Bozulmaya maruz bir şeyden uzun zaman boyunca faydalanmak, iyi bir sonuç almak için dirençli olmak, görmek ve kavramak için emek sarf etmek, bir zamanın sonlanmasını beklemek gibi temellendirilebilecek bu anlamlar aynı genel çerçevede değerlendirilebilir. İslâm dininin en önemli öğretilerinden olan "sabır" kavramına bu gözle bakıldığında, akıl ve kalp gözü açık olarak ve her an bozulabilecek hassa dengeleri görüp gözeterek, uzun zamana yayılan bir eylemin sıkı takipçisi vce uygulayıcısı olmak anlamına ulaşılabilir. Sabır dizimin başlangıcı güçlü ve akıcı, ortası patlama/çarpışma/çatışma ve sonu başlangıcıyla aynı güce sahip tekrarlı, dalgalı bir fonetik özellik sergiler. Kendi kendine zor bir işi başaracağına dair söz veren kişinin psikolojik seyri de bu değil midir?

[18] el-Halîl, VII, 115.

Ceza' (sabırsızlık)

Cîm-zeyn-ayn harflerinden altı farklı yapı oluşturulabilir. Bunlar:

1. Cîm-zeyn-ayn: Sabırsızlık. Bir uzamsal mekânı ilerleyerek değil enlemesine geçmek, geçmeye çalışmak veya bu temel matematik anlayışın mecâzi anlamları.[19]
2. Ayn-cîm-zeyn: Aciz olmak.
3. Zeyn-ayn-cîm: Kararsız ve rahatsız olmak.
4. Ayn-zeyn-cîm: Kullanımı bulunmamaktadır.
5. Zeyn-cîm-ayn: Kullanımı bulunmamaktadır.
6. Cîm-ayn-zeyn: Kullanımı bulunmamaktadır.

Harf dizgesinde uyumsuzluk ve sevimsizlik sebebiyle yukarıda belirtilen üç ihtimal Arap dilinde yer almamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de ise yalnızca "caza'" ve "acz" dizimleri kullanılmıştır.

Şekilsel benzerlik sebebiyle yüklenen bazı olumlu anlamlar dışında bu harfler, basit dayanaklardan mahrumiyeti, bîkarar olmayı, kaçamak çözümleri ve bir an önce rahata kavuşmak hedefe giden yoldan şaşmak anlamlarını ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'deki iki yapı ise dah net bir tablo çizerek acizlik ve sabırsızlık arasındaki derin ve güçlü ilişkiye işaret eder.

Ceza' kelimesi fonetik olarak incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılır: Cîm harfi şiddet ve kalkale sıfatlarıyla güçlü bir yapı çizer. Ancak takip eden "zâ" harfiyle uyumu oldukça problemlidir. Zira bir önceki harfte olmayan yumuşak ve akıcı ses yapısına sahiptir ve bu karşıtlık güzelliği alanına da girmez. Ayn harfi ise bu birleşim içinde yukarıdaki çok uyumlu olmayan harflerin olumsuzluğunu bir adım daha öteye taşıyacak bir mahiyet kazanır. Kelime sesli olarak telaffuz edilerek bu yapının uyandırdığı olumsuz duygu test edebilir.

Sabır ve cez'a kelimeleri karşılaştırıldıklarında yukarıda belirttiğimiz fonetik özelliklerin kelimelerin yüklendikleri anlamla da uyumlu oldukları, öte taraftan kök harflerin farklı dizimlerinin merkez Kur'ân kelimesinin anlamına derinlik ve çok boyutluluk kattıkları görülecektir. Bu durum hem Kur'ân'ın ana metinden anlayabilenler hem de bu düzeyde bir eğitimi olmayanlar için artı mahiyet arzetmektedir. Kur'ân kelimelerinin anlam alanları değerlendirilirken diğer anlam ve iştikak alanlarına ek olarak harf dizimleri ve fonetik yapılarının karşılaştırılmalı incelenmesi özel bir önem arz etmektedir.

c. Kelimelere ait harf diziminin sûre içinde anlamla ilişkisi

Kur'ân-ı Ker'im'de özellikle anahtar kelimelerinin sûrenin ana temasıyla veya bağlamıyla fonetik bir uyum içinde olduğu ve böylece anlamı desteklediği gözlemlenmektedir.

Örnek: İhlâs suresînde âyetlerin son kelimeleri (fâsılalar).

---

[19] Bkz. el-Halîl, I, 217.

İhlâs sûresi Yâhûdî ve Hristiyan inancındaki ilâh algısına en net cümlelerle itirazların yapıldığı bir sûredir. Dört net ve kısa âyetten oluşân sûre fonetik üslûbuyla dikkatleri çekmektedir. Başta bulunan "kâf" harfinin patlama sesini andıran uyarısıyla başlayan sûre her bir âyetin sonunda bulunan "dâl" harfiyle sürdürür. Bir bakıma bu ses patlayışları yanlış inançları parçalayan bir duygu uyandırmaktadır. Konumuz bağlamında sûreye bakıldığında ise, âyet sonlarındaki kelimelerin kendi içlerinde fonetik bir çıkış seyri ve sonunda çok net bir sesle bittikleri görülür. Harflerin fonetik kuvvetleri sayılarla ifade edildiğinde bu husus daha net görülecektir.

Birinci âyet sonu "Ehad" : 10 - 6 - 13.

İkinci âyet sonu "es-Samed" : 13 - 12 - 13.

Üçüncü âyet sonu "yûled" : (7+9) - 12 - 13.

Dördüncü âyet sonu "Ehad" : 10 - 6 - 13.

Söz konusu kelimeler İslâm'ın doğru inancını diğer inançlara ilan ederken âyetlerin sonundaki son iki harf çıkış halinde olmuş ve son ses bir patlamaya sonlanmıştır. Oldukça kısa metne sahip net vurgulu evrensel bir bildiri böylece fonetik olarak ta aynı düzlemde bir özellik kazanmıştır.

Sonuç

Kur'ân kelimeleri; harf dizimi ve bu dizimde kuvvet dereceleri itibarıyla iki boyutlu bir yapı arz ederler. Aynı köke ait olası tüm ihtimalleri, bu ihtimallerden hangilerinin Arap Dilinde kullanıldığı, hangilerinin Kur'ân'da geçtiği tespit edildikten sonra bu türevler yardımıyla Kur'ân'ın anahtar kelimelerine hem daha somut hem de daha geniş bir perspektiften bakmak mümkündür. Öte taraftan harflerin fonetik özellikleri oluşturdukları kelimenin anlamıyla belli bir uyum içinde olduğundan, metnin duygusal boyutuyla ilgili önemli çıkarımlar yapmaya imkân tanımaktadır. Çalışmada araştırılan bu hususlar, Kur'ân'ın asırlar boyu, farklı eğitim düzeylerinde, farklı kültürlere sahip olan ve hatta Arap Dilini hiç bilmeyen geniş halk kitleleri tarafından bıkmadan okunmasının ve bu okuyuşlardan duygusal ve hatta anlam çağrışımları algılayabilmelerinin sebeplerinden biri olabilir.

Kaynakça

Bayer, İsmail: Özkan, Ahmet, *Kur'ân'da Özel İsimler-Anlambilim*, İber Yayınları, Haziran 2005.

el-Halîl, b. Ahmed el-Ferâhîdî, *el-Ayn,* I-VIII, thk. M. el-Mahzûmî, İ. es-Sâmirrâî, Bağdâd 1980-85.

İbn-i Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân, el-Hasâis, thk. M. A. Neccâr, Dâru'ş-Şuûn, 4. Baskı, Bağdâd 1990.

er-Râzî, Muhammed Fahreddîn b. Diyâuddîn Umar (544-604), *Mefâtîhu'l-Gayb*, I-XXXII, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut 1981.

es-Suyûtî, s-Suyutî, Abdurrahman b.Ebi Bekr, *el-İktirah fi İlm-i Usuli'n-Nahv*, (Thk. Ahmet Suphi Fırat) Matbaat'u Kulliyyet'i-l âdâb, İstanbul 1975.

Yüksel, Ahmet "İlk Dönem Dilcilerinde Fonetik Çalışmalar: el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî Örneği", Omuifd, Samsun 2007, ss.135-151.

Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *İ'câzu Sûreti'l-Kevser*, thk., Hâmid Haffâf, Dâru'l-Belâga, 1. Baskı, Beyrut 1991.

----------*el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmidi't-Tenzîli ve Uyûni'l-Ekâvîli fi Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

ez-Zerkeşî, Bedreddîn, *el-Bahru'l-Muhît fi Usûli'l-Fıkh*, thk. A. Abdullah el-Ânî, Vizâretu'l-Evkâf yay., 2. Baskı, el-Kuveyt 1413.

ez-Züvey, Ahmed, "el-Halîl b. Ahmed Râidü 'İlmi'l-Esvât", Libya Seventh of April University, Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb, sayı 9 (Tercüme: Hanay, Necâtî, Sesbilimin Kurucusu El-Halil B. Ahmed, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 4 (2013), ss. 195-227.

EK 1: HARFLERİN SIFATLARINA GÖRE FONETİK DEĞERLENDİRMESİ

Harflerin Sıfatları	1	2	3	4	5	6	7	Sıfatlara göre Toplam Kuvvet Derecesi (Arap Dünyası) (-3/+5)	Sıfatlara göre toplam kuvvet derecesi (Kanaatimize göre) (6/17)
Hemze	Cehr	Şiddet	İstifal	İnfitah	İsmat			Orta (0)	10
ب	Cehr	Şiddet	İstifal	İnfitah	İzlak	Kalkale		Güçlü (+1)	13
ت	Hems	Şiddet	İstifal	İnfitah	İsmat			Zayıf (-2)	8
ث	Hems	Rehâvet	İstifal	İnfitah	İsmat			Çok zayıf (-4)	6
ج	Cehr	Şiddet	İstifal	İnfitah	İsmat	Kalkale		Güçlü (+1)	13
ح	Hems	Rehâvet	İstifal	İnfitah	İsmat			Çok zayıf (-4)	6
خ	Hems	Rehâvet	İsti'lâ	İnfitah	İsmat			Zayıf (-2)	8
د	Cehr	Şiddet	İstifal	İnfitah	İsmat	Kalkale		Güçlü (+1)	13
ذ	Cehr	Rehâvet	İstifal	İnfitah	İsmat			Zayıf (-2)	8
ر	Cehr	Tevassut	İstifal	İnfitah	İzlak	İnhiraf	Tekrir	Güçlü (+1)	15
ز	Cehr	Rehâvet	İstifal	İnfitah	İsmat	Safir		Zayıf (-1)	11
س	Hems	Rehâvet	İstifal	İnfitah	İsmat	Safir		Zayıf (-3)	9
ش	Hems	Rehâvet	İstifal	İnfitah	İsmat	Tefeşşi		Zayıf (-3)	9
ص	Hems	Rehâvet	İsti'lâ	İtbak	İsmat	Safir		Güçlü (+1)	13
ض	Cehr	Rehâvet	İsti'lâ	İtbak	İsmat	İstitale		Çok Güçlü (+3)	15
ط	Cehr	Şiddet	İsti'lâ	İtbak	İsmat	Kalkale		Çok Güçlü (+5)	17
ظ	Cehr	Rehâvet	İsti'lâ	İtbak	İsmat			Güçlü (+2)	12
ع	Cehr	Tevassut	İstifal	İnfitah	İsmat			Zayıf (-1)	9
غ	Cehr	Rehâvet	İsti'lâ	İnfitah	İsmat			Güçlü (+1)	10
ف	Hems	Rehâvet	İstifal	İnfitah	İzlak			Çok Zayıf (-4)	6
ق	Cehr	Şiddet	İsti'lâ	İnfitah	İsmat	Kalkale		Çok Güçlü (+3)	15
ك	Hems	Şiddet	İstifal	İnfitah	İsmat			Zayıf (-2)	8
ل	Cehr	Tevassut	İstifal	İnfitah	İzlak	İnhiraf		Orta (0)	12
م	Cehr	Tevassut	İstifal	İnfitah	İzlak	Ğunne		Orta (0)	12
ن	Cehr	Tevassut	İstifal	İnfitah	İzlak	Ğunne		Orta (0)	12

هـ	Hems	Rehâvet	İstifal	İnfitah	İsmat			Çok Zayıf (-5)	7
و	Cehr	Rehâvet	İstifal	İnfitah	İsmat			Zayıf (-2)	8
ي	Cehr	Rehâvet	İstifal	İnfitah	İsmat			Zayıf (-2)	8
Elif meddi	Cehr	Rehâvet			İsmat	Hafa		Zayıf (-1)	7
Vâv meddi	Cehr	Rehâvet	İstifal	İnfitah	İsmat	Hafa		Çok zayıf (-3)	9
Yâ meddi	Cehr	Rehâvet	İstifal	İnfitah	İsmat	Hafa		Çok zayıf (-3)	9
Kuvvetli (+1)	Cehr, Şiddet, İsti'lâ, İstitâle, Kalkale, Tekrîr, Safîr, İnhirâf, Gunne, Tefeşşî.								
Orta (0)	Ismât, İzlâk, Tavassut.								
Zayıf (-1)	Rehâvet, İstifâl, İnfitâh, Hems, Hafâ.								
Kanaatimize göre zayıf sıfatları (1), orta kuvvetteki sıfatlara (2) ve kuvvetli sıfatlara (3) puan la derecelendirmek daha doğru sonuçlar verecektir.									

HOCA-ZÂDE AHMED KÂMİL EFENDİ VE DİVANI

Yrd. Doç. Dr. Mesut Bayram DÜZENLİ

Siirt Üniversitesi Öğretim Üyesi

Özet

Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi 19. yy. mutasavvıf şairlerindendir. Kendisi bir Nakşi postnişinidir ve şeyhi Kütahyalı Evliyâ-zâde İsmâîl Hakkı Efendi adına Şeyh Türlü ismi de verilen bir tekke yaptırmış ve burada uzun zaman irşat vazifesini sürdürmüştür.

Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi'nin, araştırmalarımız sonucu tespit edebildiğimiz tek eseri Divan'ınıdır. Divan, 1289 ve 1325 tarihlerinde iki kez basılmıştır. İkinci baskıya, şairin ilk baskıda olmayan şiirleri de ilave edilmiştir. Divan'ın yazma bir nüshası da bir şiir mecmuasının içinde yer almakla birlikte, bu nüshada eserin bir kısmı yoktur.

Diğer mutasavvıf şairlerde olduğu gibi, Hoca-zâde de şiiri, tasavvufi düşüncelerini dile getirmede bir araç olan görür. Bu sebeple, aruz vezniyle yazılmış manzumelerinde ilahi aşk, mürşit-mürit münasebeti, nefis terbiyesi, zikir ve önemi, dünyanın fani oluşu, ehl-i hal-ehl-i kâl vb. konuları işler ve bunları ilahi aşkın verdiği cezbe ve heyecanla samimi bir üslupla dile getirir. Şairin, dini-tasavvufi edebiyatın son temsilcilerinden olması, onun şiirlerini ayrıca önemli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi, divan, dini-tasavvufi şiir

HOCA-ZADE AHMED KAMIL EFENDI AND HIS DIVAN

Abstract

Hoca-zade Ahmed Kamil Efendi is 19th century mystic poet. He is a Naqshbandi "postnişin" and he has built a shrine in memory of his sheikh Evliya-zâde İsmail Hakkı Efendi from Kütahya which called also as Şeyh Türlü and he has continued his irshad mission here for a long time.

Hoca-zade Ahmed Kamil Efendi's only work we could determine is his Divan. The Divan has printed twice in 1289 and 1325. Poet's poems which not included in the first edition were added to the second edition. Although Divan's one manuscript copy exist in poetry magazine, it doesn't have some part of work.

As other mystic poets, Hoca-zade Ahmed Kamil Efendi too sees poetry as medium to express his mystical thought. For this reason, he thematises subjects such as divine love, murshid - murid relationship, self-personality breeding, Dhikr and its importance, world's ephemerality, ehli hal and ehli kal in his poems which written by the Arud and he expresses these in a style with which divine love gave them genuine

excitement.. The fact of being the last representative of the religious-mystical literature makes poet's poems also important.

Keywords: Hoca-zade Ahmed Kamil Efendi, divan, religious-mystical poetry

GİRİŞ

XIX. yy., Divan şiirinin hazan mevsimidir. Şeyh Gâlib ve Nedîm gibi son büyük şairler, bir önceki yüzyılda şiir sahnesinden çekilmişler; Leyla Hanım, Enderunlu Vâsıf, Hersekli Ârif Hikmet, Yenişehirli Avnî ve İzzet Molla gibi sanatçılar da Divan şiirinin gücünün kaybolmasına engel olamamışlardır. Aslında Divan şiiri adına söylenmesi gerekenler de zaten çoktan söylenmiş gibidir. Üstelik Divan Edebiyatının bu son yüzyılı, Nedîm'in şiirlerinde görülen mücessem sevgilinin, aynada artık kendi benliğini gören bir âşığa ilk kez tesadüf ettiği bir dönemdir. Bütün bunlara rağmen, bu yüzyıldaki divan sahibi şair sayısı, hiç de azımsanacak miktarda değildir. Tespitlerimize göre 280 civarında olan divan sahibi şairlere, yapılacak bilimsel çalışmalarla yenilerinin eklenmesi kuvvetle muhtemeldir. XIX. yy. şairlerinden biri de, bu çalışmamızın konusu oluşturan Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi'dir.

I. BÖLÜM: HOCA-ZÂDE AHMED KÂMİL EFENDİ

A) HAYATI

Hoca-zâde Ahmed Kâmil'in hayatı hakkında ulaşabildiğimiz bilgiler maalesef son derece sınırlıdır. Şairden, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*'nde ve bu eserden iktibasla Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nâilî* adlı eserinde kısaca söz edilmekte; dönemin bazı tekke ve nüfus vukuat defterlerinde şair ve tekkesi hakkında muhtasar bilgiler yer almaktadır. Fatin Davud tezkiresinde ve Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmânî*'sinde de şairle ilgili bazı bilgiler yer almaktadır ki bunlar da ayrıca değerlendirilecektir.

İstanbul Tekkeleri Nüfus Vukuatı Defteri'ne göre Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi, H 1250 (M 1834/35) yılında dünyaya gelmiştir.[1] Babası Silivri Müftüsü Ahıskalı Gürcü Osman Efendi'dir. Ahmed Kâmil Efendi, babasından tahsil gördükten sonra, onun vefatını müteakip Silivri'deki mal ve mülklerini satarak İstanbul'a gelmiştir. Burada Nakş-bendî tarikatı şeyhlerinden *Miftâhü't-Tefâsîr* müellifi Kütahyalı Evliyâ-zâde İsmâil Hakkı Efendi'nin namına Edirne Kapısı dâhilinde Keçeci Pîrî Mahallesinde Tekke Sokağı'nda bir tekke yaptırmış ve orada şeyh olarak irşat vazifesini sürdürmüştür. 12

[1] Ahmed Nezih Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003, s.387.

Safer 1312 (15 Ağustos 1894)'de vefat etmiş ve tekkesine defnolunmuştur." [2]

Divan'ın H 1289 (M 1872) tarihli ilk baskısının zahriyesinde Hoca-zâde'nin vefatına dair herhangi bir ifade bulunmazken, H 1325 (M 1907/08) tarihli ikinci baskısında -ilk baskıdaki ifadelere ilave olarak- kendisinden "Edirne Kapusu civârında Sarmaşık Mahallesinde kâin Nakşî dergâhı post-nişîni iken vâsıl-ı kurb-ı ilâhî olarak dergâh-ı mezkûr derûnunda defîn-i hâk-ı ıtırnâk olan Şeyh Ahmed Kâmil Efendi" şeklinde söz edilmektedir. Ahmed Münîb Efendi de, *Mecmûa-ı Tekâyâ* isimli H 1307 (M 1889/90) yılında basılmış eserinde Hoca-zâde'nin hâlihazırda tekkede şeyhlik yaptığı bilgisini aktarmaktadır.[3] Bu bilgiler de, *Son Asır Türk Şairleri* ve *İstanbul Tekkeleri Nüfus Vukuatı Defteri*'nde anlatılanları destekler niteliktedir. Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ* isimli eserinde, müellifin babasından, şeyhinden, şeyhi adına bir tekke yaptırdığından söz ettikten başka, şeyhinin vefatından sonra kendisine hilafet verildiğini ifade eder. Yine aynı kaynağa göre Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi, Defter-i Hâkânî'de (Osmanlı Devleti'ndeki tapu idaresi) memurluk yapmış; sonrasında ise bir müddet postanede 800 kuruş aylıkla memur olarak çalışmıştır.[4]

Hoca-zâde ile ilgili bilgi veren bir diğer kaynak Fatin Davud'un tezkiresidir. Fatin Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr*'ında bir gazelini örnek olarak vererek (çalışmamızdaki 104. manzume) Ahmed Kâmil Efendi'den şöyle bahseder:

"Nâzım-ı mûmâ-ileyh Ahmed Kâmil Efendi sâlifü't-terceme Silivrili İsmâîl Hakkı Efendinin birâder-i kihteri olup pederleri Ahıshalı Osmân Efendiden[5] bir mikdâr ulûm-ı Arabiyye ve Hâce Kerîmî Efendiden bir nebze fünûn-ı Fârisiyye tahsîl ederek mukaddemâ Rûmeli cânibine şeref-vukû olan seyâhat-ı mealî menkabet-i cenâb-ı şehr-yârî esnâsında bir kıt'a müderrislik rüûs-ı hümâyûnuna nâil olmuşdur."

Buna göre, Ahmed Kâmil Efendi, Silivrili İsmâil Hakkı Efendi'nin küçük kardeşidir.[6] Babası Ahıskalı Osman Efendi'den bir miktar Arapça ilim ve Hoca Kerîmî Efendi'den de bir miktar Farsça fen ilimleri tahsil ettikten sonra padişahın Rumeli civarına bir seyahati esnasında, kendisine müderrislik rüûsu verilmiştir. Fatin Efendi, şairin doğum-ölüm ve müderrisliğine dair herhangi bir tarihten söz etmemiştir.

Fatin Efendi'nin tezkiresinde bir gazelini iktibasla sözünü ettiği Ahmed Kâmil Efendi

---

[2] İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, MEB, İstanbul, 1969, C 2, s.801. Bu bilgiler, Tuhfe-i Nâilî'de, Son Asır Türk Şairleri adlı eseri kaynak gösterilerek aynen tekrar edilmiştir. Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. KURNAZ Cemal, TATÇI Mustafa) Bizim Büro, İstanbul, 2001, C 2, s.841. Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ*, İsmâil Rûmî Efendi Dergâhı Özel Kitaplığı, vr. 99a.

[3] Bandırmalı-zâde es-Seyyid Ahmed Münîb Üsküdârî, *Mecmûa-ı Tekâyâ*, Âlem Matbaası, İstanbul, 1307, s.8.

[4] Ahmed Muhyiddin Efendi, vr. 99a.

[5] İbnü'l-Emin, Silivri'de Piri Mehmed Paşa Camii haziresinde medfun olduğunu söyler. *Son Asır Türk Şairleri,* C 2, s.801.

[6] Aynı kaynak, İsmâil Hakkı Efendi'nin H 1235'te (M 1819/20) dünyaya geldiğini; babası Osman Efendi'den Arapça ilimleri tahsil ettikten sonra naip olduğunu; Karadeniz Ereğli'sinde bu vazifede iken H 1261 (M 1845) senesinde vefat ettiğini bildirmektedir. İsmâil Hakkı Efendi'nin bir de gazeli, mezkûr kaynakta yer almaktadır. *Hâtimetü'l-Eş'âr*, s.64. *Sicill-i Osmânî*'de kendisi hakkında "Nâib Ahıskalı Osman Efendi'nin oğludur. Müderris olup Ereğli nâibi iken H 1261'de vefat etti. Şairdir." bilgisi verilmektedir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, C 2, s.562.

hakkında Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* adlı eserinde (Kâmil Ahmed Efendi kaydıyla) "Silivrilidir. İsmâîl Hakkı Efendi'nin kardeşi olup H 1262 (M 1857/58)'de müderris oldu. Sultan Abdülmecid devri (1839-1861) sonlarında vefat etti. Şairdir." şeklinde bilgi verir.[7] Ancak, Mehmed Süreyya'nın şairin gerek müderrisliği ve gerekse vefatı ile ilgili verdiği bu tarihler hatalıdır.[8]

Hoca-zâde'nin eserindeki tarih kıt'alarından, ailesine dair başka bilgilere ulaşabiliyoruz. Bu tarih kıt'alarından ilki, oğlu Fuad'ın doğumu münasebetiyle yazılmıştır. Şairin cevher tarihle yazmış olduğu mısra, ebcet hesabıyla H 1223 (M 1808/09) yılını vermektedir.[9] Şair, bu manzumesinde oğlu Fuad'ın ceddinin Osman Efendi olduğunu söylemektedir (34. manzume). Kaynaklarda Mehmed Fuad Efendi olarak geçen şairin oğlu[10], babasının vefatından sonra 21 Rebiül-âhir 1312'de (2 Eylül 1894) tarihinde meşihat makamına geçer. Fuad Efendi, önce Bâb-ı Ser-askerî'de, sonrasında ise Defter-i Hâkânî ketebesinde memur olarak vazife yapar. Bir hayli müddet hastalıkla mücadeleden sonra, nihayet 13 Şaban 1319 (22 Kasım 1901) Pazartesi gecesi vefat eder. Babasının yanına defnolunur.[11]

Şairin bir diğer oğlu da Muhyiddin'dir. Yine bir tarih kıt'asında, Muhyiddin'in doğum tarihi H 1283 (M 1866/67) olarak verilir. (154. manzume) Ancak Muhyiddin çok fazla yaşamamıştır. Hoca-zâde'nin, oğlunun vefatına dair yazdığı başka bir tarih kıt'asından, Muhyiddin'in henüz üç yaşında iken havuza düşerek hayatını kaybettiğini öğreniyoruz. Bu manzumede ebcetle düşürülen tarih mısraı H 1286 (M 1869/70)'yı göstermektedir (143. manzume).

Hoca-zâde, 1894 yılında vefat ettikten sonra tekkenin haziresine gömülmüştür. Burada kendisinden başka, eşi Revnak Hanım, oğlu Mehmed Fuad Efendi, kardeşi Ahmed Şevki Efendi ve onun oğlu Hüseyin Sabri Bey de medfundur.

Hoca-zâde'nin, mürşidi İsmâil Hakkı Efendi adına yaptırdığı tekke, "Şeyh Türlü Tekkesi" olarak da bilinmektedir. Tekkenin on satırlık kitabesinde yapılış tarihi olarak H 1294 (M 1877/78) tarihi yer almaktadır.[12] *Tomâr-ı Tekâyâ*'da, Hoca-zâde'nin tekkeyi postanede memur iken yaptırdığını; tekyenin nizam ve intizamı, etrafa gösterdiği şa'şaası ile herkesi kendisine hayran bırakan bir yapı olduğunu bilgisi yer alır. Tekke, 21 Rebiü's-sânî 1297 (2 Nisan 1880) tarihinde Mahmûd Paşa vakfiyesine kaydedilmiştir.[13]

Sultan II. Abdülhamid'in 25. cülus yıldönümü vesilesiyle hazırlanmış 110 sayfalık bir eser olan *Tebrik-nâme-i Millî*'ye göre tekke, yapımından yaklaşık yirmi yıl sonra H 1314

---

[7] Mehmed Süreyya, *age*., C 3, s.860.
[8] Ahmed Kâmil Efendi'nin müderris olduğunu haber veren Fatin Davud Efendi'nin *Hâtimetü'l-Eş'âr* isimli tezkiresinin basılış tarihi M 1854/55'tir. Oysa, *Sicill-i Osmânî*'de mezkur kişinin müderrislik tarihi M 1857/58 olarak verilmiştir. Ayrıca diğer kaynaklarda şairin vefat tarihi 12 Safer 1312 (15 Ağustos 1894)'dir.
[9] Şeyh Ahmed Kâmil Efendi'nin doğum tarihi (H 1250 M 1834/35) göz önüne alındığında, noktalı harflerin hesabıyla oluşturulmuş cevher tarihinin daha geç bir dönemi vermesi gerekmektedir.
[10] Esin Demirel İşli, "Şeyh Türlü Tekkesi", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, C 7, s.172.
[11] Ahmed Muhyiddin Efendi, *age.*, vr. 99a.
[12] Tekke hâlihazırda İstanbul'da Fatih Semti Karagümrük Mahallesi Niyazı Mısri Sokak'tadır ve Eram Vakfı'na hizmet amaçlı devredilmiştir. Tekkenin mimari yapısı için bk. İşli, *agm*., s.172-173.
[13] Ahmed Muhyiddin Efendi, *age.*, vr. 99a.

(M 1896)'te bir yangın geçirmiş ve aynı yıl (Tekkedeki kitabede Receb 1314 yazmaktadır.) yeniden inşa edilerek hizmete açılmıştır. II. Abdülhamid tarafından tekkenin bazı birimlerinin tamiri, inşası ve tefşiri yapılmış ve bütün bunlar için 32.507 kuruş harcanmıştır.[14] Tekkedeki zikir merasimi Pazar[15]; mukabeleler ise cuma günleri icra edilmektedir.[16] Ayrıca, dönemin nüfus kayıtlarında, tekkede beş kişinin ismi geçmektedir.[17] Bazı zikirler cemaatla yapılmakta; ayda iki defa Kur'an-ı Kerim hatmedilmektedir.[18]

Hoca-zâde'nin ve oğlu Fuad Efendi'nin vefatından sonra, Ahmed Şevki Efendi (öl.1910) isimli kardeşi ve onun oğlu olan Osman Fâzıl Efendi (öl.1954), kendisinden sonra tekkede şeyhlik vazifesini devam ettirmişlerdir.[19]

B) TARİKATI

Hoca-zâde, Nakşî tarikatı müntesibi bir şeyhtir. *Divan*'ının pek çok yerinde, Nakşî tarikatına bağlı olduğunu gerek doğrudan, gerekse bu tarikatın adap ve erkânına dair ıstılahlarla dolaylı olarak söz eder. Aşağıdaki iki beyitte şairin Nakşî müntesibi olduğunu ifade ettiğini görmekteyiz:
Münâfık münkirin ta'nına incinme sakın aslâ
Tarîk-ı şâh-ı Nakşîye benim teslîmgehim vardır (37/3)

On iki pîrân bâbında fakîr ü kemterem
Hazret-i Şâh-ı tarîk-ı Nakş-benddir menba'ım (137/2)

Aşağıdaki gazelde şair, Nakşî tarikatına bağlı olduğunu zikretmekle birlikte, Kâdirî, Halvetî, Celvetî, Mevlevî, Sünbülî, Bekrî, Rûşenî ve Bedevî tarikatlarından da olduğunu söyler. Bu ifadeler, yolları farklı olsa da, tasavvufun hedefinin aynı olduğuna işaret etse gerektir:
Mâil-i yâr olduğum günden berü derdli menem
Cismimi mahv eyleyip şâm u seher Nakşî menem

Eyledim gûş fe'zkurû emrin hele rûz-ı elest
Hüccetim var dilde yâ hû dâimâ Kâdir menem

[14] Nurcan Yazıcı, "Tebrîk-nâme-i Millî'ye Göre II. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri II: Tekkeler", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 14-16 Ekim 2009, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları No.1, 2011, İstanbul, s.709.
[15] Bandırmalı-zâde es-Seyyid Ahmed Münîb Üsküdârî, *age*.,s.8; Reşat Ekrem Koçu, "Dergâh", *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yayınları, İstanbul, 1966, C 8, s.4481.
[16] Hacı İsmâil Beğ-zâde Osman Beğ, *Mecmûa-ı Cevâmi'*, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1304, s.22. *Tomâr-ı Tekâyâ*'da pazartesi ve cuma geceleri usûl-i Nakşiyye icrası yapıldığı bilgisi yer alır. Ahmed Muhyiddin Efendi, *age.*, vr. 99a.
[17] Ahmed Kâmil Efendi dışındaki diğer dört kişinin isimleri şöyledir: Derviş Seyyid Süleyman Sa'deddin b. Seyyid Ali (Asitaneli, doğ. 1268); Derviş Mehmed Hamdi b. Hüsni (Asitaneli, doğ.1277); Derviş Hacı Şükri b. Abdullah (Çerkes, doğ.1269); Derviş Salih b. İbrahim (Çerkes, doğ.1267). Ahmed Nezih Galitekin, *age*., s.387. Bir başka araştırmada ise tekkede, dördü erkek ve ikisi kadın olmak üzere toplam altı kişinin bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Cahit Telci, "İstanbul Tekkeleri Hakkında 1885 Tarihli Bir İstatistik", *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s.206.
[18] Ahmed Muhyiddin Efendi, *age.*, vr. 99a.
[19] İşli, *agm*., s.172.

Halvetîyem Celvetîyem Mevlevîyem Sünbülî
Hem tarîk-ı nâzenînde mest olup Bekrî menem

Gülşenî vü Rûşenîyem hem dahi Bayrâmiyem
Darb urup oldum Rufâî her vakit Sa'dî menem

Dâm-ı tevhîd içre ba'zan olurum ben Bedevî
Kâmilâ uşşâk içinde mahrem-i râzî menem (142/1-5)

Hoca-zâde, eserinde Nakş-bendîlik tarikatının usul ve erkânına dair ıstılahlara da yer verir. "Hatm-i hâcegân" ve "nefy ü isbât" zikirleri bunlardan bazılarıdır. Şeyh veya halifesi tarafından yönetilen hatm-i hâcegân zikri, Mevlevîlerde *sema* veya *mukabele*, Kâdirîlerde *devran*, Rufâîler ve Sa'dîlerde *zikr-i kıyam*, Celvetîlerde *nıfs-kıyam*, Halvetîlerde *darb-ı esma*, Şâzelîlerde *hadra* adını almaktadır.[20] Adına ilk defa XVI. yüzyılda bazı Nakş-bendî metinlerinde rastlanan hatm-i hâcegân zikrinin ne zaman başladığı bilinmemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla, önceleri istenen bir işin gerçekleşmesi veya bir musibetin giderilmesi amacıyla ihtiyaç duyulduğunda yapılan bu ayin, XVIII. yüzyıldan itibaren periyodik hale getirilmiş; haftada bir ya da iki defa icra edilmeye başlanmış ve farklı şekillerde uygulanmıştır. Meşhur hatm-i hâcegân usulü şudur: Yedi Fatiha suresi, yüz salavat, yetmiş dokuz İnşirah suresi, bin bir İhlas suresi, yedi Fatiha, yüz salavat. Bunlar zikre katılan kişilere belli miktarlarda taksim edilir ve alçak sesle okunduktan sonra dua yapılır.[21] Hoca-zâde, bir beytinde bu zikrin ölü bedeni dirilttiğini şöyle ifade eder:
Nakşî isen Kâmilâ sen hatm-i hâce eyleyip
Mürde cismin hayy eder himmetle her ân Nakş-bend (33/5)

Eserde söz edilen zikir türlerinden biri de "nefy ü isbât" zikridir. Bu zikir "Allah" isminin mürşidin tavsiyesine göre günde bin veya birkaç bin defa tekrarlandığı "ism-i zât" zikrinden sonra yapılır. Nefy ü isbât zikrinde kelime-i tevhit, nefes tutularak ve genelde üç aşamada okunur. "Lâ" derken tutulan nefes göbek altından başa çekilir, "ilâhe" derken sağ omuza indirilir, "illallah" derken göğsün solunda bulunan kalbe vurulur. Nefy ü isbât zikrinin gayesi, nefsin kötü arzularını yok etmek ve "letâif-i fenâ" hâline ulaştırmaktır.[22] Hoca-zâde, bir manzumesinde, kelime-i tevhit ile nefy ü isbât zikrinden şöyle söz eder:
Nûr-ı tevhîd ile mahv olsun vücûdun Kâmilâ
Âşikâr olsun vücûdda nefy ü isbâtdan garaz (81/7)

Bu iki zikir dışında şairin, "zikr-i tevhîd" ifadesini eserinde sıkça kullandığını; hatta bir manzumesini müstakil olarak bu zikre tahsis ettiğini görüyoruz. (bk. 107. manzume)

Ahmed Kâmil Efendi, kendisi adına, "Şeyh Türlü" tekkesi olarak da bilinen dergâhı yaptırmış olduğu Kütahyalı Evliya-zâde İsmâil Hakkı Efendi'nin müridiidir. Nitekim eserinin pek çok yerinde kendisinden söz eder. "Mürşidim" redifli manzumesinde,

[20] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, s.55.
[21] Necdet Tosun, "Nakşibendiyye- Âdâb ve Erkân", *DİA*, TDV, İstanbul, 2006, C 32, s.343.
[22] Tosun, *agm.*, s.342.

şeyhinin kişiyi şirkten ve inkârdan kurtarıp insan ettiğini; lütuf sahibi bir mürebbi olduğunu söyler:

Şirk [ü] münkirlikden âzâde edip insân eder
Hem mürebbî Hakk-ı ekremdir efendim mürşidim (126/3)

Başka bir manzumesinde de aşk şarabını mürşidinin elinden içtiğini ifade etmektedir:

Câm-ı aşkı eyledim nûş dest-i Hakkîden şükür
Anın içün olmuşam mest ta'yîb etme hâlimi (221/1)

Hoca-zâde'nin İsmâil Hakkı Efendi'nin ismini yazdığı bir muvaşşah gazelde de ifade eder (148. manzume).

Ahmed Kâmil Efendi'nin, eserinde kendisinden "Mürşidim" dediği ve bir gazelini de tahmis ettiği (141. manzume) bir diğer kişi "Fehmî"dir. *"Kâle-i ülfeti biz hazret-i şeyhden aldık / Zevk-i hub lezzetini cân u gönülden tatdık"* beytiyle başlayan bir manzumesinde, Fehmî isimli bu kişiden "mürşid-i dânâ" olarak söz eder. Manzumenin maktasında ise şeyhinin ismini vererek kendisine bende olduğunu ifade eder:

O kerem-kânım efendim işte ismi Fehmî
Kâmilâ bende olup bendeliğine çatdık (92/5)

Bir başka manzumesi, tamamen Fehmî'nin övgüsüne ayrılmış beş bendlik bir müseddestir. Burada da şair, Fehmî'den "meşîhân-ı kirâmın ekremi, imâmu'l-âşıkânın efhamı, kutb-ı âlemin ekberi, cihanda benzerinin olmadığı, cisminin bedrü'd-dücâ (karanlığı gideren ay) olduğu vb." vasıflarla söz eder ve onu, ne söylerse söylesin tavsif edemeyeceğini ifade eder (117. manzume). Kaynaklarda Hoca-zâdenin hayatına dair çok fazla bir bilgiye ulaşamadığımız için, Fehmî isimli kişi ve şairle olan münasebeti hakkında bir şey söyleyemiyoruz. Ancak eserde geçen bir beyitte şair, İstanbul Unkapanı Köprüsü'nde (Cisr-i Kapân-ı Dakîk) Fehmî ile vedalaştığını, bundan büyük bir üzüntü duyduğunu, dostlarıyla yetim insanlar gibi kaldıklarını anlatmıştır. Fakat bu ayrılığın ebedi mi yoksa muvakkat bir ayrılık mı olduğunu, manzumeden çıkartmak pek mümkün görünmemektedir. Zira bir beyitte yetim kaldıklarından söz eden şair, diğer bir beytinde de Yakup-Yusuf Peygamberlerin ayrılığını örnek olarak vermiştir. (bk. 3. manzume)

C) ESERLERİ

Şairin tespit edebildiğimiz tek eseri *Divan*'dır. *Divan*'ın şekil ve muhtevası hakkında, çalışmamızın ileriki bölümünde ayrıntılı bilgi verilecektir.

D) ŞAİRLİĞİ

Şiirlerinde "Kâmil" mahlasını kullanan Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi, her şeyden önce bir Nakş-bendî şeyhidir, bir mutasavvıftır. Bütün diğer mutasavvıf şairler gibi, o da şiiri tasavvufi düşüncelerini yaymak, bunları etkili bir biçimde anlatmak için bir vasıta olarak görmüş ve kullanmıştır. Mutasavvıf şairlerin asıl amaçları, sanat yapmaktan çok meramlarını ifade etmek olduğundandır ki, tasavvufi şiir, kapılarını teknik ve retorik değerlendirmelerden ziyade tematik ve terminolojik yaklaşımlara açar. Bu bakımdan, mutasavvıf şairler, teknik bakımdan belli kurallara katı bir şekilde uymaktan ziyade, samimiyetin peşin olmuşlardır. Cezbe hâlinde söylenilmiş ruhani bir hava taşıyan bu

şiirlerde hece eksiklikleri, vezin aksaklıkları, kelime tekrarları vb. teknik kusurlara rastlanılmasına rağmen, nasıl söylendiği değil ne söylendiği ve niçin söylendiği önemsendiğinden bu tür manzumeler, halk arasında kabul görmüştür.[23] Nitekim Ahmed Kâmil Efendi'nin, düşüncelerini aruzun kalıplarına sıkıştırmak zorunda kaldığında, meramını ifade etme hususunda zaman zaman sıkıntılar yaşadığını görüyoruz.

Fakat az önce bahsettiğimiz gibi, İlahi aşkın heyecan ve coşkunluğundan kaynaklanan samimiyet, şiirlerindeki ifade kusurlarını veya zayıflığını örterek şairin pek çok şiirinin başarılı olmasına vesile olmuştur. Kaldı ki XIX. yy., Dini-tasavvufi şiirin artık sona erdiği bir dönemdir ve Hoca-zâde'nin, tasavvufi şiirin zirve şahsiyetlerinden olan Yunus Emre, Niyâzî-i Mısrî gibi şairlerle veya Divan şiirinin başarılı kalemleriyle mukayese edilmesi, bu bakımdan doğru olmayacaktır.

Şairin, manzumelerindeki samimiyeti, tasavvuf terbiyesi ile yoğurarak nasıl kuvvetli bir söyleyişe ulaştığına aşağıdaki beyitleri örnek olarak verebiliriz:
Hâl-i fakrın etme i'lân Hâlıkın bilmez mi hîç

Cümleye in'âm edip de ya sana vermez mi hîç

Gice gündüz nâr-ı firkatla yanıp ağlar iken
Rahm edip eşk ü sirişkin giceler silmez mi hîç

Sıdk ile teslîm olup sen kesme ümmîd-i visâl
Râh-ı aşkda bulunanlar âkıbet gülmez mi hîç

Mekteb-i irfân içinde *men aref*den ders alan
Mûtu kable en-temûtû sırrına ermez mi hîç (22/1-4)

Aşağıdaki musammat gazelde, masivaya zerre değer vermediğini ifade eden rint tabiatlı şair, karşısına zahit ve sufiyi almıştır. Dolayısıyla manzumede, bu iki zıt kavramın ilgili olduğu kelimeler de karşımıza çıkmaktadır. "Aşk-riyâ, vîrân/fakr-kasr-ı mülûk" bu tür zıtlıklardandır. Bu zıtlıkların ortaya çıkış sebebi, bir tarafın aşkı bilmesi diğer tarafın ise bundan gafil olmasıdır. Şair, bu tür gazellerinde samimi duygularını güçlü bir ahenkle dile getirmiştir:
Mecnûn gibi subh u mesâ artmakdadır efgânımız
Aşk âteşiyle yanmada sûfî bütün ebdânımız

Zâhid riyâyı işlemem hâşâ kelâmın dinlemem
Kasr-ı mülûku istemem yeter bize vîrânımız

Biz *fakru fahrî* geymişiz himmet yerinden almışız
Her bir tarafdan dalmışız illâ olur ihsânımız (73/1,2,6)

Manzumelerinde "Kâmil" mahlasını kullanan Hoca-zâde Ahmed Kâmil'in, şiirine dair

[23] Ömür Ceylan, *Böyle Buyurdu Sûfî*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005, s.43-44.

bazı görüşlerine de rastlamak mümkündür. Sözlüklerde "düzgün akıcı ibare, anlatış"[24] anlamlarına gelen "selis" kelimesini şair, aşağıdaki beytinde manzumelerinin özelliğini belirtmek için kullanır. Ahmed Kâmil Efendi kendine seslenirken, "Senin bu selis manzumelerin bakılmaya, görülmeye değer oldu ki, bu sayede şöhret bulacaksın." der:

Manzûra sezâ oldu bu manzûm-ı selîsin
Kâmil yine etrâfa hemân nâmım açılsın (165/5)

Başka bir beytinde de şair, kendini, sözün sahibi, fasih konuşan bir bülbül olarak vasıflandırır. Bununla birlikte hatırı kırıldığı için dilinin asla söylemediğini ifade eder:

Benem ol bülbül-i efsah benem sâhib-suhan ammâ
Şikeste-hâtır olmuşdur zebânım söylemez aslâ (2/11)

Şair, başka bir beytinde de şiirini yine "selis, fasih" görür. Söylediği gazel, şimdiye kadar söylenmemiş manaları ve ifade şeklini içeren bir "nev-gazel"dir.

Hamdu-li'llâh şâirâne söyledim bir nev-gazel
Kâmilâ nazm-ı selîsin pek fesâhat gösterir (59/5)

Tasavvufi şiirlerin hedefi halktır. Dolayısıyla bu tür şiirlerin dili sadedir. *Hoca-zâde Divanı*'nda da şairin dilin son derece sade olduğunu görürüz. Kullanılan kelimeler, genellikle konuşma dilinden alınmıştır. Bununla birlikte, tasavvufi bazı ıstılahlara; ayet, hadis ve kelam-ı kibar iktibaslarına ve telmihlerine sıklıkla başvurduğunu söyleyebiliriz. İkili tamlamalar, şairin gazellerinde çok sık görülmez. Üçlü tamlamalar ise belirli sayıdadır. (ma'den-i bâğ-ı nübüvvet, Cisr-i Kapân-ı Dakîk, kudret-i sun'-ı ilâh, mübtelâ-yı derd-i aşk... gibi.) Şairin zaman zaman atasözlerine de şiirlerinde yer verdiğini görüyoruz. "Son pişmanlık fayda vermez (150/6), bir çiçekle yaz olmaz (41/2)" bunlardan bazılarıdır.

Şairin manzumelerinde, Fuzûlî ve Yunus Emre gibi şahsiyetlerin etkilerini görmek mümkündür. Bir gazelinde Fuzuli'nin,

Öyle ser-mestim ki idrâk etmezem dünyâ nedür
Men kimüm sâkî olan kimdür mey-i sahbâ nedür

beytinin benzerini şöyle ifade eder:

Öyle ser-mest olmuşam fark etmezem âlem nedir
Zâhidâ sanma benim ser-keşliğim dem-hâneden" (167/2)

Şairin bazı manzumeleri ise Yunus'un şiirlerini hatırlatmaktadır. *Divan*'da "İlâhî" başlığını taşıyan muhammesin 5. bendi, Yunus Emre'nin "Aşkın aldı benden beni" mısraıyla başlayan meşhur ilahisine benzemektedir:

Sûfîlere cennet gerek
Âşıklara vuslat gerek
Fâsıklara şiddet gerek
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
Senden kerem senden atâ (9/5)

[24] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993, s.933.

II. BÖLÜM: DİVANI

A) DİVANIN NÜSHALARININ TAVSİFİ

Hoca-zâde Ahmed Kâmil Divanı'nın iki defa taşbaskısı yapılmıştır. Bunlardan ilki H 1289 (M 1872-73), diğeri ise H 1325 (1907-08) tarihlidir. İkinci baskı, ilki esas alınarak yapılmıştır. Ayrıca bu baskıda, şairin ilk baskıda olmayan şiirleri de ilave edilmiştir. İlk baskı 64 sayfa, ikinci baskı ise 80 sayfadır. Eserin ikinci baskısına, şairin sonraki dönemde yazmış olduğu şiirler bu baskıya ilave edilmiştir. Ancak, ilk baskıda maalesef çok sayıda istinsah hatası yapılmıştır. İkinci baskı için hazırlanan nüshada bu hatalar tekrar edilmiş; üstelik hatalar çoğaltılmıştır. Bilhassa, ilk baskıda yer almayan ilave şiirlerin yazılmasında bu tür hataların çok daha fazla yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu bakımdan, sonraki dönemde yazılmış olan yazma nüsha, daha sağlam görünmektedir. Kanaatimizce bu nüsha, başka bir nüshadan -muhtemelen müellif hattından- kopya edilmiş olmalıdır.

Bu baskıların dışında eserin, H 1315 (M 1897-98) yılında Giresunlu Mes'ud Efendi tarafından Medine'de yazılmış bir yazma nüshası daha bulunmaktadır. Bu nüsha, Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 7296/3 arşiv numarasıyla kayıtlı; 210x135 mm ebatlarında kırmızı meşin sırtlı eski bir cilt içinde olup cedid renkli kâğıda talik hatla yazılmış bir şiir mecmuasının 26b-42b yaprakları arasında yer almaktadır. Nüshanın satır sayısı farklıdır. *Divan*'ın başlangıcının bulunduğu yaprakta (26b), *"Bendegân-ı İsmâîl Hakkı Dîvân-ı Kâmilden ba'zı intihâb-ı evzân nutukları işbu mahalle tahrîr olunmuşdur"* ifadesi vardır. Dolayısıyla bu nüshada eserin tamamı değil, seçilmiş bazı manzumeler yer almaktadır. *Divan*'ın birinci baskısında 188; ikinci baskısında 222 manzume bulunmaktadır. Yazma nüshada bulunan manzume sayısı ise 121'dir.

B) DİVANIN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1) NAZIM ŞEKİLLERİ

Hoca-zâde Ahmed Kâmil Divanı'nda 168 gazel, 2 müstezat, 35 kıt'a, 3 murabba, 3 muhammes, 8 tahmis ve 3 müseddes; toplamda ise 222 manzume yer almaktadır. Manzumeler, nüshalarda kafiye esasına göre sıralanmıştır. Eserde, her harften bir manzume bulunmaktadır. Ayrıca, Divan şiirinde alışık olmadığımız lâm-elif harfi ile de yazılmış gazel tarzında 5 beyitlik bir manzume bulunmaktadır (199. manzume). Mutasavvıf şairlerin pek çoğunda olduğu gibi, Hoca-zâde de kaside nazım şeklinde manzume yazmamıştır.

Gazellerin beyit sayıları 4-25 arası değişmektedir. Buna göre, 136 gazel 5 beyit; 21 gazel 7 beyit; 5 gazel 9 beyit; 2 gazel 11 beyit; 2 gazel 15 beyit; 1 gazel 25 beyit ve 1 gazel de 4 beyittir. Şairin bu yönüyle 5 ve 7 beyitten oluşan gazellere öncelik verdiğini söylememiz mümkündür. Ayrıca gazellerden 1 tanesi, Türkçe-Arapça mülemma türünde kaleme alınmıştır (172. manzume).

Divan'da, 2 adet müstezat bulunmaktadır. Müstezatlar, sade türdendir. Bu müstezatlardan

bir tanesi (13. manzume), kafiye bakımından birbirinden bağımsız mısralara ziyade mısralar ilave edilmesiyle suretiyle oluşturulmuştur. Manzume bu yönüyle, değişik bir müstezat örneği oluşturmaktadır. Diğer müstezat ise (213. manzume), gazel nazım şekline ziyade mısralar ilave edilmek suretiyle oluşturulmuştur.

Hoca-zâde Ahmed Kâmil Divanı'nda bulunan 35 kıt'anın beyit sayıları 3-13 arası değişmektedir. Bunlardan 28 kıt'a 5 beyit; 5 kıt'a 7 beyit; 1 kıt'a 13 ve 1 kıt'a da 3 beyittir. Bu kıt'alardan bazıları doğum ve ölüm münasebetiyle yazılmış tarih kıt'aları olup bunları şöyle tasnif etmemiz mümkündür:

1. Kıt'a (34. manzume): Şairin oğlu Fuad'ın doğumu münasebetiyle söylenmiş olup H 1223 / M 1808-09 yılını vermektedir.

2. Kıt'a (88. manzume): Abdurrahman isimli bir kişinin vefatına dair yazılmıştır ve ebcet hesabıyla H 1308 / M 1890-91 yılı tarih olarak düşülmüştür.

3. Kıt'a (134. manzume): Sâlim Efendi'nin kızı Zekiye Hanım'ın doğumu münasebetiyle yazılmıştır. Manzumenin sonunda H 22 Şaban 1262 / M 15 Ağustos 1846 tarihi ebcet olarak verilmiştir.

4. Kıt'a (143. manzume): Şairin oğlu Abdurrahman'ın havuza düşüp vefat etmesi münasebetiyle yazılmış olup H 1286 / M 1869-70 yılını vermektedir.

5. Kıt'a (154. manzume) Şairin oğlu Muhyiddin'in doğumunu anlatmaktadır ve H 1283 / M 1866-67 yılı ebcet hesabıyla verilmiştir.

6. Kıt'a (157. manzume): Şairin "karındaşım" dediği Sırrî Efendi'nin oğlu Muhammed Celâleddin'in doğumu münasebetiyle yazılmış olup tarih beyti, ebcet hesabıyla H 1290 / M 1873-74 yılını vermektedir.

7. Kıt'a (158. manzume): Şerif Efendi'nin oğlu İsmâil'in doğumuna dair yazılmış olup H 1285 /M 1868-69 yılını göstermektedir.

Ayrıca, 147. manzume, nüshalarda "Mersiyye" başlığını taşımaktadır ve Muharrem ayının gelmesi münasebetiyle yazılmıştır. Şair, bu manzumesinde, Kerbela' da hadisesini ve Hz. Hüseyin'in Kerbela 'da şehit edilmesinden duyduğu acıyı dile getirmiştir.

Yukarıdaki manzumelerin dışında kalan kıt'alarda ise, genel olarak tasavvufi konular ele alınmıştır.

Hoca-zâde Ahmed Kâmil Divanı'nda 3 murabba bulunmakta olup bunlardan 1 tanesi 3 bend ve 2 tanesi ise 5 bendden oluşmaktadır. 5 bendlik murabbalardan ilki (76. manzume), Üveys El-Karânî vasfında yazılmış bir methiyedir. Diğer 5 bendlik murabba, nüshalarda "İlâhî" başlığını taşımakta olup aruzun kısa kalıbıyla yazılmıştır. Manzume, 8'li hece ölçüsüne de uymaktadır.

*Divan'*da, 3 muhammes bulunmaktadır. Bunlardan 2 tanesi 5 bend, 1 tanesi ise 7 benddir.

Ahmed Kâmil Efendi'nin, çeşitli şairlerin gazel nazım şekliyle yazılmış manzumelerine üçer mısra ilave ederek oluşturduğu tahmisleri de bulunmaktadır. Bu tahmisler, Rüşdî (6 bend); Veysî (5 bend); İbrâhîm (Kuşadalı İbrâhîm Halvetî, 7 bend); Rahmî (5 bend); Ârif (5 bend); Fehmî (5 bend); Sa'dî (7 bend) ve Râsim (5 bend) mahlaslı şairlerin gazellerine mısra ilavesiyle oluşturulmuştur.

*Divan'*da, 3 tane de müseddes bulunmaktadır. Müseddeslerden 1 tanesi 2 bend (19. manzume); diğerleri ise 5 benddir (103. ve 117. manzumeler). 2 bendlik müseddeste mahlas bulunmamaktadır. Gerek bend sayısı gerekse mahlasın yer aldığı bendin olmaması, şiirin nüshaya noksan alındığını, devamının bulunduğunu akla getirmektedir.

Şairin çeşitli şiir mecmualarında ve başka müelliflerin eserlerinde de şiirlerine rastlanmaktadır. [25] Nureddin Cerrâhî'nin *Ta- bakât-ı Cerrâhî* adlı eserinde, Hoca-zâde'den söz edilir ve beyitleri iktibasen verilir:

Li-muharririhi'l-fakîr: Ser-tarîk-zâde ser-tarîk Şeyh Mehmed Emîn el-Cerrâhî Hazretleri'nin medfûn oldukları Otakçılar'daki Pazar dergâh-ı şerîfi hakkında Edirne Kapısı dâhilinde Sarmış Mahallesi'nde kâim Nakş-bendî dergâh-ı şerîfinin bânîsi merhûm Şeyh Ahmed Kâmil Efendi îrâd buyurdukları medhiyyeyi de ziyândan masûn olmak üzere âtiyede kaydettim:
İntisâb-ı feyz-i aşka nâil olmaksa merâm
Hângâh-ı ser-tarîka sıdk ile eyle devâm [26]

Aynı eserin başka bölümünde de, Şeyh Ahmed Kâmil Efendi'nin Nureddin Cerrâhî Efendi'nin dostlarından olduğu beyan ile bir beyti aktarılır:
Mûmâ-ileyhin ehıbbâsından Sarmaşık'da kâin dergâh-ı şerîfinin bânîsi Şeyh Ahmed Kâmil Efendi en-Nakş-bendî'nin îrâd ettiği medhiyyesinin zıyâından masûn olmak üzere kaydını münâsib gördüm:
Devr edip devrân ederler âşıkân-ı pür himem
Hankâh-ı Halvetîdir bu makâm-ı Muhterem [27]

Ancak şairin *Divan*'ında, yukarıda verilen beyitler ve söz konusu methiyeler yer almamaktadır.

Hoca-zâde Divanı'nda yer alan bir gazel, XIX. yy. saz şairlerinden Âşık Ruhsâtî'nin manzumeleri arasında karşımıza çıkmaktadır. Ancak, gerek gazelin dilinin Âşık edebiyatından ziyade Divan-Tasavvuf geleneğine uygun olması ve gerekse mahlasın geçtiği mısrada önemli aruz kusurlarının bulunması, gazelin Hocâ-zâde Ahmed Kâmil Efendi'ye ait olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Âşık Ruhsâtî'nin şiirlerinde geçen gazelin son beyti şöyledir:
Cümlenin derdine kâfil yâ şefî'ler eşfa'ı

[25] Mesela, Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevihanesi Bölümü'nde 147 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir şiir mecmuasında, şairin bazı manzumeleri yer almaktadır. (vr. 29a, 29b, 30a)
[26] http://www.muzafferozak.com/PDF/Kitaplar/EnvariHazretiPir.pdf, s.237.
[27] *age*, s.380.

Ruhsat bîçâre muhtâcın illâ gümânım Ali[28]

Diğer beyitleri Ruhsâtî ile aynı olan gazelin mahlas/makta beyti, *Hoca-zâde Divanı*'nda ise şöyle geçmektedir:
Derdine Kâmil kulun dermân eyle yâ sahî
Mücrimim bî-çâreyem âh sende gümânım Alî (210/5)

2) VEZİN

Divan'da, 3 farklı bahir ve toplamda 8 farklı vezin kullanılmıştır. Kullanılan vezinler ve bu vezinlerin manzumelere göre dağılımı şöyledir:

1. Remel Bahri:
fâilâtün / fâilâtün / fâilün : 2
fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün : 144
feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün : 17

2. Hezec Bahri:
mefâîlün / mefâîlün / feûlün : 3
mef'ûlü / mefâîlü / mefâîlü / feûlün : 17
mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün : 34

3. Recez Bahri:
müstef'ilün / müstef'ilün : 2
müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün : 3

Hoca-zâde Ahmed Kâmil Divanı'nda vezinle ilgili bazı aksaklıklara rastlanmaktadır. İmale ve zihaf kusurları, Türkçe kelimelerde imale-i memdudelere müracaat, bu tür vezin problemlerini oluşturmaktadır. Ancak, bu tür kusurların eserde çok fazla olmadığını ifade etmekte yarar vardır. Aşağıda, *Divan*'daki aruz kusurlarıyla ilgili bazı örneklere yer verilmiştir:

Zihaf Kusurları:

Vakti gelmezden mukaddem bir mesâğı var mıdır
Kâzíhândan buldu fetvâ kavl-i fetvâlardadır (54/4)

Hece Fazlalığına Bağlı Aruz Kusurları:

Aşk âteşine yanmağa her cân mütelezziz
Mahbûb-ı hakîkî olana cânân mütelezziz (35/1)

Türkçe Kelimelerde İmale-i Memdude:

[28] Doğan Kaya, "Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî", Gazi Ü, SBE, *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara, 1991, 123. manzume, s.290.

Ana tesmiyyedir Zeyneb ile Sâliha mahlasdır
Hemân ömrün füzûn etsin cihânda *ol* Rahmânım (134/2)

İmale-i Maksure:

Gülistân içre olsam *da* yi*ne* mahzûn olur gönlüm
Nevâ-*yı* bülbül ol*sa da* safâ-yâb olmazam aslâ (2/3)

Pertev*-i* nûr*-ı* hakîkatdır cihâ*na bu* güneş
İbret*-i* eh*l-i* tarîkdır sûfiyâ*na bu* güneş (79/1)

Şair, bazı kelimelerde vezin sebebiyle tahfiflere başvurmuştur:

Peder mâder ce*d* ü emcâd ile ömür bula râhat
Familyaca bulup kesret keder vermeye Yezdânım (134/4)

Aşağıdaki beyitte "kapdan" ve "pusula" kelimelerinde yine tahfif yapılmıştır:

Şaşırma *puslan*ı *kapdan* muhâlif bâdbân açma
Bu bir limân-ı kesretdir selâmet vartadan kör geç (21/1)

"Şecere" kelimesinde de benzer bir uygulama yapılmıştır:

Meslek-i âdâb-ı pîrânı gözet sen sâniyen
Gir tarîkat şehri içre *şecre*-i tûbâyı bul (112/3)

Aşağıdaki beyitte geçen "ümîd" kelimesinde ise teşdide başvurulmuştur:

Gerçi âsî defterin ser-levhası ismim benim
Rahmetinden kesmem *ümmîd* hüccetim lâ-taknetû

Şairin, yine aruz sebebiyle Arapça kökenli bazı kelimeleri, konuşma dilinde olduğu şekilde, ünlü türemesi ile kullandığını görmekteyiz. Nefs/nefis (133/1), ömr/ömür (132/3, 134/4), sabr/sabır (185/5, 208/5), tıfl/tıfıl (143/1), kizb/kizib (86/1) bu tür kelimelerden bazılarıdır.

Bazı Arapça ve Farsça kelimelerde medli heceler karşımıza çıkmaktadır ki, bu hecelerdeki uzun sesler ahengi artırmıştır:
On iki pî*rân* bâbında fakîr ü kemterem
Hazret-i Şâh-ı tarîk-ı Nakş-benddir menba'ım

Aruz kusurlarına rastlanmakla birlikte, şairin şiirlerinde genel olarak ahengi yakaladığını söylememiz mümkündür.

C) DİVANIN MUHTEVASI

Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi, bir Nakş-bendî şeyhidir ve bu sebeple manzumelerinde tamamen tasavvufi düşünceler hâkimdir. İlahî aşk, mürit-mürşit, şeriat-tarikat-hakikat-

marifet, dünyanın faniliği, nefsin mertebeleri, nefis tezkiyesi ve nefisle devamlı mücadele etme lüzumu, kesret-vahdet münasebeti, zâhid-rind, hâl ve kâl ehli, nur-ı Muhammedi vb. pek çok konuya manzumelerinde yer veren şair, düşüncelerini zaman zaman ayet, hadis ve diğer mutasavvıf sözleriyle desteklemiştir.

Divan'da üzerinde en çok durulan konu "aşk"tır. Aşkın önemi, aşk-ı hakiki, âşığın hâlleri, kâinatın yaratılma sebebinin aşk oluşu, aşk ateşinde yanmadan gerçek sevgiliye ulaşmanın da mümkün olmadığı vb. pek çok husus, şairin beyitlerine yansımıştır. Hoca-zâde, aşağıdaki beytinde âşıkların yollarının Hak sırrına çıktığını, imanlarının aşk ile mümkün olduğunu ifade ederken bu yolculukta kendilerine refik olanın Cenab-ı Hak olduğunu, başka bir yol azığına ihtiyaç duymadıklarını dile getirir. Beyit, Yunus Emre'nin "İy âşıkân iy âşıkân ışk mezhebi dindür bana" mısraını akıllara getirmektedir:
Sırr-ı Hakdır râhımız aşk iledir îmânımız
Hakk ile Hakka yakîniz zâd-ı râhın bilmeyiz (71/6)

Tasavvuf düşüncesinde kâinatın yaratılma sebebi aşktır. Bu sebeple mutasavvıflar aşka büyük önem vermişlerdir. Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi de bunu dile getirir ve aşkın irfan mektebi sayesinde Hakk'ın sırları keşfedilebileceğini ifade eder:
Aşkdır bu kâinâtın halkına bâis olan
Keşf eder esrâr-ı Hakkı mekteb-i irfân-ı aşk (99/2)

Şair, aşk ateşinde yanmaktadır. Öyleyse onun ham sofular gibi cehennem ateşinden korkmasına, sakınmasına da gerek yoktur:
Nâr-ı dûzahdan sakın hîç sûfiyâ etmem hazer
Âteş-i aşk ile hûnum yana yana bu gice (190/2)

Aşkın son hâli divaneliktir. Şair bu yönüyle divane bir âşık olduğunu söyler. Divanenin cehennemden sakınması ve cenneti ümit etmesi abestir:
Ben gedâ-yı mücrimim aşkın ile dîvâneyim
İhtirâzım yok tamudan etmem ümmîd cenneti (204/5)

Âşıklara aşk yolundan başka rahat yeri yoktur. Zira o yol, kıyamete kadar sevgilinin vaslına âşığı ulaştıracaktır:
Vasl-ı dil-dâra doyulmaz tâ-kıyâmet tâ-ebed
Râh-ı aşkdan başka gayrı âşıka râhat mı var (42/2)

Hoca-zâde'nin, zaman zaman, beşerî aşka dair "zülf, mâh-rû, kad, kâmet, gül-bülbül" gibi bazı unsurları da şiirlerinde dile getirdi görülmektedir. Ancak şair, bu tür manzumelerin hemen tamamında, herhangi bir şüpheye yer bırakmadan, asıl maksadının ilahî/hakikî aşk olduğunu tasavvufi bazı ıstılahlarla ortaya koyar:

Sevdiğim bir yârdir ancak gayra etmem ser-fürû
Terk-i ağyâr eyleyip aşkında etdim ârzû

Hayli müddet iltifâtınla telezzüz etmedim
Hamdu-li'llâh bu gice olduk efendim rû-be-rû

Gerçi âsî defterin ser-levhası ismim benim

Rahmetinden kesmem ümmîd hüccetim lâ-taknetû

Üç mahalde ben fidâke cân u dilden etmişem
Sıdk ile teslîm olan sâliklere âdet mi bu

İsm ü cismin nâr-ı aşka sen hebâ et Kâmilâ
Âşıkânın zikr ü fikri dâim oldu ism-i hû (176/1-5)

Divan'da, üzerinde önemle durulan konulardan biri de "nefis"tir. Nefisle mücadeleyi "cihâd-ı ekber" olarak tarif eden şair, kişinin doğru yolu bulabilmesi, marifet kazanabilmesi, nefsin ıslah ile kemale ulaşabilmesi için mutlaka bir mürşide ihtiyacı olduğunu şiirlerinde sıklıkla ifade eder:

Kişiye mürşid gerekdir Hakka vâsıl etmeğe
Ma'rifet kesb eyleyip envâr hâsıl etmeğe

Râh-ı Hakdan olma gâfil fe'zkurû emrin bilip
Kâmilâ mürşid gerekdir nefsi kâmil etmeğe (187/1,5)

Bunun için de bir tarikata girmek gerekmektedir. Şair, man- zumelerinden bir tanesini "tarîkat" redifiyle kurmuştur. Bu manzumeye göre tarikat, Cenab-ı Allah'a ve onun isimlerindeki sırların hazinesine ulaşma yoludur:

Visâl-i râh-ı Mevlâdır tarîkat
Künûz-ı sırr-ı esmâdır tarîkat (17/1)

Ancak tarikat vasıtasıyla, insan hayvandan farklılaşır:
Hele insânı hayvândan mufârık
Eder ancak mücellâdır tarîkat (17/2)

Tarikat olmadan hakikate ulaşmak asla mümkün değildir. Marifet ilmine kişiyi çarçabuk götüren yine tarikattır:

Tarîkatsız hakîkat yok cihânda
Hemân ma'rifet-esrâdır tarîkat (17/6)

Tarikat ve tasavvufu lüzumsuz ve bu yolda ilerlemeyi gereksiz görenleri eleştiren Ahmed Kâmil Efendi, tarikatın kişi için "farz-ı kübrâ" olduğunu ifade eder:

Bu fazla lafzını nerden bulursun
Kişiye farz-ı kübrâdır tarîkat (17/4)

Zira tarikat, ruhlar âleminde Cenab-ı Allah'ın insanlara sorduğu "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" sorusunun cevabıdır:

Elest bezmini eyle[sen] tefekkür
Cevâb-ı dürr-i yektâdır tarîkat (17/5)

Diğer bütün tasavvufi ekollerde olduğu gibi, Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi de tasavvufi görüşlerinin merkezine şeriatı koyar. Şeriat olmadan tarikatın hiçbir hükmünün olmayacağını ifade eder:

Şerîatdan sakın noksân bırakma

Şerîatsız hemân lâ'dır tarîkat (17/3)

Başka bir beytinde de şair, şeriata aykırı hiçbir hareketlerinin olmadığını ifade etmektedir:

Var mı hîç ahkâm-ı şer'a bir muhâlif resmimiz
Hep meşâyih meclisinde râyegândır zikrimiz (70/2)

Öyleyse; önce şeriat ipine sımsıkı sarılmak, şeriat yolundan ayrılmamak ve Hz. Peygamber'in sünnetini takip etmek; ikinci olarak tarikat şehrine girmek; sonrasında ise hakikat ve marifet tahsil ederek irfan sahibi olmak gerekir. Bütün bunlar, bir mürşidin nasihatleriyle olur; böylece "asıl sevgili"ye ulaşmak mümkün hâle gelir:

Evvelâ râh-ı şerîatdan sakın sen çıkma hîç
Sünnet-i fahr-ı risâletden meh-i garrâyı bul

Meslek-i âdâb-ı pîrânı gözet sen sâniyen
Gir tarîkat şehri içre şecre-i tûbâyı bul

Hem hakîkat ma'rifet tahsîl edip irfân gözet
Pend-i mürşid üzre gidip vuslat-ı cânânı bul (112/2-4)

Nefis terbiyesi, şairin üzerinde önemle durduğu hususlardan biridir. Nefis terbiyesi ile kişi felaha ulaşır ve gerçek sevgiliye vasıl olur:

Nefsini terbiyyet eyle dü-cihânda gör felâh
Redd edip ahlâk-ı zemîm zâtına ersin salâh (27/1)

Âlem-i süflîde eyle sen de nefsin terbiye
Zümre-i uşşâk içinde sana densin vâsılîn (150/3)

Nefis terbiyesi ise, tövbe, zikir ve onu tahkir etmekle mümkün olur:

Nefsini ıslâh edip pâk eyleyen hep tevbedir
Kalbini tenvîr ferahnâk eyleyen hep tevbedir (49/1)

Zikr-i tevhîd ile terbiyye eden nefsini er
Olmaz illetde vücûdu gûya Lokmân gibidir (45/3)

Divan'ında nefisten bahsederken, "ayn-ı düşmân (45/4), gaddâr (53/4), zâlim (90/2), bed-kirdâr (67/2), kelb (135/3)" gibi sıfatlar kullanan şair, onun mertebelerini ve çeşitlerini de zikreder. Nefs-i emmâre(49/3), nefs-i râzıyye, nefs-i marzıyye, nefs-i mutmainne (170/6), nefs-i şeytâniye (198/3)" şairin zikrettiği nefsin mertebeleri ve çeşitleri cümlesindendir.

Şairin nefisle ilgili beyitlerinde, "Nefsini bilen Rabb'ini bilir." sözü de geçer. Kişinin nefsini bilmesinin, ders ile değil ancak tasavvuf yolunda ilerlemekle mümkün olacağını söyleyen şair, irfandan maksadın da bu olduğunu ifade eder:

Nefsini bilmek dilersen ders ile olmaz hoca
Men aref sırrın bilenler dâimâ tevhîd eder (62/3)

Mekteb-i aşk-ı hakîkîde bulup bir mürşidi
Men aref tahsîl etmekdir bu irfândan garaz (81/3)

Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi'nin şiirlerinde, "zâhid/sûfî" tipine çokça yer verildiğini de görmekteyiz. Şair, zâhidi/sûfîyi, -Divan şiirinde olduğu şekliyle- "riyakâr, aşkın ne olduğunu bilmeyen, dini sadece namaz ve oruçtan ibaret gören, ibadetlerinin karşılığını bekleyen, ehl-i aşkı küfürle itham eden bir karaktere sahip kişiler" olarak nitelendirir ve İslam'ın özünü bilmediklerinden dolayı onları tahkir eder. Şairin, zâhid kelimesi ile birlikte "müftî, kâzî, hâce, vâiz" gibi bazı meslek mensuplarını da zikrettiği bir manzumesinde, hepsinin, irfan ehlinin düşmanı olduğunu ifade eder:

Kanı hâce kanı vâiz kanı âbid kanı zâhid
Kanı kâzî kanı müftî cemîan bizlere a'dâ (2/8)

Başka bir manzumesinde ise, zâhid ve âbidlerin yanına mülhid ve şeytanı da ilave ederek hepsini birlikte anar ve bunların karşısına aşk ile üryan olan "abdâl" tipini yerleştirir:

Kimi âbid kimi zâhid kimi mülhid kimi şeytân
Kimi abdâl olup uryân olan sevdâya hep üç harf (87/2)

Divan'ın bazı bölümlerinde ise zâhid ve âbid tipiyle ilgili daha aşırı ifadeleri vardır. Şair, âbid ve zâhidleri aşkı bilmeyen, cihana fesat veren kişiler olarak tavsif eder ve onlardan nefretini açıkça dile getirir. Nefreti o kadar çoktur ki, kendilerinin bulunduğu yerden hemen kaçar. Bu nefret, cennet zevkini cehenneme çevirecek kadar güçlüdür:

N'eylerem ben aşkı bilmez tâlisânlı âbidi
Bir taab-hâle ile olmuş cihânın fâsidi
Gördüğüm birden firâr eyler idim ben hâzırı
Nefretim ol rütbe[dir] kim kanda görsem zâhidi
Zevk-i sırr-ı cenneti nîrâna tahvîl eylerem (144/5. bend)

Hoca-zâde Divanı'nda "nûr-ı Muhammedî" görüşüne de yer verildiğini görmekteyiz. Tasavvuf ıstılahında, nûr-ı Muhammedî, hakîkat-ı Muhammedî veya rûh-ı Muhammedî gibi isimler alan bu görüşe göre, bilindiği gibi, Allah'tan başka hiçbir şey yokken ilk defa "hakîkat-ı Muhammediyye" var olmuş, bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için halk edilmiştir. Âlemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. Tasavvufta sık sık kullanılan ve kutsî hadis olarak da rivayet edilen, "Sen olmasaydın ben kâinatı yaratmazdım" ifadesiyle bu husus anlatılır. İlk ilâhî tecelli olması sebebiyle "taayyün-i evvel", sevgi tarzında tecelli olması dolayısıyla "taayyün-i hubbî" adı da verilen "nûr-ı Muhammedî" zuhur ettikten sonra her şey ondan ve onun için yaratılmıştır. Resul-i Ekrem'in ruhu ve nuru bütün insanlardan, peygamberlerden, hatta meleklerden önce var olduğundan Peygamber insanlığın manevi babasıdır. [29] *Hoca-zâde Divanı*'nın pek çok yerinde bu görüşü ifade eden mısralara rastlamak mümkündür:

Kendi nûrundan yaratdı Hak seni yâ Mustafâ
Nûr-ı pâkinden yaradıldı cemî'-i enbiyâ (8/1.bend,1-2)

Şânına *levlâke levlâk* çün buyurdu Hak senin

[29] Mehmet Demirci, "Hakîkat-ı Muhammediyye", *DİA*, C 15, TDV, İstanbul, 1997, s.180.

Kâinâtın halkına bâis vücûd-ı hilkatin (8/2.bend,1-2)

Nûr-ı Ahmeddir cihânın halkına bâis olan
Şu'le-endâz ile hayy oldu kulûb-ı âşıkân (171/1)

Eserde, nûr-ı Muhammedî görüşü dışında, "vahdet-i vücûd" anlayışına da yer veren şair, aşağıdaki beyitlerinde kâinatın yaratılma sebebinin aşk olduğunu; âşık ile maşukun, seven ile sevilenin hep aynı "zât" olduğunu ifade eder. Hoca-zâde Ahmed Kâmil'in bu beyitlerini okurken, Yenişehirli Avnî Beğ'in;

"Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledin
Çeşm-i âşıkdan dönüp sonra temâşâ eyledin"

mısraları hatıra gelmektedir:

Kendi nûrun rûy-ı mahbûbdan rüveydâ kıldı aşk
Ayn-ı âşıkdan hele sırran mücellâ kıldı aşk
Kendidir mahbûb ammâ kendini âşık eder
Seyr edip dîdârını nâz ile esrâ kıldı aşk (96/1-2)

Manzumelerinde ilâhî aşk ve tasavvuf konusunu işlemekle birlikte, şairin farklı konulara da yer verdiğini söylememiz müm- kündür. Ehl-i Beyt sevgisi, Kerbela faciasından duyulan elem ve bundan mütevellit Yezid'e karşı duyulan öfke şairin manzumelerinde ele aldığı konulardandır. Bu meyanda şair, gazel ve (daha önce de belirttiğimiz üzere) kıt'a gibi farklı nazım şekillerini bu tür hasretmiştir. Mersiye türünde yazılmış bir kıt'a (147. manzume), Muharrem ayının gelmesi; bu ayda Kerbela hadisesinin ve Hz. Hüseyin'in şehadetinin gerçekleşmesini anlatır. Başka bir manzumesinde ise yine aynı hususa temas eden şair, Ehl-i Beyti tahkir edenlerin "kâfir" olduklarını söyler ve kıyamet gününe kadar Yezid'i lanetler:

Râz-ı aşkıyla Hüseynin yandı cümle âşıkîn
Mâtem ü giryân ederler bendegân-ı sâdıkîn
La'net olsun ol Yezîde tâ kıyâm-ı haşre dek
Çünki kasd etdi hafîdân-ı Rasûle ol laîn
Hânedân-ı ehl-i beyti kim ki tahkîr eylese
Küfrüne hîç şübhe yokdur böyle der şer'-i mübîn (169/1-3)

Eserdeki manzumelerden bir tanesi de Hz. Ali'nin övgüsüne ayrılmıştır. "Ali'den başka kahraman yoktur." sözünü de nakleden şair, "Hz. Peygamber'in damadı, Zülfikar'ın sahibi, mahşer gününün şefaatçisi, ilim şehrinin kapısı" ifadeleriyle Hz. Ali'yi vasfeder. (210. manzume) Bu müstakil manzumelerin dışında şairin Ehl-i Beyt sevgisini dile getirdiği mısra ve beyitleri de bulunmaktadır. (71/9, 151/3 vb.)

SONUÇ

XIX. yy., Divan şiirinin hazan mevsimidir. Şeyh Gâlib ve Nedîm gibi son büyük şairler, bir önceki yüzyılda şiir sahnesinden çekilmişler; Leyla Hanım, Enderunlu Vâsıf, Hersekli Ârif Hikmet, Yenişehirli Avnî ve İzzet Molla gibi sanatçılar da Divan şiirinin gücünün kaybolmasına engel olamamışlardır. Aslında Divan şiiri adına söylenmesi gerekenler de zaten çoktan söylenmiş gibidir. Üstelik Divan Edebiyatının bu son yüzyılı, Nedîm'in

şiirlerinde görülen mücessem sevgilinin, aynada artık kendi benliğini gören bir âşığa ilk kez tesadüf ettiği bir dönemdir. Bütün bunlara rağmen, bu yüzyıldaki divan sahibi şair sayısı, hiç de azımsanacak miktarda değildir. Tespitlerimize göre 280 civarında olan divan sahibi şairlere, yapılacak bilimsel çalışmalarla yenilerinin eklenmesi kuvvetle muhtemeldir.

XIX. yy. şairlerinden biri de, bu bildirimizin konusu oluşturan Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi'dir. *İstanbul Tekkeleri Nüfus Vukuatı Defteri*'ne göre Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi, H 1250 (M 1834/35) yılında dünyaya gelmiştir. Babası Silivri Müftüsü Ahıskalı Gürcü Osman Efendi'dir. Ahmed Kâmil Efendi, babasından tahsil gördükten sonra, onun vefatını müteakip Silivri'deki mal ve mülklerini satarak İstanbul'a gelmiştir. Burada Nakş-bendî tarikatı şeyhlerinden *Miftâhü't-Tefâsîr* müellifi Kütahyalı Evliyâ-zâde İsmâil Hakkı Efendi'nin namına Edirne Kapısı dâhilinde Keçeci Pîrî Mahallesinde Tekke Sokağı'nda bir tekke yaptırmış ve orada şeyh olarak irşat vazifesini sürdürmüştür. Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi, Defter-i Hâkânî'de (Osmanlı Devleti'ndeki tapu idaresi) memurluk yapmış; sonrasında ise bir müddet postanede 800 kuruş aylıkla memur olarak çalışmıştır. 12 Safer 1312 (15 Ağustos 1894)'de vefat etmiş ve tekkesine defnolunmuştur.

Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi'nin, araştırmalarımız sonucu tespit edebildiğimiz tek eseri *Divan*'ıdır. *Divan*, 1289 ve 1325 tarihlerinde iki kez basılmıştır. İkinci baskıya, şairin ilk baskıda olmayan şiirleri de ilave edilmiştir. *Divan*'ın yazma bir nüshası da bir şiir mecmuasının içinde yer almakla birlikte, bu nüshada eserin tamamını bulunmamaktadır. *Hoca-zâde Ahmed Kâmil Divanı*'nda 168 gazel, 2 müstezat, 35 kıt'a, 3 murabba, 3 muhammes, 8 tahmis ve 3 müseddes; toplamda ise 222 manzume yer almaktadır. Manzumeler, nüshalarda kafiye esasına göre sıralanmıştır. Eserde, her harften bir manzume bulunmaktadır. Ayrıca, Divan şiirinde alışık olmadığımız lâm-elif harfi ile de yazılmış gazel tarzında 5 beyitlik bir manzume bulunmaktadır (199. manzume). Mutasavvıf şairlerin pek çoğunda olduğu gibi, Hoca-zâde de kaside nazım şeklinde manzume yazmamıştır.

Diğer mutasavvıf şairlerde olduğu gibi, Hoca-zâde de şiiri, tasavvufi düşüncelerini dile getirmede bir araç olan görür. Bu sebeple, manzumelerinde ilahi aşk, mürşit-mürit münasebeti, nefis terbiyesi, zikir ve önemi, dünyanın fani oluşu vb. konuları işlemiştir. Tasavvufi şiirlerde, şiir tekniğiyle ilgili bazı hususlar zaman zaman ihmal edilmiştir. Bu duruma, Hoca-zâde'nin şiirlerinde de rastlıyoruz. Bununla birlikte, ilahi aşkın verdiği cezbe ve heyecan, şairin dilinden samimi ifadelerin dökülmesine vesile olmuştur. Hoca-zâde'yi bu sebeple teknik yönden başarılı bir şair olarak göremeyiz belki; ama en azından, şiirlerinin samimiyeti hususunda hakkını teslim etmemiz doğru olacaktır.

Kaynakça

Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ*, İsmâil Rûmî Efendi Dergâhı Özel Kitaplığı.

Bandırmalı-zâde es-Seyyid Ahmed Münîb Üsküdârî, (1307), *Mecmûa-ı Tekâyâ*, Âlem Matbaası, İstanbul.

CEYLAN, Ömür, (2005), *Böyle Buyurdu Sûfî*, Kapı Yayınları, İstanbul.

DEMİRCİ, Mehmet, (1997), "Hakîkat-ı Muhammediyye", *DİA*, TDV, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit, (1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Fatin Davud Efendi, (1271), *Hâtimetü'l-Eş'âr*, İstanbul.

GALİTEKİN, Ahmed Nezih, (2003), *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, İşaret Yayınları, İstanbul.

Hacı İsmâil Beğ-zâde Osman Beğ, (1304), *Mecmûa-ı Cevâmi'*, Kasbar Matbaası, İstanbul.

Hoca-zâde Ahmed Kâmil (1289), *Divan*, İstanbul.

Hoca-zâde Ahmed Kâmil (1325), *Divan*, Hulusi Efendi Matbaası, İstanbul.

Hoca-zâde Ahmed Kâmil, (1315), *Divan*, Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 7296/3 (Yazma).

http://www.muzafferozak.com/PDF/Kitaplar/EnvariHazretiPir.pdf, s.237.

İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, (1969), *Son Asır Türk Şairleri*, MEB, İstanbul.

İŞLİ, Esin Demirel, (1994), "Şeyh Türlü Tekkesi", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.

KAYA, Doğan, (1991), "Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî", Gazi Ü, SBE, *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara.

KOÇU, Reşat Ekrem, (1966), "Dergâh", *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yayınları, İstanbul.

Mecmua-i Eş'âr, Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi Bölümü, Demirbaş No: 147.

Mehmed Süreyya, (1996), *Sicill-i Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

TELCİ, Cahit, (1994), "İstanbul Tekkeleri Hakkında 1885 Tarihli Bir İstatistik", *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, Akademi Kitabevi, İzmir.

TOSUN, Necdet, (2006), "Nakşibendiyye- Âdâb ve Erkân", *DİA*, TDV, İstanbul.

TUMAN, Nail, (2001), *Tuhfe-i Nâilî* (haz. KURNAZ Cemal, TATÇI Mustafa) Bizim Büro, İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman, (2005), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

YAZICI, Nurcan, (2011), "Tebrîk-nâme-i Millî'ye Göre II. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri II: Tekkeler", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 14-16 Ekim 2009, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları No.1, İstanbul.

SİMETRİ SANATI VE YAZMACILIK

Yrd. Doç. Dr. Meher BAYRAMOĞLU
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü

Sedef KAYA

Özet

Yazmacılık sanatı Anadolu'nun en eski Geleneksel el sanatlarından biridir ve Geleneksel el sanatları içinde önemli bir yere sahiptir.
Kuşkusuz sanat eserlerine birçok yönden bakılabilir. Yazmacılık sanat eserlerinin kuruluşu-yapısıyla ilintili olması ve onun genel doğa-bilim anlayışı gibi iyi öğrenilmesine bağlıdır.
Simetri sanatı Geleneksel el sanatlarında çok yaygın bir anlayıştır. Kimileri onu kaide, nizam, harmoni, kanuna uyarlık gibi de algılamaktalar. Bilimde dar anlamda da olsa, simetrinin sayılan isimlerin tümüyle ilgisi var. Bilindiği gibi vahdet-*birlik* sanat eserlerinin de başlıca özelliğidir.
Fiziksel ve kimyasal mahiyetini henüz tam anlayamadığımız canlı varlık, dış dünyayla ilginç bir vahdettedir. Bu *vahdet* (birlik, bütünlük, tamlık simetri) canlılık kavramının, yazmacılık sanatında zaruri alametlerinden biri ve çok önemlisidir.

Anahtar Kelimeler. Simetri, yazmacılık, motif, geleneksel.

SYMMETRY AND ART OF PRINTING

Abstract

Of Printing art is of the Anatolia's oldest traditional crafts and has an important place in traditional crafts.
Certainly the art can be viewed in many ways. To be linked to the organization-structure and is well connected to learning the art of Printing as its general understanding of nature and science.
Symmetry is a very common understanding of the art of traditional crafts. Some of her rule, order, harmony, laws they perceive the reproducibility as well. In the narrow sense of science, though the names listed symmetry as entirely var.bilin interest is a major feature of unity-unity in art.
living being not yet fully understand the physical and chemical nature of which we are an interesting unity to the outside world. This unity (unity, integrity, completeness symmetry) of the viability of the concept, one of the essential signs of the Printing Arts and is very important.

Keywords: Symmetry, writing, motifs, traditional.

GİRİŞ

Yazma tekstilin ya doğrudan fırçayla, ya basılacak desenin rölyef olarak oyulduğu bir tahta kalıpla, ya da hem fırça hem de kalıbın birlikte kullanılmasıyla desenlendirilmesi yöntemine verilen addır.

''Geçmişten günümüze kadar olan süreç içerisinde sanatın en önemli amacı insanın yaşam kalitesini artırmak olmuştur. Önceleri sadece doğanın taklit edilmesinden yola çıkılmışsa da zaman içerisinde süsleme ve nakışlar ilave edilerek sanat eserlerinin bulunduğu mekan ve eşyaya estetik değer kazandırması sağlanmıştır''1

Yazmacılıkta Simetri kuruluşun-strüktürün bir özelliğidir. Simetri kuruluşun devamlılık, çabuk seçilirlik (hızlı fark edilirlik), hafızada hızlı kalmak, sade ve anlaşılır olma gibi özelliklerini belirler.

Türk yazmacılık sanatındaki desenlerin, kompozisyon özelliklerinin veya renklerinin bölgesel farklılığına rağmen anlatımlardaki akıcılık ve rahatlık, yazmacıların bu el sanatındaki ustalığını kanıtlarken, Anadolu kültürünün zenginliğini de bir kez daha sergiliyor.

SİMETRİ SANATI

Geleneksel el sanatlarından olan Yazmacılık sanatında *simetri*, *kuruluş, teşkilat, form* anlayışları özel anlam ifade etmektedir. Bu anlayışların her üçü aynı mahiyetli olmakla beraber, duruma göre farklı şematik üstünlüklere sahiptirler.

Kuruluşların-yapıların oluşması için, hisseler arasında *tamamlayıcılık, uygunluk, uzlaşma* gibi özellikler bulunmalıdır.

Kuruluşların bilgi hacmi bir başka önemli özellik olan *simetri* ile bağlıdır.

Resim-1 Geometrik süsleme ve etnik nakış

MAMMEDOV X.C AMİRASLANOV İ.P NECEFOV H,N, MURSALİYEV A.A.. Nakışların Tarihcesi. Baku. Azerneşir; 1981.s-3

Kuruluş, simetri, birlik, bilgi gibi anlayışlar ve onların arasındaki ilişkilerle bilgi edindikten sonra, bu anlayışlarla estetik ilkeler, daha doğrusu onların doğuracağı duygular hakkında bazı bilgilere değinmek gerekir.

Kuruluş-estetik bilgi-duygu ilişkisi çok mürekkep ilişkidir. Fakat bazı sonuçları denenmiş bilimsel deliller olarak kabul edebiliriz. Böylelikle en sade, en simetrik ve nispeten az bilgi taşıyıcılı kuruluşlar çabuk dikkat çekiyor.

‘’Doğunun en büyük âlimlerinden biri olan *Ebu Reyhan Biruni’ye* (973–1048). göre: “*İnsanın ruhu simetrisi, kuralı olan bütün şeylere hassastır. Bu yüzden o, kuralsız her bir şeyden yüz çevirir”.* Ritmik kuruluşa-yapıya sahip objelerin üstünlüğünün özünü anlamak bakımından Biruni’nin bu notları çok ilginçtir.’’2

Resim-2 Hint nakış modelleri

‘‘Simetri ile ilgili çok ilginç başka bir özellik daha var. Bu özelliğe satranç tahtası iyi bir örnek sayılabilir. Bilindiği gibi satranç tahtası siyah ve beyaz karelere *göçürme-aktarma simetrisi* tatbik edilerek oluşturulmuştur. Bir süre beyaz kareleri izleyen göz yorularak siyah karelere yönelecektir. Kâh beyaz karelerin siyah fonda, kâh siyahların beyaz fonda görünmesi *hareket ilüzyonu -yanılsaması* doğuracaktır. Diğer yandan böyle şekillerin kuruluşunun *çok aspectliği-çok görünüşlülüğü* ilginçtir. İzlenim sırasında göz simetrik parçaları çeşitli tarzlarda gruplaştırır. Bu olayı flüoresan lambaların icadından önceki renkli lambalardan oluşan reklâm tabelalarına benzetebiliriz. Çünkü göz “lambaları” gruplandırarak kendisi ışıklandırır ve her kuruluşa uygun çağrışımların zihinde “ışıklanması” imkânı elde edilir. Bu nitelikler yalnızca kuruluşun simetrikliği ilgili bir durumdur. Kuşkusuz, kuruluşta simetrinin kendiside, Antik yunanların anladığı gibi, simetrik ölçüde-oranda olmalıdır.’’3

Amacımızla kısmen az ilgili olduğu için biz *dinamik simetriden* söz etmedik. Dinamik simetri kendi etkisine göre *gizli simetri* de adlana bilir. O sanki görünmüyor, hissedilir, duyulur ve izleyici onu bulmaya çalışır.

Kuşkusuz, yukarıda verilen bilgi tam olmasa da, simetrinin sanat eserleri ve doğa objelerinin estetik özelliklerinin araştırılmasında bir ölçüt olarak kullanılmasının önemini bir daha vurgulamaktadır

Her hangi bir nakışın-bezemenin oluşturulmasında yapı birimlerinin farklılığı, farklılığın oranı ve birleşme tarzları (ilişkileri) üzerine kısıtlama veya koşul koyulursa ortaya iki türlü sonuç çıkar. Bunlardan biri koşulların elverdiği ölçüde nakış'ın ortaya çıkması, ikincisinde ise yalnız belirlenmiş simetrisi olan yapıyla mümkün olmasıdır. Burada simetri araç değil, sonuçtur. Bu tip nakışların belirli bir adı olmadığı için biz böyle bezemelere *geometrik motifler* demeyi uygun buluyoruz.

''Söz konusu olan geometrik motifler 11–12. yy İslam sanatında çok yaygın bir simetrik süsleme üslubudur. Kuşkusuz geometrik süslemeler başka zamanlarda başka ülkelerde de görülen bir durumdur. Fakat bizim bahsettiğimiz süslemelerin yukarıda andığımız "*serbest*" süslemelere nazaran daha karmaşık-mürekkep yapılı olduğunu hatırlatmak abes olmasa gerek. Kendiliğinden de anlaşılacağı üzere ister yapı birimleri çeşitliliğine, ister bağlılıklar üzerine koyulan şartların sayı çoğaldıkça geometrik süslemelerin yapılması zorlaşıyor ve genellikle yapılabilme olasılıkları azalıyor''4

''Kuşkusuz öyle kültür yoktur ki başka kültürlerle karışıklı etkileşim içerinde olmasın yabancı etkilerin izlerini barındırmasın.''5

Yukarıda değindiğimiz anlamda belirgin geometrik simetri süslemelerin en eskisi tespit edildiği gibi 1094 yılına tarihlenen Fatımiler devri Mısır abidesi üzerindeki motiftir. Kuruluş birimleri sadece geometrik biçimler olan bir dizi geometrik simetrik süslemelerle 13.yy Selçuklu dönemi Azerbaycan ve Türkiye mimarlık abideleri üzerinde karşılaşıyoruz.

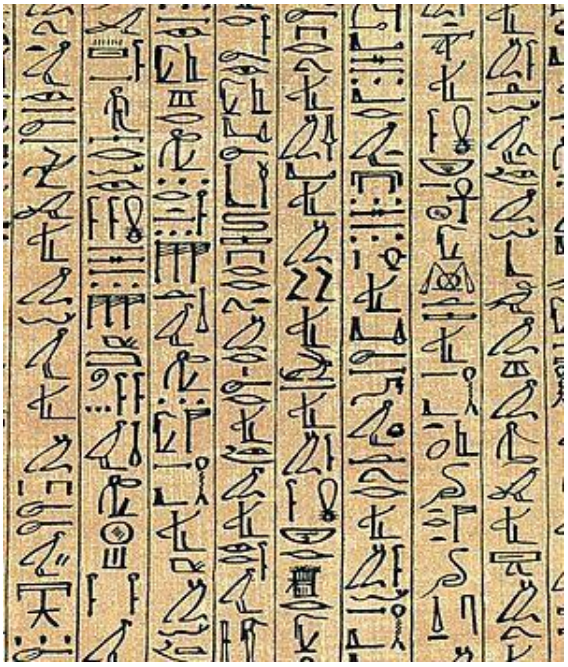

Resim-3 Mısır abideler. Fatimeler devri.

13. yy sonlarına doğru söz konusu üslubun Orta Asya mimarlık abidelerinde yaygınlaştığını görüyoruz. Timur ve sonrası döneme ait bu mimari yapılarda simetrik ve geometrik süslemelerden, özellikle derin manalı sembollerden maharetle yararlanılmıştır.

4. MAMMEDOV X.C AMİRASLANOV İ.P NECEFOV H,N, MURSALİYEV A.A.. Nakışların Tarihcesi. Baku. Azerneşir; 1981.s-3

[5]Norbert LYONTON. Modern Sanatın Öyküsü, 3 basım. Remzi Kiabevi, İstanbul 2004, s 53-75

Resim 4 Orta Asya mimarlık abideleri simetrik süsleme örneği.

Yukarıda verilmiş şekillerin bir kısmı hem süsleme, hem de 20. yy keşfedilen inorganik birleşmelerin strüktüründe-kuruluşunda ortaya çıkan atom gruplaşmalarının planıdır. Daha doğrusu kristallerin iç kuruluşunun planıdır.

‘‘Kristallerin kuruluşuyla geometrik ve simetrik süslemelerin böyle bir benzerliğini nasıl izah edilebilir? Üzerinde konuştuğumuz süslemeler iki boyutta periyodiklerdir. Geometrik simetrik süslemelere üçboyutlu kristallerin ikiboyutlu izdüşümü gibi de bakabiliriz. Geometrik süslemeler geometrik çokgenlerin yüzey üzerinde aralıksız tekrarlanmasından ve aynı birimlerin mümkün olan en az sayıda ortak elemente sahip olmasının sonucu ortaya çıkmaktadır. Kristallerse muntazam çokyüzlülerin boşluğu aralıksız doldurmasından ve aynı çokyüzlülerin olası en az ortak elemente sahip olması, kuruluşta eşit dağılması sayesinde oluşmuşlardır. Böylelikle kristaller üç boyutlu geometrik süslemelerdir de denebilir.’’6

Kristal kuruluş analizlerinden elde edilen sonuçlar tasarımcı ressamlar tarafından uygun değişikliklerle süslemelere dönüştürülerek, tekstil, duvar bezeği, cam sanatı, fayans kaplama vb uygulamalı sanat alanlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Aslında bu alanı çağdaş *konstrüktivizmin-yapısalcılığın* bir dalı olarak da yorumlayabiliriz

Estetik bilgilere eşdeğer olan öyle sesler, sözler ve plastik elemanlarla tasarlanmış şekiller buluna bilir ki, bunlar da estetik bilgilerin çevirileri gibi algılanabilir

Kimi zaman milli sanat dallarının, halk sanatı örneklerinin, özellikle yazmacılık sanatının çağdaş bir biçimde nasıl geliştirileceği yönünde çabalarla sanatçılarımız Geleneksel el sanatı örneklerinin gelecek nesile aktarılması çabasındadırlar .

SİMETRİ SANATI VE YAZMACILIK

Geleneksel yöntemlerle yazmalardaki motifler ve kompozisyon özellikleri bölgelere göre farklılıklar gösterse de, Türk sanatının diğer dallarındaki doğa hakimiyeti bu alanda da kendini gösteriyor. Stilize edilmiş lale, karanfil, kiraz, nar ağacı gibi motiflerin yanında zaman zaman geyik, at, horoz, serçe, tavus kuşu gibi motiflere de sıkça rastlanıyor.

[6] MAMMEDOV X.C AMİRASLANOV İ.P NECEFOV H,N, MURSALİYEV A.A.. Nakışların Tarihcesi. Baku. Azerneşir; 1981.s-3

RESİM-5

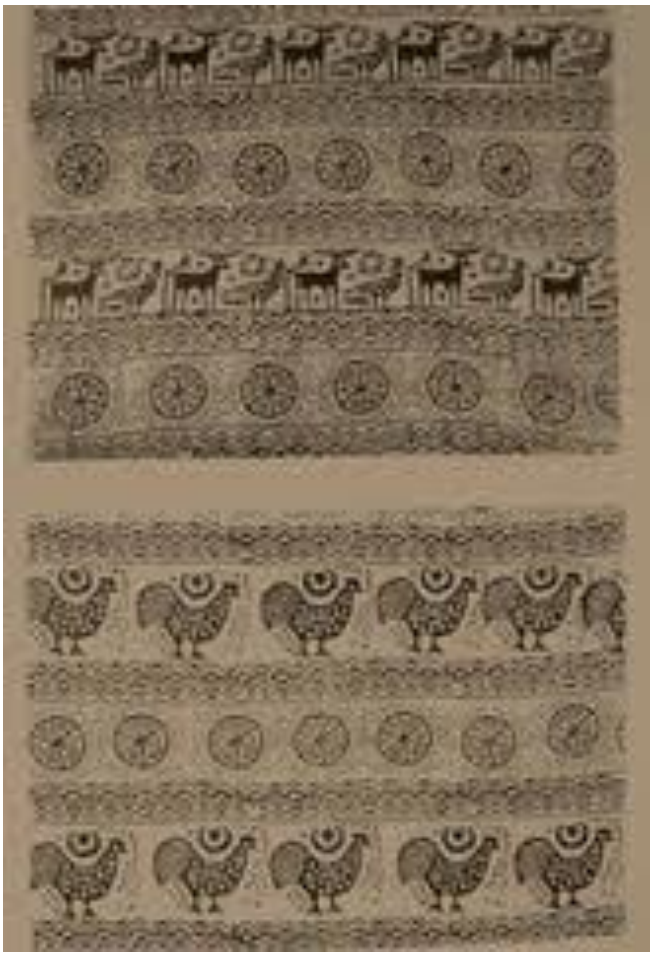

Resim-6

Resim-7

Desen ve Kompozisyon Simetri Özellikleri Yazmalarda kullanılan kompozisyonlar arasında genellikle merkezden başlayarak dışa doğru açılan motiflerle oluşturan daire kompozisyonlar ve kenarlarda kullanılan bordürler tercih edilmektedir.

Yazmacılıkta kullanılan kalıplar düz ya da yuvarlak bordürler oluşturmaya elverişli bir biçimde veya düz yüzeylere serpme motifler simetri kurallarına dağıtmaya uygun bir anlayış içinde hazırlanmakta

Kompozisyonu oluşturan kalıplar, ya ulamalı devre (bordür) şeklinde veya birbirinden kopuk, tek- tek motifler olarak tasarlanmaktadır.

Resim-8

Yazmalarda kullanılan motifler, çiçeklerin çeşitli türleri ve yapraklarıdır. Geyik, tavus kuşu, kumru, serçe gibi hayvanların motifleri kullanılsa da çoğunlukla çiçeklerden oluşan simetri kompozisyonlar meydana getirmektedir. Her sanatçı kullandığı motifleri kendine özgü sanat anlayışı içinde rahatlıkla, kendi fantezisinin verdiği imkânla ve hiçbir zorlama olmadan dile getirmesini başarmıştır.

Resim-9

Yazmacılıkta Simetri kuruluşun-strüktürün bir özelliğidir. Simetri kuruluşun devamlılık, çabuk seçilirlik (hızlı fark edilirlik), hafızada hızlı kalmak, sade ve anlaşılır olma gibi özelliklerini belirler

Simetrisi en az olan kuruluşta, her elamanla bir kereye mahsus karşılaşılır. Bu durumda kuruluşun fikir taşıyıcısı olmayacağını tahmin etmek zor olmaz. Sanat eserlerinde göze çarpan kaç cihet varsa, bu cihetlerin her birinin kendine has simetrisi

olmalıdır. Kuşkusuz, bu simetriler arasında bağlılıklar-ilişkilerin olması gereği de göz ardı edilmemelidir. Optimal-en uygun simetrinin korunması için, cihetlerden birinin simetri azlığının diğerindeki simetri çokluğuyla dengelenmesi lazım.

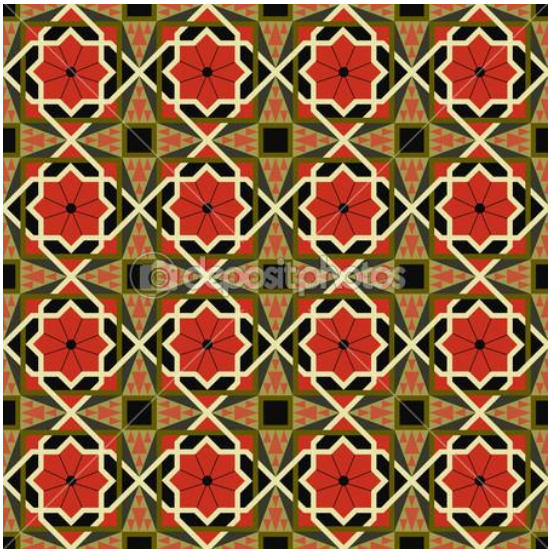

Resim -10 Oryantal geleneksel süsleme.

Yazmacılık sanat eserlerinde Simetri denge, sabitlik gibi duygular doğurduğu için insan onun bozukluğunu ve eksikliğini çabuk fark eder. Simetrik bir yapının etrafında yerleşen başka eşyaların simetrik olmayışı yarım kalmışlık gibi olumsuz etki bıraka bilir. İnsanın kendisinin ve canlılar âleminin diğer fertlerinin simetrik yapılı oluşu, cansız varlıkların formlarının simetrikliği gibi nedenler, onun genellikle yaratıcı faaliyetlerinde, düşünce ve fikir yapısında simetriye üstünlük tanımasının başlıca etkenleri sayılabilir.

Kendi yaratıcılığına doğayı, dış dünyayı taklitle başlayan insan, simetriyi taklitsiz yaratıcılığında da teşkilat prensibine çevirmiştir. Simetrinin diğer üstünlükleri, simetri ile zengin olan kuruluşların hafızada daha iyi kalması ve onun onarılma özelliği taşımasıdır. Simetrik yapıların eksik parçalarını tamamlamak ve onarmak daha kolaydır. Simetrilik kuruluşun bilgi hacmini-tutumunu azaltıyorsa da, onu geç bozulan, çabuk onarılan bir hale sokar.

Simetrik, geometrik, nakış ve süsleme sanatı, bir çok ünlü çağdaş sanatçıların ilgisini çekmiş, ve çalışmalarında yer almıştır.

‘‘Avrupa’ da simetri nakış ve süsleme prensiplerini kompozisyon çalışmalarında ilk uygulayan **M. C.Escher** olmuştur. Sanatçı İspanya’ da Osmanlı’ ya ait mimari anıtları gördükten sonra çalışmalarında, Osmanlı motiflerini kullanmış ve böylece kompozisyonlarına simetri nakış ve süslemeyi dahil etmiştir’’ 7

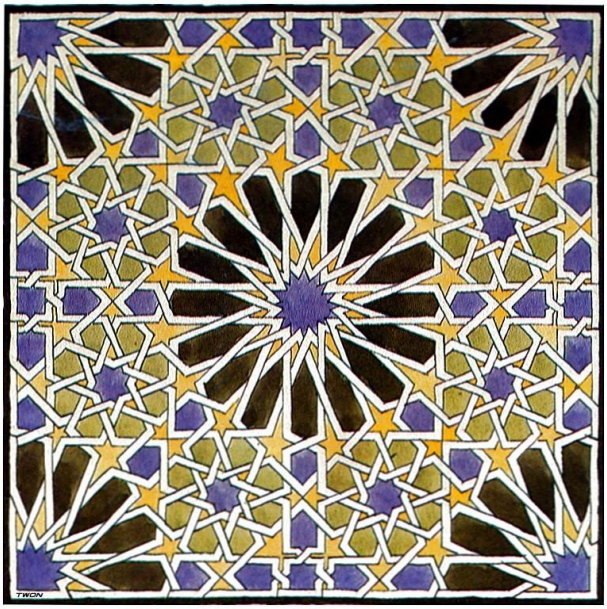

Resim-11 Mark Eşher

Tarihin değişik dönemlerinde ve farklı coğrafyalarda yaşayan etnik toplulukların simetrik nakış ve süsleme sanatı örneklerinin benzer özellikler taşıdığı söylenebilinir

SONUC

Çağdaş toplumların bir çoğunda geleneksel sanatlardan yararlanarak,yeni yorumlar ve sonuçlara ulaşma çabası görülmektedir.Zengin, Geleneksel el sanatları kültür değerlerimizden olan yazmacılık sanat örnekleri modern dünyanın anlayışıyla bütünleşerek yeni bir yorum ile kimlik arayışı sürdürme amacı taşımaktadır.

Yazmacılık sanatın nokta, çizgi, form,renk,ölçü ve aralık,zıtlık, uygunluk,simetri ve tekrar gibi uygulama ilkeleri çerçevesinde parçalara ayırıp yeniden örgütleyebilme Çağdaş sanat anlayışında olduğu gibi, temel kavramıdır.

Sonuç olarak simetrik nakış ve süsleme sanatı, ilim ve sanatın bir biriyle olan ilişkisi, her zaman araştırılmalı ve inceleme konusu olmalıdır.

Geleneksel el sanatlarından yazmacılık sanatı örnekleri bir ekolü yansıtan toplu sanat ürünlerini sanatseverlerin izlenimlerine sunmak her sanatçının başlıca görevidir.

7 Erol KILIÇ,,Çağdaş Resim Sanatının Oluşmasında Doğu ve İslam Sanatlarının Etkisi Atatürk universitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi. Erzurum 2012, s-49

Kaynakça

KILIÇ Erol,(2012), Çağdaş Resim Sanatının Oluşmasında Doğu ve İslam Sanatlarının Etkisi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi

LYONTON, Norbert, (2004),Modern Sanatın Öyküsü, 3 basım, Remzi Kiabevi, İstanbul.

MAMMEDOV X.C AMİRASLANOV İ.P NECEFOV H,N, MURSALİYEV A.A.,(1981), Nakışların Tarihcesi, Baku, Azerneşir.

YENİDEN ÇEVRİM (RE-MAKE) FİLMLERDE DEĞİŞEN/ BENZEŞEN KÜLTÜREL KODLAR: TÜRKİYE-GÜNEY KORE KARŞILAŞTIRMASI

Yrd. Doç. Dr. Rifat BECERIKLI
Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü

Özet

Tarihsel süreç içinde ortaya çıkan ve toplum tarafından benimsenen maddi ve manevi bütün değerler "kültür" olarak adlandırılmaktadır. Kültürel özellikler topluma, zamana, mekana, dile vb. unsurlara bağlı olarak değişmektedir. Son yıllarda özellikle küreselleşmenin mekanları ve insanları birleştirici/bütünleştirici etkisiyle birlikte birçok farklı ülkedeki kültürel özelliklerin değişime/dönüşüme uğradığı görülmektedir.

Sinema, kitle iletişim aracı olması bakımından toplumların özelliklerini ortaya koyan bir yapıya sahiptir; bu bağlamda sinema filmleri bir kültür yansıtıcısıdır. Çalışma kapsamında Güney Kore filmleri "*Nae Meorisokui Jiwoogae*-2004" ve "*O-jik geu-dae-man*-2011" ile Türkiye'deki yeniden çevrimleri, "*Evim Sensin*-2012*"* ve "*Sadece Sen*-2014" filmleri küreselleşme bağlamında ve kültür temelinde anlatı, karakter yapılanması, olay örgüsü, görüntü estetiği vb. açılardan karşılaştırılacaktır. Araştırma kapsamında yöntem olarak sinema göstergebilimi, anlatı çözümlemesi, karakter analizi olgularından yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Kültür, Küreselleşme.

THE DISTINCTIVE/SIMILAR CULTURAL CODES AT RE-MAKES FILMS: TURKEY – SOUTH KOREAN FILM COMPARISONS

Abstract

All the moral and material values which come into being within the historical process, generated/constructed and learned by the society are called as "culture". The whole abstract and concrete characteristics creating culture vary by the society it belongs to, date, location, language and etc. By means of the globalization's integrating effect considering humans and spaces; the cultural characteristics of many countries' going into change and the features revealing the cultural borders being more transparent than ever are now observable.

As a mass media means Cinema is a construction reflecting the characteristics of the societies; cinema films are a culture reflector in this sense. Within this study the Korean films "*Nae Meorisokui Jiwoogae*-2004" and "*O-jik geu-dae-man*-2011" and their re-make films "*Evim Sensin*-2012*"* and "*Sadece Sen*-2014" will be compared with regard to narration based on culture and globalization, characterization, plot, image esthetics and etc. Cinema semiotics, semantic analysis, character analysis will be used as methodology within this study.

Keywords: Culture,Cinema, Globalization.

REMAKE (YENİDEN ÇEVRİM) KAVRAMI

Remake sözcüğü İngilizce sözlüklerde bir filmin yeni versiyonunu çekmek, eski bir filmin adı ve hikayesi aynı kalmak suretiyle yeniden çekmek anlamlarına gelmektedir (http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/remake;https://en.oxforddictionaries.com/definition/remake). Remake sözcük olarak adaptasyon/ uyarlamadan farklı bir anlam içermektedir. Adaptasyon farklı türdeki (kitap, roman, tiyatro oyunu, film vb.) metinlerin/yapıtların birbirlerine uyarlanmasıdır (http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/adaptation). Örneğin bir romanın filme uyarlanması gibi, remake sözcüğü ise genelde filmler ile ilgilidir. Yeniden çevrim filmler, sinemanın başlangıcından beri görülmektedir. Forrest, sinemanın ortaya çıktığı ilk yıllardan Lumiere Kardeşler ve Méliés'ten itibaren yeniden çevrim filmlerin var olduğunu

belirtmektedir (Forrest, 2002:90). Edwin S. Porter'in yönettiği ve ilk hikayeye/anlatıya sahip film olma özelliğini gösteren *The Great Train Robbery* (1903) -Büyük Tren Soygunu- filminin bir yıl sonrası Siegmund Lubin'in yönettiği aynı adlı yeniden çevrim filmi bulunmaktadır (http://www.imdb.com/title/tt0000487/?ref_=fn_al_tt_4.).Bu bağlamda Hollywood Sineması'nın doğuşunda yeniden çevrim filmlere rastlanmaktadır. Eberwein araştırmasında (1998: 28-30) 15 kategoride 28 farklı yeniden çevrim film biçimi/çeşidi belirtmektedir. Bu çeşitlerden öne çıkanlar şunlardır: sessiz filmden sesli filme, yabancı filmlerden Amerika Birleşik Devletlerinde çekilen yeniden çevrimlere, aynı yönetmenin kendi yeniden çevrim filmleri, komedi/parodi yeniden çevrimleri. Bu açıdan remake kavramı Holywood içinde önemli bir yer tutmaktadır. Yeniden çevrim filmlerin birçok nedeni bulunmaktadır. Bu filmlerin temel nedeni teknik ilerlemeler; sesli film, renkli film, sinemaskop, 3D vb. yeniliklerdir (Forrest,2002b:174). Nicolas Rapold ise yeniden çevrim filmlerin nedenlerini şöyle açıklamaktadır: yeni star oyuncu kullanımı, hikayenin daha da geliştirilmesi/modernleştirilmesi, seyirciyi rahatsız eden yabancı dil çevirisini ortadan kaldırmak (http:// query.nytimes. com/gst/fullpage.html?res=9505E0DC15 3EF930A25750C0A9679D8 B63).Yeniden çevrim filmlere ekonomik gerekçelerle de başvurulmaktadır. Hollywood'daki remake filmlerin temel sebebi zaman ve paradan tasarruf etmektedir (Klein, 2010:5). Tad Friend, yeniden çevrim filmlerinin avantajını şöyle belirtmektedir: Hollywood ana akım filmlerinin çoğu önceden focus grup seyirciye izlettirilip bu seyircilere yapılan testlere göre yayınlanmakta ya da filmler bir takım değişikliklere uğratılmaktadır (http://www. newyorker.com/ magazine /2003 /06 /02/remake-man). Amerika Birleşik Devletleri gibi kitle/seyirci sinemasına yönelik yapımların egemen olduğu Hollywood filmlerinde focus grup testleri önemlidir, yeniden çevrim filmler önceden seyirci tarafından test edilmiştir. Aynı zamanda remake filmler temel olarak popüler sinemanın işleyişine de uygundur. Popüler sinema yıldız oyuncular, bilinen bir hikaye ve karakter üzerinden izleyici sayısını yüksek tutmayı hedefler. Bu bağlamda remake filmlerin bilinen hikayeleri tanınan karakterleri ve yıldız oyuncuları birçok avantajı beraberinde getirmektedir. Örnek olarak *Oceans Eleven, Charlie'nin Çikolata Fabrikası, Scarface, Cape Fear, King Kong* vb. birçok popüler film aslında yeniden çevrimdir. Hollywood sineması kendi tarihi içinde remake filmler ile kendini yenilerken bir yandan da özellikle Avrupa Sineması'ndan yabancı remake filmler de çevirmiştir. Bu filmlere örnek olarak *Kadın Kokusu, Kırmızılı Kadın, Bazıları Sıcak Sever* gelir. Hollywood yeniden çevrimleri, yabancı filmlere verdikleri telif hakkının çok daha fazlasını yeniden çevrimleri farklı ülkelere satarak kazanmaktadır (http://www.newyorker. com/magazine/2003/06/02/remake-man). Hollywood yabancı remake filmlerden ekonomik fayda da sağlamaktadır. Ozawa, Hollywood'da yeniden çevrim Japon korku filmlerinin büyük kar ettiğini belirtmektedir (2006:2-3). Bunun temel nedeni de İngilizce dilinin küresel dünyadaki etkinliğidir. Crawford (2016:112), Hollywood'da yeniden çevrim filmlerdeki İngilizce dilinin evrenselliğinden dolayı uluslararası pazara daha çok hitap ettiğini belirtmektedir. Son yıllarda ise yeniden çevrim filmler Avrupa'dan ziyade Uzakdoğu ülkelerinden gelmektedir. Pieterse ise bu durumu Doğu ve Asya ülkelerinin yükselişi Kore Dalgası adı altında Kore film, müzik ve dizilerinin popülerliği ile açıklamaktadır (2009:22-23).

Türk Sinema tarihinin gelişim çizgisi incelendiğinde yabancı filmlerden çeşitli aktarımlar yapıldığı görülmektedir. *Bican Efendi Vekilharç* (1921) filmi Charlie Chaplin filmlerini anımsatmaktadır (Scognamillo, 2010:33). Türk Sineması'nda bir döneme adını veren Muhsin Ertuğrul da yabancı filmlerden etkilenmiştir. Muhsin Ertuğrul'un 1922-1953 arasında yönettiği 30 filmin üçte ikisi yabancı kaynaklardan alınmış ya da Batı sinemasının etkilerini taşımaktadır (Scognamillo, 2010:40). Türk Sineması'nda Ömer Lütfi Akad'ın *Kanun Namına* (1952) filmi Sinemacılar döneminin başlangıcı sayılmaktadır. Özön, Türkiye'de sinema sanatı için bir dönüm noktası olan Kanun Namına'nın, *Le jour se léve* (1939) ve *The Long Night* (1947) filmlerinden yararlanarak çekildiğini belirtir (Özön, 2010:161). 1960-1980 döneminde ise Türk Sineması, dünyada yükselişe geçen Western, fantastik, bilim kurgu, erotik film türlerinden de etkilenir.

Tarzan, Superman, Batman, Dracula, Klink, Zagor, Redkit vb. birçok yabancı filmin yeniden çevrimi Türk Sineması'nın ana yürütücü gücü olur. Cem Kaya Türk Sineması'ndaki bu durumu anlatmak için "Remake, Remix ve Rip-off /Kopya Kültürü ve Popüler Türk Sineması" adında belgesel çeker. Bu yıllarda Yeşilçam yabancı metinlerden üç şekilde faydalanmaktadır. Bunlar, remake (orijinal filmi aynen yeniden çevirmek), remix (orijinal film ya da filmleri farklı/alternatif şekillerde çevirmek) ve rip-off (filmlerin orijinallerinden sahne/çekim/müzik vb. aşırmak) kavramlarıdır. Cem Kaya dönem içindeki yabancı filmlerin Yeşilçam'da yeniden çevrimini telif hakları kavramı ile açıklamaktadır. Yeşilçam döneminde kullanılan yabancı müzik ve görüntüler yasal işleme tabi değildi, çünkü eğer yurtdışındaki eser sahibi eserini Türkiye'de tescil ettirmediyse, bu filmler ve müzikler kullanıma açık (*public domain*) sayılıyordu. Yönetmen Çetin İnanç'ın *Star Wars*'dan görüntü kullanması Türkiye yasaları dâhilinde suç sayılmıyordu (http://www.bantmag.com /magazine /issue/post/33/370). Böylece birçok yapımcı ve yönetmen istedikleri filmin yeniden çevrimini yapabiliyordu. Türk sineması uzun süre en kötü Amerikan, Avrupa ve Arap filmlerinin bazen sahne sahne aktarılması bazen gelişigüzel yağmalanması şeklinde ilerler (Özön,1995:135). Scognamillo Yeşilçam döneminde yeniden çevrimi dört neden ile açıklamaktadır bunlar: kadro yetersizliği, yapım hacminin getirdiği sıkışıklık, yapım şartlarının getirdiği zorunluluk ve ticari garantidir (Scognamillo,2011:154). Bu bağlamda senaryo yazarı ya da yetişmiş yönetmen eksikliği, yapımcıların kar elde etmek için sürekli film yapma istekleri, yabancı filmlerin hazır şablonunu kullanma durumuna zorluyordu. Eski veya yeni, iş yapmış, seyirci tarafından tutulmuş film, gişe garantisi demektir (Scognamillo,2011:154). Yeniden çevrim filmler temelde üzerinde çalışılması gereken metinlerdir. Yabancı kaynaktan alınan öykü ne kadar sağlam olursa olsun ya filmin geçtiği çevre uymaz ya da Türkiye'de karşılığını bulamaz veya kişiler arası ilişkiler ve davranışlar Türk toplumuna ters düşer (Scognamillo,2010:361). Scognamillo'ya göre yeniden çevrimde iki farklı tür vardır bunlar Türkçeleştirme ve yerlileştirmedir. Yerlileştirme, yerli yaşayışa, Türkiye toplumuna uygun olarak hikayenin dönüşüme uğraması; Türkçeleştirme yabancı bir filmin mekanı, kahramanları vb. özelliklerini değiştirilmesidir (Scognamillo,2011:163-164). Örnek olarak Türkçeleştirmede Paris'te geçen hikaye İstanbul'a alınır filmin karakter isimleri David, Mary vb. Türkçe Ahmet, Ayşe vb. değiştirilir. Yerlileştirme de ise karakterin beden dili, jest, mimik ve düşünceleri ile toplum içindeki konumu ülkenin kendi özelliklerine göre dönüştürülür. Scognamillo, yabancı filmlerin yeniden çevrimlerinin çok yerlileştirildiği için orijinal filmden başka bir filme dönüştüğünü belirtmektedir (2010:361-363).

KÜLTÜR, KÜRESELLEŞME VE REMAKE FİLM İLİŞKİSİ

Kültür Türkçe sözlükte "tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü" (http://tdk.gov.tr/index.php?option=combts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.580ce 1236d9ba4 .49171182) olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan kültür yaşanılan çevredeki maddi ve manevi değerlerin tamamını oluşturur. Diğer yandan kültürün sanat ile de yakından ilişkisi bulunmaktadır. Kültür bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünüdür (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com _bts&arama= kelime&guid= TDK.GTS.580 ce1236d9ba4.49171182). Sanat eserleri, toplumsal alandaki kültürel değerlerin yansıtıldığı bir alan işlevi de görmektedir. Diğer bir deyişle film, resim, müzik vb. alanların içinde kültür unsurlarını görmek mümkündür.

Küreselleşme ulusal ekonomilerin yakından ilişki içinde olduğu bir dönemdir (Stiglitz, 2002:ıx). Birleşmiş Millet Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO) küreselleşmeyi dünyadaki bütün ülkelerin birbirine bütünleşme süreci olarak ifade etmektedir ve bu süreçteki temel dinamiğin de küresel ekonomi olduğunu vurgulamaktadır (2015:22). Remake filmler de bu anlamda ekonomik bir mal alışverişine denk gelmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde başlayan

küreselleşme artık tüm dünya ülkelerine yayılmaktadır. Bütün ülkeleri etkileyen küresel bir ekonomi oluşmaya başlar (Stiglitz, 2002:22). Bu küresel ekonomide yer alan aktörler artık birbirlerini etkileyen konularda ortak normlara göre hareket etmek zorundadır. Stenport& Traylor'da (2015:83-84) günümüz dünyasındaki dijital medyaların ve buna bağlı olarak sinemadaki remake olgusunun telif hakları ve yasal dağıtım/gösterim ile birebir ilintili olduğunu söylemektedir. DMCA, ABD'de 1998 yılında kabul edilmiş ve açılımı Digital Millennium Copyright Act (Dijital Binyıl Telif Hakkı) olan bir telif hakkı yasasıdır. Telif hakkı; bir edebiyat, müzik veya başka bir sanat yapıtının yayınlanması, üretimi, satışı veya dağıtımıyla ilgili olarak bir yazara, besteciye, oyun yazarına veya yayıncıya tanınan münhasır yasal haktır (http://www.copyright.gov/legislation/dmca.pdf). Bu bağlamda artık 1960-1980 dönemi gibi filmlerin istenildiği gibi remake, remix yada rip-off edilmesi mümkün değildir.

Küreselleşmenin kesin başlangıç tarihi tartışmalı olmasına karşın son yıllarda iletişim teknolojilerindeki yeniliklerle daha ilerlediği görülmektedir. Lee, iletişim ve web tabanlı bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerin küreselleşmeyi çok etkilediğini belirtmektedir (2006:46). Bunun yanında son dönemde medya kültürü de küreselleşmenin itici unsurlarındandır. Thon, çağdaş medya kültürünü 1980'lerin sonundan günümüze kadar olan dönemi kapsadığını belirtir (2016:xx). Kellner &Durham (2006:ix) ise, medya kültürü etkisini şöyle açıklar: televizyon, film, müzik, reklamlar gibi medya araçlarıyla insanların davranış kalıplarını, ahlaki değerlerini, ideolojik içerikleri, sosyo-politik düşüncelerini etkiler. Bu açıdan günümüz dünyasında kültür büyük oranda medya içeriklerinden etkilenmektedir, diğer yandan kültürel özellikler de medya içeriklerinde ortaya çıkmaktadır.

Keohane ve Nye, (2000: 106-107) küreselleşmeyi dört temel kavram üzerinden ele alarak sınıflamaktadır; bunlar ekonomik küreselleşme, askeri küreselleşme, çevresel küreselleşme ve sosyo-kültürel küreselleşmedir. Sinema sanatı ve filmler özelinde ekonomik küreselleşmenin yanında sosyo-kültürel küreselleşme de önemli bir unsur olarak durmaktadır. Sosyo-kültürel küreselleşme fikir, bilgi, düşünce hareketliliğidir; internetin ve küresel haberleşme ağlarının etkisi uluslararası çapta fikir ve düşüncelerin yayılımını sağlamaktadır (Keohane &Nye,2000:107). Türkiye'de küçülen dünyadan ve küreselleşmeden ister istemez etkilenmiştir. Güney Kore filmlerinden, remake filmler çekmek düşüncesi de bu küreselleşmenin ana etkilerinden biridir. Küreselleşme sonucunda Güney Kore filmlerine kendisinden kilometrelerce uzak Türkiye'de erişim imkanı bulunmaktadır. Geçmiş yıllarda bazı auteur yönetmenler (Akira Kurosawa, Wong Kar Wai, Takeshi Kitano vb.) hariç Asya Sineması'nın filmlerine ulaşmak neredeyse imkânsızdı. Günümüzde gelişen internet ve bilişim teknolojileriyle artık bütün dünyadaki filmlere neredeyse ulaşılabilmektedir.

GÜNEY KORE VE YENİDEN ÇEVRİM TÜRK FİLMLERİNİN İNCELEMESİ

Nae Meorisokui Jiwoogae-2004 ve yeniden çevrimi *Evim Sensin*-2012 filmi ile *O-jik geu-dae-man*-2011 ve yeniden çevrimi "*Sadece Sen*-2014" filmleri anlatı, karakter, dekor, kostüm, sinematografi vb. özelliklere göre incelenerek karşılaştırılacaktır.

Güney Kore filmi *Nae Meorisokui Jiwoogae* ve Türk yeniden çevrimi *Evim Sensin* klasik anlatının giriş-gelişme-sonuç çizgiselliğine uygun olarak yapılandırılmıştır. Filmler türsel olarak melodram film özellikleri de göstermektedir. Bu açıdan *Evim Sensin* filminde inşaat işçisi ve zengin müteahhit kızının birbirine aşık olmaları, kızın ailesinin bu ilişkiye onay vermemesi buna rağmen çiftin evlenmesi ve sonunda hasta olan kızın ölmesi ile inşaat işçisinin yaşadığı büyük travma anlatılmaktadır. İki filmin hikayesi arasında en temel fark filmlerin sonlarındadır; Güney Kore *Nae Meorisokui Jiwoogae* filminde kız hasta olmasına rağmen ölmez ama kocasını da hatırlayamamaktadır yine de beraber birlikte mutlu olarak film biter. *Evim Sensin* filminde ise

mutlu son bulunmamaktadır. Bunun yanında filmin giriş bölümündeki inşaat işçisi ve zengin kızın karşılaşması durumu da Türk yeniden çevrimde farklılaştırılmıştır.

Güney Kore *Nae Meorisokui Jiwoogae* filminde giriş ve sonuç bölümlerinde kola, inşaat işçisi ve zengin kızın tanışmasına/birbirlerini tanımasına neden olan temel unsur olarak gösterilir ve film özelinde büyük önemi bulunmaktadır. Küreselleşmenin temel göstergelerinden biri de hem bir kültür hem de bir ticari ürün olarak Coca-Cola ve Mc Donalds yiyecek, içecekleridir bu bağlamda Amerikan hegomanyası altındaki küreselleşme Kolalaşma (Cocacolonization) Ve McDonaldlaşma (McDonaldization) (Pieterse, 2009:66) olarak adlandırılmaktadır. Güney Kore filminde kola anlatının hemen başında karakterlerin birbirlerini tanımaları ve hikayedeki çatışmanın başlamasındaki ana unsur olarak kullanılmıştır. Güney Kore filmindeki kola sahnesi Türk yeniden çevrim *Evim Sensin* filminde ise bulunmamaktadır. Bu açıdan kola sahnesinin filmde kullanılmaması dramaturjik olarak ve hikaye içinde gerekli/zorunlu gözükmediğinin bir yansımasıdır. Bu durum küreselleşmenin bütün dünyada aynı etkilerde bulunmadığını göstermektedir. Türkiye'de kola önemli bir içecek olmasına karşın özellikle duygusal/melodram film türü içinde kullanılması düşünülmemiştir. Diğer yandan küreselleşme ile birlikte Amerikan kola firmasının filmde sponsor olduğu da düşünülebilir.

Nae Meorisokui Jiwoogae Filmi Kola Sahnesi

Evim Sensin ve *Nae Meorisokui Jiwoogae* filmleri anlatı içinde kullanılan kişiler bakımından da benzerlik göstermektedir. Her iki filmde de kızın anne, baba ve kız kardeşten oluşan ailesi ve inşaat işçisinin arkadaşları, ustası ve onu terk eden annesi şeklinde yer alan çevresi, birebir aynıdır. Bunun yanında kızın moda tasarımcısı olması, inşaat işçisinin eskiden marangozluk yapması gibi mesleki göstergeler de benzerlik göstermektedir. Diğer yandan moda tasarımcısı kızın şirin, narin, iyiliksever karakter özellikleri her iki filmde de aynı iken inşaat işçisinin karakter özellikleri farklılıklar göstermektedir. *Nae Meorisokui Jiwoogae* filminde inşaat işçisi kendini geliştirmek istemektedir mimarlık başvuruları yapmakta ve bu başvuruların sonucunda çeşitli sınavlara girmektedir. *Evim Sensin* filmindeki inşaat işçisinin ise mimar olma isteği yoktur.

Nae Meorisokui Jiwoogae *ve Evim* Sensin Filmi Benzer Sahneler

Her iki filmin müzik kullanımı birbirine yakın olmasına karşın *Evim Sensin* filminde duygusal yapının daha çok vurgulanmasına yönelik bir müzik tercihi görülmektedir. Filmlerin mekanları ve mekan tasarımları incelendiğinde ana mekan olarak inşaat, ev, ofis, marangozhane vb. aynı yerlerin kullanıldığı görülmektedir; dekor, kostüm ve aksesuar kullanımı da benzer şekilde düzenlenmiştir. Her iki filmde de inşaat işçisi olan ana karakterin giysileri birbirine benzemektedir yine moda tasarımcısı olan kızın odasındaki aksesuarlar, hasta olduktan sonra hafıza kaybı yaşayan kıza yol gösteren küçük not kağıdı gibi dekor unsurları da birebir aynıdır. Filmlerin kurgusu, çekim açıları/ölçekleri ve kamera hareketleri birçok sahnede büyük benzerlikler göstermektedir. Bu bağlamda *Evim Sensin* filmi birebir yeniden çevrim (shot for shot remake) özelliklerine yakın durmaktadır.

Güney Kore filmi *O-jik geu-dae-man* ve Türk yeniden çevrimi *Sadece Sen* klasik anlatının giriş-gelişme-sonuç çizgiselliğine uygun olarak yapılandırılmıştır. Filmler türsel olarak melodram film özellikleri de göstermektedir. İki filmin hikayesi küçük detaylar haricinde aynıdır. Kör bir kızla tanışan eski bir boksör, kızın gözlerini tedavi ettirmek için her şeyin serbest olduğu bir kafes dövüşü için yurtdışına gider. Mafya tarafından sakat bırakılan boksör ile gözleri görmeye başlayan kız birbirinden ayrılır. Tarihsel olarak Türk Sineması'nda daha önce birçok kez yer almış olan "kör kız" ve kızın gözlerini tedavi ettirmek için uğraşan erkek tiplemesi filmin ana olay örgüsünü oluşturmaktadır ve bu bakımdan Türk seyircisine tanıdık gelir. Güney Kore filmi ve Türk yeniden çevrimi arasında en büyük fark din olgusunda görülmektedir. Güney Kore filminde boksör bir kilisenin yetimhanesinde rahibeler tarafından büyütülmüş; boksörün ismini bile rahibeler koymuştur. Diğer yandan Türk yeniden çevriminde ise boksör karakterin ailesi ve geçmişi ile ilgili herhangi bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte kör kız, ölen ailesi ile sevdiği adamı tanıştırmaya götürmek ister Güney Kore filminde ölen ebeveynleri yakıldığı için küllerinin olduğu etrafı çiçeklerle dolu bir porselen kabın başında beklerler. Türk yeniden çevrimde ise kör kız ve boksör ölen ailesini ziyaret için mezarlığa gelir. Bu açıdan iki filmin arasındaki az da olsa temel kültürel farklar bulunmaktadır.

Her iki filmin müzik kullanımı birbirine yakın olmasına karşın *Sadece Sen* filminde daha çok müzik kullanıldığı ve müziğin insanların duygularını vurgulamaya yönelik olduğu görülmektedir. Filmlerin mekanları ve mekan tasarımları incelendiğinde ana mekan olarak kör kızın/boksörün evi, otopark, boks salonu, çağrı merkezi vb. aynı yerlerin kullanıldığı görülmektedir.Bu açıdan dekor, kostüm ve aksesuar kullanımı da benzer şekilde düzenlenmiştir. Her iki filmde de kör kız ve boksör karakterin giysileri, jest, mimik ve beden dilleri arasında çok bir fark yoktur yine kör kızın evindeki aksesuarlar, otopark, çağrı merkezi vb. mekanlardaki dekor unsurları da birebir aynıdır. *O-jik geu-dae-man* filminde boksörün giydiği ayakkabıların markasına (Nike) yakın çekim ile birkaç kez vurgu yapılır Türk Yeniden çevriminde ise herhangi bir markaya rastlanmamaktadır. Bu durum diğer Kore filminde olduğu gibi küresel ölçekli bir

firmanın (Nike) sponsor olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Diğer yandan boksu bıraktığında erkek karakter damacana ile su taşıma işi yapmaktadır. *Sadece Sen* filminde damacana su taşınırken özellikle markasına (Sırma) birçok kez çekim ile vurgu yapılmıştır bu durum sponsor firma durumunun Türk filminde de olduğunu göstermektedir. Filmler arasındaki küçük farklardan biri de yemek kültüründen gelmektedir. Kör kız, boksöre yiyecek getirir Güney Kore filminde bu yiyecekler kırmızı fasulye şekerlemesi,mandalina, kimbap (pirinçten yapılan Kore yemeği), pirinç şarabı olurken Türk yeniden çevriminde ise kuru yemiş, kayısı, çikolata, üzümlü kek ve meyveli sodadır. *O-jik geu-dae-man* ve *Sadece Sen* filmlerinde temel farklardan biri de tarihsel sinema kültürüdür. Bu duruma örnek olarak kör kızın ameliyattan sonra gözlerini açılma sahnesi örnek gösterilebilir. Güney Kore filminde ameliyat sonrası hemen gözler açılır. Türk yeniden çevrimde ise kız ona yardım eden erkek gelmeden gözlerini açtırmaz, doktor ve hemşirelerle kavga eder onun için gözlerinin açılması önemli değildir boksör karakterinin yanında olması önemlidir. Bu sahnedeki davranışlara geçmişteki birçok Türk melodram filminde de rastlanılmaktadır. Böylece *Sadece Sen* filmi kendi tarihsel film kültürü özelliğini de gösterir. Filmlerin kurgusu, çekim açıları/ölçekleri ve kamera hareketleri birçok sahnede büyük benzerlikler göstermektedir. Bu bağlamda *Sadece Sen* filmi birebir yeniden çevrim (shot for shot remake) özelliklerine yakın durmaktadır.

O-jik geu-dae-man ve Sadece Sen Filmi Benzer Sahneler

SONUÇ

Yeniden çevrim filmlerin kendine ait türsel özellikleri bulunur ve günümüz medya kültürü ve küreselleşmenin gücüyle bütün ülkelerde artış göstermektedir. Cowen'a (2002:84) göre Hollywood'un etkisiyle kültürlerin küreselleşmesine en iyi örneği sinema sunmaktadır, Hollywood'un aksiyon, macera filmlerinin remakeleri kolayken komedi ve dram filmlerinin ise kültürden kültüre aktarılması zordur ve yerellik istemektedir. Diğer bir anlatımla her film türü her ülkede yeniden çevrime uygun değildir. Wee, Amerikan Sineması'nın Japon filmlerinden sadece korku türündeki filmleri yeniden çevirmek ile ilgilendiğini belirtmektedir (2014:6). Bunun nedeni olarak Amerikan ve Japon kültürlerindeki hayalet ve doğa ötesi güç inancının benzerliğini vurgular (Wee, 2014:30). Bu durum Türkiye'deki yeniden çevrim filmlerin melodram türünden seçilmesi bakımından da önem arz etmektedir. Kore Sineması'nın temel karakteristik özelliği melodram sinemasına dayanmasıdır (Yu,2011:14). Türkiye'de film türleri arasında en çok öne çıkan melodram türüdür. Ulusay, Türk sinemasındaki melodram film türünün tarihsel ve kültürel yakınlık sebebiyle Mısır ve Hint sineması ile yakından ilişkili olduğunu belirtir (Ulusay, 2008:78). Genel olarak başlangıcından günümüze Türk Sineması yurtdışından farklı şekillerde ve derinden etkilenmiş bu etkilenme küreselleşme ile birlikte yakın ülkelerden daha uzak ülkelere

doğru ilerlemiştir. Ayrıca araştırma konusu yeniden çevrim filmlerin melodram türüne ait olması Türkiye'nin sinema geçmişiyle de uyumluluk göstermektedir.

Güney Kore filmlerinin remakeleri anlatı, karakter yapılanması, müzik ve çekim özellikleri ile temel melodram tür özelliklerini yansıtmaktadır ve bu durum Türk toplumunda izleyici çeken türün yeniden çevrimi olması bakımından da yapımcının, seyirci garantili iş düşüncesinde olduğunu göstermektedir. İncelenen yeniden çevrim filmler ile Hollywood remakeleri arasında bir takım farklılık ve benzerlikler bulunmaktadır. Star oyuncu kullanımı, seyircinin altyazısız ana dilde film izleme isteği benzerliklerdir. Buna karşın orijinal fikir/yaratıcı senaryo unsuru ise geri planda durmaktadır. Türk Sineması'nın tarihsel geçmişinde kör kız karakteri özellikle melodram filmlerinde sıkça kullanılmıştır aynı şekilde zengin kız -fakir oğlan özellikle de inşaat da çalışan işçi ve inşaatın sahibinin kızı çatışmasına da rastlanmaktadır. Yabancı filmlerin yeniden çevrimlerinde görülen senaryonun kültüre uygun hale getirilmesi diğer bir anlamda yerelleştirilmesi bu filmlerde çok az kullanılmış filmler daha çok Türkçeleştirilmiştir. Bu duruma temel etken orijinal filmlerin Türk kültürüne görece yakınlığı ve melodram tür kodlarının bilinirliliğidir. Kültürel olarak başlıca fark ise din olgusunda rastlanmaktadır. Buna karşın moda tasarımcısı, çağrı merkezinde çalışma, gökdelenler inşaat etme vb. anlatı unsurları ise küreselleşmenin birer göstergesi olarak okunabilir. Hollywood yeniden çevrim filmler özellikle evrensel anlamda bütün ülkelerde gösterime girebilme imkanı bulabilirken, Türkiye'de yeniden çevrim filmlerin sadece ulusal alanda bir pazar olanağı bulunmaktadır. Bu durum filmin ekonomik getirisini kısıtlamasına karşın yapımcının dış ülkelere satış gibi bir düşüncesinin olmadığını düşündürmektedir. Filmlerin senaryo, mekan araştırması, kurgu vb. teknik konularda sağladığı kolaylık prodüksiyon giderleri bakımından yapımcıya ciddi bir kar getirmektedir. Bu filmlerde seyirci garantisi ve prodüksiyon giderlerindeki masrafı azaltmak yapımcının temel amacıdır.

Küreselleşmeden bütün dünyanın olduğu gibi Türkiye'de etkilenmektedir. Bu durum sinema filmlerinde de görünür halde bulunmaktadır. 1960-1980 arasında birçok filmin yeniden çevrimi bulunsa da çoğu yasal yeniden çevrim değildir. Küreselleşme ile birlikte küçülen dünya da birçok medya içeriği gibi sinema da uluslararası alan ile sıkı işbirliği içindedir. Bunun yanında telif hakları/copyright kavramının gittikçe önem kazanması yasal olarak filmlerin korunmasını da sağlamaktadır. Bu bağlamda remake filmler, belli bir para karşılığında filmin yasal haklarını satın almayı ifade etmektedir. Türkiye'de özellikle 1960-1980'li yıllarda yaşanan çoğu yabancı filmden senaryo, müzik hatta yabancı filmin belirli bölümünün aynen yerli filmin içinde kullanılması örnekleri temelde yasal bir telif hakları boşluğunu da ifade etmekteydi. Günümüzde ise uluslararası dağıtım şirketleri başta internet olmak üzere çeşitli mecralarda kendi ürünlerinin yasal olmayan yöntemler ile (torrent, filehost, cloud, video stream vb.) dağıtılmasına/izlenmesine engel olmaya çalışmaktadır. Böylece yasal yeniden çevrim filmlerin ortaya çıkması sağlanmaktadır.

Kaynakça

Cowen, Tyler, (2002), "The Fate of Culture: the Two Faces of Globalization," The Wilson Quarterly 26, no.1, ss :78-85, Washington.

Crawford, Cheksey, (2016) Cycles, Sequels, Spin-Offs, Remakes, And Reboots : Multiplicities İn Film And Television, Familiar Otherness: On The Contemporary Cross-Cultural Remake, ed.Amanda Klein &Barton Palmer, ss:112-130, Universty of Texas Press, Austin.

Eberwein, Robert, (1998), Remakes and Cultural Studies, Play It Again Sam-Retakes on Remakes, ed. Andrew Horton& Stuart McDougal, ss:15-33,University of California Press, Londra.

Forrest, Jennifer, (2002), Dead Ringers : The Remake İn Theory And Practice / edt. Jennifer Forrest and Leonard R. Koos., The "Personal" Touch: The Original, the Remake, and the Dupe in Early Cinema, ss.89-127,State University of New York Press, Albany.

Forrest, Jennifer, (2002b), Dead Ringers : The Remake İn Theory And Practice / edt. Jennifer Forrest and Leonard R. Koos., Sadie Thompson Redux: Postwar Reintegration of the Wartime Wayward Woman, The Original, the Remake, and the Dupe in Early Cinema, ss.169-203,State University of New York Press, Albany.

Kellner, Douglas&Dueham, Gigi, (2006), Media and Cultural Studies, Blackwell Publishing, Oxford.

Keohane, Robert. & Nye, Joseph.,(2000) Globalization: What's New? What's Not? (And So What?) Foreign Policy, No. 118, ss: 104-119,Washington.

Klein, Christina, (2010) "The American Horror Film? Global and TransnationalU.S.-Asian Genres." In American Horror Film: The Genre at the Turn of the Millennium, ed. Steffen Hantke, ss: 3–14. Jackson: University Press of Mississippi.

Lee, Richard, (2006) Globalization, Languagae and Culture, Chelsea House Publishers, New York.

Ozawa, E., (2006), Remaking Corporeality and Spatiality: US Adaptations of Japanese Horror Films. 49th Parallel [ONLINE] Issue 19 (Special Edition Autumn)

Özön, Nejat,(1995), Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları, Kitle Yayınları, İstanbul.

Pieterse, Nederveen, (2009), Globalization and Culture, Rowman&Littlefield Publishers Inc.,Maryland.

Scognamillo, Giovanni, (2010), Türk Sinema Tarihi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Scognamillo, Giovanni, (2011), Giovanni Scognamill'nun Gözünden Yeşilçam, Küre Yayınları İstanbul.

Stenport, A. & Traylor, G., (2015), The Eradication of Memory:Film Adaptations and Algorithms of the Digital, University of Texas Press, Cinema Journal, Volume 55, Number 1, ss: 74-94, Austin.

Stiglitz, E.Joseph,(2002), Globalization and Its Discontents, W.W. Norton & Company Inc., New York.

Thon, Jan-Noel, (2016), Transmedial Narratology and Contemporary Media Culture, University of Nebraska Press, Londra.

Ulusay,Nejat, (2008), Melez İmgeler-Sinema ve Ulus ötesi Oluşumlar, Dost Kitabevi, Ankara.

United Nations Industrail Development Organization -UNIDO, (2015), Global Value Chains and Development.

Wee, Valeria,(2014), Japanese Horror Films and Their American Remakes-Translating Fear Adapting Culture, Routledge Taylor& Francis Group, New York.

Yu, Julia, (2011), "Translating the Language of Film: East Asian Films and Their Hollywood Remakes" CMC Senior Theses, Kaliforniya.

İnternet Kaynakları:

Kaya, Cem, http://www.bantmag.com/magazine/issue/post/33/370 Erişim Tarihi:10.09.2016

Nicolas,Rapold,http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9505E0DC153EF930A25750C0A9679D8B63 Erişim Tarihi:20.09.2016

Tad, Friend, http://www.newyorker.com/magazine/2003/06/02/remake-man Erişim Tarihi:20.09.2016

http://www.copyright.gov/legislation/dmca.pdf Erişim Tarihi:22.09.2016

http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/remake Erişim Tarihi:12.09.2016

http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/adaptation Erişim Tarihi:15.09.2016

https://en.oxforddictionaries.com/definition/remake Erişim Tarihi:12.09.2016

http://www.imdb.com/title/tt0000487/?ref_=fn_al_tt_4. Erişim Tarihi:22.09.2016

http://tdk.gov.tr/index.php?option=combts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.580ce 1236d9ba4.49171182 Erişim Tarihi:12.09.2016

BÜRO YÖNETİMİ VE YÖNETİCİ ASİSTANLIĞI PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN, YÖNETİCİ ASİSTANLIĞI PROGRAMANI TERCİH ETMELERİNDEKİ ETMENLER VE MESLEĞE BAKIŞ AÇILARININ İNCELENMESİ: BESNİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ

Bekir DEĞİRMENCİ

Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik

Sibel DEĞİRMENCİ

Adıyaman Besni İbn - i Sina Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Özet

Tarihi çok eksilere dayanan sekreterlik mesleği Eski Yunanlılarda ve Romalılarda devlet yöneticilerinin görevlendirdikleri yazman şeklinde tanımlama yapılmıştır. Sekreterlik hizmetlerini kil tabletlere yazı yazma, papirüs ve fırçanın kullanılmasıyla birlikte gelişme gösteren bir süreç haline gelmiştir.

Sekreterlik hizmetlerinin ülkemizdeki tarihsel gelişimi de hemen hemen diğer ülkelerle paralel olmuştur. Eski Türk Devletleri içerisinde, çeşitli görevlerde sekreterlere rastlanmaktadır. Bu görevliler hakanın mektuplarını yazan, devletin çeşitli kademelerinde sorumluluk alan ve yazışma yapan "umumi katip", "mahsus kalem müdürü" ya da "yazıcı" olarak adlandırılmaktadır.

Sekreterlik mesleği sanayi devrimiyle birlikte yönetim biliminin bağımsız bir bilim dalı haline gelmeye başladığı bu dönemle birlikte hızla kendini geliştirmeye ve yenilemeye başlamıştır. Önceleri sadece yöneticilerin randevularını düzenleyen, telefonlara bakan, daktiloyla yazı yazan kişiler olarak görülen sekreterler zamanla yönetim ve organizasyon alanında kendini yetiştirmiş, büro içi planlama, koordinasyon ve denetim konularında bilgili, gerektiğinde sorumluluk alabilen ve yöneticinin olmadığı dönemlerde yetki kullanabilen, yüksek derecede eğitim almış, yabancı dil bilgisi olan, organizasyon işlerinde kendini geliştirmiş yönetici asistanları haline gelmişlerdir.

Bu çalışmada sekreterlik mesleğinin görev tanımları üzerinde durulmuş, iki yıllık önlisans eğitimi görmekte olan öğrencilerin bu bölümü tercih etmelerindeki etmenler, mesleğe bakış açıları, büro içi üstlendiği roller hakkındaki düşünceleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Sekreterlik, Yönetici Asistanlığı.

OFFICE MANAGEMENT AND EXECUTIVE ASSISTANT PROGRAM STUDENTS, EXECUTIVE ASSISTANT PROGRAM NEW CHOICE AND PROFESSIONAL EXAMINATION OF FACTORS PERSPECTIVE : THE EXAMPLE OF BESNI VOCATİONAL COLLEGE

Abstract

The secretarial profession based on historical write very negative definition is made in the form of the ancient Greeks and Romans in their appointed government officials. Secretarial services for the writing on clay tablets, has become a process that advances with the use of papyrus and brush.

The historical development of our country and secretarial services, there has been almost parallel with other countries. Old in Turkey States, are found in various positions secretary. The officer who wrote the letter to the right of the state in various levels of responsibility and correspondence that "public clerk", "pencil-off manager" or "printer" is called.

Secretary of management science with the profession of industrial revolution started to become an independent branch of science to rapidly develop itself with this period and began renovations. Before regulating the appointment of the only administrator, overlooking the telephone, typewriter writing people seen as secretaries to raise himself in the administration and organization of space, office interior planning, knowledgeable in the coordination and supervision issues, can use powers during periods that can take responsibility when needed and the manager that has received a high degree of education, foreign language knowledge, they become self-developed administrative assistant in the organization of work.

This study focused on the job description secretarial profession, a two-year associate degree factors in students who are currently studying for choosing this section, professional viewpoints, thoughts on the roles undertaken within office has tried to put forward.

Keywords: Education, Secretarial, Executive Assistant.

GİRİŞ

Sekreterlik mesleğinin kökeni eski Roma ve Yunan toplumlarına dayanmaktadır. İlk ticari daktilonun 1873 yılında kullanılmaya başlaması işyerinde daktilo kullananlar için bir kadro oluşturmuş, böylece sekreterlik denilen birim yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır (Altınöz, 1998: 6-7).

Sanayi Devrimi öncesinde sekreterlik hizmetleri ağırlıklı olarak erkekler tarafından yürütülen meslek dalı olarak görülmekteydi. 1970 yıllarda ise durum tam tersine gelişme göstermiş ve büro işlerinde bayan sekreterler ağırlıklı olarak erkeklerin yerine görev almaya başlamışlardır (Başpınar, 1999: 4).

Meslekler, belirli düzeyde beceri, teorik bilgi, eğitim ve diploma gerektiren, niteliği toplumdan topluma değişmekle birlikte, yüksek statü, prestij ve gelir getiren işlerdir. Sekreterlik mesleği, sanat yanı olan bilimdir. Sekreterlik mesleğinin teorik bilgiyi gerektirmesi, onun bilimle olan yanını, bunları beceri ile uygulaması ise sanatsal yanını ortaya koymaktadır (Tutar, 2013: 35).

Sanayi devrimiyle birlikte meslek haline gelen sekreterlik günümüz bilgi çağı örgütlerinde işletmelerin büyümesi ve aynı zamanda bilgiye ulaşmanın, bilgiyi korumanın ve bilgiyi ilgili kişilere aktarmamın yegâne güç olduğu günümüz örgüt yapılarında; bilgi ve iletişim teknolojilerinde yararlanılan araçları kullanabilen, yöneticinin iş programlarını düzenleyebilen, stratejik planlamaları yazıya dökebilen, örgüt ilişkilerinde iletişim becerileri üst düzeyde olan, çalıştığı kurumu en iyi şekilde temsil edebilen yönetici asistanları şeklinde görev tanımıyla hizmet sektöründe çalışmaktadırlar**.**

Yönetici asistanın; çalışanlar arasındaki yazılı ve sözlü iletişimin yanında, interaktif ve elektronik iletişimi de en iyi şekilde yapabilen, konusuna hâkim, çok yönlü düşünebilen, olaylar arasında bağlantıyı iyi kuran, süreci yönetme becerisi gösterirken, sorunlar ile baş edebilme ve sorumluluklarının bilincinde kalifiye kişiler olması işletme açısından büyük önem taşımaktadır (Çakmak ve diğ. , 2011: 66).

Örgütsel kararların alındığı, planlamaların yapıldığı, çalışanların işe alım sürecinin değerlendirildiği, çalışma koşullarının ve iş verimliliğinin kontrol edildiği, yazışmaların yapıldığı, dosyaların tutulduğu, örgütsel faaliyetlerin yürütüldüğü yerler bürolar olmuştur. Bu gerekçelerle büro işleri oldukça önemlidir. Bu işleri yürütme ve yönetme noktasında yöneticilere ve asistanlarına önemli görevler düşmektedir.

Yönetici asistanlığı mesleğinin örgütü temsil etme ve yöneticilere örgütsel işleri yürütme esnasında yardımcı olma gibi önemli sorumluluklar üstlendiği günümüzde bu mesleği icra eden çalışanların aldıkları eğitimin kalitesi oldukça önemlidir.

Yönetici asistanının örgütteki yeri ve konumu nedeniyle örgütsel değişimin ve yenileşmenin yönetiminde önemli rolü ve sorumluluğu vardır.

Yönetici asistanının örgütsel değişim ve yenileşmeye karşı tutumu; “yenileşmeye açık olmak”, “yenileşmeden kaçmak” veya yenileşmeyi özümseyerek kendi örgütüne uyarlamak” şeklinde olabilir. Yönetici asistanının yenileşme karşısındaki tepkisi, yenileşmeyi özümseyip, kendi örgütüne uyarlamak şeklinde olmalıdır. Aksine bir tutum, örgütü hızla entropiye yani yok olmaya götürür. Yönetici asistanının örgütsel yenileşmeyi başarıyla yönetebilmesi için, yenileşmenin engelleri olan; liderlikten yoksunluk, araştırmasızlık, yönetim yetersizliği, dogmatizm, atalet, uyuşukluk, duyarsızlık, umursamazlık ve kırtasiyecilik gibi değişim ve yenileşmenin engellerinden uzak olması gerekir.

Bu çalışma Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programında Eğitim görmekte olan 105 kişinin bu alanı tercih etmelerindeki etmenler ve mesleğe bakış açılarını ölçmeyi hedeflemiş olup elde edilen sonuçlar bu meslek dalının gelişmesinde önemli bir veri niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I.SEKRETERLİK EĞİTİMİ

Eğitim, kişinin yaşadığı toplum içinde değeri olan; yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçlerin tümüdür. Eğitim, önceden saptanmış esaslara göre insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler sürecidir.

Eğitim; bireyin davranışlarındaki yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak ve isteyerek değişme meydana getirme sürecidir. Görüldüğü gibi eğitimin birçok tanımı yapılabilmektedir. Ancak, günümüzde çoğunlukla tercih edilen tanım: "Bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istenilen yönde(eğitimin amaçlarına uygun) değişme meydana getirme sürecidir." Şeklindedir. Bu tanıma göre;

- Eğitim bir süreçtir.
- Eğitim sürecinde, bireyin davranışlarının istenilen yönde değiştirilmesi amaçlanmaktadır.
- Davranışlarındaki değişme kasıtlı olarak gerçekleştirilmektedir.
- Eğitim sürecinde bireyin kendi yaşantıları esastır (http://pazaryeli.com/Egitim.php, Erişi Tarihi: 05.10.2016).

I.II. TÜRKİYE'DE SEKRETERLİK EĞİTİMİ

Sekreterlik hizmetlerinin ülkemizdeki tarihsel gelişimi de hemen hemen diğer ülkelerle paralel olmuştur. Eski Türk Devletleri içerisinde, çeşitli görevlerde sekreterlere rastlanmaktadır. Bu görevliler hakanın mektuplarını yazan, devletin çeşitli kademelerinde sorumluluk alan ve yazışma yapan "umumi katip", "mahsus kalem müdürü" ya da "yazıcı" olarak adlandırılmaktadır(Demirtaş, 1998: 8).

Osmanlı zamanında "sır katibi" olarak isimlendirilen sekreterliğin, devlet kademesinde önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Divan-ı Hümayun'daki (devletin en üst kademesi) işler, Reisülküttap (yönetici sekreter) ve onun idaresinde bulunan Beylikçi'nin denetiminde yapılmakta idi. Bunlara bağlı "divan kalemleri" adı verilen çeşitli kalemler de vardı (Demirtaş, 1998: 8).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yeni bir devlet anlayışı ve demokrasinin yaşandığı toplum yapısına dönme arzusu yaşamın her alanında olduğu gibi sekreterlik mesleğinde de hızlı bir yenileşme harekâtı görülmeye başlamıştır. Ülkemizde ilk kez lise ve dengi okul mezunları için 1956 yılında, Amerikalı uzmanlar tarafından Ankara'da 30 kız öğrenci ile bu dalda eğitim yapılmaya başlanmıştır. 1979 yılında Sekreterlik Meslek Liseleri açılarak ortaöğretim düzeyinde, 1982 yılından itibaren de üniversiteler bünyesinde ön lisans düzeyinde eğitim yapılmaya başlanmıştır.

I.III. Ön Lisans Seviyesinde Büro Yönetimi ve Sekreterlik Eğitimi

Ön lisans eğitimi veren Büro Yönetimi ve Sekreterlik Programları; kamu ve özel işletmelerinde yöneticilerin ofis çalışanlarına katkıda bulunmak ve büro faaliyetlerinde nitelikli ara insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan iki yıllık yükseköğretim programıdır

(Tengilimoğlu ve Coşan, 2013: 5). Bu programın amacı; günümüz modern iş dünyasına adapte olmuş nitelikli büro yöneticisi, yönetici asistanı gibi uzman ihtiyacını karşılamak için eğitim faaliyetlerinde bulunmaktır.

2015 OSYS Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzunda Merkezi Yerleştirme İle Öğrenci Alan Yükseköğretim Ön Lisans Programları tablosunda Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı 75 Üniversite 140 Meslek Yüksekokulunda eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. Bu programdan 136'sı Normal Öğretim(Gündüz Öğretim), 84'ü İkinci Öğretim(Gece Öğretimi), 3'ü ücretli, 4'ü burslu, 1'i %75 burslu, 4'ü de %50 olmak üzere öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Büro Yönetimi ve Sekreterlik eğitimi almış mezunların özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Büro Yönetimi ve büro uygulamalarına hâkim
- Etkili iletişim becerisi gelişmiş ve sosyal yönü güçlü olan
- Ofis programlarını kullanma becerisine sahip
- Ofis içi kayıt tutma, belgeleri dosyalama, arşivleme bilgisine sahip
- Yabancı dil bilgisi olan
- Yöneticilerin toplantılarını düzenleyebilen, zamanı etkili kullanabilen, yöneticinin olmadığı durumlarda yönetsel kararlar alabilme becerisine sahip
- İş organizasyonu yapabilen, iş tasarımı konusunda bilgili, yönetim fonksiyonlarını uygulayan
- Protokol kuralları konusunda bilgili

Örgüt içerisinde yönetici asistanlığı mesleği; örgütsel stratejileri açısından kararlara katılabilen, yönetsel etkinlik ve verimliliğin uygulanmasında örgüt faaliyetlerinde aktif rol alan meslek dalı haline gelmiştir.

Müfredat uygulamaları farklılıklar göstermekle birlikte aşağıda tabloda Adıyaman Üniversitesine bağlı Besni Meslek Yüksekokulunda uygulanmakta olan dersler ve dönemleri bir tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 1: 2015-2016 Akademik Yılında Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümünde uygulanan müfredat.

I.YARIYIL							
KODU	**DERSİN ADI**	**T**	**U**	**K**	**ECTS**	**Z/S**	**Dil**
BHS 101	GENEL İŞLETME	2	1	**3**	3	Zorunlu	Türkçe
BHS 105	KLAVYE TEKNİKLERİ I	3	1	**4**	4	Zorunlu	Türkçe

BHS 107	BÜRO YÖNETİMİ	3	0	**3**	5	Zorunlu	Türkçe
BHS 109	TİCARİ MATEMATİK	2	1	**3**	4	Zorunlu	Türkçe
BHS 111	BİLİMSEL ARAŞTIRMAYA GİRİŞ	2	0	**2**	2	Zorunlu	Türkçe
BHS 113	TEMEL HUKUK	2	0	**2**	3	Zorunlu	Türkçe
BHS 115	GENEL EKONOMİ	1	1	**2**	2	Zorunlu	Türkçe
TD 101	TÜRK DİLİ I	2	0	**2**	2	Zorunlu	Türkçe
YD 101	YABANCI DİL I	3	0	**3**	3	Zorunlu	Türkçe
AİİT 101	ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ I	2	0	**2**	2	Zorunlu	Türkçe
TOPLAM		**22**	**4**	**26**	**30**		

II. YARIYIL

KODU	**DERSİN ADI**	**T**	**U**	**K**	**ECTS**	**Z/S**	**Dil**
BHS 102	TOPLANTI VE SUNU TEKNİKLERİ	3	0	**3**	4	Zorunlu	Türkçe
BHS 104	BİLGİSAYAR BÜRO PROGRAMLARI	3	1	**4**	4	Zorunlu	Türkçe

BHS 106	ÇOKLU ORTAM UYGULAMALARI	2	1	**3**	4	Zorunlu	Türkçe
BHS 108	İŞLETME BECERİLERİ GRUP ÇALIŞMASI	2	0	**2**	3	Zorunlu	Türkçe
BHS 110	KLAVYE TEKNİKLERİ II	3	1	**4**	4	Zorunlu	Türkçe
BHS 112	MESLEK ETİĞİ	2	0	**2**	4	Zorunlu	Türkçe
TD 102	TÜRK DİLİ II	2	0	**2**	2	Zorunlu	Türkçe
YD 102	YABANCI DİL II	3	0	**3**	3	Zorunlu	Türkçe
AİİT 102	ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ II	2	0	**2**	2	Zorunlu	Türkçe
TOPLAM		**22**	**3**	**25**	**30**		

III. YARIYIL							
DERSİN KODU	**DERSİN ADI**	**T**	**U**	**K**	**ECTS**	**Z/S**	**Dil**
BHS 201	KAMU VE ÖZEL KESİM YAPISI	3	0	3	3	Zorunlu	Türkçe
BHS 203	İŞ ORTAMINDA PROTOKOL VE SOSYAL DAVRANIŞ KURALLARI	3	0	3	5	Zorunlu	Türkçe
BHS 205	TEKNOLOJİ KULLANIMI	1	1	2	3	Zorunlu	Türkçe
BHS 207	MESLEKİ YAZIŞMALAR	3	0	3	5	Zorunlu	Türkçe

BHS 209	YÖNETİM VE ORGANİZASYON	3	1	4	4	Zorunlu	Türkçe
BHS 211	HALKLA İLİŞİLER	2	0	2	2	Zorunlu	Türkçe
ST 201	STAJ I				4	Zorunlu	Türkçe
	SEÇMELİ I	1	1	2	2	Seçmeli	Türkçe
	SEÇMELİ II	1	1	2	2	Seçmeli	Türkçe
TOPLAM		**17**	**4**	**21**	**30**		
Seçmeli Ders Havuzu							
BHS 215	DİKSİYON I	1	1	2	2	Seçmeli	Türkçe
BHS 217	MESLEKİ YABANCI DİL I	1	1	2	2	Seçmeli	Türkçe
BHS 219	İŞLETME YÖNETİMİ I	1	1	2	2	Seçmeli	Türkçe

IV. YARIYIL							
DERSİN KODU	**DERSİN ADI**	**T**	**U**	**K**	**ECTS**	**Z/S**	**Dil**
BHS 202	YÖNETİCİ ASİSTANLIĞI	4	0	4	5	Zorunlu	Türkçe
BHS 204	DOSYALAMA VE ARŞİVLEME	3	0	3	5	Zorunlu	Türkçe
BHS 206	İŞ VE SOSYAL GÜVENLİK HUKUKU	2	0	2	2	Zorunlu	Türkçe
BHS 208	BİLGİ YÖNETİMİ	2	0	2	2	Zorunlu	Türkçe

BHS 210	TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ	2	0	2	2	Zorunlu	Türkçe
BHS 212	VERİ TABANI YÖNETİM SİSTEMLERİ	1	1	2	2	Zorunlu	Türkçe
BHS 214	MATEMATİK	1	1	2	2	Zorunlu	Türkçe
ST 202	STAJ II				4	Zorunlu	Türkçe
	SEÇMELİ I	1	1	2	2	Seçmeli	Türkçe
	SEÇMELİ II	3	1	4	4	Seçmeli	Türkçe
TOPLAM		**19**	**4**	**23**	**30**		
Seçmeli Ders Havuzu							
BHS 240	İŞLETME YÖNETİMİ II	2	1	3	4	Seçmeli	Türkçe
BHS 218	MESLEKİ YABANCI DİL II	1	1	2	2	Seçmeli	Türkçe
BHS 220	GİRİŞİMCİLİK	3	1	4	4	Seçmeli	Türkçe

"Büro Yönetimi ve Sekreterlik" ön lisans programı mezunları, ÖSYM tarafından açılan Dikey Geçiş Sınavında başarılı oldukları takdirde "Halkla İlişkiler, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, İşletme Bilgi Yönetimi, Reklamcılık ve Halkla İlişkiler, Sağlık Kurumları İşletmeciliği ve Yönetim Bilişim Sistemleri" lisans programlarına dikey geçiş yapabilirler.

Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Program Profili

Büro Yönetimi ve Sekreterlik Programı; kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör işletmelerinde yöneticilerin ofis çalışmalarına katkı sağlamak ve büro faaliyetlerinde bulunmak üzere görev alabilecek nitelikli insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan bir yükseköğretim programıdır. İş dünyasının yönetim ve teknolojik gelişim hızına destek

verecek büro yöneticilerini ve yönetici asistanlarını yetiştirmek bölümün birinci hedefidir. Her düzeydeki özel ve resmi kurum ve kuruluşların aradığı, insan kaynakları ihtiyaç sıralamasında önemli bir yer tutan büro yönetici adaylarına ileri düzeyde yabancı dil bilgisi vermek, onları çağdaş teknoloji kullanım becerileriyle donatmak ve en çok aranılan insan gücü haline dönüştürmek hedeflenmektedir. Bu programdan mezun olacak yönetici asistanları mezuniyet sonrası; üst düzey yöneticilere işletmelerde yardımcı olacak, holding ve büyük şirketlerde kendi kariyerlerini planlayabileceklerdir. Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı alanındaki meslek elemanı; büro yönetimi konusunda birikimli, doğrudan emir almadan, sorumluluk alma yeteneği gösterebilen, alınan karar ve sorumlulukları uyguladığı gibi, kendisine verilen yetki sınırları içinde kararlar verebilen, yönetim kadrosu içerisinde yeri bulunan bir büro görevlisidir. Bu anlamda büronun ve yöneticinin haberleşmesini etkin kılar, yazışmaları yapar, yönetim dosya sistemini tekniğine uygun bir şekilde gerçekleştirir, teknolojileri etkin bir şekilde kullanır. Seyahatleri organize eder, toplantıları düzenler, gerekli tutanak ve raporların hazırlanmasını sağlar, seminer, kokteyl ve iş yemeklerinin organizasyonunu gerçekleştirir. Yöneticiye yönelik evrak, kayıt ve işleyişini kontrol altında tutar, yönetici ofislerinin görünümünü, kontrolünü ve estetiğini sağlar. Programın amacı; İyi iletişim kurabilen, İnsanlarla iyi ilişkiler kurabilen, Temsil yeteneği güçlü, Sorumluluk alma yeteneği gösterebilen, Kendisine verilen yetki sınırları içinde kararlar verebilen elemanlar yetiştirmektir (https://portal.nevsehir.edu.tr/ects/bilgipaketi/dil/tr/bolum/350001/sayfa/1: 08.10.2016).

II. BÖLÜM

BÜRO YÖNETİMİ VE YÖNETİCİ ASİSTANLIĞI PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN, YÖNETİCİ ASİSTANLIĞI PROGRAMANI TERCİH ETMELERİNDEKİ ETMENLER VE MESLEĞE BAKIŞ AÇILARININ İNCELENMESİ: BESNİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ

II. I. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada tarihsel süreçte sekreterlik mesleğinin ortaya çıkışı ve gelişimi, sanayi devriminden sonraki süreçte profesyonel manada sekreterlik mesleğinin büro içi görev ve sorumluluklarının tanımlanması, günümüzde yönetici sekreterliği eğitimine yönelik incelemeler ele alınmış aynı zamanda bölümde öğrenim görmekte olan insanların mesleğe bakış açıları bilimsel veriler ışığında değerlendirilmiştir.

II. II. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmış olup, anketten elde edilen veriler SPSS 22.00 istatistik paket programında değerlendirilerek Güvenlik analizi, Tek örnek T testi, Frekans analizi, çapraz analiz ve tek yönlü anova testi uygulanmıştır.

III. III. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Türkiye'de eğitim vermekte olan Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı öğrencileri oluşturmaktadır. Ama bu anketlerin ülke genelinde uygulanması hem ekonomik yetersizlikler hem de zaman kısıtlılıklarından ötürü bu evreni temsilen Besni Meslek Yüksekokulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programı öğrencilerine uygulama yapılarak evreni temsil eden örneklem seçimi yapılmıştır.

II. IV. Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya katılan Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı öğrencilerinin Yönetici Asistanlarının Mesleki Yeterlilik düzeyleri ve Yönetici Asistanlığı programını tercih etmelerindeki etmenler incelenmiş aynı zamanda anket sorularıyla yönetici asistanlarının örgüt içerisinde aktif rol alma, zamanı etkili kullanma ve kuruma sahip çıkma gibi spesifik durumlara verdikleri cevaplarla bu araştırmadaki bulgular ortaya konulmuştur.

II. V. Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi

Örneklem büyüklüğünün korelasyonun güvenilirliğini sağlayacak kadar büyük olması önem arz etmektedir. Örneklemden elde edilen verilerin yeterliliğinin tespit edilmesi için KMO and Bartlett's yeterliliğini tespit edilmesi için KMO and Bartlett's Testi yapılmaktadır. Bu testten elde edilecek değerin 1'e yaklaştıkça mükemmel, 0,50'in altında ise kabul edilemez olduğu kabul **edilmektedir (Tavşancıl, 2010: 50).**

Tablo 1'den anlaşıldığı üzere çalışmanın KMO and Bartlett's Test değeri 0,841 ile mükemmele yakın durumdadır.

Tablo 1: KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,841
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	935,305
	df	190
	Sig.	,000

Tablo 2: Öğrencilerin bu programı tercih etmelerindeki etmenler

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	aile ve çevrenin yönlendirmesi	20	19,0	19,0	19,0
	üniversite okuma isteği	14	13,3	13,3	32,4
	yeni bir yaşam isteği	10	9,5	9,5	41,9
	meslek sahibi olma	42	40,0	40,0	81,9
	kendini geliştirme	19	18,1	18,1	100,0
	Total	105	100,0	100,0	

Tablo 2'de görüldüğü şekliyle bu bölümü tercih etmedeki nedenler sıralaması şu şekilde olmuştur: Meslek Sahibi olma: 42 kişi olup frekans ağırlığı %40, Aile ve Çevrenin Yönlendirmesi şeklindeki soruya 20 kişi olumlu cevap vermiş olup frekans ağırlığı %19, Kendini Geliştirme şeklindeki soruya 9 kişi olumlu cevap vermiş ve bu sorunun frekans ağırlığı %18,1, Üniversite okuma isteği seçeneğini 14 kişi işaretlemiş olup frekans yüzdesi %13,3, Yeni Bir yaşam isteğini 10 kişi işaretlemiş olup, frekans ağırlığı %9,5'tir.

Ortaya çıkan sonuç öğrencilerin Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümünü tercih etmelerindeki en önemli etmen meslek sahibi olmaktır. En düşük tercih nedeni yeni bir yaşam isteği olmuştur. Ülkemizde en önemli sosyal sermayemiz olan gençlerin aynı zamanda boğuştukları en önemli problem de işsizlik olarak görülmektedir. Mesleğin gerektirdiği eğitimi alan gençler maalesef mezuniyet sonrası aldığı eğitimle pek alakası olmayan işlerle geçimini temin etmektedir.

Tablo 3: Yönetici Asistanları organizasyonla ilgili kararlara katılmada aktif rol oynamalı.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	kesinlikle katılmıyorum	6	5,7	5,7	5,7
	katılmıyorum	1	1,0	1,0	6,7
	fikrim yok	16	15,2	15,2	21,9
	katılıyorum	48	45,7	45,7	67,6
	kesinlikle katılıyorum	34	32,4	32,4	100,0
	Total	105	100,0	100,0	

Tablo 3'te büro işlerinde yönetici asistanlarının alınan kararlara katılmada aktif rol oynaması sorusuna büyük bir çoğunluk olumlu yanıt vermiştir. Olumlu cevap veren: 82 kişi, yüzdesi: % 78,1, Fikri olmayan: 16 kişi yüzdesi: % 15,2, Olumsuz cevap veren: 7 kişi, yüzdesi: %6,7.

Tablo 4: Yönetci Asistanlarının Yöneticilerin Toplantı ve Randevularını Düzenleme Becerisi

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	kesinlikle katılmıyorum	2	1,9	1,9	1,9

	katılmıyorum	3	2,9	2,9	4,8
	fikrim yok	12	11,4	11,4	16,2
	katılıyorum	57	54,3	54,3	70,5
	kesinlikle katılıyorum	31	29,5	29,5	100,0
	Total	105	100,0	100,0	

Tablo 4'te katılımcılara yöneltilen yönetici asistanlarının yöneticilerin toplantı ve randevuların düzenleme becerisi sorusuna büyük bir katılımcı kitlesi olumlu cevap vermişlerdir. İş hayatında yöneticilerin vakitlerinin önemli bir kısmını da toplantılar ve konuk kabulleri meşgul etmektedir.

Toplantılara zamanında katılmak, toplantıyla ilgili dokümanları eksiksiz hazırlamak, randevularını belli bir sistem dâhilinde organize etmek konusunda yöneticilerin adeta eli ayağı konumunda olan pozisyon yönetici asistanlığıdır. Bu soruya Olumlu cevap veren: 84 kişi, yüzdesi: % 83,8, Fikri olmayan: 12 kişi yüzdesi: % 11,4, Olumsuz cevap veren: 5 kişi, yüzdesi: %4,8.

Tablo 5: Yönetici asistanları iş arkadaşlarıyla etkin bir diyalog kurabilmeli ve iş arkadaşlarının sırlarını saklayabilmelidir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	kesinlikle katılmıyorum	5	4,8	4,8	4,8
	katılmıyorum	3	2,9	2,9	7,6
	fikrim yok	9	8,6	8,6	16,2
	katılıyorum	37	35,2	35,2	51,4
	kesinlikle katılıyorum	51	48,6	48,6	100,0
	Total	105	100,0	100,0	

Tablo 5'te katılımcılara büro içi çalışma arkadaşlarıyla ilişkiler ve çalışma arkadaşlarının sırrını saklama konusundaki düşüncelerini ölçmeye yönelik soru sorulmuş öğrenciler bu konuda kesinlikle iş arkadaşlarıyla ilişkilerin iyi seviyelerde tutulması gerektiği ve sır saklamanın iş ahlakı açısından öneminin yadsınamayağı şeklinde görüş beyan

etmişlerdir. Bu soruya Olumlu cevap veren: 88 kişi, yüzdesi: % 83,8, Fikri olmayan: 9 kişi yüzdesi: % 8,6, Olumsuz cevap veren: 8 kişi, yüzdesi: %7,7.

Tablo 6: Yönetici asistanları çalıştıkları kurum var olduğu müddetçe kendilerinin de var olabileceği gerçeğine göre hareket etmelidirler.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	kesinlikle katılmıyorum	6	5,7	5,7	5,7
	katılmıyorum	4	3,8	3,8	9,5
	fikrim yok	5	4,8	4,8	14,3
	katılıyorum	37	35,2	35,2	49,5
	Kesinlikle katılıyorum	53	50,5	50,5	100,0
	Total	105	100,0	100,0	

Tablo 6'da katılımcılara kurumsal kimliğe sahip çıkmaları gerekip gerekmediği sorusu yöneltilmiştir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu bu soruya olumlu cevap vermiştir. Yapılan araştırmalar çalışanların işyerlerine sadık olmaları gerektiği konusunda hemfikirdir. Örgütsel bağlılık denilen bu olgu çalışanların iş ahlakıyla işyerine bağlı olmaları gerekmektedir. Anket sorusuna Olumlu cevap veren: 90 kişi, yüzdesi: % 85,7, Fikri olmayan: 5 kişi yüzdesi: % 4,8, Olumsuz cevap veren: 10 kişi, yüzdesi: %9,5.

Tablo 7: Zamanı Etkili Kullanma

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	kesinlikle katılmıyorum	9	8,6	8,6	8,6
	katılmıyorum	20	19,0	19,0	27,6
	fikrim yok	34	32,4	32,4	60,0
	katılıyorum	31	29,5	29,5	89,5

	kesinlikle katılıyorum	11	10,5	10,5	100,0
	Total	105	100,0	100,0	

Tablo 7de katılımcılara yönetici asistanlığı mesleğinde zamanı etkili kullanmanın önemi hakkında düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Paranın yerine koyamayacağı yegâne hazinelerden biride zamandır. Maalesef geçen zamanı geri getirme şansımız yoktur. Bu nedenle iş yaşamında mümkün olduğu kadar örgütsel faaliyetlere motive olunması, zamanı verimli bir şekilde örgütsel hedefleri gerçekleştirecek şekilde kullanılmalıdır. Bu soruya maalesef olumlu bakanların sayısında diğer sorulara oranla daha düşük katılım gözlenmektedir. Oysaki işlerin yürütülmesi noktasında zaman, oldukça öneme sahip değerlerden biridir. Ankete sorusuna Olumlu cevap veren: 42 kişi, yüzdesi: % 40, Fikri olmayan: 34 kişi yüzdesi: % 32,4, Olumsuz cevap veren: 29 kişi, yüzdesi: %27,6.

Tablo 8: Kamu ve Özel kurumlar çalışan istihdam etme noktasına masa başı işlerde öncelikli olarak yönetici asistanlığı branşını tercih etmelidirler

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	kesinlikle katılmıyorum	8	7,6	7,6	7,6
	katılmıyorum	6	5,7	5,7	13,3
	fikrim yok	15	14,3	14,3	27,6
	katılıyorum	36	34,3	34,3	61,9
	kesinlikle katılıyorum	40	38,1	38,1	100,0
	Total	105	100,0	100,0	

Bu soruda öğrencilerden kendi branşlarıyla ilgili atamalarda ve özel sektör istihdamında farklı branş mezunlarının istihdam edilip edilmemesi konusu sorulmuş ve büyük çoğunluk bu konuda istihdam noktasında büro işlerinde yönetici asistanlarının istihdam edilmesi gerektiği yönünde fikir beyan etmişlerdir. Ankete katılanlardan Olumlu cevap veren: 76 kişi, yüzdesi: % 72,4, Fikri olmayan: 15 kişi yüzdesi: % 14,3, Olumsuz cevap veren: 14 kişi, yüzdesi: %13,3.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz modern çağda her meslek dalı profesyonel ve nitelikli elemanlarca icra edilmekte olup, bilgi çağının getirdiği değişim ve esneklik arzusu küresel rekabet ortamında insanların sevdikleri mesleğe yönelmeleri ve yaptıkları işi en iyi şekilde icra etmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Sekreterlik mesleği hem sanatsal hem de bilimsel yönü olan ve aynı zamanda yetenek gerektiren önemli bir meslek dalıdır. Günümüz bilgi çağı örgütlerinde çalışan sekreterlerin eğitim seviyesi yüksek, mesleğin gerektirdiği beceri, yetenek ve tecrübeye sahip, basiretli ve ferasetli elemanlar olarak görev yapmaları oldukça önem taşımaktadır.

Son zamanlarda sekreterlik mesleği yönetimsel beceri ve organizasyon yeteneği gerektiren bir meslek dalı haline gelmeye başlamıştır. Bu noktada iki yıllık eğitim vermekte olan Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programlarına önemli görevler düşmektedir. Ön lisans programları çağın gereklerine uygun özel sektörde ve kamu sektörünün istediği nitelikte eleman yetiştirilmesi yönünde gayretleri gerekmektedir.

Sosyal sermayemiz olan gençlerimiz için birinci öncelik bir meslek sahibi olup iş hayatında ve toplumsal yaşamda söz hakkı olan birer birey olma arzuları; bu konuda topluma, özel sektöre ve devlete önemli sorumluluklar yüklemektedir. Devletimiz istihdama yönelik gerekli tedbirleri alma noktasında çalışmaları titizlikle yürüteceği gibi özel sektöre de gerek teşvikler gerekse de telkinlerle sosyal sermayemize sahip çıkılması yönünde çalışmaları yürütmesi birinci öncelikli gündem konusu olarak değerlendirilmelidir.

İnsanların sevdiği mesleğe yönelmeleri ekonomik özgürlükle doğrudan ilişkilidir. Ülkemizin birinci gündem maddesi işsizlik olduğu müddetçe gençlerimizin ilgi duyduğu alanlarda eğitim görme arzuları körermeye devam edecektir. Bu noktada sanayinin gelişmesi, teknolojik yeniliklerin egemen olduğu bir toplum haline gelmemiz her meslek grubu için yetenekler doğrultusunda eğitim görme arzusunu aşılayacak böylece nitelikli ve yetenekli elemanların yetişmesi ile toplumun refah seviyesi istenilen düzeye ulaşmış olacaktır.

Kaynakça

ALTINÖZ, Mehmet (1998) , Sekreterlik Teknikleri, II. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara.

BAŞPINAR, ÖZTÜRK, Nuran (1999), Sekreterlik Davranışları, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Çakmak, V.,Çögürcü, İ., Duman, H., ve Delen, F. (2011). Yöneticilerin Büro Personeli Olarak Çalışanlardan Beklentileri Üzerine Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik AraştırmalarDergisi*, 13 (20) 65-73.

http://pazaryeli.com/Egitim.php, Eğitim nedir?, Erişi Tarihi: 05.10.2016.

https://portal.nevsehir.edu.tr/ects/bilgipaketi/dil/tr/bolum/350001/sayfa/1, Büro Yönetimi ve Sekreterlik, Erişim Tarihi: 08.10.2016.

Tavşancıl, E. (2010). Tutumların olculmesi ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tengilimoğlu, D., Coşan, P. (2013), Yönetici Asistanlığı, Siyasal Kitabevi Ankara, 2013.

Tutar, Hasan, Yönetici Asistanlığı, Seçkin Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

2.DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE'YE GÖNDERİLEN MİSSOURİ GEMİSİNE DAİR CUMHURİYET,VATAN,ULUS VE AKŞAM GAZETELERİNİN YAYINLAIRI VE BU YAYINLARA DAİR EDİNİLEN İZLENİMLER"

Ömer Oğuzhan DOSTİ

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Özet

2 Eylül 1946'da son bulan 2.Cihan Harbi neticesinde büyük bir şekilde yaygınlaşma çabası göstermeleri,Amerika'nın yeni "OrtaDoğu" siyaseti,Sovyetler Birliği'nin ise 2.Dünya Savaşı sonrası askeri olarak yerleşkesinde bulunduğu İran coğrafyası içerisindeki konumlarını daha da uzun süreli bir hale getirmesi,Amerika'nın siyasi bir girişim olarak Türkiye'ye Missouri Zırhlısını göndermesine sebebiyet vermiş ve bu zırhlının seyahati,ziyaret süreci içinde Türk gazeteleri de birtakım haberleri ile Missouri'nin gelişinin siyasi evresinin halk üzerindeki gelişmelerine değinmek,Zırhlının New York'ta Bayonne Limanı'ndan çıkışı sonrası Merhum Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşının hangi sebepler ile kendi döneminin en büyük gemisi olarak kabul edilen ve "Yüzen Kale" olarak Amerikan basınlarında yer alan bu geminin Yurt basınında ,ziyarete kadar geliş süreci ve ziyaretindeki gelişmeleri değerlendirmek bugünkü Türk basının 2.Dünya Savaşı'nda zamanımıza değin geçirdiği değişim evrelerini anlama açısından oldukça önem teşkil etmektedir.

Çalışma esnasında gazete arşivleri içerisinde Cumhuriyet,Vatan,Ulus ve Akşam gazetelerinin ziyaret süreci ve öncesindeki yayınladıkları manşetler ele alınarak değerlendirilecek,ayrıca eski Türk Washington Büyükelçisi Merhum Münir Ertegün'ü getiren bu büyük zırhlının karşılanışı ve Türk halkının nasıl bir tutum içinde yer aldığına dair de çalışmada ayrıca belirtilmeye çalışılarak,Amerikan Zırhlısı Missouri'nin Sovyet tehditlerine dair dönemin Ankara Hükümeti'ne siyasi bir destek olup olmadığı konusunda da birtakım bulgulara varılmaya çalışılacaktır.Türk gazetelerinin bu izlenimlerine dair bilgi vermek çalışmanın temel amacı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Cumhuriyet, Akşam, Ulus, Vatan, Missouri, Sovyetler Birliği

"THE REFLECTIONS ABOUT THE MISSORUI BATTLESHIP IN THE VATAN,AKSAM,ULUS AND CUMHURİYET NEWSPAPERS AND İT'S İMPRESSİONS"

Abstract

September 2, 1946 at ending Second World War ,way to show the widespread efforts in war as a result, America's new "Middle East" policy, the Soviet Union, the 2nd World War, after which the military as the campus more prolonged their position within the Iranian geography Neutralization, America has cause to send Turkey Missouri armored ship as a political initiative and armored travel, Turkish newspapers

also mention the developments on the public political stage for the arrival of Missouri with some news of the visit process, ship New York in Bayonne after the exit from the port to which the cause of the late Ambassador to Washington, Munir Ertegun's body that is considered to be the largest ship of its time and "floating castle" as taking part in the American press, press dormitory of the ship to assess developments in the visit process and coming up to visit today's Turkish press in the 2nd World War, it poses very important stage in terms of understanding the changes it has undergone to our present time.

Newspapers in this visit like Cumhuriyet, Vatan, Ulus and Akşam and other presses will be assessed and by considering the headlines being published before, also a former Turkish ambassador to Washington late Munir Ertegun bringing this great armored Ship's visit and the Turkish people how well that takes place in an attitude of study also by trying to set the American battleship will be worked and the Ankara government on whether political support in the newspapers will be work.Turkish newsapapers to be reached on a number of signs give information on the impression that the basic aim of the study period, about the American Battleship Missouri's Turkey Visit.

Keywords:Second World War,Cumhuriyet,Vatan,Ulus,Aksam,Missouri,Soviet Union

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye arasındaki ilk siyasi girişimlerin 1776'da Amerika'nın bağımsızlık savaşı sürecinde kendisine müttefik arayan Birleşik Devletler ile Osmanlı İmparatorluğu arasında geliştiği görülmüş ve bu sürece değin Monrie Doktrini kapsamında Dünya Politikasında kendisini Avrupa'daki gelişmelerden uzak tutan Amerikan Hükümeti,1.Dünya Harbi sonlarına doğru siyasi gelişmelerdeki yerini almaya başlamış ve Soğuk Savaşa kadar uzanan süreçte Türkiye ile gerek ticari gerekse de siyasi nitelikte uzlaşma politikası yürütmüştür.[1]

1.Dünya Savaşı ardından ise kendi kayıplarını telafi etmek isteyen Almanya içerisinde Anton Drexler'in kurucu kökenliğini taşıyan Nasyonel Sosyalist rejimin başa gelmesi ile başlayan hızlı yükseliş ,beraberinde 2.Cihan harbine yol açmış ve bu harpte Japonya'nın 7 Aralık 1941'de Pearl Harbour Limanı'na ani bir baskın düzenlemesiyle,Amerika'nın da savaşa girmesine sebebiyet vermiştir.[2]

Bu baskın içerisinde 188 uçak kaybedilmiş,2.500 civarında Amerikan askeri hayatını yitirmiş,büyük harp ise dünya genelinde müttefik tarafından

[1] Davil Alvarez,"**Bureucracy And The Cold War Diplomacy:The United States and Turkey 1943-1946**",Institute for Balkan Studies,1980
[2] Jane Caplan,"Hitler Almanyası 1933-1945",İnkılap Yayınları,Oxford University Press,2008,s.48

60.000.000,Mihver alanında ise 12.000.000 'luk bir kaybı beraberinde getirmiştir.[3]

Bu büyük savaşın enkazında güçlü olarak çıkan ise sadece Amerika ve Rusya olmuş,daha savaş dönemlerinde devam eden "*Dumberton Oaks*" konferansı içerisinde barış hükümlerine karar verme aşamaları başlamış ve ardından "*Yalta*" ve "*Postdam*" konferansları sırasında Amerika Birleşik Devletleri,Rusya ve İngiltere devam eden savaş sürecinin ve savaş sonrası düzenlemeleri konuşmaya başlamışlardır.[4] 2.Dünya Savaşı arifesinde Rusya, Türkiye ile ilgili istek ve düzenlemelerini ise ilk kez 4 ve 11 Şubat arası devam eden "Yalta Konferansı" aşamasında dile getirerek, 1946 sürecine kadar devam edecek olan dönemde ise gerek Boğazlar,gerekse Doğu sınırında Türk ve Rus Hükümeti arasında birtakım anlaşmazlıklar baş göstermesine neden olmuştur.Özellikle Rusya'nın Boğazların statüsünü değiştirmede yeni şartlar getirerek 25 Aralık 1925 'te imzaladığı Dostluk ve Saldırmazlık paktını 19 Mart 1945 tarihinde feshetmiş ve buna ilaveten İngiltere'nin güdümünde bulunan Yunanistan'ın ve On iki ada'nın bir kısmının ticari bir üs olarak kendisine verilmesini taleb etmişse de bu istekleri İngiliz Hükümeti tarafından tepkiyle karşılanmıştır.[5]

2.Dünya Savaşının seyrinde,özellikle Stalingrad Muharebesinde Almanya'ya karşı başarılı bir savunma yapan Rusya ,bu çatışmadan sonra Türkiye'ye olan eski düşmanlığını yeniden kazanmış,bu düşmanlığın sebebi ise 1942 yıllarında Almanya'nın Türkiye'ye yolladığı 100 milyon Reichmark'a varan kredi gibi etkenler olmuştur.[6]

Amerikan Hükümeti ise 2.Dünya Savaşı ertesinde Rus Hükümeti ile uzlaşma çabalarına girmiştir. Bu dönemde ünlü gazeteci Metin Toker'in açıklamalarına göre , "*Amerika ,Türkiye'nin S.S.C.B ile yaşadığı ihtilafı iyi anlayamamış*" ve kendisi bunun nedenini de "*Ne ileri düzeyde düşmanlık ne de dostluk ilişkilerinin olmamasına*" bağlamıştır.[7]

İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in 6 Mart 1946 tarihinde Missouri, Westminster College'de verdiği ünlü demir perde konuşması ile beraber Sovyet Rusya'nın Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'ye karşı kendisine uydu devletler yaratmak istediği konusunda artık Churchill ve Hükümeti ile de eski uzlaşma politikasını değiştirmiş ve İngiltere ile aynı siyasi çizgide yer almıştır.[8]

---

[3] Ayhan Kamel,"**1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**",İnkılap Yayınları,2014,s.38
[4] Tevfik Rüştü Aras,"**Atatürk'ün Dış Politikası**",Kaynak Yay.,2010,s.19
[5] Suat Bilge,"**Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri:Güç Komşuluk 1920-1964**",Ankara,s.127-129
[6] Hüner Tuncer,"**İsmet İnönü'nün Dış Politikası 1938-1950 :2.Dünya Savaşı'nda Türkiye**",Kaynak Yay.,2012,İstanbul,s.109
[7] İbrahim Bozkurt,"*2.Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Zırhlısı Missouri İstanbul Limanı'nı ziyareti üzerine değerlendirmeler*",Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,VI/15,2007
[8] *http://www.history.com/this-day-in-history/churchill-delivers-iron-curtain-speech* (Erişim Tarihi 17 Ağustos 2016)

Amerika'nın 32.Başkanı olarak görev yapan Franklin Roosevelt'ten sonra yerine gelen Missouri eyaleti kökenli Harry S.Truman,Rusya'nın 2.Dünya Savaşı sonrasındaki komünist idealizmine karşı Doğu'da güçlü bir müttefik ve coğrafi olarak bir üs konumunda olan Türkiye'ye karşı yeni bir Orta Doğu politikası üretmiş ve dönemin Dış İşleri Bakanı James Brynes ile yaptığı görüşmelerden sonra Sovyet Rusya'ya karşı Akdeniz içerisinde kendi üslerini yaratacak girişimlere katılma konusunda anlaşmaya varmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet Rusya'nın 2.Dünya Savaşı içerisinde yerleştiği İran sınırından geri çekilmemesi,Mançurya civarında bir Rus karakolunun Amerikan uçaklarından birine ateş açması ve Doğu Avrupa'da Rusya'nın ABD-Macar petrol yatakları üzerinde hak iddia etmesi gibi sebeplerle de ,"Soğuk Savaş" periyodunun ilk aşaması olan silahlanma sürecinde 1941 yılında Missouri zırhlısını inşa etmeye başlamıştır.[9]

Türkiye'ye gönderilme kararı 6 Mart 1946 tarihinde alınan bu büyük zırhlının tarihi hakkında bilgi vermek de, konunun gidişatı hakkında daha fazla fikir sahibi olmak için gerekli olmaktadır.

Amerika'nın yeni kurulan bir devlet olması sebebiyle 1775'lere kadar İngilizler'e karşı deniz üstünde herhangi bir üstünlük elde edemeyişi ve sivil savaş döneminde küçük gambotlarla kraliyet donanmasına karşı gerilla taktikleri uygulayarak mücadele etmesine neden olmuş ve donanmanın ilk kez "*John Adams*" ile başlayarak Thomas Jefferson'a kadar uzanan başkanlık periyodunda büyük aşamalar kaydettiği görülmüştür[10].1839 tarihinde inşa edilen Zırhlının Amerikan tarihindeki ilk kez yerini alışı ise 1843 tarihine kadar inmekte ve bu tarihte ilk kez "*Caleb Cushing*" adlı elçinin Çin'e gönderilmesiyle başlamıştır.Missouri'nin ilk kez böyle bir görevde yer almasının sebebi ise hem geminin kendi döneminde ülke içinde ilk kez buhar sistemi kullanan gemilerden olması hem de Amerika'nın Çin ile bağlantı kurarak İngiltere ile aynı ticari haklara sahip olmak istemesi yer almaktadır.[11]

1843 yılından sonra ise Missouri sırasıyla 1861-1865 dönemlerinde Amerikan "Sivil Savaş" ı içinde Konfederasyona karşı güney orduları içinde kullanılmış,ardından birinci dünya savaşı içerisinde de tatbikat gemisi olarak donanmada yerini almıştır.[12]Konunun özellikle ana teması olan son Missouri gemisi ise 21 Haziran 1941 'de New York'ta Brooklyn Limanın'da Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry Truman'ın kızı Margaret Truman'ın yaklaşık

[9] Yavuz Güler,"*2.Dünya Harbi sonrası Türk-Amerikan İlişkileri 1945-1950*",Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi,C.5,Sayı:2,2004,s.209-224
[10] Richard E.Shroedder,"**Missouri At The Sea**",University Of Missouri Press,2008,s.9
[11] A.g.e,s.10
[12] Paul Stillwell,"**Battleship Missouri:An İllustrated History**",Naval İnstitue Press,1996,Annapolis,s.9

100.000.000 $'lık sponsorluğu ile beraber kısa bir vaftiz töreninden sonra suya indirilmiştir.[13]

29 Haziran 1944 tarihinde Amerikan donanmasında yerinin alan Missouri sınıfının ve kendi döneminin en büyük zırhlısı olmuş ve Amerikan deniz gücünde ilk kez radyo sistemi kullanan savaş gemisi olarak tarihteki yerini almıştır. [14] Atlantik üzerinde bulunan 3.Filoya katılan Missouri zırhlısının Okinawa üzerindeki başarıları ile devam süreçte Japonya 2 Eylül 1945'te ,2.Dünya Savaşını bitiren antlaşmayı Japon Dış İşleri Bakanı "*Shigemitsu*" ve General "*Douglas Mc.Arthur*" arasında imzalamak zorunda kalarak savaş Missouri zırhlısı üzerinde sona ermiştir.[15]

Missouri'nin 2.Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelerde de gerek Amerikan Hükümeti,gerekse de Soğuk Savaş süreci öncesi için önemli rollerde oynadığı görülmekte ve en önemli rolü ise 6 Mart 1946 tarihinde 12.filo ile beraber olarak Akdeniz'e gönderilmesi olmuş, fakat Birleşik Devletler Hükümetinin aldığı kararla zırhlının 2 destroyer eşliğinde İstanbul'a olan ziyaretinin gerçekleştirmesi kararlaştırılmıştır.[16]

Amerikan Hükümeti bu ziyaretin temel sebebini 10 Kasım 1944'te vefat eden Türkiye'nin Washington Büyükelçisi "*Mehmet Münir Ertegün*" ün naaşını diplomatik bir nezaket karşılık suretiyle ana yurduna geri gönderilmesi olarak planlamışsa da dönem içerisinde Sovyet Rusya'nın İran sınırındaki Türkiye'ye yönelik tehditkar hareketleri ve Boğazlar üzerindeki kendilerine bir üs teminatı gibi sebepler, bu ziyaretin perde arkasındaki temel etkenler olmuştur.[17]Gönderilecek gemi olarak ise hafif "*Providence*" kruvazörünü ele aldıysa da Amerikan Hükümeti dönemin 2.amirali Forrest Sherman'ın direktifleri doğrultusunda Missouri'nin sefer için görevlendirilmesini uygun bulmuştur.[18]

Döneminin en büyük zırhlısı sayılan ve Amerikan basınında "Yüzen Kale" olarak adlandırılan Missouri'nin 21 Mart'ta Bayonne Limanı'ndan Münir Ertegün'ün naaşını alarak Akdeniz üzerine olan ziyareti ise Türk basınında büyük bir ilgi uyandırmış,Cumhuriyet,Vatan,Ulus ve Akşam gazeteleri bu ziyaretin kapsamı hakkında Türk kamuoyu ile 1946 yılının Mart ayından itibaren bilgi paylaşımı yapmaya başlamıştır

---

[13] The Times,29 Haziran 1944,s.7
[14] Gordon Newell,Vice Admiral Allan E.Smith,"**The U.S.S Missouri:Biography Of The Last Battleship**",s.14
[15] Kıt Bonner,Carolyn Bonner,"**U.S.S Missouri At War**",Zenith Press,2008,s.69
[16] Tuscon Daily Citizen,"*The U.S.S Fleet is Away From Turkey*",14 Mart 1946,s.9
[17] Ernest Kindley,"Diplomatic Gestures",Amarilla Daily News Gazetesi,14 Mart 1946,s.8
[18] Paul Stillwell,"**Battleship Missouri:An İllustrated History**",Naval İnstitue Press,1996,Annapolis,s.100

Akşam Gazetesi

Türk gazeteleri arasında bilgi paylaşımı yapan bu gazetelerden ilk olarak Akşam gazetesinin yayınlarına bakıldığında 7 Mart tarihi itibari ile Missouri'nin seferinden bahsedilmeye başlanmış,bu tarih içerisinde Akşam gazetesi ön manşetine "Münir Ertegün'ün cenazesini Missouri zırhlısı getirecek" başlığını atarak,"Dış İşleri Bakanlığının açıklamalarına göre,1945'te 2.Dünya Harbi sebebi ile naaşının getirilmesine olanak bulunmayan Münir Ertegün'ün cenazesinin 45.000 tonluk Missouri zırhlısı ile Türkiye'ye getirileceği" ni bildirerek ziyaretin ilk haberlerini aktarmaya başlamıştır.[19]Bu manşetin ardından bir hafta sonra da 15 Mart tarihinde verdiği bir haberle gazete,Amerikan zırhlısının ziyaret programının içeriklerinden bahsederek geminin İstanbul'da 4 gün kadar kalacağını ve bu süre içerisinde de Türk halkı tarafından gezilebileceğini bildirmiş,ve büyük zırhlıya 2 yabancı kruvazörün de eşlik edeceğini aktarmaya devam etmiştir.[20]Nitekim 24 Mart sayısına göz atıldığında da Missouri'nin Türk filoları tarafından parlak bir karşılama göreceği,Missouri ve diğer eşlik eden kruvazörler içerisindeki amirallerin de karşılama sonrası Ankara'ya hareket edecekleri de Akşam gazetesinin paylaşılan haberleri arasında olmuştur.[21]

Gazete Birleşik Devletlerin bu en büyük zırhlısının büyük ziyarete programını hazırlarken Amerikan basınında The Marion Star gazetesinde yazarlık yapan "*Walter Lippman*" adlı bir gazete çalışanın,Missouri'nin ziyareti hakkındaki düşüncelerini paylaşmış ve yazarın ifadesi ile "*Politik bir girişim*" adlı köşesindeki açıklamalarına değinerek,bu gezinin "Orta Doğu'da tam da politik bir krizin baş gösterdiği dönemde ortaya çıkmasının Amerika'nın bu coğrafyada barışı sağlayabilmek adına bir hareket göstermesinin ve aynı zamanda deniz üzerindeki kudretini de temsil etmesinin bir sonucu olduğunu,aynı zamanda eğer bir bölgeye büyük bir savaş gemisi gönderilmek isteniyorsa orada bu devletin bir yerleşim niyetinin olduğunu gösterdiğini" de aktardığı,Akşam gazetesi okuyucuları ile paylaşmıştır.[22]

Büyük zırhlının Türkiye'ye olan ziyaret gününe az bir zaman kaldığı süreç içerisinde de 2 Nisan tarihinde gazete geminin ziyaret programına değinmiş,"*Missouri zırhlısını karşılama hazırlıkları*" adlı manşet altında "Missouri'nin İstanbul'a gelişi sonrasında yabancı subaylara refakat edilecek olan askerlerin tespiti ve zırhlının kalışı süresince de İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'ın oluşturduğu bir komisyon kararına göre,Amiraller ve üst rütbeli erler için 15 otomobil tahsis edileceği ve Missouri'nin demir atacağı bölgeler olarak

[19] Akşam Gazetesi,7 Mart 1946
[20] Akşam Gazetesi,15 Mart 1946
[21] Akşam Gazetesi,21 Mart 1946
[22] Akşam Gazetesi,"*Walter Lippman diyor ki*",26 Mar 1946,s.1

da Dolmabahçe,Beşiktaş ve Ortaköy önleri civarlarındaki yerlerin de tespit edildiğin" paylaşmıştır.[23]

3 Nisan tarihinde yayınladığı bir manşette de Missouri Amirali Henry K.Hewitt'in "*Missouri zırhlısının Amerikan menfaatlerinin karışıklık tehlikesi içerisinde bulunduğu her limana gitmeye hazır olduğunu*" bildiren bir demeci yayınlamıştır.4 Nisan tarihinde de "Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry Truman'ın şahsi mümessili olarak Alexander Weddell'in Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye mesaj getirdiğini" aktararak 5 nisan sürecine kadar zırhlının ziyaret programı hakkında bu şekilde bildirimler yapmıştır.[24]

Zırhlının İstanbul'a geldiği tarih olan 5 Nisan'da ise Akşam gazetesi ilk sayfasında "*Aziz dostlarımız hoş geldiniz*!" manşetini atarak,Missouri'ye eşlik eden Power ve Providence zırhlılarının da 5 Nisan sabahı 8.50'de Dolmabahçe önünde demirlediğini aktarmış ve Türk halkının sahillerden dost gemileri izlemeye geldiğini de paylaştığı görülmüştür.[25]Nitekim Missouri Amirali Henry K.Hewitt de yaptığı ilk açıklamalarda "*Ziyaretlerinin bir iyi niyet tezahürü*" olduğunu belirterek kamuoyunda gezinin maksadını açıklamaya da çalıştığı da gazetedeki incelemeler esnasında görülmüştür.[26]

Gemiden naaşın alınışı,Taksim abidesine çelenk bırakılışı ve dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile beraber görüşmeler Akşam gazetesinde Cumhuriyet,Vatan,Ulus gibi basınlarla aynı şekilde ele alınmış,"*Limana gelen Amerikan gemisine karşı Türk halkının büyük bir sempati gösterdiği,saat 1'den itibaren de halkın gemileri ziyaret edebileceği*" açıklanmıştır.[27]

Bu basın organı içerisinde dikkat edilen bir nokta da diğer gazeteler nezdindeki gibi Missouri zırhlısının kamuoyu önünde oldukça etkili bir savaş aracı olarak gösterilmeye çalışılması olmuş,gazete "*Dünyanın en kuvvetli gemisi,Missouri bugünkü dünyanın en kuvvetli ve en modern gemisi"* olarak tabir ettiği bu zırhlıyı "Dünyanın başka hiçbir yerinde bu derece kuvvetli bir gemi yoktur." diyerek de zırhlının savaş yeteneğine dair birtakım açıklamalar yapmıştır.[28]

Büyük zırhlının ziyaret programı Türkiye'de devam ederken Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry Truman'ın Ordu günü konuşmasını yayınlayan gazete "Amerika'da daha kuvvetli bir millet yoktur.Bu kuvvete malik olduğumuzdan idareyi ele almak ve mesuliyetler yüklenmek mecburiyetindeyiz.Amerika Birleşik Devletlerinin ilk hedefi Birleşmiş Milletler kurulunu tam manasıyla

---

[23] Akşam Gazetesi,"*Missouri Zırhlının karşılama hazırlıkları*",2 Nisan 1946,s.1-2.
[24] Akşam Gazetesi,"*Missouri ile gelen Amiral Hewitt'in demeci*",3 Nisan 1946,s1
[25] Akşam Gazetesi,5 Nisan 1946
[26] Akşam Gazetesi,"*Amiral Hewitt'in Beyanatı*",5 Nisan 1946
[27] Akşam Gazetesi,6 Nisan 1946
[28] Akşam Gazetesi,"*Dünyanın En Kuvvetli Gemisi*,"6 Nisan 1946

desteklemektir." cümlesini de kendi manşetlerine ekleyerek bu misafirlik esnasında yayınladığı görülmektedir.[29]

Bu tarihte yayınlanan bir diğer haber de gazetenin ilk sayfasında "*Amerikan askerlerinin Ankara'ya gittikten sonra gördükleri kabulün kendilerini memnun ettiği,kendilerine akşam 17'de Amerikan Elçisi Edwin Wilson tarafından ziyafet verildiği ve İstanbul'da da Dolmabahçe sarayında bir balo düzenlendiği*" gibi haberler göze çarpmaktadır.[30]

Amerikan heyetinin 7 Nisan'da tekrar İstanbul'a dönüşü sonrasında da Akşam basını "Şehrin bir çok yerinde Türk ve Amerikan askerlerinin kol kola gezdiklerini,Türk ve Amerikan askerlerinin sokaklarda vazife alarak devriye gezdiklerini" açıklamış ve ayrıca Tramvay idaresi tarafından tahsis edilen Taksim-Dolmabahçe arasında saat 1'e kadar Amerikan askerlerine ulaşım imkanları da sağlandığı" bilgisini paylaşarak "*Ziyarete gelen gemilere verilecek hediyeleri*" manşetini atarak haberlerine devam etmiştir.[31]

9 Nisan tarihinde ise Missouri'nin İstanbul'dan ayrılışına ilişkin olarak ilk sayfada "*Yolunuz açık olsun*." başlığını paylaşan gazete,"*Uğurlamanın çok parlak bir şekilde geçtiğini*","*Sahillerde biriken,vapurlara binen binlerce halkın,Amerikan denizcilerini uğurladığını*" şeklinde aktarımlar yaptığı görülmektedir.Nitekim gazetede bir diğer köşe altında "*Truman nutku münasebeti ile ve misafirlerimizi uğurlarken*" adlı başlık altında da gazete "*Amerikalı misafirlerin geçirdikleri üç gün,bir memleketi ve milleti görüp tanımak için çok kısa bir zaman olduğunu,Türkiye hakkında çoğunu hemen hemen hiç bilgi edinmemiş binlerce yüksek subay ve gazetecilerin,bu müddet içinde bile yeni Türkiye hakkında,kendilerini yanılmaktan koruyacak başlangıç fikirlerine sahip olduklarına güvenebiliriz.*" şeklinde bir açıklama yaparak da gezinin Türk tarafında değerlendirilmeye çalışıldığı Akşam gazetesinde görülmektedir.[32]

Cumhuriyet Gazetesi

Akşam gazetesi Missouri'nin ziyaret programından bu şekilde bahsederken bir başka gazete olan Cumhuriyet basını da 8 Mart tarihi itibariyle zırhlının ziyaret programını Türk kamuoyu ile paylaşmaya başlamış ve bu tarih itibari ile "Dünyanın en büyük zırhlısı,45.000 tonluk Missouri'nin 21 Mart'ta New York'un Bayonne Limanı'ndan ayrılarak kordiplomatiğin en büyük isimlerinden biri olan Münir Ertegün'ün naaşını ana yurduna getireceğinin, Türkiye Dış İşleri Bakanlığınca teyit edildiği" açıklamalarını paylaşmıştır.Gazetede özellikle göze çarpan açıklamalara dikkat edildiğinde Missouri'nin "*Dünyanı en büyük zırhlısı*

[29] Akşam Gazetesi,"*Başkan Truman'ın Nutku:Amerika'dan daha kuvvetli bir millet yoktur.*",7 Nisan 1946
[30] Akşam Gazetesi,"*Misafirlerimiz bu sabah Ankara'dan geldiler.*",7 Nisan 1946
[31] Akşam Gazetesi,7 Nisan 1946
[32] Akşam Gazetesi,"*Yolunuz Açık Olsun.*",9 Nisan 1946

ve İstanbul'a gelişi büyük yankılar uyandıran" bir haber olarak verilişi araştırmalar esnasında oldukça göze çarpan bir cümle olmuş,bir nevi Soğuk Savaş öncesi Türk kamuoyunun gözünde Birleşik Devletler Donanması üstün bir konuma getirilmek istenmiştir.[33]

Gazetenin zırhlıya ait haberlerine dair incelemelere devam edildiğinde,9 Mart tarihli yayında "*Manchester Guardian*" gazetesinin açıklamaları aktarılmış,ve bu açıklamalara göre "*Türkiye gönderilecek olan Missouri zırhlısının sefer hazırlıklarına Amerikan hükümetinin özel bir ilgi gösterdiklerini*" kayıt etmiş,ve bu ziyaretin tam olarak " *Türk-Sovyet arasındaki münasebetlerin büyük bir nezaket kesbettiği döneme rast geldiğin*i" de aktarmıştır.[34]

Bu araştırmalara devam edildiğinde 10 Mart tarihinde ziyaret haberlerine devam eden Cumhuriyet Gazetesi,"*Amerika'nın denizler üzerindeki satvetini göstermek istediği*" başlığını attığı ve daha önce konu içerisinde değinilen Walter Lippman'ın fikirlerine göre de "*Birleşik Devletler'in Akdeniz'de bulunmasının onun geçici değil,müstakil bir devlet olarak yer etmek istediğinin göstergesi olduğunu*" açıkladığını aktararak Missouri'nin ziyaret haberlerine devam etmiştir.[35]

21 Mart tarihli haberler incelendiğinde müteveffa elçinin naaşının Bayonne'de Missouri'ye aktarılacağı ve geminin 31 Mart tarihinde Cebelitarığa gelerek burada "*Helena*" adlı Kruvazör'den Amerikan Birleşik Devletleri'nin Avrupa'daki 12.filosuna komuta eden Amiral Hewitt'i alarak yola devam edeceği Türk kamuoyu ile paylaşılmış ve "*Power*" adlı bir Amerikan destroyeri ile beraber Missouri'nin Türkiye'ye doğru yol almakta olduğu bilgilerinin verildiği görülmüştür.[36]

27 Mart tarihinde de Cumhuriyet Gazetesi,Akşam gazetesinin de aktardığı açıklamalara benzer şekilde "Missouri'nin karşılama programı" hakkında bir takım bilgiler vermiş,"*Power"* ve "*Providence*" kruvazörleriyle hareket eden Missouri'nin,Çanakkale'de iki Türk gemisi tarafından karşılanacağını" da aktarmıştır.[37]

Ziyaretin gerçekleşmesine 4 gün kala da bu basın organı,Amerikan gemilerinin Cebelitarık'a girdiklerini ve Cuma sabahı itibari ile İstanbul'da olacaklarını yazmış,ve bu haberlere ilaveten de Amerikan askerlerinin şehre geldikten sonra gezi esnasında herhangi bir ekonomik zarara uğramamaları için, satacağı malı gereğinden fazla bir fiyata verenlerin şiddetle cezalandırılacaklarını,Tramvay

[33] Cumhuriyet Gazetesi,8 Mart 1946
[34] Cumhuriyet Gazetesi,9 Mart 1946
[35] Cumhuriyet Gazetesi,10 Mart 1946
[36] Cumhuriyet Gazetesi,21 Mart 1946
[37] Cumhuriyet Gazetesi,27 Mart 1946

idaresi tarafından da kendilerine 12 kadar otobüs tahsis edileceği demeçlerini yayınlamıştır.[38]

Hazırlık ve karşılama aşamasında Türk tarafında bu tarz girişimler gözükürken,Missouri Amirali olarak göreve getirilen Henry K.Hewitt'in de birtakım açıklamalar yaptığı görülmüş ve kendisinin cümleleriyle Cumhuriyet Gazetesi "*Missouri'nin Türkiye'ye olan seyahati zarfında Amerikan Rusya'ya karşı olan ihtilafında Türkiye'yi desteklemek niyetinde olduğunu gösteren bir hareket olarak nitelendirilmemesi gerektiğini*" belirten bir yorum yaparak da seyahatin amacını dünya kamuoyuna bildirmeye çalıştığı gözlenmiştir.[39]

Cumhuriyet gazetesinin Missouri haberlerine dair göz atıldığında genel olarak dikkati çeken noktanın,söylemlerin genellikle anti-Sovyet çizgisi üzerinde olduğu gözlenmiş ve süreç içerisinde toprak ve boğaz taleplerini en üst düzeye ulaşması,İran-Türkiye sınırında koğuşlanan Rus askerlerinin yarattığı kritik dönem, problematik bir diplomasi ilişkisi yaşayan Türkiye'nin Amerikan basınından da aldığı kuvvetle ziyaret programına büyük bir ehemmiyet vermesine neden olmuş,Postdam Konferansı içerisindeki problemlerin bir sonraki periyotta daha da büyük bir krize sebebiyet vermesiyle Türk basını tamamen Sovyet karşıtı bir politikaya girişmiştir. Meseleye daha büyük bir çerçeveden bakıldığında da Dünyadaki her ulus gibi Konferans sonrası 1946 dönemi içerisinde Türkiye de kendi güzergahını belirleyecek kararlar almışsa da *Kapitalizm* ve *Kolonyalizm* gibi etkenler bu güzergahta ülkenin basın tarafının da nerede yer alacağını gösteren iki büyük etken olduğu görülecektir.[40]

Rusya'nın tam bu süreçler içerisinde Kafkas coğrafyası içerisinde Amerikan kapitalizminin kendisini göstermesine tahammülü olmadığı da bu dönem içerisindeki yapılan araştırmalardan görülmüş ve Sovyet Rusya'nın bu bölge içerisindeki dominant etkisini göstermesi de petrol yataklarının paylaşılması evresinde ortaya çıkan büyük etkenlerden biri olmuş,Türkiye bunun sonucunda 1945-46 dönemlerinde yüzünü Batı'ya çevirmiştir.[41]

Bu süreçlerin geçiş aşamaları bahsedilen şekilde açıklandıktan sonra Missouri'nin ziyareti öncesi haberlere devam edildiğinde cumhuriyet basını,4 Nisan tarihli yayınlarında "Missouri zırhlısı yarın sabah geliyor." manşetini atmış ve "Yarın sabah limanımıza gelecek olan Amerikan Missouri zırhlısı ve bu zırhlı ile getirilecek olan Washington büyük elçimiz Münir Ertegün'ün cenazesinin layık olduğu kıymet ve ehemmiyetle karşılanması için resmi ve özel bütün müesseseler elden ve içten gelen varlıklarla çalışmaktadırlar." cümlesini kullanmış ve bu Başta Yavuz gemisinin bulunduğu bir torpido ile beraber 2 Türk

---

[38] Cumhuriyet Gazetesi,1 Nisan 1946
[39] Cumhuriyet Gazetesi,3 Nisan 1946
[40] Gabriel Kolko,"**The Politics Of War:The World War and United States Foreign Policiy**",New York,1968,s.568
[41] Bruce R.Kuniholm,"**The Origins Of Cold War in Near East:Great Power Conflict and Diplomacy in Iran,Turkey,and Greece",**Princeton University Press,New Jersey,1980,s.21

gemisinin daha sakız adasında karşılayacaklarını Türk kamuoyuna aktardığı görülmüştür.[42]

Nitekim 5 Nisan sabahı da gazete sabah 8 'de Amerikan donanmasının gelmiş olacağını bildirmiş ve "Missouri ile refakatindeki gemilerin dün gece saat 9'da Çanakkale'den geçtiklerini" aktarmıştır.Bu haberde özellikle dikkat çeken nokta ise Bütün Çanakkaleliler'in gelen yabancı gemiyi görebilmek için sahillere dökülmesini aktaran Cumhuriyet gazetesi bu cümle ile geminin halk nezdinde yarattığı heyecanı da aktarmaktadır.[43]

Gazetenin 5 Nisan tarihli basımında Nadir Nadi'nin "*Dost Amerikan denizcilerini karşılarken*" adlı köşe yazısında ise "*Rahmetli Münir Ertegün'ün naaşını getiren Missouri zırhlısı bugün limanımızda olacak,Dost ve Amerikan denizcilerini günlerden beri karşılamaya hazırlanan Türk halkı bu ziyaretin hatırasını unutmayacaktır.*" şeklinde cümleler kullanılmış ve "*Atlantik Okyanusunun öbür kıyısından kalkarak hür Boğazların hür ve mavi suları üzerinde bize birkaç günlük misafirliğe gelen Missouri'yi İstanbul halkı sevinerek karşılıyor,en büyük Amerikan harb gemisinin heybetli çizgilerinde yarınki barış dünyasını gerçekleştirmeğe çalışan ülkücülük sembolünü görüyor*." gibi cümleler eklemiş ve son olarak da ilgi çekici bir şekilde "*Amerika,bugün yeryüzünün en kuvvetli bir millettir.Fakat bu kuvvet saldırganlığın,istila ve tahakküm hırsının değil;barışın,adaletin ve milletler arasında eşitlik hakkını kurup yaşatmak isteyen temiz bir idealin emrindedir*." diyerek Türk kamuoyuna bu tip paylaşımlar yaparak ziyareti değerlendiren cümleler kullanmıştır. [44]Missouri Boğazlara giriş yapmasından sonra da gazete ilk olarak "*Missouri Büyük ilgi ve Sevgi ile karşılandı.*" manşetini atmış,"*Filonun gelişi Türk-Amerikan dostluğunun parlak bir ifadesi oldu*." ifadesini de bu cümlelere eklemiştir.Nitekim Truman'ın şahsi mümessili olarak gelen Alexander Weddel "*Missouri ile Türkiye'ye Memleketlerimiz arasındaki dostluğu sembolize etmek üzere geldik*."diyerek ziyaretin Amerikan diplomasisi nezdindeki amacını da aktarmaya çalışmıştır.[45]

6 Nisan tarihinde bu demeçler yayınlanırken gazete içerisinde köşe yazarı olarak görev yapan B.Felek de "*Hoş geldin Sam Amca!" adlı köşe yazısında "Aman ne kadar iyi ettin de geldin!Vallahi ne kadar özlemiştik,Her gün Amerika ordusu,Amerika uçağı,Amerika deniz altısı der işitir,ekranlarda Amerikan artistleri,Amerikan fen harikalarını görür dünya haberlerinde bir sizinkilerin adını iştir durur:Ah şunu bir görsek ! diye özlerdik*." gibi nüktedan cümlelerle de ziyaretin gelişim safhasını kendi düşünceleriyle aktardığına rastlanmıştır.[46]

[42] Cumhuriyet Gazetesi,4 Nisan 1946
[43] Cumhuriyet Gazetesi,"*Missouri İstanbul'da*",4 Nisan 1946
[44] Nadir Nadi,"*Dost Amerikan gemilerini karşılarken*",Cumhuriyet Gazetesi,5 Nisan 1946
[45] Cumhuriyet Gazetesi,"*Missouri Büyük sevgi ile karşılandı.*",6 Nisan 1946
[46] B.Felek,"*Hoş geldin Sam Amca*!",Cumhuriyet Gazetesi,6 Nisan 1946

7 Nisan tarihi itibariyle de Missouri'nin önde gelen isimleri Ankara'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşmeye gelmiş ve burada Büyük Atatürk'ün geçici kabrini ziyaret ettikten sonra da Türk Genel Kurmay Başkanlığının verdiği ziyafetten sonra da Ankara'dan ayrıldıkları haberleri paylaşılmıştır.[47]

Bu tarih içerisinde verilen yayınlara devam eden Cumhuriyet Gazetesi,"Amerikan misafirlere karşı Türk halkının bir bayram neşesi içinde olduğunu,Yabancı dostların şerefine müteaddid ziyafetler verildiğini kamuyou ile paylaşmış ve Türk halkının Amerikan semptizminin üzerinde ne derece etkili olduğunu bu manşetlerle devam ettirdiği dikkate çarpmıştır.[48]

Özellikle Missouri ile ilgili haberlerin seyirleri bu şekilde devam ederken Missouri'yi ziyaretten aklımda kalanlar adlı bir karikatür yayınlayarak köşesinde geminin zırhını,savaş araçlarını ve askerlerini oldukça misafirperver göstermeye çalışan Cumhuriyet gazetesi, bu yönüyle de Amerikan askeri kuvvetinin ne derecede kuvvetli olduğunu da ima etmiştir.[49]

Cumhuriyet Basınında bu aktarılan haberler içerisinde özellikle Abidin Daver'in 8 Nisan tarihinde kaleme aldığı "Amerika Ortadoğu'nun koruyucusu" adlı yazısında da Daver "*Truman'ın yaptığı ordu günü konuşması içinde Amerika'nın bugün en dünyanın en kuvvetli millet olduğu ve bu milletten daha kuvvetli bir millet olmadığı*" sözlerini "Amerika Cumhurbaşkanını bu sözleri söylemeye hakkı bulunduğunu ve Ordu,havacılık,teknik,donanma ve sanayi alanlarında hiçbir milletin bu devletle baş edemeyeceğini" aktarması da Ziyaret esnasında dikkati çeken yorumlardan biri olarak görülmüştür.[50]

Cumhuriyet gazetesi içerisinde konu üzerinde daha önce bahsedildiği gibi Abidin Daver'in "*Amerika Ortadoğu'nun koruyucusu*" adlı köşe yazısı içerisinde "*Amerikan kudret ve satvetinin muhteşem bir timsali olan bir Amerikan filosunun,Yakın ve Orta Doğunun mihrakı olan İstanbul'da misafir bulunduğu ve kendi şahsi mümessili ile bir Amerikan Oramiralinin Ankara'da devlet adamlarımızla samimi temaslar yaptıkları şu sırada Amerikan Cumhur başkanın yaptığı ordu günü konuşmasını Yakın ve Ortadoğu milletlerinin şükran duygularıyla karşıladığına şüphe yoktur.*" demeci de gazetenin ziyarete bakış açısını hangi şekilde değerlendirdiğini göstermektedir.

Gazetedeki haberler sadece siyasi içerikle yetinmemiş aynı zamanda tenis gibi birtakım dallarda da Türk ve Amerikan sporcuları arasındaki müsabakalara da yer verildiği gazetede görülen diğer haberler arasındadır.[51]

---

[47] Cumhuriyet Gazetesi,7 Nisan 1946
[48] Cumhuriyet Gazetesi,"*Misafirlerimiz Taksim Abidesine Çelenk Koydular*.",6 Nisan 1946
[49] Cumhuriyet Gazetesi,7 Nisan 1946
[50] Abidin Daver,"*Amerika,Yakın ve Ortadoğu'nun koruyucusu*",Cumhuriyet Gazetesi,8 Nisan 1946
[51] Cumhuriyet Gazetesi,"*Amerikalı takımlar ile ve İzmir'li sporcularla yapılan Maçlar*",8 Nisan 1946

Cumhuriyet basının 9 nisan haberlerine göz atıldığında "*Missouri'nin İstanbul boğazından ayrılacağı ve Türk halkında gemiyi uğurlamak isteyenler için de 10 kadar geminin ayrılacağı*" bilgileri yer almaktadır.Bu haberler esnasında ayrıca İstanbul tacir ve sanayicileri namına da 18 Kayseri seccadesi hediye edilmiş ve bu seccadeler dün Ticaret ve Sanayi Odası Umumi Katibi Mahmud Pekin tarafından Missouri'ye götürüldüğü" gibi haberler de gazetede yer edinmiştir.[52]

10 Nisan haberlerinde de gazete "*Amerikalı misafirlerin dün sabah İstanbul boğazından ayrıldığı,İstanbul halkının da Amerikan filosunu büyük sevgi ve alaka tezahürleri içinde heyecanla uğurladığını*" aktarmış ve Missouri'nin türk halkı üzerinde bıraktığı izlenimleri kendi içerisinde bu şekilde dile getirmiştir.

Ulus Gazetesi

Akşam ve Cumhuriyet gazeteleri Missouri zırhlısının haberlerini daha önce bahsettiğimiz şekilde değerlendirirken bir başka yayın organı olan Ulus da 8 Mart tarihinden itibaren başladığı "*Missouri zırhlısı 21 Mart'ta yola çıkıyor.*" manşetiyle beraber zırhlının ziyaretine dair açıklamalarda bulunmaya başlamıştır."*Kordiplomatiğin en kıdemlisi olduğu sırada Birleşik Amerika başkentinde vefat eden Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün cesedini İstanbul'a götürecek olan Missouri zırhlısının 21 Mart'ta New York'ta Bayonne limanından ayrılacağını,Dış İşleri Bakanlığının teyit ettiğini"* bildiren açıklamalarla ziyaret hakkında değerlendirmeler yapmaya başlamıştır.[53]

Ulus gazetesinin bu sayısında ek olarak İngiliz gazetesi olan Evening Star'ın da yaptığı "*Ölen diplomatların cenazelerinin harp gemileri ile memleketlerine iadesi hiç şüphesiz diplomatik normal bir nezaket eseridir.Fakat bu iş için dünyanın en büyük zırhlılarından birinin seçilmesi bütün Washington mahfillerini hayrette bırakmıştır.Tahmin edildiğine göre,Missouri zırhlısı bu görevini ifa ettikten sonra Cebelüttarık'ta manevralarda bulunacak olan,İngiliz donanması birliklerine iltihak edecektir.*" şeklindeki yorumu,gazetede ziyaret sürecine dair bu şekilde verilmiştir.[54]

Ulus gazetesinde 14 Mart'ta dikkat edilmesi gereken bir haber neşredilmiş ve bu habere göre İran sorunu içerisinde Sovyet Rusya'nın işgal hareketlerine hazırlanması ve Tahran ile Türk sınırına doğru yürüyüşe geçmesi, Missouri'nin gönderilmeden önceki süreçte Doğu'daki mevcudiyetin gittikçe tehlikeye girdiği

[52] Cumhuriyet Gazetesi,10 Nisan 1946
[53] Ulus Gazetesi,"*Missouri Zırhlısı 21 Mart'ta yola çıkıyor.*",8 Mart 1946
[54] Ulus Gazetesi,8 Mart 1946

ve Birleşik Amerika'nın Sovyet Rusya'da izahat istediğini içeren gelişmelere yol açmıştır.Bu haberle,Missouri'nin 21 Mart'a doğru Bayonne limanından çıkışı ,önem teşkil eden gelişmeler olarak göz önüne çıkmaktadır.[55]

15 Mart haberlerine gelindiğinde de Missouri zırhlısına tekrar değinen Ulus gazetesi,bu tarih içerisinde "*Missouri'nin yolda yapacağı manevralar bildiriliyor*." adlı başlık içerisinde Missouri'nin ziyaretlerinin hiçbir şekilde bir mahiyet taşımadığı ve hareket halinde olan harp gemilerinin yapması gereken alışılmış tecrübeleri teşkil ettiğini" bildiren açıklamasını yayınladığı görülmüştür.[56]

İran üzerindeki Sovyet tehdidinin devam ettiği ve "*İzvestia*" adlı Rus gazetesinin "*İran'ın esas politikası son 20 yılında Rusya'ya karşı tehditkar hareketler içerdiğini*" aktarması ile devam eden gelişmelerden sonra 18 Mart tarihinde gazete "*Missouri'nin 5 Nisan'da İstanbul'da olacağını bildirerek,Müteveffa elçi Mehmet Münir Ertegün'ün naaşı ile birlikte zevcesi Hayriye Ertegün ve bütün Türk Büyükelçili memurlarının,İstanbul'da yapılacak cenaze merasiminde hazır bulunacakları bildirilmiş ve Bayonne'den Türkiye'ye kadar Türkiye Dış İşleri Bakanlığı Protokol Umum Müdürü Kadri Rezan'ın İstanbul'a kadar da refakat edeceği*" haberleri yer almıştır.[57]

19 Mart tarihinde de yer alan haberde kısa bir şekilde 8.filo ile hareket etmesi kararlaştırılan "*Missouri'nin Amerikan dış İşleri Bakanlığının aldığı karara göre yalnız başına Akdeniz seyahatine çıkacağı bildirilmiştir."*[58]

21 Mart tarihinde Zırhlının New York'ta Bayonne Limanından çıkışını ise Ulus gazetesi,"*Missouri Amerika'dan bugün yola çıkıyor*." manşetini atmış,"Avrupa'daki Amerikan Filosu komutanı Amiral Hewitt'in de nisan ayı itibariyle,Missouri ile beraber Akdeniz limanlarını nezaket ziyareti yapacağını" bildirmiş ve ek olarak "*Power ve Providence adlı iki kruvazörün de büyük zırhlıya eşlik edeceğini*" aktarmıştır. [59]

Bu haberlere devam edilirken 27 Mart tarihinde gazete ilk sayfasında verdiği Missouri'nin toplarına ait küçük bir resimle "*Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşını Türkiye'ye getiren Missouri zırhlısının 4 Nisan tarihinde İstanbul Limanı'na geleceğini*" bildirmiş ve Missouri'nin özellikle bu resmi ile beraber ateş gücüne vurgu yaptığı da resimde dikkat edilen noktalarda biri olmuştur.[60]

---

[55] Ulus Gazetesi,"*Ruslar İran'ı işgal ediyor*.",14 Mart 1946
[56] Ulus Gazetesi,15 Mart 1946
[57] Ulus Gazetesi,"*Missouri 5 Nisan'da İstanbul'da bulunacak*.",18 Mart 1946
[58] Ulus Gazetesi,19 Mart 1946
[59] Ulus Gazetesi,"*Missouri Amerika'dan bugün yola çıkıyor*.",21 Mart 1946
[60] Ulus Gazetesi,27 Mart 1946

Gazete 28 Mart'ta da ziyaret programına değinmiş ve ön sayfada yer alan "*Missouri için hazırlanan program*" manşetinde "*Çanakkale Boğazı dışında deniz birliklerinin ve Boğazda da Yavuz tarafından karşılanacak olan Missouri,Dolmabahçe'ye eski büyük elçinin naaşını çıkaracak ve burada askeri bir tören eşliğinde Amerikan askerlerinin de dahil olduğu tören birlikleriyle beraber cenaze Üsküdar'daki aile mezarlığına defnedilecektir*." cümleleriyle ziyaret programına değinmiştir.[61]

29 Mart tarihine gelindiğinde tekrar ziyaret programını vermeye yoğun bir şekilde devam eden Ulus gazetesi "*Missouri zırhlısı Perşembe Sabahı 8'de İstanbul'da olacak*." manşetiyle beraber "*Eski büyükelçinin tekrar ana yurduna getirilmesi sebebiyle bir program hazırlandığını,programın 4 Nisan tarihinde 3 Türk muhribinin Sakız adası açıklarında Missouri'yi karşılayarak bu karşılama programının başlayacağını*" bildiren açıklamalara devam ettiği görülmüştür.[62]

Gazetenin 2 Nisan açıklamalarında da, zırhlının Amiral Hewitt'i alarak Cebelitarık'tan hareket ettiğini bildirmiştir.3 Nisan'da da "Amiral Hewitt'in sözleri" manşeti altında "*Missouri zırhlısında seyahat eden bu amiral, açıklamalarında Amerikan menfaatlerinin karışıklık tehlikesi altında bulunduğu herhangi bir limana gitmeye hazır bulunduklarını,Akdeniz'de Amerikan donanmasının daha fazla birliklerinin mevcut olmasını istediği*" aktaran cümleleriyle Ulus gazetesi bu bilgiyi paylaşmıştır.[63]

4 Nisan tarihinde gazetede paylaşılan haberlerden biri ise Sovyet Rusya basınına ait "*İzvestia*" yayın organının açıklamaları olmuş,İzvestia yazınına göre,"*Türk-Irak ve İngiltere-Doğu Ürdün anlaşmalarından çıkan maksatların,Arap Birliği memleketlerini ayırmak ve Arap aleminin doğusunda Türkiye himayesinde bir blok kurularak,Arap Birliği davasını baltalamak*" amaçlanması olarak açıklanmış ve Ulus gazetesi içerisinde F.Rıfkı Atay'ın "*Türkiye ve Irak arasındaki görüşmelerin ve imzalanan antlaşma ve sözleşmelerin anlaşılmadık hiçbir noktası kalmamıştır*." sözlerini aktarması da ziyaret esnasında Türk-Sovyet arasındaki Ortadoğu anlaşmazlığının yüzeye çıktığının bir işareti olmaktadır.[64]

5 Nisan 1946'da da "*Missouri'nin sabah 8'de İstanbul'da olacağını aktaran*" Ulus gazetesi,"*Türk muhriplerinin Amerikan zırhlısını dün Sakız adası civarında karşıladıklarını"* aktararak, Lozan muahedesinden hemen takip eden günlerde Ouchy'de Bean-rivage Oteli'nde Türk-Amerikan ticaret antlaşmasını resmeden

[61] Ulus Gazetesi,28 Mart 1946
[62] Ulus Gazetesi,29 Mart 1946
[63] Ulus Gazetesi,"*Amiral Hewitt'in sözleri*",3 Nisan 1946
[64] Falih Rıfkı Atay,"*İzvestia'nın bir yazısı*",Ulus Gazetesi,4 Nisan 1946

bir eki yayınlamış ve ziyaretin gelişine dair bu girişimde bulunduğu görülmüştür.[65]

Aynı tarihte Falih Rıfkı Atay'ın kaleminde çıkan "*Missouri*" adlı köşe yazısı incelendiğinde "*Amerikalı'ların eski elçinin naaşını ve gömülme töreni sırasında bütün Türk milletini minnet içinde bırakan bir kadirşinaslık gösterdiklerini ve bunu unutmadıklarını,Missouri zırhlısının adının Türk-Amerikan tarihinde büyük ve derin bir hatıra olarak kalacağını*" aktardığı ve "*Missouri'nin Türk sularına girmesinden itibaren Amerikan-Türk dostluğunun gerçeği artık aşan bir gelenek kuvveti haline geldiğini,Boğaz içine gelmesine ise türlü manalar verildiğini ama Birleşik Devletlerin sadece hür,eşit ve egemen milletlerin ortaklaşa güvenliğine dayanan,harpsiz,saldırışsız bir hüküm süren dünya için çabaladığını*" aktaran yazıları dikkate çarpmaktadır.[66]

Ziyaretin seyrine dair haberler incelenmeye devam edildiğinde Ulus yayını ,6 Nisan tarihinde "Münir Ertegün'ün naaşının Ana yurdunda olduğunu" yazan bir manşetle beraber "Amerikan misafirlerin Ankara'ya hareket ettiğini","Münir Ertegün'ün cenazesinin törenle kaldırıldığını" ve Missouri'ye kumanda eden Oramiral Hewitt'in "Ziyaretlerinin,Amerika'nın Türkiye'ye karşı bir iyi niyet tezahürü olduğunu" belirten aktarımlarıyla devam ettiğini,"İstanbul halkından muazzam bir kalabalığın erken saatlerden itibaren Missouri'yi karşılamak için sahillerde toplandığını" yazdığı görülmüştür.[67]

6 Nisan'da Ankara'ya hareket eden Amerikan heyetini 7 Nisan'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün karşıladığını yazan Ulus basını,"*Bütün ziyaretleri sırasında Amerikan misafir heyetini büyük bir tezahüratle karşıladığını*",Amiral Hewitt'in de "Amerikan milletinin bir temsilcisi olarak gördüğüm fevkalade kabulden ve karşılanmadan sonsuz bir heyecan içindeyim ve pek mütehassisim.Bunu hayatımın en kıymetli bir hazinesi olarak saklayacağım.Aynı yüksek ülküleri taşıyan Türk ve Amerikan milletleri barış içinde daima beraber kalacaklardır.." gibi eklemelerini alarak gazete içerisinde yayınlamıştır.[68]

7 Nisan tarihinde verilen haberler araştırılmaya devam edildiğin 2.sayfa içerisinde yayınlanan "İstanbul'da Misafir Amerikan denizcileri sevgi ile ağırlanıyor." adlı manşette "*Türk ve Amerikan bahriyelilerinin kolkola dolaştığı,Amerika'lıların şimdiye kadar bulundukları limanlarda konukseverliğin bu derecesini görmediklerini" söylediği,"Taşıt vasıtalarını bedava olduğu,Gece gündüz ve bilhassa sokaklarda Amerikan askerlerinin çevik ve canlı adımlarla dolaştıklarını,bir kısmının da Kapalıçarşı içerisinde tozlu dükkanlarda nargile,sarmısak havanı,çubuk ve tesbihlerle oynayıp durduklarını*

[65] Ulus Gazetesi,5 Nisan 1946
[66] Falih Rıfkı Atay,"*Missouri*",5 Nisan 1946
[67] Ulus Gazetesi,"*Oramiral Hewitt'in demeci*",6 Nisan 1946
[68] Ulus Gazetesi,7 Nisan 1946

ve bunları satın aldıklarını,Amerikan subayları arasında ise halı satımının oldukça sürümde olduğunu" yazdığı görülmüştür.[69]Türk halkının bu şekilde karşılamaları devam ederken "*Vali Lütfü Kırdar'ın gazetecilere demeci*" altında da Ulus yayını, "*Vali Doktor Lütfi Kırdar'ın Amerikan gazetecilerine Beyoğlu'nda saat 17'de Amerikan Haberler Bürosunda verilen kokteyl'de Amerika'lı dostların gelişini Türk Milleti ve İstanbul Halkının büyük bir sevinçle karşıladığını,Türk karakteri ile Amerikan karakteri arasında büyük benzerlik olduğunu,Bu karakterin birinci kısmının açık,yani samimi olmak,ikincisinin ise Türk ve Amerikan'ların düşündükleri gibi görünmeleri konusunda ortak sıfatlar taşıdığını*" aktaran sözleri de araştırmalar esnasında oldukça dikkate çarpmıştır.[70]

Ziyaretin bitiş günü olan 9 Nisan'da Ulus Gazetesi "*Missouri bu sabah gidiyor.*" başlığı ile yayınladığı manşette "*Değerli misafirlerin Türkiye'den derin dostluk duyguları ile ayrıldığını,Truman'ın şahsi temsilcisi Alexander Weddell'ın İsmet İnönü ile Ankara'daki temaslarından sonra kendisinden büyük bir hayranlıkla bahsettiğini,Oramiral Hewitt'in bu ziyaretle aradaki dostluk bağlarını daha sağlam bir hale geldiğini" belirtmiş,ve Amerikan Misafirlere İstanbul şehri adına hediyeler verildiği*" ve gazetecilerin Weddell'a "*Cumhurbaşkanına Amerikan Hükümetinden bir mesaj getirip getirmediği konusundaki soruya da "Mesaj getirdiğim doğrudur,yalnız bunun için söyleyebileceğim yegane şey Truman'ın İnönü ve Türk milletinden daha yakın ve daha sıkı bir dostluk istediğidir.*" şeklinde cevap verdiği gazetede kaydedilmiştir. [71]

Zırhlı İstanbul'dan ayrıldıktan sonra 10 Nisan'da haberlerine devam eden Ulus gazetesi son olarak ise,"*Missouri dün gösterilerle uğurlandı*." şeklinde attığı manşetle, "*Hewitt'in gösterilen kabule teşekkür ettiği*.","*Amerika'ya da iki Türk gencini tahsile götürdüğü*." aktarımlarını paylaşmıştır.[72]

Vatan Gazetesi

Cumhuriyet,Vatan,Ulus gazeteleri yanında konu üzerinde ziyaret öncesi ve sonrasında Missouri'ye değinen Türk basın organlarından biri de Vatan gazetesi olmuş,7 Mart tarihi ile başladığı neşriyatta *"Amerika'nın yüksek nezaketi"* başlığı altında "*Japonya'nın teslim vesikasını imzaladığı meşhur Missouri gemisi ile 10 Kasım 1944'te vefat Türkiye Washington Büyük elçisi Münir Ertegün'ün naaşını getireceğini*" bildirdiği,bunun ardından yapılan açıklamada ise "*Diplomatların naaşlarının harp gemilerine bindirilerek iadesinin eski bir nezaket olduğu ama bununla beraber bu göreve kruvazörlerin tahsis edildiği*"

[69] Ulus Gazetesi,"*Misafir Amerikan denizcileri sevgi ile ağırlanıyor*.",7 Nisan 1946
[70] Ulus Gazetesi,"*Vali Dr.Lütfi Kırdar'ın gazetecilere demeci*",7 Nisan 1946
[71] Ulus Gazetesi,"*Misafirlerimize İstanbul şehri adına hediyeler takdim edildi*.",9 Nisan 1946
[72] Ulus Gazetesi,"*Missouri dün gösterilerle uğurlandı*.",10 Nisan 1946

belirtilmiş,"*Missouri'nin gönderilme kararının Rusya'yı hedef tutar gözüktüğü için bazı diplomatların endişe duyduğu*" da gazetede eklenmiştir.[73]

Devam eden bu açıklamalar içerisinde Rusya'nın bilfiil Karadeniz içerisinde bloke edilmiş olmasının verdiği şüphelerle beraber Türkiye'ye bir zırhlı gönderilmesi gazetenin açıklamalarına göre "*birçok tahmine sebebiyet vermiştir*."[74]

9 Mart'ta Vatan gazetesinin "*Ruslar'ın Kars ve Ardahan'ın kendilerine iade edilmesini İngiltere ve Amerika'ya bildirdiklerini*" belirten yazısı sırasında Missouri'nin özellikle tam da bu dönemde denk gelen ziyareti de dönem içinde dikkat edilen haberlerden biri olmuştur.[75]

17 Mart haberlerinde ise Rusya'nın Türkiye ve İran'a doğru askeri hareketlenme üzerine ilk sayfasında attığı manşetle "*Amerikan Hükümeti'nin Türkiye'ye teminat verdiği,Birleşmiş Milletler teşkilatı düzenini herhangi bir tehdide sokacak harekete karşı ise Birleşik Devletlerin Türkiye ve İran'ın yanında azimli bir tarzda yer alacağını*" belirten açıklamaları öne çıkmış ve 4 gün sonra da Missouri New York'ta,Bayonne Limanı'ndan vefat eden eski büyükelçinin naaşını alarak Akdeniz'e doğru güzergahını belirlemiştir.[76]

Vatan Gazetesinin ziyaret programına dair haberlerine 18 Mart tarihinde çıkarttığı yayın ile devam ettiği görülmekte ve gazetenin1.sayfasında yer alan manşette "*Missouri zırhlısının seyir programı*" ile devam ettiği haberde "*Münir Ertegün'ün naaşını 21 Mart'ta Bayonne'den alacağı,Cebelitarık istikametinde hareket ederek,5 Nisan tarihinde de İstanbul'da olacağı,oradan dönüşünde ise Cezayir,Napoli,Tanca gibi bölgelere uğrayarak seferine devam edeceği*" ni gazetenin bildirdiği görülmektedir.[77]

Nitekim bahsedilen diğer gazetelerde olduğu gibi 21 Mart tarihinde New York'tan ayrılan Missouri zırhlısı için Vatan basını yine "*Missouri limanımıza gelmek üzere bugün hareket ediyor*." başlığını vermiş, "*Amerikan ve Türk milli marşları eşliğinde cenazenin Arlington ulusal mezarlığından trenle getirilerek zırhlıya aktarıldığını*" da Türk kamuoyu ile paylaşmıştır.[78]

24 Mart tarihinde ise naaşın büyük ve muazzam bir törenle Missouri'ye aktarıldığından devam eden Vatan basını "*Büyük elçinin eşi,üç çocuğu ile beraber Protokol Umum müdürü Kadri Rıza ve Amerikan protokol şef muavini Alexander Weddel büyük elçinin naaşına Türkiye'ye kadar refakat edeceklerdir*."

---

[73] Vatan Gazetesi,7 Mart 1946
[74] Vatan Gazetesi,"*Missouri'nin İstanbul'a gelişi*",7 Mart 1946,s.1-2
[75] Vatan Gazetesi,"*Kars ve Ardahan'ın ilhakı*",9 Mart 1946
[76] Vatan Gazetesi,"*Amerika Hükümeti,Türkiye ve İran'a teminat verdi*.",17 Mart 1946
[77] Vatan Gazetesi,"*Missouri Zırhlısının seyir programı*",18 Mart 1946,s.1
[78] Vatan Gazetesi,21 Mart 1946

açıklamalarıyla ziyaretin seyir sürecinde bilgi paylaşımı yapmaya devam etmiştir.[79]

26 Martta da "*Missouri'nin seyir programı*" altında "*Zırhlıya Cebelitarık'ta bir kaç muhribin katılacağını*" ve "*Atlantik Okyanusu'nda yarım saat süratle ilerlediğini 31 Mart'ta da Cebelitarık'ta olacağını bildirmiş,Cebelitarık'ta Amiral Henri K. Hewitt'in Missouri'ye geçerek İstanbul'a kadar gemiye kumanda edeceğini*" de aktarmıştır.[80]

Ziyaretin yaklaşmasına günler kala 29 Mart tarihinde gazete "*Missouri Zırhlısı Memleketimizi ziyareti sebebiyle hazırlanan program*" başlığı altında da "*Türkiye'ye Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün naaşını getiren Missouri zırhlısı için ziyaret sebebiyle büyük bir program hazırlandığını,cenaze merasiminden misafirlerin kabul merasimine kadar düzenlemek için bir komisyon kurulduğunu ve en ufak düzenleme noktalarının bile gözden geçirildiğini*" aktaran bu basın organı "*4 Nisan'da 2 Türk gemisinin Sakız açıklarında zırhlıyı karşılayacağını*" aktararak ziyarete az bir zaman kaldığı süreçte açıklamalarına devam etmiştir.[81]

Vatan basını ziyaretten 4 gün önce 1 Nisan tarihinde Türk halkının zırhlıya ziyaretler yapabileceğini ve "*Ziyaretler esnasında riayet edilecek hususlar* "kısmında geminin "*5,6,7 Nisan tarihlerinde saat 13 ile 15.30 arasında gezilebileceğini*," bunun ardından "*Ziyaret edecek şahıslar için özel bilet tahsis edileceğini ve her şahsın yalnız bir bilet kullanabileceğini*" aktarmış,"*Geziyi gerçekleştirecek vatandaşların lüzumsuz yere başka yerde birikmemeleri ve izdihama yol açmamaları*" na dikkat etmek gerektiğini vurgulayarak,"*Gemiye çıkıldığı andan itibaren yapılacak ilk uygulamanın geminin kıç tarafındaki Amerikan bayrağını selamlamak*" olacağını ifade etmiştir.[82]

4 Nisan tarihinde Ahmet Emin Yalman'ın kaleme aldığı "*Çelikten bir barış elçisi*" yazısı incelendiğinde de yazarın kendi açıklamalarıyla "*Dünyanın en büyük harp gemisinin yarın İstanbul'da olacağı*","*Bu geminin türlü türlü tahrip silahlarının olduğu,kendisinin seyyar bir kale olarak sayılabileceği,Missouri'nin Amerikan kudret ve satvetini denizlerde dolaştırırken dünya ölçüsünde dostluk duygularının,iyi komşuluğun,ahengin,insanca tesadüfün elçiliğini yapan bir gemi*" olarak zırhlıyı tasnif edişi gazetenin bu tarihinde yapılan ilgi çekici açıklamalardan biri olmuş,yazar ayrıca "Türk büyük elçisinin cenazesinin,mutad an'anelerinin haricinde çıkmak suretiyle,dünyanın en büyük harp gemisiyle Türkiye'ye gönderilmesinin bir saikinin,Amerika ile Türkiye'nin aynı insanca

[79] Vatan Gazetesi,24 Mart 1946
[80] Vatan Gazetesi,"*Zırhlıya Cebelitarık'ta birkaç muhrib katılacak*.",26 Mart 1946
[81] Vatan Gazetesi,29 Mart 1946
[82] Vatan Gazetesi,"*Misafirimiz olacak Amerikan Harp Gemileri*",1 Nisan 1946

yolun yolcusu olmaları ve aradaki mesafeye rağmen birbirlerine yakınlık duymaları" olduğunu eklemiştir.[83]

Vatan gazetesi 5 Nisan tarihinde ziyaret gerçekleştiği gün,manşetine "Missouri bugün limanımızda,Münir Ertegün'ün naaşı bugün yurt topraklarına kavuşuyor." demecini kullanmış,"Münir Ertegün'ün bugün törenle Asri mezarlığına gömüleceğini,ardından da Amiral Hewitt'in Ankara'ya giderek Cumhurbaşkanı İnönü'ye resmi bir ziyaret yapacağını" bildirmiştir.[84]

Ahmet Emin Yalman ise "*Hoşgeldin Ey Münir Ertegün*" adlı yazısında "*Adeta bir milli matem havası içinde Amerikalı'lar seni başları üzerinde taşıyarak büyük merasimle milli ve tarihi mezarlıklarına misafir ettiler.Oraya öyle bir dakikada çekiliyorsun ki harbin sonu görünmüştür.Washington Büyükelçiliği vazifelerini ölümünden sonra da parlak bir surette yerine getirmeye devam ediyorsun.*" diyerek kendi yorumlarıyla ziyaretin manevi hissiyatını gazetede aktarmıştır.[85]

6 Nisan'da gazete misafirlik sürecini aktarmaya başlamış ve ilk olarak "Missouri'nin yarattığı heyecan" manşeti altında "Dost Amerika'nın dost ve kardeş gemicileri,dün içten gelen bir sevinç ve muazzam tezahüratla karşılandılar." cümlesini kullanarak ziyaretin başlangıcını değerlendirmeye almıştır.[86]

Aynı şekilde Missouri Amirali Hewitt'in de ilk olarak Yeşilköy açıklarında,Japon barış antlaşmasının temsil edildiği noktada ağırladığı bir Türk gazeteciye "*Missouri'nin Türkiye'ye olan ziyareti memleketimizin memleketinize bir iyi niyet tezahürüdür.*" şeklinde demeç vererek kendi deyimleriyle açıklamaya aldığı görülmüştür. [87]

Karşılıklı iki taraftan memnuniyet belirtileri devam ederken geminin üstün askeri özelliklerine değinmeyi unutmayan gazete "*Missouri Dreadnotu:Dünyanın en büyük saffiharp gemisi*" şeklinde aldığı başlıkla beraber Ahmet Emin Yalman'ın "*Missouri'den İntıbalar*" adlı köşesinde "Missouri'ye kocaman bir seyyar adaya benzeyen bu harp ejderhasına baktıkça şu kanaatim kuvvet buldu ki Amerika gemilerinin sularımıza gelmesi;hayırlı bir adımdır,müşterek emniyet mefhumu etrafındaki insanlık tesanüdünün güzel,parlak bir belirtisidir.Missouri'ye zaten iç rahatlığı ile gitmiştim,bu düşüncenin tesiri altında bir kat daha huzur ve ferahlıkla gemiden ayrıldım." şeklinde bir açıklamada bulunması zırhlının Türk-Rus gerginleşmesi etrafında

---

[83] Ahmet Emin Yalman,"*Çelikten bir barış elçisi*",Vatan Gazetesi,4 Nisan 1946
[84] Vatan Gazetesi,5 Nisan 1946
[85] Ahmet Emin Yalman,"*Hoş geldin Ey Münir Ertegün*",Vatan Gazetesi,5 Nisan 1946
[86] Vatan Gazetesi,5 Nisan 1946
[87] Vatan Gazetesi,"*Hewitt'in beyanatı*",5 Nisan 1946

Türk kamuoyunun ziyaretten oldukça memnun bulunduğunun bir göstergesi olarak dikkate alınabilir. [88]

Nitekim bu açıklamalar çerçevesinde 7 Nisan tarihinde de İsmet İnönü kendisini ziyarete gelen Amerikan heyetini kabul etmiş ve Vatan gazetesinde de yer alan "*Amerikan donanmasına mensup gemiler bize ne kadar yakın bulunurlarsa o kadar iyi olur*." demecini yayınlayarak izlenimlerini aktarmıştır.[89]

Ziyaretin son gününde ise Vatan gazetesi baş manşet olarak "*Amerika'lı misafirler bugün limanımızdan ayrılıyorlar.*" başlığını kullanmış,"*Amerika Birleşik Devletleri şahsi mümessili Alexander Weddell'ın Cumhurbaşkanı İnönü'ye daha yakın ve daha sıkı bir dostluk talep ettiği*" ni gazetede yazan açıklamalara göre belirtmiştir.[90]

Zırhlının ziyaretinin bitiş sürecinde de Missouri Amirali Henry K.Hewitt "*İstanbul'da geçirdiğimiz günler hayalimizde unutulmaz bir hatıra olarak kalacaktır.*" yorumunu eklemiş,İstanbul Vali ve Belediye reisi,gazetenin verdiği habere göre "Yüksek tahsil gençliğini ve Türk halkını gemileri uğurlamaya davet etmiştir.[91]

Bu uğurlama haberlerinden sonra da Missouri Akdeniz seferlerine devam etmiş,İstanbul'a merhum elçinin naaşını getirdikten sonra da Yunanistan'da Pire Limanı'na doğru yola çıkmıştır.[92]

Gazetenin yazarlarından olan Sinan Korle'nin kaleme aldığı "*Misafir Amerikan Bahriyelileri arasında bir röportaj*" köşesinde Korle,bir Amerikan bahriyelisinin yanına gittiğinde kendisine "çok tuhaf adetleri olan bir millet" olduklarını,"kendisinin traş olmaya bir dükkana girdiğinde,tramvaya bindiğinde kendisinden para almadıklarını,hatta Amerikan bahriyelisinin zorla otobüs şoförlerinden birine bir sigara paketi verdiğini,neden para almadıklarını sorduğunda ise "*Türklerin misafir olan kişilerden para almadıkları*" cevabını aldığını ve buna benzer kalan ziyaret anılarını gazetedeki köşesine aktardığı görülmüştür.[93]

Sonuç olarak Türk basınında Missouri'nin ziyareti , "*düşman çatlatan*" gelişi gidişi sonrasında kalan bu hatıralar 9 Nisan sonrasında zırhlının İstanbul'dan ayrılışı ile beraber Amerika'nın Ortadoğu üzerindeki önemli stratejik üs edinme girişimlerinin bir ön ayağı olmuş ve Missouri ile 1920 sonrasında gelişen ticari ve ekonomik anlaşmalar ertesinde Amerika Birleşik Devletleri kendi anti Sovyet bloğunu yaratma çabalarının ilk pratik aşamasını Akdeniz ziyareti ile

[88] Ahmet Emin Yalman,"*Missouri'den intıbalar*",6 Nisan 1946
[89] Vatan Gazetesi,"*İnönü ve Şükrü Saraçoğlu'nun Amerikan gazetecilere beyanatı*",7 Nisan 1946
[90] Vatan Gazetesi,"*Amerika'lı misafirler bugün limanımızdan ayrılıyorlar.*",9 Nisan 1946
[91] Vatan Gazetesi,"*Hewitt'in Teşekkürü*",9 Nisan 1946
[92] Vatan Gazetesi,"*Missouri Pire'ye gidiyor.*",9 Nisan 1946
[93]Vatan Gazetesi,9 Nisan 1946

gerçekleştirmeye başlamış ve Türk hükümetinin içinde bulunduğu Sovyet Rusya anlaşmazlığını Soğuk Savaş öncesi kendi politik çizgisinde kullanmaya muvaffak olmuştur.[94]

Türkiye ise Amerika Birleşik Devletlerinin kendisiyle uzlaşmaya giriştiği aşamada Batılı müttefikleriyle beraber Sovyet genişlemesine karşı bir duvar vazifesi görmüştür.[95]

Kaynakça

KİTAPLAR

KAMEL,Ayhan,"1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi",İnkılap Yayınları,İstanbul,2014

RÜŞTÜ ARAS,Tevfik,"Atatürk'ün Dış Politikası",Kaynak Yayınları,İstanbul,2010

BİLGE,Suat,"Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri Güç Komşuluk",Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1992

TUNCER,Hüner,"İsmet İnönü'nün Dış Politikası 1938-1950: 2.Dünya Savaşı'nda Türkiye",Kaynak Yayınları,İstanbul,2012

ALVAREZ,David,"Bureucracy And The Cold War Diplomacy:The United States And Turkey 1943-1946",

CAPLAN,Jane,"Hitler Almanyası 1933-1945",çev.İdem Erman,Oxford University Press,2008,

RUSTOW,Dankwart A.,"Turkey:America's Forgotten Ally",A Council of Foreign Relations Press,New York,1987

SCHROEDDER,Richard,"Missouri At The Sea",University Of Missouri Press,2008

STİLLWELL,Paul,"Battleship Missouri:An İllustrated History",Naval Institute Press,Annapolis,1966

NEWELL,Gordon,"The U.S.S Missouri:Biography Of The Last Battleship",Bonanza Books,1969

[94] İbrahim Bozkurt,"*Türk Kamuoyunda Amerikan İmgesi 1945-1980*",(Yayınlanmış Doktora Tezi),Dokuz Eylül Üniversitesi,2008,s.57

[95] Dankwart A.Rustow,"**Turkey:America's Forgotten Ally**",Council Of Foreign Relations Press,New York,1987,s.7

BONNER,Kit and Carolyn,"The U.S.S Missouri At War",Zenith Press,2008

KOLKO,Gabriel,"The Politics Of The War:The World War and United States Foreign Policy",New York,1968

KUNIHOLM,Bruce,"The Origins of Cold War in Near East:Great Power Conflict and Diplomacy in Iran,Turkey and Greece",Princeton University Press,New Jersey,1980

SÜRELİ YAYINLAR

AKŞAM GAZETESİ,1946

CUMHURİYET GAZETESİ,1946

ULUS GAZETESİ,1946

VATAN GAZETESİ,1946

AMARİLLA DAILY NEWS GAZETESİ,1946

THE TIMES GAZETESİ,1944

TUSCON DAILY CITIZEN GAZETESİ,1946

MAKALELER

Güler,Yavuz,"*2.Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri 1945-1950*",Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi,C.5,S.2,2004

Bozkurt,İbrahim,"2.Dünya Savaşı sonrası Amerikan Missouri Zırhlısının İstanbul Limanı'nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler",*Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,VI/15,s.251-274*

TEZLER

Bozkurt,İbrahim,"*Türk Kamuoyunda Amerikan İmgesi 1945-1980*",Yayınlanmış Doktora Tezi,Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,2008

KADININ İŞGÜCÜNE KATILIMINDA EĞİTİMİN ÖNEMİ: KALKINMADA ÖNCELİKLİ BÖLGELER ÜZERİNE ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Abdurrahman BENLİ

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Gökçe CEREV
Fırat Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Özet

Toplumların gelişmesinde ve ilerlemesinde fiziksel sermaye kadar önemli bir yere sahip olan diğer bir kavramda beşeri sermayedir. Beşeri sermaye temel olarak insan odaklıdır ve insana yönelik yapılan yatırımların hepsi beşeri sermayenin değerini artırır. İnsana yapılacak en önemli yatırımlardan biride eğitimdir. Çünkü eğitim toplumların gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde ana rol oynar. Eğitim bireylere doğrudan yarar sağladığı gibi toplumsal açıdan oluşturduğu dışsallık nedeni ile ülkelerin kalkınmasında da ciddi rol oynamaktadır. Beşeri sermayenin eğitimle artan niteliği işgücü piyasalarına da verimliliğin artması olarak yansır. Bu durum bir sarmal olarak toplumun geneline yansır ve toplumun ilerleyerek gelişmesinde önemli rol oynar.

Bu çalışmada beşeri sermaye kavramının genel tanımı yapıldıktan sonra, eğitimin beşeri sermaye açısından önemi ortaya konulmuştur. Kadınların işgücüne katılımı TÜİK verilerine göre incelenmiş, kalkınmada öncelikli yörelerden olan Elazığ, Tunceli, Bingöl ve Malatya illerindeki kadınların eğitim ile işgücü piyasalarına katılımı arasındaki ilişki genel olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Sermaye, Eğitim, Kadın, İşgücü

THE IMPORTANCE OF EDUCATION IN WOMEN'S PARTICIPATION IN THE LABOUR: RESEARCH ON PRIORITY AREAS FOR DEVELOPMENT

Abstract

A concept which is as important as the physical capital in the development and progress of societies is the human capital. Human capital is basically human oriented and all human oriented investments increase the value of the human capital. One of the most significant investments in human beings is education. This is because education plays a key role in determining the development level of societies. While education can provide a direct benefit to individuals, it also plays a significant role in the development of countries because of the externality that it creates socially. Increase in the quality of human capital through education is reflected on labor force markets as increase in productivity. This is convolutely reflected to the overall society and plays a significant role in the forward progress of the society.

In this study, after making a general definition of the human capital, the importance of education in terms of human capital is presented. It examined the participation of women in the workforce

According to Turk Stat data, which is the priority regions Elazig, Tunceli, Bingol and Malatya in the relationship between women's education and labor market participation is considered as a whole.

Keywords: Human Capital, educatıon, woman, labor

Giriş

Bilim ve teknoloji alanlarında yaşanan gelişmeler sonucunda günümüzde bilgi toplumlar arasında hızlı bir şekilde yayılmaya başlamış, ülkeler arasındaki ticaret farklılaşmış, üretim ve yönetim teknolojileri değişmiş, insan kaynakları, pazarlama, eğitim, istihdam gibi pek çok alanda hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Bu durum nitelikli işgücü yetiştirme açısından eğitimin önemini ön plana çıkarmıştır. Eğitimin artan önemi, hem kamu hizmeti olarak devletçe verilen genel eğitimde yeni arayışları zorunlu kılmış hem de, eğitim hizmetlerine ve maliyetlerine özel kişi ve kuruluşların katılması konusunu gündeme getirmiştir. Nitelikli işgücü için eğitim vazgeçilemez önemli unsurlardan bir tanesi olmuştur.

Bilişim teknolojisi ve bilgi ekonomisinin öne çıktığı ve ekonominin merkezinin yer değiştirmeye başladığı 1980'li yıllardan itibaren önem kazanan neo-liberal politikalar, bu alandaki tartışmalara yeni boyutlar kazandırmış ve eğitimi, kapitalist ideoloji çerçevesinde emeğin yeniden üretiminde önemli bir araç olarak düşünmüştür. Bu yaklaşımlar eğitimin ticarileştirilmesi ve metalaştırılması gibi kavramlar etrafında yeniden tartışılmasına neden olmuştur. Bir taraftan eğitimle ilgili olarak kamunun rolleri yeniden belirlenmeye çalışılırken diğer taraftan eğitime sermayenin talepleri doğrultusunda düzen verilmeye çalışılmaktadır. Eğitim ve üretim süreci arasındaki yakın ilişkiye rağmen, eğitimin ekonomik yapı açısından oynadığı rolün araştırılması ve eğitimin ekonomik analizlere konu edilmesi çok eskilere dayanmamaktadır. Eğitim ve ekonomi arasındaki ilişkiyi tam anlamıyla incelemeye başlayan 1950'li yıllardan itibaren Neo-klasik iktisatçılardır. Beşeri Sermaye Teorisi olarak ortaya konulan bu çalışmalardan sonra eğitimin işgücü verimliliği, ekonomik gelişme ve istihdam ile ilişkisi konusunda ciddi araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar, insan gücü eğitim planlaması çalışmalarına da yansımış ve çok sayıda eğitim politikasının temelini oluşturmuştur. Günümüzde pek çok ülkede, bu bakış açısı içinde oluşturulmuş politikalar uygulanmakta ve insan gücü eğitim planlaması çalışmaları yapılmaktadır.

1. Beşeri Sermaye Kavramı ve Eğitim

Günümüzde eğitimin ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmayı hızlandıran en önemli faktör olduğu bilinmektedir. Ekonomide verimliliğin artırılması ve toplumsal kalkınma nitelikli işgücü ile mümkündür. Eğitim öğretim görerek, günün çağdaş şartları ile donatılan kişiler toplumun ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü oluşturarak, üretim düzeyinin artmasını ve ülkenin hızlı bir şekilde kalkınmasını sağlarlar. Eğitim hizmeti bireyin bilgi ve becerilerini artırarak daha nitelikli bir şekle getirdiği gibi, toplumun genelinde insanların yaşam kalitesini de artırır(Barro;2002:9-23). Eğitim ülkelerin kalkınması için anahtar bir kavramdır. Ekonomik gelişme süreci içerisinde insan faktörünün önemini açıklamaya yönelik olarak geliştirilen kavramlardan en önemlilerinden bir tanesi olan beşeri sermaye kuramı ise insana yapılan yatırımlar sayesinde kalkınma sürecinin daha hızlı olabileceğini ileri sürmektedir (Schultz,1971:24).

Beşeri sermaye bireye ait bilgi, beceri ve nitelikler olarak tanımlanmaktadır. Bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarı ile kişisel kazanımlar ve insana yapılan yatırımlar arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu nedenle insana yapılan yatırım düzeyi artıkça ulusal gelir ve kişisel kazanç da artmaktadır. Sosyo ekonomik kalkınma sürecinde mevcut kaynakların optimal olarak kullanımı yoluyla en yüksek düzeyde fayda sağlanması, teknolojik gelişmenin hız

kazanması ve tüm bunlarla beraber toplumsal refah artışının sağlanması fiziksel sermaye kadar beşeri sermaye yatırımları ile mümkündür. Bu nedenle, iktisadi kalkınmanın hızlandırılabilmesi için işgücünün niteliğini artıran beşeri sermaye yatırımlarının artırılması gerekmektedir. İşgücünün niteliğinin ve verimliliğinin artırılmasına yönelik en önemli yatırımlar ise eğitim yatırımlarıdır. Sosyo ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve yapısal değişim için, beşeri sermaye en az fiziksel sermaye kadar önemlidir (Fuente ve Ciccone,2003:7).

Eğitim harcamalarının bireylerin verimliliğini artırarak ve yaratıcılığını harekete geçirerek ekonomik büyümeyi hızlandırması beklenmektedir. Çünkü eğitimli bir kişi, olayları kolayca kavrayarak kişisel bilgilerini geliştirebilir ve çalışma ortamında bilgi birikiminin oluşmasına katkıda bulunabilir. Eğitim harcamaları ekonomik büyüme modellerinde sıkça vurgulanan beşeri sermaye oluşumuna da yol açmaktadır. Eğitim alanında yapılan kamu harcamaları öğretmenlere, müdürlere, okul binalarına bilgisayarlara vb. bütün eğitsel değerlere yapılan harcamaları kapsamaktadır. Beşeri sermayenin ekonomik büyümeye etkisi üzerine yapılan çalışmaların çoğunda eğitimle ilgili göstergeler kullanılmaktadır. Webber (2002) eğitim düzeyinde oluşacak gelişmenin bilinci artırarak daha sağlıklı bir toplumun oluşumuna katkıda bulunacağını belirtmiş ve yapmış olduğu çalışmada eğitim seviyesinde ki artışın büyümeyi pozitif olarak etkilediğinin ortaya koymuştur.

Beşeri sermaye kavramı üzerine ilk çalışmalar Becker, Denian ve Schult gibi araştırmacılar tarafından ortaya konulmakla beraber, içsel büyüme teorilerinin öncülerinden sayılan R.Lucas tarafından modellenmiş (Lucas,1988:3-42) ve ekonomik büyümenin itici gücü olarak literatürde yer almaya başlamıştır. Lucas ve Rebelo tarafından geliştirilen modellerde (Rebelo,1991:520-521) beşeri sermaye genelde eğitim yoluyla ortaya çıkan fakat aynı zamanda çalışma sürecinde yaparak öğrenme yoluyla da kendiliğinden oluşabilen bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Beşeri sermaye teorisi eğitim faaliyetini ekonomik bir yatırım aracı olarak açıklayan teorilerin temelinde gelmektedir. Teorinin temelinde Adam Smith'in temel eserlerinde olan The Wealth of Nations (Ulusların Zenginliği) eserinde, eğitimli kişinin bireysel gelişiminin daha fazla olacağı ve eğitim sonucu ortaya çıkan getirilerin fiziksel sermaye yatırımının getirisinden daha az olamayacağı düşüncesi vardır. Bu düşünce temelinde 1950'li yıllarda Theodere W. Schultz, Jalcob Mincer ve Gary Becker'in başı çektiği ekonomistler Beşeri Sermaye Teorisini geliştirerek ortaya çıkardılar. Düşüncenin temelinde, eğitimin verimliliğinin, bireyin kapasitesini ve gelirlerini artıracağı ve bunun toplumun geneline yapacağı olumlu etkiler vardır. Teoride insana yapılan yatırımın, fiziksel sermaye yatırımının dışında yeni bir yatırım olduğunu ve verimlilik üzerinden getirisi olduğu düşüncesi vardır.

Beşeri kalkınma açısından yapılan öncelikli yatırımların basında eğitim yatırımları gelmektedir ve eğitim yatırımları diğer sosyal yatırımlardan daha farklı bir yapıya sahiptir. Eğitim yatırımının önemi, beşeri sermaye açısından stratejik merkezde olmasıdır. Eğitim yatırımları sonucunda nitelikleri artan beşeri sermaye ülkenin gayrisafi milli hasılasını da arttırmaktadır. Öncelikli olarak artan nitelikler sayesinde bireylerin gelirleri artmakta daha sonra işsizlik üzerinde eğitimin azaltıcı etkileri ortaya çıkarak gayrisafi milli hasılayı da olumlu yönde etkileyerek artırmaktadır. Gelişmiş ülkeler özellikle bu etki nedeni ile beşeri sermayenin niteliklerini artırmak için eğitim yatırımlarına önem vermektedir. Eğitim politikalarına ve beşeri sermayelere yapılacak olan yatırımları ülkeler bağımsız olarak, kendi nüfus yapıları, coğrafi şartları, ekonomik durumları gibi şartları göz önünde bulundurarak belirlemektedirler.

2. Türkiye'de Kadının Eğitim ve İşgücü Piyasalarındaki Genel Durumu

Kadının çalışma hayatında kendine yer bulması ve ekonomik hayata katılım, enformasyon toplumunun getirdiği bir yenilik değildir. İlkel toplumlardan günümüz toplumuna kadar kadın, çalışma hayatı içinde kendisine her zaman yer bulmuştur. Bu ilk dönemler için gerek evin içinde veya tarlada, sanayi toplumu döneminde fabrika ve üretim alanlarında olurken,

günümüzde hizmetler sektörünün yükselişiyle ona bağlı olan istihdam alanları şeklinde olmuştur. Gelişen ve değişen bu düzen içerisinde kadın istihdamı sisteme paralel olarak hareketlenmiştir.

Türkiye'nin nüfusu adrese dayalı veri sistemine göre 2016 yılı Ocak ayı itibari ile 78.743.053 kişi olmuştur. Nüfusun % 50,2'si (39.511,191) erkek nüfusundan, % 49,8'i (39.229.862) kadın nüfusundan oluşmaktadır. Türkiye'de kadın nüfusu erkek nüfusuna yakın olmakla birlikte bu durum kadınların işgücü piyasaları açısından önemini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Türkiye'de kadın nüfusu göz ardı edilemeyecek ekonomik bir güçtür.

Tablo 1'de Türkiye'de 6 yaş üstü kadınların eğitim durumları genel olarak verilmiştir. Tablo 1 verileri genel olarak incelendiğinde Türkiye'de kadınların eğitim düzeyinde yükselme olduğu gözlenmektedir. 2015 verilerine göre kadınların % 6,22'si okuma yazma bilmeyen durumdadır. Okuma yazma bilip herhangi bir okul mezunu olmayanların oranı % 14,22'dir. İlkokul mezunu kadınların oranı % 31 düzeyindedir. Ortaokul ve dengi mezunları % 8,91, ilköğretim mezunları oranı ise % 11,39 düzeyindedir. 2015 yılı verilerine göre kadınların % 15,78 lise mezunu, % 10,6'sı ise yüksekokul ya da fakülte mezunudur. Yüksek lisans yapan kadınların oranı % 0,76 düzeyinde kalırken doktora mezunları ise % 0,19 düzeyinde oluşmuştur. Verilerden elde edilen bu durum kadın eğitimi yönünde yapılan çalışmaların genel olarak eğitim seviyesine katkı sağlamasına rağmen, verilerin henüz daha istenilen seviyede olmadığını göstermektedir.

Tablo 1. Türkiye'de Kadın (6+) Nüfusunun Eğitim Düzeyi (Bin Kişi)

EĞİTİM DÜZEYİ	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Okuma-Yazma Bilmeyen	3125244	2617566	2313689	2205315	2208336	2191867
Okuma-Yazma Bilen Okul Bitirmeyen	7004823	7342881	7566450	7594515	5107529	5007921
İlkokul	8736049	8627741	8613074	8539510	10849690	10921876
İlköğretim	4738678	5256806	5550025	5700882	4641034	4009122
Ortaokul veya Dengi	1180460	1115612	1113766	1107874	2556852	3138691
Lise veya Dengi	4818017	5024315	5145135	5108641	5334164	5554230
Yüksekokul/Fakülte	1873644	2299487	2512880	2944250	3306335	3733367
Yüksek Lisans	147899	163414	171120	219360	239834	269161
Doktora	43074	46450	46873	60773	63520	67271
Bilinmeyen	1310993	948736	845835	832915	472278	300203

Kaynak: TÜİK, 2016

Türkiye'de kadının hem nüfus içindeki oranı, hem de işgücü piyasalarındaki genel durumu kadının ülke açısından ekonomik göstergesi açısından önemli bir veridir. İşgücü piyasalarında kadının etkinliğinin artması hem bireysel olarak kadının kendisine katkı olduğu kadar, ülke geneline de aynı doğrultuda önemli olumlu katkılar sağlar.

Türkiye'de kadının işgücü piyasalarındaki mevcut yerini anlayabilmek için öncelikle dünya genelinde kadının işgücü piyasalarındaki verilerinin incelenmesi faydalı olur. Tablo 2' de Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre seçilmiş gelişmiş ülkelerde kadının işgücüne katılma oranının 2014 yılı verileri verilmiştir. 2014 yılı verilerine göre dünyanın büyük ekonomilerinde kadının işgücüne katılma oranlarının ortalama % 50 düzeyinde olduğu gözlenmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallıkta % 57 düzeyinde olan oran, Rusya'da % 63, Çin'de % 64 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo 2. 2014 Yılında Seçili Ülkelerde Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (%) (15+yaş)

Ülke	Kadının İşgücüne Katılım Oranı(%)	Ülke	Kadının İşgücüne Katılım Oranı(%)
ABD	57	Birleşik Krallık	57

Çin	64	Rusya	63,3
Japonya	49,2	Brezilya	48,2
Almanya	54,8	İtalya	40,1
Fransa	51,8	Kanada	61,6

Kaynak: ILO, 2015

Kıta Avrupası ülkelerinde kadının işgücüne katılma oranları bir miktar daha az olsa da % 50 bandından çok geriye gitmemiştir. Almanya'da % 54,8, Fransa'da ise % 51,8 oranında gerçekleşmiştir. Kadının işgücüne katılma oranlarında Türkiye içinde hedefin en az % 50 düzeyinde olması gerekmektedir.

Tablo 3. Dünyada Bölgelere Göre Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (%) (15+ yaş)

Bölge	2006	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Dünya	51,7	50,4	50,3	50,2	50,3	50,3	51,2
Doğu Asya ve Pasifik	62,3	61,0	61,1	61,2	61,3	61,3	61,3
Güney Asya	36,3	31,6	31,0	30,4	30,5	30,5	30,5
Latin Amerika	51,6	53,1	53,2	53,6	53,7	53,8	53,8
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	20,5	20,9	21,1	21,4	21,7	21,8	21,8
Sahra Altı Afrika	63,1	63,3	63,5	63,6	63,7	63,8	63,8
AB	49,2	50,2	50,4	50,8	50,8	50,8	50,8
Türkiye	23,6	27,6	28,8	29,5	30,8	30,3	31,5

Kaynak: World Bank Database, 2016; TUİK, 2016

Tablo 3'de ise kadının işgücüne katılım oranları World bank verilerine göre 2006-2014 yılları arasında ve dünyada ki bölgelere göre verilmiştir. Dünya'da bölgesel olarak kadının işgücüne katılımını irdeleyebileceğimiz Tablo 3 verilerinde ilk olarak Türkiye'nin katılım oranlarının Dünya genelinden uzak, Ortadoğu ve Kuzey Afrika verilerine yakın olduğu ortaya çıkmaktadır. 2015 yılı itibariyle, Türkiye'de %31,5 olan kadın işgücüne katılma oranı, AB üye devletlerinde ortalama %50,8 ve OECD ülkelerinde ise ortalama %50,9 şeklinde gerçekleşmiştir. Buna göre Türkiye kadınların işgücüne katılımı açısından üye olmaya çalıştığı Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinin ortalamasının çok altında yer bulmuştur (World Bank Database, 2015).

Tablo 3 'de ortaya çıkan bu durum aslında geçmişten bu yana yapılan çalışmalarda kadının işgücüne katılmasının önemi ortaya koymaktadır. Ancak bu konuda henüz istenilen seviyelere ulaşılamamıştır. 1950'lerden günümüze kadınların işgücüne katılımında çok fazla yol almadığı gözlenmektedir (İşçi ve Görgülü, 2006: 5).

Tablo 4. Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları (%) (15+ yaş)

Yıllar	Toplam İşgücüne Katılım Oranı	Kadın İşgücüne Katılım Oranı	Toplam İşsizlik Oranı	Kadın İşsizlik Oranı
1988	57,5	34,3	8,4	10,6

1990	56,6	34,1	8	8,5
1993	52,1	26,8	8,9	9,3
1998	52,8	29,3	6,9	6,8
2000	49,9	26,6	6,5	6,3
2003	48,3	26,6	10,5	10,1
2005	46,4	23,3	10,6	11,2
2008	46,9	24,5	11	11,6
2010	48,8	27,6	11,9	13
2014	50,5	30,3	9,9	11,9
2015	51,3	31,5	10,3	12,6

Kaynak: TÜİK, 2016

Tablo 4'de Türkiye'de kadınların işgücüne katılım ve işsizlik oranları TÜİK verileri üzerinden dönemsel olarak (1988-2015) verilmiştir. Tablo 4 verilerine göre Türkiye'de işgücüne katılım oranı olarak kadınlar yetersiz düzeydedirler. 1990 döneminde % 34'ler seviyesinde olan kadının işgücüne katılım oranı zaman içerisinde gerilemiş ve günümüzde de istenilen düzeye ulaşamamıştır. Aynı şekilde kadın işsizlik oranı yüksek düzeyde olup, çoğu zaman toplam işsizlik düzeyinin üzerinde gösterge verileri elde edilmiştir. 2014 yılında % 11,9 düzeyinde olan kadın işsizlik oranı, 2015 yılında ise % 12,6 düzeyine yükselmiştir. Günümüzde de çift haneli rakamlar seviyesinde devam eden kadın işsizliği oranı önemle üzerinde durulması gereken konular içinde yer almaktadır.

Aslında kadınların 1950'li yıllardan sonra çalışma hayatında daha fazla kadının görülmesine rağmen hızlı nüfus artışı, eğitim sürelerinin uzaması, göç, istihdam kapasitelerinin arttırılması gibi etkenler, kadınların işgücüne katılım oranının gerilemesine neden olmuştur (Yılmaz, 2010: 270). Son yıllarda kadın istihdamı konusunda izlenen politikalar doğrultusunda işgücüne katılımda artışlar olsa da TÜİK verilerine göre 2015 yılı sonunda çalışma çağındaki kadın nüfusu (29.505.000) ve kadın işgücü (9.225.000) sayıları düşünüldüğünde işgücüne katılımın henüz istenilen seviyelere ulaşmadığı ortaya çıkmaktadır (Karabıyık, 2012: 2359.

Tablo 5. Seçili Yıllarda Türkiye'de Kadın İstihdam Sayıları ve Oranları (Bin Kişi) (15+ yaş)

Yıllar	Kadın Çalışma Çağı Nüfusu	İşgücü	Toplam İstihdam Edilen	İstihdam Oranı (%)
1988	17.085	5.855	5.235	30,6
1990	18.045	6.160	5.637	31,2
1993	19.673	5.269	4.777	24,3
1998	22.339	6.537	6.092	27,3

2000	23.295	6.188	5.801	24,9
2003	24.652	6.555	5.891	23,9
2005	24.686	5.750	5.108	20,7
2008	25.855	6.329	5.595	21,6
2010	26.740	7.383	6.425	24,0
2014	28.841	8.729	7.689	26,7
2015	29.281	9.225	8.058	27,5

Kaynak: TÜİK, 2016

Tablo 5'de Türkiye'de kadın istihdam sayıları ve oranları dönemsel olarak verilmiştir. Genel olarak 1988-2015 yılları arası kadın istihdamı ile ilgili rakamsal ve oransal bilgiler verilen Tablo 5 incelendiğinde çalışma çağındaki kadın nüfusunun artış içinde olduğu ve bu 27 yıllık süreç içerisinde yaklaşık olarak iki katına çıktığı görülmektedir. Aynı dönem içerisinde kadın işgücü de yaklaşık iki katına çıkmış durumdadır. Ancak kadın istihdamı konusunda buna paralel bir durum söz konusu değildir. 1990 yılında %31,2 olan kadın istihdam oranı 2015 yılında %27,5 seviyesindedir. 1988 yılında işgücüne katılan kadın sayısı 6 milyon civarında iken 2015 yılında bu sayı 10 milyon civarına yükselmiştir. Bu yükselme ile birlikte çalışma çağındaki nüfusunda aynı paralellikte atması işgücüne katılım açısından kadın çalışanların yetersiz düzeyde olduğunu göstermektedir

Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan 'Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılım Raporu'nda, dört kadından üçünün ne çalıştığına, ne de iş aradığına dikkat çekilmiştir. Türkiye'de çalışma istek ve arzusu içerisinde olan kadınların karşılarına, sosyal, ailesel ve kültürel tabanlı ön yargılar çıkmaktadır. Üniversitede eğitim almamış kadınlar kentlerde genellikle düşük ücretli, uzun çalışma saatine dayanan, zorlu koşullarda ve sosyal güvencesi bulunmayan işlerde çalışabilmektedir. Raporda kadınların istihdamının arttırılabilmesi için, maddi olarak karşılanabilir çocuk bakımı hizmetinin sunulması, eğitim için yapılan yatırımların devam etmesi, sigorta pirimi ve vergi indirimi gibi öneriler sunulmaktadır (Yılmaz, 2010: 271).

Ülkemizde istihdama katılan kadınların tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki dağılım oranlarında ortaya çıkan en önemli değişim tarım sektörü ile ilgilidir. 2006 yılında ilk defa tarım sektöründe, Türkiye genelinde, istihdam edilen kadınların oranı %50'nin altına düşmüştür. Hizmetler sektöründe ise 2000-2006 yılları arasında %2654'ten %40'a yükselen bir istihdam artışı gerçekleşmiştir. Bu durum, hem kentleşme eğilimleri, hem de istihdamda hizmetler sektörünün büyüyen payının varlığı ile uyumlu bir değişim eğilimi olarak yorumlanabilmektedir (Tan ve diğ. 2008: 134).

Tablo 6. Yıllara Göre Türkiye'de Kadın İstihdamının Sektörel Dağılımı (%) (15+ yaş)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
2000	60,7	12,8	26,5
2005	51,7	14,8	33,5
2006	46,3	16,4	40,3
2007	42,7	16,1	40,2
2009	41,6	15,3	43,1
2011	42,2	15,2	41,6

2012	36	15	49
2014	32,9	16,1	51,0

Kaynak: TÜİK, 2015; World Bank Database, 2016

Türkiye giderek daha fazla kentli bir toplum haline dönüşmesine rağmen tarım ve hayvancılığa ilişkin aktivitelerin kadınlar için hala çok önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Mesleklerin cinsiyete göre dağılımı sektörel dağılıma paralel bir yapı göstermektedir. Tablo 7 incelendiğinde 2004-2012 arası tarım, hayvancılık vb. işlerde çalışan kadınların oranı yüzde 42,4'ten yüzde 28,7'ye düşüş gösterirken, daha az nitelik gerektiren işlerde çalışanların oranı yüzde 14,4'ten yüzde 20'ye ve hizmet ve satış elemanı olarak çalışanların oranı yüzde 5'ten yüzde 11,9'a yükselmiştir.

Tablo 7. Kadın İstihdamının Mesleklere Göre Dağılımı (ISCO 88) (%) (15+ yaş)

	2004	2009	2012
Kanun Yapıcılar Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler	2,5	3,2	3,0
Profesyonel Meslek Mensupları	8,5	10,1	10,7
Yardımcı Meslek Memurları	6,2	7,4	7,3
Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	8,5	10,2	10,6
Hizmet ve Satış Elemanları	7,0	10,1	11,9
Nitelikli Tarım Çalışanları	42,4	31,6	28,7
Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	6,6	5,8	4,4
Tesis ve Makine İşçileri ve Montajcılar	3,9	3,1	3,4
Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar	14,4	18,4	20,0

Kaynak: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2014: 38.

Tablo 8 incelendiğinde ülkemizde kadın istihdamının büyük bölümü ilkokul mezunudur. Ancak son yıllarda kadınların eğitim düzeylerinin ilerlemesiyle birlikte istihdam içerisinde eğitim seviyesi yüksek kadınların da sayılarının ciddi oranda artış gösterdiği gözlemlenmektedir. 2000 yılında 632 bin yüksekokul veya fakülte mezunu kadın istihdam edilirken 2015 yılına gelindiğinde bu sayı yaklaşık olarak üç katı artış göstermiş 2.074'e ulaşmıştır.

Tablo 8. Türkiye'de Eğitim Durumuna Göre Kadın İstihdamı (Bin Kişi) (15+ yaş)

	2000	**2003**	**2005**	**2007**	**2010**	**2012**	**2015**
Okuma-yazma bilmeyen	1.247	1.042	750	688	771	812	777
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	231	235	320	363	465	492	437
İlkokul	2.687	2.727	1.983	1.881	2.233	2.432	2.486
Ortaokul veya dengi meslek okul	231	285	279	249	230	273	389
Genel lise	498	451	484	546	535	608	645
Lise dengi meslek okul	261	317	334	396	438	480	596
Yüksekokul veya fakülte	632	759	817	982	1.271	1.611	2.074
İlköğretim	14	75	140	251	482	602	654

Kaynak: TÜİK, 2016

Kadın istihdamının işteki durumuna göre dağılımı ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde önemli göstergelerden bir tanesidir. Buna bağlı olarak gelişmişliğin en önemli

göstergesi, istihdam edilenler içinde ücretli ve maaşlı çalışanların sayısı ve oranıdır. Ülkemizde istihdamın sektörel dağılımı çalışanların işteki konumu üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Tarımın istihdam üzerinde halen ağırlığını koruması ve sanayinin yeterince gelişememiş olması bir yandan ücretli çalışanların sayısını azaltırken diğer yandan da ücretsiz aile işçilerinin istihdam içindeki sayısını arttırmaktadır (Karabıyık, 2012: 244-245). 1990'lı yıllarda kadınların çoğunluğu ücretsiz aile işçisiyken günümüzde kentleşme ve tarımda görülen çözülmenin bir sonucu olarak ücretli istihdamdaki kadın oranının arttığı dikkat çekmektedir. 1990 yılında istihdam edilen kadınların %22,7'si belirli bir işte ücret veya yevmiye karşılığında çalışırken bu oran 2015 yılına gelindiğinde %54,3'e yükselmiştir (Metin ve Kariman, 2013: 8).

Tablo 9. Kadın İstihdamının İşteki Durumuna Göre Dağılımı (Bin Kişi) (15+ yaş)

Yıllar	Ücretli-Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
1990	1.221	23	492	3.901
1995	1.551	40	494	3.875
2000	2.047	43	687	3.024
2005	2.468	50	667	1.923
2010	3.260	83	822	2.260
2014	4.627	94	701	2.266
2015	4.971	95	707	2.286

Kaynak: TÜİK, 2016

Tablo 9 incelendiğinde kadın istihdamının işteki durumuna göre dağılımına bağlı olarak 1990-2015 yılları arasında ücretli-yevmiyeli sayısının yaklaşık olarak 4 katına çıktığı görülmektedir. 1990 yılında 23 bin işveren kadın varken bu rakam 2015 yılı sonunda 95 bine çıkmıştır. Aradan geçen yıllarda ücretli-yevmiyeli kadın istihdamında artış görülmesine rağmen kadınların halen önemli bir kısmının ücretsiz aile işçisi olarak istihdamda yer aldığı açıkça gözlemlenmektedir. Ücretsiz aile işçiliğinde kadının ekonomik özgürlüğünden söz etmek mümkün olamamakta, kadın ekonomik faaliyetin içinde yer almakla birlikte, büyük ölçüde bir gelir sahibi olamamaktadır.

Tüm bu göstergeler dahilinde Türkiye'de kadının sosyal ve ekonomik açıdan tam olarak hedeflenen konuma henüz ulaşmadığı açıkça ortaya çıkıyor. Kadınlar özellikle eğitim ve istihdam açısından hedeflenen noktaya ulaşırsa, ülkenin kalkınması ve gelişmesi de hızlanır.

2. Türkiye'de Kalkınmada Öncelikli Bölgelerde Kadının Eğitim ve İstihdam Durumu

Türkiye'de ülke genelinde gelişmenin ve ilerlemenin tam olarak sağlanabilmesi için bazı bölgeler kalkınmada öncelikli bölgeler olarak ilan edilmiştir. Gelişmişlik düzeylerinin göreli olarak farklı olması ülkemizde bölgelerarasında dengeli bir kalkınmanın devlet öncülüğünde ve desteğinde gerçekleştirilmesi bir amaç olmaktadır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye, ilk yıllarda ortaya konan hedefler doğrultusunda, ülkenin tüm bölgelerinde bir gelişme sürecine girilmiştir. Bu temel hedeflere belirli ölçülerde ulaşıldıktan sonra bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi gereği ortaya çıkmış, bölgelerin ve illerin ihtiyaçları ön plana çıkarak hükümetlerin gündemine gelmiştir. Buna istinaden başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki illerimiz olmak üzere, ülkenin bazı yöreleri "Kalkınmada Öncelikli Yöre" (KÖY) olarak adlandırılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatınca sosyo-ekonomik kalkınmayı yansıtan 8 gösterge kapsamında 53 değişken ile belirlenen bu iller ülke topraklarının yaklaşık 1/3'ünü oluşturmaktadır (Tecer, 1991:57).

1968 yılı Kalkınma Programı Kararnamesi ile Bakanlar Kurulu Kararınca Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde 22 il olarak belirlenen KÖY sayısı 2011 yılı ve 2303 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 50'ye ulaşmıştır. Çalışma içerisinde kalkınmada öncelikli illerden Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illeri TÜİK verileri bölge analizine göre ele alınmıştır.

TÜİK bölgesel istatistik verilerine göre Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinin 2007-2015 yılları arasındaki kadın ve erkek nüfusları iki yıllık dönemler şeklinde Tablo 10'da verilmiştir. Tablo 10 verilerine göre Elazığ ve Malatya illerinde kadın nüfusu erkek nüfusundan çok az farkla önde durumda bulunurken, Bingöl ve Tunceli illerinde Erkek nüfusu kadın nüfusundan çok az farkla öndedir. Bütün illerin nüfus içindeki kadın erkek oranı Türkiye geneline yakın veriler sergilemektedir. Bu durum genel olarak Türkiye açısından kadın nüfusun potansiyel öneminin bu dört il içinde geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Belirtilen iller içinde kadın hem ekonomik hem de sosyal açıdan önemli bir güç durumundadır.

Tablo 10. Seçilmiş İllerdeki Kadın Erkek Nüfusu (2007-2015 Dönemi)

İLLER	2007		2009		2011		2013		2015	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
BİNGÖL	128.144	123.108	130.375	125.370	134.467	127.616	135.739	129.775	136.601	130.583
ELAZIĞ	266.284	274.294	273.212	277.455	277.151	281.405	282.049	286.190	285.511	288.793
MALATYA	357.998	364.067	368.235	368.649	379.563	378.367	380.704	381.834	385.440	387.464
TUNCELİ	47.893	36.129	47.290	35.771	49.016	36.046	47.639	37.789	48.129	37.947

Kaynak: TÜİK, 2016

Tablo 11'de seçilmiş illerde kadının genel eğitim durumu verilmiştir. Her dört il içinde özellikle okuma yazma bilmeyen ve okuma yazma bilip herhangi bir okuldan mezun olmayan kadınlar önemli sayıdadır. Genel olarak kadınların çoğu ilköğretim düzeyinde mezunken, Yüksekokul, Fakülte, Yüksek Lisans ve Doktora mezunu kadınların sayısı düşük seviyelerde kalmıştır. Bu durum bölgede kadına yapılan eğitim yatırımların tam olarak istenilen seviyeye ulaşmadığını göstermektedir. Kadınların eğitim seviyesinin artırılması özellikle bölgenin gelişmesi açısından önem arz etmektedir.

Tablo 11. Seçilmiş İllerdeki Kadının Eğitim Durumu (2015/6+)

EĞİTİM DÜZEYİ	BİNGÖL	ELAZIĞ	MALATYA	TUNCELİ
Bilinmeyen	751	1623	2337	344
Okuma Yazma Bilmeyen	15997	19691	38227	4696
Okuma/Yazma Bilen Okul Bitirmeyen	23633	52501	45484	3983
İlkokul	30251	74374	98843	8718
İlköğretim	15305	28223	35792	2786
Ortaokul/Dengi Meslek Ortaokul	9030	23319	34740	2462
Lise Ve Dengi Meslek Okulu	13176	38546	57793	7234
Yüksekokul Veya Fakülte	7060	22846	35165	4704
Yüksek Lisans	250	1457	1633	214
Doktora	57	476	494	41

Kaynak: TÜİK, 2016

Tablo 12'de seçilmiş illerdeki kadının eğitime göre işgücü durumu 2014 ve 2015 yılları için verilmiştir. Tablo 12 verilerine göre Lise ve altı eğitimde bulunan kadınların işgücü durumu yüksek seviyelerde bulunurken, özellikle lise ve dengi okul mezunu kadınlar işgücü içerisinde düşük seviyelerde kalmıştır. Okuma yazma bilmeyen kadınların işgücü durumu Lise ve Daha üst eğitim görmüş kadınlardan daha yüksek durumda gözükmektedir.

Tablo 12. Seçilmiş İllerdeki Kadının Eğitime Göre İşgücü Durumu (15+/Bin Kişi)

EĞİTİM DURUMU	BİNGÖL-ELAZIĞ MALATYA-TUNCELİ	
Okuma Yazma Bilmeyen	2014	40
	2015	38
Lise Altı Eğitimliler	2014	72
	2015	73
Lise Ve Dengi Meslek Okulu	2014	23
	2015	28
Yüksek Öğretim	2014	40
	2015	40

Kaynak: TÜİK, 2016

Tablo 13'de seçilmiş illerdeki kadının eğitime göre işgücüne katılım oranı verilmektedir. Okuma Yazma bilmeyenlerin işgücüne katılım oranı 2015 yılında % 23,7 düzeyinde gerçekleşirken, lise ve altı eğitimindekilerin işgücüne katılım oranı % 23,3 olmuştur. Lise ve dengi okuldan mezun olanların işgücüne katılım oranı % 28,7 olarak şekillenirken, yükseköğretim mezunu kadınlar % 65,2 düzeyinde işgücüne katılmışlardır. Eğitim seviyesi yüksek olan kadınların seçilmiş illerde işgücüne katılma oranları yüksek düzeyde görünüm sergilemektedir.

Tablo 13. Seçilmiş İllerdeki Kadının Eğitime Göre İşgücüne Katılma Oranı (15+/%)

EĞİTİM DURUMU	BİNGÖL-ELAZIĞ MALATYA-TUNCELİ	
Okuma Yazma Bilmeyen	2014	22,7
	2015	23,7
Lise Altı Eğitimliler	2014	23
	2015	23,3
Lise Ve Dengi Meslek Okulu	2014	24
	2015	28,7
Yüksek Öğretim	2014	67,3
	2015	65,2

Kaynak: TÜİK, 2016

Seçilmiş illerdeki kadının eğitime göre istihdam oranları Tablo 14'de verilmiştir. Tablo 14 verilerine göre okuma yazma bilmeyenlerin istihdam oranı % 23,6 düzeyinde bulunurken lise altı eğitimi olanların istihdam oranı % 21,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Lise ve dengi okul mezunlarının istihdam oranı % 24,5 olarak meydana gelirken, yükseköğrenim mezunu kadınların istihdam oranı % 55,5 olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak son iki yıllık dönemde istihdam oranlarında artış gözlenmektedir.

Tablo 14. Seçilmiş İllerdeki Kadının Eğitime Göre İstihdam Oranı (15+/%)

EĞİTİM DURUMU	BİNGÖL-ELAZIĞ MALATYA-TUNCELİ	
Okuma Yazma Bilmeyen	2014	22,6
	2015	23,6
Lise Altı Eğitimliler	2014	21,2
	2015	21,5
Lise Ve Dengi Meslek Okulu	2014	19,6
	2015	24,5
Yüksek Öğretim	2014	55,4
	2015	55,5

Kaynak: TÜİK, 2016

Tablo 15'de seçilmiş illerdeki kadının eğitime göre işsizlik oranları ayrıntılı olarak verilmiştir. Okuma yazma bilmeyen kadınların işsizlik oranı % 0,4 düzeyinde gerçekleşirken, lise ve altı eğitimli kadınlarda bu oran % 7,9 düzeyinde olmuştur. Lise ve dengi okul mezunu kadınlarda işsizlik oranı % 14,7 olarak ortaya çıkarken, yükseköğrenim görmüş kadınlarda işsizlik oranı %14,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu durum kadınlarda eğitim düzeyi artıkça işsizlik düzeyinde arttığını göstermektedir.

Tablo 15. Seçilmiş İllerdeki Kadının Eğitime Göre İşsizlik Oranı (15+/%)

EĞİTİM DURUMU	BİNGÖL-ELAZIĞ MALATYA-TUNCELİ	
Okuma Yazma Bilmeyen	2014	0,7
	2015	0,4
Lise Altı Eğitimliler	2014	7,8
	2015	7,9
Lise Ve Dengi Meslek Okulu	2014	18,4
	2015	14,7
Yüksek Öğretim	2014	17,6
	2015	14,8

Kaynak: TÜİK, 2016

Kalkınmada öncelikli illerde kadının eğitim ile istihdamı arasındaki genel görüntü de ortaya çıkan ilk nokta eğitim seviyesi artıkça kadının işgücü piyasalarına katılımının da artığıdır. Kadının eğitimi ile birlikte artan istihdam ve işgücüne katılım oranları aynı şekilde işsizlik rakamlarına da yansımıştır.

Genel Değerlendirme

Ülkeler açısından beşeri sermaye gelişmek için vazgeçilemez en önemli unsurların başında gelmektedir. Beşeri sermaye açısından yapılabilecek en önemli yatırım ise eğitimdir. Çünkü eğitim bireyin kendisini geliştirmekle birlikte, sosyo-ekonomik gelişmeyi, ekonomik kalkınmayı, iktisadi ilerlemeyi, politik ve kültürel yapıdaki gelişmeyi etkilemektedir. Eğitim, gelişmenin çekici gücü olup, iyi eğitilmiş beşeri sermayeye sahip toplumlar daha hızlı gelişip ilerlemektedir.

Ülkemiz açısından bakıldığında kadının nüfus içindeki sayısal yeri önemli bir beşeri sermaye yatırımının potansiyelini göstermektedir. Son dönemlerde ülke genelinde kadına yönelik izlenen politikalar artmış olmasına rağmen, sonuçlarının tam olarak henüz ortaya çıkmadığını TÜİK verileri üzerinden görebiliriz. Türkiye'de kadın hem eğitim konusunda hem de işgücüne katılım oranında gelişmiş ülkelerin gerisinde görüntü izlemektedir. Özellikle 1950'li yıllardan sonra tarımda teknolojinin artması ve köyden kente göçün hızlanması ile birlikte kadının istihdamının sektörel görüntüsü değişmiş. Kadının tarım sektöründeki işgücü görüntüsü zaman içerisinde önce sanayi daha sonrada hizmet sektörüne yönelme eğilimi göstermiştir. Bu sektörel değişim işgücü piyasalarında kadının istihdam oranlarının artması için daha nitelikli olmasını ön plana çıkarmıştır. Hizmet sektöründe ortaya çıkan nitelikli işgücü talebini karşılamak için kadının eğitim durumunun genel durumunun tam olarak istenilen düzeyde olmaması son yıllarda kadının istihdamında azalama eğilimini öne çıkarmıştır. Bu genel azalma eğiliminin diğer faktörleri ise; aile içi fonksiyonların ön plana çıkması (ev kadınlığı, çocuk bakımı vb.), piyasa koşullarında kadının istihdamını kısıtlayan faktörler, sınırlı kısmi çalışma olanakları, yasal eksiklikler ile toplumsal gelenek ve göreneklerdeki kadın lehine yavaş değişim hızı gösterilebilir.

Kadının çalışma yaşantısı içerisinde Türkiye genelinde ortaya çıkan bu görüntü kalkınmada öncelikli bölgelerde de aynı yapıyı sergilemiştir. Ülkenin tam olarak kalkınıp gelişe

bilmesi için kadının işgücü piyasalarında yer alması son derece önemlidir. Türkiye'de kadın istihdamının son yıllarda düşüş gösterdiği göz önüne alındığında devletin ve sivil toplum kuruluşlarının bu konuyla ilgili çalışmalarına hız kazandırması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, ilk öne çıkan husus kadının eğitimi olmaktadır. Eğitim alanında yapılacak çalışmalar ülke içerisinde ki bölgesel dengesizlikleri giderme konusunda da son derece önemlidir. Bu nedenle özelikle kalkınmada öncelikli bölgelerde;

- Öğrenim çağındaki kadınların eğitim hayatlarını sürdürerek niteliklerini artırabilmeleri için yeni eğitim yatırımları yapılmalıdır. Bölgede bulunan mevcut okullar dışında kızların mesleki kazanımlarına yönelik eğitim kurumlarının yapılanmasına hız verilmelidir.
- Bölgede okuyan kız çocuklarının eğitim araç gereç ihtiyaçları, maddi burs imkanları, barınma ve yemek imkanları artırılmalıdır.
- Yaygın eğitim kurumlarından eğitim alan kadınların sayısı artırılmalı, bu kurumlardan yararlanan kadınların iş hayatına atılması yönünde teşvik edici yöntemler uygulanmalıdır.
- Bölgede lise veya yükseköğrenim düzeyinde mesleki eğitim gören kızların meslekleri ile ilgili staj yapması sağlanmalıdır.
- Kadınlara verilen girişimcilik eğitiminin sürdürülerek imkanlarının artırılması sağlanmalıdır.
- Bölgede bulunan işverenler seminerler ile kadın işgücünün önemi doğrultusunda eğitilmelidir.
- Bölgede kadınların çalışabileceği yeni iş sahaları yaratılmalı, bu yönde işverenler teşvik edilmelidir.
- Bölgede ki yerel yönetimlerin, meslek ve esnaf odalarının kampanyaları ile kadınların çalışma hayatına katılmasının önemini bölge halkına anlatmalı, teşvik edici düzenlemeler yapılmalıdır.
- Bölgede yapılacak toplantılar ile kadınlar çalışma hayatına katılması yönünde cesaretlendirilmeli, toplumun diğer fertlerine kadınların aile ekonomisi ve topluma yapacakları katkılar kavratılmalıdır.
- Bölgede kadın istihdamının sektörel anlamda iyileştirmeye yönelik olarak, tarım dışı sektörlerdeki çalışma koşulları kadınlara uygun hale getirilmelidir. Özellikle part-time iş, evde çalışma gibi esnek çalışma uygulamalarında kadınlara yönelik düzenlemeler artırılmalıdır.
- Bölgede işyerlerinde açılacak kreşler ile kadınların iş hayatına girmelerindeki en büyük sorunlardan biri olan çocuk bakımı sorununu ortadan kaldıracak ve kadın istihdamını olumlu olarak etkileyecektir.

Sonuç olarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; kadın istihdamını artırma konusunda hükümete ve sivil toplum örgütlerine önemli görevler düşmektedir. Bu konuyla ilgili olarak yürütülen çalışmalar çeşitlendirilmeli ve artırılmalı, kadın istihdamının artırılmasına hükümet politikalarında yer verilmeli, iyileştirmelere yönelik olarak hükümet ve sivil toplum kuruluşları birlikte hareket etmelidir. Kadınlar hem ile içinde hem toplumun genelinde üstlenmiş oldukları roller nedeni ile ülkenin geleceğine yön verecek bir konumdadırlar. Bu durum unutulmadan kadınların mevcut kapasiteleri daha verimli kullanılmalı ve işgücü piyasalarında ki etkinlikleri artırılmalıdır.

Kaynaklar

BARRO, R. J. (2002). Educatıon as a Determinant of Economıc Growth. (http://standford.edu/publıcations/books/fulltext/ed21st/9.pdf),E. Tarihi:11.02.2015

FUENTE, A. and CİCCONE A. (2003). Le Capital Human Dans Une Economic Mondi ale Fondue Sur Cognizance. Office Publıcatıons Officials' Communities Europa, (http://europa.eu.int/comm/employment_social/publıcatıons/2003/pdf, 24.02.2015)

İŞÇİ, Öznur, GÖRGÜLÜ, Hatice (2006), "AB Sürecinde Türkiye'de Kadın İşgücü İstihdamı", docplayer.biz.tr/12844384-Ab-surecinde-turkiye-de-kadin-isgucu-istihdami.html

KARABIYIK, İlyas (2012), "Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 32. Cilt, Sayı 1, İstanbul.

METİN, Şahin, KARİMAN, Rabia (2013), Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu, TBMM Basımevi, Ankara

LUCAS R. (1988). ''On the Mechanics of Economic Development'', Journal of Monetary Economıcs.22/1:3-42

REBELO, S. (1991). Long-run Policy Analysis and Long-run growth. Journal of Political Economy,99.3.500-521

SCHULTZ, T. W. (1971). Investment ın Human Capıtal: The Role of Educatıon and of Research. New York: Free Press

WEBBER, D. J. (2002). Policies to Stimulate Growth: Should We Invest ın Health or Educatıon. Applied Economies,34/13:1633-1643

TAN, Mine, ECEVİT, Yıldız, ÜŞÜR, Serpil, ACUNER, Selma (2008), "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri", KAGİDER, TÜSİAD, Temmuz, İstanbul.

TECER, Meral, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Sanayileşme ve İşletmecilik, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:24, Sayı:4, Aralık 1991, s.57.

YILMAZ, Fatih (2010), "Türkiye'de Kadın Çalışanların Mesleki Sağlık ve Güvenlik Koşulları", Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 7, ss. 268-284.

http://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.FE.ZS (Erişim Tarihi: 04.04.2016)

http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/research-and-databases/kilm/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 01.04.2016)

http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/research-and-databases/kilm/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 01.04.2016)

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (Erişim Tarihi: 10.03.2016)

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MİTOLOJİK AT

Bestami BİLGE

Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

At, çok eski dönemlerden bu yana Türk kültür hayatında önemli bir yer tutmuş, bozkır hayatında, savaşlarda Türklerin en önemli yardımcısı olmuş, zor zamanlarda kahramanlara çeşitli şekillerde yol gösterme gibi mitsel bir görevi de üstlenmiştir. Türk kültür hayatında bu kadar önemi olan ata, mitolojik ve kozmik anlamda birçok anlamlar yüklenmiş ve at Türkler tarafından her zaman kutsal bir varlık olarak telakki edilmiştir. Bu noktada at, düşünce ve sanat hayatımızın birçok alanında çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle de edebi eserlerde at ve atla ilgili birçok tasavvuru farklı biçimlerde görmek mümkündür. Çalışmamızda atın mitolojik ve kozmik bir unsur olarak klasik şiirimize yansımalarını tespit etmeye çalıştık. Bu anlamda 7 şairin dîvânlarını tarayarak mitolojik atın klasik şiirimizde şairlerin anlam dünyalarını hangi biçimlerde işgal ettiğini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: At, Mitoloji, Klâsik Türk Şiiri.

MYTHOLOGICAL HORSE IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Abstract

Horse, since ancient times, has been an important part of Turkish cultural life, the most important assistant of the Turks in steppe life and in battles , has also undertaken the mythic task like guiding the heroes in hard times in various ways. Many meanings in mythological and cosmic sense have been attributed to the horse which is such important in Turkish cultural life, and the horse has always been regarded as a sacred entity by the Turks. At this point, horse has emerged in many areas of our intellectual and artistic life in various ways. It is possible to see horse and many envisions about horse especially in literary works. In this study, we try to identify the reflections of horse to our classical poetry as a mythological and cosmic element. In this sense, by scanning the divans of seven poets, we try to reveal in what ways mythological horse has occupied the meaning world of poets in our classical poetry.

Keywords: Horse**,** Mythologi, Classical Turkish Poetry

Temelinde derin kültürel birikimler barındıran Klasik şiirimizin birçok mitolojik ve kozmolojik unsuru barındırdığı çoğu edebiyat araştırmacısının malumu olduğu bir durumdur. Bu nedenle kapsamlı bir mitoloji ve kozmoloji okuması yapılmadan şerh edilecek metinlerin bir tarafı daima eksik kalacaktır. Özellikle İran mitolojisi ve de göçebe olması hasebiyle gökyüzü ve gökcisimleri ile mütemadiyen iç içe olan aynı zamanda geniş bir astrolojik temele dayanan Türk mitolojisini göz ardı etmek bizi sağlam bir metin incelemesinden yoksun bırakacaktır. Çeşitli dönemlerde yaptığımız metin taramaları

esnasında at anlamında kullanılan farklı kelimelerin çok kere mitolojik bağlamda kullanıldığını gördük ve biz de böyle bir araştırma yapmaya karar verdik. Bu noktada çalışmamıza farklı divanları tarayarak mitolojik ve kozmolojik manada elimize alışılmışın dışında veriler sunabilen beyitleri almaya gayret gösterdik. Konumuza tam olarak girmeden mit ve mitolojinin tanımını yapmak yerinde olacaktır.

Mit kelimesi bazı araştırıcılara göre ilkel toplumlar için: Olay 'fable', 'fiction' karşılılığı olarak kullanılmıştır. Mit'in asıl manası: 'Gerçek hikaye' ve bunun ötesinde Sahip olunan çok değerli şeyler, kutsal, değerli ve manalı olandır. Bugün bu kelime: fiction-hayal, tasavvur, illision-gerçeğin bozulması anlamlarına gelmektedir. Etnologlar, sosyologlar, tarihçiler ve din adamlarına göre ise 'Kutsal gelenekler, ilkel inanışlar, örnek modeller' anlamını taşımaktadır (Seyidoğlu 2002:15).

Mit için yapılan tanımlamalarda benim en fazla dikkatimi çeken "sahip olunan çok değerli şeyler, kutsal, değerli ve manalı olandır" tanımlamasıdır. Çok değil bundan bir ya da birkaç asır öncesine giderek bir medeniyet için sahip olunan çok değerli unsurların ilk sıralarına belki de ilk sırasına "at"ı koymak yanlış sayılmaz sanırım. Çünkü at, toplumların ilk çağlardan bu yana toplumların çeşitli biçimlerde yararlandığı bir hayvandır. Atın hızlı, güçlü ve çevik olması özelliklerinden dolayı toplumlar ata farklı bakış açılarıyla bakmış ve çoğu zaman onu kutsal bir varlık olarak düşünmüşlerdir. At çoğu yerde insanın hayatını kolaylaştırmış, savaşlarda kahramanların en önemli yardımcısı olmuştur. Doğal olarak da ata kutsallık atfedilmiş, onun hakkında çeşitli mitik tasavvurlar oluşturulmuştur. Bu mitik tasavvurlar kimi zaman bir medeniyetten diğerine farklılıklar göstermiş kimi zaman da ortak bir biçimde tezahür etmiştir. Misal, İran mitolojisinde yer alan Hüsrev'in atlarından biri olan Şebdîz söylenceye göre bir taştan peydâ olmuştur. Yunan mitolojisine bakıyoruz, orda da denizlerin hakimi Posedion efsaneye göre menisiyle bir taşı döllemiş ve Skyphios adlı at ortaya çıkmıştır. Yunan mitolojisinde kanatlı at olan Pegasos'a karşın Türk mitolojisinde Tulpar vardır. Diğer yandan Yunan mitolojisinde Troya savaşının asi kahramanı Akhilleus'un konuşabilen bir atı vardır. Aynı şekilde Türk mitolojisinde de kahramanlara konuşarak yol gösteren atların olduğu herkesin malumudur. Yunan mitolojisinde yarı insan yarı at olarak tasvir edilen Kentauroslar'ın vücütlarının üst kısmı insan, belden aşağıları ise at biçimindeydi. Bunlara "Sentor" denirdi. Ayrıca Asur sanatında silindir mühürler üzerinde kanatlı at ve sentör adı verilen vücudunun üst kısmı at olan yaratıklar yer aldığı bilinmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak elbette mümkündür.

Türkler at üstünde savaşlar yaparak birçok devlet kurmuşlar kurdukları devletleri de at üstünde farklı coğrafyalara taşımışlardır. Türkler için atın bu denli önemli olması, Türklerin ata kutsallık atfetmesine de ortam hazırlamıştır. Bu kutsal varlığa mitolojik anlamda birçok tasavvurlar ve anlamlar izafe edilmiştir. Özellikle de atların doğuşu, yaratılışı ile ilgili çeşitli mitik inanışlara sahip olmuşlardır. Şükrü Elçin, Halk Edebiyatı Araştırmaları kitabında, Atların doğuşları ile ilgili efsanelerden bahsederken atların kökenlerini, Gök Menşeli Atlar, Rüzgar Menşeli Atlar, Mağara Toprak Menşeli Atlar, Sudan Çıkan Atlar olarak gruplamıştır (Elçin 1998:414). Sibirya Türk-Moğol kavimlerinin telakkilerini aksettiren halk edebiyatı mahsüllerinde at sürüsü, ilahi bir menşeden gelmektedir. Yakut destanlarında kahramanların atları, at sürüsü ilahesi tarafından güneş memleketinden gönderilir. Ebülgazi Bahadır Han, Cengiz'in hanlığa çıkarılması sırasında Gökçe'nin gaipten gelen bir ata binerek Tanrı katına çıktığını

kaydeder. Elçin, Rüzgâr Menşeli Atlar'ın İslamî kaynaklardan yayıldığını söylemiştir. Hatta 14. Yüzyıla ait bir Kıssas-ı Enbiya'da atın rüzgârdan yaratıldığına dair bir metinden örnek vermiştir. Yine aynı bölümde 17. yüzyıl müelliflerinden Kadızâde, atın doğuşu için Tanrı'nın dört unsurdan yeli galip unsur olarak kullandığını ve ayetten naklen atı kullarının binmesi için yarattığını zikreder. Aynı eserde, Toprak Menşeli atlardan bahsedilirken Elçin, Evliya Çelebi'nin eserinden bir alıntıyla atların Allah tarafından Hz. Adem'in Kabe toprağından halk edildiğini söylemiş ve Türk menşeli mağara rivayetlerinden biri hakkında bilgi vermiştir. Bu rivayete göre Pamir yaylasında yaşamış olan ve beşinci asrın ikinci yarısında Orta Asya'da büyük devlet kuran Ak-Hunlar'ın yaşadıkları ülkelerde bir dağdaki mağarada yaşayan ilah atına kısraklar sürülmek suretiyle döl alınıyormuş. Diğer bir rivayete göre içinden at idrarı dökülen mağaraya Ağustos ayında kısraklar götürülerek çiftleşme temin ediliyor. "Vu-Şu-Po-Li" adı ile anılan çok iyi bir at cinsi bu şekilde doğuyor. Atın menşei ile ilgili bir diğer önemli konu "Sudan Çıkan At" motifidir. Zeki Velidi Togan'a göre bu motif Türklere aittir. Arap Halifeler Türkleri askeri güçleri yanında at yetiştiriciliği yönleriyle de kullanmışlardır. Türklerin halifeler adına Bağdat civarında yetiştirdikleri atların, göl aygırından türemiş oldukları düşünülmüştür. Şükrü Elçin, atın su menşeinin Türkler arasında milattan önceki devirlerden bugüne kadar yaşadığını görüyoruz diyerek destani eserlerdeki su menşeine dikkat çekmiştir: Bazı destan kahramanlarının atları da bu soydandır. Bu suyun arandığını gösteren bir misali bize Dede Korkut Kitabı vermektedir. İstanbul'a gelen Bezirganlar Bamsı Beyrek için bir deniz kulunu boz aygır satın alırlar. Bundan başka Köroğlu'nun meşhur Kır Atı da sudan çıkmıştır (Elçin 1998:413).

Türk ve İslâm dünya görüşünde at, astral kültün ve kozmolojik kültürün izlerini görme açısından da bizlere önemli veriler sunar. Gezegenlerin yıldızlarla ilişkilendirilmesi, yıldızların birer at olarak tasavvur edilmesi atlı-göçebe kavmin etno-psikolojik dünya görüşlerinin bir yansımasıdır. Atların renk tasnifinin gezegenlere göre yapılması Türklerin atla ilgili astrolojik kodlarıyla ilgilidir. Timur dönemi yazarlarından El-Kaşif, at renkleriyle alakalı astrolojik bilgilerden söz etmiştir. El-Kâşif'in bilgilerine göre sarı at Güneş'le, kahve rengi at Jüpiterle, zarif kır at yine bu atı idare eden dişil gezegen Venüs'le, kara at Satürn'le özdeşleştirilir, alaca ise uğurlu şartlara göre değişen Merkür'ün atı olarak görülür. (Bayat 2016:267).

Astroloji-mitoloji bağlamında at ile ilgili olarak Ömer Hayyâm'ın "Nevrûznâme" adlı eserine değinmek gerekir. Hayyâm, eserinin at'la ilgili bölümüne "Dörtayaklıların/hayvanların (çaharpâyân) hiçbiri, attan daha iyi değildir. O, bütün otyiyenlerin/otlayanların şâhıdır" diyerek başlamıştır. Hz. Peygamber'in "Hayır, atların alınlarında bağlıdır" sözünü naklettikten sonra da Farsların (Pârisiyân) ata "can rüzgârı/yeli (bâd-ı cân)", Anadolulların (Rûmîyân) "ayak rüzgârı (bâd-ı pây)", Türklerin (Türkân) "adımıyla murad veren (gân zen kâm dih)", Hintlilerin (Hinduvân) "uçan taht (taht-ı perân)" ve Arapların (Tâziyân) ise "yerdeki burak (burâk-ı ber zemîn)" dediklerini, "Güneşi çeken alûs adlı meleğin at şeklinde olduğuna" dair bir rivayetin mevcut olduğunu zikretmiştir. Yine aynı eserde Hayyâm at ile ilgili önemli kişilerin sözlerinden bahsetmiştir:

Bir gün Hz. Süleyman'a bir at arz ettiler. O da şöyle dedi: "Allah'a şükürler olsun ki iki rüzgârı bana itaatkâr kıldı. Biri canlı, biri cansız; biriyle yerde gidiyorum, biriyle havada."

Ferîdûn'a sordular "Ey melik, niye ata oturmuyorsun/binmiyorsun?" O, şöyle dedi: "Allah'a şükrünü yeterince yapamayacağımdan korkuyorum."

Keyhüsrev şöyle dedi: "Hiç bir şey padişahlıkta benim için attan daha değerli değildir."

Hüsrev Pervîz'e binmesi için Şebdîz atını getirdiler. O dedi ki "Eğer Allah'ın insanoğlundan daha yüce bir kulu olsaydı, dünyayı bize vermezdi. Ve eğer attan daha yüce bir hayvan/dörtayaklı olsaydı, bizi ata bindirmezdi." Yine o der ki "Padişah, insanların önderi (sâlâr); at da dört ayaklıların önderidir (sâlâr)."

Efrâsyâb der ki; "At irge andag kim gögge ay" yani "Gökyüzü için ay neyse, melikler için de at öyledir."

Halife Me'mûn der ki: "At öyle iyi bir şeydir ki, dönen gök ve yürüyen tahttır."

Emîrü'l-Mü'minîn Ali b. Ebi Tâlib (ra) şöyle demiştir: "Yüce Allah atı, insanı yüceltmesi, şeytana üstünlük sağlaması için yaratmıştır."

Abdullah b. Tâhir demiştir ki: "Ata binmeyi, felek çarkına binmekten daha çok severim." (Göksu 2009: 2)

Görüldüğü gibi at, dünya medeniyetlerinin yanında Türk mitolojisinde ve İslamî kültürde de büyük bir önem arz etmektedir. Eski dönemlerde göçebe bir hayat yaşayan Türk toplumunun çeşitli medeniyetlerden de etkilenerek mitik bir kültürel altyapı oluşturması gayet tabiidir. Bu mitik altyapının sanat ürünlerine yansıması da beklenen bir olgudur. Aşağıda klasik şiirimizden bazı metin örnekleri vererek bu mitik bakiyenin boyutlarını göstermeye çalıştık. Verilen metin örneklerinin altında şairinin ismini şiirin nazım şeklinin baş harfini, nazım şeklinin sırasını ve beyit/bent numarasını verdik.

Pây-ı Şeb-dîzi basa çarh-ı sebük-reftâre

Na'l-i zer-mîhine hayrân kala her seyyâre

Râm olup tevsen-i gerdûn o himem-kirdâre

"Zîr-rânında ola sıhhat ile hemvâre

Rahş-ı meh gurre-i Pervîn-i senâm-ı devlet"

SünbülzâdeVehbî T-55

[Şebdiz ayağı hızlı dönen felek çarhına bassın. Altın çivili nalına her gezegen hayran kalsın. Felek atı o gayretli iş yapana itaat etsin, dolayısıyla mutluluk (Ülker) yıldızı ay gibi parlak atın altında sürekli sıhhat ile olsun.]

Bu dizelerde Şebdîz ve Pervîn kelimeleri mitolojik kültürün bir yansıması niteliğindedir. Pervîn kelimesi ile mitoloji ve kozmoloji bir araya getirilmiştir. Pervîn, kozmolojide Süreyya takımyıldızının karşılığıdır. Parlaklığı ile bilinir. Farsça perve kelimesiyle Nûşirevân'ın torunu olan Hüsrev'in lakabı Pervîz de Fars edebiyatında Süreyyâ için kullanılmıştır. Yukarıdaki beyitte İran mitolojisinde Hüsrev'in iki atından biri olan Şebdîz kelimesi bilinçli olarak kullanılmıştır. Öte yandan hörgüç, sırt anlamına gelen "senâm" kelimesi dikkat çekicidir. Mitolojide Ülker, Boğa'nın hörgücündeki, sırtındaki bir damga biçimindedir. Yani senâm kelimesi de beyitte yerinde kullanılmıştır.

Bu dizelere göre, mitik ve kozmik bir kökeni olan Şebdîz, göğe yükselme kabiliyeti

olan bir at olarak tasavvur edilmektedir. Bu yükselişte kanada malik olması gerektiğinden aynı zamanda Şebdîz'in kanatlı atlar olan Pegasos ve Tulpar kategorisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Elimizdeki Şebdîz ile ilgili verilerde bulunmayan ancak şairin malumatı dahilinde olan bir mitsel ek bilgi daha göze çarpmaktadır. O da Şebdîz'in kozmik bir unsura dönüştüğünde feleğin en tepesine ayak basma özelliğine sahip olduğudur. Bu da onun diğer kozmik unsurlara göre daha üst makamda konumlandığını gösterir. Ayağındaki nalın ve çivilerin altın oluşu onun mitolojik tanrılar tanrısının atı olabileceğini düşündürmektedir. Bu fikri destekleyen diğer verilere gelince Şebdîz kendisi at olduğu halde dolunaya at diye binmekte, Ülker takımyıldızını da semer olarak kullanmaktadır. Ayrıca Şebdîz'in renginin gece karanlığı ile eşdeğer olması ve onun konumunun feleğin en yüksek noktası bulunması Şebdîz'in makamından ötesinin kör bir karanlık olduğunu düşündürmektedir. Şebdîz o kör karanlık ile felek arasındaki noktada bir geçiş kapısı olarak yer almakta hatta o kapının önüne bağlı olarak durmaktadır. Bu beyitte dolunayın at olarak nitelenmesi sıradan bir teşbihten çok yine kozmik ve mitik bir bakiyeden gelmektedir. Muhtemelen dolunay da beyaz veya benekli beyaz bir at olarak nitelenen mitik bir telakki ile alakalı olabilir. Zaten beyitte Şebdîz'in siyahlığına mukabil ayın beyaz bir at olarak nitelenmesi iki at arasındaki mukayeseye benzemektedir. Şebdîz, feleğin en üstünde yer alırken ay, en altındaki mertebede yer almakta ve yer küresinin hemen üstünde bulunmaktadır. Dünyaya ay altı âlem denmesi bu telakki ile ilgilidir. Bu durumda yüksekteki Şebdîz engindeki dolunay atının üzerinde yer almakta dolayısıyla ona binmekte veya onu musahhar etmektedir. Şebdîz aşağıda muhtemelen feleğin ahırında bulunan dolunay atına binmek için gelirken yol üstünde bir semer olan Ülker yıldızını da alıp ayın üzerine koymakta ve mutluluk atına binmektedir. Şair, Ülker'in dolunay üzerinde bir semer gibi olan görüntüsünü hüsn-i ta'lil ile işleyerek yukarıda bahsettiğimiz mitik algıyı oluşturmaktadır.

Meger sür'at idüp gerdûne-i gerdûn tutuşmuşdur

Koşınca eşheb-i subh ile şeb-dîz-i şeb-i târı

Nevizâde Atâyî K-5/14

[Sanki sabah atı ile gece renkli Şebdîz sürat edip koşunca dönen gök kubbe tutuşmuştur.]

Beyitte güneşin gökyüzünü parlatması olayı sabah atı ile mitolojik bir at olan Şebdîz'in hızının gücüyle alev çıkarması ilişkilendirilmiştir. Mitolojik olarak siyah rengiyle bilinen Şebdîz, kozmik olarak da gecenin temsilcisi olarak telakki edilmiştir. Sabah atı terkibinde eşheb ile gün ilişkisi kurulmuştur. Çünkü eşheb, kır ve açık renkli bir attır. Beyitte gece atı olan "Şebdiz" ile sabah atı "Eşheb" sürat edip dönen feleği tutuşturmuşlar böylece karanlık yok olmuştur.

Şu'le serv-âsâ çıkar hâkimden ol yerlerde kim

Pây-mâl-i tevsen-i âteş-hırâm etdin beni

Nedîm G-161/2

[Alev bastığım o yerlerde servi ağacı gibi yükselir ki beni dik başlı ateş yürüyüşlü at yaptın.]

Beyit, Şu'le-âteş-hırâm ile tevsen-serv-âsâ kelimeleri ile leff ü neşr sanatı yapılarak kurulmuştur. Beyitte atın bastığı yerlerden ateş çıkarması Türk mitolojik kültürünün bir tezahürüdür. Burada, Abhaz Nart destanlarında yer alan "Raş" adlı atı hatırlatmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Diğer yandan beyitte "şule" ile mitolojik bir ağaç olan "serv" kelimesinin birlikte kullanılması bizlere güzel bir resim tablosu sunmaktadır. Şu'le yani alev ile serv ağacının şekil itibarıyla birbirine benzer olduğunu belirtmek gerekir.

Seyredüp rahş üzre ol hurşîdi hiç olsun mu kim

Mâh-ı nev-pertev gedâ-yı hâne-i zîn olmaya

Nedîm G-142/4

[Yeni parlak ay atın üstünde o güneşi seyredip eyer yerinin dilencisi olsun mu?]

Beyitte at ile birlikte güneş (hurşîd), mâh (ay) gibi kozmik unsurlar kullanılmıştır. Burada güneşle kasıt sevgili, ay ile kasıt ise âşıktır. Mâh-ı nev kelimesi ile gedâ kelimesi özellikle bir arada kullanılmıştır. Çünkü mâh-ı nev aynı zamanda tas demektir. Beyitte dilenci ve tas kelimeleri tenasüp arz etmektedir. Beyitte aşığın sevgilinin atının dilencisi olması tasvir edilmiştir.

Türk mitolojisinde güneşin göğün yedinci katında olduğu düşünülürdü. Ay ise göğün altıncı katındadır. Yani güneş ayın kat olarak daha üstündedir. Beyitte bu durum mitolojik kültüre uygun şekilde anlatılmış, ay yani aşık, güneşin (sevgilinin) dilencisi olarak tasvir edilmiştir. At güzelliği yönüyle mitolojik kültürde ay ile ilişkilendirilirdi. Mâh-ı nev tevriyeli kullanılarak hem ay hem de dilenci tası kastedilmiştir. Yani aşık sevgilinin karşısında dilenci yapılmıştır. Ayrıca, Türk mitolojisinde ay ve güneş ile ilgili cinsiyet belirlemeleri de yapılmıştır. Ay erkek, güneş ise dişi olarak gösterilmiş bu durum şiirimize de bu şekilde yansımıştır. Güneş parlaklığı, nûru ile aşığın gönlünü aydınlatan bir unsurdur. Ay varlığını güneşe borçludur. Dolayısıyla güneş yani sevgili olmasa âşık bir hiçtir.

Ne at ol eşheb-i bâlâ-revân-ı berk-sür'at kim

Tarîk-ı kehkeşân-ı âsumânı pür-gubâr eyler

Mezâkî K 8/53

[Uzun boylu, yıldırım sür'atli at ki felekteki Samanyolunu tozla doldurur.]

Beyitte at, kozmolojik telakkilerle birlikte kullanılmıştır. Beyite göre çok hızlı olan at oldukça yükseklere hatta felekleri dolaşmıştır. Bir inanca göre sabit yıldızlar feleği sayılan samanyoluna ulaşmıştır. Bilindiği gibi sabit yıldızların olduğu felek sekizinci felektir. Ondan sonrası dokuzuncu felektir ve dokuzuncu felekte herhangi bir yıldız yoktur çünkü o felek diğer bütün felekleri kaplayan felektir. Dolaysıyla bu beyitte at gidebileceği son noktaya varmıştır. Geçtiği yerlerde ise bir toz bulutu peyda olmuştur. Burada toz tasavvuru samanyolunu galaksisinin şeklinden dolayıdır. Öyle ki bu galaksi görünümüyle gökyüzünü baştan başa kaplamış bir toz bulutunu andırır. Beyitteki kehkeşân yani samanyolu mitolojik bir bakiyenin ürünüdür. Keh-keşân veya kah-keşân

kelimeleri saman çeken anlamında kullanılmıştır. Samanyolu deyiş ve anlayışı Türklere, İran mitolojinden geçmiştir. İnanışa göre Samanyolu, gökte saman çekilirken, yere düşen saman tozlarından ve saman parçalarından oluşmuştu. Dolayısıyla kehkeşân ve gubâr kelimeleri mitolojik bir alt yapının ürünü olarak beyite özellikle yerleştirilmiştir. Yine Karaçay-Malkar Nart destanlarında Örüzmek adlı kahramanın atı olan Kolan Samanyolu'na kaçar. Yani mitolojik temelde at ile Samanyolu bağlantısı vardır. Diğer yandan "eşheb-i bâlâ", "revân-ı berk-sür'at" terkipleri kanatlı beyaz ve oldukça hızlı olarak düşünülen peygamber efendimizin bineğini yani Burak'ı akla getirmektedir.

Ammâ ne rahş rahş-ı tırâzende-tarz kim

Na'lin hilâl mîhin ise ahterân verir

Nedim K-4/36

[Ama ne at, süsleyerek giden bir at ki, nalı hilal, nalının çivileri yıldıza benzer.]

Beyitte, rahş kelimesi çok yönlü olarak kullanılmıştır. Genel olarak at anlamına gelen rahş sözcüğünün parlak, aydınlık saçan gibi anlamları da vardır. Birinci beyitte parlaklık, süsleyicilik anlamlarına gelen kelimelerle ikinci beyitte ay ve yıldız kelimelerinin beraber kullanılmasıyla atın güzelliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca İran mitolojisinde Rüstem'in atı olan Rahş'a sırf parlaklığından dolayı bu adı verdikleri rivayet edilir. Bu noktada rahş kelimesi rahşân ve güneş kelimelerini de anımsatmaktadır. Parlaklığını, yürürken nallarından çıkardığı kıvılcıma ve ateşe borçlu olduğunu söylemek mümkündür.

Güneş, Rahş'ının nalının kıvılcımından,

Bir ateştir, hem de dumansız görünüyor (Hâkânî-yi Şirvânî)

Beyite daha geniş bir perspektiften bakacak olursak, Rahş yani at güneş, ay bu atın nal, yıldızlar ise nalın çivileridir. Yani mitolojik bir at olan Rahş, güneş, ay ve yıldız gibi parlaklık algısı oluşturan kozmolojik unsurlarla anlamlı bir bütünlük oluşturmuştur.

Nice rahş ol Burâk-ı berk-i seyr-i nâzenîn-cünbiş

Ferişe-hû perî-rû 'anberîn-gîsû melek-sîmâ

Nevizâde Atâyî K-1/45

[Nasıl bir at o nazik hareketli Burak gibi şimşek hızla giden, melek gibi peri yüzlü anber kokulu saçı olan melek yüzlü.]

Klasik şiirimizde atlar övülürken olağanüstü güçleri yanında güzellikleri ile birlikte övülürdü. Bu beyitte at Hz. Peygamber'in Mi'râc esnasında bindiği düşünülen Burâk'a benzetilmiştir. Gerçekte Burâk adlı bir atın varlığı veya Burâk'ın bir at olduğu tam olarak bilinmemektedir. Burâk kelimesinin 'berk(şimşek)' kökünden geldiği sanılmaktadır. *Bir rivayate göre Burak, cennet hayvanlarının genel adıdır. Renginin güzelliği ve alımlılığı, yıldırım gibi süratli hareket etmesi başlıca özellikleridir. Kanatlı olduğu da düşünülü*r (Pala 2007:76). Beyit tamamen mitik kültürün yansıması niteliğindedir. Beyitte Burâk, güzelliği ile ön plana çıkmıştır. Ayrıca kadın yüzlü olarak

da tasavvur edilmiştir (Çoruhlu 2011:163). Burâk, yürüyüşündeki naziklik, yüzünün güzelliği, saçının kokusu ile bir perîye teşbih edilmiştir. Perî, kelimesi klasik şiirimizde çok fazla kullanılan bir kavramdır. Bir dişi ruh veya doğaüstü varlık olarak bilinir. Mitolojik kültürde insan görünümünde, uçma ve büyü yapma gibi özelliklerinin olduğu da düşünülmüştür. Ayrıca perî kelimesinin kökeninin Farsça par kelimesi ile ilgilidir. Beyitte arka planda mitolojik kültürde olan yarı at yarı insan tasavvuru da göze çarpmaktadır. Mitolojide, yüz kısmı insan, alt tarafı at olan ve Sentor denilen bir mitolojik tasavvur vardır. Yunan mitolojisinde bembeyaz olması, havada uçarken koşan bir at intibası uyandırması ile bilinen Pegasus adlı mitolojik bir unsur vardır. Bunun Türk mitolojisindeki karşılığı Tulpar adlı attır.

Süm-i esbinden ol dem urdı tamga atlas-ı çarha

Şeref virdi ‘aceb mi olsa kadri cümleden a‘lâ

NevizâdeAtâyî K-1/67

[O (Hz. Muhammed) atının nalından o dem atlas feleğine damga vurdu, şeref verdi. Kudreti herkesten yüce olsa şaşılır mı?]

Bu miracı anlatan bir kasideden alınmıştır. Beyitte kozmik kültürün yansıması vardır. Kozmik kültürümüzde felek dokuz tanedir. Bu dokuz feleğin en yükseği atlas feleğidir. Bu feleklerin merkezinde dünya vardır. En dıştaki ve uzaktaki atlas feleğidir. Atlas feleği en büyük felek olması yönüyle diğer felekleri kendi istediği gibi yönetir. Kendisi hangi yöne doğru dönüyorsa diğer felekleri de o yöne döndürür. Beyitte memduhun atıyla mübalağalı şekilde en uzaktaki feleğe damga vurması anlatılarak atlas feleğinin bütün feleklerden güçlü olması ile memdûhun herkesten kudretli olması arasında ilgi kurulmuştur. Söz konusu atın (Burâk) atlas feleğine bile damga vurması övülen kişinin en kudretli felekten bile daha kudretli olduğunu göstermektedir.

Süvâr ol ey perî gerdişler et Gülgûn-ı çeşmimle

Ki ben ebrû-yı zîn âmâde ettim ana kaşımdan

Nedim G-106/3

[Ey sevgili, göz Gülgûn’una süvar ol ve gözümde dön, çünkü ben ona kaşımdan eyer hazırladım.]

Beyitte, aşık sevgilisinin sürekli olarak gözünün önünde olmasını istemektedir. Sevgili aşığın gözünde canlanmaktadır. Aşık, sevgiliden göz Gülgûn’una süvar olması ve mütemadiyen orada dönmesi istemektedir. Bunun için aşığın gözleri at, kaşları bir eyer görevi görecek sevgili o ata binip her zaman gözünün önünde olacaktır. Burada Gülgûn’un gül renkli, kırmızı manaları ile ayrılık acısından sürekli ağlamakta olan gözlerin kan çanağına dönmesi de vurgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca beyitte Hüsrev ü Şîrîn hikayesine de telmih vardır. Hikayede Şebdîz Hüsrev’in atı, bu atın eşi olan Gülgûn ise Şîrîn’in atıdır. Bu şekilde beyitte bütün parçalar yerli yerinde kullanılarak muhteşem bir bütünlük ortaya konulmuştur.

İtün izi üzre nakş-ı na’l-ı şebdîzün senün

Gûyiyâ kim mâh-ı nevdür geldi pervîn üstine

Revânî G-391/2

[İtin izinin üstünde senin şebdîzinin nalının süsü, sanki Pervîn yıldızının üstüne gelmiş hilâldir.]

Beyitte memduhun atı Şebdîz'e teşbih olunmuş, bu atın izinin bir itin izinin üstüne gelmesi tasvir edilmiştir. Bu tasvirle Pervin yıldızının üstüne hilalin gelmesi durumu anlatılmaya çalışılmıştır. Şebdîz'e benzetilen atın nalının parlaklığı hilale benzetilerek anlatılmıştır. Atın nalı ve çivileri o denli parlak ki Pervîn bunun yanında sönük kalmaktadır. Ayrıca itin izi ile Pervîn kastedilmiştir. Pervîn yani Süreyyâ takımyıldızını zihnimizde şöyle bir canladırdığımızda bu durumu görebiliriz. Memdûh'un atının nalının parlaklığı Pervîn yıldızı küçümsenerek anlatılmıştır.

Yine aşkar gözi toluları nûş itdi gönül

Mey-i Gülgûnı tutub bağladı Düldül yirine

Revani G-365-5

[Gönül yine aşkar gözü kadehleri içti, Düldül yerine kırmızı renkli içkiyi tutup bağladı.]

Beyitte içki tasviri yapılmıştır. Bu durum bazı mitolojik atlara telmihte bulunarak ortaya konulmuştur. Aşkar gözü: bir kadeh çeşididir. Aşkar, aynı zamanda Battal Gazi'nin atının adıdır. Aşkâr, olağanüstü anlayışla bir mağarada, bir ruhtan şekillenmiştir. Bu at da insan gibi konuşur, sahibini korur ve havada uçar. Div-zâde Aşkâr adlı bu atın Âb-ı hayat'tan içtiği bu nedenle ölümsüzleştiği efsane olarak yaşamaktadır. Savaş meydanında Aşkâr'ı kaybeden Battal Gazi başka bir ata biner; fakat hiçbir varlık gösteremez ve esir olur. Dolayısıyla "nûş etmek", "Aşkar" kelimelerinin tesadüfen bir araya geldiğini düşünmek yanlıştır. Çünkü eldeki mitolojik verilerde Aşkar adlı atın ölümsüzlük suyundan içtiği vardır. Mey-i Gülgûn: Kırmızı renkli içki yani şaraptır. Gülgûn ise Hüsrev'in atlarından birisidir. Düldül, Hz. Ali'nin atının adıdır. Beyitte nûş etmek yani içmek kelimesi ile Aşkar sanki bilinçli bir şekilde bir araya getirilmiştir. Çünkü mitsel verilerde Aşkar adlı atın âb-ı hayâttan içmesi olayı vardır. Şair diğer içkileri reddetmiş, sadece kırmızı renkli olanı arzu etmiştir.

Gönül at salmaz idi göz göre gam leşkerine

Mey-i gülgûnun eger olmasa yoldaşlığı

Revânî G-441/4

[Gönül bilerek gam askerine at salmazdı eğer kırmızı renkli içkinin (şarabın) yoldaşlığı olmasaydı.]

Beyitte Hüsrev ü Şîrîn hikayesine telmih yapılmıştır. Birinci mısrada şair aşkını, Hüsrev'in Şîrîn'e aşık olmasına da gönderme yaparak anlatıyor. Ayrıca Hüsrev'in Şebdîz ve Gülgûn adlı iki atı vardır. Bir rivayete göre Gülgûn Şîrîn'in atı, Şebdîz ise Hüsrev'in atıdır. Hüsrev daha sonra Gülgûn'u da bir şekilde elde etmiştir. Beyitte Şebdîz ve Gülgûn

tasviri yapılmış bu iki atın yoldaşlığı anlatılmıştır. ilk mısrada karamsarlık ve aşk vurgulanarak Şebdîz, ikinci mısrada kırmızı renk tasviri ile Gülgûn vurgulanmıştır. Beyite göre aşık gamdan, üzüntüden ancak şarap sayesinde kurtulmaktadır. Şarabın yoldaşlığı olmasa bu dert çekilmez denmektedir.

‘Işk meydânı içinde geçdi gülgûnî yaşum

Öndül aldı husrevâ âhum benüm şeb-dîzden

Revânî G-278/2

[Benim ömrüm aşk meydanı içinde geçti, Ey sevgili benim ahım Şebdîz’den öndül aldı, önüne geçti.]

Aşığın ömrü aşkı için ağlamak ve ah çekmekle geçer. Nitekim beyitte bu durum anlatılmıştır. Aşığın gözyaşı çok ağlamasından dolayı kanlıdır. Gülgûnî yaş ile hem çileli hayat hem de aşığın kanlı gözyaşı kastedilmiştir. Klasik şiirimizde aşığın ahı her daim dikey yönlüdür, çok hızlıdır bir çırpıda en yüksek feleğe dahi ulaşır. Bu beyitte âh şiddeti ile felekleri altüst edecektir. Âşık âhını gece boyu sürdürür. bu anlamda âşığın oluşturduğu bu tablo tam bir karamsarlık tablosudur. Bu durumda “gece-âh-hız-felek” algısına karşılık gelen en uygun mitoljik varlık “gece renkli, karanlık” manalarına da gelen Şebdîz’dir. Beyitte âh, hız, felek, karanlık Şebdîz’de bir araya getirilmiştir. Bu anlamda Neşâtî’nin hemen şu beyti akla gelmektedir:

Sîneden derd ile bir âh edeyin kim dönsün

Aksine çerh-i felek mihr-i dırâhşânı bile

Bu beyit âşığın âhının gücünü gözler önüne sermektedir. Fakat feleklere bir çırpıda ulaşan âh ile felekleri çok hızlı dolaşan ve gece renkli, felek atı Şebdîz arasındaki yarışı elbette âşığın âhı kazanacaktır. Öndül yani armağan kelimesi bu anlamda yarış ile anlam bütünlüğü oluşturmuş. Şebdîz’i geçen âh, Şebdîz’den ödül almıştır.

Sonuç

Çalışmamız neticesinde klasik şiirimizi oluşturan kültürel dünyanın boyutlarını bir kez daha gördük. Gerçekten de klasik edebiyatımızdaki metinleri incelemenin ancak büyük bir özveriyle olacağını ve bu metinleri doğru bir biçimde anlamlandırmak için klasik şiirimizin anlam dünyasını çok iyi bilmek gerektiğini söylemek gerekir.

Türk kültüründe çok önemli bir yere sahip olan atın, klasik edebiyatımızın şairlerinin de malzeme olarak ilgisini cezp etmesi gayet olağandır. Fakat bu kullanımlar çok farklı boyutlarda olmuş, mitolojik unsurlara farklı özellikler kazandırılmıştır. Atın şiirlerde sıra dışı bir biçimde kullanıldığı mısraları incelediğimizde bunun arkasında mutlaka mitolojik veya kozmik kültürün olduğunu da söylemek lazım. Ayrıca bu bağlamda klasik edebiyat şairlerimizin ne denli bir astronomi bilgisine ve mitik bilgiye sahip olduklarını en azından tanıma imkanına sahip olduk. Çalışmamızda bütün divanları tarama imkânımız olmadı. Sadece mitolojik unsurların fazla kullanıldığını gördüğümüz divanları çalışmamıza dahil ettik. Özellikle Türk edebiyatının en büyük şairlerinden olan Bâkî, Nef’î, Nedîm gibi şairlerin divanlarını mitolojik ve kozmik bilgilerin saklı olduğu derin bir hazine sayabiliriz. Bunun yanında Revânî Dîvânı’nın da at konusunda önemli bir mitolojik

kaynak olduğunu belirtmek gerek. Elbette burada ortaya koyduğumuz divanların dışındaki divanlarda da önemli mitik izler olabilir. Astroloji, kozmoloji ve mitoloji konusunda bizden çok daha fazla bilgilere sahip atalarımızın ve şairlerimizin eserlerini anlamlandırabilmek için derin bir mitoloji ve kozmoloji okuması yapmanın gereğini anlamış olduk.

Kaynakça

AVŞAR, Ziya, **Revânî Dîvânı**, www.kulturizm.gov.tr (Erişim tarihi: 01.12.2014)

BAYAT, Fuzuli (2016), Türk Mitolojik Sistemi, Ötüken Yayıncılık, İstanbul.

ÇORUHLU, Yaşar (2011), Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

ELÇİN, Şükrü (1998), Halk Edebiyatı Araştırmaları II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.

ESKİMEN, Ayşe Derya (2008), **Mecdi Divanı,** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

GÖKSU, Erkan (2009), Ömer Hayyâm'ın "Nevrûznâme"Sine Göre At ve At Türleri" *Gazi Türkiyat/Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4 (Bahar 2009), s.21-34.'

KARAKÖSE, Saadet, **Nevizâde Atâyî Divânı**, www.kulturizm.gov.tr (Erişim tarihi: 01.12.2014)

KAVRUK Hasan, **Şeyhülislâm Yahya Divanı**, www.kulturizm.gov.tr (Erişim tarihi: 01.12.2014)

KAYA, Bülent (2008), Divan Şiirinde At, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KÜÇÜK, Sabahattin, **Bâkî Dîvânı**, www.kulturizm.gov.tr (Erişim tarihi: 01.12.2014)

MACİT, Muhsin, **Nedîm Divânı**, www.kulturturizm.gov.tr (Erişim tarihi : 01.12.2014).

PALA İskender (2007), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayıncılık, İstanbul.

ÖGEL, Bahaeddin (2010), Türk Mitolojisi II.c, TTK Yay., Ankara.

SEYİDOĞLU, Bilge (2002), Mitoloji Üzerine Araştırmalar-Metinler ve Tahliller, Dergah

Yayınları, İstanbul.

UZUN Mustafa, "Süreyyâ" md.,İslam Ansiklopedisi, C. 38, s. 163.

TAVKUL, Ufuk (2007) "Kafkas Nart Destanlarında At Motifi", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C.4, S. 3, Eylül.

YENİKALE, Ahmet, **Sünbülzâde Vehbî Divânı,**www.kulturizm.gov.tr (Erişim tarihi : 01.12.2014)

TÜRK ROMANINDA (1980-1990) SOSYOLOJİK OLARAK ÖTEKİ

İbrahim BİRİCİK

Celal Bayar Üniversitesi

Özet

İnsan, yapısı itibariyle psikolojik ve fizyolojik derinliğe sahip bir varlıktır. Bu özelliğinden dolayı duygu ve düşünce dünyası zengin olan insan; sanatsal faaliyetlerin ve temel disiplinlerin merkezinde yer alır. İnsanın duygu ve düşüncelerini, dilin bütün imkânlarından yararlanarak estetik ve etkili biçimde anlatma sanatı olan edebiyat ve bilhassa roman; insanla ve insanın içinde bulunduğu sosyal dünyayla ilgilenir. Öteki olgusu ise, bireyin "ben"lik/kimlik yapılanmasıyla ilgili psikolojik bir durumdur. Çünkü her benlik, etkilendiği bir başka benliğe göre kendi kimliğini yapılandırır. Her bireyin toplumun bir parçası olduğu kabul edildiğinde öteki kavramı, sosyolojik unsuraları içinde barındırmaya başlar. Toplumların tarihi süreçte oluşturdukları milli kimliklerini, "öteki" olarak görülen kimlikler şekillendirir. Mesela, Türk'e göre Meksikalı bir başkasıyken; Yunan "öteki"dir. Sosyolojik olarak farklı olan kimliğinden dolayı toplumdan dışlanan her birey; köylü-şehirli, aydın-halk, kadın-erkek ve etnik düzlemde ötekileştirilir. Bu sosyolojik farklılık, toplumun aynası olan romana yansır. Modernleşme ile birlikte romanda toplum değil birey; bireyin içinde yaşadığı dış dünya değil, iç dünyası işlenir. Böylelikle romana "öteki" kavramı; zengin, çok yönlü ve derunî bir perspektif sunar. Bu şekilde zengin bir muhteva sunan "öteki" kavramı, 1980 – 1990 arası incelenen yaklaşık 30 romanda; sosyolojik ötekiler varlığını hissettirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Roman, öteki, birey, kimlik, toplum

SOCIOLOGICALLY THE OTHER IN TURKISH NOVEL (1980-1990)

Abstract

Human is a living creature who has psychological and physiological depth by his/her build. Human whose emotion and thought world is rich thanks to this specialty, centers on artistic activities and basic disciplines. Literature, and especially novel, which is an art providing to express human's feelings and ideas by benefiting from the possibilities of language aesthetically and effectively, is interested in human and social world which human is included. Its other phenomenon is a psychologic all situation which is related to individual's "ego"/identity structuring because every ego structures its own identity according to another identity which it is affected. The concept "other" starts to hold sociologic factors in it, when it is accepted that every individual is a part of society. Identities which are seen as "other" shape society's national identities which they create throughout historical process. Individuals who are seen other are also subjected to marginalization. For instance, according to Turks, Mexican is someone else; Greek is other. Every individual who is excluded from the society because of his/her different sociologic identity is marginalised as villager-towner, intellectual-public, man-woman and ethnically. With the modernization, individual is processed instead of society, and also individual's inner world is processed instead of external world which individual lives in. In this way, the concept "other" presents a rich, versatile, and spiritual perspective to the novel. The concept "other", which presents a richc on tent like this, makes its presence felt in the fields related to it sociology the others nearly in 30 novels examined between 1980 – 1990.

Keywords: Novel, other, individual, identity, society

Giriş: "Öteki" Kavramı

Kelime anlamı olarak öteki, Türkçe sözlükte; sözü edilen veya benzer iki nesneden önem

ve konum bakımından uzakta olandır. Türkçe Altın Sözlüğü'nde; "biz"den olmayandır. TDK sözlüğünde ise mevcut kültürün içinde dışlanmış olan şeklinde tanımlanır. Öteki kavramı, belli bir konumun, durumun, varlığın tam karşısında yer alanı; karşıt ikiliğin hep değersiz görülen tarafını temsil eder.

Öteki kavramının "ne" olduğuna, nasıl bir olgu ve algılama olduğuna dair felsefeden psikolojiye, edebiyattan siyaset bilimine kadar birçok yorum getirilmiştir. Bu tanımın sonuçlandırılması, sosyal bilimlerin her alanına katkı sağlayacaktır. Psiko-sosyolojik bir ifade ile öteki, "ben" ya da "biz" olmayanın kişileştirilmesidir.

Kimlik, "Ben" ve Öteki

Öteki, sosyolojik ve psikolojik derinliği olan bir kavram olduğundan bireyin kimlik oluşumunu etkiler. Bireyin kimlik oluşumuna etkisi olmayan birey, öteki değildir. Etkisiz olan bu birey, diğeri/başkası kavramı ile konumlandırılır. İngilizce'de "*the*" article'ı kelimeye belirginlik kazandırdığı için "*the other*" anlamına gelen öteki, diğerlerinden belirgindir. Türkçe'de öteki, belirli bir özne konumundayken "*the other*"da da belirginlik esastır. "*Another*"ın da herhangi biri/başkası anlamında belirsizliği vardır.

Bu bireyin (diğeri/başkası) öteki olabilmesi için benlik yapılanmasının yanında bireyin kimliğini, tarihî ve kültürel noktada da etkilemelidir. Kimlik, yokluktan varlığa uzanan inşa sürecinde "olma"nın şuurudur. Bu oluş, ötekinin varlığına bağlıdır.

"Ben kimim?" sorusunun dayanağı olan "ben"in tanımlanması, kimliğin sosyo-psikolojik boyutuna işaret eder. Kişinin "ben"liği ile "kim"liği arasında yadsınamaz bir bağ vardır. Çünkü psikolojide kimlik kavramı, "benlik" olarak tanımlanmaktadır. Benlik, bireyin kendisi için edindiği bilinçlilik durumunun bütünüdür. "Benlik", bireyin toplumda "kim olduğunu" tarif eder ve bireyin diğerleriyle ilişkisine göre şekil alır. Kimlik ise bireyin içe dönük benliği ile değil; dışa dönük toplumsal benliğiyle alakadardır. Tanpınar'ın ifadesiyle; insanoğlu kendi ferdiyetini ancak içinde yaşadığı cemiyetle idrâk etmektedir."Öteki"lerin, davranışlara verdiği geri bildirimlerle benlik/kimlik şekillenir.

Benlik, bireyde tanımlandıktan sonra başkaları tarafından tanınmak ister. Bu "başkaları" ifadesi öteki'yi konumlandırır. Tanınan/Tanımlanan benlik, tanımlanma sürecinde kimliğini oluşturur. Çünkü psişik bir olgu olan benlik, toplumsal bir olgu olan kimlik oluşumuna doğru varoluşsal bir süreç takip eder. Bireyin kimlik sahibi olabilmesi için kendisini diğerlerinden/ötekilerden ayıracak bir tarzı olmalıdır. Bu tarzın oluşumu, toplumsal değerlere bağlıdır. Aynı zamanda bireyin kimliği biraz da kimlere karşı olduğuyla bilinir. Böylelikle kimlik oluşumunda 'öteki'nin dominant bir etkisi vardır. Birey; "Ben erkeğim" diyerek kadın olmadığını, "O fakirdir" ifadesi ile zengin olduğunu belirtir.

Ayrıca aidiyet duygusuyla topluma bağlı olan bireyin, sosyal ve kolektif bilinci oluşur. Bireysel kimliğin özü olan "ben", kolektif kimlikte "biz"e dönüşür. Bireysel kimliğin oluşumunda "ben kimim?" sorusu önemliyken sosyal kimliğin oluşumunda "biz kimiz?" sorusu önem kazanır. Kişinin bilincindeki iç sesi, "Ben' ancak 'öteki' ile var olabilirim. Çünkü ben, o olmayanım." cümlelerini dile getirir. "Kendi kimliğinin inşa aynası olan 'öteki' de zaten hem kendini negatif bir şekilde inşa etmiştir, hem de bu kimlik cephesi tarafından inşa edilmektedir."[1]

Her türlü kimliğin karşısında olan farklı kimlik, birbirinin zıttı/karşısı olduğu için "öteki" kavramı da değişkenlik gösterir. Öteki, kimliğin oluşumuna direkt bir şekilde etki ederken; "diğerleri" denen ötekinin farklı ve zayıf versiyonunun, kimlik oluşumuna etkisi zayıftır. Buna paralel olarak her kimlik normunun karşıtı öteki değildir. Çünkü "diğerleri" denen geniş bir sosyal

[1] Kılıçbay, Mehmet Ali, *Kimlikler Okyanusu*, Doğu Batı Düşünce Dergisi Kimlikler, S. 23, s.160.

dışlama alanı ile karşılaşılır. Bu alan, "öteki" olmayan toplulukları ihtiva eder. [2] "Öteki" tek boyutlu bir dışlama iken "diğerleri" zihinsel olarak geniş boyutlu ama etki alanı olarak dar bir dışlamadır. Mesela, bir Sırp için "öteki" Müslüman ve Boşnak iken "diğerleri" kapsamına Meksikalı ya da Çinli girebilir. Bir Türk'e göre Yunan "öteki" iken Brezilyalı "diğerleri" ile konumlandırılır. Bu durum, somut/dışsal ötekini gösterir.

Genel olarak ele alınırsa öteki, önyargı evreninde kurulmuş bir tipoloji dünyasının temsilcisidir. Bireyin, kendi zihni tasavvurunu uyguladığı iktidar tekniğidir.[3] "Ben" ile "öteki" arasındaki ilişki süreci, biri diğerini tamamen etkisi altına almaması koşuluna bağlıdır. Ancak ötekilikteki sınır, farklılıkların kavgaya, bölünmeye ve ayrı düşünmeye sebep olması ile bozulur. Zaten farklılığın, diğerine üstünlük iddiası taşıdığı andan itibaren ötekileştirme ile karşılaşılır.[4]Bu ötekileştirmedeki fanatizm, sosyal ve ortak yaşam platformunun dengesini bozmaktadır. Bu durum "biz" ve "öteki" algılamasını gün yüzüne çıkartı

"Biz" ve Öteki

Sosyal bir varlık olan insan, özü itibariyle toplum içinde yaşamaya mecburdur. Bu zorunluluktan dolayı toplumun ve toplum içindeki kişilerin gelenek ve kültüründen etkilenir. Bu etkileşim sürecinde toplumun her bireyiyle karşılaşma ihtimali vardır. Bu durumda bireyler, kendi kimliğini oluşturmada ya da kendini tanımada ötekine ihtiyaç duyar. Kendini keşfeden "ben", aynı çıkarlar doğrultusunda bir araya gelen "ben"lerle "biz"i oluşturur. Çünkü "ben" olan birey, topluma aidiyet duygusuyla bağlı olduğundan ortak dil ve kültüre sahip insanlarla "biz"i oluşturarak ulusal bilincin, toplumsal kimliğin ortaya çıkmasına sebep olur.

Öteki, "ben" ve "biz" tahayyülünün bir karşıtlığı olarak ortaya çıktığı için "biz" denen kolektif kimlik ile öteki arasında çatışma zemini oluşur. Öteki, merkezi kimliğin kaygılarının ve tereddütlerinin temsilcisidir. "Biz" ile "öteki" arasında yoğun farklılıklar bulunabilir. Bu farklılıkların belirleyicileri ise bireyin sosyalleşme sürecinde içselleştirerek sahip olduğu kültürel, tarihsel ve siyasi kodlardır. [5]

Öteki imajı, "biz"lerden meydana gelen ulusal sistemin yapılandırılmasını ve o ulusun ideal toplum modelini belirlemesini sağlar. "Öteki" ve "biz" ilişkisi, birbirini tamamlayan ve tanımlayan bir ilişki olduğu için öteki dışlanırken, biz; biz oluşturulurken de, öteki biçimlendirilir. Biz, kendisinin nerede olduğunu, ne olduğunu bilir ve geri kalan her şeyi, buna göre konumlandırır. Toplumda oluşturulan "öteki" imajı, diğerindeki "biz" duygusunu güçlendirir.

Sosyolojik dinamizmi muhafaza eden "ben"ler, temel tarihi ve kültürel değerlerin ortak paydasında buluşurlarsa "biz"i oluştururlar. Ortak paydada problem çıkmayabilir ancak ortak olmayan paylar, toplumda baş gösterince "biz"in içindeki "ben"ler arasında ötekileşme problemi görülür.

Sosyolojik boyutta farklı nedenlerden dolayı kimlik çeşitlemesi ile karşılaşan bireyler, ekonomik düzlemde zengin–fakir ayrılığından oluşan köylü–şehirli ötekileşmesiyle karşılaşır. Medeniyet olgusunu algılama farklılığından dolayı aydın – halk ötekileşmesi yaşanır. Etnik boyutta ise öteki görülen yabancılar (Türk'e göre Alman, İngiliz vs.) ve azınlıklar, fıtri ötekilerdir. Toplumun bir parçası olan kadın ise, içinde yaşadığı ataerkil toplum zihniyeti tarafından ötekileştirilir. Bu ötekileştirme, sosyolojik ötekileri gün yüzüne çıkarır.

---

[2] Davutoğlu, Ahmet, *Medeniyetlerin Ben-idraki*, Divan Dergisi, 1996, S.1, s.22
[3] Subaşı, Necdet, *Öteki'nin İnsan Hakları*, İslamiyat Dergisi,1999, C. 2, S.2, s.87.
[4] Şengül, Abdullah, *Edebiyatta Ötekilik Meselesi ve Türk Edebiyatında Öteki*, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, S.15s. 100.
[5] Solak, Caner, *Ahmet Midhat'ın Çingene Adlı Romanında Ötekine Duyulan Arzu Üzerine Bir İnceleme*, Yeni Türk Edebiyatı Dergisi, S.8, İstanbul, 2013, s. 35.

Edebiyat ve Roman

Ötekiler, hayatın içinden edebiyat ve romana yansıdıkları için edebiyatı ve roman formunu incelemek yerinde olacaktır. İnsan, yapısı itibariyle psikolojik ve fizyolojik derinliği olan bir varlıktır. Bu derinliğinden dolayı insan, temel bilimlerin ve disiplinlerin odak noktasıdır.

İnsanın bu derin yapısından estetik ve güzellik duygusunu açığa çıkartma hissi, sanatı ve edebiyatı meydana getirir.[6] Edebiyat; insanla ve insanın içinde bulunduğu sosyal dünyayla ilgilendiği için özünde toplumsal norm ve kültürler değerleri yansıtır. Toplumun dinamizm noktası olan insan, edebi eser vasıtasıyla mikro-toplum hüviyetini kazanır. Bu sebeple toplumun tüm kesimlerinden insanlar, bir şekilde edebiyata konu olur.

Toplum hayatına etkili bir şekilde yansıyan ve bireyin trajedisini sebep olan her hâdise, kültür hayatının derinliklerinde ve edebiyatta yansımasını bulur. Jale Parla'nın ifadesiyle bu durum; Aristo'unun mimesini (taklit, yansıma) andırır.[7] Özellikle roman türü, bu durumu ve gerçeği ayrıntılı biçimde ele alan edebiyat formudur.

Toplum ile insan arasında bağ kuran roman; insanlık tarihinden itibaren romans, pikaresk/masalımsı anlatı olarak anlatı türlerinin 19. yy'da birey unsurunu ele alması ve insan gerçeği üzerine yoğunlaşması bakımından muhteviyatında kırılma yaşayarak modern anlatı türüne dönüşür. Ian Watt'a göre aristokratik edebiyatın ürünleri olan romans ve destanlar; yerlerini realizm ve orta sınıf değerlerinin doğduğu, insan tecrübesinin "*action*" ve "*fiction*"u ile burjuva destanı olan romana bırakır. [8]Schroder'in roman tarifindeki "orta sınıfın destanı" tarifi ile Hegel'in "burjuvazinin modern destanı" paralellik arz eder.[9]

1980 Türk romanı ve Öteki

1960 İhtilâli, 1971 Muhtırası ve 1980 Darbesi ile Türk romanı kaynak açısından genişler. Kaynak açısından genişleyen Türk romanı, 1980 öncesi sosyo-politik kırılmalar yaşadığı için "ötekiler", romanın her safhasında görülür. Teması, siyasî olan romanlar gün yüzüne çıkar. Romanların temalarına, ideoloji kaynaklı (sağ-sol çatışmaları) siyasi öteki algılaması girer. Özellikle 12 Eylül 1980 darbesinde toplumun her türlü kesiminden aydın ve halk, siyasî açıdan susturulmak istenerek depolitize edilir. Tarihçi İlber Ortaylı, "askeri rejimin sağ ve solu hizaya getirmek için idamlardan kaçınmadığını" söyler. [10]12 Eylül 1980 darbesi, roman sanatının gidişâtını etkileyerek romana tema ve mekân bakımından değişiklik yaşatır. Çoğu romanın konusuna bambaşka bir dünya girer. Bunlar, hapishaneler ve mahkûmların hayatlarıdır.

1970 ve 80'lerde Türk romanı darbelerin etkisiyle toplumcu gerçekçilikten siyasi güdümlü olmaya yönelir. 70'li yılların romanında sağ-sol çekişmesi, yakın tarihimiz, cinsellik ve aydın sorunu işlenirken; 80'lerin romanında 80 öncesi olaylara eleştirel tutum ve yakın tarihimizi modern anlatı teknikleriyle ele alma vardır. [11]

1900'lü yılların başında ve ortasında meydana gelen savaşlar, bilimsel ve ekonomik gelişmeler, toplum normlarına etki ederek bireyin kimlik oluşumunu etkiler. Edebiyatta etkisini modernist roman olarak gösteren bu oluşum, bireyin kendi benliğine yönelmesini sağlar. Modernist romanın insan psikolojisini ve bilinçaltının bilinmezliklerini konu alması, Türk

[6] Çetişli, İsmail, *Edebiyat sanatı ve bilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2008, s. 28.
[7] Parla, Jale, *Donkişot'tan bugüne roman*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 331.
[8] Kantarcıoğlu, Sevim, *Yakınçağ Tarihimizde Roman*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008, s. 28.
[9] Timur, Taner, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik,* Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s. 362.
[10] Ortaylı, İlber, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 137.
[11] Aytaç, Gürsel, *Edebiyat Yazıları 1995-2000*, İstanbul: Multilinguel Yayınları, 2001, s. 138.

romanında da etkisini gösterir. İç dünyasına yönelerek toplumdan uzaklaşan ve amaçsız bir şekilde dünyada yaşayan birey, kendi benliğinin öteki tarafının keşfine çıkar; aynı zamanda benliğinin oluşumuna ötekilerin negatif etkisi ile toplumdan da ötekileşir.

Depolitize edilen ve yalnızlaşan yazarlar, dış dünyanın gerçekliğine sırtını dönerek iç dünyaya yönelik tematik ve anlatım formları geliştirir. Modern romanın bireyin trajedisine yöneliminin yanında romanda geleneğin dışına çıkılarak gerçeklik deformasyonu ile postmodern bir roman anlayış oluşur.

Sosyolojik Olarak Öteki

Yapısı itibariyle sosyal bir varlık olan insan, diğer insanlardan etkilenme ve diğer insanları etkileyebilme gücüne sahiptir. Bu dinamizm, toplum içinde yaşama mecburiyetinden kaynaklanır. Bu mecburiyet, insanda toplumun sahip olduğu kültürel bilinci oluşturur. Böylelikle mikro-toplum dediğimiz insanla, makro-insan dediğimiz toplum arasında bağ oluşur. Yaşadığı toplumun bütün özelliklerini çoğunlukla kendinde bulunduran insandaki değişim süreci, bir nebze de olsa toplumdaki değişim sürecinin yansımasıdır. Her değişim, eski/geçmiş olan değişilenin potansiyelinden yararlanır.

Sosyolojik değişimler ve gelişimler, beraberinde ekonomik hareketliliği getireceğinden toplumda kırılmalar yaşanır. Sosyolojik kırılmalar, ötekilerin münbit zeminidir. Romanın özünde var olan çatışma, bu ötekilerin ortaya çıkmasına neden olur. Bakhtin'in, romanı diyolojik bir tür olarak ele almasının nedeni bu durumdur. Çünkü roman; biçimi ve yapısıyla aşağı kültürle yüksek kültürü, kutsal olanla bayağı olanı birbiriyle ilişkilendirir. Bunun sonucu oluşan sosyolojik çok seslilik romanın ön koşuludur. [12]

Köylü-Şehirli Ötekileşmesi

İnsanlık tarihinde yaşamsal anlamda iki farklı mekân türü olarak karşılaşılan kır/köy ve kent/şehir yapılanmaları, bünyesinde yaşayan insanları sosyolojik düzeyde etkiler. Bu iki yerleşim merkezinin arasındaki etkileşim, sanayileşme ve kentleşme oluşumlarının da etkisiyle sosyolojik reaksiyonun sebebi olan göç olgusunu oluşturur. Kentleşme; sanayileşmenin iş gücünü kendine doğru çekmesi ve bunun yanında tarımsal üretimin fazla nüfusu etkilemesinin sonucudur. Böylelikle nüfus, kırsal alandan şehir merkezlerine doğru akar. Bu yönüyle göç, millî bütünleşmeyi sağladığı gibi köy ve kasabalardan gelen insanlar sayesinde orta sınıfın büyümesini de gerçekleştirir. D. Lüküslü'nün yaptığı araştırmaya göre; 1950 yılında 1.166.477 olan şehir nüfusu 1970 yılında 3.019.032'e ve 1975 yılında 3.904.588'e çıkmıştır.[13]

Göç denilen sosyolojik reaksiyonla birlikte kimliksel etiketleme ile köylü ve şehirli ötekileşmesi başlar. Bu sınıfsal katmanlaşmanın uygulanması, diğerini yabancı görmek ve diğerine öteki bakmak algılamasını gerektirir. Türkiye'nin ekonomik atılımları ve iktisadi gelişmeleri, sosyolojik hareketliliğe sebep olarak köylülerin şehirleşmek istemesi ve şehirlilerin de köylüleri istememesi problemini oluşturur.

"Mesela Nişantaşı'nda oturan ve kendisini 'Avrupalılaşmış' sayan bir kısım İstanbullunun, Erzincan'dan göç edip Ümraniye'ye yerleşmiş bir kısım insanımıza bakışı 1492 yılında İspanyolların Kızılderililere bakışı arasında bir fark yoktur"[14]Zamanla şehirleşen köylüler için yeni bir kimlik oluşmaya başlar. O da "*Kara Türkler*" etiketidir. "*Beyaz Türkler*" ise, şehrin

[12] Seyhan, Azade, *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Tük Romanı*, (çev. Erkan Irmak).İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 34.
[13] Lüküslü, Demet, *Türkiye'de "Gençlik Miti" 1980 Sonrası Türk Gençliği*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 50.
[14] Yavuz, Hilmi, *Alafrangalığın Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 169.

yerlisi olan ve göç edenleri köylü kimliği ile ötekileştiren ve şehirli kimliğine de Beyaz ve Kara ile yeni bir varyasyon katan elit bir gruptur. [15]

Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm*[16] romanında [17] sosyo–ekonomik hareketliliğin sonucu olan göç olgusu ve bu olgunun sonuçları gözler önüne serilmektedir. Köylü Huvat, ailesiyle birlikte şehre göç ederek köylü kimliğini kaybetmiş ancak şehirli statüsü de kazanamamıştır. Eşi ve dört çocuğuyla birlikte bu sosyolojik bunalım romanda gözler önüne serilir.

Fakir Baykurt'un *Yüksek Fırınlar*[18] romanında İbrahim Mutlu ailesini alarak Almanya'ya göç eder. Bunun nedeni de İbrahim'in maddi sıkıntılarıdır. İbrahim Mutlu, Türk tipini temsil etmekten öte köylü tipolojisi sergiler. Bundan dolayı köylü Türkler, Almanlar tarafından öteki görülerek en ağır işlerde çalıştırılır. Sevinç Çokum'un *Gülyüzlüm*[19] eserinde, köyde olumsuz hayat şartları ve maddî elverişsizlikler nedeniyle şehre göç etmek zorunda kalan ana (Zeynep) ve kız (Ayşenaz)'ın şehrin yaşam realitesi karşısında maruz bırakıldıkları zorluklar ele alınmaktadır. Şehir hayatına adapte olamayan anne-kız bir an köylerine dönmek isterler. Çünkü öteki görülmekten bıkarlar.

Muzaffer İzgü'nün *Kasabanın Yarısı* eserinde kaymakamın oğlunun sünneti için köylüler, oğlunu gezdirmek için kaymakama at gönderirler. Atı getiren çocuk da bir köylü çocuğudur. Sünnet merasimi bittikten sonra atı tekrar köylü çocuğa geri verirler. Çocuğun yüzüne bile bakmazlar, yiyecek bir şey de ikram etmezler. Çünkü o bir köylüdür. "*Ulan şu şeherli milleti nerden icadetmiştir ki kahvaltıyı, bi kuşluk olur, bir de akşam. Amma şeherli, illa bizden bi öğün fazla yiyecek.*" [20] Aynı zamanda romanda bu ifadeler köylülerin, şehirli kimliğini öteki görmelerinin sonucudur.

Ferit Edgü'nün *Eylül Gölgesinde Bir Yazdı*'da mafya babası tipinde Fethi Baba vardır. Fethi Baba, köylü tipolojisi sergileyerek kendi kimliğini söyler: "*Biz, Kenan çocuk, toplumun dışındayız kuşkusuz ama dünyanın içindeyiz*."[21] Tarık Buğra'nın *Yağmuru Beklerken* romanında kasabalı/şehirli geçinen insanların köylüyü hor gören davranışlarının yanlış olduğu vurgusu yapılır. Romanda parkın içersine ve dışarısına vurgu yapılır. Dışarısı ve içerisi diye adlandırılan parkın mekânları aslında ötekileşmenin mekânları gibidir. Çünkü "*köylüler parkın içerisine giremez*" [22] tarzında bir zihinsel tabulaşma ve anlayış oluşarak şehirli ile köylü arasında öteki duvarları oluşmaya başlar.

Adalet Ağaoğlu'nun *Üç Beş Kişi* adlı eserinde bu tabulaşmaya değinilir. *"Ya bunlara benzeyeceksin ya hiç yanaşmayacaksın. Kötü ödetirler sonra! Aforoza uğrarsın. Bu lanet kentte tek başına kalırsın."* [23] cümlesi ötekileşmeye direnen Murat'ın dikkat etmesi gereken sözlerdendir. Leyla Erbil'in *Karanlığın Günü* eserinde ölen arkadaşının cenaze törenine giden Neslihan, cenazenin geç gelmesi nedeniyle köyden kente göçüp mezar kazmakla görevlendirilen mezarcı bir ailenin evine konuk olur. Evdeki telaşın akşam kendilerine gelecek misafirlerden dolayı olduğunu öğrenen Neslihan çok şaşırır. *"Mezarcılarında konukları oluyormuş ne tuhaf!"* [24]cümlesi Neslihan'ın köylü insanını aşağı bir kategoride gördüğünün ispatıdır.

[15] Lüküslü, Demet, *age*, s. 39.
[16] Tekin, Latife, *Sevgili Arsız ölüm*, İstanbul: Adam Yayınları, 1985.
[17] 1980-1990 arası yazılan romanların incelenmesinde kitabın ilk basım tarihi esas alınmamıştır.
[18] Baykurt, Fakir, *Yüksek Fırınlar*. İstanbul: Literatür Yayınları, 2008.
[19] Çokum, Sevinç, *Gülyüzlüm*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010.
[20] İzgü, Muzaffer, *Kasabanın Yarısı*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998, s. 57.
[21] Edgü, Ferit, *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı*, İstanbul: Can Yayınları, 2009, s. 125.
[22] Buğra, Tarık, *Yağmuru Beklerken*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994, s. 46.
[23] Ağaoğlu, Adalet, *Üç Beş Kişi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s. 74.
[24] Erbil, Leyla, *Karanlığın günü*. İstanbul: TİB Kültür Yayınları, 2002, s. 123.

Mustafa Miyasoğlu'nun *Dönemeç* isimli eserinde şehirlinin gözünden köylü imajı anlatılır: *"Baksana dağdan gelenler şehrin göbeğine nasıl kuruluyorlar. Çoğu da iş bilmez tarla satıp şehre gelmişler."*[25] Latife Tekin'in eseri olan *Buzdan Kılıçlar* eserinde yoksulluk teması işlenmeye çalışıldığından bu temanın somut gerçeklerinden olan görsel mekânlar olan gecekondular verilmeye çalışılır. *"Oturdukları mahalleri dışlayan şehrin son çemberi"* [26]ifadesiyle şehir ile yoksulluğun ötekileşme sınırı çizilmektedir. Şehirden bakılınca burası sisler arasında görünürken, mahalleden şehre bakılınca da şehir sisler arasında görünür. Yazar, roman kişilerinin yaşadıkları yeri ve bu kişilerin diğerlerinden farkını sık sık vurgular.

Alev Alatlı'nın *İşkenceci* romanında, köyden kente siyasi suçlu olduğundan dolayı göç etme mecburiyetinde kalanların durumu anlatılır. Köyden kente göçün ötekileşme sıkıntısını kendi eğitim/öğretim yaşamında hisseden İşkenceci'yi en çok ezen öğretmeni Mefaret'tir. "*Resim senin neyine!" Bağırdı, Mefaret Öğretmen, bumburuş etti, attı kâğıdını, Daha düz çizgi çizemiyorsun! Topla şunları! Pislik istemiyorum! Pislik istemiyorum bu sınıfta!"*[27] Mefaret Öğretmen'in hakaretlerinden bir kaçıdır. Ayla Kutlu'nun Islak Güneş eserinde eskiden kendisi de köylü olan Zehra Hanım'ın yanına aldığı hizmetçiyi köyden geldi diye hor görmesi ve aşağılaması köylü hizmetçiyi ötekileştirme politikasına tabî tuttuğunu göstermektedir.

Aydın-Halk Ötekileşmesi

Her toplumda zihinsel faaliyetleri ile diğer insanlardan farklılaşan, düşünen ve eleştiren insanlar vardır. Bu tip insanlar; yaşadıkları çağa, içinde yetiştikleri kültür–medeniyet çevresinin özelliklerine göre farklı sosyal sınıf ve kategorilerde bulunurlar. Bu kişiler, halkın arasında "aydın kimliği" ile bilinirler. Buna bağlı olarak her toplum, tarihin her döneminde kendi kültür ve geleneğine bağlı olarak ihtiyacı olan aydın tipini oluşturur. Zamanla toplumun ihtiyaç paradigmasında değişiklik meydana geldiği için bu aydınlar, değişikliğe paralel olarak çeşitli ve toplumla çelişik rolleri üstlenirler.

Tanzimat'la birlikte Batı'yı keşfeden Türk aydını, gelenekselliğin taşıyıcısı olan halk kitlelerinin temsil ettiği fikirlerle çatışmaya başlar. Çünkü yüzyıllar boyu Doğu kültür dünyasının değer yargıları ile beslenen Türk toplumu, Batı ile karşılaşması ve Batı medeniyetini yakından tanıması sonucu birtakım sıkıntı ve çelişkileri kendi kültür bünyesinde yaşar. Cemil Meriç, bu sıkıntı ve çelişkileri şuur burkulması olarak ifade eder. Çünkü Meriç'e göre Türk aydını Tanzimat'tan beri Batı'yı heceliyordu ama zirvelere tırmanamıyordu.[28] Hilmi Yavuz'a göre Türkiye'de Batılılaşmanın tarihi, insanların birbirlerini "öteki" olarak işaretlemeleriyle başlar.[29] Tanzimat döneminin aydınları, kendilerine atfettikleri modernleşme misyonu ile halkı kurtarmak isterler.

Cumhuriyetle birlikte Tanzimat'daki gibi tek tipteki bir aydın duruşu ile karşılaşılır. Çünkü bu aydınların amacı, aydınlanmaktan ziyade inkılâplar aracılığıyla halkı aydınlatmak olduğundan aksiyoner kişiliğe bürünürler. Aydın ile halk arasında toplumsal normlarda uyumun olamaması, öteki görmeyi beraberinde getirir. Çünkü toplumsal uyum, toplum bireyleri arasındaki uyuma bağlıdır. Halkla bütünleşemeyen aydın, bu engelle birlikte sosyolojik bir ötekileştirmeye yönelir. Çünkü bu ötekileştirmede beklentilerde farklılık göze çarpmaktadır. Aydın'ın halktan, halkın da aydından beklediği oluşum değerleri; çatışma unsurunu ve ötekileştirmeyi ortaya çıkarır. Aydın-halk çatışmasını ele alan romanlar, ötekilerin zengin muhtevasıdır.

---

[25] Miyasoğlu, Mustafa, *Dönemeç*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997, s. 89.
[26] Tekin, Latife, *Buzdan Kılıçlar*. Ankara: Everest Yayınları, 1989, s. 38.
[27] Alatlı, Alev, *İşkenceci*. İstanbul: Everest Yayınları, 2011, s. 49.
[28] Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 40.
[29] Yavuz, Hilmi, *age.*, s. 169.

Orhan Pamuk'un *Sessiz Ev* eserindeki toplum mühendisliğini savunarak aydın kişiliği sergileyen Doktor Selahattin Darvinoğlu, kendisiyle aynı yerde durmayanlar için sıklıkla kullandığı "budala", "ahmak", "aptal", "kandırılmışlar"[30] sözcükleri ile halka hitap etmesi, onun tepeden inmeci bir zihniyete sahip olduğunu gösterir. *Cevdet Bey ve Oğulları'*nda ise Jöntürk kimliği sergileyerek zamanın rejimine muhalif hareket eden Nusret, halkın yönetim karşısındaki pasifize edilmişliğine kızar. Çünkü Nusret, kendisine göre aydın bir kimliktedir. Hatta "*Oğlu, aklın ışığına inansın"* [31] diye adını Ziya koymuştur. *Beyaz Kale'*de ise aydın tipi olarak nitelendirilen Hoca, astronomi alanında yıldızlar ve gezegenlere dair buluşlar yaparak bunları öğrencilerine ve saray erbâbına kadar hepsine anlatır ama anlaşılamadığı için üzülür. *"Bu ahmaklar gerçeklerin farkına ne zaman varacaklardı? Bu kadar aptalın birbirini bulması bir rastlantı mıydı zorunluluk mu? Niye bu kadar aptaldılar."* [32] cümleleri Hoca'nın kendisini anlamayanları ötekileştirdiğinin kanıtıdır.

Sevinç Çokum'un *Gülyüzlüm* eserinde aydın kesimden olduğu bilinen Reşit Bey ve Nurcan Hanım'ın yanına bakıcı olarak verilen küçük Ayşenaz, halk kültürünün tüm folklorik unsurlarını kişiliğinde barındırmaktadır. Bu barındırmasından dolayı da Ayşenaz, efendileri tarafından ötekileştirilmektedir. Reşit Bey'in Ayşenaz'a ifadelerinden biri: *Bir keresinde 'Babam ruhunu teslim etti.' dedim de Reşit Bey çok kızdı. Ruh diye bir şey yokmuş. Onlar sadece gördüklerine inanırlarmış."*[33]

Tarık Buğra'nın *Dönemeçte*[34] eserinde aydın tipini temsil eden Doktor Şerif vardır. Eserin diğer karakterlerinden olan halkı temsil eden Fakir Halit ise Doktor Şerif'in aslında iyi olduğunu, sadece karşılaştığı şartlar nedeniyle halkın değerlerinden uzaklaştığını belirtmektedir. Yanlış batılılaşmanın temsilcisi olarak görülen, eşine ve çevresine bu perspektiften bakarak ötekileşen Abdi Bey ise, en ayrıntılı bir şekilde Attila İlhan'ın *Dersaâdette Sabah Ezanları'*nda[35] okuyucuya tanıtılmaktadır. Neveser de, dindar bir Doğulu olan "Hammınesi"nin aşılamaya çalıştığı dinî değerlere rağmen, Batılı hayatı benimsemiştir. Bu iki tip de halkın değerlerini aşağılayıcı hareketler sergiler. Ahmet Altan'ın *Dört Mevsim Sonbahar* adlı romanında ise Ali'nin Hüseyin'e içki içmesini teklif etmesine karşılık olarak Hüseyin'in"*Öyle şeyleri sizin gibiler içer./--Kim bizim gibiler?—İşte abi, sizin gibiler, okumuş falan…"*[36]cümleleri, halk kesiminin aydınlara bakışını gösterir.

Alev Alatlı'nın *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?* eserinde Kıbrıs adasına atanan Turgut Öğretmen, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin idealist aydın öğretmen tipini temsil eder. Karşısında ise "öteki" konumunda geleneği temsil eden Halo Dayı vardır. Turgut Öğretmen, "*Bunlar hala Osmanlıdır*!"[37] diyerek Türkiye'de yapılan inkilâp hareketlerine Halo Dayı'nın karşı çıktığını vurgular. Samim Kocagöz'ün 1980 darbe dönemini anlattığı *Mor Ötesi*[38] eserinde darbenin aydın kesime yapıldığını vurgulamaktadır. Çünkü darbe ile birlikte üniversitede görevli olan sol ideolojiyi benimseyen Öğretim üyeleri üniversiten atılmıştır.

Türkler ve Azınlıklar/Yabancılar Ötekileştirilmesi

Her birey, içinde bulunduğu toplumun etnik kimliği sayesinde toplumsal bilincini oluşturur. Etnik perspektiften bakan bireye göre başka bir etnik topluluğa ait birey, yabancı ve

---

[30] Pamuk, Orhan, *Sessiz ev*, s. 49.
[31] Pamuk, Orhan, *Cevdet Bey ve Oğulları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 73.
[32] Pamuk, Orhan, *Beyaz Kale*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005. s.46.
[33]Çokum, Sevinç, *age.*, s. 59.
[34] Buğra, Tarık, *Dönemeçte*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997.
[35] İlhan, Attila, *Dersaâdette Sabah Ezanları*, İstanbul: TİB Kültür Yayınları, 2003.
[36] Altan, Altan, *Dört Mevsim Sonbahar,* İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004, s. 87.
[37] Alatlı, Alev, *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?*. İstanbul: Everest Yayınları, 2009, s. 37.
[38] Kocagöz, Samim, *Mor ötesi*. İstanbul: Litaretür Yayınevi, 2008, s. 43.

"öteki" konumundadır. Ancak unutulmaması gereken durum şudur ki; bir Türk'e göre Arjantinli öteki değil, başkasıdır veya diğeridir. Ancak Yunan, bir Türk'e göre ötekidir. Çünkü toplum bilincinin oluşmasına Yunan kimliği etki eder. Böylelikle ötekilik kıstası, toplumsal kimliğe etki edip etmemesine göre değerlendirilir.

Etnik açıdan farklı olma durumu, öteki olarak görmenin hissedildiği alandır. Milli kimlik bilincinin korunması ve pekiştirilmesi, ötekini olumsuzlamakla oluşturulur.[39] Bu durum insanları, millet kategorisinde ayrışmaya tâbî tutar. Bu konuda çalışması olan Herkül Milas "edebiyat metinlerinde imajlar konusu ulusal (ve başka) kimliklerle de doğrudan ilişkilidir."[40] cümlesiyle millî kategorileştirmeye imaj perspektifinden değer kazandırır. Edebiyat metinlerinde imajlar konusu, ulusal kimliklerle doğrudan bağlantılıdır. "Millet" olarak adlandırılan ulusal kimlik, bireyin biyolojik yapısından ziyade sosyolojik yapısıyla ilgilidir.[41] Habermas ise kendine özgü devletsel varoluş hakkını alabilen ırk kökenli ve ortak bir yargıya sahip olabilen bir kültür toplumu diyerek millet kavramına ırk yaklaşımını ekler.[42]

Dersaadette Sabah Ezanları adlı romanda bu imaj ön plana çıkmaktadır. Ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesinin yayılışı ve etkilerinin anlatıldığı romanda Bulgar milliyetçiliğinin yanı sıra Türkçülük görüşü ayrıca dikkat çekicidir. Mesela Yüzbaşı Mahir Recep, Abdi Bey'in Osmanlıcılık görüşüne karşı Türkçülüğü savunur. *Fena Halde Leman*[43] eserinde Fransız kızı Jeanne, Ekrem Korkut ile ilk karşılaştığında gönlünü almak amacıyla ülkesiyle ilgili birkaç tatlı söz söylemeye çalışır. Ancak aklına bir sürü kulaktan dolma önyargı ifade eden bilgilerin dışında başka bir şey gelmez. Mustafa Miyasoğlu'nun *Dönemeç* isimli eserinde etnik olarak ötekine "gâvur" tabiri ile yaklaşılır ve ötekinin etkisine bir tepki vardır.

Orhan Pamuk'un *Beyaz Kale*'sinde ise etnik ötekileştirme Doğu - Batı profiliyle gözler önüne serilmektedir. Romanın ilk sayfalarından itibaren yabancının gözünde Türk kimliği anlatılır ve "Türk" kimliğine vurgu yapılır. Çünkü kendisine göre öteki Türklerdir. Sevinç Çokum'un *Hilal Görününce*[44] eserinde Türk kimliği temsil edilmektedir. Romanda Kırım Türkleri'nin kendi topraklarında "öteki" olarak görülmesi işlenir.

Mehmet Eroğlu'nun *Adını Unutan Adam*'da[45] belli amaç uğruna Filistin'e savaşmak için giden üç Türk gencinin Siyonist İsrail ile yaptıkları mücadele anlatılır. Adını bilmediğimiz genç, yahudilere yakalandıktan sonra Türk olduğu için dişleri, tırnakları çekilerek her türlü işkenceye maruz kalır ve psiko-patalojik olarak denek olarak kullanılır. Alev Alatlı'nın, *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?* adlı romanı, Kıbrıslı genç bir kızın hayatını ve eş zamanlı olarak Kıbrıs adasında yaşayan toplulukların sorunlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ve çatışmalarını anlatır. Eleni, Türk aileye gelin olmasına rağmen ötekileştirilmenin soğukluğundan kurtulamaz.

Tarık Buğra *Osmancık*[46] eserinde, Türk'ün ulus olarak konumunu, özelliğini ve tarihsel misyonunu vermek ister. Eserde bütün Türkler, kusursuz olarak verilmeye çalışılmıştır. Tek zorba Müslüman Arap olan Al Zahid'dir. Bütün Rumlar Köse Mihail hariç, cesaret, dürüstlük ve ahlâk bakımından Türklerden aşağı olarak verilmiştir. Köse Mihail de sonradan Müslüman olarak Osmanlı kimliğinde Türkleşmektedir. Ayla Kutlu'nun *Islak Güneş*[47] eserinde İskenderun'a

---

[39] Aytav, Erkam Tufan , *Türkiye'de Öteki Olmak,* İstanbul:Mavi Ufuklar Yayınları, 2011, s. 69.
[40] Millas, Herkül, *Türk Romanı ve Öteki/ Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 7.
[41] Dayı, Hüseyin, *Türkler ve Ötekileştirdiklerimiz*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2008, s. 22.
[42] Habermas, Jürgen, *Ötekiyle Olmak,Ötekiyle Yaşamak*. (çev.İlknur Aka).İstanbul:YKY, 2013, s. 111.
[43] İlhan, Attila,, *Fena Halde Leman*. İstanbul: TİB Kültür Yayınları, 2003.
[44] Çokum, Sevinç, *Hilal Görününce.* İstanbul: Cönk Yayınları, 1985.
[45] Eroğlu, Mehmet, *Adını Unutan Adam*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007.
[46] Buğra, Tarık, *Osmancık,* İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004.
[47] Kutlu, Ayla, *Islak Güneş*. Ankara: Bilgi Yayınları, 2002.

yerleşen Amerikan askerlerine etnik farklılıktan dolayı bölge halkı, öteki gözüyle bakmaktadır. Aynı durum Şerif Benekçi'nin *Kırlangıçlar Erken Göçtü*[48] eserindeki barış gönüllüsü Amerikalı Mr. Heng için de geçerlidir. Ahmet Yurdakul'un Yorgun Çanlar eserinde Kore Gazisi Yusuf, alt komşusu olan Bay Helmut ve Alman ailesini öteki görmektedir.

Leyla Erbil'in *Karanlığın Günü* eserinde Ermeniler küçük görülür. *"Devlet öder, batırmaz parayı dedi, bir daha demedi, Ermeni aklı ne olacak!"*[49] Ahmet Günbay Yıldız'ın *Üç Deniz Ötesi*[50] eserinde Sovyet Rejimi'ni benimseyen Ruslar, Müslüman kimliği ile bütünleşen Buharalı Türklere ve diğer Türk uluslarına öteki gördükleri için asimileştirme politikası uygulamıştır. Cengiz Dağcı'nın Kırım Türkleri'nin Ruslar tarafından öteki görülerek çektiği acılara anlattığı *Benim Gibi Biri*[51] eserinde, mevcut statüko tarafından etnik olarak asimile politikası uygulanmıştır. Fakir Baykurt'un *Yüksek Fırınlar* eserinde Almanya'ya göç eden Türklerin etnik kimlikleri dolayısıyla çektiği sıkıntılar dile getirilmektedir.

Kadın-Erkek Ötekileştirilmesi

İnsanın varoluşu ile birlikte kadın, başlı başına öteki olarak algılanır. İlkel toplumlardan itibaren gelişen toplumların ataerkil oluşum yapısı, kadına nesnelikten ve nesil devamı için taşıyıcılıktan başka maalesef bir konum vermemiştir. Aydınlanma çağı ve sanayi devrimindeki gelişmelerle kadına verilen değer, farklı bir boyut kazanır. 20. yüzyılın başlarıyla birlikte kadın, toplum hayatında anne ve eş kimliğinden sonra daha aksiyoner bir karakter kazanır. Sanayi devrimi ile kadın, işçi statüsüne kavuşur.

Kadının geçirdiği bu sosyolojik değişim, romanlara da konu olur. Geleneğin temsilcisi iken nesnel kimlikte olan kadın, eğitim yoluyla nesnellik kıskacından kurtularak geleceğin inşacısı öznel kimliğe bürünür.[52] Ancak Türk romanında Tanzimat'tan günümüze kadar bütün anlatıların çoğunda kadın karakterler, toplumsal baskıdan dolayı rahatça hareket edemez. Kadın ya kendine biçilen elbiseyi sesini çıkarmadan giyecek ya da itiraz edip başkaldıracaktır. Ya da kararsız ve çaresiz kalıp her şeyi oluruna bırakacaktır. Kadının, biyolojik cinsel kimlik ile psikolojik sosyal kimlik arasında "kendi" olma mücadelesi böylelikle her zaman devam eder.

Kadın haklarını savunan yazarlardan olan Adalet Ağaoğlu'nun *Üç Beş Kişi* romanında Kısmet, içine kapanıklığın sembolüdür. Annesinin baskıları, katı ahlâkî kuralları sebebiyle silik bir kişiliğe bürünerek öteki görülen Kısmet, istemediği kişi ile istemediği halde evlendirilir. Leyla Erbil'in *Karanlığın Günü* eserinde ise kadına yapılan şiddet Bakıcı karakter tarafından görmezlikten gelinmektedir. *"Ne yapıyorsun, niye vuruyorsun kadına dedim. Bir şey olmaz abla bunlar laftan anlamazlar ki diye sırıttı."*[53] cümlesi kadını öteki görmenin ifadesidir. İhsan Kaçar'ın tespitine göre günümüz araştırmalarının istatiksel verileri bile bu ötekileşmeyi ispat etmektedir: "*2005 ve 2011 yılı arasında toplam 4190 kadın, erkekler tarafından öldürüldü. Cinayetler en çok 2009 yılında meydana geldi. Verilemize göre 2007 yılında 1011 ve 2009 yılında 1126 kadın öldürülmüştür."*[54]

Bekir Yıldız'ın *Darbe* isimli romanında da İslâm dininin vecibelerini yerine getiren ve kendisine göre hayattan pasifize edilmiş kadınlara, öteki gözü ile bakılarak aşağılama

---

[48] Benekçi**,** Şerif, *Kırlangıçlar Erken Göçtü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
[49] Erbil, Leyla, *Karanlığın Günü*, s. 72.
[50] Yıldız, Ahmet, Günbay, *Üç Deniz Ötesi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1986.
[51] Dağcı, Cengiz, *Benim Gibi Biri***,** Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.
[52] Eliuz, Ülkü, *Kadın Kimliğinin Fark Edişler Dizgesi*, Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Şubat, 2016, S.508, s. 38.
[53] Erbil, Leyla, *age.*, s. 89.
[54] Kaçar, İhsan, *Kadına Karşı Şiddet Bağlamında Devlet ve Toplum*, Dipnot Dergisi Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm, S. 7, 2011, 167.

görülmektedir. *"Kar yağarken, siyah çarşafı salıncakta havalanırken, nasıl da bir yarasaya benziyordur."* [55] Ayla Kutlu'nun *Islak Güneş'*inde ise kadın kahraman Zehra, ekonomik bağımsızlığını kazanamamış olmanın ve evlilikte aradığını bulamamış olmanın ezikliği ile kocasından yediği dayaklara ve vücudundaki morluklara katlanmak zorunda olan bir kadın tipidir. Romanda Zehra'nın ötekileştirilmesi şu cümlelerle ifade edilir:"*Zehra Teyzenin tek oğlu Sedat. Annesinin her akşam dayak yediğini görüyor ve o yüzden babasından korkuyor. Bu korku öyle büyük, öyle boyutları saptanabilecek bir korku ki, babasından söz edildiği anda, Sedat sağına soluna bakınmağa başlıyor."*[56]

Tarık Buğra'nın *Dönemeçte* eserinde ise kadının mal, mülk yerine konup ötekileştirildiği görülmektedir. Kasabanın operatör doktoru olan Cevdet Bey, eczacı Celal'den borç almış ama borcunu kapatamamıştır. Bu borcunu kızını Celal ile evlendirerek kapamak ister. Mehmet Eroğlu'nun *Geç Kalmış Ölü*[57] eserinde ise hayat ve toplum tarafından öğütülüp bir köşeye atılmış "öteki" hayat kadınları dikkat çekmektedir. Sulhi Dölek'in *Korugan*[58] adlı eserinde ise toplumun erkek çocuk istemedeki anlayışı dile getirilmektedir. Erkek çocuk doğurmayan kadınlar, toplum, aile ve eş tarafından ötekileşmektedir.

Sonuç

Birey, "ben" ve "biz" idrakini ötekinin aynasında üretebildiği için psiko-sosyolojik kimlik inşasında "öteki"ne muhtaçtır. Öteki, bireysel kimliklerin kurgulanmasından; ulusal ve toplumsal kimliklerin inşâsına kadar varlığını her alanda hissettirir. Çünkü kimlik bilincine kaynak olan karşıtlıklardır.

Romanın insan realitesini gözler önüne sürme özelliği nazara alındığında ise sosyolojik, psikolojik ve ideolojik ötekilerle karşılaşılır. Çünkü çatışma zemini üzerine kurulan roman, her tematik gücün karşısında "öteki" bir gücü oluşturur. Bu ötekiler, felsefeden psikolojiye, siyasetten tarihe kadar çoğu alanda var olduğu gibi romanlarda da zengin bir muhtevaya sahiptir. Türk romanında bu zengin muhteva ile karşılaşılması, Türkiye'nin tarih düzleminde ekonomik, siyasi ve toplumsal hüviyet kırılmaları ile yakından ilgilidir. Özellikle 1980-1990 Türk romanındaki ele alınan yaklaşık 30 romanda "öteki" yansıması; sosyolojik düzlemde Türk toplumunun kodlarını gözler önüne serer.

Kaynakça

Ağaoğlu, Adalet, *Üç Beş Kişi,* İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993

Alatlı, Alev, *İşkenceci.* İstanbul: Everest Yayınları, 2011

Alatlı, Alev, *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?.* İstanbul: Everest Yayınları, 2009

Altan, Altan, *Dört Mevsim Sonbahar,* İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004

Aytaç, Gürsel, *Edebiyat Yazıları 1995-2000*, İstanbul: Multilinguel Yayınları, 2001

Aytav, Erkam Tufan , *Türkiye'de Öteki Olmak,* İstanbul:Mavi Ufuklar Yayınları, 2011

Baykurt, Fakir, *Yüksek Fırınlar*. İstanbul: Literatür Yayınları, 2008

Benekçi**,** Şerif, *Kırlangıçlar Erken Göçtü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011

Buğra, Tarık, *Dönemeçte,* İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997

[55] Yıldız, Bekir, *Darbe*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1990, s. 37.
[56] Kutlu, Ayla, *age.*, s. 39.
[57] Eroğlu, Mehmet, *Geç Kalmış Ölü*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004.
[58] Dölek, Sulhi, *Korugan,* İstanbul: Cem Yayınevi, 1984.

Buğra, Tarık, *Osmancık,* İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004

Buğra, Tarık, *Yağmuru Beklerken*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994

Çelik, Tuğba, *Varoluş ve Roman*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2013

Çetişli, İsmail, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi,* Ankara: Akçağ Yayınları, 2008

Çokum, Sevinç, *Hilal Görününce.* İstanbul: Cönk Yayınları, 1985

Çokum, Sevinç, *Gülyüzlüm***.** İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010

Dağcı, Cengiz, *Benim Gibi Biri***,** Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005

Davutoğlu, Ahmet, Medeniyetlerin Ben-idraki, Divan Dergisi, 1996, S.1

Dayı, Hüseyin, *Türkler ve Ötekileştirdiklerimiz*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2008

Dölek, Sulhi, *Korugan,* İstanbul: Cem Yayınevi, 1984

Edgü, Ferit, *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı,* İstanbul: Can Yayınları, 2009

Eliuz, Ülkü, Kadın Kimliğinin Fark Edişler Dizgesi, Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Şubat, 2016, S.508

Emre, İsmet, *Edebiyat ve Psikoloji*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2006

Erbil**,** Leyla, *Karanlığın günü.* İstanbul: TİB Kültür Yayınları, 2002

Eroğlu, Mehmet, *Adını Unutan Adam*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007

Eroğlu, Mehmet, *Geç Kalmış Ölü.* İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004

Habermas, Jürgen, *Ötekiyle Olmak,Öötekiyle Yaşamak*. (çev.İlknur Aka).İstanbul:YKY, 2013

İlhan, Attila, *Dersaâdette Sabah Ezanları*, İstanbul: TİB Kültür Yayınları, 2003

İlhan, Attila,, *Fena Halde Leman*. İstanbul: TİB Kültür Yayınları, 2003

İzgü, Muzaffer, *Kasabanın Yarısı*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998

Kaçar, İhsan, Kadına Karşı Şiddet Bağlamında Devlet ve Toplum, Dipnot Dergisi Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm, S. 7, 2011

Kocagöz, Samim, *Mor ötesi*. İstanbul: Litaretür Yayınevi, 2008

Kutlu, Ayla, *Islak Güneş*. Ankara: Bilgi Yayınları, 2002

Lüküslü**,** Demet, *Türkiye'de Gençlik Miti" 1980 Sonrası Türk Gençliği*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009

Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013

Millas, Herkül, *Türk Romanı ve Öteki/ Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000

Miyasoğlu, Mustafa, *Dönemeç*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997

Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bakış 2*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009

Ortaylı, İlber, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010

Pamuk**,** Orhan, *Beyaz Kale*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005

Pamuk, Orhan, *Cevdet Bey ve Oğulları,* İstanbul: İletişim Yayınları, 2000

Pamuk, Orhan, *Sessiz Ev*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998

Parla, Jale, *Donkişot'tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013

Seyhan, Azade, *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Tük Romanı*, (çev. Erkan Irmak).İstanbul: İletişim Yayınları, 2014

Solak, Caner, *Ahmet Midhat'ın Çingene Adlı Romanında Ötekine Duyulan Arzu Üzerine Bir İnceleme*, Yeni Türk Edebiyatı Dergisi, S.8, İstanbul, 2013

Subaşı, Necdet, Öteki'nin İnsan Hakları, İslamiyat Dergisi,1999, C. 2, S.2, s.87

Şengül, Abdullah, Edebiyatta Ötekilik Meselesi ve Türk Edebiyatında Öteki, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, S.15

Tekin, Latife, *Buzdan Kılıçlar*. Ankara: Everest Yayınları, 1989

Tekin, Latife, *Sevgili Arsız Ölüm*. İstanbul: Adam Yayınları, 1985

Timur, Taner, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik,* Ankara: İmge Kitabevi, 2002,

Yavuz, Hilmi, *Alafrangalığın Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010

Yıldız, Ahmet, Günbay, *Üç Deniz Ötesi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1986.

Yıldız, Bekir, *Darbe*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1990

ALANYA'DAKİ 4 ve 5 YILDIZLI OTEL ÇALIŞANLARININ KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ALGISI

Arş. Gör. Erhan BOĞAN

Sakarya Üniversitesi

Özet

İşletmelerin varlığını sadece kar açısından değil, topluma sağlamış olduğu hizmetler açısından da sorgulaması olarak tanımlanan kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramının, sosyo-kültürel ve çevresel değerlerin birer turistik ürün olarak sunulduğu turizm sektöründeki önemi giderek artmaktadır. Kitle turizminin etkisiyle turizmin doğal çevre ve toplumsal yaşam üzerindeki olumsuz etkisi daha da belirginleşmektedir. Bu noktada, özellikle büyük ölçekli otel işletmelerinin faaliyetlerini sürdürdükleri çevredeki sosyo-kültürel ve çevresel değerleri sorumluluk bilinciyle koruyup-kullanmaları büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, Alanya'da faaliyet gösteren büyük ölçekli otel işletmelerinin kurumsal sosyal sorumluluk kavramına yönelik tutumlarını belirlemektir. Bu doğrultuda en güvenilir verinin otel çalışanlarından elde edilebileceği düşünülerek, çalışanların kavrama yönelik algısı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada KSS kavramı toplum, çevre, çalışanlar ve müşteriler olmak üzere dört paydaş altında ele alınmıştır. Çalışanların KSS algısı çalıştıkları otelin niteliğine, eğitim seviyelerine ve cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik t-testi ve Anova analizleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda uygulamacılara ve araştırmacılara öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Otel Çalışanları

GİRİŞ

İşletmelerin varlıklarını sadece kar açısından değil, topluma sağlamış olduğu hizmetler açısından da sorgulaması olarak tanımlanan kurumsal sosyal sorumluluk kavramının, sosyo-kültürel ve çevresel değerlerin birer turistik ürün olarak sunulduğu turizm sektöründe önemi giderek artmaktadır. Kitle turizminin etkisiyle turizmin doğal çevre ve toplumsal yaşam üzerindeki olumsuz etkisi daha da belirginleşmektedir. Bu noktada, özellikle büyük ölçekli otel işletmelerinin faaliyetlerini sürdürdükleri çevredeki sosyo-kültürel ve çevresel değerleri sorumluluk bilinciyle koruyup-kullanmaları, turizm sektörünün varlığını devam ettirebilmesi için büyük önem arz etmektedir.

Her ne kadar kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) faaliyetleri otel işletmesi yöneticileri için birer maliyet kalemi olarak görülse de, uzun dönemde işletmelere stratejik rekabet üstünlüğü sağlayabileceği yapılan ampirik çalışmalarla desteklenmiştir. Örneğin; **çalışanlar** açısından Çalışkan ve Ünüsan (2011) KSS algısının iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisini; Park ve Levy (2014) otel ön büro çalışanlarının KSS algısının örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisini; Avcı ve Akdemir (2014) KSS ve çalışanların iş doyumu ilişkisini; Fu, Ye & Law (2014) KSS algısı ile örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisini yaptıkları çalışmalarda ele almışlardır. KSS faaliyetlerinin **müşteri** tutum ve davranışları üzerine etkisini araştıran çalışmalara örnek vermek gerekirse, Kucukusta, Mak & Chen (2013) KSS faaliyetlerinin müşteriler tarafından algılanan hizmet kalitesi, marka imajı, daha fazla ödeme talebinde olma ve konaklama kararı verme üzerindeki etkisini belirlemişlerdir. Bunun yanı sıra, işletmelerin toplum yararına yürütmüş oldukları KSS faaliyetleri **yatırımcıların** yatırım yapmaya karar vermesinde etkili olduğu

belirtilmektedir (Albinger ve Freeman, 2000; De Grosbois, 2012). Son olarak KSS faaliyetleri potansiyel **kalifiye elemanların** işletmede çalışmaya karar vermede de etkili olduğu belirtilmiştir (Turban ve Greenberg, 1997; Greenberg ve Turban, 2000; Willard, 2012). Dolayısıyla doğal ve sosyo-kültürel değerlerin birer turistik ürün olarak sunulduğu turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, stratejik yüksek bir öneme sahip KSS faaliyetleri ile varlıklarını sürdürebilme, kar payını artırma gibi avantajlarla rekabet üstünlüğü elde edebileceği açıktır. Bu noktada bu çalışmanın temel amacı, Alanya destinasyonunda faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk algısını tespit etmektir.

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK

Eskiden işletmelerin kar ediyor olması, sorumlu işletme olarak nitelendirilmesi için yeterli iken, 2000'li yıllarda sadece kar ediyor olmak yeterli olmayıp, işletmelerin hukuksal zorunlulukların ötesinde toplumun yaşam seviyesine katkı sağlaması gerektiği görüşü hâkimdir (Yamak, 2007). Carroll'a (1979, s. 479) göre modern anlamda kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramı, ilk kez 1953 yılında Howard R. Bowen'in "İşadamının Sosyal Sorumlulukları" adlı kitabında yer almıştır. Bowen (1953)'e göre, sosyal sorumluluk, gelecekte işletmelere rehberlik edecek, tüm işadamlarının karşılaşacağı önemli bir gerçektir. Bowen, o dönemdeki ileri görüşlülüğü ve bilim dünyasını farklı bir kavram ile tanıştırması ve işadamlarına farklı bir vizyon kazandırması açısından Carroll tarafından "Kurumsal sosyal sorumluluğun babası" olarak nitelendirilmiştir (Carroll, 1999, s. 270).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı hakkında birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Dahlsrud (2006, s. 5) yapılan bu tanımların ortak özelliklerini ele aldığında, bu kavramın çevresel, sosyal, ekonomik, paydaş ve gönüllülük boyutlarından oluştuğunu belirlemiştir. Araştırmacı ayrıca, yapılan her tanımda belirtilen bu beş boyuttan en az üçüne yer verildiğini tespit etmiştir. Örneğin, Avrupa Toplulukları Komisyonu (2001) tarafından "şirketlerin gönüllülük esasına bağlı olarak paydaşları ile etkileşimlerinde ve ticari faaliyetlerinde çevresel ve sosyal sorunları bütünlemesi" olarak tanımlanan KSS kavramı gönüllülük, paydaş, sosyal ve çevresel olmak üzere dört boyutu kapsamaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının gelişimine en önemli katkılardan birini sağlayan Archie B. Carroll geliştirmiş olduğu piramit ile işletmelerin sosyal sorumluluklarını dört başlıkta ele almaktadır. Bu piramidin alttan üste doğru basamaklarını ekonomik, yasal, ahlaki ve gönüllü sorumluluk oluşturmaktadır (Carroll, 1979). Carroll'un geliştirmiş olduğu bu model birçok araştırmacı tarafından işletmelerin KSS performansının ölçülmesinde kullanılmaktadır (Bkz. Çalışkan ve Ünüsan, 2011; Avcı ve Akdemir, 2014; Lee, Lau & Cheng, 2013). Kurumsal sosyal sorumluluğun ölçülmesinde kullanılan bir diğer model Freeman tarafından geliştirilen paydaş teorisidir. Buna göre işletmeler, faaliyetlerini etkileyen ve kendi faaliyetlerinden etkilenen paydaşlara (çalışanlar, müşteriler, çevre, hissedarlar, toplum gibi) karşı sorumlulukları vardır. Son olarak son yıllarda yapılan araştırmalarda KSS kavramının sürdürülebilirliğin temel üç boyutu olan ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlar altında ölçüldüğü görülmektedir (Martinez ve diğ., 2013; Cowper-Smith ve De Grosbois, 2011).

TURİZM İŞLETMELERİNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK

Turizm, insanların sürekli olarak oturdukları ve çalıştıkları yerlerin dışına seyahat etmeleri ve gittikleri yerdeki turizm işletmelerinin ürün ve hizmetlerini kullandıkları geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür (Kahraman ve Türkay, 2012). Turizm destinasyonda ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel olumlu etkiler meydana getirirken, destinasyonda bir takım olumsuz sonuçlara da neden olmaktadır. Turizmin, önemli doğal alanların korunması, arkeolojik, tarihi yerlerin ve mimari karakterlerin korunması, çevre kalitesinin geliştirilmesi, çevre değerini artırmak, altyapıdaki gelişme ve çevresel duyarlılık oluşturma gibi destinasyon üzerine olumlu etkileri vardır (Demir ve Çevirgen, 2006). Fakat aynı

zamanda turizm, hava, su, gürültü, toprak kirliliği, flora ve faunada bozulma, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi olumsuz sonuçlara neden olmaktadır (Kahraman ve Türkay, 2012). Turizm, hizmet üreten bir sektör olması yanı sıra büyük oranda ürün ve hizmet tüketen bir endüstridir. Turizm, destinasyonun doğal kaynaklarını, sosyo-kültürel mirasını ve tarihi bölgelerini turistik bir ürün olarak kullanmaktadır. Kullanılan bu turistik ürünler doğrudan veya dolaylı olarak çevre ile alakadardır. Dolayısıyla, turizm sektöründe çevre odaklı, kaynakları sürdürülebilir bir anlayış ile kullanmak büyük önem teşkil etmektedir (Ekinci, 2014, s. 178).

Turizm sektöründe, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri denilince genel olarak çevre koruma uygulamaları ön plana çıkmaktadır (Sheldon ve Park, 2010, s. 1; Kucukusta ve diğ., 2013, s. 19). Dolayısıyla turizm endüstrisinde KSS kavramının sosyal ve ekonomik boyutları göz ardı edilmiştir. Bu durumun muhtemel nedenleri arasında yönetimin KSS bilinç düzeyinin yetersiz olması ve örgütün bir bütün olarak öğrenmeye kapalı olması sayılabilir (Kasim, 2009). Bunun yanında Houdre (2008)'e göre, turizm sektöründe KSS kavramının anlaşılamamasının en temel nedenlerinden birisi de, bu faaliyetlerinin sürdürülebilirlik kavramı altında değerlendirilmesidir (Akt. Levy ve Park, 2011, s. 147).

Konaklama sektöründe birçok otel işletmesi, KSS faaliyetlerini önemli bir pazarlama ve stratejik bir yönetim aracı olarak görmektedir. Wyndham Hotels and Resorts kendi bünyelerinde faaliyet gösteren restoran işletmelerinde, çevre dostu içecek menüsü geliştirme yönünde adımlar atmıştır. Bu kapsamda, "Bir içecek al, bir ağaç dik" kampanyası restoranlarında uygulamaya konulmuştur (Kucukusta ve diğ., 2013, s. 19).

Son zamanlarda, KSS faaliyetleri konaklama işletmeleri için küresel bir trend haline gelmiş (Kucukusta ve diğ., 2013, s. 20) ve bu faaliyetlerin otel işletmelerine katkısı birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Bu doğrultuda, KSS faaliyetlerinin çalışanların moral ve motivasyonunu, tutum ve davranışlarını (Çalışkan ve Ünüsan, 2011; Brammer, 2007; Park ve Levy, 2014; Lee ve diğ., 2012), turistlerin otel tercihlerini, daha fazla ödeme arzusunu, turistler tarafından algılanan hizmet kalitesini ve marka imajını etkilediği (Kucukusta ve diğ., 2013) yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca, Lee ve Park (2009), Kang ve diğ. (2010), Inoue ve Lee (2011) tarafından, KSS faaliyetleri ile konaklama işletmesinin finansal performansı arasındaki ilişki de ele alınmıştır.

METODOLOJİ

Araştırmanın evrenini Alanya sınırları içerisinde faaliyet gösteren yıl boyu açık dört ve beş yıldızlı otel çalışanları oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında yıl boyu açık otellerin seçilmesinin temel nedeni bu otellerde çalışanların çoğu zaman sezonluk olmaması ve bulundukları otellerde daha uzun çalışmalarının neticesi olarak otel tarafından yürütülen faaliyetlerden daha fazla haberdar olmalarıdır. Bölgede faaliyet gösteren otelleri bulmak için Alanya Ticaret ve Sanayi Odası (ALTSO) resmi internet sitesi 03.02.2015 tarihinde ziyaret edilmiş, toplamda beş yıldızlı toplamda 53, dört yıldızlı 92 otelin olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra otellerin tümü aranarak yıl boyu açık olup olmadığı sorulmuş, alınan bilgiler doğrultusunda 13 beş yıldızlı, 9 dört yıldızlı otelin açık olduğu belirlenmiştir. Çalışanlar arasında departman ayrımı yapmadan bütün çalışanlara geliştirilen anketi cevaplandırması hedeflenmiştir. Çalışmanın evreni belirlendikten sonra, otel genel müdürleri ya da insan kaynakları müdürleri ile görüşülüp, çalışmanın amacı belirtilmiş ve uygulama konusunda destek beklenmiştir. Ancak bazı otel yöneticilerinin çekimser kalması sonucunda, toplamda 8 beş yıldızlı ve 5 dört yıldızlı otelde anket çalışması uygulanmıştır. Çalışmanın ana kütlesini 1600 otel çalışanı oluşturmaktadır.

Ana kütlenin tamamına ulaşılmasının güç olması nedeniyle, örneklem belirleme yoluna gidilmiştir. Altunışık ve arkadaşlarına (2012, s. 137) göre 1600 çalışanın olduğu bir evreni 196 kişi temsil edebilmektedir. Örnekleme yöntemi olarak "kolayda örnekleme" yöntemi seçilmiş ve araştırmaya katılmak isteyen otel çalışanlarına anket çalışması uygulanmıştır. Anketin

uygulanması süresi 2015 yılının Şubat, Mart ve Nisan aylarını kapsamaktadır. Çalışanlara dağıtılan toplam anket sayısı 920'dir. 920 anketten 524 anket tamamlanmış olup, anketlerin geri dönüş oranı %56,9'dır. Tamamlanan 524 anketin bazılarında fazla eksik veri olması nedeniyle elenmiş ve toplamda 443 anketin analiz için uygun olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk kavramı Park ve Levy (2014) tarafından gerçekleştirildiği gibi paydaşlar bazında ele alınmıştır. Bu paydaşlar çalışanlar, müşteriler, toplum ve doğal çevredir. Bu faktörlerden müşterilere karşı sosyal sorumluluklar için Carroll (1999), Türker (2009) çalışmalarından toplam beş ifade; topluma karşı sosyal sorumluluklar için Türker ve Uçar (2013), Avcıkurt (2009), Türker (2009), Jamali (2008) ve Lingreen ve diğ. (2009) çalışmalarından toplam altı ifade; çalışanlara karşı sosyal sorumluluklar için Carroll (1999), Lee ve diğ. (2013), Clarkson (1995), Şimşek (1999) çalışmalarından toplam sekiz ifade; çevreye karşı sosyal sorumluluklar için Kahraman ve Türkay (2012), Avcıkurt (2009) ve Türker ve Uçar (2013)'ın çalışmalarından toplam beş ifade elde edilmiştir. Bu bölümde ifadeler beşli likert tipi ölçekle (kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum) cevaplandırılmıştır.

Güvenilirlik kavramı yapılan her ölçüm için gereklidir, çünkü güvenilirlik bir test ya da ankette yer alan soruların birbirleri ile olan tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin ilgilenilen sorunu ne derece yansıttığını ifade eder (Kalaycı, 2014). Kullanılan ölçeklerin güvenilirlikleri cronbach alfa katsayısı ile değerlendirilmiştir. Buna göre çalışanlara karşı sosyal sorumluluğun güvenirliği 0.852; müşterilere karşı sosyal sorumluluğun güvenilirliği 0.833; topluma karşı sosyal sorumluluğun güvenilirliği 0.858; çevreye karşı sosyal sorumluluğun güvenilirliği 0.811 Bu katsayılara göre, kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada, çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algısının katılımcıların cinsiyetlerine ve çalıştıkları oteline niteliğine göre farklılık gösterip belirlemek için t-testi, eğitim seviyesine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ise Anova analizi yapılmıştır.

Çalışmanın amacına ulaşması kapsamında geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

H_1: Otel çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk algısı cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H_2: Otel çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk algısı çalışılan oteline niteliğine göre farklılık göstermektedir.

H_3: Otel çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk algısı eğitim seviyelerine göre farklılık göstermektedir.

BULGULAR

a) Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerini gösteren Tablo 1'e göre, katılımcıların büyük çoğunluğu erkek, evli, çalışma süresi üç yıldan fazla olan, genç (18-30 yaş arası), ilkokul ve lise mezunu, beş yıldızlı otelde çalışan, otelin yiyecek-içecek departmanında çalışan bireylerden oluşmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	**N**	**%**	**Medeni Durum**	**N**	**%**	**Departman**	**N**	**%**
Erkek	295	66.6	Evli	234	52.8	Ön Büro	58	13.1
Kadın	139	31.4	Bekâr	186	42.0	F&B	115	26.0
Cevapsız	9	2	Cevapsız	23	5.2	Kat Hizmetleri	80	18.1
Toplam	443	100.0	Toplam	443	100.0	İnsan Kaynakları	13	2.9

Yaş Dağılımı	N	%	Çalışma Süresi	N	%	Satış-Pazarlama	8	1.8
18-30 yaş arası	173	39.1	3-12 ay arası	99	22.3	Teknik Servis	17	3.8
31-45 yaş arası	136	30.7	13-36 ay arası	100	22.6	Güvenlik	24	5.4
46 yaş ve üzeri	70	15.8	37 ay ve üzeri	187	42.2	Mutfak	27	6.1
Cevapsız	64	14.4	Cevapsız	57	12.9	Muhasebe	18	4.1
Toplam	443	100.0	Toplam	443	100.0	Yönetim	4	0.9
Eğitim Düzeyi	**N**	**%**	**Otelin Niteliği**	**N**	**%**	Diğer	43	9.7
İlköğretim	152	34.3	4 yıldız	74	16.7	Cevapsız	36	8.1
Lise	157	35.4	5 yıldız	328	74.0	Toplam	443	100.0
Önlisans-Lisans	105	23.7	Cevapsız	41	9.3			
Cevapsız	29	6.5	Toplam	443	100.0			
Toplam	443	100.0						

b) t-testi Bulguları

Otel çalışanlarının çalışanlar, toplum, müşteriler ve çevreden alt boyutlarından oluşturulan kurumsal sosyal sorumluluk algılamalarının cinsiyetlerine ve çalıştıkları otelin niteliğine göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik t-testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 2. ve Tablo 3. te sunulmuştur.

Tablo 2. Çalışanların Cinsiyetlerine göre KSS Algılamaları: t-testi Bulguları

Değişken	Cinsiyet	N	A.O.	Std. Sapma	T	p
Çalışanlara Karşı Sosyal Sorumluluk	Erkek	276	4.27	0.750	-2.943	0.003
	Kadın	127	4.49	0.528		
Topluma Karşı Sosyal Sorumluluk	Erkek	271	4.07	0.824	-2.109	0.044
	Kadın	129	4.24	0.659		
Müşterilere Karşı Sosyal Sorumluluk	Erkek	290	4.36	0.716	-2.345	0.020
	Kadın	133	4.53	0.546		
Çevreye Karşı Sosyal Sorumluluk	Erkek	283	4.29	0.666	-2.392	0.017
	Kadın	132	4.45	0.557		

Çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk alt boyutlarına yönelik algılamalarının cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik %95 anlamlılık düzeyinde yapılan t-testi analizi sonucunda katılımcıların cinsiyetlerine göre çalışanlara karşı sosyal sorumluluk ($t=-2.943$, $p=0.003<0.05$), topluma karşı sosyal sorumluluk ($t=-2.019$, $p=0.044<0.05$), müşterilere karşı sosyal sorumluluk ($t=-2.345$, $p=0.020<0.05$) ve çevreye karşı sosyal sorumluluk ($t=-2.392$, $p=0.017<0.05$) algılamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Genel olarak kadın katılımcıların erkek katılımcılara kıyasla her bir kurumsal sosyal sorumluluk alt boyutuna daha yüksek değer verdikleri görülmektedir. Buna göre, H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3. Çalışanların Çalıştıkları Otelin Niteliğine göre KSS Algılamaları: t-testi Bulguları

Değişken	Otelin Niteliği	N	A.O.	Std. Sapma	t	p
Çalışanlara Karşı Sosyal Sorumluluk	4 yıldız	68	4.54	0.488	2.699	0.007
	5 yıldız	306	4.29	0.727		
Topluma Karşı Sosyal Sorumluluk	4 yıldız	70	4.17	0.690	0.662	0.468
	5 yıldız	300	4.10	0.802		
Müşterilere Karşı Sosyal Sorumluluk	4 yıldız	71	4.61	0.374	2.730	0.007
	5 yıldız	320	4.37	0.713		
Çevreye Karşı Sosyal Sorumluluk	4 yıldız	72	4.44	0.563	1.490	0.137
	5 yıldız	313	4.32	0.650		

Katılımcıların kurumsal sosyal sorumluluk alt boyutlarına yönelik algılarının çalıştıkları otelin niteliğine göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik %95 anlamlılık düzeyinde yapılan t-testi analizi sonucunda katılımcıların çalıştıkları otelin niteliğine göre çalışanlara karşı sosyal sorumluluk ($t=2.699$, $p=0.007<0.05$), müşterilere karşı sosyal sorumluluk ($t=2.730$, $p=0.007<0.05$) algılamaları arasında anlamlı bir farklılık görülürken; katılımcıların çalıştıkları otelin niteliğine göre topluma karşı sosyal sorumluluk ($t=0.662$, $p=0.468>0.05$) ve çevreye karşı sosyal sorumluluk ($t=1.490$, $p=0.137>0.05$) algılamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Buna göre H_2 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

c) Anova Analizi Bulguları

Otel çalışanlarının çalışanlar, toplum, müşteriler ve çevreden alt boyutlarından oluşturulan kurumsal sosyal sorumluluk algılamalarının çalışanların eğitim seviyelerine göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik Anova analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 4. de sunulmuştur.

Tablo 4. Çalışanların Eğitim Seviyelerine göre KSS Algılamaları: Anova Analizi Bulguları

Değişkenler	Eğitim Durumu	N	A.O.	Std. Sapma	Std. Hata	ANOVA	
						F	p
Çalışanlara Karşı Sosyal Sorumluluk	İlköğretim	139	4.30	0.711	0.060	0.378	0.686
	Lise	145	4.37	0.688	0.057		
	Üniversite	100	4.31	0.714	0.071		
Müşterilere Karşı Sosyal Sorumluluk	İlköğretim	145	4.40	0.660	0.054	0.476	0.622
	Lise	154	4.46	0.657	0.052		
	Üniversite	104	4.39	0.669	0.065		
Topluma Karşı Sosyal Sorumluluk	İlköğretim	138	4.16	0.747	0.063	1.748	0.176
	Lise	148	4.14	0.789	0.064		
	Üniversite	96	3.98	0.819	0.083		

Çevreye Karşı Sosyal Sorumluluk	**İlköğretim**	141	4.38	0.535	0.045	1.534	0.217
	Lise	153	4.37	0.651	0.052		
	Üniversite	101	4.25	0.732	0.072		

Tablo 4. de yer alan bulgulara göre, ilk olarak çalışanların işletmenin çalışanlarına karşı sosyal sorumluluk yerine getirip getirmediğine yönelik algısı eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir (F=0.378, p=0.686). İkincisi, çalışanların işletmenin müşterilerine karşı sosyal sorumluluk yerine getirip getirmediğine yönelik algısı çalışanların eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir (F=0.476, p=0.622). Üçüncüsü, çalışanların işletmenin topluma karşı sosyal sorumluluk yerine getirip getirmediğine yönelik algısı eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir (F=1.748, p=0.176). Son olarak, çalışanların işletmenin çevreye karşı sosyal sorumluluk yerine getirip getirmediğine yönelik algısı çalışanların eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir (F=1.534, p=0.217). Dolayısıyla elde edilen bu bulgulara göre H_3 hipotezimiz reddedilmiştir.

SONUÇ

Destinasyonun sahip olduğu doğal ve kültürel değerlerin birer turistik ürün olarak sunulduğu turizm pazarında, bu değerlerin varlıkları üzerinde çevresel bozulmalar, kültürel yozlaşma gibi temel sorunlara neden olan kitle turizmi, özellikle Türkiye'nin batı ve güney kıyılarında etkisini daha da fazla hissettirmektedir. Bu olumsuz tablo karşısında son yıllarda çevre koruma uygulamaları ile işletmeler üzerinde bir baskı oluşturan tur operatörlerinin bu baskısı altında yatan temel sebebin turistlerin artan çevresel bilinç düzeyi olduğunu ifade etmek kanımızca yanlış değildir. Bu durum karşısında özellikle büyük ölçekli otel işletmelerinin yaptıkları büyük yatırımların turistsiz kalma riski, işletmeleri enerji ve su tasarrufu, atık yönetimi gibi çevresel uygulamalara başvurma zorunda bırakmaktadır. Ancak turizm işletmelerinin sadece çevresel uygulamalarla varlığını devam ettirebilmesi oldukça zordur. Yeni ve farklı tecrübeler edinmek isteyen günümüzün modern turistleri sosyo-kültürel değerler bu ihtiyacı karşılayacak en önemli çekicilik unsurlarıdır. Dolayısıyla sadece çevresel boyutları göz önünde bulundurup, sosyo-kültürel değerleri göz ardı etmek turizmin "topuklarına sıkması" deyimiyle tam anlamıyla uyuşmaktadır. Bu noktada turizm bölgesinin tüm aktörleri (işletmeler, kamu yönetimi, STK'lar, müşteriler gibi) sorumluluk bilinciyle hareket edip, bu değerlerin gelecek nesillere aktarılması fikrini içerisinde barındıran sürdürülebilirlik kavramını hazırlayacakları stratejilerin ve politikaların ana muhtevasını oluşturması gerekmektedir.

İşletmelerin neden oldukları olumsuz sonuçların sorumluluğunu üstlenmesinin gerekliliğini ortaya koyan kurumsal sosyal sorumluluk kavramının özellikle batılı turizm endüstrisinde son yıllarda işlenen en önemli konulardan biri olduğu yapılan akademik çalışmalarla ortaya çıkmaktadır. Yapılan bu çalışmalar turizm işletmelerince gerçekleştirilen sosyal sorumluluk faaliyetlerinin uzun dönemde işletmelere stratejik rekabet üstünlüğü sağlayacağı belirtilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye'de kitle turistleriyle esir alınan önemli turizm merkezlerinden olan Alanya bölgesinde faaliyet gösteren büyük ölçekli otel işletmelerinin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik çalışanların algılamaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, çalışanlar cinsiyetlerine göre ayrıldıklarında sosyal sorumluluk algılamalarının birbirinden farklı olduğu belirlenmiştir. Kadınların erkeklere oranla daha yüksek sosyal sorumluluk algısına sahip oldukları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, çalışanların müşterilere ve çalışanlara yönelik sosyal sorumluluk algısı çalıştıkları otelin niteliğine göre farklılaştığı belirlenmiştir. Son olarak çalışanların eğitim seviyelerine göre sosyal sorumluluk algılamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, otel işletmelerinin çalışanlar nezdinde sosyal sorumluluk performanslarının olumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

Albinger, H. S., & Freeman, S. J. (2000). Corporate social performance and attractiveness as an employer to different job seeking populations. *Journal of Business Ethics*, *28*(3), 243-253.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2012). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı", Sakarya Yayıncılık, Sakarya.

Avcıkurt, C. (2009). Turizm sosyolojisi: Genel ve yapısal yaklaşım,(3. Baskı).*Detay Yayıncılık, Ankara*.

Avci, N., & Akdemir, I. (2014). Konaklama Isletmelerinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algisinin Is Doyumu Üzerine Etkisi/The Impact of Corporate Social Responsibility on Job Satisfaction in Hotels. *Ege Akademik Bakis*, *14*(1), 125.

Bowen, H.R., Social Responsibilities of the Businessman, New York: Harper and Row, 1953.

Carroll, A. B. (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of management review*, *4*(4), 497-505.

Carroll, A. B. (1999). Corporate social responsibility evolution of a definitional construct. *Business & society*, *38*(3), 268-295.

Cowper-Smith, A., & de Grosbois, D. (2011). The adoption of corporate social responsibility practices in the airline industry. *Journal of Sustainable Tourism*,*19*(1), 59-77.

Çalışkan, O., & Ünüsan, C. (2011). Hotel employee perceptions of corporate social responsibility and its effects on job satisfaction and intention to stay.*Anatolia: Turizm Arastirmalari Dergisi*, *22*(2), 154-166.

Dahlsrud, A. (2008). How corporate social responsibility is defined: an analysis of 37 definitions. *Corporate social responsibility and environmental management*, *15*(1), 1-13.

De Grosbois, D. (2012). Corporate social responsibility reporting by the global hotel industry: Commitment, initiatives and performance. *International Journal of Hospitality Management*, *31*(3), 896-905.

Demir, C., Çevirgen, A. (2006). Turizm ve Çevre Yönetimi Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Ekinci, M. B. (2014). The Cittaslow philosophy in the context of sustainable tourism development; the case of Turkey. *Tourism Management*, *41*, 178-189

Fu, H., Ye, B. H., & Law, R. (2014). You do well and I do well? The behavioral consequences of corporate social responsibility. *International Journal of Hospitality Management*, *40*, 62-70.

Greening, D. W., & Turban, D. B. (2000). Corporate social performance as a competitive advantage in attracting a quality workforce. *Business & Society*,*39*(3), 254-280

Inoue, Y., & Lee, S. (2011). Effects of different dimensions of corporate social responsibility on corporate financial performance in tourism-related industries.*Tourism Management*, *32*(4), 790-804.

Jamali, D. (2008). A stakeholder approach to corporate social responsibility: A fresh perspective into theory and practice. *Journal of business ethics*, *82*(1), 213-231.

Kahraman, N., Türkay, O. (2012). Turizm ve Çevre, 5. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.

Kalaycı, Ş. (2014). "SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri", Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

Kang, K. H., Lee, S., & Huh, C. (2010). Impacts of positive and negative corporate social responsibility activities on company performance in the hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*, *29*(1), 72-82.

Kasim, A. (2009). Managerial attitudes towards environmental management among small and medium hotels in Kuala Lumpur. *Journal of Sustainable Tourism*, *17*(6), 709-725.

Kucukusta, D., Mak, A., & Chan, X. (2013). Corporate social responsibility practices in four and five-star hotels: Perspectives from Hong Kong visitors.*International Journal of Hospitality Management*, *34*, 19-30

Lee, P. K., Lau, A. K., & Cheng, T. C. E. (2013). Employee rights protection and financial performance. *Journal of Business Research*, *66*(10), 1861-1869.

Lee, S., & Park, S. Y. (2009). Do socially responsible activities help hotels and casinos achieve their financial goals?. *International Journal of Hospitality Management*, *28*(1), 105-112.

Lee, Y. K., Lee, K. H., & Li, D. X. (2012). The impact of CSR on relationship quality and relationship outcomes: A perspective of service employees.*International Journal of Hospitality Management*, *31*(3), 745-756.

Levy, S. E., & Park, S. Y. (2011). An analysis of CSR activities in the lodging industry. *Journal of Hospitality and Tourism management*, *18*(01), 147-154

Martínez, P., Pérez, A., & Rodríguez del Bosque, I. (2013). Measuring corporate social responsibility in tourism: Development and validation of an efficient measurement scale in the hospitality industry. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, *30*(4), 365-385.

Park, S. Y., & E. Levy, S. (2014). Corporate social responsibility: perspectives of hotel frontline employees. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *26*(3), 332-348.

Sheldon, P. J., & Park, S. Y. (2010). An exploratory study of corporate social responsibility in the US travel industry. *Journal of Travel Research*, 50(4), 392-407.

Turban, D. B., & Greening, D. W. (1997). Corporate social performance and organizational attractiveness to prospective employees. *Academy of management journal*, *40*(3), 658-672.

Turker, D. (2009). Measuring corporate social responsibility: A scale development study. *Journal of business ethics*, *85*(4), 411-427.

Türker, N., & Uçar, M. (2013). Konaklama işletmelerinin sosyal sorumlulukları. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *5*(3), 155-183.

Willard, B. (2012). *The new sustainability advantage: seven business case benefits of a triple bottom line*. New Society Publishers

Yamak, S. (2007), Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Gelişimi, Beta Yayınları, İstanbul.

ATATÜRK'ÜN GÖZÜYLE HATAY

Yrd. Doç. Dr. Mahmut BOLAT

Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

I. Dünya Savaşı sonunda, imzalanan Mondros Mütarekesi'ne göre, Suriye'deki Osmanlı birliklerinin geri çekilmesi sonrası Antakya ve havalisi Fransızlarca işgal altına alınmış ve 20 Ekim 1921 yılında yapılan Ankara Antlaşması'yla da Fransa'nın mandası altında bulunan Suriye'ye bırakılmıştı. Bununla birlikte, Hatay'ın tekrar Türkiye'ye katılımı için özellikle Atatürk'ün önderliğindeki mücadele her alanda devam ettirilmiştir.

Bu süreçte Atatürk, "Hatay benim şahsi meselemdir" diyecek kadar meseleyi sahiplenmiş şayet sorun barışçı yollardan çözümlenmezse, bütün makamlarını bırakarak bir fert olarak kendisine katılacak kişilerle beraber Hatay'a gideceğini ve oradakilerle birlikte Hatay'ın Anavatana katılması için mücadele edeceğini söylemişti.

Atatürk'ün ifadesiyle, kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalamazdı fakat bunun için uygun zaman beklenmeliydi.

1936'da Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vereceği haberi üzerine, Hatay'ın bu durumda ne olacağı sorunu gündeme gelmiş ve Suriye'ye verilen bağımsızlığın Hatay'a da verilmesi talep edilmiştir. Fransa ve Türkiye arasındaki görüşmelerden bir sonuç alınamaması üzerine sorun Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiştir. Öncelikle ayrı bir siyasi varlık olarak kabul edilen Sancak, 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti adıyla bir devlet haline gelmiştir.

Nihayetinde, Atatürk'ün sağlığındaki kararlı mücadelesi ve hazırladığı ortam sayesinde 29.06.1939 tarihinde yapılan Hatay Devlet Meclisi'nin aldığı kararla Hatay tekrar Türkiye'ye katılmıştır.

Bu çalışma, Atatürk'ün Hatay üzerine 1918-1938 yılları arası, söylev, demeç, tamim, telgraf ve beyannameleri ile konu hakkındaki telif ve tetkik eserler kullanılarak, Atatürk'ün Hatay hakkındaki görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Hatay, Hatay Devlet

ATATÜRK VE HATAY

Siyasi ve ekonomik mücadeleler sonrası ortaya çıkan ve 1914–1918 yılları arasında süren I. Dünya Savaşı, savaşa sebebiyet veren nedenleri ortadan kaldıramadığı gibi, hem yenen ve hem de yenilen devletler açısından yeni ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlar ortaya çıkararak sona ermiştir. Yine bu savaşa bağlı nedenlerle Çarlık Rusyası, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorlukları da yıkılmış, savaş sonrası yaşananlar ve bunun yarattığı propagandalar yeni bir savaşın habercisi olmuştur.[1]

Savaş sonrasında Osmanlı Devleti'ne baktığımızda; 30 Ekim 1918'de Osmanlı hükümetine imzalattırılan Mondros Mütarekesi, İtilaf Devletleri'nin savaş sırasında yapılan gizli antlaşmalar ile belirtilen yerleri işgal etmelerine olanak tanımakla birlikte Osmanlı Devleti'nin

[1] Oral Sander, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)**, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s.349; Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985, s.443; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)**, C. I, 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.151-155.

devlet olma vasfını kaybettirmiş, ordularına silah bıraktırmış ve ülkenin kaynaklarını İtilaf Devletlerinin kullanımına açmış bir anlaşma mahiyetindedir.[2]

Fransızlar ise, I. Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli anlaşmalar ile kendi payına düşen Suriye'nin kuzeyinde yer alan Adana, Maraş, Antep ve Hatay şehirlerini Kilikya tabiri altında kendi çıkar alanları olarak görmüşlerdir. Son derece verimli bir toprağa sahip olan Çukurova'nın pamukçuluk için çok elverişli bir alan olması ve Fransa dokuma sanayisinin de büyük oranda pamuğa olan ihtiyacı bu ilginin temel sebebiydi. Bu dönemde Fransa pamuk ihtiyacının ancak yüzde yedisini kendi imkânlarıyla karşılayabiliyordu ve bu durum da Fransa'yı, geri kalan pamuk ihtiyacını temin etme noktasında ABD ve İngiltere'ye bağımlı kılıyordu. Bu bağımlılıktan kurtulmak isteyen Fransa, Adana ve Suriye bölgesini ele geçirmek ve ihtiyacını bu bölgede yapacağı pamuk üretimiyle karşılamak amacını güdüyordu. Bu bölge aynı zamanda, Anadolu-Bağdat demiryollarının kontrolü için ve gerekse de stratejik açıdan kilit bir konumdaydı ki Anadolu demiryollarının yüzde kırksekizlik sermayesi Fransa'ya ait bulunmaktaydı.[3]

Fransa, kendisi için bu denli büyük bir öneme sahip bölgeyi 1918 yılının sonlarından itibaren işgale başlamış ve Mondros Mütarekesinin 10. Maddesini gerekçe göstererek Toros Tünellerini işgal ederek Kilikya'nın işgalini tamamlamışlardır. Fransızlar, bölgeyi kontrol için Ermenilerden büyük ölçüde faydalanmış, Ermenileri silahlandırarak Türk direnişine karşı kullanmışlardır.[4]

Gerek Ermenilerin ve gerekse de Fransızların bölgedeki uygulamaları ve işgallerine karşı yerel halk, milli birlikler kurmaya ve işgal kuvvetlerine karşı saldırılar düzenlenmeye başlamışlardır. Türk direnişi karşısında zor durumda kalan Fransızlar, Georges Picot vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçmişlerdir. Picot'un 7 Aralık 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'ya, Adana'da kendilerine sağlanacak olan ekonomik ayrıcalıklara karşılık Antep, Urfa, Maraş ve Kilikya'nın boşaltılabileceğini söylemesine karşın bu durum tam bağımsızlık ilkesine aykırı olduğundan teklif reddedilmiştir.[5]

Londra Konferansı sırasında Bekir Sami Bey'in 11 Mart 1921'de Fransa Başbakanı Briand ile yaptığı anlaşma, Misak-ı Milliye aykırı oluşu gerekçesiyle TBMM'de reddedilmiş ve bu durum Fransız kamuoyunda tepkiyle karşılanmış olmasına rağmen Briand Türkiye ile uzlaşma politikasını sürdürme konusunda kararlı bir tutum sergilemiştir. Bunun sebebi Fransızların Güneydoğu Anadolu'daki çatışmalarda zor durumda kalmaları ve bunun sonucu olarak asker sayısı ve harcamalarını arttırmak zorunda kalmalarıydı. Ayrıca Anadolu'da gittikçe artan Bolşevik etkisinden, Ankara'nın Batılı emperyalistlere karşı verdiği savaşla İslam dünyasında sempati kazanmış olmasından ve bölgedeki Panislamist faaliyetlerden rahatsız olmalarıydı. Bunların yanı sıra Yunanlıların Anadolu'da giriştikleri ikinci saldırıda başarı elde edememeleri, Fransa ile Ankara'yı uzlaşmaya iten nedenler olmuştur.[6]

Sonuçta Londra Konferansı sırasında başlayan görüşmeler 20 Ekim 1921'de sonuca ulaşmış ve Fransa ile Türkiye arasında Ankara Antlaşması imzalanmıştır.

Türk-Fransız ilişkilerinin genel çerçevesini çizen 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması, Hatay bölgesini Türkiye sınırları dışında bırakmakla birlikte bu sorunun diplomatik yolla çözümüne de zemin hazırlamıştır. Bu noktada Türkiye, sorunu zamana yayarak zaman

---

[2] İsmet Görgülü, **Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 13-14.
[3] Yaşar Akbıyık, "*Türkiye-Suriye İlişkileri (1919-1938)*" , **Atatürk 4. Uluslararası Kongresi**, C.I, Türkistan-Kazakistan, 1999, s.178.
[4] Görgülü, **a.g.e.**, s. 15-16.
[5] Bige Yavuz, "*1921 tarihli Türk Fransız Antlaşması'nın Hazırlık Aşaması*", **Atatürk Dönemi Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000, s.206-208
[6] **a.g.m.**, s.209-212.

kazanmayı, uluslararası konjonktürün kendi lehine olduğu dönemi bekleyerek sorunu çözmeyi hedeflemiştir.[7]

Bu süreçte, Atatürk'ün Hatay'a olan ilgisi hiç azalmamış ve bu sorunu "Hatay benim şahsi meselemdir" diyecek kadar sahiplenmiştir.

Osmanlı Devleti açısından I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren Mondros Mütarekesinin 19. maddesindeki, Osmanlı ordusunda görev alan Alman ve Avusturya subay ve memurlarının Osmanlı memleketini terk etmeleri hükmüne göre Yıldırım Orduları Komutanlığından ayrılan Liman Von Sanders'in yerine, savaş sonrası kısa bir süre Yıldırım Ordularına komuta eden Mustafa Kemal Paşa, 3 Kasım 1918'de 2. ve 7. Ordulara gönderdiği grup emrinde;

"*Tebliğ edilen mütareke şartlarına göre mahalli olarak alınacak kararlar için, İtilafçılarla görüşmeye mecbur olacak ast düzeydeki kumandanlar ne kadar kararlı olarak o çevreyi görerek görüşmeleri idare ederlerse o şartların ağırlığı nispeten hafifler.*

Eğer bu görüşmeler idare edilemezse şartlar gittikçe bizim için daha ağır şekillere girer ve içinden çıkılmaz değerlendirmelere sebep olur. Şimdiden her türlü görüşmeye hazırlanmış bulunmamız gerekir. Bunun için aşağıdaki hususlara dikkat edilmesini arz ederim:

1.Suriye sınırı, Suriye vilayetinin kuzey sınırı sayılmalıdır. Bu sınır Lazkiye kuzeyinden Hanşeyhun güneyinden geçerek doğuya doğru uzanır.

2.İskenderun, Antakya, Cebelseman, Katma, Kilis havalisinin Türklerle meskûn olduğu ve Halep halkının dörtte üçünün Arapça konuşan Türk olduğu her vesileyle hatırda tutulmalı ve her davada bu esas alınmalıdır.

3.Mütareke şartlarında yeterli açıklık olmadığından ayrıntılarla ilgili şartlar açıklığa kavuşuncaya değin karaya bir işgal kuvveti çıkartılmaması daima göz önünde tutulmalıdır.

4.Toros tünellerinin İtilaf birlikleri tarafından muhafaza edileceği yazılır. Bu birliğin nereden geleceği açık değildir. Adana hat kumandanı ve müfettişliği bu tüneller İtilafçılar tarafından işgal edilseler dahi, aynı zamanda onlarla beraber bizim askerin de kalmasının teminine çalışacağından emri altına verilen muhafiz birlikleri terhis edilmeyecek en genç erlerinden… iyi subaylar kumandasında iyi birlikler oluşturulmasına çalışmalı ve şimdiden vazifeleri hakkında açık talimatlar vermelidir."[8]

Şeklinde bugünkü Hatay'ın Türk toprakları çerisinde kalacak şekilde içerisinde kalacak şekilde Türk sınırları belirlemenin yanı sıra, mütareke şartlarının açık olmamasından dolayı, İtilaf güçlerinin karaya asker çıkartamayacağı ve İtilaf güçlerinin anlaşmaya mugayir tutumları karşısında ordu birliklerimizin hazırlıklı olması ve kontrolü elinde tutması gerektiğini belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, mütareke şartlarının açık olmamasından dolayı, İtilaf güçlerinin karaya asker çıkartamayacağı noktasından hareketle, 3 Kasım 1918'de öğlenden evvel saat 10'da bir Fransız torpido muhbirinin İskenderun Limanı'na gelerek mütareke şartlarının ikinci maddesi gereğince torpilleri taramak amacıyla yerlerinin gösterilmesini istediklerini ve torpiller tarandıktan sonra şehre bir askeri müfreze çıkarmayı teklif ettiklerini fakat karaya asker çıkarmaya dair mütarekede bir kayıt bulunmadığından dolayı buna izin verilmediğini Erkan-ı Harbiye Riyasetine bildirmiştir.[9]

[7] Mustafa Türkeş, "*Atatürk Döneminde Türkiye'nin Bölgesel Dış Politikaları (1923-1938)*", **Uluslararası Konferans Atatürkçülük ve Modern Türkiye**, AÜSBF Yay., Ankara, 1998, s.131-132.
[8] **Atatürk'ün Bütün Eserleri 1915-1919**, C. 2, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.252-253.
[9] **a.g.e.**, s.255

Yine 6 Kasım 1918'de Erkan-ı Harbiye Riyasetine çektiği telgrafta; "*İngilizlerin Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun'dan faydalanmak istemeleri haklı değildir. Çünkü İngilizlerin eline geçmiş bulunan Halep vilayetine ve yalnız Halep şehrinde milyonlarca erzak olduktan başka Mütareke şartnamesinin 21.maddesine göre hakikaten Halep'teki İngiliz ordusuna iaşe bakımından yardım etmek gerekirse, pek çok erzak bulunan Kilis, Antep havalisinden özel tedbir ve tertiplerle erzak satılabilir. Sizi temin ederim ki maksat Halep'teki İngiliz ordusunu beslemek olmayıp İskenderun'u işgal, İskenderun-Kırıkhan-Katma yoluyla hareket ederek Antakya-Dircemal-Ahterin hattında bulunan 7.Ordu'nun geri çekilme hattını kesmek ve bu orduyu 6. Ordu'ya Musul'da yaptığı gibi teslim olmaktan kaçamayacak bir vaziyete sokmaktır… İngilizlerin aldatıcı muamele, teklif ve hareketlerini İngilizlerden fazla haklı ve nazik gösterecek ve buna karşılık gönül alıcı emirleri uygulamaya yaradılışım elverişli olmadığından ve hâlbuki Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Riyasetinin görüşünü uygulamadığım takdirde birçok itham altında kalmam tabi olduğundan, kumandayı hemen teslim etmek üzere yerime tayin edeceğiniz kişinin süratle tebliğinin emredilmesini hassaten istirham ederim.*"[10]

Şeklinde, İtilaf Devletlerinin gerçek amacının İskenderun ve havalisini işgal etmek olduğunu belirterek Erkan-ı Harbiye Riyasetini uyarmış ve buna mani olmaya çalışacağını şayet bu görüşü kabul edilmezse görevinden alınarak yerine bir başka kişinin atanmasını talep etmiştir.

Erkan-ı Harbiye Riyasetinden gelen cevapta; "*Mütareke hükümlerince İngilizlerin İskenderun'u işgale hak ve yetkileri yoksa da Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun'dan istifade etmek istemeleri de haklı bir talep mahiyetindedir. Mütarekename'de bir hayli maddeyi tadil ederek vaktin darlığından dolayı bize yalnız sözlü açıklama ve teminat verebilen İngiliz temsilcisinin bu centilmenliğine karşılık bir cemile olarak ve Yunanistan'ın faaliyet sahasına çıkarılmamasını temin ve kolaylaştırmak üzere İskenderun Limanı'ndan İngilizlerin erzak vesaire nakliyat hususunda istifade ve İskenderun-Halep yolunu tamir edebilmelerine müsaade ve bu konuda ordunun vaziyetince de bir sakınca görmüyorum. Liman ve şehir yine bizde kalacak, hükümeti askeriye ve mülkiyemiz her şeyimiz yine yerli yerinde bulunacak, onlar yalnız limandan ve yoldan sırf bir misafir sıfatıyla istifade edebileceklerdir.*"[11] Denilmekle birlikte, daha sonra İstanbul ve İzmir'in işgallerinde İtilaf Devletleri tarafından izlenen aynı metot, Mustafa Kemal Paşa'yı haklı çıkaracaktır.

5 Kasım 1918'de İskenderun'a asker çıkarılması durumunda buna silahla mukavemet edilmesi noktasında emri altındaki gruplara talimat veren[12] Mustafa Kemal Paşa, İskenderun'un İngilizlere teslimi noktasında Osmanlı hükümetinin emrinin Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından kendisine bildirilmesi üzerine;

"*…İngilizlerle yapılan mütarekenin imza altına giren son şekli Osmanlı Devleti'nin selametini korumaya kefil olacak mana ve mahiyette değildir. Söz konusu maddelerin belirsizliklerinin ve neleri kapsadığının bir an evvel tespit edilmesi lazımdır. Yoksa İngilizlerin tekliflerine bugüne kadar olduğu tarzda karşılık vermede devam edildiği takdirde, bugün Payas-Kilis hattına kadar olan araziyi isteyen İngilizlerin yarın Toros'a kadar olan Kilikya bölgesini ve daha sonra Konya-İzmir hattının işgali lüzumu tekliflerinin birbirini izleyeceği ve netice olarak ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi ve hatta Osmanlı Heyet-i Vükelâ'sının Britanya Hükümeti tarafından seçilmesi lüzumu gibi tekliflerin karşısında kalınması da uzak değildir. Acizliğimizin ve zaafımızın derecesini çok iyi bilirim, bununla beraber devletin yapmaya mecbur olduğu fedakârlığın derecesini de belirtmek ve sınırlamak gerekeceği kanaatimi muhafaza ederim. Yoksa Almanya ile müttefik olarak sonuna kadar harbe devam edilmesi halinde büsbütün*

[10] **a.g.e.**, s.268-269.
[11] **a.g.e.**, s. 284.
[12] **a.g.e.**, s. 275-276.

hezimete uğranılacağına göre, İngilizlerin elde edebilecekleri neticeyi onlara kendi yardımımızla bahşetmek tarihte Osmanlılık için ve bilhassa şimdiki hükümetimiz için pek kara bir sayfa oluşturur…" Şeklinde Sadrazam Ahmet İzzet Paşa vasıtasıyla hükümeti de uyarmakla birlikte bundan bir sonuç alamamıştır.

Bu ve benzeri gelişmeler sonucu, Türk vatanının dört bir yandan türlü gerekçelerle işgali, bu durum karşısında Osmanlı hükümetinin kayıtsız tavrı Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türk Milli Mücadelesini doğurmuştur. Bu dönemdeki durumu ve bu durumdan kurtuluş yolunu Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta şu şekilde açıklamıştır:

"*Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamamlanmıştı. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk' ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele bunun da taksimini sağlamaya çalışmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti onun istiklâli padişah, halife, hükümet, bunların hepsi anlamı kalmamış birtakım boş sözlerden ibaretti. Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ne gibi yardım sağlanmak isteniyordu? O halde ciddi ve gerçek karar ne olabilirdi? Efendiler, bu durum karısında bir tek karar vardı. O da milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak!*"[13]

Türk Milli Mücadelesi'nin başlamasından sonra, 28 Aralık 1919'da Ankara ileri gelenlerine yönelik yaptığı konuşmada: *"…devlet için milli yeni bir hudut kabul ettik. Bu hudut beyannamemizin birinci maddesinde musarrahtır… Bu hudut İskenderun körfezi cenubundan Antakya'dan, Halep ile Katma istasyonu arasında Carablus köprüsü cenubunda Fırat nehrine mülâki olur. Oradan Dirizor'a iner; badehu şarka temdit edilerek Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi ihtiva eder. Bu hudut ordumuz tarafından silahla müdafaa olunduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt anasırıyla meskûn aksamı vatanımızı tahdit eder… Bu hudut dahilinde kalan aksamı memalikimiz camiai Osmaniyeden lâyenfek bir kül olarak kabul edilmiştir. Beyannamenin dördüncü maddesine bakalım! Bu madde ile biz, bizimle beraber yaşayan anasırı gayrimüslimeyi aynı hukuk ve salâhiyette kabul ediyoruz. Hepimiz bu devletin Müslüman ve anasırı gayrimüslime dahil olarak aynı surette tebaasıyız.*"[14] diyerek, gerek güney sınırlarımızın olması gereken şekli ve Türk Milleti tanımı içerisinde, Türk sınırları içerisinde yaşayan tüm unsurları kucaklayan tavrını ortaya koymuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 18 Ekim 1921'de TBMM'de Fransızlarla yapılacak olan anlaşma hakkında yaptığı konuşmada; "*…İskenderun ve Antakya'yı tamamen bize ilhak edeceğiz. Bunu parçalayamayız. Esas davamız bundan ibarettir…*"[15]

Yine 1923'teki Adana'ya ziyareti, bir grup Antakyalı ve İskenderunlu Türk'ün oluşturduğu heyete hitaben: "*Asırlardan beri var olan bir Türk ocağı yabancı ellerde kalamaz*."[16] diyerek, Hatay konusundaki kararlı tutumunu ortaya koymuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 1927'de yaptığı bir konuşmada Osmanlı hükümetinin temsilcilerinin evvelce yaptıkları açıklamalarda nasıl teslimiyetçi bir tutum sergilediklerini ve buna mukabil Türkiye'nin I. Dünya Savaşı sonunda anlaşma hükümlerine aykırı, gayri meşru bir şekilde değiştirilmiş olan güney sınırlarının olması gerekli şekli şu sözleri ile ortaya koymuştur: "*Mütareke'den beri birbirini takip eden hükümetlerimizin memleketin maruz kaldığı haksızlıklara karşı kusurlu ve akılsızca hareketleri aleyhimizde yanlış fikirleri teyide yardımcı olmuştur. Mesela Tevfik Paşa, vatanımızın bir kısmını Ermenistan'a ilavede bir beis görmemekte idi. Ferit*

[13] Kemal Atatürk, **Nutuk (1919–1927)**, Haz. Zeynep Korkmaz, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 9.
[14] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 12.
[15] **Atatürk'ün Bütün Eserleri (1921-1922)**, Cilt 12, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 57-58.
[16] **Atatürk'ün Bütün Eserleri (1923)**, Cilt 15, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 224-225.

Paşa resmi beyanatında Doğu Vilayetlerinde geniş bir Ermenistan özerkliğinden bahsettiği gibi, Paris'te de güney sınırlarımızın Toros olabileceğini söylemişti. Toros'un güneyinde Arapça konuşulduğunu zannediyor ve Toros'tan ta Antakya'ya kadar olan mıntıkanın Türklerle meskûn ve bin seneden beri Türk kanıyla yoğrulmuş olduğunu bilmiyordu. İşte bu gibi hükümetlerin tavır ve hareketleridir ki, milletimizin, mazisini unutmuş, milliyetin ve özel medeniyetlerin bahşettiği haklardan bihaber, kansız, miskin bir millet olarak tanınmasına yol açılmıştı.

Beyanname'mizin de bazı noktalarından tekrar bahsetmek isterim. Osmanlı İmparatorluğu'nun muharebeden evvelki sınırı malumunuzdur. Harbi Umumi'nin neticesi birtakım fedakârlığa katlanmaya devletimizi mecbur kılıyor, buna göre devlet için milli yeni bir sınır kabul etti. Bu sınır Beyanname'mizin birinci maddesinde açıklanmıştır… Mütareke imzalandığı gün ordularımız fiilen bu hatta hâkim bulunuyordu. Bu sınır İskenderun Körfezi güneyinden Antakya'dan Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus köprüsü güneyinde Fırat nehrine kavuşur. Oradan Dirzor'a iner; sonra doğuya uzatılarak, Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi ihtiva eder. Bu sınır ordumuz tarafından silahla müdafaa olunduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt unsurlarıyla meskûn vatan kısımlarımızı sınırlar. Bunun güney kısımlarında Arapça konuşan dindaşlarımız vardır. Bu sınır dâhilinde kalan memleket kısımlarımız Osmanlı camiasından ayrılmaz bir bütün olarak kabul edilmiştir."[17]

22 Temmuz 1936'da Afet İnan, İstanbul'da Atatürk'le görüşmeleri esnasında, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması ve Boğazlar üzerinde Türkiye'nin tam hakimiyetinin sağlanması üzerine, "*O halde başka bir meselemiz kalmadı*" sözlerine Atatürk'ün "*Şimdi Sancak yani İskenderun ve Antakya meselemiz var*" dediğini aktarır.[18]

O günlerde, Fransa'nın Suriye üzerindeki manda idaresini kaldıracağı ve Suriye'ye bağımsızlık vereceği haberleri üzerine, Hatay sorunu ortaya çıkmış ve Fransa tarafından Suriye'ye tanınan hakların Hatay içinde sağlanması yolunda Türkiye'nin çabaları artmıştır.

Bu noktada, daha sonra kurulacak olan Hatay Devleti'nde başbakanlık yapacak olan Abdurrahman Melek anılarında, Fransa'nın Türkiye'ye karşı bazı taahhütleri olduğunu ve Fransa'nın, Türkiye'nin onayı olmadan bölgedeki mevcut taahhütleri üçüncü bir otoriteye devretmeye hakkı olmadığını aktarmaktadır.[19]

Bu dönemde Türkiye, Fransa'ya verdiği notalarla meseleyi diplomatik yollarla çözmeyi amaçlamış ve dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı olan Tevfik Rüştü Aras, Hatay'ın bağımsızlığı hakkındaki talebi Fransa'ya resmen bildirmiştir.[20]

Bu dönemde Atatürk'ün 1 Kasım 1936'da TBMM'nin 5. Dönem 2. Toplantı yılını açarken Hatay meselesi hakkında yaptığı konuşmadaki şu sözleri, konuya verilen önemin, hassasiyetin göstergesi olmuştur: "*Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerine ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz.*"[21]

Ertesi gün Atatürk tarafından Sancağa Hatay adı verilmiştir. Hatay Türklerinin Suriye için yapılacak olan seçimleri boykot kararı almasının ardından Hatay için Türkiye ve Fransa arasında yapılan görüşmeler sonucu konunun Milletler Cemiyetine götürülmesi kararı alınmıştır.[22]

---

[17] **Atatürk'ün Bütün Eserleri (1927)**, C. 21, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s. 276-278.
[18] Afet İnan, **Atatürk'ten Mektuplar**, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. VIII.
[19] Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 29.
[20] **a.g.e.**, s. 29-30.
[21] Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK Yay., Ankara, 1992, s. 6.
[22] Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara, 2000, s. 222.

Atatürk, Aralık 1936'da Afet İnan'a gönderdiği mektupta, Hatay meselesinin kendisini çok meşgul ettiğini, üzdüğünü, diğer işleri geride bıraktırdığını ve kafasının sadece bu işle meşgul olduğunu söylemiştir.[23]

Soruna Milletler Cemiyeti'nde çözüm arayışları sonucunda hazırlanan Sandler Raporu 27 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir. Buna göre; Sancak içişlerinde bağımsız fakat dışişlerinde bazı şartlarda Suriye'ye bağımlı ayrı bir varlık olacaktı. Sancak için bir anayasa ve statü hazırlanacak, toprak bütünlüğü Fransa ve Türkiye'nin garantisi altında olacaktı. Esasen bu durum Türkiye açısından geçici bir çözümdü ve Suriye bağımsızlığına sahip olduktan sonra bu durum sancak içinde sağlanabilecekti. Atatürk, Milletler Cemiyeti'nin kararı onaylamasının ardından Başbakan İnönü'ye çektiği telgrafta; Türkiye'nin dostluklarını bozmadan meselenin halledilmesi noktasındaki gayretlerinden dolayı hükümeti kutlamıştır.[24] Sancağın ayrı bir varlık kabul edilmesi ile birlikte Hatay için yapılan mücadele sona ermemiş, Hatay'ın Türkiye'ye katılımı için yapılan mücadele tüm hızıyla sürdürülmüştür.

O dönemde Atatürk'ün başlıca uğraş konusu Hatay meselesidir. 29.10.1937'de Fransız büyükelçisi Ponsa'ya şunları söylemiştir: "…*Ben toprak büyütme Dileklisi değilim. Barış bozma alışkanlığım yoktur. Ancak muahedeye dayanan hakkımızın istencisiyim; onu alamazsam edemem. Büyük Meclisin kürsüsünden milletime söz verdim, Hatay'ı alacağım. Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getiremezsem onun huzuruna çıkamam; yerimde kalamam*…"[25]

Yine Atatürk'ün Hatay meselesinden dolayı ruh halini ve Hatay'ın Türkiye'ye katılımı noktasında istencini gösteren Hasan Rıza Soyak'a hitaben 1937'de söylediği şu sözler oldukça dikkat çekicidir: "*Hatay benim şahsi meselemdir. Keyfiyeti Fransız büyükelçisine ta bidayette açıkça ifade ettim. Dünyanın bu durumunda böyle bir meselenin Türkiye ile Fransa arasında müsellâh bir ihtilafa müncer olması katiyen varid değildir. Fakat ben, bunu da hesaba kattım ve kararımı vermiş bulunuyorum. Şayet ufukta bu yolda binde bir ihtimal belirse, Türkiye Cumhuriyeti Reisliğinden ve hatta Büyük Millet Meclisi azalığından da çekileceğim. Ve bir fert olarak bana iltihak edecek birkaç arkadaşlarla beraber Hatay'a gireceğim. Oradakilerle elele verip mücadeleye devam edeceğim.*" [26]

Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından Sancağın sınırları ve anayasası kabul edilmiş ve 29 Kasım 1937'de yürürlüğe girmiştir. Bundan sonra Sancak nüfusunun cemaatlere göre belirlenip seçimlerin yapılması tasarlanmıştır. Cemaatlere göre tescil işleminin bitmesinden sonra, adayların sayıları belirlenmiş ve buna göre; 1938'de yapılacak seçimler sonucu Hatay Devlet Meclisi, 22 Türk, 9 Alevi, 2 Arap, 5 Ermeni ve 2 Rum cemaatinden olmak üzere 40 kişiden oluşturulacaktı.[27]

Bu dönemde Atatürk'ün sağlığını riske ederek yaptığı Mersin ve Adana gezisi, Hatay meselesindeki kararlılığını ortaya koyması bakımından çok mühimdir. O bir bakıma bu gezi ile meselenin çözümü noktasında Fransa'ya gözdağı vermek istemiştir. Ona göre Fransa bu meselenin çözümü için bir savaşı da göze alabilecek pozisyonda da değildi. Bu kararlı tutum, Fransa'nın Hatay konusundaki katı politikalarından vazgeçmesini sağlamıştır.

---

[23] **a.g.e.**, s.34.
[24] Hamit Pehlivanlı-Yusuf Sarınay-Hüsamettin Yıldırım, **Türk Dış Politikasında Hatay,** Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 77-79; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, 6. Baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2010, s. 592-593; **Atatürk'ün Bütün Eserleri 1937**, C. 29, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 144.
[2525] Sökmen, **a.g.e**., s.11.
[26] **a.g.e.**, s. 9.
[27] Tekin, **a.g.e.**, s. 223-224.

Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ün sağlığını riske ederek yaptığı bu seyahat hakkındaki görüşlerini hatıralarında şöyle aktarmıştır: "*…kendini bildiği günden beri, bütün hayatı boyunca, her memleket vazifesine hudutsuz bir feragat ve fedakârlıkla atılan, Sakarya'da günlerce kaburga kemikleri kırık, sargılar ve ateşler içinde dövüşen Eşsiz Kahraman, bu seferde memleket ve vazife uğruna sıhhat ve hayatını hiçe sayıyordu.*"[28]

Bütün bu çabalar, 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti'nin kurulması sağlanmıştır. Hatay Devleti başkanlığına Tayfur Sökmen, başbakanlığa Abdurrahman Melek seçilmiştir. Devletin adı Hatay Devleti, Sancak Anayasası Hatay Devleti Anayasası, Türk İstiklal Marşı Hatay Milli Marşı, bayrağı da şekli daha önceden Atatürk tarafından belirlenen şekli ile kabul edilmiştir.[29]

Bu gelişmeler, özellikle Atatürk'ün Hatay konusundaki kararlı tutumu ve bunun yanı sıra Fransa'nın bu sorun nedeniyle Türkiye ile bir savaşa girmeyi göze alamaması ve yine Fransa'nın II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'ye yakınlaşma politikası ile açıklanabilir. Bunun temel sebebi Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konumdur ve bu konumdan dolayı II. Dünya Savaşı öncesi Türkiye'nin dostluğu bütün ülkeler için aranılan bir dostluk haline gelmiştir. Bu durumun bir yansımasını Avrupa basınında görebilmekteyiz. Joseph M. Levy 26 Haziran 1938'de Newyork Times gazetesindeki yazısında; "*Büyük Britanya ve Fransa artık Türkiye'nin dünya satranç tahtası üzerinde önemsiz bir rehin olmadığını takdir ediyorlar. 200.000'e yakın güçlü ordusu ve Boğazlar üzerinde tam hâkimiyeti sayesinde Türkiye, Akdeniz bölgesinin en önemli devletlerinden birisi haline gelmiştir. Harp bulutlarının Avrupa ufuklarını kapladığı bir sırada, Avrupa'daki menfaatleri müşterek olan Fransa ve İngiltere, Türkiye ile barış halinde kalmanın hayati bir önem taşıdığını takdir ediyorlar*" demiştir.[30] Bu bağlamda Arap basını da benzer bir ifade de bulunmuş ve Şam'da basılan 5 Temmuz 1938 tarihli Fetel-Arab gazetesi Hatay Devleti'nin kurulması anlaşmasına istinaden; "*Büyük Harpte Fransızlar Türkiye'nin coğrafi vaziyetinin kıymetini anladılar… Fransızların nazarında Türkler Akdeniz'de Fransız menfaatlerini korumak için lazımdırlar... Bu bakımdan Türkiye, Fransa'ya Suriye'den fazla lazımdır*" diyerek bu durumu ortaya koymuştur.[31]

Nihayet, Hatay Millet Meclisi Başkanlığı'nın 29 Haziran 1939'da yaptığı olağanüstü toplantıda, Türk camiasının ayrılmaz bir parçası olan Hatay'ın anavatan Türkiye'ye katılması doğrultusunda verilen 39 imzalı önerge doğrultusunda yapılan görüşmeler sonucu Hatay Millet Meclisince, Hatay'ın Türkiye'ye katılması kararı alınmıştır.[32] Bu kararla, Atatürk'ün büyük hayali, Hatay'ın tekrar anavatana katılması ancak O'nun ölümünden sonra fakat O'nun kararlılığı, inancı ve çabalarının ürünü olarak gerçekleştirilebilmiştir.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Mütarekesi imzalandığında Hatay, Türk toprakları içerisinde bulunmaktaydı. Bununla birlikte, Mondros Mütarekesi sonrası başlayan işgaller sırasında Fransızlar, I. Dünya Savaşı sırasında yaptıkları gizli anlaşmalara göre kendi paylarına düşen Hatay bölgesini 1918 yılının sonundan itibaren işgale başlamışlardır. Fransızların bu bölgeye ilgilerinin temelinde, bölgenin sahip olduğu verimli topraklar, İskenderun Körfezi ve bölgenin stratejik konumu yatmaktaydı.

---

[28] Soyak, **a.g.e.**, s. 700-701.
[29] Tekin, **a.g.e.**, s.225; Soyak, **a.g.e.**, s.619.
[30] BCA, 030.10/224.511.5.
[31] BCA, 030.10/224.511.5.
[32] Tekin, **a.g.e.**, s. 227.

Misak-ı Milli'nin, Mondros Mütarekesi imza edildiği tarihte işgal altında olmayan Türk topraklarını birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak kabul eden maddesi kapsamında yer alan ve tarihi-ırki açıdan bir Türk kenti olan Hatay'ın işgaline, diğer haksız işgallere olduğu gibi ilk günden itibaren karşı çıkan ve onun Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunan Atatürk, Hatay'ın tekrar Türk toprakları içerisine katılması doğrultusundaki politikalarını hayatı boyunca büyük bir kararlılıkla sürdürmüştür.

20 Ekim 1921 yılında yapılan Ankara Antlaşması ile Hatay'ın Türk toprakları dışında kalması taktiksel bir geri çekilmedir. Buna göre siyasi konjonktürün Türkiye lehinde olduğu dönem beklenip, sorunun Türkiye lehine çözümlenmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte, bu dönem süresince boş durulmamış, Hatay'da Türk kültürünün hakim olması amacıyla bölge ile sıkı temaslar kurulmuştur. Hatay'ın Türkiye'den ayrı kaldığı dönemde Hatay Erginlik Cemiyeti, CHP, Halkevleri gibi kurumlar vasıtasıyla Türklük bilicini yüksek tutmak doğrultusunda yapılan faaliyetler, Hatay'ın Türkiye'ye tekrar katılımının kendi şahsi meselesi olduğunu söyleyecek kadar meseleyi sahiplenen, bu uğurda sağlığını bile riske eden Atatürk'ün sözleri ve eylemleri, Hatay'ın Türk halkı için cesaret verici, umut verici olmuş ve anavatan olarak kabul ettikleri Türkiye'ye katılacakları günü heyecanla beklemişlerdir.

Bütün bu çabalar sonucu Hatay, öncelikle 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti adıyla bir devlet haline gelecek ve 29.06.1939'da da Hatay Devlet Meclisi'nin aldığı kararla 21 yıl sonra tekrar Türkiye'ye katılacaktır. Hatay'ın Türkiye'ye katılımı her ne kadar Atatürk'ün ölümünden sonra gerçekleşmişse de bu durum onun bu konudaki kararlı ve inançlı tutumu ve sağlığında iken aldığı tedbirler, izlediği politikalar sayesinde mümkün olmuştur.

Kaynakça

Akbıyık, Yaşar, (1999), "*Türkiye-Suriye İlişkileri (1919-1938)*" , **Atatürk 4. Uluslararası Kongresi**, C.I, Türkistan-Kazakistan.

Armaoğlu, Fahir, (1992), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)**, C. I, 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Atatürk, Kemal, (2002), **Nutuk (1919–1927),** Haz. Zeynep Korkmaz, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Atatürk'ün Bütün Eserleri 1915-1919, (1999), C. 2, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1921-1922), (2015), Cilt 12, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1923), (2012), Cilt 15, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1927), (2010), C. 21, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Atatürk'ün Bütün Eserleri 1937, (2015), C. 29, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, (1997), Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

BCA, 030. 10. 224. 511. 5

Görgülü, İsmet, (1999), **Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi**, Kastaş Yayınevi, İstanbul.

İnan, Afet, (1989), **Atatürk'ten Mektuplar**, TTK Basımevi, Ankara.

Melek, Abdurrahman, (1991), **Hatay Nasıl Kurtuldu**, TTK Basımevi, Ankara.

Pehlivanlı, Hamit -Yusuf Sarınay-Hüsamettin Yıldırım, (2001), **Türk Dış Politikasında Hatay**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.

Sander, Oral, (1998), **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)**, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Soyak, Hasan Rıza, (2010), **Atatürk'ten Hatıralar**, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Sökmen, Tayfur, (1992), **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK Yay., Ankara.

Tekin, Mehmet, (2000), **Hatay Tarihi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara.

Türkeş, Mustafa, (1998), "*Atatürk Döneminde Türkiye'nin Bölgesel Dış Politikaları (1923-1938)*", **Uluslararası Konferans Atatürkçülük ve Modern Türkiye**, AÜSBF Yay., Ankara.

Uçarol, Rıfat, (1985), **Siyasi Tarih**, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Yavuz, Bige, (2000), "*1921 tarihli Türk Fransız Antlaşması'nın Hazırlık Aşaması*", **Atatürk Dönemi Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.

SAĞLIK TURİZMİ KAPSAMINDA;
KONYA İLİNDE SAĞLIK TURİZMİ UYGULAMALARI

Doç. Dr. Ahmet BÜYÜKŞALVARCI
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü
Arş. Gör. Mustafa Cüneyt ŞAPCILAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü
Eylül GÜÇLÜ
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

Özet

Sağlık hizmetleri ile turizm sektöründe oluşan yeni fırsatlar, tedavi amaçlı sağlık turizminin doğmasına neden olmuştur. Çalışmada Dünya ve Türkiye'deki sağlık turizmi kapsamında Konya ilindeki sağlık turizm uygulamaları ele alınmıştır. 2015 yılında Konya ilinde faaliyet gösteren üç adet hastanenin sağlık turizmi kapsamında değerlendirilmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışmada, toplam hasta sayıları, hastanelerin sağlık turizmi ve Konya ilinin sağlık turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre sağlık turizmi kapsamında hasta sayısının az olduğu, gelen hastaların sağlık turizmi kapsamında değil Konya'nın ulaşım, çevre il ve ilçelere yakınlığı, inanç ve kültür turizmi kapsamında gelen ziyaretçilerin zorunlu sağlık ihtiyacının ortaya çıkması durumu, kornea, tüp bebek, implant, vb. hastalıkların tanınmış hekimlerinin olması, konaklama, yeme-içme ve turistik hizmetler açısından talep görmesinin etken olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık turizmi, Sağlık Uygulamaları, Konya

HEALTH TOURISM APPLICATIONS IN THE CITY OF KONYA IN THE SCOPE OF HEALTH TOURISM

Abstract

New opportunities composed in tourism sector upon health services caused arising of tourism for treatment purpose. Health tourism applications in the city of Konya were considered in the scope of heath tourism in the world and Turkey in this study. Assessment of three hospitals that are active in Konya in 2015 in the scope of health tourism is composing basis of this study. Number of total patients, health tourism of hospitals and health tourism potential of the city of Konya had been assessed in this study. In accordance with research results, it has been determined that number of patient is less but Konya is preferred due to such affects; the reason of incoming patients is not due to health tourism but due to transportation, closeness of Konya to around cities and districts and also such people are arriving to Konya in the scope of culture tourism and arising of their obligatory health need and also Konya has many physicians who are known in cornea, tube baby, implant etc; Konya is preferred due to accommodation, catering and touristy services.

Keywords : Health Tourism, Health applications, Konya

1. Giriş

Gelişmiş ülkelerdeki hızla yaşlanan nüfusa bağlı olarak sağlık harcamalarının artması, bu ülkelerde yaşanan sosyal güvenlik problemleri ve ulaşım teknolojisin de yaşanan gelişmeler; tedavi amaçlı seyahatlerin çıkış noktası olmuştur. Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve insanların bilgiye ulaşmada yaşadığı kolaylıklar ise tedavi amaçlı seyahatlerin itici gücü olmaktadır (Altın, Bektaş, Antep ve İrban, 2012, s.157-158).

Dünya çapında uygulanan politikalar sonucunda sağlık; ticari, sosyal, kültürel ve politik açılardan üzerinde en çok durulan küresel pazar alanları arasında yerini almış ve serbest piyasa ekonomisi içerisinde getirisi yüksek olan bir alan olarak önemini arttırmıştır. Turizm birçok ülke için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Sağlık turizmi, bir başka deyişle tıp turizmi yakın zamanda ortaya çıkmış bir olgudur. Sağlık turizmi getirdiği gelir açısından diğer turizm türlerine göre daha yüksek gelir getiren bir turizm türüdür. Türkiye'de sağlık turizmi 2003 yılında başlayan "sağlıkta dönüşüm programı" ile birlikte gelişmeye başlamıştır ve Sağlık Bakanlığı'nın koordinasyonunda özel sektör ile kamu sektörü arasında işbirliği ile uygulanmaya başlanmıştır (Aslanova, 2013, s.131). İnsanların seyahat etmek sureti ile ikamet ettiği yerin dışında konaklayarak tedavi olmayı amaçlamaları özel bir turizm çeşidi olan sağlık turizmini ortaya çıkarmıştır. Sağlık turizminin hedef kitlesi, sağlığı bozulmuş olan kişiler ile sağlığını korumaya duyarlı kişilerden oluşmaktadır (Aydın, 2012, s.2). Başka bir tanıma göre sağlık turizmi, tedavi maksatlı yapılan seyahatler şeklinde tanımlanabilir. Sağlık turizmi tedavi amaçlı kaplıca veya diğer sağlık merkezlerine seyahat eden kişinin fiziksel iyilik halini geliştirmek amacıyla veya estetik cerrahi operasyonlar, organ nakli, diş tedavisi, fizik tedavi, rehabilitasyon vb. gereksinimi olanlarla birlikte uluslar arası hasta potansiyelini kullanarak sağlık kuruluşlarının büyümesine olanak sağlayan bir turizm türüdür (Edinsel ve Adıgüzel, 2014, s.170). Kısacası, sağlık turizmi kişinin sağlığını tekrar kazanabilmek, geliştirebilmek ya da koruyabilmek için gerçekleştirdiği tüm turistik seyahatler bütünüdür (Daştan, 2014, s.145).

Sağlık turizmi türleri ağırlıklı olarak dört şekilde sınıflandırılmıştır. Bunlar; Tıp (Medikal) Turizm, Termal/SPA/wellness Turizmi, Yaşlı (İleri Yaş) Turizmi ve Engelli turizmi şeklindedir. Medikal Turizm (Tıp Turizmi): İnsanların tıbbi tedavi hizmeti almak için bir başka ülkeye yaptığı ziyaretler anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, kişilerin istedikleri sağlık hizmetlerinin kendi ülkelerinde verilmemesi, hizmet fiyatlarının kendi ülkelerinde yüksek olması, bu hizmetler verilse bile kendi sigortalarının kapsamında olmaması sebebiyle tedavi olunamaması gibi sebeplerle kişilerin yurt dışına tedavi olmak amacıyla yaptıkları seyahatlere medikal turizm denilmektedir (Binler, 2015, s.22). Termal/SPA/wellness Turizmi:Spa kelimesi "Sudan gelen sağlık" anlamına gelen "salusperaquam" kelimesinin ilk harflerinden oluşmaktadır. Yoğun ve stresli yaşam temposundan uzaklaşmak isteyenler için huzurlu ve sakin bir turizm çeşididir. Spa turizmi günümüzde yalnızca su ve çamur terapilerine değil sıcak su havuzu, çeşitli masaj terapileri, aroma (hoş koku) terapileri, güzellik ve bakım gibi sağlık kür hizmetleri içermekte olup su ile iyileşme, suyun kullanımından gelen sağlık, suyun sıcak, soğuk ve farklı biçimlerdeki akıtma, damlama, duşlama, püskürtme gibi uygulamaları ile kazanılan dinlenme ve ferahlama duygularının edinildiği bütünleyici terapi anlamında kullanılmaktadır. Wellness kelimesi ise akıl, vücut, ruh ve ilişkilerde iyi ve zinde olmayı ifade etmektedir. Bu kapsamda insanın kendisini ruhsal, bedensel, zihinsel olarak iyi ve zinde hissetmesini sağlayan her türlü masaj, cilt bakımı, çamur ve yosun banyoları, küvet bakımları, talassoterapi gibi doğa ve doğal ürünlerle ve sağlıklı yaşam yöntemleri ile yapılan vücut bakımları wellness kapsamına girmektedir (Topuz, 2012, s.10-11). İleri Yaş ve Engelli Turizmi: Yaşlı ve engelli turistlerin bakım ve rehabilitasyonu amacıyla Klinik Konukevleri – Geriatrik Tedavi Merkezleri - Bakım Evlerinde eğitim almış sertifikalı personel tarafından yapılan uygulamalardır (Gezi Turları, Meşguliyet Terapileri, Engelli Aktiviteleri vb.) (Aslanova, 2013, s.135).

1.1. Dünya'da Sağlık Turizmi

Sağlık turizminin geçmişi aslında yıllar öncesine dayanmaktadır. Eski Yunan İmparatorluğu'nda hastalar Akdeniz ülkelerine termal su tedavileri almak için gitmekte iken, 18. yüzyıldan sonra zengin Avrupalılar kaplıca tedavisi almak için Nil'e gitmekte, 21. yüzyılda ise göreceli olarak düşük maliyetli ve bekleme süresinin kısa olduğu yerlere tedavi amaçlı gidilmektedir. Bu alanda en çok tercih edilen ülkeler; Hindistan, Küba, Kostarika, Tayland, Singapur, Kolombiya ve Filipinlerdir. Gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlar, turizmin, internetin, medyanın ve diğer kitle iletişim araçlarının etkisi sonucu diğer ülkelerdeki alternatif tıp imkânları, kaliteli ve ekonomik sağlık hizmetleri konusunda daha fazla bilgiye ulaşabilmektedirler. Bilinçlenen hastalar sigorta kuruluşlarını ve hükümetleri sağlık turizmi konusunda yeni arayışlara itmektedirler. Bunun sonucunda da her geçen gün, sağlık turizmi pazarı genişlemekte ve yatırımcılar tarafından ilgi görmektedir. Maliyet avantajı, bekleme listeleri, uluslararası seyahatin daha kolay ve ekonomik hale gelmesi, sağlık hizmetlerinde pek çok ülkenin üst düzey teknoloji ve standartlarda sağlık hizmeti vermesi, sağlık turizminin dünyanın çok geniş bir bölgesine yayılmasını sağlamıştır (Aydın, 2012, s.93). Ülkelerin sağlık turizmine yönelmelerinin temel sebepleri (Sağlık Turizmi Politikaları);

- Ülkenin asıl gelirleri turizm geliri olduğu için, (Singapur, Tayland, Kıbrıs Rum kesimi, Kostarika vb.),
- Ülkenin coğrafik ve politik konum avantajlarından dolayı, (Ürdün, İran, Malezya, Brezilya vb.),
- Ülkenin sağlık hizmetlerinin kalitesi ve teknolojik donanımın gelişmiş olması Almanya, ABD, Güney Kore vb.),
- Ülkede geçmişten gelen turizm ve sağlık turizmi politikalarından dolayı (Macaristan termal turizm, İspanya yaşlı turizmi, Hindistan tıp turizmi vb.),
- Yabancı sermaye girişi ve yurt dışında eğitim almış doktor avantajlarını kullanmalarından dolayı (Ürdün, Hindistan, Malezya, Brezilya, Malta vb.),
- Birçok açıdan avantajları bir arada bulunduran ülkeler (coğrafi konum, turizm ülkesi olması, sağlıkta ileri teknoloji, kaliteli sağlık hizmeti sunumu, ekonomik fiyatı vb. (Türkiye, Malezya, İsrail vb.) (Şeker, 2014, s.9-10).

Dünya'da 2008 yılında toplam 4,1 trilyon dolar, 2009 yılında ise 5,4 trilyon dolar tutarında sağlık harcaması yapıldığı resmi kaynaklarca tespit edilmiştir. ABD'deki sağlık turizmi harcamalarının 5,5 milyar dolar, Avrupa'da 3,5 milyar Euro civarında olduğu, yaklaşık 120 yıldır sağlık turizmine hizmet veren Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Romanya gibi ülkelerden Çek Cumhuriyeti'nin bu sektörden kazancının 1 milyar doları aştığı bilinmektedir. Bu durum insan sağlığına verilen önemin dünya çapında arttığını göstermektedir. Ülkeler, gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermekle birlikte sağlık harcamalarına GSMH'lerinin %2'si ile %16'sı arasında değişen oranlarında pay ayırmaktadırlar (Sağlık Turizmi Sektör Raporu, 2011, s.10-13). OECD ülkeleri her geçen yıl sağlık harcamalarının finansmanı için GSYİH'larından, GSYİH'ları artışı oranında pay ayırmaktadırlar. Bu oran 1990 yılında %6,9 iken 2005 yılında %9 olmuştur. Ülkelerin GSMH'lerinde meydana gelen artışlarla beraber toplam sağlık harcamalarında eş zamanlı artışlar görülmüştür. 2000-2008 yılları arasında en yüksek kişi başına sağlık harcaması artış ortalamalarına göre Amerika'nın ilk sırayı aldığı görülmektedir. 2008'de Türkiye GSHM'den %6 oranında pay ayırmış olmasına rağmen, %9 olan OECD ortalamasının altında kalmıştır. Bu durum 2009 yılı için değerlendirildiğinde, Türkiye de sağlık harcamaları tutarı 2009 yılında 38 milyar dolara ulaşmış ve GSMH içinde payı %6.2'dir. OECD ülkelerinde sağlık harcamalarının ortalama %73'ü kamu tarafından karşılanmaktadır. Türkiye'de ise bu oran 2000 yılında %63 iken 2009'da %71'e ulaşmıştır (Konya Hastane Sektörü Sağlık Turizmi Eylem Planı Projesi, 2014).Türkiye, Malezya, Hindistan, İran, Ürdün, Mısır, Kuzey Kore, Tayland (Turizm Bakanlığı Bünyesinde), Singapur (Turizm Bakanlığı Bünyesinde)Sağlık Bakanlığı bünyesinde sağlık turizmi birimi olan ülkelerdir (Şeker, 2014, s.12).

1.2. Türkiye'de Sağlık Turizmi

Türkiye'de turizm ve sağlığın planlanması ve teşvik edilmesinden Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı sorumludur. Kültür ve Turizm Bakanlığı konaklama, seyahat gibi bu sektöre doğrudan hizmet veren işletmeler için kuralları koyucu, yol gösterici ve denetleyici bir kuruluştur. Sağlık Bakanlığı'nın ise sağlık kurumlarının kurulması, sağlık personelinin yetiştirilmesi ve istihdamı, çeşitli kamu sağlığı hizmetleri veren ünitelerin denetimi gibi görevleri bulunmaktadır (Altın, Bektaş, Antep ve İrban, 2012, s.158). Türkiye'nin sağlık turizmi konusunda rekabetçi üstünlüğünün unsurları olarak; hastanelerin altyapıları ve donanımlarının yüksek kalitesi, başta hekimler olmak üzere eğitim ve deneyim seviyesinin Avrupa standartlarında olması, diğer ülkelere nazaran sunduğu fiyat avantajları, özellikle bulunduğu coğrafi konum itibariyle sahip olduğu eşsiz doğal ve tarihi zenginlikleri ve uygun iklim koşulları ile birleşen kaliteli turizm işletmeciliği ve dünyaca ünlü Türk konukseverliği verilebilmektedir (Yıldırım ve Altunkaya, 2006, s.4).

Türkiye'de gerçekleşen sağlık reformu ile ülkenin her köşesinde eşit sağlık hizmeti sunulur hale gelmiştir. Her şehre nitelikli kamu hastaneleri yapılmıştır. Bunun yanında özel sağlık sektöründe de atılımlar yapılmıştır. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük ve kalabalık şehirlerle sınırlı kalmayıp merkez ilçelerde hastane zincirleri oluşturulmuştur. Medikal turizm açısından elverişli şehirlerde beş yıldızlı oteller, sağlık turistlerine ekonomik ve kaliteli hizmet sunar hale gelmiştir. Türkiye bulunduğu konum itibariyle medeniyetlerin beşiğidir. Bu özelliği ile sadece medikal alanda değil tarihsel ve kültürel bir turistik merkez olarak da turistlerin ilgi odağıdır. Türkiye, termal su kaynakları bakımından büyük bir öneme sahiptir. Ülkenin termal suları, hem debi ve sıcaklıkları hem de çeşitli fiziksel ve kimyasal özellikleri ile Avrupa'daki termal sulardan daha üstün nitelikler taşımaktadır. Termal sular, doğal çıkışlı ve bol su verimli, eriyik maden değeri yüksek, kükürt, radon ve tuz bakımından zengindir. Türkiye, sıcaklıkları 20ºC'nin üzerinde, debileri ise 2-500 lt/sn arasında değişebilen 1.500'den fazla kaynağa sahiptir (Aydın, 2014, s.30).

TÜRSAB tarafından hazırlanan "2014 Sağlık Turizmi Raporu", Türkiye'nin sağlık turizmindegeldiği noktayı, başka ülkelerle karşılaştırmalı sağladığı tasarrufu ve hedefleri ortaya koymaktadır. Bu rapora göre,2013'te Türkiye'ye sağlık turizmi için 300.000 kişi gelmiştir. 2014 yılı için ise hedef 400.000 kişidir. Ancak bu rakama saç ekimi, plastik cerrahi gibi sağlık merkezlerine kendi inisiyatifleriyle gelen kişiler de eklendiğinde rakam 2013 yılında bile 480.000 kişiye ulaşmıştır. Sağlık turizminden elde edilen gelir2.5 milyar dolardır. Hedef bu rakamı 2023'te 20-25 milyar dolar seviyesine çıkarmaktır. Türkiye, diğer ülkelere kıyasla tıbbi operasyon maliyetlerinde %60'a yakın tasarruf sağlamaktır. Örneğin, kalp by-pass'ı olmanın Türkiye'de faturası 8.500 ile 21.000 dolar arasındayken İspanya'da 39.000 ile43.000 dolar arasındadır. Almanya'da omurga füzyon ameliyatı olmak üzere 29.000 dolar iken, Türkiye'de 7.000 dolara bu ameliyatı olmak mümkündür. Türkiye sadece zorunlu tıbbi operasyonlar değil, saç ekimi ve estetik için de gözde bir destinasyondur. Saç ekimi Türkiye'de ortalama 5.000 TL iken bu rakam Avrupa'da 10.000 Euro, ABD'de 30.000 dolar seviyesindedir. Türkiye plastik cerrah sayısı açısından 1.200 cerrah ile dünyada 9'uncu sırada yer almaktadır. Türkiye'ye tedavi için gelen hastaların büyük çoğunluğu Temmuz ayını tercih etmekte ayrıca en çok gelinen şehirlerarasında ise Antalya ilk sırayı almaktadır (Türsab, 2014 Sağlık Turizm Raporu).

T.C Onuncu Kalkınma Planında sağlık turizmi hedefleri; termal turizmde 100.000 yatak kapasitesinin oluşturulması, termal turizmde 1.500.000 (600.000 tedavi amaçlı) yabancı termal turiste hizmet sunulması, termal turizmde 3 milyar dolar gelir elde edilmesi, medikal turizmde dünyanın ilk 5 destinasyonu içerisinde olunması,750.000 medikal yabancı hastanın tedavi edilmesi, Medikal turizmde 5.6 milyar dolar gelir elde edilmesi, ileri yaş turizminde 10.000 yatak kapasitesi oluşturulması, ileri yaş turizminde 150.000 yabancı turistin ülkemizi ziyaret etmesi, ileri yaş turizminde 750 milyon dolar gelir elde edilmesi şeklindedir (Aydın, 2014, s.138).

Tablo 1.2013 Hasta Sayıları

Yıl	Hasta Sayısı*
2008	74.093
2009	91.961
2010	109.678
2011	176.000
2012	261.999
2013	300.000

*Hasta sayısı kamu ev özel hastanelerde kayıtlı olarak gelenleri kapsamaktadır. Turistik amaçlı gelip özel hastane ya da sağlık merkezlerinde saç ekimi, estetik müdahale gibi operasyon yaptıranları kapsamamaktadır.

Tablo 1.'de yer alan Sağlık Bakanlığı verilerine göre, yurt dışından kamu ve özel hastanelerine tedavi amaçlı gelenlerin sayısı 2008 yılında toplam 74.093 kişidir. Aradan geçen 6 yılda bu rakam 300.000 seviyesine çıkarak rekor kırmıştır. Bir başka deyişle, gelen hasta sayısı 6 yılda 4 katına çıkmıştır. Üstelik bu rakam sadece sağlık hizmeti alanlarını kapsamaktadır. Bu rakama, turistik amaçlı gelip özel hastane ya da sağlık merkezlerinde saç ekimi, estetik müdahale gibi operasyonlar geçirenler de eklendiğinde 2013 itibarıyla 480.000 kişiye ulaşmaktadır (Türsab, 2014).

1.3. Konya'da Sağlık Turizmi

Konya, ilerleyen yıllarda farklı turizm ürünlerini geliştirerek bütünsel rekabet gücünü küresel bir destinasyon olarak ortaya koyabilecek kapasitede bir bölgedir. Konya, özellikle dört temel turizm alanında (inanç, tarih ve kültür, termal ve sağlık, kongre ve toplantı) gelişme ve ürün çeşitlendirme potansiyeline sahiptir.

Konya turizmi için, sahip oluna dört temel turizm alanında dördüncü stratejik alan "Sağlık Turizmi" potansiyelidir. Nitelikli hastanelerin bulunması, iklim koşullarının elverişli olması, şehrin ulaşılabilirliğinin artması (kara, hava ve demir yolu) ve kentin manevî ortamının hastalar açısından önemli potansiyel oluşturması, Konya'da sağlık turizminin geliştirilebileceği hakkında önemli ipuçları vermektedir. Konya ve bölgeye hitap edilecek 848 yataklı Karatay Şehir Hastanesi planlanmıştır (Kültür, Turizm ve Tanıtım Raporu, 2014, s.14-17).

Tablo2. Konya İlinde Bulunan Sağlık Kuruluşları

Kurum/Kuruluş	Sayı
Aile Sağlığı Merkezi	199
Aile Hekimliği Birimi	611
Eğitim Ve Araştırma Hastanesi	1
Doğum Ve Çocuk Hastanesi	1
Üniversite Hastanesi	4
Diş Hekimliği Fakültesi	1
Devlet Hastanesi Sayısı	18
İlçe Hastanesi Sayısı	8

Özel Hastane	11
Verem Savaş Dispanseri	5
AÇS/Aile Planlaması Dispanseri	4
Halk Sağlığı Laboratuvarı	1
Ağız Ve Diş Sağlığı Merkezi	3
Acil Sağlık Hizm. İstasyonu	63
Sağlık Evi	250
Özel Tıp Merkezi	5
Özel Dal Merkezi	5
Özel Diyaliz Merkezi	11
Resmi Diyaliz Merkezi (Bakanlık14, Üniversite 4)	18
KETEM	1
ASH Komuta Kontrol Merkezi	1
ÜYTE Merkezi	1
Genetik Merkezi	1
Özel Ağız Diş Sağlığı Polikliniği	4
Özel Poliklinik	3
Doktor Muayenehanesi	46
Diş Hekimi Muayenehanesi	184

Konya genelinde 18 devlet hastanesi, 8 entegre ilçe hastanesi (temel sağlık hizmetlerine bağlı), 1 doğum ve çocuk hastanesi, 1 eğitim ve araştırma hastanesi, 4 üniversite hastanesi, 11 özel hastane ile toplam 43 hastanede 6.714 yatak kapasitesi mevcuttur. Ayrıca 5 verem savaş dispanseri, 4 AÇSAP merkezi, 1 halk sağlığı laboratuarı, 3 ağız ve diş sağlığı merkezi, 250 sağlık evi, 64 acil yardım istasyonu vardır. 611 aile hekimliği birimi bulunmaktadır.

Ayrıca Konya ilinde kamu, özel ve üniversite dâhil olmak üzere 1.957 uzman hekim, 2.001 pratisyen hekim, 108 uzman diş hekimi, 491 diş hekimi, 5.998 ebe ve hemşire ile 5.325 diğer sağlık personeli görev yapmaktadır. Konya'da Sağlık Bakanlığı'na bağlı 131 adet değişik özelliklere sahip ambulans bulunmaktadır. Bu ambulanslardan 116 tanesi acil yardım ambulansı, 2 tanesi hasta nakil ambulansı, 2 tanesi özel nitelikli ambulans (UMKE), 1 tane helikopter ambulans, 4 tanesi kar paletli, 2 tanesi 4 sedyeli, 1 tanesi yoğun bakım (obez), 1 tanesi kuvöz, 2 tanesi ise motosiklet ambulanstır. 1 adet seyyar komuta kontrol aracı, 1 adet seyyar röle aracı ve özel kurumlarda hizmet veren 22 adet ambulans bulunmaktadır (www.konya.gov.tr.,2016).

2. Literatür Taraması

Sağlık turizmi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde;

Gürbüz ve Sandal (2003) çalışmalarında, Ekinözü İçmelerindeki (Kahramanmaraş) sorunları tespit ederek sağlık turizmlerine ait çözüm önerileri sunmak istemişlerdir. Ayrıca içmelerden daha fazla halkın yararlanmasını sağlamak ve turizmin gelişmesi ile birlikte yöre halkının ekonomik seviyesinin yükseleceğini belirtmişlerdir.

Özkurt (2007) çalışmasında, Türkiye'de, sağlık turizmi sektörünün sermaye piyasasının kurum ve kuralları içinde kalarak çıkartacağı "garantili-imtiyazlı tahviller"yoluyla nasıl gelişeceği ve böylece genel turizm sektörüne nasıl/ne kadar katkıda bulunacağını araştırmaktadır. Sağlık turizmi, genel turizmin arz ve talebi çeşitliliği içinde ya da alternatif turizm bağlamında "insan sağlığının korunması ve sürdürülmesini" odak alan tek sektör olduğu anlaşılmıştır. Sağlık turizmi şirketleri için bir çok sermaye piyasası aracı arasından sadece "tahvil" ve bir çok tahvil çeşidi arasından da "optimal" olarak "garantili - imtiyazlı tahviller" ihraç etmeleri önerildiği belirtilmiştir.

Ünal ve Demirel (2011) çalışmalarında, Türkiye'de gelişmekte olan sağlık turizmi ve özellikle termal turizm konusunda Batı Karadeniz bölgesindeki durumun irdelenmesi ve bölge için alternatif gelir kaynağı oluşturabilecek bir turizm türü olarak sağlık turizmine katılanların beklentileri ve memnuniyet düzeylerinin belirlenmesini amaçlamışlardır.Çalışmada veri toplam tekniği olarak anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS programıyla vasıtasıyla analize tabi tutulmuştur. Sonuçlara göre, Sağlık turizminden faydalanan katılımcılar ağırlıklı olarak erkek misafirlerden oluştuğu görülmektedir.Misafirlerin çoğunluğu 40 yaş ve üzerindedir. Katılımcılar ortalama olarak 1501-3000 TL gelir düzeyine sahiptir. Katılımcılar genel olarak lise düzeyinde eğitime sahiptirler. Katılımcıların sağlık turizmine katılma amaçları ağırlıklı olarak dinlemedir. Katılımcıların tesis tercihlerini ise önceki deneyimleri ve arkadaş tavsiyeleri etkilemektedir. Katılımcılar sağlık turizmi çerçevesinde hizmet aldıkları işletmelerin kendilerine karşı tutumlarından son derece memnundur. Bunun yanı sıra sağlık turizmi işletmelerinin hijyen ve fiyat düzeylerinden de memnuniyet duymaktadırlar. En az memnuniyet duydukları boyut ise işletme imkânlarıdır. Müşteri memnuniyet düzeyleri ile cinsiyet ve eğitim değişkenleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ancak 26-30 yaş grubunda yer alan katılımcılar, 25 yaş ve altı katılımcılara oranla işletmelerin hijyen ve fiyat düzeylerinden daha memnun oldukları saptanmıştır.

Tütüncü, Kiremitçi ve Çalışkan (2011) çalışmalarında, Sağlık turizminde ilerleme kaydetmek isteyen tesislerin uluslararası kalite sistemlerini, özellikle sağlığa yönelik güncel mesleki sertifikasyon ve akreditasyonları uygulaması, nerdeyse bir zorunluluk olduğu tespit edilmiştir. Yaşanılan coğrafi ortam ve/veya sosyo-kültürel çevre farklı istek ve beklentiler oluşturmuş olsa ve bu durum farklı yaklaşım tarzları ve turizm çeşitliliği gerektirse bile, insan olmanın temel şartı olarak, hangi, ülke, sosyal sınıf, etnik köken, dini inanıştan olursa olsun tüm insanların temel isteği ve beklentisi, güvenli bir ortamda turizm ve sağlık hizmetlerini almak olduğu anlaşılmıştır.

Özer ve Songur (2012) çalışmalarında, sağlık turizmi kavramına, dünyada ve Türkiye'de sağlık turizminin gelişimine/mevcut durumuna ve son olarak Türkiye sağlık turizminin dünya sağlık turizmi içindeki yerine ve ekonomik boyutuna değinmişlerdir. Pazara giriş desteği olarak sağlık kuruluşlarının, sağlık turizmi şirketlerinin veya işbirliği kuruluşlarının sektör, ülke, uluslararası mevzuat veya yatırım konularında satın alacakları veya hazırlatacakları raporlara ilişkin giderler; sağlık turizmi şirketleri ve sağlık kuruluşları için %60 oranında ve yıllık toplam en fazla 100.000 dolar tutarında, işbirliği kuruluşları için %70 oranında ve yıllık toplam en fazla 300.000 dolar tutarında karşılanmaktadır.Bunun dışında yurt dışı tanıtım desteği olarak yurt dışında düzenlenen fuar, kongre, konferans ve/veya bağımsız tanıtım programı kapsamında yapılan tanıtımlara ilişkin sponsorluk, reklam, tanıtım, danışmanlık, katılım ve organizasyon giderleri; sağlık kuruluşları veya sağlık turizmi şirketleri için %50 oranında ve yıllık toplam en fazla 300.000 dolar tutarında, işbirliği kuruluşları için %70 oranında ve yıllık toplam en fazla 500.000 dolar tutarında karşılanmaktadır. Ayrıca, bir ticaret heyeti veya alım heyeti programı kapsamında; her bir katılımcının ulaşım ve konaklama giderleri ile programa ilişkin reklam, pazarlama, danışmanlık, tanıtım ve organizasyon giderleri %70 oranında ve program başına en fazla 150.000 dolar tutarında devlet destek sağlamaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2012). Devlet tarafından sağlanan bu

destekler, sağlık turizmi sektörüyle ilgilenen kuruluşlar için büyük kolaylıklar sağlandığı tespit edilmiştir.

Altın, Bektaş, Antep ve İrban (2012) çalışmalarında, Türkiye'nin Sağlık Turizmindeki pazarının mevcut durumunu ortaya koyarken, gelecekte bu pazardaki payını daha da artırabilmek için gereken öneri ve düzenlemelerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Hastalara ait veriler Sağlık Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın resmi sitelerinden alınmıştır.2010 yılında, sağlık turizmi için 109-678 hasta Türkiye'ye gelmiştir (Özel hastane: 77.003; kamu hastanesi: 32.675 kişi). Hastaların geldikleri ülke ve aldıkları sağlık hizmetine göre farklı dağılımlar sergilediği görülmektedir.

Aydın (2012) çalışmasında, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın hazırladığı Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Taslak Raporu'nda sağlık turizmi konusu öncelikli alanlardan biri olarak incelenmek olduğu söylenmiştir. Bu rapora göre; Türkiye uzun vadeli bir turizm stratejisine sahiptir. Stratejinin ana hedefi ise 2023 yılında dünyanın en çok turist çeken ve en fazla turizm geliri elde eden ilk 5 ülkesinden biri olmaktır. Ayrıca Türkiye'de iki yıldır uluslararası düzeyde sağlık turizm kongresi düzenlenmektedir. Sağlık Turizm Derneği'nin organize ettiği bu kongrelerin ilk ikisi Antalya'da yapılmış ve kongreye yerli ve yabancı, kamu ve özel sağlık kuruluşları katılmışlardır. Son zamanlarda dünyada sağlık turizmi ile ilgili gelirlerin yaklaşık 6 kat artarak 3 milyar doları bulması bu alanda faaliyet göstermek isteyen ülkelerden birisi olan Türkiye'yi de bu konuda girişim yapmaya teşvik etmiştir. Özellikle artan talep üzerine 2007-2010 yılları arasında 22 yeni termal otel inşa edilniştir. Kaplıca tesis sayısı 46 ilde 240 olmuştur. Yatak kapasitesi ise 17.767'den 29.727'ye çıkarılmıştır. Türkiye'ye gelen ziyaretçileri deniz-kum-güneş üçgeninden çıkarmak isteyen Türkiye, ülkeyi sağlık turizminde de cazibe merkezi haline getirmek için çeşitli yatırımlar yapmaktadır. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı 2007-2013 kapsamında termal turizmi için 4 bölge oluşturulduğu saptanmıştır.

Aslanova (2013) çalışmasında, Sağlık turizmi bireylerin, sağlıklarını korumaları ve sağlıklarıyla ilgili olumsuz durumları ortadan kaldırmaları amaçlarına yardımcı olmak için ortaya çıkmış bir olgu olduğu ifade edilmiştir. Son yıllarda daha çok karşımıza çıkan sağlık turizminin her geçen gün önemi ve yaygınlığı artmakta olduğunu ve bireyler için fayda sağlayıcı amaçları olan sağlık turizminin belirli esaslara göre yapılması için hukuksal düzenlemelerin yapılması ve yasal çerçevelerin oluşturulması şart olduğu vurgulanmıştır. Buna göre her geçen gün daha da yaygın hale gelen ve uygulama alanı artan sağlık turizmini ve beraberinde sağlık turizmi hukukunu incelenmiştir.

Barca, Akdeve ve Balay (2013) çalışmalarında, Türkiye'nin sağlık turizmindeki mevcut durumunu veriler ışığında tespit etmeyi, gelişmeleri değerlendirmeyi ve gelecekte yapılması gereken stratejik çalışmalar konusunda önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından resmi kanallarla İl Sağlık Müdürlüklerinden (kamu ve özel hastanelerden) 2011 yılına ait toplanan veriler analiz edilerek (kamu-özel oranı, sağlık turisti-turistin sağlığı ayırımı, hizmet alınan branş, gelinen ülke vs.) sağlık turizmi bakımından Türkiye'nin yıllara göre durumu analiz edilmiştir. Ayrıca, Dünya ve Türkiye'deki gelişmeler ışığında Türkiye'nin sağlık turizmi konusunda gelecekte neler yapması gerektiğine ilişkin stratejik değerlendirme ve önerilerde bulunulmuştur.

Özsarı ve Karantana (2013) çalışmalarında, Dünya'da 2010 yılı itibarıyla sağlık hizmetlerinden yararlanmak maksadıyla seyahat gerçekleştirilerek ortaya çıkan ekonominin boyutu 60 milyar dolar olduğu ifade edilmiştir. Ülkelerin sağlık hizmetlerini ve sağlık turizmini örgütleyiş başarısıyla orantılı olarak bu boyutun hızla arttığı bildirilmektedir. Türkiye'de de bu alanda son 10 yılda büyük gelişmeler kaydedilmiş ve ekonominin parasal boyutu tam bilinmemekle birlikte kayda geçen rakamlarla 2010 yılında 100.000'den fazla hastaya hizmet verilmiştir. Sağlık Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı'nın bu alandaki örgütleniş çalışmaları sonuç vermiş ve belirli bir

düzey elde edilmiştir. Ancak kapasitesine oranla Türkiye'nin sağlık turizminin hiçbir alanında dünya pazarında istediği yeri elde ettiği söylenemez. Dünya pazarına giriş de kolay olmayacak ve diğer ülkelerle rekabet etmeyi gerektirecektir. Türkiye'nin bu rekabet ortamında güçlü ve zayıf yönleri bulunduğu saptanmıştır.

Daştan (2014) çalışmasında, sağlık turizmi ve çeşitleri ele alınarak, Türkiye ve İzmir'deki mevcut durum incelenmiş, GZFT analizi yardımı ile sağlık turizminin Türkiye ve İzmir'e hangi alanlarda katkı sağlayacağı belirtilerek dünya sağlık turizmi pazarından elde edilen payın artırılabilmesi için çeşitli öneriler söylenmiştir. Türkiye'nin sağlık turizmi alanında dünya pazarında istediği yeri elde ettiği söylenemediği vurgulanmıştır. 2010 yılında Türkiye global sağlık turizminden aldığı paya göre 9. sırada bulunurken 2012 yılı verilerine göre Türkiye turizm gelirleri bakımında 12. sıraya gerilemiştir. Türkiye'nin küresel pazardaki yerini ülke içinde en iyi temsil eden bir örnek olarak seçilen İzmir ili ise Türkiye sağlık turizmi payının çok azını alabilmiş ve 2012 verilerine göre il bazında ekonomik gelir olarak 9. sırada kendine yer bulabildiği saptanmıştır.

Edinsel ve Adıgüzel (2014**)** çalışmalarında, Türkiye'nin sağlık turizmi açısından son beş yıl içerisinde kaydettiği gelişmeleri değerlendirmektir. Bu değerlendirme neticesinde Türkiye'nin üstünlükleri, risk ve tehditleri hakkında bilgi edinilecek ayrıca daha istikrarlı ve kararlı uygulama ve hedeflere sahip olunacaktır. Diğer yandan dünyada sağlık turizminin mevcut durumu, sağlık turizminin dış kaynak kullanım aracı olarak yorumlanması ve sağlık turizminin avantaj-dezavantajları gibi konular değişik kaynaklardan incelenerek kuramsal olarak değerlendirmeye çalışılmıştır. Özellikle Türkiye'nin sağlık turizmi konusunda avantaj-dezavantajları ve geleceğe yönelik fırsatları; ülke turizminin çeşitlendirilmesi, ülke ekonomik boyutları ve alternatif turizm olanakları kapsamında irdelenmiştir.

Gemalmaz ve Ertan (2015) çalışmalarında, bir yandan sağlık turizminin sağlık hakkı kapsamında korunmasını temellendirmeye çalışırken, diğer yandan hizmet sağlayan devletteki bireylerin sağlık hakkının bu turizm faaliyetinden olumsuz etkilenmesi olasılığını irdelemekte ve çatışan iki değeri uyumlaştırma denemesinde bulunmaktadırlar. Sağlık turizminin kürtaj ve ötanazi gibi insan hakları hukukunun alanına giren başkaca hukuki meselelerle ilişkisi de açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Nihayetinde çalışmada genel olarak sağlık turizmi-insan hakları ilişkisi ortaya koyulmuştur.

Gökdayı ve Polat (2015) çalışmalarında, medikal turizm konusunda Isparta ilinin alt yapısını ortaya koyarak, ilin medikal turizme elverişliliğini incelenmiştir. Araştırmanın uygulama bölümü mülakat yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Isparta ilindeki kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileriyle görüşülmüştür. Medikal turizm paydaşı kurum veya kuruluşlardan toplam 20 temsilciyle mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakata katılan temsilcilerin tamamı Isparta ilinin azımsanamayacak bir turizm potansiyeline sahip olduğunu düşünmektedir. Ancak Isparta ilinde medikal turizm yapılabileceğini düşünen katılımcıların oranı ise tüm katılımcıların sadece %35'ini oluştururken, bu kişilerin görüşlerini gerekçelendirmekte zorlandıkları da dikkat çekmiştir. Sonuç olarak, mevcut alt yapıyla Isparta ilinde medikal turizmin geliştirilmesi mümkün olmadığı saptanmıştır.

3. Konya İlinin Sağlık Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesine

3.1. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket yönteminden faydalanılmıştır. Katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilerek cevaplandırmaları istenilmiştir. Konya'da bulunan üç büyük hastanenin 2015 yılının toplam hasta sayıları ve hastanelerinin bölümlerine ait bilgiler alınarak yorumlar yapılmıştır. Hastane isimlerine çalışmada yer verilmemiştir.Bu kapsamda Konya'daki sağlık turizminin gelişip gelişmediği, avantaj ve dezavantajları tespit edilmeye çalışılarak bölüm bazında incelenmiştir.

3.2. Araştırmanın Bulguları

Tablo 3.X hastanesi

BÖLÜMLER	2015 YILI HASTA SAYILARI
Kalp-Damar Cerrahisi	9.800
Kardiyoloji	37.000
Radyoterapi	3.000
Cyberknıfe	0
Genel Cerrahi (Organ Nakli)	19.500
Plastik Cerrahi	8.000
Göz Hastalıkları	45.000
Diyaliz	700
Periton Diyaliz	100
Tüp Bebek (Yardımcı Üreme)	280
Toplam	745.000

X hastanesine gelen hastalar Konya, çevre il ve ilçelerden daha çok hasta almaktadır. Özellikle, Ankara, Antalya, Isparta, Karaman, Aksaray, Afyon ve Mersin, ilçe; Ereğli, Karapınar, Seydişehir, Çumra, Kadınhanı, Sarayönü, Ilgın, Cihanbeyli, Altınekin ve Beyşehir'dir. Yurtdışından (son dönem Suriyeliler hariç) gelen hasta yok denecek kadar azdır. Bölümlere gelen hastalar sağlık turizmi kapsamında değil, yakınlığı ve de hekimlerin bilinirliliği sayesinde bu hastaneyi tercih etmektedirler.

Bu hastanenin 2015 yılı cirosu 172.048.115.93 TL'dir.X hastanesine bakıldığında en çok hasta gelen bölümlerini göz hastalıkları ve kardiyoloji bölümleri oluşturmaktadır. Tüp bebek ve periton diyaliz bölümlerine gelen hasta sayılarının düşük olmasının nedeni ise bu tedavilerin ücretli olması ve hastaların bu ücretleri ödeyecek maddi güce sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. Sağlık turizmi kapsamında kullanılan Cyberknıfe (Robotik Cerrahi Sistem) tekniğine hiç hasta gelmemiştir. Sebebi ise robotik cerrahi sistemin yeni bir teknik olması ve tanınırlığının düşük olmasıdır.

Tablo 4.Y hastanesi

BÖLÜMLER	2015 YILI HASTA SAYILARI
Anestezi	6465
Diş Hastalıkları	33.365
Genel Cerrahi	4560
Göz Hastalıkları	8960
Kadın Doğum	18.757
KBB	13.516
KVC	1851
Nöroşirurji	5495
Ortopedi	10.844

Pediatri Cerrahisi	2847
Plastik Cerrahi	1390
Üroloji	8005
Toplam	116.055

Y hastanesine, X hastanesine göre daha az hasta almakla beraber daha konforlu bir hizmet sunmaktadırlar. Gelen hastaların, aynı X hastanesinde olduğu gibi Konya çevresi il ve ilçelerinden gelen hastalar olduğu belirlenmiştir. Yurtdışından gelen hasta sayısı yok denecek kadar azdır. Y hastanesinin üst birimlerinden alınan bilgilere göre Y hastanesi sağlık turizmi kapsamında değil, genel sağlık kuruluşlarının verdikleri hizmetler doğrultusunda halka hizmet ettiklerini söylemişlerdir. Gelen hastaların ve yetkililerin bu konuda bilinçsiz olduğundan şikayetçi olmuşlardır.

Y hastanesinin bölümlerine bakıldığında en çok hasta gelen bölümlerin diş hastalıkları ve kadın doğum bölümleri olduğu görülmektedir. Bu bölümlerden sonra en çok hastayı kulak, burun boğaz bölümü ve de ortopedi bölümleri takip etmektedir. En az hasta gelen bölümler ise yüksek maliyetli olmasından dolayı plastik cerrahi ve KVC (Kalp ve damar cerrahisi) bölümleridir. Y hastanesine bakıldığında genel olarak hastaların fiziksel olarak rahatsızlandıklarından dolayı tedavi edilmek amacıyla geldikleri tespit edilmiştir. Plastik Cerrahi bölümüne ise nadir de olsa hastalar kendilerinde birtakım değişiklikler yaptırmak için de başvurdukları görülmüştür.

Tablo 5. Z hastanesi

BÖLÜMLER	2015 YILI HASTA SAYILARI
Kulak, Burun, Boğaz Hast.	546 (5 aylık)
Kardiyoloji	1373
Genel Cerrahi	3300
Kadın Doğum	8607
Dahiliye	2206
Göz Hastalıkları	6647
Toplam	22.679

Z hastanesinin incelendiğinde, hastalarınen çok tercih ettiği bölüm kadın doğum bölümü olarak belirlenmiştir. Bu durum Konya'da doğum oranın yüksek olmasının bir göstergesidir. Kadın doğum bölümünü takiben göz hastalıkları gelmektedir. En az hasta gelen bölümleri ise kulak burun boğaz ve kardiyolojidir.

Z hastanesi merkezi konumundan dolayı çok hastanın talep etmektedir fakat donanımın (bina, araç-gereç, hekim, vb.) yetersizliğinden dolayı sınırlı sayıda hasta kabulü mevcuttur. Yurtdışından gelen hasta yok denecek kadar azdır. Kulak burun boğaz hastalıklarının sadece 5 aylık sürecinin verilme nedeni ise geride bırakılan 7 ayda uzman hekimin bulunmamasıdır. Z hastanesinde, sağlık turizmi kapsamında Estetik Cerrahi, Organ Nakli, Radyoterapi uygulanmamaktadır. Dolayısıyla bu gibi eksiklerden dolayı hasta sayıları düşüktür.

4. Sonuç ve Öneriler

Tablo 6'da üç hastaneye ilişkin veriler karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Genel cerrahi bölümünde üç hastanenin de hizmet verdiği, kalp damar hastalıkları, plastik cerrahi ve de göz hastalıklarından ise X ile Y'nin tedavi verdiği tespit edilmiştir. Diğer bölümlerde ise ortak tedaviler görülmemektedir. X hastanesinde göz hastalıkları, Y hastanesinde diş hastalıkları ve Z hastanesinde kadın doğum bölümlerinin daha çok talep edildiği görülmektedir.

Tablo 6.X, Y ve Z Hastanelerinin Yüzdelik (%) Oranları

	Hastanelerin %'lik Oranları		
Bölümler	**X Hastanesi**	**Y Hastanesi**	**Z Hastanesi**
Kalp-Damar Cerrahisi	%1.3	%1.5	-
Kardiyoloji	%4.9	-	%6.0
Radyoterapi	%0.4	-	-
Cyberknıfe	%0	-	-
Genel Cerrahi	%2.6	%3.9	%14.5
Plastik Cerrahi	%1.0	%1.1	-
Göz Hastalıkları	%6.0	%7.7	-
Diyaliz	%93.9	-	-
Periton Diyaliz	%13.4	-	-
Tüp Bebek (Yardımcı Üreme)	%37.5	-	-
Anestezi	-	%5.5	-
Diş Hastalıkları	-	%28.7	-
Kadın Doğum	-	%16.1	%37.9
KBB	-	%11.6	-
Nöroşirurji	-	%4.7	-
Ortopedi	-	%9.34	-
Pediatri Cerrahisi	-	%2.4	-
Üroloji	-	%6.8	-
Dahiliye	-	-	%9.7
Kulak, Burun, Boğaz Hast.	-	-	%2.4

Araştırmada Konya'da tercih edilen üç hastanenin 2015 yılı hasta bölümleri ve hasta sayıları baz alınaraktan sağlık turizmi ile ilişkisi incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmaya dahil edilen üç hastanenin sağlık turizmi kapsamında çok az hastaya hizmet verdiği tespit edilmiştir. Gelen hastaların sağlık turizmi kapsamında değil, Konya'nın ulaşım, çevre il ve ilçelere yakınlığı, inanç ve kültür turizmi turistinin geldiği sırada zorunlu sağlık turizmi ihtiyacının ortaya çıkması, kornea, tüp bebek, implant, vb. hastalıkların tanınmış hekimlerinin olması, konaklama, yeme-

içme ve turistik hizmetler açısından talep görmesinin etken olduğu saptanmıştır. Konya için sağlık turizminin gelişmekte olduğu, bu yüzden araştırmaya katılan kurumların tam anlamıyla organize olmadıkları dikkat çekmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre elde edilen bulgular ve araştırma sürecinde yapılan görüşmeler sonucunda;

- Türkiye'nin genel olarak hizmet sektöründe iyi konumda olması ve hizmet sektörünün sağlık turizmine olumlu etkisinin yüksek olması düşünüldüğünde, Konya'nın da bu avantajdan olabildiğince maksimum düzeyde fayda sağlaması gerektiği,
- Konya'nın yatırım konusunda fiziki şartlarının genişlemeye ve gelişmeye uygun olması, sağlık turizmi yatırımlarına ulaşım ve bölgesel şartlarının uygun olması, hızlı tren ulaşım ağı ve hava yolu ulaşım imkânlarının olması avantaj sağladığı,
- Yurtiçi ve yurtdışında tanıtım ve pazarlama çalışmalarının yetersizliği, Konya'nın sağlık turizm sektörüne yön verebilecek kapsamlı bir politikası ve yeterli çalışması olmaması ise dezavantaj oluşturduğu,
- Konya'da sağlık turizmi alanında farkındalık ve tecrübe eksikliğinin ortadan kaldırılması gerektiği,
- Sağlık turizmi tanıtım ve pazarlama yetersizliğinin ortadan kaldırılması gerektiği ve öncelik kurumlarda çalışanların ve halkın bilinçlendirilmesi, bu kapsamda uygun ve cazip sağlık turizmi paketleri oluşturarak teşviklerin sağlanabileceği,
- Nitelikli personel yetiştirilerek, hastanelerde yabancı dil bilgisinin eksikliği ortadan kaldırılması yurtdışından gelecek olan hastalara kolaylık sağlayacağı,
- Hastanelerin sağlıklı bir veri tabanı oluşturulması gerektiği, bu sayede güvenilir istatistiki bilgiye ulaşılabileceği,
- Sağlık hizmetleri ihracatına Ekonomi Bakanlığı'nın destek vermesi (araştırma desteği, yurtdışında ofis açma desteği, tanıtım desteği, vs.) imkânlarından Konya'nın en üst düzeyde faydalanması gerektiği,
- Konya'nın diğer büyük illere göre fiyat avantajı tanıtımına ağırlık verilmesi,
- Hastanelerin, özellikle devlet hastanelerin bir kısmının sağlık turizmi hizmeti verebilmesi,
- Konya'da ortak pazarlama ve iletişim stratejisi geliştirilmesi,
- Seyahat acentalarının sağlık turizmi organizasyonlarının düzenlemesi,
- Hastane, acente, otel, vb. kombinasyonları oluşturabilecek aracı kurum ve kuruluş eksikliğinin kapatılması önerilmektedir.

5. Kaynakça

Altın, Ufuk, Bektaş, Gülfer, Antep, Zehra ve İrban, Arzu, (2012), Sağlık Turizmi ve Uluslararası Hastalar İçin Türkiye Pazarı, Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 5, s. 157-158.

Aslanova, Kemale, (2013), Türkiye'de Sağlık Turizmi ve Sağlık Turizmi Hukuku, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı 3, s. 131-135.

Aydın, Dursun, (2014), Türkiye Sağlık Turizmi Cep Kitabı, s.30-138

Aydın, Oğuz, (2012), Türkiye'de Alternatif Bir Turizm; Sağlık Turizmi, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 23, s. 92-93.

Barca, Mehmet, Akdeve, Erdal, Balay, İklim, (2013), Türkiye Sağlık Turizm Sektörünün Analizi ve Strateji Önerileri, İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 3, s. 64-92.

Bayın, Gamze, (2015), Türkiye'de Sağlık Turizmi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Değerlendirmesi, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 28, s.

49-55.

Binler, Aysel, (2015), Türkiye'nin Medikal Turizm Açısından Değerlendirilmesi ve Politika Önerileri, Uzmanlık Tezi, T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayın No: 2839, s. 6.

Daştan, İlker, (2014), Türkiye'de Sağlık Turizmi: Türkiye ve Özelinde İzmir'de Sağlık Turizminin Mevcut Durum Analizi ve Strateji Önerileri, Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt; 8, Sayı: 10, s. 145.

Dursun, Aydın, Şeker, Süreyya, (2011), Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Uygulama Rehberi, Ankara, Kasım, 2011.

Dünya'da ve Türkiye'de Sağlık Turizmi-2010 Sağlık Durum Tespit Raporu ve Çözüm Önerileri.

Edinsel, Sercan, Adıgüzel, Orhan, (2014), Türkiye'nin Sağlık Turizmi Açısından Son Beş Yıldaki Dünya Ülkeleri İçindeki Konumu ve Gelişmeleri, Çankırı Karatekin Üniversitesi iktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, s.170.

Gülmez, Zeynep, (2012), Türkiye'de ve Dünya'da Sağlık Turizmi ve Çeşitleri: Sağlık Turizminin Ülkemizdeki Mevcut ve Bazı Ülkelerle Kıyaslanması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 15.

Gürbüz, Mehmet, Sandal, Ersin, (2003), Ekinözü İçmeleri'nde (Kahramanmaraş) Sağlık Turizmi Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 42, s. 23-40.

Gökdayı, İsmail, Polat, Mehmet, (2015), Isparta'da Medikal Turizmin Yapılabilirliği Üzerine Bir Çalışma, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 29, s. 9-16.

Gemalmaz, Burak, Ertan, Mert, (2015), "Rabbim Cleveland dedi": Sağlık Turizminin İnsan Kaynakları İlişkisi Üzerine Başlangıç Notları, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 70, No: 4, s.1003-1039.

Konya Hastane Sektörü, (2014), Sağlık Turizmi Eylem Planı Projesi.

Kültür, Turizm ve Tanıtım Sektörü Raporu, T.C. Konya Valiliği, Mart, 2014.

Özer, Özlem, Sonğur, Cuma, (2012), Türkiye'nin Dünya Sağlık Turizmindeki Yeri ve Ekonomik Boyutu, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 7, s. 69-81.

Özkurt, Hatice. (2007). Turizm Tahvilleri, Maliye Dergisi, Sayı: 152, s. 121.

Özsarı, Salih, Karatana, Özlem, (2013), Sağlık Turizmi Açısından Türkiye'nin Durumu, J. Kartal TR 2013, Cilt: 24, Sayı: 12, s. 136-144.

Sağlık Turizm Bülteni, (2008), Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği, Yıl: 1, Sayı: 5, s. 6.

Sağlık Turizmi Sektör Raporu, (2011), Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı.

Şeker, Süreyya, (2014), Sağlık Turizminde Türkiye Vizyonu, T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlığın geliştirilmesi Genel Müdürlüğü, Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı

Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu, 2013.

Topuz, Nuray, (2012), Türkiye Sağlık (Medikal) Turizmi Stratejisi 2023, Uzmanlık Tezi, Ankara, s.10-11.

TÜRSAB (2014), Sağlık Raporu.

Tütüncü, Özkan, Kiremitci, İpek, ve Çalışkan, Uğur. (2011), Sağlık Turizmi; Güvenlik ve Kalite, Anatolia: Turizm Araştırmalar Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 1, s.91-93

Ünal, Aydın, Demirel, Göksu, (2011), Sağlık Turizmi İşletmelerinden Yararlanan Müşterilerin Beklentilerine Yönelik Bolu İlinde Bir Araştırma, ElektoronicJournal of VocationalColleges, Devcember/Aralık.

Yıldırım, Hüseyin, Altunkaya, Ümran. (2006), Türkiye'nin Sağlık Turizmi Potansiyeli ve Güçlükler, (www.absaplik.com / 24 Mayıs 2006).

http://www.konya.gov.tr/kurumlar/konya.gov.tr/dosyalar/listeler/SAGLIK.pdf/ Erişim Tarihi: 03.06.2016

BİLGİ VE İLETİŞİM ÇAĞINDA SANAT ÜRETİMİ

ART PRODUCTION IN THE AGE OF INFORMATION AND COMMUNICATION

Yrd. Doç. Gökçen Şahmaran Can[1]
Yrd. Doç. Dr. Tahir Çelikbağ[2]

Öz

Bilgi ve iletişim çağı olarak adlandırılmış olan günümüz çağında gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun her toplumu kapsayan radikal bir değişiklikle karşı karşıyayız. Bilgi ve iletişim çağı ile beraber sosyo-politik ve sanat da dahil fikri her alanda meydana gelen değişikliklere koşut olarak gönümüz dünyasında sanatsal faaliyetler tümüyle değişmiştir. Bu bağlamda, sosyal kurumlardaki değişim sanata da sirayet edip sanatın yeniden yapılanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, sanatçıların geleneksellikten soyutlanıp, değişik alanların ifade olanaklarına yönelip, bilginin ön planda olduğu ürünlere evirildiklerine tanık olunmaktadır. Oluşan bu yeni yaklaşım ve kavramlara duyulan alakanın yükselmekte olduğu gözlemlenmektedir. Gelişen teknolojinin yarattığı yeni imgelerin ve bilgi çağının toplumu olan postmodern dönemde, siyasetçiler ve teorisyenler gibi sanatçılar da toplumsal değişimi kendi açılarından daha anlamlı bir hale getirmeye çalışmaktadırlar.

Bu bilgiler ışığında, azami bir çeşitliliğin söz konusu olduğu Bilgi Çağı'nda sanatçılar, özne nesne ilişkisi, özgünlük, biriciklik ve kiç arasındaki uyum ve uyumsuzlukların altını çizerek mevcudiyetlerini sürdürmeye çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, iletişim, Sanat

[1]Yrd. Doç. Gökçen Şahmaran Can, YYÜ GSF Resim Bölümü, gokcensahmaran@hotmail.com
[2] Yrd. Doç. Dr. Tahir Çelikbağ, Fırat Üniversitesi Resim-İş Eğitimi Bölümü, tahircelikbag73@hotmail.com

Abstract

New age is named as the Age of Information and Communication; and we face with a multi-directional and fundamental change that involves almost all societies, covering almost every aspect of life. Within this context, the interaction of society with art in the areas of social, political, scientific and cholecystectomy developments is undeniable. Similarly, the change in societal institutions were reflected on art and caused its re-structuralization. With the age of Information and Communication; the concept of art has completely changed today in parallel with the transformations in socio-economic, political and ideological fields. We can say that the interest in new approaches and concepts that appeared as a result of transforming the works of art into information products by directing to the expression opportunities of different fields by leaving the traditional expression tools aside. In the Postmodern society, which is the society of images created by technology and the information age; artists also try to turn this societal transformation into a meaningful concept, just like the intellectuals.

In this period where diversity is a common fact, artists have tried to maintain their existence by emphasizing the harmony and disharmony between uniqueness and kitsch and the relationship between subject and object.
Keywords: Information, communication, art

Giriş

Suje ve obje (varlık ve çevresi) arasındaki ilişki olarak tanımlanan "bilgi" kavramı, bilen özne (suje) ile bilinen, diğer adıyla nesne (obje) doğada kendi başlarına mevcut olan şeylerdir. Fakat "bilgi" doğada hazır durumda bulunmaz. Doğada sadece bilginin kaynağı olan objelerle onları tanımak ve bilmek isteyen bireyler vardır. Birey, çevresinde bulunan objelerle ilişki kurmaya, onların normlarını keşfetmeye çalışır. Öğrenme, algı, düşünme ve akıl yürütmeden (usavurma) oluşan bu bilişsel süreç sonucunda, zihinde objeye ait bir bilinç ortaya çıkar ki, biz buna bilgi diyoruz. İletişim ise, gönderici ve alıcı durumundaki karşılıklı iki insan ya da insan grubu arasında gerçekleşen düşünce, duygu, davranış arasındaki bilgi alışverişidir. Bilgi ve İletişim Devrimi'nin oluşmasındaki en önemli etkenler, ilkçağlardan günümüze uzanan süreçte bilgi birikimiyle gelişen iletişim teknolojileri ve onun yarattığı toplumsal değişimlerdir.

Bu bağlamda, Bilgi ve İletişim Çağı ile birlikte sosyo-politik, ekonomik ve sanat dahil düşünsel her alanda gerçekleşen değişikliklere koşut olarak, günümüz sanat olgusu tümüyle değişmiştir. Sanatçılar klasik, geleneksel sanatsal yaklaşımları terkederek, farklı alanların ifade olanaklarına evrilmişlerdir. Bunun sonucunda ürettikleri sanat eserlerinin, bilgi ürünlerine dönüşmesiyle meydana gelen yeni yaklaşımlara ilginin arttığını gözlemliyoruz. Kısaca, yeni teknolojik gelişmelerin yarattığı imgelerin ve bilgi çağının toplumu olan Postmodern dönemde, siyasetçiler, teorisyenler gibi sanatçılar da bu toplumsal değişimi kendi açılarından anlamlı hale dönüştürmektedirler. Bu tür çabalar, hem sanatçıyı hem de izleyiciyi, sanatsal kavramlar yönünde sanatı yeniden sorgulamaya yöneltmekte ve meydana gelen sanatsal tavrın geleneksel tarzdan uzaklaşması sanatın ne olup olmadığı veya neyin sanat olup neyin olmadığı veya sanatın sonu mu? gibi soruları sormaya neden olmaktadır.

Sanatın mevcudiyetini sürdürerek günümüze kadar erişebilmesinin, insanlığın gelişim sürecinde ortaya çıkan ve dönüm noktası olarak vasıflandırılan toplumsal olaylardan etkilenerek, yeniden

yapılanmasına bağlı olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, Bilgi ve İletişim Devrimi'nin başlangıcı olarak II. Dünya Savaşı ele alınmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın sonrasından günümüze kadar geçen süreçte, görsel sanatlar alanında yapılan her türlü deneysel çalışmalarda ve oluşan bütün hareketlerde bu gelişme görülebilir. Bu gelişmelerle beraber üretilmiş bilgilerin, dünyanın en ücra köşelerine bile hızla iletilmesi ve hızla tüketilmesi sonucu oluşan yeni toplumsal yapı, sanatı da büyük ölçüde etkilemiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra biçim yerine soyut imgelerin ön plana çıkması sonrası imgeler yerini yavaş yavaş kavramsal imgelere bırakır. Ve anlatım başlı başına plastik bir problem haline gelir. Bilgi ve İletişim Çağı'yla beraber ortaya çıkan, anlatıma yönelik farklı eğilimler, daha çok Amerika ve Avrupa gibi dünyanın ekonomik gücünü elinde barındıran ülkeler arasında kendini göstermiş ve kısa bir süre içinde Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin sanatsal anlatım biçimlerini de etkilemeye başlamıştır.

Bildiride konu edinilen eğilimlerin günümüzde halen sürdüğü ve güncel olduğu gözönüne alındığında ve ayrıca konunun kapsamının çok geniş oluşundan dolayı, plastik sanatlar alanında üretilen tüm eserlerden bu bildiride bahsetmenin ve örneklemenin mümkün

olamayacağı söylenebilir. Bu nedenle konunun belli sınırlar içinde araştırılmasıyla konu hakkında doğru belirlemelere ulaşılabileceği kanısıyla sanatsal oluşumlara kısaca değinilecektir.

1. Bilgi ve İletişim Çağında Sanatsal Oluşumların Düşünsel Kaynakları

Sanatın bütünleşmeye başlamasının orijininde yatan dört ayrı devrim bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bilimsel devrimdir ki, bu devrim Newton'un Evrensel Yerçekimi Kanunu'nu keşfetmesiyle başlayan Einstein'ın genel göreceli ve daha sonra kuantum mekaniği ile gelişen devrimidir. İkincisi, modern demokrasi bilincinin yayılmasıyla ortaya çıkan siyasal devrimdir. Üçüncüsü, laik düşünce hareketinin yerleşmesiyle, uzun süreçte oluşmuş, kültürel devrimdir. Dördüncüsü ise, teknolojik gelişimin ön plana çıkarak emeğin üreten insanla değil makineler yoluyla elde edilmesiyle ortaya çıkan endüstriyel devrimdir.

19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Empresyonizm'den 20. yüzyılın başlarında varlık gösteren Kübizm'e kadar özgür bireyin öznelliğine uygun bir plastik üslubun olmasına karşın, klasik sanat tarzının geçerliliğini koruduğu gözlemlenmektedir. 20. yüzyıla kadar sanatın betimleyici, tasvir edici bir tarzla oluşturuluyor olmasına karşın sanayi devrimiyle ortaya çıkan teknoloji ve endüstri birlikteliğinin, betimlemeyi insandan daha başarılı bir biçimde gerçekleştirmeye başlaması, o zamana kadar "dahi" gözüyle bakılan sanatçıyı gözden düşürmüştür. Böylece sanatçılar, kendi kimliklerini yeniden sorgulama gerekliliği içine girmişler, gözle görülen gerçekliğin dışına çıkarak, kendi düşünce ve imgelemlerine yönelmişlerdir. Bu düşünce tarzı ve anlayışla beraber sanatçılar, doğayı birebir taklit etmeye bağlı resim anlayışından vazgeçmişlerdir. Radikal bir anlayışla geleneksel kalıpları ortadan kaldıran bu davranışın özünde yatan neden, 20. yüzyıl insanının Kübizm'den başlayarak değişen geleneksel anlayışlarla birlikte sanatı, daha çok zihinsel bir özellik olarak görmeleri olmuştur (Dokak, 1993, 47). Ancak Kübizmin çözümlemeleri bu durumda yetersiz kalmıştır. Sanayi devrimi ile meydana gelen yapay çevrenin insan üzerindeki olumsuz etkilerine karşı bir tepki olarak gelişen peyzaj ağırlıklı resimlerin doğayı sadece taklit etmesi ve bundan öteye gidememesi endüstri ürününü

reddetmek yerine kavramsal olarak algılama anlayışını su yüzüne çıkarmıştır. Kübizmin statik oluşumuna karşın dinamik bir hareket oluşturmaya çalışan fütürist sanatçılar, hayat döngüsünün bir hareketlilik içinde olduğunu ve evrende her parçanın hareket halinde olup biçim değiştirdiğini ifade etmeye çalışmışlardır. I. Dünya Savaşı sonunda geleneksel resim ve heykelden farklı olarak Konstrüktivistler, çelik, cam, tahta, metal levha ve plastik gibi farklı endüstri malzemeleriyle yalın geometrik biçimler oluşturmaya başlamışlardır. Sanatın kurumsallaşmış oluşuna, para aracı olarak kullanılmasına ve savaşlardan dolayı meydana gelen akıl dışı olumsuz olaylara karşı bir tepki olarak 1916 yılında varlık gösteren dadacıların fütüristlerden farkı, makineyi, teknolojiyi insanlığın alaycı bir imgesi olarak kullanmaları ve böylece kendi gerçeklerini ifade etmeleridir. I. Dünya Savaşı ve II. Dünya savışı arasında kendini gösteren sürrealizm, bilinç altında oluşan düş ve imgelemlerini tuvale dökerek, sanatı uygarlığın düzenli ve kısıtlı normlarına karşı kullanmışlardır (Altınok, 2000, 23). Sanatın kültürel yönünün ön plana çıkmasında ve teknolojik çağın biçim dilinin oluşturulmasında, 20. yüzyılın ilk yarısında görülmeye başlanan bu sanat akımlarının katkısı büyük olmuştur. Sanatı yaşamla birleştirmeye çalışma çabasıyla sanatçılar teknoloji ve endüstri dünyasına biçim vermek istemişlerdir. I. Dünya Savaşı sonrası varlık gösteren (Almanya, 1919) Bauhaus Okulu, estetik makine biçimleri oluşturmak amacıyla kolektif olarak çalışmışlardır. II. Dünya Savaşı sonrası ise, 1945'den itibaren sanatta çeşitli yapılanmalar oluşmaya başlar. Senelerce sanatçılar üsluplara dair kurallar içinde sanatlarını ifade etmişlerdi. 20. yüzyılın sonlarına doğru, geleneksel sanatın icrası tükenmek üzereydi, sanat, yetkin sanatçılar tarafından, kalıplaşmış estetik temele dayanan düşüncenin hiyerarşik yapısı değiştirilerek yeniden düzenlenmeye başlandı (Smith, 1995, 7).

II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan problemler ile herşeyin sermayeleştirilmesine karşı bir tepki olması açısından sanatçılar, eserlerini mistik etkilerle dışa vurmaya başlamışlardır. Varoluşçu felsefenin etkisiyle var olan bu tavır içinde yer alan sanatçılar, her türlü baskı karşısında daha farklı ve özgür bir tutumla soyut ifade biçimlerine yönelmişlerdir.

2. Bilgi ve İletişim Çağında Plastik Sanatlarda İfade Çeşitliliği

Görsel aktarım ve anlatım gereçleri, insanı çevreleyen dünyasını zihni bir biçimde şekillendirmesiyle elde ettiği sonuçları biçim, kompozisyon ve dokusal bir anlayış içinde görülebilir hale getirmesine olanak sağlamaktadır. Zaman ve mekanda oluşmaya ve gelişmeye dayalı olaylar içinde görsel ilişkiler kurarak, ritm, ışık, renk ve devinim gibi plastik unsurlarla yansıtılmaya çalışılan heykel, resim, seramik vs. gibi oluşumlar bu anlamda plastik sanatların farklı iletişim kanallarını meydana getirmektedir. II. Dünya Savaşı'na gelinceye kadar klasik sanat, resim, heykel olmak üzere, son derece farklı sanatsal ifadeler olarak mevcudiyetlerini idame ettirmişlerdir. Bu kademeye kadar her sanat dalının kendine öz bir iletişim kodu ve özelliği olduğu düşünülmüş ve bu görüşle sanatın mevcudiyetini sürdürebilmesinin sadece sanat dalları arasındaki çizginin korunmasıyla mümkün olacağı benimsenmiştir. Empresyonist akım anlayışına kadar sanat eserleri kaynağını daima doğadan ilham alarak oluşturmuştur. Empresyonizm'den sonraki sanat akımlarında ise sanatçılar için bilgi objesi, sanatçının kendi gerçekliği olmuştur. Bu bakış açısı da sanatçıların objelerin kendi görüntüsünden çok objelerin anlamı ilgi kaynağı olmuştur. Ayrıca bu döneme kadar sanat eserleri, müzelerde sergilenmeye başlanarak tarihsel bir yapı oluşturmuş ve galerilerce alınıp satılarak bir meta konumuna getirilmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra varoluşçu anlayış tarzı ve yaklaşımı, teknolojilerdeki gelişim, sivil haklar, özgürleşme hareketleri, dilbilim, göstergebilim üzerine yapılan çalışmalar ve görselliğin ön plana çıkarak sanatçıların sanattaki seçkinci tavrı sorgulamaları sonucunda, plastik sanatlarda farklı ifade biçimlerine yönelik yeni arayışlar söz konusu olmuştur. Alabildiğine bir farklılık ve çeşitliliğin geçerli olduğu bu dönemde sanatçılar, özgünlükle kiç arasındaki uyum ve uyumsuzlukları, özne nesne ilişkisi üzerinde durmaları ile mevcudiyetlerini devam ettirmeye çalışmışlardır.

2.1. Yeni Gerçekçilik (New Realism)

Gerçekliğin yönlerinin çeşitli yöntemlerle sorgulanmaya ve betimlenmeye başlanmasıyla, plastik sanatlarda yeni keşiflere başlandığını gözlemliyoruz. II. Dünya Savaşı sonrası "Yeni Gerçekçilik" ismiyle anılan estetik üretimler, gerçekliğin anlaşılmasında yeni yaklaşımlar olarak ifade edilir. Toplumun sanatı yüzeysel birkaç tanımla ifade edip sınırlandırmasına karşı, varoluşçu felsefenin hakim olduğu bir etkiyle hareket eder. Popüler kültürü anlatan,

pop-kültürün özünde mevcut olan objeler, kent görüntüleri, endüstri ürünleri yeni-gerçekçiliğin konuları olmuştur. Modern çağa ait her obje kullanılarak bir bakıma klişeleşmiş sanatsal normlar yıkılmaya, öte yandan da kurallar ihlal edilmeye çalışılmıştır.

Resim 1. Martial Raysse, "Uzanmış Yeşil", 1964

2.2. Pop-Sanat (Pop-Art)

Geç kapitalizme dönük hayat tarzı dönem sanatının kurallarını oluşturmada önemli etmenlerden biri olur. Kapitalist üretimin teknolojiyle yeni aşamaya gelmesi ve sonucunda oluşan tüketim anlayışının sosyal yaşantı içinde önemli bir kültürel öğe durumuna gelmesiyle, kapitalist gelişimin pozitif yönü yavaş yavaş yerini ekonomik problemlere bırakmış, bu problemler yeni bunalımları ve başkaldırıyı da beraberinde getirmiştir. Toplum kültürü üzerinden politika yapılmaya başlanmasıyla birlikte sanatsal başkaldırının şekli de oluşmaya başlamıştır. Geç kapitalizmin meydana getirdiği bu yeni değerler ile halk kültürü ve onu anlatan kavramları da içine alan sanat ve yaşamı birleştirmeye çalışan ileriye dönük hamleler, sanatçıların dünya düzenine karşı aldığı tavırla "pop-art" akımının doğmasına sebep olmuştur. 1960'ların popüler sanatı pop-art, endüstriyel gelişimin ve teknolojinin ileri aşamalarında kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle meydana gelen bir akımdır. Pop-art'ın gelişmesinde radyo, televizyon, dergi, gazete gibi kitle iletişim araçları önemli etkenler olmuşlardır. Pop-art'ın ilk dikkat

çeken yapılanmalarını 1950'lerde Amerikalı ressam Jasper Jons ve arkadaşı Robert Rauschenberg'in eserlerinde görüyoruz. Diğer önemli temsilcileri Richard Hamilton, John Mc Hale, John Voelcke, R.B. Kitaj, Hockney, Richard Smith, Roy Lichtenstein, Claes Oldenburg, Tom Wesselmann, Martial Raysse ve Andy Warhol'dur.

Resim 2. Andy Warhol, "Marilyn", 1968

2.3. Optik Sanat (Op-Art)

"Op-Art" 1960'larda ön planda olan, optik resim olarak da bilinen bir sanat akımıdır. Çizgi, renk gibi sanatsal unsurlar yanılsamalar oluşturmak için kullanılır. Genelde siyah beyaz üretilen yapıtlar soyut akıma dahildirTesadüfe dayalı insiyaki yapı resmi bu anlayış tarzının tam karşıtı olmuştur. Op-art, resim sanatında üç boyutlu etki verme eğiliminin soyut sanatta vücut bulmuş şeklidir. Bu yöntem için geometrik biçimler ahenkli bir şekildi ritmik olarak düzenlenmiş ve bu biçimler üzerinde renk kullanılarak model oluşturulmuştur.

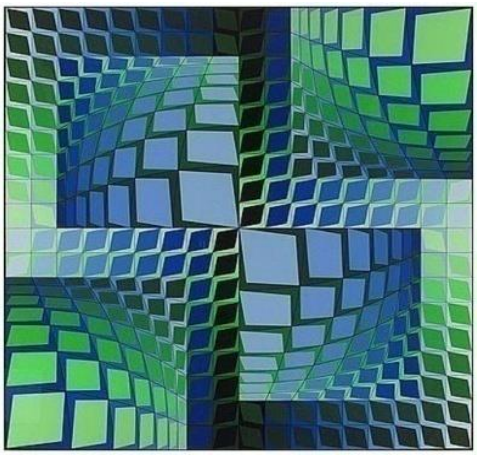

Resim 3. Josef Albers, "İsimsiz", 1967

Op-art, geometrik biçimleme yöntemleriyle yapılan konstrüktivist anlayışla benzerdir ve onun olanaklarından en geniş anlamda faydalanmıştır. Op-art, Josef Albers ile Vasarely'nin temsil ettiği

optik yanılsamalara dayanan çalışmalara sahiptir. Optik denemelere dayanan çalışmalar, hareket halinde olmayan, durağan objelerin retina ile algılanmasına dayanan denemeleri konu edinir (Germaner, 1997, 27). Önemli temsilcileri Carlos Cruz Diez, Jesus-Rafael Soto , M.C. Escher, Julian Stanczak, Daniel Burren'dir.

2.4. Devinimsel Sanat (Kinetik Art)

Yorum ve algılama kabiliyeti kişiden kişiye değişen, kareler, yuvarlak, rengarenk plastik formlar içinde dikkat çeken kompozisyonlarla yüzeyi şekillendiren bir sanat akımıdır. Kinetik sanat, Victor Vasarely tarafından ilk kez 1955 yılında Paris'te tanıtılmıştır. Kinetik sanatın merkezi New York, başlatan sanatçı olarak da Victor Vasarely gösterilmektedir. 1930 yılında grafik sanatlara ve geometrik resim çalışmalarına başlayan Macar asıllı bu sanatçı, 1955 yılında manifestosunu yayınladı. Kinetik sanatta göz aldatmaları, illizyon ilkeleri ile resim yapılmaktadır. Hareketin betimlenmesiyle ilgili bir anlayıştan yola çıkarak meydana gelen kinetik sanat eserleri daha çok hareketle değil hareket etkisi yaratmasıyla ilgilidir. Örneğin, arkaik sanatlardaki hareketsiz, durağan heykeller zamanla ve o günün sanat anlayışına göre hareketlendirilmiştir (Kınay, 1993, 332). Duchamp, Laszio Moholy Nagy, Alexander Calder verilebilecek önemli temsilcileridir.

Resim 4. Mary Martin, "İsimsiz", 1965

2.5. Minimalizm

1960'lı yıllarda ise özelliklerini reklamcılık tekniklerinden alan (grafik), mekanla algı boyutları arasındaki ilişkileri vurgulayan minimal sanat, en basit yalın biçimlerle, açık ve sadelikten duyulan bir zevkle oluşturulmuştur. Dönem içerisinde uygulanan sanatsal anlayışın sosyo-politik yönünün ön planda tutulmasına karşı bir tepkiyle, içeriğin tamamen kaldırılıp, biçim ve tasarımın ön planda tutulduğu bir anlayışla yapıtlar üretilmiştir. Bu yapılanmanın ilk izleri Kübizm, Bauhaus Okulu, Konstrüktivizm gibi sanatsal oluşumlarda hissedilmesine karşın "Minimalizm" olarak sanat literatürlerine geçmesi 1965 yılından sonradır. Yapıtlar genellikle üçboyutlu heykellerde kendini gösterir. Yapıtların sergilenmesi sırasında tasarlanan simetrik düzenlemeler dikkat çeker. Neon tüpler, plastik, fiberglas, krom, bakır gibi endüstri ürünlerinin sıkça kullanıldığı görülür. Yapıtlar isimsiz

olarak ve olabildiğince yalın üretilir. Sol Le Witt, Ryman bu akım içinde önemli sayılabilecek isimlerdir (Lynton, 1982, 315).

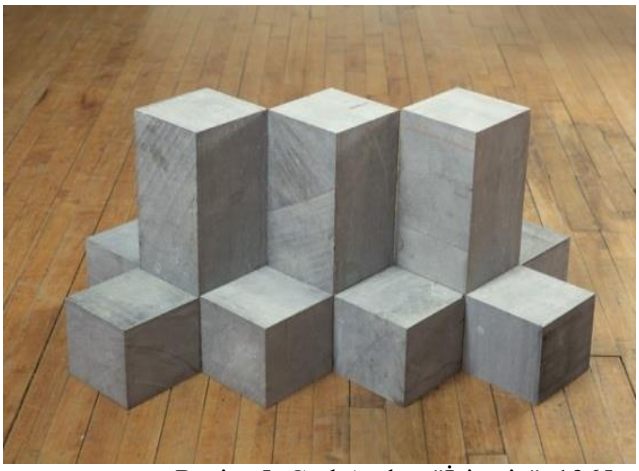

Resim 5. Carl Andre, "İsimsiz", 1965

2.6. Kavramsal Sanat (Conseptual Art)

1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde, artık yapıt biçimsel anlamda değerlendirilmeyip, düşünce ön plana çıkar. Dolayısıyla eserin nasıl göründüğünün hiçbir anlamı kalmaz bu düşüncenin yerine "kavram" geçer. Bu anlamda devreye giren kavramsal sanat, sanat nesnesine karşı bir tutum sergiler.

Sanat ve dil arasındaki ilişkiyi sorgulayan kavramsal sanatın endüstriyel ve metinsel düzlemde gerçekleştirdikleri biçimler ve 1970'lerden sonra uygulanan çalışmalar, hazır nesneyi ve enstalasyonu bütünüyle bir anlatım dili haline getirmiştir. İngiltere'de Michael Baldwin, Terry Atkinson, David Bainbridge ve Harol Hurrel isimli sanatçıların biraraya gelerek oluşturdukları "Art&Language" (Sanat ve Dil) grubu "Art&Language" adlı bir dergi çıkarırlar. Sanatsal tartışmaları bu dergi üzerinden yayınlarlar. Derginin editörü Joseph Kosuth'un bu dergi aracılığı ile sanat üzerine yaptığı çözümlemeleri sanat tarihi için önemli verilerdir. Sanatçı olmak, sanatın özde ne olduğunun sorgulanmasıyla eşdeğerdir ve estetik biçimden çok önemli olan sanatın işlevidir (Atakan, 1997).

Resim 6. Joseph Kosuth, "İsimsiz", 1965

2.7. Yerleştirme Sanatı (Enstalasyon)

Enstalasyon, birden çok objenin özel bir mekan içerisinde birbirleriyle ilişkilendirilerek düzenlenmesiyle oluşturulan ve düşünceyle yaşamın gerçeklerini izleyiciye daha iyi aktaran bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanatsal anlamda radikal değişikliklere neden olan fotoğrafın, enstalasyon olgusu içinde sanatsal nesne olarak sunulması ve alet estetiği yerine bilgi estetiğinin oluşmasıyla, resim ve heykel arasındaki biçimsel ve teknik ayırımlar ortadan kalkmıştır. Böylece, sanatsal ürünler bütüncül teknik ve biçimlerle oluşturulmaya başlanmıştır (Başar, 2000, 65). Önemli temsilcileri Duchamp, Barbara Kruger, Judy Chicago, Anis Kapoor, Tracey Emin'dir. 1960'lı yılların sonlarında klişeleşmiş basmakalıp değerlerin ötesinde pek çok sanatsal faaliyetin sanat eseri olarak değerlendiği görülmektedir. Öyle ki, sanatçılar kendi bedenlerini sanat nesnesi olarak kullanmaya başlamışlardır (Body-Art). Özellikle Performans, Fluxus, Happening ve Body-Art olarak kendini gösteren bu yapılanmalar, insanı bazı kavramları sorgulamaya yönlendiren ifade biçimleri olarak karşımıza çıkar.

Resim 7. Anis Kapoor, "İsimsiz", 1970

2.8. Performans Sanatı - Fluxus - Happening

Sanatçılar, performans sanatına yönelik eylemlerle, sanat ve yaşamın, sanat ve siyasetin birbirinden ayrı tutulmasını reddetmiş, herdefasında yarattıkları yeni eylemlerle etkinliklerini sürdürmüşlerdir. 1970'li yıllara gelindiğinde pek çok geleneksel anlamda sanat üreten sanatçı, kendine özgü ifadelerle performans sanatıyla ilgilenmeye başlamıştır. Performans sanatının önemli isimlerinden biri olan Joseph Beuys, Avrupa ve Amerika'daki bütün sanatçıları etkisi altına alarak "Fluxus" hareketinin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Happening, senaryoya bağlı kalınmadan doğaçlama olarak ifade edilen bir çeşit sanatsal anlatım biçimidir. Happening, ilk olarak Allan Kaprow'un gösterileri sonrası yaygınlaşmıştır. Gösterilerinde, dans, tat alma duyusu ve koku gibi hislere hitap eden bir anlayış ön plana çıkar. Bu sanatsal anlayışta izleyici katılımı önemlidir ve meydana gelen estetik etki, deneyimlerden ibarettir.

Resim 8. Kaprow, Happening, 1965

2.9. Arazi Sanatı (Land-Art)

Land-art, 1960'lı yılların sonlarına doğru ABD'de ortaya çıkmış, 1970'li yıllarda tüm batı ülkelerini etkisi altına almış avat-garde bir sanat türüdür. Bu akım, kısaca doğaya müdahale olarak açıklanabilir. Doğanın geniş alanlarına insanın müdahale etmesiyle oluşmuş sanatsal bir etkinliktir. Birçok doğal malzemenin kullanılmasıyla gerçekleştirilen bu sanatta, çeşitli uygulamalar vardır. Örneğin, küçük ada parçacıklarını kumaşlarla örtme, ağaçların bazı yerlerini kumaş parçalarıyla sarma, hendekler açma, toprağa gömme veya galeri içinde taş, toprak vb. gibi doğal malzemelerle veya insan ürünü çevresel objelerle düzenlemeler oluşturma...

İlk oluşumları II. Dünya Savaşı sonrası gözlemlenen avant-garde sanatsal tavır, heykel, resim vs. gibi sanatlar arasındaki sınırları kaldırmış, içinde birçok malzeme barındıran çevreye yönelmiştir. Doğa sanatı olarak adlandırılan Land-art'a özgü sanatsal çalışmalar iki düşünce altında araştırılabilir. İlki, sanatsal malzemelerle doğaya aykırı olmayan uyumlu çalışmalar, ikincisi doğadan sanata aktarma yoluyla yapılan çalışmalar. Doğaya aykırı olmayan çalışmalarda "sanat doğa için vardır" düşüncesiyle beraber sanatsal ifade yolları seçilmiştir. Yani, sanatsal etken olarak "zaman" gösterilmektedir. Sanat eserleri zaman içinde yok olurlar. Bu da Land-art'ın galericilik düzenine karşı bir sanatsal yapılanma olduğunun göstergesidir. Fakat Land-art akımı içerisinde yer alan yapıtlar zaman zaman galerilerde sergilenmiş, ancak bu işlerin satışı yapılmamıştır. Land-art'ın en önemli temsilcisi Christo'dur.

Resim 9. Christo, Land-art, 1965

2.10. Video Sanatı (Video-Art)

Video-Art, sinemanın tersine, hareketli imajlara yönelik sanatsal çalışmaların bir alt türüdür. Görüntülerden ve seslerden oluşan bu sanat analogtur. Film ile arasında ilişki olmasına rağmen video sanatı farklı bir türdür. Video sanatı ile sinema arasındaki fark; videonun, sinemanın özelliklerini taşımaması, konu, senaryo, oyuncu, diyalog gibi unsurlara ait olmak zorunluluğunda olmaması ve sinemada bulunan eğlenceli özelliklere sahip olmamasıdır. Bu ayırım videoyu sadece sinemadan değil, avant-garde sinema veya kısa filmler gibi sinemanın alt kategorilerinden de ayırmak gereklidir. Sinemanın amacı eğlendirmek, vakit geçirtmek iken; videonun ise sınırları keşfetmek veya izleyicinin bildik alışılagelmiş sinema nedeniyle oluşmuş beklentilerine karşı bir duruş sergilemek gibi çeşitli amaçları olduğu söylenebilir.

Nam June Pai, 1965'te satın alıp denemelerine başladığı Sony Portapak ile video sanatına başlamıştır. Önce Papa VI. Paul'un New York'taki geçişini kaydederek başlamış, daha sonra aynı gün bunu Greenwich Village Cafe'de gösterime sunmuştur. Sony Portapak çıkmadan önce hareketli resim teknolojisi tüketiciler arasında pek yaygın değildi. Nedeni, hareketli resim teknolojisinin yüksek fiyatlarda olması ve anında oynatılamamasıdır. Bunun sonucunda birçok sanatçı filmden daha çok videoya ilgi gösterdi. Bu teknolojiler birbiri ile ilişki içine girdiğinde bu ilgi daha fazlalaştı. Video sanatına en çok ilgi gösterildiği yıllar 196-1970'li yıllardı. Hala uygulanmaya devam edilen video sanatı, günümüzde başka araçlarla ve başka ortamlarla birleştirilerek enstalasyonun veya performans sanatının bir parçası olarak kullanılmaya başlandı. Video-art'ın önemli temsilcileri Yuri Ancarani, Lee Kai Chung, Dalila Ennadre, Mattias Harenstam, Oded Hirsch, Tran Luong, Jorge Macchi, Nicole Miller, Pallavi Paul'Dur.

Resim 10. Nicole Miller, Video-Art, 2012

2.11. Gövde Sanatı (Body-Art)

1980'lere gelindiğinde 20. yüzyılın sanatsal oluşumlarında sosyo-kültürel anlamda önemli kopuşların yaşandığını, farklılaşmaların suyu yüzüne çıktığını gözlemliyoruz. Bu dönemde yaşanan kimlik ve

fark politikaları, sanatsal anlamda yeni ifadelerin oluşmasına sebep olmuştur. Kimlik ve farkın ön plana çıkması beden politikalarını gündeme getirmiştir. Sistemin tekrardan incelenmesi, araştırılması sanatta yeni ifadelerin gelişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, beden, kimlik, ayırımcılık gibi kavramların sanatta ifade edilişi kökleri 1960'lı yılları dayanan Gövde sanatıyla varlık bulmuştur. Nedeni, gövde Batılı modernist ideolojilerde iktidarın temsili gibidir. Bu yüzden gövdeye dönük her türlü performans içinde bulunulan sistemi eleştirir. Bu sistemin, sanatçılar tarafından gövdeyle anlatılması çabasıdır (Kahraman, 2002, s: 209-212).

Sanatçılar, yaşamı bütün yönleriyle ele alarak, yaşamdaki tüm olumsuzlukları bedenlerini kullanarak anlatma çabası içine girmişlerdir. Gövde sanatında önemli isimler olarak Eva Hesse, Carolee Schneemann, Lynda Benglis, Louise Bourgiois, Yayoi Kusama, Gina Pane, Herman Nitsch, Abramoviç, Oleg Kulig'i verebiliriz.

Resim 11. Gina Pane, Body-Art, 1970

SONUÇ

Günümüzde bilimsel gelişmelerin bilgi teknolojisine dönüşmesi ve bu oluşan yeni teknolojilerin üretime yansıması insanı, dolayısıyla toplum yapısıyla birlikte sanatın pozisyonunu ve yaratıcı sanatsal ifadeyi de büyük oranda değiştirip yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Bilgi ve iletişim alanında yaşanılan devrimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan Bilgi ve İletişim Çağı'nın neden olduğu yeni yaşam düzeninin plastik sanatlar alanında yeni ifade olanaklarına yol açtığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla, sanat yapıtlarının Bilgi ve İletişim Çağı ile beraber bilgi ürünlerine dönüşmesi, bir iletişim süreci içerisinde tanımlanması ile sanatçı ve izleyici arasındaki iletişimin kodları yeniden oluşturulmaya başlanmıştır.

Bilgi ve İletişim Çağı'nda geleneksel olarak üretilen sanatın dışına çıkılarak, günlük yaşamın tasvir edilmesinin, tasarlanmasının ötesinde bir başka gerçekliğe varılmaya çalışılmaktadır. Başka bir deyişle bu durum, klişeleşmiş bağımlılığı ve zorunluluğu ortadan kaldıran bir çeşit özgürlük savaşıdır. Bu amaçla sanatçılar, bazı deneysel çalışmalar yaparak, geçmiş, dün ve yarını aynı anda anlatan bir ifade biçimine ulaşmayı gaye edinmektedirler. Bununla birlikte Bilgi ve İletişim Çağı'nda plastik sanatlarda gündeme gelen her çeşit yenilik, ifade ve deneme, öznellik ve kişiselliğin bir çeşit dışavurumudur denilebilir.

Kaynakça

- Altınok, İ. (2000). Bilgi Çağında Disiplinlerarası Bir Metin Olarak "Sanat", Ankara: H.Ü. G.S.F. Yayınları
- Atakan, N. (1997). Sanat ve Dil Grubu, İstanbul: Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, YEM
- Başar, M. R. (2000). Bilgi Çağında Disiplinlerarası Bir Metin Olarak "Sanat", Ankara: H.Ü. G.S.F. Yayınları
- Clark, T. (2004). Sanat ve Propaganda, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Dokak, H. (1993). Yaratıcı Edimde Post-"Dahi" Sanatçı, Ankara: Sanat Yazıları V. H.Ü. G.S.F. Yayınları
- Germaner, S. (1997). 1960 Sonrası Sanat, İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Kahraman, H. B. (2002). Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Öteleri, İstanbul: Everest Yayınları
- Karayağmurlar, B. (2007). Bilgi Çağında Sanat - Bilim İlişkisi ve Yeni Sanatçı Kimliği, karayağmuryazilar.blogspot.com.tr. E.T: 26.05.2016
- Lynton, N. (2015). Modern Sanatın Öyküsü, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Smith E. L. (1995). Movements in Art Since 1945, London: Thames And Hudson Ltd.
- Tunalı, İ. (2000) "Dünyanın Yeni Epistemolojik Anlamı Ve Sanata Yansıması" Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi. Bilgi Çağı ve Sanat VI. Ulusal Sanat Sempozyumu. Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları:18

AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ACADEMIC MOTIVATION AND EMOTIONAL INTELLIGENCE LEVELS OF ELT STUDENTS AT A UNIVERSITY IN TURKEY

Furkan CANBAY

Atatürk University, Foreign Languages High School

Şehnaz ŞAHİNKARAKAŞ
Çağ University, Faculty of Arts and Sciences

Abstract

The purpose of our study is to investigate the relationship between academic motivation and emotional intelligence of students studying in English Language Department at a university in Turkey. 225 participants joined the study voluntarily. The data were gathered through personal information form, emotional intelligence evaluation scale and academic motivation scale. The results indicated that the participants had high levels of emotional intelligence and academic motivation. A positive and moderate relationship was found between emotional intelligence and academic motivation. Emotional intelligence sub-dimensions of managing self-emotions, emotional awareness and empathy are affected by gender factor. Age has an impact on managing self-emotions and self-motivation sub-dimensions. Students' education year factor influenced self-motivation, emotional awareness and managing self-emotions sub-dimensions. However, gender, age and education year are not influential in academic motivation.

Keywords: Academic motivation, emotional intelligence, teacher candidates.

Introduction

Students who study in English Language Teaching department are teacher candidates of the future. According to Brown (2001), teachers who are highly motivated and have positive attitudes towards their profession can increase the quality of teaching by maintaining good relationships with their students, creating positive energy, making the learning process easier and giving advice and counsel when they need.

Yusof, Ishak, Zahidi, Abidin & Bakar (2014) point out that emotional intelligence is an important competency in academic environments and this competency is essential in teacher education services for generating high quality teachers. Doinita (2015) expresses that emotional Intelligence is a theoretical construct which symbolizes ability that individuals have at detecting, comprehending, assimilating, and directing emotions for the purpose of guiding one's mind and behavior in a better way. The emotional intelligence theory considers emotion as a signal system which is developed and in which each emotion means a specific relationship within oneself or with the external world. Cotruş, Stanciu and Bulborea (2012) deal with the importance of emotional intelligence. They put forward that our professional or daily life achievement depends on emotional intelligence, which supplies creativity and benefits from emotions to get rid of problems, more than general intelligence, which provides for resolving problems. Bangun and Iswari (2015) claim that emotional intelligence is broadly thought as a factor which affects educational and vocational performance better. It plays a significant part in our decisions and behaviors and is an indicator of achievement at school and life.

Karagüven and Yükseloğlu, (2013) state that academic motivation is one of the prominent issues in education because it has a connection with learning and thought to be a significant subject in educational psychology. According to Karataş and Erden (2014), academic motivation is a vital concept that determines academic performance and success of students. It shows the differences of students in educational tasks. It is accepted that it has a positive impact on teaching and student actions.

The aim of our study is to investigate the relationship between academic motivation and emotional intelligence of ELT students at Atatürk University. The research questions are presented below:

1. What is the participants' level of Emotional Intelligence in terms of Emotional Awareness (EAW), Managing Self-Emotions (MSE), Empathy (EM), Managing Others' Emotions (MOE) and Self-Motivation (SM)?

2. What is the level of participants' academic motivation?

3. Is there a relationship between participants' emotional intelligence and academic motivation?

4.1. Is gender a factor in participants' level of emotional intelligence?

4.2. Is gender a factor in participants' academic motivation?

5.1. Is age a factor in participants' level of emotional intelligence?

5.2. Is age a factor in participants' academic motivation?

6.1. Is year of education a factor in participants' level of emotional intelligence?

6.2. Is year of education a factor in participants' academic motivation?

Methodology

This study is a quantitative research which tries to describe the relationship between emotional intelligence and academic motivation. The study was carried out in correlational research model. Variables of the study can be viewed in two categories. Dependent variables are emotional intelligence and academic motivation levels of students. Independents variables are socio-demographic features of students. The target population of the study is formed by 225 students who study in the department of English Language Teaching of Atatürk University in Erzurum during 2015-2016 academic years and are willing to participate in the study. All the students study in preparatory class and all levels from freshmen to seniors. The data of the research were collected from two scales and personal information form. Emotional intelligence scale was developed by Hall (1999). It was adapted to Turkish and its validity and reliability were tested by Ergin (2000). Ergin found Cronbach's Alpha coefficient of the scale as .84 in his study. It contains 30 items. Each item of the six-point Likert scale has the options of "completely disagree, disagree, partially disagree, partially agree, agree and completely agree". There are 5 sub-dimensions in the scale: self-motivation, awareness of emotions, managing one's own emotions, empathy and managing others' emotions. The scale does not include reverse item. (Ergin, 2000). Academic motivation scale was developed by Bozanoğlu (2004) to determine the educational differences among students. It has 20 items. The five-point Likert type scale gives the choices of "certainly inappropriate, inappropriate, neutral, appropriate and certainly appropriate" which are graded from 1 to 5. The minimum and maximum points that can be taken from the scale change between 20 and 100 for the respondents. Item 4 is the only reverse item in the scale. Bozanoğlu (2004) expresses that the factor analysis was done in order to identify the construct validity of the academic motivation scale. T test was used to identify

the content validity of the scale. The reliability study of the scale was carried out with the participation of 101 high school students. Correlation was found .87 through test-retest method. Cronbach's Alpha internal consistency coefficients were between .77 and .85 in the same group and at different times, and between .77 and 86 in different groups. The personal information form was organized by the researcher to get information about the participants such as age, gender and year of education.

The data were analyzed through computer. SPSS 22 statistics program and AMOS were used in data analysis. Mean and percentage distribution were used in determination of features of students. ANOVA was used to identify the interrelations in independent variables in groups. Pearson's correlation coefficient technique was used in the identification of students' emotional intelligence and academic motivation levels for the purpose of identifying the relationship between their emotional intelligence and academic motivation levels. T test was also used for dual group comparisons. Confirmatory Factor Analysis was run to check whether the five-factor model would provide a good fit to the data (see Figure 1) for the participants of this study. Reasonable fit characteristics with the data were achieved after eliminating Item 6 from the data (X^2= 588.78; X^2/df= 1.73; GFI= .85; CFI= .89; RMSEA= .06). As seen in the values, the X^2/df result was below 3; RMSEA was between .06 and .08. The GFI and CFI results were slightly below the expected level; however, the reasonable results with the other values meant that there was a reasonable fit with the data.

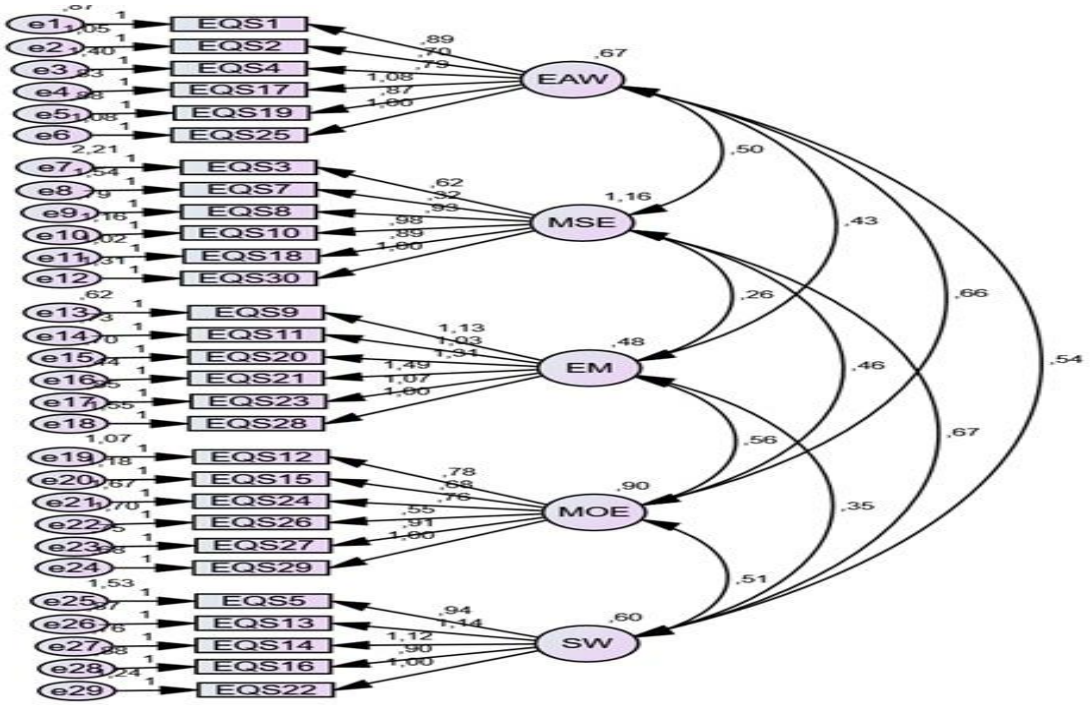

Figure 1. Confirmatory Factor Analysis of Emotional Intelligence Scale

Findings

Table 1 provides descriptive results of EI levels of the participants in terms of 5 sub-scales which EI evaluation scale contains. Minimum and maximum scores change between 1.33 and 6.00 for EAW, 1.50 and 5.83 for MSE, 1.00 and 6.00 for EM, 1.67 and 6.00, and 1.80 and 6.00 for SM. Respectively, EM and EAW have higher mean averages than other EI sub-scales (4.70 and 4.66). The lowest mean score belongs to MSE but it is still higher than 3.00 (3.83).

The standard deviation score which EAW has is the lowest (.83). This can be expresses that EAW scores of the participants are closer to the mean than their other scores. MOE, EM and SM have similar standard deviation scores (.86, .88 and .90). MSE has the highest standard deviation (.96) and this means that MSE mean scores of the participants are further from their other mean score. Each sub-scale was examined in detail below.

Table 1. Descriptive Results for Emotional Intelligence (EI)

Sub-Scales	Mean	S.D.	Min.	Max.
EAW	4.66	.83	1.33	6.00
MSE	3.83	.96	1.50	5.83
EM	4.70	.88	1.00	6.00
MOE	4.38	.86	1.67	6.00
SM	4.21	.90	1.80	6.00

All of the EAW items are higher than 4.00 in Table 2. Items 19, 1, 25 and 17 have respectively higher mean scores than other items (5.10, 4.89, 4.87 and 4.61). When we look at these scores we can say that the participants appreciate the importance of being aware of real emotions. Items 2 and 4 have the lowest two mean scores (4.23 and 4.24), but still they can be considered high. Items 2, 19 and 1 have lower standard deviation scores than others (1.17, 1.17 and 1.18).

Table 1. Descriptive Results for EAW

Item No	Item	Mean	S. D.	Min.	Max.
1	I can use both of my positive and negative emotions which are products of my sense in giving direction to my life.	4,89	1,18	1,00	6,00
2	I reveal what changes I should do through my negative emotions.	4,23	1,17	1,00	6,00
4	I can express my emotions in an appropriate way for me at any moment.	4,24	1,34	1,00	6,00
17	If time is suitable, I evaluate my negative emotions and mistakes, and try to find what the reason of negativity is.	4,61	1,27	1,00	6,00
19	It is very important to be aware of my real emotions for my health.	5,10	1,17	1,00	6,00

25	People who are aware of their real emotions can easily manage their own lives more.	4,87	1,32	1,00	6,00
Total		4.66	.83	1.33	6.00

According to Table 3, MSE items are below 4.00 except for item 7 which deals with awareness of current emotions. It is sharply higher than other items (4.98) and also has the least standard deviation score (1.29). Item 3 which is about keeping calm under pressure has the lowest mean score (3.13) and the highest standard deviation score (1.63). Other items seem to have moderate mean scores varying between 3.60 and 3.80 and standard deviation scores changing between 1.34 and 1.57.

Table 2. Descriptive Results for MSE

Item No	Item	Mean	S. D.	Min.	Max.
3	I am calm under pressure.	3,13	1,63	1,00	6,00
7	I am aware of what I feel.	4,98	1,29	1,00	6,00
8	When something does not go right (is ruined), I can easily be calm again.	3,60	1,34	1,00	6,00
10	I do not allow negative emotions to influence me for a long time.	3,80	1,50	1,00	6,00
18	When things do not go right, I remain calm.	3,79	1,39	1,00	6,00
30	I can get out of my negative emotions in a short time.	3,72	1,57	1,00	6,00
Total		3.83	.96	1.50	5.83

As it can be seen in Table 4 that mean scores of MOE items seem to be around 4.00 and can be considered high. Item 27 which has the highest mean score (4.69) and the lowest standard deviation (1.22) touches upon giving advice to others. Item 26 which has the lowest mean score (4.00) can be understood as giving consultation to others and even this score can be regarded as high. It has also the highest standard deviation (1.18). Item 29 has the second highest mean score (4.56).

Table 3. Descriptive Results for MOE

Item No	Item	Mean	S. D.	Min.	Max.

12	I have a calming effect on others.	4,44	1,27	1,00	6,00
15	I react to the temperaments, needs and motives of other people.	4,43	1,26	1,00	6,00
24	People think that I effect emotions of other people.	4,14	1,48	1,00	6,00
26	Generally, I can easily turn pessimism of other people into optimism.	4,00	1,40	1,00	6,00
27	I am an appropriate person for the people who ask for advice on a relationship.	4,69	1,22	1,00	6,00
29	I help others in achieving their own personal goals.	4,56	1,25	1,00	6,00
Total		4.38	.88	1.00	6.00

All EM items are higher than 4.00 and can be considered high in Table 5. Item 9 which has the highest mean score (5.24) and the lowest standard deviation score (1.11) shows us that the participants are good at listening to needs of people around them. The second highest mean score belongs to item 11 (4.91) which deal with noticing invisible needs of others. The lowest mean score belongs to item 23 (4.15) which refers to deducing feelings unclear expressions, but this this mean score can be accepted as high. The EM items state that the participants consider themselves as good listeners and believe themselves in understanding the abstract feelings of others than the concrete emotions of them.

Table 4. Descriptive Results for EM

Item No	Item	Mean	S. D.	Min.	Max.
9	I am quite good at listening to problems of others.	5,24	1,11	1,00	6,00
11	I am sensitive to sensory needs of others.	4,91	1,11	1,00	6,00
20	I can easily understand emotions of other people even if they are not stated directly.	4,71	1,23	1,00	6,00
21	I am successful at understanding emotions of	4,94	1,22	1,00	6,00

	people from their facial expressions.				
23	I can easily perceive uncertain needs of others.	4,15	1,18	1,00	6,00
28	I can strongly adapt to emotions of other people.	4,26	1,42	1,00	6,00
Total		4.70	.88	1.00	6.00

Table 6 shows that item 14 has the biggest mean score (4.80) and the second least standard deviation score (1.23). When we look at these numbers, it is possible to say that the participants trust themselves in struggling against difficulties. However, they find it hard to keep up with treat and danger by using their positive emotions as it can be inferred from item 6 which has the lowest mean score (3.32) and the highest standard deviation score (1.61).

Table 5. Descriptive Results for SM

Item No	Item	Mean	S. D.	Min.	Max.
5	I can focus myself on what I should do by keeping calm when I feel myself under threat and danger.	3,89	1,43	1,00	6,00
6	I mostly act with positive emotions when I feel myself under threat and danger (humour, fun, joke etc.)	3,32	1,61	1,00	6,00
13	I have the strength of retrying to be successful in case of a failure.	4,24	1,28	1,00	6,00
14	I try to find solutions to the difficulties which I encounter in life.	4,80	1,23	1,00	6,00
16	I can easily enter the situations which require attention, serenity and readiness.	4,17	1,17	1,00	6,00
22	I can easily get out of my negative emotions when there is a matter of duty.	3,96	1,35	1,00	6,00
Total		4.21	.90	1.80	6.00

Table 7 gives the total descriptive academic motivation results of the participants. Minimum and maximum levels of the responses change between 1.55 and 4.80 points. The

participants have a moderately high academic motivation level (mean= 3.51) with a low level of standard deviation score (.58) on average. A detailed investigation on AMS items was presented below.

Table 6. Descriptive Results for Total Academic Motivation Scale (AMS)

	Mean	S. D.	Min.	Max.
AMS	3,51	,58	1,55	4,80
N.	225			

When Table 8 is evaluated, it is remarkable that the highest mean scores belong to items 15, 14, 5 and 12 (4.23, 4.16, 3.90 and 3.88) and it is possible to say that the participants have an acceptable level of academic motivation. They like collaborating with others. They are open to learning and appreciate variety in their learning subjects, however they are disappointed with the attractiveness of school subjects as it is seen in item 4 (2.64) which has the lowest mean score. It is also evident in items 10 and 7 which have moderate mean scores (3.08 and 3.16) that the participants have a neutral feeling towards studying hard subjects. According to the mean score of item 6 (3.17), the participants have a moderate feeling towards competing in academic tasks. Items 15 and 14 which have the highest mean scores have also the lowest standard deviation scores (.87 and .96) when compared to other items.

Table 7. Descriptive Results for Academic Motivation Scale Items

Item No	AMS Items	Mean	S. D.	Min.	Max.
1	I seek opportunities for using the things, which I learned, out of the school as well.	3,72	1,00	1,00	5,00
2	Everything, which I learned, arouses curiosity for learning more.	3,75	,99	1,00	5,00
3	I pay my attention to the lesson as soon as the lesson begins.	3,32	1,16	1,00	5,00
4	The things which are taught at school do not arouse my interest.	2,64	1,25	1,00	5,00
5	When I look back, I become happy as I see how much I learned.	3,90	1,11	1,00	5,00
6	I think that I am more eager in lessons and learning than other students in my class.	3,17	1,15	1,00	5,00
7	When I have alternatives to choose, I generally choose the tasks which cause me to study hard.	3,16	1,08	1,00	5,00

8	I like the subjects which urge me to think more.	3,60	1,02	1,00	5,00
9	The goals which I set for myself are the goals which require hard work and long time.	3,58	1,05	1,00	5,00
10	I like studying a bit more difficult subjects more.	3,08	1,14	1,00	5,00
11	Sometimes I am fascinated with the lesson so much that I surprise why the break time bell rings so early.	3,21	1,23	1,00	5,00
12	I always like studying new and different subjects.	3,88	1,06	1,00	5,00
13	I prepare more comprehensive tasks than the teacher/instructor asked for just in order to learn more.	3,24	1,04	1,00	5,00
14	Learning something new excites me.	4,16	,96	1,00	5,00
15	I like helping others through what I learned.	4,23	,87	1,00	5,00
16	When I encounter with a difficult subject, trying to understand it pleases me.	3,77	1,00	1,00	5,00
17	Sometimes I study hard to learn something even if a grade is not given in return.	3,54	1,15	1,00	5,00
18	There has been much time in which I do not notice how the hours passed while learning something.	3,40	1,16	1,00	5,00
19	If I cannot find enough knowledge about any subject in the course book, I look at other books immediately too.	3,70	1,12	1,00	5,00
20	I usually feel as if I am solving an enjoyable puzzle in the exams.	3,06	1,30	1,00	5,00
N		225			

Table 9 presents the correlations between participants' level of academic motivation and sub-dimensions of emotional intelligence. The correlations between academic motivation and other emotional intelligence sub-dimensions are moderate and positive (varying between r=0.52 and r=0.32.). Thus, it is possible to say that there is a positive and moderate

relationship between academic motivation and emotional intelligence levels of the participants. The highest correlations are between MSE and SM (,69) and between MOE and EM (,68) while the lowest correlations are between AMS and EM (,32) and AMS and MSE (,34).

Table 8. Correlations between Academic Motivation and Emotional Intelligence

		AMS	EAW	MSE	EM	MOE	SM
Pearson Correlation	AMS	1,00	,48	,34	,32	,44	,51
	EAW	,48	1,00	,52	,59	,62	,64
	MSE	,34	,51	1,00	,35	,42	,69
	EM	,32	,59	,35	1,00	,68	,52
	MOE	,44	,62	,42	,68	1,00	,52
	SM	,52	,64	,69	,52	,52	1,00

A significant relationship between gender factor and MSE (p>.01), EAW (p=.01) and EM (p<.05) was found in Table 10. It was seen that female participants have higher levels of EAW (4.75) and EM (4.79) while male participants are better at MSE (4.08). Gender factor was identified as an insignificant factor in terms of other emotional intelligence sub-dimensions.

Table 9. The Relationship between Gender and Emotional Intelligence Sub-Dimensions

Variables	Gender	N	Mean	S. D.	t	p
EAW	Male	70	4,45	,84	-2.45	.01
	Female	155	4,75	,82		
MSE	Male	70	4,08	,98	2.64	.00
	Female	155	3,72	,93		
EM	Male	70	4,50	,99	-2.29	.02
	Female	155	4,79	,81		
MOE	Male	70	4,28	,91	-1.08	.28
	Female	155	4,42	,84		
SM	Male	70	4,25	,91	.45	.64
	Female	155	4,19	,90		

According to Table 11, gender was not found as a significant factor in academic motivation (p>.05).

Table 10. The Relationship between Gender and Academic Motivation

Variables	Gender	N	Mean	S. D.	t	P
AMS	Male	70	3,47	,56	-0.66	.50
	Female	155	3,53	,60		

In Table 12 it was seen that there is a significant relationship between age factor and MSE and SM ($p<.05$). Age was found insignificant for EAW, EM and MOE sub-dimensions ($p>.05$). It was understood that as age increases, MSE and SM levels of participants get higher.

Table 11. The Relationship between Age and Emotional Intelligence Sub-Dimensions

Variable	Age	N	Mean	S. D.	F	P
EAW	17-20	122	4,60	,87		
	21-24	88	4,72	,78	,576	,563
	25-25>	15	4,78	,88		
MSE	17-20	122	3,68	,91		
	21-24	88	3,97	1,00	4,836	,009
	25-25>	15	4,37	,90		
EM	17-20	122	4,66	,90		
	21-24	88	4,75	,87	,525	,592
	25-25>	15	4,87	,84		
MOE	17-20	122	4,30	,89		
	21-24	88	4,51	,83	1,516	,222
	25-25>	15	4,31	,77		
SM	17-20	122	4,05	,97		
	21-24	88	4,38	,81	4,673	,010
	25-25>	15	4,57	,69		

In Table 13 it was identified that age factor is not a significant factor in academic motivation ($p>.05$)

Table 12. The Relationship between Age and Academic Motivation

Variable	Age	N	Mean	S. D.	F	P
AMS	17-20	122	3,45	,59		
	21-24	88	3,55	,60	2,101	,125
	25-25>	15	3,75	,50		

Education year of students was identified as significant for SM, EAW and MSE sub-dimensions ($p<.05$).It was not an affective factor in EM and MOE. The fourth year participants have higher scores in SM, EAW and MSE results.

Table 13. The Relationship between Education Year and Emotional Intelligence Sub-Dimensions

Variable	Education Year	N	Mean	S. D.	F	P
EAW	Prep. Class Students	34	4,87	,68		
	1st Year Students	62	4,34	1,00		
	2nd Year Students	48	4,78	,74	3,883	,01
	3rd Year Students	51	4,65	,80		
	4th Year Students	30	4,90	,66		
MSE	Prep. Class Students	34	3,81	1,08		
	1st Year Students	62	3,58	,87		
	2nd Year Students	48	4,05	,88	2,704	,03
	3rd Year Students	51	3,78	1,10		
	4th Year Students	30	4,17	,75		
EM	Prep. Class Students	34	4,74	,76		
	1st Year Students	62	4,60	1,02		
	2nd Year Students	48	4,87	,66	,947	,44
	3rd Year Students	51	4,59	,97		
	4th Year Students	30	4,81	,87		
MOE	Prep. Class Students	34	4,37	,75		
	1st Year Students	62	4,21	1,01		
	2nd Year Students	48	4,42	,67	,976	,42
	3rd Year Students	51	4,49	,95		
	4th Year Students	30	4,51	,78		
SM	Prep. Class Students	34	4,41	,91		
	1st Year Students	62	3,90	,96		
	2nd Year Students	48	4,32	,83	3,974	,00
	3rd Year Students	51	4,15	,93		
	4th Year Students	30	4,59	,67		

Education year of students was found to be ineffective in academic motivation in Table 15 (p>.05).

Table 14. The Relationship between Education Year and Academic Motivation

Variable	Year of Education	N	Mean	S. D.	F	P
AMS	Prep. Class Students	34	3,57	,60	1,292	,27
	1st Year Students	62	3,38	,62		
	2nd Year Students	48	3,50	,52		
	3rd Year Students	51	3,56	,61		
	4th Year Students	30	3,64	,56		

Discussion

It was found that the participants had high levels of emotional intelligence and academic motivation. Hamdan-Mansour, Hamaideh, Arabiat and Azzeghaiby (2014) revealed that university students in Jordan had low to moderate levels of intrinsic motivation to academic achievement. Oz, Demirezen and Pourfeiz (2015) studied with Turkish EFL students and found a high level of emotional intelligence. Likewise, Oz (2015) found most of the participants had a high emotional intelligence in another study. The diversity in the findings of different studies mentioned above regarding emotional intelligence and academic motivation levels of students can be due to their individual differences.

The third research question was seeking a relationship between participants' level of emotional intelligence and academic motivation. After the data analysis, it was seen that there was a positive and moderate relationship between participants' level of emotional intelligence and academic motivation. Similarly, Seyis (2011) found that emotional intelligence had a relationship with motivation. Atalay (2014) identified that emotional intelligence was a concept which was associated with achieving one's own motivation. Emotional intelligence has several sub-dimensions which can be thought as related to motivation and the current study emphasizes the link between emotional intelligence and academic motivation in line with the literature.

The fourth research question was investigating if gender was a factor in emotional intelligence and academic motivation. It was discovered that there was a significant relationship between gender factor and MSE, EAW and EM sub-dimensions. However, Oz (2015) expresses that gender is significant in only MOE sub-dimension of emotional intelligence. Likewise, Birol, Atamtürk, Silman and Şensoy (2009), Mitrofan & Cioricaru (2014) Edannur (2010) and Otacıoğlu (2009) express that there is not a significant relationship between emotional intelligence and gender. In contrast with them, Hasanzadeh & Shahmohamadi (2011) mention about a significant difference between genders in terms of emotional intelligence scores. In this study it was also found that gender was not a factor in academic motivation. Hamdan-Mansour et al. (2014) point out that gender is not a predictor of academic motivation. Demir (2008) says that there is not a significant relationship between gender academic motivation. However, Karaguven & Yükseloğlu (2013) and Saracaloğlu & Dinçer (2009) state that gender has an influence over academic motivation. The findings about gender factor seem to be controversial in terms of both emotional intelligence and academic motivation which possibly stem from the unique qualities of participants.

The fifth research question was searching if age was a factor in emotional intelligence and academic motivation. It was found that there was a significant relationship between age and emotional intelligence sub-dimensions of MSE and SM. It is possible to say that as the age of participants increase, they begin to have a better control over their emotions and generate their own motivation. Age factor has an insignificant relationship with other emotional intelligence sub-dimensions and academic motivation. Similarly, Topaloğlu (2014) argue that total emotional intelligence scores and subscale scores of the participants are insignificant in terms of age. Birol et al. (2009) and Oz (2015) claim that there is not a significant relationship between emotional intelligence and age. When it comes to academic motivation, in contrast to the findings of current study, Hamdan-Mansour et al. (2014) and Demir (2008) state that age is significant in academic motivation.

The last research question was examining if education year is a factor in emotional intelligence and academic motivation. It was determined that education year of students has a significant relationship with the sub-dimensions of SM, EAW and MSE. However, it does not have an impact on other emotional intelligence sub-dimensions and academic motivation. The findings of the study are contradictory with the literature. Otacıoğlu (2009) and Seyis (2011) state that education year is not a significant factor in emotional intelligence. Demir (2008) mentions about a significant relationship between education year factor and academic motivation.

When the findings are evaluated, it is evident that as the students get older and close to graduation, some of their emotional intelligence sub-dimensions significantly increase. This condition may be explained with their future expectations which become more apparent since they are approaching to finish the school. They understand and direct their emotions better and achieve their own motivation. They gradually become adult individuals and tend to plan their future in a more concrete way. They gain a better emotional awareness and start to take their responsibilities.

Conclusion and Suggestions

It was found out that there was a positive and moderate relationship between academic motivation and emotional intelligence. When we looked at gender factor, it was identified that gender was influential in only EAW, MSE and EM sub-dimensions. Female participants had higher mean scores in EAW and EM sub-dimensions while male participant had higher MSE mean scores. Gender was found to be insignificant in other emotional intelligence sub-dimensions and academic motivation. It was seen that older participants had higher mean scores in emotional intelligence sub-dimensions and academic motivation scale. However, age was found as an insignificant factor in academic motivation and emotional intelligence sub-dimensions except for MSE and SM. When it comes to education year factor, it was obvious that the fourth year participants had the highest mean scores in academic motivation and emotional intelligence sub-dimensions except for EM which had the second highest mean score. Despite this descriptive result, it was seen that education year had a significant impact solely on EM. Thus, it was not affective in academic motivation and other emotional intelligence sub-dimensions.

Academic motivation is a great problem in education. In this study it was proven that there is a link between emotional intelligence and academic motivation. Making use of emotional intelligence may be an option to increase academic motivation. Students may benefit from practices which improve emotional intelligence to develop their academic motivation.

Educational importance and influence of emotional intelligence cannot be ignored. By means of this study, teachers become aware of the fact that noticing and understanding the emotions of their students is quite significant in supporting students' will towards academic tasks. In terms of teaching profession, having a good level of emotional intelligence is vital since high emotional intelligence brings along qualities such as communication skills, management success and managing own and others' emotions. These features may be useful in classroom management and lead to arousing both own and others' inner power. The inner power may play a key role in succeeding.

Suggestions for Further Research

The study comprises only 225 ELT students at Atatürk University. A research which includes more participants may be beneficial in terms of finding out the relationship between academic motivation and emotional intelligence levels of ELT students. This may allow us to see the relationship from a wider perspective.

The sample of the study contains students from Atatürk University ELT department. A similar study can be carried out with participants form different departments or a different university.

Emotional intelligence can be considered as a multi-dimensional subject. Emotional intelligence levels of the participants were investigated in terms of the variables such as gender, age and education year. Therefore, more variables can be added to similar researches to examine the subject better.

Gender, age and education year factor were found insignificant in academic motivation. Considering the benefits of academic motivation in education, variables which are affective in the increase of academic motivation may be searched for to reach better educational outcomes.

References

Atalay, B. (2014). Ortaokul Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeyleri İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programı ve Öğretimi Bilim Dalı, Konya.

Bangun, Y. R. & Iswari, K. R. (2015). Searching for Emotional Intelligence Measurement in Indonesia Context with Innovative Approach, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 169, 337 – 345.

Birol, C., Atamtürk, H., Silman, F. and Şensoy, Ş. (2009). Analysis of the emotional intelligenge level of teachers, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 2606–2614.

Bozanoglu, İ. (2004). Bilissel davranısçı yaklasıma dayalı grup rehberliginin güdülenme, benlik saygısı, basarı ve sınav kaygısı düzeylerine etkisi. Yayımlanmıs Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Egitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Brown, H. D. (2001). Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy.USA: Longman.

Cotruş, A., Stanciu, C. & Bulborea, A. A. (2012). EQ vs. IQ which is most important in the success or failure of a student?, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, 5211 – 5213.

Demir, Z. (2008). Uzaktan egitim ögrencilerinin akademik güdülenme düzeyleri. Yayımlanmamıs yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Doinita, N. E. (2015). Adult Attachment, Self-esteem and Emotional Intelligence, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 187, 570 – 574.

Edannur, S. (2010). Emotional Intelligence of Teacher Educators, *International Journal of Educational Sciences*, 2(2), 115-121.

Ergin, E. (2000). Üniversite Öğrencilerinin Sahip Oldukları Duygusal Zeka Düzeyi ile 16 Kişilik Özelliği Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Hamdan-Mansour, A. M., Hamaideh, S. H., Arabiat, D. H. & Azzeghaiby, S. N. (2014). Psychosocial Correlates of Motivation for Academic Accomplishment among University Students, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 159, 32 – 36.

Hasanzadeh, R. & Shahmohamadi, F. (2011). Study of Emotional Intelligence and Learning Strategies, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 29, 1824 – 1829.

Karaguven, M. H. & Yukseloğlu, S. M. (2013). Vocational self-efficacy and academic motivation levels of technical and vocational pre-service teachers (example of Marmara University), *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 106, 3366 – 3374.

Karataş, H. & Erden, M. (2014). Academic Motivation: Gender, Domain and Grade Differences, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 143, 708 – 715.

Mitrofan, N. & Cioricaru, M-F. (2014). Emotional intelligence and school performance-correlational study, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 127, 769 – 775.

Otacıoğlu, S. G. (2009). Relations Between Levels of Music Teacher Candidates' Emotional Quotient With Academic and Instrument Success, *Fırat University Journal of Science,* 19 (1), 85-96.

Oz, H. (2015). Emotional Intelligence as A Predictor of L2 Communication, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 186, 424 – 430.

Oz, H., Demirezen, M. and Pourfeiz, J. (2015). Emotional Intelligence and Attitudes Towards Foreign Language Learning: Pursuit of Relevance and Implications, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 186, 416 – 423.

Saracaloğlu, A. S. & Dinçer, B. (2009). A study on correlation between self-efficacy and academic motivation of prospective teachers, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 320–325.

Seyis, S. (2011). Ortaöğretim Öğrencilerinin Motivasyonları ve Duygusal Zekaları ile Akademik Başarıları Arasındaki İlişki, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Topaloğlu, A. Ö. (2014). The study of college students' emotional intelligence qualities, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 152, 1274 – 1281.

Yusof, R., Ishak, N. M., Zahidi, A. M., Abidin, M. H. Z. and Bakar, A. Y. A. (2014). Identifying Emotional Intelligence Competencies among Malaysian Teacher Educators, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 159, 485 – 491.

BAUHAUS'DA EĞİTİM VE ÖZGÜN YÖNTEMLERİ İLE KLEE VE ITTEN ÖĞRETİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Orhan CEBRAİLOĞLU
Selçuk Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ayfer UZ
Trakya Üniversitesi

Özet
Mimarlık, tasarım ve uygulamalı sanat okulu olarak Almanya'da 1919'da kurulan Bauhaus çağdaş eğitime yön vermiş ve sanatı günlük yaşamın bir parçası olarak görmek istemiştir. Bauhaus sanat eğitiminde; "yaratıcılığı okul öğretemez ama sanatların temelinde yatan işçilik burada öğretilebilir" temel düşüncesi benimsenmiştir. Usta ve çırak ilişkisine dayanan eğitim anlayışında sanatçılar için biçim ustaları, zanaatçılar için atölye ustaları olarak tanımlanmıştır.

Bauhaus'ta ders veren her öğretici gibi; Itten ve Klee'nin de öğretim yöntemleri kendine özgü, orijinal ve oldukça ilgi çekicidir. Atölye çalışmalarında öğrencilerden, eski biçimleri taklit etmeleri değil, yeni yaşama uyacak yeni biçimleri oluşturmaları ve yaratıcı düşünce ile kendi özgün biçimlerine ulaşmaları beklenir.

Itten'in pedegojik prensibi "sezgi ve metod" ya da "subjektif deneyimler ve objektif sonuçlar" olarak özetlenebilir. Itten derse girmeden önce öğrencinin rahatlamasını ister, o nedenle derse önce jimnastik ve nefes egzersizleriyle başlar. Klee ise Bauhaus derslerinde yüksek düzeyde sanat için bilgilerin, deneyimin önemli olduğuna inanır ancak bunun yetmeyeceğine ve sezginin önemine vurgu yapar. Çünkü Klee sezgi olmadığında sanat, sanatçıya yabancı kalır düşüncesindedir ve sanat yasa değil, yasaların üstündedir.

Bu araştırmada, XX. yüzyılın başlarında kurulan ve sanat eğitimini yeniden şekillendiren, sorgulayan, Endüstri Çağı toplumuna yön veren, sanat eğitimine ayrı bir boyut getiren bir okul olarak Bauhaus'a, usta öğreticilerinden Itten ve Klee'nin özgün eğitimine yeniden bakmak amaçlanmıştır. Bu çalışma "nitel araştırma" yöntemi ile gerçekleştirilmiş ve toplanan veriler "betimsel analiz" yöntemiyle çözümlenerek sonuca gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bauhaus, sanat eğitimi, Bauhaus ve Itten, Bauhaus ve Klee

A GENERAL VIEW OF THE EDUCATIONAL AND UNIQUE METHODS IN BAUHAUS AND THE PRINCIPLES OF KLEE AND ITTEN

Abstract

Bauhaus, which was established in Germany in 1919 as a school of architecture, design and applied arts, has influenced modern education and purported to view art as part of daily life. Bauhaus education has adopted the main principle ; "creativity in art cannot be taught at school but rather the labor behind all arts can be learned." Based on a master-apprentice relationship style of educational understanding, artists were viewed as masters of format whereas artisans were perceived as masters of workshops.

The teaching methods of Itten and Klee, just like all educators at Bauhaus were quite original and noteworthy. At workshops, students were expected not to imitate old forms but designing new forms in commensurate with new life and reaching their own authentic forms through creative thinking.

Itten's pedagogical principle can be summarized as "intuition and method" or "subjective experiences and objective results". To ensure that students relaxed before class, he started out with physical and breathing exercises.

For reaching advanced levels in arts, Klee in his Bauhaus classes emphasized the importance of intuition as pure knowledge while important was not enough to reach that goal. Consequently, arts according to Klee do not have laws, they are beyond the laws. He was of the opinion that without intuition arts remains alien to the artist.

This study aims to reevaluate Bauhaus, established in early twentieth century, which had reshaped and questioned arts education and influenced the society during the Industrial Age, and brought a new dimension to arts education as well as its master educators Itten and Klee's unique teaching.

Qualitative research methods were used in this research and the data gathered was analyzed with descriptive analysis culminating in conclusions.

Keywords: Bauhaus, artseducation, BauhausandItten, BauhausandKlee

GİRİŞ

XIX. yüzyılın ikinci yarısında yeni bir çağa Endüstri Çağı'na girilmiştir. Endüstrinin olanakları, sanat eğitimine de katkı sağlamış ve bu dönemde Avrupa'da gelişen sanat eğitimi hareketi çağdaş eğitime yön vermiştir.

Bauhaus, 1919'da Almanya'nın Weimar kentinde, mimar Walter Gropius tarafından kurulur. Sanat ve zanaatın el ele verdiği yeni oluşan endüstri çağı seri üretim dünyasına farklı bir perspektif getiren ve yeni arayışlarla kendi özgün ürünlerini veren mimarlık, tasarım ve uygulamalı sanat okuludur.

"Bauhaus "yapı evi" anlamına gelmektedir. Adını yapı sanatçılarının bir usta denetimi altında çalıştıkları bir ortaçağ loncası olan Bauhütte'den almaktadır… Gropius'un yapmak istediği de kuramla uygulamayı birleştirmek, uygulama ağırlıklı bir sanat eğitimi

gerçekleştirmektir. Bauhaus'u öteki tasarım okullarından ayıran en önemli özelliği sanatsal yaratılarda makinelerden yararlanmayı benimsemesi, endüstrinin olanaklarını yadsımayarak endüstriyel üretim koşullarına uygun bir sanat eğitimi vermesidir. Bu da onu ilk gerçek ENDÜSRİ TASARIM okulu durumuna gtirmiştir" (Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi, 1997, s.202).

Başta mimarlık olmak üzere, vazo tasarımından şehir planlamasına, sahne dekoruna, çocuk mobilyasından, sofra takımına- fotoğrafçılığa çeşitli sanat dallarında radikal bir eğitim programı hedeflenmiştir. Diğer bir değişle öğrencilerin, kullanılır her tür eşyayı tasarlayabilecek bir eğitimden geçmeleri istenmiştir. 1925'te Dessau'ya taşınan Bauhaus Okulu'nda endüstriye yönelik çalışmalara da hız vererek, mobilya, dokuma, duvar kağıdı, reklamcılık, afiş gibi yeni konular da ilk kez ele alınır (Özgüven, 1988, s.103).

Bauhaus Resim-heykel, el sanatlarını ve zanaatlarını mimarlığın ayrılmaz parçaları olarak görür ve mimar-ressam-heykeltıraş birlikte çalışarak mimariyi oluştururlar. Sonuçta mimari bir yapının içinde resim de heykelde yer almalıdır ve mimarinin önemli bileşenlerini oluşturur."1919 tarihli manifestoda: «Her türlü yaratıcı faaliyetin en üst hedefi mimarlıktır» denmektedir. Weimar'da «geleceğin yeni yapımı için çalışma topluluğu» her tür sınıf ayrımını reddeder ve uygulamalı el sanatları sanayiye yakınlaşmaya davet edilir"

(http://sanatokuma.blogspot.com.tr/p/bauhaus.html).

BAUHAUS'DA VERİLEN EĞİTİMİNDEKİ TEMEL DÜŞÜNCE

Bauhaus eğitimde "Sanatta yaratıcılığı okul öğretemez ama sanatların temelinde yatan işçilik burada öğretilebilir" temel düşüncesi benimsenmiştir (İpşiroğlu ve İpşiroğlu, 1979, s.108). Okulun kurucusu Gropius bu konuda şunlara değinmektedir. "Mimarlar, heykeltıraşlar, hepimiz zanaata dönmeliyiz! Çünkü "sanat mesleği" diye bir meslek yoktur. Sanatçıyla zanaatçı arasında özden gelen bir ayrım yoktur. Sanatçı zanaatçının bir yüksek derecesidir" (Gropius, 1993, s.22).

"Uygulamalı eğitim düşüncesi Bauhaus'ta iki aşamalı bir ders programına götürmüştür. Birinci aşamada biri GÜZEL SANATLAR, öteki UYGULAMALI SANATLAR'dan gelen iki usta denetiminde, kullanılacak gereçleri, onları işleyecek araç ve makinaları, tanıtacak uygulama ağırlıklı bir ön kurs bulunmaktadır. İkincideyse sanatsal yaratıcılığı ve üretimi önde tutan, kuram ağırlıklı ileri kurs yer almaktadır. Daha ileride, hem sanat hem de uygulama alanında yetişmiş Bauhauslular'ın eğitim kadrosunda yer almaya başlamalarından sonra, iki ustalı eğitim yerini tek öğretmenli sisteme bırakmıştır" (Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi, 1997, s.202).

Usta ve çırak ilişkisine dayanan eğitim anlayışında sanatçılar için biçim ustaları, zanaatçılar için atölye ustaları olarak tanımlanır.

Yaş ve cinsiyete bakılmaksızın iyi olan ve ustalar kurulu tarafından önceki eğitimi yeterli görülen herkes, yer varsa, okula kabul edilir. Eğitim çıraklar, kalfalar ve genç ustalar olarak üç düzeyde verilir. Tüm öğrencilerden; her türlü sanatsal üretimin temel koşulu olarak işliklerden, deney ve uygulama alanlarından kapsamlı bir zanaat eğitimi almaları istenir. Öğrenciler burada bir zanaat öğrenirken aynı zamanda çizim ve resim, bilim ve kuram eğitimi görürler. Zanat öğretimi Bauhaus'da tüm eğitimin temelini oluşturur. Heykeltıraşlık, taş ustacılığı, alçı kalıpçılığı, seramikçilik, demircilik, marangozluk, gravürcülük, dekorculuk gibi pek çok dalda çalışma yapılır. Resim ve çizim eğitimi; bellekten ve hayal gücüne dayanan serbest çizimler, portre, canlı model, hayvan çizimi ve resimleri, peyzaj resimleri, kompozisyon, duvar

resimleri, süsleme tasarımı, yazı, mobilya ve kullanım gereçlerinin tasarımı, açık alanların, bahçelerin, iç mekanların tasarımı, perspektif çizimleri gibi çok çeşitlidir (Köksal, 2002, ss.22-26).

Temel sanat eğitiminde bir form ustası bir de el ustası vardır. Öğrencilerin kağıt, çimento, alçı, cam, tahta, tuğla gibi nesnelerle oynamalarına ve araştırmalarına olanak tanınır. Böylece öğrenciler, bu malzemelerin temel niteliklerini anlamaya yönelirler. Öğrencinin gizli kalmış yaratıcı gücünü ortaya çıkarabilmek için bir takım yöntemler kullanılır. Bunlar; doğadan yapılan hassas çalışmalar, eski ustaların eserlerinin kompozisyon, doku, strüktür açısından incelenmesidir. Yaşamdan ve doğadan desen çizme dersi, temel sanat dersini destekler niteliktedir ve Paul Klee öğretir (Kabaş, 1992, s.25).

İş eğitiminin verimli olabilmesi öğrencilerde yaratıcı gücün uyandırılmasına bağlıdır. Atölye çalışmalarında öğrencilerden, eski biçimleri taklit etmeleri değil, yeni yaşama uyacak yeni biçimleri oluşturmaları istenir ve bu yüzden yaratıcı sanatçılar atölyelerin başlarına getirilir. Gropius marangozluk atölyesinde, Klee vitray ve dokumacılık, Mholy-Nagy metal işleri atölyelerinin başındadırlar. Dış ülkelerden Maleviç, Lissitzky gibi tanınmış sanatçılar, profesör ya da konferansçı olarak çağrılır. Ayrıca Bauhaus kendi çıkardığı dergisiyle yayınlar yaparak geniş kitlelere ulaşmaya çalışmıştır. Sonuçta Bauhaus sosyal sorumluluk taşıyan, toplumun gereksinimlerine cevap verebilecek yeni sanatçıların yetiştiği bir okul haline gelmiştir. Bu sanatçılar, Gropius'un deyimi ile tekniker ve işadamı niteliklerini de toplayacak, tekniğe karşı değil, aksine teknikle beraber olacaktır (İpşiroğlu ve İpşiroğlu, 1979, ss. 108-111). Görüldüğü gibi; atölyelerin yöneticileri modern sanatın en önemli isimleridir ve iş eğitiminin verimli olabilmesi için öğrencilerin yaratıcı güçlerinin ve kendi özgün düşüncelerinin geliştirilmesine önem verilmiştir. Bauhaus'un temel eğitim felsefeside bunu gerektirir

"Bauhaus "insan"a daha iyi bir çevre yaratmayı, sanatı galeri ve müzelerin tutsaklığından kurtarıp yaşamın içine sokmayı amaçlıyordu. Bauhaus'daki eğitim-öğretimin esası becerileri geliştirecek atölye sistemine oturtulmasına rağmen, amaç: hiçbir zaman zanaatkâr yetiştirmek olmamıştır….Toplum ve endüstrinin sanat ve tasarım sorunlarına çözüm arayan Bauhaus atölyeleri, zamanın teknik gelişmelerini de çok yakından izliyor, öğrencilerin bu yönde duyarlı olmalarını hedefliyordu. Bauhaus'un en önemli yönü ise hiç kuskusuz, kendi kendini en sert şekilde eleştirmekten çekinmemesi, her türlü eleştiriye açık olmasıdır"(Bingöl, 2016 (Erişim Tarihi), s. 4).

Bauhaus'un en önemli yeniliklerinden biri de sanat eğitimi alanında olmuştur. Öğrenciler eğitimde teorik bilginin yanı sıra uygulama son derece önemli olmuştur. Öğrenciler tasarımlarında; taklitten uzak, kendi özgün önerisini ortaya koymaya teşvik edilmişler ve bunun için özgür bir ortam oluşturulmaya özen gösterilmiştir. Ayrıca öğrencilerin motivasyonlarını artırmak için, okulda sergiler düzenlenmiş, konserler verilmiş, bale, tiyatro gibi öğrencilerin hazırladığı gösteriler, etkinlikler hazırlanmıştır. Yine; okulda çeşitli konularda konferanslar verilerek önemli misafirlerde ağırlanmıştır. Sanatın farklı disiplinlerinden beslenerek eğitilen öğrenciler kendilerini ifade etme ve yaratıcılıklarını geliştirme olanağı bulmuşlardır.

JOHANNES İTTEN (1888 - 1967)

1888 yılında İsviçre'de doğan sanatçı daha çok renk ritimlerine dayalı soyut çalışmalara yönelmiştir. Walter Gropius tarafından, Weimar'daki Bauhaus okulunda hazırlık dersleri için öğretmenlik yapması teklif edilir, 1919 ve 1923 senesine kadar bu okulda öğretmen olarak görev alır. Daha sonra görevinden ayrılarak Berlin'de bir okul açar. Çok sayıda yayınladığı kitaplar arasında 1961 senesinde yayınladığı, "Art de la couleur" (Renk Sanatı) isimli kitap en ünlü eseridir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Johannes_Itten).

Itten'in eğitim anlayışını şekillendiren sanat eğitimcilerin başında; Adolf Hölzel ve R. Ross gelir. Ross'a göre sanat eğitiminde oyunun vazgeçilmez bir önemi vardır. İtten'in Bauhaus'daki derslerine bakıldığında oyun, egzersiz, jimlastik etkinlikleri dikkat çeker.

Itten, 1913 yılında Adolf Hölzel'in dersini takip etmek üzere Stuttgart'a gider fakat öğrenci kabul komitesi tarafından öğrenciliği tescillenmediğinden akademideki derslere katılamaz. Öğrenci Ida Kerkovius aracılığıyla dersleri dışarıdan takip eder. Hölzel'in renk, gölge-ışık teorileri ve eski ustalar üzerine analizleri Itten'in Bauhaus'ta işleyeceği derslerin temelini oluşturmuştur. Ayrıca; Itten'in Hölzel'in pedagojisinden öğrendiği diğer bir önemli nokta da derslere başlamadan önce yapılan vücut egzersizleridir. Bu egzersizler öğrencilerin ders öncesi rahatlamalarına değil, onlarda ritim duygusunu uyandırmaya yönelikti. Bunun yanında Hölzel'in parmak egzersizleri adını verdiği, herhangi bir tasarlama olmadan içten geldiği gibi, doğaçlama çizim egzersizleri de Itten'in sanat eğitimi anlayışına yansımıştır. Yine; Alfred Hölzel'e göre sanat eğitiminde öğretilebilecek unsurlar ve öğretilmeyecek unsurlar söz konusudur. Sanatsal içgüdü öğretilemez. Kişi bunu kendi kendine geliştirmelidir. Öğretilebilen unsurlar ise yapısal unsurlar ve renk olarak ikiye ayrılır (ERDEN, 2008).

Itten Bauhaus'da yenilikçi, öncü bir eğitimci olarak yapmış olduğu kararlı katkıları gibi, farklı karakter, davranış, giyim tarzı ve görünümü ile de dikkat çekmiştir. Özellikle, zerdüş, keşiş yaradılışlı tavrı ve karakteriyle başka yerlerde de konu edilmiş ve öne çıkarmıştır. Bir sanatçı olarak buradaki amacı, kendi asıl özünü oluşturan ve Bauhaus'da kendisini belirsiz ve tartışmalı kişiliklerden birisi yapan eğitim, estetik ve ezoterik inançların ilginç kombinasyonunu vermektir. Itten, çağdaşı olan diğer sanatçıların güçlükle yaptıkları üç unsuru kendinde birleştirmiştir: Avangard biçim, evrensel bir eğitim sağlamak için dürtü, theosophy ve spiritüalizmi oluşturan mistik bir hedefteki kesin bir inanç (Fiedler And Feierabend, 2000, s.232-237).

Itten, 1919'da Bauhaus'ta metal, vitray ve duvar resmi atölyelerinin sorumluluğunu alarak göreve başlar ve ilk dersi Bauhaus eğitiminin ilkeleri üzerine tartışmak olmuştur. Onun amacı workshoplarda bir takım aktiviteler gerçekleştirmektir. Pedegojik prensibi "sezgi ve metod", ya da "subjektif deneyimler ve objektif sonuçlar" olarak özetlenebilir. Derse girmeden önce öğrencinin rahatlamasını ister, o nedenle derse önce jimnastik ve nefes egzersizleriyle başlar. Ona göre öğrenciler yaratmak için önce görmelidirler. Ritim ve armoni kompozisyonları üzerinde araştırmalar yapar, öğrencilerin kendi ritimlerini keşfetmelerini ve bunu yaparken gözlemlerini üç temele ayırmalarını ister. Bunlar doğal obje ve malzemelerle çalışmak, kendilerinden büyük ustaları incelemek ve yaşamı resmetmektir. Öğrencilere günlerce kendi taslaklarını hazırlatır. Sınıfta her zaman kolektif bir çalışma vardır. Bazı çalışmalar Dadaistler'in kolajlarını andırır niteliktedir, yani düşündükleri her tür malzemeyi oyun oynar gibi kullanabilmektedirler. Yine Itten buna paralel olarak, kontrastlığın, renklerin ve formların kuramları üzerine çalışmalar yaptırmaktadır. Kontrastlık; büyük-küçük, parlak-koyu, sert-yumuşak gibi zıtlıkları içerir. Kontrastlık malzemeyi hissetmeyi de getirir ve workshop çalışmaları için çok önemlidir. (Yüksel, 2000, s.17). Itten'a göre; sanatsal her türlü çalışmada "zıtlık- kontrastlık" kompozisyonun en önemli öğelerinde biridir. "Itten'in temel tasarım

felsefesine göre, malzeme ve biçim analizleri özellikle karşıtlıkların bütünlüğü prensibine dayanarak uygulanıyordu" (Erzen, 2009).

İtten'ın form teorisi temel geometrik şekilleri içerir ve bunlar daireler, kübik şekiller, yuvarlaklardır. Bu şekiller merkezleri, kenarları ve diyagonal yapıları belirlemede kullanılmaktadır. Ve öğrencilerden temel geometrik formlarla; silindir, koni ve küplerden oluşan üç boyutlu bir heykel formu yaptırarak hedefine ulaşır. Ayrıca Itten derslerinde öğrencilerinden eski ustaların yapıtları üzerine düşünmelerine ve tartışmalarına olanak verir, daha sonra da onlara ustalardan bir resim gösterir, bunu öğrendikleri teoriler ve diğer kavramlarla çizmelerini söyler, özellikle burada öğrencilerin analiz yeteneğini geliştirmeye çalışır. Bu sanat çalışmalarında önemli olan nokta; eski ustalar üzerinde analizler yaparken bu eserlerde ritmi, açık-koyu zıtlığını, kompozisyonu ve renk kullanımını seçebilmektir. Özellikle öğrencilerinden benzetme kaygısı taşımadan yaratıcı, özgün sonuçlar çıkartabilmeleri için çaba gösterir. Önemli olan öğrencilerin çalışmalarına kendi yaşamlarını da katabilmeleridir (Yüksel, 2015). Itten, öğrencilerine kendi üslubunu empoze etmeden, onların kendi özgün üslubunu bulmaları için ortam hazırlar.

"İtten 1908'de Bern'in bir köyünde ilkokul öğretmeni olarak kariyerine başladığında, Schneider'in öğretisinin etkisiyle öğrencilerinin özgürlüklerini kısıtlayacak her şeyden kaçınmıştır" (Aközer, 2014, s. 123). Bern 'deki öğretmen okulunda pedagoji alanının genç bir devrimcisi olarak nitelendirilen İsviçreli Ernst Schneider'in itten üzerinde önemli bir etkisi olmuş ve Bauhaus'da verdiği derslere de bilinçli bir şekilde yansımıştır. İtten öğrencilerini doğal özgürlükleri içinde yeni arayışlara, özgün buluşlara yönlendirir, yapılan çalışmalar üzerinde düzeltme yapmaktan, olumsuz eleştiriden kaçınarak özellikle teşvik edici, cesaretlendirici eleştiriyi öne çıkarır ve bu uygulamayla bireyde güven duygusunu pekiştirir.

Itten'in farklı pedegojik uygulamalarından biri; öğrencilerin ödevleri üzerinde herhangi bir düzeltme yapmaması, daha çok sınıfta genel bir tartışma ortamı içinde herhangi bir öğrenci ismi vermeden yanlışlardan bahsetmesidir. Öğrencinin kişiliğine karşı duyarlılık taşıyan bu tutum Itten'in ilerleyen yıllarda sanat eğitimine getirdiği yeniliklerden biri olacaktır. Yine Itten'e göre sanat öğretilemez fakat teknik ve üslup öğretilebilir. Ancak, teknik ve üslup sanatsal içgüdü ile beraber bir anlam kazanır düşüncesindedir (Erden, 2008).

Itten'in derslerinde önemli çalışmalardan biri de çıplak modeller üzerine yapılanlardı. Öğrencilerin model olduğu bu çalışmaların temelinde yine ritmi ve doğru yaşam görünümlerini yakalamak yatar. Doğal objelerin çiziminde anatomik gerçeklerden çok, onların karakteristik yapısını keşfetmek önemli olmuştur. İlk yıl öğrencilere geleneksel ve akademik sanatla ilgili bir eğitim verilerek öğrencilerin temel beceriler kazanmaları sağlanır. Diğer yandan Itten, öğrencilere renklerin uyumu, form teorileri, kompozisyon ve dizayn üzerine düşündürür ve daha sonra eğitim reformuyla birlikte avangard ve tanınmış sanatçıları da öğrencilerine öğreterek onlardan ilham almaları gerektiğini belirtir. Itten'in eğitim amaçlarından biri de öğrencilerinin kendi ritimlerini bulmaları ve kişisel gelişimlerini yaratmalarıydı. 6 ay boyunca Itten'in hocalığını yaptığı başlangıç kurslarına devam eden öğrenciler daha sonra istedikleri alanlara yönelmektedirler (Yüksel, 2015).

PAUL KLEE (1879-1940)

XX. Yüzyıl soyut resim çalışmalarında önemli bir yeri olan Paul Klee 18 ARALIK 1879'da, Alman müzik öğretmeni Hans Klee ve İsviçreli solist Ida Frick'in ikinci çocukları olarak Münchenbuchsee'de dünyaya gelir. Ailesi 1880'de Bern'e yerleşen Klee uzun süre resim ve müzik arasında seçim yapma konusunda kararsız kalsa da 1898'de Münih'e gelerek Hans

Knirr ve Fransvon Stuck'un yanında resim çalışmalarına başlar. 1901'de Stuck'un gelenekçi eğitim anlayışına karşı olarak okuldan ayrılır ve heykeltıraş Haller ile birlikte Roma'da altı ay kalarak Rönesans döneminin eserleriyle ilgilenme fırsatı yakalamış olur. İlk sergisini 1910'da açar. 1921- 1931 tarihleri arasında Bauhaus'da dersler verir ve burada geliştirdiği yöntemleri "Padagogisches Skizzenbuch" adıyla yayınlar (Dilidüzgün (Çev.) , 2005, s.1).

Klee'nin oğlu Felix Klee 1920 yılının sonbaharında eve gelen bir telgrafla babasının Weimar'da bir devlet okulu olan Bauhaus'da hoca olarak davet edilmesine ve dolayısıyla babasının bu yaşantısına şöyle değinecektir: "Stuttgart Akademi'sinde profesör olarak görev alma planı ressamlar karşı koyduğu için suya düştüğünden Klee bu çağrıyı kabul etti. Weimar'da bir ev bulamadığından babam her ay iki haftalığına görev yerine gidiyordu. Bauhaus'un ikinci katında ona kendisiyle aynı düşünceleri paylaşan kişilerin bulunduğu şahane atölyeler verilmişti. O burada kendini çok mutlu hissediyordu. Sanat gelişimi burada yeni ve anlamlı yönler kazandı. Buna ek olarak Paul Klee, tıpkı babası Hans gibi, öğretici yanını da geliştirdi ve böylece 13 yıl kadar sürecek olan verimli bir ders verme dönemine girdi" (Klee, 2005, s.359).

1921'de Weimar'da Bauhaus' da ders vermeye başlayan sanatçı; derslerine noktadan başlar ve çizginin çok amaçlı kullanımına ayrıntılı olarak değinerek önemine dikkat çeker. "Kalemi ya da sivri uçlu başka bir şeyi dokundurduktan kısa süre sonra çizgi oluşmaya başlar… Siyah ya da renkli bir boya aletiyle yerleştirilen çizgi kaydırılacak olursa bu defa yüzey oluşur… Benzeri etkide yüzeyleri kaydıracak malzememiz olsaydı uzama düşünsel bir görsellikte yazabilirdik" (Klee, 2010, s.49). Sanatçı derslerinde çizgiye önemli ölçüde yer verdiği görülmektedir. Serbest çizgiler buna kendi açıklamasında "etkin çizgiler" demektedir ve örneklerle zenginleştirerek şöyle açıklar "ana çizgi özgürce ve serbestçe kendini oluşturur. Deyim yerindeyse keyfince bir gezintiye çıkar. Hedefsizdir" (Klee, 2010, s.51). Serbest çizgiden başlayarak "ortaya yönelimli çizgiler", "edilgin çizgiler", "yakınlaşma", ayrılma", perspektif, yatay ölçülendirme, uzunluk derecelendirme, aralık, denge vb. gibi derslerinde resmin temelini oluşturan çizgilerin özelliğinden bahseder ve ayrıntılı olarak anlatır, örnek çizimlerle gösterir.

Klee'nin derslerinin temelinde biçimi oluşturan düşünce yatar. Biçimi oluştururken resimsel öğelerin (nokta, çizgi, yüzey, mekan, renk, açıklık-koyuluk, gölge-ışık) içerdiği olanaklardan nasıl yararlanılabilir? Bunları görsel ve sözel olarak ortaya koyar, örneklerle açıklar ve öğrencileriyle tartışır. O sırada işlediği konuyla ilgili kendi resimlerini örnek olarak sunar ve öğrencilerinden resmi çözümlemelerini ister. Resimsel öğelerin olanakları sınırsızdır ve yapıtın sanatsal değeri, resimsel öğelerin birbiriyle ve kompozisyonun bütünüyle ilişkilendirmesine bağlıdır. Klee bitmiş resimlerinin öğrencilerden analiz ve sentezini yapmalarını isterken aynı zamanda onlardan gelecek yeni önerilere de açıktır ve resmi bitmemiş saymaktadır. O yıllarda derslerin ve resimlerin koşut gittiği görülür ve bu da hocalığın ona çok şey kattığının bir göstergesidir. "İnsan bitmemiştir. Gelişim içinde kalmalı, açık olmalı. Yaşamında da Yaratılışın ve Yaratanın seçkin çocuğu olabilmeli" der ve bunu ölümüne kadar uygulamaya çalışır. Derslerinde hareket içeren oluşumlar örnek olmuştur ve verdiği örnekler ise öncelikle doğadandır. Büyüme, uçma, yürüme, insan bedeni ile ilgili… İnsan bedeninde ise anatomiden çok fizyoloji ile ilgilenmiştir. Yine derslerinde müzikten örnekler verir ve seslerin zaman içindeki akışından nasıl yararlanılabilir? Sorusunu ayrıntılı örneklerle pekiştirir. Klee'nin müziğe yaklaşımı düşünsel boyuttadır ve resim - müzik ilişkisini sorgular (İpşiroğlu, 2010, s.15-16). Müziği anlatırken her dersinde olduğu gibi; öğrencilerine resimle, çizimle açıklamasını yaparak devam eder.

Klee'nin derslerinde analiz yapmaya önem verdiği ve kendi yapıtlarınında öğrenciler tarafından analiz yapılması için örnek olarak kullanıldığı görülür. Özellikle analiz konusuna

nasıl önem verdiğini sanatçı kendi cümleleriyle şöyle ortaya koymaktadır. Derslerinde yapılan ve yapılmasını istediği analizin kimyagerden farklı bir yaklaşım sergilendiğine dikkat çeker. "Bizler kopyalamak istediğimiz yapıtları değil, güvenmediklerimizi analiz ederiz. Bizler başkasının yapıtını yaratırken izlediği yolları inceleriz; onlarla kuracağımız tanışlık üzerinden kendi yolumuzu bulmak için. Bu tür inceleme bizleri yapıtı donuk, hiç değişmeden duran birşey olarak görmekten kurtarır. Bu tür alıştırmalar sayesinde yapıtın sonucuna sessizce yaklaşarak, en önde duranı hızlıca alıp kaçmaktan kendimizi sakınabiliriz" (Klee, 2010, s.47). Klee derslerinde neden ustaların yapıtlarını incelediklerini, onlardan nasıl ve ne öğreneceklerini ve tüm bu kazanımlarla kendi özgün biçimlerine nasıl ulaşacaklarını ortaya koymaya çalışmıştır.

"Klee, çizginin ölçülebileceği gibi, tonların da ağırlıkları olduğunu, yoğunluklarına, yani açıklık koyuluk derecesine göre tartılabileceklerini söyler. Renklere gelince, bunlar niteliklerdir. Sarıyla kırmızı nitelikleriyle ayrılırlar. Şekerle tuzun birbirinden ayrıldığı gibi" (İpşiroğlu ve İpşiroğlu, 1979, s.79). Klee derslerinde önemle üzerinde durduğu renkleri bilimsel olarak ele alır ve bunları yaşantılara dönüştürerek örnekler verir deneyimletir. Bu konuya sanatçının öğretisiyle bakacak olursak: "Deneyimin ilk öğretisi: Uzun süre kırmızıya bakıp sonra hızla başka yere baktığımızda bu renk çok ilginç bir şekilde gözümüzde tortu bırakır; ama kırmızı olarak değil yeşil olarak. Ya da: uzun süre yeşile baktığımızda bu renk kırmızı bir etki bırakır…. Herkes bu şekilde renk çiftlerini belirleyebilir, tamamlayıcı renkler olgusuna inanabilir" (Klee, 2010, s.192).

Klee Bauhaus derslerinde farklı anlatımlarla, sayısız çizim- biçim- renk oluşumlarıyla anlatımını desteklemektedir. Öğrencilerine yüksek düzeyde sanat için bilgilerin deneyimin önemli olduğunun altını çizerken bunun yetmeyeceğine ve sezginin önemine vurgu yapar. Çünkü sanat Klee'ye göre yasa değil, yasaların üstündedir. Sezgi olmadığında sanat sanatçıya yabancı kalır düşüncesindedir (İpşiroğlu ve İpşiroğlu, 1979, s.81). Bauhaus'un temel düşünce sistemini usta öğreticilerde benimsemişlerdir diyebiliriz. Aslında bu temel; ortak aklın ürünüdür ve bir hedef için yola çıkılmıştır. Sanatta yaratıcılığı okul öğretemez, sanatların temelinde yatan işçilik öğretilebilir, sezgiler geliştirilebilir. Klee'nin derslerinde sezgi; üzerinde durulan önemli bir hususdur ve üst düzey bir sanatsal yaratma için önemlidir.

Klee titizlikle incelediği, izlediği doğadaki yaratma sürecinden beslenir ve öğrencilerini de bu şekilde yönlendirir. Ona göre sanatçının yaratma gücü, doğadaki yaratma sürecinin devamıdır ve sanat eğitiminde geleneksel yöntemlerden ziyade farklı bir yöntem uygular. Öğrenciler verilmiş bir biçimi tekrarlamazlar, özellikle biçim oluşturmayı öğrenirler. Bu biçimlendirme "hiç"ten başlar; düz beyaz kağıt üzerine, kalemin dokunmasıyla beliren renksiz nokta çıkış noktasıdır. Bu nokta kalemi tutan elin enerjisiyle yüklüdür. Noktanın hareketinde çizgi, çizgiden düzey, düzeyden hacim oluşur ve sayısız biçimle devam eder (İpşiroğlu ve İpşiroğlu, 1979, s.78). Klee'nin dersleri çizginin çıkış noktasında bile kişiye, enerjisine, düşüncesine sezgisine göre sayısız biçim oluşturma özgürlüğü ve özgüveniyle devam etmekte, yeni dünyalar keşfedilmektedir. Sanat eğitiminde geleneksel atölye yönteminden oldukça farklı olan bu sınırsız deneyim ve oluşturduğu yapısal düşünme biçimi oldukça önemlidir. Görünen dünyanın ötesinde başka bir arayış olduğu ve başka bir hedef belirlendiği çok net görülmektedir. Zaten sanatçının düşünce yapısında "sanat görüneni vermez, onun işlevi (görünmeyeni) görünür kılmaktır"(İpşiroğlu ve İpşiroğlu, 1979, s.81) diyerek kendini ortaya koymaktadır. Sanatçı, Bauhaus derslerinde görüş ve düşüncelerini öğrencilerine samimiyetle, sevgiyle aktarmaktadır.

SONUÇ

Bauhaus; geleneksel eğitim modelinden radikal bir kopuş ve yeni başlangıçları getiren, çağın gereksinmelerinin farkında olan, hatta çağa yön veren yeni düşünsel ve biçimsel alt yapının estetik arayışlarını gerçekleştiren sıra dışı bir okul olmuştur. Sanat eğitimi uygulamalarında usta öğreticilerin özgün öğretim yönleri de öne çıkmış ve endüstri çağında verilecek sanat eğitimini başka bir boyuta taşımıştır.

Bauhaus eğitimin bütününde sergiler, konserler, tiyatro ve bale gösterileri yapılmış, konferanslar, toplantılar düzenlenmiş, kendi dergisini çıkarmış, kısaca sanatsal tüm ilgi alanlarını içeren sürekli bir etkileşimle de eğitimin önemli bir parçası olmuştur. Ayrıca; sanatı gündelik yaşamın bir parçası olarak görmüş ve onu müzelerden çıkararak halka ulaştırmayı amaçlamıştır. Kullanım eşyaları dahil, endüstriyel ürünlerin estetik kaygılarla tasarımlanmasıyla yaşamın içinde gelişen, estetik eğitimi ve güzellik anlayışını hayatın her alanına taşıyan bir süreç yaşanmıştır. Bauhaus sanatçılarının ortak hedefi; sanat, bilim ve tekniğin dengeli birlikteliğiyle yaşamın içine giren ve çağın gereklerine uygun, yaşanılası güzel bir çevre yaratmaya katkı sağlamak olmuştur.

Sonuç olarak; Bauhaus modern çağın sanat ve mimarlık açısından en devrimci girişimlerden birisisi olmayı başarmıştır. Her şeyden önce bir eğitim kurumu olan Bauhaus sayesinde sanat eğitimi ilkeleri, yöntemi, tüm sanat kavramları değişime uğramış, etkileri günümüze uzanan yeni bir düşünce; yapıcı, yaratıcı ve sorgulayıcı düşünce ortaya çıkmıştır. Bugün ülkemizde sanat eğitimindeki sorunları sorgularken Bauhaus'dan ve usta öğreticilerinden çıkarabileceğimiz önemli dersler vardır. Bauhaus; eğitim ilkeleri, hedefleri, teknoloji ile estetiğin birlikteliği, çağın insanının estetikle bütünleşmesi için verdiği çaba, çevresine gösterdiği duyarlılık ve aldığı sorumlulukla kısaca; hediye ettiği yeniliklerle ve alınan sonuçla bize umut vermeye devam etmektedir. Bugün sanat eğitimi veren Türkiye'de ki kurumlar, sanat eğitimiyle geliştiremediğimiz, estetikle buluşturamadığımız geniş insan topluluklarına ve çevresel sorunlara Bauhaus ideolojiyle yeniden bakmaya ihtiyaç vardır.

Kendini sürekli sorgulayan ve yenileyen, deneysel, eleştirel, dinamik, katılımcı, demokratik, yapıcı ve yaratıcı düşüncenin egemen olduğu bir ortamla çağımızın eğitim modelleri ve programları Bauhaus düşüncesinden yararlanmaya devam edecektir.

Kaynakça

AKÖZER Emel, (2014), **Bauhaus Modernleşmenin Tasarımı,** ARTUN Ali ve ALİÇAVUŞOĞLU Esra (Derleyen), 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

BİNGÖL Yüksel, **"Bauhaus ve Eğitim İlkeleri" ,** http://www.mobbig.org/belge/MOBBIG-29/YukselBingol-Sunu-mobbig29.pdf Erişim Tarihi: 25/07/2016

DİLİDÜZGÜN Selahattin (Çev.), (2005), **Günlükler 1898-1918 Paul Klee,** İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

ECZACIBAŞI SANAT ANSİKLOPEDİSİ, (1997), **Bauhaus,** Cilt. I., İstanbul: YEM.(Yapı Endüstri Merkez) Yayınları.

ERDEN Osman, (2008), **Johannes Itten'in Weimar Yılları: Bauhaus'ta Dışavurumcu Dönem** ht,s://osmanerden.wordpress.com/2008/05/10/johannes-ittenin-weimar-yillari-bauhausta-disavurumcu-donem/ Erişim Tarihi 25/07/2016.

ERZEN Jale, (2009), **"Mimarlık Tarihi: (Bauhaus'un 90. Yılında),** Eylül-Ekim http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=363&RecID=2185 Erişim Tarihi: 25/07/201

FİEDLER Jeannie and FEİERABEND Peter (Edited), (2000), **Bauhaus,** Fort the English Edition, KönemannVerlagsgesell schaft mbH.

KLEE Paul, (2005), **Günlükler 1898-1918 Paul Klee,** DİLİDÜZGÜN Selahattin (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

KLEE Paul, (2010), **Paul Klee Bauhaus Ders Notları ve Yazıları,** Uluer Emre Özdil (Çev.), İstanbul: Hayalbaz Yayınları.

GROPIUS Walter, (1993), *Weimar Devlet Yapıevi (Bauhaus) programı,* **Sanat Dünyamız Eki,** Çeviren: Tevfik TURAN, Sayı. 52, 8. Ek. İstanbul.

İPŞİROĞLU, N., İpşiroğlu, M., (1979), **Sanatta Devrim,** İstanbul: Ada Yayınları.

İPŞİROĞLU Nazan, (2010), **Paul Klee Dünya Görüşü ve Sanatı**, **Paul Klee Bauhaus Ders Notları ve Yazıları,** Uluer Emre Özdil(Çev.), İstanbul: Hayalbaz Yayınları.

KABAŞ Özer, (1992), *Temel Sanat Eğitimi,* **Anons,** Sayı. 13., İstanbul.

KÖKSAL Aykut, (2002), **WalterGropıus ve Bauhaus,** İstanbul: Boyut Yayınlar Gurubu.

ÖZGÜVEN Burcu, (1988), *Bauhaus,* **Gergedan,** Sayı 12, İstanbul.

YÜKSEL Nilgün, (2000), *Bauhaus'un Ustaları,* **Genç Sanat,** Sayı 73, İstanbul.

YÜKSEL Nilgün, (2015), "*Bauhaus'un Ustaları"*

(http://nilgunyuksel.net/2015/02/08/bauhausun-ustalari/), Erişim Tarihi: 25/07/2016)

(http://hafif.org/yazi/bauhaus-etkisi-1919-1933/), Erişim Tarihi: 25/07/2016)

(http://sanatokuma.blogspot.com.tr/p/bauhaus.html), Erişim Tarihi: 25/07/)

FİNANSAL OKURYAZARLIĞIN ÖNLİSANS VE LİSANS DÜZEYİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLER ÜZERİNDE İNCELENMESİ: OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Mehmet CİHANGİR

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

Arş. Gör. Erhan ERGİN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi SBE İşletme Anabilim Dalı

Hasan Umur BALIKOĞLU

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi SBE İşletme Anabilim Dalı

Özet

Finansal okuryazarlık; bireylere finansal araçları ve temel finansal kavramları tanımalarını, finansal sistemin işleyişi hakkında bilgi sahibi olmalarını ve buna bağlı olarak bütçe yönetimi, tasarruf etme alışkanlığı ve tasarrufları yatırıma dönüştürülebilme yeterliliğini sağlayan bir kavramdır. Üniversite öğreniminden sonra çalışma hayatında yer alacak olan ve elde edeceği geliri alacağı finansal kararlarla yönetecek olan üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyelerinin tespit edilmesi ve arttırılması ülke ekonomisi açısından bakıldığında oldukça önemlidir. Bu çalışmada Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde önlisans ve lisans düzeyinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyelerini ve finansal okuryazarlık sorularına vermiş oldukları cevaplarda farklılık olup olmadığını belirlemek amaçlanmaktadır. Çalışmada anket yöntemiyle elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda önlisans ve lisans öğrencileri arasında soruların tamamına doğru cevap verme ortalamalarının önemli bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Önlisans ve lisans öğrencilerinin basit düzey matematik işlemi, basit faiz hesabı, bileşik faiz hesabı, ve finansal ürün bilgisi sorularına vermiş oldukları cevaplarda farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Üniversite Öğrencileri, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi,

1. GİRİŞ

Dünya genelindeki ekonomik gelişmeler ve finansal serbestleşme ile bireylerin finansal sisteme daha fazla entegre olmaları ve karmaşıklaşan finansal karar alma süreçleri bireylerin bu konudaki bilgi düzeylerini daha önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda finansal okuryazarlık, gerek piyasaların gerek de tümüyle ülke ve dünya ekonomisinin gelişimi ve etkinliği açısından oldukça önemli bir yer kazanmıştır. Diğer bir ifade ile bireylerin finansal okuryazarlık seviyeleri gündelik yaşantılarını etkilediği kadar toplumsal bir bakış açısı ile tüm finansal sistemin etkinliğine ve verimliliğine etki etmektedir. Bu etkileri sebebiyle finansal okuryazarlık gerek konuyla ilgili akademisyenlerin gerekse de hükümetlerin ilgi alanındaki bir konudur (Ergün vd., 2014:848). Finansal okuryazarlık kavramı her birey için olduğu kadar üniversite öğrencileri için de önemlidir. Günümüz üniversite öğrencileri de faturalarını banka aracılığı ile

ödemek, kredi kartı kullanmak, harç ödemelerini internet bankacılığı ile yapmak, seyahat sigortası ve sağlık sigortası yaptırmak, eğitim kredisi almak şeklinde finansal ürünleri kullanmaktadır. Üstelik kariyerinin henüz başlarında olan bu genç bireylerin önlerinde finansal olarak da planlanması ve yönetilmesi gereken uzun bir yaşam bulunmaktadır. Bu dönemin finansal açıdan başarı ile yönetilebilmesi bireyin finansal refahı üzerinde doğrudan etkilidir (Temizel ve Bayram, 2011:12).

2. LİTERATÜR

Konuyla ilişkin literatür araştırıldığında finansal okuryazarlıkla ilgili, araştırmacılar tarafından farklı dönemlerde ve farklı demografik yapıdaki gruplar üzerinde çok sayıda çalışma yürütüldüğünü görmek mümkündür. Bu çalışmanın üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiş olması ve önceki çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılabilmesi açısından aşağıda üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Bayram (2010) finansal okuryazarlık ve para yönetimi davranışlarını Anadolu Üniversitesi'nde öğrenim gören 600 öğrenci üzerinde incelemiştir. Çalışma sonucunda öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu, durumun farkında olmadıkları ve finansal okuryazarlık kavramını düzenli para biriktirme alışkanlığı, faturalarını zamanında ödeme alışkanlığı ve finansal kayıtları saklama alışkanlığı olarak sınırlı bir yapıda algılamakta oldukları tespit edilmiştir.

Temizel ve Bayram (2011) finansal okuryazarlıkla ilgili Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören 433 öğrenci üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin finansal gelişmeleri takip etmek amacıyla daha çok internet ve televizyon kullandıkları, finansal karar almada ailelerinden destek aldıkları ve kredi kartı son kullanma tarihini bilenlerin fazla olmasına rağmen kredi kartı ile yakından ilgili olan temerrüt faizi hakkında bilgilerinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Sarıgül (2014) üç farklı üniversitede öğrenim gören 1085 öğrenci üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin finansal bilgi düzeyi ile sosyodemografik özellikleri arasında ilişki bulunduğunu tespit etmiştir.

Saraç (2014) öğrencilerin finansal karar alma süreçleri ve finansal okuryazarlık seviyelerini tespit etmek amacıyla Dumlupınar Üniversitesinde 797 öğrenci üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada katılımcıların finansal okuryazarlıklarının düşük olduğu ve finans dersi alanların finansal okuryazarlık düzeylerinin, almayanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Er vd. (2014) finansal okuryazarlık düzeylerini tespit etmek amacıyla 5 farklı devlet üniversitesinde öğrenim gören 824 üniversite öğrencisi üzerinde bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda katılımcıların %31,7'sinin yüksek, %30,1'inin orta ve %16'sının düşük seviyede finansal okuryazar olduğu belirlenmiş ayrıca eğitim alanları ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Ergün vd. (2014) üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyini Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi işletme bölümünde öğrenim gören 275 öğrenci üzerinde araştırdığı çalışmada öğrencilerin yalnızca temel düzeyde finansal okuryazar olduğunu tespit etmiştir.

Alkaya ve Yağlı (2015) finansal bilgi, tutum ve davranışları araştırdığı çalışmayı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören 185 öğrenci üzerinde gerçekleştirmiştir. Çalışmada finansal tutum ile finansal davranış arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, öğrencilerin finansal davranış ve tutumlarının olumlu olmasına rağmen finansal bilgi açısından yeterli düzeyde olmadıkları tespit edilmiştir.

Çam ve Barut (2015) ön lisans öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyelerini tespit etmek amacıyla 319 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmada öğrencilerin finansal okuryazar olmadığı sonucuna varmıştır.

Kılıç vd. (2015) lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlıklarını tespit etmek amacıyla Gaziantep Üniversitesi'nde 480 öğrenci üzerinde bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin düşük olduğu, erkek öğrencilerin daha yüksek derecede finansal okuryazar olduğu ve günlük olarak finansal bilgilerin daha fazla kullanılmasının finansal okuryazarlık düzeylerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Barmaki (2015) üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini belirlemek amacıyla Hacettepe Üniversitesi'nde öğrenim gören 500 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada öğrencilerin orta düzeyde finansal okuryazar oldukları, finansal okuryazarlık düzeyinin erkek öğrencilerde kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucunu tespit etmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde önlisans ve lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerini ve finansal okuryazarlıkla ilgili sorulara vermiş oldukları cevaplarda farklılık olup olmadığını belirlemek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır ve araştırmanın yapıldığı dönemi kapsayan 2015-2016 eğitim yılında üniversitede ön lisans ve lisans düzeylerinde öğrenim gören 10768 öğrenci bulunmaktadır. Zaman ve maliyet kısıtlarının ana kitleye ulaşmaya engel oluşturmasından ötürü söz konusu ana kitleyi temsil eden en az örneklem büyüklüğü % 95 güven aralığında ve ± % 5 örnekleme hatası ile bu araştırma için 371 olarak tespit edilmiştir ve tesadüfî örnekleme yöntemiyle belirlenmiş 1035 öğrenciye ulaşılmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. İki bölümden oluşan anketin ilk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular, ikinci bölümünde ise finansal okuryazarlıkla ilgili sorular yer almaktadır. Finansal okuryazarlık ile ilgili soruların oluşturulmasında Ergün vd. (2014) ile Cihangir ve Ergin (2015) tarafından yapılan çalışmalarda kullanılan soru başlıklarından yararlanılmıştır. Katılımcı öğrencilere yöneltilen soru başlıkları ve sorular tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Finansal Okuryazarlık Anket Soruları

Sorular	Soru Başlıkları
105 mi daha büyüktür yoksa 100+%3 mü?	Basit Matematik İşlemi
1000 TL bankaya %10 basit faiz ile yatırılıyor. 2 yıl sonra yatırımcının kaç TL'si olacaktır?	Basit Faiz
1000 TL bankaya %10 bileşik faiz ile yatırılıyor. 2 yıl sonra yatırımcının kaç TL'si olacaktır?	Bileşik Faiz
Enflasyon düşerse, ülkedeki faiz oranlarına ne olur?	Enflasyon

Parayı farklı varlıklara yatırmak kaybetme olasılığını artırır.	Çeşitlendirme
Döviz, hisse senedi ve tahvilden oluşan yatırım fonu risksizdir ve sabit bir getiri sağlamayı garanti eder.	Risk-Getiri
Devletin ya da ticari bir kuruluşun kısa vadede ödünç para sağlamak amacıyla çıkardığı, yıllık belli bir faiz getiren ve alınıp satılabilen değerli kâğıda ne denir?	Finansal Ürün Bilgisi

3.3. Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilen analizinde SPSS 21.0 paket programı kullanılmıştır. Katılımcı öğrencilerin demografik özelliklerini ve tüm sorulara verilen doğru cevap ortalamalarını belirlemek için tanımlayıcı istatistik sorulara verilen cevapların ön lisans ve lisans öğrencileri arasında farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ise Ki-kare testi kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Bulguları

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle oluşan bulgular ve açıklamaları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	**Frekans**	**%**	**Akademik Birim**	**Frekans**	**%**
Kadın	530	51,2	Önlisans	500	48,3
Erkek	505	48,8	Lisans	535	51,7
Toplam	1035	100	Toplam	1035	100

Sınıf	**Frekans**	**%**
1.Sınıf	388	37,5
2.Sınıf	371	35,8
3.Sınıf	150	14,5
4.Sınıf	126	12,2

Tablo 1.'de katılımcıların demografik özelliklerine yer verilmiştir. Tabloya göre ankete katılan öğrencilerin %51,2'si kadın öğrenci iken %48,8'i erkek öğrencidir. Öğrencilerin %48,3'ü önlisans eğitimi görürken %51,7'si lisans eğitimi görmektedir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf dağılımı incelendiğinde %37,5'inin 1.sınıf %35,8'inin 2.sınıf %14,5'inin 3.sınıf %12,2'sinin ise 4.sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Ki-kare Bağımsızlık Testi

Doğru Cevaplayanlar	*Doğru Cevaplayamayanlar*

Sorular	Öğrenim Türü	n	%	N	%	X^2	p
105 mi daha büyüktür yoksa 100+%3 mü?	Lisans	407	58,14	128	38,21	36,053	0,000
	Önlisans	293	41,86	207	61,79		
1000 TL bankaya %10 basit faiz ile yatırılıyor. 2 yıl sonra yatırımcının kaç TL'si olacaktır?	Lisans	372	54,55	163	46,18	6,525	0,011
	Önlisans	310	45,45	190	53,82		
1000 TL bankaya %10 bileşik faiz ile yatırılıyor. 2 yıl sonra yatırımcının kaç TL'si olacaktır?	Lisans	194	58,97	341	48,30	10,225	0,001
	Önlisans	135	41,03	365	51,70		
Enflasyon düşerse, ülkedeki faiz oranlarına ne olur?	Lisans	249	52,09	286	51,35	0,057	0,811
	Önlisans	229	47,91	271	48,65		
Parayı farklı varlıklara yatırmak kaybetme olasılığını artırır.	Lisans	205	51,64	300	50,67	0,088	0,766
	Önlisans	192	48,36	293	49,33		
Döviz, hisse senedi ve tahvilden oluşan yatırım fonu risksizdir ve sabit bir getiri sağlamayı garanti eder.	Lisans	142	53,38	393	51,11	0,411	0,285
	Önlisans	124	46,62	376	48,89		
Devletin ya da ticari bir kuruluşun kısa vadede ödünç para sağlamak amacıyla çıkardığı, yıllık belli bir faiz getiren ve alınıp satılabilen değerli kâğıda ne denir?	Lisans	118	64,48	417	48,94	14,563	0,000
	Önlisans	65	35,52	435	51,06		

Tablo 2'de öğrencilerin finansal okuryazarlıkla ilgili sorulara vermiş oldukları cevapların önlisans ve lisans öğrenimine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla %5 anlamlılık düzeyinde test edilmiş olan Ki-kare analiz sonuçları yer almaktadır.

Önlisans ve lisans öğrencilerinin basit matematik işlemi sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu gözlemlenmiştir ve lisans öğrencilerinin soruyu doğru cevaplama yüzdesi önlisans öğrencilerine göre yüksektir.

Basit faiz bilgisini ölçmeye yönelik sorulan soruya verilen cevaplar incelendiğinde lisans öğrencilerinin doğru cevap verme yüzdesinin ön lisans öğrencilerine göre daha yüksek olduğu ve değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir.

Bileşik faiz bilgisini ölçmeye yönelik sorulan soruya verilen cevaplar incelendiğinde değişkenler arasında anlamlı ilişkinin olduğu ve lisans öğrencilerinin ön lisans öğrencilerine göre doğru cevap verme yüzdesinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Ön lisans ve lisans öğrencilerinin enflasyon bilgisini ölçmeye yönelik sorulan soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde değişkenler arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir.

Çeşitlendirme bilgisini ölçmeye yönelik sorulan soruya verilen cevaplar incelendiğinde değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Ön lisans ve lisans öğrencilerinin risk-getiri bilgisini ölçmeye yönelik sorulan soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı gözlemlenmiştir.

Finansal ürün bilgisini ölçmeye yönelik sorulan soruya verilen cevaplar incelendiğinde değişkenler arasında anlamlı ilişkinin olduğu ve lisans öğrencilerinin ön lisans öğrencilerine göre doğru cevap verme yüzdesinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Tüm Sorulara Verilen Doğru Cevap Ortalamaları

Öğrenim Türü	Doğru Cevap Ortalaması	Genel Ortalama
Önlisans	2,68	2,93
Lisans	3,18	

Tablo 4'de araştırmaya katılan öğrencilerin finansal okuryazarlıkla ilgili kendilerine sorulan 7 soruya vermiş oldukları doğru cevap ortalamaları yer almaktadır. Tabloya göre önlisans öğrencileri 7 sorunun ortalama 2,68'ini lisans öğrencileri ise 3,18'ini doğru cevaplamış iken tüm katılımcıların doğru cevap ortalaması ise 2,93 olmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Lisans ve ön lisans öğrencilerinin finansal okuryazarlık durumunu ve iki grup arasında finansal okuryazarlık düzeyinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirleme amacı olan bu araştırmanın sonuçlarına göre doğru cevapların genel ortalamasına bakılarak öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin düşük olduğu söylenebilir. Önlisans öğrencilerinin doğru cevap ortalaması oldukça düşüktür ve lisans öğrencilerinin ortalamasının da altında kalmıştır.

Tüm sorular incelendiğinde doğru cevaplayan kişi sayılarına bakılarak ön lisans öğrencilerinin en başarılı oldukları soru başlığının basit faiz hesaplama en başarısız oldukları soru başlığının ise finansal ürün bilgisi olduğu görülmektedir. Lisans öğrencilerinin soruları doğru cevaplayan kişi sayılarına bakıldığında en başarılı oldukları soru başlığının basit matematik bilgisi en başarısız oldukları soru başlığının ise finansal ürün bilgisi olduğu görülmektedir. Bu duruma bakılarak her iki grubunda en başarısız olduğu soru başlığının aynı olduğu öğrencilerin finansal ürünler hakkında hiç veya sınırlı düzeyde bilgi sahibi oldukları söylenebilir.

Ön lisans ve lisans öğrencilerinin sorulara vermiş oldukları cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde tüm soru başlıklarında lisans öğrencilerinin doğru cevap verme oranlarının önlisans öğrencilerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak bakıldığında finansal okuryazarlık düzeyi açısından önlisans ve lisans öğrencileri arasında bazı soru başlıklarında doğru cevap verme yüzdelerinde istatistikî olarak anlamlı sonuçlar elde edilmesine rağmen çok büyük bir farklılık bulunamamıştır.

Finansal okuryazarlık mikro açıdan bakıldığında bireylerin, makro açıdan bakıldığında ise ülkelerin finansal refahı açısından oldukça önem arz eden bir konu haline gelmiştir. Bu durum dikkate alındığında yakın gelecekte çalışma hayatında yer alması muhtemel olan üniversite öğrencilerinin de kişisel fonlarını başarılı bir şekilde yönetebilmeyi öğrenmesi finansal okuryazarlık seviyelerinin ilerlemesiyle mümkündür. Araştırma sonuçlarından da anlaşıldığı gibi toplumun her kesimine olduğu gibi üniversite öğrencilerine de finansal konularda eğitim verilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Alkaya, Aylin; Yağlı, İbrahim, (2015), "Finansal Okuryazarlık – Finansal Bilgi, Davranış ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8, (40), S.585-599.

Barmaki, Nahid, (2015), Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Hacettepe Üniversitesi Örneği, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bayram, S., Seçil, (2010), Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimi Davranışları: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Cihangir, Mehmet; Ergin, Erhan, (2015), "Finansal Okuryazarlığın Temel Düzeyde İncelenmesi: Osmaniye İlinde Ankete Dayalı Bir Araştırma", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 13, S.492-511.

Çam, V., Alper; Barut, Abdulkadir, (2015), "Finansal Okuryazarlık Düzeyi Ve Davranışları: Gümüşhane Üniversitesi Önlisans Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma", Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 4, (7), S.63-72.

Er, Fikret; Temizel, Fatih; Özdemir, Ali; Sönmez, Harun, (2014), "Lisans Eğitim Programlarının Finansal Okuryazarlık Düzeyine Etkisinin Araştırılması: Türkiye Örneği", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14, (4), S.-113-125.

Ergün, Bahadır; Şahin, Arzu; Ergin, Erhan, (2014), "Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7, (34), S.847-864.

Kılıç, Yunus; Ata, H. Ali; Seyrek, İbrahim, H. (2015), "Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 66, S. 129-150.

Saraç, Esra, (2014), Finansal Okuryazarlık ve Dumlupınar Üniversitesi Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Ölçülmesi Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Sarıgül, Haşmet, (2014), “A Survey of Financial Literacy Among University Students”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 16 (64), S. 207–224.

Temizel, Fatih; Bayram, Fatih, (2011), ‘‘Finansal Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma’’, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 12 (1), ss.73-86.

ADAY ÖĞRETMENLİK YETİŞTİRME SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARIN ADAY ÖĞRETMENLER TARAFINDAN BELİRLENMESİ

Prof. Dr. Mustafa CİN

Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Ayşe UĞUR

İsmet ERYILMAZ

Özet

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de öğretmen yetiştirmeye dönük yeni uygulamalar yapılmaktadır. Eğitimlerini tamamlayarak mezun olan aday öğretmenler mesleğe başlamadan önce 6 aylık süre ile "aday öğretmen yetiştirme" programına tabi tutulmaktadır. Öğretmen kalitesini artırmaya yönelik bu uygulamaya Türkiye'de ilk defa 2016 yılında başlanmıştır. Uygulamalardaki sorunların tespit edilmesi, sonradan yapılacak olan uygulamalara ışık tutması açısından önemlidir. Bu araştırma aday öğretmenlik sürecinde karşılaşılan sorunları belirlemek ve çözüm önerileri getirmek amacıyla yapılmıştır. Giresun İlinde aday öğretmenlik programına katılan öğretmenler araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Evren içerisinde yer alan 63 aday öğretmen örneklem olarak belirlenmiştir. Aday öğretmenlere uygulanan programla ilgili sorunları ve çözüm önerilerini tespit etmek amacıyla açık uçlu sorulardan oluşan bir anket formu geliştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel istatistik ile analiz edilmiştir. Aday öğretmenlerin evraklar ile ilgili iş yükünün fazla olması, sürecin ayrıntılı planlanmaması ve kendilerinin öğretmen gibi takdir edilmemesi araştırmanın bulguları arasındadır. Bu bulgular ışığında eğitim politikacılarına ve programın uygulayıcılarına öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim politikası, aday öğretmen, öğretmen yetiştirme, öğretmen kalitesi, adaylık süreci

Abstract

As well as all over the world, new aplications about training teacher is realized in Turk ey. Newly graduated teacher candidates are complete the training is subjected "teacher training and education" program during the 6 months before starting to professional education life. Firstly, this training applications in Turkey were started in 2016 for improve the teacher quality. The identifying of the problems in training applications is important for shed light on next training applications. The population of training program consist of 63 teacher samples in Giresun. Questionnaire form wich include the open ended questions was prepared for detect the solution offers about of training program. The obtained data were analyzed with descriptive statistics. The findings of this research; the paper workload of teacher candidates, not planning in detail of educational process and to be unappreciated as teacher. In the light of these findings, suggestions have been offered to education policies and the program practitioner.

Keywords: Education Policy, Candidate, Teachers, Teacher Training Quality Of The Teachers, The Nomination Process.

GİRİŞ

Bir eğitim sisteminin üç temel öğesi vardır; öğrenci, öğretmen ve eğitim programı (Karahan, 2008). Eğitim programı, bir eğitim kurumunun amaçları doğrultusunda düzenlenmiş planlı ve programlı eğitim etkinliklerdir, bu programı uygulayan öğretmen ise bu program sürecinde davranış ve tutumları ile öğrencilerin başarılarına yönelik etkinlikler düzenleyerek öğrenci merkezli uygulamalara önem vermesi beklenilen profesyonel bireydir (Baki vd, 2016). Öğretmen, öğrenci ile doğrudan iletişime geçerek sistemi uygulayan birey olması, bilişsel ve psikomotor davranışların yanı sıra duyuşsal olarak da bireylere etki etmesi bakımından eğitim sisteminin temel unsurudur.

Eğitim her alanda verimliliğin artmasında, çağdaşlaşma yönünde istenen seviyeye gelmede vazgeçilmez bir unsurdur. Uygarlık düzeyine ulaşarak, bu yarışta öne geçebilmenin en temel yolu eğitimin değişen ve gelişen şartlarına uyum sağlayabilmektir (Aydın ve diğerleri, 2014).

Öğretmen alanındaki gelişmeleri takip eden, sorgulayan, entelektüel yaşamın sahibi, zihinsel gücün aktif bir şekilde temsilcisidir. Eğitim sistemimizde öğretmenden beklenen mesleki yeterlilikler, öğretmeni aktif bir yaşamın içine itmektedir (Gönülaçar, 2016).

İyi yetişmiş öğretmenlere sahip olabilmek amacıyla gelişen ve değişen dünyada tüm ülkeler, eğitim sistemlerini ve bu bağlamda öğretmen yetiştirme politikalarını değiştirmeye ve sürekli güncel hale getirmeye çalışmaktadırlar (Baştürk, 2011). Ülkemizde de gelişen çağa uyum sağlayabilecek öğretmenler için çalışmalar devam etmektedir. Öğretmenler eğitim fakültelerinde yetiştirilmekte veya ilgili bölümleri başarı ile bitiren öğrenciler pedagojik formasyon alarak öğretmen olabilmektedirler. Fakat bir öğretmenin, devlet kurumlarında öğretmenlik yapabilmesi için öğretmenlik programını başarı ile bitirmesi Kamu Personeli Seçme Sınavını (KPSS) sözlü mülakatı başarı ile geçmesi gerekmektedir.

Ülkemizde aday öğretmenlerin yetiştirilmesinde, Milli Eğitim Bakanlığı Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Yönetmelik (1995) kapsamında açıklanan ve temel eğitim, hazırlayıcı eğitim ve stajdan (uygulamalı eğitim) oluşan bir sistem uygulanmaktadır. İlgili yönetmelikte temel eğitimin hedefi; "aday memurlara devlet memurlarının ortak özellikleriyle ilgili temel bilgileri vermek" (madde 10.a.) olarak ifade edilmektedir.

2014 yılında yayımlanan 6528 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile aday öğretmenlik konusunda önemli değişiklikler yapılmıştır. Aday öğretmenlerin en az bir yıl fiilen çalışmaları ve performans değerlendirmesinde başarılı olmaları durumunda yazılı ve sözlü sınava girmeye hak kazanacakları belirtilmiş, aday öğretmenlik süresi sonunda sınava girmeye hak kazanamayanlar ve sınavda üst üste iki defa başarılı olamayan adayların ise, memuriyet ile ilişkilerinin kesileceği ifade edilmiştir (Balkar & Şahin, 2015).

Aday öğretmenlik sürecine ilişkin yönerge 02.03.2016 tarihli ve 2456947 sayılı makam oluru ile yürürlüğe girmiştir. Bu değişiklik ile aday öğretmenler adaylıklarının ilk altı ayında yetiştirme sürecine tabi tutulurlar. Aday öğretmenler yetiştirme süreci kapsamında sınıf içi, okul içi ve okul dışı faaliyetleri gerçekleştirerek hizmet içi eğitim faaliyetlerine katılırlar. Bu süreçte aday öğretmenlere bağımsız olarak ders ve nöbet görevi verilemez. Danışman öğretmen nezaretinde derse girerler ve danışman öğretmenle birlikte nöbet tutarlar. Daha sonra bu aday öğretmenlerin değerlendirilmesi Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde yapılır. Aday öğretmenler bu yetiştirme programı kapsamında yapılan tüm faaliyetlere katılmak zorundalar. Ancak yasal mazeretleri nedeniyle

faaliyetlerin bir kısmına a da tamamına katılamayan aday öğretmenler; daha sonra bakanlıkça belirtilen uygun yer ve zamanda telafi programı almak zorundadırlar.

Eğitim ile ilgili yönetmelikler ve yasalar çağa uyum sağlayabilme ve daha iyi hale getirebilmek için sürekli güncellenip, değiştirilmektedir. Fakat değişim sürekli olumlu olmamakla birlikte çeşitli olumsuzluklar da doğurabilmektedir. Bu olumsuzluklar da sürecin içindeki değişimin direkt etkilediği öğretmen adayları tarafından en iyi şekilde değerlendirilmektedir. Ayrıca aday öğretmenlik sürecinde aday öğretmenin mesleğine ve çalışma ortamına ilişkin olumlu bir bakış kazanabilmesi ve uygulamaya ilişkin temel yeterlikleri edinebilmesi başta okul yöneticileri olmak üzere meslektaşları ve okul çevresi ile sosyal etkileşimine de bağlıdır (Ekinci 2010).

Aday öğretmenlik sürecindeki diğer bir boyut da her aday öğretmenin bir danışmanının olması ve onun önderliğinde süreci tamamlamasıdır. Gökyer ve Özer (2014) de bu durumu şu şekilde ifade etmiştir, atanma şansını yakalamış olan aday öğretmenlerin yetkin ve ilgili rehberlerin (mentör) desteğine ihtiyacı vardır. Bu süreçte de adaylar çeşitli sorunlar yaşamakta ve uyum problemleri olabilmektedir.

Yapılan literatür taraması sonucunda Türkiye'de aday öğretmenlik uygulamaları ile ilgili yapılan çeşitli çalışmalara rastlanmıştır. Bunlardan bazıları; Öğretmen Adaylarının KPSS ve Öğretmenlik Atamaları Hakkındaki Görüşleri (Epçaçan, 2016) , İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Üzerine Görüşleri (Eraslan, 2009), Öğretmenlerin Sözleşmeli İstihdamı ve Durumlarına İlişkin Sözleşmeli Öğretmenlerin Görüşleri (Gündüz, 2008), Öğretmenlik Mesleğinde Kökten Bir Dönüşüm (Güvercin, 2014), Sözleşmeli Öğretmenlik Uygulamasının Değerlendirilmesi (Demir, Karadeniz 2010), Öğretmenlik Uygulamasında Öğretmen Adaylarının Uygulama Öğretmeni ve Uygulama Öğretim Elemanının Yönlendirmesiyle İlgili Karşılaştıkları Sorunlar (Paker, 2008), Ücretli Öğretmenlik İstihdamının Yarattığı Sorunlar Üzerine Nitel Bir Araştırma (Polat, 2013), Öğretmen Adaylarının Öğretmen İstihdamı ve Mesleki Geleceklerine İlişkin Görüşleri (Şahin, 2011), Türkiye'deki Kadrosuz Öğretmen İstihdamının Kadrosuz İstihdam Edilen Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Tuncer, 2012) gibi çalışmalardır.

Aday öğretmenlik uygulamasında yukarıdaki belirtilen, rehber öğretmen sorunu, uygulama sorunu, müdür ve okul çevresi sorunu gibi çeşitli başlıklar altında toplanmıştır. Bu ve buna benzer birçok alanda aday öğretmenlerin sorunlar yaşadığı düşünülmektedir. Araştırmada bu bağlamdan yola çıkılarak, aday öğretmenlik sürecinde yaşanan sorunları aday öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda belirlemeye çalışmak amaçlanmıştır.

Aday Öğretmenlik Uygulama Süreci

*"Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği"*nin 18. Maddesinde belirtildiği üzere bu süreçte her anlamda rol model olması beklenen danışman öğretmenlerin belirlenmesi okul müdürleri tarafından yapılmaktadır. Danışman öğretmen belirlenmesinde çeşitli kriterler göz önünde bulundurulmaktadır. Alanında en az 10 yıllık tecrübesi olan, yaptığı çalışmalarla alanına katkı sağlayan çalışmalarıyla ön plana çıkmış öğretmenler okul idaresi tarafından danışman öğretmen olarak önerilmektedir. Belirlenen danışman öğretmenler bakanlığı bildirilmiş olup, bakanlık tarafından 35 bin danışman öğretmen seçilmiştir. Bu danışman öğretmenler bakanlık tarafından çeşitli eğitimlere tabii tutulmuştur.

Aday Öğretmenler 26 haftalık bir yetiştirme programına alınmıştır. Bu 26 haftalık yetiştirme sürecinin 16 haftasını tercih ettikleri okulda sınıf içi gözlem, sınıf içi uygulama, okul içi ve okul dışı uygulama gibi faaliyetlerle tamamlamışlardır. İlk 6 haftalık programının uygulama boyutunda aday öğretmenler haftanın 3 günü sınıfta danışman öğretmenlerini

izleyerek gözlem yapmaktadırlar. Haftanın dördüncü günü okul idaresinde beşinci günü ise İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından belirlenen okul dışı resmi kurumları ziyaret etme faaliyetini gerçekleştirmektedirler. Ders gözlem süreci, ilk 6 hafta devam etmekte olup, geriye kalan 10 hafta boyunca ders içi uygulama süreci başlamaktadır.

Değerlendirme sürecinin ilki aday öğretmenin uygulamasını yaptığı okulda danışman öğretmeni ve müdürü tarafından gerçekleştirilmektedir. Diğer değerlendirmeler ise aday asıl atandığı kurumda göreve başladıktan sonra gerçekleştirilecektir. Bu süreçte aday öğretmenlerin yaptığı gözlemler, gerçekleştirdiği uygulamalar dolayısıyla doldurması gereken formlar bulunmaktadır. Bu formlar aday öğretmenin değerlendirilmesinde bir kriter olarak kullanılacaktır. Aday öğretmenlik uygulaması yeni bir sistem olduğu için süreçte çeşitli aksaklıkların yaşandığı tahmin edilmiştir. Bu araştırmanın amacı bu aksaklıkların aday öğretmenler tarafından belirlenerek bunlara çeşitli çözüm önerileri getirmektir

YÖNTEM

Araştırmanın evrenini Giresun ili aday öğretmenlik uygulama sürecine dahil olan aday öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda örneklem grubu 63 kişi olarak belirlenmiştir. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden ise fenomonolojik araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir. Fenomonolojik araştırma yaklaşımı, insanların çevrelerinde olup biten olayları nasıl değerlendirdiklerini anlamaya çalışan bir nitel araştırma yöntemidir (Wade ve Tavris, 1990; akt: Özdemir, 2010). Veri toplama yöntemi olarak anket ve araştırmacı gözlemi kullanılmıştır. Araştırmada açık uçlu anket soruları kullanılmıştır. Anket " Aday öğretmenlik sürecinde karşılaştığım en büyük birinci sorun şudur: (Çözüm önerim şudur:), Aday öğretmenlik sürecinde karşılaştığım en büyük ikinci sorun şudur: (Çözüm önerim şudur:), Aday öğretmenlik sürecinde karşılaştığım en büyük üçüncü sorun şudur: (Çözüm önerim şudur:) şeklinde açık uçlu sorulardan oluşturulmuştur. Araştırmacılardan biri bu sürece tabii tutulduğundan, süreci başından sonuna kadar gözlemleme şansı bularak anket verilerini bu doğrultuda yorumlamıştır. Araştırmanın evrenini Giresun ili aday öğretmenlik uygulama sürecine dahil olan aday öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda örneklem grubu 63 kişi olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bulgularının elde edilebilmesi için adaylara açık uçlu sorular sorulmuştur (Aday öğretmenlik sürecinde karşılaştığınız en büyük birinci sorun nedir? Çözüm öneriniz… Aday öğretmenlik sürecinde karşılaştığınız en büyük ikinci sorun nedir? Çözüm öneriniz… Aday öğretmenlik sürecinde karşılaştığınız en büyük üçüncü sorun nedir? Çözüm öneriniz…). Adaylardan alınan cevaplar tek tek incelenip ortak başlıklar altında toplanmıştır. Sorulara verilen cevapların ve çözüm önerilerinin yüzde ve frekansları analiz edilmiştir. Aynı başlık altında toplanılan sorunlar en yüksek yüzde frekans değerine göre sıralanmıştır. En yüksek frekans değeri ile en önemli sorunun 'Form' sorunu olduğu bulunmuştur. Sırasıyla bu sorunu, 'sürecin ayrıntılı planlanmaması', 'izin verilmemesi', 'öğretmen olarak görülmeme' takip etmektedir. Ortak başlık kategorisine alınamayan sorunlar diğer başlık altında toplanılmıştır.

Süreçte karşılaşılan en büyük 1. Sorun

Tablo1:Aday öğretmenlerin karşılaştıkları en önemli sorun

Sorun	Frekans	Yüzde (%)
Doldurulması gereken formların fazla olması	41	65
Sürecin ayrıntılı planlanmaması	9	15
İzin verilememesi	3	5
Öğretmen olarak görülmeme	5	8
Denetimin yapılmaması	3	5
Diğer	1	2
Toplam	63	%100

Tablo 1 incelendiğinde aday öğretmenler açısından en büyük birinci sorun %65 oranıyla "form sorunu" olarak görülmektedir. İkinci sorun ise, %15'lik oran ile "sürecin ayrıntılı planlanmaması", bu sorunları sırasıyla, %8'lik oranlarıyla "öğretmen olarak görülememe", %5'lik "denetimin yapılmaması", "izin", ve %2'lik kısımla "diğer" sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Süreçte karşılaşılan en büyük 2. Sorun

Tablo2: Aday öğretmenlerin karşılaştıkları en önemli ikinci sorun

Sorun	Frekans	Yüzde (%)
Öğretmen olarak görülememe	16	25
Sürecin ayrıntılı planlanmaması	15	24
Doldurulması gereken formların fazla olması	14	22
İzin Verilememesi	6	10
Denetim yapılmaması	2	3
Sürecin uzun olması	2	3
Diğer	8	13
Toplam	63	%100

Tablo 2 incelendiğinde, aday öğretmenler gözünden aday öğretmenlik sürecinde karşılaşılan en büyük ikinci sorun %25'lik dilim ile "öğretmen olarak görülmeme" şeklinde belirlenmiştir. Sorunlar önem sırasına göre sıralandığında, en büyük ikinci sorun %24'lük oranı ile "sürecin ayrıntılı planlanmamasıdır". Bunları sırası ile %22'lik oran ile "formlar", %13'lük oran ile "diğer", %10'luk oranı ile "izin verilmemesi", %3'lük oranları ile "denetim yapılmaması" ve "sürecin uzun olması" takip etmektedir.

Süreçte karşılaşılan en büyük 3. Sorun

Tablo3: Aday öğretmenlerin karşılaştıkları en önemli üçüncü sorun

Sorun	**Frekans**	**Yüzde (%)**
Doldurulması gereken formların fazla olması	9	14
Sürecin ayrıntılı planlanmaması	8	13
Öğretmen olarak görülememe	7	11
Uygulamanın il merkezinde yapılması	7	11
Maddiyat	7	11
İzin verilmemesi	6	10
Denetim yapılmaması	4	6
Diğer	15	24
Toplam	63	%100

Tablo 3 incelendiğinde, aday öğretmenler gözünden aday öğretmenlik sürecinde karşılaşılan en büyük üçüncü sorun; birinci sorunda olduğu gibi 'form' sorunudur. Sorunlar önem sırasına göre sıralandığında, en büyük ikinci sorun, %14'lük oran ile "formlar" olduğu görülmektedir. Diğer iki grafikte olduğu gibi formlar burada da çok önemli bir yüzdelik dilime sahiptir. Bunları sırasıyla %13'lük oran ile "sürecin ayrıntılı planlanmaması", %11'lik oranlar ile "maddiyat", "uygulamanın il merkezinde yapılması" ve öğretmen olarak görülmeme", %10 oranı ile "izin verilmemesi" ve son olarak %6'lık oran ile "denetim yapılmaması" takip etmektedir.

Grafik 1: Toplam ölçek verileri

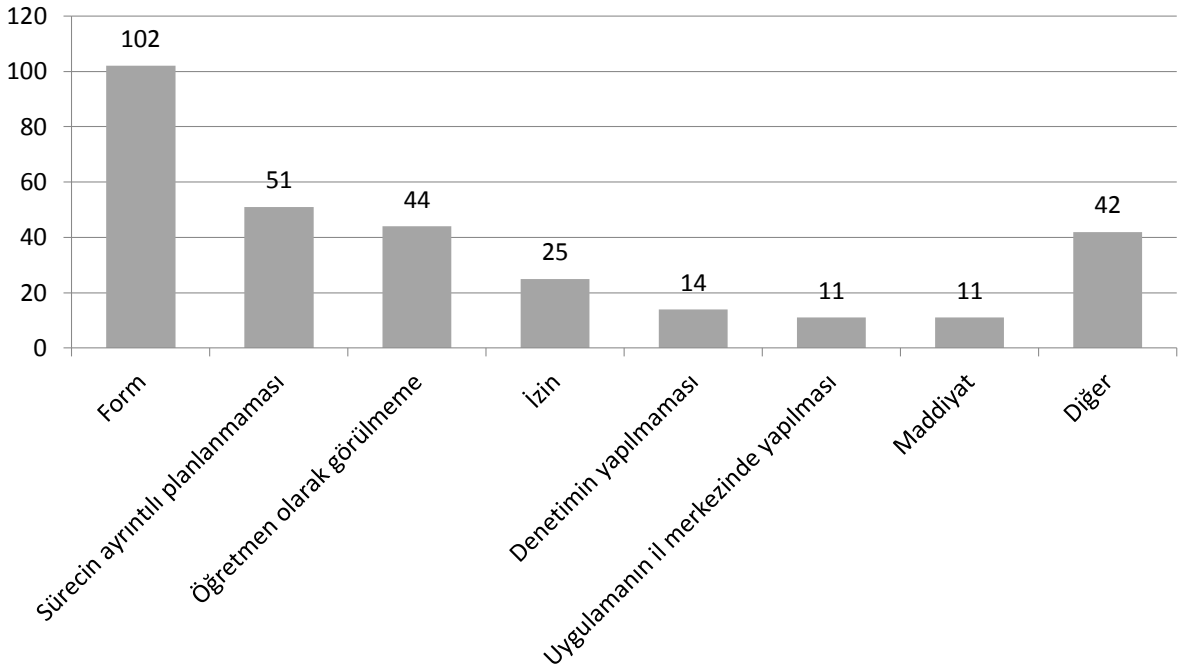

Aday öğretmenlik sürecinde karşılaşılan sorunlar, en önemli birinci sorun, en önemli ikinci sorun ve en önemli üçüncü sorun başlığı altında toplanılmış ve adayların vermiş oldukları cevaplardaki ortak başlıkların yüzdelik dilimleri toplanılarak grafik 4 elde edilmiştir. Adaylardan kimisi birinci en önemli sorunun form olduğunu düşünürken, kimi adaylar bu cevabı ikinci başlık altında kimi adaylar da üçüncü başlık altında vermişlerdir.

Grafik 1 yukarıda verilen ilk üç tablodaki başlıkların yüzdeleri toplanarak oluşturulmuştur. Grafiğe göre en yüksek yüzdeye sahip olan sorun form sorunudur. Bunu sırasıyla "Sürecin ayrıntılı planlanmaması, Öğretmen olarak görülememe, İzin, Denetim yapılmaması, Uygulamanın İl Merkezinde Yapılması, Maddiyat ve diğerleri" takip etmektedir.

Tablo 4: Aday öğretmenlik sürecinde karşılaşılan sorunların frekans değerleri ve aday öğretmenlerin görüşleri

Sorun Kodu	F	Aday öğretmenin soruna bakışı
Form	36	"Formların çok fazla olması"
		"Formların üçer nüsha istenmesi ve bunun elle yazılması"
		"Kağıt israfı"
	14	"Formların her branşa uygun olmaması"
		"Formlarla ilgili net bilgi verilmemesi"
İzin	8	"Yaz tatilinin kısa süreli olması"
	9	"İzin ve rapor alma konularında sıkıntı yaşanması"
		"İzin ve rapor durumunda telafiler için uygun zamanın olmaması ve izin işlemlerinin katı kurallar çerçevesinde uygulanması"
Sürecin ayrıntılı planlanmaması	14	"Formların her branşa uygun olmaması"
		"Rehberlik branşına yönelik formların oluşturulmaması"
		"İlk atama okuluyla staj okulunun uyumsuz olması"
		"Yeni bir uygulama olması sebebiyle neyin ne olacağı konusunda net bilgi verilmemesi"
		"Aday öğretmenlik sürecinin illere göre farklı planlanması"
		"Süreçteki belirsizlik (Okul idaresinin ve diğer öğretmenlerin süreç hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmaması)"
	6	"Uygulamada standardın olmaması"
Öğretmen olarak görülmeme	15	"Danışman ile birlikte derslere girildiği için stajyer öğretmen muamelesi görmek"
		"Öğrencilerin aday öğretmene stajyer öğrenci gözüyle bakması"
	9	"Öğretmenler arasında aday-stajyer vb. gibi ayrımların olması"
		"Diğer öğretmenler arasında aday-stajyer öğretmen farkının bilinmemesi"

	5	"Aday öğretmenin kendisini psikolojik olarak öğretmen gibi hissedememesi"
Uygulamanın il merkezinde yapılması	10	"Aday öğretmenlik uygulamasının yapıldığı okulun ikamet edilen adreslere çok uzak olması" "Seminerlerin il merkezlerinde yapılması" "Yazın yapılan hizmet içi eğitim ve seminerlerin tek bir yerde yapılması"
Maddiyat	10	"Ek ders, eğitim ödeneği gibi konuların çok sorun olması" "Ek ders verilmediği halde 6 ders saatince okulda bulunmak" "Toplanılan il merkezlerinde konaklama hizmetinin verilmemesi"
Denetimin yapılmaması	12	"Okul dışı faaliyetlere yeterli katılımın sağlanmaması ve bu konuda denetim yapılmaması" "Okul müdürünün aday öğretmenin görevi olmayan işleri aday öğretmene yaptırması"

Tablo 4 incelendiğinde sorunlar kategorilere ayrılmış, aynı kategori altında toplanan sorunlar bir arada değerlendirilmiştir. Frekans değerleri sorunların alt kategorisinde kaç tane cevap varsa ona göre değerlendirilmiştir. Frekans değerleri adayların sayılarını belirtmemekte, adayların vermiş oldukları cevapların sayısal değerlerini göstermektedir.

Tablo : 5 Aday öğretmenlik sürecinde karşılaşılan sorunlara aday öğretmenlerin getirmiş oldukları çözüm önerileri

Çözüm Kodu	F	Aday öğretmenlerin çözüm önerileri
Form	36	"Formlar anket şeklinde düzenlenip daha basit hale getirilmesi" "Formlar her ders için değil, sadece günlük bir tane düzenlenmesi" "Formların branşlara uygun olarak düzenlenmesi"
	14	"Formlar azaltılmalı, bilgisayar ortamında hazırlanmalı" "Haftalık genel bir form yeterli olmalı" ''Evrak kısmı pratik olarak devam ettirilmeli, uygulama esas olmalı''
	8	"İzin haklarımızın her öğretmen gibi düzenlenmesi"

İzin		‘‘İzin ve rapor alma konusunda normal öğretmen gibi özlük haklardan yararlanmak’’
	9	“Süreç izin tatil ve eğitim zamanlarının kesin bir takvimle belirtilmesi”
		“İzin ve rapor durumunda telafiler için uygun zamanın olmaması ve izin işlemlerinin katı kurallar çerçevesinde uygulanması” ‘Yaz tatilinin olması’’
Sürecin ayrıntılı planlanmaması		“Sürecin kısaltılması”
	10	“Rehberlik branşına yönelik formların oluşturulması’’
		“Atanılan okul ile staj okulunun eş değer olması”
		“Sürecin ayrıntılı bir şekilde planlanması”
	14	“Aday öğretmenler için bilgilendirme çalışmalarının yapılması”
		“Süreçteki belirsizliğin giderilmesi, okul idare ve yöneticilerine uygulamanın net olarak bildirilmesi”
	6	“Uygulamada sürecinde her bölge ve şehir için aynı planın uygulanması”
Öğretmen olarak görülmeme	15	“Günlük üç saat derse giriliyor bunun sadece bir saatinde öğretmenle birlikte girilmesi, diğer derslere aday öğretmenlerin yalnız girmesi ”
		“Aday öğretmen kavramının kaldırılması”
	9	“Danışman ve müdürlere gerekli talimatın verilmesi ve aday öğretmenlerin stajyer gibi değil öğretmen olarak görmesi”
	5	“Aday öğretmenlik süreci boyunca normal bir öğretmene tanınan tüm hakların aday öğretmenlere de sağlanması”
Uygulamanın il merkezinde yapılması	10	“Sürece başlamadan önce adaylık eğitiminin alınacağı yer konusunda verilen dilekçelerin objektif olarak değerlendirilmesi”
		“Toplanılan il merkezlerinde konaklama hizmeti verilmesi ya da kalacak yerlerin önceden ayarlanması”
		“Yazın yapılan hizmet içi eğitim ve seminerlerin tek bir yer dışında farklı yerlerde yapılması, ulaşım sorununun ortadan kaldırılması”

Maddiyat	10	"Bu süreçteki barınma harcamaları için aday öğretmenlere makul bir ödeme yapılabilir" "Fiilen derse girilmese de 6 saat boyunca okulda bulunulduğu için ek ders ücretinin verilmesi"
Denetimin yapılmaması	12	"Daha kapsamlı denetim faaliyetlerinin yapılması" "Okul müdürü ve danışmanların da denetlenmesi'' "Okul müdürünün aday öğretmene yüklediği işlerin denetlenmesi"
Diğer	25	"Adaletsiz uygulamaların önüne geçilmesi" "Aday öğretmenlerin sürekli hallerinden şikâyetçi olmaları yerine öğretmen olarak çözüm odaklı olmaları"

Tablo 5 incelendiğinde adayların karşılaştıkları sorunlara çeşitli çözüm önerileri getirdiği görülmüştür.

TARTIŞMA

Adayların vermiş oldukları yanıtlar tablo 4'e göre 8 kategori altında toplanmıştır. Her aday, aday öğretmenlik sürecindeki en önemli üç sorununu belirtmiş ve toplam 63 aday tarafından 183 sorun dile getirilmiştir. Sorunlardan frekans değeri en yüksek sorunun "Form" sorunu olduğu belirlenmiştir. Bunu sırasıyla "Öğretmen olarak görülmeme" ve "sürecin ayrıntılı planlanmaması" takip etmektedir. "İzin" sorunu dördüncü sırada gelmekte, beşinci sırada "Denetimin yapılmaması" bulunmaktadır. Bunları sırasıyla aynı frekans değerlerine sahip "Maddiyat" ve "Uygulamanın il merkezinde yapılmaması" takip etmektedir.

Aday öğretmenlik sürecindeki staj uygulamasında adaylar tarafından en büyük sorun olarak form sorunu görülmektedir. Adaylar doldurulması gereken resmi formların fazlalığını ve bilgisayar ortamında değil de elle doldurulmasını sorunlarının en başına almıştır. İkinci sıradaki en önemli sorunu "sürecin ayrıntılı planlanmaması" olarak belirtmişlerdir. Belirlenen bu sorunlardan yola çıkarak aday öğretmenlik sürecinde planlamalarda ve sürecin işleyişinde çeşitli aksaklıkların olduğu görülmektedir. Sütün grafiği incelendiğinde "izin" ve "denetim yapılmaması" başlıklı sorunlar süreçte adayların izin alma sorununun olduğu ve kapsamlı denetimden uzak olduğu görülmektedir.

Adayların karşılaşmış oldukları en büyük ikinci sorun olarak %25 ile frekans değeri en yüksek olan 'öğretmen olarak görülmeme' sorunudur. Adaylar vermiş oldukları cevaplarda kendilerini öğretmen olarak hissetmediklerini, ayrıca stajyer olarak adlandırıldıkları için, danışmanlarının ve öğrencilerin onları öğretmen olarak görmediklerini belirtmişlerdir. Bu sorunu %24 frekans değeri ile 'sürecin ayrıntılı planlanmaması' takip etmektedir. Adaylar verdikleri yanıtlarda, sürecin ülke genelinde eşit şartlarda uygulanmadığını ve kişiye göre muamele yapıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca adaylar süreci uygulayan müdür ve danışmanların süreçten haberi olmadığını ve karmaşıklığın olduğunu belirtmişlerdir.

Adayların karşılaşmış oldukları en büyük üçüncü sorun ise birinci sorunda olduğu gibi 'form' sorunudur. Aday öğretmenlik sürecindeki karşılaşılan üçüncü en önemli sorun başlığı altında toplanan maddelerdeki farklılıklar artmış ve sorunların yüzdelik dilimleri düşmüştür. Üçüncü

sorunda adayların verdikleri yanıtlara ‘maddiyat’ ve ‘uygulamanın il merkezinde yapılmaması’ gibi farklı iki başlık daha eklenmiştir. Adayların tam zamanlı olarak okulda kalmalarına rağmen ek ders ücreti alamamaları “ Maddiyat” başlığının oluşmasına sebep olmuştur. Uygulamanın sadece merkez okullarda yapılmakta olması dolayısıyla da farklı ilçe ve köylerden gelen aday öğretmenlerin barınma sorunu yaşaması, ulaşım sıkıntısının olması gibi etmenler %11’lik orana sahip olan “ Uygulamanın il merkezinde yapılması” başlığını oluşturmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Aday öğretmenlik sürecinde karşılaşılan sorunlar aday öğretmenler tarafından değerlendirildiğinde, 63 geçerli ankete ulaşılmıştır. Her ankette üç sorun yazma hakkı olan adaylar bazıları ikişer sorun yazarak 183 tane sorun olduğunu belirtmişlerdir. Aynı sorunlar tek başlık altında toplandığında 50 tanesinin form sorunu olduğu görülmektedir. Buna göre frekans değeri en yüksek ve en önemli sorunun “form” sorunu olduğu görülmektedir. Adaylar bu yeni uygulama ile bir çok form doldurmak görevini üstlenmiştir. Bu doldurulan formların iki nüsha olması ve el yazısı ile doldurulması adaylar tarafından en büyük sorun olarak dile getirilmiştir. Ayrıca form doldurma sürecinde farklı illere göre farklı uygulamalar da adaylar tarafından sorun olarak algılanmıştır. Bu soruna çözüm önerisi olarak da doldurulması gereken form sayısı azaltılabilir, bu formlar üçer nüsha değil de tek nüsha olarak teslim edilebilir ve el yazısı ile değil de bilgisayar ortamında doldurulabilir şeklinde öneriler getirilmiştir.

İkinci sorunun 30 frekans değeri ile “sürecin ayrıntılı planlanmaması” olduğu tespit edilmiştir. Adaylar süreçte aksaklıkların olduğundan, sürecin en başından net bir şekilde aktarılmadığından şikâyet etmişlerdir. Ziyaret edilen kurumlarla iş birliği içerisinde olunmaması ve illere göre farklı uygulamaların olmasını sorun olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca uygulama yapılan okul ile atanılan okul arasında uçuk farklılıklar olması da aday öğretmenler tarafından sorun olarak belirtilmiştir. Bu soruna çözüm önerileri olarak “ziyaret edilen kurumlarla önceden iş birliği içinde olunmalı, her ilde sabit uygulamalar yapılmalı, uygulama yapılan okul ile atanılan okul paralel olmalı” gibi öneriler getirilebilir.

Aday öğretmenlik sürecindeki frekans değeri en yüksek üçüncü sorunun 29 frekans değeri ile “öğretmen olarak görülmeme” olduğu tespit edilmiştir. Verilen cevaplar değerlendirildiğinde aday öğretmenlerin adaylık sürecini geçirdikleri kurumlardaki öğretmenler ve öğrenciler tarafından öğretmen olarak görülmeyip, stajyer öğrenci olarak görülmesi sorun olarak değerlendirilmiştir. Yine aynı şekilde okul idaresinin ve okulda görev yapan diğer öğretmenlerin, aday öğretmenleri stajyer gibi görüp ona göre muamele göstermeleri aday öğretmenler tarafından sorun olarak algılanmıştır. Bu sorunun önüne geçilmesi için de okul idaresi diğer öğretmenlere ve öğrencilere gerekli açıklamayı yapmalı, aday öğretmenler ilk dersi danışman öğretmenle birlikte işlerken diğer derslerde sınıfa yalnız girip ders işlemeleri bu sorunun çözüm önerisi olabilir.

Aday öğretmenlik sürecindeki diğer bir sorunun da “izin” sorunu olduğu belirlenmiştir. Adaylar sürecin çok uzun olmasını ve bu süreç boyunca yeterince izin verilmediğini belirtmişlerdir. Yine aynı sorunu izin ve rapor alma durumunda telafiler için uygun zamanın olmaması ve izinlerin katı kurallar çerçevesinde uygulandığı görüşleri çerçevesinde dile getirmişlerdir. Ayrıca yaz tatilinin kısa süreli olması da araştırmacılar tarafından bu başlık altında değerlendirilmiştir. Öğretmen adayları yaz tatilinin kısa süreli olmasını da sorun olarak dile getirmişlerdir. Bu soruna çözüm önerisi olarak; aday öğretmenler diğer öğretmenlerle aynı özlük haklarına sahip olabilir, izin ve rapor işlemleri tekrar gözden geçirilebilir.

Aday öğretmenler aday öğretmenlik sürecinde denetim eksikliğinin bir sorun olduğu kanısına varmışlardır. Danışman öğretmenlerin ve okul müdürlerinin, onlara kendi görevleri dışında görev verdiklerini ve bu kişilerin denetlenmediğini görüşlerinde belirtmişlerdir. Ayrıca okul dışı faaliyetlere katılması gereken bazı aday öğretmenlerin katılmadığını belirtmişler ve bunların denetlenmemesini sorun olarak değerlendirmişlerdir. Bu soruna çözüm önerisi olarak Bakanlık tarafından düzenli denetlemeler yapılabilir.

Aday öğretmenlik sürecindeki sorunların belirlenmesinde aynı frekans değerine sahip iki sorunun, "maddiyat" ve "uygulamanın il merkezinde yapılması" sorunu olduğunu belirtmişlerdir. Maddiyat sorununda öğretmen adayları, sürece tam zamanlı olarak katıldıklarını fakat ek ders ücreti almadıklarını belirtmişlerdir. Yine uygulamanın il merkezinde yapılmasının uzak ilçe ve beldelerden gelen aday öğretmenleri ekonomik olarak olumsuz etkilediği görülmektedir. Yaz seminerlerinin tek bir merkezde yapılmış olması uzak yerlerden gelen adayları, ekonomik, psikolojik ve fiziksel olarak etkilemektedir. Bu da çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunların ortadan kalkması için aday öğretmenlere de ek ders ücreti verilebilir, aday öğretmenler evlerine yakın yerlerde aday öğretmenlik uygulamasını gerçekleştirebilirler.

Aday öğretmenlik sürecinde belirli kategorilere girmeyen sorunlar diğer başlığı altında toplanılmıştır. Bu başlık altındaki sorunların frekans değerlerinin 1-3 arasında değiştiği analiz edilmiştir. Öğretmen adaylarından üç tanesi, danışmanın sürekli sınıfı terk etmesini sorun olarak değerlendirmiştir. Ayrıca iki öğretmen adayı da aday öğretmenlik sürecinde aday öğretmenlerin süreci sürekli şikâyet etmelerini sorun olarak cevaplarında belirtmişlerdir.

Diğer çözüm önerilerinden bazıları da ; Uygulama Giresun ili baz alınarak gerçekleştirilmiştir. Farklı illerdeki aday öğretmenlerden de katılım sağlanabilir.

63 aday öğretmene ulaşılmıştır. Bu sayı, çalışmanın daha büyük hedef kitleye genellenebilmesi için arttırılabilir.

Süreç yalnızca aday öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Danışman öğretmenler, okul idarecileri, Milli Eğitim Müdürlüklerinde çalışan personeller tarafından da değerlendirilebilir.

Aday öğretmenlik uygulama süreci yeni olduğu için bu konu ile ilgili araştırmalar sınırlıdır. Farklı örneklemler üzerinde farklı araştırma yöntemleri kullanılarak konu ile ilgili daha kapsamlı araştırma yapılabilir.

Kaynakça

Aydın, A., Aydoğdu-Özoğlu, E., Özer, F., Sarıer, Y., Uysal, Ş. (2010). Türkiye'de öğretmen istihdamı politikalarının değerlendirilmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi 2014, Cilt 20, Sayı 4, ss: 397-420.

Baki, A., & Baki, B. B. (2016). Comparison.. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 7(1), 229-258.

Balkar, B., & Şahin, S. (2015). Yeni bir öğretmen yetiştirme yaklaşımı olarak göreve başlatma programı. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(1).

Baştürk, S. (2011). Matematik öğretmen adaylarının eğitim fakültesindeki eğitim-öğretim sürecini değerlendirmeleri. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8(1), 58-94.

Ekinci, A. (2010). Aday Öğretmenlerin İş Başında Yetiştirilmesinde Okul Müdürlerinin Rolü. Dicle University Journal of Ziya Gokalp Education Faculty, 15.

Epçaçan, C. (2016). Öğretmen Adaylarının KPSS ve Öğretmenlik Atamaları Hakkındaki Görüşleri. Electronic Turkish Studies, 11(3).

Eraslan, A. (2009). İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının" Öğretmenlik Uygulaması" Üzerine Görüşleri. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 3(1).

Gökyer, N., & Özer, F. (2014). Aday Öğretmenlerin Sinif Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Algilari. Electronic Turkish Studies, 9(2).

Gönülaçar, Şener. "Türkiye'de Öğretmen İmajı ve İtibarı Üzerine Bir İnceleme." (2016). Ankara.

Gündüz, H. B. (2008). Öğretmenlerin Sözleşmeli İstihdamı ve Durumlarına İlişkin Sözleşmeli Öğretmenlerin Görüşleri. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (16).

Güvercin, G. (2014). Öğretmenlik Mesleğinde Kökten Bir Dönüşüm: Ücretli Öğretmenlik. In A. Yıldız (Ed.). *İdealist Öğretmenden Sınava Hazırlayıcı Teknisyene: Öğretmenliğin Dönüşümü* (pp.139-178). İstanbul: Kalkedon Yayınları

Demir, S. B & Karadeniz, Y. (2010). Sözleşmeli öğretmenlik uygulamasının değerlendirilmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(2), 55-77.

Karahan, N. (2008). Öğretmen yetiştirme düzeni ve Türkiye örneği (Yüksek lisans tezi. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). http://tez2.yok.gov.tr/ adresinden edinilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Yönetmelik (1995). [Çevrim-içi: http://mevzuat.meb.gov.tr/html/42.html], Erişim Tarihi:0 9/07/ 2016.

Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2014). [Çevrim-içi: http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140314-1.htm], Erişim Tarihi:09/07/2016

Milli Eğitim Bakanlığı Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Yönerge (2016). [Çevrim-içi: oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_03/02052358_ynerge.doc], Erişim Tarihi:0 9/07/ 2016.

Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,*11*(1).

Paker, T. (2008). Öğretmenlik Uygulamasında Öğretmen Adaylarının Uygulama Öğretmeni ve Uygulama Öğretim Elemanının Yönlendirmesiyle İlgili Karşılaştıkları Sorunlar1. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,23(23), 132-139.

Polat, S. (2013). Ücretli Öğretmenlik İstihdamının Yarattığı Sorunlar Üzerine Nitel Bir Araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Aralık 2013, Sayı 28, 67 – 88.

Şahin, İ. (2011). Öğretmen adaylarının öğretmen istihdamı ve mesleki geleceklerine ilişkin görüşleri. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 11(3), 1167-1184.

Tuncer, M. (2012). Türkiye'deki Kadrosuz Öğretmen İstihdamının Kadrosuz İstihdam Edilen Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. University of Gaziantep Journal of Social Sciences, 11(3).

TÜRK GÖRSEL-İŞİTSEL MEDYA HİZMETLERİNDE KAMU SPOTLARI VE ZORUNLU YAYINLARA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Dr. Sena COŞKUN

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sinema ve Televizyon Bölümü

Özet

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde 2011 yılında yürürlüğe giren 6112 sayılı *"Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun"*a, Türkiye'de görsel-işitsel medya hizmetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesinde görevli idarî otorite olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK) tavsiyesi üzerine kamu hizmeti duyurularının ücretsiz yayınlanması hükmü getirilmiştir (m.10). Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 4. maddesinde de zorunlu yayın, Kanunlar çerçevesinde yayınlanması mecburi olan ve kamu kurumlarınca hazırlanıp Üst Kurulca uygun görüşle yayın kuruluşlarına gönderilen yayınlar şeklinde tanımlanmıştır. Söz konusu kamu hizmeti duyurularının tamamı kamu spotu olup, bunların bir kısmının yayınlanması ihtiyarî, bir kısmının yayınlanması ise zorunludur. Kamu kurum ve kuruluşları ile dernek ve vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarınca hazırlanan veya hazırlatılan kamu spotlarında uyulması gereken ölçütler ise *"Kamu Spotları Yönergesi"*nde yer almaktadır. Çalışmada, RTÜK tarafından incelenen ve yayınlanmalarında kamu yararı bulunduğuna dair karar ihdas edilen *"kamu spotları"*na ve *"zorunlu yayınlar"*ın son Kanun değişikliğiyle birlikte Türk görsel-işitsel yayıncılık mevzuatına girmesiyle oluşan yenilikler ve ortaya çıkan sorunlara değinilecektir. Ayrıca kamu spotlarında bulunması gereken nitelikler üzerinde de durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Radyo, Televizyon, RTÜK, Kamu Spotları, Zorunlu Yayın

Giriş

Bireyin yaşantısında kasıtlı davranış değişiklikleri meydana getirme süreci olan eğitim, içinde bulunduğumuz bilgi çağında daha da önemli bir faaliyet alanı haline gelmiştir. Eğitim-öğretim, klâsik yöntemler (sınıf, dershane, kurs vb.) dışında çeşitli kitle iletişim araçlarıyla da desteklenmekte veya bizzat bu araçlarla gerçekleştirilmektedir. Bu araçlardan biri olan radyo ve televizyon yayın hizmetleri de, bilginin daha geniş kitleler tarafından paylaşımına, eğitimde fırsat eşitliğine imkân vermeleri bakımından önemlidir. Saniyelerle ifade edilen bir zaman dilimi içerisinde, milyonlarca kişiye ulaşma imkânına kavuşan görsel-işitsel medya hizmet sağlayıcılara hayatın her alanında halkı eğitmek ve bilinçlendirmek konusunda çok büyük görev düşmektedir[1].

Kamu kaynaklarının kullanılması suretiyle kamu yararına sunulan görsel-işitsel medya hizmetleri aracılığıyla herhangi bir ticarî kaygı gütmeksizin, halkın eğitim ve kültür düzeyini yükseltmeye katkı sağlanması amacıyla devletler, görsel-işitsel medya mevzuatlarında birtakım düzenlemelere gitmişlerdir. Türkiye'de ise, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde 15/02/2011 kabul tarihli ve 6112 sayılı *"Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında*

[1] Coşkun, Sena, (2016), *Radyo ve Televizyon Yayın Hizmetlerinde Denetim,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, s.55-56.

Kanun"[2], 03/03/2011 tarihinde 27368 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunla 1994 yılından beri uygulanan 3984 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

6112 sayılı Kanunda yapılan düzenlemeyle kamu hizmeti duyurularının, Türkiye'de görsel-işitsel medya hizmetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesinde görevli idarî otorite olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun tavsiyesi üzerine ücretsiz bir şekilde yayınlanması hükmü getirilmiştir. Söz konusu kamu hizmeti duyurularına ve zorunlu yayınlara ilişkin usul ve esaslar ise, *"Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik"* ile *"Kamu Spotları Yönergesi"*nde düzenlenmiştir.

Bu çalışmada, Türk görsel-işitsel medya hizmetlerinde düzenli bir şekilde yayınlanan kamu spotları (public spots) ve zorunlu yayınların (compulsory broadcasting) bağlı olduğu mevzuatı, söz konusu yayınlarda uyulması gereken ilkeleri ve ortaya çıkan sorunları incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmayı, *"gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma"* olarak tanımlamak mümkündür[3]. Çalışmada ayrıca "*betimleme ve açıklama yöntemi"*nden de yararlanılmıştır. Betimleme ve açıklama yöntemi ise; olguları betimleme, onları tespit etme, sınıflama ve dile getirme gibi işlemleri kapsamaktadır[4]. Konu ile ilgili yapılacak araştırmalar için bir temel oluşturma niteliği taşıyan, betimleyici nitelikteki bu çalışmada, ayrıca kamu spotlarında bulunması gereken nitelikler üzerinde durulacaktır.

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde bu çalışmanın amacı, RTÜK tarafından incelenen ve yayınlanmalarında kamu yararı bulunduğuna dair karar ihdas edilen *"kamu spotları"*na ve *"zorunlu yayınlar"*ın son Kanun değişikliğiyle birlikte Türk görsel-işitsel medya hizmetleri mevzuatına girmesiyle oluşan yenilikler ve ortaya çıkan sorunlara çözümler üretebilmektir.

Kamu Spotu ve Zorunlu Yayın Kavramları

Kamu spotu, 02/11/2011 tarihli ve 28103 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te, *"Üst Kurul tarafından tavsiye edilen ve ücretsiz yayınlanan kamu hizmeti duyuruları"*(m.4/l); zorunlu yayın ise *"Kanunlar çerçevesinde yayınlanması mecburi olan ve kamu kurumlarınca hazırlanıp Üst Kurulca uygun görüşle yayın kuruluşlarına gönderilen yayınlar"* (m.4/ıı) şeklinde tanımlanmaktadır. Kamu spotlarından farklı olarak zorunlu yayında, yayını hazırlayan kamu kurum ve kuruluşları olup, yayınlanması tavsiye değil zorunluluk olarak değerlendirilmiştir. Zorunlu yayın yükümlülüğü doğuran mevzuata aşağıda ayrıntılı bir şekilde değinilmektedir. Belirtmek gerekir ki, bu Yönetmelik, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'a dayanılarak çıkarılmış olup (m.3), adı geçen Kanunda bu iki kavram ve tanımları yer almamaktadır. Bu, hukukta söz konusu olan *"normlar hiyerarşisine"* aykırı bir durum arz etmektedir. Zira, kavramlara ve tanımlarına öncelikle Kanunda yer verilmesi gerekmektedir.

Kamu spotuna ilişkin, Kamu Spotları Yönergesi'nde *"Kamu kurum ve kuruluşları ile dernek ve vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarınca hazırlanan veya hazırlatılan ve Üst Kurul tarafından yayınlanmasında kamu yararı olduğuna karar verilen bilgilendirici ve eğitici nitelikteki film ve sesler ile alt bantlar"* olarak daha detaylı bir tanımlama yapıldığı görülmektedir (m.3/1-b).

[2] Çiftci, Ahmet; Kırgıl, Sevinç, (2015), *İçtihatlı Türk Basın-Yayın Mevzuatı*, (2. Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi, s.52-99.
[3] Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan, (2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (6. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık, s.39.
[4] Yıldırım, Cemal, (2004), *Bilim Felsefesi*, (9. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi, s.95.

Kamu spotlarının sosyal pazarlamanın bir örneği olduğuna dikkat çeken Becerikli'ye göre, sosyal pazarlama, sigara tüketimini azaltmak, çeşitli hastalıklarla mücadele etmek, trafik kazalarının azaltılması gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır[5]. Ekici ise, kamu spotlarının, ideolojik aygıtların erkini meşrulaştıran, ekonomik anlamda onları ayakta tutan mekanizmalar olarak dipnot görevi gördüğünü belirtmekte; iktidarların dünya görüşüne eklemlenmiş küçük ayrıntılar olsalar da hayatın her alanında yer bulabilecek olan, yerine göre etkili bir silah görevi gören kitle kontrol araçları olduklarını aktarmaktadır[6]. Kamu spotlarının izleyicide doğrudan bir düşünce ve davranış değişikliği beklentisiyle hazırlandığını aktaran Bilis de, bu türdeki yayınları kamu yararı gözeten, kısa süreli, radyo ve TV yayını olarak hazırlanabilen formatlar şeklinde tanımlamaktadır[7].

Son yıllarda kamu spotları aracılığıyla yapılan iletişim faaliyetlerinin artış gösterdiği Ülkemizde, çeşitli konularda kamuoyunu uyarmak için kullanılan yöntemlerden biri olan kamu spotları ile bireylerde sosyal bilinç arttırılmaya çalışılmaktadır[8]. Toplumsal sorumluluk anlayışı içerisinde uygulanan iletişim faaliyetlerinden biri olan kamu spotları; içki, sigara gibi zararlı alışkanlıkların önlenmesi, çevre ve doğanın korunması, hastalıklar hakkında vatandaşların bilinçlendirilmesi, eğitime yönelik kampanyalar, kamu yararına çalışan derneklerin desteklenmesi gibi amaçların güdülmesi suretiyle hazırlanmaktadır[9].

Kamu spotlarının geniş bir biçimde planlanmış, medyanın bir parçası olduğunu aktaran Sezgin'e göre, prodüksiyon masrafları, kamu spotlarının kontrolünün tamamen savunucuların elinde olmaması, mesajlara karşı politik hassasiyetler, kamu spotlarının dezavantajlı yönlerini oluşturmaktadır[10]. Kamu spotlarının amacına uygun kullanılmadığına dikkat çeken Doğan da, *"işin özünde sivil toplum kuruluşları için düşünülen kamu spotlarına iktidardan fırsat kalmadığını"* belirtmekte; kamu kuruluşlarına ait yapımlar söz konusu olduğunda uygunluk kriterlerinin göz ardı edilebiliyor olmasını da eleştirmektedir.[11]. Şeker ve Tiryaki ise, kamu spotlarında yer alan bireylerin, dış ses ve göstergelerin gerçekçiliği arttırdığından yola çıkarak, böylece izleyicilerin kendilerine ait bir öğeyi spotlarda yakalayabilmesinin kolaylaşmasını söz konusu yapımların olumlu özelliği olarak nitelemektedirler[12].

Türkiye'deki ilk örnekleri, Özal'lı dönemlerden itibaren adına kamu spotu denilmeden TV skeçleriyle uygulanmaya başlanmıştır. Nitekim, dönem ekonomisinin yeniliklerinden olan katma değer vergisi (KDV) ve bu bağlamda ortaya çıkan alışverişlerde fiş alınması gerekliliği, kamuoyuna kamu spotlarıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Örneğin; TRT'de yayınlanan *"1 Dakika"* isimli yayın kuşaklarında, Ali ve Ayşegül Atik'in oynadıkları *"Önce alışveriş, sonra fiş"* sloganıyla gösterime giren uygulama ile Özay Gönlüm'ün oynadığı *"Fişini de al Mustafa Ali"* sloganını kullanan skecin, bu alandaki ilk yapımlar olduğu söylenebilir. 2002 yılında da,

[5] Becerikli, Sema Yıldırım, (2012), Sağlık İletişimi Çalışmalarında Alımlama Analizinin Kullanımı: Odak Grup Çalışması Yoluyla Kamu Kampanyaları ve Reklam Metinlerine İlişkin Çapraz Bir Okuma Pratiği, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2012/II, 43, s.164.

[6] Ekici, İlker, İdeolojik Aygıtlara Dipnot: Kamu Spotları, Web: https://www.academia.edu/5285975/%C4%B0deolojik_Ayg%C4%B1tlara_Dipnot_Kamu_Spotlar%C4%B1, Erişim Tarihi: 10/10/2016.

[7] Bilis, Ali Emre, (2014), Kamu Hizmeti Yayıncılığının Yeni Eğilimi Kamu Spotları Üzerine Bir İnceleme, *I. Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, Kocaeli, s.351.

[8] Yaman, Fikret; Göçkan, İhsan, (2015), Kamu Spotu Reklamlarının Sigara Kullanıcıları Üzerindeki Etkisi: Afyonkarahisar İlinde Bir Uygulama. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C:6, S:11, s.56.

[9] Babacan, Muazzez, (2008), *Nedir Bu Reklam*, İstanbul: Beta Yayınları, s.32.

[10] Sezgin, Deniz, (2008), Haber Medyasında Savunuculuk: Planlama ve Stratejiler, *Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), s.157.

[11] Doğan, Yalçın, (27 Eylül 2012), Hayatımız 'Kamu Spotu', *Hürriyet Gazetesi*.

[12] Şeker Mustafa; Tiryaki, Salih, (2013), Sigara ile İlgili Kamu Spotlarında Moral Panik Etkisi, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S:33, s.240.

mülga 3984 sayılı Kanunda yapılan değişiklikle, radyo ve TV kuruluşlarına belli oran ve saatlerde, *"kamu spotu niteliğinde"* eğitim, kültür, Türk halk ve Türk sanat müziği programlarına yer verme zorunluluğu getirilmiş; tematik kanallar ise, bu zorunluluktan muaf tutulmuştur. Kamu spotlarında önemli olan, kamu yararının varlığıdır.

Son birkaç yıldır, 6112 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte ise Başbakanlık, Bakanlıklar ve Bakanlıklara bağlı Genel Müdürlüklerin, hatta bağımsız idarî otoriteler (RTÜK, BDDK) ile sivil toplum kuruluşlarının (Türk Eğitim Vakfı-TEV), Çöpüne Sahip Çık Vakfı, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı-TEMA), Lösemili Çocuklar Vakfı-LÖSEV, Arama Kurtarma Derneği, Karikatürcüler Derneği vs.) da projelerini ve en önemli gündem konularını kamu spotları aracılığıyla geniş kitlelere tanıtma ve anlatma fırsatı buldukları görülmektedir.

Üst Kurul tarafından uygun bulunan *"kamu spotları"*na ve *"zorunlu yayınlar"*a erişimin kolaylaştırılması amacıyla www.rtuk.org.tr adresindeki Üst Kurul web sitesinde *"kamu spotları"* adı altında bir link açılmıştır. Başta medya hizmet sağlayıcılar olmak üzere kamuoyunun tamamının erişimine açık olan bu linkten gerek *"kamu spotları"*na gerekse *"zorunlu yayınlar"* kapsamında yayınlanması zorunlu olan ses ve görüntülere ulaşabilmekte ve medya hizmet sağlayıcılar söz konusu videoları bilgisayarlarına indirerek yayınlarında kullanabilmektedirler. Etkililik ve farkındalık noktasında önemli değere sahip olan kamu spotlarının başvuru süreci, yayın süreleri ile tavsiyenin geçerlilik süresi olmak üzere içeriği, aşağıda da görüleceği üzere, ilgili mevzuatta ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Kamu Spotları ve Zorunlu Yayınlara İlişkin Mevzuat

Kamu spotları ve zorunlu yayınlar, Türk görsel-işitsel medya hizmetleri mevzuatında reklam ve tele-alışveriş yayınlarıyla aynı bölümde değerlendirilmektedir. Ancak, ikna etmeye yönelik medya iletileri olan reklam ve tele-alışveriş yayınlarından farklı olarak kamu spotları, bilgilendirmeye, uyarı ve ikaza, farkındalık yaratmaya, kısacası kamu yararına dönüktür.

6112 sayılı Kanunun TV ve radyo yayın hizmetlerinde reklam ve tele-alışveriş başlıklı 10. maddesinin beşinci fıkrasında *"Ücretsiz yayınlanan ve Üst Kurul tarafından tavsiye edilen kamu hizmeti duyuruları reklam sürelerine dâhil edilmez."* hükmü yer almaktadır. Bu kamu hizmeti duyurularının tümü kamu spotları olup, aşağıda açıklandığı üzere bunların bir kısmının yayınlanması *"ihtiyari"*, bir kısmının yayınlanması ise *"zorunlu"*dur.

Üst Kurul, kamu kurum ve kuruluşları ve STK'ların isteği üzerine, kendilerince radyo ve/veya televizyonlarda yayınlanmak üzere hazırlanan bilgilendirici ve eğitici *"kamu spotları"* niteliğindeki görüntü ve sesleri, ilgili Yasa hükümleri doğrultusunda inceleyerek yayın ilkelerine uygun olanlar için yayınlanmasında kamu yararı bulunduğuna dair karar ihdas etmektedir. Diğer bir deyişle, medya hizmet sağlayıcıları, kamu spotu yayınlama konusunda zorunlu tutmayarak, sadece tavsiyede bulunmaktadır. Kamu spotlarının yayınlanması yayın kuruluşlarının kendi inisiyatiflerinde bulunmaktadır.

Ayrıca, Üst Kurul dışında bazı Bakanlıkların teşkilat yasaları ile çeşitli konularda yayın kuruluşlarının yayınlamakla yükümlü oldukları zorunlu kamu spotu niteliğindeki görüntü ve sesler de, Üst Kurul tarafından ilgili Yasa hükümleri doğrultusunda incelenerek, yayın ilkelerine uygun olanlar için, yayın kuruluşlarında *"zorunlu yayın"* olarak yayınlanmasına dair karar ihdas edilmektedir. Üst Kurula yapılacak başvurularda, hazırlanan filmin *"zorunlu yayın"* kapsamında olduğunun ilgili Kanuna atıf yapılarak belirtilmesi gerekmektedir.

Söz konusu ikili ayrım, RTÜK tarafından 12/02/2013 tarihinde yayınlanan tebligat niteliğindeki duyuru ile medya hizmet sağlayıcılara iletilmiştir. Zorunlu yayınlar kapsamındaki görüntü ve seslerin ilgili Yasalarda yer alan süre ve saatlerde yayınlanması zorunluluğu bulunmaktadır.

Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 10. maddesinin birinci fıkrasının a bendinde, 3 Nisan 2014 tarih ve 28961 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren değişiklikle *"... Üst Kurulca reklam sürelerinden sayılmayacağına ve ücretsiz olarak yayınlanabileceğine karar verilmiş olan kamu spotlarının yayını sırasında; Ek-2'de yer alan kamu spotu logosu sürekli olarak yayınlanır. Zorunlu yayınlarda ise başlangıç ve bitişte 6 saniye süre ile 'ZORUNLU YAYIN' ifadesi yayınlanır. ..."* hükmü öngörülmüştür. Böylece, zorunlu yayınların giriş ve çıkışlarında logo yayınlanması mecburiyeti getirilmiştir. Nitekim, kamu spotları ve zorunlu yayınların televizyon yayın hizmetinin diğer unsurlarından kolaylıkla ayırt edilebilmesi mümkün olacaktır. İsteğe bağlı ya da zorunlu tüm görüntü ve sesler, aşağıda da verilen *"KAMU SPOTU"* logosu ile yayınlanacaktır.

KAMU SPOTU

Üst Kurul tarafından tavsiye edilen ve ücretsiz yayınlanan kamu spotları, diğer bir deyişle kamu hizmeti duyurularının reklam sürelerine dâhil edilmemesi gerektiği, Kanunun yanı sıra Yönetmelikle yapılan düzenlemeyle de güvence altına alınmıştır (m.11/8). Bu noktada medya hizmet sağlayıcıların ciddi bir maddi feragat da bulunduklarını aktaran Uçar, kamu spotlarında yapım giderlerinden çok yayın giderlerinin önemli olduğuna dikkat çekerek, şunları aktarmaktadır:[13]

> *"Ulusal bir kanalda prime time'da reklam kuşağının saniye bedeli 800 ila 1.000 TL arasında değişiyor. Diğer zamanlarda ise reklamların saniyesi 70-90 TL civarında. Ortalama 80 TL'lik saniye bedeli düşünüldüğünde 45 saniyelik reklamın bedeli 3 bin 600 TL'yi buluyor. Genelde ulusal kanallar her gün iki ya da üç kamu spotunu en az iki periyot yayınlıyor. Bu da bir kanalın (o süreyi paralı reklam için kullanacağını varsayarsak) her gün 20-30 bin TL gibi bir gelirden fedakârlık etmesi anlamına geliyor. Yani ulusal kanallar kamu spotlarını paralı yayınlamış olsalardı yıllık en az 10 milyon TL ekstra gelir elde edebileceklerdi."*

RTÜK tarafından Üst Kurul tarafından tavsiye edilecek kamu spotlarının belirlenmesine ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla hazırlanan, kamu spotlarında uyulması gereken ölçütlerin yer aldığı *"Kamu Spotları Yönergesi"* ise, Üst Kurulun 8/8/2012 tarih ve 2012/45 sayılı toplantısında kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Yönerge kapsamında, spot başvurularının, zorunlu haller dışında en az 15 gün önce Üst Kurul'da olacak şekilde yapılması gerekmektedir. Başvuru yapan kuruluşun, spotun yayını ile gerçekleştirmek istenilen amacı açıkça belirten bir yazı ve ekinde spot filmin son halinin yer aldığı ve Windows Media Player'da açılabilecek formatta CD/DVD'yi, varsa gerekli izin belgeleriyle birlikte sunulmalıdır. Başvurularda spot sayıları ve yayın süreleri açıkça belirtilmelidir. Sadece yardım toplama amaçlı spotların ise, kamu spotu olarak değerlendirilmemesi üzerinde durmak gerekmektedir. Yasal olarak izin almadan yardım toplama yetkisi bulunan dernek ve vakıflar hariç olmak üzere, konusu yardım toplama faaliyeti

[13] Uçar, Rahime Baş, *Radyo ve TV Kanallarında Ücretsiz Yayınlanan Kamu Spotları*. Web: http://www.myfikirler.org/radyo-ve-tv-kanallarinda-ucretsiz-yayinlanan-kamu-spotlari.html, Erişim Tarihi: 10/10/2016.

de olan spotlar için Valiliklerden alınan, ülke çapında yardım toplama izin belgesi, başvuru ekinde Üst Kurula gönderilmelidir (m.5).

Kamu spotları film veya ses şeklinde hiçbir şekilde 45 saniyeyi, alt bant şeklinde ise hiçbir şekilde 10 saniyeyi geçemeyeceği öngörülmüştür (m.6). Konusu yerel veya bölgesel nitelikte olan spotlara ancak ilgili yerel veya bölgesel ölçüde yayın hizmeti veren medya hizmet sağlayıcılar için tavsiyede bulunulur (m.7). Konu olarak birbirine benzer spotların tespiti halinde, kamu kurum ve kuruluşları öncelikli olmak üzere konuyla ilgili asli yetkili olduğu değerlendirilen kuruluşun başvurusu kabul edilir (m.8/2). Kamu spotlarıyla ilgili Üst Kurul tarafından verilen tavsiye kararları ise, 6 ay süreyle geçerlidir (m.9).

Çalışmada değinilmesi gereken önemli bir husus da, tavsiye süresi geçen kamu spotlarının yayınlanması halinde medya hizmet sağlayıcılara uygulanacak yaptırımın belirsizliğidir. Yukarıda da belirtildiği üzere, Yönerge'de kamu spotunun tavsiye süresi belirtilmiş; ancak, bu sürenin bitiminde kamu spotunun ne olacağı veya tavsiye süresi geçen kamu spotunun yayınlanmaması halinde yayınlayan medya hizmet sağlayıcıya ne tür bir yaptırım uygulanacağı belirtilmemiştir. Düzen[14], söz konusu boşluğun RTÜK'ün 2014/02 sayılı Üst Kurul toplantısında alınan 49 numaralı kararla[15] giderildiğini aktarmaktadır.

Kamuoyunu bilgilendirici ve eğitici nitelikteki kamu spotlarına ilişkin usul ve esaslar ise, *"Kamu Spotları Yönergesi"*nin İlkeler başlıklı 4. maddesinde şu şekilde sıralanmaktadır:

- Kamu spotları, ancak toplumu ilgilendiren ve yayınlanmasında kamu yararı bulunan olay ve gelişmelere ilişkin konularda hazırlanır. Başvuru yapan kuruluşlar, hazırladıkları spotlarda belirtilen konu dışında sadece kendi faaliyetlerinin tanıtımını yapamaz.
- Kamu spotları; 6112 sayılı Kanunun 8. maddesinde belirlenen yayın hizmeti ilkelerine ve ilgili mevzuata uygun olarak hazırlanır.
- Kamu spotlarında gizli ticari iletişim de dâhil her türlü ticari iletişime yer verilemez. Spotun hazırlanmasında katkısı olan gerçek veya tüzel kişilerin adını, markasını, logosunu, imajını, faaliyetlerini veya ürünlerini tanıtmak amacıyla programlara yönelik yaptığı her türlü katkıyı içerdiği tespit edilen başvurular doğrudan reddedilir.
- Reklam bütçesi bulunan ve başka mecralarda reklam olarak yayınlanan spotlar, kamu spotu olarak kabul edilmez.
- Gerçek kişiler adına kamu spotu başvurusu yapılamaz.
- Spot başvurusu yapacak olan kurum ve kuruluşlar için, bir takvim yılı içinde, zorunlu haller dışında, en fazla 3 kamu spotu tavsiye kararı alınır.
- Prodüksiyon kalitesi Üst Kurulca yetersiz bulunan kamu spotları iade edilir.
- Kamu spotlarında siyasi parti logolarına ve siyasi figürlere yer verilemez.

6112 sayılı Kanun kapsamında tavsiye kararı verilen kamu spotlarının listesi, indirme (download) linkleri ve tavsiye süresi bitiş tarihi ile birlikte RTÜK'ün resmi web sitesinde yayınlanmak suretiyle, medya hizmet sağlayıcıların kullanımına sunulmaktadır.

[14] Düzen, Ceren Gül. (2016), *Kamu Spotu Yayını Nedir? Kamu Spotu Yayını İçin Başvuru Süreci Nasıl İlerlemektedir?*, Web: http://www.ozay.av.tr/publication/kamu-spotu-yayini-nedir-kamu-spotu-yayini-icin-basvuru-sureci-nasil-ilerlemektedir, Erişim Tarihi: 10/10/2016.

[15] Söz konusu karar kapsamında,*"Her ne kadar Kamu Spotları Yönergesi'nde, tavsiye kararlarının altı ay geçerli olduğu belirtilmiş ise de; 6 aylık süre geçmesinin söz konusu spotları Üst Kurul mevzuatına aykırı bir hale getirmediği, anılan sürenin düzenleyici bir mahiyetinin olduğu, yasaklayıcı yahut medya hizmet sağlayıcı kuruluşlar için müeyyide öngören bir halin öngörülmediği, ayrıca Dairesince ihlal edildiği iddia edilen mevzuat hükmünün anılan yayına uygulanabilir nitelikte olmadığı değerlendirilmekle, söz konusu yayın ile herhangi bir mevzuat ihlalinin olmadığı kanaatine varılmıştır."* ifadesiyle, idarî yaptırım uygulanmasına yer olmadığına oy birliği ile karar verilmiştir.

Zorunlu Yayın Yükümlülüğü Doğuran Mevzuat

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi kamu kurumları, mevzuatlarına son dönemde getirdikleri benzer hükümler ile birlikte RTÜK'le yürüttükleri ortak çalışmalar neticesinde yayın hizmetleri aracılığıyla hedef kitlelerine ulaşmada alternatif, resmî bir kanal geliştirmişlerdir. Bu da belli başlı pek çok konuda kamuoyu nezdinde farkındalığın arttırılmasına yol açmaktadır.

Zorunlu yayınlara ilişkin, kamu kurumlarının mevzuatlarında yapılan söz konusu düzenlemeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 662 Sayılı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (Yürürlük Tarihi: 2 Kasım 2011)

> *EK MADDE 1 - Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel televizyon kuruluşları ve radyolar, ayda en az doksan dakika gıda güvenliği, gıda güvenirliliği, bitki ve hayvan sağlığı ile toprak koruma konularında uyarıcı ve eğitici mahiyette yayınlar yapmak zorundadır. Bu yayınlar, asgarî otuz dakikası 17:00-22:00 saatleri arasında olmak üzere, 08:00-22:00 saatleri arasında yapılır ve yayınların kopyaları her ay düzenli olarak Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna teslim edilir. Bu saatler dışında yapılan yayınlar, aylık doksan dakikalık süreye dâhil edilmez. Bu programlar, Bakanlık, Sağlık Bakanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ile bilimsel kuruluşlar, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları veya sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanır veya hazırlatılır. Hazırlanan programların, Bakanlığın olumlu görüşü alındıktan sonra Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından radyo ve televizyonlarda yayınlanması sağlanır.*
>
> *(2) Bu madde kapsamında yapılan yayınlar için herhangi bir bedel ödenmez. Bu yayınların ve sürelerinin denetimi Radyo ve Televizyon Üst Kurulunca yapılır.*

- 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (Yürürlük Tarihi: 20 Mart 2012)

> *MADDE 16 - (3) Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel televizyon kuruluşları ve radyolar, ayda en az doksan dakika kadınların çalışma yaşamına katılımı, özellikle kadın ve çocukla ilgili olmak üzere şiddetle mücadele mekanizmaları ve benzeri politikalar konusunda Bakanlık tarafından hazırlanan ya da hazırlattırılan bilgilendirme materyallerini yayınlamak zorundadır. Bu yayınlar, asgari otuz dakikası 17.00-22.00 saatleri arasında olmak üzere 08.00-22.00 saatleri arasında yapılır ve yayınların kopyaları her ay düzenli olarak Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna teslim edilir. Bu saatler dışında yapılan yayınlar aylık doksan dakikalık süreye dâhil edilmez. Bu süreler Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından denetlenir. Televizyon kuruluşları ve radyolarda yayınlanacak bilgilendirme materyalleri, Bakanlık birimleri tarafından üniversiteler, ilgili meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının da görüşleri alınarak hazırlanır.*

- 4207 Sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun (Yürürlük Tarihi: 16 Temmuz 2009)[16]

[16] 11/09/2014 tarihinde yürürlüğe giren "İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun"un 111. maddesinde yapılan düzenlemeyle 4207 sayılı

MADDE 4 - (7) Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel televizyon kuruluşları ve radyolar, ayda en az doksan dakika tütün ürünleri ve sağlığa zararlı diğer alışkanlıkların zararları konusunda uyarıcı, eğitici mahiyette yayınlar yapmak zorundadır. Bu yayınlar, asgari otuz dakikası 17:00-22:00 saatleri arasında olmak üzere 08:00-22:00 saatleri arasında yapılır ve yayınların kopyaları her ay düzenli olarak Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna teslim edilir. Bu saatler dışında yapılan yayınlar, aylık doksan dakikalık süreye dâhil edilmez. Bu süreler, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından denetlenir. Bu programlar, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu, bilimsel kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri tarafından hazırlanır veya hazırlattırılır. Hazırlanan programlar, Sağlık Bakanlığının olumlu görüşü alındıktan sonra Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından yayınlanması sağlanır.

- 3146 Sayılı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (Yürürlük Tarihi: 30 Haziran 2012)

EK MADDE 2 - Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel televizyon kuruluşları ve radyolar; ayda en az altmış dakika iş sağlığı ve güvenliği, çalışma hayatında kayıt dışılığın önlenmesi, sosyal güvenlik, işçi ve işveren ilişkileri konularında uyarıcı ve eğitici mahiyette yayınlar yapmak zorundadır. Bu yayınlar, asgari otuz dakikası 17:00-22:00 saatleri arasında olmak üzere, 08:00-22:00 saatleri arasında yapılır ve yayınların kopyaları her ay düzenli olarak Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna teslim edilir. Bu saatler dışında yapılan yayınlar, aylık altmış dakikalık süreye dâhil edilmez. Bu programlar, Bakanlık ve bağlı ve ilgili kuruluşları, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ile bilimsel kuruluşlar, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları veya sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanır veya hazırlatılır. Hazırlanan programların, Bakanlığın olumlu görüşü alındıktan sonra Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından radyo ve televizyonlarda yayınlanması sağlanır. Bu madde kapsamında yapılan yayınlar için herhangi bir bedel ödenmez. Bu yayınların ve sürelerinin denetimi Radyo ve Televizyon Üst Kurulunca yapılır."

- 663 Sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (Yürürlük Tarihi: 2 Kasım 2011)[17]

MADDE 53 - (1) Bakanlık halk sağlığının korunması ve geliştirilmesi, hastalık risklerinin azaltılması ve önlenmesi ile teşhis, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerinin daha verimli kullanılabilmesi için uyarıcı, bilgilendirici ve eğitici mahiyette programlar hazırlar veya hazırlatır. Bu programlar Bakanlıkça, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel televizyon kuruluşları ve radyolara gönderilir. Her bir yayın kuruluşu tarafından söz konusu

Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanunun 5. maddesinin dördüncü ve on dördüncü fıkraları şu şekilde değiştirilmiştir:
(4) 3. maddenin altıncı fıkrasındaki yasağın görsel yayın yoluyla ihlal edilmesi hâlinde, yasağa aykırı yayın yapan medya hizmet sağlayıcı kuruluşa ihlalin ağırlığı ve yayının ortamı ve alanı göz önünde bulundurularak, ihlalin tespit edildiği aydan bir önceki aydaki brüt ticari iletişim gelirinin yüzde birinden üçüne kadar idari para cezası verilir. İdari para cezası miktarı, on bin Türk lirasından az olamaz. Bu cezaya karar vermeye Radyo ve Televizyon Üst Kurulu yetkilidir.
(14) 4. maddenin yedinci fıkrasındaki yükümlülüklere aykırı hareket edilmesi hâlinde medya hizmet sağlayıcı kuruluşlara, ihlalin tespit edildiği aydan bir önceki aydaki brüt ticari iletişim gelirinin yüzde biri oranında idari para cezası verilir. İdari para cezası miktarı on bin Türk lirasından az olamaz. Bu cezaya karar vermeye Radyo ve Televizyon Üst Kurulu yetkilidir.

[17] Sağlık Bakanlığı'nın, kendi özel mevzuatından aldığı güçle RTÜK'ten onay alma zorunluluğu bulunmamakta; Bakanlık, diğer kamu kurum ve kuruluşlarından farklı olarak hazırlattırdığı kamu spotlarını doğrudan medya hizmet sağlayıcılara yollayabilmektedir.

programlar ayda doksan dakikadan az olmamak üzere 08:00-22:00 saatleri arasında yayınlanır. Bu yayınların asgari otuz dakikası 17:00-22:00 saatleri arasında yapılır. Belirlenen saatler dışında yapılan yayınlar, aylık doksan dakikalık süreye dâhil edilemez. Bu yayınların ve sürelerinin denetimi Radyo ve Televizyon Üst Kurulunca yapılır.

- 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (Yürürlük Tarihi: 28 Kasım 2013)

MADDE 59 - (2) Ülke genelinde yayın yapan radyo ve televizyon kuruluşları 08.00-22.00 saatleri arasında, ayda on beş dakikadan az olmamak üzere tüketicinin bilinçlendirilmesi amacıyla yayınlar yapmak zorundadır. Yapılan yayınların tarih, saat, süre ve içerik bilgileri liste hâlinde her ay düzenli olarak Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna bildirilir. Bu saatler dışında yapılan yayınlar, aylık on beş dakikalık süreye dâhil edilmez. Bu süreler, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından denetlenir ve sonuçları Bakanlığa bildirilir.

- 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (Yürürlük Tarihi: 31 Mayıs 2012)

MADDE 8 – (9) Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel televizyon kuruluşları ve radyolar, ayda en az doksan dakika afet, afet risklerinin azaltılması ve kentsel dönüşüm konularında uyarıcı ve eğitici mahiyette yayınlar yapmak zorundadır. Bu yayınlar, asgari otuz dakikası 17:00-22:00 saatleri arasında olmak üzere, 08:00-22:00 saatleri arasında yapılır ve yayınların kopyaları her ay düzenli olarak Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna teslim edilir. Bu saatler dışında yapılan yayınlar, aylık doksan dakikalık süreye dâhil edilmez. Bu programlar, Bakanlık, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ile bilimsel kuruluşlar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları veya sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanır veya hazırlatılır. Hazırlanan programların, Bakanlığın olumlu görüşü alındıktan sonra Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından radyo ve televizyonlarda yayınlanması sağlanır. Bu fıkra kapsamında yapılan yayınlar için herhangi bir bedel ödenmez. Bu yayınların ve sürelerinin denetimi Radyo ve Televizyon Üst Kurulunca yapılır.

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde sıralanan yasal düzenlemeler incelendiğinde, farklılıklarla birlikte birtakım ortak yönlerin bulunduğu görülmektedir. Öncelikle, söz konusu yasal zorunluluğun kanallarının keyfine bırakılmadığı; yapılacak olan yayınların, en az 30 dakikasının 17.00-22.00 saatleri arasında olmak üzere, 08.00-22.00 saatleri arasında yapılmasına ve yayınların kopyalarının her ay düzenli olarak Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'na teslim edilmesine karar verilmiştir. Belirlenen saat aralığı dışında yapılan yayınların ise, aylık 90 dakikalık süreye dâhil edilmeyeceği öngörülmüştür. Süre sınırlılığına bakıldığında da, tüketicinin bilgilendirilmesi amacıyla yapılacak yayınların, ayda 15 dakikadan az olmaması; halk sağlığının korunması amacıyla yapılacak programların da ayda 90 dakikadan az olmaması zorunluluğu getirilmiştir. Medya hizmet sağlayıcıların bunlar dışındaki zorunlu yayınlara ise, ayda en az 90 dakika yer verme zorunluluğu bulunmaktadır.

Söz konusu programların, ilgili Bakanlık, RTÜK ile ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ile bilimsel kuruluşlar, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları veya sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanması veya hazırlatılması kararlaştırılmış; hazırlanan programların ilgili Bakanlık tarafından olumlu görüşü alındıktan sonra yayımlanacağı belirtilmiştir. Yapılan yayınlar için herhangi bir bedel ödenmeyeceği, söz konusu zorunlu yayınların denetiminin de Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından sağlanacağı öngörülmüştür.

6112 Sayılı Kanunun 48. maddesiyle 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun dışında, diğer kanunlarda (örn. 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu m.125) medya hizmet sağlayıcı kuruluşlara zorunlu yayın yükümlülüğü getiren hükümleri kaldırılmıştır. Ancak geçen beş yıl içinde kabul edilen kanun ve kanun hükmünde kararnamelerle bazı Bakanlıklara zorunlu yayın yetkisi verilmiştir. Sadece dört Bakanlığa ait zorunlu yayınlar, en düşük tarifeden bile hesaplandığında, yıllık 400 milyon TL civarında bir reklam alanı kullanımı ortaya çıkmakta, bu da özel radyo ve televizyon kuruluşları için büyük bir yük oluşturmaktadır.

RATEM Yönetim Kurulu ile RTÜK üyelerinin 17/06/2016 tarihinde bir araya geldiği toplantıda görüşülen konulardan biri olan söz konusu yükün, ancak Basın İlan Kurumu Kanununda yapılacak bir değişiklik sonucunda, Kurumun *"Medya İlan Kurumu"*na dönüştürülmesi ve böylece kamuya ait reklam, ilan ve duyuruların radyo ve televizyonlara da verilmesinin önünün açılması ile hafifleyebileceği, özellikle yerel ve bölgesel yayın yapan radyo ve televizyonların içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıların bir nebze de olsa azaltılabileceği konusunda fikir birliğine varılmıştır[18]. Kanaatimizce de, söz konusu kamu spotlarının resmî ilan olarak nitelendirilmesi, 9.1.1961 tarihli ve 10702 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 195 sayılı *"Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun"* kapsamında resmî ilanların yayınlanmasında aracı olma görevini üstelenen Basın İlan Kurumu'nun yapısının değiştirilmesiyle mümkündür. Zira, Kurumun yapılacak kanun değişikliğiyle "Medya İlan Kurumu"na dönüştürülmesi, daha çeşitli kitle iletişim araçlarını kapsayıcı bir kimliğe bürünmesini sağlayacağı gibi, Kanunda yer alan mevkute (süreli/periyodik yayın) teriminin yerine de medya hizmet sağlayıcı teriminin getirilmesi, resmî ilan ve duyuruların görsel ve işitsel yayın hizmetlerinde de yer alabilmesini, dolayısıyla medyanın daha büyük bir bölümünün reklam paylarından yararlanmasını sağlayacaktır.

Medya hizmet sağlayıcılar, kamuya ait bir ortamı yani atmosferi kullanmaktadırlar. Uydu yoluyla yayın yapan kuruluşlar da, ücret mukabili de olsa, uzaydaki kamunun (devletin) uydusunu (satellite) kullanmaktadırlar. 6112 sayılı Kanunda "*medya hizmet sağlayıcıların, yayın hizmetlerini kamusal sorumluluk anlayışıyla ... sunarlar"* hükmü öngörülmüştür (m. 8/1). Radyo ve televizyon yayıncılığında da bir temel hak ve hürriyet olan *"ifade hürriyeti"*nden kaynaklanan "*program düzenleme serbestliği"* ilkesi bulunmaktadır (2954/m.17; 6112/m.6/1). Ancak, bu serbestliğe, makul sebeplerle (örn. kamu yararı) birtakım sınırlamalar getirilmiştir. İçel, 6112 sayılı Kanunun 6. maddesinin 2. fıkrasında öngörülen *"Bu kanunda, diğer kanunlarda ve uluslararası mevzuatta yer alan hükümler ile Üst Kurul tarafından bu hükümlerin uygulanmasına yönelik yürürlüğe konulan düzenleyici işlemler müdahale sayılmaz"* hükmünün, birinci fıkradaki medya hizmet sağlayıcıların program düzenleme serbestliği bakımından bağımsızlık olduklarına dair hükmün ne denli sınırlı olduğunu ortaya koyduğunu belirtmektedir[19].

Söz konusu sınırlamaların getirilmesini tabii karşılamak gerektiğine dikkat çeken Çiftci ise, *"Radyo ve özellikle televizyon yayınlarının toplumu etkileme ve yönlendirmedeki güçleri nedeniyle, toplum huzurunun, aile yapısının, kişilerin ve özellikle de gençlerin ve çocukların korunması, genel ahlâkın korunması, toplumun şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa yönlendirilmemesi ve kanunlarda yazılı diğer yayın ilke ve esaslarına uyulmasının sağlanması gibi genel mülahazalarla"*, program düzenleme serbestliğine birtakım sınırlamalar getirilebileceğini ifade etmektedir[20]. O halde, kamu spotlarını ve zorunlu yayınları da program

[18] *Telif Sorununa RATEM ve RTÜK'ten Ortak Çözüm*, Web: http://ratem.org/web/h230.html, Erişim Tarihi: 10/10/2016.
[19] İçel, Kayıhan, (2015), *Kitle İletişim Hukuku*, İstanbul: Beta Basım Yayın, s.426-427.
[20] Çiftci, Ahmet, (1999), *Uluslararası Hukuk Açısından Radyo ve Televizyon Hukuku*, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, s.92.

düzenleme serbestliğine getirilen sınırlamalar olarak mütalâa etmek gerekir. Nitekim, *"hür fakat sorumlu medya"* düsturu da bizi bu sonuca götürmektedir.

Sonuç

Günümüzde neredeyse tamamen ticarî bir faaliyete dönüşen görsel-işitsel medya faaliyetlerinde, kamu spotları, *"eğitim, kültür, turizm, trafik, kadın ve çocuk hakları, gençlerin fiziksel ve ahlâki gelişimi, uyuşturucu ve zararlı alışkanlıklarla mücadele, Türk dilinin güzel kullanımı, çevre ve insan sağlığının korunması, hijyen vb."* gibi kamuya yararlı konularda izler kitleyi bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve yönlendirmek, uyarmak, farkındalık yaratmak amaç ve gayeleriyle hazırlanan ve kamu hizmeti yayıncılığına işaret eden önemli formatlar olarak göze çarpmaktadır. Çok sayıda kurum ve kuruluşun da yürüttükleri kampanya ve faaliyetlerin desteklenmesi amacıyla hazırladıkları enformasyonları ulusal medya hizmet sağlayıcılarda yayınlatmak için yeterli gelirleri bulunmaması nedeniyle, kamu spotu yayınlatma yöntemine başvurdukları görülmektedir.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi kamu kurumları ise, RTÜK'le yürüttükleri ortak çalışmalar neticesinde yayın hizmetleri aracılığıyla hedef kitlelerine ulaşmada mevzuatlarına son dönemde getirdikleri benzer hükümler ile alternatif, resmi bir kanal geliştirmişlerdir. Zorunlu yayınlar olarak adlandırılan söz konusu format sayesinde, izleyenlerin belli başlı pek çok konuda farkındalığının arttırılması sağlanmaktadır. RTÜK, medya hizmet sağlayıcıları, kamu spotu yayınlama konusunda zorunlu tutmayarak, sadece tavsiyede bulunmaktadır. Kamu spotlarının yayınlanması yayın kuruluşlarının kendi inisiyatiflerinde bulunmaktadır.

Kamu spotlarında başlarda oyuncu olarak kurum içi çalışanların kullanılmasıyla güya halkla özdeşleşme içerisinde bir imajın verilmesi amaçlanmışsa da, gerçekte kullanılan bütçenin düşük tutulabilmesi, hatta kurum içinde kalabilmesi amacıyla bu yola başvurulduğu söylenebilir. Bugün ise belirli bir sosyal dayanışma düzeyine ulaşılmasının ardından ünlü bir sporcu ya da sanatçıya kamu spotu uygulamalarında rahatlıkla rastlanabilmektedir. Örneğin, Darülaceze'ye farkındalık oluşturmak amacıyla hazırlanan kamu spotunda Şarkıcı Göksel, Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan kalp masajı konulu kamu spotunda oyuncu Wilma Elles, Türkiye Engelliler Spor ve Yardım Vakfı'nca hazırlanan kamu spotunda ise ünlü komedyen Cem Yılmaz'ın rol aldığı görülmektedir.

Önemli konularda hazırlanan kamu spotlarının yeterli düzeyde izlenmesi halinde -program format ve içeriğinin de kaliteli olması şartıyla- kamusal bir yarara hizmet edilmiş olunur. Kaldı ki, günümüzde izleyicilerin isteklerindeki farklılaşma ve çeşitlenme sonucu, dijitalleşme ve kanalların çoğalmasıyla birlikte ortaya çıkan, genel izleyici kitlesi yerine, özel izleyici gruplarına yönelen ve onların beğenilerine uygun temalarda yayın yapan çok sayıda tematik nitelikte yayın hizmeti sunan medya hizmet sağlayıcı bulunmaktadır. Kamu spotları ve zorunlu yayınları izlemek yerine izleyicilerin bir başka medya hizmet sağlayıcıyı tercih edebilme şansına sahip oldukları düşünüldüğünde de, "izlettirme zorunluluğu" şeklinde bir algının oluşması zaten mümkün değildir.

Ancak, örneğin kan bağışına teşvik etmek için Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlatılan bir spotun yayını esnasında ekranda bulunan *"zorunlu yayın"* ibaresi, izleyiciler nazarında olumsuz bir algı oluşmasına neden olabileceği gibi anlatılan eylemin sanki zorla ve baskıyla yaptırıldığına ilişkin bir havaya da yol açabilir. Yine, kamu spotları ve zorunlu yayınlar aracılığıyla, bir taraftan görsel ve işitsel öğelerin arka planında devletin gücü ve hükümetin

icraatları anlatılırken, diğer yandan da başta kendini koruma olmak üzere yoksul insanlara yardım etme gibi bazı sorumlulukların bireylerin kendilerine bırakılması fikrinin bilinçlere yerleştirildiğini de söylemek mümkündür. Cumhurbaşkanı, Başbakan ya da Hükümet yetkililerinin rol aldığı kamu spotlarının ise medyanın siyasî propaganda aracı olarak kullanıldığı algısını kuvvetlendirdiği söylenebilir.

Öte yandan, pek çok kamu spotunun her zaman kullanılabilecek nitelikte ve geçerlilikte olduğu düşünüldüğünde, kamu spotlarıyla ilgili Üst Kurul tarafından verilen tavsiye kararlarının 6 ay süreyle geçerli olmasının ne denli anlamlı olduğu tartışmaya açıktır. Söz konusu sürenin bitiminde kamu spotunun ne olacağı veya tavsiye süresi geçen kamu spotunun yayınlanmaması halinde yayınlayan medya hizmet sağlayıcıya ne tür bir yaptırım uygulanacağına ilişkin de 6112 sayılı Kanunda düzenlemeye gidilmesi gerekmektedir.

Her ne kadar Türk toplumunun negatif, üzücü, kötü ve iç yaralayan görüntülere dayanma eşiği, diğer toplumlara göre yüksek olsa da, kamu spotları ve zorunlu yayınlarda sürekli olumsuz ve korkutucu görüntüler gösterilmesi, alışılagelmiş bir yöntem olduğundan izlenme oranını düşürmektedir. Bu bağlamda, kamu spotları ve zorunlu yayınlar, itici olmaktan çıkarılmalı; topluma ders verip, onu hizaya getirmeye çalışırcasına mesajlar vermekten kaçınılmalıdır.

Mesajların çok daha ilgi çekici ve düşündürücü şekillerde verilmesi gerekir. İzleyiciyi yakalayamayan, vermek istediği mesajı sonuna kadar izletemeyen, izleyiciyi önerdiği davranış değişikliğini sağlamaya dönük eylemlere yöneltemeyen kamu spotu ve zorunlu yayınların amacına ulaşması mümkün değildir. Zira, toplumsal meselelerin basitçe geçiştirilemeyecek kadar önemli olduğu günümüzde, kamu spotlarına da daha fazla zaman ve emek harcanmalı; yayınlar daha geniş kitlelere ulaştırılmalı, hatta başkalarıyla paylaşılacak şekilde yapılmalıdır.

Kaynakça

Babacan, Muazzez, (2008), *Nedir Bu Reklam*, İstanbul: Beta Yayınları.

Becerikli, Sema Yıldırım, (2012), Sağlık İletişimi Çalışmalarında Alımlama Analizinin Kullanımı: Odak Grup Çalışması Yoluyla Kamu Kampanyaları ve Reklam Metinlerine İlişkin Çapraz Bir Okuma Pratiği, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2012/II, S:43.

Bilis, Ali Emre, (2014), Kamu Hizmeti Yayıncılığının Yeni Eğilimi Kamu Spotları Üzerine Bir İnceleme, *I. Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*.

Coşkun, Sena, (2016), *Radyo ve Televizyon Yayın Hizmetlerinde Denetim*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Çiftci, Ahmet, (1999), *Uluslararası Hukuk Açısından Radyo ve Televizyon Hukuku*, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.

Çiftci, Ahmet; Kırgıl, Sevinç, (2015), *İçtihatlı Türk Basın-Yayın Mevzuatı*, (2. Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Doğan, Yalçın, (27 Eylül 2012), Hayatımız 'Kamu Spotu', *Hürriyet Gazetesi.*

Düzen, Ceren Gül, *Kamu Spotu Yayını Nedir? Kamu Spotu Yayını İçin Başvuru Süreci Nasıl İlerlemektedir?*, Web: http://www.ozay.av.tr/publication/kamu-spotu-yayini-nedir-kamu-spotu-yayini-icin-basvuru-sureci-nasil-ilerlemektedir, Erişim Tarihi: 10/10/2016.

Ekici, İlker, *İdeolojik Aygıtlara Dipnot: Kamu Spotları*, Web: https://www.academia.edu/5285975/%C4%B0deolojik_Ayg%C4%B1tlara_Dipnot_Kamu_Spotlar%C4%B1, Erişim Tarihi: 10/10/2016.

İçel, Kayıhan, (2015), *Kitle İletişim Hukuku*, İstanbul: Beta Basım Yayın.

Sezgin, Deniz, (2008), Haber Medyasında Savunuculuk: Planlama ve Stratejiler, *Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 6(2).

Şeker, Mustafa; Tiryaki, Salih, (2013), Sigara ile İlgili Kamu Spotlarında Moral Panik Etkisi, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S:33, s.240.

Uçar, Rahime Baş, *Radyo ve TV Kanallarında Ücretsiz Yayınlanan Kamu Spotları*, Web: http://www.myfikirler.org/radyo-ve-tv-kanallarinda-ucretsiz-yayinlanan-kamu-spotlari.html, Erişim Tarihi: 10/10/2016.

Yaman, Fikret; Göçkan, İhsan, (2015), Kamu Spotu Reklamlarının Sigara Kullanıcıları Üzerindeki Etkisi: Afyonkarahisar İlinde Bir Uygulama, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:6, S:11.

Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan, (2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (6. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, Cemal, (2004), *Bilim Felsefesi*, (9. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Varınca, Kâmil, (2013), *Kamu Spotları*, https://kamilvarinca.net/2013/04/26/kamu-spotlari/, Erişim Tarihi: 10/10/2016.

Telif Sorununa RATEM ve RTÜK'ten Ortak Çözüm, Web: http://ratem.org/web/h230.html, Erişim Tarihi: 10/10/2016.

GÜNEY KAFKASYA'NIN KADİM ANTROPONİMLERİNDE TÜRKÇENİN İZLERİ

Doç. Dr. Yegana ÇAĞLAYAN

Bakü Devlet Ünivesitesi

Arş. Gör. Erhan ÇAĞLAYAN

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü

Özet

Güney Kafkasya'nın kadim antroponimleri kaynaklarda genellikle hükümdarların ve din adamlarının isimlerinde muhafaza edilmiştir. Maalesef bu antroponimlerin ekseriyetinin dil ve etnik mensubiyetini belirlemek çok zordur. Onlar bizim dönemimize daha çok antik yazarların eserlerinde, farklı fonetik şekillerde gelip ulaşmış ve epey tahrife uğramıştır.

Bununla birlikte bir takım antroponimler de vardır ki, bunlarda Türkçenin izlerini ortaya çıkarmak zorluğa neden olmamaktadır. Örneğin kadim Azerbaycan'ın birçok hükümdar ve ünlü adamlarının isimleri açık aydın Türk kökenlidir: Orod → Oroz → Oruz → Uruz. Kosid → Kosis → Kozik. Aran → Yeran → Eren. Urnayr → Urın Er. Zober → Zeber → Sabir ve d.

Kaynaklarda karşılaşılan Kafkasya antroponimleri arasında ünlü din adamlarının ve şairlerin isimleri de kendinde kadim Türkçenin izlerini muhafaza etmektedir. Örneğin, VII. yüzyılda Azerbaycan Albanyası'nda Abas → Abaz isminde ünlü piskopos yaşamıştır ki, onun da ismi Türk tayfası olan "abazlar"ın ismi ile ilişkilidir.

Azerbaycan tarihçisi Musa Kalankatlı eserinde, Davdak → Davtak isimli ünlü şairin ismini kaydetmektedir. Bu antroponim de Türk kökenlidir ve Türkçe "dayı" ve "tek" (yani "dayı gibi") kelimelerinden meydana gelmiştir.

Gözden geçirdiğimiz bu antroponimlerle birlikte yüzlerce sıradan insan isimleri vardır ki, bunlar kadim Türk isimleridir ve Kafkasya'nın diğer halklarının dillerine geçmiştir. Öte yandan bu isimlerin bir kısmı asırlar boyu Türk halklarının dillerinde muhafaza edilmiştir. Örneğin kadim Azerbaycanlılarda karşılaşılan "Uruz" antroponimi "Kitabı Dede Korkut"ta Uruz bey, "Zober" antroponimi XI. yüzyılda Kuturgurların lideri olan "Zaber Han", "Asey" antroponimi Karakalpaklarda "Osay" ve Azerbaycanlılarda "Azay", "Şato" antroponimi Uygurlarda "Sado" ve Azerbaycanlılarda "Saday" isimlerinde muhafaza edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: antroponim, Türkçe, kaynak, dil

TURKIC TRACES IN THE ANCIENT ANTHROPONYMS OF THE SOUTHERN CAUCASUS

Abstract

The ancient anthroponomy of the Southern Caucasus were mostly saved in the names of the rulers and the religious figures met in various sources. Unfortunately, it is difficult to find out linguistic and ethnic belongings of the majority of those anthroponomy now. They could mainly

reach our times in the works of the antique authors in some phonetic varieties and they could subject to some misrepresentations of course.

Together with these there are a number of anthroponomy in which it is not difficult to find the traces of Turkish language. For example, the names of the rulers and famous people of the ancient Azerbaijan are evidently the azerbaijanian origin, like Orod → Oroz → Oruz →Uruz; Kosid → Kosis → Kozik; Aran → Yeran → Eren; Urnayr →Urin Er; Zober → Zeber → Sabir etc.

In the names of Caucasian anthroponomy people can easily meet the traces of Turkish language of the famous religious figures and the poets of that time as well. For ex. in VII century in the Azerbaijanian – Albanian times there lived a famous bishop whose name is of course connected with the name of Turkic tribe of the abazes.

The azerbaijanian historian Musa Kalankatlı in his work Davdak → Davtak mentions the poet whose name was Davdak→ Davtak and this anthroponomy is the Turkic origin, and this anthroponomy is also of the Turkic origin and it can be derived on the basis of the words ("uncle" – dayı, " tekin- like or as "tekin" (i.e as an uncle)

And together with the anthroponomy mentioned above there are hundreds of personal names there too and they all are Turkic names as well which might pass to any other national languages of the Caucasus. And these names could be kept in those languages of this reagon for a long time anthroponomy of "Uruz" by the way is mentioning in the "Kitabi Dede Gorgud" as Uruz bay, the anthroponomy of "Zober" is mentioning as the leader of Kuturgurian in XI century as "Zaber Khan", "Asey" in the language of karakalpach people as "Osay" and in Azerbaijanian language, as "Azay". The anthroponomy of "Shato" in the language of Uigur, as Sado and in the Azerbaijanian language was kept as "Saday".

Keywords: anthroponomy, in Turkish, source, language

Giriş

İstenilen halkın teşekkülü – uzun bir tarihi sürecin sonucudur. Bu sürece çok çeşitli faktörler: siyasi, etnik, sosyo-ekonomik, kültürel ve hatta doğal-coğrafi olaylar tesirde bulunmuş oluyor. İşte bu nedenle, dünyada sırf bir kavmin, etnosun temelinde oluşan, başka bir karışımı olmayan bir halk bulmak zordur, çünkü halkların teşekkülü süreci sırasında onların çoğu assimilyasyona uğramış, bir kısmı dillerini veya köklerini unutmuş, bir kısmı hatta yok olup gitmiş, ya da başka bir halkın temelinin koyulmasında yer almıştır.

Türk halklarının teşekkülü de uzun bir süreç olmuş, Türklerin yayılma arealı çok geniş mekânı ehtiva etmiş, Türk dilinin ve Türk kültürünün taşıyıcıları büyük bir TARİH boyunca Asya'nın, Avrupa'nın ve Afrika'nın sakinleri olmuşlardır. Dünyanın en büyük, kudretli imperiyaları Türklerin adı ile bağlı olmuş, Türk halkları İslam kültürünün, İslam tolerantlığının yayılmasının esas aracıları olmuşlar.

Türklerin ve Türk dilinin yaygın olduğu coğrafi mekanlardan biri de Güney Kafkasya sayılmalıdır. Artık Milattan önce I binyılda Güney Kafkasya Altay halklarının temsilcileri tarafından yerleşmişti. Hatta bazı tarihçiler Güney Kafkasya'da henüz Milattan önce II binyılda meskunlaşmış Kuti, Lullubi, Turukki, Hurrilerin kökeninde Türk boylarının da durduğunu düşünüyor.[1] Onların arasında eski Doğu'nun büyük imperiyalarını hakimiyetlerine tabi etmiş

[1] Mahmudov, Yaqub, Azerbaycanlılar, Bakü, Aspoliqraf, 2008, s. 5

Kutilər ve Lullubiler ise Türk yurdu olan Azerbaycan Devletlerinin temelinde duran tayfalardandırlar.[2]

Zamanla Güney Kafkasya'nın devletçilik kültürü yükselmiş, bu coğrafyada Manna, İskit, Atropatena ve Albaniya devletleri oluşmuştur ki, onların da oluşumunda Türk boylarının rolü büyük olmuştur. Örneğin, Azerbaycan'ın Manna devletinin kurucuları - madayların türkdilli olduğu düşünülmektedir; Manna devleti kuzeyde - Aras nehrine ve kuzey-batıda Hazar denizine kadar olan tarihi Azerbaycan topraklarını kapsıyordu. Manna devletinin Aşşura karşı mücadelesinde İskitler ve Kimmerler de çok etkin rol oynamışlardır.[3] Kimmer-İskit tayfa ittifaklarının içeriğinde ise diğer köklerden olan etnoslar olsa da, Türk boyları üstün olmuşlar.

Midiyanın da bazı boylarının türkdilli oldukları bilinmektedir.[4]

Biraz sonraki dönemde Güney Kafkasya'da oluşan Azerbaycan devletleri - Atropatena ve Albaniya'nın sakinlerinin de büyük bir kısmının Türk olduğu bugün tarihçiler arasında şüphe doğurmur. Miladın ilk yüzyıllarında Güney Kafkasya'da yaşayan ve sayıları gittikçe artan Türk etnosları bölgede hem de önde gelen siyasi güç olmaya başlıyorlar.

Diğer bir ifadeyle, İslâm'ın Güney Kafkasya'da yayılması sırasında bu bölgede Türk boyları üstündü, bölgenin önde gelen halkı ise - Azerbaycan Türkleri idi. Emevi halifesi el-Muaviye kendi yardımcısı Übeyd bin Şeriyyeden "Allah hatırına söyle, Azerbaycan hakkında fikrin nedir", diye sorunca, Übeyd cevap vermişti ki, "Orası baştan başa Türk toprağıdır. Türkler oraya toplaşarak birbirleriyle karışmışlardır".[5]

VII-VIII. Yüzyıllarda Hazarların, Kıpçakların, suvarların Kafkasya'ya gelişi de burada Türk etnik faktörünü güçlendirmişti. Yani XI-XII. Yüzyıllarda Kafkasya'ya Selçuklu akınları başladığında, bu bölgenin nüfusunun büyük bir bölümü artık Türkler idi. Günümüzde olduğu gibi, Ortaçağda da Anadolu Türklerinden sonra dünyanın sayıca ikinci büyük Türk halkı olan Azerbaycan halkı büyük Türk kültürünün taşıyıcısı, bu halkın yerleşik olduğu "Azerbaycan" adlı ülke ise Kafkasya'da türkçülüğün başlıca merkezi idi.

1. Güney Kafkasya'nın Hükümdar adlarında Türkçenin İzleri

Henüz Milattan önce Güney Kafkasya'da Türk amilinin olması ve Miladın artık ilk yüzyıllarında bu faktörün güçlenmesi bir takım tarihsel olgularla doğrulanmıştır. Onların da arasında etnonimler, yer adları (toponimler) ve antroponimler özel kayıt edilebilir. Türkçe'nin izlerini taşıyan etnonimler, toponimler sayıca daha fazladır ve bazıları, özellikle yer adları hatta günümüzedek saklanmıştır.

Somut olarak antroponimlere gelince, bunlar daha çok Azerbaycan Albaniya devletine ait kaynaklarda saklanmıştır. Fakat bu kaynakların bir kısmı, ne yazık ki, günümüze saklanmamış, diğer kaynakların aracılığıyla bize gelib çıkmıştır. Öyle ki, Hıristiyanlığa kadarki Albaniyanın şahıs adlarına kaynaklarda neredeyse rastlanmıyor; saklanan isimler daha çok hükümdar isimleridir. Üstelik, bu isimler bize Albaniya kaynaklarından değil, başka dillerde (özellikle,

[2] Mahmudov, Yaqub, Azerbaycan dövletçiliyi, Bakü, Tahsil, 2005, s. 8

[3] İdem, s. 10

[4] Geybullayev, Giyaseddin, Azerbaycanlıların etnogenezine dair, Bakü, Elm, 1991, s. 4

[5] Azerbaycan tarihi üzre kaynaklar, Bakü, ADU, 1989, s. 56-57

Ermeni ve Yunan dillerinde) yazılmış kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu da tabii ki, onların fonetik okunuşunu ve yazılışını bazen ciddi şekilde değiştiriyor ve tahrif ediyor.

Örneğin, Milattan önce I yüzyılda Azerbaycan Albaniya devletinde iktidarda olan bir hükümdarın adı antik kaynaklarda şu şekilde görülür: Harod (*Lusius Florgus*), Orod (*Yevropius*), Oroz (*Appianus*), Oroys (*Plutarchus*), Oris (*Dion Kassius*) vb.[6] Bu isimler, büyük olasılıkla, eski Türk adı olan Uruzun fonetik değişime uğramış biçimleridir.

Orod → Oroz → Oruz → Uruz

Sonraki dönemde bu isim Türkler arasında çok yaygın olmuş, birçok Türk halklarının antroponimlerine de yansımıştır. Örneğin, "Kitab-ı Dede Korkut" destanının kahramanlarından biri - Salur Kazan'ın oğlu Uruz Bey'in ismi çok yaygındır. Urus Han - Kızıl Orda devletinde Kırgızların askeri birliğinin komutanı olmuştur;[7] Özbeklerin arasında ise Uroz adı son zamanlaradek saklanıyordu.[8] Çağdaş Azerbaycan tarihçisi Giyaseddin Geybullayev düşünüyor ki, "Uruz" ismi eski Türk sözü olan "uraz" kelimesindendir ve anlamı – "mutlu" demektir.[9]

Antik kaynaklarda Türk isimlerinden biri de – Kosid veya Kosisdir. Kosis Azerbaycan Albaniya hükümdarı Oroysun kardeşi olmuştur ve bu antroponim, muhtemelen eski Türk sözü olan "kozik" kelimesindendir.

Kosid → Kosis → Kozik

Yine de Giyaseddin Geybullayev'e göre, bu kelimenin anlamı "kutup" demektir. Tarihçi bu kelimenin anlamını ortaya çıkarmak için eski Türk dillerinde çok yaygın olan "kozik yıldızı" (kutup yıldızı) sözünü de örnek oluşturur.[10]

Azerbaycan'ın ünlü Ortaçağ tarihçisi Musa Kalankatlı kendi eserinde Albaniya hükümdarı Aranın adını çekiyor. Bu antroponim Hun hükümdarı – Kafkasya'da hakimiyet sürmüş Haylandur tayfasının başçısı Yeranın adı ile ilişkili olabilir. Genellikle, bu isim de Türk boyları arasında çok yaygın sayılır ve "Kitab-ı Dede Korkut" destanında "Alp Eren" adı ile de ünlüdür. Yeran adına diğer Türk destanlarında da rastlanır.[11] Mühtemelen, Aran → Yeran → Eren antroponimi eski Türk sözü olan "er" sözündendir; Türkçe şimdi de "er" sözü "yiğit", "kahraman" anlamına geliyor.

Yine Musa Kalankatlıda Azerbaycan Albaniya devletinin ünlü hükümdarlarının isimlerine rastlamak mümkündür. Onların arasında bizim için ilgiçeken isimler şunlardır:

Urnayr → Urın Er

Zober → Zeber → Sabir

Asey → Asay → Azay

---

[6] Geybullayev, Giyaseddin, Azerbaycanlıların etnogenezine dair, Bakü, Elm, 1991, s. 460

[7] Bartold, Vladimir, Soçineniya, t.1, Moskova, Nauka, 1963, s. 215

[8] İstoriya Uzbekskoy SSR, t.1, Daşkent, İlim, 1968, s.799

[9] Geybullayev, Giyaseddin, Azerbaycanlıların etnogenezine dair, s. 460

[10] Yenə orada

[11] Drevneturkskiy slovar, Moskova, Nauka, 1969, s.176

Urnayrın adına daha çok Ermeni kaynaklarında rastlanır ve Ermenice büyük fonetik değişime uğradığı görülmektedir. Fakat bu antroponimin "Urın Er" olduğu hiçbir şüphe doğurmur. Giyaseddin Geybullayev'e göre, bu söz de eski Türk kelimesidir ve "urın" (uygun) ve "er" (yiğit) kelimelerinden oluşmuştur ve anlamı "uygun yiğit", "onurlu yiğit" demektir.[12]

Azerbaycan Albaniya hükümdarlarından olmuş Zoberin adını bazı tarihçiler İran kökenli biliyorlar; fakat belirtelim ki, eski Türk boylarının çoğunda bu ada rastlanıyor ve onun eski Türk kavmi olan sabirlerle bağlı olduğu fikri daha inandırıcı görünüyor.

Albaniya hükümdarı Asey'in adına gelince, belirtmeliyiz ki, V. Yüzyıldan başlayarak bu isim diğer Türk halklarının hükümdarları için de kaydedilir. İlginçtir ki, bu ismin değişilmiş biçimi şimdiye kadar bazı Türk halklarının dilinde kalmıştır. Örneğin, Azerbaycan Türkleri'nde "Azay", Volqaboyu Türkleri'nde "Osay", karakalpaklarda "Asay" adı saklanmaktadır. Yeri gelmişken, XVIII. Yüzyıl Azerbaycan tarihçisi Yesay Hasan Celal da bu adı taşımıştır.

2. Sıradan Şahıs İsimlerinde Eski Türkçenin İzleri

Gözden geçirdiğimiz bu antroponimlerle birlikte yüzlerce sıradan şahıs isimleri vardır ki, bunlar kadim Türk isimleri ve Kafkasya'nın diğer halklarının dillerine geçmiştir. Öte yandan bu isimlerin bir kısmı asırlar boyunca Türk halklarının dillerinde muhafaza edilmiştir ve hatta bazıları şimdiye kadar kalmaktadır.

Antik kaynaklarda, Ermeni kaynaklarında ve Ortaçağ Azerbaycan tarihçisi Musa Kalankatlının eserinde sık sık rastlanan şahıs isimleri içerisinde aşağıdakiler özellikle belirtilmelidir: Abaz, Davdak, Pürok, Aratan, Manas, Urbatayr.

"Abaz" adı Güney Kafkasya'da çok yaygın bir isimdi; VII. Yüzyılda Azerbaycan Hıristiyanlarının piskoposunun da adı Abaz olmuştur.[13] Abaz adı eski Türk şahıs isimlerinden biri olmakla, Ortaçağda de saklanmıştır. Örneğin, Kızıl Ordanın tayfa bölüklerinden birinin adı "Abaz" olmuştur, Tatarlarda Apaz → Abaza adı şimdi de işleniyor.[14]

Musa Kalankatlı eserinde Azerbaycan Albaniya hükümdarı Cavanşirin vefatı ile ilgili şiir yazmış Azerbaycan şairi Davdakın/Davtakın adını çekiyor.[15] Giyaseddin Geybullayev haklı olarak bu adın eski Türk köklü olmasını yazıyor: "Bu isim - apaçık Türk kökenlidir ve Türkçe "dayı" ve "tek" sözlerinden yaranmaqla anlamı –"dayı gibi, dayı tek" demektir".[16] Yeri gelmişken, bu yapısal şahıs isimleri Türk halklarında çok yaygındır: Aytek, Altuntek, Bəytək vb.

"Pürok" şahıs adı da Güney Kafkasya'da Erken Ortaçağda yaygın bir isimdi. Musa Kalankatlının da eserinde rastlanan bu ad Pürok → Borik → Borak biçiminde eski bulqarlar, cağataylar ve Tatarların arasında da yaygındı.[17] Türk halklarının arasında yayılan bu ismin anlamını tespit etmek bizim için mümkün olmadı.

[12] Geybullayev, Giyaseddin, Azerbaycanlıların etnogenezine dair, s. 463

[13] Baskakov, Nikolay, Vvedeniye i izuçeniye turkskix yazıkov, Moskova, Nauka, 1969, s.226

[14] Geybullayev, Giyaseddin, Azerbaycanlıların etnogenezine dair, s. 464; Drevneturkskiy slovar, s.788

[15] Kalankatlı, Musa, Albaniya tarihi, Bakü, Elm, 1993, s. 29

[16] Geybullayev, Giyaseddin, Azerbaycanlıların etnogenezine dair, s. 464

[17] Yenə orada, s.462

"Aratan" şahıs adı da Aratan → Ərətən biçiminde yayılmış olup, kuşkusuz, Türk kökenli isimdir. Eski Türk kelimesi olan "Teng" sözü günümüzde henüz saklanmaktadır. Örneğin, Anadolu Türkleri'nde "denk", Azerbaycan Türkleri'nde "ten" kelimesinin anlamı "eşit, uygun" demektir. Güney Kafkasya'da Erken Ortaçağda rastlanan "Aratan" şahıs adı da "Ere ten", "Ere eşit" ("yiğide eşit") anlamına gelir.

"Manas" kişi adının da Türk kökenli olması muhakkaktır. Bilindiği üzere, Kırgız halkının ünlü destanının kahramanı Manas gargar tayfasından olmuştur; Gargarlar ise Azerbaycan Albaniya devletinin temelinde duran tayfalardan biri olmuştur.[18]

"Urbatayr" şahıs adına gelince, Ermeni kaynaklarında rastlanan bu ismin "er" ve "Batur/bahadır" sözlerinden oluşması apaçıktır ve muhtemelen, "gerçek kahraman", "yiğitlerin yiğidi" manasında kullanılmıştır.

Elbette, konuştuğumuz dönemde Güney Kafkasya'da yaygın olan antroponimlerin içerisinde Parfiya/İran kökenli isimler daha fazlaydı; ama bu - dış etkinin, yani bölgenin uzun süre İran imparatorluklarının egemenliği altında kalmasının sonucu olarak görülmelidir, nasıl ki, Ortaçağda Arapların Kafkasya'ya gelişinden sonra nüfus arasında Arap kökenli isimler sayıca daha üstün olmuştur. Hatta tüm bu etkilere rağmen, Güney Kafkasya'nın yerli Türk ahalisi kendi kökünü unutmamış, hükümdar adlarında, adi şahıs isimlerinde, yer isimlerinde Türk kökenini, zor olsa da, korumayı başarmıştır.

Sonuç

Gözden geçirdiğimiz antroponimler kadim dönemde ve Erken Ortaçağda Güney Kafkasya'da yayılmış antroponimlerdir; onların çoğu Azerbaycan Albaniya devletinin hükümdar isimleri, bir kısmı ise sıradan adamların isimleridir. Maalesef, bu isimler bizim devre Yunan, Roma ve Ermeni kaynaklarında gelmiştir ve çok güçlü fonetik değişikliğe uğramıştır. Bu isimlerin diğer Türk dillerinde paralellerini bulmak çok zordur ve bazen tarihçilerin, dilbilimcilerin büyük şüpheleri ile karşılaşır. Fakat bu raporda gözden geçirdiğimiz örnekler en çok yayılmış isimlerdir ve Güney Kafkasya'da Türklerin ta eski dönemden güçlü etnik kuvvet olduğunu kanıtlayan olgulardır.

Bir rapor çerçevesinde tüm bilinen olguları gözden geçirmek imkansızdır, ama antroponim olguları toponimiya ve etnonimiya olguları ile kıyasladığımızda, gerçekten, Türk etnosunun Güney Kafkasya'da gelme değil, yerel, hem de sayıca üstün bir güç olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Eski antroponimlerin araştırılması hem de gösteriyor ki, eski dönemde Güney Kafkasya'da sadece türk etnosu değil, hem de Türk dili yaygın, Erken Ortaçağda ise bu dil bölgenin başlıca iletişim aracına dönüşmüştür. Selçukluların Kafkasya'ya gelmesi ile burada Oğuz Türkleri diğer Türk etnoslarını üstelemiş, XI-XII. Yüzyıllarda Azerbaycan Türk dilinin oluşumu tamamlanmıştır.

Kaynakça

Azerbaycan tarihi üzre kaynaklar (1989), Bakü, ADU
Bartold, Vladimir (1963), Soçineniya, t.1, Moskova, Nauka (rusça)
Baskakov, Nikolay (1969), Vvedeniye i izuçeniye turkskix yazıkov, Moskova, Nauka (rusça)

[18] Yenə orada, s.463

Drevneturkskiy slovar (1969), Moskova, Nauka (rusça)
Geybullayev, Giyaseddin (1991), Azerbaycanlıların etnogenezine dair, Bakü, Elm
İstoriya Uzbekskoy SSR (1968), t.1, Daşkent, İlim (rusça)
Kalankatlı, Musa (1993), Albaniya tarihi, Bakü, Elm

Mahmudov, Yaqub (2005), Azerbaycan dövletçiliyi, Bakü, Tahsil

Mahmudov, Yaqub (2008), Azerbaycanlılar, Bakü, Aspoliqraf

KURUMSAL İMAJ OLUŞTURMADA SOSYAL MEDYA PERFORMASININ ROLÜ: İL EMNİYET MÜDÜRLÜKLERİ ÜZERİNE İNCELEME

Arş. Gör. Caner ÇAKI

İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Bölümü

Mehmet Ali GAZİ

Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtımı Bölümü

Özet

Sosyal medya ilk çıktığı yıllardan itibaren ticari firmalar tarafından pazarlama amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Hızla büyüyen pazarlar içerisinde rekabet edebilme ve hayatta kalabilme adına sosyal medya kurumlar için can simidi olma özelliği taşımıştır. Sosyal medyayı pazarlama amacıyla kullanan ticari firmaların yanında, hedef kitleleriyle çift yönlü iletişim kurmak ve halk nezdinde güçlü bir kurumsal imaj oluşturmak ihtiyacı duyan resmi kurumlar da son yıllarda sosyal medyadan yoğun bir biçimde yararlandıkları görülmüştür. Bu resmi kurumların başında belki de en fazla kurumsal imaj çalışması ihtiyacı duyan emniyet müdürlükleri gelmektedir.

Çalışmanın temel amacı Türk Polis Teşkilatı'nın kurumsal imaj oluşturmada sosyal medyayı nasıl ve ne ölçüde kullandığını tespit etmek ve elde edilen veriler ölçüsünde ileriye yönelik öneriler sunmaktır. Bu amaçla çalışmada Türkiye'nin büyükşehir belediyesine sahip30 ilinin emniyet müdürlüklerinin resmi Facebook sayfaları incelenmiş ve elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İmaj, Emniyet Müdürlüğü, Sosyal Medya

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN THE BUILDING CORPORATE IMAGE: THE RESEARCH ON THE PROVINCIAL SECURITY DIRECTORATES

Abstract

The social media has been used for the marketing purposes by commercial firms since its first release. Social media has the property of being the lifeline for social institutions to survive and compete in the rapidly growing markets. Besides the commercial firms using social media for the purpose of marketing, it is seen that official institutions intensively benefit from social media in recent years to establish two-way communication with the target audience and to create a strong corporate image in the eyes of the people. At the beginning of this official institutions, police departments need corporate image work at most.

The main objective of the study is to obtain datas regarding how and in what degree Turkish Police Department have used social media to create the corporate image and present forward advices in light of the data obtained. For this aim, the offical Facebook pages of 30 security directorates of Turkey which have the metropolitan municipality were examined and the datas obtained was analyzed with content analysis.

Key Words: Corporate Image, Provincial Security Directorates, Social Media

GİRİŞ

Bilgisayarların veri tabanında meydana gelen teknolojik gelişmeler web 2.0 teknolojisinin önünü açmış ve etkileşimli iletişim olarak tanımlanan sosyal medyanın varoluşunu sağlamıştır. Bu alandaki teknolojik yatırımlarla birlikte farklı alanlarda hizmet sunan birçok uygulama ve bu uygulama markaları ortaya çıkmıştır.

İletişim alanında yeniliklerin ortaya çıkmasını sağlayan sosyal medya hem bireylerin hem de kurumların yaygın olarak kullandığı bir iletişim aracı haline gelmiştir. Sosyal medya, politik organizasyonların, politikacıların, markaların, firmaların şirketlerin, kamu organizasyon ve kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının, ünlü yâda sıradan kişilerin ve hatta bizatihi sosyal medya araçlarının hedef kitleleri ile doğrudan ilişki kurdukları ve mesajlarını paylaştıkları bir alandır (Eraslan ve Eser, 2015:57). Bu medyanın kullanım düzeyleri kamu kurumlarının toplum tarafından algılanan imajının pozitif veya negatif yönde olmasına önemli bir unsurdur. Kurum ve kuruluşların sosyal medyayı göz ardı etmeleri veya etkin bir biçimde kullanmamaları kurum imajını ifade etmede eksik kalmaktadır. Sosyal medyanın sağladığı iki yönlü iletişim hedef kitleden gelen eleştiriler veya talepler kuruma hızlı bir şekilde ulaştırılmakta ve anlık gerekli tedbirler ya da değişimler yapılabilmektedir. Böylece sosyal medya tek yönlü bilgi paylaşımdan çift yönlü ve eş zamanlı bilgi paylaşımına geçilmesine olanak sağlamıştır. Bu yapısıyla kurumsal iletişim için sosyal medya önemli bir mecra haline gelmiştir.

Sosyal medya, uzun sürelerde oluşturulan kurum kültürü, kurum kimliği, kurumsal marka, kurumsal imaj, kurumsal itibar gibi farklı uygulama alanları bulan kurumsal iletişim çalışmalarının hedef kitlelere kendi rızalarıyla aktarıldığı ve aracısız geri bildiriminin alındığı bir mecra olma özelliği göstermektedir.

Çevrimiçi gözlem ve çevrimiçi sosyal medya servislerinden elde edilen veriler aracılığıyla bu çalışma, sosyal medya optimizasyonunun kurumsal iletişim stratejileri üzerindeki kullanımını, değerinin ve etkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Facebook Türkiye'de en fazla kullanılan sosyal ağ web sitesidir. Çalışmada Türkiye'de bulunan emniyet müdürlüklerin resmi Facebook sayfalarından elde edilen veriler içerik analiziyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular çerçevesinde emniyet müdürlüklerinin sosyal medyayı ne ölçüde ve nasıl kurumsal imaj çalışmalarında kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

İMAJ KAVRAMI VE KURUMSAL İMAJ

İmaj, çevremizi ve dünyayı anlamamızda ve anlamlandırmamıza yardım eder (Robins, 2013:33). Bir kişi veya kurumun diğer kişi veya kurumların zihinlerinde bırakmış olduğu izdüşümleri imaj olarak tanımlanmaktadır. Kişisel imaj nasıl bireyin görünüşü, beden dili, sahip olduğu ün, iletişim tarzı ve duruşunun dış dünyaya sunuşu ise, kurumsal imaj da işletmenin paydaşları tarafından algılanan resmidir(Ak, 1998: 17).Kurumsal imaj kavramı ise kitlelerin zihinlerinde anlık oluşan fikirsel resmi ifade etmektedir (Andreassen ve Lindestad, 1998: 697). Diğer bir ifadeyle kurumsal imaj, bir organizasyonun realitesinin bir yansımasıdır. Bir kuruluşun paydaşları tarafından nasıl algılandığıdır. Burada kurumun tüm amaçlarının ve planlarının nasıl algılandığı önemlidir. Kurum imajı kurumun hizmeti, yönetim tarzı, iletişim faaliyetlerini ve dünya çapındaki diğer faaliyetlerini destekler (Okay, 1999:259). Kurumların kullandığı her bir iletişim öğesi bir iletişim faaliyetini gerçekleştirir ve hedef kitlelere o kuruma ilişkin bir mesajı aktarır. Farklı kanallardan iletilen bu mesajlar alıcı durumunda olan hedef kitleler tarafından bir bütün olarak algılanarak o kurumun imajını oluşturur (Aydın,2015:78). Kurumların gelecekteki etkilerinin ve hayatta kalmalarının en temel belirleyicilerinden biri de kurumsal imaj olmaktadır (Marziliano, 1998: 9).

Kurumsal imaj yaratmayı, görüntü yaratma ile eşanlamlı kullanan bir anlayış söz konusudur. Kamu ve özel sektör kuruluşlarında örgütün kabul edilebilir, benimsenebilir ve savunulabilir belirgin bir görüntüsünü yaratmak, örgüt yöneticilerinin üzerinde önemle durdukları konulardan birisi olmuştur(Güleç, 2014:15). Yapılan çalışmalar kurumsal imajın organizasyonlardan tarafından belirlenmediğini aksine çevresel etkiler ve hedef kitlelerce belirlendiğini göstermektedir (Williams ve Moffitt, 1997: 237). Kurumlar için hayati öneme sahip olan kurumsal itibar kavramının kurumsal imaj kavramıyla aynı anlama geldiği, bu iki kavramının birbirinden ayrı düşünülemeyeceği görülmektedir (Gotsi ve Wilson, 2001: 26).

Sanal ortamda bireyler cep telefonları, ipad'ler, akıllı telefonlar gibi bilgisayar destekli cihazlarla etkileşim halindedirler. Buna göre sanal ortamda bireyin algı ve tutumun oluşmasında Zihinsel öğe yani bilişsel psikolojinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Kurumsal yapıyı sanal ortamda inşa ederken bilişsel psikoloji bireylerin akıllı telefonlar, ipadler, cep telefonları gibi bilgisayar destekli iletişim teknolojilerinin kullanabilmesi yani ara yüz tasarımıyla düşünülerek yapmalıdır. Buna göre kurumların web sayfalarının mobil cihazlarından etkileşimi arttırmak için ara yüz tasarımlarının, okunabilirlik, basitlik, algılanabilirlik, öğrenilebilirlik, yönlendirme, kullanıcı beklentileri, güvenlik, görülebilirlik, hatırlanabilirlik, kişiselleştirme, esneklik, hata bildirme, geri bildirim, faydalı olmak, kullanıcı kontrollü aplikasyonlar, kontrol edilebilirlik faktörlerinin dikkate alınarak yapılmalıdır (Akçay, 2013:146).

SOSYAL MEDYA

Sosyal medya internet ağları aracılığıyla her türlü bilgi, yorum, resim, video gibi her şeyin paylaşıldığı online platformları ifade etmektir (Bernet, 2010: 9).Bu platform herkesin fikirlerini özgürce ve rahatlıkla paylaşabileceği, kişisel olarak oluşturdukları metinleri yayınlayabilecekleri ortamı sunarken (Hettler, 2012: 17) diğer kullanıcılarla etkileşimli iletişim olanağı da sağlamakta (Hilker, 2012:46).

Alternatif sosyal medya platformları Facebook'un liderliğini ellerinden almakta başarısız oldular. Çünkü Facebook diğer platformlara ihtiyaç bırakmadan kullanıcıların iletişim odaklı ihtiyaç duydukları tüm fonksiyonları karşılıyordu. Örneğin, kullanıcılar resim paylaşmada Flickr'dan, haber paylaşımında da FriendFeed'den daha fazla Facebook'a yönelmektedir (Irak ve Yazıcıoğlu, 2012: 17). Sosyal medyada bilgiler ücretsiz ve her yerden ulaşılabilir olması (Ward, 2011: 32), bu mecranın gelişimi sürekli devam eden bir trend haline gelmesine olanak sağlamıştır. Trendin temelinde hem küçük hem de büyük firmalara geniş kitlelerle iletişime geçme olanağı tanıması birçok kurum ve kuruluşu bu veri tabanını kullanmayı zorunlu hale getirmiştir (Weinbergvd, 2012:6).

Kurumlar sosyal medyayı başarılı bir şekilde kullanmak istiyorsa önce kullanım amaçlarını belirlemelidir: kendini geniş kitlelere tanıtmak, ürün veya hizmet pazarlamak, halkla ilişkiler faaliyetlerine yönelmek, imaj çalışması vb. Amaç belirlendikten sonra da Facebook, Twitter, Linkedin gibi sosyal medya platformları içerisinde kullanımına en uygun olanını belirlemelidir (Şalcıoğlu, 2014: 17).

Facebook'da genel olarak informal (resmi olmayan) bir iletişim tarzı olduğu, paylaşılan içeriklerinde ispatlanma gereği duymayan kullanıcı odaklı bilgiler olduğu görülmektedir. İnsanlar genel olarak Facebook'u arkadaşlarıyla iletişime geçmede kullanmaktadır. Buna karşın son yıllarda kurumların hedef kitlerinin yoğun olarak bulundukları Facebook'da, onlarla iletişim kurmak amacıyla Facebook yöneldikleri görülmektedir (Heymann-Reder, 2011:23). Facebook genel olarak benzer ilgilere sahip insanları bir araya getirmektedir (Schwindt, 2012: 25).

Sosyal ağlar birbirinden farklı birçok amaç için, sayısız kişi ve kurum tarafından kullanılmaktadır (FloresCueto vd. 2009: 1). Hedef kitleden feedback (geri besleme) olanaklarının geleneksel medyada sınırlı olduğu görülmektedir (Zarella, 2012: 6).

Kurumların sosyal medyadaki başarısı kullandıkları sosyal medya platformlarının sayısıyla değil, kullandıkları başarılı stratejilerle belirlenmektedir (Ostio, 2012: 85). Kurumsal markaların var olmasını, samimiyet ve şeffaf olmasıyla ilgili olup, iletişimini doğru ve planlı adımlarla kurgulamaları gerekmektedir.

METODOLOJİ

Araştırmanın Problematiği

Çalışmanın ortaya çıkmasına neden olan soru "Kamu kurumlarının imaj oluşturma çalışmalarında yeni medya olarak adlandırılan sosyal medyayı nasıl ve ne ölçüde kullanmaktadır?" olmuştur. Kamu kurumlarının sosyal devlet anlayışı gereğince vatandaşlarıyla sıkı bir etkileşim içinde olması ve halkla iç içe imajı vermesi beklenmektedir. Bu süreçte geleneksel medya araçlarına karşı son yollarda büyük bir alternatif olarak ortaya çıkan sosyal medya platformlarının kamu kurumlarınca ne şekilde ve nasıl kullanıldığı da önemli bir konu olarak belirmektedir.

Araştırmanın Önemi

Devlet kurumlarının ticari kurumlar gibi reklam bütçesine sahip olmaması, geleneksel medya olarak görülen televizyon, radyo, gazete ve dergiden sınırlı olarak yararlanmalarına yol açmaktadır. Bu süreçte sosyal medya düşük maliyeti, hızlı güncellenebilme özelliği ve geniş kitlelere anında ulaşabilme özellikleri nedeniyle kamu kurumlarına iletişim ve imaj odaklı tabi caizse can simidi görmektedir. Bu açıdan kamu kurumlarının paydaşlarına yönelik kurumsal imaj oluşturulmasında sosyal medya platformlarının iletişim araçları içerisinde belki de en önemli konumda olduğu söylenebilmektedir. Kamu kurumlarının sosyal medyayı imaj oluşturma çalışmalarında nasıl ve ne ölçüde kullandığını tespit etmek ve elde edilen bulgular neticesinde kamu kurumlarına bazı öneriler sunmak büyük önem taşıyacaktır. Bunun yanında konuyla ilgili çalışmanın sınırlığı da çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Türkiye'deki 81 il merkezinde ve ilçelerinde bulunan tüm emniyet müdürlüklerini içermektedir. Çalışmada zaman sınırlılıkları nedeniyle 81 il emniyet müdürlüğünü en iyi şekilde temsil edileceği düşünülen Türkiye'de büyükşehir belediyesine sahip 30 il (Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Ordu, Sakarya, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ, Trabzon, Van) örneklem olarak seçilmiştir (http://www.tbb.gov.tr). Çalışmada örneklem olarak seçilen illerin listesi Türkiye Belediyeler Birliği'nden elde edilmiştir.

İncelenen 30 ilin emniyet müdürlüklerinin resmi Facebook sayfalarına ulaşabilmek için illerin emniyet müdürlüklerinin resmi web siteleri kullanılmıştır. Bunun dışında oluşturulan ve paydaşımda bulunan Facebook sayfalarına itibar edilmemiş ve çalışma kapsamında tutulmuştur. Web sitelerinden Facebook linki tıklanarak, resmi Facebook sayfalarına ulaşılmıştır. Facebook hesapları incelenen 30 ilin emniyet müdürlüğünün sadece 5' inin (Aydın, Diyarbakır, Kocaeli, Malatya ve Mardin) araştırmada sağlıklı bulgular elde edilmesini sağlayacak özelliği olduğu tespit edilmiştir. Diğer illerin çalışma kapsamına alınmamalarının gerekçeleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye'deki Büyükşehir Belediyesine Sahip 30 İlin Emniyet Müdürlüğünün Resmi Facebook Sayfalarının Durumu

1.	Adana	Link yok
2.	Ankara	2013'den itibaren paylaşım yapılmamıştır
3.	Antalya	Link var, Facebook sayfası yok
4.	Aydın	Aktif
5.	Balıkesir	Link var, Facebook sayfası yok
6.	Bursa	Link yok
7.	Denizli	2015'den itibaren paylaşım yok
8.	Diyarbakır	Aktif
9.	Erzurum	Link var, Facebook sayfası yok
10.	Eskişehir	Link, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlanıyor.
11.	Gaziantep	İncelenen tarihlerde yeterli paylaşımda bulunulmamıştır
12.	Hatay	Link var, Facebook sayfası yok
13.	İstanbul	Link yok
14.	İzmir	Link var, Facebook sayfası yok
15.	Kahramanmaraş	Link yok
16.	Kayseri	Link yok
17.	Kocaeli	Aktif
18.	Konya	İncelenen tarihlerde yeterli paylaşımda bulunulmamıştır.
19.	Malatya	Aktif
20.	Manisa	2015'den paylaşım yok
21.	Mardin	Aktif
22.	Mersin	2015'den itibaren paylaşım yok
23.	Muğla	Link var, Facebook sayfası yok
24.	Ordu	Link var, Facebook sayfası yok
25.	Sakarya	Link yok
26.	Samsun	Link, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlanıyor.
27.	Şanlıurfa	Link var, Facebook sayfası yok
28.	Tekirdağ	Link var, Facebook sayfası yok
29.	Trabzon	Link var, Facebook sayfası yok
30.	Van	Link yok

Kaynak: http://www.tbb.gov.tr/belediyelerimiz/belediyeler/Etişim Tarihi: 26.08.2016

Sosyal medya platformlarından Facebook'un çalışmada inceleme alanı olarak seçilmesinin temel nedeni Tablo 2'de de görüldüğü gibi Türkiye'deki en fazla kullanılan sosyal medya platformu olmasıdır (www.dijitalajanslar.com / Erişim Tarihi: 19.08.2016).

Çalışmada Türkiye'de bulunan emniyet müdürlüklerin resmi Facebook sayfalarından elde edilen veriler içerik analiziyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular çerçevesinde emniyet müdürlüklerinin sosyal medyayı ne ölçüde ve nasıl kurumsal imaj çalışmalarında kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sosyal medya Facebook, Twitter, İnstagram, Linkedin gibi pek çok platformu içinde barındırmaktadır. Çalışmada sosyal medya platformlarından Facebook'un seçilmesindeki temel neden gerek dünyada gerekse Türkiye'de yaygın olarak kullanılmasıdır. Nitekim, Tablo 2 incelendiğinde dünyada en çok kullanılan sosyal medya platformunun Facebook oldu görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye'de En Çok Kullanılan Sosyal Medya Platformları

1.	Facebook
2.	Whatsapp
3.	Facebook Messenger
4.	Twitter
5.	Instagram
6.	Google +
7.	Skype
8.	Lınkedn
9.	Viber
10.	Vine

Kaynak:http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici istatistikleri - 2016/ Erişim Tarihi: 19.08.2016

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmada örneklem Aydın, Diyarbakır, Kocaeli, Malatya ve Mardin illerinin emniyet müdürlüklerinin resmi Facebook sayfalarındaki imaj faaliyetlerini kapsamaktadır. Araştırmanın kapsamı 1 Mayıs 2016- 1 Temmuz 2016 tarihleri arasındaki 2 aylık süreyle sınırlı tutulmuştur. Gerek paylaşımların birbirlerine olan bezerlik ve yakınlıkları, gerekse paylaşımların çok geniş bir alana yayılması neticesinde zaman sınırlamasına gidilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada seçilen illerin emniyet müdürlüklerinin resmi Facebook sayfaları içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışmada kapsamında yalnızca il emniyet müdürlüğünce gönderilen paylaşımlar analize tabi tutulmuştur. Bunun dışında paylaşımlara itibar edilmemiş ve çalışmaya dahil edilmemiştir. Çalışmada uygulama aşamasına geçilmeden önce tüm paylaşımların emniyet müdürlüklerince yapılıp yapılmadığı kontrol edilmiştir.

BULGULAR

Çalışmada incelenen Facebook sayfaları içerisinde en fazla beğeniye sahip olan Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü oldu. Diyarbakır'ı sırasıyla, Mardin, Malatya ve Aydın illeri izlemektedir. En az beğeniyi alan sayfa Kocaeli Emniyet Müdürlüğü olmuştur (Bakınız Tablo 3).

Tablo 3: Facebook Sayfalarının Toplam Beğeni Sayısı

	Aydın	Diyarbakır	Kocaeli	Malatya	Mardin
Beğeni Sayısı	3.080	6.292	1.015	3.655	5.180

Facebook sayfalarının genel özellikleri incelendiğinde, sadece Malatya ve Mardin illerinin emniyet müdürlüğü hakkında genel bilgi verdiği görülmüştür. Emniyet müdürlükleri genel olarak iletişim adreslerini Facebook sayfası üzerinden kullanıcılarla paylaştığı tespit edilmiştir. Sadece Mardin ilinin adres, telefon ve e-posta gibi temel iletişim bilgilerini paylaşmadığı görülmüştür. Hiç bir ilin misyon veya vizyon bilgileri paylaşılmamıştır. Buna karşın kullanıcıların ayrıntılı bilgi alabilmeleri için sayfalarda incelenen emniyet müdürlüklerinin hepsinin resmi web sayfalarına bağlanmalarını sağlayan linkler olduğu görülmüştür.

Sayfalarda dikkat çeken diğer bir nokta hiç ilin sayfasında Youtube, Twitter gibi diğer sosyal medya platformlarının linklerine yer vermemeleri olmuştur. Nitekim, farklı sosyal paylaşım platformlarını daha aktif kullanan kullanıcıların diğer platformlarına geçiş yapmalarını yavaşlatmıştır. Hiç bir sayfada yabancı dile yer verilmemesi de, imaj odaklı çalışması beklenen emniyet müdürlükleri için önemli bir eksik olarak görülmüştür (Bakınız Tablo 4'e).

Tablo 4: Facebook Sayfalarının Genel Özellikleri

	Aydın	Diyarbakır	Kocaeli	Malatya	Mardin
Tarihçe ve Genel Bilgiler	Yok	Yok	Yok	Var	Var
Telefon	Var	Var	Var	Var	Yok
Adres	Var	Var	Var	Yok	Yok
E-Posta	Var	Yok	Yok	Yok	Yok
Misyon/Vizyon	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Web Sayfası Linki	Var	Var	Var	Var	Var
Diğer Sosyal Medya Platformlarının Linki	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Yabancı Dil Kullanımı	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok

Sayfaların kapak fotoğrafları ve profil resimleri incelendiğinde, Aydın ve Diyarbakır illerinin kapak resmi olarak emniyet personelini kullandığı gözlenmiştir. Kocaeli emniyet müdürlüğünün Kocaeli'nin tarihi yerlerini kapak resminde kullandığı, Malatya'nın emniyet

personeliyle birlikte Malatya ilinin en önemli sembolü olan ve temel gelir kaynaklarından biri olarak kabul edilen Kayısıya yer verdiği görülmüştür. Mardin'in kapak resminde, emniyet müdürü ve emniyet personelinin, polis üniforması giyen çocuklarla bir arada oldukları görülmektedir. Bu açıdan mniyet müdürlükleri içersinde Mardin'in kapak fotoğrafını imaj açısından en başarılı kullanan il olduğu görülmüştür (Bakınız Tablo 5).

Tablo 5: Sayfaların Kapak Fotoğrafı ve Profil Resimlerinin İçerikleri

	Kapak Fotoğrafı	**Profil Resmi**
Aydın	Emniyet Personeli	İl Emniyet Müdürlüğü Logosu
Diyarbakır	Emniyet Personeli	İl Emniyet Müdürlüğü Logosu
Kocaeli	Kocaeli'nin Tarihi Yerleri	Emniyet Genel Müdürlüğü Logosu
Malatya	Kayısı ve Emniyet Personeli	Emniyet Genel Müdürlüğü Logosu
Mardin	Emniyet Müdürü, Personel ve Çocuklar	İl Emniyet Müdürlüğü Logosu

Yapılan paylaşımlar içerik yönünden değerlendirildiğinde, paylaşımlarında en çok metne yer veren il Malatya (%41,66) olmuştur. Aydın ve Kocaeli paylaşımlarında metne yer vermemiştir. Fotoğraf kullanımında Aydın tüm paylaşımlarında fotoğraf kullanan tek il olmuştur. Onu sırasıyla Diyarbakır (%91,83) ve Mardin (%71,15) illeri izlemiştir. Paylaşımların da video kullanan tek il Malatya (%4,16) olmuştur. Paylaşımlarının tümünü link paylaşımı üzerinden yapan ilse Kocaeli olmuştur.

Tablo 6: Paylaşımların İçerikleri

	Metin	**Fotoğraf**	**Video**	**Link Paylaşımı**
Aydın		10 (%100)		
Diyarbakır	8 (%8,16)	90 (%91,83)		
Kocaeli				15 (%100)
Malatya	10 (%41,66)	13 (%54,16)	1 (%4,16)	
Mardin	15 (%28,84)	37 (%71,15)	-	

Facebook kullanıcılarının sayfalar üzerinde yaptıkları beğeni, yorum ve paylaşım incelendiğinde, gönderi başına en çok beğeniye Mardin (107,5), en çok yorumu (3,14) ve paylaşımı da (3,77) Diyarbakır ilinin aldığı görülmüştür. Elde edilen bulgular içerisinde en düşük oranlara sahip olan ilse Kocaeli olmuştur (Bakınız Tablo 6).

Tablo 7: Facebook Kullanıcılarının Sayfalara Yönelik Beğeni, Yorum ve Paylaşım Sayısı

	Beğeni	Yorum	Paylaşım	Gönderi Başına Düşen Beğeni	Gönderi Başına Düşen Yorum	Gönderi Başına Düşen Paylaşım
Aydın	775	15	26	77,5	1,5	2,6
Diyarbakır	4503	308	370	45,94	3,14	3,77
Kocaeli	19		1	1,26		0,06
Malatya	829	5	71	34,54	0,20	2,95
Mardin	5593	148	130	107,55	2,84	2,5

Facebook kullanıcılarının sayfaları genel olarak değerlendirmeleri istenen "Değerlendirme Tabloları"na incelenen illerden sadece Diyarbakır ve Kocaeli'nin yer verdiği gözlemlenmiştir. Her iki ilinde Diyarbakır (5 üzerinden 4,7), Kocaeli (5 üzerinden 4,6) değerlendirme sonucunda başarılı oldukları görülmüştür (Bakınız Tablo 8).

Tablo 8: Sayfaların Facebook Kullanıcıları Tarafından Değerlendirmeleri

	Sayfanın Değerlendirme Oranları (5 Yıldız Üzerinden)
Aydın	Değerlendirme Bölümü Yok
Diyarbakır	4,7
Kocaeli	4,6
Malatya	Değerlendirme Bölümü Yok
Mardin	Değerlendirme Bölümü Yok

Paylaşımlarda imaj oluşturmada odaklanılan noktalar 4 başlıkta (emniyet müdürü, emniyet personeli, emniyet personeli ve halk, emniyet müdürlüğü genel) toplanmıştır. Paylaşımlarında emniyet müdürlerine en fazla yer veren il Mardin (%32,69) olmuştur. Mardin'i sırasıyla Malatya (%20,83) ve Aydın (%10) izlemiştir. Paylaşımlarda emniyet personeline en fazla yer veren il Diyarbakır (%77,58) olurken, emniyet personeli ve halka paylaşımların en fazla yer veren il Aydın (%70) olmuştur. Kocaeli'nin tüm paylaşımları emniyet müdürlüğü geneli ile ilgili olmuştur.

Tablo 9: Paylaşımlara Göre Sayfalarda Öne Çıkan Figür

	Emniyet Müdürü	Emniyet Personeli	Emniyet Personeli ve Halk	Emniyet Müdürlüğü Genel
Aydın	1 (%10)		7 (%70)	2 (%20)
Diyarbakır	7 (%7,14)	77 (%77,58)	3 (%3,06)	11 (%11,22)
Kocaeli				15 (%100)
Malatya	5 (%20,83)	3 (%12,5)		16 (%66,66)
Mardin	17 (%32,69)	1 (%1,92)		34 (%65,38)

İçerik analizine tutulan emniyet müdürlüklerinin Facebook sayfaları imaj açısından değerlendirildiğinde direk imaj odaklı paylaşım yapan tek ilin Mardin (%21,15) olduğu görülmüştür. Bunun yanında dolaylı olarak sosyal sorumluluk paylaşımlarıyla Aydın'ın (%80) imaj açısından Facebook'u etkin kullandığı görülmüştür. Anmaya yönelik paylaşımlarda Diyarbakır'ın (%79,59), kutlamaya yönelik paylaşımlarda ise Mardin'in en fazla paylaşıma yer verdiği ortaya çıkmıştır. Paylaşımlar genel itibariyle değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak duyurulara yer verildiği tespit edilmiştir.

Tablo 10: Sayfalarda Yapılan Paylaşımların İmaj Açısından İçerikleri

	Aydın	Diyarbakır	Kocaeli	Malatya	Mardin
Resmi Açıklamalar					
Duyurular	1 (%10)	12 (%12,24)	13 (%86,66)	21 (%87,5)	21 (%40,38)
Kutlama	1 (%10)	5 (%5,10)			11 (%21,15)
Anma		78 (%79,59)			7 (%13,46)
Etkinlik		3 (%3,06)		1 (%4,16)	1 (%1,92)
Sosyal Sorumluluk	8 (%80)				
Eğitim			2 (%13,33)	2 (%8,33)	1 (%1,92)
Basında Biz Haberleri					
İmaj					11 (%21,15)
TOPLAM	10	98	15	24	52

SONUÇ

Çalışmada elde edilen bulgular ışığında emniyet müdürlüklerinin sosyal medyayı imaj oluşturmada etkin bir biçimde kullanmadıkları ortaya çıkmıştır. İncelenen 30 büyükşehir belediyesine sahip ilin il emniyet müdürlüğünde yalnızca 5'inin (6'da 1'i) sosyal medyada aktif olması, sosyal medyanın iletişim, imaj, halkla ilişkiler vb. tüm fonksiyonlarının yeterince iyi algılanamadığını göstermiştir. Televizyon, radyo, gazete, dergi gibi geleneksel medya araçlarının iletişim odaklı kullanılmasını yüksek maliyetleri, geri bildirim olanaklarının zayıflığı ve sürekli güncellenebilme özelliklerini aksine sosyal medyanın sunduğu düşük maliyet, hızla güncellenebilme özelliği, anında geri bildirim olanakları sınırlı bütçelere sahip kamu kurumları tarafından istenildiği ölçüde kullanılamamaktadır.

İl emniyet müdürlükleri kamuyu bilgilendirmek amacıyla genel olarak resmi web sitelerini kullandıkları, sosyal medyayı da sadece web sitesinin etkisini güçlendirmek amacıyla ikinci önemde bir iletişim aracı olarak görmektedirler.

Sürekli gelişen teknoloji olanaklarıyla birlikte insanlarda süreli artan bilgi edinme ihtiyacı sosyal medyanın sunduğu iki yönlü iletişim olanağıyla önemli ölçüde giderilmektedir. Buna karşın emniyet müdürlükleri geleneksel medya döneminden kalma tek yönlü iletişim metodunu sosyal medyada da uygulamaktadır. Sayfada bir haber paylaşıldıktan sonra, kullanıcılara her hangi bir geri dönüş mesajı gönderilmemekte, paylaşım yapıldıktan sonra iletişim süreci noktalanmaktadır.

Genel olarak il emniyet müdürlükleri paylaşımlarında imaj odaklı çalışmalara yer vermemiştir. Paylaşılan haberler ağırlıklı olarak duyurular, anma ve kutlama içeriklerinde olmuştur. Çalışmada imaj oluşturmada en başarılı bulunan il emniyet müdürlüğü Mardin olmuştur.

İl emniyet müdürlüklerinin sosyal medyayı başarılı bir imaj oluşturmada nasıl kullanmaları gerektiği konusunda sunulabilecek çözüm önerileri şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Paylaşılan fotoğraf ve videolarda sadece emniyet personeline yer verilmemeli, ana vurgu halkla iç içe mesajları olmalıdır.
- Web sayfalarında olduğu gibi sosyal medya sayfalarında da emniyet müdürlüğü hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmelidir.
- Sayfalarda sosyal medya kullanıcılarının soru, istek, şikayet ve önerilerine anında cevap verilmeli, kurumun halka yakın olduğu, halkın feedback olanağına sahip olduğu hissettirilmelidir.
- İmaj odaklı, sosyal sorumluluk, etkinli ve eğitim gibi paylaşımlara daha fazla yer verilmelidir.
- Her il emniyet müdürlüğünün sosyal medya sayfasını yöneten mutlak suretle profesyonel bir personeli olmalı ve bu personelin diğer tüm yönetici ve çalışanlarla iç içe olması sağlanmalıdır.
- Emniyetin halkın gözündeki imajını arttırmak amacıyla sosyal medya üzerinden anket, mülakat vb. çalışmalara yönelinmelidir.
- Paylaşımlarda yabancı dil kullanılmalı, özellikleri yabancıları ilgilen haberlerin mutlaka yabancı dilde de paylaşılması sağlanmalıdır.
- Paylaşımlarda formal dilden uzaklaşarak daha informal dil kullanılmalıdır.

Kaynakça

Ak Mehmet, (1998). Firma/Markalarda Kurumsal Kimlik ve imaj, istanbul: Işıl Ofset

Akçay D., *Mobil Yayıncılıkta Etkileşim Tasarımının Önemi; Gazetelerin Web sayfalarının Mobil Cihazlara Uyumu*, İstanbul 2013

Andreassen, T. W., & Lindestad, B. (1998). Customer loyalty and complex services: The impact of corporate image on quality, customer satisfaction and loyalty for customers with varying degrees of service expertise. *International Journal of service Industry management*, *9*(1), 7-23.

Aydın, Ali Fikret. "Kurumsal İtibar Açısından Sosyal Medyaya İlişkin Bir Değerlendirme." *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi* 1.9 (2015): 78-92.

Bernet, M. (2010). Social Media in der Medienarbeit: Online-PR im Zeitaltervon Google, Facebook &Co. Springer-Verlag.

Eraslan, L., & Eser, D. Ç. (2015). Sosyal Medya Toplum Araştırma: Sosyal Medya Sosyolojisine Giriş. *İstanbul: Beta yay*.

FloresCueto, J. J.,MoránCorzo, J. J., &RodríguezVila, J. J. (2009). Lasredessociales. Universidad de San Martín de Porres, 1-15.

Gotsi, M.,& Wilson, A. M. (2001). Corporatereputation: seeking a definition. Corporate Communications: An International Journal, 6(1), 24-30.

Güleç, Ö. G. Ş. N. Kurumsal İmaj.

Hettler, U. (2012). *Social media marketing: Marketing mit Blogs, sozialen Netzwerken und weiteren Anwendungen des Web 2.0*. Walter de Gruyter.

Heymann-Reder, D. (2011). *Social Media Marketing: Erfolgreiche Strategien für Sie und Ihr Unternehmen*. Pearson Deutschland GmbH.

Hilker, C. (2012). *Erfolgreiche Social-Media-Strategien für die Zukunft: Mehr Profit durch Facebook, Twitter, Xing und Co*. Linde Verlag GmbH.

Irak, D.,& Yazıcıoğlu, O. (2012). Türkiye ve sosyal medya. Okuyan Us.

Marziliano, N. (1998). Preface: ManagingtheCorporate Image and Identity: A Borderlinebetween Fiction andReality. International Studies of Management &Organization, 28(3), 3-11.

Ostio, M. J. R. (2012). Relaciones Públicas 2.0: el uso de los medios sociales en la estrategia de comunicación online de marcas ciudad españolas. *Revista Internacional de Relaciones Públicas*, *2*(3), 71-90.

Robins, K. (2013). İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası. Ayrıntı Yayınları.

Schwindt, A. (2012). Das Facebook-Buch. O'Reilly Germany.

Şalcıoğlu, K. (2014). Sosyal Delilik, Profil Yayınları.

Ward, B. (2011). Socialmediamarketing. Data-Becker.

Weinberg, T.,Ladwig, W., &Pahrmann, C. (2012). Social-Media-Marketing: StrategienfürTwitter, Facebook &Co. O'Reilly Germany.

Williams, S. L., & Moffitt, M. A. (1997). Corporate image as an impression formation process: Prioritizing personal, organizational, and environmental audience factors. *Journal of Public Relations Research*, *9*(4), 237-258.

İnternet Kaynakları

http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici istatistikleri -2015/, Erişim Tarihi: 26.08.2016.

http://www.tbb.gov.tr/belediyelerimiz/belediyeler/, Erişim Tarihi: 26.08.2016.

CODEX CUMANICUS'UN YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

Yrd. Doç. Dr. Cihan ÇAKMAK

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Özet

XIV. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinde uzanan topraklarda pek çok topluluk yaşıyordu. Tarihçilerin Deşt-i Kıpçak olarak adlandırdıkları bu topraklarda Kıpçak Türkleri yaşamlarını sürdürüyorlardı. Ticari ve dini faaliyetlerin yoğun olması beraberinde toplumlar arasındaki kültürel ilişkilerin artmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Alman ve İtalyan rahipler misyonerlik faaliyetlerini hızla sürdürüyorlardı.

Bu amaçla kaleme alınan Codex Cumanicus XIV. yüzyılda yaşamış Kıpçak Türklerinin dilini, kültürünü ve yaşam şekillerini öğrenmemiz açısından eşsiz bir eser olarak karşımızda durmaktadır. Söz konusu eserin bir diğer özelliği ise XIV. yüzyılda yabancılara Türkçe öğretimi konusunda aktif olarak kullanılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Codex Cumanicus, Yabancılara Türkçe Öğretimi, Kıpçaklar.

PLACE OF CODEX CUMANICUS IN TEACHING TURKISH TO STRANGERS

Abstract

In the century of fourteenth lots of communities were living in North Black Sea Territories. Kipchak Turks that named by historians as Deşt-i Kıpçak were also living in these lands. Those days intensity of commercial and religious activities caused to promote relations between communities. In addition to this, German and Italian priests were walking around in this area to engage in missionary activities

Codex Cumanicus fourteenth is a unique work which confronts us in terms of learning of Kıpcak Turks' culture, language and way of life. This unique work's another feature is usage in XIV. Century to teach Turkish for strangers.

Keywords: Codex Cumanicus, Teaching Turkish to strangers, Kipchaks.

I. GİRİŞ

Derin bir tarihi birikime sahip Türkler tarih boyunca çok sayıda devlet kurmuşlardır. Hakimiyet alanındaki topraklarda pek çok kültüre beşiklik eden Türkler, dillerinin diğer toplumlar tarafından öğrenilmesi doğrultusunda bir yönetim anlayışı benimsemişlerdir.

Küreselleşen Dünyada insanların birbirleriyle olan iletişimi büyük önem kazanmıştır. Bu amaçla bir dil bilmenin bile yetersiz olduğu çağımızda ikinci hatta üçüncü bir dil öğrenmek adeta zaruri bir hal almıştır.

Bilindiği gibi dil bir kültür aktarımıdır. Bu bağlamda siyasi ve ekonomik açıdan güçlenen Türkiye Cumhuriyeti devleti Türkçenin dolayısıyla Türk kültürünün yurt dışında öğretilmesini sağlamak amacıyla Dünya üzerinde farklı coğrafyalarda açtığı 40'tan fazla kültür merkezi ile bu amaca hizmet etmektedir.

Türk Dili tarihi bakımından ele alındığında ise özellikle Kâşgarlı Mahmud'un Araplara Türkçeyi öğretmek gayesiyle kaleme aldığı Dîvânu Lugâti't-Türk'te yabancılara Türkçe öğretimi konusu ilk kez sistemetik bir şekilde ele alınmıştır. 11. yüzyılı takip eden dönemlerde birbirine benzer veya birbirinden farklı yöntemlerle yabancılara Türkçe öğretimi konusunda çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu bağlamda 14. yüzyılda kaleme alınan Codex Cumanicus, Dîvânu Lugâti't-Türk'ten sonra değerlendirilmesi gereken en önemli eserdir. Kıpçaklar arasında misyonerlik faaliyetlerini sürdürmek isteyen İtalyan ve Almanların Kıpçak Türkçesini öğrenmeleri elzem olmuştur.

Sosyal ve iktisadi hayata dair çok sayıda kelimeyi barındıran Codex Cumanicus, 14. yüzyılın gündelik yaşamına bir perspektif tutması bakımından büyük önem taşımaktadır.

1.1.Kıpçaklar

Aslı Doğu Köktürklerine dayanan, bir süre Kimeklerin içinde bulunan, X. yüzyılın ilk yarısında Kimeklerden ayrılıp müstakil bir boy haline gelen ve bu süreç içinde başka Türk boylarınca da takviye edilen Kıpçaklar hakkında yapılan incelemeler Kıpçak göçlerinin geniş bir alana yayılması ve bu münasebetle başka milletlerle çeşitli coğrafyalar ve alanlarda temas kurmaları bu Türk boyuna Batı dünyası tarafından değişik adlar verilmesine sebep olmuştur.

XI. yüzyıl ortalarında Kumanlar Rus kaynaklarına göre Batı Sibirya'daki ana vatanlarından Güney Rusya'ya yerleşmişlerdir. Kumanlar, göçlerini Batı Sibirya'dan Güney Rusya'ya kadar takip edebildiğimiz Türk halkına aittir. Bu konuyla ilgili Merv'deki bir tüccar, aynı zamanda Ermeni bir papaz olan Mattheus von Edessa yazılarında bu halkın göç etmesini ele almıştır (Dagmar 1980: 11).

İslam ve daha sonra Gürcü kaynaklarında geçen Kıpçak adı Türkçe olarak "öfkeli, birden kızan" anlamına gelmektedir. Bununla birlikte *Kuman* ve *Kun* adlarının Türk lehçelerinde de "sarımtırak", "solgun" anlamında kullanıldığı da bilinmektedir. G. Haloun Kumanların Moğollarla ilişkili bir kavim olduğunu ileri sürmüştür. Fakat Kuman-Kıpçak dilinde Moğolca hiçbir unsura rastlanmadığı gibi fiziki bakımdan Kumanların Moğollar ile hiçbir benzerliği de bulunmamaktadır (Kafesoğlu 2005: 186).

Kıpçaklar çok geniş bir alana yayılmalarına rağmen siyasi bir birlik kuramamış, tarihte tek bir merkez ve idari yönetim altında toplanamamışlardır. Bunda çok geniş bir alana yayılmalarının etkisi olabilir. Orta Asya'dan Tuna havzasına kadar yayılan Kıpçakların hakim

oldukları alanlardaki varlıklarına Moğollar son vermişlerdir. Kıpçaklar kendilerine son veren Moğol devletinde önemli mevkilerde bulunmuşlardır. Mısır'daki Memluk Devleti bünyesinde de önemli roller üstlenmişlerdir. Memluk devletinin hakim olduğu bölgede Kıpçaklarla birlikte diğer bir hakim unsur da Türkmenlerdir. İlk Türk Memluk hükümdarı olan Aybek de bir Türkmendir. Zamanla Memluk devletinde hakimiyet Kıpçakların eline geçmiştir. Bu bölgede yazılan Türkçe gramerlerde esas olarak Kıpçak lehçesi yanında Türkmenceye de yer verilmesinin nedeni budur. Bu iki Türk kavminin birbiriyle karıştığı da bir gerçektir. Kıpçaklar daha eski zamanlarda da Oğuz boyları ile karışmışlardır (Karamanlıoğlu 1994: XVIII).

1.2. Kıpçak adı

"1909 yılında; Moğolistan seyahati sırasında; Selenga Irmağının güneyinde, Mogon Şine Usu vadisinde, G. F. Ramstedt tarafından bulunan ve onun adlandırmasıyla Şine Usu kitabesi olarak bilinen taş levhadaki ifade, Kıpçak kavim adının ilk tesbiti olarak kabul edilmektedir: Uygur kağanlığının kurucularından İl-itmiş Bilge Kagan'ın (747-759) mezarının bir parçası olduğu anlaşılan bu kitabede "*türük kıbçak elig yıl olurmış*…"ibaresi yer almaktadır. Yapılan son araştırmalarda, eski abidelerdeki Kıpçak kavim adının, çeşitli siyasi ve tarihi sebeplerle *sir* kavim adının yerine geçtiği iddia edilmektedir." (Öner 1998: XVI)

Kıpçak adı İslam kaynaklarında *kıpçak, kıbçak, kıfçak*, Batı kaynaklarında ise *Kuman,* (Yun. Komanen, Lat. Kuman, Mac. Kun, Rus. Polovtsi, Alm. Falben) ve *kun* kelimeleriyle karşılanmıştır (Karamanlıoğlu 1994: XVII).

Kıpçak adı Uygur vesikalarında bir şahıs adı olarak da geçmekte fakat bu sözün kökeni tam olarak bilinmemektedir. Kaşgarlı Mahmud'da Türklerden bir bölük, bu bölüğün oturduğu ve Kaşgar yakınında bir yer adı olarak geçer. Kıpçak kelimesi Kutadgu Bilig'de *kovı* kelimesi olarak görülür ve Kıpçak kelimesinin *kovı* ve *kovuk* kelimeleri ile bağlantılı olduğu düşünülür (Karamanlıoğlu 1994: XVII).

Kıpçak adı için başvurabileceğimiz en önemli kaynak Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk adlı eseridir. Söz konusu adlandırma Dîvânu Lugâti't-Türk'te **kıpçak** ve **kıwçak** şeklinde karşımıza çıkar:

kıpçak *"Türklerden bir bölük"* (Atalay 2006 : 844)

kıfçak*"Kaşgar yakınında bir yer adı"* (Atalay 2006 : 844)

kıfçakladı *= Ol anı* ***kıfçakladı****. "O, onu Kıpçak boyundan saydı, onlara nispet etti."* (Atalay 2006: 312)

kıwçaklandı *= Er* ***kıwçakladı****. "Adam Kıpçak kılığına girdi ve Kıpçak huyu ile huylandı."* (Atalay 2006: 324)

Kutadgu Bilig'de şu beyitle **kowı Kıwçak** / **Kıwçak kowı** şeklinde terkiple kullanılmıştır:

Yalawaç yawuz bolsa ***kıwçak kowı***

Siziksız tüker anda bekler suwı (Arat 1999b: 277)

Bu ***kıwçak kowı*** *dünya kiçki ajun*

Neçe beg karıttı karımaz özün (Arat 1999b: 512)

II. CODEX CUMANICUS

2.1. Codex Cumanicus Hakkında Genel Bilgiler

Codex Cumanicus, 13. ve 14. yüzyılda yazılmış Kuman dilinin en geniş kapsamlı kayıtlarındandır. Kumanca bir doğu Türk lehçesidir. Kuman halkı bugünkü Batı Sibirya ovasını kapsayan bir bölgeden gelmektedir. Bu bölge İslam kaynaklarına göre İrtiş ve Ob'un kuzeybatı nehir vadisine bakmaktadır (Dagmar 1980: 11).

Eser, Kıpçak Türk şivesinin bugüne kadar ele geçen derli toplu yegane kaynağıdır. Günümüzde tek nüshası Venedik Saint-Marcus kütüphanesinde yer almaktadır. Eserin şair Petrark'a ait olduğu düşünüldüğünden bazen *Codex de Petrarque* adıyla da anılır (Caferoğlu 2000:161).

Codex Cumanicus, bugün isimleri dahi kaybolmuş ve büyük Türk tarihinin unutulmuş sayfalarına katılmış Kumanların biricik[1] büyük dil abidesidir (Çağatay 1944: 759-760).

Kitabın başlığında da ifade edildiği gibi, Codex Cumanicus ile ilgili yapılan araştırmalar iki bölümden oluşmaktadır: Eserin oluşumu ve anlamı. Her iki amaç araştırmanın uygulama şekli bakımından birbiriyle sıkı bir ilişki içindedir. Çünkü zaman ve mekanın belirlenmesinin ispatı, aynı zamanda bu kaynağın anlamının, tarihi bir doküman olarak kusursuz bir şekilde ortaya konması bu araçlarla gerçekleştirilmiştir (Dagmar 1980: 8).

Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kıpçak Türklerinden Almanlar ve İtalyan misyonerler tarafından derlenmiş iki bölümlük bir eserdir. Kıpçakların o dönemki yazı dilini değil konuşma dilini esas alan bir eserdir. Eser Alman ve İtalyan bölümlerinden oluşur.

2.2. Eserin Yazılış Tarihi, Yazarı ve Nerede Yazıldığı

"830 yılında Evangelist Markus'un iskeleti üzerinde inşa edilmiş Venedik Katedrali Kütüphanesinde çok değerli, Codex Cumanicus (CC) diye anılan bir kitap vardı. Şair ve kitap toplama meraklısı Petrarca[2], Antonius Von Finale adlı birisinden almış ve 1362 yılında diğer kitaplarla birlikte Venedik Cumhuriyetine hediye etmişti. Bahis konusu Codex'in ilk satırlarının 1303 tarihini ihtiva ettiğine bakılırsa, kitap bu tarihle 1362 yılları arasında meydana gelmiş demektir. İçinde bulunan metinler İtalyanlar ve Almanlar tarafından toplanmıştır. Bunlar muhtemelen, Volga'nın aşağı yatağında eski misyoner bölgelerinde faaliyet gösteren Fransiskan mezhebi mensupları idiler. "Daha 1314 yılında Tatar vikariatında 17 Fransiskan[3] manastırından bahsedilir ve Kıpçak Hanı Özbek 1338 yılında Fransiskan mezhebi mensuplarına

[1]CC'dan başka Kumanca olmak üzere Macarca *pater noster* (bir Hıristiyan ilâhisi) vardır. Fakat bu metin bize kadar çok fena bir vaziyette gelmiştir. Metin XIV. ve XV. yüzyıla ait olsa gerek; bu dua sonradan çoğu Türkçe (Kumanca) bilmeyenler tarafından nakledildiğinden birçok sesler yanlış verilmiş, bazı heceler düşmüş, mana ifade etmeyen heceler eklenmiştir. Bazı Kumanca kelimelerin yerine Macar kelimeleri geçmiş, birbirine yakın olan kelime terkipleri ayrılmış, birlikte olmayacak kelimeler beraber gelmiştir. Dil bakımından CC'un dili ve bu metin iki şiveye ayrılmaktadır. Ayrıca bu eserden Macaristan'daki Kumanların CC'un diliyle ve Peçeneklerin dilinin birbirine pek yakın olduğu anlaşılmaktadır (bk. J. Nemeth, İnschrift N. SZ. M. 52-54 S.)

[2] Francesco Petrarca 20 Temmuz 1304'te Arezzo'da dünyaya gelir. Petrarca dönemin seçkin hocalarından hukuk ve din dersleri alır. Roma Senatosu tarafından Petraraca'ya şairlik tacı verilir. 18 Temmuz 1874'te Arqua'daki evinde ölür.

bizzat bir manastır yeri bağışlamıştır." (Gabain 1979: 73) D. A. Rasovskij ise 1303'ü CC'un kopya tarihi olarak kabul eder ve eserin 13. yüzyıl içinde yazıldığını düşünmektedir." (Ercilasun 2004: 387)

Bize aktarılmış olan el yazıları Cod. Marc. Lat. DXLIX imzası adı altında Venedik'teki Sankt Marcus Kütüphanesinde bulunmaktadır. Codex içerik bakımından birbirinden farklı üç bölümden oluşur:

1. Bölüm: Üç dildeki sözlükten (Latince-Farsça-Kumanca)
2. Bölüm: Genellikle Kuman dilindeki dini metinler, dualar, vaazlar ve ilahiler.
3. Bölüm: Kısmen Kumanca-Almanca sözlükten oluşur. Söz konusu çalışma, ilgili yayınlardaki karşıt görüşlerin aksine şunları içerir:

a. Codex'in tarihinin belirlenmesi b. Codex'in menşei, c. Eser sahibi

Prof. Haussig'e göre araştırmalar üç problemi kapsamaktadır: Tarihi olgularla CC'un oluşum zamanının belirlenmesi, oluşum yeri ve (gerçek) yazarının belirlenmesi, Codex'in teşekkül etmesinde 13. yüzyıldaki kısa hikayelerin karalamalarının belirlenmesi. CC yazıldığı ya da kopya edildiği gün olan kutsal Johannes Gününe (11 Temmuz 1303) ithaf edilmiştir. Bugünkü 21,5 x 15 cm ölçüsündeki deri kitap cilt 18. yüzyılın ilk yarısına aittir. Bunda toplam 82 yapraktan oluşan 3 tane bölüm (zımbalama) vardır (Dagmar 1980: 12).

Eserin tek nüshası Venedik Saint Marcus Kütüphanesinde bulunmaktadır. Zamanında şair Petrarque'a ait olduğu için "Codex de Petrarque" adıyla da anılır. Eser sonradan bir cilt haline getirilmiş olup birbirinden ayrı iki defterden oluşmaktadır. İlk defter aynı elle yazıldığı halde ikincisi farklı kişilerce yazılmıştır. Her iki kısım da gerek imla gerekse yazı bakımlarından birbirinden epey farklıdır (Karamanlıoğlu 1994: XXI).

Eserin Saray şehri ve Azak Denizine yakın bir bölgede yazılmış olabileceği görüşü bulunmaktadır. Codex Cumanicus'un Karadeniz'in kuzeyindeki coğrafyada yazıldığı görüşü ağırlık kazanmaktadır (Caferoğlu 2000: 178-179).

Eserin yazıldığı yer konusunda olduğu gibi ne zaman yazıldığı konusunda da zorluklar vardır. Codex'in birinci İtalyan bölümündeki bilgilere göre bu bölüm miladi 1303 tarihinde yazılmış ya da istinsah edilmiştir. Fakat eser iki kısımdan oluşmakta olup iki farklı muhitte yazılmıştır. O halde 1303 tarihinin eserin İtalyan bölümünün yazıldığı kesin tarih olup olmadığı konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Codex'le ilgili araştırma yapanlar bu tarih üzerinde de ortak bir fikir belirtmemişlerdir (Caferoğlu 2000: 180). Codex Cumanicus, 13. yüzyıl sonları ile 14. yüzyıl başlarında yazılmış olmalıdır (Bozkurt 2005: 319-320).

Sonuç olarak eserin yazıldığı yer kesin olarak bilinmemektedir. Ercilasun'un *Türk Dili Tarihi* adlı eserinde ve Gabain'de bu konuda herhangi bir bilgi verilmemektedir. Caferoğlu'nun *Türk Dili Tarihi*'nde de eserin yazıldığı yer konusunda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Efrasiyab Gemalmaz da Codex Cumanicus'un ne zaman ve kimler tarafından yazıldığının tam olarak bilinmediği görüşünü ileri sürmektedir.

2.3. Eserin Bölümleri

a. İtalyan Bölümü: Eserin ilk kısmına İtalyanlar tarafından yazıldığı için İtalyan bölümü denmiştir. İkinci kısma ise Kıpçakça-Almanca düzenlenmiş olmasından ötürü Alman bölümü adı verilmiştir. İtalyan bölümü iki sözlük kısmından oluşur. Bunlardan biri alfabe

sırasına göre diğeri ise konularına göre tasnif edilmiştir. Sözlükler Latince-Farsça-Kıpçakça olarak üç sütun halinde düzenlenmiştir (Karamanlıoğlu 1994: XXI).

Codex'in İtalyan kısmı alfabetik bir şekilde düzenlenmiştir. Bu bölüm maddî ve manevî hayatla ilgili kavramları içinde barındırır. Codex'in İtalyan kısmında isimler, fiiller gibi gramer şekillerine de yer verilmiştir. O devir Kıpçak dilinin tarihi ve ekonomik hayatını aydınlatan malzemeler Codex'te sıralanmıştır. Codex'in İtalyan bölümünde yaklaşık 1560 kelime bulunmaktadır. Bu kelimeler sırasıyla Latin, Fars dilleriyle Kıpçak Türkçesi üzerinde düzenlenmiştir (Caferoğlu 2000: 162-172).

İlk 55 yaprağın yazımı geriye kalan 26 yaprağın yazımından açıkça ayrılır. Her bölüm kendi söyleyişine göre bir çevriyazı düzeni denemiş olan İtalyanlardan, öbürü Almanlardan kalır. Her iki bölüm de kendi içinde bir birlik göstermez. Türkçenin kimi sesleri din adamlarınca iyi tanınmaz. Bu yüzden çeşitli seslerin yaklaşık değerlerinde yer yer sapmalar görülür (Bozkurt 2005: 320).

Codex'in ilk bölümünde Kaffa'daki Notariats ağızları önemliydi, çünkü daha önce misyonerlerin değiştirdiği konular cevapsız kalmıştı. Bu belirsizlik Codex'in oluşumunun Saray yakınlarındaki Batıda yer alan Volga'da Altın Ordu Devleti (Goldenen Horden) hükümdarının başşehrinde araştırılmasına neden olmuştur. Kaffadeki Notariats ağızlarında köle ticareti ile ilgili dokümanlar Doğu Akdeniz ülkelerinde bilindik idi. Bazı köleler, savaş kölesi olarak Memlukler ordusunu güçlendirmek üzere Mısır'a gönderildiler. Hristiyan köleler satışta serbest bırakıldığı için, köle ticaretini engelleme Kırım'da Türk kölelerin inanç değiştirmesi ile misyonerliğin esas noktasını oluşturmuştu. Bu tespit, ikinci bölüm kayıtlarının 16 katip tarafından ele alınmasına neden olmuştur. Codex'in bu bölümü aynı manastırın farklı mensuplarının bir araya getirdiği kayıtların antolojisini ortaya koyar. Bu kitabın en büyük faydası unutulmuş bir dilin, tarihi bir kaynak olarak değerli bir eser haline getirilmiş olmasıdır (Dagmar 1980: 9).

b) Alman Bölümü: Codex Cumanicus'un bu bölümü bir Kıpçakça-Almanca sözlükle başlamaktadır. Eserin girişindeki bu lugat tıpkı İtalyan bölümündeki Latince-Farsça-Kıpçakça lugat gibi belirli bir sistem çerçevesinde değil gelişigüzel bir şekilde düzenlenmiştir. İtalyan bölümünde olduğu gibi bu bölümde de gramer hususiyetlerine yer verilmiştir. Alman bölümünü en çok karakterize eden taraf ise Hristiyan dinine ait metinler ile iki dilli Latince-Kıpçakça parçalara yer verilmiş olmasıdır. Kıpçak bilmecelerine de yer verilen bu bölümde Kıpçak Türkçesini karakterize edebilecek daha fazla orijinal unsura yer verilmiştir. Bu açıdan Codex'in Alman bölümü İtalyan bölümünden daha değerlidir. "Alman bölümünde Fars diline katiyyen yer verilmemiştir. Büyük bir ihtimalle, Codex'in bu kısmını derleyenler Fars diline vakıf olmamışlar, yahut da bu dile ihtiyaç görmemişlerdir. Bu bölümün Latincesi de oldukça doğru olup, birinci bölümde olduğu gibi, İtalyanca unsurlardan uzak kalmıştır." (Caferoğlu 2000: 174) Alman bölümünün özelliği sözlükten başka içinde tercümeleri de bulunan dini İncil'den parçalar, metinler, atasözleri ve bilmecelere de yer vermesidir (Karamanlıoğlu 1994: XXI).

İkinci deftere *Alman Bölümü* denir. Alman bölümü Kıpçak bozkırına yakın bir yerde yazılır. Daha değişik, çok renkli gereçleri içerir. Alman bölümü Kıpçakça-Almanca sözlükle başlar. Bölümde Kıpçakça-Almanca, Kıpçakça-Latince dizinler yer alır. Bunu Kıpçakça dua ve ilahilerle 47 bilmece izler. Alman bölümünün özgün yanı Kıpçakça Hristiyan metinlerin yer almasıdır. Kıpçakça metinlerin üzerinde Latince çevirileri vardır. Yer yer Kıpçakça dilbilgisi kurallarına değinilir. Çeşitli günler için vaaz gereçleri, tövbe duaları verilir. Böylece Alman bölümü otuza yakın dilimi içerir. Son on dilin Kıpçakçanın eklerine ayrılır. Tüm bu içeriği ile Alman bölümü, İtalyan bölümüne göre daha değerlidir (Bozkurt 2005: 320-321).

Codex'in Alman bölümünün, Grönbech'in faksimile neşrine göre içerisine aldığı malzeme fihristinde Kıpçakça-Almanca lügat, Kıpçakça-Latince İtalyanca bir metin, Bilmeceler, Tövbe duası, Ölümle cezalandırılan yedi günah, İncilden alınma muhtelif vecizeler ve kilise azizlerinden iktibaslar, Aya Stefan gününde, Mukaddes İsa gününde, Ave maria ve Latince başlıkların da bulunduğu parçalar yer almaktadır (Caferoğlu 2000: 174-176).

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Codex Cumanicus esasen Türkler arasında Hristiyanlık dinini yaymak üzere kaleme alınmış bir eserdir. Bunun yanında Alman ve İtalyan bölümlerinin yazmaları farklı kişilerin elinden çıktığı için bu iki kitap birbirine benzememektedir.

III. CODEX CUMANICUS'TA GÖRÜLEN SÖZ VARLIĞI

Codex'te üzerinde önemle durulması gereken husus o devir Kıpçak Türklerinin sosyal ve kültürel hayatına yer veren kelimelere yer verilmesidir. Bu kelimeler Kıpçak Türklerinin yaşam tarzlarını yansıtması bakımından son derece önemlidir.

3.1. Dinî Tabirler

teŋri "Tanrı"

teŋri sövmekligi "Tanrı inayeti, lutfü"

mariam katun "Meryem hatun, Meryem ana"

frişte "melaike"

yar "yardım"

uçmak "cennet"

tamuk "cehennem"

yazuk ayıtmak "ikrar etmek"

ulu kün "bayram, bayram günü"

kuyaş "güneş"

peygamber "peygamber"

sadaga "sadaka" (Caferoğlu 2000: 163)

Tabiat

Eserde hava, su, yer, ateş gibi dört temel element sıralanmıştır:

hava "hava"

salkun "rüzgar, hava"

su "su"

yer "yer"

ot “ateş”

karangu “karanlık”

bulud “bulut”

yamgurlu hava “yağmurlu hava”

yel “rüzgar” (Caferoğlu 2000: 163)

3.3. Zaman

ay “ay”

kün “gün”

yıl “yıl, sal”

keçe “gece”

taŋda “ferda”

birisi gün “öbür gün”

tob-ay “nisan vb.” (Caferoğlu 2000: 164)

3.4. Beş Temel Duyu

Bu iki grup kelimeler arasına beş duyuyu ifade eden kelimeler sıkıştırılmıştır:

körmek “görmek”

eşitmek “işitmek”

tatmak “tadmak”

ıylamak “koklamak”

tutmak “hissetmek” (Caferoğlu 2000: 164)

3.5. Ekonomi-Ticaret

Codex’in en zengin ve ekonomik hayatını anlatan kısımda ticaretle ilgili kelimelere yer verilmiştir. Birinci esas başlık altında toplanan kelimeler genel itibariyle ticarete ait Kumanca kelimelerle beraber hususi kavramları da ihtiva eder. Bunun yanı sıra ticareti yapılan ürünler de eserde ele alınmıştır. Codex’te karşılaştığımız tüm bu ticaret malzemeleri, ticari ürün çeşitliliği ve zenginliği bize o dönemde yaşamış Kıpçak Türklerinin zenginliğinin yanı sıra estetik sahibi olduklarını göstermesi bakımından ilgi çekicidir:

bazargan “tüccar, satıcı, bazirgan”

satuk “ticaret, alışveriş”

alıcı “alıcı”

behet “kaparo”

kövüz “seccade”

çerçi “el satıcısı, küçük satıcı, çerçi”

akça, nakt “para vb.”

conban ketan “champagne keteni”

rusi ketan “Rusya keteni”

alamani ketanı “Almanya keteni”

Orlens ketan “orlean keteni”

Lonbardi ketanı “lombardiya ketanı”

last “ham ipek, stupa”

kendir “kendir”

yuŋ “yün”

üsküli “yapağı”

katifa “kadife” (Caferoğlu 2000: 165-166)

Yukarıdaki söz varlığına ek olarak eserde kan “kan”, balxam “balgam,” sarı “safra”, savda “melankoli” gibi kelimelere de yer verilmiştir (Caferoğlu 2000: 163).

Bu bölümleri çeşitli başlıklar altında zıtlık, iyilik, kötülük, insanların iyi ve kötü vb. vasıflarını ifade eden şu kelimeler takip eder: *çıplak-elbiseli, tatlı-acı, bütün-parça, yiğitlik, yamanlık, arıh, yaman, köklü, eygi, yakşı, küçlü, tilsiz* vb. (Caferoğlu 2000: 164-165)

İtalyan kısmında dikkati çeken bir diğer kısım da insanın vücut uzuvlarıyla ilgili kelimelerin yer aldığı 85 kelimelik kısımdır (Caferoğlu 2000: 165).

ıskarlat – bir nevi ince mendil (Caferoğlu 2000: 167).

Yukarıdan beri saydığımız bu geniş ve çeşitli ürün yelpazesine *kokulu yağlar, ilaç nebatları, baharat, şeker ve şekerlemeler, tatlılar, yağlar, bal, fildişi, deri, balık, kuş tüyü, madeni tabaka; kıymetli taş adları yakut, inçü, karabar piroza-firuze, yalmas-elmas, zumrut-zümrüt* gibi ürünler de zikredilir (Caferoğlu 2000: 167-168).

3.6. Hayvan Kürkleri

Batı ile Altın-Ordu sahası arasındaki ticaret eşyası alışverişini veya değişiminin tipik ürünü çeşitli hayvanlardan elde edilen kürkler oluşturur:

koyan “tavşan kürkü”

tülkü “tilki kürkü”

teyin “sincap kürkü”

kara teyin “karasincap kürkü”

kiş “samur kürkü”

savsar “genellikle kuzeyde yaşayan Zerduva adında bir hayvanın kürkü”

dela “taş zerduvası kürkü”

küzen “Kokarca kürkü” (Caferoğlu 2000: 168)

3.7. Araç Gereç

izba “oda”

bohorik “ocak”

dıvar “dıvar”

juzak “kilit”

açkus “anahtar”

olturguç “sandalya”

tüb “temel”

agınguç “merdiven”

kum “kum”

kireç “kireç” (Caferoğlu 2000: 168-169)

3.8. Meslek Grupları-Ticaret

Ticaretle uğraşan meslek gruplarına ait kelimeler eserde şu şekilde listelenmiştir:

otaçı “doktor ve cerrah”

culahak “dokumacı”

nakşlagan “ressam, nakkaş”

şiraçı “şarapçı”

kasap “kasap”

bıçakçı “bıçakçı”

bakçaçı “bahçıvan”

etmekçi “fırıncı”

eyerçi “eğerci”

yakçı “yaycı”

oħçı “okçu”

yügençi “yularcı”

çıgrıkçı “çıkırıkçı”

kobuzçı “kobuzçu”

yalçı “ücretli amele”

hammal “hamal”

hökümçi “dava vekili”

sıkrık “postacı, kurye” (Caferoğlu 2000: 169-170)

3.9. Savaş Aletleri

Savaşla ilgili bölümde; zırh, kalkan, ok, yay kelimeleri verilmiştir.

3.10. Saraçlık ve Nalbantlık

Saraçlık ve nalbantlık mesleği ile ilgili kelimelere bolca yer verilmiştir: at, nal, çivi, ahır, torba, kaşağı, gem, eğer altı vb.

3.11. Eğitim-Öğretim

Dönemin terbiye ve eğitim-öğretim ile ilgili olarak da okul müdürü, okul, bank-sıra, talebe, sanat, iş, güç, işlemek vb. kelimelere yer verilmiştir.

3.12. Eğlence Hayatı

Devrin eğlence hayatıyla ilgili olarak; tef, zurna, ney, tanbur, nağara, kobuzçı, oyunçı, maskara < (canbaz), temaşa, latife, maskara vb. zevk ve eğlence hayatıyla ilgili kelimeler kullanılmıştır (Caferoğlu 2000: 171).

3.13. Devlet İdaresi ve Yönetim

kan “Han “imparator, padişah, han”

kan katunı “imparatoriçe”

sultan “sultan”

sultan katunı “sultan hatunı”

beg “şehzade, prens”

bey “bey, amir”

çeri başı “ordu kumandanı”

elçi “elçi, sefir”

yarguçı “hakim, vali”

şeriyet “hakim, kadı”

bugavul “mübaşir”

alpavut “nefer, asker, er”

atlu kişi “süvari”

koga “bey, eşraf”

taç, dac “taç”

orda “ordu karargahı, belediye”

epçi “kadın”

evdeki epçi “hizmetçi kadın”

evdeki kız “hizmetçi kız”

karavaş küŋ “cariye”

tolmaç “tercüman, dilmaç (Caferoğlu 2000: 171)

Özetle söyleyecek olursak Codex’in İtalyan bölümünde tüm bu saydığımız konu başlıklarının ve kelimelerin yanı sıra mutfak eşyalarına, yemiş ağaçlarıyla ilgili meyvelere, sebzelere, süt vs. ile pişirilen yemeklere ait söz listesi kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra, kuşlara, bit, pire vesaireye varıncaya kadar haşerata dair madde başları da listelenmiştir. Bu şekilde Codex’in İtalyan kısmında ayrı ayrı konular ve başlıklar altında yer alan 1120 kelimeden oluşan bir sözlük zenginliği bulunmaktadır. Tüm bu kelimeler devrin Kıpçak Türklerinin sosyal hayatı ve kültürel ortamını öğrenmemiz açısından son derece önemlidir (Caferoğlu 2000: 172).

IV. SONUÇ

Yabancılara Türkçe öğretimi son yıllarda Türkiyede ve dünyada son derece önemli bir noktaya gelmiştir. Bu bağlamda yurtdışında başta Yunus Emre Enstitüsü öncülüğünde açılan kültür merkezleri olmak üzere Türkçenin ve Türk kültürünün yurt dışında yayılmasını sağlamak amacıyla önemli bir işlev görmüştür.

Türk dili tarihi açısından ele alındığında Kâşgarlı Mahmud’un 11. yüzyılda kaleme aldığı eşsiz eseri Dîvânu Lugâti’t-Türk yabancılara Türkçe öğretimini modern bir usulle ele almıştır. Bunun yanı sıra 14. yüzyılda yazılan Codex Cumanicus o devir Türk dünyasının (Kıpçakların) sosyal, kültürel, ictimai, ekonomik ve siyasi ilişkilerine bir perspektif tutması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Codex Cumanicus’un latin harfleriyle kaleme alınması o devrin imlasını tam olarak yansıtması bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Codex’te hayatın her alanına yönelik zengin bir söz varlığı listesi bulunmaktadır. Sadece misyonerlik faaliyetlerinden dolayı Türkçe öğrenme ihtiyacı duymayan yabancılar, hayatın her alanında bilhassa ticari ilişkilerinde ve alışveriş yaptıkları ürünlere yönelik de kelime öğrenme ihtiyacını yoğun bir şekilde hissetmişlerdir.

Codex’te tümdengelim ve tümevarım yöntemlerinin yanında dilbilgisi çeviri yöntemi kullanılmıştır. Eserin Almanca bölümünde zaman zaman tümdengelim yöntemi kullanılmıştır.

İtalyanca bölümde ise dilbilgisi çeviri yöntemi esas alınmış, bazı cümlelerin Latince, Farsça ve Kıpçakça karşılıkları yazılmıştır. Eser Türkçe öğretimine farklı amaçlarla yaklaşıldığını göstermektedir. Örneğin Hristiyanlıkla ilgili ilahiler ve dini metinlerde, eser dini amaçlı Türkçe öğretimini esas almıştır. Günlük hayata ait kelimelerin bulunduğu bölümlerde ise pratik Türkçe öğretimine yönelik parçalara yer verilmiştir. Bu bağlamda Codex Cumanicus'un genel amaçlı Türkçe öğretiminden ziyade özel amaçlı Türkçe öğretimine yönelik olarak hazırlanmış olduğu söylenebilir (Erdem, 2009: 896-897).

Kaynakça

Anna Maria von Gabain (1998). "Codex Cumanicus'un Dili" (Çev. Mehmet Akalın), *Tarihi Türk Şiveleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Argunşah, Mustafa, Güner, Galip (2015). *Codex Cumanicus*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Bozkurt, Fuat (2005). *Türklerin Dili*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Caferoğlu, Ahmet (2000). *Türk Dili Tarihi I-II*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Comes Geza Kuun (1880). *Codex Cumanicus, Bibliothecae Ad Templum Divi Marci Venetiarum, Budapestini*, Editio. Scient. Akademiae Hung.

Caferoğlu, Ahmet (2011). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Clauson, sir gerard (1972). An Etymological Dictionary Of The Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford University Press: At The Clarendon Press.

Çağatay, Saadet (1963). *Türk Lehçeleri Örnekleri I*, Ankara.

Ercilasun, A. Bican (2005). *Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdem, İlhan (2009). "Yabancılara Türkçe Öğretimiyle İlgili Bir Kaynakça Denemesi", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 4/3, Spring, p. 888-937.

Dagmar, Drüll (1980). *Der Codex Cumanicus Entstehung und Bedeutung*, Klett-Cotta.

Drimba, Vladimir (1973). *Syntaxe Comane*, Leiden, Bucureşti, Romania.

Drimba, Vladimir (2000). *Codex Cumanicus*, Bucarest.

Kâşgarlı Mahmud (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk* (Haz. Ahmet Bican Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kâşgarlı Mahmud (2006). *Divanü Lûgati't-Türk I,* 5. Bs., (çev. Besim atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kâşgarlı Mahmud (2006). *Divanü Lûgati't-Türk II,* 5. Bs., (çev. Besim atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kâşgarlı Mahmud (2006). *Divanü Lûgati't-Türk III*, 5. Bs., (çev. Besim atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kâşgarlı Mahmud (2006). *Divanü Lûgati't-Türk IV*, 5. bs., (çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kowalski, Tadeusz (1929). *Karaimische Texte im Dialekt von Troki*, Krakowie.

Öner, Mustafa (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tibor Hulusi Kun (1949). "Philologica III", *Kazan Türkçesine Ait Dil Yadigârları*, 7. Cilt, Ankara: DTCF Yayınları.

Ek-1

METİNLER

Comes Geza Kuun, Codex Cumanicus, Bibliothecae Ad Templum Divi Marci Venetiarum, Budapestini, Editio Scient. Akademiae Hung. 1880.

MCCCIII die XI Iuly.

LATİNCE	FARSÇA	TÜRKÇE
audio	Mesnoem	eziturmen
audis	Mesnoy	esitursen
audit	Mesnoet	esitur
audimis	Mesnam	esiturbis
auditis	Mesnoyt	esirusis
audiut	Mesnoent	esiturla
audieamus	Mesinidim	esitureduc
audiebatis	Mesinidit	esituredingis
audiebant	Mesinident	esiturlaredj

audiemus	Besnoym	esitkaybis
(am)o	dost medarem	söuarmen
(a)mas	dost medari	söuarsem
(a)ma	Dostdar	sougil
accipio	Mestanem	alurmen
accepi	Stadem	aldum
accipe	Bistan	algil
acendo lumen	var mecunem	yandurumen
acende	var cun	yandir
audiuuo	yari medehem	boluzurmen
arde	Besuzan	cüydur
albergo haspito	ghana cabul mecunem	conaclarmen condurumen
absoluo	Teursemayem	bosaturmen
(a)pareo	peda mesouem	corunurmen
adiungo	Merasanem	yetarmen
aperio	va mecunem	azarmen
aporto	Miauarem	chelturmen
aro terram	çami mebirem	saban surarmen
aquiro	macsap mecunem	casanirmen
armo me	selech mepusem	sagetlanurmen
adiuino	ram mecunem	kamlik etermen
bulio	Meiussen	caynaturmen

concordo	sazgai mecunem	yarasirmen
crepatura	Sighastan	yarilmac
custodi	Nigaa cun	sacla
conpleo	tamam mecunem	tamam etarmen
canbiaui	dacsur cherdem	alistum
credo	bauarmecunem	jnanurmen
conoui	Sinachem	tanidum
copersi	Pusiden	yaptim
dormitauj	Choftem	uyurdum
doleo	dart medarem	agrurmen

Ek-2

Tadeusz Kowalski, Karaimische Texte im Dialekt von Troki, 1929.

1.

ir avazy igitlikka.

ioxtur zan da ioxt – ürak, - bunda gufsuz dunia.

yoi igitlik! Ber kanatlar maia,

ucarmyn terk tiri – ölulardan

ol bostanga, kaida kusanciia

aculyrlar ol tamasa islar,

cecak kibik iasaryanlar,

da bolurlar korkka, altyn umsuncuia!

2.

kol tenrini ium kozlarni da koturul iolya!
bunda usun adam atga tek inanadyr;
at üvratkan coktu, saldy kozun ianya,
da koturup özun, baryba tayyladyr.

4.

tek kim anlar kuc da klak cebar
iazyyanlar bu teli yec irlarymda,
ki yar sozum, kyiasa ulanlar,
tuvdu avur isanclarda?

5.

tuvmus ierdan surulganda
kop korumlar utruladum;
tanuuusuz kyryilarda
buralmaktan men iadadym.

7.

dostum, kardasum…
dostum, kardasym, arugan, kuinalgan karandas
kim ki sen barasyn, zanig kiplansin:
aldavlıg iamanlug kla biliba bolsun
ceigalgan iaslarda bar iernin.

9.

dostlarga

aziz tenri bedri sizga
altyn kunlarba kecani
satyr kyzlar üstuiuzga
saladyrlar baxmaxlarnu.

11.

ana

eska alsam uruslarny
ucsuz avur songularyba
men zaiflamim katynny
da kuclunu bar dostlaryba.

16.

Kara tengiz

kara tengiz! Men unutmam
kucun teran suvlaryinyn!
kop kleim aitma tek iazalmam
cuvlamagun tolgunlaryinyn.

ne bart senin suvlaryida
da kim tabar kenligiini?
kaitam iuvga da zanumda
eltam ucsuz korklarini.

men inanam ki bardur us,
kisun koralmiidir tiri;
aŋla da bil, syily ulus:
aty anyn aziz teŋri.

20.

dostčama.

suvar dostcam da korklucam,
kugurcunum isanclarym,
sen esimde saia ucam,
sendan tolu saguslarum.

sendan irag bolganumda
kop sozlama klagim edi,
tek olturseidyi katymda,
bary bastan ketaredi.

BİZANS İMPARATORU I. JUSTİNİANOS'UN(527-565) EVRENSEL İMPARATORLUK ÇABALARI VE SONUÇLARI

Yrd. Doç.Dr. Fatma ÇAPAN

Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Roma İmparatorluğu'nun sınırlarının genişlemesiyle merkezi otoritenin güç kaybetmesi İmparatorların yeni çareler aramasına neden olmuştur. Dolayısıyla İmparatorluğun doğusuyla batısında birbirine bağlı olan ayrı yönetimler oluşturma çabası görülmüştür. Ancak birbirine bağlılığı esas olan bu imparatorluklar zamanla kopmaya başlamıştır. Bizans, izlediği politikalar nedeniyle uzun süre varlığını korumayı başarmıştır. Ancak Batı Roma İmparatorluğu toprakları Germen kavimler tarafından istila edilmiştir. Kendilerini hiçbir zaman Roma İmparatorluğu'ndan ayrı saymayan ve "Büyük Roma İmparatoru" olarak gören Bizans imparatorları bu tarihten itibaren, 1453 yılına kadar Roma İmparatorluğu'nun varisleri olarak batıda kaybedilen bu toprakları geri almaya çalışmışlardır. Bu çabalarının sebebi ise Roma'yı yeniden ihdas ederek evrensel bir imparatorluk haline dönüştürmek istemeleridir.

Bizans imparatorları arasında bu konuda en hırslı ve azimli olanı ise I. Justinianos(527-565) olmuştur. Bu amaç uğruna birçok taviz vermek zorunda kalan İmparator doğuda en tehlikeli düşmanlarından biri olan Sasanilere ağır vergiler ödemeyi kabul etmiştir. Diğer yandan Balkanlar'da Türkler'e ve Slavlar'a karşı etkili bir mücadele verilememiştir. Bu dönemde dahilde de siyasi, iktisadi ve toplumsal bir takım olumsuzluklar yaşanmıştır. İmparator, evrensel imparatorluğunu tesis etmeyi başarsa da kendisinden sonra çok kısa sürede yeniden topraklar kaybedilmiştir. Haleflerine ise ekonomisi sarsılmış, dış politikası çökmüş, askeri sistemi zayıf ve iç siyasi çalkantılarla dolu bir devlet bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roma, Bizans, Justinianos, Evrensel İmparatorluk.

BYZANTIUM IMPEROR OF JUSTINIANOS(527-565) UNIVERSAL EMPIRE EFFORTS AND RESULTS

Abstract

The weakening of central control with the expansion of so the boundaries Roma Empire so the emperor led to the search for new solutions. For this reason it was seen that the eastern part of the empire was connected to the West in a separete effort. But this empire, which is based on interdependence, has begun to break with time. Byzantine policies have long been able to preserve their existence. But the Western Rome Empire's territaries were invaded by the german tribes. Always count themselves form the Rome Empire and these lands in the West as heirs of the Rome Empire were lost trying to get back with huge empire's until 1453 from this date. The reason for these efforts is that they want to recreate the Rome and transform it into a universal empire.

Among the Byzantine Empire's the most determined and ambitious in this regard is Justınıanos(527-565). The Emperor, who had to make many concessions fort his purpose, agreed to pay heavy taxes to the Sasan, one of the most dangerous enemies in the east. On the

other hand, there wasn't effective struggle aganist Turks and Slavs in the Balkans. There was also a political, economic and social in this period negativity. Emperor, even he manages to establish his universai empire after him were losted in very short time. The succussor of this successor the shaken foreign policy of the economy, left a collapsed military system and a state full of domestic political turmoil.

Keywords: Rome, Byzantine, Justınıanos, Universal Empire.

Giriş

M.Ö VII. Yüzyıl dolaylarında İtalya'nın Roma kenti merkezli olarak kurulan Roma İmparatorluğu'nun sınırları kısa sürede yarımadanın dışına taşmıştır. M.S II. Yüzyıla gelindiğinde İmparatorluğun sınırları batıda Ren nehri ve Britanya'dan doğuda Fırat havzasına kadar uzanmıştır. Dolayısıyla sınırların genişlemesiyle birlikte bir yandan güvenliğin sağlanmasında yaşanan sorunlar diğer yandan ekonomik çıkmazlar, devleti giderek yönetilemez hale sokmuş ve merkezi otorite zayıflamaya başlamıştır. Ayrıca imparatorluk içinde sık sık yaşanan taht kavgaları ve bunlara bağlı olarak yaşanan siyasi cinayetler de iç huzuru bozan önemli faktörlerin arasında yer almıştır. Roma İmparatorluğu böylesine sıkıntılı günler yaşarken M.S 284-305 yılları arasında tahta çıkan İmparator Diocletianus yaptığı uygulamalarla bir nebze olsun İmparatorluğu yeniden eski gücüne kavuşturmaya ve merkezi otoriteyi güçlü bir şekilde kendi elinde tutmaya çalışmıştır. Tarihte *Tetrarkhia*(Dörtlü Yönetim) olarak bilinen yönetim sistemi sayesinde, genişleyen İmparatorluk topraklarını iki ayrı merkezden yönetmeye başlamıştır. Aslında Diocletianus'tan önceki İmparatorların bazıları da bu sistemi uygulamayı denedilerse de devlet yönetimi genellikle babalar, oğullar kardeşler arasında paylaşılmıştır. Diocletianus ilk kez kendi akranı olan ve aileden olmayan bir subayla yönetimi paylaşırken kendi oğullarını da tahta halef olabilecek şekilde dikkate almamıştır. Böylece İmparatorluğun doğusuna ve batısına birer *Augustus* ve *Caesar* görevlendirilmiştir. Bu sistemde batı eyaletlerinin yönetimi İmparator tarafından Maximinus adlı bir generale bırakılırken kendisi de doğuya Nicomedia(İznik) yönelerek doğu eyaletlerinde yönetimi sağlamaya çalışmıştır[1]. Bu uygulama ile İmparator Roma İmparatorluğu'nun kaderini değiştiren bir hamle gerçekleştirmiştir. Her ne kadar başlangıçta İmparatorluğun bütünlüğü esas olsa da zaman içinde tohumları yeşerecek bir ayrılığın başlangıcına sebep olmuştur. Nitekim Diocletianus'tan sonra taht kavgaları yeniden başlamış kendi yerine bıraktığı Augustus'lardan biri olan Constantius'un oğlu Constantinus(Konstantinus) diğerleriyle yaptığı mücadeleyi kazanarak 324 yılında tek başına Roma İmparatorluğu tahtında hakimiyet kazanmıştır. 11 Mayıs 330 yılında kendi adını taşıyan Kontantinopolis şehrini kuran İmparator burayı İmparatorluğun yeni merkezi haline getirdi. Böylece Roma'nın doğu yarısında bin yıldan fazla hüküm sürecek olan bir imparatorluğun temelleri atılmış oldu[2]. Bundan sonraki dönemde uzun süren iç savaşlar sonrasında imparatorluğu tek bir yönetim altında birleştirmeyi yeniden başaran İmparator ise 375-395 yılları arasında hüküm süren I. Theodosios olmuştur. Ancak İmparator Thedosios ölümünden kısa bir süre önce kendi hanedanlığını hakim kılmak amacıyla imparatorluğu iki oğlu Honorios ve Arkadius arasında doğu ve batı olarak taksim etmiştir. Bu uygulamayla her ne kadar devletin bütünlüğü fikrinden vazgeçilmemiş olsa da Roma

[1]George Ostrogorsky (1999), Bizans Devleti Tarihi, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara-1999, s. 40-41;
Celalettin Basık(2013), Hiç Bizans Olmadı Romulus'tan Fatih'e Roma Devleti, C.I., Türkmen Kitabevi Yay., İstanbul, s.86-87.
[2]Ostrogorsky, a.g.e., s.41-42;John Julıus Norwıch (2013), BİZANS(Erken Dönem MS 323-802), (Çev. Hamide Koyukan), Kabalcı Yay., İstanbul, s. 60.

İmparatorluğu'nun kesin olarak ikiye ayrılmasına sebep olunmuştur[3]. Siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel nedenler de bu bölünmüşlüğü zamanla tetiklemiştir. Doğu Roma İmparatorluğu bulunduğu coğrafya itibarıyla Grek kültürü ve Hıristiyanlığın etkisinde kalırken, mesafenin uzak olması nedeniyle de siyasi birliktelik sağlanamamıştır[4]. Batı'da çıkarılan bir kanunun Konstantinopolis'e ulaştırılması günler hatta aylar almış bu da uygulamaların gecikmesine ve devlet yönetiminin aksamasına neden olmuştur. Dolayısıyla geç gelen kararları beklemek yerine İmparatorlar kendi kararlarını almayı tercih etmişlerdir. Bu ise zamanla hem siyasi birlikteliğin bozulmasına hem de üstünlük kavgasına neden olmaya başlamıştır[5].

Askeri anlamda da dışarıdan gelen işgallere karşı bazen ittifak yapılmaya çalışılmasına rağmen önemli başarılar elde edilememiştir. Örneğin Kuzey Afrika'da Vandalların işgaline karşı yardım isteyen Batı Roma İmparatorluğu'na olumlu cevap veren Doğu Roma İmparatorluğu, ordusunun çoğunu bu bölgede görevlendirdiği için Balkanlar'da ortaya çıkan Hun tehlikesini bertaraf etmekte zorlanmıştır. Diğer yandan Bizans doğu sınırlarında, Sasaniler ile çetin savaşlar yaparken Batı Roma ordularından herhangi bir destek alamamıştır. Nitekim başlangıçta sınırları genişleyen devleti daha kolay yönetmek amacıyla alınan tedbirler Büyük Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasına ve kaderleri ayrı çizilmiş iki ayrı Roma Devleti'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak ne Doğu ne Batı İmparatorları kendilerini ayrı devletlerin İmparatorları olarak görmemişlerdir. Biz her ne kadar bu çağlardan oraya baktığımızda ayrı iki İmparatorluk görmek ve yazmak için kendimizi zorlasak da Roma İmparatorları ve Roma halkı asla böyle bir tasnif yapmamıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun tarih sayfalarına gömüldüğü 1453 yılına kadar İmparatorlar kendilerini Büyük Roma İmparatorluğu'nun varisi olarak saymışlar ve onun mirasına sahip çıkmışlardır.

IV. Yüzyılın sonlarında başlayan "Kavimler Göçü" hareketi hem Doğu Roma İmparatorluğu'nu hem de Batı Roma İmparatorluğu'nu derinden sarsmıştır. M.S 370'li yıllarda Batı Türkistan'da yeniden siyasi teşkilatlanmalarını tamamlayan Asya Hunlarının torunları kendilerine yeni yurtlar bulmak amacıyla harekete geçmişlerdir. Bu göçlerin bir kolu Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a doğru yapılmıştır. Nitekim bu bölgeye gelen Hunlar önlerinde bulunan Alanlar başta olmak üzere Got ve Germen kavimlerin batıya doğru ilerlemesine neden olmuşlardır[6]. Böylece Roma İmparatorluğu daha önceden sonuçlarını tahmin edemediği Kavimler Göçü ile büyük bir tazyik altında kalmıştır[7].

Doğu Roma İmparatorluğu bunları batıya yönlendirerek nispeten tehlikeyi atlatmış olsa da Batı Roma İmparatorluğu bu istilalar nedeniyle çok zor günler yaşamıştır[8]. Hatta bu istilalar karşısında zaman zaman Hunlardan yardım bile almak zorunda kalmıştır. Ancak bir süre sonra Hunların da Attila liderliğinde Batı Roma İmparatorluğu topraklarına saldırmaya başlamasıyla birlikte bu güçlü müttefik de kaybedilmiştir[9]. 476 yılında Germen kralı Odovakar son Batı Roma İmparatoru Romulus Augustus'u tahtan indirerek Batı Roma İmparatorluğu'nun sonunu getirmiştir. İmparatorluk toprakları üzerinde birçok krallık kurulmuştur[10]. Ancak

[3]Ostrogorsky, a.g.e., s.49-50.
[4]Ostrogorsky, a.g.e., s. 29;Charles Dıehl (2010), Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul, s.28-29.
[5]Ostrogorsky, a.g.e., s. 51-52.
[6] Ammıanus Marcellınus (2004), The Later Roman Empire(A.D 354-378), Penguın Books, London, s. 414-416.
[7] Doğu Roma İmparatorluğu Kavimler Göçü sonucunda sınırlarını tehdit eden bu düşmanları ile mücadele edebilmek için savaş dışında da stratejiler üretmeye çalışmıştır. Bazen bir düşmanını yaptığı anlaşmalar ile bir başka düşmanına kırdırırken bazen de düşmanlarından askeri yardımlar almış hatta onları ordularında ücretli askerler olarak dahi kullanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Fatma ÇAPAN (2013), Balkanlar'da Bizans-Türk İlişkileri(IV.-X. Yüzyıllar), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, s.245.
[8] Daha geniş bilgi için bkz. Marcellınus, a.g.e., s.416-435.
[9]Ostrogorsky, a.g.e., s. 52-53.
[10] Ostrogorsky, a.g.e., s.57-58.

İmparatorluğun batıdaki topraklarının kaybedilmesi doğudaki İmparatorlar tarafından hiç kabul edilmemiştir. Çünkü onlara göre İmparatorluk toprakları bir bütündür ve bu topraklar Roma İmparatorluğu'nun büyük mirasını teşkil etmektedir. Dolayısıyla Doğu Roma İmparatorları bu tarihten itibaren kaybedilen bu toprakların varisleri sıfatıyla yeniden almayı ve Roma İmparatorluğu'nu eski büyük ihtişamına kavuşturarak evrensel Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmayı kendilerine büyük bir hedef edinmişlerdir. Erken dönem Bizans İmparatorları arasında bunu gerçek anlamda gerçekleştirmeyi kısa süreli de olsa başaracak olan Bizans İmparatoru ise I. Justinianos(527-565) olmuştur. Bu hedefini gerçekleştirmek üzere bazı siyasi tavizler vermek zorunda kalan İmparator, ülke dahilinde de birçok sosyal ve ekonomik sorunla uğraşmasına rağmen vazgeçmemiştir. Bu yazımızda İmparator I. Justinianos(527-565) döneminin iç ve dış siyasi olaylarıyla birlikte onun bu Evrensel İmparatorluk çabalarını incelemeye çalışacağız.

İmparator I. Justinianos'tan Önce Doğu Roma İmparatorluğu'nun Genel Durumu

İmparator I. Justinianos (527-565)'tan önceki dönemlerde Doğu Roma İmparatorluğu Kavimler Göçü'nün getirdiği sıkıntıların sonuçlarıyla uzun bir süre uğraşmak zorunda kalmıştı. I. Theodosios'un oğlu Arkadios(395-408) döneminde Hunların önlerinden batıya ittikleri Gotlarla yoğun mücadeleler içerisine girildi. Gotların lideri Gainas'ın tehlikeli istila hareketleri karşısında Hun Hakanı Uldız'dan yardım istendi. Uldız'ın bu yardım talebine olumlu cevap vermesi ve Gainas'ın kesik başını İmparatora göndermesiyle bir süreliğine Got tehlikesi atlatılmış oldu. Özellikle İmparator II. Theodosios(408-450) döneminde bu kez Hunlarla yapılan savaşlar ve onlara ödenen vergiler İmparatorluğu hem ekonomik hem de siyasi anlamda zor durumda bırakmıştı. Attila'nın ani ölümü sonrasında Hun tehlikesi bertaraf edilmesine rağmen bu göç dalgasının arkası kesilmek bilmemiş yüzyıllar boyunca Roma İmparatorluğu'nu meşgul etmeye devam etmiştir. Bunun yanı sıra İmparatorluk sınırlarının dört bir yanının düşmanlar tarafından çevrili olması ve istilalara maruz kalınması da İmparatorluğu perişan etmiştir. Diğer yandan doğudan püskürtülerek batıya itilen Got kavimleri Roma İmparatorluğu'nun batıdaki topraklarını tehdit etmeye başlamışlardır. Kuzey Afrika'da ise Vandalların istila hareketleri karşısında Batı Roma İmparatorluğu ile ittifak yapma ve askeri yardımda bulunma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Çünkü Kuzey Afrika tarım bölgesi olması açısından çok önemliydi. Her iki İmparatorluğun da halkı büyük oranda bu topraklar sayesinde besleniyordu. Doğu'da ise Sasaniler büyük bir tehdit olarak durmaya devam ediyorlardı. Nitekim Doğu Roma İmparatorluğu kendi sınırları içerisindeki yoğun problemlerle uğraşırken Batı'daki işgallere karşı gerekli tedbirleri alamamıştır. İçeride ise dini tartışmalar[11] Aristokratlar ve halk tabakası arasındaki ekonomik uçurumlar, sosyal bölünmeler İmparatorluğu yıpratan önemli faktörler arasında yer almaktaydı. Dolayısıyla İmparatorluk sınırları içerisinde zaman zaman iç isyanlar ve kavgalara şahit olunuyordu ki çoğu zaman bunlar kanlı bir şekilde bastırılmıştır. İmparator Anastasios (491-518) ülkenin ekonomisini düzeltmek ve sosyal sınıflar arasındaki ekonomik farkı minumum düzeye indirmek için bazı tedbirler almaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Çünkü Aristokratların tepkisini çekmiş ve kendisine

[11] Roma İmparatoru Büyük Konstantinos(324-337)'un 313 yılında Milano Fermanı ile Hıristiyanlığı serbest kılması ile birlikte o zamana kadar Pagan Roma tarafından takibata uğratılan Hıristiyanlar rahat bir nefes almışlardır. 325 yılında toplanan İznik Konsili'yle de devlet ile kilise arasında bir ittifak sağlanmıştır. Ancak bu kez İsa'nın vasfı ile ilgili tartışmalar nedeniyle devlet kendini kilise partilerinin anlaşmazlıkları içinde bulmuştur. Bunlardan biri *baba* ile *oğulun* aynılığını kabul etmeyen Ariusçular iken diğeri ise *oğulun baba* ile mahiyet bakımından aynı olduğunu kabul eden Monofizitler'di. Nitekim bunlar arasındaki tartışmalar nedeniyle siyasetin yönü belirleniyor, imparatorlar kimi zaman Monofizitleri kimi zaman Ariusçuları desteklemek zorunda kalıyorlardı. 325 yılında toplanan İznik Konsili'nde Ariusçuluk mahkum edilmiş Monofizitlik kabul edilmişti. Ancak daha sonra 359 yılında Konstantinos Aryaniliği devlet inancı olarak ilân ettirmişti. Dolayısıyla bu örneğe benzer olarak devletin dini politikaları sonraki İmparatorlar döneminde de değişiklikler göstermiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Ostrogorsky, a.g.e., s. 43-46; Judıth Herrın (2010),BİZANS(Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı), (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yay., İstanbul, s.67-86.

karşı isyanların düzenlenmesine, iktidarının sarsılmasına neden olmuştur. Bu dönemde Konstantinopolis Maviler ve Yeşiller[12] arasındaki kavgalarla çalkalanırken, doğuda İranlılar batıda da Avarlar ve Slavlar Tuna'nın güneyinde saldırılar başlatmışlardı. Böylesine sancılı bir ortamda İmparatorluk yeniden eski gücüne kavuşmak için adeta bir kurtarıcı bekler duruma gelmiştir[13].

518-527 yılları arasında Doğu Roma İmparatorluğu tahtına geleceğin İmparatoru I. Justinianos'un amcası I. Justinos oturmuştur. Başarılı bir asker olan Justinos İmparator Anastasios'un(491-518) ölümünden sonra Senatonun seçimiyle tahta çıkmıştır. Ancak tahta çıktığında 70 yaşlarında olduğu için devletin tüm işlerini yeğeni Justinianos'a bırakmıştır. Nitekim ölümünden kısa bir süre önce de Justinianos'u kendisine müşterek imparator ilan ederek kendisinden sonra tahta çıkmasını sağlamıştır[14].

İmparator I. Justinianos(527-565) Dönemi

Bizans İmparatorluğu'nun ilgi çekici ve idealist imparatorlarından biri olan I. Justinianos amcası Justinos tarafından İstanbul'a getirilerek iyi bir eğitim alması sağlanmış ve Justinos'un tahta bulunduğu dönemden itibaren devlet yönetiminde etkin rol oynamaya başlamıştır. Bu süre içerisinde de devlet yönetimi konusunda tecrübe ve birikim sağlayan Justinianos yaklaşık yarım asır kadar Bizans İmparatorluğu'nun kaderinde etkili olmuştur[15]. İmparator tahta çıktığı günden itibaren ilk hedefi günden güne doğululaşan imparatorluğun yüzünü batıya çevirmek Roma İmparatorluğu'nun batıda kaybettiği toprakları yeniden ele geçirip Roma'yı eski büyük ihtişamına kavuşturmak ve Evrensel Roma İmparatorluğu'nu kurmak olmuştur[16]. Bu hedefi doğrultusunda siyasi ve ekonomik birçok taviz vermek zorunda kalan İmparator önemli başarılar elde etmiştir. İmparator Justinianos tahta çıktığında onun en büyük destekçilerinden biri keskin bir politik zekaya sahip olan eşi Theodora olmuştur. İmparator Justinianos'un kendisine müşterek imparator ilan ettiği Theodora İmparatorun üzerinde mutlak bir nüfuza sahip olmasının yanı sıra devlet idaresinde en az onun kadar etkili olmuştur. Diğer yandan önemli kumandanları Belisarios ve Narses, hukuk işlerine bakan Tribonianos, idari işlerle uğraşan Kapodokyalı Ioannes de İmparatorun sağ kolu konumunda olan adamlarıydı[17].

I. Justinianos döneminin en önemli olaylarından biri 532 yılının Ocak ayında çıkan ve kanlı bir şekilde bastırılan Nika ayaklanması olmuştur. Bizans toplum yapısı içerisinde devlet yönetiminde etkin rol oynayan Maviler ve Yeşiller adı verilen iki sosyal yapı o zamana kadar tahta çıkan İmparatorların siyasetlerini yönlendirmede etkin rol oynamıştır. Ancak İmparator Justinianos bunların her ikisinin de devlet yönetiminde siyasi nüfuzlarını kırmaya yönelik

[12] Roma İmparatorluğu döneminde daha önce hipodromda oynanan oyunlar sırasında sadece birer taraftar olan Maviler ve Yeşiller sonraki dönemlerde siyasi gruplar haline dönüşmüşlerdir. Maviler Aristokratları temsil ederken Yeşiller Burjuvalar ve daha alt tabakaları temsil etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla bu gruplar siyasi duruşlarıyla devlet yönetiminin yönlendirilmesinde de etkin rol oynamışlardır. bkz.,Herrın, a.g.e., s.60-61. Ostrogorsky, a.g.e., 61-62.

[13]Dıehl, a.g.e., s.29-30.

[14]Prokopios (2014), Bizans'ın Gizli Tarihi, (Çev. Orhan Duru), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, s.34;Dıehl, a.g.e., s. 31-32;Norwıch, a.g.e., s.159.

[15] Norwıch, a.g.e., s.159;Dıehl, a.g.e., s.31-32; Paul Lemerle (2016), Bizans Tarihi,(Çev., Galip Üstün), İletişim Yay., İstanbul, s.53-54.

[16]Dıehl, a.g.e., s.33;Lemerle, a.g.e., s.53-55.

[17]Ostrogorsky, a.g.e., s.64;Dıehl, a.g.e., s. 34;İmparator JustinianosTheodara ile karşılaştığında Thedora'nın bir at bakıcısının kızı olması ve uygunsuz bir hayat yaşaması nedeniyle evlenmelerine İmparator Justinos ve senato tarafından müsaade edilmemiştir. Ancak Justinanos bir şekilde İmparator Justinos'u ikna etmeyi başarmış ve imparatorların sıradan insanlarla evlenmesini yasaklayan yasanın değiştirilmesini sağlayarak 525 yılında Theodora ile evlenmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Prokopios, a.g.e., s.53-56; Norwıch, a.g.e., s.160-162;Lemerle, a.g.e., s.54;Radi Dikici (2016), Bizans'ı Anlamak, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.80-83.

tedbirler almaya başlayınca imparatora karşı birleşip harekete geçme kararı almışlardı[18]. Maviler ve Yeşiller siyasi, sosyal, ekonomik sorunlar olduğunu bahane ederek İstanbul'u ateşe vermeye başladılar ve şehirde Ayasofya Kilisesi'nden başlayarak yangınlar hızlı bir şekilde etrafa yayılmaya başladı. İsyancılar daha önceki İmparatorlardan biri olan Anastasios'un yeğeni Hypatius'u imparator ilan ettiler ve vergileri toplayan Kapadokyalı Ioannes[19] başta olmak üzere bazı memurların görevden alınmasını istediler[20]. İmparator Justinianos Hipodrom'da isyancılara seslenerek onları ikna etmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Bu durumda ümitsizliğe kapılan İmparator sarayın arka kapısından deniz yoluyla kaçmayı planladı. Ancak İmparatorun bu kararını eşi Theodora değiştirerek kalıp mücadele etmesini sağladı. İmparatoriçe Thedora kaçmanın bir sonu olmadığını, kaçsa bile nasıl olsa bir gün öleceğini bu nedenle onurlu bir imparator olarak kalıp mücadele etmesi gerektiğini söyleyerek etkili konuşmasıyla İmparatora yeniden mücadele etme cesaretini verdi[21]. Eşinin verdiği cesaretle harekete geçen Justinianos önemli kumandanlarından Belisarios'u görevlendirerek isyanı bastırmasını istedi. Sayıları 30-40.000 civarında olan isyancılar hipodroma kapatılarak katledildi. Böylece 6 gün boyunca başkenti yağma ve tahrip eden, binlerce insanın ölümüne neden olan isyan bastırılmış oldu. İsyanın bu denli kanlı bir şekilde bastırılması başkentte uzun süren bir sükûnetin başlangıcı olmakla beraber İmparatorun nüfuzunun eskisinden daha kuvvetli olmasını da sağlamıştı. Nitekim kuracağı Evrensel İmparatorluğun üzerine kendi imzasını atmak isteyen İmparator Justinianos bu gibi isyanları bahane ederek sert tedbirler almış ve kendi gücünü ispat etmeye başlamıştır. Aslında imparatorun bu başarısında kendisini kaçmaktan vazgeçiren eşi Thedora'nın önemli bir katkısı bulunuyordu. Nitekim isyan sonrasında harabeye dönüşen başkentin yeniden imar ve inşa faaliyetlerine girişildi ve isyanın bıraktığı yaralar onarılmaya başlandı. İsyanlar sırasında çıkarılan yangınlar ve tahribatları da fırsat bilen İmparator başkenti yeniden inşa ederek kendi döneminin zirvesini, yaptırdığı mimari eserlere de yansıtmak istemiştir[22].

I. Justinianos ülkesinin içinde çıkan karışıklıkların üstesinden geldikten sonra daha önceden belirlemiş olduğu hedeflerini gerçekleştirmek üzere harekete geçti. Bütün dünyaya hükmetmek ve dünya imparatoru olabilmek amacıyla kendisine yardımcı olabilecek bir takım stratejiler üretmeye başladı. Yönünü tamamen batıya çeviren ve Roma'nın batıda kaybettiği toprakları yeniden Roma İmparatorluğu sınırlarına katmak isteyen İmparator bazı düşmanlarına tavizler vermekten çekinmedi. Bunlardan en önemlisi ise doğu sınırlarında Bizans için sürekli bir tehdit konumunda olan Sasaniler idi. İmparator Justinianos tahta çıktığı sırada Sasaniler, Kafkaslar ve Suriye sınırlarında Bizans topraklarına saldırılara başlamışlardı. Bu nedenle

[18] Norwıch, a.g.e., s.164-165.
[19] Prokopios'un aktardığına göre Justinianos döneminde Bizans'ta vergi toplama(Questorlük) işleri gibi yüksek memurluklara getirilen kimseler olağan vergilerin dışında kendileri özel gelirler elde ediyorlardı. Hatta bu haksızca elde ettikleri gelirlere de "Hava Vergisi" adını vermişlerdi. Düzenli ve sürekli olmadığı ve şans eseri havadan geldiği düşünüldüğü için de bu isim verilmişti. Dolayısıyla yüksek dereceli memurlar zorlanmadan kendi hazinelerini oluşturabiliyorlardı. İmparator Justinianos ise bu yolsuzluklara göz yumuyor, memurlarının servet yapacakları günü kollayarak, sonrasında bir bahane ile bunlara el koyuyordu. Daha geniş bilgi için bkz. Prokopios, a.g.e., s. 101-108.
[20] Norwıch, a.g.e., s.165.
[21] Lemerle, a.g.e., s.54; Norwıch, a.g.e., s.166.
[22] Dıehl, a.g.e., s.36;İsyan sırasında Ayasofya da yandığından İmparator I. Iustinianos elindeki bütün imkânları seferber ederek ve hiçbir masraftan kaçınmayarak Ayasofya'nın yeniden yapılması emrini verdi. Dönemin en iyi iki mimarı Trallesli Anthemios ve Miletli Isidoros tarafından 532-537 yılları arasında inşa edilen Ayasofya 26 Aralık 537'de açıldı. Ayasofya günümüze kadar gelmeyi başarabilmiş nadir yapılardan biridir. Ayrıca bu dönemde Theodosios surlarının Haliç'e uzandığı yerde Hz. Meryem'e adanan Blakhernai Kilisesi, Aziz Bakkhos ve Aziz Sergios anısına yaptırılan kiliseler de mimari özgünlüğü ve oyma süslemelerinin ihtişamıyla Ayasofya kilisesini takip etmekteydi. Bkz. Ostrogorsky, a.g.e., s.67;L emerle, a.g.e., s.68; Norwıch, a.g.e., s.162;Herrın, a.g.e., s.106;Michael Grant (2000), Roma'dan Bizans'a, (Çev., Z. Zühre İlkgelen), Homer kitabevi Yay., İstanbul, s.155-157.

Bizans ordusunun büyük bir kısmı bunlarla mücadele etmek için doğu sınırlarına yönlendirilmişti. Başlangıçta Sasanilerle mücadele eskiden olduğu gibi sürdürülmesine rağmen iç karışıklıklar ve imparatorun bir an önce batıya yönelmek istemesi nedeniyle iyi geçinme politikası izlemeye karar verdi. Büyük tavizler pahasına da olsa 532 yılında Sasani hükümdarı Hüsrev Anuşirvan(531-579) ile "Ebedi Sulh" adıyla meşhur bir anlaşma yaptı. Bu antlaşmanın temelini Bizans'ın İran'a ödediği ağır yıllık vergiler teşkil ediyordu. İmparator Justinianos Sasaniler'e ağır vergiler ödeyerek onların tehlikesini bertaraf edebileceğini ve bu suretle batıda rahatça savaşabileceğini düşünmekteydi[23].

İmparatorun bu zafiyetini fark eden Sasaniler her defasında anlaşma şartlarını ihlâl ederek İmparatoru biraz daha güç durumda bırakıyorlardı. Aradan daha sekiz yıl gibi bir süre geçmişti ki 540 yılında Sasaniler Suriye'ye saldırarak Antakya'yı ele geçirdiler. Diğer yandan Kafkaslar üzerinden Karadeniz'in doğu sahillerine saldırdılar. İmparator Justinianos en güvendiği komutanlarından Belisarios'u Sasaniler üzerine göndermesine rağmen batıdaki mücadelelerine daha fazla önem verdiği için geri çağırmak zorunda kaldı. Doğu sınırlarında güvence İmparator için büyük bir önem arz ettiği için Sasaniler'e ödediği vergiyi arttırarak 541 yılında 5 yıllık bir barış anlaşması yapmak zorunda kalmıştır. Daha sonraki yıllarda iki kez yenilenen bu anlaşma sonrasında 562 yılında 50 yıl süreli bir barış anlaşması daha yapıldı. Bu anlaşmanın da karşılığı Bizans'ın ödediği vergilerin arttırılmasıydı. Böylece batıda üstünlük kazanmaya çalışan İmparator Justinianos doğudaki üstünlüğü kaybediyor ve doğuda ikinci plana düşmeyi kabul etmiş oluyordu[24].

Öncelikli siyaseti kaybedilen toprakları ele geçirmek olan İmparator Kuzey Afrika'da Vandallar'ın işgal ettikleri topraklara yöneldi. 533 yılında kumandan Belisarios'u 18.000 kişilik bir orduyla bölgeye gönderdi ve başarılar elde etti. Esir edilen Vandal kralı Gelimer 534 yılında İstanbul'a getirilerek hipodromda halka sergilendi[25]. Böylece Kuzey Afrika'yı yeniden ele geçiren İmparator Justinianos İtalya'da kurulan Ostrogot Krallığına karşı da harekete geçti. Ancak burada daha zorlu bir mücadele vermek zorunda kaldı. 535 yılında Sicilya'yı zapteden Belisaros, 536 yılında İtalya'ya girerek 537 yılında Napoli ve Roma'yı ele geçirdi[26]. 540 yılında Ravenna'yı zapteden Belisarios Got Kralı Vitiges'i de halka sergilemek üzere İstanbul'a götürmeye muvaffak oldu. Ancak Belisarios, yeni kralları Totila sayesinde yeniden güç kazanan Ostrogotlar'a karşı yenilgi almaya başlayınca 548 yılında geri döndü. Ancak bu uğurda hiçbir engel tanımayan İmparator Justinianaos bu kez Narses kumandasında 35.000 kişilik bir ordu hazırlayarak 552 yılında yeniden harekete geçti. Yapılan savaşta Ostrogotlar yenilgiye uğratılırken kralları Totila da öldürüldü. 555 yılından itibaren İtalya'nın tümü imparatorluğun eline geçti[27].

İmparator Justinianos bu başarılardan aldığı destekle Vizigotların elinde bulunan İspanya'ya da yönelmeye karar verdi. 554 yılında Cordoba ve Malaga ele geçirilerek Bizans'ın Kuzey Afrika valisinin yönetimine verildi. Böylece İmparatorun istediği Büyük Roma İmparatorluğu(Imperium Romanum) yeniden kurulmuştu. Onun azmi ve hırsı sayesinde Dalmaçya, İtalya, Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmı, İspanya'nın güneyi, Akdeniz'in batı havzasındaki Sicilya, Korsika, Sardinya adaları tekrar Roma sınırlarına girmiş ve Akdeniz yeniden bir Roma gölüne dönüşerek, imparatorluk sınırlarının genişliği iki katına

[23] Norwıch, a.g.e., s.162.Dıehl, a.g.e., s.36.
[24]Auerıl Cameron (2015), Bizanslılar, (Çev., Özkan Akpınar), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, s.36;Ostrogorsky, a.g.e., s.65-66;Lemerle, a.g.e., s.55.
[25]Ostrogorsky, a.g.e., s.65; Norwıch, a.g.e., s.173-175.
[26] Norwıch, a.g.e., s.178-181.
[27]Ostrogorsky, a.g.e., s.65; Norwıch, a.g.e., s.206.

çıkmıştı[28].Ancak İmparator Justinianos'un sağlam temellere dayanmayan Evrensel İmparatorluğu'nun ömrü uzun olmamıştır. Çünkü bu İmparatorluk dışarıdan ne kadar güçlü görünürse görünsün içeride boş bir hazineye çökmüş bir ekonomiye ve gün geçtikçe ağır vergiler altında ezilen bir topluma dayalıydı[29]. İçeride yaşanan sayısız proplemler de bahsi geçen Evrensel İmparatorluğun temellerini günden güne çürütmekteydi. Üstelik batıda kazanılan zaferlerin aksine doğu sınırlarının ihmal edilmesi İran'a karşı yenilgiler alınmasına ve ödenen vergilerin her defasında arttırılmasına neden oluyordu. Yukarıda bahsettiğimiz üzere böylece İran tehlikesi bertaraf edilmesine rağmen İmparator Justinianos farkında olmadan güçlü bir düşmanı Bizans geleceği için besliyordu.

Bu dönemde Balkanlar'da Slavlar ve Bulgarlar ile de mücadele devam ediyordu. Ancak Afrika ve İtalya'daki büyük fetih savaşları Balkanlar bölgesinin savunmasız kalmasına neden olmuştu. Tuna kıyılarında müstahkem mevkiler inşa edilmesine rağmen buraların yeteri kadar askeri birlikle takviye edilmemesi sınırların korunmasına engel oluyordu. 548 ve 550 yıllarında Slavlar Adriyatik Denizi, Korinthos Körfezi ve Ege Denizi kıyılarına kadar bütün Balkan Yarımadası'nın içlerine kadar ilerlediler. 559 yılında Bulgarlar Tuna kıyılarında fazla bir direnişle karşılaşmadan Trakya'ya kadar ilerlediler. Böylece batıda kazandığı zaferlerin gururuna kapılan İmparator Justinianos, ülkesinin merkezinde bulunan bazı toprakların kaybedilmesine zemin hazırlamış oluyordu[30].

İmparator Justinianos bir dünya imparatoru olma uğruna tavizler vermeyen bir politika izlerken ülkesinin içinde yaşadığı salgın hastalık, deprem[31], yangın gibi afetler de onun peşini bırakmamıştır. 542 yılında başkent İstanbul tarih boyunca görülen en tehlikeli Veba salgınlarından birine maruz kaldı. Veba'dan ölenlerin sayısı arttıkça mezarlıklar dahi yetersiz kalınca İstanbul surları dışında mezarlar kazılmaya başlanmıştır. İmparatorun kendisi dahi bu hastalığa yakalanmış ve uzun uğraşlar sonucunda mucizevi bir şekilde hastalığı atlatmıştır[32]. Yine bu dönemde kıtlık, deprem, yangın gibi olağanüstü olaylar da yaşanmıştır. 542, 554 ve 557 yıllarında yaşanan depremler sırasında başkent büyük zarar görmüş ve surların bir kısmı yıkılırken çok sayıda can ve mal kaybı da olmuştur. Bunların yanı sıra 548 yılında Maviler ve Yeşiller'in neden olduğu yangınlarda birçok insan hayatını kaybederken 556 yılında 3 ay süreyle ekmek kıtlığı yaşanması İmparatorluğu zor duruma düşürmüştür. Diğer yandan halk arasında İmparatorun öldüğü söylentilerinin yayılmasıyla da büyük panik yaşandıysa da kısa sürede atlatılmıştır. İmparator Justinianos'un hem bu depremlerin ve yangınların neden olduğu hasarı onarma teşebbüsleri hem de hedeflediği dünya İmparatorluğunun debdebesine ulaşmak için başlattığı imar ve inşa faaliyetleri de o kadar ölçüsüz bir şekilde yapılıyordu ki bütün ülke ekonomik bakımdan bitkin bir duruma düşmüştü. Kısa sürede tüm ülke yeni yollar, köprüler, su kemerleri ve yeni kiliselerle kaplandı. Ancak bu faaliyetlerin getirdiği parasal sıkıntıların bedeli de halka büyük vergiler halinde geri dönmüştü[33].

[28]Ostrogorsky, a.g.e., s.65;Lemerle, a.g.e., s.55-57;Dıehl, a.g.e., s.38.

[29] İmparatorun bu tutarsız ekonomik politikaları hakkında Prokopios şu cümleleri aktarmaktadır: "…başkalarının servetine hiç tereddütsüz, açıkça el koyar, kendine ait olmayan şeyleri ele geçirirken bir özür, bir gerekçe öne sürmeyi gerekli görmezdi. Ama ele geçirdiği servetleri, sanki bunlara karşı hiç ilgi duymadığını göstermek istermiş gibi, hovardaca harcar, hiç gerek yokken olası düşmanların ceplerini doldururdu. Kısacası ne kendi para tutar, ne de dünyada başkasının parası olmasına göz yumardı. Sanki para hırsıyla değil de, para sahibi olanlara karşı duyduğu hayranlık nedeniyle böyle davranıyordu. Böylece Bizans toprağında zenginliği yasakladı ve millet çapında bir yoksulluğun yaratıcısı oldu". Bkz. Prokopios, a.g.e.,s.45.

[30]Ostrogorsky, a.g.e., s.66;Lemerle, a.g.e., s.58-60; Norwıch, a.g.e., s.213;Cameron, a.g.e., s.12.

[31] Işın Demirkent (2005),, "Bizans Kaynaklarına Göre IV.-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Depremler", *Bizans Tarihi Yazıları(Makaleler-Bildiriler-İncelemeler),*Dünya Yay., İstanbul-2005, s.121-138.

[32] Grant, a.g.e., s.,162-163;Norwıch, a.g.e., s.192;Prokopios, a.g.e., s.34.

[33]Ostrogorsky, a.g.e., s.67;Lemerle, a.g.e., s.67;Prokopios bu durumu şöyle izah etmektedir: "… öte yandan Justinianos paraları gerekçesiz olarak deniz kıyısındaki yapılara ya da anlamsız konutlara yağdırıyordu, sayfiyeleri böylesine konutlarla

548 yılında İmparator Justinianos eşi Thedora'yı kaybetmesiyle büyük bir üzüntü yaşamıştır[34]. Rivayet edilene göre İmparator bu tarihten itibaren dünyevi işleri bir yana bırakarak kendini tamamen dini konulara adamaya başlamıştır. Din adamlarıyla uzun süren sohbetler içerisine girmiştir. 565 yılında hayatını kaybettiğinde arkasında büyük mücadeleler vererek elde ettiği ancak kendisinden sonra siyasi, askeri, ekonomik nedenlerden dolayı çok kısa sürede kaybedilecek olan suni bir Evrensel İmparatorluk bırakmıştır. Ölümünden sonra senato tarafından yeğeni justinos (565-578) İmparatorluk makamına getirilmiştir[35].

Sonuç

Roma İmparatorluğu'nun sınırlarının genişlemeye başlamasıyla birlikte merkezi otoritenin güç kaybetmesi ve ülke sınırlarının tehlikeye düşmesiyle yeni çareler aranmaya başlanması olaylar silsilesinin de başlangıcı olmuştur. Zamanla ülkenin doğusunda güçlü bir merkezi otorite oluşurken batıda günden güne zayıflayan bir yönetim meydana gelmiştir. Germen kavimler kolaylıkla Roma İmparatorluğu'nun topraklarını işgal etmiştir. Ancak İmparatorluğun batısındaki toprakların kaybedilmesini doğudaki imparatorlar bir türlü kabullenememiştir. İmparator Justinianos bu imparatorların içinde en hırslı ve en azimli olanıdır. Ülkesinin içinde bulunduğu iç karışıklıklar ve ekonomik zorluklara rağmen hedefine ulaşmak için elinden geleni yapmıştır. Nitekim kısa süreliğine de olsa hayal ettiği Dünya İmparatorluğu'na kavuşmuştur. Ancak kurmuş olduğu bu Dünya İmparatorluğu'nun bedeli Bizans halkına ve kendinden sonra tahta çıkacak olan İmparatorlara ağır bir şekilde yansımıştır.

Sasaniler'e ödenen ağır vergiler, savaşlara yapılan harcamalar, imar ve inşa faaliyetlerinde sınır tanımayan masraflar devlet hazinesinin boşalmasına ve halkın ağır vergiler altında ezilmesine neden olmuştur. Üstelik İstanbul'da sık sık meydana gelen depremler, yangınlar ve salgın hastalıklar da ekonomik çöküntünün yanı sıra büyük insan kırımlarına ve kıtlıklara da neden olmuştur.

Bizans İmparatorluğu doğu sınırlarında üstünlüğü ezeli düşmanları olan Sasaniler'e bırakırken onlara vergi ödeyerek zenginliklerine güç katarken kendileri de ekonomik sıkıntı yaşamışlardır. Karşısında savaşacağı güçlü bir düşmana sahip olmayan Sasaniler askeri anlamda da hem zaman hem de güç kazanmışlardır. İmparator Justinianos kendisinden sonra tahta çıkacak olan İmparatorlara bu zengin ve güçlü düşmanı bir miras olarak bırakmıştır. Diğer yandan Balkanlar'daki istilalara karşı gerekli tedbirler alınmadığı için devletin çekirdek arazilerinin daha sonraki süreçte kaybedilmesi kolaylaşmıştır. Önceleri buralara ganimet elde etmek için gelen Slavlar ve Türkler artık yerleşmek ve yeni yurtlar edinmek amacıyla gelmeye başlamışlardır.

Batı'da yapılan fetihler sırasında Bizans ordusu da oldukça yıpranmıştır. Nitekim İmparator Justinianos'tan sonra ele geçirdiği topraklar birer birer kaybedilmeye başlanmıştır. 568 yılında İtalya'ya Langobardlar girerken, 572 yılında Vizigotlar İspanya'yı yeniden ele geçirmiştir. Böylece İmparator Justinianos'un büyük çabalar harcayarak kurduğu Evrensel İmparatorluğu kısa bir süre içinde ortadan kaybolmaya başlamıştır. Nitekim arkasında bıraktığı

donatıyordu, sanki kendi ve eşi eski imparatorların yaşadığı saraylara sığmıyorlardı…." Daha geniş bilgi için bkz. Prokopios, a.g.e., s.127-130.

[34] Lemerle, a.g.e., s.65.

[35] Dıehl, a.g.e., s.47-48.

askeri yetersizlikler, ekonomik sorunlar, güçlenmiş düşmanlar da bütün bunlara ek olarak uzun yıllar boyunca Bizans İmparatorluğu'nun peşini bırakmamıştır.

Kaynakça

Tetkik Eserler

BASIK Celalettin, Hiç Bizans Olmadı Romulus'tan Fatih'e Roma Devleti, C.I., Türkmen Kitabevi Yay., İstanbul-2013.

CAMERON Auerıl, Bizanslılar, (Çev., Özkan Akpınar), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul-2015.

Fatma ÇAPAN, Balkanlar'da Bizans-Türk İlişkileri(IV.-X. Yüzyıllar), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ-2013

DIEHL Charles, Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul-2010.

DİKİCİ Radi, Bizans'ı Anlamak, Remzi Kitabevi, İstanbul-2016.

GRANT Michael, Roma'dan Bizans'a, (Çev., Z. Zühre İlkgelen), Homer kitabevi Yay., İstanbul-2000.

HERRIN Judıth, BİZANS(Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı), (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yay., İstanbul-2010.

LEMERLE Paul, Bizans Tarihi,(Çev., Galip Üstün), İletişim Yay., İstanbul-2016.

NORWICH John Julıus, BİZANS(Erken Dönem MS 323-802), (Çev. Hamide Koyukan), Kabalcı Yay., İstanbul-2013.

OSTROGORSKY George, Bizans Devleti Tarihi, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara-1999.

Makaleler

DEMİRKENT Işın, "Bizans Kaynaklarına Göre IV.-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Depremler", *Bizans Tarihi Yazıları(Makaleler-Bildiriler-İncelemeler),*Dünya Yay., İstanbul-2005.

Kronikler

MARCELLINUS Ammıanus, The Later Roman Empire(A.D 354-378), Penguın Books, London-2004.

Prokopios, Bizans'ın Gizli Tarihi, (Çev. Orhan Duru), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul-2014.

BİR BASKI GRUBU OLARAK DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (DİSK): RIDVAN BUDAK'IN DİSK BAŞKANLIĞI DÖNEMİ (1994-1999)

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÇAVUŞOĞLU
Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Arş. Gör. Tuğçe BAYRAM
Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Özet

Siyasi partiler dışında baskı grupları da siyaset sahnesinde yer almaktadırlar ve siyasal kararların alınmasında önemli rol oynamaktadırlar. Türkiye'de bir işçi sendikası olarak DİSK de önemli baskı gruplarından biridir. Baskı gruplarının gücünü ve etkinliğini belirleyen faktörler arasında üye sayısı, mali gücü, toplumsal statüsü, örgütlenme düzeyi ve liderlik belirtilebilir. DİSK'in gücünü belirleyen en önemli faktörlerin başında üye sayısının geldiği görülmektedir. Rıdvan Budak'ın DİSK Genel Başkanlığına aday olduğu 9. Genel Kurul'a, doğrudan bir siyasi etki gelmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Budak'ın, yönetim kurulunu oluştururken DİSK'in iç dengelerinin korunması, tabanın temsilinin en iyi şekilde sağlanması ve en uygun çalışma ekibinin kurulması gibi kriterleri dikkate aldığı görülmektedir. DİSK, kurulduğu günden bu yana solu destekleyen bir siyasi tutum içinde olup, Rıdvan Budak'ın Başkanlığı döneminde de soldaki partileri destekledi. DİSK Başkanlar Kurulu'nda, hem 1994 yerel seçimleri hem de 24 Aralık 1995 genel seçimleri için tek bir partinin veya tek bir adayın desteklenmesi üzerinde bir görüş birliğine varılamadı. Çalışmanın amacı, Rıdvan Budak'ın DİSK Başkanlığı döneminde bir baskı grubu olarak DİSK'in etkisini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Rıdvan Budak'ın DİSK Başkanlığı dönemindeki önemli gelişmeler arasında yer alan DİSK genel kurulları, genel-yerel seçimler, CHP İstanbul İl Kongresi, DİSK'in sendika evleri projesi, DİSK'in 28 Şubat'taki tutumu gibi gelişmeler incelenmiş olup, bu konularda DİSK'in tavrı, etkisi, rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Baskı grubu, DİSK, Rıdvan Budak, Siyaset.

CONFEDERATION of PROGRESSIVE TRADE UNIONS as a PRESSURE GROUP (DİSK): RIDVAN BUDAK'S PRESIDENCY PERIOD (1994-1999)

Abstract

It can be said that there are number of members, financial capacity,social status, level of organization and leadership among the factors affecting the capacity and activity of the pressure groups. One of the most significant factors noticing the power of DİSK is the number of members. It has been concluded that there is no directly political effect in 9th General Assembly Rıdvan Budak is a candidate of DİSK General Presidency. Furthermore, it is seen that Budak takes into account the protection of Disk's iner balance,providing the best representation of the base and the establishment of optimal working team on forming the board of management .Also, Disk supported the left-hand side parties in Rıdvan Budak's Presidency period. It couldn't be reached a consesus on supporting a single party or a single member for both 1994 local elections and December 24,1995 general elections in Disk Presidency Board. The aim of this study is to show the effect of Disk as a pressure group in period of Rıdvan Budak's Disk Presidency .In this context, Disk general assemblies, general-local elections, CHP İstanbul Provincial Congress , Disk's trade union home projects and its attitudes on February

28 in Rıdvan Budak's Disk Presidency has been studied and it has been tried to reveal the influence, effect and the role of Disk .

Keywords: Confederation of Progressive Trade Unions, pressure group, politics, Rıdvan Budak.

1. GİRİŞ

Günümüzde çağdaş demokrasilerin vazgeçilmezler öğelerinden biri de örgütlü toplum yapısıdır. Bireylerin siyasal yaşama katılmaları gruplar sayesinde olmaktadır. Örgütlü yapılarıyla baskı grupları da çağdaş demokrasilerin önemli bir öğesidir. Baskı grupları, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel çıkarları için siyasal sistem üzerinde etki yapmaya çalışan gruplardır. Siyasi partiler dışında başka örgütlerin de siyaset sahnesinde yer aldıkları ve siyasal kararların alınması sürecinde önemli rol oynadıkları görülmektedir. Bu örgütlerin en önemlileri arasında örgütlenmiş bir siyasi kuvvet olarak baskı grupları yer almaktadır. Geçmişten günümüze hemen hemen her dönemde siyasal iktidarı etki altında bırakmaya çalışan grupları görmekteyiz. Baskı grupları, siyasal yaşamda siyasal partiler kadar önemli ve gerekli bir kurum özelliğine sahiptirler. Çağdaş demokrasilerde baskı grupları, siyasal karar alma sürecinde önemli unsurlardan biridir. Günümüzde baskı gruplarının siyaset üzerinde büyük bir etkinliğe ve güce ulaştıkları görülmektedir.

Çalışmanın amacı, Rıdvan Budak'ın DİSK Başkanlığı döneminde bir baskı grubu olarak DİSK'in etkisini ortaya koymaktır. Baskı grupları diğer gruplarla karşılaştırılmış, baskı gruplarının gücünü belirleyen faktörler, baskı gruplarının işlevleri, Rıdvan Budak'ın DİSK Başkanlığı dönemindeki önemli gelişmeler arasında yer alan DİSK genel kurulları, genel-yerel seçimler, CHP İstanbul İl Kongresi, DİSK'in sendika evleri projesi, DİSK'in 28 Şubat'taki tutumu gibi gelişmeler incelenmiş olup, bu konularda DİSK'in tavrı, etkisi, rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. BASKI GRUPLARININ DİĞER GRUPLARLA KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. Baskı Grupları ve Çıkar Grupları Ayrımı

Çıkar grupları, üyelerinin maddi ve manevi çıkarları için siyasal sistem üzerinde etki yapmaya başlamalarıyla baskı grubuna dönüşürler. Bir başka ifadeyle çıkar gruplarından, siyasal sistem üzerinde etkileme içinde olanlarına baskı grubu denir. Her baskı grubu aynı zaman da çıkar grubudur fakat her çıkar grubu mutlaka baskı grubu olmayabilir. Bir çıkar grubunun baskı grubu olarak adlandırılabilmesi için örgütlenmiş ve sürekli olması sonra da siyasal sistem üzerinde etki yapmaya başlaması gerekir ki baskı grubu haline gelebilsinler. Çıkar grubu ile baskı grubu arasındaki temel fark, etkileme faktörüdür. (Öztekin, 2010: 118; Tezcan, 2013: 9) Yani baskı grupları ile çıkar gruplarını birbirinden ayıran önemli farklardan biri, baskı gruplarının en önemli amacı iktidarı etkilemek iken, çıkar gruplarının böyle bir amacının bulunmamasıdır.

2.2. Baskı Grupları ve Siyasi Partiler Ayrımı

Siyasal partilerle baskı grupları, siyasal tercihlerin oluşturulmasında benzer görevler üstlenmelerine rağmen aralarında belirgin farklar bulunmaktadır. Siyasi partiler, *halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklardır*. (Özbudun, 1974: 4) Siyasal partilerle baskı grupları arasında ilk fark, baskı gruplarının siyasal iktidarı ele geçirme gibi bir amaçlarının bulunmamasıdır. Baskı gruplarının hedefi, belirli çıkarlarının gerçekleşmesi için siyasal sisteme etkide bulunmaktır. (Tezcan, 2013: 13) İlgi alanları açısından da aralarında farklılık vardır. Siyasi partilerin, toplum ve devlet sorunlarını kapsayan geniş bir ilgi alanları varken, baskı gruplarının temelde üyelerinin çıkarlarıyla ilgilenirler. Baskı gruplarının ilgi ve faaliyet alanları belirli ve sınırlı iken, siyasal partilerin ilgi ve faaliyet alanları geniştir. (Ay,

2008'den 35 zkü kütüphane BAK aktaran Tezcan, 2013: 14) Diğer bir farklılık yöntemle ilgilidir. Baskı grupları siyasal sistem üzerinde etkide bulunurken çeşitli yöntemler siyasal partiler seçimler vasıtasıyla amaçlarına ulaşmaktadırlar. Siyasal partilerle baskı grupları arasındaki son fark olarak üyelik belirtilebilir. Baskı grupları benzer çıkarlara, amaçlara ve kültür düzeyine sahip bireylerden oluşurken, siyasal partiler geniş bir toplum desteği için farklı çıkarları birleştirmektedir. (Ergin, 2003: 335) Özetle siyasal partilerle baskı grupları arasında amaç, ilgi alanı, yöntem ve üyelik açısından belirgin farklılıklar görülmektedir.

2.3. Baskı Grupları ve Sivil Toplum Kuruluşları Ayrımı

Baskı grupları ve sivil toplum kuruluşları kavramları, iç içe geçmiş fakat aynı kavramlar değildir. Sivil toplum kuruluşları devletin bir parçası değildir. Sivil toplum dendiğinde devletten özerk gönüllü kuruluşlar, sendikalar, sosyal hareketler gelmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının tanımında "sivil" diğer bir ifadeyle "devletten özerk olma" özelliği ön plana çıkmaktadır. Baskı gruplarının ise hepsi sivil değildir. Ordu, üniversiteler, bürokrasi gibi resmi kurumlar baskı grupları arasında yer almaktadır (Aksoy, 2008: 20-30). Sivil toplumun kuruluşlarının temel özelliği, gönüllü bir örgütlenme olduğundan bazı baskı grupları sivil toplum örgütü sayılamamaktadır. Örneğin, kanunla üye olmanın zorunlu olduğu meslek kuruluşları (odalar) birer baskı grubu olmalarına karşın sivil toplum örgütü değillerdir. Sivil toplum kuruluşları gönüllülük ilkesine dayanırken, baskı grupları ise grup çıkarlarını geliştirmek amacındadırlar. (Doğan, 2002: 237-238)

3. BASKI GRUPLARININ GÜCÜNÜ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

3.1. Üye Sayısı

Siyasal sistemin önemli unsurlarından biri olan baskı gruplarının üye sayısının az ya da çok olması gücünü belirleyen önemli bir etkendir. Bunun nedeni, üye sayısı fazla olan baskı gruplarının daha çok oy anlamına gelmesidir (Dülger, 1999: 38). Üye sayısı daha fazla olan baskı grupları, siyasal sistem üzerinde etkili olabilirler. Üye sayısının fazlalığı baskı grupları için siyasal sistem üzerinde önemli bir kozdur (Tezcan, 2013: 34) Yani diğer faktörlerin eşit olduğunun kabul edildiği bir durumda, üye sayısı fazla olan baskı grubunun etkin olabileceği söylenebilir (Şahım, 1994: 64). Seçim, siyasal iktidarlar için önemli bir unsur olduğu için, üye sayısı fazla olan baskı grupları siyasal partilerce oy kaygısından dolayı daha çok dikkate alınırlar **(Ay, 2003: 185-230'dan aktaran MİLLİ KÜT. VAR. Topçu, 2006: 61).**

3.2. Maddi Güç

Baskı gruplarının gücünü belirleyen faktörlerden biri de maddi güçleridir. Bir baskı grubunun etkinliği ve sürekliliği maddi gücüyle doğru orantılıdır. Baskı grupları en azından mevcut ihtiyaçlarını karşılayabilmek için büyük bir maddi kaynağa ihtiyacı vardır. Baskı gruplarını kulisçilik, propaganda, siyasetçilerle ilişki kurma, reklam verme, haber ve bilgi akışını sağlamak vb. faaliyetleri devam ettirebilmeleri maddi olanaklarına bağlıdır. Baskı grupları, bu faaliyetleri maddi güçleri sayesinde gerçekleştirmektedirler. Baskı gruplarının gelir kaynakları arasında üyelerinin aidat gelirleri, taşınmaz mal gelirleri, bağışlar, bütçe gelirleri, piyango, balo, konser, yayın, kermes vb. diğer gelirler yer almaktadır. Maddi gücü daha fazla olan baskı gruplarının, siyasal sistem üzerinde etkili olma şanslarının arttığını söyleyebiliriz (Dülger, 1999: 38; Kayademir, 2007: 48; Bilgici, 2010: 39; Ay, 2003. 185-230'dan aktaran Topçu, 2006: 62). DİSK'in gelirleri, üye sendikalardan gelen aidatlardı. Sendikaların gönderdiği aidatlar ise işyerinde çalışan, sendikaya üye olan ve toplu iş sözleşmesi kapsamında bulunan işçilerden kesilen aidatlardı (Rıdvan Budak ile yapılan görüşme, 23 Eylül 2014).

3.3.Toplumsal İtibar (Prestij)

Baskı gruplarının temsil ettiği grup üyelerinin özellikleri ve nitelikleri, baskı grubunun önemli bir niteliğini oluşturmaktadır (Dülger, 1999: 39). Baskı grubunun üyeleri toplumsal itibarı yüksek bireylerden oluşuyorsa, baskı grubunun etkinliği de daha fazla olacaktır. Bu etkinliğin fazla olmasının üç nedeni vardır. Birincisi, toplumsal itibarı yüksek olan baskı grupları, siyasetçilere ulaşmaları daha kuvvetlidir. İkincisi, toplumsal itibarı yüksek olan baskı grupları, siyaset üzerinde etkide daha donanımlı, yetenekli bireylere sahiptirler. Son neden ise toplumsal itibarı yüksek olan baskı grupları, daha fazla maddi güce sahip olduklarından siyaset üzerinde daha fazla etkili olmaktadırlar (Turan, 1986: 148). Toplumsal itibarı düşük olan baskı grupları ise siyasiler üzerinde etkili olamamaktadır (Kayademir, 2007: 48). Ülkemizde toplumsal itibarı yüksek olarak kabul edilen işveren örgütleri, siyasetçilere daha kolay ulaşabilmektedir (Bilgici, 2010: 39).

3.4. Siyasal Sistemin Yapısı

Bir ülkenin siyasi yapısı, baskı gruplarının örgütlenmesi ve etkinliği açısından oldukça önemli bir etkendir. Sosyalist sistemde komünist partinin liderliğinde totaliter bir sistem kurulduğundan ötürü, baskı grupları yasaklanmıştır. Diktatörlükle yönetilen ülkelerde de baskı gruplarının kurulmasına izin verilmez. Liberal sistemlerde ise özgürlükçü bir ortam ve örgütlenme özgürlüğünün gelişmiş olmasından dolayı baskı gruplarının faaliyet alanı oldukça geniştir. Ayrıca siyasal sistemdeki kurumların güçlü ya da zayıf olması baskı gruplarının etkinliği açısından önemlidir. Siyasal parti kadroları ve kurumları zayıf, donanımsız ise iyi teşkilatlanmış donanımlı, uzman üyelerden oluşan baskı grupları etkin konumdadır (Kayademir, 2007: 48-49; Tezcan, 2013: 37-38)

3.5. Organizasyon

Baskı gruplarının organizasyonu mükemmelse, siyasal sistem üzerindeki etkileri de artmaktadır (Daver, 1968: 242). Bunun nedeni ise iyi bir organizasyon, iyi bir iletişimin sağlanmasını, karar alma mekanizmasının iyi işlemesini ve ortak hareket edebilmeye sağlamaktadır (Dülger, 1999: 40). Baskı grupları iyi işleyen bir yönetime sahiplerse diğerlerine göre daha etkili bir konumdadırlar Tezcan, 2013: 37-38).

3.6. Liderlik

Her kurumda, kuruluşta olduğu gibi baskı gruplarında da liderlerin önemli bir yeri vardır. Lider bilgi, karizma, örnek kişiliğiyle grupta etkin bir rol oynar. İyi bir lidere sahip olma, baskı grupları açısından güçlerini arttıran önemli bir unsur olabilir (Bilgici, 2010: 39). Liderlik, tek başına yeterli değildir fakat güçlü ve etkili bir lider sayesinde baskı grupları daha başarılı olabilmektedirler (Tezcan, 2013: 37-38).

4. BASKI GRUPLARININ İŞLEVLERİ

4.1. TEMSİL İŞLEVİ

Baskı gruplarının en önemli işlevlerinin başında temsil işlevi gelmektedir. Baskı grupları, başta hükümet olmak üzere parlamento, siyasal partiler, yerel yönetimler, bürokrasi, diğer kurum ve kuruluşlar ve kamuoyu nezdinde üyelerinin isteklerini, taleplerini temsil ederler. Üyelerinin istek ve taleplerini iletmenin yanında, bu taleplere paralel olarak çıkarlarını savunurlar (Buran, 1993: 63). Demokratik sistemlerde baskı grupları, bireyin örgütlü olarak sesini duyurabilmesinin en önemli vasıtalarından biri olarak kabul edilmektedir (Bilgiç ve Göksu, 2003: 51). Temsil işlevi sayesinde bireylerin farklı ve düzensiz olan istekleri, uygun bir biçimde ilgili kurum ve kuruluşlara ulaşmaktadır. Bunun yanında siyasal iktidarlar, baskı grubu üyelerinin istekleriyle ilgili bilgi sahibi olurlar (Buran, 1993: 63).

4.2. KATILIM İŞLEVİ

Temsil kadar demokrasilerde önemli bir kavram da katılımdır. Baskı grupları, meclislerde temsil edilme olanağı bulamayan toplumsal sınıfların, siyasal kararlara katılma fırsatı vermektedir. Özellikle sosyal amaçlı baskı grupları, gerçekleştirdikleri tekniklerle kurum ve kuruluşlar üzerinde etkili olabilmekte ve kendileriyle ilgili kararlara da katılma fırsatını sağlayabilmektedir (Topçu, 2006: 64).

4.3. İLETİŞİM İŞLEVİ

Baskı grupları üyelerinin düşüncelerini, taleplerini siyasal iktidar, parlamento, siyasal partiler, yerel yönetimler, bürokrasi, diğer kurum ve kuruluşlar ve kamuoyuna aktarmak ve bunlara benimsetmek uğraşı içindedirler. Aynı zamanda baskı grupları, bu kurum ve kuruluşlardan gelen bilgiyi üyelerine bildirirler. Böylece bu kurum ve kuruluşlarla baskı grupları arasında çift taraflı bir bilgi ve talep akışı meydana gelmektedir **(Turan bak 48)**

4.4. DENETİM İŞLEVİ

Baskı gruplarının faaliyetleri, kendileriyle ilgili bir kararın yürürlüğe girmesinden öncekiler ve yürürlüğe girmesinden sonrakiler olmak üzere iki aşamadan oluşur. Baskı grupları, siyasal iktidarın tüm faaliyetlerini denetler, bazen siyasal iktidarın yanında bazen de siyasal iktidarın karşısındadırlar. (Buran, 1993: 68) Baskı grupları, bir konuyla ilgili lehte bir kamuoyu oluşturabilirlerse, siyasal iktidarın baskı gruplarının taleplerinin aksine hareket etmesi büyük bir ölçüde zorlaşır (Kışlalı, 2011: 302).) Demokratik sistemlerde baskı grupları, bireylerin seçimden seçime gerçekleştirdiği siyasal iktidarı denetleme hakkına bir süreklilik kazandırmaktadır (Saybaşılı, 1985: 17). Baskı grupları temsil, katılım, iletişim ve denetim işlevleri sayesinde üyelerinin taleplerini siyasilere iletmekte ve siyasal karar alma sürecine katılmaktadırlar (**Ekici ve Demir: 2003: 251**). Baskı grupları temsil, katılım, iletişim ve denetim işlevlerinin yanı sıra istikrarlı yönetime işlerlik kazandırmak, temel hak ve özgürlüklerin korunmasında aktif bir rol oynamak, toplumun bilinçlendirilmesi gibi işlevleri vardır (Fındıklı, 1989'dan aktaran Topçu, 2006: 66; Kapani, 2003: 210).

5. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu: Kuruluş ve 1980 Sonrası Sendikal Hareketler

DİSK (Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) Türk-İş'ten ayrılan Türkiye Maden-İş, Türkiye Lastik-İş, Türkiye Basın-İş, Türkiye Maden İşçileri Sendikası ve Türkiye Gıda-İş tarafından 13 Şubat 1967 tarihinde kurulan bir işçi sendikaları konfederasyonudur. 12 Eylül generallerinin kapattığı ve yasakladığı DİSK, 1992 yılında 12 yıllık aradan sonra faaliyetine bıraktığı yerden yeniden başlamıştır. (DİSK Kuruluş Bildirgesi ve Ana tüzüğü, 1968: 1)

DİSK'in kurulmasının temel nedenlerinden birisi, Türk-İş'in artık işçilerin haklarını ve çıkarlarını koruyamadığı ve partiler üstü politikası ile etkisini yitirdiği düşüncesidir denilebilir. DİSK, Türk-İş'in sendikacılık anlayışına ve politikasına bir tepki niteliğinde kurulmuştur ve bu doğrultuda Türk işçi hareketinin ancak devrimci bir öze kavuşarak Anayasa'da öngörülen köklü dönüşümleri gerçekleştireceğini savunur. İşçi sınıfının ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan kalkınması ve yücelmesi için öncelikle Türkiye'nin her yönden bağımsız olması ve hızlı bir kalkınma yoluna girmesini gerekmektedir (DİSK Kuruluş Bildirgesi ve Ana tüzüğü, 1968: Md.3).

1960 sonrasında Türk sendikacılığında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bunun en önemli nedeni, 'sosyal devlet' anlayışının her alanda belirleyici olması ve sendikalara güçlerini harekete geçirme imkânı veren 274 Sayılı Sendikalar Yasası ve 1961

Anayasası'nın tanıdığı haklardır. DİSK, bu dönemde devlet sendikacılığına karşı bir tepkiyi ifade etmektedir.

Sınıf sendikacılığı anlayışı ile DİSK ekonomik, sosyal, ideolojik mücadelesini sürdürürken kimi zaman seçimlerde üyeleri adına bazı partileri destekleme kararı vererek siyasal alanda da etki yaratmaya çalışmıştır. Örneğin 1969 seçimlerinde TİP'i desteklemiş, 1973 ve 1977 seçimlerinde ise CHP'yi destekleme kararı vermiştir (Koray, 2000: 128)

1980 sonrası sendikacılık hareketleri açısından bakıldığında 1992 yılında yeniden faaliyete geçen DİSK'in hızlı bir toparlanma ve örgütlenme sürecine girdiği görülür. DİSK bu dönemde pek çok sendikal platform ile görüşmeler yapmış, çeşitli ortak kararlar almıştır. Ayrıca bağımsız sendikalar DİSK'e yönelmiş, birleşmeler ve yeni sendikalar oluşmuştur (DİSK 9. Genel Kurul Kararları: 1994)

Bu dönemin önemli bir özelliği de 1993 senesinde Türk-İş, Hak-İş ve DİSK'in "Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu" nu oluşturmalarıdır. Farklı siyasal eğilimlerin etkili olduğu örgütlenmeleri sınıf kimliği temelinde bir araya getiren bu oluşum, 1995 yılında Hak-İş'in platformu terk etmesiyle son bulmuştur. Ancak 1999 yılında üç büyük konfederasyona ek olarak KESK, Kamu Sen, Memur-Sen gibi memur örgütlenmelerin de bünyesinde barındıran "Emek Platformu" kendisinden 6 yıl önce ortaya çıkan Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu'nun yarattığı ve geliştirdiği diyalog ve işbirliği temelinde kurulmuştur. (Koç, 2015:4)

6. RIDVAN BUDAK'IN DİSK BAŞKANLIĞI

Rıdvan Budak'ın DİSK Başkanlığı dönemindeki önemli gelişmeler arasında, DİSK Genel kurulları, genel-yerel seçimler, CHP İstanbul İl Kongresi, DİSK'in yeni dönem ilkeleri, DİSK'in sendika evleri projesi, DİSK'in 28 Şubat'taki tutumu, eğitim seferberliği, DİSK'in iki önemli kampanyası bulunmaktadır. Bu noktada sırasıyla bu gelişmelere değinilecek olup, bu konularda DİSK'in tavrı, etkisi, rolü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Rıdvan Budak'ın DİSK Genel Başkanlığına aday olduğu 9. Genel Kurul'da doğrudan bir siyasi etki gelmedi. DİSK Yönetim Kurulu'nun oluşumunda dikkate alınan kriterler, DİSK'in iç dengelerinin korunması, tabanın temsilinin en iyi şekilde sağlanması ve en uygun çalışma ekibinin kurulması olmuştur. DİSK'in "*Demokratik, bağımsız bir sınıf ve kitle örgütü*" olduğunu vurgulayan Rıdvan Budak, kendini bu şekilde tanımlayan bir örgütte, hemşericilik, siyasi müdahale gibi yaklaşımların kabul edilemeyeceğini belirtti. (Rıdvan Budak ile yapılan görüşme, 23 Eylül 2014) DİSK 9. Genel Kurulu'nda başkanlığa Genel-İş Genel Başkanı İsmail Hakkı Önal, Sosyal-İş Genel Başkanı Özcan Keskeç ve Tekstil Genel Başkanı Rıdvan Budak ve bir önceki dönem genel başkanı Kemal Nebioğlu aday oldu. Rıdvan Budak, Birleşik Metal-İş Sendikasından gelen tek liste önerisini kabul etmedi.

DİSK'in 9. Genel Kurulu'nda dört aday da sosyal demokrat partilerde aktif görev yapmış kişilerdi. Kemal Nebioğlu; TİP'in kurucularından ve ilk milletvekillerindendi, 2000 yılında toplanan 11. Olağanüstü kurultayında CHP Parti Meclisi üyeliğine seçildi. Özcan Keskeç, CHP'nin İşçi Büroları Genel Sekreterliği'ni yapmış, TİP'te yer almıştı. İsmail Hakkı Önal 18. dönem SHP İstanbul Milletvekiliydi. Rıdvan Budak, 1989-1991 yıllarında CHP Parti Meclisi üyeliği yapmıştı. Her hangi bir adayın desteklenmesi doğrultusunda bir girişim yaşanmadı. Sosyal demokratların dışında sosyalist görüşlerdeki sendika yöneticileri ve delegeler "devrimci demokrat platform" adı altında bir grup oluşturdular. Bu grup, Rıdvan Budak'ın adaylığını destekledi ve yönetim kurulunun oluşumuna katkı verdi. 26-28 Ocak'ta Olağanüstü Genel Kurul'da Birleşik Metal İş, Genel İş gibi sendikalar yönetime girdiler. (Rıdvan Budak ile yapılan görüşme, 23 Eylül 2014)

Siyaset-sendika ilişkisinin çift taraflı bir yönü bulunmaktadır. DİSK açısından baktığımızda parti meclisi için sendika kökenli isimlerin sol partilere aday olarak önerildiği görülmektedir. 1998 yılında yapılan CHP 28. Olağan Kurultay'ında ise CHP Parti Meclisi için

Türk-İş Başkanı Bayram Meral ve DİSK Başkanı Rıdvan Budak hem genel merkez hem de muhaliflerin listesinde yer alması için ortak imza ile şu isimleri önerdiler: Kenan Durukan, Yener Kaya, Atilla Öngel, Ali Ekber Güvenç, Yaşar Seyman, Süleyman Çelebi, Oğuz Soydan. (Milliyet, 24 Mayıs 1998) Önerilen isimlerin her biri yıllardır siyasetin içinde olan, CHP tabanında ve tavanında tanınan, bilinen isimlerdi. Örneğin Atilla Öngel ve Süleyman Çelebi önemli sendikacılardandı ve yönetim kurulu üyeliği yapan isimlerdi. Oğuz Soydan, DİSK'in ilk Genel Başkanı Kemal Türkler'in damadıydı. Ancak bu isimler CHP Parti Meclis'ine giremedi. (Rıdvan Budak ile yapılan görüşme, 23 Eylül 2014)

DİSK, Rıdvan Budak'ın Başkanlığı döneminde soldaki partileri destekledi. 1994 yerel seçimlerinde DİSK'in talebi solun ortak bir adayla seçime girmesiydi. Fakat sol parçalı olarak seçimlere girdi. DİSK'in seçimlerde nasıl bir politika izleneceği DİSK Başkanlar Kurulu'nda ele alınmıştır. Başkanlar Kurulu'ndaki genel eğilim, 27 Mart 1994 yerel seçimlerde İstanbul Belediye Başkanlığı için SHP'nin Başkanı adayı Zülfü Livaneli'nin desteklenmesi şeklindeydi. DİSK Başkanlar Kurulu'nda hem 1994 yerel seçimleri hem de 24 Aralık 1995 genel seçimleri için tek bir partinin veya tek bir adayın desteklenmesi üzerinde görüş oluşmadı. 1995 genel seçimlerinde nasıl bir tutum alınacağı konusunda zorluk çekildi. Sosyal demokrat partiler dışında sosyalist partilerin de desteklenmesi gündemdeydi. Bir partiyi desteklemek tabanda rahatsızlık yaratacağı için tek bir partide karar kılınamadı (Rıdvan Budak ile yapılan görüşme, 23 Eylül 2014). DİSK, her görüşten, her inançtan, her etnik kökenden işçilerin ortak örgütüdür. DİSK'in kurulduğu günden bu yana solu destekleyen bir siyasi tutum içinde olduğu ve 1990'dan itibaren sol partilerin desteklenmesi şeklinde bir tutumu sürdürdüğü görülmektedir. DİSK'in üye tabanında farklı siyasi düşüncelerde işçiler bulunmaktadır. DİSK-AR'ın 1993 yılındaki alan araştırması da bunu göstermektedir. DİSK-AR tarafından yapılan İstanbul imalat sanayi işçilerine yönelik "Sanayi İşçisinin Kimliği" adlı alan araştırmasına 1.100 işçi katılmış olup, siyasi eğilimler sorgulanmıştı. Araştırma sonucunda işçilerin yüzde 36,5'nin merkez sağ, yüzde 21,2'sinin merkez sol partilere oy verdiği sonucu ortaya çıkmıştı.

Dönemin önemli gelişmeleri arasında CHP İstanbul İl Kongresi yer almaktadır. DİSK, Mart 1998'de yapılan CHP İstanbul İl Kongresi'nde emekçi ve sendika yöneticisi olan Etem Cankurtaran'ı destekledi. Kongredeki adaylardan Mehmet Ali Özpolat kongre öncesinde, il yöneticileri ile birlikte DİSK'i ziyaret etti. Özpolat, Budak'a kongre başkanlığı için teklifi getirdi. Fakat bu teklifi Rıdvan Budak kabul etmedi. DİSK Genel Başkanı Rıdvan Budak, milletvekili Mehmet Moğultay'ın da aralarında bulunduğu delegelerin önergesiyle CHP İstanbul İl Kongresi'nde divan başkanlığına aday oldu. (29.3.1998) Bir başka aday ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi eski Başkanı Nurettin Sözen idi. İşaret usulüyle yapılan oylamada Nurettin Sözen'in yeterli oyu aldığının açıklanmasıyla tartışmalara yaşanmış, bunun üzerine Rıdvan Budak adaylıktan çekilmiştir. CHP İstanbul İl Kongresi'nde Etem Cankurtaran 326 oy alarak il başkanlığına seçildi. CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın, İstanbul'daki 25 ilçe başkanının, İstanbul milletvekillerinin çoğunluğunun desteklediği İl Başkanı Özpolat ise 288 oyda kalmıştı. Rıdvan Budak, 584 delegenin oyu ile Kurultay delegesi seçildi.

Rıdvan Budak'ın DİSK Başkanlığı döneminin en önemli gelişmeleri arasında DİSK'in yeni dönem ilkeleri bulunmaktadır. DİSK'in yeni dönem ilkeleri şunlardır:

- DİSK, sendikacılara güvenin oluşması için çaba gösterecek. Mali durum dahil hiç bir şey işçilerden gizlenmeyecek.
- Genel kurullardan toplu sözleşme taleplerine kadar her şey işyerlerinde başlatılacak tartışmalarla belirlenecek.

- DİSK Başkanlar Kurulu yönetim kurulu gibi çalışacak ve bağlayıcı kararlar alacak.
- Emekli ve işsizlerin DİSK çatısı altında örgütlenmeleri için faaliyet gösterilecek.
- Örgütlenme amacıyla DİSK'in Sesi gazetesi çıkarılacak. Ayrıca DİSK Araştırma Enstitüsü güçlendirilecek. DİSÇE adıyla işçi sağlığı ve çevre sorunları enstitüsü kurulacak.
- İşçilerin sigorta müdürlüklerine bizzat gidip kaydolmaları için kampanya başlatılacak.(Milliyet, 21 Eylül 1994)

Bu ilkeler doğrultusunda hemen hemen her konu işyerlerine kadar inen bir tartışma sürecinden geçirildi, Genişletilmiş Başkanlar Kurulunu daha da etkin kılındı, Türkiye'nin ilk emekli sendikasının kurulmasına öncülük yapıldı, işsizlerin örgütlenmesi konusunda DİSK evleri ya da sendika evleri gibi örgütlü örgütsüz bütün işçilere hizmet verecek bir yapılanmaya gidildi, DİSK'in Sesi gazetesi düzenli olarak yayınlandı, DİSK Araştırma Enstitüsü aktif hale getirildi, kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmesi amacıyla işçilerin doğrudan denetimine olanak sağlanmasına önem verildi. Sonuç itibariyle, DİSK'in yeni dönem ilkelerine büyük ölçüde ulaşıldı. (Rıdvan Budak ile yapılan görüşme, 23 Eylül 2014)

Bu dönemde, kayıt dışı çalışan işçiler, işsizlerin örgütlenmesi için sendika evleri düşüncesi geliştirildi. Hemen hemen her işkolundan fabrikaların bulunduğu, sendikaların şubelerinin olmadığı Esenyurt'ta denenmesi üzerinde karar kılındı ve deneyimli sendikacılara bu projede yer verildi. Uzunca bir çalışma evresinden sonra istenilen sonuçlar alınamadığı için proje sonlandırıldı.

1995 yılında Başbakanlık Genelgesi ile ilk adımları atılan Ekonomik ve Sosyal Konsey ile işçi, işveren ve hükümet temsilcileri arasında köprü vazifesi görecek bir kurum amaçlanmıştı ancak uygulamada iktidarın kendini meşrulaştırmak ve toplumun çeşitli kesimlerini ikna etme organı olarak kullandığı bir oluşum olageldi. DİSK ise Ekonomik ve Sosyal Konsey toplantılarına katılmış ancak kimi dönemlerde konseye karşı tavır almıştır. DİSK Genel Başkanı Rıdvan Budak bu konuda "işleyişi ve oluşumuyla demokratik olmayan, temsil gücü bulunmayan hiç bir kurum ve kuruluşu desteklememiz, katkı vermemiz beklenmemelidir," demiştir. DİSK'in bu ikircikli tavrı daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. (Ruhi, 2001:156-158; Koç, 1999: 12)

28 Şubat sürecinde DİSK'in tutumuna bakıldığında, DİSK'in TÜRK İŞ, TESK ile birlikte hareket etmesi ve MGK bildirisini onaylar bir havaya girmesi DİSK içinde tepkiye yol açmıştır. DİSK tabanı her biri farklı düşüncede, inanışta olan binlerce işçiden oluşmaktaydı. Birleşik Metal İş, Genel İş, Tekstil gibi sendikaların tabanından da eleştiriler gelmişti. Rıdvan Budak, 7 Mart 1997 tarihinde şu açıklamayı yaptı: "*DİSK olarak, 30 yıldır olduğu gibi bugün de, arayışımız demokrasi ve özgürlük arayışıdır; özgürlük ve demokrasiye aykırı bütün girişimlerin karşısındayız. ... DİSK bugüne kadar sivil demokratik çözümü aşan hiçbir arayışa onay vermemiştir, vermeyecektir.*" Bu dönemde, DİSK, Adana'daki fabrikalardan başlayarak örgütlü olduğu tüm işyerlerinde bilinçli bir seçmen anlayışı için eğitim seferberliğine girişti. Buradaki amaç, işçilerin sınıf bilinci ile hareket eden bir seçmen haline gelmesi idi. Ancak istenilen başarıya ulaşılamadı.

DİSK, bu dönemde iki büyük kampanya düzenledi. Birincisi 1994'de "sigortasız çalışma" kampanyasıydı. Birçok sanayi bölgesine gidilerek, işçilere sigortasız çalışmamaları konusunda uyarılar yapıldı. İkinci büyük kampanya, hükümetin emeklilik sisteminde yapmak istediği değişikliği durdurmaya yönelikti. DİSK, 6 Aralık 1997 günü, ''İşimiz-Ekmeğimiz-Geleceğimiz'' adıyla İstanbul'dan Ankara'ya bir yürüyüş düzenledi. Bu yürüyüşle ilgili Rıdvan Budak'ın düşünceleri şöyledir: "*Karar alındığı andan itibaren, İstanbul ile Ankara arasındaki tüm işyerlerimizde yoğun bir çalışma başlatıldı. Hangi işyerlerine gidilecek, mesafeler ne kadar zamanda alınır, nerede mola verilir, nasıl konaklanır. Her saatin planlaması yapıldı. Kimler*

nasıl katılacak, üzerimize giyeceğimiz önlüklerde hangi sloganlar bulunacak. Hazırlanacak basın bültenlerinde, yayınlanacak bildiri ve gazetelerde hangi konular nasıl işlenecek titizle ele alındı. DİSK Başkanlar Kurulu üyeleri dahil 10'u kadın, 205 işçiyle İstanbul'dan çıkıldı, plandan bir santim sapılmadan ve her işyeri tek tek ziyaret edilerek yüründü. Hiç üyemizin olmadığı yerlerden geçerken, işçisi, köylüsü, esnafı, işsizi, ev hanımı binlerce insan bizi karşıladı, yolcu etti, bağrına bastı. Ankara'da büyük bir karşılama yapıldı. Karşılamaya 30-40 bini aşkın bir kitle gelmişti. Özellikle işsizlik sigortası ve iş güvencesi konusunda taleplerimiz, bu yürüyüşle daha da bir kamuoyunun gündemine yerleşti. Hemen her tartışmanın odak noktalarında biri oldu. Zamanla olgunlaştı ve biraz geç de olsa bu haklar kazanıldı. Yürüyüş sonrası Başbakan Mesut Yılmaz ile yaptığımız görüşmede kayıt dışı çalışmanın ve çalıştırmanın önlenmesi, iş güvencesi ve işsizlik sigortası konusunda yasal düzenleme yapılması, sendika ve toplu iş sözleşmesi hakkının önündeki en büyük engel olarak gördüğümüz, noter şartı, işkolu ve işyeri barajlarının kaldırılması gibi konulardaki beklentilerimizi anlattık." (Rıdvan Budak ile yapılan görüşme, 23 Eylül 2014)

6. SONUÇ

Yeniden faaliyete geçtikten sonraki döneme bakıldığında DİSK'in ya da üye sendikaların tek başına olduğu kadar diğer konfederasyonlar ve sendikalarla ortaklaşa eylemlerde bulunduğu görülmektedir. "Emek Platformu" ve 28 Şubat sürecinde DİSK'in içinde bulunduğu sivil inisiyatif, gerçekleştirilen bu dayanışmanın en önemli unsurlarıdır. DİSK'in bu dönemdeki faaliyetlerine bakılırsa en yoğun mücadelesini sıkça karşılaştıkları sendikal hak ihlalleri alanında verdiği görülür.

DİSK'in sınıf sendikacılığı anlayışı ile 1980 sonrası dönemin mevcut koşulları, ekonomik, sosyal, siyasi gelişmeler örtüşmediğinden, DİSK'in yeni gerçekleri kabul edip liberal bir yaklaşım sergilediği bazı kesimlerce kabul edilmektedir. Çağdaş sendikacılık anlayışı, toplumsal mutabakat söylemlerine karşın DİSK eski Genel Başkanı Rıdvan Budak, DİSK'in temel ilkelerinden ödün vermeden, sınıf bilincini koruyarak bugünü yakaladığını belirtmiştir. (Olgaç, 2006: 82)

Çift taraflı olan siyasal parti-sendika ilişkisinde, bu dönemde siyasal partiler dolaylı olarak DİSK Genel Kurullarına etkide bulunurlarken, DİSK'in ise CHP parti meclisi için önerdiği isimlerin listeye girmemesi, bu ilişkide DİSK'in daha pasif bir konumda olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Rıdvan Budak'ın Disk Başkanlığı dönemi gelişmeleri dikkate alındığında baskı gruplarının gücünü belirleyen faktörler arasından DİSK'in liderlik, üye sayısı ve organizasyon gibi etkenlerin daha ön planda olduğu görülmektedir.

DİSK'in üye tabanında farklı siyasi düşüncelerde işçiler bulunmasına karşın, kurulduğu günden bu yana solu destekleyen bir siyasi tutum içinde olan DİSK'in bu dönemde de soldaki partileri desteklediği görülmektedir.

Kaynakça

Bilgici, Ö. (2010) Baskı Gruplarının Siyasi Karar Alma Organları Üzerindeki Etkisi: Türkiye Barolar Birliği Örneği, Sakarya Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Sakarya.

Bilgiç, V. Ve Göksu, T. (2003) "Baskı Grupları ve Karar Alma Mekanizmasına Etkileri,", Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 36, Sayı: 2, ss. 51-66.

Bingöl, Ş. (2004) Kamuoyunun Oluşturulması Açısından Baskı Grupları ve Lobi Faaliyetleri, Ege Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), İzmir.

Buran, H. (1993) Baskı Grupları Türkiye'de Dernekleşme ve Balkan Göçmen ve Mülteci Dernekleri Örneği, İstanbul Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Doktora tezi), İstanbul.

Daver, B. (1968) Siyaset Bilimine Giriş, Sevinç Matbaası, Ankara.

DİSK 9. Genel Kurulu Kararları (4-7 Ağustos 1994)

DİSK Kuruluş Bildirgesi ve Ana tüzüğü (1968)

Dülger, C. (1999) Bütçe Sürecinde Baskı Grupları, Anadolu Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Eskişehir.

Kapani, M. (2003) Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Kışlalı, A.T. (2011) Siyaset Bilimi, İmge Kitabevi, Ankara.

Kayademir, İ. (2007) Baskı Grupları ve Bir Baskı Grubu Olan Ziraat Odalarının Tarım Politikalarına Etkisi, Niğde Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Niğde.

Koç, Y (1999) Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Konsey, Türk-İş Eğitim Yay. No.21, Ankara.

Koç, Y. (2015) Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu Tarihi, Kuzgun Kitap, Bursa.

Koray, M. (2000) Sosyal Politika, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Olgaç, Y. (2006) Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun Türk Çalışma Hayatındaki Yer, Kocaeli Üniversitesi SBE, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli.

Ruhi, E. (2001) Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Konsey, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜEHFD), Cilt: 5, Sayı: 1-4, ss.151-173.

Saybaşılı, K. (1995) DYP-SHP Koalisyonu'nun Üç Yılı, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Şahım, T. (1994) Siyasi Katılım ve Baskı Grupları, Makro Ltd. Eğitim yayınları, Ankara.

Şahin, K. (2004) Baskı Grupları ve Bir Baskı Grubu Olarak Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Kırıkkale Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Kırıkkale.

Tezcan, A. (2013) Türkiye'de Baskı Gruplarının Vergi Mevzuatına Oluşumuna Etkileri, Erzincan Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Erzincan.

Topçu, A. (2006) Siyasal Karar Alma Organları Üzerinde Çıkar ve Baskı Gruplarının Etkileri, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Afyonkarahisar.

Turan, İ. (1986) Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, Der yayınları, İstanbul.

Mülakat

Rıdvan Budak ile yapılan görüşme, 23 Eylül 2014

VAROLUŞUN OLGUSALLIĞI ÜZERİNE FELSEFECE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Doç. Dr. Emin ÇELEBİ

İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

Seyfettin İLTER

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

Modern bilimim en temel karakteristiği olgu(sal) temelli olmasıdır. Olgunun belirgin vasfı ise kuşkusuz somutluktur. Dolayısıyla olgusallık, somutluk ve bilimsellik birbirini tazammun eden terimler olarak iç içe geçmiştir. Söz konusu nitelikleri hakikatin temeli olarak varsayma, doğrudan özneden bağımsız bir hakikati varsaymaktadır. Halbuki olgu evreninde bütün varolana yönelen ve anlam veren yegane özne insandır. İnsanın somutluk ölçütü üzerinden hakikat yöneliminde kendisini ihmal ederek kendisini ancak somut bir nesne statüsüne indirgemesi paradoksal bir biçimde kendisine yabancılaşmasına yol açmıştır. Düşünme, anlama, sevinme, üzülme, umut etme, inanma gibi bir çok gerçek ancak somut olarak gösterilemeyen insani tavırların nesne ile münasebette belirleyici olması bile başlı başına hakikat-somutluk ilşkisininin tekrar gözden geçirilmesi için yeter sebeptir. Felsefe tarihinde varoluşçu olarak görülen bir çok filozof, bu minvalde bir çabanın için girmiştir. Bu bildiride bu bağlamda ortaya çıkan kimi görüşler değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Varoluşçuluk, insan, somutluk, olgusallık.

SOME PHILOSOPHICAL ASSESMENTS ON THE REALITY OF EXISTENCE

Abstract

The main feature of modern science is to be on the ground of facts. The main character of fact is to be concrete. Therefore, factuality, concretness and being scientific contain each other. To suppose these qualities as a basis of truth means that there is a truth free from subject. Whereas unique subject who intend to whole beings and give their meaning is human being. On the other hand, omitting himsel in his investigating of truth on the basic of reality and factuality, human being paradoxically has been alienated from his essence. Even many real but non-concrete human conditions determening relations with object, such as reflection, understanding, rejoicing, sorrow, hope, belief etc. are actually sufficient reason to re-examine the relationships of truth-concreteness. In the history of philosophy, some philosophers considered as existantialist make efforts in this way. In this presentation, it will be evaluated some opinions emerged in this context.

Keywords: Existentialism, human being, concreteness, reality.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren felsefenin içeriğine ilişkin önemli tartışmalar yapılmıştır. Başlangıcından itibaren bilimlerle ile iç içe olan olan felsefe, başka bir deyişle ilgi konusu ve içeriği önemli ölçüde bilimlerden müteşekkil olan felsefe için bu durum, anılan

yüzyılın sonlarına doğru zorunlu olarak değişmiştir. Çünkü bütün bilimlerin felsefeden bağımsız bir mecrada varlıklarını sürdürür hale gelmeleri, felsefenin en temel niteliklerinden bir olan kapsamlılık özelliğini yitirme tehlikesini beraberinde getirmiştir. Bu duruma karşın felsefe, ilgi alanını değiştirme(me)kle birlikte kendisine özgül bir tutum takınarak oluşan boşluğu başka bir minvalde doldurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan eğilimlerden biri, kuşkusuz varoluşçu felsefenin, özellikle de G. Marcel, M. Heidegger ve J. P. Sartre üzerinde etkileri açıkça görülen fenomenolojidir. Sosyo-politik koşulların dayatması ile birlikte varoluşçu felsefenin önemli esin kaynaklarından biri olan fenomenoloji E. Husserl'in, hocası Brentano'dan mülhem geliştirdiği epistemolojik bir yöntemin adıdır.

Fenomenolojik yaklaşımın temel çabası özne-nesne ilişkisi olarak tanımlanan bilginin oluşum sürecini ve nihai olarak olanın ne olduğunun bilinçteki durumunu betimlemektir. Deneyim yoluyla edindiğimiz şeyleri belirsiz kılan ön yargılar ve farazi spekülasyonlar olmaksızın sadece betimeleyen fenomenolojinin parolası, "şeylerin kendisine" dönmekti (Barett, 2003: 216).

Husserl'e göre epistemolojik süreçte özne-nesne ilişkisi genel anlamda iki tavır biçiminde belirir: Doğal düşünüş ve felsefi yahut daha spesifik anlamda fenomenolojik düşünüş. Özetle ifade edilecek olursa Doğal bakış, bilgi eleştirisine karşı ilgisizdir. Bu bakışta doğrudan deneyin bize sunduklarını dile getiririz. Deneyin sağladığı yönelimi izleyerek doğrudan doğruya yaşanandan yaşanmamış olanı çıkarsar, genelleme yaparız. Söz konusu genellikleri aynı yolla tek tek durumlara uygulayarak yeni genellemelere varırız. Doğal bilgi baştan beri doğal olarak var olan, verilmiş olan ve sadece kapsamı, içeriği ve unsurları, bağlantıları, yasaları açısından daha yakından incelenmesi gereken gerçekliği, gittikçe artan oranda ele geçirir (Husserl, 1997, 47-48). Dolayısıyla doğal bilimlerin ve gündelik yaşamda elde edilen bilginin birincil kaynağı doğal düşünüştür.

Buna karşı bir biçimde konumlandırılan felsefi bakış yahut fenomenolojik bakış ise, doğal bakış içerisinde varsayılan bilgi üzerinde refleksiyon yapıldığında söz konusu bilginin bilmeceye dönüştüğü bilgi eleştirisi ve söz konusu eleştiri sonucunda olması gerekene yönelime işaret eder. Refleksiyon yapıldığında yanılgı ve kafa karışıklığıyla karşı karşıya kalırız. Sırf bilgi ve bilgi nesnesinin mahiyeti ile sınırlandırıldığı taktirde bilgi eleştirisi, bilgi ve bilgi nesnesinin fenomenolojisi olur ve fenomenolojinin ilk ve temel öğesini oluşturur. Dolayısıyla fenomenoloji özel bir felsefi düşünme biçimine işaret eder (Husserl, 1997: 53.) Bu yöntemin en temel niteliği ise, hangi bilgi türünde olursa olsun, her türlü epistemolojik araştırmada epistemolojik indirgemenin yapılması gereğidir. Başka bir deyişle doğal tavır içerisinde ortaya çıkan her türlü aşkınlık paranteze alınarak özü görüleme işlemidir (Husserl,1997: 68). Söz konusu paranteze almanın gerçekleştiği yer ve bizatihi paranteze alınamayan ise bilincin kendisidir. Dolayısıyla mahiyetin bilgisinin görünür kılındığı yer bilinçtir. Bilinç temele alındığında doğrudan insanın kendisinden söz ediyoruz demektir. Nesnenin anlam ve değerini öznenin kendisinden devşirdiği durumda insanın kendisinin adeta her şeyin temeli olması kaçınılmaz olmaktadır. Bu yüzyılda fenomenolojik yöntemin esin kaynağı olduğu ve insanın odak noktası olduğu felsefi akım ise varoluşçuluktur.

Bilindiği üzere 19. ve 20. yüzyıl düşüncesinin baskın karakteri pozitivizmdir. Aslında pozitivizm, Aydınlanma düşüncesi sonrası oluşan bilimci paradigmanın vardığı nihai nokta olarak da değerlendirilebilir. Hakikati olgu gerçekliği üzerinden ifade eden bu görüşün hakim olduğu dünyada iki dünya savaşı yaşanmış, umut edilen insan(lık) vasatı ve huzuru elde edilememiştir. Öte yandan bilimci düşüncenin en temel kriteri olan somut ve nesne(l) olan üzerinden hareket etme de cazibesini yitirmemiştir. İkna edici olanın bilim olduğu, bilimin de

somut ve nesnellik temelli bir epistemolojik düzlem olduğu göz önüne alındığında, karşıt olanın kabul olunan terminoloji üzerinden ifade edilmesi gibi bir paradoks kaçınılmaz olmaktadır. Bir tepki, itiraz, isyan veya umut felsefesi olarak nitelenen Varoluşçuluk da bize göre hakim paradigmaya karşı itirazını, hakim olmaklığın avantajlı terminolojisinden istifade ederek ortaya koymaya yönelmiş gibidir. Öznelliğin egemen olduğu bu felsefi tavır, insan somutluğu üzerinden nesnelleşmek ve böylece asıl somut ve gerçek olanın insanın kendisi ve edimleri olduğunu savlamakla makbul bir terminoloji üzerinden kendisini ifade etmeye çalışmıştır.

Varoluşçu felsefenin önemli isimlerinden olan J. P. Sartre'a göre **Somut,** tıpkı fenomen gibi, ancak momentleri oluşturan bilincin sentetik bütünlüğü olabilir. Somut, örneğin Heidegger'in dünya içinde varlık olarak nitelediği, dünya ile olan spesifik bir birlik halindeki dünya içindeki insandır Filozofa göre Kant'ın yapmış olduğu deneyimin imkan koşulu içinde sorgulanması ve Husserl'in yaptığı dünyayı bilince indirgeme işlemi de soyuttan başlamaktır. Spinoza'nın ifade ettiği gibi nasıl ki, tözlerin kipliklerinin sonsuz toplamından töze ulaşılamıyorsa, Sartre' göre de somuttan soyutlanan unsurların toplanmasıyla somuta ulaşılamaz. Bu durumun böyle olmaklığı, dünya içinde varlık olan insan bütünlüğü incelendiğinde kendiliğinden anlaşılabilir. Dolayısıyla insan ve dünya ilişkisinin nesnel bir zeminde ele alınması için insan davranışlarından her biri bize yol gösterebilir Sartre, gerçekte bu arayışta bize gerekli olan tavrı sağlayan sorgulama faaliyetinin mahiyetini şöylece ifade eder:

> *"Bu adam ki o benim, şayet ben onu, şu anda dünyada var olan biri olarak kavrarsam, ben onun varlığın önünde "bir sorgulama tavrı" içinde onun varlığın önünde duran olarak ikame ederim. Tam da ben " insanın dünya ile olan ilişkisini açığa vuran bir tavır (conduct) var mıdır?" diye sorduğum zaman ben bir soruyu ortaya atmış olurum. Bu soruyu objektif olarak anlayabilirim. Çünkü soranın kendim veya benimle birlikte eserlerimi okuyup sorgulayan bir okuyucu olup olmaması daha az önemlidir. Fakat öte yandan soru, basitçe bu sayfada yazılı olan sözcüklerin toplamı değildir. O soruyu ifade eden sembollere karşı kayıtsızdır. Tek kelimeyle, o anlamla dolu olan bir insan tavrıdır* (Sartre, 1992: 49-50).

Her ne kadar fenomenolojik yöntemi felsefesinin çıkış noktası olarak yapsa da Sartre Husserl fenomenolojisinin bile soyuttan baaşlamak ile itham eder. Sartre'ın "varoluşun özden önce geldiği" (Sartre, 1997: 61) tezini de hatırlayacak olursak filozofun varlık olarak insan varlığının yegane başat varlık kabul ettiğini, asıl anlam ve değer dünyasının bizatihi somut bir varlık olarak arzı endam eden insan gerçekliği olduğunu ve bunun üzerinden sair varlık alanlarının inşa edildiği görülür.

Benzer bir yaklaşımı Varoluş felsefesinin diğer bir önemli temsilcisi olan G. Marcel de görmekteyiz. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, Marcel varoluşçuluğu ile Sartre varoluşçuluğu amaç ve vardıkları noktalar itibarıyla farklıdırlar. Burada bunu konu etmeyeceğiz. Teist bir varoluşçu dizgeye sahip olan Marcel ile ateist bir varoluşçu dizgeyi savunan Sartre'ın söz konusu farklılıklarına karşın, vurgu noktalarının insan gerçekliği ve özne temelli bir somutluk tasarımı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Marcel'e göre de şeylerin dünyası "ben"in dünyası üzerinden anlamını kazanmaktadır. İnsan olmakla ben olmayı eşitleyen bunu da "en somut" olan olarak değerlendiren Marcel'in insanı bedenden ayrık olmayan mücessem insandır. Düşünür bu bağlamda şöyle der:

> *Ayrık biçimde düşünmediğim sürece, "benim bedenim"in "benim bedenim" olması, kendim ve bedenim arasında bir ayırım koymuyor. Bu noktayı*

başka bir biçimde ele aldığımızda, benim için bedenim bir nesne değil, fakat "ben bedenimim" olduğu sürece bedenim bana aittir. Kesinlikle, bu cümledeki (I am) "-im" (am) in anlamı, ilk bakışta açık değildir. Esaslı olarak onun zımnında negatif bir anlam olabilir. "Ben bedenimim" demek, öte yandan" bedenim sadece benim enstrümanımdır" iddiasında bulunur bulunmaz varsaydığım ayrıklığı ortadan kaldırmak, reddetmek, olumsuzlamaktır. Belli bir anlamda, bedenim hakkında konuşmak, "kendim" hakkında bir konuşma yoludur. O beni ya henüz ulaşamadığım enstrümental ilişkiye ya da onun ötesine geçtiğim bir noktaya beni yerleştirir. Ancak bu noktada temkinli yürümeliyiz. Burada kendimin özdeşliğini ve bedenimi kaba ve tutarsız bir materyalizme irca eden bir anlama biçimi vardır. Başka insanların görebildiği ve dokunabildiği beden ile birlikte özdeşliğimi ileri sürmenin hiçbir manası yoktur. Çünkü bu durumda herhangi bir başka beden ile onu aynı seviyeye koyduğum, yani bir nesne olarak bir beden seviyesine koyduğum sürece, "kendim" "kendim"den başka bir şey olacaktır. Aksine takınmamız gereken tavır şudur: Ben, kendime ait olan bu bedenin, son tahlilde, herhangi bir obje varlığı seviyesine indirilemeyeceğini fark etmeyi başardığım sürece "ben bedenimim." (Marcel, 1950, 100-101).

Görüldüğü üzere aslında Marcel'in itirazı, klasik felsefede sıklıkla dile getirilen ruh-beden düalizmine dairdir. Çünkü bu ayırım kabul edildiği taktirde, iki farklı varlık statüsünün ortaya çıkacağı ve "ben"in parçalanacağı tehlikesini gören Marcel, böylelikle hem spiritüalist hem de pozitivist telakkinin sorunlu olduğuna işaret etmektedir. Ruh ve bedeni birbirinden ayırmadığı gibi, bedeni benle eşitleyerek bedenin sahip olunan bir nesne olmadığını ifade ederek somut olanın başka bir somutluk ve gerçeklik düzleminde dile getirmesinin son derece anlamlı olduğunu söyleyebiliriz. Kendisinden ayrılamayanı kendisinen ayırmaya kalkışmanın ve ikisi arasındaki ilişkinin sıradan bir sahiplik ilişkisi gibi telakki edilmesinin insanın kendisine yabancılaşması olacağı da açıktır.

Her ne kadar kendisini varoluşçu olarak değil, varlık filozofu olarak görse de Heidegger, fenomenolojik esintiyle (Barett, 2003, 216) insanı "Varlık"ın ana kaynağı olarak görfarklı bir soluk getirir. Çünkü ona göre bir insan varlığı olan Dasein, hem ontik hem de ontolojik bir varlıktır. Dolayısıyla Heidegger'in (2003: 33) "Her metafizik sorusu, başka bir deyişle her varlık sorusu, ancak soranın sorunun içinde olarak sorabildiği bir sorudur ve bu soru her zaman bütün metafizik problemleri kapsar ve gerçekte bütünün kendisidir" biçimindeki yaklaşımı da insan varlığı olan Dasein'ın ne denli temel ve kuşatıcı bir kavram olduğunu ifade eder.

Ontik olanın gündelik ilgiler içinde varolan, ontolojik olanın bunun ötesine geçebilen "Varlık" zemini olduğunu düşündüğümüzde, Heidegger'de Dasein'ın bütün kuşatıcılığın kaynağı ve kendisi olduğu görülür. Öte yandan aşkın olanı, "Varlık" ı perdeleyen ontik olana münhasır kıldığında aşkın olan doğrudan geleneksel felsefenin aşkın olanından öte gözle görülen, elle tutulan olmaktadır. Ancak duyusal olarak duyumsanan varlığın, varlığın gerçek anlamını vermemesi Heidegger'i başka bir arayışa sevk eder. Bu arayışı sonucunda içsel bir tecrübe olan kaygı, Heidegger'de Varlık'ın mahiyetini kavramada anahtar bir terim olur. Varlığın bütünlüğü içinde kendisini arz ettiği bu hal, bir his (gefühl) halidir. O anda bir şeyden duyulan bir kaygı yok, çünkü nesne anlamında bir "şey" yoktur artık. Dolayısıyla Dasein'ın varolanı aşarak varlığın içinde var olmanın mahiyetini kavraması en temel gerçeklik olarak bilimci paradigmanın çok ötesinde bir noktaya işaret eder. Bu içsel deneyim hali en somut hal olarak nitelenebilir. Heidegger'in kendi cümleleri ile şöyle ifade edilir:

Biz bu hâleti ruhiye (Gestimmtsein, mood) ile sarmalandığımız zaman, kendimizi Varolanın bütünlüğü ile ahenk içinde buluruz. Bu etkileyici hâl (mood), varolanların bütünlüğünü ifşa etmede kendine özgü bir tarza sahiptir. Bu türden olan ifşa, varlığımızın (Da-seins) temel bir hadisesi olup alelade bir vakıa değildir. His (gefühl) dediğimiz şey de düşünen ve irade eden durumumuzun geçici bir hâli olmadığı gibi bu edimleri üretici bir ilke veya başetmek zorunda kaldığımız tikel bir durum da değildir (Heidegger, 2003: 42; Heidegger, 1955: 31).

Duygu gerçekliğini bir insan gerçekliği, insan gerçekliğini ise bir Varlık gerçekliği olarak gören Heidegger düşüncesinin de klasik ontolojiye hem içerik hem de terminolojik olarak bir itiraz olduğu açıktır. Ancak diğer filozoflar gibi hakikat iddiasını gerçeklik ve somutluk terimleri üzerinden dile getirerek adeta "asıl gerçeklik ve somutluk budur" demesi, yeni bir ontoloji kadar yeni bir epistemolojiye de kapı aralar görünmektedir. Barett'in işaret ettiği gibi, Heidegger'in vurguladığı şey, gerçeğin meskeninin sadece akıl olmadığı bilakis akli gerçeğin daha temel bir gerçeğin türevi olduğudur (Barett, 2003: 218).

Sonuç

E. Mounier'in ifade ettiği gibi tek bir varoluşçu felsefe yoktur, varoluşçu felsefeler vardır. Ancak bu, varoluş adı altında zikredilmeye yol açan ortak noktaların yadsınması değildir. Bize göre varoluşçuluğa ortak bir nokta arancaksa o da insandır. İnsanın merkezde oluşu, Sofistlerde olduğu gibi mutlak rölativizmdeki epistemolojik bir kriter olma alamında değildir. Aynı şekilde buradaki insan, aydınlanmanın her şeyin nesnel belirleyicisi olan insanı da değildir. Buradaki merkezi oluş, varlığın ve varoluşun kendisinden hareketle kavrandığı ontolojik ve epistemolojik bir zemindir. Bu insan telakkisi, söz konusu felsefeye göre yegane somut olandır. Çünkü bütün olup bitenlerin ontik anlam kökenidir. Bu yüzden olsa gerek, Gabriel Marcel "ben bedenimim" diyerek doğrudan beden üzerinden varoluşsal bir somutluğa yönelir. Hakeza Heidegger, ontiko-ontolojik varlık olanrak Dasein'ı bütün varlığın anlam kriteri haline getirir. Sartre, bir bilinç varlığı olan "kendisi için varlık"ı yegane özgür ve hakiki varlık olarak niteler.

Bu yaklaşımın bize hatırlattığı en önemli husus, insan olduğumuzdur. Özellikle Aydınlanma sonrası ortaya çıkan varlık ve evren tasavvurunun bir ayağı her ne kadar "hümanist" olarak ifade edilse de gerçekte ortaya çıkan durumun böyle olmadığı söylenebilir. Nesnelci ve nesneyi önceleyen mezkur paradigma içerisinde öznenin nesne lehine terkedildiği veyahut nesnenin bilnci belirlediği ve öznenin nesne dolayımıyla varlık statüsüne eriştiği bir vasatta "insan"ın değeri ve değer biçiciliği olması gereken yerde olamaz. Mevcut duruma bir itiraz olan varoluş felsefelerinin gerçeklik ve hakikat vurgusunu kabaca şöyşe ifade edebiliriz:

"Somutluk sizin bahsettiğiniz gibi öznenin karşısında edilgen bir pozosiyonda olduğu belki de mahkum olduğu beş duyu organınınn algısından ibaret olan kaba olgular" değil, bizatihi derinliklerinde feveranlar yaşayan, acıyan, üzülen, sevinen, umut bağlayan, aşk ve sadakat gösteren, özgür birey olan veyahut temel varlık olan insandır."

Kaynakça

Barett, William, (2003), *İrrasyonel İnsan*, çev. Salih Özer, Hece Yayınları, Ankara.

Heidegger, Martin, (2003), *Metafizik Nedir*? çev. M. Ş. İpşiroğlu & S. K. Yetkin, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Heidegger, Martin, (2001), *What is Metaphysics*?, trans. T. Sheehan, The New Year Book For Phenomology and Phenomenological Philosophy (eds. B. Hopkins & S. Crowell). Seatle: Noesis Press.

Husserl, Edmund, (1997), *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, çev. Harun Tepe, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Sartre, J.Paul, (1992). *Being and Nothingness*, trs. By, Hazel E. Barnes, Washington Square Press, New York.

Sartre, J.Paul, (1997*), Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul.

Marcel, Gabriel, (1950), *The Mystery of Being*, trs. By G.S. Fraser, Henry Rergnery Comp. Harvill Press Ltd., Chicago.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN OKUL ÖĞRENCİ MECLİSLERİNE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Ömer Faruk ÇELİKEL

Bilim Uzmanı, MEB Öğretmen

Doç. Dr. Levent DENİZ

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi

Özet

Bu araştırmanın amacı ortaokul öğrencilerinin okul öğrenci meclislerine ilişkin tutumlarının incelenmesidir. Araştırmada karma yöntemin desenlerinden gömülü desen kullanılmıştır. Araştırmanın birinci kısmında nicel, onu destekleyen ikinci kısımda ise nitel yaklaşım kullanılmıştır. Nicel kısmında ortaokul öğrencilerinin okul meclislerine ilişkin tutumları Yıldız Baklavacı ve Deniz (2015) tarafından geliştirilen Okul Öğrenci Meclisi Tutum Ölçeği ile incelenmiştir. Araştırmanın nitel kısmında öğrencilerle görüşmeler yapılarak konuya ilişkin görüşleri alınmıştır. Araştırmanın belli başlı sonuçlar şunlardır: (1) Ortaokul öğrencilerinin okul öğrenci meclislerine ilişkin genel tutumları ile ölçeğin alt boyutları olan işe yararlılık, görev alma ve cinsiyete dayalı önyargılara ilişkin tutumlarının yüksek düzeyde, demokratik kazanımlara ilişkin tutumlarının ise orta düzeyde olduğu saptanmıştır. (2) Kız öğrencilerin okul öğrenci meclislerine yönelik işe yararlılık, görev alma ve cinsiyete dayalı önyargılar tutumları ile genel tutumları erkek öğrencilere göre daha olumlu bulunmuştur. (3) Öğrencilerin okul meclisine yönelik tutumlarının sınıf seviyesi yükseldikçe olumsuzlaştığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Okul Öğrenci Meclisi, Tutum, Demokrasi Eğitimi, Demokratik Eğitim, Okulda Demokrasi

INVESTIGATION OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS' ATTITUDES TOWARD SCHOOL STUDENT COUNCIL

Abstract

The aim of this research is to examine the middle school students' attitudes towards school student council. In this research, mixed research methodology is used. The attitudes of middle school students were examined by School Student Council Attitude Scale developed by Yıldız Baklavacı and Deniz (2015). The opinions of some selected students were investigated via interview. The main findings are as follows: (1) the attitudes of middle school student have been found positively high in the total of the scale and in "democratic gain", "usefulness" and "responsibility" sub scales whereas at average level in "gender bias"; (2) the attitudes of girls have been found more positive than of boys in general attitudes, usefulness, responsibility and gender bias sub scales; (3) the attitudes of students in higher class levels have been found more negative than students in lower ones.

Keywords: School Student Council, Attitude, Democracy Education, Democratic Education, Democracy at School

GİRİŞ

Demokrasinin çok farklı tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları diğerlerine nazaran daha kapsayıcı demokrasi anlayışı içerdiği görülmektedir. Bu tanımlardan bazıları demokrasiyi statik bir demokrasi anlayışıyla sadece "bir yönetim şekli" olarak algılanmasını sağlarken, bazıları da daha dinamik bir anlayışla "bir yaşam biçimi" olarak tanımlamışlardır (Yılmaz, 2009).

Touraine' e (2004: 215) göre; demokrasinin göstergelerinden biri ve en önemlisi sorumluluk sahibi ve kamu yararına çalışan ve kaygı duyan vatandaşlar meydana getirme çabası olarak ele alınmaktadır. Demokrasinin öğrenilmesi ve benimsenmesi için, toplumsallaşma süresi içinde ele alınmalı ve örnek davranış modelleri oluşturulmalıdır. Aynı zamanda demokratik yaşama geçirilmelidir (Akt. Miser, 1991: 49-54).

John Dewey, 1916 yılında yayınladığı "Demokrasi ve Eğitim" eserinde demokrasi ile eğitim arasındaki ilişkiyi; okulda kazanılan bilginin öğrenilmesi ve benimsenmesi, yaşamla bütünleşen bir ortamda verilmesi ile sağlanabileceğini şeklinde belirtmiştir (Akt. Geray, 1993: 96). Demokrasi ve insan hakları bilincinin oluşumunda ve bu bilincin geliştirilerek yaşama yansıtılmasında eğitim programları önem arz eder. Bu anlamda eğitim kurumları, bireylere bu bilincini kazandıran önemli merkezlerden birisidir (Selvi, 2004). Demokratik toplum yapısının oluşturulması için demokrasi bilinci genç kuşaklara aktarılmadır. Bu aktarımı gerçekleştirecek kurumda okul olabilir. Gelecek kuşaklara demokrasi ve insan hakları anlayışının verilmesi okulun sahip olması gereken misyon olduğu söylenebilir (Tanırlı, 2007: 68).

Demokratik değer ve davranışların bireylere kazandırılması için bu değer ve davranışların ders içeriği olarak anlatılması bireylere bu kültürü kazandırmakta yetersiz kalabilir (Kuzgun 2000: 15). Bu nedenle derste anlatılmaktan daha ziyade uygulamaya dönük çalışmalar yapılmalıdır. Demokrasi kavramı okullarda uygulayarak öğretilmelidir. Harrison (2003)'a göre okullar, "Demokratik Okul" olması için bireyler okullarda iletişime girmeye, kendi kendilerine öğrenmeye, birbirlerine ve okula bağlanmaya odaklanmıştır (Harrison, 2003: 82).

Bir toplumda demokrasi kültürünün oluşturulması ve işlemesinde üç önemli kurumun belirleyiciliği bulunmaktadır. Bunlar; devlet, okul ve ailedir. Demokrasi bilincinin toplum içerisinde bir yaşam biçimi olarak yer edebilmesi için belirleyici olan bu üç kurumda yerleşen değerlerin bir birbirini tamamlar durumda olmalıdır. İşte tamda bu sebeptendir ki demokratik bir okul ve sınıf ortamının hazırlanması, okulun bu değerlerle yönetilmesi ve okulda demokratik bir eğitim bilincinin yaşatılması önemli bir yer tutar (Karakütük, 2001).

13.01.2014 tarihinde TBMM ile MEB arasında imzalanan protokol ile 2003-2004 eğitim-öğretim yılında 200 ilköğretim, 100 ortaöğretim kurumu olmak üzere toplam 300 pilot okulda ve pilot uygulama sonucun da 2004- 2005 öğretim yılından Türkiye genelindeki tüm ilk ve ortaöğretim kurumlarında "Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi" uygulanmaya başlanmıştır. Demokrasi eğitimi ve okul meclislerinin amaçları bir yönerge ile düzenlenmiş ve şöyle belirtilmiştir: Cumhuriyetimizin demokrasi ile güçlendirilmesi; öğrencilerimizde yerleşik bir demokrasi kültürünün oluşturulması; hoşgörü ve çoğulculuk bilincinin geliştirilmesi; kendi kültürünü özümsemiş; millî ve manevî değerlere bağlı; evrensel değerleri benimseyen nesillerin yetiştirilmesi; öğrencilere seçme, seçilme ve oy kullanma kültürünün kazandırılması; katılımcı olma; iletişim kurabilme; demokratik liderliği benimseyebilme ve kamuoyu oluşturabilme; becerilerinin kazandırılması amaçlanmaktadır (MEB, 2004).

"Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi"' nin başarıya ulaşabilmesi için öğrencilerin bu projeye karşı olumlu bir tutum geliştirmesi veya bu projenin faydalılığına inanması gereklidir. Çünkü olumlu tutumla desteklenmeyen hiçbir proje %100 fayda sağlamayacaktır. Belirli nesne, durum, kurum, kavram ya da diğer insanlara karşı öğrenilmiş, olumlu veya olumsuz tepki gösterme eğilimine tutum denir (Tezbaşaran, 2008). Bu çalışma öğrencilerin bu tutumlarının ölçülmesi ve ona göre gerekli çalışmaların yapılabilmesi açısından

önemlidir. Ayrıca öğrencilerin bu konudaki görüşlerinin alınması ve işleyiş sürecine ilişkin aksaklıkların, beklentilerin vb. belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu araştırmadan elde edilen veriler projenin geliştirilmesi noktasından kanıta dayalı temeller sağlaması noktasında önemlidir. Bu araştırma, DEOMP' nin yöneticileri veya politika geliştiricilere projenin işlev süreci ve bu süreçteki aksaklıklarla ilgi geri dönüt vermesi açısından da önemlidir.

Amaç

Bu araştırmanın genel amacı özel ve resmi ortaokul öğrencilerinin okul öğrenci meclisine yönelik tutumlarının, bu tutumların çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının ve okul öğrenci meclislerinin işlerliğine yönelik görüşlerinin belirlenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

I. Ortaokul öğrencilerinin okul öğrenci meclisine yönelik tutumlarına ilişkin amaçlar

1. Ortaokul öğrencilerinin okul öğrenci meclisine yönelik tutumları hangi seviyededir?
2. Ortaokul öğrencilerinin okul öğrenci meclisine yönelik tutumları çeşitli değişkenlere (cinsiyet, sınıf seviyeleri, okul türü, meclise üye olup olmama durumları, meclise aday olup olmama durumları, aile ortamlarını demokratik bulup bulmama durumları) göre farklılaşmakta mıdır?

II. Ortaokul öğrencilerinin okul öğrenci meclisine yönelik görüşlerine ilişkin amaçlar

1. Okul öğrenci meclis başkanlığı yapmış veya temsilci olmuş ortaokul öğrencilerinin okul meclisinin işleyiş süreçlerine ve geliştirilmesine yönelik görüşleri nelerdir?
2. Okul öğrenci meclis başkanlığı yapmamış veya temsilci olmamış ortaokul öğrencilerinin okul meclisinin işleyiş süreçlerine ve geliştirilmesine yönelik görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada da ortaokul öğrencilerinin Okul Öğrenci Meclislerine ilişkin tutumlarını daha derinlemesine inceleme amacıyla karma yöntem kullanılmıştır. Creswell ve Plano Clark, (2007) karma yöntemi, araştırmacının nicel ve nitel yöntemleri birlikte kullanarak veri topladığı ve elde edilen verileri bütünleştirerek yorumladığı bir araştırma türü olarak belirtmişlerdir (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013: 361). Öğrencilerin okul meclisi tutumlarının araştırılacağı iki aşamalı bu çalışmanın birinci aşamasında tarama modeli, ikinci aşamada da yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Tarama modelleri arasından genel tarama modeli seçilmiştir. Genel tarama modelleri arasından karşılaştırmalı tarama modeli seçilmiş olup, sonuçlar belli ölçütlere göre karşılaştırılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemi belirlenirken kolay ulaşılabilir durum örneklemesi kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örneklemesi; araştırmacının diğer örnekleme yöntemlerini kullanma olanağı olmadığı durumlarda yakın olan ve ulaşılması kolay olan durumu seçtiği örnekleme yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu bağlamda iki aşamalı küme örnekleme yapılmış ve öncelikle İstanbul ilinden ilçeler ve ardından ilçeler içinden türlerine göre okullar küme örnekleme ile seçilmiştir. Kümelere göre örnekleme yönteminde evren küme adı verilen gruplara ayrılır, her küme bir örnekleme birimi olarak tanımlanır (Çömlekçi, 2001: 90). Bu yöntemle araştırma örneklemi İstanbul ilinin 5 farklı ilçesinden (Fatih, Zeytinburnu, Bakırköy, Kadıköy, Üsküdar) 1' i imam hatip ortaokulu, 1'i özel ortaokul ve 1' i de ortaokul olmak üzere toplam 15 ortaokuldan rastgele seçilen 1000 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın öğrencilerle görüşmeler yapılacağı nitel kısmında ise seçilen 15 okuldan, okul meclis başkanı bir öğrenci ve sınıf temsilcisi olmayan bir öğrenci olmak üzere toplam 30 öğrenciye çalışma grubu olarak ulaşılmıştır. Öğrencilerin görüşlerini daha derinlemesine analiz etmek ve öğrenci

görüşlerine daha geniş çerçevede bakmak amacıyla, her okuldan bir başkan ve bir tane de başkan olmayan (okul öğrenci meclisinde bulunmamış) öğrenci seçilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Öğrencilerin okul meclislerine yönelik tutumlarını ölçmek için Baklavacı Yıldız ve Deniz (2015) tarafından geliştirilen öğrencilerin Okul Öğrenci Meclisi Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği faktör analizi yapılarak gerçekleştirilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçekte, toplam varyansın %46.874'ini açıklayan 4 faktör altında toplanan 17'si olumlu 15'i olumsuz 32 madde yer almıştır. 17 maddeden oluşan birinci faktör "demokratik kazanımlar", 7 maddeden oluşan ikinci faktör "işe yararlılık", 5 maddeden oluşan üçüncü faktör "görev alma ve 3 maddeden oluşan dördüncü faktör ise "cinsiyete dayalı önyargılar" olarak adlandırılmıştır.

Gerekli geçerlik ve güvenirlik çalışmaları (kapsam geçerliği, yapı geçerliği, ayırt edicilik geçerliği, iç tutarlılık ve güvenirlik analizleri) tamamlanan ölçeğin tamamına ilişkin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.903 olarak saptanmıştır. Alt boyutların güvenirlik katsayıları da demokratik kazanımlar için 0.906; işe yararlılık için 0.803; görev alma için 0.662 ve cinsiyete dayalı ön yargılar için 0.750 olarak belirlenmiştir. Yapılan mevcut araştırmada da iç tutarlılık katsayıları ölçeğin toplamı için 0.916; demokratik kazanımlar için 0.916; işe yararlılık için 0.816; görev alma için 0.712 ve cinsiyete dayalı ön yargılar için 0.759 olarak belirlenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, SPSS 15.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlar (yüzde, ortalama, standart sapma), verilerin karşılaştırılmasında iki grup arasındaki farkın tespitin de t-testi, ikiden fazla grup olması durumunda parametrelerin gruplar arası karşılaştırmalarında tek yönlü ANOVA testi ve farklılığa neden olan grubun tespitinde Scheffe testi kullanılmıştır.

Araştırmada ölçekten elde edilebilecek puanların yorumunda Baklavacı Yıldız ve Deniz (2015) tarafından yapılan " çok yüksek, yüksek, orta, düşük ve çok düşük" şeklindeki aralık katsayılarından yararlanılmıştır. OMTÖ ölçeğinden ve alt boyutlarından elde edilen yüksek puan ölçeğin toplamında veya alt boyutlardaki tutumun olumlu olduğuna işaret etmektedir.

Ayrıca araştırmanın nitel kısmında öğrencilerin görüşlerine yer verilmiştir. Öğrenci görüşlerine yer verirken özel ortaokul öğrencileri (ÖO), imam hatip ortaokulu öğrencileri (İO), ortaokul öğrencileri de (OO) şeklinde kodlanmıştır. Görüşülen öğrenciler kodlanırken kız öğrencilerde (K), erkek öğrencilerde ise (E) kodlaması kullanılmıştır. Örneğin görüşülen dördüncü öğrenci olan kız imam hatip ortaokulu öğrencisi K-İO4 şeklinde kodlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın birinci amacı ortaokul öğrencilerinin okul öğrenci meclislerine ilişkin tutumlarının ne seviyede olduğunu belirlemeye yöneliktir.

Tablo 1. Ortaokul Öğrencilerinin Okul Öğrenci Meclisine Yönelik Tutum Puanları

Boyutlar	N	$\bar{x}$	*ss*	$Sh_{\bar{x}}$
Demokratik Kazanımlar	1000	55,26	15,742	,498
İşe Yararlılık	1000	24,67	6,979	,221
Görev Alma	1000	18,96	4,772	,151
Cinsiyete Dayalı Önyargılar	1000	11,85	3,403	,108
OMTÖ	1000	110,74	15,742	,755

Tablo 1'de görüldüğü gibi, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin okul öğrenci meclisi tutum ölçeğinin demokratik kazanımlar alt boyutu tutum puanı orta, işe yararlılık alt boyutu tutum puanı, görev alma boyutu tutum puanı, cinsiyete dayalı önyargılar boyutu tutum puanı ve okul öğrenci meclislerine ilişkin genel tutum puanı yüksek olarak saptanmıştır. Öğrencilerin okul öğrenci meclisine yönelik genel tutumlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2. OMTÖ Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi

Puan	Gruplar	*N*	$\bar{x}$	*ss*	$Sh_{\bar{x}}$	*t* Testi		
						t	*Sd*	*p*
Demokratik Kazanımlar	Kız	515	56,15	16,247	,716	1.841	998	.066
	Erkek	485	54,32	15,149	,688			
İşe Yararlılık	Kız	515	25,45	7,009	,309	3.624	998	.000
	Erkek	485	23,86	6,860	,311			
Görev Alma	Kız	515	19,54	4,801	,212	4.002	998	.000
	Erkek	485	18,34	4,668	,212			
Cinsiyete Dayalı Önyargılar	Kız	515	13,73	1,761	,078	21.879	998	.000
	Erkek	485	9,85	3,586	,163			
OMTÖ	Kız	515	114,86	24,162	1,065	5.712	998	.000
	Erkek	485	106,37	22,800	1,035			

Tablo 2'de görüldüğü üzere, öğrencilerin OMTÖ' den aldıkları puanların cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonuçlarına göre kız ve erkek öğrencilerin işe yararlılık, görev alma, cinsiyete dayalı önyargılar alt boyutlarından ve ölçeğin tümünden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bulgulara kız öğrencilerin okul öğrenci meclislerine yönelik işe yararlılık, görev alma ve cinsiyete dayalı önyargılar tutumları ile genel tutumlarının erkek öğrencilere göre daha olumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan demokratik kazanımlar alt boyutundan aldıkları puanlar arasında cinsiyete dayalı anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 3. OMTÖ Puanlarının Sınıf Seviyelerine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi

f, $\bar{x}$ ve *ss* Değerleri					ANOVA Sonuçları					
Puan	**Grup**	*N*	$\bar{x}$	*ss*	**Var. K.**	*KT*	*Sd*	*KO*	*F*	*p*	**Fark**
Demokratik Kazanımlar	5. S.	249	61,41	14,832	**G.Arası**	20403,133	3	6801,044	29,818	.000	5.S> 7.S
	6. S.	243	56,72	14,930	**G.İçi**	227172,69	996	228,085			5.S> 8.S
	7. S.	243	54,28	14,588							6.S> 8.S
	8. S.	265	49,05	15,950	**Toplam**	247575,83	999				7.S> 8.S
İşe Yararlılık	5. S.	249	26,69	6,362	**G.Arası**	3089,724	3	1029,908	22,509	.000	5.S> 8.S
	6. S.	243	25,65	6,438	**G.İçi**	45571,651	996	45,755			6.S> 8.S
	7. S.	243	26,69	6,611	**Toplam**	48661,37	999				7.S> 8.S

	8. S.	265	22,047,519		5				
Görev Alma	5. S.	249	20,224,046	**G.Arası**	914,130	3	304,710	13,897	.000 5.S> 8.S 6.S> 8.S
	6. S.	243	19,104,951	**G.İçi**	21838,106	996	21,926		
	7. S.	243	19,044,370	**Toplam**	22752,236	999			
	8. S.	265	17,575,232						
Cinsiyete Dayalı Ön Yargılar	5. S.	249	11,853,086	**G.Arası**	155,094	3	51,698	4,512	.004 8.S> 7.S
	6. S.	243	11,853,551	**G.İçi**	11412,497	996	11,458		
	7. S.	243	11,273,677	**Toplam**	11567,591	999			
	8. S.	265	12,373,215						
OMTÖ	5. S.	249	120,118	21,381	**G.Arası**	49427,151	3	16475,717	31,540	.000 5.S> 6.S 5.S> 7.S 5.S> 8.S 6.S> 8.S 7.S> 8.S
	6. S.	243	113,31	22,701	**G.İçi**	520283,80	996	522,373		
	7. S.	243	109,09	22,128					
	8. S.	265	101,03	24,901	**Toplam**	569710,95	999		

Tablo 3'te görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin OMTÖ puanlarının öğrencilerin sınıflarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda gruplar arasında demokratik kazanımlar, işe yararlılık, görev alma, cinsiyete dayalı önyargılar alt boyutlarında ve ölçeğin tamamında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına genel olarak bakıldığında daha alt/küçük sınıflarda bulunan öğrencilerin okul öğrenci meclislerine yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu anlaşılmaktadır. Sonuçlar özellikle 8. sınıf öğrencilerinin tutumlarının alt sınıflara göre olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak sadece cinsiyete dayalı ön yargılar alt boyutunda 8. sınıf öğrencilerinin tutumları 7. sınıf öğrencilerinden daha olumlu çıkmış. Bu alt boyutta diğer gruplar arasında bir farka rastlanmamıştır.

Ortaokul öğrencilerinin okul öğrenci meclisine yönelik tutumlarının devam ettikleri okul türlerine göre farklılaşma durumlarını sınamak amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4'te örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin OMTÖ puanlarının öğrencilerin okul türüne göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda gruplar arasında demokratik kazanımlar, işe yararlılık alt boyutlarında ve ölçeğin tamamında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Tablo 4. OMTÖ Puanlarının Okul Türüne Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi

f, $\bar{x}$ ve *ss* Değerleri					ANOVA Sonuçları					
Puan	**Grup**	*N*	$\bar{x}$	*ss*	**Var. K.**	*KT*	*Sd*	*KO*	*F*	*p*	**Fark**
Demokratik Kazanımlar	Ortao.	324	59,10	13,79	**G.Arası**	14822,902	2	7411,452	31,747	.000	A.O>Ö.O İ.H.O>Ö.O
	İ.H.Ort.	323	56,97	15,40	**G.İçi**	232752,992	997	233,453			
	ÖzelOrt.	353	50,18	16,41							
	Toplam	1000	55,26	15,74	**Toplam**	247575,83	999				
İşe Yararlılık	Ortao.	324	26,48	6,524	**G.Arası**	2833,073	2	1416,536	31,747	.000	A.O>Ö.O İ.H.O>Ö.O
	İ.H.Ort.	323	25,24	6,601	**G.İçi**	45828,302	997	45,966			
	ÖzelOrt.	353	22,50	7,161							
	Toplam	1000	24,68	6,979	**Toplam**	48661,375	999				
Görev Alma	Ortao.	324	18,97	4,686	**G.Arası**	55,600	2	27,800	1,221	.295	
	İ.H.Ort.	323	19,25	4,678	**G.İçi**	22696,636	997	22,765			
	ÖzelOrt.	353	18,68	4,931							
	Toplam	1000	18,96	4,772	**Toplam**	22752,236	999				
Cinsiyete Dayalı Ön Yargılar	Ortao.	324	11,90	3,189	**G.Arası**	11,961	2	5,980	,516	.597	
	İ.H.Ort.	323	11,69	3,342	**G.İçi**	11555,630	997	11,590			
	ÖzelOrt.	353	11,94	3,644							
	Toplam	1000	11,85	3,403	**Toplam**	11567,591	999				
OMTÖ	Ortao.	324	116,46	21,296	**G.Arası**	31976,413	2	15988,20	29,643	.000	A.O>Ö.O İ.H.O>Ö.O
	İ.H.Ort.	323	113,11	23,704	**G.İçi**	537734,53	997	539,353			
	ÖzelOrt.	353	103,32	24,444							
	Toplam	1000	110,71	23,881	**Toplam**	569710,95	999				

Farklılıkların kaynaklandığı grupları belirlemek için yapılan Scheffe testi uygulanmıştır. Ölçeğin toplamında, demokratik kazanımlar ve işe yararlılık alt boyutlarında ortaokul öğrencilerinin ve imam hatip okulu öğrencilerinin tutumlarının özel okul öğrencilerine göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir. . Diğer alt boyutlar olan görev alma alt boyutu ve cinsiyete dayalı önyargılar alt boyutunda ise gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 5. OMTÖ Puanlarının Okul veya Sınıf Temsilciliği yapıp yapmadığına göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi

Puan	Gruplar	*N*	$\bar{x}$	*ss*	$Sh_{\bar{x}}$	*t* Testi		
						t	*Sd*	*p*
Demokratik Kazanımlar	Yapan	213	56,94	16,234	1,112	1,758	998	,079
	Yapmayan	787	54,81	15,586	,556			
İşe Yararlılık	Yapan	213	24,71	7,148	,490	,091	998	,928
	Yapmayan	787	24,66	6,938	,247			
Görev Alma	Yapan	213	20,76	4,105	,281	6,334	998	.000
	Yapmayan	787	18,47	4,825	,172			
Cinsiyete Dayalı Önyargılar	Yapan	213	12,29	3,308	,227	2,128	998	,034
	Yapmayan	787	11,73	3,420	,122			
OMTÖ	Yapan	213	114,70	24,625	1,687	2,738	998	,006
	Yapmayan	787	109,67	23,577	,840			

Tablo 5'de görüldüğü gibi OMTÖ ve alt boyutlarına ait puanların okul veya sınıf temsilciliği yapmış olma durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız grup t testi uygulanmıştır. Sonuçlar daha önce okul/sınıf öğrenci temsilciliği yapmış olan öğrencilerin görev alma ve cinsiyete dayalı önyargılar alt boyutlarında ve ölçeğin toplamında daha olumlu tutumlara sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Demokratik kazanımlar ve işe yararlılık boyutlarında ise okul/sınıf temsilcisi olma durumuna göre anlamlı farklılıklar belirlenmemiştir.

Tablo 6. OMTÖ Puanlarının Sınıf Temsilciliğine Aday Olup Olmama Durumu Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi

Puan	Gruplar	*N*	$\bar{x}$	*ss*	$Sh_{\bar{x}}$	*t* Testi		
						t	*Sd*	*p*
Demokratik Kazanımlar	Aday Olan	435	56,44	15,754	,755	2,076	998	,038
	Aday Olmayan	565	54,36	15,687	,660			
İşe Yararlılık	Aday Olan	435	24,80	6,862	,329	,488	998	,626
	Aday Olmayan	565	24,58	7,073	,298			
Görev Alma	Aday Olan	435	20,58	3,856	,185	9,887	998	.000
	Aday Olmayan	565	17,71	5,030	,212			
Cinsiyete Dayalı Önyargılar	Aday Olan	435	11,92	3,382	,162	,610	998	,542
	Aday Olmayan	565	11,79	3,421	,144			

OMTÖ	Aday Olan	435	113,74	23,536	1,128	3,502	998	,000
	Aday Olmayan	565	108,44	23,908	1,006			

Tablo 6'da görüldüğü gibi OMTÖ ve ölçeğin alt boyutlarına ait puanların sınıf temsilciliğine aday olup olmama değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız grup t testi uygulanmıştır. Sonuçlar sınıf temsilciliği için aday olan öğrencilerin ölçeğin toplamında, demokratik kazamınlar ve görev alma alt boyutlarında daha olumlu tutumlara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak işe yararlılık ve cinsiyete dayalı önyargılar alt boyutlarında sınıf temsilciliğine aday olma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin aile ortamlarını demokratik bulma derecelerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda gruplar arasında; demokratik kazanımlar, görev alma, cinsiyete dayalı önyargılar alt boyutlarında ve ölçeğin tamamında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Yapılan bu analizler ve farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre farklılıkların kaynaklandığı gruplar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7 incelendiğinde demokratik kazanımlar alt boyutunda aile ortamının tamamen demokratik olduğunu düşünen öğrenciler ile aile ortamının orta derecede demokratik olduğunu düşünen öğrenciler arasındaki farklılıklar anlamlı ve aile ortamının tamamen demokratik olduğunu düşünen öğrenciler lehine bulunmuştur. Görev alma alt boyutunda aile ortamının tamamen demokratik olduğunu düşünen öğrenciler ile az demokratik olduğunu düşünen öğrenciler arasındaki farklılıklar anlamlı ve aile ortamının tamamen demokratik olduğunu düşünen öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur. Cinsiyete dayalı önyargılar alt boyutunda aile ortamının tamamen ve oldukça demokratik olduğunu düşünen öğrenciler ile az demokratik olduğunu düşünen öğrenciler arasındaki farklılıklar bulunmuştur. Bulunan farklılıklar aile ortamının tamamen ve oldukça demokratik olduğunu düşünen öğrenciler lehinedir.

Okul meclisi tutum ölçeği toplam puanlarına göre, aile ortamının tamamen demokratik olduğunu düşünen öğrenciler ile aile ortamının orta derecede demokratik olduğunu ve az demokratik olduğunu düşünen öğrenciler arasındaki farklılıklar anlamlı ve aile ortamının tamamen demokratik olduğunu düşünen öğrenciler lehine olduğu, işe yararlılık boyutunda ise gruplar arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 7. OMTÖ Puanlarının Aile Ortamlarını Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi

f , $\bar{x}$ ve *ss* Değerleri					ANOVA Sonuçları					
Puan	**Grup**	*N*	$\bar{x}$	*ss*	**Var. K.**	*KT*	*Sd*	*KO*	*F*	*p*	**Fark**
Demokratik Kazanımlar	1.Hiç demokratik değil	19	52,74	12,059	**G.Arası**	4169,187	4	1042,297	4,261	.0025	> 3
	2.Az demokratik	81	53,91	17,185							
	3.Orta derecede demokratik	297	53,56	14,417	**G.İçi**	243406,64	995	244,630			
	4.Oldukça demokratik	313	54,48	14,962							

	5.Tamamen demokratik	290	58,40	17,230	**Toplam**	247575,83	999			
İşe Yararlılık	1.Hiç demokratik değil	19	23,32	4,41	**G.Arası**	229,462	4	57,365	1,179	.319
	2.Az demokratik	81	23,68	7,69	**G.İçi**	48431,913	995	48,675		
	3.Orta derecede demokratik	297	24,51	6,82						
	4.Oldukça demokratik	313	24,62	7,10						
	5.Tamamen demokratik	290	25,28	6,91	**Toplam**	48661,375	999			
Görev Alma	1.Hiç demokratik değil	19	17,21	4,66	**G.Arası**	465,092	4	116,273	5,191	.0005	> 2
	2.Az demokratik	81	17,47	4,55	**G.İçi**	22287,144	995	22,399		
	3.Orta derecede demokratik	297	18,68	4,46						
	4.Oldukça demokratik	313	18,94	4,66						
	5.Tamamen demokratik	290	19,80	5,10	**Toplam**	22752,236	999			
Cinsiyete Dayalı Ön Yargılar	1.Hiç demokratik değil	19	11,79	3,79	**G.Arası**	212,278	4	53,070	4,650	.001	5 > 2 4 > 2
	2.Az demokratik	81	10,65	3,73						
	3.Orta derecede demokratik	297	11,56	3,25	**G.İçi**	11355,313	995	11,412		
	4.Oldukça demokratik	313	12,31	3,17						
	5.Tamamen demokratik	290	11,99	3,58	**Toplam**	11567,591	999			
OMTÖ	1.Hiç demokratik değil	19	105,05	13,94	**G.Arası**	10920,788	4	2730,197	4,861	.001	5 > 2 5 > 3
	2.Az demokratik	81	105,72	25,71	**G.İçi**	558790,16	995	561,598		
	3.Orta derecede demokratik	297	108,30	21,85						
	4.Oldukça demokratik	313	110,34	23,051						
	5.Tamamen demokratik	290	115,46	25,98	**Toplam**	569710,95	999			

Araştırmanın nitel kısmında öğrencilerin okul öğrenci meclisi algılarının derinlemesine alınması amacıyla, 15 okul öğrenci meclis başkanlığı yapmış ve 15 öğrenci meclisinde bulunmamış olmak üzere 15 okuldan 30 öğrenciyle görüşmeler yapılmıştır. Öncelikle okul öğrenci meclis başkanlığı yapmış öğrencilerle yapılan görüşme bulguları verilmiştir.

"Okul öğrenci meclis temsilciliğine aday olurken beklenti ve hedefleriniz nelerdi?" sorusuna ait öğrencilerin görüşlerinin analizi Tablo 8' de verilmiştir.

Tablo 8. Meclis Başkanlarının Hedef ve Beklentileri

Kategori	Tema	Kod
Beklenti ve hedefler	Sosyal hedefler	• Okulu sosyalleştirmek (f=8) • Geziler düzenlemek (f=8) • Başarılı öğrencilere burs bulmak (f=4) • Kardeş okul belirleyip yardımcı olmak (f=2) • Okul kantinini büyütmek (f=10) • Spor salonu yaptırmak (f=6) • Okul tanıtımı için kısa film çalışması yapmak (f=3)
	Eğitime yönelik hedefler	• Okulu eğitime uygun hale getirmek (f=10) • Ücretsiz kurs açmak (f=6) • Bozuk olan projeksiyonları yaptırmak (f=5) • Kapı kolları ve camları yaptırmak (f=4) • Seminerler düzenlemek (f=5)

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin temsilciliğe aday olurken hedefleriniz sorusuna, sosyal hedefler teması altında, okulu sosyalleştirmek (f=8), geziler düzenlemek (f=8), başarılı öğrencilere burs bulmak (f=4), kardeş okul belirleyip yardımcı olmak (f=2), okul kantinini büyütmek (f=10), spor salonu yaptırmak (f=6), okul tanıtımı için kısa film çalışması yapmak (f=3) kodlarına, eğitime yönelik hedefler teması altında, okulu eğitime uygun hale getirmek (f=10), ücretsiz kurs açmak (f=6), bozuk olan projeksiyonları yaptırmak (f=5), kapı kolları ve camları yaptırmak (f=4), seminerler düzenlemek (f=5) kodlarına vurgu yapmışlardır. Verilen cevaplar incelendiğinde, öğrenciler aday olurken kimi zaman gerçekleştirilmesi zor hedefler belirlemesine rağmen genel anlamda çok gerçekçi hedefler ve ihtiyaçlara vurgu yapmışlardır.

Yöneltilen soruda elde edilen kodlara yönelik görüşler şu şekildedir:

"...Okulu öğrenciler açısından daha uygun bir yer haline getirme hedefim vardı. Sadece akademik değil sosyal anlamda da iyi bir okul olmasını sağlamak istedim (K-OO1)..."

"...Okula spor salonu yapmak. Çeşitli geziler düzenlemek (E-İO6)..."

"...Okulu daha temiz yapmak, çeşitli geziler yapmak, kısa film çalışması yapmak (K-ÖO11)..."

"...Bazı sınıflarda dolap ve projeksiyon cihazları bozuk veya çalışmıyordu. Onları tamir etme hedefim vardı. Bazı sınıflarda saat ve perde yoktu. Bazı sınıfların kapı kolları ve camlar kırıktı onları yaptırma hedefim vardı (E-İO14)..."

Öğrencilerin soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde, hedeflerini belirlerken öğrencilerin birincil ihtiyaçlarını hedef tahtasına oturttukları görülmüştür. K-OO1 ve K-ÖO11' de yer alan ifadelerden hareketle bu okullarda ki fiziksel ihtiyaçların giderildiği, E-İO6 ve K-İO14' da ki görüşlerdeki öğrencilerin okullarında ise fiziksel ihtiyaçların tam olarak karşılanmadığı sonucuna varılabilir.

"Seçildikten sonra gerçekleştirdiğiniz ve gerçekleştiremediğiniz hedefler nelerdi?" sorusuna ait öğrencilerin görüşlerinin analizi Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Meclis Başkanlarının Seçildikten Sonra Hedeflerine Ulaşma Durumları

Kategori	Tema	Kod
Beklenti ve hedefler	Gerçekleştirilen sosyal hedefler	• Okulu sosyalleştirmek (f=5) • Geziler düzenlemek (f=8) • Başarılı öğrencilere burs bulmak (f=2) • Kardeş okul belirleyip yardımcı olmak (f=2) • Okul kantinini büyütmek (f=2) • Spor salonu yaptırmak (f=1) • Okul tanıtımı için kısa film çalışması yapmak (f=2)
	Gerçekleştirilen eğitime yönelik hedefler	• Okulu eğitime uygun hale getirmek (f=5) • Ücretsiz kurs açmak (f=3) • Bozuk olan projeksiyonları yaptırmak (f=5) • Kapı kolları ve camları yaptırmak (f=3) • Seminerler düzenlemek (f=4)

Tablo 9'da öğrencilerin seçildikten sonra gerçekleştirdiğiniz veya gerçekleştiremediğiniz hedefleriniz nelerdi sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, gerçekleştirilen sosyal hedefler okulu sosyalleştirmek (f=5), geziler düzenlemek (f=8), başarılı öğrencilere burs bulmak (f=2), kardeş okul belirleyip yardımcı olmak (f=2), okul kantinini büyütmek (f=2), spor salonu yaptırmak (f=1), okul tanıtımı için kısa film çalışması yapmak (f=2) kodlarına, eğitime yönelik hedefler teması altında geçekleştirilen hedefler olarak ta, okulu eğitime uygun hale getirmek (f=5), ücretsiz kurs açmak (f=3), bozuk olan projeksiyonları yaptırmak (f=5), kapı kolları ve camları yaptırmak (f=3), seminerler düzenlemek (f=4) kodlarına vurgu yapmışlardır. Verilen cevaplar incelendiğinde, öğrenciler gerçekleştirebildikleri hedefleri söyleme konusunda ısrarcı olmuşlardır. Yapamadığımdan daha çok yaptıklarım sorusu daha cazip gelmiştir.

Yöneltilen soruda elde edilen kodlara yönelik görüşler şu şekildedir:

"...Empati konulu kısa film çalışması yarışması yaptık (K-ÖO5)..."

"...Hedeflerimi çoğunu yaptım sadece dolap ve projeksiyon konusunda eksikliklerimiz kaldı. Onları da yapmaya çaba sarf ediyorum (K-İO14)..."

"...Gezi yaptık. Jurassicland' e gittik. Arkeoloji müzesine gittik. Temiz sınıf etkinliği yaptık. Yapamadığım bir şey olmadı. (E-ÖO13)..."

Bir önceki soruyla karşılaştırıldığında okul kantinini büyütmek hedefi var olan 10 öğrenciden sadece 2 tanesi, spor salonu yaptırmak hedefi olan 6 öğrenciden sadece biri, geziler düzenlemek hedefi olan 8 öğrencinin 8'i ve projeksiyonları tamir etmeyi hedef olarak belirleyen 5 öğrenciden 5' i bu hedefi gerçekleştirebilmişlerdir. Buradan hareketle öğrencilerin, kendilerinin veya okulun imkânlarının yeterli olduğu hedefleri gerçekleştirebilirken daha büyük çapta olan hedefleri gerçekleştirememiş oldukları söylenebilir.

"Hedefleri gerçekleştirmede okul yönetiminin desteği oldu mu? Hangi konularda destek olup olmadıklarını açıklayabilir misiniz?" sorusuna ait öğrencilerin görüşlerinin analizi Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Hedefleri Gerçekleştirmede Okul Yönetiminin desteği

Kategori	Tema	Kod
Beklenti ve hedefler	Destek olmadı	• Kantin düzenlemesi (f=4) • Spor salonu yapımı (f=3) • Kapı kolları ve camları yaptırmak (f=1) • Hiçbir şekilde destek olmadılar (f=4)
	Destek olundu	• Spor salonu yapımı (f=3) • Ücretsiz kurs açmak (f=3) • Bozuk olan projeksiyonları yaptırmak (f=5) • Kapı kolları ve camları yaptırmak (f=1) • Her konuda destek olundu (f=4) • Okul- aile birliği üzerinden destek olundu (f=5)

Tablo 10 incelendiğinde, öğrencilerin hedeflerinizi gerçekleştirmede "Okul yönetiminin desteği oldu mu? Hangi konularda destek olup olmadıklarını açıklayabilir misiniz?" sorusuna, destek olmadı teması altında destek olunmayan konular olarak kantin düzenlenmesi (f=4), spor salonu yapımı (f=3), kapı kolları ve camları yaptırmak (f=1) ve hiçbir şekilde destek olmadılar (f=4) kodlarına; destek olundu teması altında destek olunan konularak olarakta spor salonu yapımı (f=3), ücretsiz kurs açmak (f=3), bozuk olan projeksiyonları yaptırmak (f=5), kapı kolları ve camları yaptırmak (f=1), her konuda destek olundu (f=4) ve okul- aile birliği üzerinden destek olundu (f=5) kodlarına vurgu yaptıkları görülmüştür.

Yöneltilen soruda elde edilen kodlara yönelik görüşler şu şekildedir:

"...Okul ve devletin çok fazla desteği olmadı. Mesela okul kantinin yanında bir masa sandalye olması teşebbüsümüz oldu ama o konuda destek olmadılar (K-OÖ1)..."

"...Her konuda destek olundu genellikle. Futbol ya da basket sahasını büyütmek istedik ama destek olunmadı (E-ÖO2)..."

"...Çok desteği oldu. Olmadığında da yapamayacağımızın sebebini açıkladılar (E-İO6)..."

Verilen cevaplara göre okul öğrenci meclisi uygulamasında seçilen üyelere okul yönetimi genellikle destek olmaya çalışmakla beraber hem maddi olarak hem de yasal yetersizlikten bu destek çok az düzeyde bulunmaktadır. Bu da projenin işlerliği noktasında seçilen öğrencilerde bir isteksizlik oluşturmaktadır. Ayrıca verilen cevaplara göre 15 öğrenciden 4 ü her konuda destek olunduğunu, 4 ünün de hiçbir destek alamadığını belirttiği görülmüştür. Geriye kalan öğrenciler ise bazı konularda destek olunduğu bazılarında destek olunmadığını belirtmişlerdir.

"Demokratik okul meclisi çalışmaları için şuan ki öğrenci meclisi yetki ve sorumluluk alanları yeterli mi yoksa geliştirilmesi gereken yönler var mı? Önerileriniz nelerdir?" sorusuna ait öğrencilerin görüşlerinin analizi Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Okul Meclisi Yetki ve Sorumluluk Yeterliliği

Kategori	Tema	Kod
Meclis yetki ve sorumluluğu	Sorumluluk ve yetkiler yeterli	• Bence yeterli (f= 7) • Çok sorumluluk almak istemem (f=3)
	Sorumluluk ve yetkiler	• Hiç yeterli değil (f=8) • Kararlarımız etkili olmalı (f=5)

Geliştirilmeli (öneriler)	• Önerilerimiz kâğıt üzerinde kalmamalı (f=3) • Okul yönetimi yetkilerimizi kullandırtmalı (f=2) • Toplantılar yapılmalı (f=4) • Anketler yapılmalı ona göre yetkilendirilmeli (f=3)

Tablo 11 incelendiğinde "Demokratik okul meclisi çalışmaları için şuan ki öğrenci meclisi yetki ve sorumluluk alanları yeterlimi yoksa geliştirilmesi gereken yönler var mı? Önerileriniz nelerdir?" sorusuna sorumluluk ve yetkiler yeterli (f=7) diyen öğrenciler bence yeterli (f=7) ve çok sorumluluk almak istemem f=3) kodlarına; sorumluluk ve yetkiler geliştirilmeli (f=8) cevabını veren öğrenciler hiç yeterli değil (f=8), kararlarımız etkili olmalı (f=5), önerilerimiz kâğıt üzerinde kalmamalı (f=3), okul yönetimi yetkilerimizi kullandırtmalı (f=2), toplantılar yapılmalı (f=4), anketler yapılmalı ona göre yetkilendirilmeli (f=3) kodlarına vurgu yapmışlardır.

Yöneltilen soruda elde edilen kodlara yönelik görüşler şu şekildedir:

"...Kesinlikle yeterli değil. Okul meclisi öğrencileri temsil ettiği için yeterli değil. Bizim karar ve isteklerimize çok fazla değer verilmiyor. Kâğıt üzerinde olabilir ama uygulamada yok (K-OO1)..."

"...Bence yeterli. Daha fazla sorumluluk almak istemem şahsen (K-ÖO5)..."

"...Okulumuz özel okul olduğundan her yetkiyi kullanıyoruz ve de kullandıklarımız yeterli arttırmaya gerek yok (E-ÖO13)..."

Cevaplar incelendiğinde öğrencilerden bazıları sorumluluk bilincini kaldıramayacaklarını düşünerek yetki ve sorumlulukların arttırılmamasını düşünmektedirler. Arttırılmasını isteyen öğrencilerden bazıları da kâğıt üzerinde değil de uygulamada yetki verilmesini istemektedirler. Bu farklılık hem sorumluluk bilinciyle hem de okulun bulunduğu sosyo ekonomik düzeyle paralellik göstermektedir. Özel okullarda ki öğrenciler tüm yetkileri kullandıklarını belirtirken devlet okulundaki meclis başkanları ise mevcut yetkilerini bile kullanamadıklarını belirttikleri görülmüştür.

"Görevinizi yaparken cinsiyetinizden dolayı karşılaştığınız olumlu veya olumsuz bir yaşantınız oldu mu? Olduysa nelerdir?" sorusuna ait öğrencilerin görüşlerinin analizi Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Cinsiyet Farklılığının Görev Yapmaya Etkisi

Kategori	Tema	Kod
Cinsiyet etkisi	Etkisiz	• Hiçbir etkisi olmadı (f=10)
	Olumlu etki	• Seçilme olasılığımı arttırdı (f=2)
	Olumsuz etki	• Seçim döneminde etkilendim (f=1) • İl toplantılarında azınlık oldum (f=2)

Tablo 12 incelendiğinde öğrencilerin cinsiyetle ilgili soruya verdikleri cevaplarda hiçbir etkisi olmadı (f=10), seçilme olasılığımı arttırdı (f=2), seçim döneminde etkilendim (f=1) ve il toplantılarında azınlık oldum (f=2) kodlarına vurgu yapmışlardır.

Yöneltilen soruda elde edilen kodlara yönelik görüşler şu şekildedir:

"...Herhangi bir sıkıntı yaşamadım olumsuz anlamda. Avantajını da görmedim (K-OO1)..."

"...Herhangi bir olumsuzluk yaşamadım. Seçilme sürecinde avantaj sağladı. Okulumuzun çoğu kız öğrencilerden oluşuyor (K-OO7)..."

Öğrencilerin çoğu cinsiyete yönelik olumsuzluk yaşamamasına rağmen öğrencilerden

üçü olumsuz ikisi ise olumlu bir yaşantıya sahip oldukları görülmüştür. Seçimle ilgili olumlu etkiye sahip olan öğrencilerin bu durumlarının sebebi araştırıldığında bu öğrencilerin okullarının cinsiyet anlamında çoğunluk olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu bölümde Okul öğrenci meclis başkanlığı veya sınıf temsilciliği yapmamış öğrencilerle yapılan görüşme bulguları verilmiştir.

"Sizce okul meclis temsilcisinin ve okul meclisi çalışmalarının okul yaşamınıza katkısı işlevselliği hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna ait öğrencilerin görüşlerinin analizi Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13. Okul Meclisinin Okul Yaşamına Katkısı

Kategori	Tema	Kod
Okul yaşamına katkı	Katkısız	• Hiçbir katkısı yok (f=4)
	Sosyal katkılar	• Okulda çeşitli sportif etkinlikler (f=5) • Geziler (f=3) • Yönetimle aramızda iletişim kurma (f=5)
	Eğitimsel katkılar	• Kurs düzenleme (f=3) • Kütüphane açma (f=2) • Yarışmalar tarzı eğitimsel etkinlikler (f=2)

Tablo 13 incelendiğinde öğrencilerin okul meclisinin işlevselliği ve katkısı sorusuna hiçbir katkısı yok (f=4), okulda çeşitli sportif etkinlikler (f=5), geziler (f=3), yönetimle aramızda iletişim kurma (f=5), kurs düzenleme (f=3), kütüphane açma (f=2) kodlarına vurgu yapmışlardır.

Yöneltilen soruda elde edilen kodlara yönelik görüşler şu şekildedir:

"...Okul temsilcisi çok yararlı oldu. Mesela teneffüs saatlerinde oyun sahalarını planlandı. Yemek saatlerinin düzenlenmesini sağladı (K-ÖO17)..."

"...Kararlarımız ve isteklerimizin dikkate alınması ve değerlendirilmesi için gerekli bir kurum. Bence bizim taleplerimizin değerlendirilmesi için çok gerekli (E-ÖO19)..."

Öğrencilerin soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde, okul meclisinin katkısının olmadığını düşünen öğrencilerin yanında çoğunlukla sosyal anlamda katkısı olduğunu düşünen öğrenciler de var. Eğitimsel katkısının olduğunu düşünen öğrenci sayısı çok az olduğu görülmüştür.

"Okul öğrenci meclisinin gerçekleştirdiği ve gerçekleştiremediği vaatleri nelerdi?" sorusuna ait öğrencilerin görüşlerinin analizi Tablo 14'de verilmiştir.

Tablo 14. Meclis Başkanlarının vaatleri

Kategori	Tema	Kod
Vaatler	Gerçekleştirilen vaatler	• Bozuk olan projeksiyonları yaptırmak (f=3) • Ücretsiz kurs açmak (f=3) • Geziler düzenlemek (f=4) • Kardeş okul (f=1) • Okul kantinini büyütmek (f=1) • Kermes düzenlemek (f=3)
	Gerçekleştirilmeyen vaatler	• Geziler düzenlemek (f=2) • Spor alanlarını genişletmek (f=2) • Seminerler düzenlemek (f=2) • Bazı etkinlikler (f=1)

Tablo 14'de öğrencilerin okul öğrenci meclisinin gerçekleştirdiği ve gerçekleştiremediği vaatleri nelerdi sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, gerçekleştirilen vaatler olarak, bozuk olan projeksiyonları yaptırmak (f=3), ücretsiz kurs açmak (f=3), geziler düzenlemek (f=4), kardeş okul (f=1), okul kantinini büyütmek (f=1), kermes düzenlemek (f=3) kodlarına; gerçekleştirilmeyen vaatler olarak, geziler düzenlemek (f=2), spor alanlarını genişletmek (f=2), seminerler düzenlemek (f=2), bazı etkinlikler (f=1) kodlarına vurgu yapmışlardır.

Yöneltilen soruda elde edilen kodlara yönelik görüşler şu şekildedir:

"...Tüm vaatleri yerine getirdiler. Ama bazı etkinlik ve gezileri yapacağız dediler yapamadılar. Bir de kardeş okul projesini gerçekleştiremediler (E-OO16)..."

"...Spor malzemeleri getirilecek denildi geldi. Spor alanları açılacak denildi ama açılmadı (E-OO18)..."

"...Gezi yapıldı. Ama basket sahamız genişletilmesi vaadi vardı ama yapılmadı (E-OO27)..."

Öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde gerçekleştirilen vaatler arasında en çok dikkat çeken vaatler sosyal anlamdaki geziler etkinlikler gibi vaatler olduğu görülmüştür. Bina yapımı veya alan genişletilmesi gibi çok daha fazla yetkinlik gerektiren vaatlerin gerçekleştirilemediği öğrenciler tarafından dile getirilmiştir.

"Gerçekleştiremediği vaatlerin sizce sebebi neler olabilir?" sorusuna ait öğrencilerin görüşlerinin analizi Tablo 15'de verilmiştir.

Tablo 15. Meclis Başkanlarının Gerçekleştirilemeyen Vaatlerinin Sebepleri

Kategori	Tema	Kod
Vaatler	Gerçekleşmeme sebepleri	• Destek bulamamak (f=6) • Maddi olanaklar (f=7) • Yetkisizlik (f=4) • Beceriksizlik (f=2)

Tablo 15 incelendiğinde öğrencilerin gerçekleştirilmeyen vaatlerin sebepleri neler olabilir sorusuna verdikleri cevaplarda destek bulamamak (f=6), maddi olanaklar (f=7), yetkisizlik (f=4), beceriksizlik (f=2) kodlarına vurgu yaptıkları görülmüştür.

Yöneltilen soruda elde edilen kodlara yönelik görüşler şu şekildedir:

"...Yeterince destek bulamamış olabilirler. Ya da bunu yapacak vasıfta değillerdir (E-OO16)..."

"...Maddi anlamda sebepleri vardır. Parasal anlamda sıkıntılar oluşmuştur ve destek bulamamış olabilirler(E-İO19)..."

Öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde sebepler olarak maddi olanaksızlığın ön planda olduğu görülmüştür. Özel okulda ki öğrencilerle yapılan görüşmelerde öğrencilerin başkanın yetersizliği ön planda olduğunu düşündükleri ve bu yönde fikir beyan ettikleri görülmüştür.

"Okul veya sınıf öğrenci temsilcilerinin kız veya erkek olmasının sizin için bir farkı var mıdır? Sizin tercihiniz hangi yönde olur ve sebepleri nelerdir?" sorusuna ait öğrencilerin görüşlerinin analizi Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16. Cinsiyet Farklılığının Etkisi

Kategori	Tema	Kod
Cinsiyet etkisi	Etki sebebi	• Etkisiz (f=11) • Arkadaşım olduğu için kız (f=1) • Arkadaşım olduğu için erkek (f=1) • İletişim rahatlığı (f=1) • Daha düzenli (f=1)

Tablo 16 incelendiğinde öğrencilerin cinsiyetle ilgili soruya verdikleri cevaplarda, etkisiz (f=12), arkadaşım olduğu için kız (f=2), arkadaşım olduğu için erkek (f=1) kodlarına vurgu yapmışlardır.

Yöneltilen soruda elde edilen kodlara yönelik görüşler şu şekildedir:

"...Herhangi bir farklılık yok ama erkek öğrenciye verdim. Çünkü arkadaşımdı (K-ÖO17)..."

"...Benim için ikisi de aynı ama bana göre kızlar daha düzenli olduğundan kızlara veririm (E-İO29)..."

Öğrencilerin cevapları incelendiğinde cinsiyet değişkeninin oy vermek için etkili olmadığı onun dışında bazı sebeplerin cinsiyet tercihini değiştirmelerine sebep oldukları görülmüştür.

"Okul öğrenci meclisinin daha etkili olması için neler yapılması gerektiği konusunda düşünceleriniz nelerdir?" sorusuna ait öğrencilerin görüşlerinin analizi Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17. Okul Meclisinin Daha Etkili Olması İçin Öneriler

Kategori	Tema	Kod
Meclis etkililiği	Öneriler	• Proje üretilmeli (f=7) • Fikirler alınmalı (f=5) • Gerçekçi vaatler (f=3) • Sorumluluklar arttırılmalı (f=3)

Tablo 17 incelendiğinde öğrenciler okul öğrenci meclisinin daha etkili olabilmesi için düşünceleriniz nelerdir sorusuna verdikleri cevaplarda, proje üretilmeli (f=7), fikirler alınmalı (f=5), gerçekçi vaatler (f=3), sorumluluklar arttırılmalı (f=3) kodlarına vurgu yapmışlardır.

Yöneltilen soruda elde edilen kodlara yönelik görüşler şu şekildedir:

"...Her temsilci sınıfının görüşünü almalı. Daha sonra o fikirleri gündeme getirmeli (K-İO21)..."

"...Hak ve sorumluluk alanları arttırılmalı. Bu işi yapanlar daha fazla önemseyip daha fazla proje hazırlayabilirler (K-İO21)..."

Öğrencilerin cevapları incelendiğinde öğrencilerin meclis çalışmalarının yeterli olması için ağırlıklı olarak daha fazla fikir ve proje üretilmesi gerektiğini düşündükleri ve bu isteklerin daha demokratik bir şekilde alınmasını önerdikleri görülmüştür.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın birinci amacı olan ortaokul öğrencilerinin okul öğrenci meclislerine ilişkin genel tutumları ile ölçeğin alt boyutları olan işe yararlılık, görev alma ve cinsiyete dayalı önyargılara ilişkin tutumlarının yüksek düzeyde olduğu; demokratik kazanımlara ilişkin tutumlarının ise orta düzeyde olduğu görülmüştür. Bununla birlikte öğrencilerle yapılan görüşmelerde okul öğrenci meclisi çalışmalarının kısmen yeterli bulunduğu ama bazı yönlerinin geliştirilmesi gerektiğini düşündükleri görülmüştür. Ayrıca yapılan görüşmelerde öğrenciler, okul öğrenci meclisinin maddi yetersizlikler veya yetkisizlik nedeniyle okul yaşamına katkısının düşük olduğunu belirtmişlerdir. Kıncal ve Uygun (2006) tarafından yapılan çalışmada DEOMP' nin yönetici, öğretmen ve öğrenciler tarafından olumlu karşılandığı sonucuna ulaşmışlardır. Gömleksiz ve Cüro (2011) yaptıkları çalışmada öğrencilerin okul öğrenci meclislerini demokratik yurttaşlık eğitimi konusunda etkili buldukları fakat kuralları öğrenme konusunda yeterli bulmadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Yıldız Baklavacı (2015) tarafından yapılan çalışmada ise öğrencilerin okul öğrenci meclislerine ilişkin demokratik kazanımlar ve işe yararlılık boyutlarındaki tutumları orta düzeyde, görev alma ve cinsiyete

dayalı önyargılar boyutlarındaki tutumları ile genel tutumları ise yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları genel olarak birbirlerini destekler niteliktedir. Yıldız Baklavacı (2015) tarafından yapılan araştırma ile bu araştırmadaki işe yararlılık boyutunda görülen farklılığın bu araştırmanın özel okullara da uygulanmış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan kız öğrencilerin okul öğrenci meclislerine yönelik işe yararlılık, görev alma ve cinsiyete dayalı önyargılar tutumları ile genel tutumlarının erkek öğrencilere göre daha olumlu olduğu söylenebilir. Fakat demokratik kazanımlar alt boyutunda kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir. Bu konuda öğrencilerle yapılan görüşmelerde öğrencilerin cinsiyetle ilgili herhangi bir olumlu veya olumsuz durum yaşamadığı buradaki tercihlerinin tamamen kişisel sebeplerden dolayı oluştuğunu belirttikleri görülmüştür. Genç, Güner, Pala ve Acar Kocaoğlu (2011)'da ilköğretim öğrencileriyle yaptıkları araştırmada kız öğrencilerin DEOMP' nin yürütülmesine ilişkin görüşleri daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yıldız Baklavacı (2015) tarafından yapılan çalışmada kız öğrencilerin okul öğrenci meclislerine yönelik demokratik kazanımlar, işe yararlılık, görev alma ve cinsiyete dayalı önyargılara ilişkin tutumları ile genel tutumları erkek öğrencilere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları bir boyut dışında birbirini desteklediği söylenebilir. Buradaki farklılığın görüşülen öğrencilerin demokrasi kavramını algılama düzeyinden kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte araştırmanın sonuçlarıyla uyuşmayan araştırmalarda bulunmaktadır. Çeliktaş (2009) tarafından yapılan çalışmada ortaöğretim öğrencilerinin etkili okul meclisi algılarında kız ve erkek öğrencilerin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulmamıştır. Sayın (2010)'un yaptığı tez çalışmasında erkek öğretmen ve öğrencilerin DEOMP' nin okulda demokratik siyasal kültür oluşturma yönünden katkı düzeyini daha yüksek algıladıkları sonucuna ulaştığı görülmüştür. Bu farklılığın araştırmanın uygulandığı bölgeler ve zaman değişkenlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin okul öğrenci meclisine yönelik genel tutumları ile demokratik kazanımlar, işe yararlılık ve görev alma boyutlarındaki tutumlarının sınıf seviyeleri yükseldikçe düştüğü belirlenmiştir. Sadece cinsiyete dayalı ön yargılar boyutunda 8. Sınıf öğrencilerinin tutumlarının 7. Sınıf öğrencilerinin tutumlarından daha olumlu olduğu görülmüştür. Bu durumun sınıf seviyesi arttıkça cinsiyet farklılığının azalması nedeniyle oluştuğu düşünülmektedir. Bu konuda öğrencilerle yapılan görüşmelerde öğrencilerin sınıf seviyeleri yükseldikçe okul öğrenci meclisinde görev alma konusunda isteksizlik olduğu, özellikle 8. Sınıf öğrencilerinin okul öğrenci meclisinde görev alma heveslerinin kırıldığını belirttikleri görülmüştür. Bu durumun okul öğrenci meclisinin okullardaki faaliyetlerinin görünebilir düzeyde olmamasının zamanla öğrenciler tarafından farkına varılmasından kaynakladığı düşünülmektedir. Kıncal ve Uygun (2006) tarafından yapılan çalışma sonucuna göre alt sınıftaki öğrencilerin projenin amacı hakkında bilinçli algıları olmadığı, ancak projenin amacından daha çok okuldaki seçim atmosferinden hoşlandıkları bulgusuna ulaşmıştır. Yıldız Baklavacı (2015) tarafından yapılan araştırmada demokratik kazanımlar, işe yararlılık, görev alma boyutları ve genel tutumlarının sınıf seviyesi arttıkça azaldığı, cinsiyete dayalı ön yargılar boyutunda ise 8. sınıf öğrencilerinin tutumlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları birbirini destekler niteliktedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin okul öğrenci meclisine yönelik tutumlarının demokratik kazanımlar, işe yararlılık boyutlarında ve genel tutumları incelendiğinde imam hatip ortaokulu ve devlet ortaokulu öğrencilerinin tutumları arasında farklılık olmadığı, devlet ortaokulu ve imam hatip ortaokulu öğrencilerinin özel ortaokulların öğrencilerine göre tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Bu durumun özel ortaokulda okuyan öğrencilerin demokrasi ve okul meclisi beklentilerinin diğer okullarda okuyan öğrencilerden daha yüksek olmasından

kaynaklandığı düşünülmektedir. Devlet ortaokulu ve imam hatip ortaokulu öğrencileriyle özel ortaokul öğrencilerinin okul öğrenci meclisinden beklentileriniz sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde bu beklentiye kanıt olarak ortaya konabilir. Görüşmelerde özel ortaokulda okuyan öğrenciler geziler, tatiller veya okulun daha da modernleştirilmesi gibi taleplerde bulunurken, devlet ortaokulu ve imam hatip ortaokulu öğrencilerinin kırılan camların onarımı kapı kolları yapımı veya kantin yapılması gibi daha mütevazı taleplerle yetindiği belirlenmiştir. Diğer boyutlar olan görev alma ve cinsiyete dayalı önyargılar boyutunda ise okul türleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu durumun okul türü değişse de öğrencilerin görev alma isteğini değiştirmediğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Yıldız Baklavacı (2015) tarafından yapılan çalışmada devlet ortaokulu öğrencilerinin cinsiyete dayalı ön yargılar tutumlarının imam hatip ortaokulu öğrencilerinin cinsiyete dayalı önyargılar tutumlarından daha yüksek olduğu yani imam hatip ortaokulu öğrencilerinin cinsiyete dayalı önyargılarının daha yüksek olduğu, diğer boyutlarda ve genel tutumları arasında ise farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerden sınıf veya okul temsilciliği yapmış öğrencilerin okul öğrenci meclisine yönelik görev alma, cinsiyete dayalı ön yargılar boyutları ve genel tutumlarının sınıf veya okul temsilciliği yapmamış öğrencilere göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Demokratik kazanımlar ve işe yararlılık boyutlarında ise iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ayrıca öğrencilerle yapılan görüşmelerde temsilcilik görevini yapan öğrencilerin okul öğrenci meclisi ile ilgili daha ayrıntılı bilgiye sahip olduğu görülmüştür. Bu durumun sınıf veya okul temsilciliği yapmış öğrencilerin görev alma boyutu ve genel tutumlarının daha olumlu olduğu sonucunu destekler nitelikte olduğu düşünülmektedir. Cotmore (2004) tarafından İngiltere' de yapılan çalışmada meclis görevi bulunan öğrencilerinin daha olumlu tutuma ve role sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yılmaz ve Yıldırım (2009) tarafından yapılan çalışmada demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesinin etkisinin sadece okul meclis başkanlarıyla sınırlı kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Gömleksiz, Kan ve Cüro (2010) tarafından yapılan araştırmada okul öğrenci meclis üyeliği yapmış olan öğrencilerin okul öğrenci meclisi uygulamalarını daha etkili bulup benimsediği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları birbirini destekler niteliktedir. Ayrıca ulaşılan sonuçtan hareketle öğrenci meclisinde görev alan öğrencilerin okul öğrenci meclisi konusunda daha bilinçli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerden sınıf temsilciliği için aday olmuş öğrencilerin demokratik kazanımlar, görev alma alt boyutları ve genel tutumlarının aday olmayan öğrencilere göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Cinsiyete dayalı ön yargılar ve işe yararlılık alt boyutlarında ise iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde verilen cevaplar incelendiğinde de aday olmak isteyen veya daha önce aday olmuş öğrencilerin okul öğrenci meclisiyle ilgili daha istekli ve daha bilgili oldukları görülmüştür. Bu durumun aday olan öğrencilerin okul öğrenci meclisini araştırmaları ve bu konuda bilgilenmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Yıldız Baklavacı (2015) tarafından yapılan araştırmada sınıf temsilciliği için aday olan öğrencilerin okul meclislerine ilişkin genel tutumları ile demokratik kazanımlar, işe yararlılık ve görev almaya ilişkin tutumları sınıf temsilciliği için aday olmayan öğrencilere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları genel olarak birbirini destekler niteliktedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerden aile ortamının tamamen demokratik olduğunu düşünen öğrencilerin okul öğrenci meclisine yönelik demokratik kazanımlar, görev alma, cinsiyete dayalı ön yargılar boyutları ve genel tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Bu durumun ailenin öğrencilerin demokrasi ve okul öğrenci meclisi algılarını etkileyen bir etken olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Demokrasi eğitiminin de aile kaynaklı olduğunu destekler niteliktedir. İşe yararlılık alt boyutu tutumlarında aile ortamının etkisi anlamlı

bulunmamıştır. Bulut (2009) tarafından yapılan araştırmada annelerini demokratik olarak algılayan öğrencilerin demokratik tutumlarının da yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sadık ve Sarı (2012) tarafından yapılan öğrencilerin demokrasi görüşlerinin araştırıldığı çalışmada öğrencilerin demokrasi görüşlerini etkileyen etkenlerden birinin de aile olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız Baklavacı (2015) tarafından yapılan araştırmada demokratik kazanımlar, işe yararlılık, görev alma, cinsiyete dayalı ön yargılar alt boyutları ve genel tutumlarının aile ortamını daha demokratik bulan öğrencilerin okul öğrenci meclislerine ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmanın sonuçları genel olarak birbirini destekler niteliktedir.

Öneriler

Okul öğrenci meclisinde görev almış öğrencilerin okul öğrenci meclisine yönelik tutumlarının daha olumlu olmasından hareketle diğer öğrencilerin de bu sürece daha aktif katılımını sağlamak adına çalışmalar yapılabilir.

Alt sınıflardan üst sınıflara çıkıldıkça tutumun düşmesinin okul öğrenci meclisine yönelik öğrenci istek ve heveslerinin düştüğü görülmüş ve bunun önlenmesi için okul öğrenci meclisi konusunda öğrencileri heveslendirme çalışmaları yapılabilir.

Aile ortamı daha demokratik olan öğrencilerin okul öğrenci meclisine yönelik tutumları daha olumlu olmasından hareketle aile ortamlarının daha demokratik olması için ailelere yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.

Öğrenciler yapılan görüşmelerde DEOMP uygulamaları sadece kağıt üzerinde kaldığı belirtmişlerdir. Bu nedenle projenin daha işlevsel hale getirilmesi için proje daha uygulamaya dönük hale getirilebilir.

Yapılan görüşmelerde okul öğrenci meclisinin maddi olarak olanaksızlığına değinilmiştir. Bu nedenle meclisin maddi olanakları ve yetkinlik alanları yeniden düzenlenebilir.

Yapılan araştırmada bazı okulların diğer okullara nispeten projeyi daha benimsediği kanaatine varılmıştır. Bu nedenle DEOMP' ni amacına uygun değerlendiren ve uygulayan okullar ödüllendirilerek bu tür uygulamalar pekiştirilebilir.

Devlet okulu öğrencilerinin okul öğrenci meclisine yönelik tutumlarının özel okul öğrencilerinden daha olumlu olmasından hareketle bu farklılığın sebeplerini incelemeye yönelik araştırmalar yapılabilir.

Özel ve devlet okullarında öğrencileriyle yapılan görüşmelerde meclis beklentileri arasında ve meclisin işlevselliği noktasında farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, özel ve devlet okullarındaki öğrencilerin okul öğrenci meclislerine yönelik beklentilerinin ve işlevselliğine yönelik algılarının inceleneceği nitel çalışmalar yapılabilir.

Araştırmada kız öğrencilerin DEOMP' ne yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Bu farklılığın nedenleri araştırılabilir.

Kaynakça

Aslan, A. (2012). *İlköğretim okulları yönetici, öğretmen ve öğrenci temsilcilerinin demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesine ilişkin algıları.* Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Bulut, N. (2006). Bir grup üniversite öğrencisinin demokratik tutumları ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 45,* 37-59.

Cotmore, R. (2004). Organisational competence: The study of a school council in action. *Children & Society, 18(1), 55-65.*

Çeliktaş, S. (2009). *Ortaöğretim öğrencilerinin etkili okul öğrenci meclisi algıları (Bakırköy ilçesi örneği).* Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Geray, C. (1993). İnsan hakları için eğitim. *İnsan Hakları Yıllığı.* Cilt XV. Ankara: TODAİE. Online: http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/e08f65eb99e746d_ek.pdf?dergi=Insan%20Haklari%20Yilligi

Harrison, S. (2003). *Mutlu çocuk***.** (Çev. Murat Sağlam). İstanbul. Dharma.

Karakütük, K. (2001). *Demokratik ve laik eğitim*. Ankara: Anı.

Kıncal, R. ve Uygun, S. (2006). Demokrasi eğitimi ve okul öğrenci meclisleri projesi uygulamalarının değerlendirilmesi, *Milli Eğitim Dergisi, 171, 31- 42.*

Kuş, Z. ve Çetin, T. (2014). İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi,* 14(2), 769-790.

Kuzgun, Y. (2000). *Sınıfta demokrasi.* Eğitimde kendini gerçekleştirme içinde (s.1-26). (Ali Şimşek Ed). Ankara: Eğitimsen.

M.E.B. (2004). Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri yönergesi, *Tebliğler Dergisi,* 67(2564). Ankara.

Miser, R. (1991). Demokrasi eğitimi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(1), 49-54.

Sadık, F. ve Sarı, M. (2012). Çocuk ve demokrasi: İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi, 1(1),* 48-62.

Sayın, P. (2010). *Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesinin bir ilköğretim okulunda demokratik siyasal kültür oluşturma bağlamında değerlendirilmesi: Bir durum incelemesi.* Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Selvi, K. (2004). İlköğretim programlarında demokrasi ve insan hakları eğitimi, *12. Eğitim Kongresi, Bildiriler, Cilt:1. s. 193-211.* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tanırlı, H. (2007). *Demokrasi ve insan hakları ile ilgili konuların ilköğretim kurumlarında okutulmakta olan ders kitapları içerisindeki yerinin incelenmesi.* Yüksek Lisans Bitirme Projesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Tezbaşaran, A. A. (2008). *Likert tipi ölçek hazırlama kılavuzu.* [e-Kitap, 3. Sürüm]. https://www.academia.edu/1288035/Likert_Tipi_Olcek_Hazirlama_Kilavuzu adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013*). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. genişletilmiş baskı). Ankara: Seçkin.

Yıldız Baklavacı, G. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin okul öğrenci meclislerine ilişkin tutumları.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, K. (2009). Democracy through learner-centered Education: A Turkish Perspective, I*nternational Review of Education, 55*(1), 21-37.

Yılmaz, K. ve Yıldırım, G. (2009). Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesinin uygulanmasına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri*, M. Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi, 29, 187-207.*

KÜRESELLEŞMENİN GELİŞEN EKONOMİLERE ETKİLERİ VE 2005-2015 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRMESİ

Yrd. Doç. Dr. Şahin ÇETİNKAYA

Uşak Üniversitesi İİBF

Özet

Ekonomik ve siyasi alanlarda entegrasyon bugünün dünyasında küreselleşme kavramının temel özelliklerini yansıtmaktadır. Bu süreçte, dünya çapında her alanda görülen değişim ekonomik yapıda da köklü değişikliklere yol açmıştır. Gelişmeler ulusal ve uluslararası yapıda yeni modelleri ortaya çıkarmıştır.

Dünya da değişen politik yapılar ekonomik düzenleri de değiştirmiştir. Bu değişim süreci politik değişim sınırlarını yeniden düzenlemiş ve ülkelerin dış politikalarını da etkilemiştir. Küreselleşme sürecindeki politik yapı her yenilendiğinden ekonomik sistemde de değişiklik hissi uyandırmıştır. Küreselleşmenin Türkiye'deki etkileri de benzerdir. Bu çalışma 10 yıllık bir periyodu kapsamaktadır.

Temelleri İkinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan ancak 1980'li yıllarda teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmelerle adından sıkça söz ettirmeye başlayan küreselleşme olgusuyla birlikte artık, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel olarak bütünleşen bir dünya meydana gelmektedir. Bu oluşum kendini zaman içinde iki yönde geliştirmiştir. Bunlardan biri bütünleşme ve tek bir dünya olma amacını gerçekleştirmek için ülkeler arasındaki gümrük tarifeleri ve diğer ticaret kısıtlamalarının azaltılmasını ve kaldırılmasını öngören GATT anlaşması, yani evrenselleşme; diğeri ise birbiri ile gerek ekonomik gerekse coğrafi benzerlik gösteren ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesine yönelik ekonomik entegrasyonlar, yani bölgeselleşme hareketleridir. Bugün ülkeler bir yandan kendilerinden geride kalmış ülkelere karşı küreselleşmeyi kullanırken, diğer yandan da kendilerine ekonomik, teknolojik vb. alanlarda rakip olan ülkelere karşı ekonomik entegrasyonlar oluşturmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, ekonomik büyüme, istihdam, ulusal gelir, politik iktisat

THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON DEVELOPMENT ECONOMICS, AND AN ASSESSMENT OF TURKİSH ECONOMY BETWEEN 2005 AND 2015

Abstract

The concept of globalization reflecting basic characteristic of today's world refers to integration process in economic and political fields. In this process, rapid change across the world has led to radical changes in economic structures as in every field. This situation has led to changes in economic orders by making new models inevitable in national and international structure.

Changes in political structures in the world have brought about changes in economic structures as well. This process has reorganized changes in political boundaries and the impacts of countries in foreign policies. Any change in political structure brought about by the

globalization process has caused a change in economic sense as well. It is likely that Turkey is affected by globalization. This study will be evaluated over ten-year period.

By the help of the globalization concept, which although leads back to the Second World War, but takes action with the technological and communicational improvements by 1980s, the world is becoming economically, politically, socially and culturally integrated.This formation has developed itself towards two paths. One of these is GATT Agreement, in other words universalization, which offers decreasing and removal of custom tariffs and other commercial restrictions between nations in order to reach the aim of integration and being one world; the other is economic integrations, or regionalization, which aims to free trade between nations, which are alike in terms of economy and geography. Today, countries in one hand use globalization against the less developed countries, in the other hand form economic integrations against nations who are their economical, technological, etc. rivals.

Keywords: Globalization, Economic Growth, Employment, National Income,political economy

KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Küreselleşme günümüz dünyasında ekonomik ve siyasi açıdan en etkili olgularındandır. Çeşitli tanımlar yapılmakla beraber küreselleşme bir bütünleşme hareketi olarak görülmektedir. Küreselleşme kavramı globalizm, uluslararasılaşma, evrenselleşme, liberalizasyon, Batılılaşma, karşılıklı bağımlılık, modernizasyon gibi çeşitli terimlerle eşanlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir(Bayar,2012).

Türkçe sözlükte Küresel kelimesi, dünya milletleri, ekonomi, siyaset ve iletişim bakımlarından birbirine yaklaşma ve bir bütün olma şeklinde açıklanmıştır (TDK,1998).

Küreselleşme kavramının tanımı kesinlik ifade etmeyen bir çok farklı yorumla yapılmaya çalışılmıştır. Yani ortak bir tanımı olmayan bir kavram denilebilir. Bunda küreselleşmenin çok yönlülüğünün etkisi de fazladır. Çünkü küreselleşme ekonomi, siyaset ve sosyoloji gibi birçok alanın kullandığı ortak bir kavram haline gelmiştir.

Literatürde yapılan bazı tanımları ekonomik, siyasal, sosyolojik ve diğer başlıklar da sınıflandırarak ele aldığımızda şöyle olur;

Sosyolojik tanımlar da toplumsal yapı ve kültürel durumlar göz önüne alınmaktadır. Tanım kapsamında buna rastlanır.

- Ülkeler arasındaki ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin birbirleriyle bağlantılı olayları içerdiği ve bir anlamda birikimlerin dünya çapında yayılmasıdır(Aktel,2001).

Ekonomi bilimi konulu tanımlarda finans, uluslararası ticaret gibi ekonomik durumları içeren tanımlar yapılır.

- Ulusların dünya ekonomisinde finans ve üretim önceliğindeki farklı seviyelerin niteliksel ve niceliksel değişimleri ve uygulama alanlarının genişlemesi küreselleşme ile ilgilidir (Erbay,1998).
- Küreselleşme ekonomik faaliyetlerin dünya çapında birbirine bağlanması, bağlantılı hale gelmesi olarak anlaşılmaktadır (Koçdemir,1998).

Siyasal yapıları ilgilendiren başlıkları ele alan tanımlar da küreselleşmenin toplumsal etki alanları kapsamında tanımlar yapılmaktadır.

- Küreselleşme, yerel-evrensel spektrumunda her iki yöne doğru ilerleyen bir süreci tarif etmekte, statik bir yapıdan ziyade son derece dinamik ve değişken bir kavrama işaret etmektedir. Küreselleşme, her geçen gün dünyanın farklı alanlarını nüfuzu altına almaya devam etmekte ve bu sayede bünyesine kattığı yeni açılım ve devinimler ile mevcut yapısını sürekli bir biçimde uyarlamaktadır (Coşkun,2000).

Teknoloji ve Bilişim alanı ile ilgili tanımlarda ise şöyledir,

- Teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemelerin etkileyip yönlendirdiği süreçler küreselleşme kavramı ile açıklanmaktadır.
- Bilginin, hammaddenin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslararası dolaşım ve paylaşımına girmesi 20. yüzyılın şahit olduğu bir gelişmedir (ekodiyalog.com,erişim:20/11/2015).

Yukarıda saydığımız tüm başlıkları içeren bir tanım literatürde şöyle geçmektedir.

- Küreselleşme, endüstriyel genişlemeye ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına paralel olarak siyasal, kültürel ve ekonomik düzeydeki çok yönlü toplumsal ilişkilerin dünya çapında yaygınlaşması olarak tanımlanmaktadır(www.anadolu.edu.tr, 05/08/2016)
- Özellikle 1980' li yıllardan sonra ekonomik ilişkiler yaygınlaşmış, ideolojik farklılıkları temel alan kutuplaşmalar çözülmüş, dünya çapında bir liberalleşme sürecine girilmiş, kültürler, inanç ve idealler sınırları aşarak daha benzer bir hale dönüşmeye başlamıştır (Erbay,1996).

Yukarıdaki çeşitli başlılarda elde ettiğimiz tanımlardan da yola çıkarak küreselleşmenin evrensel bir kavram olduğunu görmekteyiz. Herhangi bir bilimle sınırlanmayacak kadar geniş bir etki alanına sahiptir.

KÜRESELLEŞMENİN ÖZELLİKLERİ

Genel olarak bir tanım Küreselleşme toplumların ekonomik, siyasal ve kültürel boyutta etkileşimler yolu ile fonksiyonel açıdan bütünleştiği ve bu nedenle toplumlar arası farklılığın ve çatışmaların giderek azaldığı anlamına gelmemelidir. Zira, küreselleşme kendi içinde hem toplumlar arası bütünleşmeyi ve hem de farklılaşmayı da içeren çok yönlü bir gelişme olarak görülmelidir. Küreselleşme ile dünya toplumları bir taraftan birbirlerine daha çok yakınlaşmakta ancak diğer taraftan da yeni çatışmaları beraberinde getirmektedir (www.anadolu.edu.tr,2016).

Büyük değişimlere neden olan küreselleşme sürecinin özellikleri değişik açılardan özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Buna göre özellikleri sayılırken ekonomik, siyasal, sosyolojik ve diğer başlıklara göre şöyle sıralanabilir(www.ekodiyalog.com,16/03/2016).

a) Ekonomik özellikleri,

i. Tüketim alışkanlıklarının değişmesi ve tüketici davranışlarında tüketim hızına yönelik artış,

ii. Kaynakların üretiminin, dağıtımının, tüketiminin, pazarlamasının ülke ölçeği bazından uluslar arası ölçeğe dönüşmesi,

iii. Ticaretin ve ekonominin dijitalleşmesi,

iv. Artan rekabet,

v. Ekonomik dinamizm ve teknolojik yenilikler,

vi. Ticaretin liberalizasyonu.

vii. Küreselleşme ile gelişen pazarlama ve Sosyal Medya etkileri

b)Siyasal özellikleri,

i. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra iki kutuplu (Sosyalizm ve Liberalizm)

ii. Dünyanın çözünmesi, İktisadi duvarların önemli oranda ortadan kalkması,

iii. Global değişim,

iv. Araştırma geliştirme faaliyetlerinin artması,

v. İnsan kaynakları alanında yaşanan köklü değişimler,

vi. Esnek, dinamik, değişken ve tempolu çevrelerin ve piyasaların ortaya çıkması,

c)Teknolojik Özellikler (Diğer)

i. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi,

ii. Mal ve hizmet üretiminde ileri teknolojisinin kullanılması,

iii. Hızlı gelişen teknoloji,

iv. Dijital devrim,

v. Yenilik,

vi. Artan bilgiye paralel olarak bilinmeyinin de artması

KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ VE BOYUTLARI

Küreselleşeme hem ekonomik hem siyasal hem de teknolojik alanlardaki geniş çaplı etkilerin adı olan bir kavramdır. Bu bakımdan küreselleşmenin etkilerini 4 başlıkta ele almak yerinde olacaktır.

1-Ekonomik boyutu ve etkileri

2-Siyasi boyutu ve etkileri

3-Sosyolojik boyutu ve etkileri

4-Küreselleşmenin diğer alanlardaki etkileri

A- Küreselleşmenin Ekonomik boyutu ve etkileri

Küreselleşmenin ekonomik anlamda bütünleşmesi toplumları kaynaştırmaktadır. Küreselleşme ekonomik gelişimlerde denge sağlayıcı etkiler yapmaktadır. Küreselleşme etkileri iletişim ve sosyal medya pazarlamasında da göstermiştir. 21.yy'da sosyal medya pazarlamada yeni bir strateji olarak piyasaya çıkmıştır (Onurlubaş,Demirkıran,Özkul,2016). Dünya da sermayenin küreselleşmesinin II.Dünya savaşından sonra başladığı yönünde yaygın bir kanat olsa da aslında daha öncelere dayandığını söyleyebiliriz.

1920'li yıllarda sanayileşmiş ülkelerin finansal sektör temsilcileri, uluslararası para ve finans düzenini yeniden tesis etmeye dönük gelişmelerde bulunmuşlardır. Bu çevreler denk bütçe, bağımsız merkez bankası, sermaye hareketlerinde serbestlik ve altın standartlarına geri dönülmesi gibi çalışmalar görülmüştür. Bu uygulamalarda nispeten başarı sağlanmış, ancak

bunlar kısa süreli olmuştur. 1929 yılında yaşanan ekonomik buhran ile ABD sermaye piyasasının çökmesi, savaş borçları ve dış ödemelerdeki dengesizlikler finansal piyasalara duyulan güveni zedelemiştir. ABD'den büyük sermaye kaçışı yaşanmış, bu gelişme altın standardının çökmesine neden olmuş ve finansal işlemlerde liberal gelenek sona ermiştir.

Bretton Woods anlaşması sermaye akımlarına finansal çevrelerin karşı çıkmalarına rağmen önemli kısıtlamalar getirmiştir. ABD bu dönemde de bir kısıtlama uygulamamasına rağmen diğer ülkelerdeki kısıtlamaları onaylamıştır. II. Dünya savaşı sonrasındaki süreçte hemen hemen bütün ülkeler, kambiyo kontrolleri, cari işlemlerin kısıtlanması, bankacılık düzenlemeleriyle sermayeye kısıtlamalar getirmişlerdir. Ancak bu kısıtlamalar 1952 yılından sonra kısmen yumuşatılmıştır. 1952 yılında Avrupa ülkeleri konvertibiliteye geçmiş ve sermaye piyasalarını dışarıya açmaya başlamışlardır. Ancak İngiltere sermaye hareketlerine getirdiği kısıtlamalarla bu sürecin dışında kalmıştır. Fakat liberalleşme yönündeki bu yönelim ABD'den büyük sermaye çıkışına sebep olmuştur. 1960'lı yılların birinci yarısında yeni kısıtlamalar gündeme gelmiş İngiltere ve ABD sermaye çıkışına karşı diğer ülkeler ise sermaye girişine kontrolleri kullanmışlardır.

ABD 1974 yılında sermaye kontrollerine son vermiş, ABD'nin bu tavrı finansal piyasaların küreselleşmesinde bir dönüm noktası olmuştur. 1979 yılında İngiltere'de, aynı yıl Japonya'da 1982-1983 yılında da Fransa'da sermaye kontrollerinin kaldırılması diğer önemli dönüm noktaları olarak değerlendirilebilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise finansal serbestleşme 1980'li yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. 1970'li yıllara kadar gelişmekte olan ülkeler dış yardım, dış borç, ve doğrudan yabancı yatırım şeklinde az sayıda dış finansman imkanlarını kullanmışlardır.

Birçok gelişmekte olan ülkenin enflasyon, güçsüz mali yapı, bütçe açığı ve ödemeler dengesi gibi birçok makro ekonomik sorunlarla karşı karşıya bulunduğu bir ortamda, finansal liberalleşmenin uygulanması ekonomik ve finansal krizlere yola açmıştır. 1990'lı yıllar sanayileşmiş ülkelerin bankacılık sektöründe birleşmeler, mali işlemlerin tempo kazanması, banka dışı mali kurumların çoğalması ile finansal piyasaların daha da bütünleştiği yıllar olmuştur. Bir ülkeye giren yabancı sermaye zaman içinde birikerek borç stoku veya doğrudan yabancı sermayeye dönüşmektedir. Bu birikimin kullanımına karşılık her yıl dışarıya kar ve faiz ödemeleri biçiminde sermaye çıkmaktadır. Yabancı sermayenin tasarruf açığını kapatma, teknoloji transferi, istihdam artışı, büyümeye katkısı gibi birçok yararı yanında olumsuz ekonomik sonuçları da dışa kaynak transferiyle ortaya çıkmaktadır. Bazen krize neden olan bazen de krizin sonucu olarak zaman zaman bu kötü sonuçlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Son yıllarda özel yatırımlarda belirgin bir artış söz konusudur. Uluslararası ticari bankalar ve kurumsal yatırımcılar kısa vadeli fonlar daha esnek ve şeffaf yatırım aracı olarak kabul edildiğinde orta gelişmişlik seviyesindeki ülkeler ölçüsüz bir risk almaktadırlar. Yakın tarihte Brezilya, Güney Doğu Asya, Rusya ve Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler bu riskin en somut delili olarak kabul edilebilir(Özcan,2004).

Ekonomik anlamda küreselleşmenin üç boyutu vardır (Göngen,2013). Bunlar ;

- Ticari Küreselleşme
- Mali Küreselleşme
- Üretimde Küreselleşme

Ticari küreselleşme

1947 de kurulan GATT çerçevesinde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Mali küreselleşme

Ülkelerin kısa ve uzun vadeli sermaye akımları ile ilgili uyguladıkları engel ve kısıtlamaları kaldırarak yurt içi mali piyasalarını dünya piyasaları ile bütünleştirmesidir.

Üretim küreselleşmesi

Üretimin sınır ötesinde gerçekleştirilmesidir. Çok uluslu şirketlerin üretim kaynaklarını dünyanın çeşitli ülkelerine dağıtması ve böylece kaynaklarında dağıtımına neden olmuştur.

1 Ocak 1995 yılında dünya ticaret örgütü GATT sözleşmesi ile dünya ticaretinde serbestleştirmeyi amaçlamıştır.

Küreselleşmeye Dayanan İktisadi Birleşmeler

İktisadi birleşmeler küreselleşmenin etkisiyle ülke sınırlarının siyasi olarak kabul edilip ekonomik olarak kaldırılması şeklinde atılan adımların önemli bir göstergesidir. Bu birleşmeler **iktisadi birleşmeler teorisi** çerçevesinde incelenebilir (Seyidoğlu,2013).

İktisadi Birleşme Teorisi; İktisadi birleşmeler, siyasal bakımdan bağımsız ülkeleri ekonomik yönden birbirine daha bağımlı duruma getirir. Ülkeler iktisadi birleşme akımlarına katılarak üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve sonuçta toplumsal refah düzeylerini artırmayı amaçlarlar. İktisadi Birleşme Hareketleri farklı şekillerde görülmektedirler. Kapsamları açısından bakıldığında içerikleri paralelinde etkileri genişlemektedir. 5 türden söz edilebilir.

- Tercihli Ticaret Anlaşmaları: En dar kapsamlı iktisadi işbirliği örneğidir. Burada anlaşmaya üye olan ülkeler, tek yanlı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerinde indirimde bulunurlar (tarife ödünleri verirler).
- Serbest Ticaret Bölgesi: Bu tür birleşmelerde, birliğe üye ülkeler, aralarındaki ticarette gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmakta, fakat birlik dışında kalanlara karşı her biri kendi özel tarifesini uygulamaktadır.
- Gümrük Birliği: Burada serbest ticaret bölgelerinden daha ileri bir birleşme söz konusudur. Şöyle ki, hem üyelerin kendi aralarındaki ticarette gümrük tarifeleri ve kotalar kaldırılmakta, hem de birlik dışında kalan ülkelere karşı tek bir ortak tarife uygulanmaktadır.
- Ortak Pazar: Gümrük birliğinden daha ileri bir iktisadi birleşmedir. Çünkü gümrük birliğinde olduğu gibi üyeler, aralarındaki ticareti serbestleştirip dışa karşı ortak tarife uygularlarken, emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de bölge içinde serbest dolaşımı sağlanmaktadır.
- İktisadi Birlik: İktisadi birleşme hareketlerinin en ileri şeklidir. İktisadi birliklerde, üye ülkelerin bireysel makro ekonomik politika izlemedeki serbestîleri bir ölçüde, birliğe devredilir. Böyle bir aşamaya geçilmiş olabilmesi için tek bir para ve bankacılık sistemi, ortak mali politikalar ve tüm birlik çapında ortak ekonomik politikaları belirleyecek ve uygulayacak ülkeler üstü bir organın kurulmuş olması gerekir(Seyidoğlu,2013).

Küreselleşme ve Kurulan Bazı İktisadi Birlikler

- İktisadi birliklerde küresel yapının etkilerini görmek için kuruluş amaçlarına bakmak faydalı olacaktır. Buna göre küreselleşmenin etkin olarak hissedilmeye başlandığı dönem önemlidir. Küreselleşme kavramı 1970'li yıllardan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Etkileri dünya ekonomilerinde değişik birleşmeleri ortaya çıkarmıştır.

1970'li yıllardan sonra kurulan birlikler ve ekonomik büyüklüklerine bir göz atılacak olursa yeni yapılanmanın ekonomik sonuçları da görülecektir.

- **Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT),** 1985 yılında Türkiye,İran ve Pakistan arasında kurulmuştur. Sonradan Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan da katılmıştır.
- **G-20;** ekonomisi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomi ve mali sistem içinde gelişimini artırması amaçlanmıştır.
- **KEİ;** 25 Haziran 1992 tarihinde Türkiye'nin öncülüğünde kuruldu. 12 üyesi bulunmaktadır.
- **D-8;** Türkiye'nin de üye olduğu ve 1997 yılında İstanbul'da kurulmuştur.
- **Bağımsız Devletler Topluluğu;** 1989 yılından sonra Sovyetler Birliğinin dağılması üzerine ayrı ayrı bağımsız devletler kuruldu. Bu devletlerden 11 tanesi bir araya gelerek 21 Aralık 1991 tarihinde Bağımsız Devletler Topluluğunu kurdular (www.anadolu.edu.tr,2016).
- **Karayip Ortak Pazarı;** Bölgesel bir ekonomik örgütlenmedir. Karayip ülkeleri arasında başta ekonomik olmak üzere her türlü işbirliğini amaçlayan bir örgüttür. 1973 yılında kurulmuştur. Belize, Dominika, Guyana, Jamaika ülkelerinin de olduğu 12 ülkeden oluşan bir örgüttür(www.ekodiyalog.com,2016).
- Yukarıda sayılan birlikler dışında da küreselleşme etkisi ile kurulan birçok iktisadi veya siyasal teşekküller kurulmuştur. Kuruluşun temel amaçlarından biri dış etkilere karşı beraber hareket etme amacıdır. Dışarıdan gelecek olan olumsuz etkileri bertaraf etmek ve olumlu etkileri artırmaktır. İşbirliği örgütleri hem dışa karşı birlik içinde olurken hem de birbirlerinin avantajlı durumlarından faydalanmayı da isterler. Bu durumda aynı coğrafya da bulunan ekonomik olarak küçük ülkeler, ekonomisi büyük olan ülkelerle aynı avantajı da kullanma şansı yakalarlar.

B- Küreselleşmenin Siyasi Boyutu

Teorik olarak, mutlak rekabet ve bilgiye ayrıcalıksız ulaşım ortamında, üst düzey refah toplumları ile alt düzey refah toplumları orta seviyede birleşeceklerdir. Küreselleşme bir yandan Batılı köylü ve işçi sınıfları için tehdit oluştururken, diğer yandan da hür dünyaya açılma aşamasındaki kapalı toplumların seçkinlerinin avantajlarını tehdit etmekte, bu sosyal sınıfların da tepkisini çekmektedir(Aydın,2007).

Intellectual Overstretch - İnsan Beyninin Kapasitesinin Aşılması

Küreselleşmeye Batı dünyasından gelen tepkiler, Doğu dünyasından gelenlerden çok daha şiddetlidir. Paul Kennedy'nin "askeri ve ekonomik overstretch - aşırı yayılma" terimlerini hatırlayarak bu durumu da bir sonraki aşama, "Intellectual Overstretch - İnsan Beyninin Kapasitesinin Aşılması" olarak adlandırabiliriz. Doğal sürecinde çığ gibi hızlanan ve dizginlenmesi imkansız olan küreselleşme korkutucu, korkutucu bir boyut almıştır. Kömür, çelik ve petrol dünya savaşlarına sebep olmuşlardı. Doğudan Çin ve Hindistan, dünya nüfusunun üçte biriyle dünyanın stratejik gaz ve petrolüne büyük bir iştahla talip olmaktadır. İstatistik verilerin ve genel kanının aksine, küreselleşmeden "Uyanan Doğu" kazanmakta, zenginlik ve medeniyet rehavetindeki Batılı kaybetmektedir(www.mfa.gov.tr,2016).

Uluslararası Kuruluşlarda Küreselleşmenin Siyasal Etkisi

IMF: Yönetimde her ülkenin bir üyelik payı vardır. Bu pay oranından örgütün politikalarında etkili olmaktadırlar. Üyelik payı ülkenin geliri ve ihracatı ile orantılıdır. Bu oran aynı zamanda

söz konusu ülkenin oy hakkını da belirler. Buna göre en yüksek kota miktarı ABD'ye aittir. Oy yüzdesi ise %17,14 tür. Sonra Japonya %6.15, Almanya %6.01 dir. Bu sıralamada Türkiye'nin payı %0.45 tir

BM: Teşkilat yapısında bir çok unsuru barındırır. Önemli organlarından biride Güvenlik Konseyidir. Bu konsey tüm üyeler açısından bağlayıcı karar alabilen öenmli bir birimdir. Konseyin daimi üyeleri 5 tanedir. Bunlar Çin, Fransa, Rusya, İngiltere ve ABD'dir. Bu ülkeler GSMH olarak gelişmiş ülkeler arasındadır(www.un.org, 2016).

KG-8, G20 gibi ekonomik büyüklüğe göre örgütlenen ekonomiler küreselleşme ile daha da kenetlenmiş ve az gelişmiş ekonomileri geride bırakmışlardır. Buna göre küreselleşme kimileri için özgürlük, açıklık ve karşılıklı etkileşim temelinde yeni ve daha iyi bir dünyanın kurulmasında anahtar bir süreçtir. Kimileri için ise eşitsizlik, sömürü ve gelişmişlerle azgelişmişler arasındaki uçurumun daha da açıldığı bir dünyanın oluşumuna yol açan bir süreçtir(Acar,2003).

NATO: Kuzey Atlantik Paktı olarak kurulmuştur. Nisan 1949'da 12 ülke tarafından imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'na dayanarak kurulan ve farklı dönemlerde 16 ülkenin daha katıldığı uluslararası askerî ittifak. Örgüt üyeleri herhangi bir dış güçten gelebilecek saldırıya karşı ortak savunma yapmaktadır. NATO'nun merkezi, örgütün Kuzey Amerika ve Avrupa'daki 28 üyesinden biri olan Belçika'nın başkenti Brüksel'de bulunmaktadır. 22 ülke NATO'nun "Barış İçin Ortaklık" adlı girişiminde yer alırken 15 ülke kurumlaşmış diyalog programlarına dâhildir. Tüm NATO üyelerinin toplam askerî harcaması, dünyadaki savunma harcamalarının %70'inden fazladır.Üyelerin savunma harcamalarının GSYİH'lerinin %2'si kadar olması gerekmektedir.(www.nato.int,2016) Nato'nun kuruluş amacı uluslararası düzeyde siyasal sınırları olan ülkelerin ekonomik sınırlarının küreselleşme nedeniyle kalkmasından dolayı ülkelerin dış tehditlere karşı ortak savunma anlaşması yapma ihtiyacındandır. Oluşturulan paktın ilk kuruluşunda Belçika, İngiltere, Fransa, Hollanda ve Lüksemburg vardı. Rusya'nın 1948 de uyguladığı Berlin ablukası ile ortak savunma ihtiyacı doğmuştur. Daha sonra ABD'nin gruba dahil olması ile Rusya'nın askeri gücüne karşı koyma düşüncesi ve endişesi ön planda olmuştur. Coğrafi olarak uzak olan ülkeler bile küresel etkilerle işbirliği içinde olmak zorunda kalmışlardır.

C-Küreselleşmenin Sosyolojik Boyutu ve Kültürel Etkileri

Sosyolojik anlamda küreselleşme incelendiğinde kültürel etkileşimler dikkat çekecektir. Toplumlar iltica, serbest dolaşım, yerel ürün ihracı gibi yollarla birbirlerine kültür aktarımıda yapmış olurlar. Kültürel anlamda küreselleşme genel olarak batı düşünce ve kültürünün yayılması anlamında kullanılmaktadır(Manning,1999).

Sosyolojik açıdan ele alındığında toplumlarda kültür genel anlamda bir topluma özgü maddi ve manevi değerler bütünü olarak tanımlanır. Özellikle iletişim devrimin bir sonucu olarak, günümüzde, tüm dünya genelinde bireyler ve toplumlar arasındaki etkileşim oldukça ileri bir seviyede bulunmaktadır. Bu sayede, söz konusu bireyler ve toplumlar arasında daha önceden birbirlerine yabancı gelen yaşam tarzları temelinde ortak bir payda oluşmakta, farklı zevkler, ilgi alanları gibi konularda belirli bir ahenk, hatta yeknesaklık sağlanmaktadır. Bir anlamda, global bir kültür ve birikim ortaya çıkmaktadır(Bayar,2012).

Küreselleşmenin Teknolojik Boyutu

Küreselleşmeden söz edilirken tüm etki alanlarının birleştiricisi şüphesiz ki teknolojidir. Bununla beraber Küreselleşmenin yaygınlığında en önemli katkı sahibi de teknolojidir. Teknolojik gelişmeler hem yeni imkânlar sağlayarak, hem de mevcut olan araçların kullanım maliyetini düşürerek,küreselleşmeye önemli katkıda bulunmaktadır. Nitekim okyanus ötesi

nakliye bedelleri %50, hava taşımacılığı maliyetleri % 80 ve transatlantik telefon maliyetleri %99 oranında düşmüştür. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde uluslararası finansal piyasalar küresel bir nitelik kazanmıştır. Teknolojik gelişmeler ticaretin bileşenlerini de değiştirmektedir. Elektronik ticaretin sağladığı imkanlarla evden çıkmadan bir başka kıtadan mal sipariş edilebilmekte ve ödemeler kredi kartıyla yapılabilmektedir (www.ekodiyalog.com,2016).

KÜRESELLEŞMENİN DÜNYA TİCARETİNDEKİ YERİ VE ETKİSİ

Küreselleşmenin Gelişmiş Ekonomilere Etkileri

Küresel düzeyde dünya toplumları bir etkileşim içerisindedir. Kuşkusuz, bu etkileşim önemli bir ölçüde gelişmiş olan ülkelerin lehine işlemektedir. Gelişmiş olan ülkeler kendi ekonomik ve siyasal güçlerini kullanarak küresel düzeydeki ilişkilere kendi çıkarları doğrultusunda yön vermeye çalışmaktadırlar. Bu çerçevede "yeni dünya düzeni" gelişmiş olan ülkelerin soğuk savaş sonrasında dünya ölçeğindeki çok yönlü toplumsal ilişkileri kendi kontrolleri altında tutma ve düzenlemeye çalışma çabasıdır denebilir.

Özellikle 1970'li yıllarla birlikte makro düzeyde meydana gelen siyasal ve ekonomik değişmeler hiçbir ülke sınırı tanımadan bütün toplumları etkisi altına almakta ve bu etkileşim süreçleri kitle iletişim araçları ile daha da yaygınlaşarak dünya toplumlarının değişim dinamiklerini derinden etkilemektedir. Dünyamız ekonomik, siyasal ve kültürel boyutta içiçe geçerek bir küresel toplumu meydana getirdiği ve bireylerin içinde bulunduğu toplumun coğrafi mekanı dünyanın neresinde olursa olsun, küresel değişim dinamiklerinden giderek daha çok etkilenebilir hale geldiği belirtilmektedir[77].

Günümüzde küreselleşme gelişen ekonomilerle beraber gelişmekte olan ekonomilerinde etkilerini fazlasıyla hissettiği bir hal almıştır. Artık gelişen ekonomilerin avantajları korkuya dönüşmeye başlamıştır. Gelişmekte olan ekonomiler bir çok alanda ciddi rekabet etmek üzere hazırlanmaktadırlar. Teknolojik gelişmeler, iletişimin hızla yayılması sömürgenin azalmasına hatta yok olmasına neden olmuştur. Artık asimetrik bilgi kaynaklı kazançların azalması hatta yok olması gündemdedir. Bu durum gelişmiş batı toplumlarının avantajlarını azaltmış ve gelişmekte olan doğu toplumlarını ön plana çıkarmıştır.

Küreselleşmenin Az gelişmiş Ekonomilere Etkileri

Küreselleşme en az gelişmiş ülkelerin sayısının artmasına neden olmuştur. En az gelişmiş ülke sayısı son verilere göre 48'dir. Dünya nüfusunun %13'lük bir kısmını oluşturuyor. Ve toplam üretimden %1 pay almaktadırlar(www.tcmb.gov.tr,2016).

Ekonomik küreselleşme ayrı değerlendirilen bir kavram gibi görünür. Aslında ekonomik küresellik dünyaya yön veren önemli bir etken halini almıştır. Örneğin uluslararası örgütlerde oy hakkı, veto yetkisi gibi genele ait olmayan bir çok hak ekonomik nedeniyle kullanılmaktadır. Bu anlamda ekonomik anlamda gereken gücü elde edemeyen ülkeler uluslararası sistemde yok sayılırlar. Başka bir ifade ile haklarının başkaları tarafından korunmasını beklerler.

Günümüz dünyasında küreselleşme sürecinde sermaye sahibi olmak oy hakkına sahip olmak demek oldu veya olacak. Dolayısıyla sermayeye/paraya sahip olmayan Batı dışındaki toplumların küresel politikalar ve dünyanın geleceği hakkında söz hakkı yoktur(Falk,1993).

Küreselleşme, bir noktada siyasi katılımcılık gibi algılanabilecek hale gelmiştir. Katılım hakkında eşitlik bozulmuştur. Yalnızca gelişmiş ekonomilerin söz hakkı olan örgütler kurulmuştur. Aslında örgütlerin kuruluş amacında böyle bir şey düşünülmemiş gibidir. Ancak sadece gelişmiş ülkeler bu yapıda yer almaktadır.

[77] http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1269/unite04.pdf erişim tarihi:05/08/2014

Türkiye ekonomisindeki genel duruma bakarken karşılaştırmalar yaparak değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Buna göre 2002-2012 dönemine ait ekonomik durum değerlendirmesinde bazı makro ekonomik verilere bakmak gerekecektir. Bir çok veri içinde en temel gösterge kabul edilebilecek olanları şöyle sıralayabiliriz;

Enflasyon, Faiz, Ekonomik büyüme, İşsizlik Rakamları, Bütçe dengesi ve cari denge önemli olanlar arasındadır. Bu veriler ışığında sonuç bilimsel açıdan değerlendirilebilir.

TABLO 1 - 2005-2015 Dönemi Türkiye'nin Makro Ekonomik Göstergeler

VERİLER	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Ort.
Enflasyon	7,7	9,6	8,4	10,1	6,5	6,4	10,5	6,2	7,4	8,17	8,81	9,3
Faiz	16,2	18,0	18,4	19,1	11,5	8,2	8,7	6,5				17,8
Büyüme	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,7	9,2	8,5	3,0	4,2	3,0	4,0	5,1
İşsizlik	10,6	10,2	10,3	11,0	14,0	11,9	9,1	8,4				10,6
Bütçe /GSYH	-1,5	-0,5	-,16	-1,8	-5,5	-3,6	-1,3	-2,0				-3,2
Cari/GSYH	-4,6	-6,1	-5,9	-5,7	-2,2	-6,3	-10,0	-6,6				-5,4

Kaynak:www.tuik.gov.tr

Yukarıdaki verilere göre makro ekonomik göstergelerden enflasyon, faiz, büyüme ve işsizlik rakamları önemli göstergelerdendir. Bu makro göstergelerin birbiriyle de etkileşim içinde olduğunu düşündüğümüzde her gösterge diğeri ile birlikte değerlendirilmesi daha anlamlı olacaktır.

Enflasyon;

2002 yılında %29,8 oranında olan enflasyon 2005 yılına kadar yüksek oranlarda düşüş göstermiştir. 2003 yılında %40, 2004 yılında %50 oranında azalmıştır. 2005 yılında ise bir önceki yıla göre %20 oranında bir düşüş görülmektedir. 2006 yılında yeniden artış görülmüştür. 10 yıllık sürede sadece 2002-2003-2008 ve 2011 dönemlerinde enflasyon 2 haneli olarak gerçekleşmiştir. En düşük enflasyon oranı ise 2012 döneminde %6.2 oranı olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon oranındaki değişime bakıldığında ekonomide iyileşme olduğu düşünülebilir. Yıllara göre değişim oranları düşüş olduğunu göstermektedir. Ortalama %9,3 olarak gerçekleşen enflasyon %29,8 oranına bakıldığında %69 oranında düşüş görülmektedir.

Faiz oranları; finansal kaynak tedarikinde en önemli belirleyici olan faiz oranlarında değişim tablodan da görüldüğü gibi sürekli düşüş olarak gerçekleşmiştir. %63.9 oranında olan faiz %6.5 oranına kadar gerilemiştir. Para politikası kurulunun raporlarında da bu durum değerlendirilmişti. Orada da görüldüğü üzere, merkez bankası faiz politikasında ulusal ve uluslararası ekonomik ve siyasal durumları dikkate alarak değerlendirme yapmaktadır.

Faizdeki düşüşler enflasyondaki düşüşler gibi devam etmiştir. Ancak oranları aynı düzeyde gerçekleşmemiştir. Faiz enflasyonu etkileyen önemli bir etken olmakla beraber birlikte değişimleri gözlemlenebilir. Ancak oranları arasında benzerlik gözlemlenemez.

Ekonomik Büyüme; Ekonomik büyüme rakamlarına bakıldığında istikrarlı bir seyir olmadığı görülebilir. Bu durum her dönemin konjonktürel farklılıklarının ekonomik büyümeyi etkilediği

şeklinde açıklanabilir. 2002 yılında %6.2 olan ekonomik büyüme 2004 te %9.4 ve 2012 yılında ise %3.0 olarak gerçekleşmiştir.

İşsizlik; istihdam verileri ekonomik durum değerlendirmesinde oldukça önemsendiği göze çarpar. Buna göre 2002 yılında %10.3 olan işsizlik rakamı 2012 yılında %8.4 olarak gerçekleşmiştir. 10 yılın nüfus değişimi göz önüne alındığında değerlendirme daha farklı olacaktır.

TABLO 2- 2005-2015 Dönemi Türkiye'de İşsizlik Rakamları

YIL	İŞSİZLİK ORANI
2005	10,6
2006	10,2
2007	10,3
2008	11,0
2009	14,0
2010	11,9
2011	9,1
2012	9,2
2013	8,7
2014	9,2
2015	10,3

Kaynak: www.tuik.gov.tr

2005 yılından itibaren işsizlik oranlarında değişimler gözlenmektedir. Tablo 2 incelendiğinde 2005-2015 aralığın da işsizlik oranında ciddi değişiklik olmadığı görülmektedir. 2009 yılında 2008 küresel krizin etkisi ile %40 oranında bir artış görülmektedir. Dolayısı ile krizin etkisi sonraki yılda hissedilmiştir.

Küreselleşmenin önemli bir etkisi olarak görebileceğimiz bu durum krizin coğrafi yakınlığa bağlı olmaksızın etki alanını göstermektedir. Dolayısı ile siyasal sınırlar ekonomik anlamda kriz etkisini ortadan kaldırmamaktadır. Bu durum dış ticaret rakamlarına da yansımaktadır. ABD'de ortaya çıkan kriz uluslararası düzeyde yayılma göstermiş ve bir çok ülkeyi etkilemiştir.Yukarıdaki tabloya göre 2002 yılından itibaren eksik istihdamın işgücüne oranının sürekli düştüğü görülmektedir. Ayrıca işgücü sayısının sürekli arttığı ve istihdam oranının düştüğü görülmektedir. Bunun yanında eksik istihdamın iş gücüne oranının da düşüş seyrini devam ettirdiği gözlemlenebilir.

DIŞ TİCARET VERİLERİ

2005-2015 dönemine ait makro ekonomik veriler arasında dış ticaret rakamları ele alındığında sadece Türkiye'deki değil uluslararası ticaretteki verilerde oldukça önemlidir. Dünya ticaretindeki en etkili mekanizmaların başında uluslararası ticari örgütler gelmektedir. Bu örgütlerden birçoğuna Türkiye'de üyedir. Dolayısı ile bu örgütlerinde katkıları ile uluslararası ticaretteki rakamlar da Türkiye'nin gelişim durumu gözlemlenebilecektir. 2005-2015 dönemi uluslararası ticaret rakamları şöyledir;

TABLO 3 TÜRKİYE'NİN 2005-2015 DÖNEMİ DIŞ TİCARET VERİLERİ (Milyar USD)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İHRACAT	73,5	85,5	107,3	132	102	113,9	134,9	152,6	151,8	157,6	143,8
İTHALAT	116,8	139,6	170,1	202	140,9	185,5	240,8	236,5	251,6	242,2	207,2
KARŞILAMA ORANI	**%62**	**%61**	**%63**	**%65**	**%72**	**%61**	**%56**	**%64**	**%60**	**%65**	**%69**

Kaynak:TUİK

Türkiye 2005 yılında 7,35 milyar $ olan ihracatı ile dış ticaretin %62'ini karşılayacak durumdadır. Yıllara göre dış ticaret %61 ile %72 aralığında büyümeye bağlı olarak bu karşılama oranı ihracat=ithalat eşitliği düzeyine veya ihracat>ithalat düzeyine ulaşamamıştır. Uluslararası ticaret rakamları her yıl artış göstermiştir. 2008 küresel krizinin olumsuz etkilediği dünya ekonomisi gibi Türkiye'nin dış ticaret rakamlarını da olumsuz etkilemiştir. Küreselleşmenin ekonomi üzerinde etkili olduğunun önemli bir göstergesi kabul edilebilecek bu durum Türkiye için Tablo 4'te görülebileceği gibi %22 oranında ihracat gerilemesi ve %30 oranında da ithalat gerilemesi şeklinde kendini belli etmiştir.

TABLO 4 TÜRKİYE'NİN 2005-2015 DÖNEMİ DIŞ TİCARET GELİŞİMİ (Milyar USD)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İHRACAT	16,29	16,32	25,49	23,01	-22,72	11,66	18,43	13,12	-0,8	5,8	-14
İTHALAT	19,79	19,52	21,84	18,75	-30,24	31,65	29,81	-1,78	15	9	-35

Kaynak:TUİK

Tablo 4 verilerine göre Türkiye 2005 yılında 73,5 milyar $ olan dış ticaret rakamını 2009 yılına kadar her yıl %16 ile %33 arasında artırmıştır. 2008 küresel krizinin etkisi ile %27 oranında bir daralma yaşanmıştır. 334 milyar USD'dan 242 milyar USD'a gerilemiştir. Ancak dış ticarette karşılama oranlarında düşmeye yönelik bir değişme görülmemiştir. Hatta en yüksek karşılama oranı olan %72 oranı 2009 yılına aittir. Ancak daralmadan kaynaklanan bir durum olduğu rakamlardan da anlaşılacaktır.

DIŞ TİCARETİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ

Küreselleşmenin ekonomik boyutunun en önemli sonucu olarak dünyanın büyük bir pazar haline gelmesidir. Doğal olarak her ekonomi üretim hacmini kendi sınırlarının dışına da mal ve hizmet satmak üzere yeniden planlar.

TABLO 5 TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DIŞ TİCARETİN ETKİSİ (Milyar USD)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
GSYIH	481,5	526,4	648,8	742,1	616,7	731,6	774,0	786,3	823,0	799,3	719,6
DIŞ TİC.	190,3	225,1	277,4	334	242,9	299,4	375,7	389,1	403,0	399,8	351

ORAN(%)	39,5	42,7	42,8	45,0	39,3	41,0	48,5	49,4	48,9	50	48,7

Kaynak:TUİK

Türkiye ekonomisinin 2005-2015 dönemi aralığında GSYIH rakamlarına göre 481,5 milyar USD' dan 799 milyar USD düzeyine ulaşmıştır. Bu %66 oranında bir büyümedir. Ekonominin bu büyümesinde dış ticaretin etkisi GSYIH rakamının %39 ile %49 arasında bir oranı oluşturmaktadır. Yani ekonomik büyümede dış ticaret ortalama %42 oranında etkili olmuştur. Tablo 5 incelendiğinde bu durum daha açık bir şekilde anlaşılacaktır.

Tablo 5'e göre 2005 yılında GSYIH hasılanın %39,5'lik kısmı dış ticaretten elde ediliyordu. Bu oran 2015 yılında %48,7'e yükselmektedir. Dış ticaret rakamlarındaki değişim %100 oranında değişim göstermiştir. 2005 yılında 481,5 milyar USD'nin 190,3 milyar USD kısmı dış ticaretten karşılanırken, 2014 yılında bu rakam 799 milyar USD olan GSYIH tutarının 399,8 milyar USD kısmını karşılayacak şekilde büyümüştür. 2015 yılında GSYIH ile beraber dış ticaret hacmi de küçülmüştür.

SONUÇ

Türkiye ekonomisinin yaklaşık yarısı dış ticaretten oluşmaktadır. Küreselleşmenin de etkisiyle görülen ekonomideki büyüme bir çok makro göstergede de değişikliği beraberinde getirmiştir.

Bu verilere bakıldığında gerçekleşen değişimin başlangıç dönemle karşılaştırıldığında

- Enflasyon %29,8 düzeyinden ortalama %9.3 oranına çekilmiştir.
- Faiz oranları %63,9 oranından ortalama %17.8 oranına çekilmiştir.
- Ekonomik Büyüme 10 yıllık sürede nominal olarak %300 dolayında gerçekleşmiştir.
- İşsizlik %10.8 oranından ortalama %19.9 oranında değişim göstermiştir.

Türkiye'nin bu veriler ışığında ekonomik küreselleşmeden etkilenmesinin değerlendirmesini yapmak için iktisadi örgütlerle olan ticari ilişkileri de ayrıca değerlendirilmesi gereken durumdur.

Küreselleşmenin etkisi ülkelerin ekonomik ve sosyolojik politikalarında da etkilidir. Örneğin Türkiye'nin 2023 hedefleri belirlenirken de küreselleşmenin etkisi görülmektedir. 2023 hedeflerinde ihracat rakamlarının 500 milyar USD olarak hedeflenmesi küreselleşmenin etkisiyle uluslararası ticaretten beklentinin ne kadar yüksek olabildiğini göstermektedir. Dünya ekonomisinde ülkelerin makro göstergelerinin birbirini ne derece etkilediği görülmektedir. Her ülkenin açıkladığı öngörüler veya politikalar diğer ülke piyasaları tarafından yakından izlenmektedir. Beklentilere bağlı olarak ekonomiler krizlere sürüklenmekte veya krizlerden çıkış yolu bulmaktadırlar.

Kaynakça

Acar, Mustafa (2002). "Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme:Tehdit mi, Fırsat mı" Liberal Düşünce , Yıl 7, Sayı 25-26, ss. 13-26.

Aydın,N., **Ekonomik Küreselleşme ve Türkiye** ,Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Sayı:XXXVII, 2007 Kasım

Bayar,Fırat (2012), EkonomikSorunlarDergisi/sayi32, Dışişleri Bak.

Coşkun,Mücahit,(2016) http://w3.gazi.edu.tr/~cafoglu/kuresel.htm#_X._sonuç

http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firatbayar.pdf

Erbay, Yusuf (1996). Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayın No:11, Ankara

Falk, Richard (1993). "The Making of Global Citizenship," in Jeremy Brecher et.al. (eds.) Global Visions: Beyond the New World Order. Boston: South End Press, pp. 39-50

Göngen,M.Ali (2013), Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, http://sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/29/29_7.pdf

Isby, David C.; Kamps Jr., Charles (1985). Armies of NATO's Central Front. Jane's Information Group. ISBN 0-7106-0341-X.

Manning, Susan(1999), "Introduction", Journal of World System Research, Volume:5, Issue:2,1999

Onurlubaş,E.,Demirkıran,S.,Özkul,S.,(2016) New Techniques in Marketing Caused By Globalization, ASOS JOURNAL,Sayı:23,s.203

Seyidoğlu,Halil (2013), Uluslararası İktisat, Güzem Yayınevi, 2013

TANSUG, Sezer(1998), Herkes İçin Sanat, Altın Kitaplar Yayınevi, Kasım,

1982 TDK TÜRKÇE SÖZLÜK, Türk Dil Kurumu Yayınlan, 1998

http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/79797/kuresellesme-en-az-gelismis-ulkelerin-sayisinin-cogalmasina-yol-acti.html?c=584 erişim tarihi:30/06/2014

http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1269/unite04.pdf erişim tarihi:05/08/2014

http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-kuresellesme-ve-turkiye-.tr.mfa erişim tarihi:05/03/2016

http://www.ekodialog.com/konular/imf_2.html-_(erişim tarihi:16/03/2016)

http://www.un.org.tr/v3/vp/bm-gkon, erişim:16/03/2016)

http://www.mfa.gov.tr/g-20-ulkeleri.tr.mfa

http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1269/unite04.pdf erisim tarihi:05/08/2015

http://www.nato.int/nato-welcome/index.html erişim:16/03/2016

http://www.ab.gov.tr/files/Uzmanl%C4%B1k%20Tezleri/bulent_ozcan.pdf (erişim tarihi:16/03/2016)

http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1269/unite06.pdf erişim tarihi:05/08/2016

EK- TÜRKİYE'NİN 2005-2015 DÖNEMİ AYRINTILI DIŞ TİCARET VERİ TABLOSU							
YILLAR	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DT.DENGE %	DT HACMİ	İHRACATIN İTHALATI KAR. %
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 498	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	- 71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	- 105 934 807	375 748 545	56
2012	152 461 737	13	236 545 141	-1,8	- 84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 800 000	-1	251 600 000	6	99 800 000	403 400 000	65
2014	157 600 000	4	242 200 000	-3	84 600 000	399 800 000	54
2015	143 800 000	-9	207 200 000	-15	63 400 000	351 000 000	44

Kaynak: www.tuik.gov.tr

ANAMUR YÖRESİNDE YÖRESEL YEMEKLERDE KULLANILAN BİTKİ TÜRLERİ VE ETNOBOTANİK ÖZELLİKLERİ

Doç. Dr. Burçin Cevdet ÇETİNSÖZ
Mersin Üniversitesi

Okt. Gürkan TEMİZ
Mersin Üniversitesi

Özet

Tarih boyunca insanoğlu doğada yetişen bitkileri tıbbi, gıda veya çeşitli amaçlarla değerlendirmiştir. Anadolu'nun da çeşitli bölgelerinde, bitkilerden gerek şifa arama gerekse gıda amaçlı birçok yemeklerde de kullanılarak yerel kültürün gelişmesine katkı sağlamıştır. Araştırmada Anamur (Mersin) ilçesi civarında genelde doğal olarak yetişen bazı bitkilerin yöresel ve bilimsel adı ile beraber yöresel yemeklerde kullanımlarını belirlemek amaçlanmaktadır. Araştırma sürecinde veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden olan yapılandırılmamış yüz yüze görüşme tekniği uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre 13 familyaya ait 14 taksondan (cins, tür, alt tür, vs.) 12 yöresel kullanım şekli tespit edilmiştir. Tespit edilen bu yöresel kullanımlardan 29 çeşit yemek, kavurma, çorba , salata ve tatlı tespit edilmiştir. Etnobotanik özelliği olan ve yöresel mutfaklarda değerlendirilen bu bitkilerden Brassieaceae, Fabaceae, Amaranthaceae familyalarına ait 2'şer tür bulunurken, geriye kalan diğer bitki taksonları ise, her biri birer familya ile temsil edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anamur, Yöresel Yemekler, Bitki Türleri, Etnobotanik

THE PLANT SPECIES USED IN THE TRADITIONAL MEALS IN ANAMUR REGION AND THEIR ETHNOBOTANICAL FEATURES

Abstract

Humans have used the plants in nature in cuisines, medicine or some other aims in history. In some parts of Anamur the research for plants not only for meals but also medicine has developed the local culture. In this research the purpose is to designate the names of the plants which are grown in nature in Anamur(Mersin) and their usage in cuisine. In the research the unstructure face to face interview technique was used as the data collection method. According to the research results the 12 usage methods of 14 species which belong to 13 families have been determined. These 12 usage methods are used in 29 meals, meat sautee, soups and salads. Among these ethnobotanical plants which are used in local cuisine there are 3 species of Brassieaceae, Fabaceae, Amaranthaceae families and the each other belongs to different families.

Keywords: Anamur, Local Cuisine, Plant Species, Ethnobotanical

1.Giriş

İlkçağlardan günümüze değin insanoğlu kendi yöresinde bulunan bitkilerden farklı amaçlarla, çeşitli şekillerde yararlanmıştır. Önceleri doğadan topladıkları yabani bitkileri kullanmış, sonraları en çok kullandıklarının tarımını yapmışlardır. Zamana ve değişik kültürlere göre farklılık gösterse de, insanlar bitkilerden genellikle gıda, hastalık tedavisi, alet ve ekipman yapımı, yakıt, hayvan yemi, boyar madde, büyü, nazar gibi inançsal amaçlı vb. kullanımlar için değişik şekillerde yararlanmışlardır. Anadolu'da özellikle gıda ve tıbbi amaçlı olarak kullanımı yaygındır (Sargın, Selvi ve Dağdelen, 2014; Altay ve Karahan, 2012; Akan, Korkut ve Balos, 2008; Türkan, Malyer, Aydın ve Tümen, 2006). Ancak farklı bölgelerde aynı bitkiler farklı yöresel adlarla ve farklı amaçlarla kullanılabilmektedir (Türkan, Malyer, Aydın ve Tümen, 2006).

Birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapan ülkemiz, hem kültürel hem de floristik yapısı bakımından etnobotanik çalışmalar için oldukça zengin bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Yapılan ve yapılacak olan etnobotanik çalışmalar, halkımız ile bitkiler arasındaki ilişkiyi gelecek kuşaklara aktarması bakımından oldukça önemlidir (Kendir ve Güvenç, 2010; Altay ve Karahan, 2012).

Türkiye, bitki çeşitliliği açısından en zengin ülkelerden birisidir. Ülkemizde özellikle son yıllarda yapılan etnobotanik çalışmalarla kullanılan bitkilerin ve kullanım amaçlarının belirlenmesine çalışılmaktadır. Türkiye 174 familyaya ait 1251 cins ve 12 000' in üzerinde tür ve tür altı takson tanımlanmış olup bunların % 30' u endemiktir (Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011; Deniz, Serteser ve Kargıoğlu, 2010; Türkan, Malyer, Aydın ve Tümen, 2006).

Lin (2005)'e göre özellikle sentetik gıdaların obeziteye yol açmasının anlaşılmasıyla birlikte son zamanlarda sadece kültüre alınmış bitkisel gıdalar değil aynı zamanda yabani bitkisel gıdalarla beslenme günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmuştur (Aksakal ve Kaya, 2008). Yurdumuzda beslenme amacıyla bitki toplayıcılığının önemli bir geçmişi vardır. Halk ihtiyacını, civar dağ ve ormanlardan kendisi toplayarak karsılar. Bu gelenek kırsal kesimlerde hala sürmektedir. Birçok yabani bitkinin toprak üstü kısmı veya kökleri sebze olarak kullanılmaktadır. Bunlar çiğ veya pişmiş olarak yenildiği gibi kurutularak, salamura halinde veya turşu şeklinde de tüketilmektedir (Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011). Gıda amaçlı bu bitkiler, aynı zamanda çiğ olarak haşlanarak veya haşlanıp süzüldükten sonra içine bulgur veya pirinç katılarak yumurtalı veya yumurtasız, sarımsaklı yoğurt ilave edilerek veya dolma şeklinde kullanılmaktadır. Bazı bölgelerde sebze olarak tüketilen yabani bitkiler genellikle yerel pazar yerlerinde satılmaktadır (Sargın, Selvi ve Dağdelen, 2014).

Etnobotanik terimi, ilk kez 1896 yılında, bir biyoloji profesörü olan John W. Harshberger tarafından, yerel halkın doğa tarihinin araştırılmasını belirtmek için kullanılmaya başlanmış olup, "bitkilerin yerel halk tarafından kullanımı" (Cotton, 1996 akt.Mart, 2006) ya da Yen (1993)'e göre ise "*bitkiler ve yerli halk arasındaki her türlü karşılıklı ilişki*" olarak tanımlanmaktadır. Genel anlamda "*yerel halkın kendi bölgelerinde yetişen bitkileri tıbbi, gıda ve diğer amaçlarla kullanmaları*" olarak tanımlanmaktadır (akt. Kendir ve Güvenç, 2010).

2.Anamur İlçesi

Çalışma alanı olarak Anamur (Mersin) ilçesinin seçilmesinin nedenleri; daha önce bu konuda her hangi bir çalışmanın yapılmamış olması ve Akdeniz ve Torosların zengin bitki örtüsünün yöresel yemeklere yansıması ile ilgili bir çalışmanın olmayışı şeklinde özetlenebilir. Anamur (Mersin) ilçesi, Mersin'in batısında yer alır. İlçe merkezi Mersin'e 230 km., Antalya'ya 265 km, Karaman'a 230 km, Kıbrıs'a da 40 mil (76 km.) uzaklığında olup, Mersin-Antalya Devlet Karayolu üzerinde kurulmuş, yüzölçümü 1241 km²'dir. Orta Toros Dağlarının, Akdeniz'e inen kolları, İlçe topraklarının içinden geçer. Bu nedenle arazi engebeli ve dağlıktır. Kıyıdan 5-10 km. içeride, 500-1000-1500 m. yükseklikteki dağlara rastlanılmaktadır. İlçe sınırları içerisindeki belli başlı dağlar: Alamoz, Kınıldağ ve Naldöken dağlarıdır. İlçenin en önemli Akarsuları: Sultansuyu ve Dragon Çayıdır. İlçe yüzölçümünün %60'ı yani 850 km²'lik kısmı ormanlık alandır (Mersin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016).

Ülkemizde son yıllarda yapılan etnobotanik çalışmalarda ağırlıklı olarak bitkilerin tıbbi amaçlı kullanımlarının belirlenmesine yöneliktir (Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011; Yücel ve Tülükoğlu, 2000). Oysa Türk toplumunun büyük bir çoğunluğunun kırsal bölgelerde yaşamasından dolayı, bitkileri tıbbi amaçlı kullanımlarının yanında çeşitli günlük yiyeceklerde de kullanmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı Anamur (Mersin) ilçesi civarında genelde doğal olarak yetişen bazı bitkilerin yöresel ve bilimsel adı ile beraber yöresel yemeklerde kullanımlarını belirlemektir. Tıp, gıda ve diğer alanlar üzerine yapılan etnobotanik çalışmalar Anadolu halkının bitkiler ile olan ilişkilerinin sürdürülebilirliği açısından oldukça önem arz etmektedir.

3.Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada Anamur (Mersin) ilçesi florasına ait bazı bitki örnekleri ele alınmıştır. Ayrıca etnobotanik özelliği olduğu tespit edilen bu bitkilerin teşhisleri ise, ilgili literatürler yardımıyla yapılmıştır (Davis, 1965-1985). Araştırma sürecinde veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden olan yapılandırılmamış görüşme yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemde görüşme süreci genel soruların sorulması ya da temel konulara değinilmesi ile başlar. Yapılandırılmamış görüşmeler sıkı bir prosedür takip etmediği için görüşme esnek ve görüşme uygulanan kişinin kişisel ilgileri, düşünceleri ve duygularının cevaplara yansıması büyük olasılıktır. Bu yöntem daha derinlemesine bilgilerin elde edilmesinde son derece kullanışlıdır (Bilim, 2015). Çalışmada kaynak kişi olarak ilçenin pazar yerinde meyve ve sebze satan çevre köylerden gelen yaşlı (55 yaş üstü) kişiler (bayanlar) oluşmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun isimlerini vermek istememeleri, yaşlarını net olarak söyleyememeleri nedeni ile demografik bilgilerini verilememektedir. Araştırmaya toplam 20 katılımcı ile Şubat-Nisan 2016 ayları arasında, yüz yüze görüşme tekniği uygulanarak ses kaydı yapılmıştır. Katılımcılara "*Yemeğini yaptığınız bitkiler hangisidir ve nasıl yapılmaktadır?*" şeklinde bir soru yöneltilmiştir.

Araştırma bulgularında önce bitkilerin yöresel isimleri verilmiş, bunu sırasıyla, familyası, takım, sınıf ve türleri izlemiştir. Daha sonra bitkinin kullanılan kısımları, kullanış biçimleri ve hangi yemeklerde nasıl yapıldığı belirtilmiştir.

4. Araştırma Bulguları

4.1. Anamur'da Yöresel Yemeklerde Kullanılan Otlar

1. Yöresel Adı: Semizotu (Töhmeken-Tohumeken)
Familya: PORTULACACEAE
Takım: Caryophyllales
Sınıf: Portulaca
Tür: Portulaca Oleracea
Kullanılan Kısımları: Tamamı
Kullanış Biçimi: Yemek, Çorba, Salata

Resim 1. Semizotu (Töhmeken)

1.Görüşme: (Semizotu Yemeği) Tereyağında kıyma, soğan, salça kavrulur. Semizotu temizlenir, yıkanır, doğranır ve ilave edilir. Üzerine kaynar su ilave edilir. Biraz pişince pirinç konulur. İsteğe göre sarımsaklı yoğurt ile tüketilir.

2.Görüşme: (Semizotu Çorbası) Semizotları temizlenir, bir miktar sıvı yağ ile yumuşayana kadar birkaç dakika kavrulup üzerine su eklenir ve kaynamaya bırakılır. Un, sarımsak, limon suyu ve tuzu blendır yardımıyla püre haline getirilir.. Diğer yandan da iyice pişen semizotunu da aynı şekilde blendırdan iyice geçirip azar azar terbiyesini ilave ederek, koyulaşıncaya kadar karıştırılır sıcak tüketilir.

3.Görüşme: (Semizotu Salatası) Semizotları temizlenir, çok ince olmadan doğranır ve ayrı bir kapta dövülmüş sarımsak, süzme yoğurt, semizotu, tuz ve zeytinyağı karıştırılır. Üzerine ceviz serperek tüketilir.

4.2. Yöresel Adı: Gölevez

Familya: ARACEAE (Yılanyastığıgiller)

Takım: Alismatales

Tür: Colacasia Esculenta

Kullanılan Kısımları: Soyularak Tamamı Tüketilir

Kullanış Biçimi: Kızartma, Yemek

Resim 2. Gölevez

1.Görüşme: (Gölevez Yemeği) Soğan ve yağ bir tencerede kavrulur ardından ince doğranmış tavuk göğüsü soğanla birlikte kavrulmaya devam edilir ve salça eklenir ardından soyulup küp küp doğranmış gölevezler eklenir, limon suyu, tuz, karabiber, kimyon ve üstünü geçecek kadar sıcak su da katılarak pişilir.

2.Görüşme: (Gölevez Yemeği) Kemikli kuzu eti düdüklü tencerede pişirilir, ayrı bir tencerede soğan kavrulur salça ve soyulup doğranmış gölevezler katılıp pişirilir. Düdüklü tencerede pişmiş olan kemikli etler ilave edilip pişirilir ve en sonunda pişmeye yakın yarım limon suyu ilave edilip tüketilir.

4.3. Yöresel Adı: Ebegümeci

Familya: MALVACEAE (Ebegümecigiller)

Takım: Malvales

Tür: Malva Sylvestris

Kullanılan Kısımlar: Yaprakları

Kullanış Biçimi: Kavurma **Resim 3.** Ebegümeci

1.Görüşme: (Ebegümeci Kavurması-Çileme) Ebegümeci yıkanıp ayıklanır, kendi suyunda haşlanır, ince doğranmış soğan tencerede yağla kavrulur, tuz ilave edilir ve kavrulmaya devam edilir. Et suyu ilave edilerek hafif ateşte suyu çekene kadar pişirilir ardından karabiber atılarak karıştırılır, tercihen sarımsaklı yoğurtla tüketilir.

4.4. Yöresel Adı: Turp Otu

Familya: BRASSICACEAE (Turpgiller)

Takım: Brassicales

Tür: Raphanus Sativus

Kullanılan Kısımlar: Yaprakları ve Dalları

Kullanım Biçimi: Kavurma, Salata, Börek

Resim 4. Turp Otu

1.Görüşme: (Turp Otu Böreği) Turp otları ayıklanır ve iyice temizlenir. İri parçalar halinde kopartılıp, çok az tuz ile elimizle sıkılır. Çukur bir kabın içine alınan, elimizle sıkılmış turp otlarının içine lor ve karabiber eklenip, karıştırılır. Zeytinyağı, yumurta ve süt bir kasede çırpılarak sos hazırlanır. Yufka ortaya yakın ikiye katlanıp, üzerine iç kızarana kadar pişirilir.

2.Görüşme: (Turp Otu Kavurması) Turp otları ayıklanır ve iyice temizlenir. Yıkandıktan sonra bir tencerenin içerisinde haşlanır. Haşlanan otlar süzgeç yardımıyla süzülür. Soğanları doğrayıp zeytinyağı ile ayrı bir tencerede kavurulur. Süzülen turp otları doğranır ve soğanlar sararınca otları tencereye ilave edilir. Üzerine pul biber ve tuzu ilave ediyoruz. Piştikten sonra tercihen üzerine yoğurt dökülüp tüketilir.

3.Görüşme: (Yumurtalı Turp Otu Kavurması) İyice temizlenip yıkanmış turp otu haşlanıp süzülür. Haşlanan turp otu ince ince doğranır. Ayrı bir tavada sıvıyağ ile soğan kavrulur ardından turp otu ilave edilerek kavrulur. Üzerine çırpılmış yumurta eklenir hafifçe karıştırılır ve pişmeye bırakılır.

4.5. Yöresel Adı: Selleme (Su Teresi)

Familya: BRASSICACEAE

Takım: Nasturtium

Tür: Nasturtium Officinale

Kullanılan Kısımlar: Yaprakları

Kullanım Biçimi: Kavurma, Salata

Resim 5. Selleme (Su Teresi)

1.Görüşme: (Selleme-Su Teresi Kavurması) Ayıklayıp temizlenen su teresi doğranır. **Bir tencerede ince doğranmış soğan sıvıyağ ile kavrulur. Ardından salça ekleyerek iyice karıştırılır ve su teresi ilave edilir. Kendi suyuyla kavrulmaya bırakılır, tercihen sarımsaklı yoğurt ile tüketilir.**

4.6. Yöresel Adı: Börülce (Ülübü)

Familya: FABACEAE

Takım: Fabales

Tür: Vigna

Kullanılan Kısımları: Tamamı

Kullanım Biçimi: Yemek, Salata, Kurutulmuş Olarak

Resim 6. Börülce (Ülübü) Çorbası

1.Görüşme: (Börülce Yemeği) İnce doğranmış soğanlar sıvıyağ ile kavrulur salça ve küp şeklinde doğranmış domatesler sırayla eklenir. Yeşil fasulyeyi andıran börülceler ilave edilir ardından üzerini kaplayana kadar su ilave edilir ve tuz eklenir pişmeye bırakılır.

4.7. Yöresel Adı: Maş Fasulyesi

Familya:

FABACEAE

Takım: Fabales

Tür: Vigna Radiata

Kullanılan Kısımları: Tamamı

Kullanım Biçimi: Yemek, Çorba, Salata **Resim 7. Maş Fasulyesi**

1.Görüşme: (Maş Fasulyesi Yemeği) Maş fasulyesi, diğer bakliyatlar gibi bir gece önceden ıslatılır. Tencereye zeytinyağı katılır ısınınca küp şeklinde doğranmış soğanlar tencereye katılır ve kavrulur, ardından içine halka şeklinde doğranmış yeşil biber ve salça eklenir. Sonra rendelenmiş domates katılır ve iyice yıkayıp süzülen maş fasulyeleri katılıp ardından üzerini geçecek kadar sıcak su eklenir. Tuz ve karabiber eklendikten sonra pişmeye bırakılır.

2.Görüşme: (Maş Fasulyesi Çorbası) Çorbayı pişireceğiniz tencereye zeytinyağı ve un katılır. Karıştırılarak birkaç dakika kavrulur. Maş fasulyesi çorba tenceresine eklenir ve karıştırılarak ısınması sağlanır. Suyu ekledikten sonra çorba kaynayana kadar karıştırılır. Tercihen blenderdan geçirilir.

4.8. Yöresel Adı: Pazı (Pezük-Pancar Yaprağı)
Familya: AMARANTHACEAE (Ispanakgiller)
Takım: Caryophyllales
Tür: Beta Vulgaris Var.
Kullanılan Kısımları: Tamamı
Kullanım Biçimi: Yemek, Kavurma, Sarma, Salata, Çorba

Resim 8. Pazı (Pezük-Pancar Yaprağı)

1.Görüşme: (Pazı Yemeği) Soğan sıvı yağ ile kavrulur. Sonra yıkanmış ve doğranmış pazı otu soğanın üzerine eklenir ve daha sonra kırmızı pul biber, tuz, halka şeklinde doğranmış biber eklenir ve pişirilir. Piştikten sonra tercihen sarımsak ve limon karışımı yemeğe eklenir.

2.Görüşme: (Pazı Sarması) Soğan, maydanoz, domates doğranır. Pirinç eklenir ve yağ, salça, tuz, kimyon, karabiber ilave edilip iç malzemesi hazırlanır. Pazılar yıkanır, sıcak suda biraz bekletilir ve sarılmaya başlanır. Tercihen sarımsaklı yoğurt ile tüketilir.

3.Görüşme: (Pazı Kavurma) Soğan küp şeklinde doğranıp sıvıyağda kavrulur. Temizlenmiş ve doğranmış pazı soğanın üzerine eklenir. Tuz, su, pul biber ilave edilir, suyunu çekene kadar pişirilir. Tercihen sarımsaklı ve pul biberli yoğurt ile tüketilir.

4.9. Yöresel Adı: Pancar

Familya: AMARANTHACEAE (Ispanakgiller)

Takım: Caryophyllales

Sınıf: Dicotyledonae

Tür: Beta Vulgaris Var.

Kullanılan Kısımları: Tamamı

Kullanım Biçimi: Yemek, Salata, Turşu

Resim 9. Pancar

1.Görüşme: (Pancar Yemeği) Makarna tuzlu suda haşlanıp süzülür. Pancar ve bezelye haşlanır. Pancarın kabukları soyulur ve rendelenir. Bezelye, doğranmış maydanoz, tuz, sıvıyağ ve tercihen pul biber ilave edilir. Makarna ile karıştırılır.

4.10. Yöresel Adı: Susam (Küncü)

Familya: PEDELIACEAE

Takım: Lamiales

Tür: Sesamum Indicum L.

Kullanılan Kısımlar: Tohum

Kullanım Biçimi: Kek, Börek, Ekmek, Tatlı Yapımında, Kavrulur

Resim 10. Küncü (Susam)

1.Görüşme: Turp otu haşlanıp soğan, salça, kırmızı biberle birlikte kavrulup pişirilir. Piştikten sonra kavrulmuş ve dövülmüş susam (küncü), sarımsak, limon suyu ilave edilir. Bunun ismi susamlı turp otu yemeği olur.

2. Görüşme: (Samsıra Tatlısı) Biraz susamın yanına yarısı kadar pekmez ilave edilir ve tavada kızgın ateşte hafifçe karıştırılarak pişirilir. Susam ve pekmez iyice karışıp akideleşene kadar beklenir. Daha sonra bir tepsinin içine dökülerek boşaltılır. Tepsinin içinde yayılıp düzeltip, soğuduktan sonra kesilerek yenir.

4.11. Yöresel Adı: Kapari / Gebre Otu (Gilik)

Familya: **CAPPARACEAE** (Kebere otugiller)

Takım: Brassicales

Tür: Capparis Spinosa

Kullanılan Kısımlar: Çiçek Kapsülleri,

Dal Uçları, Yaprakları

Kullanım Biçimi: Yemek, Turşu

Resim 11. Kapari (Gilik)

1.Görüşme: (Kaparili Makarna) Makarna haşlanır ve süzülür. Tencereye sıvıyağ katılıp ısıtılır. Küp şeklinde doğranmış domates, kapari, kırmızı pul biber, tuz eklenip makarna ile karıştırılır.

2.Görüşme: (Kaparili Patates) Pateslerin kabukları soyulur ve doğranır. Sonra zeytinyağı ve su ile birlikte bir tencereye katılır. Yeteri kadar tuz katılır. Patatesler pişmeye yakın kapari katılır ve pişmeye bırakılır. Tercihen sarımsaklı yoğurtla tüketilir.

4.12. Yöresel Adı: Kuzukulağı

Familya: POLYGONACEAE (Kuzukulağıgiller)

Takım: Caryophyllales

Tür: Rumex Acetosella

Kullanılan Kısımlar: Tamamı

Kullanım Biçimi: Yemek, Çorba, Salata, Sarma

Resim 12. Kuzukulağı

1.Görüşme: (Pirinçli Kuzukulağı) Sıvıyağ tencereye konulur. Soğan doğranır ve sıvıyağ ile kavrulur. Salça ilave edilir ve karıştırılır. Kuzukulağı yıkanır ve ince doğranır kavrulan soğanların üzerine eklenir. Üzerine tuz ve pirinç ilave edilir. Üzerini geçecek kadar sıcak su ilave edilir ve pişmeye bırakılır.

2.Görüşme: (Kuzukulağı Sarması) Soğan, maydanoz, domates doğranır. Pirinç eklenir ve yağ, salça, tuz, kimyon, karabiber ilave edilip iç malzemesi hazırlanır. Kuzukulağı yıkanır, sıcak suda biraz bekletilir ve sarılmaya başlanır. Tercihen sarımsaklı yoğurt ile tüketilir.

4.13. Yöresel Adı: Kaya Koruğu

Familya: GRASSULACEAE

Takım: Fethenne

Tür: Sedum Telephium

Kullanılan Kısımlar: Tamamı

Kullanım Biçimi: Turşu, Salata, Yemek

Resim 13. Kaya Koruğu

1.Görüşme: (Kaya Koruklu Makarna) Kaya koruklarının kalın sapları koparılır, bol su ile yıkanır. Kaynar su içine atıp haşlanır. Ardından süzgeçte suları süzülür. Halka şeklinde doğranmış biber ve soğanlar ile kavrulur. Haşlanmış makarnayla karıştırılır. Tercihen yoğurtla tüketilir.

4.14. Yöresel Adı: Sarı Papatya (Gelin Yemişi)
Familya: ASTERACEAE
Takım: Asterales
Tür: Magnoliopsida
Kullanılan Kısımları: Çiçek Açmadan Önce Toplanır, Gövdesi

Resim 14. Sarı Papatya (Gelin Yemişi)

Kullanım Biçimi: Çay, Salata

1.Görüşme: (Gelin Yemişi Salatası) Yeşil soğan veya tercihen taze soğan, domates doğranır ve karıştırılır. Zeytinyağı, limon, pul biber ilave edilir.

4.15. Yöresel Adı: İğnelik Otu
Familya: GERANIACEAE
Takım: R. Officinalis
Tür: Geranium
Kullanılan Kısımları: Tamamı
Kullanım Biçimi: Kavurma, Yemek

Resim 15. İğnelik Otu

1.Görüşme: (İğnelik Otu Yemeği) İğnelik otları ayıklanır ve bol su ile yıkanılır. Kuru soğanlar küp şeklinde doğranır ve zeytinyağında kavrulur. İğnelik otları iri şekilde

doğranır ve soğanların üzerine eklenip bir süre kavrulur. Pirinç ve sıcak su eklenerek pişmeye bırakılır.

2.Görüşme: (İğnelik Otu Kavurması) Yeşil soğan ve taze soğan doğranır. Sıvıyağda kavrulur. Kavrulan malzemelerin içine salça ilave edilir. Daha sonra içine temizlenmiş ve ince doğranmış iğnelik otları ilave edilir. Üzerine tuz, pul biber eklenir. Pişmeye bırakılır. Tercihen sarımsaklı sos ile tüketilir.

4.16. Yöresel Adı: Isırgan Otu
Familya: URTICACEAE
Takım: Rosales
Tür: Urtica
Kullanılan Kısımları: Yaprakları
Kullanım Biçimi: Yemek, Kavurma, Çorba, Salata, Çay

Resim 16. Isırgan Otu

1.Görüşme: (Isırgan Otu Kavurması) Soğanlar küp şeklinde doğranır ve sıvıyağ ile kavrulur. Isırgan otları yıkanır ve iri şekilde doğranır. Soğanlarla beraber kavrulur. Üzerine salça, tuz, pul biber ilave edilir ve pişmeye bırakılır. Tercihen sarımsaklı yoğurt ile tüketilir.

2.Görüşme: (Patatesli Isırgan Otu Yemeği) Isırgan otları yıkanır ve ince olacak şekilde doğranır. Soğanlar küp şeklinde doğranır ve sıvıyağda kavrulur, üzerine ince doğranmış patatesler eklenir ve biraz kavrulduktan sonra ısırgan otu ilave edilir. Üzerini dolduracak kadar sıcak su eklenir ve pişmeye bırakılır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu sonuçlara göre 13 familyaya ait 14 taksondan (cins, tür, alt tür, v.s.) 12 yöresel kullanım tespit edilmiştir. Tespit edilen bu yöresel kullanımlardan 10 çeşit yemek, 7 çeşit kavurma, 6 çeşit çorba, 12 çeşit salata ve 1 çeşit tatlı tespit edilmiştir. Gıda olarak kullanılan bitkiler ise, genellikle soğan ve yumurta ile yapılan kavurma şeklinde kullanımı yaygındır. Etnobotanik özelliği olan ve yöresel mutfaklarda değerlendirilen bu bitkilerden Brassieaceae, Fabaceae, Amaranthaceae familyalarına ait 2'şer tür bulunurken, geriye kalan diğer bitki taksonları ise, her biri birer familya ile temsil edilmektedir.

Bu çalışmada yöresel yemeklerde kullanımı belirlenen bitki taksonlarının büyük bir çoğunluğu taze olarak tüketilirken, çok az bir kısmı da kuru olarak kullanılmaktadır. Taze olarak kullanılan bitkiler genellikle gövde, yaprak veya kökleri dışındaki kısımlarının tamamı kullanılmaktadır. Yemeklerde yapımında genellikle tereyağı ve zeytinyağı tercih edilmektedir. Bazı bitkilerinin ise, çiçekli kısımları kullanılmaktadır. Çalışma alanındaki etnobotanik özelliği olan bitkilerin her biri bir taksonu temsil ederken, semizotu olarak isimlendirilen ve doğada birkaç bitkinin toplanıp geneline verilen bir isimdir ve bu bitkiler, pazarda demet şeklinde topluca satışa sunulmaktadır.

Yörede birçok bitki gıda, tıbbi, sıcak içecek ve baharat gibi çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Ancak mevcut araştırmada gastronomiye katkı sağlamak amacıyla yemeklerde kullanılan bitkiler araştırılmıştır. Akdeniz sahil şeridinde olup hem yörük kültürünün hem de Akdeniz beslenme kültürünün bir arada olduğu bir yeme içme alışkanlığı bulunmaktadır. Özellikle Torosların zengin bitki çeşitliliği hem Akdeniz mutfağına yansımış ve çeşitlendirmiş hem de bölge halkının sağlıklı beslenmesine destek olmuştur. Zeytinyağlı bitkisel yemekler sahil şeridinde ağır kolesterollü yüksek yağlı hayvansal gıdaların da tüketimini azaltmıştır.

Teşekkür

Bitkilerin familya ve taksonlarını tespit etme konusunda yardımcı olan Yrd.Doç.Dr..Kutbettin ÖNCÜ ve saha çalışmamda yardımlarından dolayı 2015-2016 Turizm ve Seyahat Hizmetleri mezunu öğrencim Neslihan İNCİGÜZ'e teşekkür ederim.

Kaynakça

Akan, H., Korkut M.M., Balos, M. M. (2008). Arat Dağı ve Çevresinde (Birecik, Şanlıurfa) Etnobotanik Bir Araştırma, *Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 20 (1), 67-81.

Altay, V., Karahan, F. (2012). Tayfur Sökmen Kampüsü (Antakya-Hatay) ve Çevresinde Bulunan Bitkiler Üzerine Etnobotanik Bir Araştırma, *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 2 (7), 13-28.

Bilim, Y. (2015). Görüşme Tekniği, (Editörler:A.Yüksel, A.Yanık, R.A. Ayazlar), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (ss.235-246). Ankara: Seçkin Yayıncılık

Davis, P.H. (1965-1985). *Flora of Turkey and The East Aegean Island*. Edinburgh University Press, Edinburgh, Vol.1-9.

Deniz, L., Serteser, A., Kargıoğlu, M. (2010). Uşak Üniversitesi ve Yakın Çevresindeki Bazı Bitkilerin Mahalli Adları ve Etnobotanik Özellikleri, *AKÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 01, 57-72.

Faydaoğlu, E., Sürücüoğlu, M.S. (2011). Geçmişten Günümüze Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanılması ve Ekonomik Önemi, *Kastamonu Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 52-67.

Kendir, G. ve Güvenç, A. (2010). Etnobotanik ve Türkiye'de Yapılmış Etnobotanik Çalışmalara Genel Bir Bakış. *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi,* 30 (1), 49-80.

Mart, S. (2006). Bahçe Ve Hasanbeyli (Osmaniye) Halkının Kullandığı Doğal Bitkilerin Etnobotanik Yönden Araştırılması, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Biyoloji Anabilim Dalı, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana

Mersin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2016). Turizm İşletme Belgeli Oteller ve Tesisler,Erişim Adresi: http://www.mersinkulturturizm.gov.tr/TR,73389/turizm-isletme-belgeli-oteller-ve-tesisler.html

Sargın, S.A., Selvi, S., Dağdelen, A. (2014). Sarıgöl (Manisa) Yöresinin Geleneksel Gıdalarda Kullanılan Yabani Otları, *4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 17-19 Nisan 2014, Adana, 937-940.

Türkan, Ş., Malyer, H., Aydın, S.Ö., Tümen, G. (2006). Ordu İli ve Çevresinde Yetişen Bazı Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 162-166.

Yücel, E., Tülükoğlu, A. (2000). Gediz (Kütahya) Çevresinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler, *Ekoloji Çevre Dergisi*, 9 (36), 12-14.

SOSYAL SPONSORLUK

Yrd. Doç. Dr. H. Buluthan ÇETİNTAŞ

Atatürk Üniversitesi

Özet

Uygulamaları eskiye dayanan ve kurumsal iletişimin önemli araçlarından biri olan sponsorluk, kurumsal çıkar sağlamak amacıyla kişilere ya da etkinliklere destek sağlamaktır. Sponsorluk, örgütsel imajı güçlendirme etkinliği olarak, örgütün tanıtım fırsatlarına yatırım yapmasıdır. Böylece örgüt veya marka, bir spor takımı, televizyon programı ya da önemli bir olay ile ilişkilendirilebilmektedir. Öte yandan günümüzde rakiplerinden farklılaşmak isteyen örgütler, değer yaratmaya dönük uygulamalara yönelmektedir. Sosyal ortaklık denilebilecek bu yaklaşımla örgütler, sosyal sorunların çözümü için girişimlerde bulunmaktadır. Girişimler, toplumda var olan eksikleri gidermeyi amaçladığı gibi toplumu bilinçlendirme, bilgi paylaşımı, araştırma desteği ve ücretsiz hizmet sunumu gibi uygulamaları da kapsamaktadır. Bu tür uygulamalar, sosyal sponsorluğun oluşmasına neden olmuştur. Sosyal sponsorluk ile örgütler, kitlelerin bulunabileceği her ortamda yer alabilmekte ve kitlelere sosyal deneyimlerini, olay ya da durum ile ilgili yorumlarını, fikirlerini ya da deneyimlerini paylaşabilme imkanı sunmaktadır. Çalışmada, son yıllarda dünya genelinde yapılan sosyal sponsorluk örnekleri verilecek ve bu etkinliklerin örgütlere sağladığı yararlardan bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel iletişim, örgütsel imaj, hedef kitle, sponsorluk uygulamaları, değer yaratma.

Abstract

Social sponsorship is the long-established practice of supporting individuals or activities in pursuit of organizational interests and is one of the essential tools of organizational communication. Sponsorship, as a means of reinforcing organizational image, is the organization's investment in opportunities of advertisement. In this way, the organization or the trademark can be associated with a sports team, a TV show or a major event. On the other hand, organizations that desire to become distinct from their competitors wend their way towards practices that target creating value. Organizations, by employing such approaches which can be defined as social partnership, make an effort to solve social problems. Enterprises, in addition to targeting to eliminate the existing problems in the society, involve such practices as sharing information, supporting research and providing services free of charge. Such practices have led to the birth of social sponsorship. Through social sponsorship, organizations can exude their presence wherever there are masses and provide them with means of sharing their social experience and their comments on and opinions about an event or situation. This paper exemplifies instances of social sponsorship that have been carried out worldwide recently and mentions its benefits to organizations.

Keywords: Organizational communication, organizational image, target audience, sponsorship practices, value creation.

Giriş

Geçmişi oldukça eski olan sponsorluk ve sponsorluk uygulamaları, yapılan destekten bir fayda sağlamak amacı taşımakta, ticari düşünceler ağır basmakta, belirlenmiş olan amaçları gerçekleştirmek üzere sistematik bir karar verme aşamasından geçerek bir durum analizi ve hedef belirleme temelinde, yapılacak faaliyetlerin planlanması, organize edilmesi, uygulanması ve faaliyet sonucunda elde edilecek sonuçların değerlendirilmesi süreçlerini kapsamaktadır. Burada önemli olan hedef grupları rahatsız etmeyecek biçimde sponsorun kişi, grup, olay veya faaliyetle anlamlı bir ortaklık kurması ve vereceği mesajlarla hedef grupları kuruluş lehine etkilemesi hatta davranışa yöneltmesidir (Okay, 2012: 7-12).

Sponsorluk uygulamasının başarılı olabilmesi için sponsorluğun kuruluşun iletişim hedeflerinden bağımsız biçimde planlanmaması ve stratejik yapıyı oluşturan kurumsal iletişim faaliyetleri ile bütünlük oluşturması aynı zamanda reklam ve halkla ilişkiler uygulamalarının bir tamamlayıcısı niteliğinde olması ve desteklenmesi önem taşımaktadır (Okay, 2012: 320Peltekoğlu, 2014: 367).

Sponsorluk faaliyetlerinde bulunan kuruluşlar, tanınırlıklarını artırmak ve örgütsel imajlarını geliştirmek gibi amaçlar taşısalar da faaliyette bulundukları toplumun bir parçası olarak sosyal katılımın ve toplumsal sorumluluk bilicinin kanıtlanması amacıyla toplumun gereksinim duyduğu alanlarda kar amacı taşımadan çeşitli faaliyetlerde de bulunmaktadırlar (Okay ve Okay, 2013: 489). Bu tür sponsorluk etkinlikleri, sosyal ortaklık çatısında ortaya çıkmaktadır.

Sosyal ortaklık, toplumsal sorunları çözmek için farklı sektörlerden kuruluşların bir araya gelmesidir. Sosyal ortaklık, iki veya daha fazla kuruluş için sorunları ortaklaşa çözmek için birlikte planlama ve uygulama yapmak, sahip oldukları kaynakları bu yönde kullanmak üzere katılımını gerektirir. Sosyal ortaklık kapsamında gerçekleştirilen sponsorluk faaliyetleri, sosyal sponsorluk olarak adlandırılmaktadır. Son yıllarda sosyal sponsorluğun yükselişe geçtiği görülmektedir. Bunun sebebi ise bu sponsorluk türünün müşterilerin kaygıları ile şirketlerin dünyada yaşanan bazı zorluklara olumlu katkı sağlama isteklerinin kesişim noktasında bulunması olduğu söylenebilir.

Sponsorluk

Sponsorluk çeşitli yazarlar tarafından farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Ancak genel bir bakış açısıyla sponsorluk, bir kuruluşun belirlemiş olduğu hedeflere ve kurumsal amaçlara ulaşması amacıyla spor, kültür-sanat ve sosyal alanlarda çeşitli kişi, kuruluş ve organizasyonları para, araç/gereç ya da hizmet ile desteklemesinin yanı sıra yapılan faaliyetlerin planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesi süreçlerini kapsayan, taraflar arasında karşılıklı olarak fayda sağlamaya yönelik bir iş anlaşmasıdır (Okay ve Okay, 2013: 471; Peltekoğlu, 2014: 367).

Bu tanımdan yola çıkarak kuruluşların sponsorluk yapma nedenleri ve bu tür uygulamalardan çeşitli beklentileri bulunmaktadır (Okay ve Okay, 2013: 473; Peltekoğlu, 2014: 368-369):

- Kurumsal amaçlar açısından kurum ve ürün imajını desteklemek,
- Kuruluşun tanıtımını yapmak,
- Kurumsal kimliği yerleştirmek,
- Hedef kitlede iyi niyet ve anlayışı oluşturmak,
- Kurumlara toplumsal sorumluluklarını dile getirme olanağı sağlamak,
- Topluma katkıda bulunmak,
- Medyanın dikkatini çekerek medya ile ilişkileri güçlendirmek,
- Pazarlama politikasına yardımcı olmak.

Sponsorluk stratejisinin belirlenmesinde sponsorluğun hedef grupları, sponsorluk alanı, sponsorluk esnasında verilecek mesaj, sponsorluk sırasında kullanılacak diğer iletişim araçları, sponsorluğun maliyeti, süresi ve üstlenilen yükümlülüklerin neler olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Sponsorluktan etkin olarak faydalanmak için diğer iletişim araçlarından da faydalanmak gerekmektedir (Okay ve Okay, 2013: 493). Dolayısıyla sponsorlukla birlikte reklam, satış, promosyon ve ürün tanıtımı gibi diğer araçların kullanılmasında yarar vardır (Okay, 2012: 10).

Farklı kurumsal amaçlara yönelik biçimde çeşitli sponsorluk çalışmaları yapılmaktadır. Aslında bir sponsorluk faaliyetinin amaçlarını kesin çizgilerle birbirinden ayırmak zordur. Ancak belirlemek ve açıklamak için sponsorluk türleri genel olarak dört başlıkta değerlendirilmiştir. Bunlar, en yaygın ve bilinen şekliyle spor sponsorluğu, kültür-sanat sponsorluğu, sosyal sponsorluk ve çevre sponsorluğudur.

Sosyal Sponsorluk

Sponsorluğun toplumun ihtiyaçlarının karşılanması ve geliştirilmeye ihtiyaç duyulan alanlarda yapılması gibi sosyal amaçları taşıyabilmektedir (Okay, 2012: 7). Sosyal ortaklık, toplumsal sorunları çözmek için farklı sektörlerden kuruluşların bir araya gelmesidir. Sosyal ortaklık, iki veya daha fazla kuruluş için sorunları ortaklaşa çözmek için birlikte planlama ve uygulama yapmak, sahip oldukları kaynakları bu yönde kullanmak üzere katılımını gerektirir. Sosyal ortaklığın amaçları, toplumda var olan eksikleri giderme toplumu bilinçlendirme, bilgi paylaşımı, araştırma desteği ve ücretsiz hizmet sunumu gibi uygulamalardır.

Karşılıklı yarar odaklı sponsorluk, kurumun satış amacıyla elde edilen karın sosyal amaçlı bir projeye destek verme amacını bir araya getirebilme esası üzerine yapılanır. Toplumsal sorunlara üretilen çözümlerin kuruma kar, olumlu imaj ve itibar olarak dönmesi beklentisi vardır (Peltekoğlu, 2014: 404). Hayırseverlik ve bağış gibi görünen sosyal sponsorluk faaliyetleri, kar amacı taşımamakla birlikte sponsorluğun algılamaya yönelik amaçlarını gerçekleştirmede önemli rol oynayan unsurlar arasında yer almaktadır. (Okay ve Okay, 2013: 489).

Kuruluşlar, toplumun bir parçası olarak toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda kar amacı gütmeden çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu tür çalışmalar genellikle halk arasında desteklenmekte ve kuruluş hakkında olumlu düşüncelerin ve iyi niyetin gelişmesine

neden olmaktadır. Bunun nedeni aslında bu tür etkinliklerin toplumsal ihtiyaçlara göre ortaya çıkması ve bunlara göre şekillenmesidir.

Sosyal sponsorluk ile sosyal sorumluluk faaliyetleri karıştırılabilmektedir. Sponsorluk karşılıklı yarar ilişkisine dayalı bir kavramken sosyal sorumluluk, daha çok kuruluşların kendiliğinden veya toplumsal istekler sonucunda gerçekleşen faaliyetlerdir. Bu iki kavram arasında en ayırt edici husus ise sponsorluğun tanıtımının yapılmasıdır. Sponsor kuruluş veya marka kendi tanıtımını mümkün olan her alanda gerçekleştirmek için çalışmalarda bulunur. Ancak sosyal sorumlulukta tanıtım amacı ön planda değildir. Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin genel olarak reklamı da yapılmaz, sponsorluk faaliyetlerinin reklamı da yapılır (Okay, 2012: 226-227).

Sosyal Sponsorluk Örnekleri

Çalışma kapsamında dünya genelinde bilinen şirket değerlendirmeye alınmıştır. Geçen yıl yapılan ve sosyal sponsorluk örneği olabilecek uygulamalar değerlendirilmiştir. Sosyal sponsorluk uygulamalarına yönelik bilgiler, şirketlerin uluslar arası web sayfalarından alınmıştır. Sosyal sponsorluk örnekleri aşağıda şirket isimlerine göre verilmiştir:

a. American Express: American Express, kredi kartı ve bankacılık hizmetleri sunan şirkettir. Sosyal sponsorluk girişimi olarak tarihi mekanların ve çevrenin korunmasına yardımcı olacak bir girişimde bulunmuştur.
1983 yılında American Express, yenilikçi bir pazarlama düşüncesiyle Özgürlük Anıtı'nın restorasyonu için 1.7 milyon dolarlık bir girişim başlattı. Şirket o zamandan bu yana iki büyük girişimi, World Monuments Fund ve National Trust for Historic Preservation ile ortaklaşa gerçekleştirdi.

Bu girişimlerin tarihi mekanların ve çevrenin korunmasında toplumsal bilinci artırmak, dünya genelinde tarihi ve kültürel yerler korumak, sürdürülebilir turizm için ziyaretçileri eğitmek ve koruma çalışmaları yapan yerel toplulukları güçlendirmek gibi çeşitli amaçları bulunmaktadır.

b. Canadian Tire: Canadian Tire, Kanada kökenli toptan market şirket olup sosyal sponsorluk girişimi olarak Kanada genelindeki çocukların önündeki engelleri kaldırarak, hokey oynamalarına fırsat sağlamayı gerçekleştirmiştir.
Hokey, Kanada'nın milli sporudur ancak ekipmanlarının pahalı olması nedeniyle aileler, çocuklarını bu spora göndermede zorlanmaktadır. Canadian Tire Jumpstart, ulusal bir yardım kampanyası olup Kanada genelindeki çocukların önündeki mali engelleri kaldırarak, onların hokey oynamasına fırsat sağlamaktır. Jumpstart, yaşları 4-18 arasında olan çocukların hokey kayıt ücreti, ekipman ve ulaşım maliyetlerini karşılamaktadır.

Girişim, Kanada genelinde 330 yerel gönüllüden oluşan bir ağa dayalı özgün bir model kullanmaktadır. Bu gönüllülerin 3.100 kişiden oluşan ortakları ve bağlantıları bulunmakta, başvurular bu kanallardan yapılmaktadır. Girişimin hayali, gelecek 3 yılda 30.000 çocuğu bir araya getirmektir.

Aslında bu girişim, Canadian Tire markasına çok uygun düşmemektedir. Ancak şirketin hedef pazarında güçlü bir yankı uyandırmıştır. "Customers for Life" sloganıyla uygun düşen bir girişim olmuştur.

c. Coca-Cola ve WWF: Dünyaca ünlü içecek şirketi olan Coca-Cola, sosyal sponsorluk olarak Kuzey kutbunu ve kutup ayılarını korumak şeklinde bir girişimde bulunmuştur. Kutup ayıları Coca-Cola markasının 1922'den beri sembolüdür. İklim değişikliklerinin Kutup ayılarının yaşam alanlarını etkilemesiyle doğal olarak Coca-Cola bu duruma dahil olmuştur. Şirket 2007'de Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) ile Kutup ayılarının korunması çalışmalarında ortak olmuştur.

Arctic Home kampanyası ile farkındalık oluşturmak ve fon sağlamak amaçlanmıştır. Coca-Cola, Dünya Doğayı Koruma Vakfı'na 40 milyon dolar bağış yapmıştır. Kampanyanın amacı, Kuzey kutbunun ve kutup ayılarının korunmasına yardım etmek, kampanya için bağış toplamak ve kişileri teşvik etmektir.

Kampanya, televizyon reklamları, çevrimiçi ortamda reklamlar, özel üretim içecekler, vb. ile desteklenmiştir. Kampanya ile iklim değişikliğine yönelik farkındalık artmış, kutup ayılarının korunması için bağışlar yapılmış, kutup ayılarının yaşam alanlarına ve sayılarına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF), su kaynaklarının korunmasında, üretim aşamasında su tüketiminin azaltılması ve CO2 yayılımının azaltılmasında Coca-Cola şirketine yardımcı olmuştur.

Böylece Coca-Cola, Dünya Doğayı Koruma Vakfı ile çalışarak küresel boyutta tedarik zinciri geliştirilmesi ve sürdürülebilirlik konularında ekonomik bir yarar sağlamıştır. Öte yandan Dünya Doğayı Koruma Vakfı ise büyük bir şirket ile çalışarak çevreye yönelik somut değişiklikleri uygulayabilme fırsatı bulmuştur.

d. Disney: Eğlence sektörünün en önemli şirketlerinden olan Disney, hasta çocukların dileklerini gerçekleştirmesine yardımcı olmak üzere bir sosyal sponsorluk girişiminde bulunmuştur.

Disney tema parkları, çocukların mutlu oldukları ve eğlendikleri yerlerdir. Bu düşünceden yola çıkan şirket, hasta çocukların dileklerini gerçekleştirmek istemiştir. İlk resmi istek, 33 yıl önce, Make-A-Wish derneği ile yapılan ortaklık sonucunda gerçekleşmiştir. Bu girişim ile şu ana kadar 88.000 dilek gerçekleşmiştir. Disney, her iki dilekten birinin gerçekleştirildiğini ve dileklerin gerçekleşmesinde Disney personelinin gönüllü olarak çalıştığını belirtmektedir.

Make-A-Wish derneğinin web sitesi, hasta çocukların dileklerinin gerçeklemesi hikayeleri ile doludur. Şirket, kar amacı gütmeyen topluluklarla çalışıp, bunlara en çok ihtiyaç çocuklara mutluluk, umut ve kahkaha sağlamaktadır.

Birçok girişim ve dernek çocuklara destek olmak üzere yardım yapmaktadır. Ancak Disney, bunu bir adım öteye taşıyarak, zengin kaynaklarını doğrudan olaya dahil olmak için kullanmıştır.

e. Dove: Sabun ve güzellik maddeleri üreten şirket olan Dove, Amerikan ulusal parklarının korunmasına yardımcı olmak üzere girişimde bulunmuştur.

Dove şirketi, 2004 yılında Real Beauty isimli bir kampanya başlatmıştı. Kampanya, kızlar için gerçek güzelliğin eğitimden geçtiğini vurgulayarak, onlara güzelliğin tanımını yeniden yapmayı öneriyordu.

Dove, bu düşünceyi gerçekleştirmek için 2010 yılında Self-Esteem Fund isimli derneği kurdu. Dernek, dünya genelindeki kızlara yönelik eğitim programları ve faaliyetleri

düzenleyerek onlara cesaret, teşvik ve ilham vermiştir. Girişim, 2004 yılından bu yana 112 ülkeden 17 milyon genç kıza ulaşmıştır.

Dove, özellikle güzellik ürünleri ve kozmetik üreten bir şirket olarak genelleşmiş kalıpları yıkan bir girişimde bulunmuştur. Girişim ile hedef tüketicilerin hassas noktasına dokunarak, savunduğu gerçeği güçlendirmektedir. Dove, şirket mizacına ters olsa da toplumun endişelerini yansıtan ve çok sayıda kadının konuştuğu bir girişimde bulunmuştur. Ayrıca müşterilerin bilgi alabileceği, endişelerini giderebilecekleri web siteleri, kaynaklar, vb. oluşturmuştur.

f. Dupont Global Collaboratory: Dupont Global Collaboratory, kimyasal bileşenler üreten şirket bir şirkettir. Sosyal sponsorluk girişimi, küresel çapta gıda güvenliği ile ilgilidir.
DuPont şirketi, bir imaj problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Kimyasal ürünler üreten şirketlerin genelde kötü bir itibarları olmakta ve tüketiciler, şirketin küresel çapta soruna yol açan konularda şirketin herhangi bir rolü olup olmadığını merak etmektedir. Bu durum, DuPont'un için bir sorun teşkil etmektedir zira şirket birçok alanda faaliyet göstermektedir.

Şirket, marka imajını güçlendirmek adına geleneksel sponsorluk yöntemini denemiş ve NASCAR otomobil yarışlarına sponsor olmuştur. Bu uygulama, şirkete görünürlük ve marka farkındalığı sağlamıştır. Ancak bu girişim, şirketin iletişim sorunlarına yardımcı olmamıştır. Bunun üzerine şirket, çözüm için marka içerikli ve çeşitli alanları içeren bir video hazırlatmıştır. Bu girişime Global Collaboratory ismi verilmiş ve girişim, daha iyi bir dünya için teknolojiyi ve inovasyonu kullanma, "küresel sorunları birlikte çözelim" amacı taşımaktadır.

Girişim doğrultusunda BBC ve National Geographic'den yardım alınarak hazırlanan videolar, YouTube'da yayınlanmıştır. Bu girişim ile DuPont, farklı alanlardaki önemli paydaşlarının güvenini kazanmış ve paydaşlarına küresel boyutta yaşanan gıda sıkıntılarına yönelik önemli enstrüman sunmuştur.

Şirket ayrıca Economist Intelligence Unit ile çalışarak ilk defa Küresel Gıda Güvenliği Endeksini oluşturdu. 105 ülkeye yönelik verilerin bulunduğu etkileşimli web sitesi, güvenli olmayan gıdaya karşı mücadelede eşsiz bir kaynak durumuna gelmiştir.

Bu girişimler, şirketin ana faaliyetlerine dayanmaktaydı. Ancak somut katılım yoluyla DuPont, amaçlandığı konumlandırmaya ulaşmış oldu. Artık DuPont sadece kimyasal madde üreten bir şirket değil, 21. yüzyılda güvenilir gıda konusunda mücadele eden güvenilir ve saygın bir ortak olarak anılmaya başlamıştır.

g. Hanes: Hanes, giyim ve iç giyim üreten şirket olarak evsiz kişiler yönelik temel maddeleri sağlamak ve onlara yaşamlarında yardımcı olmak üzere bir girişimde bulunmuştur.
Hanes, öncelikle bir çorap firması olarak evsiz kişilere giyecek bağışında bulunmuştur. Sosyal sorumluluk kampanyası olarak başladığı bu uygulamaya The Salvation Army isimli hayır kuruluşuyla evsizler için temel maddeler sağlayarak devam etmiştir.

Şirket, insanların duyarlılıklarını artırarak basit bir iyilik yaparak nasıl farklılık yaratabileceklerini göstermekte ve onları bağış yapmaya teşvik etmektedir. Bu girişim,

farklı olduğu için başarılı olmuştur. Zira bir iç giyim firması olarak gerçek bir problemle uğraşması, müşterileri tarafından samimiyet ve cömertlik olarak algılanmıştır.

h. Home Depot Foundation: Home Depot, perakende ev dekorasyonu satışı yapan şirkettir. Sosyal sponsorluk girişimi, evsiz kişilere barınak, yiyecek, vb. sağlamak ve beceri kazandırmaktır.
Kanada pazarında faaliyet gösteren şirket, sosyal sorumluluk kampanyalarını stratejik biçimde kendi ana faaliyet alanlarında yapmaktadır. Sosyal etki sağlayacak ve işleri ile ilgili olacak alanlara yönelmektedir. Bu kapsamda şirket, Kanada'da gençlere ve evsiz kişilere yardım eden bir dernek kurmuş ve uygun fiyatlı konutlar inşa etmiştir.

Şirket, evsizlikle mücadele hakkında bir kitap yayınlamış ve bu konuda oluşturdukları The Orange Door projesine 10 milyon dolar bağışlamıştır. Proje, evsizlere barınak sağlamakla kalmayıp, gönüllülerin yardımıyla evsizler için beceri geliştirme ve uyum programlarıyla bu kişilere yönelik değer yaratmaktadır.

The Home Depot Foundation, diğer hayır kurumları için bir çatı olmuş, benzer projelerde çalışan kurum ve kuruluşlara her tür destek ve yardım sağlamıştır. Yine 143 yerel hayır kurumunun mahalle iyileştirme projelerine destek vermiştir. Ayrıca Habitat for Humanity örgütünün büyük ortaklarından biri olmuştur.

Home Depot, sosyal sorumluluk ve sosyal ortaklık programı bir çok güzelliği barındırmaktadır. Gerçek şu ki bu tür uygulamalar markaya karşı tüketiciler duyduğu olumlu duyguları artırmaktadır. Üstelik şirket bu girişimlere kurum çalışanları da dahil olmak üzere birçok paydaşını dahil ederek saygınlığını artırmaktadır.

i. Nature Valley: Nature Valley, tahıl barların mucidi ve üreticisi bir şirkettir. Sosyal sponsorluk girişimi, Amerikan ulusal parklarının korunmasına yardımcı olmaktır.
The General Mills şirketinin Amerikan Milli Parklar Derneği ile ortaklığı 1973'e dayanmaktadır. Şirket, derneğe para sağlamakta ve gönül kişiler, milli parklardaki restorasyon projelerinde yardımcı olmaktadır. Şirket, Milli Parklara olan taahhüdünü güçlendirmek için Nature Valley Trail View isimli bir web sitesi hazırlatmıştır. Sitenin içeriği, Google Street View teknolojisine dayanmakta, ziyaretçilerin parkları ve yürüyüş yollarını keşfetmelerine yardımcı olmaktadır. Site, ulusal parklara yönelik farkındalığı artırmaktadır.

Nature Valley'in müşteri kitlesine çok uygun bu girişim, ilk haftasında 30 milyon dolar değerinde medya etkisi sağlamıştır. İki hafta içinde sitede, 100.000 tekil ziyaretçi ve 300.000 sayfa görüntülemesi gerçekleşmiştir. Öte yandan Trail View uygulaması**,** medyada dikkat çekmiş ve özellikle popüler web sayfalarında yer almıştır.

j. UBER: Kişilere birlikte seyahat etme, araç kiralama, vb. hizmetleri sunan şirket, çocuklara sağlıklı yiyecek sağlamak ve çocukların karınlarını doyurmak düşüncesiyle bir sosyal sponsorluk girişimi planlamıştır.
Girişim kapsamında UBER şirketi, No Kid Hungry derneği ile çocuklara sağlıklı yiyecek sağlamak ve çocukların karınlarını doyurmak için ortaklık kurmuştur.

Girişim, açlıkla mücadeleye yardımcı olmak için müşteri tabanının gücünü kullanmaktadır. Şirket, çocuklara öğün sağlayabilmek için uygulaması üzerinden bağış yapma olanağı sunmuştur.

Bu girişimde müşteriler, 3 milyon öğün karşılığına gelecek bağış miktarını sadece 5 gün içinde bağışlamışlardır. Şirket, doğrudan maddi bağışların yanı sıra belirlenen kentlerde müşterilerine yemek pişirme, yemek siparişini teslim etme, vb. farklı girişimler de hazırlamıştır.

Bu girişimin belki de en önemli tarafı, bireysel müşterileri belirli amaçları olan bir topluluğa dönüştürmesidir. Ayrıca bu girişim, şirkete benzersiz bir konumlandırma sunmuştur.

Sonuç

Sosyal ve toplumsal baskıların artması, markalara ve dünyamıza yarar sağlayan, yeni iletişim mecralarının oluşmasına ve gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Giderek artan biçimde şirketlerin finansman sağlamaktan öte uygulamaya/girişime katılım sağlayarak destek vermeyi tercih ettikleri görülmektedir. Yeni girişimlerin başarılı olabilmesi için haber değeri olacak ve tüketicilerin ilgisini çekecek sosyal içerikli uygulamalar yapılması, şirket sosyal konumlanmasının açıkça belirlenmesi, girişimin kurumsal iletişim araçlarıyla uyum içinde olması ve desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca girişim, kurumun vizyonu, değerleri ve kültürü ile uyumlu olmalıdır. Aksi halde yapılan, reklam kokan ticari bir girişimden fazlası olmayacaktır.

Kaynakça

Okay, Aydemir, (2012), Sponsorluk, Der Yayınları, İstanbul.

Okay, Ayla ve Okay, Aydemir (2013), Halkla İlişkiler : Kavram Strateji ve Uygulamaları, Der Yayınları, İstanbul.

Peltekoğlu, Filiz B. (2014), **Halkla İlişkiler Nedir?** Beta Yayınları, İstanbul.

American Express

www.americanexpress.com

https://www.wmf.org/

https://savingplaces.org/

Canadian Tire

http://www.canadiantire.ca/en.html

http://jumpstart.canadiantire.ca/en/

Coca-Cola ve WWF

http://www.coca-colacompany.com/

http://arctic-home.greenpeace.org/international/

https://www.worldwildlife.org/

Disney

www.disney.com/

http://wish.org/

Dove

www.dove.com

http://selfesteem.dove.co.uk/

Dupont Global Collaboratory

http://www.dupont.com/corporate-functions/our-approach/global-challenges.html

https://www.youtube.com/watch?v=iWoWa-Xbc0Y

http://foodsecurityindex.eiu.com/

Hanes

http://www.hanes.com/

http://www.salvationarmy.org/

Home Depot Foundation

http://www.homedepot.com/

https://corporate.homedepot.com/community

http://www.companiesandcausescanada.com/the-orange-door-project-housing-and-hope-for-homeless-youth/

Nature Valley

http://www.naturevalley.com/

http://www.naturevalley.com/partnerships/

http://www.naturevalleytrailview.com

UBER

https://www.uber.com/en-TR/

https://www.nokidhungry.org/

https://www.nokidhungry.org/Friendsgiving

SAHA TÜRKÇESİNDE "İSİM + YARDIMCI FİİL" YAPISINDAKİ BİRLEŞİK FİİLLER

Arş. Gör. Doğan ÇOLAK

Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Özet

Fiiller, Türkçedeki söz öbeklerinden biridir ve cümle adını verdiğimiz bir maksadı eksiksiz olarak anlatan söz bütünü ancak fiillerle veya fiil görevinde kullanılan sözcüklerle kurulabilir. Bu bakımdan fiillerin dildeki yeri ve önemi oldukça büyüktür. Yapılarına göre basit fiiller, türemiş fiiller ve birleşik fiiller olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Basit fiiller, hiçbir sözcükten türememiş, hiçbir sözcükle birleşmemiş fiil yapısıdır: söyle-, gül-, yaz-, çalış- vb. Türemiş fiiller, eklerle, bir kök veya gövdeden türemiş sözcüklerdir: ses-le-, düz-el-, hay-kır, kes-il, süs-len-, tanı-ş- vb. Birleşik fiiller ise birden fazla sözcükten oluşmaktadır. Birleşik fiiller ya isim ve yardımcı fiillin ya da fiil ve yardımcı fiilin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu çalışmada esas olarak Saha Türkçesinde isim ve yardımcı fiilin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik fiiller tespit edilecektir. Bunun için Saha Türkçesine ait gramer ve çeşitli kaynakların yanı sıra Edouard Pekarskiy'in **Yakut Dili Sözlüğü**, P. A. Sleptsov'un **Yakutsko - Russkiy Slovar** ve Sahaca-Sahaca olarak hazırlanmış olan **Saxa Tılın Bıhaarılaax Ulaxan Tılcıta** isimli sözlükleri taranacaktır. Çalışmanın sonunda ortaya konulan malzeme üzerinden birleşik fiillerin oluşumunda kullanılan yardımcı fiillerin kullanım sıklığı tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Saha Türkçesi, birleşik fiil, isim, fiil, yardımcı fiil.

Abstract

Verbs are one of the word groups in Turkish; and, what we call as sentence, which is a complete statement expressing an aim, can only be formed with verbs or the words used instead of verbs. In this regard, the role of verbs in language is very significant. Verbs are categorized into three groups in accordance with their structures, as being simple verbs, derived verbs, and conjunctive verbs. Simple verbs do not originate from any other word and not conjugate to any words: söyle- (tell), gül- (laugh), yaz- (write), çalış- (work), etc. Derived verbs are derived from the base or body of a word: ses-le- (call-ing), düz-el- (correct-ing), hay-kır (shout-ing), kes-il (being cut), süs-len- (garnish-ing), tanı-ş- (meet-ing) etc. Conjunctive verbs consist of more than one word. Conjunctive verbs are created either with the conjugation of a noun and auxiliary verb or with the conjugation of a verb and auxiliary verb. In this study, mainly conjunctive verbs created in Sakha language with the conjugation of a noun and auxiliary verb will be identified. With this aim, besides various grammar sources and other sources, Edouard Pekarskiy's Yakut Dili Sözlüğü (Yakut Language Dictionary), P. A. Sleptsov's Yakutsko - Russkiy Slovar, and Sakha-Sakha dictionary Saxa Tılın Bıhaarılaax Ulaxan Tılcıta will be scanned. In the end of the study, the frequency of occurrence of the auxiliary verbs used in the creation of conjunctive verbs will be identified through the presented materials.

Keywords: Sakha language, conjunctive verb, noun, verb, auxiliary verb.

1. Giriş

Fiiller, Türkçedeki söz öbeklerinden biridir ve cümle adını verdiğimiz bir maksadı eksiksiz olarak anlatan söz bütünü ancak fiillerle veya fiil görevinde kullanılan sözcüklerle kurulabilir. Bu bakımdan fiillerin dildeki yeri ve önemi oldukça büyüktür. Yapılarına göre *basit fiiller, türemiş fiiller ve birleşik fiiller* olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Basit fiiller, hiçbir sözcükten türememiş, hiçbir sözcükle birleşmemiş fiil yapısıdır: *söyle-, gül-, yaz-, çalış-* vb. Türemiş fiiller, eklerle, bir kök veya gövdeden türemiş sözcüklerdir: *ses-le-, düz-el-, hay-kır, kes-il, süs-len-, tanı-ş-* vb. Birleşik fiiller ise birden fazla sözcükten oluşmaktadır (Dizdaroğlu, 1963: 5-30).

Türkçe Sözlük'te birleşik fiil "isim soyundan bir kelime ile biçim veya anlam bakımından kaynaşıp bütünleşen fiil" şeklinde tanımlanmıştır (2005: 283).

Zeynep Korkmaz birleşik fiili şöyle tanımlar: "Ad soylu bir kelimeyle etmek, eylemek, olmak yardımcı fiillerinin birleşmesinden veya birer sıfat-fiil ya da zarf-fiil ekleriyle birbirine bağlanmış iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türü" (Korkmaz, 2007: 46).

Mehmet Hengirmen'in birleşik fiil tanımı şöyledir: "Başka bir eylem ve başka türde sözcüklerle birlikte, genellikle kalıplaşmış olarak oluşmuş eylem" (Hengirmen, 1999: 78).

Muharrem Ergin, birleşik fiili "bir yardımcı fiille bir isim veya fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur" şeklinde ifade eder (Ergin, 2009: 386).

Haydar Ediskun, "iki ya da daha çok kelimenin birleşip kaynaşmasından oluşan yeni anlamdaki fiiller" şeklinde birleşik fiil izahını yapmıştır (Ediskun, 2004: 228).

Kemal Eraslan, Türkçede bir kelime grubu olan birleşik fiilleri, bir yardımcı fiil ile bir ismin veya zarf-fiil halindeki bir fiilin birlikte kullanılmasıyla meydana geldiğini ve bu kuruluşta başta isim veya zarf-fiil unsuru, sonda ise yardımcı fiil bulunduğunu belirtmiştir (Eraslan, 1980: 57).

Ahmet Bican Ercilasun'un birleşik fiil tanımı şöyledir: "Birleşik fiil bir kelime grubudur. Kelime gruplarında esas; manaca bir bütünlük teşkil etmek ve cümle içinde tek bir kelime muamelesi görmektir. Kelime gruplarına iştirak eden unsurlar; asıl manalarından az veya çok farklı yeni ve tek bir mana ifade etmek üzere bir araya gelirler. Birleşik fiillerde de bu böyledir. İster bir tarafı isim bir tarafı fiil olsun her birleşik fiil, bir tek kavramı karşılar." (Ercilasun, 1984: 77)

Leyla Karahan "Bir hareketi karşılamak üzere bir arada bulunan kelimeler topluluğudur" şeklinde birleşik fiili tanımlamıştır (Karahan, 2008: 36).

2. Türkiye Türkçesinde Birleşik Fiil Tasnifi

Necmettin Hacıeminoğlu, Eski Türkçeden itibaren bütün saha, şive ve ağızlarda görülen birleşik fiillerin 1. İsim + Yardımcı Fiil, 2. Fiil + Tasvirî Fiil olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırır. Hacıeminoğlu'na göre, Eski Türkçede birleşik fiiller üç şekilde meydana gelmektedir: a) Yardımcı fiiller "er-, bol-, tur-" ile isim unsurundan oluşur. Bu grupta yer alan fiiller tek başlarına kullanılamaz ve ayrıca herhangi bir zarf-

fiil veya çekimli fiil ile birleşemez. b) Modal yardımcı fiiller, fiil + fiil kalıbında kurulur. İlk gruptaki yardımcı fiiller gibi çekimlidirler ancak esas fiil olan ilk unsur genellikle zarf-fiil durumunda olup asıl anlamı da üzerinde barındırır. Kıl-u- u- "yapabilmek", kör-ü bil- "görebilmek", saklan-u kör- "koruyuvermek", bol-galı u- "olabilmek", ti-p ötün- "saygı ile söylemek" vb. c) Tasvirî fiiller de fiil + fiil kalıbında kurulmaktadır. Birinci unsur –u veya –p zarf-fiil eklerinden birini alır, kendinden sonra gelen ikinci unsur ise asıl manayı kaybedebilir: alda-yu tur- "devamlı aldatmak", küy-yü tut- "devamlı korumak", ay-u bir- "bildirmek". Benzer sınıflandırmayla Karahanlı, Harezm, Kıpçak, Çağatay, Osmanlı Türkçesindeki birleşik fiillere değindikten sonra günümüz Türk lehçelerinden de Özbek, Türkmen, Musul-Kerkük Türkmen, Kırım ve Yeni Uygur Türkçesindeki durumuna değinmiştir (Hacıeminoğlu, 1992: 258-278).

Zeynep Korkmaz, birleşik fiilleri anlam ve yapı özelliklerine göre dört ana gruba ayırmaktadır: 1. Bir yanı ad, bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller, 2. Bir yanı sıfat-fiil, bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller (karmaşık fiiller), 3. Bir yanı zarf fiil, bir yanı fiil olan birleşik fiiller (tasvir fiilleri) (a. Belirleyici birleşik fiiller, b. ikili birleşik fiiller.), 4. Anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş olan birleşik fiiller" (Korkmaz, 2003: 857).

Muharrem Ergin, birleşik fiilleri "isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller" ve "fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller" olmak üzere ikiye ayırmıştır (Ergin, 2009: 386).

Kaya Bilgegil, birleşik fiilleri, a. Yardımcı fiiller ve onlarla teşkil olunan birleşik fiiller b. iki fiilin birleşmesiyle teşkil olunan birleşik fiiller c. Kaynaşma yoluyla teşkil edilen birleşik fiiller şeklinde üçe ayırmıştır (Bilgegil, 1984: 280-282).

Tahir Nejat Gencan, birleşik fiilleri üçe ayırmıştır: 1) Kuralla yapılan bileşik eylemler, 2) Anlamca kaynaşmış bileşik eylemler, 3) Deyim biçiminde öbekleşmiş eylemler. Bunlardan birincisi olan *kuralla yapılan birleşik eylemler* kendi içerisinde iki alt başlıkta incelemiştir: a) özel bileşik eylemler, b)Yardımcı eylemlerle yapılan bileşik eylemler. *Öbekleşmiş eylemler*, deyim biçiminde öbekleşmiş eylemler alt başlığında ele alınmıştır. Yardımcı eylemlerle yapılan bileşik eylemler ise, et-, ol-, eyle-, kıl- eylemiyle yapılan birleşik eylemler şeklinde alt başlıklar altında değerlendirilmiştir. Gencan, bu fiillerin yanı sıra bul-, buyur- fiillerini "yardımcı eylem görevinde kullanılanlar" alt başlığında ele almıştır. *Anlamca kaynaşmış bileşik eylemler*, alt başlığında ise *alıkoy-, elver-, düşgel-, öngör-,aşer-, varsay-, vazgeç-* fiillerini incelemiştir (Gencan, 2007: 358-378).

Tuncer Gülensoy, birleşik fiilleri üç başlık altında değerlendirmiştir: a) İsim + yardımcı fiil, b) Asıl fiil + (-a, -e, -ı, -i, -u, -ü; -ıp, -ip, -up, -üp zarf-fiil ekleri) + Yardımcı fiil, c) Deyimleşmiş birleşik fiiller (Gülensoy, 2000: 402-403).

Leyla Karahan, birleşik fiilleri, "bir hareketi karşılayan birleşik fiiller" ve "bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller" olmak üzere iki grupta ele almıştır (Karahan, 2008: 78).

Karaağaç "birleşik eylem öbeği" adı atında işlediği birleşik fiilleri, isimlerden oluşan ve eylemlerden oluşanlar olarak iki ana gruba ayırmıştır: a. Ad + yardımcı eylem kaynaklı birleşik eylemler, b. Eylem + yardımcı eylem kaynaklı birleşik eylemler (Karaağaç, 2013: 471-475).

Saadettin Özçelik ve Münir Erten tarafından hazırlanan *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi* adlı eserde de birleşik fiiller, üç grupta değerlendirmiştir: 1. İsimle yapılan birleşik fiiller, 2. Fiille yapılan birleşik fiiller, 3. Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller. İlk grup olan isimle yapılan birleşik fiiller, isim ile et-, eyle-, ol-, kıl-, kılın-, yap-, bul-, bulun-, buyur- yardımcı fiil unsurlarından birinin birlikte kullanılmasıyla meydana gelmiştir. Fiille yapılan birleşik fiiller, fiil + zarf-fiil + yardımcı fiil kalıbında kurulmuş ve kendi içerisinde fiilin ifade ettiği duruma göre alt başlıklara ayrılmıştır: Yeterlik birleşik fiili "fiil + (y)A + bil-", tezlik birleşik fiili "fiil + (y)I + ver-", yaklaşma birleşik fiili "fiil + (y)A yaz-", süreklilik birleşik fiili "fiil + -(y)A/ -(y)Ip + dur-, gel-, gör-, kal-, koy-" kuruluşundadır. Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller ise bir isim veya kelime grubu ile yardımcı fiil olarak kullanılmak üzere gerçek anlamının dışında kullanılan herhangi bir fiilin bir araya gelmesi neticesinde oluşmuştur. Bu kalıplaşan fiiller daima ayrı yazılır ve isim kısımları isim çekim ekleri alabilir: ağız yokla-, ağzı kulaklarına var-, göz at- vb. Belirleyici birleşik fiiller ve ikili birleşik fiiller olmak üzere iki alt grupta değerlendirilmiştir: Belirleyici birleşik fiiller, isim-fiil + (y)A başla- şeklinde formülleştirilmiştir. Bu yapıda yönelme hali eki almış isim-fiil ile başla-, çalış-, kalk-, bak-, koyul- fiillerinden biri kullanılır: *anlamaya başla-, ulaşmaya çalış-, bunu halletmeye kalk-* vb. Özçelik ve Erten, yapılış benzerlikleri nedeniyle fiil + mAk bilme-, fiil + mIş görün-, fiil + AcAk+I gel-, fiil + AsI gel-, fiil + AcAk+I tut- şeklinde kurulan birleşik fiilleri de belirleyici birleşik fiiller alt başlığı altında almanın uygun olacağını belirtmiştir. Diğer alt grup olan ikili birleşik fiiller ise fiil + ıp fiil unsurlarından meydana gelir: *gülüp geç-, sayıp dök-, dolup taş-* vb. (Özçelik vd., 2011: 136-140).

Hikmet Dizdaroğlu, birleşik fiilleri üç gruba ayırarak incelemiştir: 1) İki fiilden yapılmış birleşik fiiller 2) Yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller 3) Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller. "özel birleşik fiiller" adını da verdiği ilk gruptaki birleşiklerin her iki sözcüğü de fiilden meydana gelmektedir. Asıl anlam birinci kelime üzerindedir ve kendi içerisinde dörde ayrılır: yeterlilik, tezlik, süreklik, yaklaşma fiili. Yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller, isim soylu bir sözcükle et-, eyle-, ol-, kıl-, buyur- fiillerinin birleşimiyle kurulur. Üçüncü başlık altında ele aldığı anlamca kaynaşmış birleşik fiiller, kuruluş bakımından yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillere benzerdir. İsim veya isim soylu bir sözcükle kaynaşarak meydana gelirler (Dizdaroğlu, 1963: 30-36).

3. Saha Türkçesinde Birleşik Fiil

Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka isimli eserde "Slojnıe Glagolı" (Birleşik Fiiller) başlığı altında ele alınan birleşik fiiller için şunlar kaydedilmiştir: "Sahaca'da eklerle yapılan sözcük türetiminden başka analitik yolla da yeni sözcükler türetilmektedir. Bu iki temel sözcüğün bir araya gelmesiyle yapılır. Bu birleşimde ana parça ile çeşitli yardımcı fiiller görev alır" (Korkina vd, 1982: 225).

Eserde birleşik fiiller üç grupta ele alınmıştır: Birinci grupta isim ve yardımcı fiillerin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik fiiller; ikinci grupta yansıma sözcükler ve yardımcı fiillerin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik fiiller; üçüncü grupta ise çeşitli zarf fiil ekleri alan ana fiil ile yardımcı fiillerin oluşturduğu birleşik fiiller. İsimlerle kurulan birleşik fiilleri meydana getiren yardımcı fiiller için şu fiiller örnek olarak verilmiştir: gın- "yapmak", ıl- "almak", et- "söylemek", kiir- "girmek", tüs- "düşmek", tağıs- "çıkmak", bier- "vermek", mat- "mahrum kalmak" ve buol- "olmak" (Korkina vd 1982: 225).

Saxa Biliññi Tıla -Morpologuya- isimli eserde birleşik fiil konusu "Saña Tılı Üösketer Kömö Tuoxtuurdar" (Yeni Kelime Türeten Yardımcı Fiiller) başlığı altında ele alınmıştır. Birleşik fiiller *Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka'*daki gibi tasnif edilmiştir. İsim+yardımcı fiil şeklinde kurulan birleşik fiillerde, yukarıdaki yardımcı fiillere ilaveten şu fiillere yer verilmiştir: kör- "görmek", die- "demek, söylemek", oğus- "biçmek; dövmek, vurmak", tart- "çekmek, sürüklemek", tut- "tutmak", kebis- "atmak, fırlatmak", tutun- "çekinmek; kullanmak", kuot- "kaçmak", bar- "varmak", killer- "girdirmek; içeriye almak, bırakmak" (Antonov vd. 2009: 146-147).

L. N. Haritanov'un *Formı Glagol'nogo Vida B Yakutskom Yazıke* isimli eserde de isim+yardımcı fiil şeklinde kurulan birleşik fiiller için yukarıdaki yardımcı fiillerden farklı bir fiile rastlanmamıştır (Haritanov, 1960: 57-58).

Saxa Tıla isimli eserde türetme yoluyla oluşan fiiller bahsinde isim+yardımcı fiil şeklinde oluşturulan birleşik fiiller için yukarıdakilerden farklı olarak şu yardımcı fiiller yer almaktadır: Xaamp- "gitmek, yürümek, gezinmek", battaa- "basmak, ezmek, zulmetmek" (Filippov ve Binokurov, 1996: 112).

Fatih Kirişçioğlu *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri* isimli eserinde yukarıdaki yardımcı fiillerden farklı olarak sie- "yemek" ve bil- "bilmek" fiillerine yer vermiştir (Kirişçioğlu, 1999: 139).

4. Saha Türkçesinde İsim+Yardımcı Fiil Yapısındaki Birleşik Fiiller

Saha Türkçesinde "isim+yardımcı fiil" şeklinde kurulan birleşik fiillerde kullanılan yardımcı fiiller şunlardır: gın- "yapmak", ıl- "almak", et- "söylemek", kiir- "girmek", tüs- "düşmek", tağıs- "çıkmak", bier- "vermek", mat- "mahrum kalmak", buol- "olmak", kör- "görmek", oğus- "biçmek; dövmek, vurmak", tart- "çekmek, sürüklemek", tut- "tutmak", kebis- "atmak, fırlatmak", tutun- "çekinmek; kullanmak", bar- "varmak", killer- "girdirmek; içeriye almak, bırakmak", battaa- "basmak, ezmek, zulmetmek", sie- "yemek", bil- "bilmek", bıs- "kesmek", köt- "uçmak", die- "demek, söylemek", xaamp- "gitmek, yürümek, gezinmek", kuot- "kaçmak".

Taramada bu yardımcı fiillerden die- "demek, söylemek", xaamp- "gitmek, yürümek, gezinmek", kuot- "kaçmak" ile teşkil edilmiş birleşik fiillere rastlanmamıştır.

Taramada bu fiillerin haricinde az da olsa tüher- "düşürmek", tur- "durmak", kördör- "baktırmak", köt- "uçmak", sie- "yemek", bilin- "bilinmek, tanınmak", köhün- "görünmek", xarbaa- "küremek, eşmek" fiilleriyle teşkil edilmiş örnekler tespit edilmiştir.

Söz konusu yardımcı fiillerle kurulan "isim+yardımcı fiil" şeklindeki birleşik fiillerin tespitinde Saha Türkçesine ait gramer ve çeşitli kaynakların yanı sıra esas olarak Edouard Pekarskiy'in *Yakut Dili Sözlüğü*, P. A. Sleptsov'un *Yakutsko - Russkiy Slovar* (Sahaca-Rusça Sözlük) ve *Saxa Tılın Bıhaarılaax Ulaxan Tılcıta* (Saha Dilinin Açıklamalı Büyük Sözlüğü) isimli sözlükleri taranmıştır.

5. İnceleme

1. *ıl*- "almak"

En sık kullanılan yardımcı fiildir. Birkaç istisna dışında bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru hal eki almaz.

algıs ıl- “hayır duası almak” (*algıs*: dua)

anal ıl- “miras olarak almak” (*anal*: birisine tahsis veya vaat edilen mal, eşya, hisse, pay, miras)

aat ıl- “ad almak, birisi tarafından tesmiye edilmek” (*aat*: ad, isim)

et-xaan ıl- “insan cismini almak, temessül etmek, tecessüm etmek” (*et*: et / *xaan*: kan)

orduk ıl- “rüşvet almak” (*orduk*: fazla, artık; büyükçe)

bierii ıl- “rüşvet almak” (*bierii*: verme; hibe, hediye, vakfetme)

berik ıl- “rüşvet almak, tefecilik etmek” (*berik*: rüşvet, faiz)

caxtar ıl- “kadın almak, evlenmek, birisini zevceliğe almak” (*caxtar*: kadın)

ies ıl- “borç almak” (*ies*: borç)

oyox ıl- “birisini kendine almak, evlenmek; birine karı olmak, evlendirmek” (*oyox*: kadın)

öy ıl- “akıl almak, öğüt almak” (*öy*: akıl)

ıyaax ıl- “emir almak” (*ıyaax*: emir)

töttörü ıl- “birisinden bir şeyi geri almak” (*töttörü*: geri, tersine, aksine, bilakis)

kier ıl- “toplayıp defetmek, geri almak, uzaklaşmak” (*kier*: defi, geri)

Sadece aşağıdaki üç örnekte hal ekli kullanım görülmüştür. Bunlardan tañaaranı ıl- birleşik fiilinde tañaara ismi +(n)I belirtme hali ekini; keresikke ıl- ve axsaanna ıl- birleşik fiillerindeki isim unsurları kerisit ve axsaan +KA yönelme hali ekini almıştır.

tañaaranı ıl- “bir yerde bayramı karşılamak ve bayram yapmak” (*Tañaara*: Tanrı; gök; eren, veli; bayram)

keresikke ıl- “birini şahit olarak almak/göstermek” (*keresit*: şahit)

axsaanna ıl- “hesap almak, hesaba çekmek” (*axsaan*: hesap, rapor; sayı, rakam)

2. *Bier*- “vermek”

Sık kullanılan yardımcı fiillerdendir. Birkaç istisna dışında bu fiil ile kurulan birleşik fiillerde isim unsuru hal eki almaz.

kömö bier- “yardım göstermek” (*kömö*: yardım)

ilin bier- "teslim olmak” (*ilin*: bir şeyin en ön kısmı)

er bier- “birisini koca olarak vermek” (*er*: koca, erkek)

oyox bier- "birisini karı olarak vermek, birisini kocaya vermek; evlendirmek" (*oyox*: kadın)

bas bier- "serbestlik vermek (bir şeyi engelsiz yapmaya müsaade etmek" (*bas*: baş)

belex bier- "bir şeyi hediye vermek/getirmek" (*belex*: hediye)

mektie bier- "kefil olmak; bir şeyden mesul olmak" (*mektie*: kefalet; teminat)

suol bier- "bir tarafa çekmek; yol vermek" (*suol*: yol)

saña bier- "ses vermek; mevcudiyetini hissettirmek" (*saña*: ses)

suruk bier- "imza vermek" (*suruk*: mektup; yazı; harfler)

tıl bier- "söz vermek; vadetmek" (*tıl*: dil; söz)

sübe bier- "nasihat vermek" (*sübe*: karar, hüküm; nasihat, yol göstermek)

aat bier- "ad vermek, bir şeye ad takmak" (*aat*: ad, isim)

Aşağıdaki üç örnekte hal ekli kullanım görülmüştür. Bunlardan *erge bier-* ve *uot xaraxxa bier-* birleşik fillerindeki *er* ve *xarax* isimleri +KA yönelme hali ekini; *colu bier-* birleşik fiilindeki *col* ismi de +(n)I belirtme hali ekini almıştır.

erge bier- "evlendirmek, birisini kocaya vermek" (*er*: koca, erkek)

colu bier- "saadet getirmek" (*col*: mutluluk, saadet)

uot xaraxxa bier- "tam göze isabet ettirmek" (*uot*: ateş / *xarax*: göz)

3. *Et-* "söylemek, demek"

Sık kullanılan yardımcı fiillerdendir. Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerde isim unsuru ya hal eksiz ya da vasıta hali ekiyle kullanılmaktadır.

kuhağan tılınan et- "birisi hakkında kötü söylemek, birisi alehinde konuşmak, tahkir etmek, tekdir etmek" (*kuhağan*: kötü / *tıl*: dil, kelime)

kütür tılınan et- "birisi hakkında kötü söylemek, birisi alehinde konuşmak, tahkir etmek, tekdir etmek" (*kütür*: fenalık, hiddet, gazap, zulüm / *tıl*: dil, kelime)

urutunan et- "önceden söylemek, kehanet etmek" (*urut*: önce, daha önce, eskiden)

sımıyanan et- "yalan söylemek" (*sımıya*: yalan)

kırcıgınan et- "hakikati söylemek" (*kırcık*: hakiki, gerçek)

ayıı et- "ginahlarını itiraf etmek, günah çıkarmak, günahları için tövbe etmek" (*ayıı*: günah)

töttörü et- "reddetmek, itiraz etmek" (*töttörü*: geri, tersine, aksine, bilakis)

tuora et- "aksini söylemek, muhalefet etmek, karşı duymak" (*tuora*: aksi, zıt, karşılık)

kuhağannık et- “birisi hakkında kötü söylemek, birisi alehinde konuşmak, tahkir etmek, tekdir etmek” (*kuhağannık*: kötülük)

urut et- “önceden söylemek, kehanet etmek” (*urut*: önce, daha önce, eskiden)

keries et- “ ölmeden evvel son arzuyu söylemek” (*keries*: rivayet, hatıra, vasiyet)

tuora tılı et- “aksini söylemek, muhalefet etmek, karşı duymak” (*tuora*: aksi, zıt, karşılık / *tıl*: dil; kelime)

Aşağıdaki iki örnekte farklı hal ekli kullanım görülmüştür. Bunlardan *tese et-* birleşik fiilindeki tes isim unsuru +KA yönelme hali ekini; *bırtağı et-* birleşik fiilindeki *bırtax* ismi de +(n)I belirtme hali ekini almıştır.

bırtağı et- “pis sözlerle küfür etmek, ağzını bozmak” (*bırtax*: pis, mundar, kötü, alçak, rezil, hayasız)

tese et- “tam yerinde söylemek” (*tes*: ataların tam yerinde söylenen sözü)

4. *Kiir-* “girmek”:

Sık kullanılan yardımcı fillerden biridir. Bu fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerde isim unsurlarının tamamı yönelme hali eki almıştır.

ayıga kiir- “kabahat işlemek, günaha girmek” (*ayıı*: günah)

albaska kiir- “meftun olmak, yalana kapılmak” (*albas*: kurnazlık, hile, kandırma)

axsaañña kiir- “hesaba girmek, sayılmak” (*axsaan*: hesap, rapor; sayı, rakam)

axsıga kiir- “hesaba girmek, sayılmak” (*axsaan*: hesap, rapor; sayı, rakam)

er kiebiger kiir- “erkeklik çağına varmak, bulu çağına girmek, erkekleşmek” (*er*: koca, erkek / *kiep*: şekil, biçim)

con iteğeliger kiir- “insanların itimadını kazanmak” (*con*: halk / *itegel*: iman, itikat, itimat, eminlik, sadakat

con külüüleriger-elekteriger kiir- “insanların istihzasına maruz kalmak” (*con*: halk / *külüü*: gülme, gülüş / *elek*: alay, istihza)

okko kiir- “ot biçmeye başlamak” (*ot*: ot)

ös xohoonugar kiir- “atasözü mahiyetine girmek” (*ös xohoon*: atasözü)

priseegeğe kiir- “yemin etmek” (*priseege*: yemin, ant)

surukka kiir- “kaydedilmek, yazıyla tespit edilme, bir mektup haline getirilmek, kaleme alınmak” (*suruk*: mektup; yazı; harfler)

toğohoğo kiir- “(doğurmaya hazırlanan kadın hakkında) kazığın yanına gelmek, doğum yerine oturmak” (*toğoho*: kazık, değnek)

kihi tılıgar kiir- “başkasının fikrine kapılmak, başkasının sözlerini yerine getirmek, itaat etmek” (*kihi*: kişi, insan / *tıl*: dil, kelime)

xarañağa kiir- “karanlıkta kalmak (ölmek)” (*xaraña*: karanlık)

5. gın- “kılmak, yapmak, etmek”

Sık kullanılan yardımcı fiillerden biridir. Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerde isim unsuru hal eki almamaktadır.

keries gın- “ölmeden evvel arzusunu izhar etmek, defin merasim ve hediyelerin dağıtımı hakkında vasiyet etmek” (*keries*: rivayet, hatıra, vasiyet)

kier gın- "uzaklaştırmak; geri çevirmek; işten el çektirmek, kovmak, azletmek; telef etmek, imha etmek” (*kier-* defi, geri)

baar gın- "var etmek, yaratmak; meydana getirmek" (*baar*: var, mevcut)

kıra gın- "küçük kılmak, parçalamak" (*kıra*: küçük)

suox gın- "yok etmek; imha etmek, telef etmek; baştan atmak, savmak" (*suox*: yok)

xantas gın- “baş kaldırmak” (*xantas*: başı birden bire kaldırmak)

elik gın- “(bir şeyin) yanından süratle geçmek” (*elik*: süratli, çevik, hamarat)

eles gın- “(bir şeyin) yanından süratle geçmek” (*eles*: süratle gelip geçme, yanıp sönme, parlayıp sönme)

er gın- “birini koca yapmak (bir adamla evlenmek)” (*er*: koca, erkek)

caxtar gın- “karı yapmak, bir kadınla evlenmek” (*caxtar*: kadın)

oyox gın- “karı yapmak, bir kadınla evlenmek” (*oyox*: kadın)

kıus gın- “kıza dönüşmek” (*kıus*: kız)

sellik ölü gın- “birine verem aşılamak” (*sellik=sellik ölü*: verem, veremli)

6. *kör-* “görmek”

Sık kullanılan yardımcı fiillerden biridir. Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerde isim unsuru genellikle hal eki almamaktadır.

abaası kör- "nefret etmek; birisine yahut bir şeye düşman nazarıyla bakmak; bir şeye karşı nefret beslemek, sevmemek" (*abaası*: kötü ruh)

suptu kör- “bir şeyden görmek, bakmak, bakınmak” (*suptu*: içinden, ötesinden, arasından)

tuora kör- “nefret etmek” (*tuora*: aksi, zıt, karşılık)

xabırı kör- “derisini kabartarak soyulmuş hale getirmek” (*xabırı*: çıkıntılı, kabarık)

örö kör- “yukarıya doğru bakmak” (*örö*: daha yukarıda bulunan yer; yukarı, yukarıya, yukarıda)

tüñneri kör- “nazarla birisini yüzükoyun yere düşürmek” (*tüñneri*: tepesi aşağı, ayakları yukarı, dibi yukarı, devrilmiş)

utarı kör- “dosdoğru bakmak” (*utarı*: karşı, karşı taraftaki, karşı tarafta bulunan)

axsaan kör- “saymaya başlamak, hesap etmeye başlamak” (*axsaan*: hesap, rapor; sayı, rakam)

küögeççi kör- “çok açılmış gözlerle yavaşça her tarafı süzmek” (*küögeççi*: uzanmış, uzanmış bir şekilde duran)

kürteççi kör- “gözlerini fal taşı gibi açarak bakmak” (*kürteççi*: şişercesine, kabarırcasına)

Aşağıdaki üç örnekte isim unsurları +(n)I belirtme hali eki almıştır:

ereyi kör- “eziyet, azap çekmek” (*erey*: eziyet)

muñu kör- “eziyet, azap çekmek” (*muñ*: eziyet)

kötörü kör- “keskin, nüfuz edici bakışla bakmak” (*kötör*: kuş)

7. Bar- “varmak, gitmek”

Sık kullanılan yardımcı fiillerden biridir. Bu fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerde isim unsuru yalın haldedir.

acas bar- “büsbütün gitmek” (*acas*: tamamıyla, baştan aşağı, büsbütün)

emti bar- “çentiklemek, kenarından parçalar koparmak (çöplek hakkında)” (*emti*: çentiklenircesine, oyulurcasına)

bulgu bar- “muhakkak gitmek” (*bulgu*: kırarcasına, yerinde çıkarırcasına, burkarcasına)

delbi bar- “çatlamak, patlamak, çökmek” (*delbi*: pek kuvvetle, çok, son haddine kadar; tam olarak, tamamiyle)

mültü bar- “bir şeyin üzerinden kaymak” (*mültü*: zor, güç)

ültü bar- “parça parça olmak” (*ültü*: parça parça, ufak parçalar halinde)

köñül bar- “kendi keyfince hareket etmek, şımarmak” (*köñül*: serbest, hür, müstakil; hak, hakimiyet; irade, arzu)

kier bar- “defoldup gitmek, birisinden uzaklaşmak; ayrılmak, geri çekilmek” (*kier*: defi, geri)

töttörü bar- “geri dönmek” (*töttörü*: geri, tersine, aksine, bilakis)

xabırı bar- “kabarmak” (*xabırı*: çıkıntılı, kabarık)

Sadece bir örnekte isim unsuru +KA yönelme hali ekini almıştır:

erge bar- “kocaya varmak” (*er*: koca, erkek)

8. *Tağıs-* “bir yerden çıkmak, gitmek, bir yerden gitmek, geçmek”

Sık kullanılan yardımcı fiillerdendir. Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerde isim unsuru yalın halde ve ayrılma (çıkma) hal ekli olarak karşımıza çıkar.

töttörü tağıs- "tersine doğmak (güneş hakkında)" (*töttörü*: geri, tersine, aksine, bilakis)

kier tağıs- "dışarı çıkmak, defolmak" (*kier*: defi, geri)

tobulu tağıs- "öte tarafa geçmek" (*tobulu*: öte taraf, bir şeyin öteki tarafı)

suptu tağıs- "doğru dışarı çıkmak" (*suptu*: içinden, ötesinden, arasından)

suluspattan tağıs- "işten çıkmak, istifa etmek" (*suluspa*: memuriyet)

itegelten tağıs- "itimadı kaybetmek" (*itegel*: iman, itikat, itimat, eminlik, sadakat)

öyğütütten tağıs- "deli olmak, kendinden geçmek" (*öy*: akıl)

seniebitten tağıs- "kuvvetten düşmek" (*senie*: güç, kuvvet, kudret)

Aşağıdaki iki örnekte farklı hal ekli kullanımlar yer almaktadır. Bunlardan *kurdatı tağıs*- birleşik fiilindeki *kurdat* ismi +(n)I belirtme hal ekini; *erge tağıs*- birleşik fiilindeki *er* ismi +KA yönelme hali ekini almıştır.

kurdatı tağıs- "bir şeyin ortasından geçmek" (*kurdat*: doğru yol, kestirme yol)

erge tağıs- "kocaya varmak" (*er*: koca, erkek)

9. *tüs*- "düşmek"

Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru genellikle yalın haldedir.

bıhağas tüs- "yarı yarıya kesilmek" (*bıhağas*: buçuk, eksik, noksan, tamamlanmamış, yarım)

toluk tüs- "kurtarmaya gitmek, kurtarmak; kefil olmak" (*toluk*: geri satın alma, ödeme, ikmal etme)

kudu tüs- "belli olmadan, gözükmeden düşmek; fakirleşmek" (*kudu*: gizlice, belirtmeden)

delbi tüs- "düşmek, şap diye düşmek; büsbütün parçalanmak; yukarıdan vurmak, vurarak tamamiyle mahvetmek (yıldırım hakkında)" (*delbi*: pek kuvvetle, çok, son haddine kadar; tam olarak, tamamiyle)

kier tüs- "inmek" (*kier*: defi, geri)

tobulu tüs- "öte tarafına geçerek yuvarlamak ve düşürmek" (*tobulu*: öte taraf, bir şeyin öteki tarafı)

suptu tüs- "geçmek, yerden geçmek" (*suptu*: içinden, ötesinden, arasından)

söp tüs- "tetabuk etmek, muvafık gelmek" (*söp*: doğru, tamam, münasip, iyi)

Aşağıdaki iki örnekte farklı hal ekli kullanımlar yer almaktadır. Bunlardan *inniger tüs-* birleşik fiilindeki ilin ismi iyelik üstüne +KA yönelme hali ekini; *sanaağa tüs-* birleşik fiilindeki *sanaa* ismi de doğrudan +KA yönelme hali ekini almıştır.

inniger tüs- "ileri yürümek, öne geçmek" (*ilin*: ön / *inniger*: önüne, önünde)

sanaağa tüs- "düşünmek, hüzne dalmak"(*sanaa*: fikir, düşünce, tefekkür)

10. *Buol-* "olmak, bulunmak"

Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru yalın halde kullanılmıştır.

kihi buol- "adam olmak, insanların içine karışmak, büyümek" (*kihi*: kişi, insan)

tımnıı buol- "soğuk olmak, soğumak" (*tımnıı*: soğuk)

bağalaax buol- "arzu etmek, arzulamak" (*bağalaax*: arzulu, hevesli, istekli)

söp buol- "memnun olmak; razı olmak" (*söp*: doğru, tamam, münasip, iyi)

kier buol- "uzaklaşmak, çekilmek, defolup gitmek" (*kier*: defi, geri)

ikki (üs, tüört…) buol- "iki (üç, dört…) kısma ayrılmak"

kömö buol- (Sah) "yardımcı olmak, birinin yardımına koşmak; zamanında gelmek, bir işe yaramak" (*kömö*: yardım)

keries buol- "bir şeyin abidesi olmak, bir şeyi hatırlatmak" (*keries*: rivayet, hatıra, vasiyet)

orduk buol- "birini bir şeyle geçmek, birisine üstün gelmek" (*orduk*: fazla, artık; büyükçe)

11. *Battaa-* "basmak, ezmek, bastırmak, zulmetmek, tazyik etmek, sıkıştırmak"

Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru yalın halde kullanılmıştır.

bük battaa- "eğmek, bükmek" (*bük*: eğri, bükük, kıvrık, ikiye katlanmış)

delbi battaa- "ezerek parça parça etmek, ezmek, çiğnemek" (*delbi*: pek kuvvetle, çok, son haddine kadar; tam olarak, tamamiyle)

tobulu battaa- "basıp delmek" (*tobulu*: öte taraf, bir şeyin öteki tarafı)

suptu battaa- "basıp delmek; bastırmak, saplamak, batırmak" (*suptu*: içinden, ötesinden, arasından)

umsarı battaa- "aşağı doğru basmak" (*umsarı*: yüzükoyun)

xam battaa- "basıp ezmek, çiğnemek" (*xam*: sıkı, sıkışık, sımsıkı)

niççi battaa- "basıp ezmek, çiğnemek" (*niççi*: ezilmiş, yassı hale getirilmiş)

bulgu battaa- "tazyik ederek, basarak kırmak" (*bulgu*: kırarcasına, yerinde çıkarırcasına, burkarkacasına)

12. *Killer-* "girdirmek"

Bu fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerdeki isim unsuru yalın, belirtme ve yönelme halinde bulunabilmektedir:

İsim unsurunun yalın halde olduğu birleşik fiiller:

as killer- "yemek getirmek" (*as*: yemek, aş)

ilcit killer- "bir elçi göndermek" (*ilcit*: elçi)

İsim unsurunun belirtme hali eki almış olan birleşik fiiller:

bağacını killer- "balık ağını suya indirmek" (*bağacı*: balık ağı)

mahı killer- "odun yahut yapı kerestesi taşımak, bir yere toplamak" (*mas*: ağaç)

tımnını killer- "içeriye soğuk bırakmak" (*tımnı*: soğuk)

İsim unsurunun yönelme hali eki almış olan birleşik fiiller:

ayığa killer- "günaha sokmak, imrendirmek" (*ayı*: günah)

inniger kiler- "öne çıkmaya bırakmak, öne bırakmak" (*ilin*: ön / *inniger*: önüne, önünde)

surukka killer- "mektuba bir şey kaydetmek" (*suruk*: mektup; yazı; harfler)

13. *Kebis*- "atmak, fırlatmak"

Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru yalın halde kullanılmıştır.

kulun kebis- "(kısraklar hakkında) yavru düşürmek" (*kulun*: kısrak, tay)

lepse kebis- "döşeme döşemek, yaymak" (*lepse*: eyer kılıfı, örtüsü)

ölü kebis- "birşeyden hisse ayırmak" (*ölü*: kısım, hisse, pay)

ülüü kebis- "birşeyden hisse ayırmak" (*ülüü*: hisse, kısım)

tobulu kebis- "bir şeyin öte tarafına atıp geçirmek" (*tobulu*: öte taraf, bir şeyin öteki tarafı)

siel kebis- "(kurban olmak üzere) yele asmak" (*siel*: yele)

torbos kebis- "(inek hakkında) yavru düşürmek" (*torbos*: buzağı, dana)

14. *Tart*- "çekmek, sürüklemek, yaymak"

Bu yardımcı fiil ile kurulmuş olan birleşik fiillerin isim unsuru genellikle yalın haldedir.

aya tart- "nişan almak" (*aya*: ok)

kudu tart- "gizlice çekmek" (*kudu*: gizlice, belirtmeden)

suptu tart- "koparmak" (*suptu*: içinden, ötesinden, arasından)

xolun tart- "(atın) alt ipini çekmek" (*xolon*: kayış, eyer kolanı)

delbi tart- "kuvvetle çekmek" (*delbi*: pek kuvvetle, çok, son haddine kadar; tam olarak, tamamiyle)

Aşağıdaki iki örnekte farklı hal ekli kullanımlar mevcuttur. *Ayıga tart-* birleşik fiilindeki *ayı* ismi +KA yönelme hali ekini; *ostuolu tart-* birleşik fiilindeki *ostuol* ismi +(n)I belirtme hali ekini almıştır.

ayıga tart- "kandırmak; azdırmak" (*ayı*: günah)

ostuolu tart- "yemek masasını hazırlamak, yemekten sonra masayı toplamak" (*ostuol*: masa)

15. *Tut-* "tutmak"

Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru yalın halde kullanılmıştır.

ayax tut- "kımız ikram etmek" (*ayax*: kımız içilen büyük kase)

elek tut- "alay etmek" (*elek*: alay, istihza)

et tut- "şişmanlamak, kuvvetlenmek" (*et*: et)

xam tut- "sıkı tutmak, sıkmak" (*xam*: sıkı, sıkışık, sımsıkı)

bulgu tut- "kırmak, parçalamak, burmak, çevirmek) (*bulgu*: kırarcasına, yerinde çıkarırcasına, burkarkacasına)

mültü tut- "isabet ettirememek, tutturamamak" (*mültü*: zor, güç)

16. *Oğus-* "vurmak, dövmek"

Bu yardımcı fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerin isim unsuru hem yalın halde bulunmakta hem de belirtme hali eki almaktadır.

İsim unsurunun yalın halde olduğu birleşik fiiller:

delbi oğus- "kesmek, vurmak, kırmak, parçalamak" (*delbi*: pek kuvvetle, çok, son haddine kadar; tam olarak, tamamiyle)

tobulu oğus- "bir yandan bir yana delmek" (*tobulu*: öte taraf, bir şeyin öteki tarafı)

ültü oğus- "parça parça kesmek" (*ültü*: parça parça, ufak parçalar halinde)

İsim unsurunun belirtme hali eki almış olan birleşik fiiller:

çuoraanı oğus- "çan çalmak, zil çalmak" (*çuoraan*: sert, keskin ses; çıngırak, çan)

tonu oğus- "orman içinden yol açmak" (*ton:* don, donmuş)

17. *Tutun-* "kendisi için bir şey yapmak (kurmak), yaratmak; bir şey üzerinde çalışmak"

Bu yardımcı fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerin isim unsuru hem yalın halde bulunmakta hem de belirtme hali eki almaktadır.

İsim unsurunun belirtme hali eki almış olan birleşik fiiller:

cieni tutun- "ev sahibi olmak" (*cie*: ev)

mahı tutun- "dülgerlik veya marangozluk yapmak" (*mas*: ağaç)

timiri tutun- "demircilik yapmak" (*timir*: demir)

İsim unsurunun yalın halde olduğu birleşik fiiller:

uya tutun- "yuva örmek" (*uya*: yuva)

kirdeextik tutun- "kirli kirli gezmek" (*kirdeextik*: kirlice)

18. *bil*- "bilmek, öğrenmek"

Bu yardımcı fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerin isim unsuru belirtme halinde, vasıta halinde ve yalın halde bulunabilmektedir.

İsim unsurunun belirtme hali eki almış olan birleşik fiiller:

sıtı bil- "koku almak" (*sıt*: koku; nefes; ağır koku pis koku)

surugu bil- "okuma yazma bilmek" (*suruk*: mektup; yazı; harfler)

İsim unsurunun yalın halde olduğu birleşik fiiller:

urut bil- "tasavvur etmek, tahmin etmek" (*urut*: önce, daha önce, eskiden)

İsim unsurunun vasıta hali eki almış olan birleşik fiiller:

urutunan bil- "tasavvur etmek, tahmin etmek" (*urut*: önce, daha önce, eskiden)

19. *Köt*- "uçmak"

Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru yalın halde kullanılmıştır.

ńıla köt- "istirham etmek, yalvarmak" (*ńıla*: tatlı meyilli)

örö köt- "yerinden yukarıya doğru sıçramak, zıplamak" (*örö*: daha yukarıda bulunan yer; yukarı, yukarıya, yukarıda)

tuora köt- "bir yana sıçramak" (*tuora*: aksi, zıt, karşılık)

kurduk köt- "etrafını devretmek, dolaşmak" (*kurduk*: gibi; benzerlik; tıpkı, aynı)

20. *Mat*- "her hangi bir şeyden mahrum kalmak"

Bu yardımcı fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerin isim unsuru ayrılma (çıkma) hali eki almıştır.

küüsten mat- "kuvvetten (takattan) düşmek" (*küüs*: güç)

kürexten mat- "kuvvetten (takattan) düşmek" (*kürex*: atılganlık, hırs, hiddet)

tılıttan mat- "(ölmek üzere bulunan biri hakkında) dili tutulmak" (*tıl*: dil, kelime)

ütüötütten mat- "hakkından mahrum edilmek" (*ütüö*: iyi; iyilik; namuslu; sıhhatli; namuslu)

21. *Tüher-* "düşürmek"

Bu yardımcı fiil ile teşkil edilmiş üç birleşik fiilden ikisinin isim unsuru yönelme hali eki almış; diğerinin isim unsuru ise yalın halde kullanılmıştır.

İsim unsurunun yönelme hali eki almış olan birleşik fiiller:

öygö tüher- "izah etmek" (*öy:* akıl)

urukku tölüger tüher- "bir nesneyi eski haline getirmek" (*urut*: önce, daha önce, eskiden / *urukku*: önceden, eskiden)

İsim unsurunun yalın halde olduğu birleşik fiil:

delbi tüher- "düşürmek" (*delbi*: pek kuvvetle, çok, son haddine kadar; tam olarak, tamamıyla)

22. *Tur-* "durmak"

Bu yardımcı fiil ile teşkil edilmiş üç birleşik fiilden ikisinin isim unsuru yalın halde kullanılmış; diğerinin isim unsuru ise yönelme hali eki almıştır.

İsim unsurunun yalın halde olduğu birleşik fiiller:

ırax tur- "uzak durmak, bir şeyden uzak olmak" (*ırax*: uzak)

erde tur- "erken kalkmak" (*erde*: erken)

İsim unsurunun yönelme hali eki almış olan birleşik fiil:

tuhaga tur- "nâfi olmak, nâfi hizmetlerde bulunmak" (*tuha*: yararlılık, faydalılık)

23. *Bıs-* "kesmek"

Bu yardımcı fiil ile kurulmuş iki birleşik fiilin isim unsuru da yalın haldedir.

örö bıs- "aşağıdan yukarıya doğru kesmek" (*örö*: daha yukarıda bulunan yer; yukarı, yukarıya, yukarıda)

kedirgi bıs- "geriye doğru kesmek" (*kedirgi*: geri)

24. *Kördör-* "baktırmak"

Bu yardımcı fiil ve aynı kelime ile kurulmuş iki birleşik fiilden birinin isim unsuru belirtme hali diğeri yönelme hali ekini almıştır.

künü kördör- "güneşi görme imkânını vermek" (*kün*: gün; güneş)

küññe kördör- "birisini güneşe göstermek, yani birisini güneş altında ısıtmak" (*kün*: gün; güneş)

Tarama neticesinde sadece tek örneğine rastlanan yardımcı fiiller ise şunlardır:

25. *Bilin*- "bilinmek, tanınmak"

bas bilin- "itaat etmek" (*bas*: baş)

26. *köhün*- "görünmek"

kurdattıı köhün- "içerisi gözükmek, berrak olmak, bir tarafından bakarken diğer tarafı gözükmek" (*kurdattıı*: en doğru yolla, en kısa yolla, kestirme yolla, dosdoğru)

27. *Sie*- "yemek"

uot sie- "yanmak" (*uot*: ateş)

28. *Xarbaa*- "tırmıkla toplamak, küremek, eşmek; su üzerinde el ve ayakları yaymak, açmak"

kudu xarbaa- "bir şeyi alttan gizlice yakalamak" (*kudu*: gizlice, belirtmeden)

Sonuç

1. a) İnceleme ve tarama neticesinde Saha Türkçesinde isim + yardımcı fiil yapısında kurulan birleşik fiillerde kullanılan 28 fiil ele alınmıştır. Bunlardan 23'ü gramerlerden tespit edilmiştir: *gın*- "yapmak", *ıl*- "almak", *et*- "söylemek", *kiir*- "girmek", *tüs*- "düşmek", *tağıs*- "çıkmak", *bier*- "vermek", *mat*- "mahrum kalmak", *buol*- "olmak", *kör*- "görmek", *oğus*- "biçmek; dövmek, vurmak", *tart*- "çekmek sürüklemek", *tut*- "tutmak", *kebis*- "atmak, fırlatmak", *tutun*- "çekinmek; kullanmak", *bar*- "varmak", *killer*- "girdirmek; içeriye almak, bırakmak", *battaa*- "basmak, ezmek, zulmetmek", *sie*- "yemek", *bil*- "bilmek", *die*- "demek, söylemek", *xaamp*- "gitmek, yürümek, gezinmek", *kuot*- "kaçmak",

b) Bu 23 yardımcı fiillerden *die*- "demek, söylemek", *xaamp*- "gitmek, yürümek, gezinmek", *kuot*- "kaçmak" ile teşkil edilmiş birleşik fiillere rastlanmamıştır

c) İnceleme ve tarama neticesinde gramerlerde yer almayan 8 yardım fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiil örneğine rastlanılmıştır. Bu yardımcı fiiller: *bıs*- "kesmek", *köt*- "uçmak", *tüher*- "düşürmek", *tur*- "durmak", *kördör*- "baktırmak", *bilin*- "bilinmek, tanınmak", *köhün*- "görünmek", *xarbaa*- "küremek, eşmek".

2. Birleşik fiil teşkilinde en sık kullanılan yardımcı fiil 17 örnekle *ıl*- "almak" fiilidir. Diğer yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiil sayıları şöyledir: *bier*- (16), *et*- (14), *kiir*- (14), *gın*- (13), *kör*- (13), *bar*- (11), *tağıs*- (10), *tüs*- (10), *buol*- (9), *battaa*- (8), *killer*- (8), *kebis*- (7), *tart*- (7), *tut*- (6), *oğus*- (5), *tutun*- (5), *bil*- (4), *mat*- (4), *köt*- (4), *tüher*- (3), *tur*- (3), *kördör*- (2), *bıs*- (2), *sie*- (1), *bilin*- (1), *köhün*- (1), *xarbaa*- (1).

3. Birleşik fiillerin isim unsurları ya yalın halde ya da belirtme, yönelme, çıkma ve vasıta halinde bulunmaktadır.

a) İsim unsurlarının hal eki almadığı yani yalın halde olan yardımcı fiiller: *gın*-, *bar*-, *buol*-, *battaa*-, *kebis*-, *tut*-, *köt*-, *bıs*-, *sie*-, *bilin*-, *köhün*-, *xarbaa*-.

b) İsim unsurları sadece tek hal eki alan yardımcı fiiller:

- İsim unsuru sadece yönelme hali eki isteyen *kiir-* yardımcı fiilidir.

- İsim unsuru sadece çıkma hali isteyen *mat-* yardımcı fiilidir.

c) İsim unsurları birden fazla halde bulunan yardımcı fiiller şunlardır*: ıl-, bier- , et-, kör- , tağıs-, tüs-, killer-, tart-, oğus-, tutun-, bil-, tüher-, tur-, kördör-*.

Kaynakça

ANTONOV, N.K. vd. (2009) Saha Biliññi Tıl. Morpoluoguya, Cokuuskay.

BİLGEGİL, M. K. (1984), Türkçe Dilbilgisi, Ankara, Dergâh Yayınları

DİZDAROĞLU, H. (1963), Türkçede Fiiller, Ankara Üniversitesi Basımevi

EDİSKUN, H. (2004), Türk Dil Bilgisi, İstanbul, Remzi Kitabevi

ERASLAN, K. (1980), Eski Türkçede İsim-Fiiller, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

ERCİLASUN, A.B. (1984), Kutadgu Bilig Grameri-Fiil-, Ankara: Gazi Ü. Yayınları.

ERGİN, M. (2009), Türk Dil Bilgisi, İstanbul, Bayrak Yayınları

FİLİPPOV, G.G. ve BİNOKUROV, İ.P. (1996) Saxa Tıla, Cokuuskay.

GENCAN, T.N. (2007), Dilbilgisi, Ankara: Tekağaç Yay.

GÜLENSOY, T. (2010), Türkçe El Kitabı, Ankara: Akçağ Yay.

HACIEMİNOĞLU, N. (1991), Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları

HARİTANOV, L.N. (1960) Formı Glagol'nogo Vida B Yakutskom Yazıke, Moskva.

HENGİRMEN, M., (1999), Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, 1. Baskı, Ankara, Engin Yayınevi

KARAAĞAÇ, G. (2013) Türkçenin Dil Bilgisi, Ankara: Akçağ Yayın.

KARAHAN, L. (2008), Türkçede Söz Dizimi, Akçağ, Ankara

KİRİŞÇİOĞLU, M. F. (1999), Saha (Yakut) Türkçesi Grameri, TDK Yay., Ankara

Komisyon, , (2005), Türkçe Sözlük10. Baskı, Ankara, TDK

Komisyon, Saxa Tılın Bıhaarıılaax Ulaxan Tılcıta, Yakutsk

KORKİNA, E. İ. (1982) Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka, Moskva.

KORKMAZ, Z. (2003) Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara, TDK,

KORKMAZ, Z. (2007) Gramer Terimleri Sözlüğü, 3. Baskı, Ankara, TDK

ÖZÇELİK, S. – ERTEN, M. (2011), Türkiye Türkçesi Dilbilgisi, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

PEKARSKİY, E. (1945)Yakut Dili Sözlüğü, Ebüzziya Matbaası, İstanbul

SLEPTSOVA, P. A. (1972) Yakutsko-Russkiy Slovar, Moskova

6360 SAYILI KANUN'UN BÜYÜKŞEHİR İLÇE BELEDİYE BAŞKANLIĞI SEÇİMLERİNE ETKİLERİ: TRABZON ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Çağrı D. ÇOLAK

Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, Kamu Yönetimi

Özet

Büyükşehir sınırlarında yer alan belediye ve köylerin tüzel kişiliklerinin sona erdirilip mahalle statüsüyle ilçe belediyelerine bağlanmaları, 6360 Sayılı Kanun'un en tartışmalı düzenlemelerinden birisidir. Bu kanun, birçok eleştirinin yanı sıra iktidar partisi tarafından yerel seçimlerden siyasi kazanım elde etme amacıyla kurgulandığı yönünde eleştirilere de maruz kalmıştır. Araştırmanın amacı, yeni uygulama ile ilçe belediyesine bağlanan kırsal oyların ilçe belediye başkanlığı seçimlerini ne yönde etkilediğine yönelik değerlendirmelerde bulunmaktır. Bu bağlamda Trabzon ilinde bulunan 18 ilçede, 2014 yerel seçimlerinde eski uygulamadaki ilçe belediyesi sınırlarında yer alan mahallelerdeki oylar ile yeni uygulamanın sınırlarındaki sonuçlar karşılaştırılmış ve "Sandık Sonuçları Paylaşım Sistemi (SEÇSİS)"den alınan veriler ışığında tablolar oluşturulmuştur. Yeni uygulamanın Trabzon ilçelerinde birkaç istisna dışında seçimin sonucunu etkilemediği ancak ilk kez ilçe belediyesi için oy kullanan kırsal seçmen sayesinde iktidar partisinin oylarını arttırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 6360 Sayılı Kanun, İlçe Belediyeleri, Yerel Seçimler.

THE EFFECTS OF LAW NO. 6360 TO THE METROPOLITAN SUB-PROVINCE MAYORAL ELECTIONS

Abstract

Dissolving of legal entity of municipalities and villages located in the metropolitan boundaries and their subordination to the sub-province municipalities with neighborhood status is one of the most questionable regulations of the Law No. 6360. This law, in addition to many critiques, has been criticized regarding it is fictionalized by the ruling party with intent to make political gains in the local elections. This study aims to make evaluations about how rural votes effect the sub-province municipality elections through the new regulation. In this context, in 18 sub-provinces of Trabzon, the votes of neighborhoods within the sub-province boundaries existed in the former implementation in the 2014 local elections is compared with the results in the boundaries of new implementation and created tables in the light of data from Ballot Box Result Sharing System (SEÇSİS). It has been reached the conclusion that the new implementation, with a few exceptions, hasn't influenced the election results in the sub-provinces of Trabzon, but the ruling party has increased its votes thanks to rural voters that have voted for the first time in the sub-province municipality elections.

Keywords: The Law No. 6360, Sub-Province Municipalities, Local Elections.

GİRİŞ

Türkiye'de yaşanan hızlı nüfus artışı ve kentleşme süreci, yerel yönetim yapılanmaları açısından birtakım reform hamlelerini beraberinde getirmiştir. Söz konusu hamlelerin son halkasını ise "6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" oluşturmaktadır. Bu kanunun 2012'de yürürlüğe girmesi ile büyükşehir belediyeleri ve bu sınırlar içerisinde yer alan ilçe belediyeleri açısından devrim niteliğinde düzenlemeler ortaya çıkmıştır. 6360 sayılı Kanun, gerek büyükşehir belediye statüsü kazanma kriterlerini, gerekse mevcut birçok yerel yönetim birimlerini ortadan kaldırması bağlamında kökten değişikliklere aracılık etmesinin yanı sıra, büyükşehir sınırlarında yer alan ilçe belediyeleri açısından da yeni düzenlemeler barındırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de yerel yönetim sistemi açısından yapılan üçlü ayrım (il özel idaresi, belediye ve köy), yerel yönetimleri açıklamada eksik kalmaktadır. Söz konusu ayrım 51 il için geçerli olmakla birlikte, geri kalan 30 ilde ise büyükşehir belediyesi ve büyükşehir ilçe belediyesinden oluşan bir yerel yönetim sistemi kurulmuştur.

Yeni düzenleme ile birlikte büyükşehirdeki ilçe belediyeleri, birçok açıdan normal ilçe belediyelerinden farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların en önde geleni, belediye sınırlarına ilişkin olanlarıdır. Büyükşehir statüsünde olmayan bir ilçenin mülki sınırlarında; ilçe belediyesi sınırları dışında kalan alanda farklı belediye ve köy teşkilatları mevcut olabilmektedir. Ancak büyükşehir ilçe belediyelerinin sınırları, ilçenin mülki sınırlarında oluşmakta ve bu alanda başka bir yerel yönetim teşkilatı bulunmamaktadır. Çünkü 6360 sayılı Kanun ile tüzel kişiliği sona erdirilen belediye ve köyler, aynı isimle mahalle olarak sınırlarında yer aldığı ilçe belediyesine katılmıştır. Kanun'un "bütünşehir" olgusuna yönelik tartışmalar genellikle büyükşehir belediye sınırlarına ilişkin konularda yoğunlaşsa da, büyükşehir ilçe belediyelerinin sınırları da aynı olgunun bir sonucudur.

6360 sayılı Kanun, hukuki açıdan anayasaya ve taraf olunan birçok uluslararası sözleşmeye aykırılık teşkil ettiği; siyasi açıdan idari ve mali özerkliği sarstığı ve yerel demokrasiyi zedelediği; ekonomik açıdan ise ölçek ekonomileri ve optimal belediye büyüklüğüne ilişkin verileri göz ardı ettiği yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Öte yandan bazı kesimler de kanuna farklı bir yönden yaklaşıp, "bütünşehir" olgusunun yerel seçim sonuçlarını etkilemek için getirildiğine dair iddialarda bulunmuştur. Bu bağlamda araştırmanın amacı, 6360 sayılı Kanun kapsamında belirlenen yeni büyükşehir ilçe belediyesi sınırlarının "büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçim sonuçları"na etki edip etmediğine yönelik değerlendirmelerde bulunmaktır.

Araştırmanın kuramsal arka planı, kanunun kırsal oylar vasıtasıyla büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçim sonuçlarına etki etmek üzere kurgulandığı, başka bir deyişle, iktidar partisinin bu uygulamayı yerel seçimlerden avantaj elde etme güdüsüyle ortaya çıkardığı tartışmalarına dayanmaktadır. Bu kapsamda çalışmada; "2014 büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçim sonuçlarında 'bütünşehir' uygulaması rol oynamış mıdır?" sorusuna cevap aranmaktadır. Araştırma evreni, Trabzon'da yer alan 18 büyükşehir ilçesinden (Akçaabat, Araklı, Arsin, Beşikdüzü, Çarşıbaşı, Çaykara, Dernekpazarı, Düzköy, Hayrat, Köprübaşı, Maçka, Of, Ortahisar, Sürmene, Şalpazarı, Tonya, Vakfıkebir ve Yomra) oluşmaktadır. Bu ilçelerin önceki uygulama sınırlarında yer alan mahallelerde, 2014 büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçimlerinde nasıl bir sonucun

ortaya çıktığı tespit edilmiş ve ardından bulunan sonuçlar ile mevcut sonuçlar karşılaştırılmıştır. Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) internet[1] üzerinden paylaştığı "Sandık Sonuçları Paylaşım Sistemi (SEÇSİS)"den alınan verilerin ışığında oluşturulan tablolar ile de 6360 Sayılı Kanun'un "bütünşehir" uygulamasının büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçimleri sonuçları üzerinde etkisi olup olmadığı hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Araştırmanın birinci bölümünde, 6360 sayılı Kanun'un büyükşehir ilçe belediyeleri açısından getirmiş olduğu yenilikler özetlenmiştir. İkinci bölümde ise, Türkiye'de yerel seçimler ve seçmen davranışına etki eden dinamiklere yer verilmiştir. Son olarak, araştırmanın amacı, yöntemi ve evreni açıklandıktan sonra, SEÇSİS'ten alınan ampirik bulgular ışığında araştırmaya konu olan 18 büyükşehir ilçesindeki büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçim sonuçlarına yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. 6360 Sayılı Kanun ve Büyükşehir İlçe Belediyeleri

Büyükşehir belediyesi kapsamında yapılan ve bu alan içerisinde yer alan diğer yerel yönetimleri de etkileyen en önemli düzenleme "*6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*"dur. Kanunun genel gerekçesi, tasarıda, "*etkin, etkili, hesap verebilen, katılımcı, saydam bir yerel yönetim anlayışını gerçekleştirmek ve bu ilkeler doğrultusunda vatandaş memnuniyetini arttırmak, hizmet kalitesini geliştirmek, optimal belediye büyüklüğüne ulaşarak ölçek ekonomilerinden yararlanmak böylece kaynak israfının önüne geçmek, hizmetlerin sunumunda etkili, planlı, verimli ve uyum içerisinde çalışmak*" olarak ifade edilmiştir.

Türkiye'de yerel yönetimlerin sınıflandırılması genellikle üçlü bir ayrım üzerinden yapılmaktadır. İl özel idareleri, belediyeler ve köylerden oluşan bu ayrımın geçerliliği, 1984'ten itibaren büyükşehir belediyelerinin kurulmasıyla sarsılmıştır. 2012'ye gelindiğinde ise bu ayrımın geçerliliğini tümüyle yitirdiği görülmektedir. Çünkü bu ayrım yalnızca büyükşehir statüsünde olmayan illerde geçerliliğini korumaktadır. Arıkboğa'ya (2015: 187) göre Türkiye'de yerel yönetim sistemi öncelikli olarak büyükşehir ve büyükşehir olmayan iller ölçütüyle kategorize edilmelidir. Ardından büyükşehir yönetim modeli ise büyükşehir belediyesi ve büyükşehir ilçe belediyesi olarak ikiye ayrılmalıdır.

Yerel yönetimlerin kategorize edilişinin güncellenmesine 6360 sayılı Kanun'un getirmiş olduğu yeni düzenlemeler gerekçe gösterilmektedir. 6360 Sayılı Kanun'un 1. maddesinin 3. fıkrasında şu ifade yer almaktadır (R.G., 2012):

> Birinci ve ikinci fıkrada sayılan illere bağlı ilçelerin mülki sınırları içerisinde yer alan köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılmış, köyler mahalle olarak, belediyeler ise belde ismiyle tek mahalle olarak bağlı bulundukları ilçenin belediyesine katılmıştır.

Böylelikle ilçe mülki sınırlarında olmasına rağmen ayrı bir belde belediyesi veya köy yönetiminin mevcut olduğu alanlar mahalle statüsüyle ilçeye bağlanmış ve ilçe belediyesinin sınırları ilçe mülki sınırlarına eşitlenmiştir.

[1] Çalışmada seçimlere ilişkin bulguların paylaşıldığı tüm tablolar, "https://sonuc.ysk.gov.tr" adresinden elde edilen veriler ışığında yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kanun'un 2. maddesinde ise büyükşehir statüsü kazanan illerin merkezinde kurulan ilçelere, mevcut büyükşehirlerin ilçelerindeki sınır değişikliklerine ve büyükşehir olmayan bazı illerde yeni kurulan ilçe belediyelerine ilişkin hükümler yer almaktadır. Öte yandan 6360 Sayılı Kanun'un getirmiş olduğu yeniliklerden biri de "büyükşehir" tanımının güncellenmesidir. 4. maddeye göre büyükşehir belediyesi; "*sınırları il mülki sınırı olan ve sınırları içerisindeki ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan; idarî ve malî özerkliğe sahip olarak kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisi"* olarak tanımlamıştır.

Ayrıca Kanun'un 11. maddesi, büyükşehir belediyeleri ve büyükşehir ilçe belediyeleri arasında hizmetlerin yürütülmesiyle ilgili yaşanması muhtemel bir görüş ve/veya uygulama ayrılığını önlemek için; *"Büyükşehir kapsamındaki belediyeler arasında hizmetlerin yerine getirilmesi bakımından uyum ve koordinasyon, büyükşehir belediyesi tarafından sağlanır. Büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyeleri veya ilçe belediyelerinin kendi aralarında hizmetlerin yürütülmesiyle ilgili ihtilaf çıkması durumunda, büyükşehir belediye meclisi yönlendirici ve düzenleyici kararlar almaya yetkilidir."* hükmünü barındırmaktadır.

6360 sayılı Kanun, büyükşehir modeli dışındaki yerel yönetimler için de yeni düzenlemeler barındırmaktadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda ilçe belediyesi ve mahalle kurulması için öngörülen nüfusa yönelik değişiklikler içermesi, bu duruma örnek gösterilebilir. İlçe belediyesi kurulması için gerekli olan 50.000 ibaresi yeni kanunla 20.000 olarak değiştirilmiştir (Madde 14). Öte yandan belediye sınırları içinde mahalle kurulabilmesine nüfus açısından 500 alt sınırı getirilmiştir (Madde 15). Yine kanunun geçici ikinci maddesi, büyükşehir belediye statüsünde olmayan illerde nüfusu 2000'in altına düşen belde belediyelerinin kaldırılıp köye dönüştürülmesini içermektedir. Bu hüküm, 5747 sayılı Kanun'un hedeflediği ölçek reformunu tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır.

Kapsamlı bir idari dönüşüme kaynak teşkil eden 6360 sayılı Kanun birçok açıdan kamuoyunun, siyasilerin ve akademisyenlerin eleştirilerine maruz kalmıştır (Uzun ve Çolak, 2016: 1453). Bu eleştiriler; anayasa ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na (AYYÖŞ) aykırılık, hizmette halka yakınlık (yerindelik) boyutunun zedelenmesi, idari ve mali özerkliğin sarsılması, yerel demokrasiye aykırılık ve ölçek ekonomileri kriterlerine uyumsuzluk konularında yoğunlaşmıştır. Öte yandan kanunun yerel seçimlerde iktidar partisine kazanım sağlama amacıyla kurgulandığına yönelik eleştiriler de mevcuttur.

Kanunun anayasaya aykırı olduğu yönündeki eleştirilerini anayasanın 127. maddesine dayandıran Gözler (2013: 77) tüm büyükşehirlerde il özel idarelerinin, belde belediyelerinin ve köylerin tüzel kişiliklerinin kaldırılması ve tüm büyükşehirlerdeki bütün ilçe belediyelerinin büyükşehir ilçe belediyesi hâline dönüştürülmelerini hem hukukîlik, hem de yerindelik açısından anayasaya aykırı bulmaktadır. Anayasada üç çeşit yerel yönetim biriminin mevcut olduğunu belirten Gözler (2013: 56), 6360 sayılı Kanun'un ise öngörülen bu yerel yönetim birimlerini ya kaldırdığını ya da değiştirdiğini ifade etmiş ve böyle bir değişimin ancak ve ancak anayasa değişikliği ile sağlanabileceğini dile getirmiştir. Çukurçayır (2014: 24) da 30+51 sistemi olarak ifade ettiği bu ikili uygulamanın bütün idari yapıyı, yönetim geleneklerini, kamu hizmeti sunum biçimlerini ve aktörlerini değiştirdiğini, hatta alt üst ettiğini belirtmiştir.

Öte yandan 6360 sayılı Kanun, yine Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere aykırılık teşkil etmesinden dolayı anayasanın 90. maddesi bağlamında anayasaya aykırılık yönünden eleştirilmiştir. AYYÖŞ'ün "Yerel Yönetimlerin Sınırlarının Korunması" başlığı altında bulunan 5. maddesinde *"Yerel yönetimlerin sınırlarında, mevzuatın elverdiği durumlarda ve mümkünse bir referandum yoluyla ilgili yerel topluluklara önceden danışılmadan değişiklik yapılamaz."* ifadesi yer almaktadır. Oysa 6360 sayılı Kanun kapsamında il özel idarelerinin %36'sının, belediyelerin %53'ünün ve köylerin %47'sinin tüzel kişiliklerinin sonlandırılması (Güler, 2012a: 2) ve diğer bazı illerdeki belediye sınırlarına ilişkin değişikliklerin yapılması hususlarında yerel halkın görüşüne başvurulmamıştır.

Ek olarak Kanun yine AYYÖŞ'ün 4. maddesinin 3. fıkrasıyla çelişmektedir. 6360 sayılı Kanun, ilgili fıkrada yer alan "*kamu sorumlulukları genellikle ve tercihan vatandaşa en yakın olan makamlar tarafından kullanılacaktır*" ifadesine rağmen vatandaşa en yakın ve tüzel kişiliğe sahip olan yerel yönetim birimlerini ortadan kaldırarak tüzel kişiliği olmayan mahalleye dönüştürmekle hizmette halka yakınlık (yerindelik) ilkesine aykırılık oluşturmaktadır (Günel vd.: 2014: 62). Başka bir ifadeyle, büyükşehir belediye sınırlarının il mülki sınırına ve büyükşehir ilçe belediyesi sınırlarının ilçe mülki sınırına çekilmesine bağlı olarak mevcut köylerin, belde belediyelerinin ve il özel idarelerinin tüzel kişiliklerinin sona erdirilmesi ve tüzel kişilikleri kaldırılan köyler ile belde belediyelerinin bağlı bulundukları ilçelerin mahallesi haline getirilmeleri yerindelik boyutunu zedelemiştir. Yerindelikle ilgili kanuna yöneltilen bir başka eleştiri ise antidemokratikliktir. Çünkü kararı veren kişiler sadece o köyde ya da beldede oturan insanlar tarafından değil, bütün ilçede oturan insanlar tarafından seçilmiş kişilerdir. Gözler (2013: 23) belediye meclis üyelerinin kapatılan yerel yönetim birimlerinin ihtiyaçlarını yerinde takdir edemeyeceklerini ileri sürmektedir.

6360 sayılı Kanun'a yöneltilen eleştirilerden biri de yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliğini zedeleyen hükümler içermesidir. Kanun'un 34. maddesi 3152 sayılı İçişler Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 28. maddesinde bir değişiklik yaparak büyükşehir belediyelerinde valiliğe bağlı bir Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı kurulmasını öngörmüştür. Özer, (2013: 121) merkezi idarenin taşrada yürüttüğü işlerle ilgili olarak birçok misyon yüklediği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Merkezi'nin, yerel özerkliğe aykırı olarak merkezi idarenin yerel üzerindeki kontrolünün artmasına yol açacağını belirtmiştir. Diğer yandan kanunu Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin iş yükünü yerel yönetimlerle paylaşmak istememesinin bir sonucu olarak yorumlayanlar olmuştur. Bununla birlikte il özel idarelerinin kaldırılıp, her büyükşehirde valiliğe bağlı Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıklarının kurulması valilik aracıyla ili denetlemek ve bu sayede merkezileşmeyi arttırmak olarak yorumlanmıştır (Tarhan, 2012). Ayrıca Gözler (2013: 78), yerel yönetimlerin özerkliği ve güçlendirilmesi için yapılması gerekli şeyin üç tür yerel yönetimden ikisini ortadan kaldırmak değil, bu türlere, gerekli Anayasa değişikliğini yaptıktan sonra, yeni bir tür daha eklemekten geçtiğini ifade etmiştir.

Kanun'a yöneltilen bir diğer eleştiri, düzenlemenin yerel demokrasi ilkeleriyle bağdaşmadığına yöneliktir. Gözler (2013: 77), büyükşehir merkezinden 60-70 km uzaklıkta 5-10 bin nüfuslu bir ilçe belediyesinin büyükşehir ilçe belediyesi hâline dönüştürülerek yetkilerinden bir kısmının büyükşehir belediyesine devredilmesinin ve bazı noktalarda da büyükşehir belediyesinin vesayeti altına sokulmasının yerel demokrasiyle bağdaşmadığını belirtmiştir. Halbuki seçimle gelmiş bir yerel yönetim

başkanının ya da ekibinin yerelde başarılı bir katılımcı demokrasi pratiği geliştirebilmesi için, önce yereli ve iç dinamiğini tanıması gerekir (Tekeli, 2014: 45).

Optimal belediye büyüklüğü ve ölçek ekonomilerine ilişkin hususlar da 6360 sayılı Kanun'a yöneltilen eleştiriler arasında yer almaktadır. Kanun, büyükşehirlerin belediye sınırlarını il mülki sınırına, büyükşehir ilçe belediyesi sınırlarını ilçe mülki sınırına genişleterek ölçek ekonomilerinden yararlanmayı hedeflemektedir. Ancak bunu yaparken büyükşehir olan illerde belde belediyeleri ve köy yönetimlerini ortadan kaldırmıştır. Arıkboğa (2013: 75), Türkiye'de alansal düzenlemeye ihtiyaç olduğunu kabul etmekle birlikte bu düzenlemelerin Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, zamana yayılarak, özendirme, teşvik etme, son olarak da zorlama yolu yapılması gerektiğini belirtmektedir. 6360 sayılı Kanun uyarınca yapılan düzenlemeler merkezi bir tarzda ve yerleşim birimlerinin özellikleri dikkate alınmadan hatta ilçe büyüklerinin optimal olup olmadığı değerlendirmeden yapılmıştır. Bu nedenle Arıkboğa (2013: 75), 6360 sayılı Kanun'u "*merkeziyetçi yerelleşme yasası*" olarak nitelendirmektedir.

Son olarak, çalışmaya temel teşkil eden eleştiri ise düzenlemenin yerel seçimlerde iktidar partisi AKP'ye kazanım sağlama güdüsüyle yapıldığına ilişkindir. Kanunla birlikte seçim çevreleri ve seçmen yapıları değiştirilmiştir. Anayasaya göre yerel yönetimler, karar organları seçimle oluşturulan birimler olduğu için bir yanıyla da siyasal kurumlardır. Bundan ötürü büyükşehir ilçe belediyesi olmanın siyasal sonuçları da ortaya çıkacak ve bir yerel iktidar mücadelesi yaşanacaktır (İzci ve Turan, 2013: 136). İlçe kırsallarındaki belediye ve köylerin tasfiye edilmesi ve büyükşehir ilçe belediyesi seçimlerinin ilçe mülki sınırlarının tamamı kapsamında yapılması ile AKP'nin muhalefetin elinde bulunan belediyeleri almayı hedeflediğine dair görüşler ileri sürülmektedir (Sönmez, 2012). Güler (2012b: 65) de bu görüşü destekler nitelikte hükümetin, tasarıyı seçim kanunu olarak gördüğünü belirtmektedir.

2. Türkiye'de Yerel Seçimler ve Seçmen Davranışı

Türkiye'nin tarafı olduğu AYYÖŞ'te yerel yönetimlerin sınırlarında referanduma gidilmeden değişiklik yapılamayacağına ilişkin hüküm bulunmaktadır. Buna rağmen halka sorulmadan büyükşehir ilçe belediye sınırlarında değişiklik yapılması, 6360 sayılı Kanun'un seçim sonuçlarını etkileme amacı güdülerek hazırlandığına yönelik tartışmalara kapı aralamıştır. Söz konusu tartışmalara dair analizlerde Türkiye'de yerel seçimler ve bu seçimlerdeki seçmen davranışına ait bulgular önem kazanmaktadır.

Türkiye'de 2792 sayılı Kanun çerçevesinde yapılan yerel seçimlerde il genel meclisi ve belediye meclisi için nispi temsil sistemi, belediye başkanlığı ve muhtarlık için ise çoğunluk sistemi uygulanmaktadır (Gül vd., 2014: 128). Büyükşehir ilçe belediyesi için seçim çevresi ilgili ilçenin belediye sınırlarında yani son düzenlemeyle ilçe mülki sınırlarında yaşayan seçme yeterliliğine sahip tüm vatandaşlardır.

Seçmen davranışı; vatandaşın hakkı ve görevi olarak yönetici kadronun belirlenmesi için katıldığı eylemdir. Topluluk üyelerinin yöneticilerini seçme işlemi yanı sıra, kamu politikalarını etkileme amacıyla katıldıkları ortak işlevleri de kapsamaktadır (Görmez ve Sancak, 2009: 272). Türkiye'de yerel seçimlerdeki seçmen davranışının araştırıldığı çalışmalarda iki bulgu öne çıkmaktadır. Birincisi yerel seçimlerde seçmenin ulusal siyaset ekseninde reaksiyon gösterdiğine dair görüştür. İkincisi ise yerel dinamiklerin ulusal siyasetten bağımsız ve daha etkili olduğuna ilişkindir.

İlk görüşü savunanlardan Akbulut (2004: 8), yerel seçimlerin ulusal siyaset ekseninde yürütülüp sonuçlarının yine ulusal siyaseti etkileyici bir özelliğe sahip olduğunu ve dolayısıyla yerel siyasetin özgün bir yapısının bulunmadığını ifade etmektedir. Benzer bir görüşe göre yerel seçimlerde seçmenler yalnızca yerel koşullara göre tutum geliştirerek oy kullanmamakta ve ulusal düzeydeki siyasetin gündeminden etkilenmektedir (Gül vd., 2014: 113). Bu görüşlerle paralel olarak Şakacı (2009: 306), yerel seçimlerde oy verme davranışının büyük ölçüde ulusal siyasal sorunlar tarafından belirlendiğini dile getirmiştir. Yerel siyasetin özgün bir yapısının bulunmadığına inananların öne sürdükleri en güçlü argüman Türkiye'de siyasi partilerin aşırı merkeziyetçi ve lider odaklı bir yapıya sahip olmasıdır. Bu yapı nedeniyle yerel seçimlerdeki adaylar büyük ölçüde parti başkanı ve merkez yönetim tarafından belirlenmekte (Gül vd., 2014: 112) ve bu durum yerel seçimleri ulusal düzeydeki siyasetin gölgesine itmektedir.

Yerel seçimlerde, yerel aday ve faktörlerin ulusal siyasetin önünde yer aldığına dair görüşler de mevcuttur. Örneğin Kösecik (2010: 91), yerel seçimlerin her ne kadar siyasi partilerin sıkı vesayeti altında geçse de, seçim sonuçlarında adayın ve yerel faktörlerin de etkili olduğunu ifade etmiştir. Genel ve yerel seçimlerin aynı günde yapıldığı 1999 seçimlerinden itibaren seçmenin büyükşehir belediye başkanlığı, il genel meclisi, belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçimlerinde (yerelin özelliklerine göre) farklı reaksiyonlar gösterdiği görülmüştür (Çitçi, 2005: 523). Buradan hareketle yerel seçimlerde ulusal siyaset düzeyinin belirleyici olamadığı durumların da söz konusu olabileceği ifade edilebilir. Bu duruma verilebilecek en belirgin örnek ise 2009 seçimlerinde Şanlıurfa'da mevcut iktidar AKP karşısında Ahmet Eşref Fakıbaba'nın bağımsız aday olarak seçimden galip çıkmasıdır.

Türkiye'de genel seçim-yerel seçim karşılaştırılmasında sonuçların farklılık arz ettiğine yönelik görüşün temel nedeni seçimin yapıldığı yerin yerel özellikleri ve yöre insanının önceliklerinin değişkenliğidir (Görmez ve Sancak, 2009: 278). Öte yandan Kamalak (2013: 444), yerel yönetim birimi küçüldükçe ulusal siyasetin etkinliğinin azaldığını, buna karşın yerel siyasetin özelliklerinin daha baskın hale geldiğini iddia etmektedir. Tam da bu noktada, yerel yönetimlerin ölçeğini genişleten bütünşehir modeli ile büyükşehir ilçelerinde yerel siyasetin gücünün azaltılıp ulusal siyasetin daha etkin bir konuma getirildiği tartışmaları ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan Kiriş ve Şataf (2007: 91-95), ulusal siyasette tek partili hükümetlerin görevde olduğu dönemlerde yapılan yerel seçimlerin genellikle söz konusu hükümet partisi tarafından kazanıldığını iddia etmektedirler. Bu görüşün arka planında ise merkezi hükümetlerin, yerel yönetimlerde de söz sahibi olmayı kendi iktidar alanını daha da genişletici bir adım olarak görme politikası yatmaktadır. Toprak'a (2014: 319) göre, siyasal iktidarı eline geçirenler, kent yönetimini de kontrol etme eğilimi gösterdikleri için belediye sınırlarında yerel seçimlere ilişkin model denemeleri yapmaktadır.

Türkiye'deki yerel seçimler ve seçmen davranışlarına ilişkin bu veriler ışığında 6360 sayılı Kanun'un getirmiş olduğu bütünşehir uygulaması ayrı bir önem kazanmaktadır. 2014 yılında yerel seçimlerle birlikte hayata geçen bu değişiklik sonrasında, coğrafi açıdan daha dar ve küçük ölçekli ilçe belediyelerinin yerini, geniş alanları kapsayan daha büyük ölçekli büyükşehir ilçe belediyeleri almıştır. Böylelikle oluşan yeni yapıda kimi çevrelerce iktidar partisi AKP'nin kırsal oylar vasıtasıyla

büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçimlerinde avantaj sağlama amacı güttüğüne ilişkin tartışmalar gündeme gelmiştir.

6360 sayılı Kanun, belediye sınırları ilçe mülki sınırına genişletilen büyükşehir ilçelerinin yerel-siyasal yapısını derinden etkilemiştir. Bu ilçelerde yapılacak olan büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçimlerinde ilçenin tüm seçmenlerinin oy kullanması, yerelde siyasal dengelerin değişmesine yol açmakta ve bu bağlamda uygulamanın yerel seçim sonuçlarını etkileme amacı taşıdığına yönelik tartışmalara kapı aralamaktadır.

Sonuç olarak, tartışmaların ana argümanı, yeni uygulamanın kırsal oylar vasıtasıyla AKP'ye büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçimlerinde avantaj sağlayacağına ilişkindir.

3. 6360 Sayılı Kanun'un Büyükşehir İlçe Belediye Başkanlığı Seçimlerine Etkileri: Trabzon Örneği

3.1. Araştırmanın Amacı

6360 sayılı Kanun kapsamında belirlenen yeni büyükşehir belediye sınırlarının büyükşehir belediye başkanlığı seçim sonuçlarına etki edip etmediğine yönelik birçok farklı görüş ortaya konmuştur. Bu bağlamda çeşitli araştırmalar yapılıp, konu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ancak büyükşehir ilçe belediye sınırlarının da değişmesine rağmen yeni kanunun büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçim sonuçlarına etkisi üzerine araştırma yapılmamıştır. Bu araştırmanın amacı, söz konusu yeni uygulamanın Trabzon ili özelinde büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçimlerine etkisini ampirik bulgularla açıklamaktır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

YSK'nın internet üzerinden paylaştığı "SEÇSİS"ten alınan veriler ışığında, öncelikle 2009 yılındaki ilçe belediye sınırlarında yer alan mahalleler tespit edilmiş, daha sonra da bu mahallelerden 2014 büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçimlerinde nasıl bir sonuç çıktığına ulaşılmıştır. Son olarak, mevcut sonuçlar ile araştırma sonuçları mukayese edilmiş ve bulgular ışığında bir takım değerlendirmelerde bulunulmuştur.

3.3. Araştırmanın Evreni

Araştırma evreni, Trabzon il mülki sınırlarında yer alan 18 büyükşehir ilçesinin (Ortahisar, Akçaabat, Araklı, Arsin, Beşikdüzü, Çarşıbaşı, Çaykara, Dernekpazarı, Düzköy, Hayrat, Köprübaşı, Maçka, Of, Sürmene, Şalpazarı, Tonya, Vakfıkebir ve Yomra) önceki ilçe belediye sınırlarında yer alan mahallelerinden oluşmaktadır.

2014 yerel seçimlerinde, Harita 1'de yer alan 18 büyükşehir ilçe belediyesinden sarı renkle gösterilen 16'sını AKP; kırmızı renkle gösterilen ikisinden birini Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), diğerini ise Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adayı kazanmıştır.

Harita 1: Trabzon'un İlçeleri

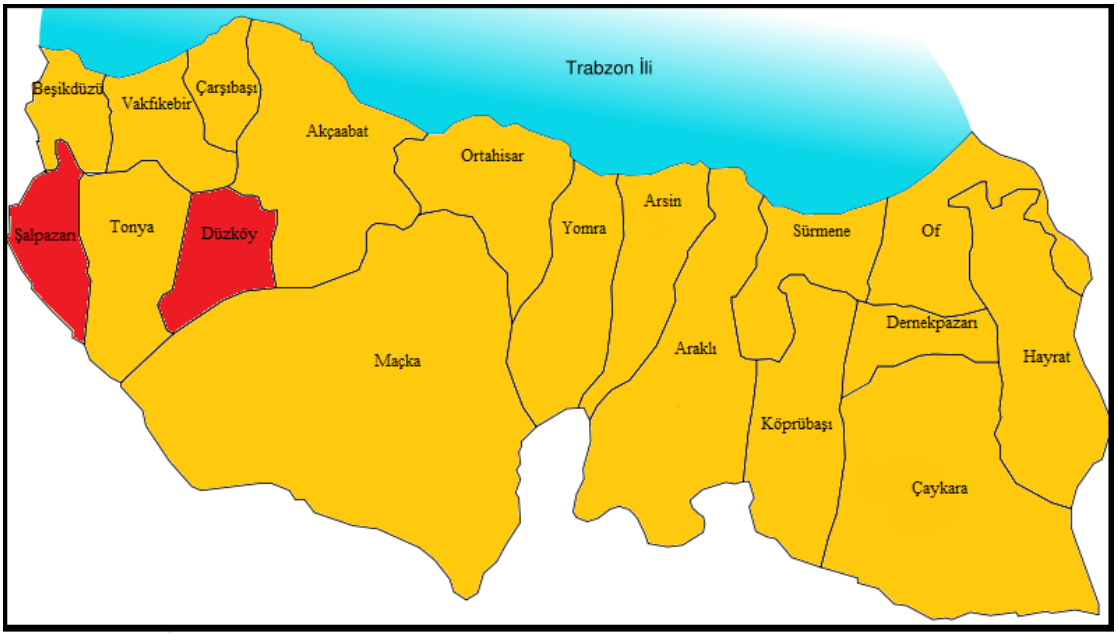

3.4. Araştırmanın Bulguları

6360 sayılı Kanun ile birlikte büyükşehir sınırlarında yer alan belediye ve köylerin tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Bu yerel yönetim birimleri mahalle statüsüyle mülki sınırlarında yer aldıkları ilçelere bağlanmıştır. Böylelikle büyükşehir ilçe belediyelerinin ölçekleri gerek nüfus gerekse kaynak bağlamında büyümüştür. Söz konusu yükselişin yerel seçim sonuçlarına yansımalarını konu edinen bu araştırmada ilk olarak, önceki uygulamada ilçe belediyesi sınırlarında yer alan mahalleler tespit edilmiş ve bu mahallerdeki oyların toplamından elde edilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 1: Önceki Uygulamada Ortahisar (Merkez) İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS[2]	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
AYDINLIKEVLER MAH.	6.772	3.433	KURTULUŞ MAH.	754	349
BAHÇECİK MAH.	5.668	3.333	ORTAHİSAR MAH.	887	428
BENGİSU MAH.	865	472	PAZARKAPI MAH.	1.200	637
BOZTEPE MAH.	5.939	3.428	SANAYİ MAH.	1.175	775
CUMHURİYET MAH.	2.293	990	SOĞUKSU MAH.	5.380	2.302
ÇARŞI MAH.	1.027	442	TOKLU MAH.	5.499	2.679
ÇÖMLEKÇİ MAH.	981	540	UĞURLU MAH.	979	447
DEĞİRMENDERE MAH.	2.036	1.387	ÜNİVERSİTE MAH.	3.226	1.664
ESENTEPE MAH.	2.222	1.253	YALI MAH.	2.210	1.116

[2] Geçerli Oy Sayısı.

FATİH MAH.	6.179	2.869	YENİCUMA MAH.	4.197	2.285
GAZİPAŞA MAH.	2.519	1.179	YENİMAHALLE	1.297	527
GÜLBAHARHATUN MAH.	1.737	833	YEŞİLOVA MAH.	1.099	484
HIZIRBEY MAH.	1.775	880	YEŞİLTEPE MAH.	5.149	2.584
İNÖNÜ MAH.	7.121	2.928	ZAFER MAH.	183	85
İSKENDERPAŞA MAH.	1.238	546	1 NOLU BEŞİRLİ MAH.	5.493	1.857
KALKINMA MAH.	2.801	1.621	1 NOLU BOSTANCI MAH.	666	340
KANUNİ MAH.	568	288	1 NOLU ERDOĞDU MAH.	5.175	2.857
KARŞIYAKA MAH.	4.445	2.070	2 NOLU BEŞİRLİ MAH.	8.473	3.069
KAYMAKLI MAH.	2.951	2.128	2 NOLU BOSTANCI MAH.	1.548	1.047
KEMERKAYA MAH.	1.259	510	2 NOLU ERDOĞDU MAH.	8.001	3.770
KONAKLAR MAH.	2.188	1.242	3 NOLU ERDOĞDU MAH.	7.912	3.741
			TOPLAM	***133.087***	***65.415***

Ortahisar, 6360 sayılı Kanun uyarınca Trabzon il merkezinde kurulan ilçenin adıdır. Önceki uygulamada merkez ilçe 42 mahalleyi kapsamakta ve 2009 yerel seçimlerine göre kayıtlı seçmen sayısı 154.795 kişiden oluşmaktaydı. Mülki sınır uygulaması ile birlikte merkez ilçe sınırlarında yer alan belediye ve köylerin de katılımıyla Ortahisar Belediyesi'ndeki mahalle sayısı 85'e, kayıtlı seçmen sayısı ise 215.094'e ulaşmıştır. 2014 yerel seçimlerinde Ortahisar Belediyesi'ni AKP adayı %51,6'lık oy oranı ile kazanmıştır. Eski belediye sınırlarında yer alan mahallerde ise bu oran %49,2'dir (Tablo 1). Dolayısıyla yeni uygulama, seçimin akıbetini değiştirmese de, AKP'nin oy oranında %2,4'lük bir artışa yol açmıştır.

Tablo 2: Önceki Uygulamada Akçaabat İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
ÇOLAKLI MAH.	1.253	592	OSMANBABA MAH.	708	384
DÜRBİNAR MAH.	4.296	1.966	SARITAŞ MAH.	1.225	520
KAYALAR MAH.	245	164	YAYLACIK MAH.	8.376	4.227
NEFSİPULATHANE MAH.	2.307	1.071	YENİ MAHALLE	2.344	1.251

ORTA MAH.	3.081	1.502	***TOPLAM***	***23.835***	***11.677***

Önceki uygulamada 9 mahalleyi kapsayan ve 2009 yerel seçimlerine göre kayıtlı seçmen sayısı 24.171 kişiden oluşan Akçaabat ilçe belediyesi, yeni uygulama ile 73 mahalle ve 82.951 kayıtlı seçmeni kapsayan bir belediye haline gelmiştir. 2014 yerel seçimlerinde Akçaabat Belediyesi'ni AKP adayı %52,6'lık oy oranı ile kazanmıştır. Eski belediye sınırlarında yer alan 9 mahallede ise bu oran %49,0'dır (Tablo 2). Yani yeni uygulama, sonucu etkilememiş ancak AKP'nin oy oranında %3,6'lık bir artış yaşanmıştır.

Tablo 3: Önceki Uygulamada Araklı İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
HÜRRİYET MAH.	960	365	ÖZGEN MAH.	646	299
KALECİK MAH.	430	216	YOLGÖREN MAH.	2.783	1.629
MERKEZ MAH.	5.463	2.926	***TOPLAM***	***10.282***	***5.435***

Mahalle sayısı 5'ten 50'ye, kayıtlı seçmen sayısı ise 11.312'den 33.681'e yükselen Araklı Belediyesi'nde 2014 yerel seçimlerini AKP adayı %60,5'lik oy oranı ile kazanmıştır. Önceki uygulama sınırlarında ise bu oran %52,9'dur (Tablo 3). AKP adayı her iki durumda da seçimi kazanıyor olsa da, yeni uygulama ile birlikte %7,6'lık bir oy artışı yaşanmıştır.

Tablo 4: Önceki Uygulamada Arsin İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
CUDİBEY MAH.	272	158	NUROĞLU MAH.	213	120
CUMHURİYET MAH.	840	473	ŞENKAYA MAH.	385	245
FATİH MAH.	847	518	YALI MAH.	1.596	1.023
GÖLCÜK MAH.	331	193	YENİ MAHALLE	399	241
GÜZELYALI MAH.	353	173	YEŞİLCE MAH.	524	284
KONAK MAH.	155	55	YEŞİLTEPE MAH.	861	513
			TOPLAM	***6.776***	***3.996***

Arsin Belediyesi, önceki uygulamada 12 mahalleyi kapsamakta ve 2009 seçimlerine göre belediyeye kayıtlı seçmen sayısı 7.617 kişiden oluşmaktaydı. Bütünşehir uygulaması ile birlikte ilçe sınırlarında yer alan belediye ve köylerin katılımıyla Arsin Belediyesi'ndeki mahalle sayısı 35'e, kayıtlı seçmen sayısı ise 21.374'e ulaşmıştır. 2014 yerel seçimlerinde Arsin Belediyesi'ni AKP adayı %63,4'lük oy oranı ile kazanmıştır. 6360 sayılı Kanun öncesindeki belediye sınırlarında yer alan mahallerde ise bu oran %59,0'dır (Tablo 4). Yani yeni uygulama, seçimin sonucunu değiştirmese de, AKP'nin oy oranında %4,4'lük bir artışa neden olmuştur.

Tablo 5: Önceki Uygulamada Beşikdüzü İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
ADACIK MAH.	561	241	FATİH MAH.	2.090	793
BEŞİKDAĞ MAH.	491	148	NEFSİŞARLI MAH.	532	280
CUMHURİYET MAH.	2.140	763	VARDALLI MAH.	984	265
ÇEŞMEÖNÜ MAH.	532	205	***TOPLAM***	***7.330***	***2.695***

Eski uygulamada 7 mahalleyi kapsayan ve 2009 yerel seçimlerine göre kayıtlı seçmen sayısı 8.872 kişiden oluşan Beşikdüzü ilçe belediyesi, yeni uygulama ile 34 mahalle ve 16.420 kayıtlı seçmeni kapsayan bir belediye haline gelmiştir. 2014 yerel seçimlerinde Beşikdüzü Belediyesi'ni AKP adayı %37,0'lık oy oranı ile kazanmıştır. Önceki belediye sınırlarında yer alan 7 mahallede ise bu oran %36,8'dir (Tablo 5). Yani yeni uygulama, sonucu etkilememiş ancak AKP'nin oy oranında %0,2'lik bir artış yaşanmıştır.

Tablo 6: Önceki Uygulamada Çarşıbaşı İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
BURUNBAŞI MAH.	272	89	MERKEZ MAH.	1.438	702
BÜYÜKDERE MAH.	1.054	491	SALOVA MAH.	788	330
KEREM MAH.	690	228	ZEYTİNLİK MAH.	219	109
			TOPLAM	***4.461***	***1.949***

Mahalle sayısı 6'dan 23'e, kayıtlı seçmen sayısı ise 5.020'den 11.791'e yükselen Çarşıbaşı Belediyesi'nde 2014 seçimlerini AKP adayı %52,9'luk oy oranı ile kazanmıştır. Önceki uygulama sınırlarında ise bu oran %43,7'dir (Tablo 6). MHP adayının eski sınırlarda oyların %49,0'ını alması, eski uygulama ile karşılaştırıldığında, seçimin sonucunun değiştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca AKP'nin oyları %9,2 oranında artmıştır.

Tablo 7: Önceki Uygulamada Çaykara İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
IŞIKLI MAH.	899	600	***TOPLAM***	***899***	***600***

Çaykara'nın ilçe belediyesinde eski uygulamada yalnızca bir tane mahalle bulunmaktaydı ve 2009 yerel seçimlerine göre bu belediyeye kayıtlı seçmen sayısı 1.715 kişiden oluşmaktaydı. Yeni uygulama ile birlikte ilçe sınırlarında yer alan belediye ve köylerin katılımıyla Çaykara Belediyesi'ndeki mahalle sayısı 32'ye, kayıtlı seçmen sayısı ise 11.505'e ulaşmıştır. 2014 yerel seçimlerinde Çaykara Belediyesi'ni AKP adayı %67,3'lük oy oranı ile kazanmıştır. Önceki uygulamada belediye sınırlarında yer alan tek mahallede ise bu oran %66,7'dir (Tablo 7). Dolayısıyla yeni uygulama, seçimin sonucunu değiştirmese de, AKP'nin oy oranında %0,6'lık bir artışa neden olmuştur.

Tablo 8: Önceki Uygulamada Dernekpazarı İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
GÜNEY MAH.	137	45	MERKEZ MAH.	407	221
KONDU MAH.	146	121	YENİCAMİİ MAH.	140	96
			TOPLAM	***830***	***483***

Önceki uygulamada 4 mahalleyi kapsayan ve 2009 yerel seçimlerine göre kayıtlı seçmen sayısı 1.318 kişiden oluşan Dernekpazarı ilçe belediyesi, yeni uygulama ile 14 mahalle ve 3.171 kayıtlı seçmeni kapsayan bir belediye haline gelmiştir. 2014 yerel seçimlerinde Dernekpazarı Belediyesi'ni AKP adayı %52,8'lik oy oranı ile kazanmıştır. Önceki belediye sınırlarında yer alan 4 mahallede ise bu oran %58,2'dir (Tablo 8). Dolayısıyla yeni uygulama, sonucu etkilememiş ancak AKP'nin oy oranında %5,4'lük bir düşüş yaşanmıştır.

Tablo 9: Önceki Uygulamada Düzköy İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
BÜYÜK MAH.	291	201	ORTA MAH.	648	467
CEVİZLİK MAH.	274	187	TEPECİK MAH.	288	171
DÜZALAN MAH.	392	209	YENİ MAH.	308	233
			TOPLAM	***2.201***	***1.468***

Düzköy Belediyesi, önceki uygulamada 6 mahalleyi kapsamakta ve 2009 yerel seçimlerine göre belediyeye kayıtlı seçmen sayısı 2.465 kişiden oluşmaktaydı. Bütünşehir uygulaması ile birlikte Düzköy Belediyesi'ndeki mahalle sayısı 16'ya, kayıtlı seçmen sayısı ise 10.774'e yükselmiştir. 2014 yerel seçimlerinde Düzköy Belediyesi'ni CHP adayı %50,3'lük oy oranı ile kazanmıştır. Hâlbuki eski belediye sınırlarında yer alan mahallerde AKP adayı %66,7 oranında oy alıp birinci olmuştur (Tablo 9). Ancak yeni uygulamanın sınırlarında %46,3 oranında oy alıp ikinci olması AKP'nin seçimi kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla yeni uygulama Düzköy Belediyesi özelinde seçimin sonucunu değiştirmiş ve AKP'nin oy oranında %20,4'lük dramatik bir düşüşe neden olmuştur.

Tablo 10: Önceki Uygulamada Hayrat İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
CUMHURİYET MAH.	192	144	HÜRRİYET MAH.	107	101
ÇAĞLAYAN MAH.	42	35	KURTULUŞ MAH.	81	76
ÇAMLITEPE MAH.	76	69	MERKEZ MAH.	236	187
ÇAYCILAR MAH.	70	65	MEYDANLI MAH.	63	51
GÖRGÜLÜ MAH.	145	127	TOPAKLI MAH.	56	48

G. FATİH MAH.	84	70	YENİMAHALLE	32	29
G. MERKEZ MAH.	176	140	***TOPLAM***	***1.360***	***1.142***

Mahalle sayısı 13'ten 32'ye, kayıtlı seçmen sayısı ise 3.181'den 6.037'ye yükselen Hayrat ilçe belediyesinde 2014 seçimlerini AKP adayı %82,7'lik oy oranı ile kazanmıştır. Önceki uygulama sınırlarında ise bu oran %84,0'dır (Tablo 10). Sonuç olarak, yeni uygulama seçimin sonucunu değiştirmese de, AKP'nin oyları %1,3 oranında azalmıştır.

Tablo 11: Önceki Uygulamada Köprübaşı İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
AKPINAR MAH.	229	84	GÜNDOĞAN MAH.	527	223
FİDANLI MAH.	571	118	***TOPLAM***	***1.327***	***425***

Köprübaşı ilçe belediyesi, önceki uygulamada 3 mahalleyi kapsamakta ve 2009 seçimlerine göre belediyeye kayıtlı seçmen sayısı 1.843 kişiden oluşmaktaydı. Yeni uygulama ile birlikte ilçe sınırlarında yer alan belediye ve köylerin katılımıyla Köprübaşı Belediyesi'ndeki mahalle sayısı 8'e, kayıtlı seçmen sayısı ise 4.233'e ulaşmıştır. 2014 yerel seçimlerinde Köprübaşı Belediyesi'ni AKP adayı %36,5'lik oy oranı ile kazanmıştır. 6360 sayılı Kanun öncesindeki belediye sınırlarında yer alan mahallerde ise bu oran %32,0'dır (Tablo 11) ve AKP adayı bu oranla ikinci olabilmektedir. Çünkü eski sınırlarda MHP adayı %47,3'lük oy oranı ile birinci çıkmaktadır. Dolayısıyla yeni uygulama, seçimin sonucunu değiştirmiş ve aynı zamanda AKP'nin oy oranında %4,5'lik bir artışa neden olmuştur.

Tablo 12: Önceki Uygulamada Maçka İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
GÜNEY MAH.	273	88	MERKEZ MAH.	2.265	1.219
KONAK MAH.	237	94	YEŞİLYURT MAH.	105	26
			TOPLAM	***2.880***	***1.427***

Eski uygulamada 4 mahallesinde 4.592 kayıtlı seçmeni olan Maçka ilçe belediyesi, yeni uygulama ile 62 mahalle ve 19.714 kayıtlı seçmeni kapsayan bir belediye haline gelmiştir. 2014 yerel seçimlerinde Maçka Belediyesi'ni AKP adayı %58,2'lik oy oranı ile kazanmıştır. Önceki belediye sınırlarında yer alan mahallelerde ise bu oran %49,5'tir (Tablo 12). Yani yeni uygulama, sonucu etkilememiş ancak AKP'nin oy oranında %8,7'lik bir artış yaşanmıştır.

Tablo 13: Önceki Uygulamada Of İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
CUMHURİYET MAH.	666	347	SOĞUKPINAR MAH.	105	52
ÇAMLI MAH.	312	155	SULAKLI MAH.	3.101	1.570

ÇAMLITEPE MAH.	466	171	YENİMAHALLE	484	275
İRFANLI MAH.	2.944	1.343	YUKARI KIŞLACIK MAH.	430	191
KABAN MAH.	113	45	***TOPLAM***	***8.621***	***4.149***

Of'un belediye sınırlarında önceki uygulamada 9 mahalle bulunmaktadır. 2009 seçimlerine göre belediyeye kayıtlı seçmen sayısı 9.478 kişiden oluşmaktadır. Bütünşehir uygulaması ile birlikte ilçe belediye sınırlarındaki mahalle sayısı 68'e, kayıtlı seçmen sayısı ise 30.838'e ulaşmıştır. 2014 yerel seçimlerinde Of Belediyesi'ni AKP adayı %52,6'lık oy oranı ile kazanmıştır. Eski belediye sınırlarında yer alan mahallerde ise bu oran %48,1'dir (Tablo 13). Yani, seçimin sonucu değişmese de, AKP'nin oy oranında %4,5'lik bir artış yaşanmıştır.

Tablo 14: Önceki Uygulamada Sürmene İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
BALIKLI MAH.	372	177	SOĞUKSU MAH.	1.230	678
ÇAMLICA MAH.	1.090	584	ÜSTÜNDAL MAH.	93	45
ÇARŞI MAH.	1.587	872	YEMİŞLİ MAH.	1.498	803
ÇAVUŞLU MAH.	383	193	ZEYTİNLİ MAH.	274	128
ORTA MAH.	1.427	770	***TOPLAM***	***7.954***	***4.250***

Mahalle sayısı 9'dan 37'ye, kayıtlı seçmen sayısı ise 9.641'den 19.457'ye yükselen Sürmene Belediyesi'nde 2014 seçimlerini AKP adayı %58,3'lük oy oranı ile kazanmıştır. Önceki uygulama sınırlarında ise bu oran %53,4'tür (Tablo 14). Dolayısıyla yeni uygulama seçimin sonucunu değiştirmemiş ancak AKP'nin oyları %4,9 oranında artmıştır.

Tablo 15: Önceki Uygulamada Şalpazarı İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
ÇAMKİRİŞ MAH.	174	107	KİREÇ MAH.	583	236
DEREKÖY MAH.	466	200	SUGÖREN MAH.	282	137
KALECİK MAH.	115	57	TURALIUŞAĞI MAH.	301	182
			TOPLAM	***1.921***	***919***

Şalpazarı Belediyesi, eski uygulamada 6 mahalleyi kapsamakta ve 2009 yerel seçimlerine göre belediyeye kayıtlı seçmen sayısı 2.572 kişiden oluşmaktaydı. Bütünşehir uygulaması ile birlikte Şalpazarı Belediyesi'ndeki mahalle sayısı 30'a, kayıtlı seçmen sayısı ise 9.638'e yükselmiştir. 2014 yerel seçimlerinde Şalpazarı Belediyesi'ni MHP adayı %51,9'luk oy oranı ile kazanmıştır. Hâlbuki eski belediye sınırlarında yer alan mahallerde AKP adayı %47,8 oranında oy alıp birinci olmuştur (Tablo 15). Ancak yeni uygulamanın sınırlarında %38,6 oranında oy alıp ikinci olması AKP'nin seçimi

kaybetmesine neden olmuştur. Dolayısıyla yeni uygulama Şalpazarı Belediyesi özelinde seçimin sonucunu değiştirmiş ve AKP'nin oy oranında %9,2'lik bir düşüşe yol açmıştır.

Tablo 16: Önceki Uygulamada Tonya İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
BÜYÜK MAH.	930	308	ORTA MAH.	1.121	259
KALEÖNÜ MAH.	1.255	656	YENİMAHALLE	533	323
KARŞULAR MAH.	862	276	***TOPLAM***	***4.701***	***1.822***

Tonya ilçe belediyesi, önceki uygulamada 5 mahalle ve 5.536 kayıtlı seçmenden oluşmaktadır. Yeni uygulama ile birlikte ilçe sınırlarında yer alan belediye ve köylerin katılımıyla Tonya Belediyesi'ndeki mahalle sayısı 21'e, kayıtlı seçmen sayısı ise 12.271'e ulaşmıştır. 2014 yerel seçimlerinde Tonya Belediyesi'ni AKP adayı %53,5'lik oy oranı ile kazanmıştır. 6360 sayılı Kanun öncesindeki belediye sınırlarında yer alan mahallerde ise bu oran %38,8'dir (Tablo 16) ve AKP adayı bu oranla ikinci olabilmektedir. Çünkü eski sınırlarda CHP adayı %56,8'lik oy oranı ile birinci çıkmaktadır. Dolayısıyla yeni uygulama, seçimin sonucunu değiştirmiş ve aynı zamanda AKP'nin oy oranında %14,7'lik bir artışa neden olmuştur.

Tablo 17: Önceki Uygulamada Vakfıkebir İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
BÜYÜKLİMAN MAH.	735	421	HÜRRİYET MAH.	448	215
CUMHURİYET MAH.	548	132	KEMALİYE MAH.	2.928	1.498
ÇAMLIK SAHİL MAH.	146	49	KİRAZLIK MAH.	232	108
ÇARŞI MAH.	1.345	669	KÖREZ MAH.	445	198
HACIKÖY MAH.	785	369	***TOPLAM***	***7.612***	***3.659***

Önceki uygulamada 9 mahalleyi kapsayan ve 2009 yerel seçimlerine göre kayıtlı seçmen sayısı 9.901 kişiden oluşan Vakfıkebir ilçe belediyesi, yeni uygulama ile 44 mahalle ve 20.175 kayıtlı seçmeni kapsayan bir belediye haline gelmiştir. 2014 yerel seçimlerinde Vakfıkebir Belediyesi'ni AKP adayı %54,9'luk oy oranı ile kazanmıştır. Eski belediye sınırlarında yer alan 9 mahallede ise bu oran %48,1'dir (Tablo 17). Dolayısıyla yeni uygulama, seçimin sonucunu değiştirmemiş ancak AKP'nin oy oranında %6,8'lik bir artış yaşanmıştır.

Tablo 18: Önceki Uygulamada Yomra İlçesi Belediye Sınırlarında Yer Alan Mahalleler

MAHALLE	GOYS	AKP	MAHALLE	GOYS	AKP
ÇAMLICA MAH.	480	258	NAMIKKEMAL MAH.	840	489

GÜRSEL MAH.	841	498	SANCAK MAH.	4.743	2.652
			TOPLAM	***6.904***	***3.897***

Mahalle sayısı 4'ten 24'e, kayıtlı seçmen sayısı ise 7.186'dan 22.860'a yükselen Yomra Belediyesi'nde 2014 seçimlerini AKP adayı %63,8'lik oy oranı ile kazanmıştır. Önceki uygulama sınırlarında ise bu oran %56,4'tür (Tablo 18). Yani yeni uygulama seçim sonucunu değiştirmemiş ancak AKP'nin oyları %7,3 oranında artmıştır.

SONUÇ

Büyükşehir ilçelerine ilişkin yeni düzenleme, yerel siyaset ve seçimler açısından önemli gelişmelere yol açmıştır. Büyükşehirlerdeki belediye sayısı ilçe sayısına eşitlenmiş ve mevcut ilçe belediyelerinin ölçeği gerek kaynaklar gerekse nüfus açısından büyümüştür. Öte yandan 6360 sayılı Kanun çerçevesinde belirlenen büyükşehir ilçe belediye sınırlarının, belediye başkanlığı seçimlerinde iktidar partisi AKP'ye avantaj sağlayacağı yönünde tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların arka planında ise kırsal oyların genel eğiliminin iktidar partisi AKP yönünde olması yer almaktadır.

2009'daki yerel seçimlerde, Trabzon'un 18 ilçesindeki duruma bakıldığında; AKP'nin 12, CHP'nin 2, MHP'nin 1, Demokrat Parti'nin (DP) 1 ve bağımsız adayların kazandığı 2 ilçe belediye başkanlığı mevcuttur. 2014 yerel seçimlerinde ise AKP 16, CHP ve MHP 1'er ilçe belediyesi kazanmıştır. Rakamlara bakıldığında AKP'nin kazandığı belediye sayısında bir artış görülmektedir. Ancak bu artışın yalnızca yeni uygulama çerçevesinde değerlendirilmesi indirgemeci bir tutum olacağından, çalışmada, eski uygulama sınırlarında yer alan mahallelerdeki 2014 yerel seçimleri verilerinden yararlanılmıştır. Başka bir deyişle, 2009 yerel seçimlerindeki ilçe belediye sınırları örneklem olarak kabul edilip, bu alandaki 2014 verileri tespit edilmiştir. Dolayısıyla yeni uygulamanın büyükşehir ilçe belediye başkanlığı seçimlerine etkileri, ulaşılan bulgular ve mevcut durum arasındaki karşılaştırma neticesinde değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucu elde edilen bulgulara göre, Trabzon'un 18 ilçesinin 14'ünde ilçe belediye ölçeğinin artırılması ve sınırların ilçe mülki sınırına genişletilmesi AKP'nin oylarını arttırmıştır. AKP'nin eski uygulamaya göre oylarını arttırdığı 14 ilçeden oransal açıdan en çok dikkat çekenleri; Tonya (+%14,7), Çarşıbaşı (+%9,2), Maçka (+%8,7) ve Araklı (+%7,6) ilçeleridir. AKP'nin oylarının eski uygulamaya göre azaldığı ilçeler ise; Düzköy (-%20,4), Şalpazarı (-%-9,2), Dernekpazarı (-%5,4) ve Hayrat (-% 1,3) ilçeleridir (Tablo 19). Bu 4 ilçe denize kıyısı bulunmama ve gerek nüfus gerekse kaynaklar açısından küçük ölçekli olma açısından ortak özellikler barındırmaktadır.

Tablo 19: Trabzon'un İlçelerinde Önceki ve Şimdiki Uygulamanın Karşılaştırması

6360 SAYILI KANUN ÖNCESİNDEKİ İLÇE BELEDİYE SINIRLARINA İLİŞKİN 2014 YEREL SEÇİM VERİLERİ				**6360 SAYILI KANUN SONRASINDAKİ İLÇE BELEDİYE SINIRLARINA İLİŞKİN 2014 YEREL SEÇİM VERİLERİ**				**FARK**
İLÇE	**GOYS**	**AKP OY**	**ORAN**	**İLÇE**	**GOYS**	**AKP OY**	**ORAN**	
ORTAHİSAR (M)	133.087	65.415	49,2 %	ORTAHİSAR (M)	179.878	92.762	51,6 %	2,4%

AKÇAABAT	23.835	11.677	49,0 %	AKÇAABAT	71.307	37.535	52,6 %	3,6%
ARAKLI	10.282	5.435	52,9 %	ARAKLI	26.500	16.023	60,5 %	7,6%
ARSİN	6.776	3.996	59,0 %	ARSİN	17.991	11.404	63,4 %	4,4%
BEŞİKDÜZÜ	7.330	2.695	36,8 %	BEŞİKDÜZÜ	13.762	5.087	37,0 %	0,2%
ÇARŞIBAŞI	4.461	1.949	43,7 %	ÇARŞIBAŞI	10.225	5.414	52,9 %	9,2%
ÇAYKARA	899	600	66,7 %	ÇAYKARA	8.847	5.951	67,3 %	0,6%
DERNEKPAZARI	830	483	58,2 %	DERNEKPAZARI	2.505	1.323	52,8 %	-5,4%
DÜZKÖY	2.201	1.468	66,7 %	DÜZKÖY	9.022	4.175	46,3 %	-20,4 %
HAYRAT	1.360	1.142	84,0 %	HAYRAT	4.604	3.808	82,7 %	-1,3%
KÖPRÜBAŞI	1.327	425	32,0 %	KÖPRÜBAŞI	3.286	1.199	36,5 %	4,5%
MAÇKA	2.880	1.427	49,5 %	MAÇKA	16.763	9.751	58,2 %	8,7%
OF	8.621	4.149	48,1 %	OF	24.809	13.044	52,6 %	4,5%
SÜRMENE	7.954	4.250	53,4 %	SÜRMENE	15.155	8.841	58,3 %	4,9%
ŞALPAZARI	1.921	919	47,8 %	ŞALPAZARI	8.163	3.151	38,6 %	-9,2%
TONYA	4.701	1.822	38,8 %	TONYA	10.176	5.443	53,5 %	14,7 %
VAKFIKEBİR	7.612	3.659	48,1 %	VAKFIKEBİR	16.997	9.329	54,9 %	6,8%
YOMRA	6.904	3.897	56,4 %	YOMRA	19.151	12.211	63,8 %	7,3%

Harita 2: Kırsal Oyların İlçe Belediye Başkanlığı Seçimlerine Oransal Etkisi

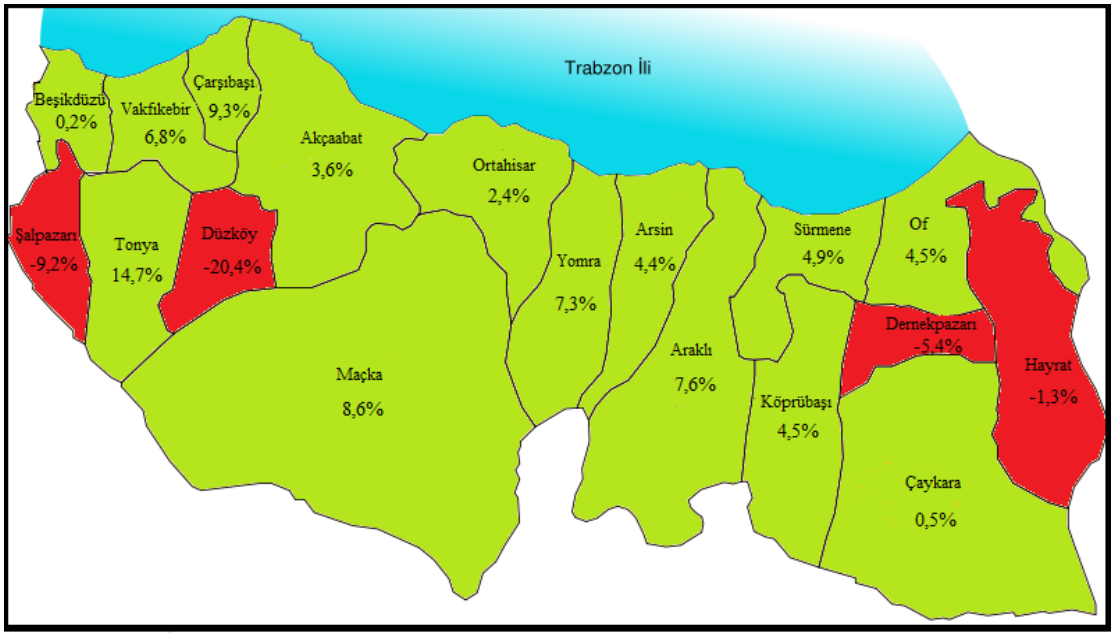

Öte yandan yeni uygulamanın seçimin akıbetini değiştirdiği ilçeler de mevcuttur. Ancak bu tek yönlü bir değişim olmamıştır. AKP, eski uygulama standartlarına göre kaybedecekken 3 ilçeyi kazanmıştır. Çarşıbaşı ve Köprübaşı'nda MHP, Tonya'da ise CHP eski uygulamanın mahallelerinde birinci parti çıkmıştır (Tablo 20). Ölçeğin genişlemesi bu ilçelerde AKP'ye avantaj sağlamıştır.

Tablo 20: AKP'nin Eski Uygulama Standartlarına Göre Kaybedecekken Kazandığı İlçeler

İLÇE	GOY S	AKP		RAKİP PARTİ		EN ÇOK OYU ALAN PARTİ	
		OY	ORAN	OY	ORAN	ESKİ UYGULAMA	YENİ UYGULAMA
ÇARŞIBAŞI	4.461	1.949	43,7%	2.186	49,0%	MHP - 49,0%	AKP - 52,9%
KÖPRÜBAŞI	1.327	425	32,0%	628	47,3%	MHP - 47,3%	AKP - 36,5%
TONYA	4.701	1.822	38,8%	2.668	56,8%	CHP - 56,8%	AKP - 53,5%

Ancak bununla birlikte AKP, iki ilçeyi de eski uygulama standartlarına göre kazanacakken kaybetmiştir. Düzköy ve Şalpazarı'ndaki eski belediye sınırlarında AKP adayları birinci gelmesinde rağmen, ölçeğin genişlemesi bu kez AKP'nin dezavantajı olmuştur (Tablo 21). 18 ilçeden yalnızca ikisini kaybeden AKP'nin, bu ilçeleri eski uygulama standartlarına göre kazanacakken kaybetmesi araştırmanın ilgi çekici sonuçlarından birisidir.

Tablo 21: AKP'nin Eski Uygulama Standartlarına Göre Kazanacakken Kaybettiği İlçeler

İLÇE	GOYS	AKP		RAKİP PARTİ		EN ÇOK OYU ALAN PARTİ	
		OY	ORAN	OY	ORAN	ESKİ UYGULAMA	YENİ UYGULAMA
DÜZKÖY	2.201	1.468	66,7%	616	28,0%	AKP - 66,7%	CHP - 50,3%
ŞALPAZARI	1.921	919	47,8%	828	43,1%	AKP - 47,8%	MHP - 51,9%

Harita 3: Mevcut Uygulamanın İlçe Belediye Başkanlığı Seçimi Sonucunu Değiştirdiği İlçeler

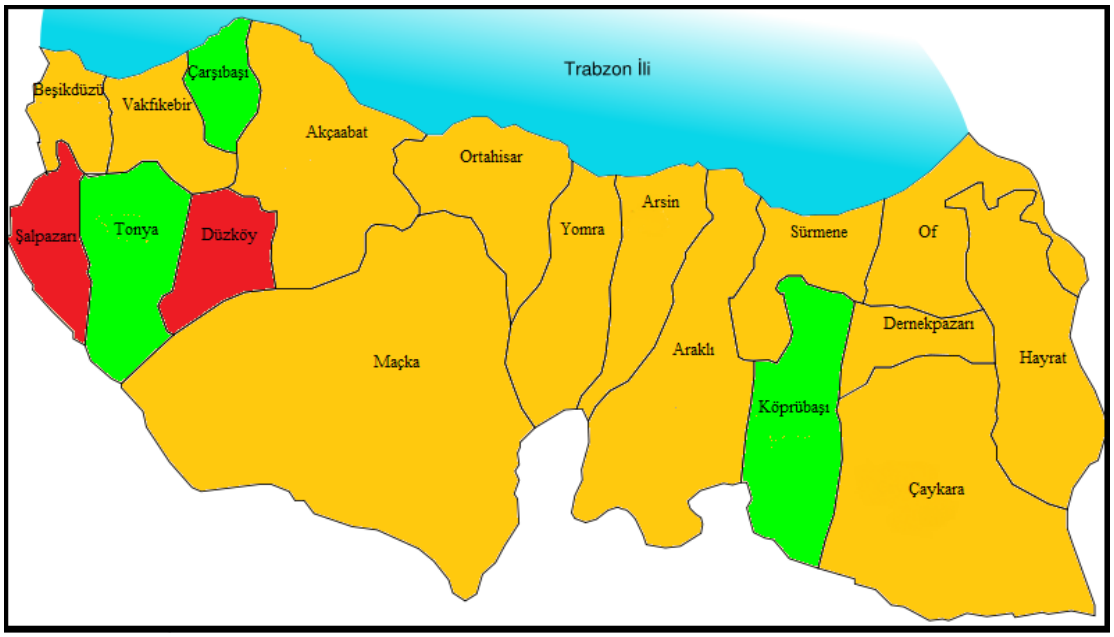

Harita 3'te yeşil renkle gösterilen ilçeler AKP'nin avantaj elde ettiği, kırmızı renkte gösterilenler ise kayıp yaşadığı ilçelerdir.

Özetle, 6360 sayılı Kanun ile ortaya çıkan "bütünşehir" uygulaması, Trabzon'daki 18 büyükşehir ilçesinden yalnızca 4'ünde AKP'nin oy oranlarının azalmasına yol açmıştır. Genel olarak AKP'nin oy oranlarında bu uygulama ile bir artış yaşandığı söylenebilir. Ancak yeni uygulamanın seçim sonucuna etkisi açısından AKP için yalnızca avantajlı durumlar ortaya çıkmamıştır. Üç ilçeyi eski uygulama standartlarına göre kaybediyorken kazanmıştır, fakat iki ilçeyi de yeni uygulama standartları nedeniyle kazanıyorken kaybetmiştir.

Kaynakça

6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, *Resmi Gazete*, Tarih: 06.12.2012, Sayı: 28489.

Akbulut, Ö. (2004), "Yerel Seçimlerin Yerelliği", *Kamu Yönetimi Dünyası*, Cilt 5, Sayı 17-18, s. 43-48.

Arıkboğa, E. (2013), "Geçmişten Geleceğe Büyükşehir Belediye Modeli", *Yerel Politikalar*, Sayı 3, s. 48-96.

Arıkboğa, E. (2015), "Büyükşehir Yönetim Sistemi: Büyükşehir ve İlçe Belediyeleri", *Yerel Yönetimler*, Görmez, K. (Ed.), Orion Yayınları, Ankara, s. 187-223.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, *Resmi Gazete*, Tarih: 03.10.1992, Sayı: 21364.

Çitçi, O. (2005), *Yerel Seçimler Coğrafyası*, TODAİE Yayınları, Ankara.

Çukurçayır, M. A. (2014), "Mülki İdareyi Yeniden Düşünmek", *İdarecinin Sesi*, Sayı 162, s. 23-27.

Görmez, K. ve Sancak, H. (2009), "Türkiye'de Yerel Siyasette Seçmen Davranışının Dönüşümü: Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği, *Yerel Yönetimlerin Güncel Sorunları*, Görmez K. ve Ökmen M. (Eds.), Beta Yayınları, İstanbul, s. 271-295.

Gözler, K. (2013), "6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyelerine Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun Mudur?", *Legal Hukuk Dergisi*, Cilt 11, Sayı 122, s. 37-82.

Gül, H., Kiriş, H. M., Negiz, N. ve Gökdayı, İ. (2014), *Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Yerel Siyaset*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Güler, B. A. (2012a), "Hükümetin Ekim 2012 tarihli Yasa Tasarısı Üzerine", http://www.yayed.org/id256-gorusler/hukumet-yerel-yonetimlerden-vaz-geciyor-mv-pro f-dr-birgul-ayman-guler.php, (09.07.2016).

Güler, B. A. (2012b), "Bütünşehir Belediyesi TBMM Komisyon Görüşmeleri", http://www.birgulaymanguler.net/files/BUTUNSEHiR.pdf, (09.07.2016).

Günal, A., Atvur, S., ve Dernek, K. O. (2014), "6360 Sayılı Yasanın Yerelleşme Bağlamında Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 3, s. 55-70.

İzci, F. ve Turan, M. (2013), "Türkiye'de Büyükşehir Belediyesi Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Belediyesi Sisteminde Meydana Gelen Değişimler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, s. 117-152.

Kamalak, İ. (2013), "Yerelin Yerel Seçimlere Etkisi: Belediye Başkan Adayları Üzerinden Bir İnceleme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3, s. 419-446.

Kiriş, H. M. ve Şataf, C. (2007), "İktidardan Olmak Ya Da Olmamak: Türkiye'de Belediyelerin Çıkmazı", *Yerel Siyaset*, Cilt 2, Sayı 15, s. 359-369.

Kösecik, M. (2010), "Türkiye'de Yerel Seçimler: Ulusal Politikanın Etkisinde 29 Mart 2009 Yerel Yeçimleri" *Yerel Siyaset*, Cilt 4, Sayı 37, s. 79-91.

Özer, M. A. (2013), "Yerel Yönetimler Reformunda Reform: 6360 Sayılı Kanun'un Düşündürdükleri", *Yerel Politikalar*, Sayı 3, s. 97-126.

Sönmez, Mustafa (2012), "Ak Parti Rejiminin Büyükşehir Oyunu", http://mustafasonmez. net/?p=2546, (09.08.2016).

Şakacı, B. K. (2009), "Yerel Yönetim Seçim Sistemi ve Öneriler Yöntemi", *Yerel Yönetimlerin Güncel Sorunları*, Görmez K. ve Ökmen M. (Eds.), Beta Yayınları, İstanbul, s. 297-316.

Tarhan, Erdem (2012), "Büyükşehir Kanun Tasarısı", *http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ tarhan-erdem/buyuksehir-kanun-tasarisi-1103329/*, (09.08.2016).

Tekeli, İ. (2014), "Türkiye'de Yerel Yönetimlerde Katılımcı Demokrasi Pratiğinin Geliştirilmesi Üzerine Yorumlar", *Katılımcı Yerel Yönetim*, İzci, İ. (Ed.), Kalkedon Yayınları, İstanbul, s. 39-50.

Toprak, Z. (2014), Yerel *Yönetimler*, Siyasal Yayınları, Ankara.

Uzun, A. – Çolak, Ç. D. (2016), "6360 Sayılı Kanun Kapsamında Kapatılan Geyikli ve Söğütlü Belde Belediyelerindeki Yerel Vatandaşların Yeni Yapıya İlişkin Algı ve Tutumlarına İlişkin Bir Araştırma", *13. KAYFOR Bildiri Kitabı*, Konya, s. 1450-1474.

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI IŞIĞINDA HUKUK DEVLETİ KAVRAMI

Yusuf ÇÖZELİ

Rize Emniyet Müdürlüğü

Özet

Tarihsel süreç içerisinde, çeşitli aşamalar sonucu ortaya çıkan hukuk devleti kavramı, günümüzde önemini sürdürmeye devam ettirmektedir. Devletin hukuka uygun olarak hareket etmesinin sağlanabilmesi anlamında, hayati bir ilke niteliğinde değerlendirilebilecek hukuk devleti ilkesi hakkında, öğretide yoğun ve detaylı açıklamalar bulunmaktadır. Bu denli büyük bir öneme sahip hukuk devleti kavramı, aynı zamanda, Anayasa Mahkemesi'nin kararlarında da kendine yer edinmiştir.

Bu çalışmanın amacı, devletin hukuka uymasını zorunlu kılan hukuk devleti kavramı hakkında bazı açıklamalarda bulunarak bu kavramın Anayasa Mahkemesinin kararlarında ne şekilde yer aldığını incelemektir. Bu çerçevede; öncelikle, hukuk devleti aşamasına gelinmeden önce var olan, mülk devleti, polis devleti ve hazine teorisi kavramları hakkında gerekli hususlara değinilmiştir. Belirtilen kavramlar hakkındaki açıklamalardan sonra, hukuk devleti kavramının tanımı ile özelliklerine yer verilmiş ve bu kavramın unsurlarına dikkat çekilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümünde, Anayasa Mahkemesinin günümüze dek vermiş olduğu kararlarda, hukuk devleti kavramı hakkında ne tür açıklamalarda bulunduğu ve bu eksende hangi noktalara vurgu yaptığı hususları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk Devleti, Anayasa Mahkemesi, Mülk Devleti, Polis Devleti, Hazine Teorisi.

THE CONCEPT OF RULE OF LAW IN THE LIGHT OF CONSTITUTIONAL COURT'S DECISIONS

Abstract

In the historical process, the concept of the rule of law resulting from the various stages, continues to maintain its importance today. In terms of being provided of a state to act according to law, about the rule of law that can be considered as a vital principle, there has been dense and detailed explanations in doctrine. The concept of the rule of law which has such a great importance, at the same time, has gained its place in the decisions of the Constitutional Court.

The aim of this study is to make some explanations about the concept of rule of law that requires a state to act in compliance with the law and examine how this concept is evaluated in the decisions of the Constitutional Court. In this context; first of all, about state property, state police and concepts of treasures theory the existing significant notions are dealt before coming to the stage of state of law. After the statements on specified terms, the definition and characteristics of the concept of the rule of law are referred and the elements of this concept are pointed. In the later part of the study; in the decisions that Constitutional Court has given until today, what kinds of explanations it has given and which issues it has stressed are examined.

Keywords: Rule of Law, Constitutional Court, State of Property, State of Police, Treasury Theory.

Giriş

Bireye, devlet karşısında önemli güvenceler sağlayan hukuk devleti ilkesi ile devletin hukuka bağlı kalması amaçlanmaktadır. Bu anlamda düşünüldüğünde; hukuk devleti ilkesinin gerekliliğinin önemi yadsınamaz. Çünkü hukuk devleti ilkesi, hukuk kurallarını ortaya koyan devletin, kendisinin de bu kurallar çerçevesinde hareket etmesini zorunlu kılar. O halde, devletin hukuk dışı uygulamalarının engellenebilmesi adına, hukuk devleti ilkesi, önemli bir güvence niteliğindedir.

Bu çalışmada, devletin hukuka uymasını zorunlu kılan hukuk devleti kavramı hakkında bazı açıklamalarda bulunularak bu kavramın Anayasa Mahkemesinin kararlarında ne şekilde yer aldığı incelenecektir. Çalışma kapsamında, öncelikle, mülk devleti, polis devleti ve hazine teorisi kavramları hakkında gerekli açıklamalara yer verilecektir. Ardından hukuk devleti kavramının tanımı ile özelliklerine yer verilerek ve bu kavramın unsurlarına değinilecektir. Çalışmanın esasını teşkil etmekte olan son bölümünde ise, Anayasa Mahkemesinin kararlarında, hukuk devleti kavramı hakkında ne tür açıklamalarda bulunduğu ve bu eksende hangi noktalara vurgu yaptığı hususları incelenecektir.

I. Hukuk Devleti

Batıda devlet anlayışındaki gelişmelere bağlı olarak, hukuk devleti anlayışına gelmeden önce, mülk devleti ve polis devleti anlayışlarından geçildiği kabul edilmektedir[1]. Mülk devleti, Ortaçağın feodal sistemlerinde görülen ve mülkiyete dayanan eski bir yönetim anlayışıdır[2]. Mülk devleti anlayışına göre; devlet, kralın kişisel

[1] Eroğlu, Hamza (1984), İdare Hukuku, 4. Bası, Ankara: Işın Yayıncılık, s. 32; Karatepe, Şükrü (1988), İdare Hukuku, İzmir: Anadolu Matbaacılık, s. 21.
[2] Fındıklı, Remzi (2012), İdare Hukuku, 4. Baskı, Ankara: Uzman Kariyer Yayınları, s. 15.

mülkü olarak kabul edilmektedir[3]. Kral, devletin ülke ve insan unsurunun sahibi konumundadır[4]. Mülk devleti anlayışına göre; insan, hak sahibi bir birey değil; hükümdarın mülkiyet hakkının konusu olan bir süjedir[5].

Polis devleti, Almanların Fransız İhtilâlinden önceki mutlak hükümdarlık rejimine verdikleri isimdir[6]. Polis devleti kavramı, kamunun refahı ve selameti için her türlü önlemi alabilen, bu amaçla kişilerin hak ve özgürlüklerine alabildiğine müdahale edebilen, onlara külfetler yükleyebilen ve fakat tüm bunları yaparken idaresi hukuka bağlı olmayan bir devleti ifade eder[7]. Polis devleti anlayışında idare, belli bir üst hukuk kuralına ve denetime bağlı olmaksızın gerekli gördüğü her türlü eylem ve işlemi yapabilir; yönetilenlerin özgürlüklerini dilediği gibi sınırlayabilir ve onlara yeni sorumluluklar yükleyebilir[8]. Polis devleti, polislerin devlet yönetimini ele geçirdiği ya da devlet yönetiminde polislerin etkili olduğu bir devlet türü değildir[9]. Polis deyimi ile anlatılmak istenen, ülkede güvenlik ve düzeni sağlamakla görevli bulunan kolluk kuvvetleri olmayıp, devlet ve iktidarın sınırsız yetki ve otoritesidir[10]. Polis devleti deyimi ile adlandırılan sınırsız ve kontrolsüz iç kamu kudreti, idarenin hukuka, yargı denetimine bağlı olmadığını gösteren devlet tipi olarak ifade edilmiştir[11]. Polis devletinde de hukuk kuralları vardır[12]; ancak bu hukuk kuralları sadece vatandaşlar için geçerlidir[13].

Almanya'da ortaya çıkan[14] hazine teorisi, idare edilenlerin idareye karşı korunmasını sağlamak için ortaya çıkmıştır[15]. Hazine teorisi ile birlikte, hakları ihlâle uğrayanlara malî bakımdan tazmin edilerek karşılık sağlanmıştır[16]. Hazine teorisine göre, devletin hazinesi, hükümdarın dışında ve ondan bağımsız bir özel tüzel kişilik olarak kabul edilmiştir[17]. Bu bağlamda, hazine teorisine göre, kamu malları, hükümdara değil, özel hukuk hükümlerine göre çalışan hazineye aitti[18]. Dolayısıyla hazineyi dava etmek, devleti dava etmek sayılmamıştır[19].

[3] Akyılmaz, Bahtiyar & Sezginer, Murat & Kaya, Cemil (2014), Türk İdare Hukuku, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 104; Gözler, Kemal & Kaplan, Gürsel (2014a), İdare Hukukuna Giriş, 19. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, s. 23; Gözler, Kemal & Kaplan, Gürsel (2014b), Kısa İdare Hukuku, 7. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, s. 25; Gözler, Kemal & Kaplan, Gürsel (2015), İdare Hukuku Dersleri, 16. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, s. 60.
[4] Kırışık, Fatih (2012), İdare Hukuku, 2. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık, s. 16.
[5] Akyılmaz & Sezginer & Kaya, s. 104.
[6] Eroğlu, s. 33; Giritli, İsmet & Akgüner, Tayfun (1985), İdare Hukuku Dersleri (Giriş), İstanbul: Filiz Kitabevi, s. 25; Giritli, İsmet & Akgüner, Tayfun (1993), İdare Hukuku (Giriş), İstanbul: Der Yayınları, s. 35; Giritli, İsmet & Bilgen, Pertev & Akgüner, Tayfun (1998), İdare Hukuku (Giriş), İstanbul: Der Yayınları, s. 39.
[7] Günday, Metin (2011), İdare Hukuku, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 10. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, s. 37-38. Ayrıca benzer bir tanım için bkz. Kırışık, s. 17.
[8] Karatepe, s. 22.
[9] Kırışık, s. 16.
[10] Karatepe, s. 22. Ayrıca benzer bir ifade için bkz. Akyılmaz & Sezginer & Kaya, s. 104-105.
[11] Eroğlu, s. 33.
[12] Canatan, Bilal (2009), İdare Hukuku, 2. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık, s. 13.
[13] Kırışık, s. 17.
[14] Eroğlu, s. 34; Kalabalık, Halil (2004), İdare Hukuku Dersleri, İstanbul: Değişim Yayınları, s. 33; Gözübüyük, A. Şeref & Tan, Turgut (2010), İdare Hukuku Cilt 1 Genel Esaslar, Güncelleştirilmiş 7. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 38; Günday, s. 38.
[15] Kalabalık, s. 33; Gözübüyük & Tan, s. 38.
[16] Eroğlu, s. 34.
[17] Fındıklı, s. 17.
[18] Kalabalık, s. 33.
[19] Fındıklı, s. 17.

Hukuk devleti, devletin bütün eylem ve işlemlerinin hukuka uygun olarak gerçekleştirilmesini esas alan, hukuka bağlı, bütün faaliyetlerinde hukukun egemen olduğu devlettir; kendi çıkardığı hukukla devletin kendisini bağlamasıdır[20]. Hukuk devleti anlayışında devletin tüm faaliyetlerinin hukuka bağlı olması esastır[21]. Hukuk devletinde devlet, hukuka dayanarak[22] ve hukuki bir şekilde, hukuk aracılığıyla davranışlarını sergiler[23]. Hukuk devleti ilkesi, devletin tüm organ ve makamlarının hukuka uygun davranmakla yükümlü olduğu, böylece, birey haklarının devlet otoritesi karşısında etkin olarak korunduğu bir sistem olarak tanımlanabilir[24]. Hukuk devleti anlayışında devlet, sadece hukuku yapan bir kuvvet olmayıp, yapmış olduğu hukuk kurallarına kendisi de bağlı olan bir kuvvettir[25]. Genel olarak hukuk devleti denildiğinde, yönetilenlere hukuk güvenliği sağlayan devlet düzeni anlaşılır[26]. Hukuk devleti kavramı, vatandaşların hukuki güvenlik içinde bulundukları, devletin eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu bir sistemi anlatır[27].

II. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti Kavramı: Tanım ve Özellikler

1982 Anayasasının "Cumhuriyetin nitelikleri" kenar başlıklı 2. maddesinde; *"Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir."* denilerek, hukuk devletinin, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin niteliklerinden biri olduğu açıkça vurgulanmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki; hukuk devleti ilkesi, ilk defa 1961 Anayasası ile bir anayasa metninde yer almıştır[28].

Yine 1982 Anayasasının "Değiştirilemeyecek hükümler" kenar başlıklı 4. maddede ise *"Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2 nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez."* ifadelerine yer verilerek, Cumhuriyetin niteliklerinin değiştirilemeyeceği hatta değiştirilmesinin teklif edilemeyeceği hususu da açıkça belirtilmiştir. Bu denli büyük bir öneme sahip hukuk

[20] Demirağ, Fahrettin (2005), "Hukuk Devleti, Adil Yargılanma Hakkı ve Askeri Yargı" Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 59, s. 117-118.
[21] Akyılmaz & Sezginer & Kaya, s. 108-109.
[22] Eroğlu, s. 35.
[23] Atay, Ender Ethem (2012), İdare Hukuku, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 102.
[24] Yazıcı, Serap (2005), "Avrupa Birliği Süreci: Ulus Devletten Ulusüstü Devlete Geçişte Hukuk Devletinin Değişen İçeriği" Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD), C. 54, S. 4, s. 77.
[25] Karatepe, s. 23.
[26] Balta, Tahsin Bekir (1964), Kısa İdare Hukuku I (Ders Notları), Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Âmme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları, s. 8; Gözübüyük, A. Şeref (2000a), Anayasa Hukuku - Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Güncelleştirilmiş 9. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 163; Gözübüyük, A. Şeref (2000b), Yönetim Hukuku, Güncelleştirilmiş 14. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 21; Gözübüyük & Tan, s. 38.
[27] Özbudun, Ergun (1998), Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 89; Atay, Ender Ethem (2006), İdare Hukuku Cilt - 1, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 53; Atay (2012), s. 103.
[28] Şahin, Adil (2014), Batı'lı Anlamda Özgürlük Versus İktidar, Trabzon: Celepler Matbaacılık, s. 282.

devleti kavramı, tanım ve özellikleri ile Anayasa Mahkemesinin[29] yüzlerce kararına konu olmuştur.

a) Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devletinin Tanımı

Anayasa Mahkemesinin yapmış olduğu ilk[30] hukuk devleti tanımı, 1963 yılındaki bir kararında[31] görülmektedir. Bu kararda, hukuk devleti için şu ifadeler kullanılmıştır: *"...insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyucu, adil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini zorunlu sayan ve bütün faaliyetlerinde hukuka ve Anayasa'ya uyan bir devlet...."*. Anayasa Mahkemesi, yapmış olduğu bu ilk tanımda, insan hakları, adil bir hukuk düzeni ve bütün faaliyetlerin hukuka ve Anayasaya uygunluğu hususlarına dikkat çekmiştir. O halde Anayasa Mahkemesine göre; devletin tüm faaliyetlerinde hukuka ve Anayasaya uyması, insan haklarına saygı göstererek insan haklarını koruması, adil bir hukuk düzeni kurarak bu düzeni devam ettirmeyi zorunlu görmesi, hukuk devletinin temelini teşkil etmektedir. Burada yer alan ifadeler ve temel nitelikler, Anayasa Mahkemesinin ilerleyen tarihlerdeki birçok kararında da yer almış ve başka tanımlara da bir anlamda ışık ve rehber olmuştur.

Anayasa Mahkemesinin yine aynı kararında, "*Hukuk devletinde kanun koyucu organ da dâhil olmak üzere, devletin bütün organları üstünde hukukun mutlak bir hâkimiyeti haiz olması, kanun koyucunun yasama faaliyetlerinde kendisini herzaman Anayasa ve hukukun üstün kuralları ile bağlı tutması lâzımdır."* ifadelerine yer verilmiştir. Buna göre; hukuk devletinde, yasama organı da dâhil olmak üzere, devletin tüm organlarının üzerinde hukukun hâkimiyeti bulunmaktadır. Yani devlet, tüm organlarıyla birlikte, hukuk kurallarıyla bağlı olmalıdır. Ayrıca hukuk devletinde, yasama organı, mutlaka Anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla bağlı olmalıdır. Belirtmek gerekir ki; faaliyete geçtikten[32] yaklaşık bir yıl sonra, Anayasa Mahkemesinin hukuk devleti kavramı hakkında bu denli temel ve esaslı açıklamalarda bulunmasının önemi büyüktür.

Anayasa Mahkemesi, 1965 tarihinde verdiği bir kararda[33] ise, ilk tanıma göre oldukça kısa bir tanımlamada bulunmuştur. *"Hukuk devleti de, bütün faaliyetlerinde hukukun hakim olduğu bir devlet düzenidir."* şeklinde yapılan bu tanımda, Anayasa

[29] Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası ile hukuk sistemimize girmiştir. İlk olarak 1961 Anayasasının 145-152 maddelerinde Anayasa Mahkemesi düzenlenmiş ve sonrasında 22.04.1962 tarih ve 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır. (RG Tarih: 25.04.1962, Sayı: 11091)

[30] Tespit edebildiğimiz kadarıyla.

[31] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1963/124, K: 1963/243, T: 11.10.1963 (RG Tarih: 04.12.1963, Sayı: 11572). Ayrıca belirtmek gerekir ki; bu çalışmada değinilen Anayasa Mahkemesi kararlarına ulaşılırken, "HukukTürk Hukuk Veri Tabanı"ndan (http://www.hukukturk.com) (Erişim Tarihi: 26.06.2016) faydalanılmıştır.

[32] *"Anayasa Mahkemesi, 28.08.1962 tarihinde resmen çalışmaya başlamış; ilk toplantı 01.09.1962'de yapılarak, ilk karar 05.09.1962'de verilmiştir."* Anayasa Mahkemesinin tarihçesi hakkında daha detaylı açıklamalar için bkz. http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/mahkemehakkinda/kisatarihce/dundenbuguneanayasa.html (Erişim Tarihi: 26.06.2016)

[33] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1963/173, K: 1965/40, T: 26.09.1965 (RG Tarih: 25.07.1967, Sayı: 12656). Ayrıca benzer bir tanım için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1989/11, K: 1989/48, T: 12.12.1989 (RG Tarih: 22.01.1990, Sayı: 20410).

Mahkemesi, sadece hukukun, devletin bütün faaliyetlerine hâkim olması gerektiği hususunu vurgulamıştır.

Yukarıda verilen hukuk devleti tanımları, Anayasa Mahkemesinin 1966 tarihli bir kararında[34] ise biraz daha genişletilmiştir. Bu bağlamda, işlem ve eylemlerin yargı denetimine bağlı olması hususu, hukuk devleti kavramına eklenmiştir. Anılan kararda, "*Hukuk Devleti demek, insan haklarına saygı gösteren ve bu haklan koruyucu, âdil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan bütün davranışlarında hukuk ve Anayasa'ya uyan, bütün işlem ve eylemleri yargı denetimine bağlı bulunan bir Devlet demektir.*" ifadelerine yer verilerek daha düzenli bir tanım yapılmıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin daha sonraki bazı kararlarında[35] ise, kurulması gereken hukuk düzeninin adaletli olmasının yanında eşitliğe de uygun olması gerektiği de belirtilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, 1977 tarihli bir kararında[36], "insan hakları" kavramı yerine "kişi hak ve özgürlükleri" kavramını kullanmayı tercih ederek şöyle bir tanım yapmıştır: *"Hukuk devleti, kısaca; kişi hak ve özgürlüklerine saygı gösteren, bu hakları koruyan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini zorunlu kılan, bütün çalışmalarında hukuka ve Anayasa'ya uyan devlet demektir."* Anayasa Mahkemesi, ilerleyen tarihli başka bir kararında[37] ise, "temel hak ve özgürlükler" kavramını kullanarak benzer bir tanım yapmıştır.

Anayasa Mahkemesince, 1989 tarihli bir kararda[38], hukuk devleti kavramı hakkında oldukça geniş bir tanım yapılmıştır. Bu kararda, *"Hukuk devleti, insan haklarına saygı gösteren, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her eylem ve işlemi hukuka uygun olan, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurulup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayıp yargı denetimine açık olan, yasaların üstünde Yasakoyucunun da bozamayacağı temel hukuk ilkeleri ve Anayasa'nın bulunduğu bilincinden uzaklaştığında geçersiz kalacağını bilen devlettir."* denilerek hukuk devletinin Anayasaya aykırı durum ve tutumlardan kaçındığı, hukuku tüm organlarına egemen kıldığı, kanunların da üstünde kanun koyucunun dahi bozamayacağı temel hukuk ilkelerinin bulunduğu bilincinden uzaklaşılmaması gerektiği gibi önemli hususlara dikkat çekilmiştir.

[34] Anayasa Mahkemesi, E: 1966/11, K: 1966/44, T: 29.11.1966 (RG Tarih: 27.12.1967, Sayı: 12787).
[35] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1979/38, K: 1980/11, T: 29.01.1980 (RG Tarih: 15.5.1980, Sayı: 16989); E: 1984/1, K: 1984/2, T: 01.03.1984.
[36] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1977/36, K: 1977/130, T: 03.11.1977 (RG Tarih: 24.2.1978, Sayı: 16210). Ayrıca benzer tanımlar için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1995/39, K: 1995/45, T: 19.09.1995; E: 1995/41, K: 1995/61, T: 07.12.1995.
[37] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1996/66, K: 1997/7, T: 31.01.1997 (RG Tarih: 28.10.1997, Sayı: 23154).
[38] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1988/34, K: 1989/26, T: 21.06.1989 (RG Tarih: 05.12.1989, Sayı: 20363). Ayrıca benzer bir tanım için bkz. E: 1992/8, K: 1992/39, T: 16.06.1992.

Anayasa Mahkemesi, 1993 tarihli bir kararında[39] da, yine uzun bir tanım yaparak, devletin bütün işlem ve eylemlerinin hukuk kurallarına uygunluğunun hukuk devletinin başlıca geçerlik koşulu olduğunu vurgulamıştır. *"Hukuk devleti, bütün işlem ve eylemlerinin hukuk kurallarına uygunluğunu başlıca geçerlik koşulu bilen, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurmayı amaçlayan ve bunu geliştirerek sürdüren, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, insan hak ve özgürlüklerini koruyup güçlendiren, Anayasa ve hukuk kurallarına bağlılığa özen gösteren, tüm işlem ve eylemlerini bağımsız yargının denetimine açık bulunan ve yasaların üstünde Anayasa ile yasakoyucunun da bozamayacağı temel hukuk ilkeleri bulunduğu bilincinde olan devlettir."* şeklinde yapılan bu kapsamlı tanımdaki hususlar, Anayasa Mahkemesinin ilerleyen tarihlerdeki birçok kararında da kendini göstermiştir. Ayrıca bu tanımın, yukarıdaki tanıma nazaran, daha fazla benimsendiği görülmektedir.

Anayasa Mahkemesinin, 1994 tarihli bir kararında[40], *"Hukuk devleti, eylem ve işlemlerinde Anayasa, yasalar ve hukukun genel ilkeleriyle kendini bağlı sayan devlettir."* şeklinde yapılan tanımda ise, hukuk devletinin eylem ve işlemlerinin sadece Anayasaya değil aynı zamanda kanunlara ve hukukun genel ilkelerine de uygun olması gerektiği ifade edilmiştir. Buradaki tanıma benzer şekilde, Anayasa Mahkemesinin başka bir kararında[41] ise, *"Hukuk devleti idarenin, tüm eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu devlettir."* ifadelerine yer verilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, 1995 tarihli bir kararında[42], yukarıdaki kapsamlı tanımlardan ziyade, daha kısa ve genel bir tanım yapmıştır. *"Hukuk Devleti, insan haklarına saygı gösteren, bu hakları koruyucu, adaletli bir hukuk düzeni kurup sürdürmekle kendisini yükümlü sayan, her etkinliğinde hukuka ve Anayasa'ya uyan, işlem ve eylemleri bağımsız yargı denetimine bağlı olan devlet demektir."* şeklinde yapılan bu tanımda dikkat çeken husus, yargı denetiminin bağımsız olması gerektiği vurgusudur. Ayrıca Anayasa Mahkemesi, bir kararında[43], *"Böyle bir düzenin kurulması, yasama,*

[39] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1993/21, K: 1993/30, T: 21.09.1993 (RG Tarih: 16.08.1995, Sayı: 22376). Ayrıca benzer tanımlar için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1995/7, K: 1995/35, T: 18.07.1995; E: 1999/24, K: 1999/30, T: 13.07.1999; E: 1999/27, K: 1999/42, T: 24.11.1999; E: 2001/34, K: 2003/2, T: 14.01.2003; E: 2003/42, K: 2003/44, T: 27.05.2003; E: 2001/346, K: 2003/63, T: 11.06.2003; E: 2004/24, K: 2004/82, T: 17.06.2004; E: 2004/4, K: 2005/25, T: 04.05.2005; E: 2001/379, K: 2005/3, T: 06.01.2005; E: 2004/86, K: 2004/110, T: 29.09.2004; E: 2005/55, K: 2006/4, T: 05.01.2006; E: 2002/47, K: 2006/1, T: 05.01.2006; E: 2005/89, K: 2006/120, T: 22.12.2006; E: 2004/17, K: 2007/59, T: 17.05.2007; E: 2007/21, K: 2008/40, T: 17.01.2008; E: 2008/39, K: 2008/134, T: 22.07.2008; E: 2006/147, K: 2008/144, T: 18.09.2008; E: 2007/9, K: 2009/49, T: 12.03.2009; E: 2006/95, K: 2009/144, T: 15.10.2009; E: 2007/16, K: 2009/147, T: 15.10.2009; E: 2008/91, K: 2010/54, T: 01.04.2010.

[40] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1993/29, K: 1994/1, T: 11.01.1994 (RG Tarih: 13.11.1997, Sayı : 23169).

[41] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1996/13, K: 1998/40, T: 23.06.1998 (RG Tarih: 24.05.2000, Sayı: 24058).

[42] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1994/75, K: 1995/4, T: 07.02.1995 (RG Tarih: 08.05.1998, Sayı: 23336). Ayrıca benzer tanımlar için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1995/27, K: 1995/47, T: 21.09.1995; E: 1995/46, K: 1995/49, T: 21.09.1995; E: 1995/42, K: 1995/53, T: 28.09.1995; E: 1995/15, K: 1995/55, T: 05.10.1995; E: 1996/72, K: 1997/51, T: 15.05.1997; E: 1996/62, K: 1997/57, T: 17.06.1997; E: 1996/59, K: 1997/70, T: 09.12.1997; E: 1997/1, K: 1998/23, T: 26.05.1998; E: 1998/48, K: 1998/85, T: 22.12.1998; E: 1999/11, K: 1999/29, T: 13.07.1999; E: 2001/493, K: 2002/11, T: 08.01.2002; E: 2002/5, K: 2002/14, T: 15.01.2002; E: 2001/293, K: 2002/28, T: 13.02.2002; E: 2001/343, K: 2002/41, T: 27.03.2002; E: 2002/61, K: 2002/43, T: 17.04.2002; E: 2002/31, K: 2002/58, T: 25.06.2002; E: 2002/38, K: 2002/89, T: 08.10.2002; E: 2002/55, K: 2003/8, T: 11.03.2003; E: 2005/55, K: 2006/4, T: 05.01.2006; E: 2001/226, K: 2006/119, T: 22.12.2006; E: 2003/105, K: 2007/98, T: 30.01.2008.

[43] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1994/75, K: 1995/4, T: 07.02.1995 (RG Tarih: 08.05.1998, Sayı: 23336). Ayrıca benzer ifadeler için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1995/27, K: 1995/47, T: 21.09.1995; E: 1995/46, K: 1995/49, T: 21.09.1995; E: 1995/42, K: 1995/53, T: 28.09.1995; E: 1996/62, K: 1997/57, T: 17.06.1997; E: 1998/48, K: 1998/85,

yürütme ve yargı alanına giren tüm işlem eylemlerin hukuk kuralları içinde kalması, temel hak ve özgürlüklerin, anayasal güvenceye bağlanmasıyla olanaklıdır." ifadelerine yer vererek hukuk devleti düzeninin gerçekleşebilmesi için temel hak ve özgürlükler hakkındaki anayasal güvencelere vurgu yapmıştır.

Anayasa Mahkemesi, 2000 tarihli bir kararında[44] yaptığı tanımda ise, daha önce kullandığı "insan haklarına saygılı" ifadesi yerine, ilk kez, "insan haklarına dayanan" ifadesine yer vermiştir. *"Hukuk devleti, insan haklarına dayanan, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, eylem ve işlemleri hukuka uygun olan, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayan, yargı denetimine açık, yasaların üstünde yasakoyucunun da bozamayacağı temel hukuk ilkeleri ve Anayasa'nın bulunduğu bilincinde olan ve hukuk güvenliğini sağlayan devlettir."* şeklinde yapılan bu tanım, daha öncekilerle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Fakat belirtildiği üzere, bu tanımda ilk kez, hukuk devletinin insan haklarına dayandığı ifade edilmiştir. Anayasa Mahkemesinin daha sonraki başka bir kararında[45] ise, "temel hak ve özgürlüklere dayanan" ifadesi tercih edilerek, *"Hukuk devleti, temel hak ve özgürlüklere dayanan, bu hakların korunup güçlenmelerine olanak sağlayan, adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayan, eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açık olan devlettir."* şeklinde bir tanım yapılmıştır.

Anayasa Mahkemesinin, "insan haklarına dayanan" ifadesini vurguladığı 2000 tarihli başka bir kararında[46] yer alan *"Hukuk devleti ise, eylem ve işlemleri hukuka uygun, insan haklarına dayanan, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda eşitliği gözeten adil bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, hukuk güvenliğini sağlayan bu bağlamda kazanılmış hakları da güvence altına alan devlettir."* şeklindeki tanım, ilerleyen tarihlerdeki birçok karara ışık olmuştur. Bu bağlamda, öne çıkan 2009 tarihli[47] tanım şu şekildedir: *"Hukuk devleti, eylem ve işlemleri hukuka uygun olan, insan haklarına dayanan, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adil bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayan ve yargı denetimine açık olan*

T: 22.12.1998; E: 1999/11, K: 1999/29, T: 13.07.1999; E: 2001/293, K: 2002/28, T: 13.02.2002; E: 2003/105, K: 2007/98, T: 30.01.2008.

[44] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2000/21, K: 2000/16, T: 06.07.2000 (RG Tarih: 29.11.2000, Sayı: 24245).

[45] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2008/96, K: 2011/3, T: 06.01.2011 (RG Tarih: 14.05.2011, Sayı: 27934).

[46] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2000/16, K: 2000/17, T: 20.07.2000 (RG Tarih: 09.11.2004, Sayı: 25638).

[47] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2006/99, K: 2009/9, T: 15.01.2009 (RG Tarih: 08.07.2009, Sayı: 27282). Ayrıca benzer tanımlar için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2008/54, K: 2011/45, T: 10.03.2011; 2010/106, K: 2011/55, T: 17.03.2011; E: 2009/56, K: 2011/71, T: 28.04.2011; E: 2010/79, K: 2012/9, T: 19.01.2012; E: 2010/41, K: 2012/19, T: 09.02.2012; E: 2011/19, K: 2012/33, T: 01.03.2012; E: 2011/9, K: 2012/44, T: 22.03.2012; E: 2012/96, K: 2012/206, T: 27.12.2012; E: 2011/42, K: 2013/60, T: 09.05.2013; E: 2014/149, K: 2014/151, T: 02.10.2014; E: 2013/48, K: 2014/198, T: 25.12.2014; E: 2012/107, K: 2013/90, T: 10.07.2013; E: 2013/43, K: 2013/168, T: 26.12.2013; E: 2014/164, K: 2015/12, T: 14.01.2015; E: 2014/138, K: 2015/7, T: 14.01.2015; E: 2014/167, K: 2015/27, T: 05.03.2015; E: 2014/144, K: 2015/29, T: 19.03.2015; E: 2015/34, K: 2015/48, T: 13.05.2015; E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015.

devlettir." Anayasa Mahkemesinin daha sonraki bazı kararlarında[48] ise, ayrıca "hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan" ifadesine de yer verilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin 2007 tarihli bir kararında[49], hukuk devletinin Anayasaya ve hukukun üstün kurallarına bağlı olmaya özen gösterdiği yönüne vurgu yapılmış ve şu şekilde bir tanım yapılmıştır: *"Hukuk devleti, tüm işlem ve eylemleri bağımsız yargı denetimine açık, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurmayı ve sürdürmeyi amaç edinmiş, Anayasa ve hukukun üstün kurallarına bağlılığa özen gösteren devlettir."*

Anayasa Mahkemesinin 2012 tarihli bir kararında[50], hukuk devletinin hukuk güvenliğini sağlayabilmesi yönüne dikkat çekilerek, *"Hukuk devleti, eşitlik temelinde adaletli bir hukuk düzeni kurup, bunu geliştirerek sürdüren ve evrensel ilkelerden biri olan hukuk güvenliğini gerçekleştirebilen devlettir."* şeklinde bir tanım yapılmıştır.

Anayasa Mahkemesinin 2015 tarihli bir kararında[51] da hukuk güvenliği unsuru açıkça vurgulanmıştır. *"Hukuk devleti, eylem ve işlemleri hukuka uygun, insan haklarına dayanan, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, hukuk güvenliğini sağlayan, bütün etkinliklerinde hukuka ve Anayasa'ya uyan, işlem ve eylemleri bağımsız yargı denetimine bağlı olan devlettir."* şeklindeki bu tanımın, daha önceki tanımlarla büyük ölçüde benzerlik içerdiği de görülmektedir.

b) Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devletinin Özellikleri

Anayasa Mahkemesi, birçok kararında, hukuk devletinin gereklerine, unsurlarına ve özelliklerine de değinerek bu hususlarda önemli açıklamalara yer vermiştir. Anayasa Mahkemesi, hukuk devleti hakkında açıklamalarda bulunurken, hukuka bağlılığa dikkat çekmektedir. Anayasa Mahkemesine göre[52]; demokratik hukuk devleti ilkesi, hukuka bağlı, istikrarlı ve gerçekçi bir hürriyet rejimini ifade eder. Ayrıca benzer şekilde, hukuk devletinde, hukukun hâkimiyetini vurgulayan Anayasa Mahkemesine göre[53]; hukuk devleti ilkesi, devletin tüm organlarının üstünde hukukun mutlak bir egemenliğe sahip olmasını, yasa koyucunun da kendisini her zaman Anayasa ve hukukun temel kuralları ile bağlı saymasını gerektirir. Bu bağlamda, hukuk devletinde kanun koyucu organ da dahil olmak üzere, devletin bütün organları üstünde hukukun mutlak bir hakimiyeti haiz

[48] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2004/10, K: 2009/68, T: 02.06.2009 (RG Tarih: 03.02.2012, Sayı: 28193); E: 2009/34, K: 2010/72, T: 20.05.2010; E: 2008/77, K: 2010/77, T: 03.06.2010; E: 2008/44, K: 2011/21, T: 20.01.2011; E: 2013/34, K: 2013/74, T: 06.06.2013; E: 2014/89, K: 2015/3, T: 14.01.2015.

[49] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2007/39, K: 2007/53, T: 19.04.2007 (RG Tarih: 29.12.2007, Sayı: 26741). Ayrıca benzer bir tanım için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2008/39, K: 2008/134, T: 22.07.2008.

[50] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2011/53, K: 2012/27, T: 22.02.2012 (RG Tarih: 06.07.2012, Sayı: 28345).

[51] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2014/56, K: 2015/22, T: 05.03.2015 (RG Tarih: 12.06.2015, Sayı: 29384). Ayrıca benzer bir tanım için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015.

[52] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1963/16, K: 1963/83, T: 08.04.1963 (RG Tarih: 09.07.1963, Sayı: 11449); E: 1963/17, K: 1963/84, T: 08.04.1963.

[53] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1995/39, K: 1995/45, T: 19.09.1995 (RG Tarih: 20.04.1996, Sayı: 22617); E: 2001/226, K: 2006/119, T: 22.12.2006; E: 1996/72, K: 1997/51, T: 15.05.1997.

olması, kanun koyucunun yasama faaliyetlerinde kendisini her zaman Anayasa ve hukukun üstün kuralları ile bağlı tutması lazımdır.[54] Çünkü hukuk devleti, hukukun üstünlüğü temeline oturur[55].

Anayasa Mahkemesine göre[56]; demokratik hukuk devletinin temeli ve teminatı adalettir. Bu yüzden, hukuk devleti ilkesi, konulacak kurallarda adalet ve hakkaniyet ölçülerinin göz önünde tutulmasını gerektirir[57]. Ayrıca kamu hizmetlerinin düzeni ve sürekli biçimde yürütülmesi bir hukuk devletinin başta gelen görevlerindendir[58].

Hukuk devleti, devletin bütün organlarının, özellikle yasama ve yürütme organlarının işlemlerinde hukuka bağlı kalma ilkesinin benimsendiği bir devlettir[59]. Çünkü hukuk devleti niteliği, tüm devlet etkinliklerinin hukuk kurallarına uygun olmasını gerekli kılar[60]. Anayasa Mahkemesine göre[61]; hukuk devletinin temel koşulu bütün devlet işlem ve eylemlerinin hukuk kurallarına uygun olmasıdır. Hukuk devletinde, yönetimin tüm eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğu zorunludur[62]. Ayrıca hukuk devletinin gerçek anlam ve amacı, devletin tüm işlem ve eylemlerinin hukuk kurallarına uygun yürütülmesini gerekli kılar[63]. Bu eylem ve işlemlerin hukuk kurallarına uygunluğunun sağlanabilmesi anlamında, yargı denetimi kavramı ortaya çıkmaktadır.

Hukuk devletinin vazgeçilmez koşullarından birisi, idarenin yargısal denetimidir[64]. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesine göre[65]; hukuk devletinin temel özelliği, devlet içinde tüm kamusal yaşamın ve yönetimin yargı denetimi altında olmasıdır. Başka bir ifadeyle; yargı denetimi hukuk devletinin olmazsa olmaz koşuludur[66]. Çünkü hukuk devletinde hukuka aykırı işlemlerin yargı denetimine bağlı olması da önemli bir güvencedir[67]. Bu konuda ise, asıl önemli olan yargının bağımsız olmasıdır. Nitekim hukuk devletinin bir unsuru da yargı bağımsızlığıdır. Çünkü hukuk devleti, özünü yargının bağımsızlığında bulur[68]. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin bir

[54] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1963/124, K: 1963/243, T: 11.10.1963 (RG Tarih: 04.12.1963, Sayı: 11572). Benzer bir ifade için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1996/51, K: 1998/17, T: 13.05.1998.
[55] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1979/19, K: 1979/39, T: 09.10.1979 (RG Tarih: 16.01.1980, Sayı: 16871). Benzer bir ifade için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1992/40, K: 1992/55, T: 31.12.1992.
[56] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1963/99, K: 1964/38, T: 13.05.1964 (RG Tarih: 14.07.1964, Sayı: 11753).
[57] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1969/60, K: 1970/8, T: 10.02.1970 (RG Tarih: 15.12.1970, Sayı: 13695).
[58] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1973/23, K: 1974/2, T: 15.01.1974 (RG Tarih: 27.2.1974, Sayı: 14812).
[59] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1992/40, K: 1992/55, T: 31.12.1992 (RG Tarih: 24.04.1993, Sayı: 21561).
[60] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1995/39, K: 1995/45, T: 19.09.1995 (RG Tarih: 20.04.1996, Sayı: 22617).
[61] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1988/34, K: 1989/26, T: 21.06.1989 (RG Tarih: 05.12.1989, Sayı: 20363). Ayrıca benzer ifadeler için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1992/8, K: 1992/39, T: 16.06.1992; E: 1995/15, K: 1995/55, T: 05.10.1995; E: 1995/41, K: 1995/61, T: 07.12.1995; E: 1999/27, K: 1999/42, T: 24.11.1999; E: 2005/55, K: 2006/4, T: 05.01.2006.
[62] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1990/40, K: 1991/33, T: 01.10.1991 (RG Tarih: 07.02.1992, Sayı: 21135).
[63] Anayasa Mahkemesi, E: 1989/11, K: 1989/48, T: 12.12.1989 (RG Tarih: 22.01.1990, Sayı: 20410). Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi (AMKD), S. 25, s. 432.
[64] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1990/40, K: 1991/33, T: 01.10.1991 (RG Tarih: 07.02.1992, Sayı: 21135).
[65] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1996/13, K: 1998/40, T: 23.06.1998 (RG Tarih: 24.05.2000, Sayı: 24058).
[66] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2001/255, K: 2002/88, T: 08.10.2002 (RG Tarih: 26.02.2003, Sayı: 25032); E: 2003/105, K: 2007/98, T: 30.01.2008; E: 2008/77, K: 2010/77, T: 03.06.2010; E: 2014/149, K: 2014/151, T: 02.10.2014.
[67] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2002/31, K: 2002/58, T: 25.06.2002 (RG Tarih: 14.03.2006, Sayı: 26108).
[68] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2005/55, K: 2006/4, T: 05.01.2006 (RG Tarih: 20.11.2007, Sayı: 26706).

kararında[69], *"Hukuk devleti kendisini bağımsız yargısıyla korur."* denilerek hukuk devletinin koruyucusunun bağımsız yargı olduğu açıkça belirtilmiştir. Çünkü hukuk devleti, yargı bağımsızlığı ve hâkimlik teminatını göz önünde bulunduran, kişi güvenliğini sağlayarak her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu sürdüren devlettir[70].

Anayasa Mahkemesine göre[71]; devletin tüm işlem ve eylemlerinin hukuk kurallarına uygun olması anlayışı, kazanılmış haklara saygı duyulmasını da içermektedir. Bu bağlamda, *"...hukuk devleti ilkesinin gereklerinden birisi, bireylerin kazanılmış haklarına herkesin saygı göstermesini sağlamaktır... [72]"* ifadelerine yer veren Anayasa Mahkemesi, bu hususa özellikle dikkat çekmiştir. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin kazanılmış hak kavramı hakkında yaptığı bir tanıma göre[73]; *"Kazanılmış hak, kişinin bulunduğu statüden doğan, tahakkuk etmiş ve kendisi yönünden kesinleşmiş ve kişisel alacak niteliğine dönüşmüş haktır."* Ayrıca belirtmek gerekir ki; kazanılmış haklara saygı, hukuk güvenliği ilkesinin bir sonucudur[74].

Anayasa Mahkemesine göre; hukuk devletinin unsurlarından biri de, vatandaşlarına hukuk güvenliği sağlamasıdır[75]. Çünkü kişilere hukuk güvenliğinin sağlanması, hukuk devletinin ön koşullarındandır[76]. Hukuk devleti ilkesinin önkoşullarından biri olan hukuk güvenliği ile kişilerin hukuki güvenliğinin sağlanması amaçlanmaktadır[77].

Anayasa Mahkemesine göre[78]; hukuk devleti olmak, idare edilenlere hukuk güvenini sağlayan bir düzen kurmaktır. Ayrıca, bu güvence, yasama, yargı ve yürütme organlarının tüm işlemlerinin hukuk kuralları içinde kalması ile gerçekleşebilir[79]. Temel hak güvencelerinde korunan ortak değer[80] niteliğindeki hukuk güvenliği, kurallarda belirlilik ve öngörülebilirlik gerektirir[81]. Hukuk devletinde, bireylerin hukuk kurallarını

[69] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1988/32, K: 1989/10, T: 28.02.1989 (RG Tarih: 22.06.1989, Sayı: 20203).
[70] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2014/89, K: 2015/3, T: 14.01.2015 (RG Tarih: 24.06.2015, Sayı: 29396).
[71] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1995/7, K: 1995/35, T: 18.07.1995 (RG Tarih: 09.01.1997, Sayı: 22872).
[72] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1969/60, K: 1970/8, T: 10.02.1970 (RG Tarih: 15.12.1970, Sayı: 13695). Ayrıca benzer ifadeler için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2008/72, K: 2011/59, T: 30.03.2011; E: 2011/84, K: 2012/151, T: 11.10.2012; E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015.
[73] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2008/72, K: 2011/59, T: 30.03.2011 (RG Tarih: 23.07.2011, Sayı: 28003); E: 2011/84, K: 2012/151, T: 11.10.2012; E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015.
[74] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2008/72, K: 2011/59, T: 30.03.2011 (RG Tarih: 23.07.2011, Sayı: 28003); E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015.
[75] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2001/346, K: 2003/63, T: 11.06.2003 (RG Tarih: 08.11.2003, Sayı: 25283). Ayrıca benzer bir ifade için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2012/94, K: 2013/89, T: 10.07.2013.
[76] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2006/95, K: 2009/144, T: 15.10.2009 (RG Tarih: 08.01.2010, Sayı: 27456). Ayrıca benzer bir ifade için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015.
[77] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2010/106, K: 2011/55, T: 17.03.2011 (RG Tarih: 14.05.2011, Sayı: 27934); E: 2011/9, K: 2012/44, T: 22.03.2012.
[78] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1968/61, K: 1969/23, T: 29.04.1969 (RG Tarih: 15.12.1970, Sayı: 13695). Ayrıca benzer ifadeler için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1991/38, K: 1991/38, T: 24.10.1991; E: 1991/39, K: 1991/39, T: 24.10.1991; E: 1992/45, K: 1992/51, T: 03.12.1992; E: 1992/46, K: 1992/52, T: 03.12.1992; E: 1997/22, K: 1997/44, T: 08.04.1997; E: 2011/42, K: 2013/60, T: 09.05.2013.
[79] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1991/38, K: 1991/38, T: 24.10.1991 (RG Tarih: 17.09.1995, Sayı: 22407).
[80] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2004/17, K: 2007/59, T: 17.05.2007 (RG Tarih: 21.11.2007, Sayı: 26707).
[81] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2001/346, K: 2003/63, T: 11.06.2003 (RG Tarih: 08.11.2003, Sayı: 25283).

önceden bilmeleri, davranış ve tutumlarını bu kurallara göre güvenle düzene sokabilmeleri gerekir[82].

Hukuk devletinin sağlamakla yükümlü olduğu hukuk güvenliği, kişilerin, hukuk düzeninin koruması altındaki haklarını elde etmeleri için gereken her türlü önlemin alınmasını zorunlu kılar[83]. Başka bir deyişle; hukuk güvenliği, normların öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar[84]. Kişilerin, devlete güven duymaları, maddî ve manevî varlıklarını korkusuzca geliştirebilmeleri, temel hak ve özgürlüklerden yararlanabilmeleri ancak hukuk güvenliği ve üstünlüğünün sağlandığı bir hukuk düzeninde gerçekleşebilir[85]. Ayrıca hukuk güvenliği ve hukukun üstünlüğünün sağlanabilmesi için ise devletin her türlü işlem ve eyleminin yargı denetimine açık olması gerekir[86].

Hukuk devletinin temel unsurlarından birisi de belirliliktir[87]. Belirlilik ilkesi, hukuksal güvenlikle bağlantılı olup bireyin, yasadan, belirli bir kesinlik içinde, hangi somut eylem ve olguya hangi hukuksal yaptırımın veya sonucun bağlandığını, bunların idareye hangi müdahale yetkisini verdiğini bilmesidir[88]. Kişilerin yasak eylemleri önceden bilmeleri düşüncesine dayanan bu ilkeyle temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması amaçlanmaktadır[89]. Bu ilkeye göre, yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olması, ayrıca kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesi de gereklidir[90].

[82] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2005/145, K: 2009/112, T: 23.07.2009 (RG Tarih: 31.03.2010, Sayı: 27538); E: 2006/95, K: 2009/144, T: 15.10.2009.
[83] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1996/66, K: 1997/7, T: 31.01.1997 (RG Tarih: 28.10.1997, Sayı: 23154); E: 2009/34, K: 2010/72, T: 20.05.2010.
[84] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2004/10, K: 2009/68, T: 02.06.2009 (RG Tarih: 03.02.2012, Sayı: 28193). Ayrıca benzer ifadeler için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2005/145, K: 2009/112, T: 23.07.2009; E: 2006/95, K: 2009/144, T: 15.10.2009; E: 2006/95, K: 2009/144, T: 15.10.2009; E: 2009/29, K: 2010/66, T: 13.05.2010; E: 2010/106, K: 2011/55, T: 17.03.2011; E: 2011/53, K: 2012/27, T: 22.02.2012; E: 2012/94, K: 2013/89, T: 10.07.2013; E: 2013/84, K: 2014/183, T: 04.12.2014; E: 2015/35, K: 2015/40, T: 22.04.2015; E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015.
[85] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2009/34, K: 2010/72, T: 20.05.2010 (RG Tarih: 30.12.2010, Sayı: 27801); E: 2012/107, K: 2013/90, T: 10.07.2013.
[86] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2012/107, K: 2013/90, T: 10.07.2013 (RG Tarih: 22.11.2013, Sayı: 28829).
[87] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2004/10, K: 2009/68, T: 02.06.2009 (RG Tarih: 03.02.2012, Sayı: 28193); E: 2009/29, K: 2010/66, T: 13.05.2010; E: 2011/53, K: 2012/27, T: 22.02.2012; E: 2011/19, K: 2012/33, T: 01.03.2012; E: 2011/84, K: 2012/151, T: 11.10.2012; E: 2012/94, K: 2013/89, T: 10.07.2013; E: 2012/87, K: 2014/41, T: 27.02.2014; E: 2013/84, K: 2014/183, T: 04.12.2014; E: 2015/34, K: 2015/48, T: 13.05.2015; E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015.
[88] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2004/10, K: 2009/68, T: 02.06.2009 (RG Tarih: 03.02.2012, Sayı: 28193). Ayrıca benzer ifadeler için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2009/29, K: 2010/66, T: 13.05.2010; E: 2011/53, K: 2012/27, T: 22.02.2012; E: 2013/84, K: 2014/183, T: 04.12.2014.
[89] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2012/87, K: 2014/41, T: 27.02.2014 (RG Tarih: 26.07.2014, Sayı: 29072).
[90] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2004/10, K: 2009/68, T: 02.06.2009 (RG Tarih: 03.02.2012, Sayı: 28193); E: 2009/29, K: 2010/66, T: 13.05.2010; E: 2011/53, K: 2012/27, T: 22.02.2012; E: 2012/94, K: 2013/89, T: 10.07.2013; E: 2012/87, K: 2014/41, T: 27.02.2014; E: 2013/84, K: 2014/183, T: 04.12.2014; E: 2015/34, K: 2015/48, T: 13.05.2015; E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015. Ayrıca benzer bir ifade için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2011/84, K: 2012/151, T: 11.10.2012.

Yasaların belirgin ve öngörülebilir olması da hukuk devletinin gereğidir[91]. Hukuk devletinde yasa koyucu, Anayasa kurallarına bağlı olmak koşuluyla ihtiyaç duyduğu düzenlemeyi yapma yetkisine sahiptir[92]. Hukuk devletinde yasa koyucu, yasaların yalnız Anayasaya değil, evrensel hukuk ilkelerine de uygun olmasını sağlamakla yükümlüdür[93]. Başka bir deyişle; hukuk devletinde, yasa koyucunun Anayasanın açık kurallarıyla birlikte, hukukun bilinen ve tüm uygar ülkelerde benimsenen ilkelerine uygun davranması gerekir[94].

Anayasa Mahkemesinin belirttiği üzere[95]; hukuk devleti ilkesinin öğeleri arasında yasaların kamu yararına dayanması ilkesi de vardır. Yasaların kamu yararının sağlanması amacına yönelik olması, genel, objektif, adil kurallar içermesi ve hakkaniyet ölçütlerini gözetmesi hukuk devleti olmanın gereğidir[96]. Bu ilkenin anlamı kamu yararı düşüncesi olmaksızın herhangi bir yasa kuralının konulamayacağıdır[97]. Bu ilke gereğince, yasama işlemlerinin bireysel yararları değil, kamu yararını gerçekleştirmek amacıyla yapılması zorunludur[98]. Ayrıca Anayasa Mahkemesine göre[99]; kamu yararı kavramı, genel bir ifadeyle, özel veya bireysel çıkarlardan ayrı ve bunlara üstün olan toplumsal yararı ifade etmektedir.

Hukuk devletinin önemli unsurlarından biri de hak ve özgürlüklerin tanınıp güvenceye bağlanmasıdır[100]. Hukuk devletinin başlıca amacı, kamu gücü karşısında kişinin hak ve özgürlüklerini korumaktır[101]. Ayrıca hak ve özgürlüklerin kurumsal güvencelere bağlanması zorunludur[102]. Çünkü temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmadığı, hukukun evrensel kurallarına saygı gösterilmediği ve adaletli bir düzenin gerçekleşmediği bir ortamda hukuk devletinden söz edilemez[103].

[91] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2006/99, K: 2009/9, T: 15.01.2009 (RG Tarih: 08.07.2009, Sayı: 27282).
[92] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2007/9, K: 2009/49, T: 12.03.2009 (RG Tarih: 25.06.2009, Sayı: 27269); E: 2008/91, K: 2010/54, T: 01.04.2010.
[93] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2001/346, K: 2003/63, T: 11.06.2003 (RG Tarih: 08.11.2003, Sayı: 25283); E: 2004/4, K: 2005/25, T: 04.05.2005.
[94] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2005/55, K: 2006/4, T: 05.01.2006 (RG Tarih: 20.11.2007, Sayı: 26706).
[95] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1990/13, K: 1990/30, T: 20.11.1990 (RG Tarih: 03.01.1992, Sayı: 21100). Ayrıca benzer ifadeler için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1991/38, K: 1991/38, T: 24.10.1991; E: 1991/39, K: 1991/39, T: 24.10.1991; E: 1992/45, K: 1992/51, T: 03.12.1992; E: 1992/46, K: 1992/52, T: 03.12.1992; E: 2005/89, K: 2006/120, T: 22.12.2006; E: 2007/39, K: 2007/53, T: 19.04.2007; E: 2008/39, K: 2008/134, T: 22.07.2008.
[96] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2005/55, K: 2006/4, T: 05.01.2006 (RG Tarih: 20.11.2007, Sayı: 26706); E: 2008/44, K: 2011/21, T: 20.01.2011; E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015.
[97] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2005/89, K: 2006/120, T: 22.12.2006 (RG Tarih: 22.11.2007, Sayı: 26708).
[98] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2007/39, K: 2007/53, T: 19.04.2007 (RG Tarih: 29.12.2007, Sayı: 26741). Ayrıca benzer ifadeler için bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2008/72, K: 2011/59, T: 30.03.2011; E: 2011/84, K: 2012/151, T: 11.10.2012; E: 2011/42, K: 2013/60, T: 09.05.2013; E: 2011/42, K: 2013/60, T: 09.05.2013; E: 2011/42, K: 2013/60, T: 09.05.2013; E: 2012/87, K: 2014/41, T: 27.02.2014; E: 2013/48, K: 2014/198, T: 25.12.2014; E: 2014/164, K: 2015/12, T: 14.01.2015; E: 2015/34, K: 2015/48, T: 13.05.2015; E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015.
[99] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2011/42, K: 2013/60, T: 09.05.2013 (RG Tarih: 25.7.2014, Sayı: 29071).
[100] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015 (RG Tarih: 11.06.2015, Sayı: 29383).
[101] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1990/40, K: 1991/33, T: 01.10.1991 (RG Tarih: 07.02.1992, Sayı: 21135).
[102] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1992/40, K: 1992/55, T: 31.12.1992 (RG Tarih: 24.04.1993, Sayı: 21561).
[103] Anayasa Mahkemesi, E: 1991/7, K: 1991/43, T: 12.11.1991 (RG Tarih: 23.07.1992, Sayı: 21293). Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi (AMKD), S. 27-2, s. 653.

Anayasa Mahkemesine göre[104]; hukuk devletinde asıl olan temel hak ve özgürlüklerin korunmasıdır. Bu bağlamda, hukuk devletinde kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin sağlanması ve korunması esas olduğundan, kişilere etkili hak arama imkânı sağlayan güvencelerin de tanınması gerekmektedir[105].

Hiç kuşkusuz kişinin hukuksal yönden geçerli araç ve yollardan hak arama özgürlüğüne sahip olması hukuk devleti ilkesinin temel kurallarından biridir[106]. Kişiye, hukuka uygun araç ve yollardan yararlanarak hakkına kavuşması olanağı tanınmasının, hukuk devletinin vazgeçilmez bir gereği olduğu tartışmasızdır[107]. Hak arama özgürlüğü demokratik hukuk devletinin vazgeçilmez unsurlarından biri olup tüm bireyler açısından mümkün olan en geniş şekilde güvence altına alınmalıdır[108].

Hukuk devleti ilkesi ve dolayısıyla hukukun üstünlüğü, aynı zamanda demokrasinin ve uygarlığın da temel ölçüleridir[109]. Hukuk devletinin ana ilkelerinden birisi de eşitliktir[110]. Hukuk Devleti ilkesi, özel yararlar için yasa çıkarılmamasını, hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınacak biçimde yasal düzenlemeler yapılmamasını gerekli kılar[111]. Hukuk devletinin belirgin özelliği yönetimde keyfiliğe izin vermemesi, yönetimin tüm işlemlerinde hukuka uygun hareket etmesidir[112]. Bu bağlamda, hukuk devleti ilkesi, özünde yönetimin hukukla bağlılığı, yöneticilerin şahsi ve keyfi iradesinin değil, hukukun hâkim olması anlamına gelmektedir[113].

Sonuç

Bir devletin, hukuka uygun ve hukuka bağlı şekilde hareket etmesini sağlayacak temel ilke olan hukuk devleti ilkesi, gerek öğretiye ve gerekse yüksek yargı organlarının kararlarına sıkça konu olmaktadır. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesinin hukuk devleti ilkesine özel bir önem verdiğini ve bu ilkeye yüzlerce kararında değindiğini görmek mümkündür. Nitekim Anayasa Mahkemesi, faaliyete geçtikten itibaren, önüne gelen uyuşmazlıkların birçoğunda, hukuk devleti ilkesinden hareket etmiştir.

Anayasa Mahkemesi, hukuk devleti kavramı hakkında, özellikle hukukun egemenliği, tüm devlet faaliyetlerinin hukuka uygunluğu, bağımsız yargı denetimi, adaletli bir hukuk düzeni, insan hakları, hukuk güvenlik ve belirlilik, eşitlik vb. gibi temel

[104] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1996/66, K: 1997/7, T: 31.01.1997 (RG Tarih: 28.10.1997, Sayı: 23154).
[105] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2012/107, K: 2013/90, T: 10.07.2013 (RG Tarih: 22.11.2013, Sayı: 28829); E: 2014/149, K: 2014/151, T: 02.10.2014.
[106] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1993/21, K: 1993/30, T: 21.09.1993 (RG Tarih: 16.08.1995, Sayı: 22376).
[107] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1996/66, K: 1997/7, T: 31.01.1997 (RG Tarih: 28.10.1997, Sayı: 23154).
[108] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2014/89, K: 2015/3, T: 14.01.2015 (RG Tarih: 24.06.2015, Sayı: 29396); E: 2014/177, K: 2015/49, T: 14.05.2015.
[109] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1992/40, K: 1992/55, T: 31.12.1992 (RG Tarih: 24.04.1993, Sayı: 21561).
[110] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1992/45, K: 1992/51, T: 03.12.1992 (RG Tarih: 17.09.1995, Sayı: 22407); E: 1992/46, K: 1992/52, T: 03.12.1992.
[111] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 1992/38, K: 1993/5, T: 02.02.1993 (RG Tarih: 17.12.1993, Sayı: 21791).
[112] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2008/42, K: 2008/167, T: 20.11.2008 (RG Tarih: 18.03.2009, Sayı: 27173).
[113] Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 2012/96, K: 2012/206, T: 27.12.2012 (RG Tarih: 25.05.2013, Sayı: 28657).

esaslara vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, önemli ve kapsamlı açıklamalara yer veren Anayasa Mahkemesi, hukuk devleti ilkesini, demokrasinin ve uygarlığın temel ölçüsü olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Anayasa Mahkemesince verilen kararlar genel olarak düşünüldüğünde; hukuk devletinde, tüm devlet faaliyetlerine keyfiliğin değil hukukun egemen olduğu ve devletin hukuki sınırlar dışına çıkmadan hareket etmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Kaynakça

Akyılmaz, Bahtiyar & Sezginer, Murat & Kaya, Cemil (2014), Türk İdare Hukuku, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Anayasa Mahkemesi: http://www.anayasa.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 26.06.2016)

Atay, Ender Ethem (2006), İdare Hukuku Cilt - 1, Ankara: Gazi Kitabevi.

Atay, Ender Ethem (2012), İdare Hukuku, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi.

Balta, Tahsin Bekir (1964), Kısa İdare Hukuku I (Ders Notları), Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Âmme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları.

Canatan, Bilal (2009), İdare Hukuku, 2. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.

Demirağ, Fahrettin (2005), "Hukuk Devleti, Adil Yargılanma Hakkı ve Askeri Yargı" Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 59, s. 116-197.

Eroğlu, Hamza (1984), İdare Hukuku, 4. Bası, Ankara: Işın Yayıncılık.

Fındıklı, Remzi (2012), İdare Hukuku, 4. Baskı, Ankara: Uzman Kariyer Yayınları.

Giritli, İsmet & Akgüner, Tayfun (1985), İdare Hukuku Dersleri (Giriş), İstanbul: Filiz Kitabevi.

Giritli, İsmet & Akgüner, Tayfun (1993), İdare Hukuku (Giriş), İstanbul: Der Yayınları.

Giritli, İsmet & Bilgen, Pertev & Akgüner, Tayfun (1998), İdare Hukuku (Giriş), İstanbul: Der Yayınları.

Gözler, Kemal & Kaplan, Gürsel (2014a), İdare Hukukuna Giriş, 19. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Gözler, Kemal & Kaplan, Gürsel (2014b), Kısa İdare Hukuku, 7. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Gözler, Kemal & Kaplan, Gürsel (2015), İdare Hukuku Dersleri, 16. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Gözübüyük, A. Şeref (2000a), Anayasa Hukuku - Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Güncelleştirilmiş 9. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi.

Gözübüyük, A. Şeref (2000b), Yönetim Hukuku, Güncelleştirilmiş 14. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi.

Gözübüyük, A. Şeref & Tan, Turgut (2010), İdare Hukuku Cilt 1 Genel Esaslar, Güncelleştirilmiş 7. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi.

Günday, Metin (2011), İdare Hukuku, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 10. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.

HukukTürk Hukuk Veri Tabanı: http://www.hukukturk.com (Erişim Tarihi: 26.06.2016)

Kalabalık, Halil (2004), İdare Hukuku Dersleri, İstanbul: Değişim Yayınları.

Karatepe, Şükrü (1988), İdare Hukuku, İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Kırışık, Fatih (2012), İdare Hukuku, 2. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.

Özbudun, Ergun (1998), Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.

Şahin, Adil (2014), Batı'lı Anlamda Özgürlük Versus İktidar, Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Yazıcı, Serap (2005), "Avrupa Birliği Süreci: Ulus Devletten Ulusüstü Devlete Geçişte Hukuk Devletinin Değişen İçeriği" Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD), C. 54, S. 4, s. 77-118.

ÇATI VE TERAS BAHÇELERİNDE TASARIM YAKLAŞIMLARI VE KULLANICI PSİKOLOJİSİ

Arş. Gör. Emre ÇUBUKÇU

Işık Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü

Özet

Günümüzde artan nüfusun, ihtiyaçlar doğrultusunda özellikle büyük şehirlerde, yüksek katlı binalarda konut, alışveriş-iş merkezleri gibi) birçok yapılar dikkat çekmektedir. Özellikle yeşil alanların azaltılıp, beton binaların yerini alması insanların gündelik hayatta yaşamış olduğu olumlu-olumsuz etkileri de beraberinde getirmektedir.

İnsanları sadece bina içinde yaşatmak olgusu yerine, binaların çatı ve teras bahçeleri gibi yeşil alanların tasarım yönüyle, ele alınarak sosyal hayatında, yaşanılabilir bir ortama dönüştürülmesi önem ve değer sağlandığı görülmektedir. Bununla birlikte çevreyi, yaşam kalitesini, doğa ile insan olgusunu bir arada tutarak büyükşehir hayatında yaşanılabilir bir hayat sunulmaktadır.

Yüksek katlı beton yapıların artması ve insanların çevre ile sosyal bağlarından uzaklaşmasına, yeşil alanların azaltılmasına sebebiyet vererek, kullanıcı (insan) psikolojisi açısından önemi de artmaktadır. Çalışmada, artan beton yapılarla birlikte ihtiyaçlar doğrultusunda oluşan çatı ve teras bahçelerinin tasarım yaklaşımlarında ortaya çıkan kullanıcı (insan) psikolojisi ele alınmaktadır. Bu yaklaşımla birlikte yüksek katlı bina, insan ve yeşil alanların yaratmış olduğu olumlu-olumsuz etkileri de karşılaştırılarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çatı ve teras bahçeleri, tasarım, psikoloji

1.GİRİŞ

Çatı ve teras bahçeleri, son yirmi yılda dünyadaki birçok ülkede özellikle Avrupa ülkelerinde çevresel birçok alanda önem ve değer kazanmasıyla birlikte, ülkemizde de etkisini 2000'li yılların başında göstermektedir. Hızla gelişen şehirlerde ihtiyaçlar doğrultusunda artan beton yapılar, birçok olumsuz etken yaratmasıyla birlikte ekolojik dengeyi sağlamak amacıyla da yeşil alanlar da alternatif çözümlemelerle karşımıza çıkmaktadır.

Büyük şehirlerdeki nüfus artışı ve ihtiyaçlar doğrultusunda artan beton yapılar (konut, alışveriş merkezi, otel vb.) hava kirliliği, hava dolaşımı gibi birçok etken yeşil alana ihtiyaç duyulmasını sağlamaktadır. Son yıllarda giderek artan çevre sorunu, şehirlerde yaşayan insanları ve diğer canlıları birçok konuda ihtiyaçları önem kazanmaktadır. Duyulan ihtiyaçlarla birlikte şehirlerdeki yapılan beton yapıların gerek estetik gerekse

çevre bilinci açısından birçok yapı da tasarım yaklaşımları içerisinde çözümlemekle birlikte karşımıza çıkmaktadır.

Çatı ve teras bahçeleri, özellikle alışveriş merkezi, otel, konut, kamu binaları ve birçok sosyal alanların bulunduğu yerlerde uygulanabilmektedir. Ülkemizde son yıllarda artan yapıların tasarım faktörleri de işin içine girerek özel bahçeler, yeşil alanlar görmemiz mümkündür. Farklı bir açıdan bakıldığında şehirlerde artan nüfusla birlikte merkezlerdeki rekreasyon ve açık alanların azalması, trafik sorunları, yapı sorunları gibi problemler yol açmaktadır. Mevcut olan yapılar(kentsel dönüşüm öncesi ve sonrasındaki yapılar dahil) değişik işlevlerinde beraberinde getirmektedir. Bu nedenle çatı ve teras bahçeleri, yeşil alanları önem ve değer kazandırmasıyla birlikte birçok yol, otopark, atıl kullanılmayan alanlar gibi amaç dışı alanlarda da tasarım yaklaşımlarıyla birlikte yeşil alan olgusunu ön plana çıkararak farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır.

2.Çatı ve Teras Bahçelerinin Tanımı, İşlevi ve Özellikleri

Çatı ve teras bahçeleri genel olarak zemin seviyesi ya da yüksek katlı binalarda gerçekleştirilmiş bir kültür peyzajı olarak, uygulanmış bitkilendirme ve tasarımsal yönüyle düzenlemeyi tanımlamaktadır. Yeşil alan tasarlama ve kentsel öneme sahip olan çatı ve teras bahçelerinin toplumsal rolü yüksek olan ortak kullanım mekanları olarak ta tanılanabilmektedir.

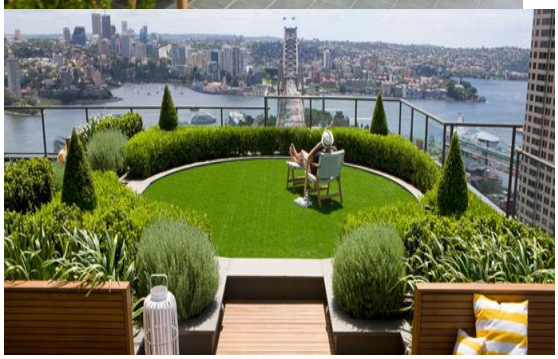

Şekil-1 Şekil-2 Konutlarda çatı ve teras bahçeleri örnekleri

(http://www.outdoordecorcentral.com/roof-garden-ideas/)

Çatı ve teras bahçelerinin amaçlarından biri; farklı insanların karşılaşması, tanışması, konuşması, kentsel yaşamı paylaşım duygusuyla birlikte, sosyalleşme dürtüsünü de empoze etmektedir. Hatta sosyal ihtiyaçların karşılanması, sosyo kültürel sürekliliğin

sağlanması ve gelişmesinin etki ettiği toplumsal iletişimin gerçekleştiği kültürel odaklı buluşma ve toplanma alanları olarak ta tanımlanabilmektedir.[1]

Zemin seviyesinde ya da yüksek katlı binalarda tasarım yaklaşımlarıyla birlikte belirli alanlarda, çatı ve teras bahçeleri uygulamaları yapılabilmektedir. Bununla birlikte yapılacak binanın hava şartları, bulunduğu çevre koşullarına göre de bitki ve tasarım çeşitlendirmeleri uygulanabilmektedir. Konut, işyeri, alışveriş merkezi, çok katlı otopark, hastane, üniversite gibi bir çok kamu binaları olmak üzere insanların yaşam ve sosyal alanlarında zaman geçirdikleri bahçeler olarak ta adlandırılabilmektedir.

Şekil-3 – Şekil-4 Zorlu Alışveriş Merkezi-İstanbul (www.zorlucenter.com.tr)

[1] EMÜR, Öğr. Gör. Dr. Semih Halil, ONSEKİZ, Öğr. Gör. Dilşen, 2007/1, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:22, (s.367-396)

Şekil.. – Şekil.. Kanyon Alışveriş Merkezi-İstanbul (www.kanyon.com.tr)

Çatı ve teras bahçelerinin özelliklerinden biri sahip oldukları yeşil alanlarda bitkilerin çeşit ve özelliklerine göre havadaki toz ve diğer kirli, zararlı maddeleri arındırmaya yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte havanın içindeki zararlı karbondioksit gazını emerek bulunduğu alana, çevreye oksijen verimi gerçekleştirmektedir. Temiz ve kirli hava arındırmasının haricinde bitki düzenlemelerinde kullanılan toprak, bitki materyalleri gibi ses yalıtımı özelliği de sağlayabilmektedir. Bina iç-dış çevresindeki gürültüyü azaltma özelliğine sahiptir.[2]

Belirli bir alan ya da sınırlayıcı yüzölçümü olmaksızın çatı ve teras bahçelerinde zemin seviyesi ya da yüksek katlı binalarda, yeşil alan ihtiyaçları haricinde beton yapılarda yaşayan ya da belirli bir zaman dilimi harcayan insanlar içinde ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitli alanlarda yaratılabilinmektedir. Kitap okuma, müzik dinleme, dinlenme gibi alanların yaratılarak tasarımsal boyutlarıyla birlikte çeşitli oturma ve dinlenme alanları yaratılabilinir. Günlük ya da herhangi bir zaman diliminde çeşitli spor aktiviteleri, yürüyüş ya da bir çok ihtiyaçların istek-talep üzerine değerlendirilebilir.

İhtiyaçlar doğrultusunda sadece insanların değil, diğer canlı varlıklar da ekolojik döngü çerçevesinde çatı ve teras bahçelerinin avantaj ve dezavantaj etki yaratabilecek hususlar mevcuttur. Çatı ve teras bahçelerinin bulunduğu alanda yeni bitki türlerinin yetişmesi, bulunduğu binanın toprak ve bitki örtüsüne göre ısı izolasyonuna katkı sağlaması gibi avantajları bulunmaktadır. Bununla birlikte diğer canlı türleri olan (kuş, arı, kelebek, böcek türleri gibi) yeni yaşama alanları yaratması, şehir ekolojisi, estetiği gibi bir çok açıdan yarar sağlaması ve insan sağlığı üzerinde (fizyolojik, psikolojik) bıraktığı olumlu etkilerdir. Dezavantaj sağlayacağı hususlarda mevcuttur. Çatı üzerinde tasarlanan teras ve bahçenin bina yapısına teknik olarak uygulanmadığı durumlarda fazla miktarda yük

[2] MENDLER, Sandra, ODELL, William, 2000, The HOK Guidebook to Sustainable Design

binmesi olası bir etkenle binaya zarar verebilir. Uygulamalı, tasarımsal boyutlardaki alanlarda maliyetinin yüksek olması (bulunduğu alan göre değişir.) sulama, drenaj, bakım gibi ek maliyetleri de beraberinde getirebilir.[3]

Arazi organizasyonu fonksiyonu ile kentlerin fiziksel alanların denge oluşturan unsurlarıdır. Kitle boşluk ayarlamasına yardımcı olurlar. Kent içindeki yeşil alanlar, araç trafiğini, yaya rekreasyon ve yerleşim alanlarından ayırmakla insanlar için trafik yönünden gereken güvenceyi sağlamış olurlar. Kentlerin formal yapılı binalarla meydana getirdiği katı kalıbı yumuşatarak kente organik bir karakter kazandırırlar[4]

Şekil-6 Atık, kullanılamayan yerlerde çatı ve teras bahçeleri olarak değerlendirme

(www.wildaboutgardens.org.uk)

Şekil-7 Çatı ve teras bahçeleri örnekleri

(http://inhabitat.com/new-post-submission-874/striking-green-roof-garden-by-hoerr-schaudt-landscape-architects-3)

Park alanları, kent içi yeşil alan oluşturma niteliği ile yeşil alan ve yapılı çevre arasında dengeli arazi kullanımının sağlanması açısından kentsel bir öneme sahip olmasının yanı sıra aynı zamanda toplumsal rolü yüksek olan ortak kullanım mekânlarıdır. Farklı insanların karşılaşması, tanışması, konuşması, kentsel yaşamı paylaşması gibi sosyal ihtiyaçların karşılanması ve sosyo-kültürel süreklilik ve gelişmenin sağlanması açısından, toplumsal iletişimin gerçekleştiği kültürel odak noktaları olarak da nitelendirilebilirler. Toplumsal boyuttaki bu ilişkiler, konut dokusu içerisinde etkin ortak kullanım mekanları oluşturulması, kentsel mekanın sosyal ve mekânsal boyutlarda daha etkili kullanılması ve mekanı oluşturan işlevlerin olabildiğince canlı tutulması amacında; anlam ve aktivite çeşitliliği açısından ayrıcalıklı bir öneme sahiptir ve konut alanlarında da aynı etkinliği göstermektedir. Park alanları, kentte canlı bir çevre yaratılmasında, yoğun kent merkezinde in- san/çevre ilişkisinin kurulmasında ve kentsel dolaşım ve aktivite

[3] MENDLER, Sandra, ODELL, William a.g.e.

[4] ŞAHİN, Şükran,.BARIŞ, Mehmet Emin Kentsel Doku İçerisinde Açık ve Yeşil Alan Standartlarını Belirleyen Etmenler, Peyzaj Mimarlığı Dergisi, s.10, İstanbul, 1998.

alanlarının oluşturulmasında etkin bir öğe" olarak açık ve yeşil alan varlığı anlamında kentsel yaşam kalitesinin sosyal açıdan da mekana indirgenmesi sebebiyle, önemli bileşenlerinden biri olarak nitelendirilebilir[5]

3.Tasarım Yaklaşımlarıyla Kullanıcı Psikolojisi

Dünyadaki tüm coğrafyada mekânların ve alanların insan davranışlarının anlaşılması uzun yıllar dikkate alınmaması, ihmal edilmesinin nedenleri, sadece psikolojinin kendi içindeki meseleleri değildir. Bu durum matematik ve fizik bilimlerinde de pozitivist bir bilim dalı olduğu yönünde ciddi iddiaları olan psikolojinin; insan davranışları üzerinde; görünür, gözlenebilir, ölçülebilir boyutlarıyla anlama yönündeki epistomolojisinden kaynaklanmaktadır. Psikoloji bilimi, bir çok davranış durumları hakkında araştırma yaparken, çevrenin insan üzerindeki etkileri konusunda araştırmalar yapmaktadır. Kentleşme olgusunun hız kazanması, 1960'lı yıllarla birlikte modern kentsel yaşamın ortaya çıkması olumlu-olumsuz etkilerin giderek yoğunlaşmasıyla başlamaktadır. Gerek fiziki boyutlarda gerek psikoloji boyutlarıyla kentsel mekanizmalara disiplinler arası bir ilgi ve dikkat oluşmasına neden olmaktadır. Kentlerdeki birçok yapıların artması mekânsal ve alansal düzenlemelerde vurgu yapılarak insan-çevre ilişkisi üzerinde de etkileşime yön çizmektedir.[6]

İnsan, günlük yaşamındaki, insan ilişkileriyle birlikte yaşamış olduğu ortamların, alanların psikolojik süreçler açısından araştırma konusu olmaktadır. Ortam ilişkilerinde insanın her gün içinde bulunduğu (açık-kapalı alan) mekânsal çevre ve parçası olduğu sosyal çevre olarak ele alınmaktadır. Mekânsal ortam kavramı içerisinde kişinin özel mekanı, ev, komşuluk çevresi, şehir, bölge gibi farklı ölçeklerde düşünebileceği gibi sosyal çevre kavramında ise, kişisel özellikler, aile etkileri, komşuluk ilişkileri, alt-üst kültürler, ulusal kültürler gibi farklı durumlarda da ilişkiler bütün olarak ele alınabilinir. Bununla birlikte çevresel psikoloji disiplinler arası olma özelliği taşımaktadır. Mimarlık, şehir-bölge planlama, sosyoloji, antropoloji, ekoloji ve psikoloji disiplinlerinden metot alarak geliştirilen kavramların kuram ve yöntemlerle disiplinler kapsamında farklı amaçlarla ve etkinliklerle kullanılmaktadır. Çevresel psikolojinin bir diğer özelliği ise, insanın çevresinden etkilenen, çevresini değiştiren zamanla kendini de bu döngüde değiştiren aktif bir organizma olarak elde etmektedir. Başka bir özelliği sosyal sorunlarla ilgilenmesidir. İnsan-çevre arasındaki iletişim o çevrede yaşayan insanlar arasındaki ilişkileri ele almaktadır. Çevresel psikoloji, algılama, bilme, öğrenme gibi çevre ile insan arasındaki değişimde çok önemli rol alan psikoloji ön plana çıktığı görülmektedir.[7]

[5] ONSEKİZ Dilşen, Kentsel Ölçekte Eğlence Mekanları ile Konut Alanları İlişkisi Ankara Kenti Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2003.

[6] GÖREGENLİ Melek, 2015,Çevre Psikolojisi, İnsan Mekan İlişkileri,s.2

[7] TÜRKSOY, Ömür, 1986,Çevresel Psikoloji, Planlama ve Kentsel Bütünleşme Planlama Dergisi, s.13

Şekil-8 Çatı ve teras bahçeleri örnekleri
(https://www.carlislesyntec.com/template.aspx?category=149)

Şekil-9 Cambrıdge Center (http://www.cambridgeusa.org/listing/cambridge-center-roof-garden)

Bir şehrin genel karakterini, kültürel değerlerle birlikte mimari yapılar, yeşil alanlar ve birbirleriyle olan ilişkileri ve bütünlüğü ifade etmektedir. Yeşil alanların insan ile doğa arasındaki dengeyi sağlayan köprü görevi yapmakla birlikte kentsel yaşam koşullarını iyileştirme ve geliştirmesinde önemli rol oynamaktadır. Gelişmiş ülkelerde şehirlerin yeşil alanlarla nitelik ve nicelikleri, medeniyetin ve yaşam kalitesinde bir gösterge olarak ta kabul edilmektedir. Bu neticede pek çok gelişmiş ülkeler, büyük şehirlerde insanla zihinsel ve fiziksel olgusu içinde uygun yerleşim alanı veya ekolojik planlama oluşturmasında çaba gösterdiği görülmektedir.[8]

[8] GÜL, Atilla, KÜÇÜK Volkan., Kentsel Açık-Yeşil Alanlar ve Isparta Kenti Örneğinde İrdelemesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, ISSN:1302-7085, Seri:A, Sayı:2, s.27-48, Isparta, 2001.

İnsan ve çevre ilişkisine farklı bir bakış açısından bakıldığında özellikle konutlarda ve ofislerde bulunan çatı ve teras bahçelerde yaşayan insanlar çiçek, bitki satın almaya başlayan doğa eksenli aktivite, hobi, psikolojik rahatlama-dinlenme gibi etkenleri sıralayarak kendilerini çevre ile iletişime geçirerek bir yol izlemektedir. Son yıllarda özellikle ülkemizde de maddi imkânlar göz önüne alındığında ailelerin ya da tek yaşayan insanların bahçeli ev satın almaları, insanların doğa-çevre ile iç içe olması istemesi ve çeşitli faydalar elde ettikleri bilinen göstergelerdir. İnsan-çevre arasındaki ilişki kapsamında bir örnek vermek gerekirse Amerika'da yapılan bir araştırmada ülkede yaşayan ve ülkeye ziyaret eden gerek turistik, gerekse farklı amaçlarla ülkeye gelen kişilerin ilgi çeken ve yaşam yeri olarak öncelikli olan etkenlerin başında yeşil alan ve park bahçeleri bulunan yaşam alanlarını gelmektedirler. Ayrıca evlerinin bulunduğu alan içerisinde yeşil alan veya park mevcut ise daha değerli ve bu tür yerlerin daha az el değiştirdiği altı çizilerek belirtilmektedir. Parkları ve yeşil alanların insanlar için önemi daha çok rekreasyonel ve sosyal aktiviteler her ne kadar ilişkilendirilse de, insanların doğa ile görsel temele dayanan pasif ilişkilerden de önemli olanlardan psikolojik faydalar elde edebilen belirtilmektedir.[9]

İnsanların doğa ile iç içe olmalarının psikolojik açıdan rahatlamaya yardımcı olduğu, şehir hayatının stresini azalttığı düşüncesi; şehirleşmenin başladığı yıllarda ortaya çıkmaktadır. Amerikalı peyzaj mimari Frederick Law Olmsted, şehir ortamının yaratmış olduğu stresi yüz yıl önce kabul etmiş ve yeşil alanların, bahçelerin bu stresi azalttığını, psikoloji içinde dinlendirici ve rahatlatıcı olduğu ileri sürmektedir. Aynı zamanda 19.yüzyıl İngiltere'sindeki park ve bahçelerin insan sağlığına katkıları olduğunu düşünen Viktorya döneminin reformistleri tarafından ''The Garden City Movement'' hareketinin temeli atılmıştır.(Şekil…) Bununla birlikte insan psikolojisinin doğada bıraktığı etkilerini bilimsel yöntemlerle de açıklamaya bir çok çalışmada ve araştırma da yaşam kalitesini ve refahı son otuz yıl içinde sosyal ve doğa bilimleri tarafından geliştirilmiştir.[10]

İnsanların üzerine bırakmış olduğu psikolojik etkilerin kentlerdeki doğal alanların, duygusal, bilimsel, gelişimsel, davranışsal ve sosyal anlamda fayda sağladığı, bu psikolojik durumlar ile fiziksel sağlık arasında da ilişkili olabileceği ileri sürülmektedir..[11]

[9] ULRİCH, R. S. ,ADDOMS, D. L., 1981, Psychological and Recreational Benefits Os A Residential Park Journal of Leisure Research, 13, s.43-65

[10] ALTAMN, I., WOHLWİLL, J. F., 1983, Behaviour And The Natural Environment, Human Behavior And Enviroment:Adevances in Theory And Research, Volume;6, Plenum Press,

[11] ROHDE, C. L. E., KENDLE, A. D. , 1994, Human Well Being, Natural Landscapes and Wildlife İn Urban Areas,English Nature Science Publications, No:22

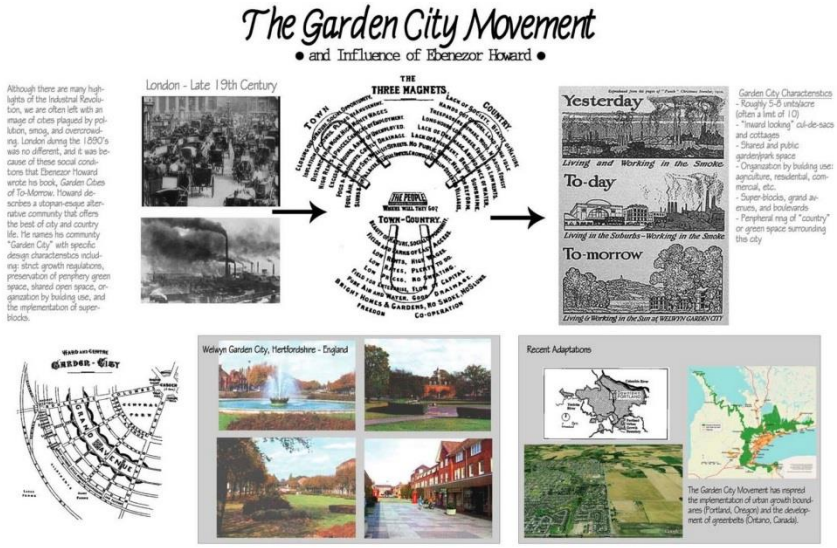

Şekil-10 The Garden City Movement….

(http://www.smallworldurbanism.com/garden-cities-for-tomorrow-competition-entry-with-diverse-planners/)

4.DEĞERLENDİRME

Her geçen sene artan insan nüfusu, ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan binaların her geçen zaman için arttığı görülmektedir. Artan beton yapıların yapımı, şehirlerdeki bir çok yeşil alan, eskiyi binayı yıkıp yerine yenisini yapma ve kullanılmayan alanlar üzerine uygulanmaktadır.Yaklaşık yirmi yıl öncesine kadar insanlar için yaşama ve çalışma alanları yaratılan beton yapıların, insanı sadece bina içinde yaşatıp, dışarıyla olan ilişkisini kestiği gözlenmektedir. Fakat son yirmi yıldır yapılan beton yapıların tasarım anlaşıla birlikte yeşil alan, bahçe gibi doğayı insanla tekrar buluşturarak insan-çevre ilişkisini yeniden yaşatma olgusu içine girilmektedir.

İnsanların fizyolojik, psikolojik olarak insan-çevre ilişkisinin kopmaması adına yapılan tasarımlarda; bina içi detaylı düşünülmese de bina dışında çatı ve teras bahçeleri ön plana alınarak yaşam olgusunu tekrar gün yüzüne çıkarılmaktadır. Çatı ve teras bahçeleri, gelişmiş olan büyük şehirlerdeki konutta, alışveriş merkezinde, ofis-iş yeri, otel, hastane gibi bir çok kamu alanlarında görmek mümkündür.

Tasarım yaklaşımlarıyla birlikte kullanıcının (insan), artan nüfus yoğunluğundan dolayı, ihtiyaç duyulan binalar için farklı çözümlemelere gidilmektedir. İnsan-çevre ilişkisini bir arada tutan algıyı, alan sınırı olmaksızın çatı ve teras bahçeleriyle gidererek, gerek zemin seviyesindeki binaların, gerekse yüksek katlı binaların bulunduğu kapasiteye göre uygulamalar yapılmaktadır. Dünyadaki bir çok ülkede olduğu gibi, ülkemizdeki bir çok büyük şehirlerdeki binalarda, yapılacak olan binanın çevre ve alan itibariyle avantaj ve dezavantaj durumları da ele alarak gerçekleştirilmektedir.

Genellikle şehir merkezlerindeki trafik sorunu, gürültü kirliliği, yayalar için kısıtlanan imkanlar gibi bir çok sorununda giderici özelliği olma niteliği taşımaktadır. Çatı ve teras bahçelerinde yaratılan bitkilendirme ve ağaçlandırma bina estetiği görünümüyle birlikte, bulunduğu alan içerisinde kirli havayı absorbe etme, gürültüyü aza indirme gibi seçenekleri de mevcuttur.

İnsanın çevre ile olan bağı, fizyolojik ve psikolojik olarak dinlenme ve rahatlama etkenlerini beraberinde getirmektedir. Uygulanan çatı ve teras bahçelerinde insanların kullanımı açısından gerekli bir çok aktivite de yapmayı da mümkün kılmaktadır.

Kaynakça

ALTAMN, I., WOHLWİLL, J. F., 1983, Behaviour And The Natural Environment, Human Behavior And Enviroment:Adevances in Theory And Research, Volume;6, Plenum Press,

EMÜR, Öğr. Gör. Dr. Semih Halil, ONSEKİZ, Öğr. Gör. Dilşen, 2007/1, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:22

GÖREGENLİ Melek, 2015,Çevre Psikolojisi, İnsan Mekan İlişkileri

GÜL, Atilla, KÜÇÜK Volkan., Kentsel Açık-Yeşil Alanlar ve Isparta Kenti Örneğinde İrdelemesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, ISSN:1302-7085, Seri:A, Sayı:2, Isparta, 2001.

MENDLER, Sandra, ODELL, William, 2000, The HOK Guidebook to Sustainable Design

ONSEKİZ Dilşen, Kentsel Ölçekte Eğlence Mekanları ile Konut Alanları İlişkisi Ankara Kenti Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2003.

ROHDE, C. L. E., KENDLE, A. D. , 1994, Human Well Being, Natural Landscapes and Wildlife İn Urban Areas,English Nature Science Publications, No:22

ŞAHİN, Şükran,.BARIŞ, Mehmet Emin Kentsel Doku İçerisinde Açık ve Yeşil Alan Standartlarını Belirleyen Etmenler, Peyzaj Mimarlığı Dergisi, İstanbul, 1998.

TÜRKSOY, Ömür, 1986,Çevresel Psikoloji, Planlama ve Kentsel Bütünleşme Planlama Dergisi

ULRİCH, R. S. ,ADDOMS, D. L., 1981, Psychological and Recreational Benefits Os A Residential Park Journal of Leisure Research, 13

SEVİNÇ ÇOKUM'UN TREN BURDAN GEÇMİYOR ROMANINDA GELENEKSEL VE MODERN TOPLUM YAPILARI ÜZERİNDEN ERKEKLİK ELEŞTİRİSİ

Arş. Gör. Necla DAĞ

Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

Medya ilişkileri üzerinden toplumsal kirlenme ve yozlaşmayı konu edinen Sevinç Çokum, tanınmış bir gazetede köşe yazarlığı yapan, değişmez ilkeleri, doğruları olan, gazetecilik onurunu hiçbir şeye değişmeyen Nüzhet Fermanlı ve tecrübesiz bir gazeteci olan Aysan'ın karakterleri üzerinden iş hayatı, sosyal konular, siyasi anlaşmazlıklar ve aşkı mercek altına alır. İki ayrı erkeğin dünyasından açılan pencerelerden hırs ve yabancılaşmanın kadın dünyasına verdiği hasarlar tartışılır. Simay adlı genç kızın Aysan'a duyduğu aşkına karşılık yükselme ve tanınma hırsıyla apayrı bir kimliğe bürünmüş erkeğin sürekli bencil tavırlarına maruz kalması eleştirel bir tavırla ele alınır.

Gazetecilik mesleğinin yanı sıra çeşitli meslek gruplarından erkeklerin yaşamına değinen yazar, toplumsal yapı içinde geleneksel bir rol üstlenerek geleneksel bir aile kuran erkeklerin aile dışındaki yaşamlarında yeşil ışık yaktıkları evlilik dışı ilişkileri normalleştirme çabalarını bir kadın kaleminden okuyucularına sunar. Toplum kuralları arasında sıkışmış bireylerin kaçışları ve aşkın araç haline getirilerek erkek eliyle soldurulmasını çaresizce seyreden kadının yenilgiyi kabullenişi acı bir şekilde sunulur.

Anahtar Kelimeler: Erkeklik, kadın, yozlaşan ilişkiler, eleştiri.

CRITIQUE OF MASCULINITY IN THE NOVEL *TREN BURDAN GEÇMİYOR* BY SEVİNÇ ÇOKUM IN TERMS OF TRADITIONAL AND MODERN SOCIAL STRUCTURES

Abstract

Sevinç Çokum is concerned with social degeneration and corruption via media relations in her work through the characters Nüzhet Fermanlı, who works as a columnist for a famous newspaper, has fixed principles and his own truths, and does not trade anything for his professional ethics, and Aysan, an inexperienced journalist. The author examines business life, social issues, political conflicts and the theme of love. Through the windows of two different types of men, Çokum's work discusses the themes of greed and alienation that do harm on the world of women. Simay's love for Aysan, who has changed into a selfish character in return for her love because of his desire for rising and recognition, and Simay's exposure to his inconsiderate attitudes are handled critically in Çokum's work.

Touching on the lives of other men from several occupational groups besides journalism, the author presents, through the point of view of a female character, the extramarital affairs of men who have started conventional families in a traditional community and their normalization efforts of marital infidelity. The escape of individuals from community rules and the conceding of a woman who desperately sees that love is instrumentalized in the world of men are represented in this work.

Keywords: Masculinity, woman, degenerating relationships, criticism.

1. Değişen Toplumun Yüzü Medya ve Çıkar İlişkileri İçindeki Erkek Eleştirisi

Tren Burdan Geçmiyor, Sevinç Çokum'un 2007 yılında Ötüken Yayınları tarafından basımı gerçekleştirilmiş onuncu romanıdır. 1980 sonrası Özal dönemi ile değişen hayat şartlarını, medyayı, sosyal sınıflar arasındaki uçurumları değerlendiren yazar, sosyal hayatın çarpıklıkları arasında sıkışıp kalmış bireyin kendini bulma çabasını anlatır. Medya ve toplumdaki kirlenmeyi konu edinen yazar, çıkar ilişkileri üzerine kurulan hayatları mercek altına alır. Sokak çocukları, medya patronlarının çıkarları, siyasi ilişkiler, meslek onuru ile çıkarları arasında vicdan azabı çeken gazeteciler ve aşk bu romanın en dikkat çeken yönleridir. Önceki romanlarında da benzer konulara zaman zaman değinen yazar, "*Tren Burdan Geçmiyor*'da ise daha ziyade kültürel yabancılaşmanın bir sonraki adımı olarak ortaya koyduğu, kimliksizliğin bütün bir toplumda hakim hale gelmesini irdeler. Öyle ki böylesi bir toplumda hemen hiçbir değer ve insan olması gerektiği yerde değildir." (Coşkun, 2009: 284) Herkes ait olduğu yeri aramakta ancak bütün kahramanlar düzen içerisinde esen değişim rüzgarı ile birlikte ait olmadıkları bir yaşama doğru savrulmaktadırlar.

Yazar, tanınmış bir gazetede köşe yazarlığı yapan değişmez ilkeleri ve doğruları olan gazeteci Nüzhet Fermanlı'nın hayatını kaleme alır ve onun kişiliği etrafında diğer çevreleri de değerlendirir. Gazetecilik onurunu hiçbir şeye değişmeyen Nüzhet, başkalarını övmek ya da onların yanlışlarını kapatmak için yazılar yazmaz; gördüğü yanlışlıkları sert bir şekilde eleştirdiği için siyasi çevrelerin tepkisini çeker. Nüzhet'in dikkat çeken bir başka yönü ise Rum kızı İreni'ye gençliğinden beri duyduğu bir takıntı haline gelmiş aşktır. Bu aşk onda öyle bir etki yaratmıştır ki evlenip yuva kurmasına bile engel olmuştur. İreni, Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra Türkiye'den ayrılmış ve Atina'da evlenmiştir. Nüzhet, İreni'yi unutmak için uğraşsa da bunu başaramaz.

Aysan, gazetecilik mesleğinin başında, ihtiraslı, yükselme arzusunda olan ancak tecrübesiz bir gazetecidir. Nüzhet Fermanlı, ona yol göstererek gazeteci arkadaşları ile tanıştırarak gazetecilik yolunda çabuk ilerlemesine vesile olur. Yazar romanda Nüzhet ile Aysan'ı karşılaştırarak bir bakıma insanın iyi ve kötü yönlerini kıyaslamaya gider. Nüzhet ile Aysan sadece meslek olarak değil yaşam biçimleri, görüşleri ve aşkları bakımından da kıyaslanır. Nüzhet'in İreni'ye duyduğu aşkın karşısına Aysan'ın seramikçi Simay'a duyduğu aşk konur. Aysan, Simay ile evlenmek istese de bu duygularını dizginlemeyi seçer, çünkü bu evlilik fikrinin hedeflerini engelleyeceğini, Simay'ın kendisine ayak bağı olacağını düşünür. Aysan, medya dünyasında iyice tanınır. Sokak çocuğu Sonsuz ile yaptığı söyleşi ve televizyon programı sayesinde ünü yayılır. Arkadaş çevresi ve ilişkileri ile yepyeni bir Aysan çıkar karşımıza. Girdiği ortamların birinde Işıltı Solmaz adında bir yazar ile tanışır. Işıltı Solmaz, Aysan'dan on yedi yaş büyük, medyada sözü geçen zengin biridir. Işıltı bu gücünün aksine ahlak olarak düşkün bir kadındır. Aysan'daki yükselme ve tanınma hırsının farkına varır ve onu istekleri doğrultusunda kullanmaya başlar. Gücünü kullanarak Aysan'a çeşitli imkânlar sağlar. Bunun karşılığında ise kendisiyle evlilik dışı bir ilişki kurar. Aysan'ın Sonsuz ile yaptığı bir televizyon programı çekimleri sırasında Sonsuz'un yaptığı açıklamalar bir sokak çetesinin çıkarlarına ters düşer. Çete, Aysan ve Sonsuz'u tehdit etmeye başlar. Sonsuz'un gözünün önünde öldürülmesi sonucunda önceleri suçluluk duyan Aysan, kısa bir süre sonra kendisini bunun sorumlusu olmadığına inandırır. Sonsuz'un öldürülmesi bile onun hırsının önüne geçemez. Düzenin istediği gibi bir gazeteci olur. Simay, Aysan'daki bu

değişimler karşısında bir geleceklerinin olmadığını anlar, İznik'e dönüp orda seramik atölyesini açmaya karar verir.

Nüzhet, siyasi yanlışlıkları dile getiren yazılar yazdığı için dönemin siyasi çevrelerinden tepki alır ve gazetedeki işine son verilir. Tek suçu doğruları yazmak olduğu halde bir anda tek başına kalır. İyice umutsuzluğa kapıldığı bir anda karşısına İreni çıkar. İreni, eşini kaybetmiş ve İstanbul'a dönünce Nüzhet'i görmek istemiştir. Yıllarca aklından, hayallerinden çıkaramadığı aşkı İreni'yi karşısında görünce yaşadığı aşkın bir saplantıdan başka bir şey olmadığını anlar. O genç kadın gitmiş yerine ellili yaşlarda çökmüş bir kadın kalmıştır.

Sevinç Çokum, medyadaki çıkar ilişkilerini ünlü bir gazeteci olan Nüzhet'in yaşamı üzerinden aktarırken geleneksel erkeğin dünya görüşünün yanında Aysan'ın modern dünyadaki hızlı yükselişinin eleştirisini yapar. Kendi değerlerinden ödün vermeden işsiz kalmayı göze alarak doğru bildikleri uğrunda mücadele eden Nüzhet Fermanlı'nın usta bir gazeteci olması düzen için çok da önemli değildir. Düzene ayak uyduramayanların harcandığı medyada siyasilerle karşı karşıya kalan gazeteci Nüzhet için hayat giderek zor bir hal alacaktır.

Seher Gazetesi dönemin nabzını tutan önemli bir gazete olmasının yanı sıra gazetede ülkeyi amaçları doğrultusunda yönlendirenlerin sözleri geçmektedir. Menfaatin söz konusu olduğu zamanlarda çok kolay bir şekilde insanlar harcanabilmektedir. Nitekim Nüzhet'in işten atılması yazılarında bazı siyasilerin ve menfaat beklentisi içinde olanların faaliyetlerine inceden inceye söz dokundurması nedeniyledir. Kendi doğruları, değerleri ve özel bir aşk yaşamı olan gazeteci Nüzhet'in düzenle çatışma halinde olduğu, toplumda değişenlerle bütünleşemediği apaçıktır. Çünkü, geleneksel yapının kurallarıyla büyümüş olan ünlü gazeteci için düzenin yeni kuralları insani olmaktan çok uzaktır. Yetmişli yılların yaşamı ile seksen sonrasını kıyaslayıp duran ünlü gazeteci geçmiş ile an arasında sıkışmış gibidir. Dönemin yapay, kısa süreli ilişkilerinin aksine bedensel ve zamansal anlamdan soyutlanmış aşkına sonuna kadar bağlı kalması onun geçmiş ile olan sağlam bağının göstergesidir. Nüzhet'in kişiliğinin ortaya konması için İreni'nin aşkı bir mecburiyet ifade etmektedir. Zamana ve düzene rağmen çarpıklaşan ilişkiler ağına kapılmadan içten içe yaşanan bu aşk onun yaşam enerjisinin kaynağıdır. "Sanki İreni'yi kafasından silse, kalbinden atsa Nüzhet, kendi de gençliğini, gençliğinin değerlerini, insanlığını soyunacak; yaşlı, bencil bir bedene ve ruha dönüşecektir. Bu yüzden ailesiyle birlikte Yunanistan'a göçen ve yıllardır hiç görmediği İreni'nin varlığı Nüzhet için gereklidir. Artık riya kokan, çirkinleşmiş, sentetikleşmiş insani değerlerin arasında, hala güzel olana, inceliklerin varlığına inanmak için ihtiyacı vardır İreni'nin aşkına. Öyle ki Rumların göç etmesinden sonra Güneydoğuluların yerleşmesiyle çehresi çoktan değişmiş Cezayir Sokağı'ndan bile ayrılmaz". (Erdoğan, 2008). Bütün bu özelliklerine rağmen değişen, küreselleşmeye başlayan dünyada Nüzhet gibilere yer olmadığını, artık dünyanın sadece Aysan gibilere kucak açtığını göstermeye çalışır yazar.

> *"Gazeteci Nüzhet Fermanlı… Duyguların ölüşüne kederli, yüreklerin müsvedde kağıtlarına dönüşmesine kahırlı… Gazeteci Nüzhet Fermanlı… Beyoğlu'nun artık eskimeğe yüz tutmuş, kanıksanmış kişisi…"(TBG, 13)*

Gazete, birbirine tamamen zıt olan iki erkek karakterin buluşma noktasıdır. İlk zamanlarda Nüzhet'in yanından ayrılmayan bu genç zamanla düzendeki yerini aldıktan sonra Nüzhet gibi ilkeli ve doğruları olan biri olarak toplumdan dışlanmaktansa düzenin istediği gibi bir gazeteci olup başarıdan başarıya koşmayı tercih eder. Yozlaşan iş ilişkileri

içinde Nüzhet'in İreni'ye duyduğu aşk kadar sadık olmasa da Aysan'ın Simay'a duyduğu aşk da onun karakterini ortaya koymak için önemlidir. Toplumun kuralları ile aşkı arasında sıkışıp kalmış seramikçi kız Simay ile gazeteci Aysan'ın aşkları, eski aşkların sadakatini değil, çıkarlar doğrultusunda harcanan aşkların temsili olarak işlenmektedir. Çokum, değişen dünyadaki erkek eleştirisini Aysan üzerinden yaparak aşkı cinsellikten ibaret sayan, bencil, çıkarcı hiçbir ilkesi olmayan zihniyete oklarını yöneltir.

Modernleşme Türk toplumunda neredeyse yüz elli yıldan beri hedeflenen ve uygulanmaya konulan bir politikayı ifade eder. Daha çağdaş ve gelişmiş bir seviyeye toplumu kavuşturmak amacıyla sürdürülen bu politikanın getirileri kadar götürüleri de oldukça fazladır. "Modernlik olgusu batıda var olan bir şeydir ve toplumun özellikleri dikkate alınmaksızın bu olgunun toplumsallaştırılması merkezi iktidarın gücüyle gerçekleştirilmek istenmiştir. Dünden beri Türk modernleşmesinin tarifi budur." (Aslan, 2012: 175). Modernizmin birey hayatına getirdiği en önemli sorunlardan birisi birey-nesne ilişkilerinde kişiyi körü körüne nesneye sahip olma içgüdüsüne yönlendirmesidir. Ait olduğu toplumun, tabiatın ve kültürün tüm değerlerinden kendisini kurtarmak, yeni bir oluşum içerisinde varlığını ispatlamak isteyen bireyin her şeyi yok etme ya da silme eğilimi öne çıkmaktadır. Doğu ve batı ikileminin ortaya çıkardığı bir ayrılık bu aşamada dikkat çekicidir. İnsanı yaşadığı çevre ve ilişkileri ile bir bütün olarak değerlendiren Doğu öğretisinin aksine modernizm bireyi, bireyselliği, geçmişle koparılan bağı ifade etmektedir. 1980'li yılların Türkiye'sinde her şeyin bir değişim içinde olduğunu görmekteyiz. Küreselleşme, modernleşme, çağdaşlaşma adı altında yürütülen faaliyetler karşısında bireyin bu etkiden uzak kalması tabi ki düşünülemez. Günlük ilişkilerinde olduğu kadar aşkı da basitleştirip geçici ve cinsellikle ifade edilebilecek bir duyguya dönüştürüldüğünü roman kahramanı Aysan'ın "ben geçmişi o kadar fazla düşünmem… Ne var geride? Bir sürü naftalin kokulu şey; hadi biraz insaf edeyim lavanta kokulu şey. Geçmiş bizi sürekli sorgular biliyor musunuz? Yakamızdan tutar, silkeler ikide bir. Onun için ben yaşadığım anlara bakarım. Her biri geride kaldıkça bana göre anlamını, hatta değerini yitirir. Güneş batması gibi. Güneş gider, gün biter." (TBG, 68) sözleriyle daha iyi anlayabilmekteyiz. Geçmişle olan bağını Güneş'in batışı gibi, her gün olan rutin bir olay olarak değerlendiren bu zihniyetin aşk ile ilgili düşünceleri de tabi ki kadının düşüncelerinden farklılık arz edecektir. Simay'la olan ilişkisinde güzelliklerin ağır basması, onunla eğlenceli zamanlar geçirmesi, hatta onu görünce heyecanlanması dahi Aysan'ın yükselme hırsı karşısında bu aşkı harcamasına engel olamayacaktır. Geçmişine pamuk ipliği ile bağlı olan Aysan'ın gönlü de daima yeni ilişkilere açık bir kapı görevi görecektir. Simay'ın hayatına ait ayrıntılar netleştikçe onun hayatına giren erkeklerin karakterlerine ve kadın erkek ilişkilerinde sadece kadına dayatılan namus kavramına tepkisi de sert bir şekil alır.

> *"Aysan'ın yüzünü iki eli arasına aldı cesurca. O eski zaman işi çekinmeleri,"Kız kısmısı erkeğin üstüne varmamalı, diyeceğini dememeli, beklemeli ki adam okşamalarını yapsın; yoksa adam kısmısı bu avradın eli yüzü açılmış diye düşünür soğunur, bakarsın alıvermez o kızı, karılığa yakıştırmaz." gibisinden yaşlı öğütlerini hatırlayıp gülümsemişti." (TBG, s.75)*

Aysan'ın istediği kadın ile birlikte olması, cinsel isteklerini doyurması doğanın bir kanunu kadar kabul görmüşken Simay'ın çevresi tarafından sürekli kontrol altına alınması, kadınlık onuruyla bağdaşmayacak bir harekette bulunmaması konusunda uyarılması kadın erkek ilişkilerinde erkeğe toplum tarafından sunulan özgürlüğün

ölçüsünü gösterir. Kadının toplum tarafından maruz kaldığı baskının ifadesi olan *"Her şey bütün istekler kavuşuncaya kadar derdi anneannem. Erkeğin hevesi çabuk solarmış" (TBG, s.73)* sözlerine karşılık yine Aysan'ın geçmişteki bütün değerlerle ilişkisini kopardığını gösteren aynı zamanda aşk ve cinsellik konusunda erkeğin kadına göre rahatlığının ifadesi olan *"O bir asır önce değil miydi? Aşk bütünlemedir… Beden yoksa aşk ta yoktur." (TBG, s.73)* sözleri dikkat çekicidir. Aysan ve Simay'ın ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Kadın toplumun çizdiği sınırların dışına çıkıp çıkmadığının muhasebesini yaparken erkek geçmişle kopan bağa inat anın tadını çıkarmaya çalışmaktadır.

Sevinç Çokum, Aysan'ın basın dünyasına girdikten sonra geçirdiği değişim ile insan ilişkilerinin değişen yüzünü, maddiyatın bütün değerlerin önüne geçtiği gerçeğini bir kez daha gösterir okura. Modernleşme, küreselleşme ve yükselme isteği dışında insan zihninde başka duygulara yer bırakmayan bir değişim rüzgârı bütün bireyleri önüne katmış götürmektedir. *"Bak acımasız bir küreselleşme geldi öteden. Şundan acımasız; sana bir şeyler verirken, senden bir şeyler alıyor. (TBG, s17)"* Aşkı bitiren un ufak eden bu rüzgâr, insan karakterini de yeniden düzenleyip bambaşka biri olmaya zorlayacaktır. Düzenin istediği Aysan gibileridir; ancak Nüzhet gibi ilkeleri olan gazetecilerin de varlığı belli bir kesimin tepkisini önlemek için zorunludur. Sonsuz'un bir çete tarafından öldürülmesiyle önceleri vicdan azabı çeken Aysan, zamanla bunun kendi suçu olmadığına kendisini inandırır. Sonsuz'un ölümü ona yükselmek için bir basamak olur. Önceleri vicdan muhasebesi ve kendini savunma içgüdüsüyle hareket ederken zamanla kendini akışa bırakır, Simay'a olan ilgisinin kariyerinin önüne bir set çekmesinden çekindiği için de onun aşkını da hiç düşünmeden harcar. Aysan'dan on yedi yaş büyük Işıltı Solmaz ile sırf kendisine çeşitli imkânlar sunup basın dünyasında tanınmaya yardımcı oluyor diye beraber olmaya başlar. Bu süreçte cinsellik ve aşk üzerine yaptığı yorumlar ile Simay'ı ve Nüzhet'i hayret içinde bırakır.

"Aysan bu aşkı zedelemeden, incitmeden nereye kadar götürebilirdi?...Tutuşan ve hazla yanan ocak odununun sonu tükeniş ve sönüş değil miydi? Her yanış bir sönüşe varıştır. Öyleyse aşk ta ölümlüydü ve sönüşlüydü. Her şey gibi." (TBG, s. 90)

2. Geleneksel Yaşamda Yasak İlişkiler İçindeki Erkek Eleştirisi

İlişkilerinde ilerleme kaydedemeyen ve Aysan tarafından terk edilen Simay, çaresizlik içinde beklerken patronu Fulya'nın Aysan hakkında ona söyledikleri dikkate alınacak olursa yükselmek için insanı bir basamak olarak kullanan genç gazetecinin Simay'ı da bu kadar kolay bir şekilde hayatından çıkarmasına şaşmamak gerekir.

"O çocuğun sana uygun biri olduğunu sanmıyorum, o çocuk seni üzer… Ne dersen de, çok hırslı biri. Kim bilir kaç kişiyle… Bana bile nasıl baktı. Ben anlarım böylesi kadını horlar, alıp koklar bir tarafa atar… O sadece tutkuyla ister. Sahip olmayı ister. Sonrası bağlanamaz kimseye. Sadakat ha? Anlamını bile bilmez o kelimenin." (TBG, s. 146)

Terk edilmenin acısını yaşarken Fulya'nın Aysan ile ilgili gerçeği bir kez daha yüzüne vurması onu derinden yaralar. Uzun zaman boyunca zihninin en dip kuyularına attığı İznik'ten çini hocası aklına gelir. Evli bir erkek olan Saltuk ile daha önce yaşadığı ilişki, onu erkek dünyası üzerinde daha fazla düşünmeye itecektir. Simay'ın evli bir erkek olan Saltuk ile yaşadığı cinsel deneyim sonucunda pişmanlık duyması ve toplumun hoş görmeyeceği bu durumdan sıyrılmak istemesi onu İstanbul'a göç etmeye itmiştir. Simay ile dışarıda başkaları tarafından görülen Saltuk'un rahat olmasına karşın Simay, bir

eziklik ve suçluluk içindedir. Halbuki bu ilişki evli olan Saltuk'un girişimleri ile başlamıştır. Buna rağmen toplumdan gelecek bir kınamanın erkek tarafından değil de kadın tarafından üstlenilmesine tepkilidir yazar.

"Çevredekilerin Saltuk Beye saygılarından kaçamak bir kınama seçiliyor mu, belli değil. Çünkü evli Saltuk. Burada eşiyle birlikte olması gerekirken… Bu kız da kim? O gün garsonlar, görevliler böyle düşünüyorlardı belki." (TBG, s. 148)

Simay, Saltuk ile birlikte olup bekâretini kaybettikten sonra pişmanlığın yanı sıra toplumsal törenin ağırlığını üzerinde hissedecektir. Sarhoşken yapmadığı, kendi isteği ile içinde bulunduğu bu yanlışın onun için tek bir sebebi vardır: Kendisini aşma çabası… Ancak bu çaba sonucunda kaybettiklerinin ağırlığı onu rahat bırakmayacak, evli olan Saltuk'tan bir an önce kurtulma çabası içine girecektir. *"Evli ve babası yaşındaki Saltuk'tan kurtulma savaşı… Saltuk olmayacak; çünkü Saltuk evli… Hatta duyduğu acılar cinsel doyum aram isteğini de bastırıyor." (TBG, s. 148)*. Aysan, Saltuk vb. birçok erkeğin evlilik dışı ilişkilerindeki rahatlığın kadın için bir ağırlık oluşturması, yazarın tek taraflı dayatılan namus kavramına erkek üzerinden eleştirisini yansıtır. İlişkinin bitirilmesi ve evlilik dışı ilişkinin devam ettirilmemesi sorumluluğunun da kadına yüklenmesi kadın erkek ilişkilerinde toplumsal hayat kuralların bireylere farklı yaptırımlar uygulandığını gözler önüne serer. Sadece Simay örneğinde değil, farklı karakterlerdeki kadınların işlendiği *Tren Burdan Geçmiyor* romanında Nahide Hala isimli kahraman, toplumun ve eşinin baskısının yanında kaynanasının da psikolojik baskısına maruz kalmış cinsiyetinin getirdiği ağır sorumluluklar altında yıllarca ezilmiştir.

"*Nahide Hala henüz on yedisindeymiş; adam devlet memuru. Fakat sıkıntılı, terleyen, ısırır gibi gülen, sürekli kurallardan, geleneklerden, aile terbiyesinden bahseden biri. Kadın kısmısı öyle her daim komşuya, alışverişe gitmeyecek. Gelin kısmısı kaynana konuşmadan ağzını açmayacak… Gibi. Her gün öğüt öğüt…"(TBG, s. 80).*

Nahide Hala'nın evli bir erkekle dışarıda birkaç defa görüşmesinin yanlış anlaşmalara yol açacağı ve dini açıdan da günah sayılacağı için bu ilişkinin kadın tarafından bitirildiğini görmekteyiz. Erkek tarafından daima kısıtlanmış, aile içinde sinik bir karaktere bürünmüş, erkek egemen bir toplumda her türlü hakarete maruz kalmış bu kadının omuzlarına ağır bir yük yüklenmiştir. Geleneksel toplum içinde erkeğin kadına sunduğu imkânlar dâhilinde nefes alma ya da yaşama katılma durumunu Nahide Hanım'ın örneğinde net olarak görebilmekteyiz. Günlük alışverişe çıkması bile erkeğin iznine bağlanmış olan kadının kendini aşması ya da yasak ilişkilere kolayca atılması elbette ki çok zor görünmektedir. Yazar farklı kişiliklerde olan ancak ortak noktaları çaresizlik ve boyun eğmek olan kadınların dünyalarını anlatırken sevgisizlik içinde tüketilmiş evlilikleri, toplum kuralları arasında sıkışmış, isyan dolu yüreğini iletişimsizlikten kimseye açamamış bireyin çaresizliğini Nahide Hala'nın hayatından kesitlerle sunar.

"*Öldüğünde Nüzhet onun bu ülkede yaşayan on üçünde kendinden yirmi yaş büyük birine kırk beş yıl hizmet etmiş, çocuğu olmadığı için kocasının babasına ve annesine kullukta bulunmuş, her cinsel ilişkide kendisine tecavüz ediliyor duygusuyla kocasını yabancılamış, hatta ondan tiksinmiş, korkmuş, küçük kaçamak sevgilerini ölene dek korumuş veya aşkı hiç öğrenemeden kocayıp ölmüş binlerce ve binlerce kadından biri olduğunu düşünmüştü." (TBG, s.213)*

Üsküdar'da buluştuğu evli erkekle olan ilişkisi ilerlemeden buna bir son noktayı koymak ister. İçine düştüğü yanlıştan kurtulma ve kirlenmişlik hissini üzerinden atmak

için de Nahide Hala'nın türbeye giderek tövbe ettiğini görürüz. Simay'ın ilişkisinde olduğu gibi bu ilişkide de toplumsal kuralların yerine getirilişi erkeğe değil kadına yüklenmiştir.

"Bu Üsküdar buluşmaları sırasında bir gün " Ben bir yanlışın içindeyim…" diye düşünmüş Nahide Hala. Ve bu kez erenlerden birinin türbesine pişmanlık vazgeçiş için duaya gitmiş. ***(*** *TBG, s.212)*

Değişen dünyada aynı kalmayı başarmak, kirlenmeden toplumun çizgilerinin dışına çıkmadan yaşamaya çalışan bireylerin yaşamları romanda merkezdedir. "Sevinç Çokum, hızlı değişenin insanlar üzerinde meydana getirdiği olumsuzlukları, kuşaklar arası kopuklukları, kalabalığın içerisinde fert olarak var olma mücadelesi veren her yaşta ve cinsteki yalnız insanların dünyalarını, yozlaşmanın alıp götürdüklerini, sosyal hayatta meydana gelenlerin insan üzerindeki tahribatını kendine özgü bir duyarlılık dünyasının içerisinden süzerek verir." (Argunşah, 2000:120) Aysan'ın kendisini terk etmesinden sonra toplumda tek başına ayakta durmaya çalışan Simay, yine bir kadın tarafından erkeğin yasak ilişkiler dünyasına sürüklenmek istenir. Fulya, Cemil isminde ihracat ve ithalat işleri ile uğraşan mühendis ile Simay'ı tanıştırma çabası içindedir. Simay ise toplumun omzuna yüklediği ağırlığın altında ezildikçe ezilmekte, bir yandan Aysan'ın gelip kendisini bu adamdan kurtarmasını dilerken bir yandan da Saltuk'un yüzünü aramaktadır. Yüreğinde taşıdığı sıkıntıyla bu yeni ilişkide yerinin olmadığını içten içe hissetmektedir. İçinde yaşadığı çelişkili duruma bir de dışarının çetin hayat şartları eklenince erkeklerin evlilik dışı ilişkilerine nefretle bakması kaçınılmaz olur. Geleneksel bir evlilik yapmayı planlayan; ancak yasak gönül ilişkilerini de kendileri için bir hak gören erkeklerin gözünden evlilikleri sorgulayan Simay'ın bu geleneksel yapıda bir yeri yoktur.

"Onların yani Cemillerin karıları başka olacaktı elbet, Anadolu geleneğine göre ya amca kızı ya teyze, ya dayı… Sonra o kadın birkaç çocuk armağan edecekti ona ve kocası için, aileyi yukarılara taşımak için eze ite yürüyecek, yer açacaktı adamına ve çocuklarına. Güçlü yumruklarıyla nasıl yoğuruyorsa hamuru, öyle yoğuracaktı çocuklarının geleceğini. Gönlüne hiçbir erkeğin izini, tozunu, ışığını düşürmeden, muhkem duvarlarla, kale kapılarıyla aykırılıklara karşı duracaktı… İçinin kadınsı deprenişlerini dizginlerle kamçılarla yola getirecekti. Kocasının ilk ve son gülü olup ter ü tazeliği iyice solmadan adamının aldatmalarında soğuk yataklarda kıvrantılarla bekleyip uykulardan ırak öylece yavaştan kadınlığını yok edecekti. (TBG, s. 151-152)

Kendilerine sadık, evlerini çekip çevirecek, topluma karşı onları temsil edecek çocuklar doğuracak geleneksel kadın modelini tercih eden erkekler için bir de onları dışarıda temsil edecek, cinsel yönden tatminini sağlayacak modern bir kadının varlığı şartmış gibi gösterilmesi toplumun yozlaşmış yönünü gösterir. Kadını baskı altına alarak ya da sunulan maddi imkânlarla kendilerine bağlayıp onun dışarıyla bağını koparan erkeğe yönelik *"Onlar erkekti, olmazlar olurdu, kadınlarsa bu eşikten ak gelinlikle girmişlerdi, ak kefenleriyle çıkacaklardı*. (TBG, s.152) şeklindeki kabul, yazarın erkek eleştirisinin temelini oluşturur.

Kadının evcil ruh hali, erkeğin her hatasını örtüşü yazarın eleştirdiği bir başka konudur. Aşkın tükenişi ile beraber rutinleşen ilişkilerde eşlerin bilerek aldatma konusunu hoş görmeleri, aynı çatı altında farklı hayatların yaşanmasına neden olur. *"Evdeki ona gereklidir; her kirini paklayacak, çocuklarını palazlandıracak. Ama bir gönül yoldaşı da lazımdır ona. Her dem taze bulsun kendini, bayır turbu gibi semsert,*

yabanıl." (TBG, s.153) sözleri bu farklı yaşamlardaki çifte standart ilişkileri karşılaştırmak bakımından dikkat çekicidir. Gelinlik ile eve girenin kefenle çıkacak olmasının tam karşısında evdeki düzeni terk etmek istemeyip dışarıdaki gayrı meşru ilişkisini de yaşamın doğal bir kanunu gibi sürdürmek isteyen erkek durmaktadır. Eşlerinden ayrılmadan bu yaşamı sürdüren erkeklerin yanında eleştirilmesi gereken bir diğer konu da eşyanın cazibesine kapılmış kadının günlük hayat içinde erkek davranışlarını, erkeğin aldatmasını ve evlilik dışı ilişkilerini "erkektir, yapar" söylemiyle normalleştirmesidir. Kurulan ev düzeninin, modern ve şık bir şekilde döşenmiş evin rahatlığını bırakmamak uğruna erkeğe sunulan sonsuz özgürlüğün sorumlusu olan kadınların simgesi olarak Satuk'un eşini görmekteyiz. Kurulan düzenin bozulmasını tetikleyecek, onu zengin ev yaşamından ayıracak her türlü harekete gözünü, kulağını kapatan bu kadın tipi için erkeğin dışarıda başka bir kadın ile yaşadığı ilişkiye tepkisi elbette ki olmayacaktır. Çünkü aile tavsiyesi ile seçilmiş olan bu kadın erkeğe çocuklar vermiş, onun soyunun devamını sağlamıştır. Bu nedenle erkeğin dışardaki ilişkisine rağmen ondan ayrılması gibi bir durum söz konusu değildir.

"Saltuk'un karısı da akraba olmasa bile tavsiyeyle seçilmiş, görmelik bir kadındı. Birbirinin arası iki yaş olan iki oğul vermişti Saltuk'a, ardından da bir kız. Övünçlüydü o sebeble, bir aile oluşturmuştu. Üç katlı bir evin sahibesiydi. Zaten varlı bir ailenin kızıydı Çimen Hanım. Düzen ve eşya, çocukların yetişmesi soluk soluğa planlamıştı hayatlarını… Saltuk'un sapmaları, eğrileri bozamazdı o yerleşik düzeni." (TBG, s.154)

Bütün bu yaşananlardan sonra İstanbul'a gelmemesi gerektiğini düşünen Simay Aysan, Nüzhet ve diğerlerine veda ederek İznik'te bir seramik atölyesi açmak amacıyla İstanbul'dan ayrılmaya karar verir. Son ana kadar Aysan'dan onun gitmesini engelleyecek bir hareket bekleyen Simay'ın bu ümitli bekleyişi de hüsranla son bulacaktır.

Sonuç

Zamanın akışının insan ve toplum yaşamında meydana getirdiği değişimler, bireyi ve toplumu değerlerinden koparark bambaşka bir yöne itmiştir. İnsan ilişkilerinde menfaat ve yükselmenin ön planda olduğu bu yeni yaşamda modernleşme getirilerinden çok götürüleri ile toplumda yer almaktadır. Kadın erkek ilişkilerinde erkeğe sunulan sonsuz özgürlük, yasak ilişkiler doğurmuş, kadın bu ilişki içinde ya cinsel bir meta durumuna düşmüş ya da geleneksel toplumun kendisine biçtiği role uygun olarak bir yaşam sürmeye mahkûm olmuştur. Modern yaşamın getirdiği rahatlık ve lüks kadını evin içindeki eşyanın bağımlısı yaptığından erkeğin evlilik dışında kurduğu yasak ilişkiler ve cinsel eğilimler kadının pasif duruşu karşısında onay almış gibidir. Kadına dayatılan namus kavramının erkek için doğal bir yaşam haline dönüşmesi değişen toplum ile birlikte sıkça karşılaşılan bir durum halini almaktadır.

Kaynakça

Argunşah, Hülya (2000), "Kadın Duyarlığı Açısından Sevinç Çokum Hikâyeleri", *Kadın/ Woman Dergisi.* Haziran/June 2000. 1(1), 117-136.

Aslan, Bahtiyar (2012), *Günebakan Yeni Türk Edebiyat Değerlendirmeleri*, Kesit Yayınları. İstanbul.

Coşkun, Sezai (2009). "Sevinç Çokum'un Romanlarında Kültürel Meseleler Ve Millî Kültür Unsurları", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 21, 281–299.*

Çokum, Sevinç (2007), *Tren Burdan Geçmiyor*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, Ömer Faruk (2008), "Tren Burdan Geçmiyor Hepimizin Romanı", *Türk Edebiyatı Dergisi,* Mart Sayısı 2008.

TÜRKİYE'DEKİ HASTA HAKLARI BİRİMİNİN ÖZEL VE DEVLET HASTANELERİNDE İŞLEYİŞİ

Öğr. Gör. Remezan DAĞ
Atasehir Adıguzel Meslek Yüksekokulu

Öğr. Gör. Hatice HURÇ APALI
Atasehir Adıguzel Meslek Yüksekokulu

Öğr. Gör. Sinan ARAMAN
Atasehir Adıguzel Meslek Yüksekokulu

Özet

Yaklaşık 10-15 yıldan beri ülkemizin gündeminde olan hasta hakları kavramı, uluslararası bildirgelerin yanı sıra özellikle 1998'de yayınlanan "Hasta Hakları Yönetmeliği" ile hukuksal bir nitelik kazanarak yasal düzenlemeler ile korunması yönünde bir gelişim göstermiştir. Ülkemizde 2003 yılında kurulup faaliyete başlayan hasta hakları birimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi, verilen hizmetlerin arzu edilen sonuca ulaşılıp ulaşılmadığının, hasta ve yakınlarının ihtiyaçlarına cevap verilip verilmediğinin saptanması önemlidir. Bu kapsamda ele aldığımız bu çalışmada hedeflenen amaçlardan biri ülkemizde hasta hakları bilincinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması için neler yapılması gerektiği ile ilgili çözüm önerileridir.

Bu çalışma ile öncelikle insan hakları kümesi içinde olan sağlık ve hasta hakları kavramları incelenip, hasta haklarının dünyada ve Türkiye'deki gelişim süreci ortaya konulmuştur. Ardından sağlık yönetimi 2. sınıf öğrencilerimizin tez çalışmaları kapsamında hasta hakları konusunda yaptıkları yüz yüze görüşme ve anket çalışmasının sonuçları paylaşılmıştır. Yüz yüze görüşme İstanbul Anadolu ve Avrupa yakasında bulunan 5 devlet ve 5 özel hastanedeki hasta hakları birim sorumlularıyla hasta hakları biriminin işleyişi hakkında gerçekleştirilirken, anket çalışması hasta hakları biriminin ve kendi haklarının varlığından haberdar olup olmadıklarına dair hasta ve yakınlarıyla gerçekleştirilmiştir. Gerek hasta hakları birim sorumluları ile yapılan görüşmeler, gerekse hasta ve yakınlarıyla yapılan anket çalışmalarına göre ülkemizde bu konuda henüz yeterli bir bilinç oluşmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hasta hakları, Hasta hakları birimi, Hasta hakları bilinci.

WORKING OF THE UNIT OF PATIENT RIGHTS IN PRIVATE AND STATE HOSPITALS

Abstract

The concept of patient rights which has been in the agenda of our country nearly for ten –fifteen years has been developed in the frame of protection by legal regulations with both international proceedings and 'Patient Rights Guide' issued in 1998 . It is important to evaluate the effectiveness of 'unit of patient rights' founded in 2003 in our country, whether the service given reaches the aim wished and it satisfies the needs of the patients and their familiars or not. One of the aims in the issue that we focus on in this respect is to offer the solution proposals in order to create awareness in the patient rights and spread it.

In this research, the health and patient rights, the concepts in the realm of human rights, were analyzed and the development process of patient rights in both international and domestic was given first, and then, the face to face interview and the survey about patient rights were applied within the context of thesis study of our senior students. The face to face interview about the working of the unit of patient rights was made with the managers of the unit of patient rights in five private and state hospitals located in both Europe and Anatolian Sides in İstanbul, and the survey were applied to the patients and their familiars about if they are aware of their rights and the existence of the unit of patient rights. According to both the interview made with the managers of the unit of patient rights and the survey made with the patients and their familiars, it has showed that there has been no sufficient awareness in this issue yet.

Keywords: 'Patient Rights', 'Unit of Patient Rights', 'The awareness in patient rights'.

1. Giriş

Temel insan hakkı içinde yer alan sağlıklı yaşama hakkının korunabilmesi ve geliştirilmesi sosyal devlet olmanın en önemli görevlerinden biridir. Sağlık hakkı kapsamında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 25. maddesinde, "Herkesin kendisi ve ailesinin sağlık ve gönenci için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, sakatlık, hastalık, yaşlılık ve kendi denetimi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir" ifadelerine yer verilmiştir.Türkiye Anayasa'sının 17.Maddesi'nde "herkes yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir" denilirken, 56. Maddesi'ne göre ise "devlet herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak, insan ve madde gücünde tasarrufu ve verimi arttırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarının tek elden planlayıp hizmet vermesini" düzenlemekle yükümlü kılınmıştır.

Hastalık ve maluliyetin olmadığı, ruhen ve sosyal bakımdan tam bir iyilik hali olarak ele alınan toplum ve birey sağlığının korunması ve geliştirilmesinde son dönemde öne çıkan kavramlardan biri de hasta hakları olmuştur. Bu konuda Dünya Sağlık Örgütü ve mesleki

kuruluşlar başta olmak üzere çok sayıda uluslararası toplantılar yapılmış ve bildirgeler yayınlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yayımlanan Nuremberg Kanunları, hasta haklarını doktorların yapacakları işlemler hakkında mutlaka mahkûmları bilgilendirerek onaylarını almaları şeklinde sınırlı bir düzeyde ele alırken bu haklar süreç içinde genişletilmiştir. Bu haklar zamanla koruyucu tedbirler, yararlanma, bilgi, rıza (onay), özgür seçim, özel ve gizlilik, hastaların vaktine saygı, kalite standartları, güvenlik, yenilik (tedavi),gereksiz ağrı/acı ve kişisel tedavi, şikâyet ve tazminat hakkı vd. şeklinde düzenlenmiştir.

Türkiye'de ise hasta hakları kapsamındaki çalışmalara 1990'lı yılların sonlarına doğru oldukça yakın bir tarihte başlanmıştır. Sağlık Bakanlığı öncülüğünde atılan adımlar ve yayınlanan Yönetmelik ve Yönerge' ye rağmen bu konuda gerek sağlık kurumları gerekse hasta ve yakınları nezdinde ne yazık ki henüz yeterli bir bilincin oluşmadığı görülmektedir.

2. Sağlık

Geçmiş dönemlerde ve geleneksel anlayışta sağlık kavramı, yalnızca hastalık ve sakatlığın olmayışı şeklinde algılanmış ve tanımlanmıştır. Tanımın böyle yapılması, hastalık kavramını ön plana çıkarmış, kişilerin/toplumların sağlığı bu kavrama bağlı olarak değerlendirilmiş ve belirli semptomları ya da sakatlığı olmayan herkes sağlıklı olarak kabul edilmiştir. Modern sağlık anlayışı ise Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün tanımladığı gibi; "sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruhça ve sosyal yönden tam iyilik hali" olarak tanımlamaktadır (http://www.ttb.org.tr). Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde ise "bireyin fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden tam bir iyilik durumunda olması, vücut esenliği, esenlik, sıhhat, afiyet, sağ, canlı diri olma durumu "olarak tanımlanmıştır(www.tdk.gov.tr).

3. Hak Kavramı

Hak kavramı, tarih boyunca tartışılmış ve farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımların bazıları, hak kavramını hukuk düzeni içinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlara göre hak, "hukuk düzeni içinde tanınan yetki, menfaat veya sahip olduğu çıkarı korumak için tanıdığı irade gücü olarak tanımlanmaktadır"(Emini, 2004:203).Hak kavramını hukuk düzeni içinde tanımlayan bir başka tanıma göre ise hak "hukuk düzenince tanınmış, sınırı, konusu, kullanılma şekil ve koşulları gösterilmiş, yararlanılması toplumca sağlanmış özgürlüktür veya hukuk düzeninin kişilere tanıdığı yetkidir"(Mumcu,1992:15). Taşkın ise hakkı "hukuk düzeninin bireye tanığı bir irade gücü ve irade hakimiyeti" olarak ele almaktadır. Buna göre, "kişi iradesini başkasına karşı ileri sürebiliyorsa ve bunu kabul ettirebiliyorsa; hukuk düzeni de bu durumu destekliyorsa, o kişi hak sahibidir. Başka bir ifade ile hak yasal, toplumsal ya da ahlaksal özgürlük veya yetkidir. Bazı yasal düzen, toplum sözleşmesi ya da ahlak teorilerince; insanlara tanınan ya da borçlu olunan normatif temel kurallardır (Taşkın, 2012:6).

En genel haliyle "hukuken korunan çıkar "olarak tanımlanabilen hak kavramı ayrıca soyut ve değişmez nitelikteki "yetkiler demeti" olup, insanın kutsal ve dokunulmaz bir varlık olarak kendi öz varlığına bağlı bulunan değerler bütünüdür (Kocaoğlu,1998: 85). Toplumların gelişimi ile birlikte hak arayışı daha da özellikli alanlara doğru kaymaya başlamış ve hasta hakları ile ilgili yasal mevzuat gelişmiştir.(Hugo,1967:20).

3.1. İnsan Hakları Kavramı ve Gelişimi

Genel olarak biyolojik, sosyolojik, psikolojik ve kozmik özellikleriyle değerlendirilen insan, hiç kuşkusuz aynı zamanda akıl ve düşünce yetenekleri ve vicdan sahibi olması nedeniyle ahlaki bir doğaya sahip "etik bir varlık"tır. Ahlaki gereksinimleri çerçevesinde onurlu bir yaşam sürdürmeye de ihtiyaç duymaktadır. Onurlu bir yaşam sürdürme ihtiyacı, insanın "insan olmak" ile kazandığı temel hakkıdır. Kazanılan her türlü hak, hak sahibinin hareket, düşünme, faydalanma ve özgürlük alanını genişletir. Etik bir varlık olarak insanın onurunu güvenceye alan tüm kurallar insan hakları kapsamına girer.

İnsan hakları kavramı, insanın doğal ve kültürel yeteneklerini özgürce ifade edebilmesini içermektedir. Bu kavram, insan haklarını güvence altına almayı amaçlayan etik bir anlayışa dayandığından, insan haklarının insanların ezilmeleri ve sindirilmelerinin önüne geçilmesini sağlama fonksiyonu, gerçekte hukuki bir yaptırıma bağlı olarak ortaya çıkmamaktadır. İnsan hakları gücünü, dayandığı etik temelden almakta, bu temel kavrama psikolojik ve felsefi boyutlarını asan evrensel bir güç kazandırmaktadır (Doğan, 2001:231-232'den akt. Albayrak, 2010:9).Günümüzdeki anlamıyla insan hakları, kişinin özgürlüklerini ve onurunu güvence altına alan haklardır (Gözübüyük ve Gölcüklü,2007:7).

Tarihin değişik dönemlerinde kimi toplumlarda hastaların sağlık hizmetlerinden yaralanabilmesi için bu hizmetleri satın alabilecek güçte olmaları doğal sayılmıştır. Bu gücü olmayanın kaderine razı olması yadırganmamıştır. Bu durum sağlık hakkının bugünkü kapsam ve içeriğiyle birebir örtüşmemektedir. Keza, günümüzde olduğu gibi başta Mısır ve İyon uygarlıkları olmak üzere kimi toplumlarda sağlık hizmetlerinin sunumunda toplumsal iradenin ön plana çıkması yani kamusallığı daha eskiye uzanmaktadır (Fişek, 1982: 144).

Tarihte ilk olarak İngiltere Kralı John'un 1215'te İngiltere halkına ''Hürriyetlerin Beratı ''(Manga-Carta Libertatum) adlı belge ile ortaya çıkan insan hakları kavramı,17-18.yy.lar içinde daha genişlemiştir. 18.yy. sonlarına doğru Amerikan Haklar Bildirgeleri (1776) ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirisi ile ilk resmi açıklamalarına kavuşmuştur (Kaymakçı,2001:37).

Ortaçağ'daki demokrasi ve insan hakları süreci açısından ilk önemli tarihsel adım, 13.yüzyıl'da (1215) "Mâgna Carta Libertatum" ile atılmıştır. Bu belge, birey hak ve özgürlükleri ile adalet anlayışının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu anlaşma, İngiltere'deki toprak sahipleri ile Krallık arasındaki ilişkileri düzenleyen bir özelliğe sahiptir (Kapani,1997:45).

18.yy. sonlarına doğru Amerikan Haklar Bildirgeleri ve 1789'Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirisi ile ilk resmi açıklamalarına kavuşmuştur 17. yüzyıl İngiliz ve 18. yüzyıl Amerikan devrimlerinden büyük ölçüde etkilenen Fransız Devrimi de haklarla ilgili bu söylemi aşağı yukarı aynen benimsemiştir. 1789, ''İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'' ile insan haklarına "güvenlik" ve "baskıya karşı direnme" hakları da dâhil edilmiştir. Ayrıca Fransız Bildirisi bir de özgürlük tanımı veriyordu; buna göre, özgürlük "başkalarının haklarını ihlal etmemek şartıyla istediğini yapmakta serbest olma" durumudur.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı insanlığa hastalık, kıtlık, türlü sefalet ve ölüm getirmişti. Savaşların bu olumsuz etkilerini yaşayan insanlık, savaştan kurtulmak ve sürekli barışı sağlamak amacıyla 24 Ekim 1945 Birleşmiş Milletler Kurulu kuruldu. Bu kurulun amacı, milletler arasında barış ve güvenliği korumak, dostluk ilişkilerini geliştirmek, milletlerarası ekonomik, sosyal ve kültürel sorunları çözmektir. Birleşmiş Milletler Kurulu, 10 Aralık 1948'de "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"ni hazırladı.30 maddeden ibaret olan bu beyanname, herkesin eşit olduğu, yaşam ve güvenlik hakkı, köleliğin yasaklanması, işkence ve her türlü ayrımcılığın yasaklanması, özel yaşama saygı, düşünce ve vicdan özgürlüğü gibi temel hakları güvence altına almayı amaçlamıştır.(Kapani,1997:62).

Tarihsel perspektiften bakıldığında denilebilir ki insan hakları düşüncesinin ortaya çıkış tarihi ile sağlık hakkının "yararcılık ilkesi"yle değil, devleti harekete geçiren "ödeve dayalı bir hak" olarak gündeme gelmesinin tarihi birbirini izleyen zaman dilimlerine denk düşer (Alptekin,2004:136).

Türkiye'de insan haklarının pozitif hukukun düzenleme alanına girmesi, anayasacılığın gelişimi ile paralel gitmiştir. İlk anayasamız olan 1876 tarihli Kanun-i Esasi, başlıca klasik sivil hakları ve bu arada "gizli oy" hakkını açıkça tanımış idi. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu da aynı yönde bir düzenleme getirmiş ve ayrıca Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nden mülhem bir özgürlük tanımına yer vermiştir. Batı'daki sosyal haklarla ilgili gelişme, Türkiye'ye ilk defa 1961 Anayasasıyla yansımış ve devletin "sosyal" niteliği belirtilerek, iktisadi ve sosyal haklarla ilgili zamanının popüler anlayışına uygun ayrıntılı bir düzenleme yapılmıştır. Nihayet 1982 Anayasası, bir önceki anayasanın özgürlükçü yönünü büyük ölçüde dışlarken, iktisadi, sosyal ve kültürel haklara, hatta bazı"üçüncü kuşak"haklara(çevre hakkı gibi)yer vermiştir(Erdoğan,2004:189-191).

3.2. Kazanımlara Göre İnsan Haklarının Sınıflandırılması

İnsan Hakları disiplini, felsefi kökleri çok daha eskilere gitmekle beraber, asıl on yedinci ve on sekizinci yüzyıllar içinde gelişen ve 'insan hakları doktrini' olarak adlandırılan bu düşünce akımı, insanların sırf insan olmak sıfatıyla doğuştan birtakım dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez haklara sahip oldukları görüşünü yaymaya çalışıyordu. O zamana kadar sınırsız olan devlet gücünü sınırlandırmayı ve insanları baskıdan korumayı amaçlayan bu doktrine göre devlet, kendi yarattığı hukuktan önce var olan doğal hukukla bağlıydı ve insanların bu hukuktan kaynaklanan doğal haklarına saygı göstermek zorundaydı. Giderek güçlenen ve yaygınlaşan bu inanç, on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru yayımlanan Amerikan Haklar Bildirileri ve 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Evrensel Bildirisi ile ilk resmi açıklamalarına kavuştu. 94 İnsan hakları düşüncesi, toplumsal ve siyasal devrimler ile doğal haklar görüşünün topluma yansıması ve yeni düzenler kurulmasından sonra, daha çok bireycilik akımı çerçevesinde gelişmeler göstermiştir (Çeçen, 1995:40).

İnsan haklarını kısaca; tüm insanların her açıdan doğuştan eşit ve özgür olması diye tarif etmek mümkündür. Söz konusu bu özgürlük, başkalarının haklarına saygılı olmak ve bu hakları çiğnememe zorunluluğu ile dengelenmiştir. İnsan haklarının kendi dinamiği gereği, anlam ve içerik bütünlüğü gözetilerek; adalet, eşitlik, özgürlük, güvence, direnme boyutları dikkate alınarak kategorilere ayrılmasına gerek duyulmuştur. Bu haklar kazanımlara göre kuşaklara ayrılmıştır. Bugüne kadar ortaya çıkan hakları, "birinci

kuşak", "ikinci kuşak" ve "üçüncü kuşak" haklar şeklinde üç kategoriye ayırarak incelemek mümkündür. Böyle bir sınıflandırma, insan hakları kuramının ve uygulamasının tarihsel gelişimi ile paralellik gösterdiği gibi, hakların oluşum sürecindeki toplumsal dinamiklerin daha iyi anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır.

3.2.1. I. Kuşak Haklar (Klasik haklar)

Bu aşamayı, Yunan Site devletlerinde başlayan bazı gelişmelere kadar götüren yazarlar var ise de, genellikle 1215 Magna Carta ile başladığı kabul edilir. Birinci Kuşak Haklar olarak tarif edilen hakların oluşum dinamiklerini 17. ve 18. yüzyıl sosyal felsefesinde buluruz 17-18. yüzyılda özellikle ticaret burjuvazisinin etkisi, cereyan eden İngiliz, Fransız ve Amerikan Devrimleri ile somutlaşan klasik kişi hak ve özgürlüklerinin gerçekleştiği aşamadır. Özetle, köleliğin reddedildiği ve yurttaşlığa geçişin sağlandığı aşama olarak nitelendirilmektedir.

Kişinin dokunulmaz ''özel alan''larının tanımlanması, bunların devletçe korunması ve yine bunlara devletçe dokunulmaması bu dönemde yerleşen I. Kuşak insan hakları içinde; yaşama hakkı, düşünce özgürlüğü, inanç özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, eşitlik hakkı, tarafsız yargılanma hakkı, seçme-seçilme hakkı gibi haklar yer almıştır. Birey olma, yurttaş olma, özgür olma, yönetime katılma, siyasal haklar, güvenlik, mülkiyet, vergi, yasa önünde eşitlik, suç ve cezada yasallık bu dönemde gerçekleştirilen başlıca insan haklarıdır (Akdur,1997:46).

3.2.2. II. Kuşak Haklar (Sosyal Haklar)

Klasik hakların anayasalarla güvence altına alındığı Avrupa ülkelerinde, 18.ve 19. yüzyıllarda, insanların büyük çoğunluğu, yoksulluk nedeniyle bu haklardan yararlanamamaktaydı. Zamanla, insan haklarından yararlanabilmek için insanların serbest, özgür olmalarının yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Özgür oldukları halde, yoksulluk ya da başka nedenlerle bu haklardan yararlanamayanların desteklenmesi gerekmekteydi (Ensaroğlu,2001:9). İkinci kuşak hakların büyük çoğunluğu, devlete bir hizmet sunma görevi yükleyen sosyal haklar niteliğindedir. Bu nedenle gerçekleştirilmeleri büyük mali kaynakların kullanılmasını gerektirir (Erdoğan,2004:153-159).

İkinci Kuşak Haklar,19.yüzyılda başlayan, devletlerin daha çok sosyal sorumluklarına gönderme yapan haklarıdır. Bu haklar devletin vatandaşa hizmet sunma görevleriyle ilintili olan sosyal güvenlik hakkı, eğitim hakkı, sağlık, beslenme, kültür ve çalışma hakkı gibi haklardan oluşmaktadır.

3.2.3. III. Kuşak Haklar (Dayanışma Hakları)

1950'den günümüze dek süren dönemi kapsamaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra, daha öncekilerden farklı yeni haklar ortaya çıkmıştır. Dayanışma hakları olarak da adlandırılan üçüncü kuşak hakların oluşum süreci henüz tamamlanmamıştır. Bu hakların insan hakkı olarak nitelendirilmesi konusunda çeşitli tartışmalar yapılmaktadır.

Dünya'nın insanlığın ortak malı ve hatta gelecek nesillerden emanet alınmış bir ortak mal olduğu bilincinin geliştiği ve yerleştiği bu dönemde çevre ve sürdürülebilir kalkınma konsepti öne çıkmıştır. Bunun bir uzantısı olarak; barış içinde birlikte yaşama, işbirliği, dayanışma, uluslararası eşitlik, dünya nimetlerini birlikte paylaşma, sosyal gelişme en çok kullanılan, tartışılan ve geliştirilen kavramlar olmuştur. Bu nedenle uluslararası

dayanışma dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde ayrıca sağlık, eğitim, çocuk, kadın hakları geliştirilmiş ve yaptırıma bağlanmaya başlanmıştır. Diğer bir anlatımla, bu haklar mutlaklıktan kurtularak, doğrudan uygulanabilen ve dava edilebilen haklar niteliğine kavuşmaya başlamıştır (Akdur, 1997:47).

Üçüncü kuşak hakların gerçekleşebilmesi için kişilerin, kurumların ve devletin ortak çabası gerekir. İnsan haklarının hukuksal güvenceye bağlanması bakımından, birinci kuşak haklarda burjuvazi, ikinci kuşak haklarda işçi sınıfı önemli rol oynamıştı; üçüncü kuşak haklar ise, kişiler, gruplar ve devletler kadar sınıflar arasında da bir dayanışmayı gerektirmektedir.

Birinci kuşak haklar, burjuvazi ile aristokrasi; ikinci kuşak haklar işçi sınıfı ile burjuvazi arasında bir çekişme ve mücadeleyi yansıtır; üçüncü kuşak haklar ise mücadeleyi değil, dayanışmayı ifade etmektedir (Ensaroğlu,2001:6).

4. Sağlık Hakkı Kavramı ve Gelişimi

Sağlık hakkı, "kişinin devletten sağlığını koruması, gerektiğinde tedavi edilmesi, iyileştirilmesini isteyebilmesi ve toplumun sağladığı imkânlardan faydalanabilmesi"(Er, 2008'den akt; Bulut, 2009:202) olarak tanımlanmaktadır. Sağlık hakkı kavramı ulusal ve uluslararası metinlerde de tanımlanmış ve koruma mekanizmaları geliştirmiştir. "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı"(Tacir,2011:42). Sağlık hakkı ile ilgili en önemli uluslararası metinler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sağlık hakkını tanımlamadan önceden sağlığın tanımına gereksinim vardır. Bazı yazarlar bilimsel yönden sağlığın tanımı vermenin çok güç hatta olanaksız olduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre gerçek anlamda sağlık, kişinin ölüme karşı direnmesidir. Ölüm, artık sağlığın bulunmadığını kanıtlamaktadır. Kişinin ölüme karşı direnebilmesi, ölümsüz olması, sağlığı ifade ettiğine ve bunun gerçekleşmesi de olanaksız olduğuna göre bu yazarlar, sağlığın bilimsel yönden bulunmadığı, tanımının verilmeyeceği sonucuna ulaşmaktadır. Ancak sağlık, ölümden çok kişinin organik yapısı, bunun işleyişi ile ilgilidir ve sağlık organizması iyi iyileşen bir insanın durumu, uzunca bir zaman içinde organizmanın az veya çok ahenkli işleyişi olarak tanımlanmaktadır.

224 sayılı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun'un 2. maddesine göre de sağlık, yalnız hastalık veya maluliyetin yokluğu olmayıp bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan tam bir iyilik halidir. (Demirhan Erdemir ve Elçioğlu,2000:42). Birey devlet ilişkisi çerçevesinde devletin vatandaşların sağlıklı bir yaşam için gereksinimlerini karşılama yükümlülüğünün varlığı durumunda, bireyler devletten yasanın gereğinin yapılmasını bekleme hakkına sahip olmaktadır.
(Erdemir ve Elçioğlu, 2000:44) Hem iyi işleyen bir organizmanın devamının sağlanmasını hem de hastalığa uğrayan kişinin tedavisinin sağlanmasını isteme hakkı olarak da ifade edilebilen sağlık hakkı kişinin toplumdan, devletten sağlığının korunmasını, gerektiğinde tedavi edilmesini iyileştirilebilmesini isteyebilmesi ve toplumun sağladığı olanaklardan faydalanabilmesini gerektirmektedir (Sert, 2004: 56). Birey devlet ilişkisi çerçevesinde devletin vatandaşların sağlıklı bir yaşam için gereksinimlerini karşılama yükümlülüğünün varlığı durumunda, bireyler devletten

yasanın gereğinin yapılmasını bekleme hakkına sahip olmaktadır (Erdemir ve Elçioğlu,2000:44).

Evrensel Bildirge 'de sağlık hakkı en temel haklardan biri olarak belirtilmektedir. Sağlıklı konusu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 25. maddesinde, "Herkesin kendisi ve ailesinin sağlık ve gönenci için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, sakatlık, hastalık, yaşlılık ve kendi denetimi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir" ifadeleriyle yer almıştır (Sencer, 1988).

Türkiye'de sağlık hakkı ve hasta haklarının gelişimi, ülkede yürütülen sağlık politikaları ile şekillenmiş ve yürütülen sağlık politikalarına paralel bir şekilde gerçekleşen ulusal düzenlemelerle, sağlık hakkı ve hasta haklarının korunması ve gelişimi sağlanmaya çalışılmıştır. Anayasamızın 17. Maddesine göre "herkes yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir." Anayasamızın 56. Maddesinde ise "devlet herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak, insan ve madde gücünde tasarrufu ve verimi arttırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarının tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler" denilmektedir. Sağlık ile ilgili düzenlemelerin yerine getirilmesi 3 Mayıs 1920 tarihinde, 3 sayılı "Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Kanunu" ile kurulan Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülmektedir (Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Temel Sağlık Hizmetleri, 2008:13).

Türkiye'de sağlık hizmetlerinin gelişimi 1920-1960 arası, 1960-1980, 1980 2000, 2000 ve sonrası olmak üzere dört dönemde incelemek mümkündür. Sağlık reformu ile ilgili çalışmalar, 2003 yılından sonra gerçekleştirilmiştir.2003 yılından sonra tüm dünyadaki sağlık hizmetlerinin dönüşümüne paralel bir şekilde Türkiye'de sağlık hizmetlerin yeniden yapılandırılması planlanmış, Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde sağlık kurumları ve sağlık hizmetleri yeniden yapılandırılmıştır.

5. Hasta Hakları Kavramı ve Gelişimi

Hasta hakları kavramının ilk kez nerede dile geldiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, hastalık ve bunun yarattığı sıkıntılar ile birlikte ortaya çıktığını, tarihsel bir süreç sonunda bugünkü aşamasına ulaştığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte hasta haklarını düzenleyen ve birçok toplum için hasta haklarının oluşumunda rol oynayan ilk temel metin Hipokrat Andı'dır. Bu anda öncelikle; hekimin hastasına ırk, din, dil, cins ayrımı yapmadan bakması gerektiği vurgulanmıştır. Benzer şekilde, diğer temel hasta hakları da çok ilkelde olsa vurgulanmıştır (Canbolant,2002:12).

Dünyanın hemen her tarafında olduğu gibi, Türkiye'de de, tıp fakültesini bitiren her hekim "Hipokrat Yemini" eder. Her hekimin mesleğe ilk adımını attığı anda ettiği bu yemini, aslında söz konusu hakların bir anlamda en ilkel biçimde yazılı kuralla bağlanmış şekli olarak kabul etmek mümkündür. Hasta haklarını ortaya koyan kuralları içeren belgeler, genel olarak bir anlamda Hipokrat Yemini'nin açılmış ve ayrıntılandırılmış şeklidir(Sütlaş,200:51).

Hasta haklarının benimsenmesinin ardından akla gelen soru bu hakkın öğelerinin neler olduğudur. Bu amaçla bilinen ilk hasta hakları bildirgesi 1972 yılında yayınlanan "Amerika Hastanesi Birliği'nin Hasta Hakları Bildirisi"dir.

5.1. Dünyada Hasta Hakları

Hasta hakları yakın tarihimizde ilk olarak 1972 yılında Amerikan Hastaneler Birliği Hasta Hakları Bildirgesi ile Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya atılmış olup, daha sonra 1981 yılında Dünya Tabipler Birliği Lizbon Hasta Hakları Bildirgesi, 1994 yılında Amsterdam'da Avrupa Hasta Haklarının Geliştirilmesi Bildirgesi, 1995 yılında Dünya Tabipler Birliği Bali Hasta Hakları Bildirgesi gibi uluslararası birçok bildirge ile ilerlemesini devam ettirmiştir(Uğurluoğlu vd.2013:137).

Hasta Haklarını düzenleyen bildirgeler Dünya Tabipler Birliği ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından düzenlenmiştir (Hatun,1999:21). Hasta haklarıyla ilgili uluslararası alanda yayınlanan aşağıdaki bildirgelerin bir yaptırımı bulunmamakla birlikte aynı zamanda bu bildirgeler öneri niteliğindedir. Ancak İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi'nin hukuki bağlayıcılığı bulunmaktadır (Zubaroğlu, 2012:18).

Hasta hakları, hasta ve müracaatçıları haksız, yersiz ve gereksiz uygulama ve tedaviden koruyan yasal, moral ve etik standartlar (Barker,1999:352) olarak tanımlanmaktadır.

Bilimsel, teknolojik ve insan kimyası alanındaki gelişmeler sonucunda hastalıkların sebebi anlaşılır olmuş, hekimliğin büyücü ve tanrısal özelliği yok olmuştur (Kalaca,1997: 35-52). Hastalıklar bilimsel teşhis ve tedavi yöntemlerine kavuşmuş, hasta hakları kavramı bir sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır Hasta hakları ile ilgili ilk çalışmalar Amerika Birleşik Devletleri'nde kabul edilir. A.B.D.de 1969 yılından gözden geçirilmiş ve hastaneler ile ilgili standartlar yeniden gözden geçirilmiş ve hasta hakları ile ilgili ''gizlilik, bilgilendirme, aydınlatılmış onam, hastaların eşit ve insancıl tedavi edilmeleri ''gibi konular ele alınmıştır.

5.1.1. Nuremberg Kanunları (İkinci Dünya Savaşı)

Hasta Haklarıyla ilgili ilk resmi deklerasyon; Nuremberg Kanunları adı altında yayınlanmıştır. Bu kanun Nazi doktorlarının izin almadan mahkûmlar üzerinde yaptıkları işlemler üzerine ortaya çıkmıştır. Buna göre, doktorlar yapacakları işlemler hakkında mutlaka mahkûmları bilgilendirerek onaylarını almaları esasına dayanmaktadır (Dünyadan Hasta Hakları; http://www.siviltoplum-akademisi.org.tr).

Nazi Tıp Deneyleri saf bir Alman ırkı yaratmak bahanesiyle 1933-1945 yılları arasında gerçekleştirilmiş olup Yahudiler, savaş tutsakları, akıl hastaları, sakatlar ve bunamış insanlar üzerinde yapılmıştır.

5.1.2. Helsinki Deklerasyonu (1963)

Helsinki Deklarasyonu, insan üzerinde yürütülen çalışmaları tedavi edici araştırmalar ve tedavi edici olmayan araştırmalar seklinde ilk defa birbirinden ayırmıştır. Tedavi edici araştırmalar, hastanın tanısı ve tedavisine yönelik araştırmalardır. Ne Nürnberg Kodu ne de Helsinki Deklerasyonu bazı araştırmacıların etik olmayan araştırmalar yapmasını önleyememiştir.

Yaşanan bu kötü deneyimlerden sonra Amerikan Hastaneler Birliği, Hasta Hakları Bildirgesi'ni yayımlamıştır. Bunu Dünya Hekimler Birliği'nin 1981'de kabul ettiği

Lizbon Bildirgesi takip etmiştir. Bu birlik, 1995 yılında Lizbon Bildirgesi'ni geliştirerek Bali Bildirgesi olarak yayımlamıştır(Oğuz,1997:169-173).

5.1.3. Lizbon Bildirgesi (1981)

Hasta hakları ile ilgili ilk çalışmalardan biri, Dünya Hekimler Birliği'nin 1981 yılında Lizbon'da düzenlediği toplantıda, hasta hakları konusunda alınan kararları kapsayan Lizbon Bildirgesi'dir. (Oğuz,1997:C.5) Lizbon Bildirgesi hastanın haklarını kısa metinler şeklinde belirlemiştir. Hastanın uygulamada karşılaşacağı haklarını ön plana çıkaran bu Bildirge'nin amacı hekimin uygulamaya yönelik sorumluluklarının belirlenmesi ve hekimin yapacağı tıbbi müdahalelerden dolayı zarar görme ihtimali bulunan hastanın haklarının, güvence altına alınmasıdır (Dinç,2007:399)

Lizbon Bildirgesi'nin Dünya Tabipler Birliği ürünü olması hekimler ve örgütleri için yol gösterici, hatta bağlayıcıdır. Bildirgenin başlangıç paragrafı şu cümle ile bitmektedir: "Yasal durum ya da hükümetlerin tutumu hastaların bu haklarını yadsıyorsa, hekimler bu haklarının elde edilmesi ya da onarılması için uygun yollar aramalıdır". Dünya Tabipleri Birliği bu bildirge ile hekimleri hasta hakları için de "savaşım" vermeye çağırmaktadır (TKD,2009:37).

5.1.4. Amsterdam Bildirgesi (1994)

Dünya Sağlık Örgütünün 1994'de kabul ettiği hasta hakları ile ilgili Amsterdam Bildirgesinin özgün adı "Avrupa'da Hasta Haklarının Geliştirilmesi Bildirgesi"dir(Ş,Hatun,1999:84-88). 1994'te ilan edilen Amsterdam Bildirgesi hasta hakları ile ilgili ilk uluslararası bildirge olan Lizbon Bildirgesi ile karşılaştırıldığında çok daha kapsamlı olduğu görülür.

Avrupa Hasta Hakları Bildirgesi (Amsterdam Bildirgesi), hasta haklarını; sağlık bakımında (hizmetlerinde) insan hakları ve değerleri; bilgilendirme; onay; mahremiyet ve özel hayat; bakım ve tedavi ve başvuru gibi geniş bir kapsamda ele almıştır (Sert,2004:1).

Bu bildirgede hasta ve sağlık hakkına ilişkin bazı önemli tanımlar şöyle geçmiştir:

Hastalar: Sağlıklı veya hasta olarak sağlık hizmetini kullananlar.

Ayırımcılık: Irk, cinsiyet, din, politik görüş, ulusal veya toplumsal köken, ulusal azınlık statüsünde topluluk veya kişisel antipati temelinde kişilere farklı davranmak.

Sağlık Bakımı: Sağlık kurumları veya sağlık personeli tarafından verilen tıbbi, hemşirelik veya benzeri hizmetler.

Tıbbi Girişim: Hekim veya diğer dağlık personeli tarafından, rehabilitasyon, önlem, tedavi veya tanı amacıyla yapılan herhangi bir muayene, tedavi veya diğer aktiviteler.

Sağlık Kurumu: Hastane, hemşire evi gibi herhangi bir sağlık bakımı ile uğraşan kurum veya sakatlar için olan kurumlar.

Son Bakım: Mevcut tedavi yöntemleri ile daha fazla iyileştirilmesi mümkün olmayan ölümlü hastalara ve ölüme yakın kişilere verilen bakım.

5.1.5. Bali Bildirgesi (1995)

Bali Bildirgesi Dünya Tabipleri Birliği Hasta Hakları Bildirgesi (Bali Bildirgesi), 1995 yılının Eylül ayında Endonezya'nın Bali kentinde yayımlanmıştır. Dünya Tıp Birliği'nin 1981'de Lizbon'da kabul ettiği Lizbon Hasta Hakları Bildirgesi gözden geçirilerek hazırlanmış olmasına rağmen içerik bakımından Amsterdam Bildirgesi'ne daha kapsamlıdır.

Bali Bildirge'nde Tıp mesleğinin onayladığı bazı temel hasta haklarını tanımlamaktadır. ''Amsterdam'' ve "Bali" Bildirgeleri Hasta haklan konusundaki çalışmaların ulaştığı son noktayı vurgulamak açısından Amsterdam ve "Bali" bildirgelerini ele alıp karşılaştıracak olursak, en temel ayrımın hastaya yüklenen anlam bakımından olduğunu söyleyebiliriz.

Genel olarak Amsterdam Bildirgesi'nin hastaya daha geniş haklar tanıyan, sağlık ekibinin yükümlülüklerini arttıran bir metin olduğu savunulabilir. Buna karşın "Bali Bildirgesi"nde hastanın hakları daha sınırlıdır; bir bakıma bu bildirgenin daha gerçekçi ve uygulanabilir ilkeler içerdiği söylenebilir. Bildirgeleri özellikle ayrım gösteren maddeleri açısından ele aldığımızda, bazı temel noktalar ve birkaç ayrıntı dışında her ikisinde de benzer konulara vurgu yapıldığım söyleyebiliriz(Funda,2012).

5.1.6. Varşova Toplantısı (1996)

Avrupa ülkelerinin sağlık bakanları 7-8 Kasım 1996 tarihlerinde Varşova'da bir araya gelerek hasta hakları konusunu enine boyuna tartışarak, ne yapılması gerektiğini ve Avrupa'da sağlık hizmetlerinin daha iyi sunulabilmesi için bazı kararlar almışlardır (Varşova Toplantısı **http:// www.siviltoplumakademisi.org.tr).

5.1.7. İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi (1996)

Avrupa Konseyi tarafından "Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi Tasarısı İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi" hazırlanarak üye ülkelere sunulmuş ve imzalanmıştır. Bu sözleşme, hızla gelişen Biyoloji ve tıp alanında insana saygı duyulmasını ve onurunun güvence altına alınmasını, bu alanın kötüye kullanılmasının önlenmesini, uygulamada ortaya çıkacak sorunların çözümü için kamuoyu oluşturulmasını, toplum üyelerine haklarını ve sorumluluklarının hatırlatılmasını amaçlamaktadır (Kaymakçı,2001:2-3-37).

5.1.8. Hasta Haklarına İlişkin Avrupa Statüsü (Ana sözleşmesi) (2002)

Hasta haklarının dayanakları ve korunması konusunda ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır. Genel olarak hasta hakları dayanakları etik yönergeler, Hekim Birliklerinin yönergeleri, genel ve kişi hukukunu düzenleyen yasalar tarafından oluşturmaktadır. Son yıllarda hasta haklarının tıbbi etikten çok yasal düzenleme ile korunması yönünde bir eğilim görülmektedir. Bu eğilim doğrultusunda 2002 yılında Roma'da ''Hasta Haklarına İlişkin Avrupa Statüsü Temel Belge (Nice Ana Sözleşmesi)'' yayımlanmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü ve Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan birçok ulusal bildiri ve tavsiyeler ile bağlantılı olan ve aynı zamanda profesyonel önerilerin yanı sıra kurumsal standart ve teknik ölçütleri de dikkate alan bu ilkelerin; koruyucu tedbirler, yararlanma, bilgi, rıza (onay), özgür seçim, özel ve gizlilik, hastaların vaktine saygı, kalite standartları,

güvenlik, yenilik (tedavi), gereksiz ağrı/acı ve kişisel tedavi,şikâyet ve tazminat hakkı olduğu belirlenmiştir.

5.2. Türkiye'de Hasta Hakları

Hasta hakları ile ilgili yasal düzenlemelerin tarihine bakıldığında, sağlık alanı ve sağlık profesyonellerin çalışma usulleri ile ilgili yasal düzenlemelerin yapıldığı, 1928 yılında yayınlanan Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına dair Kanun,1930 yılında yayınlanan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1960 yılında yayınlanan Tıbbî Deontoloji Tüzüğü, 1961 yılında yayınlanan Sağlık Hizmetlerin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun, 1961 Anayasası, 1979 yılında yayınlanan Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılanması ve Nakli Hakkında Kanun, 1982 Anayasası, 1982 yılında yayınlanan Sağlık Bakanlığı Teşkilatı ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 1983 yılında yayınlanan Nüfus Planlaması Kanunu, 1987 yılında yayınlanan Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu gibi kanunlar görülmektedir(Sert, 2004:91-105).

Hukuk sistemimizde özel bir hasta kavramı yoktur. İnsanların hastalanması halinde haklarını ortaya koyan, ayrı ve özel yasal düzenlemeler yoktur. Sağlık bir devlet hizmeti olarak Anayasa'da düzenlenmiştir.

5.2.1. Anayasa 56. Madde

Türkiye'de "sağlık hakkı" ilk kez 1961 Anayasası'nda yer almış ve 1982 Anayasası'nda da korunmuştur. 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın başlangıç bölümünde "Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içerisinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığın bu yönden geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu" belirtmektedir. Anayasanın 17'nci maddesinin 1'inci fıkrasında, "Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir" denildikten sonra; ikinci fıkrasında da "Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz" hükmü geliştirilmiştir. Ayrıca 56'ıncı ve 59'uncu maddelerde de vatandaşların sağlığını geliştirici önlemleri alma konusunda devlete sorumluluklar yüklemektedir (Tengilimoğlu,463).

5.2.2. Tıbbi Deontoloji Tüzüğü (1960)

Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi hekim ve diş hekimlerinin uymakla yükümlü oldukları kuralları belirlemektedir. Bu tüzüğün bazı maddeleri hasta hakları ile doğrudan ilgilidir(Hatırnaz E,2009:111). Nizamnamenin 2.maddesinde tabip ve diş tabiplerinin hastaları üzerinde ırk, dil, din ayrımı yapmaksızın insan sağlığına, ahlaki düşüncelerine ve kişiliğine saygı göstermek zorunluluğu açıkça belirtilmiştir.

Nizamnamenin 18.maddesinde hekimlerin acil durumlar, resmi veya insani görevlerin ifası hariç mesleki veya şahsi sebeplerle hastaya bakmayı reddedebilecekleri, 19.maddesinde hekimlerin yine mesleki veya şahsi sebeplerle tedavi sonlanmadan hastasını bırakabileceğini, 24.maddesinde hastanın konsültasyon istemesi halinde hekimin bu talebi kabul etmesi gerektiği, (Hakeri ve ark, 2010:329) 28. ve 29. maddesinde ise; hastanın özerkliğine saygı sonucu olarak; hastanın devam etmekte olan bir tedavide

hastanın başka bir tedaviyi veya tedavi eden hekimi seçebilme imkanının kolaylaştığı belirtilmiştir.

5.2.3. Hasta Hakları Yönetmeliği (1998)

01 Ağustos 1998 tarihinde düzenlenerek resmi gazetede yayınlanan Hasta Hakları yönetmeliğinin amacı "Temel insan haklarının sağlık hizmetleri sahasındaki yansıması olan ve başta Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda, diğer mevzuatta ve milletlerarası hukuki metinlerde kabul edilen hasta haklarını somut olarak göstermek ve sağlık hizmeti verilen bütün kurum ve kuruluşlarda ve sağlık kurum ve kuruluşları dışında sağlık hizmeti verilen hallerde, insan haysiyetine yakışır şekilde herkesin hasta haklarından faydalanabilmesine ,hak ihlallerinden korunabilmesine ve gerektiğinde hukuki koruma yollarını fiilen kullanabilmesine dair usul ve esasları düzenlemek "olarak belirtilmiştir.

Söz konusu yönetmeliğin kapsamı ise "sağlık hizmeti verilen resmi ve özel bütün kurum ve kuruluşları, bu kurum kuruluşlarda veya bunların dışında hizmete katılan her kademedeki ve unvandaki ilgilileri ve hizmetten faydalanma hakkına haiz olan bütün fertleri kapsar" şeklinde düzenlenmiştir(Özkan ve Akyıldız, 2008:957).

5.2.4. Hasta Hakları Uygulama Yönergesi (2005)

Ülkemizde hasta haklarının gelişimi içerisinde yer alan, bu konuda yapılan düzenlemelerden birisi de, Hasta Hakları Yönergesi'dir. Hasta Hakları Yönetmeliği'nde belirlenen hedeflere ve standartlara ulaşılması için yapılması gereken işlemler ile neyin, nasıl, kimin tarafından yapılacağına yönelik uygulama programı ise 2003 yılında sağlık kuruluşlarında hasta hakları uygulamalarına yol gösterecek önerge şeklinde yayınlanmıştır.Bu Yönerge'ye dayanılarak, sağlık hizmeti verilen sağlık kurumlarında Hasta Hakları Birimleri kurularak, hasta haklarına uygulama açısından anlam kazandırılmıştır.

İlk Hasta Hakları Uygulama Yönergesi'nin 26.04.2005 tarihinde yenilenmiş bir biçimi olan bu Yönerge, eskisine göre daha geliştirilmiş ve kapsamlı bir yapıdadır. İlk Yönerge ile pilot uygulamalar başlatılmış ve belli bir deneyim elde edilmiştir. Bu Yönerge ile pilot uygulamaların ülke geneline yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Ancak Yönerge'nin kapsamının kamu sağlık sektörü ile sınırlı olması, eşitlik ilkesi açısından tartışma yaratmaktadır. Hasta hakları konusunda sadece kamu sektörüne düzenlemeler getirilmesi ve özel sağlık sektörünün bu kapsamın dışında tutulması, hasta hakları konusunda ülke genelinde bir standart oluşturulması idealine uymamaktadır. Yönerge'nin, hasta haklarını benimsetmeyi ve korumayı, bu hakların ihlal edilmesi durumunda da hak arama sürecini sağlayacak düzenekleri oluşturmayı öngördüğü ifade edilmektedir. Bu amaçla merkezden çevreye doğru daha detaylı bir yapılanma oluşturulmakta ve sadece yataklı kurumlar değil ayaktan tedavi kurumları da uygulama kapsamına alınmaktadır. Yönerge'de aşağıda isimleri bulunan birimler oluşturulmuştu;

- Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hasta Hakları Şubesi
- Hasta Hakları İl Koordinatörlüğü
- Hastane Hasta Hakları Kurulu ve Hasta Hakları Birimi, Hasta Hakları İletişim Birimi
- Ayakta Teşhis ve Tedavi Yapan Sağlık Kurum ve Kuruluşları Hasta Hakları Kurulları, Birimleri ve İletişim Birimleri

- Sağlık Grup Başkanlığı Bulunmayan İl Merkezlerinde Oluşturulacak Hasta Hakları Kurulları ve Hasta Hakları Birimleri

5.2.5. Hasta Sorumlulukları

Hasta hakları fikrinin yaygınlaştırılmasıyla birlikte, hasta hakları talep eden hastaların hastane kurallarına uymamaları, hak talebiyle birlikte gelen sorumluluklarını yerine getirmemeleri neticesinde hasta sorumlulukları kavramı tartışılmaya başlanmıştır. Ülkemizde herhangi bir mevzuatı bulunmayan hasta sorumlulukları, Sağlık Bakanlığı Hasta Hakları Şubesinin internet sayfasında, "genel sorumluluklar", "sosyal güvenlik durumu", "sağlık çalışanını bilgilendirme", "hastane kurallarına uyma", "tedavisi ile ilgili önerilere uyma" olarak tanımlanmıştır.

Bu başlıklar altında hasta sorumlulukları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Genel Sorumluluklar

Kişiler kendi sağlığına dikkat etmek için elinden geleni yapmalı ve sağlıklı bir yaşam için verilen tavsiyelere uymalıdır. Kişi uygunsa kan verebilir ya da organ bağışında bulunabilir. Basit durumlarda kişiler kendi bakımlarını yapmalıdır.

Sosyal Güvenlik Durumu

Hasta, sağlık, sosyal güvenlik ve kişisel bilgilerindeki değişiklikleri zamanında bildirmek durumundadır. Hasta, sağlık karnesinin (Bağ-Kur ,Yeşil Kart gibi) vizesini zamanında yaptırmak zorundadır.

Sağlık Çalışanlarını Bilgilendirme

Hasta; yakınmalarını, daha önce geçirdiği hastalıkları, yatarak herhangi bir tedavi görüp görmediğini, eğer varsa halen kullandığı ilâçları ve tüm sağlığıyla ilgili bilgileri tam, eksiksiz vermelidir.

Hastane Kurallarına Uyma

Hasta, başvurduğu sağlık kuruluşunun kural ve uygulamalarına uymalıdır. Hasta sağlık Bakanlığı ve diğer sosyal güvenlik kurumlarınca belirlenen sevk zincirine uymalıdır. Hastanın, tedavi, bakım ve rehabilitasyon süresince sağlık çalışanları ile işbirliği içinde olması beklenir. Hasta, hastane personelinin, diğer hastaların ve ziyaretçilerin haklarına saygı göstermelidir.

Tedavisi İle İlgili Önerilere Uyma

Hasta, tedavisi ve ilâçlarla ilgili tavsiyeleri dikkatle dinlemeli ve anlayamadığı yerleri sormalıdır. Hastanın, tedavisiyle ilgili önerilere uyum sağlayamama durumu söz konusu ise bunu sağlık çalışanına bildirmesi gerekir. Hasta, sağlık bakım ve taburculuk sonrası bakım planını beklendiği gibi doğru anlayıp anlamadığını belirtmesi gerekir. Hasta, uygulanacak tedaviyi reddetmesi veya önerilere uymamasından dolayı doğacak sonuçlardan kendisi sorumludur.

5.3. Temel Hasta Hakları

Bu hak, hastanın adalet ve hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde, sağlıklı yaşamasının teşvik edilmesine yönelik çalışmalarla, koruyucu sağlık hizmetlerini de kapsar şekilde tüm sağlık hizmetlerinden yararlanmasını amaçlamaktadır(Özkan, 2012:43).

"Hasta hakları: Sağlık hizmetlerinden faydalanma ihtiyacı bulunan fertlerin, sırf insan olmaları sebebiyle sahip bulundukları ve T.C. Anayasası, milletlerarası antlaşmalar, kanunlar ve diğer mevzuat ile teminat altına alınmış bulunan haklarını, ifade eder." Bu bağlamda Hasta Hakları Yönetmeliği, hasta hakları alanında evrensel bildirgelere ve çağdaş birikime uygun olarak temel ilkeler belirlemiştir. Bu ilkeler; sağlıklı yaşama hakkına saygı ilkesi, hastanın rızasının aranması ilkesi, maddi ve manevi hastalara eşit davranma ilkesi ve özel yaşama saygı ilkesidir.

Sağlık Hizmetlerinden Faydalanma Hakkı (mad.6-14)

5.3.1.Adalet ve Hakkaniyete Uygun Olarak Faydalanma: Hasta, adalet ve hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde sağlıklı yaşamanın teşvik edilmesine yönelik faaliyetler ve koruyucu sağlık hizmetleri de dâhil olmak üzere, sağlık hizmetlerinden ihtiyaçlarına uygun olarak faydalanma hakkına sahiptir. Bu hak, sağlık hizmeti veren bütün kurum ve kuruluşlar ile sağlık hizmetinde görev alan personelin adalet ve hakkaniyet ilkelerine uygun hizmet verme yükümlülüklerini de içerir.

5.3.2.Bilgi İsteme: Hasta, sağlık hizmetlerinden nasıl faydalanabileceği konusunda bilgi isteyebilir. Bu hak, hangi sağlık kuruluşundan hangi şartlara göre faydalanılabileceğini, sağlık kurum ve kuruluşları tarafından verilen her türlü hizmet ve imkânın neler olduğunu ve müracaat edilen kuruluşta verilen sağlık hizmetlerinden faydalanma usulüne öğrenme haklarını da kapsar.Bütün sağlık kurum ve kuruluşları, hastayı birinci fıkra uyarınca bilgilendirmek için yeterli teknik donanımı haiz birimi oluşturmak; bu birimde, hastaya kesin ve yeterli bilgi verebilecek nitelik ve ehliyete sahip personeli daimi olarak istihdam etmek ve hastanın ihtiyacı olan birimlere kolayca ulaşabilmesini temin etmek üzere, kuruluşun uygun yerlerinde bilgilendirici tabela, broşür ve işaretler bulundurmak gibi tedbirleri almak zorundadırlar.

5.3.3.Sağlık Kuruluşunu Seçme ve Değiştirme: Hasta; tabi olduğu mevzuatın öngördüğü usul ve şartlara uyulmak kaydı ile sağlık kurum ve kuruluşunu seçme ve seçtiği sağlık kuruluşunda verilen sağlık hizmetinden faydalanma hakkına sahiptir. Mevzuat ile belirlenmiş sevk sistemine uygun olmak şartı ile hasta sağlık kuruluşunu değiştirebilir. Ancak, kuruluşu değiştirmenin hayati tehlikeye yol açıp açmayacağı ve hastalığının daha da ağırlaşıp ağırlaşmayacağı hususlarında hastanın tabip tarafından aydınlatılması ve hayati tehlike bakımından sağlık kuruluşunun değiştirilmesinde tıbben sakınca görülmemesi esastır. Acil vak'alar dışında, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olup da mevzuatın öngördüğü sevk zincirine uymayanlar aradaki ücret farkını kendileri karşılar.

Hastanın sağlık kuruluşunda kalmasında tıbben fayda bulunmayan veya bir başka sağlık kuruluşuna nakli gerekli olan hallerde, durum hastaya veya 15 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen kişilere açıklanır. Nakilden önce, gereken bilgiler nakil talebinde bulunulan veya tıbben uygun görülen sağlık kuruluşuna, sevk eden kuruluş veya mevzuatla belirlenen yetkililerce verilir. Her iki durumda da hizmetin aksamadan ve kesintisiz olarak verilmesi esastır.

5.3.4.Personeli Tanıma, Seçme ve Değiştirme: Hastaya talebi halinde, kendisine sağlık hizmeti verecek veya vermekte olan tabiplerin ve diğer personelin kimlikleri, görev ve unvanları hakkında bilgi verilir. Mevzuat ile belirlenmiş usullere uyulmak şartı ile hastanın, kendisine sağlık hizmeti verecek olan personeli serbestçe seçme, tedavisi ile ilgilenen tabibi değiştirme ve başka tabiplerin konsültasyonunu istemek hakkı vardır. Personeli seçme, tabibi değiştirme ve konsültasyon isteme hakları kullanıldığında, mevzuat ile belirlenen ücret farkı, bu hakları kullanan hasta tarafından karşılanır.

5.3.5.Öncelik Sırasının Belirlenmesini İsteme: Sağlık kuruluşunun hizmet verme imkânlarının yetersiz veya sınırlı olması sebebiyle sağlık hizmeti talebi zamanında karşılanamayan hallerde, hastanın, öncelik hakkının tıbbi kriterlere dayalı ve objektif olarak belirlenmesini istemek hakkı vardır. Acil ve adli vaka'lar ile yaşlılar ve özürlüler hakkında öncelik sırasının belirlenmesinde ilgili mevzuat hükümleri uygulanır.

5.3.6.Tıbbi Gereklere Uygun Teşhis, Tedavi ve Bakım: Hasta, modern tıbbi bilgi ve teknolojinin gereklerine uygun olarak teşhisinin konulmasını, tedavisinin yapılmasını ve bakımını istemek hakkına sahiptir. Tababetin ilkelerine ve tababet ile ilgili mevzuat hükümlerine aykırı veya aldatıcı mahiyette teşhis ve tedavi yapılamaz.

5.3.7.Tıbbi Gereklilikler Dışında Müdahale Yasağı: Teşhis, tedavi veya korunma maksadı olmaksızın, ölüme veya hayati tehlikeye yol açabilecek veya vücut bütünlüğünü ihlal edebilecek veya akli veya bedeni mukavemeti azaltabilecek hiçbir şey yapılamaz ve talep de edilemez.

5.3.8.Ötenazi Yasağı: Ötenazi yasaktır. Tıbbi gereklerden bahisle veya her ne suretle olursa olsun, hayat hakkından vazgeçilemez. Kendisinin veya bir başkasının talebi olsa dâhil, kimsenin hayatına son verilemez.

5.3.9.Tıbbi Özen Gösterilmesi: Personel, hastanın durumunun gerektirdiği tıbbi özeni gösterir. Hastanın hayatını kurtarmak veya sağlığını korumak mümkün olmadığı takdirde dahi, ıstırabını azaltmaya veya dindirmeye çalışmak zorunludur.

ANKET ÇALIŞMASINDA YÖNTEM VE TEKNİK

Hasta ve hasta yakınlarının "hasta hakları" ve "hasta hakları birimi" hakkındaki bilgi düzeyleri ile faydalanma durumlarının ortaya konulması amacından hareketle saha araştırması (Survey) yoluyla betimleyici bir araştırma yürütülmüştür.

Araştırmanın evrenini, İstanbul İli beş (5) devlet, eğitim ve araştırma hastaneleri ve beş (5) özel hastaneler oluşturmaktadır. Örneklem ise, Beykoz Devlet Hastanesi, Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Dr. Siyami Ersek Göğüs, Kalp ve Damar Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Fatih Sultan Mehmet Eğitim ve Araştırma Hastanesi ile İstanbul Medeniyet Üniversitesi Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi Merdivenköy Polikliniği; Göztepe Medikal Park Hastanesi, Kadıköy Acıbadem Hastanesi, Saygı Hastanesi, İstanbul Medipol Üniversitesi Vatan Kliniği ve Via Hospital Hastanesine tedavi görmek için başvuran 18 yaş üstü hasta ve yakınlarıdır. İlgili hastanelerdeki hasta ve yakınları arasından tabakalı örneklem tekniğine göre belirlenen toplam 100 hasta ve yakınına, hasta hakları hakkındaki bilgi düzeyleri ve faydalanma durumlarını ölçen soru kâğıdı uygulanmıştır.

Tablo 1. Anket Soruları

No	Sorular
1	Bu hastaneyi seçme amacınız nedir?
2	Hasta haklarından haberiniz var mı?
3	Hasta olarak hasta hakları hakkında hiç bilgilendirildiniz mi?
4	Hasta hakları ile ilgili bir problemle karşılaştınız mı?
5	Hasta hakları birimi size yeterli bilgi veriyor mu?
6	Hasta hakları biriminin sizinle olan diyaloğu nasıl?
7	Hasta hakları birimi hastanın mahremiyetine özen gösteriyor mu?
8	Hasta haklarına şikâyette bulunduğunuz zaman şikâyetiniz hakkında geri dönüşüm alabiliyor musunuz?
9	Hasta haklarının ihlali hakkında ne yapmanız gerektiğini biliyor musunuz?

Kullanılan değerlendirme seçenekleri Tablo 2'de yer almaktadır. Anket sonuçlarını inceleyebilmek için bir bilgisayar ortamında Microsoft Office Excel 2013 programı kullanılarak elde edilen sonuçlara değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 2. Anket Değerlendirme Seçenekleri

No	Değerlendirme
1	Hastane hizmetinin iyi olması/ Evime yakın olması/ İleri teknolojiye sahip olması / Güvenilir olması / Devlet hastanesi olması / Sevk edilmiş
2	Evet/ Hayır
3	Evet/ Hayır
4	Evet/ Hayır
5	Evet/ Hayır
6	Evet/ Hayır
7	Evet/ Hayır
8	Evet/ Hayır
9	Evet/ Hayır

BULGULAR

Anket Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Katılımcılara ait yaş, eğitim durumu ve iş yerinde çalıştığı süre kriterlerini içeren demografik özelliklere ait betimleyici istatistikler Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Demografik Özelliklere Ait Betimleyici İstatistikler

Demografik Özellikler		Yüzde (%)
Yaş	18 – 25	34
	26 – 35	15
	36 – 45	14
	45 – 55	14
	56 – 65	9
	65 -Yaş üstü	14
Eğitim	Yok	5
	İlköğretim	35
	Ortaöğretim	8
	Lise	19
	Önlisans	6
	Lisans	26
	Yüksek Lisans	1
Cinsiyet	Kadın	50
	Erkek	50

Tablo 4. Anket sonuçlarının değerlendirilmesi

Madde Numarası	Özel Hastaneler				Devlet Hastaneleri			
	Kadın (%)		Erkek (%)		Kadın (%)		Erkek (%)	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
2	64	36	68	32	36	64	36	64
3	32	68	44	56	23	72	23	72
4	56	44	52	48	40	60	24	76
5	60	40	40	60	32	68	40	60
6	84	16	88	12	52	48	92	08
7	100	-	100	-	84	16	84	16
8	76	24	44	56	24	76	52	48
9	56	44	52	48	20	80	80	20

TARTIŞMA ve SONUÇ

Madde 1'de *"Bu hastaneyi seçme amacınız nedir?"* diye sorduğumuzda sorulan soruya verilen cevap hastane hizmetinin iyi olması oranı kadınlarda %84 erkeklerde ise %64, evime yakın olduğu için kadınlarda %16 bu oran erkeklerde ise % 28 bu durumda kişilerin özel hastanelerini seçme nedenini belirlemiş olduk.

Madde 2'de *"Hasta haklarından haberiniz var mı?"* diye sorduğumuzda sorulan soruya verilen evet cevap oranı kadınlarda %36, erkeklerde ise %32' dir. Bu verilere göre kadınların verdiği oran erkeklerden daha fazladır.

Madde 3'te *"Hasta olarak hasta hakları hakkında hiç bilgilendirildiniz mi?"* diye sorduğumuzda sorulan soruya verilen evet cevap oranı kadınlarda % 23, erkeklerde ise % 23' tür. Bu verilere göre kadınların verdiği oran erkeklerden daha fazladır.

Madde 4'te *"Hasta hakları ile ilgili bir problemle karşılaştınız mı?"* diye sorduğumuzda sorulan soruya verilen evet cevap oranı kadınlarda % 40, erkeklerde ise % 24' tür. Bu verilere göre kadınların verdiği oran erkeklerden daha fazladır.

Madde 5'te *"Hasta hakları birimi size yeterli bilgi veriyor mu?"* diye sorduğumuzda sorulan soruya verilen evet cevap oranı kadınlarda % 32, erkeklerde ise % 40'tır. Bu verilere göre erkeklerin vermiş olduğu oran kadınlardan fazladır.

Madde 6'da *"Hasta hakları biriminin sizinle olan diyaloğu nasıl?"* diye sorduğumuzda sorulan soruya verilen iyi cevap oranı kadınlarda % 52, erkeklerde ise % 92'dir. Bu verilere göre erkeklerin vermiş olduğu oran kadınlardan fazladır.

Madde 7'de *"Hasta hakları birimi hastanın mahremiyetine özen gösteriyor mu?"* diye sorduğumuzda sorulan soruya verilen evet cevap oranı kadınlarda % 84, erkeklerde ise % 84'tür. Bu verilere göre kadınların vermiş olduğu cevap erkeklerin vermiş olduğu cevaba eşittir.

Madde 8'de "H*asta haklarına şikâyette bulunduğunuz zaman şikâyetiniz hakkında geri dönüşüm alabiliyor musunuz*? Diye sorduğumuzda sorulan soruya evet cevap oranı kadınlarda % 24, erkeklerde ise % 52'dir. Bu verilere göre erkeklerin vermiş olduğu oran kadınlardan fazladır.

Madde 9'da "Hasta haklarının ihlali hakkında ne yapmanız gerektiğini biliyor musunuz?" diye sorduğumuzda sorulan soruya verilen evet cevap oranı kadınlarda % 20, erkeklerde ise % 20'dir. Bu verilere göre kadınların vermiş olduğu cevap erkeklerin vermiş olduğu cevaba eşittir.

Hasta ile sağlık çalışanları arasında bireysel ve toplumsal düzeyde ortaya çıkan, sağlık çalışanlarının hastaya ve hastanın sağlık çalışanlarına karşı görev ve sorumlulukları olan, daha iyi sağlık ortamı için hasta ve sağlık çalışanlarının birlikte sahip çıkması gereken haklardır. Fakat bu konuda hastanelerde hasta iletişim birim sorumluların yeterince bilinçli ve duyarlı olmadığı görülmektedir. Hastalara yönelik çalışmalar yapıp "hasta haklarını aslında biliyoruz" demelerine karşın anket sonuçları aksini göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre Türkiye'de hasta hakları uygulamalarının sadece adı

bilinmekte olduğu, içeriğinin ise yeterince bilince çıkarılmadığı görülmektedir. Bu konuda iyileştirilmeye gidilebilir. Sağlık Bakanlığı ve üniversitelerin sağlık yönetimi bölümleri öncülüğünde hastanelerin hasta iletişim birim sorumluları ve hastane personellerine dair eğitim ve seminerler düzenlenebilir.

Yapılan anket sonuçlarına göre özetle; devlet hastanelerinde hasta hakları daha bilindik haldeyken özel hastanelerde bu oran daha azdır. Özel hastanelerde devlet hastanelerine göre hasta haklarıyla ilgili problemlerle daha fazla karşılaşıldığı, bundan dolayı da özel hastanelerde hasta hakları hakkında daha fazla bilgilendirme yapıldığı gözlemlenmiştir.

Kaynakça

Arslan,E.(2010).Türkiye de Hasta Hakları.İstanbul:Beykent üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek lisans Tezi.

Aydemir,İshak,(2010).Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerde hasta hakları uygulamalarının değerlendirilmesi.Ankara.Hacettepe Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Bozkuş,A.(1997),Türkiye'de ve Dünyada Hasta Hakları, Eskişehir.

Canbolant, S.,(2002), Hasta Hakları ve Etik, Uzmanlık Tezi, İstanbul.

Çeçen, A.(1995),İnsan Hakları, Ankara

Demirhan Erdemir ,A .ve Elçioğlu,Ö.H.(2000),''Tıp Etiği İlkeleri Işığında Hasta ve hekim Hakları".Yayın evi: Ankara.

Dinç, G.,(2007), Hasta Hakları, Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı, İstanbul.

Emini, E. M. (2004) . "Hak Kavramı", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitütüsü Dergisi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.

Erdoğan,M.(2004), Anayasal Demokrasi,Ankara.

Fişek N.(1982)"Sağlık Hizmetleri Ve İşçi Sağlığı Ailelerinin Sağlık Sorunları".Modern Yönetim Semineri. Ankara:Türk-İş Yayınları.

Funda,M.N.(2012).İnsan hakları,sağlık hakkı ve hasta hakları. İstanbul: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek lisans Tezi.

Gözübüyük, A.Ş., ve Gölcüklü, F.(2007),Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitabevi, Ankara.

Grotus, HUGO,(1967),"Sava ve Bar Hukuku", Çeviren Seha MERAY, Ankara.

Güvercin, Cemal Hüseyin,(2007)."Türkiye'de Gelişimi Açısından Hasta Hakları Kavramı", Ankara Üniversitesi (AÜ),Sağlık Bilimler Enstitüsü (SABE),Yayınlanmamış Doktora Tezi(YDT), Ankara.

Hatırnaz, Erol, G.(2009).Özel Hastanelerin Hukuki Sorumluluğu ve Hasta Hakları, 2. Baskı Seçkin Yayınları, Ankara.

Hakeri, H., ve Ark.(2010).Tıp/Sağlık Hukuku Mevzuatı,1. Baskı, Seçkin yayınları, Ankara.

Hasta Hakları Yönetmeliği, Yayın Tarihi: 01.08.1998.Sayı:23420

Hatun,Ş.(1999).Hasta Hakları.

Kalaca,Ç.(1997).“Hasta Hakları” Etik Bunun Neresinde, Ankara.

Kapani, M.(1997), Kamu hürriyetleri. Ankara: 7. Baskı.

Kapani ,M.(1987),İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları,İstanbul.

Kaymakçı,Ş.(2001).’’Cerrahide Hasta Hakları’’,Hemşirelik Forumu Dergisi,M.N.,C.4,S.2-3,s.37.

Mehmet KOCAORLU, Anayasa Hukuku, Ankara 1998, s.85).

Mumcu, A.(1992), İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, Savaş Yayınları. Ankara.

Oğuz,N.Y.(1997). Etik Kurullar, “Etik Bunun Neresinde”, Funda Matbaacılık San ve Ltd Sti, Ankara.

Oğuz,N.Y.(1997)’’Hasta Hakları Açısından Hekimlik Sırrı.’’Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi.,Cilt 5, Ankara.

Özkan, H. ve Akyıldız, S.(2008).Hasta- Hekim Hakları ve Davaları, Seçkin yayınları, Ankara.

Özlü, Tevfik,(2007).“Hasta Hakları, Türk-Alman Hukuku Sempozyumu”, Sağlık Hakkı Dergisi.

Sert, G.(2004),“Hasta Hakları” .Yayın evi,İstanbul.

Sencer, M.,Belgelerle İnsan Hakları.İstanbul: Beta Basım Yayın, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Madde 25.1988

Sert, G.(2004).Hasta Hakları,Babil Yayınları,İstanbul.

Sert,G.,Türkiye’de Hasta Hakları ve Yasal Temellerinin-Ulusalararası Bildirgeler Çevresinde – tıp etiği Açısından İncelenmesi,Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi.

Sert,G.(2004),Hasta Hakları Uluslar Arası Bildirgeler Ve Tıp Etiği Çerçevesinde.Babil Yayıncılık. İstanbul.

Zubaroğlu,M.(2012).Hasta hakları kurul üyelerinin hasta haklarına bakışı:İstanbul ili örneği .İstanbul:Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek lisans Tezi.

Sütlaş, M.(2000), Hasta ve Hasta Yakını Hakları, İstanbul.

Türk Kardiyol Dern Arş-Arch Turk soc Cardiol 2009:37 Suppl, 3-Bölüm 2-Hasta, Hasta Yakını ve Hekim İlişkileri.

Üye, Müslüme.(2012).“Hasta Haklarının Dayandığı Temel İlkeler ve Normlar”, Sağlık Hukuku Digestası, Ankara Barosu Yayınları, Ankara.

Yanardağ,U.(2013).Hasta Hakları Alanındaki Kavram sorunları ve uygulamaya yansımaları :İstanbul ili örneği.İstanbul:Maltepe üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi.

21. YÜZYIL TÜRKİYE'SİNDE OKUL YÖNETİCİLERİNİN YETİŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN BİR MODEL ÖNERİSİ

Yrd. Doç. Dr. Abidin DAĞLI

Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Arş. Gör. Bünyamin HAN

Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Özet

Okulların amaçlarının gerçekleştirilmesinde birinci derecede okul yöneticileri sorumludur. Bu bağlamda, okul yöneticilerinin okullarını etkili bir şekilde yönetebilmeleri için bazı bilgi ve becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Nitelikli toplumların oluşmasında en büyük paya sahip olan eğitim örgütlerinin başında bulunan yöneticilerin niteliğinin arttırılması eğitim yöneticisi yetiştirme politikalarının gözden geçirilmesi ile yakından ilişkilidir. Bu çalışmanın amacı, eğitim yöneticiliği alanında başarılı uygulamalara sahip olan ülkelerin yönetici seçme ve yetiştirme sistemlerinin incelenip ülkemiz şartlarına uygun, bilimsel ve sürdürülebilir bir "okul yöneticisi seçme ve yetiştirme model önerisi" geliştirmektir. Bu bağlamda, alanyazın incelenerek yöneticilik ve yönetici özellikleri ortaya konmuş, ülkemizdeki yönetici yetiştirmenin tarihçesi ve mevcut durumu analiz edilmiştir. ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Finlandiya gibi eğitim yöneticiliği alanında başarılı ülkelerin yönetici seçme ve yetiştirme süreçleri incelenmiş ve ülkemize özgü, bilimsel temellere dayanan uygulanabilir bir yönetici seçme ve yetiştirme modeli önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul yöneticisi, yönetici seçme, yönetici yetiştirme.

A MODEL FOR TRAINING OF SCHOOL ADMINISTRATORS IN TURKEY IN 21ST CENTURY

Abstract

School administrators are primarily responsible for achieving the objectives of schools. In the 21st century, role behaviors, tasks and expectations from school administrators have gradually varied in terms of quantity and quality. In order school administrators to play the role that they have undertaken effectively they should also be subject to an effective administrator pre-service training. Thus, the training of administrators is very important in terms of organizational efficiency and productivity. Administrators are responsible for educational organizations which have a great importance in the development of a quality community; therefore, increasing the quality of administrators is closely related to revising the administrator training policies. The purpose of this study is to develop a suitable, scientific and sustainable 'model for selection and training of school administrators' by examining selection and training systems of countries which have successful implementations. In this context, management and administration features were detected by examining the literature; the history and current situation of administrator training in our country were analyzed. The administrator training systems

of some countries which are successful in the field of school administration such as USA, England, France, Germany and Finland were examined and a scientific, unique to our country and applicable administrator selection and training model was proposed.

Keywords: School administrator, administrator selection, administrator training.

GİRİŞ

Eğitim sisteminin amacı, bireyleri istendik amaçlar doğrultusunda yetiştirmektir. Toplum da okullara emanet ettiği gençleri en iyi şekilde eğitildiğini görmek istemektedir. Okulların bu misyonunu yerine getirebilmeleri birçok faktöre bağlıdır. Bu faktörlerin başında da, yöneticiler, öğretmenler ve veliler gelmektedir. Ancak, okulların amaçlarının gerçekleştirilmesinde birinci derecede okul yöneticileri sorumludur. Bu bağlamda, okul yöneticilerinin okullarını etkili bir şekilde yönetebilmeleri için bazı bilgi ve becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Ülkemizde okul yöneticisi yetişme programlarının süreklilik arz ettiğini söylemek oldukça güçtür. Her değişen yeni iktidar ve siyasi değişmeler ile şekillenen ve yeniden başlayan, devamlılığı olmayan bir yönetici yetiştirme politikasının izlendiği söylenebilir. İşte bu çalışmanın amacı, bilimsel verilerle destekleyerek, başarılı ülkelerin uygulamalarından yararlanarak bir okul yöneticisi yetiştirme modelini oluşturmaktır.

Okul Yöneticilerinin Yetiştirilmesi

Sosyal ve politik gelişmeler, teknolojik yenilikler ve gelişen bilgiye erişim olanakları diğer örgütler gibi eğitim örgütlerini de değişime ve gelişime zorlamaktadır. 21. yüzyıl artık bireyin kendini sürekli yenilediği, insan kaynağının geliştirildiği, insana değer verilen ve bireyin yaratıcılığını gösterebileceği fırsatların sunulduğu bir örgüt yapısını klasik örgüt yapısına tercih etmektedir (Recepoğlu ve Kılınç, 2014). Yaşanan yenilik ve değişimler okul ve öğrenme ortamlarının yapısında değişiklik yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Balay, 2004). Değişimi yakalamak ve örgütü hantallaşan yapısından kurtarmak amacıyla süregelen arayışlar yönetim anlayışında değişiklikleri de beraberinde getirmiştir (Düren, 2002).

Okullar dinamik ve açık sistemler olduklarından değişime, zamana ve yeniliğe ayak uydurabilmelidir. Dışarıdan aldığı girdiyi belli bir plan ve süreç dâhilinde topluma geri verebilmesi beklenmektedir (Şirin, 2007). Okulların amaçlarına ulaşabilmesi için okuldaki yöneticilerin, çalışanların ve öğrencilerin hep birlikte hareket etmesi, kararlara katılması, herkesin özgürce kendi düşüncesini söyleyebilmesi, uygulamaları ve alınan kararları benimsemesi büyük önem taşımaktadır (Recepoğlu ve Kılınç, 2014). Eğitim kurumları olarak okullar, yeniliğe ve girişimciliğe açık olmalı ve takım halinde çalışmayı destekleyerek öğrencilerde öğrenme motivasyonu yaratması gerekmektedir (Balay, 2004).

Yönetici, örgütün amaçlarının gerçekleşmesinde çok önemli bir işleve sahiptir. Bu bakımdan okul yöneticisi, etkili bir okulun oluşturulmasında anahtar rol oynamaktadır. Eğitimde kalitenin geliştirilmesinde en önemli rol okul yöneticilerinindir (Karip, 2004). Eğitim yöneticilerinin bir görevi, eğitim örgütlerini amaçlarına ulaştırmak için elde var olan insan ve maddî kaynaklarının etkili ve verimli bir şekilde kullanımının sağlanmasıdır. Bu anlamda, yetişmiş insan gücünün ve maddî kaynakların kıt olduğu kabul edilen ülkemizde eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi daha büyük önem taşımaktadır (Kayıkçı, 2001). Okul başarısının üzerindeki belirleyiciliği eğitim yöneticilerini yetiştirmenin gereği ve önemini artırmıştır (Balcı, 1999). Bu bağlamda,

okulların başarısında önemli bir etkisi olan yöneticilerin yetiştirilmesi konusu bilimsel olarak daha fazla çalışılması gereken bir alandır.

Çağdaş Okul Yöneticilerinde Bulunması Gereken Yeterlikler

Çağımızda yaşanmakta olan hızlı bilimsel ve teknolojik gelişmeler, örgütlerin yapısında ve çalışanların görev ve rollerinde önemli değişmelere neden olmuştur. Sosyal değişmenin odak noktasını oluşturan eğitim örgütleri de bu hızlı değişimden etkilenmektedir. Eğitim yöneticisinin bu hızlı değişim sürecine uyum sağlaması, kendisinden beklenen rolleri yeterince sergileyebilmesiyle mümkündür (Çelik, 1996). Bir okulun etkililiği ve başarısı, büyük ölçüde o okulun yöneticisinin yetkinliği ve niteliği ile ilişkilendirilebilir. Okulların kalitesinin artırılmasında en önemli rol okul yöneticilerinindir (Karip, 2004). Okul yöneticisinden beklenen en önemli yeterlik, insan ve madde kaynaklarını en etkili şekilde kullanabilmek ve bazı özel yeteneklere ve yönetim konusunda uzmanlık bilgisine sahip olmaktır (Kaya, 1999). Okul yöneticisinden yetkilendirici, katılımcı, dönüşümcü, kolaylaştırıcı, etik ve eğitici-öğretici bir lider olması beklenmektedir (Aytaç, 2002). İdeal okul yöneticilerinden; çalışanların moralini, motivasyonunu, performansını ve iş doyumunu arttırıcı davranışlar sergilemesi beklenmektedir. Okul yöneticileri şu yeterlikleri taşımalıdırlar; okul kaynaklarını etkili şekilde yönetebilme, okul düzenini sağlama, okul aktivitelerinin devamını sağlama, personelin gelişimini sağlama, öğretim programının uygulanmasına ve değişimine rehberlik etme, okulda ödül sistemini, değerlendirme ve kalite yönetim sistemlerini yönetebilme, karar sürecine okulun diğer üyelerini de katarak okulda etik ilkeler oluşturma (Mestry ve Grobler, 2004: 5). Tortop'a (1985) göre ise yöneticiler; planlama, örgütleme, kumanda, koordinasyon ve denetleme adı verilen süreçleri en iyi biçimde uygulayabilmeli, personeli dinlemeli, geleceğe ait düşüncelerini personele açmalı, işyeri ile ilişkisini kesmemeli ve alt kademe yöneticilere girişim ruhu aşılamalı (Akt: Izgar, 2003: 71). Okul yöneticileri okullarındaki kurumsal uygulamaları çok iyi bilmeleri ve dolayısıyla öğretimsel liderlik davranışları sergilemeleri gerekmektedir (Campos, Gomez ve Shen, 2005: 310). Etkili yöneticilerin etkili liderler oldukları, özellikle de öğretim liderleri oldukları söylenebilir (Balcı, 2000). Okul yöneticisinin öğretimsel liderliği okuldaki öğrenme iklimini, uzmanlaşmayı, öğretmen bağlılığını, öğrenci başarısını ve öğretmenlerin moralini etkilemektedir (Anderson, 1991: 21, 22).

Alanyazında ulaşılan temel kanı, okul yöneticisinin etkili liderlik özellikleri sergilemesi; çalışanların moralini, motivasyonunu, performansını ve iş doyumunu olumlu yönde etkileyecek ve okul yönetiminde karşılaştıkları sorunları çözümlemede oldukça etkili olacaktır. Eğitim yöneticilerinin mesleki açıdan yetişmiş olmaları, yönetimde gerekli olacak bilgi ve becerileri kazanmış olmaları örgütsel verimliliği ve etkililiği artıracaktır (Sezgin, 2007). Okul yöneticilerinin konumu güce bağlıdır; ancak bu nitelikteki kişisel ve bürokratik kontrol öğretmenleri ekstra çaba göstermeye veya okul ve öğrencilerle ilgili görevlerinde yaratıcı olmaya teşvik etmede tek başına yeterli olmayabilir. Sadece otorite gücüne dayanarak etkinlikte bulunmak okul yöneticileri için risklidir; öğretmenlerin okula bağlılığını sınırlar, direnç oluşturur ve yabancılaşmaya neden olur (Hoy ve Miskel, 2015: 215).

Değişen eğitim sisteminin amaçlarına hizmet etmeyen yönetici yetiştirme sistemi ve bu sistemin yetiştirdiği yöneticiler, okulların niteliğinin önündeki engellerden biri olagelmiştir (Recepoğlu ve Kılınç, 2014). Nitelikli toplumların oluşmasında en büyük paya sahip olan eğitim örgütlerinin başında bulunan yöneticilerin niteliğinin arttırılması, eğitim yöneticisi yetiştirme politikalarının gözden geçirilmesi ile yakından ilişkilidir.

Türkiye'de Okul Yöneticisi Yetiştirmenin Tarihçesi

Türkiye'de kamu yönetimi alanında ilk sistemli çalışmaların 1955 yılında kurulan TODAİE ile başladığı söylenebilir. TODAİE kamu yönetimi ve eğitim yönetimi alanında uzmanlık programları açmıştır. Bu kurumla birlikte üniversiteler de eğitim yöneticisi yetiştirmek için bölümler açmışlardır. 1928 yılında Gazi Eğitim Enstitüsünde yeni kurulan eğitim örgütlerinin yönetici, müfettiş ve öğretmen yetiştirmek üzere Pedagoji Bölümü açılmıştır. Pedagoji bölümüne meslekte tecrübeli, başarılı, yönetici ve müfettiş olmaya yetenekli ilkokul öğretmenleri yazılı ve sözlü sınavlar yapılarak seçilmişlerdir. Bu programda adaylara eğitim öğretim mesleği, yöneticilik ve müfettişlik konularında temel bilgiler verilmiştir (Tekışık, 1993; Akt: Recepoğlu ve Kılınç, 2014: 1822). 1965 yılında ise Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Eğitim Yönetimi, Teftişi, Ekonomisi ve Planlaması Anabilim Dalı kurularak yönetici yetiştirmeye başlamıştır. Ancak 1997 yılında YÖK tarafından eğitim fakültelerinin ilgili bölümleri kapatılmış, sadece yüksek lisans ve doktora eğitimi veren kurumlar olarak varlığını sürdürmektedirler (Cemaloğlu, 2005: 256).

Milli Eğitim Şuralarında Yönetici Yetiştirme

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan şuraların bazılarında, eğitim yöneticisi yetiştirme ile ilgili kararlar alınmıştır. 7. Milli Eğitim Şûrası'nda Millî Eğitim Müdürleri ve İlköğretim Müdürleri Yönetmeliği'nin hazırlanarak Talim ve Terbiye Kurulu'nun incelemesine sunulduğu belirtilmektedir (MEB, 1962). Okul yöneticilerinin yetiştirilmesine ilişkin kararların daha kapsamlı olarak gündeme geldiği 14. Millî Eğitim Şûrasında yönetici yetiştirme ile ilgili olarak; eğitim yöneticiliğinde ihtisaslaşma esas alınmalı, üniversiteler ve Millî Eğitim Akademisi bu fonksiyonu yerine getirmeli, eğitim yöneticiliğinde hiyerarşik ilerleme ve yükselmelere önemle riayet edilmeli, eğitim yöneticiliği politik etkilerden uzak bir yapı ve işleyişe kavuşturulmalı, sicil yönetmeliklerinin daha şeffaf hâle getirilmesi konusunda düzenlemeler yapılmalı, yöneticiler daha fazla yetkilerle donatılmalı ve bu yetkileri açıklıkla belirtilmeli, asaleten atanmalarda mahzurlu görülenler tedviren de atanmamalı, eğitim yöneticiliği maddî yönden cazip hâle getirilmeli, eğitim yöneticiliği kademelerinin, görev yetkileri bir iş analizine dayalı olarak hazırlanmalıdır şeklinde kararlar alınmıştır (MEB, 1993).

18. Milli Eğitim Şurası'nda eğitim yöneticiliğine ilişkin alınan kararların bazıları şu şekildedir (MEB, 2010): Okul yöneticilerinin dönüşümcü, etik, moral ve vizyoner liderlik özelliklerine sahip olmaları sağlanmalıdır. Okul müdürlerinin seçimi ve istihdamında portfolyo, süreç değerlendirme vb. alternatif seçme yöntemleri esas alınarak geliştirilecek mesleki yeterlilikler dikkate alınmalıdır. Okul lideri yetiştirme ve istihdamında, Türkiye'nin bölgesel koşulları göz önünde bulundurularak okul liderlerine zor koşullarda görev yapacak ve sorumluluk alacak yeterlilikler kazandırılmalıdır. Bölgesel ve yerel özellikler dikkate alınarak başta dezavantajlı bölgeler olmak üzere yönetici atamalarında pozitif ayrımcılığa dayalı özendirici önlemler alınmalıdır. Okul müdürlerinin rotasyonu yeniden değerlendirilmeli, söz konusu uygulamaların başarılı okul yöneticilerinin

motivasyonunu olumsuz şekilde etkileyen bir cezalandırma yolu olarak algılanmaması sağlanmalıdır.

19. Millî Eğitim Şûrası'nda ise (MEB, 2014), eğitim yöneticisi adaylarının seçilme ölçütleri detaylı olarak belirlenmiştir: "Devlet okullarında eğitim yöneticisi olmak için lisans derecesine sahip olunmalıdır. Okul yöneticileri merkezi olarak yapılan yazılı sınavda başarılı olmalıdır. Okul müdürleri, belli bir süre görev yapmış müdür yardımcıları arasından seçilmelidir. "Okul yöneticiliğine atanmada eğitim yönetimi alanında lisansüstü eğitim almış olma ile okul müdürlüğü için yönetici yeterliklerini esas alan, akredite edilmiş kurumlar tarafından verilebilen belli sürede eğitim alındığını gösterir belgeye sahip olma" şartları okul yöneticisi seçiminde tercih nedeni olmalıdır. Yöneticilerin seçiminde, ulusal düzeyde yapılandırılmış Ulusal Eğitim Yöneticiliği Yeterlik Programı'ndan Eğitim Yöneticiliği Yetkinlik Belgesi almış olması tercih sebebi olmalıdır. Okul Yöneticisinin Görevlendirilmesi: Okul müdürü görevlendirme mülakat komisyonu tarafından yürütülmelidir. Okul Müdürü Görevlendirme Mülakat Komisyonu: İl milli eğitim müdürü veya görevlendireceği il milli eğitim müdür yardımcısının başkanlığında, ilçe milli eğitim müdürü, şube müdürü ve mevcut müdürler tarafından seçilmiş birer temsilciden oluşturulmalıdır. Yönetici adaylarının yetiştirme programlarına erişimini kolaylaştırmak, yerel imkânlardan faydalanmak ve çok sayıda adaya ulaşabilmek amacıyla yönetici yetiştiren Eğitim Yöneticisi Yetiştirme Merkezleri'nin (EYYM) İstanbul ve Ankara'dan başlanarak ülke geneline yaygınlaştırılması için Bakanlık çalışma başlatmalıdır. Bu yaygınlaştırmada TÜİK tarafından tanımlanmış bölge tanımlaması (12 bölge) esas alınmalıdır. Okul/kurum yöneticiliği görev olarak görülmeli ve belli bir süre ile sınırlandırılmalıdır. Okul/kurum müdür yardımcısı, en az 3 yıl görev yapmış ve merkezi sınavda başarılı olmuş öğretmenler arasından müdürün teklifi ve üst makamın onayı ile görevlendirilmelidir. Bölgesel ve yerel özellikler dikkate alınarak başta dezavantajlı bölgeler olmak üzere yönetici atamalarında pozitif ayrımcılığa dayalı özendirici önlemler alınmalıdır. Bu bölgeler için tecrübeli, akademik donanıma sahip okul yöneticileri görevlendirilmelidir. Eğitim yöneticilerinin değerlendirilmesinde algı ölçümlerinin yanında, eğitim yöneticisinin görev süresince görev yaptığı okulun temel başarı göstergelerindeki değişim de dikkate alınmalıdır. MEB-YÖK arasında yapılacak bir protokolle Milli Eğitim Bakanlığı personelinin yüksek lisans ve eğitim doktorası eğitimi almaları sağlanmalı, bu bağlamda eğitime erişimin kolaylaştırılması amacıyla yasal düzenlemeler yapılmalıdır".

Türkiye'de Okul Yöneticilerinin Seçimi ve Yetiştirilmesinde Mevcut Durum

Türkiye'de okul yöneticileri, Milli Eğitim Bakanlığı eğitim kurumları yöneticilerinin görevlendirilmelerine dair yönetmelik ile belirlenen şartlara göre atanmaktadırlar. Bu yönetmeliğe göre müdür olarak görevlendirileceklerin; yükseköğretim mezunu olmak, halen öğretmen olarak görev yapıyor olmak, görevlendirileceği eğitim kurumunda aylık karşılığı okutabileceği ders bulunmak, son dört yıl içinde adli veya idari soruşturma sonucu yöneticilik görevi üzerinden alınmamış olmak gibi genel şartlar ile müdür olarak görev yapmış olmak, müdür başyardımcısı olarak en az iki yıl görev yapmış olmak, kurucu müdür, müdür yardımcısı ve müdür yetkili öğretmen olarak ayrı ayrı veya müdür başyardımcılığı dâhil toplam en az üç yıl görev yapmış olmak, Bakanlığın şube müdürü veya daha üst unvanlı kadrolarında görev yapmış olmak şartlarından en az birini taşımak gibi özel şartları taşımaları gerekmektedir (MEB, 2015).

Müdür başyardımcılığı ve müdür yardımcılığına görevlendirme yazılı sınav sonucuna göre, müdürlüğe görevlendirme ise değerlendirme ve sözlü sınav sonucuna göre yapılır. (MEB, 2015: Madde 13). Müdür başyardımcılığı veya müdür yardımcılığında dört yıllık ya da aynı eğitim kurumu müdür başyardımcılığı veya müdür yardımcılığında toplam sekiz yıllık görev süresi dolanlar ile duyurunun son günü itibarıyla gerekli şartları taşıyanlar arasından müdür başyardımcısı veya müdür yardımcısı olarak görevlendirilecekleri belirlemek amacıyla Bakanlıkça veya Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığınca test usulü ile yazılı sınav yapılır. Bu sınavda yüz puan üzerinden yetmiş ve üzeri puan alanlar başarılı sayılır. Yazılı sınav sonuçları, kesin sonuçların ilan edildiği tarihten itibaren en fazla bir yıl süreyle olmak üzere bu kapsamda yapılacak bir sonraki sınav tarihine kadar geçerlidir.

Aynı unvanla aynı eğitim kurumunda sekiz yıldan fazla süreyle yönetici olarak görev yapılamaz (MEB, 2015: Madde 27).

Okul yöneticilerinin atanmalarıyla ilgili yönetmelikler incelendiğinde, okul yöneticilerinin atanmalarında seçme sınavında başarılı olmak, yöneticilik deneyimi, sicil notu, disiplin cezası almamış olma ve kıdem özelliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Okul müdürlerinin atanabilmeleri için katılmaları gereken zorunlu bir yetiştirme programı ya da hizmet içi kurs bulunmamaktadır (Helvacı, 2007). Yönetmeliklerde okul yöneticisi olarak atanmak için herhangi bir yetiştirme kursu, hizmet içi eğitim kursu, lisansüstü eğitiminin şart olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, eğitim alanında başarılı olmuş ülkelerin yönetici yetiştirme ve atamalarında nasıl bir süreç izledikleri incelenip ülkemizde de benzer uygulamalara yer verilmelidir. Aşağıda bu ülkelerin bazılarında eğitim yöneticisi yetiştirme ve seçme süreçleri incelenmiştir.

Amerika'da Okul Müdürlerinin Yetiştirilmesi

ABD'de okul yöneticileri eyaletlere bağlı Özel Müdür Yetiştirme Programları ve üniversiteler tarafından yetiştirilir. Müdür adayları eğitimleri sırasında okullara gidip orada ortaya çıkan problemlerin çözümü için çalıştırılıyorlar. Yani, teori ve uygulama bir arada yürütülüyor. Bugün ABD müdür hazırlama programlarının ortak felsefesini "Okul liderliği en iyi şekilde okul ortamında öğretilebilir ve öğrenilebilir" oluşturmaktadır. Müdürlük ya da müdür yardımcılığı için başvuru yapılmadan önce eğitim yönetimi alanında bir yüksek lisans programının tamamlanması gereklidir (Hillman, 1992; Akt. Korkmaz, 2005: 244). Okul müdürü olma koşulları eyaletten eyalete farklılık göstermektedir. Ancak, genel olarak bakıldığında; eğitim yönetimi alanında yüksek lisans derecesi, okul müdürü olmak için geçerli bir sertifika, kamu okullarında belli bir süre deneyim, adayların niteliklerinin yönetim kurulları tarafından uygun bulunması gibi temel koşullar tümünde ortaktır (Kimbrough ve Burkett, 1990: 28; Akt. Aydın, 2002).

Birçok eyalet için okul müdürlüğü sertifikası olarak en az yüksek lisans derecesi bir ön koşul olarak aranmaktadır. Okul müdürü yetiştirmek amacı ile düzenlenmiş bir yüksek lisans programına yer verilmiştir. Bu programla ilgili dersler şunlardır (Kimbrough ve Burkett, 1990: 23; Akt. Aydın, 2002): Eğitim Felsefesi, Eğitim Tarihi, Eğitim Sosyolojisi, İleri Eğitim Psikolojisi, İlköğretim Programı, Ortaöğretim Programı, Lise Programı, Program Geliştirme, Eğitim Yönetimine Giriş, Denetim İlkeleri ve Uygulamaları, Okul Hukuku, Finansman, Okul-Toplum İlişkileri, Araştırma Yöntemleri, Okul Müdürlüğü, Uygulama, Tez ve Seçimlik Dersler.

ABD'de eğitim yöneticiliği için lisansüstü derece bir zorunluluktur. Amerika'da temel olarak "iyi öğretmenlerden daima iyi yönetici olmayabilir" anlayışı hâkimdir.

Belirli bir süre aktif öğretmenlik yapmış adaylar hemen her eyalette mevcut olan eyalet üniversiteleri veya özel üniversitelerin bünyelerinde yer alan Eğitim Fakülteleri'nde eğitim yönetimi alanında bir lisansüstü derece yapmak zorundadırlar (Şimşek, 2004). ABD'de bazı üniversitelerin yönetici yetiştirme programlarında stajyerlik eğitimi istenmektedir. Müdür adayı deneyimli bir müdürün ve üniversite öğretim üyesinin denetiminde staj faaliyetleri sürdürmektedir. Stajyerliğin zorunlu olmadığı programlarda ise okul müdürlüğüne atanacak adaylar, müdür yardımcılığı yapmış olmaları istenir. Müdürlerin çoğu atanmadan önce müdür yardımcılığı görevinde çalışmışlardır. Yetişmiş bir müdürün yanında müdür yardımcılığı yapmış olmak stajyerlik yapmış olmak anlamına gelmektedir (Edelfelt, 1992: 48; Akt: Balyer ve Gündüz, 2011: 184).

ABD eğitim sisteminde müdürlük için eyaletlerin çoğu eğitim fakültesi mezunu olmaları ve öğretim deneyimi şartlarını aramaktadır. Okul yöneticilerinin hazırlanması lisans sonrası üniversitede otuz kredilik bir çalışmayı içerir (Anderson, 1991: 5). Üniversite ile ortaklaşa yürütülen müdürlerin yetiştirilmesi programı iki yıllık bir süreyi kapsar ve programa katılan her adayın bir mentör müdürü bulunur (Whitaker, 2006; Balyer ve Gündüz, 2011). Bu program süresince müdürlerin değişik konularda portfolyolar tamamlamaları, yazılı sınavlar, kayda alınan uygulamalar, materyal geliştirme, araştırma projeleri ve sözlü sunumlar yapmaları beklenmektedir. Eğitim bölgeleri tarafından mali olarak desteklenen ve bir ya da iki yıl stajyer ve mentör olarak bu programı tamamlayanlar müdürlük görevlerine başlayabilirler. Bu programın özelliği, programın müdür adaylarının çalıştıkları yerlerde verilmesi, sürecin ortak planlanması, programa katılanlara mentörlük uygulamasıdır. Böyle bir programa adayların en az üniversite mezunu olmaları, başvuru mektubu, özgeçmişi, birisi halen birlikte çalıştığı üst amirlerinden alınmak üzere iki referans mektubu ve transkript belgelerini sunmaları beklenmektedir. Özellikle amirinden alınan referansta, başvuran adayın çalıştığı kurumda bir liderlik vasfının olup olmadığı önemle vurgulanmaktadır (Balyer ve Gündüz, 2011).

Almanya'da Okul Müdürlerinin Seçimi ve Yetiştirilmesi

Almanya'da okul müdürlerinin seçimi ve atanması ilgili eyaletin eğitim bakanlığının sorumluluğundadır. Uygulamalar eyaletlere göre değişiklik gösterebilmektedir (Huber ve Pashiardis, 2008; Süngü, 2012: 37). Eyaletlerin eğitim bakanlıkları, okul yöneticilerinin seçilmesi ve atanması ile ilgili süreçlerin tamamından sorumludurlar (EURYDICE, 2013: 53). Almanya'da okul müdürleri için yetiştirme programları, her eyaletin kendi öğretmen yetiştiren kurumu tarafından yürütülmektedir. Bu programların içerikleri, yöntemleri, süreleri, yapıları ve yükümlülükleri eyaletten eyalete farklılık gösterebilmektedir (Kesim, 2009). Almanya'da okul müdürleri başarılı öğretmenler arasından seçilmektedirler ve aynı zamanda okulda öğretmen olarak derslere de girmektedirler (Aslan, 2009).

Okul müdürü seçimi, eyaletlere göre farklılık göstermektedir. Bazı eyaletlerde müdür adaylarıyla mülakat yapıldığı görülmektedir. Örneğin, Aşağı Saksonya Eyaleti'nde adaydan iki örnek ders sunumu yapması, bir öğretmenin yaptığı dersi değerlendirmesi, personele yönelik bir toplantıyı yönetmesi ve resmi bir konuşma yapması istenmektedir. Bu etkinliklerde adayın yalnızca mesleki bilgisini değil, aynı zamanda kanunlara ilişkin bilgilerini göstermesi ve başvurulan pozisyonda nasıl görev yapacağına yönelik yaklaşımlarını sergilemesi de beklenmektedir. Bavyera Eyaleti'nde, okul müdürlüğüne başvurabilmek için iki yıl süren bir kursu tamamlamış olmak gerektiği belirtilmiştir. Bazı eyaletlerde ise okul müdürlüğü pozisyonuna başvuran adayları

değerlendiren değerlendirme merkezleri bulunmaktadır (Huber ve Pashiardis, 2008; Akt: Süngü, 2012: 38).

Bütün eyaletlerde okul müdürü olacak kişilerin ilgili okulda görev yapabilmek için eğitim görmüş olması ve öğretmenlik deneyimi olması istenilmektedir. Ayrıca müdür yardımcısı olarak görev yapmış olmak veya öğretmen eğiticisi olma gibi tecrübeler müdürlük pozisyonu için avantaj olarak görülmektedir. Ama çoğunlukla öğretmen eğitiminin tamamlanmasından sonra yapılan resmi sınavlar ya da üst yönetici tarafından yapılan performans değerlendirmeleri karar verirken göz önüne alınan noktalardandır. Okul müdürlüğü için uygun görülen adayın müdürlük görevi için yıl sınırlaması yapılmamıştır. (Huber ve Pashiardis, 2008; Akt: Süngü, 2012: 39).

Fransa'da Okul Müdürlerinin Seçimi ve Yetiştirilmesi

Fransa'da okul müdürü seçimi ve yetiştirilmesi ilköğretim ve orta öğretim düzeyindeki kurumlara göre farklılık göstermektedir. Ortaöğretim kurumlarının müdürlerinin seçiminde daha ayrıntılı bir yöntem izlenirken, ilköğretim kurumlarındaki müdürlerin seçiminde aynı durum söz konusu değildir. Bunun başlıca nedeni ilkokul müdürlerine okul yönetiminde daha az sorumluluk verilmiş olmasıdır (Balyer ve Gündüz, 2011).

Fransa'da ilköğretim kurumlarına müdürler, ilköğretim okulunda iki yıllık öğretmenlik tecrübesine sahip adaylar arasından seçilir. Başvuru ve değerlendirme yetkili ulusal eğitim denetçisi tarafından yapılır. Ön değerlendirmeden sonra başvurular eğitim bölgesinde oluşturulan ve bölge eğitim müfettişi ya da bölge eğitim müfettişi temsilcisi, bir ulusal eğitim müfettişi ve bir okul müdüründen oluşan mülakat komitesine gönderilir. Bu komite adayla alakalı kararını verir (Süngü, 2012: 39).

Ortaöğretimde ise okul müdürü olabilmek en az beş yıllık öğretmenlik tecrübesine sahip olmak gerekmektedir. Fransa'da ortaöğretimde görev yapmakta olan okul müdürleri görevlerinde 3 yıl geçirdikten sonra yer değişikliği talebinde bulunabilirler ve aynı yerde 5 yıldan fazla görev yapamazlar (Education International, 2007; Eurydice, 2010). Ortaöğretim kurumlarında, yönetim personeli adaylara uygulanan bir sınav aracılığıyla ya da gerekli süreçleri önceden geçmiş ve uygun görülen adayların oluşturduğu listeye göre öğretmenler, denetçiler ya da idari personel arasından seçilirler. Okul müdürü olabilmek için iki aşamayı başarıyla geçmek gerekmektedir; öncelikli olarak adayların müdürlük için başvuruda bulunurlarken başvurularına yönetimle ilgili ve kariyerleriyle ilgili bilgilerini, mesleki tecrübelerinin genişlik ve çeşitliliğini içeren resmi bir yazıyı ve yöneticileri tarafından yazılan bir tavsiye mektubunu eklemeleri gerekmektedir. Daha sonra başvuruları kabul edilen adaylara sunumlarını içeren bir oturum ve oturum sonrasında adayla yapılan ve adayın mesleki becerileri, bilgileri, iletişim becerilerinin ve motivasyonun değerlendirildiği bir giriş sınavı uygulanır (Eurypedia, 2012).

Sınav sonunda seçilen adaylar eğitim gören yönetici personel statüsünde, iki yıllık bir süre için müdür yardımcısı olarak atanırlar. Bu süre zarfında yeni görevlerinde ihtiyaç duyacakları becerileri geliştirmeye yönelik bir eğitim programına katılırlar. Program ağırlıklı olarak okulun örgütlenmesi ve insan kaynakları yönetimi konularının yanı sıra eğitsel, pedagojik, yönetsel, yasal ve finansal alanları da kapsamaktadır. Her adayın eğitim sürecini planlayan, değerlendiren ve ihtiyaç duyduğu becerileri geliştirmesi için kendisine yardımcı olan bir eğiticisi bulunur. Eğer programın başında bulunan yönetici, adayın başarılı bir şekilde programı tamamladığı kanısında olursa adaylar okul müdürü

olmaya hak kazanırlar. Seçme sınavını başarıyla geçen okul müdürlüğü adayları katılmaları gereken kurslara okul uygulaması da dâhildir ve uygulamalı eğitim gördükleri okuldaki müdür kendilerine danışmanlık yapar. Staj yapılan okullarda stajyer müdür adayı sayısı en fazla üç olabilmektedir. Danışman olarak görevlendirilen okul müdürleri, stajyer müdür adaylarının yetiştirilmelerinde anahtar rol oynarlar (Eurypedia, 2012).

Müdür olmak isteyen adaylar, müdür yardımcısı olarak iki yıllık deneme süresince kurslarla yetiştirilirler. Zorunlu yetiştirme programlarında; yönetim teknikleri, bütçe, iletişim becerileri, toplantı ve personel yönetimi vb. konularda seminerler alırlar ve staja giderler. Bu yoğun eğitimlerin sebebi okul müdürü olmadan önce adayların yönetim konusundaki tecrübe eksikliklerini gidermektir (Balyer ve Gündüz, 2011).

Okul deneyimi, müdürlerin yetiştirilmelerinde önemli görülmekte ve dolayısıyla program süresince okul stajı dönemine büyük önem verilmektedir. Staj yapılan okullarda stajyer müdür adayı sayısı en fazla üç olabilmektedir. Rehber olarak görevlendirilen okul müdürleri, stajyer müdür adaylarının yetiştirilmelerinde anahtar rol oynarlar. Staj süresince okul müdürlerinin deneyim kazanmalarına fırsat tanınmaya çalışılmakta ve staj yapılan okulun müdürüne danışılarak kendi projelerini oluşturmaları ve yönetmeleri istenmektedir (Huber, 2003: 168; Akt: Balyer ve Gündüz, 2011).

İngiltere'de Okul Müdürlerinin Seçimi ve Yetiştirilmesi

İngiltere'de okul müdürü olmak isteyenlere mesleki becerileri kazandırmak amacıyla okul yöneticiliği için Ulusal Mesleki Yeterlik Programı (NPQH) uygulanır. Bu programla okul müdürü olmak isteyen öğretmenlere okul geliştirmeye dayalı, uygulamalı ve mesleki bir eğitim programı uygulanır (Çınkır, 2002: 293). İngiltere'de devlet okullarında ve özel eğitim kurumlarında müdürlük görevine başlayabilmek için NPQH programını tamamlamak gerekmektedir. NPQH'ın modüler yapısı ve her adayın geliştirmesi gereken yönlerinin farklı olabileceğinden dolayı adayların programda bulunma süreleri değişebilmektedir. Bu nedenle adaylar ihtiyaçlarına göre yaklaşık 4-12 ay süreyle programa devam etmektedirler (National College, 2011).

NPQH, programa katılan adaylara müdürlüğe atanmadan önce, adayların ihtiyaç duyacakları bilgi birikimi ve tecrübeyle donanmalarını sağlayan bir seminere benzetilebilir. Akademisyen, yönetici, eğitim uzmanları gibi konuyla ilişkili kişilerin danışmanlığında hazırlanan NPQH programı, ilk uygulanmaya başladığı tarihten itibaren geliştirilmeye devam etmiştir (Özgan ve Baş, 2011). Programın eğitimle ilgili etkinlikleri, adayların kendi başına çalışabilmeleri için uygun akademik materyalleri, okul ziyaretlerini, birebir ve uzaktan eğitim imkânlarını içerdiği belirtilmektedir. Eğitim Bakanlığı NPQH programını öğretmenlere etkili bir yönetici olmak için gerekli olan doğru bakış açısını kazandıran itibarlı bir program olarak görmektedir. Programa katılan adaylar kendilerinin mevcut liderlik stillerini incelerler, okul yöneticiliğinin gerektirdikleri ve okul yöneticisi olmanın getirdiği zorlukları öğrenirler ve aldıkları eğitimle okul yöneticisi olmadan önce, eğer gerekiyorsa, liderlik stillerinde değişiklikler yapma şansını yakalarlar (Chung, 2006; Akt. Süngü, 2012).

Okul müdürünün seçimi okulun yönetim kurulu tarafından yapılır. Okul yönetim kurulunda kurumun yöneticisi, veliler arasından seçilmiş bir temsilci, eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten personelden bir temsilci, eğitim-öğretim dışı faaliyetleri yürüten personelden bir temsilci, yerel eğitim otoritelerinin temsilcisi ve üst düzey bir yönetici davetli olarak hazır bulunur. Okul yöneticisinin seçilmesi ve atanması; hazırlık, ihtiyacın belirlenmesi, ilan, seçim, atama, göreve başlama ve değerlendirme olmak üzere yedi

aşamadan oluşmaktadır. Okul yönetim kurulu yerel eğitim otoritesine gerekli kadro ihtiyacını bildirdikten sonra kadroya ilişkin ilanı verir. NPQH programını tamamlamış olmanın yanında okul yöneticiliği için başvuranların sahip olması gereken özellikler arasında yeterli öğretmenlik deneyimi, yöneticilik bilgi ve becerilerine sahip olmak bulunmaktadır. İlana başvuran adaylar arasında adaylarla mülakat yapma, adayın tanıtıcı bir sunum gerçekleştirmesi, psikolojik testler, velilerin görüşlerini alma gibi yöntemlere başvurulmaktadır (Huber ve Pashiardis, 2008; Akt: Süngü, 2012: 43). Mülakat sonunda göreve atanması uygun görülen yönetici adayı, okul yönetim kurulu tarafından resmi olarak yerel eğitim otoritelerine sunulur. Yönetici adayına sözel olarak atama bilgisi verildikten sonra okul yönetim kurulu resmi yazıyla adaya yönetici olarak atandığını tebliğ eder (Özgan ve Baş, 2011).

Finlandiya'da Okul Yöneticisi Seçimi ve Yetiştirilmesi

Finlandiya'da okul yöneticiliği için öğretmenlik şartı aranmamakta fakat okul yöneticiliği diploması aranmaktadır. Okul liderliği programları başlığı altında yeterlik programı, uzman yeterliği programı, profesyonel gelişim programı ve bunun dışında çeşitli üniversitelerde yer alan ileri düzeydeki çalışmalar ve çeşitli kurslar yer almaktadır. Bu programlar aşağıda kısaca açıklanmıştır (Celep, Keleş ve Göğüş, 2015: 7-9):

Yeterlik Programı: Bu program öğretmenlerin müdür olmak için katılmaları gereken 12 kredilik ders ve bir sınavdan oluşan bir programdır. İçeriği öğretmenlerin kamu hukuku, personel yönetimi, yönetsel süreçler, finans ve eğitim yönetimi alanlarında girecekleri sınavda başarılı olmalarını sağlayacak ders içeriği ile sınırlandırılmıştır. Sınavdan başarılı olan adaylara Ulusal Eğitim Kurulu'nun hazırladığı sertifika verilmektedir. Finlandiya'da bazı üniversiteler de yönetici yetiştirme programları açmaktadırlar. Üniversitelerce yürütülen eğitim yöneticiliği programlarının süresi 1-1,5 yıl arasında değişmektedir. Katılımcılar öğretmenler, müdürler, rehber yöneticilerden oluşmaktadır. Programda öğretimsel liderlik, eğitim politikası, karar verme, eğitim yönetimi, yaşam ve finans, bireysel ve örgütsel iletişim ve eğitimin değerlendirilmesi dersleri yer almaktadır. Programda hem teori hem de uygulama mevcuttur.

2. Uzman Yeterliği: Program yerel ya da bölgesel okul lideri yetiştirmeyi hedefleyen 2- 2,5 yıllık bir programdır. Bu programa katılacak adayların seçimi işverenleri tarafından gerçekleştirilir. Çünkü işverenler aynı zamanda stajyerlik eğitimi ve bunun finansmanını da organize eden kişilerdir. Adayların seçiminde 5 yıllık liderlik deneyimi aranır. Programda; örgütsel işlemler ve örgütün gelişimi, liderlik ve yönetim araçları olmak üzere üç modül vardır.

3. Profesyonel Gelişim Programları: Oryantasyon, seminer ve seçimlik derslerden oluşan 60 kredilik ve 3 yılı bulan yarı zamanlı bir eğitim programıdır. Adayların bağımsız çalışmaları danışman eşliğinde yürütülmektedir. Daha çok bireysel çalışma planları ile yürütülen program bireysel gelişim ve öğrenmeyi desteklemektedir. Üniversitelerde yer alan ileri düzeydeki çalışmaların amacı öğretimsel liderliği daha derin anlamda irdelemek ve araştırma yapmaktır.

Finlandiya'da Ulusal Eğitim Kurulu yeterlik programının eğitim yöneticisi yetiştirme için ilk adım olduğuna işaret etmekte ve yaşam boyu öğrenmeyi esas alarak diğer programlara göre daha tutarlı görülmektedir. Okul müdürlerinin çoğunluğunu bu eğitimden geçirmek gelecekte değişen koşullar etrafında şekillenen okulların da yönetimini kolaylaştıracaktır (Celep, Keleş ve Göğüş, 2015: 8).

Finlandiya'da eğitim kurumları ihtiyaç duydukları nitelikli eğitim yöneticisinin seçimi ve yetiştirilmesinde söz sahibidir. Adayın tüm eğitim giderlerinin karşılanması kurum tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca okul müdürlerinin gözlenmesi, iş başında yetişme ve danışma gibi mentörlük- koçluk uygulamalarına büyük önem verilmektedir. Finlandiya programlarında "internet tabanlı öğrenme", "proje hazırlama", "tartışma" vb. pek çok öğretim stratejisi benimsenmiştir (Celep, Keleş ve Göğüş, 2015: 10).

Görüldüğü gibi, Finlandiya hariç Fransa, İngiltere ve ABD yönetici yetiştirme uygulamaları açısından incelendiğinde, okul yöneticilerinin genellikle öğretmenlik mesleğinden gelmeleri bir ön koşuldur. Yetiştirme sistemleri içerisinde Amerika en gelişmiş eğitim yöneticisi yetiştirme programına sahip ülkedir. Amerika'da okul yöneticilerinin büyük çoğunluğunun eğitim yönetimi üzerine lisansüstü dereceleri bulunmaktadır. Fransa, İngiltere, Almanya'da ve ABD'de okul müdürleri henüz göreve başlamadan önce hizmet öncesinde yetiştirilirken, Türkiye'de ise okul müdürleri göreve başladıktan sonra hizmet içi eğitimlerle ve bireysel çabalarla kendilerini yetiştirme çalışmaktadırlar.

Müdür adayları göreve başlamadan önce eğitimleri sırasında okullara gidip orada ortaya çıkan problemlerin çözümü için çalıştırılmalıdır. Yani, teori ve uygulama bir arada yürütülmelidir. Bugün ABD müdür hazırlama programlarının ortak felsefesini "Okul liderliği en iyi şekilde okul ortamında öğretilebilir ve öğrenilebilir" oluşturmaktadır. Uygulama boyutu göz ardı edilerek verilecek eğitimin yönetici yetiştirmede etkisiz olacağı açıktır. Türkiye açsından bir değerlendirme yapıldığında okul yöneticiliğine kabul edilecek adayların öğretmenlik mesleğinden gelmeleri önemli, ancak tek başına yeterli değildir. Yöneticilik eğitimine hizmet öncesinde yer vererek mutlaka teori ve uygulamanın birleştirilmesi yoluna gidilmelidir.

Arabacı, Şanlı ve Altun (2015) tarafından, okul yöneticilerinin yetiştirilme ve atama yöntemleri ile ilgili sendika temsilcileri, maarif müfettişleri ve okul yöneticileri üzerinde yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, katılımcılar; okul yöneticilerinin yazılı sınavından sonra yöneticilik görevlerinde yeterli olabilmeleri için belli bir zaman stajyerlik yapmaları gerektiğini veya adil, objektif ve şeffaf bir sözlü sınav ile liyakat sahibi kişilerin okul yöneticisi olarak seçilmeleri gerektiği görüşündedir.

Balcı (2002) okul yöneticisi yetiştirme ile ilgili temel ilkeleri şöyle sıralamıştır: Müdürler öğretmenlikten gelmelidirler, okul yöneticiliğinin kendine has bir meslek olduğu algılanmalıdır, adayların okul müdürlüğü sertifikasına sahip olma zorunluluğu olmalıdır. Morris ve diğerleri (1984) ise okul yöneticisi yetiştirme programına adaylar seçilirken; adayın geçmiş öğrenimindeki başarısı, standart sınavlardaki başarısı, adayın amacını belirttiği yazısı, iletişim becerisi, mülakat sonucu, tavsiye mektupları ve referansları gibi özelliklerin dikkate alınması gerektiğini belirtmişlerdir (Akt. Işık, 2002).

Griffith, Stouth, ve Forsyth (1988) bir eğitim yöneticisi yetiştirme programının içeriğinin beş boyuta sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu boyutlar (a) teorik, (b) teknik, (c) problem çözme, (d) kontrollü uygulamalar ve (e) kazanılan yeterliklerin sergilenmesine imkân tanıyan bitirme projesidir (Akt. Işık, 2002).

Sergiovanni (1991) okuldaki yöneticinin yeterlik alanlarını (a) liderlik, (b) iletişim, (c) grup-takım oluşturma, (d) program, (e) öğretim, (f) performans, (g) değerlendirme, (h) örgütleme, (ı) ekonomik ve (i) politikal yeterlikler olarak sıralamıştır. Okul yöneticisi okul yönetimine ilişkin olan bu işlevlerin her birinde belli bir yeterliğe

sahip olmalıdır. Program içeriğinin önemli bir kısmı bu işlevlere ilişkin yeterlik kazandırmaya yönelik olmalıdır (Akt. Işık, 2002).

Altın ve Vatanartıran (2014) tarafından yapılan araştırmada elde edilen bulgular ışığında, yönetici seçme, yetiştirme ve sürekli geliştirmenin çok önemli olduğu ve yöneticiliğin profesyonel bir meslek olarak ele alınarak ona uygun eğitimlerin verilmesi gerektiği görülmektedir Yöneticilik bir meslek olarak görülmelidir. Dolayısı ile okul müdürlüğü yeterlikleri ve standartları oluşturulmalıdır. Bu standartlara göre, yetiştirme ve geliştirme adımlarında hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. Okul müdürlerine yönelik olarak düzenlenecek performansa dayalı bir hizmet içi eğitim programı şu konuları içermelidir (Reavis ve Griffith, 1992; Akt. Aydın, 2002): Sorun çözme; muhakeme (eğitim gereksinmelerini saptama ve öncelikleri kararlaştırma), örgütleme, karar verme, liderlik (diğerlerini sorun çözmeye katma), duyarlılık (çatışmaları çözme becerisi), stres yönetimi, sözlü iletişim, yazılı iletişim, çeşitli ilgi alanları, kişisel güdülenme, eğitimsel değerler (iyi gerekçelendirilmiş bir eğitim felsefesi).

Ayrıca Türkiye şartlarını düşündüğümüzde belli bir süre öğretmenlik yapmış olma koşulu da gereklidir. Öğretmenlik tecrübesi önkoşul olmalıdır (Bursalıoğlu, 1981). Gelişmiş Batı ülkelerin eğitim sistemlerine bakıldığında müdürlük formasyon programlarına katılabilmenin önemli koşullarından biri öğretmenlik yapmış olma koşuludur (Murphy, 1992, Griffith ve Taraban, 2002: Akt. Işık, 2002). Programın özelliklerine göre aday kabul şartları değiştirilebilir. Burada en önemli nokta okul müdürlüğüne en uygun kimseleri bulup onları yetiştirme programına almaktır

Okul yöneticilerinin; *okul yönetimi, denetim, değerlendirme, yönetim hukuku, liderlik, yönetimde insan ilişkileri, etkili iletişim, insan kaynakları yönetimi, bütçe yönetimi* gibi çeşitli konularla birlikte ilgili *mevzuata* da hâkim olmaları yalnızca zaman içerisinde kazanacakları tecrübe ile sağlamaları beklenemez. Bunun yerine göreve başlamadan önce müdür adaylarına deneyimli ve başarılı okul müdürleri, eğitim uzmanları ve eğitim denetmenleri rehberlik ederek konuya ilişkin başarılı uygulamalar ve iyi örneklerin paylaşılması sağlanabilir. Okul müdürlerinin yetiştirilmesinde üniversitelerle işbirliği yapılarak çağdaş dünyada ihtiyaç duyulan becerilere sahip, nitelikli yöneticilerin yetiştirilmesi sağlanabilir.

Fransa'da, İngiltere'de, Amerika Birleşik Devletlerinde, Finlandiyada ve ülkemizdeki müdür yetiştirme uygulamaları birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu ülkelerin müdür yetiştirme modelleri göz önünde bulundurulduğunda, hemen hemen tüm ülkelerde müdürlerin genellikle eğitim kökenli oldukları ve öğretmenlik mesleğinden gelmelerinin bir koşul olarak arandığı görülmüştür.

Özetle, bugün Amerika'da okul müdürlerinin büyük bir çoğunluğunun eğitim yönetimi üzerine lisansüstü dereceleri, İngiltere ve Fransa'da okul müdürlerinin genellikle hizmet öncesi yetiştirilme programları bulunmaktadır. Yine her ülkede müdürlere yönelik farklı hizmet içi eğitim programları düzenlenmektedir. Ülkemiz eğitim sisteminde ise uygulamada okul müdürlüğünün profesyonel bir meslek olarak kabul edilmediği ve dolayısıyla da bu yöndeki yetiştirme uygulamalarının üzerinde önemle durulmadığı söylenebilir. Oysa nitelikli toplumların oluşmasında en büyük paya sahip olan eğitim örgütlerinin başında bulunan yöneticilerin niteliğinin arttırılması eğitim yöneticisi yetiştirme politikalarının gözden geçirilmesi ile yakından ilişkilidir. Bunun için de ülkemiz okulları için okul müdürlerinin yetiştirilmesine yönelik bir model önerisine aşağıda yer verilmiştir.

Ülkemiz okulları için okul müdürlerinin hizmet öncesinde yetiştirilmesine ilişkin şu hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.

1. 1993'de toplanan 14. ve 2010 yılında toplanan 18. Millî Eğitim Şûralarında; "eğitim yöneticiliğinde ihtisaslaşma esas alınmalı, eğitim yöneticileri lisansüstü eğitimle yetiştirilmeli, atanmasında lisansüstü eğitim göz önünde bulundurulmalı ve mevcut yöneticilerin kişisel gelişimleri açısından uzaktan veya örgün eğitim yoluyla yüksek lisans ve doktora eğitimi almalarının sağlanması için gerekli düzenlemeler yapılması" önerilmektedir. Nitekim Amerika'da okul müdürlerinin büyük bir çoğunluğunun eğitim yönetimi ile ilgili lisansüstü dereceleri, İngiltere ve Fransa'da ise okul müdürleri için "hizmet öncesi yetiştirme programları" bulunmaktadır. Bunun için MEB-YÖK arasında yapılacak bir protokolle Milli Eğitim Bakanlığı, okul müdürlerinin eğitim yönetimi alanında yüksek lisans ve doktora eğitimi almalarını ve böylece ülkemizde de okul yöneticilerinin lisansüstü eğitimle yetiştirilip atanmasını aşamalı olarak zorunlu hale getirmelidir.

2. Okul müdürü yetiştirme programına adaylar, lisans düzeyinde öğretmenlik eğitimi almış ve en az 5 yıl deneyimi olanlar arasından seçilmelidir. Nitekim ABD'de birçok eyalette müdür adaylarında, eğitim fakültesi mezunu olma ve öğretim deneyimi şartları aranmaktadır. Programa başvuruda Eğitim Bilimleri alanında lisansüstü eğitim yapmış olan adaylara ekstra puan verilmelidir.

3. Okul müdürü yetiştirme programlarına adayların seçimi, bazı kişilik testleri ile birlikte yazılı ve sözlü sınav sonucuna göre olmalıdır. Yazılı ve sözlü sınavlar, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki tecrübeli üst düzey eğitim yöneticileri, üniversite öğretim üyeleri ve gerektiğinde sivil toplum temsilcilerinden oluşan bağımsız ve tarafsız bir kurul tarafından düzenlenip yürütülmelidir. Sözlü sınavlarda Almanya'nın Aşağı Saksonya Eyaleti'nde olduğu gibi, adaydan örnek ders sunumunun yapılması, bir öğretmenin yaptığı dersi değerlendirmesi, personele yönelik bir toplantıyı yönetmesi ve resmi bir konuşma yapması istenebilir. Böylece, bu etkinliklerle adayın yalnızca mesleki bilgisini değil, başvurulan kadroda nasıl görev yapacağına yönelik yöneticilik yeterliklerini sergilemesi de ölçülmüş olur.

4. Sınavlarda başarılı olan adaylar müdür olarak görevlendirilmeden önce, gerekli müdürlük formasyonunu kazanabilmeleri için hizmet öncesinde yetiştirilmesi sağlanmalıdır. Buna göre adaylar; YÖK-Milli Eğitim Bakanlığı işbirliği ile belirlenen üniversitelerde (öğretmen kökenli öğretim üyelerin katılımıyla); 1 yıl ders, 1 yıl tez ve 1 yıl da yöneticilik stajı olmak üzere toplam 3 yıl müdürlük formasyonu adı altında *eğitim yönetimi* alanında yüksek lisans programına tabi tutulmalıdır. Yöneticilik stajı sürecince stajyer müdürler görev yapacakları kademedeki bir okuldaki müdürün gözetiminde haftada en az iki gün uygulama etkinliklerine katılıp yaptığı çalışmaları dönemlik raporlar halinde ilgililere teslim eder. Yüksek lisans programını bitiren okul müdürlerine aynı alanda doktora yapma imkânı sağlanmalıdır.

5. Müdür adaylarına; Eğitim Yönetimine Giriş, Denetim İlkeleri ve Uygulamaları, Okul Geliştirme ve Stratejik Liderlik, Okul Hukuku, Okul-Toplum İlişkileri, iletişim Stratejileri, Araştırma Yöntemleri, Eğitim ve Öğretim, İnsan Kaynakları Yönetimi, Finansal Yönetim, İnsan Kaynaklarını Geliştirme, Okul Müdürlüğü Uygulaması (Staj), Tez ve Seçimlik Dersler (kredisiz) gibi dersler verilmelidir. Bu dersler ile müdürlerin hem

teorik hem de uygulama eksikliklerini gidermeleri sağlanır. Müdür yetiştirme sürecinde seminer, atölye, örnek olay, grup çalışmalarına vb. yer verilmelidir.

6. Müdür adayları, 30 kredilik yüksek lisans derslerini ve yüksek lisans tezini başarıyla tamamladıktan sonra deneyimli bir müdürün ve üniversite öğretim üyesinin denetiminde; uygulamaları yerinde görmek ve pekiştirmek amacıyla 1 yıl staj yapmalıdır. Bugün ABD'de müdür yetiştirme programlarının ortak felsefesini *"okul liderliği en iyi şekilde okul ortamında öğretilebilir ve öğrenilebilir"* oluşturmaktadır. Programa katılan her adayın bir mentor (rehber) müdürü bulunur. Staj yapılan okullarda stajyer müdür adayı sayısı en fazla üç olmalıdır. Mentor olarak görevlendirilen okul müdürleri, stajyer müdür adaylarının yetiştirilmelerinde anahtar rol oynarlar. Stajyerlik sürecinde mentör müdür tarafından üçer-dörder aylık raporlarla aday müdürün süreçteki yeterliği değerlendirilir. Rehber müdür ve ilgili öğretim üyesi tarafından eğitimini tamamladığına karar verilen müdür adayları ihtiyaç olan yerlere ilgili makamlarca ihsas edilen müdürlük kadrosuna atanmalıdır. Müdür olarak atanan kişi müdürlüğü bir meslek olarak yapar ve öğretmenliğe tekrar dönüşü olmamalıdır.

7. Ülkemizde *"Eğitim Bölgeleri"* oluşturulmalıdır. Her okul müdürü atandığı bölgedeki okulda en az 4, en fazla 8 yıl çalışmalıdır. Ayrıca her okul müdürü kalkınmada öncelikli eğitim bölgelerinden en az birinde görev yapması zorunlu hale getirilmelidir. Ancak, bu yer değişikliği beraberinde müdürlere maddi ve manevi güçlükler getirecektir. Bunu önlemek için yer değiştirme sırasında müdürlere ekstra ödemeler yapılmalı ve gidecekleri yeni yere uyum sağlamaları için İl Milli Eğitim Müdürlükleri tarafında gerekli destekler sağlanmalıdır. Bunun için İl Milli Eğitim Müdürlükleri'ne bağlı bir birim kurulabilir. Bu birim yeni atama ya da yer değiştirme durumlarında müdürlere gerekli yardımı sağlamalı ve müdürlere atandığı bölgenin sosyo-kültürel özellikleri hakkında uyum eğitimi düzenlemelidir.

8. Okul müdürleri alanda uzman kişilerce belli periyotlarla denetlenmelidir.

Kaynakça

Altın, F. ve Vatanartıran, S. (2014). Türkiye'de Okul Yöneticisi Yetiştirme, Atama ve Sürekli Geliştirme Model Önerisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 15(2).

Anderson, M. E. (1991). Principals: How To Train, Recruit, Select, Induct And Evaluate Leaders For America's Schools. *Eric Clearing House on Educational Management*. College of Education. University of Oregon.

Arabacı, İ. B., Şanlı, Ö. ve Altun, M. (2015). Okul Yöneticilerinin Yetiştirilme ve Atama Yöntemlerine İlişkin Sendika Temsilcilerinin, Maarif Müfettişlerinin ve Okul Yöneticilerinin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.*12 (31), 166-186.

Aslan, N. (2009). *Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Okul Yöneticilerinin Yetiştirilme ve Atanmalarının Karşılaştırılması ve Bir Model Önerisi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, İ. P. (2002). Amerika Birleşik Devletlerinde Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi ve Yönetici Geliştirme Akademisi Örneği. *21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu, Bildiriler.* (16-17 Mayıs.

Aytaç, T. (2002). Post-Modern Eğitim Yöneticisi. *21. Yüzyıl Eğitim.*

Balay, R. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37*(2), 61-82.

Balcı, A. (1999). Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi, Eğitimde Yansımalar*:* V. *21.Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi (Ulusal Sempozyum [25- 27 Kasım 19999]).* Ankara: Tekışık Yayıncılık Web Ofset Tesisleri.

Balcı, A. (2000). *Etkili Okul: Kuram, Uygulama ve Araştırma.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Balyer, A., Gündüz, Y. (2011). Değişik Ülkelerde Okul Müdürlerinin Yetiştirilmesi: Türk Eğitim Sistemi İçin Bir Model Önerisi. *Kuramsal Eğitimbilim*, *4 (2),* 182-197.

Bursalıoğlu, Z. (1981). Eğitim Yöneticisinin Yeterlilikleri. Ankara: EBF Yayınları.

Campos, R. L, Gomez, R. R. and Shen, J. (2005). Secondary Principals' Educational Attainment, Experience, And Professional Development in the USA. *Int. J. Leadership in Education*. *8*(4), 309-319.

Celep, C., Keleş Ay, F. ve Göğüş, N. (2015). Türkiye, Finlandiya ve Kanada'daki Lisansüstü Düzeyde Eğitim Yöneticisi Yetiştiren Kurumların Karşılaştırılması. http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/ funda.ay/bildiri/funda.ay_ 14.34.52bildiri.pdf. Erişim Tarihi: 20.12.2015.

Cemaloğlu, N. (2005). Türkiye'de okul yöneticisi yetiştirme ve istihdamı: Var olan durum, gelecekteki olası gelişmeler ve sorunlar. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(2), 249-274.

Çelik, V. (1996). *Eğitimsel Reform İçin Yeni Bir Okul Kültürü, Eğitimimize Bakışlar*. İstanbul: Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayınları, 47.

Çınkır, Ş. (2002). İngiltere'de okul müdürlerinin yetiştirilmesi: Okul müdürleri için ulusal mesleki standartlar programı. *21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu Bildirileri*, 293-304.

Düren, A. Z. (2002). *2000'li Yıllarda Yönetim*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Education International (2007). *School Leadership Meeting: Meeting the Challenges of School Leadership in Secondary Educational Establishments.* England: Birmingham.

Eurydice (2010). *Organization of Education System in Germany*. 02.01.2016 tarihinde http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/DE_EN.pdf adresinden erişildi.

Eurydice (2013). Organization of Education System in Germany. http://eacea.ec.europa.eu education/eurydice/documents

Eurypedia (2012), Denmark. https://webgate.ec.europa.eu /fpfis/mwikis/eurydice/index.php/

Helvacı, A. (2007). *Türk Eğitim Sistemi ve Sorunları. Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi* (Editör: Kadir Keskinkılıç). Ankara: PegemA Yayıncılık.

Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2015). "Okullarda Güç ve Politika". (Çev: Engin Karadağ ve Engin Arslangun). *Eğitim Yönetimi. (*Çeviri Editörü: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Işık, H. (2002). Okul Müdürlüğü Formasyon Programları ve Okul Müdürlerinin Yetiştirilmesi. *21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu, Bildiriler.* (16-17 Mayıs).

Izgar, H. (2003). *Okul Yöneticilerinde Tükenmişlik.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Karip, E. (2004). Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi İle İlgili Politikalar ve Uygulamalar. *Özel Okullar ve Eğitim Yönetimi Sempozyumu (25-27 Ocak*). Antalya.

Kaya, Y. K. (1999). *Eğitim Yönetimi: Kuram ve Türkiye'deki Uygulama.* Ankara: Bilim Yayıncılık.

Kayıkçı, K. (2001). Yönetici Yetiştirme Sorunu. *Milli Eğitim Dergisi*, (150), 28-32.

Kesim, E. (2009). *Okul Yöneticilerinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yetiştirilmeleri İçin Eğitim İhtiyaçlarına Dayalı Bir Model Önerisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilileri Enstitüsü.

Korkmaz, M. (2005). Okul Yöneticilerinin Yetiştirilmesi: Sorunlar, Çözümler ve Öneriler. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 3 (2005) 237-252

MEB. (1962). *VII. Milli Eğitim Şûrası.* 03.01.2016 tarihinde http://ttkb.meb.gov.tr /dosyalar/suralar/7_sura.pdf adresinden erişildi.

MEB. (1993). *XIV. Milli Eğitim Şûrası.* 03.01.2016 tarihinde http://ttkb.meb.gov.tr dosyalar/suralar/14_sura.pdf adresinden erişildi.

MEB. (2010). *XVIII. Millî Eğitim Şûrası.* 02.01.2016 tarihinde http://ttkb.meb.gov.tr/ dosyalar/suralar/18_sura.pdf adresinden erişildi.

MEB. (2014). XIX. Millî Eğitim Şûrası. 02.01.2016 tarihinde http://ttkb.meb.gov.tr/ dosyalar/suralar/19_sura.pdf adresinden erişildi.

MEB. (2015). Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kuramları Yöneticilerinin Görevlendirilmelerine Dair Yönetmelik, 2974.

Mestry, R. ve Grobler, B. R. (2004). The Training and Development of Principals to Manage Schools Effectively Using the Competence Approach. *ISEA*, Volume 32, Number 3, 2-19. .

National College (2011). *National Qualification for Headship (NPQH): Frequently Asked Questions.* 03.01.2016 tarihinde http://www.nationalcollege.org.uk/ adresinden erişildi.

Özgan, H. ve Baş, M. (2011) İngiltere'de Okul Müdürü Yetiştirme Programı (NPQH) ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *I. Eğitim Yönetimi Sempozyumu Bildirileri.* 03.01.2016 tarihinde http://www.eyuder.org/bilimselyayinlar/1.pdf adresinden erişildi.

Recepoğlu, E. ve Kılınç, A. Ç. (2014). Türkiye'de okul yöneticilerinin seçilmesi ve yetiştirilmesi ve yetiştirilmesi, mevcut sorunlar ve çözüm önerileri (Elektronik Versiyon). *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 9(2). 1817-1845.

Sezgin, F. (2007). Okul ve Özellikleri. S. Özdemir (Ed.). *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Şimşek, H. (2004). Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi: Karşılaştırmalı Örnekler ve Türkiye İçin Öneriler. *Çağdaş Eğitim Dergisi,* Yıl: 29, Sayı: 307.

Şirin, H. (2007). Okul ve Özellikleri. S. Özdemir (Ed.). *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Whitaker, K. (2006). *Preparing Future Principals,* PL,November.

TÜRK HUKUK DİLİNDE –*NAME* EKİ İLE BİTEN SÖZCÜKLERE TÜRKÇE KARŞILIK ÖNERİLERİ[1]

Doç. Dr. Nesrin DELİKTAŞLI

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü

Özet

Dilimizde Farsça kökenli *–name* ekiyle biten pek çok birleşik sözcük bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK) *Güncel Türkçe Sözlük*te altmış sekiz tane *–name* eki ile biten sözcük bulunmaktadır. Bunların bir kısmı eskimiş, bir kısmı ise kullanılmaya devam etmektedir. Sözlükte bazılarına Türkçe karşılıklar önerilmiş ve bu sözcüklerin açıklama kısmına "eskimiş" ibaresi eklenmiştir. Bazı sözcüklere, özellikle hukuk alanında kullanılanlara, bir veya iki sözcükle karşılık önerilmediği, açıklamalara yer verildiği görülmektedir. *–name* eki ile biten sözcüklere önerilen karşılıklarda anlam bütünlüğünün olmadığı, bu eke genel olarak "tutanak, belge, eser, bildirge, çizelge, buyruk, kitap, mektup, kâğıt, resmi belge, vb." birçok karşılık verildiği görülmektedir. Toplumun her kesimini ilgilendiren bu sözcüklerin ve kullanıldıkları metinlerin herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilmesi için bu sözcüklerin Türkçeleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında öncelikle *-name* ekinin anlamları araştırılacaktır. Daha sonra TDK sözlüklerinde *–name* eki ile biten sözcükler, terimler taranacak, açıklamaları ve verilen eşdeğer sözcükler eleştirel bir yaklaşımla gözden geçirilecek, bu sözcüklere diğer sözlüklerde verilen karşılıklar ve açıklamalar da incelenecektir. Dilimize yerleşmiş ve birçok sözcükle birleşik sözcük oluşturmuş bu ekin hukuk alanında kullanılan sözcüklere kattığı anlam araştırılacaktır. Türk hukuk dilinde *–name* eki ile biten sözcüklerin kökeni araştırılarak (kök + ek) hangi dillerden etkilendikleri belirlenecektir. Bu sözcüklere karşılık olarak kullanılması amacıyla, Türk Dil Kurumu'nun önerdiği sözcüklerin dışında, yeni sözcük önerilerinde bulunulacaktır. Dilimize yerleşmiş bulunan ve birçok kişinin anlamakta zorlandığı bu sözcüklere Türk dilinin yapısına uygun Türkçe sözcükler önerilecektir. Hukuk metinlerinin birçoğunda kullanılan bu sözcükler anlamsal sorunlara yol açmaktadır. Bu durum alandan insanların anlayabileceği bir kullanımın ötesine geçmemektedir. Bu kaynaklardaki açıklamalardan yararlanarak ve alandan kişilerin de görüşlerine başvurularak bu sözcüklere Türkçe karşılıklar önerilmeye çalışılacaktır. Amaç, günümüz hukuk dilinde kullanılan bu sözcüklerin toplumun her kesiminin anlayabileceği şekilde Türkçeleştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk dili, hukuk terimleri, *-name* eki

TURKISH EQUIVALENT SUGGESTIONS TO THE WORDS ENDING WITH THE SUFFIX -*NAME* IN TURKISH LEGAL LANGUAGE

Abstract

In Turkish there exists many compound words ending with the suffix *–name*, derived from Persian. In the dictionary of the Turkish Language Association there are sixty-eight

[1] Bu araştırma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir.

words that end with *-name*. Some of them are obsolete while some others continue to be used. In the dictionary, equivalent words have been suggested for certain words and the explanation "obsolete" has been added to the explanatory part of these words. In some words, especially those used in the field of law, we see that no equivalents, but an equivalent has been suggested. It is observed that there exists no semantic correspondence among the suggested versions for the suffix *–name*, but it is generally used as the equivalent of "record, document, book, charts, letters, papers, official document", and so on. It is considered that these words appealing to all parts of the society need to be expressed with words of Turkish origin.

The meanings of the suffix *-name* will be researched in the first part of the study. Later the words in the Turkish Language Association (TDK) that ends with *–name* will be scanned, their explanations and suggested equivalent words will be supervised in a critical manner as well as examining the other counterparts to these words in other dictionaries. The meaning contribution of this suffix that has become a part of Turkish language and made compound words with many other words to the terms used in law. The origin (root + suffix) of the words in Turkish ending with the suffix *–name* will be analyzed and it will be determined from which languages they have been affected. New word suggestions will be made apart from those suggested by the Turkish Language Association. These words used either as the name of an official document or in law texts leads to semantic problems, which causes them only to be understood by the people from the field. The study aims to contribute to turning these words into the ones that are credible by all parts of the society.

Keywords: Legal language, legal terms, suffix *–name*

1. Çalışmanın Amacı

Dilimizde Farsça kökenli *–name* ekiyle biten birleşik sözcükler bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu *Güncel Türkçe Sözlük*te altmış sekiz tane *–name* eki ile biten birleşik sözcük bulunmaktadır. Bunların bir kısmı eskimiş, bir kısmı ise kullanılmaya devam etmektedir. Sözlükte bazılarına Türkçe karşılıklar önerilmiş ve bu sözcüklerin açıklama kısmına "eskimiş" ibaresi eklenmiştir. Bazı sözcüklere, özellikle hukuk alanında kullanılanlara, tek sözcükle veya iki sözcükle karşılık önermek yerine açıklamalara yer verildiği görülmektedir. *–name* eki ile biten sözcüklere önerilen karşılıklarda anlam bütünlüğünün olmadığı, bu eke genel olarak "tutanak, belge, eser, bildirge, çizelge, buyruk, kitap, mektup, kâğıt, resmi belge, vb." birçok karşılık verildiği görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, bu ekle biten ve sadece hukuk dilinde kullanılan birleşik sözcüklere toplumun her kesimindeki insanların kolaylıkla anlayabileceği Türkçe karşılıklar önermektir.

2. Yöntem ve Bütünce

Araştırma kapsamında öncelikle *-name* ekinin sözlüklerdeki anlamları araştırılmıştır. Daha sonra TDK sözlüklerinde *–name* eki ile biten birleşik sözcükler taranmış, açıklamalar ve verilen eşdeğer sözcükler eleştirel bir yaklaşımla gözden geçirilmiş, ayrıca bu sözcüklere diğer sözlüklerde verilen karşılıklar ve açıklamalar incelenmiştir. Dilimize yerleşmiş ve birçok sözcükle birleşik sözcük oluşturmuş bu ekin

hukuk alanında kullanılan sözcüklere kattığı anlam araştırılmıştır. Türk hukuk dilinde –*name* eki ile biten sözcüklerin kökenleri araştırılmış (kök + ek), hangi dillerden ödünç alındıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu aşamadan sonra, hukuk dilinde kullanılan birleşik sözcüklere karşılık olarak kullanılması amacıyla, Türk Dil Kurumu'nun önerdiği sözcüklerin ya da açıklamaların dışında, yeni sözcük önerileri araştırılmıştır. Dilimize yerleşmiş bulunan ve birçok kişinin anlamakta zorlandığı bu sözcüklere Türk dilinin yapısına uygun Türkçe sözcükler önerilmeye çalışılmıştır. Hukuk metinlerinin birçoğunda kullanılan bu sözcükler alan dışındaki kişiler için anlamsal sorunlara yol açabilmektedir. Bu durum alandan insanların anlayabileceği bir kullanımın ötesine geçmemektedir. Bu kaynaklardaki açıklamalardan yararlanarak, alanda uzman kişilerin de görüşlerine başvurularak, bu sözcüklere Türkçe karşılıklar önerilmeye çalışılmıştır. Amaç, günümüz hukuk dilinde kullanılan sözcüklerin toplumun her kesiminin anlayabileceği şekilde Türkçeleştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Bu çalışmanın veri tabanını *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Arkadaş Türkçe Sözlük*, hukuk sözlükleri, internet sözlükleri, *-name* eki ile biten ve hukuk alanında kullanılan metinler, vb. kaynaklar oluşturmaktadır.

3. *Name* Sözcüğünün ve Ekinin Tanımları ve Bu Ekle Oluşturulan Birleşik Sözcükler:

a) *Name* sözcüğünün isim olarak tanımı:

1. TDK *Türkçe Sözlük*te "Far. Nâme esk. Mektup" (1998:1629);

2. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*te "*Nâme:* (f.i): 1. Mektup. 2. Sevgiye ve aşka dair yazılmış mektup, 3. Kitap, mecmua" (Develioğlu, 2006:804) şeklinde tanımlanmıştır.

- *name* ekinin sıfat olarak tanımı:

- *name* (f.s): "yazılı, yazılmış, küçük kitap" manalarına gelerek mürekkep (birleşik) kelimeler meydana getirir: emir-nâme, kanûn-name, karar-nâme… gibi." (Develioğlu, 2006:804) şeklinde tanımlanmıştır.

b) TDK *Güncel Türkçe Sözlük*te *-name* eki ile biten birleşik sözler:

TDK *Güncel Türkçe Sözlük*te, aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, 68 *birleşik sözler*e yer verilmiştir. *Tebliğname* sözcüğü dilimizde kullanılmasına rağmen, bu sözcüğün TDK sözlüklerinde yer almadığı görülmüştür. Bu ekle oluşturulan sözcükler Arapça sözcüklere Farsça –*name* eki eklenerek (kök + ek) oluşturulmuş birleşik sözcüklerdir.

Tablo: 1

Ahitname	*İhbarname*	*Muahezename*	*Şartname*	*Tavsiyename*
Amanname	*İhtarname*	*Muhabbetname*	*Şecerename*	*Taziyetname*
Bahname	*İstidaname*	*Mukavelename,*	*Şehadetname*	*Telgrafname*

Beyanname	*İstifaname*	*Muvafakatname*	*Şehname*	*Temlikname*
Celpname	*İthafname*	*Müdafaaname*	*Şikayetname*	*Teşekkürname*
Davetname	*İthamname*	*Nasihatname*	*Taahhütname*	*Vakayiname*
Ehliyetname	*İtimatname*	*Nizamname*	*Tabirname*	*Vakıfname*
Emirname	*İzinname*	*Pendname*	*Takdirname*	*Vasiyetname*
Falname	*Kanunname*	*Ruhsatname*	*Talepname*	*Vekaletname*
Fetihname	*Kararname*	*Ruzname*	*Talimatname*	*Velayetname*
Havalename	*Kefaletname*	*Salname*	*Talimname*	*Zabıtname*
İbraname	*Kıyafetname*	*Seyahatname*	*Tandırname*	*Zeyilname*
İcazetname	*Menakıpname*	*Silsilename*	*Tarifname*	
İddianame	*Muahedename*	*Siyasetname*	*Tasdikname,*	

c) TDK sözlüklerinde yer alan ve eskimiş olduğu belirtilmesine rağmen kullanılmaya devam edilen sözcükler:

TDK sözlükleri incelendiğinde, bu sözlüklerde yar alan, eskimiş diye belirtilmesine rağmen dilimizde hala kullanılan sözcüklerin bulunduğunu görüyoruz. Bu sözcüklerden bazıları şunlardır:

talimatname: (ta:limatna:me) eskimiş Arapça taʿlīmāt + Farsça nāme *isim* Yönetmelik. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

Bu birleşik sözcük günümüzde hem *talimat* şeklinde, *–name* eki düşürülerek, hem de *talimatname* şeklinde, her ikisi de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Ruhsatname: (ruhsatna:me) eskimiş Arapça ruḫṣat + Farsça nāme *isim* Belli etkinliklerde bulunabilmek, kamu hizmet ve mallarından yararlanabilmek için kişilere, önceden belirlenmiş bazı şartlara uyma kaydıyla idarece verilen izin, ruhsat. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

Eskimiş olduğu belirtilmesine rağmen birçok alanda kullanılmaktadır: *Ruhsat* ve *ruhsatname* olarak kullanılmaktadır. *Avukatlık ruhsatnamesi, Turist Rehberliği Ruhsatnamesi, Zirai Mücadele İlaçları Ruhsatnamesi, vb*.

talepname *isim (talepna:me) eskimiş Arapça ṭaleb + Farsça nāme:* İstek bildiren belge. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

TDK *Türkçe Sözlük*te eskimiş olduğu belirtilmiş, ama kullanımı devam eden bir sözcük. *İstinabe talepnamesi, iade talepnamesi* şeklinde kullanılmaktadır.

d) TDK sözlüklerinde yer alan, eskimiş olduğu belirtilmemesine rağmen günümüzde kullanılmayan sözcükler:

Bazı sözcüklerin TDK sözlüklerinde eskimiş oldukları belirtilmemesine rağmen, günümüzde bu sözcüklerin artık kullanılmadıkları görülmektedir.

Celpname Ar. celb + Far. name *a. (ce'lpna:me) huk.* Çağrı belgesi. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

Bu sözcüğe TDK *Türkçe Sözlük*te "çağrı belgesi" karşılığının verilmesine rağmen, resmi belgelerde "çağrı kâğıdı" sözcüklerinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*te bu sözcüğe "Celp kâğıdı, çağırma kâğıdı (mahkemeye)" (Develioğlu, 2006: 130) karşılığının verildiği görülmektedir.

e) Hukuk dilinde kullanılan birleşik sözcükler ve bu sözcüklere Türkçe karşılık önerileri:

TDK sözlüklerindeki açıklamalar incelendiğinde, *–name* eki ile biten sözcüklere önerilen karşılıklarda anlam bütünlüğünün olmadığı, bu eke genel olarak "tutanak, belge, yazılı belge, eser, bildirge, çizelge, buyruk, kitap, mektup, kâğıt, bildirim, yazı, metin, sözleşme, izin, ruhsat, defter, resmi belge, yazılı kâğıt, masal, broşür, poliçe, vb." birçok karşılık verildiği görülmektedir. Diğer sözlüklerde de benzer açıklamalar bulunmaktadır. Bunların önemli bir kısmı TDK sözlüklerindeki açıklamalarla benzerlik göstermektedir.

Bu araştırmada, daha önce de belirtildiği gibi, sadece hukuk alanında kullanılan sözcüklere karşılık önerilerinde bulunulacaktır. Bu sözcükler alfabetik sıraya göre incelenmiştir.

Tablo: 2

Beyanname	*İhbarname*	*Şartname*	*Temlikname*
Celpname	*İhtarname*	*Taahhütname*	*Vasiyetname,*
Ehliyetname	*Kararname,*	*Talepname*	*Vekaletname,*
İbraname	*Kefaletname*	*Talimatname*	*Zeyilname*
İcazetname	*Muvafakatname*	*Tasdikname*	
İddianame	*Ruhsatname*	*Tebliğname*	

1. Beyanname: Ar. beyân + Far. nâme, *a. (beyanna:me)* 1. Bir kimsenin resmî bir kuruluşa herhangi bir durumu bildirmek için verdiği çizelge, bildirge. 2. Vergi

yükümlülerinin belli zamanlarda, bağlı oldukları vergi dairelerine verdikleri gelir bildirme belgesi. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

Beyanname: Bildirge. (TDK *Türkçe Sözlük*, 1998: 279)

Beyanname: 1. Bildirge. 2. Hali yazı ile bildiren açıklama. (Develioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 2006: 94)

Öneri: *Beyanname* sözcüğünün iki ayrı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle bu sözcüğe karşılık iki ayrı karşılık önerisinde bulunulmuştur:

1. *Bildirge* (TDK'nın verdiği karşılık korunmuştur) **2.** *Gelir Bildirme Belgesi* (Bu öneri TDK *Güncel Türkçe Sözlükte* yapılan açıklamanın son bölümünden alınmıştır.)

2. Celpname: Ar. celb + Far. name *a. (ce'lpna:me) huk.* Çağrı belgesi. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

Celb- name: Celp kâğıdı, çağırma kâğıdı (mahkemeye). (Develioğlu, 2006: 130)

*Güncel Türkçe Sözlük*te bu sözcüğe karşılık olarak "çağrı belgesi" *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*te ise "celp kâğıdı, çağırma kâğıdı" karşılığı verilmesine rağmen, resmi belgelerde **çağrı kâğıdı** yazmaktadır. Ayrıca TDK *Güncel Türkçe Sözlük*te eskimiş yazmamasına rağmen bu sözcüğün *celpname* olarak günümüzde kullanılmadığı görülmektedir.

Öneri: TDK *Güncel Türkçe Sözlük*te önerildiği gibi "Çağrı belgesi" karşılığının diğer sözcüklerle de bir bütünlük oluşturması açısından daha uygun olacağı düşünülmektedir.

3. Ehliyetname: i*sim (ehliyetna:me) Arapça ehliyyet + Farsça nāme*: 1. Ehliyet, yeterlik belgesi. 2. Sürücü belgesi. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

Ehliyetname: Bir kimsenin herhangi bir iş yapabileceğine dair ilgililer tarafından verilen vesika. (Develioğlu, 2006: 210)

Ehliyetname: Yetki belgesi, yeterlik belgesi. (Eyüboğlu, 1995: 223)

Günümüzde bu birleşik sözcük iki anlamda kullanılmaktadır: 1. Ehliyet, sürücü belgesi; 2. Herhangi bir kurum ya da kuruluş tarafından verilen "yetki ya da yeterlik belgesi". İncelenen belgelerde "yetki ve yeterlik" sözcüklerinin her ikisinin de kullanıldığı ve bu konuda ortak bir tutum sergilenmediği görülmektedir. TDK *Güncel Türkçe Sözlük*te "yeterlik belgesi" karşılığının önerilmesine rağmen Bakanlıklar düzeyinde hazırlanan metinlerde ortak bir tutumun sergilenmediği gözlemlenmiştir.

Öneri: TDK *Güncel Türkçe Sözlük*te yer alan bu sözcüklerin anlamları incelendiğinde "yeterlik belgesi" sözcüklerinin "ehliyetname" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir. "Yetki belgesi" karşılığı "vekâletname" sözcüğüne karşılık olarak önerilecektir.

4. İbraname Ar. İbrâ' + Far. nâme *a. (ibra:na:me) huk.* Aklama belgesi. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

İbraname: Aklama ve temize çıkarma belgesi.

İbra- name: İbra senedi, arada alacak verecek kalmadığını gösteren senet, kâğıt**.** (Develioğlu, 2006: 403)

Öneri: TDK *Güncel Türkçe Sözlük*te önerilen "Aklama belgesi" karşılığı korunmuştur.

5. İcazetname: *isim (ica:zetna:me) eskimiş Arapça icāzet + Farsça nāme:*

1. isim İzin belgesi, onay belgesi.

2. Diploma. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

İcazetname: Okuduğu dersi veya sanatı bitiren kişiye, hocası ya da üstadı tarafından verilen ehliyet, diploma. (Tekin, 2007: 149)

Öneri: Günümüzde çok fazla belgede kullanılmamaktadır. İnternet üzerinden tek bir örneğe ulaşılmıştır (2014 yılında bir spor kulübü tarafından hazırlanmış bir belge başlığı bu ismi taşımaktadır). TDK *Güncel Türkçe Sözlük*te önerilen karşılıklar korunmuştur.

6. İddianame: *is. (iddia:na:me) Ar. İddi'a + Far. nâme huk*. Savcılığın soruşturma sonunda elde ettiği kanıtlarını ve iddialarını içinde topladığı, mahkemede okunan yazı, savca. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

İddianame: Sav belgesi, suçlama belgesi. (Tekin, 2007: 151)

Öneri: Metnin içeriği ve verilen açıklamalar incelendiğinde bu sözcüğe karşılık olarak Tekin'in de önerdiği "suçlama belgesi, sav belgesi" karşılıklarının kullanılması önerilmektedir.

7. İhbarname: is *(ihba:rna:me)* Ar. ihbâr + Far. nâme: Haber verme kâğıdı, bildirim, ihbariye. (TDK *Türkçe Sözlük*, 1998:1052)

İhbarname: Haber verme kâğıdı. *eş*. Bildirim. (Püsküllüoğlu, 1994: 522)

İhbarname: Bildirge. (Tekin, 2007: 151)

Öneri: İhbarname metinlerinin içeriği ve sözlüklerde yapılan tanımlar incelendiğinde bu birleşik sözcüğe "Bildirim belgesi" karşılığının uygun gelebileceği düşünülmüştür.

8. İhtarname *isim (ihtarna:me) Arapça iḫṭār + Farsça nāme: isim* Resmî ihtar yazısı, protesto. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

İhtarname: Resmi uyarı yazısı. (Püsküllüoğlu, 1994: 522)

İhtarname: Bir kimseye, bir hususu yerine getirmesi veya getirmemesi için yapılan yazılı uyarı, hatırlatma belgesi. (Tekin, 2007: 153)

Öneri: Bu sözcüğe karşılık olarak "uyarı belgesi, uyarı kâğıdı, uyarı yazısı" sözcükleri önerilmektedir.

9. Kararname: Ar. Karar + Far. nâme *a. (kararna:me)* 1. Cumhurbaşkanının onayladığı hükûmet kararı. 2. Bakanlar Kuruluna verilen yetkilere dayanarak alınan karar. 3. Bu kararı bildiren resmî yazı: *Tayin ve terfi kararnameleri.* (TDK *Türkçe Sözlük*, 1998: 1211 ve TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

Kararname: Bakanlar Kurulunca alınan yetkileme belgesi. (TDK *Büyük Türkçe Sözlük*)

Karar-name**: 1.** Verilen kararı bildiren yazı; vekiller heyetinden çıkan resmi emirler. 2. Cumhurbaşkanının onayladığı hükümet kararı. (Develioğlu, 2006: 489)

Öneri: Bu sözcük yapılan açıklamalarda da görüldüğü gibi üç ayrı anlamda kullanılmaktadır. Bu sözcüğe karşılık olarak eşdeğer sözcük/ler bulmakta oldukça zorluk yaşanmış ve bir iki sözcükle öneride bulunulamamıştır. ("Cumhurbaşkanı onaylı hükümet yargısı", "Bakanlar kurulu yargısı, yazısı" vb. olabilir)

10. Kefaletname: Ar. Kefalet + Far. name *a. (kefa:letna:me)* Bir kimsenin kefil olduğunu gösteren belge, kefillik kâğıdı. (TDK *Türkçe Sözlük*, 1998: 1261)

Kefalet-name: Kefalet senedi, kefillik kâğıdı. (Develioğlu, 2006: 502)

Kefaletname: Kefil olunduğunu gösteren resmi belge. (Püsküllüoğlu, 1994: 608)

"Kefaletname" sözcüğü noterin düzenlediği belgelerde "kefaletname" olarak, bankanın düzenlediği belgelerde ise "kefalet sözleşmesi" olarak kullanılmaktadır.

Öneri: Güvence sözleşmesi, güvence belgesi, garanti belgesi; sorumluluk üstlenme belgesi.

11. Muvafakatname: *(muva:fakatna:me) eskimiş Arapça muvāfaḳat + Farsça nāme: isim* İzin verildiğine ilişkin üzerinde bilgi bulunan yazılı belge. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

Öneri*:* Onay belgesi.

12. Ruhsatname: Belli etkinliklerde bulunabilmek, kamu hizmet ve mallarından yararlanabilmek için kişilere, önceden belirlenmiş bazı şartlara uyma kaydıyla idarece verilen izin, ruhsat. (TDK *Türkçe Sözlük,* 1998: 1869)

Ruhsatname: Bir iş, bir şey için yönetimce verilen izin belgesi. (Püsküllüoğlu, 1994: 885)

Ruhsat-name: İzin kâğıdı. (Develioğlu, 2006: 898)

Öneri: İzin belgesi.

13. Şartname: *(şartna:me) Arapça şarṭ + Farsça nāme: isim, ticaret* Satın alma, satma, yaptırma, kiralama vb. işleri gerçekleştirmek isteyen tarafın düzenlediği, her iki tarafın da uymayı üstlendikleri şartların tespit edildiği resmî belge (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

Şartname: Yerine getirilmesi gerekli olan şartların yazıldığı resmi kâğıt. (Develioğlu, 2006: 980)

Öneri: Sözleşme.

14. Taahhütname: is *(taahhütna:me) Ar. ta'ahhud + Far. nâme* Bir şeyi yapmayı üstüne aldığını bildiren yazılı kâğıt. (TDK *Türkçe Sözlük*, 1998:2105)

Öneri: Sorumluluk üstlenme belgesi.

15. Talepname: *(talepna:me) eskimiş Arapça ṭaleb + Farsça nāme: isim* İstek bildiren belge. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

Taleb-name: İstek kâğıdı. (Develioğlu, 2006: 1029)

Talepname: İstek bildiren kâğıt. (Püsküllüoğlu, 1994: 1013)

Öneri: Başvuru belgesi, istek belgesi.

16. Talimatname: *(ta:limatna:me) eskimiş Arapça taʿlīmāt + Farsça nāme: isim* Yönetmelik. (TDK *Güncel Türkçe Sözlük*)

TDK *Güncel Türkçe Sözlük*te eskimiş yazılmasına rağmen *talimat* ve *talimatname* şekillerinde kullanımı devam etmektedir. (Yangın emniyet talimatı, genel talimatname, haftalık çalışma planı talimatnamesi, vb.)

Öneri: "Yönetmelik" sözcüğü korunmuştur.

17. Tasdikname: *Arapça taṣdīḳ + Farsça nāme a. (tasdikna:me)* 1. Verilen onayı gösteren belge.

2. Okulunu bitirmeden ayrılan öğrenciye okul yönetimi tarafından verilen, son öğrenim düzeyini gösteren belge.

3. Başka bir öğrenim kurumuna geçen öğrenciye okul yönetimi tarafından verilen, son öğrenim düzeyini gösteren belge

Öneri: Onama belgesi, onay belgesi.

18. Tebliğname: TDK *Türkçe Sözlük*te ve TDK *Güncel Türkçe Sözlük*te bu sözcük yer almamaktadır.

"Tebliğname, taraflardan birince temyiz edilen ve görevli ceza dairesinin önüne gelen dosyaya ilişkin olarak, Yargıtay C. Başsavcılığının temyiz istemi hakkındaki düşüncesini bildirdiği yazılı belgenin adıdır.

Bu belge, temyiz isteminin aleyhine ise, temyiz edene tebliğ edilir ve 7 gün içinde cevap verilebilir. Konu, CMK.nın 297. maddesinde düzenlenmiştir." (Türk Hukuk Sitesi)

Öneri: Bildirim belgesi.

19. Temlikname: *(temlikna:me) Arapça temlīk + Farsça nāme: isim, hukuk* Bir hakkın diğer bir kimseye geçirildiğini gösteren belge

Öneri: Devir belgesi.

20. Vasiyetname is *(vasiyetna:me)* Ar. vasiyyet + Far. nâme: Bir kimsenin vasiyetini yazmış olduğu belge. (TDK *Türkçe Sözlük*, 1998:2335)

Öneri: Kalıt belgesi **(***Vasiyetname* sözcüğüne karşılık olarak *Arkadaş Türkçe Sözlük*te ve internet kaynaklarında *Kalıtyazı* sözcüğü önerisi yer almaktadır, fakat TDK sözlüklerinde bu sözcüğe rastlanılmamıştır.)

Kalıtyazı, -yı (bileşik ad): "Bir kimsenin sağlığında yazdığı ya da yazdırdığı, ölümünden sonra yapılmasını istediği şeyleri ve bıraktığı kalıtla ilgili isteklerini gösteren belge. *eş.* **Vasiyetname"** (Püsküllüoğlu, 1994:566)

21. Vekaletname: is. *(vekâ:letna:me)* Ar. vekâlet + Far. nâme *huk.* Bir kimsenin vekil olduğunu bildiren noterlikçe onaylanmış belge. (TDK *Türkçe Sözlük*, 1998:2339)

Öneri: Yetki belgesi.

22. Zeyilname: *(zeyilna:me) Arapça ẕeyl + Farsça nāme: isim, ticaret* Ek poliçe.

Öneri: "Ek poliçe" uygun olduğu gibi "ek belge" de önerilebilir.

4. Sonuç

Araştırmada Türkçede *–name* eki ile oluşturulan ve hukuk dilinde kullanılan birleşik sözcükler incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

TDK sözlüklerinde *–name* ekiyle biten birleşik sözcüklere Türkçe karşılıklar önerilirken ya bu sözcüklerden *–name* eki atılarak sadece ilk sözcüğün ("**kanunname** *eskimiş Arapça ḳānūn +Farsça nāme isim*: Yasa kitabı" yerine *kanun* sözcüğünün kullanılması gibi) kullanımının yeğlendiği, ya da açıklamalara başvurulduğu

görülmüştür. Yapılan açıklamalarda da bu eke karşılık olarak pek çok sayıda sözcük önerilmiştir.

Araştırma kapsamında sadece hukuk alanında kullanılan birleşik sözcükler incelenmiş ve bu sözcüklere bir ya da iki sözcük ile karşılık bulunmaya çalışılmıştır. Bu sözcüklerin kullanıldığı metinler titizlikle incelenmiş, hukukçuların görüşlerine başvurulmuş, internet ortamındaki hukuk siteleri incelenmiş ve böylece bu sözcüklere yeni karşılıklar önerilmeye çalışılmıştır. Bazı sözcükler dilimizde birden fazla anlamda kullanıldıkları için Türkçe karşılık bulunması konusunda sorunlar yaşanmıştır: "kararname, beyanname, tasdikname ve ehliyetname, gibi." Hukuk dilinde kullanılan -*name* ekiyle biten birleşik sözcüklerin, metinlerin içeriğine ve kullanıldıkları yere göre, "belge" ya da "kâğıt" olarak Türkçeleştirilmesinin dilimizin yapısına daha uygun olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Develioğlu, Ferit, (2006), Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara

Eyüboğlu, İ. Zeki, (1988), Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınlar, İstanbul

Püsküllüoğlu, Ali, (1994), Arkadaş Türkçe Sözlük, Arkadaş Yayınları, Ankara

TDK Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/ (Son Erişim Tarihi, 10 Ekim 2016)

TDK Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/ (Son Erişim Tarihi, 10 Ekim 2016)

Tekin, D. Yılmaz (Derleyen), (2007), Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, Ankara.

Türkçe Sözlük 1-2, (1998), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, 9. Baskı, Ankara.

Türk Hukuk Sitesi, www.turkhukuksitesi.com. (Son Erişim Tarihi, 10 Ekim 2016)

STEVEN SPIELBERG FİLMLERİNİN SES TASARIMININ ÖRNEK ÇÖZÜMLEME BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Dr. Özcan DEMİR

Gazi Üniversitesi

Özet

Sinemada ses öğesi teknik ve sanatsal ihtiyaçlar dolayısıyla kullanılmaktadır. Ses, sinemada gerçekliğin bir parçası ve izleyici üzerinde doğallık algısının oluşturulması amacıyla kullanılabildiği gibi; sinemasal estetiğin ve anlatının bir parçası olarak da tasarlanabilmektedir. Bu noktada, sinemada ses tasarımı ve bunun niteliği üzerinde önemle durulmalıdır.

Sinema sanatında eser üretimi, teknik araçların kullanımını zorunlu kılmaktadır. Sözkonusu ekipman yalnızca diyalogların, müzik ve efektlerin kaydedilmesini sağlamaktadır. Görüntünün kaydedilmesi tek başına sanat eseri üretilebilmesini sağlamadığı gibi; sesin teknik olarak kaydedilmesi de yeterli değildir. Sinemada oluşturulmaya çalışılan anlatı üzerinde ses önemli bir etkiye sahiptir. Ses tasarımı kavramı ele alınırken tüm ses kuşağının bir bütün olarak ele alınması yerine diyalog, efekt ve müziğin anlatıya etkilerinin ayrı ayrı ele alınması daha faydalı olabilecektir.

Sinemanın, zamanı ve mekanı kendi kavramsal bütünlüğü içerisinde görüntü ve ses öğeleriyle yeniden oluşturduğundan bahsetmek mümkündür. Bu süreci başından sonuna kadar denetleyen kişi ise yapımın yönetmenidir. Popüler sinemanın önemli yönetmenlerinden Steven Spielberg'ün eserlerinin görsel-işitsel nitelikleriyle diğer yönetmenlerden ayrıldığını söylemek mümkündür. Bu çalışmanın temel amacı yönetmenin yapıtlarında ses tasarımı açısından ortak yönlerinin örnek iki filminin çözümlenmesi yoluyla ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda, Spielberg'ün Indiana Jones ve Kutsal Hazine Avcıları (1981) isimli filmi ile serinin son filmi olan Indiana Jones ve Kristal Kafatası Krallığı (2011) filmleri ses tasarımları açısından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Sanat, Steven Spielberg, Ses Tasarımı, Anlatı

THE EVALUATION OF STEVEN SPIELBERG FILMS IN TERMS OF SOUND DESIGN BY SAMPLE ANALYSIS

Abstract

The element of sound is used because of technical and artistic needs in cinema. As the element of sound is used as part of reality and for creating the perception of naturalness among the audience, it is also designed as an element of cinematic aesthetics and narrative. At this point, sound design and its nature must be emphasized carefully.

The production of work in the art of cinema requires to use technical tools. These tools just enable to record dialogues, the music and effects. As recording the image is not enough to produce artworks alone, recording the sound is not enough too. Sound has got an important effect on the narrative that desired to be created. Instead of thinking about

the sound track as a whole when discussing about the term of sound design; handling the impact of dialogues, effects and the music to narrative separately may be more useful.

It is possible to mention that the art of cinema reproduce time and space with the elements of image and sound in its conceptual integrity. The person who controls this process form the beginning to the end is the director of the production. It is possible to say that the works of Steven Spielberg who is one of the most important directors of popular cinema are separate from the other directors with their audio-visual specialties. The main purpose of this work is to reveal the similarities of the directors' works in terms of sound design by the analysis two sample films. In this contex Spielberg's The Raiders of The Lost Ark (1981) and the last film of Indiana Jones serial Indiana Jones and The Kingdom of The Crystal Skull (2011) were analysed in terms of sound design.

Keywords: Cinema, art, Steven Spielberg, Sound Design, Narrative

1. Giriş

Sinema, görme ve duyma duyularında oluşturulan etkilerle izleyenlerde duygu ve düşünceler uyandırılması temelindeki bir sanattır. Yönetmenin istediği duygu ve düşünceleri oluşturabilmesi için elinde bulundurduğu araçlar arasında ses de görüntü kadar önemli bir yere sahiptir. Görsel-işitsel bir sanat olan sinemada ses öğesi izleyenlerin gördükleri biçimler ve nesnelerle oluşturulan duygu ve düşüncelerin güçlendirilmesi işleviyle kullanılabilmektedir. Bunun yanında ses anlamın oluşturucusu biçiminde de ele alınabilmektedir.

Filmlerin izleyici tarafından beğenilmesinde görüntü öğesi kadar sesin de etkin kullanımı önemli bir yere sahiptir. Bu durum teknik düzeyde en yeni tekniklerin kullanıldığı kayıt ve gösterim tekniklerinin kullanımı kadar; birer anlatı aracı olarak konuşma, müzik ve efektlerin de planlı bir biçimde tasarlanarak kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

Sinema tarihi açısından önem atfedilen yönetmenler de ses öğesinin etkin kullanıldığı eserler oluşturmuşlardır. Bu çalışmada, yönetmenlerin eserlerinde kullandıkları ses tasarımı prensiplerini eserlerinde ilkesel olarak devam ettirip ettirmedikleri ve meslek hayatları boyunca ne kadar değiştirdikleri sorusu cevaplanmak istenmiştir. Steven Spielberg, yönetmenlik kariyeri ve eserleriyle popüler sinemanın olduğu kadar sinema sanatının da önemli isimlerinden birisidir. Çalışmada, yönetmenin çözümleme için seçilen filmleri Indiana Jones ve Kutsal Hazine Avcıları (1981) isimli filmi ile serinin son filmi olan Indiana Jones ve Kristal Kafatası Krallığı (2011) filmleri ses tasarımları açısından ele alınmıştır. Devam filmleri arasında geçen otuz yıllık sürede yönetmenin ses tasarımı anlayışında değişen ve varlığını sürdüren öğelerin tespiti çalışmanın temel amacıdır. Sinema sanatı içinde yönetmenlerin sanat anlayışlarının değerlendirilmesinde görsel öğelerin yanında işitsel öğelerin de değerlendirilmesi gereğinin tespiti ses tasarımı açısından çalışmanın önemini teşkil etmektedir.

2. Ses Tasarımı

Görsel-işitsel bir sanat dalı olan sinemada ses öğesi hem enformasyon aktarımı için bir kanal hem de sanatsal bir öğe olarak atmosfer oluşturulması amacıyla kullanılabilmektedir. Sesin sinemaya girişi 1927'den sonra olsa da bundan önceki dönemde de film gösterimi yapılan alanlarda sunumun org, orkestra ya da başka kayıtlarla birlikte yapıldığı bilinmektedir (Rowe, 1996, s. 109). Filmdeki görüntü kuşağı görme

duyumuzu, ses yolu da işitme duyumuzu etkiler. Görüş alanımız sınırlı, sesleri algıladığımız alan daha geniştir. İşitilebilir ses hangi yönden gelirse gelsin işitme duyumuzca algılanabilir; bunun için ses kaynağına yönelmemiz gerekmez (Özön, 2008, s. 143). Christian Metz'in belirlediği Görsel İmge, Basılı ve Diğer Grafikler, Konuşma, Müzik ve Gürültü (ses efektleri) kanallarını içeren sinemasal bilgi kanalları filmin işleyişi açısından hayati bilgileri aktarabilmektedir (Akt. Monaco, 2001, s. 204). Bu kanallar arasında önemli bir bölümü doğrudan ses öğesi ile ilgilidir. Metz'e göre işitsel kanal süreklidir. Filmin sonuna kadar varlığını sürdürmektedir. Sürekli devam eden ses atmosferin oluşturulması ve sürekliliği açsından önemlidir. Sinemada ses, diyalog, müzik ya da gürültü tekil olarak ya da tamamiyle doğal ya da yapay yollardan elde edilebilir (Corrigan, 2007, s. 113).

Sinema sanatı için önemli olan zaman ve uzamın kurulmasında ses öğesi vazgeçilmezdir. Ses ortamın doğal sesi ve akustiğini de oluşturan bir öğedir. Zaman kavramı ile ilgili bilgileri de ses aracılığıyla aktarmak mümkündür. Ses kendi değerini genellikle genellikle daha fazla dikkat gerektiren bir görüntüyü desteklemek için bir devamlılık zemini yaratarak göstermektedir (Monaco, 2001, s. 205).

Sinemada ses, görüntü ve anlatıyla pek çok açıdan ilişkilidir: fondaki müzik biçiminde yer alabilir; kaynağı alıcının içerisinde (diegetic) ya da dışarısında (non-diegetic) bulunabilir ve hatta bağıntılı olduğu görüntüden önce ya da sonra başlayabilir (Corrigan, 2007, s. 113). Ses efektleri olayın meydana geldiği ortama ilişkin bilgi aktaran akustik bilgiyi üretmektedir. Bu anlamda görüntü öğesinin de anlamlandırılmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür. Müzik öğesi oluşturulan bu atmosferin anlaşılması için açıklayıcı özelliğe sahiptir. Ses evreni, filmin anlatım boyutuna getirdikleriyle atmosfer yaratabilmekte, farklı zaman ve mekânları birleştirebilmekte ya da ayırabilmekte, arka plandaki çevresel ses (ambient sound) devamlılığını ya da devamsızlığını sağlayabilmektedir (Sözen M. , Estetik Bir Öğe Olarak Sinemada Ses Tasarımı ve Örnek Bir Film Çözümlemesi, 2013, s. 2098). Bu nedenle ses öğesi görüntü öğesi kadar üzerinde düşünülmesi gereken başlı başına bir tasarım alanıdır.

Müzik öğesinin film için seçimi sırasında temanın doğru biçimde belirlenmiş olması gereklidir. Bu temaya uygun olan müzik ortamın sanatsal ve duygusal algısının oluşturulmasını sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, müziğin filmde temel rolde kullanılması öyküye olan dikkati dağıtabilmektedir. Müziğin daha az; ama yoğun ve yerinde kullanılmasıyla, çok müzik kullanılan filmlere oranla hem daha çarpıcı bir anlatımlar elde edilebilmiş, hem de hafızalarda kalıcılıkları arttırılabilmiştir (Sözen M. , Türk Kısa Filmlerinde Ses Tasarımı ve Örnek Uygulamalar, 2009, s. 150). Diyalog ve efektler öykü için temel unsurlar olarak en az müzik kadar dengeli kullanılmalıdır. Müzşk görüntüleri pekiştirmek için kullanıldığına göre, bunun görüntüleri bastırmayacak, görüntüde yer alanları betimleyecek, bunları yineleyip güçten düşürmeyecek, müziğin tartımına uydurmak için filmin tartımını zedelemeyecek yolda kullanılması gerekir (Özön, 2008, s. 151).

Sözün sinemada kullanımında sinemasal zaman olgusu dikkate alınmalı ve film zamanı ile dengeli kullanılmasına dikkat edilmelidir. Filmlerde diyaloglar ve söz başlıca bilgi kaynaklarındandır. Kişilerin düşünce, istek, duygularını belirtmek için çıkardıkları seslerin hepsi sözü oluşturur (Özön, 2008, s. 146). Sözün öyküleme amaçlı dış ses olarak kullanımında da görüntü öğesi ile aynı bilginin aktarılması yerine film için değerli yeni bilginin aktarılmasına özen gösterilmelidir.

Doğal sesler ya da gürültü (efektler), filmlerde insan sesşnşn ve müziğin dışında yer alan bütün doğa seslerini, gürültüleri kapsar (Özön, 2008, s. 148). Efektler film çekimi

sırasında kaydedilebileceği gibi başka zaman ve mekanlarda da kaydedilmiş olabilir. Sinema sanatı için önemli olan ise efektin filmde kullanılış biçimi ve istenen amacın gerçekleştirilebilmesidir. Bu amaç uzam etkisinin güçlendirilmesi ve mesajların daha anlaşılır biçimde sunulması olabilmektedir.

Ses görüntünün ve anlatının çoğu zaman destekleyici öğesidir. Bir yapım için kullanılan sesle ilgili tüm öğeler toplamda bütünlüklü bir ses kuşağı oluşturmaktadır. Bu kuşak, anlatıyla bütünleşmeli ve onu güçlendirmelidir. Filmin izleyicisinde oluşturması hedeflenen duygusal etki ile ses kuşağı örtüşmelidir. Ses kamera önündeki aksiyonun sahneler arasındaki devamlılığını da sağlamaktadır (Rowe, 1996, s. 110). Ses ile izleyiciye o ana kadar bilmediği şeyleri aktarabilmek mümkündür. Aksiyonun devamlılığını da ses ile sağlamak mümkündür.

Ses öğesi filmde görülenlere ilişkin bilgiyi güçlendirdiği kadar bunların dışında simgesel düzeyde de çağrışımları sağlayabilmektedir. Müziğin metafor işlevi anlatının paradigmatik eksenini yüklenmekte ve 'ikame edici bir etki' oluşturmaktadır. Diegetik müziklerin - genellikle- yer ve zamana ait ambiyanslar kurma nitelikleri taşımalarına karşın, non-diegetik müziklerin duygu yaratımları inşa eden öğeler olarak öne çıkmalarıdır (Sözen M. F., 2015, s. 216). Bir filmin atmosferini yaratmak, karakterleri tanımlamak, mekanı ve zamanı betimlemek, geçişleri sağlamak gibi, sesin temel işlevlerinden, izleyici üzerinde psikolojik, sosyolojik ve ideolojik etki yaratmak için, sesin psikoakustik özelliklerinden yararlanılabilmektedir (Ergül, 2006, s. 141). Ses perdesi ,sesin rengi, yoğunluğu ve temposu bu konuda dikkate alınmalıdır. Bu bilgilerin aktarımında post prodüksiyon ve izleme ortamlarının da gözden geçirilmesi ayrı bir gerekliliktir.

3. Steven Spielberg ve Indiana Jones Serisinin Ses Tasarımı Açısından Değerlendirilmesi

Indiana Jones filmleri dizisi sinemalarda gösterildiği dönemlerde yalnızca konusu ile değil aynı zamanda kurgusal ve teknik altyapısıyla da izleyicilerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bu durumun açıklanmasında film dizisinin yönetmenliğini üstlenen Steven Spielberg'ün sinema endüstrisi hakkındaki bilgisi ve izleyici beğenilerinin tespiti konusundaki başarısını belirtmek gereklidir.

3.1.Steven Spielberg ve Sinema Geçmişi

18 Aralık 1946'da Cincinnati, Ohio'da doğan Steven Spielberg, 1971 yılında "Duel" adlı televizyon filmi ile sinema kariyerine başlamıştır. Bu filmi takiben 1974 yılında "The Sugarland Express" filmi ile Amerika'da ilk gösterim şansını bulmuş ve film eleştirmenlerinin beğenisiyle karşılanmıştır. Yönetmen, 1969'dan 1973'e kadar Columbo, Marcus Welby, M.D., Night Gallery ve The Name of the Game' gibi dizilerin bazı bölümlerini ve Night Gallery'nin (1969) film uzunluğundaki mükemmel bir bölümünü yönetmiştir (O'Neill, 2008, s. 590).

"Jaws" filmi Spielberg'e özlediği başarıyı kazandırmıştır. 1977 yılında Üçüncü Türden Yakınlaşmalar ve 1982 yılında E.T. the Extraterrestrial isimli filmleri ile 1970'ler ve 1980'lerdeki fantastik, korku ve aksiyon türlerinin popülaritesini kazanmasının avantajını değerlendirmiştir. Kutsal Hazine Avcıları dizisiyle (1981,1984 ve 1989, Yıldız Savaşları'nın yönetmeni olan dostu George Lucas ile birlikte yapmışlardı) aksiyon-macera türüne bir çizgi roman özelliği kazandırmıştır (O'Neill, 2008, s. 590).

Mor Yıllar (1985) ve Güneş İmparatorluğu (1987) ile ününü pekiştirerek daha fazla kabul görmüştür. Yönetmenin kariyerinde yapımcı yönetmen olarak ticari anlamda başarısızlık yaşadığı Daima (1989) ve Kanca (1991) gibi filmler bulunsa da 1993 yılında gerçekleştirdiği Jurassic Park ve Schindler'in Listesi ile yönetmenlikteki başarısını sürdürmüştür. Spielberg, Geleceğe Dönüş (1985) ve devam filmlerinde Robert Zemeckis'i desteklemiştir. Tobe Hooper'ın Poltergeist (1982), Joe Dante'nin Gremlinler (1984) ve Akira Kurosawa'nın Düşler (1990) isimli filmlerinin yapımcılığında katkısı bulunmaktadır.

Filmleri teknik açıdan oldukça tutarlı olmasına rağmen Spielberg'in ilgi alanları, ilk çalışmalarından itibaren önemli ölçüde değişiyordu. Sürükleyici gerilim filmleri Duel ve Jaws'da Spielberg, sıradan insanları esir olan anlamsız şiddetin her an patlak verebileceği nihilist bir dünya görüntüsü yaratmıştır (O'Neill, 2008, s. 591).

Filmlerinde şiddet öğesine yer vermesi yanında kolay anlaşılır senaryoları aracılığıyla geleneksel ahlaki değerleri de işlemiştir. Spielberg 1993 yılında gerçek bir yaşam öyküsünden uyarlanan "Schindler'in Listesi" filmi ile en iyi yönetmen, en iyi film de olmak üzere toplam 7 dalda Oscar kazanmıştır. Yönetmen, 1993 yılında film şirketi Dreamworks'ü kurmuştur.

Spielberg, 1998'de "Er Ryan'ı Kurtarmak" filmini yönetmiş ve ikinci kez en iyi yönetmen Oscar'ını kazanmıştır. 2001 yılında arkadaşı Stanley Kubrick'in yıllardır gerçekleştirmeyi planladığı final projesi A.I.: Artificial Intelligence'i gerçekleştirmiştir (O'Neill, 2008, s. 591). Spielberg'ün başarısız filmleri arasında komedi türünde olanlar bulunmasına karşın mizah öğesini zeki biçimde kullandığı "Sıkıysa Yakala" (2002) gibi filmleriyle başarısını sürdürmüştür. Yönetmen, tıpkı Alfred Hitchcock'un kariyerinde başarabildiği gibi gişe başarısı hedefi ile sanatsal ve ahlaki gereksinimler arasında dengeyi kurabilmiştir. Yönetmen, filmlerinde aile bağları üzerinde de sıklıkla durmuş, naif, merak ve inanç duygusu gelişmiş bir duruş geliştirmiştir. Anne babası ayrı çocuklar, ilgisiz babalar, aile sorunları yanında II. dünya savaşı başta olmak üzere, savaş, terörizm, ırkçılık gibi global konularla da yakından ilgilenmiştir (Vikipedi, 2016).

3.2.Indiana Jones Filmleri

Indiana Jones filmi ve karakteri sinema tarihinin önemli ticari başarılarındandır. Bu tip bir karakterin yeni filmlerinin yapılması Hollywood geleneğinin bir parçasıdır. Ancak önemli yönetmenler için devam filmleri önemli fırsatları beraberinde getirmesi kadar riskleri de beraberinde getirmektedir. 1981 yapımı Kutsal Hazine Avcıları filminin ardından üç adet Indiana Jones filmi daha yapılmıştır. Bunlardan en sonuncusu 2011 yapımı Indiana Jones ve Kristal Kafatası Krallığı filmi izleyicilerin bu kahramana duydukları ilgi ve yeni film beklentilerinin bir sonucudur.

3.3.Indiana Jones ve Kutsal Hazine Avcıları (1981) ve Indiana Jones ve Kristal Kafatası Krallığı (2011) filmlerinin Ses tasarımları Açısından Değerlendirilmesi

Ses tasarımı; görüntünün gerçekliğini etkilemekte zaman ve uzam algılarını üretmektedir. Bu aşamada film kurgusunun bir unsuru olarak işitsel öğeler kullanılmaktadır. Kurgu, sinema eseri için kullanılacak olan görsel ve işitsel öğelerinin senaryo bağlamında birleştirilmesi işlemidir. Kurgu için kullanılan işitsel öğeler arasında diyaloglar, müzik ve efektler gelmektedir. Efektler yapay olarak üretilebildiği gibi doğal

ortamlarında da kaydedilebilmektedir. Zaman zaman müzik öğesi de efekt olarak kullanılabilmektedir.

Indiana Jones filmleri gerek oluşturulan zaman ve mekan algısı gerekse bu algıyı oluşturmak ve desteklemek için ses öğesinin etkin kullanımı ile izleyici beğenisini kazanmıştır. Filmlerin ses evreninin oluşturulması ve bunun devam ettirilmesinde başvurulan metodların tespiti ses tasarımı açısından ele alınması gereken bir konudur.

Kutsal Hazine Avcıları filmi 1981 yılında Steven Spielberg tarafından yönetilen bir aksiyon – macera filmidir. Filmde, arkeolog Indiana Jones'un Nazilerin ordularını sonsuz bir güce kavuşturabilmek için aradıkları sandığın peşine düşmesi anlatılmaktadır. Filmin müziklerini John Williams yapmıştır. Ses tasarımı konuda kendisine Ben Burtt ve Richard Hymns eşlik etmiştir. Filmlerde kullanılan 1930'ların araç gereçlerine ilişkin ses kayıtları ekip tarafından ayrıca gerçekleştirilmiştir (Jackson, 2008, s. 52). Filmde kullanılan silah ve kamçı efektleri özellikle filmin karakteristiğini oluşturacak biçimde kullanılmıştır.

Filmin açılış sahnesinde ses öğeleri filmin genelinde işlenecek olan gizem temasını güçlendirecek şekilde kullanılmıştır. Filmin açılış sahnesinin geçtiği coğrafyaya özgü motiflerle dinginlik ifade eden bir ses kullanımından da bahsetmek mümkündür.

Tablo 1Kutsal Hazine Avcıları (1981) filmi künyesi

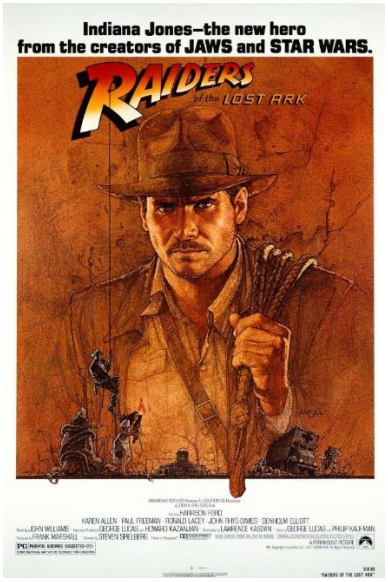

KUTSAL HAZİNE AVCILARI (1981)

Yönetmen: Steven Spielberg

Yapımcı: Frank Marshall
Kathleen Kennedy

Senarist: ***Öykü***
George Lucas
Senaryo
Lawrence Kasdan

Müzik: John Williams

Serinin 2008 yılında gerçekleştirilen Indiana Jones ve Kristal Kafatası Kralllığı isimli filminin yönetmenliğini Steven Spielberg yürütmüştür. John Williams filmin müziklerini yapmıştır. Yapımın konusu, yeryüzündeki tüm bilgiye sahip olmak ve ordularını eşsiz güce kavuşturmak isteyen Rus askerlerin Dünya dışı bir varlığa ait olan kristal kafatasını Peru'daki efsanevi altın kentteki uzaylı iskeletine geri götürmeye çalışmasıdır.

Filmin açılış sahnesinde ilk filme gönderme yapılır şekilde görsel öğeler kullanılmasına karşın ses tasarımı hareketli kovalamaca sahnesini destekler biçimde yapılmıştır. Eserde, kullanılan uzun kovalamaca sahnelerindeki 1950'lere ait araçların ve silahların sesleri ses kayıt ekibi tarafından ayrıca kaydedilmiştir. Yapılan kayıtlarla elde edilen veriler sayısal teknolojinin yardımıyla işlenmiş, atmosfer oluşturmak amacıyla uygun biçimde kullanılmıştır. Filmde oluşturulan atmosfer serinin diğer filmlerinde olduğu gibi gizemdir.

Tablo 2 Indiana Jones ve Kristal Kafatası Krallığı (2008) filmi künyesi

INDIANA JONES VE KRİSTAL KAFATASI KRALLIĞI (2008)

Yönetmen: Steven Spielberg

Yapımcı: Frank Marshall
Denis L. Stewart
George Lucas
Kathleen Kennedy

Senarist: **Senaryo:**
David Koepp
Hikaye:
George Lucas
Jeff Nathanson

Müzik: John Williams

Filmlerde atmosfer oluşturulması amacıyla dönem etkisini güçlendirmek ve filmlerin geçtiği coğrafyalara ilişkin algının yaşatılması için diegetik seslerin kullanımına başvurulmuştur. Gizemli coğrafyaların anlatılabilmesi için non diegetik öğe olarak müzik kullanımına başvurulmuştur.

Diyaloglarda karakter seslerinin kullanımında psikolojik etkinin oluşturulabilmesi için Indiana Jones karakterinin sesinin derin ve tok bir renge sahip olması, karakterin sözlerinin de bu fikri desteklemek amacıyla esprili ve alaycı olması sağlanmıştır. Filmlerdeki engelleyici karakterler ise kadın ya da erkek olmalarından bağımsız olarak kararlı ve tiz ses tonlarına sahiptir. Kullandıkları sözcükler kesin ve tavizsizdir. Emredici ifadeleri yoğun olarak kullanmaktadırlar.

John Williams'ın yaptığı Indiana Jones film müziği iki filmde de leit-motif olarak kullanılmıştır.

Tablo 3 Indiana Jones film müziğinin leit-motif olarak kullanımı

Indiana Jones karakterinin kovalamaca sahnelerinde kamçısıyla kaçtığı sahnelerde film müziği ve diegetik ses olarak kamçı kullanılmaktadır. Filmlerin genelinde işitsel devamlılık sağlanmıştır. Sahneler arasındaki ses köprüleri ve diyalog örtüşmeleri filmlerin ortak ses tasarım karakteristiğini yansıtmaktadır.

4. SONUÇ

Steven Spielberg yapımlarında yeni teknolojik olanaklarla birlikte kendi gizemli ve aksiyona dayalı bakış açısını korumuştur. Ortaya çıkan teknolojik yeniliklerin yansımaları özellikle Kristal Kafatası Krallığı filminde ses efekti kullanımın olumlu yönde etkilese de Spielberg'ün ses efektlerinin yoğun kullanımı ile oluşturduğu aksiyon atmosferi iki yapımda da korunmuştur.

Kristal Kafatası Krallığı filminde yapım dizisinin genel ses tasarımı karakteristiği korunmuştur. Filmlerdeki diyaloglar ve karakterlerin ses tonları iyi kötü karşıtlığını ortaya koyacak biçimde ayarlanmış vurgu ve tonlamalara yer vermektedir.

Indiana Jones filmlerinin temel uzamları gizemli ve tuzaklarla dolu antik kentlerdir. Filmlerde bu ortamların gerçeklik algısını güçlendirmeye yönelik olarak

diegetik sesler yoğun biçimde kullanılmıştır. Ses efektleri anlatımı güçlendirme amacıyla tercih edilmiştir.

Kaynakça

Corrigan, T. (2007). *Film Eletirisi El Kitabı.* (A. Gürata, Çev.) Ankara, Türkiye: Dipnot Yayınları.

Ergül, R. R. (2006). Psikoakustik ve Film Sesinde Algısallık. *Selçuk İletişim*, 138-145.

Jackson, B. (2008, Haziran). Crack That Whip! Latest Indiana Jones Blends New Sounds With familiar FX. *Mix, June 2008*, 50-54. Temmuz 2016 tarihinde www.mixonline.com adresinden alındı

Monaco, J. (2001). *Bir Film Nasıl Okunur?* (E. Yılmaz, Çev.) İstanbul, Türkiye: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti.

O'Neill, E. R. (2008). *Dünya Sinema Tarihi.* (G. N. Smith, Dü., & A. Fethi, Çev.) İstanbul, Türkiye: Kabalcı Yayınevi.

Özön, N. (2008). *Sinema Sanatına Giriş.* İstanbul, Türkiye: Agora Kitaplığı.

Rowe, A. (1996). Film Form and Narrative. J. Nelmes (Dü.) içinde, *An Introduction To Film Studies.* Londra, İngiltere: Routledge.

Sözen, M. (2009). Türk Kısa Filmlerinde Ses Tasarımı ve Örnek Uygulamalar. *Selçuk İletişim*, 148-160.

Sözen, M. (2013). Estetik Bir Öğe Olarak Sinemada Ses Tasarımı ve Örnek Bir Film Çözümlemesi. *Turkish Studies*, 2097-2109.

Sözen, M. F. (2015). Duygu Yansıtımı Perspektifinden Animasyon Filmlerde Müzik Tasarımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 211-246.

Vikipedi. (2016, Ekim 14). *Steven Spielberg*. 2016 tarihinde Vikipedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Steven_Spielberg adresinden alındı

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERSİNİN ETKİLİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Sezgin DEMİR

Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi

Özet

Bireyin duygu ve düşüncelerini belirli düzeydeki estetik kaygı ile aktarabilmesine olanak tanıyan temel sanat dallarından biri olan edebiyat, insanlık tarihi kadar eski bir medeniyet kurma aracı olarak tanımlanabilir. Edebiyat aynı zamanda bireye simgesel düşünceye ulaşabilme olanağı tanımasıyla da insan denilen organizmanın sembolik düşünme becerisini olanaklı kılan çift eklemli iletişim dizgesini elde etmesini sağlamıştır. Edebiyatın dil ile yakın ilişkisi, dil dizgesinin edebiyat uygulama alanına zemin ve araç olma özelliği göstermesi; her ikisinin birlikte değerlendirilmesini, çocuklara ve gençlere birlikte öğretilmesini/geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu yönüyle edebiyatsız bir dil eğitimi, dil becerilerinden yoksun edebiyat öğretimi düşünülemez. Türk Dili ve Edebiyatı dersinin etkililiğine yönelik bu araştırma nicel desende tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında lise düzeyinde eğitim alan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu Aksaray il merkezindeki 4 lisede eğitim gören toplam 454 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında katılımcılara ait verilerin analizinde yüzde ve frekans teknikleri, bağımsız gruplar t testi, varyans analizi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat Öğretimi, Dil, Dil Bilimi, Dil Eğitimi, Metin.

AN EVALUATION ON THE EFFICACY OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE COURSE

Abstract

Literature, which is one of the basic branches of art and enables the individuals convey their ideas and feelings at a specific level of concern, can be defined as a gadget that constructs civilizations as old as human history. In addition literature has provided the individual to obtain double-articulated/jointed communication system that makes the organism called human being, have symbolic thinking skill and reach figurative consideration. The close relationship of literature with language, and the fact that language system has the quality to provide a basis for the application field of literature oblige both of them to be developed, to be evaluated together, and to be taught to children and the young. From this aspect a language education without literature, a literature education without language skills is unimaginable. This research, which is aimed at the efficacy of Turkish Language and Literature course, was performed in scanning model in the quantitative pattern. The population of the research is constituted by high school students in 2015-2016 academic year. The study group of the research is constituted by 454 students that study in 4 different high schools at the center providence of Aksaray. Within the scope of the research in the analyses of the data that belongs to the participators, percentage and frequency techniques, independent groups t rest, variance analysis were used.

Keywords: Teaching Literature, Language, Linguistics, Language Education Text.

0. GİRİŞ

Edebiyat; malzemesi dil, kaynağı ise yaşantılar ve hayal gücü olan yaratıcılık edimi, başka bir ifade ile sanat dalıdır (Aytaç, 2003, s. 9). Bu yönü ile edebiyat ve yazın arasındaki ilişki birbirini sürekli destekleyen ve geliştiren niteliktedir. Üstelik edebiyat sıradan/gündelik dili bir yandan dönüştürürken bir yandan da yoğunlaştırır, günlük konuşmadan sistematik şekilde sapar (Eagleton, 2004, s.18). Bu sapma ise hiçbir zaman tesadüflere bağlanamaz, yazarın niyetinin metin üzerinde somutlaşması şeklinde kendini gerçekleştirir. Bu somutlaşma da belirli bir amaca yönelik olup yazar, metin ve okur etkileşimsel iletişiminde kendini gerçekleştirmektedir. Edebiyata yönelik üretim ediminin amacı; insanların duygu, düşünce ve hayallerini inceltmek, güzelleştirmek, zevklerini yükseltmek ve bütün bunlara derinlik kazandırarak değerlerin korunup gelecek nesillere aktarmaktır (Karataş, 2004, s. 132). Bu kültür aktarımının etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi için de yapılması gereken ilk şey, edebiyat ile edebiyat incelemesi arasındaki ayrımı kesinlemek olmalıdır. Bunlardan ilki yaratıcıdır ve sanattır, diğeri ise tam olarak bir bilim değilse bile bir bilgi ya da öğrenme türüdür (Wellek ve Warren, 2001, s. 19).

Edebiyat öğretimi ise hem bir sanat uygulama alanı olan edebiyatı hem de bir disiplin olarak edebiyat bilimini çalışma nesnesi olarak alan eğitim alanıdır. Ana dilini var olanı tanımlayıp anlamlandırmanın yanında henüz var olmayanı da ortaya çıkarma veya tasarlama işi için de kullanan insan, dil ve edebiyat öğretimi ile mevcut dil becerilerini daha etkin biçimde geliştirebilir (Çelik, 2013, s. 40). Bu noktada edebiyat öğretimi ile ana dili eğitimi birlikte yürütülmeli ve nihai sonuç olarak da ana dillerini etkili ve doğru şekilde kullanan, yazar olma istek ve merakına sahip bireyler yetiştirilmeye çalışılmalıdır. Doğal olarak her aşamadaki ana dili eğitiminin üç temel ilkesi olan "dil öğretimi, öğrenme durumlarında gerçekleşmelidir; dil öğretimi etkinlikler yardımıyla yapılmalıdır ve dil öğretiminde kullanılan her türlü malzemenin içeriği anlamlı olmalıdır" (Yıldız, 2003, ss. 9-10) edebiyat öğretimi için de geçerlidir. Edebiyat insan ruhuna ilk elden seslenen bir sanat dalı olması itibariyle; iyi bir edebiyat eğitimi, okuyucu/öğrencinin insanî, entelektüel, toplumsal bir davranış modeli kazanmasında yardımcı olacaktır (Uçan, 2008, s. 62). Edebiyat öğretiminin ana dili eğitimini olumlu veya olumsuz yönde etkileyen en büyük dinamiklerden biri olmasının nedeni ise bir yandan bireyin dile yönelik bilgisini artırırken bir yandan da yaşama yönelik görgüsünü artırıp farklı sosyalleşme olanakları sunmasıdır (Marshall, 1994, s. 45). Bu yönüyle ana dili eğitiminin en önemli paydaşlarından biri olarak sürekli ve devamlı bir şekilde edebiyat öğretimi gösterilebilir.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Nicel desende yürütülen bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin Türk Dili ve Edebiyatı dersine yönelik görüşlerinin tespit edilmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda Türk Dili ve Edebiyatı dersine yönelik lise öğrencilerinin görüşleri; cinsiyetlerine, sınıflarına, kitap okuma, televizyon izleme ve internet kullanma sürelerine göre değişmekte midir, alt amacı belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma nicel desende ve tarama modelinde yürütülmüştür. Araştırmanın evrenini, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında lise düzeyinde eğitim alan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu Aksaray il merkezindeki 4 eğitim bölgesinden seçilen 4

lisede eğitim gören toplam 454 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin 240'ı (%52.9) kız, 214'ü (%47.1) erkek öğrencidir.

2.1. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Çalışma kapsamında ilgili alan yazından hareketle 43 maddelik beşli Likert tipi bir ölçek hazırlanmıştır. Bu taslak ölçeğe yönelik öncelikle 5 Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeninin görüşü alınmıştır. Daha sonra ölçek kapsam geçerliği açısından Aksaray ve Fırat Üniversitelerinde görev yapan öğretim üyelerinin görüş ve değerlendirmelerine sunulmuştur. İlgili görüşler ışığında bazı maddeler üzerinde düzeltmeler yapılmış, bazı maddeler (10 madde) ise ölçekten çıkartılmıştır. 33 maddelik taslak ölçeğe ilişkin 362 öğrenci üzerinden gerçekleştirilen ön uygulamanın analizi sonucunda KMO değeri .92, Bartlett Testi ise 4.236,529 olarak tespit edilmiş ve bu sonucun .05 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Anti-imaj korelasyon matrisine bakıldığında maddelerin tümünün kesişim noktalarındaki değerlerin .5'in üzerinde olduğu görülmüş ve bu nedenle hiçbir madde ölçekten çıkartılmamıştır. Bu sonuçlardan hareketle kalan maddelere faktör analizi uygulanabileceği söylenebilir. Faktör analizi sonucunda 5. madde yük değeri olmadığı için; yine 8, 15, 19 ve 26. maddelerin iki faktörle arasındaki ilişki düzeyinin çok yakın olduğu görülmüş ve bu maddeler binişik madde olarak değerlendirilip ölçekten çıkarılmıştır. Üstelik tüm maddelerin faktör yüklerinin .40 ile .77 arasında değiştiği tespit edilmiş ve bu nedenle de hiçbir madde ölçekten çıkartılmamıştır. Kişisel gelişime katkısı (10 madde) ölçeğe ilişkin toplam varyansın %16.68'ini, edebiyat-dil ilişkisi (10 madde) %14.90'ını, edebiyat bilinci (8 madde) ise %12.45'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Her üç faktörün açıkladığı toplam varyans %44.03 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle ölçeğin çok boyutlu bir ölçek olarak yeterli olduğu söylenebilir. Ölçeğin 28 maddesine yönelik gerçekleştirilen güvenilirlik testinde maddelerin madde-test (toplam) korelasyon katsayıları .31 ve .64 arasında olup hiçbir maddenin korelasyon katsayısının .20'nin altında olmadığı görülmüştür. Bu nedenle herhangi bir madde ölçekten çıkartılmamıştır. Çalışmada ilk 10 madde için Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .87, ikinci 10 madde için ise .84 ve üçüncü 8 madde için ise 78 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin bütün olarak Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ise .91 olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra ölçeğin Spearman_Brown güvenirlik katsayısı .90; Guttman split half katsayısı da .90 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlardan hareketle ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

2.2. Verilerin Çözümlenmesi

Araştırma kapsamında katılımcılara ait kişisel verileri analizi etmek için yüzde ve frekans teknikleri; katılımcıların cinsiyetlerine, sınıflarına, kitap okuma, televizyon izleme ve internet kullanım alışkanlıklarına göre yapılan karşılaştırmalarda bağımsız gruplar t testi, one way anova analizi kullanılmıştır. Her bir maddenin gerçekleşme düzeyini belirlemek için "her zaman (5)", "sık sık (4)", "biraz (3)", "az (2)" ve "hiç (1)" dereceleri kullanılmıştır. Aritmetik ortalamaların yorumlanmasında değer aralıkları; 1,00-5,00 arasındaki ortalama değerler "her zaman: 4.21-5.00", "sık sık: 3.41-4.20", "biraz: 2.61-3.40", "az: 1.81-2.60" ve "hiç: 1.00-1.80" şeklindedir.

3. BULGULAR

Bu bölümde; araştırmada elde edilen bulgular, ana dili eğitimi ve edebiyat öğretimi ile ilgili alan yazın ve diğer araştırmalar ışığında yorumlanmış ve değerlendirilmiştir:

Tablo 1. Türk Dili ve Edebiyatı Dersine İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	Maddeler	$\overline{X}$	ss
1	Edebi eserler ortaya çıktıkları dönemin düşünce dünyasını temsil etmelidir.	4.20	1.01
2	Edebi eserler ortaya çıktıkları dönemin sanatsal özelliklerini yansıtmalıdır.	4.15	.99
3	Edebi eserler ortaya çıktıkları dönemin dil özelliklerini yansıtmalıdır.	4.07	1.11
4	Edebi metinlerimiz ulusal değerlerimizi zenginleştirmektedir.	4.03	1.10
5	Edebi metinlerimiz evrensel değerleri zenginleştirmektedir.	3.96	1.10
6	Türkçenin Türk milletinin kimliği olduğunu düşünüyorum.	4.27	1.07
7	Okuduklarımdan hareketle düşüncelerimi şekillendiririm.	3.79	1.08
8	Edebi metinlerin anlam dünyalarının zamanla değişebileceğini düşünüyorum.	3.44	1.26
9	Edebiyat dersinin bir sanat etkinliği olduğunu düşünüyorum.	3.21	1.32
10	Edebiyat dersi bende okuma alışkanlığı oluşturmaktadır.	3.17	1.37
11	Edebiyat dersi tartışma becerilerimi geliştirmektedir.	3.38	1.29
12	Edebiyat dersi anlama becerilerimi geliştirmektedir.	3.60	1.24
13	Edebiyat dersi yorum yapma becerilerimi geliştirmektedir.	3.61	1.22
14	Edebiyat dersi sayesinde sanat zevkimi geliştiriyorum.	3.26	1.31
15	Edebiyat dersinde okuma yöntemlerini etkili bir şekilde kullanıyorum.	3.41	1.25
16	Edebiyat dersinde dinleme yöntemlerini etkili bir şekilde kullanıyorum.	3.57	1.24
17	Edebiyat dersinde konuşma yöntemlerini etkili bir şekilde kullanıyorum.	3.65	1.18
18	Edebiyat dersinde yazma yöntemlerini etkili bir şekilde kullanıyorum.	3.59	1.17
19	Dil ile edebiyat arasındaki ilişkiyi açıklayabilirim.	3.38	1.23

20	Edebi metindeki toplumsal yaşama ait unsurları tespit ederim.	3.37	1.20
21	Edebi dil ile gündelik dil arasındaki farkı açıklayabilirim.	3.46	1.30
22	Edebiyat sanatı ile edebiyat bilimi arasındaki farkı açıklayabilirim.	3.19	1.34
23	Edebiyat dersi sayesinde bilimsel türden metinler yazabiliyorum.	3.02	1.42
24	Edebiyat metinlerinde ulusal kültür ögelerini tespit ederim.	3.33	1.27
25	Edebiyat dersi sayesinde sanatsal türden metinler yazabiliyorum.	3.18	1.45
26	Edebiyat dersi sayesinde söz sanatlarını kullanırım.	3.33	1.30
27	Edebi metinlerdeki evrensel kültür ögelerini tespit ederim.	3.26	1.30
28	Türk edebiyatının dönemlerini günümüzden geçmişe doğru yorumlayabilirim.	3.37	1.33
Toplam $\overline{X}$: 3.54			

Araştırma kapsamında lise öğrencilerine Türk Dili ve Edebiyatı dersine yönelik 28 madde yöneltilmiştir. Katılımcılar; **sanatsal etkinliklere yönelik farkındalık oluşturması** (X=3.21), **okuma alışkanlığı oluşturması** (X=3.17), **tartışma becerilerini geliştirmesi** (**X**=3.38), **dil ve edebiyat ilişkisini somutlaştırması** (**X**=3.38), **toplumsal yaşama ait unsurları somutlaştırması** (**X**=3.37), **edebiyat sanatı ile edebiyat bilimi arasındaki ayrıma yönelik farkındalık oluşturması** (X=3.19), **bilimsel türden metinler yazdırabilmesi** (**X**=3.02), **ulusal kültür ögelerini kazandırabilmesi** (**X**=3.33), **sanatsal türden metinler yazdırabilmesi** (**X**=3.18), **söz sanatlarını kullandırabilmesi** (X=3.33), **evrensel kültür ögelerini kazandırabilmesi** (X=3.26) ve **edebiyatımızın dönemsel özelliklerini yorumlatabilmesi** (**X**=3.37) noktasında **"biraz"** düzeyinde görüş belirtmişlerdir. Bu sonuç ise katılımcıların Türk Dili ve Edebiyatı dersini sanata yönelik ilgi oluşturma açısından, özelde edebi metinler üretme genelde yazma beceri açısından çok başarılı bulmadıklarını göstermektedir. Üstelik gerek ulusal kültürel ögeleri kavratıp aidiyet duygusu kazandırmada gerekse de evrensel kültür ögeleri ile donatıp çağın gereklerini yerine getirebilen bir dünya insanı yetiştirmede yetersiz kaldığını düşündüklerini kesinlemektedir. Dil ile edebiyat arasındaki ilişkinin fark edilememesi; ortaöğretim kurumlarında yazar yetiştirmeyi amaçlayan metnin dinamiğinden kaynaklı devingen estetik unsurları ve olası semantik ağları keşfetmeye yönelik dil bilimsel yaklaşımın aksine; olmuş/bitmiş yapıtları, dönemleri kavratmayı [ezberletmeyi] amaçlayan filolojik yaklaşımla yürütüldüğünü düşündürmektedir. Oysaki bir edebi metnin hedefi farklı kişiler üzerinde aynı estetik hazzın, aynı semantik yapının alımlanması değil; yeri geldiğinde aynı alımlayıcı üzerinde farklı zamanlarda farklı semantik ağların keşfedilmesini sağlamaktır (Barthes, 2016, s.45). Ana dili eğitiminin en temel paydaşlarından biri olarak edebiyat sanatı ve edebiyat bilimi ile olan yakın ilişkisi göz önüne alınırsa başlıca aksaklık kaynaklarından biri olarak gösterilebilir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Türk Dili ve Edebiyatı Dersine İlişkin t Testi Sonuçları

	n	$\overline{X}$	Ss	Sd	t	p
Kız	240	3.59	.68	452	1.474	.14
Erkek	214	3.49	.71			

Tablo 2'deki bulgulara bakıldığında Türk Dili ve Edebiyatı dersine ilişkin lise öğrencilerinin görüşlerinin cinsiyet [t(452)=-1.471; p>.05] değişkeni açısından **anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı** tespit edilmiştir. Katılımcıların ilgili derse yönelik görüşlerinin cinsiyet değişkeni açısından **"sık sık"** düzeyinde olduğu görülmüştür. Buna karşılık kız öğrencilerin ($\overline{X}$=3.59) erkek öğrencilere göre derse yönelik daha yüksek düzeyde olumlu görüşlere sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 3. Sınıflarına Göre Türk Dili ve Edebiyatı Dersine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Sınıf	n	$\overline{X}$	ss	Varyans Kay.	Kar. Topl.	sd	Kar. Ort.	F	p	Fark
a) 9. sınıf	109	3.64	.63	Gruplar Arası	8.827	3	2.942	6.345*	.00	a-b b-d
b) 10. sınıf	121	3.33	.74	Gruplar İçi	208.652	450	.464			
c) 11. sınıf	113	3.55	.59	Toplam	217.478	453				
d) 12. sınıf	111	3.69	.74							
Toplam	**454**	**3.54**	**.69**							

Tablo 3'e bakıldığında **sınıf değişkeni** açısından öğrenci görüşleri arasında istatistiksel açıdan **anlamlı farklılaşmanın olduğu** tespit edilmiştir [$F_{(3-450)}$=6.345; p<.05]. Scheffe testine göre farklılaşman, 10. sınıf öğrencileri ($\overline{X}$=3.33) ile 9. sınıf ($\overline{X}$=3.64) ve 12. sınıf ($\overline{X}$=3.69) arasında belirlenmiştir. Bu verilere göre 10. sınıf öğrencilerinin görüşlerinin **"biraz",** diğerlerinin ise **"sık sık"** düzeyinde olduğu söylenebilir. Tıpkı tarihî olayların ve olguların öğretilmesinde olduğu gibi edebî şahsiyetlerin ve eserlerin kavratılmasında kullanılan kavram haritalarında zaman ilgisinin kuvvetle belirtilmesinde, ait oldukları tarih sanat dokuları ile verilmesinde fayda vardır (Çiftçi, 2003, s. 74). Bu yolla öğrencilerin edebiyat dersinin içeriğine yönelik ilgileri artırılacağı gibi edebiyatın yaşamın aynası olduğu ilkesinden hareketle bilgi ve becerileri içselleştirmeleri ve kullanmaları da kolaylaşacaktır.

Tablo 4. Kitap Okuma Sürelerine Göre Türk Dili ve Edebiyatı Dersine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Kitap Okuma Süresi	n	$\overline{X}$	ss	Varyans Kay.	Kar. Topl.	Sd	Kar. Ort.	F	p	Fark
a)Hiç okumam	177	3.42	.76	Gruplar Arası	4.838	2	2.419	5.131*	.01	a-b a-c
b)Yaklaşık 30 dk.	167	3.62	.58	Gruplar İçi	212.640	451	.471			
c)30 dk. ve üzeri	110	3.63	.71	Toplam	217.478	453				
Toplam	**454**	**3.54**	**.69**							

Tablo 4'te **kitap okuma süreleri** açısından katılımcıların görüşleri arasında **anlamlı bir farklılaşmanın olduğu** belirlenmiştir [$F_{(2-451)}$=5.131; p<.05]. Scheffe testi sonucunda farklılaşmanın hiç okumam ($\overline{X}$=3.42) diyen öğrencilerle günde yaklaşık 30 dakika ($\overline{X}$=3.62) ile 30 dakika ve üzerinde ($\overline{X}$=3.63) kitap okuma alışkanlığına sahip öğrenciler arasında gerçekleştiği görülmüştür. Araştırma sonucunda elde edilen bu bulgular ışığında üç grubun da **"sık sık"** düzeyinde görüş belirttikleri görülse de **özellikle kitap okuma alışkanlıklarının Türk Dili ve Edebiyatı dersine yönelik algı ve tutumları olumlu yönde** etkilediği söylenebilir. Ana dili eğitimi sürecinde en önemli araçların metinler olduğu, metinlerin kurgusal ve dilsel yapılarının bu sürecin niteliğini belirlediği unutulmamalıdır (Mert, 2012, s. 3). Bu bakımdan hem ders kitaplarındaki metinlerin hem de serbest okuma etkinliği olarak okutulan kitaplar ile metinlerin metinsellik ölçütleri açısından, dil ve anlatım bakımından iyi olması; çocuklara estetik bakış açısı kazandıracak nitelikte olması öğrencilerin okuma zevk ve alışkanlıklarını geliştireceği gibi edebiyat dersindeki başarılarını da artıracaktır. Erdem tarafından edebiyat öğretmeni adaylarına yönelik gerçekleştirilen araştırmada ise aldıkları akademik eğitimin, okuma stratejileri ve bilişsel farkındalıklarını destekleyecek bir nitelikte olmadığını göstermektedir (2012, s. 182). Bu durum, öğretmenlerin öğrencilere okuma alışkanlıklarını ve becerilerini kazandırmada ne derece etkili olabilecekleri noktasında önemli bir soru işaretidir. Bu noktada özellikle lisans düzeyindeki eğitimde metnin yapısına yönelik, belirli stratejileri kazandırıcı uygulama merkezli bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.

Tablo 5. TV İzleme Sürelerine Göre Türk Dili ve Edebiyatı Dersine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

TV İzleme Süresi	n	X	ss	Varyans Kay.	Kar. Topl.	Sd	Kar. Ort.	F	p	Fark
a)Hiç izlemem	112	3.56	.71	Gruplar Arası	.203	3	.068	.140	.94	---
b)1 saat	108	3.57	.64	Gruplar İçi	217.275	450	.483			
c)2 saat	108	3.54	.68	Toplam	217.478	453				
d)3 saat ve üzeri	126	3.51	.74							
Toplam	**454**	**3.54**	**.69**							

Tablo 5'te **TV izleme süreleri** açısından öğrencilerin görüşleri arasında **anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı** belirlenmiştir [$F_{(3-450)}$=.140; p>.05]. Araştırmada elde edilen bulgular ışığında üç grubun da **"sık sık"** düzeyinde görüş belirttikleri görülmüştür. Kuduban ve Aktekin tarafından edebiyat öğretmenlerine yönelik gerçekleştirilen nitel desendeki araştırmada; katılımcıların büyük bir kısmı yapılandırmacığı merkeze alan ders programını benimsediklerini, ancak fiziki alt yapının yetersizliği, öğretmenlerin alışkanlıkları ve programı uygulama konusunda yeterince bilgilendirilmemiş olması, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinin sisteme uygun olmaması ve müfredatın uygulanması için ayrılan zamanın öngörülen ders işleme yöntemleri açısından yetersiz olması gerekçeleriyle Türkiye şartlarında uygulanabilir bulmadıklarını ifade etmişlerdir (2013, s. 174). Bu durum ise beceri merkezli edebiyat ve dil eğitimi yerine, bilgilerin ezberletildiği, öğrencinin bilgilerin yükleneceği bir bilgisayar mantığı ile yaklaşıldığının da somut bir göstergesidir.

Tablo 6. İnternet Kullanma Sürelerine Göre Türk Dili ve Edebiyatı Dersine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

İnternet Kullanma Süresi	n	$\overline{X}$	ss	Varyans Kay.	Kar. Topl.	sd	Kar. Ort.	F	p	Fark
a)Hiç kullanmam	50	3.74	.68	Gruplar Arası	6.414	4	1.604	3.411*	.01	a-d b-d
b)1 saat	105	3.64	.65	Gruplar İçi	211.064	449	.470			
c)2 saat	72	3.60	.64	Toplam	217.478	453				

d)3 saat	75	3.35	.72
e)4 saat	152	3.49	.72
Toplam	**454**	**3.54**	**.69**

Tablo 6'da internet kullanma süreleri açısından katılımcıların görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılaşmanın olduğu belirlenmiştir [$F_{(4-449)}$=3.411; p<0.05]. Scheffe testi sonucunda farklılaşmanın günde yaklaşık 3 saat ($\overline{X}$ =3.35) internet kullanma alışkanlığına sahip öğrencilerle hiç kullanmayan ($\overline{X}$ =3.74) ve yaklaşık 1 saat ($\overline{X}$ =3.64) internet kullanma alışkanlığına sahip öğrenciler arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Günde yaklaşık 3 saat internet kullanan öğrenciler "biraz", diğerleri ise **"sık sık"** düzeyinde görüş belirtmişlerdir. Bu verilerden hareketle internet kullanım süresinin artmasının Türk Dili ve Edebiyatı dersine yönelik algı ve tutumları olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Öğrencilerin teknolojiye ve teknolojik gelişmelere olan bu yoğun ilgisi, edebiyat derslerinde kullanılan materyallerin, araç ve gereçlerin de gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle ders kitaplarının dışındaki cd, vcd, film, ses kasetleri, video-kasetler, İnternet vb. ders materyallerinden (Çetin ve Uzun, 2010, s. 409) edebiyat dersinin amaçları doğrultusunda yeterince yararlanmak, öğrencilerin teknolojiye yönelik bu ilgilerini avantaja çevirmek gerekmektedir. Etkinlikler gerçekleştirilirken kullanılan yazılı ve basılı kaynakların, görsel-işitsel araçların zenginleştirilmesi edebiyat öğretiminin etkiliği ve kalıcılığı açısından önemlidir (Işıksalan, 2011, s. 36). Bu sayede sadece öğretmenin değil öğrencilerin de aktif olduğu, çoklu zeka kuramını destekler nitelikte, öğrenci merkezli, bireysel farklılıkları gözeten bir uygulama dizisinin gerçekleştirilmesi mümkün olacaktır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk Dili ve Edebiyatı dersine yönelik ortaöğretim öğrencileri ile gerçekleştirilen bu araştırmada ilk olarak dersin öğrenciler üzerinde sanatsal etkinliklere yönelik farkındalık oluşturmada etkisiz olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Ana dili eğitiminin bir bütün olarak değerlendirilip, geleneksel olarak dil kurallarını, edebiyat bilgilerini ezberletmeye yönelik yaklaşımlara son verilmesi; beceri merkezli ve edebiyat ile sanata olana ilgi ve motivasyonu artırıcı çalışmalara ağırlık verilmesi yararlı olacaktır. Dilin sanatsal kullanım yönüne ağırlık verecek şekilde Türk ve dünya edebiyatının iyi örnekleri ile öğrencilerin tanıştırılması öğrencilerin estetik algıya ihtiyaç duymalarını ve bireyin dilin araç olarak kullanıldığı sanat uygulamalarına yönelmesini sağlayacaktır. Buna karşılık araştırmada öğrencilerin evrensel kültür ögelerini içeren metinlerle yetirince tanıştırılmadıklarına yönelik görüşleri dikkat çekmektedir. Oysa doğru ve etkili bir edebiyat öğretimi, bir yandan da milli değer ve kodlarından uzaklaşmadan evrensel bakış açısına sahip bireylerin yetiştirilmesini kolaylaştıracaktır.

Dil ile edebiyat arasındaki ilişkiyi, edebiyat sanatı ile edebiyat bilimi arasındaki ayrımı somutlaştırması açısından yetersiz olduğuna dair görüşün derslerde dil becerilerini, dilin sanatsal yönünü geliştirmeyi hedefleyen yaklaşımların benimsenmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Üstelik bilimsel ve yazınsal türden metinler yazabilmeye dair yeterince uygulamanın gerçekleştirilmediğine dair tespit de bu durumu desteklemektedir.

Yine öğrencilerin günlük kitap okuma süreleri arttıkça edebiyat dersi kapsamındaki etkinliklere, edebiyat sanatına ve bilimine ilgilerinde, tutum ve yaklaşımlarındaki artış bu dersin sadece sınıf içerisindeki etkinliklerle değil; öğrencilere bilişsel, sosyal ve dönemsel özelliklerine uygun okuma programlarının uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Buna karşılık hem öğretmenlerde hem öğrencilerde hem de velilerde kitap okumanın bir boş zaman etkinliği olarak görülmesi, günümüz insanı için boş zaman bulmanın ne kadar zor olduğu da düşünüldüğünde, bu algının değişmesini ana dili ve edebiyat öğretimi açısından bir zorunluluk olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Dikkat çekici bir diğer sorun da öğrencilerin internet kullanımında geçirdikleri süre arttıkça edebiyata, edebiyat dersine yönelik tutumlarında, ilgilerinde azalma olduğudur. Teknoloji her ne kadar yaşamımızı kolaylaştırsa da temel insani ve sosyal kazanımlardan ne derece uzaklaştırdığı düşünüldüğünde kontrollü kullanımını bir gereksinim olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu yönü ile medya tüketimine yönelik doğru yaklaşımların geliştirilip birer alışkanlık olarak, her ne kadar zor da olsa, öğrencilere kazandırılması yararlı olacaktır.

Sonuç olarak edebiyat öğretimi; asla ana dili eğitiminden ayrı bir şekilde yürütülmemeli, dil bilimi, edebiyat bilimi, sanat kuram ve uygulama alanları, medya, gösterge bilimi gibi disiplinlerin destekleri ile bilinçli bir şekilde yürütülmelidir.

Kaynakça

AYTAÇ, G. (2003). *Genel Edebiyat Bilimi.* İstanbul: Say.

BARTHES, R. (2016). *Eleştiri ve Hakikat.* (Çev. Elif BİLDİRİCİ, Melike IŞIK DURMAZ). İstanbul: İletişim.

ÇELİK, T. (2013). *Dil ve Edebiyat Öğretimi.* Ankara: Anı.

ÇETİN, İ. ve UZUN, Y. (2010). Türkiye ve İngiltere'de Edebiyat Öğretimi. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi.* Cilt 30, Sayı 2, s. 397 - 412.

ÇİFTÇİ, M. (2003). Dil ve Edebiyat Öğretiminde Zaman Haritası. *TÜBAR.* XIII-Bahar.

EAGLETON, T. (2004). *Edebiyat Kuramı Giriş.* (Çev. Tuncay BİRKAN). İstanbul: Ayrıntı.

ERDEM, C. (2012). Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmen Adaylarının Okuma Stratejilerini Kullanma Düzeyleri. *Uluslar arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*. Sayı 1/4, s. 162-168.

IŞIKSALAN, S. N. (2011). 2005 Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programının Değerlendirilmesi: Eskişehir Örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* Cilt 12, Sayı 1, Nisan 2011, s. 15 - 40.

KARATAŞ, T. (2004). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Akçağ.

KUDUBAN, Ö. ve AKTEKİN, S. (2013). 2005 Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı'na Yönelik Öğretmen Görüşleri: Trabzon Örneği. *Karadeniz Araştırmaları.* Güz 2013, Sayı 39, s. 167-186.

MARSHALL, J. (1994). *Anadili ve Yazın Öğretimi.* (Çev. Cahit KÜLEBİ). İstanbul: Çağdaş.

MERT, E., L. (2012). Anadili Eğitimi – Öğretimi Sürecinde Çocuk Yazını Ürünlerinden Yararlanma ve Masal Türüne Yönelik Bazı Belirlemeler. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* Sayı 31 (Ocak 2012/I), ss.1 – 12.

UÇAN, H. (2008). *Dilbilim, Göstergebilim ve Edebiyat Eğitimi.* Ankara: Hece.

WELLEK, R. ve WARREN, A. (2001). *Yazın Kuramı.* (Çev. Yurdanur SALMAN, Suat KARANTAY). İstanbul: Adam.

YILDIZ, C. (2003). *Ana Dili Öğretiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

MODERNİTENİN YENİ TÜRK SİNEMASI'NA YANSIMALARI

Sertaç Timur DEMİR

Gümüşhane Üniversitesi

Özet

Haz ve hızla ilişkilendirilegen modernite hem bir dönemi hem de bir dünya görüşünü ifade etmektedir. Bilgiyle donatılmış profesyonel bireylerin içinde kurgulandığı bu dünya "mutlu" yaşamın vaatleriyle doludur. Bu kurguda herkes daha alımlı, daha zengin, daha fit ve daha keyifli olabilmenin arayışı içindedir. Oysa modernite, aynı zamanda, bu arayışın hiçbir zaman nihayetlenemediği; her tatminin yeni bir eksiklik farkındalığı ve yeni bir arzu yönelimi olarak kendi küllerinden doğduğu sonsuz bir yürüyüşe gönderme yapmaktadır. Mutluluk için yaşayan "modern" bireyin, her teşebbüste mutsuzlaşmasının özü de budur. Yeni Türk Sineması, bu anlamda bir modernite sinemasıdır. 2000'li yıllardan sonra yapılan filmleri çerçeveleyen Yeni Türk Sineması, kentleşmeden kaçan bıkkın ve kayıtsız karakterlerin gerilimli hikayelerini anlatmaktadır. Bu çalışma, bu açıdan modernitenin bu açıdan modernitenin Yeni Türk Sineması'nda nasıl tecrübe edildiği sorunsalını ele almaktadır

Anahtar Kelimeler: Modernite, Yeni Türk Sineması, mekan, karakter, yaşam biçimi.

REFLECTIONS OF MODERNITY ON THE NEW TURKISH CINEMA

Abstract

Modernity, which has been linked to speed and pleassure, indicates both an era and a worldview. The world in which professional individuals equipped with information are fictionalised is full of happy life promises. In this fiction, everybody is in the search of being more attraction, richer, fitter and more pleased. However, the modernity, at the same time, refers to an endless pace in which no search is finalised and in which each satisfaction is reborn from its ashes as defect awareness and desire orientation. This is the essence of unhappiness of the modern individual living for happiness in every attempt. The New Turkish Cinema is in this sense a cinema of modernity. The cinema covers the movies made after 2000's tells the highly-charged stories of blasé and indifferent characters escaping from urbanisation. This paper, in this respect, deals with the questions of how modernity has been experienced bn the New Turkish Cinema

Keywords: Modernity, New Turkish Cinema, place, character, life style.

Giriş

Gittikçe kutuplaşan bir dünyada filmler değer sistemini, kişilerarası ilişki hukukunu, önceliklerini, kendi tarihini, tabiatını, edebiyatını, ahlakını, hikâyesini, dilini, dekorunu, musikisini, kostümünü, dilini, tasavvurunu, felsefesini, toplumsal dokusunu, fenomonolojisini, imgelem formunu, sinematografisini, kavrayış ve yorumlayışını ifade etmektedir. Bu açıdan ilk tespit olarak, Yeni Türk Sineması'nın özgün olsa da, milli kimlikli bir sinema formu tayin ettiğini öne sürmek güçtür. Bugün Rus, Fransız, İtalyan, İran, Amerikan, Japon, hatta özgün bir İsveç ve Gürcü sinemasının varlığından bahsedebiliyorsa, bu, hiç şüphe yok ki, bunların kendiliklerini ve kültürelliklerini sinema perdesine yansıtabilmiş olmalarıyla ilgilidir. Ağustosta Rapsodi (1991) filminde Kurosawa'nın Japon kültüründen devraldığı atom bombası trajedi ve travmasının etkileri görülür. Başka bir deyişle, Kurosawa Japonların sinemadaki hiç unutmayan ve unutturmayan belleğidir. Tarkovsky'nin Andrei Rublev (1971) filminde de Rus tarihinin karanlık dehlizlerine dair çıplak bir gerçekliğin imgesel izleri vardır. Benzer şekilde, birçok İran filminde Farisi acılar, sedalar, kavgalar, renkler ve dokuların her türü kendini ifşa eder. Bu yüzden, örneğin, Japon, İran ya da Rus sineması dendiğinde muhayyile perdesine istemli ya da istemsiz keskin, belirgin, köklü, kimlikli imajlar düşer.

Modern Sinemasal Eğilimler

Bireyleri ve toplumları unutkanlığa sürükleyen modernitenin izleri, çağdaş Türk sinemasında yoğun bir şekilde gözlemlenmektedir. McNeill'in (2003: 821) dediği gibi; mazisini onur kırıcı bulan toplumlar ondan kurtulma isteği duyar. Ne var ki, unutmanın ve utanmanın, beraberinde belli bir hatırlama ve hesaplaşma edimini getireceği açıktır. Nitekim Türkiye'de son yıllarda geçmişle bir hatırlama ve hesaplaşma politikası geliştirilmektedir. Sinema da bu politikalardan nasibini alarak; tarihi film ve dizilerin patlama yaptığı bir dönemi yaşanmaktadır. Bir yandan ideolojik yansımalarla moderniteyi eleştiren ve direnen bir Türk sineması varken; öte taraftan yaptığı yüksek gişe hasılatlarıyla sinemayı "eğlendirme" ve "güldürme" işlevine indirgeyen eserler de gündeme gelmektedir. "Gişe filmleri" olarak kavramsallaştırılabilecek bu filmler, dünyadaki olayları egzotize ederek; hakikatin vurgusunu hafifletmektedir. Kullanılan dil ve öne çıkarılan güldürü unsurları oldukça eksik ve isabetsiz bir temel üzerine kurulmaktadır. Bunlar, izlence öncesinde herhangi entelektüel arka plan gerektirmeyen, izleme süresince keyif veren ve fakat izlendikten sonra hiçbir surette nitelikli iz bırakmayan filmler olarak tanımlanabilir. Elbette yüksek izlenirlik ve gişe hasılatına sahip olan her film bu kapsamda değerlendirilmemelidir.

Gişe sinemasının sağladığı en büyük fayda Hollywood'un Türkiye'de önünü büyük ölçüde kesmek olmuştur. Türk izleyicisinin ilgisini Hollywood'un bu topraklar için hiçbir şey ifade etmeyen, propaganda yüklü görsel iletilerinden yerli sinemaya taşımıştır. Ne var ki, böyle bir ilgi kayması birden çok problemi beraberinde getirmiştir. Gişe sinemasıyla birlikte başta ahlaki yozlaşma, aile içi ilişkilerin yolsuzlaşması, tüketim hastalıkları, anadilin bozulması vb. gibi değerlerin ve geleneğin içinin boşaltılmasına kadar uzanan, üzerine öğretmenlerden sosyologlara, tarihçilerden tıp uzmanlarına kadar çok geniş çerçevede birçok kimsenin eleştiri getirebileceği bir sinema formu türemiştir. İronik bir ifadeyle, Türkiye'de gişe sineması sorunsalı, bugün yalnızca film eleştirmenlerinin değil, pedagogların, hatta dilbilimcilerin tenkit sahasına girecek kadar yol almıştır.

Gişe filmlerinden sonra, özellikle uluslararası festivallerden ödüller alan sanat filmleri de, son yıllarda modern Türk Sineması'na damga vurmuştur. Bir çeşit "sahici sinema" olarak da ifade edilebilecek bu filmler, minimal ilişkilere ve öykülere eğilirken; daha çok bireysel eksenli sorunları işlemektedir. Kültürel açıdan zayıf, yozlaşmış hayatların ele alındığı bu filmler İstanbul'un yerine taşrayı ikame etmektedir. Nuri Bilge Ceylan, Zeki Demirkubuz, Reha Erdem, Semih Kaplanoğlu gibi yönetmenlerin ellerinde büyüyen bu filmler tabiatı, toprağı ve taşralı değerlerin altını çizmekte ve bir tür Anti-Yeşilçam sineması türetmektedir. Burada sanat araçsal nitelikten maksada evrilir. Yeni Türk Sineması bu açıdan modernite karşısında sanatı bir tür diyalektik olarak kurgular.

Nietzsche için sanat, insanlığa hizmet etmekle memurdur. Andre Gide için baskının mahsulü olan sanat, Albert Camus için kurulu olana başkaldırmaya özdeştir. Rilke'ye göre sanat, çatışmalardan beslenir. Brecht için sanatın asli ödevi, bu çelişkileri betimlemektir. Nizar Kabbani şiir temsilinde sanata biçtiği misyonla; Gide ve Camus'a arka çıkar: Dostlarım, başkaldırmıyorsa nedir ki şiir? Azgınları ve azışları devirmiyorsa nedir ki şiir? Zamanda ve mekânda sarsıntı yapmıyorsa nedir ki şiir? Kisra Nuşirevan'ın başındaki tacı yere çalmıyorsa nedir ki şiir? Heidegger ise Asıl Sanatçı'ya işaret eder. Daha öncelere gidecek olursak; Konfüçyüs ve Aristo için sanat bir denge ve uyum arayışıdır. Mevlana ve Platon için idea (öz'den yansıyan).

Tüm bu tanımlara göre sinemanın, bir sanat dalı olarak da, kendi içine kapalı, içinde yaşadığı dünyadan kopuk olmasını beklemek mümkün değildir. Fakat özellikle sinema eleştirisinin amentüsü gibi kabul edilen ve sanat sinemasının ortalama izleyici tarafından anlaşılmasının mümkün olmayacağını, şifrelerinin ille seneler içinde çözülebileceğini, geniş kitlelerce kabul görmemesi gerekeceğini, gişe hâsılatı yapamayacak filmlerden ibaret olduğu algısını yayan elitist yaklaşımlar bana makul görünmemektedir. Sanat sinemasını bu şekilde tanımlayan literatürün, asıl kendini seçkinleştirme eğilimi / hastalığı olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Yeni Karakteristikler

Yeni Türk Sineması'nın en karakteristik niteliklerin bir diğeri de filmlerdeki karakterlerin gitgide içine kapanık, kendi dünyasına derinden gömülü, dış dünyaya karşı tepkisiz ve bıkkın tipler olduğudur. Bu durum yetkin bir kentleşme ve modernleşme eleştirisi getiren Richard Sennett'e göre toplumsal eşitsizliğin bir sonucu olabilir. Ona göre (2014: 122), "Toplumsal koşullar insanların eşit olmasına izin vermiyorsa, ikinci bir savunma hattı vardır. Bu da, kayıtsızlık ya da bir kenara çekilme, yani diğer insanlara karşı isteyerek gösterilen duygusuzluktur. Böyle davranırsanız, diğer insanlar size duygusal platformda etki edemezler. Dış dünyada bir mahkum olsanız da, iç dünyanızda istediğiniz gibi davranabilirsiniz". Bu anlayışın sinemasal açıdan en iyi örneklerini Nuri Bilge Ceylan vermiştir.

Herşeyden önce, Ceylan sineması bir mekan sinemasıdır. Ne var ki bu mekan, felsefi ve sosyolojik analizleri mümkün kılan bir derinlik taşımaktadır. Öyle ki, Türkiye coğrafyasının çatışma, değişim ve renklilik içeren çeşitliliğinden hareketleri üzerinden modernleşme ve kentleşme buhranlarını ele alır ve böylece ülkenin sınırlarını aşan bir dil ve söylem geliştirir. Özellikle Cannes gibi önemli bir festivalden her filmi için ödül alması da bununla ilişkili olsa gerektir. Üçlemenin ilki ve Ceylan'ın ilk uzun metrajlı filmi olan Kasaba (The Town, 1997) Tarkovsky-vari yalın anlatım ve durağan sinematografik özellikleriyle üç farklı nesilin gözünden kasaba yaşamını ele almaktadır.

İkinci filmi olan Mayıs Sıkıntısı (Clouds of May, 1999) önceki filminin hikayesini detaylandırır ve karakterlerin yaşamlarına biraz daha yaklaşır. Taşrada yaşayan ve kentli hayaller besleyen bu karakterler çıkış yolu aramaktadırlar. Ceylan sinemasındaki en kritik dönüm noktası Uzak (Distant, 2002) filmiyle yaşanır. Üçlemenin son basamağı olan film Grand Jury Prize at Cannes Film Festival kazanır. Filmde kentli, entellektüel ve bıkkın Mahmut ve köylü, umutlu ve densiz Yusuf karakterleri arasındaki minimalist ilişkiye yer verilir. İstanbul'da çekilen film, çoğunlukla evde geçer. Kış mevsiminde ev mekanı iki kişi için uzaklığın kalbine dönüşür filmde. Simmel'in dediği gibi (2015), fiziksel yakınlık mental uzaklığı görünür yapar. Bu filmde, kent ve taşra büyük oranda birbirinin diyalektiği gibi görünmektedir. Zamanla bu ayrım bir hiçleşmeye dönüşür. Ceylan'ın bir sonraki filmi İklimler (Climates, 2006) kentli karakterin aidiyetsizliği hakkındadır. Bu filmde protağonist evden uzakta, ülkenin güzel mekanlarında gezinir. Fakat huzursuzluk onu takip eder. Zamanla, nereye giderse gitsin tutunamayan, bağlanamayan bir nihilist varlığa evrilir. Kentli için herşey aynı griliktedir. Nuri Bilge Ceylan sinemasından sızan bu fikir, mekansal temsillerin ambivalence'i ve iletişimsizlik olarak yerleşikleşir. Buna göre insanlar gittikçe yalnızlaşmaktadırlar. Yüzeysel karşılaşmaların arkaplanında bir işsızlaşma ve güvensizlikten bahsedilir. Üç Maymun (Three Monkeys, 2008) ismi gibi birbirini kandıran insanların öyküsüdür. Artık uzun süreli ilişkilere ve sadakata yer yoktur. Kişiler ve sözleri kırılgandır. Film İstanbul'da geçse de, bu durum sadece kente özgü değildir. Bir Zamanlar Anadolu'da (Önce Upon a Time in Anatolia, 2011) filminde taşradaki ilişkilerin gizemli ve kirli ilişkilerine odaklanan Ceylan, bu filmde kötülük ve işsizliğin ilişkilerden çok varlığın içkin bir özelliği olduğunu ima eder. Buna göre mekanşallık bir kısır döngüdür; sürekli kendini tekrar etmektedir. Ceylan, son filmi Kış Uykusu (Winter Sleep, 2014) filminde, öncelikle filmlerinde genellikle pek konuşmayan karakterler, bu kez çokça anlatmaktadırlar. Bu kez taşranın kalbindeki kentli karakterler bu kez sırlarla değil, sözlerle birbirlerini boğmaktadırlar. Gelinen nokta, Ceylan sinemasında bıkkın karakterin mekansal hareketliliğe rağmen huzura eremediğini, kentliliğin bir yaşam biçiminden ziyade bir karakter durumu haline geldiğini ve taşrayla kent arasındaki farkın kaybolduğunu ortaya koymaktadır.

Yeni Türk Sineması için diğer iyi bir örnek, Mahmut Fazıl Coşkun'un Yozgat Blues (2013) filmidir. Hikayeye göre, Yavuz büyük şehirde geçimini şarkıcılıkla temin eden, altmışlı yaşlara merdiven dayamış yalnız bir adamdır. Neşe de içinde bulunduğu ekonomik darboğazı müzik yaparak aşmak isteyen genç bir kadındır. İkisinin hikayesi, Yozgat`tan ansızın gelen bir iş teklifiyle kesişir. Teklif kabul edilir ve hikayenin büyük bir kısmı bu taşrada geçer. Ne var ki Yozgat, Yavuz`un içinde bulunduğu kentli açmazları somutlaştırırken, Neşe`nin de içindeki taşra-duygusunu açığa çıkartır. Bu, aynı odada kalan iki kişinin birbirinden zihinsel olarak nasıl uzak kalabileceğinin de bir göstergesi olarak okunabilir. Bu iki karakter, esasında Yozgat`ın—ve belki de tüm diğer Anadolu şehirlerinin iki farklı yüzünü temsil etmektedir: Bir tarafta kadim medeniyet izleri, geleneksel değerler ve taşra yakınlığı; öte yandan kentleşme temayülü, modern yönelimler, bıkkınlık ve kent kayıtsızlığı vardır.

Yeni Türk Sineması "yıldız"sız oyuncularıyla öne çıkmaktadır. Sıradan ve basit tiplemeler, hayatlar ve ilişkiler, beraberinde bir mekan tartışmasını da gündeme getirir. Örneğin "yuva" figürü böyle bir etkileşimin içinde yeniden formüle edilir: Bir zamanlar düzeni ve huzuru resmeden yuva, Yeni Türk Sineması'nda gerilim ve çatışmanın kalbini teşkil eder. Aile kurumu da, bu filmlerde açık bir çözülmeyi ifade eder. Bauman'ın tavrını doğrular bu (2014: 50): "Bugünlerde aile de daha iyi bir durumda değil; insanın kendi

yaralanabilir ve geçici olduğu kabul edilen varoluşuyla demir atabileceği emniyet verici, kalıcı bir limandan başka herşeyi getiriyor akla. Başlatması kadar bitirmesi de, kurması kadar yıkması da kolay olan ailenin, onu meydana getirenlerden daha uzun süreceğine güvenilemiyor artık. Sonsuzluğa uzanan köprü de üzerinde yürüyen ınsanlar kadar kırılgan –hatta belki onlardan daha kısa ömürlü". Ev gibi, filmlerin de tipik buluşma mekanları yok gibidir. Örneğin Haydarpaşa'nın gar niteliğini kaybetmesiyle birlikte, yalnızca bir mekan değil; Yeşilçam sinemasının da hafızası yitmiştir. Yeni sinemanın Haydarpaşa ya da Beyoğlu gibi bir sembolik zemini yoktur. Dahası, kent nefret edilen bir yerdir burada. Y ine Bauman'ın dediği gibi (2016: 192) sahte karşılaşmaların mekanı olarak kent, hayal kırıklıkları ve çatışmaların yurdudur. Burası Simmel'in belirttiği gibi (2015) fiziksel yakınlığın mental uzaklığa dönüştüğü yerdir. Yeni dönemde gişe sineması umudu ve mutluluğu pazarlarken; bu filmler ise karamsal öykülerin duvara çarpan karakterlerine yer vermektedir.

Sonuç

Türk sinemasının geleceğine dair söylenebilecek şey, Gişe Sineması'nın her geçen gün daha fazla temin edeceği ekonomik hareketlilik ve izleyici açısından cazibesi Hollywood sektörünün önünü daha fazla kapayacaktır. Bu, 20. yüzyıldakinden farklı olarak; yerli yozlaşmayı arttıracaktır. Bunun dışında, sinema okullarındaki artışa paralel olarak; hayalinde yönetmenlik olan okuyan-eleştiren bir neslin etkisiyle ödül ve tutku sinemaları daha fazla ivme kazanacaktır. Bu sayede, Türk sineması sinemasal formu ile Türk sinemasının kültürelliği arasındaki mesafe daha açık bir şekilde gözlemlenebilecektir. Ya da, tutku sineması, kültürel değerlerini ve kendiliğini de önemseyen ellerde yeni bir sınıflandırmayı zorunlu kılarak; otantik sinema formunu bizleştirerek geliştirecektir. Nitekim, daha önce de belirtildiği gibi, Türk sineması, teknik ekip ve ekipman bakımından ne kadar yetkinleşirse yetkinleşsin, kendisini kültürel açıdan kendi dışındaki dünyadan ayırt eden özgün niteliklerini imar etmeden esaslı bir sinema kimliğine kavuşamayacaktır. Öte yandan, festivallere oynayan ve bizlere felsefi tartışma zemini sunan filmler, modern gündelik yaşamın yükü ağırlaştıkça daha fazla söz söylemeye devam edecektir. Türkiye'nin yeni yeni duyumsadığı kentleşme buhranları da yine bu filmlerin en temel hareket noktalarından biri olacaktır. Zira sorun, genel olarak sanatın olduğu kadar, sinemanın da olmazsa olmaz çıkış noktalarından biridir ve öyle olmaya devam edecektir.

Kaynakça

Bauman, Zygmut (2014) Siyaset Arayışı, Metis: İstanbul.

Bauman, Zygmut (2016) Postmodern Etik, Ayrıntı: İstanbul.

McNeill, William H. (2003) Dünya Tarihi, İmge Kitabevi: Ankara.

Sennett, Richard (2014) Otorite, Ayrıntı: İstanbul.

Simmel, Georg (2015) Modern Kültürde Çatışma, İletişim: İstanbul.

GÖRSEL KÜLTÜR ÜRÜNÜ OLARAK MODERN BEDENLER

Sertaç Timur DEMİR

Gümüşhane Üniversitesi

Özet

Modern zamanlarda beden, sürekli yapılıp bozulabilen, yenilenebilen ve değiştirilebilen bir projedir. Tüketimciliğin özünü de teşkil eden bu kurgu, ideal bedenin imkansızlığını ima ederken; küresel para ekonomisini de beslemektedir. Bedenlerini sürekli olarak dönüştürmeye teşvik edilen modern bireyler için "durmak", geride kalmaya, trendler çemberinin dışına itilmeye, özetle yok olmaya denktir. Zira bedenin görünümü onun mutlak ontolojisini ifade etmektedir. "Göründüğün kadar varsın" şeklinde formüle edilebilecek bu mekanizmanın en önemli dişlisi, hiç şüphesiz ki, görsel kültür üreten kitle iletişim araçlarıdır. Film starlarının gölgesinde moda anlayışı, bu araçlar yoluyla kitlelerce içselleştirilmekte ve bu toplumsal devinim bir tür "özgürlük" olarak pazarlanmaktadır. Bu çalışma, ekranın görüntüsü ile bedenin görünümü arasındaki dikkat çekici analojiye odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Görsel kültür, film, televizyon, beden, moda.

MODERN BODIES AS PRODUCTS OF THE VISUAL CULTURE

Abstract

The body in modern times is essentially a project that can be constructed, deconstructed and reconstructed continuously. The fiction, which constitutes the essence of consumerism, implies the impossibility of ideal body form; while it nourishes money economy. "Stopping" is equal to fall behind, to push out of the circle and to perish for the modern individuals who are encouraged to transform their bodies continuously because the appearance of the body indicates its absolute ontology. The most important cog of the mechanism that may be formulated as "you exist as you appear", undoubtedly, is mass media producing visual culture. The fashion sense under the shade of movie stars is internalised by masses through these instruments and the social mobility is marketed as a sort of "liberty". This paper focuses on the remarkable analogy between screen and body images.

Keywords: Visual Culture, film, television, body, fashion.

Giriş

Beden, tabii yaratımına rağmen bugün modernitenin ellerinde yapay bir kurgu sahasını ifade etmektedir. O, herşeyden önce görsel nitelikli ve varlığa içkin olmayan bir gerçekliğe gönderme yapar. Bir tür pazar mantığı içinde sürekli olarak manipüle edilen beden sürekli yapılıp bozulan bir çeşit oyun hamuruna

benzetilebilir. Bu hamurun alması gereken kalıcı ideal bir form yoktur. Üzerinde sürekli yeni projelerin, yeni başlangıçların tahakkuk ettiği bir özel mülkiyet olarak beden (Bauman, 2001: 159), tüketim toplumunun ve akışkan modernitenin en karakteristik temsili, hedefi ve nesnesidir. Beden hakkında mutlak bir hükme varılamıyor oluşu, onun etrafında işletilen her türlü tüketim stratejisinin özünü teşkil etmektedir.

Modernitenin "Görsel" Bedeni

Modern toplumda salt görselliğe indirgenen beden, ayrıca, daima tamamlanmayan bir kusurluluk haline karşılık gelmektedir. Beden ve sahibi arasında yaratılan bu boşluk, esasında varlığa içkin olan bedeni dışsallaştırmakta ve kendinden menkul ayrıcalıklı bir öteki-ben'e dönüştürmektedir. Bir adım sonra, bu öteki-ben, gerçek olan ben'in yerini almakta ve tüm oluşu (being) bu görüntünün görünümüne indirgemektedir. Beden yalnızca varlığın ifadesi (Giet, 2006: 95) değil, gitgide varlığın kendisine dönüşmektedir. Bu ikircikli durum, ben ile ayna arasındaki ilişkiyle somutlaştırılabilir. Şöyle ki, aynayı yaşamın merkezine ikame eden modernite, zamanla aynadaki yansımayı yansımanın kaynağı olan gerçek bedenin bastırılmasında kullanır.

Bu açıdan Calvino haklıdır: "Bazen şeylerin değerini büyütür, bazer yadsır ayna. Aynanın yüzeyinde değerli görünen herşey yansımaya dayanamaz" (2016: 96). Oldukça bireyciymiş gibi görünen bu paradoksal yorumlama, bugün esasında kolektif –hatta kültürel bir boyut kazanmış görünmektedir. Bu bağlamda yalnızca bedenleşmiş bireylerden değil; bedenleşen toplumlardan bahsetmenin tam vaktidir. Öyle ki, gündelik yaşamın detaylarına kadar sinen bu bedenileşme, medenileşmenin bir kıstısa haline gelmektedir. Görsel-bazlı modern karakterler, bedenlerini selamete ve huzura ermenin kaçınılmaz bir enstrümanı olarak tecrübe ederlerken; esasında tüm ahlak yasalarının içini boşaltmaktadır.

> "Bedenin etrafını kuşatan sağlık, perhiz, tedavi kültü, gençlik, zariflik, erillik / dışılık saplantısı, bedenle ilgili bakımlar, rejimler, fedakarca uygulamar, bedeni kuşatan Arzu söyleni-, bunların hepsi bedenin günümüzde kurtuluş nesnesine dönüştüğünün tanığıdır. Beden bu ahlaki ve ideolojik işlevde tam anlamıyla ruhun yerini almıştır" (Baudrillard, 2016: 149-150).

Baudrillard'ın bu veciz ifadesi, en temelde bedenin başlı başına küresel kabulleri olan "metafizik" bir zemine oturtulduğunu ima etmektedir. Başka bir deyişle, beden ahlaki bir tartışma platformunun bir unsuru olmanın ötesine geçerek; ahlaklılığın yerine montelenmektedir. Bir görsel parıltı olarak beden, olanca dikkat çekiciliğiyle iktidar söylem ve yapıların dışavurduğu bir projektör haline gelmektedir. Bu açıdan "Dünya vücudun kumaşından yapılmıştır" diyen Merleau-Ponty (2016: 34) ve "Hepimizin bedeninde iktidar var" diyen Foucault (2015: 44) haklı olabilirler. Zira beden, küresel geçerliliği olan bir dünya görüşünün özeti niteliğindedir. Bir zamanlar ruhu terbiye için bedeni ezen riyazet çağının yerini bugün ruhsal tatmini ifade eden yüceltilmiş beden mitiyle karşı karşıyayız. Üstelik bu mit, her yer ve zamanı kuşatan bir çoğullukla varlığı içine almıştır.

> "Her yerde binlerce vücut. Gerçekte, tek bir vücut, dal budak salmış, uçsuz bucaksız tek bir et kitlesi, her iki cinsiyetten. Büyümüş, edepsiz tek bir insan polipi, sperma bolluğu içindeki spermatozoitlerin karışıklığı gibi bir karışıklık gösteren tek bir organizma... Yüzeysel biraradalık içinde, bedenlerin, dudakların, kaba etlerin, kalçaların karışıklığı içinde- güneşin zarı altında yayılmış tek bir geomerik varlık" (Baudrillard, 2002: 79-80).

Metafizik anlamları da taşıması yükümlülüğü getirilmiş modern görsel beden, buna göre nitelik kaybına uğramaktadır. Onu değerli yapan tüm özellikler, kalabalığa ve net benzeşimlere evrilmiş çağdaş görünümleri sebebiyle anlam yitiminin hemen kıyısındadır. Bir tür ibadet vecdiyle yaklaşılan beden ritüelleri, kapitalist yatırım vurgularına indirgendikçe ve birey bu vurgulara göre yaşamını formüle ettikçe kolektif bir arayış / hayal kırıklığı döngüsü yaşanacağa benzemektedir. Bu çalışma bu bağlamda en temelde bedenin, ölüm ve mülkiyet gibi başka paradigmaların merkezinde bulunduğunu ve daha açıkçası bedenin –kendi dışındaki tüm zamansal ve mekansal tasarımı derinden etkilediğini savunmaktadır. Bu sav, gizliden gizliye bedenin dışında bir dünyanın gitgide küçüldüğünü, beden rejimine karşı duran bireyler için yaşam sahasının her geçen gün daha fazla daraldığını da işaret etmektedir. Beden toplumunun parçası olanların yaşadığı ve fakat görmezden geldiği "boşluk" hissinin, ona karşı duranlarda bir tür nihilist tepkiye dönüşmesi bundandır. Bir zamanlar ruhun, sonraları da cinselliğin metaforu olan beden, Baudrillard'ın altını çizdiği gibi (2012: 13), bugün hiçbirşeyin metaforu değildir.

Bedenin görselliği, kendisi hakkında aşırı odaklayıcı olduğu kadar; dış dünya hakkında da yoğun uyarıcılarla yüklüdür. Bu yakınlaşma, her ne kadar olumlu bir ilgililik halini çağrıştırsa da, esasında bu "kör edici" bir görsel yoğunluğa gönderme

yapar. Beden toplumu, bireylerinin sürekli olarak bir diğerinin izlediği ve kendi ben'ine bu başka beden-benler üzerinden hükmettiği çeldiricilerle dolu bir yabancılaşmayı da ifade etmektedir. "Herkes bir şeyin tuzağındadır. Bir toplumun, onun kurallarının, ahlaki, toplumsal veya kültürel yasaklarının tuzağında değil, ilerlemenin yüzyıllarının bizi dönüştürdüğü şeyin, kendi bedenlerimizin tuzağındayız" (Virilio, 2003: 41). Üstelik bu, bilim, sanat ve kültür söylemleri içinde üretilen ve pazarlanan bir tuzaktır.

Sonuç

İyi ve sağlıklı bir bedene sahip olma motivasyonları altında meşrulaştırılan bu sektör, çok dallı beden sektörü, televizyonlardan sokaklardaki ilanlara dek hemen her yerde ve sürekli konuşmakta, bilinçaltı imgelerle davranışları kontrol etmektedir. En fazla özgürlük söylemiyle anılan beden kültü, esasında özgür tercihin en yoğun şekilde manipüle edildiği bir dünyayı mimlemektedir. Ölümü ve hastalığı olumsuzlayarak dışsallaştıran bu dünyada yalnızca bedenin görünümünü kutsayanlara ve onları "bilgilendiren" uzmanlara yer vardır. Korku Kültürü kitabının (2014) yazarı Frank Furedi'nin de altını çizdiği bu "bilgilenme" denen şey, mutlak bir olumluluğu yakalayamamaktadır. Aksine Furedi'ye göre (2015),

aşırı bilgilenmiş modern bireylerin karşı karşıya oldukları asıl açmaz, "anlam" sorunudur. Bedeniyle –tıpkı bilgiyle meşgul olan modern bireylerin içine düştükleri yorgunluk ve depresyon halleri, biraz da bu "anlam yoksunluğu" ile açıklanabilir gibidir.

Bedenin ve bilgilenmenin "hayatın anlamı" geldiği bu noktada, "pekala bu anlamın anlamı ne" sorusu bir açmaz olarak belirir. Beden çağ ve toplumunun aynı zamanda tükenmişlik, bıkkınlık ve tiksinti niteliklerini yüklenmesi; varlığını idame ettirecek herşeye sahip olan modern bireyin de depresyon ilaçlarıyla ayakta kalması bu anlamsız açmazlarının sadece birer örneğidir. Bu açıdan, beden etrafında yazgılanan modern bireyi geleceği, hiç şüphesiz ki çok daha ışıltılı ve hareketli olacaktır. Ne var ki, "yalnız kalmanın keyfini kaçıran bu ışıltı" ve "ruhları geride bırakan bu hareketlilik", aynı zamanda anlamsız bir hiçleşmeyi ve buna bağlı olarak daha fazla kültürel çöküş ve çözülüşü beraberinde getirecektir.

Kaynakça

Baudrillard, Jean (2002) Coll Anılar III-IV, Ayrıntı: İstanbul.

Baudrillard, Jean (2012) Kötülüğün Şeffaflığı: Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme, Ayrıntı: İstanbul.

Baudrillard, Jean (2016) Tüketim Toplumu, Ayrıntı: İstanbul.

Bauman, Zygmunt (2001) Parçalanmış Hayat, Ayrıntı: İstanbul.

Calvino, Italo (2016) Görünmez Kentler, Yapı Kredi: İstanbul.

Foucault, Michel (2015) Toplumu savunmak gerek, Yapı Kredi: İstanbul.

Frank Furedi (2015) "Information overload or a search for meaning?", *The American Interest*, http://www.the-american-interest.com/2015/12/17/information-overload-or-a-search-for-meaning/ (Erişim Tarihi: 28 Ekim 2016).

Furedi, Frank (2014) Korku Kültürü: Risk almamanın riskleri, Ayrıntı: İstanbul.

Giet, Sylvette (2006) Özgürleşin! Bu Bir Emirdir Kadın ve Erkek Dergilerinde Beden, Dharma: İstanbul.

Merleau-Ponty, Maurice (2016) Göz ve Tin, Metis: İstanbul.

Virilio, Paul (2003) Enformasyon Bombası, Metis: İstanbul.

ÇALIŞMA YAŞAMINDA KADINLARA YÖNELİK CİNSİYET AYRIMCILIĞI: AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ *EMEL BOYRAZ/TÜRKİYE* VE *ÖZPINAR/TÜRKİYE* KARARLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Tülay DEMİR

Artvin Çoruh Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Bireylerin cinsiyetleri veya cinsel yönelimleri sebebiyle özel ve/veya kamusal alanda maruz kaldıkları farklı muamele olarak ifade edilen cinsiyet ayrımcılığı, toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak daha çok kadınların karşılaştığı bir durumdur. Kadınlar aile, eğitim ve sosyal yaşamlarında olduğu gibi çalışma yaşamında da işe alım aşamasından başlayarak, ücret belirlenmesinde, iş sözleşmesinin feshinde ve meslekten çıkarmada sıklıkla ayrımcı uygulamalara maruz kalmaktadır.

Bu çalışmada, kadınların çalışma yaşamında karşılaştığı ayrımcılık, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ayrımcılık yasağı ve özel yaşama saygı hakkının ihlaline yönelik verdiği *Emel Boyraz/Türkiye* ve *Özpınar/Türkiye* kararları çerçevesinde ele alınmış, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde iç hukukumuzda cinsiyet ayrımcılığının kaldırılmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet ayrımcılığı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, toplumsal cinsiyet, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.

GENDER DISCRIMINATION AGAINST WOMEN IN WORKING LIFE: AN EVALUATION ABOUT COURT DECISION OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS ON *EMEL BOYRAZ/TURKEY* AND *OZPINAR/TURKEY*

ABSTRACT

Gender discrimination expressed as a different treatment that individuals are exposed because of their gender or sexual orientation in private and/or public sphere is a situation faced by mostly women depending on gender roles. As in family, education and social life, women are also often exposed to discriminatory treatments in their working life in terms of recruitment stage, determining of wage, dismissal of labour contract and dismissal.

In this study, gender discrimination in working life is discussed within the frame of court decision of *Emel Boyraz/ Turkey* and *Ozpınar/ Turkey* given by the European

Court of Human Rights about prohibition of dicrimination and right of respect for private life. In this regard, suggestions are provided for abolition of

gender discrimination in national law within the frame of European Convention on Human Rights.

Keywords: Gender discrimination, European Court of Human Rights, gender, European Convention on Human Rights.

GİRİŞ

Bireyin cinsiyeti sebebiyle maruz kaldığı farklı muamele olarak ifade edilen cinsiyet ayrımcılığı, toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil değerlere bağlı olarak gerçekleşen ayrımcı uygulamalar, kadınları özel alan ile özdeşleştirerek, kadınların kamusal alanda erkeklerle eşit biçimde var olmalarını güçleştirmektedir.

Ayrımcılık yasağı tüm insan hakları belgelerinde düzenlenerek bireylerin taraf devletler karşısında uluslararası düzeyde korunması amaçlanmıştır. İnsan hakları belgeleri arasında en kapsamlı ve etkin korumayı sağlayan belge olma niteliğini taşıyan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 20 Mart 1950'de imzaya açılmış, Türkiye Sözleşme'ye 18 Mayıs 1954 tarihinde taraf olmuş ve 1989 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) yargı yetkisini kabul etmiştir.

AİHM'ye bireysel başvuru yolunun açılmasından bu yana, Türkiye'de kadınların çeşitli şekilde uğradıkları hak kayıpları sıklıkla dava konusu olmaktadır. AİHM'ye Türkiye'den giden başvurulara bakıldığında yasalardaki iyileştirmelerin politikalara yansımadığı ve toplumsal cinsiyet kalıplarının yeniden üretilmesinin kadınların hak kayıplarını derinleştirdiği görülmektedir. Çalışma yaşamında cinsiyet temelli ayrımcılık konusunun AİHM içtihatları ile ele alındığı bu çalışmada, "erkek olma" şartını taşımadığı için atandığı işten çıkarılması üzerine AİHM'nin ayrımcılık yapıldığına hükmettiği *Emel Boyraz/Türkiye* ve meslekten çıkarılmasında özel hayata saygı hakkının ihlal edildiğini tespit ettiği *Özpınar/Türkiye* kararları üzerinde durulacaktır.

1. Toplumsal Cinsiyet (Gender) ve Cinsiyet Ayrımcılığı

Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ilk olarak, cinsiyete dayalı ayrımcılığın toplumsal niteliğini vurgulayan Amerikalı feministler tarafından, cinsler arasındaki ilişkinin toplumsal örgütlenmesini kastetmek üzere kullanılmıştır (Scott, 2007).

Joan W. Scott (2013: 84), toplumsal cinsiyetin cinsler arasında algılanan farklılıklara dayalı toplumsal ilişkilerin kurucu öğesi olduğunu ve toplumsal cinsiyetin iktidar ilişkilerini göstermenin asli yolu olduğunu ifade eder. Scott (2007: 85)'a göre; toplumsal cinsiyet *kültürel simgeler*; eril-dişil kavramlarını oluşturan *normatif ifadeler*; eğitim, işgücü piyasası ve siyasi yapıyı da içine alan *toplumsal örgütlenme* ve toplumsal cinsiyet kimliklerini sürekli olarak inşa eden *öznel kimlik* ile gerçekleşir.

Toplumsal cinsiyeti kuran unsurlar kültürlere göre değişmekle birlikte çocuk oyunları, mahalle gruplaşmaları, iş alanları, askerlik gibi pek çok alanda karşımıza çıkar. Kadınlar ve erkekler cinsiyet kalıpları içerisine yerleştirilir ve

Selek (2008: 221)'in deyimiyle; *kadınlar "hizaya sokulurken" erkekler "adam edilir."* Bu süreç kız ve erkek çocuklarına alınan oyuncakların seçiminden başlayıp ilköğretim ders kitaplarında özellikle anneliğe ve babalığa dair vurgulanan değerlere, ilerleyen yıllarda kadının ve erkeğin evlilik içindeki konumlarının belirlenmesine, çalışma yaşamında kadın için belirli mesleklerin "uygun" görülmesine dek devam eder. Kadınlarla eş anlamlı olarak kullanılmasına rağmen, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini doğuran kalıp yargılar erkekler için de geçerlidir. Erkek, ekonomik ve fiziki güce sahip, kendisine itaat edilen, evin geçimini üstlenen konumdadır ve kadınlar özel alan ile özdeşleştirilirken, kamusal alan erkeklere aittir.

Çalışma yaşamında cinsiyet ayrımcılığı ise, toplumsal cinsiyet kalıpları ile ilişkili olarak, mesleklerin kadın işi veya erkek işi olarak sınıflandırılması, kadınlara genellikle daha düşük statülü ve güvencesiz işler uygun görülürken, erkeklere devamlılık gösteren, yetki ve sorumluluk gerektiren, yüksek ücretli ve güvenceli işlerin uygun görülmesi şeklinde ortaya çıkar. Bu durum, mesleklerin yatay olarak katmanlaşması anlamına gelir (Parlaktuna, 2010). Aynı donanıma sahip olmasına rağmen, kadının ve erkeğin farklı iş pozisyonlarında çalıştırılması ise, mesleklerin dikey katmanlaşmasını ifade eder. Dikey katmanlaşmada, üst yönetim kademelerine kadınların terfi etmeleri çeşitli şekillerde engellenmeye çalışılır ve bu durum "cam tavan" kavramı ile ifade edilir (Parlaktuna, 2010).

Çalışma yaşamı içerisinde olan bir kadın, evlilikle birlikte ayrımcılığın başka bir boyutuyla karşı karşıya kalır. Kadından evlendikten sonra çalışmayı bırakması, ara vermesi veya ev içi sorumluluklarını aksatmaması beklenir. Yapılan araştırmalara göre, kadınların işlerinden ayrılma sebeplerinin başında nişanlanma, evlenme, çocuk sahibi olma gelmektedir (Çakır, 2008).

Kadınların çalışma yaşamında karşılaştığı ayrımcılığın bir diğer biçimi işyerinde cinsel taciz ve mobbingdir. Cinsel taciz; insan onurunu ihlal etme amacına yönelik, istenilmeyen her türlü cinsel nitelikte sözlü veya sözlü olmayan, insan onurunu aşağılayıcı, utandırıcı, saldırgan davranışlar olarak tanımlanabilir. Mobbing ise; duygusal veya psikolojik taciz olarak bilinen, işyerinde bireylere üstleri, astları veya eşit düzeyde çalışanlar tarafından sistematik şekilde uygulanan her türlü kötü muamele, yıldırma davranışlarını ifade eder (Çakır, 2008).

Türkiye'de kadınlar çalışma yaşamında sıklıkla eşitsiz uygulamalara maruz kalmaktadır. 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 5. maddesi, iş ilişkisinde eşitlik ilkesinin benimseneceğine, cinsiyet veya başka bir sebeple ayrım yapılamayacağına ve aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet sebebiyle daha düşük bir ücretin kararlaştırılamayacağına hükmeder (Dedeoğlu, 2009). Eşit işe eşit ücret ilkesi yasalarla güvence altına alınsa bile, pratikte kadınlar erkeklerin kazancının %46'sını kazanmakta, kanuna aykırı şekilde cinsiyetler arasında bir gelir farklılığı ortaya çıkmaktadır (Dedeoğlu, 2009). Türkiye genelinde kadın istihdam oranı %27 iken, Avrupa Birliği ülkelerinde bu oran %57'dir. Kadın nüfusunun istihdam artışı erkek nüfusunun üçte biri oranındadır (Bilgin, 2012).

Dünya Ekonomi Forumu'nun 2012 yılında açıkladığı Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Raporunda Türkiye, Meksika ve Japonya ile birlikte üç pilot ülkeden biri olarak belirlenmiştir. İşgücüne katılım, eğitim, siyasal yaşama katılım ve sağlık hakkına erişim indekslerine göre hesaplanan toplumsal cinsiyet

eşitsizliği sıralamasında Türkiye 135 ülke arasında 124. Sıradadır (WEF, 2012). 2014 ve 2015 yılı raporlarına bakıldığında Türkiye'nin sıralamanın gerisine düştüğü görülmektedir. Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın açıkladığı İnsani Gelişme Raporu ülkemizde kadınların konumu ile ilgili çarpıcı bilgiler içermektedir. Sağlık, eğitim ve ekonomik kaynaklar üzerindeki hakimiyete göre hesaplanan cinsiyet dayalı gelişme endeksi, kadınlarda 0,716, erkeklerde 0,793 oranındadır. Kadınlar arasında en az ortaöğrenim görmüş olanların oranı %39 iken, bu oran erkeklerde %60'tır. İş gücüne katılımda ise kadın oranı %29,4 iken, erkek oranı %70,8'dir (UNDP, 2015). Toplumsal cinsiyet istatistiklerine bakıldığında Türkiye'de kadınların kamusal alanda erkeklerle eşit temsil olanaklarına sahip olmadığı görülmektedir.

2. Ayrımcılık Yasağının Uluslararası Sözleşmelerde Korunması

Bireylerin hiçbir fark gözetilmeksizin toplumda eşit şekilde var olabilmesi, bireyler arasındaki farklılıkların fırsat eşitsizliğine dönüşmesinin engellenmesi ile mümkündür. Bireyin cinsiyet, dini görüş, mezhep, ideoloji veya başka bir sebeple toplumda dezavantajlı konuma düşmesi eşitlik ilkesine aykırıdır. Ayrımcılık yasağı, eşitlik ilkesi ile birlikte tüm insan hakları belgelerinde vurgulanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile eşitlik ilkesi evrensel nitelik kazanmıştır (Altınordu, 2012).

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne göre, taraf devletler Sözleşmede tanınan hakları ırk, renk, cinsiyet, din, dil veya herhangi bir nedenle ayrım yapılmaksızın, kendi toprakları üzerinde bulunan ve egemenlik yetkisine tabi tüm bireyler için güvence altına almayı taahhüt ederler.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ayrımcılık yasağını 14. maddede düzenlemiştir. AİHS 14. Madde hükmüne göre taraf devletler; bireylerin Sözleşme ile tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanmasında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler başta olmak üzere herhangi bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetmemeyi taahhüt ederler. AİHS ayrımcılık yasağını Sözleşme kapsamındaki başka bir hakkın kullanımıyla ilgili olarak garanti altına almakta, ayrımcılık yasağına dair sınırsız bir koruma sağlamamaktadır (Altınordu, 2012). Ayrımcılık yasağının bağımsız bir kural olarak benimsenmesi AİHS 12. Protokol ile gerçekleşmiştir. 12. Protokol ile ayrımcılığın genel olarak yasaklanması ve herkesin eşit olması için yeni tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır.

Ayrımcılık yasağını düzenleyen bir diğer belge Avrupa Sosyal Şartı'dır. *"Bu Şartta yer alan haklardan yararlanma ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, sağlık, ulusal bir azınlığa mensubiyet, doğum ya da başka statüler gibi nedenlere dayanan hiçbir ayrımcılığa tabi olmaksızın sağlanacaktır."* Çalışma hakkı, eşit ücret, eğitim, çalışan annelerin hakları ile ilgili düzenlemeler içeren Avrupa Sosyal Şartı ile taraf devletler tüm bireylerin işe erişimini mümkün kılmayı ve iş yerinde ayrımcı uygulamalara maruz kalmasını engellemeyi taahhüt ederler (De Shutter, 2010).

İnsan hakları belgeleri arasında ayrımcılığı açıkça tanımlaması bakımından Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) önemlidir. Sözleşmede kadınlara karşı ayrımcılık; *"siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlarda kadın erkek eşitliğine dayanan insan haklarının, medeni durumuna bakılmaksızın, kadınlara*

tanınmasını engelleyecek cinsiyete dayalı herhangi bir ayrım, dışlama ve kısıtlama" olarak tanımlanır.

CEDAW Sözleşmesi, cinsiyet ayrımcılığını sürdüren değerlere ve kalıp yargılara değinmesi bakımından önemlidir: *"Taraf Devletler, kadınlara karşı ayrımcılık oluşturulan mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları değiştirmek veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün önlemleri almayı taahhüt ederler."* Ayrıca taraf devletlerin Sözleşme taahhütlerini yerine getirip getirmedikleri CEDAW Komitesi'nce değerlendirilmektedir. Komite'nin Türkiye'nin 7. Dönem raporunda ataerkil tutum ve kalıp yargıların kaldırılması gerektiğine ve hükümet yetkililerinin ayrımcı açıklamalarına değinilmiş, kadınların sadece eş ve anne olarak kabul edilip, sosyal statülerinin değersizleştirildiği vurgulanmıştır (Tahaoğlu, 2016).

3. AİHM Özpınar/Türkiye ve Emel Boyraz/Türkiye Kararlarının Değerlendirilmesi

Emel Boyraz/Türkiye[1] kararı, çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığına dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Dava konusu olayda başvuran Emel Boyraz 1999 yılında TEDAŞ'a devlet memuru olarak atanmış, atanmasından yaklaşık bir yıl sonra TEDAŞ Batman şubesinden "erkek olma" ve "askerlik hizmetini tamamlamış olma" şartlarını taşımadığı gerekçesiyle atamasının yapılmadığı bildirilmiştir. Başvuranın TEDAŞ aleyhine Ankara İdare Mahkemesi'nde açtığı davada TEDAŞ'ın kararının iptaline karar verilmiş ancak Danıştay'a yapılan itiraz sonucunda önce yürütmenin durdurulması talebi reddedilirken, 2003 yılında Danıştay 12. Dairesi idarenin kararının hukuka uygun olduğuna hükmetmiştir. (Emel Boyraz/Türkiye, par. 6-13). Başvuranın kararın düzeltilmesi talebinin Danıştay tarafından reddedilmesi üzerine dava ayrımcılık ve özel hayata müdahale iddiasıyla AİHM'ye taşınmıştır.

Emel Boyraz başvurusunda öncelikle eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkelerinin ihlal edildiğini iddia etmiştir. Anayasa'nın kanun önünde eşitlik ilkesini düzenleyen m. 10 hükmüne göre; *"herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, dini mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür."* Kamu hizmetine alınmada eşitlik prensibi ise Anayasa m. 70 /2 hükmünde *"hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez."* şeklinde düzenlenir. Ayrıca, 1985 yılında Türkiye'nin taraf olduğu Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) cinsiyet ayrımcılığını kesin bir dille yasaklar. Sözleşme'nin 11. maddesinde çalışma hakkı, eşit istihdam olanaklarına sahip olma hakkı, eşit ücret ve eşit muamele görme hakkı güvence altına alınır.[2]

[1] Emel Boyraz/Türkiye, Başvuru No: 61960/08, 02.12.2004.

[2] Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) m. 11:

"1. Taraf Devletler, istihdam alanında kadınlara karşı ayrımı önlemek ve kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eşit haklar sağlamak için özellikle aşağıda belirtilen konularda bütün uygun önlemleri alacaklardır:

a) Bütün insanların vazgeçilmez hakkı olan çalışma hakkı;

b) İstihdam konularında eşit seçim kıstaslarının uygulanması da dahil, erkeklerle eşit istihdam olanaklarına sahip olma hakkı;

Başvuran, TEDAŞ aleyhine daha önce benzer konuda açılan davaları hatırlatarak eşitlik ilkesinin ihlal edildiğini iddia etmiştir. Danıştay aynı nedenden dolayı göreve atanmayan R.B'nin lehine karar verirken, Boyraz davasında aleyhe karar vermiştir (Emel Boyraz/Türkiye, par. 21).

AİHM'ye göre herhangi bir nedenle yapılan farklı muamele, tarafsız ve makul bir gerekçe taşımadığı takdirde ayrımcılık anlamına gelir (Emel Boyraz/Türkiye, par. 50). Sözleşme devletlere farklı muamele gerekip gerekmediği konusunda bir miktar takdir yetkisi tanımışsa da, cinsiyet eşitliği söz konusu olduğunda takdir yetkisinin kapsamı daralır.[3] Nitekim 2012 yılında karara bağlanan *Konstantin Markin/Rusya*[4] davasında Mahkeme, kadın askerlere doğum sonrasında izin kullandırılırken, erkek askere babalık izni verilmemesini takdir yetkisi bakımından dar yorumlamış ve ayrımcılık olduğuna hükmetmiştir.

Mevcut davada Hükümet tarafından söz konusu işin kırsal alanda gece saatlerinde çalışmayı gerektirebileceği için kadınlara uygun olmadığı savunulmuşsa da, kadınların güvenlik görevliliği için ne açıdan yetersiz bulundukları net olarak ifade edilmediğinden, Mahkeme idarenin görüşünü farklı muamele kapsamında değerlendirir (Emel Boyraz/Türkiye, par. 53). Örnek davada AİHM benzer bir yaklaşımı benimseyerek idarenin uygulamasını takdir yetkisi dışında değerlendirmiştir.

Emel Boyraz'ın mesleğe uygun olmadığı gerekçesiyle devlet memurluğundan çıkarılması davanın diğer boyutudur. Hükümet tarafından devlet memurlarının çalışma hakkının Sözleşme ile korunmadığı savunulmuş, ancak Mahkeme devlet memuru olarak atanan bir kişinin işten çıkarılmasında hak ihlali olduğu takdirde, Sözleşme kapsamında korunacağını belirtmiştir.[5] Kişinin, kişisel kimliğiyle doğrudan bağlantılı olan cinsiyeti nedeni ile işten çıkarılması özel yaşama müdahale anlamına gelir. Mahkeme, Boyraz'ın işten çıkarılması sonucunda maddi ve manevi zarara uğramasını, hatta yaşamış olabileceği maddi kayıptan ötürü yakın çevresinin uğradığı zararı Sözleşme'nin 8. Maddesi kapsamında değerlendirmiştir (Emel Boyraz/Türkiye, par. 44).

Memurluktan çıkarma cezasının 8. madde kapsamında değerlendirildiği başka bir karar *Özpınar/Türkiye*[6] başvurusuna ilişkindir. Yargıç olarak görev yapmakta olan Arzu Özpınar hakkında başvuranın işyerinde bir avukat ile yakın ilişki kurması, ofisinde kahvaltı etmeleri, mesai saatlerinde aşırı makyajlı olması, yargıçlık ile uyuşmaz şekilde davranması ve mini etek giymesi nedeniyle disiplin soruşturması açılmış ve 2802 sayılı Hakimler Savcılar Yasası'nın 69. madde hükmü uyarınca meslekten çıkarma cezası verilmiştir.

c) Serbest olarak meslek ve iş seçme hakkı, terfi, iş güvenliği, hizmetin tüm şartları ve avantajlarından faydalanma hakkı, çıraklık ileri mesleki eğitim ve bilgi yenileme eğitimi dahil, mesleki eğitim ve sürekli eğitim görme hakkı;

d) Sosyal yardımlar dahil eşit ücret hakkı, eşdeğerdeki işe eşit muamele ve işin cinsinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkı;

e) Ücretli izinle birlikte, özellikle emeklilik, işsizlik, hastalık, sakatlık, yaşlılık ve diğer çalışamama hallerinde sosyal güvenlik hakkı;

f) Güvenli şartlar içinde çalışma hakkı ve sağlığın ve bu arada doğurganlığın korunması hakkı."

[3] Bkz. Vallianatos vd./Yunanistan, Başvuru No: 29381/09; 32684/09, 07.11.2013.
[4] Konstantin Markin/Rusya, Başvuru No: 30078/06, 22.03.2012.
[5] Bkz. Oleksandr/Ukrayna, Başvuru No: 21722/11, 09.01.2013.
[6] Özpınar/Türkiye, Başvuru No: 20999/04, 19.10.2010.

İlgili hükme göre; *"disiplin cezası uygulanmasını gerektiren fiil suç teşkil etmezse ve hükümlülüğü gerektirmese bile mesleğin şeref ve onurunu ve memuriyet nüfuz ve itibarını bozacak nitelikte görüldüğü takdirde de meslekten çıkarma cezası verilir."*

Başvurana verilen meslekten çıkarma cezasının başvuranın cinsiyeti nedeni ile alınmış bir karar olduğu Mahkeme'ce tespit edilmiş ve özel yaşama saygı hakkını güvence altına alan 8. Maddede ihlal bulunmuştur. Soruşturmaya dair müfettiş tarafından düzenlenen raporda başvuranın meslekten çıkarma cezasının kadının özel yaşamı ile ilişkilendirilmesi açıkça cinsiyet ayrımcılığıdır. Özpınar'ın mesleki bir soruşturma için özel yaşamının konu edilip, bu yönde tanık ifadelerine başvurulması itibarının da çiğnenmesi anlamına gelir. AİHM tüm bunları dikkate aldığında, korunmak istenen amaç ile yapılan müdahalenin ölçülü olmadığı kanaatindedir.

Boyraz ve *Özpınar* davalarına benzer şekilde iş yaşamında cinsiyet ayrımcılığına dair ülkemizde pek çok dava açılmaktadır. Yargıtay 9. Hukuk Dairesi'nin 19 Eylül 2005 tarihli ve E. 2005/654, K. 2005/30275 sayılı kararında işyerinde aralarında eşcinsel ilişki bulunan iki işçinin birbirleriyle yaşadıkları husumet sonrasında iş veriminin olumsuz etkilendiği gerekesiyle her iki işçinin sözleşmesinin feshedilmesini haklı bulmuştur. Yargıtay 9. Hukuk Dairesi başka bir kararında, işyerinde genel müdürü tarafından yapılan cinsel ilişki teklifini reddettiği için kendisine kötü davranarak ve performans notunu düşük göstererek mobbing yapıldığı gerekçesiyle dava açan kadın hakkında yerel mahkemenin verdiği red kararını bozmuştur[7] (Karakuş, 2013).

Ayrımcılık yalnızca meslekten çıkarma veya iş sözleşmesinin feshi aşamalarında değil, işe alım aşamasında da oldukça sık karşımıza çıkar. Turizm sektöründe işe alım ilanlarında ayrımcılık unsurlarının değerlendirildiği bir çalışmada, cinsiyete dayalı bir iş tanımı bulunmayan alanlarda dahi kadınlara yönelik kısıtlar konularak, özellikle barmen, garson, rehber gibi pozisyonlarda erkeklerin tercih edildiği görülmüştür (Demir, 2011). İşe alım aşamasında ayrımcılık ile ilgili Danıştay 12. Dairesi, E. 2004/4382, K. 2006/539 sayılı kararında 2004 yılı KPSS ek yerleştirme kılavuzunda Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Merkez Teşkilatı mühendis kadrosuna atanma şartlarına "cinsiyeti erkek olmak" ibaresinin eklenmesini kamu hizmetine girmede eşitlik ilkesine aykırı bulmuş ve düzenlemenin iptaline karar vermiştir.

SONUÇ

Ayrımcılık yasağı, tüm insan hakları belgelerinde güvence altına alınmış ve taraf devletlere bireylerin ayrımcı uygulamalardan korunması hususunda pozitif yükümlülükler getirilmiştir. Türkiye de AİHS ve CEDAW gibi uluslararası sözleşmelere taraf olarak, ulusal mevzuatın evrensel insan hakları değerlerine uyumlu hale getirilmesi konusunda önemli adımlar atmıştır.

Türkiye 2015 yılında AİHM'de hakkında en fazla dava açılan ülkeler arasında üçüncü sırada yer almış, açılan davaların büyük bir oranında Sözleşme'nin en az bir maddesinin ihlal edilmesinden dolayı ceza almıştır. Kadın hakları açısından değerlendirildiğinde, ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi başta olmak üzere yasalarda gelişme olarak nitelendirilebilecek pek çok düzenlemeye rağmen, *Emel Boyraz* ve *Özpınar* kararlarında görüldüğü gibi, kadınlar pek çok

[7]Ayrıca bkz. Yargıtay 9. HD; E. 2009/19835 K. 2011/46440, 29.11.2011.

alanda ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Kadını özel alan ile özdeşleştiren anlayışın tezahürü olarak, kadınların çalışma yaşamında erkeklerle eşit biçimde var olması yasalarda mümkünse de, dava örneklerinde bahsedildiği üzere, zorlaştırılmaktadır. Çalışma hakkına müdahale, kadınlardan "kadınlık görevleri"ni ihmal etmeyecek mesleklerde çalışmasının beklenmesi, ücret eşitsizliği, iş sözleşmesi veya meslekten çıkarmada ayrımcılık, cinsel taciz ve mobbing şeklinde gerçekleşir. Çalışma yaşamı ve kamusal yaşamın tüm alanlarında ayrımcılığın son bulması yasalardaki eşitlikçi düzenlemelerin etkin işletilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık oluşturulması ile mümkündür. Aksi halde, zihinlere yerleşmiş "kadın profili" dışında kalanlar için çalışma yaşamı; cinsel ve psikolojik tacizin, cinsiyet ayrımcılığının örneklerinin sıklıkla yaşandığı alan olmaya devam edecektir.

Kaynakça

Altınordu, F. (2012), *AİHS'ne Göre Ayrımcılık Yasağı ve Türk Hukukunda Gelişimi*, Ankara: Adalet Yayınevi.

AİHM, *Emel Boyraz/Türkiye*, Başvuru No: 61960/08, 02.12.2014.

AİHM, *Oleksandr/Ukrayna*, Başvuru No: 21722/11, 09.01.2013.

AİHM, *Özpınar/Türkiye*, Başvuru No: 20999/04, 19.10.2010.

AİHM, *Vallianatos vd./Yunanistan*, Başvuru No: 2938/09; 32684/09, 07.11.2013.

Bilgin, B. (2012), "Çalışma Yaşamında Kadın ve Yasal Düzenlemeler", http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-99-1164 (Erişim: 01.09.2016).

Çakır, Ö. (2008), "Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 31, ss. 25-47.

Dedeoğlu, S. (2009), "Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2 (21), ss. 41-54.

Demir, M. (2011), "İş Yaşamında Ayrımcılık: Turizm Sektörü Örneği", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (1), ss. 760-784.

De Shutter, O. (2010), *Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Anayasa*, Avrupa Konseyi.

Karakuş, H. (2013), "Bir İçerik Analizi Örneği: Çalışma Hayatında Mobbing Olduğuna Kanaat Getiren Yargıtay Kararları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (28), ss. 181-199.

Parlaktuna, İ. (2010), "Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi", *Ege Akademik Bakış*, 10 (4), ss. 1217-1230.

Scott, Joan W. (2013), *Feminist Tarihin Peşinde* (Çev. Ayça Günaydın, Ayten Sönmez vd.), İstanbul: Bgst Yayınları.

Scott, Joan W. (2007), *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi* (Çev. Aykut Tunç Kılıç), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Selek, P. (2008), 'Akıllı Ol…', ss. 220-232 *içinde:* Cinsiyet Halleri (Der. Nil Mutluer), İstanbul: Varlık Yayınları.

Tahaoğlu, Ç. (2016), "CEDAW: Türkiye'de Cinsiyet Eşitliğinin İçi Boşaltılıyor", http://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/177198-cedaw-turkiye-de-cinsiyet-esitliginin-ici-bosaltiliyor (Erişim: 10.10.2016).

United Nations Development Programme (UNDP), Human Development Report 2015, http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/pressreleases/2015/12/14/turkey-ranks-72th-in-human-development-index-hdi-.html, (Erişim: 01.09.2016).

World Economic Forum (WEF), The Global Gender Gap Report 2012, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2012.pdf, (Erişim: 01.09.2016).

http://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/, (Erişim: 01.09.2016).

http://emsal.danistay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/, (Erişim: 01.09.2016).

http://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html, (Erişim: 01.09.2016).

https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf, (Erişim: 01.09.2016).

http://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, (Erişim: 02.09.2016).

GÜNCELLENEN DURUMLARLA SOSYALLEŞEN BİREYLER: BAĞLANTI KURMA BİÇİMİ OLARAK FACEBOOK DURUM GÜNCELLEMELERİ

Arş. Gör. Ersin DİKER

Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Zülfiye ACAR ŞENTÜRK

Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

Sosyal medyada yapılan paylaşımlar bireyler hakkında bilgileri ortaya koyarken bunlara verilen "beğeni", "yorum" ve gibi geri bildirimler kullanıcılara paylaşımın olduğuna ve bağlantının devam ettiğine dair ipuçları vermektedir. Sosyal medyanın en sık kullanılan araçlarından olan Facebook "durum güncellemesi" ile bireyler o an yaptıklarından, duygu durumlarına, hayatlarındaki değişikliklerden gündeme dair birçok konuda bilgi paylaşabilmekte, sonucunda da güncellemeye verilen tepkilerle bu insanlarla bağının devam ettiğini görebilmektedir. Bu çalışmanın amacı; kullanıcıların Facebook hesaplarında yapmış oldukları paylaşım, yorum ve beğeni gibi aktivitelerin arkadaşlarıyla bağlantı kurmalarında nasıl bir rol oynadığı ve bu aktivitelerin ne şekilde gerçekleştiğinin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan anket formu Facebook kullanıcılarına online olarak gönderilmiş ve yanıtlamaları istenmiştir. Online anket çalışması araştırmacıların Facebook hesaplarındaki arkadaşlarına uygulanmış ve hatalı anket formları analiz dışı tutularak toplamda 478 kişi araştırmaya katılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Facebook kullanıcılarının kendi paylaşımlarının yanı sıra arkadaşlarının da durum güncellemelerine yorum ve beğeni yaparak bu şekilde bağlantı kurdukları tespit edilmiştir. Ayrıca, Facebook kullanıcıları durum güncellemelerini önemsemekte ve okumaktadırlar. Facebook'ta en fazla fotoğraf ve video paylaşımı, düğün, nişan vb. durumlar ve terfi ya da başarı gibi durum güncellemelerine yorum ve beğeni yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Facebook, Bağlantı, Durum Güncelleme.

INDIVIDUALS SOCIALIZING VIA UPDATED STATUSES: FACEBOOK STATUS UPDATES AS A WAY OF CONNECTEDNESS

Abstract

The posts in social media reveals information about the individuals, while the feedbacks such as "like", "comment" and etc. provide clues pointing out the continuing sharing and connectedness. With Facebook status updates, one of the most frequently used tools of social media, the individuals can share information about what they are actually doing and feeling besides the changes in their lives, and consequently they can see that the connection with people continues through the feedbacks to that status

update. The aim of this study is to determine how a role the activities of individuals in their Facebook accounts such as sharing, comment, and likes play, and how these activities take place. A questionnaire prepared in parallel with this objective was sent online to Facebook users, and they were asked for responding it. The online questionnaire was conducted with the researchers' friends on Facebook, and totally 478 persons participated in this study (excluding the failed questionnaires from analysis). As a result of the analyses performed, it was determined that, besides their own posts, Facebook users also establish contacts by commenting and liking the status updates of their friends. Moreover, Facebook users pay importance to and read the status updates. The highest number of comments and likes are given to status updates such as photo and video posts, events (wedding, ceremony, engagement, etc.), and status updates (promotion, success, and etc.).
Keywords: Social Media, Facebook, Connectedness, Status Update

Giriş

Teknoloji sosyal varlıklar olan bireylerin, yüz yüze iletişim ile başkaları ile olan etkileşimini ve bağlantısını azaltsa da, sunduğu imkanlar ve araçlar ile bireylerin diğer bireyler ile olan ilgisini, bağlantısını devam ettirmektedir.

Yüzyüze iletişimin etkisini büyük ölçüde azaltan unsurlardan biri olan sosyal medya, bireylerin birbirleri ile olan bağlılığını, birbirlerinden haberdar olma ya da kendisi hakkında diğerlerine bilgi verme alternatiflerini de aynı şekilde arttırmaktadır. Sosyal medyada yapılan paylaşımlar bireyler hakkında bilgileri ortaya koyarken bunlara verilen "beğeni", "yorum" gibi geri bildirimler kullanıcılara paylaşımın olduğuna ve bağlantının devam ettiğine dair ipuçları vermektedir. Facebook kullanıcıları düşüncelerini, hislerini, kendileri için önemli olan ve paylaşmaya değer gördükleri ne varsa durum güncellemeleri alanında paylaşarak başkaları ile bağlantılı olma sürecini başlatmaktadırlar.

Bu çalışmada Facebook kullanıcılarının; Facebook hesaplarında yer alan arkadaşlarının paylaşımlarına yorum ve beğeni yaparak nasıl onlarla bağlantıda kaldıkları ve hangi konularda daha çok durum güncellemesi yapılarak bağlantının ve iletişimin devam ettiği ele alınmaktadır. Bu bağlamda; bağlantılı olma, teknoloji ve sosyal medya arasındaki ilişki ile Facebook durum güncellemeleri konusuna açıklık getirilerek Facebook kullanıcılarına online anket uygulanmıştır.

1. Bağlılık/Bağlantılı Olma ve Teknoloji

Bağlılık ya da bağlantılı olma kelime olarak kendisine yakın anlamlı olan ilgi, ilişki, sosyal bütünleşme ve sosyal destek kavramlarıyla değiştirilerek kullanılmaktadır. (Whitlock vd, 2014, 247). Bağlılık yine başkalarıyla ilişki halinde olma, bir grup ya da biri ile olan bağlantısı ile aidiyet duygusunun hissedilmesi olarak tanımlanmaktadır (en.oxforddictionaries.com, 08.10.2016).

Sosyal bağlılık ise bireylere ve topluma faydalar sağlayan başkaları ile olan ilişkilere karşılık gelmektedir. Sosyal bağlılık aile, iş arkadaşları ve komşular kadar spor, gönüllü hizmetler, alış veriş yaptığımız kişiler de dahil olmak üzere bir çok ilişkiyi içermektedir. Sosyal olarak bağlılık hisseden kişiler aynı zamanda toplumun oluşturulmasında da rol almaktadırlar. Sosyal kapital olarak da adlandırılan ve toplumdaki etkin bir yeri olan ağların oluşmasına yardımcı olmaktadırlar. Sosyal bağlılık aile ilişkilerinin pozitif olmasından bireylerin arkadaşlık oluşturmaları

yetenekleri ve fırsatları olduğu durumlarla gelişir. Sağlıklı olmak, güvende ve emniyette hissetmek, bir işe sahip olmak bireylerin hayatlarını devam ettirmelerine yardımcı olacak bağlılıkları oluşturma şanslarını arttırır (http://www.socialreport.msd.govt.nz/social-connectedness, 08.10.2016). Sosyal medya bu anlamda da bireylere alternatifler ve kolaylıklar sağlamaktadır. Sosyal medya üzerinde kurulan gruplar ile bireyler bir gruba ait olmanın yanında ortaklaşa faaliyetlerde bulunma duygusunu da yaşamaktadırlar. Bu gruplar toplumu ilgilendiren bir olaya dikkat çekmek, ihtiyacı olan birine yardım etmek, boş zaman etkinliği yapmak gibi birçok konu ile ilgili olabilmektedir.

Başkalarıyla etkileşim halinde olma duygusu olan bağlılık deneyimi ve duygusu bireyler için çok cazip gelmektedir (IJsselsteijn vd.,2013,4). Özellikle de çok fazla sayıda insanla etkileşim halinde olma duygusuna cevap veren sosyal medya bu yönü ile tercih edilmektedir.

Bireyler bir gruba ait olma duygusuna sahip olmak için olumlu ilişkiler oluşturup geliştirmeye özen göstermektedirler (Grieve vd.,2013,604). İnternet ve dijital medya kullanıcılarının çoğu özelikle de sosyal ağ sitelerini yaygın olarak kullananlar sosyallik, içtenlik ve online bağlılığın daha anlamlı biçimlerini yaşamaya ve hissetmeye açıktırlar. Dijital iletişim teknolojilerindeki ilerleme sosyal hayata uyumlu hale getirilip, geliştirilerek sosyal hayatla bütünleştirilmiştir (Chayko,2014,979). Kullanıcılar kendilerini ilgili olan ya da başka konu hakkında düşüncelerini anında paylaşarak konu güncelliğini kaybetmeden diğer kişilerle iletişimi başlatmış olmaktadırlar.

Kullanıcılarına içerik oluşturup geliştirme imkanı veren bir platform olan sosyal medya aynı zamanda kullanıcılarına içeriği daha iyi hale getirmek için birlikte tartışıp karar verme fırsatı da vermektedir (Westerman vd. 2012,200). Bunun yanında teknolojiler ve uygulamaları bazı bağlılıklara olanak sağlamaktadır ve bunu da yaratıcı yollarla yapmaktadır (Chayko,2014,985). Teknoloji ile birlikte bağlılık büyük ölçüde araçlar aracılığı ile yapılmaktadır. Sosyal platformlarda kurulan gruplar bireylerin normal şartlarda oluşturabileceğinden daha fazla bağlılık/bağlantı oluşturmasını sağlamaktadır.

Medya teknolojileri bireylerin zaman ve mekana ulaşabilirliğini önemli ölçüde genişletmiştir. Bu araçlar bireylerin fiziksel çevresinin ötesindeki kişi ve gruplarla da etkileşim halinde olmalarını sağlayıp desteklemektedir. Günlük sosyal etkileşimin bir büyük bölümü artık araçlarla gerçekleşmektedir. Bu etkileşim insanların gerçek varlıklarından çok sanal sunumları ile olmaktadır (IJsselsteijn vd.,2003,1) ve araçların olduğu her yerde devam etmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre; katılımcılar sinema ya da tiyatro gibi interaktif etkileşimlerinin olmadığı ya da sınırlı olduğu yerlerde mobil mesajlarla diğerleriyle iletişimlerini devam ettiklerini belirtmişlerdir (Pettigrew, 2009, 705).

Bireyler dijital teknolojiyi coğrafi olarak en yakınındaki kişilerden uzak mesafelerdeki kişilere kadar uzanan toplumla güçlü ve güvenilir bir sosyal bağlantı oluşturmak, geliştirmek ve bunu yaşamak için kullanmaktadırlar. Teknoloji ve toplum bu nedenle karşılıklı ve konjonktürel bir ağla iç içe geçmiştir. Teknoloji kişilerin karşılaşmasını ve birey olarak sosyal bağlılık, arkadaşlık ve toplumla ilgili olarak en derin istek ve ihtiyaçlarını ortaya koyabilecekleri hale uygun olarak icat edilmektedir (Chayko, 2014, 984-85).

2. Facebook Durum Güncellemeleri

Dünyanın en çok üyesi olan sosyal arkadaşlık sitesi Facebook ise sunduğu imkanlarıile herkesin her an birbiri ile iletişim halinde olmasına imkan vermektedir. Paylaşılan tüm içerikler bireyi kendisi hakkında başkalarından haberdar etme isteğinden ortaya çıkmaktadır. Facebook durum güncellemeleri ise kişiler arasındaki etkileşimi sağlayan, bağlantıyı devam ettiren yollardan biridir. Durum güncellemeleri ile paylaşılan mesajlar bireylerin hayatlarından olan önemli gelişmelerden yer bildirimlerine, ruh hallerinden gündelik hayatlarından kesitlere kadar birçok alanı kapsamaktadır.

Sosyal medyanın en sık kullanılan araçlarından olan Facebook "durum güncellemeleri" ile bireyler o an yaptıklarından, duygu durumlarına, hayatlarındaki değişikliklerden gündeme dair birçok konuda bilgi paylaşabilmekte, sonucunda da güncellemeye verilen tepkilerle bu insanlarla bağının devam ettiğini görebilmektedir. Facebook durum güncellemeleri bireylerin sayfasında olan, bireylerin mesaj paylaşabildikleri alandır. Son zamanlarda güncellenen ve Facebook tarafından sorulan "ne düşünüyorsun" sorusu bireylere durumlarını güncellemeleri gerektiğini düşündürmektedir. Güncellenen durumlar arkadaş listesindeki kişilerden beğeni ya da yorum alınarak o kişilerle bağlantıyı oluşturmaktadır. Yapılan yorumların cevaplandırılması ya da beğeniler iletişimin devam etmesi sağlanmaktadır. Bireylere yorumlar aracılığı ile içeriğin zenginleştirilmesi imkanınıvermesinin de ötesinde kişilerin birbirleriyle iletişimlerini başlatmaktadır.

Grieve ve arkadaşları yaptıkları araştırmada özellikle sosyal olarak iletişim kurma konusunda zorluk çeken bireylerin Facebook ile bağlantı kurdukları sonucuna ulaşmışlardır (Grieve vd., 2013,607-608). Bazı bireyler durum güncellemesi sonucunda gelen beğeni sayısı ile kendisini iyi hissetmekte, yapılan yorumlara karşılık vererek konu hakkındaki bilgisi ya da deneyimini paylaşmak istemektedir.

Durum güncellemesi sırasında metnin paylaşımı için bir zaman baskısının olmaması bireylere mesajı geniş bir zamanda yazıp yayınlama fırsatı vermektedir. Ayrıca "düzenle" seçeneği de güncellemelerin silinip yeniden yazılarak değiştirilmesineimkan vermektedir. Bu da bireylere zaman açısından avantaj sağlamaktadır.

Sheldon ve arkadaşlarına göre Facebook kullanımı bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamakta ve Facebook kullanıcılarının sosyal bağlılığını sağlamaktadır. Bu bağlılık kullanıcıların sitede aktif ya da pasif olmalarına bağlı olarak da değişmektedir. Çevrimiçi olmak daha çok kişi ile bağlantı sağlarken, çevrimdışı olmak bağlantıyı koparabilmektedir (Grieve vd., 2013,607-608).

3. Yöntem

Bu araştırmanınamacı Facebook kullanıcılarının, Facebook profillerindeki arkadaşlarının paylaşımlarına yapmış oldukları yorum, beğeni ve paylaşım gibi aktivitelerin arkadaşlarıyla bağlantı kurmalarında nasıl bir rol oynadığı, bunlara

verdikleri önemin nasıl olduğu ve bu aktivitelerin ne şekilde gerçekleştiğinin tespit edilmesidir.

Bu amaç doğrultusunda araştırmada kullanılmak için hazırlanan anket formuFacebook kullanıcılarına online olarak gönderilmiş ve yanıtlamaları istenmiştir. Online anket çalışması 4-11 Mart 2015 tarihleri arasında araştırmacılarınFacebook hesaplarındaki arkadaşlarına uygulanmıştır. Anket uygulaması sonucunda tespit edilen hatalı anket formları araştırma kapsamı dışında tutulmuş ve toplam 478 anket formu analiz için uygun görülmüştür. Bu 478 kişi aynı zamanda araştırmanın örneklemini de oluşturmaktadır. Araştırma, araştırmacıların Facebook'taki arkadaşlarına yönelik uygulandığından dolayı analizler 478 kişinin katılımı ile sınırlandırılmıştır

Anket formunda araştırmaya katılanların Facebook durum güncellemelerini ne sıklıkla yaptıkları, hangi bilgilerle durumlarını güncelledikleri, arkadaşlarının yapmış oldukları durum güncellemelerinde hangi konulara yorum, beğeni ve paylaşım yaptıklarına yönelik sorular yer almaktadır. Aynı zamandaankete katılanların Facebook durum güncellemeleri ile ilgili tutumlarını tespit etmeye yönelik 5'li likert şeklinde sorularda anket formunda bulunmaktadır (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum ve 5-Kesinlikle Katılıyorum). Son olarak anket formunda, ankete katılanların demografik özelliklerini (Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek ve yaşanılan şehir) belirlemeye yönelik sorulara da yer verilmiştir.

Araştırmada anket formunda yer alan "Facebook Durum Güncellemesi" ile ilgili sorular Köbler ve arkadaşlarının "SocialConnectedness on Facebook – An ExplorativeStudy on Status Message Usage" (2010) başlıklı çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Araştırma kapsamında verilerin analizindefrekans ve yüzde dağılımları verilmiştir. Veriler SPSS 23.0 programında analiz edilmiştir.

Bu araştırma çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Facebook durum güncellemeleri ne kadar sıklıkla yapılmaktadır?
- Facebook kullanıcıları için durum güncellemeleri önemli midir?
- Facebook kullanıcılarının, arkadaşlarının yapmış oldukları durum güncellemelerine ilişkin beğeni, paylaşım ve yorumlarında bağlantı kurma biçimleri nasıldır?
- Facebook kullanıcıları, arkadaşlarının yapmış oldukları hangi konulara ilişkin durum güncellemelerinde beğeni, yorum ve paylaşımda bulunmaktadırlar?

4. Bulgular ve Değerlendirme

Ankete katılanların demografik özelliklerinin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	223	46,7
	Erkek	255	53,3
Toplam		**478**	**100**
Yaş	18 altı	1	,2
	18-24	204	42,7

	25-30	117	24,5
	31-40	107	22,4
	41-50	41	8,6
	51-60	7	1,5
	61 ve üzeri	1	,2
Toplam		**478**	**100**
Eğitim Durumu	İlköğretim	3	,6
	Lise	19	4,0
	Önlisans	70	14,6
	Lisans	243	50,8
	Lisansüstü	143	29,9
Toplam		**478**	**100**
Meslek	Öğrenci	209	43,7
	Akademisyen	103	21,5
	Memur	47	9,8
	Esnaf-Tüccar	7	1,5
	Serbest Meslek Erbabı	29	6,1
	İşçi	20	4,2
	İşsiz	10	2,1
	Diğer	53	11,1
Toplam		**478**	**100**

Tablo 1.'de görüldüğü üzere ankete katılanların %53,3'ü erkek, %46,7'si ise kadın Facebook kullanıcılarıdır. Bu Facebook kullanıcılarının %42,7'si 18-24 yaş, %24,5'i 25-30 yaş ve %22,4'ü ise 31-40 yaş aralığındadır.Katılımcıların eğitim düzeylerine baktığımızda çoğunlukla lisan ve lisansüstü eğitim seviyesinde olduğu görülmektedir. Buna göre ankete katılanların %50,8'i lisans, %29,9'ü lisansüstü eğitime sahip iken %14,6'sı ön lisans ve %4'lük oranda çok küçük bir kesim ise lise mezunudur. Ankete katılanların meslek durumları çeşitlilik göstermektedir. %43,7'si öğrenci, %21,5'i akademisyen, %9,8'i memur ve %6,1'i serbest meslek erbabı olduğu belirtmişlerdir. %11,1 oranında ise diğer seçeneğini işaretlemişlerdir. "Diğer" seçeneğinde belirtilen mesleklere bakıldığında en çok iletişim ve pazarlama sektöründe ankete katılım olduğu görülmüştür.Ayrıca ankete katılanlara yaşadıkları şehir de sorulmuş ve 52 farklı şehirden ankete katılım sağlanmıştır. En fazla katılımın olduğu şehirler sırasıyla şu şekildedir: Katılımcıların%22'si İstanbul, %18,6'sı Gümüşhane, %7,7'si Ankara, %6,9'u Manisa, %5,6'sı İzmir, %4,2'si Gaziantep ve %3,3'ü'de Konya'da yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 2. Facebook Durum Güncelleme Sıklığı Dağılımı

	Sayı	**Yüzde**
Güncellemem	52	10,9
Ayda bir kez	196	41,0
Haftada bir kez	134	28,0
Günlük	67	14,0
Günde birkaç kez	29	6,1
Toplam	**478**	**100**

Tablo 2.'de yer alan Facebook durum bildirim güncelleme sıklığına bakıldığında katılımcıların %41'i ayda bir kez, %28'i haftada bir kez, %14'ü günlük ve %6,1'i de günde birkaç kez durum güncellemesi yaptıkları görülmektedir. Ankete katılanların %10,9'u ise durum güncellemesi yapmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3. Son 6 Ayda Durum Güncelleme Sıklığı Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Yapmadım	31	6,5
2-5 kez	133	27,8
6-10 kez	78	16,3
11-15 kez	46	9,6
16-20 kez	36	7,5
21 ve üstü	154	32,2
Toplam	**478**	**100**

Tablo 3.'teki sonuçlardan anlaşılacağı üzere ankete katılanların %32,2'si 21 ve üstü kez, %27,8'i 2-5 kez arası, %16,3'ü 6-10 kez arası, %9,6'sı 11-15 kez arası ve %7,5'i' de 16-20 kez arası son 6 ayda durum güncellemesi yaptıklarını belirtmişlerdir. %6,5'inin ise son 6 ayda hiç durum güncellemesi yapmadıkları görülmektedir.

Tablo 4. Durum Güncelleme Bilgileri Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Link paylaşımı	156	15,5
Yer bildirimi	133	13,2
Duygular-ne yaptığım	128	12,7
Yapılan etkinlikler	113	11,2
Fotoğraf ekleme	299	29,7
Kişi etiketleme	87	8,6
Hepsi	56	5,6
Hiçbir şey	34	3,4
Toplam	**1006**	**100**

Ankete katılanlar "Durumunuzu hangi bilgilerle güncellersiniz" sorusuna birden fazla seçenek işaretleyerek cevap vermişlerdir. Tablo 4.'e göre durum güncelleme de en çok %29,7 ile fotoğraf ekleme, %15,5 ile link paylaşımı ve %13,2 ile yer bildirimi yapılmaktadır. Daha sonra sırasıyla %12,7 ile duygular ve ne yapıldığı, %11,2 ile yapılan etkinlikler ve %8,6 ile de kişi etiketleme yapılmaktadır.

Tablo 5. Durum Güncelleme Konularına Yorum Yapma Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Vefat bilgisi olduğunda	169	13,5
Düğün, nişan vb. durumlar olduğunda	295	23,6
İlişki durumu belirtildiğinde	68	5,4
Terfi ya da başarı durumu olduğunda	232	18,6
Duygu durumu ve ne yapıldığı bildirimi olduğunda	68	5,4
Yer bildirimi olduğunda	38	3,0
Etkinlik bildirimi olduğunda	46	3,7
Link paylaşımı olduğunda	56	4,5

Fotoğraf veya video paylaşımı olduğunda	210	16,8
Kişi etiketleme durumu olduğunda	30	2,4
Durum güncellemelerine asla yorum yapmam	38	3,0
Toplam	**1250**	**100**

Katılımcılar arkadaşlarının yapmış oldukları durum güncelleme konularından hangilerine yorum yaptıkları sorusuna en fazla 3 seçenek işaretleyerek yanıt vermişlerdir. Buna göre yorum yapılan en fazla 3 konu; düğün, nişan vb. durumlar olduğunda (%23,6), terfi ya da başarı durumu olduğunda (%18,6) ve fotoğraf veya video paylaşımı olduğunda (%16,8) bu araştırmada tespit edilmiştir. Bunun yanında %13,5 gibi bir oranla da "vefat bilgisi olduğunda" yorum yapma durumu dikkat çekicidir.

Tablo 6. Durum Güncelleme Konularına Beğeni (Like) Yapma Dağılımı

	Sayı	**Yüzde**
Vefat bilgisi olduğunda	33	2,5
Düğün, nişan vb. durumlar olduğunda	313	23,5
İlişki durumu belirtildiğinde	118	8,9
Terfi ya da başarı durum olduğunda	249	18,7
Duygu durumu ve ne yapıldığı bildirimi olduğunda	89	6,7
Yer bildirimi olduğunda	51	3,8
Etkinlik bildirimi olduğunda	65	4,9
Link paylaşımı olduğunda	69	5,2
Fotoğraf ve video paylaşımı olduğunda	326	24,5
Kişi etiketleme durumu olduğunda	15	1,1
Durum güncellemelerini asla yorum beğenmem	4	0,3
Toplam	**1332**	**100**

Ankete katılanlar arkadaşlarının yapmış oldukları durum güncelleme konularından hangilerini beğendikleri ya da diğer bir ifade ile "like" yaptıkları sorusuna yine en fazla 3 seçenek işaretleyerek cevap vermişlerdir. Böylece beğeni yapılan en fazla 3 konu; fotoğraf ve video paylaşımı olduğunda (%24,5), düğün, nişan vb. durumlar olduğunda (%23,5) ve terfi ya da başarı durumu olduğunda (%18,7) sonucu belirlenmiştir. Bu sonuçların aynı zamanda en fazla yorum yapılan konular olduğu da bir önce tablo da (Tablo 5.) görülmektedir. Buna göre katılımcılar, Facebook'taki durum güncellemeleri bağlamında arkadaşlarıyla en fazla bu konularda bağlantı kurmayı tercih etmektedirler.

Tablo 7. Durum Güncellemesi Benim İçin Önemlidir

	Sayı	**Yüzde**
Kesinlikli katılmıyorum	80	16,7
Katılmıyorum	134	28,0
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	140	29,3
Katılıyorum	106	22,2
Kesinlikle katılıyorum	18	3,8
Toplam	**478**	**100**

Tablo 7.'ye göre ankete katılanların %26'sı Facebook'ta durum güncellemesini önemli buluyorken, %44,7'si önemli bulmamaktadır.

Tablo 8. Arkadaşlarım Tarafından Yapılan Durum Güncellemelerini Okurum

	Sayı	Yüzde
Kesinlikli katılmıyorum	26	5,4
Katılmıyorum	22	4,6
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	133	27,8
Katılıyorum	249	52,1
Kesinlikle katılıyorum	48	10,0
Toplam	**478**	**100**

Tablo 8. değerlendirildiğinde "Arkadaşlarım tarafından yapılan durum güncellemelerini okurum" yargısına katılımcıların %62,'i katıldıklarını ifade ederken, %10'u ise katılmadıklarını belirtmişlerdir. Buna göre ankete katılanların yarısından fazlası arkadaşlarının yapmış oldukları durum güncellemelerini önemsemekte ve okumaktadırlar.

Tablo 9. Durum Güncellemesi İle Arkadaşlarımla Daha İyi İletişim Kurduğumu Düşünüyorum

	Sayı	Yüzde
Kesinlikli katılmıyorum	72	15,1
Katılmıyorum	124	25,9
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	139	29,1
Katılıyorum	132	27,6
Kesinlikle katılıyorum	11	2,3
Toplam	**478**	**100**

Tablo 9.'da görüldüğü gibi ankete katılanların %29,9'u durum güncellemesi ile arkadaşlarıyla daha iyi iletişim kurduklarını düşünüyorken, %41'i ise arkadaşlarıyla daha iyi bir iletişim kurduklarını düşünmemektedirler.

Tablo 10. Arkadaşlarımın Yaptığı Durum Güncellemelerine Yorum Yaptıktan Sonra Yüz Yüze Ya da Telefonla Görüştüğümde de Yorum Yapma İhtiyacı Duyarım

	Sayı	Yüzde
Kesinlikli katılmıyorum	92	19,2
Katılmıyorum	153	32,0
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	114	23,8
Katılıyorum	112	23,4
Kesinlikle katılıyorum	7	1,5
Toplam	**478**	**100**

Tablo 10.'a göre, "Arkadaşlarımın yaptığı durum güncellemelerine yorum yaptıktan sonra yüz yüze ya da telefonla görüştüğümde de yorum yapma ihtiyacı duyarım" yargısına ankete katılanların %24,9'u katılıyorken, %51,2'si bu yargıya katılmamaktadır. Böylece ankete katıların yarısından fazlası arkadaşlarının

Facebook'ta yapmış oldukları durum güncellemelerine yorum yaparak onlarla Facebook üzerinden bağlantıda kalmayı tercih ettikleri söylenebilir.

Tablo 11. Çok Yakın Arkadaşlarım Uzun Süre Durum Güncellemesi Yapmadıklarında Onlarla İlgili Endişe Ederim

	Sayı	Yüzde
Kesinlikli katılmıyorum	160	33,5
Katılmıyorum	171	35,8
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	78	16,3
Katılıyorum	57	11,9
Kesinlikle katılıyorum	12	2,5
Toplam	**478**	**100**

Tablo 11.'e göre "Çok yakın arkadaşlarım uzun süredurum güncellemesi yapmadıklarında onlarla ilgili endişe ederim" yargısına katılımcıların %69,3'ü katılmazken, %14,4'ü ise bu yargıya katıldıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç

Sosyal medyayı televizyon, gazete ve dergi gibi geleneksel medya araçlarından ayıran en önemli özelliği kullanıcıların içerik üretmelerine ve paylaşmalarına olanak sağlamasıdır. Bu bağlamda sosyal medya çift yönlü iletişime imkan veren etkileşimli bir mecradır. İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte sosyal medya platformları, kişilerin birçok kullanıcı ile aynı anda daha fazla bağlantı kurmasına da yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada Facebook kullanıcılarının durum güncellemelerine yapmış oldukları yorum, beğeni ve paylaşım gibi aktivitelerin diğer kullanıcılarla bağlantı kurmalarında nasıl bir rol oynadığı ve bu bağlantının ne şekilde gerçekleştiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğunun 18-40 yaş aralığında, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Araştırmaya katılanların mesleki durumlarında ise akademisyen ve öğrenci ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında meslek durumunda "diğer" seçeneğinde belirtilen mesleklere bakıldığında en çok iletişim ve pazarlama sektöründe ankete katılım olduğu görülmektedir. Meslek durumlarında; akademisyen, öğrenci ve iletişim-pazarlama sektöründe katılımın görülmesi, araştırmacıların Facebook'taki arkadaş gruplarının akademisyen, öğrenci ve iletişim-pazarlama sektöründen olmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Araştırmaya, Türkiye'nin 52 farklı şehrinde katılım olmuştur. En fazla katılımın olduğu şehirler; İstanbul, Gümüşhane, Ankara, Manisa, İzmir, Gaziantep ve Konya'dır.

Araştırmaya katılan Facebook kullanıcılarının durum güncelleme sıklığı farklılık göstermektedir. Katılımcıların birçoğu durum güncellemelerini ayda bir kez yaparken, küçük bir oranda olsa (yüzde on dört) durum güncellemelerini günlük yaptığını belirten kullanıcılar da bulunmaktadır. Bu kişileri aktif Facebook kullanıcısı olarak söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca, ankete katılanların yaklaşık üçte bir son altı ayda durum güncellemesi yaptıklarını belirmişlerdir. Bunun yanında durum güncellemesi yapmadığını ifade eden katılımcılar da bu araştırmada görülmektedir. Bu kişilerin de, Facebook'ta pasif kullanıcı oldukları ve sadece diğer kullanıcıların yapmış oldukları durum güncellemelerini izledikleri veya takip ettikleri söylenebilir.

Durum güncelleme bilgilerini değerlendirdiğimizde, araştırmaya katılan Facebook kullanıcıları en çok fotoğraf ekleme, link paylaşımı ve yer bildirimi hakkında güncellemelerde bulunmaktadırlar. Durum güncelleme konularına yorum ve beğeni (like) yapma konularında ise en fazla yorum ve beğeni yapılan konuların aynı olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanlar, diğer kullanıcıların yapmış oldukları fotoğraf ve video paylaşımı, düğün, nişan vb. durumlar ve terfi ya da başarı gibi durum güncellemelerine diğer konulardan daha fazla yorum ve beğeni yapmaktadırlar.

Araştırmaya katılanların yaklaşık dörtte biri durum güncellemesini önemli buluyorken, yarısından fazlası da arkadaşlarının yapmış oldukları durum güncellemelerini önemsemekte veya okumaktadırlar. Öte yandan katılımcıların yaklaşık üçte biri de durum güncellemesi ile arkadaşlarıyla ile daha iyi bir iletişim kurduğunu belirtmişlerdir. Araştırmada yer alan "Arkadaşlarımın yaptığı durum güncellemelerine yorum yaptıktan sonra yüz yüze ya da telefonla görüştüğümde de yorum yapma ihtiyacı duyarım" ifadesine ankete katılanların yarısı olumsuz görüş bildirmişlerdir. Böylece diğer kullanıcıların yapmış oldukları durum güncellemelerine yorum yapmayı tercih ederek onlarla Facebook üzerinden bağlantıda kalmayı tercih ettikleri söylenebilir. Bunun yanında, "Çok yakın arkadaşlarım uzun süredurum güncellemesi yapmadıklarında onlarla ilgili endişe ederim" ifadesine ankete katılanların çok düşük bir kısmı olumlu tutum göstermektedirler. Buna göre, endişe duyma oranı çok düşük olsa da kimi Facebook kullanıcıları arkadaşları uzun süredurum güncellemesi yapmadıkları zaman onlarla bağlantılarının koptuğunu ve endişeye kapıldıkları ifade edilebilir.

Facebook durum güncellemesi ile bireyler hayatlarındaki önemli gelişmeleri, duygu durumlarını, ne hissettikleri gibi günlük yaşamlarına ait birçok paylaşımda bulunmanın yanı sıra bilgi fotoğraf ve video paylaşımı yaparak ta diğer bireylerle bağlantı da kalabilmektedirler. Facebook kullanıcıları kendi paylaşımlarının yanı sıra arkadaşlarının da yapmış oldukları durum güncellemelerine yorum ve beğeni yaparak onlara bağlantıda olduklarını göstermektedirler.

Kaynakça

Chayko, Mary, (2014), Techno-social Life: The Internet, Digital Technology, and Social Connectedness, Sociology Compass 8/7 p.976–991.

Grieve, Rachel; Witteveen, Kate; Tolan, G. Anne; Marrington Jessica, (2013), Face-to-face or Facebook: Can Social Connectedness be Derived online?,Computers in Human Behavior 29, p.604–609.

Köbler, Felix; Riedl, Christoph; Vetter, Celine; Leimeister, Jan Marco; Kremar, Helmut (2010), Social Connectedness on Facebook – An Explorative Study on Status Message Usage, Roceedings of the Sixteenth Americas Conference on Information Systems, Lima, Peru, August 12-15, p.1-11.

Pettigrew, Jonathan,(2009),Text Messaging and Connectedness Within Close Interpersonal Relationships , Marriage&Family Review, 45: p.697–716.

Westerman David; Spence Patric R.; Heide, Brandon Van Der, (2012), A Social Network as Information: The Effect of System Generated Reports of Connectedness on Credibility on Twitter Computers in Human Behavior 28, p.199–206.

Whitlock Janis; Wyman Peter A.; Moore Sarah R., (2014), Connectedness and Suicide Prevention in Adolescents: Pathways and Implications, Suicide and Life-Threatening Behavior 44,3, p.1-27.

IJsselsteijn, Wijnand; Baren,Joyvan; Lanen, Froukjevan (2014), Staying in Touch Social Presence and Connectedness Through Synchronous and Asynchronous Communication Media,In: Proceedings of The International Conference on Human-Computer Interaction HCI'03 p.1-21.

http://www.socialreport.msd.govt.nz/social-connectedness, Erişim Tarihi: 08.10.2016

en.oxforddictionaries.com, Erşimi Tarihi: 08.10.2016

KURUMSAL YÖNETIM VE MUHASEBE BILGI SISTEMI İLIŞKISI

Yrd. Doç. Dr. Mustafa DOĞAN
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü

Özet
Şirketler, kendi başlarına üretime elverişli olmayan tasarrufları bir araya getirerek kalabalık insan toplulukları için mal ve hizmet üretirler, şirket faaliyetlerinden doğan kârı ortaklarına dağıtarak refahın topluma yayılmasını sağlarlar. Şirketlerin önemi, "küreselleşme" adı verilen süreçte daha da artmıştır. Kurumsal yönetime olan ilginin temelinde birbiriyle yakın ilişkili olan kapitalizmin yayılmasının, özel sektörün artan öneminin, şirketlerin büyümelerinin ve tanınmış bazı şirketlerde yaşanan suiistimallerin payı büyüktür.
İşletmenin dili olarak da nitelendirilen muhasebe, işletme sahipleri, yöneticileri, çalışanları, tedarikçileri, müşterileri, finansman sağlayanları gibi gerek işletme içinde yer alan, gerekse işletme dışındaki çeşitli menfaat sahiplerinin işletme hakkında alacakları kararlarda önemli bir yere sahiptir. Finansal nitelikteki işlemlere ilişkin verileri işleyerek finansal bilgi kullanıcısı çeşitli menfaat sahiplerinin ihtiyaç duyduğu anlamlı, doğru ve güvenilir bilgileri üreten ve raporlayan muhasebe bilgi sistemi, bilgi asimetrisini azaltmakta, böylece temsil sorununun en aza indirilmesine de katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Muhasebe, Muhasebe Bilgi Sistemi

Abstract
Corporations bring together the savings which are not enough for producing individually, produce goods and services for the crowds of people, make spread the wealth to the community by distributing the profits of the company to shareholders. The importance of the company, "globalization" has increased further process called. The interest of the corporate governance on the basis of the spread of capitalism is closely associated with each other, the increasing importance of the private sector, and abuses in some of these companies are large and well-known companies.
Accounting, which defined as business language, business owners, managers, employees, suppliers, customers, included within operating requirements, such as providing financing, will get about the business of the various stakeholders outside the company as well as has an important place in the decision. Accounting information system, which produces accurate and reliable financial information by processing data in financial characteristics for the needs of various stakeholders, reduces the information asymmetry, so that also contributes to minimizing the agency problem.
Keywords: Corporate Governance, Accounting, Accounting Information System

Giriş
Toplumsal hayatta şirketlerin sahip olduğu önem çok büyüktür. Şirketler, kendi başlarına üretime elverişli olmayan tasarrufları bir araya getirerek, ölçek ekonomilerinden de yararlanarak daha düşük maliyetle kalabalık insan toplulukları için mal ve hizmet üretirler, şirket faaliyetlerinden doğan kârı ortaklarına dağıtarak refahın

topluma yayılmasına katkı sağlarlar. Şirketlerin önemi, "küreselleşme" adı verilen ve 1990'lı yıllardan itibaren hızlanan paranın, malların, hizmetlerin, bilginin, fikirlerin, kültürlerin ve dünya görüşlerinin hızlı ve sürekli biçimde değişimini sağlayan süreçte (Öymen, 2000:26) daha da artmıştır. Bu süreçte kurumsal yönetime olan ilgi de artmıştır. Bu ilginin temelinde birbiriyle yakın ilişkili olan kapitalizmin yayılmasının, özel sektörün artan öneminin, ve şirketlerin büyümelerinin payı büyüktür. Tanınmış halka açık bazı şirketlerde yaşanan suiistimaller 1990'lı yıllardan itibaren kurumsal yönetim dünya çapında dikkat çeken bir konu haline gelmesine neden olmuştur. Bu suiistimaller arasında en bilineni, 2001 yılında ortaya çıkan, büyük ekonomik kayıplara ve çalkantılara neden olan Enron skandalıdır.

Temsil Sorunu

Şahıs işletmelerinin ve küçük sermayeli şirketlerin gelişen ekonomi ve artan nüfus karşısında talebi karşılamakta yetersiz kalması sonucunda bireysel tasarrufların bir araya getirilerek ortaklıklar kurulmasına neden olmuştur. Sanayi devrimi ile birlikte demiryolları gibi büyük miktarda sermaye gerektiren yatırımların artması ile birlikte, çok sayıda tasarruf sahibinin birikimleri ile şirketler kurulmuş ve bu şirketler profesyonel yöneticiler tarafından yönetilmeye başlamıştır. Demiryolu çağı, sermayesi milyonlarla ifade edilen rakamlara ulaşan şirketlerin ortaya çıkmasını sağladığı gibi, bu şirketlerin finansal kaynak bulma sorunu ile birlikte, tasarruflarını kullandığı kesimlerin de hileli davranışlara karşı korunması sorununu da doğurdu. Bu dönemde başlayan ve yirminci yüzyıla da yayılan dönemdeki finansal kargaşa, yaklaşık 150 yıllık bir süreçte finansal tabloların sürekli gelişerek günümüzdeki biçimini almasını da sağlamıştır (Akdoğan ve Tenker, 2007:6).

Temsil sorunu, şirket yöneticileri ile şirketin ortakları arasında ortaya çıkan menfaat çatışmasıdır. Temsil sorununun yaşandığı işletmelerde ortaklar, şirket yönetimini yöneticilere devretmişlerdir. Çeşitli nedenlerle yöneticiler ile ortakların beklentileri arasındaki farklılıklar nedeniyle çıkar çatışmaları temsil sorununa neden olur (Sayılgan, 2013: 14).

Bilgi Asimetrisi

Ticari ilişki içerisinde bulunan taraflardan birinin diğer(ler)ine göre daha fazla bilgiye sahip olmasının neden olduğu güç dengesizliğini ifade etmek için kullanılan bilgi asimetrisi, kurumsal yönetim bağlamında yöneticilerin, diğer menfaat sahiplerine göre şirket hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasının temsil sorununu derinleştirmesini açıklamakta yararlanılan önemli bir kavramdır. Buna göre yöneticiler, diğer menfaat sahiplerinden daha fazla bilgiye sahip olmalarının avantajından yararlanarak karar almakta ve menfaat sahiplerini kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirebilmektedir.

Kurumsal Yönetim

Kurumsal yönetim, geniş anlamda modern yaşamda insanların bir amaca ulaşmak için oluşturduğu herhangi bir kurumun yönetiminin düzenlenmesidir (TÜSİAD, 2002:9). Dar anlamda kurumsal yönetim, şirketin yönetilme ve kontrol edilme sistemidir. Bu genel çerçeve içerisinde kurumsal yönetim, politikaların hangi kurullar tarafından belirleneceğini ve denetleneceğini, şirketin gelişmesinin ve faaliyetlerin sonuçlarının hissedarlar adına nasıl izlenip raporlanacağını ifade etmektedir (Cadbury Committee, 1992:15).

Kurumsal yönetim, şirketlerin idaresinde ve faaliyetlerinde kâr elde etme ve pay sahiplerine dağıtma ana unsuru ve amacını taşıyan geleneksel yapılarının yanında,

gerek hissedarların gerekse yöneticilerin çıkarlarını gözeten, aynı zamanda ortaklık çalışanları, müşteriler, alacaklılar, fon sağlayanlar ve devlet gibi diğer çıkar sahiplerinin haklarının da önemsendiği bir anlayıştır (OECD, 1998:27).

Kurumsal yönetim, temsil sorunu yaşanan şirketlerde görülen çıkar çatışmalarını en aza indirme ve adil bir şirket yapısı oluşturma süreci olarak da tanımlanabilir. Çıkar çatışması şirket sahipliği ile şirketin ürettiği refahın paylaşımı üzerindeki kontrolün birbirinden ayrılmasından ortaya çıkmıştır (Jensen ve Meckling, 1976). Temsil sorunu olmayan, dolayısıyla çıkar çatışması olmayan bir şirkette kurumsal yönetime gerek de yoktur (Hart, 1995:678). Temsil sorunu açısından kurumsal yönetimi tanımlamak gerekirse kurumsal yönetim, şirketlere finansal kaynak sağlayanların, yaptıkları yatırımın geri dönüşünü garanti altına alma çabalarıdır (Schleifer ve Vishny, 1997:737). Yatırımcılar, sermayenin şirket yöneticileri tarafından hileli biçimde veya yanlış yatırımlarla tüketilmemesini, kısacası yöneticilerin kontrol altında tutulabilmesini güvence altına almak zorundadırlar. Temsil sorunu ile ilişkili olarak kurumsal yönetimin, şirket içindeki yöneticiler ve çalışanlar ile şirketle çıkar ilişkisi içerisinde olan diğer tüm kesimler arasında denge arayışları olduğu söylenebilir.

Kurumsal yönetimin işletme içi ilişkileri düzenlemeye yönelik iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; yöneticilerin ve büyük pay sahiplerinin, küçük pay sahiplerini aldatmalarını engelleyerek işletmelerin değeri konusunda güvenilir bilgiye sahip olmalarını sağlamak, ikincisi ise yöneticilerin bireysel amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmak yerine işletmelerin değerini maksimize etmeye çalışmalarını sağlamaktır (Bushman ve Smith, 2003:65). Bu temel amaçların gerçekleştirilmesinde işletmenin finansal durumunun ve faaliyet sonuçlarının doğru ve güvenilir biçimde aktaracak bir muhasebe bilgi sisteminin önemli payı vardır. Doğru ve güvenilir biçimde işleyen bir muhasebe bilgi sisteminin varlığı ile, işletmelerde hata, hile ve usulsüzlüklerin önüne geçilmesi mümkündür.

İşletmelerin büyüyüp gelişmelerinin bir sonucu olarak, içinde faaliyetlerini sürdürdüğü toplumu oluşturan çeşitli çıkar grubu ile ticari ve finansal ilişkileri artar. Toplumun yararlanması için mal ve hizmet üreten işletme, bir yandan istihdam sağlayarak toplumun refahının artmasına katkı sağlarken, diğer yandan topluma ait kaynakları kullanmaktadır. Bu bakış açısıyla kurumsal yönetim, işletme dışına da taşan, işletme ile toplum ilişkilerini düzenlemeye yönelik sistemler bütünü olarak da tanımlanabilir. İşletmeler dünya pazarlarına açıldıkça, işletmeler birden fazla toplumun yasal düzenlemelerine, toplumsal kurallarına ve duyarlılıklarına uygun faaliyet göstermek ve hesap vermek zorunda kalmaktadır. Çok uluslu şirketlerin faaliyetlerindeki artışla birlikte uluslararası finansal raporlama ve denetim standartları gibi uluslararası ortak bir işletme dilinin yaygınlaştırılmasına katkı sağlayan çabaların artmasıyla birlikte kurumsal yönetim, küresel ölçekte bir sistemler bütünü oluşturma çabası olarak da görülebilir.

Kurumsal Yönetim İlkeleri

Kurumsal yönetim uygulamaları, şirketin kendine has özelliklerinden ve şirketin faaliyetlerini sürdürdüğü ülkedeki yasal düzenlemelerden dolayı farklılıklar gösterse de, kurumsal yönetim uygulamalarının dayandığı temel ilkeler vardır. Bu ilkeler adil davranma (fairness), şeffaflık (transparency), hesap verebilirlik (accountability) ve sorumluluk (responsibility) olarak sayılabilir.

Adil davranma ilkesi, şirket yöneticilerinin alınacak kararlardan etkilenecek tüm kesimlere eşit uzaklıkta olmasını ve sadece belirli bir kesimin değil, şirketin varlığını sürdürmesi için gerekli tüm çıkar sahiplerinin haklarının gözetilmesini ve bu yolla

çıkar çatışmalarının azaltılmasını ifade etmektedir.
Şeffaflık ilkesi, ticari sır niteliğindeki bilgiler hariç, şirket ile ilgili finansal ve finansal olmayan bilgilerin, zamanında, doğru, eksiksiz, anlaşılabilir, yorumlanabilir, düşük maliyetle ve kolay erişilebilir bir şekilde kamuya duyurulmasıdır.
Hesap verebilirlik ilkesi, karar veren ve kararları uygulayanların verdikleri kararları ve yaptıkları faaliyetleri gerekçelendirebilmelerini ve bu faaliyetlerin sonuçlarından sorumlu olmaları, eylem ve işlemlerinin sonuçlarının sorumluluğunu kabullenmeleri ve başta hissedarlar olmak üzere, tüm çıkar sahiplerinin şirket yönetiminin aldığı kararları ve yapılan faaliyetleri sorgulayabilmesidir.
Sorumluluk ilkesi, şirket yönetiminin şirket adına yaptığı tüm faaliyetlerinin mevzuata, şirket esas sözleşmesine ve şirket içi düzenlemelere uygunluğunu ve bunun denetlenmesini ifade etmektedir (SPK, 2005:3).

Muhasebe Bilgi Sistemi

Günümüzde pek çok işletmede işletme sahipleri ile yöneticiler aynı kişiler değildir. Bu nedenle yöneticilerin emrine verilen kaynakların ne etkinlikte ve nerelerde değerlendirildiğinin işletme sahipleri tarafından bilinmesi önem taşır. İşletme sahipleri ve yöneticileri arasındaki temsil sorununun azaltılmasında finansal bilgilerin önemli rolü vardır. Bunun yanında, işletme ile çıkar ilişkisi içerisinde bulunan çalışanlar, borç verenler, işletmenin ihraç ettiği finansal araçlara yatırım yapanlar veya yapmak isteyenler gibi diğer menfaat sahiplerinin de işletmeye ilişkin finansal bilgilere ihtiyaç duyacakları açıktır. Bu bilgi ihtiyacı nedeniyle kurumsal yönetim sistemi, güçlü bir finansal bilgi ve raporlama sistemine dayanmak zorundadır (Aysan, 2007:19).
Etkili bir kurumsal yönetim, iyi tasarlanmış bir muhasebe sistemini ve etkili bir finansal raporlama sistemini gerektirmektedir. Bilişim teknolojilerindeki ilerlemeler, finansal raporlama üzerinde değişikliklere neden olmaktadır (Baker ve Wallage, 2000:174).
Bilgi sistemi, planlama, kontrol, analiz ve karar verme amaçları için verileri toplayan, işleyen, saklayan ve ortaya çıkan bilgiyi çıktı olarak yayan ilişkili unsurlar bütünü olarak tanımlanabilir (Stair, 1997:11). Bir bilgi sisteminin işlevi; planlama, kontrol ve karar desteği için verileri toplamak, işlemek, kaydetmek, dönüştürmek ve yaymaktır. Bilgi sisteminin amacı, güvenilir bilgiyi gereken yer ve zamanda teslim edebilmektir. Bilgi sistemi, iç ve dış çevreden verileri toplayan, işleyen, saklayan ve diğer sistemlere raporlar halinde ileten alt sistemdir (Moscove et al, 1990:4-5).
1980'li yıllardan itibaren kişisel bilgisayarların kullanımının yaygınlaşması ve fiyatlarının da işletmelerin satın alabilecekleri düzeylere inmesi ile birlikte, daha önce toplanması, kaydedilmesi ve işlenmesi mümkün olmayan miktarlarda veri, işlenebilir, arşivlenebilir, analiz edilebilir ve raporlanabilir hale gelmiştir. İşletmelerde bilgisayar kullanımının başladığı bu dönemde, bilgisayarın ilk kullanıldığı birim de genellikle muhasebe birimidir.
Muhasebe bilgi sistemi, karar verme, koordinasyon, kontrol ve analiz gibi yönetim fonksiyonlarını desteklemek amacıyla verileri toplamak, işlemek, depolamak ve yöneticiler ihtiyaç duyduğunda gerekli bilgileri kullanıma sunmak için oluşturulan yönetim bilgi sisteminin bir parçasıdır. Belirlenen amaçlara ulaşabilmek için malî karakterdeki işletme faaliyetlerini kaydetme, analiz etme ve yönetime karar vermekte ve sorunların çözümünde yardımcı olma işlevini yerine getiren muhasebe bilgi sistemi, para ile ifade edilebilen verileri işleyerek işletme içindeki ve dışındaki bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu doğru ve güvenilir bilgileri üretmek amacıyla dönüştüren, ortaya çıkan bilgileri raporlar haline getiren, gerektiği zaman yeniden

kullanmak üzere depolayan bir bilgi sistemidir. Muhasebe bilgi sisteminin girdisi mali nitelikli işlemlere ilişkin belgeler, çıktısı ise finansal raporlardır.
Muhasebe tanımlarında muhasebenin temel işlevlerinin, verilerin toplanması, kaydedilmesi, sınıflandırılması, raporlanması, analiz edilmesi ve yorumlanması olarak sayıldığı görülmektedir (Koç Yalkın, 2013:1). Muhasebenin tüm finansal işlemlere ilişkin topladığı veri yığınının yorumlanması güçtür. Bu verilerin yorumlanabilmesi için sınıflandırılması ve çeşitli veriler arasında ilişkiler kurularak özetlenmesi şarttır. Bu süreç sonunda ortaya çıkan finansal raporlar, muhasebe bilgisinden yararlanarak karar alıcıların bilgi ihtiyaçlarını karşılamak üzere hazırlanırlar.
Bir bilgi sistemi olarak muhasebe, giderek büyüyen ve karmaşık hale gelen işletmelerde kendisinden beklenen işleve bağlı olarak değişen beklentilere göre şekillendirilir. Bazı işletmelerde muhasebe sistemi, yasal düzenlemelerin karşılanmasına yeterli düzeyde bilgi üretecek biçimde kurulurken, bazı işletmelerde ise işletme ile ilgili olan tüm grupların bilgi ihtiyacını karşılayacak düzeyde geniş kurgulanır.
Muhasebe bilgileri:

- Yönetim aracıdır: Bilginin yönetimi yönlendiren temel güç olması nedeniyle, yeterli ve sürekli bilgi akışı olmadan yönetimin doğru kararlar alması mümkün değildir (Garrison ve Noreen, 1994:12). Muhasebe bilgisi, yatırım, tedarik, üretim, satış ve finansman kararlarının alınmasında, işletmenin geleceğine ilişkin tahminlerde bulunulmasında yardımcı olur ve planlamaya katkıda bulunur.
- Denetim aracıdır: İşletme yönetiminin başarısının değerlendirilmesini ve yönetimin denetlenmesini sağladığından, muhasebe, işletme sahipleri için de bir denetim aracıdır.
- Bilgi aracıdır: Gerçekleşen işlemleri kaydederek yazılı bellek olma görevini yerine getirir. Ayrıca, ürettiği raporlar ile çok geniş bir kesime işletme hakkında yararlı bilgiler sağlar (Sevilengül, 2014:11).

İşletme ile ilgili olan grupların, işletmenin paydaşlarının işletme hakkında bilgi sahibi olmak için başvuracakları en önemli kaynak, muhasebe verileridir. Muhasebe aynı zamanda işletmenin dili olarak da tanımlanmaktadır (Koç Yalkın, 2013:5; Sevilengül, 2014:6). İşletmenin paydaşları, işletme ile ilgili alacakları kararlarda muhasebe verilerinden yararlanmak zorundadırlar.
Muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilen verilerden yararlanan bilgi kullanıcılarını işletme ile olan irtibatlarına göre iki kısma ayırarak incelemek mümkündür. Birinci kısımda, işletmenin içerisinde yer alan bilgi kullanıcıları yer alırlar. İşletmenin içerisinde yer alan bilgi kullanıcılarının görece herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaksızın her türlü finansal bilgiye erişebilecekleri varsayılır. İşletme içi bilgi kullanıcıları muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilen bilgileri ekonomik birimlerin faaliyetlerinin planlanmasında ve yürütülmesinde kullanırlar. İkinci kısımda ise işletme dışında olmakla birlikte, işletme ile ilgili alacakları kararlarda işletmenin muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilip kamuya açıklanan verilerden yararlanmak durumunda olan işletme dışı bilgi kullanıcıları yer alır. İşletme dışı bilgi kullanıcıları belli kısıtlamalara tabi olarak birbirinden çok farklı nedenlerle finansal bilgi talebinde bulunurlar.

Bilgi Kullanıcıları

Muhasebe bilgi sistemi, muhasebe bilgisine ihtiyaç duyan çeşitli kesimlerin bilgi ihtiyacını karşılamak amacıyla çeşitli alt sistemler biçiminde yapılandırılır. Muhasebe bilgi sistemi, finansal muhasebe bilgi sistemi ve yönetim muhasebe bilgi sistemi olmak üzere önemli iki alt sistem biçiminde yapılandırılabilir. Finansal muhasebe bilgi

sistemi hem işletme dışı, hem de işletme içi bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu bilgileri sağlarken, yönetim muhasebe bilgi sistemi işletme içi bilgi kullanıcılarına, özellikle de işletme yönetimine bilgi sağlar. Yönetim muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilen bilgilerin bir kısmı işletme dışı bilgi kullanıcılarına açıklanamayacak mahrem bilgilerdir. İşletme içi bilgi kullanıcılarının işletme dışı bilgi kullanıcılarına göre herhangi bir kısıtlamaya tâbi olmaksızın işletme içindeki tüm belgelere erişebilme imkanına sahip olmasının kurumsal yönetim açısından kaçınılmaz olarak bilgi asimetrisine neden olsa da, finansal raporların menfaat sahiplerine sunulması ve gönüllü kamuyu aydınlatma, bilgi asimetrisinin azaltılmasını sağlamaktadır.

Sonuç

Kurumsal yönetim, şirketlerin en yüksek performansın göstermesini, kârlı ve rekabetçi olabilmelerini, uzun vadede ortakların refahının en yüksek düzeyde gerçekleşmesini, tüm menfaat sahiplerine karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmesini amaçlamaktadır. İşletmenin finansal durumunu, finansal performansını ve finansal durumundaki değişimi gerçeğe uygun biçimde sunan finansal raporları üreten muhasebe bilgi sistemi, tüm menfaat sahiplerinin bilgi ihtiyaçlarını karşılayarak kurumsal yönetimin amaçlarına ulaşmasında önemli bir role sahiptir.

Kaynakça

AKDOĞAN, Nalan, Nejat TENKER, (2007), Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri, 11. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

AYSAN, Mustafa A., (2007), "**Muhasebe ve Kurumsal Yönetim**", Muhasebe ve Finansman Dergisi, sayı 35.

BAKER C. Richard, Philip WALLAGE, (2000), "**The Future of Financial Reporting in Europe: Its Role in Corporate Governance**", The International Journal of Accounting, cilt 35, sayı 2.

BUSHMAN Robert, Abbie J. SMITH, (2003) "Transparency, Financial Accounting Information And Corporate Governance", Economic Policy Review, Vol: 9, Issue: 1.

CADBURY Sir Adrian, ve diğerleri, (1992), "**The Financial Aspects of Corporate Governance**", The Committee on the Financial Aspects of Corporate Governance and Gee and Co. Ltd., Londra.

GARRISON, Ray H. Eric W. NOREEN, (1994), Managerial Accounting: Concepts for Planning, Control, Decision Making, 7th Edition, Richard D. Irwin, Inc., USA.

HART Oliver D., (1995), "**Corporate Governance: Some Theory and Implications**", The Economic Journal, cilt 105, sayı 430.

JENSEN Michael C., William H. MECKLING, (1976), "**Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure**", Journal of Financial Economics, cilt 3, sayı 4.

KOÇ YALKIN, Yüksel, (2013), Genel Muhasebe, 19. Basım, Nobel Yayınevi, Ankara.

MOSCOVE, Stephen A., Mark G. SIMKIN, Nancy A. BAGRANOFF, (1990), Accounting Information Systems: Concepts and Practice for Effective Decision Making, 4th Edition, John Wiley & Sons Inc., USA.

OECD Business Sector Advisory Group on Corporate Governance (Ira M. Millstein, Michel Albert, Sir Adrian Cadbury, Robert E. Denham, Dieter Feddersen, Nobuo Tateisi), (1998), "**Corporate Governance: Improving Competitiveness and**

Access to Capital in Global Markets", OECD Yayınları, Paris.
ÖYMEN Onur, (2000), "**Geleceği Yakalamak**", Remzi Kitabevi, İstanbul.
SAYILGAN, Güven, (2013), İşletme Finansmanı, Turhan Kitabevi, Ankara.
Sermaye Piyasası Kurulu, (2005), "**Kurumsal Yönetim İlkeleri**", Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara.
SEVİLENGÜL, Orhan, (2014), Genel Muhasebe, 17. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
SHLEIFER Andrei, Robert W. VISHNY, (1997), "**A Survey of Corporate Governance**", The Journal of Finance, cilt 52, sayı 2.
STAIR, Ralph M., (1997), An Introduction to Information Systems, Course Technology Inc., USA.
TÜSİAD, (2002), "**Kurumsal Yönetim En İyi Uygulama Kodu: Yönetim Kurulunun Yapısı ve İşleyişi**", TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2002-12-336, İstanbul.

ROMANYA TULÇA İLİ BABADAĞ İLÇESİ TÜRK AĞIZLARINDA DİL UYUMSUZLUĞU

Doç. Dr. Özlem Demirel DÖNMEZ

İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Türkçenin tarihi dönemlerinden itibaren kuvvetli olan dil uyumunun bazı Türk lehçe ve ağızlarında bozulduğu görülmektedir. Bu bozulma araştırmacılar tarafından genellikle dil dışı sebeplere bağlanarak açıklanmakla beraber bu konuda çok ayrıntılı incelemeler yapılmamıştır. Bu çalışmada, Babadağ Türk ağızlarındaki dil uyumsuzluğu üzerinde durulmaktadır. Konu olarak bu ağız bölgesinin seçilmesinin sebebi Dobruca bölgesi Türk ağızlarında uyumun zayıf oluşudur. Bu bölgeye ait ağız malzemesine baktığımızda uyumu bozan özellikleri açıkça görmek mümkündür. Uyumu bozan faktörler arasında eklerdeki uyumsuzluk ve ı / i değişmeleri önemlidir. Çalışmanın malzemesini, 2013 yılında Romanya'nın Tulça İline bağlı Babadağ İlçesine yapmış olduğumuz TİKA destekli araştırmamızda elde ettiğimiz derleme metinleri oluşturmaktadır. Bu çalışmanın, standart Türkçede kuvvetli olan dil uyumunun ağızlarda neden zayıflık gösterdiği konusunda aydınlatıcı ve faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Dobruca, Babadağ, Kalınlık, İncelik, Uyum.

DISHARMONY IN TURKISH DIALECTS IN ROMANIA TULÇA CITY BABADAG DISTRICT

Abstract

The strong language harmony of Turkish since the historical periods has been observed to deteriorate in some Turkish dialects. There has not been very detailed research conducted by the researchers on this deterioration although there has been some explanations excluding linguistic reasons. In this study, language disharmony in Babadag Turkish dialects has been investigated. The reason why this district is chosen as a subject of the study is that there is a weak harmony in Dobruca district Turkish dialects. When the dialect material belonging to this district is evaluated, it is easy to see clearly what spoils this harmony. Among the factors spoiling the harmony, the mismatch between the affixes and ı / i changes can be seen. The samples of this study is composed of the compilation of texts collected in Romania Tulca city Babadag

district in 2013 with TIKA support. This study is believed to be effective and enlightening in explaining the reasons why the strong harmony in standard Turkish shows weakness in the dialects.

Keywords: Dobruca, Babadag, Backness, Frontness, Harmony

Giriş

Türkçenin ünlülerinin ön ve art olmak üzere çıkış yeri bakımından uyumunu ifade etmek üzere, dil uyumu, kalınlık incelik uyumu, büyük ünlü uyumu, önlük artlık uyumu gibi birden fazla terim kullanılmaktadır. Bu terimlerin kullanımında bir standart olmayıp tercihe göre değişmektedir. Bu çalışmada, uyumun zayıfladığı veya kaybolduğu durumu tam olarak karşılayan farklı bir terim olmadığından, kalınlık incelik uyumsuzluğu, büyük ünlü uyumsuzluğu, önlük artlık uyumsuzluğu yerine söyleyiş kolaylığından dolayı, "dil uyumsuzluğu" terimi tercih edilmiştir. Dil uyumu, kalın ve ince ünlülerin ilerleyici benzeşme sonucu birbirine benzemesiyle oluşan bir ses hadisesi olup Türkçenin tarihi dönemlerinden itibaren kuvvetlidir.

Orhon Türkçesi döneminde uyum kuvvetli olmakla birlikte, *yazıtlarda herhangi bir hecesindeki düz-dar artdamak ünlüsünün incelmesi sonucu uyumundan çıkmış bazı sözcükler vardır. İncelme hadisesi sonucu, 1. teklik kişi istek ekinin (ayıt-ayin, ıdma-yin), 3. kişi iyelik ekinin (kulak-in, sab-in) ve geçmiş zaman sıfat-fiilinin (taşıkmiş, sakınmiş) uyumdan uzaklaştığı örnekler görülmektedir.*[1]

Uygur Türkçesinde, Türkçe kelimelerde uyum sağlam olup kelimenin dışına sarkmaz, kök ve eklere tatbik edilir.[2] *Yabancı asıllı kelimelerin ünlü uyumuna girişinde ise bir tutarlılık yoktur.*[3]

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte kullanılmaya başlanan, kalın ve ince ünlüleri gösteren farklı işaretlerin bulunmadığı Arap alfabesiyle birlikte, dil uyumunu tespit etmek önceki dönemlere nispeten güçleşir. Ünsüzlere dayanarak tespit edilebilen uyum, Arap harfli ilk metinleri gördüğümüz *Karahanlı Türkçesi döneminde Türkçe kökenli kelimelerde tamdır. Alıntı kelimelerde ise ince ünlülü kelime tabanlarına kalın ünlülü eklerin gelerek uyumun bozulması dikkat çeker.*[4]

Harezm ve Çağatay Türkçesi'nde de Türkçe kelimelerde uyumun tam olmasına karşılık alıntı kelimelerde genellikle kalın sıradan eklerin tercih edildiği görülür.[5]

Kıpçak Türkçesinde ise, kalın tabanlara ince ünlülü, ince tabanlara da kalın ünlülü eklerin geldiği durumlarda uyumdan uzaklaşan örneklere rastlanır.[6]

Tarihi Türk lehçelerinde dil uyumunun genel olarak kuvvetli olduğu sadece alıntı sözcüklerde zayıfladığı görülmektedir. Ancak Çağdaş Türk lehçelerinde bu durum değişmektedir. Bilindiği gibi Özbek ve Yeni Uygur Türkçesinde dil uyumu bozulmaktadır.

---

[1] Talat Tekin (2003): **Orhon Türkçesi Grameri**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, İstanbul, s.51-53.
[2] A. Von Gabain (2000): **Eski Türkçenin Grameri**, Çeviren: Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara, s. 41-42.
[3] Kemal Eraslan (2012): **Eski Uygur Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, s. 71.
[4] Mustafa Argunşah, Gülden Sağol Yüksekkaya (2012): **Karahanlıca Harezmce Kıpçakça Dersleri**, Kesit Yayınları, İstanbul, s. 54.
[5] Recep Toparlı (1998): **Harezm Türkçesi**, Dilek Matbaacılık, Sivas, s. 24. ; Janos Eckmann (2013): **Çağatayca El Kitabı**, Çeviren: Günay Karaağaç, Kesit Yayınları İstanbul, s. 27-28.
[6] Bkz. Mustafa Argunşah, Gülden Sağol Yüksekkaya (2012): **age.**, s. 318.

Gerek Özbek gerekse Yeni Uygur Türkçesinde bu durumun en belirgin sebebi i'leşme hadisesidir.[7] Bu i'leşme hadisesinin sebebi ise, *Karluk-Uygur grubunda bulunan Özbek, Sarı Uygur, Yeni Uygur ve Salar lehçelerinde ı'nın mevcut olmayıp, kalın ı ünlüsünün ince i veya e'ye dönmesidir.*[8]

Türk lehçelerinde uyumun bozulması hadisesi genellikle dil dışı sebeplerle açıklanmakta ve Türk lehçelerinin konuşulduğu coğrafyalarda izlenen dil politikalarına bağlanmaktadır. Hudayberdiyev, Özbek edebi dilindeki ahenkliliğin yok olmasının sebebini 1030'ların başında kuvvetlenen totoliter sisteme bağlamaktadır. Daha önceleri Özbek Türkçesinde ahenklilik taraftarı olan mahalli âlimlerin bile bu tarihten itibaren fikir değiştirdiğini ve Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi İcra Komitesi'nin 13 Mart 1934'teki kararından sonra Özbek edebi yazı diline ahenkliliğin aksettirilmediğini ifade etmektedir.[9]

Özbek Türkçesi dil uyumunu ele aldığı makalesinde Yusuf Avcı, Günümüzde bir çeşit geçiş dönemi yaşayan Özbek Türkçesinin, Türk dilinin genel bir kuralı olan ve Çağatayca döneminde varlığı bilinen ses uyumlarına uyulacak şekilde imlasının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.[10]

Sarı Uygurca'nın da dil uyumu konusunda bir geçiş dönemi yaşadığını, Saadet Çağatay'ın şu ifadeleri göstermektedir: "Sarı Uygurlarda dil bakımından en dikkat çeken olaylardan biri vokal ahenginin bozulmuş olmasıdır. Birçok kelime ve fiil kökleri hem kalın hem ince vokalle söylenebilmektedir. Her iki şeklin de, aynı zamanda konuşuluyor olması bu olayın henüz tamamlanmadığını göstermektedir."[11]

Anadolu ağızlarında dil uyumu ağız bölgelerinin belirlenmesi açısından önemli bir özellik olup, bazı ağız bölgelerinde gerek eklerde gerekse çok heceli kelimelerde görülen ünlü kalınlaşmaları veya incelmeleri dil uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır.

Çalışmanın Metodolojisi

Bu çalışmada derleme, deşifre, kayıt, tespit ve sınıflandırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Romanya'nın Tulça İline bağlı Babadağ İlçesinde yapılan derleme sonucu elde edilen ses kayıtları deşifre edilerek yazıya geçirilmiş, yazılı metinden dil uyumunu bozan örnekler tespit edilerek kendi içerisinde tasnif edilmiştir.

2013 yılında Babadağ'a düzenlediğimiz araştırma gezisinde ilçedeki Türklerle on gün boyunca görüşülerek mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlarda dil özelliklerini doğru yansıtması açısından özellikle Romence bilmeyen belli bir yaşın üzerindeki kişiler tercih edilmiştir. Daha sonra elde edilen ses kayıtları defalarca dinlenerek yazıya geçirilmiştir. Yazılı metinde dil uyumsuzluğunun bazı kök ve eklerde karakteristik olarak tekrar edilmesi dikkat çekmiş ve bu konu çalışılmaya karar verilmiştir. Sonrasında uyumu bozan örnekler tespit edilerek, kök ve eklerdeki uyumsuzluğa göre iki ana başlık altında sınıflandırılmıştır.

---

[7] Rıdvan Öztürk (2012): *Özbek Türkçesi*, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 298. ; Habibe Yazıcı Ersoy (2012): *Yeni Uygur Türkçesi*, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 365.
[8] Cevat Heyet (2008): Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihi seyri, TDK Yayınları, Ankara 2008, s. 346.
[9] Cöre Hudayberdiyev (1998): "Özbekçede Ses Uyumunun Yok Edilişi", Aktaran: Selâmi Fedakâr, **Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi,** Sayı 5, s. 443.
[10] Yrd. Doç. Dr. Yusuf Avcı (1997): "Özbek Türkçesindeki Ünlü Uyumlarına Dair", **Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 4, s. 171-172.
[11] Saadet Çağatay (1978): **Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s.132.

Çalışmamıza konu olan Babadağ ilçesi, Bulgaristan'ın Dobriç ve Silistre, Romanya'nın da Köstence ve Tulça illerini kapsayan Türkmen nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Dobruca Bölgesinde bulunmaktadır. Tulça iline bağlı Babadağ ilçesinde Türk çingenelerini hariç tutarsak kırk beş hane Türk bulunmaktadır. Bu Türk nüfus içerisinde Kırım Tatarları önemli bir yere sahiptir.

Ağız bölgemizde, dil uyumundan uzaklaşan örnekleri şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Kelime Kökünde Görülen Uyumdan Uzaklaşmalar

1.1.Karakteristik Olanlar

i > ı değişmesi

Babadağ Türk ağızlarında kelime kökünde meydana gelen uyumdan uzaklaşmaların genellikle, i > ı değişmesine bağlı kalınlaşma eğiliminin bir sonucu olduğu görülmektedir. Bu ağız bölgesinde kelime kökünde, diğer ünlülerde görülen kalınlaşma veya incelme sonucu uyumdan uzaklaşmalar karakteristik değildir.

Ağız bölgemizde, *berı, bır, bız / bıs, demır, denıs, gelın, gemı, gibı, kendı, şimdı/şindı, tepsı* kelimeleri, karakteristik olarak dar düz kalın "ı" ünlüsüyle söylenmektedir. Uyumun bozulmasına sebep olan ve hep aynı ünlüde görülen bu kalınlaşma veya ı'laşma hadisesinin sebebi ne olabilir?

Çağdaş Türk yazı dillerinin i ünlüsü taşıyan ış > iş, ız > iz, tıl > til gibi bazı sözleri geçmişte ı ünlüsü ile başlamakta olup Tatar, Başkurt, Kazak, Karakalpak, Nogay, Yeni Uygur, Hakas, Çuvaş ve Özbek dillerinde de Ön Türkçenin kısa i ünlüsü, zayıf açık ı'ya çevrilmiştir.[12]

Bu ifadelerden yola çıkarak, Babadağ ağızlarında kelime kökünde görülen uyumdan uzaklaşmaları, eskicil şekillerin korunması olarak adlandırabilir miyiz?

Ağız bölgemizde uyumdan uzaklaşan kelimelere baktığımızda, bu kelimelerin Eski Türkçe döneminde de ince ünlüyle söylendiğini görüyoruz. Bu durumda eskicil şekillerin korunması ifadesini kullanamayız.

İkinci olarak, bu ı'laşma hadisesi bir lehçe tesirinin sonucu olabilir mi sorusu akla gelmektedir. Başkurt, Kazak, Özbek, Tatar, Uygur Türkçelerinde ağız bölgemizde uyumdan uzaklaşan kelimelerin- eğer farklı bir şekilde söylenmiyorsa, mesela tepsi / tabak-legen- "i" ünlüsüyle söylendiği görülmektedir.[13]

Eski Türkçe[14]	**Başkurt**	**Kazak**	**Özbek**	**Tatar**	**Uygur**	**Babadağ**
berü	bında bıl yakka	beri	Beri	monda/biri birige	beri	berı

[12]B.A. Serebrennikov, N. Z. Gadjiyeva (2011): **Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, s. 33-34.
[13]Bkz: Ahmet Bican Ercilasun (1991): **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 70-875.
[14] Bkz: Tuncer Gülensoy (2011): **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara.

bir	bir	bir	Bir	Bir	bir	bır
biz	biz	biz	Biz	Biz	biz	bız / bıs
temür	timir	temir	Temir	Timir	tömür	demır
teŋiz	dingiz	teniz	dengiz	Dingiz	deniz	denıs
kelin	kilin	kelin	Kelin	Kilin	kelin	gelın
kemi	karap	keme	Keme	Korabi	keme	gemı
kip+i iyelik eki	kivik/hımak töslö/ şikilli	day,dey	Kebi	kivik/sımak tösli/şikilli	kebi	gibı
Kentü	üz/üzi	öz/özi	öz/özi	üz/üzi	öz/özi	kendı
uş+imdi	hezir	endi	Endi	Hezir	emdi	şimdı/şindı
tewsi DLT	tabak	tabak	Leğen	Tabak	legen	tepsı

"ı"laşma eğilimi göstererek uyumdan uzaklaşan söz konusu kelimelerin biz ve bir hariç, bunlar tek heceli kelimeler olup ağız bölgemizde daima ince sıradan ekler alarak uyumdan uzaklaştıkları için listeye dâhil edilmiştir, hepsinde uyumu bozan ünlü son hecede bulunmaktadır.

Sözcüklerin diğer ortak bir özelliği ise "tepsi" sözcüğü hariç bünyelerinde "b, d, m, n, r" tonlu ünsüzlerinin bulunmasıdır. Biz, bir ve şimdi sözcükleri hariç geriye kalan demir, deniz, gelin, gemi, gibi, kendi kelimelerinin diğer bir ortak özelliği ise, eskiden tonsuz olup sonradan tonlulaşan ünsüzlerden oluşmalarıdır.

Ömer Demircan, ıs > iş, şış > şiş, bıç- > biç- gibi kelimelerde görülen incelme hadisesinin tonsuz ünsüzlerden kaynaklanan bir tür ünlü ünsüz uyumun sonucu olduğunu belirtmektedir.[15]

Buna dayanarak "demir, deniz, gelin, gemi, gibi, kendi" kelimelerinin ünsüzlerinde gerçekleşen tonlulaşma olayının i > ı değişimi üzerinde etkili olduğunu düşünebiliriz.

Biraz daha ileriye giderek "biz" ve "bir" kelimelerindeki ünlü kalınlaşması olayının, Hakas, Çuvaş, Şor lehçelerindeki "p" ünsüzünün tonlulaşmasının bir sonucu olduğu düşünülebilir mi?

Bu kadar ileriye gitmeden bu kelimelerdeki ünlü kalınlaşması olayının, kelimelerin bünyesinde bulunan tonlu ünsüzler sebebiyle ortaya çıktığı söylenilebilir.

[15] Ömer Demircan (2001): **Türkçenin Ses Dizimi**, DER Yayınları, İstanbul, s. 84.

altı seneden **berı** bizimnen GB

rametli oldu eşim yirmi iki seneden **berı** SA

saat ikide **bırde** yiyi SA

müsüman **bırisi** köstenceden SA

öbür iki pazıyı da **bırbırne** bitirip GB

hatırleim ele **bızde** deni HT

bıSde yok SA

bıçak **demır** konmaz NK

bırası evvelı **denıSmiş** denıs sora o denıs işte çekile çekile SA

hani **gemılerde** çalışıi NK

burda **gelın** oluP düşmüş GB

hiÇ olacak **gibı** dıil işte GB

beş yaşında onun **gibıydım** GT

ne yapsa da hep **kendı** şelernı süyli GB

şimdı çıkdı makineler patoza diler NK

te **şindı** verdim GB

tepsıe dizilei NK

Kalınlaşma veya incelme ses olaylarına bağlı olarak görülen dil uyumunu bozan, **u > i:** konu konşi; **ü > u:** bukreşTen**; e > a:** işda**; a > e:** bamyeyi**; ö > ı: tebıle** şeklindeki ünlü değişmelerine sınırlı sayıda örnekte tesadüf edilmekte olup, bunlar karakteristik değildir.

2. Eklerde Görülen Uyumsuzluk

2.1.Karakteristik Olanlar

Babadağ Türk ağızlarında eklerde görülen uyumdan uzaklaşmalar, kelime köklerine nazaran daha fazladır. Kelime köklerinde karakteristik olarak sadece i > ı değişmesinden kaynaklanan uyumsuzluklar görülürken eklerde, hem ı > i hem de i > ı değişiminin sebep olduğu uyum bozukluklarına rastlanmaktadır.

Genel olarak bakıldığında karakteristik olan eklerdeki uyumsuzluğun hem kalınlaşma hem de incelme ses olaylarının bir sonucu olduğu görülmektedir. Ağız bölgemizde eklerin sebep olduğu uyumsuzluk içerisinde dikkat çeken husus, uyumsuzluğa sebep olan kalınlaşma ve incelme ses olaylarının "i" ve "ı" ünlüleri etrafında yoğunlaşmış olmasıdır.

Türkçede, ı > i değişimi, i > ı değişimine nazaran daha sık tesadüf edilen bir ses hadisesidir. Özbekçe ve Yeni Uygurca'dan aşina olduğumuz i'leşme eğilimi, gerek Anadolu gerekse Rumeli ağızlarında yaygın olarak görülmektedir.

Anadolu ağızlarında Kuzeydoğu Grubu ağızlarında görülen dar ve geniş bütün kök, ek ünlülerini içine alan incelme olayı bu ağızları Doğu ve Batı Grubu ağızlarından

ayırır. Kuzeydoğu Grubu ağızlarında kök ve ek bünyesinde bulunan ı ünlüsü yarı veya tam incelerek i veya i'ye döner.[16]

Bu i'leşme hadisesi, Rumeli ağızlarında da yaygın olarak görülmektedir. Bulgaristan ağızlarını sınıflandırdığı yazısında G. Nemeth, *Batı ağız alanında Doğu ağızlarının sözcük sonundaki ï, u, ü sesi çok heceli sözcüklerde i biçiminde ortaya çıkar. Bu olayın sınırı iki ağzın sınırıyla aşağı yukarı aynıdır. Vidin'de guyi, (İst. kuyu), dori (İst. dōru), yarisini, küpri, uli şekilleri görülürken, Kuzeybatı Bulgaristan'da alti, oldi, örti, tüyli, burni, ayi, tutti, taugi, ogli, guzi, gapi, köpri, öldi, galdi gibi şekiller geneldir.*[17]

i > ı değişimi ise çok sık karşılaşılan bir ses olayı değildir. *Anadolu ağızlarından Kuzeydoğu grubu ağızlarında bazı dar ünlülü eklerin kalınlaştığı ancak Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi, genellikle yuvarlak ünlülü şekillerinin olduğu görülmektedir.*[18]

Babadağ'da yaşayan Türk nüfus içerisinde Kırım Tatarları önemli bir yer tuttuğundan bu ses hadiselerinin Kırım Tatar Türkçesinin bir tesiri olup olmadığı da akla gelmektedir.

Kırım Tatar Türkçesine baktığımızda, kalınlık incelik uyumunun Türkçe kökenli kelimelerde tam olarak uygulandığı, Kırım Türkçesinde bulunan o, u, ı seslerinin kalınlık incelik uyumunu kısmen bozduğu ve ı > i değişimine ç, ş seslerinin inceltici tesiriyle kelime başında bazen rastlandığı görülmektedir (bış- > piş-, yaşıl > yeşil, bıç- > biç-).[19]

Günümüz Kırım Tatar Türkçesinde ise uyumun dış etkenler tesiriyle bozulduğu görülmektedir. *Uyumun Kıpçak grubu Türk lehçeleri içerisinde Tatar Türkçesine mahsus olarak, Rusça vasıtasıyla giren yeni alıntılarda bozulduğu göze çarpmaktadır. Söz konusu alıntılara gelen ekler bütünüyle arka damakta standartlaştırılmış gibidir.*[20]

Sadece Rusça vasıtasıyla giren alıntılar söz konusu olduğundan, Kırım Tatar Türkçesinde bütün kelimeleri kapsayan karakteristik bir ince ünlülerin kalınlaşması ses hadisesinden söz edilemez.

Ancak, Köstence Kırım Tatar Türk ağızlarının ele alındığı Yüksek Lisans çalışmasında, *kalınlık incelik uyumunun özellikle bazı eklerin sadece kalın şekillerinin kullanılmasıyla bozulduğu tespit edilmektedir: etmiyık, memleketında, sebebımızını, dedelerım. Bölge ağzında ünlü incelmesi nadiren görülürken kalınlaşma yaygın olarak görülmektedir.*[21]

i > ı değişiminin görüldüğü diğer bir yer Prizren ve Priştine ağızlarıdır. *T Gülensoy, Rumeli ağızlarının ses bilgisini ele aldığı eserinde birçok ekin "ı" ünlüsüyle söylendiğine dikkat çeker. Genetif eki –ın, -nın: el-ın, perde-nın, çeçi-nın; 2. Şahıs iyelik eklerinde ım, mıs, nıs, ün, müs, nüs, on, mos, nos; Geniş zaman eki –ır: alıer, cürır, çürır; Fiil çekiminde şahıs eklerinde daima ı ünlüsü kullanılır: isterım, veri-sın,*

[16] Leyla Karahan, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması (1996): TDK Yayınları, Ankara, s. 11.
[17] Gyula Nemeth (1980-1981): "Kuzeydoğu Bulgaristan Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine", **TDAY-Belleten**, s. 121.
[18] Leyla Karahan (1996): **age.**, s. 9.
[19] Zühal Yüksel (2012): "Kırım-Tatar Türkçesi", **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 821-822.
[20] Mustafa Öner (1998): **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, TDK Yayınları, Ankara, s.22-23.
[21] Nazmiye Murtazayeva (2010): *Kırım Türkçesi Romanya Köstence Ağzı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, , s. 72, 73, 75.

erçeksın; Fiilden isim yapan –ık: deşık, ceberık; Fiilden isim yapan –ış: enış; Sıfattan isim yapan: çütilık (kötülük); Olumsuzluk yapan sıs: çüpeksıs (köpeksiz) gibi.[22]

Babadağ Türk Ağızlarında ise, şimdiki zaman ve emir-istek eklerinde genellikle incelme; geniş zaman, 2. Teklik ve çokluk şahıs, iyelik, ilgi, belirtme, +lIk isimden isim yapama ve -ıp zarf-fiil eklerinde kalınlaşma; görülen geçmiş zaman ve –mI soru eklerinde ise hem kalınlaşma hem de incelme hadiselerine bağlı dil uyumundan uzaklaşmalar görülmektedir.

Şimdiki zaman ve emir-istek eklerindeki düz geniş "e" ünlüsünü hariç tutarsak bu eklerde görülen kalınlaşma veya incelme hadiseleri hep düz, dar "ı, i" ünlüsüyle alakalı olup genellikle ı'laşma eğiliminin sebep olduğu bir uyumdan uzaklaşma durumu söz konusudur.

2.1.1. Şimdiki Zaman Eki

Şimdiki zaman eki, "-i, -ei, -eyr, -yr, -yi, -iy" şekilleriyle Doğu ve Kuzeydoğu grubu ağızlarını hatırlatmaktadır.[23]

1. ***Teklik Kişi***

de inansan **tutmuim** hiç aklımda SA

ben **alaim** hastalık pensiesini GT

sade öle **yapeim** GT

meyva suu **yapeyrim** o **kurutmıyrim** GT

2. ***Teklik Kişi***

biraz kaynatılmış koyesin tenceree **kaynatesin** GT

soannan morkobuna **yapesin** GT

soanı **kıyesin** HG

ondan sora **kavıresin** yada HG

etini **pişireysin** kaynetesin HG

hamırını **yuuresin** HG

3. ***Teklik Kişi***

evrennen **anlaşamıı** dediler SA

satılıi şeyde köstencede SA

bizim tarafta **yakılıyi** SA

etleri hangi **kavrılıii** GT

bır kızlan bır olan **kalı□i** NK

kadınlar **okei** HG

1. ***Çokluk Kişi***

biz ev pişkotları **yapiydik** çarşıdan **almıdik** SA

[22]Tuncer Gülensoy (1993): **Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, s. 15-17.
[23] Bkz: Leyla karahan (1996): **age.**, s. 43-45.

arabaylan sora biS de satın **alıiz** kesirmiş hazır **alıi** SA

senede bir kere ama öle **buluşuiz** SA

mum **yakıiz** SA

musakka sarma dolma onnarı **yapeiz kavıreiz** GT

yaprak sarmasınaysa dereotu **koyuez** HG

3. Çokluk Kişi

diş misiri **çaırılerdi** SA

konuşiler gavurca SA

itiarlara **bakiler** SA

türkgce **konuşmiler** GT

bayramın hepsi **tutiyler** GT

kartefe yemei **yapiler** HG

2.1.2. Görülen Geçmiş Zaman Eki

1. Teklik Kişi

aksarayda ben **gitdım** SA

ben maçinde **oturidim** GT

bén türkiyee de **gittım** GB

ine yapacam **dedım** GB

3. Teklik Kişi

üç pay zengine **verilırdı** NK

babama **dedı** NK

kavın **ekilırdı** NK

türkiede **geldı** SA

şindi **gitdı** hoca SA

sora **gelirdı** yämemızı yapardık ifdarımızı bozardık SA

tauK **kesiydı** kaynam GB

o **getirdı** onu ya GB

yapan **yapıdi** yapmayan **yapmıdi** HG

var bir on sene **yaşıydi** GF

vekil **yapılıdi** GT

anam **anlatıdi** GT

daa çok **alınıdi** GT

1. Çokluk Kişi

türkeden alıydık **ısmarlıydik** GT

2. Çokluk Kişi

bu **gittınız** ya çükiee deicem SA

kapalı **girmedınız gitmedınız** gördünüz SA

3. Çokluk Kişi

hiÇ **üretmezlerdı** SA

bır avuc būday **vermedıler** biSe GB

hep papaznan **gidıldıler** GB

dourup sulaip sora düün evine **getiriylerdı** GB

ta orayı **geldıler** bén almā dee GB

sora şe **ediylerdı** GB

onu bilmim gardaşım **anlaşıladi** HG

2.1.3. Geniş Zaman Eki

1. Teklik Kişi

mıaarebe kırK **bılmem** kaçında ne olduydu SA

1. Teklik Kişi

on at arabası **gelırse** hér saat kalmıydı GB

ısım akraba **gelır** GB

bır tauk **kesilır** GB

2.1.4. Emir-İstek Eki

1. Teklik Kişi

gidiim bi kave sade **yapim** GF

nası **anlataim** size GF

ona nası **baıraim** HG

3. Teklik Kişi

yiip içesin ki **üşümesın** dee GB

2. Çokluk Kişi

hiç no no **almain** GT

2.1.5. Şahıs Ekleri

2. Teklik Kişi Eki

annem ne **desın NK**

birincı kar **göreceksın** HE

érkek evladı **dönmesın** GT

sevdaa karşı **çıkamısin** ama dine karşı **çıkabilısın** GT

paracıını ne yemişını verisen **verisın** GT

2. Çokluk Kişi Eki

hamıraşı börek **disınız** SA

bırda beni **gömersınız** GB

2.1.6. İyelik Ekleri

1. Teklik Kişi

efendım kösTenceli NK

bir **benım** beim kaldı GB

3. Teklik Kişi

koyun baba yukarda balkan **tepesında** GT

gazali paşa ya **türbesı** mezarı orda SA

kardaşlarını **annesını** babasını o zaman gördü GB

o **gecesı** évne alıp yatırıylardı GB

paracıını ne **yemişını** verisen verisın GB

domuz **etın** yiiler GB

etın alıP içine koyuydı GB

3. Çokluk Kişi

ateşımıza odun alıiz SA

eşimızle nası tanıycaz GB

2.1.7. Belirtme Eki

babam **benı** velı begirlen şeylen NK

budaları **şelerı** harman deriz biz NK

öle yaparlardı **ekinlerı** NK

büükannem büüttü **benı** SA

görmüş **kardaşlarını annesını babasını** HE

saltık **babayi** yapmışlar SA

2.1.8. İlgi Eki

onun vardı kaynanasının **annesinın** kitapları SA

dedemın her şeini aldılar GB

vaktinde **senın** böle çocun var GT

gelının nerede yazısı oraya gelisın

2.1.9. +lık Yapım Eki

erkeklık orda (erkekler orada) NK

başaKta **iplıK iplıK** öle hani budayda oluydu NK

bénim bir **senelıK** iki **senelıK** HE

neden bu **zenginlıK** die GT

2.1.10. -Ip Zarf-Fiil Eki

çoluk çocuk **gelıP** el öpüp GB

gidıp otlatırmış hayvanlarnı GT

üj seneden sora **gidıp** gördü GT

bır gaur kadını **gelıp** GT

cumartesi günde işini **bitirıp** GT

bunu beyle **kesıp** yāda pişireysın NK

horozu **kesıp pişirıp** onu tellerlerdı NK

2.1.11. –mI Soru Eki

ne kadar yaşadı çavuşesku yirmi **sene mı** GT

mehmet kırcalı **deil mı** YR

biliysiniz mı o sandıkın içinde ben vardım YR

andan sora **yapa mi** müslümanlı GB

alkol mi işdiler GT

siz de öle **desinız mi** NK

SONUÇ

1. Kelime köklerinde görülen uyumsuzluğun sebebi, i > ı değişmesi olup sınırlı sayıda kelimede karakteristik olarak görülür.
2. Kelime köklerinde görülen uyumsuzluk, eskicil şekillerin korunması veya lehçe tesirinin bir sonucu olmayıp tonlu ünsüzlerin tesiriyle meydana gelmektedir.
3. Eklerde bazı ekler, kalın ünlülü tabanlara ince ünlülü: şimdiki zaman ve emir-istek eki; bazı ekler ince ünlülü tabanlara kalın ünlülü: belirtme, iyelik, 2. Teklik-çokluk şahıs eki, -ıp zarf-fiil eki, +lık isimden isim yapma eki; bazı ekler ise kalın ünlülü tabanlara ince, ince ünlülü tabanlara da kalın gelerek uyumu bozar: görülen geçmiş zaman ve –mı soru eki.
4. Eklerde görülen uyumsuzluk farklı şekillerde ortaya çıktığından tek bir sebeple açıklanması mümkün değildir.
5. Şimdiki zaman ve emir-istek ekinde görülen incelme hadisesi, Kuzeydoğu ve Doğu grubu ağızlarını; ilgi hali, 2. Teklik/çokluk şahıs, görülen geçmiş zaman ve -ıp zarf-fiil ekinde görülen kalınlaşmalar Kuzeydoğu grubu ağızlarını (ancak Kuzeydoğu grubu ağızlarında ekler Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi yuvarlak ünlülüdür) hatırlatmaktadır.
6. Eklerde kalınlaşma hadisesi sonucu görülen uyumsuzluk, Kırım Tatar Türkçesinde Rusça alıntı kelimelere daima kalın ünlülü eklerin getirilmesi eğiliminin yayılmasının bir sonucu olduğu da düşünülebilir.
7. Bütün bu sebeplerle birlikte dilde en az çaba yasasının da göz önünde bulundurulması gerekir. Ağızların konuşma dilini yansıttığı ve konuşmada söyleyiş kolaylığının ön plana çıktığı unutulmamalıdır. İnce ve kalın ünlülerin

tek başlarına ve tonlu, tonsuz ünsüzlerle birlikte kullanımlarının söyleyiş kolaylığı yönünden değerlendirilmesi gerekir.

Kaynakça

ARGUNŞAH, Mustafa, Sağol Yüksekkaya, Gülden (2012): **Karahanlıca Harezmce Kıpçakça Dersleri**, Kesit Yayınları, İstanbul.

AVCI, Yusuf (1997): "Özbek Türkçesindeki Ünlü Uyumlarına Dair", **Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 4.

ÇAĞATAY, Saadet (1978): **Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

DEMİRCAN, Ömer (2001): **Türkçenin Ses Dizimi**, DER Yayınları, İstanbul.

ECKMANN, Janos (2013): **Çağatayca El Kitabı**, Çeviren: Günay Karaağaç, Kesit Yayınları İstanbul.

ERASLAN, Kemal (2012): **Eski Uygur Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (1991): **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

GABAİN, A. Von (2000): **Eski Türkçenin Grameri**, Çeviren: Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara.

GÜLENSOY, Tuncer (1993): **Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

GÜLENSOY, Tuncer (2011): **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara.

HEYET, Cevat (2008): **Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihi seyri**, TDK Yayınları, Ankara 2008.

HUDAYBERDİYEV, Cöre (1998): "Özbekçede Ses Uyumunun Yok Edilişi", Aktaran: Selâmi Fedakâr, **Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi,** Sayı 5, Ankara.

KARAHAN, Leyla (1996): **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yayınları, Ankara.

MURTAZAYEVA, Nazmiye (2010): "Kırım Türkçesi Romanya Köstence Ağzı", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

NEMETH, Gyula (1980-1981): "Kuzeydoğu Bulgaristan Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine", **TDAY-Belleten,** Ankara.

ÖNER, Mustafa (1998): **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, TDK Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK, Rıdvan (2012): *Özbek Türkçesi*, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara.

SEREBRENNİKOV, B.A., Gadjiyeva N. Z. (2011): **Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara.

TEKİN, Talat (2003): **Orhon Türkçesi Grameri**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, İstanbul.

TOPARLI, Recep (1998): **Harezm Türkçesi**, Dilek Matbaacılık, Sivas.

YAZICI ERSOY, Habibe (2012): *Yeni Uygur Türkçesi*, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara.

YÜKSEL, Zühal (2012): "Kırım-Tatar Türkçesi", **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara.

SÖZLÜ KAYNAKÇA

GB: Gülbiye Tayyaroğlu, 75 Yaşında, Ev Hanımı, Babadağ-Merkez.

GF: Gülfigar Feyzullah, 76 Yaşında, Ev Hanımı, Babadağ-Merkez.

HE: Hüseyin Evren, 35 Yaşında, Müezzin, Babadağ-Merkez.

HG: Hediye Gaffar, 83 Yaşında, Ev Hanımı, Babadağ-Merkez.

HT: Hüseyin Tahiroğlu, 65 Yaşında, Berber, Babadağ-Merkez.

NK: Nevari Kadir, 65 Yaşında, Emekli Memur, Babadağ-Merkez.

SA: Sıdıka Ali, 76 Yaşında, Ev Hanımı, Babadağ-Merkez.
YR: Yusuf Ruşen, 64 Yaşında, Elektrik Mühendisi, Babadağ-Merkez.

REKLAM-RETORİK-MİMARLIK: KONUT REKLAMLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI[1]

Yrd. Doç. Dr. Serap DURMUŞ
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Trabzon

Elif SEVER
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Trabzon

Özet

Reklam, hedef kitleyi belirli bir ürüne yönlendirmek veya belirli bir davranışta bulunmaya ikna etmek için oluşturulan bir çeşit duyuru olarak tanımlanırken; bir ikna stratejisi olan retorik, kitleye vermek istenen mesaj için bir kodlama sistemi olarak tanımlanmaktadır. Mimarlık disiplini ise, reklama sahne olan mekânı konu edinmesi ve retoriğin bir parçası olan söylem üretiminde etkin rol alması nedeniyle önemli hale gelmektedir. Çünkü mekânlar, kullanıcıları ve kullanım amaçları ile retorik bir unsur olarak şekillenirken; reklamın oluşturduğu senaryoya göre tasarlanırlar ya da tasarlanan mekânlara göre senaryo edilirler.

Toplumsal cinsiyet, biyolojik olan cinsiyet tanımı yanında sosyolojik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle kadın ve erkek ayrımı, kültür ve toplumun bireye yüklediği rol üzerinden tanımlanmaktadır. Böylelikle cinsiyetlerin çeşitli kategorilerde ortaya çıktığı bir algı ortamı meydana gelmektedir. Tam da bu nedenle bu çalışmanın amacının, konut reklamlarında kadın-erkek rolünün retorik dilini yorumlamak olduğu belirtilmelidir. Bu doğrultuda çalışmada kadın-erkek rolü; gücün temsili olarak, tüketici olarak, toplumun yüklediği rollere göre ve temsil edilen vaatler açısından tartışılmaktadır.

Reklamlarda kadın-erkek rolleri ve konut arasında kurulan bağ, çalışma kapsamında mimarlık ve retorik ilişkisi yoluyla oluşturulmuştur. Dolayısıyla mimarlık ve retorik, disiplinler arası bir ortaklık alanı olarak reklamı konu edinme potansiyeline sahiptir. Sonuç olarak çalışmada, konut reklamlarında toplumsal cinsiyet algısı, reklam-retorik-mimarlık üçlüsü üzerinden analiz edilmiştir. Seçilen 10 adet konut reklamı ile sınırlandırılan çalışma, reklam sahneleri üzerinden yorumlanarak gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Reklam, Retorik, Mimarlık, Toplumsal cinsiyet algısı, Konut.

GİRİŞ

İkna edici söylem anlamına gelen ve temel bilimlerden sosyal bilimlere uzanan geniş bir yelpazede kendine yer bulan bir disiplin olarak karşımıza çıkan retorik; araçları itibariyle reklam iletilerinin oluşumunu ve sunulmasını desteklemektedir. Söz konusu

[1] Bu çalışma, birinci yazarın yürüttüğü "Mimarlıkta Retorik" adlı lisansüstü ders kapsamında ikinci yazar ile birlikte hazırlanmıştır. Dönem sonu çalışması olarak hazırlanan makale, bu sempozyum için yeniden kaleme alınarak genişletilmiştir.

oluşum ve sunum, toplumsal cinsiyet algısı açısından ele alındığında ve kadın-erkek rolleri üzerinden tanımlanan konut konusu özelinde irdelendiğinde; durumun bir retorik-reklam ilişkisinden öte mimarlığın temsiliyeti olarak sunulmasından kaynaklandığı kolaylıkla fark edilebilir.

Retorik disiplini, kullandığı araçlarla yapıların anlaşılmasına kavramsal bir açılım sağlamaktadır (Batı, 2012). Mimarlık ise, konutun ve toplumsal rollerin sahnelenmesinde reklamın bir arayüz olarak görev yapmasının analitik altyapısını oluşturur. Tüketici ve üretici arasındaki pazarlama ilişkisini ortaya çıkarmak için tasarlanan bir ileti biçimi olarak reklam; görsel, dilsel ve hatta mekânsal tekniklerle ikna eder ve yönlendirir (Durmuş, 2016; Tepecik ve Demir, 2011).

Reklamın ikna edici bir rolü ve etkileyici bir dili vardır. Ürünü satmaya çağıran bu dil, tüketicinin yani kitlenin algılarına göre oluşur. Reklam; çarpıcı, etkileyici, yenilikçi olma özellikleri ile retorik bir dildir. Çünkü amacı sadece bilgi vermek değil, aynı zamanda akılda kalmak ve dilden dile dolaşmaktır. Hayal edileni, istenileni ve özlem duyulanı sunar. Pazarlanma yoluna giden bu durum, ilgili kitlenin hayallerine hitap edecek ve arzu edilen farklı bir yaşam tarzı ve statü vadeder (Görgülü ve Kaymaz, 2007; Özdemir, 2015). Farklı kültür, yaşam tarzı ve değerlerin pazarlanması ve algının yönlendirilmesi konularında önemli olan reklam, kullandığı retorik dil ile mekânı kullanma, mesaj verme ve retoriğe sahne olma açısından etkili bir biçimde kullanılmaktadır.

Bir reklamda, pazarlanacak ve sunulacak olan ürünün kitlesine göre toplumun sahip olduğu kalıplaşmış ögelere yönelim gözlenir. Örneğin parfüm reklamında güzel kadın imgesi vardır ve hazırlık yaptığı mekân kendi odasıdır, özeldir. Ya da araba reklamında gücü temsil eden erkek imgesi vardır ve mekânı dışarıdadır, kamusaldır. Konut reklamlarının çoğunda, toplumun kullanıcılara biçtiği benzer roller sahnelenmektedir. Kadın için mutfak, alışveriş merkezi, spor salonu vurgusu ön planda iken erkek için iş yerine ulaşım mesafesi, otopark vurgusu ön plandadır. Yani kadın daha korunaklı ve dar bir alanda görevini yürütürken, erkek daha geniş sınırları olan özgür bir alanda hareket etmiştir (Atauz, 2004).

Bu durum tarihsel süreç boyunca ve içinde bulunduğumuz coğrafyanın getirisi olan kültürün kadın ve erkek bireye biçtiği roller açısından da böyledir. Ev işleri ve eş olma durumu kadın rolü ile bağdaştırılırken dış dünya ve çalışma hayatı durumu erkek rolü ile bağdaştırılmıştır (Korkmaz ve Allmer, 2013). Konut reklamlarında kadın için mekân, onun korunup kollandığı, çocukları ve ev işleri ile meşgul olduğu bir yer iken; erkek için mekân dışarıdan gelinen ve dinlendiği bir yer olarak karşımıza çıkar. Reklamda pazarlanan bu durum, rol ve kimlik ne olursa olsun açık ya da kapalı bir mekân varlığına ihtiyaç duyulduğunun göstergesidir. Söz konusu mekânlar oluşturulurken de, toplumsal cinsiyet algısına yönelik yaklaşımlar esas alınmaktadır denebilir.

Her ne kadar modern yaşam kadın ve erkek için eş imkânlar sunmaya çalışsa da; uzunca süredir zihinlerde oluşan ve kültürel faktörlerin etkileri ile şekillenmiş algı ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından durumun çok da değişmediği açıktır. Toplumsal cinsiyet özelinde bu rollerin konut reklamları üzerinden yapılan sorgulamasında, reklam ve retorik arasındaki ilişkinin sahnesi olarak mekânın nasıl yorumlandığı da önem kazanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, kadın ve erkek rolünün konut

reklamlarında nasıl işlendiği gündeme getirilirken; konut seçiminde cinsiyet algısının toplumun yüklediği rollere göre mi, yoksa ihtiyaçlara göre mi değiştiği sorusuna yanıt arama çabası mevcuttur.

REKLAM VE RETORİK

Reklam, bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle sürümünü sağlamak için denenen her türlü yol olarak tanımlanırken; tüketicilerin üretilen üründen haberdar olmalarını sağlayan pazarlama faaliyetlerinden en önemlisini oluşturur (Tayfur, 2004: 5). Reklam, pazarlama ve tüketim olguları ile yakından ilişkilidir. Çünkü reklamda, bir ürün ya da hizmetin pazarlanmasına, yani tüketimine yönelik bir amaç vardır. Dolayısıyla ikna edici, ilgi çekici ve güçlü bir dile sahiptir. Reklamın etkileyici ve ikna edici olması için kullanılan dilin kitleye hitap edebilen, yenilikçi, vurgulayıcı, heyecan yaratıcı, kitleyi tüketime yönelik harekete geçirmesi gerekir.

Görsel-işitsel iletişim ortamları, mal ve hizmetlerin tanıtımı için görsel kanıtın sunulduğu bir alan olarak değişime aracılık eden medyayı oluşturmaktadır (McLuhan ve Fiore, 2012; Tepecik ve Demir, 2011). Bu medyada oluşturulan iletişim sürecinde, reklamın belli bir anlatı, öykü ve iletiye sahip olduğu söylenebilir (Küçükerdoğan, 2009; Erbay, 2015). Söz konusu anlatılar, öyküler ve iletiler; çeşitli imgeler ve arketipler yoluyla retorik bir dil sergiler. Yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler gibi unsurlar da kitle için reklam ve reklam dilinin oluşturulmasında önemli niteliklerdir.

Reklam imgeleri, hayatın birçok evresinde karşılaşılan bir mecra alanı olarak kontrol edilmesi güç bir bilgi ve ikna etme aracı olarak karşımıza çıkar (Darıcı, 2013). Çünkü reklamlar, etki ve ikna gücünü imgelerden alır. Reklam dünyası insan imgesini farklı şekillerde kullanmakta ustadır. Örneğin kadın imgesi genellikle; kozmetik, giyim, ev eşyası ve sağlık ürünleri reklamlarında yer alarak, çıplak kadın güzelliğinin, erkeklerin arzusunun ve kadınların hayranlığının merkezinde olduğu vurgulanmaktadır (Rutherford, 2000: 199). Bunun yanında reklamlarda kadın; ev kadını, sadık eş, pek zeki olmayan temizlikçi veya fazlaca yetenek gerektirmeyen alt düzeyde çalışanlar olarak yer bulmakta ve ev içinde çoğunlukla kadınların kullanacağı ürünleri kadınlara sunmakla görevlendirilmektedir (Barokas, 1994; Darıcı, 2013: 41). Erkek imgesi ise reklamlarda güven unsuru olarak kullanılmaktadır. Birçok sunucu formatında gerçekleşen reklamda, ürünü tavsiye eden kişi erkektir ve ürünün güven duyularak kullanılabileceği ve diğer ürünlerden farklı olduğunun tüketiciye kabul ettirilebilmesi için ünlü erkek obje kullanılmaktadır (Darıcı, 2013: 45). Erkek imgesi ile rekabetçilik, aktiflik, sertlik vb. özellikler gündeme getirilir. Yani reklam ve retorik arasındaki ilişkide kadın ve erkek imgeleri, pazarlama stratejisinde toplumsal cinsiyetin kullanılmasını örneklemektedir denebilir.

Toplumsal cinsiyet açısından kadın imgesi, erkeğin mülkiyeti ile çevrelenmiş bir alanda yer alırken; erkek imgesi, biraz daha serbest ve özgür bir figür olarak karşımıza çıkar. Yani kadın ve erkek imgesi, toplumun yüklediği cinsiyet rolleri açısından kendilerine özgü bir retorik dil sergilemektedir. Üstlendikleri veya yüklendikleri role bağlı olarak da; kadın ve erkeğin davranış biçimleri, zaman ve mekândan bağımsız

düşünülemeyecek kalıplar haline gelmiştir. Çünkü reklamın amaçladığı mesajı iletebilmesi için zaman ve mekân algısını kullanması gerekmektedir.

Özetle reklam, tüketimi destekler. Tüketimin sağlanabilmesi için de hedef kitlenin özelliklerinin, yapısının, algısının ve değerlerinin iyi bilinmesi gereklidir. Toplumsal cinsiyet faktörü ve kadın-erkek imgeleri bu açıdan reklamın retorik dilinin oluşmasında önemli arketipler olarak karşımıza çıkar.

TOPLUMSAL CİNSİYET VE MEKÂN

Cinsiyet sözcüğü (*sex*), doğuştan gelen ve biyolojik olanın ifadesi olarak kadın-erkek ayrımına dayanır (Ciravoğlu, 2004; Korkmaz ve Allmer, 2013). Toplumsal cinsiyet kavramı (*gender*) ise, biyolojik değil sosyolojik bir kavramdır ve görünüşte olanın ötesine işaret eder. Toplumsal cinsiyet doğuştan gelmez; değerlere, kültüre ve zamana göre farklılaşır, toplumun bireye biçtiği rolü, görevi anlatır (Korkmaz ve Allmer, 2013). Kadın-erkek ayrımındaki ilişkilerin toplumsal olarak nasıl kodlandığı sorunsalıyla ilgilenir (Ciravoğlu, 2004: 44).

Kadın ve erkeğin toplumsal olarak nerede görüldüğü, onların hangi eylemler ve mekânlar ile özdeşleştirildiği ile ilgilidir. Algısal olarak inşa edilen bu durum, toplumda yerleşmiş olan yaygın düşünce, kanı, kültür ve değer çerçevesindeki davranış kalıplarını oluşturmuştur (Korkmaz ve Allmer, 2013). Çünkü toplum, bireyden kendisi için oluşturulan toplumsal cinsiyete uygun davranmasını bekler. Yani, mekân ve bireyin örtüşmesi, davranışı gibi konular kadın ve erkeğin biyolojik varlığından öte toplumsal cinsiyetine işaret eder.

Cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve mekân arasındaki ilişkide; mekânın cinsiyeti sorgulama denemeleri de mevcuttur (Alkan, 2009). Lefebvre (1976), Castells (1977) ve Harvey'in (1973) öncülüğünü yaptığı Marksist yaklaşımlar; mekânın (yeniden) üretim süreçlerini toplumsallık durumu ile ilişkilendirmiştir. Baudrillard (1997) bu konuda, mekân ve tüketim arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır. Ona göre mekân, zamanla bir tüketim nesnesi haline gelmiştir. Alkan'a (2009: 12-13) göre ise "… cinsiyet tanımlarıyla ilişkilerinin zaman ve mekân içinde değiştiğini söylemek, bu tanım ve ilişkilerin "yer"le yakından bağlantılı olduğunu da görmeyi gerektirir. Cinsiyet rolleriyle erkeklik ve kadınlık tanımlarının toplumsal (yeniden) yapılandırılması sürecinde mekânsal ayrışmalar ve mekânla ilişkiler kritik önemdedir…".

Modern mimari eleştiride cinsiyet analizi, erkeğin inşa ettiği ve kadının içinde olduğu bir sosyal sistemi açığa çıkarır (Agrest vd., 1996). Tam da bu nedenle erkeğin kamusal kadının özel olduğu, erkeğin kent ile kadının ise ev ile bağdaştırıldığı önyargılar; Batı düşüncesindeki en önemli dualite olan doğa ve kültür ilişkisinin, doğanın kadınsı kültürün erkeksi özelliklerle özdeşleştirilmesini destekler niteliktedir (Ciravoğlu, 2004). Toplumun derin katmanlarında yerleşmiş inançlar, kadın ve erkek mekân kullanım farklarını da doğurmaktadır (Gür ve Aşık, 2004). Kültürel baskı ve dikte edilen toplumsal roller, toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisinin evrilmesini zorlaştırmaktadır, denebilir.

Toplumsal cinsiyet ve mekân arasındaki ilişki üzerine birçok düşünce mevcuttur. Toplumsal cinsiyet açısından mekânlar, büyük ve küçük ölçekli olmak üzere ikiye ayrılır (Atauz, 2004). Büyük mekânlar kentin bir bölümü veya bütünü, kamusal alanlar,

ülke mekânı ve ülkeler arası mekânlar olarak tanımlanırken; küçük mekânlar daha çok konut veya yapı ölçeğindeki mekânlardır (Atauz, 2004: 54).

Tarihsel süreci boyunca küçük mekânlar ile ilişkilendirilen kadınlar için mekân; konut, konut bölümleri ve iç avlu, atrium ve arka bahçedir (Atauz, 2004: 54). Ancak temel olarak kadın mekânı ev veya odadır. Büyük mekânlar ise erkeklere aittir; kent bölümleri, kamusal mekânlar erkek egemenliğinde karşımıza çıkar. Bu durum sadece mekânsal bir sorun değil, aksine toplumsal ve sosyolojik bir sorun olarak karşımıza çıkar. Cinsiyetin egemenlik alanının kategorileştiği bu durum, cinsiyet için mekânı sınırlı hale getirirken özellikle kadın için sınırları daraltan ve onu kapalı mekâna hapseden bir bakış açısının oluşmasına sebep olur. Kadın ve erkek arasındaki toplumsal iş bölümü, kadının türünün devamını sağlama rolü nedeniyle hareket alanının sınırlandığı, erkeğin ise aksine daha geniş ve özgür bir alanda yer almasına olanak tanımıştır (Atauz, 2004).

Kadınlara ve erkeklere ait mekânlar farklılık göstermekle birlikte; kadınların genellikle kapalı ve korunmuş mekânlarda, erkeklerin açık ve kamusal mekânlarda var olduğu açıktır (Atauz, 2004). Yani toplumsal cinsiyet açısından mekânı biçimlendiren temel kaynağın erkekler olduğu ortadadır. Bu hem erkek mekânı olan büyük mekânlar, hem de daha çok kadın mekânı olan küçük mekânlar için geçerlidir (Atauz, 2004: 56).

Mekanlar kullanıcıları ve kullanım amaçları ile şekillenmektedir. Mekan ya içinde gerçekleştirilecek olan eyleme göre önceden tasarlanır ya da mevcut mekan yapılan eyleme göre şekillenir, yeni bir hal alır. Mekanlara cinsiyet kazandıran da aslında bu eylemler ve eylemleri gerçekleştiren kullanıcıların durumudur. Kadın ve erkek olarak yapılan biyolojik ayrım, toplumsal cinsiyet ve mekân açısından da bir ayrım oluşmasına neden olmuştur. Mekânın cinsiyetleştirilmesinde anne, eş, ev kadını üçlüsünü temsil eden kadın; iyi yemek yapan, çamaşırları tertemiz yıkayan, çocuğuna bakan birey olarak tanımlanmıştır. Erkek birey ise güçlü olan, çalışan, eve ekmek getiren ve dış dünyanın zorluklarına göğüs gerendir. Onun bu mücadelesinde ise alan sınırları daha geniştir (Korkmaz ve Allmer, 2013; Atauz, 2004).

Kadın mekânı olarak var olan ve konumlanan konut, küçük bir mekân olma özelliği ile karşımıza çıkar. Bunun yanında pazar yerleri, kadınların da kullandığı kamusal mekânlar olması yanında daha çok erkeğin biçimlendirdiği mekânlardır (Atauz, 2004). Tamamen kadının egemen olduğu bir alan olarak konut; mutfağı, odası ile neredeyse kadına ait kılınan tek mekândır denebilir. Okullar ve eğitim kurumları, üretim yerleri, spor alanları gibi yerler ise; erkek üstünlüğünün ön plana çıktığı durumlardır (Atauz, 2004: 54).

Tüm bu durumlar, kadının ya da erkeğin doğuştan gelen özelliği veya görevi değildir; ancak toplum, kadın ve erkek bireye bu kalıp ve rolleri uygun görmüştür. Söz konusu anlayış neticesinde toplumsal cinsiyetin belirlediği roller, kadın ve erkek bireyin hangi mekânlarda olması gerektiğini de tanımlamış haldedir. Cinsiyet açısından bu tanımları aşmak kolay görünmemektedir. Günümüzde her ne kadar kadın daha özgür ve çalışma hayatının içinde gözükse de esas eylem alanı ev, yani konuttur. Erkek ise kahve, spor sahaları, araç kullanımı, yönetici pozisyonları, fiziki güç gerektiren meslek dalları ve bu etkinliklerin yer aldığı mekanlar ile özdeşleştirilmeye devam etmektedir. Toplumun biçtiği bu rol, yazılı ve görsel medyada da aynı şekilde lanse edilmektedir. Bu durumun en çarpıcı örneği, konut reklamlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle mekân ve

toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki, konut reklamının retorik dilini gündeme getirmede önemli bir örnek oluşturur.

MİMARLIKTA KONUT REKLAMLARI

Reklam, pazarlama ve tüketim olgusu birlikte giderek daha da anlam kazanmaktadır. Günümüzde her ürün için olduğu gibi konut alanında da reklam önemli bir yere sahiptir. Tüketim çağının getirisi olarak konut, bir pazarlama stratejisinin parçası haline dönüşmüştür. Böylelikle konut, barınma ve temel mekân gereksinimlerini karşılama ötesinde çağın ihtiyaçlarına cevap vermesi gerekli bir malzeme haline gelmiştir. Küreselleşmenin yaşandığı çağımızda, tüketim ortamı da konut projelerinin pazarlanmasına yeni yaklaşımlar getirmiştir (Görgülü ve Kaymaz, 2007; Özdemir, 2015).

Bir reklam dili olarak konutlar, sundukları mimari özellikler yanında vaatleri ile ön plana çıkmaktadır. Örneğin konutun havaalanına veya toplu ulaşım ağlarına yakınlığı, spor salonu, kreş, alışveriş merkezi ve yüzme havuzu barındırması, doğa ile iç içe yaşam, çeşitli eğlence merkezlerine yakınlığı gibi faktörler; hedef kitlenin beklentilerine göre şekillenmektedir (Görgülü ve Kaymaz, 2007). Ya da kitleler bu lüks vaatlerle ikna edilmektedir. Reklamlarda toplumsal cinsiyet açısından kadın ve erkek rolleri, bir reklam retoriği olarak kadın ve erkek arketiplerine dönüşmüştür. Mimarlığın temel sorunsalı olarak yaşam alanları tasarımı ve sunumu da, vadedilen pazarın bir parçası haline gelmiştir. Bu vaadin etkili olmasında da reklamın retorik dili önemli hale gelmektedir.

Konut reklamlarında vaadlerin etkili olabilmesi noktasında yine kadın-erkek cinsiyet farkının kullanıldığı görülmektedir. Tüketim nesnesi olan konut reklamlarında kadın eş, ev kadını ya da anne olarak konutun farklı bölümlerinde ona toplumun verdiği görevleri yaparken karşımıza çıkmaktadır. Mutfakta yemek yapan, balkonda çay içen, işten gelen eşini çocukları ile karşılayan, misafirlerine ikramda bulunan, komşuları ile sitenin bahçesinde sohbet eden ya da alışveriş yapan kadın imgeleri ile karşılaşırız. Konut reklamında bu görevleri yürüten kadın, her zaman mutlu, güler yüzlü bir ifade ile karşımıza çıkar. Erkek imgesi ise dışarıda olan, çalışan, evde fazla vakit geçiremeyen ve mutlulukla beklenmesi gereken bir imge olarak sunulur. Yani konut reklamlarındaki toplumsal cinsiyet faktörünün, tarihsel sürecinden ve biyolojik olandan çok da farklı olmadığı görülmektedir. Tüketim ve pazarlama kültüründe de kadın ve erkek imgesi alışageldiğimiz biçimde kitleye sunulur. Mimarlık açısından pazarlanan bu konut reklamlarında öncesi ve sonrası karşılaştırmalarında mekân ve ortam değişse de kadın ve erkeğe biçilen rollerin değişmediği görülür.

Reklamın mesaj verme kaygısı sayesinde, toplumsal algı yönetimi yapılabilir. Bu duruma reklam-retorik-mimarlık üçlüsü açısından bakıldığında; konut reklamlarında da kadın ve erkek için öngörülmüş kalıplaşan modeller öne çıkar. Reklamların önemli birçoğunda erkek, alışılageldiği üzere güçlü, etkin ve otoriter konumdadır. Kadın ise pasif, ikincil planda ve bedeni ile öne çıkan nesneleştirilmiş durumdadır.

Konut reklamlarında kadın; temel görevleri ile karşımıza çıkmaktadır ve reklamdaki mekân, bu rollere ve rolün gerektirdiği eylemlere göre şekillenir. Erkek ise ona atfedilen gücün gereği her mekanda rahatça yer alabilmektedir. Sunulan erkek rolü ile kadın, adeta sınırlı ve tekdüze dar yaşantıdan çıkarılıp lüks bir hayata taşınmaktadır. Bu doğrultuda konut reklamlarının sunduğu retorik dilde kadın konuttan sorumludur, iç mekandadır; erkek ise konutta sınırlı vakit geçirir ve dış mekandadır. Konut reklamlarında vadedilen pırıltılı yaşam; özellikle kadın için öngörülmüş standart yaşantının dışında kadını mutlu eden, onu bakımlı, güzel ve huzurlu kılan bir vaaddir. Erkek ise her zamanki gibi bu vaadi gerçekleştiren en önemli aktörlerden biridir.

ANALİZ: KONUT REKLAMLARINDA RETORİK DİL

Konut reklamları, kadın ve erkek arketiplerin sunulmasında alışılageldikleri retorik dil ile yani toplumsal cinsiyetin dayattığı roller ile varlığını sürdürür. Bu bağlamda reklam-retorik-mimarlık ilişkisini analiz eden bu çalışma, 10 adet konut reklamı üzerinden yorumlanmıştır. Reklam filmleri, TV'de sıklıkla karşımıza çıkan ve İstanbul'da yer alan konut reklamları esas alınarak belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda seçilen konut reklamlarını, kadın ve erkek arketiplerinin retorik bir dil olarak sunulmasında 4 kategoride toplamak mümkündür (Batı, 2012):

- Kadın ve Erkek Sunumunda Gücün Temsili (Tablo-1, Tablo-2, Tablo-3)
- Tüketici Olarak Kadın ve Erkek Sunumu (Tablo-4, Tablo-5)
- Toplumun Yüklediği Rollere Göre Kadın ve Erkek Sunumu (Tablo-6, Tablo-7, Tablo-8)
- Vadedilen Roller Açısından Kadın ve Erkek Sunumu (Tablo-9, Tablo-10)

Sözü edilen retorik dilin analizinde, reklam filmlerinden çeşitli sahneler incelenmiştir. Reklamlardaki kadın ve erkek arketipler, biyolojik cinsiyetleri yanında toplumsal cinsiyet açısından da belirli özellik ve görevlere sahiptir. Toplumsal cinsiyet açısından bu roller, mekânlarda sahnelenir. Kadınların iyi bir anne, eş ve komşu olma özellikleri ve güzelliği, bedeni ve lüks hayata özlemi içeren rollerini iç mekânda sahnelediği; erkeklerin ise güç, mücadele ve iş hayatı temsilcisi olma rollerinin ağırlıklı olarak dış mekânda sahnelediği açıktır. Söz konusu mekânsal algı, bir pazarlama alanı olarak reklamlarda da benzerdir. Konut reklamlarında sunulan yeni yaşam ise, kadına daha rahat bir ev ortamı ve alışveriş olanakları sunarken; erkeğe sosyalleşmeye daha fazla olanak tanıyan iş alanlarına olan yakınlığı vurgulamaktadır.

Kitleyi iknaya yönelik tavırlar arasında, retorik dili ön plana çıkaran ve her reklam için değişebilen konu ve kavramlara yer verilmiştir. Aşağıda yer verilen analiz tablolarında toplumsal cinsiyet açısından kadın ve erkek arketipleri, retorik bir dil olarak konut reklamları bağlamında yeniden okunmuştur.

Tablo-1: Kadın ve Erkek Sunumunda Gücün Temsili (URL-1)

REKLAM ADI	REKLAM SLOGANI
İNANLAR TERRACE MIX, İstanbul/Esenyurt	"Fırsatlara inanın…"

RETORİK DİL **Erkek, Ses, Beden, Dış Mekân, Kamusal Mekân**
Kalın, etkileyici bir erkek sesi ile başlayan reklam filmi; "kazanmak için çıktı yola, geleceği yazmak için hiçbir engel tanımadı" sözleri ve erkek bedeni ile gücün temsilini ortaya koyar. Arabadan inerek toprağı kazan erkek, bulduğu hazine ile büyük yapıların inşa edilmesini sağlamıştır. Erkek temsili, ikna ve başarma imgesi temsili olarak dış mekanda var olur. Hatta boş bir alan üzerinde yeni bir yaşam inşa ederek gücüne varlık ve boyut kazandırır. Burada erkek cinsiyetin temsili, toplumsal cinsiyet ve mimarlık ilişkisi açısından dış mekanda-açık mekanda gerçekleşmektedir. Reklamda kullanılan retorik dil ise hem erkek sesi, hem de erkek bedeni kullanımı ile temsil edilmiştir.

Tablo-2: Kadın ve Erkek Sunumunda Gücün Temsili (URL-2)

REKLAM ADI	REKLAM SLOGANI
DAP ADAM KULE, İstanbul/Maltepe	"Konut sanatının öncüsü…"

RETORİK DİL **Erkek, Ses, Beden, İç Mekân, Dış Mekân, Özel-Kamusal Mekân**
Karma yaşam konseptine sahip olan kulenin reklam filmi; bir erkek sesinden dile gelen düşünceler ile başlar. "Fazlalıkları atmak estetiği ortaya çıkarmaktır, forma özgürlük kazanmaktır…" sözleri ile mimarlık bilgisine yönelik bir dizi tespit yapılır. Yeniliğe açık olmak, ideal yaşam sunmak ve bunu insanlığa armağan etmek gibi baskın söylemler yine bir erkek temsil ile vurgulanmıştır. Tam da bu nedenle "adam kule", toplumsal cinsiyet ve roller açısından kabul görmüş erkek gücünü, yeniden izleyiciye hatırlatır. Erkeğin daha çok kamusal alan ve çalışma dünyası ile eşleştirilmesini destekler nitelikte, kule erkek tarafından adeta bir heykel olarak yontularak bir yaşam konseptine dönüştürülmüştür. Ve tabiiki hakedilen otorite erkeğin gücünün temsiliyeti üzerinden yeniden inşa edilmiştir. Burada erkek cinsiyetin temsili, toplumsal cinsiyet ve mimarlık ilişkisi açısından iç mekanda (atölye) ve yeni yaşam alanı olarak dış mekanda gerçekleşmektedir. Reklamda kullanılan retorik dil ise hem erkek sesi, hem de erkek bedeni kullanımı ile temsil edilmiştir.

Tablo-3: Kadın ve Erkek Sunumunda Gücün Temsili (URL-3)

REKLAM ADI	REKLAM SLOGANI
DAP YAPI BURGU KULE, İstanbul/Maltepe	"O gerçekten başınızı döndürecek…"

RETORİK DİL Kadın, Ses, Beden, Hareket, İç Mekân, Dış Mekân
Denge, estetik, ritim, dinamizm ve tasarım kavramları ile öne çıkan reklam filmi; kadın bedeninin biçimsel sunumu ile eşleştirilir. Artistik paten hareketlerinin sergilendiği buz pistinde kadın; kıvrımlı bedeni ile toplumsal cinsiyetin sunduğu narin, ince, zarif beden imgesi ile karşımıza çıkar. Burada kadın sunumunda gücün temsili; kırılganlık, zerafet ve esnekliğin vurgusu ile ön plana çıkar. Beden ve biçimlenme arasında kurulan görsel ilişki, hareketi esas olan bir form oluşumunu vurgulamaktadır. Kadının beden temsili yanında, dış ses olarak erkek temsili kullanılmıştır. Baş döndürücü sloganını vurgulama amaçlı seçilen artistik hareketler, doğruca mimari biçim ile ilişkilendirilmiştir. Burada kadın cinsiyetin temsili, toplumsal cinsiyet ve mimarlık ilişkisi açısından iç mekanda (buz pateni pisti) ve binanın formunun ön plana çıkması açısından dış mekanda gerçekleşmektedir. Reklamda kullanılan retorik dil ise erkek sesi ve kadın bedeni kullanımı ile temsil edilmiştir.

Tablo-4: Tüketici Olarak Kadın ve Erkek Sunumu (URL-4)

REKLAM ADI	REKLAM SLOGANI
KORU FLORYA KONUT, İstanbul/Florya	"En geniş aileleri bile sultanlar gibi yaşatacak evler Koru Florya'da…"

RETORİK DİL **Kadın, Ses, Alışkanlık, Tüketim, İç Mekân, Dış Mekân**
Kadının tüketim kültürünün önemli bir aktörü olarak sunulduğu reklam filminde; sultan rolündeki kadının alışkanlıklarından vazgeçmeden yaşantısına lüks içinde devam etme isteği ön plandadır. Kadına sarayın bile dar gelmesi, konutun pazarlanmasında alışveriş tutkusunun ve lüksün ne denli önemli olduğunu yeniden vurgular. Bu önem saraya ait imgeler yoluyla (kıyafet, mekan, dekor) göz önüne serilir. Saray içine kadar alışveriş paketlerinin gelmesi, kumaşlar ve ayakkabıların sergilenmesi gibi sahneler; saray yaşamı ile küresel yaşamın ihtişamını ve farklı biçimlerini bir araya getiren bir kurgu

ile izleyiciye sunulur. Ve sonunda konut, ayrıcalıklı bir yaşam vaadi ve geniş ailelerin muazzam yaşam alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının tüketim çılgınlığına bir seçenek olarak öngörülen konut, içinde barındırdığı alışveriş merkezi ile bir cazibe nesnesi haline gelir. Burada kadın cinsiyetin temsili, toplumsal cinsiyet ve mimarlık ilişkisi açısından iç mekanda (saray) ve konutun sunulduğu ortam olarak dış mekanda gerçekleşmektedir. Kadın hem sarayda hem de rezidansta iç mekandadır. Reklamda kullanılan retorik dil ise kadın sesi ve toplumun kadına dayattığı tüketici rolünün öne çıkması ile temsil edilmiştir.

Tablo-5: Tüketici Olarak Kadın ve Erkek Sunumu (URL-5)

REKLAM ADI	**REKLAM SLOGANI**
RESİM İSTANBUL ORMAN SANCAKTEPE, İstanbul/Sancaktepe	"Resim İstanbul Orman, İstanbul'daki en doğal ortam…"

	

RETORİK DİL **Kadın, Erkek, Diyalog, Tüketim, İç Mekân, Dış Mekân**
Orman sesleri ve bir çiftin karşılıklı diyaloğu ile başlayan reklam filmi; doğal hayatın içinden gelen çekirdek ailenin ilkel kıyafetleri ve hayvanları ile konut satış ofisine gelmesi ile devam eder. Daha konforlu bir yaşam için eşini ikna etmeye çalışan kadın karakter, yine bir tüketim tutkunu olarak karşımıza çıkar. "Konfor", "lokasyon", "ödeme alternatifi" gibi modern kavramları kullanan kadının aksine, erkek hayatından memnun olduğundan ve aynı hayat standartını sürdürme isteğinden bahseder. Yeşil alan/orman ve indirim birlikteliğinin ancak bu yaşam merkezinde olabileceğini vurgulayan kadın, baskın bir karakter olarak eşini ikna eden durumdadır. Burada kadın ve erkek cinsiyetin temsili, toplumsal cinsiyet ve mimarlık ilişkisi açısından iç mekanda (konut satış ofisi) ve konutun sunulduğu ortam olarak dış mekanda (orman) gerçekleşmektedir. Cinsiyet temsili her ne kadar iç mekanda gerçekleşse de, kadının konfordan söz etmesi iç mekanda yer almaya devam edeceğine; erkeğin sosyal ortamı ve arkadaş çevresinden söz etmesi dış mekanda olmaya devam edeceğine vurgu yapmaktadır. Reklamda kullanılan retorik dil; kadın ve erkek sesinin dış ses yerine bir

diyalog halinde gerçekleşmesi ve toplumun kadına dayattığı tüketici rol ile temsil edilmiştir.

Tablo-6: Toplumun Yüklediği Rollere Göre Kadın ve Erkek Sunumu (URL-6)

REKLAM ADI	REKLAM SLOGANI
ADIM İSTANBUL BAŞAKŞEHİR, İstanbul/Başakşehir	"Şimdi önemli bir adım atın Başakşehrin kalbindeki Adım İstanbul'da yerinizi alın…"

	
	

RETORİK DİL Kadın, Erkek, İç Mekân, Dış Mekân, Özel Mekân, Kamusal Mekân
Toplumun kadın ve erkeğe yüklediği roller açısından etkili bir örnek olan bu reklam filminde; kadın anne ve ev hanımı rolünde, erkek kamusal alanın önemli bir aktörü ve çalışan birey olma rolünde karşımıza çıkar. Kadın sesinden gerçekleşen adım istanbul şarkısı eşliğinde, atılacak önemli adımın erkek sesi ile vurgulandığı görünür. Kadın iç mekanda çocukları ile birlikte yer alırken, erkek dış mekanda kamusal bir aktör olarak yer alır. Güleryüzle eşini karşılayan kadın, eşinin getirdiği hediyeler ile mutlu olan bir toplumsal rol ile karşımıza çıkar. Burada kadın cinsiyetin temsili, toplumsal cinsiyet ve mimarlık ilişkisi açısından iç mekanda (ev) ve erkek cinsiyetin temsili dış mekanda (kamusal alan) gerçekleşmektedir. Reklamda kullanılan retorik dil, kadın ve erkek

sesinin bir arada olduğu; kadının iyi bir eş ve anne, erkeğin ise çalışan ve sosyal bir birey olarak sunulması ile temsil edilmiştir.

Tablo-7: Toplumun Yüklediği Rollere Göre Kadın ve Erkek Sunumu (URL-7)

REKLAM ADI	REKLAM SLOGANI
BRANDİUM ATAŞEHİR, İstanbul/Ataşehir	"Brandium Ataşehir'de yaşam sürüyor…"

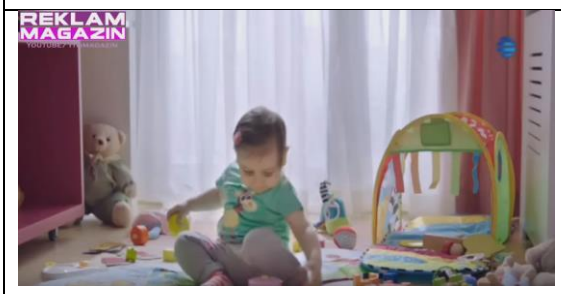

RETORİK DİL **Kadın, Erkek, Çekirdek Aile, Ev, İç Mekân**
"Hazıra konmak" vurgusu ile başlayan reklam filminde, karakterler (anne, baba ve çocuk) gökten mekanlara düşmektedir. Kadın tahmin edileceği gibi evinde mutlu ve güleryüzlü olarak çalışırken, erkek gazetesini okuyarak kahvesini yudumlamaktadır.

Kadın ve erkek temsilleri hiç olmadıkları bir yere gökten de düşse, aynı toplumsal roller ile karşılaşmaktadır. Kadının mutfakta, erkeğin salonda olması yine bu geleneksel arketipi destekler niteliktedir. Burada kadın ve erkek cinsiyetin temsili, toplumsal cinsiyet ve mimarlık ilişkisi açısından iç mekanda (mutfak ve salon) gerçekleşmektedir. Söz konusu yaşam alanı, reklamın sonunda dış mekan ağırlıklı gösterilmektedir. Reklamda kullanılan retorik dil, erkek sesinin kullanıldığı ve çekirdek aile kavramı ve olması gereken rollerin sunulması ile temsil edilmiştir.

Tablo-8: Toplumun Yüklediği Rollere Göre Kadın ve Erkek Sunumu (URL-8)

REKLAM ADI	REKLAM SLOGANI
EMLAK KONUT tanıtım reklamı	"İnsanların mutlu yuvası olmaktan, Türkiye'nin yarınlarını inşa etmekten gurur duyuyoruz…"

	

RETORİK DİL **Kadın, Erkek, Aile, Rol, İç Mekân, Dış Mekân, Özel Mekân, Kamusal Mekân**
Kadın ve erkek için toplumsal cinsiyetin yüklediği bütün rollerin sergilendiği reklam filmi; Sertab Erener'in sesinden "bir masaldır ev" adlı şarkı ile başlar. Bu andan itibaren öncelikle kadın rolleri (anne, eş, gelin vb.), sonrasında erkek rolleri (baba, eş, çalışan vb.) bir film şeridi gibi sunulur. Sahnelerin bazılarında kadının bu durumu biyolojik evrimi boyunca yaşayacağı hissedilirken, erkek alışılageldiği gibi dış mekan ile özdeşleşen ve çalışan birey olarak karşımıza çıkar. Burada kadın cinsiyetin temsili, toplumsal cinsiyet ve mimarlık ilişkisi açısından çoğunlukla iç mekanda (ev) gerçekleşmektedir. Erkek cinsiyetin temsili ise dış mekanda (şantiye alanı) gerçekleşmektedir. Reklamda kullanılan retorik dil, kadın ve erkek sesinin birarada kullanıldığı, toplumsal rollerin yadırganmadığı ve bu rollere göre kadın ve erkeğin yerleştiği mekanlar ile temsil edilmiştir.

Tablo-9: Vadedilen Roller Açısından Kadın ve Erkek Sunumu (URL-9)

REKLAM ADI	**REKLAM SLOGANI**
SKYLAND SEYRANTEPE REZİDANS, OFİS, AVM, OTEL, İstanbul/Seyrantepe	"Hayallerinize renk, hayatınıza değer katın…"

	

	

RETORİK DİL **Erkek, Ses, Hayal, Çizim, Dış Mekân**
Erkek karakter tarafından hayal edilen bir yaşamın çizilerek sahnelendiği reklam filminde, seslendirme de erkeğe aittir. İş ve ev arasındaki mesafenin azaldığı, sosyalleşme olanaklarının arttığı, rekreatif alanların fazla olduğu bir yaşamın vadedildiği karelerde; kadın karakter sadece erkeğin yardımcı karakteri olarak var olmaktadır. Söz konusu karma kompleksin mimari biçimlenmesi de yine erkek egemenliğinde ortaya koyulmaktadır. Burada erkek cinsiyetin temsili, toplumsal cinsiyet ve mimarlık ilişkisi açısından dış mekanda (ofis, alışveriş merkezi) gerçekleşmektedir. Kadın cinsiyetin temsili, alışveriş merkezi önünde erkekle bir arada olan bir rolden öte görünmemektedir. Reklamda kullanılan retorik dil, erkek sesinin ve kaleminin birarada kullanıldığı, erkek karakterin hayalleri etrafında şekillenen bir yaşam ile temsil edilmiştir.

Tablo-10: Vadedilen Roller Açısından Kadın ve Erkek Sunumu (URL-10)

REKLAM ADI	**REKLAM SLOGANI**
NUMANOĞLU İNŞAAT tanıtım reklamı	"Sizin hayalleriniz bizim işimiz…"

	

	
	

RETORİK DİL **Kadın, Ses, Beden, Lüks, Rol, İç Mekân**
Kadın karakterin toplumsal rolüne adeta isyan ettiği reklam filminde; bir erkek sesinden sunularak starlara layık bir yaşam vaadi sunulur. Yemek ve temizlik yapan, evde mutlu bekleyen kadın karakterinin artık lüks bir yaşam içinde yaşama isteği, kadının toplumsal rolüne isyanı olarak yorumlanabilir. Ev işlerinin ve bu eylemlerin gerçekleştiği mekanların sıkışık ve dar olmasının kadın karakteri mutsuz ettiği, bunalttığı gözlenmektedir. Kapıya yanaşan arabaya binerek evinden uzaklaşan kadın, aldığı karar ile hem kılık kıyafeti ve görünümü ile hem de duygu durumu ile bambaşka biri olarak karşımıza çıkar. Lüks ve ışıltılı bir yaşam içine konumlandırılan kadın, değişimi bedeni üzerinden yaşamaktadır. Kadına vadedilen lüks ve starlara yaraşır hayat, kadın temsilinin bütün rollerinden vazgeçtiği ve bir daha hiçbir şekilde o role bürünmeyecek kararlı bir karakter olarak sunulmasında etkilidir. Burada kadın cinsiyetin temsili, toplumsal cinsiyet ve mimarlık ilişkisi açısından iç mekanda (ev) gerçekleşmektedir. İç mekana ait olan kadın artık evinden çıkarak yaşam tarzını değiştirmiştir. Reklamda kullanılan retorik dil, kadının kararlı duruşu yanında bir erkek sesinden temsil edilmesi ve kadının yeniden konutun balkonunda konumlandırılması ile temsil edilmiştir.

Tablo-1 ve Tablo-10 arası analizler incelendiğinde; reklam-retorik-mimarlık ilişkisinin, toplumsal cinsiyet faktörünün öngördüğü kadın ve erkek rollerinden çok da farklı olmayan bir pazarlama stratejisi içinde gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Toplumsal cinsiyet farkının retorik dili, gücün temsili olarak "Erkek, Kadın, Ses, Beden, Hareket, İç Mekân, Dış Mekân, Özel Mekân, Kamusal Mekân" kodlarıyla; tüketici olarak "Kadın, Erkek, Ses, Diyalog, Alışkanlık, Tüketim, İç

Mekân, Dış Mekân kodlarıyla; toplumun yüklediği rollere göre "Kadın, Erkek, Aile, Çekirdek Aile, Rol, İç Mekân, Dış Mekân, Özel Mekân, Kamusal Mekân" kodlarıyla; vadedilen roller açısından "Erkek, Kadın, Ses, Beden, Lüks, Rol, Hayal, Çizim, İç Mekân, Dış Mekân" kodlarıyla karşımıza çıkmaktadır. İstanbul örneğindeki konut reklamlarında öne çıkan bu kodlar, toplumsal cinsiyet ve mekân arasındaki ilişkinin okunmasında da yardımcı bir retorik kod olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Konut reklamlarında toplumsal cinsiyet algısının incelendiği bu çalışmada, reklam-retorik-mimarlık üçlüsünün bir arada yorumlanmasına yönelik bir deneme gerçekleştirilmiştir. Bir yeniden anlamlandırma aracı olarak reklam, kullandığı retorik dil ve sloganlar ile izleyicisine önemli metinsel ve görsel kodlar sunmaktadır.

Geleneksel hale gelen ataerkil ilişki biçimleri toplumsal cinsiyeti etkileyerek şekillendirmiştir. Toplumsal cinsiyetin kalıplarına göre kadına biçilen rol, evi ile ilgilenen ve daha çok iç mekânda var olan bir karakter iken; erkeğe biçilen rol, çalışma hayatı olan ve çoğunlukla dış mekânda var olan bir karakterdir. Günümüzde ise toplumsal cinsiyet rolleri, bu çalışmada yer verilen konut reklamlarında da gözlendiği gibi hala aynı biçimde tasarlanıp pazarlanmaktadır. Ürünle ilgili mesajın doğru iletimi için uygun bir anlatı gereklidir. Konut reklamları bağlamında bu anlatı, kullanılan retorik dil (kodlar) ve mekân türleri (iç, dış, özel, kamusal vs.) olarak karşımıza çıkar.

Seçilen konut reklamlarında, tasarım kararları ve kullanıcı istekleri üzerinde fazlaca durulduğu gözlenmektedir. Yeni bir yaşam tarzı, sosyal statü ve ayrıcalık sunulan reklamlarda; vadedilen hayat tarzı da konutla birlikte pazarlanmaktadır. Konut da tıpkı bir beyaz eşya, gıda, parfüm gibi pazarlanabilen ve reklam malzemesi olan bir olgu haline gelmiştir. Konutun bu şekilde pazarlanmasında toplumsal cinsiyetin geleneksel arketiplerinden yararlanan roller, sadece lüks bir yaşam vaadi farkıyla daha da sağlamlaştırılmaktadır. Ve geleneksel kalıplara aykırı olmayan toplumsal cinsiyet algısı, reklamlar yoluyla daha "iyileştirilmiş şartlara!" terfi etmektedir.

Sonuç olarak, hızla artan konut tüketiminin pazar aracı olarak reklamlar, verdiği mesajlar ile retorik bir dil sergiler. Bu çalışmada seçilen reklam filmleri dışında retorik kodları okumak elbette ki farklı sonuçlar doğurabilme potansiyeline sahiptir. Ancak değişmesi çok zor görünen durumun, toplumsal cinsiyetin kalıplaştırdığı ve mutlak hale getirdiği kadın ve erkek rolleri olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kaynakça

Agrest, D., Conway, P., Weisman, K. L., (ed.), (1996), *The Sex of Architecture*, Harry N. Abrams Inc.

Alkan, A., (2009), "Giriş: Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekânın İzini Sürmek", *Cins Cins Mekân*, (der. A. Alkan), Varlık Yayınları, İstanbul, s. 7-35.

Korkmaz, S. A., ve Allmer, A., (2013), "Mekanın DNA'sı:Toplumsal Cinsiyetin Mekansal Kalıplarının Sorgulanması", *Kadın/Woman 2000*, 14 (1), s. 107-133.

Atauz, A., (2004), "Toplumsal Cinsiyet, Mekan ve Kentler", *Mimarist*, Yıl: 4, Sayı: 14, s. 54-58.

Barokas, S. K., (1994), *Reklam ve Kadın*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Batı, U., (2012), *Reklamın Dili*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Baudrillard, J., (1997), *Tüketim Toplumu*, (çev. H. Deliceçaylı ve F. Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Castells, M., (1977), *The Urban Question: A Marksist Approach*, (trans. A. Sheridan), Edward Arnold, London.

Ciravoğlu, A., (2004), "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Mimarlar ve Yapılı Çevrede Kadın", *Mimarist*, Yıl: 4, Sayı: 14, s. 44-46.

Darıcı, S., (2013), *Bilinçaltı Reklamcılık ve İletişim Teknikleri*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Durmuş, S., (2016), "25th Frame Effect of Architecture: Text and Rhetoric", X. International Theory of Architecture Conference (ARCHTHEO'16), 27-29 October, Istanbul, Turkey, pp. 74-81.

Erbay, M., (2015), "Medyatik Konut", *Yapı,* Sayı: 409, s. 66-71.

Görgülü, T., ve Kaymaz, K. S., (2007), "Türkiye'de Barınma Biçimlerinde Yaşanan Değişimler: Son Dönemde Yapılan Tüketim Odaklı Konutlar", *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 337, s. 29-33.

Gür, Ş. Ö., Aşık, Ö., (2004), "Diotima Yada Kadınlar", *Mimarist*, Yıl: 4, Sayı: 14, s. 47-53.

Harvey, D., (1973), *Social Justice and the City*, Edward Arnold, London.

Küçükerdoğan, R., (2009), *Reklam Nasıl Çözümlenir?*, Beta Yayınları, İstanbul.

Lefebvre, H., (1976), "Reflections on the Politics of Space", *Antipode*, 8/2, pp. 30-37.

McLuhan, M., ve Fiore, Q., (2012), *Medya Mesajı, Medya Mesajıdır*, (çev. İ. Haydaroğlu), MediCat Yayınları, İstanbul.

Özdemir, E., (2015), "Konutun Üretimi ve Tüketimi: Reklam İmgeleri Üzerinden Bir Okuma Denemesi", https://mimaritasarimveelestiri.wordpress.com/2015/05/03/konutun-uretimi-ve-tuketimi-reklam-imgeleri-uzerinden-bir-okuma-denemesi/

Rutherford, P., (2000), *Yeni İkonalar: Televizyonda Reklam Sanatı*, (çev. M. K. Gerçeker), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Tayfur, G., (2004), *Reklamcılık*, Nobel Yayın, Ankara.

Tepecik, A., ve Demir, Ö., (2011), "Televizyon Reklamlarında Grafik Tasarım Ürünlerinin Kullanımının Teknolojik Yönü", 1. Sanat ve Tasarım Eğitimi Sempozyumu, Başkent Üniversitesi, 27-29 Nisan, Ankara, s. 346-349.

URL 1, 2016. https://www.youtube.com/watch?v=vPUWEMGJDXE

URL 2, 2016. https://www.youtube.com/watch?v=sTPYQocD5HA

URL 3, 2016. https://www.youtube.com/watch?v=DX2LUv-4DFA

URL 4, 2016. https://www.youtube.com/watch?v=sdor2DpNM7A

URL 5, 2016. https://www.youtube.com/watch?v=Havzh0D1imY

URL 6, 2016. https://www.youtube.com/watch?v=cOBUWjDZ_tA

URL 7, 2016. https://www.youtube.com/watch?v=qKX_1tBwF1Y

URL 8, 2016. https://www.youtube.com/watch?v=UzhKRr5Fwbg

URL 9, 2016. https://www.youtube.com/watch?v=IOS8dg_bJ3c

URL 10, 2016. https://www.youtube.com/watch?v=fg70naWWu-U

KARANLIK İMGELEM DÜNYASINI YANSITAN BİR METNİYLE GEORG TRAKL

Doç. Dr. Funda KIZILER EMER

Sakarya Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Bu çalışmada çağdaş Avusturya yazınının en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Georg Trakl'ın karanlık imgelem dünyasını yansıtan "Düş ve Zihin Bulanıklığı" ("Traum und Umnachtung") adlı düzyazı bir metni irdelenmiştir. Öncelikli olarak şairin yaşamı ve yaratısı genel hatlarıyla sunularak, imgelem dünyasının karakteristik özellikleri ortaya konulmuştur. Bu aşamadan sonra hem Trakl'ın şiir evrenine özgü tüm karakteristik unsurları barındırması, hem de az sayıdaki düzyazı metinlerinden biri olması açısından önemli olduğu için araştırma konusu olarak seçtiğimiz bu metnini, ağırlıklı olarak metin içi (textimmanent) ve okur ve yazar odaklı inceleme gibi metni aşkın (texttranszendental) araştırma yöntemlerini harmanladığımız eklektik bir metotla inceleyerek, şairin tüm metinlerinin belkemiğini oluşturan karanlık ve kapalı imgelem dünyasının kapılarını aralamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Georg Trakl, Avusturya Edebiyatı, Düş ve Zihin Bulanıklığı (traum und umnachtung), imge dünyası

Abstract: In this study it has been scrutinized a prose text named as "Blurriness of Phantasy and Mind" ("Traum und Umnachtung") written by George Trakl, who is one of the most important writers of Australia and it mainly refleckts the dar phantasy world of him. Having been represented the life and creaiton of the poet basically, it has been introduced the characteristics of his phantasy world. After that, due to reflecting all of the characteristics of Georg Trakl's poem world that are just special to him and also being one of his few proses. It is really important and for this reason chosen as a research subject. We have examined this text with an eclectic method, blending text-immanent critism and text-transzendental critism (reader response criticism and writer response critism) and tried to open the poet's dark and close phantasy world's door slightly.

Keywords: Georg Trakl, Austrian literature, "Blurriness of Phantasy and Mind" ("Traum und Umnachtung"), phantasy world

I- Yaşamı ve Yazın Evreniyle Georg Trakl

Çağdaş Avusturya şiirinin en önemli temsilcilerinden biri sayılan Georg Trakl (1887-1914), okur üzerinde sarsıcı bir etki yaratan şiirleriyle olduğu kadar, travmatik yaşamıyla da dikkatleri üzerine çeken sıradışı bir şairdir. Svabya (Schwaben) kökenli Macar bir Protestan olan babayla, eski Çekoslovakya kökenli Katolik bir anneden oluşan varlıklı bir ailenin altı çocuğundan dördüncüsü olarak dünyaya gelmiştir. Latince, Yunanca ve Matematik derslerindeki başarısızlığı nedeniyle yedinci sınıfta okuldan ayrılarak, çok sevdiği kızkardeşi Grete gibi piyano dersleri almaya başlar. Müzik bilgisini sonradan, müzikalitesi çok güçlü olan şiirleriyle edebiyat alanına yönlendirdiği gözlenir.

Henüz on yedi yaşındayken kaleme aldığı düzyazı, drama ve şiir gibi farklı yazın türündeki metinlerinde Dostoyevski ve Nietzsche'nin yanısıra, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud gibi Fransız simgecilerinin izleri olduğu gözlenir. Arkadaşlarıyla birlikte önce "Apollo", sonra "Minerva" adlı şair küluplerini kurar. İlk kez 1908'de bir şiiri yayınlanır. Bohem bir yaşam sürdürdüğü bu dönemlerde uyuşturucuyla tanışır. Bu süreçte Salzburg'daki öğrenimini tamamlayıp, Viyana'da Eczacılık alanında lisans ve yüksek lisans öğrenimi gören şair, mesleği sayesinde daha kolay eriştiği uyuşturucunun müptelası olur zamanla. Viyana'da müzik öğrenimine başlayan (kendisiyle ensest bir ilişkisinin olduğu iddia edilen) kızkardeşi Grete[1] de uyuşturucuya alışır.

Kızkardeşi Berlin'e gidip evlendikten sonra, Trakl da bir yıllığına gönüllü olarak askere katılır. Geri döndükten sonra "Pan" adlı yazın topluluğuyla temas kurar. 1912'de askeri hastanede eczacı olarak çalışmaya başlayan şairin ruhsal çöküşü, alkol ve uyuşturucunun etkisiyle hızla artar. Bu arada "Brenner" adlı sanat topluluğunda tanıştığı Ludwig von Ficker, Trakl'ın şiirlerini kendi dergisinde yayınlamaya başlar. Trakl bu süreçte, ressam Oskar Kokoschka, mimar Adolf Loos, yazar Stefan Zweig, yayımcı-yazar Karl Krauss ve felsefeci Ludwig Wittengenstein gibi, yaşadığı dönemin en önemli kişilikleriyle de tanışır. Yurt dışında çalışma planları yaptığı sırada 1. Dünya Savaşı patlak verir. 28 Haziran'da Saraybosna'daki suikast ile Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan ettiği 27 Temmuz 1914 tarihleri arasında son şiirlerini kaleme alır.

Kendi içinde yaşadığı derin çatışkıların bir anlamda dış dünyaya genişlemesi, yani hem iç hem de dış dünyada kesin bir 'çöküş' anlamına geliyordu onun için bu savaş. Amann'ın söylemiyle dünyanın "ilk, onunsa son büyük savaşıydı" bu; dünyanın ve onun kişisel tarihi bir felakete doğru yol alıyor, onun karanlığa gömülmüş ruhunun yıldızsız gecesi, dünyanın devcileyin gecesiyle buluşuyordu. Kurtuluşu adeta kendi yok-oluşunda arayan kriz ortamındaki bir neslin sözcüsü durumunda olan Trakl'ın şiirlerinde yakındığı 'çöküş' ("Ah, çöküşün acı anları!"[2] ya da "Sarsıcıdır, bir neslin çöküşü")[3] olgusu; yalnızca bireysel bir nitelik taşıyan "kişisel bir çöküşü değil",

[1] Trakl'ın kızkardeşi Grete'ye olan aşkı konusunda Türkçe bir kaynak olarak bkz. Öndersever Sezgin, „Kızkardeşine Âşık Olan Ölür…", *K Dergisi*, Say: 28, 13.Nisan.2007, s. 26-27.
[2] Trakl Georg,"Abendlaendisches Lied", *Abendlaendisches Lied,* Serie Piper, München-Zürich, 1994, s. 67. (Orjinali: „O, die bittere Stunden des Untergangs").
[3] Trakl Georg, "Helian" , a.g.e., S. 105. (Orjinali: „Erschütternd ist der Untergang des Geschlechts").

güneşin battığı, "aydınlıklar" ütopyasının üzerine çoktandır karanlık bir akşamın çöktüğü "tüm bir batı kültürünün"[4] çöküşünü anlatır.

24 Ağustos'ta kendi arzusuyla Galiçya Cephesinde savaşmak üzere Innsbruck'taki sıhhiye kafilesine katılan ve savaşın vahşetine bizzat tanık olan şair, Grodek çarpışmasının derin acısını, "Grodek" adlı son şiirinde yazdığı gibi, insanlığın "henüz doğmamış torunlarına" ("die ungebornen Enkel") dek duyumsar. "Kızıl bulutlarında öfkeli bir Tanrı'nın" oturduğu yer göklerinde, "Bütün yollar kara bir çürüyüşe çıkar" ("Alle Strassen münden in schwarze Verwesung")[5] diye yazan 27 yaşındaki Georg Trakl, Krakau garnizon hastanesinde aldığı aşırı dozda kokainden ölür.*

Genç yaşta intihar eden Avusturyalı şairlerden biri olan Trakl'ın (23 yaşında intihar eden Hertha Kraeftner örneğindeki gibi)[6], hem içine doğduğu çağın toplumsal ve ahlaksal çöküşünü, hem kızkardeşine duyduğu trajik aşkın acısını ve karanlığını içine dokuduğu melankolik şiirleri; müphem, kapalı, derin ve çoğul anlam katmanları yaratan, oldukça güçlü ve zengin bir imge dokusuna sahiptir.

Ernst Fischer'in söylemiyle "Trakl şiiri bugün de hala ileri ölçüde bilmecemsi ve karanlıktır."[7] Avusturyalı büyük şair Rainer Maria Rilke (1875-1926) de, Trakl'ın kendini kolay kolay ele vermeyen şiir evreninin "ayna gibi geçit vermez"[8] olduğunu ifade etmiştir. Trakl'ın şiirlerini yorumlamanın güçlüğüne dikkat çeken Gürsel Aytaç, "tüyler ürpertici konulara" yönelen, "çürümeyi, yok olmayı hatırlatan benzetmelerden"[9] yararlanan bu sıra dışı şairin yarattığı kapalı şiir evrenini genel hatlarıyla şöyle betimliyor:

[4]Bkz. Amann Jürgen, Nachwort (Sonsöz). İçinde: Georg Trakl, *Abendlaendisches Lied*, s. 111-117. Amann burada, şairin içsel çöküşünü gayet açık biçimde yansıtan şu alıntıya yer verir: "Bir haftadır Viyana'dayım. Sorunlarım çok karmaşık. 2 gün ve 2 gecedir uyuyorum, yaşadığım Veronal zehirlenmesinin etkisi bugün bile çok ağır biçimde sürüyor. İçinde bulunduğum karmaşanın ve her şeyden ümidini kesmenin en uç noktasındayım, daha ne kadar yaşamam gerektiğini bilmiyorum artık. Burada yardımsever insanlarla karşılaştım; ama bana, hiçbirisi yardım edemeyecek ve her şey karanlık içinde sonlanacak gibi görünüyor." A.g.e., s. 111. 26.Haziran.1913 tarihli bir mektubunda geçen kendi söylemiyle "Tanrısız, lanet edilmiş bir yüzyıl(da)" yaşayan Trakl, ruhunun bu kokuşmuş, çürümüş dünyadaki bedeninden kurtulacağı günü iple çeker. A.g.e., s. 114.

[5] Trakl Georg,"Grodek", a.g.e., s. 95. Trakl'ın bu şiiri ve diğerleri Gertrude Durusoy ve Ahmet Necdet tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Trakl Georg, *Akşamları Kalbim*, Broy Yay., çev. Gertrude Durusoy-Ahmet Necdet, İstanbul, 1991, s. 75.

* Trakl'ın ölümünden üç yıl sonra da kızkardeşi intihar eder. Trakl'ın intihar eğilimi aslında daha çocukken kendini göstermiştir. Edebiyat tarihçilerinin aktardığına göre, Trakl çocukken kendini bir atın önüne atmış (burada işleyeceğimiz metinde de bu at vardır aslında), bir başka kez de bir treni durdurmak için rayların üstüne atlamıştır. Sekiz yaşındayken, bir gezinti sırasında kendini birdenbire bir gölün içinde buluvermiştir. Trakl Grodek savaşında, birçok ağır yaralıya eksik teçhizattan dolayı yardım edemediği için büyük bir ruhsal kriz geçirir. Silahla intihara teşebbüs eder, arkadaşları tarafından engellenir. Ardından, kendisine şizofreni teşhisi konulan şair, ruh hastalarıyla birlikte kaldığı Krakau askeri hastanesine gönderilir, ancak kısa bir süre sonra burada aldığı aşırı dozda kokainden dolayı ölür. Bkz. Aytaç Gürsel, *Çağdaş Alman Edebiyatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1983, s. 184-189.

[6] Bkz. Kızıler Funda, Hertha Kraeftner Kimdir?, *Hece Dergisi* Kasım 2015, 19/ 227, s. 34-39.

[7] Fischer Ernst (Hg.), *Hauptwerke der österreichischen Literatur,* Kindler Ver., München, 1997.

[8] Schneider Karl Ludwig, *Der bildhafte Ausdruck in den Dichtungen Georg Heyms, Georg Trakls und Ernst Stadlers*, Carl Winter Uni. Ver., Heidelberg, 1968, s. 89. (Rilke'nin, 1915 Şubat'ında "Brenner" Gazetesi'nin yayımcısına yazdığı mektuptan alıntılanmıştır). Rilke bir başka mektubunda da Trakl şiirlerine ilişkin düşüncelerini şöyle dillendiriyor: "Das Traklsche Gedicht ist für mich ein Gegenstand von sublimer Existenz. Nun erschütterts mich erst recht, wie die von Anfang an flüchtende, …leise ausgesparte Gestalt imstande war, das Gewicht ihres fortwaehrenden Untergangs in so genauen Bildungen zu beweisen. Es faellt mir ein, dass dieses ganze Werk sein Gleichnis haette in dem Sterben des Li-Tai-Pe: hier wie dort ist das Fallen Vorwand für die unaufhaltsame Himmelfahrt." Rilke Rainer M, *Briefe aus den Jahren 1914 bis 1926*, (Hg. vom Rilke-Archiv in Weimar; in Verbindung mit Ruth Sieber-Rilke besorgt durch Karl Altheim), Bd. II, Insel Ver., Wiesbaden, 1950, s. 71.

[9] Aytaç Gürsel, *Çağdaş Alman Edebiyatı*, s. 186.

> Şair, kendi şiirlerinde *Tanrısız, lanetlenmiş bir yüzyılın çok sadık bir kopyesini* görür. Tanrı'yı arayışı ve Tanrı özlemi, aşırı bir suçluluk duygusuna, korku ve çöküntü yaşantılarına dayanan bir yalnızlık, Tanrı'dan uzaklık hissinde doruğuna erişir. Trakl, şiirlerinin *suçlarını affettirme yolunda kusurlu birer girişim* olduğunu söyler. Şahsi suçluluk duygusuna bir de insan olarak suçluluk bilinci eklenir. Trakl'ın şiirleri ümitsiz de olsa, bir kurtuluş peşinde koşmanın ifadeleridir. Tabiatı, kendi perişanlığının yansıtıcısı olarak yorumlayıp tasvir eder. Güzelle çirkinin, iyi ile kötünün düalizmi kendini fark ettirir. Hatıralar, rüyalar, sarhoşluk, okunan şiirler adeta çağrışım zincirleriyle bağlanarak Trakl'ın liriğini oluştururlar.[10]

Trakl'ın imgelerinin anlaşılmasının ne kadar güç olduğunu vurgulayan Karl L. Schneider de, bu imgelerin belli bir düşünce bağlamından ya da metnin kendi bağlamı içinden mantık yoluyla anlamı çıkarsanamayacak ölçüde kendi içine kapalı olduğunu ve "önceden biçimlendirilmiş simgesel göstergeler" olarak ortaya çıktığını savunur: "Trakl'ın şiirleri, düşünsel bağlamı ya tümüyle ortaya konmamış, ya da örtük veya silik biçimde verilmiş tümce fragmanlarıyla tek tek sözcüklerden oluşan mozaik benzeri bir düzenleme gibi görünür." Üstelik bu "tek tek kısımların da kendi içinde bir anlamı varmış gibi gözükmez, tersine ilkin geneli içinde ve bunların birbirleriyle işlevsel ilişkisi içinde"[11] biraz daha anlaşılabilir olduğu gözlenir.

"Ruhun imgesiz düşüne(meyeceğini)" savunan Aristo, imgeyi "tıpkı, artık orada olmayan mührün izinin balmumunda kalması gibi" zihinde bir görsellik kazananarak iz bırakan "algının içeriği(ne)"[12] benzetir. Trakl şiirlerinde görkemli bir şölene dönüşen imgelerin çarpıcı etkisi, şairin onlara kattığı devingen ve huzursuz görsellikte saklıdır; onun şiir evreninde, türlü renklerle adeta düşsel-karabasanvari bir tabloya dönüşen grotesk imgeler, okurun zihninde derin ve kalıcı bir iz bırakır.

Buradaki metinde görüldüğü gibi; sonbahar, kış, akşam, gece, yalnızlık, keder, ölüm, düş, küf(lenme), çürüme, kokuşma, bozulma, çöküş, kilise, papaz, melek, delikanlı ve kızkardeş gibi, türlü değişkeleriyle sıkça yineleyerek kullandığı motif ve figürlerin ortaya koyduğu gibi, Trakl metinleri öncelikli olarak 'Çöküş Yazını' (Fin de sieclé) ve 'Dışavurumculuk' (Expressyonizm) akımlarından derin izler taşır. Ayrıca Van Gogh tablolarındaki gibi grotesk bir *Deliriyum* etkisi yaratan canlı renklerin cümbüşüne batmış olan bu imgelem dünyası, 'Simgecilik' akımının da en yetkin örneklerini sunar.

Trakl'ın, genel hatlarıyla çirkin-güzel, kötü(lük)-iyi(lik), karanlık-aydınlık, korkunç-tanrısal/cennetsi gibi antagonistik öğelerle donatarak "cehenneme özgü bir kaos"[13] yaratan, aynı zamanda mitsel ve mistik bir boyutu olan imgelem evreninde,

---

[10] A.g.e., s. 188.
[11] Schneider Karl Ludwig, *Der bildhafte Ausdruck in den Dichtungen Georg Heyms, Georg Trakls und Ernst Stadlers*, s. 89.
[12] Aristo, *De Anima*, çev. W. S. Hett, Cambridge Mass., 1957, S. 137 ve S. 177. (İçinde: Koçak Orhan, *İmgenin Halleri*, Metis Yay., İstanbul, 1995, s. 43).
[13] Trakl Georg, *Dichtungen und Briefe*, Otto Müller Ver., Salzburg, 1987, S. 268. (Şair, 1910 yılının Temmuz ayında Erhard Buschbeck adlı bir arkadaşına yazdığı mektupta o süreçte kendisini „ritm ve imgelerin cehenneme özgü kaos"unun baskıladığından söz ediyor).

düş ve gerçek salınımlı olarak iç içe geçer, ancak burada gerçeklik duygusu rotasını şaşırmış, adeta kendinden geçmiştir. Yitirilmiş kutsallık ve masumiyet arayışı ile günah azapları, korku, dehşet ve paranoya arasında gerilimli gel-gitler yaratan şiirlerinde, art alandaki güçlü ritm duygusu ve müzikalite, ölümün ve çürüyüşün hemen her şeye sinen tehditkâr dokusuna karışarak hüzünlü ve dokunaklı bir ezgi yaratır. Dışavurumcu çığlık; derin bir hüzün ve acı içindeki insan ruhunun kapıldığı dehşeti, dış dünyadaki hastalıklı güzelliğe eklemleyerek, görsel yönü çok kuvvetli imgelere yükleyen Trakl'ın metinlerinde, nispeten daha sakin tondaki bir yakınışa dönüşmüştür.[14]

Baudelaire ve Rimbaud gibi Fransız simgecilerinin yanı sıra, Hoffmansthal'in, Georg Heym'in ve geç dönem Hölderlin şiirlerinin etkisinin gözlendiği Trakl şiirlerinde imgeler, adeta "hiyeroglifi" andıran yapılarıyla, kendi içine kapalı bir anlam dairesine gönderme yaptığı için tam olarak deşifre edilemez.[15] Simgecilik, adeta kendine özel, çözülmesi hayli güç olan şifrelenmiş bir dil evreni kuran Trakl'ın şiirlerinin bir başka karakteristiğini oluşturur.[16]

Ayrıca az önce belirttiğimiz gibi, şairin hemen hemen tüm metinlerinde çok yoğun bir renk simgeciliği kullanıldığı gözlenir. Goldmann, şairin en çok kutsallığı simgeleyen "mavi" (130 kez) ve karamsarlığın simgesi sayılan "kara" (120 kez) rengini kullandığını saptamıştır. Bunu sırasıyla altın rengi (70 kez), beyaz ve kırmızı (70 kez), yeşil, erguvan ve gümüş rengi (60 ila 50 kez), kahverengi (40 kez), külrengi, berrak renkler ve pembe (20 ila 30), sarı ve soluk renkler (20 ila 10) izlemektedir.[17]

O halde burada sunduğumuz tüm bu verilerden hareketle, Trakl şiirlerinin, imge dünyasına adım atan hemen her okurunu adeta kıskıvrak sararak, hafızasında derin ve kalıcı bir etki yaratma gücünün; onun şiir sanatını, müzik ve resim sanatıyla da ustalıklı biçimde iç içe geçirerek, okurun tüm duyu organlarına eş zamanlı olarak hitap edebilmesinde saklı olduğunu iddia edebiliriz.

II. Düş ve Zihin Bulanıklığı'ndaki İmge Dünyası

Aslında 1908'den itibaren şiirleri yayınlanmaya başlayan Trakl'ın ilk şiir kitabı 1913'te *Die Gedichte*[18] (Şiirler) başlığı altında yayımlanır. Şairin ölmeden önce bizzat kendisinin düzenlediği, ancak ölümünün ardından (posthum) basılabilen *Sebastian im Traum*[19] (Sebastian Düşte, 1915) adlı diğer şiir kitabı, "pislik, çürüyüş, kötü kokular,

[14] Bkz: Frenzel Herbert A und Elizabeth, *Daten der deutscher Dichtung Chronologischer Abriss der deutschen Literaturgeschichte*, Bd. 2, Dtv, München, 1994, s. 548-552 ; bkz: Fricke-Schreiber, *Geschichte der deutschen Literatur*, Schöningh Ver., Paderborn, 1988, s. 303-305; bkz: *Metzler Autoren Lexikon*, J.B.Metzler Ver., Stuuttgart, 1994, s. 785-786; bkz: Tschulik Werner, *Die Österreichische Dichtung im Rahmen der Weltliteratur,* Hölder-Pichler-Tempsky-Österreichischer Bundesverlag, Wien, 1963, s. 240-241.

[15] Bkz.Martini Fritz, *Deutsche Literaturgeschichte*, Kröner Ver., Stuttgart, 1958, s. 513-514.

[16] Bkz: Seidler Herbert, *Die Dichtung*, Kröner Ver., Stuttgart, 1965, s. 411.

[17] Bkz: Goldmann Heinrich, *Katabasis. Eine tiefenpsychologische Studie zur Symbolik der Dichtung Georg Trakls*, Otto Müller Ver., Salzburg, 1957, S. 29. Gertrude Durusoy ve Ahmet Necdet de Trakl şiirlerini çevirdikleri kitabın başında yer alan "Georg Trakl'ın Şiirlerinde Görsellik" adlı kısa yazılarında şairin renkleri nasıl ustalıkla kullandığından bahsediyor. Bkz: Durusoy Gertrude, Necdet Ahmet, "Georg Trakl'ın Şiirlerinde Görsellik" . İçinde: Trakl Georg, *Akşamları Kalbim*, s. 5-6.

[18] Trakl Georg, *Gedichte*, Kurt Wolff Ver., Leipzig, 1913.

[19] Trakl Georg, *Sebastian im Traum*, Kurt Wolff Ver., Leipzig, 1915.

hastalık, kan ve sefalet tarafından biçimlendirilmiş olan"[20] karanlık bir dünyanın portresini, semantik açıdan hemen hepsinin, temelde bu çöküş temasının farklı değişkelerini sunduğu lirik ve düzyazı türündeki metinlerini kapsar. Kitap şu ana bölümlerden oluşur:

1.Sebastian im Traum (Sebastian Düşte)
2.Der Herbst des Einsamen (Yalnızın Sonbaharı)
3. Siebensang des Todes (Yedi Ölüm Ezgisi)
4. Gesang des Abgeschiedenen (Issızlık Şarkısı)
5. Traum und Umnachtung (Düş ve Zihin Bulanıklığı)

Şairin burada yorumlamaya çalışacağımız, *Sebastian im Traum* adlı şiir kitabının en sonunda yer alan "**Düş ve Zihin Bulanıklığı" (**Traum und Umnachtung)[21] adlı metni de, içerik açısından, bu şiir kitabının içerdiği on beş şiirin, özellikle de kitaba adını veren "Sebastian Düşte" adlı şiirin düzyazı formu gibidir. Lirik düzyazı türünde yazılmış olan bu metin, yukarıda saydığımız Trakl yazınına özgü tüm karakteristik unsurları genel hatlarıyla içinde barındırmaktadır. Bu bakımdan, Trakl'ı yakından tanımak isteyen okurlar için kilit bir metin olarak sunulabilecek bir eserdir bu.

Türsel sınıflandırma açısından şiir mi, düzyazı mı olduğu kesin olarak saptanamayan bu metin "mensur şiir"* türüne dâhil edilebilir. Ayrıca tematik açıdan, tüm burada anlatılanlar derin bir ruhsal açmaz içindeki bir insanın gördüğü bir kâbus mudur, nevrotik bir insanın hayal ettiği gündüz düşleri midir, bilinç bulanıklığı yaşayan bir insanın sanrıları mıdır, yoksa ruhsal-zihinsel bir hastalığı olan (psikotik) bir insanın hayal aleminden mi ibarettir, şeklindeki sorulara da net bir yanıt vermek pek mümkün görünmemektedir.[22]

Trakl'ın az sayıdaki düzyazı metinlerinden biri olarak da ayrı bir önem taşıyan bu eser, Fricke ve Schreiber'in söylemiyle, "parçalanmış bir dilsel bağlam içinde, önceki dünya görüşünün çöküşünü"[23] belgelemektedir. Psikanalitik ve sosyolojik okuma modellerine açıklığını hemen eleveren Trakl'ın bu metninde genel hatlarıyla; baba, anne, delikanlı ve kızkardeşten oluşan birbirine korkunç derecede yabancılaşıp katılaşmış zehirli bir ilişkiler ağı içindeki, mutluluk değil, tam bir kaygı, hatta dehşet tablosu yaratan bir aile kurumundaki ve toplumdaki ahlaki çöküşü anlattığı söylenebilir. Metnin ilk tümcesi bunu açıkça ortaya koyar: "Akşamleyin yaşlı bir adama dönüşmüştü baba; karanlık odalarda, annenin yüzü taşlaşmış ve çürümüş bir neslin laneti ağırlığını vermişti delikanlıya."[24] Metinde delikanlının ebevynlerine, anne ve baba figürlerine ilişkin sunulan diğer veriler şunlardır:

[20] Wild Ariane, *Poetologie und Décadence in der Lyrik Baudelaires, Verlaines, Trakls und Rilkes*,Königshausen-Neumann Ver.,Würzburg, 2002, s. 176.
[21] Trakl Georg,"Traum und Umnachtung", *Sebastian im Traum*, s. 81-88.
* Şair Hayriye Ünal tarafından önerilen „mensur şiir" tanımı, bizce de metnin türsel açıdan sınıflandırılmasına en uygun kavram olarak görünmektedir.
[22] Bkz: Pfisterer-Burger Kathrin, *Zeichen und Sterne:Georg Trakls Evokationen lyrischen Daseins*, Salzburg, 1983, s. 20.
[23] Fricke-Schreiber, *Geschichte der deutschen Literatur*, s. 335.
[24] Trakl Georg,"Traum und Umnachtung", *Sebastian im Traum*, s. 81. Bundan sonra metinden yapılacak alıntılar, yalnızca sayfa numarasıyla verilecektir. (Trakl'ın bu metni, tarafımdan Türkçeye çevrilmiştir. Bkz: Emer Funda Kızıler, „Georg Trakl'dan Mensur Bir Şiir", *Hece Dergisi*, Mayıs 2016, 20/ 233, s. 43-50).

> Hiç kimse sevmemişti onu. Yalanlardan ve karanlığa gömülen odalardaki ahlaksızlıktan alev alev yanıyordu başı. Bir kadın elbisesinin mavi hışırtısı, onu kaskatı kesip sütunlara yapıştırıyor ve kapıda, annesinin gece sureti beliriyordu. Kötülüğün gölgesi tepesine doğru yükseliyordu. (S. 83).
>
> Bir körün, babanın zalim sesi çınlıyor ve korkuyu ağırlaştırıyordu. Kadınların boyun eğmiş görüntüsünün acısı! (S. 86).

Derin bir korku ve kaygı duygusuyla dolu olan çocukluğunu, birbirlerine tümüyle yabancılaşmış ebeveynlerden oluşan sevgisiz ("Hiç kimse sevmemişti(r) onu") ve iletişimsiz, karanlık bir aile atmosferinde geçiren delikanlının evindeki zehirlenmiş ilişkiler ağı şöyle bir dehşet tablosu içinde sunulur:

> Suskunlar o masada toplanıyordu; ölmekte olanlar, onlar, balmumundan elleriyle ekmeği, kanayan ekmeği koparıyordu. Kız kardeşin taşlaşan gözlerinin acısı, yemekteyken onun deliliği erkek kardeşin gecemsi alnına süzülmüş, annenin acı çeken elleri arasında ekmek taş kesilmişti çünkü. Ah çürüyenler, onlar gümüşten dilleriyle cehennemi susuyorlardı çünkü! Böylece soğuk odadaki lambalar söndü, erguvan rengi maskelerin içinden, susarak acı çeken insanlar bakıyordu (S. 87).

O halde Trakl'ın bu metninde, aile kurumundaki bozulmuşluk içinden, onun yapıtaşı olduğu bir toplumun, bir neslin çöküşünü anlattığı ifade edilebilir. Metnin ilk tümcesi "çürümüş bir neslin laneti ağırlığını vermişti delikanlıya" diye biterken, son tümcesinin de buna koşut olarak "gece, lanetli bir nesli yutmuştu çünkü" (S. 88) şeklinde olması da, bunun başlıca kanıtı olarak okunabilir. Metnin içinde bir neslin çöküşünü ifade eden diğer veriler şöyledir: "Ah, lanet edilmişlerin nesli! Lekeli odalarda her bir yazgı tamamlandığında, çürüyen adımlarıyla ölüm girerdi eve" (S. 85). "Ah siz, karanlık bir neslin çocukları!" ve "Ah, geceye ait olanlar; ah lanet edilmişler!" (S. 86).

Metnin ana figürü delikanlıdır; baba, anne, kız kardeş, papaz, kızıl avcı, topal ve melek de metnin diğer figürleri olarak karşımıza çıkar. Belli bir olayın anlatılmadığı metinde, ana figürün çocukluğunu anımsadığı, beli bir zamana ve mekâna odaklanamayan düş-karabasan benzeri kaotik bir ruhsal betimleme söz konusudur: "Kimileyin çocukluğunu anımsardı o; hastalıkla, korku ve karanlıkla, yıldızlarla kaplı bahçede gizli oyunlarla geçen çocukluğunu ya da karanlığa gömülen avludaki sıçanları beslediğini" (S. 81).

Düş, çocukluk, hastalık, korku, karanlık, sonbahar, ölüm ve çürüme, manastır, kilise, cinayet, sevgisizlik, kötülük, acı, nefret, öfke, delilik, ilkbahar, masumiyet ve günah metnin ana motifleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Olumsuz ve karşıt anlam yüklü olan bu en küçük anlam birimlerinin de gösterdiği gibi, metne genel olarak oldukça karamsar ve kasvetli bir hava egemendir. Papaz, zangoç, harap olmuş Tanrı(lar) ve melek figürleri bu lirik düzyazı metnin karanlıklara gömülmüş dinsel art alanını oluşturur.

Metnin odak noktasında bulunan, mezarlıklarda gezen, cesetlerin "o güzelim ellerindeki, çürümenin yeşil lekelerini" (S. 81) izleyen ana figürün ruh haline, içinde bulunduğu ortama ve dolayısıyla kendi varlığına bulaşan ahlaksızlık, cinayet, hırsızlık ve yalandan dolayı çektiği büyük acı, keder, günah, suçluluk duygusu egemendir, ancak öte yandan kilisenin org koralından duyulan semavi ezgi ruhunu "tanrısal bir ürpertiyle doldur(maktadır)."

Günaha ve çürümeye, kötülüğü imleyen karanlığa, "taşlaşarak" delikanlının üzerine ağırlığını veren "gecenin gölgeleri(ne)"; kilisenin çan sesleri ("kuleler ve çanlar!", S. 82), gündüz ve "akşam çanları" (S. 85) eşlik etmektedir. Göksel ve yersel ile iç ve dış dünyalar arasındaki, bir başka anlatımla iyilik ve kötülük, olan ve olması gereken arasındaki çatışkılı gerilimi yansıtan metaferler, türlü kreşendo ve dekreşendolarla org koralından duyulan ezgilere ve çan seslerine karışmaktadır.

Delikanlının (ailesinin de içinde bulunduğu) dış dünyasına; istemeyerek de olsa bizzat katıldığı, adeta ortak olmak zorunda kaldığı "günah", "yalan ve ahlaksızlık" (S. 82) egemen durumdadır: "Ah ürperiş, herkes kendi günahını biliyor ve dikenli bir yolda yürüyordu çünkü!" (S. 85). Dış dünyasının ürkütücü gerçekliğine karşıt olarak o, kendi iç dünyasında coşku dolu bir "iman" hissetmektedir. Ancak iç ile dış dünya arasındaki bu büyük çelişki, içindeki acıyı daha da arttırmaktadır: "Ah, sararıp solmuş sazlıkların şarkısını usulca söyleyen ruhlar; coşkulu iman!" (S. 81).

İnsan elinde yer-yüzü, her ne kadar günahlar ağı içindeki cehennemsi ve korkutucu bir topos'a dönüşmüş olsa da, gök'teki Tanrısal düzenin temsilcisi olan melekler, bunun yıkılmış ("harap olmuş Tanrılar") gibi göründüğü yer'e inmeye devam etmektedir. "Beyaz suret(leri)" (S. 83) içinde, "pembe" rengiyle simgelenen melekler, yeryüzünün günaha batmış karanlığına "masumiyetin yıldız yüzü(nü)" sunarlar ve dışavurumcu yazın akımının insanlıktan umudunu yitirmeyen tutumuna koşut bir imge olarak "erguvani gece rüzgârının serpiştirdiği" zifiri karanlığın içinde, insana her şeye rağmen kurtuluş'u muştulayıp vaad eden varlıklarıyla "pırıl pırıl parla(maya)" (S. 87) devam ederler.

Metinde başlığa ("Düş ya da Zihin Bulanıklığı") uygun olarak; ya delikanlının geçmişe ilişkin anımsadıkları ya da rüyasında gördüğü (gerçek bir uyku durumu ya da gündüz düşü olarak okunabilecek) geçmiş yaşantıları anlatılmaktadır. Durusoy ve Necdet'in belirttiği gibi, "uyku, Trakl'da dingin bir olay değildir ve içinde yılanlar, örümcekler, yarasalar veya gece kelebekleri dolaşan "garip bir bahçe" olarak sunulur okuyucuya." Ayrıca şairin "gördüğü düşler, uyanıkken görmüş olduğu imgelerdir."[25]

Nitekim burada da uyku "derindir" ve "koyu zehirlerin içinde(dir)," "yıldızlarla" ve "annenin taşlaşmış yüzüyle kaplıdır" (S. 86). Zaten Almancası "Traum" olan "düş" kavramı, "uykuda beliren imgelerin tümü(ne)" karşılık gelmektedir. Batı dillerinde bu kavram, (İngilizce "dream", Fransızca "Réve") "uyanıklıktaki düşlemeleri",[26] yani (Freudiyen terminolojinin) gündüz düşlerini de ifade etmektedir.

Olaylar belli bir zamandizinsel sıra izlemeyip, kesit kesit sunulan fragmanlar şeklinde anlatılmaktadır. Herşeyi bilen olimpik konumdaki anlatıcı (auktorialer Erzaehler) tarafından anlatılan olayları; kurmaca evrenin gerçekliğinde geçmişte gerçekten yaşanmış ya da uykuda geçen veya da uyku ile uyanıklık hali arasında görülen olaylar şeklinde okumak mümkündür, ancak her halükarda delikanlının

[25] Durusoy Gertrude, Necdet Ahmet, "Georg Trakl'ın Şiirlerinde Görsellik", s. 5.
[26] Hançerlioğlu Orhan, *Ruhbilim Sözlüğü,* 1988.

bulanık zihninde (ve bunalmış ruhunda) gerçekleşen geriye dönük bir 'anımsama' edimi söz konusudur. Yani metnin elverdiği eşzamanlı çoğul okuma düzlemlerine göre bu anımsama; hem uykuda bir düş/ rüya görme (ancak metnin genel olarak bir tür cinnet betimine benzeyen korkunç imgeleminden dolayı bu durumda, uykuda görülen herhangi bir düş ya da rüya yerine, kabus, hatta karabasan kavramı öne çıkar), hem de karışık bir zihnin, nevrotik bir ruhun kurguladığı sanrılı bir gündüz düşü biçiminde okunmaya açıktır.

Olay yeri, "düş" kavramının tabiatına uygun olarak yalnızca tek bir mekânla sınırlı kalmaz; delikanlının çocukluğunun geçtiği ev, şato ve mezarlıklarda ölülerin bulunduğu küçük odacıkların yanı sıra; mağara, bataklık, dağlık, ormanlık alanlar gibi iç ve dış mekânlar söz konusudur. Ancak yine de türlü kesitlerde, bölük-pörçük anlatılan olaylar eşzamanlı olarak gerçekleşmeyip, geçmişe ilişkin bir anımsama edimine dayandığı için, asıl olay yerinin delikanlının bulanıklaşmış zihni olduğu varsayılabilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, delikanlı ya bulunduğu belirsiz bir mekânda (uyurken veya uyanıkken) rüya görmektedir, ya da yıllar sonra yeniden evine dönmüş ve geçmişi, geçmişte yaşadığı korkunç ve karanlık yaşantıları (bir tür hayal ya da gündüz düşü biçiminde) bulanık zihninde yeniden canlandırmaktadır.

Ayrıca metinde aktarılan olayların düşsel-ruhsal niteliğinden ötürü, delikanlı (Ovidius'un *Metamorfozlar*[27]ındaki gibi) türlü dönüşümler yaşar: kimileyin (varlığındaki tanrısal niteliği imleyen) bir "kâhin" (S. 81) ya da "zangoç" (S. 84) olarak, kimileyin de (varlığındaki hayvansal niteliği imleyen) "alevler saçan bir kurt" (S. 82) ya da "vahşi bir hayvan" (S. 83) olarak çıkar karşımıza. Böylece delikanlının ruhsal bunalımı, başat olarak "İyi" ve "Kötü" arasında verdiği içsel savaş üzerinden okunabilirlik kazanır. (Buna koşut olarak delikanlının çıktığı dağda karşılaştığı kızıl avcı ile melek figürleri de varlığındaki Kötü ve İyi'nin imleyicileri olarak okunabilir).

Zaman, metnin başından ortalarına kadar ebedi olarak hep o anda takılı kalmış gibi görünen soğuk ve kasvetli bir "sonbahar" ayının "akşam" vakitleridir. Akşam vakitleri; simgesel art alanı yoğun olan gündüz ve gece vakitleri arasında köprü kurması nedeniyle, Trakl'ın şiir evreninde en çok karşımıza çıkan zaman kesitidir. İncelediğimiz bu metinde, külrengine bürünmüş olarak çıkagelen "ölüm", doğanın kış uykusuna hazırlandığı, bir anlamda ölmeye yattığı sonbaharın sarısıyla özdeşleşmiş, varlığı her yanı kaplamıştır.

Yine Trakl şiirlerinin vazgeçilmez bir tamamlayıcı unsuru olan doğa da büyülü, gizemli ve ürkütücü bir güzelliğe bürünmüştür. Karlı dağ zirveleri, kahverengi ve griye dönmüş vadiler, yapraksız hışırtıyla konuşan ağaçlar, karanlık-tekinsiz hayvanlar, yarasalar eşlik etmektedir delikanlının ruhunun karanlıklarına… Gerçi metnin sonunda, dışavurumcu akımın her şeye karşın insanlıktan umudunu tümden yitirmeyen ruhuna uygun olarak bir tür yeniden doğuş'un simgesi olan "ilkbahar" gösterir kendini ve ardından da "ayçiçekleri" ile taçlanıp güneşli günleri vaad eden "yaz" (S. 87) mevsimine girilir.

Delikanlıdan sonra gelen diğer önemli figür, metnin en başında incecik bedeniyle (metinde kimileyin kutsallığı, kimileyin kötülüğü simgeleyen) "mavi" rengindeki bir "aynanın" (S. 81) içinde beliren kızkardeştir; bu figür daha sonra "tiftik mantosu içindeki kız kardeş" olarak karşımıza çıkar ve delikanlıya, kösnül-şeytani olanı imleyen "alev alev bir yaratık gibi görünü(r)" (S. 84), metnin sonlarında kız kardeşin

[27] Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Z. Eyuboğlu, Payel Yay., İstanbul, 1994.

"parıldayan güneşin içindeki tiftik şekille(rin)" ifade ettiği imgeye dönüştüğü gözlenir. Figürü sarıp sarmalayan karanlık, bu betimlemede güneşin güçlü ve sıcak parıltıları içinde yok olur. Ancak bu kısacık olumlu kesit de, metnin sonunda "kız kardeşin taşlaşan gözlerinin acısı" ve kız kardeşten, "erkek kardeşin gecemsi alnına süzü(len)" "deli(lik)" (S. 87) halinin ortaya çıkmasıyla yeniden karanlığa gömülür.

Metinde, daha önce sözünü ettiğimiz çokkatlı okuma düzlemlerinin hemen hepsine uygun olarak, yer ve zaman konusundaki sürekli dönüşümlerle figürün iç dünyasının aktarılması bağlamında bilinç akışı tekniğinin ("stream of consciousness"), ancak bunun birebir figürün kendi ağzından değil de, tanrısal (oktoryal) anlatıcı aracılığıyla aktarılması bağlamında "Erlebte Rede" (deneyimlenmiş söz) tekniğinin kullanıldığını belirtmek gerekir.

Buna göre çocukluğunun geçtiği mekâna giren huzursuz ve kaygı dolu delikanlı, mutsuzluk ve sevgisizlik içinde geçen çocukluğunu hatırlamaktadır; çocukluğunda gerçekleşen, yıllardır ruhunun derinliklerine gömdüğü ancak şimdi birdenbire yine bilinç düzlemine çıkan çok kötü bir olayı anımsamaktadır parça parça: Geçmişte, henüz bir çocukken, dizginleyemediği "kösnü" (şehvet) duygusundan dolayı adeta "bilincini yitirerek" (cinsel içerikli olduğu izlenimini veren) bir "şiddet olayı" gerçekleştirmiştir delikanlı; "yeşeren yaz bahçesinde suskun çocuğa zor kullanmış(tır)." "Ah, yıldızlı bahçede taşlaşan ağzıyla içine gömüldüğü, katilin gölgesinin üzerine düştüğü saatler" (S. 82) şeklindeki yakınış, delikanlının işlediği bu "şiddet" suçunun, bu günahın bir cinayet olduğunu imliyormuş gibi görünür. Ancak metnin başlarında delikanlının çocukken, daha uzak bir geçmişte işlediği bir cinayet izlenimini veren anlatım, metnin sonuna doğru değillenerek, şimdiki zamana ya da daha yakın bir zaman kesitine çekilir. Bu durumda delikanlı figürü çocukken değil, nişanlı bir gençken, bilincini yitirdiği anda bir cinayet işlemiş, kendine geldiğinde "Kanı nişanlısının paltosuna akan çocuğun beyaz bedenini, dikenli çalılıkta öylece yatıyor bulmuştu(r)" (S. 85).

Tüm bu anlatılanlar, yalnızca delikanlının gördüğü bir düş, bir karabasan ya da (uyumadan görülen- nevrotik ruhsal aygıt tarafından kurgulanmış) bir gündüz düşü olarak okunduğunda, burada anlatılan olaylar gerçekliğini yitirerek büsbütün ruhsal bir nitelik kazanır. Çünkü bir düş olarak bu metin, tümüyle delikanlının bilinçaltını, özellikle de Freudiyen idsel alandaki libidinal gerilimleri yansıtan bir projektöre dönüşür. Nitekim metnin sonuna doğru bu iyice açıklık kazanır: "çünkü kötü düşlerden uyanmıştı daha tatlı bir oyun arkadaşını, pembe bir meleği yaklaştırmıştı ona ve o, masumiyetin yıldız yüzünü görmüştü" (S. 87).

Metnin en sonunda delikanlı ve kız kardeş, kırılan bir aynanın (başlangıçta kızkardeşin ince bedeninin görüldüğü, delikanlıyı karanlığa gömen o büyülü "mavi ayna"nın) parçaları içinde çoğalan görüntüleriyle "lanetlenmiş bir neslin" temsilcisi olarak düşsel biçimde yok olurlar: "kırılan aynanın içinde ölmekte olan bir delikanlı ve kız kardeş görünmüştü; gece, lanetli bir nesli yutmuştu" (S. 88).

III- Sonuç

Sonuç olarak bu çalışmada, dışavurumcu şiirin unutulmaz öncülerinden sayılan Avusturyalı şair Trakl'ın şiir evrenine, daha önce fazlaca irdelenmemiş bir metni

aracılığıyla genel bir giriş yaparak, onun zorlu imgelem dünyasının kapılarını biraz olsun aralamaya çalıştık. Şairin yaşamına ve yaratılarına ilişkin olarak başlangıçta sunduğumuz verileri, Trakl'a özgü hemen hemen tüm karakteristik unsurları barındıran bu ayrıcalıklı düzyazı metni üzerinde iyice somutlaştırmayı ve bu şekilde okura daha anlaşılır ve erişilir kılmayı hedefledik.

Burada Trakl'ın, (Türkçeye ilk kez tarafımızdan aktarılan) "Düş ve Zihin Bulanıklığı" adlı lirik düzyazı metnini, metnin elverdiği çokkatlı okuma düzlemlerine koşut olarak metiniçi ve okur odaklı eleştiri yöntemleriyle irdeleyerek eklektik bir okuma gerçekleştirdik. Sonuçta, Trakl'ın lirik dünyasını, seçtiğimiz bu özel Trakl metni üzerinde somutlaştırarak genel hatlarıyla okura tanıttığımız bu çalışmada, onun ilk bakışta içinde hiçbir ışık huzmesi barındıramayacak kadar zifiri karanlık gibi görünen, korku ve dehşet duyguları uyandıran imgeleminin ardında, belli-belirsiz de olsa, aslında çok güçlü bir inancı ve umudu imleyen bir ışık bulunduğunu bulgulamış olduk.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar:

Trakl, Georg, (1913), *Gedichte*, Leipzig.

Trakl, Georg, (1915), *Sebastian im Traum*, Leipzig.

Trakl, Georg, (1994), *Abendlaendisches Lied*, München-Zürich.

Trakl, Georg, (1991), *Akşamları Kalbim*, çev. Gertrude Durusoy-Ahmet Necdet, İstanbul.

Trakl, Georg, (1987), *Dichtungen und Briefe*, Salzburg.

İkincil Kaynaklar:

Amann, Jürgen, (1994), Nachwort (Sonsöz). İçinde: Georg Trakl, *Abendlaendisches Lied*, München-Zürich, s. 111-117.

Aristo, (1957), *De Anima*, çev. W. S. Hett, Cambridge, s. 137 ve s. 177. (İçinde: Koçak, Orhan, (1995), *İmgenin Halleri*, İstanbul, s. 43).

Aytaç, Gürsel, (1983), *Çağdaş Alman Edebiyatı*, Ankara.

Durusoy, Gertrude-Necdet, Ahmet, (1991), "Georg Trakl'ın Şiirlerinde Görsellik". İçinde: Trakl, Georg, *Akşamları Kalbim*, İstanbul, s. 5-6.

Emer-Kızıler, Funda, (2016), „Georg Trakl'dan Mensur Bir Şiir", *Hece Dergisi*, Mayıs 20/ 233, s. 43-50.

Emer –Kızıler, Funda, (2015), Hertha Kraeftner Kimdir?, *Hece Dergisi*, Kasım , 19/ 227, s. 34-39.

Fischer, Ernst (Yay. Haz.), (1997), *Hauptwerke der österreichischen Literatur*, München.

Fricke-Schreiber, (1988), *Geschichte der deutschen Literatur*, Paderborn.

Frenzel, Herbert A.- Frenzel, Elizabeth, (1994), *Daten der deutscher Dichtung Chronologischer Abriss der deutschen Literaturgeschichte*, Cilt. 2, München.

Goldmann, Heinrich, (1957), *Katabasis. Eine tiefenpsychologische Studie zur Symbolik der Dichtung Georg Trakls*, Salzburg.

Hançerlioğlu, Orhan, (1988), *Ruhbilim Sözlüğü,* İstanbul.

Martini, Fritz, (1958), *Deutsche Literaturgeschichte*, Stuttgart.

Metzler Autoren Lexikon, (1994), Stuttgart.

Ovidius, (1994), *Dönüşümler*, çev. İsmet Z. Eyuboğlu, İstanbul.

Öndersever, Sezgin, (2007), „Kızkardeşine Âşık Olan Ölür…“, *K Dergisi*, Nisan Sayısı: 28, S. 26-27.

Pfisterer-Burger, Kathrin, (1983), *Zeichen und Sterne:Georg Trakls Evokationen lyrischen Daseins*, Salzburg.

Rilke, Rainer M, (1950), *Briefe aus den Jahren 1914 bis 1926*, (Yay. Haz. Weimar Rilke-Arşivi), Cilt. II, Wiesbaden.

Seidler, Herbert, (1965), *Die Dichtung*, Stuttgart.

Schneider, Karl Ludwig, (1968), *Der bildhafte Ausdruck in den Dichtungen Georg Heyms, Georg Trakls und Ernst Stadlers*, Heidelberg.

Tschulik, Werner, (1963), *Die Österreichische Dichtung im Rahmen der Weltliteratur,* Wien.

Wild, Ariane, (2002), *Poetologie und Décadence in der Lyrik Baudelaires, Verlaines, Trakls und Rilkes,*Würzburg.

DİJİTAL MOBİL UYGULAMA İŞBİRLİĞİNİN SAĞLANMASI İLE ULAŞIMDA QR KOD KULLANIMI

Yahya ENGİN

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Duygu FURUNCU

Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

Teknolojinin gelişmesi ile beraber mobil cihazların ortaya çıkışı QR kod uygulamalarının kullanımının artmasına ve artırılmış gerçekliğe olanak sağlamıştır. QR kod uygulamaları mobil cihazların içerisinde bulunan hızlı tepki veren kodlardan oluşmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın kullanıcılarına farklı imkânlar sunmaktadır. Bu uygulamalara dayanak oluşturacak temel kavramlar ve bilgiler, yeni medya bağlamında açıklanmıştır. QR kodun kullanımı ile birlikte geleneksel ulaşım hizmetleri yerini dijital interaktif olarak adlandırılan uygulamalara bırakmıştır.

QR kod ve arttırılmış gerçeklik uygulamalarının yetkinliklerini ve potansiyellerini ortaya koyarak, ulaşım alanında QR kod kullanan yolcuların dijital dünyaya nasıl adapte olduğu, e-biletlerdeki kişilerin dijital ek bilgi ve yönlendirmelerinin nitelik ve niceliklerini tanımlamaktadır. Çalışmada meydana gelen bu dönüşüm tarihsel, içeriksel ve teknik boyutlarıyla ele alınarak, QR kod kullanımının son yıllarda hızla yükselişi ve QR kodun ulaşım alanında nasıl kullanıldığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: QR Kod, E-Bilet, Dijital Teknolojiler, Artırılmış Gerçeklik

QR CODE USE TRANSPORTATION PROVIDES BY DIGITAL MOBILE COLLABORATION

Abstract

The emergence of mobile devices with the development of technology has led to the increased use of QR code application and augmented reality. QR code application consists of code contained in the mobile device responsive. New communication technologies without the limitations of time and space offers different possibilities to users. The basic concepts and information that will form the basis for this application is described in the context of new media. The use of QR codes with conventional transportation services was replaced by the so-called digital interactive applications.

QR codes and augmented reality applications has been revealed competencies and potential. How to use QR codes in the field of transportation of passengers to be adapted to the digital world, describe the nature of the digital additional information and orientation and quantity of the people in e-ticket. Working in this historical transformation occurred, by considering the contextual and technical aspects oof the rapid rise in recent years, the use of QR codes and QR code in the transport field has been examined how it is used.

Keywords: QR Code, E-Ticket, Digital Technology, Augmented reality

1. Giriş

İletişim devrimin altyapısını oluşturan internet; zaman içerisinde sosyal misyonlar da üstlenerek toplumları kaynaştıran bir iletişim aracı haline gelmiştir. Teknolojide yaşanan gelişmeler sonrasında kablosuz internetin yaygınlaşması insanların zaman ve mekân ile olan bağlarını tamamen koparmış, cihazların da taşınabilir hale gelmesini zorunlu kılmıştır. Kullanılan mobil iletişim araçları akıllı, hızlı, pratik ve etkileşimli hale gelmiştir. Özellikle de akıllı telefonlar ve tabletler, bugün bireysel ve toplumsal tüm iletişim biçimlerinin merkezinde konumlandırılmaktadır.

TÜİK'in 2016 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'nda, İnternet kullanan bireylerin oranı %61,2 olarak belirlenmiştir. Araştırmanın içeriğinde 16-74 yaş grubundaki bireylerin yaşadığı hanelerde %96,9 oranında cep telefonu kullanıldığı ortaya koyulmuştur. Cep telefonlarının yaygın olarak kullanılması ve içerisinde yer alan farklı uygulamalar günlük hayatta da yerini bulmuştur. Günümüzde farklı alanlarda yer alan uygulamalardan olan QR Kod mevcut basılı kâğıtlara ve elektronik ortamdaki belgelere kolayca eklenebilmesi ile geniş kullanım alanına sahip olmuştur. QR kod (Quick Response) teknolojisi, web sitesi adresi, mesaj, metin, etkinlik takvimi, telefon numarası, konum bildirimi gibi çeşitli bilgileri taşıyabilmektedir (Rewatkar ve Raut, 2014: 13- 20). Yeni iletişim teknolojiler sayesinde bireyler ya da kurumlar istedikleri zaman kendilerine özel QR kodlar oluşturabilmektedir. Akıllı telefonlara indirilen kod okuyucu tarayıcılar tarafından istedikleri kodları da oluşturabilmektedirler (Winter, 2011: 22-27).

Bahsedilen iletişim şekillerinden biri olan QR kod, akıllı telefonların yaygınlaşması ile birlikte daha çok bilinir ve kullanılır hale gelmiştir. Çalışmada mobil cihazların ortaya çıkışı ve teknolojinin gelişmesi ile beraber ortaya çıkan artırılmış gerçeklik ve QR kod uygulamalarına dayanak oluşturacak kavramlar ve bilgiler, yeni medya bağlamında açıklanmaktadır. QR kodun kullanımı ile birlikte geleneksel ulaşım hizmetleri yerini dijital interaktif olarak adlandırılan uygulamalara bırakmıştır. Meydana gelen bu dönüşüm tarihsel, içeriksel ve teknik boyutlarıyla ele alınarak, QR kod uygulamasının ulaşım sektöründe yer alan bilet uygulamalarında nasıl kullanıldığı incelenmiştir.

2. Literatür Taraması

2. 1. QR Kod Nedir? Nasıl Kullanılır?

Mobil iletişim için kolay erişim yöntemi olarak görülen QR kod uygulaması ilk olarak 1994 yılında Denso Wave isimli Japon bir firma tarafından icat edilmiştir (Dou ve Li, 2008, s.62). Japonya'da ilk olarak otomotiv endüstrisinde kullanılmak üzere geliştirilmiştir. ABD'de ilgiyle karşılaşılınca kullanım alanları da artmıştır. Siyah noktalar ve çizgilerden oluşan QR kodlar, bir mobil cihazın kamerasına okutulduğunda, internette yer alan veya bir serverda depolanmış dijital bilgi kaynağına

doğrudan erişim sağlanabilmektedir (Chen vd., 2010; 202). Bu uygulama ile sadece biletlerde değil, sabit olan herhangi bir yüzey üzerinde ek bilgiye erişim sağlanabilmektedir. Son yıllarda kullanımı gittikçe yaygınlaşan QR kod uygulaması ile video, web sayfası, ses, metin, uygulama gibi dijital ortamda bulunan içeriklere erişim sağlamak mümkündür. Mobil pazarlama alanında oldukça yüksek bir potansiyele sahip olan QR kod uygulamalarına ilişkin akademik çalışmaların literatürde çok fazla yer almadığı belirtilmektedir (Narang vd. , 2012; 54).

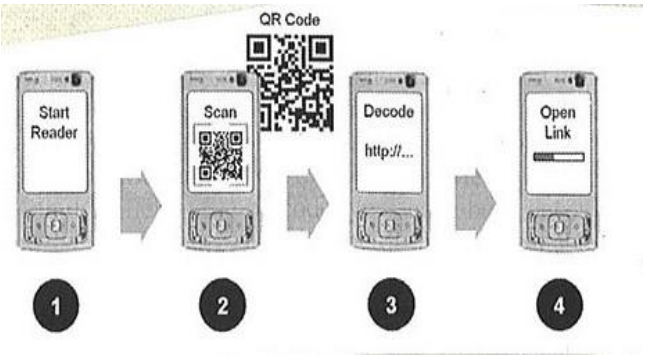

Kaynak: Gura, D. , O'shea, K., Reddy, A., & Sabatté, M. (2011). QR Code. p.1-14

Günümüzde QR Kodun kullanılması kamerası olan akıllı cep telefonlarının QR kodu okuma işlevi görmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği olanaklarla QR kod okuyucu uygulamaları çoğu akıllı cep telefonu kullanıcıları için İOS ya da Android cihazlardan ücretsiz olarak çevrimiçi kullanılabilmektedir. QR kodun kullanılabilmesi için de bireylerin interaktif olması gerekmektedir. Telefon kamerasının kodu taraması ve telefona aktarması sayesinde QR kod okuyucu kodu çözümlemektedir.

2. 2. QR Kod Kullanım Alanları

QR kod teknolojisi, sosyal yaşantının pek çok yerinde ve kitle iletişim araçlarında kullanılan diğer teknolojilerin yerini büyük oranda almaya başlamıştır. QR Kod eğitimde giyime, gıdadan sağlık sektörüne farklı alanlarda kullanımı ile akademik literatüre bakıldığında makalelere konu olmuştur. Acartürk (2012) çalışmasında, iki boyutlu (2D) barkod (karekod) teknolojilerinin eğitimdeki potansiyel kullanım alanları konusunda farkındalık yaratmak amacıyla yazılmıştır. 2D barkod teknolojileri eğitim alanında basılı ve web eğitimi teknolojidir.

Köroğlu (2012) çalışmasında; teknolojinin beraberinde gelen artırılmış gerçeklik uygulamalarının sosyal kabul, mahremiyet ve etik gibi konularda tehlike yaratabileceği üzerinde durmuştur. Bireylerin sosyal ağlar ve sosyal medya üstünde paylaştıkları ve çevrimiçi kolayca bulunabilecek bilgilerin, her an erişilebilir olmasından rahatsızlık duyabilecekleri konusuna değinilmiştir. Örücü (2013) yaptığı çalışmada; dünyada aktif kullanımı ile karekod sistemi, Türkiye'de vergi ile ilgili olan tüm bilgilendirme, iletişim ve ödeme araçlarında kullanılması, mükellefle olan iletişimin kuvvetlendirilmesi, bilgi eksikliğinden veya bilgiye ulaşılamamasından kaynaklanan sorunların önlenmesi güvenli, hızlı ve kolay vergi ödemesi yapılabilmesi bakımından büyük yarar sağlayacağı düşüncesi ile ele alınmıştır.

Yıldırım ve Cömertpay (2016) yaptıkları çalışmada; QR kodun sunduğu olanakların tekstil sektöründe de kullanıldığını ele almaktadır. QR kodun tekstil tasarımında baskı, örme, nakış, boncuk işleme, patchwork vb. tekniklerle uygulandığına dair çeşitli

örneklere rastlamak mümkündür. Yapılan çalışmada Tekstil ve QR kodun mesaj taşıma işlevi sayesinde sanatsal yaklaşımının bir sentezi olarak tekstil tasarımıyla daha estetik olacağı, mesajı daha anlamlı kılacağı ve daha fazla bir farkındalık yaratacağı düşünülmektedir. Pedro Morales gibi QR kodu kullanarak sanatsal mesajlar ileten sanatçılar bulunmaktadır.[1]

QR kod teknolojisi, pazarlamadan eğlenceye, kütüphane hizmetlerinden mezarlıklara kadar birçok alanda kullanılabilmektedir. Mezar taşında bile rastlanabilen QR kod örneği, mezarlığı ziyarete gelen kişiler telefonunu mezar taşına yaklaştırıp, kişilerin kim olduğunu, hayat hikâyelerini ve hayatı boyunca çekilmiş bütün fotoğraflara ulaşabilmektedir. Bu ise günümüzde kare kodla yapılabilen ilginç bir uygulama şeklidir.[2]

[1] http://2d-code.co.uk/qr-code-artist-pedro-morales/
[2] İDA Consulting – Hizmetleri; http://www.idablog.com/qr-kod-veya-kare-kod-nedir-ne-ise-yarar/

Meydanoğlu (2013) çalışmasında; QR kodun alışverişte kullanımı ve OR kod sayesinde tüketicilerin interaktif alışveriş sağladığına değinilmektedir. Özdemir (2013), QR kodun sağlık alanında kullanılmasının önemli olduğu ve kişinin kan grubu, alerjik hassasiyeti ve kullandığı ilaçları gibi bilgilerin QR kodun içinde yer almasıyla beraber hızlı tıbbi müdahale anında kolaylık sağlaması açısından önemine değinmiştir.

Finžgar ve Trebar (2011) çalışmalarında ise OR kodun ulaşım araçlarında kullanımı anlamında elektronik biletin tasarımının nasıl olduğu ve yakın alan iletişimin teknolojisinin nasıl kullanıldığı konusu ön plana çıkarılmıştır.

2. 3. QR Kod Alanında Geleneksel Uygulamalardan Dijitale Geçiş

McLuhan *Understanding Media* adlı kitabında ortaya çıkan her yeni teknolojinin eskisini ortadan kaldırdığını böylelikle bazı duyularında etkinliğinin kalmadığını belirtmiştir (McLuhan, 1964). Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte günümüzde McLuhan'ın bu teorisi yerini eşzamanlı olarak aynı aygıt üzerinden e-kitap okuyabilme, radyo dinleyebilme, oyun oynayabilme, alışveriş yapabilme, e-bilet alabilme ve QR kod biletli geçiş gibi özelliklere bırakmıştır.

Günümüz küresel reklam ve pazarlama stratejilerini yeniden boyutlanmıştır. Barnes ve Scornavacca'ın 2004 yılında öne sürdüğü "yakın gelecekte mobil cihazlar, reklam ve pazarlama alanında öncelikli iletişim kanalları olacaktır" önermesi bugün pazarlama sektörünün içinde bulunduğu durumu özetlemektedir. Özellikle gelişen mobil teknolojiler, bu teknolojilerin kazandırdığı yeni olanaklar ve dünya geneline yayılma hızları (Bauer, Reichardt, ve Neumann, 2005) pazarlama faaliyetlerinin dönüşmesinde merkezi öneme sahiptir. 2011 Haziran ayı itibarı ile ABD tüm mobil cihaz kullanıcılarının % 6,2'sini oluşturan 14 milyon akıllı telefon kullanıcısının, telefonlarını kullanarak bir QR Kodu veya barkodu taradığını tespit etmiştir. (Özcan, 2013). Süreci Türkiye açısından incelediğimizde; ulaşım sektöründeki QR (kare) kod uygulamaları, dijital uygulamalardaki gelişmelerin, mobil iletişim teknolojileri üzerinden kurgulanacağını açıkça ortaya koymaktadır. Hem analog hem de dijital teknolojilerin birlikte kullanılabildiği iletişim araçlarının, reklam, pazarlama ve ulaşım sektöründe kullanılacağı yeni bir döneme geçilmiştir.

2. 4. Türkiye'de Ulaşımda E-Bilet ve Uygulamalarında QR Kod Kullanımı

Geleneksel ulaşım hizmetlerinde kullanılan pazarlama ve hizmete erişimde yeni dijital interaktif bazlı uygulamalar yerini almıştır. Dijital teknolojideki bu hızlı gelişim ile birlikte, etkileşimliliğin daha da arttığı yeni medya ortamları kullanıcıya giderek artan bir sayıda hizmet sunmaktadır (İspir 2014; 25). Son dönemlerde artan akıllı mobil cihazların yaygınlaşmasıyla birlikte, kişilerin tüketim alışkanlıklarını da etkilemiştir. Sadece ürünlerde, dergilerde, kitaplarda, gazetelerde değil, sabit olan herhangi bir yüzey üzerindeki QR kodlar okutularak ilgili belgeye dair ek bir bilgiye erişim sağlanabilmektedir.

Son yıllarda kullanımı gittikçe yaygınlaşan QR kod uygulaması ile video, web sayfası, ses, metin, uygulama, veri gibi dijital ortamda bulunan içeriklere erişim sağlamak mümkündür. Hava, kara ve deniz ulaşımında e-Bilet kullanımının başlamasıyla, hem müşterilerin hem de firmaların dikkatleri bu teknolojiye çekmiştir. Tablo 1'de Elektronik bilet (e-Bilet) izni alan kuruluşların isimleri yer almaktadır.

Tablo 1. E-bilet/Yolcu Listesi Düzenleme İzni Alan Mükellefler Listesi

Kaynak: *http://www.efatura.gov.tr/ebileteyolculistesiiznialanlar.html*

Unvan	İl
Metro Turizm Seyahat Organizasyon ve Ticaret Anonim Şirketi	İstanbul
BURULAŞ Bursa Ulaşım Toplu Taşım İşletmeciliği Turizm Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Bursa
İDO İstanbul Deniz Otobüsleri Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi	İstanbul
Kamil KOÇ Otobüsleri A.Ş.	Bursa
ATLASJET HAVACILIK A.Ş.	İstanbul
ONUR AİR TAŞIMACILIK A.Ş.	İstanbul
TÜRK HAVA YOLLARI ANONİM ORTAKLIĞI	İstanbul
PEGASUS HAVA TAŞIMACILIĞI A.Ş.	İstanbul
GÜNEŞ EKSPRES HAVACILIK A.Ş.	Antalya
BORA JET HAVACILIK TAŞIMACILIK UÇAK BAKIM ONARIM VE TİCARET ANONİM ŞİRKETİ	İstanbul

Gelişen iletişim teknoloji sonucunda ulaşım alanında deniz İDO, e-Dönüşüm sürecini tamamlayarak 1 Mart 2016 tarihinden itibaren Elektronik Bilet (e-Bilet) uygulamasını başlatmıştır (Habertürk; 2016). Yolcular mobil telefonlarından basılı bir bilet almadan QR koduyla kolayca seyahate katılabilmektedir.

Müşterilerin içinde bulunduğu bilişim çağında kâğıt bilet kullanımını geride bırakma yolunda adımlar atılmaktadır. Basılı biletler artık yerini E-bilet uygulamalarına bırakarak, teknolojinin sağladığı kolaylıklar sayesinde dönüşüm süreçleri de hızlandırmıştır. QR kod ile gerçekleşen ulaşım aşamalarında bilet kontrolü için daha çok İOS ve Android platformlarında olan uygulamalar tercih edilmektedir. Bilet çeşitleri için SMS bilet, Passbook bilet, pdf bilet dijital alternatiflerden bazılarıdır. Bu biletlerde bulunan QR kodları okuyabilen ücretsiz uygulamalar akıllı telefonların içerisinde yer almaktadır. QR kod aynı zamanda havayolu ulaşımında (mobil biniş kartı, barkod) olarak adlandırılmaktadır. QR kod yolculara SMS veya e-posta olarak gönderilmektedir. Yolcular QR kodlu mobil biniş kartını boarding işlemi yapan görevlilere göstererek uçağa hızlı binebilmektedir.

Temelini NFC (Near Field Communication-Yakın Alan İletişimi)'den alan QR kod teknolojisi, elektronik cihazlar arasında yakın mesafede, kısa süre içerisinde temassız ve güvenli bir iletişim kurulması için tasarlanmış bu teknolojiler uyumlu iki cihazın birbirine yaklaştırılması sonucunda vapur, uçak biletlemesinde kullanılabilmektedir. Bu uygulamalar sayesinde istenildiği kapasitede e-biletin giriş kontrolünü kolayca gerçekleştirilebilmektedir.

Ulaşım alanında QR kodun duraklarda kullanılması enformasyonun yeniden üretimini, erişimini, iletimini de değiştirmiştir. Dijital uygulamadaki bu geçiş arttırılmış gerçeklik ile desteklenmektedir. İETT'nin QR kodun yer aldığı durak uygulaması ise; farklı bir

boyut kazandırılarak her biri 2-5 dakika arasında değişen kısa filmlerle durağın tarihçesi ve durağın önemi anlatılmaktadır. İstanbul'da QR kod ile donatılmış 80 durak bulunmaktadır (Bizim Durak, 2014 Mart).

İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerde otobüs duraklarına yerleştirilen QR kodlar, akıllı telefon veya tabletlerle okutulduğunda duraklarla ilgili bilgilere, duraklardan geçen otobüs hatları listelenmektedir. Bu sitemle yolcular otobüs saatlerine ve duraktan geçen otobüsün kaç durak uzakta olduğuna kolayca ulaşabilmektedir. QR kod, ulaşım haritalarında ve otobüsün durağa ne zaman geleceği konusunda bilgi vermektedir.

3. Sonuç

Geleneksel ulaşım hizmetlerinde kullanılan pazarlama ve hizmete erişimde yeni dijital interaktif bazlı uygulamaların aldığı görülmüştür. Gerçekleşen bu çalışmada QR kod kullanımının ulaşım sektörüne, e-bilet uygulamalarına yansımaları ele alınmıştır. Zaman ve mekan ilişkisini farklı boyuta taşıyan QR kod sistemi; e-bilet uygulaması sayesinde ulaşımda dijital işbirliğinin sağlanmasıyla ulaşım alanında da kullanılmaya başlandığı yapılan literatür taraması sunulmuştur. E-bilette QR kod uygulamalarının kullanılması konusunda bir ön araştırma olarak sunulan bildirinin bu konuda yapılacak olan çalışmalara kaynaklık edeceği ve yeni araştırmalara olanak sağlayacağını düşünülmektedir.

Kaynakça

Acartürk, Cengiz (2012), "Barkod Teknolojilerinin Eğitimde Kullanımı: Bilişsel Bilimler Çerçevesinde Bir Değerlendirme" http://ab.org.tr/ab12/kitap/acarturk_AB12.pdf

Bauer, Hans H.; Reichardt, Tina; Neumann, Marcus M.; Barnes, Stuart J. (2005), ''Drıvıng Consumer Acceptance Of Mobıle Marketıng: A Theoretical Framework And Empırıcal Study'', Journal of Electronic Commerce Research, Vol. 6, No.3, 181-192.

Barnes, Stuart J.; Scornavacca, Eusebio (2004), ''Mobile marketing: the role of permission and acceptance'', International Journal of Mobile Communications, 128-139.

Bizim Durak (2014), "Yenilik, hizmet ve teknolojiyi QR kod ile sunuyoruz", İETT Aylık Kurum İçi Bülteni, s. 6-7 (http://www.iett.istanbul/webimage/bizim-durak_14.pdf. (Erişim Tarihi: 22.09.2016)

Chen, Nian-Shing; Teng, Daniel Chia-En; Lee, Cheng-Han (2010), ''Augmenting Pa-per-Based Reading Activities with Mobile Technology to Enhance Reading Comprehension'', The 6th IEEE Intenational Conference on Wireless.

Dou, Xue; Li, Hairong (2008), ''Creative Use of QR Codes in Consumer Communication'', International Journal of Mobile Marketing, Vol. 3, Issue 2, p. 61-67.

Finžgar, Luka; Trebar, Mira (2011), "Use of NFC and QR code Identification in an Electronic Ticket System for Public Transport", Software, Telecommunications and Computer Networks (SoftCOM), 2011 19th International Conference on **Date of Conference:** 15-17 Sept. 2011.

Gelir İdaresi Başkanlığı, www.efatura.gov.tr (Erişim Tarihi: 02.09.2016)

Habertürk (2016, 27 Şubat), ‘‘BUDO ve İDO, E-bilet uygulamasına geçiyor’’, http://www.haberturk.com/yasam/haber/1201687-budo-ve-ido-e-bilet-uygulamasina-geciyor (Erişim Tarihi: 19.07.2016)

İspir, Burçin (2014), ‘‘Etkileşimli Ortam Yönlendirmeleri ile Dijital İşbirliğinin Sağlanması: Dergilerde QR Kod Kullanımı’’, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14 - Sayı: 4 (25)

Köroğlu, Osman (2012), “En yaygın iletişim ortamında artırılmış gerçeklik uygulamaları” XVII. Türkiye’de İnternet Konferansı.

Manoj S. Rewatkar; Shital A. Raut (2014), ‘‘Survey On Information Sharing Techniques Using QR Barcode’’, International, Journal on Cryptography and Information Security (IJCIS), 4 (3):13-20.

McLuhan, Marshall (1964), Understanding Media The extensions of man, London and New York.

Meydanoglu, Ela Sibel Bayrak (2013), “QR Code: An Interactive Mobile Advertising Tool’’, International Journal of Business and Social Research (IJBSR), Vol. 3, No. 9, September, 2013.

Narang, Sneha; Jain Varsha; Roy, Subhadip (2012), ‘‘Effect of QR Codes on Consumer Attitudes’’, International Journal of Mobile Marketing, 7(2), s. 52-64.

Örücü, Ali İhsan (2013) “Bir Vergi Ödeme Aracı Olarak Kare kod Teknolojisi” Maliye Dergisi, Sayı 164.

Özdemir, M. Rıdvan (2013, 25 Eylül), Mobil Sağlık Alanında Karekod Kullanımı, http://mridvano.com/mobil-saglik-alaninda-karekod-kullanimi/ (Erişim Tarihi: 01.08.2016)

Özcan, Ali (2013), ‘‘Geleneksel Medyanın Dönüşümünde Bilişim Teknolojilerinin Rolü: “Gazetelerde Artırılmış Gerçeklik ve QR Kod Uygulamaları” Akademik Bilişim 2013 – XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri 23-25 Ocak 2013 – Akdeniz Üniversitesi, Antalya (http://ab.org.tr/ab13/kitap/ozcan_AB13.pdf)

Türkiye İstatistik Kurumu (2016), Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, http://www.resmiistatistik.gov.tr/?q=tr/content/hanehalk%C4%B1-bili%C5%9Fim-teknolojileri-kullan%C4%B1m-ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1-2016 (Erişim Tarihi: 22.09.2016)

Winter, Mick (2011), Scan Me-Everybody’s Guide to the Magical World of Qr Codes, Westong Publishing, USA.

Yıldırım, Leyla ve Cömertpay, Özlem (2016), ‘‘Sessizliğin Sesi Olabilmek Adına Bir Önerme: QR Kod Baskılı Giysiler’’, Yedi Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi-Kış 2016, Sayı:15, ss. 193-199.

17. YÜZYIL HARPUT'UNDA TİCARETE SÜLÛK EDEN "ASKERÎLER" HAKKINDA BAZI TESPİTLER

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERDOĞDU

Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Başlangıçta Osmanlı Devleti'nde askerî sınıf mensupları kendi görev alanları içerisindeki hizmetleri yerine getirirken, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan bir hızda asli vazifelerinin dışına çıkarak veya görevlerine ek olarak ekonomik hayatın bazı kesimlerinde yer almaya başladılar. Merkezden taşraya kadar askerî kökenli zevatın büyük kısmı devletin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri olumsuzluklar sebebiyle başlayan büyük bir değişim ve dönüşümle birlikte özellikle taşradaki önemlerinin gittikçe azaldığı bir süreçte farklı meslekleri kendilerine iş edinmiş olarak geçinmeye çalıştılar.

Bu makalede şer'iyye sicillerinden hareketle Harput şehrinde 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra askerî sınıfa mensup kişilerin (özellikle yeniçeri-asker kökenlilerin) asli görevlerinin dışında zamanla şehrin sosyal ve ekonomik hayatına dâhil olmaları ve faaliyette bulundukları meslekler tespit edilmekte ve bu süreç çeşitli yönlerden değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Harput, beşe, kadı, mahkeme, ehl-i örf, a'yân, ulemâ, ümerâ.

SOME OBSERVATIONS ON MILITARY UNITS INVOLVED IN TRADE IN HARPUT IN THE 17TH CENTURY

Abstract

At the beginning, much as military units in the Ottoman Empire performed the services within their jurisdiction, they began to take part in the roles beyond their duties exceeding their primary tasks- even overtaking economic roles externally- while performing their services. They tried to make a living doing different professions Central to the provinces until them in persons of majority social in which the state, economic, in a process that gradually decreased, especially upstate importance with great change and transformation started because of the political and military disadvantages tried to go as acquire their business.

This article in Shari'a courts of them movement of Harput in the 17th century in these condemn half after the military class belonging to people (especially Janissary-soldier of origin) to be included in the social and economic life of the city once outside the

main task and are determined professions in which they operate, and this process is evaluated in various ways.

Keywords: Harput, beşe, kadi,court, ehl-i örf, a'yân, ulemâ, ümerâ.

Giriş

Askerî kelimesi, Osmanlı Devleti'nde elinde padişah beratı bulunan ve kendisine padişah tarafından görev tevdî edilen herkesi içine alan, geniş kapsamlı bir zümrenin genel ismini ifade etmektedir.[1] Bu çalışmada ehl-i örf ve ehl-i şer' olarak ikiye ayrılan askerîlerden ehl-i örf mensubu yeniçerilerden Harput şehrinde ticarî hayata intisâb etmiş veya askerlik dışı diğer faaliyetlerde bulunanlar hakkında sicillerin verdiği bilgiler ölçeğinde bazı tespitler yapılacaktır. Bu konu işlenirken yeniçerilerin esnaflığa meyletme sebepleri hakkında genel bir tasvir yapılacak ve Harput özelindeki durumları ile mukayese edilecektir.

16. yüzyıl sonlarından itibaren imparatorluğun hemen hemen önde gelen bütün şehirlerinde ortaya çıkan yeniçerilerin ticarete meyletmeleri ve loncalarla yakınlaşmaları, ocağın 1826 yılında lağvedilmesine kadar devam etmiştir. Şehirden şehre benzerlikler veya farklılıklar gösteren bu yakınlaşma, başlangıçta esnaf için bir tehdit unsuru olan yeniçerilerin zamanla esnaflaşması veya tersi bir şekilde Kahire de[2] olduğu gibi esnafın yeniçerileşmesi ya da imparatorluğun birçok şehrinde olduğu gibi yeniçerilerin esnafa yan hizmetler sağlayan bir kesim haline dönüşmesine yol açmıştır.[3]

Kapıkulu ocaklarının piyade sınıfına mensup, seçkin ve her daim savaşmaya hazır olan yeniçerilerin asıl ikamet merkezleri İstanbul'du. Ancak, başkent dışında da özellikle kalelerin bulunduğu şehirlerde, belli sayıda yeniçeri ve sipahilerden müteşekkil kapıkulu garnizonları da mevcuttu.[4] Beylerbeyi ve sancakbeylerinin kanunen emir veremediği taşradaki bu yeniçeri askerleri doğrudan padişaha bağlı olup,

[1] Menşeleri, yetişme tarzları ve üstlendikleri sorumluluklar bakımından ehl-i örf ve ehl-i şer' olarak ikiye ayrılan askerîler aynı zamanda ümerâ ve ulemâ diye de tâbir olunmaktaydılar. Ümerâ, devlet hizmetlerini ve askeri işleri yürüten kapıkulu, tımarlı sipahi, subaşı, sancakbeyi ve beylerbeyi gibi medrese bitirmesi zorunlu olmayan devlet görevlilerinden müteşekkildi. Ulemâ ise, muhakkak surette bir medreseden mezun olması gereken kadı, müderris, müftü, kâtip, imam, müezzin gibi görevlileri ifade ediyordu. Bunlardan ilkine ehl-i seyf, diğerine ehl-i kalem de denilmekteydi. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2013, s. 27. Bilindiği gibi Osmanlı toplum yapısı batıdaki gibi sınıflaşma temelinde değil, ilkelerden hareket eden bir nizam fikrine dayanıyordu. Bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet,* İstanbul 2000, s. 75. Bu sistem içerisinde Osmanlı klasik döneminde toplum, genel olarak askerî (yönetenler) ve reâyâ (yönetilenler) şeklinde ikili bir tasnife tabi tutulmuştu. Bunlardan ilki saltanat beratı ile padişah tarafından kendilerine çeşitli yetkiler verilmiş kişilerdi. İkinci kesim ise, hiçbir şekilde yönetime iştirak etmeyen, hangi dine veya ırka mensup olursa olsunlar üretim yapıp vergi vermek suretiyle yönetici zümreyi desteklemekle görevli halk kesimiydi. Padişah en başta olmak üzere yönetici zümrenin aslî görevi, şeriat ve örf unsurlarını birlikte içeren Osmanlı hukukunu uygulayarak adaletin hüküm sürmesini ve bu sayede halkın refahını sağlamaktı. Bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", (Çev. M. Özden-F. Unan), *Türkiye Günlüğü*, S. 11, Ankara 1990, s. 31-32.

[2] Andre Raymond, Osmanlı toprağı olan Mısır'da başkent Kahire'de bulunan yeniçerilerin 1519 gibi erken bir tarihte ticari faaliyetler yürüttüğüne dair ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bkz. Andre Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, (Ç. A. Tümertekin), İstanbul 1999.

[3] Yeniçerilerin mevcudundaki artış, çoğu zaman bir zorunluluktan değil kadroların parayla satılmasından da kaynaklanıyordu. Bu süreçte pek çok sayıda esnafın da ocağa kaydolduğu bilinmektedir. Arif Bilgin-Ümit Ekin, "Bir Kimliğin Dönüşümü: "Askerlikten Asker-Esnaf"lığa", *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 2, S. 1, Sakarya 2007, s. 220.

[4] On yedinci yüzyılda yeniçeri askerlerinin bulunduğu kaleler ve mevcut sayıları hakkında bkz. Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye,* C. 3, İstanbul 2014, s. 137.

sadece padişahtan ve kendi komutanlarından emir almaktaydılar[5]. Padişahın kulları olduklarından yerel otoritelere bağlı değillerdi. Dolayısıyla yerel halka göre daha imtiyazlı, itibarlı ve nispeten zengin sayılan yeniçeriler, bir süre sonra çeşitli sebeplerden dolayı[6] sayılarının[7] artmasıyla birlikte Anadolu şehirlerine temelli yerleşip, buralarda hâkim bir güç olarak hareket etmeye, halkın arasına karışmaya[8] ve askerlik dışı çeşitli faaliyetlerde bulunmaya başladılar.[9] Nitekim bir süre sonra haklarında merkeze ulaşan şikâyetler ve olumsuz bilgiler sebebiyle artık yeni bir fesat unsuru olarak görüldüler.[10] Böylece bir zamanlar merkezi iktidarın güçlü olduğu dönemde padişah otoritesinin en önemli teminatı olan yeniçeriler, bu otoritenin zayıfladığı 17. yüzyıldan itibaren merkezde ve taşrada iktidarı sınırlayan, isteklerini dayatan ve hatta padişahı değiştirebilen bir güç haline geldiler.[11]

Nitekim askerlik dışındaki işlerle meşgul olmaları, askeri itibarlarının yanında ekonomik ve sosyal itibarlarını da arttırdı. Cemal Kafadar'ın da belirttiği gibi, nizam

[5] Mustahfizân adıyla anılan bu yeniçeri taifesinin bağlı oldukları komutanlar, 16. yüzyılın başlarında taşradaki sayıları makul bir seviyede iken kale dizdarı, bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise sayılarının artmasına mukabil yeniçeri serdarı idi.

[6] Örneğin, 1559 yılında Kanuni'nin oğulları Şehzâde Bayezîd ve Şehzâde Selim arasında taht için Konya Ovası'nda yapılan savaşta Kanuni'nin Selim'i desteklemesine karşın Tımarlı sipahilerin Bayezîd'i desteklemeleri, savaş öncesinde ise yine Kanunî tarafından yeniçeri ve altı bölük halkının ulûfelerine zam yapılması ve ek gelir sağlanmasına mukabil tımarlı sipahilerin durumlarında bir değişiklik yapılmaması, Tımarlı sipahiler ile yeniçeriler arasındaki rekabeti arttırmış, Kanunî'ye karşı Tımarlı sipahiler katında bir hoşnutsuzluk meydana gelmiştir. Sonuç itibariyle savaşı Selim kazanmış ve Şehzâde Bâyezid İran'a sığınmıştır. Onu destekleyen tımarlı sipahilerin bir kısmı ise can korkusu sebebiyle çift bozandan tertipledikleri bölükleriyle birlikte dağlara çekilerek Celâlî olmuşlardır. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası,* İstanbul 1995, s. 226.

[7] Kanuni dönemi ve sonrasındaki yeniçerileri sayısı ve ocak mevcutları için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, I, Ankara 1984, s. 611-615. Ayrıca bkz. Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s. 28-29.

[8] 1559 yılında yaşanan Şehzâde Bâyezid olayından sonra yeniçeriler daha çok sayıda taşrada görevlendirildiler. Zira padişahın gücünü temsil etmeleri sıfatıyla asayişin sağlanmasından sorumlu olan başta sancakbeyleri, subaşılar, tımarlı sipahiler olmak üzere pek çok unsur merkezi idarenin gözünde itibarlarını kaybettiler. Dolayısıyla ehl-i örf tâifesi içerisinde yer alan asker kökenlilerin bu vahim hadisede gösterdiği güvensizliğin yeniden yaşanmaması için devlet, bu tarzda fesat hareketlerine karşı, halkın ehl-i fesattan korunması için bundan böyle taşraya yasakçı ve kullukçu, korucu adıyla yeniçeri gurupları yerleştirmeye başladı. Yeniçerilerin bu görevleri için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, s. 324. Ayrıca bu tarihten sonra yeniçeri zabitleri taşrada tımar sahibi olabilme hakkını da elde ettiler. Bkz. Ö. Lütfi Barkan, "Timar", *İslam Ansiklopedisi*, C. 12/1, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir 2001, s. 322.

[9] Şehirlere ve köylere yerleşen yeniçeriler bir taraftan Celali İsyanlarına karşı güvenlik unsuru olarak görülürken, kimilerine göre şehir alt ve orta sınıflarıyla kurdukları yakınlaşma sebebiyle devlete karşı ezilen bir tabakanın sözcüsü ve temsilcisi olma fonksiyonu üslenmişlerdi. Ahmet Elibol, "Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü", C.3, S. 5, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Ankara 2009, s. 32.

[10] Örnekler için bkz. Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir 2001, s. 391v.d.

[11] 16. yüzyılın ortalarından sonra isyan, yol kesme, haraç alma, rüşvet, iltimas, yolsuzluk, zorbalık, askeri statülerinin verdiği gücü kötüye kullanma, siyasi ilişkiler kurarak devlete karşı pozisyonlarını güçlendirme, sefere gitmeme, ticarete atılma, esnaflıkla uğraşma gibi olumsuzluklarla anılan yeniçerilerin bu davranışları kurumsal açıdan ocaktaki bozulmanın, siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik açıdan ise devlette gerilemenin en önemli sebeplerinden birisi olarak kabul edilmektedir.İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, C. 1, Ankara 1988, s. 477- 479; Mehmet Öz, *Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla)*, İstanbul 1997; Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, (Haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1994. Ayrıca 1631-1663 yılları arasında Anadolu ve Ortadoğu'ya altı kez seyahat eden Fransız tüccar Jean Baptiste Tavernier, Antakya kentinden geçen yoldan bahsederken eskiden bu yolu kullandığını ama birkaç yıldır kentteki yeniçerilerin her gelip geçenden para aldığını ve bu sebeple o yolun kullanılmadığını ve kentin isminin unutulduğunu ve bu sebeple şehrin gözden düştüğünü kaydetmektedir. *Tavernier Seyahatnamesi*, (Edt.) Stefanos Yerasimos, (Ç. T. Tunçdoğan), İstanbul 2006, s. 167.

bozulmadan önce yeniçeriler sadece askeri-idari görevlerini yerine getirdikleri için muntazam idiler. Ne zaman ki ticaret ve üretim faaliyetlerine girişmeye başladılarsa, işte o zaman askeri disiplinlerini ve becerilerini yitirdiler.[12]

Gerçekten de Osmanlı Devleti bu durumun farkında olduğu için kapıkulu taifesini en başından beri ticari hayattan ve esnaflıktan uzak tutmaya çalışmıştır. Örneğin 1584 tarihli bir hükümle yeniçerilerin esnafa ve alım satım işlerine karışmayarak sadece askerlikle iştigal etmeleri istenmiştir. Ancak bunda pek başarılı olunamadığı ve yeniçerilerin çarşılarda esnaflık yapmaya devam ettikleri anlaşılıyor. Zira 1587 tarihli bir başka hükümde ise artık esnafların arasına karışmamaları değil, esnafların âdet ve kanunlarına uymaları istenmektedir.[13] Bu hüküm aynı zamanda yeniçerilerin ilerleyen zamanlarda fiili esnaflık yapmalarına bir meşruiyet kazandırmıştır.

Bir süre sonra devlet mali darboğazı aşmak için özellikle 16. yüzyılla birlikte taşrada çeşitli garnizonlarda bulunan yeniçerilere, kendilerine ek gelir getirecek bazı görevler vermeye başladı. Örneğin, Bursa, İzmit, Edirne gibi önemli merkezlere subaşılar dışında, yine onların emrinde olan ve tamamı yeniçerilerden oluşan yasakçılar gönderdi. Bunların görevi, bulundukları şehirlerin giriş çıkışlarını kontrol etmek, alım-satımı ve taşınması kısıtlanmış olan bazı ticari mallar üzerinde denetim yapmaktı.[14] Böylece devlet bir anlamda kendi eliyle yeniçerilere askerlik haricinde ek işler bulmuş ve ekonomik faaliyetlere katılmalarında bir sakınca görmemiştir.[15]

Sonuçta Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz şartların, toplumun her kesimini derinden etkilediği düşünülürse, bu ortamda yeniçerilerin de ticarete sapmaları kaçınılmazdı. 16. yüzyılın sonunda baş gösteren enflasyonist baskının yanında uzun süren savaşlar (Avusturya-İran savaşları) ve Celalî eşkıyasıyla mücadele, devlete ek malî külfetler getirince devlet, gelirlerini arttırmak için defalarca tağşiş yoluna gitmiş ve değeri düşük akçe darb etmiştir. 1585-86 yıllarında gerçekleştirilen tağşişte akçenin değeri % 44 azalmıştır. Daha sonra yapılan 1600, 1618, 1624 ve 1640 yıllarındaki tağşişlerden devlet nispeten karlı çıkmışsa da, yeniçerilerin de içinde yer aldığı sabit ücretli kesim bu tağşişlerden zarar görmüştür.[16] Paranın değerindeki bu azalma, devletten maaş alan yeniçerilerin gelirlerinin ve alım güçlerinin de azalması anlamına geliyordu. Gelirleri azalan yeniçeriler, sadece ayaklanıp vezirlerin kellelerini ya da padişahları tahttan indirmekle kalmadılar. Merkezde ve garnizonlar şeklinde taşralarda teşkilatlanmış bu yaya askerleri, aynı zamanda düşük gelirden dolayı gözden

[12] Tarihçi aynı zamanda yeniçerilerin üretime ve kazanca yönelik etkinliklere ne zaman başladıkları konusunu sorgulamaktadır. Cemal Kafadar, *Kim var imiş biz burada yoğ iken Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, İstanbul 2012, s. 29.

[13] Nalan Turna, "Yeniçeri-Esnaf İlişkisi", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*, İstanbul 2012, s. 22.

[14] Ayrıntılı bilgi için bkz. Emine Dingeç, "16. Ve 17. Yüzyıllarda Taşrada Yasakçılar", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 7, Konya 2009, s. 129-143.

[15] Miyase Koyuncu Kaya, "Esnaf Loncalarında Yeniçeriler", *History Studies*, C. 5, S. 4, Ankara 2013, s. 193.

[16] Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999, s. 147-148. Ayrıca bkz. Özer Ergenç, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Parası Üzerine Yapılan İşlemlere İlişkin Bazı Bilgiler", *Osmanlı Tarihi Yazıları (Şehir, Toplum, Devlet),* İstanbul 2013.

düşmekte olan askerlik mesleğine ilaveten esnaf loncaları ile aralarındaki bağı kuvvetlendirerek esnaflığa veya askerlik dışı alanlara yönelmeye başladılar.[17]

Bu yönelme veya geçiş, Karpat'a göre enflasyon karşısında ezilen birçok yeniçerinin zor kullanarak esnafa ait dükkân ve zanaata ortak olmak ve loncalara girmek şeklinde zorbalıkla tezahür etmiştir.[18] Ayrıca 17. yüzyılda devletin yeniçerileri, ulûfelerini hazineye terk etmeleri (hazîne-mânde) şartıyla esnaf loncalarında idari görevlere getirmesi de yeniçerilerin esnaflara müdahalesini iyice körüklemiştir.[19] Şu halde gerek yasakçılık görevi ve gerekse de lonca yönetimlerine getirme[20] gibi uygulamalarıyla bir anlamda devlet, kendi eliyle yeniçerilere askerlik haricinde ek işler bulmuş ve ekonomik faaliyetlere katılmalarında bir sakınca görmemiştir denilebilir. Bu uygulamalar sayesinde yeniçeriler fiilen iş hayatına girmiş, İstanbul'da ve taşrada esnafla içli-dışlı olarak kazançlı işler çevirebilecekleri yeni sahalara kavuşmuşlardır.

Harput'ta Yeniçeriler

17. yüzyılın ikinci yarısına ait sicillerde Harput şehirdeki kapıkulu ocağına mensup yeniçeri ve altı-bölük halkından askerlerin varlığını gösteren bazı belge ve bilgilere tesadüf edilmektedir. Ancak derli toplu olmayan bu belgelerdeki veriler şehirdeki mevcut askeri yapının tam olarak anlaşılıp değerlendirilmesine çok fazla imkân tanımamaktadır. [21] Buna rağmen tespiti yapılan belgelerden ve bazı ipuçlarından hareketle Harput şehrindeki askerîler hakkında çeşitli bilgilere ulaşılabilmektedir. Örneğin 21 Şevval 1072 / 08 Haziran 1662 tarihli bir kayda göre altı bölük[22] yoldaşları üzerine kethüdayeri olarak, daha önce otuzuncu bölükte görevli ve günlük otuz beş akçe ulûfe alan ve ocak emektarlarından Hasan Hüseyin tayin edilmekte ve görevleri hatırlatılmaktadır.[23]

Bilindiği gibi taşrada görevli kapıkulu sipahi bölükleri ve yeniçerilerin sevk ve idaresi yahut yönetimi asker sayısının büyüklüğüne göre kethüdayeri, yeniçeri serdarı, yeniçeri zabiti, çeribaşı, alaybeyi, dizdar, çavuş kethüdası gibi idareciler tarafından sağlanmaktaydı. [24] Harput şehrinde bu idarecilerin unvan ve isimlerine doğrudan bir atama belgesinden olmasa bile dava şahitleri şuhûdu'l-hâl içerisinde rastlanılmaktadır.

[17] Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul 2005, s. 140.
[18] Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, (Çev. A.Z. Durukan-K. Durukan), İstanbul 2002, s. 58.
[19] Uygulamalar için bkz. Mehmet Genç, "Ahilik ve Esnaf", *Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri*, İstanbul 1986.
[20] Halil İnalcık, Osmanlı lonca siteminin bozulma sebeplerinden bahsederken, kent loncalarının saray ağaları, hatunlar ve kapıkulu askerlerinin eline geçtiğine, bir İstanbul ihtisâb resmi defterine göre dükkânların çoğunluğunun bunların elinde göründüğüne ve esnafın kiracı durumunda olduğuna vurgu yapmaktadır. Yeniçeriler ise ayrıcalıkları dolayısıyla muhtesib ve kadıların denetiminden kurtularak lonca yapısını kendi yararlarına göre değiştirme olasılığını elde ediyorlardı. Bunlar resmî olarak saptanmış pazar fiyatlarını sıklıkla görmezden gelir, kaliteyi düşürürler, bir ustalık belgesi bile almadan canlarının istediği yerde dükkân açarlardı. Bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 164-165.
[21] Harput'taki asker ailelerinin sosyal ve ekonomik durumları hakkında tereke kayıtları ağırlıklı bir çalışma için bkz. Rifat Özdemir, "Harput ve Çemişkezek'te Askeri Ailelerin Sosyo Ekonomik Yapısı (1890-1919)" *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C. 5, S. 1, İzmir 1990, s. 41-123.
[22] Altı-bölük sipahileri için bkz Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye*, C. 3, s. 147-153. Bu ocağa mensup askerlerin Celali isyanlarındaki rolleri hakkında bilgi veren Akdağ onlardan zorba diye bahsetmektedir. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası,* Ankara 1999, s. 406-412.
[23] Harput Şer'iyye Sicili, No: 362, Belge No: 435, 436. (Bundan sonra *HŞS 362:* 435, 436 formatında verilecektir)
[24] Bu kişilerin atanma usulleri ve görevleri ile ilgili olarak bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, s. 311-327.

Örneğin kethüdayeri olarak Ömer Ağa[25], Bekir Ağa[26], Cercis Ağa[27], Hızır Bey[28], Mehmet Ağa[29], Piyale Ağa[30] ; yeniçeri serdarı olarak Ali Ağa[31], Mehmed Ağa[32], Mustafa Beşe[33], Ömer Ağa[34]; serdar vekili olarak Ali Çavuş, Mehmet Beşe, Ömer Beşe; çavuş kethüdası olarak Kaya Çavuş; çeribaşı olarak Ahmed Ağa, Mehmed Çelebi, Mehmed Bey; dizdar olarak İbrahim Beşe, İsmail Ağa ve Ömer Ağa gibi isimler unvanlarıyla birlikte bu şahitler arasında yer almaktadırlar. [35]

Yeniçeri veya sair asker kökenlilerden Harput şehrinde esnaf arasına karışmış olanların doğrudan tespit edilmesi ilk bakışta zor gibi görünse de, kullanılan bazı unvanlar işimizi nispeten kolaylaştırmaktadır. Örneğin, borç alış-verişinin konu edildiği Evâsıt-ı Zilhicce 1122/Şubat 1711 tarihli bir dava kaydında alacaklı taraf Harput'un Meydan Mahallesi sâkinlerinden el-Hac Mehmet Beşe'dir. Dava hüccetinde Mehmed Beşe'nin *ehl-i ticaret ve yeniçeri ihtiyarlarından* olduğu açıkça ifade edilmektedir.[36] Dolayısıyla Mehmet Beşe'nin asker kökenli olduğu bu belgede net olarak anlaşılmaktadır. Fakat her belgede bu kadar açık bilgi bulmamaktadır. Bu durumda askerlikle bağlantılı oldukları bilinen ve isimlerinin sonuna ekli beşe ve bazen el-cündî unvanlarından hareketle en azından bir durum tespiti yapılabilmektedir.

Faroqhi, beşe kelimesini 18. yüzyıla kadar sayısız esnaf ve zanaatçıyı kapsayan yarı askerî birliklerle bağlantılı erkekler olarak tarif etmektedir.[37] Yine bir çalışmada beşe unvanının yeniçeriler tarafından kullanılmasının bir gelenek olduğu ifade edilmektedir.[38] İstanbul Balat mahkeme kayıtları kullanılarak hazırlanan bir çalışmada yapılan tespitlere göre ise beşe, askeri açıdan alt tabakaya ait olan bir kimliktir ve esnafın kullandığı askerî kimlikler arasında beşe ön plandadır.[39] Fakat bu konuda yapılan bir başka çalışmada beşe unvanının standart bir unvan olmadığı, ne zaman kullanılmaya başladığının kesin ortaya konulamadığı ve her beşe unvanı olanı yeniçeri olarak değerlendirmenin yanlış olabileceğine örneklerle dikkat çekilmektedir.[40] Fakat çalışmanın pek çok yerinde kuşkularını dile getiren araştırmacı, sonunda istisnaları

[25] *HŞS 362* : 339
[26] *HŞS 382* : 302, 303
[27] *HŞS 382* : 53, 86
[28] *HŞS 362* : 159
[29] *HŞS 391* : 468
[30] *HŞS 362* : 398
[31] *HŞS 391* : 52, 59, 469
[32] *HŞS 391* : 171
[33] *HŞS 362* : 14, 17
[34] HŞS 362 : 106
[35] *HŞS 362* : 339, 410, 62, 176, 381, 13, 437; *HŞS 382* : 306, 312, 58, 130; *HŞS 391* : 302, 119 38, 163, 284
[36] *HŞS 388* : 57 (Defter M. 1710-1712 tarihlidir)
[37] Suraiya Faroqhi, "18. Yüzyıl Büyük İstanbul'una Göç", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam (Ed. Tülay Artan)*, İstanbul 1998, s. 39.
[38] Said Öztürk, *XVII. Yüzyıl Askerî Kassam Defterlerinin Sosyo-Ekonomik Tahlili*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 82.
[39] Nalan Turna, *a.g.m.*,s. 32. Sadece yeniçerilerin ticarete dâhil olmadıkları hatta pek çok esnafın da zamanla ocağa kaydoldukları düşünüldüğünde, esnafın yeniçeri olmaya veya askerî bir kimlik kullanmaya yönelik istekleri, asker kimliğinin prestijinden yararlanma amacıyla olsa gerektir. Zira esnaflıktan esnaf askerliğe geçenler gerek üretim ve gerekse pazarlama aşamalarında vergi muafiyeti başta olmak üzere pek çok avantaj elde edebilmekteydiler. Bkz. Arif Bilgin- Ümit Ekin, *a.g.m.*, s. 220.
[40] Turan Açık, "Beşe Unvanı Hakkında", *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 62, İstanbul 2015, s. 38-63.

olmak kaydıyla 17. yüzyılın başlarından itibaren yeniçerilerin en çok kullandıkları unvanın beşe olduğunu belirtmektedir.[41]

İncelediğimiz belgeler içerisinde rastladığımız ve beşe ile birlikte kullanılan bir diğer unvan ise cündî unvanıdır. Askerî süvari, sipâhi, ata iyi binen ve binici[42] gibi anlamları olan cündî unvanlı kimseler beşeden faklı olarak bey unvanını da birlikte kullanmaktadırlar. Örneğin, 15 Şevval 1083/2 Şubat 1673 tarihinde görülen ve köy suyunun tasarruf hakkı konulu Bir anlaşmazlık davasında şahitler arasında Kethüda Piyale Ağa ile birlikte Mehmet Bey el-Cündî ve Cafer Bey el-Cündî isimlerine rastlanılmaktadır.[43] Faroqhi taşrada yeniçerilerin bey unvanını kullandıklarından bahsetmektedir.[44] Bu açıdan bakıldığında Harput mahkeme kayıtları özellikle şahitler arasında yer alan ve isimlerinden başka görevleri, menşeleri veya ne iş yaptıkları tam olarak kestirilemeyen çok sayıda bey ünvanlı kişilerin isimlerini ihtiva etmektedir. [45]

Asker kökenliler için askerlik mesleğinin dışındaki en yaygın iş alanının esnaflık olduğu bilinmektedir. Bu durum çeşitli özellikteki belgelerden takip edilebilmektedir. Örneğin, Evâil-i Ramazan 1103/Mayıs 1692 tarihli bir dükkân satışı hüccetinde Harput'taki Attarlar çarşısında bulunan bir dükkânın yeri tarif edilirken, satışı yapılan dükkânın dizdarın dükkânına bitişik olduğu belirtilmektedir. Dükkânın doğrudan dizdar tarafından mı işletildiği yoksa sadece mülkiyetine mi sahip olduğu ve doğrudan dizdarın kimliği veya halen görevde olup olmadığı belgede açıklanmazken, defterin geneli üzerinde yaptığımız tespitlere göre o tarihlerde kale dizdarının İsmail Ağa olması muhtemeldir. Dükkânı alan kişi ise Ali Çelebi ibn-i Beşe'dir.[46] Aynı şekilde Harput Serdarı Ali Ağa, bir zimmîden 210 guruşa bir kazancı dükkânı aldığını kadı huzurunda deftere kaydettirmektedir.[47] Bu örnekler çoğaltıldığında Harput şehrinde esnaf arasına karışan çok sayıda asker kökenlinin olduğu anlaşılmaktadır. Mesela bunlardan İbrahim Beşe nalbantlık[48], Murad Beşe kasaplık[49], Zülfikar Beşe berberlik[50], Resul Beşe unculuk[51], Ali Beşe kuyumculuk[52], Ebubekir Beşe hamamcılık[53], Hasan Beşe tütüncülük[54], İbrahim Beşe zahirecilik[55] Veli Beşe ise kazazlık[56] gibi esnaf kollarında ticari faaliyette bulunmakta ve muhtemelen birer dükkân işletmekteydiler. Kethüda Ömer Beşe ise bir dükkân inşa etmek için 1692 yılında Harput Emini el-Hac Ali Bey'den izin almışken, inşaatın ilerleyen safhalarında kendisine mani olunduğundan şikâyetle Harput mahkemesine müracaat etmektedir.[57] Kethüda Ömer Beşe'nin inşa ettiği dükkânın kasap dükkânı olduğu anlaşılıyor. Zira dükkân inşaatına karşı çıkanlar debbağ esnafı ihtiyarlarıdır. Yine Ömer Beşe, Harput'un Meydan

[41] Turan Açık, *a.g.m.*, s. 47.
[42] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1999 s. 148.
[43] *HŞS 362* : 398; *HŞS 382* : 28, 30, 60, 66, 302
[44] Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar*, (Çev. Hamit Çalışkan), İstanbul 2009, s. 218
[45] Örnek olarak bkz. *HŞS* 350 : 76, 115, 146; *HŞS* 382 : 44, 56, 80; *HŞS* 391 : 148, 259
[46] *HŞS 391* : 62.
[47] *HŞS 388* : 58
[48] *HŞS 278* : 92
[49] *HŞS 362* : 51
[50] *HŞS 362* : 42
[51] *HŞS 362* : 64
[52] *HŞS 362* : 242
[53] *HŞS 362* : 63. Ebubekir Beşe, üç ortağıyla birlikte Cemşid Hamamı'nı işletmektedir.
[54] *HŞS 362* : 77
[55] *HŞS 386* : 333
[56] *HŞS 391* : 32
[57] *HŞS 391* : 184

Mahallesi'nde bulunan bir kıta dükkânını el-Hac Ömer Çelebiye satmaktadır.[58] Ebu Tahir Mahallesi sakinlerinden Derviş Beşe, dedesinden kalma kendi işlettiği değirmenin tasarruf hakkı için diğer mirasçılarla yaşadığı anlaşmazlık yüzünden Harput kadısının karşısındadır.[59] Yine Harput'un Meydan Mahallesi'nden İbrahim Ağa'nın oğlu Yusuf Bey, Igiki köyündeki yarım rub' değirmen hissesini işletmeleri için Hasan Beşe'ye ve el Hacı Mustafa'ya kırk adet esedî guruş, bir mâi çuha, bir yeşil tilki kürklü çuha, bir kara kılıç ve bir sim hançer karşılığında satmaktadır.[60]

06 Ramazan 1083/26 Aralık 1672 tarihli kayıttan ise Harput sakinlerinden Mehmet Beşe, Bağdat ile kahve ticareti yapabilecek kadar ticaretin içinde olduğunu öğrenmekteyiz.[61]

Yeniçerilerin esnaflık dışında taşra şehirlerinde yaptıkları işlerden bir diğeri ve en kârlı olanı şüphesiz mukataaları iltizam yoluyla alarak işletmekti.[62] Harput için görülen manzara, ya doğrudan Harput Mukataasının tamamının bir kişiye iltizam edilmesi veya bu mukataayı oluşturan kalemlerinin ayrı ayrı iltizam edilmesi şeklindedir.[63] Örneğin 1691 tarihli bir sicil kaydına göre Harput mukataası topluca Harput Mirlivası Osman Beşe'ye iltizam edilirken,[64] Zilhicce 1072/Ağustos 1662 tarihli bir diğer sicil kaydına göre ise daha önce yeniçeri serdarı olan Mustafa Ağa, kendisi işletmek üzere Harput Mukataa Zâbiti Yusuf Bey'den Harput kadısı Molla Mustafa huzurunda damgâ mukataası ve boyahânenin işletmesini iltizam ettiğini te'yîd ettirmektedir.[65] Harput kale dizdarı da mukataa iltizam edenler arasındadır.[66]

1632 tarihli bir başka sicil kaydından yine yeniçerilerin iltizam işlerine duydukları ilgiye şahit olmaktayız. Söz konusu kayda göre Harput kazasına tâbi damgâ-i siyah ve bâc-ı ubûr mukataalarını 1300 riyali guruşa iltizam eden kişiler, dergâh-ı âli yeniçerilerinden Bekir Bey ve Hüseyin Beşe'dir.[67] Bir diğer sicil kaydından 5300 guruş senelik bedel karşılığında menzilcilik görevi yine bir örf yetkilisi olan Harput alaybeyine iltizamla tevdî edilmektedir.[68]

[58] *HŞS 391* : 162
[59] *HŞS 391 :* 203, 204
[60] *HŞS 362* : 36
[61] Harput kadı sicilinde yer alan bilgilere göre Diyarbekir valisi Hasan Paşa'nın kaim-makamı olan Muhammed Ağa'nın mektubu ile irsal olunan ve Hacı Bölükbaşı'nın emri ile kurulan mahkemeye kendisinden haber alınamayan Mehmed Beşe'nin kardeşleri Hüsne, Ümmü ve valideleri Raziye tarafından vekaleten baş vuran Abdullah oğlu Kara Ali katılmakta, müvekkillerinin kardeşleri Mehmed Beşe'nin Bağdat'tan ticaret yaparken Ülük köyü sakinlerinden Yunus Çelebi'nin evinde misafir olduğunu belirtmekte, bundan sonra hayatından malumatları olmadığını söyleyip, Mehmed Beşe'nin Yunus Çelebi'de bıraktığı eşyaların geri alınmasını ve hayatı hakkında sual olunması talep edilmekte, Yunus Çelebi ise Mehmed Beşe'nin kendisine yirmi sekiz batman kahve emanet edip Malatya'ya gittiğini ve kendisi yokken adı geçen davacıların on iki batman kahveyi oğlundan zorla aldığını, ancak daha önceki mahkemede de belirttiği gibi Mehmed Beşe'nin kendisine Malatya'dan haber göndererek emanetini kimseye vermemesini bildirdiğini söylemekte ve şahitlerin şehadetleri sonucu Yunus Çelebi'nin söylediklerinin doğru olduğu anlaşılmaktadır. *HŞS 362 :* 310
[62] Mukataa ve iltizam uygulaması ile ilgili bkz. Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi*, İstanbul 2003.
[63] Bu konudaki örnek uygulamalar için bkz. İbrahim Erdoğdu, "Sancaktan Mukâta'aya Geçiş Sürecinde Harput Sancağında Ehl-i Örf Taifesi", *OTAM*, S. 20, Ankara 2009, s. 117-147.
[64] *HŞS 388* : 282
[65] *HŞS 382* : 330
[66] *HŞS 388* : 314
[67] *HŞS 386* : 418
[68] *HŞS 396* : 324, 392

Oysa önceleri taşradaki mukataaları iltizama alanların çoğunlukla zâimler, çavuşlar ve tımar erbabından kişiler olduğu bilinmektedir. Altı bölük askerlerinin taşraya gönderilmesiyle birlikte bu iş özellikle yeniçeri ve altı bölük sipahilerinin ellerine geçmiştir. [69]

Sicillerde mevcut örneklerle sabit olduğu üzere Harput'ta görevli askerilerin bir kısmı ise esnaflık ve iltizam işlerinin dışında taşrada devlet otoritesini temsilen muhzırbaşılık, muhtesiplik, cizye tahsildarlığı, subaşılık, şehir kethüdalığı, bazarbaşılık, eminlik, kaza zabitliği, menzilcilik, subaşılık gibi hizmetleri yerine getirmekteydiler.[70] Mahkeme hüccetleri içerisinde farklı tarihlerde Muhzırbaşı olarak Sefer Beşe, Cafer Beşe ve Kasım Beşe, Muhtesib olarak Ahmed Beşe, İl Kethüdası olarak Mustafa Beşe, Bazarbaşı olarak Mehmed Beşe isimleri sıkça geçmektedir.[71]

Nitekim yeniçeriler (veya altı bölük halkı) iltizam, ticaret ve esnaflık gibi askerlik dışı alanlarda faaliyet gösterip mülkler satın alarak zamanla büyük servet sahibi olmuşlar, çiftlikler[72] kurarak taşrada büyük şehirlerde zengin bir 'ayân sınıfı oluşturmuşlardır.[73] Fakat bu kişilerin Harput şehrindeki maddi durumlarını tespit edebilmek elimizdeki belge grubuna göre mümkün görünmemektedir.[74] Buna rağmen çok az sayıda da olsa asker kökenli bazı kişilerin askerlikten 'ayânlığa yükseliş sürecini yıllara göre kısmen takip edebilmekteyiz.

Bu kişilerden biri, isminin belgelerde sık geçmesine istinaden önemli bir kişi olduğu tahmin edilen Cercis Ağa'dır. Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1072/Ocak 1662 tarihinde Kethüdâyeri olarak adına rastladığımız Cercis Ağa[75], 1665-66 tarihlerinde yine aynı görevdedir[76]. 21 Zilhicce 1082/19 Nisan 1672 tarihli bir diğer kayda göre yine aynı görevini sürdürmektedir.[77] Yaklaşık otuz yıl sonra 1690'lara gelindiğinde ise Cercis Ağa artık kethüdayeri olarak değil, başka bir sıfatla El-Hac Cercis Ağa olarak hac farizasını yerine getirmiş ve sürekli mal ve mülk alıp-satan bir kişi sıfatıyla karşımıza çıkmaktadır[78]. Hatta Evâhir-i Receb 1104/Nisan 1693 tarihli bir zabıtta kendisinden *Medîne-i Harput 'ayânından olub mescîd-i şerîf evkâfı nezâretinde olan fahru'l-emâsil ve'l-akrân El-Hac Cercis Ağa* şeklinde bahsedilmektedir[79]. Görüldüğü gibi yeniçerilerin idaresinden sorumlu kethüdâyeri olan Cercis Ağa, muhtemelen askerlikten emekli olmuş veya ayrılmış, hem yaşının hem de yaklaşık otuz yıllık bir askerlik geçmişinin verdiği saygınlıkla Harput'un ileri gelenlerinden eşraf ve 'ayân

[69] Harput'un tımar köylerinin iltizamını ellerinde tutan sipahiler iltizamlarını birleştirmektedirler. *HŞS 386* : 1034
[70] Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559), C. 2, İstanbul 1995, s. 82.
[71] *HŞS 362* : 54, 39, 151, 287, 57, 182, 379; *HŞS 362* : 54, 39, 151, 287, 57, 182, 379; *HŞS 362* : 290; *HŞS 382* : 261, 301; *HŞS 382* : 82, 87, 111
[72] Bkz. Halil İnalcık, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım,* (Ed. Ç. Keyder-F. Tabak), İstanbul 1998, s. 17-36.
[73] Ayânlığın ortaya çıkışıyla ilgili bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, TTK, Ankara 2014.
[74] Tahrir defterleri kullanılarak taşradaki askerîlerin ekonomik durumları ve taşra ekonomisine katkılarını Harput'ta dâhil ele alan bir çalışma için bkz. Mehmet Ali Ünal, "Taşrada Görev Yapan Ümera ve Ulemanın Taşra Ekonomisine Katkıları", (Edt. M. Öztür-İ. Aksın), *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildiriler (24-25 Haziran 2010 / Elazığ)* , Elazığ 2013, s. 313-328
[75] *HŞS 382* : 53, 86.
[76] *HŞS 397* : 409.
[77] *HŞS 362* : 31.
[78] *HŞS 391* : 171, 173.
[79] *HŞS 391* : 222

arasına karışmıştır. Cercis Ağa şehrin önde gelenlerinden birisi olarak şehri ilgilendiren önemli konularda sözüne itibar edilen bir kişidir[80]. Ayrıca alım satım işlerinden (sulu-susuz tarla, bağ, bahçe, ev, borç verme gibi)[81] geri durmayıp, aynı zamanda vakıf nâzırlığı yapmaktadır. Çocuklarının isimleri de bey unvanlı olarak mahkeme şahitleri arasında geçmektedir[82].

Harput şehrinde askerîlerin halk ve esnaf arasına karışmalarının en kestirme ve pratik yollarından birisi muhtemelen şehrin ileri gelen a'yân ve eşrâfından kimselerin kızlarıyla evlilikler yoluyla akraba olmalarıydı.[83] Cercis Ağa örneğinde olduğu gibi asker kökenli olup, bu mesleğin saygınlığını bir de hac ibadetiyle taçlandırıp ticarete atılmak ve özellikle zengin 'ayân veya eşraftan birinin kızıyla veya dul eşiyle evlenerek akrabalık kurmak, onlara sosyal ve ekonomik bir nüfûz sağlıyor olsa gerekti. Pratikte yaygın bir uygulama olarak rastlanılan bu tür evliliklerde bazen her şey yolunda veya tek tarafın istediği doğrultuda cereyan etmeyebilirdi. Örneğin böyle bir evlilik gerçekleştiren Harput'un Meydan Mahallesi sakinlerinden Piri Beşe ile üvey kızı Belkıs'ın yıldızları bir türlü barışmamaktadır.

Evâil-i Muharrem 1082/Mayıs 1671 tarihli bir miras anlaşmazlığı davasında ismi geçen Piri Beşe, Harput'un Meydan Mahallesi sakinlerinden Mustafa Ağa'nın dul karısı İsmihân Hatun ile evlenmiştir. Üvey kızı Belkıs ile üvey babası Piri Beşe mal paylaşımı yüzünden 4 defa mahkemelik olmuşlardır. Söz konusu dava kayıtlarından anlaşıldığına göre Mustafa Ağa'nın ölümünden sonra kadı mahkemesi Mustafa Ağa'nın muhallefatını taksim etmiş ve kızı Belkıs'a ait hisseler ortaya konulmuştur. Fakat merhumun eşi İsmihan Hatun ile evlenen Piri Beşe üvey kızı Belkıs'a ait Meydan Mahallesindeki evleri, sekiz parçalı verasetin dört parçasını, 1 katırı ve bir bağı zorla tasarruf etmektedir.[84] Şahitlerin dinlenmesiyle Belkıs'ın haklılığı sabit görülmüş ve Piri Beşe tembih edilmiştir. Bu arada Belkıs ailenin tek çocuğu olup, Mustafa Ağa'nın mirası kardeşi (Belkıs'ın amcası), eşi ve kızı arasında paylaştırılmıştır.

Bu kişilerin ekonomik durumları hakkında bir genelleme yapmak imkânına sahip değiliz. Ancak her birinin Cercis Ağa kadar şanslı ve zengin olmadığı söylenebilir. Görülen o ki, ekonomik sıkıntıların had safhaya çıktığı bir ortamda çoğu büyük servet sahibi olacak kadar zengin değillerdi. Tespitlerimize göre ağa ve bey unvanlı kişiler alım satım işlerinde daha aktif bir rol oynamaktaydılar.[85] Sicillerdeki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla ağa ve bey unvanlılar daha çok ev, tarla, bağ ve bahçe gibi taşınmazlar satın almakta, hem şehirde hem de karyelerde ikamet edenlere ara sıra

[80] Harput'ta artan hırsızlık olayları üzerine yeniçeri, sipahlar ve kale neferlerinin görevlerini ihmal ettikleri yönündeki tartışmalar üzerine mahkemede toplanan şehrin ileri gelenleri arasında Cercis Ağa da yer almaktadır. *HŞS 362* : 31

[81] *HŞS 391* : 125, 171, 173, 222

[82] *HŞS 391* : 190 (Fethullah Beğ ibn-i Cercis Ağa)

[83]Yapılan bir çalışmada kanûnnâmelere bakarak yeniçerilerin ve diğer kapıkulu askerlerinin sıkı ocak disiplini altında hiç evlenmeden sadece askerlikle uğraştıkları ve emeklilik yıllarında normal hayata geçebildikleri şeklindeki bilginin yanılgıya sebep olduğu, aslında söz konusu kişilerin tımarlı sipahiler gibi barış zamanında özel hayatlarını yaşadıkları örneklerle gösterilmektedir. Bkz. Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Döneminde Kent Tarihine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s.130-133: "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşrâf ve A'yân Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 3, İstanbul 1982, s. 105-118.

[84] *HŞS 362* : 47, 48, 49, 50

[85]Kapıkulu ve yeniçeri askerleri kıdem ve derecelerine göre kendi aralarında bir sıralamaya tâbi idiler. Bu kişilerden en yüksek rütbeli olanlar sosyal ve ekonomik yönden şehirlerde daha çok söz sahibiydiler. Ocağın ihtiyarları diye anılan bu kişiler, mal-mülk edinebilmenin yanı sıra şehir üretimine de katılabilmekteydiler. Acemi oğlanları ve az ulûfeli yeniçeriler ise daha çok orta tabakayla ilişki kurmaktaydılar. Bu kişiler evlenme yoluyla şehir sakini olarak halkla bütünleşmekte kasaplık, ekmekçilik, berberlik, yemişçilik gibi çok çeşitli alanlarda faaliyet göstermekteydiler. Bkz. Özer Ergenç, *a.g.e.*, s.130-133; Aynı yazar, *a.g.m*, s. 105-118.

borç para vermektedirler. Kendi aralarındaki anlaşmazlıklar ise ağırlıklı olarak alacak verecek konularıyla ilgilidir.

Fakat beşe unvanlı olanlar için durum biraz daha farklıydı. Onlar doğal olarak ağa ve beyler kadar zengin değillerdi. Mesela Evail-i Ramazan 1103/Mayıs 1692 tarihli bir hüccetten öğrendiğimize göre, bir süre önce Harput Ahmed Bey Mahallesinde vefat eden Ali Beşe'nin ölmeden önce Ömer Ağa'ya 60 guruş borcu bulunmaktadır. Ödenmeyen bu borca karşılık meftânın eşi Rabia hatun, vekili aracılığıyla Harput mahkemesi huzurunda evini kocasının borcuna karşılık takas etmek istemektedir.[86] Gurre-i Rebi'ülevvel 1083/27 Haziran 1672 tarihli bir diğer sicil kaydında ise Ali Beşe, 1006 guruşluk borcuna karşılık 100 gündür hapis yatmaktadır. Alacaklıları mahkeme huzurundan Ali Beşe'nin toplam mal varlığının hesaplanmasını talep etmektedirler. Ortaya çıkan rakam ise 400 esedî guruştur.[87] Bir başka kayıttan anlaşıldığına göre, Harput sakinlerinden Ebubekir isimli bir kişi, mahpus yatan Veli Beşe'ye verdiği borç parayı geri almak için Harput'taki tüm yolları tüketmiş olsa gerek, Diyarbekir (Divan-ı Âmid) valisine kadar giderek borcunun geri iadesi için arzu-hal sunmaktadır.[88]

Buraya kadar görüldüğü üzere Harput şehrinde mevcut askerîler (yeniçeri) 17. yüzyılın ikinci yarısında şehirde askerlik dışında ve rütbelerine göre küçük esnaflık, alım-satım, kahve ticareti, mukataa alanlarında iltizam ile dükkân çalıştırma gibi geniş bir yelpazede şehrin iktisadi hayatına bir şekilde dâhil olmuşlardı. Asker kökenli olmalarının verdiği güven ve kudreti kimileri halkın yararına kullanırken, kimileri ise bu gücü istismar etmiştir. Örneğin incelenen belgelerde mahkemeye müracaat eden Harputlu kadınların burada işlerini görmek üzere vekil tayin ettikleri kişiler arasında efendi ve çelebi unvanlı kişilerin yanı sıra beşe unvanlı kişilere de rastlanmaktadır.[89]Ayrıca babası vefat etmiş küçük yaştaki çocukları koruyup kollamak için vâsi tayin edilenler arasında yine beşe ünvanlı kişilerin olması onlara duyulan güvenin bir sonucu olsa gerektir. [90]

Buna rağmen Harput mahkeme kayıtları arasında tam tersi durumların yaşandığını gösteren bazı belgelere de rastlamak mümkündür. Örneğin 1672 tarihli bir kayıttan Yusuf Beşe'nin Bahriye isimli bir kadına tecavüze yeltendiği[91], 1692 tarihli bir diğer belgede Yusuf Beşe'nin zor kullanarak Mehmed'in eşyalarını ve parasını gasp ettiği[92], aynı tarihli bir başka kayıtta Kasap Yusuf Beşe'nin kadının koyduğu narha riayet etmediği [93], bir diğer belgeden ise bazarbaşılık görevinin beşe unvanlı kişilerce kötüye kullanıldığı ve dolayısıyla kendilerine duyulan güveni sarsacak hal ve hareketler sergiledikleri anlaşılmaktadır. [94]

Harput mahkeme sicillerinde yer alan bazı belgelerden devletin taşradaki yeniçerileri her ne kadar ticarete sülûk etmiş olsalar bile çokta başıboş bırakmadığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar taşradaki yeniçerilerin ticaret veya askerlik dışında faaliyette bulunmaları 17. yüzyılda artık devlet tarafından meşru olarak görülse bile,

[86] *HŞS 391* : 63
[87] *HŞS 362* : 147
[88] *HŞŞ 391* : 433
[89] *HŞŞ 362* :93, 182, 252
[90] *HŞŞ 362* : 107
[91] *HŞŞ 362* : 201
[92] *HŞŞ 391* : 345
[93] *HŞŞ 391* : 323
[94] *HŞŞ 331* : 425

yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan ve devam eden Avusturya savaşları sebebiyle alınan bazı önlemler çok sıkı ve sertti. Devam eden Avusturya savaşları sebebiyle belirli aralıklarla yeniçerilerin yoklamaları yapılmaktaydı. Örneğin 1692 tarihli sicil kaydında Harput şehrinde mahallelere göre yapılan yoklamada asker sayıları tespit edilmektedir.[95] Merkezden gönderilen fermanlarda taşradaki askerlerin Edirne sahrasında buluşmaları istenmekte ancak bu işin muhtemelen ağırdan alınması sebebiyle fermanların sayıları artmakta ve içeriklerindeki üslûp gittikçe sertleşmekteydi. Mesela 1692 tarihli ferman suretinden anlaşıldığına göre Harput serdarı, gönderilen ferman, buyruldu ve mektuba rağmen emrindeki askerlerle kararlaştırılan sefer yerine geç gelmesi sebebiyle sefer esnasında görevinden alınıp, yerine 14. bölükten Mehmet getirilmiştir. [96] 1692 tarihli bir ferman sureti de işinde gücünde olmayan serdar ve yeniçeriler için tehdit unsurları içermektedir. Orta kol güzergâhındaki tüm kadılıklara gönderilmiş olduğu anlaşılan ferman suretinde özetle, gönderilen o kadar ferman ve emr-i şerife rağmen hâlâ asker ve serdarlardan Edirne sahrasına gelmeyerek kendi mülklerinde ve evlerinde oturanların katledilmelerinin vacip olduğu belirtilmekte ve ölüm tehdidiyle meselenin ciddiyetine vurgu yapılmaktadır.[97]

Ölüm tehdidi içeren bu tarz fermanların aralıklarla tekrarlandığı görülmektedir. Aslında savaş ortamında asker toplamak için bu tür fermanların kadılıklara gönderilmesi normal bir uygulamaydı. Ancak bir şehirdeki tüm yasakçıların bir defada toptan azledilmesi olağan bir durum olmasa gerektir. Nitekim 1104 Şaban/Nisan 1693 tarihli bir emr-i şerif suretinden anlaşıldığına göre, Harput'ta yasakçı olarak görevli yeniçeriler ve başlarındaki kişi azledilerek, yeniçerilerden Yusuf Beşe isimli bir asker altı aylığına yasakçı başı olarak görevlendirilmiştir.[98] Ayrıca gönderilen fermanlarla voyvoda, mütesellim ve ağa gibi üst düzey askerîlerin halka zulmetmemeleri emredilmektedir.[99]

İncelediğimiz dönemde Harput şehrinde asli görevlerinin dışında ticari hayata intisab edenlerin sadece askerî sınıftan yeniçerilerle (ehl-i seyf) sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Askerî sınıfa mensup (ehl-i kalem) olanların da ticarete uzak kalmadıklarını gösteren çeşitli sicil kaydı belgeler bulunmaktadır. Bu belgelerde kendilerinden ulema diye bahsedilenler çoğunluktadır. Bu kişiler genellikle iltizam işleriyle ticarete intisab etmekteydiler. Örneğin, Harput meşâyih ve ûlemâlarından es-Seyyîd Şeyh Hasan Efendi Çemişkezek mukataa eminine dört bin akçe vererek iltizam üzere ziraat toprağı almakta[100], müderris el-Hac Ali Efendi havâss-ı hûmâyun karyelerinden Sarpulu karyesinin mahsûlatını iltizam etmekte[101], yine müderris El-Hac Ali Efendi 1103/1691 senesinde Hicrî ve Nurşin karyelerinin gelirlerini iltizam etmekte[102], ehl-i şer'den Kâtip Osman ise dört bin akçe ile Bağdur ve Hacımerik karyelerinin maktu'unu iltizama almaktadır[103]. Harput kalesi dizdarı İsmail Ağa, 1692

[95] *HŞŞ 331* : 329
[96] *HŞŞ 391* : 355
[97] *HŞŞ 391* : 430, 455
[98] *HŞŞ 391* : 335
[99] *HŞS 382* : 471, 476
[100] *HŞS 391* : 243
[101] *HŞS 391* : 133
[102] *HŞS 391* : 394
[103] *HŞS 391* : 412

yılında Harput müftüsü Ebubekir Efendi'ye tarla ve çayırlık alan satmakta[104], Harput Ahi Musa Mescid-i Şerifi'nde imamlık yapan es-Seyyîd İbrahim ise ticarete sülûk ettiği için Harput Kadısı Mevlâna Ebubekir'in arzı ile görevinden alınarak yerine Ali isimli bir imam tayin edilmektedir[105].

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri şartlar sebebiyle halk tabanında meydana gelen huzursuzluklar kendisini Celali İsyanları şeklinde belli etmişken, özellikle devlet otoritesinin başkente göre zaafiyet gösterdiği Osmanlı taşrasında merkeze göre daha hızlı pek çok bakımlardan önüne geçilemez bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bu değişimin en önemli göstergelerinden birisi, garnizonlar halinde Osmanlı kentlerinde zamanında güvenlik amacıyla konuşlanmış yeniçerilerin, bazı ekonomik sebeplerle asli görevlerinin dışına çıkarak esnaflar arasına katılmak suretiyle loncaların birer üyesi haline gelerek ekonomik ve sosyal hayatın bir parçası olmaları şeklinde tezahür etmiştir.

Askerî olarak tabir edilen zümrenin içerisinde yer alan başta yeniçeri kökenliler olmak üzere, sair ümerâ ve ulemâ kesiminden kimseler geçimlerini temin maksadıyla ikamet ettikleri yerlerdeki güç ve itibarlarına göre şehrin ticari hayatında çeşitli meslek dallarında kendilerine yer edinebilme uğraşı vermişlerdir. Hatta kimi köklü ve yerel ailelerin kızlarıyla veya dul hanımlarıyla evlenerek kendilerine nüfuzlu mevkiler elde edebilmişlerdir. Öyle ki bir şehir veya kasabanın önde gelen 'ayân ve eşrafları arasında bu kişilerin isimlerine oldukça sık tesadüf edilmektedir.

Nitekim bu değişim ve dönüşümün yansıma ve izleri Harput şehri özelinde şer'iyye sicillerindeki verilerden hareketle kısmen de olsa takip edilebilmektedir. Özellikle 17. Yüzyılın ikinci yarısından sonra ağırlıklı olmak üzere, zamanla resmi kimliklerinin yanı sıra şehrin esnaf veya önde gelenleri arasında düşük rütbeli beşe ve el-cündi unvanlarını kullanan asker kökenlilerin isimlerine şer'iye sicillerinde sıkça rastlanmaktadır. Bu kişiler asker kökenli olmalarının verdiği saygınlık ve güven sebebiyle mahkemelerde vasi olarak tayin edilebilmekte, eşi olmayan dul veya babası ölmüş ev hanımlarının çeşitli mahkeme işlerini vekâleten idare etmekteydiler. Ayrıca bir kısmı vakıf nazırlığı yapmakta, çeşitli meslek dallarında esnaf olarak dükkân işletmekte, uzak mesafeli ticaret yapmakta, iltizam işlerine girerek ihalelerle gelirlerini birkaç katına çıkarmaya çalışmaktaydılar. Kimilerinin şehirli ve köylü halka borç verdiği görülmektedir. Bir kısmı ise devletin taşradaki adalet gücünü temsil eden kadının mahkeme ve beledî işlerinde yardımcılığını üstlenmekteydi. Girişkenliğinin yanında muhtemelen kişisel özelliklerini de kullanarak çevre edinen kimi asker kökenlilerin, hızla yükseldiği ve bir süre sonra Cercis Ağa örneğindeki gibi şehrin ileri gelenleri arasına karışıp dolaylı olarak şehrin yönetiminde söz sahibi olabilmekteydiler.

Sonuç olarak; taşrada görevli yeniçeri garnizonlarındaki askerlerin on yedinci yüzyılın başlarından itibaren askerlik dışında ek gelir elde edebilecekleri başka alanlara sapmaları iyice belirginleşen bir özelliktir. Bu süreç hemen her şehir için özellikle şer'iyye sicillerinden istifade edilerek çeşitli bakımlardan değerlendirilebilir. Nitekim bu çalışmada olduğu gibi asker kökenlilerin ticarete ve diğer alanlara yönelmeleri

[104] *HŞS 391* : 38
[105] *HŞS 391* : 371

örneklerle ve hazırlanacak iyi bir bilgisayar veri tabanıyla belki daha ayrıntılı olarak tespit edilebilir. Ancak bu kişilerin esnaf loncalarıyla ilişkileri, servet durumları, merkezi-yerel hükümet ve yerel halkla sosyal ve ekonomik ilişkileri, birbirleriyle olan sosyal ve parasal münasebetleri, marabalık ve müzara'a sözleşmelerindeki statüleri v.s. pek çok alt başlık hala çalışılmaya muhtaç konulardan bazılarıdır. Belki şer'iyye sicilleri içerik olarak daha zengin ve daha merkezi şehirlerin sicilleri veya başka belge gruplarına müracaatla bu hususlar daha somut ve sayısal verilerle ortaya konulabilir.

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri

386 (M. 1632-1634) Numaralı Harput Şer'iye Sicili
382 (M. 1661-1662) Numaralı Harput Şer'iye Sicili
368 (M. 1663-1664) Numaralı Harput Şer'iye Sicili
278 (M. 1665-1666) Numaralı Harput Şer'iye Sicili
397 (M. 1661-1662) Numaralı Harput Şer'iye Sicili
362 (M. 1671-1673) Numaralı Harput Şer'iye Sicili
331 (M. 1682-1684) Numaralı Harput Şer'iye Sicili
391 (M. 1691-1692) Numaralı Harput Şer'iye Sicili
388 (M. 1710-1712) Numaralı Harput Şer'iye Sicili
396 (M. 1723-1726) Numaralı Harput Şer'iye Sicili

II. Araştırma ve İncelemeler

Açık, Turan, (2015), "Beşe Unvanı Hakkında", *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 62, s. 38-63, İstanbul.
Akdağ, Mustafa, (1995), Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559), C. 2, İstanbul.
Akdağ, Mustafa, (2009), *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"*, İstanbul.
Aksın, Ahmet, (1999) *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ.
Baki Çakır, (2003), *Osmanlı Mukataa Sistemi*, İstanbul.
Barkan, Ö. Lütfi, (1970), "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri" *Belleten,* S. 136, Ankara.
Barkan, Ö. Lütfi, (1984), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri", *İÜİF Dergisi,* C. 41, S. 1- 4, s. 39- 46, İstanbul.
Barkan, Ö. Lütfi, (2001), "Timar", *İslam Ansiklopedisi*, C. 12/1, Eskişehir.
Beydilli, Kemal, (2013), "Yeniçeri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 43, s. 450-462, İstanbul.
Bilgin, Arif- Ekin, Ümit, (2007), "Bir Kimliğin Dönüşümü: "Askerlikten Asker-Esnaflığa", *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi,* C. 2, S. 1, s. 215-229, Sakarya.
Çadırcı, Musa, (1991), Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara.
Çiftçi, Cafer, (2010),"Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri", *OTAM*, S.27, s. 27-57, Ankara.
Devellioğlu, Ferit, (1999), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara.
Dingeç, Emine, (2009), "16. Ve 17. Yüzyıllarda Taşrada Yasakçılar", *Türk-İslam Medeni yeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 7, s. 129-143, Konya.

Doğan, Mehmet, (2014), "Osmanlı İmparatorluğu'nda esnaf Yeniçeriler", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 31, S. 1, s. 137-152, Ankara.
Elibol, Ahmet, (2009), "Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü", *Akademik Bakış*, C. 3, S. 5, s. 21-39, Ankara.
Erdoğdu, İbrahim Erdoğdu, (2007), "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Harput Esnafı ve Ticari Olanakları: Değişim Açısından Bazı Gözlemler", *Ekev Akademi Dergisi*, S. 11, s. 259-284, Ankara.
Erdoğdu, İbrahim, (2009), "Sancaktan Mukâta'aya Geçiş Sürecinde Harput Sancağında Ehl-i Örf Taifesi", *OTAM*, S. 20, s. 117-147, Ankara.
Ergenç, Özer, (1982), "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşrâf ve A'yân Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 3, İstanbul.
Ergenç, Özer, (1987), "Osmanlılarda Esnaf ve Devlet İlişkileri", *Tarihte Türk Devletleri*, C. II, s. 627- 631, Ankara.
Ergenç, Özer, (1995), Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara.
Ergenç, Özer, (2013), "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Parası Üzerine Yapılan İşlemlere İlişkin Bazı Bilgiler", *Osmanlı Tarihi Yazıları (Şehir, Toplum, Devlet)*, İstanbul.
Faroqhi, Suraiya, (1998), "18. Yüzyıl Büyük İstanbul'una Göç", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam (Ed. Tülay Artan)*, İstanbul.
Faroqhi, Suraiya, (2000), *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (Çev. N. Kalaycıoğlu), İstanbul.
Faroqhi, Suraiya, (2003) Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak (Çev. G. Ç. Güven, Ö. Türesay), İstanbul.
Faroqhi, Suraiya, (2004), "Krizler ve Değişim", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (Edt. H. İnalcık-D. Quatered), C. II, İstanbul.
Faroqhi, Suraiya, (2009), *Orta Halli Osmanlılar*, (Çev. Hamit Çalışkan), İstanbul.
Genç, Mehmet, (1986), "Ahilik ve Esnaf", *Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri*, İstanbul.
Genç, Mehmet, (2002), Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, İstanbul.
Goodwin, G., (2011). *Yeniçeriler* (Çev. D. Türkömer), İstanbul.
Göçek, F. M., (1999), *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü*, Ankara.
Griswold, W. J., (2002), *Anadolu'da Büyük İsyan 1591-1611*, İstanbul.
İlgürel, Mücteba, (1986), "Yeniçeriler", *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, s. 385-395, İstanbul.
İmber, C., (2006), *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, İstanbul.
İnalcık, Halil (2000), *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet,* İstanbul 2000
İnalcık, Halil, (1990), Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi. (çev. M. Özden, F. Unan) *Türkiye Günlüğü,* S.11, Ankara.
İnalcık, Halil, (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul.
İnalcık, Halil, (1990), "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", (Çev. M. Özden-F. Unan), *Türkiye Günlüğü*, S. 11, Ankara.
İnalcık, Halil, (1996). *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul.
İnalcık, Halil, (1998), "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, (Ed. Ç. Keyder-F. Tabak), s. 17-36, İstanbul.
İnalcık, Halil, (2014), *Devlet-i 'Aliyye,* C. 3, İstanbul.
Kafadar, Cemal, (1981), *Janissary-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Institute of Islamic Studies, Mc Gill University.

Kafadar, Cemal, (2012) Kim var imiş biz burada yoğ iken Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun, İstanbul.
Kafadar, Cemal, (2012), "Yeniçeriler ve Osmanlı Döneminde İstanbul'un Ayaktakımı: Yok Yere mi Asiydiler?", *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu* (Der. B. Tezcan-K. Barbır), s. 135-161, İstanbul.
Karpat, Kemal, (2002), *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, (Ç. A.Z. Durukan-K. Durukan), İstanbul.
Kaya, Miyase Koyuncu, (2013), "Esnaf Loncalarında Yeniçeriler", *History Studies*, C. 5, S. 4, s. 189-205, Ankara.
Khoury, Dina R., (1999), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu*, (Çev. Ülkün Tansel), İstanbul.
Kunt, Metin, (1978), *Sancaktan Eyalete (1550-1650)*, İstanbul.
Kurt, Yılmaz, (2011), *Koçi Bey Risalesi*, Ankara.
Mustafa Akdağ, (1995), *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası,* İstanbul.
Oğuzoğlu, Yusuf, (1981-82), "XVII. Yüzyılda Konya Şehrindeki Üretim Faaliyetleri Hakkında Bazı Bilgiler", *İ.Ü.Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12, s. 611-620, İstanbul.
Oğuzoğlu, Yusuf, (1995), "Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yükü Üzerine Bir Araştırma (1680-1700)", *Osmanlı Araştırmaları*, C. XV, s. 157-185, İstanbul.
Ortaylı, İlber, (2000), "17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Vilayetlerinin Toplumsal-Ekonomik Durumu Üzerine", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*, Ankara.
Öz, Mehmet, (1997), Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla), İstanbul.
Özcan, Tahsin, (2003), *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*, İstanbul.
Özdemir, Rifat Özdemir, (1990), "Harput ve Çemişkezek'te Askeri Ailelerin Sosyo Ekonomik Yapısı (1890-1919)" *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C. 5, S. 1, s. 41-123, İzmir.
Özkaya, Yücel, (1985), XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Ankara.
Özkaya, Yücel, (1985), *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara.
Özkaya, Yücel, (2014), Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık, Ankara.
Pamuk, Şevket (1999), Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, İstanbul.
Pamuk, Şevket, (2005), *Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul.
Raymond, Andre, (1999), *Yeniçerilerin Kahiresi*, (Ç. A. Tümertekin), İstanbul.
Tavernier, J.-B, (2006), *Tavernier Seyahatnamesi*, (Edt. S. Yerasimos), İstanbul.
Toroser, T. (2011). *Kavanin-i Yeniçeriyan*. İstanbul.
Tuna, Nalan, (2012), "Yeniçeri-Esnaf İlişkisi", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*, s. 21-42,İstanbul.
Uzunçarşılı, İ. H., (1988), *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Ankara.
Ünal, Mehmet Ali, (2013), "Taşrada Görev Yapan Ümera ve Ulemanın Taşra Ekonomisine Katkıları", (Edt. M. Öztür-İ. Aksın), *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildiriler (24-25 Haziran 2010 / Elazığ)* , s. 313-328, Elazığ.
Ünal, Mehmet Ali, (2013), *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE ÖĞRETMEN KILAVUZ KİTAPLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Hüseyin EROL

Muzaffer ÇATAK

Özet

Bu araştırmanın amacı; ders programlarında yer alan kazanım ve açıklamalar doğrultusunda ders kitaplarının daha etkili kullanılmasını sağlamak ve yapılandırmacı eğitim sisteminin uygulanmasına rehberlik etmek için hazırlanan öğretmen kılavuz kitaplarını sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yönteminden faydalanılmış ve olgubilim deseni kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 10 sosyal bilgiler öğretmeni ile görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler betimsel çözümleme tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda çalışmaya katılan öğretmenlerin büyük bir bölümünün (%60) sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarını çeşitli gerekçelerle (ölçme değerlendirme açısından, bireysel katkı sunmamasıyla, esnek olmaması yönüyle, gereksiz ayrıntıların bulunması) eleştirdikleri elde ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin kılavuz kitaplarına 10 puan üzerinden not vermeleri istendiğinde verilen ortalama puanın 6,6 olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin kılavuz kitapların sürekli güncellenmesi gerektiği konusunda ortak bir kanaate sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin öğrenci merkezli ders işleme noktasında öğretmen kılavuz kitaplarını yeterli görmedikleri tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenler ölçme değerlendirme sürecinde öğretmen kılavuz kitaplarının kendilerine yeteri kadar katkı sağlamadığını belirtmişlerdir. Kılavuz kitaplarda yer alan değerler eğitimi ve anekdotlar ile ilgili içeriğin arttırılması konusunda öğretmenlerin ortak kanaate sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, öğretmen kılavuz kitapları, öğretmen görüşleri.

EVALUATION OF TEACHER'S BOOKS ACCORDING TO SOCIAL STUDIES TEACHERS' OPINIONS

Abstract

The aim of this research is to enable course books to be used in a more effective way in accordance with acquisitions and explanations included in curriculums and to examine teacher's books for Social Studies prepared to lead to employ constructive education system according to Social Studies teachers' opinions. The qualitative

research method was made use of and the phenomenology design was used in the research. The semi-structured interview form developed by researchers was used as a means of collecting data. 10 Social Studies teachers were interviewed within the scope of the research. The descriptive analysis technique was used to analyze the collected data. It was found out as a result of the research that a great number of the teachers involved in the research (60%) criticized the teacher's books due to various reasons (in terms of assessment and evaluation, not providing self-contribution, not being flexible, including unnecessary details). When the teachers were asked to grade the teacher's books between 1 and 10, the average appeared as 6,6. It was discovered that the teachers have a common opinion regarding the need for continuous updating of the teacher's books. The teachers were revealed not to find the teacher's books satisfactory in terms of student-centered education. The teachers involved in the research stated that the teacher's books did not have satisfactory contribution to them for assessment and evaluation process. It was found out that the teachers have a common opinion regarding enhancing the content related to values education and anecdotes included in the teacher's books.

Keywords: Social studies, teacher's books, teachers' opinions.

Giriş

Bireyin öğrenme süreci informal olarak ailede başlamakta, bu süreç formal olarak okul hayatında devam etmektedir. Hayatımızdaki birçok şey gelişen teknoloji sayesinde hızlı bir değişime uğramaktadır. Güvenlik, sanayi, sağlık, sanat alanındaki değişim ve dönüşüm kendisini eğitim alanında da göstermektedir. Ülkemiz eğitim sisteminde daha önce uygulanan öğretmen merkezli, öğrenciyi pasif hale getiren aynı zamanda otokratik olan eğitim anlayışı 2004 yılından itibaren yerini daha demokratik, bireysel farklılıkları gözeten, öğretmenin baskıcı eğitim anlayışını yıkıp öğrenciyi aktif hale getiren öğretmeni rehber pozisyonda tutan katılımcı bir eğitim sistemine dönüşmüştür. Yapılandırmacı eğitim anlayışı olarak ta adlandırılan bu yeni sistem, eğitim dünyasında hızlı bir biçimde uygulanmaya başlanmıştır. Yapılandırmacılıkta iki temel husus vardır: Birincisi, bilgi pasif olarak alınmaz alıcı olan öğrenci aktif olarak bilgiyi kendisi yapılandırır, bir diğer önemli husus dünyada tek doğrunun olmadığıdır. Doğrular her bireyin kendi algılayışına göre farklılık gösterebilir (Dilaver ve Tay, 2008).

Bu yeni anlayışla birlikte her ders programında olduğu gibi sosyal bilgiler ders programında da bazı değişiklikler olmuştur. İlk başta sosyal bilgiler dersinin tanımında değişikliğe gidilmiştir. Yeni tanımlamada sosyal bilgiler dersi "bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersi" olarak ifade edilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] 2005). Bu tanımda sosyal bilgiler dersi ile ilgili dört boyut ortaya çıkmaktadır: bunlardan birincisi, sosyal bilgilerin bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirmek

amacında olması, ikincisi sosyal bilgilerin sosyal bilimler ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtması, üçüncüsü sosyal bilgilerin insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşimini zaman boyutunda ele alması ve dördüncüsü de sosyal bilgiler dersinin toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ders olmasıdır (Safran, 2008). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı, bireylerin kendi değerlerini oluşturmalarını ve becerilerini geliştirmelerine olanak sağlama amacındadır. Bireyin kendini tanıması, etkin ve bilinçli bir vatandaş olabilmesi sosyal bilgiler eğitiminin öğrenciye içselleştirebileceği bir boyutta verilmesine bağlıdır (Balcı, 2008). Önceki programda sosyal bilgiler dersi tarih, coğrafya ve vatandaşlık disiplinleri ile sınırlı tutulmaktaydı. Yeni programda ise dersin tanımına sosyal bilim dallarına ait disiplinler olan antropoloji, hukuk, felsefe, psikoloji, sosyoloji, ekonomi eklenmiş ve bunları yansıtan öğrenme alanlarına ait üniteler yerleştirilmiştir (Ata, 2007). Bir diğer deyişle sosyal bilgiler dersi diğer bilim dallarının ürettiği bilgileri kendi amaçlarına hizmet edecek biçimde kullanabilen bir disiplin olmanın ötesinde bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır (Tanrıöğen, 2006).

Eğitim sosyolojik anlamda kurumsal olarak ilk başta ailede başlar. Okul hayatında devam eder. Devreye okulun girmesiyle birlikte okulun kuralları, sınıf, derste kullanılan materyaller öğretim hayatında önemli yer teşkil eder. Öğrencilerin kullandıkları ders kitaplarına ek olarak yeni sistemde hayatımıza giren öğrenci çalışma kitapları ve öğretmen kılavuz kitapları bulunmaktadır. Öğretmen kılavuz kitapları öğretmenin hazırlıklarını düzenlemesi için oluşturulmuş genel tavsiyeler, uygulama biçimleri, yöntem ve önerileri kapsayan çözümlerden oluşmaktadır (MEB, 2006). Kılavuz kitaplar öğretmenlerin yapmayı düşündükleri etkinliklerin sırasını ve bu etkinliklerin nasıl yapacaklarını planlı bir şekilde göstererek kısa zamanda öğrenciye yol göstermeyi sağlar (Erdoğan, 2007). İyi hazırlanmış öğretmen kılavuz kitabı dersin planlanması sürecinden başlayıp değerlendirilmesine kadarki bütün öğretim sürecini yönlendirebilir (Ayvacı ve Çoruhlu, 2011). Milli Eğitim Bakanlığı kılavuz kitapları "ilgili eğitim ve öğretim programlarında yer alan kazanım ve açıklamalar doğrultusunda ders kitabının daha etkili kullanımını sağlayacak çeşitli örnek, alıştırma, işlenen ünite, konu, tema, öğrenme alanlarıyla ilgili internet adresleri, okuma kaynakları ve diğer etkinlikleri kapsayan, öğretmenlerin yararlanması için hazırlanan basılı eser" olarak tanımlanmıştır.

Öğretmen kılavuz kitabında;

a) Konuların işlenişinde ulaşılmak istenen kazanımlar belirtilir.

b) Eğitim ve öğretim programlarında yer alan kazanımlar amaç ve açıklamalar doğrultusunda öğrencilere bilgi, beceri, tutum ve davranışların kazandırılmasında öğretmene yardımcı olacak ve öğretmeyi kolaylaştıracak bilgi, örnek ve uygulamalara yer verilir.

c) Bilgi, beceri, tutum ve davranışlar ile değerlerin öğrencilere kazandırılmasında kullanılabilecek araç-gereçle birlikte öğretim yöntem ve teknikleri ile ayrıca;

1) Konu ile ilgili zaman analizine ve konunun işleniş planına,

2) Öğretmenin konu ile ilgili yapacağı ön hazırlıklara,

3) Konuya girerken daha önce işlenen konularla ilişkisini sağlayacak ve öğrencinin ilgisini çekecek hatırlatmalara, sorulara ve benzeri unsurlara,

4) Ders kitabında yer alan ve açıklama gerektiren şekil, şema, çizelge ve benzeri yardımcı unsurlara, yer verilir.

ç) Öğrencileri araştırmaya, günlük yaşamda karşılaşılan çeşitli sorunlara çözüm üretmeye yöneltecek ödev, proje ve benzeri örnek çalışmalara yer verilir.
d) Konuların sonunda, gerekli görülmesi halinde verilen kavramlarla ilgili sözlük bulunur. (MEB, 1995).

Yeni bir öğrenme anlayışının merkeze alındığı öğretim programlarından ders kitaplarına sınıf içi öğretimin niteliğinden ölçme değerlendirme sürecine kadar çok boyutlu değişimlerin yaşandığı bir süreçte öğretmen kılavuz kitabı amacı ve içeriği ile oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Yıllardır belli öğretim alışkanlıklarını kabullenmiş olan ve bu anlayışı sürdürme eğiliminde olan öğretmenlere değişimin niteliği ve çerçevesini anlatması bakımından öğretmen kılavuz kitabı kritik derecede önemlidir (Kabapınar, 2006). Araştırma konusu ile ilgili literatür incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitapları ve diğer derslerin kılavuz kitapları ile ilgili bazı çalışmaların (Karamustafaoğlu (2006); Kulantaş (2007); Karabacak (2008); Hayırsever (2010), Toraman (2010), Göçer (2011), Yıldırım (2011) Yaman ve Demir (2015) yapıldığı görülmüştür. Ancak ortaokul sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının öğretmenlerin görüşüne göre değerlendirilmesiyle ilgili detaylı bir çalışmaya rastlanılmamış olması bu araştırmayı önemli hale getirmektedir. Yapılan bu çalışmanın bu alandaki bir eksikliği tamamlama noktasında literatüre önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı
Bu araştırmanın amacı sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitaplarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi ve elde edilen veriler ışığında sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının ileriye yönelik yenilenme sürecine pozitif katkı sağlayabilmektir.

Problem Cümlesi
Araştırmanın problem cümlesi "sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitaplarına ilişkin görüşleri nelerdir?" şeklinde belirlenmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni
Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden araştırmanın doğasına uygun olan "olgubilim deseni" kullanılmıştır. Olgu bilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014). Bu yöntemde kullanılan başlıca veri toplama aracı ise görüşmedir. Bu çalışmada ortaokulda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin dersin öğretmen kılavuz kitaplarına ilişkin görüşleri incelenmiştir. Öğretmenlerin konuya ilişkin görüşlerinin belirlenmesi ancak olguyu yaşayan, gönüllü olarak dışa vurabilecek kişilerden ayrıntılı bir biçimde öğrenilebileceğinden dolayı, bu çalışmanın "olgubilim" desenine uygun olduğu söylenebilir.

Çalışma Grubu
Araştırmanın çalışma grubunu Adıyaman'da ortaokullarda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinden oluşturmaktadır. Bu çalışmanın grubu Adıyaman il merkezindeki 6 farklı devlet okulunda sosyal bilgiler öğretmeni olarak görev yapan 10 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu kolay ulaşılabilir durum örneklemesi

yoluyla belirlenmiştir. Araştırmadaki verilerin güvenirliğini arttırmak için açısından örneklemdeki katılımcıların gönüllü olmasına özen gösterilmiştir.

Tablo 1.

Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

Cinsiyet	F	%
Kadın	4	40,00
Erkek	6	60,00
Toplam	10	100,00

Tablo 1'de araştırmaya katılan öğretmenlere ait demografik bilgilere yer verilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin %40'ı kadın, %60'ı erkek öğretmenlerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi ve Verilerin Toplanması

Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Bu teknikte, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar. Buna karşın araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını detaylandırmasını sağlayabilir (Türnüklü, 2000). Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerden veriler elde etmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun oluşturulmasında alan yazın taranmış ve geliştirilen sorular kapsam geçerliliği için uzman görüşlerine sunulacak hale getirilmiştir. Görüşme formu sosyal bilgiler öğretimi alanında uzman olan iki öğretim üyesine, ölçme değerlendirme alanında çalışmaları bulunan bir öğretim üyesine sunulmuştur. Öğretim üyelerinin görüşleri alındıktan sonra görüşme formundan 2 soru çıkartılıp bir soruda da değişiklik yapılarak forma son şekil verilmiştir. Soruların geçerliliğini belirmek amacıyla görüşme örneklem dışındaki 2 öğretmen ile ön uygulama yapılmıştır. Uygulamada soruların anlaşıldığı içeriği dışında bir konuya değinilmediği belirlendikten sonra örneklem grubuna uygulanmıştır. Görüşmede öğretmenlere toplam 6 soru yöneltilmiştir. Görüşmeler öğretmenlerle yüz yüze yapılmış ve ortalama 30 dakika sürmüştür. Elde edilen veriler daha sonra araştırmacılar tarafından bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Olgubilim araştırmalarında veri analizi, yaşamları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu araştırmada verilerin çözümlenmesinde betimsel çözümleme tekniği kullanılmıştır. Betimsel çözümleme tekniğinde elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir. Nitel araştırmalarda geçerlik, araştırmacının araştırdığı olguyu olduğu biçimiyle ve yansız olarak gözlemesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu çalışmada araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşleri olduğu gibi ve yansız olarak değerlendirilmiştir. Bu araştırmada elde edilen verilerden yola çıkılarak oluşturulan tema ve alt temaların altına giren tüm ifadelerin frekansları ve yüzdeleri alınıp tablolar halinde gösterilmiştir. Betimsel çözümlemede, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bu tür analizde amaç elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya

sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu çalışmada yer yer görüşmecilerin çarpıcı olan görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Alıntılarda kullanılan görüşmeci isimleri araştırmacı tarafından verilen kod isimlerdir. Bayan öğretmenler için "BÖ", erkek öğretmenler için "EÖ" kodları kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ortaokul sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarına ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 2
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitaplarına İlişkin Değerlendirmeleri

Tema	Alt Tema	f	%
Rehberlik Açısından	**Yeterli**		
	Dersi planlama açısından katkı sağlıyor	2	20
	Ders kitabıyla örtüşüyor	1	10
	Ölçme değerlendirmede yol gösterici	3	30
	Yetersiz		
	Ölçme değerlendirme kriterleri havada kalıyor	2 1	20
	Esnek değil her yere uymuyor (şehir-köy)		10
	Ayrıntılar çok fazla	2	20
	Ayak bağı oluyor	1	10

Tablo 2'de sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitaplarına ilişkin değerlendirmeleri ile ilgili veriler yer almaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin büyük bir bölümünün öğretmen kılavuz kitaplarını kendileri için rehber olarak görmedikleri, bu kitapların içerik açısından ilgi çekici bulunmadığı, teorik bilgilerle doldurulmuş olmasının öğretmenler için eleştiri sebebi olduğu ortaya çıkmaktadır. Kılavuz kitapların planlama ve ölçme değerlendirme açısından kendileri için yol gösterici olduğunu ifade eden öğretmenlerin bulunması bazı öğretmenlerin kılavuz kitapları incelediklerini göstermektedir.

Öğretmenlerin bazılarının bu soruya verdikleri cevaplar aşağıda verilmiştir:

"Öğretmen kılavuz kitaplarını rehber olarak görüyorum. Özellikle yeni başlayan öğretmenler için ders dışına çıkmama konusunda ve etkinliklerden faydalanma adına çok yardımcı oluyor." (KÖ 2)

"Kılavuz kitaplarının kısmen yardımcı olduğunu düşünmekteyim. Kılavuz kitaplarda ayrıntıya çok yer verilmesi, kitapların esnek olmaması rehberlik derecesini olumsuz etkilemektedir. Bu kitapların her bölgenin kendi şartlarına göre esnekleştirilmesi gerekir." (EÖ 4)

"Sadece yıllık plana uymak ve kazanımları sınıf yoklama defterine yazmak için kılavuz kitaplarını kullanıyorum. Yoksa kılavuz kitaplarını gerçek bir kılavuz kitabı olarak görmüyorum." (EÖ 1)

Tablo 3
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretmen Kılavuz Kitaplarını Puanlamalarına İlişkin Değerlendirmeleri

Öğretmen	BÖ 1	BÖ 2	BÖ 3	BÖ 4	EÖ 1	EÖ 2	EÖ 3	EÖ 4	EÖ 5	EÖ 6
Puan	7	6	7	8	7	7	5	7	6	6

Tablo 3'te araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarına 10 üzerinden verdikleri puanlara ilişkin betimsel veriler yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin verdiği en yüksek notun 8; en düşük notun ise 5 olduğu görülmektedir. Aritmetik ortalamanın ise 6,6 olduğu ortaya çıkmıştır. Aritmetik ortalamaya bakıldığında öğretmenlerin kılavuz kitaplarını orta derecede değerlendirdikleri görülmektedir. Öğretmenlerin verdiği puanlar cinsiyet açısından değerlendirildiğinde bayan öğretmenlerin ortalamada 7, erkek öğretmelerin ise 6,3 puan verdikleri tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu sonuca göre bayan öğretmenler erkek öğretmenlere göre sosyal bilgiler dersi öğretmen kılavuz kitaplarını daha iyi bulmaktadır.

Tablo 4
Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitaplarını Kullanmalarına İlişkin Değerlendirmeleri

Tema	Alt Tema	f	%
Kullanım Açısından	Etkin şekilde kullanıyorum		
	Ders sırasında yanımda bulunduruyorum	1	10
	Konun işlenişi sırasında yardımcı oluyor	1	10
	Öğretme faaliyetinin profesyonelce yapılmasını sağlıyor	1	10
	Nadiren		
	Nadiren göz atıyorum	1	10
	Planlara bakıyorum	2	20
	Gereksiz çok fazla teorik bilgi mevcut	1	10
	Yoğun tempo nedeniyle ara sıra göz atıyorum	1	10
	Süre sıkıntısı nedeniyle etkin olarak kullanamıyorum	1	10
	Hiç Kullanmıyorum		
	Kullanmıyorum	4	40
	Sene başından beridir dolabımda	1	10

Tablo 4'te sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitaplarını kullanmalarına ilişkin betimsel veriler yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin kılavuz kitaplarını kullanmalarına ilişkin olarak öğretmenlerin yarısının kılavuz kitaplarını az kullandıkları ortaya çıkmıştır. Etkin şekilde kullanan öğretmenlerin daha az sayıda (% 30) olduğu dikkat çekmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerden birinin: "Sene

başından beridir dolabımda.” cevabı bazı öğretmenlerin kılavuz kitapları hiçbir şekilde kullanmadıklarını ortaya koymaktadır.

Öğretmenlerin bazılarının bu soruya verdikleri cevaplar aşağıda verilmiştir:

“Hepsinden (5.,6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler) aynı verimi aldığımı söyleyemem. Özellikle bazı kılavuz kitaplardan (5.sınıf sosyal bilgiler) ders işlemek angarya gibi geliyor. Zaman açısından tamamen ayak bağı oluyor.” (EÖ 6)

“Derslerde kılavuz kitap yanımda bulunuyor ve dersin bazı bölümlerinde inceliyorum. Yol gösterici olarak kullanıyorum. Dersin işlenişi sırasında izlenmesi gereken sıra konusunda yardımcı olduğunu düşünüyorum.” (EÖ 3)

Tablo 5
Öğretmenlerin Öğretmen Kılavuz Kitaplarını Ölçme Değerlendirme Açısından Değerlendirmeleri

Tema	Alt Tema	f	%
Ölçme Değerlendirmedeki Yeri	Yeterli		
	Bazı ölçekleri kullanıyorum	1	10
	Değerlendirme aşamasında işime yarıyor	2	20
	Dönem sonu proje ödevlerini puanlamada fayda sağlıyor	1	10
	Kriter belirleme noktasında kullanabiliyorum	1	10
	Yetersiz		
	Hiçbir katkısı yok	3	30
	Ölçekler esnek değil	1	10
	İşimiz zorlaştırıyor	1	10
	Kısmen		
	Bazen faydalanıyorum	1	10

Tablo 5’te araştırmaya katılan öğretmenlerin kılavuz kitapların ölçme değerlendirme faaliyetlerine katkısı ile ilgili değerlendirmelerine ilişkin veriler yer almaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kılavuz kitapları ölçme değerlendirme etkinlikleri açısından değerlendirmelerine bakıldığında araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir bölümü (% 60) kılavuz kitapları bu yönüyle “kısmen” yeterli veya “yetersiz” görmeleri kılavuz kitaplardaki ölçme değerlendirme etkinliklerinin öğretmenler tarafından benimsemediğini ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılan bazı öğretmenler ise kılavuz kitaplardaki ölçme değerlendirme formlarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Yapılan görüşmelerde kılavuz kitaplarını inceleyen öğretmenlerin bu kitaplardan bilinçli bir şekilde faydalandıkları söylenebilir.

Öğretmenlerin bazılarının bu soruya verdikleri cevaplar aşağıda verilmiştir:

“Sosyal bilgiler kılavuz kitaplarının belki de en büyük eksikliği ölçme değerlendirmenin yetersiz olması ya da kılavuzda yer alan ölçme unsurlarının kullanılabilir olmayışıdır.” (EÖ 5)

"Kılavuz kitaplarını ölçme değerlendirme açısından yeterli buluyorum. Ancak eksiklik olarak bir noktayı belirtmeliyim ki kılavuz kitabındaki ünite değerlendirme sorularının cevaplarında birçok hata bulunuyor. Ne yazık ki bu hatalar bir türlü düzeltilmiyor." (KÖ 1)

"Kılavuz kitaplardaki değerlendirme soruları bana soru hazırlamada sadece şekil disiplini açısından model olmaktadır. Ölçme değerlendirme ile ilgili çok iyi bilgim var diyemem. Kısaca bu işin özüne dair bilgim bulunmuyor." (EÖ 2)

Tablo 6
Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitaplarının Dersi Öğrenci Merkezli İşlemeye Katkısı

Tema	Alt Tema	f	%
Ders İşlenişine Katkısı	Katkısı var		
	Katkı sağlıyor	1	10
	Yapılandırmacı eğitimin gereği zaten	1	10
	Klasik öğretmen olmanın ötesine geçebiliyorum	1	10
	Kısmen Katkı sağlıyor		
	Teori ile pratik çelişiyor	1	10
	Kalabalık sınıflarda uygulanması zor	2	20
	Derse öğrenci merkezli başlayıp öğretmen merkezli bitiriyorum	1	10
	Katkısı Yok		
	Kılavuz kitaba göre ders yapsam her şey yarıda kalır.	1	10
	Zaman ve planlama sıkıntısı her şeyi karmaşık hale getirebiliyor	1	10

Tablo 6'da sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitaplarının öğrenci merkezli ders işlemeye olan katkısına ilişkin değerlendirmeleri yer almaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kılavuz kitapların öğrenci merkezli ders işlemeye katkısına ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde öğretmenlerin kılavuz kitaplarını bu yönüyle çok fazla incelemedikleri ve kitaptan faydalanmadıkları görülmektedir. Öğretmenlerin dersi alışkın oldukları ve kendi benimsedikleri klasik yöntemlerle (soru cevap - düz anlatım) işledikleri görülmüştür. Öğretmenlerin kılavuz kitaplarda yer alan yönergeleri de çok fazla önemsemedikleri söylenebilir.

Öğretmenlerin bazılarının bu soruya verdikleri cevaplar aşağıda verilmiştir:

"Mesleğin ilk yıllarında kılavuz kitapları sık kullandım ve bana yardımcı olduğunu söyleyebilirim. Fakat mesleki tecrübemin artmasıyla kılavuz kitaba olan ihtiyacım azaldı. Konuların daha çok günlük hayat içinden veriliyor olmasının da kılavuz kitaba olan ihtiyacı azalttığını düşünüyorum." (EÖ 4)

"Ders esnasında sürekli olarak kullanmıyorum. Sadece formalite gerçekleşsin diye kullanıyorum. Yıllardır aynı kılavuz kitap. Beni cezbeden bir şey yok." (KÖ 3)

Tablo 7
Öğretmen Kılavuz Kitaplarının Değerler Eğitimi ve Anekdot Açısından Değerlendirilmesi

Tema	Alt Tema	f	%
Değerler Eğitimi ve Anekdot Açısından	Yeterli		
	Anekdotlar artırılmalı	2	20
	Kendim değerler eğitimini vermeye çalışıyorum	1	10
	Anekdotlar ilgi çekici olmalı	1	10
	Yetersiz		
	Anekdotlar teoride kalıyor	3	30
	Değerler eğitimi kaç öğretmenin aklına geliyor ki?	1	10

Tablo 7'de sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplardaki değerler eğitimi ve anekdotlara ilişkin öğretmenlerin değerlendirmelerine ait veriler yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin kılavuz kitaplarda yer alan değerler eğitimi ile ilgili içeriklerin ve anekdotların ihtiyacı karşılayacak düzeyde olmadığını, sayılarının artırılması gerektiğini belirttikleri görülmektedir. Araştırmaya katılan bazı öğretmenler bu konudaki eksikliği kendilerinin tamamladığını belirtmişlerdir. En dikkat çekici bulgu ise bazı öğretmenlerin değerler eğitimine hiçbir şekilde değinmedikleri ve bunun "akıllarına bile gelmemesi" şeklindeki değerlendirmeleri olmuştur. Kılavuz kitapların değerler eğitimi ve anekdotlar açısından zenginleştirilmeye ihtiyacı olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin bazılarının bu soruya verdikleri cevaplar aşağıda verilmiştir:

"Anekdotlar sayısal olarak arttırılmalı ayrıca her yıl anekdotlar değiştirilerek daha da cazip hale getirilirse iyi olur. Değerler eğitimi konulara dâhil edilerek gizil öğrenme sağlanabilmeli."(EÖ 3)

"Değerler eğitimi bence sadece kâğıt üzerinde kalıyor. Uygulamada öğrencilere birçok değerin verildiğine inanmıyorum. Anekdotların öğrencileri güdüleme noktasında ve bilgilerin akılda kalıcılığını sağlaması yönünden fayda sağladığına inanıyorum."(KÖ 1)

Tablo 8

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretmen Kılavuz Kitaplarının Güncelliğine İlişkin Değerlendirmeleri

Tema	Alt Tema	f	%
	Güncel		
	Eğitimdeki güncel gelişmeler takip edilerek hazırlandığını düşünüyorum	2	20
	Yıllanmış öğretmenler için faydalı bilgiler mevcut	1	10

Kılavuz Kitapların Güncelliği	Güncel değil		
	Kitabın mevcut görüntüsü bile çekici değil	1	10
	Uzun ve sıkıcı açıklamalar mevcut	3	30
	Teorik bilgi veren kitap gözüyle bakıyorum	1	10
	Önerim		
	Öğretmenler için bilgi havuzu oluşturulabilir	1	10
	Gereksiz ayrıntılardan arındırılabilir	2	20

Tablo 8'de sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitaplarında yer alan bilgilerin güncelliğine ilişkin değerlendirmelerine ait veriler yer almaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kılavuz kitaplarının güncelliğine ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında bazı öğretmenlerin kitabı içerik olarak sıkıcı bulduğu, teorik bilgilerle yoğunlaştırılmış olmasının kitabı itici hale getirdiğini düşündükleri ortaya çıkmıştır. Buna karşın araştırmaya katılan bazı öğretmenlerin (%20) kılavuz kitapları içerik açısından güncel buldukları tespit edilmiştir. Öğretmenler kılavuz kitapların hazırlanması sürecinde kendilerinin de katkı sunabileceği bilgi havuzu oluşturulabileceğini ve kitabın gereksiz ayrıntılardan arındırılarak daha çekici ve kullanılabilir olabileceği şeklinde öneriler sunmuşlardır. Yeni hazırlanacak sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının oluşum sürecinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinden faydalanılmasının olumlu sonuçlar ortaya çıkarabileceği söylenebilir.

Öğretmenlerin bazılarının bu soruya verdikleri cevaplar aşağıda verilmiştir:

"Mesleğimizi geliştirecek her türlü güncel bilginin yer alması yararlı olur. Klasik eğitim bilgilerinin dışına çıkılması gerektiğini düşünüyorum."(KÖ 4)

"Dünyada eğitim ile ilgili gelişmelerin duraksamadan devam ettiğini hepimiz biliyoruz. Kılavuz kitapların yapılandırmacılık adı verilen anlayışı son 7-8 yıldır işlediğini görüyorum. Bu anlayışın dışında herhangi bir bilginin bu kitaplarda olmadığını biliyorum. Anlatım yöntem ve tekniklerini zaten öğretmenler lisans dönemindeki formasyon derslerinden biliyoruz. Güncel ilgi çekici eğitim ile ilgili gelişmelerin yer alması gerekir. Hep aynı kılavuz kitaplarla olmuyor."(EÖ 6)

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitaplarına ilişkin görüşlerinden elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlara dayalı olarak geliştirilen öneriler aşağıda verilmiştir:

Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin büyük bir bölümünün öğretmen kılavuz kitaplarını çeşitli gerekçelerle (ölçme değerlendirme açısından kullanışlı olmaması, bireysel katkı sunmaması, kılavuz kitapların esnek olmaması, ayrıntıların çok fazla olması yönüyle) eleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin değerlendirmeleri kılavuz kitapların kullanım ve içerik açısından bir dizi değişiklikler yapılarak yeniden düzenlenmesinin faydalı sonuçlar doğuracağını ortaya koymaktadır. Araştırmadan çıkan bu sonucu destekleyen çalışmalara örnek olarak Ayvacı ve Er-Nas (2009)'ın öğretmen kılavuz kitaplarını öğretmen görüşlerine göre inceledikleri çalışma gösterilebilir. Bu çalışmada öğretmenlerin %63,6'sının kılavuz kitabında yer alan bilgilerde bazı eksikliklerden dolayı kaynak kitaplara yöneldikleri tespit edilmiştir. Araştırmacılar ortaya çıkan bu sonuçtan hareketle kılavuz kitapların içeriğinde bazı bilgilerin yetersiz olduğunu değerlendirmişlerdir. Çalışmada ayrıca öğretmenlerin

tamamının kılavuz kitapları tam olarak uygulayamadıkları ortaya çıkmıştır. Yaman ve Demir (2015), sosyal bilgiler kılavuz kitaplarını öğretmen görüşlerine göre inceledikleri çalışmalarında öğretmenlerin kılavuz kitaptan yararlanmadıkları sonucuna ulaşmıştır. Göçer (2011), ilköğretim ikinci kademe Türkçe öğretmen kılavuz kitaplarının işlevselliğini incelediği çalışmasında öğretmenlerin kılavuz kitapları çok fazla kullanmadıklarını tespit etmiştir. Kılavuz kitapların içeriğinin öğretmenlerin yaratıcılığını körelttiği ve onları hazırcılığa ittiği sonucuna ulaşılmıştır. Toraman (2010), sınıf öğretmenlerinin kılavuz kitapları kullanmalarına ilişkin tutumlarını incelediği çalışmasında kılavuz kitap kullanımının sınıf öğretmenleri tarafından tam olarak benimsenmediğini tespit etmiştir. Hayırsever (2010), sosyal bilgiler ders kitabı, öğretmen kılavuz kitabı ve öğrenci çalışma kitaplarını sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılması hedeflenen temel beceriler açısından incelediği çalışmasında öğretmenlerin ağırlıklı olarak her üç kitabında programın kazandırmayı amaçladığı becerileri kazandıracak yapıya sahip olmadığı görüşünde oldukları sonucuna ulaşmıştır. Yıldırım (2011), ilköğretim altıncı sınıf matematik dersi öğretmen kılavuz kitabına ilişkin öğretmen görüşlerini incelediği çalışmasında kılavuz kitabın kullanımı kolaylaştıracak şekilde düzenlenmediğini, kılavuz kitapta yer alan ders kitabı ve çalışma kitabı örneklerinin, etkinliklerin ve yönergelerin dizilişlerinin öğretmenler için uygun olmadığını tespit etmiştir.

Bu araştırmada kılavuz kitaplarını eleştiren öğretmenlerin yanı sıra olumlu bakış açısına sahip olan öğretmenler ise bu kitapların kendilerine rehber olduğunu, planlama açısından kendilerine olumlu katkılar sunduğunu belirtmişlerdir. Karamustafaoğlu (2006), fen ve teknoloji öğretmenlerinin öğretim materyallerini kullanma düzeylerini incelediği çalışmasında öğretmenlerin en fazla faydalandıkları materyallerden biri olarak öğretmen kılavuz kitaplarının olduğunu tespit etmiştir. Bu araştırmada kılavuz kitapları ayrıntılı bir şekilde inceleyen öğretmenlerin daha olumlu değerlendirmelere sahip olduğu görülmüştür. Öğretmenlerden sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarını 10 üzerinden puanlamaları istendiğinde verilen puanların ortalamada 6,6 olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç öğretmenlerin kılavuz kitapları orta derecede bulduklarını göstermektedir. Öğretmenlerin verdiği puanlar cinsiyet açısından değerlendirildiğinde bayan öğretmenlerin (7 puan), erkek öğretmenlere göre (6,3 puan) kılavuz kitaplara daha olumlu baktıkları söylenebilir.

Bu araştırmada kılavuz kitapları kullanma biçimleri ile ilgili olarak öğretmenlerin bir kısmının bu kitapları ders sırasında kullandığı, bazı öğretmenlerin konunun işlenişi sırasında kılavuz kitaplardan faydalandıkları belirlenmiştir. Bu olumlu görüşlerin aksine araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir bölümünün (%60) kılavuz kitapları çok az kullandıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan bir öğretmenin "kılavuz kitap sene başından beridir dolabımda" cevabı öğretmen kılavuz kitaplarının bazı öğretmenler tarafından ciddiye alınmadığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Araştırmadan çıkan bu sonuç diğer araştırma sonuçlarıyla karşılaştırıldığında Hayırsever (2010), yaptığı çalışmada öğretmenlerin bir kısmının sosyal bilgiler dersinde kılavuz bir kitaba gerek olmadığını ve kılavuz kitapları yeterince rehber olarak görmedikleri sonucuna ulaşmıştır. Kulantaş (2007) 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde kullanılan ders kitabı ve öğrenci çalışma kitapları ile kılavuz kitaplarını, öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerine göre değerlendirdiği çalışmasında öğretmenlerin kılavuz kitapta yer alan strateji, yöntem ve tekniklerle ilgili açıklamaları yetersiz buldukları ve kılavuz kitapları rehberlik açısından uygun bulmadıkları sonucuna

ulaşılmıştır. Öğretmenlerin kılavuz kitaplarda önerilen etkinliklerde öğrencilerin bireysel farklılıklarının ve öğrenme stratejilerinin yeterince dikkate alınmadığını düşündükleri tespit edilmiştir. Öğretmenlerin, değerlendirme etkinliklerinin çeşitliliğinde bir sorun olmadığını düşündükleri, bu etkinliklerin uygulanması ve yorumlanması ile ilgili açıklamaların yetersizliği konusunda bir yargıya sahip oldukları tespit edilmiştir. Turan ve Karabacak (2007) ilkokul 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler kılavuz kitaplarını öğretmen görüşlerine göre inceledikleri çalışmalarında araştırmaya katılan öğretmenlerden bazılarının kılavuz kitapların kendilerini tembelleştirdiği yönünde görüş beyan ettiklerini belirlemiştir. Bu araştırmadan çıkan sonuç ve diğer araştırma sonuçları göstermektedir ki öğretmen kılavuz kitapları öğretmenler tarafından tam olarak benimsenmemiş ve yaygın olarak kullanılmamaktadır. Öğretmen kılavuz kitaplarının bu yönüyle işlevini tam olarak yerine getirdiği söylenemez.

Bu araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir bölümünün (%60) sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarında yer alan ölçme değerlendirme ölçeklerinin kendilerine "kısmen" katkı sunduğunu veya "yetersiz" şeklinde değerlendirmeler yaptıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan bazı öğretmenlerin ise kılavuz kitaplardaki ölçme değerlendirme formlarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bir kısmının kılavuz kitaplarda yer alan bazı değerlendirme ölçeklerini öğrencilerin proje ödevleri değerlendirilirken kriter olarak kullanıldıkları ortaya çıkmıştır. Bazı öğretmenlerin kılavuz kitaplarda yer alan değerlendirme formlarının kullanışlı olmamasından yakındıkları tespit edilmiştir. Buna benzer bir sonuç Ayvacı ve Çoruhlu (2011)'nun 7. sınıf fen ve teknoloji dersi öğretmen kılavuz kitabını öğretmen görüşlerine göre inceledikleri çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %60'ının kılavuz kitapta ölçme değerlendirme teknikleri ile ilgili yeterli sayıda etkinliğe yer verildiğini ve etkinliklerin öğrenci seviyesine uygun olduğunu söyledikleri buna karşın araştırmaya katılan bütün öğretmenlerin kılavuz kitapta yer alan ölçme değerlendirme teknikleri ile ilgili olarak yeterli açıklamalara yer verilmemesinden dolayı şikâyet ettikleri ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin kılavuz kitapta uygulanması istenen ölçme değerlendirme tekniklikleri ile ilgili olarak açıklamalara ihtiyaç duydukları belirlenmiştir. Araştırmacılar öğretmenlerin bu şekilde düşünmelerini kılavuz kitapta ölçme değerlendirme ile ilgili yeterli bilgilendirilmenin yapılmamış olmasına bağlamıştır. Buna benzer bir sonuç Ayvacı ve Er-Nas (2009)'ın yaptıkları çalışmada da ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada da çalışmaya katılan öğretmenlerin %22,7'sinin kılavuz kitaplardaki değerlendirme ölçeklerini uygulamada zorluk çektikleri ve kılavuz kitapta yer alan değerlendirme ölçekleri ile ilgili uygulamada sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Öğretmenlerin bu sıkıntılarını kendilerine göre bilimsel olmayan yöntemlerle aştıklarını ifade ettikleri ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmada kılavuz kitapların öğrenci merkezli ders işlemeye katkısına ilişkin olarak öğretmenlerin kılavuz kitapları bu yönüyle çok fazla incelemedikleri ve kitaptan yeterli düzeyde faydalanmadıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin sadece %10'u kılavuz kitaplarının öğrenci merkezli ders işlemeye katkısı olduğunu, %10'u kılavuz kitaplarda yazan ile yaptıklarının çeliştiğini, %10'u kalabalık sınıflarda öğrenci merkezli ders işlenmesinin uygulamada zor olduğunu, %10'u ister istemez ders sonunda öğretmen merkezli bir durumun ortaya çıktığını ifade etmiştir. Öğretmenlerin %10'u kılavuz kitaba ayak uyduramadıklarını, %10'u zaman

sıkıntısının her şeyi karmaşık hale getirdiğini belirtmiştir. Öğretmenlerin dersi alışkın oldukları klasik yöntemlerle (soru cevap - düz anlatım) işledikleri anlaşılmıştır. Öğretmenlerin kılavuz kitaplarda yer alan yönergeleri de çok fazla önemsemedikleri söylenebilir.

Bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarında yer alan değerler eğitimi ve anekdotlara ilişkin öğretmenlerin olumsuz yargılara sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenler anekdot ve değerler eğitimi ile ilgili içeriklerin ihtiyacı karşılayacak düzeyde olmadığını ve bunların sayısının artırılması gerektiği konusunda hem fikir oldukları ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin bir kısmı (%10) değerler eğitimi ile ilgili gördükleri eksiklikleri kendilerinin giderdiğini ifade etmiştir. Öğretmenlerin bir kısmının (% 30) anekdotları içerik açısından eleştirdikleri görülmüştür. Öğretmenler anekdotların teoride kaldığını ve ilgi çekici olmadığını belirtmişlerdir. Ortaya çıkan en ilgi çekici sonuç ise bazı öğretmenlerin (%10) değerler eğitimini hiçbir şekilde önemsemediklerini ve derslerde öğrencilere bu yönlü bilgi vermedikleri ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan bir öğretmen "Değerler eğitimi kaç öğretmenin aklına geliyor ki?" ifadesi bu durumu özetlemektedir.

Araştırma sonucunda sosyal bilgiler öğretmenlerinin kılavuz kitaplarda yer alan bilgileri güncel bulmadıkları, öğretmenlerin yarısının kılavuz kitapları içerik açısından sıkıcı buldukları, teorik bilgilerle doldurulmuş bir kitap olarak gördükleri şeklinde değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %20'si ise kılavuz kitapların eğitim alanındaki güncel gelişmeler takip edilerek hazırlandığını düşündüğünü, %10'u yıllanmış öğretmenler için faydalı olabileceğini, %10'u ise yeni kılavuz kitapların hazırlanması sürecinde öğretmenler için bilgi havuzu oluşturulabileceğini, kılavuz kitabın gereksiz ayrıntılardan arındırılarak daha çekici ve kullanılabilir hale getirilebileceği şeklinde öneriler sundukları görülmüştür.

Öneriler:

1- Sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitapları öğretmenlere güncel formasyon eğitimi sunacak şekilde güncellenebilir.
2- Öğretmen kılavuz kitaplarında ölçme değerlendirme açısından anlaşılır, uygulanabilir, zaman kaybettirmeyen değerlendirme ölçekleri öğretmenlere sunulabilir.
4- Her eğitim öğretim yılı başında öğretmen kılavuz kitabı dijital ortamda da hazırlanmış şekliyle öğretmenlere dağıtılabilir.
5- Kılavuz kitaplarda değerler eğitimi kazanım olarak yer alabilir.
6- Bazı konuların pekiştirilmesi ve değerler eğitimi için kılavuz kitaplarda öğrencinin ilgisini çekecek anekdotlara daha fazla yer verilebilir.

Kaynakça

Ata, N. (2007). *İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersinin "kendimi tanıyorum ünitesi" ndeki kazanımların öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi,* Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Ayvacı, H. Ş ve Çoruhlu, T.Ş. (2011). İlköğretim 7. Sınıf Fen ve Teknoloji Öğretmen Kılavuz Kitabının Öğretmen Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt-Sayı: 13-1.

Ayvacı, H. Ş ve Er-nas, S. (2009). Öğretmen Kılavuz Kitaplarının Yapılandırmacı Kurama Göre Öğretmen Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi, *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED),* Cilt 3, Sayı 2, sayfa 212-225.

Balcı, N. (2008). *İlköğretim altıncı sınıf sosyal bilgiler dersinde değer eğitiminin etkililiği,* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Büyüköztürk, Ş,Çakmak, E.K, Akgün, Ö.E,Karadeniz, Ş ve Demirel, F.(2014).*Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Dilaver, H. ve Tay, B. (2008). Sosyal Bilgilerde Yapılandırmacılık, *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi,* Bayram Tay, Adem Öcal (Eds), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Erdoğan, T. (2007). İlköğretim 3. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı ve Öğrenci Çalışma Kitabının Yapılandırmacı Yaklaşıma Uygunluğu, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 11(8), 163-172.

Göçer, A. (2011). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitaplarının İşlevselliğinin Belirlenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt: 4 Sayı: 16,154-164.

Hayırsever, F .(2010). S*osyal bilgiler ders, öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarının sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılması hedeflenen temel beceriler açısından değerlendirilmesi,* Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kabapınar, Y. (2006). Zihinlerdeki Nedenlerin Niçinlerin Yanıt Anahtarı Olarak Öğretmen Kılavuz Kitabı, *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi,* Cemil Öztürk (Ed), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Karabacak, N ve Turan, İ. (2007). İlköğretim Birinci Kademe Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarına Göre Bir Değerlendirmesi, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16).209-233.

Karamustafaoğlu, O. (2006). Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin Öğretim Materyallerini Kullanma Düzeyleri, *Bayburt Üniversitesi Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1) 90-101.

Kulantaş, N. (2007). *4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde kullanılan ders ve öğrenci çalışma kitapları ile öğretmen kılavuz kitaplarının öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

MEB. (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6. ve 7. Sınıflar Öğretim Programı. Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.(2006). İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı. MEB, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı.(1995).Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. Ankara.

Safran, M. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış, B. Tay ve A. Öcal (Ed), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara:Pegem Akademi Yayıncılık.

Tanrıöğen, A. (2006). Hayat ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Etkili Vatandaş Yetiştirme, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi, Abdurrahman Tanrıöğen (Ed), Lisans Yayıncılık: İstanbul.

Toraman, F. (2010). *İlköğretim 1. kademede görev yapan sınıf öğretmenlerinin kılavuz kitabı kullanmaya yönelik tutumları (Kırıkkale ili örneği).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bır Araştırma Tekniği: Görüşme, *Kuramdan Uygulamaya Eğitim Yönetimi,* 24, ss. 543-560.

Yaman,T ve Demir, S.B.(2015). Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitaplarının Kullanımına Yönelik Bir Değerlendirme, *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 1, Sayı 1 (2015), 23-32.

Yıldırım, E. (2011). *İlköğretim altıncı sınıf matematik dersi öğretmen kılavuz kitabına ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H**.** (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* (2. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Introductıon

Education firstly begins in family in sociological sense institutionally. It continues in school-life. School rules, classroom and materials used for courses have significant roles as well with the beginning of school. As well as course books used by students, teacher's books and workbooks have taken part in our life thanks to the constructive system. Teacher's books consist of solutions including general advice, practice styles, methods, and suggestions to help teachers arrange their preparations for courses (MEB, 2006). By showing the order of activities teachers plan to do and how teachers are going to do these activities in a planned way, teacher's books let teachers guide students in a short time (Erdoğan, 2007). A well-prepared teacher's book can direct the whole education process from planning the course to evaluating it (Ayvacı and Çoruhlu, 2011). Teacher's books are crucial as they tell quality and framework of change to teachers having been used to employing their teaching habits for years and tending to continue this concept (Kabapınar, 2006). When a study of the literature related to the research-issue was made, it was seen that some studies on teacher's books for Social Studies and other courses had been done (Karamustafaoğlu, (2007); Karabacak (2008); Hayırsever (2010); Toraman (2010); Göçer (2011); Yıldırım (2011); Yaman and

Demir (2015). However, that no study on evaluation of teacher's books for Social Studies for the 5th, 6th, 7th and 8th grades according to Social Studies teachers' opinions has been encountered makes this research important. This research is thought to make a significant contribution to the literature by fulfilling a need in this field.

Method

Of the qualitative research designs, the phenomenology design appropriate for nature of the research was used in the study. The phenomenology design focuses on events we are aware of but do not have an in-depth and detailed understanding (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz and Demirel, 2014). Interviewing is the main means of collecting data in this method. In this research, the data was collected through the semi-structured interview form. The semi-structured interview form was developed by the researchers to collect data from the teachers in the working group. The teachers were asked 6 questions in total. In this study, opinions of the teachers involved in the research were evaluated objectively and as they were. The population of the research was composed of Social Studies teachers teaching in the secondary schools in Adıyaman. The sample group of this study consisted of 10 Social Studies teachers teaching in 6 state secondary schools. The working of the research was determined through the easy accessible case sampling.

Conclusıon, dıscussıon and suggestıons

Conclusions reached through Social Studies teachers' opinions on teacher's books and suggestions developed based on these conclusions are below:

In this research, it was found out that a great number of Social Studies teachers criticized teacher's books due to various reasons (not being useful in terms of assessment and evaluation, not contributing individually, not being flexible, including too many details). Studies of Ayvacı and Er-Nas (2009); Yaman and Demir (2015); Göçer (2011); Toraman (2010); Hayırsever (2010); and Yıldırım (2011) can be shown as examples supporting this conclusion reached through the research. In this research, it was found out that, besides the teachers criticizing teacher's books, there were also teachers having positive views on these books. The teachers having positive views stated that they saw teacher's books as guides and that teacher's books contribute to them positively in terms of course-planning. Karamustafaoğlu (2006) concluded in his study that teacher's books are one of the materials of which teachers take advantage most. Results of both studies seem to complete each other. In this research, it was seen that the teachers examining teacher's books in detail had more positive remarks. When the teachers were asked to grade the teacher's books for Social Studies between 1 and 10, the average appeared as 6,6. This result shows that teachers find teacher's books tolerable.

It was revealed in this research that some of the teachers employ teacher's books during courses. Contrary to these positive views, it was found that a great number of the teachers (60 %) involved in the research employ too less. A teacher's response as "the teacher's book has been in my locker since the beginning of the year" can be accepted as a sign that teachers do not take teacher's books seriously. When this research-result was compared with results of other researches, Hayırsever (2010); Kulantaş (2007); Turan and Karabacak (2007) concluded in their researches that teachers did not make

use of teacher's books sufficiently. The result of this research and the results of other researches indicate that teacher's books are not embraced exactly and not used commonly by teachers. The teacher's books cannot be said to function properly from this aspect.

It was discovered that a great number of the teachers (60 %) involved in this research made remarks that assessment and evaluation scales in the teacher's books for Social Studies contributed to them partially or they were insufficient. Some of the teachers involved in the research stated that they used the assessment and evaluation forms in the teacher's books. It was found out that the teachers complaint about the fact that the evaluation forms are not handy. A result similar to this was revealed in the studies by Ayvacı and Çoruhlu (2011); Ayvacı and Er-Nas (2009). Teachers were found out to have difficulty in employing evaluation forms in teacher's books.

It was seen that the teachers involved in this research stated that the teacher's books do not contribute to student-centered courses too much. The teachers were discovered not to go over the teacher's books from this respect too much and not to make use of the books satisfactorily. The teachers involved in the research were revealed to have negative judgments on values education and anecdotes in the teacher's books for Social Studies. It was seen that the teachers had common opinion on the fact that the content related to values education and anecdotes was not enough to meet the need and should be enhanced. Based on results of the research, the suggestions below can be submitted. Teacher's books for Social Studies can be updated in such a way that they can provide teachers with up-to-date formation training. Teacher's books can include evaluation samples which are clear, applicable and not wasting time in terms of assessment and evaluation. In the beginning of each education year, teacher's books can be delivered to teachers in digital environment, as well. Values education can be involved as an acquisition in teacher's books. Anecdotes drawing students' interest can be included in teacher's books more for values education and to enforce some topics.

TALİP APAYDIN'IN ŞİİRLERİNDE MEKÂNIN POETİKASI ve KÖYLÜ ALGISI

Doç. Dr. Kemal EROL
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Bölümü

Özet

Bir edebî ekolün veya sanatsal anlayışın gelişim, değişim ve başkalaşım süreci, mekân ve insan unsurları ile bunların taşıdığı koşullardan bağımsız değildir. Zira felsefi, siyasal ve sosyolojik akımların oluşumunda ve farklılaşmasında döneme ait mekânların ve toplumsal koşulların büyük payı vardır. Edebiyatımızda 1940 sonrası gelişen yeni kuşak şairlerin toplumcu şiir anlayışının beslendiği kaynak da budur. Yaşadığı dönemin köy ve köylü gerçeğine mekân ve insan unsuru bağlamında şiirleriyle ayna tutan edebî şahsiyetlerden biri de Talip Apaydın'dır.

Talip Apaydın (1926-2014), roman, öykü, anı ve tiyatrolarında olduğu gibi şiirlerinde de Anadolu'nun kırsal coğrafyasını sorunlarıyla birlikte dile getiren "Toplumcu Gerçekçi / Sosyalist Gerçekçi" akımın önde gelen temsilcilerindendir. Şiirden edebiyatın ve sanatın her alanına geniş bir yelpazede etkisini gösteren toplumcu anlayış, sanatkâra gördüklerini, fark ettiklerini gerçekçi biçimde betimlemeyi esas alır. Apaydın, bu anlayışla öykü ve romanları yanı sıra şiirlerinde de doğa betimlemeleriyle birlikte köy ve kasaba çevrelerini, insan ilişkilerini kendi doğallığı içinde ele alır.

Edebiyatta yazı hayatına toplumcu şiirlerle başlayan Apaydın'ın *Susuzluk* (1956) ve *Kırsal Sancı* (1999) olmak üzere iki şiir kitabı bulunmaktadır. Bu eserlerde yer alan şiirler, 1940 sonrası Anadolu'nun köy ve kasaba muhitleri ile buralarda mukim yoksul kesim hakkındaki yerleşik algının izahıdır. Şiirlerde dile getirilen mekân, sanatçının her ne kadar çok iyi tanıdığı Polatlı, Eskişehir, Beypazarı yöreleri ve çevre köyleri ise de, aslında dönemin Anadolu taşrasının genel görünümünü yansıtmaktadır. Apaydın, bir önceki dönemde köye kentten bakan aydınların aksine dışarıdan değil, içeriden bakar. Şiirlerinde görsel imajlardan çok kokusal, işitsel imajların öne çıkması da bu yüzdendir. Anlatılan taşra, Cumhuriyet ideolojisinin ideal taşrası olmaktan uzaktır. Bu bağlamda dikkatlere sunulan taşra sorunsalı, kırsaldaki insanların yoksullukları, yaşanan toplumsal eşitsizlikler, idarî ve sınıfsal çelişkilerdir.

Anahtar Kelimeler: Talip Apaydın, Susuzluk, Kırsal Sancı, Mekânın Poetiği, Köylü Algısı.

THE PERCEPTION OF VILLAGE AND PEASANT IN THE TALİP APAYDIN'S POEMS

Abstract

The evolition, the change and the metamorphosis process of a literary school or social mentality depend on place and human element, of course, the conditions of these. So the place and the social conditions, belonging to that period, have an important role in the formation and the differentiation of the political and sociological movement. The socialist poetry concept of the new generation poets who occured in our country after 1950s, is correlated with this. Talip Apaydın is one of these who reflects the truth of village and peasant in the context of the place and the human element, in their poems.

Talip Apaydın (1926-2014) is the prominent of the socialist realistic movement; who also expresses Anatolias' rural geography with its troubles in his poems as in his novels, stories, memories and his plays. Describing what was seen and recognized by the artist realistically is the main factor in the socialist concept which has affected every aspects of literature and art with poetry. With this mentalitiy, Apaydın also deals village and town environments, human relationships with descriptions of the nature in its own naturalness in his poems as well as his stories and novels.

Apaydın, starting the literature with the socialist poems, has two poetry books called "Susuzluk" (1952) and "Kırsal Sancı (1999). The poems in this works are the explanation of the perception about the villages and the towns in Anatolia after 1950, and the people living in there. Although the place expressed in the poems is the regions, where the artist knows very well like Polatlı, Eskişehir, Beypazarı; it actually reflects the general view of backwoods in Anatolia of that term. Apaydın describes his works with the perspective of a peasant, not with the perspective of a townsman unlike other poets in the previous term. So in his works; the auditory, sentimental and olfaction images have more priority rather than visual images. The described backwoods is not the ideal backwoods of the republican ideology. The problem highlighted about the backwoods in this context, is the poverty of the people in rural, experienced social inequalities, administrative and class contradictions.

Keywords: Talip Apaydın, the poetics of place, Susuzluk, Kırsal Sancı, the perception of village and peasant.

Giriş

Edebiyat, genel olarak olay, düşünce, duygu ve hayalleri dilin geniş imkânları aracılığı ile estetik bir şekilde ifade etme sanatıdır. Edebiyatın ulusal veya millî cephesi de belli bir milletin sosyal, tarihsel ve kültürel aidiyetlerine dönük yüzüdür. Bu bağlamda "Türkiye'nin sosyal tarihini yazacak olanların ilk sağlam kaynağı hiç şüphesiz edebiyat olacaktır (Karpat, 1971, 10). Millî tarihin çeşitli dönemlerinde etkin varlık gösteren toplumsal koşullar nedeniyle birbirinden farklı edebî akımların teşekkül ettiği bilinmektedir. Bunlardan biri de pek çok edebî türde ilkesel ifadesini bulan ve 1940 sonrasında sol-sosyalist çizgide gelişen "Toplumcu Gerçekçi / Sosyalist Gerçekçi" edebiyat akımıdır. Bu edebî anlayışın kökenleri daha eskiye gitse de aslında bir sanat olarak yapılanmasını sağlayan ideolojik ve siyasal düşüncenin kaynağı,

1930'lara dayanmaktadır.[1] Mevcut siyasal yönetime ve sosyal düzene karşı eleştirel yaklaşmak, halkı arzu edilen ve savunulan düşünsel ideallerde bilinçlendirmek, bu sanat anlayışının işlevini oluşturur. Dünya edebiyatında "sanat", "toplumcu sanat", "toplumcu edebiyat" kavramları hakkında tanım ve görüş ortaya koyan pek çok konu uzmanı aydın ve sanatkâra rastlanır. Toplumcu gerçekçilik anlayışının sanata ve edebiyata yüklediği işlev bağlamında hemen hepsinin görüşleri, insanî erdemlerin ve toplumsal hakların korunması fikri etrafında birleşir.[2] Türk edebiyatında da millî ve memleketçi anlayış temelinde ifade edilen "Toplumcu Gerçekçi" ya da "Sosyalist Gerçekçi" sanat anlayışı, sanatçının gerçekçilikten yola çıkarak çoğunluğun azınlık, güçlünün zayıf üzerinde baskı yaratmaya karşı eleştiri ve edebî yaratım özgürlüğüne dayalı olarak gelişir.

1940 sonrası edebiyatımızda toplumcu gerçekçi sanat anlayışıyla yazılan roman, hikâye ve tiyatronun yanında şiirde de insanı ve toplumu hâkim güç ve düzene karşı savunma düşüncesinin yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bu süreçte ülkenin içinde bulunduğu şartları ve toplumsal gerçeklikleri yansıtan, belli bir paradigmayı esas alarak öne çıkan temel sorunların çözümüne ilişkin sistem önerisinde bulunan pek çok şiir yazılmıştır. Türk edebiyatında sözünü ettiğimiz anlayışla toplumun zayıf kesimlerini sorunlarıyla birlikte şiire taşıma noktasında en belirgin ve güçlü çabanın evvela Nazım Hikmet'ten geldiğini söylemek yanlış olmaz. Hayal edilen ve özlemi duyulan toplumsal hayatı üretici imgelerle anlatan *835 Satır* (1929), Portreler (1935), *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı* (1936), *Kurtuluş Savaşı Destanı* (1965), *Dört Hapishaneden* (1966), *Memleketimden İnsan manzaraları* (1966), yazarı edebiyatımızda toplumcu şiirin öncüsü yapan başlıca kaynaklardır. Onun şiirleri zamanla yeni biçimler kazansa da sürekli insanlık davasını dile getirdiği için içerik bakımından pek değişkenlik göstermez.

Toplumcu şiir anlayışında Nazım Hikmet'in etkisinde kalmış 1940 kuşağına mensup pek çok şairin, şiir sanatını kitleleri kendi siyasal ve ideolojik düşünceleri doğrultusunda bilinçlendirme aracı haline getirdikleri görülür. 1950'den 1980'e uzanan dönemde kapalı, soyut, imgeli "İkinci Yeni Şiiri"ne karşı çıkan ve bir önceki döneme göre politik yanı daha çok ağır basan toplumcu bir şiir anlayışı yaygınlaşır.[3] Bu dönemde aktif rol oynayan "Toplumcu Gerçekçi Edebiyat", halkın temel sorunlarına

[1] 1934'te Sovyet Yazarları Birinci Kongresi'nde Jdanov'un yaptığı bir konuşma, toplumcu gerçekçiliğin resmi bir akım olarak yapılanmasına zemin hazırlamıştır. Buna göre yürürlükte olan düzene karşı halkın yanında yer alarak mücadele etmek, edebî bağlamda icra edilecek sanatı da halkın sorunlarının bir ifade vasıtası olarak görmek, toplumcu gerçekçi ya da sosyalist gerçekçi sanat anlayışının temel argümanlarını oluşturacaktır. Bu bağlamda sanatın önemini kitlelere verdiği bilgi nispetinde arayan Pisarev, Çernişevski, Dobruliubov, Bielinski gibi düşünürler de sanatın halkın sorunlarını iletmesi gerektiğini savunmuşlardır. (Bkz:Metin Cengiz, *Toplumcu Gerçekçi Şiir 1923-1953*, tümzamanlaryayıncılık, İstanbul 2000, s.17).

[2] Rus yazar Mihail Aleksandroviç Şolohov, "Toplumcu Gerçekçi sanat" anlayışının sanata ve edebiyata yüklediği işleve ilişkin sözleri: "Okuyucuya namuslu söz söylemek, halka doğruyu anlatmak, gerçeği anlatırken kimi zaman sert ama her zaman yürekli olmak, insanların yüreğine gelecek adına, kendi güçleri adına, geleceği biçimlendirmedeki yetenekleri adına güçlü inanç satmak. Bütün dünyada barış için mücadele etmek ve yazdıkları kanalıyla yazılarının ulaşabileceği her yerde barış savaşçıları yetiştirmek, insanları ilerlemek için duydukları soylu ve doğal isteklerinde birleştirmek. Sanat, insanların kafalarını ve yüreklerini etkileyecek büyük güce sahiptir. Bir insanın sanatçı tanımına hak kazanması için, bu gücü, insanların ruhunda güzeli yaratmaya yönelmesi, insanlığın iyiliğine yöneltmesi gerektiğine inanıyorum." (Emin Özdemir (1981). "Gerçekçilik", *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi Yazın Akımları Özel Sayısı,* Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan, S.349, s.145).

[3] Toplumcu bir şiir anlayışını savunarak "İkinci Yeni Şiiri"ne karşı savaş açan dönemin önde gelen sanatkârları Metin Eloğlu, Özdemir Asaf, Hilmi Yavuz, Ahmet Oktay, Can Yücel, Ataol Behramoğlu, Refik Durbaş, Cahit Zarifoğlu, Metin Altıok, Süreyya Berfe, Gülten Akın daha çok Marksist felsefe çizgisinde sosyal hayatı konu edinen, yerleşik düzeni eleştiren; köylünün, işçi sınıfının sorunlarını politik bir bakışla ortaya koyan şairlerdir.

çözüm bulmak amacıyla işçi ve emekçinin haklarını savunmak, ekonomik yetersizlik içinde eğitimden yoksun kalmış köy ve kasaba insanının günlük yaşayışını gözler önüne sermek gibi siyasi yanı da güçlü bir düşünce etrafında şekillenir. Toplumcu gerçekçilikte şiir sanatı, politik bir içerik taşımakla diğer edebî türlere göre daha yüksek düzeyde bir etkileme gücüne sahiptir. Dönemin toplumcu şairlerinin eserlerine giren konular daha çok köy ve kasaba sorunları, kentin varoşlarında tutunmaya çalışan yoksul çevreler, fabrikalarda çalışan ama sendikasız oldukları için hakkını alamayan emekçiler ve kırsalda topraksız olduğu için de geçimini sağlayamayan köylülerdir.

1960 sonrası dönemde sesini daha çok duyurmaya çalışan "Sosyalist Gerçekçi Anlayış", bireyi ve toplumu sosyalist dünya görüşü doğrultusunda algılayan bir edebî akım olarak güçlenir. Bu akımın başta şiir olmak üzere bütün edebî ürünlerinin özünde eğitsel bir işlev vardır. Toplumun ruh mühendisliği görevini üstlenen sanatkâr, eserlerinde işçiye, köylüye, emekçiye onları sömüren ağa veya patron yerine "kendi kendisinin efendisi olabilmesi için" çalışmaları gerektiğini telkin eder. Ana amacı, sosyalist bireyselliğin geliştirilmesi olan "Toplumcu Gerçekçi" ya da "Sosyalist Gerçekçi" sanatkârların sanat anlayışlarının özünü oluşturan diyalektik devinim, öteden beri süregelen bir sosyal hukuk sorunsalını seslendirir. Toplumcu şairlerin eserlerinde devletin yönetim ve idarî kadrosunda yer alan yetkin güçlere karşı toplumun bütün kesimlerinin hakkı savunulur. Bu akımın şiirlerinde zengin-fakir, esaret-hürriyet, güçlü-güçsüz, sömürü-başkaldırı, patron-işçi, gelenek-yenilik, haksızlık/himaye-adalet gibi karşıt düzlemlerde bir tematik içerik ele alınır.

Dönemin "Toplumcu Gerçekçi/Sosyalist Gerçekçi" sanat anlayışıyla edebiyata önemli eserler kazandıran sanatkârlardan biri de Talip Apaydın'dır. Asıl şöhretini roman ve öykü alanlarında yakalayan Apaydın'ın şiir sanatıyla da yakın ilişkisi vardır. 1950-1960'lı yıllarda güçlenen köy edebiyatı hareketinin şiirdeki öncü temsilcilerinden Mehmet Başaran gibi dönemin Köy Enstitüsü'nden mezun Talip Apaydın, toplumcu edebiyat anlayışının temel ilkelerini yetiştiği eğitim kurumlarında edinmiştir. Eserlerinde Köy enstitülü yazar kuşağının sanat geleneğini hayatının sonuna kadar sürdüren Apaydın'ın "Gerçekçilik" görüşü, "Sosyalist Gerçekçilik" öğretisi temelindedir. Roman ve öykülerinde olduğu gibi şiirlerinde de genellikle toplumsal olaylara ve yerleşik düzene yöneltilmiş bir protesto egemendir. Nitekim ona göre "Çağdaş edebiyat toplumcudur. Teklerin mutluluğuna değil, toplumun mutluluğuna çevriktir. Bu kadar çok insanın mutsuz olduğu bir düzende sanatçı, başını kuma sokan devekuşu örneği anlamsız ve yararsız bir güzellik peşinde olamaz" (Binyazar, 1969: 11). "Kapitalist Gerçekçilik"in karşısına "Toplumcu Gerçekçilik"i çıkaran yazar; dünyayı, toplumu, sanat ve edebiyatı "diyalektik ve tarihsel maddecilik" açısından ele alır ve ülkesi ile toplumunun somut durumunu buna göre değerlendirir. "Ben edebiyatın halktan kopmayan kanadından olmak isterim. Türkiye bir ucuyla çağdaş sanat ve fikir iklimini yaşamak, öbür ucuyla karanlıkta bırakılmış büyük bir yanını ışıtmak zorundadır" (Köksal, 1969: 71) diyen Apaydın, şiirlerinde de toplumu "devrimci bir dönüşüm" çizgisinde bilinçlendirme çabasındadır. O, edebiyatta halka dayalı sanatın önemini vurgularken şu sözlere yer verir: "Halktan kopan sanat köklü sanat olamaz. Ağacın beslenmesi için toprak neyse, sanat için toplum odur. Sanat halka dayanacaktır. Halktan yararlanacak, halka yararlı olacaktır" (Apaydın, 1991, 45).

Şiir türünde ilk denemeleri *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yayımlanan Talip Apaydın'ın bütün şiirleri iki kitapta toplanır. (*Susuzluk* 1956), yazarın 1945'ten itibaren yazmaya başladığı şiirlerinden 63 tanesini barındırmaktadır. Bu şiirlerin çoğu

Apaydın'ın çocukluk - gençlik yıllarının geçtiği köye, köylü yaşamına ve öğretmenlik yıllarına dönük anılarını yansıtır. İkinci şiir kitabı da *Kırsal Sancı* (1999)'dır. 147 şiiri bir araya getiren bu eser, dönemin *Cumhuriyet, Vatan, Dünya, Papirus, Öğretmen Dünyası, Varlık, Yücel, Fikirler, İmece, Köy Enstitüsü* dergilerinde çıkan şiirlerinden bir seçkidir. Ayrıca Apaydın'ın şiir kitaplarında yer almayan fakat *Bozkırda Günler* (1952) adlı anı kitabında bulunan bazı şiir parçalarından da söz etmek gerekir.

Apaydın'ın şiir sanatına ve tekniğine dair görüşleri, biçimden çok içerik üzerine yoğunlaşmaktadır. O, şairliğin, yalnızca kelimeleri ustaca yan yana getirebilme hünerinden ibaret olmadığını söyler. Bu yöntemi "ucuz şairlik" diye reddeden Apaydın'a göre "Asıl iş, şairin konu karşısındaki davranışı, konu üzerindeki yetkisidir. Şair, ele aldığı konu ile derinden ilgili değilse, ona yakın olamıyorsa, istediği kadar dil cambazı olsun ona ses veremez. Şair kelimelerden yaptığı şeklin içine bir anlam koymalıdır" (Apaydın, 1952, 25). Zira ona göre "… sanat insandır, insanın kendisidir. Kanı, canı vardır. Yüreğinin ağrısı, kafasının sancısı vardır" (Apaydın, 1972, 165). Apaydın, şiirdeki konulara fikrî yaklaşımı bakımından Nazım Hikmet'ten etkilendiğini söyler (Gezer, 2000, 10). Onun bu etkiyle gerek çocukluk / gençlik dönemlerinde ve gerekse meslek hayatı boyunca soluklandığı ve sancılandığı yerler köy ve kasaba çevreleridir. 1945'te *Doğuş* dergisinde yayımlanan ilk şiiri bile köyü konu edinmiştir. Şiirde yalın ve anlaşılır bir halk dilini kullanan Apaydın, süsten ve dolaylı anlatımdan uzaktır. Köy ve köylü problemlerini ana izleğine aldığı şiirlerinde umursamaz aydınlara, görevini kötüye kullanan yöneticilere-bürokratlara, bozuk düzeni besleyen ve koruyan çıkarcılara asla hoşgörülü davranmaz. "Eski Yapı" adlı şiirinde malum çevrelere yönelttiği eleştiri nedeniyle üzerindeki baskı ve kuşkular artmış, hatta mahkemelik olmaktan da kurtulamamıştır. Şiirlerinin bütününde köy ve köylü gerçekliğine vurgu yapmayı önceleyen şair, özellikle ülkenin idarî yönetim başarısızlığından dolayı sürüklendiği sefaleti resmeder. Şiirlerinin anlatımda yaşanan toplumsal olaylar irdelenirken dizelerin daima bir "sorgulama" ile tamamlandığı görülür. Şiirlerin genelinde sosyalist dünya görüşünün okuru etkilemeye yönelik propaganda havası sezilir. Özne, bu temelde ülkedeki sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar, devlet-halk ve aydın ilişkisi ekseninde bazı mesajlar vermeye çalışır.

Talip Apaydın'ın şiirleri, yazarın kendi ülkesinden, köy ve köylülerinden, bunların geri kalmışlığından ve yalnızlığından kopmayan "bir yüreğin çırpınış sesi"dir. Apaydın, eserlerinde yaşadığı dönemin gerçek tanıklarından, toplumsal sorunlara aydın duyarlığıyla yaklaşan vatansever sanatkâr şahsiyetlerden birinin portresini çizer. Keza eserleri de yazıldığı dönemin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik koşullarını kayda geçmiş belge niteliğindedir. "Toplumsal yaşamın gerçek tanığı, o toplumun nabzını tutan sanatçıların ürünleridir" (Balkız, 1999, 50). Apaydın'ın roman ve öykülerinin olduğu kadar şiirlerinin de işlevsel yanı budur. Ülkesinin ve halkının geleceğine dair duyarlığı bulunmayan yazarları "aydın", eserlerini de "edebî" mahiyette kabul etmez. Ülkenin bilinmeyen yönlerini, sözü edilmemiş insan ve mekânlarını, toplumsal sorunlarını dert etmeyen "kent soylu" yazarları; eserlerine yalnızca cinsel sapıklığı, ruh hastalıklarını, intiharla sonuçlanan bunalımları konu edinmeye alışmış sözde aydınları "cinsellik üstüne bültenleri" sözleriyle eleştirir: "Yetiştikleri ortama uygun / Hep o yöne çalışır antenleri / Bakın nasıl kıvırırlar / Fazla gelişmemiş yöntemleri / Merak ederseniz belki / Cinsellik üstüne antenleri" (Apaydın, 1981, 9). Bu satırlar, yeniden kurulan dünyada işçi ve emekçi sınıfının yanında yer almayan dönemin aydın ve sanatkârlarına yöneltilmiş bir politik eleştiri hükmündedir.

Ona göre ancak bu anlayışla sanatın öznesi kadar konusu, dili ve tarihi de değişebilecektir.

Mekânın Poetiği

Dünya edebiyatında edebî eser-mekân ilişkisi konusunda yazılmış en kapsamlı ürün, Felsefeci Gaston Bachelard'ın *Mekânın Poetikası* adlı kitabıdır. Epistemolojinin, bilim tarihinin ve imgelem teorisinin çağımızdaki en düzeyli ifade vasıtalarından birisi olarak kabul edilen bu eser, "ev" imgesinin poetikasını konu edinir. Ona göre "Mekân, peteklerinin binlerce gözünde zamanı sıkıştırılmış olarak tutar" ve ayrıca "yalnızca anılar değil, zamanla unutulanlar da mekânlarda barındırılmıştır" (Bachelard, 1996, 28). Şairlere kulak verilmesi gerektiğini söyleyen Bachelard'e göre şairler, şiirsel mekânı en iyi keşfeden sanatkârlardır. Yabancı kaynaklardan yapılan çevirilerin dışında Türkçede edebî eserlerin mekânlarla ilişkisi bağlamında yapılmış çok az çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri de Mehmet Narlı'ya aittir. 1920-1950 arası Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde mekânın yerini etraflıca araştırdığı *Mekân ve Şiir* (2007) adlı eserinde Narlı, mekân-edebiyat ilişkisi kapsamında mekândaki hafızayı anılar üzerinden analiz ederken aynı zamanda mekânın yansıtıcı özelliğini de tespit etmeye çalışmıştır. Narlı'ya göre, edebî eser incelemelerinde mekânın insan, insanın da mekân üzerindeki izlerini tespit etmemiş her çalışma eksik sayılır (Narlı, 2007, 31).

Kâzım Yetis, *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyo*ğ*lu* adlı kitabında "mekân"ı, bazen dar anlamda barınılan yer, ev, oda; bazen geniş anlamda mahalle, köy, şehir, ülke veya vatandır" (Çoruk, 1995:7) şeklinde tanımlarken; Ramazan Korkmaz da "Romanda Mekânın Poetiği" başlıklı çalışmasında mekânları "çevresel mekân" ve "olgusal mekân" diye iki gruba ayırır. Çevresel mekânı "olay merkezli anlatılarda kullanılan ve üzerinden geçilen yer"; "olgusal mekân"ı da "kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtan, dönüştürülmüş, anılaştırılmış yerler" (Korkmaz, 2007, 399) olarak açıklar. Eserlerde olgusal mekânların yalnızca topografik bir yer değil, aynı zamanda anlam üreten, anıları barındıran ve tanıklık edenin iç dünyasını yansıtan bir değer olduğunu ileri sürer (Korkmaz, 2007, 403). Talip Apaydın'ın şiirlerine konu olan köy ve köy evleri, bu bağlamda poetik anlamı olan mekânlardır. Soren Kierkegaard'ın ifadesiyle "çevre ve mekân kişi üzerinde ya da kişinin tüm ruhu üzerinde büyük bir etki yapar, anılarda çok güçlü ve derin bir iz bırakır ve bu yüzden asla unutulmaz" (Kierkegaard, 2002,94).

Talip Apaydın, Edebiyatımızda "taşra" konusunu şiirlerine taşıyan, köy ve kasaba yöresini bir yazı mekânı olarak ustalıkla kullanan önemli şairlerimizden biri de Talip Apaydın'dır. Onun edebî dünyasında 'köy' esaslı bir işleve sahiptir (Bayrak, 1975,26). İnsanların sosyal hayatını düzenlemek amacıyla taşrada ortaklaşa kurdukları küçük fizikî yaşama alanı olarak köy, Talip Apaydın'ın düşünce dünyasında ve hatta inancında derin izler bırakan "olgusal (bir) mekân"dır. Burası, onun hatıralarında büyük bir yer işgal eder. Bu nedenledir ki, köy, yazar için hayatının sonuna kadar üzerine yazmaya değer tematik bir alan olmaya devam etmiştir. Bu yüzden Apaydın'ın köye roman ve öykülerinden başka şiirlerinde de nasıl bir alan açtığını anlamak, şiir ile mekân arasında nasıl bir ilişki kurduğunu görmek için önce onun hayatı, sanatı ve

eserlerini konu edinen metinler arası bir okuma yapmaya ihtiyaç vardır.[4] Apaydın'ın sanatının mekânla ilişkisi, Alman şair Johann Christian Friedrich Hölderlin'in (1770-1843) "Ağır terk eder / Köke yakın oturan, / Mekânı" (Hölderlin, 1997, 43) *dizelerindeki iletiyle doğrudan örtüşmektedir. Zira bu* ilişki ve algının temelinde yazarın hemen bütün eserlerinin dokusuna işleyen dönemin sosyoekonomik koşullarının, politik ve etik duruşunun izleri vardır. Bilhassa şiirlerinin satır aralarında şairin hayata nasıl baktığını, hangi ekonomik koşullarda yaşadığını, öğretmenlik mesleğini icra ettiği Anadolu'nun kırsal yörelerinde bozuk düzenle nasıl mücadele ettiğini görmek mümkündür.

Talip Apaydın'ın yazı mekânı olarak kullandığı yerler arasında köy ön sırada gelir. İlk şiir kitabı *Susuzluk*'ta yer alan 47 metinden 33 tanesi doğrudan Anadolu'nun bozkırlarını ve bu bozkırların çevrelediği köyleri konu edinmektedir. Bunlardan "Susuzluk", "İnce Yol", "Türkiye Haritası", "Temmuz Tarlaları", "Güz Düşünceleri", "Bekçi", "Dağ Başı", "Yolların Ucu", "O Gece", "Muhat Köyünde", "Almus Köyünde", "Nisan İçinde", "Kapıcı Köyünde", "Bozkırın Çağırışı", Ağustos Ayı", "Yayla Havası", "Köylerimden Gelirken", "Kıraç Tarlanın Sesi", "Sideri Köyünde", "Şimdi Daduhta Köyünde", "Zuğru Köyünde", "Varzıl Köyünün Öğretmeni" ve "Kızılelma Köyünde" mekân, öznenin ya içinde doğup büyüdüğü kök (orijin) mekânı, ya da kendisi gibi köylünün de her yönüyle kendi ruh dünyasını beslediği gerçek sığınağı ifade eder. *Susuzluk*'ta bir araya gelen şiirler, öznenin gençlik yıllarında bizzat gezip gözlemlediği, tanıklık ettiği mekânların betimlemesidir. Anlatılar, köy yerinde keskin bir gözlemle kaleme alınmış notlardan ibarettir. Her bir metin, anlattığı somut çevrenin sorunlarına tutulmuş birer ayna; toplumun adeta üzerinde/içinde yaşadığı mekânın sosyoekonomik koşullarını aktaran birer tespit tutanağıdır. *Kırsal Sancı* ise, yazarın yıllar sonra geçmişe yönelerek hafızasında kayıtlı tuttuğu kırsala dair görüntüler üzerindeki politik değerlendirmesidir. Kitap, adeta bir sorgu dosyası görünümündedir. Burada yer alan 84 şiirin tamamı, şairin politik penceresinden olay ve olgulara yönelttiği eleştirel bakışı terennüm eder. Öznenin geçmişte tanıklık ettiği kırsal mekânların ve oralardaki toplumsal yaşamın üzerinden yıllar geçmesine rağmen pek de değişmediğini; sözü edilen sorunlar bağlamında köy ve köylü gerçeğinin hâlâ varlığını koruduğunu dillendirir. Buradaki metinler, modern çağın yarattığı yeniliklerden ve geliştirdiği muazzam imkânlardan nasibini alamamış kırsal dünyayı resmeder. Köy ve köylü yaşamında yıllar boyu değişmeyen bu tablo, bir aydının bilinçli olarak aidiyet hissettiği topluma ve mekâna karşı sorumluluk duygusu temelinde tecessüm eden; yıllar sonra umduğunu bulamadığı için uğradığı hayal kırıklığı dolayısıyla kendi iç dünyasında tezahür eden bir ruhsal travmayı ifade eder. T. W. Adorno, "İnsan bir taraftan iyiye gitmesi mümkün olan bir dünya ile, gerçek yüzleri faşizmde ortaya çıkan güçlerin gelişmesiyle bu iyiye gidiş imkânının tamamen yok edilmesi arasındaki ikilemli duygudan kurtulamıyor" (Claussen, 2102, 137) der. Apaydın'ın "İkilem" adlı şiirinde geçen "Bildiklerimle gördüklerim / Bağdaşmıyor hiçbir yerde / Sürekli gel-gitlerde / İki ayrı iklimi birlikte / Şaşarak yaşıyorum" (*Kırsal Sancı*, 24) sözleri de bunu anlatır. Şiirde imgelem (muhayyile) kuvvetini insan doğasının esas özelliği olarak gören Apaydın'ın hüznünü besleyen sebepler

[4] Bu konuda kapsamlı bilgi edinmek için bkz: Kemal Erol, *Hayatı, Sanatı, Roman ve Öyküleriyle Talip Apaydın*, Akçağ Yayınları, 2015, ss.888.

yumağındaki ana unsur da budur. Zira onun edebî dünyasında şiir, daima ruhsal bir bağlanma işlevini görür.

Bir edebî ekolün veya siyasal davanın temellendiği mekân ve sosyal sınıflar incelendikçe o oluşuma dair pek çok epistemeye ulaşmak mümkündür (Ergül, 2009, 46). Talip Apaydın'ın şiirlerinde Anadolu'nun bozkırlarında kendi haline terk edilmiş köy ve köy evleri, bir mutluluk mekânı değil, bir sıkıntı mekânı; sahibine huzur vermek yerine geleceğe dair korku ve endişe kaynağı olan bir barınak ya da sığınak olarak karşımıza çıkar. Yazarın öğretmenlik yaptığı köyler, bozkırlarda yolların en ucunda yer alan unutulmuş en küçük yerleşim birimleridir. "Yolların Ucu"nda anlatılan mekân, Alan Köyü'dür: "Yolların ucu Alan köyüne çıkar / Bildiğiniz bütün yolların ucu / Gittikçe küçülerek tenhalaşarak / Sonra dağlar arasında kaybolup / Issız derelere girip çıkarak / Alamus'tan sonra çamurlara batarak" ulaşılabilen bu yerde "Çocuklar var, hastalar var / Yakar içinizi bir gizli firak / Alan köyü öyle uzak öyle uzak" (*Susuzluk*, 40). Anadolu köyleri, burada belirtildiği gibi ulaşılması güç yerler olmakla kalmaz; evleri de içinde yaşayanların ekonomik yetersizliklerini ve az da olsa umut barındırmayan ruhsal yanlarını yansıtır. Şairin "üç gün kaldım" dediği Muhtar odası, Armutalan Köyü'ndedir. "Muhtar odasında üç gün kaldım / Odanın basık tavanına, duvarlarına / Halkımın rengi sinmişti / Ter kokusundan fakirlikten" (…) "Ah halkımın bu hüznü / Çaresiz acılar gibi / Gün geçtikçe kemire kemire / Bitirecek beni" (*Susuzluk*, 41). "Muhat Köyünde" başlıklı şiirin mekâna dair uyandırdığı hüzün bundan uzak değildir. Sahipleri değişse de evlerin birbirinden farkı yoktur. Armutalan Köyü'nde Muhtarın, Tiyeri Köyü'nde İbil Ağa'nın, Muhat Köyü'nde Abdi Kâhya'nın evlerindeki sevimsiz görüntü, şairin "Yoktu bel bağlanacak tek çare" sözleriyle özetlenir. Bir de "Sinek pisliklerinin içinde / Çoktan unutulmuşlar"ın yaşadığı Almus Köyü vardır. Burası, "Hepsi de zayıf çelimsiz / Sanki hep birden ufalmışlar"ın barındığı bir mekândır. Kapıcı Köyü gibi kimi mekânların doğası "cam gibi berrak havası"yla şairde hayranlık duygusu uyandırsa da sakinlerinin yaşam koşulları, çağın inşa ettiği metropollerde yaşayan varsılların standartları karşısında utanç verici bir mekân düzeyindedir. Şairin "kırsal sancısı"nın kaynağı da budur. Çünkü toplumcu yazarlar, şairler, sanatkârlar aydın duyarlılığıyla tanığı olduğu kırsal dünyanın her yönüyle farkındadırlar. Bu bağlamda Apaydın'ın acı çekmesi, aslında öznenin farkında olma eyleminin yarattığı bir sonuçtur. Nitekim Sontag'a göre: "Modern bilinç açısından sanatçı (azizin yerini alarak) örnek bir çilekeş olmuştur. Sanatçılar arasında da yazar, sözcüklerin ustası, çektiği acıyı en iyi ifade edebilecek kişi gözüyle baktığımız insandır. Yazar örnek bir çilekeştir; çünkü hem acı çekmenin en derin katmanlarına inmiş, hem de acısını yüceltmede profesyonel bir yöntem keşfetmiştir. Yazar, bir insan olarak acı çeker; yazar olarak da bu acısını sanata dönüştürür" (Sontag, 1991, 78). Köy ve toplum meseleleri üzerine farklı türlerden 40'ın üzerine eser veren Talip Apaydın, tam da bu nedenle acı çeken ve acısını şiire söyleterek ölümsüz yapıtlara dönüştüren bir sanatkârdır.

1940 sonrası Köy Enstitüsü çıkışlı "Toplumcu Gerçekçi / Sosyalist Gerçekçi" şairler, benimsedikleri Marksist felsefenin gereği olarak halkın sorunlarını, acılarını, sıkıntıları anlatan; onlara en kötü koşullarda bile umut ışığı ve direnme gücünü aşılayan şiirler yazmışlardır. Bir eğitimci, şair ve yazar olarak Apaydın da aynı toplumcu anlayışla kırsaldaki halkın kurtuluşuna reçete olabilecek tek çarenin eğitimde, toplumsal bilinçlenmede ve aydınlanmada olduğunu; iki dere arasında görünmez köylerin ancak bu yolla düze çıkacağını telkin eder. Köye okul yaptırmak, aslında

karanlığa gömülmüş mekânı aydınlatmak, hayatı görünür ve yaşanılır kılmaktır. "Zuğru Köyünde" başlıklı metin, bu aydın duyarlılığın sesidir: "Zuğru köyünün karanlığına kurşun sıktım / Dinlemem oradan gelen sesi / Yuvası bozulmuş yılanın endişesi / Aydınlığımda boğulacaktır / Ben geleceğe en sağlam köprüyü attım" (*Susuzluk*, 69) diyen özne, asırlardır kaderine terk edilmiş kırsala ve köylüye dair yerleşik algıyı değiştirmenin peşindedir. "Sideri Köyünde" şiiri de bu umudu aşılamaya, yıllardır süregelen menfi köy ve köylü algısını ortadan kaldırmaya odaklanmıştır:

"Sideri köyünün üstünde bir tepe vardır
Köyün önü ovadır tarlalardır
Yolum her seferinde oradan geçer
Sideri köyünün öğretmeni
Ben tepeye varınca zili çalar
Toplar öğrencilerini derse başlar.
(…)
Karşı dağların diplerinde
Yirmi dokuz pare köyüm vardır
Belli belirsiz evleriyle
Oralarda kaybolmuş gibidirler
Kıyılarında beyaz beyaz okullar parlar
Okullar, bin yıl sonra yapılmış okullar
(…)
Sideri köyünün üstünden bakarken
İçimde rüzgârlar esiyor
Boş geçmiş bin yıllara rağmen
Bana uzaklar yakın geliyor" (Susuzluk: 66-67)

Dönemin Türkiye coğrafyasının kentlerden uzak, çoğu susuz ve verimsiz bozkırlarında konumlanmış köyleri, ulaşımı güç mekânlardır. Şiirlerde mekânın insan ve toplum üzerindeki etkileri de dikkate alınmıştır. Köyler genel olarak çoraktır ve köy halkı da kentlere oranla yıllarca sağlık, eğitim, teknoloji gibi olanaklardan yoksun kalmıştır. Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy* (1997) adlı eserinde dönemin köylerine hâkim, köylü yaşamını kuşatan başlıca sorunlara değinirken aynı zamanda ülkenin bir parçası olarak kırsal mekânların ve buralarda hayata tutunmaya çalışan geniş toplumsal kesimlerin nasıl ihmal edildiğini, hatta dışlandığını da dikkatlere sunmuş olmaktadır. Kaplan, köy üzerine yazılı eserlerin bütününden köy ve köylü gerçeğini ortaya koyan başlıca problemlerin ekonomik güçlükler (işsizlik, topraksızlık, susuzluk, tefecilik); sosyal hayatın geriliği (aydın köylü ayrılığı, sağlık, eğitimsizlik, cahillik, hurafeler); sosyal çatışmalar (arazi kavgaları, siyasi çekişmeler, köylü ve devlet, ağalık) yasa ve ahlak (öç alma, eşkıyalık, tecavüz) etkili unsurlar (din, hurafe, gelenek) olduğu sonucuna varır. Köylünün ekonomik yetersizliğine ve eğitim eksikliğine bir de bilimsel gerçeklikten uzak katı geleneksel yaşayışın, göreneklerin ve dinsel-töresel denetimin eklendiği de düşünülürse köyün toplumsallaşma sürecinde yaşanan gecikmenin güçlü nedenleri daha iyi anlaşılacaktır. Köylerin bu kaotik yaşantı içinde yetkili makamlar tarafından uzun yıllar hiç gözetilmemiş olması, köylünün de devlete ve onun siyasal kurumlarına inanmasını, güven duymasını da engellemiştir (Tütengil, 1969, 28). Bu durum, köyün sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan gelişmesinin ve köylünün de uzun zaman

makûs talihini yenecek bir çıkış yolu bulmasının önünde engel teşkil etmiştir. Ancak bütün bu olumsuz koşullara rağmen köy, eğitim ve geçim sıkıntısı sebebiyle bırakıp kentlere göçenlerin anılarında, hayallerinde ve hafızalarında tekrar varılması arzulanan, bu yüzden daima hasret ve özlem duygusuyla korunan bir mekân olarak kalmıştır (Erol, 2005, 297-3109. Nitekim emeklilik sonrası kentte yaşamaya başlayan şairin bir zamanlar öğretmenlik yaptığı köyleri düşünürken kullandığı "Bana uzaklar yakın geliyor" sözündeki duygunun kaynağı da budur.

Köy edebiyatı konusunda kapsamlı çalışmaları bulunan Mehmet Narlı, ikamet edilen her mekânın kendinde ev kavramını barındırdığı görüşündedir. Narlı'ya göre 'ev', insanın iyilik ve kötülüklerini bilen ve hafızasına kaydeden bir 'mikro evren'dir. Bir bakıma ruh ve zihin evle beraber inşa edilir (Narlı, 2007, 57). Talip Apaydın da bizzat yaşayarak tecrübe ettiği "köy" ve "ev" imgesini buralarda barınanların "öz varlığının topoğrafyası" olarak görmektedir. Yazar, geniş mekân olarak dramatik anlamlar yüklediği "köy" ile dar mekân olarak içindeki yaşamı denediği sonra da dağılma, savrulma ve hatta zorunlu kopuşlar yaşadığı "köy evi" arasındaki psikolojik ve kültürel ilişkiyi çok önemser. Bunun en önemli nedenlerinden biri, kendisinin de bir köylü çocuğu olmasıdır. Yazar, bu nedenle çok iyi bildiği "köy evi" metaforuna çeşitli disiplinlerle bağlantılı anlamlar yükler. Köylünün sosyoekonomik ve sosyokültürel varlığı yanında bir de psikolojik varlığı/gelişimine dikkat çeken Apaydın, köyü feodal bir yapı olarak görür ve köylü ahlakının da bu yapının etkisinde şekillendiğini düşünür. Ona göre köyde din, töre, gelenekler ve üretim ilişkileri, burada etkin ve yetkin "ağalar" üzerinden yürüdüğü için söz konusu feodal yapı da aynı kanaldan beslenmektedir. Zira köyde "ağanın gönlü" olmadan işler yürümez; zamanla benimsenen zayıf köylünün zalim ağaya mutlak itaati, Apaydın gibi kökü köye dayanan aydınların zihnindeki ideal köy tasarımı üzerine düşmüş kara bir gölgedir. Şairin Köy Enstitüsünde çağdaş bir eğitimle öğretmen yetişmesinden yıllar sonra köy ve köylünün eski durumunun farkına kendi ifadesiyle "akı karayı anlayınca" varması, "Köy Evi" adlı şiirinin dokusuna işleyen politik bir eleştiri olarak yansır.

"Uzak bir köy evini düşünürüm
Toprak sıvalı duvarları
Tezek dumanı tüter bacasından
Fesleğen kokusu donmuş durur
Küçük penceresinde
Bir mutluluk vardı sıcacık
Ama unuttum neresinde" (*Kırsal Sancı*, 30).

Bachelard, *Mekânın Poetikası* adlı çalışmasında, mekâna ait imgeleri "fenomenoloji, ruh çözüm ve ruh bilim ilkeleri" bağlamında incelemektedir. Apaydın da "köy" ve "köy evi"ni söz konusu ilkeleri kullanarak betimlerken mekân-insan ilişkisi temelinde ele aldığını göstermektedir. Onun köyü, Orta Anadolu'da birbirinden pek farklı olmayan herhangi köyden biridir. Köydeki evlerin dış görünüşleri kadar içleri de benzerlik gösterir: "Toprak sıvalı, toprak damlı. Birbirlerinin yanında, birbirlerine bitişik. Saçakları ya pirenden, ya başka otlardan. Fakirlik dolu evler… İçlerine girsem ne göreceğim; yerde serili eski bir kilim, bir hasır. İki kat örtü...." (Apaydın, 1952, 34). Şiirde köy ve köy evi, bütün yoksul çehresine rağmen içinde yaşayanına sıcacık bir mutluluk yaşatabilmiş mekânlar olarak anılır. Nitekim yazarın içinde doğup büyüdüğü köye karşı hissettiği duygular, aradan zaman geçtikçe hasret

ve özlemle iç içe büyüyecektir. Apaydın, yıllar sonra yazdığı anılarında köyün olumsuz hayat şartlarından kurtulmuş olmanın sevincini, "Çoban çıraklığımı düşündüm. İçimden bencil bir fikir, küçük ruhlara has (bu halden kurtuldum) gibilerden bir duyu geçmedi değil" (Apaydın, 1952, 108) diye belirtse de köyde geçirdiği çocukluk yıllarının etkisinden ömrünün sonuna kadar kurtulamayacaktır: "Çocukluğumun unutulmaz memleketi! Kafamda bir kurşun ağırlığı gibi yaşayıp durduğum yerler." Yazarın anılarını oluşturan *Bozkırda Günler*'de sözünü ettiği bu mekân, her zaman aidiyet duygusunu ve bağlılık hissini taşıdığı kendi köyüdür. Burası, aynı eserde yer alan bir şiirinin şu dizeleriyle tanıtılmaktadır:

"Sakarya ile Porsuk arasında
Boz tepeler denizi ortasında
Bir höyük tepe vardır, orası
Orasıdır derim, dineğim, durağım, orası
Bir eteği Sivrihisar, bir eteği Polatlı ovası" (*Bozkırda Günler*, 88).

Ne var ki, söz konusu mekânın köy kökenli aydınlarca müspet bir vasıfta fark edilişi, öznenin bunalımlı kent ortamıyla tanışmasından sonra yaşanır. Bir zamanlar "Bozkırlarda bir ağaç gibi / Bunalmışım / Bir nefes bekliyorum" (…) "Susadım/ Bozkırlar ortasında / Kurudu dudaklarım / Çağırmayın gelemem / Bir tas su uzatın / Çabuk olun biraz / Beni kurtarın" (*Susuzluk*, 3-4) diyen özne için köy, ilkel toplumsal yaşamı yönüyle terk edilmesi arzulanan sevimsiz bir yer iken; yıllar sonra kente nazaran verdiği huzur ve dayanışma duygusu bakımından ulaşılmak istenen ütopik bir mekâna dönüşür. Zira bireyin ait olmadığını hissettiği mekânda işlerin yolunda gitmediğini görmesi, onu "lâbirentleşen mekân karşısında açık mekân arayışını ifade eden" ütopik arayışlara sevk eder. Edebiyatımızda bu ikilemli ruh hali, ömrünün son yıllarında Tevfik Fikret ve arkadaşlarının yaşamında da rastlanır. Aynı duygunun benzer nedenlerle Cumhuriyet döneminde yüzü ülkesine, topluma ve insana dönük bütün toplumcu aydınların hayatında yer aldığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü insanı metalaştıran, bir tüketim nesnesi haline getirerek beden ve ruh sağlığını bozan kentlerde kişinin kendisini bir türlü evinde hissedememesi durumu, köye yöneliş duygusunu da tetiklemiştir. Zira kentte sıradan bir ev olmaktan çıkıp çeşitli tüketim imgeleriyle karmaşık bir tasarım problemine dönüşen malikâne tarzı yapılar bile özlenen huzur ve güveni vermekten uzaktır. Bireyi kapitalist hayat tarzına iten kent koşullarının yarattığı korkular ve bozuk sosyal ilişkiler ağında tükenme endişesi, sesiz sakin mekânlara yönelme arzusunun oluşmasında etkili olmuştur. Bu durumda toplumcu bir aydın için köyü düşlenen üstün niteliklerle yeniden inşa etmekten başka çare yoktur:

"Derin vuruyoruz kazmayı,
Kof sesler geliyor dipten
Çürümüş yıllardır
Değiştireceğiz bu yapıyı kökten
(…)
Yıkacağız başka çare yok
Yıkıp yeniden yapacağız
Temelden çatıya uygarca
Sonra girip adam gibi yaşayacağız" (*Bozkırda Günler*, 35).

Öznenin "Eski Yapı başlıklı şiirini yapılandıran köye dönük bu duyguları, "Bozkırın Çağırışı I"de de yer alır: "Ömerler köyünün yaylasında / Oradaki evlerden birisi benimdir / Yirmi senedir gitmemişimdir / Duman tütmez babamın ocağında" diyen şairin içini "deli bir alev gibi" yakan duygu, köyüne gitme arzusudur: "Şimdi iş işten geçtikten sonra / İçimde deli bir alev oldu arzular / her gün binip trenlere / Eskişehir'e doğru yola çıkar" (Susuzluk, 54). Bunun gibi "Köy Evi" şiirinde de öznenin hayali, "akşamları ay alacasında (tarladan) "yorgun argın" dönülen ama "şimdi uzak bir anı"dan ibaret kalan "köy" ve "köy evi" üzerinedir. Şiirde öznenin eski zaman ve mekânla hatırlama yoluyla ilişkisi, köy ile kenti bu çerçevede karşılaştıran bir aydının aslında (engellerin ortadan kalkması hâlinde) öze dönüş arzusunu ifade eder:

"El kadar toprağımızda tedirgin
Arardık dünyadaki yerimizi
Bir gün kavuşuruz deyip
Var gücümüzle çalışırdık
Beklerdik hep düze çıkacağımızı
Ağamızın gönlü olunca

Hey be ne kadar saftık
Varamazdık belliydi
Küçük kafamda bir terslik
El yordamıyla yoklaya yoklaya
Sonra bir gün rahatlayıverdim
Akı karayı anlayınca" (*Kırsal Sancı*, 30).

Talip Apaydın'ın kimi zaman düşlediği ideal köyler vardır. Buralar, çağdaş dünyaya ait yeni insanın eseri mamur mekânlardır. "Yüzlerce yüzlerce yıl / Eşkiyalar elinde ağalar elinde" hak ettiği gelişmeyi bulamayan Anadolu köylerinin yerleşik algısı, Apaydın'ın "Kızılelma Köyünde" ideal bir mekâna dönüşerek değişir. Öznenin özlediği insanca yaşanılabilir mekâna dair ütopyası, aynı zamanda çağı inşa ettiği medenî memleketlerde pek çok örneğine rastlanan, inanç ve azmin emekle birleşerek üretebileceği bir gerçeği de ifade eder. Şairin muhayyilesinde canlandırdığı bu mekânda "İnsan başka insandır, toprak başka topraktır / Ekmeğin suyun tadı başka"dır:

"Dünyaya bir de Kızılelma köyünden baktım
Hiçbir şey bildiğiniz gibi değildir
İnsan başka insandır toprak başka topraktır
Yağmurlar yağarken siz ne düşünüyorsunuz
Güz günleri içinizde duyduğunuz nedir
Bir dağın başındaki ufacık tarla
Söyleyin sizin gözünüzde kaç para
O tarla bir hayat kadar değerlidir" (*Susuzluk*, 74).

Mekân, konu ve temanın etkili bir şekilde dikkatlere sunulması ve gerçeğin çeşitli yönleriyle yansıtılmasını sağlama bağlamında "edebi eserin vücut bulduğu muhit"tir. Talip Apaydın'ın şiirlerinde kullandığı mekân tipi veya mekânın niteliği ile burada yaşayan insanların çalışma biçimi ve şartları arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Şiirlerde görülen dış mekân hâkimiyeti, köylülerin daha çok tabiatla iç içe çalışmalar

sebebiyledir. Yılın belli mevsimlerine göre değişkenlik gösteren dış mekân, umumiyetle köy ve çevresidir. Değişen zaman çerçevesi içinde farklı görünen bu mekânda insanların kültürü, karakteri, ekonomik durumu aynı kalsa da ruh hallerinin sürekli değiştiği görülür. Şiirlerde çizilen mekân tasviri de mekân-insan ilişkisi bağlamında değişkenlik gösterir. Örneğin sonbaharda ürünlerin olgunlaştığı bağ bahçeler daha iç açıcı görünür; kışa yeterli hazırlık da yapılmışsa köy yeri, insanın zihninde renkli ve hareketli bir tablo gibi canlanır. Oysa aynı canlılık, yazın kavurucu sıcaklığındaki harman yerinde görülmez. Ayrıca şiirlerin bütününe bakıldığında köyün ekonomik ve kültürel yapısını belirten ev, tarla, mera, harman yerleri, dağ, dere ve ovalara; köylülerin tarih içindeki yeri ve rolünü gösteren Kurtuluş Savaşı gibi ülke savunmasında bulunduğu muharebe alanlarına; camiler, tekkeler, türbeler gibi dinî kıymet hükümlerini ve inanışlarını yansıtan ve açıklayan mekânlara da yer verildiği görülür.

Apaydın'ın şiirlerinde köy imgesi ile yan yana betimlenen çevresel mekân olarak doğa imgesi de üzerinde en fazla durulan konulardan biridir. Doğa, dar mekân olarak köy ve iç mekân olarak da ev kadar olumsuz özelliklerle betimlenmez. Şiirlerinde yurt, doğa ve insan sevgisini öne çıkaran yazar köylülerin, emekçilerin yaşam koşullarını somut biçimde yansıtmaya çalışırken, onların doğa ile ilişkilerini de dile getirir. Zira doğa ve halk, Apaydın'ın edebî dünyasını kuran, boyutlandıran iki önemli öğedir. Onun yaratım evreninde doğa insanlaştırılmış; insan da doğanın ayrılmaz bir parçası olarak sunulmuştur. Roman ve öyküleri gibi şiirlerini de renklendiren doğa betimlemeleri süs amaçlı değil, kişinin iç dünyasını anlatmada bir araçtır.

Şiirlerde betimlenen tabiat unsurları arasında dağ, dere, tepe, ova, tarla, orman gibi mekânlar çoğunluktadır. "İzmir Ovasına Şiir", "Türkiye Haritası I, II", "Temmuz Tarlaları", "Dağ Başı", "Ovalar", "Knut Hamsun", "Yayla havası", "Kıraç Tarlaların Sesi", "Arazi" ve "Bizim Dağlar" adlı metinler, köylünün yaşamıyla doğrudan ilişki kurduğu, çoğu zaman beslendiği, geçimini sağladığı, bu yüzden devamlı iç içe yaşadığı yakın mekânları ifade eder. Toplumun kırsal kesiminin yaşamında hayatî önemde yer alan bu mekânlar, çeşitli olumlu vasıflarla nitelendirilir; sesler, devinimler, renkler ve kokular içinde teşhis edilerek övülür. "Bir havası vardı oraların / Cam gibi berrak / Derin derin kokluyordum" dediği köylerde bazen mevsimler gibi doğadaki görünümler de gün içinde değişen zaman birimlerine ve iklim koşullarına bağlı olarak değişir. "Yağmur Bulutu", "Akşam Düşüncesi", "Kral Attolos'un Dedikleri", ""Rüzgâr", "Akşamdan Sonra", "Isıtan Güneşe Şiir", "Güz Düşünceleri", "Gece Yarısı", "Nisan", "Nisan İçinde", "Bahara Doğru", "Bahar Gelince", "Ağustos Ayı" ve "Bir Sabah" başlıklı şiirler, mekânı dönemin tarihsel ve toplumsal koşulları içinde insan yaşamıyla ilişkilendirerek tasvir eden metinlerdir. Çoğu zaman uzak çağrışımlardan ve imgelerden yararlanılarak anlatılan bu mekânlar, şairin doğduğu köylerle ilgili tasarımlarını, öğretmenlik yaptığı dönemlerde gezip gördüğü yörelerden kalan anılarını, güzel duygularla bağdaştırılan arkadaşlık ve dostluk ilişkilerini barındırır.

Köylü Algısı

İnsan, bir bakıma içinde bulunduğu ortamın ve koşulların sosyal bir gerçeğidir. Zira ortamı oluşturan doğal ve özgül koşullar, bireyin yetişmesinde ve karakterinin biçimlenmesinde birinci derecede rol oynar. "Sosyal bir varlık olan sanatçı da sınıflı

toplumlarda içinde yaşadığı katmanın ürünü, aynı zamanda zorunlu olarak belirli bir kesimin beğeni, duygu, düşünce ve dileklerinin, yani psikoloji ve ideolojisinin yüklüsü, destekleyicisi ve sistemleştiricisidir" (Bayrak, 1975, 26). Köyü ve köylüyü pek çok yönüyle konu edinen Talip Apaydın da bir sanatkâr olarak eserlerinde bu görev ve sorumluluğu taşıdığını sezdirebilmektedir.

Taşra sorunsalı, sanayileşmeyle birlikte iş bulma arayışına giren köylünün kente göç etmesiyle birlikte başlar ve edebiyat eserlerinde zamanla daha yoğun görünen popüler bir konu hâline gelir. Göç ettiği kentte sağlıklı sosyal bir ilişki ve iletişim kuramadığı için uyum sağlayamayan köylü, burada da yalnız ve yoksul yaşamaya devam eder. Kaldı ki, köylünün kentteki geleceğinden bir yönüyle devlet de rahatsızdır. Çünkü köylülerin şehirlileşmesi, onların aynı zamanda sosyalist ideolojinin yaygınlaşmasına neden olacak proleterleşmelerinin önünü açacaktır. Devlette büyük bir korkuya neden olan bu risk, siyasi erki, "köylüyü köyünde tutma, modernleştirme" fikrini savunma zorunda bırakmıştır. Topraksız kalan köylüye toprak dağıtma düşüncesinin arkasında yatan saik de bu korkudur (Karaömerlioğlu, 2006, 135). Bu temelde başvurulan köye yönelme projesi, artık bir devlet politikasıdır. Köylerde kurulan halkevleri, halk odaları, köy enstitüleri, yatılı okullar ve basılı yayın organlarının devreye sokulması da devletin söz konusu "köylüyü köyde tutma" projesinin bir gereği ve devamıdır. Bunun için düşünülen köylüyü yerinde eğitme projesinde öne çıkan "toplumsal ikon" da öğretmen olmuştur (Ergül, 2009, 281).

Tahir Alangu, Anadolu köylüsünün yoksul ve kıraç bir tabiat ortasında yaşayabilmesinin temelinde "çile çekmek ve azla yetinmek" gibi iki önemli özelliğinden söz ederken, onun tarih boyunca sürüp giden pasif özgürlüğünün temelinde de yine bu özelliğinin yer aldığını ileri sürmektedir (Alangu, 1967, 53). Köy Enstitüsü çıkışlı pek çok yazar ve şair gibi Talip Apaydın da köylünün "çile çekme, azla yetinme" ve kaderci bir anlayışla yaşamını sürdürme alışkanlığının temelinde geleneksel yaşayışları sorgulamadan benimsemiş olmasını görmektedir. Onun roman ve öykülerinde olduğu gibi şiirlerinde de anlatılan insanlar, kendisinin de içinde yetiştiği muhitte gözlemlediği tiplerdir. Çiftçiler, bekçiler, muhtarlar, yarı okumuş geçici köy imamları ve öğretmenler öne çıkar. Apaydın'ın şiirlerindeki kişiler arasında köylü kadınlara pek rastlanmaz. Ayrıca devlet memuru olan herhangi bir köylüye de yer verilmemiştir. Köylülerin hemen hepsi, köyde doğmuş, köyde büyümüş, büyük acılar çekerek yine burada yaşlanmış kimselerdir. Apaydın, çoğu ortakçı ya da ırgat olduğunu söylediği o dönem Orta Anadolu köylüsünün sosyal statüsüne ilişkin şu tespitte bulunur: "ağalarının kapılarında kul; şeyhlerin, dedelerin peşlerinde mürittir. Bilgisizdir, çiftçidir, çobandır. Alın yazısının çizgisini hep baştakiler çizmiştir. Kendisini yönetenleri o, herkesten akıllı zannetmiştir. (…) başındakiler ona ne dediyse inanmıştır. Onların gözünde ağalar güçlüdür.. Onlara karşı gelinmez" (Apaydın, 1990,223). Bunlar, aynı zamanda yazarın yaşam öyküsü ile paralel bir gelişim çizgisindedirler. Sözü edilen kişiler, İç Anadolu, Ege, Kuzeydoğu Anadolu kırsalında yaşayan kimselerdir. Kişilerin önemli bir kısmı okumamış bir kesimden geldikleri, yoksul oldukları için kendi dünyaları ve yaşayışları içinde olumlu karşılanırlar. Çünkü kendilerine tayin edilmiş küçücük dünyalarında yoksullukları, özlemleri, hasretleri, kinleri, kurnazlıkları, bencillikleri, ezilmişlikleri, cahillikleri, dışlanmışlıkları, yalnızlıkları, umutsuzları ve imkânsızlıkları ile birlikte bunlara sebep öznelerden habersiz bir sonucu ifade ederler. Bulundukları çevrede tutum ve davranışları ile; inanç, gelenek ve görenekleri ile; değişen sınıfsal konumları ve bundan doğan

problemleri ile dikkatleri çekerler. Onların ideolojik ve politik yaklaşımları yoktur. Pek çoğu, adından açıkça söz edilmezse bile sınıfsal, toplumsal veya politik bir kesimi temsil için esere dâhil olmuştur.

"Güz Düşünceleri"nde sonbahar mevsiminde kaldıracak mahsulü olmadığı için geleceğine dair kaygılı ve karanlık düşünceler içinde bocalayan tedirgin köylünün hazin duruşuna dikkat çekilir. "İnsanlara bak insanlara / Yüzlerinden belli halleri / Cigara içişlerinden belli", ya da Almus köylüleri gibi "İlerdeki masada düşünüyorlar / Dumanlı ağır bir hava / Cigara içiyorlar ve susuyorlar" (…) "Beride bir masada / Dört kişi kol çevirmişler / İskambil oynuyorlar." Zira yol kıyıları, duvar dipleri, cami önleri, onların geleceğe dair karanlık düşünceler içinde bulundukları oturma alanlarıdır. Sözünü ettiğimiz mekânlar, köylünün çaresizliğine tanıklık eden alanlardır. Bu şiirde köylülerin dış görünüşlerine ve davranışlarına akseden ruh halleri anlatılır:

"Oturmuşlar yol kıyılarına
Duvar diplerine oturmuşlar
Bir düşünce bir düşünce alınlarında
Yüzlerinde bir kararma

Kim bulacak çaresini
İşte bütün işleri ters gitmiş
Kaldıramamış ektiğini" (*Susuzluk*,32)

Şiirin devamında iç okuma tekniğinden yararlanılarak köylünün içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulması için başvurduğu çözüm yollarına, bu da kâr etmeyince baş başa kaldığı çaresizliğe "Öküzün birisini satsam diyor / Saman yetişir belki / Tek öküz koşulmaz diyor / Ne yapsam ki…" sözleriyle tanıklık edilir. "Bekçi"de "Bu iş bizden geçmiş" diye yakınan "Papuçları kamyon lastiği / Kısa boylu kır saçlı / Ömrü yollarda geç(miş)" kırk beş yaşındaki Varzıl köyünün bekçisi de yitik umutları içinde silinmiş tipik bir köylü portresini çizmektedir. "Önlerinde eşekleriyle o köylüler / Ya Turhal'a giderler çalışmağa / Ya Tokat pazarına yağ satmaya giderler" sözleriyle maişetlerini elde etmeye dönük günlük uğraşları içinde betimlenen köylüler de "Gece Yarısı" şiirinin konusudur. "Fakirliğin ortasından geçen" köylünün değişmeyen ekonomik yetersizliğinden kaynaklı çaresizliği, tabiat kanunlarına eşlik eden dış mekânın görüntüsüne yansıdığı gibi anlatıcının yaşamından bir kesiti de resmeder: "İki dağın ortasında bir dere / Birbiri üstünde evler / Dünyanın en karanlık gecesinde / Çocuk ağlıyordu dere akıyordu / Yoktu bel bağlanacak tek çare" (*Susuzluk*, 42).

Talip Apaydın, kimi şiirlerinde köylünün ve onun mücadelesini yürüten aydınların duygularına tercüman olur. Anlatıcı, kavgasında yenik düşmüş olmanın perde arkasındaki nedenleri sorgularken, mutlu varsıl kentliler tarafından öteden beri yaratılan ve beslenen menfi köylü algısının kaynağını "Düşkırık" şiirinde vurgular: "Biz hep geç kalmaların bozgunu / Ne yandan geldiğini bilmeden / Burnumuzdan soluruz diyeceğimizi / Başarısız sonuçların kızgını" (*Kırsal Sancı*, 20). Apaydın, kırsalda yaşayan insanın kendi düşlerinde sürekli yanıldığını, tutarsız devinimlerle ağır aksak yürüdüğü için hedefine ulaşamadığını, bu yüzden içlerindeki yürek yangınının büyüdüğünü ileri sürer. Bu sonucun asıl sebebi, üretmeden tüketmeye alışan köylünün bizzat kendisidir. Öznenin bu inancı, "Bitmek" şiirinde ilan edilir:

"Üretmeden tüketmek
Alıştık mı iyice
Yokuşu çıkmadan inmek
Kolay yanından usulca
Ne varsa elimizde
Harcayıp bitirmek" (*Kırsal Sancı*, 20).

Apaydın'ın şiirlerinde mevcut sorunlu gidişattan kurtulmak için sürekli bir arayış ve bunun için yapılan bir sorgu yoğunluğu dikkati çeker. "Bitmek"te "Buraya getirdiler bizi / Elleye okşaya sırtımızı / Buldular en zayıf yanımızı" derken kentliler; "Bir Kış Daha" başlıklı şiirde de en çetin geçen kışlarda bile köylünün dramına kayıtsız kalan sosyal devlet anlayışından yoksun devlet kurumu sorgulanır. Doğu köylerinde yoksul insanların haberleri olmadan haklarında karar veren "sıcacık evlerinde, işi yolunda beyler" diye ifade edilen aydınlar sorumlu tutulur. Burada çocukların, "dili yok analar"ın, "hastalar, yaşlılar, umarsız babalar"ın, bunca çapraz arasında neredeyse insan olduklarını unutan çaresiz köylülerin hangi dala sarılacaklarını umursamayan yöneticiler de aynı suçun ortakları kabul edilir:

"Şimdi Doğu'da sıfır altı yirmilerde
Ne yapar dersiniz yoksul insanlar
Toprağa gömülü kerpiç evlerde
Bir kış daha geçecek hışım gibi
Odunsuz kömürsüz
Tezek ısıtmaz varsa bile
Çullara sarınıp yazgı diyerek
Aklı çok uzak bir yerde
Sızlayacak gene etleri kemikleri
Öksürükten sökülür ciğerleri
Bitmek bilmez gecelerde gündüzlerde" (*Kırsal Sancı*, 36).

Köylünün, işleri düştüğünde devlet adamları veya bürokratların huzurunda nasıl ezik ve silik bir davranış sergilemeye mahkûm edildiği "Sorgu"da geçen "Çatık kaşlar karşımda / Suçlayan gözler / Ellerim yanıma yapışık / Dik bayır hep sözler / Bir damla su yok şimdi / İçimde çöller" dizeleriyle dillendirilir; "Baskı"da da ait olduğu sosyal sınıf farkından ya da aykırı görülen siyasi görüşünden dolayı baskı altında tutulan insanların ruh hâli betimlenir: " Sırtında o soğuk ürperti / Aklında can derdi / Gezinir korkunun burgacında sabah akşam / Çıplak kırda tavşan / Gibidir baskı altında insan" (*Kırsal Sancı*, 51). Anlatıcıya göre köylünün kaderini çizen siyasi muktedirler, onları yalanlarıyla avutmanın peşindedirler. Bin yıldır ayrılmayan bir yalan bulutu köylünün üstünü sarmış vaziyettedir. Köylü, adeta çocuklar gibi ninnilerle salıncakta sallanıp avutulduğu için yaşadığı karanlıktan kurtulamamıştır. Ancak köylü ile kentli, işçi ile patron, zengin ile fakir ve güçlü ile güçsüz arasında üretilen bu "yapay fark" bir gün mutlaka ortadan kalkacak; "Beyin oğlu bey, çobanın oğlu çoban olacak" (Apaydın, 1991, 1) zihniyeti ve bunu sürdüren gelenek yıkılacak, böylece köy ve köylü algısı hak ettiği yüksek seviyede yerini bulacaktır:

"Güzel koku ile çirkin koku
Arasındaki fark
İnsan insana öyle uzak

(...)
Birinin yağda balda eli
Öbürünün kan ter içinde
Açlıktan sarak
Biter bir gün uzun sürmez
İnsanla insan arasındaki
Bu yapay fark" (*Kırsal Sancı*, 12).

Talip Apaydın, yaşadığı dönemin yalnızca köylü kesiminin değil; büyük kentlerin kenar mahallerinde, fabrikalarda, yollarda, ormanlarda çalışan işçilerin; işsiz güçsüz kalmış çeşitli kesimlerden insanların ve bunların haklarını arayan aydınların yanındadır. Yeni dönemde köylü algısının değiştiği/değişeceği umudunu taşımakta; "köylü şehirlinin efendisidir" fikri etrafında yeniden müspet bir sosyal statüye kavuşacağı inancını "Geçit", "Öğrenciler", "Hamallar", "İşçiler", "Ozanlar", "Kızılelma Köyünde" ve "Yürümek" adlı şiirlerinde kutsal bir dava gibi savunmaktadır. Ona göre "açgözlerin, arsızların" hep önde gittiği; azınlığın çoğunluğu yönettiği ve güçlünün güçsüzü ezdiği bir sosyal ortam hâlâ varlığını sürdürse de insan, bu iklimin değişeceğine dair umudunu korumalı; çalışarak kendi dünyasını kendisi kurmalıdır: "Küçük yaşta kırağı vurur bizi / Kurutur büyüyecek dalımızı / Açlıktan geliriz biz yoksulluktan / İlgisizlikten bakımsızlıktan / Hiç verilmemiş haklardan / Kendimiz kurarız dünyamızı" (Apaydın, 1981, 28). Apaydın'ın bu duygularla farkındalığı yakalamış yeni insan tipine güveni tamdır; bu yüzden geleceğe dair ümitvardır. Birgün hakkın mutlaka galip geleceğine ve sonuçta insanoğlunun "iyiye, doğruya, güzele" varacağına inandığını şöyle dile getirir:

"Dünya dönmeye devam edecek
İyiye, doğruya, güzele
Hakkın alnı genişleyecek
Düşe kalka insanoğlu
Elbet varacak oraya
İşte asıl gerçek" (*Kırsal Sancı*, 86).

Dönemin sanat ve fikir hareketlerini bilinçli olarak izleyen Talip Apaydın, kendisiyle yapılan bir söyleşide şairin ve şiir sanatının halktan kopuk olamayacağını ifade eder: "Şiir iç dünyamızın, duyarlığımızın, düşüncelerimizin sözcükler yoluyla dışa vurumu olduğuna göre bu günkü durumdan memnun olmayan birisi ne yapacak? Sorgulayacak, hesap soracak, daha iyisini isteyecek. Bu tedirginliği başkalarına da duyuracak. Rahatsız bir insan mutluluk şiirlerini yazamaz" (Gezer, 2000, 10). Bu sözler, Apaydının kendi şiir evrenini tanıklık ettiği dönemin toplumsal bozukluklarından, halkın yoksul ve bilinçsiz yaşayışından, uygulanan yanlış eğitimden, kötü yönetimlerden ve bunların doğal sonucu olarak ülkenin geri kalmışlığından rahatsızlık duyan bir aydın duyarlılığıyla yarattığını göstermektedir.

Sonuç

Türk edebiyatında taşra sorunsalının "köy edebiyatı" konu başlığı altında verilmeye başlanması, Cumhuriyet dönemi başlarına rastlar. Bu dönemde ortaya çıkan "Halkçılık" ideolojisi ve "Köye Doğru" akımının etkileri "köy edebiyatı" kavramını daha da güçlü kılmıştır. "Toplum için sanat" görüşüne bağlı bu edebiyat, öteden beri

süregelen bozuk düzenin ıslahı temelinde başta köy ve köylüler olmak üzere işçilerin sorunlarını, emek-sermaye çelişkisini ve yoksul kesimin yaşamsal kaygılarını konu edinir. Söz konusu edebî akımın ürünlerinde Anadolu'nun kırsal yörelerine yaklaşımın içerden bir bakışla ele alınmasında 1940'larda faaliyette bulunan Köy Enstitülerinin önemli bir rolü olmuştur. Buradan mezun olan köy kökenli öğretmenler, eserlerinde köy konusunu bir ulusal dava gibi işlemişlerdir. Denilebilir ki, köy ve köylü gerçeği, edebiyat tarihimiz boyunca şiire ancak bu kadar derinlikli ve içtenlikle "içerden" yansıtılabilmiştir. Çünkü 1940-50'li yıllarda toplumcu gerçekçi anlayışla yetişen yeni kuşak şairler, bizzat taşradan gelenlerdir ve eserlerinde uzun süre merkezin algısını paylaşan kentli yazarların aksine ait oldukları çevreyi, her yönüyle tanıdıkları köyü, anlatmışlardır. Köy Edebiyatı akımının temsilcileri arasında yer alan Talip Apaydın da doğup büyüdüğü toprakların sesine kulak vermiş, edebiyatımıza mekân olarak köy ve kasabayı konu edinen 40'ı aşkın eser kazandırmıştır. Şiirlerinde Anadolu'nun kırsal kesimini anlatırken kendi yaşadıklarından, anılarından ve gözlemlerinden bolca yararlanmıştır.

Talip Apaydın'ın şiirlerinde mekân; anlatılan konu ya da belirtilen durumun içeriği, yazarın konu ile ilgili görüş ve yaklaşımı, birey veya toplumun ruhsal yönleriyle bağlantılı mesajları barındıran canlı ve fonksiyonel bir unsur olarak yer alır. Köy, tarla, mera, dağ, dere, yol, orman, köy evleri, köy okulları, duvar dipleri, camiler vb köylünün günlük hayatta doğrudan ilişkili olduğu yerler olarak öne çıkar. Buralara ilişkin yapılan her bir tasvir, resme has bir hassasiyetin ürünüdür ve gerçek hayattan alınma canlı bir tablo görünümündedir. Köy gerçeğini ve köylünün ruh dünyasını yansıtan bu yerler, orada meskûn kişilerin eğitim, ekonomik, kültürel ve psikolojik yönleriyle birlikte ifade edildiği sahne konumundadır. Yazarın roman ve öykülerinde olduğu gibi şiirlerinde de mekân olarak köyler, nitelik bakımından birbirlerine benzer ve genel olarak yoksul, harap ve geri kalmış yerler olarak resmedilmiştir. Şiirde iç mekânlara nispeten dış mekânlarda daha fazla dramatik bir atmosfer oluşturulmuştur. Apaydın'ın, şiirlerinde dış mekân unsuruyla güçlü bir atmosfer oluşturmadaki başarısı, çevreyi burada yaşayanların iç dünyalarını yansıtacak nitelikte vermiş olmasına dayanır.

Apaydın'ın şiirlerinde mekândan sonra fikirlerin göstergesi ve taşıyıcısı durumundaki ikinci ana unsur köylülerdir. Apaydın, şiiri makalede savunulabilecek düşüncelerin aracı hâline getirmiştir. Zira anlatıcı toplumsal bir davanın sözcüsü konumundadır; çoğu metinlerde köylü adına mesajları ileten ve yaşanan durumları idare eden kişidir. Anlatılan taşralılar; fizikî görünüşleri, ruhî halleri ve diğer insanî vasıfları bakımından tanıdık köy insanını işaret ederler. Yoksuldur, eğitimsizdir, üretken olmaktan uzaktır, geri kalmışlığı kader diye karşıladığı için tepkisizdir, aydın ve bürokrat çevreyle arası açıktır, devlet tarafından da ihmal edilmiştir. Böylece taşra ideal bir mekân olmaktan çıkıp türlü haksızlıkların, toplumsal eşitsizliklerin ve zulmün mekânı haline gelmiştir. Bu algı, taşrada en dezavantajlı durumda olan bir bireyin; algının değişmesi de aydınların, öğretmenlerin, çalışıp üretme bilincini henüz edinmeye başlayan yeni köylü tipi üzerinden gerçekleşir. Şiirlerde köyün ve köylünün tarihsel ve toplumsal koşullarının bilincinde olan Apaydın gibi "Toplumcu Gerçekçi" ya da "Sosyalist Gerçekçi" aydın tipinin onlar için belirlediği esas hedef ise, kendini tanıma ve çalışarak kendi dünyalarını kurma; böylece yıllardır haklarında yaratılan menfi algıyı değiştirme gayretidir.

Kaynakça

Alangu, Tahir (1968). "1967 Yılında Roman ve Hikâyemiz", *Varlık Yıllığı*, S.19, s.53-65.
Apaydın, Talip (1952) *Bozkırda Günler*, Varlık Yayınları, İstanbul.
Apaydın, Talip (1956). *Susuzluk*, Varlık Yayınları, İstanbul.
Apaydın, Talip (1972). "Talip Apaydın" *Yansıma*, S. 6, s. 45-49.
Apaydın, Talip (1981). "Köy Çocuğu", *Yazko Edebiyat*, S. 9, s. 36-41.
Apaydın, Talip (1990). *Köy Enstitüsü Yılları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
Apaydın, Talip (1991). "Neden, Niçin, Nasıl", *ABeCe*, S. 61, s. 23-30.
Apaydın, Talip (1999). *Kırsal Sancı*, Güldikeni Yayınları, Ankara.
Bachelard, Gaston (1996). *Mekânın Poetikası,* (Çev:Aykut Derman), Kesit Yayıncılık, İstanbul.
Balkız, Ali (1999). "Köyün ve Köylünün Romancısı Talip Apaydın, *Evrensel Kültür*, S.17, s.22-28.
Bayrak, Mehmet (1975). "Sanatçı Toplum İlişkisi" *Öykü*, S. 3, 1975, s.26-29.
Binyazar, Adnan (1969). "Talip Apaydın'la", *Varlık*, S.743, s.11-17.
Cengiz, Metin (2000). *Toplumcu Gerçekçi Şiir 1923-1953*, tümzamanlaryayıncılık, İstanbul.
Çoruk, Ali Sükrü (1995).*Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Beyo*ğlu,Kitabevi Y,İstanbul.
Detlev, Claussen, *Son Deha- Theodor W. Adorno*, (Çev. D. Muradoğlu), YKY Ankara.
Ergül, Mehmet Selim (2009). *Türk Şiirinde Taşra: 1859-1959*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara
Erol, Kemal (2015). *Hayatı, Sanatı, Roman ve Öyküleriyle Talip Apaydın*, Akçağ Yayınları, Ankara.
Gezer, Nadir (2000). "Talip Apaydın'la 'Kırsal Sancı' ve Köy Enstitüleri'nin 60. Yılı Üzerine Söyleşi", *Cumhuriyet Kitap*, 20 Temmuz 2000.
Hölderlin, Friedrich (1997) *Seçme Şiirler*, (Çev: A.Turan Oflazoğlu), İzyayınclık, İstanbul.
Kaplan, Ramazan (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Yayınları, Ankara.
Karaömerlioğlu, Asım (2006). *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem.* İletişim Yayınları, İstanbul.
Kierkegaard, Soren (2002). *Baştan Çıkarıcının Günlüğü*, (Çev. Süha Sertabiboğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
Korkmaz, Ramazan (2007). "Romanda Mekânın Poetiği", *Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan*, (Ed: Ayşenur Külahlıoğlu İslam-Süer Eker), Ankara.
Köksal, Ahmet (1969). "Talip Apaydın'la, Türkiye'nin Haritası Geleceğe Göre Yapılmamış", *Papirus*, S:34, s.68.74.
Narlı, Mehmet (2007). *Şiir ve Mekân*, Hece Yayınları, Ankara.
Özdemir, Emin (1981). "Gerçekçilik", *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi Yazın Akımları Özel Sayısı,* Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan, S.349, s.145).
Susan, Sontag (1991). *Sanatçı: Örnek Bir Çilekeş*, (Çev. Y. Salman- M. Gürsoy), Metis Yayınları, İstanbu.
Tütengil, Cavit Orhan (1969). *Türkiye'de Köy Sorunu,* Kitaş Yayınları, İstanbul.

"EVLİYA ÇELEBİ GİBİ" YAPITININ ÇOCUK EDEBİYATININ TEMEL İLKELERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Sedat EROL

Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Özet

Günümüz dünyasında sayısı gittikçe artan çocuk edebiyatı ürünlerinin çocuk edebiyatının temel ilkeleri bakımından sorgulanması, çocukların nitelikli eserlerle buluşturulmasında önemli bir etkendir. Bu çalışmada Arslan Sayman'ın "Evliya Çelebi Gibi" yapıtı, çocuk edebiyatının temel ilkeleri bakımından incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden belge (doküman) inceleme yöntemi kullanılmıştır. Seçilen yapıt, iç ve dış yapı olmak üzere iki aşamada değerlendirilmiştir. İç yapıda karakterler, konu, tema ve iletiler, kurgu, dil ve anlatım; dış yapıda ise boyut, kapak-cilt, kâğıt, sayfa düzeni ve resimler olmak üzere on kategoride inceleme yapılmıştır. Elde edilen veriler ve çözümlemeler doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır: Dış yapı özellikleri bakımından çocukların algı ve beğeni düzeyine uygun bir eserdir. Tasarım ve resimlerde çocuk gerçekçiliği göz önünde bulundurulmuştur. Kullanılan kâğıt kalitesinin düşük olması ise belirtilmesi gereken önemli bir eksikliktir. Sağlam kurgusu, akıcı dil ve anlatımı ve zengin ileti dünyasıyla okuyucuyu kendine çeken bu yapıt, iç yapı özellikleri bakımından başarılı bir eserdir. Yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zekâ, aktif öğrenme gibi çağdaş eğitim ögelerine dönük bir içeriğin kurgulanması, bu eseri birçok çocuk edebiyatı yapıtından farklı ve önemli bir konuma getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi Gibi, Çocuk, Çocuk Edebiyatının Temel İlkeleri

1. Giriş

17. yüzyılın başlarında çocukların kendilerine özgü ihtiyaçlarının olduğunun fark edilmesiyle ortaya çıkan çocuk edebiyatı, çocukluk dönemi ve çocukluk eğitimi ile ilgili bilimsel çalışmaların artmasıyla genel edebiyattan ayrılıp edebiyatın ayrı bir kolu olarak gelişmiştir (Tüfekçi Can, 2014: 4). Ülkemizde ise çocuk edebiyatının başlangıcı Tanzimat dönemi olarak kabul edilir. Bu döneme kadar çocuk edebiyatı yapıtı olarak değerlendirilebilecek herhangi bir çalışma yoktur. 1859 yılında Kayserili Doktor Rüştü tarafından hazırlanıp yayımlanan ilk Türkçe alfabe kitabı Nuhbetü'l-etfal (Çocukların Gözdesi) çocuk edebiyatımızın ilk bağımsız ürünü olarak değerlendirilebilir (Baş, 2012).

Bir büyüme, gelişme ve olgunlaşma süreci olan çocukluk ve gençlik dönemi, kişinin gereksinimlerini karşılaması bağlamında kritik bir dönemdir. Bu çağda çocukların bilişsel ve duyuşsal kazanımları sağlıklı bir şekilde elde edebilmesi için doğru uyaranlarla karşılaşması gerekir. Bu amaca dönük olarak çocuk edebiyatı yapıtları; çocukların ihtiyaçlarına cevap veren, dil gelişimlerine ve anlama düzeylerine uygun, çocuklara yaşam ve insan gerçekliğini sanatsal nitelikli dilsel ve görsel araçlarla

duyumsatan, onların duygu ve düşünce dünyalarında etkilenimler uyandıran yapıtlar olarak tanımlanabilir (Sever, 2013: 111). Bir başka ifadeyle çocuk edebiyatı yapıtları; çocukların gelişim özelliklerine, hayal, duygu, düşünce yeteneklerine, zevklerine uygun olan, onlara eğlenceli bir öğrenme ortamı sunan yapıtlardır (Yalçın ve Aytaş, 2002: 5). Çocuk gerçekliği göz önünde bulundurularak oluşturulan bu yapıtlar çocukların dilsel, zihinsel ve toplumsal gelişimlerine katkıda bulunduğu gibi onların okuma kültürü edinmelerinde de önemli bir rol oynar.

Anadili edinimiyle başlayan ve öğrenme-öğretme süresince kullanılan en etkili ve önemli araçlar arasında yer alan çocuk edebiyatı yapıtları, çocukların gelişiminde büyük önem taşımaktadır. Çünkü okul öncesi dönemden başlayarak çocuğu destekleyen bu yapıtlar çocuğun dilsel ve zihinsel gelişimi ile sıkı bir ilişki içerisindedir. Farklı değerlerle, imgelerle dünyaya bakan ve çevresini farklı algılayan çocukların kendine özgü olarak oluşturulmuş kitaplara ihtiyaç duyduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çocuk bu kitaplar aracılığıyla çağdaş eğitimin gerekleri olan kitap ile yazınsal iletişim kurma, okuma alışkanlığı kazanma, özgür ve eleştirel düşünme gibi becerilerini geliştirmeye imkân bulur. Bununla birlikte, çocuk gerçekliğinden hareket eden ve çocuğa göre üretilen bu yapıtlar, çocuk edebiyatının temel ilkelerini de ortaya koymaktadır (Dilidüzgün, 2003; Akyüz, 2014). Bu temel ilkeleri çocuk edebiyatı alanında çalışan bazı araştırmacılar şu şekilde sınıflandırmaktadır (Akt. Yaşar, 2013: 3):

Oğuzkan (2001), çocuk yayınlarında aranılan nitelikleri biçimsel ve içeriksel özellikler olarak ikiye ayırmıştır. Biçimsel özellikleri büyüklük (boyutlar), kâğıt cinsi, sayfa düzeni (mizanpaj), harfler (hurufat), yazım ve noktalama işaretleri, resimler, kapak (cilt); içeriksel özellikleri ise tema, konu, kahramanlar, plan, üslup ve dil olarak sınıflandırmıştır.

Sever (2010), çocuk edebiyatının temel öğelerini karakter, konu, ileti, dil ve anlatım, resim başlıklarıyla açıklamıştır.

Güleç ve Geçgel (2006), resimli öykü kitaplarının fiziksel özelliklerini şekil, boyut, ciltleme, kapak, kâğıt, sayfa düzeni, harf karakteri-punto olarak yedi kısımda; içerik özelliklerini ise konu, tema, karakterler, üslup ve dil, ortam (yer ve zaman), plan olmak üzere altı kısımda incelemiştir. Bununla birlikte, resimlendirme özelliklerini ise üçüncü ana başlık olarak değerlendirmiştir.

1. 1. Problem Cümlesi

Arslan SAYMAN'ın *"Evliya Çelebi Gibi"* yapıtı çocuk edebiyatının temel ilkeleri bakımından hangi özelliklere sahiptir?

1. 2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Arslan SAYMAN'ın *"Evliya Çelebi Gibi"* yapıtını çocuk edebiyatının temel ilkeleri bakımından incelemek ve sahip olduğu özellikleri belirlemektir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. *"Evliya Çelebi Gibi" yapıtı, iç yapı özellikleri (karakterler, konu, tema ve iletiler, kurgu, dil ve anlatım) bakımından çocuk edebiyatının temel ilkelerine uygun mudur?*
2. *"Evliya Çelebi Gibi" yapıtı, dış yapı özellikleri (boyut, kapak-cilt, kâğıt, sayfa düzeni ve resimler) bakımından çocuk edebiyatının temel ilkelerine uygun mudur?*

1. 3. Araştırmanın Önemi

Çocuk edebiyatı yapıtları, çocukların dilsel, bilişsel, kişisel ve toplumsal gelişimlerini destekleyen önemli eserlerdir. Çocukları düşünen, sorgulayan ve üreten bir birey olarak hayata hazırlayan bu yapıtlar, özellikleri itibariyle çocukların ilgi, beklenti ve gelişim düzeylerine uygun olmalıdır. Günümüz dünyasında sayısı gittikçe artan çocuk edebiyatı yapıtlarının özelliklerinin çocuk edebiyatının temel ilkeleri çerçevesinde incelenmesi ve nitelikli yapıtların belirlenmesi, çocukların gelişiminde hedeflenen kazanımlara ulaşılmasında önemli bir durumdur.

1. 4. Sınırlılıklar

Bu çalışma Arslan Sayman'ın *"Evliya Çelebi Gibi"* yapıtının çocuk edebiyatının temel ilkeleri bakımından incelenmesiyle sınırlıdır.

2. Yöntem

2. 1. Araştırma Deseni ve Yöntemi

"Evliya Çelebi Gibi" yapıtını çocuk edebiyatının temel ilkeleri bakımından incelemeyi amaçlayan bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan tarama modelinde, araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2015).

Araştırma süreci nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle yürütülmüştür. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217).

2. 2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Arslan SAYMAN'ın *"Evliya Çelebi Gibi"* yapıtının çocuk edebiyatının temel ilkeleri bakımından değerlendirildiği bu çalışmada elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Betimsel analiz yaklaşımına göre; elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. İlk olarak veri analizi için bir kavramsal çerçeve oluşturulur ve oluşturulan bu tematik çerçevelerde veriler tanımlanır, açıklanır, düzenlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256).

Bu çalışmada betimsel çözümlemenin temalarını belirlemek amacıyla ilk olarak konuyla ilgili kaynaklar incelenmiştir. Elde edilen birikimler doğrultusunda oluşturulan temalar, konuyla ilgili alanında uzman olan kişiler tarafından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin sonucunda ortaya çıkan dönütler incelenmiş ve aşağıdaki ana temalar belirlenmiştir:

Tablo 1. Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Özellikleri

	İç Yapı Özellikleri	Dış Yapı Özellikleri
1	Karakter	Boyut
2	Konu	Kapak-cilt
3	Tema ve İletiler	Kâğıt
4	Kurgu	Sayfa Düzeni
5	Dil ve Anlatım	Resimler

3. Bulgular ve Yorumlar

3. 1. Dış Yapı Özellikleri

3. 1. 1. Boyut

13,5×19,5 cm boyutlarında olan, 10 yaş ve üzeri döneme seslenen bu yapıt, bu yaşlardaki çocukların rahatlıkla taşıyabilecekleri boyutlarda ve ağırlıktadır.

3. 1. 2. Kapak-cilt

İncelenen yapıtta, kapağın estetik değerinin iyi olduğu söylenebilir. Canlı renklerin ve uyumun olduğu kapakta, kitabın ana karakteri çocuk/yazar ön plandadır. Ayrıca öykünün önemli ögesi olan yolculuk ve mavi kitap dikkat çekmektedir. Bu ögeler kitabın içeriğine dönük etkili mesajlar vermektedir. Kitabın ismi de çocuklar için çekici bir özellik taşımaktadır. Kapak sağlam ve dayanaklı sayılabilecek bir malzemeden yapılmıştır.

İncelenen *"Evliya Çelebi Gibi"* kitabı sırttan tutkallanarak ciltlenmiştir. Dikişli değildir, ama iyi bir işlem gördüğü söylenebilir.

3. 1. 3. Kâğıt

Bu kitap, sağlamlık ve kalite bakımından iyi bir kâğıda basılmamıştır (3. hamur). Saman kâğıdına basılan metin, görsellerin olduğu sayfalarda arka sayfalardaki yazıları göstermektedir. Ayrıca kâğıt kalitesinin düşük olması resimlerin kalitesini de düşürmektedir.

3. 1. 4. Sayfa Düzeni

Bu yapıt görseller, metin ve sayfa kenarı boşlukları ile uyumlu bir sayfa düzenine sahiptir. Görseller, estetik bir dengeyle yerleştirilmiştir.

3. 1. 5. Resimler

Bu kitapta, görseller alan uzmanı tarafından yapılmıştır. Çocukların hayal gücünü geliştirebilecek nitelikte olan görseller, olaylardaki duyguyu verebilmektedir. Sade, açık ve içerikle uyumludur. Saman kâğıdı kullanılmasına rağmen çizimlerin renkli ve

canlı olması dikkat çekicidir. Görsellerin çizimi kalitelidir fakat kâğıt kalitesinin düşük olması estetik değerinin düşmesine neden olmuştur. 3. hamur/saman kâğıdına basılan görseller estetik değer adına olumsuz bir görüntü sergilemiştir. Ayrıca kitabın genelinde kullanılan teknikte tutarlılık vardır.

3. 2. İç Yapı Özellikleri

3. 2. 1. Karakterler

Bu yapıtın ana karakteri kitabın yazarı/çocuk'tur. Defterin seyyah yazarı, seyyah Tijen, çocuğun anne-babası, dedesi, büyükannesi ve arkadaşları Arda, Sezin, Beril, Sıla, Tolga ise diğer karakterlerdir. Çocuk, çocuğun anne-babası, defterin seyyah yazarı açık karakterlerdir. Çocuk, gezmeyi seven, meraklı ve duygusal bir yapıya sahiptir. Anne-babası ise okumaya değer veren, bilgili, kültürlü ve anlayışlı kişilerdir. Defterin seyyah yazarı, Evliya Çelebi gibi gezen, zeki ve donanımlı biridir.

İncelenen yapıtta, hikâyenin ana karakteri çocuğun devingen karakter olduğu görülmektedir. İlk başta bulduğu defteri herkesten saklayan çocuk, yanlış bir şey yapabileceği korkusuyla önce ailesine daha sonra ise arkadaşlarına konuyu açmıştır. İçe dönükken çevreye yönelmiş ve sıkıntılarını aşmıştır. Diğer karakterler ise durağan karakterlerdir.

3. 2. 2. Konu

Okuma kültürü edinmeyi ve öğrenme sürecini konu olarak ele alan yapıtta, sorunların çözümünde sevgi ve saygı temeline dayalı bir iletişim ağı kurulmuştur. Sorunların çözümünde baskı ve şiddet yerine güven duygusunun ön plana çıkarıldığı bir yaklaşım sergilenmiştir. Kitapta temel çatışma unsuru, yazarın otogarda bulduğu mavi defterdir. Bu gizemli defteri okuyan çocuk, bir seyyahın kaleminden dökülen kelimelere kendini kaptırırarak süreç içerisinde okuma kültürü edinmiştir.

3. 2. 3. Tema ve İletiler

Aktif öğrenme teması üzerine inşa edilen bu yapıtta, yapılandırmacılık ve çoklu zekâ yaklaşımlarına yönelik birçok ileti konuyla bütünleştirilerek ustaca okura ulaştırılmıştır.

Kitapta belirlenen başlıca iletiler şunlardır:

- Bireysel farklılıklar öğrenme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.
- Sorunları çözmede çocuğa özgüven aşılanmalıdır.
- Çocukların kararlarını küçümsemek onları üzer.
- Kendini karşıdakinin yerine koyarak (empatik) düşünmek kişiyi geliştirir.
- Bazen insanların hatalarını görmezden gelmek gerekir.
- Aynı duyguları paylaşmak insanları yakınlaştırır.
- Okuduklarımız çevreye bakış açımızı değiştirir.
- Ülkemizde verilen yabancı dil eğitimi işlevsel değildir.
- İletişim çağında kuşak çatışmaları yaşanmaktadır.

- Okuduklarımız çevreye bakış açımızı değiştirir.
- Tarihteki birçok güzellik yok olmaktadır.

"Defteri kimin yazdığını sen bulmalısın, istersen biz bu işe karışmayalım ve sana istediğin zaman yardımcı olalım. ... Biz sana güveniyoruz" (S. 79),

"Defterde yazarın kimliğini arıyorum karşıma Tijen teyze çıkıyor" (S. 85),

"Defterde bu başlığı gördüğüm anda aklıma dedem geldi. Çünkü bu oyunu bana dedem öğretmişti" (S. 91) cümleleri metnin tema ve ileti dünyasını yansıtan ifadelere örnek olarak verilebilir.

3. 2. 4. Kurgu

Konu, kahraman ve temanın belirli bir düzen içerisinde yerleştirildiği bu yapıt kurgu yönüyle başarılı bir yapıttır. Olayların gelişiminde kısa, açık ve anlaşılır bir süreç yer almaktadır.

Bu kitabın kurgusu, bilgi edinmede gezmek mi okumak mı önemli sorusuna bir cevap niteliğindedir. Hem gezmenin hem de okumanın bilgi edinmede çok önemli olduğu bir kaynak olduğuna vurgu yapan yapıt, otogarda unutulmuş bir seyyahın defteri üzerine kurgulanmıştır. Gezmeyi çok seven ama okumaya aynı derecede ilgi duymayan yazar/çocuk, bir gezginin defteri aracılığıyla okumayı da sever. Ailesinin özgüven aşılamasıyla defteri okuyup defterin sahibi Hikmet Paksu'ya ulaşır. Evliya Çelebi-Hikmet Paksu-çocuk üçlüsünün seyyah olma tutkusunun ardındaki rüya faktörü de kurguda önemlidir. Üç karakterin de yolculuklarında rüya önemli bir unsur olmuştur.

3. 2. 5. Dil ve Anlatım

Açık, anlaşılır bir anlatımla biçimlendirilen bu yapıt, kavramların tanıtılması/adlandırılması ve söz varlığı bakımından başarılı bir kitaptır. Düzgün ve kısa tümceler, akışkan bir anlatım ve doğal bir ifade yapısı kullanılmıştır. Türkçenin yazım ve noktalama kurallarına uygun olması da önemli bir durumdur.

Sonuç ve Öneriler

"Evliya Çelebi Gibi" yapıtının iç ve dış yapı özellikleri olmak üzere iki aşamada değerlendirildiği bu araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Büyüklük olarak çocukların rahatlıkla taşıyabilecekleri boyutlarda ve ağırlıktadır.

2. Canlı ve uyumlu renklerin yer aldığı kapak, içerikle uyumlu ve estetik bir görüntüye sahiptir. Ayrıca sağlam ve dayanıklı malzemeden yapılmıştır. Fakat dikişli olmaması, sadece sırttan tutkallanarak ciltlenmesi kitabın sağlamlığını ve dayanıklılığını düşürmüştür.

3. Saman kâğıdı kullanılması tasarım yönüyle kitabın ve görsellerin kalitesini düşürmüştür.

4. Sayfa düzeninde estetik bir denge gözetilmiştir.

5. Çocukların beğeni ve algılama düzeyine uygun olan görsellerin çizimi çekici ve estetiktir. Metni anlamlandırmada tamamlayıcı unsur olmuştur.

6. Yapıttaki karakterler idealize edilmiş bir yapıya sahip değildir. Bu yönüyle başta ana karakter olmak üzere karakterler özdeşim kurulabilecek niteliklere sahiptirler.

7. Konusu itibariyle çocukların ilgi, beklenti ve gelişim özelliklerine uygundur. Abartılmış merak, rastlantısallık ve aşırı duygusallık gibi konunun yapılandırılmasını zayıflatan ögelere yer verilmemiştir.

8. Tema ve iletilerde yapılandırmacılık, çoklu zekâ ve aktif öğrenme gibi çağdaş eğitim sistemi yaklaşımlarının temele alınması yapıtı önemli bir konuma getirmektedir. İletilerin doğrudan öğretme amaç gütmeden sezdirme yoluyla okura ulaştırılması da dikkat edilmesi gereken diğer önemli bir husustur.

9. Kurgu itibariyle gereksiz ayrıntılardan uzak, çocukların seviyelerine uygun basit bir plana sahiptir.

10. Yalın ve içten bir anlatıma sahip olan bu yapıt çocukların dil gelişimini destekler niteliktedir.

Öneriler:

- Kitabın daha dayanıklı ve uzun ömürlü olması için ciltlemede dikiş tekniği kullanılabilir.
- 3. hamur/ saman kâğıdı yerine çocukların ilgisini çekecek, gözü yormayan ve daha dayanıklı olan birinci ya da ikinci hamur kâğıt kullanılabilir. Böylelikle resimlerde arka yüzdeki yazıların görülmesi gibi sorunların da önüne geçilecektir.

Kaynakça

Akyüz, M. (2014), *"Muzaffer İzgü'nün Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatının Temel İlkeleri Açısından İncelenmesi"*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Baş, B. (2012), *Türkçe Öğretimi Açısından Çocuk Edebiyatı*, İstanbul: Kriter Yayınevi.

Dilidüzgün, S. (2003), *Çağdaş Çocuk Yazını*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Karasar, N. (2015), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sayman, A. (2015), *Evliya Çelebi Gibi*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Sever, S. (2013), *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü*, İzmir: Tudem Yayınları.

Tüfekçi Can, Dilek. (2014), *Çocuk Edebiyatı Kuramsal Yaklaşım*, Konya: Eğitim Yayınevi.

Yalçın, A. ve Aytaş, G. (2002), *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Yaşar, K. (2013), "*Erich Kästner 'in Hayvanlar Toplantısı Adlı Eserinin Çocuğa Göreliği ve Çocuk Edebiyatı İlkelerine Uygunluğu"*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2013), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EK-1

İNCELENEN KİTAPTAKİ BAZI GÖRSELLER

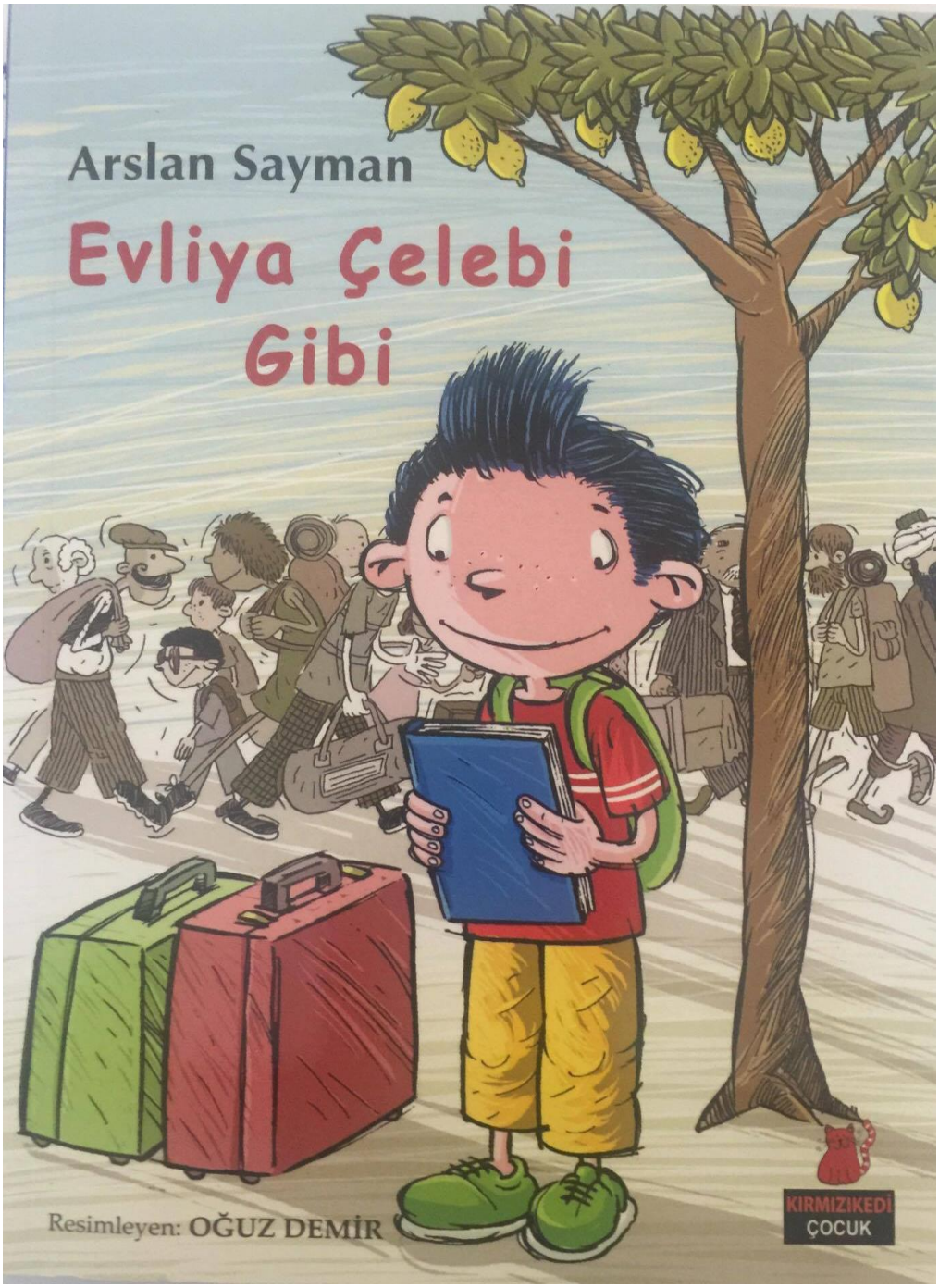

kısmını bugünün olanaklarıyla gezmeyi planlayan bir ekip bu. Galiba ekibin başında da defteri yazan kişi var. Bizimkilere göre bu amca edebiyatçı!

Seyahat sırasında ekibin diğer yazarlarından farklı olarak kendi gezi macerasını da yazmayı planlamış ve bu defteri yazmaya başlamış, iyi ki başlamış. Yoksa böyle bir defter olmayacaktı, ben de bulamayacaktım... Tamam mı arkadaşım? :)

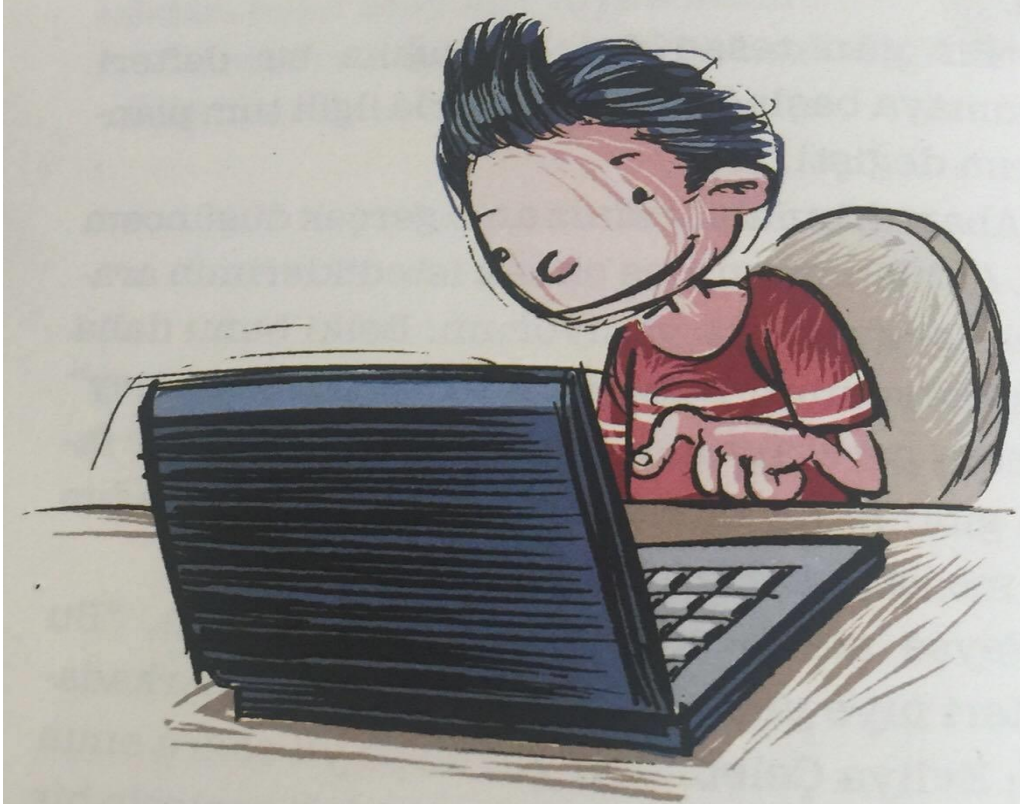

72

BEYAZ PERDEDEN BAYAZ CAMA SEMİH KAPLANOĞLU VE KADIN İMGESİ: YUSUF ÜÇLEMESİ VE ŞEHNAZ TANGO

Doç.Dr. E.Gülbuğ EROL

İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü

Özet

Kadının hangi mekanlarda, ne şekilde var olduğunun analizi toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında incelenmesine olanak tanır. Görsel iletişim ortamlarından biri olan sinemada görülen gerçekliğin bir izdüşümü veya yönetmenin gerçekliği algılayış biçimidir. Televizyonda gördüğümüz de, olan bitenin görüntüsü değil, seçilmiş, kurgulanmış ve anlatılmış bir görüntüdür. Sinemanın ve televizyonun gerçekliği inşa ettiği görüşünün benimsendiği bu çalışmada, kadın-var oluş arasındaki ilişkinin 1990'lı yılların Türkiye'sinde kadının ve Semih Kaplanoğlu sinemasında kadının temsil ediliş biçiminin ortaya konulması amaçlanmıştır. Televizyondaki görselin takibi sürecinde, tanıdık tema, kavram ve görsellerin anlatıldığı ikonografik analiz ve bu ikonografik temsillerin gerisindeki zihinsel dünyanın yorumlandığı ve anlam inşasına katılımlarının incelendiği ikonolojik analizden yararlanılmıştır. Çalışmada, Semih Kaplanoğlu'nun tek televizyon yapımı Şehnaz Tango dizisi değerlendirilmeye alınmıştır. Çalışmanın sonunda ise Semih Kaplanoğlu filmografisinde yer alan (Herkes Kendi Evinde, Meleğin Düşüşü, Yumurta, Süt, Bal) kadın imgeleri ile de kısa bir karşılaştırma yapılacaktır. Bu bağlamda Kaplanoğlu sinemasında kadın imgeleri kategorize edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kaplanoğlu sineması, Şehnaz Tango dizisi, İkonografik Analiz, Kadının Temsili

1.GİRİŞ

Bir sanat eseri olarak drama (sinema veya televizyon için tasarlansa da içinde kurgu unsuru olan her yapım), sanatçının belli fikirlerini sevinç, hüzün, heyecan gibi belli duygularını veya içinde yaşadığı gerçekleri dışa vurması ile ortaya çıkar. Sanatçı duygu ve düşüncelerini ifade ederken aynı zamanda toplumsal ve toplumsal bir döneme ait ipuçları verir. Yalnızca toplumsal yapı ile ilgili ipuçları da vermez ve ekler: Siyasal koşullar, politik sorunlar, dönemsel yaklaşımlar, kadının ve erkeğin rolleri, çocuğa ve gençliğe ilişkin sorunlar, vb… Dolayısıyla bir filmi sadece izlemek yeterli değildir; filmi çözümlemek, yeniden okumak gerekir. Yeniden okuma yöntemi olarak İkonografik inceleme film okuma yöntemlerinden biridir.Bu makalede ErwinPanofsky'nin "İkonografik ve İkonolojik Sanat Eleştirisi" yöntemi esasalınarak Semih Kaplanoğlu'nun filmografisi analiz edilerek, yönetmenin tek televizyon eseri olan Şehnaz Tango dizisi kadının sunum biçimi, temsili açısından karşılaştırılmıştır.

Kadının hangi mekanlarda, ne şekilde var olduğunun analizi, kadın ve mekan arasındaki ilişkinin toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında incelenmesine imkan verdiği ve bu görsel mekanlardan ikisi olan sinema ve televizyonda görülen de seçilmiş, kurgulanmış ve anlatılmış bir görüntü olduğu için kadın, kadın temsili

bağlamında Türk sinemasının önemli ismi Kaplanoğlu'nun kadın kavram ve görsellerin işlendiği ikonografik analiz ve bu ikonografik temsillerin gerisindeki zihinsel dünyanın yorumlandığı ve anlam inşasına katılımlarının incelendiği ikonolojik analizden yararlanılmıştır.

Medyanın gerçekliği inşa ettiği, sinemanın gerçekliğe ayna tuttuğu görüşünün benimsendiği bu çalışmada, kadın-mekan arasındaki ilişkinin, Kaplanoğlu sinemasında temsilinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere,1980 yılında Butler ve Paisley radyo, televizyon, günlük gazeteler, süreli yayınlar ve sinema alanında yapılan içerik analizlerinin bütünsel bir değerlendirmesi niteliğinde medyada kadınların temsili konusunda bir cinsiyetçilik ölçeği seçilmiş ve çalışmaya uyarlanmıştır.

Bu ölçek medyadaki kadın temsillerini beş gruba ayırmıştır:

1. Aptal, suskun, seksi ya da inleyen- kurban konumundaki nesne- kadın
2. Rolünü yerine getiren ve hayatında evini, yuvasını hep temel alan, eş, anne, sekreter, hemşire vb. kadın
3. Geleneksel rolüyle mesleğini birarada yürüten kadın
4. Erkeklerle eşit kadın
5. Belli kalıplara sokulmamış (stereotipleştirilmemiş) kadın (ya da erkek); burada roller tersine çevrilmiş ya da alışılmışın dışında olabilir (akt. Tanrıöver, 2012:157'denakt İlhan ve Civelek, 64-65).

Semih Kaplanoğlu, son dönem Türk Sinemasının önemli isimlerinden biri ve dünya çapında ödüllü bir yönetmendir.Filmografisinde toplumsal yaşayışa ilişkin kesitler sunmaktadır.Yusuf üçlemesi olarak da bilinen Yumurta, Süt, Bal geleneksel Türk toplumunun temel yaşayışından kesitleri içermektedir. Bu geleneksel yaşayış içinde çeşitli inançlar ve geleneksel Türk kadınları gösterilmektedir.Kaplanoğu filmlerinde dini ve manevi öğelerin yanı sıra insani ve toplumsal öğeler öne çıkmaktadır. Metaforlar, simgeler, semboller yeni bir gerçeklik oluşturmaktadır. Semih Kaplanoğlu'nun filmlerine baktığımızda gerek genel ifadeler gerekse ayrıntılar onun sinemasını anlamamıza yardımcı olur.İnsan,insan halleri, toplumsal tipler, tabiat, şehir ve mekan, anne, çocuk, baba gibi şahıskadrosu, yalnızlık, taşıtlar, aile, eşyalar, hayvanlar, taşra gibi hususlar öneçıkmaktadır. Kaplanoğlu sinemasına bakarak, seçilen cinsiyetçilik örneğinden parçalar bulunur.

Televizyon, toplumsal değişimin 'oluşturucusu' olarak aktif bir işleve sahiptir. Bir çok iletişim bilimci televizyonu modern toplumları şekillendiren bir güç olarak görmektedir. Dolayısıyla, televizyon dramaları da doğal olarak temsil etme, aktif bir seçme ve sunma, yapılandırma ve biçimlendirme işlevine sahiptir. Genel olarak kadın hareketleri, kadının medyada sıklıklaanne, eş ve cinsel nesne olarak işlenmesine karşı tavır almıştır.Kadının medyada meslek sahibi olarak temsil edildiği nadir durumlar da vardır (Gencel-Bek ve Binark, 2000: 14).1994 Yılı Semih Kaplanoğlu televizyon draması olan Şehnaz Tango adlı dizide bir kadın karakter ana kahraman olarak belirir ve kadının medyadaki olumlu temsiline güzel bir örnek olur. Dizide çocuklarının mutlu ve huzurlu yaşamı için sorumsuz kocasından ayrılan ancak ekonomik özgürlüğü için mücadele eden Şehnaz mükemmel talipleri olmasına karşın evlenmez; eski eşine ve çocuklarına sahip çıkar; kendisini büyüten anne ve babasına da sahip çıkar, üstelik bir de iş dünyasında kendine yer edinir.

Bu anlamda Kaplanoğlu Türk toplumundan incelenmeye uygun bir çok kadın temsili sunar; hepsi de gerçek hayatta var olan yani aramızda yaşayan tiplerdir.

Çalışmanın analizi ikonografik inceleme yönteminden doğal, olgusal, ifadesel anlam, uzlaşmalı, ikincil anlam ve içsel anlam (içerik) alt başlıklarından oluşmaktadır. Panofsky, "ikonografik ve ikonolojik sanat eleştirisi" yöntemi ile üç inceleme düzeyi tasarlamıştır; bu aşamalardan ilkini "ön-ikonografik inceleme" olarak, ikinci inceleme aşamasını "ikonografik tanımlama" olarak, Üçüncü inceleme aşaması ise "ikonolojik tanımlama adlandırır.Araştırmada Kaplanoğlu sinemasının biçimi, kompozisyon kurgusu, konusu ve içeriği, sanatçının üslubu, kullanılan simgeler, yapıldığı dönemin sanat hareketleri ve toplumun değerleri ele alınarak, özellikle Panofsky'nin ikonografik ve ikonolojik çözümleme yönteminin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

2.KAPLANOĞLU SİNEMASI VE İKONOGRAFİK-İKONOLOJİK ANALİZ ÜZERİNE

"Semih Kaplanoğlu sineması, son dönem Türk sineması için önemli bir isimdir. Anlatımı, dili, görsel özellikleri ve sunumu ile farklılık gösterir. Kaplanoğlu şiirsel anlatımı seçer; anlatımı sembolik ve simgeseldir; alegori ve metaforlarla doludur; tema ve konu açısından Semih Kaplanoğlu sineması, genel insanlıkdurumu ile yakından ilgilidir. Tabiat, ölüm, sevgi, yalnızlık, yabancılaşma gibi gerekbireysel gerekse toplumsal arkaplana sahip durumları öncelikle anlatmaktadır. Kaplanoğlu sineması özel olarak zaman ve mekan alanlarına önem vermektedir.

Şehirler, kasabalar büyük mekanları oluştururken evler, yollar, okullar, çarşılar kendi özelliklerine bağlı olarak sunulmakta ve mikromekanları oluşturmaktadır.Kişiler ve kişilik özellikleri açısından bakıldığında baba, anne, öğretmen, şair, ev hanımı karakterleri ön plana çıkmaktadır. Bu karakter ve tipler belli davranışları, belli dünya görüşlerinitemsil eder şekilde gösterilmektedir. İnsan tipleri olarak, anne, baba, öğretmen, ev kadınları, hoca, şair, arkadaş, esnaf, çocuk, sevgili, işçi gibi değişik toplumsal tipler filmlerinin merkezinde yer almaktadır. Her kişi kendi hayatına özgü bir düşünce ve duyguyu sergilemektedir. Zaman zaman doğal rollerinin dışına çıkanlar da vardır: Bal'da baba ile Meleğin Düşüşü'ndeki baba rolleri farklıdır.

Suner, (2012:64) Kaplanoğlu sinemasında zaman unsurunun ayırt edici olduğunu ifade ederek, zamanın gidişli-gelişli, geri dönüşlü olduğunu söyler. Yumurta-Süt-Bal üçlemesi böylece, Yusuf'tan yola çıkarak hayatındöngüselliği, zamanın yekpare yapısı, şimdinin içinde barındırdığı geçmiş ve gelecek sunulmaktadır. (Suner, 2012: 64)." Ayrıca, sinemasında kader kavramı da merkezi bir yerdedir.Toplumsal yapının önemli bir göstergesi olan mekan (Alver, 2010: 19), Kaplanoğlu sinemasının da temel olgusudur. Ev, Kaplanoğlu sineması için önemli bir mekandır. Hemen her filminde ev birincilmekandır. İlk filminin adı *Herkes Kendi Evinde* adını taşır. Filmler, evlerden evlere geçmektedir: Köy evi, kasaba evi, tipik bir Karadeniz yayla evi… Ev aynı zamanda bir yaşantıyı ve duyguyu ortaya çıkarmaktadır. Ev bir aidiyet ortamıdır. Ailede önemli bir anlatım özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile bireyleri, bireyler arasındaki ilişki, sorunlar ve imkanlar filmleriniçeriğinde anlam bulmaktadır. Aile bireyleri arasında öne çıkan baba, anne ve çocuktur. Baba, temel bir figürdür.

Anne, filmlerde, otoriter, müdahaleci biri olarak karşımıza çıkar. Ölen anne dahi arkasında bir adak bırakmaktadır. Süt'te oğlunu eleştiren bir anne vardır. Hep yazmasını, okumasını, evin işlerini yapmamasını eleştirmektedir. Anı zamanda anne

kendi hayatına da sahip çıkan bir annedir. Bal'da ise anne biraz daha sessiz, ev kadını ve aciz bir görüntü verse de kendi başına ayakta duran duyarlı bir annedir.

Kaplanoğlu'nun ilk ve son televizyon yapıtı Şehnaz Tango ise iki kız çocuğunu alarak evinden ve kocasından uzaklaşan ve kendine yeni bir ev, yeni bir hayat kuran kişilikli bir kadını anlatmaktadır. Gerçek anne ve babası olamayan ama aile hayatını iyice öğrendiği kişiler ve eski eşi ile birlikte kendi yağı ile kavrulan bir kadının hayat mücadelesidir Şehnaz Tango.

Butler ve Paisley'in ölçeğine göre kategorize edilirse "belli kalıplara sokulmamış (stereotipleştirilmemiş) kadın (ya da erkek); burada roller tersine çevrilmiş ya da alışılmışın dışında olabilir" tanımlamasına uyan Şehnaz Tango, birlikte çalıştığı erkek patronu ile de seviyeli bir ilişki yaşayacakken geleneksel olarak eski eşine sadık kalmaktadır.

Görsel kültür çalışmalarında (akt. Doğan, 2012:78) ikonografi, temel çözümleme yöntemlerinden biri olarak yer alır. Bütün filmler, fotoğraflar ve sanat çalışmaları insan eyleminin ürünüdür ve çeşitli derecelerde toplumsal ilişkilerin içinde dolaşırlar. Bundan ötürü anlaşılmaları için, görsel metnin ötesine geçen geniş çerçeveli bir analizde okunmalarına ihtiyaç duyulur. İkonografi, sanat eserlerini biçimsel özelliklerinden çok konu ya da anlamları ve tarihsel kültürel bağlantıları açısından inceler (ErwinPanofsky2012:25). **İkonografik analiz**, sanat nesnelerinde kompozisyonu oluşturan biçimlerle, tema ve kavramlar arasında bir bağ kurulmasını, imgelerin çözümlenerek öykü ve alegoriler saptanmasını amaçlamaktadır. İkonografik analiz yöntemi, Rönesans ve Barok dönemi eserlerinin analizi için Panofsky tarafından ortaya konmuş olmasına karşın, her dönemde yaratılmış olan ilgili eserlerin analizinde uygulanabilmektedir. Bu süreci mağara duvarlarındaki resimlerde betimlenmiş hayvan mücadelelerinin yaşamsal öykülerinden başlatmak mümkündür.

Panofsky'ye göre, ikonografik veikonolojik inceleme yönteminde bir eserin analiz edilebilmesi için 1. Doğal Anlam 2. Anlaşmalı anlam 3. Asıl anlam ve içerik irdelenmelidir. Doğal anlam bir resimde[5] gördüğümüz biçimleri, tanıdığımız kimi nesnelere benzetme ve bu biçimler arasındaki ilişkiyi belirtmektedir. Olgusal anlam biçimlerin hangi hareketler içinde olduğunu saptamak yolu ile elde ettiğimiz anlamlardır. Bu biçimlerin ifadelerinin niteliklerini bulmaya ifadesel anlam denilmektedir. O halde olgusal ve ifadesel anlamlar bize eserin doğal konusunu vermektedir. Eserde ilk etapta kapalı kalan, gündelik ve pratik deneyimlerimizle açıklayamadığımız anlama anlaşmalı anlam denilmektedir. Bir eserin yapıldığı dönem, sınıf, dinsel ve felsefi anlayışın, sanatçı kişiliği ile incelenmiş eserdeki temel yapının incelenmesine ise asıl anlam ve içerik denilmektedir (Cömert, 2010: 15-18).

Panofsky'ye belirli nesnelere benzetilip adlandırılan, sonra bu biçimlerin ifade ettiği hareketler saptanarak görüntününifadesel anlamı ortaya çıkartılır. Sözgelimi, bir duruş, bir davranış acılı veya sevinçli olabilir, ya da bir çevre bir mekân bizde sakin, hareketli veya kasvetli bir hava uyandırabilir. İşte bunlar ifadesel niteliklerdir. Böylece olgusal ve ifadesel anlamlar, bize eserin "**Doğal Anlam**"ını verir (Cömert 2008: 15).

[5]Panofsky'den yaptığı alıntıda Cömert, "resim" kelimesini uygun görmüştür ancak çalışmamız kapsamında "görüntü" de tercih edilebilir çünkü filmler de resimlerden veya görüntülerden oluşan bir bütündür. Her görüntünün kendi içinde bir bütünlüğü olabileceği gibi zincirleme bir anlamı da oluşturabilir. Görüntü, görsel sanatlar için üst bir ifade olarak kabul edilmelidir.

Özetle, Doğal anlam bir resimde gördüğümüz biçimleri, tanıdığımız kimi nesnelere benzetme ve bu biçimler arasındaki ilişkiyi belirtmektedir.

Panofsky, ikinci inceleme aşamasını "ikonografik tanımlama" olarak adlandırır. Bu,sanat yapıtında betimlenmiş olan biçimlerle, tema ve kavramlar arasında bir bağ kurulması, imgelerin çözümlenerek öykü ve alegorilerin saptanmasıdır" (Akyürek, 1995: 12). Eserin ilk bakışta kapalı kalan ve gündelik pratik deneyimlerimizle açıklayamadığımız bu anlamı "**Uzlaşmalı Anlam**" dır. Bu anlamı bulmak için gündelik pratik deneylerimizin dışına çıkmak ve onları başka bilgilerle tamamlamak gerekir (Cömert, 2008: 16). Genel olarak biçime karşı içerikten söz etmek, uzlaşımsal konu alanını, yani sanatsal motiflerle anlatılan doğal konunun alanına karşıt, imgeler, öyküler ve alegorilerle[6] dile getirilmişbelirli tema ya da kavramlar dünyasını anlamaktır. Dolayısıyla doğru bir ikonografik çözümleme için imgelerin doğru tanımlanması gerekir (Panofsky, 1995: 29).

Üçüncü ve son inceleme aşaması "ikonolojiktanımlama"dır. Panofsky buna sanat yapıtının "içeriği" demektedir. Bu aşamada, sanat yapıtınınoluştuğu dönemdeki kültürel nitelikler, sanatçının kişiliği ve bu ortamda doğan yapıtın içerdiği "anlam" irdelenmelidir (Akyürek, 1995: 13). İkonolojik yorum, görüntününgerçek anlamda algılanıp, estetik bir bütünlük içinde yaşanılması, insanın öteki etkinlikleriyle uyum içinde bir ilişkiye sokulması için uygulanan işlemdir. O halde, ikonografi ne kadar çözümlemeye dayanıyorsa, ikonoloji de o kadar birleştirme yöntemine dayanmaktadır (Cömert 2008: 18).

İkonolojik Analiz Yönteminde, sanat nesnesinin oluştuğu dönemi; kültürel niteliklerini sanatçının kişiliğinin ve kültür ortamının sanat yapıtına katkısını belirlemek amaçlanmaktadır. Cömert bu analiz yöntemini şöyle formüle eder : "Bir resim eserini içeriği, başka bir ifade ile asıl anlamı, bir ulusun bir dönemin, bir sınıfın, bir din ya da felsefe anlayışının bir sanatçı kişiliği tarafından nitelenmiş ve bir eserde yoğunlaşmış temel davranışını belirten temel ilkeleri saptamakla bulunur". Böylece sanat yapıtının ikonolojik çözümlemesi bu yapıtı aynı zamanda yaratıldığı çağın kültürünü ve dünya görüşünü, sanatçısının kişiliğini yansıtan bir belge haline getirmektedir. Dolayısıyla bir sanatçının öznel yaşantısı ve içinde yaşadığı toplum yaşantısından etkilenmemesi mümkün değildir. Bu etkilenmelerin karşılığı sanatçının çalışmalarında görülmektedir.

3. BULGULAR

Çalışmamız, önceden ifade ettiğimiz gibi Kaplanoğlu filmografisinin analizi, doğal anlam, uzlaşmalı anlam ve içsel anlam alt başlıklarından oluşmaktadır. Filmler incelendiğinde, Butler ve Paisley'nin önerdiği cinsiyetçilik ölçeğine göre kadın karakterler aşağıdaki şekliyle kategorize edilebilir.

Şehnaz Tango, beyaz cam için tasarlanmış bir karakterdir. Bu sebeple daha renkli ve haftadan haftaya değişen bir kişi görürüz. Kaplanoğlu sinemasının ağır hareket eden çok düşünen karakterleri televizyona uygun değildir. Televizyon seyirci kitlesinin büyüklüğü ve yaşam biçimleri açısından Kaplanoğlu'nun sinema filmleri

[6] Alegori, bir eylemi, bir duygu veya düşünceyi daha kolay anlatabilmek, kavratabilmek için onun yerini tutacak simgelerle, benzetmelerle göz önünde canlandırmaktır. Sözgelimi adalet fikrini anlatmak için bir terazi kullanılabilir. Alegori, metafor (eğretileme) örneği de gösterir.

için uygun bir mecra değildir ancak Şehnaz Tango dizisi de farklı karakterleri ile hareketli bir dizidir.

3.1. HERKES KENDİ EVİNDE (2001)

Olaylar üç karakter arasında oluşur. Babasını arayan Olga, Olga'nın amcası Nasuhi ve hayali New York'a taşınmak olan Semih. Ev kavramından yola çıkan film, aidiyet olgusunu işler. Herkes Kendi Evinde,filminde Olga, babasının terk ettiği bu yüzden baba yokluğuna ilişkin sorun yaşayan ve babasını ararken cinsel istismara uğrayan kurban konumundaki kadındır.

İKONOGRAFİK ANALİZ: Rus asıllı bir genç kız. İstanbul'a denizci olan babasını bulmak/aramak için gelmiştir. Elindeki fotoğrafı, birilerine gösteripiskelelerde, otellerde, kilisede, deniz işletmelerinde babasını aramaktadır.

İKONOLOJİK ANALİZ: Olga İstanbul'a babasını aramaya geldiği için annesini ve kendini terk etmiş olduğunu anlarız. Baba denizci olduğu için de bir zamanlar bir limanda bir yerlerde yaşadığı hayatı geri dönmemek üzere terk etmiştir. Olga'nın babasını aradığı mekanlardan biri de klisedir. Bu içsel anlamda babasının dindar biri olduğu fikrine yoğunlaşmamıza neden olur. Oysaki dindar bir insan hafıza kaybı gibi geçerli bir neden olmadığı sürece evladını terk edemez. Olga aynı zamanda parasız kalmıştır. Gece para için sokağa çıktığında başına kötü şeyler gelmiştir. Yeşilköy taraflarında ıssız bir parkta perişan bir halde görülmektedir. İçsel anlamında, muhtemelen tecavüze uğramıştır. Fiziksel yanlızlığını evsizliği ile görürüz. İnsanın temel mekanı evidir ama Olga'da yoktur.Olga, evinden ayrı biridir. Aidiyet duygusunu yaşayacağı bir yer yoktur. Gidecek bir yeri de yoktur. Arada kalmıştır, zordadır. Olga'nın yaşadığı önemli babasızlık sorunu kendi kişiliğini birkaç Olga'yabölmesine yol açar. İçinde birçok Olga vardır, tıpkı Matruşka gibi. Babasını çok seviyorduancak Petersburg'daki evde yaşayan aileyi terk eden baba ile birlikte bir tarafıgitmiştir. Olga onunla kaybolmuştur. Babasının kaybı aslında Olga'nın kaybıdır.

Kadın ve mekan arasındaki ilişkiye bakıldığında Olga'nın sokakta olması yani evinde olmaması yani geleneksel anlamda kadın ile özdeşlik kurulan bir evin olmaması (Olga'nın dış mekanlarda olması) aynı zamanda metaforik anlamda evin anavatan, anayurt olmasından ötürü Olga'nın tam anlamıyla dışarıda olması demektir. Olga hem kendi barınağı ve sığınağı olan evinde değildir hem de anavatanında, bildik – tanıdık topraklarda değildir. Bu anlamda anavatan sınır metaforuna gönderme yaparak Olga'nın sınırı aştığını gösterir. Tecavüze uğramakla da evden kaçmanın, sınırı aşmanın cezası verilmiş olur.

Filmde Olga, Türk kültürü içinde pek de aşina olunmayan ve içe sinmeyen bir şekilde ortaya çıkar. Filme zaman zaman açık zaman zaman da örtük bir mağduriyet teması hakimdir.

3.2. MELEĞİN DÜŞÜŞÜ (2005)

Meleğin Düşüşü'nde Zeynep istismara uğrayan kadındır. Çalışmak zorunda olan ve babasının tacizlerine maruz kalan kadındır. Ancak Zeynep filmin ikinci yarısından babasını öldürerek bir değişim geçirir ve filmi sıra dışı bir kadın olarak tamamlar.Olaylar üç karakter arasında oluşur. Sorunları olan ve babasını öldüren Zeynep, rahatça konuşabildiği erkek arkadaşı Mustafa ve eşinin ölümünden kendini sorumlu tutan Selçuk.Ev kavramından yola çıkan film, aidiyet olgusunu işler.

İKONOGRAFİK ANALİZ: Zeynep, şehrin varoşunda yaşayan ve büyük bir otelde temizlik görevlisi olarak çalışan bir genç kadındır. Babası her gece eve sarhoş gelmekte ve Zeynep'i taciz etmektedir. Zeynep, gecelerini, babasının uygunsuz davranışları sebebiyle huzursuz geçirmektedir. Burada gördüğümüz baba farklı bir babadır. Zeynep, otelde çalışan ve kendisine ilgi duyan Mustafa ile konuşabilmektedir.

"Arkadaşlık edebileceği, derdini anlatabileceği kimsesi yoktur; içine düştüğü sıkıntıdan, kısır döngüden kurtulabilmek için çıkış yolunu ararken önce maneviyata sığınan veadaklar adayan Zeynep, tüm popüler manevi mekanları dolaşır; türbelere, kiliselere gider. Şehrin başka bir semtinde yaşayan ve Zeynep'inkinden farklı bir iç sıkıntısı yaşayıp farklı bir boyutuyla uç veren suçluluk duygusuyla boğuşan küçük burjuva sınıfından Selçuk'la yolları bir defalığına kesişiyor. Selçuk ölmüş karısının kıyafetlerini tanıdık biri aracılığıyla Zeynep veriyor. Kıyafetlerin yer aldığı bavul, Zeynep'in kaderini umulmadık biçimde değiştiriyor." (Özkan, 2005).

İKONOLOJİK ANALİZ: Filmin içinde geçen bir başka hikayenin kahramanı Selçuk, eşinin ölümünün ardından suçluluk duygusu içindedir, bu yüzden intiharakalkışır ancak ölümden döner. Selçuk karısının kıyafetlerini bir tanıdık vasıtasıyla Zeynep'e verir. Zeynep bavulu eve getirir, içindeki kıyafetleri karıştırmaya baslar, bavulun içindeki kıyafetler Zeynep'in giydiğikıyafetlerden oldukça farklıdır. GiysilerZeynep'in kadınlığını fark etmesine ve başka bir kimliğe bürünmesine neden olur. Bir gün bavuldakiler içinden açık bir geceliği giyer, televizyonun karşısında yüksek sesle müzik dinlemeye başlar. Bu sırada babası gelir. Zeynep'e tokat atar. Bu tokat şimdiye kadar kaderine boyun eğen Zeynep'in içindeki nefretin ortaya çıkmasına neden olur ve eve sarhoş gelen babasını öldürür.

Zeynep'e verilen içi kıyafet dolu bavul Zeynep'i adeta yeniden yaratır. Zeynep bir dönüşüm geçirir ve bir başka Zeynep olur. Zeynep Mustafa'yı eve çağırır. Babasının cesedini bavulun içine koyup, denize bırakır. Sonra Mustafa'nın evine gider, artık Zeynep özgürdür. Sabahın erken saatlerinde üzerindeki kıyafetleri çıkarır, çıplak bir halde evin balkonundan dışarı bakar. Film, "başta cennetten kovulan melekler" olmak üzere kutsal kitaplardansimgeler ve metaforlarla doludur. Bufilmde farklı okumalara açık bir hikaye vardır. Eşine davranışlarından dolayısuçluluk duyan, onun ölümüne yol açan ve intihara kalkışan ses teknisyeni Selçuk'un aksineZeynep, babasını öldürmesine rağmen hiçbir suçluluk duymadığı gibi, işlediği busuçla özgürlüğe kavuşmanın verdiği özgüvenle hayatına devam eder. Film insan ruhunu, çektiği acıları ve çileleri; ilahi adalet beklentisini ve masumiyet kavramını enmuğlak ve karanlık haliyle aktarıyor. Dünyayı materyalist ve ruhani bir bütün olarakalgılayıp bizi iyilik kötülük arasında çapraz ateşe tutuyor. Bu yönüyle baktığımızda*'Meleğin Düşüşü'*, fazlasıyla metaforik bir sinema diline sahip olduğu kadar,fazlasıyla geçmişe dönüktür ve ilk insanların hayata atılışından bu yana, kadınlarlaerkekler arasındaki bütün ilişkilerin birbirinin benzeri 'spiral bir karaktere' sahipolduğunu gösterir" (Ak, 2012: 38).

Zeynep de melektir aslında fakat filmde kademe kademe onun cennetten düşüşüne tanıklık ederiz.İkonolojik açıdan erkek egemen zihniyetin can alıcı bir şekilde deşifre edilebileceği bir tramvaya maruz kalmıştır. Olga babasını ararken Zeynep kurtuluşu babasını öldürerek bulur. Filmde geleneksel aile yapısına rastlanmaz fakat bu da seyek de gözlemlediğimiz hayattır. Tahakküm altına alınan kadın, öldürerek özgürlüğe kaçar; kıyafetlerini değiştirerek Zeynep olmaktan çıkar.

3.3.YUMURTA

Yumurta; Yusuf üçlemesinin ilk filmidir. Olaylar taşradan kaçıp büyükşehire giden ve annesinin ölümü ile tekrar kasabaya dönene ve bir daha ayrılamayan Yusuf ile olgun ve işbilir genç kız Ayla arasında gelişir.

Yusuf üçlemesinde her film filmi tanıtan bir ön sahne ile başlamaktadır. Bu filmde de ilk sahne 70'li yaşlarında bir kadın ile başlar… Annenin mezarlığa doğru ölüme yürüyüşü prolog bölümüne damga vurur…

İKONOGRAFİK ANALİZ: Yumurta filmine baktığımızda, yaşlıca bir kadın görürüz. Kadın eşarp takmıştır ve geleneksel giyimlidir. Siyah ve kahverengi tonlarında giyinmiştir. Giyiminde koyu renkleri tercih etmiştir. Elinde bir pazar torbası vardır. Türk toplumunda bu tip bir çanta alt gelir grubuna dahil kadınlar tarafından tercih edilmektedir. Sisli – puslu bir dağ patikasında yürümektedir. Doğal sesler içinde

kameraya yaklaşır ve sağa ve sola bakarak kendine yürüyeceği bir yön tayin eder ve kamera onun uzaklaşmasını görüntüler.

Filmin ilk sahnesinde tanıştığımız yaşlı kadın ile Kaplanoğlu içimizden ve sıradan bir yaşlı kadın seçmiştir. Yaşlı kadın gelenekselliği temsil etmektedir. Sabah olduğu anlaşılan bir saatte yalnız başına ve bir köy patikasından yürümek suretiyle güçlü olduğunu da göstermektedir. Kendine bilgelikle yürüyeceği bir yön seçer ve yoluna devam eder.

İKONOLOJİK ANALİZ: Sahneyi incelediğimizde yaşlı kadının dünyadan gelip geçtiği izlenimine kapılmaktayız. Patika bile olmayan bir yoldan ve sislerin içinden gelmesi, kameranın önünde durup sağa sola bakması ve kendine bir yol seçmesi, sonra da patikadan yürüyüp gitmesi bize yaşlı kadının bir zamanlar bu dünyada geleneksel kimliği ile var olduğunu, yaşadığını, nihayetinde de göçüp gittiğini anlatmaktadır. Kamera önüne gelince durup düşünmesi ve kendine bir yön tayin etmesi geleneksel Türk kadının bilgeliğine de gönderme yapar.

Filmde ikinci sırada Yusuf'un sahaf dükkanına gelen bir kadın müşteri ile tanışırız.

İKONOGRAFİK ANALİZ: (Yusuf'un) Eskici dükkanına şık fakat dekoltegiyinimli, halinden kültürlü olduğu anlaşılan 30'lu yaşlarında bir kadın girer. Niyeti bir parti için hediye olarak kitap almaktır.Doğal anlamda; modern bir kadın görürüz. Siyah dekolte elbisesi ve siyah şalı; elinde siyah çantası vardır. Diğer elinde bir içki şişesini tutmaktadır. Hediye olarak bir kitabı aramaktadır. Ancak bu bir yemek kitabıdır.

İKONOLOJİK ANALİZ: Kadın bizden biridir. Özel zevkleri olan ve sosyal ortamlarda var olan bir kadındır. Eskici dükkanına doğum gününde veya akşam giyeceği kıyafetle gelmesi ve belirli bir kitabı aramasından ötürü kadını modern olarak tanımlayabiliriz. Boynuna taktığı kolye ve elindeki içki sıra dışı bir kadın olduğunu ifade etmektedir.

Genç kadın iş dışı yaşamında bir eğlence ortamına katılacaktır, elinde zaten hediye olarak bir içki şişesi vardır ama eskici dükkanına girerek önce hediye olarak bir kitap aradığını söyler, bu noktada biz baskısı olmayan eski bir kitap beklerken kadın kayıtsızlıkla bir yemek kitabı alabileceğini söyler. Bu durumda bize gideceği ortam hakkında da biraz bilgi vermiş olur.

İKONOGRAFİK VE İKONOLOJİK ANALİZ: Öte yanda Yumurta kadının geleneksel rolleri kapsamında iki örnek daha içerir. Bir kasabada cenaze evi, kadına hafızlık verilmiş; kadın dua okuyor. Burada kadına biçilen rol erkek ile birlikte dua etmek. Müslüman inancına göre oluşturulmuş bir görüntü: kadınlar başörtülerini takarak dua ediyorlar; erkekler de ayrı bir tarafta başlarına takke adı verilen nesneyi geçirerek dua ediyorlar. Bu sahnede kadın ve erkeğe eşit bir toplumsal rol verildiğine tanık oluyoruz.

İKONOGRAFİK VE İKONOLOJİK ANALİZ: Bir kasaba, kurban kesilmiş, kadınlar kurbanı aşlıyorlar. Kadınlar geleneksel bir adak törenini yerine getiriyorlar. Kazanlar kaynıyor; kurban eti kesiliyor ve yemek hazırlanıyor. Görüntüye dikkatle baktığımızda genç bir kadının oturduğunu ve işe karışmadığını görüyoruz. Aşlama yapan kadınlardan farklı giyinmesi ve onlara göre mekanda farklı bir yerde oturması da adak kurban etine karışmadığını göstermektedir. En arkada basamaklarda da Yusuf durmaktadır.

Ve Ayla filmin başat kadın karakteridir.

İKONOGRFAİK ANALİZ: Filmde ismi geçen kadın: Ayla. Eskici dükkanına gelen kadından daha genç bir kadın; muhtemelen 18-20 yaşlarında. Mutfakta ve ev işleri ile meşgul. Gecekondu mutfağı, bulaşığı elinde yıkıyor ve çay servisi yapıyor. Evin sahibinin ayağına terlik veriyor. Bu genç kadın çelimsiz görünüyor. Aynı zamanda bakımsız da. Tipik bir kasabalı kız görünümünde.

İKONOLOJİK ANALİZ: Yumurta, filminde Ayla'nın varlığı "dişi kuşun yuvayı kurmasına" tekabül eder. Ayla, Yusuf'un uzaktan bir yakınıdır ve annesi ile birlikte yaşamaktadır. Yusuf kasabaya döndükten sonra Ayla ile birlikte yaşamaya başlar. Ayla, Yusuf'a rehberlik eder. Ona unuttuklarını hatırlatır. Akrabalık bağlarının ne kadar önemli olduğunu vurgular. Unutulan akrabaları yad ederler. Ayla, Yusuf'un yuva ile yeniden bağ kurmasının yoludur. "Kadın aracılığıyla erkeğin aydınlanması"

(Büker-Akbulut, 2009: 179) örneğini temsil eden Ayla, Yusuf'un kişisel dönüşümünde merkez rolü oynar.

Yumurta "sonra canlıya, yaşayan bir varlığa dönüşen yumurta, dünyanın simgesidir, yaşamı ortaya çıkarır, dünya da yaşamın kendisi olduğuna göre yumurtadan yaratılmıştır çünkü yumurta, yaradılış için gerekli her tür öğeyi içinde barındırır. Filmin adı ile mekanı arasında da sıkı bir ilişki olduğu söylenebilir. Yumurta, aynı zamanda taşrayı akla getirir. Yumurtanın gelişmesi, olgunlaşması ve nihayetinde içinden bir canlıyı çıkarması için gerekli özel koşullardan birisi sessizlik, diğeri ise sıcaklıktır. Geniş uzamları, çayırı çimeni, kış olsa da çoğunlukla görünen güneşiyle taşra, aslında yumurtanın da ev sahibidir. Yumurta civciv için yuvadır, Yusuf için ise bir yuva arayışının göstergesidir (Büker-Akbulut, 2009: 37). Ayla da Butley ve Paisley'in cinsiyetçilik ölçeğine göre "hayatında evini temel alan" sınıflandırmasınadahil olabilir.

Ayla'nın dindar bir kimliği var. Müteveffa Zehra Kadın'ın kurban adağı olduğu ve bu adağın yerine getirilmesi gerektiğini Yusuf'a anlatıyor.Ayla genç yaşına rağmen evi döndüren kişi, süt alıyor, çocuklarla da ilgileniyor. Örgü yapabiliyor ve Yusuf'a kazak ördüğünü görüyoruz.Ev dışında yaşıtı olan bir genç erkekle arkadaşlık edebiliyor. Yusuf'a da eşlik edebiliyor. Yusuf'un arabasında ön koltuğa oturarak seyahat ediyor. Bir tanıdık ziyaretine gidiyorlar. Ayla Yusuf'a eşlik edebiliyor. Bunu da Gölcük'e gezmeye gitmelerinden ve geceyi bir otelde ancak ayrı odalarda geçirmelerinden anlıyoruz. Bir sergide resim ve fotoğraflara hayranlıkla bakmasından sanatsal etkinliklerden anladığını ve sosyal ortamlarda yabancılık çekmediği sonucuna varabiliriz. Ayla'yı farklı mekanlarda görüyoruz ve her mekana da uyum sağlamış bir görünümde. Filmin son sahnesinde avcunda tuttuğu yumurtayı Yusuf'a ikram eder. Yumurta burada sembolik bir anlamı temsil eder. Ayla, çekingen ve sessiz hallerine rağmen bir evi çekip çevirecek kadar beceriklidir. Aynı zamanda Yusuf'a da yön vermektedir. Son sahnede Yusuf'a yumurta uzatır. Yumurta hayatın devamıdır. Yumurta civcive hayat verir. Aynı zamanda insan yaşamı için değerli bir besindir. Bu noktada Yusuf'un ve kendi hayatının devamını ima etmektedir.

İKONOLOJİK ANALİZ: Son olarak da bir köy öğretmeni olarak karşımıza çıkan 30'lu yaşlarındaki kadın Yusuf'un eski sevgilisidir. Onu önce doğal günlük yaşantısında tanırız. Derstedir. Kızlı erkekli bir sınıfta öğretmektedir. Giyimi itibariyle modern Türk kadınını yansıtmaktadır. Üzerinde diz boyunda bir etek, topuklu ayakkabılar ve kürk yakalı bir ceketle belirir. Kadının giyim tarzı, çağdaş bir yaşam biçimini benimsediğini göstermektedir. Sigara içmesi ve sigarasını kendinin yakması da göreceli biçimde erkek ile eşit seviyede olduğunu çağrıştırmaktadır. Kadın giyimi, sigara içmesi, öğretmen olarak tanıtılması yani ekonomik özgürlüğe sahip olması ile öne çıkar.

3.4. SÜT

Üçlemenin ikinci filmi Süt, genç yaşta dul kalmış ve hayatını peynircilikle geçiren kasabalı bir anne ile epilepsi hastalığı nedeniyle askere alınmayan sanata şiire meraklı oğlu arasındaki ilişkiyi konu almaktadır.

İKONOGRAFİK ANALİZ: Üçlemenin ikinci filmi olan Süt, mitolojik bir öykü ile başlar. 30'lu yaşlarında olan bir köylü kadının içine yılan girmiştir. Hoca kaynayan süte muska yazarak atar ve kadın baş aşağı çevrilerek ayaklarından asılır. Yılan hocanın da desteğiyle kadının içinden çıkar… Kadının gözlerinden korkuyu net bir şekilde görürüz. 3 erkek odun toplayıp ateşi yakarlar, hoca da erkektir ve muskayı yazar. Böylece kadını bulunduğu kötü durumdan kurtaran erkek olur. Erkekleri de korkuyla izlemektedir. Çaresizdir.

İkinci olarak Yusuf'un genç kadın arkadaşı ile karşılaşırız. Ağızını şapırdatarak sakız çiğner ve cep telefonu ile meşgul olur.

Üçüncü olarak filmin ana kadın karakteri olan dul anne ile tanışırız.

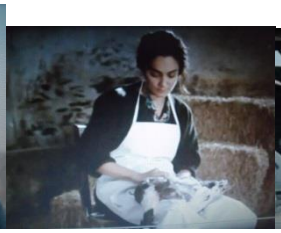

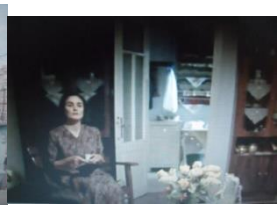

17-18 yaşlarında bir oğul sahibidir. Mandıraları vardır. Süt satarlar, peynir yapar peynir satarlar. Kadın küçük ailesini bu yolla geçindirir. Ne var ki yılan süte musallattır. Bir yılan da oturdukları gecekonduda kadının başına dert olur. Kadın bazı mekanlarda köy kıyafetleri içindedir. Pazarda satış yaparken, peynir yaparken başı örtülü ve uzun pantolon giyer. Sokakta ve evin içinde geleneksel fakat baş örtüsü olmadan belirir.

Oturdukları gecekondu fakirliğe ait simgeler taşısa da öykü geneli içinde maddi bir sıkıntının hayatlarında önemli bir yere sahip olmadığını görürüz.

Kadına görücü gelir. Kadını hevesli görmeyiz ama karşı da koymaz.

Kadın bir bisiklet ve bir triportör kullanır, sahipliğini yapar. Evleneceği bir memurdur ve eski model de olsa bir arabası vardır. Kadına inşaat halinde olan evlerini gösterir; bu bir sınıf atlamadır.

Dördüncü kadın karakteri kitapçıdaki kızdır. Kitapçıda bir şiir dergisi aramaktadır ve Yusuf ona derginin artık çıkmadığını söyler. Adı Semra olan kız ile dışarıda, deniz kıyısında sohbete devam ederler. Yarın kitapçıda buluşmak üzere üniversiteli Semra ile sözleşirler. Semra, geleneksel rolü ile mesleğini bir arada yürüten kadına örnek olacaktır.

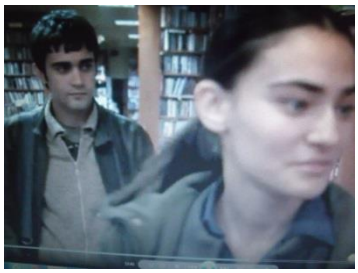

Beşinci Kadın, bir önceki filmde ölümüne tanıklık ettiğimiz Zehra Kadındır. Yusuf'un annesine, güvey ile birlikte gelmiştir.Altıncı sırada, kadını askeri hastane içinde mesleğini icra eder biçimde görürüz. Kadın askeri doktordur, askeri hemşiredir.

İKONOLOJİK ANALİZ: Süt, (2008) hem bir kopuşu hem de bir iyileştirme sürecini simgeler. Yusuf, sütün iyileştirici etkisine de gönderme yapan kadrajı kaplayan ışığın (aydınlığın) yol gösterici etkisi altındadır (Saydam, 2010: 59).

Başat kadın karakteranne, ev kadınıdır; sütçülük ve peynircilik yapıyor, evinde peynir yapıyor pazarda süt ürünleri satıyor. Oğlu ile ilişkisi kısmen sorunlu görülmektedir. Geleneksel bir anne olarak Yusuf'un şiirle edebiyatla ilgilenmesinden ziyade daha elle tutulur ve para kazandıran bir işle uğraşmasını istiyor. "Neyle dönecek bu ev" diye çıkışması bunun bir göstergesi. Yeni bir bıçak alan Yusuf'a ne lüzumu vardı diyerek çıkışıyor. Motorun lastiğini tamir ettirmediği için kızıyor. Ev işlerinde de anneyi görüyoruz. Anne, istasyon Şefini uzaktan izliyor. Kendisine görücü geliyorlar. Sütteki anne de tıpkı Yumurtadaki başat kadın karakter gibi Butley ve Paisley'in cinsiyetçilik ölçeğine göre "hayatında evini temel alan" sınıflandırmasına dahil olabilir.

Öte yanda Süt'te bir de içinden yılan çıkartılan kadın var. Muska yazan bir sakallı adamı görürüz ve o kaynayan süte muska atar ve kadın baş aşağı sarkıtılarak yılan içinden çıkarılır. İkinci kez, yılan bir de mutfakta görülüyor, daha doğrusu anne çığlıklar içinde Yusuf'tan medet umuyor. Yusuf yılanın bulunması için muska yazan hocaya gidiyor. Adam namaz kılıyor tarlada, suyun sesini dinliyor. Sonra eve gelip dua okuyor, muska yazıp kaynayan süte atıyor. Evde yılanı arıyor. Yılan daha sonra bir kez daha kendini belli ediyor. Bu defa kapkara bir yılan evde görülüyor. Ancak Yusuf nedense yılana hiç dokunmuyor. Öylece onu orada bırakıp odasına çekiliyor çünkü bana dokunmayan yılan misali Yusuf annesi ile bir hesaplaşma yoluna gidiyor. Meşru bir şekilde evlilik yapmak isteyen annesine karşı Yusuf'un tepkili olduğunu görüyoruz. Yusuf, istasyon şefine düşmanca yaklaşır, onu öldürmeye karar verir ama yapamaz. Avlanmaya giden istasyon şefini sazlıkta takip eden Yusuf, tam şefi taşla öldürecekken büyük bir balık avlar. İstasyon şefi ise o sazlıkta bir ördek avlamıştır. Anne istasyon şefinin avlayıp eve getirdiği ördeği etrafta tüyle uçuşurken yoluyor. Kadın çok

mutludur. Yusuf, eve ekmek getirmiştir ama anne bunu pek önemsemez. Sonunda Yusuf evi ve kasabayı terk eder, bir maden ocağında ölümü bekler.

"Taşrada, sütün egemenliği olan yerde, modern hayatın yılan kıvraklığındaki sorunlarla yüzleştiriyor bizi yönetmen." (Palut, 2009)

3.5. BAL

Üçlemenin son filmi Bal, baba – oğul ilişkisini anlatır. Yusuf, Bal'da çocukluk zamanlarını yaşar. Film, Doğu KaradenizBölgesi'nin bir köyünde geçer film. Babası ormanda bal üretmekte; Anne çay toplayıp ev işleriyle uğraşmaktadır.

"Filme adını veren bal anti simgecilikte hikmet anlamına gelir. Semih Kaplanoğlu'nun söylediği bal gibi ormanın ruhudur, tüm çiçeklerden, ağaçlardan alınan özün yeniden vücuda gelişidir. Balı yiyen insan, hikmetin o baş döndürücü tadını alır. Balarısı anlamına gelen Nahl suresinde hem arıların bal yapmasındaki hikmetten hem de tüm bir yaşam-ölüm döngüsünden söz edilir. Bal sadece Kuran kaynaklarında değil antik bir simge olarak hikmeti işaret eder. Filmdeki babanın peşinde olduğu bal hayatın anlamıdır. O arayış tüm bir insanlık macerasıdır." (Gülsoy, 2010).

İKONOGRAFİK ANALİZ: Anne bir ev kadınıdır. Evi toparlar, yemek yapar, örgü örer, bulaşık yıkar. Aynı zamanda dışarıda da çay bahçesinde çay toplar böylece ailesinin maddi işlerine yardımcı olur. Oğlu ve kocası ile oldukça iyi ilişkiler içindedir. Babası ile özel bir yakınlığı olan oğlu Yusuf rüyasında babasının ağaçtan düştüğünü görür. Sabah, annesi de çok üzgündür. Süt içmeyen Yusuf annesini sevindirmek için ilk kez o sabah sütünü içiyor. Aynı zamanda babasının öldüğü gün okulda kurdele alıyor. O halde eve geliyor ama evin önünde jandarmaları ve ağlayan annesini görür.

İKONOLOJİK ANALİZ: Bu filmde anneyi cinsiyetçilik ölçeğinde suskun ve inleyeni kurban konumundaki kadın sınıfına dahil edebiliriz ama anne aynı zamanda çay da toplamaktadır diğer kadınlarla birlikte; dolayısıyla anneyi hem evde üreten hem de ev dışında üreten ve üretime katkıda bulunan bir halde gördüğümüz için ikinci sınıfa yani hayatında evini temel alan kadın sınıfına dahil etmek daha doğru olur.

Yusuf üçlemesinin son filminde başlangıç sahnesi bu kez bir erkeğe aittir. Filmdeki tek kadın karakter, Yusuf'un annesidir. Yusuf'un annesi tipik bir Karadeniz kadınıdır. Çile çekmeyi kanıksamış, zor koşullara alışmış, maddi açıdan sıkıntılı, üstelik konuşma problemi olan bir erkek çocuk annesidir. Gündüz ev işi yapmakta ve çay toplamaktadır. Akşamın geç saatleri kocası işten dönünde onunla birlikte oturmakta, örgü ile vakit geçirmektedir. Kocası ile başbaşa kalıp dertleşeceği özel alanları yok bu nedenle çocuğun konuşma problemi hakkında yatak odalarında ve uyumadan önce konuşurlar. Adam, kadına sırtı dönük yatmakta ve bu halde ona cevap vermektedir. Kadın ise akşam kocasını karşılayan ve sabah da erken saatte onu işe uğurlayan bir pozisyonda karşımıza çıkar.

İkincil kadın karakterlerden ise 14-15 yaşlarında bir öğrenciyi pencerenin önünde şiir okurken görüyoruz. Bir kız çocuğunun sanata meraklı oluşu özellikle bir Karadeniz köyünde dikkat çekicidir.

İlerleyen sahnelerde çeşitli kadın karakterleri bir arada görsek de onlar filmin figüranlarıdır.

Yusuf üçlemesine bir arada bakıldığında tüm başat kadınların "anne" olduğu görülür. Bir tek Ayla bekardır; o da doğumu simgeleyen yumurtaya sahiptir. Anneliğin ve annenin Türk kültüründe özel önemli bir anlamı vardır. Sözgelimi Olga'ya anne gitmesi için verir; Zeynep'in annesi yoktur. Yumurta'da bir anne vardır ve Yumurtadaki anne kutsal ve aktif bir varlıktır. Anne ölüme yürürken görülür, dolayısıyla bu dünyadaki vazifesinin bittiğini düşünürüz ama anne bir adakla Yusuf'un karşısına dikilir ve onu Ayla birleştirir.

Yumurtada Ayla mekânsal açıdan evdedir yani içeridedir. Mutfak onun mekanıdır. Ayla ayrıca kamusal alanda da vardır ve aktiftir.

Kadın öğretmen ise giyim kuşamı ile bedenini ve cinselliğini önplanaçıkatmaktadır. Yakası kürklü ceketi ve kloş eteği ile hem anneden hem de Ayla'dan farklıdır.

3.6. ŞEHNAZ TANGO

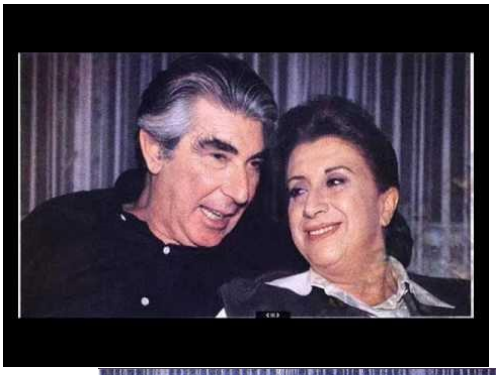

Şehnaz Tango, başrollerini Perran Kutman ve Erdal Özyağcılar'ın paylaştığı 1994'te yayına giren ve Semih Kaplanoğlu imzasını taşıyan tek televizyon dizisidir. 3 Ekim 1994 Perşembe akşamı Show TV'de "Sevgi ve Aşkın Dansı" sloganıyla yayına giren dizi, ayakları yere basan, ciddi bir kadın olan Şehnaz ile onun bulutlarda dolaşan "Tango" lakaplı eski kocası Muhsin arasında yaşanan yer yer komik, yer yer hüzünlü aşk öyküsünü anlatır. . Dizide aslında aklımızdan hiç çıkmayacak oyuncular da yer almaktaydı: Alev Sezer, Füsun Demirel, Gülen Karaman, Serra Yılmaz, Günay Karacaoğlu, Oya İnci, Alev Oraloğlu, Macide Tanır, Muhip Arcıman, Mümtaz Sevinç, Selda Özer, İpek Tenolcay, Nejat İşler, Kamil Güler, Ayşe Tolga, Ceren Soylu, Levent Özdilek gibi…

Erdal Özyağcılar'ın yani Muhsin'in diziden ayrılması dizinin 4. Sezonda rating kaybetmesine sebep olmuş ve yeni senaryo diziyi kurtaramamıştır. Özellikle Şehnaz'ın evlilik dışı hamile kalması buna sebep gösterilir. Ancak dizinin yayından kaldırılması kanalın telefonlarının kilitlenmesine, kanala ülke çapında büyük tepkiler gelmesine hatta insanların sokaklara dökülüp protesto yürüyüşlerine bile çıkmalarına neden olmuştur.

İKONOLOJİK ANALİZ: Şehnaz orta yaşlı ve iki kız çocuğu olan bir annedir. Kocasını aşırı rahat davranışlarına dayanamayarak boşar fakat bir türlü onunla ilişkisine son vermez. Zamanla ayakları üzerinde durabilen bir iş kadınına dönüşür. Hayatın zor ipini de yalnız başına göğüsledikçe yeni bir ilişkiye de hayatında yer açabileceğini görür.

İKONOGRAFİK ANALİZ: Şehnaz, Türk kadınını çok iyi temsil eden, Şehnaz Tango ise her insanın kendinden bir şeyler bulduğu tüm zamanların en iyi yerli dizileri arasında yerini almıştır. Şehnaz üreten bir kadındır. Büyükşehirdedir. Kamusal faaliyetleri emek gücü ile yerine getiren bir kadındır. Emek gücü önemlidir; Şehnaz üretim ilişkilerine katılır. Şehnaz Sütteki ve Baldaki anneden farklıdır. Sütteki anne de

üretir, sütten peynir yapar ve pazarda satar ama Şehnaz daha büyük kapsamda bir trikotaj atölyesinde çalışır. Sütteki anne taşrada dışarıdadır; Şahnaz ise İstanbul gibi bir şehirde dışarıdadır. Şehnaz atölyede kadın arkadaşları ile çalışır, kadın dayanışmasının gereğine örnek olur.

SONUÇ

Bu makalede Kaplanoğlufilmografisi Panofsky'nin "ikonografik ve ikonolojiksanat eleştirisi" yöntemi esas alınarak analiz edilmiştir. Bu yönteme göre; doğal anlam (olgusal,ifadesel anlam), uzlaşmalı anlam (ikincil anlam) ve içsel anlam (içerik) olmak üzere üç incelemedüzeyi açısıyla konuya yaklaşılmıştır.

İlk incelemede düzeyinde doğal olarak, filme ilkbaktığımızda gördüğümüzün ifade ettiği anlamları bulup zaman-mekan tanımlamaları yaparak filmlerin doğal anlamlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayla bir genç kadın, anne evi geçindirmek için peynir yapan gibi. İkinci aşama olan uzlaşmalı anlam incelemesinde; filmlerde kullanılan canlı ve cansız unsurların hangi imgeleri temsil ettiği kompozisyonun bütünüyle neyi betimlediği, metafor ve alegorilerin neyi anlattığı gibi sorular üzerinde durulmuştur. Olga'nın sadece evinden değil anavatanından da ayrılmış olması gibi.Üçüncü inceleme aşaması olan içsel anlamda; filmde yer alan hikayenin her boyutu; kültürel nitelikler, yönetmenin yaratmaya çalıştığı karakterin özellikleri, yaşam biçimi; kullanılan mekanlar, zaman vb içerdiği anlamlar irdelenmeye çalışılmış ve eserin ikonolojik tanımlaması yapılamaya çalışılmıştır.

Semih Kaplanoğlu filmografisi anlatı özelliği açısından şairane, metafor ve alegorilerle doludur. Anlatım özelliği açısından ağır fakat özel bir dili benimseyen Kaplanoğlu, son dönem Türk Sinemasının en önemli isimlerinden biridir. Sade bir sinema anlayışı vardır; doğal mekanlar, bilindik evler, sokaklar ve tanıdık insanlar Kaplanoğlu sinemasında belirgindir. Özellikle seçtiği toplumsal tipler her an ve her yerde karşımıza çıkacak gibidir. Öncelikli olarakbaba, anne, öğretmen, esnaf, ev hanımı, işçi karakterleri önplana çıkmaktadır. Bu tipler kendi doğal çevreleri içinde gösterilmektedir. Kaplanoğlu'nun ilk iki filminde iyiler ve kötüler bir arada belirir ama üçlemede iyi insanlar karşımıza çıkar ve bu filmlerde Kaplanoğlu'nun inceden inceye maneviyat teması üzerinde durur. Yusuf Peygambere gönderme yapması, seçtiği mekanlar gibi.

Kent ve taşra da Kaplanoğlu filmlerinde birer karakterdir. Zamanın akmadığı, insanların adeta beklemede olduğu, değişikliklerin olmadığı tekdüze bir hayatı temsil eder taşra. Kent ise işlek ve değişik insanların birlikteliğini temsil eden bir mekandır. Ayrıca bu iki mekanda birbirinden farklı iki yaşam biçimine de tanıklık edilir. Sözgelimi Yusuf'un kentteki sahaf dükkanı, İzmirdeki kitapçı dükkanından farklıdır. Ev aidiyet ortamını tam olarak yansıtan bir mekandır. Yusuf'un sahaf dükkanı ve annesi ile Ayla'nın yaşadığı ev haylice farklıdır. Ayla'nın mekanı olan ev tipik bir taşra evidir zaten Ayla da taşraya ait izler taşımaktadır. Sütteki eve çok benzemektedir. Öte yanda Bal için seçilen Karadeniz yayla evi de hırçın ve zor yaşam koşullarını tasvir edercesine dik bir yamaçta ve kırılgan ahşap bir evdir.

Kaplanoğlu sinemasında kadının kendine özel ve temel bir yeri vardır. Anne ve kaliteli bir yaşam süren kadınlar Kaplanoğlu sinemasının kadınlarıdır. Geleneksel, orta halli ve anne olan kadını görsek de Şehnaz kalıpları aşan ve ekonomik özgürlüğü için savaşan bir karakterdir. Olga ve Zeynep hayat içinde yitip gitmişliği gösterirler.

Zeynep ve Olga hayatın sillesini yemiş kadınlardır. Acıları vardır (Aptal, suskun, seksi ya da inleyen- kurban konumundaki nesne- kadın). Üçlemedeki kadınlar "Rolünü yerine getiren ve hayatında evini, yuvasını hep temel alan, eş, anne, sekreter, hemşire vb. kadın"lardır. Yumurta'da prologda gördüğümüz anne son derece ailesine bağlı, dengeli, kutsal bir annedir. Ölümünden sonra bile var olarak seçmiş olduğu kız ile oğlunu bir araya getirir; evlenmelerine vesile olur. Oğul Yusuf da taşradan ayrılamaz ve evine, Ayla'ya geri döner.

"Geleneksel rolüyle mesleğini bir arada yürüten kadın"lar da Kaplanoğlu sinemasında görülür. Yumurta'da Yusuf'un eski sevgilisi. Hatta Süt'teki anne kendi kıstlı ortamında üretim faaliyetine katılarak evin geçimini sağlar. Şehnaz da bütün gücüyle ailesini takviye etmeye çalışan bir kadındır ve öncelik her zaman ailesindedir. Şehnaz Tango dizisindeki kadınların hemen hemen tamamı geleneksel rolleriyle mesleklerini bir arada götüren kadınlardır.

Zaman ve mekan içinde var oluşları incelendiğinde Üçlemede kadın ve erkeğin aynı mekandalığına tanık oluruz.Bu, "erkeklerle eşit kadın"temsiline örnek teşkil etmez. Yumurta'da Ayla mutfakta çalışır; Yusuf'un sahaf dükkanı vardır. Ayla mutfaktadır; öğretmen sınıfta. Kadınların erkeklerle bir olduğu mekanlar da cenaze evi, Pazar yeri, gar vb geleneksel taşra düzeni içinde insanların toplumsal rolleriyle ele alınmaktadır. Süt'te annenin evlenmek üzere hazırlığa girişmesi de buna örnektir.

Belli kalıplara sokulmamış (stereotipleştirilmemiş) kadın (ya da erkek); burada roller tersine çevrilmiş ya da alışılmışın dışında olabilir ki Kaplanoğlu sinemasında ancak ikinci Zeynep için bunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak kullanılan yöntem, yapılan analizlerle Kaplanoğlu filmografisinde bulunan kadının her yönüyle irdelenmesinisağlamış, "İkonografik ve İkonolojikÇözümleme" yöntemi ile bir görüntüye nasıl bakılmasıgerektiği konusunda önemli kazanımlar edinilmiştir. İkonografik ve İkonolojik Çözümleme sanat eleştirisinde oldukça önemli bir yere sahiptir, bu nedenle diğer disiplinlere dekazandırılmalıdır. Bu çalışma çerçevesinde sağlıklı bir çözümleme yapabilmek için Kaplanoğlu filmografisi kadın temsilleri açısından incelenmiş; ikonografik ve ikonolojik çözümleme kavramı açıklanmıştır. Görüntü üzerine çalışanlar bu araştırmadan faydalanabilecekleri gibi ayrıca bu araştırma benzeri araştırmalara kaynak oluşturabilir.

Kaynakça

AKYÜREK, Engin (1995). ErwinPanofsky ve "İkonografi ve İkonoloji Üzerine" Bilime Adanmış Bir Yaşam (s. 7-20), İstanbul: Afa Yayıncılık.

BOZTAŞ, E.ve N. DÜZ, İkonografik Ve İkonolojik Eleştiri Yöntemine Göre Tintoretto'nun"İsa'nın Vaftizi" Adlı Eserinin Analizi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, TheJournal of International SocialResearch, Cilt: 7, Sayı: 29, Volume: 7,Issue: 29, www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

BÜKER, S. ve AKBULUT, H.(2009).Yumurta: Ruha **Yolculuk**, Ankara: Dipnot Yayınları.

CÖMERT, B. (1999). **Mitoloji ve İkonografi**, Ankara: Ayraç Yayınevi.

DÖL, A. Sanatın Temel Bileşenleri İncelenerek Sanat Eleştirisi Üzerine Bir Analiz, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 9, Mart 2015, s. 134-141,

GENCEL-BEK, M., ve BİNARK, M. (2000). **Medya ve Cinsiyetçilik.** Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.

GÜLSOY, M., 2010, "Bal: Sanatçının Kadim Dildeki Tarifi",http://muratgulsoy.wordpress.com/2010/05/12/.

İLHAN,V.ve S. Civelek "Televizyon Ana Haber Bültenlerinin İkonografik Analizi: Kadının Yeri Ve Temsili", NEWSA, http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2014.9.2.4C080

ÖZKAN, F. "Bir Melek Nasıl Düşer", Yeni Şafak, 05.02.2005.

PANOFSKY, E., (2012). **İkonoloji Araştırmaları: Rönesans Sanatında İnsancıl Temalar** (O. Düz, Çev.). İstanbul: Pinhan.

PALUT, S.(2009). "Süt ve Yalnızlık", www.40ikindi.com

SAYDAM, B. (2010). "Soyutlamalar Aracılığıyla Bir Dil Yaratma Çabası: Süt",**Yönetmen Sineması Semih Kaplanoğlu** içinde, Haz. Ayşe Pay, İstanbul: KüreYayınları.

SUNER, A. (2012). "Yusuf'u Yanlış Anlamak", **Bir Kapıdan Gireceksin** içinde,Haz. Umut Tülay Arslan, İstanbul: Metis Yayınları.

TANRIÖVER, H.U., (2008). **Medyada Kadınların Temsil Biçimleri Araştırması.** Mediz.

TANRIÖVER, H.U., (2012). "Medyada Kadınların Temsil Biçimleri ve Kadın Hakları İhlalleri". **Kadın Odaklı Habercilik** içinde. (der. Sevda Alankuş). İstanbul: Bia.

SEYYİD BEY'İN HİLAFETE DAİR GÖRÜŞLERİNİN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Yusuf EŞİT

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı

Özet

Seyyid Bey, Osmanlı mebusan meclisinde vekillik yapmış, cumhuriyet sonrası dönemde ilk adalet bakanı olarak görev yapmış, üniversitede hocalık yapan hukuk ve siyaset adamıdır. Hilafetin kaldırılması tartışmalarına meclisteki konuşması ve bu konudaki eserleriyle büyük katkıda bulunmuştur. O, görüşlerini hilafet ve imamet ayrımı üzerine kurar ve hilafetin kaldırılmasının fıkhen mahzuru olmadığı sonucuna varır. Bunun yanında kendi görüşlerini destekler mahiyette fıkıh ve kelam kaynaklarından veriler sunar. Seyyid Bey'in söz konusu yaklaşımının İslam hukuk açısından değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmamızda onun 3 mart 1924 tarihli büyük millet meclisinin 2. Toplantısındaki hilafete dair konuşmalarını İslam hukuku ve siyasi düşüncesi açısından değerlendirmeye tabi tutacağız.

Anahtar kelimeler: Seyyit Bey, Hilafet, İslam Hukuku, Siyaset

ASSESSMENT THE VIEW OF SAYYID BAY WITH REGARD TO CALIPHATE IN TERMS OF ISLAMİC LAW

Abstract

Sayyid Bay is law and politic man who made deputy in the Ottoman parliament, served as first justice minister after the republic period and teaching at university. He has contributed greatly to the Caliphate debating with his speech in parliament and his works on this subject. He builds his views upon the distinction of caliphate and imamete and concludes that the abolition of caliphate is not drawback by islamic jurisprudence. Besides, he provides data which support of his views from sources of fıqh and islamic theology. Sayyid Bay's the approach is important to evaluate in terms of Islamic law. İn this study, we will assess his conversation about caliphate on 3 march 1924 in the 2nd meeting of the grand national assembly in terms of islamic law and political thought.

Keywords: Sayyid Bay, Caliphate, İslamic Law, politic

1. Seyyid Bey'in Kısaca Hayatı

Seyyid Bey İzmir'de İzmir'in eşraflarından Müezzinzadeler ailesinden Abdullah Takıyüddin Bey'in oğlu olarak 1873 yılında dünyaya gelir. Medrese eğitimi aldıktan sonra Dârü'l-Fünun Hukuk Fakültesi okur. Mezuniyetten sonra İzmir'de avukatlık yapmış ardından mezun olduğu bölümde müderris olarak fıkıh usulü dersleri verir. Dârü'l-Fünun Hukuk fakültesindeki görevine aralıklarla ölümüne kadar devam eder. II. Meşrutiyetin ilanından sonra siyasete atılan Seyyid Bey İzmir mebusu olarak Osmanlı mebusan meclisine seçilir. Meclisteki siyasi kimliğinin yanında aynı zamanda İttihat ve Terakki Fırka'sında de aktif olur. Önce fırkanın başkan yardımcılığı (1910) ardından başkanlık görevini (1911) üstlenir. 1916 yılında ise ayan meclisine seçilir. Mondros mütarekesinden sonra Malta'ya sürgün edilir. Sevr'den sonra tekrar İstanbul'a döner. Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan meclise vekil olur. Aynı zamanda hükümette adliye vekili olarak görev yapar. Hilafetin kaldırılması esnasında mecliste meşhur konuşmasını yapar. Hilafet kaldırıldıktan sonra çıkarılan bir kanunla vekillik ile beraber başka bir memuriyetin yapılması yasaklanınca o, hocalığı seçer. Dârü'l-Fünun'da kurulan İlahiyat Fakültesi'nin başına getirilir. Seyyid Bey hocalık ve siyasi görevlerin dışında II. Meşrutiyetten sonra ile Cumhuriyetin ilanından önce kanunlaştırma ve ta'dîl-i kavânîn komisyonlarında da görev almıştır. O, 8 Mart 1925 te zatureden vefat eder.[1]

2. Seyyid Bey'in Hilafete Dair Görüşleri

Seyyid Bey hilafet meselesini dini olmaktan ziyade dünyevi bir mesele olduğunu belirtir. Ona göre hilafet, itikada ilişkin olmadığından kelama dair eserlerde ele alınması konuyla alakalı oluşan batıl inançların çürütülmesinden ötürüdür.[2] Dünyevi olmasını meselenin mesalihi ammeye ilişkin olması[3] ile konu hakkında açık ayet ve hadisin bulunmamasına bağlamaktadır.[4] Ona göre hükümet etmek demek olan hilafet, doğrudan milletin işi olup zamanın şartlarına tabidir. O, Hz. Peygamber'in vefat etmeden önce bu meseleye dair bir beyanatının olmaması bu görüşe dayanak olarak sunmaktadır.[5] Ona göre Peygamber bu işi ümmete bırakmıştır. [6] O, Ebubekir'in

[1] Seyyid Bey'in hayatı için bkz. Erdem, Sami, "Seyyid Bey", (2009), **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXIX, İstanbul, s.54-56; Kara, İsmail, **(1986), Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I,** Risale Yayınları, İstanbul, s.177-178; Arslan, Hüseyin, (1999), **Seyyid Bey ve Mustafa Sabri'ye göre Hilafet Meselesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.41-57; Ekici, Gülhan,(2007), **Seyyid Beyin Kelamî Görüşleri Ve Hilafet Hakkındaki Düşünceleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, s.2-6.

[2] Seyyid Bey,(Tarih yok), **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, s.4;TBMM Tutanakları, (3 Mart 1340 Pazartesi), **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**,s.44; Seyyid Bey,(1970), **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, Günümüz Türkçesine Çeviren Hasan Adnan Önelçin, Ekin Basımevi, İstanbul, s.6.

[3] Bk. Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.6; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.4; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.44.

[4] Var olan ayetler yönetim şekli ile alakalı olmayıp, yönetmekle alakalı genel ilkelere dair birkaç ayet olduğunu ve konuyla alakalı direkt sorun çözecek bir hadis olmadığını var olanların da birkaç tane olup, yönetim şekline ve yönetici belirlemeye dair usullere ilişkin değildir. Bk. Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.8-12; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.6-11; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima',** s. 45-48.

[5] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.7; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.6; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.45.

[6] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.12; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.11; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.48.

halife seçimi sırasındaki tartışmalar ve diğer üç halifenin seçimlerine bakarak ashabında hilafet sorununu kesin bir şekilde açıklamadıkları sonucuna varır.[7] Akabinde dört mezhebin konuyla alakalı kısmi görüşlerine yer verir. Onun aktardığına göre dört mezhepten Hanefilik haricindeki diğer mezhepler hilafet şartlarında daha ağır şartlar ileri sürmüşlerdir. İçtihat derecesinde bilgin olma, adil olma ve Kureyş'ten olmayı buna delil olarak ileri sürer. Öyle ki İmam Şâfiî adaletten sapan halife kendiliğinden azl olduğu görüşündedir. Hanefiler ise biraz daha hafif koşullar öne sürmektedirler. Örneğin müçtehit olmak koşul olmayıp, adaletten ayrılması durumunda azl edilir. Ancak kendiliğinden azlolunmaz. Bu bilgileri verdikten sonra dört mezhebin adil ve alim olmayan yöneticiye halife demedikleri, sultan ve melik dedikleri sonucuna varır.[8]

Yukardaki tespitini yaptıktan sonra kelam eserlerine dayanarak hilafetin ikiye ayrıldığını ifade eder. Diğer bir anlatıma kelam eserleri hilafeti ikiye ayırarak incelemişlerdir. Biri hakiki hilafet, diğeri ise hükmî de isimlendirilebilecek olan sûrî hilafettir. Hakiki hilafet gerekli şartları kendisinde toplayan ve milletin gönül rızasına, seçim ve biatına dayanan hilafettir. "*hilafet benden sonra otuz senedir*" şeklinde varit olan hadiste geçen hilafet ile kast edilen de bu tür hilafettir.[9] Halife için fıkıh ve kelam kaynaklarında ileri sürülen şartları zikrettikten[10] sonra bunlardan birinin eksik olması durumunda hilafetin geçerli olmayacağını belirtir.[11]

Sûrî hilafet ise gerekli şartları taşımayan veya milletin seçim ve biatına dayanmayıp güç kullanılarak zorla ele geçirilen ve mülk ile hükümdarlıktır. Bu, hakikatte hilafet değildir. Zorla hüküm sürme ve halka zulümden ibarettir. Emevi ve Abbasi halifeleri bu türdendir. Ona göre Emevi ve Abbasiler zorla yönetimi ele geçirdiklerinden gerçek halife değillerdir.[12] Osmanlılar hakkında da benzer yaklaşım sergiler[13] ve Kureyşten olmadıklarından ötürü İslam aleminin onlara halife nazarıyla bakmadıklarını ileri sürer.[14]

Ona göre şartları taşıyan biri olmadığında halife seçme ve atama ümmete farz olmaz. Bunu Şâfi alimi 'Adudü'd-din'nin "şartlara haiz biri olmadığında imam tayini ümmete farz değildir" şeklindeki görüşüyle destekler. Ancak bundan hükümetin kurulmaması gerektiği gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. Hükümet yine kurulmalıdır

[7] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.13-14; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.13-15; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.49.

[8] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.14; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.15; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.49.

[9] Seyyid Bey, Sadrü'ş-Şeri'a'nın Ta'dilü'l-'Ulûm eserinde bu gerçek hilafete hilafet-i nübüvvet dendiğini belirtir. Aynı Şekilde İbn Teymiye'nin de benzer yaklaşım sergilediğini belirtir. (**Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.15-16; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.16; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.49-50)

[10] Müslüman, hür, baliğ ve erkek olmak, beden ve duyu organları sağlam olmak, yönetimde rey, tedbir ve siyaset sahibi olmak, nufüz ve kudret sahibi olmak, şecaatli olmak, adaletli olmak, Kureyş'ten olmak.

[11] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.16; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.17; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.50.

[12] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.18-19; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.20; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.51.

[13] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.19; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.20; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.51.

[14] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.22; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.24; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.53.

fakat artık bu yönetime hilafet, yöneticiye halife denmez. Kendi görüşünü desteklemek amacıyla Sadrü'ş-şeri'a'dan aktarımda bulunur.[15] Akabinde dört halifelerden örnekler vererek şu sonuca varır: "*işte gerçek hilafet böyle olur. Halife diye böyle kişilere denir. Çağımızda böyle halife olmak olanağı var mıdır? Olanak olmayınca halife aramanın anlamı kalır mı? Sözlerimizin başlarında söylemiştim ki ulu şeriat bakımından hilafetten amaç, hükümettir. Adil bir hükümet kurmaktır.*"[16]

Seyyid Bey, hilafet ile hükümet arasında vekalet ilişkisi üzerinden yönetim işinin asıl olarak millete ait olduğunu belirtir. Nitekim İslam hukukundaki velayet biri özel diğeri genel olmak üzere ikiye ayırırken[17] aynı şekilde zati ve tevfizî şeklindeki bir ayırıma gider. Zati veya cebri velayet diyebileceğimiz bu velayete babanın çocukları üzerindeki tasarrufunu örnek verir. Tevfizi ise ancak rızaya dayanan vekaleti örnek verip, millet halife arasındaki velayeti de bu kapsamda değerlendirir.[18] Ona göre hilafet bir çeşit vekalet olup millet ile halife arasındaki vekalet ilişkisinden başka bir şey değildir. Millet müvekkil, halife vekildir. Onun aktardığına göre bu prensibe dayanarak fakihler milletle halife arasında hilafeti yapılmış vekalet deyip tüm vekalet kural ve hükümlerini uygularlar.[19] Durum böyle olunca vekalet akdine dair hususları buraya uygulayabiliriz. Müvekkil olan millet isterse halifenin belirlendiği akitte mutlak yetki verir, isterse yetkilerine sınırlama ve kayıt getirir. Daha ilerisi zaten kendi işi olan yönetimi vekile gerek olmaksızın kendisi yüklenebilir. Onun ifadesiyle "*ulus (millet) kendi işimi kendim göreceğim, artık ergin yaşa ulaştım. Kendi ortak işimde kendim tasarruf etmek için gereken yeterliliğim ve bilgim var…işte şimdi biz böyle yapmak istiyoruz. Buna fıkıh ve hukuk bakımından hiçbir engel yoktur...hilafet demek hükümet demektir. Amaç olan ülke ve ulusu adalete uygun olarak güzel yönetmektir.*"[20]

3. Değerlendirme

Seyyid Bey, hilafetin saltanattan ayrılması ve sonrasında hilafetin kaldırılması sürecinde gerek yazdığı eserler ve gerekse mecliste yaptığı konuşmalarla katkıda bulunmuştur. Hilafetin saltanattan ayrılması meselesinde hilafeti an'ane olarak görüp meclisin idareyi ele alıp bir hükümete vermesinin makul olduğunu, ve bu şekilde bir ayrımın olması gerektiğini belirtirken, hilafetin kaldırılması tartışmalarında hilafeti geri kalmışlığın sebebi ve işlevsiz bir makam olarak görüp kaldırılmasında maslahat olduğunu ifade etmiştir.

[15] Seyyid Bey'in aktardığına göre Sadrü'ş-şeri'a tüm şartları kendilerinde barındıranların ancak hulefaı raşidin olduklarını, zaruretten dolayı kureyşiliğin şart olmaktan çıktığını ifade etmektedir. (**Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.24; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.26; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.54).

[16] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.26; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.29; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.55.

[17] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.35. **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.41; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.60.

[18] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.34; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.39; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.59.

[19] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.34; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.39-40; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.59.

[20] Seyyid Bey, **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, s.35; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s. 40; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.60. benzer ifadeler için bk. **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü,** s.38-39; **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, s.44-45;**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, s.6.

Esasında Seyyid Bey hilafetin hükümet olduğunu kabul etmektedir. Yani hilafetin devleti yönetmek olduğunu ifade etmektedir. Ancak o kendi zamanında hilafete kutsiyet ve dini bir anlam yüklendiğine inandığından bu algının ve inancın dini temeli olmadığını ispatlama gayretine girmektedir. Bunu yaparken de mezhep ulemasından alıntılar yapmaktadır. Ona göre fıkıh kaynaklarında belirtilen şartları taşıyan ve milletin rıza ve biatıyla seçilen kimse gerçek anlamda halifedir. Bunu da hulefai raşidin dönemi ile sınırlandırır. Sonraki dönem halifeler için gerçek anlamda halife olmadıkları halife denmediğini melik sultan dendiğini belirtir.

Bu bakış açısını, tarihsel realitenin fakihlerce ortaya konan teoriye göre olmadığını düşünür. Bundan ötürü var olanın (hilafetin) değiştirilebilmesinde bir mahzurun olmadığı sonucuna varır. Ancak bu teoriyi barındıran bir halifenin göreve getirilmesini teklif etmez. Diğer bir değişle teori işletmekten bahsetmez. Kendisi o dönem revaçta olan parlamenter ve cumhuriyet sisteminin dine uygunluğunu ispatlamaya çalışır. Bunu yaparken kendisini ehli sünnetin imamet teorisine bağlı hissetmez. Çünkü kendi nazarında imamet dünyevi bir mesele olup asıl yetki milletin kendisindedir. Millet yetkisini ister tamamen birine, ister şartlı olarak verir, isterse cumhuriyet gibi kendisi yüklenir. Bu aşamadan sonra hilafetin de zaten vekalet akdi oluşundan yola çıkar ve fakihlerin vekalet akdi hakkındaki görüşlerini hilafete uygular. Dolayısıyla bu aşamada hilafetin ümmete niyabet kısmına sık vurgu yapar ve bunun fıkhi alt yapısını inceler. Ancak hilafetin diğer bir yönü olan Peygamber'e niyabetten ise hiç bahsetmez. Bu durumda önerdiği sitemin Peygambere halef olma kısmının değeri veya sistemin bunu nasıl sağlayacağına değinmez.

Esasında o, fakih ve mütekkeliminin hilafet teorilerinden yola çıkarak var olan hilafet veya padişahlığın gerçek anlamda hilafet olmadığını belirtir. Diğer bir değişle var olanı yıkarken imamet teorisine başvururken yeni önerisini ise bu teori üzerine inşa etmez veya bunu kıstas olarak kullanmaz. Daha ilginci bu teorinin uygulanabilirliğini veya doğruluğunu tartışmaya açmaz.

Kendisinin görüşlerini daha iyi analiz edebilmek için bu konu kapsamındaki tezlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

1. Hilafet dini bir mesele olmayıp dünyevi bir meseledir.
2. Hilafet veya imamet hükümet etmek olup devleti yönetmek demektir.
3. Hilafet vekalet akdine dayanır ve sahip olduğu velayeti amme yetkisinin asıl sahibi milletin tümüdür. Millet bunu ister bir kişiye tamamen veya şartlı olarak verir. Veya kendisi bu yetkiyi kullanır.
4. Hilafet hakiki ve sûrî olmak üzere ikiye ayrılır. Sûrî olan kısma halife denmesi örfidir.
5. İslam, idarenin şeklini belirlememiştir.

Yukarıdaki tezlerini sırasıyla detaylıca ele alalım:

1. Hilafet meselesinin dini bir mesele olduğunu dünyevi bir mesele olmadığını ifade etmektedir. Bunu ifade ederken konu hakkında açık ayet ve hadislerin olmamasını delil olarak ileri sürer. Peygamber meseleyi ümmete havale etmiş ve belirli bir form önermemiştir. Bu görüşlerinde de kısmen haklıdır. Kısmen diyorum çünkü bu şekilde bir ayrıma gitmesi işin

dinle çözülecek bir yönünün olmadığı ve dinin bu konuda söyleyeceği bir şeyin olmadığı sonucuna bizi götürür. Halbuki fıkıh eserleri halifenin tarifinden, şartlarından görev ve mesuliyetlerinden detaylıca bahsetmektedir. Konu ebetteki bir namaz, oruç gibi değildir. Ancak konu kendisinin de eserlerinde ifade ettiği gibi fıkhidir. Kendisi meselenin kat'î olmayıp içtihadî olduğunu söyleseydi zannedersem daha isabetli olurdu. Geçmiş ulema içerisinde konuyu bu bağlamda ele alanlar olmuştur. Teorinin realiteye dar geldiği zamanlarda teoriyi yeniden gözden geçiren örneğin Cüveynî (öl. 478/1085) hilafet meselesinin katî ve zannî boyutlarının olduğunu ve zannî boyutlarının tartışılabildiğini ifade eder.[21] Benzer yaklaşım Gazzali'de de (öl.505/1111) vardır.[22] İçtihadi bir mesele olması, zanni boyutunun olması onu dinin ilgilenmediği bir alana taşımaz. Yani dini bir mesele olmamak demek ile içtihadî olduğunu söylemek konuyu bakış açısını yansıtır. Seyyid Bey başka bir eserinde konuya başlarken meselenin fıkhi bir mesele olduğuna değinir.[23] Gerçekten de fakihler, kelam eserlerinde işlenmesine rağmen konunun fıkhi bir mesele olduğunu belirtirler. Bir usul eseri de olan seyyid Bey'in fakihlerin hükme ulaşma hususundaki yöntemlerinden bi haber değildir. Bilakis konunun uzmanıdır. Fakihler bir mesele hakkında kuran, sünnet, icma, kıyas, sahabe kavli v.b delillere göre hükme ulaşmışlardır. Hakkında ilk iki delilden açıkça bir şey bulmadıklarında konuyu dini alandan çıkarmamakta en uygun hükme isabet etmek adına ciddi gayret sarf etmek olan içtihada başvurmaktaydılar. Ulaştıkları hüküm her ne kadar zann olsa da dinî değildir denemez.

2. Hilafet veya imamet günümüz deyimiyle devlet başkanlığıdır. Devleti yönetecek olanın belirlenme keyfiyeti, görevi, yetkileri v.s konular hep idari mekanizma hakkındadır. Bu idari mekanizmaya halife, imam, sultan veya başka ne denirse densin. İşlenen, yazılan, teorisi ortaya konan devlet yönetimidir.

3. Dördüncü tez aslında Maverdî (öl. 450/1058) gibi fakihlerin dile getirdiği imametin (beyat/biat akdi de denmektedir) bir akit olduğu şeklindeki görüşlerine dayanır.[24] Bu görüşe göre bir taraftan ümmet adına ehlü'l hal ve'l-akd diğer tarafta seçilecek olan imam bulunmaktadır. Biat akdi ile imam göreve gelmektedir. Buradan yola çıkarak halife ve ümmet arasındaki bağın İslam hukukundaki vekalet akdi olduğunu belirtir. Daha ileri bir adım atarak vekalet akdini olduğu gibi burada işletmektedir. Daha sonra halife veya imamın sahip olduğu velayeti amme yetkisinin asıl

[21] Cüveynî birden fazla halife problemini bu bağlamda ele alır. Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbûrî, (1950), **Kitabü'l-İrşâd ilâ Kavâti'i'l-Edilleti fî Usûli'l-İ'tikâd**, tahk. Muhammed Yusuf Musa-Ali Abdülmün'im Abdü'l-Hamid, Mektebetü'l-Hancî, Mısır, s.425.

[22] Gazzâlî halifenin şartlarında şer'îlik-aklîlik şeklinde bir ayırım yapar. GAZZÂLÎ, Ebu hamid Muhammed, (tarih yok), **Fedâihü'l-Batıniyye**, tahk. Abdurrahman Bedevî, Müessesetü Dârü's-Sekâfiyye, Kuveyt, s.191-192.

[23] Hilâfet ve Hâkimiyet-i Milliye eserinden naklen, Arslan, **Seyyid Bey ve Mustafa Sabri'ye Göre Hilafet**, s.131

[24] İmamet akdi olarak isimlendirmesi için bk. MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî, (t.y), **el-Ahkâmü's-Sultâniyye**, Dâru'l-Hadis, Kahire, s.15; 28

sahibinin millet olduğuna ve onu nasıl kullanması, kime devretmesi gerektiğine karar verecek olanın millet olduğu sonucuna varır.

Bu bakış açısı, modern çağdaki hakimiyetin sahibinin millet olduğu veya egemenliğin sahibinin millet olduğu şeklindeki görüşe dayanır. Egemenliğin kaynağı ve sahibi tartışmaları modern çağın sorunu olması hasebiyle klasik İslam hukuk doktrininde ele alınan bir konu değildir. Bununla beraber modern İslam hukukçuları egemenliğin sahibi ve kaynağını tartışmış ve iki görüş ortaya koymuşlardır. Kimileri bunun Allah olduğu kimileri de bunun millet olduğu görüşündedir. Allah'a ait olduğunu ileri sürenler de doğrudan Allah'ın halife seçtiğini ileri sürenler ile Allah'a ait olup Ümmet tarafından temsil olunduğunu ileri sürenler olarak ikiye ayrılır.[25]

Öte yandan imamet akdini tamamen bir vekalet akdi olmaktan öte kendine ait hususiyetleri olan bir akit olarak değerlendirmek gerek. Seyyid Bey'in kendisinin de örnek olarak verdiği Şâfiî fakih Nevevî'den örnek vermek istiyoruz. İbn Kec kadılığa getirilen süre sınırlamalarına kadılığın imamet gibi olduğundan hareketle bu şekildeki görevlendirmenin geçersiz olduğunu söyler. Nevevî ise mezhebin görüşünün, kadılık görevini vekalete benzeterek süre sınırlaması getirilebileceği yönünde olduğunu belirtir. Ona göre eğer imamet gibi olsaydı diğer sınırlamaları da (belli bölgeye bakma gibi) kabul etmemesi gerekirdi.[26] Burada ifade etmek istediğimiz hem Nevevî'nin hem de İbn Kec'in ifadelerinde ve anlayışlarında imametin sınırlama kabul etmediği ve imametin tamamen vekalet akdi gibi görmedikleridir. Buradan da imamet akdinin vekalet akdinden farklı kendine has özellikleri olan bir akit olduğu anlaşılmaktadır. Durum kendisinin ifade ettiği gibi kolay ve basit değildir. Kendisi meselenin vekalet bağlamında ele alıp, milletin direkt yönetime talip olması halinde meselenin basitleştiğini belirtir. Ona göre Millet vekalet ile kendisindeki yetkiyi ister devreder, ister kendisi kullanır. Ancak halife ve imam sadece ümmetin vekili değil aynı zamanda velisidir de. Nitekim bir hadiste "sultan velisi olmayanın velisidir" denmektedir. Bu yetkiyi de milletten değil, Peygamber'in söz konusu bu hadisi ile almaktadır. Yine milleti devlete itaate bağlayan ulul emre itaati emreden ayettir. Yani milleti devlete itaat ettiren şey görev devri denen vekalet akdi değildir. İmamet akdi ise Şâri tarafından itaat edilmesi istenen makama birini getirmektir. Veya yönetici olarak itaat edilmesi gereken kişi olarak seni seçer ve sana itaat edip yardım edeceğimiz hususunda sana biat ederiz demektir. İbn Haldun gibi islam düşünürlerinin biatı: "itaat edileceğine dair bir ahittir" tanımlamalarını az önce ifade ettiğimiz gibi anlamalıyız.

Öte taraftan vekalet akdin de kendisinin de ifade ettiği gibi vekaleti veren istediği zaman bundan cayabilir. Ancak imamette ise hukuki bir

[25] TÜRCAN, Talip,(2001), **Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, s.122-142.
[26] Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin Yahya b. Şeref, (2003), **Ravdatü't-Talibîn**, tahk. Adil Ahmed Abdülmevcut-Ali Muhammed, Dâru Alemi'l-Kütüb, Riyad, VIII,s.107.

gerekçenin olması gerekmektedir. Hatta vekalet akdi ile atanan kadı'nın bile sebepsiz yere görevden alınmasına fakihler hoş bakmamışlardır.[27]

Seyyid Bey konuşması sırasında milletin olgunlaştığını ve kendi kendini yönetebileceğini belirtir. Bu durumda Peygamberden itibaren ümmetin yeni olgunluk seviyesine ulaştığını, sahabe dönemi ve sonrasının hadislere konu olan faziletine rağmen bu görüşünü ileri sürer. Ve yaşadığı dönemdeki milleti olgunluk seviyesine çıkarıp ta eski dönem Müslümanlarında olmayanın ne olduğuna ise değinmez.

4. Seyit Bey'in kendisi görüşleri içerisinde en göze çarpan husus şüphesiz hilafeti ikiye ayırmasıdır. Hakiki ve sûri şeklindeki hilafet ayrımı yaparak hakiki olanı Hulefâ-yı Râşidîn ile sınırlar. Geri kalanları ise hakikaten halife olmadıklarını güç ve zorbalıkla yönetimi ele geçirdiklerini onlara halife denmesinin örfi olduğunu belirtir. Bu ayrımın tüm ehli sünnet tarafından yapıldığını söyler. Gerek imamet ve hilafetin işlendiği Ahkâmü's-Sultâniye gibi eserler olsun gerekse fıkıh kaynaklarında olsun böyle bir ayrıma rastlamadık. Hilafet görevine gelme şekilleri olarak biat, veliaht ve istiğlab şeklinde üçlü bir tasnifin olduğunu söyleyebiliriz. Biat ve veliaht konusunda ihtilaf bulunmamasına karşın istila için örneğin Şâfiî fakihler bazı şartlar ileri sürerler. Şartları taşıyan istilacının sonuçta yönetimi meşru kabul edilmiştir. Böyle birinin yönetimini kabul etmeyenler harici, mutezili ve bir kısım hanbelilerdir.
Şâfiî fakihlerden Heytemî (öl. 974/1567), Muaviye'nin hilâfetinin meşruiyetinin gerekçesi olarak "*Hz.Peygamber'in onun hüküm sahibi olacağını ve o vakit geldiğinde iyilikle hükmetmesi*" şeklindeki rivayeti ileri sürmektedir. O'na göre Peygamber'in Muaviye'ye iyilikle tavsiyede bulunması onun halifeliğinin ve tasarruflarının meşruiyetine delildir.[28] Benzer meşruiyet düşüncesini Nevevî'de de görüyoruz.[29]
Kendisi Hulefâ-yı Râşidînden sonraki halifeleri sûrî olarak nitelendirmesi onları zorba birer sultan ve padişah olarak görmesi anlamına gelir. Zaten kendisi de konuşmasında Emevi, Abbasi ve Osmanlı halifelerinin zorbalık ve zulümlerinden uzunca bahsetmektedir. Özellikle Şâfiî ve müntesiplerinden örnekler getirerek zalim birinin halife olamayacağını anlatmaya çalışır. Hakikaten zalim birinin imameti hakkında Şâfiî kaynaklarından Seyyid Beyi destekleyen görüşler bulunmaktadır. Örneğin Maverdî ile Gazzalî bu fakihlerdendir. Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye* adlı eserinde devlet başkanına ümmetin itaat etme ve ona yardımcı olma

[27] Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. El-Hatib,(1997), **Muğni'l-Muhtâc ila Ma'rifeti Me'anî'l-Elfâzi'l-Minhâc**, Dârü'l-Marife, Beyrut, IV, s.510.
[28] Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, (1997), ***es-Sevâikü'l-Muhrike alâ ehli'r-Rafdi ve'd-Delâl ve'z-Zindike***, tahk. Abdurrahman b. Abdullah et-Türkî- Kamil Muhammed el-Harat, Müessesetü'r-Risale, Lübnan, II, s.627
[29] Nevevî, isyancıların kadılarının verdiği kararların geçerliliğinden bahsederken isyancıların isyanın fısık gerektirip gerektirmediğine göre hükmün değiştiğini belirtir. Muaviye ve arkadaşlarının isyanı gibi fıskı gerektirmeyen isyancıların kâdılarının kararları geçerli olup fıskı gerektiren isyancıların kâdılarının kararları geçersizdir. **Ravdatü't-Talibîn**, VII, s.85. Nevevî'nin bu düşüncelerinden, Muaviye'nin isyanını fıskı gerektiren isyan kapsamında değerlendirmediği anlaşılmaktadır. bk. EŞİT, Yusuf, (2015), İslam Kamu Hukukunda Devlet Birey İlişkisi (Şâfiî Mezhebi Örneği), Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

sorumluluklarından bahsederken bu itaati, görevi devraldıktan sonra değişmemesine bağlamaktadır.[30] Dolayısıyla bu görüşe göre devlet başkanının göreve geldikten sonra adalet şartında meydana gelen değişim, ümmetin devlet başkanına yönelik yerine getirmeleri gereken sorumluluğu da kaldırmaktadır. Gazzalî de zalim devlet başkanı ya görevden düşmüştür veya azli gerekir dedikten sonra onun hakiki anlamda devlet başkanı olmadığını belirtmektedir.[31] Ancak sonraki Şâfiî fakihlerin konuya yaklaşımlarının değiştiğini söyleyebiliriz. Örneğin kendisinin de konuşmasında övdüğü Şâfiî fakih Hatib Şirbinî (ö. 977/1570), zalim devlet başkanına itaat ile adil devlet başkanına itaat arasında fark gözetmez.[32]Ancak söz konusu itaat sınırsız değildir. Şirbînî, devlet başkanına itaatin zalim veya adil fark etmeksizin şeriatın cevaz verdiği emirler ile nehiylerle sınırlı olduğunu belirtmektedir.[33]
Nevevî, fısk sebebi ile devlet başkanının görevden düşmeyeceği hususunda ehlisünnetin icmasının olduğunu belirtir. Şâfiî mezhebi içerisindeki görevden alınacağına yönelik aktarımları icmaya muhalif yanlış görüş olarak görür. Nevevî'nin bu sonuca varmasındaki gerekçe mefsedettir. Ona göre böyle bir devlet başkanının görevden düşmesi veya alınması daha fazla kan ve fesada yol açacaktır.[34] Daha ileri bir düşünce ise fasık birisin Peygamberin halefi olarak adlandırılabilmesi meselesidir. Ensârî (ö. 926/1520) fasık bir devlet başkanının Peygamber'in halefi olarak adlandırılmasında sakınca görmez. Ona göre devlet başkanı insan olarak kendisinden öncekilere ve Peygambere, ümmetin işlerini düzenleme hususunda halef olarak görev yapmaktadır.[35] Görüldüğü üzere hilafet şartlarında katı bir tutum sergilemekle nitelendirdiği Şâfiî mezhebinde bile hem zalim hem de fasık halifeye itaatte yumuşamaya dair görüşler bulunmakta olup bu görüş sahibi fakihler, yine kendisinin belirttiği gibi muteber fakihlerdir. Aynı şekilde bu fakihler hakiki ve sûrî şeklinde bir ayırıma gitmemişlerdir. Zalim de olsa fasık ta olsa buyruklarının şeriata uygun olup olmadıklarına önem vermişlerdir.[36]

Kendi bakış açısına göre meseleye yaklaştığımızda Hulefâ-yı Râşidîn dışındakiler hakiki halife değillerse meşruiyetleri ve itaat edilecek makam olmaları sorgulanır. Bunun içinde kendisinin zihninde kurguladığı parlamenter sistem ile cumhuriyet te vardır. Bunlar da gerçek anlamda hilafet olamayacaklardır. Yani meşruiyetleri sorgulanacaktır Ve yine kendi bakış açısına göre Müslümanlar yüz yıllar boyunca meşru olmayan, ümmet hakkında verdikleri yargısal ve idari kararların meşruiyetleri sorgulanır

[30] Mâverdî, **el-Ahkâmü's-Sultâniyye**, s.42; bk. EŞİT, Yusuf, İslam Kamu Hukukunda Devlet Birey İlişkisi, s.151.
[31] Gazzâlî, Ebu hamid Muhammed, (tarih yok), **İhyâu 'Ulumi'd-din**, Darü'l-Marife, Beyrut , s.140. bk. EŞİT, İslam Kamu Hukukunda Devlet Birey İlişkisi, s.151.
[32] Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, I, s.607.
[33] Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, IV, s.171.
[34] Nevevî, (h. 1392),**el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, XII, s.229.
[35] Ensarî, Zekeriya b. Muhammed b. Zekeriya, (tarih yok), **Esne'l-Metâlib fi Şerhi Ravdati't-Talib**, Dârü'l-kütübi'l-İslamî yayın yeri yok, IV, 111; Şirbînî bu görüşü Bağavî'ye nispet eder. **Muğni'l-Muhtâc**, IV, s.172.
[36] Nevevî, *Ravda* adlı eserinde zalim olsun adil olsun devlet başkanının hukuka uygun emir ve yasaklarına uyulmasının vacip olduğunu belirtmektedir. (**Ravda**, VII, s.267.)

olacaktır. Klasik ulema meseleye meşruiyyet olarak yaklaşmış ve kendisinin ısrarla vurguladığı milletin maslahat ve huzurunu göz önünde bulundurarak imamet için öne sürülen şartlarda kimi zaman esnemeye de gitmişlerdir. Kendi sistemleri içinde ürettikleri imamet teorisini toptan yok sayma yoluna gitmemişlerdir.

5. İslam hakikaten herhangi bir rejim şekli belirlememiştir. İlke ve esasları belirlemiştir. Ancak rejim diyebileceğimiz bir şekil ümmetin tercihine bırakılmıştır.

Sonuç olarak iki biri izlediği yönteme ilişkin olan iki hususa değinmek istiyoruz:

a. Seyyid Bey, yirminci yüz yıl ve sonraki ulemadan bir kesimin yeni olgu ve olayların İslam'a uygunluğunu ispatlama adına takındıkları eklektik yönteme başvurmaktadır. Cumhuriyet ve parlamenter sistemin İslamîliğini ortaya koymak adına mutezili, şafi, Hanefi, kelamcı kendi düşüncesini desteleyen nerde bir görüş varsa bulup ortaya koyan bir yaklaşım sergilemiştir.
b. Bunu yaparken sadece hilafeti kaldırmak istememiş ehli sünnetin imamet teorisini de ortadan kaldırmıştır.

4. Kaynakça

Arslan, Hüseyin, (1999), **Seyyid Bey ve Mustafa Sabri'ye göre Hilafet Meselesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbûrî, (1950), **Kitabü'l-İrşâd ilâ Kavâti'i'l-Edilleti fî Usûli'l-İ'tikâd**, tahk. Muhammed Yusuf Musa-Ali Abdülmün'im Abdü'l-Hamid, Mektebetü'l-Hancî, Mısır.

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, (1997), **es-Sevâikü'l-Muhrike alâ ehli'r-Rafdi ve'd-Delâl ve'z-Zindike**, tahk. Abdurrahman b. Abdullah et-Türkî- Kamil Muhammed el-Harat, Müessesetü'r-Risale, Lübnan.

Ekici, Gülhan,(2007), **Seyyid Beyin Kelamî Görüşleri Ve Hilafet Hakkındaki Düşünceleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Ensarî, Zekeriya b. Muhammed b. Zekeriya, (tarih yok), **Esne'l-Metâlib fi Şerhi Ravdati't-Talib**, Dârü'l-kütübi'l-İslamî yayın yeri yok.

Erdem, Sami, (2009), "Seyyid Bey", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul.

EŞİT, Yusuf, (2015), İslam Kamu Hukukunda Devlet Birey İlişkisi (Şâfiî Mezhebi Örneği), Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

GAZZÂLÎ, Ebu hamid Muhammed, (tarih yok), **Fedâihü'l-Batıniyye**, tahk. Abdurrahman Bedevî, Müessesetü Dârü's-Sekâfiyye, Kuveyt.

……., (tarih yok), **İhyâu 'Ulumi'd-din**, Darü'l-Marife, Beyrut.

Kara, İsmail, **(**1986**), Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I,** Risale Yayınları, İstanbul.

MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî, (t.y), **el-Ahkâmü's-Sultâniyye**, Dâru'l-Hadis, Kahire.

Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin Yahya b. Şeref, (2003), **Ravdatü't-Talibîn**, tahk. Adil Ahmed Abdülmevcut-Ali Muhammed, Dâru Alemi'l-Kütüb, Riyad.

……., (h. 1392),**el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.

Seyyid Bey,(1970), **Şeriat Açısından Halifeliğin İçyüzü**, Günümüz Türkçesine Çeviren Hasan Adnan Önelçin, Ekin Basımevi, İstanbul.

Seyyid Bey,(Tarih yok), **Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara.

Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. El-Hatib,(1997), **Muğni'l-Muhtâc ila Ma'rifeti Me'anî'l-Elfâzi'l-Minhâc**, Dârü'l-Marife, Beyrut.

TBMM Tutanakları, (3 Mart 1340 Pazartesi),**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İçtima'**, Ankara.

TÜRCAN, Talip,(2001), **Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

MUHASEBE DERSİ ALAN LİSANS ÖĞRENCİLERİNDE ETİK KARAR ALMA DAVRANIŞLARI: BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Doç Dr. Meral EROL FİDAN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İİBF-İşletme

Nasıf ŞAHİN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, SBE İşletme ABD

Özet

Son yıllarda işletmelerde özellikle muhasebe ve denetim alanında yaşanan olumsuz gelişmeler; bilginin güvenilirliğini, kamuyu aydınlatma fonksiyonunun yerine getirilmesini ve muhasebeye verilen önemi giderek artırmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının etik davranışı muhasebe mesleğinin toplumdaki yeri açısından önemlidir. Muhasebe meslek mensuplarının sahip olması gereken mesleki özellikler en fazla meslek mensuplarının eğitim hayatları süresince kazandırılabilmektedir. Ülkemizde muhasebe eğitimi ile ilgili dersler fakülte seviyesinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde yer alan bölümlerden özellikle İşletme bölümlerinde diğer bölümlere göre daha fazla yer almakla birlikte sadece teorik açıdan ve uygulamadan uzak olarak verilmektedir. Sektörün defter tutma bilgisine sahip iş gücünden ziyade belli alanlarda ihtisas sahibi, analitik düşünebilen, muhasebenin temel bir işletme fonksiyonu olduğunun farkında olan iyi yetişmiş işgücüne ihtiyacı vardır. Bu doğrultuda eğitim kurumlarında muhasebe alanında kariyer yapmak isteyen öğrencilerin hem teorik açıdan, hem de uygulama açısından gerekli alt yapıyla donatılarak sektörün talebinin karşılanması sağlanmalıdır. Etik değer ölçütlerinin öğrencilere erken yaşlarda verilmesi ve bakış açısının kazandırılması gelecekte herhangi bir sektörde işe atılacak olan öğrencilere meslekleriyle etik davranış biçimleri arasındaki bağlantıyı kurabilmelerinde büyük katkılar sağlayacaktır. Ancak üniversitelerde etik eğitiminin ne kadar verildiği konusunda yeterli çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, geleceğin muhasebe meslek mensubu adayları olan İşletme bölümü öğrencilerinin etik algılarının bazı değişkenlere göre belirlenmesidir. Çalışmamızda, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İşletme bölümlerinde okuyan öğrencilerinin etik kararlarına, devam ettikleri sınıf, etik kavramı bilgisine sahiplik ve mezun oldukları lise gibi faktörlerin etkisi araştırılmış ve belirtilen değişkenler açısından istatistiki anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Etik, Muhasebe Meslek Etiği, Etik Eğitimi, Etik Algısı.

ETHICAL DECISION MAKING ATTITUDES OF UNDERGRADUATE ACCOUNTING COURSE ATTENDANTS: BİLECİK ŞEYH EDEBALİ UNIVERSITY CASE

Abstract

In recent years, unpleasant incidents in businesses that have taken place particularly in accounting and inspection have made reliability of information, function of enlightening the public and the role of accounting crucial. Ethical behavior of accounting professionals is vital in terms of the role of accounting profession in society. Occupational characteristics that accounting professionals must possess can best be acquired during school years. In our country, faculty courses regarding education of accounting are more common in Business departments of Faculty of Economics and Administrative Sciences than other departments. Yet, these courses are just theoretical, not practical. The sector needs not people who are good at keeping records but a well-educated labor force trained in certain fields, are able to think analytically and are aware of the fact that accounting is a fundamental business function. In this respect, students who want to pursue an academic career in accounting must be equipped in both theoretical and practical terms and thus the requirements of the sector must be met. Introducing criteria of ethical values to students at an early age and giving them a perspective will help these students make the connection between their jobs and ethical attitudes at any field of career they may choose. However, the number of studies on how much ethics education is covered at universities is far from being sufficient.

This study aims to identify ethical perceptions of business department students, who are prospective accounting professionals, according to some variables. In this study, students of Business department in Bilecik Şeyh Edebali University participated in the questionnaire. The effects of factors like school year, awareness of the concept of ethics and also high school graduation on their ethical decisions were researched and statistically significant differences in terms of such variables were found.

Keywords: Ethics, Professional Ethics for Accounting, Ethics Education, Perception of Ethics

1.Giriş

Etik, iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın, erdem ve erdemsizliğin sistematik olarak incelendiği bir disiplindir. Ahlak ise bunun aksine, bir disiplinden ziyade günlük yaşamda uygulanan düşünce ve davranış kalıplarıdır (Aslan ve Kozak, 2006: 50). Etik hem özel yaşamda hem de iş yaşamında ideal davranış sergileyen insana ulaşmak için gerekli bir felsefi olgudur. Etik değerler gündelik yaşamda toplumda yaşayan insanların diğer insanlara zarar vermelerini önlediği gibi, iş yaşamında da işletmelerin faaliyetlerini dürüst ve kusursuz bir şekilde sürdürmelerine yardımcı olur.

Etik kurallar veya ahlâk kuralları kültüre göre değişmekle birlikte sabit kuralları olan evrensel ve insan ilişkilerde "iyi" ve "kötü" biçiminde belirlenen davranışlardır. İş ahlâkı ise ahlâk kurallarının hayata geçirildiği alanı oluşturur ve iş hayatındaki olaylarda etkisini gösterir. Ahlak, yaşanan bir şeydir; etik ise, bunun üstündeki düşünce ve ilkelerdir. Bu da işletmelerin topluma sunduğu bilgilerin doğruluğunu sağlayarak toplumu olumlu yönde etkilemesini sağlar (Subaşı ve Erol Fidan, 2015:1).

Bireyin davranış ve tutumunun etik ilke ve değerler doğrultusunda biçimlendirilmesinde eğitim, özellikle etik eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. Bireyin etik davranışı üzerinde olumlu etki meydana getirecek etik eğitimine ihtiyaç duyulan alanlardan birisi kuskusuz muhasebe mesleğidir.

Bireysel karar verme sürecini Rest 4 bileşen modeli ile açıklamıştır. Bu dört bileşen, ahlaki hassasiyet, ahlaki karar verme, ahlaki motivasyon ve ahlaki karakterdir. Bu dört bileşenden bir tanesi bile zayıf kaldığında, etik davranış zedelenmiş olur. Ahlaki hassasiyet, bir bireyin davranışlarının diğer taraflar üzerindeki etkisinin farkında olmasıdır. Ahlaki karar verme, hangi davranış kalıplarının daha adil olduğuna karar vermektir. Ahlaki motivasyon, diğer değerlere karşılık etik değerlere verilen önemle ilişkilidir. Bu bileşendeki zayıflık, bireyin kendini gerçekleştirme veya şirket menfaatlerini on planda tutmak gibi nedenlerle etik davranıştan sapmasına neden olur. Ahlaki karakter ise, egonun gücü, metanet, ikna gücü, cesaret gibi ahlaki değerleri uygulayabilmek için gerekli olan karakter özellikleridir (Akyatan ve Angay Kutluk, 2015: 45).

Karar sürecini etkileyen ahlaki eğilimler ve değerler kişinin yetiştirildiği ortamın yanı sıra aldığı akademik eğitimlerle de şekillenmektedir. Bireyler, aileleri, arkadaşları ve içinde bulundukları toplumsal çevre faktörlerinin etkisiyle bir ahlak anlayışı geliştirirler ve üniversiteye bu anlayışla beraber gelirler. Bununla birlikte ahlaki gelişim üniversiteye girişle birlikte sona ermez. Eğitim kurumlarının ahlaki gelişmeye verdikleri önemle birlikte bu gelişimin daha ileri noktalara taşınabilmesi mümkündür. Üniversite eğitiminin önemli bir görevi öğrencilerin uygulamadaki ahlaki olguları tanımaya, ahlaki kavramlara yönelik farkındalıklarını artırmaya, duruma ilişkin kural, ilke ve değerleri irdelemeye, seçenekleri tanımlamaya, ikilemleri farklı bakış açıları ışığında değerlendirebilmeye ve en uygun hareket tarzına karar vermeye ilişkin yeteneklerini geliştirmektir (Çakar ve Arbak, 2008: 3).

Muhasebe mesleğine yönelik toplumsal güvenin korunması ve mesleğin toplum gözündeki değerinin artırılması muhasebe meslek mensuplarının etik değerlere sahip olmaları ile sağlanabilir (Subaşı ve Erol Fidan, 2015: 2). Muhasebe mesleğini yerine getirenler değer yargılarında çelişkiye düşme, kurallarda ve kararlarda anlaşamama ve mesleki problemler gibi çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalabildikleri için bu problemlerini gidermede mesleğin gerektirdiği meslek ahlakı olgusu önemli rol üstlenir (Yıldız, 2010: 160).

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) özellikle muhasebe öğrencilerinin ve meslek mensuplarının mesleki bilgilerinin, değerlerinin, becerilerinin yanında etik kurallarının geliştirilmesi üzerine de odaklanmıştır. IFAC konu ile ilgili olarak Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları'nı oluşturmuştur. IFAC eğitim komisyonu tarafından hazırlanan, IFAC'ın üyesi olan meslek kuruluşları ve doğal olarak bu kuruluşların üyeleri tarafından uygulanması mümkün ve gerekli olan uluslararası muhasebe eğitimi standartlarından IES 4 kodlu "Mesleki Değerler, Etik ve Davranışlar Standardı" 2005 yılından bu yana yürürlüktedir.

IES 4 Standardının amacı, muhasebe meslek mensuplarının, eğitimleri süresince uygun mesleki değerler, etik ve davranışla donanmalarını sağlamaktır şeklinde belirtilmiştir. Standarda göre, muhasebe meslek mensuplarına ve adaylarına etik eğitimi verilirken yerel ve kültürel çevreye uygun mesleki değer, etik ve davranışlar göz önünde bulundurulmalıdır. Standart, etik eğitimi ile ilgili konuların ayrı bir ders kapsamında incelenmesini ve öğrencilerin diğer konulardaki bilgi düzeylerinde meydana gelen

artışa paralel olarak bütünlük içerisinde ele alınmasını öngörmektedir. IFAC, meslek mensubu adaylarının üyeliğe kabulü öncesinde, TESMER gibi üye kuruluşları uygun eğitim ve stajı kazandırma konusunda gerekli çalışmaları yapmakla sorumlu kılmıştır.

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin etik kararlarını hangi etik felsefelerle ilişkilendirdiklerini ve etik kararlarında demografik özelliklerinin yanında, okudukları bölüm, devam ettikleri sınıf ve muhasebe derslerinde etik konusu işlenmiş olup olmalarının etkisini, kurgusal senaryolar üzerinden araştırmaktır.

2.Literatür

Türkiye'de muhasebe meslek mensupları ve iktisadi ve idari bilimler fakültelerinde eğitim gören öğrenciler üzerinde etik eğitimi ve etik algısı konularında çok sayıda çalışma yapılmıştır. Türkiye ve yurt dışında yapılmış çalışmalardan konumuza yakın olanlara kısaca aşağıda yer verilmektedir:

Gülmez vd. (2016), çalışmalarında ön lisans ve lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan üniversite öğrencilerinin meslek etiği algılamaları ve meslek etiğine bakış açılarının incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi oluşturmaktadır. Araştırma bulgularına göre, meslek etiği ve etik ilkelere bağlılık konusunda bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha duyarlı olduğu, meslek etiği dersinin ilgili bölüm müfredatlarında yer almasının faydalı olacağı, etik eğitimi ile etik ilkelere bağlılığın artacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Ceylan ve Terzi (2016), çalışmalarında Çankırı ilinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin meslek etiği ile ilgili algılama düzeylerini tespit etmeye yönelik ankete dayalı bir araştırma yapılmıştır bayan öğrencilerin doğruluk ve dürüstlük, meslekte tarafsızlık ve mesleki sırların açıklanmamasını ifade eden gizlilik ilkesine, genel hatlarıyla meslek etiğine daha duyarlı olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında eğitim hayatı boyunca etik eğitimi almış olan öğrencilerin doğruluk ve dürüstlük, tarafsızlık ve mesleki davranış ilkelerine daha duyarlı olduğu belirlenmiştir. Buna karşın öğrencilerin yaşları, ikamet ettikleri yer ve gelir düzeyi değişkenlerinde istatistiksel açıdan önemli düzeyde bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Akyatan ve (Angay) Kutluk (2015), çalışmalarında Akdeniz Üniversitesi İşletme ve Maliye bölümlerinde okuyan birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin etik kararlarında demografik özelliklerinin yanında, okudukları bölüm, devam ettikleri sınıf ve muhasebe etiği dersi almış olmalarının etkisi araştırılmıştır. Kızların etik yargıları daha güçlü, İşletme öğrencileri, Maliye bölümü öğrencilerine göre daha esnek etik değerlere sahip olduğu ve muhasebe etiği dersi almış öğrencilerin, almamış olan öğrencilere göre daha güçlü etik yargılara sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Daştan ve diğerleri (2015), çalışmalarında Karadeniz Teknik Üniversite-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, işletme-maliye ve iktisat bölümleri, dördüncü sınıf öğrencileri üzerinde, etik, etik iklim, etik karar ve muhasebe meslek etiği eğitimi konularında farkındalık düzeylerini tespit etmeye çalışmışlardır. Alınan muhasebe eğitiminin kalite düzeyinin, mesleki faaliyetlerde etik tutum ve davranışların belirleyici bir konumda olduğu, ayrıca kişisel çıkarların ön planda tutulmasının etik dışı davranışlara sebep olacağı tespit edilmiştir. Ayrıca cinsiyet, öğrenim görülen bölüm ve gelecekte muhasebe mesleğini tercih etme değişkenleri açısından etik değerlere bakışta farklılıklar olduğu belirtilmektedir.

Uyar ve diğerleri (2015), yapmış oldukları araştırmalarında, ALTSO Meslek Yüksekokulu muhasebe ve vergi uygulamaları programı birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin muhasebe meslek etiğine karşı olan algılarını ölçmek ve meslek etiği dersi alan öğrencilerle almayanlar arasındaki etik algısı farklılığı araştırmaktır. Yapılan bu çalışmadan çıkarılan sonuçlarda, muhasebe mesleği adaylarının genel olarak muhasebe meslek mensuplarının etik davranışlarıyla ilgili olumsuz bir algıya sahip oldukları gözlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin etik konusunda alınacak her türlü eğitim konusunda olumlu bir algıya sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Alkan (2015), yaptığı çalışmada Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı öğrencilerinin etik değerlerini ve algı düzeylerini bazı değişkenlere göre belirlemeye çalışmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre bayan öğrencilerin etik algılarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca yaş faktörü etik algısını etkilerken öğrenim gördükleri sınıf öğrencilerin etik algısını etkilememektedir. Ailelerin gelir düzeyi arttıkça etik algısının azaldığı görülmüştür.

Çubukçu (2012), yaptığı çalışma IES 4: Mesleki Değerler ve Tutum Standardı ve IEPS1 kapsamında, işletme bölümü lisans ve lisansüstü eğitimlerdeki etik dersleri ile ilgili durum analizi yapılmıştır. Çalışmada dünyada etik eğitimi konusuna verilen önemin artışına paralel olarak, ülkemizde de üniversitelerin ilgili bölümlerinde etik ile ilgili derslerin hem daha erken dönemlerde yaygınlaşarak, zamanlamasının değişmesi hem de sayısının artması gerektiği vurgulanmıştır.

Ağyar vd. (2012), yapmış oldukları anket çalışmasında Akdeniz Üniversitesine bağlı 7 farklı meslek yüksekokulunda muhasebe ve vergi uygulamaları bölümlerinde öğrenim gören 1021 öğrencinin meslek etiğine bakış açıları incelenmiştir. Öğrencilerin %56,1'lik kısmının meslek etiği ile ilgili bir ders konması yönünde görüş bildirmişlerdir. Meslek etiğine bakış açılarında cinsiyet, yaş, doğum yeri, mezun olunan lise, aile eğitim düzeyi, gelir düzeyi gibi faktörler etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca meslek etiği dersi alan öğrencilerin muhasebe meslek etiği ile ilgili oluşan yargılara daha fazla oranda katılım gösterdikleri görülmüştür.

Holmes vd. (2012), çalışmalarında bir Yeni Zelanda Üniversitesinde ticaret okuyan 630 üniversite öğrencisi üzerinde anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda yaşlı öğrencilerin, bayan öğrencilerin daha etik davranışlar gösterdikleri ve öngörülen davranışlarla gerçekleştirilen davranışlar arasında boşluklar olduğunu tespit etmiştir.

Thomas (2012), çalışmasında Kanada'da bir devlet üniversitesinde 70 son sınıf ve 40 tane de 1. sınıfta muhasebe okuyan öğrenciler ile 106 tane 1. sınıfta işletme okuyan öğrenciye anket uygulamıştır. Çalışma ile üniversitede muhasebe eğitiminin etik kararlar almada ne kadar etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. 1. ve son sınıf muhasebe öğrencileri arasında son sınıf öğrencilerinin 1. sınıflara göre etik karar almada daha ihtiyatlı davrandıkları tespit edilmiştir. 1. sınıf işletme öğrencilerinin 1. sınıf muhasebe öğrencileriyle etik karar alma konularında farklılaşmadıkları fakat etik karar alma yöntemlerinde farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Ay ve Güler (2011), çalışmalarının amacının muhasebe öğrencilerinin etik değerlerinin bazı değişkenlere göre belirlenmesi olup, Cihanbeyli Meslek Yüksekokulunda muhasebe dersi alan öğrenciler üzerinde bir anket uygulamışlardır. Araştırmalarına 159 öğrenci katılmıştır. Öğrencilere, Rest'in, Değerlerin Belirlenmesi Testi uygulanarak Ahlaki Yargı düzeyleri belirlenmiştir. Araştırmada muhasebe

öğrencilerinin cinsiyet ve yaşamış oldukları çevrenin ahlaki yargı düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kurt vd. (2010), çalışmalarında anket tekniği uygulanmış olup, araştırmanın evrenini ülkemizdeki dokuz üniversitenin işletme, iktisat, muhasebe ve maliye bölümü son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Öğrencilerin % 63,7'si üniversite eğitimleri boyunca almış oldukları derslerin herhangi birinde muhasebe meslek etiği konusunun işlendiğini belirtmiştir. Meslek mensubu adaylarının genel anlamda meslek etiğine uymayan davranışlara olumlu bakmadıkları da belirtilmiştir. Ancak kişisel kazançların yüksek olduğu durumlarda etik dışı davranışlara yönelme eğilimi artabileceği sonucuna varmışlardır.

Kurnaz ve Gümüş (2010), muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe mesleğiyle ilgili etik olmayan davranışlara ilişkin algılamalarını belirleyebilmek için yaptıkları çalışmada öğrencilerin büyük bir çoğunluğu, muhasebe mesleğiyle ilgili etik olmayan davranışları tasvip etmediklerini ortaya koymuşlardır. Öğrencilerin etik davranışlara ilişkin algılamalarında, bulundukları sınıflara göre farklılık çıkmış, üst sınıftaki öğrencilerin bu davranışlara gösterdiği hassasiyetin daha fazla olduğu belirtilmiştir.

Utku (2009), muhasebe mesleğini icra etmeyi düşünen Akdeniz Üniversitesi İİBF İşletme Bölümünde okuyan 4. Sınıf öğrencilerinden 50 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirdiği anket çalışmasında cinsiyet ve yakalanma riski ölçeğinde etik davranışları değerlendirmiş ve değişkenler arasında istatistiki anlamlı farklılıklar olduğu belirtilmiştir.

Shawver ve Sennetti (2009), çalışmalarında özel ve dini özelliklere sahip bir üniversitede 18-19 yaş aralığında olan ve muhasebeye giriş dersleri alan 120 üniversite öğrencisi üzerinde bir araştırma yapmıştır. Üç ayrı soru grubu ile öğrencilerin muhasebe derslerinde etik konuların okutulup okutulmaması hakkındaki düşünceleri elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada çok boyutlu bir etik ölçeği geliştirilmeye çalışılmıştır.

Akbaş vd., (2009), çalışmalarında İstanbul'da okuyan işletme bölümü öğrencilerinin meslek etiğine ilişkin değerlendirmelerini ortaya koymak amacıyla yaptıkları çalışmaya göre erkek öğrenciler, kız öğrencilere göre, bir işin gerçekleştirilmesi için etik dışı davranmamayı hak olarak gördüklerini ortaya koymuşlardır.

Çakar ve Arbak (2008), çalışmasında işletme eğitiminin karar verme sürecinde ahlaki değerlendirme ortalamaları ve eğilimleri üzerindeki etkisini araştırmak üzere Dokuz Eylül Üniversitesi'nde 266 öğrenci üzerinde bir anket çalışması yapmıştır. İşletme eğitiminin etkisini incelemek üzere İşletme, Uluslararası İlişkiler ve İstatistik Bölümleri 1. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşan örneklemler kullanılmıştır. Ahlaki değerlendirme ortalamalarını ve eğilimlerini belirlemek amacıyla 7 adet senaryo kullanmışlardır. Analiz sonucunda işletme öğrencilerinin kontrol grubunda yer alan diğer bölüm öğrencilerine göre daha çok deontolojik ahlaka dayalı gerekçelendirmelere yöneldiklerini belirtmişlerdir.

Ho ve Lin (2008), araştırmalarında Hofstede'nin bir çalışmasında kullandığı metodu geliştirerek muhasebe dersi almakta olan Amerikalı ve Tayvan'lı üniversite öğrencileri üzerinde test etmişlerdir. Her iki ülke öğrencilerinin verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde muhasebe etik değerlerinin öğrencilerde oluşmasında kültürel değerlerin etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Cooper vd. (2008), araştırmalarında etik dersi eğitiminde kullanmak için hazırladıkları video destekli bir bilgisayar eğitim programı aracını öğrenciler üzerinde test etmişler ve test sonuçlarını değerlendirmişlerdir. Bu programda etik bilgisi, etik duyarlılık, etik yargısı ve etik davranış geliştirmek üzere bölümler oluşturulmuştur. Öğrencilere bu program ile etik eğitimi verilmiştir. Öğrenciler aynı zamanda programlarında aldıkları diğer derslerde de etik eğitimlerini almışlardır. Her iki etik eğitimlerinin sonucunda öğrencilerin dersler hakkındaki düşünceleri sordukları sorularla tespit edilerek karşılaştırma yapılmıştır. Bu program vasıtasıyla öğrencilerin aldıkları etik eğitiminden daha memnun kaldıkları belirtilmiştir.

Bennie ve Mladenovic (2007), araştırmalarını bir Avustralya üniversitesinde okuyan 193 öğrencinin üzerinde, öğrencileri iki gruba ayırarak uygulamıştır. Çalışmanın amacı muhasebe öğrencilerine etiksel duyarlılıklarını ve yargılarını geliştirmek amaçlı bir etik eğitim programı geliştirmektir. Etik eğitiminin öğrencilerin etiksel karar verme durumlarında önemli rol oynadığını ve ister tek başına bir etik dersi programı ile isterse diğer muhasebe dersleri ile birlikte etik konularının öğrencilere verilmiş olmasının etik karar verme konularında öğrenciye yardımcı olacağını belirtmektedirler.

Uçma (2007), çalışmasında üniversitede verilen muhasebe eğitiminin yeterliliğinin belirlenmesini sağlamak ve üniversitede verilen muhasebe eğitiminin yanında muhasebe mesleği için ayrı bir ahlak eğitimine gerek olup olmadığının ortaya çıkarılmasını sağlamak amacıyla Muğla Üniversitesi İİBF'de okuyan işletme bölümü öğrencileri üzerinde bir anket uygulamıştır. 400 öğrenci katılımıyla yaptığı anket sonucunda "Muhasebe meslek etiği eğitimi zorunlu olmalı mı?" sorusuna, öğrencilerin %80'inin evet yanıtını verdiğini ve bunlardan %32,2'si bunun nedenini meslek etiğinin iş dünyasının vazgeçilmez bir unsuru haline geldiği görüşü ortaya konmuştur.

Mugan ve Atay (2003), işletme öğrencilerinin etik duyarlılık düzeyini ve ceza yargılarını muhasebe ve işletme konularındaki etik ikilem senaryolarıyla ölçmüştür. Çalışmada öğrencilere muhasebe ve işletme ile ilgili olarak gerçek hayatta karşılaşabilecekleri ikilemlerle ilgili senaryolar verilmiştir. Çalışmada; muhasebe konularındaki etik yargılarda cinsiyete göre bir farklılık olmadığı ancak işletme ile ilgili senaryolarda önemli cinsiyet farklılığı gözlendiği; kız öğrencilerin daha etik farkındalık içinde olduğu sonuçlarına varılmıştır.

3.Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin etik kararlarını hangi etik felsefelerle ilişkilendirdiklerini ve etik kararlarında demografik özelliklerinin yanında, okudukları bölüm, devam ettikleri sınıf ve muhasebe derslerinde etik konusu işlenmiş olup olmalarının etkisini, kurgusal senaryolar üzerinden araştırmaktır. Çalışmamızda, muhasebe mesleğinin meslek etiği boyutunun nasıl anlaşıldığı anket yoluyla araştırılmıştır. Anketimizde, literatürde yaygın olarak kullanılan Reidenbach ve Robin'in (1988) çok boyutlu ahlak ölçeğine yer verilmiştir.

4. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın örneklemini Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü birinci ve dördüncü sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma 2015-2016 güz dönemi öğrencileri ile sınırlıdır. 2015- 2016 güz döneminde işletme bölümü 1. ve 4. sınıflarına kayıtlı toplam 605 öğrenci bulunmaktadır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde basit tesadüfî örnekleme yöntemi formülü (Nakip, 2003: 212-214) kullanılmış ve % 95 güven düzeyinde ve ±

%5 sapma aralığında 605 evren büyüklüğü için önerilen örneklem büyüklüğü olarak 236 kişi olarak hesaplanmış, 250 öğrenciye ulaşılmış olmakla birlikte analize uygun 120 anket değerlendirmeye alınabilmiştir. Böylece örnek büyüklüğünün yaklaşık % 51'i değerlendirmeye tabi tutulabilmiştir.

5. Çalışmanın Yöntemi

Araştırmada anket yöntemi uygulanmış olup, anket soruları iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilerin demografik özellikleri, ikinci bölümde öğrencilerin etik algısı düzeylerini ölçmek amacıyla belirlenmiş ve EK'te verilen üç adet senaryo için oluşturulmuş, 7'li Likert (7. Tamamen katılıyorum, 6. Katılıyorum, 5. Biraz katılıyorum, 4.Kararsızım, 3. Biraz Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 1. Hiç Katılmıyorum) ile ölçülen sorular sorulmuştur. Her senaryoda 15 adet soru yer alıp; ilk 12 soru 5 etik felsefeyi temsil etmektedir. Anketin ilk 3 sorusu Adalet boyutunda, sonraki 3 sorusu Görelilik boyutunda, 7. ve 8. soruları Egoizm boyutunda, 9. ve 10. Soruları Faydacılık boyutunda, 11. ve 12. soruları ise Deontoloji boyutunda temsil edildiği ölçek; (Reidenbach ve Robin, 1988) tarafından oluşturulmuş ve sonrasında birçok araştırmacı tarafından kullanılmış ve geliştirilmiş halidir. Her bir senaryoda kullanılan ölçekte yer alan 12 soru haricinde, beş etik felsefeyi temsil etmekten ziyade katılımcının etik davranış niyetini ve etik yargısını ölçen 3 soru daha kullanılmıştır. Ankette toplamda 52 adet tek uçlu soru yer almaktadır. Veriler IBM SPSS Statistics 21 Programı kullanılarak değerlendirilmiştir.

6. Çalışmada Test Edilen Hipotezler

Bu çalışmada aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H1: 1. ve 4. Sınıf İşletme bölümü öğrencilerinin verdikleri cevaplar arasında fark vardır.

H2: Öğrencilerin aldıkları muhasebe derslerinde etik konusunun geçmiş olması açısından verdikleri cevaplar arasında fark vardır.

H3: Öğrencilerin mezun oldukları lise türü açısından verdikleri cevaplar arasında fark vardır.

7. Çalışmanın Güvenilirlik Düzeyi Ve Frekans Analizi Sonuçları

Çalışmada uygulanan anketin güvenirlik düzeyi Cronbach's Alpha değeri 0,936 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Sınıfı	**F**	**%**	**Cinsiyet**	**F**	**%**
1.Sınıf	44	36,7	Kadın	64	53,3
4.Sınıf	76	63,3	Erkek	56	46,7
Toplam	120	100,	**Toplam**	120	100,0
Yaşadığı Yer	120	100,	**Yaş**	**F**	**%**
Şehre Bağlı Küçük Yerleşim	46	38,3	20 ve altı	35	29,2
Şehir ve Büyükşehir	74	61,7	21 ve üstü	85	70,8
Toplam	120	100,	**Toplam**	120	100,0
Mezun Olduğu Lise Türü	**F**	**%**			
Düz Lise	46	38,3			

Anadolu Lisesi	33	27,5			
Ticaret Meslek ve Diğer ML	40	33,3			
Cevapsız	1	0,8			
Toplam	120	100,			

Öğrencilerin demografik özellikleri ile ilgili sayısal veriler Tablo 1'de görülmektedir. Değerlendirmeye alınan cevapların % 36,7'si 1. Sınıf, % 63,3'ü ise 4. Sınıf öğrencilerine aittir. Katılımcıların % 53,3'ü kadındır. Katılımcıların % 29,2'si 20 yaş veya altında olan, % 70,8'i ise 21 yaş veya üstünde olan öğrencilerden olup, % 38,3'ü düz lise mezunu, % 33,3'ü ticaret ve diğer meslek liselerden mezun olduğunu belirtmiştir.

Tablo 2: Etik Kavramını İlk Duyduğu Yer

Cevap	F	%
Hiç Duymadım	6	5,0
Aldığım Derslerde-Eğitim	69	57,5
Çevre	22	18,3
İnternet-Basın	17	14,2
Cevapsız	6	5,0
Toplam	120	100,0

Tablo 2'de öğrencilerin etik kavramını ilk duydukları yer olarak verdikleri cevaplar yer almaktadır. Belirttiğimiz seçenekler içinde % 57,5 ile aldığı dersler vasıtasıyla etik kavramını ilk kez duyduğunu belirten öğrenci oranı en yüksektir. Hiç duymadığını belirten öğrenci oranı ise % 5'tir.

Tablo 3: Muhasebe Derslerinin Herhangi Birinde Etik Kavramının Anlatılması

Cevap	F	%
Evet	80	66,7
Hayır	39	32,5
Cevapsız	1	0,8
Toplam	120	100,0

Tablo 3'te öğrencilerin aldıkları muhasebe derslerinin herhangi birinde etik kavramının işlenip işlenmediği sorusuna verdikleri cevaplar yer almaktadır. Bu soruya % 66,7 oranda "Evet" cevabı verilmiştir.

8.Çalışmada Test Edilen Hipotezlerinin Sonuçları

1. Sınıf ve 4. Sınıf işletme bölümü öğrencilerinin aralarında etik ve meslek etiği kavramları hakkında farkındalık düzeyleri açısından fark olma ihtimali yüksektir. Bu durum "H1: 1. ve 4. sınıf İşletme bölümü öğrencilerinin verdikleri cevaplar arasında fark vardır" hipotezi test edilmiştir. Test için Independent Sample T-Testi uygulanmıştır. Test sonucunda Tablo 4, 5 ve 6'da görülen sonuçlar elde edilmiştir.

Senaryo 1'de yer alan sorular için uygulanan test sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. İstatistiki anlamlı kabul edilen değerler (* ve **) işaretleri ile tablolarda gösterilmiştir. 1. Sınıf öğrencileri 4. Sınıf öğrencilerine göre 1. Senaryoda yer alan örnek olay ile ilgili olarak "Arkadaşlarımın aynı davranışı sergileme ihtimali yüksektir" ifadesine kararsızım ve biraz katılıyorum seçeneklerini daha fazla işaretlemişlerdir.

Tablo 4: Birinci ve Dördüncü Sınıf İşletme Öğrencilerinin 1.Senaryoya Verdikleri Cevaplar İçin Independent Sample T-Testi Sonuçları

İfade	Senaryo 1			
	1.Sını	4.Sını	F	P
Adil	2,25	3,01	,000	,038
				,025*
Dürüst	2,40	2,91	,059	,153
				,135
Ahlaki Olarak Doğru	2,32	2,97	,002	,068
				,053
Kültürel olarak kabul edilebilir	3,26	3,80	,545	,135
				,136
Ailem tarafından kabul edilebilir	3,32	3,75	,209	,234
				,246
Geleneksel olarak kabul edilebilir	3,93	4,01	,256	,828
				,831
Kişinin menfaatini destekler	5,12	5,21	,366	,784
				,779
Kişisel tatmin sağlar	5,00	5,08	,978	,829
				,830
En fazla faydayı sağlar	3,41	4,62	,917	**,004***
				,004
Faydayı maksimize/zararı minimize eder	3,43	4,49	,890	**,004***
				,004
Yazılı olmayan bir anlaşmayı ihlal etmez	3,47	4,01	,514	,192
				,193
Bir vaadi (verilmemiş bir sözü) ihlal etmez	3,88	4,01	,777	,743
				,743
Benim aynı davranışı sergileme ihtimalim **Yüksektir**	3,20	2,93	,470	,479
				,489
Arkadaşlarımın aynı davranışı sergileme ihtimali **Yüksektir**	4,20	3,49	,183	**,044***
				,054
Yukarıda bahsedilen davranış ahlakidir	2,45	2,97	,774	,151
				,154

*P≤ 0,05: 1. Sınıf Lehine ** P≤ 0,05: 4. Sınıf Lehine

7. Tamamen katılıyorum, 6. Katılıyorum, 5. Biraz katılıyorum, 4.Kararsızım, 3. Biraz Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 1. Hiç Katılmıyorum

Tablo 5: Birinci ve Dördüncü Sınıf İşletme Öğrencilerinin 2.Senaryoya Verdikleri Cevaplar İçin Independent Sample T-Testi Sonuçları

	Senaryo 2			
	1.Sını	**4.Sını**	**F**	**P**
Adil	2,27	2,55	,120	,380
				,359
Dürüst	2,45	2,48	,485	,938
				,938
Ahlaki Olarak Doğru	2,36	2,42	,436	,862
				,859
Kültürel olarak kabul edilebilir	3,64	2,92	,421	**,042***
				,045
Ailem tarafından kabul edilebilir	3,27	3,00	,264	,446
				,458
Geleneksel olarak kabul edilebilir	3,64	3,28	,935	,327
				,328
Kişinin menfaatini destekler	5,48	4,57	,005	,013
				,008*
Kişisel tatmin sağlar	5,50	4,89	,021	,068
				,058
En fazla faydayı sağlar	4,23	4,48	,213	,491
				,481
Faydayı maksimize/zararı minimize eder	4,30	4,58	,816	,420
				,418
Yazılı olmayan bir anlaşmayı ihlal etmez	3,89	3,84	,965	,906
				,907
Bir vaadi (verilmemiş bir sözü) ihlal etmez	3,81	3,64	,351	,663
				,659
Benim aynı davranışı sergileme ihtimalim **Yüksektir**	3,00	2,49	,241	,158
				,169
Arkadaşlarımın aynı davranışı sergileme ihtimali **Yüksektir**	3,59	2,87	,419	**,043***
				,043
Yukarıda bahsedilen davranış ahlakidir	2,09	2,41	,232	,328
				,314

*P≤ 0,05: 1. Sınıf Lehine ** P≤ 0,05: 4. Sınıf Lehine

7. Tamamen katılıyorum, 6. Katılıyorum, 5. Biraz katılıyorum, 4.Kararsızım, 3. Biraz Katılmıyorum,
2. Katılmıyorum, 1. Hiç Katılmıyorum

Senaryo 2'de yer alan sorular için uygulanan test sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır. 2. Senaryoda da yine 1. Sınıf öğrencileri 4. Sınıf öğrencilerine göre "Arkadaşlarımın aynı davranışı sergileme ihtimali yüksektir" ifadesinde istatistiki olarak farklılaşmışlardır. 1. Sınıf öğrencileri "Kararsızım" seçeneğine daha yakın cevaplar vermekle birlikte 4. Sınıf öğrencileri "Biraz katılmıyorum" seçeneğine yakın cevaplar vermişlerdir. Ayrıca Tabloda koyu punto ile verilmiş değerlerin karşısında yer alan ifadelerde de sınıf değişkeni açısından istatistiki anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: Birinci ve Dördüncü Sınıf İşletme Öğrencilerinin 3.Senaryoya Verdikleri Cevaplar İçin Independent Sample T-Testi Sonuçları

	Senaryo 3			
	1.Sını	**4.Sını**	**F**	**P**
Adil	4,39	3,45	,141	**,012***
				,011
Dürüst	4,16	3,45	,209	**,047***
				,043
Ahlaki Olarak Doğru	3,89	3,38	,929	,168
				,170
Kültürel olarak kabul edilebilir	4,39	3,68	,863	**,037***
				,038
Ailem tarafından kabul edilebilir	4,49	3,55	,676	**,007***
				,009
Geleneksel olarak kabul edilebilir	4,50	3,62	,276	**,012***
				,016
Kişinin menfaatini destekler	5,70	4,96	,055	**,026***
				,020
Kişisel tatmin sağlar	5,51	4,81	,090	**,042***
				,036
En fazla faydayı sağlar	4,89	4,55	,022	,321
				,289
Faydayı maksimize/zararı minimize eder	4,51	4,66	,051	,674
				,657
Yazılı olmayan bir anlaşmayı ihlal etmez	4,79	4,19	,808	,094
				,090
Bir vaadi (verilmemiş bir sözü) ihlal etmez	4,91	4,29	,223	,087
				,077
Benim aynı davranışı sergileme ihtimalim **Yüksektir**	4,30	3,44	,121	**,026***
				,032
Arkadaşlarımın aynı davranışı sergileme ihtimali **Yüksektir**	4,66	3,63	,739	**,005***
				,005
Yukarıda bahsedilen davranış ahlakidir	4,02	3,17	,884	**,025***
				,028

*P≤ 0,05: 1. Sınıf Lehine ** P≤ 0,05: 4. Sınıf Lehine

7. Tamamen katılıyorum, 6. Katılıyorum, 5. Biraz katılıyorum, 4.Kararsızım, 3. Biraz Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 1. Hiç Katılmıyorum

Senaryo 3'te yer alan sorular için uygulanan test sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır. 1. Sınıf öğrencileri 4. Sınıf öğrencilerine göre bu senaryoda "Benim aynı davranışı sergileme ihtimalim yüksektir", **"**Arkadaşlarımın aynı davranışı sergileme ihtimali yüksektir" ve **"**Yukarıda bahsedilen davranış ahlakidir" sorularında istatistiki olarak farklılaşmaktadır. 4. Sınıf öğrencileri bu sorulara "biraz katılmıyorum" cevabını daha fazla vermişlerdir. 1. Sınıf öğrencileri ise "kararsızım" ve "biraz katılıyorum" seçeneklerini daha fazla işaretlemişlerdir.

"H1: 1. ve 4. Sınıf İşletme bölümü öğrencilerinin verdikleri cevaplar arasında fark vardır" hipotezi tüm senaryolar açısından kısmen kabul edilmekle birlikte 3.senaryoda daha fazla istatistiki farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7: Öğrencilerin Muhasebe Derslerinde Etik Konusunun Geçmesi Açısından 1.Senaryoya Verdikleri Cevaplar İçin Independent Sample T-Testi

	Senaryo 1			
	Evet	**Hayır**	**F**	**P**
Adil	2,68	2,87	,208	,608
				,618
Dürüst	2,61	2,97	,410	,333
				,343
Ahlaki Olarak Doğru	2,70	2,82	,312	,748
				,754
Kültürel olarak kabul edilebilir	3,66	3,47	,082	,626
				,641
Ailem tarafından kabul edilebilir	3,61	3,54	,179	,844
				,849
Geleneksel olarak kabul edilebilir	3,93	4,11	,845	,649
				,650
Kişinin menfaatini destekler	5,38	4,74	,129	,070
				,086
Kişisel tatmin sağlar	5,10	4,92	,520	,644
				,647
En fazla faydayı sağlar	4,19	4,15	,519	,940
				,941
Faydayı maksimize/zararı minimize eder	4,03	4,26	,440	,551
				,539
Yazılı olmayan bir anlaşmayı ihlal etmez	3,71	4,03	,554	,467
				,461
Bir vaadi (verilmemiş bir sözü) ihlal etmez	4,00	3,89	,545	,797
				,794
Benim aynı davranışı sergileme ihtimalim **Yüksektir**	3,10	2,85	,510	,519
				,515
Arkadaşlarımın aynı davranışı sergileme ihtimali **Yüksektir**	3,69	3,85	,376	,670
				,679
Yukarıda bahsedilen davranış ahlakidir	2,66	3,05	,184	,300
				,316

*P≤ 0,05: Muhasebe Derslerinde Etik Konusunun Geçtiğini Belirtenler Lehine
** P≤ 0,05: Muhasebe Derslerinde Etik Konusunun Geçmediğini Belirtenler Lehine
7. Tamamen katılıyorum, 6. Katılıyorum, 5. Biraz katılıyorum, 4.Kararsızım, 3. Biraz Katılmıyorum,
2. Katılmıyorum, 1. Hiç Katılmıyorum

Öğrencilerin yaklaşık % 67'si aldıkları muhasebe derslerinde etik kavramından bahsedildiğini, % 33'ü de bahsedilmediğini belirtmiştir. Bu sonuçlar Independent Sample T-Testi ile test edildiğinde Tablo 7, 8 ve 9'daki sonuçlar edilmiştir. Öğrencilerin 1. ve 2. Senaryolar için verdikleri cevaplara göre yapılan test sonucunda,

öğrencilerin aldıkları muhasebe derslerinde etik konusunun geçip geçmemesi açısından aralarında istatistiki farklılık olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte 3. Senaryo için verilen cevapların test sonucunda Tablo 9'da **"koyu punto"** ile gösterilen değerlerde istatistiki farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8: Öğrencilerin Muhasebe Derslerinde Etik Konusunun Geçmesi Açısından 2. Senaryoya Verdikleri Cevaplar İçin Independent Sample T-Testi

	Senaryo 2			
	Evet	**Hayır**	**F**	**P**
Adil	2,34	2,69	,045	,282
				,325
Dürüst	2,30	2,82	,002	,127
				,172
Ahlaki Olarak Doğru	2,20	2,82	,002	,068
				,100
Kültürel olarak kabul edilebilir	3,03	3,49	,815	,206
				,215
Ailem tarafından kabul edilebilir	3,01	3,31	,108	,425
				,455
Geleneksel olarak kabul edilebilir	3,45	3,33	,725	,757
				,760
Kişinin menfaatini destekler	4,81	5,08	,004	,483
				,443
Kişisel tatmin sağlar	5,11	5,10	,356	,977
				,976
En fazla faydayı sağlar	4,35	4,44	,323	,808
				,804
Faydayı maksimize/zararı minimize eder	4,54	4,36	,720	,624
				,628
Yazılı olmayan bir anlaşmayı ihlal etmez	3,81	3,95	,083	,726
				,714
Bir vaadi (verilmemiş bir sözü) ihlal etmez	3,64	3,84	,073	,611
				,594
Benim aynı davranışı sergileme ihtimalim **Yüksektir**	2,76	2,51	,114	,508
				,484
Arkadaşlarımın aynı davranışı sergileme ihtimali **Yüksektir**	3,16	3,10	,916	,872
				,871
Yukarıda bahsedilen davranış ahlakidir	2,30	2,28	,506	,957
				,958

*P≤ 0,05: Muhasebe Derslerinde Etik Konusunun Geçtiğini Belirtenler Lehine
** P≤ 0,05: Muhasebe Derslerinde Etik Konusunun Geçmediğini Belirtenler Lehine
7. Tamamen katılıyorum, 6. Katılıyorum, 5. Biraz katılıyorum, 4.Kararsızım, 3. Biraz Katılmıyorum,
2. Katılmıyorum, 1. Hiç Katılmıyorum

"H2: Muhasebe derslerinde etik konusunun geçmiş olması açısından verdikleri cevaplar arasında fark vardır" hipotezi sadece Tablo 9'da yer alan senaryo 3 için elde edilen analiz sonuçlarında **koyu punto** ile gösterilmiş verilerle adalet, görelilik ve

deontoloji felsefeleri açısından kabul edilmektedir. Diğer felsefelerde ise hipotez reddedilmektedir.

Tablo 9: Öğrencilerin Muhasebe Derslerinde Etik Konusunun Geçmesi Açısından 3. Senaryoya Verdikleri Cevaplar İçin Independent Sample T-Testi

İfade	Senaryo 3			
	Evet	**Hayır**	**F**	**P**
Adil	3,58	4,26	,646	,081
				,082
Dürüst	3,43	4,31	,720	,**017***
				,020
Ahlaki Olarak Doğru	3,24	4,26	,742	,**007***
				,008
Kültürel olarak kabul edilebilir	3,83	4,18	,693	,313
				,314
Ailem tarafından kabul edilebilir	3,75	4,22	,966	,194
				,197
Geleneksel olarak kabul edilebilir	3,85	4,13	,584	,452
				,464
Kişinin menfaatini destekler	5,14	5,41	,306	,433
				,425
Kişisel tatmin sağlar	5,04	5,11	,436	,851
				,849
En fazla faydayı sağlar	4,60	4,82	,963	,527
				,531
Faydayı maksimize/zararı minimize eder	4,41	5,03	,665	,081
				,080
Yazılı olmayan bir anlaşmayı ihlal etmez	4,29	4,66	,849	,328
				,321
Bir vaadi (verilmemiş bir sözü) ihlal etmez	4,18	5,24	,314	,**004***
				,003
Benim aynı davranışı sergileme ihtimalim **Yüksektir**	3,75	3,74	,392	,974
				,975
Arkadaşlarımın aynı davranışı sergileme ihtimali **Yüksektir**	3,95	4,10	,594	,689
				,685
Yukarıda bahsedilen davranış ahlakidir	3,35	3,74	,418	,320
				,337

*P≤ 0,05: Muhasebe Derslerinde Etik Konusunun Geçtiğini Belirtenler Lehine
** P≤ 0,05: Muhasebe Derslerinde Etik Konusunun Geçmediğini Belirtenler Lehine
7. Tamamen katılıyorum, 6. Katılıyorum, 5. Biraz katılıyorum, 4.Kararsızım, 3. Biraz Katılmıyorum,
2. Katılmıyorum, 1. Hiç Katılmıyorum

Öğrencilerin mezun oldukları lise türleri açısından 3 senaryoya verdikleri cevaplar One Way Anova-Scheffe Testi ile test edilmiştir. Tablo 10'da tablolar çok fazla yer kapladığı için 3 senaryonun testinde tespit edilen ve sadece istatistiki anlamlı fark çıkan sonuçlara yer verilmiştir.

Tablo 10: Öğrencilerin Mezun Oldukları Lise Açısından Senaryolara Verdikleri Cevaplar İçin ScheffeTesti

Senarvo 1					
İfade	**Mezun Olunan Lise**	**Mezun Olunan Lise**	**Ortalama Farkı**	**Std. Hata**	**P**
Adil	Düz Lise	Anadolu	-1,220*	,429	
		TM ve Diğer	-,576	,406	,369
	Anadolu Lisesi	Düz Lise	1,220*	,429	**,020***
		TM ve Diğer	,644	,442	,350
	TM ve Diğer ML	Düz Lise	,576	,406	,369
		Anadolu	-,644	,442	,350
Yazılı olmayan bir anlaşmayı ihlal etmez	Düz Lise	Anadolu	-1,278*	,499	**,041****
		Ticaret	-,703	,469	,329
	Anadolu Lisesi	Düz Lise	1,278*	,499	**,041***
		TM ve Diğer	,575	,512	,534
	TM ve Diğer ML	Düz Lise	,703	,469	,329
		Anadolu	-,575	,512	,534
Senarvo 2					
İfade	**Mezun Olunan Lise**	**Mezun Olunan Lise**	**Ortalama Farkı**	**Std. Hata**	**P**
En fazla faydayı sağlar	Düz Lise	Anadolu	-,762	,421	,199
		TM ve Diğer	-1,002*	,402	**,049****
	Anadolu Lisesi	Düz Lise	,762	,421	,199
		Ticaret	-,240	,435	,859
	TM ve Diğer ML	Düz Lise	1,002*	,402	**,049***
		Anadolu	,240	,435	,859
Yazılı olmayan bir anlaşmayı ihlal etmez	Düz Lise	Anadolu	-1,445*	,434	**,005****
		TM ve Diğer	-,970	,411	,066
	Anadolu Lisesi	Düz Lise	1,445*	,434	**,005***
		TM ve Diğer	,476	,447	,569
	TM ve Diğer ML	Düz Lise	,970	,411	,066
		Anadolu	-,476	,447	,569
Senarvo 3					
İfade	**Mezun Olunan Lise**	**Mezun Olunan Lise**	**Ortalama Farkı**	**Std. Hata**	**P**
Yazılı olmayan bir anlaşmayı ihlal etmez	Düz Lise	Anadolu	-,731	,423	,229
		TM ve Diğer	-1,079*	,404	**,032****
	Anadolu Lisesi	Düz Lise	,731	,423	,229
		TM ve Diğer	-,347	,437	,730
	TM ve Diğer ML	Düz Lise	1,079*	,404	**,032***
		Anadolu	,347	,437	,730

*P≤ 0,05 Lehine **P≤ 0,05 Aleyhine

1.Senaryoda geçen öyküde "adil" olduğunu düşünme ifadesinde "Anadolu Lisesi" mezunları ve "Düz Lise" mezunları arasında istatistiki fark olup, fark "Anadolu Lisesi" mezunları lehine, 1.Senaryoda geçen öyküde "yazılı olmayan bir anlaşmayı ihlal etmez" şeklindeki ifadede de yine "Anadolu Lisesi" mezunları ve "Düz Lise" mezunları arasında istatistiki fark olup, fark "Anadolu Lisesi" mezunları lehine anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir.

2.Senaryoda geçen öyküde yer alan sorulara verilen cevaplarda "en fazla faydayı sağlar" ifadesine "Ticaret ve Diğer Meslek Liseleri" mezunları ve "Düz Lise" mezunları arasında istatistiki fark olup, "Ticaret ve Diğer Meslek Liseleri" mezunları lehine anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Yine 2.Senaryoda "yazılı olmayan bir anlaşmayı ihlal etmez" ifadesinde de yine "Anadolu Lisesi" mezunları ve "Düz Lise" mezunları arasında istatistiki fark olup, fark "Anadolu Lisesi" mezunları lehine anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir.

3.Senaryoda "yazılı olmayan bir anlaşmayı ihlal etmez" ifadesinde "Ticaret ve Diğer Meslek Liseleri" mezunları ve "Düz Lise" mezunları arasında istatistiki fark olup, "Ticaret ve Diğer Meslek Liseleri" mezunları lehine anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir.

"H3: Öğrencilerin mezun oldukları lise türü açısından verdikleri cevaplar arasında fark vardır" hipotezi Tablo 10'da görülen 3 senaryoda sadece deontolojik açıdan kabul edilmektedir. Ayrıca 1. Senaryoda adalet ve 2. Senaryoda faydacılık felsefeleri açısından da kısmen kabul edilmektedir.

Sonuç

Yapılan analizlerin sonucunda satış müdürünün siparişi erken göndermesi hakkındaki 3. Senaryoda, öğrencilerin okudukları sınıf açısından çalışmada test ettiğimiz beş etik felsefeden adalet, görelilik ve egoizm felsefeleri açısından 3 senaryo içinde istatistiki olarak en fazla farklılık gösteren senaryo olmuştur. Ortalama değerleri açısından da incelendiğinde 3. Senaryo diğer senaryolara göre öğrenciler arasında daha kabul edilebilir bir davranış olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Ayrıca yine 3. Senaryo için verilen cevaplar birinci ve dördüncü sınıflar açısından değerlendirildiğinde öğrencilerin kendilerinin ve arkadaşlarının da aynı davranışı gösterme noktasında 3. Senaryodaki davranışta istatistiki olarak farklılaştıkları tespit edilmiştir.

Öğrencilerin yaklaşık % 67'si aldıkları muhasebe derslerinde etik kavramından bahsedildiğini, % 33'ü de bahsedilmediğini belirtmiştir. Öğrencilerin 1. ve 2. Senaryolar için verdikleri cevaplara göre yapılan test sonucunda, öğrencilerin aldıkları muhasebe derslerinde etik konusunun geçip geçmemesi açısından aralarında istatistiki farklılık olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte 3. Senaryo için verilen cevapların test sonucunda adalet, görelilik ve deontoloji felsefeleri açısından istatistiki farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin mezun oldukları lise türleri açısından her 3 senaryoda da deontolojik açıdan aralarında istatistiki fark olduğu sonucu elde edilmiştir. Ayrıca Düz Lise mezunları ile Anadolu Liseleri mezunlarının ve yine Düz Lise ile Ticaret ve Diğer Meslek liselerinden mezun olan öğrenciler arasında istatistiki farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada üç hipotez değerlendirilmiştir. Ayrıca cinsiyet, öğrencinin yaşadığı yer gibi demografik özellikleri açısından da istatistiki olarak testler yapılmakla birlikte anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir. Araştırmada öğrencilerin yaklaşık % 57'inin etik kavramını eğitim hayatında aldığı dersler aracılığı ile duyduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencinin bulunduğu çevre ve internet gibi iletişim araçları da etik kavramının duyulmasında etkili olmaktadır.

Bu çalışmada öğrencinin okuduğu sınıf, mezun olduğu lise ve muhasebe derslerinde etik konularının geçmesi gibi faktörler etik algısını etkileyen değişkenler olarak araştırma sonucuna yansımıştır. Bu bağlamda özellikle mesleki derslerde öğrencilerin yerleşik etik değerlerin yeniden sorgulanması ve değiştirilmesine ya da mesleki etik değerlerin kazandırılmasına yönelik eğitim çalışmalara ağırlık verilmelidir. Senaryo uygulamaları, oyun temelli eğitimler, meslek odaları ile işbirliği gibi çalışmalarla muhasebe meslek mensubu adayı olan öğrencilere kazandırılmaya çalışılmalıdır.

Kaynakça

Ağyar, E. , Kutluk, Angay, F. , Cengiz, E. (2012), "Meslek Yüksekokulları Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Değişkenler Işığında Mesleki Etiğe Bakış Açılarının İncelenmesi (Akdeniz Üniversitesi Örneği)", Journal of Yaşar University 2012 25(7) 4203-4228.

Akbaş, H., A. Özsözgün ve E. Özarslan, (2009), "Muhasebe Mesleğinde Etik Algısı Ve Etik Dışı Davranışlarla İlişkisi: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme", Öneri Dergisi, 8. 32, (Temmuz): 175-184.

Akyatan, Ayça ve Filiz Angay Kutluk, (2015), "Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Etik Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma, Journal of Accounting and Auditing Studies, 1, 4: 42-66.

Alkan, İ, G. (2015), "Muhasebe Eğitiminde Etik: Ön Lisans Öğrencilerinin Etik Algılarına Yönelik Bir Araştırma", Business and Economics Research Journal, Cilt:6, Sayı:2, ss:113-125.

Aslan, A., Kozak, M. (2006), "Turizmde Gelişme Ve Etik Sorunları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", Ege Academic Review, 6(1), 49-61.

Ay, M. ve G. Ender (2011), "Öğrencilerin Etik Değerleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma", Türkiye 3.Ulusal Kurumsal Yönetim, Yolsuzluk, Etik ve Sosyal Sorumluluk Konferansı, 7-11 Haziran 2011, Nevşehir, http://icongfesr2011.tolgaerdogan.net/documents/national_presantations/UL08.pdf, erişim tarihi:19.02.2015.

Bennie, N.M. ve R. Mladenovic (2015), "Investigation of the Impact Of An Ethical Framework and an Integrated Ethics Education on Accounting Students' Ethical Sensitivity And Judgment" , Journal of Business Ethics ,127:189–203.

Blanthorne, C., S.E. Kovar and D.G.Fisher, (2007), "Accounting Educators' Opinions About Ethics in The Curriculum: An Extensive View" Issues in Accounting Education, 22.3, (August): 355–390.

Ceylan P. ve S.Terzi, (2016), "Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Meslek Etiği Algılamalarının İncelenmesi: Çankırı Karatekin Üniversitesi Örneği, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Temmuz 2016, Sayi:13, http://iibf.kastamonu.edu.tr/images/dergi/s13/sayi.13.mak.23.pdf, erişim tarihi: 25.09.2016.

Cooper, B.J., P. Leung, S. Dellaportas,, B. Jackling, and C.Wong, (2008), "Ethics Education For Accounting Students: A Toolkit Approach", Accounting Education: An International Journal, 17.4, (December): 405–430.

Çakar, U., Arbak, Y., (2008), İşletme Eğitiminin Ahlaki Değerlendirmeler Üzerindeki Etkisi, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 16, 1 – 19.

Çubukçu, S. (2012), "Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Komitesi Düzenlemeleri Çerçevesinde Etik Eğitimine İlişkin Durum Analizi", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 121, 103-116.

Daştan, A. , Y. Bayraktar, ve U. Bellikli, (2015), " Muhasebe Mesleğinde Etik İkilem ve Etik Karar Alma Konularında Farkındalık Oluşturma: Trabzon İlinde Bir Araştırma", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C: 29(1): 63-82.

Gülmez, C., M. Kıllı ve B. Öz, (2016), " Üniversite Öğrencilerinin Muhasebe Meslek Etiğine Bakış Açılarının İncelenmesi: OKÜ Öğrencileri Örneği", Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies 2/3, 98-114, http://jafas.org/articles/2016-2-3/7_Meslek_Etigi_FULL_TEXT.pdf, erişim tarihi: 20.09.2016.

Güney, S. ve R. Bozkurt, (2011), "Muhasebe Meslek Mensupları Ve Aday Stajyerlerin Muhasebe Hata Ve Hileleri Karşısındaki Etiksel Tutumları: Erzurum İli Muhasebe Meslek Mensupları Ve Stajyerler Uygulaması", Türkiye 3.Ulusal Kurumsal Yönetim, Yolsuzluk, Etik ve Sosyal Sorumluluk Konferansı, 7-11 Haziran, Nevşehir. http://Icongfesr2011.Tolgaerdogan.Net/Documents/National_Presantations/Ul08.Pdf, erişim tarihi: 30.12.2015.

Ho, Y.H. and C.Z Lin, (2008), "Cultural Values And Cognitive Moral Development Of Accounting Ethics: A Cross-Cultural Study", Social Behavior And Personality, 367, 883-892.

Holmes, K., L. Marriott and J.Randal (2012), "Ethics And Experiments İn Accounting A Contribution To The Debate On Measuring Ethical Behaviour", Pacific Accounting Review, 24.1.

International Education Standard, (2014), IES 4 Professional Values, Ethics And Attitudes, https://www.ifac.org/sites/default/files/publications/files/ies-4-professional-values-1.pdf. Erişim tarihi: 19.02.2015.

Kurnaz, N. ve Y. Gümüş, (2010), "Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı Analizi: Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Örneği", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 46: 157-174. http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/143/14.pdf. Erişim tarihi: 19.02.2015.

Kurt, G., vd. (2010), "Muhasebe Meslek Mensubu Olabilecek Öğrencilerin Meslek Etiği Konusundaki Algılama Ve Eğilimlerinin Belirlenmesi", Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 3.1: 1-20.

Marques, P.A. and J.A.Pereira (2008), "Ethical Ideology And Ethical Judgments in The Portuguese Accounting Profession", Journal of Business Ethics, 86:227–242.

Mugan, C.Ş. ve D. Ö. Atay, (2003), Contextual Effects on Ethical Sensivity and Penalty Judgments, Teaching Business Ethics, 7 4, 341–363.

Nakip, M. (2006), Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve SPSS Destekli Uygulamalar, 2. bs. Ankara. Seçkin Yayıncılık.

Reidenbach, R.E. and D.P. Robin, (1988), Some initial steps toward improving the measurement of ethical evaluations of marketing activities. Journal of Business Ethics,7(11), 871 – 879.
Shawver, T.J. ve J.T. Sennetti, (2009), "Measuring Ethical Sensitivity and Evaluation", Journal of Business Ethics, 88:663–678.
Subaşı, Ş. ve M. (Erol) Fidan (2015), Muhasebede Etik Eğitimi, Dora, Bursa.
Thomas, S. (2012), "Ethics and Accounting Education", Issues in Accounting Education American Accounting Association, 27, 2:399-418.
Uçma, T. (2007), "Muhasebe Meslek Mensubu Olmak İsteyenlerin Etik Değer Anlayışlarının Belirlenmesi ve Muğla Üniversitesi Uygulaması", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
Utku, B. D. (2009), "Etik Davranışlar: Muhasebe Meslek Mensubu Olmaya Aday İİBF Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma", Muhasebe Öğretim Üyeleri Dayanışma Vakfı Dergisi, 114, 211-232.
Uyar, S. , A. Kahveci ve M. Yetkin, (2015), "Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği Algısı: ALTSO Meslek Yüksekokulu Örneği", Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, ss:237-247.
Yıldız, G. (2010), Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği Ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama, Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 36, 155-178.

EK 1: Senaryolar

Senaryo 1. Kredi Müdürünün arkadaşı: Kredi ihtiyacı olan bir şirket bankaya kredi başvurusu yapmıştır. Ancak şirketin finansal tablo göstergeleri kredi verme kriterlerini tam olarak karşılayamamaktadır. Öte yandan, kredi müdürü, bu şirketin sahibi ile uzun yıllardır arkadaştır.

Davranış: Kredi müdürü kredinin verilmesi adına öneride bulunuyor.

Senaryo 2. Şüpheli Alacaklar Karşılığı: Bir şirketin Genel Müdürü, finans direktöründen şüpheli alacakları daha düşük göstermesini ister. Çünkü böylece geliri yüksek gösterecektir. Bunu isterken, endüstrinin zor zamanlarında sık yapılan bir uygulama olduğunu belirtir. Şirket ise tarihinde, en kötü zamanlarında bile, şüpheli alacaklar konusunda çok ihtiyatlı davranmıştır. Genel Müdürün talebi, endüstri içinde ihtiyatlılıktan çok uzak bir uygulamayı gerektirir.

Davranış: Finans Direktörü, genel müdürün uygulamasını yerine getirir.

Senaryo 3. Satış Müdürü: B Şirketindeki bir satış müdürü, öngörülen çeyrekteki satış hedeflerine ulaşamayacağını ve bu sebeple bonus alamayacağını fark etmiştir. Ancak bir müşteri siparişi vardır. Eğer müşterinin ihtiyacından önce teslim edilirse hedef tutturulacak ve müdür bonus alabilecektir. Ancak yıllık satış rakamlarına etkisi olmayacaktır.

Davranış: Müdür, siparişi bu çeyrekte göndermiştir ve bonusu garantilemiştir.

MÜZELERİN ANLAŞILABİLİR KILINMASI BAGLAMINDA YAPAY AYDINLATMANIN ÖNEMİ VE BU AYDINLATMA BİÇİMİNİN TÜRKİYE MÜZELERİ ÜZERİNDEN İRDELENMESİ

Doç. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN
İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü

Özet

Yaşanmışlıkların gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir yere sahip olan kurumlar olarak müzeler, tarihin her döneminde değişimlere tanıklık etmişler, bu değişimlere ait hususların kalıcı olmasına katkı sağlarken de adeta hafıza gibi birçok tarihi olayı ve bu olaya ait maddi kalıntıların arşivleme mantığıyla muhafazasını sağlamışlar, yeni kuşakların bu kalıntılardan yararlanmasına imkan hazırlamışlardır. Toplumların geleceklerini şekillendirmeleri bakımından oldukça öneme sahip olan bu kurumlardan en iyi şekilde yararlanmak için, içerisinde sergiledikleri eserlerin (tablolar, heykeller, baskılar, kıyafetler/kumaşlar, yazma eserler, kitaplar, vs), zarar görmemesine özen gösterilmesi gerekirken, bir taraftan mekan içi bir taraftan da mekan dışı çevre şartlarının, birbiriyle bağlantılı ve uyumlu bir şekilde, çok iyi oluşturulması gerekmektedir. Mekan içerisindeki ısı (sıcak-soğuk) değerleri, ortamın nemindeki dalgalanmalar, içerinin ışıklandırılmasında kullanılan aydınlatma araçlarının yaymış olduğu ısı ve ışık değeri gibi birçok etken, gerek eserlerin zarar görmemesi gerekse izleyicilerin en konforlu ziyareti gerçekleştirmeleri bakımından çok iyi ayarlanmalıdır. Yapılan bu çalışmada, müze mekanlarında sağlıklı sergilemenin sağlanabilmesi için gereken önemli etkenlerden birisi olan yapay aydınlatmanın Türkiye'deki bazı müzeler üzerinden irdelenmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Görme, Müze, Yapay Aydınlatma, Sergileme

THE IMPORTANCE OF ARTIFICIAL LIGHTING AND SCRUTINIZING THIS LIGHTING FORM THROUGH TURKISH MUSEUMS WITHIN THE CONTEXT OF MAKING THE MUSEUMS UNDERSTANDABLE

Abstract

Museums as the institutions have an important role in transferring the life experiences to the next generations became a witness to changes in every period of history and provided the conservation of many historical events and material remnants of this event almost like memory with the logic of archiving while contributing the permanence of particulars of these changes and they prepared facilities for next generations benefit from these ruins. In order to get the most out of these institutions which have much importance in terms of shaping future for societies, on one hand interior space environmental conditions and on the other hand outer space environmental conditions should be created very well in a harmonious way and connected with each other as well as paying attention for the creations (Paintings, sculptures, prints, clothing / fabrics, manuscripts, books, etc.) exhibited inside. Many factors such as heat (Hot and cold) values inside the space, fluctuations about the humidity in the environment, light and heat values radiated from lighting tools which are used to lighten the inside should be set very well either for preventing the works to be damaged or for the visitors to have the visit in most comfortable conditions. In this study, scrutinizing of artificial

lighting that is one of the necessary and important factors for providing the healthy exhibition in museum spaces through some museums in Turkey was carried out.

Keywords: Be Damaged, Museum, Artificial Lighting, Exhibition,

GİRİŞ

İnsanoğlu, tarih sahnesinde görülmeye başlamasından itibaren, yaşamını devam ettirebilmesi ya da daha konforlu bir yaşam sürebilmesi için daima ışığa ihtiyaç duymuştur. Temel bir gereksinim olan ışık ihtiyacı, gündüz vaktinde günışığından sağlanırken, günışığının olmadığı ya da yetersiz kaldığı zamanlarda ise farklı yapay ışık kaynaklarıyla elde edilmeye çalışılmıştır. İnsanoğlunun ihtiyaç duyduğu en yaşamsal unsurlardan birisi olan ateş de zaten bu arayışlar neticesinde bulunmuştur. İnsan, yaşamının akışını değiştiren ateşin, bir taraftan ısısından diğer taraftan da ışığından yararlanmıştır. Ateşle başlayan bu ışık teknolojisi, gelişen sürece paralel olarak devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Işığın kullanılması ve bu kullanımda yaşananlar mekan algısının değişimiyle de direk bağlantılı bir hale gelmiştir. Barınmak için inşa edilen mekanların aydınlatılması için daima ışığa ihtiyaç duyulmuş, icat edilen yapay aydınlatma araçları ile de aydınlatma bağlamında yaşanabilecek sorunlar bir şekilde çözülmeye çalışmıştır. Bu durum aslında mimari ile aydınlatma ilişkisinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kuşkusuz aydınlatma bir mimari oluşumun en önemli unsurlarından birisi olup, onun eksikliği ya da yokluğu yaşamsal sürecin sağlıklı gelişmesini engellemektedir. Bir mimari yapı olarak müze mekanlarının da, görselliğin önemli olduğu alanlar olarak, aydınlatma ile ilişkisinin çok önemli bir durum arz ettiği görülmektedir. Geçmişe ait materyalleri içerisinde barındıran ve bu materyalleri gelen izleyici kitlesine görsel açıdan sunma misyonuna sahip olan müzelerin, bir taraftan sergilemiş olduğu eserlere zarar vermeyen aydınlatma araçlarını kullanması, diğer taraftan da bu eserleri en iyi görsel konfor içerisinde izleyiciye sunması gerekmektedir. Müzelerde sergilenen eserlerin doğru ve yeterli düzeyde aydınlatılmasını sağlamak için bu iki hususun özellikle dikkate alınması gerekmektedir. Görüldüğü üzere iki başlık altında toplanan bu hususlardan bir tanesi eserin izleyici tarafından doğru algılanması, diğeri ise eserlerin muhafazası ile ilintilidir. Nitekim aydınlık düzeyinin denetimi, parıltı ve kamaşmanın engellenmesi, yansımanın engellenmesi, ışığın doğrultusu ve oluşturduğu gölgelerin niteliği ve ışığın rengi (tayf yapısı) izleyicinin ziyaret esnasında konforlu bir görsellik sağlaması için; sergilenen eserin zararlı ışınımlardan korunması ise eserlerin muhafazası için önem taşımaktadır (Özcan, 2012: 50). Sergileme salonları içerisinde kullanılacak olan aydınlatmanın, nesnenin sahip olduğu biçimselliği izleyiciye en etkili şekilde sunan eleman olduğunun dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim kullanılan ışığın azlığı, fazlalığı, rengi, nesneye olan mesafesi vb. birçok unsur nitelikli sergileme biçimini olumluya da olumsuz etkilemektedir. Bundan dolayı da mekan içerisindeki aydınlatmanın doğru şekilde yapılması büyük önem taşımaktadır (Karakaşlı, 2005: 1).

Mevcut sergileme içerisinde en sağlıklı algılamanın sağlanması için günışığının mı yoksa yapay aydınlatma araçlarının mı tercih edilmesi gerektiği genellikle tartışma konusu olmuştur. Gün ışığındaki niteliğin değişkenliği ve raslantısal bir yapıya sahip olmasının yanında, nicelik bakımından da çok sayıda etkene bağlı bir değişkenlik taşıması tercihini daima zorlaştırmıştır. Bu ışığın özellikle büyük yapılardaki

yetersizliği, küçümsenemez bir maliyete sahip olması ve kontrolünün zor olması, tercih edilmemesine ve çoğunlukla da yerini yapay aydınlatmaya bırakmasına neden olmaktadır. Tüm bunların neticesinde bir müze ziyaretindeki en önemli husus görme odaklı bir yapı arz etmekte olup, görmenin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için de yapı içerisinde aydınlatmanın en ideal şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yapılan aydınlatma içerisinde de en çok tercih edilen tür olarak da yapay aydınlatmanın çok iyi hesaplanması önem taşımaktadır. Yapılan bu çalışmada da müze mekanının aydınlatılmasında yapay aydınlatmanın önemi ve anlaşılabilirliğinin sağlanabilmesi için de nelere dikkat edilmesi gerektiği Türkiye müzeleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

MÜZELERDE YAPAY AYDINLATMA

Müzelerde yer alan eserler; depolamanın da dahil edildiği sergileme süreci içerisinde, yüzyıllar ya da binyıllar boyunca çevresel unsurlara bağlı olarak, diğer nesnelere göre çok daha özenli bir şekilde korunma ihtiyacı duymaktadır. İşte bu durum müze mekanlarında bir çok unsurda olduğu gibi, aydınlatmanın da önemini dikkate değer hale getirmektedir. Çünkü müze içerisinde fiziksel ve kimyasal yıpranma bakımından en çok dikkat edilmesi gereken husus, yapılan aydınlatmanın türü ve bu aydınlatma neticesinde eserlerin maruz kalacağı bozulmalardır. Onun içindir ki müze sergileme salonlarında yapay aydınlatmanın mı yoksa doğal aydınlatmanın mı kullanılması gerektiği noktasında yaşanan tüm sorunlar hep "muhafaza" kaynaklıdır. Dolayısıyla yapılan aydınlatmalarda en çok dikkat edilmesi gereken durum da eserlerin ışık kaynaklı yaşayacağı sorunları en aza indirmek olmalıdır.

Tarihsel geçmiş hakkında bilgi veren ve adeta tarihin laboratuvarı pozisyonundan olan müze eserleri, fiziksel, kimyasal ve biyolojik nedenlere bağlı olarak bir bozulma yaşamaktadır. Bu çok yönlü bozulma, eserlerin muhafazasını ve devamlılıklarının sağlanmasını zorlaştıran bir durum arz etmektedir. O halde, bu eserlerin maddi yapılarının muhafaza edilmesi ve devamlılıklarının sağlanması için, eserlere zarar veren unsurların, gerek sergileme gerekse depolama esnasında dikkate alınması ve bu doğrultuda işlem yapılması gerekmektedir. Eserlerde yaşanan fiziksel ve kimyasal bozulmalar birbiri ardına gerçekleşirken, yaşanan bu durum geri dönüşümü olmayan bir yapının da oluşmasına neden olmaktadır. Nesnelerin atomik ve moleküler düzeyinde meydana gelen değişim olarak değerlendirilen kimyasal bozulma, su ve zararlı atıklar gibi diğer bir kimyasal madde veya radyasyon (ışık ya da ısı) ile etkileşim sonucunda oluşur. "Kimyasal bozulmaya bağlı yaşanan sorunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Metallerin yaşamış olduğu paslanmalar ve buna bağlı ortaya çıkan aşınmalar, sert olmasına rağmen taşta yaşanan aşınmalar, koruzyona uğraması, kağıtların bitişik asit materyallerle boyanması ve renklenmesi, renklerde ve boyada yaşanan solmalar, tekstil ürünlerinde liflerinin kırılması, nesnelerin yanması, ahşap malzemelerin mantara bağlı bozulması, özellikle organik eserlerde yaşanan ağarmalar, kağıdın kararması ve gevremesi ve bunun sonucunda da yaşadığı tahribatlar (Johnson, 1999: 6).

Amacına uygun, sağlıklı bir müze ve sergi salonu aydınlatılmasında aşağıdaki dört hususun özellikle dikkate alınması gerekmektedir:

1-Bir taraftan sergilenen eserlerin ziyaretçiler tarafından net ve doğru bir şekilde algılanması sağlanırken diğer taraftan da nesnelerin görünmesini engelleyen kamaşmaya imkan verilmemesi gerekmektedir.
2- İhtiyaç duyulmadıkça yapay aydınlatmanın kullanılmaması, mümkün olduğu kadar doğal aydınlatmanın tercih edilmesi. Ancak şartlar yapay aydınlatmayı zorunluluk haline getirmektedir.
3-Eserlerin görülmesini sağlayan aydınlatma elemanı kaynaklı ışığın (bu ışık güneş ya da yapay ışık kaynaklı olabilir), esere vereceği zarardan arındırılması gerekmektedir. Bunun içinde çoğunlukla filitreler tercih edilmektedir.
4-İzleyicinin en ideal şekilde eser hakkında bilgi edinebilmesi için sergilenen nesnelerin biçimsel, renksel, vb. özelliklerinin ortaya çıkarılması gerekir (Kurtay vd., 2003: 96-97).

Kuşkusuz aydınlatılması düşünülen yapının kullanım amacı farklı unsurların dikkate alınmasına imkan hazırlamaktadır. Çünkü bir alış veriş merkezinin, postanenin, belediye binasının aydınlatılması ile müzenin ya da sanat galerisinin aydınlatılmasındaki ihtiyaçlar aynı değildir. Yapıların durumlarına göre farklı aydınlatma ihtiyaçları ortaya çıkarmaktadır. Bu ihtiyaçlar dikkate alındığında aydınlatmanın amacını üç başlık altında açıklamak mümkündür (Özkaya, 2000: 3). Bunlar Fizyolojik, Dekoratif/Ambiyansa Dayalı ve Amaca Dikkat Çeken Aydınlatma'dır.

1. Fizyolojik Aydınlatma: Cisimlerin şekil, renk ve ayrıntılarının en rahat ve anlaşılabilir şekilde görülmesi koşullarını sağlayan aydınlatma olarak fizyolojik aydınlatma, görme yeteneğinin bozulmasını ve rahatsızlıktan/kamaşmadan kaçınılmasını zorunluluk olarak görmektedir. Kuşkusuz sergileme mekanları içerisinde eserleri en iyi/etkili şekilde izleyiciye gösterebilmek, özellikle sanat eserlerinin sunumunda birçok farklı faktöre bağlıdır. Her şeyden önce izleyicilerin genel yaygın görüşü ve kültürel birikimi, salonda sergilenen eserleri algılamada ön plana çıkmaktadır. Müzelerde sergilenen eserler, sergilemedeki sunum biçimleri ve izleyicide yaratmış olduğu etkileme derecesine göre önem kazanmaktadır. Bazen sergilemedeki bu farklılıklarla eserin etkisi çok daha güçlü bir hale getirilebilirken, aynı şekilde sunumdaki başarısızlık çok değerli bir eseri de çok etkisiz bir duruma düşürebilmektedir. Bu durum, özellikle amatör izleyicilerdeki algı farklılıklarını ortaya çıkarırken, bu algı farklılığı ve değişkenliği, bir yönüyle kişilerdeki beğeni seviyesini de etkilemektedir. Özellikle heykel ve rölyef gibi üç boyutlu eserlerin sunumunda bu durum çok daha fazla önem taşımakta olup, her eserin malzemesi/materyali, boyutu (büyük-küçük, geniş-dar oluşu), yapısal formu, sergi salonu içerisindeki pozisyonu ve aynı zamanda gerek sergi binası gerekse sergi salonu içerindeki diğer eserlerle ilişkisi de uygun sunum yöntemlerinin tercihini zorunluluk haline getirmektedir. Duvar yüzeyleri üzerinde düşey vaziyette sergilenen eserlerin aydınlatılmasında tercih edilen aydınlatma sistemleri, kullanılan renk tercihi her alan ve eser için bir değişkenlik göstermez iken, özellikle üç boyutlu eserlerde bu etkenler çok daha fazla önem kazanmaktadır (Şahin, 2012: 46). Üç boyutlu esere verilen ışığın gelmiş olduğu farklı açılar bile, eserin algılanmasında belirleyici bir etken olabilmektedir. Uşak Arkeoloji Müzesi'ne ait görselin yer aldığı Resim 1 ve Gazi Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi'ne ait salon görüntüsünün yer aldığı Resim 2'de, üç boyutlu eserlerin aydınlatma elemanları ve bunların yaymış olduğu ışık rengi ve oranı, mekan içerisindeki düşey yüzeyde yer alan diğer elamanların aydınlatılması ile aynı olduğundan, bu eserlerin aydınlatılmasında ayrıcalıklı bir durum tercih edilmemiş ve

aydınlatmada sadece eserlerin fizyolojik durumlarının algılanmasına özen gösterilmiştir. Özellikle üç boyutlu eserlerle diğer düşey yüzeylerde sergilenen eserlerin aynı mekan içerisinde aynı ışık değerlerine göre sergilenmesi fonksiyonellik bağlamında eserin sadece görünmesine neden olmaktadır. Halbuki düşey yüzeylerde sergilenen yağlıboya tablolar ile heykel gibi üç boyutlu eserlerin sergilendiği mekanların aynı aydınlatma değerlerine bağlı olmaması gerekmektedir. Genelde mekan aydınlatılmasında tercih edilen, aydınlatılan alanın her yerine aynı oranda ışığın yayılmasına imkan veren aydınlatmadır. Bu aydınlatma, mekanın bir bütün olarak aydınlatılmasına imkan verirken iki ana sorunun da yaşanmasına neden olmaktadır. Bunlardan bir tanesi enerji tasarrufu ile ilgili diğeri ise eserlerin görmüş olduğu ışık kaynaklı zararlardır. Nitekim yapılan genel aydınlatmada gereksiz bir enerji tüketimi yaşanırken diğer taraftan da gereksiz bir şekilde eserlerin üzerine ışığın fazla düşmesi söz konusu olmakta bu da eserlerin gereksiz bir şekilde kimyasal ve fiziksel anlamda zarar görmelerine neden olmaktadır.

Resim 1. Sfenks, Uşak Arkeoloji Müzesi.

Resim 2. Gazi Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi, Ankara.

Müze içerisinde yapılan aydınlatmalar değişik nitelikler gösterirken, dinamik mi yoksa durağan mı bir aydınlatma istendiği ve buna göre tercih yapıldığı görülebilir. Her bölüm aynı kullanım amacı için ayarlanmış ise, yani herhangi bir bölümün başka bir bölüm için dikkat çekmesi ya da ön plana çıkması istenmiyor ise, her tarafa eşit ışık verilerek, düzgün yayılmış aydınlatma ile durağan ve dinamik olmayan bir aydınlatma belirlenebilir. Ziyaretçiler müzeyi gezerken, yapılan bu statik aydınlatma kişiyi özel herhangi bir alana ya da esere yönlendirmediği için, mekanlar arasında farklı bir beklenti yaşanmasına imkan vermeyecektir. Aslında bu aydınlatma izleyicinin beklentilerinin kontrol altında tutulmasına da neden olmaktadır. Resim 3'te yer alan İ.Ü. Özel Turgut ÖZAL Müzesi ve Resim 4'te yer alan Malatya Arkeoloji Müzesi'nde uygulanan aydınlatmalarda genel fizyolojik aydınlatma kullanılmakta olup, ziyaretçiler her iki müzeyi gezerken mekan içerisinde ayrıcalıklı bir alanın ya da nesnenin olmadığını kabul etmektedirler.

2.Dekoratif/Ambiyansa Dayalı Aydınlatma: Aydınlatmanın amacı bakımından bir diğer yapay aydınlatma türü, müze nesnelerinin görselliği için, estetik etkiler/efektler uyandırmaya dayalı olan dekoratif/ambiyansa dayalı aydınlatmadır. Bu aydınlatma türü, cisimlerin bütün ayrıntıları ile görülmesinden daha çok eserlerin estetik görünümlerinin ziyaretçi üzerindeki etkisini merkeze almakta ve bir eserin aydınlatma

biçimleriyle güzel ya da çirkin olarak gösterilebileceğini ortaya koymaktadır. Yani yapılan aydınlatma ile ziyaretçiler üzerinde eserin estetiksel algılanması bakımından ciddi etkiler olduğu düşünülmektedir. Özellikle, müze olarak kullanılan tarihi yapılarda, yapının gerçek fonksiyonunun ziyaretçiler tarafından daha iyi hissedilebilmesi için dekoratif amaç ile ya da ambiyansa dayalı aydınlatma çok sıkça kullanılmaktadır. "Bununla tarihi mekanların görselliklerinin sağlanmasının yanında iç mekandaki mistik havayla da etkileyici bir ortam yaratılmaktadır. Çünkü ışık, ziyaretçilerin iç mekana girmesine rehberlik ederken edindirmiş olduğu ilk görsel izlenimlerle mekanın tanınmasını da sağlar" (Şahin, 2012: 46). Nitekim Tarihi Roma Hamamı içerisinde sergileme yapan Side Arkeoloji Müzesi (Resim 5) ve Sadrazam Mahmut Paşa tarafından yaptırılan eski

Resim 3. İ.Ü. Özel Turgut ÖZAL Müzesi, Malatya. **Resim 4.** Malatya Arkeoloji Müzesi, Malatya.

adıyla Mahmut Paşa Bedesteni ve şimdiki adıyla Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Resim 6), tarihi mekanların müze binası olarak kullanılmalarına güzel örnek olup, her iki yapıda da yapay aydınlatma kaynaklı ışıkların yaratmış olduğu ambiyans izleyicilerde ilgi yaratmaktadır. Belli bölgelerin ışık niteliği ve ışık etkileri farklılaştırılarak izleyicilerin dikkati çekilirken bu bölümler değerli hale getirilmektedir. "Yapılan bu aydınlatma mekanın kullanış biçimi, işlevi ve mimari karakteri ile uyum sağlayabileceği gibi, ekonomik açıdan da yarar sağlamaktadır. Elbette bu bölgesel aydınlığın kendine göre bir karakter taşıması için de orada yapılan aydınlatma düzeyinin genel aydınlık düzeyinden en az üç kat daha fazla olması gerekmektedir. Bir yönüyle her ne kadar bölgesel bir aydınlık yapılmak istense de belli düzeyde genel aydınlatmanın buna eşlik etmesi gerekmektedir." (Sirel, 1992: 9).

Resim 5. Roma Hamamı İçerisindeki Side Müzesi. Bedesteni İçerisindeki Anadolu

Resim 6. Mahmut Paşa Medeniyetleri Müzesi, Ankara.

Yapay aydınlatmalarda ambiyansa yönelik yaklaşımın tercih edilmesi izleyicileri esere çekmekte ve bu durum da bir zorunluluk olarak görülmektedir. Özellikle tarihi yapıların sergileme mekanı olarak kullanıldığı yapılarda sergilenen eserler ile yapının genel durumunun ilişkilendirilmesi ve sergilenen eserlerin dikkat çekici kısımlarının merkeze alınarak üzerine bir yoğunluğun çekilmesi sağlanmalıdır. Ambiyansa dayalı aydınlatma sergi salonlarında kullanılırken sergi alanlarının dışındaki mekanlarda ise daha gizli ve mistik bir aydınlatma tercih edilmelidir. Mekan içerisinde uygulanacak olan aydınlatma düzeyi sergilenen eserin üzerine gelen ışığı ikinci plana düşürecek bir niteliğe sahip olmamalı ve merkezde daima sergilenen eserin olduğu unutulmamalıdır.

Birçok müzede mekanların ya da sergilenen eserlerin değerleri aynı olmamaktadır. Bu durum bölümlerin aynı yoğunlukta ve aynı biçimde kullanılmamasına neden olmakta, bazı bölümlerin ön plana çıkmasına imkan verilmekte ve izleyicilerin bu bölümlere yönlendirilmelerinin sağlanması için de çok devingen ve dinamik bir aydınlatmanın tercih edilmesi gerekmektedir. Yapılan bu aydınlatma ile bir hareketlilik yakalanmaktadır. Sergilenen eserlerin izleyiciler tarafından algılanmasının belirli düzeylerde değiştirilmesi, yahut daha etkili bir hale getirilmesi de dekoratif aydınlatmanın sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Yapılan aydınlatma neticesinde eser üzerinde oluşturulan ambiyans, izleyicinin eser ile ilgili düşüncesini değiştirebilmekte, izleyicinin ona farklı anlamlar yükselmesine imkan hazırlamaktadır. Mekan içerisinde etkileyici ve izleyicinin dikkatini çekmeye yönelik bir konumdaki dekorasyona dikkat çekmek ya da mekanın belli bir bölüm ile herhangi önemli bir nesneyi merkeze almak için de ambiyansa dayalı aydınlatma ile vurgulu bir aydınlatma yapılmasına imkan verilmektedir. Kullanılan spot ışıklarda rengin parlaklığı ve derinliğinin kullanılması ile eser üzerinde ışık gölge etkisi yaratılmakta ve bu yaratılan efekt de izleyicinin dikkatini çekmekte ve eser üzerindeki farkındalığı artırmaktadır.

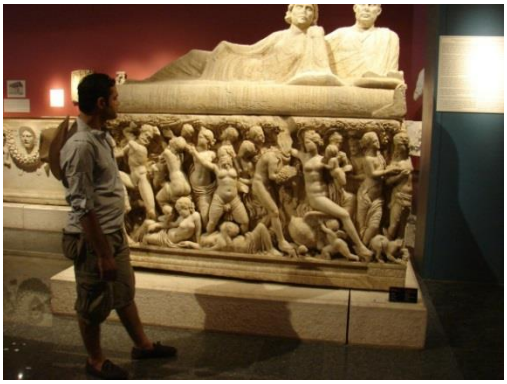

Resim 7. Antalya Arkeoloji Müzesi.

Resim 8. İstanbul Arkeoloji Müzesi.

Özellikle heykel ve kabartma gibi üçboyutlu eserlerin aydınlatılmasında ışığın ortaya çıkardığı gölge oluşumu da eserin izleyici tarafından algılanması bakımından önem taşımaktadır. Farklı ölçülere sahip nesnelerde, "üç boyutsal dokularda, kırık ya da bükey yüzeylerde, mimari mekanlarda, ışığın doğrultusal yapısına göre değişik biçimde ve özellikle gölgeler oluşur ve bu gölgeler, görsel algılamanın iyi ya da kötü olmasında, mimari ve genelde estetik değerlerin belirtilmesi, vurgulanması, güçlendirilmesi ya da gizlenmesinde çok büyük rol oynar" (Sirel, 1992: 4). O halde oluşacak olan gölgenin yaratacağı estetiksel etkiden faydalanabilmek için aydınlatma biçiminin çok iyi hesaplanması gerekmektedir (Resim 7, Resim 8). Işığa bağlı olarak oluşan sert ve yumuşak ya da her ikisinin oluşturduğu gölgeler, eserin algılanmasından büyük bir haz duyulmasına neden olabileceği gibi yanıltıcı, çok yorucu ve izleyici için eziyet verici bir durum da oluşturmaktadır. Bu durum oluşan sert ve yumuşak gölgelerle ilintili olup etkileri kullanıldığı yere göre farklılık gösterebilmektedir. Birbirlerinden uzak ve birkaç küçük ışık kaynağından oluşan aydınlığın yarattığı sert gölge, özellikle üç boyutlu aydınlatmalarda kesinlikle kaçınılması gereken bir gölge türüdür. Ancak aynı gölge genel yapı içerisinde mekana görsel zenginlik katma yönünde bir değere sahiptir (Resim 9, Resim 10). Oda ve salonlarda çıplak akkor lambalar, mini spotlar vb. ile yapılan aydınlatmalarda elde edilen bu sert gölge, mekan zenginliği bakımından değerli olarak kabul edilirken, amaç dışı kullanıldığında da bir o kadar olumsuz etkiye sahiptir. Sert gölge yapan aydınlık, özel kimi doku ve biçimlerin algılanmasını kolaylaştırırken, düzlem olmayan, yani bükey yüzeyleri bulunan nesnelerin yanlış algılanmalarına neden olmakta, yanıltıcı ve doğal olmayan görünümler oluşmasına imkan vermektedir. Bu durum üç boyutlu nesneleri maskelemekte ve çoğu değeri yok etmektedir. Örneğin koninin piramit gibi algılanmasına neden olabilir, insan yüzünde fazladan çizgiler oluşturur, yumuşak görüntüleri sertleştirir vb.

Resim 9. Dansçı Kız, Antalya Arkeoloji Müzesi.

Resim 10. Uşak Arkeoloji Müzesi.

Aydınlatmada kullanılan yumuşak gölgenin de çok özenli bir şekilde kullanılması önem taşımaktadır. Büyük boyutlu ışık kaynaklarıyla elde edilen yapay ışık kaynaklı bu gölge türü, sınırları çok keskin olmayan, gölgeli alandan gölgesiz aydınlık alana gölgenin giderek erimesi ve yok olasıyla oluşan gölgedir.

> *"Nesneye uzaklığına göre, ışık kaynağının boyutu ne kadar büyürse, gölge de o oranda yumuşak olur. Yumuşak gölgeli aydınlık, genelde her tür yüzey için doğru ve doğal görüntüler sağlar ve üç boyutsal değerleri de ortaya çıkarır. Bu tür aydınlık, yumuşak ve zengin bir görüntü sağlar. Birden fazla yumuşak gölge oluşturan bir aydınlık, birden fazla sert gölge oluşturan aydınlık kadar olmasa bile, sakıncalıdır. Bir aydınlık düzeninde hem sert hem yumuşak gölgelerin oluşması aydınlatmada ışığın doğrultusal yapısı bakımından en sakıncalı durumdur. Sert ve yumuşak gölgelerin birbiri üzerine (ya da birbirine yakın) düşmesi, görsel algılamanın yanıltıcı, eziyet verici ve çok yorucu olması sonucunu doğurur" (Sirel, 1992: 6).*

Ambiyansa dayalı aydınlatma çerçevesinde en çok dikkat çeken yaklaşımlardan birisi de yapay ışığın yüzeye ya da nesneye yansıma oranına göre yapılan aydınlatma şeklidir. Yapay ışıkla yapılan bu aydınlatmada mekan içerisinde kullanılan aygıtlar ile farklı ışık efektleri kullanılarak çok ilginç ve dikkat çekici görünümler elde edilebilmektedir. Bu aydınlatma yaklaşımı içerisinde işlevsellikten daha çok estetiksel görünüm önem kazanmaktadır. Işığın geliş yönü ve oranının yapmış olduğu etki, görsel bakımdan mekan içerisinde ya da nesne üzerinde çok etkileyici bir görünüm oluşmasına neden olmaktadır. Ne kadar ışık miktarının hangi açıdan mekan ya da nesne üzerine düşmesi gerektiği işlevselliği aşan bir estetiksel görünüm biçimidir.

Elbette burada öncelikle kullanılacak olan aydınlatma aygıtları önem taşmaktadır. Kullanılacak olan bu aygıtlar yapının işlevi ve iç mimari oluşuma göre; hacim boşluğunda, hacmin iç yüzeylerinde ya da yapı strüktürü içinde gömülü bir şekilde bulunabilmektedir. Lambalar ve bunlara uygun aydınlatma aygıtları alanında teknolojik gelişmelere paralel olarak ciddi gelişmeler yaşanmakta olup, boyut, biçimleniş ve sayısal olarak, mimaride aldıkları yerler bakımından mimarinin vazgeçilmez unsurları olarak görülmektedir. Mekan içerisinde bazen öyle kullanılır ki adeta iç yüzeylerin bir parçası gibidir ve kendileri görünmezler. Diğer taraftan da ikincil ışık kaynakları olarak gerekli aydınlık düzeyinin sağlanmasına katkı sağlar.

Aydınlatma elemanlarının mekan içerisinde hacim boşluğunda tavandan sarkarak, duvarlara monte edilerek, döşeme ya da mobilyalar üzerinde kullanılarak yer almaları, bunların mimari yapı içerisindeki önemini ortaya koymaktadır. Bu aydınlatma aygıtlarının mekan içerisinde iç mimariyle bir bütünlük sağlaması, hem başarılı bir iç mimari görünüş sağlarken aynı zamanda estetik bir tablonun oluşmasına da vesile olur (URL 1).

Resim 11. I. Işık Kaynağının aydınlatması (Karakaşlı 2005)

Resim 12. II. Işık kaynağının aydınlatması (Karakaşlı 2005)

Antalya Müzesi tanrılar salonunda bulunan eserlerin teşhirinde kullanılan yapay aydınlatma niteliği, müze içerisindeki ambiyansı güçlendiren bir durum arz etmesi bakımından önemli bir örnek niteliği taşımaktadır. Burada harekete dayalı sensörlerin kullanılması bir taraftan eserlerin üzerindeki ışığın zararlı etkisini azaltırken diğer taraftan da mekan içerisinde mistik ve etkileyici bir ortamın oluşmasına katkı sağlamaktadır. Mekan içerisinde sergilenen heykeller iki adet aydınlatma kaynağına sahiplerdir. Bu aydınlatma kaynakları izleyici esere yaklaştığı zaman kademeli olarak devreye girmektedir. Ziyaretçi yaklaştığında öncelikle heykelin üst kısmında yer alan aydınlatma aracı çalışmakta ve bu aydınlatma neticesinde heykelin üst kısmı aydınlatılmaktadır (Resim 11). Burada heykelin geri kalan kısmı aydınlatılmadığı için mistik ve etkileyici bir görünüm oluşmaktadır. Daha sonrasında ise ikinci aydınlatma aracı devreye girmekte ve o da heykelin alt kısmını aydınlatmaktadır (Resim 12). Dolayısıyla ikinci ışıkla beraber heykelin tamamı aydınlatılmaktadır. Bu aydınlatma biçimi, ortama çok etkileyici bir ambiyans katmakta ve beklenmeyen sürpriz ışık efektleri ziyaretçilerde haz oluşmasına neden olmaktadır. Aydınlatma ile ortaya konulan bu sıradışılık bir taraftan her iki ışık kaynağının yaratmış olduğu çeşitlilik bakımından diğer taraftan da heykeller üzerinde oluşan ışık gölge etkilerinin değişkenliği bakımından çok etkileyici bir görünüm oluşturmaktadır. Daha çok üç boyutlu nesnelerin sergilendiği mekanlarda etkili olan bu aydınlatma biçimi ile, bir taraftan farklı bir ambiyans yaratılırken diğer taraftan da eserin izleyiciler tarafından daha iyi ve çok yönlü algılanması sağlanmaktadır (Karakaşlı, 2005: 133). Bu durum da her sergilenen eser türüne göre farklı aydınlatma niteliğinin tercih edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Nitekim Sirel'e (1992: 3) göre "iyi

görme koşullarının sağlanması için, bir taraftan gerekli aydınlık düzeyinin sağlanması ile birlikte aydınlığın niteliğinin görme konusunun özelliklerine de uygun olması gerekmektedir."

3. Amaca Dikkat Çeken Aydınlatma: Reklam yapmanın neticesi olarak yüksek aydınlık düzeylerinin, renkli ışıkların, ışıklı şekiller ve yanıp sönen düzenlerin yer aldığı dikkati çeken aydınlatma, daha çok tarihi yapıların dış aydınlatmasında kullanılmaktadır. Tarihi yapıların dış yüzeylerinin aydınlatılması için yapılan bu yapay aydınlatma ile yapının dinamik bir görünüme sahip olan sütunları, kemerleri, pencereleri çok daha dinamik ve dikkat çekici hale getirilmektedir. Aynı şekilde, sergilenen eserler arasında ön plana çıkartılmak istenen yapıtlar da daha dikkat çekici bir şekilde aydınlatılabilmektedir (Özcan, 2012: 34-35).

Yapay ışık kaynaklarından gelen ışığın doğrultusuna göre aydınlatma biçimi, dolaysız (direkt) aydınlatma, dolaylı aydınlatma (endirekt), yarı dolaylı aydınlatma (yarı endirekt), yarı dolaysız (yarı direkt) aydınlatma ve homojen (dağıtılmış ya da yayınık) aydınlatma olarak sınıflandırılırken, ışık oranlarında ve yönünde yaşanan değişim mekan içerisinde ve nesne üzerinde değişik etkiler yaratmaktadır. Kullanılan bu yapay aydınlatma, bir ambiyans oluşturulmakta olup, değişiklikler sadece ışık oranlarında yaşanmaktadır.

Direk dolaysız aydınlatma, bir şekilde ışığın direk eser ya da çalışma yüzeyi üzerine yönlendirilmesi olarak değerlendirilen, ışık aksının %90-100 oranın yüzey üzerinde/aşağıya düştüğü ve ışığın %10-0'ı yukarıya, yansıyan aydınlatma türüdür (Özkaya, 2000). Aydınlatma aracı ile nesne ya da yüzey arasında başka hiçbir gereç bulunmazken, ışığın dar ve geniş açılı varyasyonları kullanılabilmektedir. Yaklaşık olarak %75 araç verimliliğinin hakim olduğu bu aydınlatma, tavan ve duvarların da görülmesi gereken ve aynı zamanda estetiksel özellikleri olmayan mekanlarda tercih edilir. Bundan dolayı da atölye, depo, fabrika gibi yüksek tavanlı yapılarla cadde ve sokak aydınlatılmasında tercih edilir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2008: 5-13). Keskin sınırlar ve sert gölgelerin elde edildiği ve çoğunlukla spotlarla verilen bu aydınlatma türü, özellikle hacimli sanat eserlerinin aydınlatılmasında uygulanmalıdır. Örneğin heykellerde hacim ve gölgeler yapılan bu aydınlatma türü ile çok daha belirgin ve etkili bir hale getirilebilmektedir.

Yapılan aydınlatma kapsamında aydınlatma aygıtından yansıyan ışığın yaklaşık olarak %90-60 oranının yüzey üzerine/aşağı diğer bir bölümümüm de çevreye yansıması ile yapılan aydınlatma olan y**arı direkt/yarı dolaysız aydınlatmada**, ışığın %10-40 oranları yukarıya yansırken araç verimliliği yaklaşık olarak %80 olarak alınmaktadır. Aygıttan çıkan ışığın yansıyarak gelmesinden dolayı gölgeler yumuşarken, ışığın tavan ve duvarlarda yutulması araç verimliliğini düşürmektedir. Tavan aydınlatmaları buna örnek olurken tavana verilen ışık oranının azlığı yüzünden tavan ve aygıt arasında ışıklık düzgünlüğü sağlanamaz. Çoğunlukla büro, koridor, oturma ve yemek odası, mağaza, ofis, müze, sergi salonu gibi mekanlarda tercih edilir (Şahin, 2012: 31).

Işık aksının yaklaşık olarak %10-40 gibi bir oranının yüzeye/aşağıya yansıtıldığı ve yaklaşık olarak %60-90 kadarının ise yukarıya doğru yapıldığı aydınlatma, **yarı dolaylı/ yarı endirekt aydınlatmadır**. Bu aydınlatmada ışığın çoğunluğunun tavana yansımasının neticesi olarak, mekan içerisindeki aydınlatma verimi düşerken, olumlu yanı ise yansıma ve kamaşmanın azalması ve bununla bağlantılı olarak izleyicilerin gözlerinin rahatlamasıdır. Müze mekanlarında tavan ve duvar yüzeylerindeki eserlerin ve dekoratif özelliklerin vurgulanmasında tercih edilir (Şahin, 2012: 31). Araç

verimliliğinin %70 olarak alındığı bu aydınlatma, aynı zamanda tavan ve duvarları açık renkli olan kütüphane, dinlenme ve kabul salonları ile misafir salonlarında kullanılır (MEB, 2008: 5-13). Işık oranının büyük bir kısmı eserin dışında bir alana yönlendirilerek mistik bir atmosfer sağlanmasına imkan verilmektedir. Dolayısıyla ışığın işlevselliğinden daha çok görsel efekti yahut estetiksel görünümünden yararlanılmaktadır. Işığın nesne üzerindeki etkisinin en az hissedildiği aydınlatma türü **endirekt/dolaylı aydınlatmadır**. Bu aydınlatma anlayışı içerisinde ışık aksının yaklaşık %90-100 kadar aydınlatma oranının yukarıya yöneldiği ve yüzeye düşen/aşağı yönelen ışık oranının ise %0-10 civarında tutulduğu aydınlatmadır (Sirel, 2012). Bu aydınlatma türünde verim çok düşük olup, dekoratif tavan ve duvarları olan yerler ile fazla ışığa ihtiyaç duyulmayan gece kulübü, eğlence yerlerinin aydınlatılmasında kullanılır.

YAPAY AYDINLATMANIN NİTELİĞİ VE NİCELİĞİ

Aydınlatma içerisinde sağlıklı bir yapının oluşturulması için, nesnenin korunması ve görünmesini merkeze alan nicelik ile nesnenin görsel olarak tüm özelliklerinin doğru bir şekilde algılanmasıyla ilintili yani nitelikle ilgili değerlerin sağlanması gerekmektedir. "Müze mekanlarında sağlanan aydınlatmanın niteliği ile sergilenen eserlerin tüm detayları en ufak ayrıntısına kadar görülmeli, özellikle eserlerdeki yüzey ve doku biçimleri doğru algılanmalı, eser üzerinde bulunan renkler çok iyi seçilmeli ve belki de çok daha önemlisi çok uzun süre göz yorulmadan eserlere bakabilmelidir. Özellikle resim ve kabartma gibi sanat eserleri üzerinde yapılan aydınlatma ile eserlerin en ufak detaylarının bile ortaya çıkarılması gerekmektedir." (URL 2) Aydınlatmadaki bu şartların sağlanması, izleyicilerin sağlıklı ve konforlu bir müze ziyareti gerçekleştirmelerine vesile olurken, bu olumlu tablonun neticesinde de müzenin ziyaretçi sayılarının da artmasına neden olmaktadır.

Işığın nitelik boyutu, nicelikten daha önemli olarak, görme olayının en iyi şekilde gerçekleşmesi bakımından önem taşımaktadır. Işık aksının niceliği değişmeden, ışığın rengi, doğrultusu ya da alan üzerindeki dağılımı gibi aydınlatmayı etkileyen birçok unsur değiştirilebilir. Aydınlığı oluşturan ışığın, alan üzerindeki dağılımı, aydınlık düzeyi değişimleri, doğrultusu ve oluşturduğu gölgeler, rengi/tayfsal yapısı olarak sıralanabilen özellikleri (URL 3) amaca uygun bir müze ziyaret için özellikle üzerinde durulması gereken, önem arz eden konulardır. Bu durum sağlanırken sergi salonlarındaki nesne ya da nesnelerin özelliklerine uygun bir aydınlık niteliğinin sağlanması da gerekmektedir. Her şeyden önce iyi görme koşullarının oluşması için gerek duyulan aydınlık düzeyinin ve aydınlatma niteliğinin, görme konusunun özelliklerine uygunluğunun sağlanması gerekmektedir. Yetersiz aydınlık düzeyleri her ne kadar iyi görme koşullarının sağlanmasına imkan verse de, eğer yapılan aydınlığın niteliği uygun değilse, aydınlık düzeyi ne kadar yükseltilse de iyi görme koşulları sağlanamaz. Böyle bir ortamda aydınlatma bakımından kötü sonucun oluşmasının yanında gereksiz enerji tüketimi de yapılmış olur. Niteliği doğru olarak sağlanmamış aydınlığın kusurunu göz, uyma ile gideremez (Sirel, 1992: 2-3). Öncelikle aydınlatma niceliği ile aydınlatma yapılacak eserin aydınlatma miktarının belirlenmesi gerekir. Esere yapılan aydınlatma niteliği ile niceliği arasında iyi bir ilişkilendirme yapılamadığı takdirde sağlıklı bir görsellik gerçekleştirilemez, yaşanan bu problem eserin plastiği ve işlevini ikinci plana iter (URL 2)

Aydınlığın niceliği/aydınlık düzeyi, alçaktan yükseğe doğru bir değişim gösterirken, göz, karanlık ya da aydınlığa isteğe bağlı olmadan, her durumda alışır. "Gözün bu aydınlık düzeyine uyması, görülecek olan ayrıntıların boyutları, nesnelerin yansıtma çarpanları, nesne ile çevre ya da fon arasındaki ışıklık karşıtlığı, görsel algılama süresi, görme konusunun devingenliği, kişinin yaş durumu gibi verilere göre, sağlanması gereken en düşü ve kimi zaman da en yüksek aydınlık düzeyleri saptanmıştır." (Sirel, 1992: 2-3) Kişilerin aydınlık düzeyi ile ilgili gereksinimleri, gençten yaşlıya (5-10 kat), insanların kendi durumlarına, günün saatine ve kişilerin o anki psikolojilerine, yorgunluk düzeylerine göre değişkenlik göstermektedir. Bu durum müze mekanlarında hazırlanacak olan aydınlatmayı da etkilemektedir. Nitekim ziyaretçilerin müzeye geldiği yıl, ay, hafta ve gün değişkenlikleri, yaş seviyeleri, aydınlatmanın tercihinde belirleyici olmakta ve belki de yılın farklı zamanlarında farklı aydınlatma biçimlerinin gerekliliğini zorunluluk haline getirmektedir. Aydınlatma niceliği sayısal değer olarak aydınlık düzeyinin saptanması olduğu için, işin özelliği, çalışma süreleri, hızı; çevresel etkenler; çalışan ve ziyaret eden kişilerin özellikleri de yapılan aydınlatmada belirleyici olmaktadır. Teknolojik alanda yaşanan gelişmelerin neticesi olarak da aydınlık düzeyleri, ışık kaynaklarının değişikliği, aydınlatmada tercih edilen biçimler, aydınlatma aygıtlarındaki çeşitlilik ve aydınlatma düzeylerindeki çeşitlilikle elde edilebilmektedir. Yapılan iş ya da aydınlatma yapılan mekanda yer alan nesnelerin hacimsel nitelikleri, nasıl bir aydınlatmanın yapılması gerektiği konusunda önemli bir sorun olarak görülmektedir. Işığın rengi (tayfı), geldiği yön (doğrultusu), oluşan gölgelerin yumuşak ve sertliği, saydamlığı ve karalığı önemli etkenler olarak değer taşımaktadır. Sergilenen mekan ve nesnenin formuna göre her bir özellik belirleyici önem taşırken, diğer özellikler anlamını yitirmektedir. Heykel ya da kabartma gibi girintili-çıkıntılı bir nesnenin algılanmasında aydınlatma miktarının azlığı ve çokluğundan çok ışığın doğrultusu önem kazanmaktadır. Aynı durum nesnelerin rengine göre de değişmekte olup, renkli bir nesnenin algılanmasında ışığın çokluğu-azlığı ya da yönünden ziyade ışık kaynağının tayf özelliği önem taşımaktadır. Böyle bir durumda ışığın aydınlık değerinin artırılması doğru algılanmanın sağlanacağı anlamına gelmemektedir. Aydınlatma elemanlarının sayısal artımı aydınlığı artırır; ancak bu doğru aydınlatma yapıldığı anlamına gelmez. Aydınlık düzeyi ne kadar artırılsa da aydınlatma niteliği bakımından uygun koşullar sağlanamaz ise iyi görme koşulu gerçekleşemez. Her ne kadar göz, değişik aydınlık düzeylerine uyum sağlasa da, aydınlığın niteliği açısından uygun olmayan koşullarda doğru görme yeteneğine sahip değildir (URL 1)

Burada bir durum daha ortaya çıkmaktadır ki o da yapay ışık kaynaklı müze eserlerinin yaşadığı fiziksel ve kimyasal bozulmalardır. Eserlerin maruz kaldığı bu bozulmalar yapılan yapay aydınlatmada görsellik ve algılanabilirlik kadar önem taşımaktadır. Çünkü her şeyden önce eserlerin sağlıklı bir şekilde devamlılıklarının sağlanması gerekmektedir. Müzelerde yer alan eserler, sıcaklık, nem, ışık, hava kirliliği gibi etkenlere bağlı olarak sergileme ortamı içerisinde fiziksel ve kimyasal bozulmalara maruz kalmaktadır. Bu etkenler tek başlarına her hangi bir sorun yaratmaz iken diğer etkenlerle etkileşme girmelerinin neticesinde ciddi zarar verici hale gelmektedirler. Bu durum da fiziksel ve kimyasal etkenleri birbiriyle bağlantılı hale getirmektedir. Işığın tekstil ürünleri üzerindeki zararlı etkisi kimyasal anlamda bir değişikliğe neden olmasının yanında, diğer taraftan o ürününün yırtılmasına yani fiziksel tahribatına da neden olmaktadır. Müze içerisindeki eserlerin bozulmalarına neden olan sıcaklık, içerideki nem dengesi bakımından da devamlı kontrol altında

tutulması gereken bir durum oluşturmaktadır. Nitekim müze sergi salonları içerisinde zorunlu kullanma unsurları olan ısı verici ve aydınlatma elemanları, içerideki nemin düşmesine neden olurken, eserlerde neden oldukları kurumadan dolayı da zararlı bir etki yaratmaktadır (Baydar, 2001: 368). Dolayısıyla müze mekanlarında ışık ve sıcaklık değerlerinin çok iyi hesaplanması gerekmektedir. Burada ışık ve ısı fazlalığının eser üzerindeki zararlı etkileri nasıl dikkate alınıyorsa ısı ve ışık yetersizliklerinin de eser üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu dikkate alınmalıdır. Nitekim yüksek derecede ısı bir taraftan organik eserlerde çözülme ve bozulmalara neden olurken aynı zamanda gereksiz fazla verilmesi eserlerde renk solgunluğunun yaşanmasına neden olmaktadır. Aynı şekilde yetersiz düşük ısı eserlerde kurumaya ve çatlamalara neden olmaktadır.

Işığın sağlamış olduğu sıcaklık, nem ve mekanik güçlerle etkileşimlerinin uygun olmayan seviyedeki değişimi eserlerin maruz kaldığı fiziksel bozulmalardır.

Fiziksel bozulmalar müze eserlerinde şu şekilde kendini gösterir:

Yüksek sıcaklığa bağlı olarak plastik, mum ve ağaç sakızının erimesi,

Ahşap eserlerde nem kaynaklı değişim odaklı yaşanan bozulmalar ve çatlamalar,

Yüksek düzeydeki neme dayalı olarak organik nesnelerin yaşadığı bozulma ve eğilmeler,

Böcek ve lavraların neden olduğu organik kayıplar,

Küf kaynaklı kağıt, el yazması, tekstil vb. malzemelerdeki tahribatlar.

Çarpma ve sarsıntı gibi nedenlere dayalı kırılma ve çatlamalarla, sert nesnelerin baskısı sonucu esnek nesnelerde yaşanan aşınmalar (Johnson, 1999: 6-7).

Yapılacak olan eser aydınlatılmasında eserin göreceği ışık kaynaklı zararın birinci dereceden dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim eserlerin üzerine gelen kızılötesi, morötesi ve görünür ışık, eser tarafından emildiği için eserin kimyasal anlamda bir bozulma yaşamasına neden olmaktadır. Müzelerde sergilenen eserler ışık kaynaklı göreceği zarar bağlamında organik ve inorganik nesnelere olarak ikili kategoriye ayrılmaktadır. Işığa karşı duyarlılığı az olan taş, maden, cam vb. inorganik eserler ışıktan zarar görmedikleri gibi dışarı da dahil her ortamda sergilenebilirken; kağıt, tekstil, deri, yağlıboya, ahşap eserler, el yazmaları vb. ışığa karşı duyarlı olan organik eserler ışıktan zarar görürler. Eserlerin görmüş olduğu ışık kaynaklı zarar da eserin türüne, üzerine almış olduğu ışık süresine, tayfsal yapısına ve ışığın eser üzerine düşme süresine göre farklılık göstermektedir. Aynı zamanda uygulanan aydınlık seviyesi ve aydınlanma esnasında eserin üzerine gelen ışığın yansıma süresi, eserin göreceği zarar bakımından belirleyici bir durum arz etmektedir. Diğer taraftan ışığın yaymış olduğu bir ısı oranı vardır ki bu da eserin zarar görmesine hatta yok olmasına neden olmaktadır. Yüksek aydınlatma şiddet ve UV içeren ışık kaynakları eserleri olumsuz etkiler. Mekan içerisinde ısıtma amaçlı kullanılan kalorifer petekleri, spot ışıklar ve günışığı gibi sıcaklığın artmasına ve bağıl nemin düşmesine neden olan etkenler, nesnelerde kurumaya sebebiyet verdiklerinden dolayı çok tehlikelidir (Baydar, 2001: 366-368).

I.C.O.M. (The International Council Of Museum), müzelerde sergilenen eserleri, ışığa karşı duyarlılıkları ve ışıktan gördüğü zarara göre değişik sınıflandırmış ve değişik sınıflara giren nesnelerin en çok kaç lüks aydınlık altında sergilenebileceklerini saptamıştır (Şekil 1).

Müze nesneleri	İzin verilen aydınlığın üst Sınırı (lm/m^2)
Eski el yazıları, renkli minyatürler, orta çağ resim kitapları, vb.	30
Baskılar, desenler, suluboyalar, eski kumaşlar, pullar, eski halılar minyatürler, organik doğa bilimi örnekleri, vb.	50
Doğal deri, boynuz, fildişi, ahşap, yağlıboya, laklar, tutkallı boyalar, vb.	150 – 180
Taş, metal, seramik, cam, değerli taşlar, emaylar, vb.	300 – 500

Şekil 1. Müze Nesnelerinin Türüne Göre İzin Verilen Aydınlık Üst Sınırı
*NOT: Bu aydınlıkları oluşturan ışıkların morüstü ve kızılaltı ışınım içerikleri belli oranların altına düşürülmüş olmalıdır. 50 lm/m**2** ve 20 lm/m**2** aydınlık düzeyi durumlarında aydınlatma süresinin de sınırlandırılması gerekir (Sirel, 1997: 2).*

Eser üzerine düşen her yapay ışığın belli oranda bir renge sahip olduğu düşünüldüğünde müze mekanları içerisinde sergilenen eserlerin renginin de aydınlatan ışığa göre belli bir değişime uğradığını görmek mümkündür. Müzelerdeki ışık kaynakları görünüm sorunlarının başında gelen hususlardan birisi de ışığın renksel bakımdan yarattığı etkidir. Ortaya çıkan bu değişim ışığı tayf eğrisi özellikleri dikkate alındığında çok üst düzeylere kadar çıkabilmektedir. Her ışığın içinde barındırmış olduğu renkler neticesinde yansımış olduğu nesnenin rengi üzerindeki etkisi çok büyüktür. Herhangi sıradan kırmızı renkli bir nesne düşünüldüğünde bu nesnenin kırmızı renginin üzerine almış olduğu ışığın etkisiyle kahverengi, turuncu, mor, gri gibi çok farklı renklere dönüşebildiği gibi, çok canlı ve etkili bir kırmızıya da dönüşmesi mümkündür. Bu ışık etkenli değişimi tüm renkler için görmek mümkün iken, çok farklı iki renk bile aynı ışık altında birbirlerine çok yakın değerde görülebilir. Dolayısıyla belirleyici olan şey nesnenin kendi renginden daha çok o nesne üzerine gelen ışığın tayf renkleridir. Rengin çok önemli olduğu sanat müzelerinde bu durum çok daha fazla önem taşımaktadır. Nitekim yağlıboya tuval ya da suluboya çalışmalarından oluşan bir sanat müzesinde en ön plana çıkacak olan husus bu eserlerin kendi orijinal renklerini mümkün olduğu kadar izleyiciye yansıtabilmektir. İşte bu ışığın, renkleri, öz renklerine yakın gösterme özelliğine renksel geriverim denilmektedir (Sirel, 1992: 5). Dolayısıyla tercih edilecek aydınlatma elemanlarındaki ışık değerlerinin tayfsal özelliklerinin tespiti ciddi önem taşımaktadır.

Sergi salonlarında akkor lambalar, civa ve sodyum buharlı lambaların kullanılmaması aydınlatma niteliği ve renksel geribildirim bakımından önem taşımaktadır. Nesneye gelen ışığın tayfsal rengi, yansıma yapılan yüzey ve yüzey üzerinde duran nesnenin kendi rengi aydınlatmada renksel anlamda birçok farklı parametrenin olduğunu göstermektedir. Özellikle sıcak renkli ışık (sarımsı pembe ışık) ve yüzey ile soğuk renkli ışık (beyaza yakın ışık) ve soğuk renkli yüzey burada önem taşımaktadır. Sıcak renkli yüzeyler sıcak renkli ışıkla aydınlatıldıklarında renksel doymuşlukları artar (griden uzaklaşırlar) ve ışıklılıkları yükselirken (daha çok aydınlanmış gibi görünürler); sıcak renkli yüzeyler soğuk renkli ışıkla aydınlatıldıklarında ise renksel doymuşlukları azalır (grileşirler) ve ışıklılıkları düşer (daha az aydınlanmış gibi görünürler). Soğuk renkli yüzeyler için de aynı kural tersine geçerlidir. Aydınlığın, sıcak ve doymuş renklerin insan üzerindeki etkisinin bir neticesi

olarak, buna bir yönelme söz konusudur. Bundan dolayıdır ki çekici ve yönlendirici amaçlı sıcak renkli ve yüksek düzeyli aydınlık çok tercih edilir. Işığın etkisi coğrafi ve bölgesel anlamda da kişiler üzerinde farklı etkilere sahiptir. Nitekim soğuk iklimlerde sıcak renkli ışık, sıcak iklimlerde soğuk renkli ışık, inanların daha çok hoşuna gider. Işığın sıcak renginin önem taşıdığı yerlerden birsi de müzelerdeki genel aydınlatma içindeki bölgesel aydınlatmanın yapıldığı yerler için geçerlidir. Burada bölgelik aydınlığı sağlayan ışığın renginin, genel aydınlığı sağlayan ışığın rengine göre daha sıcak olması gerekir. Işığın rengi aydınlık düzeyiyle de ilintili olup, aydınlık düzeyi yükseldikçe ışığın renginin de sıcaktan soğuğa doğru değişmesi gerekmektedir. Yani 250 lx altında sıcak renkli, 400 lx üzerinde soğuk renkli ışık. Çok düşük düzeydeki aydınlıklarda sıcak renkli ışığın tercih edilmesi insanı rahatsız etmez iken, düşük düzeydeki soğuk renkli aydınlıkların iticiliği ve soğukluğu rahatsız edicidir. Diğer taraftan yüksek düzeydeki sıcak renkli genel aydınlatma bunaltıcı bir yapıya sahiptir. Renk konusunun temelde, ışığın tayfsal özellikleri ve nesnelerin tayfsal yansıtma ve geçirme çarpanları ile ilgili olması nedeni ile, önemli konularda mutlaka ayrıntılı etüdler yapılmalıdır (Sirel, 1992: 8).

Resim 13. Herakles Heykeli, Alanya Arkeoloji Müzesi.

Resim 14. Yorgun Herakles Heykeli, Antalya Arkeoloji Müzesi.

.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Müzelerde aydınlatılan mekanlar ve aydınlatma amaçları bağlamında belli bir çeşitlilikten bahsetmek mümkünüdür. Çünkü bir müze binası bahçe, koridorlar, idari bölümler, restorasyon ve konservasyon atölyeleri, kütüphane, kitap satış bölümü, kafe ve nihayet sergi salonlarından oluşmaktadır. Bu çok mekanlı yapının aydınlatılmasında da bir taraftan sıradan mekan aydınlatma hususları dikkate alınırken diğer taraftan da eserlerin sergilendiği salonlar için daha farklı kriterlere göre aydınlatmanın

kullanılması gerekmektedir. Yönlendirmede kullanılan yapay aydınlatma elemanları da mekanın aydınlatılmasına herhangi bir katkı sağlamamakta, ziyaretçilerin mekana uyum sağlamalarına ve mekan içerisinde hareket kolaylığını sağlayacak yön bulmalarına yardımcı olmaktadır. Nitekim çıkış ve kaçış yolları, mimari çizimlerin tanımlanması, basamak çizgileri, yürüme hatları vb. belirtmek için yönlendirme aydınlatmasına ihtiyaç duyulur. Ancak müze aydınlatılması dendiğinde tüm bu aydınlatma mekanları içerisinde genel olarak sergileme yapılan salonlar dikkate alınmaktadır. Yapılan açıklamalar da bu sergi salonlarının aydınlatılması bağlamında ele alınmaktadır. Çünkü değerli olan tüm eserler bu mekanlarda sergilenmekte ve diğer mekanlar bu salonların varlığının bir sonucu olup, sergi salonları olmayan bir müzeden bahsetmek söz konusu olmayacaktır.

Müze mekanlarında yapılacak olan yapay aydınlatma projesinin hazırlanmasında yapının mimari özellikleri ile yapısal özellikleri ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir. Aydınlığın niteliği ve aydınlık düzeyi hesaplamalarının mekanların değişik işlevselliğine göre ve mekanların bağımsız pozisyonlarına göre değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Aynı şekilde mekan içerindeki önemli eserin ya da eserlerin de ayrıcalıklı yönünü ön plana çıkaracak bir düzenlemenin yapılmasını gerekebilmektedir. Nitekim Alanya Arkeoloji Müzesindeki Herakles Heykeli (Resim 13) ile Antalya Arkeoloji Müzesi'ndeki Herakles Heykeli (Resim 14) için ayrı mekanlar/salonlar tasarlanmış ve bunun neticesi olarak da sadece bu eserleri merkeze alan bir aydınlatma sistemi döşenmiştir. Yapılan detaylı incelemeler neticesinde gerekli olan aydınlatma elemanlarının türü, lambalar, bu lambaların gücü, yaymış oldukları ışığın tayfsal yapısı, adet ve ebatları, mekanla ilişkileri, biçimleri ve mekansal uyumlulukları vb. birçok unsurun oluşturulacak aydınlatma çerçevesinde her yönüyle dikkate alınması gerekmektedir.

Müzelerde kullanılan yapay aydınlatmada dikkate alınması gereken iki temel husus bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi izleyici için konforlu, anlaşılabilir bir aydınlatılmanın sağlanması, diğeri ise bu aydınlatılma sağlanırken eserlerin aydınlatma kaynaklı herhangi fiziksel ve kimyasal bir zarara maruz kalmamalarıdır. Müze mekanlarında yapılacak aydınlatmalarda, her şeyden önce ışığın görsel, duygusal ve biyolojik fonksiyonlar üzerindeki etkisinin çok iyi bir şekilde bilinmesi ve tüm düzenlemelerin bu hususlara göre yapılması gerekmektedir. Bu da çok yönlü ve bir o kadar da ciddi bir çalışmayı zorunlu hale getirmektedir. Farklı müze mekanlarında aydınlatma değerleri değişkenlik gösterebildiği gibi aynı mekan içerinde de, gerek mekana bağlı gerekse eser kaynaklı, farklı aydınlatma değerleri kullanılabilmektedir. Dolayısıyla farklı gereksinimler için farklı aydınlatmaların kullanılmasına ihtiyaç vardır. İzleyiciler için, nesneleri algılayabilecek yeterli aydınlık düzeyi, doğru ışık ve tayf renkleri ve kamaşmanın önlendiği fizyolojik görmenin sağlandığı kaliteli bir aydınlatmanın tercih edilmesine özen gösterilmelidir. Aydınlatma işlevselliğinde aktinik etki oranına sahip her ışığın, morüstü ışınımlardan kesinlikle arınmış olsa bile, belli oranda bir zarara sahip olduğu bilinmektedir. Bu da aydınlatma bağlamında ciddi sıkıntıların yaşanmasına neden olmaktadır. Müzelerde sergilenen organik eserlerin bu zararlı ışıklardan korunması için filitrelerin kullanılması gerekmekte olup; ancak böylelikle ışınların zararlılık derecesi belli oranlarda düşürülebilmektedir. Ancak her ne kadar zararlılık derecesi ne kadar düşürülmüş olsa bile, organik nesnelerin türüne göre aydınlık seviyelerinin belli oranlarda tutulması gerekmektedir. Tabi UV ve IR gibi zararlı ışınların esere vereceği zarar dikkate alınarak, fiber optik ve LED ışık kaynaklarının kullanılmasında fayda vardır. Işık oranı düşük tutulan mekanlarda

izleyicilerin eserlerin özelliklerini doğru ve tam olarak algılayabilmeleri için gerekli düzenlemenin yapılması gerekir. Ayrıca, sergileme düzeni ve müzeyi gezme planlamasının, gözün düşük aydınlık düzeylerine alışma, yani ışığa duyarlılığını arttırma hızına göre belirlenmesi, iç mekânlarda önlem alınmamış pencere ya da gözden gizlenmemiş ışık kaynağı gibi göz kamaşması yaparak gözün ışığa duyarlılığını hızla azaltacak etkenlerin bulunmaması vb. yan önlemlerin de alınması gerekir.

Gerekmediği halde ışığın zararlı etkisini sergileme alanlarında tutmak artık çok anlamsız bir hale gelmiştir. Işık ve ışınımların özellikle ışığa karşı çok duyarlı olan ve paha biçilmeyen organik nesnelerin üzerinde devamlı tutulması bu eserlerin fiziksel ve kimyasal anlamda kısa sürede tahrip olmalarına neden olmaktadır. Bu eserlerin ziyaretçiler geldiğinde aydınlatılması, fotoselli/harekete dayalı sensörlerle sağlanmakta olup, mesai saatlerinin dışında ve mekan içerisinde ziyaretçi yokken karanlık ortamda tutulmaları, ışık kaynaklı zararların en aza inmesine imkan vermektedir. Bunun için ziyaretçi eserin yahut vitrininin önüne geldiğinde harekete duyarlı sensörlerin devreye girmesi sağlanabildiği gibi, diğer taraftan da ziyaretçi tarafından başlatılan zamana ayarlı aydınlatma kontrol sistemleri kullanılabilir. Aslında aydınlatma teknolojisinde yaşanan gelişmeler kendini müzelerdeki sergileme salonlarında da göstermektedir. Nitekim süreç bakımından, gün boyunca yapılan aydınlatmalardan mesai saatlerindeki aydınlatmalara, ziyaretçinin olduğu zaman görevliler tarafından kontrollü olarak açılıp kapanan aydınlatmadan (Ziyaretçi yokken salonun aydınlatma elemanlarının kapalı tutulması) harekete duyarlı sensörlü aydınlatmaya kadar bir değişim yaşanmıştır. Eserlerin tamamının değil de dönüşümlü olarak sergilenmesi de diğer bir koruma yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda izleyicilerin ruhsal durumlarını dikkate almak ve aktif devamlılık sağlama adına loş ortamlar ve çeşitli ışık efektleri de tercih edilebilir. Aydınlatma teknolojisinde ışığın kontrol edilmesi biraz daha kolaylaşmaktadır. Ortamdaki ışık düzeyine göre lambaları açıp kapatan ya da kısarak değerini düşüren DMX kontrol sistemleri gibi çok yönlü kontrol sağlayan sistemler kullanılabilmektedir. Bunlar bina yönetim sistemlerine de entegre edilebilmektedir.

Kaynakça

BAYDAR, Nil. (2001), Kütüphanelerdeki El Yazmalarının Pasif Konservasyonu, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, Cilt 15, Sayı 4, s. 365-377.

JOHNSON, Jessica S. (1999). Museum Collections Environment [Electronic Version]., NPS *Museum Handbook: Museum Collections*, Part I, Chapter 4, 1-52.

KARAKAŞLI, Murat (2005). Müzelerde Aydınlatma Kriterlerinin Analizi ve Antalya Müzesi Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

KURTAY, Cüneyt, vd. (2003). Müzelerde Algılama ve Aydınlatma Kriterlerinin Analizi: Ankara-Anadolu Medeniyetleri Müzesi Orta Holü, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, No 2, 95-113.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI (MEB) (2008). MEGEP Sanat ve Tasarım Aydınlatma Elemanları, Ankara.

ÖZCAN, Şazimet (2012). Müzelerde Aydınlatma Elemanları Kriterlerinin Belirlenmesi: Tokat Müzesi Örneği, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kayseri Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, Kayseri.

ÖZKAYA, Muzaffer (2000). Aydınlatma Tekniği, Birsen Yayınevi, İstanbul.

SİREL, Şazi (1992). Aydınlığın Niteliği, *YFU Yayın No:4*, Yapı Fiziği Uzmanlık Uygulamaları Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul.

SİREL, Şazi (1997). Müzelerde ve Bürolarda Aydınlatma, *YFU Yayın No:8*, Yapı Fiziği Uzmanlık Uygulamaları Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul.

SİREL, Şazi (2012). Aydınlatma Terimleri Sözlüğü, *YFU Yayınları*, Yapı Fiziği Uzmanlık Uygulamaları Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul.

ŞAHİN, Dilek (2012). Aydınlatma Tasarımının Kullanıcı Üzerindeki Fizyolojik ve Psikolojik Etkileri Açısından İncelenmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

URL 1. http://www.emo.org.tr/ekler/2cf3f7ef9063075_ek.pdf (Erişim Tarihi: 15.09.2016)

URL 2. http://www.emo.org.tr/ekler/95373f017b659cb_ek.pdf (Erişim Tarihi: 15.09.2016)

URL 3. http://www.emo.org.tr/ekler/fa92f2d79f2d99d_ek.pdf (Erişim Tarihi: 16.09.2016)

ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI (UFRS)'NIN FİNANSAL ORANLAR ÜZERİNE ETKİSİ: BİST'DE BİR ARAŞTIRMA

Yrd. Doç. Dr. Selim CENGİZ

Çankırı Karatekin üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Yusuf GÖR

Çankırı Karatekin üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü

Özet

Bu çalışmanın amacı, Uluslararası Muhasebe Standartları (UFRS) ile birlikte uygulanmaya başlayan muhasebe standartlarının finansal oranlar üzerinde muhtemel etkileri incelenmektedir. Bu kapsamda UFRS Öncesi (2000-2004) ve UFRS Sonrası (2005-2009) dönemler arası BİST'te sürekli olarak işlem gören 85 işletme analize dahil edilmiştir. Analiz iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk olarak işletmelerin standartlar öncesi ve sonrası her orana ait ortalamaları hesaplanmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Daha sonra ise UFRS'nin finansal tablo analizi üzerindeki etkisini ölçmek için Kolmogorov-Smirnov / Shapiro-Wilk Normallik ve Wilcoxon İşaret Testi analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, BİST'te faaliyet gösteren işletmelerin UFRS'ye öncesi ve UFRS' sonrası hazırlanmış finansal tablolardan elde edilen finansal oranlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğunu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Muhasebe Standartları, Finansal Oranlar

INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS (IFRS)'S IMPACT ON FINANCIAL RATIOS: A STUDY IN BIST

Abstract

The purpose of this study, the International Accounting Standards (IFRS) starting with possible effects on financial ratios of the accounting standards to be applied are analyzed. In this context, pre-IFRS (2000-2004) and after IFRS (2005-2009) in the period from bi-continuous operation 85 who have been involved in business analysis. Analysis was carried out in two stages. First we calculated the average ratio of each standard before and after the operation and the results were compared. Then to measure the impact on the IFRS financial statement analysis Kolmogorov-Smirnov / Shapiro-Wilk normality test and Wilcoxon Signed analysis was used. According to the results, among the enterprises that operate in the pre-IFRS and IFRS bist 'derived from financial statements prepared after the financial ratios were determined that no significant difference statistically significant.

Keywords: International Accounting Standards, Financial Ratios

1. GİRİŞ

Bir bilgi sistemi olan muhasebeden beklenen faydaların sağlanabilmesi güvenilir finansal tabloların üretilmesine bağlıdır. Finansal tabloların güvenilir olması tüm dünyada ortak kabul görmüş muhasebe politikalarının uygulanması ile mümkündür. Bunu sağlayacak olan muhasebe standartlarıdır (Kuba, 2007: 18). Bu kapsamda, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) ile halka açık ve hisse senedi sermaye piyasasında işlem gören firmaların mali sonuçlarını raporlamada uymaları gereken ve uluslararası arenada geçerli olan düzenlemeler getirilmiştir. Avrupa birliğine (AB) üye ülkeler ile aday ülkeler 2005 yılı Ocak ayı itibariyle bu standartları uygulamaya başlamışlardır. AB aday ülkelerden ülkemizde de Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören işletmeler finansal raporlamalarını 2005 yılı Ocak ayından itibasren uluslararası raporlama standartlarına uygun şekilde yapmaktadırlar (Ahmet vd., 2015: 79). Ancak Türkiye'de, UFRS'ye geçiş döneminde hazırlanan finansal tablolarda, geçiş etkilerini yansıtan düzeltme kayıtlarına ilişkin dipnot sunumu zorunluluğu olmadığı için, konuyla ilgili yapılan ilk çalışmalarda geçişin etkilerini tutar olarak veya UFRS'nin hangi standartlarına yönelik uygulamalardan kaynaklandığını gösteren bir çalışma yoktur (Seçer, 2009: 11). Konuyla ilgili yapılan çalışmalar, anket uygulaması veya hayali bir şirket üzerinde UFRS düzeltmelerinin yapılması ve sonuçlarının değerlendirilmesi şeklindedir.

UFRS'nin muhasebe sistemlerine getirdiği köklü değişiklikler nedeni ile mevcut finansal tablo tanımı, biçimi ve içerikleri farklılaşmıştır. Bu farklılaşmanın oran analizine yansıması bilimsel araştırmalara konu olabilecek niteliktedir. UFRS ile birlikte hangi hesapların kullanımına devam edildiği, hangilerinin kaldırıldığı, hangi hesapların birleşerek ne tür hesaplar ortaya çıkardığı, hesap sınıflandırma ve gruplandırmalarının eskisi gibi devam edip etmediği, yeni ortaya çıkan tablolara göre oran analizinde kullanılacak formüllerin pay ve paydalarına hangi hesapların dahil edilip edilmeyeceği, hangi hesaplardan hangi hesaplara aktarımların gerçekleşmesi gerektiği, finansal tablolardaki tüm unsurlarda ertelenmiş vergi etkisinin olup olmadığı, gerçekleştirilecek oran analizinde oranların ne tür davranışlar gösterdiği, bu davranışların nasıl yorumlanması gerektiği, TFRS ve mevcut muhasebe düzenine bakılarak karşılaştırmalı olarak yanıtlanması gerekmektedir (Balcı, 2012: 4688).

UFRS ile birlikte finansal tabloların analizinde ve dünyadaki sermaye piyasalarında işlem gören işletmelerin hisse senetlerinin değerlendirilmesinde uluslararası anlamda daha doğru sonuçlar elde edilmesi beklenmektedir. Bu kapsamda, Hung ve Subramanyam (2007), "UFRS'ye geçişin finansal tablolar üzerindeki etkisini incelemek önemlidir. Çünkü UFRS'ye geçiş, sermaye piyasalarının etkinliğinin artması gibi birçok dolaylı ekonomik etkiler sağlamış olsa da, doğrudan tek etkisi değişen finansal tablolardır" demiştir (Akt. Sultanoğlu, 2014: 2).

UFRS, ulusal finansal raporlama standartlarıyla karşılaştırıldığında; finansal varlıkların ve borçların gerçeğe uygun değerle değerlemesini, bilançoda benzer yapıda veya özel amaçlı araçların kayıtlarda yer alması, maddi olmayan duran varlıkların bilançoda daha belirgin olması, şerefiyenin yıllık değer testine tabi tutulması ve finansal tablolarda kâr veya zararın gerçek anlamda gözükmesidir. Böylece, IFRS'de işletmenin varlıklarının gerçeğe uygun değerde ölçülmesi, net gelir ve net varlıklarının

ve finansal analizinin önemli derecede farklı olarak gözükmesine neden olmaktadır (Akgün, 2013: 11). Öte yandan, konuyla ilgili yapılan çalışmalar sonucunda UFRS'ların finansal tablolarda en çok etkilediği kalemler Tablo 1'de gösterilmiştir;

Tablo 1:UFRS'lerin Finansal Tablolarda Etkilediği Kalemler

Maddi Olmayan Duran Varlıklar	Karşılıklar
Sermaye	Hasılat
Maddi Duran Varlıklar	Finansal Araçlar
Gelir Vergisi	Çalışanlara Sağlanan Faydalar
Stoklar	Borçlar
Alacaklar	

Bu çalışma, Türkiye'de BİST'de sürekli bir şekilde faaliyet gösteren işletmelerin UFRS'ye geçişin ardından finansal tablolarındaki veya oranlarındaki etkilerini Türkiye özelinde tespit etmeyi; böylelikle UFRS'ye göre düzenlenmiş finansal tabloların ulusal mevzuata göre düzenlenmiş finansal tablolar üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaç edinmiştir. Bu kapsamda, analiz kapsamındaki işletmelerin belirlenmesi, ilgili literatürün incelenmesi, hipotezlerin oluşturulması ve oluşturulan hipotezlerin test edilmesi, çalışmanın veri ve metodolojisine ilişkin bilgilere, çalışma bulgularına ve son olarak çalışmada ulaşılan sonuçlar hakkında açıklamalar yapılmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

UFRS'nin finansal tablolar üzerindeki etkisi çeşitli araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Bu araştırmaların birçoğunda UFRS'nin finansal tablolar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmışlardır. Genel olarak UFRS, kar veya kapsamlı kar yanında bilançoda varlıklar, borçlar ve özkaynak hesaplarını etkileyen gerçeğe uygun muhasebeye dayanmaktadır. Ancak UFRS'nin uygulanması sonucu finansal oranlardaki değişimin artış veya azalış yönünde olacağına yönelik kesin kuralların ortaya konması doğru olmayacaktır. Çünkü UFRS'ye geçişle birlikte bir oranın hem payını hem de paydasını etkileyebilecek birçok değişikliğin olma olasılığıdır. Burada önemli olan pay veya paydadaki değişimin oranıdır. Kısacası, işletmelerin faaliyetlerine bağlı olarak standartların uygulanması sonucu bir işletmenin belirli bir oranında artış meydana gelebilirken diğer bir işletmede etki kendisini azalış şeklinde gösterebilir (Yenigün ve Aydemir, 2015: 64).

Literatürde yer alan ve çalışma kapsamı içerisinde UFRS'nin finansal oranlar üzerine etkisi olan faktörlere ilişkin bulgulara yer veren araştırmalardan bazısı, aşağıda yer alan Tablo 2'de özetlenmiştir;

Tablo 2: Literatür Taraması

Yazarlar/ Çalışma Yılı	Örneklem ve Çalışmanın Veri Seti	Yöntem	Çalışma Sonuçları
Kutukız (2005)	Halka açık 6 işletmenin 1999-2003 dönemi verileri kullanılarak faaliyet kar marjı, net kar marjı ve varlık verimi arasında ilişkinin işletme performansıyla ilgili olup olmadığı ve varsa ne yönde olduğunu tespit etmek.	Regresyon ve korelasyon analizi	Mali oranları hesaplarken net kar yerine UMS/UFRS'ye göre bulunan faaliyet kârının dikkate alınması işletmelerin performansını daha doğru gösterdiği tespit edilmiştir.
Gücenme ve Arsoy (2006)	Muhasebe standartlarına ve ulusal mevzuata göre farklı düzenlenen nakit akım tablosu ile finansal performansın ölçülmesini incelemişlerdir.	Örnek olay analizi	Muhasebe standartlarında öngörülen sınıflandırılmış nakit akış formatının, klasik formata göre hazırlanan formata göre daha yararlı bilgiler sunduğunu bulmuşlardır.
Atmaca ve Çelenk (2011)	Çalışmalarında UFRS'lerin işletmelerin finansal analiz uygulamalarının kalite düzeyine etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma için İstanbul Sanayi Odası tarafından 2007 yılı için açıklanan "Türkiye'nin İlk 500 Sanayi Kurulusu" seçilmiştir. Bu kuruluşlar içerisinde ismini açıklamamış olan 13 işletme ile 15 kamu işletmesi araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu bağlamda ozel sektörde yer alan 472 işletme araştırmanın ana kütlesini oluşturmaktadır. Ayrıca 102 işletmeden geri dönüş olup, bu işletmelerden 9'unun UFRS uygulamadığı belirlenmiştir. Buna göre 93 işletme üzerinde analiz gerçekleştirilmiştir.	Anket, regresyon analizi ve T testi analizi	UMS ve UFRSlerin işletmelerin finansal analizlerinin kalite düzeyine olumlu yönde etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle, UFRS'lerin; • İşletmelerin karşılaştırabilirdik düzeylerini arttırdığı, • İşletmelerin finansal sonuçlarının güvenirlilik düzeylerini arttırdığı, • İşletmelerin performanslarının doğru bicimde ölçülmesine katkı sağladığı, • Yatırım, yönetim ve kredi amaçlı analizi olumlu yönde etkilediği, sonuçlarına ulaşılmıştır.

Alkan ve Doğan (2012)	Çalışmalarında 2000-2009 yılları arasında UFRS'ye göre düzenlenen finansal tablolar ile ulusal mevzuata göre düzenlenen finansal tabloların rasyo analizleri aşısından farklılıkları araştırılmışlardır. 148 adet işletmenin dahil edildiği bu çalışmada, 12 adet oran kullanılmıştır.	T testi analizi	UFRS 'nın finansal rasyolara uzun donemli etkisinin olup olmadığının incelendiği çalışmada, Faaliyet Rasyoları'nda 2004–2005 yılları için Stok Devir Hızı, Alacak Devir Hızı ve Aktif Devir Hızı'nda anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Uzun donemde UFRS sonrası Stok Devir Hızı ve Alacak Devir Hızı'nda artış olduğu bulunmuştur. Aktif Devir Hızında ise azalma olduğu belirlenmiştir. Finansal Yapı Rasyoları'ndan elde edilen bulgulara göre Toplam Borc/Toplam Aktif Rasyosu'nun 2004 yılı ile 2005 yılı arasındaki değişimi istatiksel olarak anlamlı değildir. Uzun Vadeli Borc Rasyosu'nda ise artıs vardır. Ayrıca Karlılık Rasyoları'nda ortalamalar arası farklılıklar olduğu ancak bu farklar istatiksel olarak ihmal edilebilir düzeyde bulunmuştur. Kısacası, UFRS ile birlikte getirilen düzenlemeler finansal tablolarda bazı hesapların değerlerinde değişimlere neden olduğu tespit edilmiştir.
Çelik vd. (2007)	Sermaye Piyasası Kurulu'na tabi olan 43 şirketin UFRS'ye göre düzenlenmiş 2004 ve 2005 yıllarına ait finansal tablolarından elde ettikleri rasyolar ile ulusal mevzuata göre düzenlenmiş finansal tablolarından elde ettikleri 12 adet rasyoları karşılaştırmışlardır.	Regresyon ve korelasyon analizi	Çalışma sonucunda muhasebe standartlarının ulusal düzenlemelere göre hazırlanan finansal tabloları değiştirdiği ve analiz sürecinde kullanılan çeşitli rasyoları etkilediği sonucu bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle, uzun dönemli borçlanma rasyosu, borç-özsermaye rasyosu ve duran varlıklar / özsermaye

			rasyolarında belirgin farklılıklar tespit etmişlerdir.
Cengiz (2014)	2005-2010 yılları arasında Türkiye'de halka açık ve BİST'de faaliyet gösteren 84 şirketin UFRS'ye göre düzenlenmiş finansal tablolarından elde ettikleri rasyolar ile ulusal mevzuata göre düzenlenmiş finansal tablolarından elde ettikleri 15 adet rasyoları karşılaştırmışlardır.	T testi analizi	Çalışma sonucunda muhasebe standartlarının ulusal düzenlemelere göre hazırlanan finansal tabloları değiştirdiği ve analiz sürecinde kullanılan çeşitli rasyoları etkilediği sonucu bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle, özsermaye karlılığı, aktif karlılığı, toplam varlıklar/ özsermaye, toplam borçlar/özsermaye, toplam borçlar/varlıklar (karlılık oranları ve kaldıraç oranları) oranları için anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
Ağca ve Aktaş (2007)	UFRS'nin finansal analize etkilerini ve uygulayıcıları üzerindeki algılamalarını ölçmeye yönelik yapılan ilk çalışmada, 2004-2005 yılları arasındaki geçiş döneminde BİST'de işlem gören çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 147 adet işletmelerin hem finansal tablo hesaplarındaki hem de 12 adet finansal oranlarındaki farklılıkları incelenmiştir.	Anket yöntemi	Çalışma sonucunda finansal tablo kalemlerindeki değişimlerden olan bulunanları "dönen varlıklar" ve "maddi olmayan duran varlıklar" istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur.
Callao vd. (2007)	İspanya'daki IBEX-35 şirketlerinin 2005 yılına ait finansal raporlamada karşılaştırılabilirliği ve uygunluğunda muhasebe standartların finansal oran analizine etkilerini ölçmüşlerdir. 26 şirket için 9 adet finansal oranın kullanılmıştır.	T-testi ve Wilcox on testi analizi	Çalışmanın sonuçlarına göre, nakit oran, toplam yabancı kaynaklar/özkaynaklar ile ROE oranlarında artış, toplam aktif/toplam yabancı kaynaklar ve ROA oranlarında UFRS öncesine göre düşüş olduğu saptanmıştır. Aynı çalışmanın ara dönem için de yapılması sonucu ulaşılan sonuçlar yılsonu bulguları ile benzer olmuştur.
Uyar ve Büyükş	Çalışmalarında UFRS'ye göre düzenlenmiş finansal tabloların ulusal mevzuata göre düzenlenmiş	T testi analizi	Çalışmanın sonuçlarına göre, finansal oranlardan; stok bağımlılık oranı, alacak devir

alvarcı (2012),	finansal tablolar üzerindeki etkilerini belirlemek için BİST'de imalat sektöründe faaliyet gösteren 91 adet işletmeyi 2004 yılı için incelemişlerdir. Ayrıca 17 adet finansal orandaki değişim incelenmiştir. Çalışmanın diğer amacı ise, farklı muhasebe düzenlemelerine göre hazırlanan finansal tablolardan elde edilen finansal oranlar ile şirketlerin hisse senedi getirileri ve piyasa değerleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve bu ilişkilerin farklılık gösterip göstermediğinin test edilmesidir.		hızı, duran varlık devir hızı, aktif devir hızı, kısa vadeli yabancı kaynak/toplam aktif oranı ve kısa vadeli yabancı kaynak/toplam yabancı kaynaklar oranları istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermiştir. Ayrıca, farklı muhasebe düzenlemelerine göre elde edilen finansal oranların şirketlerin hisse senedi getirilerini ve piyasa değerlerini açıklamada farklılık gösterdiği de gözlemlenmiştir.
Akgün (2013)	Çalışmasında UFRS'nin işletmelerin finansal analizine etkisini incelemiştir. 129 işletme araştırmaya dahil edilmiştir.	Anket yöntemi	Çalışmanın sonuçlarına göre, UFRS'nin işletmelerin finansal tablolar analizini olumlu yönde etkilediği bulunmuştur. Ayrıca işletmeler arasında uluslararası düzeyde ve aynı sektörde faaliyet gösteren diğer işletmeler arasında karşılaştırma imkanı verdiği tespit edilmiştir.
Seçer (2009)	Çalışmada UFRS ile SPK tarafından yayımlanan Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri arasındaki farkları ortaya koymakta ve bu geçişin BİST'de faaliyet gösteren 207 işletmenin finansal pozisyonu ve performansına olan etkileri incelenmiştir. SPK'ya göre hazırlanan finansal tablolar ile 2005 yılındaki UFRS'ye ilk geçiş sonrası sunulan verilerinden hesaplanan 5 adet finansal orandaki değişimler araştırılmıştır.	T testi ve Wilcox on Testi analizi	Çalışmanın sonuçlara göre, finansal raporlarını zorunlu geçiş tarihi öncesi UFRS'na göre hazırlamaya başlayan şirketlerde, SPK tarafından yayımlanan Genel Kabul Görmüş Muhasebe ilkelerinin UFRS ye oranla sermaye ve karlılık yönünden daha muhafazakâr muhasebe uygulamalarına sebep olduğu saptanmıştır. Ancak UFRS öncesi yürürlüğe giren Enflasyon Muhasebesi uygulaması ile aradaki farklar büyük oranda azalmış ve zorunlu geçiş tarihinde UFRS ye göre finansal raporlamaya geçiş yapan şirketlerde bu bulguya rastlanmamıştır.

Ataman ve Özden (2009)	Çalışmalarında hayali bir şirket için örnek uygulama yapmışlardır. UFRS'ye göre düzenlenmiş finansal tabloların ulusal mevzuata göre düzenlenmiş finansal tablolar üzerindeki etkilerini oran analizi yöntemiyle incelemişlerdir.	Örnek olay analizi	Çalışmanın sonuçlara göre, özkaynak/aktif toplamı, net kâr/özkaynak, vergi sonrası kârlılık, faaliyet kârı/net satışlar, satış kârlılığı oranlarında düşüş, yabancı kaynaklar/toplam aktif, duran varlıklar/özkaynak ile faaliyet oranlarında (stok devir hızı, alacak devir hızı, aktif devir hızı) ise artış gözlemlenmiştir.
Balcı (2012)	Çalışmada, Ataman ve Özden'in (2009) çalışmasını esas almış ve Belirli varsayımlar doğrultusunda Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine göre oluşturulan bilanço ve gelir tablosunu UFRS'ye uygun hale getirmiştir. Daha sonra dönüştürme öncesi ve sonrası elde edilen finansal oranlar karşılaştırılmıştır.	Örnek olay analizi	Çalışmanın sonuçlara göre, dönüştürme sonrası dönem karı dönem zararına dönüşmüştür. Yine UFRS'ye geçtikten sonra likidite ve karlılık oranlarının düşmesine rağmen finansal yapı ve faaliyet oranları artığı tespit edilmiştir.
Terzi, Oktem ve Şen (2013)	Çalışmalarında UFRS'ye göre düzenlenmiş finansal tabloların ulusal mevzuata göre düzenlenmiş finansal tablolar üzerindeki etkilerini belirlemek için BİST'de imalat sektöründe faaliyet gösteren 140 adet işletmeyi 2003-2005 yılları arasındaki verileri kullanılmıştır..	Wilcoxon ve Mann-Whitney testi ve lojistik regresyon analizi	Çalışmanın sonuçlara göre, UFRS'ye göre düzenlenmiş finansal tablolar ile ulusal mevzuata göre hazırlanan finansal tabloların istatistiksel olarak farklı oldukları bulunmuştur. Ayrıca anlamlı farklılıklar stoklar, duran varlıklar, uzun vadeli yabancı kaynaklar ve özsermaye hesaplarında belirlenmiştir. Aynı zamanda, cari oran, alacak devir hızı, varlık devir hızı, toplam yabancı kaynak/maddi duran varlıklar, duran varlık devir hızı, özsermaye devir oranı, kısa vadeli yabancı kaynak/ toplam yabancı kaynak ve kısa vadeli yabancı kaynak/toplam varlıklar oranları istatistiksel ve anlamlı olarak farklılık göstermektedir.

Pazarskis vd. (2011)	Çalışmalarında 2002-2005 yılları arasında Yunanistan Atina borsasında faaliyet gösteren 20 bilişim teknolojisi işletmesi üzerine araştırma yapmışlardır. UFRS'ye göre düzenlenmiş finansal tabloların ulusal mevzuata göre düzenlenmiş finansal tablolar üzerindeki etkilerini belirlemek için 12 adet oran analizinden faydalanmışlardır.	T testi	Çalışmanın sonuçlara göre, UFRS'ye göre düzenlenmiş finansal tablolar ile ulusal mevzuata göre hazırlanan finansal tabloların istatistiksel olarak farklı olmadıkları tespit edilmiştir. UFRS'ye geçişin sadece FVÖK/Satışlar ve Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar/Özsermeye oranlarında istatistiki olarak anlamlı olduğu bulunmuştur.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

2001 yılında kurulmuş olan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun (IASB) amacı, kaliteli, anlaşılır, genel kabul görmüş ve küresel muhasebe bilgisinin oluşturulmasını sağlamak olarak belirtilmektedir. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nın (UFRS) hazırlanması, yayınlanması ve güncellenmesinden sorumlu olan IASB, tüm dünya ülkelerini aynı muhasebe ve finansal raporlama standartlarına bütünleştirerek, küreselleşme etkisi ile ekonomik sınırların ortadan kaktığı finansal piyasalar oluşturmayı hedeflemektedir.

Bu kapsamda, 2005 yılından itibaren Türkiye'de halka açık şirketlerde, Türkiye Muhasebe Standartları (TMS)/Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) adları altında Uluslararası Standartların çevirileri kullanılmaya devam etmektir. Yukarıda verilen açıklamalar kapsamında ve belirlenen amaçlar doğrultusunda çalışmada, BİST'te sürekli bir şekilde faaliyet gösteren 85 şirketin 2000-2004 ve 2005-2009 dönemlerine ait finansal verileri kullanılmıştır. Ancak bazı şirketlerin verilerinin uygun olmamasından dolayı analizden çıkartılmıştır. Ayrıca bu dönemler, ulusal mevzuat uygulamalarını temsil edecek olan 2000-2004 dönemlerini ve UTFRS uygulamalarını temsil edecek olan 2005-2009 dönemlerini kapsamaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN DEĞİŞKENLERİ

Çalışmada UFRS'nin finansal oranlar üzerine etkilerinin incelenmesi amacıyla, çeşitli finansal tablo kalemlerinden faydalanılarak finansal oranlardan faydalanılmıştır. Finansal oranlarının seçimi ise konuyla ilgili yapılmış çeşitli ulusal ve uluslararası literatürden yararlanılmıştır. Tablo 3'te çalışmamızda kullanılan değişkenlere ait finansal oranlar gösterilmiştir.

Tablo 3: Çalışmada Kullanılan finansal Oranlar

Değişkenler	Oranlar	Hesaplanması
	Likidite Oranları	
X1	Cari Oran	Dönen Varlıklar / KVYK
X2	Asit-Test Oranı	(Dönen Varlıklar - Stoklar) / KVYK
X3	Nakit Oranı	(Hazır Değerler + Menkul Kıymetler)/ KVYK
X4	Stok Bağımlılık Oranı	KVYK - (Hazır Değerler + Menkul Kıymetler + Alacaklar) / Stoklar
	Faaliyet Oranları	
X5	Stok Devir Hızı	Satışların Maliyeti / Stoklar
X6	Alacak Devir Hızı	Net Satışlar / Ticari Alacaklar
X7	Dönen Varlık Devir Hızı	Net Satışlar / Dönen Varlık
X8	Duran Varlık Devir Hızı	Net Satışlar / Duran Varlık
	Karlılık Oranları	
X9	Özsermaye Karlılık Oranı	Net Kar / Öz Sermaye
X10	Aktif Karlılık Oranı	Net Kar / Toplam Aktif
	Malı Yapı Oranları	
X11	Kaldıraç Oranı	Yabancı Kaynaklar / Toplam Aktif
X12	Borçlanma Oranı	Yabancı Kaynaklar / Özkaynaklar

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

UFRS'nin finansal tabloların analizi/oranları üzerinde etkisinin olup olmadığının test edileceği çalışmada, UFRS öncesi (2000-2004) ve sonrası (2005-2009) dönemlere ilişkin analizi gerçekleştirilmiştir. Farklı muhasebe düzenlemelerine göre hazırlanan finansal tablolardan elde edilen finansal oranlar arasında farklılık olup olmadığını belirlemeye yönelik oluşturulan analizi test etmek için ilk olarak ilgili dönemlere ait olan değişkenlerin/oranların tanımlayıcı istatistiki verileri Tablo 4'de gösterilmiştir. Daha sonra ise analizde kullanılan değişkenlerin/oranların normal dağılıma uygunluğunun test edilmesi için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri yapılmıştır. Bulunan sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak analizde kullanılan değişkenlere/oranlara ait tanımlayıcı istatistikler, UFRS öncesi ve sonrası için ayrı ayrı hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5: Değişkenlere/Oranlara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	UFRS öncesi			**UFRS sonrası**		
	2000-2004			**2005-2009**		
Değişkenler / Oranlar	**Ortalama**	**Medyan**	**S. Sapma**	**Ortalama**	**Medyan**	**S. Sapma**
X1	0.0100	0.0000	0.0000	0.0250	0.0000	0.1200
X2	0.0000	0.0000	0.0200	0.0450	-0.0200	0.3000
X3	0.0100	0.0010	0.1000	0.0050	0.0200	0.2000
X4	1.0000	-0.0000	11.000	2.5780	0.0600	3.2100
X5	0.0500	-0.0400	0.0000	0.0220	-0.0400	0.0700
X6	0.0200	0.0010	0.1420	0.0650	0.0500	0.2500
X7	0.0400	0.0001	0.1200	0.0950	0.0003	0.4100
X8	0.0400	0.0000	0.1400	0.0980	0.0000	0.3450
X9	2.9500	0.9000	0.2100	3.0000	2.0000	0.4100

X10	0.2140	0.3500	0.0120	0.1520	0.3900	0.0600
X11	2.0000	2.5000	0.3500	3.2000	3.5800	0.8500
X12	2.1400	0.0800	0.4100	0.1520	0.0500	0.3200

Tablo 5'de görüldüğü üzere, analizde kullanılan oranların ortalama değerlerde UFRS'ye geçişten sonra önemli düzeyde artışlar olduğu tespit edilmiştir. Tanımlayıcı istatistik testinden sonra Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri yapılmıştır. Bulunan sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk Normallik Test Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov Z		**Shapiro-Wilk**	
Değişkenler / Oranlar	**İstatistik**	**Anlamlılık (p değeri)**	**İstatistik**	**Anlamlılık (p değeri)**
X1	0,121	0,000	0,650	0,011
X2	0,245	0,000	0,452	0,000
X3	0,474	0,002	0,541	0,000
X4	0,174	0,000	0,641	0,000
X5	0,214	0,020	0,780	0,000
X6	0,159	0,000	0,680	0,001
X7	0,358	0,000	0,740	0,000
X8	0,320	0,000	0,685	0,000
X9	0,140	0,000	0,700	0,000
X10	0,236	0,000	0,620	0,012
X11	0,421	0,003	0,650	0,000

X12	0,231	0,000	0,540	0,023

Tablo 5 farklı muhasebe düzenlemelerine göre hazırlanan finansal tablolardan elde edilen finansal oranların normal dağılıp dağılmadığını göstermektedir. Tablo 4'e göre, analiz kapsamında kullanılan oranların anlamlılık düzeylerinin %5'in altında (p<0,000) olmasından dolayı normal dağılıma uygunluk göstermediği tespit edilmiştir. Bu nedenle, farklı muhasebe düzenlemelerine göre hazırlanan finansal tablolardan elde edilen finansal oranlar arasında farklılık olup olmadığını test etmede parametrik olmayan testlerden Wilcoxon İşaret Testi uygulanmış olup, bulunan sonuçlar Tablo 6'te gösterilmiştir.

Tablo 6: Wilcoxon İşaret Testi Sonuçları

	Wilcoxon İşaret Testi	
Değişkenler / Oranlar	**Z İstatistiği**	**Anlamlılık (p değeri)**
X1	-0,350	0.000*
X2	-0,320	0.002*
X3	-0,255	0.040**
X4	-0,210	0.000*
X5	-2,410	0,450
X6	-1,250	0.030**
X7	-2,240	0.001*
X8	-1,250	0.000*
X9	-2,390	0.550
X10	-0,455	0.000*
X11	-0,540	0.001*
X12	-0,420	0.650

* , **; sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 6'de görüldüğü üzere, UFRS'ye göre hazırlanmış ve UFRS'ye göre hazırlanmamış finansal tablolardan elde edilen finansal oranlardan; X1 (Cari Oran), X2 (Asit-Test Oranı), X4 (Stok Bağımlılık Oranı), X7 (Dönen Varlık Devir Hızı), X8 (Duran Varlık Devir Hızı), X10 (Aktif Karlılık Oranı), X11 (Kaldıraç Oranı) oranları %1anlamlılık düzeyinde; X3 (Nakit Oranı) ve X6 (Alacak Devir Hızı) oranları ise %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Diğer oranlardan X5 (Stok Devir Hızı), X9 (Özsermaye Karlılık Oranı) ve X12 (Borçlanma Oranı) oranları arasında ise anlamlı fark bulunulamamıştır.

5. SONUÇ

Küreselleşme ile birlikte uluslararası düzeyde işletme karşılaştırmaları ve işletme değerlemesi önemli bir konu haline gelmiştir. Fakat ülkelerin farklı muhasebe sistemlerine sahip olmaları işletmelerin karşılaştırılmalarında ve analizlerinde sorunlara yol açmaktadır. Bundan dolayı birçok ülke ortak bir dil arayışı amacıyla UFRS benimsemiştir (Yenigün ve Aydemir, 2015: 63).

Bu çalışma ile farklı muhasebe uygulamalarına göre hazırlanan mali tablolardan elde edilen finansal oranlar arasında farklılık olup olmadığını incelenmektedir. Araştırma kapsamında BİST'de faaliyet gösteren ve 2005 yılında mali tablolarını UFRS'ye uyumlu olarak yayımlayan 85 şirketin verileri kullanılmıştır. Analiz kapsamında kullanılan finansal oranlar; Likidite Oranları, Faaliyet Oranları, Karlılık Oranları, Malı Yapı Oranları olmak üzere 4 ana başlık altında toplanmıştır. Çalışmanın amacı kapsamında farklı muhasebe düzenlemelerine göre hazırlanan finansal tablolardan elde edilen finansal oranlar arasında farklılık olup olmadığını test etmede Kolmogorov-Smirnov / Shapiro-Wilk Normallik ve Wilcoxon İşaret Testi kullanılmıştır.

Elde edilen test sonuçlarına göre; UFRS'ye göre hazırlanmış ve UFRS'ye göre hazırlanmamış finansal tablolardan elde edilen finansal oranlardan; Alacak Devir Hızı, Asit-Test Oranı, Stok Bağımlılık Oranı, Dönen Varlık Devir Hızı, Duran Varlık Devir Hızı, Aktif Karlılık Oranı, Kaldıraç Oranı, Nakit Oranı, Cari oranları istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Diğer oranlardan Stok Devir Hızı, Özsermaye Karlılık Oranı ve Borçlanma oranları arasında ise anlamlı fark bulunulamamıştır. Genel olarak analiz sonuçları değerlendirildiğinde, farklı muhasebe düzenlemelerine göre hazırlanan mali tablolardan elde edilen finansal oranlar arasında farklılıklar olduğu söylenebilir.

Kaynakça

AĞCA, A. & AKTAŞ, R. (2007). First Time Application of IFRS and Its Impact on Financial Ratios: A Study on Turkish Listed Firms. Ukraine: Problems and Perspectives in Management, 99-112.

YENİGÜN, T., & AYDEMİR, O. (2015). TMS/TFRS Uygulamalarının Oran Analizine Muhtemel Etkileri. *Journal of Accounting & Finance*.

AHMET, K. A. Y. A., HATUNOĞLU, Z., & ÖZÇALICI, M. (2015). Türkiye'deki Tekstil Firmalarının Verimlilik Değerlerinin TFRS Öncesi ve Sonrası Dönemler için Karşılaştırılması. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 7(3).

AKGÜN, A. İ. (2013). Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının Finansal Analize Etkisi: İMKB'ye Yönelik Bir Araştırma. Doğuş Üniversitesi Dergisi,14(1), 10-26.

ATAMAN, B. & ÖZDEN, E. A. (2009). Tek Düzen Hesap Planına Göre Hazırlanan Finansal Tabloların UFRS'ye Uyarlanması ve Rasyo Yöntemi ile Analizi. Marmara Üniversitesi. İİBF.

BALCI, B. R. (2012). TFRS'lerin Oran Analizine Etkileri. Journal of Yaşar University, 7(28), 4687-4707.

CALLAO, S. vd. (2007). Adoption of IFRS in Spain: Effect on the Comparability and Relevance of Financial Reporting. Journal of International Accounting, Auditing and Taxation, 16: 148–178.

GÜCENME, Ü., & ARSOY, A. P. (2006). Muhasebe Standartlarındaki Sınıflandırılmış Nakit Akım Tablosu Formatı ile Finansal Performansın Ölçülmesi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 30, 66-74.

ATMACA, M., & ÇELENK, H. (2011). Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının Finansal Analize Etkilerinin Regresyon Analizi İle Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma. A Research Intented To Assess The Effects Of International Accounting And Financial Reporting Standards To Financial Analysis Using Regression Analysis], The Journal of Accounting and Finance MUFAD, 49, 87-100.

ALKAN, G.İ. & DOĞAN, O. (2012). Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nın Finansal Rasyolara Kısa Ve Uzun Dönemli Etkileri: İMKB'de Bir Araştırma, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 54, 87-100.

ÇELİK, M., AYGÖREN, H. & UYAR, S. (2007). The Impact of International Financial Reporting Standards on Financial Statements and Financial Ratios, The Balkan Countries 1st Conference on Accounting and Auditing, Edirne, 834–835.

CENGİZ, H. (2014). Effects Of International Financial Reporting Standards Application On Financial Ratios In Turkey. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(21), 163-177.

DOĞAN, K. (2005). UFRS ve TMS'da Faaliyet Karı ve Mali Oranlarda Faaliyet Karının Kullanılmasına Yönelik Bir Uygulama. İktisat İşletme ve Finans, (233), 108-117.

KUBA, Y. (2007), Ülkemizde 2005'ten İtibaren SPK'ya Tabi İşletmelerce Uygulanan Muhasebe Standartlarının İncelenmesi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

PAZARSKİS, M., ALEXANDRAKİS, A., NOTOPOULOS, P., & Kydros, D. (2011). IFRS adoption effects in Greece: Evidence from the IT sector. MIBES Transactions-International Journal, 5(2), 101-111.

SEÇER, C. (2009). Financial Statement Effects of Adopting Accounting Standards: The Case of Turkey, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

SULTANOĞLU, B. (2014). UFRS'nin Borsa İstanbul'daki Şirketlerin Finansal Tabloları Üzerindeki Etkisi: Finansal Bilginin İhtiyaca Uygunluğu ve Finansal Tablolar Analizi, T.C. Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

TERZİ, S., OKTEM, R., & ŞEN, I. K. (2013). Impact of Adopting International Financial Reporting Standards: Empirical Evidence from Turkey. International Business Research, 6(4), 55.

UYAR S. & Büyükşalvarcı, A. (2012). Farklı Muhasebe Düzenlemelerine Göre Hazırlanan Mali Tablolardan Elde Edilen Finansal Oranlar ile Şirketlerin Hisse Senedi Getirileri ve Piyasa Değerleri Arasındaki İlişki. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 25-48.

YENİGÜN, T., & AYDEMİR, O. (2015). TMS/TFRS Uygulamalarının Oran Analizine Muhtemel Etkileri. Journal of Accounting & Finance.

MUHASEBEDE MUHAFAZAKARLIK KAVRAMI VE KURUMSAL YÖNETİM UYGULAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST'DE BİR ARAŞTIRMA

Yrd. Doç. Dr. Yusuf GÖR

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Selim CENGİZ

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü

Özet

Bu çalışmanın amacı_kurumsal yönetim uygulamaları ile muhafazakarlık arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada, 2009-2015 yılları arasında Borsa İstanbul (BİST) 100 endeksinde faaliyet gösteren 74 şirketin verilerinden yararlanılmıştır. Araştırmada bağımlı değişken olarak muhafazakarlık; bağımsız değişken olarak da kurumsal yönetim ilkeleri kullanılmıştır. Araştırmada çoklu regresyon yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda kurumsal yönetim uygulamaları ve muhafazakarlık arasında önemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakarlık, Kurumsal Yönetim İlkeleri, Çoklu Regresyon

RELATIONSHIP BETWEEN CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES AND CONSERVATISM AT ACCOUNTING: A STUDY ISTANBUL STOCK EXCHANGE

Abstract

The aim of this study was to determine the relationship between corporate governance practices and conservatism. This research purpose, between the years 2009-2015 Istanbul Stock Exchange (BIST) data were used in 74 companies operating in the BIST-100 index. In the research the dependent variable is conservatism; the independent variables are corporate governance principles. Multiple regression method is used in this study. The analysis results between corporate governance practices and the conservatism was determined to be an important relationship.

Keywords: Conservatism, Corporate Governance Principles, Multiple Regression

1. GİRİŞ

Muhasebede muhafazakarlık kavramı kökü 15.yy'a kadar dayanan, kar-zarar hakkındaki bilgilere oldukça temkinli yaklaşmayı esas alan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Basu, 2005). Muhasebede muhafazakarlık kavramı, düşük kar beklentisi olarak da tanımlanabilen (Wolk vd, 2013) teori ile pratiği birleştiren finansal raporlamanın temel karakteristik özelliklerinden biridir. Muhasebede muhafazakarlık; sözleşme, hissedar hakları, muhasebe düzenlemeleri ve vergilendirme gibi dört konuda farklılık sunmaktadır (Watts, 2003a). Geleneksel bir tanımlamaya göre muhasebede muhafazakarlık; oluşabilecek en kötü zararı öngörerek hareket etmektir (Bliss, 2004).

Bu nedenle muhafazakarlık; yatırımcıların, hükümetlerin ve şirketlerin izlediği politikalarda yaygın bir şekilde görülmektedir (Feltham ve Olson, 1995). Muhasebede muhafazakarlık, temkinli olmak ve garantici davranmak olarak algılanmakla birlikte; kazanç yönetiminin bir ölçüsü olarak kullanılmakta (Ball ve Shivakumar, 2005) ve şeffaflığı arttırdığı için finansal tabloların önemli özelliklerinden (Francis vd., 2004) biri olarak da görülmektedir.

Kurumsallaşma, işletmelerin şeffaflığını ve güvenilirliğini arttırmakta işletmelerin uluslararası piyasalarda varlıklarını ve itibarlarını sürekli kılmaktadır (Bekçi ve Gör, 2016: 3). Kurumsallaşma ile birlikte ortaya çıkan kurumsal yönetim, şirketlerin şeffaf davranarak doğru bilgi vermesini amaçlamaktadır (Koçel, 2003: 469). Kurumsal yönetimin etkin bir şekilde işleyebilmesi için; uluslararası standartlara uyulması ve yönetim kurulunun bağımsızlığının sağlanması gerekmektedir (Lazereva vd., 2007: 2). Ayrıca kurumsal yönetim uluslararası rekabet ortamında işletmelerin, faaliyetlerini kuruluş amaçları doğrultusunda pay sahiplerinin ve toplumun beklentilerini karşılayabilecek şekilde yasalara ve düzenlemelere uygun olarak yerine getirmelerini sağlamaktadır (Küçüksözen vd., 2005: 102).

Yaşanan Enron, Worldcom ve benzeri skandallarla birlikte gerek denetimin kalitesi gerekse de kurumsal yönetim uygulamalarını arttırmaya yönelik düzenlemeler geliştirilmiştir. Bu gelişmeler içerisinde muhafazakarlık kavramının en başta kurumsal yönetimin temel ilkelerinden şeffaflık ile çeliştiği düşünülmektedir. Özellikle muhafazakarlığın finansal tabloların şeffaflığını ve tarafsızlığını zedeleyeceği düşünülmektedir. Bu çalışmada küresel rekabet ortamında şirketlerin risklere karşı ihtiyatlı hareket ederek varlığını sürdürmesi politikası ile şeffaf bir şekilde güven ve itibar kazanarak rakipleri ile mücadele etme politikasının karşılaştırılması söz konusudur.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE HİPOTEZLERİN OLUŞTURULMASI

Literatürde kurumsal yönetim uygulamaları ile muhafazakarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen Rezazadeh ve Azad (2008) , Khoshtinat ve Yousefi, (2006), Ebrahimi ve Shariary (2009), Banimahd ve Baghbani (2009), Chi vd. (2009) ile Ahmad ve Duellman (2007) gibi bazı araştırmalar olmakla birlikte doğrudan kurumsal yönetim ile muhafazakarlık arasındaki ilişki inceleyen Garcia vd. (2009), Kootanaee vd. (2013) ile Erdoğan ve Çubukçu (2010) gibi çalışmalar da bulunmaktadır. Kurumsal yönetim ile muhafazakarlık arasındaki bir ilişkinin varlığını ve niteliğini inceleyen araştırmalar ile bu araştırmalar baz alınarak oluşturulan hipotezler alt başlıklar şeklinde aşağıda yer almaktadır.

2.1. Kurumsal Yönetim Endeksi ve Muhafazakarlık

Literatürde herhangi bir çalışmada bir değişken olarak yer almasa da bazı çalışmalarda ana kütle olarak seçildiği görülmektedir (Gör vd., 2016). BİST Kurumsal Yönetim Endeksinde yer alan şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerine uyum notları 10 üzerinden en az 7 olduğu bilinmektedir. Kurumsal yönetim ilkelerine en çok uyum sağlayan şirketlerin bu endekste yer aldıkları görülmektedir. Bu çalışmada ana kütle olarak BİST-100 Endeksi seçilmiştir. Bu endekste aynı zamanda Kurumsal Yönetim Endeksinde yer alan şirketler de bulunmaktadır. Bu nedenle Kurumsal Yönetim

Endeksinde yer alan şirketlerle yer almayan şirketler arasında kurumsal yönetim uygulamalarının muhafazakarlık ile ilişkisi üzerine bir etkinin olup olmadığı ölçülmek istenmiştir.

H1: Kurumsal Yönetim Endeksinde yer almak muhafazakarlık ile anlamlı ve pozitif yönlü ilişki içerisindedir.

2.2. Yönetim Kurulu ve Kazanç Yönetimi

Yönetim kurulu gerek kurumsal yönetim ile ilgili çalışmalarda gerekse de kurumsal yönetim uygulamalarının muhafazakarlık ile ilgili çalışmalarda çalışmaları etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Yönetim kurulunun genişliği üye sayısı ile ölçülen yönetim kurulunun bağımsızlığını etkileyen önemli bir faktördür (Zahra ve Pearce, 1989). Yönetim kurulunun genişliğinin artması, yönetim kurulunun bağımsızlığını arttırması yönünde kurumsal yönetim uygulamalarının bir parçası olarak görülmektedir. Ancak yönetim kurulunun genişliğinin artması karar alma hususunda daha fazla zaman ve maliyet kaybına neden olacağı ve bu nedenle muhafazakarlık konusunda olumsuz bir etki yaptığı görülmektedir (Kootanaee vd., 2013). Bu nedenle yönetim kurulunun genişliğinin artmasının muhafazakarlık üzerine olumsuz bir etki yapması beklenmektedir.

H2: Yönetim kurulunun genişliği muhafazakarlık ile anlamlı ve negatif yönlü ilişki içerisindedir.

Yönetim kurulunun bağımsızlığının sağlanması kurumsal yönetim uygulamalarının en temel uygulamalarından biri olduğu bilinmektedir. Yönetim kurulunun bağımsızlığının sağlanması için yapılan uygulamalarda biri bağımsız yönetim kurulu üye oranını yükseltmektir. Abor ve Biepke (2007) ise icrada yer almayan yönetim kurulu üye sayısını arttırmanın yönetim kurulunun bağımsızlığını arttırmanın bir diğer yolu olduğunu belirtmektedir. Çalışmada seçilen ana kütlede bu iki kavram iç içe geçtiğinden bağımsız yönetim kurulu üye oranının muhafazakarlık ile ilişkisi ölçülmek istenmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda yönetim kurulunun bağımsızlığının artmasının muhafazakarlığı olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Kootanaee vd., 2013). Bu nedenle bu çalışmada da bağımsız yönetim kurulu üye oranının muhafazakarlık ile olumsuz bir ilişki içerisinde olması beklenmektedir.

H3: Yönetim kurulunun bağımsız üye oranı muhafazakarlık ile anlamlı ve negatif bir ilişki içerisindedir.

Kurumsal yönetimin yönetim kurulu ile ilgili uygulamalarından bir diğeri olan tepe yönetici ikileminde; genel müdür ile yönetim kurulu başkanının aynı kişi olmaması istenmektedir (Kouki vd.,2011). Böylelikle yine yönetim kurulunun bağımsızlığının güçlendirilmesi beklenmektedir. Bartov vd. (2001) da tepe yönetimi ikileminin kurumsal yönetimi zayıflattığını belirtmektedir. Yapılan çalışmalarda yönetim kurulu başkanı ile genel müdürün aynı kişi olmasının muhafazakarlığa olumlu katkı yaptığı görülmektedir (Kootanaee vd. 2013, Chi vd. 2009). Tepe yönetici ikileminin var olması kurumsal yönetim uygulamaları açısından istenmese de muhafazakarlık açısından isten bir durum olduğu beklenmektedir.

H4: Tepe yönetici ikilemi muhafazakarlık ile anlamlı ve pozitif bir ilişki içerisindedir.

Kurumsal yönetim uygulamalarından biri olarak son yapılan çalışmalarda ortaya konan bir diğer faktör de kadın üye sayısıdır. Kadın üye sayısı arttıkça yönetim

kurulunun bağımsızlığının artması beklenmektedir (Gör vd., 2016). Literatürde yönetim kurulunun bağımsızlığını arttıran her bir uygulamanın muhafazakarlığa olumsuz etki yapmasından ötürü kadın üye sayısının artmasının da muhafazakarlığa olumsuz etki yapması beklenmektedir.

H5: Kadın üye sayısı muhafazakarlık ile anlamlı ve negatif bir ilişki içerisindedir.

2.3. Sahiplik Yapısı ile Muhafazakarlık

Sahiplik yapısı muhafazakarlığı ilgilendiren bir başka faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Şirket yöneticilerinin şirketin sahiplerinden farklı kişilerden oluşması farklı çıkar kaygılarına sebep olmaktadır (Jensen and Meckling, 1976). Büyük hissedarların varlığı bu hissedarlara yönelik manipülasyonlara neden olarak sahiplik yapısını etkilemektedir (Bebchuk, 1994). Shleifer ve Vishny (1997) de kurumsal sahipliğin kurumsal yönetimi etkileyen önemli faktörlerden biri olduğunu söylemektedir. Jensen (1993) ve Solomon vd. (2012) ise kurumsal yatırımcıların oranının artmasının, şirketleri kurumsal yönetim uygulamalarını gerçekleştirilmesi hususunda teşvik ettiğini belirtmektedir. Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında daha çok kurumsal yatırımcı yüzdesi ile muhafazakarlık arasında olumsuz bir ilişkinin oluştuğu görülmektedir (Kootanaee vd. 2013, Chi vd. 2009) . Kurumsal yatırımcı yüzdesinin artmasının bilgi asimetrisinin önüne geçilmesini kolaylaştıracağı dolayısıyla maliyetleri azaltacağı düşünüldüğünden kurumsal sahiplik yüzdesinin artmasının muhafazakarlığa olumlu etki yapması beklenmektedir.

H6: Kurumsal yatırımcı yüzdesi muhafazakarlık ile anlamlı ve pozitif bir ilişki içerisindedir.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Çalışmada kullanıla veriler, BİST-100 Endeksine kayıtlı şirketlerin finansal tabloları, faaliyet raporları ve internet sitelerinden elde edilmiştir. Çalışma 2009-2015 yılları arasındaki yedi yıllık verileri kapsamaktadır. Çalışmaya BİST-100 Endeksinde yedi yıl boyunca sürekli olarak yer alan spor, bankacılık ve finans sektörleri haricindeki 74 şirketin verileri dahil edilmiştir. Spor şirketlerinin faaliyet dönemlerinin uymaması, bankacılık ve finans sektörlerindeki şirketlerin mali tablolarının farklılığı nedenleriyle bu sektörlerde yer alan şirketler çalışmanın kapsamından çıkarılmıştır. Çalışmaya dahil edilen şirketlerin ana kütleyi temsil etme oranı %100'dür.

3.1. Değişkenlerin Belirlenmesi

Çalışmamızda muhafazakarlık (PDDD) bağımlı değişkendir. Muhafazakarlığın ölçümünde kullanılan Piyasa Değeri/ Defter Değeri oranı ile bağımlı değişken belirlenmiştir. Bu oranı Beaver ve Ryan, Feltham ve Ohlson modelini geliştirerek ortaya çıkarmışlardır. Feltham ve Ohlson modelinde muhafazakarlık, defter değerinin market değeri karşısında aşağı çekme eğilimi olarak görülmektedir. Beaver ve Ryan da bu modeli geliştirerek aşağıdaki modeli ortaya çıkarmışlardır:

PD/DD = Piyasa Değeri / Defter Değeri

Literatür araştırması kısmında bağımsız değişkenlerin neden seçildikleri anlatılmıştır. Aşağıda tablo 1'de değişkenlerin tanımları ve kısaltmaları yer almaktadır.

Tablo 1: Değişkenler ve Kısaltmaları

DEĞİŞKEN	KISALTMA
Muhafazakarlık	PD/DD
Kurumsal yönetim endeksi	KKE
Yönetim kurulundaki üye sayısı	YUS
Yönetim kurulundaki bağımsız üyesi oranı	YBO
Tepe yönetici ikiliği	CEO
Yönetim kurulu kadın üye sayısı	KDN
Kurumsal yatırımcı yüzdesi	KYY
Şirket büyüklüğü	BYK
Cari Oran	COR
Özsermayenin toplam varlıklara oranı	OST
Finansal kaldıraç (toplam borç/ toplam aktif)	KLD

Çalışmaya dahil edilen KKE ve CEO değişkenleri ikili değişkendir. Eğer ana kütlede yer alan şirket kurumsal yönetim endeksinde yer alıyorsa 1 almıyorsa 0 değeri kullanılmıştır. CEO değişkeni için ise genel müdür ve yönetim kurulu başkanı aynı kişi ise 1 değilse 0 değeri kullanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Modelinin Oluşturulması

Çalışmada çoklu regresyon analizi kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan model aşağıda yer almaktadır.

$$PD/DD = \beta_0 + \beta_1 KKE + \beta_2 YUS + \beta_3 YBO + \beta_4 CEO + \beta_5 KDN + \beta_6 KYY + \beta_7 BYK + \beta_8 KLD + \beta_9 OST + \beta_{10} COR + \varepsilon$$

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE TARTIŞMA

Bu bölümde BİST-100 Endeksinde yer alan spor, bankacılık ve finans sektörleri haricindeki 74 şirketten elde edilen veriler, analiz edilmiş ve analiz sonuçları literatürle karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

4.1. Araştırmanın Tanımlayıcı İstatistiği

Analize dahil edilen şirketlerin verileri ile ilgili temel ve tanımlayıcı istatistiği bilgiler Tablo-2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistiki Bilgiler

	PD/DD	KKE	YUS	YBO	KYY	CEO	KDN	BYK	KLD	OST	COR
Ortalama	2.43984	0.32432	8.43050	0.19736	0.60499	0.07915	0.11607	14.39585	1.53854	0.53046	7.39642
Standart Sapma	4.59278	0.46857	2.29329	0.14268	0.22267	0.27023	0.11841	1.59100	2.97491	0.40915	35.03966
En Küçük	-3.19372	0	2	0	0	0	0	10.47726	-26.94753	-0.03854	0.24109
En Büyük	54.33935	1	15	0.5	0.9792	1	0.5555	19.39720	49.97816	8.21951	445.41304

Tablo 2'de her bir değişkenin maksimum, minimum, ortalama değer ve standart sapmaları verilmiştir. Tablo incelendiğinde BİST-100'de yer alan şirketlerin büyük çoğunluğunun kurumsal yönetim endeksinde yer almayan şirketlerden oluştuğu görülmektedir. Şirketlerin yönetim kurulu genişliklerinin 8,43 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca bu şirketlerin yönetim kurulu bağımsız üye oranlarının %19,73 civarında kaldığı görülmektedir. Diğer taraftan tepe yönetici ikileminin %7,91 civarında kalması bu şirketlerde tepe yönetici ikileminin pek fazla yaşanmadığını göstermektedir. Son olarak bu şirketlerdeki kurumsal yatırımcı yüzdesinin %60,49 olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

4.2. Araştırmanın Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Çalışmada oluşturulan hipotezlerin testi için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizi, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki matematiksel bağıntıyı analiz etmekte kullanılmaktadır. Bu yöntemin uygulanması için verilerin normal dağılım göstermesi ve verilerin arasında çoklu bağlantı sorunu olmaması gerekmektedir (Çokluk, 2010: 1361). Verilerin normal dağılıma sahip olup olmadıkları normallik testleri ile anlaşılmaktadır. Veri sayısının az olması durumunda Shapiro-Wilk çok olması durumunda Kolmogorov-Smirnov Testi uygulanır. Bu teste p>0,05 olması durumunda normal dağılım gösterdiği anlaşılmaktadır (Kalaycı, 2010: 10). Değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığını göstermek için ise Collinearity İstatistiğine bakılmaktadır. Bu istatistikte VIF değerlerinin 10'dan küçük çıkması çoklu bağlantı sorunun olmadığını göstermektedir. Otokorelasyon sorunun olup olmadığının açıklanmasında ise Durbin-Watson değerine bakılmaktadır. Bu değerin 2'ye yakın olması beklenmektedir.

Tablo 3: Normallik Testi ve Çoklu Bağlantı Testi ve Durbin-Watson Testi

NORMALLİK TESTİ		**Durbin-Watson Değeri**	**1,697**
Değişkenler	**Kolmogorov-Smirnov Testi**		

	P Değeri	Collinearity İstatistiği	
PD/DD	.435	Değiskenler	VIF
KKE	.098	**KKE**	1.143
YUS	.385	**YUS**	1.241
YBO	.095	**YBO**	1.062
KYY	.110	**KYY**	1.052
CEO	.151	**CEO**	1.075
KDN	.223	**KDN**	1.071
BYK	.281	**BYK**	1.469
KLD	.322	**KLD**	1.116
OST	.227	**OST**	1.235
COR	.260	**COR**	1.103

Tablo 3'e bakıldığında değişkenlerin normal dağılıma sahip oldukları Kolmogorov-Smirnov testinde aldıkları p değerlerinin 0,05'ten büyük olmaları ile anlaşılmaktadır. Değişkenler arasında otokorelasyonun olmadığı Durbin-Watson değerinin 2 civarında gerçekleşmesi ile belirlenmektedir. Değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunun olmadığı da VIF değerlerinin 10'dan küçük gerçekleşmesi ile anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

PDDD	Katsayı	standart sapma	Anlamlılık
KKE	0.34550	0.38296	0.367
YUS	0.00036	0.08154	0.996
YBO	1.36337	1.21265	0.261
KYY	1.77770	0.77334	**0.022***
CEO	1.80363	0.64394	**0.005***
KDN	-3.81389	1.46726	**0.010***
BYK	-0.93239	0.12788	**0.000***
KLD	0.68567	0.05960	**0.000***
OST	0.17974	0.45598	0.694
COR	0.02200	0.00503	**0.000***
sabit	13.38955	1.86063	0.000
Prob>F		0	

Düzeltilmiş R Kare	0.3093
Gözlem sayısı	518
*	<0.05

Çoklu regresyon analizi sonucuna göre BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin gerçekleştirdikleri kurumsal yönetim uygulamalarının bazılarının muhafazakarlık ile %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. H4, H5, H6 kabul edilmiştir. H1, H2, H3 reddedilmiştir. Ayrıca kontrol değişkeni olarak kullanılan şirket büyüklüğü, kaldıraç oranı ve cari oran da muhafazakarlık ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içerisinde oldukları görülmektedir.

H4 hipotezine bakıldığında tepe yönetici ikileminin muhafazakarlık ile anlamlı ve pozitif bir ilişki içerisinde oldukları görüldüğünden; H4 kabul edilmiştir. Bu sonucun literatür ile de uyumlu çıktığı görülmektedir. Kootanaee vd. (2013) ve Chi vd. (2009) yaptıkları çalışmalarda tepe yönetici ikileminin muhafazakarlık ile anlamlı ve pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu tespit etmişlerdir.

H5 hipotezine bakıldığında yönetim kurulundaki kadın üye sayısının muhafazakarlık ile anlamlı ve negatif bir ilişki içerisinde oldukları görüldüğünden; H5 kabul edilmiştir. Literatürde kadın üye sayısı ile ilgili herhangi bir uygulama bulunmamaktadır.

H6 hipotezine bakıldığında kurumsal yatırımcı yüzdesinin muhafazakarlık ile anlamlı ve pozitif bir ilişki içerisinde oldukları görüldüğünden; H6 kabul edilmiştir. Literatürde kurumsal yatırımcı yüzdesi ile muhafazakarlık arasındaki ilişkinin negatif olarak gerçekleştiği Kootanaee vd. (2013) ve Chi vd. (2009) yaptıkları çalışmalarda görülmektedir.

Ayrıca kontrol değişkenlerinden şirket büyüklüğünün muhafazakarlık ile anlamlı ve negatif bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Kootanaee vd. (2013) yaptığı çalışmada da benzer bir sonuç elde edilmiştir. Bir diğer kontrol değişkeni olan kaldıraç oranı ise muhafazakarlık ile anlamlı ve pozitif bir ilişki içerisindedir. Literatürde Kootanaee vd. (2013) yaptığı çalışmada da yine benzer bir sonuç elde edilmiştir. Son olarak literatürde kullanılmayan fakat çalışmada kontrol değişkeni olarak kullanılan cari oran da muhafazakarlık ile anlamlı ve pozitif bir ilişki içerisindedir.

6. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin muhafazakarlık yönetimi uygulamalarının incelenmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek için BIST-100 Endeksinde işlem gören şirketler üzerine bir araştırma yapılmıştır. Bu endekste yer aldığı halde mali tablolarının farklılığı nedeni ile bankacılık ve finans sektörlerinde yer alan şirketler ile dönem farklılığı nedeniyle sportif şirketler çalışmaya dahil edilmemiştir. Analizde kullanılan değişkenler, literatürdeki çalışmalardan seçilmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda tepe yönetici ikilemi, yönetim kurulundaki kadın üye sayısı ve kurumsal yatırımcı yüzdesi ile muhafazakarlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yönetim kurulunun bağımsızlığını arttıran kurumsal yönetim uygulamalarının muhafazakarlık ile ters yönde bir ilişki içinde oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca şirket büyüklüğünün, kaldıraç oranının ve cari oranın

muhafazakarlığı etkilediği tespit edilmiştir. Sonuçlar literatür ile uyumludur. Literatürde muhafazakarlık ile ilişkilendirilmeyen fakat yönetim kurulunun bağımsızlığını arttırdığı düşünülen kadın üye sayısının muhafazakarlık ile ters yönlü bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Diğer taraftan örneklem içerisinde yer alan şirketlerin kurumsal yönetim endeksi içerisinde yer almalarının; muhafazakarlığın kurumsal yönetim uygulamaları ile ilişkisini etkilemediği de tespit edilmiştir.

Kaynakça

Abor, J., Biepke, N., (2007), Corporate governance, ownership structure and performance of SMEs in Ghana:implications for financing opportunities, Corporate Governance: The International Journal of Business in Society, Vol:7 No:3, s:288-300

Ahmed, A. ve Duellman, S., (2007), Accounting Conservatism And Board Of Director Characteristics: An Empirical Analysis, Journal of Accounting and Economics, Vol:43

Ball, R. ve Shivakumar, L., (2005), Earnings Quality in UK Private Firms: Comperative loss recognition timeliness, Journal of Accounting and Economics, Vol:39

Banimahd, B. ve Baghani, T., (2009), Effect of Accounting Conservatism, Government Ownership, Company's Size and Ratio of Leverage on Companies Loss, Journal of Accounting and Auditing Researches, No:58

Bartov, E., Gul, F. A. ve Tsui, J. S. L. (2001), Discretionary-accruals models and audit qualifications, Journal of Accounting and Economics, 30(3): 421-452.

Basu, S., (2005), Discussion of Conditional and Unconditional Conservatism: Concepts and Modelling, Review of Accounting Studies, No:10

Beaver, W. ve Ryan, S., (2005), Conditional and Unconditional Conservatism: Consept and Modelling, Review of Accounting Studies, No:10

Bebchuk, L. (1994), Efficient and inefficient sales of corporate control, The Quarterly Journal of Economics, 109: 957-994.

Chi, W., Liu C. ve Wang. T., (2009), What effects accounting conservatism: A corporate governance perspective, Journal of Contemporary Accounting & Economics, Vol:5

Çokluk Ö., (2010), Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Educational Sciences: Theory & Practice, Vol:10 (3)

Ebrahimi, K.A. ve Sahriary, M., (2009), Investigation of Relationship between Political Costs and Conservatism (political hypothesis) in Tehran Stock Exchange, Journal of Accounting and Auditing Investigations, No:57

Feltham, G. ve Ohlson, J., (1995), Valuation and Clean Surplus Accounting for Operating and Financial Activities, Contemporary Accounting Research

Garcia, L.J.M., Garcia O.B. ve Penalva, F., (2009), Accouting Conservatism and Corporate Governance, Review of Accounting Studies, No:14

Gör, Y., Terzi S., Kıymetli Şen, İ., (2016), Şeffaflık Açısından Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Finansal Raporlamanın Süresi Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Örneği, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 18 (Özel sayı 1), s:673-705

Jensen, M. C. ve Meckling, W. H. (1976), Theory of The Firm: Manageral Behaviour, Agency Costs and Ownership Structure, Journal of Financial Economics, 3:305-360.

Jensen, M., (1993), The modern industrial revolution, exit and the failure of internal control systems, The Journal of Finance, Vol:48 No:3, s:831-880

Kalaycı, Ş. (2008), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım

Khoshtinat, M. ve Fereshteh, Y., (2007), Relationship between Symmetry and Asymmetry of Information and Conservatism, Accounting Studies, No:20

Kootanaee, A.J., Seyyedi, J., Nedaei, M. ve Kootanaee, M.J., (2013), Accounting Conservatism and Corporate Governance's Mechanism: Evidence from Tehran Stock Exchange, International Journal of Economics, Business and Finance, Vol:1, (10)

Kouki, M., Elkhaldi, A. , Atri, H. ve Souid, S. (2011), Does Corporate GOvernance Constrain Earnings Mangement? Evidence from US Firms, European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences, 35: 58–71.

Rezazadeh, J. ve Abdollah, A., (2008), Relationship between Asymmetryof Information and Conservatism in Financial Reporting, Accounting and Auditing Research, No:54

Shleifer, A., Vishny, R., (1997), A survey of corporate governance, Journal of Finance, Vol:52 No:2, s:737-783

Solomon, J.F., Solomon, A., Park, C., (2012), The role of intitutional investors in corporate governance reform in South Korea: some empiricial evidence, Corporate Governance: An International Review, Vol:10 No:3, s:211-224

Watssi R., (2003), Conservatism in Accounting Part I: Explanations and Implications, Accounting Horizons, No:17

Wolk, H.I., Dodd, J. ve Rozycki, J., (2013), Theory Accounting, Conceptual Issues in Political and Economic Enviroment, Edition & United States of America, Sega Publications

Zahra, S. ve Pearce, J. (1989), Boards of Directors and Corporate Financial Performance: A Review and Integrative Model, Journal of Mangement, 15(2):291-334.

SİVAS AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ KONSOLOSLUĞU HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü

Özet

19. yüzyılın başından itibaren American Board teşkilatı Osmanlı Devleti'nin topraklarında faaliyet göstermeye başlamıştır. Amacı Protestan mezhebini yaymak olan teşkilat, kısa sürede Anadolu içlerine kadar nüfuz etmeyi başarmıştır. Oluşturdukları istasyonlarda misyonerlik faaliyetleri yürüttükleri gibi çevre hakkında da detaylı bilgiye sahip olmuşlar ve bu bilgileri devletleri ile paylaşmışlardır.

Misyonerler, Osmanlı topraklarında kendilerini daha güvende hissedebilmek için hükümetleri nezdinde girişimlerde bulunarak konsolosluklar açtırma gayretine girmişlerdir. Öncelikli olarak ulaşımı kolay ve ticari açıdan ABD'ye katkı sağlayacağı düşünülen yerlerde konsolosluklar açılmaya başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde konsolosluklar Anadolu içlerine yayılmaya başlamıştır. Sivas'ta açılan konsolosluk da bunlardan biri olarak literatüre geçmiştir.

Bölgede yaşayan misyonerlerin arzusu üzerine açıldığı tahmin edilen Sivas Amerika Birleşik Devletleri Konsolosluğu, 16 Mart 1885 tarihinde açılmış ve 7 Ağustos 1906 yılına kadar çalışmalarını aralıksız sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Amerikan Konsolosluğu, Jewett

GENERAL EVALUATION ON THE USA CONSULAR OF SİVAS

From the beginning of the 19th century American Board Organization, began to operate in Ottoman territory. This organization aim to spread the protestant sect. In this aim, its agents speared on Anatolian territory in short time. They constituted a lot of missionary station in Anatolia. They continued missionary activity and also try to learn more information about Anatolia and Turks. And they shared their information with USA.

Missionaries, try opened consulates in most of Anatolians cities. Because they wanted to their country's shield and wanted to feel more secure. First USA choose the easy to reach and had a improved terms to trade cites for open the consulate. After that consulates speared Middle Anatolia. Sivas USA Consulate was one of them.

Sivas USA Consulate must be opened for missionaries request. Sivas USA Consulate opened 16 March 1885. İt was working until 7 August 1906.

Keywords: Sivas, USA Consulate, Jewett

GİRİŞ

Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki münasebet, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşundan önceye dayanmaktadır. İngiltere hâkimiyetinde bulunan koloni gemileri, İngiliz bayrağı çekerek Osmanlı Devleti'nin karasularında boy göstermişlerdir. Özellikle Fas, Cezayir, Tunus ve Trablus, Amerikalı tüccarların önemli pazarları halini almıştır[1].

Amerikan kolonilerinin İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesine girmeleri neticesinde İngiltere, Amerikalı tüccarlar üzerindeki himayesini kaldırmıştır. Akdeniz'de önemli bir hâkimiyet alanı kurmuş olan Garp Ocakları, anlaşmaları gereği, İngiliz bayrağı taşıyan gemilerin ticaretlerine mani olmamaktadır. İngiliz bayrağı çekemeyen Amerikan ticaret gemileri, Garp Ocakları tarafından rahatsız edilmeye başlanmıştır. Ticaretlerinin eskisi gibi devam etmesi için Amerika'nın önünde iki seçenek bulunmaktadır. İlk olarak, Akdeniz'e savaş gemileri yollayarak ticaret gemilerinin güvenliğinin sağlanması üzerinde durulmuştur. Fakat bu seçenek, hem masraflı olacağı hem de savaş durumunun ticareti olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle değerlendirilmemiştir. İkinci seçenek olan, Garp Ocakları ile görüşülüp anlaşılmaya varılması tercih edilmiştir[2].

1784'de başlayan görüşmeler neticesinde Garp Ocakları ile anlaşma sağlanmıştır. Akdeniz'in fiili hakimi durumunda bulunan ocaklar, Amerika'dan ıslarla Osmanlı ile temas kurmasını istemiştir. 1800 yılının Eylül ayında Cezayir'i ziyaret eden, George Washington savaş gemisi kaptanına Cezayir Dayı'sının emrivaki yapması neticesinde, William Bainbridge'ın yönetimindeki gemi İstanbul'a gitmek zorunda kalmıştır. 59 gün süren çetin bir yolculuğun ardından gemi, 9 Kasım 1800'de Çanakkale önlerine gelebilmiştir[3].

Amerika hakkında çok fazla bilgiye sahip olunmamasına rağmen, Avrupa'daki siyasi durum nedeniyle Amerikalılar Osmanlı devlet erkânı tarafından hoş karşılanmışlardır. George Washington'ın kaptanı William Bainbridge de İstanbul'dan etkilendiğini gizlememiştir[4].

İlk temas 1800'de sağlanmasına rağmen, Osmanlı Devleti ile Amerika arasında ticaret antlaşmasının yapılması ancak 1830'da olmuştur. 7 Mayıs'ta imzalanan Seyrüsefain ve Ticaret Antlaşması, iki devlet arasındaki ilk resmi antlaşma olarak tarihe geçmiştir[5].

Amerikalı misyonerlerin Osmanlı ilgisi resmi ilişkilerin kurulmasından önceye dayanmaktadır. 1810'da Boston'da kurulan, "American Board of Commissioners For Foreign Mission" temsilcileri Levy Person ve Plinky Fisk 1819'da İzmir'e gelmişlerdir. İlk tanışmanın ardından ABCF'nin Anadolu'ya ilgisi artarak devam etmiş ve pek çok Anadolu şehrinde misyonlar kurmuştur.

---

[1] Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi,* C. II, S. II, Ankara, 1964, s.175

[2] Kurat, a.g.e., s. 181.

[3] Thomas Harris, *The Life And Service Of Commodor William Bainbridge,* Philedelphia, 1837, s. 41-46.

[4] Thomas Harris, *a.g.e.,* s. 47.

[5] Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri,* Ankara, 1991, s. 1.

Amerikan vatandaşların sayısındaki artış ve ticaret potansiyelinin yüksekliği nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri Anadolu'nun pek çok yerinde konsolosluk açma girişiminde bulunmuştur. Bu girişimlerden ilki 1802 yılında İzmir'e açılmak istenen konsolosluktur. ABD başkanı Thomas Jefferson tarafından İzmir'de konsolosluk açmakla görevlendirilen William Stewart'a Osmanlı Devleti izin vermemiştir. Buna rağmen, Stewart gayri resmi olarak çalışmalarına devam etmiş ve ABD-Osmanlı ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır[6]. Bir yıl süreyle İzmir'de kalan Stewart, bölgede araştırmalar yapmış ve ulaştığı kanaatleri raporlar halinde devleti ile paylaşmıştır. Raporlarda, bölgedeki ticaret fırsatlarından bahsederek, Osmanlı Devleti ile mutlaka anlaşma yapılması gerektiğini bildirmiştir[7].

ABD, Anadolu'nun kıyı şehirlerinden başlamak üzere konsolosluklar açmaya başlamıştır. İstanbul - 1820, Bursa – 1837, Sivas – 1886[8], Erzurum ve Harput – 1895, İskenderun – 1896 ve 1904 – Trabzon, konsoloslukları açılmıştır[9].

Kuruluş yerleri ve tarihleri göz önüne alındığında, önceleri ticareti geliştirmek amacıyla açılan konsoloslukların ilerleyen tarihlerde iç bölgelerde de açılmaya başladığı görülmektedir. İç bölgelerde açılan konsolosların, genellikle misyonerlerin çocuklarından seçilmesi ve daha sonraları yazdıkları raporlar incelendiğinde, ticari faaliyetten daha çok bölgedeki misyonerler ve Ermeniler ile ilgilenmek amacı güttükleri net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Sivas Amerika Birleşik Devletleri Konsolosluğu

ABD'nin Sivas'ta konsolosluk açma isteğinin tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, Osmanlı Devleti tarafından 12 Ekim 1886'da "bölgede konsolosluk açmayı gerektirecek kadar Amerikan vatandaşının yaşamadığı ve Amerika'nın bölgede ticari faaliyetinin bulunmadığı" gerekçesi ile konsolosluk açma isteğinin reddedildiğini bildiren bir belge bulunmaktadır[10]. ABD, konu üzerindeki ısrarlarını devam ettirmiş ve 31 Aralık 1886'da Osmanlı Devletine yeni bir başvuruda bulunmuştur[11]. ABD'nin ısrarlı tutumu neticesinde 20 Şubat 1887'de Henry Milo Jewett Sivas ABD Konsolosu olarak tasdik edilmiştir[12].

Konsolos olarak atanan ilk kişi Henry M. Jewett'dir. Mr. Fayette ve Mrs. Marry Ann Brackett Jewett'in oğludur[13]. Mr. Fayette, 15 Ağustos 1824 Newbury doğumlu, 1848 yılında Vermot Üniversitesini ve 1851 yılında da Bowdoin Tıp okulundan mezun, ABCF üyesi bir misyonerdir. Marry Ann Brackett ile 16 Şubat 1853 tarihinde evlenmiştir. Misyoner olarak ilk görev yeri Anadolu olmuştur. 20 Nisan 1853'te İzmir'e gelmiş buradan da Sivas, Tokat, Yozgat bölgesinde faaliyet göstermiştir. 7 yıl boyunca bölgede misyonerlik faaliyetlerini sürdüren Mr. Fayette, 1860 yazında

[6] Erdal Açıkses, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, TTK, Ankara, 2003, s. 30.
[7] Onur Kınık, *19. Yüzyıl'da Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki Konsolosluk Faaliyetleri,* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilimdalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2009, s. 116.
[8] Aşağıdaki bahsedileceği üzere, Osmanlı Devleti'nin konsolosluğun kurulmasına izin vermesi 20 Şubat 1887 olmasına rağmen, ABD kaynakları konsolos olarak görevlendirdikleri kişinin Sivas'a varış tarihi olan 1886'yı Sivas Konsolosluğunun açıldığı tarih olarak kabul etmektedir.
[9] U.S. National Archives Pertaining to Turkey, 1800-1944
[10] BOA, MV., 13/8; BOA, MKT.MHM., 492/24
[11] BOA, HR.HMŞ.İŞO, 218/15.
[12] BOA, MV, 17/28
[13] Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions: Missionary Indeks Reel Listing, p, 167-168. Bundan sonra PABCFMIRL olarak anılacaktır.

İngiltere üzerinden ABD'ye dönmüştür. 2 yıl sonra yeniden Anadolu'ya gelmek için çıktığı yolculuk sırasında İngiltere'nin Liverpool şehrinde ölmüştür[14].

Tokat doğumlu olan[15] Henry Milo Jewett konsolos olarak görevlendirildiğinde Massacuset'te ikamet etmektedir. Görev kendisine tebliğ edilir edilmez yola çıkan Jewett, 8 Ekim 1886 İstanbul'a ulaşmıştır. Konsolosluk beratının henüz onaylanmamış olması nedeniyle Sivas'a yolculuğunu iki hafta ertelemek durumunda kalmıştır. Beratın onaylanmasının gecikeceğinin anlaşılması üzerine yola çıkan konsolos, 18-19 Kasım'da Sivas'a varmıştır[16].

Henry Milo Jewett, konsolosluğunun Osmanlı tarafından onaylanıp beratının gönderildiği 15 Mart 1887'e kadar geçen dört aylık sürede Konsolosluk binasını kiralamış ve içinin tefrişi ile meşgul olmuştur[17]. 23 Mart 1887'de de konsolosluğun resmi olarak açılışı gerçekleştirilmiştir[18].

Konsolosun tabiri ile Ermeni mahallesinde olan iki katlı konsolosluk binası Derbarbian Efendi adındaki Ermeniden yıllık 123,20 dolara kiralanmıştır. Konsolosluğun bütçesinin sınırlı olması nedeniyle Konsolos ev kiralamak yerine konsolosluğun ikinci katında kalmayı tercih etmiştir[19]. Aynı raporda binanın bulunduğu yerin önünden bir cadde geçtiği fakat caddenin bir adı yahut numarası olmadığı bilgisi verilmiştir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde, kesin olmamakla birlikte, konsolosluk binasının bugünkü Bezirci mahallesinde olma ihtimali yüksek görünmektedir.

Resmi açılışın ardından konsolosluk kadrosu oluşturulmaya başlanmıştır. Konsolosluk tercümanlığına Robert Koleji mezunu ve bölgeyi iyi tanıyan Anaian Haralambides atanmıştır[20]. Vekil konsolos atanması o kadar kolay olmamıştır. Henry Jewett tarafından ilk teklif edilen kişi Karekin Hekimiyan Sewny'dir[21]. Amerika'da eğitim görmüş Ermeni kökenli Osmanlı vatandaşı olan Sweny, ABD tarafından bu göreve uygun bulunmamıştır. Heny Jewett'in ikinci teklifi Sivas'ta görev yapmakta olan ABCF misyonerlerinden Albert Wells Hubbard olmuştur. Konsolosun raporundan anlaşıldığına göre ABD, misyonerlerin konsolosluk pozisyonuna getirilmesine izin vermemektedir. Fakat misyonerler haricinde bölgede ABD vatandaşı bulunmadığı için Hobbard teklif edilmiştir[22]. Bu teklifin de reddedilmesi üzerine konsolos yardımcılığı görevi boş kalmıştır[23]. Konsolos yardımcısı ancak 31 Ağustos 1889'da atanabilmiştir ki atanan şahıs yine Amerikalı değildir. Vekil konsolos olarak görevlendirilen Eugeni Rodigas, iyi İngilizce ve Türkçe bilen ve Sivas'ta Osmanlı Bankası temsilcisi olarak görev yapan, bir Belçika vatandaşıdır[24].

Sivas ABD Konsolosluğunun etki alanı hakkına bir belgeye rastlanmamıştır. Fakat 10 Mart 1888 tarihinde ABD Dış İşleri Bakan Yardımcısı Lockhart Rives imzası ile gelen ve konsolosluğun etki alanındaki Amerikalılara karşı Osmanlı Devleti ve

[14] http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/17019 (Erişim Tarihi: 10.10.2016).
[15] Despatches from U.S. Consuls in Sivas, Vol, I', Rapor 1, p, 2. (Daha sonraki bölümlerde DFUSCS olarak anılacaktır)
[16] DFUSCS Vol I, Rapor 4, 20 Kasım 1886.
[17] DFUSCS Vol I, Rapor 5, 26 Kasım 1886, Rapor 7, 1 Ocak 1887.
[18] DFUSCS Vol I, Rapor 10, 23 Mart 1887.
[19] DFUSCS Vol I, Rapor 39, 9 Mayıs 1888.
[20] DFUSCS Vol I, Rapor 13, 26 Mayıs 1887.
[21] DFUSCS Vol I, Rapor 14, 26 Mayıs 1887.
[22] DFUSCS Vol I, Rapor 17, 1 Temmuz 1887.
[23] DFUSCS Vol I, Rapor 19, 10 Eylül 1887.
[24] DFUSCS Vol I, Rapor 26, 28 Ekim 1887.

halkın tutumunu soran yazı bu konuda ip uçları vermektedir. Konsolos, etki alanında bulunana misyonlardan resmi yazı ile kendilerine nasıl davranıldığını bildirmelerini istemiştir[25]. Bu yazıya verilen cevaplar göz önüne alındığında, Kuzey'de Samsun – Trabzon[26] hattı, Doğu'da Trabzon'dan başlayarak Erzurum, Muş, Bitlis ve Mardin hattı, Güneyde, Malatya, Maraş, Antep'e kadar uzanan bölgenin hakimiyet bölgesi olduğu savunulabilir. 6 Mart 1890 tarihli bir raporda da konsolosluk merkezinin Ankara'ya taşınması teklifi sunulmuştur[27]. Konsolosluğun taşınması yerine Ankara'da konsolos temsilcisi bulundurulmasına karar verilmiş ve 21 Haziran 1890'da açılan temsilcilik de Sivas'a bağlanmıştır[28].

Henry Milo Jewett, göreve başlamasından bir sene sonra, pozisyonun değiştirilmesi ile ilgili olarak dışişleri bakanlığına başvurular yapmaya başlamıştır. Birkaç boş olan kadroya araya aracılar koyarak başvuru yaptıysa da sonuç alamamıştır. Daha önemli görevler alma isteğinin sürekli sonuçsuz kalması üzerine 31 Ağustos 1890'da istifasını sunmuştur[29]. Sivas'ı kariyerinin başlangıcı olarak gören ve buradaki faaliyetleri neticesinde daha aktif görevlere geçmeyi uman konsolos için işler düşündüğü gibi gelişmemiştir. İstifa kabul edilmiş ve kendisinden yerine birisinin görevlendirileceği tarihe kadar görevine devam etmesi istenmiştir ancak yerine yapılan atama 6 Nisan 1892 tarihine kadar yapılamamıştır. Bu tarihte atanan kişi ise Henry Milo Jewett'in kardeşi Augustus Milo Jewett'tir[30]. Yeni konsolosun 30 Haziran 1892'de göreve başlaması ile Henry Milo Jewett'in konsolosluk görevi sona ermiştir.

5 Temmuz 1886 – 30 Haziran 1892 tarihleri arasına görevde kalan Henry Milo Jewett, toplam 120 rapor hazırlayarak ülkesinin dış ileri ile paylaşmıştır. Raporların konuları çeşitlilik arz etmekle birlikte genellikle, bölgedeki madenler, ticari ve ekonomik faaliyetler, bölgenin siyasi ve ekonomik durumu, Amerikalı tüccarlar için iş fırsatları gibi konuları içermektedir. En kapsamlı hazırlanan raporlar ise Osmanlı toprakları üzerinde yapılması planlanan demiryolları ve güzergâhları hakkında olanlar olarak dikkat çekmektedir[31]. Konsolosun raporları arasında Ermeniler ile ilgili yalnızca "Anadolu'daki Ermenilerin Amerika'ya göçü" ile ilgili bir örneğe rastlamak mümkün olmuştur.

Hazırlanan 120 raporun tamamı göz önüne alındığında konsolosun görev tanımına uygun olarak hareket ettiği açıkça görülmektedir. Bölge hakkında ülkesini bilgilendirmiş ve konsolosluğun etki alanındaki bölgelerde yaşayan ABD vatandaşlarının huzur ve güvenliğini sağlama gayreti içinde olmuştur.

Augustus Milo Jewett Dönemi

Yeni konsolosun adresi ile eski konsolosun izinlerini geçirdiği adres birbirinin aynıdır. Konsolosların aynı adreste ikamet eden kardeşler olması tesadüften öte bir durum olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bölge hakkında hem ailesi hem de kardeşi vasıtasıyla bilgi sahibi olan Augustus Milo Jewett'in göreve talip olduğu

[25] DFUSCS Vol I, Rapor 33, 10 Mart 1888.
[26] Samsun'da ve Trabzon'da bulunan temsilcilikler 30 Mayıs 1888 tarihi itibariyle Sivas Konsolosluğuna bağlanmıştır. DFUSCS Vol I, Rapor 47, 30 Mayıs 1888.
[27] DFUSCS Vol I, Rapor 79, 6 Mart 1890.
[28] DFUSCS Vol I, Rapor 84, 21 Haziran 1890.
[29] DFUSCS Vol I, Rapor 90, 31 Ağustos 1890.
[30] DFUSCS Vol I, 2 Nisan 1892.
[31] Henry Milo Jewett tarafından Bağdat Demiryolu Projesi ile ilgili olarak hazırlanan rapor için bkz. Osman Kubilay GÜL, Bir Amerikalı Diplomatın Gözüyle Bağdat Demiryolu Projesi (ABD Sivas Konsolosu Henry M. Jewett'in Raporu, *Öneri Dergisi*, Vol 11, Issue 41, İstanbul, 2014, s. 1-16.

düşüncesi uyanmaktadır. Aşağıda bahsedileceği üzere, yeni konsolos, kardeşinden çok farklı bir çizgide duracak ve ABD'nin ilgisini bölgeye çekmeyi başaracaktır.

Mr. Fayyett ve Mrs. Mary Ann'in oğlu olan Milo A. Jewett, 1857 Tokat doğumludur. 1862'de babasının hayatını kaybetmesi üzerine annesi ile birlikte ABD'ne dönmüş ve eğitimini burada tamamlamıştır. Harvard Tıp Fakültesi mezunu olan Milo A. Jewett, 1892 tarihinde kardeşinin yerine Sivas konsolosu olarak atanmıştır[32].

Göreve başlamasından sonraki birkaç ay konsolosluğa kendi sistemini oturtmaya çalışması ile geçmiştir. Raporların içeriklerinden anlaşıldığı kadarıyla kardeşine göre daha teferruatlı ve düzenli raporlar kaleme almaktadır. Konsolosluk kadrosunda bir değişiklik yapılmamıştır. Konsolosluk kadrosu ile ilgili net ve geniş bilgiler konsolosun raporunda yer almıştır.

İsim	Yer	Uyruk	Rütbe	Atanma Tarihi
Milo A Jewett	Sivas	ABD	Konsolos	29 Mart 1892
Eugene Rodigas	Sivas	Belçika	Yardımcı ve Vekil Konsolos	16 Temmuz 1889
Isaiah Montesants	Sivas	Yunanistan	Tercüman	1 Ocak 1891
Hacı Ali	Sivas	Türkiye	Hizmetli	1 Ocak 1891
Z. Langworth	Trabzon	İngiltere	Temsilci	9 Ocak 1890
Thedore Arzoğlu	Samsun	Yunanistan	Temsilci	22 Ekim 1892

Tablo 1: Sivas ABD Konsolosluğu Kadrosu[33]

Milo A. Jewett'in konsolosluk ve konsolosluğun etki alanında işleri yoluna koymasının ardından, bölgedeki Ermeni varlığı ve Ermeniler ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan sıkıntıları ABD'ye aktarmaya başladığı görülmektedir. Konsolos, basit olayları dahi en ince ayrıntısına kadar aktardıktan sonra kendisine iletilen yardım ve koruma taleplerini reddettiğini de raporlarına eklemektedir.

Misyoner bir aileden gelmesinin etkisi ile kardeşinden daha agresif bir tutum sergileyen Milo A. Jewett, konsolosluğun etki bölgesinde geziler yaparak Amerikalı misyonerler ve Ermenilerin durumlarını yakından incelemeye başlamıştır. ABCF'nin okulları sayesinde ihtilalci ruhla yetişmeye başlayan Ermeniler, konsolosun ziyaretleri ile de ABD'nin diplomatik desteğini aldıklarını düşünmeye başlamışlardır.

Okulların Ermeniler üzerindeki etkisine en bariz örnek konsolos tarafından 20 Şubat 1895 tarihinde Ermeni ihtilal cemiyetlerinin durumu ile ilgili hazırlanan raporda gizli ibaresi ile " **Ermenilerin misyoner okulları ve yabancı ülkelerde aldıkları eğitim despotik yönetimin zorluklarına karşı gözlerinin açılmasını sağlamış ve**

[32] "Consul Milo A. Jewett", *Boston Herald,* 15 Aralık 1894.
[33] DFUSCS Vol I, Rapor 14, 31 Aralık 1892.

Ermenilerin ihtilal fikirlerini kabul etmeleri yönünde hazırlamıştır"[34] ifadesi yer almaktadır.

Ermeni meselesine ayrı bir ehemmiyet veren Milo A. Jewett, Ermeniler ile Osmanlı Devleti arasındaki olayları detaylı raporlarla merkezine iletmiştir. Tamamını olayları yaşayan bir Ermeni'den söylediğini iddia eden ve yine kendisini de Ermeni olan şahıslara dayandırmıştır.

1894 yılında çıkan Sason Ayaklanması Milo A. Jewett'in yıldızının parlamasına neden olmuştur. Öncelikli olarak yine Ermeni kaynaklardan edindiği duyumları ülkesine raporlayan konsolos sonrasında da Sason olaylarını araştırma komisyonuna dâhil olmak istemiştir. Osmanlı Devleti, Londra merkezli yayın yapan United Press gazetesinden Mr. Moore'a verdiği taraflı röportaj ve eşinin Ermeni olması gerekçe göstererek komisyona girmesine izin vermemiştir[35]. Bu durum Jewett'in ABD basınında yıldızının parlamasına neden olmuştur[36].

Konsolosluğu sırasında 182 rapor hazırlayan Milo Jewett, bu raporların yaklaşık olarak %80'lik kısmını bölgedeki siyasi durum ve Ermenilere ayırmıştır. Geriye kalan %20'de ise Amerika'nın bölgedeki ticaret olanakları ve konsolosluğun gelir gider tabloları mevcuttur.

Konsolosluğun Kapanışı

ABD, 1904'te Trabzon temsilciliğini konsolosluk düzeyine çıkarmış ve Sullivan adında bir şahıs konsolos olarak görevlendirilmiştir. Samsun konsolos temsilciliği de Sivas'ın etki alanından ayırarak Trabzon'a bağlamıştır.[37]. Temmuz başlarında Trabzon konsolosunun bir daha dönmemek üzere Trabzon'u terk etmesi üzerine on üç yıl aralıksız olarak Sivas'ta görev yapmış olan Milo A. Jewett boşalan kadroya talip olduğunu merkeze bildirmiştir[38].

Konsolosluk kayıtları 12 Aralık 1905 tarihinde sona ermektedir. Virginia üniversitesi arşivinde bulunan kayıtlarda Milo A. Jewett'in 1905-1911 yılları arasında Trabzon konsolosu olarak görev yaptığı bilgisi yer almaktadır[39].

Sivas Konsolosluğunun devam edip etmediği konusunda net bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. Gerek ABD gerekse Osmanlı Arşivinde konu ile ilgili belgeye ulaşılamamıştır. Sivas'ta görev yapan iki konsolosun da bölgeyi anne ve babalarından dolayı tanıyor olmaları göz önüne alındığında, Sivas'a yeni bir konsolos atanması konusunda sıkıntılar yaşandığı görüşü ağırlık kazanmaktadır. Zira, raporlardan anlaşıldığı üzere, Samsun, Trabzon gibi Sivas'a göre daha elverişli iklim şartlarına sahip olan yerlere dahi konsolos temsilcisi bulunma konusunda sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Bütün bunlar göz önüne alındığında Sivas ABD konsolosluğunun Milo A. Jewett'in son raporunu yazdığı 12 Aralık 1905 tarihinde kapandığı fikri ağar basmaktadır.

Sonuç

[34] DFUSCS Vol II, Rapor 52, 20 Şubat 1895.
[35] DFUSCS Vol II, Rapor 57, 10 Ağustos 1895.
[36] Sarkisyan Dikran, "Doesn't Want Jewett", *Boston Glob*, 12 Aralık 1894.
[37] DFUSCS Vol II, Rapor 179, 10 Haziran 1905.
[38] DFUSCS Vol II, Rapor 181, 25 Temmuz 1905.
[39] http://socialarchive.iath.virginia.edu/ark:/99166/w6b85tw5 (Erişim tarihi: 10.10.2016)

Sivas konsolosluğu misyoner bir ailenin evladı olan Heny Milo Jewett tarafından kurulmuştur. Kendisi ve sonrasında görev yapan kardeşi Milo Augustus Jewett haricinde konsolosun görev yaptığına dair bilgiye rastlanmamaktadır.

Konsolosluğun faaliyetlini, görev yapan konsoloslara bağlı olarak, iki farklı bölümde ele almak gerekmektedir. İlk bölümde Heny Milo Jewett'in konsolosluk tanımına tam riayet ederek ülkesinin çıkarlarını korumaya çalıştığı açık bir şekilde ortadadır. Özellikle demiryolu projelerinin planlandığı hatlar ve bu hatların etrafındaki madenler ile ilgili vermiş olduğu detaylı bilgiler bugün dahi şaşkınlığa neden olmaktadır. Gayretleri ülkesi tarafından ödüllendirilmemiş olsa da ABD'nin hazırladığı raporlardan ciddi manada istifade ettiği görülmektedir.

İkinci bölüm, Milo Augustus Jewett'in konsolos olması ile başlamaktadır. Hazırladığı raporlardan tam bir Ermeni hayranı olduğu ve Türklere karşı önyargılı bir tutumu olduğu anlaşılan konsolos, Sivas'ta geçirdiği 13 yıl boyunca önyargısından kurtulmayı başaramamıştır. Bu süre zarfında hazırladığı raporlar ve uluslararası gazetelere verdiği demeçlerle, gerek ülkesini gerekse Avrupa devletlerini Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya çalışmaktan geri durmamıştır.

Konsolosluğun, her iki konsolos tarafından hazırlanmış toplam 302 raporu bulunmaktadır. Konsolosluğun etki alanı da dikkate alınarak, bu raporların incelenmesi, yorumlanması, tarafsız belge ve bilgilerle kıyaslandıktan sonra akademik literatüre kazandırılması bölgedeki Ermeni ve ABD faaliyetlerinin daha iyi anlaşılması açısından önemli bir gelişme olacaktır.

Kaynakça

Osmanlı Arşivi Belgeleri
BOA, MV., 13/8; BOA, MKT.MHM., 492/24
BOA, HR.HMŞ.İŞO, 218/15.
BOA, MV, 17/28

Sivas Amerikan Konsolosluğu Arşivi
DFUSCS Vol I, 2 Nisan 1892.
DFUSCS Vol I, Rapor 10, 23 Mart 1887.
DFUSCS Vol I, Rapor 13, 26 Mayıs 1887.
DFUSCS Vol I, Rapor 14, 26 Mayıs 1887.
DFUSCS Vol I, Rapor 14, 31 Aralık 1892.
DFUSCS Vol I, Rapor 17, 1 Temmuz 1887.
DFUSCS Vol I, Rapor 19, 10 Eylül 1887.
DFUSCS Vol I, Rapor 26, 28 Ekim 1887.
DFUSCS Vol I, Rapor 33, 10 Mart 1888.
DFUSCS Vol I, Rapor 39, 9 Mayıs 1888.
DFUSCS Vol I, Rapor 4, 20 Kasım 1886.
DFUSCS Vol I, Rapor 47, 30 Mayıs 1888.
DFUSCS Vol I, Rapor 5, 26 Kasım 1886,
DFUSCS Vol I, Rapor 7, 1 Ocak 1887.
DFUSCS Vol I, Rapor 79, 6 Mart 1890.
DFUSCS Vol I, Rapor 84, 21 Haziran 1890.
DFUSCS Vol I, Rapor 90, 31 Ağustos 1890.

DFUSCS Vol II, Rapor 179, 10 Haziran 1905.
DFUSCS Vol II, Rapor 181, 25 Temmuz 1905.
DFUSCS Vol II, Rapor 52, 20 Şubat 1895.
DFUSCS Vol II, Rapor 57, 10 Ağustos 1895.

Telif Eserler

Kurat, Akdes Nimet,(1964) "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi,* C. II, S. II, Ankara, ss.175-213.
Harris, Thomas, (1837), *The Life And Service Of Commodor William Bainbridge,* Philedelphia.
Armaoğlu, Fahir, (1991), *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri,* Ankara.
Açıkses, Erdal, (2003), *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri,* TTK, Ankara.
Kınık, Onur, (2009) *19. Yüzyıl'da Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki Konsolosluk Faaliyetleri,* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilimdalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
……., U.S. National Archives Pertaining to Turkey, 1800-1944
GÜL, Osman Kubilay, (2014), "Bir Amerikalı Diplomatın Gözüyle Bağdat Demiryolu Projesi (ABD Sivas Konsolosu Henry M. Jewett'in Raporu", *Öneri Dergisi*, Vol 11, Issue 41, s. 1-16.

İnternet Siteleri ve Süreli Yayınları

http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/17019 (Erişim Tarihi: 10.10.2016).
http://socialarchive.iath.virginia.edu/ark:/99166/w6b85tw5 (Erişim tarihi: 10.10.2016)
Sarkisyan Dikran, "Doesn't Want Jewett", *Boston Glob*, 12 Aralık 1894.
"Consul Milo A. Jewett", *Boston Herald*, 15 Aralık 1894.

MODA VE MİMARLIK ETKİLEŞİMİ

Öğr. Gör. Dr. Muhammed Mustafa GÜLDÜR
Ankara Üniversitesi Beypazarı Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü Moda Tasarımı Programı
Öğr. Gör. Sinem BAYRAM
Ankara Üniversitesi Beypazarı Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü Moda Tasarımı Programı

Özet

Moda ve mimari; bedeni koruma ve barınma içgüdüsünden yola çıkış amaçları, içerdikleri tasarım öğeleri ile aynı konularda birleşen, yaratıcılıkla beslenerek estetik değerlere hitap etmeyi amaçlayan iki paralel sektördür. Son yıllarda, moda ile mimarlık arasındaki ortak paylaşımlar tasarımlar ile iki disiplin arasındaki etkileşim daha da görünür bir hal almaktadır. Bu iki tasarım disiplini, birbirinden etkilenerek ve beslenerek ortak projelere imza atmaktadırlar. Moda ve mimari; bedeni koruma ve barınma içgüdüsünden yola çıkış amaçları, içerdikleri tasarım öğeleri ile aynı konularda birleşen, yaratıcılıkla beslenerek estetik değerlere hitap etmeyi amaçlayan iki paralel sektördür. Her iki disiplinin temelinde iki boyutlu malzemelerle, üç boyutlu tasarım ürünleri üretmektedir. Hem mimarlık hem de moda, özellikle günümüzde, ortak kavram ve yöntemlerle; ortak bir paylaşım oluşturmakta, her iki disiplinin de bir diğeri için bir gelişim kaynağına dönüşmesine imkân vermektedir.

Bu makale ile moda ve mimarlık disiplinin ortak noktaları anlatılmaya çalışılarak, benzerlikleri, birbirlerinden etkileşimleri vurgulanmıştır. Her iki sanat dalı için ortak kavramlar tasarımcılarının ürünlerinde nasıl kullandıkları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Moda, Mimari, Giyim, tasarım, stil, analoji, doku, malzeme, oran-orantı, çizgi, form, modernist mimari

THE INTERACTION BETWEEN FASHION AND ARCHITECTURE

Abstract

Fashion and Architecture are the paralel sector having the basic objectives of sheltering and protection drive, and are designed to appeal the estetical values via creativeness. Recently, the interaction of these two sector has been noticed. These two design disciplines have conducted collective projects. Fundamental of the two sector is to produce three dimensional designs by using two-dimensional materials.

This occupational collective effords provide critical opportunities to development for both Architecture and Fashion designs and techniques nowadays. The present paper aimed to emphasize these collective understandings, similarities and the interactions by examining the designs from the two sectors. Future suggestions were given.

Keywords: Fashion, Architecture, clothing, design, analogy, modern architecture

GİRİŞ

"İnsanın nasıl bina yapacağını öğrenme sürecinde başlangıç noktası giyinmeyi öğrenmesidir"

Adolph Loos

Moda ve mimarlık; malzeme, detay, renk, doku her iki sanat dalı içinde ortak olan tasarım öğeleridir. Mimarlık ve modada ortak olan yaratıcılık kavramıdır. Moda da tıpkı mimarlık gibi sanat ve bir çeşit anlatım dili olarak kabul edilmektedir. Ünlü mimar Charles Gwathmey'e göre 'Her ikisi de keşfederek ve beklenti içinde bulunarak yapılacak işlerdir.' Moda da, mimarlık da birbirinden esinlenerek, ilhan alarak birbirlerine çok yönlü yardımcı olmaktadır (Bozkurt, 2006: 35). Moda ve mimarlık disiplinlerinin en önemli ortak noktaları insan bedeni için tasarlanmış olmalarıdır. Her ikisi de bedenin etrafında onu kuşatan/koruyan bir tabaka yaratabilmek için insan vücudunun ölçülerini, matematiğini ve geometrisini kaynak olarak almaktadır. Her ikisi de malzeme kullanımıyla bedenin sınırlarını tanımlayarak etrafında iklimsel bir çevre yaratmaktadır. Her ikisi de boşluk-doluluk kişisel alan-kamu alanı gibi ortak kavramlarla iç içedir (Hodge ve diğerleri, 2011: 27).

Moda tasarımcıları ve mimarlar da günümüzde bu farkındalıktan yola çıkarak, ortak projelere imza atmaktadırlar. Birçok ünlü mimarlar moda tasarımcıları için koleksiyonlarının sergileneceği binaları tasarlarken, yarattıkları yapıları bu markaların tasarım çizgileriyle yorumlandıklarını dile getirmektedirler. Birçok moda tasarımcısı koleksiyonlarını mimari prensiplere göre biçimlendirirken, tasarımları adeta bedenin üzerine inşa edilmiş yapılar gibi görünmektedirler. Moda, sanat, mimarlık disiplinlerini harmanlayarak, malzemenin ve ölçeğin sınırlarını genişleterek, giysi taşıyan insanı adeta moda-sanat ikonu haline getirmektedirler (Şener, 2005: 116). Ünlü moda devleri yaptıkları beden analizleri sonucu mimari nitelikler taşıyan, 3 boyutlu koleksiyonlar oluşturmaktadırlar. Mimari kavramlarla, kültürel-sosyal temalarla koleksiyonlarını şekillendiren moda tasarımcıları, moda ve mimarlık kavramlarının ortak dilini vurgulayarak güzele ulaşmayı hedeflemektedirler. Bu makale ile moda disiplininin mimarlık disiplininden ne derece etkilendiğini vurgulanmaktadır. Her iki sanat dalı için ortak kavramlar olan oran, malzeme, detay, renk, doku gibi mimari tasarım öğelerini moda tasarımcılarının ürünlerinde nasıl kullandıkları vurgulanmıştır.

Moda ve Mimarlık Kavramlarının Ortak Noktaları

"Moda, oranların etkisinde mimarlıktır"

Coco Chanel

Moda ve mimarlık, yaratıcılık kavramlarının aktif olarak kullanıldığı iki ayrı disiplindir. İlk bakışta bu iki alan birbirinden farklılık göstermekte, çünkü moda geçici

ve yüzeysel bir fenomen olarak algılanırken mimariyse daha anıtsal ve kalıcı olma yolunu seçmiştir. Bu durum kullanılan materyallere de yansımıştır. Modada kullandığımız materyaller daha yumuşak ve narinken, mimaride kullanılanlar ise sert ve dayanıklıdır. Tabii bu süreçte üretim ölçeklerimiz arasında da büyük farklılıklar görülmektedir. Moda tasarımcısı tasarım aşamasında bir insan bedenini baz alırken mimar ise birçok insanın topluca barınabileceği büyüklükte alanlar yaratmaktadır. Bütün bu farklılıklara rağmen, iki alanın da ortak çıkış noktası insan bedenidir. Koruma ve barındırma işlevlerinin yanı sıra kimi zaman, kişisel, siyasal veya kültürel kimliği sergilemek için bir araç olurlar (Hodge ve diğerleri, 2011: 27). Her ikisi de oran, malzeme, doku, renk, detay, öğeleri ile anlatım dilinin ifadesi olarak ortaya çıkmaktadırlar. Her iki sanat dalı da farklı olmak, dikkat çekmek, tasarlandıkları döneme imza atabilmek, yaratırken, tasarlarken ve oluşurken bu öğelerden yararlanılmaktadır. Mimar kendisini taş, beton, çelik, yapısal formlarla ifade ederken; moda tasarımcısı da kendini kumaşlar, iplikler, aksesuarlarla ifade etmeye çalışır. İkisinde de kullanılan öğe tasarım öğesidir.

Modayı belirleyen, sarınmış, pürüzsüz, akışkan, saydam, tabakalı, materyal, çizgili-bordür, doku, katlanmış, desen-motif, dekoratif, katı-sıkı, kaplanmış, asılı, simetri-asimetri, gibi sıfatlarla günümüz mimarlık moda eğilimleri belirlenebilir (Franck, 2000: 94-97). Her ikisi de yarattıkları formlarla insan bedeni için konfor ve güzellik ideallerine ulaşmak ve kalıcı tasarımlar ortaya koymak için çabalamaktadırlar. Ortak dilleri tasarım olgusu olan bu iki kavramın birbirleri ile yakından ilişkili olduğu gözlemlenmektedir. Mimar tasarımını ekonomik, sosyal, kültürel olaylardan etkilenerek, esinlenerek yaratırken, moda tasarımcısı da tarihten, siyasetten, yaşanmışlıklardan, çelişkilerden, gelecekten etkilenir ve ilham kaynağı olarak birbirlerine çok yönlü yardımcı olurlar. Her ikisi de bedenin etrafında onu kuşatan/koruyan bir tabaka/hacim yaratabilmek için insan vücudunun ölçülerini, matematiğini ve geometrisini referans alıyor. Her ikisi de enerji ve malzeme kullanımıyla bedenin sınırlarını tanımlayarak etrafında iklimsel bir çevre yaratıyor. Her ikisi de boşluk-doluluk, kişisel alan-kamu alanı gibi ortak kavramlarla iç içedir (Şener, 2005: 116). Giorgio Armani mimarlığın kesinlikle modadan esinlendiğinden bahsederek, çok yönlü modaya yardımcı olduğuna da değinmiştir. Alexander McQueen, mimarlık, modanın ilham almasında oldukça önemli olduğundan bahsetmiştir (Bozkurt, 2006: 35). Ralp Lauren ise modayı, mimarlık disiplinine benzeterek, modayı sanat ve anlatım dili olarak tarif etmekte ve moda-mimarlık disiplinlerinin dünyada olup biten her şey ile ilgilenmekte olduğunu söylemiştir.

Moda Mimarlık Kavramları Üzerine

Tarihte, belirli bir çağa ait olan giyim stili kayıtlara ‘moda’ olarak geçmektedir. Moda aynı zamanda genel davranışlar, sanat, mimari, edebiyat gibi birçok konuyu da içine alan toplumsal beğeniyi de anlatmak için kullanılmaktadır. Giyim aslında maddi kültürün bir öğesidir. Fakat aynı zamanda toplumsal bir içeriğe de sahiptir. İnsanların giyimi birçok etmene bağlıdır. Onların toplumsal bir estetik değerleri; dinsel inançlar ve uygulamaları, cinsiyet ve yaş, tabaka ve meslekleri, ruh halleri ve o anki durumları (evlenme, gömülme, yas) gibi. Bu etmenler nerede, nasıl, giyinilir konularını etkileyen öğelerdir. İlkel zamanlarda en basit giyim, bacaklar arasına geçirilen ve cinsel organları gizleyen bir örtüden oluşur. Bu örtü ot, çayır, saz, deri, işlenmiş ağaç kabuğu, post, kumaş olabilir. Önlük biçiminde daha gelişmiş örtüler de vardır. Zamanla ilkel

toplumlarda çeşitli tekniklerle kumaş yapımı ve boyaması söz konusudur (Tezcan, 1983: 258).

Çağdaş dönemlere geçişte; sosyal, ekonomik, kültürel ve teknoloji alanında gerçekleşen hızlı ilerleyiş, her alandan olduğu gibi giyimde de kendini göstermiştir. İlkel dönemlerde sadece örtünmek, korunmak, ısınmak, sarınmak amacıyla kullanılan kıyafetler zamanla kullanım bilincine varılması, yeni malzemeler ve üretim teknikleriyle işlevselliğinin ötesinde bulunduğu döneme ait olan giyim stiline modaya dönüşmüştür. Moda, eteklerin kasnaklar ve kafeslerle çılgın boyutlarda genişlediği Ortaçağ yıllarından, fabrika bacalarını anımsatan silindir şapkaların endüstriyel devrimin sembolü haline geldiği 19. yüzyıla kadar genişleyen o müthiş stil ve yorum çeşitliliği içinde, referanslarını genellikle hep mimarlıktan aldı. Buna karşılık, giysinin mimariyi etkilemesi de yalnız tarih öncesi dönemle sınırlı kalmadı ve moda, modern mimarinin gelişiminde çok önemli bir rol oynamıştır (Tangay, 2007: 59). Bu konuda Adolph Loos, "Giyinmenin Prensipleri" başlıklı makalesinde (1898), tarih öncesi giysilerin aslında basit barınaklar olduğunu, ilksel insanın hem estetik hem de fonksiyonel olarak 'ev' kavramını yaratırken giysilerdeki tekstil malzemeden ilham aldıklarını onaylıyor ve "İnsanın nasıl bina yapacağını öğrenme sürecinde başlangıç noktası giyinmeyi öğrenmesidir." diyerek eklemiştir (Tangay, 2007: 59). Bütün dikkate alındığında moda ve iç mekân tasarımını bağdaştırmak mümkündür. Her ikisi de bedenin etrafında onu kuşatan/koruyan bir tabaka/hacim yaratabilmek için insan vücudunun ölçülerini, matematiğini ve geometrisini referans almaktadır. Her ikisi de malzeme kullanımıyla bedenin sınırlarını tanımlayarak etrafında iklimsel bir çevre yaratmalarının yanında boşluk-doluluk, kişisel alan-kamu alanı gibi ortak kavramlarla iç içedir.

Tarihsel Süreçte Moda Mimarlık Etkileşimi

"Her dönem kendi görüntüsünü arar, bu görüntünün aynası, gerçeğin aynası olur"

Christian Dior

Giysileri, mimarlık ile eşleştirmek, Vitruvius'a kadar eskilere götürülebilir. Yakın tarihlerde, mimarlar, modern mimari hareketini giysilerle yaptıkları olumlu ve olumsuz karşılaştırmalarla açıklamışlardır. 19. Yy'ın süs ve dekoratif öğelerinden giysilerin sıyrılması, modern mimarinin amacıyla eşleştirildi (Frank, 2000: 94-97). Tarih öncesi çağlarda kıyafet, bedeni koruyan giyilebilir bir barınak niteliğindeydi. Zamanla bu giysi-barınaklar ilkel yapıların oluşumuna doğru dönüştü. Bedeni iklim koşullarından koruyan hayvan derileri ve bitkilerden üretilen tekstil malzemeler, zamanla yapıların çatılarını ve duvarlarını oluşturan panellere dönüştü (Tangay, 2004: 59).

Antik Yunanda Dor ve İyon giysileri açıkça mimari yapılara benzetilerek tasarlanmıştır. İnsan bedeni bir kolon gibi ele alınmış ve mimari düzenlerde görülen tasarım anlayışı bu giysilerin tasarımında da kullanılmıştır. Gotik mimarisi, sivri uçları modayı da etkilediği görülmektedir. Giysiler insan bedeninin sınırları ötesine geçmiştir. Erkeklerde ve kadınlarda şapkalar aşırı uzundur ve sivri uçlu ayakkabılar kullanılmıştır. 18. yüzyıl da yapaylık, çekicilik, zariflik, süsleme özellikleriyle kadın vücuduna yaklaşan bir mimari söz konusudur. 19. yüzyılda farklı bir yaklaşım söz

konusudur. Süsleme modanın yapaylığından ayrı düşünülmüştür. Bu dönemde erkek giysisi özellikleri ön plana çıkmaktadır. Adolph Loos "Modern insan görünümü standartlaşmış giysilerdi. Çünkü kendi kimliği öyle güçlüydü ki artık kendi kimliği ile ifade etmesi gerekmiyordu. Dolayısı ile modernite görünümü asıl fonksiyonuna geri dönüyordu" demiştir (Hodge ve diğerleri 2011: 27). Modernist mimarinin temellerinin atıldığı 19. Yüzyılda giysi en önemli unsurlardan biri olmuştur. Bazı mimarlar, yapıyı, tıpkı vücuda oturmuş bir takım elbise gibi yorumlayarak mimariyi süslemelerden arındırma yoluna gitmişlerdir. O dönemin erkek giysileri, kadın modasından çok farklı olarak aşırılıktan ve gösterişten uzaktı. Mimarlar yapı süslemelerini stilistlik dekorlarını kadın modasındaki kurdelelerle, büzgülerle ve pililere benzeterek, mimarinin erkek giysilerindeki sadeliğe ve fonksiyonelliğe sahip olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu prensipler 1930'larda modernist mimarinin prensiplerini oluşturmuştur (Şener, 2005: 116).

Günümüzde Moda ve Mimarlık Etkileşimi

Hem mimarlar hem de modacılar, gelişen teknolojiyle, kullanıcılarını, tasarım ve üretim sürecinin bir parçasına dönüştürerek, ürün ile kullanıcı arasında bir defalık da olsa güçlü bir etkileşim kurmaktadır. Böylece kullanıcısını yansıtan, yani her insanda farklılaşabilen, giysi ve mekânlar ortaya çıkmaktadır. İçindekinin hareketleriyle giysinin kendini sürekli olarak yenileyebilmesi, konsept olarak mimarlar tarafından benimsenmekte, bu da mimarları, kullanıcısıyla eş zamanlı etkileşim içinde, kendini şekillendirebilecek yeni strüktürel kurgular ve malzemeler araştırmaya yöneltmektedir. Bu defa da moda mimarlığın, insan ve çevresiyle sürekli etkileşime sahip tasarımlarında kullandığı strüktür ve malzeme teknolojilerini, giysilerde denemektedir. Böylece, moda ve mimarlık arasındaki ilişkinin, birbirlerini nasıl geri dönüşlü bir biçimde beslemelerine imkân sağladığı, etkileşim kavramı üzerinden, ele alınmaktadır (Erdinç, 2011: 82).

Çağdaş mimarlar günümüzün en büyük endüstrilerinden biri haline gelen modanın etki gücünü çalışmalarına ve projelerine yansıtmaktan kaçınmamaktadırlar. Rem Koolhaas, Tadao Ando ve Frank O.Gehry gibi mimarlar, Prada, Armani, Issey Miyake gibi moda devleri için yarattıkları yapıları bu markaların tasarım çizgileri ile yorumlayabiliyorlar. Pek çok moda tasarımcısı da koleksiyonlarını dikiş tekniklerinden çok mimari prensiplere göre biçimlendire biliyorlar. Pierre Cardin, Gianfranco Fere, Issey Miyake, Rei Kawakuba ve Türk tasarımcı Hüseyin Çağlayan bu yaklaşımın öncüleri arasında geliyor (Tangay, 2007: 116). Moda tasarımcıları ve mimarlar bu farkındalıktan yola çıkarak, ortak projelere imza atmaktadırlar. .Rem Koolhaas, Tadao Ando ve Frank O.Gehry, Charles Gwathmey gibi ünlü mimarlar, Ralph Lauren,Alexander McQueen,Prada, Armani, Issey Miyake gibi moda ikonları için koleksiyonlarının sergileneceği binaları tasarlarken, yarattıkları yapıları bu markaların tasarım çizgileriyle yorumladıklarını dile getirmektedirler (Şener, 2005: 116).

Modada olduğu gibi, mimarlar da günümüzde, inanılmaz karmaşık geometrileri gerçekleştirmek ve birbiriyle ilişkisi olmayan form ve dokuları bir araya getirebilmek için, en son üç boyutlu dijital tasarımları ve geliştirilmiş üretim süreçlerini kullanabiliyorlar. Mimarlık eğitimi almış modacılar strüktür ve hacimle bedene ait ölçüleri saydam, heykelsi bir görünüme kavuşturuyorlar. Düz giysileri ise adeta bedenin üzerine inşa edilmiş kusursuz yapılar gibi görünüyor. Koleksiyonlarıyla bedeni olağanüstü formlara büründürürken malzemenin ve ölçeğin sınırlarını uç

noktalara genişleterek giysi taşıyan insanı adeta bir moda-sanat-mimarlık ikonu haline getirebiliyorlar. Moda tasarımcıları, moda ve mimarlık kavramlarının ortak dilini vurgulayarak güzele ulaşmayı hedeflemektedirler. Eğitimini sanat üzerine tamamlamış olan Issey Miyake ise modayı adeta tamamen yok saydığı koleksiyonlarında bir heykelle mimari yapı olmak arasında çalışmaktadır. Iseey Miyake'nin tasarladıkları ve yarattıklarını modayla ilişkilendiren tek şey ise tasarımlarının 'giyilebilir' olması denebilir (Şener, 2005: 116).

Resim 1. Issey Miyake'nin origami sanatından ve mimariden esinlenerek tasarladığı kıyafetler. URL1(2006)-URL2 (2012).

Tom Ford'un Gucci için için yarattığı koleksiyonlarında kullandığı çizgiler ve pürüzsüz yüzeylerden onun daha önce mimarlık eğitimi almış olduğunu anlayabilmek mümkündür (Şener, 2005: 116).

Resim 2. Tom Ford'un Gucci 2011 Milano fashion week defilesinden örnekler URL3(2011).

Resim 3.Tom Ford Londra Fashion Week 2014 defilesinden örnekler URL4 (2014).

Garços'un yaratıcısı Rei Kawakuba da, eşinin mimar olmasının etkisiyle, mimarlık ve moda disiplinlerinin tasarımlarında pek çok noktasını taşıdığı düşünülmektedir. Kawakuba'ya göre, moda tasarımındaki 'hacime müdahale etmek ' olgusunun, geleneksel giyim anlayışından çok mimari kuramlara dayanmakta olduğu düşüncesini savunmaktadır (Şener, 2005: 116).

Resim 4. Mimarlık ve moda disiplinlerinin Rei Kawakubo'nın tasarımlarında yansıdığına dair örnekler URL5(2008)-URL6(2014)-URL7(2015).

Japon modacı Yohji Yamamoto da, giysi olmaktan çok mimari özellikler taşıyan tasarımları ile dünyayı şaşkına çeviren tasarımcılardan biridir (Şener, 2005: 116).

Resim 5. Yohji Yamamoto mimari özellikler taşıyan kıyafet tasarımlarına örnekler URL8 (2006).

Türk modacı Hüseyin Çağlayan ise moda endüstrisinden çok mimarlar tarafından anlaşıldığını düşünmektedir. Modaya dair yenilikçi ve sıra dışı yaratımlarını hayata geçirmek için mimariden yararlanan Hüseyin Çağlayan'ın görünüşte minimal ama arkasında yaratıcı düşünce ile tasarımlarında hacimsel dinamikleri, kentsel kimlikleri görebilmek mümkündür. Hüseyin Çağlayan yeniden yorumladığı, her biri sosyal ve kültürel temalarla şekillendirdiği tasarımlarında yeni formlar, malzemeler deneyerek geleneksel modadan çok çağdaş mimariye yakın durmaktadır (Tangay, 2007: 59).

Resim 6. Mimari etkilerin görüldüğü Hüseyin Çağlayan defilesinden örnekler URL9 (2010).

Moda ve Mimarlıkta Ortak Olarak Kullanılan Tasarım Öğeleri

Birbirinden beslenen, etkilenen ve ilham alan iki ayrı dal olan moda ve mimarlık, tasarımlarının oluşum aşamasında kullandıkları ortak dil tasarımdır. Mimar ve moda tasarımcısı, tasarlama sürecinde, seçme, karar verme, yoğunlaşma, saptama ve kaydetme gibi birçok aşamada ilerleyerek sonuca ulaşır. Moda tasarımı ve mimari tasarım ortak tasarım öğelerinden beslenmektedir. Bunlar; renk, doku, malzeme, oran-orantı, çizgi, form ve şekil gibi unsurlardır. Tasarımda olmazsa olmaz olan bu öğeler her iki tasarım alanı için de büyük önem taşımakta, meydana çıkarılan ürünlerin tasarım aşamalarında ortak bir gidiş yolu sağlamaktadır (Harmankaya ve diğerleri, 2014: 193). Modacılar da mimarlar da konfor ve güzellik ideallerine ulaşmak ve kalıcı tasarımlar ortaya koymak için tasarım öğelerinden beslenir. Her iki disiplin için ortak öğeler olan; sarınmış, uyarıcı, kasvetli, taklit, desen, materyal, çizgi, katı, motif, akışkan, transparan, tabakalı, doku, koruma, yamalı, katı-sıkı, kaplı, resmi, doluluk-boşluk, analoji gibi tasarım öğelerinin tasarımın oluşmasına katkı sağlamaktadır. Birçok moda tasarımcısı koleksiyonlarını mimari prensiplere göre biçimlendirirken, tasarımları adeta bedenin üzerine inşa edilmiş yapılar gibi görünmektedirler.

Resim 7. Farklı tasarımcıların mimariden esinlendiği tasarımlarına örnekler URL10 (2010)-URL11(2009).

Resim 8. Sir Norman Foster's Hearst building, San Francisco Gareth Pugh tasarımı ve Balenciaga 'nın Gehry's IAC binasını anımsatan tasarımı URL12(2012)-URL13(2010).

Resim 9. Marchesa 2008 kış koleksiyonundan Kraliçe I. Elizabeth'e ithaf ettiği parçalar ve anımsattığı mimari yapılar URL14 (2008).

Resim 10. Marchesa 2008 kış koleksiyonundan Kraliçe I. Elizabeth'e ithaf ettiği parçalar ve anımsattığı mimari yapılar URL14 (2008).

Resim 11. Victor and Rolf'un The Pierre' i anımsatan tasarımı ve Givenchy ve Gehry's Walt Disney Concert Hall binasını anımsatan tasarımı URL13 (2010).

Resim 12. Alexander McQueen ve Gianfranco Ferré tasarımında Sydney Opera House binasının etkileri URL15 (2008).

Resim 13. Balenciaga 'den Guggenheim-Museum Bilbao binasını anımsatan tasarım ve Emilio Pucci defilesinden görüntü ve Barcelona'da Finca Güell binası URL16 (2009).

Resim 14. Givenchy'nin kilisenin iç mimarinın esintilerini taşıyan tasarımı ve Continuum Fashion'dan Manhattan Bridge köprüsünün etkilerini taşıyan tasarım URL17 (2014)-URL18 (2015).

Modayı ve Mimarlığı Tanımlayan Ortak Sıfatları Görsellerle Karşılaştırma

Tasarım Öğesi: SARINMIŞ

Resim 15. Sarınmış tasarım öğesinin Cybertecture Egg Mumbai binasına ve Alexander McQueen tasarımına yansıması URL19 (2008)-URL20 (2013).

Tasarım Öğesi: UYARICI

Resim 16. Sağlık departmanı merkez ofisi ve Irıs Van Herpendefilesi ile modaya yansıması URL21 (2014)-URL22 (2013).

Tasarım Öğesi: KASVETLİ

Resim 17. İspanya'da gotik katedrali ve Gareth Pugh defilesinden örnekler URL23(2010)- URL24 (2008).

Tasarım Öğesi: TAKLİT- ESİNLENME

Resim 18. Rusya'da barkottan esinlenilen bir bina ve örümcekten esinlenilen kıyafet URL25 (2014)-URL26 (2015).

Tasarım Öğesi: DESEN -MOTİF

Resim 19. Dekoratif desenin kullanıldığı Chanin Building 'den mimaride ve modada desenin kullanımına örnek (42nd Street, Manhattan, New York City) URL27 (2013)-URL28 (2015)

Tasarım Öğesi: AKIŞKAN

Resim 20. Akışkanlığın Lanvin elbisesinde ve Frank Gehry's Hotel Marqués De Riscal binasına yansıması URL29 (2009).

Tasarım Öğesi: TRANSPARAN

Resim 21. Louvre Pyramid ve 2012 Gattinoni defilesinden tasarım öğesi olan transparana örnekler URL30 (2013)- URL31 (2015).

Tasarım Öğesi: TABAKALI

Resim 22. Sidney Opera Binası ve Ruben Santos tasarımı ile tabakalı tasarıma örnekler URL32 (2009)-URL33 (2011).

Tasarım Öğesi: MATERYAL

Resim 23. Mimari ve modada değişik materyallerle yapılan tasarımlara örnekler URL34 (2014)-URL35 (2014).

Tasarım Öğesi: ÇİZGİ

Resim 24. Tasarım öğesi olan çizginin moda ve mimarideki yansımasına örnek Sunrise Tower -Tim Tejares kıyafet tasarımı URL36 (2010).

Tasarım Öğesi: DOKU

Resim 25. Dokunun bina ve kumaş üzerinde görünümü URL37(2012)- URL38 (2015).

Tasarım Öğesi: YAMALI

Resim 26. Yamalı tasarım öğesine Royal Ontario Müzesi ve etro defilesinden örnek URL39 (2011)-URL40 (2015).

Tasarım Öğesi: KATI-SIKI

Resim 27. Katı- sıkı tasarım öğesine Ryugyong Hotel - North Korea- Alexander McQueen defilesinden örnek URL41 (2014)- URL42 (2009).

Tasarım Öğesi: KAPLI

Resim 28. Daniel Libeskind İmperial War Museum -Jean Paul Gaultier defilesinden örnek URL43 (2005)-URL44 (2014).

Tasarım Öğesi: RESMİ

Resim 29. Tasarım öğesi; Resmi bina ve resmi kıyafete örnekler URL 45 (2015)-URL46 (2015).

Tasarım Öğesi: DOLULUK-BOŞLUK

Resim 30. Doluluk – boşluk öğesine Douglas House by Richard Meier ve Sonia Rykieldefilesinden örnek URL47 (2011)- URL48 (2014)

Tasarım Öğesi: ANALOJİ (Benzeşim)

Resim 31. Longaberger şirketinin Newark, Ohio'daki binası, Victoria Secret defilesinden analojiye örnek URL48 (2012)-URL49 (2011)

Sonuç

Gerek moda tasarımında gerekse mimaride işlevsellik ve görselliğin yanı sıra kalite de önemli rol oynar. Kalite; performans, özellik, güvenilirlik, uygunluk, dayanıklılık, hizmet görme yeteneği, estetik ve algılanan kalite olmak üzere sekiz boyutta incelenmektedir. Tasarım alanları bu sekiz madde ışığında yoğrularak sonuca ulaşmaktadır.

Yapılan araştırmalar sonucunda gözlemlenen mimarlık ve moda disiplinlerinin tüm tasarlama yöntemlerini ortak kullandığı yönündedir. Kimi tasarımcılar tasarım yaklaşımları ve tarzları gereği, mimari ve modayı bütüncül iki disiplin olarak görürken, kimi tasarımcılar da sadece birbirlerinden etkilenerek esin kaynağı oluşturduğu yönünde fikirlere sahiptirler. Bakış açışı ne olursa olsun, her tasarım yaklaşımında

gözlemlenen mimarlıkta da modada da tasarım aşamasında temel tasar öğelerinin birçoğunun kullanıldığıdır.

Görsel sanatlar ve diğer sanat dallarında kullanılan 'temel tasar' , disiplinler arası anlayışla diğer disiplinleri de kapsayacak niteliktedir. Nokta, çizgi, leke, ışık ve renk, ritim ve hareket, madde ve yapı, ağırlık ve kütle, uzay ve boşluk ile plastik form değerleridir.

Mimarlıkta kullanılan temel tasar öğeleri; nokta, çizgi, yön, hacim, biçim, şekil, mekan, ölçü, oran, aralık, doku, renk, hareket, ışık, gölge, ritim ve tekrar, uygunluk ve zıtlık, denge, birlik vb. moda tasarımında sıklıkla kullanılan temel tasarım ilkeleri ise; kompozisyon, benzerlik, denge, yönelme, oran-orantı, simetri, çizgi-altın oran, taslak ve eskiz; zıtlık, renk, kontrast, form; organik ve inorganik yaklaşımlar vb. mimarlıkta kullanılan ilkelerle aynıdır. Bu gibi nitelik ve niceliklerin mimaride ve modada kullanılması bu disiplinleri daha dikkat çekici, akılda kalıcı ve nitelikli hale getirmektedir. Moda ve mimarlık arasındaki iletişimin artması sayesinde mimariye ilgi duyan bilinçli moda izleyici kitlesinin oluşmasını sağlamaktadır.

Moda ve mimarlık arasındaki bu iletişim, farklı, özgün tasarımların varlığını ortaya çıkarmakta, disiplinler arası etkileşimin sonuçlarındaki olumlu yaklaşımları gözler önüne sermektedir.

Moda ve mimari alanları sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, tarihi ve teknolojik faktörlerden etkilenerek yaratıcılık sürecini de etkilemektedir. Özellikle şekil, desen, form ve süslemelerle tarih boyunca mimari ve moda açısından bu etkileri görmek mümkündür. Her iki disiplinde de insan ve insan ölçüleri temel alınarak, malzemeye üç boyut kazandırılmakta ve bedenin üzerine kurgulanarak strüktürel yapılar oluşturmaktadır.

Bu çalışma ile moda tasarımı ve mimari alanlarında ortak noktalar, etkileşimler ve benzerlikler olduğu saptanmıştır. Hem moda, hem de mimari için öncelikli amaç; barınma içgüdüsü, bedeni korunmak ve örtmek olmasına rağmen gelişen teknoloji ve yöntemlerle bilimsel, sanatsal ve estetik birliktelikler ortaya çıkmıştır. Her iki disiplinde birbirini etkileyerek değişik ve ilginç tasarımlar ortaya koymaktadır.

Yapılan bu çalışma sonucunda mimari alandaki yapıların önemi ve değerlerinin artması ve anlaşılması için; Türkiye'nin önemli mimari yapıları, Türk modacıları tasarımlarında esin kaynağı olarak kullanarak ülkemizdeki mimari yapıların tanıtımına ve turizmine katkıda bulunabilir. Moda tasarımı eğitim kurumlarında modanın diğer disiplinler arası ilişkisine değinen dersler konulmalıdır. Böylelikle mimari yapıların ve kültürel değerlerinin gelecek nesillere aktarılması sağlanacaktır. Ülkemizdeki önemli mimari yapıların farklı disiplinler arası alanlarda kullanılması için özel sektör projeleri hazırlanmalı gereken teşvik ve olanaklar verilerek devletin de katkısı sağlanmalıdır.

Kaynakça

BOZKURT Başak, KARADAĞ Derya (2006). "Mimarlık ve Moda Ortaktır". Wallpaper Dergisi, S. 29, s.35

QUINN, Bradley (2003). The Fashion of Architecture, Berg, New York, USA.

ERDİNÇ Ceren Zeynep (2011). Moda ve Mimarlığın Ortak Kavramlar Üzerinden Okunması, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

FRANCK, K. A (2000). Yes, We Wear Buildings,Architectural Design Fashion – Architecture, Volume 70, s. 94-97.

HARMANKAYA, Hatice: YILMAZ, Asuman: ÇETİN, Aslı: ERCAN, Duygu, (2014). "Moda ve Mimari". Zeitschrift Für Die Welt Der Türken / Journal Of World Of Turks, Vol 6, No: 1, s. 193.

HODGE, B.; MEARS, P.; SIDLAUSKAS, S.; (2011). Skin And Bones: Parallel Practices In Fashion And Architecture, Yayınevi: Thames&Hudson, New York, USA.

İZGİ, Utarit (1999). Mimarlıkta Süreç, Kavramlar- İlişkiler, Yem Yayın, İstanbul.

ŞENER, Yasemin (2005). "Modadaki-Mimarlık-Mimarlıktaki-Moda", Art&Decor Dergisi, S.143, s. 116.

TANGLAY, Özgün (2007). "Modaya Tasarım Penceresinden Bakan Yazılar, Yasemin Şener Söyleşisi", Tasarım Merkezi Dergisi, S. 2, s. 59.

TEZCAN, Mahmut (1983). "Giyim Olgusuna Sosya-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim", Ankara Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. 16, S. 1, s. 258.

URL1-http://www.stylezeitgeist.com/forums/showthread.php?p=309680 (2006).

URL2-http://www.tvn24.pl/zdjecia/ma-8-tys-otworow-znicz-olimpijski-wygral,22011.html (2012).

URL3-http://www.zimbio.com/pictures/owq9MKa37f6/Milan+Fashion+Week+Womenswear+ Spring+Summer/3B8UshGLd4U (2011).

URL4-http://www.arcstreet.com/article-london-fashion-week-spring-summer-2014-womens-ready-to-wear-collections-120205737.html (2014).

URL5-http://pinkdama.egologo.transindex.ro/tag/rei-kawakubo/ (2008).

URL6-https://www.pinterest.com/pin/496873771360871274/ (2014).

URL7-http://www.abc.net.au/rn/legacy/programs/sunmorn/stories/s1472049.htm (2005).

URL8-http://www.vogue.it/en/encyclo/designers/y/yohji-yamamoto (2006).

URL9-http://www.couleurs-d-istanbul.com/article-couleurs-high-tech-pour-un-createur-de-mode-turc-huseyn-a-layan-53895315.html (2010).

URL10-http://oliviapalermo.com/futuristic/2-3/ (2010).

URL11-http://www.complementosmoda.es/complementos/1212.moda (2009).

URL12-http://architizer.tumblr.com/post/21212024214/finding-architecture-in-fashion (2012).

URL13-http://nakedrealestate.com/2010/05/fashion-meets-architecture/ (2010).

URL14-http://light539.tistory.com/category/?page=8 (2008).

URL15-http://scarfeunravels.blogspot.com.tr/p/textiles-architecture.html (2008).

URL16-http://ebshoppinista.blogspot.com.tr/2009_11_01_archive.html (2009).

URL17-http://hangyourtowel.tumblr.com/ (2014).

URL18-http://continuumfashion.com/shoes.php (2015).

URL19-http://www.luxury-insider.com/luxury-news/2008/06/cybertecture-egg-in-mumbai (2008).

URL20-http://fashions-still-prbl.tumblr.com/ (2013).

URL21-http://whenonearth.net/25-creative-buildings-around-world/ (2014).

URL22-https://fasique.wordpress.com/2013/01/13/ten-weird-but-wonderful-fashion-pieces/ (2013).

URL23-http://diegocalvifotografo.blogspot.com.tr/2010/08/andalucia-sevilla-el-triangulo-de-oro.html (2010).

URL24-http://www.theluxechronicles.com/the_luxe_chronicles/2008/02/gareth-pugh-fal.html (2008).

URL25-http://whenonearth.net/25-creative-buildings-around-world/

URL26-http://iq.intel.com/smart-spider-dress-by-dutch-designer-anouk-wipprecht/

URL27-http://www.steverosenbach.com/blog/tag/skyscrapers/

URL28-http://www.morpheusboutique.com/white-blue-jacquard-sleeveless-floral-pattern-gauze-dress/

URL29-http://tmagazine.blogs.nytimes.com/2009/01/page/2/?_r= (2009).

URL30-http://omnigp.com/20-beautiful-glass-buildings-world/ (2013).

URL31-http://intim-life.net/rlqdu1hlzvp5jymi-transparent-clothes-fashion-show-including.html (2015).

URL32-http://www.restorasyonforum.com/8226diger-ulkeler/dunyanin-modern-7-mimari-harikasi-t1083.0.html (2009).

URL33-http://www.illustradolife.com/fashion-architectural-avant-garde/# (2011).

URL34-http://www.bravacasa.rs/svetlucave-ideje-za-ukrasavanje-zidova/svetlucave-ideje-za-ukrasavanje-zidova4/ (2014).

URL35-https://www.pinterest.com/pin/355221489331963576/ (2014).

URL36-http://www.evolo.us/architecture/sunrise-tower-in-kuala-lumpur-zaha-hadid/ (2010).

URL37-https://japangasm.wordpress.com/2012/05/02/textured-buildings-cool-and-ugly/ (2012).

URL38-https://www.pinterest.com/pin/309833649340467653/ (2015).

URL39-http://promocaoaerea.com/cidade-toronto.html (2011).

URL40-http://www.kadinveblog.com/2016-trendi-patchwork-kiyafetler/ (2015).

URL41-http://whenonearth.net/25-creative-buildings-around-world/ (2014).

URL42-http://www.zimbio.com/pictures/mOPqMtA2lEw/Paris+Fashion+Week+Alexander+McQueen +Spring/bYzDkEz9WmW (2009).

URL43-http://scrapbook.citizen-citizen.com/philipwood/the-imperial-war-museum/ (2005).

URL44-https://www.pinterest.com/pin/517632550893965008/ (2014).

URL45-http://fox2now.com/2015/05/11/white-house-rejects-seymour-hersh-report/ (2015).

URL46-http://inkcloth.com/wp-content/uploads/2013/02/formal6.jpg (2015).

URL47-http://openbuildings.com/buildings/douglas-house-profile-2595 (2011).

URL48-http://apparelmagazine.co.nz/2014/09/instagrams-of-paris-fashion-week-so-far/sonia-rykiel-paris-fashion-week-2014-kendall-jenner/ (2014).

URL49-http://mimarevi.com/forum/profile/clklskz/?area=showposts;sa=topics;start=60 (2012).

URL50-https://fmhsloudspeaker.wordpress.com/entertainment/heidi-klum-hangs-up-her-wings/ (2011).

2000'Lİ YILLARDA YEREL DEMOKRASİ VE YEREL YÖNETİMLERDE DEMOKRATİK UYGULAMALAR

Yrd. Doç. Dr. Tahsin GÜLER

Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Arş. Gör. Sinem ŞAHNAGİL

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi

Arş. Gör. Hazan GÜLER

Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Özet

Geleneksel yönetim anlayışında meydana gelen dönüşümlerle birlikte merkeziyetçi ve değişime kapalı örgüt yapıları 2000'li yıllarla birlikte yerini yerel yönetimler ve demokrasi ilişkisinin yoğunlaştığı yeni yapılara bırakmıştır. Bu süreçte demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesini sağlayacak temel ilkelerinin gerçekleşmesini sağlayan yerel yönetimlerin, bu işlevi çeşitli kurum ve uygulamalar vasıtasıyla hayata geçirdiği görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında; halkın karar süreçlerine katılımı ve demokratik değerlerin yerel düzeyde sağlaması anlamına gelen yerel demokrasi kavramının, yerel yönetimlerdeki pratiklerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Kent konseyleri, e-belediye uygulamaları gibi pratikler, yerel yönetimler ve demokrasi ilişkisinin gelişmesine önemli katkılar sunmuştur. Ancak yapılan çalışmaların, yerel demokrasi bağlamında yeterli işlevselliği kazanamadığı görülmektedir. Bu doğrultuda bahsi geçen uygulamaların daha demokratik hale getirilmesi ve verimliliğinin artırılması yönünde çeşitli öneriler getirilecektir. Bu amaçlar doğrultusunda yöntem olarak, literatür taraması ile çalışmanın temelini oluşturan kavramlar açıklanmış, yapılan etkinlikler değerlendirilmiş ve konuyla ilgili mevcut durum tespit edilerek gerçekleştirilmiş çalışmalara ilaveten yapılması önerilen hususlar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetim, demokrasi, yerel demokrasi.

Abstract

In 2000s with the transformation in the understanding of conventional authority, organizational structures that are centrist and unwilling to change, has given way to new structures in which the relationship between local administrations and democracy increase. Within this period, it has came out that the local administration which carries the basic principles for the improvement and establishment of democracy, makes this mission real through some institutions and practices.

This study aims to analyze the prcatices of the concept of local democracy, which means the participation of people in desicion processes and the provision of

democtratic values within the local level. City councils, e-city (e-municipality) applications have contributed a lot to the improvement of the relation between local administration and democracy. However, it has been realized that these practices cannot gain sufficient functionality in the context of local democracy. So this study will make some proposals as to increase the productivity and to make those practices more democratic. As the method of the study; thanks to literature search the main concepts have been explained, the practices have been evaluated and lastly, after the determination of the current situation, new proposals in addition to completed projects have been asserted.

Keywords: Local administration, democracy, local democracy.

Giriş

Geleneksel yönetim anlayışında meydana gelen dönüşümlerle birlikte merkeziyetçi ve değişime kapalı örgüt yapıları yerini daha şeffaf, kalite ve verimlilik odaklı, değişime açık olma gibi özellikler taşıyan yönetim modellerine bırakma eğilimine girmiştir. Söz konusu süreç 2000'li yıllarla birlikte yerel yönetimler ve demokrasi ilişkisinin yoğunlaştığı yeni yapıların hızla önem kazandığı ve hayata geçirildiği bir dönemi beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda yerel yönetimler, halkın müşterek ihtiyaçlarını karşılayan ve halka en yakın birimler olarak demokrasi geleneğinin uygulamaya geçirilebileceği en uygun yapılar olarak kabul edilmektedir. Demokrasi ilkeleri üzerinde inşa edilen bir yerel yönetim kültürünün, etkili ve verimli hizmet üretimi sağlanması noktasında önemli bir gereklilik olduğu savunulmaktadır. Böyle bir yapının gerçekleşmesi ile yerel düzeyde sağlanan demokratik işleyiş, ulusal düzeyde sağlanmaya çalışılan demokratik yapıya ciddi katkılar sağlayacaktır.

Halkın katılım, seçim, temsil, hesap verebilirlik gibi demokrasi ilkelerini benimsemesi ve bu konuda bilinç kazanması yerel yönetimler eliyle daha kolay gerçekleştirilen bir süreçtir. Bu kapsamda yerel demokrasi ilkelerini yerel halk ile buluşturmada çeşitli mekanizmalardan yararlanılmaktadır. Kent konseyleri, e-belediye uygulamaları, halk kurultayları gibi pratiklerle yerel demokrasi ilkeleri hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Çalışma kapsamında; halkın karar süreçlerine katılımı ve demokratik değerlerin yerel düzeyde sağlaması anlamına gelen yerel demokrasi kavramının, yerel yönetimlerdeki pratiklerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle yerel yönetimler ve demokrasi kavramları genel özellikleriyle incelenecek, sonrasında yerel yönetimler ve demokrasi arasındaki ilişki, yerel demokrasi ilkeleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise demokrasi kavramının yerel yönetimlerde yansıması olan uygulama örnekleri açıklanarak yerel demokrasi noktasında ne derece işlevsel oldukları tartışılmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda bahsi geçen uygulamaların daha demokratik hale getirilmesi ve verimliliğinin artırılması yönünde çeşitli öneriler getirilecektir.

1. YEREL YÖNETİMLER VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİNİN KAVRAMSAL AÇIDAN İNCELENMESİ

1.1. Yerel Yönetimler ve Demokrasi

En genel ifadeyle halkın kendi kendisini yönetmesi olarak bilinen demokrasi kavramı Eski Yunan'a dayanan geçmişiyle (demokratia), siyaset tarihinde kritik bir önem taşımaktadır. Geçmişten günümüze farklı yaklaşımlarla eklemlenerek yeni

anlamlar kazanan demokrasi, halkın direkt katılımıyla gerçekleşen doğrudan demokrasi formundan, temsilcilerin belirlenerek iradenin devredildiği temsili demokrasi modeline uzanmaktadır (Görün, 2006: 160). Günümüzde demokrasi denildiğinde en yaygın biçimiyle temsili demokrasi şekli ifade edilir.

Bunda doğrudan demokrasinin devam ettirilmesini engelleyen; artan nüfus, genişleyen sınırlar, eşitlik ilkesinin teminatı gibi unsurlar etkili olmuştur.

Demokrasiyi ideal bir siyaset formu için vazgeçilmez kılan; bireysel özgürlük, haklarda eşitlik, halkın yönetenler üzerindeki üstünlüğü, toplumsal refah ve adaletin sağlanması gibi değerler olmuştur (Pustu, 2005: 122). Demokrasiyi çağımızın vazgeçilmez yönetim biçimi yapan bir diğer unsur da, toplumdaki farklı renkleri siyasal hayata dâhil etmedeki etkinliğidir. Yönetenlerin halk tarafından belirlendiği ve kararların doğrudan halk ya da temsilciler tarafından alındığı; alınan kararların ise toplumun bütününe yönelik olduğu bu yönetim şeklinde, eşitlik ve özgürlük ilkeleri esastır. Söz konusu ilkelerin eksik olması halinde demokrasinin varlığı da tehlikeye düşer.

Demokrasinin temelinde yatan eşitlik ve özgürlük esaslarıyla, onun yerel yönetimlerle sıkı bir ilişki içinde olduğu da anlaşılabilir. Demokrasinin tarihsel kökeninde kent demokrasileri ile halkın eşit koşullarda doğrudan yönetime katılması buna verilebilecek ilk örnek iken; günümüz temsili demokrasilerinde özgür iradeyle yönetme yetkisinin tabandan tavana ulaşmasını sağlayan yerel yönetimler bu ilişkiyi kuvvetlendirir.

Yerel yönetimler, halka demokrasi ilkelerine yönelik sorumluluk duygusu ve siyasal bilinç kazandırılması, dolayısıyla demokratik rejimin sağlıklı işlemesi noktasında yürütücü bir işlev görmektedir. Yerel düzeyde demokrasinin varlığının sağlanması ise ulusal düzeyde demokrasinin gerçekleştirilmesi için hayati bir rol oynamaktadır (Görün, 2006: 160). Yerel yönetimler, 1982 Anayasası'nın 127. maddesinde düzenlenmiştir. Kendilerine ait bir bütçeye ve personele sahip olan yerel yönetimler, belirli bir coğrafyada yaşayan halka, salt bir arada yaşamalarından dolayı kendilerini ilgilendiren çeşitli konularda hizmet sağlamak amacıyla kurulmuştur. Karar organları yerel halk tarafından seçilen yerel yönetimlerin görev ve yetkileri yasalar çerçevesinde belirlenmiştir (Parlak, 2011: 853). Yerel yönetimler, merkezi yönetime ait olan hiyerarşi dışında varlık gösteren, merkezi yönetim karşısında belirli ölçüler çerçevesinde bağımsızlık sahibi olan ve yerinden yönetim ilkesinin uygulandığı kamu tüzel kişiliğine sahip birimlerdir. Merkezi hükümet tarafından genel idare politikası belirlenen yerel yönetimlerin kontrol işlevi, vesayet denetimi ile gerçekleştirilmektedir (Toprak, 2014: 33). Bu kapsamda yerel yönetimler, katılma, seçim ve temsil ilkelerinin tezahür ettiği birimler olarak insanların özgürlük çerçevesinin genişletilmesi ve kurumların demokratik yönetime dair yeteneklerinin artırılması konusunda birincil kuruluşlar olarak görülmektedir. Demokrasinin temel niteliklerini oluşturan söz konusu ilkelerin, kuruluşlarda varlığını sürdürebilme çabası demokrasi ve yerel yönetim ilişkisini önemli kılmaktadır (Görmez, 1989: 65).

Halk katılımının sağlanmasında elverişlilik, çoğunluk ilkesi, yönetenlerin danışma ve hesap vermeye yönelik seçmene karşı sorumluluğunun üst düzeyde olması gibi demokrasinin öncelikli ilkelerinin, özellikle 2000'li yıllar sonrasında ülke genelinde sağlıklı bir şekilde hayata geçirilmesinde önemli mekânlar olan yerel yönetimler, yerel demokrasinin bir nevi temelini oluşturmaktadır.

1.2. Yerel Demokrasi Kavramı

Genel anlamıyla yerel demokrasi kavramı, demokrasi kültürünün yerel yönetimler alanında hayata geçirilmesi ve devamlığının sağlanmasıdır (Görmez, 1997: 68). Yerel yönetim sisteminin sahip olduğu demokratik işleyiş olan yerel demokrasi, karar süreçlerine halkın doğrudan veya temsilciler eliyle katılımı, demokrasi çerçevesindeki değerlerin yerel yönetimler alanında uygulanabilir hale getirilmesidir. Yerel demokrasi, halkın hayatına direkt olarak etki etmekle birlikte, gündemini gündelik hayatı önemli derecede oluşturan sorunlar belirlemektedir. Yine yerel demokrasi söz konusu sorunların masaya yatırılıp çözüme ulaştırıldığı veya karara bağlandığı bir uygulama alanıdır (Hill, 1974: 71). Yerel demokrasinin temelinde kapalı bir yerel siyasi süreçten ziyade açık ve şeffaf bir sürecin işleyişi yer almaktadır.

Yerel demokrasi kavramının hayata geçirilebilmesi adına bazı temel koşulların varlığı zorunludur. Öncelikle, karar verme sürecinde halk tarafından seçilmiş temsilcilerin aktif rol üstlenmesinin yanı sıra bu rol çerçevesinde seçmen ve kamuoyu karşısında sorumluluk ve duyarlılık geliştirmesi gerekmektedir. Yerel demokrasi için önemli bir nokta olan şeffaflık ışığında halkın yerel yönetim faaliyetleri konusunda bilgi sahibi olması ve kendilerini ilgilendiren çalışmalara yüksek seviyede katılım sağlamaları yine temel şartlardan bazılarını oluşturmaktadır (Kalabalık, 2005). Yerel halkın kararların oluşumu noktasında sağladığı katkının derecesinin fazlalığı kadar yerel demokrasi gelişmiş sayılmaktadır (Pustu, 2005: 131). Yerel yönetimlerin kaynak ve yetki bakımından donanımlı ve güçlü olması, yerel demokrasinin verimli bir şekilde işleyişini sağlamaktadır. Bu kapsamda yerel yönetimlerin özerk bir bütçeye sahip olması, kadrolarını ve personeline yönelik kriterleri kendisinin belirleyebilmesi, personelin geliştirilmesine yönelik eğitim, ödeme ve buna benzer konularda takdir yetkisine sahip olması demokratik nitelik kazanmasında etkilidir (Aykaç, 2003: 16).

Yerel demokrasinin oluşturulması ve devamlılığı, yerel yönetimlerin geliştirilmesi yoluyla hazırlanacak olan yapı ile mümkündür. Yerel demokrasinin geliştirilmesi ve yerel demokrasiye işlevsellik kazandırılması, devletin ve sivil toplumun da içinde olduğu eş zamanlı bir demokratikleşme sürecini zorunlu kılmaktadır. Bu sürecin sivil toplum noktasında gerçekleşmesi, sivil toplumun kendisini oluşturan aktörlerin isteklerini karar alma mekanizmasına ne derece yansıttığı ile ilişkilidir. Bu yansıma aynı zamanda devletinde demokratikleşme sürecine girmesini sağlayacaktır (Pustu, 2005: 132). Yıldırım'a göre, yerel demokrasi, belirli bir yaşam alanı için alınan kararların söz konusu alanda yaşayanlarla karşılıklı etkileşim halinde alınmasıdır. Bu kapsamda yerel demokrasi hakkında bir fikir oluşturulabilmesi için, sivil toplum ve kamuoyunun katkısı, yerel topluluğun bilgiye erişim seviyesi ve yereldeki karar alma süreçleri çeşitli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım, 2002: 12).

Yöneten ile yönetilen arasındaki uzaklığın en aza indirildiği mekânlar olan yerel yönetimler tabandan tavana doğru şekil alan bir demokrasinin gerçekleşmesini sağlayan kurumlardır. Mekânsal ve toplumsal yakınlığın diğer bir deyişle yüz yüze ilişkilerin varlığı, seçim ve temsil gibi unsurlar, katılma ve denetim mekanizmalarına uygun ortam sağlayarak yerel yönetimlerin demokratik birimler olarak anılmasını sağlamaktadırlar (Çitçi, 1996: 5).

Bu kapsamda yerel demokrasi kavramında hayat bulan yerel yönetimler ve demokrasi arasındaki söz konusu ilişkiyi anlamlı bir zemine oturtabilmek için yerel demokrasinin olmazsa olmaz niteliklerini ve ilkelerini ortaya koymakta fayda vardır.

Demokratik bir yerel yönetim amaçlanıyorsa diğer bir deyişle yerel demokrasi olumlu bir değer olarak hayata geçirilmek isteniyorsa bunları oluşturan temel niteliklerin hangi tür özellikler taşıdığı bilinmelidir.

1.3. Yerel Demokrasinin İlkeleri

Demokrasinin günümüzde krizde olduğu düşünülürse; kavram üzerine yeni arayışlar, içinde bulunduğumuz yüzyıl kapsamında ortaya atılmakta ve kavramın geliştirilmesi adına birtakım başka siyasal mekanizmaların kullanımı sıklaştırılmaktadır. Bunun için 2000'lerde kendisine başvurulan en kritik alan, yerel yönetimler ve yerel yönetimi sağlayan kurumlar olmuştur. Yerel demokrasi konsepti de; klasik demokrasi anlayışının yeniden yorumlanması, demokrasinin denetlenebilen bir yapıya kavuşması, daha etkin ve şeffaf olması noktasında yerel yönetimleri araç haline getiren önemli bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkeziyetçi ulus-devlet örgütlenmesinin bir alt basamağı olmaktan ziyade, yerel yönetimlerin demokrasinin bizatihi aktörü olmasını amaçlayan bu kavram, söz konusu alanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirirken, hem yerel yönetimlere hem de demokrasiye işlevsellik kazandırmaktadır (Üskül, 1993: 336-342). Yerel demokrasi ilkeleri ise, yerel yönetimler ve demokrasiyi ortak paydada buluşturan unsurlar olarak ulusal demokrasinin gelişmesine katkı sunar

Yerel demokrasi, temelinde demokratik değerlerin yerel düzeyde sürdürüldüğü bir anlayışı temsil ettiğinden, demokrasinin ilkelerinden bağımsız düşünülemez. Demokrasi ilkelerinin en iyi uygulanma zemininin yerel yönetimlerde olduğu düşüncesi de bunu destekler niteliktedir (Pustu ve Yaylı, 2008: 134). Merkezi idareye karşı, ondan ayrı bir yönetim mercii olarak yerel yönetimler, demokrasinin ilk kullanım alanlarını oluşturur. Bilindiği üzere demokrasinin ortaya çıkış yeri olan Eski Yunan'da şehir devletleri yerel yönetim ağının da ilk yansımaları olarak kabul edilir. Sezer'in ifade ettiği üzere, yerel yönetim kurumları, yönetimin yerel düzeyde demokratikleşmesinde en önemli işlevsel organlardır (1996: 59). O halde bahsi geçen işlevselliği kuran yerel demokrasi ilkelerine göz atmak gerekirse;

• Yerel demokrasi, halkın karar alma süreçlerine katılımını amaçlar: Demokrasiyi tanımlarken, modern çağda yaygın olarak temsili demokrasinin varlığından söz etmiştik. Yerel demokrasi araçları ise halkın bizzat katılımını sağlayan organlar olmayı diğer yanda hedefler. Karar merciinin halk tarafından seçimle belirlenmesi esasına ek olarak; yerel düzeyde oluşturulan kuruluşlarla, temsil demokrasisine karşı katılımcı bir toplum demokrasisi hedeflenir (Görmez, 1997: 22). Bu bağlamda, yerel demokrasi araçları kimi zaman doğrudan halk meclisleri, halkoyuna başvurma, referandum gibi yasal geçerliliği olan mekanizmaları; kimi zaman da resmi olmayarak sağlanan halk görüşüne başvurulması, imza kampanyaları gibi yolları içerir. Hepsi için ortak nokta; halk katılımında demokrasinin güçlenmesi, halkın yönetime erişiminin kolaylaştırılması ve yöneticileri denetleyebilmesidir. Demokrasinin tıkandığı noktada, halkın merkezi demokratik yollarla belirlediği yönetime ve seçtiği yöneticilere yabancılaşmasının da bu sayede yerel demokrasi ile önüne geçilir (Görmez, 1987: 134).

• Yerel demokrasi, yönetimin şeffaf ve denetlenebilir olması ile halkın erişiminin kolaylaşmasını amaçlar: Yukarıda ifade edilen şekliyle, halkın yönetime katılması esasında yönetenlerin bizzat seçmenler tarafından denetlenebilir olması ve yönetim ağının açıklığı ilkesini doğurur. Demokratik bir toplumun gücünü, halkın yöneticileri kontrol edebildiği ölçüde kazandığı kabul edilirse; bunun yerel

demokrasinin güçlendirilmesinde de son derece önemli olduğu anlaşılabilir (Görmez, 1987: 72). Demokraside seçilenlerin halk adına karar vermesi, halka hesap verilebilirliği gündeme getirir. Başka bir ifadeyle, halkın seçtiği kadrolar verilen bu yetkinin sorumluluğunu, halka karşı ispat yükü ile taşırlar (Yıldırım, 1993: 108). Halkın denetleme araçlarından ilki olarak ombudsmanlık (kamu/halk denetçiliği) örnek verilebilir. Yerel düzeyde düşünüldüğünde, ombudsmanlık, halkın yerel yönetimler hakkındaki şikâyetlerinin aktarılıp değerlendirildiği merciidir (Yıldırım: 1993: 128). Yerel yönetim ile halk arasındaki uyuşmazlığın bağlayıcı olmayan ancak yönetimi, hazırlanan raporlar vasıtasıyla yargı ağına taşıma ehliyetinden, halk denetlemesinde kritik bir aşamaya işaret eder. Referandum ise bir diğer önemli denetleme aracıdır. Halkın belirlediği yönetim makamlarınca alınan kararlar, uygulamaya konan düzenlemelerin ilgili maddeler halinde halkın onayına sunulması ve sonucuna göre yönetim mekanizmasının yön değiştirmesinin sağlanmasıdır (Yıldırım, 1993: 166). Referandumlar, seçilmiş yöneticilerin atmakta olduğu adımların doğrudan halk tarafından denetlenerek uygulanılabilir hale gelmesini ya da gelmemesini sağladığı için yerel demokraside son derece önemlidir. Bu denetleme araçları aynı zamanda halkın yönetime ve yöneticilere ulaşmasının da göstergesidir.

• Yerel demokrasi, halkın temsilini en ideal düzeyde gerçekleştirmeyi hedefler: Demokrasinin özünde yatan çoğulculuk ilkesinin yerel demokrasi bağlamında önemi yadsınamaz. Bu noktada yerel düzlemde yöneticileri belirleyecek bir seçmen kitlesi ile kendilerini seçen halka karşı sorumlu ve genel çıkarı güdecek yöneticiler karşımıza çıkmaktadır. Temsil ilkesinin en kritik yanlarından birisi, halkı ortak paydada buluşturacak zemini hazırlamaktır. Söz konusu paydanın sağlanması hususunda Peter Richards, yerel temsilciler ile temsil edilenler arasındaki sosyolojik ve de fiziksel yakınlığın altını çizer. Bu yakınlığın merkezi yönetimden daha hassas olduğunu belirtirken, seçmen ile yönetici arasındaki ilişkinin kuvvetlenerek gerçek anlamda demokratik katılıma yol açacağı vurgulanır (aktaran Yaylı & Pustu, 2008: 143). Yerel siyasette seçmenlerin yöneticilerle kurduğu bu toplumsal ve fiziksel ağ, temsilin düzeyini merkezi siyasete oranla artırır.

• Yerel demokrasi, çağımız siyasal ve toplumsal yaşamının vazgeçilmez parçası olan sivil toplum kuruluşlarından yararlanır: Yerel demokrasinin çoğulculuk tesis etmede son yüzyılda etkisi gittikçe artan sivil toplum organlarına başvurduğu görülmektedir. Yerel yönetimlerin kaynağını artık yalnızca iktidar yönlendirmesinden değil, bizzat halk tarafından öncülük edilen sivil toplum faaliyetlerinden alması bunu açıklar. Yerel yönetimlerin bir bölgedeki insanların ihtiyaçlarını gidermenin ötesinde merkezi yönetim içinde üstlendiği sivil toplum anlayışını sürdürme rolü de söz konusu etkiyi yerel demokrasi açısından anlamamızı sağlar (Tekeli, 1993: 25).

Yerel demokrasinin yukarıda incelediğimiz temel ilkeleri, esas olarak birbirinden bağımsız düşünülemeyecek unsurlardır. Her biri bir diğeriyle sıkı ilişki içinde olan bu prensipler ışığında; yerel demokrasinin, merkezi demokrasiye bağlı olarak ulusal anlamda bütünlük sağlamak ve de merkezi demokrasiden bağımsız olarak bölgesel boyutta demokratik yönetim anlayışının - yerel halk nezdinde - yayılmasını sağlamak hedefinde olduğu anlaşılmaktadır. Kent konseyleri, halk meclisleri gibi yerel yönetim mekanizmalarının demokrasi bağlamında işlevsellik sergilediği görülebilir. Yerel yönetimlerde demokratik uygulamaları çoğaltmak da mümkündür.

2. BÖLÜM: DEMOKRASİNİN YEREL YÖNETİMLERDEKİ UYGULAMA ALANLARI

2.1. Katılım Boyutuyla Yerel Yönetimler

Yerel yönetimlerin varlık nedenleri arasındaki en önemli unsur olan demokrasi amacının gerçekleşmesi katılım olgusunun yerleşmesi ile doğru orantılıdır. Tekeli'ye göre yerel yönetimlerin varlık nedenleri arasında ilk sıralarda gelen bu olgu yerel yönetimler için yeterlilik ve başarı ölçütü olarak görülmektedir (Tekeli, 1983: 3). Yerel halka en yakın birimler olan yerel yönetimlerin, yönetim mekanizmalarının halk tarafından seçiliyor olması, bu birimleri demokratik katılıma en uygun yönetimler haline getirmektedir (Keleş, 2000: 55). Katılma hakkının yerel düzeyde geliştirilmesi, kurumsal bir hale getirilmesi öncelikle çoğulcu demokrasi düzeninin bir gereği olarak görülmektedir. Yerel yönetimlerde demokrasi sadece seçim dönemlerini kapsayan bir katılım olarak algılanmamalıdır. Yerel demokrasi kültürü seçim dönemleri dışında da katılım yollarının açık olması ile gelişebilmektedir. Yerel aktörlerin bilgiye kolay ulaşımı, yerelde katılım alanlarının belirli olması ve toplumsal grupların en üst seviyede karar süreçlerine dâhil edilmesi gibi noktalar yerel yönetimlerde katılımın işlevselliği ve kurumsallaşma derecesi için önemli stratejilerdir (BTKİB, 1993: 31-32).

Katılma ortamını sağlamak, biçimsel katılma olanaklarını sağlamaktan geçmektedir. Türkiye'de yerel düzeyde katılım örnekleri incelediğinde, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile yapılan düzenlemede, il özel yönetimi karar organının seçimle iş başına getirildiği görülmektedir. Bu kapsamda İl Genel Meclisi üyeleri halk tarafından seçilmekte, meclis başkanının da meclis içinden seçilmesi öngörülerek demokratikleşme yolunda adımlar atılmaya çalışılmaktadır. Sosyal, ekonomik, kültürel vb. açılardan yerel yönetimler içinde daha ağırlıklı birimler olan belediyeler ile ilgili olarak ise kurulma, sınırların kesinleşmesi, birleşme ve katılma gibi çeşitli konularda halkın katılımı öngörülmektedir. Yine, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 13. maddesi ile herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisi sayılmış, belde halkının belediyenin aldığı kararlara ve sunduğu hizmetlere katılabileceği, faaliyetler hakkında bilgilendirileceği vurgulanarak yerel demokrasi ilkelerine uygun adımlar atılmıştır.

Katılım çerçevesinde çeşitli yolların hayata geçirildiği bir yerel yönetim anlayışı, şeffaf ve halkın denetimine açık bir yerel yönetim sistemini amaçlamaktadır. Belediyeler başta olmak üzere yerel yönetimlerin demokratikleştirilmesi noktasında her türlü yerel aktörün söz sahibi olabileceği dayanışmacı modeller izlenmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, temsil, çok aktörlü bir yönetim yapısı gibi yerel demokrasinin ilkelerini hayata geçirebilecek olan kent konseyleri, halk kurultayları gibi kurum ve yapıların varlığı yerel demokrasinin uygulama alanları için örnekleri oluşturmaktadır.

2.1.1. Kent Konseyleri

Demokratikleşme sürecinde kent konseyleri önemli bir etkileşim alanı olarak görülmektedir. Kent konseyleri Yerel Gündem 21 programının Türkiye'ye getirdiği en önemli yeniliklerden biri olmuştur (Emrealp, 2010: 5). Kent halkının yönetime katılması konusunda 1980li yıllarla birlikte çeşitli örneklere rastlanmakla birlikte kent konseylerinin yaygın hale gelmesi, ülkemizle varılan anlaşma sonucu Birleşmiş Milletler'in önderliğinde 1997 yılında gerçekleştirilen Yerel Gündem 21 çalışmalarıyla olmuştur (Coşkun, 2007: 100). Yerel düzeyde katılımın ve yerel demokrasinin uygulamadaki önemli araçlarından biri sayılan Yerel Gündem 21 girişimleri, Türkiye'de hayata geçirilmeye başlandığı 1997 yılından beri sürdürülebilir kalkınmanın yerelleştirilmesi amacını taşımaktadır (Demir, 2010: 32).

Kent konseyleri, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. Maddesinde öngörülmüş olan demokrasi ve katılım olgusunu işlevsel hale getirmeye çalışan bir oluşumdur. Aksu'ya göre kent konseyleri yerel toplumu temsil eden bütün güç odaklarını, söz hakkı bulunan bütün toplum kesimlerini bir araya getiren özgün ve bilimsel bir düşünce ve stratejik planlama platformu olarak düşünülmüştür (Aksu, 2008: 44). Kent konseyleri yerelde bir vizyon belirlenmesi açısından ortak bir düşünce oluşturarak yönlendirici bir işlev üstlenmektedir. Söz konusu bölgede meydana gelen problemlerin çözümü noktasında hemşehrilik hukuku etrafında birleşmeyi sağlayan kent konseyleri, bu fonksiyonları hayata geçirirken sürdürülebilir kalkınma amacını ön planda tutan demokratik yapılardır (Özdemir, 2011: 31). Kanun ile birlikte kent konseylerine uygulamada önemli görevler verilmiştir. Kent konseylerinin katılımcıları arasında belediyeler, üniversiteler, kamu kurumları, vakıf ve dernekler gibi toplumun çeşitli kesimlerine dayanan birimler sıralanmıştır. Bu derece geniş bir tabana sahip olmasından dolayı kent konseylerinin, halkın yönetime sürekli bir şekilde katılımının sağlanması noktasında fırsata dönüştürülmesi gerekmektedir (Özdemir, 2011: 33). Kentteki tüm toplum kesimlerini bir araya getirme gücü olan kent konseyleri, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun "Kent Konseyleri" başlıklı 76. Maddesinde de belirtildiği gibi, hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, hesap sorma ve hesap verme, katılım gibi yerinden yönetim ilkelerini aynı zamanda yerel demokrasi ilkelerini uygulamaya aktarmaya çalışmaktadır.

Kent konseylerinde mutabakata varılan görüşlerin belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınması katılımın boyutlarını ortaya koyabilecek örneklerdendir. Fakat Emrealp'e göre bu noktada belirtilmesi gereken husus, kent konseyi tarafından uzlaşılan kararların, görüşlerin meclis için bağlayıcı olmaktan ziyade öneri niteliği taşıması ve uygulama mecburiyeti getirmemesi etkinlik açısından problemler yaratmaktadır. Katılım sağlayan üyeler üzerinde de olumsuz bir izlenim yaratan bu husus belirlenen amaçlara ulaşmada güçlükler yaratabilmektedir (Emrealp, 2010: 12). Genel anlamda belediyeler mali konular ve kentsel planlar gibi temel alanlara dair başlıklarda katılımı sınırlandırma yönünde bir tavır sergilemektedirler. (Emrealp, 2005: 68). Ayrıca kent konseyi kararlarının gündeme alınması hususunda görüşülüp görüşülmediğine yönelik bir denetim yetkisinin kent konseylerine verilmemiş olması ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda kent konseyi kararlarının görüşülmesinin belediye meclisi görevleri içinde yer almayışı sayılabilecek eksikliklerdendir (Özdemir, 2011). Yine, 5393 sayılı kanunda kent konseyleri ile ilgili olarak belirli bir tanıma yer verilmemekle birlikte çalışma süreç ve yönetimlerini içeren açık bir bilgilendirme yapılmamıştır. Kent konseylerine ilişkin söz konusu düzenlemelerin, usul ve esasların İçişleri Bakanlığı tarafından düzenlenecek bir yönetmelik aracılığıyla çerçevesinin çizileceği belirtilmiştir.[1]

Diğer taraftan kent konseylerine yönetici elitin katılım konusundaki isteksizliği, katılımda toplumdaki tüm birey ve çıkarların temsilinde güçlük, halkın katılım ve motivasyon konusunda eksikliği ve isteksizliği, kent konseylerinin danışma rolü ile sınırlı kalması sonucunda katılımın yapacağı etkinin yeterli olmayacağı düşüncesiyle gelişen ilgisizlik gibi sorunlar halen kent konseylerinin kendilerinden beklenen potansiyel faydaları gösterememesinin nedenleri olarak görülmektedir (Demirci, 2010: 144-145).

[1] 08.10.2006 tarih ve 26313 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Kent Konseyi Yönetmeliği ile düzenlenmiştir.

2.1.2. E-Devlet/E-Belediye Uygulamaları

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin çağımızı dönüştürmesiyle internet her alanda etkili bir araç haline gelmiştir. Pek çok hizmet sektöründe karşımıza çıkan mobil uygulamalar, kamu yönetiminde de vatandaşa fayda sağlamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Devletler kamu düzeninde hizmetleri kolaylaştırmak ve daha verimli bir yapı içinde vatandaşa sunmak amaçlı söz konusu teknolojilere başvurmayı son yüzyılda artırmışlardır (Parlak ve Sobacı, 2005: 226). Bu bağlamda ulusal düzeyde halkın hizmetine sunulan e-devlet; yerel yönetimler çapında ise geliştirilen e-belediye uygulamaları günümüzde yönetişim ağında önemli bir yere sahiptir.

E-devlet, kamu yönetiminde istifade edilen birçok pratik ve yönetsel uygulamanın bilgi ve iletişim teknolojileriyle elektronik ortamda sunulması hizmetidir (Şahin, 2007: 163). Bunlar, uzun yıllardır süren klasik kamu faaliyetlerinin pek çoğunda daha hızlı ve verimli olmak amacıyla internet üzerinden günün her saati vatandaşa ulaşabilen uygulamalardır. E-devlet servisleri, hizmetlerin halka erişmesini sağlarken devleti şeffaflaştırmakta ve toplumun tüm kademelerindeki vatandaşları yönetime dâhil ederek daha demokratik bir yapı ile karşımıza çıkmaktadır. Mobil uygulamaların kamu düzeyinde gerçekleştirilmesi beraberinde zamandan kazanım, mali tasarruf, yerinden bilgi erişimi, vatandaş ile devlet arasında artan güven duygusu gibi çeşitli olanaklar sağlamaktadır (Peker, 2015: 173-4).

E-devlet uygulamalarını yerel yönetimler düzeyinde gerçekleştiren bir diğer hizmet ise e-belediyeciliktir. Online kamu hizmetlerinin yerele indirgendiği e-belediye uygulamaları, temelde e-devlet düşüncesi ile benzer amaçlara sahiptir. Hizmetlerin bölgesel olarak etkinlik ve verimliliğinin artırılması, merkezi devlet aygıtları ile eş zamanlı yönetim ağının geliştirilmesi ile yerel halkın yönetimde daha aktif rol oynaması bu hedeflerden birkaçı olarak sayılabilir (Şahin, 2007: 167). İnternet kullanımının yerel düzeyde yaygınlaşmasının, yerel yönetimlerin halka en yakın idari sistem olmasından ötürü, demokrasiyi pekiştirdiği görülebilir.

Mobil faaliyetlerin yerel demokrasiye sağladığı katkıların başında bireyler ve kendi belirledikleri yönetim arasında güçlenen ilişki gelmektedir (Yıldırım ve Öner, 2004: 53). E-belediye uygulamaları ile her birey eşit biçimde sunulan hizmetlerden faydalanırken, aynı zamanda yerel yönetimlerin işleyişi hakkında bilgiye ulaşabilmektedir. Kentlerle ilgili olarak trafik ve yol yönlendirmeleri, aboneliklerde ve ödemelerde hız kazanımı, imar durumu hakkında bilgiye kolay erişimin sağlanması, belediye meclis kararlarının ilan edilmesi gibi hususlar; yerel halkın yönetimdeki etkinliğini teşvik etmektedir.

E-belediyeciliğin faydalarının tam anlamıyla ortaya çıkması, yerel yönetimlerde standartlaşma, güvenlik, gizlilik, kaynak temini, altyapının oluşturulması gibi çeşitli faktörlere bağlıdır (Acılar, 2012: 134). Bu noktada bilişim teknolojilerinin kurulum aşamasında yüksek maliyetler içerdiği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Belediyelerin tanıtımdan çok faal işlemlere yer vermesini amaçlayan e-belediyecilik sistemi, e-dönüşümün bir parçasıdır (Negiz ve Saraçbaşı, 2012: 44). Söz konusu dönüşümün, yerel demokrasiyi bütünüyle destekleyen bir araç olarak sunulması ise belediyelerin bu uygulamalara yaptığı kaynak aktarımıyla doğrudan ilişkilidir.

2.1.3. Diğer Örnekler

Yerel düzeyde katılım ve ortaklık temelinde şekillenen bir yapıyı ön plana alan Yerel Gündem 21 uygulamaları ile demokratik katılımın yerel düzeyde sağlanması ve

halkın bu konuda bilinçlendirilmesi önemli amaçlar arasında yer almıştır. Bu kapsamda yerel demokrasi adına "Semt Danışma Merkezleri", "Mahalle Kurulları", "Halk Kurultayları" gibi çeşitli uygulama örnekleri hayata geçirilmiştir.

Demokratik katılım yöntemlerinden biri olarak düşünülen Semt Danışma Merkezleri (SEDAM), uygulamaya bakıldığında belediyelerin mahalle bürosu olarak şekillendiği görülmektedir. Çeşitli hizmetlerin küçük ölçekte sunulması diğer bir deyişle halka yakınlık, belediye ve halk arasında karşılıklı iletişime olanak sağlaması gibi unsurlar bu merkezlerin çekim alanını oluşturmaktadır (Yalçındağ, 1996: 144-145). Aile planlaması danışmanlığı, ev ekonomisi, özürlülerin eğitimi, gönüllü avukatlık, genel sağlık gibi çok çeşitli alanları kapsayan etkinlikler, kamuoyu yoklaması sonucunda halkın istekleri doğrultusunda hizmete sunulmaktadır (Yalçındağ, 1998: 56). Merkez bünyesinde yönetim işlevi danışmanlar, belediye halkla ilişkiler birimi elemanları ve muhtarların işbirliği ile yürütülmektedir. Yerel halkın isteklerinin belediyelere iletilmesi noktasında aracı görevi gören SEDAM'ların ihtiyaç duydukları araç, gereç gibi donanımlar kurulduğu bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının desteği ile sağlanmaktadır. Merkez kapsamında gerçekleştirilen etkinlikler ise gönüllü kuruluşlar tarafından mali olarak desteklenmektedir (Yalçındağ, 1998: 56). Bu kapsamda Bursa Büyükşehir Belediyesi Semt Danışma Merkezlerini uygulamaya geçiren yerel yönetimlere örnek verilebilmektedir. Bursa çerçevesinde uygulama, birkaç mahallenin ortak merkezi niteliğinde olan ve söz konusu mahallelerin sorunlarının mahalleli tarafından tespit edildiği ve çözümünün yine mahalleli tarafından sağlandığı bir yapı olarak tasarlanmıştır (Tosun, Keskin ve Selimoğlu, 2016: 100). 1994 yılında yapılan çalışmalar sonucunda örnekleri hayata geçirilen uygulama, yerel demokrasinin ilkeleri için elverişli bir yaşam alanı oluşturmasına rağmen geniş kapsamlı bir uygulama şeklinde varlığını sürdürememiştir.

Kent yaşamının en temel toplumsal birimi olan mahalleler, halkın aktif şekilde yönetime katılımını sağlayarak yöneticileri denetlemesi, idari işlem ve uygulamalara karşı örgütlü bir biçimde hareket etmesine verdiği destekten ötürü yerel demokraside büyük önem taşımaktadır (Yalçındağ, 1998: 51). Mahallelerde temsil mekanizmasının başrolünde muhtar yer alsa da mahalle bireylerinin bir araya gelerek oluşturduğu kurallar, muhtarın da görüşlerine başvurduğu mecralardan biridir. Mahalle kurulları, demokratikleşme fikrinin tabana yayılmasını amaçlayan, halkın mahalle yönetimi hakkında doğrudan katılımını öneren bir uygulama olarak önerilmiştir (Çukurçayır, 2011: 166). Mahalle kurulları, yerel hizmetlerin yürürlüğünü kontrol etme, yeni çalışmalarla ilgili önerilerde bulunma, gerçekleştirilen faaliyetler hakkında mahallelinin görüşlerini yetkili makamlara aktarma gibi yapıcı misyon üstlenebilirler. Bu bağlamda, sahip olduğu bu girişimci ruh ile mahalle kurullarının, yerel demokrasinin başarıyla temin edilmesinde, çekirdek bir kurum olduğu kanaatine varılabilir.

Türkiye'de uygulanan bir başka yerel yönetim aracı ise halk kurultaylarıdır. İlki büyükşehir belediyelerince başlatılan halk kurultayları, yerel hizmetlerle ilgili halkın bilgilendirilmesi amacıyla yılda bir kez düzenlenen toplantılardır (Çukurçayır, 2011: 164). Halkın temsilcileri ile belediye arasında etkileşim sağlama amacı olarak faaliyet gösteren halk kurultayları, parti ayrımı yapmaksızın, her türlü vatandaşın katılımını öngörür (Şinik, 2009: 9). Halk kurultaylarını yerel demokrasi açısından kritik kılacak husus, işte bu noktada karşımıza çıkar. Kurultaylar her kesimden insanın katılımıyla

ve sivil toplum örgütlerinin görüşlerinden faydalanılmasıyla önem kazanmıştır. Ancak, dilek ve taleplerin aktarılmasında araç olabilecek bu mecraların, halk tarafından yeterli ilgiyi görmediği kurultay düzenleyicileri tarafından aktarılmıştır (Yıldırım, 2014: 82). Bu noktada yerel demokrasinin başarıya ulaşmasında yerel yönetimi sağlayan kurum ve kuruluşlar kadar halkın da aktif biçimde adım atmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yerel halkın taşıdığı kentlilik bilinci yerel demokrasi araçlarının kabulünde ve faal olmasında önemli bir kriterdir.

2.2. Yerel Demokrasinin Geliştirilmesi Noktasında Öneriler

Kent konseyleri, e-belediye uygulamaları gibi pratikler, yerel yönetimler ve demokrasi ilişkisinin gelişmesine, katılım, açıklık, hesap verebilirlik gibi noktalarda önemli katkılar sunmuştur. Ancak yapılan çalışmaların, yerel demokrasi bağlamında yeterli işlevselliği kazanamadığı görülmektedir. Bu doğrultuda bahsi geçen uygulamaların daha demokratik hale getirilmesi ve verimliliğinin artırılması yönünde çeşitli öneriler getirilmesi faydalı olacaktır.

Yerel Gündem 21 kararları doğrultusunda hayata geçirilmeye başlanan Kent Konseyleri yerel demokrasi adına katılımı kurumsallaştıran bir mekanizma özelliği taşımaktadır. Yereldeki hemen hemen bütün aktörlerin katılımının öngörüldüğü kent konseylerinin amaca hizmet etmesi doğrultusunda öncelikli ele alınması gereken konu mekanizmanın "danışma" işlevinden öteye taşınması olmalıdır. Bu kapsamda Belediye Kanunu ve Kent Konseyi Yönetmeliği'nde, kent konseylerinin kararlarını yerel yönetimler için dikkate alınır hale getirecek düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir. Yine kent konseylerinin, belediyelerin ve özel idarelerin yakın ve orta vade de takip edecekleri yol haritasını ve amaçlarını belirleyen temel argümanlardan sayılan stratejik planlarının hazırlanmasında ve yürütülmesinde dolayısıyla stratejik plan çalışmalarında etkin olarak rol almaları önemli bir noktayı oluşturmaktadır.

Türkiye genelinde kent konseylerinin yapısallık ve işlevsellik noktasında yeterli seviyede bilgi ve deneyim sahibi olamaması, belediye başkanlarının kişisel değerlendirmeleri altında şekil almalarına sebep olabilmektedir. Bu durum, kurumsal olarak objektif bir kent konseyi örgütlenmesinin önüne geçmektedir. Bu kapsamda çözüm adına misyon belirleme noktasında ortaklaşa bir çerçeve belirlenmesi ve bu misyonu iyi uygulama örneklerine paralel yapılanmalar şeklinde yerine getirmelerine katkı sağlayacak yönde Kent Konseyi Yönetmeliği'nde gerekli düzenleme ve değişikliklerin yapılması sağlanmalıdır (Özdemir, 2011: 44). Ayrıca kent konseyini oluşturan üyelerin sürece hâkim, temsil kabiliyeti olan, kent konseyi misyonuna yönelik ilgili, istekli ve kent konseyinin görev alanlarına yönelik gerekli eğitimi almış kişiler olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra üyelerin kent konseyi bünyesinde oluşturulmuş çalışma gruplarında ve meclislerde de aktif rol alması yerel demokrasi ilkelerinin gerçekleştirilmesine hizmet edecektir.

Halkın kenti ilgilendiren konularda ilgi ve istekleri de katılım süreçleri için önem arz etmektedir. Bu kapsamda yerel halkın, kentlilik ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir. Zira bu bilinç eksikliği, yerel yönetimlerin hayata geçirdiği uygulamaların denetlenmesini ve söz konusu çalışmaların tartışılmasını zorlaştırmaktadır. Katılım eksikliğinin önemli bir nedeni olan bilinç eksikliğinin giderilmesi noktasında yurttaş girişimleri özendirilmelidir. Bu kapsamda mahalle düzeyinde gerçekleştirilecek olan Semt Danışma Merkezleri, Mahalle Kurulları gibi örgütlenmeler faydalı olacaktır. Yine belediyelerce hazırlanan projelerde halkın

oylama ile katılımının sağlanması, bireylerin etkin ve verimli demokrasi için gerekli özellikleri taşımasına fayda sağlayacaktır.

Yine, E-devlet ve e-belediye uygulamaları, ulusal ve yerel anlamda demokrasinin tesisinde önemli bir girişim olsa da mevcut haliyle yeterli etkinliği sağlayamadığı görülmektedir. Buna birden çok etmenin sebep olduğu anlaşılabilir. En kritik nokta finansman eksikliğidir. Yazılım ve donanım maliyetlerinin yüksek olması, online faaliyetlerde belediyelerin gerekli finansal desteği sağlayamamasına sebep olmaktadır. Finansal yönden yetersiz olması beraberinde pek çok sorunu getirmekte, hatta bu durum e-devlet ve e-belediye uygulamalarını zaman zaman tıkanma noktasına vardırmaktadır. Gelişmiş bölgelerdeki bilgisayarlaşma paydasının küçük ölçekli yerlere göre daha geniş olduğu bilinmektedir. Bilgisayarlaşmanın günden güne arttığı düşünülürse, belediyecilik işlemlerinin mobil olarak sağlanması hususu her kamu kuruluşunda aynı değildir. Bunun yanı sıra e-devlet ve e-belediye uygulamalarına kamu kurumları nezdinde önem verilmesi kadar, vatandaşların da bu faaliyetlerden yararlanmaları noktasında yeterli ilgi ve bilgi düzeyine sahip olmaları göz önünde bulundurulmaktadır. Halk arasında işlemleri geleneksel olarak alışılagelmiş yollarla yapmak, mobil hizmetlerin önündeki toplumsal bir engel olarak karşımıza çıkabilir (Acılar, 2012: 135-136).

Kamu hizmetlerinin mobil alana transferiyle gerçekleşecek olan e-dönüşüm, vatandaşların bu alanlarda eğitilmesi ve akabinde aktif hale gelmesi ile mümkündür (Negiz ve Saraçbaşı, 2012: 44-45). O halde, vatandaşların internet üzerinden yapacakları resmi işlemler hakkında güvenilir bir bilinç kazanmasında; kamu kurumlarının ve özelde belediyelerin teknik olarak karmaşık sistemlerden ziyade herkes tarafından kolayca kullanılabilecek otomasyon sistemi oluşturmaları, yapılan işlemlerin ardından kare kodlu çıktılar verilmesi gibi esaslar önem kazanır. Kamu hizmetlerine vatandaşların daha güvenilir ve daha pratik yollarla ulaşması, mobil uygulama sayılarının artırılmasıyla da yakından ilişkilidir. Bu noktada, e-devlet ve e-belediye uygulama alanlarının genişletilip; internet üzerinden ödeme yapma, online evrak takibi sistemi kurma gibi ek faaliyetler sağlanması yerel demokrasinin güçlenmesi hususunda önerilebilir. Zira hâlihazırda e-hizmetlerin yaygınlaşmaması büyükşehir belediyelerinin dışında çok sığ kalmış, kimi belediyeler internet sitelerini sadece genel bilgi amaçlı kullanmanın ötesine geçememiştir. Bu doğrultuda, merkezi devlet tarafından büyükşehir belediyeleri ve diğer belediyeler üzerinde standart bir mobil altyapı sistemi oluşturulması, e-belediyeciliğin yaygınlaşmasında ve vatandaşın geleneksel yöntemlerden sıyrılmasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kimi mahallelerde ihtiyar heyetinden oluşan, kimi yerlerde ise mahalle meclisi içinden muhtara yardımcı olmak üzere 2-3 kişiden meydana gelen mahalle kurulları, yerel demokrasi araçlarından bir diğeridir (Yalçındağ: 1998: 53). Mahallenin yerel yönetimlerde en küçük yönetim birimi olması, mahalle kurullarını yerel demokrasi bağlamında kritikleştirse de, bu kurulların her mahallede standardize edilmemiş yapısından ötürü etkinliğini yeterince gösteremediği bilinmektedir. Bu noktada mahallelerde muhtarların belirlenmesiyle, mahallede etkinliğine inanılan kişilerden (bunlar esnaf gibi mahalle sakinleri ile sürekli etkileşimde olan kişiler olabilir) oluşan heyetle haftalık ya da aylık toplantılar düzenlenmesi; mahalle ile ilgili eksiklik, dilek ve şikâyetlerin yetkili makamlara daha hızla ulaşmasını ve alınan kararların sakinlerin bilgisine sunulmasına yardımcı olacaktır.

Halk kurultayları taşıdığı kapsayıcı atmosfer ile yerel demokrasinin sağlanmasında önemli bir işleve sahiptir. 1990'larda Ankara Büyükşehir Belediyesi'nce düzenlenen bu kurultaylar, vatandaşların doğrudan katılımıyla yönetime ulaşabildikleri bir mecra olma amacı güderken, yeterli talebi görmediği gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu durumda, bahsi geçen kurultaylarda halkın teşviki yönetim mekanizmasının, toplumdan gelen talepleri değerlendirmesi ile doğru orantılı görülebilir (Şinik, 2009:9). Zira şikâyet ve isteklerin bu kurultaylar sonrasında çözümü için belediyeler tarafından işlem başlatılması, yerel halkın bu tür toplantılara olan ilgisini artıracaktır. Bunun yanı sıra, kurultaylar gibi yılda bir ya da iki defa düzenlenen toplantılar dışında, halkın belediye başkanına direkt ulaşabileceği halk günleri organize edilebilir. Yöneticilerle irtibata geçmenin yarattığı zorluklar göz önünde bulundurulduğunda, umuma açık yerlerde belediye başkanı ile yapılacak halk günleri yerel demokrasiye katkı sunacaktır.

Sonuç

Yerel yönetimlerdeki doğrudan halka ulaşma, bölge halkı adına faaliyetler yürütme gibi esaslar, demokrasinin yerel idarecilikle ilişkisini kaçınılmaz kılmıştır. Yerel demokrasi kavram olarak çok eskiye dayanmasa da, demokrasinin ilk ortaya çıktığı zamanda doğrudan şekliyle yerel bir düzeyde gerçekleştiği bilinmektedir. Bu bağlamda yerel demokrasi, demokrasi kavramının krize girdiği çağımızda, merkezi devlet yapısının da korunmasında bir anahtar olarak değerlendirilebilir.

Yerel demokrasinin başarıya ulaşmasında, temsilcilerin üstlendiği etkin rol, halka hesap verilebilirlik ve şeffaflık gibi hususların yanı sıra kaynak ve yetki aktarımı ile halkın katılıma yeterli ilgi göstermesi gibi unsurlar ön plana çıkar. Yerel demokrasi temelde devlet ve sivil toplumu da içine alarak, belirli bir bölgede yaşayan halkın karar alma noktasında etkileşim kazanmasını amaçlar. Bunlar ışığında hem yerel yönetimler hem de demokrasinin ortak yanları, yerel demokrasinin ilkelerini oluşturur ve aynı doğrultuda merkezi demokrasinin gelişmesine katkı sağlar. Başta yerel halkın doğrudan katılımını teşvik edecek platformların kurulması, yerel yönetimin denetlenebilir olması, doğrudan demokrasinin mümkün olmadığı durumlarda temsilin en ideal düzeyde gerçekleşmesi, sivil toplum örgütlerinden yararlanma gibi prensipler demokrasinin merkez ile yerel yönetim arasında güçlenmesini ve demokratik yönetimin halka yayılmasını hedefler. Bahsi geçen ilkeler, halkın yerel yönetimdeki etkisini artırıp, yönetime yabancılaşmasının önüne geçerken aynı zamanda yöneticilerin yerel halk nezdinde hesap verilebilirliğini garanti altına alır. Yerel demokrasinin ilkeleri ve nitelikleri ise çeşitli kurumlar ve mekanizmalar aracılığı ile hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Yerel Gündem 21 çalışmaları ile kapsamlı olarak hayatımıza giren Kent Konseyleri başta olmak üzere, mobil uygulamalar ile semt danışma merkezleri, mahalle kurulları, halk kurultayları gibi hizmetler, yerel demokrasi konseptini pekiştirmiştir. Yerel demokrasinin başarıya ulaşmasında, katılım boyutunun önemli bir kriter olması bu uygulamaların ne derece başarı sağladığıyla da yakından ilgilidir. Zira görüldüğü üzere, yerel yönetimlerde demokrasi, halkın sandığa gitmesinden çok daha fazlası anlamına gelir. Belediye meclislerini yönlendirici niteliğe sahip kent konseyleri, barındırdığı çok çeşitli gruplarla yerel yönetimde demokratikleşmeye büyük katkı sunmuşturlar. E-belediye gibi mobil hizmetler ise yönetim ağını internet ortamında aktifleştirerek hız ve verimliliği artırmak ve tüm halka eşit koşullarda ulaşmayı amaçlayan bir yerel demokrasi aracı olarak karşımıza çıkar. Diğer yanda,

semt danışma merkezleri, mahalle kurulları, halk kurultayları gibi yerel halkın bizzat katılımı ile gerçekleşen ve karar alma sürecine doğrudan etki etmeyi amaçlayan uygulamalar yer almaktadır. Tüm bu somut faaliyetler temelde yerel demokrasinin güçlenmesine hizmet etse de yetersiz kaldıkları durumlar olduğu yerel düzeyde gözlemlenmektedir. İşte bu noktada, mevcut yapıların iyileştirilmesi, söz konusu uygulamaların etkinlik alanının genişlemesi ve yeni hizmetlerin açığa çıkarılması, sunulmuş olan öneriler ışığında gerçekleştirilecek özverili ve kapsamlı çalışmalara bağlı olacaktır.

21. yüzyılda yerel demokrasi, merkezi demokrasinin güçlenmesinde ve etkisi gittikçe artan yerel yönetişim ağının yayılmasında kritik bir kavram olmuştur. Demokrasinin aşağıdan yukarıya, yerelden merkeze doğru kazandığı ivmede söz konusu kritik konumun korunması yerel demokrasinin geliştirilmesine bağlıdır. Bu nedenle demokrasinin yerel yönetimlerde sürdürülmesi adına gerekli şartlar sağlanmalı, bunu sağlayacak hizmetlerin yaygınlaşması ve halk nezdinde yönetime katılımla ilgili bilgi düzeyinin artırılması gerekmektedir.

Kaynakça

ACILAR, Ali (2012), "Küçük Şehir Belediyelerinde Web-Sitesi ve E-Belediye Kullanımı: Bilecik Belediyesi Örneği", *DPUJSS Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(32):125-142.

AKSU, H. (2008), "5393 Sayılı Belediye Kanunu Çerçevesinde Kent Yönetiminde Yeniden Yapılanma", A. Yılmaz ve Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* içinde (s. 35-56), Ankara: Gazi Kitabevi.

AYKAÇ, Burhan (2003) "Türkiye'de Kamu Yönetiminin Küçültülmesi, Yerel Yönetimler ve Yerel Demokrasinin Açmazları", B. Aykaç ve H. Kavruk (Ed.), *Kamu Yönetimi: Seçme Yazılar* içinde (s. 5-20), Ankara: Gazi Kitabevi.

Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (1993), *Türkiye'de Yerel Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi*, IULA-EMME Yayını, İstanbul: Kent Basımevi.

COŞKUN Bayram (2007), "Kent Yönetimine Katılım ve Kent Konseyleri", A. Yılmaz ve Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* içinde (s.102-184), Ankara: Gazi Kitabevi.

ÇİTÇİ, Oya (1996), "Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5(6): 5-14.

DEMİRCİ, Mustafa (2010), "Yerel Siyaset ve Kentsel Politikalar", B. Parlak (Yay. Haz.), *Yönetime Halkın Doğrudan Katılımının Sorunları ve Açmazları* içinde (s.136-148), Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

DEMİRCİ, Mustafa (2010), "Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyleri: Eleştirel Bir Değerlendirme", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 19(1): 21-46.

EMREALP Sadun (2005), *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı*, İstanbul: IULA-EMME Yayınları.

EMREALP, Sadun (2010), *"Kent Konseylerinin Güçlendirilmesi ve Yerel Demokratik Yönetişim Mekanizmaları Olarak İşlev Göremelerine Yönelik Eğitim ve*

Kapasite Geliştirme Desteği Sağlanması", http://kentkonseyi.umraniye.bel.tr/userfiles/files/kentkonseyi/kent-konseyleri-kilavuzu.pdf (11.09.2016).

GÖRMEZ, Kemal (1987), "Mahalli İdareler ve Demokrasi" *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1-2): 133-138.

GÖRMEZ, Kemal (1989), *Yerel Demokrasi ve Türk Belediyeciliği*, Ankara: Hizmet İş Sendikası Yayınları.

GÖRMEZ, Kemal (1997), *Yerel Demokrasi ve Türkiye*, Ankara: Vadi Yayınları.

GÖRÜN, Mustafa (2006), "Yerel Demokrasi ve Katılım: İzmir, Konya ve Ağrı İl Genel Meclis Üyeleri Üzerinde Bir Araştırma", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2): 159-184.

HİLL, D. M (1974), *Democratic Theory And Local Government*, London.

KALABALIK, H. (2005), *Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku Teori-Uygulama*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KARAKURT TOSUN Elif, KESKİN E. Battal ve Emel SELİMOĞLU (2016), "Bursa Kent Konseyi'nin Bilinirliğinin Araştırılması", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(1): 97-112.

KELEŞ, Ruşen (2000), *Yerinden Yönetim ve Siyaset,* 4. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi.

NEGİZ, Nilüfer ve SARAÇBAŞI, Yasemin (2012), "Demokratik Yönetişim Sağlanmasında E-Belediye ve Uygulamaları: Akdeniz Bölgesi Örneği", *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 7(1):42-52.

ÖZDEMİR, A. Tamer (2011), "Mahalli İdarelerde Halk Katılımı Bağlamında Kent Konseyleri", *Sayıştay Dergisi*, (83): 31-56.

PARLAK, Bekir ve SOBACI, Zahid, (2005), *Kurum ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi*, Bursa: Alfa Yayınevi.

PARLAK, Bekir (2011), *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, Bursa: MKM Yayıncılık.

PEKER, Kadir (2015), "Yerel Yönetimlerde E-Belediyecilik Uygulamaları ve Mobil Uygulamalara Verilen Önem: İstanbul Örneği", *Digital Life Environment Kongresi* (4-6 Mayıs), İstanbul.

PUSTU, Yusuf (2005), "Yerel Yönetimler ve Demokrasi", *Sayıştay Dergisi*, (57): 121-134.

SEZER UYSAL, Birkan (1996), "Yerel Yönetimler ve Halkla İlişkiler", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi,* 5(6): 59-67.

ŞAHİN, Ali (2007), "Türkiye'de E-Belediye Uygulamaları ve Konya Örneği", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (29): 2161-189.

ŞİNİK, Bilal (2009), "Türkiye'de Yerel Katılım: Fransa ile Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, (18)3: 1-22.

TEKELİ, İlhan (1983), "Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", *Amme İdaresi Dergisi*, 16(2): 3-22.

TEKELİ, İlhan (1993), "Democracy in Local Administration and Development of Municipalities in Turkey", *Amme İdaresi Dergisi*, TODAİE, Cilt: 2(6): 22-52.

TOPRAK, Zerrin (2014), *Yerel Yönetimler*, Ankara: Siyasal Kitapevi.

ÜSKÜL, Zafer (1993), "Yeni Bir Demokrasi Arayışı: Yerel Demokrasi", *Anayasa Yargısı Dergisi,* Cilt: 10: 333-344.

YALÇINDAĞ, Selçuk (1996), *Belediyelerimiz ve Halkla İlişkileri*, Ankara: TODAİE Yayınları.

YALÇINDAĞ, Selçuk (1998), "Yerel Demokrasinin Örgütlenmesi ve Yerinden Yönetimin Geliştirilmesi Açısından Muhtarlık Kurumu", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 7(3): 37-56.

YAYLI, Hasan ve PUSTU, Yusuf (2008), "Yerel Demokrasinin İlkeleri", *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, (16): 133-153.

YILDIRIM, Selahattin (1993), *Yerel Yönetim ve Demokrasi: Kavramlar Yaklaşımlar*, İstanbul: IULA-EMME Yayınları.

YILDIRIM, Ferzan (2002), *"Yerel Demokrasi ve Kentteki Gençlik" Gençlik ve Kent Yönetimi*, İstanbul: De-Ki Yayınları.

YILDIRIM, Arzu (2014), "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Uygulanabilirliği ve Yerel Gündem 21 Örneği Üzerinden Bir İnceleme", *ANEMON Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2)1: 75-96.

YILDIRIM, Uğur ve ÖNER, Şerif (2004), "Bilgi Toplumu Sürecinde Yerel Yönetimlerde Eğitim-Bilişim Teknolojisinden Yararlanma: Türkiye'de E-Belediye Uygulamaları", *The Turkish Online Journal of Educational Techonology*, 3(1): 49-60.

DİYARBAKIR'IN CAMİ MİMARISININ KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

Güneri Alaettin Selahattin oğlu
Nahcıvan Devlet Universitesi, Mimarlık Bölümü

Özet

Mezopotamiya ile Anadolu kültürlerinin geçiş bölgesinde yerleşen ve kent merkezinin tarihi 9000 yillara dayanan Diyarbakir çeşitli dönemlere ait mimari yapılarla zengindir. Şehrin kent merkezinde, M.Ö. 3000 Hittit ve Hurri-Mittani egemenliği yaşamıştır. M.Ö. 1260 yılına kadar egemenliklerini sürdüren Hurri-Mitaniler'den sonra Asurlular, Aramiler, Urartular, İskitler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Selevkoslar, Partlar, Ermeniler, Romalılar, Sasanıler, Bizanslar, Emeviler, Abbasiler, Şeyhoğulları, Hamdaniler, Mervaniler, Selçuklular, İnaloğulları, Nisanoğulları, Artuklular, Eyyübiler, Moğollar, Akkoyunlular, Sefeviler ve Osmanlılar Diyarbakır'a egemen olmuşlar.

Diyarbakır'da her bir devletin sahip oldukları dönemlere ait mimari yapıları vardır. Bu mimari yapılar arasında İslam devri cami mimarisi özel yer almaktadır. Diyarbakırın ilk İslam devri camilerinin özellikleri ondan ibaretdir ki, burada biz Bizans mimarisi ile İslam mimarisinin sintezini görüyoruz. Ulu cami-Diyarbakır kalesi'nin surları üzerinde Harput kapısı ile Mardin kapısı'nı birleştiren eksenin batısında yer alan ve M.S. 639 yılında İslam orduları Diyarbakır'ı fethedince Mar-Toma Kilisesi'nin camiye çevrilmesiyle kurulmuştur.

Sonrakı dönemlerde Nisanoğlu, Akkoyunlu ve Osmanlı mimarisi altında inşa edilen bir sıra camiler – Kale Camii (Hz. Süleyman-Nazırıye Camii-1155-1169), Safa Camii (1532), Nebi camii (15.yüzyıl), Behram Paşa Camii (1572), Fatih Paşa Camii (1516-1520), Hüsrev Paşa Camii (1512-1528), Malik Ahmet Paşa Camii (17 yüzyıl), İskender Paşa Camii (1551) veb. şehrin önemli camilerindendir.

Bildiride, İslam devri mimarisinin Diyarbakı'ın mimarlığında tutumu ve İslam devri camii mimarisinden, onların özelliklerinden behs edilecekdir.

Anahtar Kelimeler: İslam devri, Diyarbakır kalesi, Mimari yapılar, Ulu cami, Osmanlı mimarisi.

DIYARBAKIR MOSQUE ARCHITECTURE COMPOSITIONS FEATURES.

Abstract

Situating in the passage territory of Mesopotamia and Anatolia cultures and laying the town culture to years of 9000 Diyarbakir is rich in architecture monuments of different times. In the center of the town Hittit and Hurri-Mittani sovereignty have lived B.C. 3000. After Hurri-Mittanis continuing their sovereignty to B.C.1260 Assurians, Aramis, Urartians, Scythians, Meds, Persians, Macedonians, Seleucids, Parthia,

Armenians, Romans, Sasanians, Byzantines, Omayyads, Abbasids, Seyidoghullari, Hamadanis, Mervanis, Seljuks, Inaloghullari, Nisanoghullari, Ardigs, Eyyubis, Mongols, Akkoyunlus, Safevids and Ottomans have possessed Diyarbakir.
During every state Diyarbakir the architecture monuments have been constructed. Among these architecture monuments Islamic period mosque architecture occupies a special place. The first Islamic period mosques features of Diyarbakir are that herein we can see the synthesis of Byzantine architecture and Islamic architecture.

Ulu Mosque has been built over Diyarbakir castle walls in the west of train arrow of Harput entry and Mardin gateway and in 639 year constructed by changing the Mar-Tom Church into mosque when Islamic army conquered Diyarbakir.
In the next periods a number of mosques, Castle mosque (Hz.Suleyman Mosque-1155-1169) Safa Mosque (1532), Nabi Mosque (XV century) Bahram Pasha Mosque (1572), Fatihpasha Mosque (1516-1520), Husrevpasha Mosque (1512-1528), Malik Ahmet Pasha Mosque (XVII century), Iskender Pasha Mosque (1551) and etc. built by the architecture of Nisanoghlu, Akkoyunlu and Ottoman architecture are the significant mosques of the town.
The article will deal with the Islamic period mosque architecture in Diyarbakir and their composition features.

Keywords: Islamic period, Diyarbakir castle, Architectural structures, Grand mosque, Ottoman architecture.

Giriş. Mezopotamiya ile Anadolu kültürlerinin geçiş bölgesinde yerleşen ve kent merkezinin tarihi 9000 yillara dayanan Diyarbakir çeşitli dönemlere ait mimari yapılarla zengindir. Şehrin kent merkezinde, M.Ö. 3000 Hittit ve Hurri-Mittani egemenliği yaşamışdır. M.Ö. 1260 yılına kadar egemenliklerini sürdüren Hurri-Mitaniler'den sonra Asurlular, Aramiler, Urartular, İskitler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Selevkoslar, Partlar, Ermeniler, Romalılar, Sasanıler, Bizanslar, Suriya Amidayı Emeviler, Abbasiler, Şeyhoğulları, Hamdanoğulları, Büveyhoğulları, Mervanoğulları, Böyük Selçuklular (1085-1093), Şam Selçukluları, İnaloğulları, Nisanoğulları, Artuklular (1183-1232), Misır ve Şam Eyyübileri (1232-1240), Anadolu Selçukluları (1240-1302), Mardin Artuklular (1302-1394), Timur (1394-1401), Akkoyunlular (1401-1507), Sefeviler (Şah İsmayil 1507-1515) ve Osmanlılar Diyarbakır'a egemen olmuşlar[1]. 27 farklı medeniyete ev sahipliyi yapan Diyarbakır, şehirdeki hünkar mebetleri, kilise ve camileri, peygamber mezarlar ve kabirleri, İçkale'deki şehit sahabeleri, köşkler yukarıda adı keçen devrelerden bizlere kalan çok kiymetli armağandır.

Diyarbakır Türkiyenin uzakdoğuyu batıya, güneyi kuzeye bağlayan önemli bir kovşağında yerleşmekle, kültürü, edebiyyat, şiir ve müziki ile çok gelişmiş olmakla, mimarisinde de bunun dışında kalmaz. Diyarbakır (Amid və ya Karaamid) Hazrati Ömer'in halifeliği günlerinde (634-644), 27 mayis 638'de Arapların eline keçti. Yayınlar Diyarbakırın İslam dünyasına girme tarihini 639 yılı olarak veriyorlar[2]. İslam devri Diyarbakırda bir sıra cami mimarisi ile birge medrese, türbe, ticaret-tokuma, el

[1] Orhan Cezmi Tuncer. Diyarbakır Camileri. Ankara,2015, Diyarbakır Böyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat yayınları, s.13.
[2] Orhan Cezmi Tuncer. Diyarbakır Camileri. Ankara,2015, Diyarbakır Böyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat yayınları, s.15.

sanatlarının gelişimi ile veb. kervansaray, bazar kimi mimari yapılara da önem verilerek inşa edilmiştir.

Günümüze erişen yapılardan çok daha fazlasının yıkıldığını belgeler kanitlıyor. 1900'dakı bir salnamede, kentte 24 cami, 21 mescit, 8 hamam, 1 belediye, 1 hastahane, 6 tekke, 11 kilise, 20 han, 1 basımevi, 1 üstü örtülü çarşı, 3 kitaplık, 11 medrese, 13 çeşme, 1 askeri rüştiye, 1 mülki rüştiye, 1 öğretmen okulu, 5 ilkokul, 10 subay okulu, 9 Hiristiyan okulu, 2 yabançı okul, 1 Yahudi okulu, 1 sanat mektebi ve 1 idadi adı keçiyor. Bugün bunların ancak %10'u ayaktadır[3].

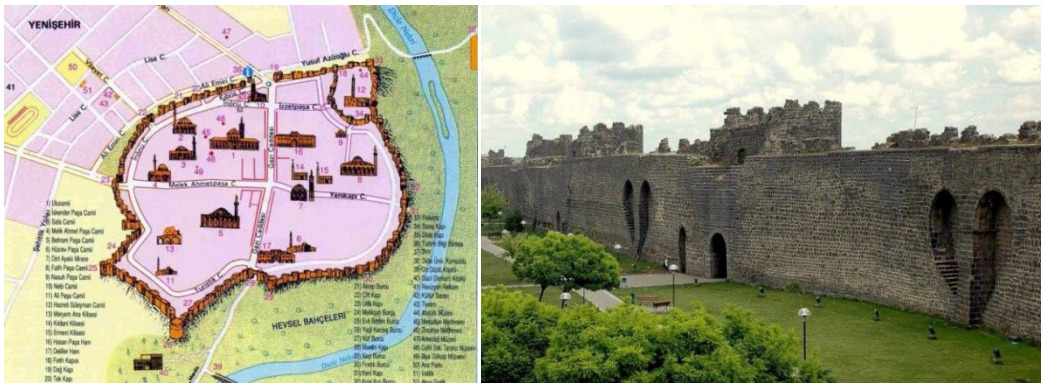

Diyarbakır. Diyarbakır surları.

Günümüze erişenlere dikkat edilirse İslamı yapılar Ulu Cami dışında Akkoyunlulardan daha eskiye inmez. Büyük Selçuklular ancak Ulu Cami'de onarım yaparak süre kaldılar. Bunlar Ulu Cami'yi onardıkları yazıtlarından anlaşılıyor.

Diyarbakır camileri. 12-14. yüzyıllarda Anadolu'nun Türkleşmesi sırasında sanat ürünlerinin ortaya çıkışı, yeni toplum tanımladığı gereksinmeler ve bu gereksinimleri karşılayan sanatçılar açısından yeni mimari eserler ortaya çıkıyordu. Böylece her yeni ürün, özel çevrenin, İslam ve eski Türk geleneklerinin etkisiyle oluşan ve yeni kompozisyonlarda değişebilen oranlarda değişik kökenli bileşenleri içeren istekleri yanıtlamak üzerine şekilleniyordu[4].

Yeni toplum, bir İslam toplumu olarak, Anadolu dışında belirlenmiş bazı yapı türlerini cami, medrese, zaviye, türbe mimarisini buraya taşısalarda, yapıların ve eşyaların yapım texniği ve bezemesi dinin sınırlamalarından çok, bulunabilen işçiliğin verilerine bağlı olarak ortaya çıkıyordu[5].

Camilerde yapılan taş işçiliği Suriye ve ya Anadolu kaynaklı, ağac işçiliği Mısırden Gürcistana kadar uzanan bir cevre, alçı işçiliği İran, tuğla ve çini bezeme Azerbaycan kaynaklı[6] olsada, Anadolu mimarisinde Bizans ve batı ölkelerinin mimari özellikleri de yer almaktadır. Araştırmalardan aydın oluyor ki, İslam devrinin ilk camileri mebed, ateşgah yapıları üzerinde ve ya onların mimari formalarında, kompozisyon görüntülerinde deyişikliklere uğraması yolu ile kurulmuştur. Bu yapıların ilk örneklerine Diyarbakır Ulu camisinde de rast geliyoruz. Cami mimarisi İslamın yayıldığı ölkelerde inşa olunsada, onların en dolğun ve biçimlenmiş formaları Selcuklular zamanı yapılmıştır.

[3] Orhan Cezmi Tuncer. Diyarbakır Camileri. Ankara,2015, Diyarbakır Böyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat yayınları, s.15
[4] Doğan Kuban. Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları. İstanbul, 2004-2012, Yarı Kredi Yayınları, s.100.
[5] Doğan Kuban. Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları. İstanbul, 2004-2012, Yarı Kredi Yayınları, s.100-101.
[6] Doğan Kuban. Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları. İstanbul, 2004-2012, Yarı Kredi Yayınları, s.101.

İlk cami olan ***Ulu cami***-Diyarbakır kalesi'nin surları üzerinde Harput kapısı ile Mardin kapısı'nı birleştiren eksenin batısında yer alır. M.S. 639 yılında İslam orduları Diyarbakır'ı fethedince Mar-Toma (Katedral) kilisesi'nin camiye çevrilmesiyle kurulmuştur. Arapça bu camiye Cami-i Kebir, Türkçede Ulu Cami deniliyor. Şaheser olan bu cami, aynı zamanda teoloji tarihi açısından da önemli ve gözde bir eserdir. İlk olarak Huriler tarafından Böyük Bakireler Tapınağı olarak yapılmıştır. Bakireler tapınağı şu an yeraltında, Ulu Cami'nin dibindedir. Kilsenin bu günkü durumu, plan ve hangi yapılardan oluştuğu bilinmesede, yapının Zinciriye Kapısı denilen yerden, yeraltına bir giriş ve gizli bir yol vardır. Büyük avlunun altında büyük ve uzun mermer sütunlar bulunur. Orada orjinal bir yapı var ve buna Büyük Tanrıça ve ya Bakire Tapınağı diyorlar[7]

Diyarbakır Ulu Cami.

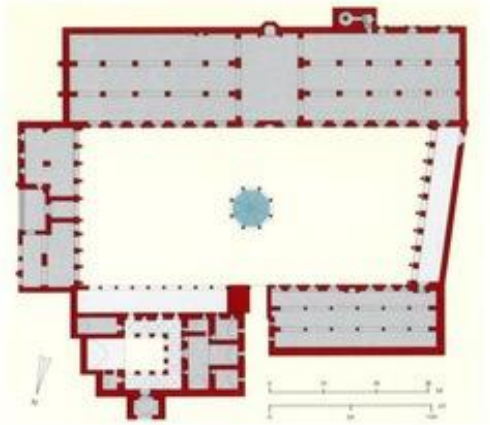

Diyarbakır Ulu cami. Planı

Camii Emevi günlerinde harim, Şam Ümeyye camisi'ne benzetilerek kurulur. 1046 yılında kenti gezen Nasır'ı Hüsrev, Ulu Cami'de harimde 200 küsur tek parşalı direkten, bunları birbirine bağlayan ve yükseldikçe küçülen 3 katlı kemerler dizisinden, üst örtüsünün ufak kubbelerden oluştuğunu, ayrıca yakınında oldukca özenli, kullanılır, döşemesi nakışlı mermerden olan birkilseyi de belirtir[8]. Ünlü gezginden 39 yıl sonra 1085'te Böyük Selçuklular kenti alır ve Sultan Melikşah'ın buyruğuyla vali Amidüddevle 1090'da camiyi iyice onarıp 37x23,90 cm'lik yazıtını duvara yerleştirir. Çiçekli kufi kitabeden anlaşıldığına göre, Böyük Selçuklu eseridir ve Melikşah zamanında yapılmıştır. İki katlı revaklarla bir Emevi yapısını andıran avlunun batı

[7]Amed Tigris, Yıldız Çakar. Amed. Coğrafiya, tarih, kültür. Ankara, Atalay Matbaacılık San.
[8] Artuk İbrahim. Diyarbakır ve Mardin'in bazı önemli yapıları. Tarih Enstitütü Dergisi, Sayı 2, İstanbul, 1971, s.28.

cephesi, bir Roma tiyatrosu sanesinden kalan sütunlar ve silmelerle, İnaloğullarından Atabey Elaldi tarafından yaptırılmış olup 511(1117-18) tarihli kitabede, Melikşah'ın oğlu Ebu Şuca Muhammed'in adı yazılıdır. İki katta değişik kemerli revakların çiçekli kufi kitabeleri ve silmelerdeki üslemeleri orjinaldır. Bu hereketli avlu cephesi, 559(1163)de artık bağımsız hale gelen İnaloğullarından Mahmud bin Elaldi tarafından, Doğu'da aynen tekrarlanmıştır. Elaldi'nin 550 (1155-56) tarihli diger kitabesinde, "El benna Hibbetullah Gürgani" olarak ustanın adı yazılıdır. Kare minare de bu tarihte yapılmıştır[9].

Diyarbakır Ulu Cami sütunları (Foto Nejat Satıcı)

Cami kompozisyon özelliyine göre enine dikdörgen planıyla Şam Emeviyye Camii'ne benzemekdedir. Ancak burada kible duvarına paralel uzanan sahınları mihrap ekseninde kesen yüksek ve geniş sahnın üzeri, dik ahşap bir çatı ile örtülü olup kubbe bulunmamaktadır. Caminin içerisinde yer alan payeler sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmış ve üstte küçük kemerlerle iki katlı hale getirilmiştir. Melzeme olarak taşın kullanıldığı eserde sütun ve silmelerin bir kismi, eski bir Roma tiyatrosundan getirilmiştir. Caminin minaresi kare formunda olup kible duvarının dışında, mihrabın batısında yer almakdadır.

Diyarbakır Ulu Camii, İslam aleminin 5. Harem-i Şerifi olarak kabul edilmektedir. Ulu Cami'nin avlu cebhelerinde farklı dönemlere ait mimari bezemeler, kabartma ve yazıtlar büyük bir uyum içerisinde yerleştirilmiştir. Tarihin her döneminde ibadet merkezi olarak kullanılan tarihi Ulu Cami Diyarbakır'dakı en böyük yapılar topluluğudur. İki camisi (Hanefiler ve Şafiler bölümü), iki medresesi (Mesudiye ve Zinciriye), doğu-batı maksuresi, minaresi, abdesthane kısımlarından oluşmakta ve bütün bu külliyenin ortasında böyük dikdörtgen bir avlu bulunmaktadır. Avlunun ortasında yer alan şadırvan 1894 tarihlidir. Önünde revaklı avlusu, kubbesiz transepti ve kare minaresi ile dikkat çeken caminin çeşitli yerlerinde inşa ve onarım içerikli dört adet kitabe bulunmaktadır[10].

Sonrakı dönemlerde Diyarbakırda Nisanoğlu, Akkoyunlu ve Osmanlı mimarisi altında otuz'dan fazla inşa edilen camii ve mescidler vardır. Bunlar– Kale Camii (Hz. Süleyman-Nazırıye Camii-1155-1169), Safa Camii (1532), Nebi Camii (15.yüzyıl), Behram Paşa Camii (1572), Fatihpaşa Camii (1516-1520), Hüsrevpaşa Camii (1512-1528), Malik Ahmet Paşa Camii (17 yüzyıl), İskender Paşa Camii (1551) ve başkalarıdır. Bu yapılar şehr merkezinde ve mahellelerinde yer almakla, insanların günde 5 dafe namaz kılmalarını sağlamakla yanaşı, şeherin'de önemli mimari abideleridir.

Hazreti Süleyman Camisi (Kale Cami). İç Kale içinde kalan, aslında tek iç kalenin hemen dışında duvarına bitişik bir mescittir.

[9] Oktay Aslanapa. Türk Sanatı. İstanbul, 1989, Remzi kitabevi, s.103.
[10] Yılmaz Can, Recep Gün.Ana hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği. İstanbul, 2012, kayıhan, s.150.

Şimdiki caminin yapılma tarihi bilinmesede, kare planlı bazalt minaredeki yazıdan Nisanoğlları günlerinde Ebul Kasım Nisani tarafından 1155-1169 yıllarında yapıldığı gösteriliyor. Cami bitişiğinde Osmanlılar döneminde yapılan Halid Bin Velid'in oğlu Süleyman ile Diyarbakırın Araplar tarafından alınışı sırasında şehit düşen diger sahabelerin yattığı bir yerdir. Diyarbekirin fethi sırasında şehid olan Halid Bin Velidin oğlu Süleyman dahil 27 sahabe bu bölgede, 13 sahabe ise surların farklı bir yerinde şehit oldu. Yaralanan Sultan Sasanın da 6 ay sonra şehit olmasıyla birlikde toplam 41 sahabe defnedildi. Diyarbakırda mezar yerleri kesin olarak bilinen 30 sahabenin 27'sinin kabri bu camidedir.

Hazreti Süleyman camisi (foto Nijat Satıcı)

Hz.Süleyman Camisi Aslanlı Çeşmesinin güneyindeki burca ve bunun doğru uzantısına güneyden (dıştan) yanaşır ve düşen kottan yararlanır. Harim kuzey güney doğrultusunda birdikdörtgen alan (bunun kuzey güney doğrultusunda bir dikdörgen alan (bunun kuzey yakası iki katlıdır), batı bitişiğinde türbe ve hazire ile daha batısındakı avludan oluşur. Harimin kuzeyinde ufak bir aralık ve sura yaslanan 2.türbe ile islak alanı içerir. Batı kanatta (avluda) güneye bakan alt kat helalları yenilenmiştir[11].

Caminin yerleşdiyi mekan mimarlık kompozisiyon bakımında düzplanlı olup, avluya batıdan (1.kapı) girilir. Solunda (kuzey) yeni abdest alma muslukları, sağında (güney) açık namazlık alan (yerden bir kademe yükseltilmiştir) yer alır. Bununla türbe arasında güneye açılan merdivenli 2.kapı vardır. Türbenin güneyinde Hali Bin Velid ve onunla birlikte şehit olan 21 yardımcısı ile gömülere ait hazire vardır.

Yapı topluluğunun güneyi, doğuya doğru ilerledikçe inen yola göre bir dayama duvarıyla sınırlanır. Harimin güneydeki ilk bölümü enine planlı olup, kıble duvarında 2 pencere ve bir mihrabı vardır. Batısındakı pencere hazireye, kapı ise türbeye açılır. Doğu yönde sadece 1 pencere vardır. 56 m²'lik bu alanın güneyinde 67 m²'lik ikinci bölüm olup aralarında kemerli 3 kapı vardır. Yeni döğuya tek penceresi,batıya 1 penceresi ve türbeye açılan kapısı bulunur. 30 m²'lik 3 kapılı 3.alan kuzeydedir. Bunun doğusunda merdivenle ulaşılan 15m²'lik bir hücre ve kuzey kenarı doğusunda kare kesitli minare yeralır 2. bölümle arasında yine 3 kapı vardır. Batıda burca, kuzeyde sura yaslanan kubbeli ufak türbe ve bunun döğusundaki musluklu kesim ile harim arasında, ancak geçidi sağlayan ufak bir kapalı koridor olup doğuya ilerleyerek, merdivenle bunların üstünü oluşturan 2.kata çıkılır[12]. Camiinın Planına bakarbakmaz zamanla burad eklentiler ve değişiklikler aparıldığı anlaşılır.

[11] Orhan Cezmi Tuncer. Diyarbakır Camileri. Ankara,2015, Diyarbakır Böyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat yayınları, s.23.

[12] Orhan Cezmi Tuncer. Diyarbakır Camileri. Ankara,2015, Diyarbakır Böyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat yayınları, s.29.n

Safa Camisi. Camii 1532 yılında Akkoyunlular zamanında Uzun hesen terefinden yapılmış ve dönemin mimari baş yapılarındandır. Safa Camii kendisinden çok minaresile ün yapmıştır. Caminin hemen yanında yer alan bol bezemeli minare, öz görünüşü ile camiyi geri planda burakmiştır.

Safa Camii. 1532 yıll.

Kare planlı tek kubbeli olarak inşa edilmiş olan caminin ibadet mekanı iki ayak ve duvar uzantıları üzerine oturan bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe dışından yüksek bir kasnak üzerine oturtulmuş ve üzeri konik çatı ile örtülüdür. İbadet mekanının duvarları çinilerle kaplıdır. Bu çiniler sekkizgen ve üçgen şekillerde olup, değişik renklerle daha da son camaat yerinde bulunmakdadır. Son cemaat yerinin kubbeleri dışarıdan gizlenmiştir. Giriş kapısı dışarıya doğru çıkıntı yapmakta olup, üzerine onarım kitabesi yerleştirilmiş- tir. Bu kitabenin altında, kapında üzerinde kalan boşluğa sivri kemerli bir pencere açılmıştır. Burada dikkatı çeken bir nokta da son cemaat yerinin kemerleri arasına, sütunların üst kısmına çeşitli şekillerde madalyonların yerleştirilmiş oluşudur. Yapının ünlü minaresi eski dönemlerde özel bir kumaşla örtülür sadece Cuma günleri açılırmış.

Camii burada yaşayan insanlar arasında Parlı Sefa Camii kimi de tanınmakdadır. Caminin inşasında kullanılan malzemeler içerisine katıştırılan bir bitkiden dolayı çıkan mistik kokudan dolayı camiye "Parlı" yani "Kokulu" cami de denilmektedir. Caminin sağında yer alan minaresi taş işçiliği yönünden oldukça ilgi çekicidir. Kaideden başlamak üzere külahına kadar kufi ve nesih yazılar, değişik biçim ve desenlerle bezelidir. Minaresindeki işlemelerden ötürü Anadolunun en zarif ve en görkemli minaresine sahip bir camidir.

1.

2.

1.Sefa Caminin sekkizgen çini bezemeleri. 2.Camii minaresinin bezemeleri.

Nebi Camisi. Akkoyunlu eseri olup, 15.Yüzyıldan kalma taşla örtülü tek bir camidir. Minaresinde ve caminin değişik yerlerinde Peygamber Efendimizin hadislerinin çokluğundan dolayı Nebi ve ya Peygamber camii adıyla anılmakdadır. Kaynaklara göre Camii ilk yapıldığı dönemlerde çok geniş bir alanı üzerine yapılmış bir halde üç bina şeklinde Şafiiler kısmı, Hanefiler kısmı ve medrese olara inşa edilmiştir.

Evliye Çelebi "Seyahetname" eserinde camiden bele behs etmiştir. "Dağ Kapısı yakınında bir eski camidir. Gayet ruhaniyyetli olup kubbeleri kagirdir. Baştan başa kurşunludur. Dört köşeli bir minaresi vardır. Bir tarafında yine Şafii Camii vardır. Mihrap ve minberi, müzezzinler mahfili gayet sanatlıdır. Avlusunda havuzu ve fiskiyesi sanatlıdır. Bunun da cemaati çoktur. Yapıcısı Hazret-i Peygamberi rüyasında görüp, onun öğretmesiyle yaptığı için Peygamber Camii derler"[13].

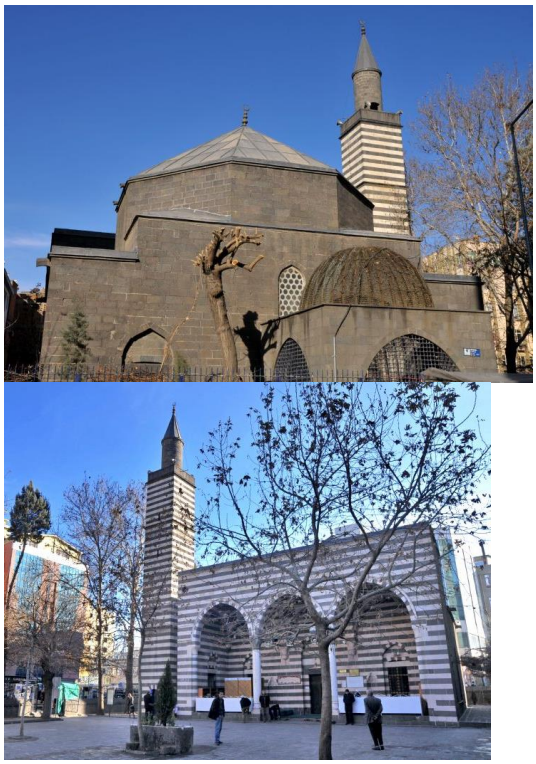

Nebi Camii arka ve ön görünüşü.15.yüzyıl.

Günümüze ise Şafiiler bölümü ve medresenin bir kısmı ulaşa bilmiştir. Hanefiler kısmı Şafiiler bölümünün doğusunda yer almakla ve enine dikdörgen planlı, dört sahinlı, ayaklı ve kemerli bir plan şemasına sahipken 1927 yılında çökmeye başlamıştır. Birinci dünya savaşında askeri işğal altında tahrip edilen Hanifiler kısmı 1955 yılında Gazi Caddesi batı yönde genişletilirken üzerinden yol geçmesi için belediye tarafından minaresiyle birlikte yıkılmıştır. Şafiler kısmı plan ve mimari açısından enine dikdörgen planlı ve kubbeyle örtülmüştür. Caminin mihrabı zengin çinilerle bezenmiş, beyaz taştan yapılmış ve çiniler üzerinde geometrik bordürler bulunmaktadır. Caminin minaresi dört köşe ve süslü kitabelerle çevrilidir. 1530 yılında

[13] Evliye Çelebi.Seyahatname.Çeviri: Zuhuri Danışman.Cilt 6.İstanbul 1970, s. 123.

Hacı Hüseyin adlı bir kasap tarafından yaptırılan minaresi 1953 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünce yeri değiştirilerek onarılmıştır.

Behram Paşa Camisi. Camii 1564-1572 yılında Diyarbakırın 13 Osmanlı Valisi Behram Paşa Mimar Sinana yaptırılmış olduğu bir tarihi eserdir. Yapı, Mimar Sinanın eserlerinin derlendiği Tuhfetül Mi'marın kitabında mimar Sinan eseri olarak gekmekdedir.

Camii tek kubbeli olmakla, kesme taştan yapılmıştır. İlk bakışda tek kubbeli basit bir yapı kimi görnsede, iç ve dış süslemeleriyle Diyarbakırın taş işçiliği yönümininden zengin yapılarındandır. Caminin önünde yapılmış şadırvanı ile sütunlu bir saray girişini anımsamak- tadır. Bu tip sakifli girişlere Osmanlı dönemi yapılarında görüyoruz. Caminin içindeki duvarlar alttan belli bir yüksekliğe kadar karakteristik XVI.Yüzyıl İznik çinileriyle süslenmektedir. Caminin diğer bir özelliği de kuzeyinde çift kademeli yanlardan taşan beş sahinli bir son cemaat yerinin olmasıdır. Son cemaar yeri yanlara doğru taşmış olup, sağdaki kısmın üzerine de minare yerleştirilmiştir. Caminin giriş kapısı mukarnaslı bir bordür ile çevrilmiş, üzerine de bir kitabe yerleştirilmiştir.

Behram Paşa Cami.1564-1572 yıllar.

1 2

1-2.Behram Paşa Caminin geometrik süslemeli daş sütunları ve kapısı.

Camii minaresinin minberi çok süslü olmakla, bir sanat eseridir. Tamamen kesme taşdan yapılmış, tek kubbeli bir yapıdır. 5 mayıs 1828'de Behram Paşa Camisi minaresine yıldırım düşdü ve ancak 1930'da onarılabildi.

Melik Ahmet Paşa Camisi. Camii 1587-1591 yılları arasında Diyarbakırın Valisi Melik Ahmet Paşa tarafından kendi adıyla anılan cadde üzerinde yaptırılmıştır. Mimar Sinanın eserlerinin derlendiği Tuhfetül Mimarisinde Melik Ahmet Paşa

Caminin ismi de geçmektedir. Yılmazçelik İbrahim[14] "XIX. Yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır (1790-1840)" adlı eserinde caminin:-Diyarbakırın batısında Urfa Kapısı yakınlarındadır. Diyarbakırlı Melik Ahmet Paşa tarafından 1587-91 yılları arasında yaptırılmıştır. Caminin külliyesi içinde medresesi de olup. Diyarbakır medreseleri içerisinde önemli bir yere sahipti. Incelediyimiz dönemde bu medrese ibtidai altmışlı itibari müdederis olan es Seyyid el-Hac Abdullah Efendiye 18 ocak 1826 tarihinde Belgrad Kazası ber-vechi-mevleviyet tevcih edilmiştir".

Altta depo ve eskiden dükkan olarak kullanılan mekanları bulunan yapı yükseltilmiş ve merdivenle çıkılan bir cami haline getirilmiştir. Caminin ibadet mekanı dikdörgen planlı olup bu mekan kubbeyle örtülmüştür. Kubbe sekizgen bir kasnak üzerine oturtulmuş ve bu kasnağa dört tane sivri kemerli pencere açılarak ibadet mekanının yukarıdan aydınlanması sağlanmıştır.

Melik Ahmet Camisi.1587-1591 yıllar.

Yapının girişi oldukca dikkat çekicidir. Gösterişli ana giriş kapısı caddeye bakar ve duvardan dışarıya taşırılmıştır. Caminin kuzey yönündeki merdivenin sağında bulunan minare camiden ayrı olarak yapılmış ve kaide kısmındakı taş bezemeleri ile dikkati çekmekdedir. Silindirik gövdesi olan minare tek şerefelidir. Minare yarıya kadar iki merdivenli, yarıdan sonra birleşip tek merdivenli olarak devam eder.

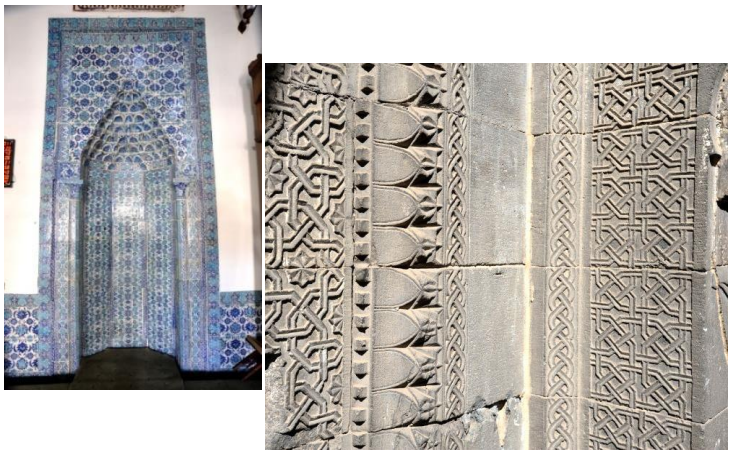

[14] Yılmazçelik İbrahim. XIX. Yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır (1790-1840).T.T.K.Ankara 1995, s.64.

Caminin Çini'den yapılmış mehrabı ve Geometrik süslü taş duvarları.

Caminin çiniden yapılmış mihrabı çok ilgi çekicidir. Çini mozaiklerle süslü kabartmalar ince ve ustalıklı bir beğeni örneğidir. Kaidesinin süslemeciliği oldukca inceliklidir.

İskender Paşa Camisi. 1551-1554 yılları arasında Diyarbakırın 12.Osmanlı valise İsgender Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kendi adıyla anılan mahellede yer alan İskender Paşa camii Türk mimarisinde belirli bir plan tipinin özelliklerini taşır.

Tek kubbeli , kare plan (14,76x14,76 m) tipine sahip olan yapının son camaat yeri yapıya gore dışarı taşkın ve beş gözlüdür. Yapı ilk bakışta tek kubbeli bir yapı olarak gözükmesine rağmen yanlardakı mekanlarıyla erken Osmanlı devri camilerinden ters T biçimli camilerin Diyarbakırda da kullanıldığı görülmekdedir. Caminin sol tarafına silindirik gövdeli, tek şerefeli taş minaret eklenmiştir. Minare oldukça sade tutulmiştur. Bu caminin önünde sade şadirvanı, doğusunda da Şeyh Yusuf Efendinin türbesi bulunmakdadır. Caminin mehrabı taşdan olup mukarnaslıdır. Osmanlı mihrablarının bir benzeridir. Minber orjinallığından uzaklaşmış ahşap bir eserdir.

İsgender Paşa Camisi erken Osmanlı devri mimarisinin özelliklerini taşımasına rağmen, bir bakıma da Diyarbakır camilerinin etkisinde kalarak yapılmıştır.

İskender Paşa Camii.1551-1554 yıllar.

Nasih Paşa Camisi. Camii 1606-1611 yılları arasında dönemin Diyarbakır Valisi Nasih Paşa tarafından eşi Servinaz hanımın adına yapılmıştır. Mimarı belli olmayan yapı iç kale yönünden Fatih Paşa mahellesine geden yoldadır. İlk şeklinin siyah kesme taşlardan yapılmış olduğu bilinen yapı çeşitli devirlerde özensiz şekilde onarılmıştır. Yapının avlusuna üstü kemerle örtülen süssüz, girintili taç kapıdan girilir. Yapını harimi hafif şarpık kareye yakındır. Harimde dory sütunla taşınan bir kubbe yer alır. Caminin içi sade, basit görümlüdür. Yapının kare kaide üzerine silindirik gövdeli olarak yapılan minaresinin üst kısmı 1819 yılında yaşanan ayaklanma sırasında İç kaleden atılan top mermilerinden birinin isabetiyle yıkılmıştır. 1972'de aslına uygun olarak onarılmıştır.

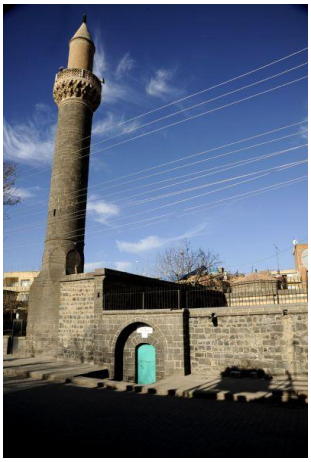

Nasih Paşa camii. 1606-1611 yıllar.

Kurt İsmayıl Paşa Camisi. 1869-1875 yılları arasında Diyarbakır'ın Valisi İsmayıl Paşa tarafından kardeşi Medet Bey adına yapılmıştır. Mimari belli olmayan cami Dağ Kapı semtinin Seyran tepeye bağlayan yol üzerindedir. Sur dışında yapılmış ilk yapı olrak Kurt İsmayıl Paşa cami sur içindeki diğer camilerden çok farklı taşarlanmış, tek katlı, kargir melzeme kullanılmıştır. Plan itibarile cami mimarisinden çok türbe mimarisini anımsamakdadır. Yapı sekizgen bir ana mekan ve bu mekanı sekizgen olarak çepeçevre çeviren bir revaktan meydana gelir. Yapının minaresi beden duvarına oturtulmuş bir şekilde Diyarbakırdakı diger minarelerden farklı olarak inşa edilmiştir.

Medet Bey ve ya Kurt İsmayıl Paşa camisi. 1869-1875 yıllar.

Netice. Müxtelif dönemlerin mimari tiplerini günümüze taşıyan Diyarbakır sırlarıyla birlikde bir muzeyi andırır. Diyarbakır diger yapı mimarisi ile yanaşı İslam devri yapıları ilede farklanır. Hele Camii mimarisindeki dövrüne aid kompozisiyon özellikleri, duvar ve minarelerindeki geometrik süslemeleri, mihrablardakı taş, çini bezemeler Diyarbakırın çeşitli dönemlerde yaşamasından haber verir.

Bu Camilerin böyük bir kısmı sonradan çeşitli değişikliklere uğramış, özgün biçimlerinden uzaklaşmış olsada, Anadolu camilerinin başlıca tiplerini koruyup saklaya bilmiştir. Diyarbakır camileri kompozisiyon özelliklerine göre aşağıdakı gruplara bölmek olar:

1. Türkler eski kiliseleri cami olarak kullanmışlar. Bir qrup Camiler kilise tipoloji anılarıyla yaranan ve yerli ustaların işi olan camilerdir. Bu tip camilerde, kiliselerin örtü süstemleri deyişikliye uğraması ile inşa edilmişdir.

2. Camilerin bir grupu, en eski İslam geleneklerinin devamı olan çok ayaklı camilerdir. Böyle bir yapıda çoğu kare aşhap olan tavan, taş ve ya ahşap çok sayıda sütun ya da ayak dizileriyle taşınmaktadır. Bu plan tipi, Arapların daha fetihlerin başından bu yana inşa ettikleri ve kökeni eski İranın Apadana adı verilen çok sütunlu taht salonlarına kadar uzanan, erken camii planlarını sürdürür. Bu tip camiler sade, fakat etkili karakterleri ile, günümüze kadar uygulanmıştır[15].
3. İkinci qrup camiler şok ayaklı camilerin bir varyasyonudur. Daha Abbasi döneminde, çok ayaklı camilerin mihrab duvarı önündeki açıklığın küçük bir kubbe ile örtülerek, buraya yapılan diger bölümlerden ayrı bir mimari vurgu getirildiyini görüyoruz. Bu eğilim, özellikle İranda ilk camilerin mimari karakterini tümden deyiştiren bir gelişme göstermiştir. Mihrab önündeki kubbeli hacim getdikce böyüyerek, sütunlarla taşınan bölümlere egemen olmuş ve İranın İslam öncesi mimarisindeki kubbeli ve eyvanlı yapılardan esinlenen anıtsal düzenlere ulaşmışdır.
4. 14-15.yüzyılda, Diyarbakır cami mimarisinde bölge mimarisinin önemli özelliklerini genellikle sürdürmekdedir. Dikdörtgen, eyvanlı camiler-Anadolu anıtsal mimarisinde günümüze kadar kullanılmış olan eyvan, olasılıkla Mezopotamiya mimarisinin erken çağlarında ortaya çıkmış, tonozla örtülü dikdörgen planlı, bir tarafı açık basit bir hacimdir. İran ve ona bitişik Orta Asiya ülkelerinde Patlar ve Sasanıler zamanında sivil mimarinin çok kullandığı bu motif, sonradan İslam mimarisine geçmişdir.
5. 15.yüzyıldan bu yana Diyarbakırda tek hecimli, kare, sekkizgen planlı mescidler de yapılmıştır. Bu mescidler hecim ve plan bakımından, istersede tikilinin mimari kompozisiyon özeliklerine görü deyişik formada ortaya çıkmıştır.
6. Diyarbakır camilerinin kompozisiyon özelliklerinden biri de onların duvar ve mehrablarının, aşap ve çini ile süslenmesi, taş ve tahta oyma tekniğine ulaştığı üstün düzeyi koruyan ve mimari tasarım özellikleri fazla deyişik olmayan mimari ürünlerin verilmesidir. Diyarbakırın İslam sanatı içinde gelişen zengin bezeme üslupları içinde Selçuklu taş bezemesi özel bir yer tutar. Yapıların kapı, pencere, sütun, tonoz-bingi, küresel-bingi gibi özel noktalarını süsleyen bu bezemeler, geometrik, bitkisel, yazı motiveri ile yanaşı, kabartma üsulu ile ortaya çıkan karakterik heyvan motivlerinden alınmış bezeklerdir. Her şeyden önce bu bezemelerin geldiği ölkeler olan Orta Asya ve İrandır. Geometrik düzenler İslam bezemesinin Emeviler zamanından beri gelişen genel gizgisine ve İran ve Orta Asyanın tuğla yüzey kaplama tekniğinin anılarına dayanır. Bitkisel motivler Antik Çağdan beri bütün Orta ve Yakındoğu uygarlıklarında görülen usluplaşmış palmet, lotus çiçekler, hayvan motivli sitilizyon olan kıvrık çatal yarpaklar, Batılıların arabeska adı verdikleri geometrik düzenli bitkisel bezekler, İslam aleminin ortak motivi olan yazı Selçuklu döneminden yarpak motivleri ile süslü sütub başlıklarında, çeşitli plastik pozetler ve geometrik kabartmalarda kullanılmıştır. Camilerin dış kubbe içinde, kapı ve pencere tonoslarında, mihrablarda çok işlenen mukarnas

[15] Doğan Kuban. Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları. İstanbul, 2004-2012, Yarı Kredi Yayınları, s.103.

Anadoluda 12.yüzyılda ortaya çıkmış, bu formada 15. ve 16y üzyılda da gelişerek, güçlü plastik görünüşe ulaşmıştır. Mozaik çini, özelliklede mihrablarda kullanılmışdır. 15 yüzyıla kadar sırlı tuğla ile birleşerek, minareleri de süslemişdir.

Kaynakça

Orhan Cezmi Tuncer. Diyarbakır Camileri. Ankara, 2015, Diyarbakır Böyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat yayınları, 360 s.

Doğan Kuban. Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları. İstanbul, 2004-2012, Yarı Kredi Yayınları, 250 s.

Evliye Çelebi. Seyahatname (Çeviri: Zuhuri danıçman). Cilt 6, İstanbul, 1970.

Artuk İbrahim. Diyarbakır ve Mardin'in bazı önemli yapıları. Tarih Enstitütü Dergisi, Sayı 2, İstanbul, 1971, 426 s.

Oktay Aslanapa. Türk Sanatı. İstanbul, 1989, Remzi kitabevi, 454 s.

Yılmaz Can, Recep Gün. Ana hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği. İstanbul, 2012, kayıhan, 416 s.

Yılmazçelik İbrahim. XIX. Yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır (1790-1840).T.T.K.Ankara 1995, s.64.

www.google.com. Diyarbakır camileri.

SOĞANLI VADİSİ KARABAŞ KİLİSESİ ŞARAP İŞLİĞİ*

Arş. Gör. Derya GÜNERİ

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

Özet

Antik Çağda Soandos adıyla bilinen Soğanlı Vadisi, Kapadokya bölgesinin güneyinde, Kayseri ili Yeşilhisar ilçesinin sınırları içinde yer almaktadır. Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde bölgeye yerleşilmiş ancak bu dönemle ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır. Bölgede üzüm üreticiliğine dayanan bir ekonominin varlığı görülmektedir.

Şarap İşlikleri, tarımsal faaliyetler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Şarap işliği üç ana elemandan oluşmaktadır. Bunlar, üzüm ezme havuzu, şıranın akıtıldığı kanal ile ağzındaki çörten ve üzüm suyunun biriktiği haznedir.

Bu çalışmada; Soğanlı Vadisi'nde bulunan Karabaş Kilisesi'ne ait şarap işliğini, ilk kez hazırlanan rölöve planları ile bugünkü durumları, mimari özellikleri ve işlevleri açısından bir bütünlük içerisinde değerlendirilerek elde edilen veriler ile şarap işliklerinin karakteristik özellikleri tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Soğanlı Vadisi, Bizans, Şarap İşliği, Üzüm, Zirai

SOĞANLI VALLEY KARABAŞ CHURCH WINE WORKSHOPS

Abstract

Soğanlı Valley known as Soandos in ancient times is in the South of Cappadocia region in Yeşilhisar, Kayseri. It is known that in Early Christianity people settled in this region but there is no detailed information about this era. The existence of subsistence agriculture depending on grape growing is seen in this region.

Wine presses provide importantin formation about agricultural activities. Wine pres consists of three fundamental sections. These are grape crushingpool, a canal with a gargoyle used for draining fermented grape juice and a chamber in which grape juice is accumulated.

Wine press in Karabaş Church in Soğanlı Valley, first surveying plans prepared, current conditions, architectura characteristics, function sand the fundamental characteristics of wine presses are introduced in this study.

KeyWords: Soğanlı Valley, Byzantine, Wine Presses, Grape, Agricultural

*Makale yüksek lisans tezimden üretilmiştir. Konuyu seçmemde, verdiği fikirlerle veya önerdiği kaynaklarla her konuda yardımcı olan ve her daim desteklerini esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Nilay Çorağan'a çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bu makalenin amacı, Soğanlı Vadisi'nde bulunan Karabaş Kilisesi'ne ait olan şarap işliğini; bugünkü durumu, mimari özelliği ve işlevi açısından bir bütünlük içerisinde değerlendirerek elde edilen verilerin sonucunda, şarap işliklerinin karakteristik özelliklerini tanıtmaktır.

Soğanlı Vadisi Kayseri ili, Yeşilhisar ilçesinin sınırları içerisindedir. Kayseri'ye 63 km. uzaklıktadır ve kuzeyde İncesu, güneyde Yahyalı, doğuda Develi, batıda Ürgüp ve Derinkuyu ile komşudur. Soğanlı; Kayseri iline 84 km, Yeşilhisar ilçesine 17 km uzaklıkta bulunmaktadır. Soğanlıdere Vadisi'nin kuzeyinde Güzelöz, doğusunda Keşlik, güneydoğusunda Kale ve Akköyler yer almaktadır. Kuzeydoğusunda Ürgüp, batısında Niğde vardır (Harita 1-2). Soğanlı Soandos adıyla bilinmektedir ve güneyde Kayseri'yi Efes'e bağlayan güzergahta yer almaktadır[1].

Soğanlı Vadisi'ndeki şarap işlikleri; vadiye dağınık olarak inşa edilmiştir. Soğanlı Karabaş Kilisesi Şarap İşliği, Vadi'nin kuzey yamacında yer almaktadır (Fotoğraf 1). Karabaş Kilisesi'ne ait bir şarap işliğidir. Şarabı kutsallaştıran Hıristiyanlığın ve Kilisenin de etkisiyle, yaygınlaşan bağcılık ve şarap yapımı, gelişmesini sürdürmüştür. Şarabın dinen kutsal sayılması nedeniyle, şarap kiliseler tarafından korunmuş ve hemen hemen her kilisenin kendine ait şarap işliği olmuştur[2].

İlk şaraplar doğal yollarla elde edilmiştir. Çoğu Avrupa dillerinde "vin" (şarap) olarak geçen kelime sevgili anlamına gelen "Vena"dan türemektedir[3]. Şarap, üzüm suyunda bulunan şekerin, etil alkole dönüştürülmesi sonucunda oluşan bir içecek türüdür[4]. Üzümün şeker oranın yüksek olması şarabın alkol düzeyini yükseltmektedir ve üzüm suyunda doğal olarak bulunan asitler de şarabın yapısı ve ömrü üzerinde önemli rol oynamaktadır [5].Şarabın hammaddesi olan üzümün yetişebilmesi için iklim koşulları ve toprak yapısı önemlidir. Anadolu bağcılık açısından uygun koşullara sahip bölgelerdendir[6]. Kapadokya Bölgesi volkanik yapıya sahip olmasından dolayı bağcılık için oldukça elverişlidir. Şarap İşliği üç ana elemandan oluşmaktadır. Bunlar; üzüm ezme havuzu, şıranın akıtıldığı kanal ile ağzındaki çörten ve şıranın toplandığı toplama havuzdur[7]. Şarap üretimi için; üzümleri çiğnemek, kalan üzüm ve saplarını preslemek ve mayalanma olmak üzere üç aşamaya ihtiyaç vardır[8]. Şıranın akmasını sağlamak

[1] . Hild, F., (1977), *Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien*, Wien, s.70.
[2]. Yüncü, H. Rafet, (2010), "Şarap Turizmi Bölgelerinin Rekabet Edebilirliğine Yönelik Bir Model Önerisi: Kapadokya Örneği", Eskişehir Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir (Yayınlanmış Doktora Tezi), s.23.
[3]. Gautier, Jean François, (2005), *Şarabın Tarihi*, (Çev. M. Nedim Demirtaş), Dost Yayınları, s.10.
[4] . Ergenekon, Şeyda, (2004), *Şarapla Tanışma*, Remzi Kitapevi, İstanbul, s.66.
[5]. Ergenekon, Şeyda, (2004), *Şarapla Tanışma*, Remzi Kitapevi, İstanbul, s.66.
[6] . Aktan, Nihat ve Hatice Kalkan, (2000), *Şarap Teknolojisi*, Kavaklıdere Kültür Yayınları, s.16.
[7] . Karakaya, Nilay, (2008), "Erdemli'de Ekmek ve Şarap", *Anadolu ve Çevresi'nde Ortaçağ II*, Ankara s. 35.
[8]. Frankel, Rafael, (1999), *Wine and Oil Production in Antiquity in Israel and Other Mediterranean Countries*, England, s.41.

amacıyla, üzüm ezme yeri şıranın toplanacağı havuzdan daha yüksektir[9]. Öncelikle toplanan üzümler, ezme havuzuna serilmektedir[10]. Üzüm ilk aşamada sıvının çıkması için bekletilmekte ve kendi suyunu bıraktıktan sonra ayakla ezilmeye başlanmaktadır. Üzüm ezme havuzu birkaç kişinin aynı anda içine girebilmesine imkan sağlayacak büyüklüktedir[11].

Ezme havuzundan şıranın toplama havuzuna geçişi bir akıtma kanalı ile sağlanmaktadır. Akıtma kanalı aynı zamanda elek görevi görmekte ve bir tıpa ile kapatılmakta[12] ve yeteri kadar şıra toplandığında tıpa kaldırılmaktadır[13]. Şıra akıtma kanalları, ince oluk şeklindedir. Birçoğu ucunda çörten ile sonlandırılmaktadır. Üzüm ezme havuzu ile şıra biriktirme haznesi arasında genelde pencere yer almaktadır. Bu pencere sayesinde şıra biriktirme haznesi kontrol edilebilmektedir.

Şıra biriktirme hazneleri, üzüm ezme havuzlarından daha küçük boyutta olup, zeminleri daha alçaktadır. Biriktirme havuzları daire şeklinde olup, ağız kısımları karedir[14]. Genelde işliklerin şıra biriktirme hazneleri sıvalıdır. Bunun sebebi mayalanmanın burada gerçekleşiyor olmasındandır ve şarabın burada uzun süre kalabilecek olmasından kaynaklanmaktadır. Ağız kısımlarının kare şeklinde olması, hazne dolduktan sonra bir kapakla kapatıldığını göstermektedir.

Karabaş Kilisesi Şarap İşliği; "Tek Ezme Havuzlu ve Tek Toplama Havuzlu Plan Tipi" kategorisine girmektedir[15]. Bu tipteki işlikler, basit bir yapılanmadan oluşmaktadır. Bu tip şarap işlikleri, kare ya da dikdörtgen planlı ön mekan etrafında, sadece bir üzüm ezme havuzu ve şıranın toplandığı bir toplama havuzundan oluşan, basit diyebileceğimiz plan tipini oluşturmaktadırlar (Çizim 1-2-3-4).

Karabaş Kilisesi, yedi mekandan oluşmaktadır. Kilisenin avlusuna, kuzeybatıdan on basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Avlu doğu batı yönünde olup, yaklaşık 12.0x13.0 m. ölçülerindedir. Avluyu mekanlar doğu, kuzey ve batıdan çevrelemiştir. Kilisenin dini yapıları doğuda, günlük yaşamla ilişkin mekanları, kuzey ve batıda yer almaktadır[16]. Avlunu kuzeyinde doğu batı yönünde 10.55x4.40 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir mekan bulunmaktadır. Avlu kotunda yaklaşık 1.50 m. aşağıda olan mekana avludan 1.55 m. genişliğinde bir kapıdan girilmekte ve dört basamakla inilmektedir (Fotoğraf 2). Şarap işliği, bu mekanın batısında yer almaktadır. İşliğe bu mekanın batı duvarından 1.40 m. ölçülerinde dikdörtgen bir kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 3). İşlik; doğu batı yönünde dikdörtgen planlı bir ön mekan ile kuzeyindeki şarap işliğinden oluşmaktadır (Fotoğraf 4). Ön mekan 4.86x8.45 m. ölçülerinde olup dikdörtgen planlıdır. Ön mekanın doğu duvarında 0.39 m. derinliğinde, 0.50 m. genişliğinde bir niş mevcuttur. Doğu duvarının zemininde şıranın saklandığı amphoraların yerleştirildiği daire biçimli 0.27x0.28 m. ölçülerinde üç tane yuva

[9]. Zarşat, F. ve N. Özgönül, (2005), "Kayakapı Evlerinde Şırahaneler", *Kayakapı Kültürel ve Doğal Çevre Koruma ve Canlandırma Projesi*, sayı 6, s.11.
[10]. Diler, Adnan , (1999), "The Most Common Wine Pres Type Found in the Vicinity of Cilicia and Lykia", *Lykia II*, s. 83.
[11] Karakaya, Nilay, (2008), "Erdemli'de Ekmek ve Şarap", *Anadolu ve Çevresi'nde Ortaçağ II*, Ankara s. 35.
[12]. Rafael **Frankel**, *Wine and Oil Production in Antiquity in Israel and Other Mediterranean Countries, England*, 1999,s. 41.
[13]. Karakaya, Nilay, (2008), "Erdemli'de Ekmek ve Şarap", *Anadolu ve Çevresi'nde Ortaçağ II*, Ankara s. 35.
[14]. Karakaya, Nilay, (2008), "Erdemli'de Ekmek ve Şarap", *Anadolu ve Çevresi'nde Ortaçağ II*, Ankara s. 35.
[15] . Ümit Aydınoğlu bu plan tipini antik dönemde tek ezme düzlemli ve tek toplama fıçılı tip olarak gruplandırmıştır. Bakınız Aydınoğlu, Ümit, (2009), *Dağlık Kilikia Bölgesi'nde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları,* Ege Yayınları, İstanbul, s. 52.
[16]. Rodley, Lyne,(1985), *Cave Monasterias of Byzantine Cappadocia*, Cambridge , s.194.

görülmektedir (Fotoğraf 5). Güney duvarında diğer mekanlarla bağlantıyı sağlayan 1.17 m. genişliğinde bir açıklık vardır. Batı duvarında 1.05x1.20 m. ölçülerinde başka bir giriş bulunmaktadır. Zeminde amphoraların yerleştirildiği daire biçimli 0.50x0.58 m. ebatlarında üç tane yuva vardır. Üç tane de daha büyük ölçülerde 0.85x0.85 m.,0.64x0.63 m. ve 1.49x1.45 m. ebatlarında, diğerleriyle beraber zeminde toplam dokuz tane amphoraların yerleştirildiği daire biçimli yuvalar görülmektedir.

Şarap işliği, ön mekanın kuzeyinde yer almaktadır. Tek bir üzüm ezme havuzu ve şıranın toplandığı haznenin bulunduğu basit plan tipine sahiptir (Fotoğraf 6). Üzüm ezme havuzu, 3.33x 2.52 m. boyutlarında olup, dikdörtgen planlıdır. Zeminden 1.00 m. yüksektir. Üzüm ezme havuzu merkezi bölüme yuvarlak kemerle açılmaktadır. Kemer kalınlığı 0.50 m.'dir. Üzüm ezme havuzunun doğu duvarında bulunan niş, bu mekanın hem pres yatağı hem de ezme havuzu olarak kullanıldığını kanıtlamaktadır. Pres yaparken, preslemenin yapıldığı kalasın bir ucu, ezme havuzunun duvarındaki nişe girmekte ve kalasın diğer ucuna uygulanan güç sayesinde presleme gerçekleşmektedir[17](Fotoğraf 7). Ezme havuzunun düz tavanında havalandırmayı sağlayan baca yer almaktadır. Ezme havuzunun içi sıvalıdır (Fotoğraf 8).

Ezme havuzu ile toplama havuzu birbirine bitişik konumdadır ve bağlantıları bir akıtma kanalıyla sağlanmaktadır. Akıtma kanalının üzerindeki açıklık 0.50x0.23 m. ölçülerindedir. Akıtma kanalı 0.10 m. genişliğinde, 0.30 m. uzunluğundadır. Ezme havuzundaki nişin hemen altında yer almaktadır.

Toplama havuzu, ezme havuzunun doğusunda, girişin kuzeyinde bulunmaktadır. Yerden 0.30 m. yüksektir. Fakat zamanla tahribata uğramış ve orta kısım kırılıp zemine sıfırlanmıştır. Üstten kare görünümlü olmasına karşın gövdede genişleyen formdadır. Toplama havuzunun üzerinde kare biçiminde kesilmiş bir bölüm vardır. Bu, ahşap kapağın yerleştirilmesi için yapılmış olmalıdır. Toplama havuzunun ağız çapı, 1.03x1.17 m.'dir. Ahşap kapağın yerleştirileceği kenarlık 0.10 m. genişliğindedir. Ön mekan tarafında bu genişlik 0.24 m.'dir. Derinliği 1.00 m.'dir. Toplama havuzunun içi, mayalanma da burada gerçekleştiği için sıvalıdır (Fotoğraf 9).

Şarap işliğinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Sadece işliğe girişi sağlayan dikdörtgen formlu kapının olduğu cephe üst örtüden iki sıra silme yapılarak hareketlendirilmiş olup silmenin üzerinde haç işareti görülmektedir. Kapı üst orta kısmı "n" formu verilerek hareketlendirilmiştir.

Soğanlı'da yer alan Karabaş Kilisesi 6. yüzyılda inşa edilmiştir. Karabaş Kilisesi'nin duvarları 11. ve 13. yüzyıllarda tekrar yapılmıştır. Freskler ise 11. Yüzyıla aittir[18]. Bu yüzden işlik ile ilgili kesin bir tarih verilememektedir.

Vadide bu plan tipinde 6 tane şarap işliği vardır. . I Nolu Şarap İşliği, Yılanlı Kilisesi Şarap İşliği, Saklı Kilise Şarap İşliği, Geyikli Kilisesi Şarap İşliği, Gök Kilise Şarap İşliği; Karabaş Kilisesi Şarap İşliği ile aynı plana sahiptir (Çizim 5-6),(Fotoğraf 10-11).

[17]. Aydınoğlu, Ümit, (2009), *Dağlık Kilikia Bölgesi'nde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları,* Ege Yayınları, İstanbul, s. 52.

[18]. Sıddıki, Feride İmran, 2004, *Kapadokya Bölgesi Soğanlıdere Vadisi Karabaş, Gök ve Canavar Kiliseleri (Mimari ve Resim),* Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara (Yüksek Lisans Tezi), s.80.

Değerlendirme ve Sonuç

Antik Dönemdeki şarap işlikleri kayaya oymadır. Şıra üretim yerleri de ezme düzlemi, akıtma kanalı ve toplama fıçısı olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır[19].İşlikler açık alanda ana kayaya oyulmuş olarak yapılmakta ve kaldıraç ilkesiyle çalışan presler kullanılmaktadır. Preslemede güç sağlamak için ağırlık taşları bulunmaktadır. İşlikler genelde ürünü hemen işlemek için tarım alanlarının yakınlarına ve açık olarak kaya üzerine oyularak yapılmıştır. Açık alanda ana kayaya oyulmalarının sebebi özellikle şarap üretimi için önem taşıyan yüzeyi temiz tutma ve açık havada güneş ışığının özellikle üzüm meyvesinde bulunan suyun buharlaşmasını sağlayarak mayalanma sürecini hızlandırması olduğu bilinmektedir[20]. Roma dönemine ait Kilikya ve Likya'daki biriktirme hazneleri genellikle silindirik, yukarı doğru kare biçiminde oyulduğu belirtilir[21].Kilikya ve Likya'daki şarap işlikleri de açık havada kayaya oymadır. Bizans Dönemi'ne ait şarap işlikleri fonksiyon olarak kayaya oyma örneklerdeki gibi olmalarına karşın kapalı mekan ya da büyük yapılar içine inşa edilmişlerdir. Fakat şıra üretim biçimi Antik Dönemden itibaren Bizans'ta da aynıdır[22].

Filistin ve Gaza'da ise şarap işliklerinin duvar yapıları bulunmaktadır[23]. İsrail'deki antik döneme tarihlenen şarap işlikleri Anadolu'da Likya ve Kilikya örnekleri gibi zemindeki kayaya oyulmuştur[24].

Karabaş Kilisesi şarap işliği, Prof. Dr. Nilay Çorağan'ın yapmış olduğu çalışma baz alındığında; Yeşilhisar'ın Erdemli Vadisi'ndeki şarap işliklerinin birinci grubuyla benzerlik göstermektedir. Prof. Dr. Nilay Çorağan; Erdemli'deki şarap işliklerini plan özellikleri bakımından 4 grup halinde incelemiştir[25]. Şarap işliklerinin ilk grubu kare ya da dikdörtgen planlı merkezi mekan etrafında, sadece tek bir üzüm ezme havuzu ve şıranın toplandığı haznenin bulunduğu basit plan tipi oluşturmaktadır. Ön mekanlar düz tavanlıdır. Üzüm ezme havuzları dikdörtgen ya da karedir ve üzüm ezme havuzları merkezi bölümlere yuvarlak kemerlerle açılır. Genelde daire biçiminde bacaları vardır. Üzüm ezme havuzları ile şıra biriktirme haneleri arasındaki geçiş şıra akıtma kanalı ile gerçekleşir, bu kanal oluk biçimindedir. Biriktirme hazneleri daire ve dikdörtgen ağızlıdır ve sıvalıdır. Zeminde şıranın saklandığı amphoraların yerleştirildiği daire biçimli yuvalar görülmektedir. Soğanlı Vadisi'ndeki Karabaş Kilisesi Şarap İşliği'nin ve altı tane şarap işliğinin planı bu şekilde basit plan tipindedir. Ön mekanları düz tavanlıdır. Üzüm ezme havuzları dikdörtgen ya da karedir ve üzüm ezme havuzları ön mekana yuvarlak kemerlerle açılır. Genelde daire biçiminde bacaları vardır. Üzüm ezme havuzları ile şıra biriktirme hazneleri arasındaki geçiş şıra akıtma kanalı ile gerçekleşir, bu kanal oluk biçimindedir. Biriktirme hazneleri daire ve dikdörtgen

[19]. Aydınoğlu, Ümit, (2009), *Dağlık Kilikia Bölgesi'nde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları,* Ege Yayınları, İstanbul, s. 51.
[20] . Diler, Adnan, (1995), "The Most Common Wine Pres Type Found in the Vicinity of Cilicia and Lykia", *Lykia II*, s. 88.
[21]. . Diler, Adnan, (1995), "The Most Common Wine Pres Type Found in the Vicinity of Cilicia and Lykia", *Lykia II*, s. 85.
[22]. Karakaya, Nilay, (2008), "Erdemli'de Ekmek ve Şarap", *Anadolu ve Çevresi'nde Ortaçağ II*, Ankara s. 37.
[23]. Mayerson, P., (1985), "The Wine and Vineyards of Gaza in the Byzantine Period", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* , s. 76.
[24]. Rafael **Frankel**, *Wine and Oil Production in Antiquity in Israel and Other Mediterranean Countries, England* 1999, s. 42.
[25] . Karakaya, Nilay, (2008), "Erdemli'de Ekmek ve Şarap", *Anadolu ve Çevresi'nde Ortaçağ II*, Ankara s. 37.

ağızlıdır ve sıvalıdır. Zeminde şıranın saklandığı amphoraların yerleştirildiği daire biçimli yuvalar görülmektedir.

Sonuç Olarak; şarap işliklerinin sayısı ve özenli işçilikleri, bu küçük ölçekli yapılara verilen önemi göstermektedir. İşlikler; dönemin ticari faaliyetleri, ekonomisi, tarımsal faaliyetleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır[26]. Soğanlı Vadisi için başlıca geçim kaynağı bağcılıktır. Volkanik yöre toprağı bağcılığa elverişlidir, dolayısıyla şarap üretimi de yaygındır. Antik geleneği sürdüren tüm şarap işlikleri kilise yakınlarına ve tarımsal yerleşmelere yakın kurulmuştur.

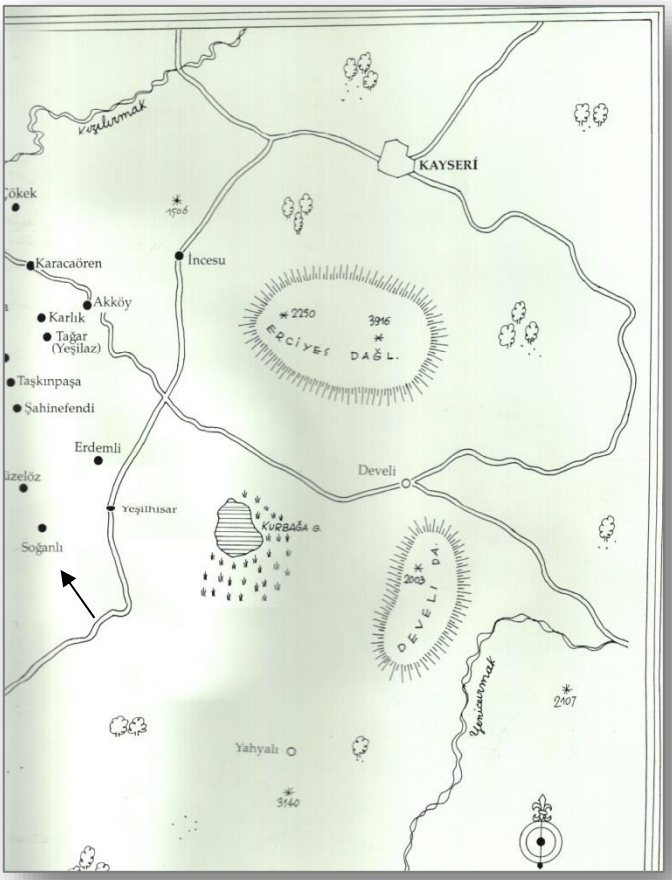

Harita No 1: Soğanlı (Catherina **Jolivet Levy**, *La Cappadoce Medievela*, s.7)

[26]. Scadozzı Giuseppe**,** (2008), "Oil and Wine Production in Hierapolis of Phrygia and its Territory During Roman and Byzantine Age: Documention From Archeological Excavations an Surveys" Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Sempozyum Bildirileri, s.278.

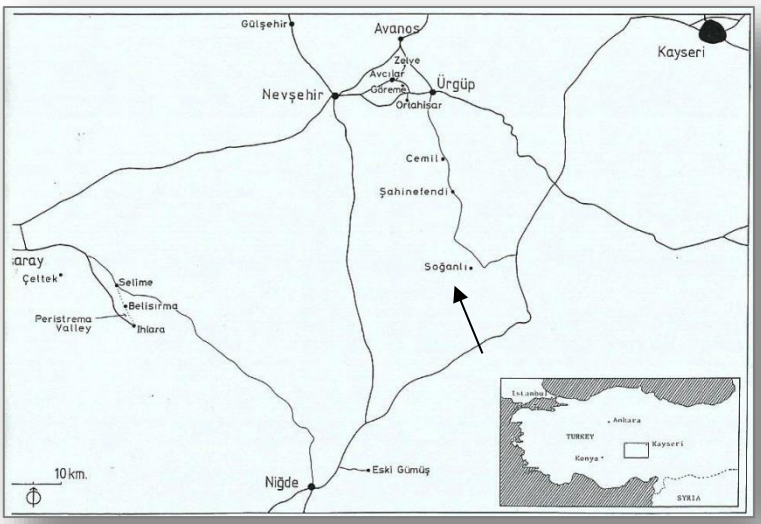

Harita No 2: Soğanlı (Lyn **Rodley,** Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia, Cambridge 1985,s.11)

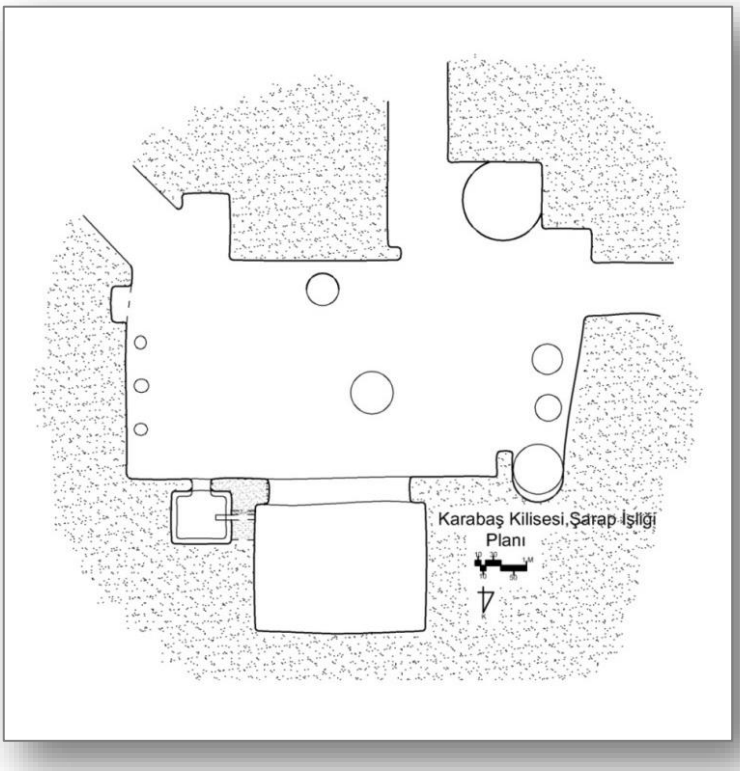

Çizim No 1: Karabaş Kilisesi Şarap İşliği Planı (D. Güneri, 2013)

Çizim No 2: Tek Bir Üzüm Ezme Havuzu ve Tek Bir Şıra Biriktirme Haznesine Sahip Olan Plan Tipi (D. Guneri, 2013)

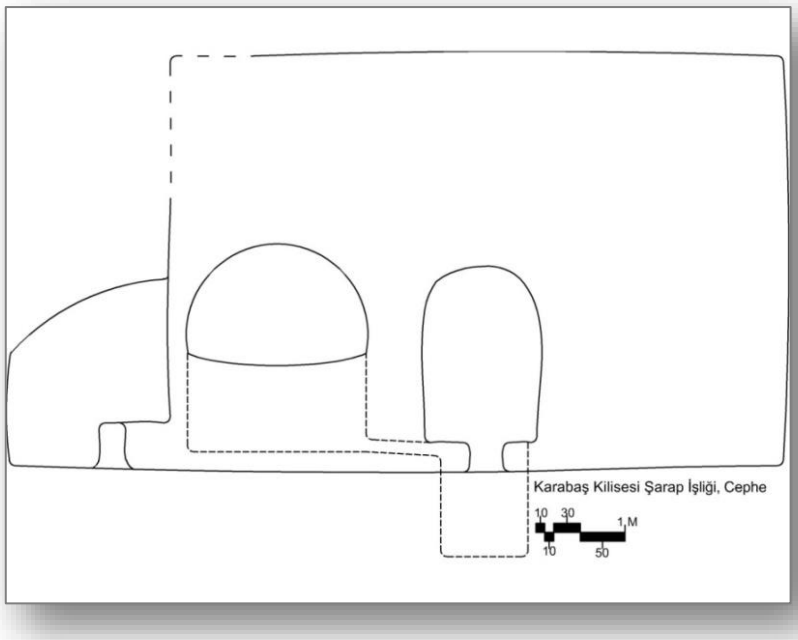

Çizim No 3: Karabaş Kilisesi Şarap İşliği Cephe Çizimi (D. Güneri, 2013)

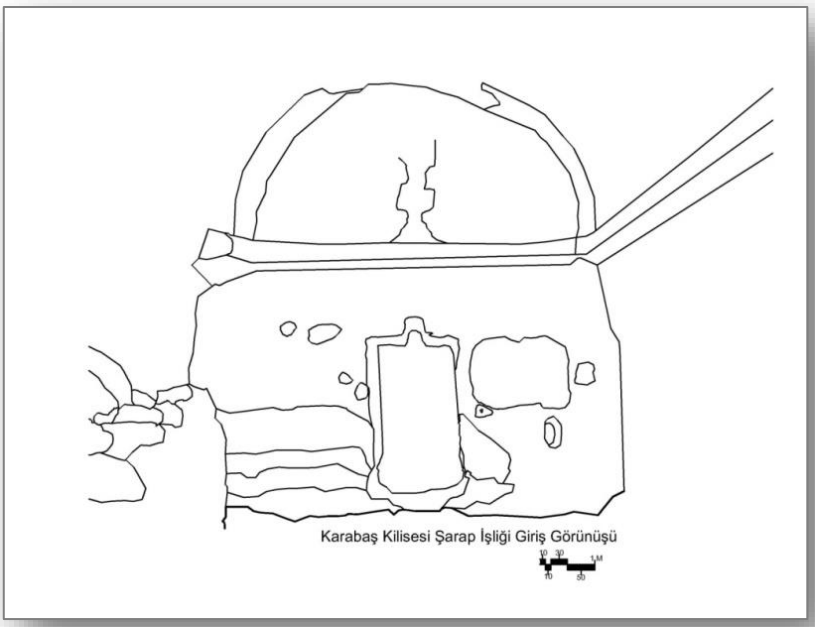

Çizim No 4: Karabaş Kilisesi Şarap İşliği Giriş Kapısı Görünüşü (D. Güneri, 2013)

Fotoğraf No 1: Karabaş Kilisesi'nden Genel Görünüş (D. Güneri, 2013)

Fotoğraf No 2: Karabaş Kilisesi Şarap İşliğine Giriş Bölümü (D. Güneri, 2013)

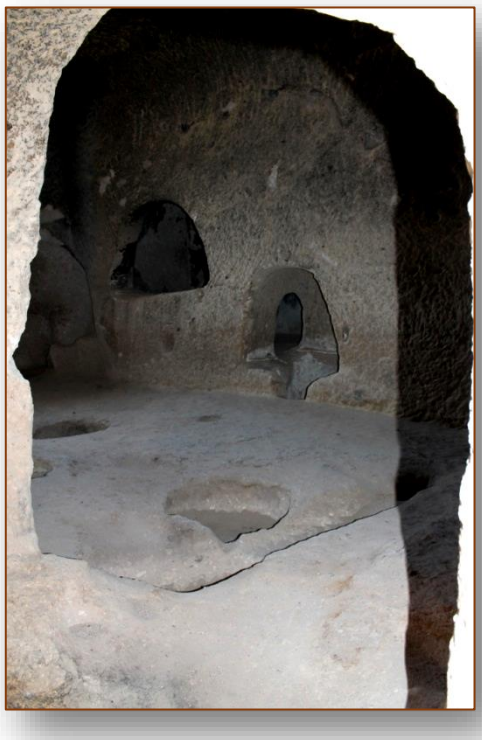

Fotoğraf No 3: Karabaş Kilisesi Şarap İşliği Ön mekana ve Şarap İşliğine Bakış (D. Güneri, 2013)

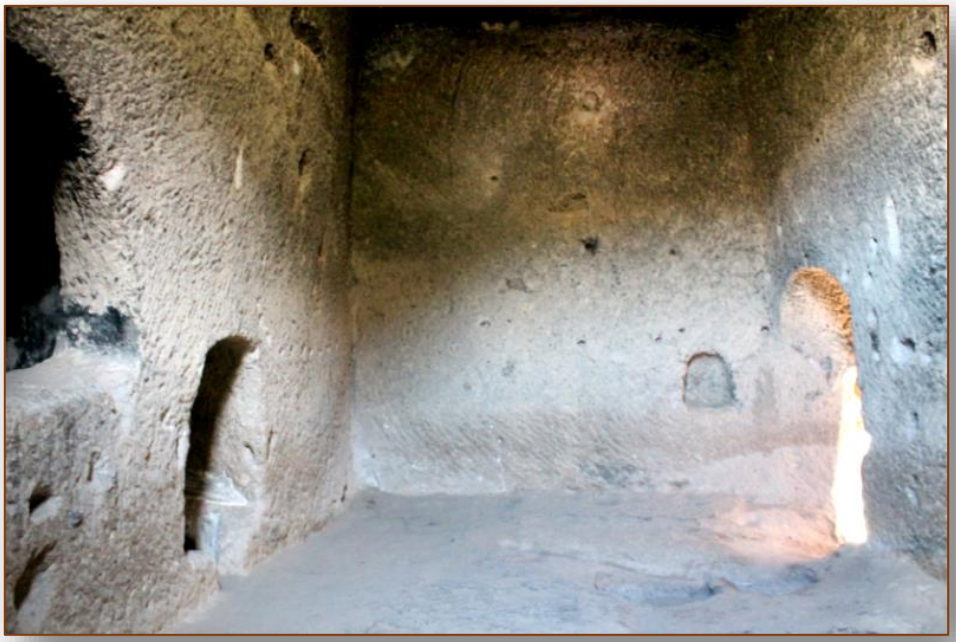

Fotoğraf No 4: Şarap İşliği Ön Mekanın Doğu Duvarına Bakış (D. Güneri, 2013)

Fotoğraf No 5: Karabaş Kilisesi Şarap işliği Genel Görünüşü (D. Güneri, 2013)

Fotoğraf No 6: Karabaş Kilisesi Şarap İşliği Üzüm Ezme Havuzundaki Niş ve Toplama Havuzuna Bakan Açıklık (D. Güneri, 2013)

Fotoğraf No 7: Karabaş Kilisesi Şarap İşliği Üzüm Ezme Havuzu (D. Güneri, 2013)

Fotoğraf No 8: Karabaş Kilisesi Şarap İşliği Şıra Toplama Havuzu (D. Güneri, 2013).

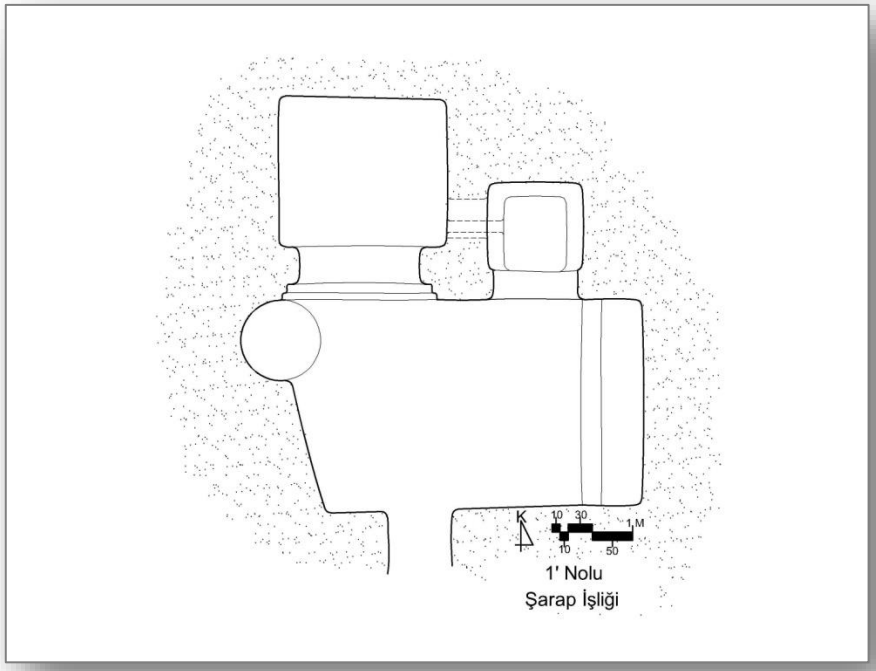

Çizim No 5: I No'lu Şarap İşliği Planı (D. Güneri,2013)

Fotoğraf No 9: I No'lu Şarap İşliği Genel Görünüşü (D. Güneri, 2013).

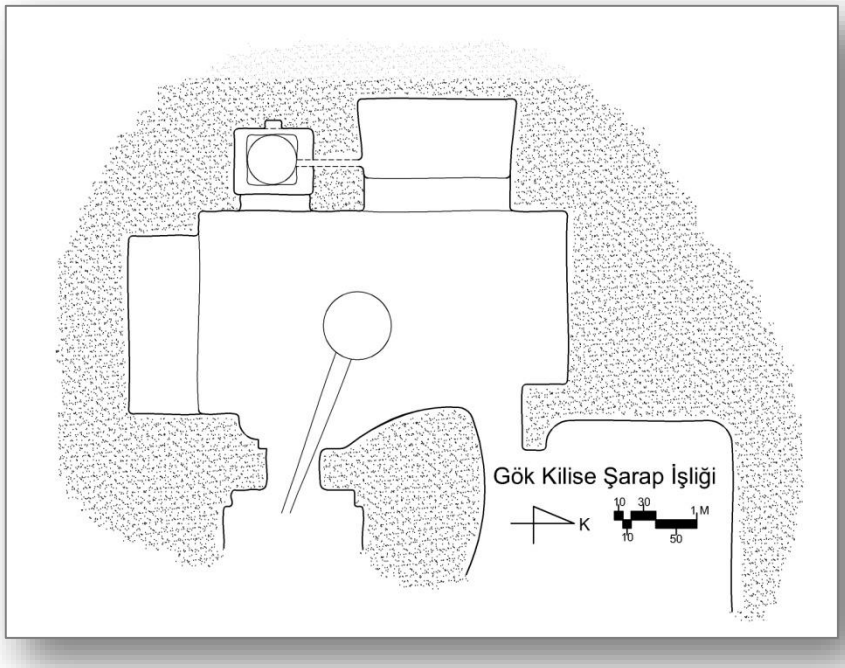

Çizim No 6: Gök Kilise Şarap İşliği Planı (D. Güneri,2013)

Fotoğraf No 10: Gök Kilise Şarap İşliği Genel Görünüşü(D. Güneri, 2013)

Kaynakça

Aktan, Nihat ve Hatice Kalkan, (2000), *Şarap Teknolojisi*, Kavaklıdere Kültür Yayınları.

Aydınoğlu, Ümit, (2009), *Dağlık Kilikia Bölgesi'nde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları,* Ege Yayınları, İstanbul.

Diler, Adnan , (1999), "The Most Common Wine Pres Type Found in the Vicinity of Cilicia and Lykia", Lykia II.

Ergenekon, Şeyda, (2004), *Şarapla Tanışma*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Frankel, Rafael, (1999), *Wine and Oil Production in Antiquity in Israel and Other Mediterranean Countries,* England.

Gautier, Jean François, (2005), *Şarabın Tarihi*, (Çev. M. Nedim Demirtaş), Dost Yayınları.

Hild, F., (1977), *Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien,* Wien.

Karakaya, Nilay, (2008), "Erdemli'de Ekmek ve Şarap", *Anadolu ve Çevresi'nde Ortaçağ II*, Ankara.

Mayerson, P., (1985), "The Wine and Vineyards of Gaza in the Byzantine Period", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*.

Rodley, Lyne,(1985), *Cave Monasterias of Byzantine Cappadocia*, Cambridge.

Scadozzı Giuseppe**,** (2008), "Oil and Wine Production in Hierapolis of Phrygia and its Territory During Roman and Byzantine Age: Documention From Archeological Excavations an Surveys" Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Sempozyum Bildirileri.

Sıddıki, Feride İmran, 2004, *Kapadokya Bölgesi Soğanlıdere Vadisi Karabaş, Gök ve Canavar Kiliseleri (Mimari ve Resim)*, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara (Yüksek Lisans Tezi)
Yüncü, H. Rafet, (2010), *Şarap Turizmi Bölgelerinin Rekabet Edebilirliğine Yönelik Bir Model Önerisi: Kapadokya Örneği*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir (Yayınlanmış Doktora Tezi).
Zarşat, F. ve N. Özgönül, (2005), "Kayakapı Evlerinde Şırahaneler", *Kayakapı Kültürel ve Doğal Çevre Koruma ve Canlandırma Projesi*, sayı 6.

VAROLUŞÇULUK VE ŞİİR

Eyyüp GÜNEŞ
Milli Eğitim Bakalnlığı

Özet

1930'lu yıllarda Fransa'dan başlayarak tüm dünyayı etkileyen varoluşçuluk akımı 1950'li yıllardan sonra ülkemizde de etkili olmuştur. Bu akım diğer akımlardan farklı olarak felsefesini daha çok edebi eserlerle ortaya koymuştur. Varoluşçu felsefenin önde gelen isimleri aynı zamanda önemli edebi yazarlardır.

Ülkemizde özelikle İkinci Yeni şairleri; Jean-Paul Sartre, Franz Kafka, Heidegger ve Kierkegaard gibi varoluşçu düşünürlerden oldukça fazla etkilenmişlerdir. Şiirlerde; arayış, bunalım, kimlik sorunu, yabancılaşma gibi temalar çok sık bir şekilde göze çarpar.

Varoluşçuluk akımının şiirle ilişkisini inceleyen bu çalışmada; akımın özelikleri, temsilcileri, Türk Edebiyatına etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Varoluşçuluk, varoluşçu edebiyat, şiir

Abstract

Existentialism term, starting from French in 1930s and affecting the whole world, has been effective in our country as well after 1950s. Unlike others, this term reveals its philosophy more via literary works. Leading figures of philosophy of existentialist are at the same time important literature writers.

In our country, especially the "Second New" poets were influenced very much by existentialist philosophers such as Jean Paul Sartre, Franz Kafka, Heidegger, Kierkegaard. In poems, themes like pursuit, depression, identity problem, alienation leap to the eyes frequently.

In this work, the features and representatives of movement and its effect on Turkish Literature are tired to be revealed in this study examining relation between Existantialism and literature.

Keywords: Existensialism, existensialist literature, poetry, Franz Kafka, Albert Camus, Jean-Paul Sartre

GİRİŞ

Varoluşçuluk sözcüğü Fransızca existentialisme, Osmanlıca sözlükte mevcudiyetçilik kelimeleriyle karşılanmaktadır. Ahmet Cevizli, Felsefe sözlüğünde "…iradesi ve bilinci olan insanların, irade ve bilinçten yoksun nesneler dünyasına fırlatılmış olduğunu öne süren felsefe okulu"[493] olarak tanımlar. Varoluşçuluk akımının öncü ismi Martin Heidegger'dir. Bu akıma göre varlık özden önce gelir.

Akımın önemli ismi Jean-Paul Sartre varoluşçuluğun, 'varlığın özden önce geldiği' düşüncesini şöyle açıklar:

> *"İnsanda -ama yalnız insanda- varoluş özden önce gelir. Bu demektir ki, insan önce vardır; sonra şöyle ya da böyle olur. Çünkü o, özünü kendi yaratır. Nasıl mı? Şöyle: Dünyaya atılarak, orada acı çekerek, savaşarak yavaş yavaş kendini belirler. "*[494]

Varoluşçuluk akımının genel bir tanımını yapmak zordur. Asım Bezirci bunu şöyle dile getirir:

> *"Varoluşçuluk nedir? Şimdiye değin çeşitli karşılıklar verilmiş bir sorudur bu. Sözgelişi, Weil 'e göre varoluşçuluk bir bunalım, Mounier 'ye göre umutsuzluk, Hamelin'e göre bunaltı, Banfi'ye göre kötümserlik, Wahl'a göre başkaldırış, Marcel'e göre özgürlük, Lucas'a göre idealizm (düşüncülük), Benda'ya göre usdışılık (irrationalisme), Foulque'ye göre saçmalık felsefesidir. "*[495]

Varoluşçuluk akımında insanın seçme özgürlüğü önemlidir ve bu özgürlük ona sorumluluklar yükler. Varoluşçular, "insanın tek başına büyük bir değer olduğunu her insanın tarihte eşi bir daha tekrarlanmayacak olağanüstü bir varlık olduğunu savunmaktadırlar."[496]

Bu akım bunalım edebiyatı olarak da tanımlanır. Sami Akalın:

> *"Egzistansiyalizme göre değişmeyen gerçek şudur: insan vardır, hürdür, çevresini saran dünyayı bir türlü anlayamaz; bu yüzden umutsuzdur, karamsardır, kötümserdir; yaşamayı tatsız ve anlamsız bulur. Egzistansiyalistler bir çeşit bunaltı içindedirler. Yarattıkları edebiyata 'bunaltı edebiyatı ' denmesi bundandır.*[497]

Özetle varoluşçuluk, farklı düşünürlerin özelliklerine, inanışlarına göre onları arayışa, yabancılaşmaya, bunalıma iten bir felsefi öğreti olarak literatürde yerini almıştır.

Sanayi devrimi, yaşam koşullarının değişimi, kentleşme insanı özünden uzaklaştırmıştır. Makinenin gücü insanı nesneleştirmiştir. Varoluş akımının önemli sanatçısı Jean Paul Sartre insanı şöyle tanımlar: "nedensiz, zorunsuz, anlamsız bir varlık", "Geçmişsiz, destansız, yapayalnız bir varlık.", "Tarih denen arabaya hayvanca koşulmuş savaşı ve ölümü bekleyen bir varlık…"

---

[493] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınlan, Ankara, 1997, s.698.
[494] Jean-Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, çev: Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 1999, s.10.
[495] Jean-Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, a. g. e, s.10.
[496] Ahmet Saraçoğlu, *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, ETAM a.ş, Eskişehir, 2000, s.289.
[497] Turan KARATAŞ; Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Perşembe Kitapları, İstanbul, 2001, s.13.

Varoluşçuluk sözcüğü, ilk kez Alman Heinemann tarafından 1929 yılında kullanılmıştır. Kierkegaard, Varoluşçuluk akımı için önemli çalışmalara imza atmıştır. Bu akım 1970'li yıllarda Almanya'da Nietzche, Max Scheler; Fransa'da Bergson, Hegel, Blondel gibi düşünürlerle gelişip yayılmıştır.

Dünya'yı derinden etkileyen I. ve II. Dünya savaşlarıyla akım tüm Avrupa'da etki alanını iyice genişletir.

Jean Paul Sartre akımın yayılmasında önemli bir isimdir: "Sartre'ın yalnızca filozof olmayıp yazar, denemeci, eleştirmeci ve politikacı olması varoluşçuluk felsefesinin üzerinde durduğu sorunsalların Avrupa'dan dünyaya yayılmasında etkili olur. Varoluşçuluk felsefesi uluslararası bir tartışma platformuna taşınır."[498]

Varoluşçuluk akımı, 1950'lilerden sonra etkisini yitirir, Sartre akımın tarih sahnesinden çekilmesiyle ilgili şunları söyler: "Jean-Paul Sartre ise, 1958'de, çağımızın aşılmamış gerçek felsefesi diye nitelediği Marksizm'in bir yana bıraktığı bireyin sorunlarını ele alıp çözümlemeye başlayınca, artık sade bir "ideoloji" olarak gördüğü varoluşçuluğun kendiliğinden ortadan kalkacağını açıklar."[499]

Akımın İlkeleri*

Varoluşçuluk akımının ilkleri şunlardır:

"Seçme Özgürlüğü: "Varoluşçuluğa göre insanoğlu bir boşluğa atılmıştır. Bu dünya onun akılcı ve objektif bir değerlendirme yapabileceği bir dünya değildir fakat dünya "saçma" da olsa insan hayatının sonuna kadar özgür seçimler gerçekleştirerek yaşamalıdır. Zira insan yaptığı seçimlerle öz niteliğini kazanır. Bu anlayış Sartre'ın "varoluş özden önce gelir" sözünün de temelidir. İnsanın yapacağı özgür seçimlerle özünü gerçekleştireceğini düşünen ve varoluşun özden önce geldiğini söyleyen varoluşçu felsefe bu yönüyle geleneksel/idealist felsefeden ayrılmaktadır.

Öznellik savunusu: Varoluşçuların öznellik anlayışı, her bireyin kendine özgü varoluşu olduğuna ve bu yönüyle bireylerin biricikliğine dayanmaktadır. Onlara göre akılla kavranabilen nesnel varoluş yoktur.

Kişisel ahlak anlayışı: Kişisel ahlak anlayışı özellikle Kierkegaard'un, Nietzsche'nin ve Sartre'ın düşünüşlerinde görülmektedir. Kierkegaard'a göre doğru ve yanlışın ayırt edilebileceği akılcı ve objektif hiçbir norm yoktur. Bireyin yapması gereken, uğruna hayatını adayabileceği kendi doğrusunu bulmaktır. Kierkegaard bir Protestan olmasına rağmen bireyci ahlak anlayışı ve otorite karşıtı tutumu nedeniyle kiliseyle karşı karşıya gelmiştir. Nietzsche de toplumsal ahlakı hiçe saymış ve "sürü ahlakı" olarak nitelendirmiştir. Ona göre Hıristiyan ve Musevi ahlakı iktidarı güçsüz ve aciz insanların, soylu ve kudretli insanların elinden almak üzere tasarlanmıştır.

Bunaltı, İç daralması, Sıkıntı: Varoluşçu eserlerde bunaltı, sıkıntı kavramlarına sıkça rastlanmaktadır. Sıkıntının kaynağı Kierkegaard'a göre bireyin, dünyanın kesinlik içermeyen tabiatını idrak etmesinden kaynaklanmaktadır. Tanrı bu korku yardımıyla her bireyi bir değer sistemi ve yol belirlemeye çağırmıştır. Sartre'a göre de bireyin yaptığı seçimlerin getirdiği sorumluluk bulantı yaşamasına neden olur. Sartre "Bulantı" adlı

[498] Hilal İpek, Edip Cansever'de Varoluşçuluk İzleri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.s.16
[499] Hilal İpek, a.g.t. s.18
*Varoluşçuların akımının ilkelerinin yazımında http://www.varoluscupsikoterapi.net/Varolusculuk.html adresli internet sitesinden yararlanılmıştır. Erişim tarihi: (12.10. 2016)

romanında bireyin, dünyanın belirsizliği ve olumsallığı karşısında yaşadığı bulantı duygusunu anlatır.

Otantik Varoluş Hali ve Fırlatılmışlık : "Fırlatılmışlık" sözünü ilk kullanana Heidegger'dir. Bu söz daha sonra Sartre tarafından da benzer manada kullanılmıştır. Heidegger'e göre insan "hiçliğe" bırakılmıştır ve varoluş nedenini bilemez. Heidegger "dasein" kavramıyla insanın ikili varoluş halinde olduğunu belirtir. "Das" varoluşun çıplak halidir, orada bulunandır. "Sein" ise orada bulunandan farklı bir şeydir, zamana karşı duran, ölüm bilgisini taşıyan, oluş içerisinde olandır. Heidegger "dasein"in varoluşunun en temel karakterinin "zamansal " olduğunu belirtmektedir. Heidegger'e göre ölümlülük ve fırlatılmışlık düşüncesine varıldığında bunaltı yaşanır. Kısacası Heidegger' göre; insanın oantik varoluş halinde olması, ölümlü olduğunun idrakında olmasını gerektirir. Ölümlülüğünün farkında olmayan insan ise sahte bir hayat sürdürür. Ölümlülüğün bilincinde olan insan mevcut varoluş şeklinden daha yüksek bir varoluş şekline geçer.

Saçma: Saçma anlayışı özellikle Camus'nün ve Sartre'ın düşüncelerinde görülmektedir. Camus'ye göre akılla kavranamayan dünya "saçma"dır. Camus buna dayanarak yaşamın anlamdan ne kadar yoksun olursa o kadar iyi yaşanabileceği fikrini ileri sürer. Camus'ye göre insan saçmaya rağmen mutlu yaşamalıdır, saçma karşısında umutsuz ve karamsar bir hale düşmemelidir. Saçma anlayışı, bunaltı, intihar gibi varoluşçu kavramlarla da beraber varoluşçuluğun karamsar, kötümser bir düşünüş olarak algılanmasına yol açmıştır. Sartre, varoluşçuluk hakkındaki bu yanlış anlamaları düzeltmek için yazdığı " Varoluşçuluk Bir İnsancılıktır" adlı denemesinde insanın yaptığı seçimlerle özünü oluşturacağı fikrine vurgu yapmış ve "saçma"nın barındırdığı yaratıcı hareket noktasına dikkat çekmiştir. Sartre'ın ve Camus'un saçma konusundaki düşüncelerinin temel karakterinin benzeştiği söylenebilir. Aradaki temel fark ise Camus'nün Sartre'ın tersine başlangıçta bir anlama sahip olmayan bireyin sonradan bir anlam yaratamayacağı fikrine sahip olmasıdır. Camus'un yaşamın anlamdan ne kadar yoksun olursa o kadar iyi yaşanabileceği görüşünde olması da bu anlayışıyla da ilgilidir

Ortak Temalar

Özgürlük ve Başkaldırı: Özgürlük, Varoluşçuluk için önemlidir. İnsan özgür iradesiyle seçimler yapar ve bu seçimlerin onun varoluşunu gerçekleştirir. Bu nedenle toplumun kuralları, normlar anlamsızdır, başkaldırı teması bu yönüyle karşımıza çıkar.

Yabancılaşma ve yalnızlık: Topluma dünyaya yabancılaşmış birey yalnızdır.

Saçma: Dünya, yaşam sonu olan ve düşünce ile kavranamayan mefhumlardır. Bu saçma anlayışını şekillendirmiştir.

Bunaltı/Sıkıntı: Bunaltı/sıkıntı, özgürlüğün getirdiği sorumluluk duygusuyla ortaya çıkar aynı zamanda "saçma" anlayışı varoluşçu romanlarda kahramanı bunaltıya götüren nedenlerden biridir.

Umut/Umutsuzluk: Varoluşçu felsefe anlamsızlık karşısında umutsuzluğu kabul etmez, her şeye rağmen umutlu olunması gerektiği mesajı verilir.

İntihar: İntihar, "saçma" düşüncesiyle ilişkilidir. Bazı varoluşçu eserlerde anlamsızlık sorunu bireyi intihara sürükler.

ŞİİR VE VAROLUŞÇULUK

Varoluşçuluk akımı etkisini tiyatro ve roman türünde daha fazla göstermiştir. Şiirde

ise psikanalizimle birlikte kendini gösterir. Varoluşçuluk akımına ait yabancılaşma, bunalım, yalnızlık gibi temalar Türk şiirinde 1950'li yıllarda çok sık karşımıza çıkar. Turgut Uyar, Edip Cansever, Ahmet Oktay, Ferit Edgü, Orhan Duru daha sonraki dönemlerde Ayhan Kurt, Osman Çakmakçı isimleri buna örnek gösterilebilir.

Turgut Uyar (1927-1985), İkinci Yeni şiir akımının temsilcilerinden olup şiirlerinde daha çok ölüm, ayrılık, toplumla çatışan bireyin yenilgisini işlemiştir. "Bıktım Böyle" şiiri; varoluş, anlamsızlık, ölüm ve usanç bağlamında değerlendirilecek bir şiiridir.

"BIKTIM BÖYLE...
Üç yıl sonra mıydı bilmiyorum
ama ekimin onbeşiydi biliyorum
ekimin onbeşiydi ama
ekimin onbeşinde ne oldu bilmiyorum
herkesin sular gibi dağıldığı ama herkesin
bir sur önünde miydik bir yolda mı
semtini bilmediğim bir karakolda mı
sonra topluca bir bahçede durduk"

Zaman kavramının farkında olmama ruh halini veren ilk dizeler Varoluşçuluk akımının fırlatılmışlık kavramının izlerini taşır. Şair adeta bilmediği bir yere ve haberi olmadan fırlatılmış gibidir. "…bilmiyorum, bilmiyorum, bilmiyorum... " tekrarlarıyla şair bilinçten yoksun gibi davranır.

"bıktım böyle sayrılıklardan
ateşim çıksa neyse ne
neyi bıraksam aklımdan bir suya karışıyor
bir büyük savaşda Kıbrıs kıyılarında
vurulan ve ölen bir askerin
çelik miğferi gibi
dipde ışıltısını görüyorum yalnız
elimi eteğimi çekiyorum bahçeden
sazlıklara vuruyorum belliğimi"

Şiirin ikinci bölümü "bıktım böyle sayrıklardan" dizesiyle başlar. Hastalıklı, usanmış ve ölmüş bir askerin kıyıya vurmuş miğferi gibi görür kendisini. Bıkkınlık, hastalık, savaş ve ölüm varoluşçuluk akımının etkisini gösterir.

"zalim bir ilk yazdı ama yaşadığımız
işte bunu unutmamalı unutmamalı

bir ölüm nefes alırken bir dudakda
öbür bütün şeyleri nasıl anlatmalı
miğferin paslandığını usul usul
bir yangının söndüğünü
ve suların pırıl pırıl kaldığını
bir otobüs Mersin den Mardin e giderken
o zaman aşkınla dol kalbim
nerden ne kadar derlediysen o kadar
senin kendine seçtiğin alameti farika
uzun bir gece görünümünde geçerli hala"

Varoluşçu edebiyatta umutsuzluk kadar umut da sık işlenen izleklerdendir. Birey yaşadıkları ile ne kadar yalnız, bunalmış hissetse de her zaman umudunu korumaya da çalışılır. Şiirin son bölümünde şair; yangının söndüğünü, suların pırıl pırıl olduğunu, kalbinin aşkla olduğunu söyleyerek umutlu olduğunu gösterir.

Edip Cansever (1928-1986) ilk dönem şiirlerinde yaşama sevinci ve gençlik avarelikleri gibi bireysel somut temaları işlerken 1955 yılından itibaren kapalı, soyut ve varoluş akımının etkisinde şiirler yazmıştır. Umutsuzlar Parkı (1958) adlı eseri varoluşçu ve nihilist şiir anlayışıyla kaleme alınmıştır. Bireyin yalnızlığı ve hayat karşısındaki travmaları ikinci dönem şiirinin asıl izleğidir.(Karabulut 2011:149) Şair, "Umutsuzlar Parkı" şiirinde varlığı sorgulamayı, yaşamı ve dünyayı yeniden anlamlandırmayı işler. Bu arayış bireyi yalnızlaştırmış ve sıkmıştır.

Umutsuzlar Parkı-III
"Binlerce, ama binlerce yıldır yaşıyorum
Bunu göklerden anlıyorum, kendimden anlıyorum biraz
İnsan, insan, insandan; ne iyi ne de kötü
Kolumu sallıyorum yürürken, kötüysem yüzümü buruşturuyorum
Çok eski bir yerimdeyim, çürüyen bir yerimden geliyorum
Öldüklerimi sayıyorum, yeniden doğduklarımı
Anlıyorum, ama yepyeni anlıyorum bıktığımı"

Şiirin ilk bölümünde binlerce yıl yaşadığını özüne dönerek yeni fark eden şair; ölümü-doğumu, yaşamı yepyeni anladığını ve bundan sıkıldığını dile getiriyor. Bu ifade ve tavır varoluşçu bir bakış olarak değerlendirebilinir.

"Evlerde, köşe başlarında değişmek diyorlar buna

Değişmek

Biri mi öldü, biri mi sevindi, değişmek koyuyorlar adını

Bana kızıyorlar sonra, anısızın bana

Kimi ellerini sürüyor, kimi gözlerini kapıyor yaşadıklarıma

Oysa ben düz insan, bazı insan, karanlık insan

Ve geçilmiyor ki benim

Duvarlar, evler, sokaklar gibi yapılmışlığımdan."

Yabancılaşma varoluşçu akımın en önemli izleklerindendir. Sanatçı içinde yaşadığı dünyaya, yaşama başkaldırır ve bunları kabullenmez. Cansever'in diğer şiirlerinde de çok sık karşılaştığımız yabancılaşma temi, şiirin bu bölümde de karşımıza çıkar. "...değişmek diyorlar buna – değişmek - … değişmek koyuyorlar adını - …bana kızıyorlar" ifadeleri ile diğer insanlardan farklı düşündüğünü, olaylara aynı şekilde bakmadığını onlardan ayrıldığını dile getiriyor.

Bilmezler, kızmıyorum, bunu onlardan anlıyorum biraz

Erimek, bir olmak ve unutulmak içindeki onlardan

Ya da bir başkaca şey: ben kendimi ayırıyorum

O yapayalnız olmaktaki kendimi

Böyleyken akıp gidiyorum bir nehir gerçeği gibi

Sanki ben upuzun bir hikâye

En okunmadık yerlerimle

Yok artık sıkılıyorum.

Cansever, şiirlerinde yalnızlık ve yabancılaşmayı çok sık işleyen bir İkinci Yeni şairidir. "…ben kendimi arıyorum – O yapayalnız olmaktaki kendimi" dizlerinin geçtiği bölümde şair, arayış içinde olduğunu, toplumdan ayrıldığını ve yalnızlık hissettiğini anlatarak varoluşçuluk akımın önemli izleklerinden olan yalnızlık, yabancılaşmayı gözler önüne getiriyor.

Ahmet Oktay (1933-2016) önce Mavi Hareketi içinde yer almış, daha sonra toplumcu şiir örnekleri vermiş, 1960'tan sonra İkinci Yeni şiirinden etkilenmiştir. Son dönem şiirlerinde varoluşçu akımın; arayış, yalnızlık, intihar ve ölüm izleklerini işlemiştir.

Geç Saat

"Yorgundu. Düş görürken

-ölmüş müydü ölüyor muydu?

fidana dokunduğu an açıvermişti gonca-

elinden düştü kitap

kalem de

şuydu altını çizdiği cümle:

Kierkegaard'tan,

'Üzüntüm, kal'amdır benim'"

"Geç Saat" Ahmet Oktay'ın Varoluşçuluk akımın önemli filozofu Soeren-Aabye Kierkegaard (1813-1855) ismine telmihte bulunduğu kısa şiiridir. Şiirin ilk bölümünde –düş görürken- bilincin devre dışı olduğu havası vardır. Varlığı sorgulayan bölümden sonra ölüm ve sıkıntı kavramları şiirde kendini hissettirir. Şairin, varoluşçu Kierkegaard'tan şiiri bitiren üzüntüm, sığınağımdır alıntısı oldukça önemlidir.

SONUÇ

Çalışmamızın birinci bölümünde varoluşçuluk kuramı ile ilgili bilgi verilmiş, kuramın tanımı, özellikleri, temsilcileri tanıtılmıştır.

Bu akım akımı iki büyük dünya savaşının oluşturduğu yıkımı yaşayan insanoğlunun; yaşamı, varlığı, özü sorgulama serüvenidir. İkinci Dünya savaşı yıllarında etkili olan bu akım ülkemizde 1950'li yılarda birçok edebi türde etkisini hissettirmiştir. 50'li yıllarda batıya pencerelerimizi açtığımızı ve buna paralel olarak çevirilerin arttığını düşünürsek Avrupa'nın modernist yazarlarının okunmaya başlaması da rastlantı değildir. Sartre ve Camus gibi varoluşçular; Kafka, Borges, Rilke gibi modernist yazarlar bizim edebiyatçılarımız tarafından takibe alınmış, okuma çabasının yanında anlamlandırma ve Türkiye pratiğinde yorumlama uğraşı da artmıştır.

Çalışmamızın ikinci kısmında Varoluşçuluk akımının Türk Edebiyatındaki etkisi ortaya konmuştur. Varoluşçuluk akımı özellikle İkinci Yeni şairlerini fazlaca etkilemiştir. Edip Cansever, Turgut Uyar ve Ahmet Oktay bu şairlerden bir kaçıdır. Adı geçen şairlerin şiirleri incelenerek varoluşçu akımın etkisi ortaya konulma çalışılmıştır.

Kaynakça

Bezirci, Asım, (2002), Jean-Paul Sartre-Varoluşçuluk Kitabı, İstanbul.

Cevizci, Ahmet,(1997), Felsefe Sözlüğü, Ankara.

Hançerlioğlu, Orhan, (2000), Felsefe Ansiklopedisi (Kavramlar ve Akımlar), C:7, İstanbul.

İpek, Hilal, (2011), Edip Cansever'de Varoluşçuluk İzleri, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karabulut, Mustafa, (2011), Edip Cansever'in "Medüza" Şiirine Varoloşçu Bir Bakış Erdem Dergisi, 61.

Karataş, Turan, (2001), Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü, İstanbul.

Sartre, Jean-Paul,(1999) Varoluşçuluk, çev: Asım Bezirci, İstanbul.

Şahin, Yunus, (2014), Varoluşçuluk ve Bireyselleşme Bağlamında Oğuz Atay'ın Eserlerinin İncelenmesi, Doktora Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.

Yararlanılan İnternet Adresleri

http://www.varoluscupsikoterapi.net/Varolusculuk.html (erişim tarihi:09.05. 2016)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Franz Kafka. (erişim tarihi: 12.05.2015)
http://sbe.dpu.edu.tr/11/69-83.pdf (erişim tarihi: 12.05.2016)

MÜQAYİSƏLİ-TARİXİ DİLÇİLİYİN YARANMASI

E.H.HƏMZƏYEVA,

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Özet

Dil insanlar arasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsidir. Dil təfəkkürlə qırılmaz vəhdətdədir, informasiyanın ötürülməsində əsas vasitələrdən biridir. Dil cəmiyyətə, insanlara bütün fəaliyyət sahələrində xidmət etdiyi üçün insanların ona olan marağı da təbiidir. İnsanları düşündürən həm də odur ki, onlar müxtəlif səsləri çıxarmaqla öz fikirlərini necə olur ki, başqalarına çatdıra bilirlər? Müxtəlif dillər necə yaranmışdır? Niyə dünyada bu qədər çoxlu dillər mövcuddur? Əvvəllər də bu qədər dillər mövcud olmuşmu? Nəyə görə dillər bir-birlərindən bu qədər fərqlənir? Bu dillər necə olur yaşayır, dəyişir, yaxud ölür, bu dillər hansı qanunlara tabedir? Bu və bu kimi suallara cavab vermək üçün dilçilik elmi, digər elmlərdə olduğu kimi, özünün elmi-tədqiqat metodlarından istifadə edir ki, bunlardan ən mühümü müqayisəli-tarixi metoddur. Müqayisəli-tarixi dilçilik (komparativistika) dilçiliyin sahələrindən olub bir ulu dildən törəyən qohum dillərin tədqiqi ilə məşğul olur. Müqayisəli-tarixi dilçilik dillər arasında qohumluq dərəcəsinin hansı səviyyədə olmasını, dillərin genealoji təsnifatını, dillərin diaxron, tarixi inkişafını araşdırmaqla ulu dilin bərpasını, dil ailə və qruplarını, sözlərin etimilogiyasını tədqiq edir.

Anahtar Kelimeler: Dil, sanskrit, Komparativistika

Dil insanlar arasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsidir. Dil təfəkkürlə qırılmaz vəhdətdədir, informasiyanın ötürülməsində əsas vasitələrdən biridir. Dil cəmiyyətə, insanlara bütün fəaliyyət sahələrində xidmət etdiyi üçün insanların ona olan marağı da təbiidir. İnsanları düşündürən həm də odur ki, onlar müxtəlif səsləri çıxarmaqla öz fikirlərini necə olur ki, başqalarına çatdıra bilirlər? Müxtəlif dillər necə yaranmışdır? Niyə dünyada bu qədər çoxlu dillər mövcuddur? Əvvəllər də bu qədər dillər mövcud olmuşmu? Nəyə görə dillər bir-birlərindən bu qədər fərqlənir? Bu dillər necə olur yaşayır, dəyişir, yaxud ölür, bu dillər hansı qanunlara tabedir? Bu və bu kimi suallara cavab vermək üçün dilçilik elmi, digər elmlərdə olduğu kimi, özünün elmi-tədqiqat metodlarından istifadə edir ki, bunlardan ən mühümü müqayisəli-tarixi metoddur.

Müqayisəli-tarixi dilçilik (komparativistika) dilçiliyin sahələrindən olub bir ulu dildən törəyən qohum dillərin tədqiqi ilə məşğul olur. Müqayisəli-tarixi dilçilik dillər arasında qohumluq dərəcəsinin hansı səviyyədə olmasını, dillərin genealoji təsnifatını, dillərin diaxron, tarixi inkişafını araşdırmaqla ulu dilin bərpasını, dil ailə və qruplarını, sözlərin etimilogiyasını tədqiq edir.

Antik dövrdə və orta əsrlərdə müqayisəli-tarixi dilçiliyin yaranmasından danışmaq qeyri-mümkündür. Çünki o zamanlar mütəfəkkirlər yalnız öz ana dillərini öyrənir və tədqiq edirdilər, digər dilləri isə vəhşilərin dili adlandırıb öyrənməyi özlərinə layiq bilmirdilər.

Təbii ki, belə vəziyyətdə dillərin müqayisəsindən də danışmaq olmazdı. XVIII əsrə qədər elmin başqa sahələrində olduğu kimi, dilçilikdə metafizik baxış hökm sürürdü. Belə hesab edirdilər ki, guya dil mahiyyətcə dəyişmir, donuq, sabit vəziyyətdədir. Dilə dəyişən və inkişaf edən bir ictimai hadisə kimi məhz XVIII əsrdən sonra baxmağa başladılar və getdikcə dilçilikdə tarixilik prinsipi möhkəmlənməyə başladı və bu, hər kəs tərəfindən qəbul edildi. Həmin dövrdən başlayaraq dilin tarixi inkişafda olması haqqında bir-birinin ardınca nəzəriyyələr meydana gəlməyə başladı.

Dillərin müqayisəli tədqiqinə isə XI əsrdən təsadüf edilir.Mahmud Kaşğarinin türk dillərini müqayisə etməsi isə xoş bir təsadüfdür. Onun 1073-1074-cü illərdə tərtib etdiyi "Divani lüğat-it türk" adlı müqayisəli lüğəti böyük əks-səda doğurdu. Bunu xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, M.Qaşğaridən beş əsr sonrayadək dillərin müqayisəli tədqiqinə aid bir əsər belə yazılmamışdır.

Böyük coğrafi kəşflər, tədqiqata yeni-yeni dillərin cəlb edilməsi, ikidilli və coxdilli lüğətlərin tərtib və nəşr edilməsi, müxtəlif sistemli və mənşəli dillərə aid qrammatikaların yazılması, nəhayət, XVI-XVIII əsrlərdə intensiv surətdə müxtəlif dillərə aid coxlu fakt toplanması dilləri köhnə metodlarla tədqiq etmək cərcivəsinə sığmırdı.

Dilçilikdə müqayisəli metodun yaranmasında avropalıların qədim hind dili olan sanskritlə tanışlığı mühüm rol oynamışdır. Hələ XVI əsrdə italiyalı tacir Sasseti özünün "Hindistandan məktublar"ında hind sözlərinin latın və italyan sözləri ilə oxşarlığına diqqəti cəlb etmişdi. 1767-ci ildə fransalı keşiş Kerdu Fransa Akademiyasına özünün maraqlı bir məruzəsini təqdim edir. Məruzədə qrammatik forma uyğunluğuna görə latın, yunan və sanskrit dillərində oxşar olan sözlərin siyahısını verir və bu dillərin qohum olduğu fikrini irəli sürür. Onun məktubu elmi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmir. Lakin komparativistikanın ilk müjdəcisi şərqşünas və İngiltərənin Benqaliyadakı baş hakimi U.Counz (1746-1794) olur. Uzun müddət Hindistanda yaşayan U.Counz Panininin ənənələrinə söykənən yerli müəllimlərin rəhbərliyi altında sanskrit dilində olan əlyazmaları öyrənir və Avropa dilləri ilə müqayisə etməyə başlayır. 1786-cı ildə o, Kəlkəttədə Asiya Cəmiyyətinin iclasında belə bir çıxış edir: "Sanskrit dilinin keçmişinin necə olmasına baxmayaraq, onun strukturu yunan dilinə nisbətən daha mükəmməl, latın dilinə nisbətən daha zəngin və onların hər ikisindən daha gözəldir, lakin sanskritin bu iki dildə olan fel kökləri ilə nə qədər qohumluğu varsa, bir o qədər də qrammatik forma oxşarlıqları var ki, bu oxşarlıqlar elə-belə, təsadüfən meydana gələ bilməzdi. Bu dillər arasında qohumluq o dərəcədə güclüdür ki, bu dillərin tədqiqi ilə məşğul olan bir filoloq inanmaya bilməz ki, bu dillər bir mənbədən yaranmayıb. Həmçinin digər analoji əsaslar var ki, o qədər də inandırıcı olmasa da, qot və kelt dilləri də sanskrit dili kimi eyni mənşəyə malikdir..."

Dilçiliyin sonrakı inkişafında U.Counzun bu fikirləri öz təsdiqini tapdı. Komparativistikanın yaranmasına hələ otuz ilə yaxın müddətin qalmasına baxmayaraq, U.Counzun çıxışlarında artıq müqayisəli-tarixi dilçiliyin əsas rüşeymləri, xüsusiyyətləri öz əksini tapmışdı. İngilis aliminin bu müraciəti deklarativ xarakter daşıyırdı və uyğun elmi metodun yaranmasına gətirib cıxarmadı. Lakin onun cıxışı Avropa dilçiliyində bir "sanskrit küyü" yaratdı. Artıq XVIII əsrin axırlarında, 1776-1789–cu illərdə Hindistanda yaşamış avstriyalı monax Paulino a Santo Bartolomeo tərəfindən sanskrit dilinin lüğəti və iki qrammatika kitabı hazırlanır. 1798-ci ildə isə o, U.Counzun ideyalarının təsiri ilə "Fars, hind və german dillərinin qədimliyi və qohumluğu haqqında traktat"ını nəşr etdirir. Sanskritin öyrənilməsinin və digər Avropa dilləri ilə müqayisə edilməsinin sonrakı mərhələsi artıq XIX

əsrdə davam etdirilir. XIX əsrin I yarısında bir sıra ölkələrdə artıq müqayisəli-tarixi dilçiliyə aid yazılar dərc edilməyə başlayır. Avropada hind-Avropa dillərinin və müqayisəli-tarixi dilçiliyin öyrənilməsi Berlin Universitetinin professoru, alman dilçiliyi üzrə mütəxəssis Frans Boppun (1791-1867) adı ilə bağlıdır. F.Bopp sanskrit dilində sözlərin morfoloji quruluşu ilə Avropanın ulu dillərinin qrammatik oxşarlığı ideyasını irəli sürdü və bu ona həmin dillərin ilkin qrammatik formaları haqqında fikir söyləməyə imkan verdi. Bopp dörd il Parisdə şərq dillərinin tədqiqi ilə məşğul olur, həmçinin 1816-cı ildə "Sanskrit dili felinin təsrif sistemi yunan, latın, fars və german dilləri felinin təsrifi ilə müqayisədə" adlı əsəri nəşr etdirir və həmin dillərin eyni qrammatik quruluşa malik olduğunu qəbul edir. Bu əsər müqayisəli-tarixi dilçiliyin elmi əsasını qoyur. Bopp U.Counzun fikirlərinə əsaslanır və sanskrit, yunan, latın və qot dillərində olan fellərin təsriflənməsini müqayisəli metodla tədqiq edir,təkcə söz köklərinin uygun gəlməsi ilə dillərin qohum olduğunun təyin edilməsi kifayət etmədiyi üçün fel köklərini tutuşdurduğu kimi, fleksiyanı da diqqətə çəkməyin metodoloji əhəmiyyətli olduğunu irəli sürür. Sanskritin öyrənilməsi və onun morfoloji quruluşunun başqa dillərlə müqayisə edilməsi yolu ilə onun məqsədi ilkin sözləri,təkhecalı əsasları, söz köklərini təyin etmək idi. Beləliklə, o özünün mühüm əsərini - "Sanskrit, zend, erməni, yunan, latın, Litva, köhnə (qədim) slavyan, qot və alman dillərinin müqayisəli qrammatikası" kitabini nəşr etdirir və daha sonra qədim slavyan, kelt və erməni dillərini də tədqiqata cəlb edir. Araşdırdığı materiallara əsasən o, hind-Avropa dillərinin (ona məlum olan) qohumluğunu sübut edir. Boppun ən böyük xüdməti ondadır ki, o, ulu dilin axtarışında olduğu zaman bir-birindən fərqlənən dillərə müraciət edirdi. Yuxarıda deyildiyi kimi, ən əvvəl fel formalarını müqayisə edirdi və özü də bilmədən tarixi-müqayisəli metodun əsasını qoydu.F.Boppu qabaqlayan dat alimi Rasmusk Kristian Rask isə araşdırmasını fərqli yolla aparırdı. O, F.Bopun əsərindən beş il əvvəl (1811) "İsland, yaxud qədim şimal dilinin öyrənilməsinə rəhbərlik" adlı əsərini yazmış və inadlı şəkildə sübut etməyə çalışırdı ki, dillərin qohumluğunu sübut etmək üçün dillər arasındakı leksik uyğunluq o qədər də inandırıcı deyil, ən əsas onların arasındakı qrammatik uyğunluqdur, yəni müxtəlif dillərdəki sözlərin qarşılaşdırılması, xüsusilə fleksiya hər zaman mümkün olmur. Öz tədqiqatını island dilindən başlayan Rask, hind-Avropa dillərini tədqiq etmək məqsədilə əvvəlcə bu dili digər "atlantik okeanı" dilləri ilə - qreland, bask, kelt dilləri ilə tutuşdurmağa başlayır və bu dillərin quhum olduğunu inkar edir. Sonra island dilini norveç, digər skandinaviya dilləri – icveç, dat dilləri və nəhayət german diləri ilə tutuıdurur. German dillərinin xüsusiyyətlərini isə yunan və latın dili ilə müqayisə edir. Təəssüflər ki, R.Rask hətta Hindistanda, Şri Lankada, Rusiyada(Moskva, Peterburq və Qafqazda), habelə İranda olduqdan sonra da sanskrit dilini özünün tədqiqatlarına cəlb etmədi və bu, onun irəli sürdüyü nəticələri kölgədə qoydu. A.Meye F.Boppun və R.Raskın fikirlərini müqayisə edərək belə yazır: " Raskın Boppdan fərqi odur ki, sanskriti tədqiqata cəlb etmir, çünki o, ümumiyyətlə hind-Avropa dilləri haqqında yox, konkret island dilinin mənşəyi haqqında danışırdı, haqlı olaraq island dilinin sanskrit dilindən yarana bilməsi ehtimalını rədd edirdi (Bopp sanskrit dilini hind-Avropa dilləri üçün ulu dil hesab edirdi). Rask ilkin söz köklərini də tutuşdurmur. Rask diqqəti island dilindəki sonluqların hər birinin yunan və latın dillərində görmək olduguna yönəldir. Lakin Raskın kitabı daha elmidir və Boppdan əvvəl yazılmışdır ".

V.Tomsen Raskı müqayisəli-tarixi dilçiliyin dahi müdafiəçisi və metodu geniş anlayan, ondakı yeni məzmunu tam başa düşən tədqiqatçı, Y.V.Loya "dahi Danimarka dilçisi" adlandırır.

R.Rask dillərin hansı ulu dildən törədiyinin axtarışında deyildi və bu fikri qəbul da etmirdi. Təkcə onu yazırdı ki, mövcud olan dillər arasında yunan dili ən qədim dildir, ölü

dillərdən yaranan dillər isə artıq mövcud deyil və bizə də məlum deyil. O özünün bu konsepsiyasını 1814-cü ildə yazdığı "Qədim Şimal dili sahəsində tədqiqat, yaxud island dilinin mənşəyi" adlı əsərində irəli sürür. Lakin onun yazdığı bu əsər müqayisəli-tarixi metodun ilk əsəri kimi qəbul edilmir. Çünki bu əsər F.Boppun əsərindən iki il sonra, 1818-ci ildə nəşr olunur.

R.Rask və F.Boppdan sonra alman dilçisi Y.Qrimm, danimarkalı Y.Bredstorf, rus dilçisi Aleksandr Vostokov və başqa dilçilər də müqayisəli-tarixi metoddan istifadə edib hind-Avropa dillərinin ayrı-ayrı qrupları üçün müqayisəli qrammatikanın prinsiplərini işləyib hazırladılar və müqayisəli-tarixi metod dilçilikdə yeni dövrün başlanğıcı oldu. Müqayisəli-tarixi dilçiliyin rüşeymlərinin meydana çıxmasına səbəb isə məhz sanskrit dili oldu.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

Azərbaycan dilində:

1.Axundov A. (1979). Ümumi dilçilik.Bakı.

2.Rəcəbli Ə. (1987).Dilçilik tarixi. Bakı.

Rus dilində:

3.Алпатов В.М. История лингвистических учений. Учебное пособие для вузов. – (2005).4-е изд. испр. и доп. - М.: Языки славянской культуры.

4.Басин Е.Я. (1999).Искусство и коммуникация. М.: МОНФ.

5.Даниленко В.П. (2002).У истоков лингвистической типологии Вестник ИГЛУ. Сер. "Проблемы диахронического анализа языков", Иркутск, вып.1

6.Дельбрюк Б. (2003). Введение в изучение языка: Из истории и методологии сравнительного языкознания. - М.: УРСС Эдиториал.

7.Звегинцев В.А. (1965).История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. Часть 2 - М.: Просвещение.

8.Макеева В.Н. История создания "Российской грамматики" М.В. Ломоносова - Л.: Ленинградское отделение Издательства АН СССР.

9.Нелюбин Л.Л., Хухуни Г.Т. (2008).История науки о языке - М.: Флинта.

10.Реформатский А.А. (2001).Введение в языкознание.-4-е изд.- М.: Просвещение,

11.Сусов И.П. (1999).История языкознания - Тверь: Тверской государственный университет.

in the emergence of the comparative historic(al) linguistics

İn the article it is spoken about the role of the sanscrite language in the emergence of the comparative historic(al) linguistics

Açar sözlər: dil, dilçilik, müqayisəli-tarixi, sanskrit, komparativistika

Türkcə: dil, sanskrit, mukayiseli-karşılaştırmalı, komparativistika

2015-2016 URAP RAPORUNA GÖRE TÜRKİYE'DE İLK 10'DA YER ALAN ÜNİVERSİTELERİN AKADEMİK PERFORMANSLARININ TOPSIS YÖNTEMİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Öğr. Gör. Haydar HOŞGÖR

İstanbul Üniversitesi

Özet

URAP (University Ranking by Academic Performance); Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından, yükseköğretim kurumlarının ulusal ve uluslararası arenada çeşitli kategorilerdeki akademik başarılarını değerlendirerek genel bir performans sıralaması sunmak amacıyla 2009 yılında kurulmuş olan bir araştırma laboratuvarıdır. Bu çalışmanın amacı; 2015-2016 döneminde yayımlanmış olan URAP raporuna göre Türkiye'de ilk 10'da yer alan üniversitelere ait akademik performans sonuçlarının, çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi sonuçları ile karşılaştırılmasıdır. TOPSIS yöntemi kullanılarak üniversitelerin akademik performanslarının değerlendirilmesinde beş farklı kriter kullanılmıştır. Bunlar; *"üniversitelerin makale puanları"*, "*toplam atıf puanları"*, *"toplam bilimsel doküman puanları"*, *"doktora öğrenci sayısı puanları"* ve *"öğretim üyesi/öğrenci sayısı puanları"dır.* Bu kriterlerin kökeni ise URAP sıralamasının elde edilmesinde kullanılan değişkenlere dayanmaktadır. İlgili kriterler ekseninde 2015-2016 URAP raporuna göre Türkiye'de en yüksek akademik performansa sahip olan ilk on üniversite; Ortadoğu Teknik, Hacettepe, İstanbul, İhsan Doğramacı Bilkent, Ankara, İstanbul Teknik, Gebze Teknik, Ege, Gazi ve Sabancı şeklinde sıralanmaktadır. TOPSIS sonuçlarına göre ise bunun; Ortadoğu Teknik, Hacettepe, Ankara, İstanbul, İstanbul Teknik, Gebze Teknik, İhsan Doğramacı Bilkent, Ege, Gazi ve Sabancı Üniversitesi şeklinde bir sırayı takip ettiği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda her iki sıralama sonucunda da Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin birinci, Hacettepe Üniversitesi'nin ikinci, Ege Üniversitesi'nin sekizinci, Gazi Üniversitesi'nin dokuzuncu ve Sabancı Üniversitesi'nin ise onuncu sırada yer alarak, sıralamadaki yerlerini korudukları tespit edilmiştir. Diğer beş üniversitenin ise sıralama bakımından kendi aralarında yer değiştirdikleri tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'deki ilk 10'da yer alan üniversitelerin URAP ve TOPSIS temelli performans sıralaması sonuçlarının %50 benzerlik oranına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: URAP, TOPSIS, Üniversite, Akademik Performans

A COMPARISON OF THE ACADEMIC PERFORMANCES OF THE TOP 10 UNIVERSITIES IN TURKEY ACCORDING TO THE 2015-2016 URAP REPORT USING THE TOPSIS METHOD

Abstract

The University Ranking by Academic Performance (URAP) is a research laboratory founded by Middle East Technical University in 2009 in an attempt to assess the academic achievements of higher education institutions in different categories in both national and

international arenas and thus provide an overall performance ranking. The purpose of this study is to compare the academic performance results of the universities, which rank in the top 10 in Turkey according to the URAP report published for 2015-2016, using the Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSIS), a multi-criteria decision-making method. In assessing the academic performances of the universities using the TOPSIS method, five different criteria were used. These were scores for: *"number of articles"*, "*total number of citations"*, *"total number of scientific publications"*, *"number of Ph.D. students"* and *"number of faculty members/students"*. These criteria were based on the variables used for obtaining the URAP ranking. In consideration of the related criteria, according to the 2015-2016 URAP report, the top 10 universities of Turkey with the highest academic performances are Middle East Technical University, Hacettepe University, Istanbul University, İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara University, Istanbul Technical University, Gebze Technical University, Ege University, Gazi University, and Sabancı University, respectively. However, according to TOPSIS results, the top ten is ranked as Middle East Technical University, Ankara University, Istanbul University, Istanbul Technical University, Gebze Technical University, İhsan Doğramacı Bilkent University, Ege University, Gazi University, and Sabancı University, respectively. In this context, in both rankings, Middle East Technical University is ranked 1st, Hacettepe University 2nd, Ege University 8th, Gazi University 9th, and Sabancı University 10th, maintaining their ranks, while the rankings of the remaining 5 universities interchanged. In general, it is possible to indicate that the URAP and TOPSIS based performance ranking results of the top 10 universities in Turkey have a resemblance rate of 50%.

Keywords: URAP, TOPSIS, University, Academic Performance

1. GİRİŞ

Üniversiteler, eğitim ve araştırma misyonları ile dünya ülkelerinin gelişmesi ve kalkınmasında merkezi bir role sahip olan yükseköğretim kurumlarıdır (Olcay ve Bulu, 2016, 1). Değişime katkı sunan bu yükseköğretim kurumları, yaşanan küreselleşme ve bilgi toplumu eksenli dönüşümün de odak noktasında yer almaktadır (Gökbel vd., 2012, 168).

Yükseköğretimde ana amaç, bağımsız ve yaratıcı düşünme yeteneğine sahip, sorgulayan, araştırıcı, kendine ve topluma yararlı bilgi ve beceriler edinmiş, aydın kişiler yetiştirmektir. Böyle bir öğretim ancak araştırma yapan, bilim üreten, teknoloji üretimine katkıda bulanan, üretmeyi ve araştırma yapmayı sürekli olarak destekleyen, akademik, idari ve mali yönlerden etkin yükseköğretim kurumları ile mümkün olabilmektedir. Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren bilgi toplumuna geçiş süreci ile bilgi ekonomisi adı verilen yeni bir küresel ekonomik yapı oluşmuştur. Bu süreç, bilginin üretilmesi ve paylaşılmasından birinci derecede sorumlu olan üniversitelerden beklentilerin ve üniversiteler arasındaki rekabetin artmasına neden olmuştur (Özel, 2014, 125). Artık üniversitelerden; bilgi toplumunun gereklerine uygun nitelikli insan kaynağını yetiştirebilmesi için nitelikli, öğrencinin heyecanını koruyan, merak uyandıran dinamik bir eğitim sistemini kurmaları, araştırma ve geliştirme yoluyla teknolojik gelişime yön vermeleri, toplum ve sanayi işbirliği uygulamaları ile toplumsal ve ekonomik büyümeye proaktif katkı sağlamaları beklenmektedir (Şahin ve Alkan, 2016, 298).

Günümüzde yerel ve küresel bazda üniversiteler arasındaki rekabetin artması, kişi ve kurumların üniversiteler hakkında karşılaştırılabilir birden çok farklı kriterleri dikkate alarak sıralama yapmaya yönelik ihtiyaç ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç nedeniyle son yıllarda

üniversitelerin sıralanmasına yönelik araştırmalar oldukça yaygınlaşmıştır (Kalkan vd, 2015, 96). Bu türden araştırmaların sonuçları tüm paydaşların ilgisini çekmekte, yapılan değerlendirmeler ve tartışmalar üniversitelerin kalitelerini arttırma çabalarına dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan, en fazla itibar gören küresel sıralama çalışmaları bile akademik dünyada eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştirilerin temelinde kurumsal bir yapının çok boyutlu özellikleri, faaliyetleri, girdi ve çıktılarının bileşkesini bir sayı ile ifade etmenin zorluğu yatmaktadır. Bu boyutların hangilerinin değerlendirilmeye alındığını, nasıl ölçüldüğü, ne ağırlık verildiği her sıralama çalışması için bir tartışma konusu olmaktadır (Savaş ve Baykal, 2011, 2459). Bu bağlamda, dünyada yaygın olarak bilinen üniversite sıralama çalışmaları sınırlı sayıda olup, Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Üniversitelerin Performanslarını Sıralayan Kuruluşlar

Performans Sırlama Kuruluşları	**Faaliyete Başlama Yılı**	**Üniversite/Kurum**	**Website**
USNWR	*1983*	United State News & World Report	www.usnews.com/rankings
ARWU	2003	Shanghai Jiao Tong Üniversitesi	www.arwu.org
WEBMETRICS	2004	İspanya Ulusal Araştırma Kurulu Cybermetrics Merkezi	www.webometrics.info
THE	2004	Times Higher Education World University Rankings	www.timeshighereducation.co.uk
HEETACT	2007	Tayvan Yükseköğretim Akreditasyon ve Değerlendirme Kurulu	www.heeact.edu.tw
LEIDEN	2008	Hollanda Leiden Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Çalışmaları Merkezi	www.socialsciences.leiden.edu
SCIMAGO	*2009*	İspanya Scimago Araştırma Kurumu	www.scimagoir.com
URAP	2009	Ortadoğu Teknik Üniversitesi Enformatik Enstitüsü Araştırma Merkezi	www.urapcenter.org
QS	2010	Quacquarelli Symonds Firması	**www.topuniversities.com**

Kaynak: Savaş ve Baykal, 2011; Apilioğulları vd., 2013; İskender ve İskender, 2016

Tablo 1'de yer alan üniversite performanslarını sıralayan kurum ve kuruluşlar arasında yer alan URAP (University Ranking by Academic Performance); Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından, yükseköğretim kurumlarının ulusal ve uluslararası arenada çeşitli kategorilerdeki akademik başarılarını değerlendirerek genel bir performans sıralaması sunmak amacıyla 2009 yılında kurulmuş olan bir araştırma laboratuvarıdır.

Bu çalışmanın amacı; 2015-2016 döneminde yayımlanmış olan URAP raporuna göre Türkiye'de ilk 10'da yer alan üniversitelere ait akademik performans sıralama sonuçlarının, çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi sonuçları ile karşılaştırılmasıdır. Literatür incelendiğinde URAP raporları temel alınarak TOPSIS yöntemiyle gerçekleştirilmiş olan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu açıdan ele alınan çalışmanın oldukça güncel olduğunu ve özgün bir değer taşıdığını ifade etmek mümkündür. TOPSIS yöntemi kullanılarak yapılmış olan çalışmalara ait bir özet, Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. TOPSIS Yöntemi Kullanılarak Yapılmış Olan Çalışma Örnekleri

Yazar/lar	Yıl	Yöntem	Kapsam/Konu	Uygulama Alanı/Sektör
Janic ve Reggiani	2002	AHP-SAW-TOPSIS	Yeni bir havalimanı yeri seçimi	Havacılık
Özer ve Orçanlı	2003	AHP-TOPSIS	E-kitap okuyucu seçimi	Eğitim
Sezer ve Saatçioğlu	2008	AHP-ELECTRE-TOPSIS	Gemi operatörü seçimi	Denizcilik
Özden	2011	TOPSIS	AB'ye üye ve aday ülkelerin ekonomik performansı	Finans
Kelemenis vd.	2011	TOPSIS	Destek yöneticilerinin seçimi	Bilişim Teknolojileri
Kabak	2011	TOPSIS	Birlik Hava Savunma Önceliklerinin Tespiti	Askeriye
Yayar ve Baykara	2012	TOPSIS	Etkinlik ve verimlilik performansı	Bankacılık
Kabir ve Hasin	2012	TOPSIS	Seyahat acentesi website hizmet kalitesi	Turizm
Ömürbek ve Kınay	2013	TOPSIS	Finansal performans	Havacılık
Ömürbek vd.	2013	ANP-TOPSIS	Bilimdalı seçimi	Eğitim
Çakır ve Perçin	2013	ENTROPİ-TOPSIS	AB ülkelerinin bilimsel ve teknolojik performansları	Ar-Ge
Sarraf vd.	2013	TOPSIS-ENTROPİ	Bilgi yönetim stratejilerinin seçimi	Mühendislik

Volaric vd.	2014	AHP-TOPSIS	En uygun multimedya uygulamasının seçimi	Eğitim
Ertuğrul ve Özçil	2014	TOPSIS-VIKOR	Klima seçimi	İklimlendirme
Yavuz ve Deveci	2014	TOPSIS-VIKOR	Alışveriş merkezi kuruluş yeri seçimi	Perakende
Ar vd.	2014	AHP-TOPSIS-VIKOR	Öncelikli sektörlerin belirlenmesi	Sanayi
Jamshidi ve Ramshini	2014	AHP-TOPSIS-VZA	Verimlilik performansı	Otomotiv ve Petrokimya
Karaatlı vd.	2014	AHP-TOPSIS-VIKOR	Futbolcu performansları	Spor
Koyuncu ve Özcan	2014	AHP-TOPSIS	Personel seçimi	Otomotiv
Samut	2014	AHP-TOPSIS	OECD ülkelerinin eğitim performansları	Eğitim
Akbulut ve Coşkun	2015	TOPSIS	Finansal performans	İmalat
Şimşek vd.	2015	TOPSIS-MOORA	Tedarikçi seçimi	Turizm
Ömürbek vd.	2015	AHP-TOPSIS	Kurumsal proje yönetim yazılımı seçimi	Yazılım
Sarı ve Timor	2015	ANP-TAGUCHİ-TOPSIS	Tedarikçi seçimi	Otomotiv
Tunca vd.	2015	AHP-ELECTRE-TOPSIS	Muhasebe paket programı seçimi	Yazılım
Önder vd.	2015	ANP-TOPSIS	Kırılgan 5'li olarak bilinen ülkelerin ekonomik performansları	Finans
Göral	2015	AHP-TOPSIS	E-ağızdan ağıza pazarlama	Turizm

Tablo 2'de de görüldüğü üzere TOPSIS yöntemi; eğitim, finans, turizm, havacılık, mühendislik, bilişim teknolojileri, sanayi, otomotiv, ar-ge, denizcilik, askeriye, bankacılık ve yazılım gibi birçok alanda uygulanabilmektedir.

2. Veri Seti ve Metodoloji

2.1. Çalışma Kapsamına Alınan Üniversiteler ve Analiz Dönemi

Çalışma kapsamına Türkiye'deki en iyi ilk 10 üniversite dahil edilmiştir. Türkiye'deki üniversitelerin performans sırası için URAP 2015-2016 raporu temel alınmıştır. Bu raporu göre çalışma kapsamına alınan üniversitelerin adları ve performans sıralamaları Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. 2015-2016 URAP Raporuna Göre Türkiye'deki En Başarılı İlk 10 Üniversite

Üniversiteler	Türkiye Sıralaması
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	1.
Hacettepe Üniversitesi	2.
İstanbul Üniversitesi	3.

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	4.
Ankara Üniversitesi	5.
İstanbul Teknik Üniversitesi	6.
Gebze Teknik Üniversitesi	7.
Ege Üniversitesi	8.
Gazi Üniversitesi	9.
Sabancı Üniversitesi	10.

2.2.Çalışmada Kullanılan Karar Kriterleri

Çalışma kriterlerinin belirlenmesinde URAP 2015-2016 performans raporuna ait sıralama sonuçlarının hesaplanmasına kaynaklık eden toplam 5 adet kriter kullanılmıştır. Bunlar;

a. Üniversitelerin makale puanları
b. Üniversitelerin toplam atıf puanları
c. Üniversitelerin toplam bilimsel doküman puanları
d. Üniversitelerin doktora öğrenci sayısı puanları
e. Üniversitelerin öğretim üyesi / öğrenci sayısı puanları'dır.

2.3.TOPSIS Yöntemi

Çok kriterli karar verme yöntemi, birden fazla kritere sahip olan alternatiflerin sıralanmasında oldukça geniş kullanım alanına sahip bulunmaktadır. Bu yöntemler içinde bulunan TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions) yöntemi, yoğun bir şekilde kullanılmakla beraber ilk kez 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından geliştirilmiştir. Bu tekniğin temelinde pozitif – ideal çözüme en yakın alternatiflerin seçilmesi ve böylece çözümün fayda kriterlerini maksimize ederken maliyet kriterlerini de minimize etmesi yer almaktadır (Uygurtürk ve Korkmaz, 2012, 96-97). TOPSIS yöntemini çözüm alternatifinin, pozitif ideal çözüm noktasına en kısa mesafe ve negatif- ideal çözüm noktasına en uzak mesafede olacağı varsayımına göre oluşturmuşlardır (Demireli, 2010, 104). TOPSIS yönteminin aşamaları Tablo 4'de yer aldığı üzere altı aşamada özetlenebilmektedir (Alp ve Engin, 2011, 68). Her bir aşamanın hesaplanmasında Microsoft Excel paket programından faydalanılmıştır.

Tablo 4. TOPSIS Yönteminin Uygulama Aşamaları

1. Aşama	Karar matrisinin oluşturulması	$A_{ij}=\begin{bmatrix} a_{11} & a_{12}\dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22}\dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2}\dots & a_{mn} \end{bmatrix}$
2. Aşama	Normalize matrisin elde edilmesi	$r_{ij}=\frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m} a_{ij}^2}}$ $R_{ij}=\begin{bmatrix} r_{11} & r_{12}\dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22}\dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2}\dots & r_{mn} \end{bmatrix}$
3. Aşama	Ağırlıklandırılmış normalize matrisin elde edilmesi	$\sum_{j=1}^{n} w_{j=1}$ $V_{ij}=\begin{bmatrix} w_{11}r_{11} & w_2r_{12}\dots & w_nr_{1n} \\ w_1r_{21} & w_2r_{22}\dots & w_nr_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ w_1r_{m1} & w_2r_{m2}\dots & w_nr_{mn} \end{bmatrix}$
4. Aşama	İdeal ve negatif ideal çözüm değerinin elde edilmesi	$A^+ = \{V_1^+, V_2^+, \dots\dots, V_n^+\}$ (maksimum değerler) $A^- = \{V_1^-, V_2^-, \dots\dots, V_n^-\}$ (minimum değerler)
5. Aşama	İdeal ve ideal olmayan noktalara olan uzaklık değerinin elde edilmesi	$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^{n}(V_{ij} - V_j^+)^2}$ $S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^{n}(V_{ij} - V_j^-)^2}$
6. Aşama	İdeal çözüme göreli yakınlığın hesaplanması	$C_i^+ = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+}$

2.4.Çalışmanın Kısıtları

Çalışmanın birtakım kısıtları bulunmaktadır. Bu kısıtların en önemlisi URAP 2015-2016 raporuna göre Türkiye'deki tüm üniversitelerin (n=130) performans sıralamaları sunulmuş olmasına rağmen, gerek hesaplama kolaylığı, gerekse de en zirvede yer alan üniversitelerin daha net saptanabilmesini kolaylaştırmak amacıyla, performans açısından ilk 10'da yer alan üniversitelerin, sadece bu tarih aralığındaki verilerinin çalışma kapsamına dahil edilmiş olmasıdır. Diğer taraftan çalışmanın ikinci önemli kısıtını, karar kriterleri açısından yalnızca URAP'ın temel alınması ve çok kriterli karar verme tekniklerinden sadece TOPSIS yöntemi kullanılarak performans değerlendirilmesinin yapılması teşkil etmektedir. Çalışmada hangi kriterlerin üniversite performansı için daha önemli olduğunun bilinememesi sebebiyle, kriterlerin eşit ağırlıklandırılması yoluna gidilmiş olması da, çalışmanın bir diğer kısıtını oluşturmaktadır. Ayrıca analiz döneminde gerçekleştirilen analizler sonucunda yüksek veya düşük performans sırasına sahip olan üniversitelerin gelecek yıllarda aynı başarıyı veya başarısızlığı sürdüreceği yönünde herhangi bir öngörüde bulunulamamaktadır. Karar kriterleri ve uygulanan çok kriterli karar verme yöntemi değiştirildiğinde, elde edilecek olan performans sıralaması sonuçlarının da farklılık göstereceği unutulmamalıdır.

3. Bulgular

Bu aşamada, Tablo 4'de yer alan TOPSIS yönteminin uygulama aşamaları sırayla takip edilerek elde edilen hesaplamalara yer verilmektedir.

Tablo 5. Karar Matrisinin Oluşturulması

ALTERNATİFLER	KRİTERLER				
	2014 Yılı Makale Puanı	Toplam Atıf Puanı	Toplam Bilimsel Doküman Puanı	Doktora Öğrencisi Puanı	Öğretim Üyesi/Öğrenci Puanı
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	167,35	188,66	171,91	183,61	55,83
Hacettepe Üniversitesi	155,16	159,88	165,24	155,13	69,88
İstanbul Üniversitesi	153,51	154,97	157,59	175,13	56,75
Bilkent Üniversitesi	169,62	187,63	156,00	114,17	50,27
Ankara Üniversitesi	146,15	141,29	147,72	184,99	57,17
İstanbul Teknik Üniversitesi	150,92	149,33	151,09	168,19	55,33
Gebze Teknik Üniversitesi	139,72	164,13	136,73	154,80	62,56
Ege Üniversitesi	147,15	145,92	151,92	144,86	66,44
Gazi Üniversitesi	148,95	136,87	148,14	164,30	53,61
Sabancı Üniversitesi	152,49	166,62	157,65	107,95	63,57

Tablo 5'de yer alan karar matrisi URAP 2015-2016 raporuna ait sıralama sonuçları kullanılarak oluşturulmuştur. Tabloda yer alan kriterler, hesaplamada kullanılan parametreleri; alternatifler ise performans sıralamasına tabi tutulan üniversiteleri ifade etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada 10 alternatif ve 5 kriter olması dolayısıyla 10X5 boyutlu bir karar matrisi oluşturulmuştur. Bu raporun sonuçlarına göre Türkiye'de en yüksek performansa sahip olan ilk on üniversitenin sıralaması; Ortadoğu Teknik, Hacettepe, İstanbul, Bilkent, Ankara, İstanbul Teknik, Gebze Teknik, Ege, Gazi ve Sabancı şeklindedir.

Tablo 6. Normalize Matrisin Elde Edilmesi

ALTERNATİFLER	KRİTERLER				
	2014 Yılı Makale Puanı	Toplam Atıf Puanı	Toplam Bilimsel Doküman Puanı	Doktora Öğrencisi Puanı	Öğretim Üyesi/Öğrenci Puanı
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	0,345	0,372	0,351	0,369	0,297
Hacettepe Üniversitesi	0,320	0,315	0,338	0,312	0,372
İstanbul Üniversitesi	0,317	0,305	0,322	0,352	0,302
Bilkent Üniversitesi	0,350	0,370	0,319	0,229	0,267
Ankara Üniversitesi	0,301	0,279	0,302	0,372	0,304
İstanbul Teknik Üniversitesi	0,311	0,294	0,309	0,338	0,294
Gebze Teknik Üniversitesi	0,288	0,324	0,280	0,311	0,333
Ege Üniversitesi	0,303	0,288	0,311	0,291	0,354
Gazi Üniversitesi	0,307	0,270	0,303	0,330	0,285
Sabancı Üniversitesi	0,314	0,328	0,322	0,217	0,338

Bir önceki tabloda yer alan karar matrisi, Tablo 6'da normalizasyon sürecine uğratılmıştır. Normalizasyon aşamasının temel amacı, verileri birimlerinden arındırmaktır.

Tablo 7. Ağırlıklandırılmış Normalize Matrisin Elde Edilmesi

		KRİTERLER				
		2014 Yılı Makale Puanı	Toplam Atıf Puanı	Toplam Bilimsel Doküman Puanı	Doktora Öğrencisi Puanı	Öğretim Üyesi/Öğrenci Puanı
		W=0,20	W=0,20	W=0,20	W=0,20	W=0,20
ALTERNATİFLER	Ortadoğu Teknik Üniversitesi	0,069	0,074	0,070	0,074	0,059
	Hacettepe Üniversitesi	0,064	0,063	0,068	0,062	0,074
	İstanbul Üniversitesi	0,063	0,061	0,064	0,070	0,060
	Bilkent Üniversitesi	0,070	0,074	0,064	0,046	0,053
	Ankara Üniversitesi	0,060	0,056	0,060	0,074	0,061
	İstanbul Teknik Üniversitesi	0,062	0,059	0,062	0,068	0,059
	Gebze Teknik Üniversitesi	0,058	0,065	0,056	0,062	0,067
	Ege Üniversitesi	0,061	0,058	0,062	0,058	0,071
	Gazi Üniversitesi	0,061	0,054	0,061	0,066	0,057
	Sabancı Üniversitesi	0,063	0,066	0,064	0,043	0,068

Tablo 7'de, bir önceki adımda hesaplanan normalize edilmiş matrise ait değerler, (W) değerleri ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize matris elde edilmektedir. Konuyla ilgili daha önceden yapılmış bir çalışmanın olmamasına ek olarak, hangi kriterin diğerinden daha fazla önemli olduğunun bilinememesi dolayısıyla, kriterler eşit (W=0,20) ağırlıklandırma yoluna gidilmiş ve hesaplamalar ona göre yapılmıştır.

Tablo 8. Pozitif İdeal ve Negatif İdeal Çözüm Değerlerinin Elde Edilmesi

		KRİTERLER				
		2014 Yılı Makale Puanı	Toplam Atıf Puanı	Toplam Bilimsel Doküman Puanı	Doktora Öğrencisi Puanı	Öğretim Üyesi/Öğrenci Puanı
		W=0,20	W=0,20	W=0,20	W=0,20	W=0,20
ALTERNATİFLER	Ortadoğu Teknik Üniversitesi	0,069	0,074	0,070	0,074	0,059
	Hacettepe Üniversitesi	0,064	0,063	0,068	0,062	0,074
	İstanbul Üniversitesi	0,063	0,061	0,064	0,070	0,060
	Bilkent Üniversitesi	0,070	0,074	0,064	0,046	0,053
	Ankara Üniversitesi	0,060	0,056	0,060	0,074	0,061
	İstanbul Teknik Üniversitesi	0,062	0,059	0,062	0,068	0,059
	Gebze Teknik Üniversitesi	0,058	0,065	0,056	0,062	0,067
	Ege Üniversitesi	0,061	0,058	0,062	0,058	0,071
	Gazi Üniversitesi	0,061	0,054	0,061	0,066	0,057
	Sabancı Üniversitesi	0,063	0,066	0,064	0,043	0,068
İdeal Çözüm Değeri		0,070	0,074	0,070	0,074	0,074
Negatif İdeal Çözüm Değeri		0,058	0,054	0,056	0,043	0,053

Tablo 8'de yer alan pozitif ideal çözüm değeri, ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin en iyi performans değerlerinden oluşurken; negatif ideal çözüm değeri ise en kötü değerlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla;

İdeal Çözüm Değeri = {0,070; 0,074; 0,089; 0,070; 0,074; 0,074}

Negatif İdeal Çözüm Değeri = {0,058; 0,054; 0,056; 0,043; 0,053} şeklinde hesaplanmıştır.

Tablo 9. İdeal Noktalara Olan Uzaklık Değerlerinin Elde Edilmesi

		KRİTERLER					TOPLAM	Si*
		2014 Yılı Makale Puanı	Toplam Atıf Puanı	Toplam Bilimsel Dokümanı Puanı	Doktora Öğrencisi Puanı	Öğretim Üyesi/Öğrenci Puanı		
		W=0,20	W=0,20	W=0,20	W=0,20	W=0,20		
ALTERNATİFLER	Ortadoğu Teknik Üniversitesi	0,0048936	0,0055319	0,0049409	0,0055287	0,0054969	0,0263920	0,1624561
	Hacettepe Üniversitesi	0,0048887	0,0055127	0,0049399	0,0055074	0,0055301	0,0263788	0,1624155
	İstanbul Üniversitesi	0,0048875	0,0055057	0,0049361	0,0055264	0,0055011	0,0263568	0,1623478
	Bilkent Üniversitesi	0,0048937	0,0055318	0,0049350	0,0054089	0,0054655	0,0262350	0,1619721
	Ankara Üniversitesi	0,0048806	0,0054801	0,0049272	0,0055288	0,0055029	0,0263196	0,1622331
	İstanbul Teknik Üniversitesi	0,0048854	0,0054962	0,0049307	0,0055220	0,0054945	0,0263288	0,1622614
	Gebze Teknik Üniversitesi	0,0048724	0,0055180	0,0049119	0,0055069	0,0055211	0,0263303	0,1622660
	Ege Üniversitesi	0,0048817	0,0054897	0,0049315	0,0054901	0,0055281	0,0263212	0,1622381
	Gazi Üniversitesi	0,0048835	0,0054700	0,0049277	0,0055185	0,0054856	0,0262853	0,1621275
	Sabancı Üniversitesi	0,0048867	0,0055206	0,0049361	0,0053871	0,0055234	0,0262540	0,1620308

Tablo 9'da yer alan her bir alternatifin pozitif ideal çözümden olan mesafesi (Si*);

Si* = { 0,1624561; 0,1624155; 0,1623478; 0,1619721; 0,1622331; 0,1622614; 0,1622660; 0,1622381; 0,1621275; 0,1620308} şeklinde hesaplanmıştır.

Tablo 10. Negatif İdeal Noktalara Olan Uzaklık Değerlerinin Elde Edilmesi

		KRİTERLER					TOPLAM	Si-
		2014 Yılı Makale Puanı	Toplam Atıf Puanı	Toplam Bilimsel Dokümanı Puanı	Doktora Öğrencisi Puanı	Öğretim Üyesi/Öğrenci Puanı		
		W=0,20	W=0,20	W=0,20	W=0,20	W=0,20		
ALTERNATİFLER	Ortadoğu Teknik Üniversitesi	0,0001299	0,0004169	0,0002069	0,0009248	0,0000350	0,0017135	0,0413943
	Hacettepe Üniversitesi	0,0000405	0,0000823	0,0001359	0,0003596	0,0004355	0,0010539	0,0324631
	İstanbul Üniversitesi	0,0000323	0,0000509	0,0000728	0,0007291	0,0000476	0,0009327	0,0305402
	Bilkent Üniversitesi	0,0001521	0,0004005	0,0000621	0,0000063	0,0000000	0,0006209	0,0249169
	Ankara Üniversitesi	0,0000070	0,0000030	0,0000202	0,0009589	0,0000539	0,0010431	0,0322964
	İstanbul Teknik Üniversitesi	0,0000213	0,0000241	0,0000345	0,0005863	0,0000290	0,0006952	0,0263669
	Gebze Teknik Üniversitesi	0,0000000	0,0001155	0,0000000	0,0003546	0,0001711	0,0006412	0,0253211
	Ege Üniversitesi	0,0000094	0,0000127	0,0000386	0,0002201	0,0002961	0,0005769	0,0240188
	Gazi Üniversitesi	0,0000145	0,0000000	0,0000218	0,0005130	0,0000126	0,0005619	0,0237043
	Sabancı Üniversitesi	0,0000277	0,0001376	0,0000732	0,0000000	0,0002003	0,0004388	0,0209473

Tablo 10'da yer alan her bir her alternatifin negatif ideal çözümden olan mesafesi (Si^-);

Si- = { 0,0413943; 0,0324631; 0,0305402; 0,0249169; 0,0322964; 0,0263669; 0,0253211; 0,0240188; 0,0237043; 0,0209473} şeklinde hesaplanmıştır.

Tablo 11. İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması (Sonuç Tablosu)

		Si*	Si-	Ci*
ALTERNATİFLER	Ortadoğu Teknik Üniversitesi	0,162456124	0,041394255	0,203061946
	Hacettepe Üniversitesi	0,162415534	0,032463068	0,166580977
	İstanbul Üniversitesi	0,162347844	0,030540248	0,158331432
	Bilkent Üniversitesi	0,161972105	0,024916917	0,133324667
	Ankara Üniversitesi	0,162233115	0,032296404	0,166023151
	İstanbul Teknik Üniversitesi	0,162261440	0,026366866	0,139782127
	Gebze Teknik Üniversitesi	0,162266020	0,025321103	0,134983164
	Ege Üniversitesi	0,162238083	0,024018792	0,128955195
	Gazi Üniversitesi	0,162127458	0,023704258	0,127557656
	Sabancı Üniversitesi	0,162030846	0,020947273	0,114479660

Tablo 11'de her bir karar noktasının ideal çözüme göreli yakınlığı (Ci*) hesaplanmıştır. Sıralamada önceliği "Ci*" değeri en yüksek olan alternatif almaktadır. Dolayısıyla "C" değerleri büyüklük sırasına göre dizilerek alternatiflerin (üniversitelerin) performans sıraları belirlenmektedir. Şekil 1'de TOPSIS yöntemi kullanılarak elde edilen performans sıralama

sonuçları, Şekil 2'de ise çalışma kapsamında faydalanılan URAP sıralama sonuçları yer almaktadır.

Şekil 1. TOPSIS Sıralama Sonuçları

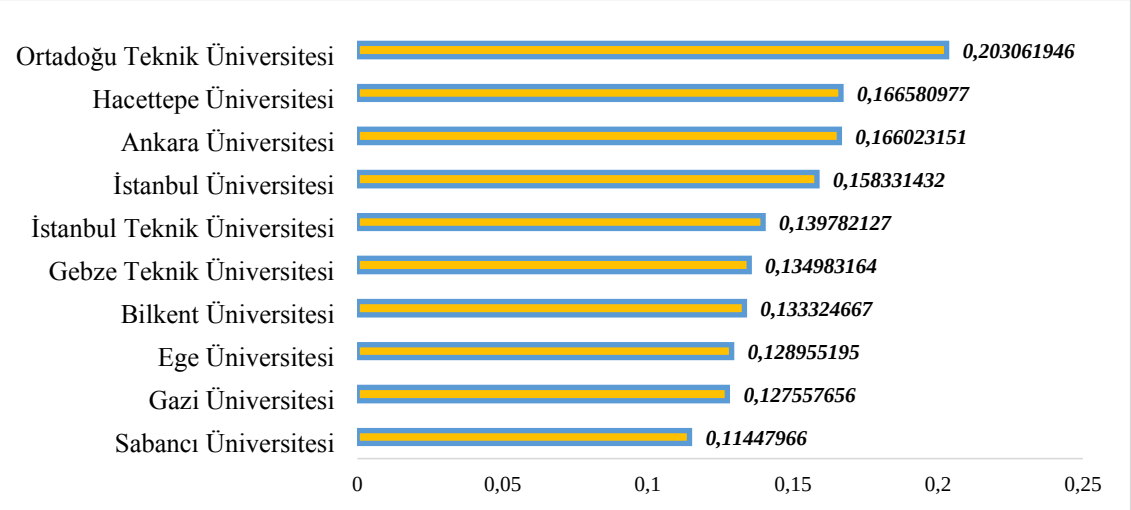

Şekil 1'de yer alan TOPSIS sonuçları incelendiğinde; en iyi performansa sahip olan üniversitelerin sırasıyla; Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Gebze Teknik Üniversitesi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi olduğu hesaplanmış/tespit edilmiştir.

Şekil 2. URAP Sıralama Sonuçları

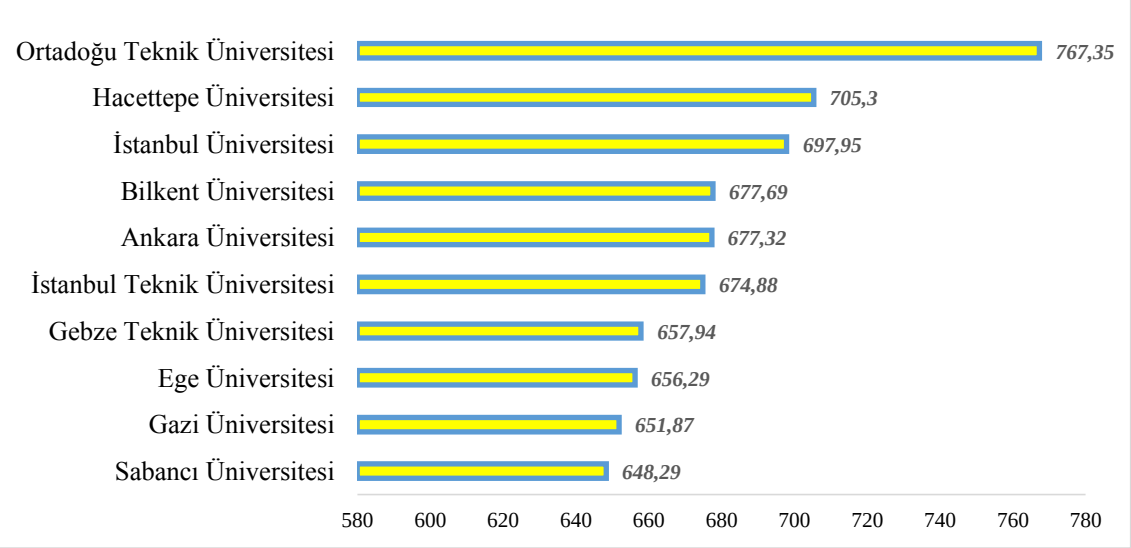

Şekil 2'de 2015-2016 dönemine ait URAP raporunun sıralama sonuçları yer almaktadır. Bu rapora göre ise en iyi performansa sahip olan üniversitelerin sırasıyla; Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Gebze Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi olduğu ortaya konulmuştur.

4. Sonuç, Yorum ve Öneriler

2015-2016 URAP raporuna incelendiğinde Türkiye'de en yüksek akademik performansa sahip olan ilk on üniversitenin sırayla; Ortadoğu Teknik, Hacettepe, İstanbul, İhsan Doğramacı Bilkent, Ankara, İstanbul Teknik, Gebze Teknik, Ege, Gazi ve Sabancı olduğu bilgisine erişilmektedir. Diğer taraftan çok kriterli karar verme tekniklerinden olan TOPSIS yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlarına göre ise bunun; Ortadoğu Teknik, Hacettepe, Ankara, İstanbul, İstanbul Teknik, Gebze Teknik, İhsan Doğramacı Bilkent, Ege, Gazi ve Sabancı Üniversitesi şeklinde bir sırayı takip ettiği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda her iki sıralama sonucunda da Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin birinci, Hacettepe Üniversitesi'nin ikinci, Ege Üniversitesi'nin sekizinci, Gazi Üniversitesi'nin dokuzuncu ve Sabancı Üniversitesi'nin ise onuncu sırada yer alarak, sıralamadaki yerlerini korudukları, diğer beş üniversitenin ise sıralama bakımından kendi aralarında yer değiştirdikleri tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'deki ilk 10'da yer alan üniversitelerin URAP ve TOPSIS temelli performans sıralaması sonuçlarının %50 benzerlik oranına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Bundan sonraki yapılacak olan çalışmalar için araştırmacılara;

- URAP dışında üniversitelerin performans sıralaması ile ilgili çalışmalar yapan diğer kurum ve/veya kuruluşların kriterlerini temel alarak, bunlara ait performans sonuçlarını karşılaştırmaları,
- TOPSIS yöntemi dışında, performans sıralamasına imkan veren diğer çok kriterli karar verme tekniklerinden (ELECTRE, VIKOR, PROMETHE gibi) faydalanarak, bu yöntemler sonucunda elde edilen sıralama sonuçlarını karşılaştırmaları,
- Çalışma kapsamına dahil edilebilecek üniversite sayısını genişletmeleri, önde gelen dünya üniversiteleri ile Türkiye'deki üniversitelerin performans sıralamalarını karşılaştırmaları önerilebilir.

Kaynakça

Akbulut, R.; Coşkun, A. (2015). BİST'te İmalat Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansları Üzerine Bir Araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 117-136.

Alp, S.; Engin, T. (2011). Trafik Kazalarının Nedenleri ve Sonuçları Arasındaki İlişkinin TOPSIS ve AHP Yöntemleri Kullanılarak Analizi ve Değerlendirilmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 10(19): .65-87.

Apilioğulları, S.; Öztürk, Ş.; Marakoğlu, K.; Kebabcılar, L.; Bayır, A.; Emiroğlu, H.H.; Doğan, K.H.; Akgün, N.; Erdem, Y.; Uçar, S.; Sevinç, R.; Satmaz, B.T.; Erdoğan, Ş.; Ozantürk, H. (2013). En İyi Dünya Üniversiteleri Arasına Girebilmek; Neden Önemli? Nasıl Mümkün? Genel Tıp Dergisi, 23(Ek 1):14-6.

Ar, İ.M.; Özdemir, F.; Baki, B. (2014). Öncelikli Sektörlerin Belirlenmesinde AHS-TOPSIS ve AHS-VIKOR Yaklaşımlarının Kullanımı: Rize Organize Sanayi Bölgesi Örneği. Journal of Yaşar University, 9 (35): 6159-6174.

Çakır, S.; Perçin, S. (2013). AB Ülkeleri'nde Bütünleşik Entropi Ağırlık-TOPSIS Yöntemiyle Ar-Ge Performansının Ölçülmesi, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(1): 77-95.

Demireli, E. (2010). TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 5(1): 101-112.

Ertuğrul, İ.; Özçil, A. (2014). Çok Kriterli Karar Vermede TOPSIS ve VIKOR Yöntemleriyle Klima Seçimi. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1): 267-282.

Gökbel, H.; Güleş, H.K.; Akgemci, T.; Kuzu, Ö.H. (2012). Yükseköğretimde Dönüşen Değerler Bağlamında Stratejik Yönetim Bakış Açısı Geliştirilmesi: Selçuk Üniversitesi Stratejik Yol Haritası Belirleme Örneği Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Yükseköğretim Dergisi, 2(3):167-178

Göral, R. (2015). E-WOM'a Dayalı Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri İle En Uygun Otelin Belirlenmesi ve Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33: 1-17.

İskender, E. ve İskender, H.Y. (2016). TÜBİTAK Bilimsel Destekleri ve Girişimci Üniversiteler.
http://acikerisim.hakkari.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/198?show=full

Jamshidi, N.; Ramshini, M. (2014). The Survey on Combined Approaches FAHP-TOPSIS and FAHP-DEA in Ranking and Efficiency Survey Accepted Companies in Tehran Stock Exchange (Case Study: Automotive and Petrochemical Companies). International Journal of Social Science and Management, 1(1): 27-36.

Janic, M.; Reggiani, A. (2002). An Application of the Multiple Criteria Decision Making (MCDM) Analysis to the Selection of a New Hub Airport. European Journal of Transport and Infrastructure Researc, 2(2): 113-141.

Kabak, M. (2011). Birlik Hava Savunma Önceliklerinin Tespitine Bulanık Bir Yaklaşım. Savunma Bilimleri Dergisi, 10(2): 1-17.

Kabir, G.; Hasin, M.A.A. (2012). Comparative Analysis of TOPSIS and Fuzzy TOPSIS for the Evaluation of Travel Website Service Quality. International Journal for Quality Research, 6(3): 169-185.

Kalkan B, S.; Başar D, Ö.; Özden H, Ünal. (2015). Üniversite Tercihlerinde Urap Sıralamasında Kullanılan Değişkenlerin Etkilerinin Genelleştirilmiş Tahmin Denklemleri İle İncelenmesi. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 37(1): 95-110.

Karaatlı, M.; Ömürbek, N.; Köse, G. (2014). Analitik Hiyerarşi Süreci Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Futbolcu Performanslarının Değerlendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29(1): 25-61.

Kelemenis, A.; Ergazakis, K.; Askounis, D. (2011). Support Managers' Selection Using an Extension of Fuzzy TOPSIS. Expert Systems with Applications, 38(3): 2774-2782.

Koyuncu, O.; Özcan, M. (2014). Personel Seçim Sürecinde Analitik Hiyerarşi Süreci ve TOPSIS Yöntemlerinin Karşılaştırılması: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(2): 195-218.

Olcay, G.A.; Bulu, M. (2016). Is Measuring thr Knowledge Creation of Universities Possible?: A Review of University Rankings. Technological Forecasting & Social Change, 1-8, http://dx.doi.org/10.1016/j.techfore.2016.03.029.

Ömürbek, N.; Demirci, N.; Akalin, P. (2013). Analitik Ağ Süreci ve TOPSIS Yöntemleri ile Bilimdalı Seçimi. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 5(9): 118-140.

Ömürbek, N.; Makas, Y.; Ömürbek, V. (2015). AHP ve TOPSIS Yöntemleri ile Kurumsal Proje Yönetim Yazılımı Seçimi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(21): 59-83.

Ömürbek, V.; Kınay, B. (2013). Havayolu Taşımacılığı Sektöründe TOPSIS Yöntemiyle Finansal Performans Değerlendirmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3): 343-363.

Önder, E.; Taş, N.; Hepşen, A. (2015). Economic Performance Evaluation of Fragile 5 Countries After the Great Recession of 2008-2009 Using Analytic Network Process and TOPSIS Methods. Journal of Applied Finance & Banking, 5(1): 1-17.

Özden, Ü.H. (2011). TOPSIS Yöntemi ile Avrupa Birliğine Üye ve Aday Ülkelerin Ekonomik Göstergelere Göre Sıralanması. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2): 215-236.

Özel, G. (2014). Devlet Üniversitelerinin Etkinlik Analizi: Türkiye Örneği. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(3), 124-136.

Özer, Ü.; Orçanlı, K. (2003). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden AHP ve TOPSIS'in E-Kitap Okuyucu Seçiminde Uygulanması. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 282-310.

Samut, P.K. (2014). İki Aşamalı Çok Kriterli Karar Verme ile Performans Değerlendirmesi: AHP ve TOPSIS Yöntemlerinin Entegrasyonu. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(4): 57-67.

Sarı, T.; Timor, M. (2015). Tedarikçi Seçiminde ANP, TAGUCHİ ve TOPSIS Yöntemleri ile Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. Kafkaf Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(10): 281-300.

Sarraf, A.Z.; Mohaghar, A.; Bazargani, H. (2013). Developing TOPSIS Method Using Statistical Normalization for Selecting Knowledge Management Strategies. Journal of Industrial Engineering and Management, 6(4): 860-875.

Savaş, E.; Baykal, A. Üniversitelerin Sıradüzeni ve Sıralama Ölçütlerinin Ağırlıkları. Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar, 27-29 Mayıs 2011, İstanbul; 3(14): 2458-2464.

Sezer, H.; Saatçioğlu, Ö.Y. (2008). Düzenli Hat Deniz Taşımacılığında Nakliye Müteahhidinin Gemi Operatörü Seçiminde Çok Kriterli Karar Destek Yaklaşımı. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(4): 19-46.

Şahin, M.; Alkan, R.M. (2016).Yükseköğretimde Değişim Dönüşüm Süreci ve Üniversitelerin Genişleyen Rolleri. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5(2): 297-307.

Şimşek, A.; Çatır, O.; Ömürbek, N. (2015). TOPSIS ve MOORA Yöntemleri ile Tedarikçi Seçimi: Turizm Sektöründe Bir Uygulama. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(33): 133-161.

Tunca, M.Z.; Aksoy, E.; Bülbül, H.; Ömürbek, N. (2015). AHP Temelli TOPSIS ve ELECTRE Yöntemiyle Muhasebe Paket Programı Seçimi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1): 53-71.

Uygurtürk, H.; Korkmaz, T. (2012). Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(2), 95-115.

Volaric, T.; Brajkovic, E.; Sjekavica, T. (2014). Integration of FAHP and TOPSIS Methods for the Selection of Appropriate Multimedia Application.

Yavuz, S.; Deveci, M. (2014). Bulanık TOPSIS ve Bulanık VIKOR Yöntemleriyle Alışveriş Merkezi Kuruluş Yeri Seçimi ve Bir Uygulama. Ege Akademik Bakış Dergisi, 14(3): 463-467.

Yayar, R.; Baykara, H.V. (2012). TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama. İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 3(4): 21-42.

DİŞ SAĞLIĞI HİZMETLERİNDE HASTALARIN ALGILANAN HİZMET KALİTESİ ÖNCELİKLERİNİN BELİRLENMESİ: KAMU, ÖZEL VE ÜNİVERSİTE HASTANELERİ EKSENİNDE BİR ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ UYGULAMASI

Öğr. Gör. Haydar HOŞGÖR

İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Emrah ÖNDER

İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı

Özet

Olumlu bir algılanan hizmet kalitesi hastalar ve sağlık işletmeleri açısından önemli bir başarı göstergesidir. Bu çalışmanın amacı hastalar tarafından algılanan hizmet kalitesi unsurlarının öncelik sırasının Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) tekniği kullanarak belirlenmesidir. Bu amaçla kamu, özel ve üniversite hastanelerine diş sağlığı ile ilgili bir hizmet almak için başvuran toplam 104 hastadan Saaty'nin 1-9 ölçeğini kullanarak algılanan hizmet kalitesi üzerinde etkili olan unsurları ikili karşılaştırmaları istenmiştir. AHP yöntemi kullanılarak *"Etkileşim kalitesi", "Ortam kalitesi" ve "Tedavinin Sonuç Kalitesi"* isimleri ile gösterilen 3 algılanan hizmet kalitesi kategorisi ve bu ana faktörlere bağlı 14 alt faktörün önem dereceleri bulunmuştur. Özel hastanelere başvuran diş hastaları için en önemli görülen ana faktör ağırlığının "Tedavinin sonuç kalitesi" (0,664), en önemli alt faktör global ağırlığının "Tedavi için bekleme süresi" (0,2301); sırasıyla kamu hastaneleri için en önemli ana faktör ağırlığının "Tedavinin sonuç kalitesi" (0,649), global ağırlığının "Diş ağrısının sonlandırılması" (0,3640); üniversite hastaneleri için en önemli ana faktör ağırlığının "Etkileşim kalitesi" (0,464), global ağırlığının ise "Diş hekiminin ağrıyı kontrol altına alması" (0, 1398) faktörlerinden oluştuğu belirlenmiştir. Sağlık işletmeleri, bu çalışmanın sonuçlarından faydalanarak hangi hususlarda algılanan hizmet kalitesini daha iyi bir hale getirmeleri gerektiğiyle ilgili bir strateji izleyebilirler.

Anahtar Kelimeler: Hastalar, Diş Sağlığı Hizmetleri, Algılanan Hizmet Kalitesi, Analitik Hiyerarşi Prosesi

DETERMINING THE PERCEIVED SERVICE QUALITY PRIORITIES OF PATIENTS IN DENTAL HEALTH SERVICES: AN APPLICATION OF ANALYTIC HIERARCHY PROCESS TO PUBLIC, PRIVATE AND UNIVERSITY HOSPITALS

Abstract

Positively perceived service quality is a significant indicator of success for patients and medical establishments. The purpose of this study is to determine the order of priority for the factors of the service quality perceived by patients using the Analytic Hierarchy Process (AHP) technique. To this end, 104 patients, who applied to public, private and university hospitals in order to get dental health services, were asked to perform paired comparisons of the factors affecting perceived service quality using Saaty's 1-9 scale. With the AHP method,

for perceived service quality, 3 main factors -- namely “Interaction quality”, “Setting quality” and “Treatment result quality” -- were identified, and the significance levels of 14 sub-factors under these main factors were determined. It was found that, for the dental patients applying to private hospitals, the most significant main factor weight was “Treatment result quality” (0.664) and the most significant sub-factor global weight was “Waiting time for treatment” (0.2301); for the dental patients applying to public hospitals, the most significant main factor weight was “Treatment result quality” (0.649) and the most significant sub-factor global weight was “Relieving the toothache” (0.3640); and for the dental patients applying to university hospitals, the most significant main factor weight was “Interaction quality” (0.464) and the most significant sub-factor global weight was “The dentist taking the toothache under control” (0.1398). Medical establishments, making use of the results of this study, may determine which areas require improvements in terms of perceived service quality and pursue a strategy accordingly.

Keywords: Patients, Dental Health Services, Perceived Service Quality, Analytic Hierarchy Process

1. GİRİŞ

Türkiye’de mevcut kamu sağlık işletmelerinin yanı sıra özel sağlık işletmeleri sayısının da günden güne artışı, çetin bir rekabet ortamının ortaya çıkmasını ve buna paralel olarak sunulan sağlık hizmetlerinin daha kaliteli bir formatta arz edilmesini beraberinde getirmektedir. Bunun kökeninde ise kaliteli sağlık hizmetlerinin toplumsal ve bireysel yapıyı oldukça yakından etkileme gücü yatmaktadır. Ayrıca kaliteli bir biçimde sunulan sağlık hizmetleri bireylerin mutluluğuna, işletmelerin verimliliğine ve ülkenin gelişmesine kadar uzanan çok boyutlu bir ilişki ortaya çıkarır. Dolayısıyla sağlık işletmelerince sunulan hizmetlerin kalitesi, hastaların yanı sıra, diğer kamu kurumlarını ve hükümetleri de ilgilendiren önemli bir konudur (Papatya vd., 2012, 88).

Hizmet kalitesinin teknik kalite ve fonksiyonel kalite olmak üzere iki farklı bileşenden oluştuğunu ileri süren Grönroos, sağlık hizmetleri bağlamında teknik kalitenin, tıbbi tanılama ve prosedürlerin tekniksel kesinliği üzerine odaklandığını; fonksiyonel kalitenin ise sunulmuş olan sağlık hizmetlerinin tavrına/şekline yoğunlaştığını ifade etmektedir. Fakat sağlık hizmetlerinde teknik kalitenin değerlendirilmesi hastalar için oldukça zordur. Bu yüzden hastalar tarafından sağlık hizmetleri kalitesinin değerlendirilmesi yalnızca fonksiyonel kalite bakış açısı temelinde gerçekleştirilmektedir (Lin vd., 2009, 2). Hastaların, kendilerine sunulan sağlık hizmetlerinin teknik kalitesi hakkında bilgi sahibi olmamaları (bilgi asimetrisi) ve sağlık hizmetlerinde talebin belirleyicisinin hekim olması, fonksiyonel kalitenin önemini daha da artırmaktadır. Dolayısıyla başta hastaları olmak üzere diğer tüm paydaşları ile uzun dönemli kalıcı ilişkiler ve rekabet üstünlüğünü hedefleyen sağlık işletmelerinin, teknik kalitenin yanında fonksiyonel kaliteyi de ölçümlemeleri bir zorunluluk halini almaktadır (Devebakan ve Aksaraylı, 2003, 38). Bu bakımdan hizmet sunum kalitesini artırmak suretiyle, hastaların algıladıkları hizmetin kalitesini artırmayı amaçlayan sağlık işletmelerinin, öncelikle hastaların ihtiyaçları saptamaları ve sundukları hizmetin kalitesinin hastalar tarafından ne şekilde algılandığını, hastaların bu hizmetlerden tatmin olup olmadıklarını periyodik olarak izleyip kontrol altında tutmaları gerekmektedir (Demirel vd., 2009, 2).

Bu çalışmada, İstanbul ilindeki kamu, özel ve üniversite hastanelerinin diş sağlığı birimlerinden hizmet alan hastaların, algıladıkları sağlık hizmeti kalitesi çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi ile incelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Hizmet, Kalite, Hizmet Kalitesi ve Algılanan Hizmet Kalitesi Kavramları

Algılanan hizmet kalitesinin temelinde; hizmet, kalite ve hizmet kalitesi kavramları yer almaktadır. Dolayısıyla öncelikle bu kavramların iyi bilinmesi gerekmektedir ki algılanan hizmet kalitesi daha net anlaşılabilsin. Hizmetlerle ilgili olarak akademik çevreler tarafından genel kabul görmüş ortak bir tanım henüz olmamakla birlikte hizmet; kişi ve makinelerin, insanların ve araçların çabalarıyla yarattığı, müşterilere direkt fayda sağlayan fiziksel varlığı olmayan ürünler (Çiçek ve Doğan, 2009, 201) şeklinde ifade edilebilir. Devebakan ve Aksaraylı (2003, 39) ise hizmet kavramını; tüketici ihtiyaçlarının tatmin edilmesi amacıyla meydana getirilen ve maddi niteliği olmayan bir ürün, şeklinde tanımlamaktadır.

Hizmet sektöründe açıklanması diğer sektörlere göre daha zor olan kalite kavramı Doğan ve Karakuş (2015, 171) tarafından; bir ürün ya da hizmetin sürekli olarak müşteri gereksinimleri ile beklentilerini karşılaması ya da aşması hali, şeklinde tanımlamaktadır. Murat ve Çelik (2007, 2) kalite kavramını; müşterinin ihtiyaç ve beklentilerine uygunluk, sürekli başarı, sunulan hizmetin eksiksiz ve hatasız gerçekleştirilmesi, ölçülebilen ve değerlendirilebilen müşteri memnuniyeti ile doğru orantılı bir unsur olarak ele almaktadır. Sağlık hizmetlerinde kalite ise; temel olarak tanı ve tedavi süreçlerinde doğruluk, isabetlilik ve uygunluk olarak tanımlanabilir. Sağlık hizmetlerinde kalitenin artırılması; hasta ve yakınlarının beklenti ve algılarının belirlenmesine, mevcut kaynakların değerlendirilmesine ve buradan elde edilecek bilginin karar süreçlerinde kullanılmasına bağlıdır. Bu noktadan hareketle sağlık hizmetlerinde kalitenin ölçülmesi ve değerlendirilmesi, hastaların daha sonraki sağlık ihtiyaçları için hastaneye gelişlerini sağlayabilmek ve sağlık hizmetlerinde iyileştirmeye açık alanları belirleyebilmek açısından hayatidir (Kıdak vd., 2015, 486).

Hizmet kalitesi sıklıkla gerçek performans algısı ile hizmetten beklentilerin karşılaştırılması olarak kavramsallaştırılmış ve ölçülmüştür (Bloemer vd., 1999; 1084; Parasuraman vd., 1985, 42). Chahal ve Bala (2012, 345-346) hizmet kalitesi kavramını; diğer mevcut ürün veya hizmetler ile kıyaslandığında belirli ürün veya hizmetlerin kalite ve üstünlüğü hakkında müşterilerin genel algıları şeklinde ifade etmişlerdir. Cronin ve Taylor (1994)'e göre ise hizmet kalitesi; uzun dönemli genel bir değerlendirmeyi temsil eden müşteri tutumlarının bir türüdür (Gunarathne, 2014, 2).

Bir ürün veya hizmete dair müşterilerin algıladıkları hizmet kalitesi, birtakım nedenlerden dolayı gerçek hizmet kalitesinden farklılıklar göstermektedir. Bunlar; bir ürün veya hizmetin müşteri zihnindeki daha önceki dönemlerden kalma kötü imajının, gelecekteki satın alma niyeti davranışlarını olumsuz etkileyebilmesidir. Diğer taraftan ürün veya hizmetin kalitesinde zamanla meydana gelen değişmelerin, müşteri güvenine negatif yansıyabileceği, hizmet sunucu ve hizmet alıcı konumundaki birimlerin kalite boyutları hakkında farklı görüşlere sahip olmalarına ek olarak müşterilerin, o ürün veya hizmeti değerlendirirken nadiren yeterli bir bilgiye sahip olmaları da bu farklılığın diğer nedenleri arasında yer almaktadır (Chi vd., 2009, 136). Bu nedenle, hizmet kalitesi kavramı yerine "algılanan hizmet kalitesi" terimi kullanılmaktadır (Polat vd., 2013, 26).

Koç vd., (2014, 26) algılanan hizmet kalitesi kavramını; bir ürün veya hizmetin üstünlüğü/mükemmelliği hakkında müşterilerin sübjektif yargıları, şeklinde ifade etmektedirler. Algılanan hizmet kalitesi, memnuniyet kavramıyla ilişkili; fakat memnuniyete eşdeğer olmayan bir tavır olup, beklentiler ile algılara ait kalitenin karşılaştırılması sonucu elde edilir (Hacıefendioğlu ve Koç, 2009, 148).

Sağlık hizmetleri ekseninde irdelendiğinde hastaların hizmet kalitesiyle ilgili algılamaları, hastaların tatmin elde etmelerindeki ve hastane kârlılığındaki önemli rolü nedeniyle, sağlık işletmelerinin başarısında kilit öneme sahip bir değişken özelliği taşımaktadır (Dursun ve Çerçi, 2004, 2). Hastalar tarafından yüksek düzeyde algılanan sağlık hizmeti kalitesinin, hasta memnuniyetine yansıyacağı, memnun kalan hastaların benzer sağlık ihtiyaçlarında yine aynı sağlık işletmesini tercih edeceği ve bu sağlık işletmesini başkalarına da önerebileceği gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda, algılanan sağlık hizmetleri kalitesinin hastalar ve sağlık işletmeleri için ne denli önemli olduğu daha net bir şekilde kimlik kazanmaktadır (Deniz ve Hobikoğlu, 2011, 160).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde hizmet kalitesini ölçmek amacıyla geliştirilmiş çok sayıda ölçek mevcut olmakla birlikte bunlardan en popüler olanı SERVQUAL (Hizmet Kalitesi) modelidir. Bu model 1985 yılında Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından geliştirilmiştir. İlk etapta on boyuttan meydana gelen modelin boyut sayısı ilerleyen yıllarda beşe indirgenmiştir. Bu boyutlar; güvenilirlik, fiziksel özellikler, heveslilik, güvence ve empatidir (Tu vd, 2011, 200). Berry' ye göre bu beş boyutlu hizmet kalitesi ölçeği bir iskelet teşkil etmekte ve gerektiğinde farklı hizmet işletmelerine de uyarlanabilmektedir (Rahman vd., 2007, 40).

Sağlık hizmetlerinde hastaların bekledikleri hizmet kalitesi ile algıladıkları hizmet kalitesi arasındaki farkın saptanması amacıyla Carman (1990), Babakuş ve Mongold (1992), Headley ve Miller (1993), Bowers vd, (1994), Lytle ve Mokwa (1992), Fusilier ve Simpson (1995), Bebko ve Garg (1995) tarafından gerçekleştirilmiş olan araştırmalar, SERVQUAL yönteminin kullanıldığı çalışmalara örnek olarak verilebilir (Zerenler ve Öğüt, 2007, 506).

Sağlık hizmetlerinin kalitesini ölçmek amacıyla sıklıkla kullanılan bir diğer ölçek ise SERVPERF (Hizmet Performansı)'tir. SERVQUAL ölçeğinde olduğu gibi SERVPERF ölçeği de; güvenilirlik, fiziksel özellikler, heveslilik, güvence ve empati olmak üzere toplam beş boyuttan meydana gelir. Cronin ve Taylor tarafından 1992 yılında geliştirilmiş olan ölçeğin kökeninde, hastaların sağlık hizmeti almadan önce, hizmet ile ilgili herhangi bir beklentilerinin mevcut olmadığı veya ne bekleyecekleri konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları görüşü yer almaktadır. Dolayısıyla SERVPERF yönteminin SERVQUAL yöntemine bir eleştiri olarak ortaya atıldığı ve sağlık hizmetlerinden algılanan hizmet kalitenin ölçümünde daha uygun olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin; Brady vd., (2002), Babakuş ve Boller (1992), Boulding vd., (1993), Cronin ve Taylor (1994) ile Oliver (1993) tarafından gerçekleştirilmiş olan araştırmalarda SERVPREF yönteminin SERVQUAL yönteminden daha üstün olduğu görüşünü destekler nitelikte bulgular tespit edilmiştir (Dursun ve Çerçi, 2004, 3).

Gerek benzer gerekse de farklı hizmet endüstrisi alanlarında AHP, ANP, VIKOR ve TOPSIS gibi birtakım çok kriterli karar verme teknikleri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalarda, orijinali beş boyuttan oluşan SERVQUAL ve SERVPERF ölçeklerinin bünyesine yeni boyutlar eklenip-çıkarılabildiği görülmektedir. Örneğin Amole vd. (2016) tarafından AHP yöntemi kullanılarak, algılanan sağlık hizmeti kalitesi önceliklerinin belirlenmesi amacıyla Nijerya'da gerçekleştirilen çalışmada; *"fiziksel özellikler,*

güvenilirlik, heveslilik, güvence, empati, etkili iletişim ve bekleme süresi" boyutlarından oluşan 7 ana kriter ve toplam 23 alt kriter kullanılmıştır. 326 hastadan, bu ana kriterleri ve onlara bağlı alt kriterleri ikili halde karşılaştırmaları istenmiştir. Çalışama sonucunda hastalarca algılanan en yüksek hizmet kalitesi boyutunun empati (0,164) olduğu saptanmıştır. Ana kriter ağırlıkları ile alt kriter ağırlıklarının çarpımı sonucu elde edilen global ağırlık değerleri incelendiğinde ise; en çok önemli görülen alt kriterin; *"Sağlık personeli ile kurulan ilişkide, hastanın kendini güvende hissetmesi (0,090)"* olduğu, en az önemli görülenin ise; *"Hastanede bekleme süresinin tahmin edilebilir olması (0,014)"*olduğu tespit edilmiştir.

Hsu ve Pan (2009) tarafından AHP ve Monte Carlo Simülasyonu yöntemi kullanılarak, diş sağlığı hizmetlerinden algılanan kalite önceliklerinin belirlenmesi amacıyla Tayvan'da gerçekleştirilen çalışmada; *"hastalarla etkileşim kalitesi, kliniğin ortam kalitesi ve tedavinin akıbet kalitesi"* boyutlarından oluşan 3 ana kriter ve toplam 14 alt kriter kullanılmıştır. 303 hastadan, bu ana kriterleri ve onlara bağlı alt kriterleri ikili halde karşılaştırmaları istenmiştir. Çalışma sonucunda hastalarca algılanan en yüksek hizmet kalitesi boyutunun tedavinin akıbet kalitesi (0,43) olduğu saptanmıştır. En çok önemli görülen global ağırlığın; *"Ağrının sonlandırılması (0,190)"* olduğu, en az önemli görülenin ise; *"Kliniğin işleyişi ve düzeni (0,030)"*olduğu tespit edilmiştir.

Chang (2014) tarafından VIKOR yöntemi kullanılarak, algılanan sağlık hizmeti kalitesi önceliklerinin belirlenmesi amacıyla Tayvan'da gerçekleştirilen çalışmada; *"hastane ekipmanları, çalışanların hizmet tutumları, eczane ve tıbbi tedavi, mesleki yeterlilik, idare politikası ve hastanenin temizliği ve ortamı"* boyutlarından oluşan 6 ana kriter ve toplam 33 alt kriter kullanılmıştır. 18 alan uzmanından, bu ana kriterleri ve onlara bağlı alt kriterleri ikili halde karşılaştırmaları istenmiştir. Çalışma sonucunda hastalarca algılanan en yüksek hizmet kalitesi boyutunun çalışanların hizmet tutumları (0,23) olduğu saptanmıştır. En çok önemli görülen global ağırlığın; *"Sağlık personelinin mesleki yeterliliği ve kapasitesi (0,042)"* olduğu, en az önemli görülenin ise; *"Ayaktan hastaların ilgili yerlere yönlendirilmesi (0,014)"*olduğu tespit edilmiştir.

Büyüközkan ve Çiftçi (2012) tarafından AHP ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak, hastane web site kalitesi önceliklerinin belirlenmesi amacıyla Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmada; *"fiziksel özellikler, heveslilik, güvenilirlik, bilgi kalitesi, güvence ve empati"* boyutlarından oluşan 6 ana kriter ve toplam 20 alt kriter kullanılmıştır. Alan uzmanlarından, bu ana kriterleri ve onlara bağlı alt kriterleri ikili karşılaştırmaları istenmiştir. Çalışma sonucunda hastalarca algılanan en yüksek web site kalitesi boyutunun güvenilirlik (0,40) olduğu saptanmıştır. En çok önemli görülen global ağırlığın; *"Uzmanlık (0,168)"* olduğu, en az önemli görülenin ise; *"Animasyon (0,005)"*olduğu tespit edilmiştir.

Diğer taraftan bunlara benzer çalışmaların, sağlık dışındaki farklı sektörlerde de uygulamalarını görmek mümkündür. Örneğin; Tsaur vd. (2002) tarafından AHP ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak, havacılık sektöründe algılanan hizmet kalitesi önceliklerinin belirlenmesi amacıyla Tayvan'da gerçekleştirilen çalışmada; *"fiziksel özellikler, heveslilik, güvenilirlik, güvence ve empati"* boyutlarından oluşan 5 ana kriter ve toplam 15 alt kriter kullanılmıştır. 211 lisanslı tur rehberlerinden, bu ana kriterleri ve onlara bağlı alt kriterleri ikili karşılaştırmaları istenmiştir. Çalışma sonucunda lisanslı tur rehberlerince algılanan en büyük hizmet kalitesi boyutunun fiziksel özellikler (0,245) olduğu saptanmıştır. En çok önemli görülen global ağırlığın; *"Uçuş mürettebatının nezaketi (0,019)"* olduğu, en az önemli görülenin ise; *"Genişletilmiş seyahat hizmeti (0,007)"*olduğu tespit edilmiştir.

Moekoe ve Utomo (2013) tarafından AHP yöntemi kullanılarak, turizm sektöründe algılanan hizmet kalitesi önceliklerinin belirlenmesi amacıyla Endonezya'da gerçekleştirilen çalışmada; *"fiziksel özellikler, güvenilirlik, heveslilik, güvence ve empati"* boyutlarından oluşan 5 ana kriter ve toplam 22 alt kriter kullanılmıştır. Müşterilerden, bu ana kriterleri ve onlara bağlı alt kriterleri ikili karşılaştırmaları istenmiştir. Çalışma sonucunda müşterilerce algılanan en büyük hizmet kalitesi boyutunun güvenilirlik (0,357) olduğu saptanmıştır. En çok önemli görülen global ağırlığın; *"Hizmetlerin söz verilen şekilde sunulması (0,116)"* olduğu, en az önemli görülenin ise; *"Hizmetlerle ilgili görsel çekiciliği olan materyallerin verilmesi (0,008)"*olduğu tespit edilmiştir.

Atsan (2015) tarafından AHP yöntemi kullanılarak, eğitim sektöründe algılanan hizmet kalitesi önceliklerinin belirlenmesi amacıyla Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmada; *"fiziksel imkanlar, eğitimsel gelişim ve bireysel gelişim"* boyutlarından oluşan 3 ana kriter ve toplam 14 alt kriter kullanılmıştır. 15 öğrenci ebeveyninden, bu ana kriterleri ve onlara bağlı alt kriterleri ikili karşılaştırmaları istenmiştir. Çalışma sonucunda öğrenci ebeveynlerince algılanan en büyük hizmet kalitesi boyutunun bireysel gelişim (0,430) olduğu saptanmıştır. En çok önemli görülen global ağırlığın; *"Öğrencilere özgüven aşılama yeteneği (0,189)"* olduğu, en az önemli görülenin ise; *"Kantin ve yemekhane tesisleri (0,018)"*olduğu tespit edilmiştir.

Gopalon vd. (2013) tarafından AHP yöntemi kullanılarak, perakende sektöründe algılanan hizmet kalitesi önceliklerinin belirlenmesi amacıyla Hindistan'da gerçekleştirilen çalışmada; *"fiziksel özellikler, güvenilirlik, kişisel etkileşim, sorun çözme ve politika"* boyutlarından oluşan 5 ana kriter ve toplam 28 alt kriter kullanılmıştır. 100 müşteriden, bu ana kriterleri ve onlara bağlı alt kriterleri ikili karşılaştırmaları istenmiştir. Çalışma sonucunda müşterilerce algılanan en büyük hizmet kalitesi boyutunun kişisel etkileşim (0,340) olduğu saptanmıştır. En çok önemli görülen global ağırlığın; *"Mağaza personelinin, müşterilere güven aşılaması (0,014)"* olduğu, en az önemli görülenin ise; *"Mağazanın, müşterilerine kendi sadakat kartını sunması (0,001)"*olduğu tespit edilmiştir.

Yousefi vd. (2014) tarafından AHP yöntemi kullanılarak, liman işletmesi sektöründe algılanan hizmet kalitesi önceliklerinin belirlenmesi amacıyla İran'da gerçekleştirilen çalışmada; *"fiziksel özellikler, güvenilirlik, heveslilik, garanti ve empati"* boyutlarından oluşan 5 ana kriter ve toplam 25 alt kriter kullanılmıştır. 50 deniz terminali yolcusundan, bu ana kriterleri ve onlara bağlı alt kriterleri ikili karşılaştırmaları istenmiştir. Çalışma sonucunda müşterilerce algılanan en büyük hizmet kalitesi boyutunun güvenilirlik (0,266) olduğu saptanmıştır. En çok önemli görülen global ağırlığın; *"Terminal, yolcuların geribildirimlerine karşı sorumluluk sahibidir (0,066)"* olduğu, en az önemli görülenin ise; *"Terminal personeli, kişisel dikkatini yolculara odaklar (0,021)"*olduğu tespit edilmiştir.

4. ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ (AHP)

AHP ilk olarak Myers ve Alpert (1968) tarafından ortaya atılmış ve 1970'lerde Thomas Saaty tarafından bir model geliştirilerek çok kriterli karar verme problemlerinin çözümünde kullanılabilir hale getirilmiştir. Bu yöntem ekonomi, planlama, enerji politikaları, kaynak tesisleri, sağlık, proje seçimi, pazarlama, muhasebe, eğitim, mimarlık, mühendislik, ve turizm gibi alanlardaki karmaşık karar analizlerinde kullanılabilmektedir (Kölekçi ve Bulut, 2012, 178). Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), insanoğlunun hiçbir şekilde kendisine öğretilmeyen; fakat var olduğu günden bu yana karar verme sorunu ile karşılaştığında içgüdüsel olarak benimsediği bir karar mekanizmasıdır (Saaty, 2003, 86). Karar sürecindeki bu içgüdüsel mekanizma doğal olarak niteliksel kriterleri de göz önünde bulundurmaktadır.

Dolayısıyla AHP'nin üstün yanı; birçok yöntemle ele alınması zor olan, hatta mümkün olmayan, fakat kararları etkileyen bu türden faktörleri de ele alabilmesinden kaynaklanmaktadır (Byun, 2001, 290).

AHP yöntemi ile karar vermede öncelikle bir amaç belirlenir. Bu amaç, birden fazla alt amacın sağlanmaya çalışıldığı genel bir amaçtır. Karar vermede karar seçenekleri değerlendirilirken belirlenen kriterlere göre ikili karşılaştırmalar yapılır (Dündar, 2008, 218). Bu ikili karşılaştırmalarda genellikle Saaty'nin 1-9 skalası kullanılır ve tüm karşılaştırma değerleri pozitif değer alır. Karşılaştırma matrisinde, kriterin kendisi ile kıyaslanması nedeniyle köşegen elemanlar daima 1 değerini alır (Önder vd., 2014, 25). AHP'de ikili karşılaştırmalar arasındaki tutarlılık, uyum oranı ile hesaplanmaktadır. Dolayısıyla bu oran için kabul edilebilir limit 0,1'dir. Tutarsızlığın 0,1'den büyük bulunması durumunda, karar vericilerin yargılarının yeniden değerlendirilmesi yoluna gidilecektir (Önder ve Önder, 2013, 199). Eğer Superdecision veya Expert Choice gibi paket programlar kullanılmış ise, bu tür programlar kullanıcıya tutarlılık oranlarının optimizasyonu için yardımcı olmaktadır.

Genel olarak AHP, sırasıyla aşağıda yer alan beş basamağın takibinden meydana gelmektedir (Doğan ve Önder, 2014, 5802-5803).

$$W.w = \begin{array}{c} \\ w_1 \\ \vdots \\ w_i \\ \vdots \\ w_n \end{array} \begin{array}{c} \begin{array}{ccccc} w_1 & \cdots & w_j & \cdots & w_n \end{array} \\ \begin{bmatrix} w_1/w_1 & \cdots & w_1/w_j & \cdots & w_1/w_n \\ \vdots & & \vdots & & \vdots \\ w_i/w_1 & \cdots & w_i/w_j & \cdots & w_i/w_n \\ \vdots & & \vdots & & \vdots \\ w_n/w_1 & \cdots & w_n/w_j & \cdots & w_n/w_n \end{bmatrix} \end{array} \begin{bmatrix} w_1 \\ \vdots \\ w_i \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix} = n \begin{bmatrix} w_1 \\ \vdots \\ w_i \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix} \quad (1)$$

$$a_{ij} \cong \frac{w_i}{w_j} \quad (2)$$

$$\left(A - \lambda_{Maks} I\right) w = 0 \quad (3)$$

$$CI = \frac{\left(\lambda_{Maks} - n\right)}{\left(n-1\right)} \quad (4)$$

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (5)$$

Bu aşamalar izlenirken öncelikle problem tanımlanır ve süreçte kullanılacak bilgiler saptanır. Bu işlemi takiben katılımcılara yöneltilecek ifadelerin ikili karşılaştırmalar matrisi hazırlanarak karar hiyerarşileri oluşturulur. Kare matris olarak ifade edilen ikili karşılaştırmalar matrisinin oluşturulmasının ardından katılımcılar anket yardımı ile n.(n-1)/2 adet ikili karşılaştırmaya cevap verirler. AHP'nin son aşamasında ise lokal ve global ağırlıklar hesaplanır. Doğru özvektör ve en büyük özdeğer tespit edilerek karara ait göreli öncelikler bulunur. Her bir kriter için karşılaştırma vektörü mevcuttur. Karşılaştırma matrisinin her bir elemanı için, öncelikler matrisi; satırlarında alternatifler, sütunlarında ise karar kriterleri olacak şekilde birleştirilerek bir tüm öncelikler matrisi oluşturulur. Eğer matris $A=(a_{ij}).(a_{jk})=a_{ik}$ ve asal özdeğerler (λ_{max}) n'e eşit olduğunda tutarlılığın olduğu

söylenebilir. Ağırlık değerlerinin (W) kabulü, tutarlılık oranının 0,1'den küçük olduğu durumlarda uygundur. Maksimize edilmiş özdeğerler, CI ve CR değerleri bulunarak kriterlerin ağırlıkları elde edilir.

5. METODOLOJİ

5.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi:

Bu çalışmanın amacı; İstanbul ilindeki diş sağlığı birimlerinden hizmet almış olan hastalar tarafından algılanan hizmet kalitesi önceliklerinin, Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi ile incelenmesi ve elde edilen bulguların hastane türleri (kamu, özel, üniversite) açısından karşılaştırılmasıdır. Literatür incelendiğinde özellikle SERVQUAL ve SERVPERF ölçekleri kullanılarak algılanan hizmet kalitesi konusunda yapılmış olan çok sayıda araştırma olduğu dikkat çekmektedir. Diğer taraftan AHP başta olmak üzere diğer çok kriterli karar verme teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiş olan çalışma sayısı ise oldukça sınırlı ve yetersizdir. Sağlık yönetimi ekseninde ele alındığında, özellikle diş sağlığı ve tedavisi hizmetleri gibi spesifik bir alanda, AHP yöntemi kullanılarak yapılmış olan herhangi bir çalışmaya rastlanamamış olması, bu araştırmanın en özgün yönünü teşkil etmektedir. Bu bakımdan çalışma sonuçlarının sağlık yönetimi alanı için oldukça önem arz ettiğini söylemek mümkündür.

5.2. Çalışmanın Evren ve Örneklemi:

İstatistik tekniklerde kriterler için korelasyon katsayılarından yararlanarak ağırlıklar saptanabilir ve sonuçların güvenilirliği ana kütleyi temsil etme gücüne sahip doğru bir örnek büyüklüğünün seçimine bağlıdır. Çok kriterli karar verme teknikleri ise istatistiki bir yöntem olmaması dolayısıyla bu tür bir genellemeye gerek duymamakta, bir karar alınmasında çok küçük bir grubun fikrinden yararlanabilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın evrenini İstanbul ilindeki hastalar; örneklemini ise diş sağlığı ile ilgili herhangi bir sebepten dolayı kamu, özel ve üniversite hastanelerine başvurmuş olan 104 hasta teşkil etmektedir.

5.3. Çalışmanın Veri Toplama Yöntemi ve Analizi:

Veriler, Saaty'nin 1-9 ölçeği temel alınarak, yüz yüze anket tekniğiyle hastalardan toplanmıştır. Karar kriterlerinin oluşturulmasında Hsu ve Pan (2009)'ın çalışmasında kullandıkları anketten faydalanılmıştır. Anket; *"Etkileşim Kalitesi", "Ortam Kalitesi" ve "Tedavinin Sonuç Kalitesi"* başlıklarından oluşan üç ana kriter ve bu ana kriterlere bağlı toplam 14 alt kriterden oluşmaktadır. Veriler, Super Decisions Paket Programı kullanılarak AHP yöntemi ile analiz edilmiştir. Anket ifadelerini temsil eden hiyerarşi Şekil-1'de gösterilmektedir.

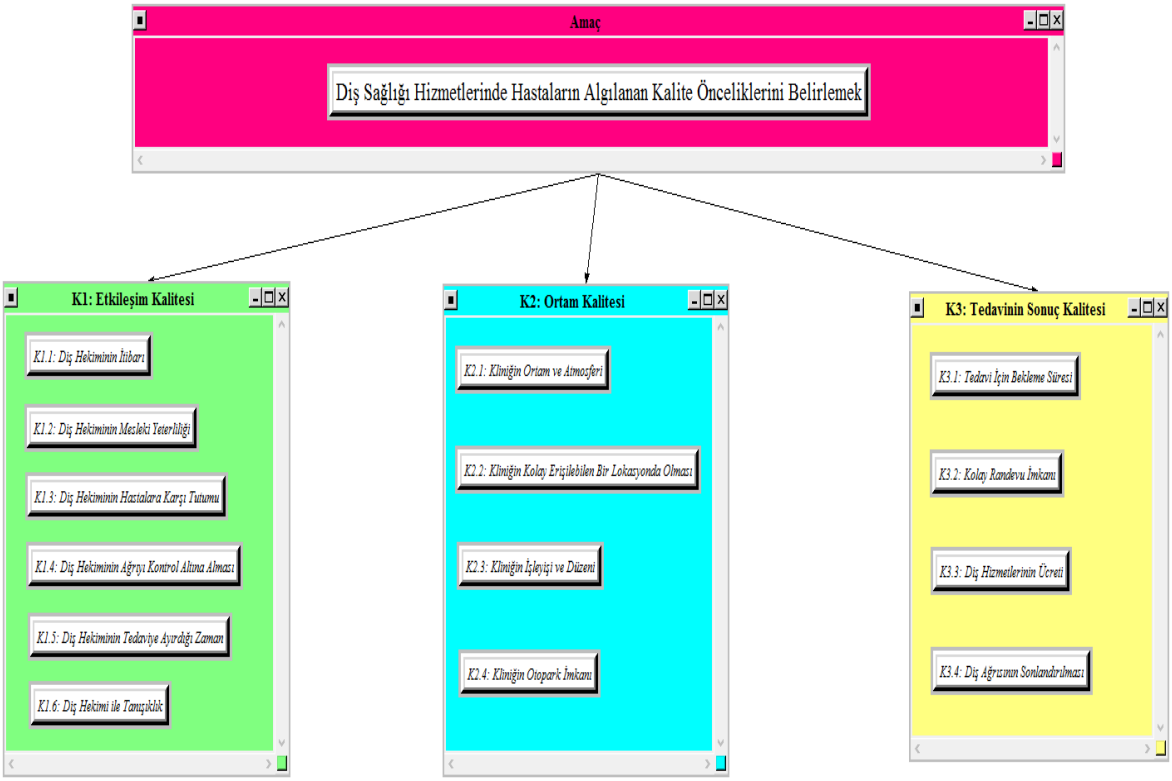

Şekil 1. Diş Sağlığı Hizmetlerinde Algılanan Hizmet Kalitesi Önceliklerinin Belirlenmesine Ait AHP Hiyerarşisi (Super Decisions Paket Programı)

6. BULGULAR

Tablo 1'de özel (n=65), kamu (n=16) ve üniversite (n=23) hastanelerinde diş hekimlerine başvurmuş toplam 104 hastanın algıladıkları hizmet kalitesini içeren "*Etkileşim Kalitesi, Ortam Kalitesi ve Tedavinin Sonuç Kalitesi"* kriterlerine ait ikili karşılaştırma matrisleri (Tablo 1.1, 1.2, 1.3, 1.4) ve bu matrislerin grafiksel verileri yer almaktadır. Örneğin Tablo 1.1'de sola bakan mavi oklar; K1 kriterinin K2 kriterine göre 1,52 kat önemli olduğunu ifade etmektedir. Yukarı bakan kırmızı oklar ise; K3 kriterinin K1 kriterinden 4 kat, K2'den de 3.22 kat daha fazla öneme sahip olduğunu temsil etmektedir. Dolayısıyla okların baktığı yönde yer alan kriterler, diğerlerine göre daha önemlidir. Hastane ayrımı gözetmeksizin tüm hastalar için en önemli görülen kriterlerin sırayla; tedavinin sonuç kalitesi (0,64), etkileşim kalitesi (0,20) ve ortam kalitesi (0,16) olduğu saptanmıştır (Şekil 2). Özel hastaneden hizmet alan hastalar için sıralamanın; tedavinin sonuç kalitesi (0,67), etkileşim kalitesi (0,19) ve ortam kalitesi (0,14) şeklinde olduğu belirlenmiştir (Şekil 3). Kamu hastanelerinden hizmet alan hastalar için sıralamanın; tedavinin sonuç kalitesi (0,65), ortam kalitesi (0,22) ve etkileşim kalitesi (0,13) biçiminde olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4). Üniversite hastaneleri ekseninde ise bu sıralamanın; etkileşim kalitesi (0,47), ortam kalitesi (0,37) ve tedavinin sonuç kalitesi (0,16) şeklinde olduğu bulunmuştur (Şekil 5).

Tablo 1: Algılanan Hizmet Kalitesi Kriterlerinin Göreli Önem Ağırlıkları

Tablo 1.1: Tüm Hastaların Kalite Öncelikleriyle İlgili 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=104)

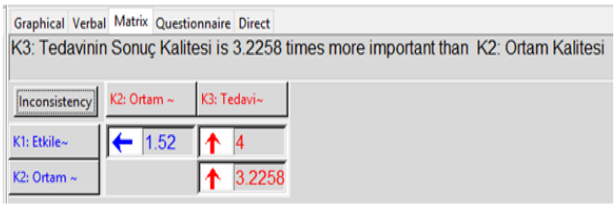

Şekil 2: Tüm Hastaların Kalite Öncelikleriyle İlgili Genel Sonuçlar

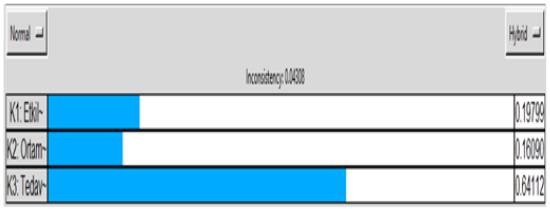

Tablo 1.2: Özel Hastanelerden Hizmet Alan Hastaların 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=65)

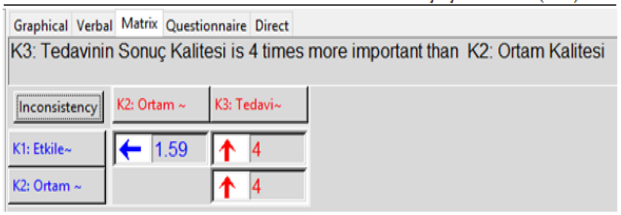

Şekil 3: Özel Hastanelerden Hizmet Alan Hastaların Kalite Öncelikleri

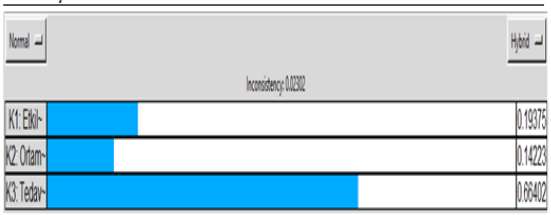

Tablo 1.3: Kamu Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=16)

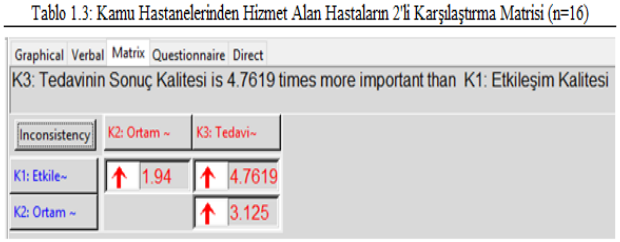

Şekil 4: Kamu Hastanelerden Hizmet Alan Hastaların Kalite Öncelikleri

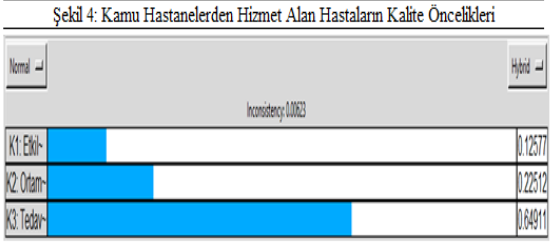

Tablo 1.4: Üniversite Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=23)

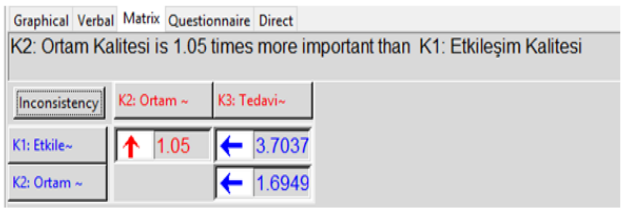

Şekil 5: Üniversite Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların Kalite Öncelikleri

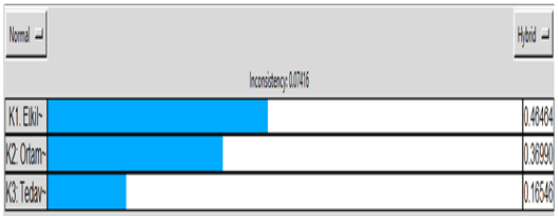

Tablo 2'de *"Etkileşim Kalitesi"* kriterine ait alt faktörlerin göreli önem ağırlıklarını içeren ikili karşılaştırma matrislerine ait bulgular yer almaktadır. Tüm hastalar bazında elde edilen genel sıralama sonuçlarının; diş hekiminin ağrıyı kontrol altına alması (K1.4; 0,313), diş hekiminin tedaviye ayırdığı zaman (K1.5; 0,223), diş hekiminin mesleki yeterliliği (K1.2; 0,186), diş hekiminin hastalara karşı tutumu (K1.3; 0,145), diş hekimi ile tanışıklık (K1.6; 0,068) ve diş hekiminin itibarı (K1.1; 0,063) şeklinde olduğu saptanmıştır (Şekil 6). Özel hastaneler açısından sıralamanın; K1.4 (0,312) > K1.5 (0,207) > K1.2 (0,189) > K1.3 (0,148) > K1.6 (0,072) > K1.1 (0,068) (Şekil 7); Kamu hastaneleri açısından; K1.4 (0,292) > K1.5 (0,265) > K1.3 (0,162) > K1.2 (0,160) > K1.6 (0,066) > K1.1 (0,048) (Şekil 8); Üniversite hastaneleri açısından ise; K1.4 (0,304) > K1.3 (0,217) > K1.2 (0,198) > K1.5 (0,161) > K1.1 (0,060) > K1.6 (0,057) (Şekil 9) şeklinde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: Etkileşim Kalitesi Kriterine Ait Alt Faktörlerin Göreli Önem Ağırlıkları

Tablo 2.1: Tüm Hastaların Kalite Öncelikleriyle İlgili 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=104)

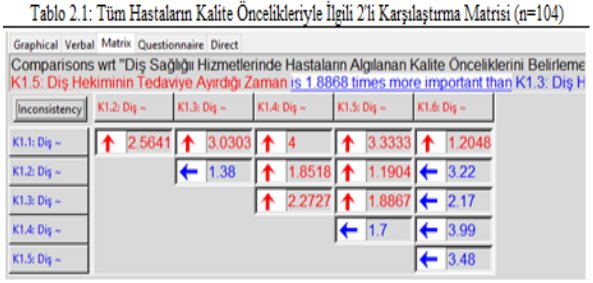

Şekil 6: Tüm Hastaların Etkileşim Kalite Öncelikleriyle İlgili Genel Sonuçlar

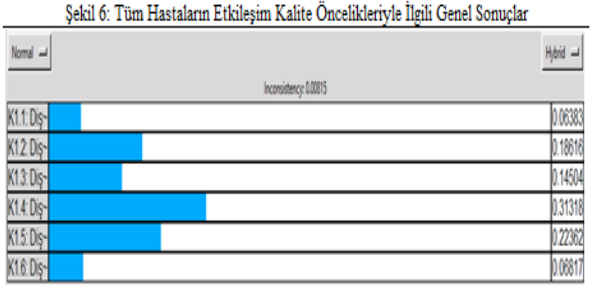

Tablo 2.2: Özel Hastanelerden Hizmet Alan Hastaların 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=65)

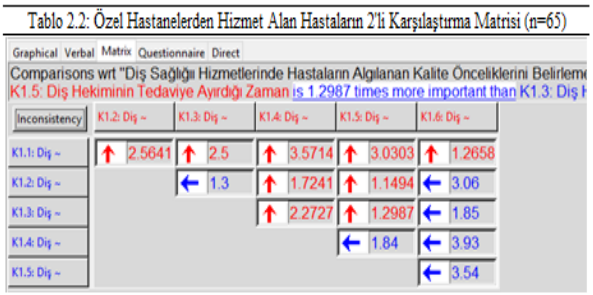

Şekil 7: Özel Hastanelerden Hizmet Alan Hastaların Etkileşim Kalitesi Öncelikleri

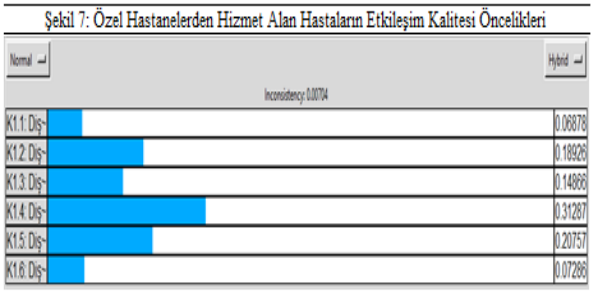

Tablo 2.3: Kamu Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=16)

Şekil 8: Kamu Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların Etkileşim Kalitesi Öncelikleri

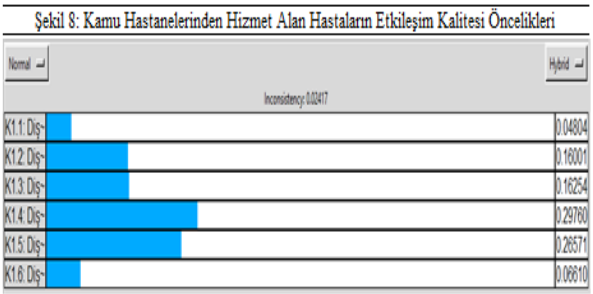

Tablo 2.4: Üniversite Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=23)

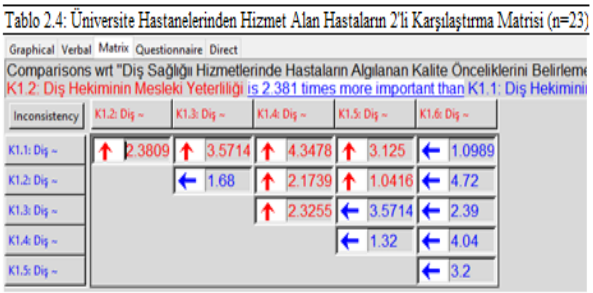

Şekil 9: Üniversite Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların Etkileşim Kalitesi Öncelikleri

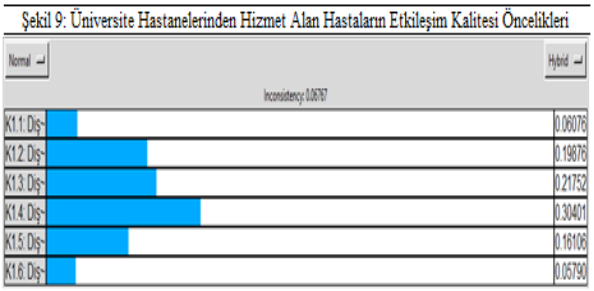

Tablo 3'de *"Ortam Kalitesi"* kriterine ait alt faktörlerin göreli önem ağırlıklarını içeren ikili karşılaştırma matrislerine ait bulgular yer almaktadır. Tüm hastalar bazında elde edilen genel sırama sonuçlarının; kliniğin ortam ve atmosferi (K2.1; 0,340), kliniğin kolay erişilebilen bir lokasyonda olması (K2.2; 0,332), kliniğin işleyişi ve düzeni (K2.3; 0,211), kliniğin otopark imkanı (K2.4; 0,115) şeklinde olduğu saptanmıştır (Şekil 10). Özel hastaneler açısından sıralamanın; K2.3 (0,304) > K2.1 (0,300) > K2.2 (0,269) > K2.4 (0,125) (Şekil 11); Kamu hastaneleri açısından; K2.1 (0,412) > K2.2 (0,350) > K2.3 (0,141) > K2.4 (0,086) (Şekil 12); Üniversite hastaneleri açısından ise; K2.1(0,326) > K2.3 (0,312) > K2.2 (0,231) > K2.4 (0,128) (Şekil 13) şeklinde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3: Ortam Kalitesi Kriterine Ait Alt Faktörlerin Göreli Önem Ağırlıkları

Tablo 3.1: Tüm Hastaların Ortam Kalitesi Öncelikleriyle İlgili 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=104)

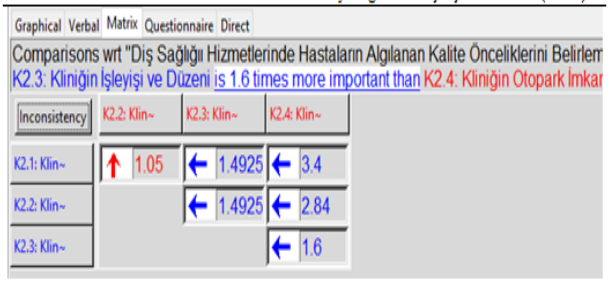

Şekil 10: Tüm Hastaların Ortam Kalitesi Öncelikleriyle İlgili Genel Sonuçlar

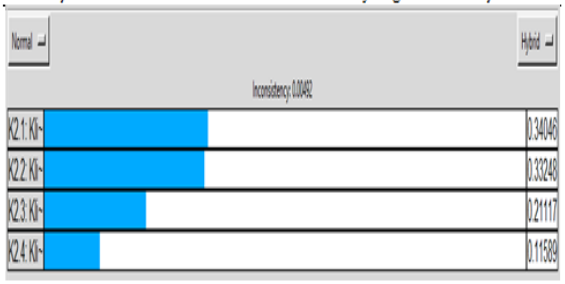

Tablo 3.2: Özel Hastanelerden Hizmet Alan Hastaların 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=65)

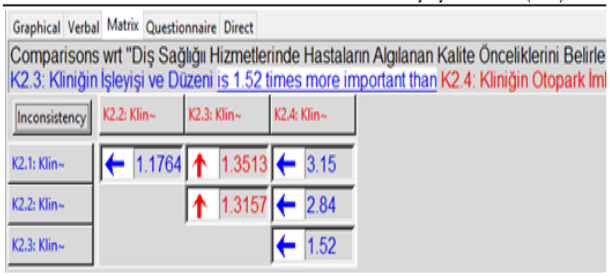

Şekil 11: Özel Hastanelerden Hizmet Alan Hastaların Ortam Kalitesi Öncelikleri

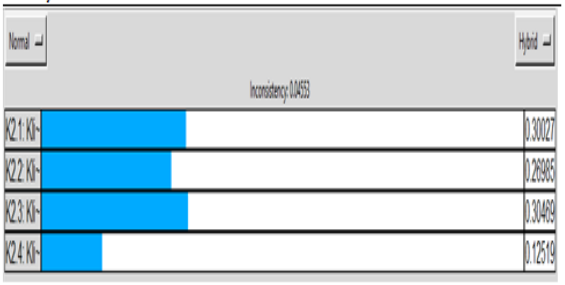

Tablo 3.3: Kamu Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=65)

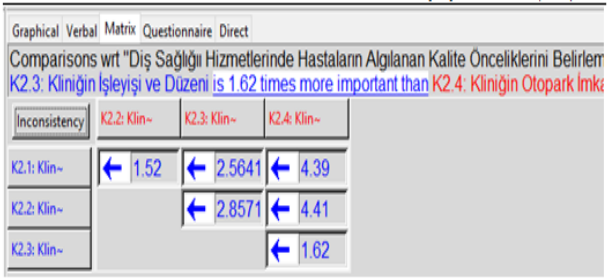

Şekil 12: Kamu Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların Ortam Kalitesi Öncelikleri

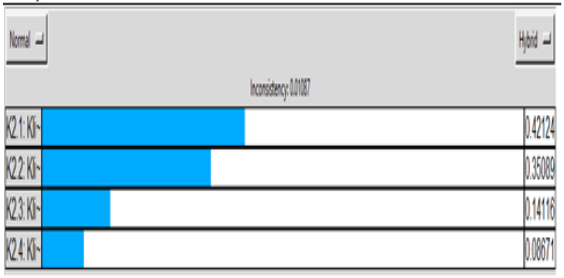

Tablo 3.4: Üniversite Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=65)

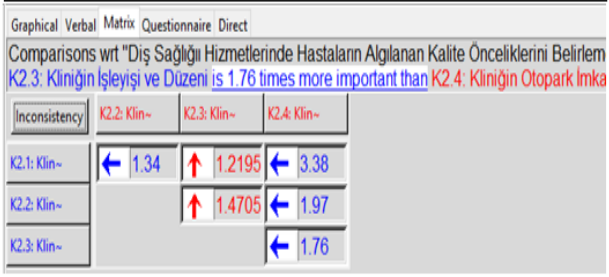

Şekil 13: Üniversite Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların Ortam Kalitesi Öncelikleri

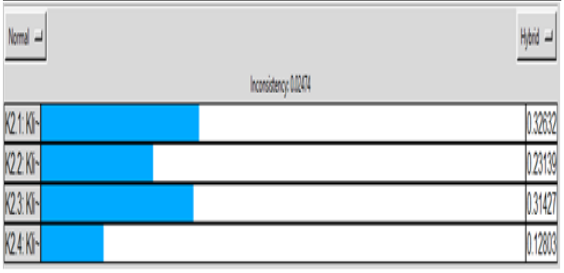

Tablo 4'de *"Tedavinin Sonuç Kalitesi"* kriterine ait alt faktörlerin göreli önem ağırlıklarını içeren ikili karşılaştırma matrislerine ait bulgular yer almaktadır. Tüm hastalar bazında elde edilen genel sırama sonuçlarının; diş ağrısının sonlandırılması (K3.4; 0,537), diş hizmetlerinin ücreti (K3.3; 0,198), kolay randevu alabilme imkanı (K3.2; 0,141), tedavi içi bekleme süresi (K3.1; 0,124) şeklinde olduğu saptanmıştır (Şekil 14). Özel hastaneler açısından sıralamanın; K3.1 (0,355) > K3.2 (0,313) > K3.3 (0,244) > K3.4 (0,088) (Şekil 15); Kamu hastaneleri açısından; K3.4 (0,559) > K3.3 (0,181) > K3.2 (0,141) > K3.1 (0,116) (Şekil 16); Üniversite hastaneleri açısından ise; K3.1 (0,3367) > K3.2 (0,355) > K3.3 (0,195) > K3.4 (0,080) (Şekil 17) şeklinde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4: Tedavinin Sonuç Kalitesi Kriterine Ait Alt Faktörlerin Göreli Önem Ağırlıkları

Tablo 4.1: Tüm Hastaların Tedavinin Sonuç Kalitesi Öncelikleriyle İlgili 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=104)

Şekil 14: Tüm Hastaların Tedavinin Akibet Kalitesi Öncelikleriyle İlgili Genel Sonuçlar

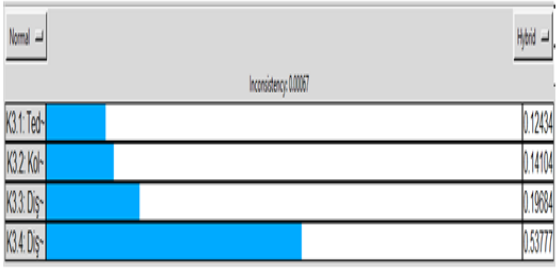

Tablo 4.2: Özel Hastanelerden Hizmet Alan Hastaların 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=65)

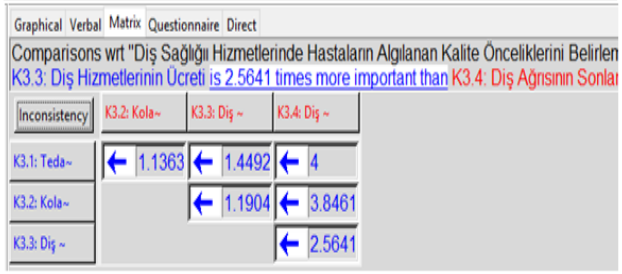

Şekil 15: Özel Hastanelerden Hizmet Alan Hastaların Tedavinin Sonuç Kalitesi Öncelikleri

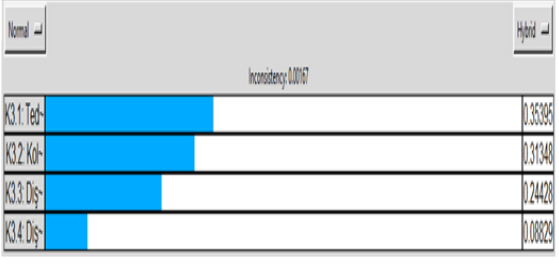

Tablo 4.3: Kamu Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=65)

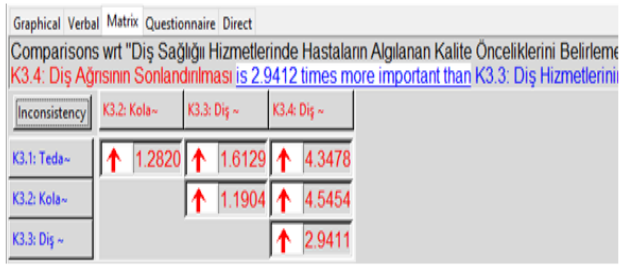

Şekil 16: Kamu Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların Tedavinin Sonuç Kalitesi Öncelikleri

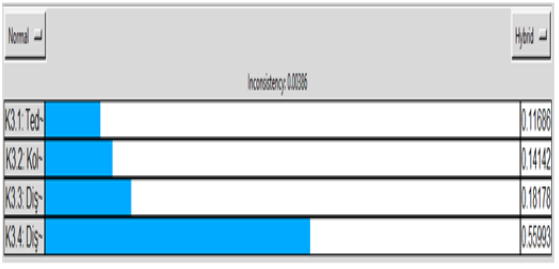

Tablo 4.4: Üniversite Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların 2'li Karşılaştırma Matrisi (n=65)

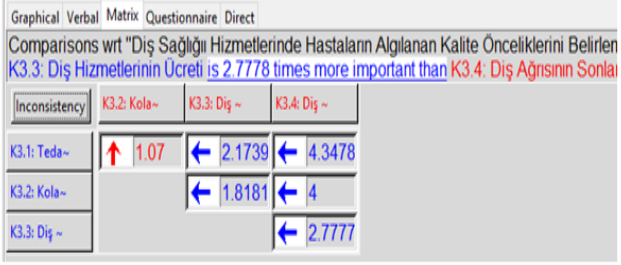

Şekil 17: Üniversite Hastanelerinden Hizmet Alan Hastaların Tedavinin Sonuç Kalitesi Öncelikleri

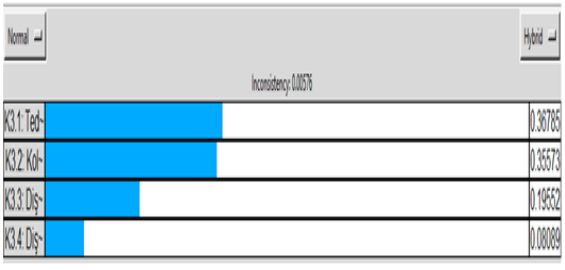

Şekil 18'de hastane türü gözetmeksizin tüm hastalar bazında algılanan hizmet kalitesinin global ağırlıkları hesaplanmış ve en büyük ağırlığa sahip olan alt kriterden en küçüğüne doğru çubuk grafikler vasıtasıyla sunulmuştur. Global ağırlıklar; her bir ana kriter için bulunan göreli önem ağırlıkları ile o kritere ait her bir alt boyut ifadesi için bulunmuş olan ağırlıkların çarpılması ile hesaplanmaktadır. Buna göre tüm hastalar tarafından en önemli olarak algılanan ilk beş kalite unsurunun sırayla; diş ağrısının sonlandırılması (0,3443), diş hizmetlerinin ücreti (0,1261), kolay randevu alma imkanı (0,0902), tedavi için bekleme süresi (0,0794) ve diş hekiminin ağrıyı kontrol altına alması (0,0626) ifadelerine ait olduğu saptanmıştır.

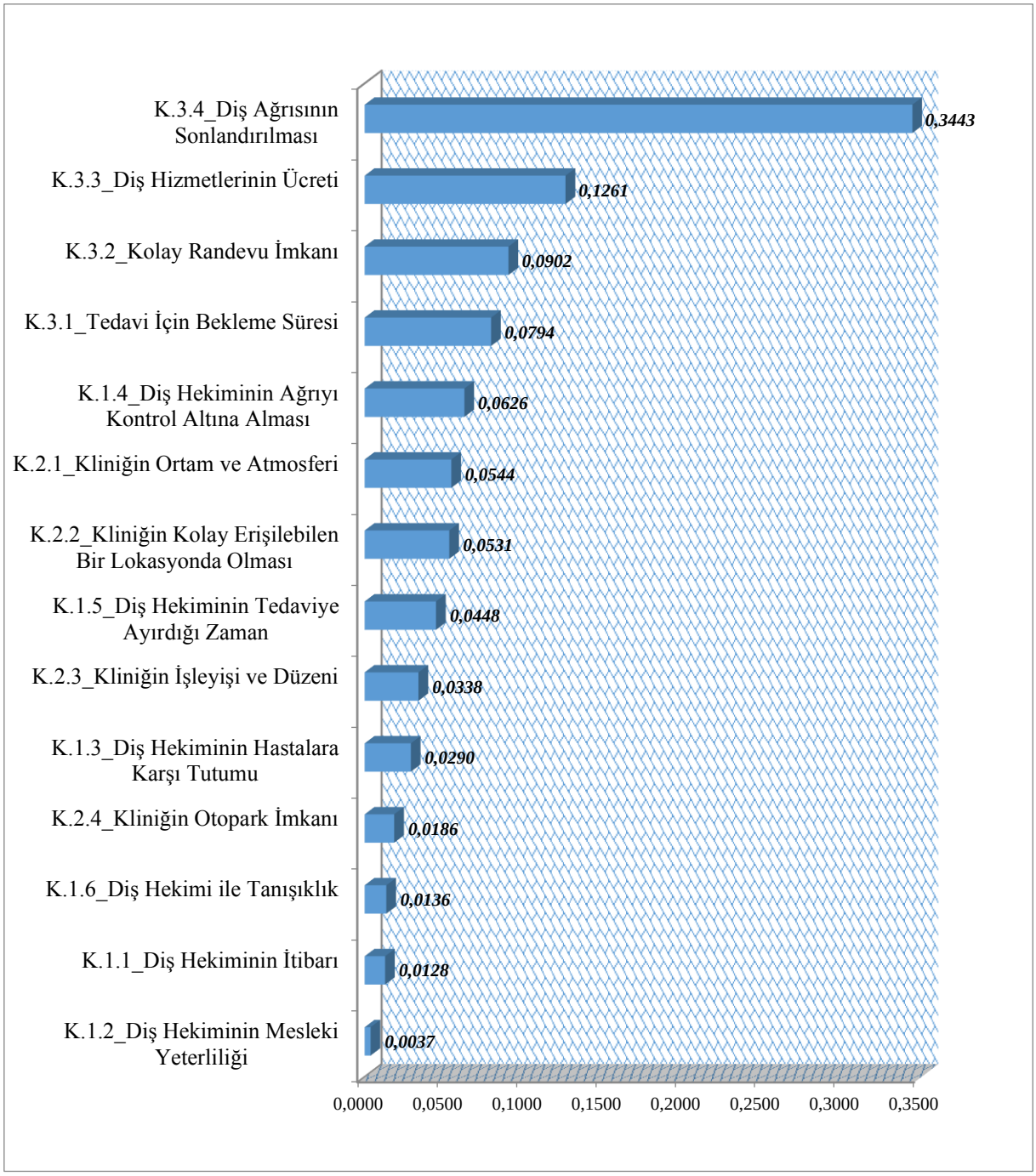

Şekil 18. Hastane Türü Gözetmeksizin Algılanan Hizmet Kalitesi Global Ağırlıkları

Şekil 19 incelendiğinde özel hastanelerden diş hizmeti alan hastalar için en önemli görülen ilk beş algılanan kalite unsurunun sırayla; tedavi için bekleme süresi (0,2301), kolay randevu alma imkanı (0,2035), diş hizmetlerinin ücreti (0,1586), diş hekiminin ağrıyı kontrol altına alması (0,0595) ve diş ağrısının sonlandırılması (0,0572) ifadelerine ait olduğu tespit edilmiştir.

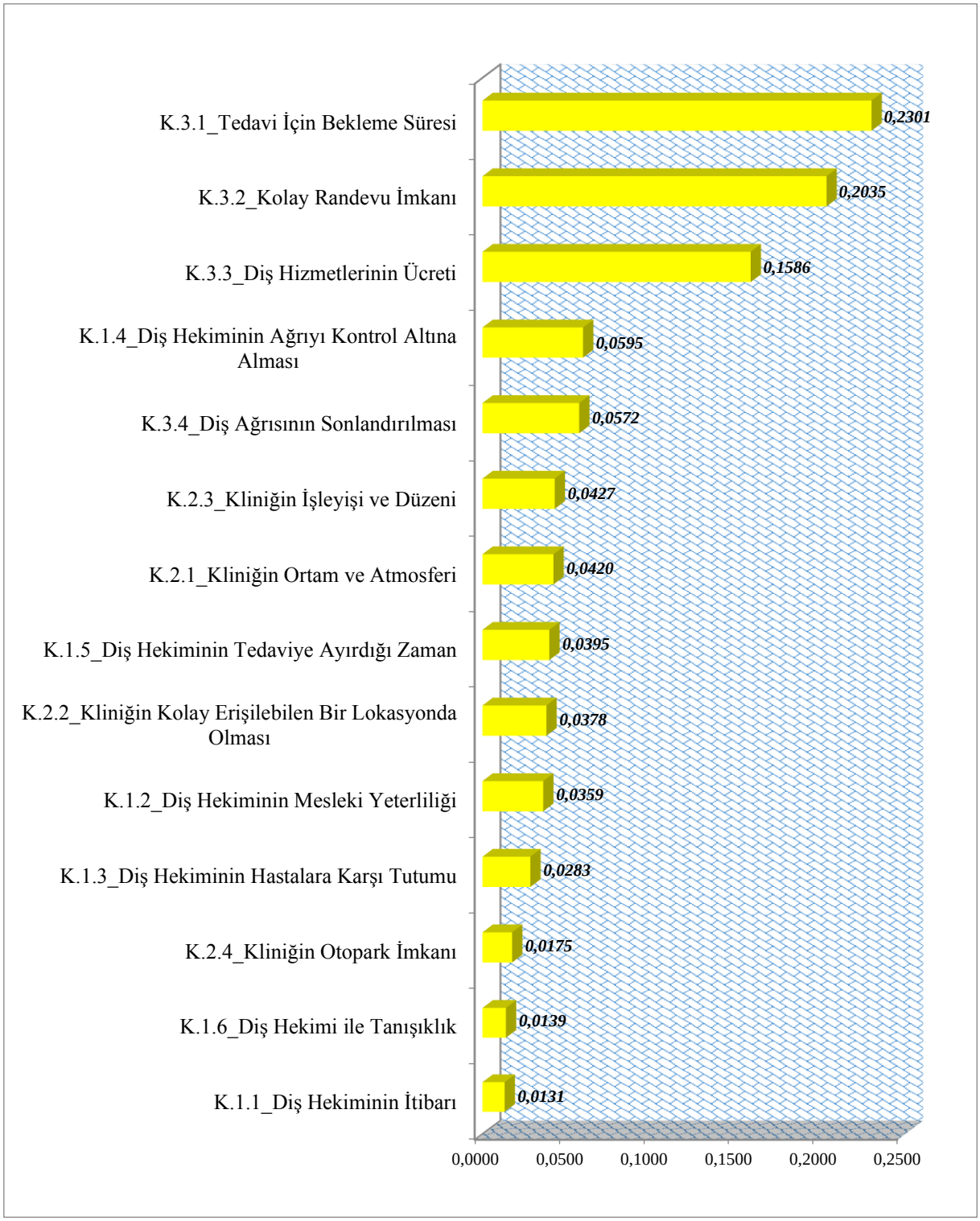

Şekil 19. Özel Hastanelere Başvuran Hastalarca Algılanan Hizmet Kalitesi Global Ağırlıkları

Şekil 20 incelendiğinde kamu hastanelerinden diş hizmeti alan hastalar için en önemli görülen ilk beş algılanan kalite unsurunun sırayla; diş ağrısının sonlandırılması (0,3640), diş hizmetlerinin ücreti (0,1183), kliniğin ortam ve atmosferi (0,0968), kolay

randevu alma imkanı (0,0917) ve kliniğin kolay erişilebilen bir lokasyonda olması (0,0807) ifadelerine ait olduğu belirlenmiştir.

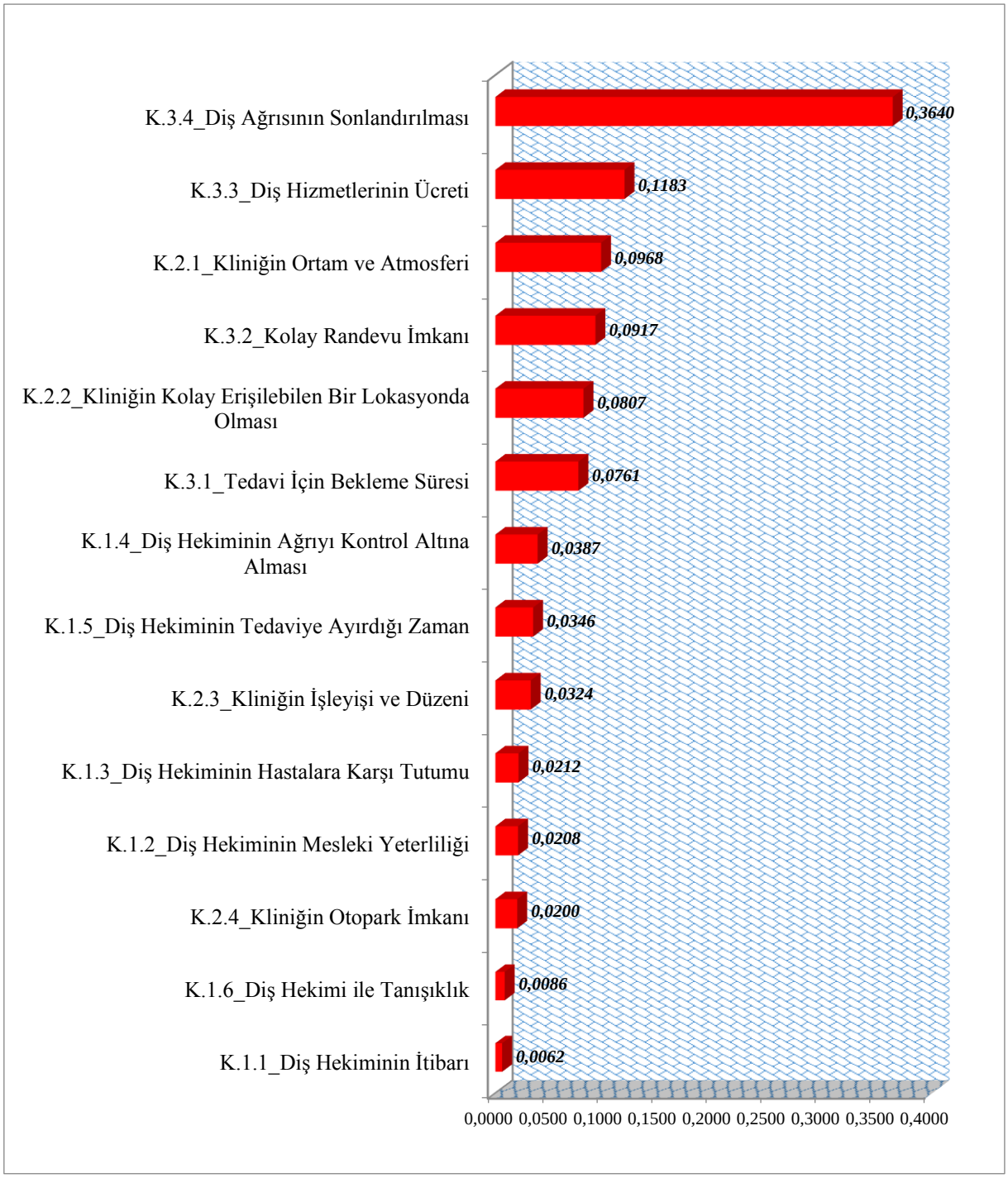

Şekil 20. Kamu Hastanelerine Başvuran Hastalarca Algılanan Hizmet Kalitesi Global Ağırlıkları

Şekil 21 incelendiğinde üniversite hastanelerinden diş hizmeti alan hastalar için en önemli görülen ilk beş algılanan kalite unsurunun sırayla; diş hekiminin ağrıyı kontrol altına

alması (0,1398), kliniğin ortam ve atmosferi (0,1206), kliniğin işleyişi ve düzeni (0,1162), diş hekiminin hastalara karşı tutumu (0,1003) ve diş hekiminin mesleki yeterliliği (0,0915) ifadelerine ait olduğu bilgisine erişilmiştir.

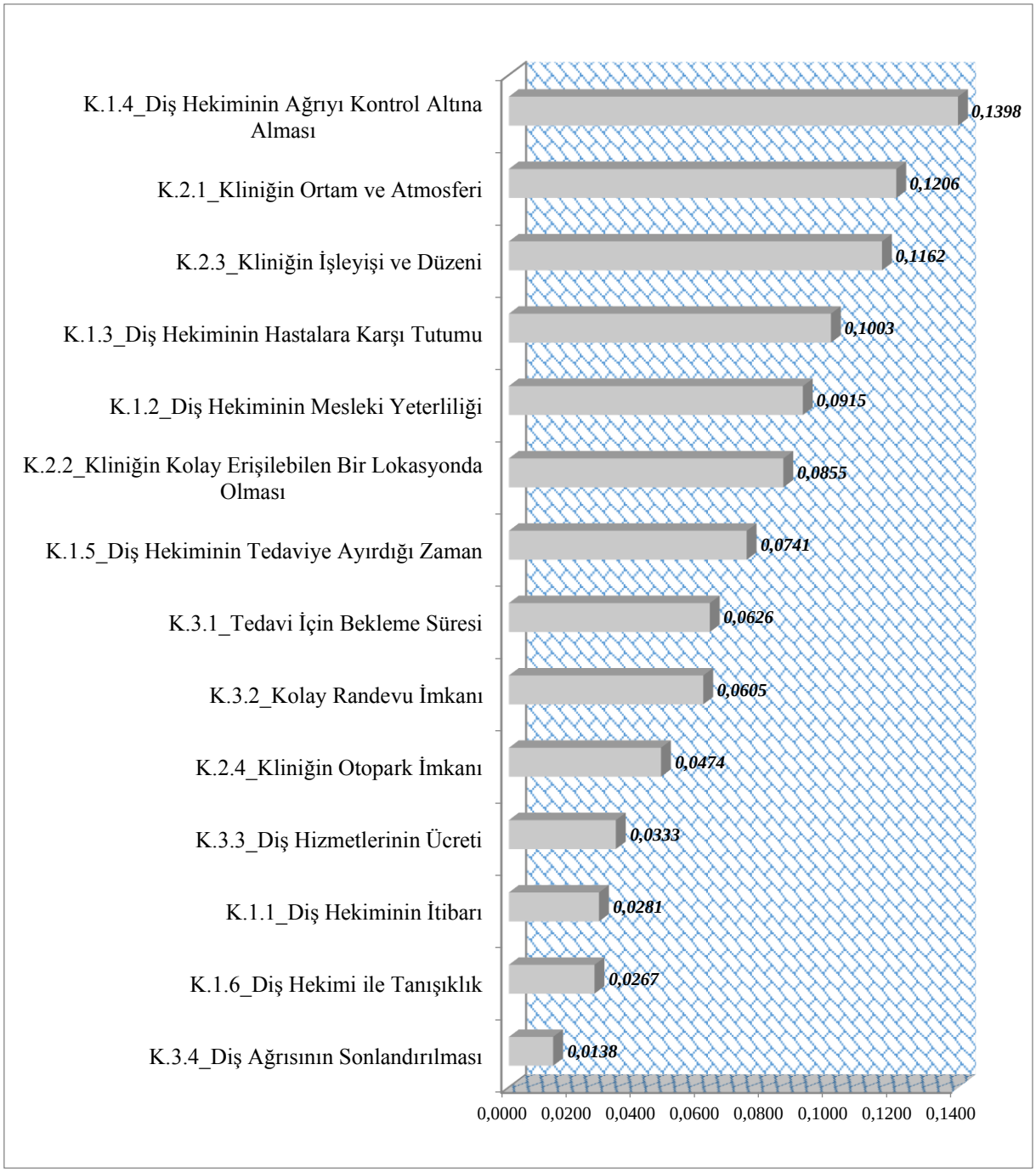

Şekil 21. Üniversite Hastanelerine Başvuran Hastalarca Algılanan Hizmet Kalitesi Global Ağırlıklar

7. SONUÇ ve YORUMLAR

Diş sağlığı/tedavisi ile ilgili kamu, özel ve üniversite hastanelerine başvuran hastaların, algılanan hizmet kalitesi bakımından farklı kriterleri daha öncelikli gördükleri ve üç kriter arasında Şekil 22'deki gibi bir ağırlıklandırma yaptıkları sonucuna varılmıştır.

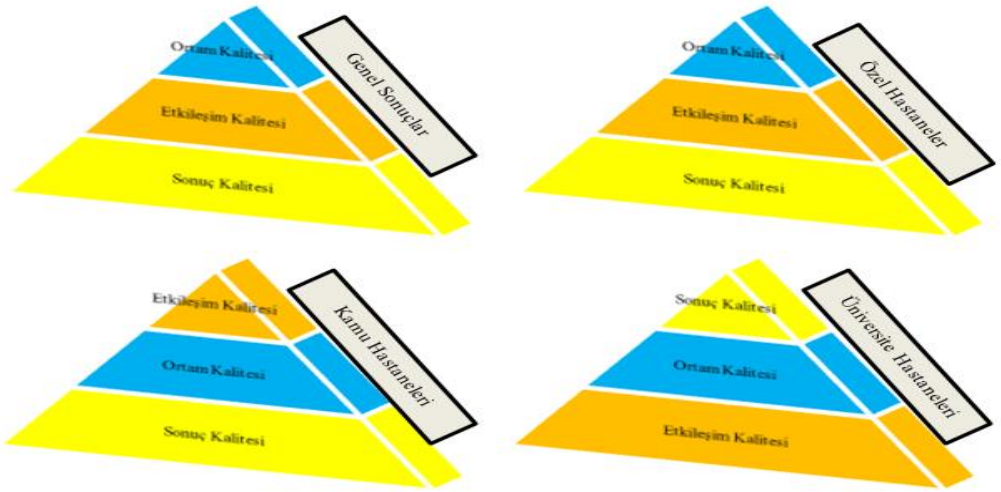

Şekil 22. Hastane Türleri Bakımından Önceliklendirilen Kriterler

Şekil 22 incelendiğinde; kamu ve özel hastanelerini tercih eden hastalar için en önemli görülen algılanan hizmet kalitesi kriterinin *"Tedavinin Sonuç Kalitesi"*, üniversite hastanelerinden hizmet alan diş hastaları içinse *"Etkileşim Kalitesi"* olduğu sonucuna ulaşılmıştır. *"Ortam Kalitesi"* kriteri kamu ve üniversite hastanelerini tercih eden hastalar için en yüksek ikinci önem ağırlığına sahipken; özel hastanelerden hizmet alan hastalar bakımından ise son sırada önem atfedilen bir kriter olmuştur. Herhangi bir hastane türü ayrıma gözetmeksizin tüm hasta verileri toplu olarak değerlendirildiğinde elde edilen öncelik sıralamaları ile birebir aynı sonuçları veren tek hastane türünün özel hastaneler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla her iki hastane türüne ait sonuçlar birlikte ele alındığında en önemli göreli ağırlık atfedilen kriterlerin sırayla; Tedavinin Sonuç Kalitesi, Etkileşim Kalitesi ve Ortam Kalitesi olduğu bilgisine sahip olunmuştur.

Global ağırlıklara ilişkin elde edilen sonuçlar incelendiğinde; hastane türü gözetmeksizin tüm hastalar açısından algılanan en yüksek ilk üç hizmet kalitesi unsurunun sırayla; diş ağrısının sonlandırılması, diş hizmetlerinin ücreti ve kolay randevu alma imkanı; en düşük ağırlığa sahip olanların ise diş hekiminin mesleki yeterliliği, diş hekiminin itibarı ve diş hekimi ile tanışıklık olduğu sonucuna varılmıştır.

Özel hastanelere başvuran hastalar tarafından en önemli görülen ve dolayısıyla diğerlerine göre daha yüksek değer atfedilen ilk üç algılanan hizmet kalitesi unsurunun sırayla; tedavi için bekleme süresi, kolay randevu imkanı ve diş hizmetlerinin ücreti; en düşük önem atfedilen kalite unsurlarının ise diş hekiminin itibarı, diş hekimi ile tanışıklık ve kliniğin otopark imkanı olduğu sonucuna varılmıştır.

Kamu hastanesine başvuran hastalar için en önemli görülen ilk üç algılanan hizmet kalitesi unsurunun sırayla; diş ağrısının sonlandırılması, diş hizmetlerinin ücreti ve kliniğin ortam ve atmosferi; en önemsiz görülen unsurların ise diş hekiminin itibarı, diş hekimi ile tanışıklık ve kliniğin otopark imkanı olduğu tespit edilmiştir.

Üniversite hastanelerine başvuran hastalar için en önemli görülen ilk üç sıralamanın; diş hekiminin ağrıyı kontrol altına alması, kliniğin ortam ve atmosferi ile kliniğin işleyişi ve düzeni; en önemsiz değer atfedilen son üç unsurun ise sırayla diş ağrısının sonlandırılması, diş hekimi ile tanışıklık ve diş hekiminin itibarı olduğu belirlenmiştir.

Bunun sonucunda diş hekiminin itibarı ve diş hekimi ile tanışıklık alt kriterlerinin tüm hastalar için en önemsiz olarak algılanan hizmet kalitesi unsurları olduğu söylenebilir. Diğer taraftan kamu, özel ve üniversite hastanelerine başvuran hastalar tarafından en yüksek düzeyde algılanan hizmet kalitesi unsurlarından ortak bir paydada buluşan olmaması dikkat çekici bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bir diğer dikkat çeken sonucun ise; hekimin mesleki yeterliliği alt kriterinin özel hastanelere başvuran hastalar tarafından 10. sırada, kamu hastanelerine başvuran hastalar tarafından 11. sırada, üniversite hastanelerinde ise 5. sırada yer alması olmuştur. Dolayısıyla özellikle kamu ve özel hastanelere başvuran hastaların kalite algılarında, hekimin mesleki yeterliliği unsurunun çok da önemli bir ağırlığa sahip olmadığını ifade etmek mümkündür.

Hastaların, kendilerine sunulmuş olan sağlık hizmetlerinden algılamış oldukları kalite, bir sağlık işletmesinin en önemli tercih edilme veya edilmeme nedenlerinin başında gelmektedir. Eğer hastalarca algılanan hizmetin kalitesi olumlu ve tatmin edici bir düzeyde ise bu hem hastalar hem de sağlık işletmeleri açısından son derece önemli sonuçlara aracı olacak gelişmelerin habercisi olarak nitelendirilebilir. Öncelikle hastalar bazında ele alacak olursak; başvurmuş olduğu herhangi bir sağlık işletmesinden memnun ayrılan bir hasta, büyük bir olasılıkla yeniden farklı bir tedavi merkezi arama eğilimi içerisine girmeyecektir. Dolayısıyla bu durum hastaları, yeni bir sağlık işletmesi aramaktan kaynaklı zaman ve deneyim maliyetlerinden alıkoyacak ve bir sonraki sağlık ihtiyacında hasta büyük ihtimalle yine aynı sağlık işletmesini tercih edecektir. Bu durumun istisnasız devam etmesi hastayı, başvurmuş olduğu merkezin sadık birer sağlık hizmet alıcısı haline getirecektir. Sadık hasta olmanın en önemli göstergelerinden biri olduğu bilinen tavsiye etme davranışı ise bir sonraki aşama olarak düşünülebilir. Aldığı sağlık hizmetinin kalitesini yüksek bulan ve dolayısıyla memnun kalan hastalar, bu sağlık işletmesini yakınlarına ve/veya arkadaşlarına tavsiye etme eğiliminde olacaktır. Sadık hasta olmanın bir diğer göstergesi ise fiyat hassasiyetinin ortadan kalkması veya azalması olarak ifade edilebilir. Bu açıdan hastalar, her zaman başvurdukları sağlık işletmesi tedavi ücretlerini yükseltse bile ya bunun farkında olmayacak, ya da fiyatlar karşısında daha duyarsız hale geleceklerdir; çünkü algılamış oldukları yüksek hizmet kalitesi, ödemiş oldukları ücreti karşılamaya yetmektedir. Diğer taraftan bu durum sağlık işletmeleri açısından oldukça karlı ve sürdürülebilir ilişkilerin yaratılmasına zemin hazırlamaktadır. Sağlık işletmeleri tarafından; yeni bir hasta kazanmanın, mevcut hastaları elde tutmaktan en az 5 kat daha fazla maliyetli olduğunun bilinmesi, kurumun hastalarla olan ilişkilerinde ne kadar özenli ve dikkatli davranması gerektiğinin önemli bir göstergesidir. Özellikle günümüzün yoğun rekabet ortamında sağlık işletmelerinin ayakta kalabilmeleri, büyük olasılıkla sunmuş oldukları hizmetlerin hastalar nezdinde yüksek kaliteli olarak algılanmasından geçmektedir. Bu bağlamda algılanan hizmet

kalitesi kavramı, - kamu, özel veya üniversite hastaneleri fark etmeksizin -sağlık işletmelerinin üzerinde ısrarla durmaları gereken oldukça önemli ve hayati bir kavramdır.

Kaynakça

Amole, B. B., Oyatoye, E. O., & Adebiyi, S. O. (2016). Prioritization Of Service Quality Influences On Patients Satisfaction Using Analytic Hierarchy Process: The Nigeria Experience. Journal of Varna University of Economics, 60(1), 5-26.

Atsan, N. (2015). Measuring Educational Service Quality Using Analytic Hierarchy Process. International Journal of Education and Research, 3(2): 527-538

Bloemer, J., De Ruyter, K.O., Wetzels, M. (1999). *"Linking Perceived Service Quality and Service Loyalty: A Multi-Dimensional Perspective".* European Journal of Marketing, 33(11/12): 1082-1106.

Büyüközkan, G., Çiftçi, G. (2012). A Combined Fuzzy AHP and Fuzzy TOPSIS Based Strategic Analysis of Electronic Service Quality in Healthcare Industry. Expert Systems with Applications, 39(3), 2341-2354.

Byun, D.H. (2011). *"The AHP Approach for Selecting an Automobile Purchase Model".* Information and Management, 38: 289-297.

Chahal, H., Bala, M. (2012). *"Significant Components of Service Brand Equity in Healthcare Sector".* International Journal of Health Care Quality Assurance, 25(4), 343-362.

Chang, T. H. (2014). Fuzzy VIKOR Method: A Case Study of the Hospital Service Evaluation in Taiwan. Information Sciences, 271, 196-212.

Chi, H.K., Yeh, H.R.., Yang, Y.T. (2009). *"The Impact of Brand Awareness on Consumer Purchase Intention: The Mediating Effect of Perceived Quality and Brand Loyalty".* Journal of International Management Studies, 4(1): 135-144.

Çiçek, R., Doğan, İ.C. (2009). *"Müşteri Memnuniyetinin Artırılmasında Hizmet Kalitesinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: Niğde İli Örneği".* Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(1): 199-217.

Demirel, Y., Yoldaş, M.A., Divanoğlu U, S. (2009). *"Algılanan Hizmet Kalitesinin Tatmin, Tavsiye Davranışı ve Tercih Üzerine Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma".* Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, (16): 1-14.

Deniz H., M., Hobikoğlu H, E. (2011). *"Türkiye'de "Değere Bağlı Sağlık Sistemi" Temelinde Kamu ve Özel Sektör Açısından Algılanan Hizmet Kalitesi"* International Conference on Eurasian Economies, 160-166.

Devebakan, N., Aksaraylı, M. (2003). *"Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçümünde SERVQUAL Skorlarının Kullanımı ve Özel Altınordu Hastanesi Uygulaması".* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1): 38-54.

Doğan, A.; Önder, E. (2014). *"İnsan Kaynakları Temin Seçiminde Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinin Kullanılması ve Bir Uygulama".* Journal of Yasar University, 9(34): 5796-5819.

Doğan, N.Ö., Karakuş, Y. (2014). *"KFG-AHP Bütünleşik Yöntemi Kullanılarak Turizm Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: Göreme Açık Hava Müzesi Üzerine Bir Uygulama "*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(3): 169-194.

Dursun, Y., Çerçi, M. (2004). *"Algılanan Sağlık Hizmeti Kalitesi, Algılanan Değer, Hasta Tatmini ve Davranışsal Niyet İlişkileri Üzerine Bir Araştırma".* Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (23): 1-16.

Dündar, S. (2008). *"Ders Seçiminde Analitik Hiyerarşi Proses Uygulaması".* Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(2): 217-226.

Gopalan, R., Sreekumar., & Satpathy, B. (2015*). "Evaluation of Retail Service Quality–A Fuzzy AHP Approach".* Benchmarking: An International Journal, 22(6), 1058-1080.

Gunarathne, U. (2014). *"Relationship between Service Quality and Customer Satisfaction in Sri Lankan Hotel Industry".* International Journal of Scientific and Research Publications, 4(11): 1-8.

Hacıefendioğlu, Ş., Koç, Ü. (2009). *"Hizmet Kalitesi Algılamalarının Müşteri Bağlılığına Etkisi ve Fast-Food Sektöründe Bir Araştırma".* Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(18): 146-167.

Hsu, T. H., & Pan, F. F. (2009). *Application of Monte Carlo AHP in Ranking Dental Quality Attributes.* Expert Systems with Applications, 36(2), 2310-2316.

Kıdak, L.B., Nişancı, Z.N., Burmaoğlu, N. (2015). *"Sağlık Hizmetlerinde Kalite Ölçümü: Kamu Hastanesi Örneği"*. Yönetim ve Ekonomi, 22(2): 483-500.

Koç, F., Şahin, N.K., Özbek, V. (2014). *"Hizmet Hataları ve Algılanan Kalite Arasındaki İlişki Üzerinde Değiştirme Maliyetinin Düzenleyici Etkisi: Küçük İşletmeler ve Hizmet Satın Aldıkları Muhasebecilere Yönelik Bir Uygulama".* Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, (14): 21-46.

Kölekçi A, E.; Bulut, Y. (2012). *"Erzurum İli Oltu ve Olur İlçelerinde En Uygun Ekoturizm Etkinliğinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi ile Belirlenmesi"*, 43(2): 175-183.

Lin, D.J., Sheu, I.C., Pai, J.Y., Bair, A., Hung, C.Y., Yeh, Y.H., Chou, M.J. (2009). *"Measuring Patient's Expectation and the Perception of Quality in LASIK Services".* Health and Quality of Life Outcomes, 7(63): 1-8.

Moekoe, D. A.L, & Utomo, W. H. (2013). *"Travel Agent Company Using SERVQUAL and AHP Method".* Asian Journal of Information Technology, 12(3), 99-103.

Murat, G., Çelik, N. (2007). *"Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi ile Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesini Değerlendirme"*. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(6): 1-20.

Önder, G.; Aybas, M.; Önder, E. (2014). *"Hemşirelerin Stres Seviyelerine Etki Eden Faktörlerin Öncelik Sırasının Çok Kriterli Karar Verme Tekniği ile Belirlenmesi"*. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 1(1): 21-35.

Önder, G.; Önder, E. (2013). *"Yoğun Bakım Hemşirelerinin İş Tatminine Etki Eden Faktörlerin Önem Derecelerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi ile Belirlenmesi"*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi ,3(2): 195-216.

Papatya, G., Papatya, N., Hamşıoğlu, A.B. (2012). *"Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti: İki Özel Hastanede Karşılaştırmalı Bir Araştırma"*. Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1): 87-108.

Parasuraman, A., Zeithaml, V.A., Berry, L.L. (1985). *"A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research"*. The Journal of Marketing, 49(4): 41-50.

Polat, E., Aycan, A., Üzüm, H., Polat, E. (2013). *"Gençlik Merkezlerinde Algılanan Hizmet Kalitesi Ölçeği" Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması"*. Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 24 (1), 25-36.

Rahman, S., Erdem, R., Devebakan, N. (2007). *"Hizmet Kalitesinin SERVQUAL Ölçeği İle Değerlendirilmesi: Elazığ'daki Hastaneler Üzerinde Bir Çalışma"*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(3): 37-55.

Saaty, T.L. (2003). *"Decision-Making With the AHP: Why is the Principal Eigenvector Necessary"*. European Journal of Operational Research, 145: 85-91

Tsaur, S. H., Chang, T. Y., & Yen, C. H. (2002). *"The Evaluation of Airline Service Quality by Fuzzy MCDM"*. Tourism Management, 23(2), 107-115.

Tu, Y.T., Li, M.L., Chih, H.C. (2011). *"The Effect of Service Quality, Customer Perceived Value and Satisfaction on Loyalty"*. Journal of Economics and Behavioral Studies, 3(3): 198-212.

Yousefi, H. J. H., Zangoui, A.(2014). *"Application of Fuzzy MCDM for Evaluating the Service Quality of Marine Passenger Terminal"*. Journal of Social Issues and Humanities, 2(3), 31-40.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIM ALIŞKANLIKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Salim İBİŞ

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yahya ENGİN

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

İnternet teknolojisinin hızla gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan sosyal medya araçları bireylere yepyeni iletişim olanakları sunmaya başlamıştır. Kullanıcılar akıllı telefon, tablet, bilgisayar vb. mobil cihazlar aracılığıyla kolayca internete bağlanabilmekte, arkadaş edinme, kendini ifade etme, gazete okuma, yemek sipariş etme, alışveriş yapma veya radyo dinleme gibi diğer iletişim araçları ile de yapabilecekleri günlük işlerin pek çoğunu tek bir araç üzerinden gerçekleştirebilmektedir. Sosyal medya araçları özellikle öğrenciler açısından hayatın vazgeçilmezi haline gelmeye başlamıştır. Bu nedenle çalışmanın temel amacını öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarının incelenmesi oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda İstanbul Üniversitesi öğrencileri örnekleminde ilgili literatürden faydalanılarak hazırlanan ölçek ile öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları incelenmiştir. Çalışma kapsamında frekans, yüzde, faktör ve t-testi analizleri yapılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların sosyal medya araçlarını kullanım sıklıkları verilmiş, faktör analizi sonucu üç boyut tespit edilmiş ve prestij oyun boyutu ile kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, öğrenciler, iletişim.

A RESEARCH ON UNIVERSITY STUDENTS SOCIAL MEDIA HABITS: EXAMPLES OF ISTANBUL UNIVERSITY

Abstract

With the rapid development of Internet technology began to offer individuals the ability to communicate new media. Users of smart phones, tablets, computers and mobile devices can be easily connected via the Internet. User vehicles through making friends, self-expression, newspaper reading, ordering food, they can do many of the daily tasks such as shopping or listening to the radio to be realized through a single tool. Social media tools have started to become indispensable to life, especially for students. Therefore, the main objective of the study is the investigation of students use social media habits. For this purpose, sample of Istanbul University students have been selected. Social media usage habits of students benefiting from the relevant literature prepared by the scale were examined. Working under frequency, percentage, t-test and factor analysis were performed. The results are given in the frequency of respondents use social media tools, factor analysis result in operation were determinet in three dimensions. Te prestige game size was found to be a significant difference between male and female participants.

Keywords: Social media, students, communication.

Giriş

Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte internet kullanımının yanı sıra sosyal medya araçlarının kullanımı da yaygınlaşmıştır. Sosyal medyanın; düşük maliyetli olması, bilginin hızlı yayılması ve güncel olması, samimiyetin esas olduğu bir ortamda gerçekleşmesi kullanıcılar tarafından aktif bir şekilde kullanılmasını etkilemektedir. İnternetin yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması ile birlikte ortaya çıkan sosyal medya araçları kullanıcılar için yepyeni olanaklar sunmaya başlamıştır. Bu araçlar her geçen gün çeşitlenerek artmakta, çok farklı işlevsellikler kazanmakta ve kullanıcıların hayatında vazgeçilmez bir hal almaya başlamaktadır. Bu uygulamalara özellikle genç bireyler öğrenciler kolaylıkla adapte olmakta ve bireylerin de yaşam tarzı üzerinde etkili olabilmektedir.

Her geçen gün çok yeni teknolojik cihazlar ile birlikte çok yeni sosyal medya araçları da ortaya çıkmaktadır. Her bir aracın farklı fonksiyonu ve kullanım amacı bulunurken ve hitap ettiği kullanıcı kitlesi de değişmektedir. Kişilerin tercih ettikleri sosyal medya araçları ve kullanım sıklıkları da değişmektedir.

Günümüzde bireylerin yaşamının bir parçası haline gelen sosyal medya araçları eşi benzeri görülmemiş hızlı bir gelişme, büyüme ve yaygınlaşma trendi içerisinde olduğu görülmektedir. Bu gelişmeler içerisinde genç nüfusun ve öğrencilerin rolünün büyük önem taşıdığı ve genç bireylerin alışkanlıklarının, tercihlerinin, düşüncelerinin ve davranış biçimlerinin bilinmesi oldukça önem taşıdığı düşünülmektedir. Günümüzün en önemli iletişim araçlarından birisi olan sosyal medya kullanım oranları her geçen gün artış gösterdiği görülmektedir. Sosyal medya yakın gelecekte iletişim sağlamanın ötesinde bireylerin pek çok ihtiyacını bu araçlar ile sağlayabileceği öngörülmektedir. Bu çalışmada sosyal medya araçlarının öğrenciler tarafından tercih edilme nedenleri ve kullanım sıklıkları incelenmiştir.

Literatür Taraması

Medya kavramı genel olarak geleneksel ve yeni medya şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel medyayı gazete, dergi, televizyon, radyo gibi araçlar oluştururken, yeni medya html, akan ortam, sayısal video düzenleme, ağ uygulamaları gibi ortamlardan oluşmaktadır. Sosyal medya, yeni medyanın gelişmesi sonucunda ortaya çıkan ve iletişim alanında bir devrime yol açan araçlar olarak tanımlanabilir (Gönenli ve Hürmeriç, 2012: 213-214). Sosyal medya internet ile birlikte en hızlı gelişen teknolojilerden birisidir (Kang ve Schuett, 2013: 93). Geleneksel medyada tek yönlü aktarma ve bilgi paylaşımı söz konusu iken, sosyal medya çift yönlü iletişime olanak sağlayan etkileşimli bir medya olmuştur (Lee and Cho, 2011: 72). İnternet süreciyle birlikte küresel ölçekte gelişen sosyal ağlar zaman ve mekan kavramını ortadan kaldırmış yepyeni bir iletişim süreci başlatmıştır.

Web 2.0 öncesi dönemde medya, televizyon, sinema, radyo, müzik, gazete, dergi, kitap ve benzeri medya araçları ile tek yönlü bir iletişim aracı olarak hayatımızda yer almakta iken sosyal medya çift yönlü iletişime olanak sağlayan etkileşimli bir medya haline gelmiştir (Lee and Cho, 2011: 72). Web 2.0 uygulamaları, bireysel kullanıcılara kendi istedikleri içerikleri üretme ve kendi düşüncelerini, kendi bakış açılarını diğerleri ile paylaşma imkanı sunmaya başlamıştır (Eryılmaz, 2014: 148).

İnternetin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan sosyal ağ siteleri sunduğu iletişim imkanları ile günümüzün en popüler uygulamaları haline gelmiştir (Kang, Shin ve Park, 2013). Temel amacı iletişim ve bilgi paylaşımını kolaylaştırmak olan internet hayatın her alanına hakim olmaya başlamıştır. Hayatımızı kolaylaştırmakla beraber zaman kazandırmakta ve haberleşmeden alışverişe, bilgi paylaşımından eğitime kadar her alanda kolaylık sağlamaktadır (Tel ve Köksalan, 2009).

Sosyal medya internet ile birlikte en hızlı gelişen teknolojilerden birisidir (Kang ve Schuett, 2013: 93). Geleneksel medyada tek yönlü aktarma ve bilgi paylaşımı söz konusu iken, sosyal medya çift yönlü bir iletişim olanağı sağlayan etkileşimli bir medya olmuştur (Lee and Cho, 2011: 72). İnternet teknolojisiyle birlikte küresel ölçekte gelişen sosyal medya araçları zaman ve mekan kavramını ortadan kaldırarak yepyeni bir iletişim sürecini başlattığı söylenebilir.

We Are Social Sosyal Medya Ajansı"nın ABD İstatistik Bürosunu kaynak göstermek suretiyle, 2015 yılında yayımladığı "Global Digital Statistics 2015" çalışmasında dünya genelinde internet kullanıcı sayısı 3,010 milyar ve aktif sosyal ağ sitesi kullanıcı sayısı ise 2,078 milyar kişi olarak belirtilmiştir. Türkiye genelinde ise 37,7 milyon aktif internet kullanıcısı bulunmakta olup bu da toplam nüfusun %49'u olduğu görülmektedir. Türkiye'de aktif sosyal medya hesabı 40 milyon dolaylarındadır. Mobil olarak 32 milyon aktif sosyal medya hesabı bulunmaktadır. Buna göre 40 milyon aktif sosyal medya hesabının %80'ine mobilden erişim yapıldığı anlaşılmaktadır.

Rapora göre Türkiye'de 69,6 milyon mobil kullanıcı bulunmaktadır. Türkiye'deki internet kullanıcıları gün içerisinde ortalama 4 saat 37 dakikayı internette, 2 saat 51 dakikayı mobil internette ve 2 saat 56 dakikayı ise sosyal medyada geçirmektedir. Kullanıcıların televizyon başında geçirdiği süre ise günde ortalama 2 saat 17 dakika olarak belirtilmiştir. Türkiye'de en çok kullanılan sosyal ağlara bakıldığında Facebook, WhatsApp ve Facebook Messenger ilk üçü oluştururken, onları Twitter, Google+ ve Skype takip etmektedir (web-1).

Kullanıcıların arkadaşlarıyla sürekli bir iletişim halinde olmasını ve metin, fotoğraf, video, müzik gibi içeriklerin paylaşımına izin veren sosyal ağlar özellikle gençlerin sosyalleşme araçlarından biri haline gelmiştir. Bu sosyal ağlardan günümüzde en yaygın olarak kullanılan Facebook'tur (Kahraman, 2013: 22-23). Facebook, insanların arkadaşlarıyla iletişim kurmasını ve bilgi alışverişinde bulunmasını sağlayan sosyal bir ağdır. Şubat 2004 tarihinde Harvard Üniversitesi öğrencisi Mark Zuckerberg tarafından kurulmuştur. Facebook günümüzde eğlence, iletişim, eğitim, ticaret gibi farklı amaçlarla kullanılmaktadır (Alper, 2012: 5). Yapılan ölçümlemelerde Facebook Türkiye'de en popüler sosyal medya sitesi olduğu görülmektedir (Bulut,2013: 39). Türkiye en çok Facebook kullanıcısı olan ülkelerden bir tanesidir.

Tüketicilerin alışveriş yapma eğilimleri teknolojik ve toplumsal gelişmelerle birlikte değişmiştir (Kara ve Özgen, 2012: 23). Sosyal medya uygulamalarının ortaya çıkışı ve mobil cihazların yaygınlaşması ile birlikte tüketiciler sanal alışverişlere başlamıştır. Akıllı telefonların da yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte sosyal ağ sitelerinin kullanımı daha da artmış (Tanrıkulu, vd., 2015: 23), iletişim, reklam, alışveriş gibi farklı amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır.

Günümüzde milyonlara ulaşan kullanıcı kitlesi ile sosyal medya araçları günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir. Sosyal medya araçlarının bireylerin hayatına girmesi hem sosyal yaşantıları üzerinde etkili olmuş hem de tüketim alışkanlıklarını etkilemiştir.

Sosyal medya ayrıca işletmelerin pazarlama amaçlarına ulaşmada etkin kullanabilecekleri bir araç haline gelmiş (Barutçu ve Tomaş, 2013: 7), işletmeler ile müşteriler arasında engellerin kalkmasına neden olmuş, işletmeler ile tüketici arasındaki iletişimin etkinliğini artırarak önemli bir pazarlama fırsatı doğurmuştur. Kotler (2010: 21)'e göre sosyal medya düşük maliyetli ve tarafsız olması nedeni ile pazarlamanın geleceğidir. Sosyal medyanın gün geçtikçe etkinliğinin artacağı ve tüketicileri etkileme gücünün artacağı düşünülmektedir.

Sosyal medyanın hızlı olması, ulaşılabilirliğinin ve kullanımının kolay olması (Asur ve Huberman, 2010: 492), sürekli güncellenebilmesi gibi öne çıkan özellikleri nedeni ile toplumun düşüncelerinde, eğilimlerin oluşmasında ve gündemin belirlenmesinde önemli ölçüde etkili olabilmektedir. Bireyler sosyal medya araçları aracılığı ile düşüncelerini paylaşmakta, fikirlerini tartışabilmektedir. Bu nedenle sosyal medyanın toplumsal etkisinin yüksek olması kişiler nezdinde önemini artırmaktadır.

Yücel (2013)'e göre mobil iletişim ve internet sayesinde tüketiciler istedikleri bilgilere çok hızlı ulaşabilmekte, fiyat karşılaştırmaları yapabilmekte ve istedikleri zaman istedikleri alışverişi gerçekleştirebilmektedirler. Bu nedenle işletmeler tüketicilerin bu durumlarını göz önünde bulundurmalı ve buna göre pazarlama araçları kullanarak tüketiciler ile etkin bir iletişim kurmalıdır.

Son yıllarda internet ile birlikte hayatımıza giren ve önemli bir yer edinen sosyal medya, her yaş ve her kesimden çok kimsenin iletişim kurma, bilgi edinme, deneyimlerini paylaşma ve boş zamanlarını değerlendirme gibi farklı nedenlerle kullanıldığı bir iletişim platformu haline gelmiştir. Gelişen internet teknolojisi ile birlikte ortaya çıkan sosyal medya, iletişim çağında yepyeni bir çığır açmıştır. Toplumda başta genç bireyler olmak üzere çok kimsenin kullanmaya başladığı sosyal medya araçları hayatın her alanında çok farklı amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde milyonları bulan kullanıcı sayısı ile sosyal ağ siteleri günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir. Sosyal ağların hayatımıza girmesi yalnızca sosyal yaşantımızı değil tüketim alışkanlıklarımızı da etkilemiştir.

Metodoloji

Sosyal medya araçlarını özellikle genç bireylerin, öğrencilerin yoğun olarak kullandığı bilinmektedir. Bu nedenle genç bireylerin bu alışkanlıklarının incelenmesi ve araştırılması gereken önemli bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu araştırma üniversite öğrencilerinin sosyal medya araçlarını kullanım alışkanlıklarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda araştırmanın temel amacı öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda yapılan literatür taraması ile elde edilen ölçek kullanılarak öncelikle öğrencilerin demografik özellikleri ortaya konularak hangi sosyal medya araçlarını ne sıklıkla kullandıkları, sosyal medya araçlarını ne amaçla kullandıkları incelenmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılacak anket konu ile ilgili literatür taranarak oluşturulmuştur. Bu kapsamda Sosyal medya kullanım amacına yönelik yer alan 11 ifade ve sosyal medya kullanım sıklığını ölçmeye yönelik 12 ifade Eryılmaz (2014)'ın çalışmalarından faydalanılarak geliştirilmiştir. Araştırmanın genel evrenini çeşitli üniversitelerde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma evrenini ise İstanbul Üniversitesinde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme tekniği ile 389 öğrenciden elde edilen veriler SPSS programı aracılığı ile frekans, yüzde, faktör analizi ve t-testi analizleri yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 1'de katılımcılara ilişkin demografik bilgiler verilmiştir. Buna göre katılımcıların çoğunluğunu %63,8 bayanlar oluşturmaktadır. Yaş durumuna bakıldığında ise çoğunluk (%74,8) 18-25 yaş grubunda yer almaktadır. Araştırma İstanbul Üniversitesinde okuyan öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Burada araştırmaya katılan ön lisans düzeyinde eğitim gören kişi sayısı 41, lisans düzeyinde eğitim gören kişi sayısı 264 ve lisansüstü eğitim gören kişi sayısı da 84 olduğu görülmektedir. Katılımcıların gelir durumlarına bakıldığında ise 0-1000 tl grubu en fazla katılımcının yer aldığı (%62,0) gelir grubu olmuştur.

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Değişkenler		**f**	**%**
Cinsiyet	Bay	141	36,2
	Bayan	248	63,8
Yaş	18'den küçük	1	0,3
	18-25	291	74,8
	26-30	65	16,7
	31-35	22	5,7
	36 ve üzeri	10	2,6
Eğitim Durumu	Ön lisans	41	10,5
	Lisans	264	67,9
	Lisansüstü	84	21,6
Gelir durumu	0-1000 tl	241	62,0
	1001-2000 tl	60	15,4
	2001-3000 tl	44	11,3
	3001-4000 tl	26	6,7
	4001 tl ve üzeri	18	4,6

Tablo 2'de katılımcılara sosyal medya kullanım durumuna ilişkin olarak kaç yıldır sosyal medya kullandıkları, günlük sosyal medyaya ne kadar vakit ayırdıklarına ilişkin ifadelere verdikleri cevaplar değerlendirilmiştir. Buna göre; katılımcıların en fazla (%42,7) ile 4-6

yılları arasında sosyal medya araçları kullandıkları görülmektedir. 1-3 yıl yani yeni başlamış olarak değerlendirilebilecek katılımcı sayısı %8,7'yi oluşturmaktadır. 10 yıl ve üzeri sosyal medya kullanan katılımcı sayısı ise %8,5 olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcılara yöneltilen "bir ürün veya hizmet satın almadan önce bu ürün veya hizmet hakkında sosyal medyadan bilgi edinir misiniz" sorusuna katılımcıların büyük oranda evet cevabını verdikleri görülmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere yeni nesil tüketiciler satın almayı düşündükleri ürün ve hizmetleri satın alma öncesinde çeşitli internet ve sosyal medya araçları üzerinden araştırmakta, tüketici yorumlarından etkilenmekte ve buna göre satın alma kararı vermektedirler. Bu da pazarlama yöneticilerinin göz önünde bulundurması gereken bir durum olarak ifade edilebilir.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyal Medya Kullanım Durumu

Değişkenler		**F**	**%**
Sosyal Medya Kullanım Yılı	1-3 yıl	34	8,7
	4-6 yıl	166	42,7
	7-9 yıl	156	40,1
	10 yıl ve üzeri	33	8,5
Günlük Sosyal Medya Kullanım Süreleri	1 saatten az	53	13,6
	1-3 saat arası	200	51,4
	4-5 saat arası	90	23,1
	6-7 saat arası	27	6,9
	8 saat ve daha fazla	19	4,9
Bir Ürün Veya Hizmet Satın Almadan Önce Sosyal Medyadan Bilgi Edinme Durumu	Evet	321	82,5
	Hayır	68	17,5

Tablo 3'te katılımcıların sosyal medya araçlarını kullanım sıklıkları frekans ve yüzde olarak verilmiştir. Buna göre; Facebook'un her zaman kullanılma oranı %9, sık sık kullanılma oranı %15,9 olarak görülmekte ve hiç kullanmayanların oranı da %29,8 olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında ele alınan örneklem açısından değerlendirildiğinde yani öğrencilerden Facebook kullanmayanların oranı yüksek olarak değerlendirilebilir. Twitter'a bakıldığında ise katılımcıların Facebook'tan daha yaygın olarak kullandıkları

anlaşılmaktadır. Her zaman kullananların oranı %26,2 iken, hiç kullanmayanların oranı ise %19,8 olmuştur. Instagramı her zaman kullananların oranı %17,7 ve hiç kullanmayanların oranı %32,4 olarak görülmüştür.

Tablo 3: Sosyal Medya Ortamlarının Kullanım Sıklığı

	Her zaman		Sık sık		Orta sıklıkta		Ara sıra		Asla hiç	
S.M Türü	**f**	**%**	**f**	**%**	**F**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
Facebook	35	**9,0**	62	15,9	86	21,1	90	23,1	116	**29,8**
Twitter	102	**26,2**	90	23,1	64	16,5	51	13,1	77	**19,8**
Instagram	69	17,7	40	10,3	60	15,4	94	24,2	126	32,4
Google+	86	22,1	75	19,3	45	11,6	72	18,5	105	27,0
Linkedln	255	**65,6**	73	18,8	29	7,5	10	2,6	7	1,8
Forsquare/Swarm	171	44,0	58	14,9	64	16,5	40	10,3	48	12,3
MySpace	339	**87,1**	20	5,1	9	2,3	2	0,5	3	0,8
Youtube	11	2,8	30	7,7	77	19,8	143	36,8	123	31,6
Blog	234	**60,2**	71	18,3	37	9,5	15	3,9	18	4,6
Vine	259	**66,6**	66	17,0	23	5,9	18	4,6	10	2,6
Snapchat	209	**53,7**	45	11,6	33	8,5	45	11,6	47	12,1
Periscope	296	**76,1**	48	12,3	19	4,9	3	0,8	11	2,8

Tablo 3'te öne çıkan bir diğer önemli sayılabilecek bulgu katılımcıların MySpace, Periscope, Snapchat, Linkedin ve Vine gibi sosyal medya araçlarını yoğun olarak kullanıldığı bulgusudur. Linkedin gibi kariyer bilgileri ve iş fırsatları için kullanılan sosyal medya aracını öğrencilerin yoğun olarak kullanıyor olması mezuniyet sonrası iş bulma ve mevcut kariyerler çevrelerini geliştirme çabaları içerisinde oldukları şeklinde yorumlanabilir. Diğer sosyal medya araçları ise daha çok eğlenme ve güncel trendleri takip etme amacı ile kullanıldığı söylenebilir.

Tablo 4: Sosyal medya kullanım amacına ilişkin frekans analizi

Kullanım amacı	Her zaman	Sık sık	Orta sıklıkta	Ara sıra	Asla/ Hiç

	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Sosyal medyayı çevremle iletişime geçmek amacıyla kullanırım	8	2,1	41	10,5	81	20,8	118	30,3	141	36,2
Sosyal medyayı fotoğraf, video, görüş paylaşımı amacıyla kullanırım	17	4,4	60	15,4	81	20,8	119	30,6	112	28,8
Sosyal medyayı ürün ve hizmetler hakkında bilgi toplamak amacıyla kullanırım	31	8,0	106	27,2	85	21,9	98	25,2	69	17,7
Sosyal medyayı eğlence amacıyla kullanırım	20	5,1	59	15,2	80	20,6	138	35,5	92	23,7
Sosyal medyayı benimle ortak ilgi ve gereksinimlere sahip bireyleri bulmak ve onlara katılmak amacıyla kullanırım	104	26,7	97	24,9	72	18,5	71	18,3	45	11,6
Sosyal medyayı oyun oynamak amacıyla kullanırım	198	50,9	86	22,1	55	14,1	30	7,7	20	5,1
Sosyal medyayı prestij amacıyla kullanırım	184	47,3	90	23,1	61	15,7	33	8,5	21	5,4
Sosyal medyayı yorumları takip etmek için kullanırım	77	19,8	105	27,0	97	24,9	62	15,9	48	12,3
Sosyal medyayı seyahat palanı yapmak amacıyla kullanırım	145	37,3	99	25,4	75	19,3	46	11,8	24	6,2
Sosyal medyayı yeni ürün takibi yapmak amacıyla kullanırım	118	30,3	113	29,0	76	19,5	46	11,8	36	9,3
Sosyal medyayı kampanya takibi yapmak için kullanırım	139	35,7	110	28,3	71	18,3	43	11,1	26	6,7

Tablo 4'te katılımcıların sosyal medya araçlarını kullanım amacına ilişkin frekans ve yüzde analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre sosyal medya araçlarını oyun oynamak amacı ile kullananların oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir (%50,9). Yine katılımcıların sosyal medya araçlarını prestij amacı ile kullanım oranları oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır (%47,3). Katılımcıların yüksek katılım gösterdikleri diğer önemli başlıklar ise seyahat planı, kampanya takibi ve yeni ürün takibi yapmak başlıkları olmuştur. Buradan gençlerin sosyal medyayı çeşitli eğlence, vakit geçirme, iletişim kurma gibi amaçları yanı sıra geleceğe yönelik planlar yapma, ürün ve hizmet satın almada fikir edinme amacı ile de kullandıkları görülmektedir. Öğrencilerin bu davranış ve alışkanlık biçimleri hem işletme yöneticilerine hem de pazarlama yöneticilerine fikir vermesi açısından önemli bulgular olduğu söylenebilir.

Tablo 5'te katılımcılara yönelik uygulanan sosyal medya araçlarını kullanma ölçeğine ilişkin yapılan faktör analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5: Sosyal medya kullanım amacına ilişkin faktör analizi

ÜRÜN KAMPANYA TAKİBİ	**Cr. Al. 0,872**	**Art. Ort.**	**Std. Sapma**	**Faktör Yükü**
Sosyal medyayı yeni ürün takibi yapmak amacıyla kullanırım		1,2821	0,0650	0,839
Sosyal medyayı kampanya takibi yapmak için kullanırım		1,2355	0,0626	0,826
Sosyal medyayı seyahat planı yapmak amacıyla kullanırım		1,2407	0,0629	0,809
Sosyal medyayı ürün ve hizmetler hakkında bilgi toplamak amacıyla kullanırım		1,2353	0,0626	0,632
PRESTİJ OYUN	**Cr. Al. 0,742**	**Art. Ort.**	**Std. Sapma**	**Faktör Yükü**
Sosyal medyayı prestij amacıyla kullanırım		1,2076	0,0612	0,759
Sosyal medyayı oyun oynamak amacıyla kullanırım		1,1923	0,0604	0,731
Sosyal medyayı yorumları takip etmek için kullanırım		1,2851	0,0651	0,695
Sosyal medyayı benimle ortak ilgi ve gereksinimlere sahip bireyleri bulmak ve onlara katılmak amacıyla kullanırım		1,2821	0,0650	0,602
EĞLENCE İLETİŞİM	**Cr. Al. 0,659**	**Art. Ort.**	**Std. Sapma**	**Faktör Yükü**
Sosyal medyayı fotoğraf, video, görüş paylaşımı amacıyla kullanırım		1,2821	0,0650	0,812
Sosyal medyayı çevremle iletişime geçmek amacıyla kullanırım		1,0800	0,0547	0,746
Sosyal medyayı eğlence amacıyla kullanırım		1,1545	0,0585	0,616

Varimaks Rotasyonlu Temel Bileşenler Analizi: Açıklanan Toplam Varyans: %64,51; (Ürün kampanya takibi: 24,542; Prestij oyun: 21,799; Eğlence iletişim: 18,175) Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Büyüklüğü: %87,3; Barlett Küresellik Testi: $p<0,05$; df. 55; Ki-Kare: 1704,262; Değerlendirme Aralığı, [1]Her zaman – [5] Asla/Hiç.

Anket formunda yer alan sosyal medya kullanım amacına yönelik 11 değişkene açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Veri setinin faktör analizine uygunluğunun sınanmasında Kaiser-Meyer Olkin ve Barlett Küresellik Testi ölçütü kullanılmıştır. Bu değerler tablo altında verilmiştir. Açıklanan toplam varyans ise %64,51 olduğu görülmektedir. Bazı araştırmacılara göre asgari varyans açıklama oranı %50 yeterli iken, Altunışık vd., (2012: 275)'a göre arzu edilen açıklanan varyans seviyesinin %60'tan aşağıya olmamasıdır. %64,51 bu seviyenin üzerinde olduğu görülmekte olup faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmaktadır. Faktör analizi sonucunda boyutlar isimlendirilirken hem faktör yükleri hem de faktörü oluşturan değişkenlerin anlamsal bütünlüğü göz önünde bulundurulmuştur. Yapılan faktör analizi sonucunda 3 boyut belirlenmiştir. Bunlar; *ürün kampanya takibi, prestij oyun, eğlence ve iletişim* boyutlarıdır.

Tablo 6: Sosyal medya kullanım alışkanlıklarının cinsiyete göre farklılık analizi sonuçları

Boyutlar	Değişken	Sayı (N)	Arit. Ort.	F Değeri	Anlamlılık
Ürün Kampanya	Kadın	248	2,6129	3,493	**0,932**
	Erkek	141	2,6028		
Prestij Oyun	Kadın	248	2,2500	3,387	**0,000***
	Erkek	141	2,7872		
Eğlence İletişim	Kadın	248	3,7097	0,060	**0,718**
	Erkek	141	3,7447		

* *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır*

Tablo 6'da katılımcılara ilişkin yapılan faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutların cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin t-testi yapılmıştır. Buna göre ürün kampanya ve eğlence iletişim boyutlarının cinsiyete göre farklılık göstermediği, ancak prestij oyun boyutunun cinsiyete göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Sonuç

Son yıllarda sosyal medya araçları hızla yaygınlaşmakla birlikte kullanıcı kitlesi de artmaktadır. Özellikle genç bireylerin ve öğrencilerin olmazsa olmazı haline gelen pek çok sosyal medya aracı kişilerin davranış biçimleri, alışkanlıkları, tutumları, satın alma davranışları, geleceğe yönelik düşünceleri gibi pek çok önemli konuda önemli ipuçları vermektedir. Bu nedenle bireylerin bu alışkanlıklarının incelenmesi ve sonuçların değerlendirilmesi oldukça önem taşımaktadır. Yapılan bu çalışma sonucunda öğrencilerin sosyal medya araçlarını kullanımına ilişkin bulgular paylaşılmıştır. Bu bulgular ışığında geliştirilebilecek bazı öneriler şunlardır:

- Sosyal medya ile birlikte tüketicilerin satın alma davranışları değişmektedir. Bu nedenle pazarlamacılar ve işletme yöneticileri bu gelişmeleri yakından takip etmeli, gelişmelere uygun stratejiler belirlemelidirler.
- Sosyal medya araçlarının işletmeler ile tüketiciler arasında son derece etkili ve hızlı bir iletişim kurma yöntemi haline gelmiştir. Bu yöntemin hem tüketiciler perspektifinden hem de işletmeler perspektifinden olumlu ve olumsuz yönlerinin araştırılması gerektiği düşünülmektedir.
- Genç bireylerin ortaya çıkan sosyal medya araçlarından uzak kalması bu teknolojilerden bağımsız bir hayat sürmeleri mümkün değildir. Bu nedenle ortaya çıkan sosyal medya araçlarının kullanıcılar lehine denetimi yapılmalı, zararlı yönleri araştırılarak gerekli önlemler alınmalıdır.
- Sosyal medya araçlarının kontrolsüz bir biçimde kullanılması bireylerin zamanlarını kötüye kullanmaya neden olabileceğinden bu araçların doğru ve etkili kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bu noktada öğrencilere etkili zaman kullanmaya yönelik eğitimler de verilebilir.

Değişen ve gelişen dünyada görünen o ki sosyal medya ve benzeri araçlar her geçen gün hayatımıza girmeye ve hayatımızda daha çok yer almaya devam edecektir. Tüm bu gelişmeler yakından takip edilerek genç bireyler üzerindeki etkileri iyi araştırılmalıdır.

Kaynakça

Alper, Ayfer (2012), *Sosyal Ağlar,* Pelikan Yayıncılık, Ankara

Altunışık, Remzi, Coşkun, Recai, Bayraktaroğlu, Serkan ve Yıldırım, Engin (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı,* Sakarya Kitapevi

Asur, Sitaram and Huberman, Bernardo A. (2010). *"Predicting the Future with Social Media" ,* International Conference on Web Intelligence and Intelligent Agent Technology, Toronto, Canada, 492-499.

Barutçu, Süleyman ve Tomaş, Melda (2013). *"Sürdürülebilir Sosyal Medya Pazarlaması ve Sosyal Medya Pazarlaması Etkinliğinin Ölçümü",* Journal of Internet Application & Management / İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi, 4(1).

Bulut, Mehmet (2013). *Gençlik ve Sosyal Medya Raporu,* T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Eğitim, Kültür ve Araştırma Yayın No:79 Gençlik Araştırmaları Yayın No:4, ISBN:978-605-4858-03-3

Eryılmaz, Burak ve Zengin, Burhanettin (2014). *"Sosyal Medyada Konaklama İşletmelerine Yönelik Tüketici Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma",* İşletme Bilimi Dergisi, Cilt:2 Sayı:1.

Gönenli, G. ve P. Hürmeriç (2012). *"Sosyal Medya: Bir Alan Çalışması Olarak Facebook Kullanımı",* (Ed) Tolga Kara ve Ebru Özgen, Sosyal Medya Akademi, Beta Yayınları, İstanbul, (213-242).

Kahraman, Murat (2013). Sosyal Medya 101 2.0 Pazarlamacılar İçin Sosyal Medyaya Giriş, 2. Baskı, İstanbul, MediaCat Kitapları. 22-23

Kang, I., Shin, M.M, ve Park, C. (2013). *"Internet Addiction as a Manageable Resource: A Focus on Social Network Services",* Online Information Review, 37(1), 28-41.

Kang, Myunghwa and Schuett, Michael A. (2013). *"Determinants of Sharing Travel Experiences In Social Media"*, Journal of Travel Tourism Marketing, 30, 93-107.

Kara, Tolga ve Özgen, Ebru (2012). Sosyal Medya Akademi, Beta Basım Yayım A.Ş., İstanbul

Kotler, Philip (2010). *Pazarlama 3.0 (Ürün, Müşteri, İnsan Ruhu),* Optimist Yayım Dağıtım, Çev. Kıvanç Dündar, İstanbul.

Lee, Sangwon and Cho, Moonhe (2011). *"Social Media Use in a Mobile Broadband Environment: Examination of Determinants of Twitter and Facebook Use",* Mobile Marketing Association, IJMM, Winter, Vol 6, No:2.

Tanrıkulu, Taşkın, Ravza Öztürk ve Ebru Yeşil (2015). *Ergenlerde Sosyal Ağ Bağımlılığı ve Temel İhtiyaçlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,* Psikolojik Danışma ve Eğitim Dergisi, 2015, 1(2), 22-30, Issn: 2148-9661.

Tel, Mikail ve Köksalan, Bahadır (2009). *Günümüzde Yeni Bir Boş Zaman Aktivitesi Olarak İnternet,* Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8(28), 262-272.

Yücel, Nurcan (2013). *Müşteri İlişkileri Yönetiminde Yeni Bir Anlayış: Sosyal Müşteri İlişkileri Yönetimi,* International Journal of Social Science, Volume 6, Issue 1, p.1641-1656.

KAMU VE ÖZEL SEKTÖR HEMŞİRELİK HİZMETLERİNDE YÖNETSEL VE ORGANİZASYONEL SORUNLARIN KARŞILAŞTIRILMASI (SİVAS İLİ ÖRNEĞİ)

Yrd. Doç. Dr. Ali Rıza İNCE

Cumhuriyet Üniversitesi

Abdulbaki GÖK

Özel Medicana Sivas Hastanesi

Özet

Bu araştırmada, Sivas ilinde faaliyet gösteren bir özel hastane ile bir kamu hastanesi hemşirelik hizmetlerinde karşılaşılan yönetsel ve organizasyonel sorunların belirlenmesi, incelenmesi, karşılaştırılması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Yönetsel ve organizasyonel sorunlar yönetim süreci işlevlerine göre incelenmiştir. Araştırmanın evrenini 430 hemşire (özel hastane 130, kamu hastanesi 300 hemşire) oluşturmakta olup çalışmanın örneklemini, araştırmaya gönüllü olarak katılan 226 hemşire teşkil etmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda, kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren hastanelerin hemşirelik hizmetlerinde yönetsel ve organizasyonel açından benzer ve farklı sorunların olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yönetsel ve Organizasyonel Sorunlar, Hemşirelik Yönetimi, Sağlık Hizmetleri

COMPARISON OF ADMINISTRATIVE AND ORGANIZATIONAL ISSUES PUBLIC AND PRIVATE NURSING SERVICES (A SIVAS PROVINCE EXAMPLE)

Abstract

In the present research, it was aimed to determine, examine, compare and develop solutions proposals on encountered issues in nursing services at a private and a public hospital which serve at Sivas province. The administrative and organizational issues were investigated according to functions of administrative process. The population of study was consisted of 430 nurses (130 from a private hospital and 300 from a public hospital), and the study sample was constituted by 226 volunteer nurses. According to the evaluation of data obtained in the study, it was established that there were similar and different issues on management and organizational aspects about nursing services in private and public hospitals.

Keywords: The administrative and organizational issues, Nursing management, Health services

GİRİŞ

Ülkelerin en değerli kaynakları insanlarıdır. İnsanlar için ise sağlıkları en büyük zenginlikleridir. Ülkelerin genel olarak ekonomik, sosyal ve siyasal yönden yapılarının sağlıklı olabilmesi için sağlık sorunlarının da belli düzeyde çözülmüş olması gerekmektedir (Ağırbaş 2012: 27).Dünya Sağlık Örgütüne göre hastaneler, hastaların kısa veya uzun süreli tanı, tedavi, izlem ile rehabilitasyon olmak üzere ayrılabilecek sağlık hizmetlerini aldıkları kurumlardır (Sağlık Bakanlığı 1992: 193). Hastaneler, değişen çevre içerisinden aldıkları girdileri, planlama, örgütleme, yürütme, kontrol ve yeniden düzenleme şeklindeki dönüştürme süreçleri sonunda çıktıların önemli miktarını tekrar aynı çevreye veren, geri bildirim yapısına sahip sistemlerdir. Bu çıktılar aracılığı ile hastaneler, toplumun sağlık seviyesinin yükseltilmesine yardımcı olurlar (Seçim 1991: 6). Etkili hasta bakımı ile yönetim standartlarını destekleyen ve hizmet sunduğu hastalar ile iyi ilişkiler geliştiren ve hastanenin başarısını en fazla etkileyen unsur hemşirelik hizmetleridir (Kahraman 2007: 23). Toplumun sağlık seviyesinin yükseltilmesini amaçlayan hastanelerde, hemşirelik hizmetlerinin istenen kalite ile verimlilik düzeyine ulaşılabilmesi ve profesyonel bir anlayış ile yönetilebilmesi için, mevcutsorunların tespiti ve giderilmesi gerekmektedir.

1. ARAŞTIRMA ÇERÇEVESİ

1.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada, hemşirelik hizmetlerinde karşılaşılan yönetsel ve organizasyonel sorunların belirlenmesi, incelenmesi ve çözüm önerileri geliştirilmesi amaçlanmıştır. Yönetsel ve organizasyonel sorunların giderilmesinin, hemşirelik hizmetlerinin istenen kalite ile verimlilik düzeyine ulaşılabilmesi ve profesyonel bir anlayış ile yönetilebilmesi noktasında faydalı olacağı böylelikle hastanelerde sunulan sağlık hizmetlerine olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

1.2.Araştırmanın Problem Cümlesi

Araştırmanın problem cümlesini “Sivas ilinde faaliyet gösteren özel ve kamu hastanesi hemşirelik hizmetlerinde görev yapan hemşirelerin yönetsel ve organizasyonel sorunları nelerdir? ve sorunlar arasında bir benzerlik var mıdır?” sorularıoluşturmaktadır.

1.3.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Sivas ilinde faaliyet gösteren özel sektör hastanesi (130 hemşire) ilekamu hastanesinde (300 hemşire) görev yapan hemşireler oluşturmaktadır. Araştırma 01.09.2015-01.02.2016 tarihleri arasında hemşirelik mesleği mensuplarına anket uygulayarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örneklem seçimi yapılmamış ve tüm evrene ulaşılmak istenmiştir.430 hemşireye veri formu ulaştırılmış ve 226 veri formu geri dönmüştür (geri dönüş oranı %53).

1.4.Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma;bir özel hastane ve bir kamu hastanesinde 01.09.2015-01.02.2016 tarihleri arasındahemşirelik hizmetlerinde görevli yıllık izin, ücretsiz izin, doğum izni, yurt içi ve yurt dışı görevli, istirahat raporlu olmayan ve araştırmayı kabul eden hemşirelerin görüşleri ile sınırlıdır.

1.5.Veri Toplama Araçları

Hemşirelikhizmetlerinde yaşanan yönetsel ve organizasyonel sorunları değerlendirebilmek için, Melahat Bolat'ın(2012), Apaydın'ın (2007) çalışmasından yola çıkarak hazırladığı yüksek lisans çalışmasınınölçeğinde küçük değişiklikler yapılarak kullanılmıştır. Yönetsel ve organizasyonel sorunları değerlendirebilmek amacıyla iki bölümden oluşan veri toplama formu oluşturulmuştur. Birinci bölüm; hemşirelerin yaşı, çalıştığı birim, eğitim durumu, yönetim ve organizasyon ile ilgili herhangi bir eğitim alıp almadıklarına dair bilgileri elde etmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde, hemşirelik hizmetlerinde karşılaşılan yönetsel ve organizasyonel sorunları incelemeye yönelik ifadelerden oluşan sorular yer almaktadır. Katılım düzeyleri 5'li Likert ölçeği kullanılarak ölçülmüştür.

1.6.Verilerin Analizi

Araştırma sonucu ulaşılan verilerin değerlendirilmesinde, SPSS for Windows 22.0 programı kullanılmıştır. Verilerin dağılımlarını göstermek için sayı ve yüzdelikler, tanımlayıcı verilerin istatistiksel karşılaştırılması için Ki-Kare testi ve tanımlayıcı istatistikleri için aritmetik ortalama, standart sapma değerleri tespit edilmiştir. Tablo gösterimlerinde ve yorumlamalarında, incelemeye konu olan bağımlı değişkenin bulunduğu durum dikkate alınarak, satır ya da sütun yüzdeleri alınmıştır. Tüm analizler için yanılma düzeyi, 0.05 olarak belirlenmiştir.

2.ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmaya dâhil edilen hemşirelere ait demografik veriler Tablo.1'desunulmuştur.

Tablo.1. Hemşirelerin Demografik Verileri

Değişkenler	Kategoriler	Özel		Kamu	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Yaş	18-30	92	96%	65	50%
	31-40	4	4%	47	36%
	41-50	0	0%	14	11%
	51+	0	0%	4	3%
Birim	Hemşirelik Hizmetleri Yönetimi	0	0%	2	1%
	Diyaliz	6	6%	9	6%
	Yoğun Bakım	38	40%	10	7%
	Yataklı Servis	27	28%	105	74%
	Poliklinik	3	3%	15	11%
	Acil Servis	10	10%	0	0%
	Anjiografi	4	4%	0	0%
	Ameliyathane	8	8%	0	0%
Toplam Çalışma Süresi	0-5	73	76%	53	38%
	6-10	10	10%	30	22%
	11-15	5	5%	21	15%
	16-20	1	1%	15	11%
	21-25	1	1%	11	8%
	26+	6	6%	9	6%

Eğitim	Sağlık Meslek Lisesi	54	56%	12	9%
	Ön Lisans	27	28%	48	34%
	Lisans	15	16%	74	52%
	Yüksek Lisans/Doktora	0	0%	7	5%
Yönetim Eğitimi	Evet	50	52%	25	18%
	Hayır	46	48%	115	82%

Hemşirelerin yaş, birim, eğitim durumu, yönetim eğitimi özelliklerinde anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Yaş değişkenine göre özel ve kamuda çalışan yönetici hemşirelerin arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır (p=0,000). Özel hastanede çalışan hemşireler çoğunlukla (%96) 18-30 yaş grubunda iken, kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin yarısı (%50)18-30 yaş aralığındadır. Birim değişkenine göre özel ve kamuda çalışan hemşirelerin arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır (p=0,000). Özel hastanede çalışan hemşirelerin %40'ı, kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin %7'si yoğun bakım biriminde görev yapmaktadır. Eğitim değişkenine göre özel ve kamuda çalışan hemşirelerin arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır (p=0,000). Özel hastanede çalışan hemşirelerin %56'sı, kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin %9'u sağlık meslek lisesi mezunudur. Yönetim eğitimi değişkenine göre özel ve kamuda çalışan hemşirelerin arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır (p=0,000). Özel hastanede çalışan hemşirelerin %52'si, kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin %18'i yönetim eğitimi almıştır. Hemşirelerin toplam çalışma süresi değişkenine göre deözel ve kamuda çalışan hemşirelerarasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p=0,000).Özel hastanede çalışan hemşirelerin %76'sının,kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin %38'inin mesleğinde çalışma süresi 0-5 yıl aralığındadır (Tablo.2 ve Tablo.3).

Tablo.2. Hemşirelerin Yaş, Birim Çapraz Tablosu ve Ki-Kare Anlamlılık Sonuçları

Değişkenler	Kategoriler	İstatistik	Yaş				Birim							
			18-30	31-40	41-50	51+	Hemşirelik Hizmetleri	Diyaliz	Yoğun Bakım	Yataklı Servisler	Poliklinik	Acil Servisi	Anjiografi	Ameliyathane
Grup	Özel	Sayı	92	4	0	0	0	6	38	27	3	10	4	8
		Grup Yüzdesi	96	4	0	0	0	6	40	28	3	10	4	8
		Değişken Yüzdesi	59	8	0	0	0	40	79	20	17	100	100	100
		Toplam Yüzde	41	2	0	0	0	3	16	11	1	4	2	3
	Kamu	Sayı	65	47	14	4	2	9	10	105	15	0	0	0
		Grup Yüzdesi	50	36	11	3	1	6	7	74	11	0	0	0
		Değişken Yüzdesi	41	92	100	100	100	60	21	80	83	0	0	0
		Toplam Yüzde	29	21	6	2	1	4	4	44	6	0	0	0
			p=0,000				p=0,000							

Tablo.3. Hemşirelerin Eğitim Durumu, Yönetim Eğitimi ve Toplam Çalışma SüresiÇapraz Tablosu ve Ki-Kare Anlamlılık Sonuçları

Değişkenler	Kategoriler	İstatistik	Eğitim				Yönetim Eğitimi		Toplam Çalışma Süresi					
			Sağlık Mesle	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Evet	Hayır	0-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26+
Grup	Özel	Sayı	54	27	15	0	50	46	73	10	5	1	1	6
		Grup Yüzdesi	56	28	16	0	52	48	76	10	5	1	1	6
		Değişken Yüzdesi	82	36	17	0	67	29	58	25	19	6	8	40
		Toplam Yüzde	23	11	6	0	21	19	31	4	2	0	0	3
	Kamu	Sayı	12	48	74	7	25	115	53	30	21	15	11	9
		Grup Yüzdesi	9	34	52	5	18	82	38	22	15	11	8	6
		Değişken Yüzdesi	18	64	83	100	33	71	42	75	81	94	92	60
		Toplam Yüzde	5	20	31	3	11	49	23	13	9	6	5	4
			p=0,000				p=0,000		p=0,000					

Araştırma kapsamındauygulanan ankette hemşirelik hizmetlerinde yönetim fonksiyonlarının ilki olan planlama fonksiyonu ile ilgili ifadelerden ‘‘Güvenliğe yönelik gerekli tedbirlerin alındığına inanıyorum (taciz, hırsızlık vb.)’’ ifadesine özel hastanede görev yapan hemşirelerin toplamda %23,4’ü, kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin ise toplamda %40’ıkatılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum şeklinde yanıt vermişlerdir. Diğer ifadelere verilen cevaplar Tablo.4'de gösterilmektedir.

Tablo.4. Hemşirelerin Planlama Fonksiyonu için Verdiği Cevaplar

Değişkenler	Hastane	Kesinlikle		Katılıyor		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle	
		sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Çalıştığım birimin hedefleri yazılı bir şekilde önceden belirleniyor.	Özel	36	37,9	39	41,1	5	5,3	12	12,6	3	3,2
	Kamu	21	15,2	52	37,7	26	18,8	30	21,7	9	6,5
Belirlenen hedeflere ilişkin sonuçlar düzenli bir şekilde çalışanlarla paylaşılıyor.	Özel	28	29,2	41	42,7	14	14,6	8	8,3	5	5,2
	Kamu	19	13,7	46	33,1	31	22,3	35	25,2	8	5,8
İşlerin sistemli şekilde yapılmasını sağlayan	Özel	18	18,8	34	35,4	18	18,8	17	17,7	9	9,4

düzenlemelerin yeterli olduğunu düşünüyorum.	Kamu	14	10,0	40	28,6	36	25,7	36	25,7	14	10,0
İşlerin nasıl yapılacağına dair kural, prosedürler belirlendiği için sıkıntı yaşamıyorum.	Özel	18	18,8	50	52,1	11	11,5	9	9,4	8	8,3
	Kamu	14	10,1	48	34,8	35	25,4	31	22,5	10	7,2
Aletlerin cihazların kullanma talimatları olduğundan sıkıntı yaşamıyorum.	Özel	25	26,3	48	50,5	8	8,4	7	7,4	7	7,4
	Kamu	21	15,1	53	38,1	30	21,6	29	20,9	6	4,3
Malzeme, araç-gereç olanaklarının yeterli olduğunu düşünüyorum.	Özel	13	13,5	35	36,5	12	12,5	11	11,5	25	26,0
	Kamu	14	10,1	46	33,1	30	21,6	27	19,4	22	15,8
Çalışma ortamı koşullarının (oda,gürültü aydınlatma vb.) uygun olduğunu düşünüyorum.	Özel	12	12,5	45	46,9	13	13,5	12	12,5	14	14,6
	Kamu	21	15,6	42	31,1	24	17,8	22	16,3	26	19,3
İş kazalarına yönelik gerekli tedbirlerin alındığına inanıyorum.	Özel	8	8,3	53	55,2	16	16,7	5	5,2	14	14,6
	Kamu	13	9,3	46	32,9	48	34,3	15	10,7	18	12,9
Meslek hastalıklarına yönelik gerekli tedbirlerin alındığına inanıyorum	Özel	14	14,6	50	52,1	14	14,6	5	5,2	13	13,5
	Kamu	15	18,8	59	42,4	35	25,2	20	14,4	10	7,2
Güvenliğe yönelik gerekli tedbirlerin alındığına inanıyorum (taciz, hırsızlık vb.)	Özel	14	14,9	42	44,7	16	17,0	10	10,6	12	12,8
	Kamu	9	6,4	31	22,1	44	31,4	27	19,3	29	20,7

Örgütleme fonksiyonu ile ilgili ifadelerden‘‘Hemşire yönetim pozisyonlarına uygun kişilerin görevlendirildiğine inanıyorum’’ ifadesine özel hastanede çalışan hemşirelerin%51,6’sı, kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin%17,6’sı katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum şeklinde yanıt vermişlerdir (Tablo.5).

Tablo.5. Hemşirelerin Örgütleme Fonksiyonu için Verdiği Cevaplar

Değişkenler	Hastane	Kesinlikle katılıyoru		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum	
		sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Hemşirelik hizmetlerinin hastane üst yönetiminde güçlü bir biçimde temsil edildiğine inanıyorum.	Özel	14	14,6	34	35,4	25	26,0	9	9,4	14	14,6
	Kamu	9	6,5	31	22,3	42	30,2	32	25,0	25	18,0
Hemşirelerin görev yerleri belirlenirken bilgi, beceri ve eğitiminin dikkate alındığını düşünüyorum.	Özel	12	12,5	38	39,6	11	11,5	13	13,5	22	22,9
	Kamu	4	2,9	23	16,5	33	25,7	44	31,7	35	25,2
Hemşire yönetim pozisyonlarına uygun kişilerin görevlendirildiğine inanıyorum.	Özel	11	11,6	38	40,0	23	24,2	11	11,6	12	12,6
	Kamu	2	1,5	22	16,1	42	30,7	41	29,9	30	21,9

Yöneltme fonksiyonu ile ilgili ifadelerden ‘‘Birimlere hemşire dağılımının adil (iş yükü dikkate alınarak) olarak yapıldığını düşünüyorum’’ ifadesine özel hastanede çalışan hemşirelerin toplamda %45,9’u, kamuda çalışan hemşirelerin ise toplamda %55’i katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Diğer ifadelere verilen cevaplar Tablo.6'dagösterilmektedir.

Tablo.6. Hemşirelerin Yöneltme Fonksiyonu için Verdiği Cevaplar

Değişkenler	Hastane	Kesinlikle		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıy	
		sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Hemşire yöneticilerinin görevimi etkin ve doğru yapmamda büyük katkı sağladığını düşünüyorum.	Özel	9	9,4	41	42,7	13	13,5	20	20,8	13	13,5
	Kamu	3	2,2	28	20,7	43	31,9	36	26,7	25	18,5
Hemşire yöneticilerime güven duyuyorum.	Özel	12	12,5	39	40,6	23	24,0	12	12,5	10	10,0
	Kamu	7	5,1	33	24,1	45	32,8	34	24,8	18	13,1
Hemşire yöneticilerimin her konuda adil davrandığına inanıyorum	Özel	9	9,4	30	31,3	28	29,2	13	13,5	16	16,7
	Kamu	1	0,7	23	16,5	50	36,0	36	25,9	29	20,9

Hemşire yöneticilerin çalışanlara değer verdiğine inanıyorum.	Özel	15	15,6	30	31,3	26	27,1	6	6,3	19	19,8
	Kamu	2	1,4	36	25,9	51	36,7	31	22,3	19	13,7
Hemşire yöneticilerinin işle ilgili sorunları etkin şekilde çözümlediğini düşünüyorum.	Özel	12	12,8	40	42,6	13	13,8	7	7,4	22	23,4
	Kamu	2	1,5	17	12,5	54	39,7	41	30,1	22	16,2
Çalıştığım kurumda yönetici hemşirelerin aldığı kararlarda çalışanların düşünceleri dikkate alınır.	Özel	15	15,8	33	34,7	18	18,9	12	12,6	17	17,9
	Kamu	3	2,2	29	20,9	43	30,9	43	30,9	21	15,1
Birimlere hemşire dağılımının adil (iş yükü dikkate alınarak) olarak yapıldığını düşünüyorum.	Özel	13	13,5	30	31,3	9	9,4	21	21,9	23	24,0
	Kamu	2	1,4	23	16,7	37	26,8	42	30,4	34	24,6
Çalıştığım birimdeki yönetimsel yaklaşımlardan memnunum.	Özel	17	17,7	35	36,5	23	24,0	10	10,4	11	11,5
	Kamu	9	6,5	39	28,8	55	39,9	20	14,5	15	10,9
İşimi yaparken kendi kararlarımı uygulama fırsatı tanınıyor.	Özel	12	12,8	44	46,8	19	20,2	9	9,6	10	10,6
	Kamu	4	2,9	45	33,1	55	40,4	21	15,4	11	8,1
İşimi iyi yaptığımda hemşire yöneticiler tarafından takdir ediliyorum.	Özel	13	14,0	33	35,5	14	15,1	5	5,4	28	30,1
	Kamu	2	1,5	31	22,6	32	23,4	41	29,9	31	22,6
Kurumumda iyi çalışanların ve yetenekli olanların daha çabuk yükseldiğine inanıyorum.	Özel	7	7,4	31	32,6	26	27,4	12	12,6	19	20,0
	Kamu	5	3,6	13	9,4	34	24,5	39	28,1	48	34,5

Koordinasyon fonksiyonu ile ilgili ifadelerden ‘‘servis arkadaşlarım arasında işbirliği olmamasından kaynaklanan sorunlar yaşanıyor’’ ifadesine özel hastanede görev yapan hemşirelerin toplamda %45,8’i,kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin ise toplamda %47,1’i katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir (Tablo.7).

Tablo.7. Hemşirelerin Koordinasyon Fonksiyonu için Verdiği Cevaplar

Değişkenler	Hastane	Kesinlikle		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyo	
		sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Servis arkadaşlarım arasında işbirliği olmamasından kaynaklanan sorunlar yaşanıyor.	Özel	7	7,3	27	28,1	18	18,8	29	30,2	15	15,6
	Kamu	5	3,6	31	22,5	37	26,8	49	35,5	16	11,6
İletişim araçlarının (hemşire butonu, telefon, internet vb.) yeterli olduğunu düşünüyorum.	Özel	9	9,6	38	40,4	19	20,2	13	13,8	15	16,0
	Kamu	11	8,0	42	30,7	33	24,1	32	23,4	19	13,9
Kurumumda ekip çalışması anlayışının benimsendiğine inanıyorum.	Özel	14	14,7	47	49,5	22	23,2	4	4,2	8	8,4
	Kamu	9	6,6	50	36,8	50	36,8	20	14,7	7	5,1
Beni ve işimi ilgilendiren her konuda bilgilendiriliyorum.	Özel	13	14,0	51	54,8	15	16,1	5	5,4	9	9,7
	Kamu	5	3,7	53	39,7	49	36,0	17	12,5	12	8,8

Kontrol fonksiyonu ile ilgiliifadelerden ‘‘Sicil raporumun hangi kriterlere göre değerlendirildiği benimle paylaşılıyor’’ ifadesine özel hastanede çalışan hemşirelerin toplamda %47,4’ü, kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin toplamda %65’ikatılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Özel hastanede çalışan hemşirelerin toplamda %49’u, kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin ise toplamda %53,8’i kurumunda çalışan memnuniyetinin önemsenmediğini düşünmektedir. Kontrol fonksiyonu için verilen cevaplar Tablo.8'de verilmiştir.

Tablo.8. Hemşirelerin Kontrol Fonksiyonu için Verdiği Cevaplar

Değişkenler	Hastane	Kesinlikle		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıy	
		sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Yönetici hemşirelerle karşılıklı beklentilerimiz konusunda paylaşımlarda bulunuyorum.	Özel	8	8,3	42	43,8	16	16,7	13	13,5	17	17,7
	Kamu	6	4,5	37	27,6	46	34,3	26	19,4	19	14,2
Sicil raporumun hangi kriterlere göre	Özel	8	8,4	26	27,4	16	16,8	19	20,0	26	27,4

değerlendirildiği benimle paylaşılıyor.	Kamu	2	1,5	15	11,0	32	23,5	40	29,4	47	34,6
Kurumda çalışan memnuniyeti önemseniyor.	Özel	11	11,5	22	22,9	16	16,7	12	12,5	35	36,5
	Kamu	2	1,5	22	16,7	37	28,0	34	35,8	37	28,0
Hemşirelik hizmetleri ile ilgili komitelerin etkin şekilde faaliyet gösterdiğini düşünüyorum.	Özel	11	11,7	37	39,4	15	16,0	13	13,8	18	19,1
	Kamu	5	3,6	36	26,1	54	39,1	28	20,3	15	10,9

Eğitim fonksiyonu ile ifadelerden ‘‘Hizmet içi eğitim programlarına zorunlu bırakıldığım için katılıyorum’’ ifadesine özel hastanede görev yapan hemşirelerin toplamda %59,6’sı, kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin ise toplamda %42,9’u kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum şeklinde cevap vermiştir(Tablo.9).

Tablo.9. Hemşirelerin Eğitim Fonksiyonu için Verdiği Cevaplar

Değişkenler	Hastane	Kesinlikle katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum	
		sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Hemşirelik hizmetlerinde aldığım oryantasyon eğitiminin yeterli ve etkin olduğunu düşünüyorum.	Özel	9	9,7	40	43	17	18,3	10	10,8	17	18,3
	Kamu	2	1,5	42	31,3	51	38,1	24	17,9	15	11,2
Hizmet içi eğitim konuları belirlenirken çalışanların istekleri dikkate alınmıyor.	Özel	14	14,9	39	41,5	19	20,2	10	10,6	12	12,8
	Kamu	11	8,1	29	21,5	46	34,1	37	27,4	12	8,9
Belirlenen hizmet içi eğitimlerin işimi ilgilendirmediğini düşünüyorum.	Özel	12	12,6	34	35,8	12	12,6	24	25,3	13	13,7
	Kamu	5	3,7	26	19,3	53	39,3	36	26,7	15	11,1
Hizmet içi eğitim programlarına zorunlu bırakıldığım için katılıyorum.	Özel	17	18,1	39	41,5	18	19,1	15	16,0	5	5,3
	Kamu	18	13,3	40	29,6	43	31,9	28	20,7	6	4,4

Hemşireler tarafından planlama fonksiyonu sorularına verilen cevaplarda ortalama olarak özel hastanede çalışan hemşireler (μ=2,484) kamuda çalışanlara (μ=2,851) göre daha düşük puanlama yapmışlardır. Standart sapma değerlerine bakıldığında kamuda çalışan hemşirelerin verdiği cevaplarda (σ=0,834) tutarlılık daha fazladır. Örgütleme fonksiyonu sorularına verilen cevaplarda ortalama olarak özel hastanede çalışan hemşireler (μ=2,802) kamuda çalışanlara (μ=3,459) göre daha düşük puanlama yapmışlardır. Standart sapma değerlerine bakıldığında kamuda çalışan hemşirelerin verdiği cevaplarda (σ=0,955) tutarlılık daha fazladır. Yöneltme fonksiyonu sorularına verilen cevaplarda ortalama olarak özel hastanede çalışan hemşireler (μ=2,852) kamuda çalışanlara (μ=3,352) göre daha düşük

puanlama yapmışlardır. Standart sapma değerlerine bakıldığında kamuda çalışan hemşirelerin verdiği cevaplarda (σ=0,767) tutarlılık daha fazladır. Koordinasyon fonksiyonu sorularına verilen cevaplarda ortalama olarak özel hastanede çalışan hemşireler (μ=2,722) kamuda çalışanlara (μ=2,986) göre daha düşük puanlama yapmışlardır. Standart sapma değerlerine bakıldığında kamuda çalışan hemşirelerin verdiği cevaplarda (σ=0,618) tutarlılık daha fazladır. Kontrol fonksiyonu sorularına verilen cevaplarda ortalama olarak özel hastanede çalışan hemşireler (μ=3,126) kamuda çalışanlara (μ=3,425) göre daha düşük puanlama yapmışlardır. Standart sapma değerlerine bakıldığında kamuda çalışan hemşirelerin verdiği cevaplarda (σ=0,790) tutarlılık daha fazladır. Eğitim fonksiyonu sorularına verilen cevaplarda ortalama olarak özel hastanede çalışan hemşireler (μ=2,725) kamuda çalışanlara (μ=3,022) göre daha düşük puanlama yapmışlardır. Standart sapma değerlerine bakıldığında kamuda çalışan hemşirelerin verdiği cevaplarda (σ=0,571) tutarlılık daha fazladır (Tablo10).

Tablo.10. Hemşirelerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Grup	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	P
Planlama Ort	Özel	96	2,484	,926	,002
	Kamu	141	2,851	,834	
Örgütleme Ort	Özel	96	2,802	1,163	,000
	Kamu	139	3,459	,955	
Yöneltme Ort	Özel	96	2,852	1,045	,000
	Kamu	139	3,352	,767	
Koordinasyon Ort	Özel	96	2,722	,692	,002
	Kamu	139	2,986	,618	
Kontrol Ort	Özel	96	3,126	,984	,014
	Kamu	139	3,425	,790	
Eğitim Ort	Özel	95	2,725	,776	,002
	Kamu	138	3,022	,571	

Özel hastane ve kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin anket sorularına verdikleri cevaplar da bağımsız örneklem t testi ile incelenmiştir. Ayrıca iki örneğin varyanslarının eşitliğini test eden levene varyans eşitliği testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre, planlama fonksiyonu sorularına verilen cevaplar, kamu ya da özel hastanede çalışan hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (planlama fonksiyonu p=0,002). Buna göre kamu hastanelerinde çalışan hemşireler özel hastanelerde aynı pozisyonda çalışanlara göre planlama fonksiyonu sorularına ortalama olarak 0,367 daha fazla puan vermişlerdir. Örgütleme fonksiyonu sorularına verilen cevaplar, kamu ya da özel hastanede çalışan hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (örgütleme fonksiyonu p=0,000). Buna göre kamu hastanelerinde çalışan hemşireler, özel hastanelerde aynı pozisyonda çalışanlara göre örgütleme fonksiyonu sorularına ortalama olarak 0,657 daha fazla puan vermişlerdir. Yöneltme fonksiyonu sorularına verilen cevaplar, kamu ya da özel hastanede çalışan hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (yöneltme fonksiyonu p=0,000). Buna göre kamu hastanelerinde çalışan hemşireler, özel hastanelerde aynı pozisyonda çalışanlara göre yöneltmefonksiyonu sorularına ortalama olarak 0,500 daha fazla puan vermişlerdir. Koordinasyon fonksiyonu sorularına verilen cevaplar, kamu ya da özel hastanede çalışan hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (koordinasyon fonksiyonu p=0,003). Buna göre kamu hastanelerinde çalışan hemşireler, özel hastanelerde aynı pozisyonda çalışanlara göre

koordinasyon fonksiyonu sorularına ortalama olarak 0,264 daha fazla puan vermişlerdir. Kontrol fonksiyonu sorularına verilen cevaplar, kamu ya da özel hastanede çalışan hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (kontrol fonksiyonu p=0,014). Buna göre kamu hastanelerinde çalışan hemşireler özel hastanelerde aynı pozisyonda çalışanlara göre kontrol fonksiyonu sorularına ortalama olarak 0,299 daha fazla puan vermişlerdir. Eğitim fonksiyonu sorularına verilen cevaplar, kamu ya da özel hastanede çalışan hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (eğitim fonksiyonu p=0,002). Buna göre kamu hastanelerinde çalışan hemşireler, özel hastanelerde aynı pozisyonda çalışanlara göre eğitim fonksiyonu sorularına ortalama olarak 0,296 daha fazla puan vermişlerdir (Tablo.11).

Tablo.11. Hemşirelerin Anket Cevaplarının Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

Değişkenler	Levene Varyans Eşitliği Testi		Ortalama Eşitliği t Testi						
	F	Anlam-lılık	t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık	Ortalama Farklılığı	Standart Hata Farklılığı	%95 Güven Aralığı	
								Alt Sınır	Üst Sınır
PlanlamaOrt	1,481	,225	-3,177	235	**,002**	-,367	,115	-,594	-,139
			-3,115	190	,002	-,367	,118	-,599	-,134
ÖrgütlemeOrt.	8,648	,004	-4,738	233	,000	-,657	,139	-,930	-,384
			-4,572	178	**,000**	-,657	,144	-,941	-,373
YöneltmeOrt.	13,852	,000	-4,229	233	,000	-,500	,118	-,733	-,267
			-4,002	163	**,000**	-,500	,125	-,746	-,253
Koordinasyon Ort.	1,020	,314	-3,064	233	**,002**	-,264	,086	-,434	-,094
			-3,001	189	,003	-,264	,088	-,438	-,090
KontrolOrt.	5,705	,018	-2,578	233	,011	-,299	,116	-,528	-,071
			-2,478	175	**,014**	-,299	,121	-,538	-,061
EğitimOrt.	10,276	,002	-3,355	231	,001	-,296	,088	-,470	-,122
			-3,175	162	**,002**	-,296	,093	-,481	-,112

3.TARTIŞMA

Araştırmaya dâhil edilen hemşirelerin yaş grupları incelendiğinde özel hastanede görev yapan hemşirelerin %96'sının, kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin %50'sinin 18-30 yaş arasındaolduğu görülmüştür. Özel hastanede görev yapan hemşirelerin %40'ı yoğun bakım servislerinde, kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin %74'ü yataklı servislerde görev yaptığı tespit edilmiştir. Özel hastanede görev yapan hemşirelerin çok büyük bir kısmının (%96) 18-30 yaş aralığında olma nedeninin insan gücü devir hızının (işten ayrılma oranı) yüksek olması, kamu hastanesinde (%50)ise devletin sağlık personeli atama politikası sonucuna bağlı olduğu düşünülmektedir. Özel hastane görev yapan hemşirelerin yoğun bakım servisinde yoğunlaşmasının nedeni, sosyal güvenlik kurumu sağlık uygulama tebliği uyarınca yoğun bakım servislerinde yapılan tıbbi işlemlerin ödemelerinde herhangi bir kesintiye gidilmemesi sonucunda özel hastanelerin yoğun bakım yatak sayılarını artırmaları ve yoğun bakım tedavilerine yoğunlaşmalarının olduğu düşünülmektedir. Araştırma kapsamına alınan hemşirelerin meslekte çalışma süreleri değerlendirildiğinde, özel hastanede görev yapan hemşirelerin %76'sının, kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin %38'inin meslekte çalışma süresinin 0-5 yıl arasında olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerinözel hastanede görev yapan hemşirelere göre daha deneyimli olduğu düşünülmektedir. Hemşirelerin eğitim durumları değerlendirildiğinde, özel hastanede görev yapan hemşirelerin %56'sı sağlık meslek lisesi mezunu; kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin %52'sinin lisans mezunu olduğu görülmüştür. Ayrıca özel hastanede lisansüstü/doktora mezunu hemşire bulunmazken, kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin %5'i yüksek lisans/doktora mezunudur. Kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin eğitim seviyesi, özel hastanede görev yapanlara oranla daha yüksektir. Özel hastanede görev yapan hemşirelerin mesai saatlerinde izin alamama, iş yoğunluğunun yüksek olması nedenleri ile eğitim için yeterince vakit ayıramadığı düşünülmektedir. Araştırmaya dâhil edilen hemşirelerin yönetim eğitimleri değerlendirildiğinde, özel hastanede görev yapan hemşirelerin %52'sinin yönetim ve organizasyon eğitimi aldığı, kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin ise ancak %18'inin aynı eğitimi aldığı tespit edilmiştir. Özel hastane tarafından yönetim ve organizasyon eğitimine ağırlık verilmesinin sebepleri arasında, hemşirelik hizmetleri yönetiminde işten ayrılmalarla oluşabilecek boşluklara karşı önlem alınması olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada yönetsel ve organizasyonel sorunları tespit etmek içinkullanılan anketteki ifadeler yönetim fonksiyonlarına göre incelenmiştir. Anket güvenilirlik düzeyini düşüren sorular değerlendirme dışı bırakılmıştır. Yönetsel ve organizasyonel sorunların daha iyi anlaşılabilmesi için ankettekiifadelere kesinlikle katılıyorum, katılıyorum yanıtları yüksek düzeyde, kararsızım yanıtı orta düzeyde, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum düşük düzeydeolarak derecelendirilmiştir.

Yönetim sürecinin başlangıcı olan planlama aşamasına yönelik sorunlar değerlendirildiğinde; Güvenliğe yönelik gerekli tedbirler konusunda kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin yüksek düzeyde sorun yaşadıkları düşünülmektedir (Tablo.4). Planlama ile olaylara önceden hazırlık yapıldığı için yapılması muhtemel hataların önüne geçilir. Planlama sürecinde yapılan hata ve yanlışlar diğer fonksiyonlarda da hatalar yapılmasına neden olacaktır. Çünkü yönetim fonksiyonları birbirini takip eden ve koordineli

faaliyetlerdir (Çelik 2012: 79). Özel hastane ve kamu hastanesinde yönetim fonksiyonundan planlama fonksiyonunun başarılı bir şekilde uygulandığı düşünülmektedir.

Örgütleme fonksiyonuna yönelik sorunlar değerlendirildiğinde; kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin düşük düzeyde hemşirelik hizmetlerinin hastane üst yönetiminde temsil edilebildiğine inandıkları düşünülmektedir (Tablo.5). Hemşirelikte liderlik, iş görenlerin iş memnuniyeti ile çalışma isteğini artırır. Çalışma isteği ile iş memnuniyeti artan hemşireler sayesinde hasta bakım kalitesi ve hasta memnuniyet düzeyi yükselir (Terzioğlu ve Şahin, 2009: 100-101). Özel hastanede çalışan hemşirelerin hemşirelik hizmetleri, yöneticileri tarafından hastane üst yönetiminde güçlü şekilde temsil edilmesinin hemşirelerin iş memnuniyetini artıracağı, hasta bakım kalitesi ile hasta memnuniyet düzeyini yükselteceği düşünülmektedir. Kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin düşük düzeyde, hemşirelerin görev yerleri belirlenirken bilgi, beceri ve eğitiminin dikkate alındığını düşünmekte olduğu tespit edilmiştir.Kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin düşük düzeyde, hemşire yönetim pozisyonlarına uygun kişilerin görevlendirildiğine inandıkları düşünülmektedir (Tablo.5). Örgütleme süreci; başarılması gerekli gayelerin belirlenmesi, başarılacak işlerin saptanması, insan kaynaklarının incelenmesi, fiziki imkânların incelenmesi, fiziki imkân ile insan kaynaklarının örgütsel sistem içinde işlevlendirilmesi ve tasnif edilmesi, sorumluluk ile yetkilendirme yapılması, işin sonunda başarıya ulaşılıp ulaşılamadığının değerlendirilmesi yani hesap verilmesi evrelerini kapsar. Doğru şekilde yapılmayan örgütleme, amaçların başarılmasını mümkün kılamayacağı gibi, bir karmaşanın da ortaya çıkmasına neden olur (Can, Tuncer ve Ayhan 2003: 179).

Yöneltme fonksiyonuna yönelik sorunlar değerlendirildiğinde yöneltme fonksiyonu ile ilgili ifadelerin tümüne kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerkesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum şeklinde yanıt vereksorunlarınyüksek düzeyde olduğunu belirtmişlerdir(Tablo.6). Yöneltme fonksiyonunun özel hastane yönetici hemşireleri tarafından başarılı, kamu hastanesi yönetici hemşireleri tarafından ise başarısız şekilde icra edildiği düşünülmektedir.

Her iki hastanede görev yapan hemşireler tarafından koordinasyon fonksiyonu ile ilgili sorunlarındüşük düzeyde olduğu değerlendirilmiştir(Tablo.7).Koordinasyon fonksiyonunun yönetici hemşireler tarafından başarılı şekilde icra edildiği düşünülmektedir.

Kontrol fonksiyonuna yönelik sorunlar ele alındığında; ‘‘Yönetici hemşirelerle karşılıklı beklentilerimiz konusunda paylaşımlarda bulunuyorum’’ ifadesine kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin %33,6’sı kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum şeklinde cevap vermiş ve sorunu yüksek düzeyde olarak değerlendirmiştir (Tablo.8). Örgütlerin çalışanlarının etkili iletişim, birlik, adaptasyon, birlikte karar alma, aynı kaygıları paylaşma ile birlikte güven ve güvenli ortamı paylaşma ihtiyaçları da bulunmaktadır (Esatoğlu vd. 2004: 133-146). Kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin, yönetici hemşirelerle karşılıklı beklentileri konusunda paylaşımlarda bulunamaması sorununun yönetici hemşirelerin kontrol fonksiyonunun icrasında zorluklara yol açacağı düşünülmektedir. ‘‘Sicil raporumun hangi kriterlere göre değerlendirildiği benimle paylaşılıyor’’ ifadesine özel hastanede çalışan hemşirelerin %47,4’ü ile kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin %64’ü kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum şeklinde cevap vermiş ve sorunu yüksek düzeyde olarak değerlendirmiştir(Tablo.8). Etkin bir denetim sistemi çalışanlara yaptıkları hakkında bilgi sağlamalıdır (Önal 1983: 114). Özel hastane ve kamu hastanesinde hemşirelerin sicil raporlarının kendileri ile paylaşılmamasının denetim sistemini olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir.‘‘Kurumumda çalışan memnuniyeti önemseniyor’’ ifadesine

özel hastanede çalışan hemşirelerin %49'u ile kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin %53,8'i kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum şeklinde cevap vermiş ve sorunu, yüksek düzeyde olarak değerlendirmişlerdir(Tablo.8). Mesleki doyum iş görenlerin işinden memnun olma veya olmama durumudur. Doyum hissi ancak işin nitelikleriyle iş görenin arzularının uyumu ile ortaya çıkmaktadır (Bingöl 1997: 281). Mesleki doyum duygusal bir reaksiyon ve dışa hissettirme olmakla beraber şahsın işi, iş ortamı ve iş yaşamının analizi ile oluşmaktadır (Erigüç 2000: 9). Mesleki doyum, şahısların verimli, mutlu ve başarılı olabilmesinin en önemli etkenlerindendir (Kurçer 2005: 5-10). Özel hastanede ve kamu hastanesinde çalışan hemşireler tarafından, çalışan memnuniyetinin dikkate alınmadığı düşüncesinin, hemşirelerin verim ile başarısını etkileyeceği düşünülmektedir.

Eğitim fonksiyonuna yönelik sorunlar ele alındığında; ''Hizmet içi eğitim konuları belirlenirken çalışanların istekleri dikkate alınmıyor'' ifadesine kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin %36,3'ü kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum şeklinde yanıt vermiş ve sorunu, yüksek düzeyde olarak değerlendirmiştir. ''Hizmet içi eğitim programlarına zorunlu bırakıldığım için katılıyorum'' ifadesine özel hastanede görev yapan hemşirelerin %59,6'sı, kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin ise %42,9'u kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum şeklinde yanıt vermiş ve sorunu, yüksek düzeyde olarak değerlendirmiştir (Tablo.9). Eğitim ve yetiştirme çalışmalarının gayesi, iş görenlerin yaptıkları ve yapması planlanan işleri daha iyi yapabilme becerilerinin artırılabilmesi için bilgi ve davranışlarının geliştirilmesidir (Koçel 2014: 112). Özel hastanede ve kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin hizmet içi eğitimlere zorunlu bırakıldığı için katılmalarının eğitim etkinliğini düşürebileceği düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Özel hastanede görev yapan hemşireler ile kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin büyük çoğunluğu 18-30 yaş arasındadır. Özel hastanede görev yapan hemşirelerin 18-30 yaş aralığında olma nedeni insan gücü devir hızının (işten ayrılma oranı) yüksek olması, kamu hastanesinde ise devletin sağlık personeli atama politikasıdır. Kamu hastanesinde görev yapan hemşireler, özel hastanede görev yapan hemşirelere göre daha deneyimlidir. Kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin eğitim seviyesi, özel hastanede görev yapanlara oranla daha yüksektir. Özel hastane hemşireleri, kamu hastanesi hemşirelerinden fazla yönetim ve organizasyon eğitimi almıştır.Özel hastanede görev yapan hemşirelerin planlama, örgütleme, koordinasyon işlevine ilişkin, kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin ise koordinasyon işlevine ilişkin yüksek düzeyde yönetsel ve organizasyonel sorun yaşamadıkları tespit edilmiştir.

Kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin, planlama işlevine ilişkin güvenliğe yönelik gerekli tedbirler konusunda yüksek düzeyde yönetsel ve organizasyonel sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Örgütleme işlevi ile ilgili olarak ise hemşirelik hizmetlerinin hastane üst yönetiminde güçlü bir biçimde temsil edilmemesini, hemşirelerin görev yerleri belirlenirken bilgi, beceri ve eğitiminin dikkate alınmamasını, hemşire yönetim pozisyonlarına uygun kişilerin görevlendirilmemesini yüksek düzeyde bir sorun olarak değerlendirdikleri tespit edilmiştir.

Yöneltme işlevi ile ilgili olarak, özel hastanede görev yapan hemşirelerin, birimlere hemşire dağılımının adil (iş yükü dikkate alınarak) olarak yapılmamasını yüksek düzeyde sorun olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Kamu hastanesi hemşirelerinin ise hemşire yöneticilerin hemşirelerin görevlerini etkin ve doğru yapmasına büyük katkı sağlamaması,

hemşire yöneticilerine güven duyulmaması, hemşire yöneticilerinin her konuda adil davranmaması, hemşire yöneticilerin işle ilgili sorunları etkin şekilde çözümlememesi, yönetici hemşireler tarafından alınan kararlarda çalışanların düşüncelerinin dikkate alınmaması, birimlere hemşire dağılımının adil (iş yükü dikkate alınarak) olarak yapılmaması, hemşirelerin işini iyi yaptığında hemşire yöneticiler tarafından takdir edilmemesi, iyi çalışanların ve yetenekli olanların daha çabuk yükselememesi faktörlerini yüksek düzeyde sorun olarak değerlendirdikleri tespit edilmiştir.

Özel hastanede ve kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin, kontrol işlevine ilişkin sicil raporunun hangi kriterlere göre değerlendirildiğinin paylaşılmamasını, kurumda çalışan memnuniyetinin önemsenmemesini yüksek düzeyde sorun olarak gördüğü belirlenmiştir. Ayrıcakamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin yine yönetici hemşirelerle karşılıklı beklentileri konusunda paylaşımlarda bulunulamamasınıyüksek düzeyde bir sorun olarak gördüğü belirlenmiştir.

Özel hastanede ve kamu hastanesinde görev yapan hemşireler, eğitim işlevine ilişkin hizmet içi eğitim programlarına zorunlu bırakıldığı için katılmayı yüksek düzeyde bir sorun olarak değerlendirmiştir. Kamu hastanesi hemşireleri ayrıca hizmet içi eğitim konuları belirlenirken çalışanların isteklerinin dikkate alınmamasını da yüksek düzeyde bir sorun olarak değerlendirmiştir.

Hemşirelik hizmetlerindeki yönetsel ve organizasyonel sorunların çözümlenmesi için;

- Özel hastanede görev yapan yönetici hemşirelerin ve hemşirelerin eğitim düzeylerinin yükseltilmesi için hastane yönetimi tarafından teşvik edici politikaların uygulanması,
- Kamu hastanesinde, yönetim ve organizasyona yönelik hizmet içi eğitimlerin artırılması,
- Özel hastanede, hemşirelerin sayı yönünden yetersizliğinin giderilmesi için insan kaynakları plan ve politikaları ile ücret politikalarının tekrar gözden geçirilmesi, kurumsal bağlılığın geliştirilmesi için faaliyetlerin artırılması,
- Kamu hastanesinde güvenlik önlemlerinin, tekrar gözden geçirilerek artırılması,
- Kamu hastanesinde hemşirelik hizmetlerinin, hastane üst yönetiminde güçlü bir biçimde temsil edilebilmesi için güçlü bir hemşirelik yönetimi oluşturulması ve hemşire yönetim pozisyonlarına uygun kişilerin görevlendirilmesi,
- Özel hastane ve kamu hastanesinde birimlere hemşire dağılımının adil (iş yükü dikkate alınarak) yeniden yapılandırılması,
- Kamu hastanesi hemşire yöneticilerinin, hemşirelerin görevlerini etkin ve doğru yapmasında daha etkili olabilmesi için liderlik özelliklerini geliştirecek eğitimleri alması,
- Kamu hastanesi hemşirelerinin, yönetici hemşirelerine güven duymasını sağlayacak çalışmalar yapılması,
- Kamu hastanesi hemşire yöneticilerinin, aldığı kararlarda adil davranması, işle ilgili problemlerin çözümünde daha etkin rol oynamaları ve hemşirelerin karar süreçlerinde fikirlerinin alınarak katılımlarının sağlanması,
- Kamu hastanesinde takdir etme ve ödüllendirme sisteminin geliştirilmesi, terfi mekanizmasının yeniden yapılandırılması,
- Özel hastane ve kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin, sicil raporunun hangi kriterlere göre değerlendirildiğinin paylaşılması,

- Özel hastanede ve kamu hastanesinde görev yapan çalışanlara, çalışan memnuniyetinin önemsendiğinin gösterilmesi,
- Özel hastane ve kamu hastanesinde görev yapan hemşirelerin hizmet içi eğitimleri zorunluluk olarak değil gelişim aracı olarak görmelerinin sağlanması için tedbirler alınması, eğitmen, eğitim araçları, eğitim alanı, eğitim konularının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim konuları belirlenirken çalışanların görüşlerinin dikkate alınması,
- Hemşirelik hizmetleri sunumunda yaşanan yönetsel ve organizasyon sorunların giderilip giderilmediğine yönelik takiplerin yapılması önerilebilir.

Kaynakça

Ağırbaş, İsmail (2012). *Sağlık Kurumları Yönetiminde Temel Kavramlar, İçinde:Tatar Mehtap (Ed.) Sağlık Kurumları Yönetimi-I.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Apaydın, Kader (2007). Hemşirelik Hizmetlerinde Yönetsel ve Organizasyonel Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

Bingöl, Dursun (1997). *İnsan Kaynakları Yönetimi.* İstanbul: Beta Yayınları.

Bolat, Melahat (2012). Hemşirelik Hizmetlerinde Yönetsel ve Organizasyonel Sorunların İncelenmesi; GATA Hemşirelik Hizmetlerinde Bir Uygulama. *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Kurumları İşletmeciliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.

Can Halil, Tuncer Doğan ve Ayhan D.Yaşar (2003). *Genel İşletmecilik Bilgileri.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çelik, Yusuf (2012). *Örgüt Teorileri ve Sağlık Kurumları Yönetimi, İçinde:Tatar Mehtap (Ed.) Sağlık Kurumları Yönetimi-I.* Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi.

Erigüç, Gülsün (2000). Sağlık Personelinin Kişisel Özelliklerine Göre İş Doyumu Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 3*, 9.

Esatoğlu A. Ezel, Ağırbaş İsmail, Akbulut Yasemin, Çelik Yusuf (2004). Sağlık Bakanlığı Hastanelerinde Hemşirelerin Rol Çatışması ve Rol Belirsizliği Düzeylerinin Belirlenmesi. *Amme İdaresi Dergisi, 37*(4), 133-146.

Kahraman, Birşen (2007). Yönetici Hemşirelerin Hemşirelik Hizmetleri Personelini Yönetirken Yaşadığı Sorunlar ve Bu Sorunlara Karşı Alınan Önlemler. *Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniveristesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, 23.

Koçel, Tamer (2014). *İşletme Yöneticiliği* (15 b.). İstanbul: Beta Basım Yay. Dağ. A.Ş.

Kurçer, Mehmet Ali (2005). Hekimlerin İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyleri. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 2*(3), 5-10.

Önal , Güngör (1983). *İşletme Organizasyonu ve Yönetimi.* Bursa: Akademi Kitabevi Yayınları.

Sağlık Bakanlığı (1992). *Çalışma Grupları Raporları* I.Ulusal Sağlık Kongresi. Ankara: s. 193

Seçim, Hikmet (1991). *Hastane Yönetimi ve Organizasonu: Türkiye'de Hastanelerin Organizasyonu İçin Bir Model Önerisi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yayınları.

Terzioğlu Füsun ve Şahin Ebru (2009). Kadın-Liderlik ve Hemşirelik. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 25*(3), 100-101.

HEYDER BABA'YA SELAM ŞİİRİNİN ELAZIĞ'DAKİ YANSIMALARI

Yrd. Doç. Dr. Birol İPEK
Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Heyder Babaya Selam şiiri, Güney Azerbaycanlı şair Muhammed Hüseyin Şehriyar tarafından yazılmış uzun bir manzumedir. Şiirin birinci bölümü 76 beşlik ikinci bölümü 49 beşlikten meydana gelen bir şiirdir. Toplam 125 beşlik 625 mısradan oluşan köy yaşamını anlatan en uzun manzumelerden biridir. Şiir, 11 hece vezniyle yazılmıştır. Bu şiir bütün Türk coğrafyasında çok iyi bilinen okunan bir şiirdir. Türk dünyasında en çok nazire yazılan şiirlerin başında gelir. Şiir, 76 dil ve lehçeye çevrilmiş; farklı coğrafya ve ülkelerde 3 farklı alfabe (Kiril, Latin, Arap) ile yazılmış bir manzumedir. Türkiye'de bu şiire birçok şair tarafından nazire yazılmıştır. Bu şiirin etkileri Türkiye'de en çok Elazığ'da görülmektedir. Bir kültür ve sanat şehri olan Elazığ'da bu şiir bilinmekte, okunmakta ve büyük bir ilgi görmektedir. Cenani Dökmeci'nin "Bizim Dilden Bizim Köy-I, II, III, IV, V, şiirleri ve Esat Kabaklı'nın Göllü Bağa Selam-I, II, şiirleri bunun en güzel örnekleridir.

Anahtar Kelimeler: Şiir, nazire, elazığ, köy, heyder babaya selam.

IMPLICATIONS OF THE POEM "SALUT TO HAYDAR BABA" IN ELAZIĞ

Abstract

The poem "Salut to Haydar Baba" is a long poem written by the poet Muhammed Hüseyin Şehriyar from South Azerbaijan. First part of the poem consists of 76 five lines and second part consists of 49 five lines. It is one of the longest poems that tell the village life with 625 verses of 125 five-lines in total. The poem was written with 11 syllabic meters. This poem is a very well-known, widely read poem in the entire Turkish geography. It is one of the main poems that are mostly modeled in the Turkish world. The poem has been translated to 76 languages and dialects and written in 3 different alphabets (Cyrillic, Latin, Arabic) in different geographies and countries. In Turkey, many poets wrote model poems (nazire) for that poem. In Turkey, influences of this poem are mostly seen in Elazığ. This poem is known, read and draws great interest in Elazığ, a city of culture and art. The fines examples of these include the poems "Our Language from Our Village -I, II, III, IV, V" by Cenani Dökmeci and the poems "Salut to Göllü Bağa -I, II" by Esat Kabaklı.

Keywords: Poem, nazire, Elazığ, village, Salut to Heyder Baba.

Giriş

Muhammet Hüseyin Şehriyar, 1906 yılında Güney Azerbaycan'ın Tebriz kenti Huşgenab kasabası Bağmeşe mahhallesinde doğmuş ve 1988 yılında Tahran'da vefat etmiştir. Naşı Tebriz'deki şairler mezarlığına defnedilmiştir. Şehriyar, doğduğu kasabada geçen çocukluk yıllarını, acılarını, sevinçlerini Heyder Baba dağına seslenerek dile getirmiştir. Heyder Baba, Şehriyar'ın memleketi olan ve Tebriz civarında bulunan Huşgeneb kasabasının yakınlarındaki bir dağın adıdır (Ergin, 1981: XII). Heyder Babaya Selam-1 şiiri 1953 yılında yazılır; 1954 yılında yayımlanır. Heyder Babaya Selam-2, 1964 yılında yazılır. Heyder Babaya Selam şiiri bütün Türk dünyasında bilinen bir şiirdir. Dünyada 76 dil ve lehçeye çevrilmiş; farklı coğrafya ve ülkelerde 3 farklı alfabe (Kiril, Latin, Arap) ile yazılmış bir manzumedir (Canım, 2013: 74). Güney Azerbaycan'da bu şiir bestelenmiş olup türkü olarak da okunmaktadır.

Şiirin birinci kısmı, Türkiye'de ilk defa 1954 yılında Azerbaycan Dergisinde yayımlanmıştır. Türk Yurdu Dergisi'nin Ocak-Ekim 1955 tarihli sayılarında da aynen yayımlanmıştır. Şiir daha sonra "Şehriyâr ve Heyder Baba'ya Selam" Ahmet Ateş tarafından hazırlanmış ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları arasında 1964 yılında Ankara'da basılmıştır (Gedikli, 1997: 115). 1971 yılında Muharrem Ergin, Azeri Türkçesi isimli eserinde Heyder Babaya Selam-I, II şiirini yayımlar (Gedikli, 1997: 43). Şiir üzerine kapsamlı çalışma Yusuf Gedikli tarafından yapılmıştır. Gedikli, Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri, adıyla 1990 da yayımlar. Bu çalışmada Gedikli tarafından 1997 yılında yayımlanan 3. baskıdaki metin esas alındı.

Heyder Babaya Selam Şiiri iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 76 beşlik 380 mısradan oluşmaktadır. İkinci bölüm 49 beşlik 245 mısradan oluşmaktadır. Toplamda 125 beşlik 625 mısradan oluşan köy yaşamını anlatan en uzun manzumelerden biridir. Şiir, 11 hece vezniyle yazılmıştır.

Birçok şair çeşitli konularda ölümsüz şiirler yazmışlardır. Fakat Heder Baba'ya Selam Şiiri'nin bunlardan farkı onun kısa bir sürede sınırları aşarak geniş bir coğrafyaya yayılması hafızalarda canlı ve silinmez biçimde yer etmesidir. Şehriyar daha önce de Farsça ve Türkçe şiirler yazmış bir şairdir. Bu şiirle hem Heyder Baba Dağı, hem de Şehriyar bütün Türk dünyasında tanınmış oldu. Bugün Türkçe konuşulan geniş bir coğrafyada bu şiiri bilmeyen ve ondan bir beşlik hatırlamayan Türk hemen hemen yok denecek kadar azdır (Gedikli, 1997: 119).

Şehriyar'ın şiirinde halk hayatının bütün sahneleri canlı olarak tasvir edilir. Tarım, hayvancılık, avcılık gibi köylerin sosyal ve ekonomik hayatının dayanışma, üretim ve paylaşmaya dayalı zahmetli faaliyetleri coşkulu bir şekilde dile getirilir (Özkan, 2006: 149).

"Hayder Baba'ya Selam" şiirinde sadece dil değil, mana, ahenk, biçim, lirizm, gerçekçilik, canlandırma en üst seviyededir. Şiirde, Güney Azerbaycan halkının, siyasi, sosyal, geleneksel, dini haliyle gözlerimizin önünde canlandırılır. Şiir, hem halk dili hem de müthiş bir ses müziği yansıtmaktadır. Şiir, hayatın bütün yönlerini yansıtmasının yanında ayrılık, ölüm, hayatın yok olup giden değerleri vurgulaması, okuyucular arasında çok beğenilmesine sebep olmuştur (Fuad, 2016:1).

Şehriyar'ın şiiri Güney Azerbaycan Türklerinin bir halk kültürü ansiklopedisi gibidir. Onun çocukluk ve gençlik yıllarının bütün bayramları, törenleri ve bunların etrafında oluşan pratikler mazide kalmış ama tadı hiç eksilmeyen tazelikteki birer hatıra olarak şiirde işlenmiştir. Bu bakımdan Şehriyar'ın şiirleri üretim, tüketim ve insan ilişkileri bakımından

okuyucuya 1920'li ve 1930'lu yıllardaki Güney Azerbaycan'ın samimi havasını yansıtır (Özkan, 2006: 150).

Şehriyar aynı zamanda, Şah döneminde yasaklanan Türk dilinin en güzel örneklerini veren ve Türk edebiyatında bir çığır açan bir şairdir. O, yaşadığı ülkenin, dönemin siyasi yapısının şiirlerine yansıtmasını başarmış ve buna tanıklık etmiş, şiir sanatı içinde halkına, milletine, ülkesinin yükselmesine hizmet etmiştir. Şehriyar, Heyder Baba'ya Selam şiiriyle Azerbaycan Türkçesine hayat vermiştir. Dönemin şairlerini ana dilleri Türkçe ile yazmaya özendirmiştir (Sofuoğlu, 2014: 1).

Şehriyar'ın şiirinde; "uyum, özgün düşünce ve sözlerin armonisi, ritim, ölçü esnekliği, konuların renkliliği, ifadelerdeki yaşamsal gerçeklik, en önemlisi de yüksek insani duygularla milli birlik meydana getirilmiştir." (Fuad, 2016:1). Şair, "ad kalır, saf bağlamak, ömrüm geçti, ömrü başa yetirmez, atlı susuz olmasın, kaş-göz atanda, gözüm var, bayramlığın bağlamak, eli kolu var olsun, kılıç tekin keserdi, el elinden tutmak, kan akmaz, hançer takmaz." gibi pek çok deyimi ustalıkla şiirinde işlemiştir (Türk, 2016: 464-470).

Şehriyar, ses ve söyleyiş ustalığını hayal gücü ile birleştirerek bireyin hüznünü ve aşkını evrensel bir boyuta taşımış; bireyden yola çıkarak aslında insanın; bu dünyadaki yolculuğunu çarpıcı bir şekilde işlemesini başarmış bir şairdir (Sarıçiçek, 2008: 590).

Şehriyar'ın şiirlerinde doğup büyüdüğü topraklara doyulan hasret büyük bir yer tutar. Ana dilinin konuşulduğu topraklardaki insanlara duyulan hasreti şöyle dile getirir (Özkan, 2006: 145).

Bir uçaydım bu çırpınan yelinen
Bağlaşaydım dağdan aşan selinen
Ağlaşaydım uzag düşen elinen
Bir göreydim ayrılığı kim saldı?
Ölkemizde kim gırıldı kim galdı?" (Gedikli, 1991: 197)

Heydar Baba'ya Selam-I şiiri bahar tasviriyle başlar ve gamlı bir ömrün özetiyle son bulur:

Heyderbaba ildırımlar şahanda
Seller sular şakgıldayıp ahanda
Gızlar ona sef bağlayp bahanda
Selam olsun şöketüze elüze
Menim de bir adım gelsin dilüze
…
Heyderbaba senin göylün şad olsun
Dünya varken ağzın dolu dad olsun
Senden geçen tanış olsun, yad olsun
Deyne menim oğlum Şehriyar
Bir ömürdür gem üstüne gem galar (Gedikli,1997:177-197)

Sehriyâr'ın şiirlerine yüzlerce nazire yazılmıştır. Bu şiirler İran, Azerbaycan, Türkiye, Irak ve Gagauzya gibi değişik memleketlerde yazılan nazirelerdir. Sadece Irak'ta 18 Türkmen şairi 26 nazire yazmıştır (Sertkaya, 2010: 147). Türkiye'de 20 den fazla şair nazire yazmıştır. Bu şairlerden ikisi Elazığlı'dır. Biri şair Cenani Dökmeci diğeri sanatçı Esat Kabaklı'dır.

Nazire genellikle daha çok şiirde görülen ve yazılmış bir şiire aynı vezin ve redifle benzer şiir yazma işidir. Nazireler yazılmış bir şiirden daha güzel bir şiir yazmak için kaleme

alınır. Bazen de o şiirle yarışmak veya o şiire duyulan ilgiyi ifade etmek için yazılır (İslam Ansiklopedisi, C.32, s.455). Türkiye'de Heder Baba Selam'a yazılan nazireler daha çok beğenme, taklit etme, ona duyulan büyük bir ilginin saygının sonucunda yazılmış şiirlerdir. Bazıları da Heyder Babaya Selam şiirine cevap mahiyetinde olan, Şehriyar'ı kutlayan ve Şehriyar'a seslenmek gâyesiyle yazılan nazirelerdir. Diğer nazireler "doğrudan doğruya Heyder Babaya Selam şiirini örnek alıp, aynı şekil ve üslupla Anadolu'nun her hangi bir bölgesini anlatan nazirelerdir." (Sertkaya, 1989: 93). Elazığ'da yazılan nazireler Heyder Babaya Selam şiirini örnek alarak Harput (Elazığ) yöresini anlatan nazirelerdir.

Heyder Baba'ya Selam Şiiri'nin Elazığ'daki Yansımaları

Cenani Dökmeci (1927-1981)

Elazığ'da şiirin etkisi Cenani Dökmeci şiirinde görülmektedir. Cenani Dökmeci, 1927'da Elazığ'da doğmuş, 26 Kasım 1981 de vefat etmiştir. 54 yıllık ömründe 144 şiir yazmıştır. Dökmeci bütün şiirlerini dörtlükler halinde ve hece vezniyle yazmıştır. Dökmeci'nin derin Harput (Elazığ) sevgisi şiirlerinde vücut bulmuş; yöreye ait tüm folklorik unsurların dizelere yansımasına yol açmıştır (Özcan, 2015: 3). Elazığ'da Cenani Dökmeci iyi tanınan bir şairdir. Elazığ'da düzenlenen Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının ikincisi o zamanki adıyla (2. Fırat Şiir Akşamları 18 Aralık 1993 yılında Cenani Dökmeci adına yapılmıştır. Dökmeci'nin şiirleri, Ufkum, Harput Yollarında gibi kitaplarda, Elazığ, Turan gibi gazetelerde, Yeni Fırat ve Hisar gibi dergilerde yayımlanmış; şairin çoğu şiiri de halen basılmamıştır (Özcan,2015: 3).

Cenani Dökmeci'nin, Bizim Dilden Bizim Köy şiiri Heyder Baba Selam şiirinin etkisi altında yazılan bir naziredir. Dökmeci, bu şiirinde Harput'a (Elazığ) ait kültürel unsurlara yoğun bir şekilde yer vermiş özellikle köy yaşamına ait konuları ve birçok sözcüğü yöresel söyleyişleriyle şiirinde işlemiştir. Editörlüğünü yaptığı Yeni Fırat Dergisi'nde bu şiirini yayımlamıştır (Özcan, 2015: 6). Bizim Dilden Bizim Köy-I, II, III şiiri 1966 yılında yayımlanır. Bizim Dilden Bizim Köy-IV, V ise 1967 yılında yayımlanır. Bu şiir birbirinin devamı olan 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci şiir 14, İkinci şiir 16, Üçüncü şiir 17, Dördüncü şiir 18, Beşinci şiir 14 dörtlükten oluşmaktadır. Toplam 79 dörtlük 316 mısradır. Bu şiirler dörtlükler halinde 11' li hece vezniyle yazılmıştır.

Dökmeci'nin bu şiiri Harput'u (Elazığ) anlatan tarihi bir belge niteliğindedir. Bugün için arkaik olan pek çok kelime tabir deyim ve söz, ince bir işçilikle işlenmiş şiir formatı içinde gelecek nesillere bırakılmıştır. Dökmeci, sanat endişesi gütmeden, sorumlu bir aydın hassasiyetiyle şiirini kaleme almıştır diyebiliriz (Azar, 2016: 267). Harput'u ve köy yaşamını anlatan bu uzun manzumede o döneme ait pek çok folklor unsurunu bulabiliyoruz.

Bizim Dilden Bizim Köy şiiri aşağıdaki dörtlükle başlar:

Dağ yeşil, taş yalın su çağıl çağıl

Dağ başları ferah olur Allah'tan.

Yaprak hışır hışır, dal gürül gürül

Tepeler rüzgârsız olmaz essahtan (Özcan, 2015: 187).

Beşinci bölümdeki şu dörtlükle son bulur:

CENANİ yürü git doğru yoluna!

Serpene dolanmaz her gül dalına

Uzun etme; belki kadrin biline,

Dost ahbap uzayan sözden bıkmada (Özcan, 2015: 200).

Bizim Dilden Bizim Köy şiirinde Dökmeci, Eski köy yaşantısını bir tablo şeklinde gözlerimizin önüne getirir. İnsanların giyim kuşamları; evlerde pişirilen yemekler, günlük hayatta kullanılan kap-kacaklar, eşyalar; tandırda yapılan ekmek; köyde yapılan ekin, hasat ve harmanla ilgili işler, hayvan otlatma ve hayvan bakımı ile ilgili günlük işler; çeşitli inanç pratikleri; bitkilerden, yapraklardan yapılan ilaçlar, köylüler arasında malla yapılan değiş-tokuşlar, bebek kundaklama, mevsimine göre göç eden kuşlar; yöresel sözcüklerle anlatılmıştır.

Delikanlımızda bir kaynar hal var:

Belde lahur kuşak, dizde mor şalvar. (Özcan, 2015: 188).

…

Tarhana, pirpirim, pilav aşımız;

Seksene erişsek keser dişimiz.

“Dam küremek sabah, akşam işimiz”

Hulkumuz geniştir sözden, mizahtan. (Özcan, 2015: 188).

…..

Keklik burnu üzüm gelir tevekten;

Bal süzülmüş oğul dolu petekten.

Ayranlar, yoğurtlar taşar külekten;

Başlanır her işe hep bismillahtan.

…

Hüner, kına olup her bir parmakta.

Somatlar kurulur düğün- dernekte;

Tad vardır, tandırda pişen ekmekte,

Soframız uzaktır dertten, firahtan. (Özcan, 2015: 188).

…

Kurbanlar kesilir Hakk’a yakınıp;

Gözlere yaş dolar mevlüt okunup.

Günahtan, vebalden herkes sakınıp

Feth Ahmet Baba’da dilek diliyor.

…

Yağmurla ıslanan damlar loğlanır;

Yaramıza tuzlu pekmez bağlanır.

Dilek ağacına niyet düğlenir,

Masal gibi gelir günler siftahtan (Özcan, 2015: 188).

…

Çedene kahvesi köpüklü gelir,

Feleğin kahrını çekenler bilir.

Gelecek yıla kim ölür kim kalır,

Nineler fincanda fala bakmada (Özcan, 2015: 199).

…

Üzerlik asılır eve çardağa;

Korkuluk dikilir bostana, bağa

Omuzda nazarlık olur tosbağa,

Gelinler höllükle kundak beliyor. (Özcan, 2015: 191).

…

Allah'a şükredip düşmezdik dara,

Töresini yeren etmez beş para.

Nimet mübarektir saçılmaz yere;

Minderde oturup, sinide yerdik. (Özcan, 2015: 192).

…

Kış gecesi ayaz olur, yalınca.

Şişemiz is tutar fitil dalınca.

Dındik kullanırken lambadan önce,

Tavanda oynayan cin, peri gördük. (Özcan, 2015: 193).

…

"Içkınlı yumurta" mevsim yemeği,

Dilim dolma'mızın şifa sumağı.

Nimet olsun, diye öküz emeği,

Karanlık gece de bile gem sürdük. (Özcan, 2015: 193).

…

Şehriyar'ın aşağıdaki kıtasında anlatılan alış veriş şeklinin bire bir karşılığını Cenani Dökmeci'nin şiirinde de rastlıyoruz. Özellikle alış verişlerin çeşitli malların değiş tokuşu ile yapıldığını; köye gelen bu satıcıların çocuklar tarafından büyük bir sevgi ve coşkuyla karşılandığını anlatan mısralar, Cenani Dökmeci'nin şiirinde adeta bire bir yansıtılmıştır

Verzeğan'dan armut satan gelende,

Uşagların sesi düşerdi kende,

Biz de bu yandan eşidip bilende,

Şıllag atıb bir gışgırıg salardıg,

Buğda verib armudlardan alardık (Gedikli,1997: 189).

“Gurbete” e dut verip alınır elek

Kuzu postu gidip gelir dümbelek (Özcan, 2015: 197).

…

Torbası kırmızı mis kokan etin,

Yaraya merhemdir yaprağı dutun.

Başa dolandıkça kıvrılan tütün,

Gidenin yoluna bakıp göz yorduk. (Özcan, 2015: 194).

…

Tilkiler üzümü taneler saçar,

Tavşanlar çeperden fırlayıp kaçar.

Gün gelir leylekler gurbete göçer,

Boş kalan yuvayı bora yıkmada (Özcan, 2015: 198).

Çocukların oynadıkları “çubuktan at yapıp oynama, çıplak ata binme, su göllerinde yüzme, çayırda takla atma, sapanla kuş avlama, harman vakti geme binme” gibi oyunlar şiirde anlatılmaktadır:

Çubuktan at yapar, binip koşardık,

Külbeyle ağaca kortik eşerdik.

Hep ekmek elden su gölden yaşardık,

Sanki gün tutulmuş, yıllar soluyor. (Özcan, 2015: 198).

….

Çıplak ata biner dörtnal sürerdik

Ufuklardan öte hayâl kurardık. (Özcan, 2015: 198).

…

Geleni kucaklar suya atardık,

Çamur Göl’ü birbirine katardık.

Sonra çayırlıkta takla atardık,

Şimdi o günler ne uzak görünür. (Özcan, 2015: 196).

Deli keçi gibi, düzden gitmezdik;

Arı yuvasına çöp sokan bizdik.

Yazın yel yepelek harmanda tozduk,

Kışın da el ele buzda sırpardık. (Özcan, 2015: 193).

Köyde yapılan mevsimlik işler de büyük bir titizlikle şiirde işlenmiştir. Güneşten korunmak için bostanlarda yapılan “hayma (gölgelik)”, ekin derme, bağa-bostana yabani hayvanlar girmesin diye “korkuluk dikme”, Keklik burnu üzüm toplama, kış için yapılan

"tezekler", yaban ağaçlara aşı vurma; kışlık biber patlıcan kurutmaları, üzüm ve duttan yapılan pekmez, orcik, kışın yağan karı damda temizlemek yani "dam küremek", yağmurdan sonra "dam loğlama" yine tavana ham kavun veya kışlık kavun asmak, hevenk hevenk üzüm dizmek, koyun keçi yünü kırkmak, ceviz payam gibi yemişleri silkelemek, cevizi kabuğundan ayırmak, ceviz payam "başak" etmek, ve benzeri pek çok köy işleri şiirde anlatılmıştır:

Bostanı haymada yatıp bekleriz (Özcan, 2015: 189).

….

Yağmurda ıslanan damlar loğlanır (Özcan, 2015: 188).

…

Ham bağladık hevenk hevenk, bağ bozup,

İşleri bitirdik sıraya dizip.

Selamı kelamı bol mektup yazıp,

Gönüllü gidenden hal hatır sorduk. (Özcan, 2015: 194).

…

Ceviz pirliyenin eli karadır

Nakışlı tezekler sıra sırdır (Özcan, 2015: 187).

…

Karanlık gece de bile gem sürdük (Özcan, 2015: 193).

….

Deyin'ler cevizi hem yer, hem saklar,

Çıkçık'lar vurdukça çiğitler çıtlar,

Bedürüsler büyür, tomurlar pıtlar,

Ekşi dala, tatlı aşı vurulur (Özcan, 2015: 196).

….

Bulutlar yağmurlu, pekmezler damda;

Orcikler nem kapar boy boy ayvanda.

Bir çoban ataşı harlar adamda;

Tad kalmaz damakta gah'tan, guymah'tan. (Özcan, 2015: 188).

…

Yaz gelip de koyun, keçi kırpılsa,

Güz gelince ceviz, payam çırpılsa;

Yamaçlara üçer beşer serpilse

"Başak" etmemize destur verilir. (Özcan, 2015: 196).

…

Süyüngün bezeği, kofik dizisi (Özcan, 2015: 187).

…

Sarı kavunları düğler asarız,

Samanın mereğe saklar, basarız.

Büyük sözü duymak için susarız,

Dinleyi dinleyi irfana erdik. (Özcan, 2015: 192).

Bir beldeyi asıl güzel yapan insanlarıdır. O insanların her birinin karakteri, şahsiyeti mizacı farklıdır. O şahsiyetler bütün hatıralarıyla ebediyete göçüp giderken Dökmeci, bu şahsiyetleri de unutmaz bir kez daha şiirinde yad eder:

Kararan yollarda insanlar nokta

Berber Ömer maya söyler uzakta (Özcan, 2015: 195).

…

Hancıgilin Osman gezer avlanır,

Kazım Gakko yemez içmez tavlanır,

Memik dayı heye yoğa huylanır,

Topuğu öfkeden yer yer yarılır (Özcan, 2015: 195).

Bir Harput sevdalısı olan Cenani Dökmeci, görüp yaşadığı pek çok hatırayı şiirinde işlemiştir. Akıp giden ve geri gelmeyecek olan bir ömür, şairin gözleri önünde bir film şeridi gibi geçerken "Hoşnutuz avrattan, attan, silahtan" diyerek yaşama olan bağlılığını ve Allah'a tam bir teslimiyetle alın yazısına razı olduğunu da bizlere hatırlatmayı unutmaz.

ESAT KABAKLI (1954- …)

Şehriyar'ın etkisi altında kalan ikinci şair Esat Kabaklıdır. Esat Kabaklı, 1954 yılında Elazığ'da doğmuş, Türk Halk Müziği sanatçısıdır. Harput'un kültürlü bir ailesine mensup olan Esat Kabaklı, "Şeyhü'l-muharririn" Ahmet Kabaklı'nın yeğenidir. Kabaklı, Oğul (1997), Kirve Memi (2000), Göç (2002), Sürgün (2005) gibi pek çok albüm yapmıştır. Kendisi de şiir yazan Kabaklı, çok sayıda güzel şiiri bestelemiştir. Özellikle Elazığlı, destan şairi olarak bilinen Niyazı Yıldırım Gençosmanoğlu'nun bir kaç şiirini bestelemiştir. Kabaklı, bir Şehriyar hayranıdır. Bütün konserlerinde bunu dile getirir ondan kıtalar, şiirler okur ve büyük bir saygıyla rahmetle onu yad eder. Kabaklı, konserlerinde fırsat buldukça onun aziz hatırasına Heyder Babaya Selam şiirinden bölümler okur. Onu büyük bir hürmetle saygıyla hatırlatır. Esat Kabaklı Şehriyar'dan okuduğu şiirlerle Türkiye'de Şehriyar'ı insanlara tanıtan sevdiren bir sanatçıdır. Kabaklı, Sürgün (2005) albümünde Şehriyar'ın "Yar Gasidi" (Yarin Habercisi) isimli şiirini de okumuştur.

Kabaklı'nın Göllü Bağa Selam-I-II şiiri, Heder Babaya Selam şiirine Türkiye'de yazılan en güzel nazire örneklerinden biridir. Kabaklı, bu şiirde kendi köyü olan Göllü Bağ'da geçen çocukluk günlerini ve memleketini anlatır. Kabaklı, etkili bir üslupla, Harput ağzıyla ve sade bir dille yaşadığı köyün tabiat unsurlarını, köyün sosyal ve geçim yaşamını ve kendi tanıdıklarını şiirinde işlemeye çalışmıştır. Şiirin birinci bölümü 14 beşlikten; ikinci bölümü 12 beşlikten oluşmaktadır. Şiir 5 mısra 11 hece vezniyle yazılmıştır. Ancak Güney

Azerbaycanlı araştırmacı Esmira Fuad, Kabaklı'nın bu şiirin beşlik sayısını 50'ye çıkartmış, daha da yazmaya devam ettiğini belirtir (Fuad, 2016: 1). Kabaklı'nın "Bir Mucize Olaydı" Şiiri de bu şiirin devamı niteliğindedir. Yalnız bu şiir 4 mısralı 7 kıtadan oluşmaktadır.

Göllü Bağa Selam-I, şiiri memlekete duyulan hasretle başlar:

Yad ellerde melül mahsun gezerken

Gökyüzünde bulutları süzerken

Gara guşlar hayalimi bezerken

Gönlüm düştü memleketin ağına

Hasret kaldım bizim göllü bağına

Ve gönüllerin şen olması dileğiyle biter:

Göllü bağım senin gönlün şen olsun

Sende doğan gönüller pür şen olsun

Hasretliğin bağrımı deşen olsun

Beni de bi hatırlayan olaydı

Olaydı da şu canımı alaydı.

Göllü Bağa Selam-II şiiri göçüp giden, Ahmet Kabaklı'nın ölüm haberini anlatan kıta ile başlar:

Göllü Bağ'a kara haber ulaştı

Duyanların dimağları dolaştı

Ömrübillah vatan için çalıştı

Şeyhü'l-muharririn hakk'a yürüdü

Ağlamaktan kirpiklerim çürüdü

Ve Esat Kabaklı'nın yakın çevresinde çocukluğunda tanıdığı ebediyete göçüp giden büyükler tek tek şiirde yad edilir.

Hamit Dayı'm Mezire'den gelende

Harmanda sohbet var çay demlenende

Kirve Memi demlikler devirende

Ne güzeldi geceleri göllü bağ

Emmi'm derdi "göllü değil güllü bağ

Fehmi Çavuş, Kabaklı'nın Sıtkı, Kabaklı'nın Hakkı, Ömer Emmi, Emioğlu Servet, Fevzi Baba, Zülfi Kardaş, Karabiber Halil gibi pek çok şahsiyet hikâye edilir. Her birinin farklı birer hikâyesi vardır. Tüm bunlar anlatıldıktan sonra şiir şu kıta ile son bulur:

Dömbekçi Selo'dur köyleri sayan

Aklını yitirür bet sesin duyan

O da hoş adamdı Allah'a ayan

Velhasılı, hepsi garip gettiler

Belki o tarafta rahat ettiler.

Şehriyar'ın etkili olduğu kültür muhitlerinden biri de Elazığ'dır. Çünkü Tebriz, Bakü, Kerkük ve Harput birer kültür merkezleridir. Bu coğrafya bir hilal şeklinde düşünüldüğünde birer Türk yurdudur. Kültür alış-verişi en üst düzeydedir. Bu konuda Naci Onur şu tespitleri yapmıştır: "Coğrafi yönden Bağdat, Kerkük, Harput ve Azerbaycan bir hat şeklindedir. Buna "at nalı" hattı diye biliriz. İşte bu at nalı şeklindeki hat üzerinde dil, örf, adet, anane, kültür birliğinin var olduğunu görüyoruz. Harput'taki bir mani Azerbaycan'da da tespit edilebilir. Bu bahsettiğim merkezlerde dil birliği, deyim müşterekliği, şiir, saz ve söz, yaşayış tarzı, eğlence, yemek kültürü birlikteliğinin bir sebebi olması gerekir" (Onur, 1999: 22). Soyu, boyu, dili, dini bir olan toplumların sanat, şiir anlayışları da elbette birbirine çok yakın olur. Türkiye'de Şehriyar bilinen tanınan okunan bir şairdir. Şehriyar Elazığ'da da çok iyi tanınan bilinen önem verilen bir şairdir.

Şehriyar da Türk şairlerini tanıdığını bildiğini ve onlardan etkilendiğini, özellikle Tevfik Fikret, Mehmet Akif ve Yahya Kemal gibi büyük şairleri okuduğunu bildiğini "Türkiye'ye Heyali Sefer" isimli şiirinde şöyle dile getirir:

Gelmişem nazlı hilal Ölkesine

Fikret'in ince heyal ölkesine

Akif'in marşı yaşardıp gözümü

Bahıram Yahya Kâmal ölkesine (Gedikli, 1997: 100).

Sonuç

Şehriyar'ın sesi Heyder Baba dağında yankılanmış bütün Türk coğrafyasına yayılmıştır. Elazığ bunun en güzel örneklerinden biridir. Cenani Dökmeci ve Esat Kabaklı, Şehriyar'dan etkilenmişler ve bu sesi yüreklerinde hissederek şiirlerini yazmışlardır. Harput ve çevresini anlatan bu şiirlerde Şehriyar'ın etkisi çok açık bir şekilde görülmektedir. Geçmişe duyulan özlem etkili güçlü ve büyük bir coşku ile anlatılmıştır. Bu şiirler bize insanın yıllar geçse de kendi özünden köklerinden kolay kolay kopamayacağının bir göstergesidir. Dökmeci ve Kabaklı kayıp giden çocukluk günlerini özlemle, mısralara yansıtmasını başarmışlardır. Bu şiiri her okuyan kendisinden bir şeyler bulur. Şehirleşme, modernleşme ve gelişen teknoloji ile birlikte geçmişe ait değerler hızla kaybolmaktadır. Bu şiirler bir döneme tanıklık etmekte ve bizleri o dönemlere bir kez daha götürmektedir.

Kaynakça

Almaz, Hasan, (2016), "Şehriyar'ın Türkçe Divanı Ve Haydar Baba'ya Selam Şiiri Üzerine Bir

Değerlendirme", Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl;6, S.21,Bahar-2006. s.135- 145.

(http://www.doguedebiyati.com/nusha.htm 22.09.2016)

Canım, Rıdvan, (2013), "Mevlânâ'nın aşkı Şems'in yurdu: Tebriz" -Şehriyâr, makbere-i şu'arâ'da

yatıyor-, Bizim Külliye, S.57, Eylül-Ekim-Kasım s. 66-76.

Dökmeci, Cenani, (1966), "Bizim Dilden Bizim Köy-I-II", Yeni Fırat Gazetesi, Aralık, S.34.Binböl

Matbaası, Elazığ, s. 15-17.

Dökmeci, Cenani, (1966), "Bizim Dilden Bizim Köy-III", Yeni Fırat Gazetesi, Aralık, S.35. Binböl

Matbaası, Elazığ, s. 8-9.

Dökmeci, Cenani, (1967), "Bizim Dilden Bizim Köy-IV-V", Yeni Fırat Gazetesi, Eylül, S.36. Binböl

Matbaası, Elazığ, s. 12-13.

Ercilasun, Ahmet Bican, (1988) "Muhammed Hüseyin Şehriyâr", Türk Kültürü, S. 308, Ankara 1988,

s. 778.

Ergin, Muharrem, (1981) Azeri Türkçesi, 2. baskı, İstanbul Üniversitesi, edebiyat Fakültesi Yay.,

İstanbul,

Fuad, Esmira, (2016),"Şehriyar ve Türkiye "Haydar Baba'ya Selam" Şiirinin Türk Edebiyatı'na

Etkisi", Aktaran: Metin Özer,

http://hocalihaber.com/sehriyar-ve-turkiye-haydar-babaya-selam- (22.09.2016).

Gedikli, Yusuf, (1997), Şehriyâr ve Bütün Türkçe Şiirleri, 3. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Onur, M. Naci, (1999), "Harput'ta Şiir Geleneği", Bizim Külliye Dergisi, S.3, Elazığ, s. 22-23.

Özcan, Muhammet, (2015), Cenani Dökmeci'nin Şiirlerinde Yapı ve Tema, Fırat Üniversitesi, Sosyal

Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)-Elazığ.

Özkan, İsa, (2006), "Şehriyar'ın Şiirlerindeki Kültür Değerleri", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Enstitüsü Dergisi Sayı: 20 Yıl : 2006/1, s.143-151.

Sarıçiçek, Mümtaz, (2008), "Sehriyar'a Selam, Haydar Baba'ya Selam'ın Ontolojik Tahlili", Turkish

Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or

Turkic Volume 3/7 Fall 2008. s. 581-591

Sertkaya, Ayşe Gül,(2010), "Şehriyâr'a Irak'ta Yazılan Nazireler", ODÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Sosyal Bilimler Arastırmaları Dergisi Cilt: 1 Sayı: 1 Yıl: 2010. s.145-155.

Sertkaya, Osman Fikri, (1969), “Haydar Baba’ya Selam, Şiirinin Türkiye’deki Akisleri”, Türk

Kültürü, VII/83, Eylül-1969, s.836-841.

Sertkaya, Osman Fikri, (1989), “Haydar Baba’ya Selam, Şiirinin Türkiye’deki Akisleri-(II)”, Türk

Kültürü, XXVII/310, Şubat-1989, s.836-841.

Sofuoğlu, Neşe, (2014), “Muhammed Hüseyin Şehriyar Kitabı Hakkında”, Hocalı Haber, 21 Kasım

2014. (http://hocalihaber.com/baslarken. 22.09.2016.)

Türk, Osman, (2016), “Şehriyar’ın Türkçe Divanı Olan “Haydar Babaya Selam Şiiri”nin Türkçe

Deyimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, the Journal of Academic Social Science Yıl: 4, Sayı: 28,

Temmuz 2016, s. 464-470

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, (2006), TDV Yay., C. 32, İstanbul. s.455-458.

Azar, Birol (2016), “Folklor-Şiir ve Cenani Dökmeci”, Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler

Sempozyumu Bildirileri, Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Elazığ. s.265-274.

HİKMETLİ KILAN "İLİM"DEN KUDRETLİ KILAN "BİLİM"E: ÇAĞDAŞ İSLÂM ENTELEKTÜEL ALGISINDA NİYET SAPMASI

Yrd. Doç. Dr. Muhammet İRĞAT

Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı

Özet

İslam'ın hikmete dayalı ilim/bilim anlayışı ile Batı'nın "ideolojik bilim" anlayışı ilişkili oldukları medeniyetler bağlamında farklı şeyleri ifade etmektedirler. Her medeniyetin bir dünya görüşü, evren tasavvuru ve dolayısıyla bir niyeti vardır. Bu bağlamda İslam'da ilim, bizatihî hayırdır (iyilik), değer muhtevâlıdır ve neticede bireyin ve toplumun kemâlini hedeflemektedir. İslam medeniyetinin dünya görüşünden neşet etmiş olan ilim/bilim anlayışı, Allah'ın iradesini ve onun niyetini hedefleyen bir bilgi, varlık ve değerler tanımına sahiptir. İslamî ilim/bilim anlayışı, tevhid anlayışı üzerine kurulu, akıl ve vahyin merkeze alındığı, Allah-âlem-insan ilişkisi bağlamında eyleyen, yalnızca hakikatin, hikmetin ortaya çıkarılmasını hedefleyen bir niteliğe sahiptir. Nitekim "ilm" kavramı; teori, eylem ve eğitimi de kapsayan sadece bir bilme işleminden ziyade tecelli, marife, idrak, temyiz, isbat, keşf, vicdan, iman, itikad, takva, vb. anlamları da muhtevî olan İslam medeniyetine özgü bir kavramdır.

İslâm medeniyeti, bilimin evrenselliğine sonuna kadar inanan ve bu bağlamda Eski Yunan, Hint, Bizans, İran, Mezopotamya, Mısır medeniyetlerinden tevârüs ve temellük ettiği bilimsel birikimi 9-16 yy. arasında olağanüstü bir seviyeye ulaştırıp insanlığın ortak hafızasına armağan eden bir medeniyettir.

Buna karşın kimi çağdaş İslâm intelijansının, özendiği ve karşısında kendisini çaresiz ve beceriksiz hissettiği Batı medeniyetinin tekno-bilimi, 15. yüzyılda coğrafi keşiflerle başlayan, doğudaki insan gücüne, yeraltı ve yerüstü zenginliklere sahip olup onlara hükmetme niyetini taşıyan, bilimsel bilgiyi pazar ekonomisi, güç ve şimdilerde konfor için araçsallaştıran, 16-17. yüzyıllarda köleleştirmeyi ve koloniciliği, 18. yüzyılda insan ve doğa ilişkisi temelinde doğaya hükmetmeyi, 18. yüzyıldan sonra da bilginin toplumsal işlerliğinin keşfedilmesiyle teknolojiyi hedefleyen ideolojik bilim anlayışıdır.

Bu çalışma, özellikle son iki yüzyılda Batı medeniyetinin tekno-bilimsel gelişimi ve toplumlar üzerindeki kapital tahakkümü karşısında İslâm bilim/ilim anlayışını yeniden, ancak yanlış bir temel üzerine inşâ etmeye çalışan kimi çağdaş İslâm intelijansının içine düştüğü niyet sapmasını ortaya koymayı ve bu bağlamda "tarihsel ben" algımızın olması gereken tasvirini yapmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Medeniyeti, İlim/Bilim, Batı Medeniyeti, Kolonyalizm, Oryantalizm.

SHIFTING FROM "KNOWLEDGE" WHICH MAKES WISDOM TO THE "SCIENCE" THAT GİVES FORCE: THE DISTORTION IN THE CONTEMPORARY INTELLECTUAL PERCEPTION OF ISLAM

Abstract

Islam's perfection of wisdom-based science conception and "ideologic science" conception of western world express different things in association with their civilizations. Each civilization has a world view (weltanschaung), conceiving of world and an intention. In this context, in Islam the science is beneficial in itself, value-contented and in conclusion, it wants the ripeness of individual and the society as a whole. Science perception, which has been originated from world view of Islamic civilization, has a epistemology, ontology and value conceptualization of God's intention and will. Islamic knowledge / understanding of science is operating according to the God-world-human relation and has a qualification of aiming at uncovering the wisdom, based on monotheism and centered on both reason and revelation. Thus, the concept of "knowledge" means rather than being theory, practice and aducation as a matter of knowing, it also constitues transfiguration, craft, compherension, demonstration, uncovering, conscience, faith, belief, piety etc… concepts peculiar to Islamic civilization.

In this context, between 9-16 centuries Islamic civilization, by believing the universiality of the science to the core, brought the heritage and acquisitions of ancient Greek, Indian, Byzantium, Persian, Mesopotamian and Egyptian to such a level that it is an extraordinary gift to the collective memory of humanity.

However, on the other hand, the techno-science of the western world, in the face of which Islamic intelligentsia imitates and feels clumsy and helpless, is a ideologic science which has an intention to have a domination on underground, surface and human power wealth from geographical discoveries in 15th century, slavery and colonialism in the 16-17th century, donimation of nature in the 18th century, and after the discovery of social functioning of information technology from 18th century on; instrumentalization of scientific knowledge for market economy, power and comfort nowadays .

In this study, we aim to reveal the intentional deviations of some of the modern Islamic intellengtsia who are, especially in last two centuries, fallen into the domination of western techno-scientific development and capital while rearranging Islamic science on wrong perception and base; so, in this context, we try to portrait how "social I" should be.

Keywords: Islamic Civilization, Knowledge/Science, Western Civilization, Colonialism, Orientalism.

Giriş

Bu yazının amacı, modern bilim, sanayi devrimi ve teknolojik ilerleme ile özellikle son iki yüzyılda dünya üzerindeki tüm medeniyetler karşısında hâkim medeniyet pozisyonunu kazanarak söz konusu bu medeniyetlerin bir kısmını yok eden diğer bir kısmını da tahrip eden Avrupa merkezli Batı medeniyeti karşısında sarsılan, krize giren ve duraksayan İslâm medeniyetinin, yeniden toparlanmaya çalışırken yaşadığı entelektüel niyet

sapmasını eleştirel olarak ortaya koymaktır. Bu yazı aynı zamanda "İslâm dünyası neden Batı karşısında yenildi?" sorusuna geçerli bir cevap vermeyi denemektedir.

Bilindiği üzere Batı medeniyeti, tüm dünyayı etkisi altına alan, değiştiren, dönüştüren, yeniden tanımlayan "güç (power; kudret)" odaklı yayılmacı, sömürgeci, misyoner bir medeniyet özelliği göstermektedir.

Buna karşın tevhîd eksenindeki bir ilim anlayışı üzerine binâ edilmiş olan İslâm Medeniyeti ise "hikmet" odaklı bir medeniyettir.[1] Her medeniyetin bir dünya görüşü, evren tasavvuru ve dolayısıyla bir niyeti vardır. Bu bağlamda İslam'da ilim, bizatihî hayırdır (iyilik), değer muhtevalıdır ve neticede bireyin ve toplumun kemâlini hedeflemektedir.[2] İslam medeniyetinin dünya görüşünden neşet etmiş olan ilim/bilim anlayışı, Allah'ın iradesini ve onun niyetini hedefleyen bir bilgi, varlık ve değerler tanımına sahiptir. İslamî ilim/bilim anlayışı, tevhid üzerine kurulu, akıl ve vahyin merkeze alındığı, Allah-âlem-insan ilişkisi bağlamında eyleyen, yalnızca hakikatin, hikmetin ortaya çıkarılmasını hedefleyen bir niteliğe sahiptir.[3] Nitekim "ilm" kavramı; teori, eylem ve eğitimi de kapsayan sadece bir bilme işleminden ziyade tecelli, marife, idrak, temyiz, isbat, keşf, vicdan, iman, itikad, takva, vb. anlamları da muhtevî olan İslam medeniyetine özgü bir kavramdır.[4]

Kur'ân perspektifinden bakıldığında insan, kozmik varoluşun öznesi, Allah'ın halifesi hatta emanetçisi konumundadır. İnsan, düşünsel, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yeteneklere sahip olması hasebiyle entelektüel ve ahlâkî sorumlulukları olan bir varlık olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamdan hareketle onun, ahlâkî bir zorunluluğun gereği olarak eşyanın hakikatine yönelmesi, onu bilmesi, bildirmesi ve ona ait değer normlarını eylemesi gerekmektedir.[5] Hiç şüphesiz ki insan, tüm bunları yaparken Allah'a, doğaya ve insana karşı sorumluluklarının bilincinde olarak yapmak durumundadır. Bu da tevhidi bir hikmetten kaynaklanan "ilim" ile mümkündür.

1. Hikmet Kavramı

Hikmet, mütemadiyen duyduğumuz, kullandığımız, okuduğumuz bir kavramdır. Ancak ne anlama geldiğini ve dünya görüşümüz açısından nasıl bir önem arzettiğini yeterince bildiğimiz söylenemez.

Öyleyse Kur'ân'ın en temel kavramlarından biri olan hikmet ne anlama gelmektedir?

Anlam dairesi son derece geniş bir kelime olan hikmet; hayr, bilmek, anlamak, hüküm vermek, akıl, fıkıh, zekâ, anlayış, basiret, ferâset, dirâyet, yerindelik gibi sözlük anlamlara gelmektedir.[6] Ancak hikmetin en yaygın ve kabul gören sözlük anlamları "söz ve işte isabet etmek, her işi yerli yerine oturtmak", "söylenilen sözün doğru ve hakikat olması", "yapılan hareket ve davranışın iyi, güzel ve uygun olması"dır.[7]

[1] Kutluer, İlhan, (2001), İlim ve Hikmetin Aydınlığında, İstanbul, ss. 145-176.
[2] el-Fârabi, (1986), İhsâu'l-Ulûm (İlimlerin Sayımı), çev. Ahmet Ateş, İstanbul, s. 54.
[3] el-Câbirî, Muhammed Âbid, (2000), Felsefî Mirasımız ve Biz, İstanbul, ss. 253-263
[4] Kutluer, İlhan, (2000), "İlim" md., İslam Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul, ss. 109-114.
[5] Kutluer, İlhan, (2001), a.g.e., s. 14.
[6] Kutluer, İlhan, (1998), "Hikmet" md., İA, C. 17, ss. 503-511.
[7] Kutluer, "Hikmet", ss. 503-511.

Hikmet sahibi kişiye "hakîm" denilmektedir. Yüce Rabbimizin her işi yerli yerinde olduğundan O'nun isimlerinden biri Hakîm olduğu gibi yüce Kur'ân'ın isimlerinden birisi de Hakîmdir.[8]

Hikmet sözcüğünün Kur'ân'daki kullanımına baktığımızda ise başka "ilginç" bir yönle karşılaşıyoruz. Zira bir âyette Kur'ân, Allah'ın dilediği kimselere hikmet verdiğini belirtirken[9], başka âyetlerde müteaddit defalar Peygamberimizin (s.a.v) görevlerinden birinin de insanlara hikmeti öğretmek olduğunu bildiriyor.

Farklı dereceleri bulunan, ucu ötelere kadar uzanan bir kavram olarak hikmet, ilki insanın çabasına bağlı olan; ikincisi ise Allah'ın vergisi olan çift yönlü bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. İnsan, hikmeti elde etmeye öğrenerek, didinerek, çalışıp çabalayarak başlamakta belli bir iyilik (hayr) seviyesine ulaşınca da Allah vergisi bir lütuf ile desteklenmektedir. Yani insan kendisini hikmete hazır hale getirmek için zihnî, ahlâkî ve dinî bir disiplinden geçmek zorundadır. Bu sürecin sonunda artık hikmeti alabilir konuma ulaşmakta ve çabasının karşılığı Allah tarafından kendisine bahşedilmektedir. İnsan için hikmeti ede etme, elde tutma ve hikmete uygun yaşama süreci ancak "iyi niyet" ile mümkün olmaktadır.

Nitekim hikmetin bir diğer yönü âyetlerde sürekli vurgulandığı gibi (Kitap ve hikmet) kitabın yanında ikincil zikredilmesidir. Kur'ân'da belirtildiğine göre Kitap nasıl Allah'tan indirildiyse "hikmet" de öyle indirilmekte; kitap nasıl öğreniliyorsa hikmet de öğrenilmektedir.

İslâm insanın kurtuluşunu söz ve fiillerinin isabetli olmasına yani onun hikmet sahibi olmasına bağlamaktadır. Bunun içinse hayır (iyi) niyetle çalışıp çabalaması gerektiğini böylelikle bir dereceye kadar hikmet sahibi olabileceğini belirtmektedir. Bu anlamda hikmet, herkesin kendi kapasitesine göre uçsuz bucaksız hikmet dağının bir bölümüne kadar tırmanabileceği bir tırmanışa benzemektedir. Hikmetin zıddı abes, abukluk, saçmalık, manasızlık, isabetsizliktir. İslâm medeniyeti açısından insan ve toplum hayatı, anlamını ancak hikmetle bulmaktadır. Güzel ahlak ancak hikmetle yaşanmaktadır. Hikmetsiz her iş akîm, hikmetsiz her söz beyhudedir.

2. İslâm Medeniyetinin Entelektüel Gayesi

İslâm düşüncesinde bilgi deyince ne anlaşılmaktadır? Bu sorunun cevabından yola çıkarak İslâm medeniyetinin entelektüel gayesine de ulaşabiliriz. Buna göre İslam'da bilgi;

1. Bizzat güzel ve iyidir (hayır).
2. Bizzat fazilettir.
3. Bizzat kendisi için elde edilir.
4. Hakikattir.
5. Mutlaktır.
6. İnsan fıtratı ile bizzat ilgilidir.
7. Ahlâkî-dinî bir yön içeren varoluş düzeyidir.[10]

[8] Yasin Sûresi/2-3.
[9] Bakara Sûresi/269.
[10] Açıkgenç, Alparslan, (2011), Bilgi Felsefesi, İstanbul, s. 15-17.

Sokrates'in "hiç kimse bilerek yanlış (kötülük) yapmaz"[11] sözünü felsefe tarihi açısından referans aldığımızda her türlü bilginin değil de, ancak özel bir bilgi türünün, iyi ve kötünün bilgisinin yani "*hikmet*"in fazilet olabileceğini görebiliriz. Bu bağlamda İslâm bilgiyi, hakikatin bilgisi ve insanı ebedî mutluluğa eriştiren bilgi, estetik ve ahlâkî aşamalardan, dinî aşamaya "inanç atlaması" ile geçirten (*leap of faith*) bir nevi diyalektik sürecin varoluş bilgisi olarak görmektedir. Dolayısıyla İslâm medeniyetinin entelektüel gayesi, hikmet ve fazilettir. İslam, her koşulda bireyin ve toplumun kemâlini ve iki dünya mutluluğunu hedeflemektedir.

Herhangi bir medeniyete ait dünya görüşü, öncelikle o medeniyeti oluşturan toplumların tek tek bireylerine ait zihniyetin ya da entelektüel niyetin belirlenimiyle ortaya çıkmakta, ardından o bireylerin oluşturduğu toplumlara ait genel bir hal alıp o toplumların oluşturduğu medeniyete mal olarak ortaya çıkmaktadır. Açıkgenç bunu şöyle ifade etmektedir:

"*Bilgi insan zihninde durağan olarak yerleşen sadece kavramlardan ibaret bir yapıya sahip malûmâtlar birikimi değildir. Aksine bilgi çok cevvâl (dinamik) bir yapıya sahiptir. Zihninde bulunduğu ferdi kendi yönünde bir cevvâliyete sevk eder. Bu şekilde zihinden zihine bir seyahate başlar. Bu seyahat, bilginin toplum içinde yayılma düzeneği (mekanizması) sayesinde kitlesel boyutlara ulaşır. Yalnız bilginin yayılma düzeneği, toplumdaki hâkim dünya görüşüne göre oluştuğundan, her toplumda farklılık sergiler*."[12]

Bu bağlamdan hareketle ulaşacağımız en temel sonuç, İslâm medeniyetinin "iyi niyet" ve "hikmet" gayesini taşıyan bir ilim medeniyeti olduğu sonucudur. Dolayısıyla İslâm'ın esas amacı bu dünyada siyasi ya da itikâdî bir güç olmak değildir. Dünyada siyasi bir güç olma veya başarılı olma, hatta çok tercih edilen oryantalist bir isimlendirmeyle "medeniyet olma", Müslüman olmanın ve İslâm'a ve insanlığa ahlâkî anlamda sahip çıkmanın tabii ve mecburi bir neticesidir.

3. Avrupa Merkezli Batı Medeniyetinin Entelektüel Gayesi

Öncelikle Batı kavramının içerdiği biri coğrafi, kozmopolitik diğeri ise ideolojik anlamın kökeni üzerinde durmak istiyoruz. Buna göre, "occident" (batı) kelimesi, yukarıdaki birinci anlamıyla "güneşin battığı yer" manasında Ortaçağ'da hakim medeniyet coğrafyası olan Asya'nın batısını ifade eder biçimde Avrupa dillerinde XIV. yüzyıldan beri kullanılmaktadır ama kelime, modern ideolojik manasını, XVIII. yüzyıldan itibaren kazanmıştır.[13] Batı'nın modern ideolojik manasından kastımız onun Hıristiyanığı ve modern bilimi temsil eden Avrupa merkezli medeniyet olmasıdır. Batı medeniyetinin Büyük İskender ve Aristoteles zamanındaki kimliği ile coğrafî keşifler ve Kristof Kolomb sonrası kimliği birbirinden farklıdır. İlkinde inanç bakımından pagan inanışlı, felsefe açısından ise mutlak hakikat algısına sahipken; ikincisinde monoteist, ilahî bir dinin temsilcisi ve felsefe açısından ise giderek mutlak hakikat algısından inşâî bir hakikat algısına ve modern bilim anlayışına kayan bir medeniyet özelliği göstermiştir.

[11] Versenyi, Laszio, (1988), Sokrates ve İnsan Sevgisi, çev. Ahmet Cevizci, Ankara, s. 8.
[12] Açıkgenç, a.g.e., s. 29.
[13] Kalın, İbrahim, (2015), İslâm ve Batı, İstanbul, s. 19.

16. yüzyıldan itibaren Batı'da Hıristiyanlığı ve dolayısıyla klasik hakikat algısını sarsan bir dizi gelişme yaşanmıştır. 1453'te İstanbul'un Müslüman Türkler tarafından fethedilmesi, baharat yolu başta olmak üzere önemli ticaret yollarının Batılıların kontrolünden çıkmasına sebep olmuş bu da Coğrafi keşifleri doğurmuştur.[14] Yine bu dönemde teknik bilginin ön plana çıkması, matbaanın icadı, açık deniz gemiciliği, saatçilik ve teleskobun kullanılması bilimsel devrimlere zemin hazırlamış, Kopernik, Katolik Kilisesinin entelektüel ve siyasi hakimiyetini sarsacak heliosentrik (günmerkezli) evren anlayışını tartışmaya açmıştır.[15] Cusalı Nicolas ve Giordano Bruno ortaçağ Batı düşüncesinin sınırlı evren anlayışını reddetmişlerdir. Tüm bu gelişmeler Batı'nın Rönesansını başlatmış bilim ve sanat alanındaki bu yenilikler Reform ve Hümanizm hareketiyle Hıristiyanlığın hâkim konumunu kaybetmesine neden olmuştur.[16] Yine bu dönemde Nicolas Machiavelli 1513 yılında kaleme aldığı "De Principatibus/The Prince (Prens)" adlı eseriyle pragmatik, modern devlet düşüncesinin fikir babası olmuştur.[17]

17. yüzyıl, Batı düşüncesinde Galileo, Descartes ve Francis Bacon'un eliyle bir dizi entelektüel yeniliğe sahne olmuştur. Gün merkezli yeni astronomi, matematiksel doğa düşüncesi ve nihayet deneysel bilim anlayışı moderniteyi başlatmıştır. Batı'da "aklın zaferi" olarak adlandırılan "Aydınlanma düşüncesi"ne gidiş, kutsal olandan bağların koparılması, seküler yaşamın başlangıcı, mutlak hakikat anlayışından kopuş bu dönemin ürünüdür. İnsan, artık bir efendidir.

17. yüzyılın son on yılları modern Avrupa tarihindeki son derece önemli iki olayın başlangıcını içinde barındırmaktadır. Bunlardan ilki, Aydınlanma düşüncesi, ikincisi ise Osmanlı Devleti'nin askeri yenilgisidir. Bu andan itibaren Avrupalılar, kendi tarihlerini bizim "modern" olarak tanımladığımız şekilde düşünmeye başladılar. Giambattista Vico, insanlığın birbirini izleyen evreler içerisinde kendi kendini yarattığı düşüncesine varmış bu anlayış zaman içerisinde yerini çizgisel, ilerlemeci bir tarih anlayışına bırakmıştır. Tarihi, sürekli bir ilerleme olarak gören Batılılar, onu giderek artan bir rasyonelleşme, özgürleşme ve de maddi servetin yaratımı ve siyasi gücün genişlemesi şeklinde anladılar. Buna mukabil, İslam dünyasına baktıklarında ise yalnızca bir gerileme gördüler.

"Civilisation" kavramının ortaya çıkışı da Batı'nın kendi gibi olmayanları ilkçağlardan bu yana "barbar", "vahşi" vb. aşağılayıcı, ötekileştirici bakışına dayanmaktadır. 18. yüzyılda Batı Avrupa'da yaşayan aristokratlar, Aydınlanma düşüncesi ile ellerinden giden "toplumun en iyileri olma" özelliğini Aydınlanmaya rağmen sürdürebilmek için yaşadıkları hayatı toplumun diğer tabakasından ayırmak üzere yeni bir kavramla ifade edip tanımlamışlardır. Bu kavram, "civilisation (medeniyet)"tir. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aristokratların, bu medeni yaşamı, ideal insan yaşantısı kabul edilerek "mission civilisatrice" anlayışı ile aslında bütün insanlığa bu hayat tarzının dayatılması gerektiği, onların da medenileşmeye hakkı olduğu, bunun da ancak Batılılaştırma (kolonyalizm) ile olacağı fikrine varıldı.[18]

Batılılaştırma misyonu gereği Temmuz 1798'de Napolyon komutanlığındaki Fransız ordusu, Piramitler savaşında Mısır'a karşı kesin bir zafer kazanmış böylece ilk kez bir İslam ülkesi Avrupa'nın sömürge idaresine girmiştir. Bu süreç, 1920'de Şam'ın kapıları önündeki

[14] Russ, Jacqueline, (2014), Avrupa Düşüncesinin Serüveni, çev. Özcan Doğan, Ankara, s. 103.
[15] Russ, a.g.e., s. 102.
[16] Fontana, Josep, (2003), Çarpıtılmış Geçmişe Ayna (Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması), çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, s. 88.
[17] Russ, a.g.e., s. 127.
[18] Altun, Fahrettin, (2005), Modernleşme Kuramı, İstanbul, s. 72-73.

Maysalun Savaşı'ndan sonra Türkiye, İran, Afganistan ve Arap yarımadasındaki bazı prenslikler hariç tüm İslam ülkelerinin Avrupalılarca yönetilmeye başlanmasına kadar devam etmiştir.

1700'den bu yana gelişen süreçte gerçekleşen şey İslam'ın çöküşü ya da gerilemesi değil, Avrupa'nın yükselişidir. Doğrudan sömürge idaresi altında olan Müslüman ülkelere Batılılaşma, bu ülkeleri daha iyi yönetmek ve onların zenginliklerini daha ustalıkla istismar etmek için getirildi. Avrupalılar toplumu, vatandaşının yararına "modern"leştiriyormuş gibi yapsa da biz asıl meselenin bu olmadığını artık biliyoruz. İyi niyetli olmuş olsalar dahi, Avrupalı sömürgeciler geleneksel Müslüman toplumların işleyişini anlamaktan yoksundu. Bunu neticesinde onları kalkındırmayı da beceremediler. Geleneksel Müslüman toplumların Avrupa toplumlarına göre düpedüz ikinci sınıf olduğuna inanıyorlardı ve mevcut olanın, Batılı olanın gelişiyle iyileştirileceğine kani idiler.

Avrupalılar, Aydınlanma boyunca ilerlemeyi doğal bir süreç olarak algılayageldiler. Onlara göre, eğer bir toplum Avrupa ile aynı müspet şekilde gelişmiyor ise orada yanlış bir şey vardı. Aydınlanma düşüncesi, İslam dünyasının sömürgeleştirilmesine meşruiyet sağlıyordu.[19]

Sömürgecilik Batı ve İslam arasındaki ilişkinin niteliğini belirlemeye başladığında ancak, bu yıllar Müslümanların gerileme süreci olarak ilan edilmiştir. 1800'den önce İslam toplumlarına bakacak olursak geniş ölçekli bir gerilemeden bahsetmek zordur. Elbette bazı ülkelerin, bilhassa da Babürlüler ve Osmanlılar gibi büyük imparatorlukların ekonomik durgunluktan kaynaklı ciddi siyasi sorunlar yaşadığına tanık oluyoruz. Ancak diğer Müslüman bölgeler, özellikle de Arap yarımadasındakiler, bundan kurtulmayı başarmış ve ekonomilerini güçlendirebilmiştir. 1800'den önce İslam dünyasında gördüğümüz şey belirli bir ekonomik bölgede gerçekleşen olağan iniş-çıkışlardır.

Medenileştirme misyonu, zaman içerisinde kendisini de tahrip etmiş ve bir sapma yaşamıştır. Bizim bu sürecin nasıl yol aldığını farkedebilmemiz için düşünce tarihine bir atf-ı nazar yapmamız gerekmektedir. Bunu yapmak için de önce hikmet ve hakikat odaklı vahiy kavramını dikkate alarak başlayabiliriz. Batı da vahiy denildiğinde akla Hz. İsa gelmektedir. Hıristiyan kültüründe Hz. İsa'nın bedeni hakikatin görünür biçimi olarak algılanır. Nitekim ondan sonrada Katolik Kilise aynı misyonu üstlenmiş ve 17. yüzyıla kadar kendisini İsa'nın yerine ikame ederek hakikatin yegâne kurumsal temsilcisi saymıştır. 17. yüzyıldan başlamak üzere özellikle 18. yüzyılda bu inanış giderek sarsılmaya başlamıştır. Bunun temel sebebi de İslam düşünce tarihinin önemli filozoflarından İbn Tufeyl'in "Hay b. Yakzan" isimli felsefî eserinin o yüzyıllarda birçok Batı diline tercüme edilerek okunmasıdır.[20] Bilindiği üzere entelektüel kültürümüzün parçası olan bu eserde aklın tek başına bütün hakikatlere ulaşabileceği felsefî bir roman eşliğinde işlenmektedir. Dolayısıyla Batı'nın hakikat algısındaki değişimin temelinde de yine İslâm düşüncesinin bir tesiri söz konusudur.

Bu tesirle beraber 18. yüzyıl Batı düşüncesinde şu temel fikri dönüşüm yaşanmıştır. Mutlak olarak Tanrı'nın zihninde, İsa'nın bedeninde ve dolayısıyla Kilise'de var olduğu düşünülen ve keşfedilmeyi bekleyen hakikat; aslında insan aklında verili olarak bulunmaktadır ve insanın yapması gereken aklını kullanarak kendi hakikatini inşa etmektir. Söz konusu dönemde Montesquieu'nun "kanunların ruhu", Rousseau'nun "sosyal sözleşmesi" ve nihayet Nietzsche'nin hakikatin inşâi ve itibarî olduğunu vurgulayarak insan

[19] Altun, a.g.e., s. 73.
[20] Butterworth, Charles E.- Kessel, Blake Andree, (2001), İslâm Felsefesinin Avrupa'ya Girişi, çev. Ömer Mahir Alper, İstanbul, ss. 89-96.

aklını bu anlamda Tanrı'nın yerine koyan düşüncesi, bu fikri dönüşümün somut yansımalarıdır.

Bu bağlamda 18.yüzyılda başlayıp 19. yüzyılda devam eden "Aydınlanma düşüncesi" aslında temelde "insanın, yaşadığı dünyanın kendine bağlı olması ve bu dünyayı kendisinin inşâ ettiğini farketmesidir." 20. yüzyılın başına gelindiğinde Batı'da bu yeni hakikat algısı, Pozitivizm, Sosyolojizm ve tüm lojik bilimlerin ideolojik olarak ortaya çıkışını doğurmuştur. Öyle ki hakikatin insan tarafından bizzat inşâ edilen bir şey olduğu düşüncesi, Batı'yı bu hakikat inşâsını kimin gerçekleştireceği konusu üzerinde düşünmeye sevketmiştir. Bu konuda Batı'da üç yaklaşımın benimsendiğini görmekteyiz. Birincisi hakikati, bilimin inşa edeceği, ikincisi bunu sanatın yapacağı üçüncüsü de bunu gerçek anlamda siyasetin yapacağı düşüncesidir. Ancak buradan çıkan sonuç şu olmuştur; gerek bilim ve gerekse sanat ve siyaset neticede kendi hakikatlerini inşa edecekleri için aslında hakikat diye bir şey yoktur. Dolayısıyla önemli olan kimin hakikatinin hâkim hakikat algısı olarak evrenselleşeceği düşüncesidir.

Sonuç

Batı'da modernizm ve postmodernizmi getiren bu süreç, neticede hikmete ve hakikatin birliğine dayalı klasik anlayışı tahrip etmiş ve ortaya kutsal olanın, iyi olanın ve dolayısıyla ahlâkî olanın ne olduğu konusunda bir belirsizliğin oluşumuna yol açmıştır. Bu nedenle Batılıların toplumsal anlamda ortak algıladıkları ve yaşadıkları bir hakikat zemini yoktur.

İslam dünyası Batı'nın yaşadığı manada bir 18 ve 19. yüzyıl yaşamamıştır. İslam dünyasındaki süreçte bir "fiili" sömürgeleşme bir de "hükmî" sömürgeleşme yaşandı. Bu süreçte siyasi merkezde karar verici konumda olan erk, hakikati herkes adına belirledi. Ancak Batılılardan farklı olarak Müslümanların ortak bir hakikat zemini vardır ki bu zemin, hiçbir kişi, kurum, zümre veya sömürgeci devletin yıkamayacağı, tahrip edemeyeceği "hikmet" algısıdır. O da Allah tarafından vahyedilmiş, Hz. peygamber tarafından tebliğ, tebyin ve teşri edilmiş, tevatür yoluyla günümüze ulaşmış olan tevhidi hikmeti içeren İslâm inancıdır. Bu hakikat zemini dolayısıyla Müslümanlar her dönemde "iyi niyet", "hayr" ve "hikmet" odaklı düşünmüş, buna göre eylemiş ve dünya tasavvurlarını ve ahlâkî belirlenimlerini hep bu doğrultuda ortaya koymuşlardır. Onlar, neyin iyi, neyin kötü olduğunu hep bilmiş, başlarına gelen hayr ya da şerrin imtihanın bir sırrı olduğu bilinciyle hareket etmişlerdir. Nitekim İslam medeniyetinde ilim, irfan ve hikmet birlikte varolabilen biri olmadan diğeri olamayan bir sacayağı gibidir. Hakikat, hikmetle kâim; hikmet ise hakikatle dâimdir. İslam medeniyeti, "kaynağında ilahi hikmet olan ilim" üzerine kurulmuş bir medeniyettir. Onun temel gayesi ise hakikatin, ilahî hikmetle ayakta durmasını sağlamak ve bu işin, hem dinî, hem ahlâkî hem de entelektüel sorumlusu olarak vazifelendirilen insanın, canını, malını, aklını, ırzını ve dinini korumaktır.

İslâm dünyasının medeniyet anlamında yaşadığı adına yenilgi, gerileme ya da başarısızlık denilen olgunun temel sebebi, Müslümanların tevhid inancına dayalı, iyi niyet ve hikmet merkezli entelektüel algılarının; sömürgeci, kudret ve güç odaklı Batı entelektüel algısının suiistimaline uğramış olmasıdır. Bu öyle planlı bir suiistimaldir ki bir yandan İslam medeniyetine ait maddî, mânevî tüm başarı ve birikimlere el konulmuş, diğer yandan sistemli bir şekilde her alanda bir tahrip siyaseti izlenerek Müslümanlara birbirlerinin eksiği, kusuru, farklılıkları gösterilerek siyasi, idari, kültürel ve mezhepsel olarak ayrışmaları ve dolayısıyla "iyi niyet" ve "hikmet" algısından kopup birbirlerine düşman olmaları

sağlanmıştır. Batı tüm bunları, misyonerlik ve oryantalizm ile dinî ve entelektüel alanda; kolonyalizm ile de siyasi, idari ve ekonomik alanda yapmıştır. Batı dünyasının günümüzdeki gelişmişlik düzeyinin arkasında sömürgeleştirdikleri ülkelerden getirdikleri yeraltı zenginlikleri vardır. Bu gün bile Batılı ülkelerin sanayileri hala Afrika'nın önemli madenlerine bağımlıdır. Afrika ülkeleri tüm dünyadaki kobaltın yüzde 90'ına, krom yataklarının yüzde 80'ine ve altının yüzde 50'sine sahiptir. Bu madenlerin dışında tüm dünyadaki uranyum ve petrol yataklarının üçte birinin Afrika kıtasında olduğu düşünülürse sömürgeci devletlerin milyonlarca insanın kanına girerek Afrika kıtası üzerinde sömürge imparatorlukları kurmalarının gayesi daha iyi anlaşılabilir. İngiltere'den sonra dünya çapında en büyük sömürge imparatorluğunu kuran ülke Fransa'dır. Fransa sömürgecilik tarihinde Afrika kıtasına yönelen ilk devlettir. Afrika'da Senegal ile başlayan Fransız sömürgeciliği 17. ve 18. yüzyılda neredeyse Afrika'nın tamamında etkisini göstermiştir.

Avrupa, dindarken de bilimliyken de, ikincisinde güce erişerek soylu görünmek dışında, hiçbir zihniyet değişikliğine uğramamıştır. Antik Yunan'dan beri Avrupa hep aynı Avrupa'dır ve saplantılı davranışlarında bir değişiklik olmamıştır. Daha çok alır, daha azını lütfederek verir. Onun yanında olduğunuzda Tanrı da sizinledir, zira Platon'un diyaloglarında konuşan Sokrates daima Tanrı ile aynı fikirde görünmektedir. Onlar cumhuriyetçi olduklarında cumhuriyetçilik iyidir, onlar demokrat olduklarında da demokratlık iyidir. İngiltere'nin Kıta Avrupası'ndan tek farkı her şeye tenezzül etmemesidir. Aksi takdirde Batılı zihin saplantılı bir zihindir ve itibarı lütfetme hakkı kendilerindeymiş gibi davranmaktadırlar. Oysa bütün sahip oldukları güçtür. Şeref namına ne varsa zoraki elde etmekte ve kabul ettirmektedirler. Kutsal Engizisyon Mahkemeleri ne kadar güvenilir ise, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de o kadar güvenilirdir.

Michel Foucault, "Hapishanenin Doğuşu" adlı yapıtında, Ortaçağda eziyet edilenin sadece beden olduğunu, modern dönemde ise bedenlere ruhların da eklendiğini ve artık bedensel tutsaklıkların Batılılara yetmediğini yazmıştı.

Hal böyleyken, bazı çağdaş İslâm entelijansı, düşüncede Doğu'nun hikmetini bırakıp Batı'nın kudretini esas alarak entelektüel bir niyet sapması yaşamaktadır. Buna karşın Batı'nın ideolojik modern bilim anlayışı ile ne hale geldiğini eleştirel dille ifade eden bazı Batılı düşünürler Doğu'nun hikmetini aramaya çoktan koyulmuşlardılar. Örneğin Spengler; Teknik, insanı kontrolüne almış ve onu yönlendirmeye başlamış bir karaktere sahip dolayısıyla bu tekniğe yön veren aklı değiştirmek lazım diyordu.

Heidegger; insanın modern/teknik bilim ile kendisi ve doğa arasında bir uçurum kurduğunu ve insanın doğayı tahakkümü altına aldığını ve zamanla da kendisiyle ve insanlar arası ilişkilerinde de aynı uçurumu oluşturduğunu söyler. Sosyalistlerin eleştirileri ise tekniğin, kapitalist tüketim kültürünü ve bu yolla da metalaşmayı getirdiği yönündedir. Frankfurt Okulu ise modern bilim ile aklın araçsallaştırıldığını söyler. George Simmel; "Paranın Felsefesi"nde modern bilim eleştirisini, kapitalizmle ilişkilendirerek paranın her şeyi sayılabilir, hesabedilebilir ve kârâ dönüştürülebilir olarak gördüğünü ifade etmektedir.

Kaynakça

Açıkgenç, Alparslan, (2011), Bilgi Felsefesi, İstanbul.

Altun, Fahrettin, (2005), Modernleşme Kuramı, İstanbul.

Butterworth, Charles E.- Kessel, Blake Andree, (2001), İslâm Felsefesinin Avrupa'ya Girişi, çev. Ömer Mahir Alper, İstanbul.

el-Câbirî, Muhammed Âbid, (2000), Felsefî Mirasımız ve Biz, İstanbul.

el-Fârabi, (1986), İhsâu'l-Ulûm (İlimlerin Sayımı), çev. Ahmet Ateş, İstanbul.

Fontana, Josep, (2003), Çarpıtılmış Geçmişe Ayna (Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması), çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul.

Kalın, İbrahim, (2015), İslâm ve Batı, İstanbul.

Kutluer, İlhan, (2001), İlim ve Hikmetin Aydınlığında, İstanbul.

----------, (2000), "İlim" md., İA, C. 22, İstanbul, ss. 109-114.

----------, (1998), "Hikmet" md., İA, C. 17, İstanbul, ss. 503-511.

Russ, Jacqueline, (2014), Avrupa Düşüncesinin Serüveni, çev. Özcan Doğan, Ankara.

Versenyi, Laszio, (1988), Sokrates ve İnsan Sevgisi, çev. Ahmet Cevizci, Ankara.

GENÇLERİN DEĞER KAZANIMI VE EBEVEYNLERİN ROLÜ

Doç. Dr. İbrahim IŞITAN
Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK
Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

Ayşe ÇÖRTÜK
Sosyoloji Bölümü

Özet

Bu çalışmada, 12-16 yaş grubu çocuğa sahip ebeveynlerin gençlerin manevi değerlerinin oluşumundaki rolünü incelemek amaçlanmıştır. Çalışma grubunu, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle kendilerine ulaşılabilen 20 anne ve 20 baba oluşturmuştur. Verilerin toplanması amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme kayıtları içerik analizi yöntemiyle analiz edilerek elde edilen bulgular temalar halinde yorumlanmıştır.

Sonuç olarak; ebeveynlerin değerler konusundaki hassasiyetlerinin yüksek olduğu, toplumu yakından etkileyen değerleri özellikle dini ve manevi değerler olarak gördükleri ve gençlerin de öncelikle bu değerlere sahip olmaları gerektiği görüşünde oldukları belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunluğu gençlerin değer kazanımında en etkili faktörün aile olduğunu, değer kazanımındaki yetersizlik sonucu toplumun zarar göreceği, anne-babanın çocuğa model olarak desteklemesi görüşünde oldukları belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar alan yazın bulguları ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Değer Kazanımı, Gençlik Dönemi, Ebeveyn Rolü.

GİRİŞ

Değerler, bir toplum tarafından kabul gören, bireyin kişisel ve sosyal tercihlerini belirleyen, tutum ve davranışlarını etkileyen davranışlardır ve insan davranışlarını etkileme, toplumsal ilişkileri düzenleme, toplumun kalkınmasına katkı sağlama gibi işlevleri bulunmaktadır (Öztürk Samur ve Deniz, 2014). Bireyin tutum ve davranışları sahip olduğu değer yargılarına, değer yargıları ise sahip olduğu düşünce ve inançlara göre şekillenmektedir. Buna göre, değer yargıları bireyin zihinsel eğilimlerini ve sonuç itibariyle davranışlarını oluşturmaktadır. Değer yargılarının yaşamı belirleyen bir boyutu vardır (Kızıler ve Canikli, 2015). ve yaşamın her evresinde değerler eğitimi önem arz etmektedir.

Değerler teorik, ekonomik, dini, demokratik, eğitimsel, çevresel, dini, toplumsal vb. olmak üzere farklı şekillerde sınıflandırılabilmektedirler. Hangi sınıflandırmaya dahil olursa olsun, değerler bireylerin yaşamına yön vermekte ve olaylar karşısındaki tercihlerini belirlemektedirler. Değerler büyük oranda bireylerin inançlarıyla ilgilidir, kaçınılmazdır ve birey bu değerle arasında seçim yapmak zorundadır (Yılmaz, 2011).

Bireyin eğitimi, doğduğu andan itibaren başlamakta ve hayat boyu devam etmektedir. Günümüzde, toplumdaki olumsuz değişimlerin, gelecek zaman diliminde giderek artmasından endişe edilmektedir. Özellikle aile yapısının bozulmasının, şiddet ve terör olaylarının nedenlerine inildiğinde sosyal, kültürel, dini ve manevi değerlerin önemi akla gelmektedir (Çopur ve Şafak, 2001). Manevi değerlerin kazanılmasında, bireyin ilk ve en önemli çevresini oluşturan aile bireyleri etkili olmaktadır. İslami eğitim anlayışında, çocuk aileye İlahi bir emanet olarak görülmektedir. Bu algı ebeveynlerin çocuklarına bakışını ve tutumlarını etkilemekte, aile içinde çocuğun manevi değerleri aynı ölçüde geliştirilmeye çalışılmaktadır. Eğitimin erken yıllarda başlaması, bireyin gelecek yaşamı üzerinde daha çok etkili olmaktadır. Bireyin ait olduğu toplumun değerlerini benimsemesi, bu değerleri yaşatması ve gelecek nesillere aktarılmasında da küçük yaşlardan itibaren eğitim oldukça önemlidir. Temel değerlerin şekillenmesinde sosyal olarak ebeveynler, öğretmenler, arkadaşlar ve çevredeki diğer bireylerle kurulan ilişkiler bir bütün olarak etkili olmaktadır. Anne ve babalar, çocuklarına değerleri kazandırmaları gerektiğini bilseler de ne yapmaları gerektiği konusunda zorluklar yaşamaktadırlar (Neslitürk ve Çeliköz, 2015; Dereli ve Aypay, 2012).

Değerler konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde, değerlerin tutum ve davranışları şekillendiren önemli değişkenler olduğunun vurgulandığı, okul öncesinden lise öğrencilerine kadar çocuklara değerlerin kazandırılması için yapılacaklar konusuna değinildiği görülmektedir (Öztürk Samur ve Deniz, 2014). İnsanın hayatı boyunca, toplumsal çalkantı ve kargaşadan, değer seçiminden en fazla etkilendiği dönem gençlik çağıdır. Gençler, toplumun en dinamik kesimini oluşturmaktadırlar ve bu dönemde yetişkenlerden anlayış, sevgi, anlayış, yakınlık ve hoşgörü beklemektedirler (Türkyılmaz, 2012). Bu çerçeveden bakıldığında, insanı insan yapan değerlerin kazanılmasında, erken yaşlardan itibaren değerler konusunun ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, ebeveyn bakış açısından gençlerin değer kazanımları ve bu konuda yetişkin olarak ebeveynlerin rolünü araştırmak amaçlanmıştır. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki alt amaçlara ulaşılması hedeflenmiştir:

1. Ebeveynlerin değerler konusundaki hassasiyeti ne düzeydedir?
2. Ebeveynlere göre toplumdaki değer değişimini etkileyen etmenler nelerdir?
3. Ebeveynlere göre gençlerin sahip olması gereken değerler nelerdir?
4. Ebeveynlere göre gençlerin değer kazanımında etkili olan faktörler nelerdir?
5. Ebeveynlere göre gençlerin değer kazanımındaki yetersizliklerin sonuçları nelerdir?
6. Ebeveynlere göre gençlerin değer kazanımında ailenin etkisi nedir?

YÖNTEM

Çalışma nitel araştırma deseninde tasarlanmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde kolay ulaşılabilir örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Kendilerine ulaşılabilen ve 12-16 yaş grubu çocuğa sahip 20 anne ve 20 baba olmak üzere 40 kişiden oluşmuştur. Çalışma grubunda yer alan annelerin %50'si ve babaların %90'ı üniversite veya yüksek lisans, annelerin %35'i ve babaların %5'i ortaöğretim, annelerin %15'i ve babaların %5'i ilköğretim okulu mezunudur. Ebeveynler 1-4 arası çocuğa sahiptirler.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan ve yarı yapılandırılmış soruların yer aldığı görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda kişisel bilgiler, değerler eğitimi ve ebeveynlerin değerler eğitimine bakışına ilişkin görüşme soruları yer almaktadır. Çalışmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme

formu, kapsam geçerliğinin sağlanması için üç alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Uzmanların "Sorular açık mı? Uygun mu? Başka ne gibi sorular sorulabilir?" gibi kriterler belirlenerek görüşleri alınmıştır. Uzmanların görüşü doğrultusunda görüşme formu düzenlenmiştir. Görüşmeler doğrultusunda düzeltmeler yapıldıktan sonra üç yetişkinle ön görüşme yapılarak görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Görüşmeler bireysel olarak yapılmış, katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar yazılı olarak form üzerine kaydedilmiştir. Görüşmeler sonucu elde edilen verilerin analizinde, gözlem formunun kişisel bilgiler kısmına ait veriler bilgisayar ortamına kaydedilmiştir. Bu kodların analizinde SPSS programından faydalanılarak frekans ve yüzdelikler belirlenmiştir. Görüşmeci notlarından oluşan gözlem formunun ikinci kısmına ait verilerin içerik analizi yapılmış ve buna göre kategoriler oluşturulmuştur. Katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilerek bireylerin görüşlerini yansıtmak amaçlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2000).

BULGULAR

Bu bölümde, elde edilen bulgular "**Ebeveynlerin** Değerler Konusundaki Hassasiyeti", "Toplumdaki Değişimleri Etkileyen Değerler", "Gençler ve Değerler", "Gençlerin Değer Kazanımı" olmak üzere dört tema halinde ele alınarak yorumlanmıştır.

Tema 1: *Ebeveynlerin Değerler Konusundaki Hassasiyeti*

Bu tema başlığı altında, çalışma grubunda yer alan anne ve babalardan değerler konusundaki hassasiyetlerini 1-10 arası bir puanlama vererek değerlendirmeleri istenmiştir. Grafik 1'de, çalışma grubunda yer alan ebeveynlerin değerler konusundaki hassasiyetlerini değerlendirme dereceleri verilmiştir.

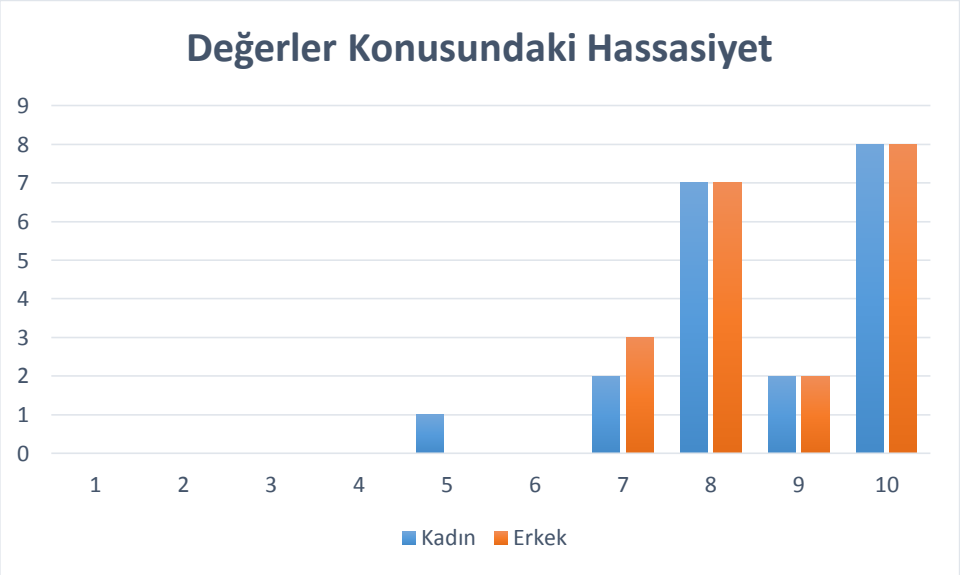

Grafik 1. Ebeveynlerin Değerler Konusundaki Hassasiyetleri

Grafik 1 incelendiğinde, ebeveynlerin değerler konusundaki hassasiyetlerinin 7 ve üzeri olduğu, kadınların değerler konusundaki hassasiyetlerini 5-10 arası, erkeklerin ise 7-10 arasında derecelendirdikleri görülmektedir. Kadınların, değerler konusundaki hassasiyetlerini erkek katılımcılara göre biraz daha düşük olarak değerlendirdikleri

söylenebilir. Genel olarak, değerler konusunda hassasiyetlerinin ortanın üzerinde yüksek olduğu görülmektedir.

Tema 2: *Toplumdaki Değişimleri Etkileyen Değerler*

Bu tema başlığı altında, çalışma grubunda yer alan ebeveynlerden toplumda değişimleri olumlu veya olumsuz olarak etkileyen değerlerin neler olduğunu belirtmeleri istenmiştir. Tablo 1'de ebeveynlerin toplumdaki değişimlerini etkileyen değerlere ilişkin görüşlerinin dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 1. Toplumdaki Değişimleri Etkileyen Değerler*

Değerler	**Kadın**		**Erkek**		**Toplam**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
Merhamet	1	5,0	-	-	1	2,5
Adalet	1	5,0	-	-	1	2,5
Sevgi	3	15,0	-	-	3	7,5
Saygı	4	20,0	-	-	4	10,0
Dürüstlük	1	5,0	3	15,0	4	10,0
Özgürlük	1	5,0	1	5,0	2	5,0
Vatanperverlik	1	5,0	2	10,0	3	7,5
Dini ve manevi değerler	5	25,0	12	60,0	17	42,5
Kültürel değerler	4	20,0	2	10,0	6	15,0
Ahlaki değerler	3	15,0	2	10,0	5	12,5
Ailevi değerler	-	-	3	15,0	3	7,5
Medya	10	50,0	7	35,0	17	42,5

*Birden fazla cevap verilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, ebeveynlerin %42,5'inin dini ve manevi değerleri toplumdaki değişimleri yakından etkileyen değerler olarak ifade ettikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla kültürel değerler (%15), ahlaki değerler (%12,5), ailevi değerler ve sevgi değeri (%7,5), merhamet ve adalet değeri (%2,5) izlemektedir. Bunun yanında, değer konusunda medyanın da belirtildiği (%42,5) dikkat çekmektedir. Ebeveynlerden bazıları, konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

K1 "Toplum olarak merhametliyiz. En önemli unsurumuz sevginin azalması, saygısızlıktan insanlar birbirine dürüst değil."
K8 "Ahlak, maddiyat olumsuz etkiliyor. Genel olarak sevgi bozulmadığı zaman, değerler korunuyor. Eğitim seviyemizi, geleneklerimizi koruyarak yükseltmek zorundayız."
K11 "Mahremiyet duygusunun kaybı olumsuz yönde etkiliyor. En önemli aile bağının zayıflaması, sevgi ve saygının azalması, bencillik olumsuz yönde etkiliyor. Var olan değerlerimiz toplumu ayakta tutuyor."

K15 "Manevi değerler toplumu olumlu etkilerken, Batı kültüründen kaynaklanan maneviyattan uzaklaşma ve bireyselleşme olumsuz etkiliyor."
E5 "Ahlaki değerler etkileyen en önemlisi. Ruh dünyasını şekillendiren sosyal medya, sosyal çevre ve aile.
E6 "Din algısındaki değişim, ahlaki yozlaşma, güvensizlik, yalan ve menfaat ilişkisi, dindar kesimin dini yaşantıdaki dini temsildeki eksiklikleri toplumu olumsuz etkiler. Gelenek ve göreneklerin aslına uygun devamı, ataerkil aile yaşantısı olumlu etkiler."
E14 "Milli tarih bilinci önemli, vatan millet sevgisi önemli."

Ebeveynlerin, toplumu etkileyen değerler konusunda tek bir değere odaklanmayıp değerleri dini ve manevi, kültürel, ahlaki ve ailevi değerler olarak birlikte ele aldıkları söylenebilir. Fakat *medyayı* da bu kategoriye koymaları değer kavramı konusundaki bilgi düzeylerinin eksik olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tema 3: *Gençler ve Değerler*

Bu tema başlığı altında, çalışma grubunda yer alan ebeveynlerden gençlerin hangi değerlere sahip olmaları gerektiği, bazı değerlere ne derece sahip oldukları ve manevi değerlerin eksikliğinin nasıl sonuçlar doğurabileceğine ilişkin değerlendirme yapmaları istenmiştir. Tablo 2'de ebeveynlerin genç bireylerin özellikle hangi değerlere sahip olması gerektiğine ilişkin görüşlerinin dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 2. Gençlerin Sahip Olması Gereken Değerler*

Değerler	**Kadın**		**Erkek**		**Toplam**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
Merhamet	1	5,0	5	25,0	6	15,0
Adalet	3	15,0	4	20,0	7	17,5
Sevgi	4	20,0	3	15,0	7	17,5
Saygı	6	30,0	5	25,0	11	27,5
Dürüstlük	6	30,0	7	35,0	13	32,5
Özgürlük	-	-	1	5,0	1	2,5
Vatanperverlik	1	5,0	2	10,0	3	7,5
Dini ve manevi değerler	7	35,0	8	40,0	15	37,5
Kültürel değerler	7	35,0	4	20,0	11	27,5
Ahlaki değerler	7	35,0	6	30,0	13	32,5
Edep	1	5,0	2	10,0	3	7,5
Samimiyet		-	1	5,0	1	2,5
Empati	2	10,0	1	5,0	3	7,5
Şükür	-	-	1	5,0	1	2,5

*Birden fazla cevap verilmiştir.

Tablo 2'ye göre, ebeveynlerin %37,5'i gençlerin dini ve manevi değerlere sahip olması gerektiği görüşündedirler. Bunu sırasıyla ahlaki değerler ve dürüstlük (%32,5), kültürel değerler ve saygı (%27,5), adalet ve sevgi (%17,5), merhamet (%15), edep ve vatanperverlik (%7,5) ve özgürlük, samimiyet, şükür (%2,5) değerleri izlemektedir. Buna göre, ebeveynlerin gençlerin özellikle dini ve manevi değerlere sahip olması gerektiği görüşünde oldukları söylenebilir.

Gençlerin, manevi değerlerden yoksun olmalarının ne tür problemlere neden olabileceği konusuyla ilişkili olarak, ebeveynlerin tümü bireyin ve toplumun yapısında *olumsuz değişikliklere neden olacağını* vurgulamışlardır. Bu durumu katılımcılardan bazıları, şu şekilde ifade etmişlerdir:

K4 "Toplum çöker, nesil bozulur."
K16 "Toplumun bozulmasına neden olur. Önce ailede bozulma başlar. Kendi çocuklarına iyi anne-baba olamazlar."
K17 "Mutsuz olacak, bu nedenle arayış içinde olacak. Boşluğu doldurmak için yanlış yönlere kayan arkadaş edinecek, madde bağımlılığı olacak. Anne-baba olunca mutsuz bireyler olup mutsuz çocuk yetiştirecekler."
E3 "Kimlik bunalımı, ikili ilişkide ve toplumsal ilişkide ciddi tahribatlara yol açıyor. Her türlü ahlaki problemler oluyor."
E6 "Kişiliksiz, sorumluluk bilincinin zayıf olduğu, zevkperest bir gençlik olur. Bunun sonucu onlardan sonra gelecek nesillere olumsuz olarak aktarılır."
E19 "Hırsızlık, arsızlık, vatanının savunmasında isteksizlik."
E20 "Mutsuz bireyler ortaya çıkar. Etrafına da olumsuzluk pompalar. Toplumda güven duygusu ortadan kalkar. Her şeyin merkezine menfaat yerleşir."

Tema 4: *Gençlerin Değer Kazanımı*

Bu tema başlığı altında, çalışma grubunda yer alan ebeveynlerin gençlerin değer kazanımında etkili faktörler ve ailelere bu konuda düşen görevlerin neler olduğuna ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Tablo 3'te, ebeveynlerin gençlerin manevi değerleri kazanımında en etkili olan faktörlere ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 3. Gençlerin Manevi Değerleri Kazanımında Etkili Faktörlerin Dağılımı*

Faktörler	**Kadın**		**Erkek**		**Toplam**	
	n	%	n	%	n	%
Aile	15	75,0	18	90,0	33	82,5
Arkadaş	6	30,0	-	-	6	15,0
Çevre	6	30,0	5	25,0	11	27,5

Tablo 3'e göre, katılımcı kadınların %75'i ve erkeklerin %90'ı gençlerin manevi değer kazanımında ailenin etkili olduğu görüşündedirler. Aileyi, çevre (%27,5) ve arkadaş etkisi (%15) izlemektedir. Genel olarak ebeveynlerin, çocukların değer kazanımında ilk başta ailenin etkili olduğu görüşünde oldukları söylenebilir.

Değer kazanımı konusunda, aileler düşen görevlerin neler olabileceği konusunda katılımcı ebeveynler, genel olarak çocuklara model olunması gerektiğini ve bu konuya küçük

yaşlardan itibaren titizlikle dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu durumu, katılımcı ebeveynlerden bazıları şu şekilde ifade etmişlerdir:

K1 "Aile eş seçimi ile başlayan sonra anne-baba sevgisi, huzurlu ortam daha sonra dini eğitim ve sonrasında çocuğun arkadaş seçiminde destek olmak."
K2 "Onların yanında örnek bir anne-baba olmalıyız. Ona uygun davranmalıyız."
K18 "Çocuklara örnek davranışlar onlara daha etkili olacak. Onların yanında eşlerimize davranışımıza ve büyüklerle konuşmamıza dikkat etmemiz gerek. Çocuklara görev dağılımı ve sorumluluk vermemiz gerek."
E12 "Çocuklar küçükken değerlerimiz kalıcı olacak şekilde verilmeli, bu eğitim bizzat yaşayarak, örnek olarak yapılmalı."
E15 "Küçüklükten eğitim görüşüne uygun ortamda büyütecek."
E20 "Aile önce kendisi rol model olacak. Ayrıca değerler eğitimiyle ilgili eğitimle de çocuğunu destekleyecek. Çocuğu ile verimli zamanlar geçirecek, fırsatları değerlendirecek istediği değerleri çocuğuna aşılayacak."

Katılımcı ebeveynler, kendilerinin çocuklarının değer kazanımı konusunda neler yaptıklarıyla ilgili olarak ise öncelikle *örnek olma, konuşma ve öğüt verme* gibi yöntemleri kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuyla ilgili olara, katılımcı ebeveynlerden bazıları şu şekilde ifade etmişlerdir:

K5 "Elimden gelen her şeyi yapıyorum. Mesela yalanın kötü olduğunu söyleyerek öğretmeye çalışıyorum. Dinimizin temellerini anlatarak katkıda bulunuyorum."
K13 "Örnek olmaya çalışıyoruz. Konuşuyoruz, uyarıyoruz, anlatıyoruz, öncelikli model olunması gerekiyor."
K17 "Evde ve okul hayatında, güzel ortamlara yönlendirerek elimizden geleni yapmaya çalışıyoruz."
E1 "Örnek olmaya çalışıyoruz. Akademik eğitim yanı sıra manevi eğitim için kurslara gönderiyoruz. Bu konuda kitap öneriyoruz, arkadaşlarına dikkat etmeye çalışıyoruz."
E13 "Örnek olmaya çalışıyor ve öğüt veriyoruz.
E19 "Öncelikle bu değerlerin önemini onlara göstermek için, kendimiz uygulamaya özen gösteriyoruz. Arkadaşları konusunda sürekli uyarıda bulunmaktayız."

SONUÇ ve TARTIŞMA

Genç bireylerin değer kazanımları ve ebeveynlerin rollerinin incelendiği bu çalışmada, anne ve babaların değerler konusundaki hassasiyetlerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin, toplumu yakından etkileyen değerleri özellikle dini ve manevi değerler olarak gördükleri ve gençlerin de öncelikle bu değerlere sahip olmaları gerektiği görüşünde oldukları belirlenmiştir. Çalışmaya katılan ebeveynlerin çoğunluğu gençlerin değer kazanımında en etkili faktörün aile olduğunu, değer kazanımındaki yetersizlik sonucu toplumun zarar göreceği, anne-babanın çocuğa model olarak desteklemesi görüşünde oldukları belirlenmiştir. Ebeveynlerin çocuklarına değer kazandırmada özellikle model olma ve öğüt verme yöntemini kullandıkları belirlenmiştir.

Ebeveynlerin dini ve manevi değerlere vurgu yapmaları, yaşanılan dünyanın geleceği bakımından kayda değer bir bulgudur. Çünkü ağırlıklı olarak seküler yaşamın hüküm sürdüğü günümüz dünyasında, hâlâ dini ve manevi değer yargılarına vurgu yapılması mevcut problemlerin çözümünde din ve maneviyattan beklentinin yüksek olduğunu göstermektedir (Léger, 2015). Modern dünyanın elinde bulundurduğu ekonomik, siyasi ve askeri güçle güçlendirmeye çalıştığı seküler yaşama rağmen ebeveynlerin dini ve manevi

değerlere vurgu yapmaları ve çözüm için gerekli gördükleri gerçeğinin, yapılacak çalışmalarda dikkate alınması gerekmektedir.

Aile, değer eğitiminin başlangıç noktasıdır ve çocuklar için eşsiz bir eğitim yeridir. Çocukların, değerleri tanıma ve içselleştirmesi aile kurumunda gerçekleşir (Yılmaz, 2012). Tüm değerlerin özündeki sevgi de öncelikle ailede karşılanır (Aydın ve Akyol Gürler, 2012). Çocukların değer kazanımı sürecinde bizzat kendilerinin deneyim elde etmesi veya çevrelerinde gözlemlemeleri oldukça önemlidir (Yağan Güder, 2015). Bunun yanında değerler eğitimi için farklı yaklaşımlar da kullanılabilmektedir. Bunlardan bazıları telkin yaklaşımı, değer belirginleştirme yaklaşımı, ahlaki sorgulama yaklaşımı ve değer analizi yaklaşımıdır (Gürdoğan Bayır, 2015). Çalışmada, anne-babaların kendilerinin örnek olmaya çalıştıklarını ifade ettikleri gözlenmektedir. Özellikle sosyal öğrenme kuramcıları gözlemleyerek öğrenme konusu üzerinde durmakta ve bireylerin başkalarını gözlemleyerek ve taklit ederek öğrendiklerini ileri sürmektedirler. Bu açıdan, çocukların ahlaki kararlar alma ve iyi davranışlar ve alışkanlıklar geliştirme hususunda anne babaların, öğretmenlerin ve tüm yetişkinlerin gereken ilgiyi göstermeleri önem arz etmektedir (Hökelikli, 2011).

Sonuç olarak; geleceğin teminatı olan gençlerin manevi değerlere sahip olmaları var oluşumuzun temelidir. Bu nedenle, başta aile bireyleri olmak üzere gençlerin eğitimine katkısı olan tüm bireylere sorumluluk düşmektedir. Manevi, kültürel, ahlaki, ailevi tüm değerlerin olumlu örneklerin sunulduğu aile, okul, iş ortamlarında sergilenmesiyle çocuklara örnek olarak, telkin edilerek sunulması, okul öncesi yıllardan itibaren eğitimsel etkinliklerle desteklenmesi önem taşımaktadır. Gençlik çağındaki çocuklara sahip anne ve babalarla yapılan bu çalışma, farklı yaşlardan bireylerle ve standart ölçme araçlarıyla yapılarak daha farklı veya bu bulguları destekleyen bulgulara ulaşılabilir.

Kaynakça

Aydın, M. Z. ve Akyol Gürler, Ş. (2012). *Okulda Değerler Eğitimi, Yöntemler-Teknikler Kaynaklar*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Çopur, Z. ve Şafak, Ş. (2001). Aile Yaşamında Değerler ve Önemi, T.*C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu 1.Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu (2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri),* ss.312-318. 9-11 Mayıs, Ankara.

Dereli, E. ve Aypay, A. (2012). Ortaöğretim Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri ve İşbirliği Yapma Karakterlerinin İnsani Değerlerini Yordaması ve Bu Özelliklerinin İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1249-1270.

Gürdoğan Bayır, Ö. (2015). Değer Eğitimi Yaklaşımları ve Uygulama Örnekleri, (Ed. S. Yağan Güder) *Okul Öncesi ve İlkokul Döneminde Değerler Eğitimi*, Ankara: Eğiten Kitap.

Hökelekli, H. (2011). *Ailede, Okulda ve Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kızıler, H. ve Canikli, İ. (2015). *Değerler Eğitimi*. Karabük: Deneme Yayınları.

Léger, D. H. (2015). Sekülerleşme, Geleneksel Dindarlığın Yeni Şekilleri: Bazı Teorik Öneriler s. 323-354, *Sekülerleşme , Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar* içinde, ed. M. Ali Kirman ve İhsan Çapcıoğlu). Ankara: Otto Yayınları.

Neslitürk, S. ve Çeliköz, N. (2015). Okul Öncesi Değerler Ölçeği Aile ve Öğretmen Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalşıması, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 19-25.

Öztürk Samur, A. ve Deniz, M. E. (2014). Değerler Eğitimi Programının 6 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Duygusal Gelişimlerine Etkisi, *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 7(4), 463-481.

Türkyılmaz, M. (2012). Gençlik Romanlarının Okuma Becerisine Etkisi ve Değerler Aktarımı Bakımından İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yağan Güder, S. (2015). Okul Öncesi ve İlkokul Döneminde Değerler Eğitimi, Ankara: Eğiten Kitap.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (2.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, K. (2011). Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerler ile Öğrenci Kontrol İdeolojilerine İlişkin Görüşleri Arasındaki İlişki, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24(2), 297-315.

Yılmaz, S. (2012). *Türkiye'de Ailenin Dönüşümü*. Ankara: Divan Kitap.

TÜRKİYE'DE BÜROKRASİNİN SİYASAL KONTROLÜ: BÜROKRASİ – SİYASET İLİŞKİSİNİN KAMU YÖNETİMİNE YANSIMALARI

Doç. Dr. Ferit İZCİ
Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Selim BOZDOĞAN
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD

Özet

Kamu Yönetimine biçilen rol, toplumların devlet geleneği ve demokrasi anlayışına göre farklılık göstermektedir. İdare/bürokrasi, iradenin aracıdır ve iradeden bağımsız düşünülemez. Bir ülkede bürokrasi ne denli yerleşmiş ve sağlam ise, idari rejim de o ölçüde sağlam olur. Siyasal iktidar ile onun aracı konumundaki bürokrasi her zaman birliktelik gösteremeyebilir. Bu nedenle, idare ile siyasal iktidar arasında yaşanan müdahaleler ve gerginliklerdir, Türkiye'de kamu yönetiminin temel sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin gerek geleneksel yönetim anlayışından, gerekse yönetsel yapıdan dolayı, bürokratik mekanizmaları her zaman önemli bir güç unsuru olarak işlev görmüşlerdir. Weberyan bürokrasi modelinde, kamu hizmetlerinin sunumunda tarafsız bir mekanizma olan ve liyakat sistemine dayanan bürokratik yapı, bu amacından oldukça uzaklaşmış, siyasal iktidarın karşısında mücadeleci bir eğilimin içine girmiştir. Siyasal iktidar ise, hem bürokraside otorite sahibi olmak hem de kendi politikalarını uygulayacak bürokratları yetiştirmek için nepotist ilişkilere ve kayırma yöntemine başvurmuştur. Siyasal iktidarın bürokrasiyi kontrolü altında tutmak için başvurduğu bu yöntem, bürokrasinin siyasallaşması sorununu beraberinde getirmektedir. Söz konusu durum, kamu yönetimindeki değişim ve reform sürecine karşı bir isteksizlik ve direnç durumuna neden olmaktadır. Bu çalışmada, kamu bürokrasisi ve siyasal iktidar arasındaki vazgeçilmez içsel bağlantı temelinde, bürokrasinin otorite ihtiyacı ile siyasi yöneticilerin egemenlik hakları uzlaştırılarak, gerek kamu yönetimindeki değişimi, gerekse kamu hizmetlerini nasıl daha etkin ve verimli hale getirebiliriz? Sorusunu cevaplamak temel amacımızdır.

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Bürokrasinin Siyasallaşması, Siyaset Bürokrasi Çatışması

THE POLITICAL CONTROL OF THEBUREAUCRACY IN TURKEY: REFLECTIONS OF RELATIONS BETWEEN BUREAUCRACY-POLITICS ON THE PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract

The role attributed to the Government varies according to the state tradition and democracy concept of societies. The extent of the bureaucracy in a country established and robust, administrative regime that would largely strong. One of the main problems of public administration in Turkey is intervention and tensions that took place between the political power and the Public administration. Because of the Turkey's traditional administration approach and administrative structure, the bureaucratic mechanisms have always functioned as an important power factor. In Weberian bureaucracy model , which is a neutral mechanism in the provision of public services and based on a merit system bureaucratic structure has been quited away from that goal and has entered into a struggling trend against political power. The political power having authority in both the bureaucracy and trian his bureaucrats

who will implemet its policies have applied nepotist relationships and favoritism. This method to keep under control of the bureaucracy refers by political power has been raised the question of the politicization of the bureaucracy. This situation has led to a situation reluctance and resistance against change and reform in public administration. In this study, on the basis of the intrinsic link essential between public bureaucracy and political power, reconciling sovereignty rights of political leaders with the need for bureaucracy authority need to change the public administration, as well as how we can make more effective and efficient public services ?answering the questions is our main goal.

Keywords: Bureaucrac, Politization of Bureaucracy, Political and Bureaucratic Conflict

Giriş

Bürokrasi ve siyaset arasındaki ilişki, idarenin bir disiplin olarak, incelenme alanına sahip olmasından bu yana devam etmektedir. Temel tartışmalar "rasyonel bir bürokrasi"yi nasıl tayin edebiliriz sorundan ileri gelir. Diğer taraftan, bürokrasinin araçsallığının bir sonucu olarak rasyonellik, idareye içkin bir şey olarak tarif edilir. Bu yüzden de, sürekli ve kalıcı bir statüye sahip olan bürokratların, politik konular dışında olmaları gerektiğine vurgu yapılır. Klasik yönetim kuramlarının temel argümanı bu bağlamdadır. Bu nedenle konuyu üç görüş ekseninde ele almak gerekecektir. Önce, bürokrasi ve siyaset ayrımının gerekliliğine vurgu yapan görüşler; ikinci olarak, bürokrasi ve siyasetin birbirinin zorunlu nedenleri oldukları için, ayrılamazlar görüşü; ve üçüncü olarak da, son yıllarda yaygınlık kazanan bürokrasinin özerkleştirilmesi gerektiğini ileri süren yaklaşımlar üzerinde durulmalıdır.

Bürokrasi ve siyasetin birbirilerini tamamlayıcı rollerini kabul ederek ve bu ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkan gerilim ve çatışmaları ele alınması yararlı olacaktır. Tarihsel olgular ve deneyimlerin gösterdi gibi, başı boş bir bürokrasi devletin lağvedilmesine yol açar. Aynı şekilde tersi de doğrudur. Diğer taraftan siyasal iktidarlar da kendi iktidarları için, bürokrasi üzerinde çok fazla oynarlarsa yine devlet lağvedilmeye müsait hale gelir. Bu yüzden, bu yapıyı bir dengede tutacak araçlar nelerdir? Sorusu çalışmamızın önemli bir sorunsalı olarak tartışılacaktır. Bu nedenle, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana bürokratların kısa bir değerlendirmesi yapılarak tartışılacaktır. Bu noktada da, bürokrasi kavramı "sivil bürokrasi" ve "askeri bürokrasi" ayrımından hareketle, askeri bürokrasinin, sivil ve siyasal iktidarlar üzerindeki baskıcı rollerine dikkat çekilecektir. Böyle bir ayrımın gerekliliği, Türkiye'de bürokrasi ve siyaset ilişkisinde "ideoloji"nin önemli bir role sahip olmasının bir sonucudur. O halde, çok karmaşık bir bürokratik yapıya sahip olan ülkemiz, rasyonelliği ancak ideolojiler ötesindeki uygulamalarla elde edebilir. Bu aynı zamanda çalışmamızın temel amacını da ortaya koyar. Bu bağlamda, bürokrasi ve siyasetin birlikteliğini bir veri olarak kabul edilip, bu iki mekanizma arasında nasıl bir denge kurulursa, yönetim daha rasyonel bir yapıyı kavuşur? Sorunun cevabı temel amacımızdır.

1. Bürokrasi – Siyaset İlişkisinde Kuramsal Yaklaşımlar

Bürokrasi ve siyaset ilişkisi 1800'lü yılların sonlarından itibaren literatürde temel tartışma konusu olmuştur. Öne sürülen yaklaşımlar ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte birbirinden ayrı kuramsal yaklaşımların da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Eryılmaz (2013: 110), bürokrasi – siyaset ilişkine dair tartışmaları üç kategori halinde sunar: birinci kategorideki yaklaşımlar, bürokrasi ve siyasetin birbirinden ayrılmasını öngörür. Bu yaklaşımda Siyaset ile Bürokrasinin görevleri birbirinden ayrılmıştır. Bürokrasi – Siyaset ayrımının gerekliliğini bir inceleme alanı olarak ilk ele alan kişi Woodrow Wilson'dur. Wilson, ABD'nin o dönem, bürokrasinin keyfiliklerine maruz kaldığı, siyasallaşmanın, yolsuzlukların ve kamusal hizmetlerin layıkıyla yerine getirilmediğinden yola çıkarak yönetim alanını bilimsel bir temelde incelemeye çalışır.

Wilson, hem yolsuzluk hem de parti örgütlerinin idari meselelere müdahalesi sonucu oluşacak siyasallaşmadan endişeliydi (Stillman, 1973, akt: Tahmasebi, 2011: 131). Bundan dolayı da bürokrasi ve siyasetin birbirinden ayrılmasını savunur. Wilson'a göre,İdare alanı iş alanıdır. Siyasetin telaş ve heyecanından uzaktır… siyaset devlet adamının, idare ise teknik memurun alanıdır (Wilson, 1961: 63-64). Bürokratik makamlar bu tür bir mekanizmada siyasetin kontrolündedir. Bu dönemde, siyasal yapı, güdülen siyasetin çeşitli alanlara ayrılmasını sağlarken, yönetsel yapı çeşitli konulara göre ayrılmış siyaseti uygulamaktan sorumlu olmuştur (Acar, 2002: 6). Ayrıca Wilson, devlet memurluğunu partizan gayelerin dışına çıkarmak suretiyle özel teşebbüsteki iş hayatına yaklaştırılması (Wilson, 1961: 64) gerektiğini de savunur.

Buna benzer bir yaklaşım, Frank Goodnow'un "Politicsand Administration (1900)" isimli makalesinde karşımıza çıkar. Goodnow'a göre ise siyaset devletin politika ve amaçlarının belirlenmesiyle, yönetim ise bu politika ve amaçların yerine getirilmesinde gerekli olan eylemlerin yürütülmesiyle ilişkilidir (Demir, 2011: 67). Dolayısıyla, klasik kamu yönetimi kuramcıları –Wilioghby, White- bürokrasi ve siyaset alanlarının farklı olduğu konusunda hemfikirdirler. Özellikle, Weber'in ideal tip bürokrasisindeki, tarafsız memur ilkesi bu ayrımın en somut ifadesi olarak ele alınabilir. Weber'in bürokrasi modelinde bürokrat, tarafsızlık, uzmanlık bilgisi ve üstlerine itaat gibi nitelikler ve yükümlülükler taşır. Onun görevi, kuralları ve üstlerinden gelen emirleri uygulamaktır (Eryılmaz, 2013: 110). Dolayısıyla, emir – komuta zinciri içerisinde işlemler yürüten bürokrat, dıştan gelecek etkilere karşı tarafsız olarak resmedilir.

İkinci yaklaşım, siyaset ve yönetim ayrımını reddeder; bürokrasinin idari rolü olduğu kadar, siyasi yönünün de bulunduğunu; bürokratların genel olarak yönetişim ve siyasa yapım sürecinin dahili bir unsuru olduğunu belirtir (Eryılmaz, 2013: 110). Bu görüşü savunanlardan biri olarak Kingsley'e göre, idare ve siyaset birbirinden ayrı olamaz; idare bilimi, hizmet edilen amaçlardan bağımsız olarak düşünülemez; bu amaçların en önemlisi ise halkın iradesinin gerçekleştirilmesidir (Demir, 2011: 67) Halkın siyasetçileri seçmesi ile siyasetçilerin de kamusal politikalar oluşturması arasında sıkı bir ilişki kurulur. Bu ilişkide kamusal hizmetleri yürütenler de idare olduğu için, halk – siyasetçi ve idare arasında üçlü bir konfigürasyonun varlığına dikkat çekilir. Dolayısıyla da, bu üçlü yapı birbiriyle bağlantılı olmakla beraber, aynı zamanda birbirlerini tamamlayıcı rollere de sahiptirler. Bu yüzden de bu yaklaşım, siyaset ve bürokrasi arasında uzlaşmacı ve dayanışmacı bir ilişkinin varlığına dikkat çeker. Bu bağlamda düşünüldüğünde seçilenlerin oluşturduğu siyasi yapılanmalar ile atananlardan oluşan bürokrasi kurumlarının birlikte düzen içinde işleyiş göstermesi demokrasinin icra edilmesinde de önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkar (Aksan, 2011: 2-3).

Üçüncü yaklaşım ise, üst düzey bürokratlara idari sistemde siyasetçiler karşısında bazı özerk yetkilerin verilmesinden yanadır (Eryılmaz, 2013: 111). Bu son yaklaşım, kökeninde siyaset

– bürokrasi ayrımını içerir. Son yıllarda bazı alanlarda bürokratlara özerk yetkiler verildiği görülmektedir. 1980'li yıllardan itibaren üst kurulların oluşturulması bu bağlamda ele alınabilir. Üst kurullar toplumsal yaşamın şeffaf alanlarını düzenler ve denetlemeyi sağlar. Birçok bakımdan teknik ve uzmanlık isteyen bu alanlarda bürokratlar siyasilere karşı bazı özerk yetkilere sahip olmuşlardır.

Ancak şunu net olarak ifade edelim ki; bürokrasi ve siyasetin birbirinden ayrılması zorlu bir süreci ifade eder. Siyasetin sınırları ile bürokrasinin sınırlarını belirlemek neredeyse imkânsızdır. Bir kere, bürokratik sistemi en fazla etkileme gücü olan şüphesiz siyasal sistemdir (Acar, 2002: 6). Dolayısıyla, kamu örgütlerinin siyasal bir sistem içinde işlev yaptığını kabul edersek, yönetim – siyaset ayrımının kesin olarak yapılamayacağını da kabul etmemiz gerekir (Ergun vd.,1980: 4). Kamusal politikalar oluşturulurken uzman teknokratların rolü olduğu gibi bunların uygulanmasında da politik etkiler söz konusudur."Örneğin, politik bir yönetici olan Maliye Bakanı, tarımsal kazançların vergilendirilmesi konusunda karar verirken, konu üzerinde geniş bir bilgiye sahip olan Gelirler Genel Müdürlüğü'nün fikirlerinden faydalanmak isteyecektir… Bakanın bu isteğini Gelirler Genel Müdürü, konunun özelliği nedeniyle değer yargılarını ve hatta politika yargılarını katmadan karşılayamaz (Güven, 1976: 52)". Bu yüzden, salt siyasi ya da salt idari süreç yoktur (Ülker, 1995, 189). Siyaset – bürokrasi birbiriyle yakın ilişkiler içerisinde bulunan, iç içe geçmiş ve birlikte yürüyen iki oluşumdur. Diğer yandan, siyasal süreç özellikle yüksek pozisyonlara terfi ve azil işlemlerinde (Acar, 2002: 7) de kendini açıkça ortaya koyar. "Yüksek kademelerde karar verilirken, seçeneklerin somut bir biçimde ortaya konmasında, ya da belirsizliğin ortadan kaldırılmasında, yüksek yöneticiler istemeseler de konunun niteliği gereği politik kararlar vermek zorunda kalırlar (Güven, 1976: 51)". Bu yüzden, siyaset ve yönetim birbirlerinden ayrı olamaz (Tahmasebi, 2011: 136) sonucuna ulaşırız. Dolayısıyla da Weberci ideal tip modelindeki apolitik, tarafsız bürokrasi ilkesi olanaksız görünür. Sonuç olarak, bürokrasi ve siyaset arasındaki ilişkiler birbirinden soyutlanamaz gerçekliklere sahiptir.

2. Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinde Çatışma ve Gerilimler

Bürokrasi ile siyaset arasındaki çatışma ve gerilimler, bu iki kavramın birbirine olan içsel bağlantısından kaynaklanır. Seçilmiş olarak siyasiler ile atanmış olarak bürokratlar kendi nitelikleri çerçevesinde birbirlerini etkilerler.

Siyaset alanı kamusal politikaların oluşturulması olduğu için tasarlanan politikaların uygulanması ve yürütülmesi konusunda siyasetçiler uzman bürokratların bilgisine ihtiyaç duyar. Devlet idarelerinde bilginin güçlüğü, bakanların neyin yapılıp neyin yapılmayacağı konusunda bürokratlardan yardım isterler. Bu bağlamda, bürokratların uzmanlık ve teknik bilgiye sahip nitelikleri bir güç kaynağı olarak belirir. Diğer yandan, halk ve politikacılar arasında temel kombinasyonu sağlayan bürokrasi, devletin somut görünümünü ifade eder. Dolayısıyla da siyasilerle ideolojik olarak çelişkiye düşen ya da bürokratlar ile çıkar grupları temsilcileri arasındaki karmaşık ilişkiler, yürütülen politikaları manipüle etme ya da kararların hızlı alınıp yürütülmesini engelleyebilir. Bu noktada hiyerarşik olarak en üstte bulunan bürokrat ve emrindeki yüzlerce memur alınan işlemleri kolayca sabote edebilirler. Bunun sonucunda siyasi oluşum toplum nezdinde kötü bir muameleye maruz kalır. Bu yüzden, "… bakan olan kişiler, gerektiğinde yönetim hiyerarşisinin üst basamaklarından bulunan stratejik ve siyasal kararlara etkili olabilecek konumdaki kadrolara kendilerinin ve bağlı bulundukları partinin düşünce ve görüşlerine yatkın kişileri getirmek eğilimdedirler

(Ergun vd., 1980: 4)". İdeolojik olarak fikir birliğinin sağlandığı bürokratların göreve getirilmesi, kurum içinde olumsuzluklar yaratabilir. Çünkü her seçim sonrası üst mevkilerdeki yönetici kadroları değiştirildiği için, kurum kültürü yeni bürokratı benimsemeyebilir. Bakanın kurumun tepe noktasındaki bürokratı değil de kendi takdiri yetkisinden hareketle dışarıdan atama yapması kurum içerisinde önemli aksamalar meydana getirebilir. Bir kere, bürokrat ile bakan arasındaki lojistik ilişkiyi sağlayan memurlardır. Memurların sürekli bir statüyü işgal etmeleri ve kurum ideoloji çerçevesinde örgütlenmelerinden dolayı önemli bir başka güç kaynağına sahip olduklarını söylemek yerinde olur. Bu yüzden memurların kurum kültürü ile sözgelimi yeni atanmış bir müsteşar arasındaki ideolojik ya da örgüt kültürü farklılıkları yürütülen politikaların verimliliğini etkiler.

Diğer taraftan siyasilerin sahip olduğu güç kaynakları ise, meşruiyet, bütçe yapma hakkı, yetki verme gücü, halkın temsilcileri olmaları konularında yoğunlaşır (Peters, 2010: 213-214, akt. Eryılmaz, 2013: 119). Siyasal iktidar meşruluğunu halktan alan ve anayasada belirtilen özelliklerden hareketle sosyal politikalar yapma iktidarına sahiptir. Yürütme alanında meydana gelebilecek her değişim ve dönüşümün karar vericisidir. Kamu kurumlarına bütçe sağlama ve bu bütçelerin kullanımı için yetki verir. Bundan dolayı da halkın temsilcisi sıfatıyla da denetleme yetkisini elinde bulundurur. Denetleme ihtiyacı, yaşanan birçok endişenin sonucudur. Bir kere, bürokratik mekanizma siyasal iktidarın belirlediği sosyal politikaları yürütmesinden dolayı, kontrol edilemeyen bir bürokrasi hükümetin yok olmasını ifade eder. Bu yüzden siyasi demokrasinin anlam kazanabilmesi için, atanmışların yeri geldiğinde seçilmişlere hesap vermeleri gerekir. Bu durum literatürde en çok tartışılan konuların başında gelir. Özellikle demokratik toplumlarda bile, devletin gücü, yolsuzluk ve rüşvet gibi kötü yönetim biçimine neden olacak şekilde kullanılabilir. Bu keyfiyetin ortadan kaldırılmasının güvencesi, denetleme mekanizmasının, hesapverebilir, şeffaf ve katılımcı olmasıyla ilişkilidir.

Bürokrasi üzerindeki yasal denetim yolları genel olarak; hiyerarşik denetim (bakan sorumluluğu), siyasallaştırma ve de ombudsman denetimi şeklinde sıralanmaktadır. Özellikle parlamenter sistemlerde yürütmenin denetimi bakan sorumluluğu ile sağlanmaya çalışılır. Bakanlık teşkilatının başındaki yetkili olarak Bakan, kendi örgütlenmesi içerisinde yürütülen işlemlerden ve çalışanlardan sorumludur. Yasama organına karşı bu sorumluluğu yerine getirmek zorundadır. Bazen memurların yapmış olduğu yanlış işlemlerden dolayı hesap veremeyen bakanların, yapılan işlemlerden dolayı görevini bıraktığı bile görülmüştür.

Siyasallaştırmayla da denetim mekanizması sağlanabilir. Siyasallaşma ilk olarak, ABD'de "spoils sistemi" yani "kayırma sistemi" olarak 19. Yüzyılın sonlarında kurumsallaşmıştır. Burada siyasi atama sistemi devreye girer ve siyasetçi ile bürokrat arasındaki ayrımı da ortadan kaldırır. Bu süreçte sadakat ve teslimiyet ön plana çıkar. İdeolojik olarak yakınlık ilişkisinden dolayı denetim sağlanmasında kolaylıklar sağlayabilir. Fakat bu sistem de kendi içerisinde avantajlarından çok dezavantajlarıyla anılmaktadır.

Ombudsman veya kamu denetçiliği dediğimiz sistemde ise, yönetimin mağdur ettiği bireylerin hiçbir şekle bağlı olmaksızın bireysel şikâyetlerinin belirlenip araştırılması için belirli yetkilerle donatılmış kamu görevlileri vardır. Ombudsman meclis tarafından atanır ve hükümete ve parlamentoya karşı da bağımsızdır. Fakat icrai herhangi bir yetkiye sahip değildir, sadece öneriler sunar. Her ne kadar ombudsman sistemi, birey şikayetlerinin giderilebileceği bir yol gösterse de, ombudsmanlar nadiren yasa güçlerini arkalarına alarak

çalışırlar ve genellikle kararlarını doğrudan uygulama araçlarından yoksundurlar (Heywood, 2013: 469).

Bürokrasi ve siyasetin bu tür güç kaynaklarına sahip olması, aslında bu iki oluşumun birbirini tamamlayıcı niteliklerine vurgu yapar. Sonuç olarak, bürokrasi ile siyaset arasındaki çatışma ve gerilimler yukarıdaki özelliklerden hareketle ortaya çıkar. Bu bağlamda bürokrasi siyasi alana diyalektik olarak içkindir. Bu içkinlik düzleminde meydana getirilebilecek herhangi bir denge, oluşturulan kamusal politikaların etkililiği ve verimliliği konusunda önemli katkılar sağlayacaktır.

3. Türkiye'de Bürokrasi – Siyaset İlişkisi

Türkiye'de bürokrasi – siyaset ilişkisi, devletin kuruluşundan itibaren temel amaç/ilke edindiği modernleşme fikriyle iç içedir. Çünkü bürokratlar modernizasyonu toplumsal alanda gerçekleştirecek temel mekanizmadır. Bu mekanizmanın oluşturulması için de parti devleti kendi ideolojisine yakın kişileri bürokratik mevkilere getirme yoluna girmiştir. Bu da bürokrasi – siyaset özdeşliğini ortaya çıkarmıştır.

3.1.Tek Parti İktidarı ve Demokrat Parti Dönemleri

Siyasal alanda alınan kararların uygulanmasını görev edinen bürokrasi aynı zamanda en parlak yıllarını da tek parti döneminde yaşamıştır. CHP'nin tek parti iktidarı döneminde bürokratlar aynı zamanda parti üyeliği olan kişilerdi. Özellikle sınıra yakın bölgelerdeki tümen ve kolordu komutanları, aynı zamanda valilik görevi yapmışlardır (Durgun, 2002: 89). Tek parti iktidar döneminde, sivil bürokrasi, askeri bürokrasi ve siyasal iktidar heterojen bir yapıdan ziyade homojen bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla "…1935 yılında toplanan parti kongresinde, devlet-parti özdeşliğinin resmen kurulduğu ilan edilerek; İçişleri Bakanı Cumhuriyet Halk Partisi'nin resmen genel sekreteri ve valiler de partinin il başkanı olmuştur (Durgun, 2000: 89)". Bu bağlamda, hem sivil hem de askeri bürokrasi, CHP'nin bir uzantısı olarak işlev gören ve siyasal parti üyeleri olan kişilerdir. Yeni kurulan ulus-devletler ya da tek parti egemenliğinin hâkim olduğu birçok ülkede süreç bu şekilde işlemiştir. Özellikle ülke birliği ve kalkınmacılık modelleri çerçevesinde önemli bir anlama sahip olduğu da savunulmuştur.

Yirmi yedi yıllık tek parti iktidarı dönemi boyunca siyaset – bürokrasi arasında kayda değer bir çatışmanın varlığı göze çarpmaz. Çünkü parti başkanlığı ile bürokratların tek yerden birleşmesi aynı zamanda bürokratlara önemli oranda taktir yetki verilmesi sonucunu doğurur. Parti devleti reformlarını toplumsal yaşamın tüm alanlarına sığdırmaya çalışan bürokrasi, aynı zamanda kendilerine birtakım yetkilerin de verilmesi sonucunda seçkin bir sınıf olarak belirmiştir. Bu çerçevede, yeni yasama organı tamamen bürokratik siyasetin güdümüne girmiştir (Durgun, 2002: 90). Hatta "… Atatürk döneminde ve daha sonra tek partili dönemde, 1950 yılına kadar, meclisin kanunlarını düzenleyenler, büyük çoğunlukla bürokrat kökenli milletvekilleriydi (Turan, 2003: 127)".

Tek parti dönemi olan 1923-1950 yılları arasında hükümette yer alan 194 bakandan %61'i asker veya sivil bürokrat kökenli (Yılmaz, 2013: 276) oldukları göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, "Cumhuriyetin kuruluş yıllarından başlayarak, 1950 yılına gelinceye dek, Türkiye'deki siyasal yaşama Cumhuriyet Halk Partisi egemen olmuştur. Bu partinin saflarında bürokratlar büyük ölçüde görev almışlar ve CHP adeta bürokrasinin partisi olarak

nitelendirilmiştir. Bu yüzden, 1950'lere kadar, Türkiye'de siyasal iktidarın ve yönetimin aynı ellerde toplandığı savında bulunmak kanımızca yanlış olmaz (Ergun vd., 1980: 8)".

1950'de çok partili yaşama geçişle beraber, Demokrat Parti, sivil bürokrasinin tarafsızlığını sağlamak (Heper, 1974: 190) istemiştir. Ancak, CHP'yle kendi varoluşunu olumlayan ve kendini yönetim aygıtının ceberut yüzü olarak gören seçkin bürokratik mekanizma, Demokrat Parti'nin söylemlerini Cumhuriyet değerlerine karşı bir tehdit olarak görmüştür. Bu da yeni siyasal güçlerin(DP) siyasal görüşleri ve yaklaşımı ile çatışmıştır (Durgun, 2002: 91). Cumhuriyet değerlerinin korunmasını temel amaç edinen "bu dönem bürokratları, Türkiye'de demokratik hayatın yerleşmesinden ziyade, inkılapların korunması ve muhafazası peşindeydi (Durgun, 2002: 91)".

Demokrat Parti döneminde, fikirsel ve ideolojik olarak siyaset – bürokrasi arasında sürekli bir gerilim olmuştur. DP hükümetinin ve bölge yöneticilerinin istekleri karşısında bürokrasi çok yavaş ve aynı zamanda da olumsuz bir yaklaşım içinde olduğu için, politik gücün yeni sahipleri günlük bürokratik konulara sık sık müdahale etmeye başladılar, emirleri yerine getiremeyen ya da bunlara karşı çıkan devlet memurlarını görevden aldılar, ya da alt görevlere indirdiler (Turan, 2003: 136). DP kendi iktidarına bürokrasiyi ortak etmek istemiyordu. Bunun içinde sürekli bürokrasiyi kontrol altında tutmaya çalışmış ve gerekli gördüğü alanlarda tedbirler almıştı. "Bu açıdan DP iktidarı tarafından alınan 'bakanlık emrine alma', 're'sen emekliye sevk etme', hükümet işlerine karşı Danıştay yolunu kapama gibi yasal önlemler elbette eski iktidarla bütünleşmiş yüksek düzeydeki bürokratlara karşı yöneltilmiş eylemlerdi (Durgun, 2002: 92)". Dolayısıyla, bürokrasi – siyasi iktidar gerilimi, bürokrasinin gerek mali yönden, gerekse güç ve itibar yönünden kayba uğraması, onu DP iktidarına muhalif olmaya itmişti (Durgun, 2002: 92). Mali kayıplar, sansürler ve bürokrasinin ikincil bir plana itilmesi sonucunda, sivil ve askeri bürokratlar ile diğer baskı ve çıkar gruplarının da desteğiyle 1960 yılında bir askeri darbe gerçekleşti

3.2.1961 Askeri Darbesinden Günümüze

1960 askeri darbe sonrasında bürokratik yapılar güçlendirilmeye çalışıldı. Özellikle yönetici askeri bürokratlar Ordu Yardımlaşma Kurumunu kurdular. Genel Kurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığından ayrıldı. Ayrıca Devlet Personel Başkanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı gibi iki bürokratik yapı da meydana getirilmişti. Ancak 1961 darbesinden itibaren sürekli olarak askeri bürokratik yapı güçlendirilmiştir. Dolayısıyla bürokrasinin güçlendirilmeye çalışıldığı bir dönem olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ayrıca bürokrasiyi güçlendirmeye çalışan mekanizmanın özünde askeri müdahalelerin olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir.

12 Mart 1971 muhtırası ve sonrasında anayasada yapılan bazı düzenlemelerle bürokrasi-siyaset ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır (Durgun, 2002: 94). Özerk kurumların özerklikleri kaldırılmış, yürütme güçlendirilmeye çalışılarak sivil toplumun güçlenen yapısı engellenmiştir. Bu bağlamda anayasada şu değişikliklere gidilmiştir: i)Bakanlar Kuruluna KHK çıkarma yetkisi verildi, ii)Üniversitenin özerkliği zayıflatıldı, iii)TRT'nin özerkliği lağvedildi, iv)memurların sendika kurma hakları kaldırılarak v)Devlet Güvenlik Mahkemeleri kuruldu.

Yaşanan bu durum, 1973'te iktidara gelen koalisyon hükümetleri için yeni bir dönemin başlangıcı niteliğindedir. Çünkü yönetimde siyasallaşma süreci yeniden başlayarak, siyaset – bürokrasi ilişkisinde partizanlık ön plana çıktı. Durgun yaşanan süreci şöyle açıklar:

koalisyon hükümetleri cumhuriyet tarihinde görülmedik oranda memurları değiştirerek, onları politize ederek denetim altına almaya çalışmışlardır(Durgun, 2000: 95). Yüksek derecedeki atamalar 1973'ten sonra yaygınlık kazanmıştır. Bu türden atamaların 1974 CHP – MSP koalisyonu ile yoğunluk kazanmaya başladığı, I. ve II. MC, CHP ve bağımsızlar ve AP azınlık hükümeti dönemlerinde de sürdüğü anlaşılmaktadır (Ergun vd., 1980: 10). 1978 yılından sonra oluşan koalisyonda: "CHP'nin bağımsızlarla kurduğu, yaklaşık 22 aylık, hükümetin ilk 6 aylık döneminde 206 müsteşar, müsteşar yardımcısı, genel müdür, genel müdür yardımcısı ve vali görevden alınmış, bu tür kadrolara 320 yeni atama yapılmıştır (Ergun, vd., 1980: 10)".

Türk bürokrasisi bir zamanlar [1923-1950 yılları arasında] politika oluşturmada ve yürürlüğe koymada önemli bir rol üstlenmişken, ekonomik ve sosyal statülerinin ve siyasal açıdan önemlerinin azalması, kültürün modernleştirilmesinde koruyucu görevi üstlenme misyonunun giderek kaybolması sonucunda, hükümetlerin kendi politikalarını oluşturmalarında ve yürütmelerinde mücadele etmek zorunda kaldıkları bir engel olmaya başladılar (Turan, 2003: 138). 1980'li yıllar küresel ölçekte meydana gelen hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Söz konusu yıllarda, bürokratik yapı, örgütlenişi ve işleyişiyle kendisinden beklenen işlevleri hızlı ve etkin bir biçimde yerine getirmekten uzak, ekonomik ve sosyal gelişmelere göre kendisini yenileme istihdamından yoksun bir görünüm sergilemekteydi (Durgun, 2002: 95). Bu durum Türkiye'nin küresel ölçekte yaşanan ekonomik ve sosyal alanlardaki hızlı değişimlere cevap verememesini doğurmuştu. Katı bir bürokrasi siyasal otoritenin sağlanmasında da olumsuzluklar yaratır. Bu yüzden "esnek bir bürokrasi" siyasal otoritenin sağlanması anlamına da gelir. Örneğin, Furukawa (2006) "Political Authority and Bureacratic Resilience" isimli çalışmasında, Japonya örneğinden hareketle, politika – bürokrasi ilişkisinde, rasyonelliği siyasetin otoritesinde bulur. Siyasal otoritenin reformları oluşturmadaki gücü bürokrasinin esnekliğine bağlıdır. Yani, bürokrasi ne kadar esnek ise reformlar o derece hızlı ve köklü bir şekilde uygulanır.

Dolayısıyla, Türkiye'deki katı – merkeziyetçi yapı sitemin yozlaşması beraberinde getirdi ve bu da 1980 askeri darbesine neden oldu. Askeri bürokratik sınıfın güçlenmesi 1961 darbesiyle başlamıştır. 1971-73 muhtıraları ile devam eden süreç 1980 askeri darbesiyle doruk noktasına ulaştı. Milli Güvenlik Kurulu kuruldu. MGK'nın yetkileri ve görevlerinin genişletilmesi askeri bürokrasiyi özerk bir yapıya kavuşturdu. Tek parti iktidarı döneminde kendilerini devletin koruyucu güçleri olarak tarif eden seçkin bürokrat sınıf artık yerini askeri bürokrasiye bırakmıştı. Bu yüzden yönetim alanında meydana gelen her aksaklığa müdahale için askeri bürokratik sınıf her daim hazır ve nazır bulunmuştur. Hatta son dönemlere kadar bile (2003 Kamu Yönetimi Reformu) birçok reform çalışmasının askeri bürokrat sınıf tarafından engellendiğini görebilmekteyiz. Dinçer, 2003 yılı Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Projesinin önündeki en büyük engellerden birinin de askeri bürokratik sınıf olduğunu belirtir. "Kendi ideoloji ve politikaları dışındaki çözümleri kim üretirse üretsin muhalefet ediyor ve hükümetleri kendi ideolojik çizgisine çekebilmek için psikolojik hareket yöntemleriyle ilerliyordu… Askeri bürokrasi, yılların verdiği alışkanlıkla kendini gerçek iktidar sahibi olarak görüyordu (Dinçer, 2015: 38)". Askeri bürokrasinin kendini ülkenin kurtarıcısı olarak görmesi aynı zamanda ülkenin kalkınmasında önemli rol üstlenecek bir projeyi de engellemeye çalışması kendi içerisinde bir çelişkidir. Dolayısıyla Türkiye'de bürokrasi – siyaset arasındaki ilişki genel anlamda ideolojik bir mekanizmaya bağımlıdır. Bürokratik mekanizmalar (askeri – sivil bürokrasi) kendilerini Cumhuriyetin değerleriyle özdeşleştirmişlerdir. Özellikle Türkiye'de sağ–muhafazakar (neo-liberal) partilerin reform çabaları, bürokratlar tarafından sürekli bir engele

maruz bırakılmıştır. 2003 Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Projesi'ne yapılan sıkı muhalefetin temelinde de Cumhuriyetin değerlerine saldırganlık olarak algılanmıştır. Özellikle yerel yönetimlerin özerkliğini güçlendirecek bir program ve esnek bir bürokrasi istemi engellenmiştir. Elbette bu süreç 2003 – 2004 Yerel Yönetim Yasalarında kısmen uygulanmış olsa bile tamamen hayata geçirilememiştir.

Türkiye'de bürokrasi ve siyaset ilişkisinin, tek parti dönemi hariç, diğer dönemlerde gerilim ve çatışmalarla dolu geçtiğini söyleyebiliriz. Bu dönemlerde sivil bürokrasi de siyasal iktidarlara karşı önemli bir güç kaynağı teşkil etmiştir. Geleneksel merkeziyetçi bir yapı içerisinde, katı ve kırtasiyeci eğilimlere meyyal olan bürokrasi, siyasal iktidarların yapacağı reform ve dönüşümlere karşı direnç göstermiştir. Ala'nın sözleriyle aktarırsak: "Burada ne zaman istikrarlı bir demokrasiye, ileri bir demokrasiye doğru bir adım atılırsa, bürokratik gücü elinde bulunduranlarla elit olmaya çalışanlar, bir şekilde bir yol bulup bu reformların, bu hareketlerin önüne geçiyorlar" (Ala, 2014: 157). Bu da bürokrasilerin aşırı güçlenmesinin hem nedeni hem de sonucudur. Bu bağlamda aşırı güçlenip renlenemeyen bürokrasiler, kendi kendini yönetme eğilimli, kendi kurallarını kendisi koyan, başkalarını kendi işlerine karıştırmayan ve kendi dışındaki güçlere her an karşı koymaya hazır olan bürokrasilerdir (Güven, 1976: 55). Çünkü bürokrasiler alışılanı sürdürme eğilimi içindedirler. Yani bürokrasiler alıştıklarında direnirler (Güven, 1976: 55). Bu yüzden de demokratik ülkelerde sık sık seçimler sonucu siyasal iktidarların değişimi bürokratik mekanizmayı önemli oranda etkiler. Her siyasal partinin farklı programlara sahip olması ve gerçekleştirmek istediği politikaların farklılık arz etmesi bürokraside bir hantallaşmaya neden olur. Ancak Türkiye gibi demokratik ülkelerde, uzunca yıllar iktidarda kalan siyasi partilerin bürokrasi üzerindeki etkilerinin hem avantajları hem de dezavantajları bulunmaktadır. Bu yüzden de bu yazının devamında, 21. yüzyıl demokratik toplumlarında bürokrasi – siyaset ekseninde siyasal iktidarların bürokrasi kontrolünü Türkiye üzerinde değerlendirmeye çalışarak, bürokrasinin otorite isteğiyle, siyasal alanın egemenlik haklarının uzlaştırma araçları nelerdir? sorularını ve bu uzlaşmanın daha etkili ve verimli bir kamu hizmeti sunmasında önemli katkılar sağlayıp sağlayamadığını açıklamaya çalışacağız.

4. Türkiye'de Bürokrasinin Siyasi Kontrolü

Tarihsel olarak bakıldığında Türkiye'deki siyasal iktidarlar başa geldiklerinden itibaren yönetimi politize etme yoluna girmişlerdir. Siyasi iktidarlar, kendi politikalarını hızlı, etkili ve verimli bir şekilde kısa sürede uygulayabilmek için, siyasallaştırmayı temel çözüm yolu olarak görmüşler. Yüksek bürokratik mevkilerdeki atamalar, genel anlamıyla siyasi iktidarın takdiri yetkisi sonucunda gerçekleşir. Hatta bu siyasallaşma mekanizması üst-mevkilerden daha aşağı mevkilere kadar yayıldığı da görülmektedir. Özellikle merkezi atamalar dışındaki, sözlü-mülakat sistemi, hem siyasal ve hem bürokratik kayırıcılığa son derece elverişlidir (Tutum, 1976: 31). Bu durum bürokrasinin araç olma niteliğini de zedeler. Çünkü dıştan yapılacak sistemsiz atamalar ve karışmalar, araçsallıktan ve rasyonellikten uzaktır. Ancak siyasallaşmayla birlikte, hesapverilebilirliğin, şeffaflığın ve denetim mekanizmasının kurulması daha kolay olur. Kamu hizmetleri hızlı, etkili, verimli ve yönetim alanında meydana gelebilecek küresel değişimlere daha çabuk cevap verme gibi niteliklere de sahiptir. Ayrıca Türkiye'de yıllarca siyasal iktidarlar üzerinde bir baskı aygıtı oluşturan askeri bürokrasiye karşı da sivil bürokrasinin siyasallaşması bazen gerekli birer araç haline gelebilir. Fakat bu süreç siyasal iktidarın ülke yönetiminin başında olduğu süre için geçerlidir. Bu yüzden hiçbir ideoloji ve siyasi iktidar sonsuz olmadığı için, başa gelen her siyasi iktidarın siyasallaşma eğilimi içerisine girmesi birden çok olumsuzluğu da kendi

içinde barındırır. Bu yüzden, yöneticilerin görevlerinin devamlı yer değiştirilmesi, yönetimde düzensizliklere ve kesintilere yol açabilmektedir (Acar, 2002: 11).

Yönetimde siyasallaşma yaygın olarak, "hizmet görevlerine/kamu görevlerine atama, yükselmelerde kariyer veya liyakat sistemi yerine yandaş/partili atamalar, idare ilişkilerinde ayrıcalıklı işlemlerin yapılması, hizmetleri götürme ve yapmada ayrıcalık yapmak, yatırım, teşvik ve projelerin uygulanmasında, istihdam sağlanmasında, gecekondu ve imar affı çıkarılması, yer ve görev değiştirme, diğer görevlerin yapılmasında öncelik tanıması (Acar, 2002; 10)" gibi alanlarda uygulanmaktadır. Bu da ister istemez memurları ya da memur olabilecek kişileri particiliğe doğru kaydıracaktır. "Memurlar partizanlaştıkça, vatandaşları da 'bizden olanlar ve olmayanlar' şeklinde kayırmaya başlarlar. Bu durum devletin bizzat partileşmesi anlamına gelir (Aydın, 2012: 65). Dolayısıyla da siyasallaşma birden fazla sakıncayı barındırmaktadır.

Merikoski genel olarak siyasi atamaların sebeplerini şöyle sıralar: (Merikoski, 1971: 170-171, akt: Acar, 2002; 11): a) parti üyesi ya da sempatizanını mükafatlandırmak. b) resmi mesaisi dışında parti faaliyetlerine aktif olarak katılabilecek bir kimsenin böyle bir mevkie getirilme avantajını elde etmek. c) parti vasıtasıyla bir mevkie getirilen bir kimsenin duyması gereken şükran borcundan yararlanmak, böylece yalnız bir vatandaş değil aynı zamanda işgal ettiği mevkiin imkanlarını da parti için seferber etmek düşüncesi. d) parti çevresinde rahatsız edici olduğu kabul edilen bazı kesimlere cazip makamlar teklif etmek suretiyle o çevreden uzaklaştırmak. e) partiye hizmet eden ya da yakınlık duyan kimselere bu tip mevkiler vermek suretiyle genç, enerjik ve iddialı kimseleri parti saflarına çekmek ve onlardan parti çalışmalarında yararlanmak. Bu yüzden de "yönetimin siyasileşmesinden beklenen, siyasal iktidara ve onun programına yatkın ve duyarlı bir kamu yönetimi cihazı yaratmaktır (Tutum, 1976: 30)". Bundan dolayı da, özellikle üst düzey yöneticiler her hükümet değişikliğinde yerlerinde edilmekte ve partiye yakın kişiler göreve getirilmektedir (Acar, 2002: 9). Bu durum aynı zamanda yönetimde türdeşliğe de zarar verir.

Bir kere, var olan iktidarın bütünüyle el değiştirmesi ya da yeni koalisyon hükümetleri ülke yönetimine geçtiği andan itibaren, bürokratik mekanizmaları gözden geçirip, değiştirmek isteyeceklerdir. Bu da demokratik ilkelerin ruhuna zarar veren bir durumdur. Çünkü önceki atamaların hükümsüz sayılması olanaksız olduğu için binlerce memur Danıştay'a başvuracaktır. Diğer yandan yeni iktidar kendi bürokratik mekanizmasını kurmak için, var olan bürokratları daha aşağı noktalara getirip işlevsiz bırakma yoluna da gidebilirler. Bu da yönetim içinde dengesizliği ve hantallaşmayı doğurur. Eski bürokratın oluşturduğu kurum kültürü, yeni bürokrat tarafından bertaraf edilecektir. Çünkü yeni bir örgütsel kültürün oluşturulması ideolojiden bağımsız olarak ele alınamaz. Dolayısıyla da memurlarla bürokratlar arasında uyum ve koordinasyon problemleri doğar ve bürokraside hantallaşma baş gösterir. Bu yüzden siyasallaşma ile hantallaşma arasında sıkı bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Buna bağlı olarak meydana gelebilecek ikinci problem, halkın yönetime olan güvenin sarsılmasıdır. Geniş kapsamlı partizan atmalar yapıldığı ve iktidarı açıkça destekleyen ve yan tutan kamu görevlilerinin teşvik edildiği bir ortamda halkın güvenin sarsılmaması olanaksızdır (Tutum, 1976: 30). Dolayısıyla, siyasetin geçici olmasına karşın devlet hizmetlerini yürüten bürokrasi kalıcıdır ve her iktidar değişimlerinde siyasallaşmanın artması bürokratların da (kamu görevlilerin de) değişikliklerine uyumu sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu uyumun dizaynı, etik kurallar çerçevesinde idrak edilip, kayırmacılık yerine liyakatin temel düstur haline getirilmesiyle yönetimde istikrar sağlanabilir. Çünkü, yetenek ve bilgi birikimine sahip elemanlarında siyasallaşma döngüsü içerisinde

değerlendirilmeyerek, hizmetin etkin ve kaliteli sunulması sürecinde bu elemanların bilgi ve deneyimlerinden yararlanma yoluna gidilmesi daha rasyonel görülmektedir (Acar, 2002: 12). Bunun için de, kamu görevlilerine (idareci veya diğer personel) değer ve tutumları farklı görevlilere kurum (örgüt) kültürü ile bütünleştirilerek hizmetlerde verimliliğin ve kalitenin arttırılması olmalıdır.

5. Sonuç ve Çözüm Önerileri

Bürokrasi siyasal iradenin bir aracı olduğuna göre, siyasi iktidar ile bürokrasiyi birbirinden ayrı ve tamamen bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bürokrasi ve siyaset ayrımının gerekliliğini savunan kuramlar, bürokrasinin rasyonelliğini onun siyasetin dışında olmasıyla açıklamaktaydılar. Ancak eğer temel amaç rasyonellikse, bu rasyonellik bürokrasi ve siyasetin iç içe olmasıyla da pekala mümkündür. Dolayısıyla da bürokrasi ve siyaset ayrımını savunan görüşler, zorunlu olarak rasyonelliği bu ayrımda bulmaya çalışmaları mantıksal olarak bir hata doğurur. Max Weber'inidael tip bürokrasi modelinde, memurun tarafsızlığının rasyonel kanunlarla sağlanacağı ve ancak rasyonel kurallarla bürokrasinin duygu ve ideolojisini işine yansıtmayacağı ifade ediliyor. Zira insan doğası gereği duygularından tamamen arınıp her zaman rasyonel davranmaz, sadece kurallar onu rasyonel davranmaya zorlayabilir. Dolayısıyla, bürokrasinin tarafsızlığı ancak kabul edilebilir kurallar ve benimsenmiş bir bürokratik kültürün yerleştirilmesiyle başarılabilir.

Gerek kamu hizmetlerinin sunumunda ve gerekse siyasal iktidarın karşısında bürokratik tarafsızlığı sağlamanın ve de bürokrasi - siyaseti dengesini kurabilmenin en önemli araçlarından biri liyakattir. 1876 Kanun-u Esasi ile hukuk ve idare sistemimize giren liyakat, hep istismar edilegelmiştir. Özellikle tek parti dönemiyle başlayan kayırma uygulaması, hem siyasal iktidarların hem de kendini elit olarak gören bürokratların işine gelmiştir. Bu yüzdendir ki hemen hemen her darbenin arkasında askeri ve sivil bürokrasi yer almıştır. Resmi ideolojiyi korumayı kendilerine görev telakki eden üst bürokrasi, siyasal iktidarların kamu politikalarının yapılmasında ve uygulanması konusunda en büyük engellerden olduğu için, gelen iktidar kendi bürokratını beraberinde getirmenin hesabını yapmıştır. Yani kayırma sistemini zorunlu kılmıştır. Bu da nihayetinde siyasallaşmayla sonuçlanır. Yeni başa gelen iktidar ve bakanlar kendi projelerini hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirmek için çoğunlukla kendi bürokratlarını seçerler. Bu hemen hemen her siyasal iktidarın dışarıdan yapmış olduğu bir atamadır. Ancak bu durum alt kademe memurluklara kadar devam eder ve bir yerden sonra da patronaj ilişkilere dönüşür. Bu sefer de türdeşlik ve ideolojik gruplanmalar kendini göstermeye başlar. Bunların sonucunda ise ya hizmetler sabote edilir ya da geç işlemeye başlar. Memuriyet partizanlara ödül karşılığı dağıtılmaya başlanınca, bürokratik sınıf, hizmet yerine oy toplamaya çalışır. Bu da partizan eylemlerin meşrulaştırılması sonucunu doğurur. Ayrıca bürokrat hizmet götürdüğü yere devlet amblemi ile değil parti amblemi ile gider. Ya da az oy alınmış bölgelere hizmetler ya gitmez ya da çok geç gider. Ancak bürokratların bu konuda rasyonel davranıp daha iyi hizmetler götürmeye başlarlarsa oylarında artışların olacağı da aşikardır. Bu yüzden, bakanların dışarıdan bürokratları atadığı andan itibaren belli konularda sınırlamalar da getirilmesi gerekir. Bazen bakanın kendisi de nepotist ilişkilerin içerisinde olabilir. Fakat bu durum her siyasal iktidar değişiminde devam ederse, yönetimin türdeşliği bozulur ve ne rasyonellik ne de hizmet verimi elde edilebilir. Bu aynı zamanda Anayasamızla da bağdaşmaz. Çünkü idarenin yansızlığı ilkesi ile politik nitelikte yüksek kademe (valilik, müsteşarlık, daire başkanlığı ve elçilik gibi) yöneticiliği birbirleriyle uyuşmaz. Bütün bunların önüne geçebilmenin yolu, rasyonel hukuk kurallarının yerleştirilmesi, siyasi ve idari etik ilkeler

konusunda taviz verilmemesi ve liyakat sistemi ile karma sistemi bir arada kullanmayı başarabilmektir. Ya da Amerikan personel sistemi gibi Başkan'ın kendisine personel bürokrasisine benzer bir sistem yapılabilir. Amerika'da yaklaşık 500 personel doğrudan Başka için çalışır. Onlar Başkan'a personel, kamusal politikalar ve siyasete dair öneriler verirler (Dewhirst, 2009: 322). Türkiye'de de Başbakan'a bağlı, özel bürokratların tayin edilmesi, nepotizm ve siyasallaşmayı bir nebze de olsa durdurabilir.

Diğer taraftan, yeni başa gelen iktidar, yapmış olduğu araştırmalar neticesinde kendi pozisyondaki bir bürokratın kamusal politikaların uygulanmasında başarısız olduğunu tespit edebilir. Bu yüzden siyasal iktidara takdiri hak tanınmalıdır. Ancak bu takdiri hak belli sınırlar içerisinde olmalıdır. Ayrıca siyasal iktidarların seçim vaatlerinden biri de yüksek kadrolu memuriyetler üzerinden yükselir. Bu yüzden yüksek kadrolu atamalarda nesnellik temel değer olmadığını görürüz. Ancak belli nesnel ölçülerin olması temel değer olmalıdır. Çünkü bu atamalar hiyerarşik olarak tepeden tabana doğru yayılma riskine sahiptir. Özellikle mülakat, sözlü sınavlar da bu durum sık sık kendini gösterir. Bu durum, kalifiyeliği ve rasyonelliği dışlar.

Kaynakça

Acar, Ali (2002), *"Yönetim – Siyaset İlişkisinde Kamuda Personel Politikaları",* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:7, s:5-14.

Aksan, Gamze vd,. (2001), *"Gerilim ve Uzlaşma: Demokrasi Ekseninde Bürokrasi ve Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme",* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:25, s:1-10.

Ala, Efkan (2014), *"Yeni Türkiye'de Siyaset ve Yönetim",* Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:56 Ocak-Şubat.

Altunok, Hatice (2016), *"Atama Yetkisi ve Bürokrasi Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme",* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:8, Sayı:14, s:166-180.

Aydın, Nurettin (2012), *"Weberyen Bürokraside Liyakat ve Türk Kamu Bürokrasisinden Bir Kesit: Siyasetin Bürokrasi İronisi",* Sayıştay Dergisi, Sayı:85, s:51-67.

Çelik, Özlem vd., (2011), *"Bürokrasi ve Demokrasi Arasındaki Gerilim Temelinde Türk Hukukundaki Bazı Düzenlemelere Genel Bir Bakış",* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı:2, s:189-214.

Çulpan, Refik (1980), *"Bürokratik Sistemin Yozlaşması",* Amme İdaresi Dergisi, Sayı:13/2, s:31-45.

Demir, Fatih (2011), *"Bürokrasi – Siyaset İlişkisi ve Bürokratların Seçilmişlerce Kontrolü Sorunu",* Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:18, Sayı:2, s:63-84.

Dewhirst, Robert E. (2009), "The American President as a Bureaucratic Leader", CRC Press Taylor and Francis Group, in Farazmand, Ali, "Bureaucracy and Administration".

Dinçer, Ömer (2015), *"Türkiye'de Değişim Yapmak Neden Bu Kadar Zor?",* Alfa Yayıncılık, Ankara.

Durgun, Şenol (2002), *"Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Siyaset",* G.Ü. İ.İ.B.F Özel Sayısı, s:83-102

Ergun, Turgay vd., (1980), *"Siyasi Nitelikli Yönetici Atamaları",* Amme İdaresi Dergisi, Sayı:13/1, s:3-18.

Eryılmaz, Bilal (2003), *"Türkiye'de Bürokrasinin Sorunları",* Türkiye'de Kamu Yönetimi Kitabının İçinden. Yargı Yayınevi, s: 185-192, Ankara.

Eryılmaz, Bilal (2013), *"Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime",* Alfa Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul.

Furukawa, Shun'inchi (2006), "Political Authority and Bureacratic Resilience", Routledge Taylor and Francis Group.

Güven, H. Sami (1976), *"İdare Siyaset İlişkileri ve Personel Yönetimi Açısından Önemi",* Amme İdaresi Dergisi, Sayı:9/1, s:50-70.

Heper, Metin (1973), *"Osmanlı – Türk Devletinde Bürokrasinin Siyasal Rolü: Kamu Yönetimi Kuramı Açısından Bazı Gözlemler",* Amme İdaresi Dergisi, Sayı:6/2, s:29-40.

Heywood, Andrew (2015), *"Siyaset",* çev: Atilla Yayla vd., Adres Yayıncılık, 15. Baskı, Ankara.

Lamba, Mustafa (2014), *"Bürokrasinin Siyaset Karşısında Güç Kaybetmesine Yönelik Gelişmeler",* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:6, Sayı:11, s:40-56.

Tahmasebi, Reza vd., (2011), "Politics – Administration Dichotomy: A Century Debate", Administration and Public Management, 17/2011.

Turan, İlter (2003), *"Türk Bürokrasisinde Süreklilik ve Değişim",* Türkiye'de Kamu Yönetimi Kitabının İçinden. Yargı Kitapevi, s:121-144, Ankara.

Tutum, Cahit (1976), *"Yönetimin Siyasallaşması ve Partizanlık",* Amme İdaresi Dergisi, Sayı:9/4, s:9-32.

Ülker, Halil (1995), *"Siyasi İktidar – Bürokrasi İlişkisi",* Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri 2. Cilt, OTDÜ, s:185-192.

Wilson, Woodrow (1961), *"Seçme Parçalar",* çev: Nermin Abadan, Yenilik Basımevi, İstanbul.

Yılmaz, Nihat vd., (2013), *"Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1946) Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinin Weberyan Değerlendirmesi",* Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:27, Sayı:3, s:263-284.

TÜRKİYE'DE HUKUK DEVLETİ SORUNUNA KATKI BAĞLAMINDA KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Doç. Dr. Ferit İZCİ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Arş. Gör. M. Şerif YILDIZ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

"Hukukun bittiği yerde Tiranlık başlar."

John Locke

Özet

Günümüz devlet anlayışının vazgeçilmezleri arasında, hukuk devleti ve demokratik devlet ilkeleri ilk sırada yer alır. Bir devlet için en önemli şey; teoride olduğu gibi uygulamada da hukuk devleti olabilmektir. Hukuk devleti; hukukun üstünlüğünü kabul eden, idaresi hukuka bağlı olan, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan, idarenin hiçbir işlem ve eylemini yargısal denetimin dışında tutmayan demokratik devlettir. Teorik olarak böyle ifade edilmesine rağmen, uygulamada bunu başarabilmek oldukça zordur. Bu zorluğu aşmak önemli iki temel şartın gerçekleşmesine bağlıdır. Bunlardan birincisi, çok iyi işleyen denetim mekanizmalarına sahip olmak, ikincisi ise hukuk devletine olan inanç ve ihtiyacın toplumun tüm bireyleri tarafından kabul görmesi ve bu konudaki algı seviyesinin yüksek olmasıdır. Bu çalışmanın amacı; Türkiye'de hukuk devleti anlayış ve uygulamalarının yerleşmesinde etkin araçlardan biri olarak, Kamu Denetçiliği Kurumunun fonksiyonelliğini analiz etmek, hukuk devleti anlayışının ülkede yerleşmesinde yaptığı katkıları, uygulamada var olan temel sorunları tespit etmek ve bu sorunlar için çözümler üretmektir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Denetçiliği Kurumu, Hukuk Devleti, İdari Denetim, Hukuki İdare

OMBUDSMAN INSTITUTION AS A MEANS OF CONTRIBUTING TO THE PROBLEM OF STATE OF LAW IN TURKEY: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Abstract

The state of law and democratic government principals takes in first places among the essential components of today's government. The most important thing for a state; such as in theory, is to be a state of law in practice. The state of law is a democratic state; which is accept the rule of law, and administration, which is depend on the law, safeguarding fundamental rights and freedoms, all administrative procedures and actions are subject to judicial review Although it is theoretically expressed as such, it is difficult to achieve it in practice. To overcome this difficulty depends on two basic important conditions realization. The first, to have a well-functioning control mechanisms; the second is acceptance by all members of the community of faith and the need for the rule of law and in this regard is the high level of perception. The purpose of this study; is to analyze the functionality of the Ombudsman which is one of the effective means of settlement understanding and application of the rule of law, is to determine the contribution to the establishment of the rule of law and

to identify the main problems that exist in practice, and to find solutions for these issues in Turkey.

Keywords: Ombudsman, State of Law, Administrative Control, Legal Administration

GİRİŞ

Hukuk devleti, 21. yüzyıl devletinin gelmiş olduğu seviyeyi ifade eder. Temelinde devletin koyduğu kurallara devletin sıkı sıkıya bağlı olması, idarenin her türlü işlem ve eylemine karşı yargı yolunun açık olması, temel hak ve özgürlüklerin hem alanının genişletilmesi hem de devlet tarafından güvence altına alınması düşüncesi yatmaktadır. Thomas Paine tarafından dile getirilen ünlü "*Amerika'da hukuk kraldır. Monarşilerde kral hukuk olduğuna göre, özgür ülkelerde de kral hukukun dışında olmamalıdır*"[21] sözü hukuk devletini en veciz biçimde ifade etmektedir. İdeal olan bu olmasına rağmen, pratikte bunu başarmak pek de kolay olmamaktadır. Geleneksel alışkanlıkların terk edilememesi, resmi ideolojilerden arınamama ve otoritenin getirmiş olduğu haz duygusundan vazgeçememe gibi nedenlerden dolayı idarenin hukuka bağlılığı arzulanan seviyede gerçekleşememektedir.

Hukuk devletinde hiçbir otorite hukuktan üstün ve hukuk dışı değildir. Sorumlu ve hesap verebilir bir kamu idaresi anlayışının kurumsallaşıp yerleşmesinde hukuk devleti olmak zorunluluktur. Hukuk devleti uygulamalarının yerleşmesinde devlet kadar, devlet adına hareket eden idarelerin de sorumluluğu vardır. Bu yüzden idarenin hukuka uygun davranmasını ve hukuk kurallarına bağlı kalmasını sağlamada etkin olarak kullanılması gereken araçlar vardır. Bu araçların en önemlilerinden biri de Kamu Denetçiliği kurumudur (ombudsmanlık sistemi).

İdarenin hukuka uygun işlem ve eylem yapmasını denetleme görevi olan bu kuruma, ülkemizde hukuk devleti anlayışının yerleştirilmesinde önemli bir misyon yüklenmiş durumdadır. Ancak, uygulamanın henüz yeni olması ve bir takım eksiklikleri de bünyesinde barındırıyor olması, uygulamanın bazı eleştirilerin hedefi haline gelmesine neden olmaktadır.

Bu çalışmada, hukuk devleti söylem ve uygulamaları üzerinde durulmuş, hukuk devletinin yerleşmesinde önemli bir role sahip olması gereken Kamu Denetçiliği Kurumu, yapısı ve görevleri yönünden incelenerek, mevzuatta eksik bırakılan konular araştırılmıştır. Çalışmanın sonunda da modern devlet örnekleri ve ülkemizdeki uygulamalar ekseninde bazı öneriler sunulmuştur.

[21] Paine, Thomas,(1994), *Common Sense*, Londra, s. 279.

1. *Hukuk Devleti Kavramı*

Hukuk devleti, mülk ve polis devletinden sonra modern devletin gelmiş olduğu en iyi dönüşüm olarak düşünülmektedir. Bilindiği gibi Ortaçağ devlet anlayışı olan mülk devletinde, mülkiyetin tamamı krala aittir ve insanlar kralın mülkünde çalışan köle veya kullardır. Polis devleti ise 17. ve 18. yüzyıllarda Almanya'da ortaya çıkmış, Avrupa'daki otoriter devletlerin özelliği olarak ifade edilen bir kavramdır. Bu devlet anlayışında kamunun refah ve güvenliği için her önlemi devlet alır ve devlet bu amaçla kişi hak ve özgürlüklerine müdahale etme ve bireylere külfet yükleme hakkına sahiptir. Devlet bunları yaparken, kendi koyduğu hukuk kurallarına bağlı olmadığı gibi böyle bir zorunluluğu da yoktur. Dolayısıyla, devletin yaptığı işlem ve eylemlere karşı yargısal başvuru hakkının olması zaten düşünülemez. Zaten polis kavramı da hiçbir denetim altında olmayan ve sınır tanımayan kamu gücü anlamına geliyordu. Devlet ile kamu arasındaki ilişkileri düzenleyen yoktu. Ancak daha sonraları vatandaşa karşı sorumluluğu olmayan devlet, Almanya'da ortaya atılan "Hazine Teorisi" ile belli bir dereceye kadar sorumlu tutulabilmiştir. Hazine Teorisi'ne göre, devletin mutlak olan otorite ve uygulamaları karşısında zarar gören bireylerin, zararları devlet tüzel kişiliği dışında tüzel kişilik sahibi olan hazine tarafından karşılanıyordu. Bu uygulama ile birlikte devletin hukuka bağlı hareket etmesi gerekliliğinin temelleri atılmıştır.

Hukuk devleti düşüncesi de Almanya'da ortaya çıkmış, daha sonra, özellikle Fransız devriminden sonra gelişmeye, başlamıştır. Hukuk devleti düşüncesinin temelinde, devlet iktidarının hukuka bağlanması ve sınırlandırılması ile bireysel özgürlüklerin korunması yer alır. Hukuk devletinde kamu gücü yetkisinin keyfilikten arındırılıp hukuka bağlı kılınması ve çeşitli mekanizmaların denetim altına alınması, vatandaşların özgürlük ve eşitliğinin hukukun temeli olarak vurgulanması, kuvvetler ayrılığı gibi ilke ve değerler hukuk devleti kavramının asli bileşenleri olarak kabul edilirler.[22]

Hukuk devleti; en yalın şekliyle, yürüttüğü faaliyetlerde hukuk kurallarına bağlı olan, vatandaşlarına hukuki güvenlik sağlayan, bu doğrultuda kurallar benimsemiş ve idari yapıyı oluşturmuş devlet olarak tanımlanabilir.[23] Hukuk devleti, faaliyetlerinde hukuka bağlı olan ve vatandaşlarına hukuki güvenlik sağlayan devlettir.[24] Anayasa Mahkemesi'ne göre hukuk devleti; her eylem ve işlemi hukuka uygun, insan hak ve özgürlüklerine saygı gösteren ve bunları koruyup güçlendiren, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa ve hukukun üstün kurallarına kendini bağlı sayıp yargı denetimine açık olan, yasaların üstünde yasa koyucunun da bozamayacağı temel hukuk ilkeleri ve Anayasa bulunduğu bilincinden uzaklaştığında geçersiz kalacağını bilen devlettir.[25] Yine Anayasa Mahkemesi'nin 12.11.1991 tarih ve E:1991/7, K:1991/43 sayılı kararında, hukuk devleti ilkesinin birçok kararda yönetilenlere en güçlü, en etkin ve en kapsamlı biçimde hukuksal güvencenin sağlanması, tüm devlet organlarının eylem ve işlemlerinin hukuka uygun olması biçiminde yorumlandığı; temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmadığı, hukukun evrensel kurallarına saygı gösterilmediği ve adaletli bir düzenin gerçekleşmediği bir ortamda hukuk devletinden söz edilemeyeceği vurgulanmıştır.[26]

---

[22] Sancar, Mithat, (2010), *"Devlet Aklı Kıskacında Hukuk Devleti"*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 53.

[23] Atay ,Ender Ethem, (2014), *"Hukuk Devleti İlkesi Işığında İdarenin Denetimi ve Kamu Denetçiliği Kurumu"*, Kamu Denetçiliği Kurumu Dergisi, sayı:1, Aralık, s. 3.

[24] Özbudun, Ergun, (2014), *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara, s. 95.

[25](http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19102.pdf%main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19102.pdf, 08.08.2016).

[26](http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21184.pdf%main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21184.pdf, 08.08.2016).

Hukuk devleti kavramı Danıştay kararlarında, "Hukuk devleti; eylem ve işlemleri hukuka uygun, insan haklarına dayanan, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayıp yargı denetimine açık olan devlettir." şeklinde tanımlanmıştır.[27]

Anayasanın 123. Maddesinin 1. Fıkrası, "*İdarenin kuruluş ve işleyişinin kanunla düzenlenmesi"* gerektiğini ifade etmektedir. Yine 13. Maddede *"Temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlandırılabileceğine"* vurgu yapmaktadır. 125. Maddenin birinci fıkrasında da *"İdarenin her türlü işlem ve eylemine karşı yargı yolunun açık"* olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında, *"Mahkemelerin bağımsızlığı hakim güvencesi; İdarenin sorumluluğu; devlet faaliyetlerinin önceden bilinebilirliği"* ilkeleri de anayasada genel kabul gören ilkelerdir. Hukuk devletinde, iktidarın egemenliği karşısında kişilere hak ve özgürlükler tanınmış olmalıdır. Hukuk ve siyaset düşüncesi bakımından bireyin üç önemli gereksinimi özgürlük, güvenlik ve eşitliktir. Bir devlet hangi büyük idealleri benimserse benimsesin, insanın özgürlük ve güvenliğini sağlamıyorsa, bu devlet yarattığı hukuk düzeni bakımından inandırıcı olamaz.[28] Hukuk devletinin kalbinde esas itibarı ile iktidarın sınırlandırılması vardır ve bu sınırlı bireysel özgürlüklerin korunması, vatandaşın hizmetinde olması ve sınırlı bir yetki alanının tahsis edilmesiyle gerçekleşir. Buna ilaveten, toplumda da sorunların adil ve hukuka bağlı olarak çözüleceği yönünde güven duygusu hâkim olmalıdır. Bu durum anayasa mahkemesinin bir kararında şu şekilde ifade edilmektedir; "*Hukuk devleti ilkesinin önkoşullarından biri olan hukuk güvenliği, kişilerin hukuki güvenliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır, Hukuk güvenliği ilkesi, hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar.*"[29]

Çağdaş devlet anlayışının vazgeçilmez ilkeleri arasında hukuk devleti ve demokratik devlet ilkeleri ilk sırada yer alır. Demokratik devlet olmanın birincil gereklerinden biri vatandaşların temel haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olması iken, hukuk devleti olmanın gerekleri arasında ilk sırada olması gereken husus, idarenin kuruluş ve işleyişinin yasal dayanağının bulunması ve idarenin her türlü eylem ve işlemlerinin yargısal denetime tabi tutulmasıdır.[30] Hukuk devletinin demokrasi olmadan var olup olamayacağı konusunda pek çok tartışma yapılmıştır. Bazıları bunun mümkün olabileceğini iddia etmiştir. Ancak, hukuk devleti, devletle birey arasında, yönetilenle yöneten arasında, her iki tarafın özgürlük ve gücünden feragat ettiği zımni fakat temel bir sözleşmeye dayanır. Toplum içinde yaşayan birey, zımni olarak, Havva yaratılmadan önce Cennet'te Adem'in sahip olduğu sınırsız özgürlüğe sahip olamayacağını kabul eder ve usulüne uygun olarak yapılan yasaların sağladığı avantajlar karşılığında bu yasaların getirdiği sınırlamaları kabul eder. Devlet ise kendi payına, ülkesinde veya sınırları dışında, gücünün yettiği her şeyi yapamayacağını, sadece yasaların verdiği yetkiyi kullanabileceğini kabul eder. Bu sonuç, eğer doğru ise, hangi sıfatla olursa olsun, mesleki yaşamlarını hukukun hizmetine adamış bizlere umut vericidir. Zira bu, bizlerin buyurgan kurallar yığınının bekçisi

[27] DİDDK'un 27.04.2015 tarih ve YD itiraz no:2015/279 sayılı kararı, www.uyap.gov.tr, (08.08.2016).
[28] Ökçesiz, Hayrettin, (1996), *"Hukuk Devleti Olgusu"*, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, Alkım Yayınevi, Sayı 3, İstanbul, s. 146.
[29] Anayasa Mahkemesi, 7.2.2008 tarihli. 2005/38 E. - 2008/53 K. sayılı karar.
[30] Kahraman, Mehmet, (2011), *"Hukuk Devletine Katkıları Bakımından Kamu Denetçiliği"*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:8, Sayı:16, s. 356.

olmadığımızı, fakat diğerleri ile birlikte içinde yaşadığımız topluma hayat veren ve onu aydınlatan adeta kutsal bir ateşin muhafızları olduğumuzu gösterir.[31]

2- Mevcut Denetim ve Yargı Sistemleri Dışında İhtiyaç Duyulan Bir Sistem Olarak Kamu Denetçiliği Kurumu

Bir devletin hukuk devleti olması, devletin kendisini kendi yaptığı hukukla sınırlandırması, hukuk kurallarına bağlı olması ve bu kurallara saygı duymasıyla mümkündür. Hukuk devleti içerisinde sadece yönetilenler değil, yönetenler de yasalara ve hukuka bağlı olmak zorundadırlar.[32] Dolayısıyla, hukuk devleti içinde oluşturulacak kurumlar da vatandaşın hak ve hürriyetini, sadece diğer bireylere karşı değil, devletin bizzat kendisine karşı da savunabilecek yapıda olmalıdır.[33] Bunu sağlamanın yolu, yargısal denetime ilaveten, etkin ve rasyonel işleyen bir denetim mekanizmasına sahip olmaktan geçer. Sadece bizde değil, dünyanın pek çok ülkesinde demokratik bir hukuk devletinin yerleşmesinde ombudsmanlık sisteminin çok önemli bir fonksiyon gördüğü yapılan çalışmalarda ortaya çıkmaktadır. Wong ve Yuen, Ombudsmanlık Kurumunun sömürge yıllarında kamu sektörünün şeffaflığını, hesapverebilirliğini ve bütünlüğünü sağlayarak Hong Kong"un iyi bir şekilde yönetilmesine büyük bir katkı sağladığını, aynı zamanda vatandaşlar ve devlet arasındaki anlaşmazlıkları çözmede çok önemli bir mekanizma olarak hizmet verdiğini ifade etmektedirler.[34] Sadece yargısal denetim ile idarenin hukuka bağlılığı ve kamu hizmetlerinin hakkaniyetli bir biçimde sunulmasını başarmak oldukça zordur. Çünkü, yargı hukuka aykırı işlem ve eylemlerin denetimiyle ilgilenir .Ayrıca, mahkemelerin aşırı iş yükü yoğunluğu yüzünden, hızlı ve etkili kararlar veremediği de açıktır. Bu yüzden, Ombudsmanlık kurumu ağır ve hantal çalışan yargının aksine, çok daha hızlı, esnek, verimli ve maliyet yönünden de oldukça uygun biçimde sorunları çözme görevi görmektedir.

Hindistan'daki ombudsmanlık kurumuyla ilgili yapılan bir çalışmada, ombudsman kurumunun devlet organları arasında düzen ve kişi haklarını korumada açısından en yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu ortaya çıkmıştır. Mahkemelerin çok yavaş işlemesi, adaletin gecikmesine, özellikle yolsuzlukla mücadele konusunda yargıya olan inanç ve güvenirliğin azalmasına neden olmaktadır. Bu yüzden, Hindistan'da özellikle kamu görevlilerinin rüşvet ve yolsuzluk konusundaki yaygın davranışları ile mücadelede ombudsman kurumunun yargıdan daha etkili olduğu ortaya çıkmıştır.[35]

Ülkemizin en ciddi problemlerinden biri, idarenin hukuk kurallarına bağlı olmaması ve sık sık tekrarlanan hukuk ihlalleri ile gündeme gelmesidir. Nihayetinde, Washington merkezli bir düşünce kuruluşu olan Dünya Adalet Projesi (World Justice Project-WJP) 2016 yılı Hukukun Üstünlüğü endekslerine göre, hukukun üstünlüğü açısından ülkemizin çok da iç açıcı bir durumda olmadığı görülmektedir.[36]

---

[31] Bingham. Lord, (2007), *"TheRule of Law"*, Cambridge Law Journal, 66(1), Mart, s. 60-61.
[32] Gözübüyük, Şeref, (1995), *Yönetim Hukuku*, Güncelleştirilmiş (23. bs.), Ankara, s. 22.
[33] Küçüközyiğit, H.Galip, (2006), *"Ombudsmanlık Kurumu - Hukuksal ve Siyasal bir İnceleme "*, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No: 5, s. 93.
[34] Wong, Wilson- Yuen, Raymond , (1997), *The Ombudsman in Hong Kong: Role and Challenges under theTransformation of Governance in the Post-1997 Era* , asia pasific law rewiev, vol 17, no 1, s.117.
[35] Raj, Arpit, (2006), *Indian_Ombudsman_A_Critical_Appraisal*, National Law University, Jodhpur, s.8.
[36] Sak,Güven,*"Bu WJP sonuçları, OVP'yi ayrıca zora sokar mı?"*, http://egazete.dunya.com. (24.10.2016).

Tablo 1: Türkiye'nin Dünya Adalet Projesi Hukukun Üstünlüğü Endeksi sıralamaları 2014-2016

	2014	2015	2016
İdare yetkisi üzerindeki kısıtlamalar	72/99	95/102	108/113
Yolsuzluktan arınmışlık	35/99	49/102	58/113
Şeffaf yönetişim	69/99	82/102	96/113
Temel haklar	78/99	96/102	105/113
Düzen ve güvenlik	67/99	68/102	98/113
Düzenleyici uygulama	38/99	46/102	84/113
Hukuki adalet	47/99	63/102	86/113
Cezai adalet	62/99	76/102	75/113

Kaynak: Güven Sak, **"***Bu WJP sonuçları, OVP'yi ayrıca zora sokar mı?"*

http://egazete.dunya.com. 24.10.2016

2015 yılında Türkiye hukukun üstünlüğü endeksinde 102 ülke arasında 80'inci sıradayken, 2016 yılında 113 ülke arasında 99'uncu sıraya gerilediği görülmektedir. Rusya endekste 92'inci sırada yer alıyor. Brezilya 52, Güney Afrika ise 43'üncü sırada. Polonya ise 22'nci sırada yer almaktadır[37]. Çok objektif bir analiz olmasa da, Türkiye'nin hukuk devleti olma yolunda iyi bir yerde olmadığını gözler önüne sermektedir. Belki de bu karamsar tablonun değişmesi açısından Kamu Denetçiliği Kurumu'nun arz ettiği önem üzerinde durmak gerekir.

Kamu Denetçiliği Kurumu, gelen şikayetleri dinleyip idarenin işleyişiyle ilgili sorunların çözümünde de rol alır. Kamu gücünün kötü kullanılarak, bireysel hak ihlallerine sebep olan idarenin hatalarını minimize etmek, rasyonellikten uzak ve hantal işleyen bürokrasiye önerilerde bulunmak ve kamu yönetiminin iyileştirilmesi çalışmalarına katkı sağlamak da kurumun işlevleri arasında yer alır.

a- Genel Olarak Kamu Denetçiliği Kurumu

Bir devletin verdiği kamu hizmetlerinin mevzuat hükümlerine uygun yapılıp yapılmadığının denetlenmesi, demokratik bir yönetim anlayışının vazgeçilmez bir koşuludur.[38] Vatandaşların bürokrasinin çarkları arasında ezilmesini önlemek için devletlerin karmaşıklaşan kamu yönetimi karşısında yetersiz kalan klasik denetim birimlerinin yerine yenilikçi, kolay ulaşılabilir, düşük maliyetli, hızlı çözümler üretebilen bir denetim mekanizması bulma arayışı sonucunda ombudsmanlık kurumu tüm dünyada uygulanmaya başlanmıştır.[39]

[37] http://data.worldjusticeproject.org/#groups/TUR. (20.10.2016).
[38] Küçüközyiğit, H.Galip, a.g.m. s. 94.
[39] Efe, Haydar - Demirci, Murat, (2013), *"Ombudsmanlık Kavramı ve Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumu'ndan Beklentiler"* , Sayıştay Dergisi, Sayı 90,Temmuz-Eylül, s. 54.

Tarihsel kökenleri Osmanlı Devletine dayanan ve oradan da İskandinav ülkelerine transfer edilen ombudsmanlık sistemi 19. Yüzyıldan itibaren değişik alanlarda başarılı bir biçimde uygulanagelmiştir. Ombudsmanlık sistemi, ülkemizde de değişik zaman ve platformlarda tartışılmış ve gerekliliği konusunda farklı kesimlerce fikir birliği sağlanmıştır. Nihayetinde 2010 Anayasa değişikliğiyle birlikte, Kamu Denetçiliği Kurumu, idari sistemimizde Anayasal bir kurum olarak yerini almış ve 29/06/2012 tarih ile 28338 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6328 sayılı kanun ile Kamu Denetçiliği Kurumu'nun kurulması mümkün olmuştur.[40] Aslında, Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumu'nun kurulması konusundaki temel çıkış noktası; Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin 1975 yılında gerçekleştirdiği toplantıda aldığı 10 numaralı kararda Bakanlar Komitesi'nin; "henüz Ombudsman kurumuna sahip olmayan üye ülkelerin, ulusal, bölgesel ve/veya yerel düzeyde bu görevi yerine getirecek görevli(ler) atamayı göz önünde bulundurmaları" (AB Parlamenterler Asamblesi, 1975) yönündeki önerisi gibi görünmektedir. Asamble'nin, bu yönlü önerilerinin ana dayanağı, tam karşılığı ile "hukuk dışına çıkan idareye karşı vatandaşları korumak" olarak özellikle vurgulanmakla birlikte; Ombudsman'ın, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını pekiştiren yaşamsal bir rol üstlenecek olması da mutlaka buna eklenmiş olmalıdır.[41]

Hem temel kamu haklarının tanınması ve güvence altına alınması, hem de idarenin hukuka bağlı olması hukuk devleti için anayasal ve yasal bir yükümlülüktür. Başka bir ifadeyle, bu hususların anayasa ve yasalarla düzenlenme zorunluluğu bulunmaktadır. Ancak, temel kamu haklarının anayasa ile tanınması ve güvence altına alınması ile idarenin hukuka bağlılığının yasalarla öngörülmüş olması ve bunu sağlamak için yargısal denetim yollarının varlığı, idarenin yurttaşlar karşısındaki sorumlulukları bakımından yeterli olamamaktadır. Bu nedenle, birçok Batı Demokrasisinde idarenin yargı dışı yollarla da denetlenmesi gereği üzerinde durulmuş ve bu amaçla ombudsmanlık ya da kamu denetçiliği olarak ifade edilen kurumlar kabul edilerek etkin bir şekilde çalışması sağlanmıştır.[42] Ombudsmanın diğer denetim mekanizmaları yanında tercih edilmesinin bir diğer nedeni de, daha hızlı işletilebilecek bir denetim mekanizmasına sahip olması ve yargının yapamadığı yerindelik denetimini de yapabilmesidir. Çünkü hukuk devletinde, idarenin eylem ve işlemlerinin sadece yasalara uygun olması yetmez; hukuka uygun olması da gereklidir.[43]

Dünyada 140'dan fazla ülkede ombudsmanlık kurumunun başarılı uygulamalarının hayata geçmesi sonucunda tüm ombudsmanlık uygulamalarının görev ve yetki alanları zamanla genişlemiş ve ombudsmanların branşlaşması sağlanmıştır. Günümüzde, genel amaçlı ombudsmanlar, özel amaçlı ombudsmanlar, ulusal ombudsmanlar ve uluslarüstü bir örgüt olan Avrupa Birliği'nin kurumları ve organları hakkındaki şikayetlerle ilgilenen Avrupa Ombudsmanlığı gibi farklı ombudsmanlık çeşitleri mevcuttur. Genel amaçlı ombudsman, belirli bir konu ve hizmet alanıyla sınırlanmadan idarenin bütün eylem ve işlemleriyle ilgili sorunlarla ilgilenen ve bunları çözmeye çalışan bir kurumdur. Görev alanıyla ilgili herhangi bir sınırlama yoktur. Özel amaçlı ombudsmanlar ise denetim alanının belli bir konuyla sınırlı olması dolayısıyla yalnızca bir şikayetçi grubun çıkarlarını korumakla sorumludur. Parlamento, sağlık hizmetleri, yerel yönetim, insan hakları, çocuk

[40] Koç, Oktay, (2015), "*Yeni Örgütlerin Ortaya Çıkışı: Türk Kamu Denetçiliği Kurumu Örneği",* T.C.KDK Ombudsmanlık Hakemli Dergisi, Sayı 1, Yıl 2. Temmuz, s.22.

[41]Karcı, Şükrü Mert, (2015), "*Ombudsman Tavsiye Kararları ve Türk Kamu Yönetiminde Uygulanabilme Sorunu",* T.C. KDK Ombudsmanlık Hakemli Dergisi, Sayı 1, Yıl 2. Temmuz, s.47.

[42] Kahraman, Mehmet, s. 356.

[43]Wade, H.W.R., (1974), *"The Ombudsman in Britain", Prof. Dr. Tahsin Bekir BALTA'ya Armağan*, Ankara: AÜSBF ve TODAİE Yay., s. 600.

hakları, tüketici hakları, kadın hakları, fırsat eşitliği, basın, öğrenci, özürlü ombudsmanlığı gibi ombudsman türleri en yaygın olarak uygulanmakta olan ombudsmanlık türleridir.[44]

Kamu denetçisi, prensip olarak ataması yasama organı tarafından yapılan ancak parlamentoya karşı da hükümete karşı olduğu kadar bağımsız olan, idarece mağdur edilen bireylerin hiçbir şekle bağlı olmaksızın şikayette bulunmaları üzerine harekete geçen, geniş bir inceleme-soruşturma-araştırma denetim yetkisine sahip olan; idare tarafından yapılan haksızlıkları ortaya koymak, takdir yetkisinin kötüye kullanılmasına engel olmak, mevzuata saygılı olmayı ve uygun davranmayı sağlamak, icrai niteliği bulunmayan öneriler yapmak, kamu hizmetlerinin hakkaniyete uygun bir şekilde ve daha iyi yerine getirilmesi için gereken düzenlemelerin yapılması yönünde öneride bulunmak amaçlarını taşıyan bir kurum olarak tanımlanmaktadır.[45]

İdarenin hukuka uygunluk açısından denetimi, olayın sadece hukukilik, başka bir anlatımla, hukuka uygunluk yönüyle ilgilidir. Oysa, idari hizmetlerin kalite yönünden, verimlilik yönünden, hatta yerindelik yönünden değerlendirilmesi de söz konusu olabilmelidir. Yargı mercileri, dolaylı biçimde takdir hakkını sınırlama yoluyla dahi olsa, yerindelik denetimi yapamamaktadır. Ancak kamu denetçisi, bir işlem hukuka uygun olsa da onu isabetli ya da yerinde bulmayabilmektedir. Nitekim bir idari işlem hukuka uygun olmakla birlikte adil olmayabilmektedir. İşte bu noktada kamu denetçisinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda kamu denetçisi, idari işlemin ilgili olduğu kişi için en uygun çözümün, en uygun işlemin yapılmasını önermekte, bir haksızlık ya da bir hata yapılmamasını sağlamaya çalışmaktadır.[46]

Kamu denetçiliği kurumunun, hukukun üstünlüğünü kabul eden ülkelerde hukuk kurallarını vatandaş lehine uygulamaya gayret ettiği, idarenin eylem ve işlemlerinde yapılan hataları düzeltmeye katkısı nedeniyle idare ile vatandaş arasındaki güven duygusunu zenginleştirdiği, idarenin iyileşmesine ve idari yargının yükünün azalmasına neden olduğu, yönetime katılımın gerçekleşmesine katkı sağladığı; bu katkıları nedeniyle vatandaş hak ve özgürlüklerinin korunmasına yardımcı olduğu savunulmaktadır. Örneğin, Avusturya ombudsmanı yasaların ve yönetimin bazı yönlerinin değişimi için idareye sekiz yılda yüz elli civarında öneride bulunmuş ve bunun yarıdan çoğu kabul edilerek değişimi sağlanmıştır. Tamamen halkın daha iyi yönetilmesini hedefleyen bu kurum, idarenin yanlışlarını düzelttiği kadar vatandaşın kendi haklarını öğrenmesi ve aydınlanmasına da katkılar sağlamaktadır.[47]

Kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikayet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını, insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak üzere 6328 sayılı Yasa ile kurulan ve 29.03.2013 tarihinde şikayet başvurularını kabul etmeye başlayan Kamu Denetçiliği Kurumu'na, 2013 yılı sonu itibariyle 7638 şikayet başvurusu yapıldığı, 2014 yılında 5639 ve 01/01/2015- 30/12/2015 tarihleri arasında 6055 olmak üzere toplam 19332 adet şikâyet başvurusu yapılmıştır. 2014 yılı başvuru sayısı olan 5639 ile 2015 yılı başvuru sayısı karşılaştırıldığında %7,38'lik bir artış gözlenmektedir.[48]

---

[44] Efe ve Demirci, s. 53-54.
[45] Ataman, T. (1997), "*Ombudsman ve Temiz Toplum"*, Yeni Türkiye Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II, 3(14), s.780.
[46] Erhürman, T. (1995), "*Dünya'da ve KKTC'de Ombudsman*", Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları, s. 97.
[47] Kestane, Doğan, (2006*), "Çağdaş Bir Denetim Organizasyonu Olarak Ombudsmanlık (Kamu Denetçiliği)"*, Maliye Dergisi, sayı 151, Temmuz-Aralık, s. 134.
[48] Kamu Denetçiliği Kurumu 2015 Yılı Faaliyet Raporu, (2016), Ankara, s. 50.

b- Hukuk Devleti İlkesine Katkıları Bakımından Kamu Denetçiliği Kurumu

İdarenin hukuka uygun hareket etmesi, hukuk devleti ilkesinin özü olarak görülmektedir. İdare, kanunların verdiği yetkileri makul bir biçimde ve iyi niyetli olarak, yetkinin verilme amacına uygun ve yetkinin sınırlarını aşmadan kullanmalıdır. Demokratik yönetimlerde vatandaşların, kendilerini temsil eden kurumlara, usulüne uygun ve uygulandığı herkesi bağlayan yasalar yapma gücü vermesi ve bu yasaları uygulamaya koymanın yürütmeye, o günün hükümetine, düşmesi nedeniyle, yürütme, genel olarak, bu yasaların gösterdiği çerçevenin dışında hareket etme yetkisine sahip Mahkemelerin tarihsel rolü, şüphesiz, yürütme gücünün aşırılıklarını kontrol etmektir. Bu rol, son yıllarda, yönetimin artan karmaşıklığı ve devletin tasarruflarına karşı koyma iradesinin artması nedeniyle genişlemiştir. Anayasal düzenimizde bile, kuvvetler ayrılığı ilkesi gereği, mahkemelerin bu rolü eksiksiz bir şekilde yerine getirdiğini söylemek mümkün değildir.

Oysa, hak arama yolları dendiğinde ilk akla gelen yol mahkemelerdir. Bireyler, hak ihlalleri karşısında dava açarak söz konusu ihlalleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Ülkemizde de yargı kalitesinin yeterince yüksek olmaması sebebi ile bireyler hak arama yollarına başvurduklarında tatmin edici sonuç alamamaktadırlar. Bu nedenle bireyler, ülkemizde elde edemedikleri haklarını, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi uluslararası yargı kurumları aracılığı ile elde etmeye çalışmaktadırlar. Hatta AİHM'nin, Türkiye'den, Rusya'dan sonra en çok başvuruyu alması, meselenin boyutlarını göstermektedir. Bu durum sonucunda, Türkiye'de sağlıklı ve yeterli işleyen hak arama yollarının varlığından bahsetmek pek mümkün değildir.

Kamu Denetçiliği Kurumu'nun faaliyete geçirilmesi, hukuk devletinin bütün gereklerinin yerine getirildiği anlamına gelmemekle beraber, ülkemizdeki devlet yapısı ve bu yapının ihtiyaçlarına göre teşkilatlanmış bir Kamu Denetçiliği Kurumu, en azından hukuk devletinin güçlenmesine ve pekiştirilmesine büyük katkılar sağlayabilir.[49] Vatandaşların hak ve özgürlüklerini kamu erkini kullananlara karşı korumak ombudsmanın en temel görevidir.Kamu Denetçiliği Kurumu, vatandaşla idare arasında idarenin iş ve eylemlerinden dolayı çıkan sorunların, idari yargı yoluna gitmeksizin ortadan kalkmasını sağlar. Ombudsman, uyuşmazlıkları yargı önüne gelmeden önce hukuka aykırı eylem ve işlemde bulunan idareyi, işlemi geri almaya veya eylemden doğan zararı gidermeye ikna ederek idari yargının iş yükünü azalmasını sağlayacaktır.[50]

Ombudsmanlık kurumu, kamu yönetimin adil olmayan ve bir konuda hata yapılması durumunda ya da vatandaşların haklarının açıkça kamu yönetimince ihlal edildiği durumlarda onu koruyucu tedbirlerin alınmasını sağlar. Ombudsman, devlet ile birey arasındaki aracılığını, hem vatandaşlar hem de idarece kabul edilebilecek ortak bir çözüm bulabilmek için kullanır ve ortaya çıkabilecek ihtilafların çözümünde objektif olur.[51] Bağımsız, tarafsız, güven duyulan, kamu yönetiminin sahip olduğu tüm belge ve bilgileri ulaşıp inceleyebilen, parlamento ve kamuoyu desteğine sahip olan ombudsman, çalışmalarıyla temel hak ve özgürlüklerin korunmasında etkili olacaktır[52]. Böylece, yönetenler de yönetilenlerin hak ve özgürlüklerine daha saygılı olma gereğini

[49] Kahraman, a.g.m. s. 370.
[50] Efe ve Demirci, a.g.m. s. 65.
[51] Şahin, Ramazan, (2000), *"Ombudsman Kurumu ve Türkiye'de Kurulmasının Türkiye'nin Demokratikleşmesi ve Avrupa Birliği Üzerine Etkileri"*, Türk İdare Dergisi, Sayı 468, Eylül, s. 140-141.
[52] Ataman, Taykan, (1993), *"İngiltere'de Ombudsman Kurumu (İdarenin Parlamento Tarafından Denetimi)"*, Türk İdare Dergisi, Sayı 400, s. 232.

duyacaklardır.[53] Nihayetinde Kamu Denetçiliği Kurumu'nun farklı tarihlerde verdiği kararlar, bu kurumun hukuk devleti uygulamalarının yerleşmesine önemli katkılar sağlayacağının göstergesi olarak kabul edilebilir.

Petrol Piyasası Lisans Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair 01/02/2015 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Yönetmelik Hükümleri ile ilgili verilen kararda hukuk devleti vurgusu yapılmaktadır. Söz konusu yönetmeliğin, Anayasa'ya ve 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu'na aykırı olduğu iddiasıyla, söz konusu Yönetmelik hükümlerinin kaldırılması yönünde tavsiye kararı verilmesi talebiyle Kurum'a yapılan 16.03.2015 tarihli kararda; "Anayasa'nın 2. Maddesinde yer alan hukuk devletinin temel ilkelerinden birinin belirlilik olduğu, bu ilkeye göre, düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır, uygulanabilir, öngörülebilir ve nesnel olması gerektiği, idarenin (EPDK) bahsi geçen yönetmelik değişikliğinde "hukuken geçerli nedenleri" belirlerken hangi ölçütleri esas alacağını açık, belirgin ve somut olarak ortaya koyamadığı, söz konusu yönetmelik düzenlemesinin bu anlamda belirli ve öngörülebilir olmadığı, dolayısıyla da Anayasa'nın 2. Maddesinde yer alan "Hukuk Devleti" ilkesine de aykırılık teşkil ettiği"[54] değerlendirmesine yer verilmek suretiyle başvuru konusu yönetmelik hükümlerinin hukuka aykırı olduğu ve kaldırılmasının uygun olacağı yönünde tavsiye kararı verilmiştir[55].

Yine Kamu Denetçiliği Kurumu'nun bir başka kararında (14.10.2015 tarih ve 2015/2427 şikayet no.lu karar), "kişilere hukuk güvenliğinin sağlanmasının, Anayasa'nın 2. Maddesinde belirtilen hukuk devletinin ön koşullarından olduğu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatlarında da iç hukuk kurallarının yeterli ölçüde öngörülebilir, açık ve erişilebilir olması dolayısıyla hukuk güvenliğinin sağlanması hususunun vurgulandığı, hukuk devletinin, hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerektirdiği, hukuk güvenliğinin sağlanmasının, bu doğrultuda yasaların geleceğe yönelik öngörülebilir belirlemeler yapılabilmesine olanak verecek kurallar içermesini gerekli kılacağı, geriye dönük düzenlemelerle kişilerin haklarının, hukuki istikrar ve güvenlik ilkesi gözetilmeden kısıtlanmasının hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmayacağı" ifade edilmiştir.[56]

Kısaca şunu söyleyebiliriz ki; ülkemizde tarafsızlığı ve bağımsızlığı güvence altına alınması koşuluyla yeni kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu, hem idarenin kötü ve mağduriyet doğuran işlem ve eylemleri karşısında bireylerin haklarını korumaya yönelecek,yargının ve diğer denetim mekanizmalarının yükünü önemli ölçüde azaltacak, hem de Türkiye'de iyi ve demokratik yönetimin kurulması, katılımcı demokrasi idealinin gerçeklemesine katkı sağlayacak ve bireyin temel haklarının garanti edilmesinde vazgeçilmez bir kurum olacaktır.[57] Ayrıca idarenin, işlemlerinin hukuk kuralları çerçevesine hakkaniyete uygun bir biçimle gerçekleşmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

[53] Baylan, Ömer, (1978), *"Vatandaşın Devlet Yönetimi Hakkında Şikâyetleri ve Türkiye için İsveç Ombudsman Formülü"*, İçişleri Bakanlığı Tetkik Kurulu Başkanlığı Yayınları, No:12, Ankara, s. 44-45.

[54] (http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/pdf/karar/petrol%20piyasas%C3%84C2%B1.pdf, 11.08.2016)

[55] Ocak, Muharrem, (2016), *"Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumu ve İdari Yargıya Etkisi"*, Yüzüncü yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.

[56](http://ombudsman.gov.tr/contents/files/%C5%9eikayet/C3%aiye%20Tahakkuk%20Ettirilimi%c5%9f%20olan%20Tutardaki%20yol%20Harcamalr%c4%b1na%20Kat%c4%b11ma%20Pay/c4%b1n&c4%b1n%20%c4%b0ptal%20Edilmesi%20Talebi.pdf, 11.08.2016)

[57] Efe ve Demirci, a.g.m. s. 69.

Sonuç ve Öneriler

Modern bir ülkede hukuk devleti ilke, anlayış ve uygulamalarının gerçek anlamda tesis edilip kurumlaşmasında farklı aktör ve denetim mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizde de idari denetim yollarının yanında yargısal denetim bu fonksiyonu kısmen yerine getirebilmektedir. Ancak gelişmiş ülke hukuk endekslerine göre, olmamız gereken yerin çok altında bir konumda olmak kaygı verici bir durum olarak algılanmalıdır. Ülkemizin bu yolda ciddi adımlar atması bir zorunluluktur. İşte Kamu Denetçiliği Kurumu bu zorunluluğun gerektirdiği bir girişim ve yenilik olarak düşünülebilir. Geçmişi fazla eskiye dayanmamasına rağmen, hukuk devleti olma yolunda önemli bir fonksiyon icra ettiği söylenebilir. Kurum hukuk devleti ilkesinin hayata geçirilmesi adına ne kadar başarı sağlayabilirse, o ölçüde bir öneme sahip olacak ve hukuk devleti idealini gerçekleştirmede önemli araçlardan biri haline gelerek, hukuk devletinin vazgeçilmez kurumları arasındaki yerini alacaktır. Ancak, daha etkin ve görevleri konusunda verimli bir performans sergilemesi için bazı eksik ve yanlış uygulamaların biran önce giderilmesi de şarttır.

Her şeyden önce, Kamu Denetçiliği Kurumu'ndan beklenen idarenin işlem, eylem, tutum ve davranışlarıyla hukuka ve somut adalete (hakkaniyete) aykırı yaklaşımlarına "dur" diyebilmektir. Yapılandırılmasındaki gaye, insan haklarını ihlal etme pratiği olan devlet organlarını yönetilenler adına denetlemektir.[58] Kamu denetçiliği kurumu, demokratik hukuk devleti ilkesine doğrudan katkı sağlayacak bir kurumdur. Egemenliğin sahiplerinin kamu yönetimi uygulamalarından doğan şikâyetlerinin, egemenlik yetkisini kullanan yasama organı adına denetlenmesi, araştırılması ve soruşturulması, hukuka uygun davranma konusunda idare üzerinde ciddi bir psikolojik etki yapacaktır. Kamu denetçiliği kurumu tarafından izlendiğini, soruşturulduğunu ve denetlendiğini gören kamu görevlileri, hukuka uygun karar alma ve uygulama konusunda daha duyarlı davranacaklardır.

Demokratik bir toplum olma yolunda, Kamu Denetçiliği Kurumu temel hak ve özgürlüklerin korunmasına doğrudan katkı sağlayacaktır. İdare karşısında zayıf konumda bulunan kişiler adına, onların hak ve özgürlüklerine yapılan müdahaleleri soruşturan bir yapının varlığı dahi hak ve özgürlükleri güçlendirecektir. Kamu denetçiliği kurumu tarafından yapılan işlemlerle ilgili olarak başvurucuya geri dönüşler yapıldıkça, kişilerin ve toplumun hak arama bilinci artacak, demokratik hukuk devleti güçlenecektir

Kurumun idari yargıya katkı sağlama işlevi ise, yargı mekanizmasındaki iş yükünü azaltarak, yargının daha etkin ve hızlı işlemesine katkısıdır. Etkin bir şekilde işleyen ombudsmanlık sistemine, kolay ulaşılabilir olması, herhangi bir ücret almaması ve çok fazla şekil şartı istememesi gibi nedenlerle başvurular artmakta ve söz konusu başvurular yargının iş yükünün azalmasına yardımcı olmaktadır.[59] Şikâyet üzerine, kamu denetçiliği kurumu tarafından gerçekleştirilen araştırma, inceleme ve değerlendirme sonucuna göre, idareye önerilen çözümün kabul görmesi durumunda uyuşmazlık ortadan kalkacak ve yargı yoluna başvurulmayacaktır. İdare tarafından çözüm önerisinin kabul edilmemesi durumunda ise, yargı yerlerine başvurulduğunda, uyuşmazlıkla ilgili yapılmış bir araştırma, inceleme ve değerlendirme dosyası hazır olacaktır. Kamu denetçiliği kurumuna yapılan başvuru üzerine uyuşmazlık çözüme kavuşturulamadığı takdirde, yargı yoluna başvurulması durumunda,

[58]Onat, Onur, (2015), *" İdareyi Denetleyen İki Anayasal Kuruma İlişkin Kısa Bir Değerlendirme Devlet Denetleme Kurumu - Kamu Denetçiliği Kurumu"*, T.C Kamu Denetçiliği Kurumu Akademik Hakemli Dergisi, Sayı 1, Temmuz, s. 135.
[59] Efe ve Demirci, s.57.

hazırlanan dosyanın yargı yerine ulaştırılmasına yönelik düzenleme yapılması gerekir. Bu durumda da yargı yerlerinin işleri kolaylaşmış olacaktır.[60]

Kamu denetçiliği kurumunu oluşturmakla hukuk devletinin tüm gereklerini yerine getirmiş olmak mümkün değil ise de, son derece iyi düşünülmüş, yeterince araştırılmış ve devletin yapısı ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş bir kamu denetçiliği kurumu, en azından hukuk devletinin pekiştirilmesine büyük katkılar sunabilir.

Bütün bu sebeplerden dolayı, olumsuzluklar üzerinde yoğunlaşmak yerine, kurumun daha etkin ve verimli çalışabilmesi için barındırdığı bazı eksiklikleri de dile getirmek yararlı olacaktır:

- Dünya ombudsman uygulamalarına bakıldığında ombudsman ya şikayet başvurusu üzerine ya da re'sen harekete geçmektedir. Kurumun harekete geçme şeklinde genelde dünya ülkeleri her iki başvuru imkânını da vererek kurumu daha etkin kılmışlardır. Kamu Denetçiliği Kurumunun harekete geçmesi konusunda "*Başvuru ve usulü" başlıklı 17. maddesinde* "Kuruma, gerçek ve tüzel kişiler başvurabilirler" ifadesinin yanı sıra, kurumun görevinin *"... idarenin işleyişi ile ilgili şikâyetleri…incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmak"* olarak belirlenmesi, kurumun sadece şikayet üzerine harekete geçebileceği anlamına gelmektedir. Zira, Kamu Denetçiliği Kurumunun, idarenin işleyişi ile ilgili konularda re'sen harekete geçebileceğine dair herhangi bir hüküm yoktur. Halbuki herkesin idarenin kötü işleyişi ile ilgili başvuru yapması her zaman söz konusu olmayabileceğinden, diğer pek çok ülkede tanınan bu yetkinin kuruma verilmemesi kurumun düzgün çalışması ve kendisinden beklenen faydayı sağlaması açısından önemli bir eksikliktir. Bu durum, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 2011 Yılı Türkiye İlerleme Raporunda da açıkça önemli bir eksiklik olarak ifade edilmiştir.[61]

- Kurumun tavsiye kararları karşısında kamu yönetimi, "kaldırma", "değiştirme" ve "geri alma" biçiminde yönetim hukuku araçlarını uygulamaktadır. Bu bağlamda etkili bir Kamu Denetçiliği kurumu, bir idari usul yasasıyla birlikte düşünülebilir. Ülkemizde genel bir idari usul uygulamasının bulunmaması, Ombudsman kararlarının kamu yönetimince dikkate alınması ve bağlayıcılığı açısından bir engel olarak görülebilir. Vatandaşların haklarının güvence altına alınması ve kamu yönetiminin de hesapverebilirliğinin sağlanması bakımından Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulması önemli bir adımdır. Ancak, kamu denetçisinin idareyle yaşanan sorunları çözme konusunda; müzakere imkânına sahip olması, kamuoyu nezdinde itibarlı olması ve medyayla sıkı ilişkiler kurması başarılı olabilmesinin temel koşullarıdır.

- Kamu Denetçiliği Kurumu, tarafsız ve yürütmeden ve yasamadan bağımsız olarak ancak yasamanın desteğini alarak, kamu kurumlarıyla ve medyayla yakın işbirliği içinde çalışarak; bütün faaliyetlerini kamuoyunun gözü önünde açıklık ilkesine uygun olarak yapmalıdır. Kurum herhangi bir yaptırım gücü bulunmamasına rağmen sahip olduğu bu olanakları kullanarak birey-devlet arasındaki uyuşmazlıkları bir çözüme kavuşturmada başarılı olacaktır. Kamu denetçisinin almış olduğu kararın yaptırım gücü olmadığından alacağı kararların idareyi bağlaması da söz konusu değildir. Ancak ombudsmanın parlamento ve kamuoyu desteğini arkasına alıp idare üzerinde baskı kurmasıyla idarenin kötü yönetim sergilemesini büyük ölçüde engelleyecektir. Ombudsmanın vermiş olduğu

[60] (http://www.ilkercolak.com.tr/demokratik-hukuk-devletinin-geregi-olarak-kamu-denetciligi-kurumu/#_ftn1, 11.08.2016).

[61] 2011 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf. (11.08.2016).

kararlar tavsiye niteliğinde olsa bile kurumun faaliyette olduğu ülkelerde idareler büyük oranda bu kararlar doğrultusunda işlem tesis etmektedir. Türk kamu bürokrasisinin Kamu Denetçisinin kararlarına göstereceği saygı ve bu kararı uygulama oranı kurumun başarısını artırmakta etkin bir rol oynayacaktır.[62]

- Kamu denetçiliği kurumuna yapılacak başvurular arasında ilk sıraları alacak olan yargı kararlarının yerine getirilmediğine ilişkin şikâyetlerle ilgili daha belirgin bir düzenleme getirilmelidir. Kamu denetçilerinin yargı kararlarını yerine getirmeyen kamu görevlileri hakkında suç duyurusunda bulunma yetkisinin açıkça düzenlenmesi gerekir. Buna ilave olarak, idari yargı düzeninde, Danıştay ve bölge idare mahkemeleri bünyesinde yargı kararlarının yerine getirilmesini sağlayacak takip sisteminin kurulması gerekir.

- KDK, TBMM'nin "danışmanı" olma hüviyetine kavuşturulmalıdır. Kurumun meclis çalışmalarına ("yasama yetkisinin devredilmezliği" ilkesine aykırı olmadan) aktif katılımı sağlanmalıdır. Bu sebeple yeni anayasa bağlamında ombudsmanlığın "Yasama" bölümünde düzenlenmesi seçeneği üzerinde durulmalıdır.[63]

- Sosyal medya araçları bir ülkede ombudsmanın varlık nedenini yaşama geçirmesine katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Vatandaşların şikâyetlerini topladıktan ve gerekli incelemeleri yaptıktan sonra, bir kamuoyu baskısı yaratarak kamu yönetiminin hukuka ve hakkaniyete uygun hareket etmesini sağlamak, katılıma aracılık etmek ve devlet-vatandaş ilişkilerini iyileştirmek ombudsmanın temel görevleri arasındadır. Sosyal medya araçları ombudsmanın bu görevlerini başarıyla yerine getirebilmesi için gerekli koşulların karşılanmasına katkı sağlayabilir. Nitekim, bu işin uzmanı olan kişiler bir ülkede ombudsmanın rolünü yerine getirmesinde sosyal medya araçlarının "biçilmiş kaftan" olduğunu ifade etmektedir.[64]

- Kamu denetçiliği kurumumun iş yükünün makul seviyelerde tutulmasına yönelik olarak alınması gereken bir başka tedbir ise, yargı kararlarının yerine getirilmesinden sorumlu olacak bir infaz yapılanmasının oluşturulmasıdır. İdari yargı yerleri tarafından verilen kararların, idareler tarafından uygulanmaması ya da eksik uygulanması durumunda ortaya çıkan şikâyetlerin kamu denetçiliği kurumuna yönelmesi karşısında, Kurumun iş yükü artacaktır. Kurumun personel sayısına bakıldığında, yargı kararlarının uygulanmamasına yönelik başvuruların ciddi iş yükü getireceği görülecektir. Bu durumda, idari yargı kararlarının uygulanmasını takip edecek bir infaz yapılanması/düzenlemesi getirilmek suretiyle, idari yargı kararlarının uygulanmamasından doğan şikâyetlerin ortadan kaldırılması gerekir. İdari yargı kararlarının yerine getirilmesinde sorunlar çıkması, hukuk devletinin hayata geçirilmesinin önündeki temel engellerden biridir. İdari yargı kararını uygulamayabilen bir idarenin, yargısal denetime tabi tutulmasının ne anlamı kalacaktır? İdari yargı kararlarının yerine getirilmesini sağlamaya yönelik olarak, doğrudan görevlendirilen ve bu konuda yapılan başvuruları karara bağlayan bir infaz savcılığının Bölge İdare Mahkemeleri bünyesinde yapılandırılması bir çözüm olarak görülebilir.[65]

---

[62] Efe ve Demirci, s.68-69.
[63] Onat, s. 138.
[64] Sobacı, Mehmet Zahid - Köseoğlu, Özer, (2016), *" Ombudsman ve Sosyal Medya: Kamu Denetçiliği Kurumu'nun Twıtter Kullanımına İlişkin Ampirik Bir Analiz"*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 71, No 1, s. 104.
[65](http://www.ilkercolak.com.tr/demokratik-hukuk-devletinin-geregi-olarak-kamu-denetciligi-kurumu/#_ftn1).

Kaynakça

Ataman, Taykan, (1993), "İngiltere'de Ombudsman Kurumu (İdarenin Parlamento Tarafından Denetimi)", *Türk İdare Dergisi*, Sayı 400, s. 217-249.

Ataman, Taykan, (1997), "Ombudsman ve Temiz Toplum", *Yeni Türkiye Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II*, 3(14), 779-789.

Atay, Ender Ethem, (2014), "Hukuk Devleti İlkesi Işığında İdarenin Denetimi ve Kamu Denetçiliği Kurumu", *Kamu Denetçiliği Kurumu Dergisi*, sayı:1, Aralık, s.1-30.

Baylan, Ömer, (1978), "Vatandaşın Devlet Yönetimi Hakkında Şikâyetleri ve Türkiye için İsveç Ombudsman Formülü", *İçişleri Bakanlığı Tetkik Kurulu Başkanlığı Yayınları,* No:12, Ankara.

Bingham, Lord, (2007), "The Rule of Law", Cambridge Law Journal, 66(1), Mart, s. 67- 85.

DİDDK'un 27.04.2015 tarih ve YD itiraz no:2015/279 sayılı kararı (UYAP sistemi üzerinden erişilmiştir, (08.08.2016).

DİDDK'un 22.06.2015 tarih ve E:2014/839, K:2015:2884 sayılı, 25.11.2015 tarih ve E:2013/5130, K:2015/4437 sayılı kararları (UYAP sistemi üzerinden erişilmiştir. 08.08.2016)

Efe, Haydar - Demirci, Murat, (2013), "Ombudsmanlık Kavramı ve Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumu'ndan Beklentiler" , *Sayıştay Dergisi*, sayı 90,Temmuz-Eylül, s. 49-72.

Erhürman, T. (1995), "*Dünya'da ve KKTC'de Ombudsman*", Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.

Gözübüyük, Şeref, (1995), *Yönetim Hukuku*, Güncelleştirilmiş (23. bs.), Ankara.

Kahraman, Mehmet, (2011), "Hukuk Devletine Katkıları Bakımından Kamu Denetçiliği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:8, Sayı:16, s. 355- 373.

Kestane, Doğan, (2006), "Çağdaş Bir Denetim Organizasyonu Olarak Ombudsmanlık (Kamu Denetçiliği)", *Maliye Dergisi,* sayı151, Temmuz-Aralık, s.128-142. Küçüközyiğit,

H.Galip (2006), "Ombudsmanlık Kurumu - Hukuksal ve Siyasal bir İnceleme ", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No: 5, s. 90-111.

Ocak, Muharrem, (2016), "Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumu ve İdari Yargıya Etkisi", *Yüzüncü yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van.

Odyakmaz, Zehra, (2013), "Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumunun Tanıtılması ve 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Bazı Maddelerinin Değerlendirilmesi", *TAAD*, Yıl: 4, Sayı: 14.

Onat, Onur, (2015), " İdareyi Denetleyen İki Anayasal Kuruma İlişkin Kısa Bir Değerlendirme Devlet Denetleme Kurumu - Kamu Denetçiliği Kurumu", *T.C Kamu Denetçiliği Kurumu Akademik Hakemli Dergisi*, Sayı 1, Temmuz, s. 121-139.

Özbudun, Ergun, (2014), *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara.

Ökçesiz, Hayrettin, (1996), "Hukuk Devleti Olgusu", Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi,

Alkım Yayınevi, Sayı 3, İstanbul.
Paine, Thomas, (1994), Common Sense, Londra.
Raj, Arpit, Indian_Ombudsman_A_Critical_Appraisal, *National Law University*, Jodhpur.
Sancar, Mithat, (2010), Devlet Aklı Kıskacında Hukuk Devleti, İstanbul: İletişim Yayınları.
Sobacı, Mehmet Zahid - Köseoğlu, Özer, (2016), " Ombudsman ve Sosyal Medya: Kamu Denetçiliği Kurumu'nun Twıtter Kullanımına İlişkin Ampirik Bir Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 71, No 1, s. 103 - 124.
Şahin, Ramazan, (2010). "Ombudsman Kurumu ve Türkiye'de Kurulmasının Türkiye'nin Demokratikleşmesi ve Avrupa Birliği Üyeliği Üzerine Etkileri", *Türk İdare Dergisi*, Eylül, S. 131-158.
TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun 28.02.2013 tarihli toplantısı, Yazım Komisyonu Tutanakları, s. 1797. (2013b) Erişim; http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx (11.08.2016).
TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu 10.06.2013 tarihli toplantısı, Yazım Komisyonu Tutanakları, s. 3721. (2013c), (http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx, 11.08.2016).

TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu 10.06.2013 tarihli toplantısı, Yazım Komisyonu Tutanakları, s. 3721. (2013c), (http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx, 11.08.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 2. Maddesi.

Wade, H.W.R. (1974). "The Ombudsman in Britain", *Prof. Dr. Tahsin Bekir BALTA'ya Armağan, Ankara: AÜSBF ve TODAİE Yay.*
Wong, Wilson- Yuen, Raymond, (1997), The Ombudsman in Hong Kong: Role and Challenges under The Transformation of Governance in the Post-1997 Era , *asia pasific law rewiev*, vol 17, no 1, s.117-118.

Yazıcı, Serap (2005), "Avrupa Birliği Süreci: Ulus Devletten Ulusüstü Devlete Geçişte Hukuk Devletinin Değişen İçeriği", *AÜHFD*.
2011 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_rapo ru_tr.pdf. (11.08.2016).
Anayasa Mahkemesi, 7.2.2008 tarihli. 2005/38 E. - 2008/53 K. sayılı karar.

(http://www.ilkercolak.com.tr/demokratik-hukuk-devletinin-geregi-olarak kamudenetciligikurumu /#_ftn1, 11.08.2016).
(http://www.ilkercolak.com.tr/demokratik-hukuk-devletinin-geregi-olarak-kamu-denetciligi-kurumu/#_ftn1).
(http://www.liberal.org.tr/upresimler/MuratBurakAydin.pdf,17.08.2016).
(http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/pdf/karar/petrol%20piyasas%C3%84C2%B1.pdf,11.08.2016).
(http://ombudsman.gov.tr/contents/files/pdf/Merkez%20Te%C3%85%C5%B8kilat.pdf, 11.08.2016).
(http://ombudsman.gov.tr/contents/files/%C5%9eikayet/C3%aiye%20Tahakkuk%20Ettirilimi% c5%9f%20olan%20Tutardaki%20yol%20Harcamalr%c4%b1na%20Kat%c4%b11ma% 20Pay/c4%b1n&c4%b1n%20%c4%b0ptal%20Edilmesi%20Talebi.pdf, 11.08.2016).

(http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19102.pdf%main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19102.pdf08.08.2016).

(http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21184.pd f%main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21184.pdf, 08.08.2016).

ELAZIĞ İL MERKEZİNDE YAŞAYAN YETİŞKİNLERİN SAĞLIKLI YEME TUTUMLARI

Bircan ULAŞ KADIOĞLU

Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü

Fatoş UNCU

Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü

Pınar SOYLAR

Özet

Amaç: Yeme bozuklukları ile ilgili yaygın görüş bir yaşam tarzı tercihi olduğu yönündedir. Vücut ağırlığı, vücut şekli yada besinlere yönelik takıntılar yeme bozukluğu belirtisi olabilir. Ortoreksiya Nervoza sağlıklı yeme takıntısı olarak ifade edilir. Bu çalışmanın amacı Elazığ İl merkezinde yaşayan yetişkinlerin sağlıklı yeme tutumlarının ve ilişkili faktörlerin belirlenmesidir.

Yöntem: Kesitsel tipte olan bu çalışma 2016 yılı mart ayı içerisinde Elazığ İl merkezinde toplam 460 kişi üzerinde yürütüldü. Olası yeme bozukluğu riskini saptamak için 21 maddeli Yeme Tutum Testi (EAT-21) kullanıldı. Sağlıklı Yeme Takıntısı eğilimini değerlendirmek için 11 maddeli Ortoreksiya Nervoza ölçeği (ORTO-11) kullanıldı. Vücut Kitle İndeksi (VKİ) hesaplandı. Verilerin değerlendirilmesinde ki-kare, varyans analizi ve t testi kullanıldı.

Bulgular: Araştırmaya katılan bireylerin yaş ortalaması 31.5±11.2 yıl ve katılımcıların çoğu (%61.5) kadın, %13.0'ı diyet yapıyor ve %49.1'i normal VKİ (18,5-24,9 kg/m2) değerine sahip. EAT-21 kesim noktasına göre (≥ 20) olası yeme bozukluğu sıklığı %6.3 idi. Tüm katılımcıların ORTO-11 puan ortalaması 27.55±5.60 idi. Sağlıklı yeme takıntısı eğiliminin yaşa, cinsiyete, diyet yapma durumuna, sağlık durumuna, vitamin-mineral kullanma durumuna, sigara kullanma durumuna ve yeme bozukluğu riski taşıma durumuna göre farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Sonuç: Daha ileri analizlerin yapılmasına ihtiyaç vardır. Risk altındaki bireylerde sağlıklı yeme tutumlarının geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin yapılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Yeme tutumu, sağlıklı beslenme takıntısı, EAT-21, ORTO-11

ATTITUDES OF HEALTHY EATING AMONG ADULTS LIVING IN THE CENTER OF ELAZIG,TURKEY

Abstract

Objective: There is a commonly held view that eating disorders are a lifestyle choice. Obsessions with food, body weight, and shape may also signal an eating disorder. Orthorexia

nervosa indicates an unhealthy obsession with eating healthy food. The aims of this study were to determine the attitude of eating healthy food and it's affecting factors.

Method: This cross-sectional study was carried out on 460 adults in the centre of Elazıg in March 2016. Data collected with questionnaire including EAT-21 and ORTO-11. Body Mass Index (BMI) was calculated. During the analysis of data, chi-square test, t-test and the analysis of variance have been applied.

Results: The mean age of the paticipants was 31.5±11.2 years, the majority of them (61.5%) were women, 13.0 % were dieting and 49.1 % had normal BMI (18,5-24,9 kg/m2). According to EAT-21 cut score (≥ 20) the prevalence of potential Eating Disorders was 6.3 % and the mean ORTO-11 score was 27.55±5.60. Obsession with healthy eating was associated with age, cender, dieting, health status, supplementation of vitamin-mineral, smoking status, and the status of eating disorders risk.

Conclusion: There is need for further analysis. Activities may be recommended for the development of attitudes for eating healthy food.

Keywords: Eating attitude, obsession with healthy eating, EAT-21, ORTO-11

GİRİŞ VE AMAÇ

Günümüzde hem erkekler hem de kadınlar kilo vermek, formda olmak, topluma kendilerini kabul ettirmek amacıyla dış görünüşlerine çok önem vermektedirler. Bu ise bazı kişilerin bir takım yeme bozuklukları geliştirmesine ve bu bozukluklara bağlı olarak ciddi sağlık sorunları yaşamalarına neden olmaktadır (1).

Yeme bozuklukları; beslenme yetersizliği, aşırı beslenme, depresyon, madde bağımlılığı, anksiyete gibi ciddi sorunlara neden olabilen, yeme alışkanlıklarındaki sapmalardır (2).

Yeme bozuklukları ile ilgili yaygın görüş bir yaşam tarzı tercihi olduğu yönündedir. Vücut ağırlığı, vücut şekli yada besinlere yönelik takıntılar yeme bozukluğu belirtisi olabilir. Yaygın yeme bozuklukları; anoreksiya nervoza, bulimiya nervoza ve tıkınırcasına yeme bozukluğudur (3).

Bu bozuklukların gelişimi için güncel açıklamalar çok yönlüdür, diyet yapma davranışının yeme bozukluğu gelişimine yol açan ortak uyarıcı olduğu vurgulanmaktadır. Yapılan çalışmalarda yeme bozukluklarındaki artış sağlıksız kilo kontrolü yöntemlerinin kullanımının artmasıyla ilişkili bulunmuştur (4).

Bazı yeme bozuklukları oranı erkeklerde ve özellikle kadınlarda artmaktadır. Vücut imajı, medya ve yeme bozuklukları üzerine yapılan bir çalışma televizyon, filmler, dergiler ve internet gibi yaygın kitle iletişim araçları, yeme bozukluklarına yol açan obezite ve olumsuz vücut imajı ile ilişkiyi ortaya koymaktadır (1).

21. yy. da sağlığı iyileştirmeye yönelik sorunlar ele alınırken sağlıklı beslenme en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Gıdalar doğal veya doğal olmayan olarak sınıflandırılmış ve her yerde doğal besin satan alışveriş merkezleri kurulmuştur. Medyada her gün çevre kirliliği ve gıdaların sağlığı koruma üzerine etkileri, kanser sebepleri ve kanseri önlemeyle ilgili haberler yer almaktadır. Sağlıklı beslenme alışkanlığı patolojik bir durum değildir ancak sağlıklı besin tüketimi ile aşırı meşgul olma, besinleri hazırlarken çok fazla zaman

geçirme, günlük hayatta bu durumdan dolayı işlevselliği yitirme davranış ve kişilikle ilgili bir hastalık olarak değerlendirilebilir (5).

Ortoreksiya nervoza sağlıklı ve beslenme takıntısı anlamına gelir. "Orto" kelime olarak (doğru, uygun) ve 'orexia' (iştah) kelimelerinin birleşmesi ile ilk kez Steven Bratman tarafından 1996 yılında tanımlanmıştır. Resmi sınıflandırma sistemlerine henüz girmemiş ve literatürde yeni araştırılmaya başlanmış bir kavramdır (6,7).

Bu çalışmanın amacı Elazığ il merkezinde yaşayan yetişkinlerin sağlıklı yeme tutumlarının ve ilişkili faktörlerin belirlenmesidir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Kesitsel tipte olan bu çalışma 2016 yılı mart ayı içerisinde Elazığ İl merkezinde araştırmaya katılmayı kabul eden 20-64 yaş arası toplam 460 kişi üzerinde yürütüldü. Rastgele seçilmiş olan bireylere çalışma hakkında bilgi verilerek sözlü onayları alındı.

Örnek büyüklüğü evren birey sayısı bilinmeyen gruplarda örnek büyüklüğü hesaplama formülünden $n=t^2(pq)/d^2$ yararlanılarak (t=1,96, d=0,05, p=0,5) hesaplandı. Saptanan örneklem büyüklüğü %20 arttırılarak (384+76=460) ulaşılması hedeflenen birey sayısı belirlendi.

Veri Toplama Aracı

Katılımcıların bazı sosyo-demografik özelliklerini, yeme alışkanlıklarını ve tutumlarını saptamaya yönelik soruları içeren anket formu uygulandı. Olası yeme bozukluğu riskini saptamak için 21 maddeli Yeme Tutum Testi (EAT-21) kullanıldı. Sağlıklı Yeme Takıntısı eğilimini değerlendirmek için 11 maddeli Ortoreksiya Nervoza ölçeği (ORTO-11) kullanıldı. Boy uzunluğu ve vücut ağırlığı sorgulanarak Vücut Kitle İndeksi (VKİ) hesaplandı ve Dünya Sağlık Örgütünün yetişkinler için belirlediği VKİ sınıflamasına göre değerlendirildi.

Yeme Tutum Testi (EAT-21)

Yeme bozukluklarının değerlendirilebilmesi için çeşitli testler bulunmaktadır. Bunlardan Yeme Tutum Testi Anoreksiay Nervozalı hastaların yemek yemekle ilgili davranış ve tutumları olduğu kadar normal bireylerde var olan yeme davranışlarındaki olası bozuklukları da ölçmektir. Yeme Tutum Testi yeme davranışı bozuklukları için iyi bir tarama aracıdır.

EAT-40 Garner ve Garfinkel (1979) tarafından geliştirilmiştir (8). Toplam puanın düzeyi psikopatolojinin düzeyi ile doğrudan ilişkilidir. Yani test klinik düzeyde 'hasta' kabul edilebilecek bireyleri saptayabileceği gibi, kişinin bu bozukluğa ne kadar yatkın olduğunun da bir göstergesi olabilmektedir. Türkiye'de geçerlik ve güvenirlik çalışması Savaşır ve Erol (1989) tarafından yapılmıştır (9).

Ölçeğin her bir maddesinden alınan puanlar toplanarak ölçeğin toplam puanı elde edilir. Bu çalışmada ölçeğin 21 maddeli kısa formu kullanıldı ve 20 puan altı normal kabul edildi. 20 ve üzeri puan alanlarda yeme bozukluğu riski vardır.

Ortoreksiya Nervoza ölçeği (ORTO-11)

Uluslararası Ortoreksiya Nervoza değerlendirme ölçeği (ORTO-15) sağlıklı beslenme takıntısını belirlemeye yönelik geliştirilmiş bir ölçektir. Türkçe'ye 2006 yılında Arusoğlu ve arkadaşları tarafından uyarlanmıştır. Bu çalışmada Türkçe'ye uyarlanmış 11 maddeli versiyonu kullanılmıştır. Puan aralığı 0-44 arasında olan ORTO-11 versiyonunun kesim noktası yoktur. Düşük puanlar ortorektik eğilimi gösterir. Puan artışı Ortoreksiya Nervoza (ON) riskinin azaldığını göstermektedir (10).

Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler SPSS 21.0 istatistik paket programında değerlendirildi. Verilerin değerlendirilmesinde ki-kare, varyans analizi ve t testi kullanıldı. Anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edildi.

BULGULAR

Araştırma kapsamına giren 460 bireyin yaşları 20-64 arasında değişmekte olup %61.5'i (n=283) kadın, %38.5'i (n=177) erkektir. %44.5'i (n=205) lise mezunu olup, %42.4'ü (n=195) öğrencidir. %46.5'inin (n=214) geliri giderine eşittir. Kendi bedeninden memnun olduğunu ifade edenler %66.5 (n=366), herhangi bir diyet yapmayanlar %87.0 (n=400), herhangi bir sağlık sorunu olmadığını belirtenler %75.0 (n=345), sigara kullanmayanlar %72.4 (n=333), vitamin-mineral takviyesi alanlar %6.7 (n=31) ve düzenli olarak egzersiz yaptığını ifade edenler %13.0 (n=60) bulundu. Vücut kitle indeksi dağılımına göre katılımcıların %49.1'i (n=226) normal vücut ağırlığına sahiptir. Kilolu yada şişman olanların oranı %42.0 (n=193) bulundu. Yeme tutum testi sonuçlarına göre olası yeme bozukluğu sıklığı %6.3 (n=29) idi. (Tablo 1)

Yeme bozukluğu riski saptanan (EAT-21 puanı ≥20) 29 bireyin 23'ü kadın ve 6'sı erkektir. Fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0,042). Düzenli olarak spor yaptığını ifade eden 60 bireyin %15'inde (n=9) yeme bozukluğu riski vardır. Spor yapmadığını ifade eden 400 bireyin %5'inde (n=20) yeme bozukluğu riski saptanmıştır. Spor yapan ve yapmayanlar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0,003).

Yaş ortalaması 31.50 (± 11.25) yıl olan katılımcıların Vücut kitle indeksi ortalaması 25.01±5.42, Yeme tutum testi puan ortalaması 5.62±6.38, Ortoreksiya Nervoza ölçeği puan ortalaması 27.55±5.60 idi. Düşük puanlar ortorektik eğilimin arttığını göstermektedir. (Tablo 2)

Tablo 1. Araştırmaya katılanların bazı sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı

Sosyo-demografik özellikler		**n**	**%**
Cinsiyet	Kadın	283	61.5
	Erkek	177	38.5

Yaş	25 yaş altı	183	39.8
	25–34 yaş	128	27.8
	35–44 yaş	70	15.2
	45 yaş ve üstü	79	17.2
Eğitim Durumu	Lise öncesi	96	20.9
	Lise	205	44.5
	Üniversite	159	34.6
Çalışma Durumu	Çalışıyor	151	32.8
	Çalışmıyor	103	22.4
	Emekli	11	2.4
	Öğrenci	195	42.4
Ekonomik Durum	Gelir giderden fazla	75	16.3
(kendi ifadesi)	Gelir gidere eşit	214	46.5
	Gelir giderden az	171	37.2
Diyet yapma durumu	Evet	60	13.0
	Hayır	400	87.0
Beden memnuniyetsizliği	Var	154	33.5
	Yok	306	66.5
Sağlık sorunu	Var	115	25.0
	Yok	345	75.0
Sigara kullanma durumu	Evet	127	27.6
	Hayır	333	72.4

Vitamin-Mineral kullanma durumu	Evet	31	6.7
	Hayır	429	93.3
Egzersiz yapma durumu	Evet	60	13.0
	Hayır	400	87.0
VKİ dağılımı	<18.5	41	8.9
	18.5-24.9	226	49.1
	25.0-29.9	108	23.5
	≥30.0	85	18.5
Olası yeme bozukluğu riski	Var	29	6.3
	Yok	431	93.7
Toplam		460	100

Tablo 2. Araştırmaya katılanların bazı değişkenlerinin frekans dağılımı

	N	**En düşük**	**En yüksek**	**Ortalama**	**SS**
YAŞ (yıl)	460	20	64	31.50	11.25
VKİ (kg/m2)	460	16.14	47.75	25.01	5.42
EAT-21 puanı	460	0	39	5.62	6.38
ORTO-11 puanı	460	13	40	27.44	5.60

VKİ : Vücut Kitle İndeksi

EAT-21 : Yeme Tutum Testi

ORTO-11 : Ortoreksiya Nervoza Ölçeği

Yapılan ikili karşılaştırmalarda kadınların ORTO-11 ölçek puanları ortalaması erkeklerin ölçek puan ortalamasından düşük bulundu, fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0.029). Yaş

dağılımına göre ortorektik eğilimin en düşük olduğu yaş grubu 25-34 yaş grubudur. Diyet yapanların puanları (24.81±5.48), diyet yapmadığını ifade edenlerin puanlarından (27.83±5.51 anlamlı derecede düşük bulundu (p<0.001). Beden memnuniyetsizliği olanların puanı 26.24±5.49 iken bedeninden memnun olduğunu ifade edenlerin puanı 28.04±5.56 idi ve fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p<0.001). Herhangi bir sağlık sorunu olmayanların puanı (28.13±5.44) olanların puanından (25.36±5.58) yüksek bulundu (p<0.001). Sigara kullanmayanların puanları (26.91±5.68), kullananlardan (28.81±5.14) düşük bulunmuştur (p=0.001). Vitamin-mineral kullananların puanları 24.09±6.33 iken, kullanmayanların 27.68±5.47 olduğu saptandı (p=0.001). Olası yeme bozukluğu riski saptananların ortoreksiya nervoza ölçek puan ortalamaları (24.86±5.25), diğerlerinin puanından (27.61±5.58) anlamlı derecede düşük bulundu (p=0.010). (Tablo 3).

Yapılan diğer ikili karşılaştırmalarda eğitim durumu, ekonomik durum, çalışma durumu ve VKİ değerleri ile ortorektik eğilim arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (p>0.05).

Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Ortoreksiya Nervoza Ölçek Puanlarının Bazı Değişkenlere Göre Dağılımı

	n	**%**	**Orto-11 puan Ort±SS**	
Cinsiyet				
Kadın	283	61.5	26.99±5.63	p=0.029
Erkek	177	38.5	28.16±5.49	t=2.190
Yaş				
<25 yaş	183	39.8	27.32±5.37	p=0.006
25–34 yaş	128	27.8	28.74±5.10	F=4.261
35–44 yaş	70	15.2	26.97±5.92	
≥45 yaş	79	17.2	26.02±6.22	
Diyet yapma durumu				
Evet	60	13.0	24.81±5.48	p<0.001
Hayır	400	87.0	27.83±5.51	t=3.957

Beden memnuniyetsizliği				
Var	154	33.5	26.24±5.49	p<0.001 t=3.285
Yok	306	66.5	28.04±5.56	
Sağlık Sorunu				
Var	115	25.0	25.36±5.58	p<0.001 t=4.698
Yok	345	75.0	28.13±5.44	
Sigara kullanma durumu				
Evet	127	27.6	28.81±5.14	p=0.001 t=-3.286
Hayır	333	72.4	26.91±5.68	
Vitamin-Mineral kullanma durumu				
Evet	31	6.7	24.09±6.33	p=0.001 t=3.486
Hayır	429	93.3	27.68±5.47	
Olası yeme bozukluğu riski				
Var	29	6.3	24.86±5.25	p=0.010 t=2.579
Yok	431	93.7	27.61±5.58	

TARTIŞMA:

Ortoreksiya nervoza, tüketilen yiyeceğin kalitesi, saflığı ve sağlıklı beslenme konusunda aşırı uğraşın ön planda olduğu, önemli bir yeme bozukluğu tipidir. Bu çalışmada tüm katılımcıların ORTO-11 puan ortalaması 27.55±5.60 idi. Kadınlarda 26.99±5.63 iken erkeklerde 28.16±5.49 bulundu (p=0.029). Hacettepe Üniversitesi akademik ve idari kadrolarında çalışan 994 bireyle yapılan çalışmada ORTO-11 puan ortalaması kadınlarda 26.12±4.33 ve erkeklerde 27.56± 4.58 bulundu. Fark istatistiksel olarak anlamlı idi (p<0.001) (10). Sonuçlar benzerdir.

Araştırma bulgularına göre yeme tutumundaki bozulma ortorektik eğilimlerle ilişkili bulunmuştur. Yeme tutumu bozuk bireylerin ORTO-11'den daha düşük puan aldıkları yani

daha yüksek ortorektik eğilimler gösterebilecekleri anlaşılmıştır (10). Bu çalışmada katılımcıların Ortoreksiya nervoza ölçek (ORTO-11) puan ortalaması yeme bozukluğu riski olan ve olmayan bireyler arasında farklı bulundu. Yeme bozukluğu riski taşıyanların ORTO-11 puanları daha düşüktü. Düşük puanlar ortorektik eğilimin arttığını göstermektedir. Bu durumda ortorektik eğilimleri daha yüksek bulundu. Sonuçlar literatürle uyumludur.

Arusoğlu ve arkadaşları tarafından yapılan demografik değişkenlerden yaş, eğitim süresi ve cinsiyetin ortorektik eğilimler üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada erkeklerin ortorektik eğilimlerinin kadınlara oranla daha düşük olduğu saptandı. Üniversite üstü eğitim alan grubun ORTO-11 ortalaması yüksek yani ortorektik eğilimleri düşük bulundu. İleri analizlerde eğitim düzeyinin, ortorektik eğilimler üzerinde güçlü bir belirleyici olmadığı düşünülebilir sonucuna varıldı. Aynı çalışmada ORTO-11'den alınan puanın yaşa bağlı olarak değişmediği görüldü. (10).

Sağlıklı yetişkin bireylerde yeme tutum ve ortorektik davranışlar ile obezite arasındaki ilişkinin değerlendirildiği bir çalışmada ortorektik erkek bireyler (%51.3), kadın bireylerden (%48.7) daha fazladır. Eğitim durumlarına göre üniversite üstü eğitim alanların diğer eğitim seviyelerindekilere göre daha düşük ortorektik eğilimler gösterdiği bulunmuştur. (11). Bu çalışmada cinsiyetin ve yaşın ORTO-11 puanları ile ilişkili olduğu ancak eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

ORTO-11'den alınan puanların BKİ ve diyet uygulamaya bağlı olarak ne şekilde değiştiğinin de araştırıldığı çalışmada ortorektik eğilimler üzerinde BKİ'nin anlamlı etkisi bulunmamıştır. Bu sonuç Arusoğlu ve arkadaşlarının bulguları ile paralellik göstermektedir. BKİ'ye göre ORTO-11 puanları farklılaşmamış, ancak kadınlarda, yeme tutumu bozuldukça ve obsesif kompülsif belirtiler arttıkça yüksek BKİ'nin ortorektik eğilimlere yol açtığı görülmüştür. Sonuçta BKİ'nin ortorektik eğilim üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır (10).

Yapılan çalışmalarla tıbbi gerekçelerle diyet yapmakta olanların ortorektik eğimlerinin daha yüksek olabileceği anlaşılmıştır. Bu da bir anlamda diyet ve sağlıklı beslenmeye duyarlılaşma ile ortorektik eğilimlerin paralellik gösterebileceğini düşündürmektedir (10). Bu çalışmada diyet yaptığını ifade eden 60 kişinin ORTO-11 puanları, diyet yapmayanlarla karşılaştırıldığında, diyet yapanların ortorektik eğilimleri yüksek bulunmuştur ($p<0.001$).

SONUÇ

Araştırma sonucunda Elazığ örnekleminde olası yeme bozukluğu sıklığı %6.3 bulundu. Olası yeme bozukluğu riski saptananların ortorektik eğilimleri daha düşüktür. Bu çalışmada ortorektik eğiliminin yaşa, cinsiyete, diyet yapma durumuna, sağlık durumuna, vitamin-mineral kullanma durumuna, sigara kullanma durumuna ve yeme bozukluğu riski taşıma durumuna göre farklılık gösterdiği saptanmıştır ($p<0.05$). Eğitim durumu, ekonomik durum, çalışma durumu ve VKİ değerleri ile ortorektik eğilim arasında yapılan ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p>0.05$).

Ancak ortoreksiya ile ilgili sonuçlar genellenmeden önce daha ileri analizlerin yapılmasına ve daha geniş örneklemli başka çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmalar mevcut

durumu değerlendirmeye ve alınacak önlemlerin seyrini ve içeriğini belirlemeye yardımcı olabilir.

Kaynakça

Jennifer, L., Derenne, M.D., Eugene, V., Beresin, M.D. (2006). Body Image,Media, and Eating Disorders. *Academic Psychiatry*, 30, 257-261.

Pritts, S.D., Susman, J. (2003). Diagnosis of Eating Disorders in Primary Care. Am Fam Physician, 67, 297-304.

National Institutes of Health https://www.nimh.nih.gov/health/topics/eating-disorders/index.shtml Erişim tarihi: 20/03/2016

Maner F. (2001). Yeme Bozuklukları. Psikiyatri Dünyası 2001;5:130-139.

Duran S. Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinde ortoreksiya nervoza (sağlıklı beslenme takıntısı) riski ve etkileyen faktörler. Pamukkale Tıp Dergisi (Kabul tarihi:12/04/2016) doi: 10.5505/ptd.2016.03880

What Is Orthorexia? http://www.orthorexia.com/ Erişim tarihi: 29/03/2016

Bratman S, Knight D. (2000). Health food junkies:overcoming the obsession with healthful eating. Broadway Books, New York.

Garner DM, Garfinkel PE. (1979). The eating attitudes test: An index of the symptoms of anorexia nervosa. Psychological Medicine. 9: 273-279.

Savaşır I, Erol N. (1989). Yeme tutumu testi: Anoreksiya nervoza belirtileri indeksi. Psikoloji Dergisi. 7(23): 19-25.

Arusoğlu G, Kabakçı E, Köksal G, Merdol TK (2008). Ortoreksiya nervoza orto-11'in Türkçeye uyarlama çalışması. Türk Psikiyatri Dergisi. 19: 283-91.

Karadağ MG, Elibol E, Yıldıran H, Akbulut G, Çelik MG, Değirmenci M, SöğütM, Güneş M, Dinler MF. (2016) Sağlıklı Yetişkin Bireylerde Yeme Tutum ve Ortorektik Davranışlar ile Obezite Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. GMJ .27: 107-114.

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE VİTAMİN-MİNERAL TAKVİYESİ KULLANIMI

Bircan ULAŞ KADIOĞLU

Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü

Fatoş UNCU

Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü

Özet

Amaç: Bu araştırma; Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin, beslenmeye ek vitamin-mineral kullanım sıklığını saptamak amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Tanımlayıcı tipte olan araştırmaya, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi birinci ve ikinci sınıfta öğrenim gören toplam 306 öğrenci dâhil edilmiştir. Veriler, 12-23 Ekim 2015 tarihinde sınıf ortamında anket formu ile toplanmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır.

Bulgular: Yaş ortalaması 20.66±1.72 yıl olan öğrencilerin çoğunluğunu (%73.5) kız öğrenciler oluşturmaktadır. %52.9'u (n=162) ikinci sınıftadır. %40.8'i (n=125) Hemşirelik, %30.4'ü (n=93) Beslenme ve Diyetetik, %28.8'i (n=88) Ebelik bölümündedir. %11.1'i (n=34) vitamin-mineral takviyesi kullandığını ifade etmiştir. Kız öğrencilerde vitamin-mineral kullanım sıklığı %12.0 iken, erkek öğrencilerde %8.6 bulunmuştur ancak fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0.05$). Vitamin-mineral kullananların %55.9'u uzman önerisiyle (doktor, diyetisyen, beslenme uzmanı, eczacı) vitamin-mineral kullandığını ifade etmiştir. En yaygın kullanılanları sırasıyla; multivitamin-mineraller, Vitamin-B12, Demir, Vitamin-D ve Vitamin-A'dır.

Sonuç: Bu çalışmada; besin desteği olarak vitamin-mineral kullanım sıklığı %11.1 bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vitamin-mineral takviyesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Üniversite öğrencileri

THE USE OF VITAMIN-MINERAL SUPPLEMENTS AMONG STUDENTS OF HEALTH SCIENCE FACULTY

Abstract

Objective: The aim of this study was to determine the frequency of the use of vitamin-mineral supplements among students of Health Science Faculty.

Method: This descriptive study was carried out on 306 first and second grade students of Health Science Faculty at Firat University. Data collected with questionnaire in the classroom during 12-23 October 2016. During the analysis of data descriptive statistics have been applied.

Results: The mean age of the students was 20.66±1.72 years, the majority of them (73.5%) were women and 52.9% of them second grade students. 40.8% nursing, 30.4% nutrition and dietetics and %28.8 midwifery students. 11.1% (n = 34) of students (12.0% in women and 8.6% in men) were stated that they were using of vitamin and mineral supplements. There was no statistically significant differences between men and women (p>0.05). 55.9% of them using the vitamin and mineral supplements acording to expert (doctor, dietitian, nutritionist, pharmacist etc.) advice. Most widely used are respectively; multivitamin-mineral, vitamin B12, iron, Vitamin-D and Vitamin-A.

Conclusion: In this study; the frequency of use of vitamin and mineral supplements were 11.1%.

Keywords: Vitamin-Mineral Supplements, Health Sciences Faculty, University students

GİRİŞ VE AMAÇ

Vitamin ve mineral besin destekleri; tek başlarına veya kombine olarak kullanılabilen, kapsül, tablet, toz, solüsyon vb. şeklinde satılan konsantre formda kaynaklardır. Bunlar küçük birim miktarlarda (doz) alınmak üzere tasarlanmış olup, alışılmış besin şeklinde değillerdir. Bunların kullanım amacı normal diyetle alınamayan vitamin veya mineralleri takviye etmektir (1).

Türk Gıda Kodeksi ise "besin destekleri" veya "takviye edici gıda"yı: Normal beslenmeyi takviye etmek amacıyla, vitamin, mineral, protein, karbonhidrat, lif, yağ asidi, amino asit gibi besin öğelerinin veya bunların dışında besleyici veya fizyolojik etkileri bulunan bitki, bitkisel ve hayvansal kaynaklı maddeler, biyoaktif maddeler ve benzeri maddelerin konsantre veya ekstrelerinin tek başına veya karışımlarının kapsül, tablet, pastil, tek kullanımlık toz paket, sıvı ampul, damlalıklı şişe ve diğer benzeri sıvı veya toz formlarda hazırlanarak günlük alım dozu belirlenmiş ürünler olarak tanımlamıştır (2).

Vitamin ve mineraller yaşam için hayati olup, gerektiğinde takviye amaçlı kullanılmaları sağlık açısından gereklidir. Genel olarak yeterli ve dengeli beslenen yetişkinler vitamin ve mineral desteğine ihtiyaç duymazlar. Ancak bazı özel durumları olan bireylerin besin destek ürünü kullanması gerekli olabilir. Suplemantasyon uygulanmasının gerekli olduğu durumlar arasında düşük enerji içeren diyet tüketenler, yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlayamayanlar , vejetaryenler (özellikle hiçbir hayvansal gıda tüketmeyen veganlar), demir yetersizliği anemisi olanlar, bebek (D vitamini yetersizliğinin önlenmesi) ve çocuklar, gebe ve emzikli kadınlar (Demir, folat, B12 vitamini vb.), menopoz sonrası kemik kaybı fazla olan kadınlar, yaşlılar, uzun süre ilaç kullananlar, besin alımını engelleyen alerjik hastalıkları olanlar, bir hastalığa bağlı beslenme (nutrisyon) tedavisi alanlar, diyaliz tedavisi gören hastalar sayılabilir (1,3).

Amerika Birleşik Devletleri'nde yetişkinlerin çoğunluğu bir veya daha fazla diyet takviyelerini ya her gün ya da ara sıra almaktadır. Popüler takviyeler arasında D ve E vitaminleri, kalsiyum ve demir gibi mineraller yer alır (4). Vitamin ve mineral suplemanı kullanma durumuna yönelik ülkemize ait fazla veri bulunmamaktadır. Ancak yapılan çalışmalar besin desteklerinin ülkemizde de dünyada olduğu gibi yaygın kullanıldığını

göstermektedir. Araştırmalar, en çok kullanılan besin desteklerinin; mineral içeren veya içermeyen multivitamin besin destekleri/suplemanları olduğuna işaret etmektedir (1,3).

Vitaminlerin ve minerallerin yanlış ve gereksiz kullanımı; uygun olmayan dozda veya bilimsel geçerliliği olmayan bir amaçla vitaminin alınmasıdır. Toplumda kullanımı oldukça yaygındır Gereksiz ve yanlış kullanım toksik etkilere ve zararlara yol açabilir (5). Bir çok uluslararası araştırma göstermektedir ki multivitamin ve mineraller en sık kullanılan besin destek ürünleridir (3).

Bu araştırma; Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin, besin destek ürünü olarak ek vitamin-mineral kullanım sıklığını ve nedenlerini saptamak amacıyla yapılmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Tanımlayıcı tipte olan araştırma kapsamına Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik, Ebelik ve Hemşirelik bölümlerinde okuyan birinci ve ikinci sınıf öğrencileri dahil edilmiştir. Örneklem seçilmemiştir. Öğrencilerin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. 340 öğrencinin 306'sı (%90) araştırmaya dahil edilmiştir.

Veriler, 12-23 Ekim 2015 tarihinde sınıf ortamında araştırmacılar tarafından vitamin-mineral kullanım sıklığını saptamaya yönelik oluşturulan ve uygulanan anket formu ile toplanmıştır. Toplanan veriler SPSS 21.0 istatistik paket programında değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırma kapsamına alınan 306 Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencisinin %40.8'i (n=125) Hemşirelik, %30.4'ü (n=93) Beslenme ve Diyetetik, %28.8'i (n=88) Ebelik bölümündedir. Yaşları 18 ile 30 arasında değişmekte olup yaş ortalaması 20,66±1,72 yıldır. Öğrencilerin %73.5'i (n=225) kız, %26.5'i (n=81) erkektir. %47.1'i birinci sınıf (n=144) ve %52.9'ü ikinci sınıf (n=162) öğrencisidir. (Tablo 1)

Öğrencilerin anne ve baba eğitim durumuna göre dağılımına bakıldığında, %42.8'inin (n=131) annesi ilkokul mezunu, %45.4'ünün (n=139) babası en az lise mezunudur. 'Ekonomik durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz' sorusuna öğrencilerin %57.5'i (n=175) orta ifadesini, 'Sağlık durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz' sorusuna öğrencilerin sadece %2.6'sı (n=8) kötü ve çok kötü ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca öğrencilerin %9.8'i (n=30) diyet yaptığını ifade etmiştir. (Tablo 1)

'Yeterli ve dengeli beslendiğinizi düşünüyor musunuz?' sorusuna öğrencilerin %48.7'si (n=149) bazen, %24.5'i (n=75) evet, %26.8'i (n=82) hayır yanıtını verdi. Evet ve bazen yanıtını seçen 224 kişiye 'Besin gereksinimlerinizi önerilen düzeyde aldığınızı düşünüyor musunuz?' diye sorduğumuzda öğrencilerin %25.4'ü (n=57) hayır yanıtını verdi.

Günlük beslenme ile yeterli vitamin-mineral almadığını düşünenler 306 öğrencinin %31.7 (n=97)'sini oluşturmaktadır. Öğrencilerin %11.1 'i (n=34) düzenli olarak ek vitamin-mineral

kullandığını ifade etmiştir. Kız öğrencilerde vitamin-mineral kullanım sıklığı %12.0 iken, erkek öğrencilerde %8.6 bulunmuştur ancak fark istatistiksel olarak anlamlı değildir (p>0.05).

Beslenmeye ek olarak kullanılan vitamin-minerallerin neler olduğu sorgulandığında; 34 öğrencinin 11'i (%3.5) Multivitamin-mineralleri, 10'u (%3.2) Vitamin-B12, 6'sı (%1.9) Demir, 5'i (%1.6) Vitamin-D ve 2'si (%0.6) Vitamin-A kullanmakta olduğunu ifade etti.

Vitamin-mineral kullanım nedenleri incelendiğinde; vitamin-mineral kullananların; %55.9'u (n=19) doktor, diyetisyen yada uzman önerisiyle, %23.5'i (n=8) sağlık için/hasta olmamak için, %14.7'si (n=5) ise zinde tuttuğu için, kendini daha iyi hissetmesini sağladığı için vitamin-mineral kullandığını ifade etmiştir.

Ailesinde vitamin-mineral destek ürünü kullananlar %19.3 (n=59) olarak saptanmıştır. 'Bu takviyeleri nereden almayı tercih ediyorsunuz' sorusuna öğrencilerin; %92.2'si eczaneden, %4.6'sı marketten, %2.0'ı internet mağazalarından ve %1.3'ü diğer yerlerden almayı tercih ettiklerini ifade etmiştir.

Vitamin-mineral kullanımına yönelik bilgi kaynakları olarak ilk sırada %68.3 ile doktorlar, diyetisyenler ve eczacılar gelmektedir. İkinci sırada bilgi kaynağı olarak %21.5 ile internet siteleri, üçüncü sırada %10.5 ile televizyon, radyo, gazete, dergi yer almaktadır. Aile ve arkadaşlar %8.2ile dördüncü sırada bilgi kaynağı olarak tercih edilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılanların bazı sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı

		n	%
Cinsiyet	Kız	225	73.5
	Erkek	81	26.5
Bölüm	Hemşirelik	125	40.8
	Beslenme ve Diyetetik	93	30.4
	Ebelik	88	28.8
Sınıf	1. sınıf	144	47.1
	2.sınıf	162	52.9
Yaş ortalama (±SS)= 21,4 (± 2,2) yıl, ortanca=21,0 yıl; en düşük-en yüksek=18–37 yıl			
Anne eğitim	Okuryazar değil-okuryazar	101	33.0
	İlkokul	131	42.8

	Ortaokul	38	12.4
	Lise ve üstü	36	11.8
Baba eğitim	Okuryazar değil-okuryazar	26	8.5
	İlkokul	81	26.5
	Ortaokul	60	19.6
	Lise ve üstü	139	45.4
Ekonomik Durum (kendi ifadesi)	Çok iyi- iyi	111	36.3
	Orta	175	57.5
	Kötü- çok kötü	20	6.5
Sağlık Durumu (kendi ifadesi)	Mükemmel-Çok iyi	59	19.3
	İyi	161	52.6
	Orta	78	25.5
	Kötü-çok kötü	8	2.6
Diyet Yapma Durumu	Evet	30	9.8
	Hayır	276	90.2
Toplam		306	100

TARTIŞMA

Besin destek ürünleri; (gıda takviyeleri, supleman ya da beslenme desteği olarak da sıklıkla kullanılmaktadır) vitamin ve minerallerin yüksek dozlara karşılık gelen miktarlarının hap, kapsül, şurup şeklinde kullanılabilir formları olarak tanımlanmakta ve beslenmede yer alan besinlere ek anlamına gelmektedir (3).

Bu çalışmada öğrencilerin besin desteği olarak vitamin-mineral kullanım sıklığı %11.1 bulunmuştur. Kız öğrencilerde vitamin-mineral kullanım sıklığı %12.0 iken, erkek öğrencilerde %8.6 idi. Kızlarda kullanım sıklığı daha yüksek olmakla birlikte fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Yapılan çalışmalar vitamin ve mineral suplemanı kullanma durumunun erkek ve kadın yetişkin bireyler için benzer olduğunu göstermektedir (1).

İstanbul'da vitamin kullanım alışkanlıkları ve bu alışkanlıkları etkileyen faktörler üzerine farklı sosyokültürel yapıya sahip 1000 kişide yürütülen bir araştırmada katılımcıların %34.6'sı vitamin kullandığını, %24.6'sı vitamin kullanmadığını, %40.8'i bazen kullandığını belirtmiştir (6).

Araştırmalar, en çok kullanılan besin desteklerinin; mineral içeren veya içermeyen multivitamin besin destekleri olduğuna işaret etmektedir. Birçok uluslararası araştırma göstermektedir ki multivitamin ve mineraller en sık kullanılan besin destek ürünleridir (3). Türkiye'de destek ürünlerine yönelik tüketici algısını saptamak amacıyla İstanbul'da yaşayan 18 yaş ve üzeri 673 kişiyle yapılmış bir araştırmada C, B, D vitaminlerinin ve kalsiyumun kullanım oranının yüksek olduğu görülmüştür (3). Başka bir çalışmada kişilerin vitamin kullanımı değerlendirilmiş ve tüketici tercihlerininin % 38'ini vitamin-mineral kombinasyonları, %13.7'sini A,D,E,K vitaminleri, %11.5'ini B vitaminleri, %17.9'unu C vitamini, %18.9'unu da diğer vitaminler oluşturduğu saptanmıştır (6).

Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması-2010 (TBSA-2010) verileri incelendiğinde, son 7 günde besin destekleri kullanan 12 yaş ve üzeri bireyler (n=9224) arasında Türkiye genelinde; B12 vitamininin %2.4, kalsiyumun %1.9, multivitamin/mineralin %1.5, demirin %1.2, D vitamininin %1.1, C vitamininin %0.4, Folik asidin %0.3, Çinkonun %0.1, oranlarında kullanıldığı belirlenmiştir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde; Türkiye genelinde kadınlarda en fazla kalsiyumun (%3.4) ve B12 vitamininin (%3.3), erkeklerde ise en fazla B12 vitamininin (%1.6) kullanıldığı belirlenmiştir (7). Besin destekleri arasında en çok kullanılan desteğin B12 vitamini olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada öğrencilerin vitamin-mineral tercihlerine yönelik yapılan değerlendirmede en yaygın kullanılanlar sırasıyla; Multivitamin-mineraller (%3.5), Vitamin-B12 (%3.2), Demir (%1.9), Vitamin-D (%1.6) ve Vitamin-A (%0.6) idi.

Türkiye'de destek ürünlerine yönelik görüşlerin araştırıldığı bir çalışmada; besin destek ürünlerini tüketme nedenleri incelenmiş ve sonuçlar katılımcıların %30'unun bağışıklığı güçlendirmek, %22'sinin halsizliği önlemek, %15'inin fiziksel performans, %11'inin mental performans 11%, %6'sının kilo kontrolü, %6'sının stres bozuklukları, %6'sının eklem problemleri ve %4'ünün uyku bozuklukları nedeniyle destek ürünleri kullandıklarını göstermiştir. İstanbul'da yaşayan 18 yaş ve üzeri 673 kişiyle yapılmış bu araştırmada katılımcıların besin destek ürünlerini kullanma nedenlerinin başında bağışıklık güçlendirme, halsizliği önleme, fiziksel ve zihinsel performansın geldiği bulgusuna ulaşılmıştır (3).

Tüketicilerin vitamin kullanım nedenlerinin değerlendirildiği bir araştırma da kişilerin % 35.2'si kendini yorgun hissettiği için vitamin kullanmayı tercih ederken, %31'i dengeli beslenmediği için, %22'si doktoru önerdiği için, %11.8'i ise çeşitli nedenlerle vitamin kullandıklarını belirtmişlerdir (6). Bu çalışmadan elde edilen verilere göre vitamin-mineral kullananların yarısından fazlası (%55.9) doktor, diyetisyen yada uzman önerisiyle

kullandıklarını ifade etmiştir. Sağlık için/hasta olmamak için kullananlar %23.5 ve zinde tuttuğu için, kendini daha iyi hissetmesini sağladığı için vitamin-mineral kullandığını ifade edenler %14.7 bulunmuştur.

Türkiye genelinde D vitamini (%88.1), demir (%87.2), multivitamin/mineral (% 62.1), kalsiyum (%84.6), çinko (%91.4), folik asit (%87.9), B12 vitamini (%91.7) ve C vitamininin (%64.1) çoğunlukla doktorlar tarafından önerildiği belirlenmiştir (7).

Tüketicilerin vitamin seçimini etkileyen faktörlerin incelendiği bir çalışmada vitamin tercihimi "doktorum yardımıyla yapıyorum" cevabını verenlerin oranı %31.4, "eczacı tavsiyesiyle" cevabını verenlerin oranı %9, "kendim araştırarak" cevabını verenlerin oranı %19.3, "arkadaş önerisiyle" cevabını verenlerin oranı %20.3, "vitamin mağazalarındaki danışmanlar vasıtasıyla" cevabını verenlerin oranı da %20 olarak gerçekleşmiştir (6).

Bu çalışmada vitamin-mineral kullanımına yönelik bilgi kaynakları olarak ilk sırada (%68.3) doktorlar, diyetisyenler ve eczacılar gelmektedir ve besin destekleri kullananların büyük bir çoğunluğu (%92.2) bu destekleri eczaneden almayı tercih etmektedir.

TBSA-2010 verilerine göre 12 yaş ve üzerindeki bireyler besin desteklerini doktor kontrolünde kullanmayı tercih etmektedirler (7). Bizim çalışmamızda da besin destekleri çoğunlukla uzman önerisiyle kullanılıyor. Sonuçlar literatürle uyumludur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin besin desteği olarak vitamin-mineral kullanım sıklığı %11.1 bulunmuştur. En yaygın kullanılanlar; Multivitamin-mineraller ve Vitamin-B12'dir. Vitamin-mineral kullananların yarıdan fazlası doktor/ diyetisyen/ beslenme uzmanı önerisiyle kullanmaktadır.

Vücudun gereksinim duyduğu vitaminlerin çeşitliliği ve yeterli miktarlarda alınabilmesi için yeterli ve dengeli beslenme ilk koşuldur. Genel olarak yeterli ve dengeli beslenenlerin vitamin ve mineral desteğine ihtiyaç duymadığı unutulmamalı, gereksiz ve yanlış kullanımdan kaçınılmalıdır. Sağlık bilimleri öğrencilere yönelik konu ile ilgili olarak duyarlılık ve farkındalık çalışmalarının yapılması yararlı olabilir.

Kaynakça

Tek NA, Pekcan G. (2008). Besin Destekleri Kullanılmalı mı? Sağlık Bakanlığı Yayın No: 727. ISBN : 978-975-590-243-2. Birinci Basım.

Takviye Edici Gıdaların İthalatı, Üretimi, İşlenmesi ve Piyasaya Arzına İlişkin Yönetmelik. Erişim tarihi: 30/03/2016 http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130502-14.htm

Ergen A, Bekoğlu FB. (2016). Türkiye'de Besin Destek Ürünlerine Yönelik Görüşler ve Tüketici Profilini Tanımlamaya Yönelik Bir Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi 8/1 323-341.

U.S. Department of Health & Human Services Erişim tarihi:15/02/2016 https://ods.od.nih.gov/HealthInformation/DS_WhatYouNeedToKnow.aspx

Orhon FŞ, Gülnar SB.(2016) Vitamin ve Mineral Kullanımının Doğru ve Yanlış Endikasyonları. Turkiye Klinikleri J Pediatr Sci 2(11):161-5.

Çoşkun F, Turhan H. (2010). İstanbul'da vitamin kullanım alışkanlıkları ve bu alışkanlıkları etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. Marmara Eczacılık Dergisi 14: 21-28.

TÜRKİYE BESLENME VE SAĞLIK ARAŞTIRMASI-2010 (TBSA-2010) http://saglik.gov.tr/TR/belge/1-32407/turkiye-beslenme-ve-saglik-arastirmasi-2010-yayinlandi.html

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İNTERNET BAĞIMLILIK DÜZEYLERİ VE MEDYA KULLANIM PRATİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Sefer KALAMAN

Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

Özet

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin hem internet bağımlılık düzeylerini tespit etmek hem de geleneksel medyayı ve interneti ne oranda kullandıklarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Anket, internet, internet bağımlılığı, geleneksel medya ve yeni medya konularının incelenmesi ve bu konularla ilgili mevcut literatürün taranması sonrasında hazırlanmış ve uygulanmıştır. 2016 yılında Bozok Üniversitesi'nde öğrenim gören 366 lisans öğrencisine uygulanan anket çalışmasından elde edilen veriler, SPSS adlı program aracılığıyla analiz edilmiştir.

Anket analizinden elde edilen sonuçlarına göre, katılımcıların internet bağımlılık düzeyleri yüksek olmaktadır. Bunun yanında, katılımcılar internet mecrasını buna bağlı olarak yeni medyayı geleneksel medyadan daha çok kullanmaktadır. Analizde ayrıca katılımcıların cinsiyetleri, yaşları ve gelir seviyeleri ile farklı değişkenler karşılaştırılmış ve anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnternet Bağımlılığı, Geleneksel Medya, Yeni Medya.

INTERNET ADDİCTİON LEVELS AND MEDİA USAGE PRACTİCES OF UNİVERSİTY STUDENTS

Abstarct

This study aims to determine the internet addiction levels of university students and indicate their usages of traditional media and internet. Face to face survey method was used in the study. This survey was prepared and done after the analyses of the subjects such as internet, internet addiction, traditional media and new media, and literature review related to them. Data of the survey done by 366 undergraduate students of Bozok University in 2016 were analyzed by SPSS program.

According to these results, the internet addiction levels of students were high. Besides, they use new media more than traditional media. In this analysis, their genders, ages and income levels were also compared with different variables, and significant results were found.

Keywords: Internet Addiction, Traditional Media, New Media.

Giriş

Dijital çağın kuşkusuz en önemli unsuru olan internet, ekonomik, sosyal, siyasal, bilimsel, sanatsal ve daha birçok alana nüfuz ederek bu alanların evrim geçirmesine zemin hazırlamıştır. Söz konusu bu alanlardan yalıtılmış bir yaşam tarzı süremeyecek olan insanoğlu da bu evrim sürecinden etkilenmiştir. İnsanlar günlük yaşam rutinlerini gerçekleştirirken sosyal, ekonomik, sanatsal ve diğer aktivitelerini gün geçtikçe daha fazla internet üzerinden gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu durum da beraberinde insanların internete daha fazla ihtiyaç duyması ve beraberinde bir bağımlılık unsurunun meydana

gelmesi sonucunu doğurmuştur. İnternet üzerinden sosyalleşmeye çalışan birey daha fazla yalnızlaşmaya, sanat ihtiyacını karşılamak isteyen birey daha fazla suniliğe (dijitalliğe) ve zaman geçirmek/eğlenmek/sorunlarından uzaklaşmak isteyen birey daha fazla psikolojik sorunların oluşumuna maruz kalabilmektedir.

Halihazırdaki durum internetin geleceği hakkında akademik ve diğer çevrelerde distopik ve ütopik tartışmaların sıklıkla yapılmasına neden olmaktadır. Ancak gerçek olan şu ki, internet Türkiye'de ve dünyada çok büyük kitleler tarafından kullanılmakta ve her geçen gün bu sayı artmaktadır. 2016 yılının üçüncü çeyreğinde elde edilen verilere göre, dünya üzerindeki internet kullanıcı sayısı 3,4 milyara ulaşmıştır. Türkiye'de ise 2015 verilerine göre 77 milyonluk nüfusun yaklaşık 38 milyonu internet kullanmaktadır (Kemp, 2015, Internet Live Stats, 2016).

Ferdi ve içtimai açıdan günümüzde çok önemli bir yere sahip olan internet birçok yaşam alanını dönüşüme uğratmıştır. Bu alanlardan birisi de radyo, sinema, televizyon ve gazete gibi iletişim araçlarını içerisinde barındıran geleneksel medya alanıdır. İnternet, getirmiş olduğu teknolojik imkanlar doğrultusunda adına "yeni medya" denilen yeni bir iletişim ortamının doğmasını sağlamıştır. Yeni medya, aslı itibariyle küreselleşmenin hız kazanmasına ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak insanoğlunun hayatına giren bilgisayar ve internet aracılığıyla geleneksel medyadan evrilerek şu anki haline kavuşmuştur.

Milyarlarca insan tarafından kullanılan ve forumlar, bloglar, haber siteleri, online medya yayınları (radyo ve televizyon yayınları), internet gazeteciliği, sinema ve sosyal paylaşım ağları gibi birçok sanal ortamı bünyesinde barındıran yeni medya, adına eski ya da geleneksel adı verilen medyayı büyük bir dönüşüme uğratmış toplumun yapısında da köklü değişimler yaratmıştır. Yeni medya yeni kültürü, yeni kültür yeni insanı, yeni insan da yeni toplum yapısını oluşturmuştur. İnsan hayatına birçok yeniliğin girmesine neden olan internet, getirdiği imkanların haricinde doğurduğu zararlarla da insanoğlunun hayatına etki etmektedir. İnternet bağımlılığı bu zararların belki de en önemlilerinden birisi olmaktadır.

İnternet bağımlılığı teknolojik bağımlılığın ve davranışsal bağımlılığın bir alt kümesi olarak tanımlanabilmektedir (Griffith, 1998). Teknolojik bağımlılıklar kapsamında medya bağımlılığı, televizyon bağımlılığı, cep telefonu bağımlılığı, bilgisayar ve internet bağımlılığı gibi bağımlılıklar da ele alınabilmektedir (Günüç ve Kayri, 2010: 221). İnternet bağımlılığı bunun yanında çevrimiçi bağımlılık, sorunlu internet kullanımı, sanal bağımlılık, kompulsif internet kullanımı, dijital bağımlılık gibi farklı isimlerle de ifade edilmektedir.

İnternet bağımlılığının standart bir tanımı yoktur fakat araştırmacılar arasında böyle bir olgunun varlığı kabul görmektedir (Chou ve ark. 2005: 365). İnternet bağımlılığı, internetin aşırı kullanılması isteğinin önüne geçilememesi, çevrimiçi olmadan geçirilen zamanın önemin arz etmemesi, internete bağlanmayınca sinirli, mutsuz ya da agresif olunması ve iş, sosyal ve ailevi hayatının internet yüzünden giderek bozulması olarak tanımlanabilmektedir (Young, 2004).

Amacı dışında aşırı derecede internet kullanımı, kullanıcının biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimini olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Caplan, 2002). Öyle ki, bireyin arkadaş ilişkileri, aile ilişkileri, sosyal hayatı, zihinsel aktiviteleri, fiziksel aktiviteleri ve dahi biyolojik yapısı zarar görebilmektedir. Ütopik bir yaklaşıma göre internete bu denli bağımlı olan ve hayatının her noktasına bu sanal ağı adapte eden insanoğlunun ilerleyen yüzyıllarda giderek vücut yapısının değişeceği iddia edilmektedir.

Lamarck'ın (1873) teorisine göre "kullanılan organlar gelişir ve büyür, kullanılmayan organlar körelir". Bu noktadan hareketle bilim adamları, bilgisayarın ve sonrasında internetin insan hayatına girmesiyle birlikte insanoğlunun yaşam ve fiziksel aktivitelerin değiştiğini öne sürmekte, bununla birlikte yüzyıllar sonra insan vücudundaki altın oranın bozulup organların/uzuvların şekil değiştireceğini savunmaktadır. Daha yakın tarihe bakılacak olunursa teknolojik imkanların gelişimi paralelinde mekanik ve elektronik uzuvların/organların insan bedenine entegre olacağı birçok bilim insanı tarafından öngörülmektedir. Bireysel ve toplumsal noktada aşırı internet kullanımının ve bu ağa duyulan bağımlılığın insanoğlunu sosyal, fiziksel (hastalık), psikolojik ve daha birçok açıdan dönüşüme uğrattığı ve daha da uğratacağı aşikardır.

1. Materyal ve metot

1.1. Araştırmanın amacı ve yöntemi

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerini tespit etmek ve geleneksel medyayı ve interneti ne oranda kullandıklarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, katılımcıların internet bağımlılık seviyelerini ölçmek, geleneksel medya ve internet kullanım örüntülerini belirlemek ve bu veriler arasında bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için bir anket çalışması yapılmıştır. Anket, internet, internet bağımlılığı, geleneksel medya ve yeni medya konularının incelenmesi ve bu konularla ilgili mevcut literatürün taranması sonrasında hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bozok Üniversitesi'nde öğrenim gören 366 lisans öğrencisine uygulanan anket çalışmasından elde edilen veriler, 'Statistical Package for the Social Sciences' (SPSS) adlı program aracılığıyla analiz edilmiştir. Analizde Ki-Kare testi, Cronbach's Alpha testi, Sıklık analizi, Kolmogorov-Smirnov testi ve Kuruskal-Wallis testi kullanılmıştır.

H1: Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri yüksektir.

H2: Üniversite öğrencileri yeni medyayı ve/veya interneti geleneksel medyadan daha çok kullanmaktadır.

1.2. Araştırmanın önemi

Çalışma, üniversite öğrencilerinin internete bağımlı olup olmadıklarını bağımlı iseler bu bağımlılığın ne düzeyde olduğunu tespit edecek olması, üniversite öğrencilerinin yeni medyayı yahut interneti eski/geleneksel medyaya oranla ne kadar fazla kullandıklarını ortaya çıkaracak olması ve yapılacak diğer bilimsel çalışmalara veri oluşturacak olması hasebiyle önem arz etmektedir.

1.3. Sınırlılıklar

Araştırma, Bozok Üniversitesinde 2015-2016 eğitim öğretim yılında öğrenim gören lisans öğrencilerini ve bu öğrencilerden elde edilen verileri kapsamaktadır. Anket ölçeği, Kimberly Young tarafından 1996 yılında geliştirilen İnternet Bağımlık Testi formunda bulunan soruların ölçtüğü niteliklerle sınırlı olmaktadır.

1.4. Araştırmanın evreni ve örneklemi

İnternetin insan hayatına girmesiyle beraber özellikle genç yaştaki bireylerin bu mecraya bağımlı hale gelmesini ve geleneksel medyadan ziyade artık daha çok yeni medyayı kullanılıyor olmasını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan bu çalışmada, araştırmanın evrenini Bozok Üniversitesi'nde öğrenim gören 7794 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmanın

örneklemi ise farklı fakültelerde bulunan 366 lisans öğrencidir. Örnek kitleye ulaşılırken kasti örneklem yöntemi kullanılmıştır.

1.5. Güvenilirlik ve geçerlilik

1.5.1. Güvenilirlik

366 katılımcıdan elde edilen veriler "Cronbach's Alpha" testine tabi tutulmuş ve elde edilen Alfa (Alpha) değeri "0,947" olarak tespit edilmiştir. Analiz sonucundan elde edilen değere göre çalışmada kullanılan ölçek oldukça güvenilir olmaktadır.

1.5.2. Geçerlilik

Cronbach's Alpha testinden elde edilen verilere göre güvenilir olan anket soruları halihazırda Kimberly Young'un İnternet Bağımlık Testi temel alınarak hazırlanmış olmakta ve anketin içeriğinin geçerli olduğu görülmektedir.

2. Bulgular

2.1. Anket sorularının analizi

Anket çalışmasına dahil olan üniversite öğrencilerinin demografik bilgileri incelendiğinde kadın ve erkek oranının birbirine yakın olduğu, katılımcıların çoğunun 19-20 yaş aralığında bulunduğu (%55), 0-500 TL arasında gelir seviyesine sahip olduğu (%57) ve öğrenci yurdunda ikamet ettiği (%67) görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Kategoriler	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	197	54
	Erkek	169	46
	Toplam	366	100
Yaş	17-18	66	18
	19-20	203	55
	21-22	71	19
	23-24	17	5
	25 +	9	3
	Toplam	366	100
Gelir	0-500 TL	207	57
	501-750 TL	82	22
	751-1000 TL	38	10
	1001-1250 TL	25	7

	1251TL +	14	4
	Toplam	366	100
Yaşanılan Yer	Öğrenci Yurdunda	245	67
	Aileyle Birlikte	41	11
	Öğrenci Evinde	65	18
	Misafirhanede	4	1
	Diğer	11	3
	Toplam	366	100

Çalışmaya dahil olan katılımcıların internet ve medya kullanım pratiklerini ölçmek için hazırlanmış olan soruların analizinden elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin yarısından fazlası (%52) interneti günde en az 4 saat kullanmakta, hemen hemen hepsi (%97) internete cep telefonu aracılığıyla bağlanmakta ve interneti en fazla (%62) sosyal paylaşım ağlarına girmek için kullanmaktadır. Katılımcıların ayrıca çok büyük bir kısmı (%72) geleneksel medyaya internet aracılığıyla ulaşmakta, internet aracılığıyla olmaksızın katılımcıların yarısına yakını (%44) geleneksel medyayı 1 saatten az takip etmekte ve en çok (%39) geleneksel medyayı gündemi takip etmek ve habere ulaşmak için kullanmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Katılımcıların İnternet ve Medya Kullanımı

Değişken	**Kategoriler**	**Frekans**	**%**
İnterneti günlük kullanım süresi	1 Saatten Az	38	10
	1-3 Saat	139	38
	4-6 Saat	111	30
	7-9 Saat	49	14
	9 Saatten Fazla	29	8
	Toplam	366	100
İnternete cep telefonundan bağlanma	Evet	357	97
	Hayır	9	3
	Toplam	366	100
İnternet kullanım amacı	Sosyal Paylaşım Ağlarına Girmek	226	62
	Araştırma Yapmak ve Bilgi Edinmek	36	10

	Film ya da Dizi İzlemek / Müzik Dinlemek	74	20
	Oyun Oynamak	14	4
	Diğer	16	4
	Toplam	366	100
İnternetten geleneksel medyayı kullanma	Evet	265	72
	Hayır	101	28
	Toplam	366	100
Geleneksel medyayı kullanım süresi	1 Saatten Az	162	44
	1-3 Saat	127	35
	4-6 Saat	20	5
	7-9 Saat	2	0,7
	9 Saatten Fazla	1	0,3
	Kullanmıyorum	54	15
	Toplam	366	100
Geleneksel medyayı kullanım amacı	Gündemi Takip Etmek / Habere Ulaşmak	144	39
	Eğlenmek / Zaman Geçirmek	74	20
	Bilgi Edinmek / Öğrenmek	35	10
	Film ya da Dizi İzlemek / Müzik Dinlemek	73	20
	Diğer	2	0,5
	Kullanmıyorum	38	10,5
	Toplam	366	100

Kimberly Young'un ölçeği baz alınarak katılımcılara yöneltilen internet bağımlılığı konulu sorulara "Kolmogorov-Smirnov Testi" uygulanmış ve elde edilen normallik analizine göre (0,00<0,05) soruların normal dağılım göstermediği görülmüştür. Normal dağılım göstermeyen soruların analizi için parametrik olmayan Kuruskal-Wallis testi kullanılmıştır.

İnternet bağımlılık ölçeğinde yer alan sorulara yanıt veren 366 katılımcının 270'i internet bağımlısı değilken 96 katılımcının internet bağımlısı olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonunca göre hemen hemen her dört katılımcıdan biri (%26) internet bağımlısı olmaktadır (Tablo 3). Ayrıca internet bağımlısı olan katılımcıların %20'sinde ise internet bağımlılığı çok yüksek seviyededir.

Tablo 3: Katılımcıların İnternet Bağımlılık Düzeyleri

Değişken	**Kategoriler**	**Frekans**	**%**
İnternet Bağımlılığı	Bağımlı	96	26
	Bağımlı Olmayan	270	74
	Toplam	366	100

Analizden elde edilen sonuca göre erkek öğrenciler (%59) kadın öğrencilere (%41) göre daha fazla internet bağımlısı olmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre İnternet Bağımlılık Düzeyleri

Cinsiyet	İnternet Bağımlılık Düzeyi	
	Frekans	**%**
Kadın	39	41
Erkek	57	59
Toplam	96	100

2.2. Katılımcıların cinsiyetleri ile medyaya ve internete yönelmeleri arasındaki ilişki

"İnternet kullanım amacı" ile "Cinsiyet" arasında %5 anlamlılık düzeyinde bir ilişki söz konusudur (p 0.011). Çalışmaya dahil olan kadınların %65'i interneti en çok sosyal paylaşım ağlarına girmek için kullanıyorken erkeklerin ise %58'i interneti en çok sosyal paylaşım ağlarına girmek için kullanmaktadır. Bunun yanında kadınların sadece %0,5'i interneti en çok oyun oynamak için kullanıyorken erkeklerin %8'i interneti en çok oyun oynamak için kullanmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5

Cinsiyet	İnternet Kullanım Amacı					Toplam
	Sosyal Paylaşım Ağlarına Girmek	Araştırma Yapmak ve Bilgi Edinmek	Film ya da Dizi İzlemek / Müzik Dinlemek	Oyun Oynamak	Diğer	
Kadın	%65	%9,5	%20	%0,5	%5	%100
Erkek	%58	%10	%20	%8	%4	%100

p<0.05

2.3. Katılımcıların yaşları ile medyaya ve internete yönelmeleri arasındaki ilişki

"Geleneksel medya kullanım süresi" ile "Yaş" arasında %5 anlamlılık düzeyinde bir ilişki söz konusudur (p. 0,004). 17-18 yaş aralığındaki katılımcıların %97'si geleneksel medyayı kullanıyorken 25 ve üzeri yaş gurubundaki katılımcıların sadece %66'sı geleneksel medyayı kullanmaktadır (Tablo 6).

Tablo 6

Yaş	Geleneksel Medya Kullanım Süresi						Toplam
	1 Saatten Az	1-3 Saat	4-6 Saat	7-9 Saat	9 Saatten Fazla	Kullanmıyorum	
17-18	%59	%35	%3	%0	%0	%3	%100
19-20	%44	%33	%6	%1	%0	%16	%100
21-22	%37	%39	%6	%0	%0	%18	%100
23-24	%23	%41	%6	%0	%6	%24	%100
25 +	%33	%22	%11	%0	%0	%34	%100

p<0.05

2.4. Katılımcıların gelir durumları ile medyaya ve internete yönelmeleri arasındaki ilişki

"Geleneksel medya kullanım süresi" ile "Gelir" arasında %5 anlamlılık düzeyinde bir ilişki söz konusudur (p. 0,013). Aylık 0-500 TL gelir seviyesine sahip katılımcıların %91'i geleneksel medyayı kullanıyorken 1251 TL ve üzeri gelir seviyesine sahip katılımcıların sadece %77'si geleneksel medyayı kullanmaktadır. (Tablo 7).

Tablo 7

Gelir	Geleneksel Medya Kullanım Süresi						Toplam
	1 Saatten Az	1-3 Saat	4-6 Saat	7-9 Saat	9 Saatten Fazla	Kullan-mıyorum	
0-500 TL	%46	%40	%4,5	%0,5	%0	%9	%
501-750 TL	%42	%32	%7	%0	%0	%19	%
751-1000 TL	%34	%34	%5	%0	%3	%24	%
1001-1250 TL	%52	%8	%12	%4	%0	%24	%
1251TL +	%54	%23	%0	%0	%0	%23	%

p<0.05

"Geleneksel medya kullanım amacı" ile "Gelir" arasında %5 anlamlılık düzeyinde bir ilişki söz konusudur (p. 0,00). Aylık 1251 TL ve üzeri gelir seviyesine sahip katılımcıların hiçbiri geleneksel medyayı "bilgi edinmek/öğrenmek" ya da "film ya da dizi izlemek/müzik dinlemek" amacıyla kullanmamakta iken 501-750 TL gelir seviyesine sahip katılımcıların %37'si geleneksel medyayı "bilgi edinmek/öğrenmek" ya da "film ya da dizi izlemek/müzik dinlemek" amacıyla kullanmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8

Gelir	Geleneksel Medya Kullanım Amacı						Toplam
	Gündemi Takip Etmek/ Habere Ulaşmak	Eğlenmek / Zaman Geçirmek	Bilgi Edinmek/ Öğrenmek	Film ya da Dizi İzlemek/ Müzik Dinlemek	Diğer	Kullan-mıyorum	
0-500 TL	%43	%20	%11	%21	%0	%5	%100
501-750 TL	%30	%21	%12	%25	%0	%12	%100
751-1000 TL	%42	%18	%3	%11	%3	%23	%100
1001-1250 TL	%36	%16	%4	%24	%0	%20	%100
1251TL +	%31	%39	%0	%0	%7	%23	%100

p<0.05

2.5. Katılımcıların yaşadığı yer ile medyaya ve internete yönelmeleri arasındaki ilişki

"Geleneksel medya kullanım süresi" ile "Yaşanılan yer" arasında %5 anlamlılık düzeyinde bir ilişki söz konusudur (p. 0,024). Öğrenci yurdunda kalanların %87'si geleneksel medyayı farklı saat düzeylerinde kullanmakta iken öğrenci evinde kalanların sadece %69'u geleneksel medyayı farklı saat düzeylerinde kullanmaktadır. Bunun yanında öğrenci evinde ve öğrenci yurdunda kalan katılımcıların geleneksel medya kullanım süreleri farklılık arz etmektedir (Tablo 9).

Tablo 9

Yaşanılan Yer	Geleneksel Medya Kullanım Süresi						Toplam
	1 Saatten Az	1-3 Saat	4-6 Saat	7-9 Saat	9 Saatten Fazla	Kullan-mıyorum	
Öğrenci Yurdunda	%47	%35	%4	%1	%0	%13	%100
Aileyle Birlikte	%41	%49	%5	%0	%0	%5	%100
Öğrenci Evinde	%34	%25	%9	%0	%1	%31	%100

Misafirhanede	%25	%50	%25	%0	%0	%0	%100
Diğer	%55	%27	%9	%0	%0	%9	%100

p<0.05

"İnternet kullanım süresi" ile "Yaşanılan yer" arasında %5 anlamlılık düzeyinde bir ilişki söz konusudur (p. 0,007). Öğrenci evinde kalan katılımcılar öğrenci yurdunda kalan katılımcılara nazaran interneti daha fazla kullanmaktadır. İnterneti en az misafirhanede kalan öğrenciler kullanmaktadır (Tablo 10).

Tablo 10

Yaşanılan Yer	İnternet Kullanım Süresi					Toplam
	1 Saatten Az	1-3 Saat	4-6 Saat	7-9 Saat	9 Saatten Fazla	
Öğrenci Yurdunda	%8	%39	%34	%13	%6	%100
Aileyle Birlikte	%7	%51	%25	%15	%2	%100
Öğrenci Evinde	%18	%29	%17	%17	%19	%100
Misafirhanede	%25	%25	%50	%0	%0	%100
Diğer	%18	%18	%37	%9	%18	%100

p<0.05

3. Tartışma ve Sonuç

Günlük yaşam aktivitelerinin değişmesine, insan ilişkilerinin dijitalleşmesine, zaman ve mekan mefhumunun ortadan kalkmasına, medyanın "yeni" bir yapıya bürünmesine, iletişimin ve etkileşimin küresel bir hal almasına, yeni bir kültürün doğmasına kısacası yaşamın topyekun dönüşüme uğramasına zemin hazırlayan internet, sahip olduğu mahiyetler açısından akademik ve sosyal çevre tarafından kimi zaman olumlanmakta kimi zamansa doğurduğu zararlara işaret edilmektedir.

Bu denli kısa zamanda insanoğlunun yaşamının vazgeçilmez bir unsuru olmayı başaran internet, etkileşimlilik, çokseslilik, hızlılık ve bilgiye erişimlik gibi pek çok imkanı insanlığın kullanımına sunmuştur. Yadsınamaz getirisinin yanında götürülerine dikkat edildiği zaman ise internet, telafisi mümkün olmayacak sorunlara ve dönüşümlere yol açabilmektedir. Bu sorunların en yaygınlarından birisi olan siber bağımlılık (internet bağımlılığı) dünyaya paralel olarak ülkemizde de her geçen gün artmaktadır.

Bu sorundan hareketle toplumun seçkin, genç ve eğitimli kesimini oluşturan üniversite öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerini tespit etmek ve interneti, yeni medyayı ve geleneksel medyayı ne oranda kullandıklarını ortaya çıkarmak amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Söz konusu amaca ulaşmak için üniversitede öğrenim gören 366 lisans öğrencisine anket çalışması uygulanmış ve anket sonucunda elde edilen veriler farklı testlerle analiz edilmiştir.

Türkiye'deki kadın ve erkek nüfusuna paralel olarak anket çalışmasına katılan kadın ve erkek öğrencilerin oranı birbirine yakın olmaktadır. Bunun yanında üniversitede okuyan öğrencilerin büyük çoğunluğunun 17-22 yaş aralığında olduğu göz önünde bulundurulursa çalışmaya katılan öğrencilerin çok büyük bir oranının da bu yaş aralığında olması örneklemin doğru alındığına işaret etmektedir. Yine katılımcıların yaşadığı şehir baz alındığında büyük çoğunluğunun aylık gelirinin 0-750 TL arasında seyretmesi ve öğrenci yurdunda ikamet etmesi anlaşılır olmaktadır.

Farklı demografik özelliklere sahip olan üniversite öğrencilerinin yeni medyayı ve geleneksel medyayı ne oranda ve hangi amaçlarla kullandıklarını tespit etmek için bir takım sorular sorulmuş ve elde edilen cevaplar analiz edilmiştir. Verilere göre; üniversite öğrencileri, interneti ve/veya yeni medyayı bir günde ortalama 4,3 saat (260 dakika) kullanıyorken geleneksel medyayı sadece ortalama 1,2 saat (72 dakika) kullanmaktadır. Katılımcıların neredeyse hepsi internete ve/veya yeni medyaya cep telefonu aracılığıyla bağlanmakta ve bu mecrayı en çok sosyal paylaşım ağlarına girmek amacıyla kullanmaktadır. Adına eski ya da geleneksel dediğimiz medya organlarına ise katılımcıların çok büyük bir kısmı yine internet aracılıyla ulaşmakta ve en çok "gündemi takip etmek / habere ulaşmak" amacıyla bu medyayı takip etmektedir.

Cinsiyet, yaş, gelir düzeyi ve yaşanılan yer noktasında katılımcıların geleneksel medyaya ve internete/yeni medyaya yönelmeleri farklılık arz etmektedir. Kadınlar erkeklere nazaran interneti daha fazla sosyal paylaşım ağlarına girmek için kullanmakta iken erkekler de kadınlara göre interneti daha fazla oyun oynamak amacıyla kullanmaktadır. Gelir düzeyi ve yaş arttıkça medya kullanım oranı azalmakta, gelir arttıkça da medya kullanım amacı çeşitlenmektedir/değişmektedir. Bunun yanında öğrenci evinde kalanlar diğerlerine nazaran geleneksel medyayı daha az kullanmaktadır. Katılımcılardan öğrenci evinde yaşayanların günlük ortalama internet kullanımı 5 saat iken öğrenci yurdunda kalanların günlük ortalama internet kullanım süresi 4 saattir.

"*H2*: Üniversite öğrencileri yeni medyayı ve/veya interneti geleneksel medyadan daha çok kullanmaktadır." hipotezinin elde edilen veriler ışığında doğrulandığını söylemek mümkündür. Çünkü katılımcılar interneti/yeni medyayı geleneksel medyaya oranla yaklaşık dört katı daha fazla tüketmektedir. Bunun yanında geleneksel medyaya erişme noktasında katılımcıların büyük bir kısmı interneti aracı olarak kullanmaktadır. Dijital çağın medyası olan yeni medya, geleneksel medyayı da içine alarak insanlara bilgiye erişme, eğlenme, sosyalleşme, zaman geçirme vb. noktasında daha önce hiç görülmeyen (komün oluşturma, etkileşimlilik, evrensellik vb.) imkanlar sunmuş ve var olan medyanın evrilerek "yeni" bir yapıya bürünmesini sağlamıştır. Bu sebeple özellikle genç bireyler tarafından geleneksel medyaya nazaran çok daha fazla kullanılmaya başlanmıştır.

Yeni medyanın gelmesiyle geleneksel medya araçlarının yok olacağını söylemek yanlış olsa da bu medya araçlarının ileri bir tarihte topyekun -şuan bu sürecin içerisinde olduğumuzu göz önünde bulundurursak- yeni medyaya entegre olacağını söylemek mümkündür.

Bu medya organını farklı amaçlar doğrultusunda yoğun şekilde kullanan üniversite öğrencileri bu dijital ağın doğurduğu zararlara da her geçen gün daha fazla maruz kalmaktadır. Bu zararların en önemlilerinden birisi kuşkusuz internet bağımlılığı olmaktadır. Üniversite öğrencilerinin interneti kullanım düzeyleri doğrultusunda ne oranda bu sanal ağa bağımlı olduklarını tespit etmek için Kimberly Young tarafından geliştirilen "İnternet Bağımlık Testi" katılımcılara uygulanmış ve elde edilen sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Üniversite öğrenim gören hemen hemen her dört öğrenciden biri internet bağımlısıdır. Erkek katılımcılar kadınlara nazaran daha fazla internet bağımlısı olmaktadır. Söz konusu internet bağımlısı olan öğrencilerin %20'sinde ise internet bağımlılığı çok yüksek dereceye ulaşmış görünmektedir.

Kimberly Young (Globaladdiction, 2016) bu internet bağımlılığının seviyelerini üç boyutta ele almıştır. Katılımcılara toplam yirmi soru sorulmuş, her soru için katılımcıların birden beşe kadar sıralanmış olan numaralardan birini işaretlemeleri istemiş ve toplamda katılımcının aldığı puan ortaya çıkarılmıştır. Katılımcı eğer 0-49 arasında bir puan almışsa bu katılımcının internet bağımlısı olmadığını, 50-79 arasında bir puan almış ise katılımcının internet bağımlısı olduğunu ve bu bireyin, zaman zaman ya da sık sık internet yüzünden sorunlar yaşadığını bu yüzden bu kişinin internetin hayatı üzerindeki tüm etkilerini dikkate alması gerektiğini, 80-100 arasında bir puan almış ise katılımcının internet kullanımının hayatında önemli sorunlara neden olduğunu ve internetin hayatın üzerindeki etkilerini azaltmasının ve internet kullanımından dolayı direkt meydana gelen problemleri yok etmesinin gerektiğini göstermektedir.

"*H1*: Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri yüksektir" hipotezi sayısal açıdan bakıldığında kabul edilmeyecek gibi görünse de aslı itibariyle her dört katılımcıdan birinin internet bağımlısı olması (bunların da %20'sinin aşırı düzeyde internet bağımlısı olması) bunun yanında aldığı puanlara bakıldığında katılımcıların dörtte birinin ayrıca bağımlılık sınırında bulunduğu göz önüne alınırsa *H1* hipotezini kabul etmek mümkündür.

Balcı ve Gülnar'ın (2009: 20) üniversite öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmaya göre de, öğrencilerin %23,2'si internet bağımlısı iken %28,4'ü ise riskli internet kullanıcısı olmaktadır. Batıgün ve Hasta (2010: 217) da yapmış oldukları araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin internet bağımlık oranını %14 olarak tespit etmiştir. Young ise (1996) bu bağımlılık oranının %50'nin üzerinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. İnternet bağımlılığı üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen veriler, bağımlılık oranının çeşitli etkenlerden ötürü farklılık gösterdiğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, internet üniversite öğrencileri arasında yaygın şekilde kullanılmaktadır. İnternetin mahiyetlerinden ötürü üniversite öğrencileri çok farklı amaçlar için interneti kullanmakta ve hayat aktivitelerini her geçen gün daha fazla bu mecra üzerinden devam ettirmektedir. Söz konusu aktivitelerin en önemlilerinden bir tanesi ise medya kullanımıdır. Toplumdaki bu genç bireyler, bilgi edinmek, eğlenmek, sosyalleşmek ve daha birçok eylemi gerçekleştirmek için geleneksel olarak adlandırılan medya organından çok interneti/yeni medyayı kullanmaktadır. Günlük yaşam rutinlerinin bu dijital ağ üzerinden sürdürülmesi beraberinde bir bağımlılık durumunun meydana gelmesine yol açmaktadır. Üniversite öğrencileri arasında halihazırdaki internet bağımlılığı durumu yüksek olsa da bu oranın her geçen gün daha da artacağı ve şuan internet bağımlılığı sınırında yer alan öğrencilerin de yakın zamanda kompulsif internet kullanıcılarına dönüşebileceği mümkün görünmektedir.

Kaynakça

Balcı, Ş., Gülnar, B. (2009). Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Bağımlılığı ve İnternet Bağımlılarının Profili. Selçuk İletişim Dergisi, Sayı: 6, No: 1, s. 5-22.

Batıgün, A. D., Hasta, D. (2010). İnternet Bağımlılığı: Yalnızlık ve Kişilerarası İlişki Tarzları Açısından Bir Değerlendirme. Anadolu Psikiyatri Dergisi, Sayı: 11, s. 213-219.

Caplan, S. E. (2002). Problematic Internet Use and Psychosocial Well-Being: Development of a Theory Based Cognitive–Behavioral Measurement Instrument. Computers in Human Behavior, Vol: 18, p. 553-575.

Chou C., Condron L., Belland, J. C. (2005). A Review of the Research on Internet Addiction. Educational Psychology Review, Vol: 17, No: 4,p. 363-388.

Globaladdiction (2016). Internet Addiction Test. http://www.globaladdiction.org/dldocs/GLOBALADDICTION-Scales-InternetAddictionTest.pdf, Erişim Tarihi: 03.06.2016.

Griffiths, M. (1998). Internet Addiction: Does It Really Exist. J. Gackenbach (Ed.), Psychology and the Internet: Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implication. New York: Academic Press.

Günüç, S., Kayri, M. (2010). Türkiye'de İnternet Bağımlılık Profili ve İnternet Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik-Güvenirlik Çalışması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 39, s. 220-232.

Internet Live Stats (2016). Internet and Facebook Users in the World. http://www.internetlivestats.com/, Access Date: 12.08.2016.

Kemp, S. (2015). Digital, Social, and Mobile in Apac 2015: We are Social & IAB Singapore's Compendium of Asia-Pacific Digital Statistics. http://wearesocial.net/blog/2015/01/digital-social-mobile-worldwide-2015/, Access Date: 03.08.2016.

Lamarck, J. B. (1873). Philosophie Zoologique. Ou Exposition des Considerations Relatives a l'Histoire Naturelle des Animaux. Nouvelle Edition, Revue et Precedee d'Une Introduction Biographique par Charles Martins. Paris: Savy.

Young, K. S. (1998) Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. CyberPsychology & Behavior, Vol. 1, No: 3, p. 237-244.

Young, K. S. (2004). Internet Addiction. American Behavioral Scientist, Vol: 48, p. 402-441.

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ OSMANLI MACAR İLİŞKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN

Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin her yönden zirveye çıktığı bir yüzyıldır. Osmanlı Devleti süper güç olma özelliğine bu yüzyılda ulaşmış, en büyük fetihlerinden birçoğunu yine bu yüzyılda gerçekleştirmiştir. Sultan Süleyman, uzun saltanatı ve yaptığı seferleriyle, Türk tarihinde müstesna bir yer teşkil etmektedir. O, Avrupa topraklarına on sefer-i hümayun gerçekleştirmiş, bunun sonunda birçok Avrupa şehrini ve ülkesini fethetmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya geçtiği ilk günden itibaren mücadele etmek zorunda kaldığı önemli devletlerden biri Macaristan olmuştur. Osmanlı-Macar mücadelesi 16. yüzyıl ortalarına kadar, bazen ara vermekle birlikte, devam etmiştir. Bu yüzyılda Orta Avrupa'da iki güçlü siyasal varlıktan biri Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, diğeri de Macaristan'dır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk seferi Belgrad üzerine olmuş, Osmanlılar, 1521 yılında bir Macar şehri olan Belgrad'ı almışlardır. Belgrad, Avrupa'nın kapısı konumundaydı ve son derece stratejik bir noktada bulunuyordu. Arkasından Fransa'nın yardım isteğini de karşılamak amacıyla 1526 yılında meydana gelen Mohaç savaşıyla Macar ordusu bozguna uğratılmış ve artık Macaristan'da Osmanlı hâkimiyeti yerleşmeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kanunî, Osmanlı, Macaristan, İlişki, Yanoş

SULEIMAN THE MAGNIFICIENT and OTTOMAN-HUNGARIAN RELATION

Abstract

The ottoman empire came out on the top from all directions in the 16th century. The Ottoman Empire reached the superpower feature in this century that feature has made the most of the great conquests in this century. Suleiman, with their long reign during his period,who took a special place in Turkish history. He realized ten imperials on European soil, as a result of this, he has conquered Europen city and many European countries.

The Ottoman Empire had to fight from the first day, which is one of the key state is Hungary. Ottoman-Hungarian struggle until the mid-16th century, although sometimes a break, continued. One of two powerful political entity in the middle of this century the Holy Roman-Germanic Empire in Europe, the other is in Hungary.

Suleiman the Magnificent was conquered the first time on Belgrade, Ottomans took a Hungarian city of Belgrade in 1521. Belgrade was on as the European position of the door and it was in an extremely strategic point. After that, also for meeting of France's help demand, Hungary Army was beaten with Mohaç War occured in 1526 and Ottoman domination started to spread in Hungary.

Keywords: Kanuni, Ottoman, Hungary, Relation, Yanoş

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ OSMANLI MACAR İLİŞKİLERİ

Giriş

Orta Avrupa'da 14., 15. ve 16. yüzyıl boyunca iki güçlü siyasal varlıktan biri Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, diğeri Macaristan idi. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya geçtiği günden itibaren mücadele etmek zorunda kaldığı önemli devletlerden biri Macarlar olmuştu. Osmanlılar Balkanlara geçişinden 16. yüzyıl ortalarına kadar, bazen ara vermekle birlikte, Macarlarla mücadeleye devam etmiştir. Ortodoks-Katolik mezhep çatışmasını bahane gösteren Macarlar, Balkanlarda tek hâkim güç olmayı istiyordu. Bu hedefe dönük olarak ilk kez I. Layoş Edirne yakınlarına kadar gelmiş, fakat Sırpsındığı savaşında mağlup olarak çekilmek zorunda kalmıştı.

Osmanlı Macar mücadelesi, Macar krallarından Sigismund, Albert, V. Ladislas, Jan Hünyad, Matyas Korvin ve VI. Ladislas dönemlerinde de sürdü. Fatih Sultan Mehmet zamanında artan çarpışmalar, genellikle Belgrad ve çevresinde geçti. Çünkü Belgrad, Avrupa'nın kapısı konumundaydı ve son derece stratejik bir noktada bulunuyordu. Kale, özellikle Macar ovasının hâkimiyeti için çok büyük önemi haizdi. Fatih, Tuna'yı kuzey sınırı olarak kabul ediyor, fakat Macarlar Tuna'nın güneyine inmek ve Belgrad'ı ele geçirmek istiyordu.

II. Bayezid döneminde daha sakin bir durum söz konusuydu. Macarlarla bir anlaşma yapıldı ise de uzun ömürlü olmadı. Yavuz Sultan Selim'in tahta geçtiği sıralarda bazı sınır olayları ortaya çıktı. Anlaşmayı uzatmak için gelen Macar elçisi bu nedenle hapsedildi. Fakat Yavuz'un, doğuya bir sefer hazırlığı olduğu için elçiler serbest bırakıldı ve üç yıllık bir anlaşma imzalandı.[1]

Kanunî Sultan Süleyman dönemine gelindiğinde, Güneydoğu Avrupa ve Orta Avrupa'daki yönetimlerde önemli değişiklikler meydana geldi. Avrupa politikasında menfaat esasına dayanan bir yenilik kemale eriyordu. 1521'de İmparator'un küçük kardeşi Ferdinand, Habsburg, Macaristan ve Bohemya krallıkları haklarının kendisine veya kendi varislerine intikal etmesi gayesiyle Kral II. Louis'in kız kardeşi Anna ile evlendi. Bu, her şeyden evvel akrabalık ilişkileri kurmak yoluyla Habsburg hanedanının akıllıca tertip etmiş olduğu birçok politik izdivaçtan biri idi.[2]

Yüzyılın başlarında Avrupa, birçok yıkıcı, siyasi ve askeri mücadelelerle için için kaynıyor, dini ve kültürel büyük değişimler kaydediyordu. Bütün bunlar yüzyıllar sonra tarihlerine yön verecek müessir olaylardı. Şarlken'in kurmuş olduğu Avrupa İmparatorluğu, çok geçmeden Şarlman'ın İmparatorluğunu gölgede bıraktı. İspanya, Venedik, Macaristan ve Fransa'yı geride bırakarak Avrupa'nın en önde gelen Hristiyan devleti oldu. Charles, nüfuz sahasını Kuzey İtalya'nın zengin Cenova ve Floransa dukalıklarına kadar genişletti. Venedik, Habsburglar ile anlaşmayı kendisine uygun ve emniyetli buldu. Macaristan üzerindeki Alman tesiri korkunç şekilde artıyordu.[3]

Sultan Süleyman tahta çıktığı zaman Batı'ya karşı gazâyı yeniden canlandırmak ve özellikle Fatih Sultan Mehmet'in yolundan giderek, onun vaktiyle hedeflediği fakat ele geçiremediği

[1] Yavuz, Ercan, "*Yavuz Sultan Selim Dönemi*", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, Cilt 9, s. 426-427.
[2] Renzo Sertoli Salis, Muhteşem Süleyman, Çev.: Şerafettin Turan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963, s. 69.
[3] Ahmet Asrar, Kanunî Devrinde Osmanlıların Dini Siyaseti ve İslam Alemi, Büyük Kitaplık, İstanbul 1972, s. 74.

biri Orta Avrupa'nın kilidi, diğeri Akdeniz hâkimiyetinin anahtarı olan Belgrad ve Rodos'u almak istemekteydi.

Kanunî'nin Batı'ya Yönelmesi Belgrad Seferi

Yavuz Sultan Selim, Osmanlı Devleti'nin doğusunda varlığını sürdüren İslam topraklarının büyük ve önemli bir kısmını ülke sınırlarına katmaya muvaffak olduktan sonra, Kanunî Sultan Süleyman, nazar-ı dikkatini Avrupa'nın Hristiyan devletlerine çevirdi ve devletin fetih dinamiğini bu istikamete sevk etti. Osmanlıların uzun zamandır duraklamış bulunan batı taarruzları, Sultan Süleyman'ın tahta çıkmasıyla yeniden ele alındı ve Sultan'ın Şark meseleleriyle meşgul olduğu bazı haller müstesna hiç kesintiye uğramaksızın, bütün saltanat hayatı boyunca devam etti. Bu onun esas siyaseti oldu.[4] Sultan Süleyman tahta çıktığında, halefinin Doğu-İslam dünyasına yönelik politikalarını değiştirerek, genelde Orta Avrupa ve Macaristan'a yönelik bir strateji benimsemiştir.[5]

Kanunî için, ciddi bir dış politika gerektiren sebepler vardı. Batıdaki son gelişmeler kuvvet dengelerini değiştirmiş, Şarlken'in ortaya çıkışı, Batı Avrupa'nın neredeyse tek elde toplanmasına ve Habsburg İmparatorluğu'nun günden güne siyasi ve askeri gücünün artmasına neden olmuştu. İspanya ve Portekiz'in büyüyen deniz kuvvetleri, Macaristan'ın azalan kuvveti, Almanya ve Fransa arasındaki düşmanlık ve her şeyden ziyade Osmanlılara karşı yeni bir haçlı seferinin açılması imkânının doğması, Kanunî Sultan Süleyman'ı bunları ciddi olarak ele almaya ve batıya karşı askeri seferleri yeniden başlatmaya sevk ediyordu.

Sultan Süleyman'ın ilk seferleri, Fatih Sultan Mehmet'ten kendini kurtarmış iki hedef, Rodos ve Belgrad üzerine idi. Bunlardan birisi Güney Akdeniz'e diğeri de Macaristan'a uzanmanın kilit noktasıydı.[6] Belgrad'ın alınması kuzeye yapılacak seferlerin yolunu açacaktı. Belgrad, İmparatorluğa bağlı olan Macar krallığının elindeydi. Matyas'ın 1490'da ölümünden sonra Macar tahtı nüfuzlu soylular tarafından Bohemya Kralı II. Vladislav'a verilmiş, İmparator I. Maximilian, 1515'teki anlaşmayla Macaristan üzerindeki üstünlüğünü kabul ettirmişti. Yapılan anlaşma karşılıklı evliliklerle kurulan akrabalık bağları dolayısıyla, Vladislav'ın oğlu Lajos'un varis bırakmama durumunda Macar tahtının Maximilian'ın torunu (V. Karl'ın kardeşi) Ferdinand'a geçeceğini kanuna bağlıyordu. Ancak bu durum yabancı bir kral seçmeme kararını 1505'te almış olan Macar soylularının bir kısmı tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Onlar Erdel Beyi Yanoş Zapolya'yı destekliyorlardı. Vladislav'ın 1516'da ölümü üzerine Macar tahtı henüz 9 yaşındaki II. Layoş'a geçti. Osmanlılar Belgrad'a gelip şehri kuşatma altına aldıklarında II. Layoş'un henüz hükümdarlık yaşına geldiği ilan edilmemişti. Genç kral 1522 Ocak ayında Avusturyalı Maria ile evlenerek I. Ferdinand ile yeni bir akrabalık bağı da tesis etmişti.[7] Bütün bu gelişmeleri yakından takip

[4] Asrar, 69; Ali İbrahim Savaş, "*Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler*", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, Cilt 9, s. 555.
[5] Tahsin Fındık, "*Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı İle XVI. Yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri*", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, Cilt 9, s. 568.
[6] Metin Kunt, "*Süleyman Dönemine Kadar Devlet ve Sultan: Uç Beyliğinden Dünya İmparatorluğuna"*, Kanunî ve Çağı Yeniçağda Osmanlı Dünyası, Ed. Metin Kunt, Christine Woodhead, Çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 25; Stanford Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1994, s. 137.
[7] Feridun Emecen, "*Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti*", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, Cilt 9, s.503.

eden Kanunî Sultan Süleyman, Batıya karşı takip edeceği siyaseti ortaya koymak için, yapacağı seferlerin hazırlıklarına başladı.

Belgrad kapıları, kolay kolay açılmadı. Macarlar on iki defa yapılan hücumu büyük fedakârlıklarla karşıladılar. Her iki tarafın zayiatı da çok fazla oldu. Hatta savaş meydanında kalan cenazeleri gömmek için mütareke bile yapıldı. Mütarekeden sonra dahi iki taraf üç kere birbirine geçti. Düşmanın bir kısmı son nefese kadar savaşmak istiyordu. Nihayet 26 Ramazan Perşembe günü dizdarları geldi. Diz çökerek yere yüz sürdükten sonra kale anahtarlarını padişahın önüne koydu. Süleyman Han da ona birçok değerli şeyler bağışladı ve teslim olanların çoluk çocuklarını da affetti.[8]

Kaleye önce veziriazam ve defterdar girerek, burada bulunan alet ve edevat ile cephaneyi kayıt altına aldılar. Kalenin bütün kuleleri Türk sancakları ile süslendi. Bazı kiliseler camiye çevrilerek, bunlar için hemen minber yapıldı. Çan kulelerinden çanlar alındı, burada ve kale kapıları ile kiliselerin en yüksek noktalarında temcit ve ezan okundu. Padişah ile devlet adamları o sene Ramazan ayının yirmi yedisine tesadüf eden Cuma günü ilk defa olarak Cuma namazını Belgrad'da kıldılar ve bu muvaffakiyete karşı Allah'a şükrettiler.[9]

Osmanlılar istedikleri zafere ulaştıktan sonra bu başarıyı ananeye göre birer fetihname ile devlete bağlı memleketlere bildirdiler. Belgrad ahalisinden olup Padişahtan aman dileyenlerin bir kısmı memleketten ayrılıp gitti. Padişahın gölgesine sığınarak yani vergi vermeyi kabul edenler memleketlerinde kaldılar. Hudut haricine çıkmak isteyenleri serbest bıraktılar. Geri kalan aileleri malları ile İstanbul'a sürgün ettiler ve bunlara evler yapıp buraya Belgrad Mahallesi adını verdiler. Yine bunlardan bir kısmı kendi istekleri ile Müslüman oldular.[10]

Belgrad kalesinin topla yıkılan yerlerinin yapılması için saray beylerinden adamlar tayin edildi ve bunlara hisarın içinde ve dışında camiler, mescitler, tekkeler, imaretler ve güzel hamamlar yapılması da emredildi. Kaleye kadı, kale komutanı ve muhafızlar konularak, silah ve mühimmatça ne eksiklikleri varsa verildi. İki yüz adet top oraya bırakıldı. Tüm bunlar için hazineden yirmi bin altın ayrıldı. Semendire ile Belgrad birbirine çok yakın olduğu için, ikisi birleştirilerek bir sancak haline getirildi. Büyük hizmetleri olan Bâli Beye beş yüz bin akçeyle, vezirlerin ittifakı ile inayet olundu.[11]

Belgrad bu tarihten itibaren Avrupa seferlerinde Osmanlı ordusunun en mühim üslerinden biri oldu ve "Dârü'l-Cihad" adını aldı. Böylece Hristiyan Avrupa'nın Tuna savunma hattı

[8] Celâl-zâde Mustafa Koca Nişancı, Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, Haz. Petra Kappert, Wiesbaden, 1981, v. 44a; Kemal Paşa-zâde, Tevarih-i Al-i Osman X. Defter, Haz. Şefaettin Severcan, TTK, Ankara 1996, s.106-107; Mehmet Efendi, İbtihacü't-Tevarih, Süleymaniye Küt. Hüsrev Paşa Koll, no:321-322,77b; Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, Solak-zâde Tarihi, (Haz. Vahid Çubuk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s.120-121; Karaçelebi-zâde, Abdülaziz, Süleyman-nâme, Bulak 1248, s.43.

[9] Karaçelebi-zâde, s.43; Feridun Ahmet Bey, Mecmua-i Münşeat-ı Feridun Bey, Takvimhane-i Amire, İstanbul 1274, c.I, s.513; Hüseyin Gazi Yurdaydın, Kanunî'nin Cülusu ve İlk Seferleri, AÜ İlahiyat Fak. Yay TTK, Ankara 1961, s.30.

[10] Celâl-zâde Mustafa, v. 44a; Kemal Paşa-zâde, s.108; Feridun Bey, s.515-519; Karaçelebi-zâde, s.44; Mehmet Efendi, 79b; Baron Joseph Von Hammer Purgstall, Büyük Osmanlı Tarihi, (Çev.: Mehmed Ata Bey, Yay. Haz.: Mümin Çevik; Erol Kılıç), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1993, s.10; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt 1-10, TTK, Ankara 1998, s. 312; Dirimtekin, Feridun, "*Belgrad'ın İki Muhasarası"*, İstanbul Enstitüsü Dergisi, II, İstanbul 1956, s. 85.

[11] Celâl-zâde Mustafa, 44a; Kemal Paşa-zâde, s. 109-110; Mehmet Efendi, 81a; Solak-zâde, s.121; Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, Cilt 1-2, s. 71; Karaçelebi-zâde, s.45.

yarılmış oldu.[12] Bu Macarlarla girilen ilk mücadelenin Osmanlılar lehine başarıyla neticelenmesi demekti.

Macaristan Seferi Ve Mohaç Savaşı

Macarlarla ikinci savaş Rodos zaferinden sonra oldu. Çünkü Rodos'un Osmanlıların eline geçmesi, Batılıları derinden sarsmış ve çok tedirgin etmişti. Buranın mutlaka geri alınması gerektiğini düşünüyorlar ve bunun için de Macar Kralını teşvik ediyorlardı. Bu istekler üzerine Macarlar, büyük bir hazırlığa başladılar ve halk da bu hazırlıklar için ciddi fedakârlıklarda bulundu. Diğer yandan yapılan hazırlıkların haberi, kısa zamanda Sultan Süleyman'a ulaştı.[13]

Macaristan'a yapılan seferin bir diğer sebebi olarak da şu olay beyan edilir; Fransa Kralı Cesarlık sevdasına düşüp Kron'u Macaristan kralının elinden almayı istedi. Çünkü Kron'u giyenlere Cesar, yani Melikü'l-Müluk derlerdi. İki taraf arasında birkaç defa büyük savaşlar vuku buldu. Sonunda, İspanya Kralı'nın yardımıyla, Fransa Kralı hezimete uğradı. Bunun üzerine Fransa Kralı, düşmanından intikam almak için İslam Padişahının huzuruna elçi göndererek yardım istiyor ve mektubunda şunlar yazıyordu, "Ungurus kralının, ikbal sahibi padişah tarafından bir defa kulağı burulursa, biz İspanya kralına karşı mukabil olabiliriz. Böylece intikamımızı alabiliriz. Muradımız odur ki, o mağrurun def'ine cihan sultanından inayet ola. Daha sonra biz dahi, mekânı yüce sahip-kıran ve zamanın padişahı olan Sultan Süleyman hazretlerinin ihsanlarının bendesi olalım." Sultan Süleyman, Fransa Kralı'na merhamet ederek, onun düşmanları üzerine sefere çıkmaya karar verdi.[14] Bu yardım Fransa'yı tarihinin çok nazik bir anında parçalanmaktan kurtarmıştı. Yardım isteği, 16. asrın ilk yarısında Avrupa'da hegemonya kurmakta olan Alman İmparatoru Şarlken'e karşı Fransa'nın muvazene kurmak ihtiyacından doğmuştu. İstek Fransızlardan gelmiş, Osmanlılar onların yardımına koşmuşlardı.[15]

Düşmana dair elde edilen bilgilerden anlaşıldığına göre, Macar Kralı Layoş denilen Lui, memleketini Osmanlı tehlikesinden kurtarmak ve Hristiyanlığı korumak için Avrupa'nın Alman, Rus, Leh, Çek, İspanya, Sicilya, Portekiz Ceneviz, Venedik hükümetlerinden yardım diledi ve bunlardan gelen yüz elli bin kişilik kuvveti, kendi kuvvetiyle birleştirerek Mohaç'a indi. Burasını kendileri için şanslı ve kutsal bir yer olarak görüyorlardı. Çünkü geçmişte Tatarlar, Macarlarla savaşmak için Karadeniz üzerinden Mohaç'a kadar gelmişlerdi. O zaman Macar Kralı Gürsgül, Tatar askerlerini mağlup etmişti.[16]

Kral Layoş'un ordusunda, çeşit çeşit birçok toplar, yüz elli bin kadar piyade ve on iki binden ziyade tüfekçi vardı. Bu sayı bir kaynakta, iki yüz bin atlı ve otuz bin piyade ile on bin top arabası şeklinde ifade edilirken bir diğerinde üç yüz bin müretteb ve müsellah zırhlara bürünmüş asker şeklinde ifade edilmiştir.[17]

[12] Celâl-zâde Mustafa, v. 44a; Shaw, s. 137, Uzunçarşılı, s. 312.
[13] Lütfi Paşa, Tevârih-i Âl-i Osman, Matbaa-i Amire, Birinci Baskı, İstanbul 1341, s. 319.
[14] Kemal Paşa-zâde, s.218-222; Solak-zâde, s.137-138; Hasan Bey-zâde, Tarih-i Hasan Bey-zâde, TSMK, Hazine koll. No. 1585, v.7a; Mehmet Efendi, v.155a-157a.
[15] İsmail Soysal, "*Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi*", İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, İstanbul 1951-1953, Cilt 3, Sayı 5-6, s.63-64.
[16] Kemal Paşa-zâde, s.279-282; Hasan Bey-zâde, v. 11a; Âlî, Gelibolulu Mustafa, Künhü'l-Ahbar, Kayseri Raşid Ef. Küt No:920, v. 282a; Celâl-zâde Mustafa, v. 142a-142b; Karaçelebi-zâde, s.84
[17] Lütfi Paşa, s. 325; Celâl-zâde Mustafa, v. 142b; Feridun Bey, s.549; Solak-zâde, s.140.

Osmanlı askerini kılıçtan geçirmek için geldikleri ovada, Macarların, kendileri kılıçtan geçirildi. Her yer düşman cesetleriyle doldu. 40-50 bin tüfekçi, sırtlarındaki ağırlıklarla birlikte bataklığa battılar. Bir şekilde nehirden geçenlerin hakkından da akıncılar geldi. Akşam karanlığı çok az Macar askerinin kurtulmasına sebep oldu. Bunların bir kısmı bataklığa saplandılar, bir kısmı da Tuna'ya girip boğuldular. Macar Kralı da yaralı bir halde kendisini suya attı ve boğulanlar arasına katıldı. Daha sonra krallarının cesedini bulan Macarlar, onu kralların defnolunduğu İstoni Belgrad kalesine gömdüler.[18]

Padişah, zaferi etrafa duyurmak için fetihnameler yazdırdı. Her yer, gelen bu mutlu haberle sevinçle doldu. İslam diyarı sevinirken, kâfir diyarı üzüntüden kahroldu.[19]

Bu arada Akıncılar, düşman beldelerine akınlar düzenleyerek, altını üstüne getirdiler. Böyle büyük bir zafer, dünya kurulalı hiçbir Padişaha kısmet olmamıştı. Avrupa'nın en tanınmış devletlerinin, muntazam askerleriyle desteklenen ve son sistem silahlar ile teçhiz edilen, iki yüz bin küsur kişilik bir orduyu, iki üç saat içinde bu derecede perişan etmek, dünya tarihinde görülmüş değildir.[20]

Padişah'ın Budin Şehrine Gidişi ve Peşte'nin Fethi

Fütuhat haberinin, ulaklarla gönderilmesinden sonra Padişah, Mohaç'tan kalkarak, kendisine yakışan debdebe ile Macaristan'ın payitahtına doğru hareket etti. Zilhicce ayının üçüncü günü, Budin şehrine vardı. Budin şehri, Macarların meşhur başkentiydi ve her yönüyle iyi imar edilmişti. Kalesi muhkem ve surları yüksekti. Şimdiye kadar buraya düşman girmiş değildi. Tuna nehri bu şehrin ortasından geçiyordu.[21]

Osmanlı padişahının Budin'e geldiğini duyan halkın büyük çoğunluğu, her şeylerini bırakıp kaçmışlardı. Kalanlar, padişahın himayesine girmeyi ve vergi vermeyi istedi. Şehre önce, veziriazam ve askerleri girdi. Kalede bulunanlar itaatlerini bildirip, kalenin anahtarlarını getirip verdiler. Padişah bunlara eman verdi ve sonra gelip şehre girdi. Şehirde bulunan her şey, kayıt altına alındı. Şehirde, çok fazla harp alet ve edevatı vardı. Bunların tamamı kayıt altına alınıp Belgrad'a gönderildi.[22]

Son Macar Kralı Layoş'un çocuğu yoktu. Macarların başına bir kral gerekli olduğu için, Macar kont ailesinden Zips Kontu ve Erdel Voyvadası olan Yanoş veya Jan Zapolya, Padişah tarafından yeni kral olarak seçildi. Bu bir kısım Macar beyleri tarafından da uygun görüldü. Böylece Osmanlılar, Mohaç'ta kazandıkları ezici zaferin ardından, Eflak ve Boğdan'da yapmış oldukları gibi, Tuna ötesindeki Macaristan topraklarını, Yanoş Zapolya (1526-41) yönetiminde bir vasal devlet olarak muhafaza ettiler.[23]

Osmanlının bu zaferi, İslam'ın en büyük hakanı olan Osmanlı Sultanı ile Hristiyan Batı'nın en büyük hükümdarı olan Roma Çasarı'nı, iki rakip olarak karşı karşıya getiren yepyeni siyasi ve askeri bir durum ortaya çıkardı. Böylece, Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile olan

[18] Kemal Paşa-zâde, s.308-310; Solak-zâde, s.145; Peçevi, s.73; Uzunçarşılı, s. 325.
[19] Kemal Paşa-zâde, s.312-313.
[20] Celâl-zâde Mustafa, v.150a; Kemal Paşa-zâde, s.313; Âlî, v. 284b; Karaçelebi-zâde, s.91; Peçevi, s.74-76. (Burada Peçevi, Mohaç zaferinin büyüklüğünü, tarihteki diğer büyük savaşlarla kıyaslama yaparak ortaya koymaktadır.)
[21] Kemal Paşa-zâde, s.314-315; Celâl-zâde Mustafa, v.150b (Celâl-zâde Zilhicce yerine sehven Zilkade yazmıştır.); Karaçelebi-zâde, s.92; Solak-zâde, s.145.
[22] Peçevi, s.76; Kemal Paşa-zâde, s.315-316; Bostan, Gazavât-ı Sultan Süleyman, Ayasofya 3317, v.93a-b.
[23] Uzunçarşılı, s. 327; Robert Mantran, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev. Server Tanilli, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 182; İnalcık, s. 364-365; Shaw, s. 138.

ilişkilerinin ilk devresi başlamış oluyor ve bu aynı zamanda iki devlet arasında siyasi ve diplomatik trafiğin yoğun bir şekilde başlamasının işaretlerini veriyordu.[24]

Viyana Seferi

Mohaç savaşında Macar Kralı öldükten sonra Kanunî, Erdel Banı Yanoş'a, Macaristan krallığını vermişti. Diğer taraftan, Vorms ve Brüksel Diyet meclislerinde akdedilmiş vesikalar mucibince, İspanya Kralı Şarlken, Macaristan krallığıyla, Avusturya'nın saltanat hakkını kardeşi Ferdinand'a verdi. Ferdinand, ölen Kral Layoş'un kız kardeşinin kocası olduğu gibi aynı zamanda Kral Layoş da, Şarlken ile Ferdinand'ın kız kardeşleri Mari'nin kocası idi.[25] Macaristan üzerinde müthiş bir çekişme başladı. Ferdinand, Macaristan'a göz dikti ve Osmanlılar tarafından tayin edilen Kral Yanoş üzerine yürüyerek, Macaristan'ın birçok vilayetleriyle, kalelerini zorla aldı. İki taraf arasında yapılan Tokay savaşını, Ferdinand kazanınca Kral Yanoş, hem kayınpederi Lehistan Kralı I. Sigismond'a hem de Sultan Süleyman'a başvurdu.[26] Bunun üzerine Kanunî büyük bir ordu ile sefere çıktı. Kanunî, Mohaç ovasına geldiğinde, Macaristan krallığı kendisine verilen Yanoş, Padişahı karşıladı. Sonra Osmanlıların ordugâhına yakın bir yere giderek askerleriyle birlikte yerleşti. Ertesi günü orada istirahat edildi ve o gün Macar Kralı ile Macar Beyleri için kabul merasimi yapıldı.[27]

Kanunî, Macaristan'ın kati bir yönetimi için asker ve kaynak kullanmak yerine şimdilik Yanoş'un idaresinde yarı bağımlı bir Macar Devleti'ni Habsburglar'a karşı tampon bir devlet olarak bırakmayı uygun buldu.[28]

Viyana kuşatması, Osmanlıların Macaristan'a sahip olmalarını ve Yanoş'un vassallığını garantiledi. Avusturya ve Kuzey Macaristan'ı öyle harap hale getirdi ki, Ferdinand, karşı bir saldırıya geçemedi. Ayrıca Habsburg idaresinin kuzey ve batı sınır bölgelerinde devam etmesi ve ülkenin diğer kısımlarının özerk yerli idarede kalıp, kuzey ve güneydeki iki süper güç arasında bir tampon bölge olarak hizmet etmesini sağlayan statükoyu sağlamlaştırdı. Bu sefer, Fransa'yı muhtemel bir çöküntüden kurtarmakla kalmadı. Şarlken'in Avrupa'nın tek hükümranı olacağını gösteren plan ve tasavvurlarını alt üst etti ve Habsburg'un da prestijini sarstı. Eğer aksi hal zuhur etseydi, yani Viyana düşmüş olsaydı, bütün merkezi Avrupa, Osmanlı idaresine geçebilirdi veya bütün dünya tarihinin seyri değişebilirdi. I. Ferdinand, Macaristan topraklarında hakkı olduğu iddiasını, askeri araç ve gereç yetersizliği sebebiyle, Sultan Süleyman'a karşı savunmaya muvaffak olamıyordu ve I. Viyana muhasarası da, bu iktidarsızlığı gözler önüne sermişti. Fakat aynı zamanda I. Viyana Muhasarası, Osmanlı Devleti'nin fütuhat imkânın da sınırlı olduğunu göstermişti.[29]

Alman Seferi

Viyana seferi sonrası Budin, Macaristan tahtına, Osmanlı Sultanı tarafından oturtulan Kral Yanoş'a bağışlanmıştı. Budin şehri, bölgenin yönetimi için çok önemli bir şehirdi. Bundan dolayı Macaristan tahtında kendisinin hakkı olduğunu düşünen Ferdinand, burayı almak ve

[24] Savaş, s. 555-556; Asrar, s.76-77.
[25] Celâl-zâde Mustafa, v. 183a; Karaçelebi-zâde, s. 99; Uzunçarşılı, s.327-328; Hammer, s. 60; Asrar, s.77.
[26] Âlî, v. 292b; Lütfi Paşa, s. 333; Mantran, s. 183; İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s.127; A. de Lamartine, Cihan Hakimiyeti, Haz. M.R. Uzmen, Tercüman Yay. Cilt 1-4, s. 757; Shaw, s. 139.
[27] Celâl-zâde Mustafa, v. 186a-b; Peçevi, s. 102; Feridun Bey,s. 569; Uzunçarşılı, s. 329.
[28] Celâl-zâde Mustafa, v. 186b; Peçevi, s. 102; Âlî, v. 293a; Emecen, "*Kânûni Sultan Süleyman Devri*", s. 324.
[29] Mehmet Maksudoğlu, Osmanlı Tarihi, Elif Yayınları, İstanbul 2003, s. 249; Shaw, s. 140; Asrar, s. 79; Savaş, s. 556.

Macar tahtına oturmak istiyordu. Bu amacına ulaşmak için bir ordu toplayarak, piyadesini gemilerle Tuna'dan ve süvarisini karadan Budin'e gönderdi. 3 Cemaziyelevvel 937 (23 Aralık 1530) günü, Ferdinand'ın 20 bin kişilik kuvvetleri, Budin hisarını kuşattılar ve dışarı ile irtibatını kestiler. Kaleyi düşürmek için gereken yerlere büyük ve küçük toplar yerleştirerek, kaleyi muhtelif yerlerden sıkıştırıp, taarruza başladılar. Ferdinand, Kral Yanoş'un gevşekliğinden istifade ile Budin'i almaya çok ehemmiyet veriyordu. Maksadı, Budapeşte'yi aldıktan sonra Macaristan krallığını da ilan etmek ve Viyana'dan kalkıp burada yerleşmekti.[30]

Şarlken ve Ferdinand'ın faaliyetleri, uç beylerinin ulakları tarafından Sultan Süleyman'a ulaştırıldı. Padişah aldığı haber üzerine büyük bir ordunun hazırlanmasını ve İspanya Kralı'na haddinin bildirilmesini ferman buyurdu. Viyana kapılarına kadar uzanan 935 (1529) yılındaki seferin aksine bu sefer, bilinçli olarak orta Avrupa'yı hedef alıyordu.[31]

Avusturya'nın Sulh İsteği ve İstanbul'a Elçi Göndermesi

Ferdinand'ın, Macar krallığını almak için yaptığı teşebbüsler hep boşa gitmiş, Osmanlı hükümetinin Kral Yanoş'u tutması, onu maksadına muvaffak etmemişti. Osmanlı Devleti karşısında biraderi Şarlken'in yardımı sayesinde tutunabilen Ferdinand, yine onun isteği ile Osmanlılarla anlaşmaya mecbur olarak devlete müracaat etti. Kafasında İran seferini tasavvur eden Sultan Süleyman, bu müracaatı olumlu karşıladı. Çünkü Macaristan'a yapılan seferler çok masraflı oluyor, ayrıca doğu sınırlarının ihmaline ve bazı olayların çıkmasına sebep oluyordu. Nitekim, Şah İsmail'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Tahmasb, Doğu Anadolu'da faaliyete geçmiş ve iki taraf arasında bazı hadiseler olmuştu. Bundan dolayı Osmanlı Devleti de Avusturya ile sulha taraftarsa da bunu göstermek istemiyordu.[32] Avusturya, sulh istemek için İstanbul'a bir elçi gönderdi. Bu elçi, Kanunî'nin son seferinde Guns kalesini on yedi gün müdafaa ettikten sonra, Osmanlılara teslim eden kale komutanının abisi, Jerome de Zara idi.[33]

Budin (Istabur*) Seferi

Kanunî Sultan Süleyman tarafından Macar tahtına oturtulan Yanoş, krallığı boyunca, Alman ve Çek Kralı olan Ferdinand ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. Fakat Yanoş ölmeden önce, Osmanlının kendini bu tahta oturttuğunu bir tarafa bırakarak, düşüncesizce bir karar verdi. Ferdinand ile gizli bir anlaşma yaparak, ölene kadar Macar tahtında oturmayı, öldükten sonra Macar tahtının varisinin Ferdinand olduğunu kabul etti. Bu anlaşmayı yaptığında Yanoş bekardı. Daha sonra Ferdinand'ın, Yanoş ile Osmanlı arasını açma planlarının ve Macar asilzadelerinden bazılarının, Ferdinand'ın Macar tahtına varis olmasını kabul etmemelerinden dolayı, bu gizli anlaşma Padişaha duyuruldu. Bu arada Yanoş'un ölmeden on beş gün önce, Leh Kralının kızı olan eşi İzebella'dan bir oğlu oldu. Ferdinand, bu çocuğu gayrı meşru ilan etti ve yaptıkları anlaşma gereği Macar tahtında hak iddia etti.[34]

[30] Celâl-zâde Mustafa, v. 202a-b; Âlî, v. 297b; Bostan, v.126b.
[31] Bostan, v. 130a; Shaw, s. 141.
[32] Uzunçarşılı, s.336; Hammer, s. 105; Emecen, "*Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti*", s.506.
[33] Bostan, v. 143a; Asrar, s.80.
* Osmanlı kaynaklarında "Istabur" yahut "Tabur" tabiri, askerin dört cepheden mürekkep bir murabba teşkil etmesinden hasıl olan müstahkem ordugâh manasına kullanılır. Bu müstahkem ordugahların etrafına hendekler kazıldıktan başka top ve nakliye arabalarından sıralar teşkil edilmek suretiyle de tahkim edilir. Seferin bu adla da anılmasının sebebi, düşmanın yaptığı bu tedbirden dolayıdır.
[34] Karaçelebi-zâde, s. 126; Asrar, s. 89; Shaw, s. 151; Danişmend, s. 372.

Sultan Süleyman, gerçekten Yanoş'un ölemeden önce bir oğlu olup olmadığını araştırmak için Budin'e çavuş gönderdi. Çünkü Ferdinand'ın ortaya attığı gayrı meşru çocuk problemini çözmeyi istiyordu. Bunun üzerine İzabel, çocuğu kucağında Çavuşun yanına getirdi ve letafetli bir tavırla sîne-i sîmînini açıp çocuğu emzirdi. Böylece şüphe izale oldu.[35]

Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan'ı fethetmesini, İspanya Kralı Şarlken bir türlü hazmedemiyordu. Bunun için Alman ve Çek Kralı olan kardeşi Ferdinand'ı daima Osmanlı üzerine tahrik etmekten geri durmuyordu. Özellikle krallığın Yanoş'a verildiğinden hiç memnun değildi. Birkaç defa savaşla şansını denedi ama hepsinde de yenilince teessürleri bir kat daha arttı. Bununla beraber yine de oradan bir türlü vazgeçemiyordu. Budin şehri, Macar krallarının başşehri idi. Ferdinand, abisinin desteği ile yine piyadelerini gemilere bindirip Tuna üzerinden ve süvarilerini de karadan Budapeşte'ye gönderdi. Bu kuvvet seksen bin civarında idi. Gelen askerler, Budapeşte'yi kuşattılar ve gerekli yerlere toplar yerleştirip, kaleyi geceli gündüzlü topa tuttular. Ayrıca bu seferden önce Ferdinand ile Şah Tahmasb arasında Osmanlılara karşı gizli bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşma gereği, eğer Osmanlılar, Alman ve Çek Kralı Ferdinand'ın üzerine giderse, İran Şahı arkadan Osmanlı topraklarına saldıracak veya tersi söz konusu olduğunda Ferdinand, Osmanlı ülkesine saldıracaktı.[36]

Padişahın, Budin'e Gelmesi ve Osmanlı Ülkesine Katması

Padişah, 4 Cemaziyelevvel 948 (26 Ağustos 1541) günü Budin'e geldi ve burada bulanan askerler onu karşıladılar. Padişah, büyük bir heybet ile kurulan çadırına girip altın işlemeli kürsüsü üzerine oturdu. Düşmandan sağ olarak yakalanan yüzlerce kâfir, sancakları baş aşağı olduğu halde Padişah çadırının önüne getirilip boyunları vuruldu ve leşleri Tuna nehrine atıldı.[37]

Macar Kralı olarak Osmanlı tarafından tayin edilmiş bulunan Yanoş, bundan evvel ölmüştü. Kale muhasara edilirken, Yanoş'un karısı ve oğlu kalede muhasara altında idiler. Yanoş'un karısı, Lehistan kralının kızıydı. Muhasara kalkınca Padişah bunlara pek çok iltifat ve ihsanlarda bulundu. Sonra Yanoş'un ileri gelen devlet adamlarına dedi ki "Beç Kralı Ferdinand, size Budin'i zabtettirmez. Olur olmaz vakitte sizi incitir. Münasib budur ki, Erdel memleketini ve nevahisini size vereyim, onda varup geçinesiniz." Bunlar da Padişahın isteğini kabul edip Erdel vilayetine gittiler.[38]

Sultan Süleyman'ın Macaristan'a karşı takip ettiği politikada Zapolya'nın ölümünden sonra esaslı değişiklikler oldu. Kanunî anladı ki Macaristan hükümranlığını çocuk ve annesi Osmanlı yardımı ile daha uzun müddet devam ettiremez. Bunun için onu bütünüyle Osmanlı Devleti'ne ilhak etmeye karar verdi. Kral Zapolya'nın halefinin reşit olmaması, buna karşılık Habsburglar'ın Macaristan üzerinde veraset iddiasında bulunmaları Osmanlıları, orta Macaristan ovalarını doğrudan kendi yönetimlerine geçirip bir Beylerbeyilik olarak örgütlemeye itti. Bu yeni Beylerbeyilik, orta Macaristan ovalarının yanı sıra, hem Drava ve Sava nehirlerinin arasında kalan Sirem'i, hem de Tuna'nın sağ yakasındaki Semendire sancağını içine alıyordu.[39]

[35] Hammer, s. 190.
[36] Celâl-zâde Mustafa, v. 341a-b; Âlî, v. 317b; Lütfi Paşa, s. 384-385.
[37] Solak-zâde, v. 204-205.
[38] Lütfi Paşa, s. 388; Feridun Bey, s. 553; Savaş, s. 556
[39] İnalcık, s. 364-365; Asrar, s. 90.

Budin'in Yeniden Yapılandırılması ve Seferden Dönüş

Yıllardan beri Zapolya hanedanı elinde hükümet merkezi olan, Ferdinand'ın göz koyduğu ve bütün Hristiyan hükümdarlarının imrendikleri Budin kalesinin kule ve burçlarına Türk sancağı dikildi. Buralar, doğrudan doğruya Osmanlı ülkesine katıldı. Budin'de gayet büyük bir kilise vardı. Bu kilise cami haline getirilerek duvarlarındaki resim ve nakışlar temizlendi. İçine minber ve mihrap konularak cami olması için ne lazım ise temin edildi. Müslümanlar burada namazlar kılıp Allah'a şükrettiler. Cuma günü Padişah, devlet erkanı ile gelip camiye girdi. Salâ, ezan, Kur'an ve hutbe okunduktan sonra Cuma namazı kılındı. Müslümanlar büyük bir sevinç ve huşu içinde Allah'a hamd ettiler ve bu nimet karşısında gözyaşı döktüler. Devletin devamı için dualar ettiler.[40]

Budin şehri, artık bir Osmanlı şehri olduğu ve stratejik öneminden dolayı, diğer Osmanlı memleketlerinde olduğu gibi, bir teşkilat yapmak gerekiyordu. Bu sebeple, eski Bağdat Beylerbeyi ve yetişmiş bir devlet adamı olan Süleyman Paşa, buraya Beylerbeyi tayin edildi. Ayrıca şer'i işleri yürütmek için kadı ve kalenin korunması için kale komutanı ve seçkin askerlerle gerekli araç ve gereçler bırakıldı. Budin'in karşısında bulunan Peşte şehri için de üç bin yeniçeri ile sekbanbaşı atandı ve bu kalenin de ihtiyaçları karşılandı. Bundan sonra Padişah dönmeye karar verdi. 24 Cemaziyelevvel tarihinde buradan ayrılan Kanunî, 8 Şaban 948 (27 Kasım 1541) Pazar günü İstanbul'a vardı.[41]

948 (1541) senesinde, Yanoş Zapolya'nın oğlunun Kanunî'nin himayesi altına girmesiyle ve Budin'in Osmanlı ülkesine ilhak edilmesi üzerine Macaristan problemi kati olarak halledilmiş oluyordu. Beylerbeyiliğin karargahını Budin'e yerleştirmesiyle de Macaristan'da Osmanlı hakimiyetinin temeli atılmış oldu.[42]

Böylece Orta Macaristan bir Osmanlı eyaleti haline geldi. Bu şekilde Erdel Banlığı'na ayrılan kısım ve Avusturya'nın elindeki kuzey ve kuzeybatı kısım olmak üzere Macaristan üçe bölünmüş oluyordu. Kanunî Budin'de iken Ferdinand tarafından gönderilen elçileri kabul etti. Elçilerin, Budin'in terkine karşılık haraç verme teklifleri kabul olunmadı ve Macaristan'ın Avusturya elinde bulunan yerleri için vergi taahhüt etmedikçe barışın mümkün olmayacağı bildirildi.

Budin'in doğrudan Osmanlı idaresine girişi Avrupa'da genel bir tepkiye yol açtı. Sultan Süleyman, bunu bir fetih olarak ülkesine duyururken, himayesi altındaki bir devletten devralınmasını değil Ferdinand'ın kuvvetlerinin Budin önlerindeki yenilgisini kastetmekteydi. Avrupa'daki tepkiler özellikle İmparatorluk içinde kendisini gösterdiği gibi, Protestan prenslerce de Osmanlı tehdidi endişe verici olarak karşılanmaktaydı.[43]

Estergon (İstoni Belgrad) Seferi

Kanunî Sultan Süleyman, yaptığı seferle Budin'i Osmanlı ülkesine kattıktan sonra, Avusturya Kralı Ferdinand, Budin'e elçi göndermiş ve Kral Yanoş'a verildiği gibi, her yıl

[40] Celâl-zâde Mustafa, v. 344b-345a.(Celâl-zâde bugün yaşadığı ilginç bir olayı şöyle anlatır; Padişah Cuma günü camiye geldiği esnada Budin halkının kadın-erkek, çoluk çocuğu Padişahı görmek için toplanmışlardı. Aralarında şaşkınlık içinde bir şeyler konuşuyorlardı. Bunların ne konuştuklarını merak ettim ve yanımdaki tercümana sordum. Tercüman halkın, bir yıl boyunca bugün duydukları sesleri (ezan ve Kuranları) geceleri duyduklarını hatta bundan dolayı bazı papazlarının kiliseyi terk edip başka kiliselere gittiklerini, konuştuklarını söyledi. Celâl-zâde, v. 345b.), Peçevi, s. 165; Mantran, s. 188.
[41] Peçevi, s. 168; Solak-zâde, v. 205-206; Celâl-zâde Mustafa, v. 346a.
[42] Kopğan, Vojtech (Bratislava); "*XVI-XVII. Asırlarda Kuzey Macaristan Hudut Boylarında Osmanlı Hakimiyetinin Karakteri*", 7. Türk Tarih Kongresi, TTK, Ankara 1973, Cilt 2, s. 619-620.
[43] Emecen, "*Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti*", s. 507.

Macar ülkesinin haracını göndermek suretiyle, Macar krallığının kendisine bağlanmasını istemişti. Padişah, gelen elçiyi devletlerarası hukuk üzere karşılamış ve getirdiği hediyelere karşılık hediyeler vererek yurduna geri göndermişti. Elçiye, "Ferdinand bizimle barış yapmak isterse bilsin ki, Budin bizimdir ve Macar bölgesi de Budin'e bağlıdır. Fakat eli altında bulunan Avusturya için yıllık vergi vermeyi kabul ederse kendisiyle sulh yaparız ve böylece memleketinde rahatça oturur" diye söylediler. Bu sözler karşısında Ferdinand, adeta şok oldu ve huzuru kaçtı.[44] O, Osmanlıyı Budin'den hatta tüm Macaristan'dan atmak düşüncesi ile ordusunu gönderdi.

Kanunî Sultan Süleyman, Ferdinand'ın Budin'e saldırısından dolayı 18 Muharrem 950 (23 Nisan 1543) Pazartesi günü Edirne'den sefer için harekete geçti ve Estergon kalesini kuşattı.[45] Kalede bulunan müşrikler, komutanlarına şöyle dediler, "İnat ile iş bitmez, son pişmanlıkta fayda vermez. Bu kadar çok askere karşı koymak, akıllı kimselerin işi ve gittiği yol değildir." Nihayet Cemaziyelevvel ayının altıncı günü, kalenin anahtarlarını göndererek eman dilediler. Padişah, onları affetti ve bu suretle burası da Osmanlı kaleleri arasına katılıp kulelerine Osmanlı bayrağı çekildi.[46]

1543 senesinde Estergon Kalesi'nin fethedilmesiyle Estergon Sancağı meydana getirildi. Bu sancak Tuna'nın sağ tarafındaki küçük bir arazi parçasını içine alıyordu. Estergon'un karşı tarafında, Ciğerdelen Parkanı'nın inşasıyla, Estergon Sancağı hudutları kuzey istikametine doğru genişledi.[47]

İstoni* Belgrad'ın Fethi

Estergon'dan sonra Osmanlılar, Macaristan'ın eski hükümet merkezi olan, İstoni Belgrad'a hareket ettiler. Burası, çok sayıda Macar kralının mezarının olduğu, manevi değeri büyük olan bir şehirdi. Ölen Macar kralları buraya gömülür, kralların tahta çıkış ve biat törenleri de burada yapılırdı. Bundan dolayı Macarlar, şimdiye kadar, kimselere ayak bastırmamışlardı. Kanunî, burayı almak maksadıyla hareket etti.[48]

İstoni Belgrad alındıktan sonra savaşa son verildi. Hisarın kulelerine Türk bayrağı çekilerek, Çan kulesinden çanlar kaldırılıp, orada ezan okundu.[49]

Bu uzun Orta-Avrupa seferinin sonunda Budin'deki Osmanlı varlığını tehdit eden söz konusu kaleler fethedilerek bölgenin savunması güvence altına alındı. Ayrıca bu seferle jeopolitik öneminin dışında dinî açıdan da Hristiyanlar için çok önemli bir yere sahip olan Estergon ve İstoni Belgrad kaleleri, Osmanlıların eline geçti. Bu, Kanunî'nin saltanatı boyunca Hristiyan Batı'ya karşı yapılan askeri harekatın sonuncusu oluyordu. Zigetvar'a karşı yapılan on üçüncü ve son seferine kadar Kanunî, Avrupa'ya karşı 23 yıl hiç harp

[44] Peçevi, s. 169; Danişmend, s. 231; Uzunçarşılı, s. 339.
[45] Lütfi Paşa, s. 414; Uzunçarşılı, s. 339; Mehmet İpçioğlu, "*Kânûni Süleyman'ın Estergon Seferi 1543*", Osmanlı Araştırmaları X, İstanbul 1990. (İpçioğlu bu makalesinde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kepeçi 1765 numaralı Ruznamçe Defterini kullanarak bu seferin ayrıntılı bilgilerini vermektedir.)
[46] Solak-zâde, v. 208; Sinan Çavuş, Tarih-i Feth-i Şikloş, Estergon ve İstol(n)i Belgrad or Süleyman-name, The Historical Research Foundation İstanbul Research Center, v. 107a-b; Eyyubi, Menakıb-ı Sultan Süleyman, Süleymaniye Küt. Esad Ef. Koll. No: 2422, v. 24; Mantran, s. 188.
[47] Kopğan, "*XVI-XVII. Asırlarda Kuzey Macaristan Hudut Boylarında Osmanlı Hakimiyetinin Karakteri*", s. 620.
* İstoni, Hırvat dilinde iskemle, taht anlamına gelir.
[48] Lütfi Paşa, s. 417; Karaçelebi-zâde, v. 144; Sinan Çavuş, v. 117b; Peçevi, s. 185; Hammer, s. 218.
[49] Lütfi Paşa, s. 418.

etmedi. Zaten bu sefer, bir askeri taarruzdan ziyade Kanunî'nin azamet ve ihtişamını gösterip kabul ettirmek için yapılmıştı.[50]

Beş Senelik Sulh Anlaşması

951 (1544) yılının bahar mevsimi geldiğinde Budin Beylerbeyi Yahya Paşazade Mehmet Bey, eyaletine bağlı bulunan komutan ve askerleri toplayarak, sınır bölgelerinde bulunan düşman kalelerinin üzerine yürüdü. En önemlilerinden olan Vişegrad kalesi başta olmak üzere, Novigrad, Hatvan, Şementurna, Velika, Çoka ve Anderik kalelerini fethetti.[51]

Her gün mühim şehirlerini kaybeden Ferdinand ve Barbaros Hayrettin Paşaya mağlup olan biraderi Şarlken, sulh anlaşması yapmak için Kanunî Sultan Süleyman'a elçiler gönderdiler. Elçilik heyetiyle başlayan görüşmeler, önce mütarekeyle Ramazan 952 (Kasım 1545), ardından 29 Rabiulahir 954 (18 Haziran 1547)'de anlaşmayla sonuçlandı. Beş yıllık bu ilk anlaşma, Şarlken'i de içine alıyordu. Şarlken, 14 Cemaziyelahir 954 (1 Ağustos 1547)'de Augsburg'ta, Ferdinand ise 10 Recep (26 Ağustos)'te Prag'ta anlaşmayı tasdik etti. Anlaşma, Habsburgları Osmanlı baskısından kurtarıyordu. Osmanlılar ise yeni bir İran seferini düşündüklerinden Batı'dan emin olmak istemekteydiler. Bu ilk anlaşma gerek muhtevası gerekse sonuçları itibariyle oldukça önemlidir. Osmanlı-Habsburg ilişkilerinde bir dönüm noktası sayılır. Buna göre Ferdinand, Macaristan'ın kendisine ait yerleri için senede otuz bin duka vergi verecekti.[52] Bu antlaşma, Habsburglar üzerine açık seçik kazanılmış bir Osmanlı zaferiydi. Böylece Osmanlı Devleti'nin prestiji en yüksek mertebeye kadar yükselmiş ve Hristiyan Avrupa'nın en güçlü devleti İspanyol-Alman İmparatorluğu, onun üstünlüğünü tanımıştı. Aynı zamanda bu antlaşma, merkezi Avrupa'ya uzun zamandır süre gelen Osmanlı seferlerinin sona erdiğine dair bir işaret verdi ve Osmanlıları karada askeri ve siyasi üstünlük mücadelelerinde avantajlı bir duruma soktu. Ayrıca iki süper güç, Macaristan'ın tampon devlet olma niteliğini yitirmesiyle vasıtasız birbirleriyle muhatap oluyorlardı.[53]

Sigetvar Seferi

Padişah, hayatı boyunca İslam dinine hizmet etmek için büyük gayret göstermiş, saltanatı döneminde "müşriklerle savaşın" ayetinin emrine tam bağlı kalmıştı.[54] Macaristan üzerine yapılan seferler sonucunda, Osmanlı karşısında başarılı olamayacağını anlayan Ferdinand, elleri altındaki yerleri de kaybetmemek için anlaşma yapmak zorunda kalmıştı. Bu anlaşmayı yapması için Ferdinand, Belçika'lı Busbek'i İstanbul'a gönderdi. Yapılan uzun müzakereler sonucunda Ferdinand, Erdel ve Macaristan üzerindeki iddialarından vazgeçti ve eli altında kalan topraklar için de yıllık otuz bin altın vergi vermeyi kabul etti. Böylece Avusturya ile sekiz yıllık bir mütareke imzalandı.[55] Anlaşmadan iki yıl sonra, 15 Zilhicce 971 (25 Temmuz 1564)'de Ferdinand vefat etti ve yerine oğlu Maksimilyan geçti. Osmanlı hükümeti, Ferdinand tarafından iki yıldan beri verilmeyen vergiyi istediği gibi, yeni hükümdar tarafından muahedenin kalan altı senesinin de kabul ve tasdikini talep eyledi. Yeni kral, Osmanlıya olan vergi borcunu ödeyip, sulh muahedesini yeniledi. Fakat bir müddet

[50] İpçioğlu, s. 158; Asrar, s.90.
[51] Peçevî, s. 189-191.
[52] Mantran, s. 188; Uzunçarşılı, s. 494; Emecen, "*Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti*", s.508; Hammer, s. 230.
[53] Asrar, s.92; Savaş, s. 557.
[54] Karaçelebi-zâde, s. 182.
[55] Taha-zâde Ömer Faruk; Tarih-i Ebu'l-Faruk, Dersaadet 1328, s. 115-116; M. Tayip Gökbilgin, "*Kânûni Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları*", Tarih Dergisi, sayı 21, 1966, s. 1.

sonra her yıl göndermesi gereken vergiyi göndermemeye ve gereken hassasiyeti göstermemeye başladı.[56]

Budin Beylerbeyi Yahya Paşazade Arslan Paşa, defalarca Padişah divanına yazılar gönderip, sınır boyundaki Macarların, Osmanlı topraklarına saldırılarının çok arttığını, özellikle Eğri kalesinin kuşatmasının kaldırılmasından beri, düşmanların şımarıp günden güne eşkıyalık ve fesatlarının arttığını arz etti. Yine Erdel Beyi Sigismund, Avusturyalıların saldırılarına karşı Sultan Süleyman'dan yardım talebinde bulunuyordu.[57] Ayrıca iyi bir Müslüman olan Padişah kızı Mihrimah Sultan, babasını Hristiyanlara karşı yeni bir sefere teşvik ediyordu.[58] Şeyh Nureddin[59] ise cihad vazifesini yapmayan bir hükümdarın muahazeye şayan olduğunu söylüyor ve Padişahı sefere teşvik ediyordu.[60]

Yetmiş üç yaşında olan Padişah, yaşlılığın verdiği halsizlik ve yorgunluğu üzerinde taşıyordu. Ayrıca ayaklarındaki nikris[61] hastalığı sebebiyle de yürüyemediği için bu sefer esnasında bazen araba, bazen tahtırevanla gidiyor, yerleşim yerlerine girileceği zaman zindelik gösterip, halk üzerinde iyi tesir yapması için ata biniyordu. On yedi günlük bir yolculuktan sonra Padişah, Edirne'ye vardı. Burada üç gün kaldı.[62]

Ertesi gün divan kurulması emredildi. Çünkü Lehistan Kralı'nın torunu, Kraliçe İzebella ve Kral Yanoş'un oğlu, Sultan Süleyman'ın, babasının ölümü üzerine daha on beş günlük iken Erdel Beyi yaptığı Sigismund, Padişaha itaatini bildirmek üzere huzura gelmeyi istiyordu. Sigismund, büyük bir hazırlık yapılarak karşılandı ve Padişahın huzuruna kabul edildi.[63]

Kaleyi bütün güçleriyle, fedakârca savunan düşmana karşı yeni tedbirler düşünmeye başlayan Osmanlılar, kalede bulunan farklı milletlerin eski düşmanlıklarını hatırlatarak, kuvvetlerini kırma yolunu tuttular. Bunun için uçlarına Almanca, Hırvatça ve Macarca notlar yazılı kağıtlar bağlı okları, kalenin içine attılar. Bu notları, tercüman İbrahim Bey, Mustafa Kethüda ve sır kâtibi Feridun Beyler yazdılar. Ayrıca Zıruncuk'u inadından vazgeçirmek için kendisine Hırvatistan ve Dalmaçya beyliği teklif edildi.[64]

Kahramanlığı ile ün salmış bu kale komutanı, başına turna telleri taktı, kumaş giysilerini giydi ve cebine yüz altın koyarak, boynunu kesen gaziye armağan olsun dedi. Atalarından kalma kılıçlarından birini kuşanarak, Müslüman askerlerinin üzerine atıldı. Çok cesurca

[56] Karaçelebi-zâde, s. 183; Gökbilgin, s. 189; Uzunçarşılı, s. 409.
[57] Peçevi, s. 290; Müneccimbaşı Ahmet Dede, Müneccimbaşı Tarihi, Çev. İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, Cilt I-II, s. 585; Gökbilgin, s. 6.
[58] Fairwax Downey, Kânûni Sultan Süleyman, Çev., Enis Behiç Koryürek, Kültür Bakanlığı, İstanbul 1975, s.310; A. de Lamartine, s. 851.
[59] Nureddinzade Muslihiddin Mustafa Efendi. 908 (1502) tarihinde Filibe'de doğmuştur. Sofyalı Bali Efendi'nin halifelerindendir. Tasavvuf yoluna girmeden önce zahiri ilimleri Kanunî devri alimlerinden "Mirim Kösesi" diye anılan Mehmet Efendi'den okumuştur. Şeyhinden hilafet aldıktan sonra Tatarpazarcığı'nda faaliyete başlayan Nureddinzade, daha sonra İstanbul'a yerleşmiş ve burada Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın teveccühünü kazanmıştır. Sohbetlerinde ulemadan ve devlet erkanından birçok kişi katılmış ve Kanunî ile yakın münasebetler kurmuştur. Birçok basılmış eseri bulunan Şeyh Nureddin 981 (1573) yılında vefat etmiş ve İstanbul'da Edirnekapısı dışında Seyrantepe'ye defnedilmiştir. "Va şeyh-i din" ve "hayrü'l-âmel" terkipleri vefatına tarih düşülmüştür. Nev'îzâde Atâî; Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri, Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, Cilt 2, s. 212-213; Bursalı Mehmet Tahir; Osmanlı Müellifleri, Sad A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul, Cild 1, s. 160; Reşat Öngören, Osmanlılarda Tasavvuf, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 48-50.
[60] Gökbilgin, s. 6.
[61] Nikris: Ayak parmaklarında, topuklarda ve mafsallarda meydana gelen ağrılı hastalık. Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 1995.
[62] Peçevi, s. 290-291; Danişmend, s. 343.
[63] Âlî, v. 357a-b; Gökbilgin, s. 10; Hammer, s. 488-490; Fairfax Downey, s. 312-313.
[64] Fairfax Downey, s. 318; Danişmend, s. 352.

yaptığı bu çıkışa rağmen, daha kılıcını sallayıp bir askere zarar veremeden, yeniçerilerin biri tarafından atılan, beş dirhem ağırlığındaki bir kurşunla, arkası üzerine yıkıldı. Atılan oklarla ağır yaralanan Zıruncuk, ölmeden yakalanıp, Yeniçeri ağasına götürüldü. Koçyan topunun kundağına yüz üstü bağlanarak başı vuruldu.[65]

Kanunî Sultan Süleyman, Sigetvar kalesinin fethinden bir iki gün önce vefat etti. Kanunî'nin ölüm tarihi 20/21 Safer 974 (6/7 Eylül 1566) Cuma'yı Cumartesi'ye bağlayan gecedir. Padişahın tabibi İbn Kaysun, İmam Derviş Efendi, Rikabdar Mustafa Ağa, Musa Ağa ve Hasan Ağanın da içinde bulunduğu on iki kişi, cenazeyi yıkayıp, kefenleyip, namazını kılarak, tahtının altına geçici olarak gömdüler.[66]

Sonuç yerine

Osmanlılar 1521 yılında bir Macar şehri olan Belgrad'ı fethettikten sonra 1526 yılında Mohaç savaşıyla Macar ordusunu bozguna uğrattılar ve 1529 yılında da Macaristan'ın başkenti Budin'i fethettiler. Bütün bu olup bitenler, Macaristan'ın parçalanması anlamına geliyordu. Bundan da öte mevcut duruma Lehistan'ın Macaristan üzerindeki iddiaları ve 1530'lu yıllardaki Habsburg saldırıları eklenince, Sultan Süleyman, Tuna'nın kuzeyindeki Osmanlı hakimiyetini tam olarak emniyet altına almaya karar verdi. Budin'in ikinci kez fethi ve Erdel'in 1541 yılında haraca bağlanan bir vilayete dönüştürülmesi sonucunu doğurdu.[67]

Osmanlıların ana hedefleri 1541'e kadar hem himaye altındaki Budin merkezli Zapolya'ya bırakılan toprakları korumak hem de Ferdinand'ın elinde kalan kısmı almaya çalışmaktı. Osmanlıların bu himaye politikası, muhtemelen bir zorunluluktan değil, takip edilmek istenen denge anlayışının bir sonucuydu. Bu yaklaşım tarzı Osmanlıların eskiden beri takip ettikleri alışılmış bir uygulamaydı. Osmanlı fetih metotlarından biri, ani fethin ortaya koyabileceği tepkilerin dozunu dengelemeye çalışmak, yavaş yavaş idareye alıştırılan yeri tamamen ilhak etmekti.[68]

Zapolya'nın ölümü üzerine Ferdinand'ın Macaristan topraklarında yeniden hak iddia etmesi, çarpışmaların yeniden başlamasına sebep oldu. Zapolya'nın Ferdinand'ı kendi topraklarının varisi ilan etmesinden sonra, Ferdinand'ın diplomatik çözüm için her türlü yolu denemesine rağmen, Kanunî'nin 1541 yılında Macaristan üzerine yürümesini engellemek mümkün olmadı. Sultan Süleyman, Macaristan'ın müdafaasını henüz bebek yaşta olan, Zapolya'nın oğlu Sigismund'a bırakmak istemediği için kısa bir müddet sonra bu ülkeyi ilhak etti. Bu olayla meydana gelen yeni siyasi durum, 1547 yılında Osmanlılarla Habsburglular arasında yapılan bir antlaşmayla onaylandı. Bu durumda iki süper güç, Macaristan'ın tampon devlet olma niteliğini yitirmesiyle bilâvâsıta birbirleriyle muhatap oluyorlardı. Beş yıllık bir süre için 1547'de imzalanan barış antlaşmasına göre, Avusturya yıllık 30 bin duka vergi mükellefiyetini kabul ediyordu. Buna mukabil Avusturya'ya İstanbul'da daimi elçi bulundurma hakkı tanınıyordu. Fakat bu, Kanunî için, Osmanlı anlayışı gereği, elçi statüsünden ziyade, barış hükümlerinin garantisi için, rehine olarak görev icra ediyordu.[69]

---

[65] Peçevi, s. 294; Mehmet Mahzar Fevzi, s. 268.
[66] Selânikî, s. 39; Danişmend, s. 352-353.
[67] Viorel Panaite, "*Osmanlı Hakimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı: XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan*", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, Cilt 9, s. 211.
[68] Emecen, "*Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti*", s. 505.
[69] Celâl-zâde Mustafa, v. 341a-b; Âlî, v.317b; Lütfi Paşa, s.384-385; Savaş, "*Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler*", s. 556-557.

Orta Avrupa'da Macaristan'da bir vassal devlet oluşturma düşüncesi, Türk devlet teşkilatı politikasına uygun düşüyordu. Kanunî birçok defa tatbik edilmiş Türk politika prensibine göre bu mıntıkada, Erdel'i vassal bir devlet haline getirdi. Kanunî Süleyman fethedilen Macaristan idaresini, muhtar beyliklerden ayrı olarak diğer Türk eyaletleri gibi teşkilatlandırdı. Ülkeyi sancaklara böldü ve resmi görevlileri en iyi adamlarından seçerek devletin başka yerlerinde olan usule göre tayin ve tespit etti.[70]

Mohaç'ın sancak merkezi yapılması psikolojik amaçla bir hareket olmalıydı. Çünkü bu ad, herkese 1526 meydan savaşını hatırlattı. Aynı şekilde Estergon ve İstoni Belgrad şehirleri de bilinçli olarak sancak merkezi görevini ifa etmek için seçildi. Halbuki Estergon, Macar Krallığı'nın başta gelen dini merkezi, yani kardinalin oturduğu yer idi. İstoni Belgrad ise, kralların taç giydirme yeri olarak biliniyordu. Budin ile birlikte bu üç şehir ortaçağ Macaristan'ının simgeleri idi. Bunların Osmanlıların eline geçmesi ve onlardan idari birimlerin merkezleri yapılması halkın gözünde, her şeyin kaybolmuş olması anlamına geliyordu.[71]

Macaristan'da zamanla, idarecilerle yönetilenler arasındaki kültürel etkileşim, özellikle kentlerde daha belirgin hale geldi. İslamiyet'e geçişler çoğaldığı gibi, Türk sanat ve zanaatları taklit edilir oldu. Bütün bunlar Macaristan ile Osmanlılar arasındaki ekonomik ilişkilerin yakınlaşması ve yoğunlaşmasına yol açtı. Konuşması, giyim-kuşamı ve hayat tarzıyla Osmanlı sınır boylarının serhatlı kültürü, taşıdığı güçlü Bosna çeşnisiyle birlikte, Macaristan'a aktarıldı ve aşılandı. Boşnak birlik ve yerleşimlerinin özellikle güçlü olduğu güney Macaristan kentlerinde Sırpça- Hırvatça egemen dil haline geldi.[72]

Osmanlılar, Macar eyaleti boyunca, Macar yargıçların yanı sıra, kendi kadılarını da istihdam ettiler. Bunlar genellikle, küçük Müslüman nüfusun yoğunlaştığı ve gerektiğinde askeri kuvvet tarafından desteklendiği sancak merkezlerinde faaliyet gösteriyorlardı.[73] Macarlar doğrudan doğruya dinî hukuk alanına giren durumlar hariç, bütün hukuki sorunları için Osmanlı mahkemelerine başvurmak zorunda kaldılar. Öte yandan, Osmanlıların kapsamlı bir müstahkem mevkiler şebekesi kurup çok sayıda kalabalık garnizonlar bulundurmaları gerektiğinden, hükümet yerel gelirleri büyük ölçüde merkezi imparatorluk hazinesinden takviye etmek mecburiyetinde kaldı. Uç bölgesi olarak Macaristan 150 yıl boyunca Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları arasında nerdeyse kesintisiz savaşlara tanık oldu.

Sınır kalelerinde düzenli, maaşlı birliklerin yanı sıra, sırf ganimetle geçinen kalabalık gönüllü grupları da vardı.[74]

Askeri hareket Osmanlı hâkimiyetini sürdüren sebeplerden yalnız birisidir. Macaristan'ın içinde uzun müddetten beri süregelen ekonomik ve sosyal kriz de Osmanlıların hâkimiyetlerini bölgede devam ettirmesine yardım eden diğer bir mühim unsur idi.

Osmanlı makamları düşman müdafaa bölgeleri çerçevesi içine giren köylerden kendilerine mutlak itaati ve vergiye bağlanmalarını mektupla istiyordu. Bilhassa Macaristan hudut

[70] Peçevi, s. 168; Solak-zâde, v. 205-206; Celâl-zâde Mustafa, v. 346a; Lajos, Fekete, "*Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi*", Tarih Dergisi, sayı 16, 1961, s. 26.
[71] Geza David, "*Onaltıncı Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı İdari Sistemi*", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, Cilt 9, s. 909.
[72] İnalcık, s. 367.
[73] Geza David, *Osmanlı Avrupa'sında Yönetim"*, Kanunî ve Çağı Yeniçağda Osmanlı Dünyası, Ed. Metin Kunt, Christine Woodhead, Çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 85.
[74] İnalcık, s. 365-366.

bölgelerindeki mıntıkalara tatbik ediliyordu. Bu mektupları genel olarak Macarca, Latince, Almanca ve Slovakça yazdırıyorlardı.[75]

Bütün bunların yanında Müslüman Osmanlılar, 16. yüzyıl boyunca Macaristan'da yalnızca küçük topluluklar oluşturmuşlar, bunlar da çoğunlukla kentlere yerleşmişlerdi. Macaristan'da Müslümanlaşma süreci asla Balkanlardaki kadar gelişip tamamlanmadı. Herhangi bir Macar kentinin ne ölçüde Osmanlı etkisine girdiği, oraya ne kadar askeri-idari personel yerleştirildiğiyle belirleniyordu. Toplumsal hayat, ancak Buda, Peşte, Segedin, ve İstoni-Belgrad gibi büyük yönetim merkezlerinde, Osmanlı kültüründen doğrudan etkilendi. Türk askeri ve idari personelin kentlerin kalelerinde yerleşmesine karşılık, varoşlar, kendi özerk topluluk yaşantılarını sürdürdüler. Macaristan'daki Osmanlı askerlerinden çoğunun Boşnak kökenli olması, genellikle Osmanlı-Müslüman kültürünün Boşnak varyantının diğer bölgelere kıyasla daha belirgin olmasına yol açıyordu.

Taşrada İstoni-Belgrad ve Solnok gibi bazı merkezlerin gelişimi stratejik koşullardan yararlanırken, Tuna üzerinde Estergon, Vac ve Kuvin iskeleleri önem kazanmaktaydı. Geleneksel Macar panayırları eskiden olduğu gibi Buda'da yapılmaya devam ediliyordu. Buda, Varadin, Kopan, Şimintorna, İstoni-Belgrad, Sombor, Sytla ve Varat, güçlü bir şekilde Osmanlılaşan kentlerdi. Camilerin, mektep ve medreselerin, yolcu ve yoksullar için imarethanelerin, erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı hamamların, derviş tekke ve zaviyelerinin, mahalle çeşmelerinin, rical ve eşraf içinse kendi özel hamamlarıyla birlikte köşk ve konakların yayılması sonucu fiziksel çehreleri değişime uğruyordu. Birçok müstahkem kentin Hristiyan-Macar nüfusu, güvenlik nedeniyle varoşa aktarılmaktaydı. Varoş, dış surların koruduğu yoksul Müslüman semtlerini de kapsıyordu. Bazı müstahkem kentlerde Hristiyan nüfus, savunma tahkimatını onarmalarına karşılık olağanüstü vergilerden muaf tutulurdu. Böyle bir politikanın, yerel Hristiyan nüfusun sadakatini pekiştireceği de düşünülmüş olmalıdır.[76]

Kaynakça

A. de Lamartine, Cihan Hakimiyeti, Haz. M.R. Uzmen, Tercüman Yay. Cilt 1-4.

Âlî, Gelibolulu Mustafa, Künhü'l-Ahbar, Kayseri Raşid Ef. Küt., No:920.

Asrar, Ahmet, (1972), Kanunî Devrinde Osmanlıların Dini Siyaseti ve İslam Alemi, Büyük Kitaplık, İstanbul.

Bostan, Gazavât-ı Sultan Süleyman, Ayasofya 3317.

Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Sad A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul.

Celâl-zâde Mustafa Koca Nişancı, (1981), Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, Haz. Petra Kappert, Wiesbaden.

[75] Kopğan, "*XVI-XVII. Asırlarda Kuzey Macaristan Hudut Boylarında Osmanlı Hakimiyetinin Karakteri*", s. 622-623.
[76] İnalcık, s. 366.

Danişmend, İsmail Hami, (1971), İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

Dirimtekin, Feridun, (1956), "*Belgrad'ın İki Muhasarası"*, İstanbul Enstitüsü Dergisi, II, İstanbul, s. 51-86.

Emecen Feridun, (2002), "*Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti*", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Cilt 9, Ankara.

Ercan, Yavuz, (2002), "*Yavuz Sultan Selim Dönemi*", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Cilt 9, Ankara.

Eyyubi, Menakıb-ı Sultan Süleyman, Süleymaniye Küt. Esad Ef. Koll. No: 2422.

Fairwax Downey, (1975), Kânûni Sultan Süleyman, Çev:, Enis Behiç Koryürek, Kültür Bakanlığı, İstanbul.

Feridun Ahmet Bey, (1274), Mecmua-i Münşeat-ı Feridun Bey, Takvimhane-i Amire, İstanbul.

Ferit Develioğlu, (1995), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara.

Fındık, Tahsin, (2002), "*Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı İle XVI. Yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri*", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Cilt 9, Ankara.

Geza David, (2002), "*Onaltıncı Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı İdari Sistemi*", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara, Cilt 9, s.909-915.

Gökbilgin, M. Tayip, (1966), "*Kanunî Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları*", Tarih Dergisi, Sayı 21, s. 1-14.

Hammer, Baron Joseph Von Purgstall, (1993), Büyük Osmanlı Tarihi, (Çev.: Mehmed Ata Bey, Yay. Haz.: Mümin Çevik, Erol Kılıç), Üçdal Neşriyat, İstanbul.

Hasan Bey-zâde, Tarih-i Hasan Bey-zâde, TSMK, Hazine koll. No. 1585.

İpçioğlu, Mehmet, (1990), "*Kanunî Süleyman'ın Estergon Seferi 1543"*, Osmanlı Araştırmaları X, İstanbul.

Karaçelebi-zâde, Abdülaziz, (1248), Süleyman-nâme, Bulak.

Kemal Paşa-zâde, (1996), Tevarih-i Al-i Osman X. Defter, Haz. Şefaettin Severcan, TTK, Ankara.

Kopğan, Vojtech (Bratislava), (1973), "*XVI-XVII. Asırlarda Kuzey Macaristan Hudut Boylarında Osmanlı Hakimiyetinin Karakteri*", 7. Türk Tarih Kongresi, TTK, Ankara.

Kunt, Metin, (2002), "*Süleyman Dönemine Kadar Devlet ve Sultan: Uç Beyliğinden Dünya İmparatorluğuna",* Kanunî ve Çağı Yeniçağda Osmanlı Dünyası, Ed. Metin Kunt, Christine Woodhead, Çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 3-29.

Lajos, Fekete, (1961), "*Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi*", Tarih Dergisi, sayı 16, s. 25-42.

Lütfi Paşa, (1341), Tevârih-i Âl-i Osman, Matbaa-i Amire, Birinci Baskı, İstanbul.

Maksudoğlu, Mehmet, (2003), Osmanlı Tarihi, Elif Yayınları, İstanbul.

Mantran, Robert, (1995), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev. Server Tanilli, Cem Yayınevi, İstanbul.

Mehmet Efendi, İbtihacü't-Tevarih, Süleymaniye Küt. Hüsrev Paşa Koll, no:321-322.

Müneccimbaşı Ahmet Dede, Müneccimbaşı Tarihi, Çev. İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, Cilt I-II.

Nev'îzâde Atâî, (1989), Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri, Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Geza David, (2002), Osmanlı Avrupa'sında Yönetim ", Kanunî ve Çağı Yeniçağda Osmanlı Dünyası, Ed. Metin Kunt, Christine Woodhead, Çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 72-91.

Peçevi İbrahim Efendi, (1981),Peçevi Tarihi, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, Cilt 1-2.

Renzo Sertoli Salis, (1963), Muhteşem Süleyman, Çev.: Şerafettin Turan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Reşat Öngören, (2003), Osmanlılarda Tasavvuf, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.

Savaş, Ali İbrahim, (2002), "*Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler*", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Cilt 9, Ankara.

Shaw, Stanford, (1994), Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul.

Sinan Çavuş, Tarih-i Feth-i Şikloş, Estergon ve İstol(n)i Belgrad or Süleyman-name, The Historical Research Foundation İstanbul Research Center.

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, (1989), Solak-zâde Tarihi, (Haz. Vahid Çubuk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Soysal, İsmail, (1951-1953), "*Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi*", İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, İstanbul, Cilt III, Sayı 5-6, s.63-94.

Taha-zâde Ömer Faruk, (1328), Tarih-i Ebu'l-Faruk, Dersaadet.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1998), Osmanlı Tarihi, Cilt 1-10, TTK, Ankara.

Viorel Panaite, (2002), "*Osmanlı Hakimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı: XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan*", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi, Kanunî'nin Cülusu ve İlk Seferleri, AÜ., İlahiyat Fak. Yay., TTK, Ankara 1961.

KÜRESEL VATANDAŞLIĞIN SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINA YANSIMALARI

Yrd. Doç. Dr. Cihan KARA

Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı

Yrd. Doç. Dr. Kerem COŞKUN

Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı

İbrahim Ferat KAYA

Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

Özet

Klişeleşmiş bir söz haline gelen Heraklitos"un "değişmeyen tek şey değişimdir" sözünde vurgulandığı üzere, değişim yaşamımızın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Dünya toplumları binlerce yıldır küçük ya da büyük boyutlarda değişimler yaşarken, geçmişte binlerce yılda yaşadığı değişimden belki kat kat fazlasını son 100-150 yılda yaşamaktadır. (Özdemir, 2011, s. 86) Yaşanan gelişmelerle İnsanlar ve toplumlar gittikçe üst üste binişen hatta ülkelerin sınırlarını bile aşan faaliyetlere girişmiştir. Seyahat, iletişim, finansman, ticaret, spor müsabakaları, meslekler ve hatta popüler müzik artık tek bir ülkenin sınırları içine hasredilemez duruma gelmiştir. Küreselleşme süreci getirdiği yeni araçlarla coğrafi sınırları aşan bir etkileşim atmosferi oluşturmuştur (Davutoğlu, 2016, s.14) Bu değişim ve dönüşümden toplumun temel kurumlarından biri olan eğitim de etkilenmiştir. Eğitim kurum ve programlarına bu değişime ayak uyduracak küresel vatandaşlar yetiştirme görevi yüklenmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da (SBÖP) bu hususla doğrudan ilgili görülmektedir. Programın bu konudaki yeterliliği sağlama düzeyi şüphesiz küresel çapta vatandaşlar yetiştirebilmesiyle yakından ilgilidir. Eğitimciler veya karar alıcılar farkına varsın varmasın küreselleşme, olumlu ya da olumsuz yönleriyle bir gerçeklik olarak dünya üzerinde hızla işlemeye devam eden bir süreçtir. Bu zorlu süreçte başarılı olabilmenin yolu, küreselleşmeyi bir olmazsa olmaz durum gibi görüp ona tamamen sorgulamadan tabi olmak ya da tümüyle onu yok sayarak mevcut gerçekliğini kabul etmemek değil, küreselleşen dünyada rekabet edebilir değerler ve beceriler oluşturabilmektir. Bu değerler ve beceriler için eğitim programlarına ve eğitimcilere büyük görev düşmektedir.

İçinde bulunduğumuz çağda, siyasi sınırların belirsizleştiği, karşılıklı bağımlılığın insanlık tarihinde hiç olmadığı ölçüde arttığı ve ortak hareket etmenin ihtiyaçtan öte bir zorunluluk haline geldiği bir dönemde yaşamaktayız. Böylesine bir durum, hiç şüphesiz dünya siyasetinin yönünü belirleme veya güçlü olma amacını güden tüm ülkelerin bu denli süratli ve biteviye devam eden değişime kısa sürede intibak etmesini gerektirmektedir. İntibakın yalnızca siyasi ve ekonomik bağlamlarda gerçekleşmesi kısa vadeli çözüm olanağı sunmakta, uzun vadeli yatırımlar ise insan odaklı yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle söz

konusu koşullara uyum sağlayan insan yetiştirme en makul katma değer ve en yüksek seviyede geri dönebilecek yatırım olarak görülmektedir. İnsan yetiştirme de elbette eğitim alanında gerçekleştirilecek reformlarla mümkün olacaktır. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda (m. 2) ve 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu'nda (m. 4) öngörülmüştür ki: Bilinçli, sorumluluk sahibi, medeni vatandaşlığın yolu eğitimden geçer. O halde, Eğitim Bilimleri ile Vatandaşlık Bilgisi arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. (Çiftçi, 2015 s. 148) lakin bu temel kanunun ve SBÖP 'ün küresel vatandaş yetiştirmede yeterliliği tartışılacak bir konudur.

Küresel dünyanın gerektirdiği bilgi, beceri, değer, tutum ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmek de, okulların yeni bir vizyon geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Nitelikli insan gücü toplumsal ve ekonomik kalkınmanın itici bir kuvveti olarak tüm sektörleri etkilemektedir (Kara, 2013, s.1). Nitekim eskiden olduğu gibi doğal kaynaklar, tarım ya da jeopolitik konum bir ülkeyi ihya etmeye yetmiyor. Yeni ekonominin temel girdisi bilgi ve beceridir. Dolayısıyla eğitim artık ekonomidir (Şirin, 2015, s. 170). Çünkü bilgi uygarlığına girmiş bulunuyoruz (Davutoğlu, 2009, s. 2) Drucker'a (1993, s 16) göre ise gerçek ve kontrol edici kaynak dediğimiz o kader çizici "üretim faktörü" şimdi artık ne kapitaldir, ne toprak, ne de emek; o kader çizici "üretim faktörü" bilgidir. Bilgi öğretimin, öğretim ise eğitimin temelidir.

2004 yılında revize edilen SBÖP'e 4-5, 6-7 sınıf programlarına söz konusu değişimleri yansıtmak adına Küresel Bağlantılar adı altında bir öğrenme alanı eklenmiştir. 8. sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi programında ise "küresel vatandaşlık" ifadesi zikredilmese de küresel vatandaşlığa olan gereksinim programının girişinde kısaca belirtilmiştir. Öğrencilerin bilinçli vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri dünyayı anlamalarına ve anlamlandırmalarına bağlanmış "Sadece kendi ülkesindeki değil, dünyadaki toplumsal değişmelere ve değişime uyum sağlayan bireyler yetiştirmek" eğitimin günümüzdeki amacı olarak vurgulanmıştır. Bu araştırmada Talim ve Terbiye Kurulu sitesindeki SBÖP ve ilgili program dokümanları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). İçerik analizinin amacı metinlerdeki içeriğin ne anlama geldiğini, temel vurgusunun ne olduğunu anlamaktır. (Bal , 2013, s.179)

Küresel vatandaşlık, hukuksal anlamda bir dünyaya ait olma gibi bir kimliğe sahip olmamakla birlikte yaşam tarzı ve hayat anlayışı olarak küresel ölçekte bilgi, beceri ve anlayışa sahip olması anlamında kullanılmaktadır. SBÖP "küresel vatandaş", "küresel vatandaşlık", "küresel vatandaşlık eğitimi" kavramlarını doğrudan içermemektedir. Ancak gerek SBÖP vizyonunda belirtilen özellikle insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, haklarını ve sorumluluklarını bilen eleştirel düşünen ve demokratik değerleri benimsemiş vatandaşlar yetiştirmek küresel vatandaşın sahip olması gereken anlayış, tutum ve değerlerle örtüşmektedir. SBÖP'teki beceriler ile küresel vatandaşlık becerileri karşılaştırıldığında, eleştirel düşünme becerisi, iletişim becerisi, problem çözme becerisi ve sosyal katılım becerilerinin örtüştüğü görülmektedir. Programdaki değerler ile küresel vatandaşlık değerlerinin çoğunlukla ortak olduğu görülmekte ancak küresel vatandaşın sahip olması gereken en önemli değerlerden biri olan çevreye duyarlılık değerine yeteri kadar programda yer verilmediği görülmektedir. 7.sınıfta ise çevreye duyarlılık değerine yer verilmemiştir (Göl, 2013, s.30). Bu alanda yapılan kısıtlı çalışmalarda ise doğrudan zikredilmeyen küresel vatandaşlığın bir ders olarak verilmesi gerektiği ve ülkemizin adeta mozaik olan çok kültürlülüğüne küreselleşmenin olumlu etkisinin olabileceği sonuçlarına varılmış. Sahadaki

diğer çalışmalarda da öğrencilerin "küresel vatandaşlık" kavramına yönelik bilgilerinin ders kitapları, televizyon, öğretmen, aile gibi çok çeşitli yollardan edinildiğini saptanmış. Bu araştırmada da "küresel vatandaşlık" kavramının ağırlığını git gide arttırmakla birlikte sosyal bilgiler ve ilgili öğretim programlarında arzu edilen düzeyde ve genişlikte sistemli bir yaklaşımın söz konusu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Vatandaşlık, Küreselleşme, Sosyal Bilgiler Programı, Küresel Değerler.

THE REFLECTIONS IN THE SOCIAL STUDIES CURRICULUM OF GLOBAL CITIZENSHIP

Abstract

Change is an indispensable element of our living as Heraclitus emphasized change is only one thing that does not change. Change has taken place more rapidly within 150 years than previous age (Özdemir, 2011, s. 86). Societies and humans have taken up activities which exceed political borders. Travel, communication, finance, trade, sports competitions, professions, and even popular music can't be confined to a singular country's border. Globalism has constituted interaction atmosphere through its new instruments (Davutoğlu, 2016, s.14). This transformation and change process have influenced education. Education has seminal function in bringing up global citizens whom they have to keep with those changes. Social studies curriculum is seen as related to aforementioned function. In this complex process it is important to produce competitive values and skills, not to accept or to obey without inquiring.

We live in age when mutual dependences, uncertainty, impossibility of acting alone, cooperation have dominated. Political and economic offers short-term solution however, long-term solution can be conducted through human-focused intervention. Human-focused intervention can only be put into practice by reforms in education. Existing Turkish Laws on education deals with education as important instrument in bringing up individuals as civic, conscious, citizens. In this case, there is a close relationship between educational science and citizenship knowledge (Çiftçi, 2015, s. 148).

Qualified human capital as power of development influences all sectors (Kara, 2013, s.1), hence natural resources, agriculture, and geopolitical location are not suffice. Input of new economy is knowledge and skill. Thus education is economy (Şirin, 2015, s. 170).

Teaching unit of global ties were added to revised social studies curriculum in 2004. Furthermore, necessity of global citizenship were mentioned in introduction chapter of the 8th grade citizenship and democracy education curriculum.

In the present study curriculum documents on the webpage of the Council of Teaching and Education, and other related curricular documents were investigated through content analysis. Content analysis is a scientific approach in investigating objectively verbal, written and other materials (Tavşancıl ve Arslan, 2001).

Global citizenship does not imply belonging to any nation or state, it is emphasized to have global knowledge, way of life style in world-wide. Social studies curriculum does not

include global citizenship, global citizen, global citizenship education concepts. Respect for diversities, sensible to environment, respect for human rights, critical thinking, democratic values and skills fit to concept of the global citizenship.

In the present study it was concluded that global citizenship has become dominant in social studies curriculum. However, it is not dealt with systematically, and social studies curriculum does not have necessary coverage for it.

Keywords: Global Citizenship , Globalization, Social Studies Program , Global Values.

Giriş

Klişeleşmiş bir söz haline gelen Heraklitos'un "değişmeyen tek şey değişimdir" sözünde vurgulandığı üzere, değişim yaşamımızın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Dünya toplumları binlerce yıldır küçük ya da büyük boyutlarda değişimler yaşarken, geçmişte binlerce yılda yaşadığı değişimden belki kat kat fazlasını son 100-150 yılda yaşamaktadır. (Özdemir, 2011, s. 86) Yaşanan gelişmelerle İnsanlar ve toplumlar gittikçe üst üste binişen hatta ülkelerin sınırlarını bile aşan faaliyetlere girişmiştir. Seyahat, iletişim, finansman, ticaret, spor müsabakaları, meslekler ve hatta popüler müzik artık tek bir ülkenin sınırları içine hasredilemez duruma gelmiştir. Buna benzer birçok ilişki ve faaliyet, uluslararası bir niteliğe kavuşmuştur. Küreselleşme süreci getirdiği yeni araçlarla coğrafi sınırları aşan bir etkileşim atmosferi oluşturmuştur (Davutoğlu, 2016, s.14). Küreselleşmenin insan ve toplumlar arasındaki ilişkileri daha çok zenginleştirdiği de söylenebilir. Günümüzde değişik ülkelerden insanlar bir araya gelmekte, mal, hizmet ve fikir alışverişinde bulunmakta ve birbirlerinin deneyimlerinden hızlıca yararlanmaktadırlar. Bu yaşananlar, insanların, ulusal düzeydeki düşünce ve ilişki biçimlerinden, uluslararası ölçekte yeni bir ilişki ve düşünme biçimlerine geçtiklerini göstermektedir. İnsanları artık sadece kendi ülkesine değil bütün insanlığa karşı sorumlu hisseden, evrensel bilince sahip olarak yetiştirme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Globalleşmenin Türkçe karşılığı olarak kullanılan "Küreselleşme", ekonomik içerikli bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. (Tezcan, 2002, s. 42) Küreselleşme, dünya ölçeğinde ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşme, fikirlerin, görüşlerin, pratiklerin, teknolojilerin küresel düzeyde kullanılması, sermaye dolaşımının evrenselleşmesi, ulus-devlet sınırlarını aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkması, mekânların yakınlaşması, dünyanın küçülmesi, sınırsız rekabet, serbest dolaşım, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması gibi yaşanan reel gerçeklikten anlaşılacağı üzere kısaca dünyanın tek pazar haline gelmesidir (Balay, 2004, s. 62-63). Küreselleşmeyle birlikte ulusal hükümetlerin karar alma yetkileri de son derece zayıflamıştır (Bauman, 2010, s. 11). 1991 Şubatında Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı ulusal sınırları aşan bir koalisyonun harekete geçmesi **egemen ulus devlet**'in siyaset sahnesinde başrol oyuncusu (hatta çoğu zaman tek oyuncu) olduğu 400 yıllık bir tarih diliminin sonunu simgelemektedir (Drucker, 1993, s. 19). Aynı zamanda küreselleşme Usame Bin Ladin'i yoksul Afganistan mağaralarından Manhattan'ın göbeğine saldırı düzenlemeye hem teşvik etmiş, hem de onun işini kolaylaştırmıştır. (Davutoğlu, 2009, s. 29) Habermas'ın da vurguladığı gibi "Bugün artık ulus devlet, içeride çok kültürlülüğün doğurduğu patlama ve dışarıda küreselleşmenin getirdiği sorunlar altında kendini adeta bir meydan okumayla karşı karşıya hissetmektedir" (Habermas, 2012, s.25). Aynen ulus-devlet sisteminin ortaya çıktığı çağlarda klasik feodal imparatorluk sistemlerinin de hissettiği gibi.

Ulus devletlerin şekillenmeye başladığı 1750'lerden sonra yaşanan birinci dalga Sanayi Devrimi ile Batı Avrupa, hızlı değişim sürecine girmiş, ham madde ve pazar arayışı içinde dünya siyasetinde daha aktif bir rol almıştır. I. ve II. Dünya Savaşları askeri teknolojinin gelişmesine yol açmıştır. II. Dünya Savaşı'nın arkasından yorgun düşen Avrupa devletleri ve özellikle İngiltere, dünya tarihindeki etkin rolünü yitirmiş, siyasi, ekonomik ve askeri güç Amerika Birleşik Devletlerine geçmiştir. Savaştan önce ve esnasında ABD'ye ve Sovyet Rusya'ya iltica eden Yahudi kökenli Alman bilim insanları, uzay çalışmalarını ilerletmişler, V- 1 ve V-2 füzelerini daha da geliştirerek, uydu teknolojisinin alt yapısını attılar. **Sovyetler Birliği'nin dağılmasının arkasından, askeri amaçlara hizmet eden bu uydu ve internet teknolojilerinin demokratikleşmesine yani sivil amaçlarla kullanılmasına bağlı olarak insanoğlu, tarih boyunca görülmemiş hızlı bir iletişim devrimi yaşamış ve sosyal bilimler "küreselleşme" denen bir olgu ve kavram ile karşı karşıya gelmiştir.** (Ata, 2008, s. 2) Davutoğlu soğuk savaşın bitişiyle başlayan süreci modernitenin küreselleşmeye geçişiyle yaşanan "medeniyet dönüşümü" olarak tanımlamıştır (Davutoğlu, 2016, s. 217). Özlem ise küreselleşmeyi Batı kapitalizminin kendisini hukuksal ve ekonomik anlamda dünyaya tek seçenek olarak kabul ettirme girişimi olarak nitelemektedir. Bu nedenle, nötralite ve olgusallık izlenimi bırakan "globalleşme" terimini, onun bir öznesinin bulunduğunu, bu öznenin Batı kapitalizmi olduğunu hatırlayarak, "globalleştirme" olarak anlamak ve kullanmak gerektiğini vurgulamaktadır (Özlem, 2002, s. 144). Zizek de küreselleşmenin temel dersi şudur ki: "kapitalizm kendisini tüm medeniyetlerde bu sayede yaşatabiliyor. (Zizek, Horvat, 2015, s. 117) diyerek küreselleşmenin altındaki saik olarak kapitalizmin altını çizmiştir.

20. yüzyılda iletişim alanında birçok kuram geliştirilmiş ve bu geliştirilen kuramlardan belki de en dikkat çekeni Marshall McLuhan ve Bruce R. Powers'ın "Global Köy" kuramı olmuştur. (Göl, 2013, s. 11) Öyle ki, Ortadoğu'daki bir terör örgütü denizaşırı bir kıta olan Amerika'da 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirebiliyor. Avrupa'daki yüksek aerosol kullanımı, Şili'de ozon tabakasının incelmesine ve kanserin artmasına yol açıyor. Brezilya'daki yağmur ormanlarının tahrip edilmesi, global ısınmaya ve bazı turizm cenneti adaların sular altında kalmalarına neden oluyor. İsviçre'deki bir teknolojik gelişme, Türkiye'de yaşam kalitesini etkiliyor. Amerika'da verilen 300 oy, Ortadoğu'daki barış sürecini etkiliyor. Çin'in yükselen enerji ihtiyacı dünyanın her köşesinde enerji fiyatlarının artmasına, hatta tüketim alışkanlıklarının değişmesine yol açıyor. (Göl, 2013, s. 25) Yakın zamanda Japonya'nın yaşadığı Tsunami felaketi sonrası Fukuşima Nükleer Santrali'ndeki sızıntı örneğinde de olduğu gibi sorunlar artık bir veya birkaç ülkeyi değil tüm dünyayı etkileyen, dünya sorunları haline gelmiştir. Büyük Dünya Savaşları tarihte kaldığı halde bugün dünyanın farklı coğrafyalarında bölgesel savaşlar, açlıklar, çevre felaketleri gibi insanlığın ortak vicdanını sızlatan gelişmeler yaşanmaya devam etmektedir. (Çolak, 2015, s. 34)

Ünlü sosyal bilgiler eğitimcilerine göre Dünya bir şekilde hoşgörü, gelenek ve coğrafi yakınlık gibi incecik bir pamuk ipliğiyle birbirine bağlanmıştır. (Barr, Barth, Shermis, 2013 s, 37). Teknolojik araç ve imkânların sağladığı çevrimiçi ortamlarla Barr ve diğerlerinin 1970'li yıllarda belirttiği coğrafi sınırlar bugün çoktan aşılmıştır. Ancak kimi zaman bazı gelenekler ve alışkanlıklar hoşgörüye engel olduğu gibi özellikle gelişmemiş ülkelerde dinsel, mezhepsel ve etnik temeldeki mevcut ayrılıkları siyasi istismar gayesiyle körükleyen ve hoşgörüsüzlüğü destekleyerek taraftar toplayan çeşitli siyasi ve sosyal hareketlerin popülist liderleri web ortamlarını da küresel değerlere karşı çağımızda kullanmaktadırlar.

Ortadoğu'daki radikal terör gruplarının online cihat çağrılarının Batılı ülkelerde karşılık bulması ve gelişmiş metropollerde yaşayan ama sosyalleşememiş marjinal kişi ve grupları uzaktan ve tamamen bireysel terör eylemlerine yönlendirebilmeleri mümkün olmaktadır. Terör uzmanları internet üzerinden gerçekleşen bu yeni olguyu "self-radicalization" (kendi kendini radikalleştirme) olarak kavramlaştırmaktadırlar (Moynıhan, 2013, s.32).

İçinde bulunduğumuz çağda, siyasi sınırların belirsizleştiği, karşılıklı bağımlılığın insanlık tarihinde hiç olmadığı ölçüde arttığı ve ortak hareket etmenin ihtiyaçtan öte bir zorunluluk haline geldiği bir dönemde ve artık **küresel bir köy** olarak tanımlanan bir dünyada yaşamaktayız. Böylesine bir durum, hiç şüphesiz dünya siyasetinin yönünü belirleme veya güçlü olma amacını güden tüm ülkelerin bu denli süratli ve biteviye devam eden değişime kısa sürede intibak etmesini gerektirmektedir. İntibakın yalnızca siyasi ve ekonomik bağlamlarda gerçekleşmesi kısa vadeli çözüm olanağı sunmakta, uzun vadeli yatırımlar ise insan odaklı yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle söz konusu koşullara uyum sağlayan insan yetiştirme en makul katma değer ve en yüksek seviyede geri dönebilecek yatırım olarak görülmektedir. İnsan yetiştirme de elbette eğitim alanında gerçekleştirilecek reformlarla mümkün olacaktır. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda (m. 2) ve 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu'nda (m. 4) öngörülmüştür ki: Bilinçli, sorumluluk sahibi, medeni vatandaşlığın yolu eğitimden geçer. O halde, Eğitim Bilimleri ile Vatandaşlık Bilgisi arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. (Çiftçi, 2015 s. 148) lakin bu temel kanunun ve SBÖP 'ün küresel vatandaş yetiştirmede yeterliliği tartışılacak bir konudur.

Küresel dünyanın gerektirdiği bilgi, beceri, değer, tutum ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmek de okulların yeni bir vizyon geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Nitelikli insan gücü toplumsal ve ekonomik kalkınmanın itici bir kuvveti olarak tüm sektörleri etkilemektedir (Kara, 2013, s.1). Nitekim eskiden olduğu gibi doğal kaynaklar, tarım ya da jeopolitik konum bir ülkeyi ihya etmeye yetmiyor. Yeni ekonominin temel girdisi bilgi ve beceridir. Dolayısıyla eğitim artık ekonomidir (Şirin, 2015, s. 170). Çünkü bilgi uygarlığına girmiş bulunuyoruz (Davutoğlu, 2009, s. 2) Drucker'a (1993, s 16) göre ise gerçek ve kontrol edici kaynak dediğimiz o kader çizici "üretim faktörü" şimdi artık ne kapitaldir, ne toprak, ne de emek; o kader çizici "üretim faktörü" bilgidir. Bilgi öğretimin, öğretim ise eğitimin temelidir. Gelişmiş ülkelerin bu konuda kayda değer yatırımlar yapmaları, konuya verdikleri önemi yansıtmaktadır. Öyle ki gelişmiş ülkelerin eğitim sistemlerinin en ayırt edici yanlarından bir tanesi, dünyada yaşanan gelişmelere göre önceden hazırlıklı olma veya bu gelişmelere göre düzenleme yapma yarışında olmalarıdır.

Yukarıda bahsedilen küresel çapta insan yetiştirme çabası genelde eğitim sistemleri ve özelde de küresel vatandaşlık eğitimi ile mümkün olacaktır. Zira böylesi özelliklere sahip insanlar yetiştirme, artık ülkelerin kendi standartlarını aşan dünyadaki gelişmelere kolaylıkla ve süratli bir şekilde uyum sağlayabilen, kısacası dünya standartlarında birer küresel vatandaş yetiştirme ile gerçekleştirilebilecektir. (Çolak, 2015, s. 7) Bu konuyla alakalı olarak Türkiye'deki eğitim sistemi açısından birçok ders işin içine katılabilmekle birlikte genel manada içerdiği bilgi, beceri ve değerler temel alındığında Sosyal Bilgiler ile Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersleri ön plana çıkmaktadır. Ülkemizde, sosyal bilgiler programının genel amaçları içinde yer alan "insanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir" açıklaması küresel vatandaşlık tanımına uygun bir amaçtır (MEB, 2005). Fakat yeterli değildir. Küresel vatandaşlık eğitimi açısından bu iki dersin hangi durumda olduğunun tespiti son derece büyük önem arz etmektedir. Derslerin bu yeterliliği sağlama düzeyi şüphesiz küresel çapta vatandaşlar yetiştirebilme

oranıyla yakından ilgilidir. 2015'de (Çolak) yapılan bir doktora çalışmasında araştırmacı Sosyal Bilgiler ile Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi öğretim programlarının; "küresel vatandaş", "küresel vatandaşlık", "küresel vatandaşlık eğitimi" kavramlarını doğrudan içermemesi gibi sebeplerle küresel vatandaşlık eğitimi hususunda 'yetersiz durumda olduğu'nu tespit etmiştir. Bu araştırmanın daha ilginç sonuçlarından birisi de öğrencilerin ve öğretmenlerin yeterli düzeyde bilgi sahibi olmamalarına rağmen küresel vatandaş veya küresel vatandaşlık kavramları hakkında genel olarak olumlu görüşe sahip olmalarına yönelik bulgudur.

Eğitimciler veya karar alıcılar farkına varsın varmasın küreselleşme, olumlu ya da olumsuz yönleriyle bir gerçeklik (realite) olarak dünya üzerinde hızla işlemeye devam eden bir süreçtir. Bu zorlu süreçte başarılı olabilmenin ve ayakta kalabilmenin yolu, küreselleşmeyi bir olmazsa olmaz durum gibi görüp ona tamamen sorgulamadan tabi olmak ya da tümüyle onu yok sayarak mevcut gerçekliğini kabul etmemek değil, küreselleşen dünyada rekabet edebilir değerler ve beceriler üretebilmektir. Öte yandan önemli olan küresel örgüt ve dinamiklere nasıl uyum sağlayabileceğimizi, onları millî hedeflerimiz doğrultusunda, nasıl kullanabileceğimizi belirlemektir.

Küreselleşmenin bir gerçek olduğunu kabullenmek, küreselleşen dünyada ayakta kalabilmek için gerekli bilgi, beceri, tutum, değer ve davranışları insanlarımıza kazandırmak ve küresel değerler karşısında milli benliği korumak ile evrensel değerlere adapte olmak arasındaki ince çizgiyi çok iyi anlamaktır.

> Dünya tarihinden öğrendiğimiz bir husus var ki, toplumlar toplarını, tüfeklerini kayıp etseler de yerlerine yenilerini koyabilirler; ama kültürlerini kaybettikleri anda tarih sahnesinden silinip giderler. Günümüzde yok edici kültürel rekabetin "globalleşme" sloganı altında kamufle edilerek sürdürüldüğünü, bu durum bizim konumumuzdaki toplumlar ve kültürler için varoluşsal bir tehlike arz etmektedir. (Özlem, 2015, s. 86)

Küreselleşme karşısında kültürlerin korunması ve gelişmesi UNESCO tarafından benimsenmiş esas hedeftir (İnalcık , 2015, s. 52). Küresel vatandaş kendine ait bir sesi olan ve bu sesin farkında olup bunu, küresel ölçekte diğer küresel vatandaşların sesleriyle etkileşime veya dolaşıma sokan küresel bilinçteki postmodern kimse demektir. Kanada'lı eğitimci Kardinal, 'kendi bilişimize ve kendi hikâyemize güvenme kabiliyetini yitirmişiz' der. (Kardinal, 2015, s. 3) Yaşadığımız dünyada kendimizi "parantez" içine almamız ne olanaklıdır, ne gereklidir, ne de arzu edilebilir bir şeydir. (Yıldırım, 2009, s.143) Arslan'ın da dediği gibi "eğer bir tezi yazanın kendisi yoksa o tez 'tezsiz tezsiz'dir; beş para etmez. Araştırmacının tezinde kendisi yoksa "tezi" de yoktur (Arslan, 2007, s. 11).

Küreselleşen dünyada varlığımızı sürdürmek ve uluslararası arenada rekabet edebilmek gerekir. Ancak bu, milli değerlerden, milli kimlik, milli kültür ve öz bilinçten ödün vermek anlamında olmamalıdır. Çin ve Japonya' nın uyguladığı "bilinçli küreselleşme" politikası buna birer örnektir. Böyle bir ortamda, eğitim sistemimizin amacı, milli değerler ile küresel gerçekler arasındaki dengeyi sağlayabilecek yeterliğe sahip bireyler yetiştirmek olmalıdır. (Çalık, Sezgin, 2005, s. 56) Güngör'ün de altını çizdiği gibi "Yapılacak iş Batı medeniyeti için en uygun sansürün veya kontrol mekanizmasının ne olduğunu aramak yerine –ki böyle bir şey zaten mümkün değildir- Türkiye'de sağlam bir milli kültür kurmanın yollarını

araştırmaktır". (Güngör, 2003, s. 46) Kuşkusuz eğer varsa bir evrensellik olgusu alanın bir takım "evrensel" ilkeler taşıyan özellikleri elbette benimsenebilir fakat bu alanların kültürel antropolojimize, felsefi köklerimize, sosyolojik ve hatta sosyal psikolojik özelliklerimize göre yeniden biçimlendirilmesi mecburidir. Yerli Düşünürümüz Hilmi Ziya Ülken'in vurguladığı üzere:

> "Hiçbir gerçek milli eğitim yoktur ki çağdaş seviyesinde "insani" (evrensel) olmasın. Ve hiçbir insani öğretim yoktur ki ifadesini belirli bir kültürde bulurken milli olmasın. Böyle olmayan eğitimler ya çağdaş medeniyete kapısını kapamış, ilerleme gücünü kaybetmiş ve donmuş eğitimlerdir ki ölüme mahkûmdur. Yahut da belirli bir kültürde ifadesini bulamadığı için başka kültürleri taklit derecesinde kalan ve bundan dolayı kişilikten mahrum kozmopolit eğitimlerdir (ki neticede ötekinden farksızdır)." (Ülken, 2001, s. 13-14)

İnsanlığın ortak manevi değerlerine dayanan aktif bir küresel vatandaşlık bilincinin kazandırılmasıyla bireysel ve sosyal manada bir farkındalık oluşturabilir. Bu bilincin kazandırılmasında öteden beri öğrencileri toplumsallaştırma ve etkin demokratik vatandaşlar yetiştirmekle sorumlu Sosyal bilgiler eğitimcilerine büyük görev düşmektedir. Sosyal bilgiler dersinin doğrudan vatandaşlık eğitimi üzerine odaklanmış bir ders olması ona ayrı bir değer katmaktadır (Öztürk, 2012). Lakin küresel vatandaşlık kavramının ağırlığını git gide arttırmakla birlikte sosyal bilgiler ve ilgili öğretim programlarında arzu edilen düzeyde ve genişlikte sistemli bir yaklaşım söz konusu değildir.

Yöntem

Bu araştırmada Talim ve Terbiye Kurulu internet sitesindeki SBÖP ve ilgili program dokümanları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Cohen, Manion ve Morrison (2007) içerik analizinin; metinlerin düzenlenmesi, sınıflandırılması, karşılaştırılması ve **metinlerden teorik sonuçlar çıkarılmasından** oluşan bir araştırma tekniği olduğunu vurgulamışlardır. İçerik analizinin amacı metinlerdeki içeriğin ne anlama geldiğini, temel vurgusunun ne olduğunu anlamaktır. (Bal , 2013, s.179)

Bulgular

2004 yılında revize edilen SBÖP'e 4-5, 6-7. sınıf programlarına söz konusu değişimleri yansıtmak adına Küresel Bağlantılar adı altında bir öğrenme alanı eklenmiştir.

Sınıf	Öğrenme alanı	Ünite
4.Sınıf	Küresel Bağlantılar	Uzaktaki Arkadaşlarım
5.Sınıf	Küresel Bağlantılar	Hepimizin Dünyası
6.Sınıf	Küresel Bağlantılar	Ülkemiz ve Dünya
7.Sınıf	Küresel Bağlantılar	Ülkeler Arası Köprüler

4. Sınıf Küresel Bağlantılar öğrenme alanı Uzaktaki Arkadaşlarım ünitesinde gazete küpürlerinden faydalanarak değişik ülkeler hakkındaki makale, haber, küpürler kullanarak yazı yazma tavsiye edilmektedir.

4. sınıf Küresel Bağlantılar Uzaktaki Arkadaşlarım ünitesinde 3. kazanımla **(Kendisi ile başka bir toplumdaki yaşıtlarının günlük yaşamlarını karşılaştırır.)** ilgili olarak toplumlara ait belirgin özellikler içeren görsel materyaller (fotoğraf, film vb.) yapılır. Ayrıca buradaki dördüncü sıradaki etkinlikte **"değişik ülke ve çocukların benzerlik ve farklılıklarının ilişkili tablo yapılır"** ifadesi yer almaktadır. Buradaki kazanım ve etkinliklerin ana temasının hem farklı ülkeler hem de farklı milletlerden çocuklar arasında empati kurma becerisi ve bunun doğal sonucu sempati, çocukların kardeşliği, farklılıkları tanıma, başka milletleri sevme, saygı duyma gibi evrensel insani değer ve beceriler olduğu düşünülebilir.

5. Sınıf Küresel Bağlantılar öğrenme alanı Hepimizin Dünyası Ünitesi 2. kazanımında "ülkeler arasında ekonomik alışveriş olduğunu fark eder." 3. kazanımında ise "ülkeler arasında ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojinin etkisini tartışır." 2. ve 3. kazanımlarının etkinlik örneklerinde "Eşyanın Yolculuğu" etkinliğiyle öğrenci tarafından kullanılan herhangi bir eşyanın üretildiği yerden bize ulaşana kadar geçen öyküsünü anlatan bir metin hazırlanması istenmektedir. **Bu etkinlikle ulaşım teknolojinin gelişiminin ekonomik bağlamda ortaya konması küreselleşmeyle ilişkilendirilebilir.**

6. Sınıf Küresel Bağlantılar öğrenme alanı Ülkemiz ve Dünya Ünitesinde görsel materyaller ve veriler kullanarak 2. Kazanımda belirtilen "Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini, kaynaklar ve ihtiyaçlar açısından değerlendirir.", 4. kazanımda "Ülkemizin diğer ülkelerle doğal afetlerde ve çevre sorunlarında dayanışma ve işbirliği içinde olmasının önemini fark eder." 5.kazanımda "Uluslararası kültür, sanat, fuar ve spor etkinliklerinin toplumlar arası etkileşimdeki rolünü değerlendirir." biçimindeki hedefler küreselleşme olgusunun programa doğrudan yansımaları olarak kabul edilebilir.

7. Sınıf Küresel Bağlantılar öğrenme alanı Ülkeler Arası Köprüler Ünitesi 20. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkelerinin siyasî ve ekonomik yapısıyla I. Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını ve küresel sorunlarla uluslararası kuruluşların kuruluş amaçlarını ilişkilendirir. Küresel sorunların çözümlerinin yaşama geçirilmesinde kişisel sorumluluğunu fark eder. Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihi çevrelerin ortak miras öğesi olarak yaşatılmasında insanlığın sorumluluğunun farkına varır.

8. sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi programında "kürsel vatandaşlık" ifadesi zikredilmese de küresel vatandaşlığa olan gereksinim programının girişinde kısaca belirtilmiştir. Öğrencilerin bilinçli vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri dünyayı anlamalarına ve anlamlandırmalarına bağlanmış "Sadece kendi ülkesindeki değil, dünyadaki toplumsal değişmelere ve değişime uyum sağlayan bireyler yetiştirmek" eğitimin günümüzdeki amacı olarak vurgulanmıştır. Nitekim bu husus Sosyal Bilgiler öğretim programının 17. ve son genel amacında açıkça belirtilmektedir.

8. sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi her insan değerlidir ünitesinde veya temasında (programda 1. Tema) "2. Her bireyin kendisine has özelliklerinin olduğu kabul

eder.” Kazanımıyla ilgili açıklama kısmında **‘kendisinin ve diğer insanların farklı özelliklere sahip olmasının doğal olduğu ve farklılıklara saygı duyması gerektiği vurgulanır’** denilmektedir. Hemen yapılan ek açıklamada insanların seçme şansına sahip olmayıp doğuştan hazır buldukları bazı fiziki özellikleri (ad, soyad, sosyo-ekonomik durum, boy, kilo) ile ilgili önyargı dışlama ve aşağılamanın yanlışlığı üzerinde önemle durulur. Aynı ünitenin “4. Kendisine ve çevresindeki kişilere değer verir” kazanımına ait açıklamada **‘Tüm insanların değerli olduğu vurgusu yapılır’** denilmektedir. 5. kazanımda insanlığın insani değerlerle korunup geliştirilebileceğini kabul eder. İnsan olmanın insani değerlere sahip olmak onları içselleştirmek ve onlar için çaba göstermekle mümkün olacağına değinilmesi istenmektedir.

2. Tema Demokrasi Kültürü ünitesinde 1. Kazanımında “farklı tanım kavram, beceri, ve değerlerden yola çıkarak demokrasinin temel özelliklerini kavrar” kazanımına ait açıklamada hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, eşitlik, özgürlük, katılım, sosyal adalet, STK örgütlenmesi, çoğulculuk, farklılıklara saygı, uzlaşma, eleştirel düşünme vb. kavram, değer ve becerilerin demokrasi kültürüyle ilişkilendirilmesi istenmektedir.

3. Tema: Hak ve Özgürlüklerimiz “2. İnsan hakları ve özgürlüklerinin herkes için doğuştan ve vazgeçilmez olduğunu kavrar İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, çocuk hakları sözleşmesi gibi uluslar arası belgelerden örnek verir.”

Kültürel mirasın korunması, tarih bilinci kazandırma, barış, hoşgörü, demokrasi, ve insan hakları, gibi temel değerlerin öneminin kavranması, korunması, geliştirilmesi hususunda duyarlı olmalarını sağlamak gibi vatandaşlık dersi açısından da önemli olan bazı genel ilişkiler tarih dersinin genel amacı olarak programda yer almıştır. T.C İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin özel amaçlarında ise “5. İnsan hakları, ulusal egemenlik, milliyetçilik, demokrasi, çağdaşlık, Türklük ve cumhuriyet kavramlarının Türk milleti için ifade ettiği anlam ve bunların önemini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemek” amacı doğrudan vatandaşlıkla ilgili görülmektedir.

Sonuç olarak araştırmacılarca küreselleşmeyle doğrudan ilgili görülen kazanımların yüzdelik hesaplamalarına bakacak olursak: 4. Sınıfa ait 46 sosyal bilgiler kazanımından küreselleşmeyle ilgili görülen 4 kazanımın programın tamamına oranı % 8’dir. 5. sınıf 46 kazanımdan 5’i’nin oranı %10’dur. 6. sınıf 43 kazanımdan 5’inin oranı % 11’dir. 7. sınıf 39 kazanımdan 4’ünün oranı % 10’dur. Küreselleşmeyle ilgili yapılan diğer diğer araştırmalar ve bu araştırmada da kürselleşmenin kazanımlar ve etkinlikler içinde daha fazla yer alması gerektiği üzerinedir.

Sonuç

Eskiden eğitimin işlevi mevcut, geçmişteki kültür ve değerlerin yetişmiş nesil tarafından yetişmekte olan nesle aktarılması olarak görülüyor ve bununla yetiliniyordu. Artık eğitim kurumu bu klasik işlevinin dışında günümüzün karmaşık sosyo-ekonomik ilişkilerine ve gelişmelerine, yeni teknolojik ortam ve imkânlarına uyumlu çağdaş kalifiye bireyler yetiştirmekle de yükümlü olmuştur. Hızlanan ulaşım, iletişim ve girişimin ana damarını oluşturduğu modern sonrası yeni hayat baş döndürücü bir gelecek tasavvuruna ve olanaklarına doğru ilerlerken bu hıza ve hızlanmanın gerektirdiği zihniyet ve donanıma sahip geleceğin insanlarını eğitme görevi ise yeni ve oldukça güç bir sorumluluk olarak eğitim kurumları, eğitimcilerin önünde durmaktadır. Bu baş döndürücü değişikliklere modern

sonrası çağda tutunmak ve ayak uydurmak için yapılması gereken önemli şeylerden birisi de küresel ölçek de dünya vatandaşı yetiştirmektir. Bu hususta dünya vatandaşlık bilincinin kazandırılmasında toplumun temel kurumlarından biri olan okullar ve eğitimin temel taşı olan eğitim programlarına büyük görevler düşmektedir. Bu görevlerden en büyüğü sosyal bilimler konularını bütünleştirerek etkili vatandaş yetiştirmek amacında olan Sosyal Bilgiler öğretmenlerine düşmektedir. Zira 2004 yılında revize edilen SBÖP'e 4-5, 6-7 sınıf programlarına Küresel Bağlantılar adı altında bir öğrenme alanı eklenmiştir, böylece Sosyal Bilgiler dersi güncel sosyal değişmeler ve sorunlarla ilgili hâle getirilmeye çalışılmıştır. Lakin revize edilen program "küresel vatandaş", "küresel vatandaşlık", "küresel vatandaşlık eğitimi" kavramlarını doğrudan içermemektedir. Küresel vatandaşlık eğitiminde SBÖP'ün yetersiz olmasının yanında Araştırmacı Göl (2013) Küresel Bağlantılar öğrenme alanının ders kitaplarında son konu olması nedeniyle bu konuların tamamlanamadığı şeklinde bir izlenim edindiğini belirtmektedir. Göl (2013) Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Küresel Vatandaşlık Tutum Düzeylerini araştırdığı çalışmasında öğretmen adayların küresel vatandaşlığa yönelik olumlu tutuma sahip olduklarını saptamıştır. Çolak (2015) da Doktora tezinde Sosyal Bilgiler ile Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi öğretim programlarının; "küresel vatandaş", "küresel vatandaşlık", "küresel vatandaşlık eğitimi" kavramlarını doğrudan içermemesi gibi sebeplerle küresel vatandaşlık eğitimi hususunda 'yetersiz durumda olduğunu iddia etmiştir. Aynı araştırmanın daha ilginç sonuçlarından birisi de öğrencilerin ve öğretmenlerin yeterli düzeyde bilgi sahibi olmamalarına rağmen küresel vatandaş veya küresel vatandaşlık kavramları hakkında genel olarak olumlu görüşe sahip olmalarına yönelik bulgudur. Çolak (2015) ve Göl (2013)'ün çalışmalarının sonuçları birbirine pareleldir. SBÖP'de yüzeysel ve teorik şekilde işlenen bu konunun daha derinleşerilereek yeniden yapılandırılması mevcut olumlu tutumu pratiğe dönüştürebilecektir. Tuncel ve Uğur (2009) ise "İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin "Küresel Vatandaşlık" Kavramına Yükledikleri Anlamlar Üzerine" İstanbul ili Kadıköy ve Ümraniye ilçelerinde yaptıkları araştırma sonucunda, öğrencilerin küresel vatandaşlık ile ilgili ön bilgileri saptanmış ve çoğunun küresel vatandaşlık boyutları ile ilgili olarak farklı düzeylerde de olsa belirli bir bilgiye sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Ancak öğrencilerin bu bilgileri elde etme yollarının ders kitapları, televizyon, öğretmen, aile gibi çok çeşitli yollardan olduğu göz önüne alınırsa sistemli bir eğitimin söz konusu olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sistemsiz bilgiler SBÖP'ün küresel vatandaşlık konusunda yetersiz olduğunu doğrudan göstermektedir. Gelişen teknolojinin bilgiyi üretme ve kullanmada okullara yeni sorumluluklar yüklediğine dikkat çeken Çalık ve Sezgin (2005) Sanayi devriminin koşulları altında yapılanan okullarımızın, bilgi çağının gereklerini karşılamasının oldukça güç göründüğünü belirttikleri çalışmalarında eğitim sistemimizin küresel değerler dikkate alınarak yeniden yapılandırılması zorunlu hale geldiğini savunmaktadırlar. Dewey (2008), sanayi devrimi için "tarih boyunca bu kadar seri, bu kadar kapsamlı ve bu kadar tam bir devrim daha bulunabileceğine insan zor inanır" demektedir. Değişimdeki şaşılacak anilik ve genellik hayatın alışkanlıklarını değiştirmiş bulunmaktadır. Dewey "Hatta doğanın pek kuytu noktalarında durduğu için en tutucu olan ahlaki ve dini fikir ve ilgilerimiz bile derin biçimde bu durumdan etkilendi" demiştir. Oysa, Dewey'in bu sözünden yaklaşık yarım asır sonra başlamak üzere bilimsel, teknolojik, ekonomik ve sosyal alanda sanayi devriminin ve çağının yarattığı etkiden kat kat fazlasını bilgi çağı ve onun getirdiği değişimler gerçekleştirmiştir. Bahsedilen değişimin anaforuna kapılan okulların küresel dünyada karşı karşıya olduğu sorumluluklar, mevcut eğitim sistemlerinin ve yapılarının yeniden sorgulanması gündeme getirmiştir. Sanayi devriminin koşullarının ve amaçlarının tesirindeki okullarımızın, bilgi çağının gereklerini karşılaması oldukça güç görünmektedir.

Eğitim sistemimizin küresel değerler dikkate alınarak yeniden yapılandırılması artık zorunlu hale gelmiştir.

Keskin ve Yüceer (2013)' in Danimarka SBÖP 'ünü incelediği makalesinde de belirttiği gibi Ülkemizde NCSS'nin belirlediği öğrenme alanları çerçevesinde tarih, coğrafya, sosyoloji, siyaset vs. gibi sosyal bilim alanlarının konuları ile birlikte vatandaşlık eğitimine ilişkin konular birbirlerine entegre edilerek etkili vatandaş yetiştirmek amaçlanmaktadır. Danimarka'da ise Türkiye'den farklı olarak sosyal bilgiler dersi tamamen vatandaşlık eğitimine yönelik olup, tarih, coğrafya gibi dersler ayrı ayrı disiplinler şeklinde okutulmaktadır. **Sosyal bilgiler programının yanı sıra tarih programında da vatandaşlık eğitimi konularına Danimarka'da yer verilmektedir.**

Kılınç (2013)ın Sosyal Bilgiler Öğretmen Eğitiminde Güncel Tartışmalar adlı makalesinde ise küresel vatandaşlık eğitiminin başarıya ulaşabilmesi için öncelikle araştırmacılar arasında bir tanım birliğine ulaşılması ve literatürdeki uyuşmazlıkların giderilmesi, kavram karmaşası aşıldıktan sonra da sosyal bilgiler öğretmeni yetiştiren eğitim fakültelerinde bu adla bir ders verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca sosyal bilgiler öğretim programlarında küreselleşme konularının arttırılması gerektiğini ifade etmektedir.

Kaya ve Kaya (2012) ve Engin ve Sarsar (2015)ın çalışmaları ise internet ve sosyal medya gibi genel olarak teknolojinin bilinçli kullanımının olumlu küresel vatandaşlık algısıyla doğru orantılı gittiğini belirtmektedirler. Kaya ve Kaya (2012) yaptıkları çalışmada "Sonuç olarak yabancı dil bilen öğretmen adaylarının yabancı dil bilmeyen öğretmen adaylarına göre interneti haftada bir kereden fazla ve her gün kullanan öğretmen adaylarının hiç kullanmayanlara göre küresel vatandaşlık algılarını yüksek bulmuşlardır. Engin ve Sarsar (2015)' de yaptıkları araştırmada öğretmen adaylarının düzenli olarak gazete/dergileri takip etme durumları, internete bağlanma, televizyon izleme sıklıkları ve sosyal medya hesabı kullanma düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda "düşündürücü sonuçlar" ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık puanlarının beklenenin aksine yüksek olmadığı (X=88,13), Öğretmen adaylarının pek çoğunun dergi (%83) ve gazeteleri(%69.1) düzenli takip etmediği, günlük TV izleme ve internete bağlanmaya ayırdıkları zaman dilimin oldukça fazla olduğu neredeyse tamamının sosyal medya hesabının olduğu n=178 (%94.7) tespit etmişlerdir. Bu sonuç, teknolojinin ve medya araçlarının yeterince hedefe yönelik kullanılmadığını düşündürmektedir. Neredeyse günde toplam 6 saatten fazla internet ve televizyonla iç içe olan öğretmen adaylarının, küresel vatandaşlık düzeylerinin istenilen seviyede çıkmaması araştırmacılarca "üzücü" olarak nitelenmiştir. Facebook, instagram v.b. sosyal medya hesapları aracılığı ile sadece yakın çevresinin hayatını takip eden, yiyecek ve içecek fotoğrafları paylaşan bir nesil yetişir olmuştur. Neticede Kaya ve Kaya (2012)' nın yaptığı araştırma sonuçlarından internetin sık kullanılmasıyla küresel vatandaşlık algılarındaki paralel ilişki ile Engin ve Sarsar' ın bulguları çelişmektedir. O halde küresel vatandaşlık algısı internetin bireysel kullanım amacına göre değişmektedir çıkarımına ulaşılabilir.

Özyurt (2009), "Küresel Vatandaşlığın Gelişimi, İmkânı ve Küresel Değerler Eğitimi" adlı çalışmasında, Küresel değerler eğitimi, insanlık bilincini ve dünyalılık kimliğini geliştirerek, küresel sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmek suretiyle dünyanın mevcut sorunlarının üstesinden gelinebileceğini, bu çerçevede eğitim programlarında çatışmacı ve rekabetçi bakışın yerini, öğrencileri küresel ölçekli işbölümüne ve dayanışmaya hazırlayan yeni bir bakışa olan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Türklerin küreselleşme ve farklı kültür ve kimliklerle birlikte yaşam kültürü açısından büyük tarihi tecrübesine işaret eden Argüden (2007), "Dünya Vatandaşlığı ve Farklılıkların Yönetimi" adlı, makalesinde küreselleşmeye ayak uydurmanın yolu farklılıkların iyi yönetilmesinden geçtiğinden ve Türkiye'nin Avrupa'nın zenginleşmesine yalnızca yeni çeşitlilik, çok seslilik boyutlarıyla değil, farklılıkların bir arada yönetilmesi konusundaki yüzyıllar sürmüş engin deneyimiyle de katkı sağlaması gerektiğinden söz etmektedir.

2006 yılında, Ankara ili merkez ilçelerinde ilköğretimde görev yapan 232 sınıf ve branş öğretmeninin katıldığı bir araştırma yapan Özkan (2006)ın çalışmasında öğretmenlerin küresel uluslar arası kurumlara yönelik, insan haklarına, bilim ve teknolojinin tüm insanlığa katkılarına, dil, din, ırk, ayrımı gözetmeden tüm insanların eşitliğine ilişkin, çevre kirlenmesine, asit yağmurları, nükleer atık, deniz hayvanlarının korunmasına, su kirlenmesine vb. ilişkin uluslararası konuların ve demokrasiye ilişkin konuların programlarda daha çok yer alması gerektiğine yönelik olumlu bir tutum sergilemişlerdir. Öğretmenlerin küresel eğitimle ilgili konuların programda ne kadar yer alması gerektiği ile ilgili görüşleri arasında bazı maddelerde cinsiyete, kıdeme, branşa ve üye oldukları sendikaya göre anlamlı bir farklılık görülmüştür. Neticede Özyurt (2009 Argüden (2007), Özkan (2006) çalışmalarının da gösterdiği gibi küresel vatandaşlık bilincinin etkili bir biçimde kazandırılması ülkemizin çok kültürlülüğüne küreselleşmenin olumlu etkisi olacağı yönündedir.

Kaynakça

Açıkalın, M. (2010). Sosyal bilgiler eğitiminde yeni yaklaşımlar: Çok kültürlü ve küresel eğitim. İlköğretim Online, 9(3).

Ata, B. (2008). Bilim Teknoloji ve Sosyal Değişme. Bahri Ata (Ed.), *Bilim ve Teknoloji ve Sosyal Değişme Etkisi* (s.2) Pagem Akademi: Ankara.

Arslan, H. (2007). *Epistemik Cemaat Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi***,** İstanbul: Paradigma.

Argüden, Y. (2007). Küreselleşmeyi Yönetebilmek: Küresel Vatandaşlık Eğitimi, Önce Kalite Dergisi,19.

Balay, R. (2004). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37(2), 61-82.

Bal, H. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemi*. Fakülte Kitabevi: Isparta

Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı.

Barr, R. , Barth, J. L. , Shermis, S. S. (2013). *Sosyal Bilgiler Doğası.* Cengiz Dönmez (Çev.). Ankara: Pagem Akademi.

Barth, J. L. ve Demirtaş, A. (1997). İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi. Ankara: Yök/ Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). Research methods in education (6th ed.). New York, NY: Routledge.

Çalık, T. , Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. Kastamonu Eğitim Dergisi, 13(1), 55-66.

Çiftçi, A. (2015). *Vatandaşlık Bilgisi Demokrasi ve İnsan Hakları*. 4. Baskı, Ankara: Gündüz.

Çolak, K. (2015). Sosyal Bilgiler ile Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Derslerinde Küresel Vatandaşlık Eğitimi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çalık, T., & Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. Kastamonu Eğitim Dergisi, 13(1), 55-66.

Davutoğlu, A. (2009). *Küresel Bunalım*. İstanbul: Küre.

Davutoğlu, A. (2016). *Medeniyetler ve Şehirler*. İstanbul: Küre.

Dewey, J. (2008). *Okul ve Toplum*. (Çev.). H.Avni Başman, Ankara: Pegem Akademi

Drucker, P. (1993). *Kapitalist Ötesi Toplum*. Belkıs Çorakçı (Çev.). İstanbul: İnkılap.

Doğan, Ö. (2002). *Kavramlar ve Tarihleri l*. İstanbul: İnkılap.

Engin, G. , & Sarsar, F. (2015). Investigation of primary school teacher candidates' global citizenship levels Sınıf öğretmeni adaylarının küresel vatandaşlık düzeylerinin incelenmesi. Journal of Human Sciences, 12(1), 150-161.

Gazibey-Sağlam, D. (2004). Almanya'da Gymnasium 5.,6., ve 7./8. sınıf tarih, coğrafya ve vatandaşlık eğitimi programlarının amaç ve içerik açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Göl, E. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Küresel Vatandaşlık Tutum Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ahi Evran Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırşehir.

Güngör, E. (2003). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik.* İstanbul: Ötüken.

Gün, E. S. (2007). Türkiye ve İngiltere ilköğretim 4. ve 5. sınıflar sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının karşılaştırılması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Habermas, J. (2012). *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları*. İ. Aka (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi.

İnalcık, H. (2015). *Tarihe Düşülen Notlar Cilt 1 Konuşmalar 1947-2014*, İstanbul: Timaş.

Kara, C. (2013). 2004 İlköğretim 7.sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programındaki kazanımların ön-son test sonuçlarına ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış doktora tezi) Fırat Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Elazığ.

Kardinal, T. (2015). Mosoms and Moccasins Literacy in an Indigenous Context, Canadian)Social)Studies,)Volume)48,)No. 1
http://www.educ.ualberta.ca/css/481/FullCSS2015vol48no1TITLEPG.pdf

Keskin, S. C., Yüceer , D. (2013). Danimarka'da Vatandaşlık Eğitimi. Journal of Social Studies Education Research, 4(1).

Kottler, E., Gallavan, P. (2013) *Sosyal Bilgiler öğretiminde Başarının Sırları*. Selçuk Beşir Demir (Çev.). Ankara: Eğiten Kitap

Kaya, B. ve Kaya. A. (2012). Teknoloji Çağında Öğretmen Adaylarının Küresel Vatandaşlık Algıları, Sakarya University Journal of Education 2.3, 81-95.

Kılınç, E. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen eğitiminde güncel tartışmalar. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2013, 6/4

MEB, (2010). Sosyal bilgiler dersi (4-5. Sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu, http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=38 (Erişim Tarihi: 17.03. 2016)

Moynıhan, M. (2013). My Week in The Online Terror Underworld. *Newsweek,13 & 20 May*, 30-36.

Özdemir, S. M. (2011). Toplumsal değişme ve küreselleşme bağlamında eğitim ve eğitim programları: kavramsal bir çözümleme. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(1), 85-110.

Özlem, D. (2015). *Türkiye'de Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar Toplantısı.* (Yayına hazırlayan) M. Cüneyt Kara. 4. Baskı, Küre Yayınları: İstanbul

Öztürk, C. (2012). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, (s.2- 33). Ankara: Pegem Akademi.

Özkan, T. (2006).İlköğretim Öğretmenlerinin Küresel Eğitime Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilgiler Enstitüsü. Adana.

Özyurt, C. (2009). Küresel Vatandaşlığın Gelişimi, İmkânı ve Küresel Değerler Eğitimi, I.Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu, Uşak.

Şahin, İ.F., Çermik, F. (2014).Küresel vatandaşlık ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: güvenirlik ve geçerlik çalışması. Doğu Coğrafya Dergisi, 31, 207-218.

Şirin, S. R. (2015). *Yol Ayrımındaki Türkiye Ya Özgürlük Ya Sefalet*, 6. Baskı, İstanbul: Doğan kitap.

Tezcan, M. (2002). *Postmodern ve Küresel Toplumda Eğitim*. Ankara: Anı.

Tavşancıl, E., & Aslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon Yayınları: İstanbul.

Tuncel, G. ve Uğur C. A. (2009). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Küresel Vatandaşlık Kavramına Yükledikleri Anlamlar Üzerine Bir Değerlendirme, I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu, Uşak.

Ülken, H. Z. (2001). *Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Ülken.

Yıldırım, Y. (2009). "Gadamer hermeneutiğini sosyal bilimlere etik bir model olarak okumak" , sosyal bilim, etik ve yöntem içinde. (Ed.) Osman Konuk, Ahmet Kemal Bayram, İstanbul: Liberte.

Zızek, S. , Horvat, S. (2015). *Avrupa Ne İstiyor? Avrupa Birliği ve Onun Hoşnutsuzlukları Aleksis Tsipras'ın katılımıyla,* Bora Vergili (Çev.). İstanbul: Can.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KIBRIS MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE BU MESELENİN MECLİS CELSE ZABITLARINDA BAŞLANGIÇTA TÂBİ TUTULDUĞU DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Bülent KARA
Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Yunanistan'ın Kıbrıs Adası'nı ilhak (ENOSİS) gayreti İngiltere'yi endişeye sevk eden bir durum olduğu gibi Türkiye'yi de tarihsel süreç ve stratejik konumundan dolayı yakından ilgilendiren bir konudur.

Zabıt Cerideleri, dönemin resmi devlet politikasını göstermesi ve meselelerin ortaya çıkışı, ele alınış şekli, başlangıçta tabi tutulduğu değerlendirmenin seyrini göstermesi bakımından önemlidir.

TBMM'de yapılan müzakerelerde Kıbrıs'a yönelik hassasiyet; "Kıbrıs Türklerindir! Eğer İngiliz politikası Yunanlılara doğru temayül eder ve Kıbrıs'ı onlara verirlerse; bunu Türkiye'de tasvip edecek bir Hükümet iktidarda yaşayamaz" şeklinde ortaya konulmuş, millî ve vatanî bir vazife olarak kabul edilmiştir.

TBMM'de gerçekleşen oturumlarda genel hava: "Biz fedakârlık yaptıysak, bütün Ada'yı almamakla fedakârlık yaptık. Ama biz taksimi terk etmekle bir fedakârlık yapmadık…" yönündedir.

Londra, Zürih ve 1960'ta Garanti Antlaşması ile Türkiye'nin Ada'nın müdafaasında rol alması, Ada'nın stratejik konumunun Türkiye aleyhinde kullanılmaması için hukukî ve fiilî garantilerin elde edilmesi gerekliliği de TBMM'deki görüşmelerin ağırlık noktasıdır.

Anahtar Kelimeler: Meclis Celse Zabıtları, Müzakerelerde Kıbrıs, Yunanistan, Enosis.

THE EMERGE OF CYPRUS PROBLEM ON GRAND NATIONAL ASSEMBLY'S SESSION RECORDS AND OPINIONS AND EVALUATIONS TO WHICH THIS PROBLEM WAS SUBJECTED, AT THE BEGINNING

Abstract

At the end of WW-II, Greece came into action for incorporating (ENOSİS) the island into her mainland, accelerated her activities in the time window when Soviet threat was felt in the Middle East and removal of British presence from the island of Cyprus, which was located in a strategic location on East Mediterranean and subsequent fading of Western status revealed as a notable outcome and aspect.

The Records Journal poses a noteworthy feature, for its inclusion of all speeches and behaviors witnessed during the conduct of National Assembly activities and giving extensive information about the political conditions of the time. Equally, the rise of Cyprus problem in National assembly's gathering minutes and Opinions and Evaluations to which the problem was subjected at the beginning are also notable.

The susceptibility for Cyprus in the discussions conducted was revealed by the statement that says, "Cyprus should be given to us. Cyprus belongs to Turks! If Greek politics incline towards the British and the British hands over Cyprus to them, a Government that would give credit to this may not live in Turkey "This cause also rephrased in the manifest that says "Cyprus is a part of Turkey which falls within our national borders" was deemed as a national and patriotic task for the performance of which, the government felt compelled.

"If we ever sacrificed, that sacrifice would be our choice to not invade the Island. But we did not make any sacrifice by abandoning division. We ensured for Turkish community supremacy and hegemony on the Island, instead of securing division and then struggle with Greece for long years. Furthermore we also managed to secure the safety of Turkish homeland. By preventing dissatisfaction of Greece and the Greek community on the island, we made the first steps forward of this unity." These words aimed at highlighting the fact that Turkey gained legal and actual guarantees for its assuming role in and preventing the use against it, of the defenses of the island.

Keywords: National Assembly Session Records, Greece in Negotiations, Enosis.

Giriş

Bu çalışmanın amacı, Kıbrıs meselesinin çözümü adına Türk yetkililerin yabancı yetkililerle yapmış olduğu resmi görüşmelerin milletvekillerinin konuşmalarında etkisini ortaya koymaktır. Ana hedef milletvekili konuşmaları olduğu içindir ki ana kaynak olarak Meclis Zabıt Cerideleri esas alınmış, kısmen telif ve tetkik eserlerden istifade yoluna gidilmiştir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere, Orta Doğu'daki konumunu Rusya karşısında güçlendirmek istiyordu. Bu hedefin bir göstergesi olarak İngiltere Başbakanı Benjamin Disreali Kıbrıs için: "Kıbrıs, Batı Asya'nın anahtarıdır"[1] diyerek, Kıbrıs'ın İngiltere için hayati önemini vurgulamıştır. Osmanlı Devleti, 93 Rus Harbi sırasında Kıbrıs'ın, Moskof işgaline uğramasını önlemek amacıyla geçici süreliğine Kıbrıs'ı İngiltere'ye emanet etmiştir. Kıbrıs'ın önemini uzun zamandan beri bilen İngiltere, I. Dünya Savaşı sırasında adayı tek taraflı olarak ilhak etmiştir. Nihayet 1923'te imzalanan Lozan Muahedesiyle de adanın İngiltere'ye resmen bırakıldığı dünya kamuoyuna ilan edilmiştir.[2]

Kıbrıs'ın emaneten dahi olsa İngiltere'ye geçmesi ilk başlarda Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması fikrini uyandırdığı için Kıbrıslı Rumlarca memnuniyetle karşılanmıştı. Bundan cesaret alan Rumlar, İngiliz yönetimine Enosis taleplerini ilk kez 1879' da bildirmişlerdi. İngiltere ise Kıbrıslı Rumların Enosis taleplerine evet demediği gibi hayır da dememişti.[3]

Yunanlılar, Kıbrıs'ta Enosis'i gerçekleştirebilmek amacıyla 1950 de Kıbrıs'ta Makarios öncülüğünde bir halkoylaması yapmışlardı. Bu oylama sonucuna göre Rum

[1] Ömer Metin, Demokrat Parti Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri (1950-1960) Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi, (AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2006, s.97.
[2] Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM. ZC.), D.X, C.X, TBMM Matbaası, Ankara, 1955, s. 731.
[3] Ahmet Tezel, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Devlet Olarak Kıbrıs Sorununun Çözümüne Etkisi, Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi, Kadir Has Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.18.

halkının %96'sı Enosis'i istemişti. Ancak bu oran İngiltere'yi, Adanın Yunanistan'a ilhakı konusunda ikna edememiştir.[4]

1. Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı ve İngiltere'ye Rağmen Yunanistan'ın Kıbrıs'ı İlhaka Yönelik Arzusu

İngiltere'nin belirsiz tavrı 1950'ler de Yunanlıların, Kıbrıs lehine mitinglere başlamasına neden oldu .[5] Yunanistan Başbakanı Venizelos, 1951'de Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi gerektiğini dünyaya ilan ederken, 1952 de, Kıbrıs meselesinin sadece Yunanistan ile İngiltere'yi ilgilendirdiğini de söylemişti.[6]

Yunan cephesinde bu gelişmeler yaşanırken, Türk cephesinde Yunanlıların faaliyetlerine karşın Türk Hükümeti halkın yapmak istediği protesto mitinglerini yasaklamıştır. Türk Hükümetinin sesini çıkarmamasından daha da cesaret alan Yunanlılar, bu taleplerini bütün cihana duyurarak taraftar kazanmaya başlamışlardır.[7]

Yunanistan'ın, her fırsatta Kıbrıs'a self-determination verilmesini teklif etmesi ve bu teklife İngiltere ile Türkiye'nin sıcak bakmaması Yunanistan'da 20-21 Ağustos 1954'te şiddetli protestoların yapılmasına neden olmuştur. Yunanistan'ın girişimleri sonucunda 24 Eylül 1954'te konunun Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gündeme alınması kabul edilmiş, ancak 17 Aralık 1954'te yine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda konunun "şimdilik" görüşülmesinin uygun görülmemesi Yunanistan'ı hayal kırıklığına uğratırken Türkiye'de sevinçle karşılanmıştır.[8]

Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlar, bir yandan Birleşmiş Milletler nezdinde faaliyetlerde bulunurken, diğer yandan da Kıbrıs'ta silahlı eylemleri başlatmak için daha 1951' de Başpiskopos Makarios'un emrinde EOKA adı altında gizli bir örgüt kurmuşlardı. Rum tarafında bütün bunlar yaşanırken Türkiye Başbakanı Adnan Menderes; self-determinationun kapanmasıyla birlikte Türkiye'nin komşusu ve NATO'da müttefiki olan Yunanistan ile dostluğun devam etmesi için elinden gelen her şeyi yapacağını bildirmiştir.

EOKA, 1 Nisan 1955'te silahlı eylemlerine başlamıştır. EOKA, iki düşmanı olduğunu, bunlardan birinin İngilizler, diğerinin ise Türkler olduğu açıklamıştır. EOKA'ya göre, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını sağlamak için adadan önce İngilizlerin çıkarılması ve daha sonra da bütün Türklerin imha edilmesi gerekmektedir. Yunanlıların EOKA örgütü ile silahlı eylemlere başlaması karşısında, İngiliz Hükümeti, Ortadoğu'daki çıkarlarını koruma kararı almıştı. İngiliz Hükümeti'nin bu kararı Türkiye'yi, İngiltere açısından önemli bir ülke haline getirmişti. Türk Hükümeti ise adanın Yunanistan'a ilhakı söz konusu olmadığı sürece İngiltere hâkimiyetinde kalmasından rahatsız olmadığını dile getirmişti.[9]

İngiliz Hükümeti, bir yandan Kıbrıs meselesinin NATO içerisinde krize dönüşmesini önlemek isterken diğer yandan da Kıbrıs'taki hâkimiyetinin devam etmesini istiyordu. İngiltere bu amaçla Türkiye ve Yunanistan'ı 1955'te, Doğu Akdeniz'in siyasal ve savunmaya yönelik sorunlarını görüşmek üzere Londra Konferansı'na davet etmişti.

[4] Fulya Yurdagün, 1955-1965 YıllarındaTürkiye Basınında Kıbrıs Sorunu, Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi, Marmara Üni., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008, s. 22-23.
[5] TBMM. ZC., D.X, C.X, s.732.
[6] Metin, s.103.
[7] TBMM. ZC., D.X, C.X, s.731-733.
[8] Metin, s.105.
[9] Metin, s.105-106.

İngiltere'nin konferansa Türkiye'yi davet etmesinin asıl amacı, Kıbrıs sorununun sadece Yunanistan ile İngiltere arasında çözülemeyeceğini Yunanistan'a göstermekti.[10]

2. Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışıyla Birlikte TBMM'de Beliren Tepki ve Tutum

İzmir Mebusu Cihad Baban; "Londra Konferansı'na kadar Türkiye'nin, Kıbrıs meselesi İngiltere'nin dâhili işidir. Binaenaleyh Kıbrıs diye beynelmilel sahada bir mesele yoktur" görüşünde olduğunu söylemiştir.[11] Cihat Baban'ın da ifade ettiği gibi ortada bir Kıbrıs meselesi yokmuş gibi davranıp sesini çıkarmayan Türk hükümeti, Londra Konferansı'na davet edildiği sıralarda sesini yükselterek Kıbrıs meselesinin taraflarından biri olduğunu göstermiştir.[12]

Türkiye'nin gecikmeli tavrı Yunanistan'ın elini kuvvetlendirmiş ve Türkiye'nin Londra Konferansı'na davet etmesini kabul etmemişti. Yunanistan'ın bu tavrına, Başbakan Adnan Menderes'in cevabı şöyle olmuştur:

"Nüfus ekseriyeti gibi boş bir temele istinat etmek isteyen Yunanlılar, nüfus ekseriyetine dayanarak mı daha dün Ankara'nın önlerine kadar gelmişlerdi? [...] İzmir'de, Aydın'da, Eskişehir'de işleri ne idi? Şunu söylemeliyim ki nüfus ekseriyetine göre herhangi bir bölgenin kaderinin tayin edilmesi prensibi bu dünyada hele böylesine parçalı olarak tatbik yeri bulmuş değildir. Bir vatan, terzinin önündeki kumaş parçası gibi neresinden istenilirse kesilebilir bir meta değildir. O esas itibarıyla etnik hakikatlere dayanmakla beraber, coğrafi, siyasi, iktisadi ve askeri bir bütün teşkil etmek bakımından türlü amillerin tesiri altında, tarihi hadiselerin gösterdiği istikamette hudutları çizilen bir coğrafya parçasıdır. Memleketlerin ve hudutların mutlak ve tek amil olarak ırki esasa istinaden çizilmediği hususunda bugünkü dünyada yüzlerce misal vermek mümkündür. Aynı zamanda muayyen bir nüfus topluluğunun, mesela Kıbrıs'ta olduğu gibi sakin bulunduğu arazi parçası mutlaka falan memlekete ilhak edilmediği takdirde orada sakin olanların bedbaht ve felaket içinde olacakları iddiası hiçbir suretle doğru değildir".[13]

Başbakan Menderes'in bu sözleri aynı zamanda Yunanistan tarafından ortaya atılan Enosis'in temelsizliğini de vurguluyordu.

Londra Konferansı sırasında, Yunanistan, Kıbrıs halkının kendi kaderini kendisinin belirlemesi gerektiğini savunmuş, İngiltere ise Kıbrıs'taki İngiliz hâkimiyetinin devam etmesini istemişti.[14] Konferansta Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu; "Türkiye'nin bu konferansa Kıbrıs üzerinde her hangi bir pazarlık yapmak için gelmemiş olduğunu,… İngiltere Hükümeti Kıbrıs üzerindeki hükümranlık haklarından fedakârlık edecekse bunu ancak Türkiye lehinde yapabilir"[15] yönündeki konuşmasıyla, Kıbrıs meselesinin İngiltere ve Türkiye'yi ilgilendiren bir mesele olduğunu söylemiştir.

[10] Metin, s.107-108.
[11] TBMM. ZC., D.X, C. XV, TBMM Matbaası, Ankara, 1957, s.349.
[12] TBMM. ZC., D.X, C.X, s.732.
[13] Yurdagün, s.31.
[14] Metin, s.107-108-109.
[15] TBMM. ZC., D.X, C. XV, s.349.

İstanbul Mebusu Fuad Köprülü mecliste yaptığı konuşmasında Konferans'ın seyrini özetle şöyle anlatmıştır:

Londra Konferansı'nda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan görüşlerinden de yola çıkarak, self - determination mevzuu üzerinde her hangi bir anlaşmaya imkân olmadığını söyleyerek bir teklifte bulunmuştur. Bu teklife göre her üç taraf da, self - determination konusunda anlaşamadıklarını ifade ederek, adaya dâhili idari muhtariyet verilmesi hususunda işe koyulacaklardır. İngiltere'nin dâhili idari muhtariyetten kastettiği ise şöyledir:

Adanın haricî siyasetine, müdafaasına ve dâhilî emniyetine müteallik işler, ...İngiliz Hükümetince idare edilecek… diğer hususlarda Adanın idaresi tedrici bir surette Ada halkına devredilecektir. Bu idare, İngiliz valinin otoritesini mahfuz tutan bazı şartlar dâhilinde ekseriyeti seçim yoluyla gelmiş Ada halkı mümessillerinden mürekkep bir asamble ve bir mahallî hükümet tarafından yürütülecektir. Aynı zamanda Londra'da, İngiliz - Türk ve Yunan mümessillerinden mürekkep istişari bir komisyon kurulacaktır. Bu komisyon adanın dâhili muhtariyetini temin edecek anayasa ve onun tatbiki usulleri hakkında İngiliz Hükümetince yapılacak teklifleri inceleyecek, telkinlerde bulunacak ve anayasanın tatbikatına geçilince buna dair kendisine verilecek raporlar üzerinde mütalâalarını bildirecektir.

Bu teklif Türkiye ve Yunanistan tarafından reddedilmişti. Ankara'ya gelen Kıbrıs'taki Türk cemaatinin liderlerinin, aralarında yaptıkları konuşmadan çıkan mana şu idi: "Eğer dâhili muhtar idare, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını hazırlamaya matuf bir manevra şeklinde tecelli edecekse bunu reddediyoruz ve bugünkü idare vaziyetinin devamına razıyız".

Köprülü, konuşmasının devamında: Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini megalo idea mesellerinden biri olarak gördüğünü, yerine göre milletlerin kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin edeceği yani (self - determination) prensibini savunduğunu ya da müstemlekecilik aleyhtarlığı yaptığını söylemiştir. Köprülü, adeta konunun gelişim sürecini anlatma gayretiyle sözlerini şöyle sürdürmüştür: Kendi siyaset ve tarzı hareketleriyle yalnız (self-determination) prensibini değil, daha çok sarih insaniyet prensiplerini herkesin gözü önünde çiğnedikleri halde kendilerine (self-determination) prensibinin müdafii süsü veren kötü niyetli bazı devletleri bir tarafa bırakıp, hüsnüniyet sahibi olanları kasd ederek kemal-i emniyetle söyleyebilirim ki, bugün kendilerine taallûk eden işlerde bilâkaydüşart (self - determination) prensibinin tatbiki lehinde konuşmak imkânını görebilecek bir tek devlet dünya yüzünde mevcut değildir. O halde kendilerine taallûk etmeyen Kıbrıs işinde kemal-i iffetle self - determinationdan bahsetmek kuvvetini nerede bulmaktadırlar? Biz müstemlekeciliğin her zaman Kıbrıs'ın bir İngiliz müstemlekesi olması, ..Lozan Muahedesi hükümlerine bağlı kalmak şartıyla adaya tedricen ve imkânlar nispetinde kendi seviyesiyle mütenasip bir idari tekâmülün teminini gerekli kılar ki, İngiltere de bunu yapmayı reddetmemektedir. Kıbrıs, nasıl bütün halkı aynı şeyi istemiş olup ve istiklâlini kazanmış bulunan devletlere benzetilebilir? Bugün adada hâkim olan Türk cemaati, fikrini açıkça beyan ederken, geri kalan unsurlar ise seslerini fazla çıkarmamışlardır. Bu hakikatler karşısında müstemlekecilikten bahsetmek kandırmaca değil de nedir?[16]

Konya Mebusu Ziyad Ebüzziya konuyla ilgili olarak yaptığı konuşmada; Türk Hükümetinin, Kıbrıs meselesinde tezlerini tarihi, iktisadi, coğrafi ve askerî nedenlere dayandırdığını, Yunanlıların ise sadece adada Rumca konuşan halkın çoğunluğuna dayandırdığını söylemiştir. Ebüzziya konuşmasını Lozan'da Türkiye'nin Avrupa sınırları

[16] TBMM. ZC., D.X, C.X, s.751-752.

belirlenirken gerçekleşen görüşmelere getirmiş ve durumu aşağıda verildiği gibi dillendirmiştir:

Lozan Muahedesi sırasında Türkiye'nin Avrupa hudutlarının tayini meselesi görüşülürken, Garbi Trakya ve Dimitoka havalisinin çoğunluğunun Türklerde olduğu ileri sürülmüştü. Bu durum Yunan Murahhas Heyeti Reisi Venizelos ve İngiliz Murahhas Heyeti Reisi Lord Gürzon tarafından kabul edildiği halde, referandum ve plebisit (re'y-i âmm) taleplerimiz "nüfus ekseriyetinin bir arazinin mukadderatını tayin edemiyeceği" ifadesiyle orada bulunan Avrupalı Devletler tarafından reddedilirken, 34 sene sonra Yunanistan, Kıbrıs için "Referandom, referandom" diye seslerini yükseltirken 34 sene önce bizim referandum taleplerimize karşı çıkan Avrupalı Devletler, Yunanlıların bu taleplerini desteklediklerini bildirmekten geri durmamışlardır. (Birleşik Amerika, Arap devletlerinin bir kısmı ve bilhassa Mısır, Fransız, Hindistan Lideri Nehru, Mareşal Tito).[17]

Londra Konferansı tarafların birbirine zıt görüşleri nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Konferans'ın devam ettiği sırada, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve ve Türk Konsolosluğu'na bomba atılması, konferansın gidişatını değiştirmiştir.[18] "Atamızın Evi Bombalandı" manşetiyle baskı yapan "İstanbul Ekspres" gazetesinin İstanbul'da dağıtılması sonrasında binlerce genç protesto yürüyüşüne başlamıştır .[19] Bu olay, 6-7 Eylül'de Ankara, İstanbul ve İzmir'de Yunan azınlığa karşı yağmalama ve tahrip hareketine dönüştü. Bu gelişmelerin haberi Londra'ya ulaşınca, Yunan heyeti görüşmeleri yarıda keserek ülkesine döndü. Böylece Türk heyetinin özellikle Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra'da kazandığı diplomatik başarı 6-7 Eylül Olaylarının gölgesinde kaldı.[20]

Burdur Mebusu Mehmet Özbey, TBMM'de yaptığı konuşmada 6-7 Eylül Olaylarına ilişkin düşüncelerini dile getirmiş ve dönemin genel havasını yansıtan "Komünizm" suçlamasıyla da aşağıda verilen bir anlayışın tercümanı olmuştur:

"Bu felâketin asıl müsebbibi ve tahrikçileri daha ziyade Yunan devlet adamları, Yunan halkı, gençliği, radyoları ve gazeteleri olmuştur. Bizim asilâne, efendice sükût ve sabır ve itidalimize rağmen; onlar iki senedir durmadan ve mütemadiyen artan bir ihtirasla Kıbrıs hakkında mitingler, nümayişler tertip ederek âdeta ruhlarımızda derin bir hiddet ve asabiyet yaratmışlar, biz Türkleri en hassas yerimizden vurarak Selanik'teki Atamızın evine attıkları bomba ile sabır ve tahammül bardağını taşırmışlar, Türk milletinin hislerini galeyana getirmişlerdir. …Yıllardır sinsi sinsi nöbet bekleyen komünistler bunu fırsat bilerek plânlı çalışmalarıyla araya çapulcu ve yağmacıları da karıştırarak bu büyük felâketi meydana getirmişlerdir. Hakikatte ise İzmir ve İstanbul sokaklarına dökülen idrak ve şuurdan mahrum bu yıkıcı selin Kıbrıs davası ile asla alâkası yoktur. Bu felâket yalnız ve yalnız komünistlerin plân ve programlarının eseridir. …Komünistler için Kıbrıs sadece bir parola idi. Bugün Kıbrıs olmasa idi yarın her hangi bir fırsattan faydalanarak aynı işi yapabileceklerdi. Bunu öyle hesaplı bir zamanda yaptılar ki, dünya milletlerinin İstanbul'da 58 milletin güzide mümessillerinin toplandığı bir sırada memleketimizden çeşitli intibalar alacakları bir zamanda yapmışlar, milli şeref ve haysiyetimizle oynamışlardır". [21]

6-7 Eylül Olaylarına ilişkin İstanbul Mebusu Fuad Köprülü'nün yaklaşımı da:

[17] TBMM. ZC., D.X, C.X, s.732-733.
[18] Metin, s.107-109.
[19] Yurdagün, s.35.
[20] Metin, s.109.
[21] TBMM.ZC., D.XI, C. VII, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.671-672.

"…Bunu yapanlar doğrudan doğruya Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostlukları bozmak, Türkiye'yi Garp âlemine karşı geri, mürteci ve mutaassıp göstermek; bu suretle tarihin eski karanlık devirlerine gitmek ve Türkiye'yi oraya götürmek isteyen meşum kara kuvvetlerdir, kızıl kuvvetlerdir"[22] şeklinde olmuştur.

Rize Mebusu Kemal Balta da konuyla ilgili konuşma yapmış ve bu konuşmanın ana eksenini Yunan matbuatında çıkan yazılar şekillendirmiştir. Balta'nın konuşmasında belirttiğine göre Türkler ve Türkiye hakkında Yunan gazetelerinde oldukça ağır olan şu sözler yer bulmuştur:

"Türkiye Cumhuriyeti, büyük bir yalandır. Türkiye'de düşünen bir halk yoktur. …Muaşeret hayatına imtizac etmemiş olan bir insan sürüsüne nasıl halk denilebilir! ….İnsandan ziyade vahşi bir hayvandır. Düşünme kabiliyetinden mahrum oldukları için başkalarının verdikleri kararları bir köle gibi müdafaa etmektedirler".[23]

6-7 Eylül Olaylarıyla ilgili olarak TBMM'de yapılan görüşmelerde milletvekillerinin söz söyleme isteği artarak devam ediyordu. Bu konuşmalarda Yunan Hükümetinin tavrı eleştirildiği gibi Konya Mebusu Ziyad Ebuzziya gibi özellikle geçmişteki Türk Hükümetinin politikasını eleştirme de söz konusu olmaktaydı. Ebuzziya konuşmasında:

"Yunanlılar 6/7 Eylül Olaylarını iyi kullanıp bütün dünya gazetelerine aleyhimizde yazılar yazdırarak Kıbrıs hakkında kendi tezlerini tüm dünyaya kabul ettirirken, biz gazetelerimize, Anavatan parçası dediğimiz Kıbrıs kelimesine temas ettikleri takdirde kapatılacaklarını söyledik. Gelişmeler karşısında takındığımız bu tavır, Yunanlıların rahat rahat çalışmalarına zemin hazırlamıştır" [24] demiştir.

Seyhan Mebusu Sinan Tekelioğlu ise konuşmasında sağduyuyu elden bırakmadan ve gerilim yaratmadan meselenin hal yolunu bulmaya çalışmıştır. Tekelioğlu konuşmasında: 6/7 Eylül Olaylarından Türk Hükümetinin büyük üzüntü duyduğunu, olaylardan sadece Rum halkın değil bütün halkın zarar gördüğünü, zarar görenlerin zararlarının Türk Hükümeti tarafından karşılanacağını söylemiştir. [25]

İngiltere, Londra Konferansı'nda istediği sonucu elde edemeyince eski Genelkurmay Başkanı Harding'i, Kıbrıs'a vali olarak atadı. Harding, adaya geldikten sonra Kıbrıs meselesi ile ilgili hem Türk liderlerle hem de Rum lider Makarios ile görüştü. Harding, görüşmelerde Türklerle fazla sorun yaşamamıştı. Ancak Makarios, Harding'ın muhtariyet teklifine karşılık ENOSİS dışında hiçbir seçeneği kabul etmeyeceğini bildirmişti. Anlaşmaya yanaşmaması ve Kıbrıs'taki silahlı EOKA örgütüyle de gizli ilişkisinin tespit edilmesi üzerine Makarios, 9 Mart 1956'da İngilizler tarafından tutuklanıp, Hint Okyanusu'ndaki Seychell Adaları'na sürüldü. Bahsi geçen gelişmeler yaşanırken Kıbrıs meselesinin halli sürecine Türkiye'nin dâhil edilmesi İngiliz Parlamentosunda Başbakan Eden'e karşı eleştirilerin artmasına yol açtı. Eden, ağır eleştirilere karşı:"Türkiye'nin Kıbrıs ile olan ilgisini anlamak için haritaya bakmanız yeterlidir" diyerek Kıbrıs konusunda Türk Hükümetinin yanında olduğunu belirtti.

İngiliz hükümeti, Kıbrıs Rumlarının bir bölümünün adaya muhtariyet veren bir anayasayla yetineceğini düşünmüş ve bu doğrultuda İngiliz Başbakanı Eden, İngiliz hukukçu Lord Radcliffe'i bir anayasa hazırlamakla görevlendirmişti.[26]

[22] TBMM. ZC., D.XI, C.VII, s.732-733.
[23] TBMM.ZC., D.X, C. VIII, TBMM Matbaası, Ankara, 1955, s.297.
[24] TBMM. ZC., D.X, C.X, s.732.
[25] TBMM. ZC., D.X, C.X, s.177.
[26] Yurdagün, s.51-52.

Aydın Mebusu Ethem Menderes; Avam Kamarasında açıklamak suretiyle ortaya çıkarılmış olan bu rapora Radcliffe Raporu denildiğini söylemiştir. Menderes, İngiltere Müstemlekeler Nazırı Mr. Lenox – Boyd'un Yunanistan'a olduğu gibi Türkiye'ye de geldiğini ve bu rapor hakkında bizzat Başvekile izahat verdiğini ifade etmiştir. Menderes'in konuşmasında; Kıbrıs'ta tedhişçilik durmadıkça adaya idari muhtariyet verilmesinin söz konusu olamayacağı yönündeki Türk isteklerinin İngiltere Hükümetince kabul edildiği de yer almıştır.[27]

Ethem Menderes'in konuşmasında belirttiğine göre; Radcliffe Raporu Avam Kamarasında açıklanırken, self – determination prensibinin gerekli altyapı oluşturulduktan sonra uygulamaya konulacağı ifade edilmiştir. Self – determination prensibi uygulamasına göre, Kıbrıs'taki Türk Cemaatiyle, Rumca konuşanların her biri kendi kaderlerini tayin etmek hakkına sahip olacaklardır. Ethem Menderes'in durum değerlendirmesi: "120 bin ırkdaşımız reylerini Türkiye ile birleşmek yolunda kullandıkları takdirde, onların müşterek vicdanının bu arzusuna rağmen Türk Cemaati diğer cemaatin veya başka bir devletin mahkûmu veya tebaası haline girmeyecektir. Yine İngiliz Hükümeti bunu, adanın taksimi ile kabil görmektedir ki, bu suretle taksim self – determination prensibinin âdilâne bir şekilde tatbikinin mukadder neticelerinden biri haline gelmektedir. Ancak bu suretledir ki, hem emniyet davamızın, hem de Kıbrıs'taki soydaşlarımızın arzuları hilâfına yabancı bir idarenin tahakkümü altına girmesine müsaade etmemek hususundaki azim ve kararımızın tahakkuku, Kıbrıs'ta, 25 milyonun sakin bulunduğu vatanımızın selâmet ve emniyetini teyit etmek imkânı elde edilmiş olacaktır"[28] yönündedir.

TBMM'de Kıbrıs meselesi konuşuldukça Avam Kamarasında geçen konuşmalar da dile getiriliyor ve bu sözlere göre Türkiye'nin tavrı belirlenmeye çalışılıyordu. İzmir Mebusu Cihat Baban'ın mecliste yapmış olduğu konuşma Avam Kamarasındaki görüşmeleri ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Cihat Baban, Kıbrıs Anayasası ile ilgili olarak 19 Aralık 1956 yılında Lennox Boyd'un Avam Kamarası'nda gerçekleştirdiği konuşmasından:

"...İngiliz Hükümeti (self - determination) yani adanın Yunanistan'a ilhak edilmesine yol açacak olan kendi kaderini kendi tayin prensibini tanıdığını esasen ilân eylemiş bulunmaktadır. Beynelmilel ve stratejik durum müsait olunca ve muhtariyet idaresi iyi işlemiş olursa self - determination prensibini yeniden gözden geçirmeye hazırız"

yönündeki sözlerini aktararak bu durumun, bir gün Kıbrıs'ın Yunanistan'a devredilmesine yol açabileceğini ifade etmiştir.

Baban, anlaşıldığı üzere adada bir değişiklik yapılacaksa ada eski sahibine dönmelidir, şeklindeki eski iddiamızla bu gelişmelerin hiçbir alâkası yoktur dedikten sonra, Kıbrıs meselesi ile ilgili gelişmelerin tarihçesi hakkında da önemli bilgiler vermiştir.

Baban, tarihsel sürece değinirken, müstemlekat işleriyle görevli Devlet Vekili Henry Hopkinson'un 28 Temmuz 1954'te Avam Kamarasında yaptığı konuşmada kullandığı:

"Bu beyanatım aynı zamanda şunu açıkça belirtmiştir ki, Kıbrıs üzerindeki hâkimiyetin her hangi bir değişikliğe uğraması bahis mevzuu değildir" sözlerini aktarıyor ve sonra Hariciye Nazırı Macmillan'ın 7 Eylül 1955'te Londra Konferansı'nda serd ettiği:

"İngiliz Hükümeti, kendisine 1878'de muayyen şartlar içinde, muayyen bir vazifenin ifası için verilmiş olan Kıbrıs Adasını uzun zamanlardan beri aynı şartlar içinde muhafaza

[27] TBMM. ZC., D.X, C. XV, s.333.
[28] TBMM. ZC., D.X, C. XV, s.334.

etmektedir. Gözle görülebilecek bir istikbal içinde aynı şeraitin devam edeceği aşikârdır" sözünü hatırlatmaktan da geri kalmıyordu.

Baban konuşmasının devamında, Avam Kamarasındaki görüşmelerde Lennox Boyd'un:

"Self determination prensibinin hiçbir zaman Kıbrıs'ta tatbik edilmeyeceği bizim görüşümüz değildir. Fakat tatbik güçlükleri vardır" ve Antony Eden'in 1956'da:

"Hükümetle Baş Piskopos Makarios arasındaki görüşmeler kesildikten sonra Hükümet bu pek müşkül meseleye milletlerarası seviyede bir hal çaresi bulmak için onu değişik bir şekilde ele almaya karar vermiştir. Majestelerinin Hükümeti self – determination prensibini kabul etmiş bulunuyordu. Bütün mesele bu prensibi Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki menfaatlerimiz karşısında Türkiye'nin ve anlaşmalarla bağlı olduğumuz sair memleketlerin menfaatlerinin tamamen korunmasını sağlayacak tarzda tatbikini teminen bir hal çaresi bulunup bulunmayacağı idi…" yönündeki sözlerine yer vermiştir.

Baban konuşmasında, İngiliz gazetelerinde self-determination prensibinin 10- 15 senelik bir zaman diliminde uygulanacağı yönünde yazıların çıktığını belirttiği gibi;

"Maksadımız self–determination prensibinin büyük problemler ve büyük tehlikeler doğurmadan zamanında tatbikini sağlayabilecek şartları yaratmaktır" şeklindeki açıklamasıyla İngiliz resmi devlet politikasını belirten Hariciye Nâzırı Selvin Loyd'un sözleri de yer bulmuştur.

Baban, bir hukukçu ve gazeteci kimliği ile adeta Kıbrıs meselesinin detaylarını ortaya koymaya çalışmıştır. Yine Baban'ın belirttiğine göre, 19 Temmuz'da Muhafazakâr Parti mebuslarından Walter Elliot ortaya yeni bir taksim projesi atmıştır. Bu projenin ortaya çıkmasının nedeni İşçi ve Liberal partilerin, self–determination prensibinin hemen tatbikini istedikleri yönündeki iddiadır. Baban'ın değerlendirmesine bakılırsa, taksim işine işçiler taraftar değildir, muhafazakârlar ise hiçbir taahhüde girmeden, "belki" demektedirler. Cihad Baban'ın Lennox Boyd'dan alıntılayarak aktarmasına bakılırsa, İngilizler için Kıbrıs meselesinin çözümü yolunda kabul edilecek bir taksim olsa olsa "tünelin ucunda görülen muhtemel çarelerden biri" dir.

Baban, konuşmasının devamında; Lennox Boyd'un, bir anayasa teklifi ile İstanbul'a geldiğinde Hükümetin bu konuda ki düşüncesinde değişiklikler meydana geldiğini, Lennox Boyd'un, Türkiye dönüşünde Londra'da self-determination prensibine ve taksim projesine gidilebileceği sinyalleri verdiğini, Kıbrıslı kardeşlerimizin bu anayasa bizim hakkımızı korumaz, diye feryat ettiğini, yeni projeyle, Self - Governement gerçekleştirilirse kısa bir zaman sonra adanın Yunanistan'a bağlanacağını ve Demokrat Parti'nin, Kıbrıs'ı anavatanın bir parçası olarak görmesine rağmen, İngiltere'nin self- determination prensibinden vazgeçmediği sürece Kıbrıs'ın bizden uzaklaştırılacağını ifade etmiştir. [29]

Kıbrıs meselesi konuşmalarında farklı fikirler ortaya atılmakta ve bazen verilen bilgiler çelişmekteydi.

İstanbul Mebusu Adnan Menderes;"Rodcliffe Raporu ile dile getirilen muhtariyeti idareyi biz olduğu gibi kabul etmedik" derken, Hariciye Vekâleti Vekili; "…Nihayet muhtariyeti idare geçici bir devreye mahsustur. Kıbrıs meselesinde asıl mühim olan cihet, adanın nihai kaderinin ne olacağı meselesidir" demekteydi.

[29] TBMM. ZC., D.X, C. XV, s.347-350.

Menderes konuşmasında; Sömürge Bakanı Lennox Boyd'un beyanatında kullandığı; "zamanı gelince self- determination prensibini tatbik edecek olursak onu tam manasında tatbik edeceğiz. Yani Türk halkını, Rum halkı gibi, kendi kaderini tayin etmekte serbest bırakacağız" sözlerini kullanmıştır. Cihad Baban ise Lennox - Boyd'un beyanatından bahsederken bunlara değinmemiştir. Ancak Cihad Baban, Lennox Boyd'un İngiltere'nin adayı Yunanistan'a vermek için hazırlandığını ifade etmiştir. Lennox Boyd'un beyanı ise Kıbrıs meselesinin büsbütün başka safhalara girdiğini açıkça göstermektedir.

Menderes konuşmasında;"Ada mutlaka Yunanistan'a gidecektir" diyen Boyd'un bu sözlerle, Türk Hükümetinin Kıbrıs meselesinde takip etmiş olduğu politikanın iflâs ettiğini göstermek istemiştir. "Türk davası, eğer self - determination istiyorlarsa bunun tam tatbikine matuftur. Yani bir tarafta ekseriyet, öte tarafta bir ekalliyetin arzu etmediği halde, yani self -determinationun lübbüne, cevherine mugayir olarak, bir ecnebi idare eline verilmesini Türk tezi asla kabul etmiyor" sözleriyle adanın Yunanistan'a ilhakının hiçbir zaman kabul edilemeyeceğine dikkat çekmiştir.

Menderes'in Adanın taksimiyle ilgili sözleri ise şu yönde olmuştur:

"Adanın taksimi meselesinde 120 bin nüfusumuzu yâd ellere tevdi edemeyiz. Ve orada 25 milyonun emniyetine nigehban olan bir kara parçasında mutlaka karakolumuzun, ileri karakolumuzun mevcut bulunmasını zaruri görmekteyiz… Türkler kendi bayrakları altında yaşamayı çok seven bir millet olduğu için bir kısmı terk ettiler. Hele arada zıddiyet ve ihtilâf olan bir idare bahis mevzuu olduğunda - tarihin verdiği emsallerle sabittir ki - oradaki nüfusumuz bedbaht olacaktı… Hükümetin uzun boylu tetkik edip vardığı netice şudur ki, adanın taksimi, oradaki soydaşlarımızın Türk Bayrağı altında yaşamalarını temin edecek ve Kıbrıs Türkiye'nin her hangi bir tehdit sahası olmaktan tamamıyla çıkacaktır.

Şimdi büyük bir fedakârlık olarak bunu kabul ediyoruz. Bunun fedakârlık olarak telâkki edilmesi için birçok nedenler vardır. …bize adanın verilmesini iddiaya kalkarsak, dünyanın bu karışık zamanında Türk Devleti'nin meseleleri Kıbrıs Adasından ibaret değildir. Türkiye bütün maddi, manevi potansiyeli ile bu Kıbrıs davasında kendisini bağlayacak bir Devlet değildir. Her hususu bırakalım, milletin toptan hayatlarının tehlikede olduğu zamanlar, hem kendi başımıza daha ileri kaygılar, hem de dünyanın başına daha ileri müşküller çıkarmaktan başka, böyle bir hareket, bir şey ifade etmeyecektir. Bir gayri müsmir yolda yürümek; bu, Türk Devleti'nin şiarı olmamak lâzım gelir. Hükümetin düşüncesi budur. Biz adanın taksimine taraftarız. Taksime yalnız taraftar değiliz. Bundan daha aleyhimize bir solüsyon kabili tatbik değildir. Kimse, adayı taksim etmekten başka bir solüsyona Türkiye'yi icbar etmeyi aklından bile geçirmez".[30]

Menderes'ten sonra söz alan Cihad Baban, konuyla ilgili olarak Le Temps gazetesinde yayınlanan yazıdan bir kesit okudu. Gazetede şöyle yazıyordu:

"Taksim meselesini mahsus ortaya atıyorlar. Çünkü taksimi hiçbir taraf kabul etmeyecektir. Londra'da Hükümet avukatları daha fazla bu nokta üzerinde durmaktadırlar. Binaenaleyh bu bir çare, bir solüsyon değildir".[31]

Baban'ın sözlerine karşılık olarak Menderes de, Lennox Boyd'un beyanatından şunları söyledi:

[30] TBMM. ZC., D.X, C. XV, s.351-353.
[31] TBMM. ZC., D.X, C. XV, s.354.

"Vaziyet her türlü şiddet ve tehditten uzak serbest seçimlerin tertiplenmesine müsaade eder etmez Hükümetçe bu prensiplere uygun bir Anayasa hazırlanacaktır".

Menderes'e göre; Milletlerarası strateji durumu müsaade edince İngiliz Hükümeti self-determination prensibini tekrar tetkike hazır olacaktır. Menderes, Türk Hükümeti'nin konuya yönelik yaklaşımına ise şu sözlerle açıklık getirmeye çalışmıştır:

"…Biz, self -determinationun uygulanmasına itiraz ederken self-determinationu bu manada kabul etmiştik. Buradaki şartlar self –determinationun ileriki yıllarda uygulanabileceğini veya hiçbir zaman uygulanmayacağı havasını yaratmaktadır. Yani bunun tatbiki mümkün olmadığı takdirde şikâyet olmamak icap eder".

Menderes, İngiliz Hükümeti'nin self- determinationla ilgili görüşünü ise şu sözlerle açıklamıştır:

"İngiliz Hükümeti diyor ki, bir gün gelir de self -determinationu tatbik edecek olursam bu self - determination hem Rumlar için hem Türkler için sahih olacaktır".

Menderes'in sözlerine Cihad Baban bu kez "Le Monde" gazetesinde yayınlanan makaleden hareketle şu cevabı vermiştir:

"Yunanlılar self- determinationu kabul etmeyecek. …Yunanlılar kabul etmeyecekse, bu tahakkuk etmeyecekse, bizim kabul etmemizden dolayı bizim işimiz kelime solüsyonunun kabul ve tatbiki olmamak lâzımdır. Mesele bundan ibarettir. …Mesele Birleşmiş Milletlerdedir; orada tezekkür edilmektedir. Türkiye'nin bütün dünyada mesuliyetlerini müdrik bir devlet olarak yapıcı hal şekliyle Birleşmiş Milletler huzuruna gitmek mecburiyeti vardır. Bizim (self- determination) anlayışımız ve bu siperden dövüşmemiz, hakkımızı bu suretle müdafaa etmemiz, bütün dünya nazarında Türkiye'yi, mesuliyetini müdrik bir devlet olmak şerefine bir kere daha kavuşturmuş olacaktır".[32]

Yunanistan, Radcliffe tarafından hazırlanan bu anayasa taslağının, İngiltere'nin koloni düzenini devam ettirme amacında olduğunu, self-determination, için gerekli koşulları sağlamadığını ve Türkiye'nin taksim teziyle örtüştüğünü söyleyerek bu anayasa taslağını kabul etmemişti. Radcliffe Anayasası'nı kabul etmeyen Yunanistan, 1957'de tekrar Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletler'e taşımıştı. BM'de Kıbrıs için oluşturulan komisyonda yapılan görüşmelerde, Türkiye ile Yunanistan temsilcileri arasında sert tartışmalar cereyan etmişti. Komisyonda yer alan Hindistan delegesi Krişna Menon'un sunduğu fikir, Yunanistan hariç diğer komisyon üyelerince onaylandı. Krişna Menon'a göre Kıbrıs meselesi, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında çözülmesi gereken bir meseleydi.[33]

Bu öneri, BM Genel Kurulu'nda 1 çekimsere karşı 57 oyla kabul edilmiştir.[34] Bu gelişmeler üzerine Kıbrıs'ta yağma ve tahrip hareketleri tekrar hız kazanmıştı. İngiltere bu yağma ve tahrip hareketlerini durdurmaya çalıştığı sırada, Yunan Başbakanı Karamanlis'in ricası ve ABD'nin baskıları sonucunda sürgüne gönderdiği Makarios'un adaya dönmemesi koşuluyla sürgün kararını kaldırmıştır.[35]

Makarios'un serbest bırakılması ve adadaki Rum taşkınlıklarının sona ermemesi üzerine Türkiye, adanın taksim edilmesi yönündeki istediklerini daha sert bir şekilde dile getirdi. Türk tarafının, adanın taksimi konusunda sesini yükseltmesi üzerine Yunanistan, 12

[32] TBMM. ZC., D.X, C. XV, s.354.
[33] Metin, s.112.
[34] Metin, s.113.
[35] Tezel, 26.

Aralık 1957'de tekrar BM'ye başvurup, Kıbrıs halkına self-determination hakkının tanınmasını istedi. BM Genel Kurulunda yapılan oylamada, Yunan teklifi 24 çekimser ve 23 olumlu oya karşı 31 oyla reddedildi.[36]

Kıbrıs Türklerini yok sayan, onları "zorunlu şer" ve "tarihsel bir şanssızlık" olarak değerlendiren Rumlar Enosis hayalini gerçekleştirme adına bir yandan adadaki Türklerle biryandan da İngiltere ile mücadeleye devam ediyordu. [37]

Trabzon Mebusu Sabri Dilek'in konuşması ise adadaki Türklerin yanlı İngiliz politikası sonucunda maruz kaldığı şiddeti gözler önüne sermektedir. Dilek konuşmasında;

"…haklı davalarını izah için miting yapan Kıbrıslı kardeşlerimizden birçoğunun İngiliz askerlerinin tecavüzlerine hedef oldukları malûmunuzdur. Kraliçenin Hükümeti Lefkoşa, Larnaka, Limasol ve Magosa sokaklarında, anavatana bağlılıktan gayrı suçları olmayan masum insanları feci surette öldürtmüştür. Ajanslar, dünyanın her tarafına masum ve silâhsız halk kütleleri üzerine ağır zırhlı otoların sürüldüğünü, kadın ve çocukların hunharca çiğnendiğini yaymaktadırlar. Bu hareketlerin neticesi milletimiz 8 şehit ve 70 yaralı vermiştir… Burada dikkati çeken nokta ise şudur: Yunanistan'ın Enosis bayrağını açtığı 1950 yılından beri Kıbrıs, Rumlar tarafından tertip edilen müteaddit ve hatta silâhlı nümayişlere sahne olduğu halde, İngilizler Rum nümayişçilere karşı daima en ağır silâh olarak göz yaşartıcı bombalarla mukabele etmişler ve fakat Türklerin yaptığı vakur ve silâhsız bir nümayişi zırhlı otolar ve ölüm saçan mitralyözlerle karşılamışlardır"[38] demiştir.

Kıbrıslı Türkler, Rumlar tarafından yapılan ve sonu gelmeyen şiddet eylemleri karşısında örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Türklerin savunma amaçlı kurduğu bu örgütler, başlangıçta dağınık oldukları için pek etkili olamamıştır. Daha sonra bu örgütleri tek bir çatı altında birleştirip, güçlerini arttırmak amacıyla 27 Temmuz 1957'de Rauf Denktaş, Burhan Nalbantoğlu ve Kemal Tanrısevdi tarafından Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuş[39] ve Kıbrıslı Türklerin sesi daha gür çıkmaya başlamıştır.

Kıbrıs'ta bu gelişmeler yaşanırken 8 Haziran 1958'de İstanbul, Ankara, İzmir ve diğer Anadolu şehirlerinde Kıbrıs'ın taksimini gerçekleştirmeye yönelik "Ya Taksim Ya Ölüm"[40] sloganlarıyla mitingler yapılıyor ve Türkiye'nin çözüm ilkesi vurgulanıyordu.

Bu sıralarda Kıbrıs valisinin değişimi İngiliz hükümetini adanın geleceğiyle ilgili endişeye sevk etmiş ve ada hakkında planlar hazırlamaya yöneltmişti. Bu planların başında 19 Haziran 1958'de İngiltere Başbakanı Macmillan tarafından geliştirilen Macmillan Planı yer almaktaydı.[41]

Macmillan Planı, ne Türk hükümetinin taksim isteklerine, ne de Yunan hükümetinin Enosis isteklerine cevap veriyordu. Planda, Kıbrıs'la ilgili öngörülen çözüm, ada üzerinde üç devletin egemenlik paylaşımıydı.[42] Macmillan Planı, Türkiye ve Yunanistan'ın çıkarlarına hitap etmediği gerekçesiyle reddedilmişti. Macmillan Planı'na Türkiye ve Yunanistan'ın olumsuz yanıt vermelerine rağmen, İngiliz Başbakanı Macmillan, Atina'yı ve Ankara'yı ziyaret ederek, planla ilgili ülke başbakanlarına açıklamalarda bulunmuştu.

[36] Metin, s.113.
[37] Tezel, 26.
[38] TBMM. ZC., D.XI, C. I, s.594-595.
[39] Tezel, 26.
[40] Metin, s.114.
[41] Yurdagün, s.58.
[42] Yurdagün, s.59.

Yunanistan, yapılan görüşmelerde taksimin kesinlikle gündeme gelmemesini isterken, Türkiye, taksimin kesin çözüm olarak kabul edilmesi halinde, geçici çözümü tartışmaya açık olduğunu söylemişti. Tarafların uzlaşamaması nedeniyle Macmillan, planında iki maddede değişikliğe gitti. Yapılan birinci değişiklikle, Kıbrıs'ın İngiliz Valisi'ne bağlı olarak yönetilmesinden vazgeçilecekti. İkinci değişiklik ise Kıbrıs'taki cemaatlere çifte vatandaşlık uygulamasının plandan çıkarılması şeklindeydi. Bu değişiklere rağmen Yunanistan, planı ikinci kez reddetmişti. Planda yapılan bu değişiklik üzerine Türkiye, planın görüşülebilir olduğunu belirtmişti.[43]

Türkiye'nin, planın görüşülebilir olduğunu açıklamasının nedeni, uluslar arası arenada uzlaşmazlığı çıkaran ülkenin Yunanistan olduğunu göstermekti. Yunan Hükümeti, Macmillan Planı'nın uygulamaya konması halinde, NATO'dan çekileceğini bildirmişti. İngiliz Hükümeti, buna rağmen 1 Ekim 1958'de Macmillan Planı'nı uygulamaya koymuştu.[44]

Yunan Hükümeti, İngiltere'nin Macmillan Planı'nı uygulamaya koyması üzerine Birleşmiş Milletlere başvurunca, Kıbrıs meselesi 25 Kasım- 4 Aralık 1958 tarihleri arasında BM Genel Kurulu'nda tekrar görüşülmüş, ancak Yunanistan BM Genel Kurulu'ndan yine istediği cevabı alamamıştı. BM Genel Kurulu, Kıbrıs meselesinin daha demokratik, adil ve barışçıl bir şekilde çözüme kavuşabilmesi için, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında görüşmeler yapılması gerektiğine karar vermişti.[45]

Bu gelişmeler üzerine Celâl Bayar;

"Vakıalar ve tecrübeler açıkça göstermektedir iki sulhun korunması, sulhu bozmak isteyenlerden daha kuvvetli olmaya bağlıdır. Bunun için bütün hakiki sulhsever milletler imkân ve gayretlerini birleştirmeli, milletlerin tam müsavat şartları içinde yükselmeleri ve refaha kavuşmaları için mütesanit bir iş birliği yapmalıdırlar. Bu siyaset, her zaman söylediğim gibi, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda yüksek prensiplere bağlılık bakımından tam manasıyla idealist ve bu ideallerin korunması için lâzım gelen teyakkuzu tazammun etmesi bakımından da yine tam manasıyla realist bir siyasettir"[46] diyerek barışın sağlanması için nelere dikkat edilmesi gerektiğinin bir kez daha altını çizmiştir.

Mecliste yapılan görüşmelerde Çanakkale Mebusu Fatin Rüştü Zorlu ise Türkiye ve Yunanistan arasında yapılacak olan görüşmeler sırasında, Türkiye için hayati bir öneme sahip olan Kıbrıs meselesinin Türkiye'nin menfaatleri doğrultusunda çözülmesi için gerekli olan şartlardan bahsetmiştir. Bunlar:

1. Kıbrıs yabancı bir devlete hiçbir zaman ilhak edilmemelidir.

2. Kıbrıs'taki Türk cemaatinin gelişimi engellenmemeli ve Adada bir ekalliyet muamelesine tâbi tutulmamalıdır.

3. Adanın müdafaasının temin edilmesi ve müdafaaya Türkiye'nin de katılımı sağlanmalıdır.[47]

Zürih'de Yunanistan ve Türkiye Başbakanları ve Dışişleri Bakanlarının katılımıyla 5-11 Şubat 1959 tarihleri arasında müzakereler yapılmıştır. Yoğun geçen müzakerelerden

[43] Metin, s.116.
[44] Metin, s.117.
[45] Metin, s.118.
[46] TBMM.ZC., D.X, C. XIV, TBMM Matbaası, Ankara, 1956, s.11.
[47] TBMM. ZC., D.XI, C.VI I, s.1350.

sonra 11 Şubat'ta Türk-Yunan ortak açıklaması yapılarak, taraflar arasında bir protokol imzalandığı dünya kamuoyuna duyurulmuştur.[48]

Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan Zürih Anlaşmasıyla ilgili olarak Çanakkale Mebusu Fatin Rüştü Zorlu şunları söylemiştir:

"Zürih'te Türkiye ve Yunanistan Başvekilleri arasında parafe edilen anlaşmalar, …hem Yunanistan'la Türkiye arasındaki dostluğu takviye edecek, hem de Adadaki menfaatlerimizi ve Türk cemaatinin haklarını teminat altına alacak bir mahiyet arz ettiği gibi Yunanistan ve İngiltere'yi tatmin edici mahiyettedir.

Yunanistan'la varılan Anlaşmanın esasını, Kıbrıs'ın müstakil bir Cumhuriyet olması ve bir başkan ve bir başkan muavininden müteşekkil bir başkanlık rejimi altında her iki cemaatin müstakil varlıklarını muhafaza ederek müsavi hak ve şartlarla bu Devlet içinde teşrik-i mesaide bulunmaları teşkil etmektedir".

Zorlu; Kıbrıs meselesinin Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirdiğine temas ederken; "…. mücadelenin en çetin anında bile Türkiye ile Yunanistan arasında büyük ve ölmez Atatürk ile büyük Yunan devlet adamı Venizelos zamanında başlamış olan ananevi dostluk ve iki devletin millî varlıklarını müdafaa hususunda birbirlerine olan ihtiyaçları ve devlet adamlarının bunu müdrik bulunmaları, en müşkül anlarda bile müfrit yollara sapmaktan onları menetti. ...menfaatlerini koruyacak ve bu menfaatleri bağdaştıracak yollar aramaya sevk etti. Belki de "Türkiye'nin ilhaktan vazgeçip taksimi kabul etmesi ve Yunanistan'ın da ilhaktan vazgeçmesi ve son hal şekli üzerinde mutabakata varılması, ancak bu düşünce ile izah olunabilir" demişti.

Kıbrıs Anlaşmasının genel bir değerlendirmesini de yapan Zorlu; Kıbrıs Anlaşmasında galip veya mağlup aramaya imkân olmadığını, ille de bir galip aranacaksa, onun Birleşmiş Milletlerin ve yirminci asır medeniyetinin sulh ve insanlık zihniyetinde aramak gerektiğini söylemiştir.

Zorlu'nun yapılan Anlaşmanın verimliliğine dair sözleri ise şöyledir:

"En iyi anlaşmanın dahi müsmir olması ve meyve vermesi onu akdedenlerin tatbikinde gösterecekleri samimiyete ve anlaşmanın ruh ve manasına sadık kalmalarına bağlıdır. Zira anlaşmaların tatbikinde her üç müttefikin menfaatleri müşterektir, anlaşmalar her üçünün de, dünya sulhunun de menfaatinedir".

Zorlu'nun konuşmasının son kısmı ise hem kendisinin hem de dış basının düşüncesinin özeti olan aşağıdaki sözlerdir:

"Türkiye ve Yunanistan bu Kıbrıs Anlaşmasını temin etmek suretiyle en zor davalarda bile sulh yolu ile bir anlaşmaya varabileceklerini ispat etmişledir. Bu barış ortamı hakkında İsviçre gazetesi şöyle demiştir: Menderes ve Karamanlis Avrupa'ya layık olduklarını ispat etmişlerdir".[49]

Sonuç

Kıbrıs Adası, Doğu Akdeniz'de önemli stratejik bir konuma sahiptir. Bu konum nedeniyle Kıbrıs Adası, kurtlar sofrasına meze yapılmak istenmiştir. Uzun yıllar Osmanlı egemenliğinde olan Kıbrıs Adası, 1923 Lozan Anlaşmasıyla resmen İngiltere egemenliği altına girmiştir. Kıbrıs'ın İngiltere egemenliği altına girmesinden yola çıkan Yunanlılar, bu

[48] Metin, s.119.
[49] TBMM. ZC., D.XI, C.VI I, s.1350-1351.

durumu Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı şeklinde yorumlamışlar ve bu gelişmeyi sevinçle karşılamışlardır. Ancak bu sevinçleri fazla uzun sürmemiştir. İngiltere Kıbrıs'ta ki egemenliğini devam ettirmek istediği için Yunanistan'ın ilhak yönündeki isteklerine cevap vermemiştir.

Yunanlılar tarafından Enosis hedefiyle ve dayanaksız bir şekilde ortaya atılan Kıbrıs meselesi hakkında Türkiye ilk başlarda "Kıbrıs" diye bir meselenin olmadığını, mevcut olan meselenin ise İngiltere'nin dâhili işi olduğunu söyleyerek, bu konuya dâhil olmamıştır. 1954'te Yunanistan Kıbrıs meselesini self-determination isteğiyle BM Genel Kurulu'na taşıyınca İngiltere ipleri elinden kaçırmamak için 1955'te yapılacak olan Londra Konferansı'na Yunanistan'ın yanında Türkiye'yi de davet etmiştir. Türkiye'nin İngiltere tarafından Londra Konferansı'na davet edilmesi ve Yunanlıların Kıbrıs'ta ki ezici faaliyetlerine daha fazla sessiz kalamayan Kıbrıslı Türklerin Türkiye'den yardım istemeleri üzerine Türkiye Kıbrıs konusuna dâhil olmuştur.

Londra Konferansından, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın istekleri doğrultusunda bir cevap çıkmayınca Yunanistan faaliyetlerini daha da hızlandırmıştır. 1959 yılına kadar Yunanistan Kıbrıs meselesini her fırsatta BM Genel Kuruluna taşımış, buna rağmen istediği sonuca bir türlü ulaşamamıştır. Kıbrıs meselesinden dolayı zuhur eden olaylara dur demek isteyen BM Genel Kurulu, 1959'da Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın aynı karede yer almalarını ve bu meselenin görüşülerek sulh ortamının sağlanmasını istemiştir. Bu gelişmeler ışığında Türkiye- Yunanistan arasında 5- 11 Şubat 1959'da Zürich'te yapılan görüşmelerle kısa bir süreliğine de olsa barış ortamı sağlanmış oldu.

Kaynakça

METİN, Ömer (2006), Demokrat Parti Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri (1950-1960). Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi, (AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
TEZEL, Ahmet (2008), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Devlet Olarak Kıbrıs Sorununun Çözümüne Etkisi. Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi, Kadir Has Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
TBMM Zabıt Ceridesi, D. 10, C. 7, TBMM Matbaası, Ankara 1955.
TBMM Zabıt Ceridesi, D. 10, C. 8, TBMM Matbaası, Ankara 1955.
TBMM Zabıt Ceridesi, D. 10, C. 10, TBMM Matbaası, Ankara 1955.
TBMM Zabıt Ceridesi, D. 10, C. 14, TBMM Matbaası, Ankara 1956.
TBMM Zabıt Ceridesi, D. 10, C. 15, TBMM Matbaası, Ankara 1957.
TBMM Zabıt Ceridesi, D. 11, C. 1, TBMM Matbaası, Ankara 1958.
TBMM Zabıt Ceridesi, D. 11, C. 7, TBMM Matbaası, Ankara 1959.
YURDAGÜN, Fulya (2008), 1955–1965 Yıllarında Türkiye Basınında Kıbrıs Sorunu. Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi. Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

SALİH EFENDİ'NİN ADEM KASİDESİ'NE DAİR

Prof. Dr. Turgut KARABEY

Erzincan Üniversitesi

Özet

Tebliğimizde 20. yy.'ın başlarında yaşayan Erzincanlı Salih Efendi'nin Adem Kasidesi üzerinde durulacaktır. Nakşibendi tarikatine mensup sufi bir şair olan Salih Efendi'nin bu kasidesi Tanzimat dönemi şairlerinden Akif Paşa'nın aynı adlı meşhur şiirine bir nev'i naziredir. Her ikisi de 69 beyittir. Ancak vezin ve kafiye yönünden farklılık göstermektedirler. Salih Efendi'nin bu kasidesi muhteva yönünden beyit beyit incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Salih Efendi, Adem (yokluk) Kasidesi, Akif Paşa.

ABOUT SALİH EFENDİ'S ADEM KASIDA

Abstract

In this paper, Adem Kasida of SalihEfendi from Erzincan who lived in the earlier 20th century is examined. This kaside written by Salih Efendi who was a Sufi poet connected to Naksibendi sect is some kind of nazire to the identically named poem of the Tanzimat era poet Akif Pasha. Both poems are composed of 69 couplets; yet they are different in terms of meter and rhyme. Each couplet of this kaside of SalihEfendi is analyzed in terms of content in this study.

Keywords: SalihEfendi, Adem (non-existance) Kasida, Akif Pasha.

A. Giriş

SâlihEfendi[1]'nin, "'adem" redifli ve arûz vezninin Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lün kalıbıyla yazılmış 69 beyitlik bu kasîdesi, Âkif Paşa'nın[2] Fe 'i lâ

[1] Erzincanlı Bir tüfekçi ustasıdır. Tüfekç bütün yurda yayılmıştır. Arûz ve hece ile şiirler yazmıştır. Hem Dîvân Edebiyâtı hem de Halk edebiyatı nazım şekillerini kullanmıştır. Râbıta-i nakş-i Hayâlî isimli bir dîvânı vardır. Bu dîvân ilk defa Orhan Aktepe tafandan yeni haflere çevrilmiş fakat neşredilmemiştir: "Erzincanlı Sâlih Baba, Hayâtı ve Dîvânı (Râbıta-i Nakş-i Hayâlî), Hazırlayan: Orhan Aktepe, Erzincan 1977, VIII+207 s." Daha sonra muhtelif şahıslar tarafından yeni harflerlerle dört baskısı yapılmıştır: Sâlih Baba Dîvânı, Râbıta-i Nakş-i Hayâlî, Haz: Fehmi Kuyumcu, Ankara 1979; Sâlih Baba, Hayâtı, Edebî Şahsiyeti ve Şiirleri, Haz: Doç. Dr. Ahmet Doğan, Ankara 200, 271 s.; Salih Baba Divanı, Hazırlayan: Şeyheddin Yalçınkaya, Semerkand Yayınları, İstanbul 2015, 431 s.; Tüfekçizâde Sâlih Baba, Râbıta-i Nakşi Hayâlî, Dîvân, Haz: Berk Ayvaz, LiteraYayıncılık, İstanbul 2015, 400 s.

[2] Âkif Paşa (1786-1847). Bozok (Yozgat)da doğmuştur. 26 yaşlarında iken İstanbul'a gelerek Bâbıâli'ye girdi. Reisülküttâb amcasının yardımıyla Dîvân-ı Hümâyûn kalemine ta'yîn edildi. 39 yaşlarında terfi' ederek Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn, 43 yaşında Reisülküttâb oldu. Bu sırada kendi derecesinde olan Pertev Paşa ile aralarında geçimsizlik başladı. 1835 yılında çalıştığı yerin adı Hâriciye Nezâreti olduğu gibi, rakîbi Pertev Paşa da Mülkiye Nâzırı oldu. Bir müddet sonra Çörçil meselesi yüzünden Âkif Paşa bulunduğu görevden azledildi. Fakat çok geçmeden Pertev Paşa azledilerek sürüldü. Âkif Paşa, ismi Dâhiliye Nezâreti'ne çevrilen çevrilmiş olan Mülkiye Nezâreti'ne atandı. Fakat Tanzîmât başladıktan sonra yönetime getirilen Reşîd Paşa, kendisi Pertev Paşa bağlısı olduğu için Âkif Paşa'yı azlettirerek Kocaeli'ne vâlî tayin etdi.

tün / Fe ‘i lâ tün / Fe ‘i lâ tün/ Fe ‘i lün aruz kalıbıyla yazılmış aynı redifli 69 beyitli “‘Adem Kasîdesi’ne bir nevi naziredir.[3]Çünkü muhteva, redif ve beyit sayısı aynı aralarında sâdece vezin, kâfiye ve bir gazel farkı vardır. Âkif Paşa’nın bu kasîdesinde 56-63. beyitler arasında 8 beyitlik bir gazel vardır. Sâlih Efendi’nin kasîdesinde ise gazel yer almaz.

Sâlih Efendi, eğitim ve öğrenim görmemiş, fakat kendisini tarîkatdeki sohbet kültürüyle yetiştirmiş otodidaktik bir sûfî şâirdir. Âkif Paşa ise, Batı Kültürü ve Düşüncesi’nin Osmanlı Devleti aydınları arasında yayıldığı ve onları bilhassa etkisi altına aldığı Tanzimât Dönemi devlet adamları arasında yer alır. Medrese eğitimi almış, Doğu ve Batı Kültürüne sâhip biridir.

Sâlih Efendi’nin bu ‘Adem Kasîdesi, ilk bakışta bir nevi Vahdet-i vücûd inancını izhâr etmektedir. Ancak ondan ziyâde Vahdet-i Şuhûd düşüncesi etkisi altında yazılmış bir şiirdir.

Tasavvuf düşüncesinin, Anadolu’da yayılmasında ve özellikle halk ve aydın tabaka üzerinde etkili olmasında daha ziyade Muhyiddin-i Arabî ve Mevlânâ’nın çok önemli rolü olmuştur. Bu düşünce Anadolu’yu iki koldan etkisi altına almıştır. Biri, Vahdet-i Vücûd, müessiri esas alan, eseri yok sayan ve Muhyiddin-i Arabî’nin temellerini attığı bir düşüncedir. Bu İslâmî düşüncede zamanla felsefe ve nefis hâkim olduğu takdirde onun panteizme kaydırma ihtimâli daha fazladır. Vahdet-i Şuhûd ise eserden müessire giden ve esası İmâm-ı Rabbânî’de görülen bir İslâmî düşüncedir. Bu bakımdan bu iki inanç hakkında biraz bilgi vermek gerekir:

1. Vahdet-i Vücûd:

Vahdet-i Vücûd düşüncesini, Mutlak Varlığın dışındaki diğer varlıkları ele alışına göre iki kısma ayırarak şöyle hülâsa edebiliriz:

a. Diğer Varlıkları Mutlak Varlığın Zuhûru Kabûl Eden Görüş

“Bu inancı savunan kimseler gerçekde Allâh’dan başka hiç bir şeyin kendisine âit varlığı bulunmadığını ileri sürerler. Bundan dolayıda bu inancın tevhîde aykırı olmadığını iddi’â ederek söze başlarlar. Gerçekden de her varlığı, tek varlık olan MutlakVarlık’ın zuhûru tanımanın sonucu, ondan başka bir varlık kabûl etmemeye varır. Bu takdîrde izâfî varlıklar, gerçek varlığın birer zuhûrudur. Her mazhardan zâhir olan iş, o mazharın isti’dâdına uygundur, yerindedir. Hayır, şer, iyi, kötü, gerçek, yalan, bütün bunlar, işlerin birbiriyle nisbet ve i’tibârından doğar. Birine göre hayır olan şey, bir başkasına göre şerdir. Bir zamân şer olan şey, bir başka zamân hayırdır. Esâsen zamân ve mekân da zihnî birer mefhûmdur. Zamân, hâdiselerin zihinde kıyâslanmasından, mekân da mevcûddan doğar. Bu aşırı ve Hükemâ felsefesiyle karılmış inançda her işin işleyicisi olarak ‘Mutlak Varlık’ı

Daha sonra orada da râhat bırakmayarakEdirne’ye sürdürdü. Mahkemeye verdirdi. Âkif Paşa, Hicâz’a gitmek için izin aldı. Oradan dönerken İskenderiye’de vefât etdi. Tabsıra-ı Akif Paşa 4.baskı İstanbul 1300/2883 86+2 s. ve Münşe’ât-ı Elhâc Âkif Efendi, [İstanbul] 1259/1843 , 199+39s. isimli eserleri vardır. Mustafa Nihat Özön, Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1941, s. 9, dipnot: 2.

[3]Âkif Paşa’nın bu kasîdesine Sâlih Efendi’den önce iki nazîre daha yazılmıştır: Bunlardan ilki 114 beyitNakîbü’l-eşref Hasan Tahsin Bey’e (1215/1800-1278/1861)diğeri de70 beyitlik olup Mustafa Eşref Paşa’ya (1235-1312), âitdir.Ali İhsan Kolcu, Türk Şiirinde Yokluk Fikri ve Âkif Paşa’nın Adem Kasîdesi, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 121-133.

tanımaya ‘Tevhîd-i Ef’âl, işleri birlemek, bir bilmek’denir. Fakat işler, mazharın istidâdından doğar ki o da sıfatdır; ya’nî iş, sıfatın zuhûr etdiği mazharın istidât ve kâbiliyetine göre çeşitli görüntülerinden başka bir şey değildir. Şu hâlde gerçekde, bütün sıfatlar, bir tek zâtın zuhûrudur. Buna da ‘Tevhîd-i Sıfat-Sıfatları birlemek, bir bilmek’ denir. Sıfat, zât olmasa var olmaz; ayrı ayrı görünen bütün varlıklar, tek bir varlığın çeşitli zuhûrlarıdır ve hepsi de Mutlak Varlık’dan ayrı bir varlığa sâhib olmayan görüntülerdir. İnancın bu mertebesine de ‘Tevhîd-i Zât-Zâtı birlemek, bir bilmek’ denir. Bu inancı güdenlere göre ‘Lâ ilâhe illâh-Allâh’dan başka yokdur tapacak’ kelime-i tevhîdi, ‘Allâh’dan başka yokdur iş yapan, Allâh’dan başka yokdur vasfedilen, Allâh’dan başka yokdur var olan’ tarzlarında yorumlanır. Bu son makâma varan kişi her şeyi bir denizin dalgaları, köpükleri, habbeleri görür ; ona nazaran her şey yerli yerindedir; bâtıl bile mazharına göre hakdır, gerçekdir; kendisi ‘Mahv’ âleminde olduğu için onca kötü ve yersiz bir şey yokdur, sorumluluk ortadan kalkmıştır. Olgunluğa ulaşmak için buradan geri dönmesi, ‘Sahv’ âlemine gelmesi gerekdir. Bu takdîrde sırasıyle izâfî varlıkları, mazhariyetlerine göre görmeye, bütün sıfatları, zuhûruna göre anlamaya, bütün fiilleri sıfatların zuhûru olarak tanımaya başlar; artık onca birinden i’tibârî ve nisbî olarak zuhûr eden kötülüğe karşı, öbüründen gene i’tibârî ve nisbî olarak verilen cezâ, ayrı bir şey değildir ve her ikisi de doğrudur, yerindedir.

Aşırı bir zâhidlik şeklinde doğan, Yunan felsefesinin İslâmîleşmesinden meydâna gelen Hükemâ inancıyla karılan yoğrulan bu inaçda ‘hilkat yoktur, zuhûr vardır’ ve zuhûr, Mutlak Varlık’ın zâtî ıktizâsı olduğu için dâ’imîdir. Bu inanç, ‘Heykel-i âlem hadîs-i kadîmdir’ cümlesiyle formüle edilmiştir. Bu aşırı Vahdet-i Vücûd inancını benimseyenler içinde, Lâhût’un Nâsût şeklinde zuhûru, Tanrı’nın kendisini, yiyen, içen şeklinde ızhâr etdiğini söylemekden çekinmiyecek, ikilikden kaçınmak için ‘Benimle senin aranda fânî varlığım bana zahmet veriyor; varlığın hakkı için varlığımı kaldır aradan’ diyerek kişiler (Hallaç, İbn Seb’in) gibi nübüvveti kisbî bilenler, İbn Arabî gibi ‘Hatm-i Vilâyet’ sâhibi olduğunu iddi’â edenler, Tanrı’lık davasına girişenler, cinnet sınırını kat kat aşanlar, âleme yeni bir düzen vermeye kalkışanlar çıkmıştır.

Dikkat etmeye bile lüzûm yoktur ki, bu inanç mâddecî bir inançdır. Mutlak Varlık’danbaşka bir var yokdur; varlıklar onun mezâhiri olmak i’tibâriyle ve vücûd-ı zıllî (gölge varlığı) ile mevcûddur demelerine rağmen değil mi ki bütün sıfatlar, isimler, eser ve hükümler, hattâ mutlak oluş bile zât’da taayyünsüz vardır; bütün bunlar kayıtdır ve hepsi kendi ta’bîrlerince Mutlak Varlık’da müstehlekdir; sıfatları, esmâsı, ahkâmı, zuhûrıyle sâbit olur; kemâliyle de insânda zuhûr etmişdir; zuhûrsa dâ’imîdir; şu hâlde bu varlıklar, ayrı bir varlığa sâhib olmadıklarından, boyuna ondan zuhûr edip, daha doğrusu kendi deyişlerince gaybdan her an ayna gelip, ayndan da her an gayba gitdiklerinden bir an için bile olsa; ki bu an dâ’imâ tekerrür etdiği için sürüp gitmekdedir; varlıkları vardır ve onun varlığından başka varlık ve ayrı değildir; şu hâlde kâinât, odur; hattâ o, kemâlini insânda izhâr etmiş, yâhûd insân mazharında kemâle ermiştir.

Hâsılı ıstılâhlarla boğulan bu yarı idealist inanç, ıstılâhlar incelenir, eleştirilirse mâddecîlikle sarmaş dolaş birleşir ve bu aşırı inancın İslâm dîninin esâslarıyle uzlaşması imkân ve ihtimâli yokdur.

b. Diğer Varlıkları Mutlak Varlığa Göre Hayâl Kabul Eden Görüş

"Vahdet-i Vücûd'un bir başka tarzı da vardır ki onu şu sûretle hülâsa edebiliriz:

Varlık, Mutlak Varlık olan Vâcibü'l-Vücûd'undur. Ya'nî Allâh'ındır. 'Adem, ya'nî yokluk , ona nazaran âdetâ bir aynadır; yâhût güneşe nazaran gölgedir. Nasıl aynadaki aksin, yâhût bir yere vuran gölgenin gerçek bir varlığı yoksa, ondan başka hîç bir varlığın da varlığı yoltur; sayıya sığış, çoğalış, aynalardan, yâhût gölgelerden meydâna gelen bir keyfiyetdir. Bu inancın sonucunda da gene teklîf, mes'ûliyet, yaratılış, yaratış, dünyâ, âhiret gibi dînî akıyde ve hükümlerden bir serâb oluşudur; tamâmiyle hayâlî olan bu inancın da dînle uzlaşması mümkün değildir."

2. Vahdet-i Şuhûd:

"Bir de vahdet-i Şuhûd vardır. Onu da şöyle hülâsa edebiliriz:

Bir de her şeyde, her varlıkda, her zerrede Allâh'ın eşsiz, örneksiz yaratıcılığını, hikmetini, kudretini, kemâlini, tasarrufunu, tedbîrini, rubûbiyetini görmek, onu her yerde ilmiyle, kudretiyle, hikmetiyle mevcûd bilip zâtını her şeyden ve her çeşit noksân sıfatlardan, yaratıklarındaki mahdûd sıfatlardan münezzeh, mukaddes ve müte'âl bilmek, irâdeyi onun irâdesinde yok etmek, onda, mümkün olduğu kadar fânî olmak vardır ki her şeyi onun hikmet, kudret, hilkat, tedbîr, tasarruf ve rahmeti eseri, her şeyi onun varlığının, birliğinin bir delîli olarak görmektir bu. Bunu şer'îat kabul eder. Bizdeki ses onundur, fakat bizi bir ney olarak, bir dağ olarak o yaratmıştır. Ona karşı varlık iddi'âsına girişemeyiz; fakat iki yokluk arasındaki varlığımız, ondandır, onun lufundandır. Bizdeki ilim, kudret, hayât ve her şey, onun lutfudur ve mahdûddur; bunların gerçek sâhibi odur. Onun hayâtıyse ezelîdir, ebedîdir; o dâ'imî Hayydır, Bakıydir; kudretinin sınırı yokdur; ilmi, duyulanlara da duyulmayanlara da, görülenlere de, görülmeyenlere de, olanlara da, olacaklara da şâmildir. Kudretiyle irâde eder, irâdesi ve meşiyyetiyle yaratır. Ona karşı varlık iddi'âsındabulunmamız küstâhlıkdır."[4]

B. İnceleme ve Değerlendirme

Sâlih Efendi'nin, dîvânında; arûz vezninin Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lün kalıbıyla yazılmış 69 beyitlik uzun bir "'Adem Kasîdesi" yer almaktadır.Kasîde ismini, bu redifinden almaktadır.

Şâir Sâlih Efendi, bu 'Adem Kasîdesi şiirinde, 'Adem[5], Allâh'ın sırlarını gösterir. Varlığı ve yokluğu isbât eder diyerek her şeyi yaratanın Allâh olduğunu ve 'adem bekânın,

[4]Mesnevî ve Şerhi, Şerh eden: Abdülbâkî GÖLPINARLI, Birinci Basılış, Devlet Kitapları, İstanbul 1973, 1.Cilt, s. 192-196.

[5]"El-'adem: (fetheteynle) Yavı kılmak, fıkdân ma'nâsınadır ve mâl fıkdânında gâlib olmuşdur.. Ve fıkdân gerek ibtidâ-yı emrden bulmamamak ve gerek yok ve yavı kılmakdan e'ammdır; yaḳālu : Óadimehu Óademen mine'l-bābi'r-rābiÓ iźāfe-ḳademehu Ve bir nesneyi terk edip gitmek ma'nâsına müsta'meldir; teḳūlu : Mā yaÓdimunį hāżā'l-emru ey mā yaÓdūnį" Mütercim Âsım Efendi, Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi, Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014, Cilt:.6, s. 5106

fenâ varlığın, noksân ise kemâlin bilinmesi için yaratıldığını okuyucuya duyurmak ister. Ölümün insanlara Allâh'ın bir ihsânı olduğunu belirtir.

Ayrıca bu kasîdenin tamâmında 'adem kelimesine; yokluk, bir yeri terk etmek, kaybolmak, bir şeyi ve bir yeri bırakıp gitmek, ecel ve ölüm vs. gibi anlamlar yüklenip tevriyeli olarak kullanılmışdır.

Osmanlı Klasik Edebiyatı'nda şiirin birimi beyit olduğu ve mana genellikle bir beyitte tamâmlandığı için, biz de bu şiir, beyit beyit açıklamayı denemeye çalışacağız. Okuyucu, Âkif Paşa'nın "Adem Kasîdesi"ni[6] görüp bu şiirle mukayese etsin diye, Sâlih Efendi'nin aynı isimli şiirinin her beytinin açıklamalarının altına onun beyitlerini siyeh renk verdik.

'Adem Kasîdesi[7]

1. Nefha-i rahmânîden açıldı meydân-ı 'adem
   Kâf u nûn emriyle giydi şekl-i elvânî 'adem

"Nefha-i rahmânîden, meydân-ı 'adem açıldı, kâf u nûn emriyle 'adem; şekl-i elvânı giydi."

Rahmânî nefesden[8], İlâhî soluktan yokluk, fânîlik meydânı açıldı. Kâf u nûn ya'nî Allâh'ın " كن : kün : ol" emriyle yokluk renkli şekiller giydi.

[6] Âkif Paşa'nın bu "Adem Kasîdesi"nin tahlîli için bakınız: Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri 1, Dergâh Yayınları, 28. Baskı, İstanbul 2011, s. 17-30.

[7]Erzincanlı Sâlih Baba, Hayâtı ve Dîvânı (Râbıta-i Nakş-i Hayâlî), Hazırlayan: Orhan Aktepe, Erzincan 1977, 92-97. Neşredilmemiş; Salih Baba, (Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Şiirleri, Hazırlayan: Doç. Dr. Ahmet Doğan, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 76-81; Râbıta-i Nakşi Hayâlî Divân, Tüfekçizâde Sâlih Baba, Hazırlayan : Berk Ayvaz, Litera Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 227-236; Salih Baba Divanı, Hazırlayan: Şeyheddin Yalçınkaya, Semerkand Yayınları, İstanbul 2015, s. 227-236.

[8]"Varlık Birliği (Vahdet-i Vücûd) inancına göre Mutlak Varlık, hiçbir kayıtla kayıtlanamaz; hiçbir sıfatla tavsîf edilemez. Hattâ ona mutlak demek bile onu kayıtlamaktır; fakat anlatabilmek için böyle demek gerekiyor. Mutlak Varlık'ın zâtî ıktızâsı, sıfatların ızhâr edilmesidir ki buna ilm de derler. Aynı zamânda Hakıykat-i Muhammediyye, Nefes-i Rahmânî, Aşk adlarıyla da anılır. Bütün varlıklar, Mutlak Varlık'ın bilgisinde mücmel olarak sâbit olur ki kâinât bu sübûtun zuhûrudur. Şehâdet âlemi dediğimiz bu âlemdeki varlıklar izâfî varlıkla mevcûddur; kendi varlıkları bakımından hiç biri varolmaz. Mutlak Varlık'ın sıfatlarının, eserlerinin, hükümlerinin, kudretinin, yaratıcılığının mazharları olmak i'tibâriyle mevcûd sayılırlar. Zât âleminde, Mutlak Varlık'da bütün sıfatlar müstehlek iken bilgisindeki sübût, onları ızhâr etmiştir Ancak evvelce Mutlak Varlık vardı, sonra zâtını bildi, bu bilgi mevcûdâtı ızhâr etdiği gibi bir düşünceye kapılmamak gerekdir. Bu sübût, ânîdir, zamânî değildir. Söz gelimi elimizdeki sopayı sallasak sopa elimizle berâber sallanır; fakat elimiz, sopaya nisbetle önce sallanıyor demekdir. Başka bir deyimle Mutlak Varlık, her an zâtı i'tibârıyla bütün sıfatlardan münezzeh olduğu hâlde bütün sıfatlar, zâtında sâbitdir ve bu sübût, varlık âleminin zuhûrunasebeb olur. Zât, bütün varlıklarda yaratıcılığını, kudretini, hikmetini, tedbîrini, tasarrufunu, sıfatlarını ızhâr etmekle berâber varlık âlemi, hiçbir vakit zâtın zuhûru da değildir; Zât, her şeyden mukaddes ve münezzehdir.Güneş olmazsa ışığı olmaz; fakat güneşin ışığı, güneşden ayrı bir varlığa sâhib olmamakla berâber güneş değildir. Her şeyi o bilmek, tanımak, kâinâtı, varlık âlemini Tanrı kabul etmekdir ki bu, mâddeciliğe yol açar. Vahdet-i Vücûd'u bu tarzda kabul edenler de olmuşdur; fakat gerçek sûfîler, bu inancı dâimâ reddetmişlerdir. Her şeyi, onun varlığıyle var olmuş bilmekle berâber zâtı her şeyden tenzîh, gerçek Vahdet-i Vücûd inancıdır. Kâinât, Hakk'ın sıfatlarının mazharlarıdır; fakat zâtı, kâinât değildir. Yaratıcı, yaratılmış şeklinde zuhûr etmez; bu kanâ'ati gütmek apaçık küfürdürdür. İnsân-ı Kâmil bu âlemin göz bebeğidir, özüdür. O, ezel âlemini, Mutlak Varlık'daki sübûtu arar özler; bu kayıtlar âlemine, bu izâfî varlık âlemine düşmesi, ona âdetâ bir gurbet görünür. Ammâ o, âlemde de kendi varlığını yok etmiş, Hak varlığıyle var olduğunu bilmiş, bu bilişi buluşu ve oluş hâline getirmiş, irâdesini Hak irâdesine vermişdir. Bu bakımdan özleyişi, feryâdı, niyâz yollu değil, nâz yolludur. Mukayyed

Allâh, önce ‘adem ya’nî yokluk , fânîlik alanı hazırladı, yokluk, fânîlik sergisi kurdu, sonra ol emriyle o sergide çeşitli eserler sergiledi. Burada Allah’ın Rahmân sıfatına dikkat çekilmektedir. Kâfir ve mümin ayırımı yapmadan hepsine rızkını verdi. Kısaca Allâh, kâinâtı ve içindeki varlıkları yarattı.Sergidekiözellikle gözle görülen ve hissedilen çeşitli renk şekilleri ya’nî bitkileri, hayvanları ve insânları dâimâ yeniden yarattı. Sergide çeşitli reyonlarda yer alan bu şeylerin fânî olması da onun varlığının mutlak oluşuna delâlet eder. O hâlde mutlak ma’nâda yokluk yoktur, yokluk onun varlığının bilinmesi içindir, varlığına bir işaret taşıdır.

Beyitte “kâf u nûn” harfleriyle Kur’ân-ı Kerîm’in II. Sûresi’nin 117., III. Sûresi’nin 47., VI. Sûresi’nin 73., XVI. Sûresi’nin 10., XIX. Sûresi’nin 35., XXXVI. Sûresi’nin 82., XL. Sûresi’nin 68. âyetlerinde geçen "kün" lafzına işâretdir. “kün” ya’nî “ol” demesi Allâh’ın bir şeyin var olmasına irâdesinin ilgisi olduğunu bildirir, yoksa bunu sözle ol demesine değil, Allâh’ın dileğini, irâdesini gösterir, Allâh’ın irâdesi her hangi bir varı, bir varlığı yaratır. Bunu düşünceye yaklaştırmak ve herkese anlatmak için “ol” der, oluverir, tarzında beyân edilmiştir.[9]

Şâir, Sâlih Efendi, ‘adem ya’nî yokluk redifli bu kasîdeyi neden yazmak lüzûmunu hissetti. Bunun üzerinde biraz duralım. Biliyorsunuz, XVI. Yüzyılda Batı’da “Aydınlanma Akımı” başladı. Metafizik, bir kenarına atılarak Fizik Âlemi detaylı bir şekilde inceleme konusu oldu. Sâlih Efendi’nin yaşadığı dönem olan XIX. asırda da Batı’daki bu “Aydınlanma Akımı”, etkisini bütün dünyada en katı kurallarla sürdürdü. Bu zihniyet, aklı ön plana çıkarıp putlaştırmıştır. Bundan dolayı aydınlar arasında intihârlar görülmeğe başlar. Bu anlayış aklın kabul etmediği ve laburatura girmeyen her şeyireddetmiştir.Din, iman, âhiret ve Allâh gibi ma’nevî unsurlar toplumlardan ve zihinlereden atılmaya çalışılmıştır. Kısaca metafizik inkâr edilerek fizik, madde ilâh kılınmıştır. Bunun yanlışlığını göstermek için bu kasîde ve bunun gibi diğer şiirler kaleme alınmıştır.

Âkif Paşa’nın “Adem Kasîdesi”[10]

1.Cân verir âdeme endîşe-i sahbâ-yı ‘adem

Cevher-i cân mı aceb cevher-i mînâ-yı ’adem

2. Mebde’-i[11]âlem-nümâdır mazhar-ı esrâr-ı Hak
Nefy ü[12] isbât eylemekdir ân-be-ân şân-ı ‘adem

“Mazhar-ı esrâr-ı Hak, mebde’-i, âlem-nümâdır. Şân-ı ‘adem, ân-be-ân nefy ü isbât eylemekdir.”

‘Adem ya’nî yokluk, Hakkın sırlarının göründüğü yerdir. Âlemi gösteren başlangıçtır.Âlem başlangıçta yoktu sonradan yoktan var edilmiştir. ‘Adem buna işâretdir. Hiçbir şey sebebsiz olmaz. Sebebleri de yaratan birinin olması gerekir. Ya’nî ‘adem,

görünür, fakat itlâk âlemindedir.Feryâdı, şikâyeti, bilmeyenlere gerçeği anlatmak içindir.“Mesnevî ve Şerhi, Şerh eden: Abdülbâkî GÖLPINARLI, Birinci Basılış, Devlet Kitapları, İstanbul 1973, 1.Cilt, s.38,39.

[9] Mesnevî ve Şerhi, Şerh eden: Abdülbâkî GÖLPINARLI, Birinci Basılış, Devlet Kitapları, İstanbul 1973, 1.Cilt, s. 370, 371.

[10]Münşe’ât-ı Elhâc Âkif Efendi, “Eş’âr-ı Elhâc Âkif Efendi” kısmı , [İstanbul] 1259/1843 s. 6-11.

[11]Mebde-i : Mebdei. Berk Ayvaz. s. 227.

[12]Nefy ü: Nefyi. Orhan Aktepe. s. 92.

Allâh'ın varlığını insanlara bildirmektedir. Bundan dolayı yokluğun işi, her an, nefy ü isbât eylemektir. 'Adem-yokluk, kâinattaki varlıkların fânî, olduğunu göstererek, onları yaratan Allâh'ın ebedî hayy, kudret sâhibi ve her şeye gücü yeten mutlak varlık olduğunu bildirir. Ayrıca beyitte "Lâ ilâhe illâ'l-lâh" kelime-i tevhîdine de işâret edilmektedir. "Lâ ilâhe"deki "lâ" nefydir. "Lâ ilâhe" İlâh yoktur demektir. "illâ'l-lâh"daki "illâ" isbâtdır. "illâ'l-lâh" Allâh'dan başka anlamına gelir. Kısaca bu kelime-i tevhîdin manası "Allâh'dan başka ilâh yoktur." demektir. Bütün ilâhları nefy ederek Allâh'ı isbât etmekdir. İnsanın zihninde vehmi ilâhlar vardır. İnsân, Kelime-i tevhîdi söyleyerek bunları ortadan kaldırmak ister. Yoksa kâinâtda Allâh'dan başka ilâh yoktur. Yer yüzünde insânların çoğu "nefy", çok azı "illâ" makâmındadır. O hâlde insânların çoğu Allâh'a inanmazlar. Onlar, dışarıdaki ve daha çok içerideki puta benlik putuna taparlar. Benliklerinin put olduğunu da fark etmezler. İkinci mısrada "nefy ü isbât" kelimeleriyle kelime-i tevhîde işâret edilirken tezâd sanatı da yapılmıştır.Beyitte geçen "şân" kelimesiyle Kur'ân-ı Kerîm, LV,Rahmân Sûresi 29 . âyetde yer alan "Ondan ister kim varsa göklerde ve yer yüzünde; o, her gün bir iştedir." âyetine telmîh yapılıyor.

2.Çeşm-i im'ân ile bakdıkça vücûd-ı 'ademe

Sahn-ı cennet görünür âdeme sahrâ-yı 'adem

3. Nûr-ı ekrem rûh-ı[13] a'zam akl-ı küllî hem kalem[14]
   Bunların emriyledir hükm ile fermân-ı 'adem

"Nûr-ı ekrem rûh-ı a'zam akl-ı küllî[15] hem kalem bunların hükm ile fermân-ı 'adem emriyledir."

Yüce nûr, en büyük rûh, küllî akıl ve kalem bunların emriyle, yokluk fermânı ve hükmü verilir. Nûr-ı ekrem, rûh-ı a'zam, akl-ı küll ve kalem bunlar ilk yaratılan varlıklar. Bunların künhünü ancak Allâh bilir. Nûr-ı ekrem ile Hz. Peygamber kastedilir. İlk yaratılan onun rûhudur.

---

[13]Rûh-ı:ism-i. Orhan Aktepe. s. 92.

[14]hem kalem:hep 'adem. Orhan Aktepe. s. 92.

[15]"Hükemâ, yaratıcı kudretin, aktif tecellîsine (Akl-ı Küll), ya'nî tüm akıl derler. Sûfîlere göre tüm akıl olgun insânın, bağlardan, kayıtlardan kurtulmuş aklıdır ki Allâh bilgisine mazhardır ve Cebrâ'îl'e benzer." Mesnevî veŞerhi, Şerh eden: Abdülbâkî GÖLPINARLI, Birinci Basılış, Devlet Kitapları, İstanbul 1973, 1.Cilt, s. 293; "**Akl-ı küll**, Mutlak Varlık'dan ilk zuhûr eden aktif kudrete Hükemâ tüm akıl anlamına bu adı verirler. Onlara göre birden ancak bir zuhûr eder. **Akl-ı Evvel**, **Cevher-i Evvel** de denen bu aktif kudretde, Mutlak Varlık'dan zuhûr ettiğini biliş, özünü ve zuhûr etdiği Mutlak Varlık'a ihtiyâcını anlayış kâbiliyeti vardır. Bu kâbiliyet ikinci aklı, özünü biliş kâbiliyeti pasif bir kudret olan **Nefs-iKül**l'ü, ihtiyâcını anlayış da bütün gökleri kaplayan atlas göğünü meydâna getirmiştir. Bu üçüncü varlığa tüm cisim anlamına **Cism-i Küll** de derler. Bu göğün aktif kâbiliyeti ikinci akıldır, pasif kâbiliyeti Tüm Nefis'dir. İkinci akılda da üç biliş ve anlayış vardır. Bunlardan da üçüncü akıl, ikinci nefis ve sekizinci gök, ya'nî burçlar, sâbiteler göğü meydâna gelir. Böylece sırasıyle öbür gökler, onların aktif ve pasif kâbiliyetleri meydâna gelmiştir. Son gök olan Ay göğünün aktif kudreti ve kâbiliyeti, onuncu akıldır ki bu akla durmadan iş gören, feyiz verip duran akıl anlamına gelen **Akl-ı Fa'âl**, **Akl-ıFeyyâz** da derler. Pasif kâbiliyetine mutlak tabî'at, **Tabî'at-ı Mutlaka** adı verilir. Bu aktif ve pasif kâbiliyetlerin birleşmesinden âteş, havâ, su ve toprak zuhûr eder. Bu dört unsurdaki **Anâsır-ı Erba'a** niteliklerse sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kurulukdan ibâret olan dört tabî'atdır. Dört unsurla göklerin imtizâcı ma'denleri, nebâtları ve hayvânları izhar eder. Bu üç varlığa, göklerle unsurlara nisbetle âdetâ onların çocukları olduğundan, üç çocuk anlamına **Mevâlid-i Selâse**, bunlara nisbetle bâbâ sayılan göklere yüce bâbâlar anlamına **Âbâ-ı Ulviyye**, unsurlara da dört aşağılık anlamına **Ümmehât-ı Süfliyye** denir. (İbrâhîm Hakkı: Ma'rifet-nâme, Mısır, Bulak 1280 H. s. 28-29.) Mesnevî veŞerhi, Şerh eden: Abdülbâkî GÖLPINARLI, Birinci Basılış, Devlet Kitapları, İstanbul 1973, 1.Cilt, s. 373, 374.

3.Galat etdim ne revâ cennete teşbîh etmek

Başkadır ni'met-i âsâyiş-i me'vâ-yı 'adem

4. Ma'den-i kevn ü[16] mekândır hem o bahrin mâderi[17]
   Sırr-ı mektûm-ı ezeldir sun'-ı Rahmânî[18] 'adem

"Hem o bahrin mâderi, ma'den-i kevn ü mekândır. 'Adem; sun'-ı rahmânî sırr-ı mektûm-ı ezeldir."

O yokluk; varlık denizinin annesi ve kaynağı , hem de kâ'inâtın kaynağı veyâ ocağıdır.Yokluk, Allâh'ın ezelî ve gizli bir sırrı ve eseridir. Her şey zıddıyla bilinir. Varlık da, yoklukla bilinir. Yokluk, kâinâtı yaratan Allâh'ın ezelî ve ebedî olduğuna delâlet eder. Her sene kâinâtta binlerce canlı yaratılıp bir müddet sonra onlar yok ediliyor. Bu işlemleri yapan birisi var. O da, bu kâinâtı ve içindekleri yoktan var eden her şeye gücü yeten sonsuz kuvvet ve irâde sâhibi olan yüce yaratıcıdır.Yokluk, onun bir eseri olup aynı zamânda gizli ve ezelî bir sırrıdır. Varlık, denize, 'adem ya'nî yokluk ve kâinât ise ma'den ocağına teşbîh edilmiştir. Yokluk ve kâinât Allâh'ın bir sun'u ya'nî mahlûkâtıdır. 'Adem, kevn ü mekânınya'nî kâinâtın bilinmesi için yaratılmıştır. Kevn ile mekân aynı kökten geldiği için aralarında iştikak san'atı var

4.Tutalım anda da olmuş ni'âm-ı gûnâgûn

Öyle muhtâc-ı tenâvül müdür âlâ-yı 'adem

5. Kimini eyler gedâ kimini dehre şâh eder
   Her birin bir fen ile eyler yine fânî 'adem

"'Adem, kimini dehre gedâ eyler, kimini şâh eder. Her birin bir fen ile yine fânî eyler."

Yokluk, kimini dünyâda kul eyler, kimini sultân eder. Sonra da her birini bir fen ile yok eder. Dünyada kul ve sultân olmanın bir anlamının olmadığı ve her şeyin fânî olduğu vurgulanmaktadır. İster en aşağı mertebede, istersen en üst makâmda ol. Bunlar aldatıcı yerlerdir. Bunlara i'tibâr etmemek gerekir. Gedâ ile şâh arasında tezâd san'atı yapılmıştır.

5.Kimse incinmedi vaz'ından anın zerre kadar

Besledi bunca zamân âlemi bâbâ-yı 'adem

[16]kevn ü:kevn-i. Orhan Aktepe. s. 92.

[17]mâderi: ma'deni. Orhan Aktepe. s. 92, Berk Ayvaz. 227.

[18] sun'-ı Rahmânî: sun'-ı Rahmân-ı 'adem. Ahmet Doğan s. 76.

6. Ceng eder gavgâ eder hem[19] sonra yine sulh eder
Akıtır bir lahzada deryâ gibi kanı ‘adem

“’Adem, ceng eder, gavgâ eder, sonra yine ol, sulh eder. Bir lahzada deryâ gibi kanı akıtır.”

Yokluk, savaş yaptırır, kavga ettirir. Sonununda yine o barışı sağlar. Bir anda da deniz gibi kanı akıtır. Ceng, gavgâ ve kan akıtmanın boş şeyler olduğu belirtilmektedir. Asıl amacın sulh olduğu nazara sunuluyor. Ceng, gavgâ, kanı akıtmak ve sulh arasında tenâsüb bulunmaktadır. Ayrıca ceng, gavgâ kanı akıtır ve sulh arasında tezâd var.

6.Var ise andadır ancak yoğise yokdur yok
Râhat istersen eğer eyle temennâ-yı ‘adem

7. Bir tarafdan var eder hem[20] bir tarafdan yok eder
Doğurur besler kılar yer ile yeksânı ‘adem

“’Adem, bir tarafdan var eder, hem bir tarafdan yok eder. Doğurur besler, yer ile yeksânı kılar.”

Yokluk bir yandan var eder, öbür yandan yok eder. Doğurur besler, sonra o beslediğini toprak hâline getirir, ortadan kaldırır. Kâinâtda varlıkların Allâh tarafından var edildiği, beslendiği ve sonradan ortadan kaldırıldığı belirtiliyor. Bunlarla, ‘ademi vâsıta yapıp kendini varlığına dikkatleri çekmek olduğu îmâ edilmektedir. Varlıklar yoktan var edilirler, bir kısmı doğarlar beslenirler sonrada ortadan kaldırılırlar. Allâh, ise bunlardan münezzehtir. İhlâs Sûresi’ne telmîh yapılmaktadır. Ayrıca var ile yok kelimeleriyle tezâd oluşturulmuştur.

7.Ne gam u gussa ne renc [ü] elem ü bîm [ü] ümîd
Olsa şâyân-ı cihân cân ile cûyâ-yı ‘adem

8. Mihr ü[21] mâh arz u[22] semâvât râm olunmuş emrine
Zâhiri[23] settâr[24] ismin bahr-i[25]ummânı ‘adem

“Mihr ü mâh arz u semâvât emrine râm olunmuş, zâhiri settâr ismin bahr-ı ummânı ‘adem.”

Güneş, ay,yer ve gökler yokluğun emrine boyun eğmiş itâat etmiştir. Dış görünüşü ise Allâh’ın her şeyi, örten gizleyen Settâr isminin denizi ‘ademdir ya’nî yokluktur.O hâlde ‘adem, Allâh’ın Settâr isminin zâhiridir. ‘Adem denize benzetilmiştir. Mihr, mâh, arz,

[19]hem: - : Orhan Aktepe. s. 92; ol. Ahmet Doğan. s. 76; Berk Ayvaz. 228.

[20]hem: ol. Orhan Aktepe. s. 92; Ahmet Doğan. s. 76; Berk Ayvaz. 228.

[21] Mihr ü: Mihri. Orhan Aktepe. s. 93.

[22] arz u: arz-ı. Orhan Aktepe. s. 93.

[23]Zâhiri: Zâhir-i. Orhan Aktepe. s. 93.

[24]settâr: settârı. Berk Ayvaz. 228.

[25]bahr-i : bahr u. s. Ahmet Doğan. s. 76; Berk Ayvaz.

semâvât,bahr ve ummân kelimeleriyle tenâsüb yapılmıştır. Arz ile semâvât ve zâhir ile settâr arasında tezâd var.

8.Yok dedikçe var olur yok mu garâbet bunda
Nâm-ı hestî mi nedir hall-i mu'ammâ-yı 'adem

9. İsm-i zâtın mazharı "fevka'l-ulâ[26] tahte's-serâ"
Zîr ü bâlâ hep ma'âdin bahrinin kânı 'adem

"Fevka'l-ulâ tahte's-serâ, ism-i zâtın mazharı, zîr ü bâlâ hep ma'âdin bahrinin kânı 'adem."

Göğün üstü yerin altı, ism-i zâtın[27], ya'nî Allâh isminin mazharı ya'nî Allâh'ın varlığının göstergesidir. Onun varlığına işâret eder. Alt ve üst bütün madenler denizinin ocağı yokluktur. Her şey yoktan var edilmiştir. Onları var eden de Allâhtır.

9.Etse bir kerre telâtum hep eder kevneyni
Garka-i mevc-i fenâ cûşiş-i deryâ-yı 'adem

10. Âlemi kılmış ihâta **mecma'ü'l-bahreyn** odur
Kâfirin küfrü kamu ebrârın îmânı 'adem

"Âlemi ihâta kılmış, mecma'ü'l-bahreyn odur. Kâfirin küfrü, kamu ebrârın îmânı 'adem."

Âlemi kaplamış, çepeçevrelemiş, iki denizin birleştiği yer odur. Kâfirin küfrü, bütün iyilerin, müminlerin îmânı yokluktur. Yokluk kâinâtı kaplamıştır. Var ve yokun birleştiği yer 'ademdir. Kâfirin inkârı ve bütün müminlerin îmânı yokluğa dayanır. Kâfirler Allâh'ı yok sayarlar, kâfirlerin yok saydığına müminlerin hepsi inanırlar. Küfür ve îmân birer denizdir. 'Ademde birleşirler. "Mecma'ü'l-bahreyn" Kur'ân-ı Kerîm XVIII Kehf Sûresi60. âyetinden (Ve iz kâle Mûsâ li-fetâhû lâ-ebrahû hattâ ebluga **mecma'al-bahreyni** ev emziga hukuben."[28]lafzen iktibâs yapılmıştır. Kâfir ile ebrâr ve küfr ile îmân her ikisi arasında tezâd

---

[26]ulâ: alâ. Orhan Aktepe. s. 93.

[27]İslâm kültüründe Cenâb-ı Hak ile ilgili, zât, sıfatlar ve isimler vardır. Allâh'ın zâtı, ancak sıfatlarıyle ve nisbeten idrâk edilir. Zâtının künhüne ise aklın ermesine imkân ve ihtimâl yoktur. Tasavvur dahi edilemez. Zât sıfatları: Hayât, kıdem, bekâ, ilim, semi', basar, kudret, ve tekvîndir. Zâta âit bu sıfatlara Zâtî sıfatlar denir. Allâh, vâcibü'l-vücûddur. Allâh'a, isbâtı vâcib olan, varlığının kendinden oluşu, cisim ve cismâniyetden münezzeh bulunuşu, bir olup eşi ortağı bulunmayışı gibi sıfatlara da Sübûtî sıfatlar denir. Bunlardan başka bir de mahlûkâta âit sıfatları vardır: diriltmek, öldürmek, yaratmak, rızık vermek. Bunlara da Fi'lî sıfatlar denir. Sûfîlerin çoğu Allâh'a esmâ-yı hüsnâyı ya'nî Allâh'ın isimlerini zikrederek ulaşma yolunu tutmuşlardır. Bunların bu yoluna Esmâ Yolu denir. İlk zamânlarda "Lâ ilâhe illallâh, Allâh, Hû" isimlerini zikrederek sülûk eden esmâcılar, sonradan bu isimlere "Hak, Hayy, Kayyûm, Kahhâr" isimlerini de ilâve ederek yedi isimle sülûkü kabûl etmişlerdir. İçlerinden ayrılan kollar, bu yedi isme bazı isimler de katarak ilâveler yapmışlar. Bu ilâve edilen isimlere de "Fürû'-ı Esmâ"demişlerdir.

Esmâcılar, bu yedi isme karşılık nefsin yedi tavrı olduğunu kabûl etmişler ve onlara da "Evtâr-ı Seb'a" demişler. Mesnevî ve Şerhi, Şerh eden: Abdülbâkî GÖLPINARLI, Birinci Basılış, Devlet Kitapları, İstanbul 1973, 1.Cilt, s. 506, 507.

[28]"Bir vakit Mûsâ genç arkadaşına 'Ben iki denizin birleşdiği yere dek durmadan gideceğim; yâhûd da bu uğurda yıllarca uğraşacağım.' dedi.Kur'ân-ı Kerîm XVIII Kehf Sûresi 60. âyet.

var.Beyitte geçen ebrâr kelimesine karşılık müminler kelimesi kullanılmıştır. Kâfir kelimesinin zıddı olduğu için bu tercih yapılmıştır. Beytin ma'nâ bunu gerekli kılmaktadır. Ebrârı, Türkçe'ye hayırlı kişler diye çevirebiliriz. Bu kelime Arapça "birr" kelimesinin çoğulıdur. Birr, iyilikde ve hayırda ileri gitmek ma'nâsına gelir. Allâh'ın isimlerinden biridir. Kul hakkında kullanılınca, fazla iyilikde bulunan, itâ'atde, kullukda ileri gidip hayır işleyen anlamına gelir.

10.Mâder-i dehr mevâlîdi ki durmaz doğurur
Der-kenâr etmek içindir anı bâbâ-yı 'adem

11. Kabza-i kudretdedir bahs eylemek mümkün değil
Bahr-ı zâtın katresidir sırr-ı sübhânî 'adem

"Bahs eylemek mümkün değil, kabza-i kudretdedir. 'Adem, sırr-ı sübhânî, bahr-i zâtın katresidir."

Yokluk, Allâh'ın kudret elinde olduğundan dolayı ondan daha fazla bahsetmek mümkün değildir. O, Allâh'ın bir sırrı ve zât ya'nî birlik denizinin de bir damlasıdır. Yokluk, Allâh'ın bir sırrı olduğu için ondan daha fazla söz edemiyoruz. Allâh'ın birliğini gösteren bir damla mesâbesindedir. Zât; denize, 'adem de o denizin bir damlasına teşbîh edilmiştir.

11.Çarhın evlâdını başdan çıkarır dâye-i dehr
Etmese terbiye sık sık anı lâlâ-yı 'adem

12. Câmi'ü'l-bahr-ı[29] sıfatdır nüsha-i kübrâdır ol
Gösterir her bir sıfâtdan türlü elvânı 'adem

"'Adem, her bir sıfatdan türlü elvânı gösterir. Ol, câmi'ü'l-bahr-ı sıfatdır, nüsha-i kübrâdır."

Yokluk her bir sıfatdan çeşitli renkleri gösterir. Allâh'ın ilim, kudret, hayât, kelâm vs. sıfatlarından varlıklara verildiğini ancak bunların çeşitli şekillerde ödünç ve fânî olduğunu nazara verir. Yokluk, Allâh'ın sıfatlarının her biri bir deniz gibidir, onları birleştirir. Yokluk bundan dolayı büyük bir nüshadır.

12.Herkesin kısmeti yokdan gelir ammâ bilmez
Yeri var âleme menn eylese selvâ-yı 'adem

13. Kesret ehlinin fenâsı vahdet ehline bekâ
Perverişi[30]hem hayâtı ni'meti[31] nânı 'adem

[29]bahr-ı: bahr. Orhan Aktepe. s. 93.

[30]perverişi: pervereş. Orhan Aktepe. s. 93.

[31] hayâtı ni'meti: hayat-ı ni'met-i. Orhan Aktepe. s. 93.

"Kesret ehlinin fenâsı, vahdet ehline bekâ; 'adem, hem hayâtı perverişi, ni'meti, nânı."

Çokluk ehlinin yok olması, kâinâtdaki varlıkların fânî olması, birlik ehline muvahidlere ebediliği gösterir. Yokluk, hem hayâtı besleyici, ni'meti hem de onun ekmeğidir. Hayât, yoklukla anlam kazanır ve bilinir. Kesret, olmasa vahdet; fenâ olmasa bekâ, 'adem olmasa hayât bilinmez. Her şey zıddıyla tanınır.

Kesret ile vahdet; fenâ ile bekâ; hayât ile de 'adem kelimeleri arasında tezâdlar oluşturulmuş.

13.Merdümi neş'et-i Âdem'de yok oldu gitdi
Vechi var dense benî Âdem'e ebnâ-yı 'adem

14. Hem ecel derdine dermân bulmadı Lokmân Hakîm[32]
Zâhir ü bâtın kamunun oldu dermânı 'adem

"Lokman Hakîm, hem ecel derdine dermân bulmadı. 'Adem, zâhir ü bâtın kamunun dermânı oldu."

Büyük bir hakim olan ve ismi Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Lokman[33] Hakim, dünyâdaki her derde dermân buldu. Sâdece ecel derdine ya'nî ölüme çâre ve dermân bulamadı. Dünyâdaki görünen ve görünmeyen her derdin-iç ve dış hastalıkların- dermânı, çâresi ancak ölüm oldu. Dünyadaki her şeye bir anlam kazandıran 'adem ya'nî fânîlik ve yokluk kısaca ölümdür.

Beyitte; "derd, dermân, Lokmân Hekîm, zâhir ve bâtın" kelimeleri ile tenâsüb yapılmıştır.

14.İki kâğıtdan ibâret nüsah-ı kevn ü mekân
Biri ibkâ-yı vücûd ü biri ifnâ-yı 'adem

15. Ehl-i hikmet zerre denli bilmedi ahvâlini
Kimseye bildirmedi sırrını pinhânî 'adem

"Ehl-i hikmet ahvâlini zerre denli bilmedi. 'Adem, pinhânî sırrını kimseye bildirmedi."

Dünyâda şimdiye kadar gelmiş ve geçmiş filozofların hiç biri; yokluğun, fânîliğin ne olduğunu onun hallerini zerre kadar bilmediler. Yokluk, fânîlik gizli sırrını filozoflardan bir kimseye de bildirmedi. Onun gizli sırrını ancak peygamberler ve onların vârisleri olan eyliyalar bilir. 'Adem ve fânîlik bu gizli sırrı ancak onlara bildirdi.

[32]Hakîm: Hekîm. Orhan Aktepe. s.93; Ahmet Doğan. s. 77; Berk Ayvaz.

[33]Kur'ân-ı Kerîm'in XXXI. Sûresi, Lokmân Sûresi diye anılır. Bu sûrenin 13 ile 19 âyetleri arasında, Lokmân'a Allâh'a şükretmesi için hikmet verildiği belirtilir. Ayrıcaoğluna öğüt verip şirk koşmamasını, anaya ve babaya saygı göstermesini, rızkının mutlaka kendisine ulaşacağını bilmesini, namâz kılmasını, iyiliği emretmesini, kötülüğe engel olmasını, başına gelenlere sabretmesini , kibirlenmemesini, vakarlı yürümesini, bağırarak söz söylememesini tenbih ettiği bildirilir.

15.Selb ü îcâb-ı ta'ayyün ederek âlemden

Bir netîce verir elbetde kazâyâ-yı 'adem

16. Sağı cennet solu dûzah batnı haşrin aynıdır
Andadır yevmü'l-hisâbın vezni[34] mîzânı 'adem

"'Adem; sağı cennet, solu dûzah batnı haşrin aynıdır.Yevmü'l-hisâbın vezni mîzânı andadır."

Yokluğun, fânîliğin sağı cennet, solu cehennem, içi haşrin, kıyâmetin aynıdır. Hesap gününün terâzisi ve onun ölçüleri yoklukta, fânîlikte bulunur.

Her şey'in fânî olduğunu ve Allâh'ın ebedî olduğunu bilen ehl-i yemin cennete, bilmeyen ehl-i şimâl ise cehenneme gidecek.[35] 'Ademin içi mahşer yeri gibidir. Orada cennet ehli ile cehennem ehli bir arada bulunur. Mümin kâfir ve münâfıklarıniyilik ve kötülüklerinin hesap edilerek tartıldığı gün ondadır.

"Sağ,cennet, sol, dûzah, haşr, yevmü'l-hisâb, vezin ve mîzân" kelimeleri arasında tenâsüb var. Sağ ile sol ve cennet ile dûzah kelimeleriyle tezâd yapılmıştır. Vezn ile mîzân arasında iştikak san'atı bulunmaktadır.

16.Mîm-i imkânını mahv eylese mollâ evvel

Yohsa nefy etmese de âhiridir lâ-yı 'adem

17. Benliğin şehrin harâb et lâ-mekân şehrine gir
Sırr-ı Hakk'ın mahremi ol eyle seyrân-ı[36] 'adem

"Benliğin şehrin harâb et, lâ-mekân şehrine gir. Sırr-ı Hakk'ın mahremi ol seyrân-ı 'adem eyle"

Benliğin şehrini harâb et, benlikten kurtul lâ-mekân şehrine gir, Allâh'ı tanı. Lâ-mekân, Allâh'ın sıfatlarından biridir. Allâh, zamândan ve mekândan münezzehdir. Allâh'ı hakkıyla tanımak ve bilmek için insânın benliğinden kurtulması gerekir. Çünkü insânın en büyük düşmânı benliğidir ve o benlik içindeki puttur. Dışardaki putlardan kurtulmak kolay, içerdeki bu puttan kurtulmak çok zordur. İnsânları dalâlete bu benlik putu düşürür. Benliğinden kurtulan insân, Hakk'ın sırlarına sırdaş olur, onları bilir ve kâinâttaki yokluğu, fânîliği zevkle seyreder.

---

[34]vezni: vezn-i: Orhan Aktepe. s. 93.

[35]Hz. Alî'nin rivâyet etdiği bir Hadîs-i Şerîf'e göre, Cehennem, birbirinin üstünde yedi tabakadır. En altda bulunan "Cehennem"dir. (Cehennem kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de yetmiş sekiz yerde geçer.) Onun üstünde "Lazâ", sonra sırasıyla "Hutama", Sakar, Cahîm, Sa'îr, Hâviye " vardır. Bunlar, Kur'ân-ı Kerîm'de geçer. Diğer bir rivâyete göre ise en altdaki Hâviye, en üsteki "Cehennem"dir. Lazâ, dumansız alev, alev alev yanan; Hutama, kırıp döken, silip süpüren, her şeyi yutan âteş; Sakar, yakıcı, kavurucu, eriten âteş; Cahîm, alevi şiddetli olan ve kat kat yanan âteş; Sa'îr, âteşin alevlenmesi, alev alev yanan taş ; Hâviye, cehennem uçurumu, Cehennem kelimesi ise yanan âteş ma'nâsınadır. Cehennem'e günâhkâr müslümânlar, diğer tabaklarına kâfirler, en altdakine ise münâfıklar girecekdir.

Yukarıdagörüldüğü üzere bütün bu isimler âteşe verilen sıfatlar ve isimlerdir. Cehennem azâb yeridir; şefâ'ate nâil olamayan, bağışlanamayan günâhkâr müslümânlar orada azâb görecekler, sonra ni'met yurdu olan cennete alınacaklar, kâfirler ve münâfıklar ise cehennemde ebedî kalacaklardır. Mesnevî ve Şerhi, Şerh eden: Abdülbâkî GÖLPINARLI, Birinci Basılış, Devlet Kitapları, İstanbul 1973, 1.Cilt, s. 605, 606.

[36]Seyrân-ı: seyrânı. Orhan Aktepe. s. 93; Ahmet Doğan. s. 77; Berk Ayvaz. 229.

17.Şeyhe bak ketm-i ‘ademden deyu takrîr eyler
Bilmez ammâ ki nedir ma’nî-i ihfâ-yı ‘adem

18. Yok olacak benliğindir eylegil mahv-ı vücûd
Sırfa irgür[37] kalbini ol ehl-i şübbânı[38]‘adem

“Mahv-ı vücûd eylegil,yok olacak benliğindir. Kalbini ‘adem sırfa irgür ehl-i şübbânî ol.”

Varlığı mahvet, varlığını ortadan kaldır, varlığını fânî bil, çünkü yok olacak benliğindir. Bunu, benliğini yok etmek için yap. Yok olması gereken asıl benliğindir. Benlik putdur, kendisini İlâh görür. Kalbini yokluğa ulaştır. Fânî olduğunu bil. Ebedî gençlerden ol. Allâh’ın bir olduğuna var.

18.Sığmaz ol dâire-i kevn ü mekâna ne bilir
Geçmeyen arşı nedir mülk-i mu’allâ-yı ‘adem

19. Aç basîret gözlerin seyr et fenâ gülzârını
Açılır bunca şükûf ü[39]gül ü[40] reyhânı ‘adem

“Aç basîret gözlerin açılır bunca ‘adem şükûf ü gül ü reyhânı, fenâ gülzârını seyr et.”

Aç kalb gözünü, aç gönül gözünü de açılan bunca fânî çiçeği, gülü ve reyhânı kısaca fânî gülbahçesini dikkatle seyr et. O zamân Allâh’ı tanır ve bilirsin. Bu kâinâta mâddî gözünle, baş gözünle bakarsan Hakkı göremezsin, Hakkı görmek için bu fânî âleme kalb gözüyle dikkatli bakman gerekir. “Fenâ, gülzâr, açılır, şükûf, gül ve reyhân” kelimeleri arasında tenâsüb var.

19.Yok yere zâhid urur da’vî-i hestîden dem
Yakasın tutmuş iken pençe-i kübrâ-yı ‘adem

20. ‘Âlem-ı gaybın vücûdın cümle eyler âşikâr
Cennetü’l-me’vâ misâlî arz eder anı ‘adem

“’Adem, âlem-i gaybın vücûdun cümle âşikâr eyler. Cennetü’l-me’vâ misâlî anı arz eder.”

Yokluk, gayb âleminin varlığını bu dünyâda açıkca gösterir. Mev’a cenneti gibi onu takdîm eder. Cennetü’l-me’vâ, sekiz cennetden birinin adı.[41]

---

[37]irgür: er gör. Orhan Aktepe. s. 93.

[38]şübbânı : şübbân-ı : Ahmet Doğan. s. 77.

[39]şükûf u : şükûfe-i. Orhan Aktepe. s. 93; şükûfu: Ahmet doğan. s. 77.

[40]gül ü: gül-i. Orhan Aktepe. s. 93.

[41]Müminlere va’dedilen zevk ve huzûr yerine Cennet denir. Cennet, ağaçları sık, güneşi göstermez, kaba gölgeli bahçe, hurmalık demektir. Bir şeyi örtmek, göstermemek ma’nâsına gelen “cenn” kökünden gelir. Gönüller demek olan “cenân”, kalkan ma’nâsına “cünne”, ana karnındaki çocuk ma’nâsını veren “cenîn”, sebebi bilinmez, eseri görünmez delilik

Gayb ve şehâdet olmak üzere başlıca iki âlem vardır. . Hem şahâdet, hem de gayb âlemini sâdece Allâh bilir. Şahâdet âlemi içinde yaşadığımız bu âlemdir. Bu şahâdet âlemini akıl ve beş duyu ile biliyoruz. Gayb âlemi ise vahy ile bilinirO hâlde İslâm kültüründe bilginin kaynağı, akıl, beş duyu ve vahydir. Bunlardan ilk ikisi genellikle, şahâdet âleminde, vahy ise gayb âleminde geçerlidir. Akıl, gayb âlemini vahyle anlayabilir. Akıl,vahyin öncülüğünü kabul etmeden gayb âlemine burnunu sokarsa dalâlete düşer. Allâh, bu şahâdet âleminde olan güzelliklerin ve ni'metlerin benzeri fakat onların daha mükemmelerinin gayb âleminde olduğunu bize vahy ile bildiriyor. Yokluk, dünyâdaki bu ni'metlerin gayb âleminde ya'nî âhiretde bize tekrâr sığınılacak yer olan me'vâ cenneti gibi sunar. Şahâdet âleminde sürekli yaratılıp yok edilen bu ni'metlerin âhiretde ebedî olarak devam edeceğinin işâreti olarak gayb âleminin varlığını açıkca meydâna çıkarır.

20.Sanırım masraf u îrâdı gelir hep başa baş
Oldu serrâ-yı vücûda göre darrâ-yı 'adem

21. Durmaz işler kârbânı[42] bir tarafdan var olur
Bir tarafdan cezb eder aslına sultân-ı[43] 'adem

"'Sultân-ı 'adem, kârbânı bir tarafdan var olur durmaz işler, bir tarafdan aslına cezb eder."

Yokluk, fânîlik sultânına âit yokluk kervânı, bir tarafdan var edilir. Bu kervâna, bir tarafdan yoktan yaratılan varlıklar, ni'metler yüklenir, kervân yola koyulur. Dünyâyı dolaşıp yüklerini boşaltır. Bir tarafdan da o yaratılan varlıkları aslına çeker, yok eder, onları fânî kılar. Kâinâtda her an Allâh tarafından yeniden yaratılmave her an yok edilme gerçekleştirildiği vurgulanıyor. Eskiler bu duruma kevn ü fesâd derlerdi. 'Adem, bir sultâna ve varlıklar da kervâna benzetilmiştir. 'Adem sultânının bu kervânı, bütün dünyâyı dolaşarak fânîlik ticâreti yapıyor. İnsânlara, her şeyin fânî olduğunu bildiriyor.

21.Zeyd-i vârid ile sulh olmadı Amr-ı âid
Yoğise âlemin aslı ne bu gavgâ-yı 'adem

22. "**Küllü şey'in hâlikun**" fermânını icrâ eder
İki yüzden celb eder aslına insânı 'adem

ma'nâsına gelen "cinnet", rûh ma'nâsına "cân", kötülük eden, fakat görünmeyen mahlûkât ma'nâsına "cinn", hep bu kökdendir. Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif şekillerde 139 def'a geçer. "Adn, Vesîle, Firdevs, Huld, Na'îm, Mev'â, Selâm, Karâr" olmak üzere sekiz cennet vardır. Hadîs-i Şerîf'de "Vesîle, Allâh katında öyle bir derecedir ki ondan üstün bir derece yokdur. Allâh'dan dileyin de Vesîle'yi bana versin." Denilmişdir. Gene bir Hadîs-i Şerîf'de "Cennetin sekiz kapısı, cehennemin yedi kapısı vardır." Buyurulmuştur. Adn, oturma ve dinlenme yeri, selâmet yurdu ma'nâsınadır. Aynı zamânda Adn'in, cennetde bir şehir olduğu, en yüksek cennetin adı bulunduğu, öbür cennetlerin, gitdikçe alçalarak bu cennetin çevresini kuşattığı da rivâyet edilir. Adn cennetine peygamberlerle şehitler girer.;Firdevs, bahçe, üzüm bağı ma'nâsına; Huld, ebedîlik, ölümsüzlük yurdu ma'nâsına; Na'îm, ni'metleri bol ma'nâsına; Me'vâ, oturulacak yurt ma'nâsına; Selâm, , yaşayışı râhat ma'nâsına; Karâr, oturulacak, sığınılacak, girip karâr edilecek yurd ma'nâsındır. Cennet, bazı âyetlerde; oturulup kalınacak yer ma'nâsına "Dârü'l-Mukâme" ve emînlik yurdu ma'nâsına "Makâmın Emin" diye zikr edilir. Mesnevî ve Şerhi, Şerh eden: Abdülbâkî GÖLPINARLI, Birinci Basılış, Devlet Kitapları, İstanbul 1973, 1.Cilt, s. 607-609.

[42]kârbân: kârubânı. Orhan Aktepe. S. 94; kârıbân. Şeyheddin Yalçınkaya. s. 229.

[43]sultân-ı: sultânı. Orhan Aktepe. s. 94; Ahmet Doğan. s. 77; Berk Ayvaz.

"'Adem, küllü şey'in hâlikun fermânını icrâ eder. İnsânı iki yüzden aslına celb eder."

Yokluk, "Her şey helâk olucudur." fermânını yerine getirir. İnsânı iki yönden ya'nî varlık ve yokluk yönününden aslına çeker. Allâh tarafından, yokdan var edildiğini, fânî olduğunu ona hâtırlatır.'Ademin, ebedî olanın Allâh olduğunu onun dışında her şeyin fânî olduğunu "Küllü şey'in hâlikun" âyetiyle bu buyruğu yerine getirerek insânları îkâz eder. İnsânlar, Allâh'ın kuludur. Mutlak kudret sâhibi sultân odur. Bütün varlıklar onun 'adem fermânına tâbi'dir. Beyitde, Kur'ân-ı Kerîm XXVIII, Kasas Sûresi 88. âyetinden lafzen iktibâs yapılmıştır. Âyetin ma'nâsının tamâmı ise şöyledir. "Her şey helâk olucudur, onun zâtından başka." Ya'nî Allâhdan başka her şey fânîdir, ebedî olan sâdece odur.

22.Kays u Leylâ'sı dahi Zeyd ile Amr'ı gibidir
Diyecek olsam olur ol dahi esmâ-yı 'adem

23. Gir 'adem şehrine ey dil hikmet-i Yezdân'a bak
'Âlem-i mülk-i bekâdır sanma kim fânî 'adem

"Ey dil! 'Adem şehrine gir, hikmet-i Yezdân'a bak. Sanma kim fânî 'adem, âlem-i mülk-i bekâdır."

Ey gönül! Yokluk şehrine gir, kâinâtda her şeyin fânî olduğunu seyret. Bak bu Allâh'ın bir hikmetidir. Bu hikmetle, Allâh senin tefekkür etmeni istiyor. Her şeyin fânî, yalnız kendisinin ebedî olduğunu sana anlatmak istiyor. Bu fânî, yok olucu âlemi, ebedî mülk ve bekâ âlemi sanma. Ebedî ve bâkî bir âlem zannetme.Ebedî mülk ve bâkî âlem âhiret âlemidir. Allâh'ın bu hikmetine bakar, kendini bu dünyâda onun misâfir fânî bir kulu, onu ise ebedî bilip onun buyruklarını yerine getirirsen sen de ebedî olursun. Ey gönül! Halbuki sen kendini ve bu dünyâyı ebedî sanıp yanılıyorsun. İnsân kendini, benini İlâh vehmettiğinden dolayı, her nedense öleceğini bilir, fakat öleceğine bir türlü inanmaz.

23.Farkı gûyâ bu iki sûretin aklımca benim
Birisi hubb-ı fenâdır biri bağzâ-yı 'adem

24. "**Küllü şey'in yerci'u**" aslına ric'at etdirir
Bir delîl-i pîşvâdır peyk-i Yezdânî[44]'adem

"'Adem, küllü şey'in yerci'u aslına ric'at etdirir. Peyk-i Yezdânî, bir delîl-i pîşvâdır."

Yokluk, "her şey döner." hükmünce varlıkları aslına döndürür. O, Allâh'ın bir habercisi, ulağıdır, öncü delîlidir.

Allâh, kendinin ebedî, mutlak kudret ve kuvvet sâhibi, kâinât ve içindeki bütün varlıkların ise fânî olduğunu bu 'adem peyki ve öncü delîl ile onları yoktan var edip tekrâr yok ederek ya'nî her şeyi aslına döndürerek bütün insânlara bildirmiştir. Beyitte yer alan Arapça bu ibârenin tamâmı ve anlamı ise şöyledir: "Küllü şey'in yerci'u ilâ aslihi": Her şey aslına döner.

[44]Yezdânî: Yezdân-ı : Ahmet Doğan. s. 78; Berk Ayvaz.s. 230.

24.Nakş-ı Nâmık'la aceb Nâmık olur mu Hâtem
Var gibi bunda vücûd ehline îmâ-yı 'adem

25. Hâfız ismin mazharıdır hep hazâ'in andadır
Câmi'ü'l-esmâ müsemmâ ma'rifet kânı[45] 'adem

"'Adem, câmi'ü'l-esmâ müsemmâ, ma'rifet kânı, hâfız ismin mazharıdır. Hep hazâ'in andadadır."

Yokluk, Allâh'ın isimlerini toplayandır, içine alandır. İsimlendirendir. Bilgi kaynağı veyâ ocağıdır. Allâh'ın hâfız isminin göründüğü yerdir. Bütün hazineler onda gizlidir.

Yokluk, Allâh'ın isimlerini de içine alır ve onları isimlendiren de odur. Onları anlamlı kılan 'ademdir. Ayrıca bilgi kaynağıdır. 'Adem, yokluk; özellikle Allâh'ın hâfız ya'nî koruyucu ismini gösterir. Aynı zamânda dabütün hazineler ya'nî varlıklar 'ademdedir. Allâh'ın yoktan var ettiği varlıkları yok eder, sonra onları ortaya çıkarır. Bundan, o varlıkları hâfız ismine istinâden muhâfaza ettiğini anlarız. Hâfız, Allâh'ın Esmâ-yı Hüsnâdan bir ismidir. Esmâ ile müsemmâ arasında iştikâk san'atı var.

25.Şeyh Efendi sana der miydi ki vârından geç
Varlığın olmasa da sidre-i me'vâ-yı 'adem

26. Her ne var arz u[46] semâda halk olan eşyâların
Kılmış cümlesin ihâta hısnı[47] derbânı 'adem

"'Adem, arz u semâda her ne var, halk olan eşyâların hısnı derbânı, cümlesini ihâta kılmış."

Yokluk, yerde ve gökde her ne varsa yaratılan varlıkların kalesidir, muhafızıdır. Bütün varlıkları kuşatmıştır. Bütün varlıklar, Allâh'ın emriyle yoktan var edilirler, sonra tekrâr yok edilirler.

Betitte, Arz ile semâ arasında tezâd bulunmaktadır.

26.Hizmet et sen ana vârınla ki tâ himmet edip
Eylesin ol da seni ârif-i ma'nâ-yı 'adem

27. Ol nazargâh-ı Hudâdır beyt-i kübrâ andadır

[45]kânı: -gânı. Orhan Aktepe. s. 94.

[46]arz u: arz-ı. Orhan Aktepe. s. 94.

[47]hısnı: hıss-ı. Orhan Aktepe. s. 94.

Hem zuhûru[48]"**Küntü kenz**"den oldu a'yân-ı[49]'adem

"'Ol nazargâh-ı Hudâdır, beyt-i kübrâ andadır. Hem zuhûru, Küntü kenz'den ayân-ı 'adem oldu."

Yokluk, Allâh'ın bakış yeri, kaynağı ve ocağıdır. En büyük bir evi andırır. Onun ortaya çıkışı dakünte kenz hadîs-i şerîfinden belli oldu. Allâh bu Hadîs-i Şerîf'inde: "Gizli bir defîneydim; bilinmeyi diledim, sevdim; bilineyim diye halkı yaratdım." demiştir.[50] Sufîlere göre bu söz Hadîs-i Şerîf, hadîs bilginlerince mevzû olmakla berâber, Kur'ân-ı Kerîm'deki LI. Zâriyât Sûresi'nin 56. âyeti olan ve "İnsânları ve cinleri, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." meâlini veren âyete uygun olduğundan dolayı bu sözün me'âlen hadîs sayılabileceğini söylemişlerdir. İbn-i Abbâs, bu âyet-i kerîmeyi, "Ancak beni bilsinler diye" tarzında tefsîr etmiştir, Kullukda bilgiyle olabilir. İşte yaratılış ve her şey bu Hadîs-i Şerîf'e dayanır.

'Adem, yokluk Allâh'ın kaynağıdır. Âdetâ en büyük bir ev olan yokluğu Allâh yaratmıştır. O hâlde mevcûd ve 'adem ya'nî varlık ve yokluk Allâh'ın birer eseridir. Mutlak ma'nâda 'adem yoktur. O, varlığın bilinmesi için yaratılmıştır. Yokluğun ortaya çıkış sebebi de Allâh'ın "Ben bir gizli hazine idim, bilinmeyi istedim. Beni bilsin ve tanısınlar diye bu kâinâtı yaratdım." Hadîs-i Şerîfidir.

Beyitde "Küntü kenz" Hadîs-i Şerîfinden lafzen iktibâs yapılmıştır.

27.Çekme dünyâlık için gam dil-i nâ-bûdîde

Var iken mâhasal-ı rızk [u] atâyâ-yı 'adem

28. Bir muhît-i bahr-ı a'zam mevci[51]deryâlar gibi
'Âleme verir hayâtı subhu[52] mihrânı 'adem

"'Adem, bir muhît-i bahr-ı a'zam, mevci deryâlar gibi âleme hayâtı, subhu mihrânı verir."

Yokluk, büyük bir okyanus ve onun dalgası denizler gibi âleme hayâtı, sabâhı ve güneşleri verir. Yokluk, gündüzleri âleme hayât, sabâh ve güneş dalgalarını gönderir. Bu dalgalar, âlemi kaplar. 'Adem, bir muhît-i bahr-ı a'zama, hayât, sabâh ve güneş ise onun dalgalarına teşbîh edilmiştir.

28.Herkese bâr-ı belâ kendisinin varlığıdır

Gam u âlâmdan âzâde berâyâ-yı 'adem

29. 'Ârif ölmekden kaçar mı cânını cânân alır

[48]zuhûru: zuhûr-ı .Orhan Aktepe. s.94; zuhûr-u : Berk Ayvaz. 230.

[49]a'yân-ı : a'yânı.Orhan Aktepe. s. 94; Şeyheddin Yalçınkaya. s. 230.

[50]Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ ve Muzile'l-İlbâs, Cilt II, Beyrut 1352/1933, s. 132.

[51]mevci: mevc-i. Berk Ayvaz. 231.

[52]subhu: subh-ı. Orhan Aktepe. s. 94.

Kurtarır ağyâr elinden anı şîrânı[53] ‘adem

“Ârif ölmekden kaçar mı? Cânını cânân alır. Anı ‘adem şîrânı ağyâr elinden kurtarır.”

Ârif, yüce yaratıcıyı en iyi bilen ve tanıyandır. Ârif, ölümden kaçmaz ve korkmaz. Çünkü cânını sevgilisi olan Allâh alır. O fânî cânı ona veren, sevgili Allâh alır, âhiretde ebedî olanını verir. Bunu bildiği için cânını seve seve verir. Yokluk aslanları onu ağyârın, masivânın elinden kurtarır, asıl sâhibi olan Allâh’a teslîm eder. Ağyâr, Allâh’ın dışında bulunan her şey demektir. Ağyâr, insânı gaflete düşürerek Allâh’dan uzaklaştırıp dalâlete yöneltir. İnsânı ağyârın elinden ancak ‘adem kurtarır.

29.Sarf edip vârını aklın var ise var yoğ ol

Râhat istersen eğer eyle temennâ-yı ‘adem

30. Sırr-ı **Mûtû** zümre-i âşıkların bayramıdır
Devlet-i mülk-i bekâdır semtiseyrânı[54]‘adem

“Sırr-ı Mûtû, zümre-i âşıkların bayramıdır. Semt-i seyrân-ı ‘adem, devlet-i mülk ü bekâdır.”

Mûtû diye başlayan Hadîs-i Şerîfin sırrı, âşıklar topluluğunun bayramıdır. Yokluğun seyredildiği semt, ebedîlik ve âhiret sa’âdetidir. “موتوا قبل ان تمموتوا Mûtû kable en temûtû: Ölmeden önce ölünüz.”[55]sırrına vâkıf olan Hak âşıkları topluluğu, her zamân bayram sevinci içindedirler. Hak âşıkları, nefislerine, duygu ve düşüncelerine hâkimdirler. Onlar için, yokluk ve fânîliğin seyredildiği bu kâinât, âhiret ve ebedîlik devletidir. Seyrettikçe âhireti düşünerek ebedî mutluluğu tadarlar.[56]Bu Hadîs-i Şerîf, muhaddislerce mevzû kabul edilmesine rağmen, lafzen Hadîs-i Şerîfdir. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi 2/54. “ فاقتلوا انفسكم : fe’ktulû enfusekum. Nefislerinizi öldürün.” âyetine dayanmaktadır.

“Mûtû” kelimesi Hadîs-i Şerîfden alınmış lafzen bir iktibâsdır. Bekâ ile ‘adem arasında tezâd var.

30.Biz bu mihnet-geh-i hestîye küçükden geldik

Yohsa kim eyler idi terk-i kühen-câ-yı ‘adem

31. Gaflet ehli yüz çevirir eyler andan nefreti

[53]şîrânı: şîrân-ı. Orhan Aktepe. s. 94.

[54]Semti seyrânı: semt-i hayrânı. Orhan Aktepe. s. 94.

[55] Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ ve Muzilu’l-İlbâs ‘Amme’ş-tehere mine’l- Ehâdisi ’alâ Elsineti’n-nâs, Cilt II, Beyrut 1352/1933, s. 291.

[56]“Ecel gelince ölüş zarûrî ölümdür. Fakat bir de ‘mevt-i irâdî, mevt-i ihtiyârî’ denen , dilekle, istekle ölmek vardır. Bu ölüm, irâde ve ihtiyârı sâhibine teslîm etmek, varlığından, benliğinden soyunmakdır. ‘Ölmeden önce ölün; hisâbınız görülmeden hisâbınızı görün.’ sözü muhaddislerce mevzû sayılmışsa da benliğinden, ferdiyetinden, ölüm, toplum uğruna, insânlık uğruna kendi aşağılık menfaatınızı fedâ edin; soluk almanız bile toplum için, insanlık için olsun ma’nâsına alınırsa me’âlen hadîsdir; zâten dînin de, insânında, insânlığın da temeli budur. Kendi için yaşayan kişinin hayvândan farkı yokdur. Kendi dileğiyle benlikden ölen, gerçek varlıkla, toplumun varlığıyla dirilmiş olur; gerçek yaşayış, yaratıcı yaşayış, bu yaşayışla olur. Mesnevî ve Şerhi, Şerh eden: Abdülbâkî GÖLPINARLI, Birinci Basılış, Devlet Kitapları, İstanbul 1973, 1.Cilt, s. 615.

Bilmez arkasından alır bâr-ı[57] girânı ‘adem

“Gaflet ehli yüz çevirir, andan nefreti eyler. ‘Adem, arkasından bâr-ı girânı alır, bilmez.”

Gaflet ehli, fânî dünyâya dalıp Allâh’ı ve ebedî âhiret unutduğundan yoklukdan haz etmez, ondan nefret eder. Yokluğun sırtındaki fânî dünyânın ağır yükünü aldığını bilmez. Onu ebedî hayâta götürdüğünü fark etmez. Gâfil kimse, yoklukdan nefret eder. Yaşlanan insânlarda zamânla bir takım ağrılar, sızılar ve organlarda noksanlıklar meydâna gelir. Yürüyemez, yatalak olur. Yakınları da bundan ıztırâb duymaya başlar. Hayât çekilmez ağır bir yük olur. ‘Adem ya’nî ölüm insânı bu yükten kurtarır.

31.Durmasa böyle felek bârî yıkılsa gitse

Bir zamân olsa yeri hayme-i bâlâ-yı ‘adem

32. Her belâ-yı renc ü mihnetden anı eyler halâs
Ehl-i derdin derdlerinin oldu Lokmân’ı ‘adem

“Anı her belâ-yı renc ü mihnetden halâs eyler. Ehl-i derdin derdlerinin Lokmânı ‘adem oldu.”

Onu ya’nî gaflet ehlini her eziyet ve mihnet belâsından kurtarır. Derdli kimselerinin derdlerini Lokmânı ‘adem oldu. Gaflete dalıp hayâtını günâh ve kötü yollarda hebâ edenleri ölüm korkusu sarmaya başlar. Yaş yetmiş ile seksene vardı mı, ağrılar ve sızılar başlar, doksanda ölümün yüzü görülmeye başlar. Dünya çekilmez olur. İnsanı bu dertlerden ölüm Lokmânı kurtarır. Ölüm böyleleri için bir kurtuluş olur.

‘Adem Lokmâna’a; renc ü mihmet belâya benzetilmiş. Renc,mihmet, halâs, derd ve Lokmân arasında tenâsüb var.

32.Avudan halkı bu gam-hânede oldur yohsa

Olmasa müşkil idi tesliye-bahşâ-yı ‘adem

33. Rûz u şeb cehd et birâder sen seni yok edegör
Mâsivânın zulmetinin mâh-ı tâbânı ‘adem

“Birâder, rûz u şeb cehd et, sen seni yok idegör. Mâsivânın zulmetinin mâh-ı tâbanı ‘adem.”

Ey okuyucu! Gece ve gündüz çalış, çabala, sen seni, ya’nî benliğini yok etmeğe gayret et. Nefsine, ârzû ve isteklerine hâkim ol. Allâh’ın yap dediklerini yap, yapma dediklerini yapma. Allâh’ın emirleri doğrultusunda yaşa. Kısaca “Mûtû kable en temûtû: Ölmeden önce ölünüz.” Hadîs-i Şerîf’ini düstûr edin. Mâsivâya, kapılma. Şân, şöhret ve servetin esîri olma. Allâh’ın dışındaki varlıklar seni ondan uzaklaştırmasın.Mâsivâ karanlığını aydınlatan ölümdür. Onu sana ancak ölüm çirkin gösterir.

[57]bâr-ı: yâr-ı. Orhan Aktepe. s. 94.

33.Doğrusu râhat ederdik gidip âlem ‘ademe

Yerine gelse anın sâha-i pehnâ-yı ‘adem

34. İşbu deryâlar ‘adem şehrinde bil bir katredir
Yokdurur hergiz nihâyet haddi[58] pâyânı ‘adem

“Bil, işbu deryâlar ‘adem şehrinde bir katredir. ‘Adem, hergiz haddi pâyânı yokdurur.”

İşte bu denizlerin yokluk şehrinde bir damla olduğunu bil. Yokluğun asla sonu sınırı ve ucu bucağı yokdur.

Kâinât ve içindeki varlıklar; renc, mihnet ve derd vs. denizleri, yokluk şehrinde bir damla gibidir. Çünkü yokluğun sonu, bir sınırı ve ucu bucağı yoktur. Kâinât ve içindekiler ucsuz ve bucaksız olduğu için, onun bilinmesi için ‘adem de ucsuz bucaksız yaratılmıştır. O hâlde bu beyitte, ‘adem sınırları belli olmayan ucsuz bucaksız bir şehre, kâinât o şehri çevreleyen denizlere teşbîh edilmektedir. Deryâlar ile katre arasında tezâd var.

34.Ber-murâd olmayıcak ben yere geçsin âlem

Necm [ü]mihr ü mehi olsun eser-i pâ-yı ‘adem

35. İşbu dehrin şöhretine şânına aldanma kim
Bî-hayât olur kamusu vermese cânı ‘adem

“İşbu dehrin şöhretine şânına aldanma kim, ‘adem cânı vermese kamusu bî-hayât olur.”

İşte bu dünyânın şöhretine ve şanına sakın aldanma. Çünkü yokluk ona cân vermese hepsi cansız olur. Dünyâda hayât olmaz. Dünyânın esâsı hayâtdır. Hayât olmasa dünyâ bir değer ifâde etmez. Allâh tarafından, varlığın bilinmesi için, yokluk, hayâtın bilinmesi için de ölüm yaratılmıştır. Bî-hayât ile cân arasında tezâd san’atı yapılmıştır.

35.Çâk çâk eyler idim ceyb-i kabâ-yı ömrü

Olmasa zeyli tırâzîde-i damgâ-yı ‘adem

36. Varlığın sonu fenâdır yokluğun sonu bekâ
Her kemâle irgürür bil cümle noksânı ‘adem

“Yokluğun sonu bekâ,varlığın sonu fenâdır. Bil ‘adem; cümle noksânı her kemâle irgürür.”

Yokluğun sonu ebediyen bekâdır, ebediyen var olmakdır. Varlığın sonu ise fânî olmadır. Bunları ve yokluğu, bütün noksanı her kemâle erdirmek için olduğunu bil. Yokluk bekânın, fenâ varlığın, noksân da kemâlin bilinmesi için Allâh tarafından yaratılmıştır.

[58]haddi: hadd-i . Orhan Aktepe. s. 95.

Varlık ile fenâ; yokluk ile bekâ ve noksân ile kemâl kelime gurupları arasında tezâd san'atı var.

36.Ben o bîzâr-ı vücûdum ki dil-i gam-zedeme

Üns-i mevtın görünür vahşet-i sahrâ-yı 'adem

37. Varlığın cümle 'ademden almadın mı[59] ey püser
Gelmedin mi bu cihân mülküne üryânî[60] 'adem

"Ey püser! Cümle varlığın 'ademden almadın mı? Bu cihân mülküne üryânî 'adem gelmedin mi?

Ey oğul, ya'nî ey okuyucu! Yokdan var edilme din mi? Yokdan yaratıldın. Bu dünyâya çıplak, bir şeyin yok olarak gelmedin mi? İnsân dünyâya yoktan var edilerek ve hiçbir şeyi olmadan çıplak olarak Allâh tarafından gönderilir.Varlığı ve sonradan elde ettiği mâddî ve ma'nevî kazandıkları da onu imtihân etmek içindir. Bu dünyâ, bir imtihân yeridir. İnsân bunun şu'ûrunda olarak hareket etmelidir. Ey püser ibâresinde ey nidâ, püser ise münâdadır. Püser, mecâzî olarak okuyucu yerinde kullanılmıştır. "Kızım sana diyorum, gelinim sen anla!" Misâlî.

Beyitde "almadın mı? gelmedin mi? şeklinde iki aded istifhâm san'atı var.

37.Şafak-ı subh-ı bekâdır nazarımda gûyâ

Mevce-i bahr-i siyâh-ı şeb-i yeldâ-yı 'adem

38. Harfi[61] savtı olmayan bir mekteb-i ulyâdır ol
Bunca elfâzın kamu hubb-ı sühandânı 'adem

"Ol, harfi savtı olmayan bir mekteb-i ulyâdır. Bunca elfâzın kamu hubb-ı sühandânı 'adem."

O, ya'nî yokluk harfi ve sesi olmayan yüce ve yüksek bir mektebdir, okuldur. Bu kadar sözlerin hepsi şâirlerin aşkları ve anlatdıkları hep yokluktur, yokluk üzerinedir.

'Adem, yokluk öyle bir okuldur ki, orada harf, ses ya'nî öğretmen bulunmaz. Amâ hâl diliyle insânlara büyük dersler verir. Bütün söylenenler, şâirlerin anlattıkları hep yokluktur. Bunca sözlerin hepsi zamânla yok olup gider.

38.Öyle bîmâr-ı gamım kim olamam âsûde

Câme-hâb olsa bana şeh-per-i ankâ-yı 'adem

39. Vâsıta oldu arada Hazret-i Rûhu'l-Emîn

[59]almadın mı: olmadın mı. Orhan Aktepe. s. 95.

[60]üryânî: üryân-ı.Berk Ayvaz. 232.

[61]harfi: harf-i. Orhan Aktepe. s. 95.

"**Kenz-i mahfî**"den zuhûru[62] Kâf-ı Kur'ân'ı 'adem

"Hazret-i Rûhu'l-emîn, arada vâsıta oldu. Kâf-ı Kur'ânî, 'adem zuhûru Kenz-i mahfîden"

Rûhu'l-emîn, Cebrâ'ilîn lakabıdır. Allâh'dan aldığı vahyi, emirleri olduğu gibi peygamberlere aktarır.

Cebrâ'îl, arada vâsıta oldu. Aslında Kur'ân'daki ilâhî kelâm ve yokluğun ortaya çıkması Allâh'ın "Kenz-i mahfî" Hadîs-i Şerîfi'nden dolayıdır.

Allâh bu Hadîs-i Şerîf'inde: "Gizli bir defîneydim; bilinmeyi diledim, sevdim; bilineyim diye halkı yaratdım." demiştir.[63] Sufîlere göre bu söz Hadîs-i Şerîf, hadîs bilginlerince mevzû olmakla berâber, Kur'ân-ı Kerîm'deki LI. Zâriyât Sûresi'nin 56. âyeti olan ve "İnsânları ve cinleri, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." meâlini veren âyete uygun olduğundan dolayı bu sözün me'âlen hadîs sayılabileceğini söylemişlerdir. İbn-i Abbâs, bu âyet-i kerîmeyi, "Ancak beni bilsinler diye" tarzında tefsîr etmiştir, Kullukda bilgiyle olabilir. İşte yaratılış ve her şey bu Hadîs-i Şerîf'e dayanır.

Kâf, Kur'ân-ı Kerîm'in L. Sûresi'nin adı. Bu sûre, "Kâf, and olsun büyük ve şerefli Kur'ân'a " diye başlar. Kâf, bir rivâyete göre Allâh'ın isimlerindendir. Ayrıca dünyâyı çepeçevre kaplayan dağın ismine de denir.

"Kenz-i mahfî", sözü ile Hadîs-i Şerîfden lafzen iktibâs yapılmıştır. Vâsıta, Hazret-i Rûhu'l-emîn, Kenz-i mahfî ve Kâf-ı Kur'ânî arasında tenâsüb, zuhûr ile 'adem arasında datezâd var.

39.Dil-harâbım ben o hey'etde ki nisbetle bana
Beyt-i ma'mûr olur hâne-i bî-câ-yı 'adem

40. Zâhirâ derler 'adem şehrinde bir şey yokdurur
Nerden aldı bu kadar dürr-i Bedahşan'ı 'adem

"Zâhiren 'adem şehrinde bir şey yokdurur. 'Adem bu kadar dürr-i Bedahşan'ı nerden aldı."

Zâhiren, dışarıdan bakanlar, "'Adem şehrinde yokluk şehrinde bir şey yoktur." derler. "Her şey fânîdir, bekâ yokdur." derler. O hâlde bu yokluk şehri, bu kadar Bedahşan incisini nereden alıyor? Bunlar buraya nereden geliyor? Bunları kim getiriyor? Kısaca bu kadar varlık yokdan nasıl var ediliyor. Bunları vareden kim? İnsânın bütün bunun gibi şeyleri düşünüp, bunları kimin yaratdığını bulması gerekir. Ancak eserden müessire giderek o zamân Allâh'ı tanıyabilir. Bedahşan, Ortaçağda la'l, yâkût dür gibi değerli taşlarla bütün dünyâda tanınmış bu gün Afganistan sınırları içinde bulunan bir şehrin adıdır.

40.Öyle bîmâr-ı gamım sahn-ı fenâda gûyâ
Yapdı enkâz-ı elemden beni bennâ-yı 'adem

[62]Zuhûru: zuhûr-ı :Orhan Aktepe. s. 95.

[63] Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ ve Muzile'l-İlbâs, Cilt II, Beyrut 1352/1933, s. 132.

41. İns ü[64] cin vahşî tuyûra hükm eden bir serveri
Âhiri gör n'etdi tahtıyla Süleymân'ı 'adem

"'Adem; âhiri, ins ü cin vahşî tuyûra hükm eden bir serveri, Süleymân'ı tahtıyla gör n'etdi."

Ölüm, sonunda insânlara, cinlere, vahşî hayvânlara ve kuşlara hükmeden bir önderi ya'nî Hz. Süleymân'ı tahtıyla ne hâle getirdiğine bir bak. Ölümden hiç kimsenin kurtulamayacağı vurgulanmaktadır. Bu nedenle dilimizde "Sultân Süleymân'a kalmayan dünyâ!" atasözü Hz Süleymân için söylenmişdir.

İns, cin, vahşî, tuyûr, hükm eden, server, taht ve Sülemân kelimeleriyle tenâsüb yapılmıştır. Beyitde, Hz. Süleymânın mucizelerine telmîh var.

Hz. Süleymân, hem hükümdâr, aynı zamânda peygamberdir. İns, cin,vahşî hayvânlar, kuşlara kısaca bütün cânlılara hükmeder, onların dillerinden anlar. Rûzgâr ve şeytânlar emrine râm olmuşdu. Rûzgâr, tahtını istediği yere götürür.

Süleymân Peygamber'in, üstünde İsm-i A'zam, ya'nî Allâh'ın en büyük ismi kazılmış bir mührü olduğu rivâyet edilir. Hz. Süleymân bunun kutluluğundan dolayı kurda kuşa, bütün yaratıklara fermân yürütürmüş. Bu nedenle Türkçe'de "Mühür kimdeyse Süleymân odur." diye bir atasözü vardır.

41.Ahter-i matlabım âfâk-ı felekden doğmaz

Günde bin şey doğurur leyle-i hublâ-yı 'adem

42. Kuvvetine mâlına mağrûr olanlar n'oldular
Koydu yerler altına bir çok Nerîmân'ı[65] 'adem

"Kuvvetine ve mâlına mağrûr olanlar n'oldular. 'Adem, bir çok Nerîmân'ı yerler antına koydu."

Kuvvetine ve mâlına güvenenler, bunlarla gurûrlanıp övünenlerin sonuna bak. Ne oldular. Hepsi ölüp toprak oldular. Ölüm Nerîmân gibi nice pehlivânları yerin altına gömmüştür. Ölümün elinden, dünyâda kuvvetine ve mâlına güvenenler de kurtulamamışdır. Bu, insânlara bir ibret dersi olsun. Allâh'dan başka hiçbir şeye güvenmesinler.

Nerîmân, Firdevsi-yi Tûsî'nin yazdığı Şehnâme'deki kahramânlardan birinin adı. Kuvvet ve pehlivânlık sembolüdür. Mâlına mağrûr olan da Kârûn'dur.[66]Dünyâ hayâtını

[64]İns ü: İns-i. Orhan Aktepe. s. 95.

[65]Nerîmân kelimesi kahraman, erkek yardılışlı anlamına gelir. Avesta'da cihân pehlivânı Gerşâsp'ın önemli sıfatlarından biri de nerîmândır. Nerîmân, ayrıca Rüstemin ve Sâm'ın da babasının ismidir. Nerîmân, Dijsepîd'de ölüdürünce Rüstem onun intikâmını almıştır. Prof. Dr. Nimet Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008, s. 545.

[66]Kârûn, İsrâiloğularından olup Hz. Mûsâ'nın amcasının ya da teyzesinin oğludur.Firavun zamanında makam ve servetiyle tanınmıştı. Hazinelerinin anahtarlarını onbeş kişi zor taşırdı. Bu servetin kendisine bilgisi sâyesinde verildiğini sandı. Aşırı mâl ve zenginliği ile şımarıp Allâh'a isyan etti. Servetinin faydasını göremeyerek sonunda Allâh tarafından helâk edildi. Yoksullara yadım etmedi. Herkes ona hased etti. Sonunda sarayı da kendisi de yere battı. Hazinesi hâlâ da yere yere batıp durduğu için "Yürüyen hazine, define" manasına gelen "Genc-i revân" diye anılmıştır. Ahd-ı Atîk'de (A'dâd, XVI, 1-32) isimi Koroh diye geçer. Bununla beraber elli kişinin Hz.Mûsâ'ya isyan ettiği Allâh'ın da onları yere batırdığı anlatılır. Mesnevî ve Şerhi, Şerh eden: Abdülbâkî GÖLPINARLI, Birinci Basılış, Devlet Kitapları, İstanbul 1973, 1.Cilt, s. 91; Prof. Dr. Nimet Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008, s. 449-451.

ârzûlayanlar, “Keşke Kârûn’a verilen bize verilseydi.” derler. Onun sonunu hiç düşünmezler. Bu da zenginlerin sembolü olarak tanınır.

42.Düşmeden sâye-i kilk-i emelim levh-i dile

Nokta-i kilkim olur hâl-i müheyyâ-yı ‘adem

43. Bunca da’vâ-yı enâniyyet[67] edenler n’oldular
N’etdi Fir’avn ile bunca ehl-i tuğyânı ‘adem

“Bunca da’vâ-yı enâniyyet edenler n’oldular. ‘Adem, Fir’avn ile bunca ehl-i tuğyânı n’etdi.”

Bu kadar benlik da’vâsı güdenler ne oldu? Hepsi öldü. Ölüm, saltanatına, maddî gücüne ve kuvvetine güvenen Fravun, Nemrud vs. gibi pekçok isyankârlarıBiliyor musun, ne yapdı? Hepsini yerin altına gömdü.

43.Cevheri su kesilir tâbiş-i ye’simle eğer

Çeşm-i ümmîdime dûş olsa merâyâ-yı ‘adem

44. ‘Âlem-i kesretde çok elvân u[68] sûret gösterir
Vahdet içre cân ilinin cümle cânânı ‘adem

“’Âlem-i kesretde çok elvân u sûret gösterir. Vahdet içre cân ilinin cümle cânânı ‘adem.”

Yokluk, fânîlik, kesret âleminde, mâddî varlık âlemi olan kâinâtda, çok renkler ve görünüşler sergiler. Birlik içerisinde ise cân ilinin bütün sevgilisi yokluk, fânîlikdir. Kâinâtda fânî olan muhtelif renk, şekil ve kokular ihtivâ eden bir çok sanatkârâne varlıklar yaratılmıştır. Bunlar, Allâh’ın kudretini gösterir. Bu varlıkların var oluşlarını, ancak ‘adem vasıtasıyle bilebiririz. Bu nedenle ‘adem, canlı varlıkların canıdır, cânânı ya’nî sevgilisidir. Kesret ve vahdet arasında tezâd var.

44.Yoğ olur ismi dahi ayn-ı müsemmâsı gibi

Emelim olsa eğer dâhil-i hulyâ-yı ‘adem

45. Ehl-i vahdet zümresinin yolları andan geçer
Her birine giydirir esvâb-ı nûrânî ‘adem

“Ehl-i vahdet zümresinin yolları andan geçer. ‘Adem, her birine esvâb-ı nûrânî giydirir.”

[67]enâniyyet: enâniyet.Berk Ayvaz. s.233.

[68]u: -Orhan Aktepe. s. 95.

Vahdet sâhibi kimselerin yolları, fânîlikten geçer. Fânî varlıklar vasıtasıyla bâkîyi bulur. Yokluk, fânîlik, bu fânî varlıklara çeşitli renkde nûrânî, parlak elbisler giydirir. Varlıklarla berâber bu elbisler de fânîdir. Bunları meydâna getiren Allâh, akla gelmelidir.

45.Bî-vücûdum o kadar ben ki aransak ikimiz

Ben bulunmam bulunur belki müsemmâ-yı 'adem

46. Her sıfatdan günde yüz bin türlü revnak gösterir
Hem semânın hâveri[69] dehrin gülistânı 'adem

"Her sıfatdan günde yüz bin türlü revnak gösterir. Hem semânın hâveri, dehrin gülistânı 'adem."

Yokluk, fânîlik; Allâh'ın hayy, sem', basar, kadir, musavvir, ilim vs. sıfatlarından günde yüzlerce parlak görüntüler sergiler. Hem semânın güneşi, dünyân gülbahçesi yokluktur, fânîdir.

46.Hayretim çarha sükûn-âver-i tab'-ı ta'tîl

Vahşetim bâ'is-i peydâyî-i sevdâ-yı 'adem

47. Irgalandıkça mu'attar zülfünün her mûyları
Tenlere verir hayâtı bûy-ı rindânı 'adem

"Mu'attar zülfünün her mûyları Irgalandıkça, 'adem, tenlere hayâtı bûy-ı rindânı verir."

Güzel kokulu saçının her kılı hareket ettikçe, fânîlik vücûdlara hayatı ve rindlerin kokusunu verir. Tabî'attaki çiçekler rûzgârla hareket edince kokulayanlara hayat verir ve onları kendilerinden geçirir. Bu güzel çiçekler ve güzel kokuların da fânî olduğu söyleniyor.

Klasik Edebiyât'ın etkisiyle tab'îattdaki güzel kokulu çiçekler ilâhî sevgilinin saçları konumundadır. Mu'attar, zülf, mûy ve bûy ile tenâsüb yapılmıştır.

47.Vâlihim öyle ki aks-i nigeh-i germimden

Reng-i hayret alır âyîne-i deryâ-yı 'adem

48. Sahn-ı[70] sahrâya hayâtı[71]irgürüp[72] bâd-ı sabâ
Arz olur cennet misâlî bâğ u[73] bostânı 'adem

[69]Hâveri: hâvesi. Orhan Aktepe. s. 95.

[70]Sahn-ı: Sahne-i : Ahmet Doğan. s. 79.

[71]hayâtı: hayât: Ahmet Doğan. S. 79. hayâtlar. Şeyheddin Yalçınkaya. 233.

[72]irgürüp: er görüp. Orhan Aktepe. s. 96.

[73]bâğ u: bâğ-ı. Orhan Aktepe. s. 96.

Bâd-ı sabâ sahn-ı sahrâya hayâtı irgirüp ‘adem cennet misâlî bâğ u bostânı arz olur.”

Sabâh rûzgârı, ovanın alanına hayat verir. Fânîlik cennet gibi bağ ve bahçeyi insânlara takdîm eder. Sabâh rûzgârının eserek sabâhleyin açılan çiçekleri açtığını ve cennet gibi olan bağ ve bahçenin de fânî olduğu nazara verilmektedir.

Sahrâ, bâd-ı sabâ, cennet, bâğ ve bostân ile tenâsüb yapılmıştır.

48.Vahşetim öyle ki olsa nazar-ı ünsüm olur

Tîr-i rem-gerde-i âhû-yı sebük-pâ-yı ‘adem

49. Bir zamân İsmâil-asâ bir Halîl’e ol püser
İnkıyâd et nefs-i kebşi eylekurbân-ı[74] ‘adem

“Bir zamân İsmâil-asâ bir Halîl’e püser ol, inkıyâd et, nefs-i kebşi kurbân-ı ‘adem eyle.”

Bir zamân, İsmâ’îl gibi, bir Halîl’e ya’nî Hz. İbrâhîm gibi birine oğul ol. Ona itâ’at et, boyun eğ, nefis koçunu fânîlik kurbânı eyle. Nefsini yok et. Çünkü insânın en büyük düşmânı kendi nefsidir. İnsânı felâkete götüren nefsidir.[75] Her peygamberin bir lakabı vardır. Hz. İbrâhîm’in lakabı da Halîlullâh’dır. Allâh dostu demektir. Kur’ân-ı Kerîm Nisâ Sûresi’nin 125. âyetinde “Allâh, İbrâhîm’i dost edinmiştir.” Denmektedir. Hz. İbrâhîm’in oğlu Hz. İsmâ’il’i kurban etme olayına telmîh var. İslâm’da kurbân olayı Hz. Âdemle başlar. Hâbîl ile Kâbîl, ilk defa Allâh’a kurban sunmuşlardır. Bu günkü kurbân kesme geleneği buna dayanır. Hz. İbrâhîm’in kurbânı adak kurbânıdır. İsmâil, Halîl, inkıyâd, kebş ve kurbân kelimeleri arasında tenâsüb var.

49.Ye’sim ol mertebe kim sûret-i ümmîdimdir

Mâverâ-yı felek-i mahv-ı heyûlâ-yı âdem

50. El çekip ağ u karadan fârığ u[76] âsûde ol
Nefsi[77] katl et terk-i terk et eyle Selmân-ı[78]‘adem

“El çekip ağ u karadan fârığ u âsûde ol, nefsi katl et, terk-i terk et, Selmân-ı ‘adem eyle.”

Dünyâdaki her şeyden el çekersen râhat ve huzûr bulursun. Dünyâdan her şeyden el çekmek, onların sevgisini Allâh sevgisi yerine koyma demektir. Dünyâda neyi Allâh’dan

[74]eyle kurbân-ı: ile kurbânı. Orhan Aktepe. s. 96.

[75]İslâm kültüründe nefis yediye ayrılır. Tarîkatlerde, nefsi terbiye etmek için her birinden diğerine geçerken esmâ-yı hüsnâdan biri belirli sayıda zikr edilir: 1. Nefs-i Emmâre; kötülüğü emr edip duran nefis. (Lâ ilâhe illallâh), 2. Nefs-i Levvâme; kötülük yapınca kendini kınayan nefis . (Allâh), 3. Nefs-i Mülhime; iyilik ilhâmına mazhar olan nefis. (Hû), 4. Nefs-i Mutmainne; inançta, hayır işlemekte hiç şüphesi kalmamış nefis. (Hak), 5. Nefs-i Râdiyye; Allâh’dan râzı olan nefis. (Hayy), 6. Nefs-i Mardiyye; Allâh’ın rızâsına mazhar olan nefis. (Kayyûm), 7. Nefs-i Sâfiyye, yâhut Nefs-i Zekiyye; kötülüklerden arınmış nefis. (Kahhâr).

[76]Fârığ u: fârığ-i. Orhan Aktepe. s. 96.

[77]nefsi: nefsini. Orhan Aktepe. s. 96.

[78]Selmân-ı: Süleymânı. Orhan Aktepe. s. 96; Ahmet Doğan. s. 80; selmânı. Berk Ayvaz. 234.

fazla seversen o senin putun olur. Dünya ve içindeki nesneleri ilâhlaştırma, sen onların değil, onlar senin emrinde olsun. Bunun için nefsini öldür, ya'nî nefsine ârzû ve isteklerine hâkim ol, terk-i terk et, gönlünde önce Allâh sevgisi olsun, diğer şeylerin sevgisi bu İlâhî sevgiden sonra gelirse onlar da bir anlam kazanır. Yokluğu Selmân eyle, bunun da Allâh'ın bir eseri olduğunu bil. Selmân, nasıl Allâh ve resûlü dışındaki sevgilerden kendini kurtardıysa sen de öyle yap.[79]"Ağ u kara" kelimeleri arasında tezâd; İkinci mısrada "Nefsi katlet" ibâresiyle de " موتوا قبل ان تموتوا Mûtû kable en temûtû: Ölmeden önce ölünüz." Hadîs-i Şerîf'ine telmîh var. Beyitte, Nakşibendi tarîkati düstûrları arasında yer alan şu mısraya işâret edilmektedir:

Terk-i dünyâ, terk-i ukbâ terk-i terk

50.Bulunur girye-i hûnînim ile bahr-ı vücûd

Sarırır âhım ile sebze-i sahrâ-yı 'adem

51. Tâlib-i dinâr olup aldanma dünyâ mâlına
Berri[80] bahri bî-nihâyet[81] dürr ü[82] mercânı 'adem

"Tâlib-i dînâr olup dünyâ mâlına aldanma! 'Adem dürr ü mercânı berri bahri bî-nihâyet."

Altın sikke olan paraya ve dünyâ mâlına talip olma, onlara taparcasına aşırı bağlanma. Çünkü yokluk inci ve mercânı, karada ve denizde niyetsizdir, sonsuzdur. Fânî olan para ile mal ve mülk çokdur. Hangi birini elde edebilirsin. Onların bir kısmına sâhip olsan da bir müddet sonra senin elinden alınır. Sen, fânîsin, burada ebedî kalıcı da değilsin.

Eskiden en önemli bir para birimi olan altın sikkeye dînâr denirdi. İnsanlar; para, inci, mercân, mâl ve mülke düşkündürler. Bunlar, insânları Allâh'dan uzaklaştırıp dalâlete düşürürler. Onun için bunların esiri olmamak gerekir.

51.Öyle dil-tengî-i hestî ile rencûrum kim

Hûn olur nâlelerimden dil-i ferdâ-yı âdem

[79]İslâmiyet'i kabûl İran asıllı ilk sahâbe. Müslümân olduktan sonra kendini Selmân ibnü'l-İslâm diye tanıtmıştır. Selmân el-Hayr, Selmân-ı Pâk veyâ Selnmân el-Hakîm diye de anılır. Mecûsî iken daha sonra Hıristıyan oldu. Medine'ye gidip Müslümânlığı kabul etdi. Hz. Peygamber onu ehl-i beyitden saydı. Hz. Ömer zamanında , diğer ehl-i beyt mensûblarına maaşbağlandığı gibi ona da bağlandı. Fakat Selmân bu parayı sadaka olarak dağıtdı. Hurma liflerinden ördüğü hasırları satarak hayâtını kazandı. Zâhit bir hayât yaşadı. Hz. Peygamber'in övgüsünü kazandı. İlim öğrenmeğe düşkünlüğü ve sünnete bağlılığı ile mensûb bulunduğu Ashâb-ı Suffe arasında önemli bir yer edindi. Medâyin Vâliliği sırasında bile mütevazi yaşayışını değiştirmedi. Bundan dolayı halkın sevgisini ve teveccühünü kazandı. Rûmca ve İbranice'yi bildiği Farsların, Romalıların , Yhudi ve Hıristıyanların kutsal kitaplarını okuduğu rivâyet edilir. Bundan dolayı ona Sâhibü'l-Kitâbeyn (Kur'ân-ı Kerîm'i ve Kitâb-ı Mukaddes'i iyi bilen) denmişdir. Hz. Peygamber'den Hadîs nakletmiştir. Hz. Peygaamberin saçlarını traş etiğinden dolayı da berberlerin pîri sayılır. Böylece fütüvvet teşkilâtının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Ayrıca pek çok çok tasavvuf silsilesinin içinde yer almıştır. 656 yılında vefât etdi. Hatipoğlu, İbrahim: "Selmân-ı Fârisî", DİA İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2009, Cilt 36, s. 441-443

[80]Berri: Berr-i. Orhan Aktepe. s. 96.

[81]bî-nihâyet: nihâyet. Orhan Aktepe. s. 96.

[82]dürr ü: dürr-i. Orhan Aktepe.s. 96.

52. Olmasaydı[83]birbirin yerdi cihân halkı kamu
Hazret-i Hakk'ın bize bu âlî ihsânı 'adem

"Hazret-i Hakk'ın bize bu âlî ihsânı 'adem olmasaydı, kamu cihân halkı birbirin yerdi."

"Allâh'ın bize yüce ihsânı ölüm olmasaydı, dünyâdaki insânların hepsi birbirini yerdi. Dünyâda büyük bir karışıklık olurdu. Bu bakımdan dünyâda ölümün olması Allâh'ın büyük bir lutfudur.

52.Buna tâkat mı gelir yâ buna cân mı dayanır
Meğer imdâd ede hestî-dih-i eczâ-yı 'adem

53. Bu cihân gülzârının bünyâdına oldur sebeb[84]
İlm-i hikmet şehrinin şems-i şebistânı[85] 'adem

"Bu cihân gülzârının bünyâdına sebep oldur. 'Adem, ilm-i hikmet şehrinin şems-i şebistânı."

Bu cihân gül bahçesinin binâsının sebebi, temelinin nedeni fânîlikdir. Yokluk, fânîlik, hikmet ilmi şehrinin karanlıklarını aydınlatan bir güneşdir. Yokluk, fânîlik olmasa varlık, hünerle ve san'atlar bilinmezdi. Yokluk, bunları gösteren bir aynadır. Bu sebeple, yoklukda Allâh'ın bir hikmet ilmi vardır. O hâlde yokluğun yaradılışı boşuna değildir.

53.Âferîn ey ney-i kilk-i hüner-i Îsî-dem
Eyledin nefha-i i'câz ile ihyâ-yı 'adem

54. Derdine sabr eyle dehrin Hazret-i Eyyûb gibi
Bir zamân Yûsuf oluben bekle zindân-ı[86] 'adem

"Hazret-i Eyyûb gibi, dehrin derdine sabr eyle. Bir zamân Yûsuf oluben, zindân-ı 'adem bekle."

Ey insânoğlu, Hz. Eyyûb gibi dünyânın derdine, meşakkatine sabr et. Bir zamân da Hz. Yûsuf gibi olduğunu ve bu fânî dünyâ zindâna atıldığını düşün. Bu iki peygamberden ilki sonunda dünyâ meşakkat ve derdlerinden ikincisi de zindândan kurtularak önemli makâm ve mevkiler elde etmişlerdir. Sende bunlar gibi sabr edersen selâmete çıkarsın.

Beyitde, "derd-zindân-ı 'adem, sabr-bekle, dehr-zamân ve Hz. Eyyûb-Yûsuf kelime topluluğa arasında leff ü neşr-i müşevveş san'atı var.

[83]Olmasaydı: Ölmeseydi. Ahmet Doğan. s. 80; Berk Ayvaz. 234.

[84]Sebep: mest. Orhan Aktepe. s. 96.

[85]Şebistânı: bestânı. Orhan Aktepe. s. 96.

[86]zindân-ı: zindânı. Orhan Aktepe. s. 96.

54.Şu'le-i nefha-i cânsûzum ile lîk yanıp

Olmadan dâğ-ı tenim şem'-i şeb-ârâ-yı 'adem

55. Tîğ-i cellâd gamzesi bir anda yüz bin kan eder
Âlem-i mülk-i fenânınşâh-ı merdânı 'adem

"'Adem, âlem-i mülk-i fenânın şâh-ı merdânı, gamzesi tîğ-i cellâd, bir anda yüz bin kan eder."

Yokluk, fânîlik ya'nî ölüm, bu dünyândakiyiğitlerin şâhı Hz. Alî gibidir. Onun yan bakışı cellâdın kılıcına benzer. Bir anda yüz binlerce kan döker. Şâh-ı merdân, Hz. Alî'nin lakabıdır. Savaşlarda çok büyük kahramânlıklar gösterdiğinden bu lakabı almıştır. Beyitte, Hz. Alî'nin kahramânlıklarına telmîhde bulunulmaktadır. Tîğ-i cellâd, yüz bin kan etmek ve şâh-ı merdân kelimeleri arasında tenâsüb var. Klasik edebiyatda sevgilinin gamzesi, tîğ-i cellâda teşbîh edilir.

55.Bir gazel söylesen olmaz mı berâ-yı hâtır

Ne kadar sıklet ise nazm-ı mukaffâ-yı 'adem

56. Goncadan yüz gösterir bülbülleri feryâd[87] eder
Doldurur bûy-ı Muhammed'le gülistânı 'adem

"'Adem; goncadan yüz gösterir. Gülistânı, bûy-ı Muhammed'le doldurup bülbülleri feryâd eder."

Yoklukdan gonca gül açar. Yokluk, gülbahçesini Muhammed'in kokusuyla ya'nî gül kokularıyla doldurunca, bahçenin bülbülleri feryâd ederler. Bülbüller, bahâr geldi, güller açıldı ve her tarafı gül kokuları kapladı diye sevinirler.

Gül, Hz. Peygamber'in sembolüdür. Peygamberimizin teri gül gibi kokardı. Buna telmîh var.

"Gonca, bülbüller, feryâd etmek, bûy ve gülistân" kelimeleri bir arada kullanılarak tenâsüb yapılmıştır.

56.*Hâl-i anber-şikenin fitne-i eczâ-yı 'adem*

Nigeh-i sihr-eserin nâtıka-bahşâ-yı 'adem

57. Hüsnünü arz eyleyip âşıkların cânın alır
Berk urup vahdet yüzünden nûr-ı lem'ânı 'adem

"'Adem nûr-ı lem'ânı, vahdet yüzünden berk urup, hüsnünü arz eyleyip âşıkların cânın alır."

[87]feryâd : nâlân. Şeyheddin Yalçınkaya. s. 234.

Yokluk parlak nurunu vahdetinden yüzünden şimşek gibi geçirir. Varlığın güzelliğini sunup Allâh âşıkları, yaratıcının kudretini seyredince kendilerinden geçerler. ‘Adem, varlığın aynasıdır. Varlık da Allâh’ın tanınıp bilinmesi içindir.

57.*Cânbulur tarf-ı lisânınla hurûf-ı hestî*

Çâk olur nâvek-i gamzenle süveydâ-yı ‘adem

58. Ref’ edip kesret hicâbın gir muhabbet şehrine
Gir velîler gönlüne seyr eyle gülşânı[88]‘adem

“Ref’ edip kesret hicâbın, muhabbet şehrine gir. Velîler gönlüne gir, ‘adem gülşeni seyr eyle.”

Kesret örtüsünü kaldır, sevgi şehrine gir. Allâh dostları olan evliyâların gönlüne gir, gönüllerini feth et. Fânî olan bu kâinât gül bahçesini seyr et. Bu kâinât Allâh’ın bir eseridir. Bunun böyle olduğunu bil ve Allâh’ı tanı. Onu sev. O zaman evliyâlar arasına katılıp fânî olan bu kâinâtı zevkle seyreder, Allâh’ın sıfatlarına hayran olursun.Allâh’ı o zaman daha çok tanır ve seversin. Sâdece kesrete bağlanıp onu yaratanı görmezsen, bu kesret sana bir perde olur Allâh’ı tanıyamazsın. Materyalist veya ateist olursun. Kesret, eserden müessire metoduyla hareket edilirse aynı zamânda seni Allâh’a ulaştırır. Zâten bunun için yaratılmıştır. Kâinâtı ve içindekileri Allâh’ın adıyla oku. Her şey, Allâh’ın variığına işâret eden sembollerdir. Kâinât ve içindekiler her biri birer harf olan büyük bir kitaptır.

58.*Araz-ı handeye la’l-i nemekînin cevher*

Cevher-i harfe femin nokta-i yektâ-yı ‘adem

59. Cennetü’l-huld içre zevk eder[89] iken Âdem ata
İftirâk iline saldı anı şeytân-ı[90]‘adem

“Âdem ata; cennetü’l-huld içre zevk eder iken, şeytân-ı ‘adem, anı iftirâk iline saldı.”

Ulu atamız Hz. Âdem peygamber, cennetin bir katı olan cennetü’l-huldun ya’nî ebedîlik, ölümsüzlük yurdu olan bölümü içerisinde zevk ü safâ sürerken fânîlik şeytânı onu ayrılık iline ya’nî bu yokluk dünyasına saldı, atdı. Hz. Âdem, şeytânın telkînine aldanarak, gayb âleminden, bu şahâdet âlemine indirildi.

Hz. Âdem’in, cennetden çıkarılıp dünyâya gönderilişine telmîhde bulunulmuş. Cennetü’l-huld, zevk etmek, Âdem, iftirâk ve şeytân-ı ‘adem kelimeleri arasında tenâsüb san’atı ve Âdem ile ‘adem kelimeleri arasında da cinâs-ı nâkıs var.

[88]gülşânı: gülşeni. Berk Ayvaz. s. 235.

[89]eder: eyler. Orhan Aktepe. s. 96.

[90]şeytân-ı: şeytânı. Orhan Aktepe. s. 96; Berk Ayvaz. s. 235.

59.*Seni görse dökülürken katarât-ı eşkim*

Havf-ı gamzenle olur âbile-i pâ-yı 'adem

60. Hazret-i Mûsâ elinde bir dıraht iken asâ
Sâhirin sihrine karşı kıldı su'bân-ı[91] 'adem

"Asâ; Hazret-i Mûsâ elinde bir dıraht iken, sâhirin sihrine karşı su'bân-ı 'adem kıldı."

Asâ, Hz. Mûsâ'nın elinde bir ağaç parçası iken, sihirbâzların sihrine karşılık olarak yokluk yılanı oldu. Onları yutarak yok etti.

Hz. Mûsâ kıssasına telmîh var. Ayrıca, Hazret-i Mûsâ, dıraht, asâ, sâhir, sihr ve su'bân-ı 'adem kelimeleriyle tenâsüb ve Mûsâ ile asâ arasında cinâs-ı nâkıs ve sâhir ile sihr arasında da iştikâk san'atı yapılmıştır.

60.*Kavs-ı ebrûsunu kursa yıkılır tâk-ı felek*

Tîr-i müjgânını atsa titirer cây-ı 'adem

61. Şübheden kurtarmak için ol zamânın[92] halkını
Batn-ı Meryem'den kılıp nutk-ı Mesîhânî[93] 'adem

"'Adem; ol zamânın halkını, şübheden kurtarmak için, Batn-ı Meryem'den nutk-ı Mesîhânî kılıp"

Yokluk, o zamânın halkını şübheden kurtarmak için Meryem'in karnından Hz. Îsâyı konuşturdu. Hz. Îsâ babasız yokdan yaratılmıştır. Hz. Îsâ kıssasına telmîh var.

61.*Cân atardı 'ademe tîr-i nigâhından ecel*

Tîr-i hışmından eğer yanmasa beydâ-yı 'adem

62. 'Âlem-i a'mâda iken cümle esmâlar tamâm
Nûr-ı Ahmed'den zuhûra geldi a'yân-ı[94]'adem

"Cümle esmâlar, tamâm 'âlem-i a'mâda iken, nûr-ı Ahmed'den, a'yân-ı 'adem zuhûra geldi."

Allâh'ın isimlerinin tamâmı, gayb âleminde iken Ahmed'in nûrundan fânî varlıklar ortaya çıktı, yaratıldı. Kâinâtın Hz. Muhammed'in nûrundan yaratıldığı ve Allâh'ın isim ve sıfatlarının şahâdet âleminde zuhûruna yine onun sebep olduğu vurgulanıyor.

Âlem-i a'mâ, bu âleme, âlem-i Lâhût da denir. Gayb âlemidir. Vücûd-ı Mutlak'ın ilk mertebesi olan ta'ayyündür. Bu âlemin üzerinde mertebe yokdur. Âlem-i a'mâ, Allâh'ın zâtı ile Hz. Peygamber'in nûrundan başka bir vücûdun olmadığı zamânın adıdır.

---

[91]su'bân-ı:su'bânı. Orhan Aktepe. s. 96; Ahmet Doğan. s. 80; Berk Ayvaz. s. 235.

[92]zamânın: zaman. Orhan Aktepe. s.97.

[93]Mesîhân'ı: Mesîhâ-yı.Orhan Aktepe. s.97.

[94]a'yân-ı : a'yânı. Orhan Aktepe. s. 97; Şeyheddin Yalçınkaya. s. 23; Berk Ayvaz. s. 235. .

لولاك لولاك لما خلقة الافلاك : Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâk: Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım. Beyitte bu hadîs-i Şerîfe telmîh var.

62.*Anlamış nisbetini mihr ü vefâ-yı yâre*

Eden oldur dil-i bîçâreyi cûyâ-yı 'adem

63. Bir elinde var hayâtı bir elinde zehr-i mâr
Hîç elinden kurtuluşun var mı imkânı 'adem

"Bir elinde hayâtı, bir elinde zehr-i mâr var. 'Adem, hiç elinden kurtuluşun imkânı var mı?"

Bir elinde hayât, bir elinde yılan zehiri var, ölümün elinden kurtuluş imkânı var mı?

Fânî dünyâda Allâh, bir tarafdan cânlı varlıkları yaratıyor, bir tarafdan da öldürürüyor. Ölümden hiçbir cânlının kurtuluş imkânı yoktur. كل نفس ذايقة الموت : Kullu nefsun zâ'ikatü'l-mevt: Her nefis ölümü tadacaktır.Âyetine telmîh yapılmıştır.

63.*Âkifâ tarh-ı suver eyledi hîçâhîçe*

Var mı hâmem gibi bir hendese-pîrâ-yı 'adem

64. Kalbini pâk eyle kim Hak'dan sana mihmân gele
Bir gün olur olacaksın sen de mihmân-ı[95]'adem

"Kalbini pâk eyle kim, Hak'dan sana mihmân gele; bir gün olur sen de mihmân-ı 'adem olacaksın."

Hak'dan sana misâfirin gelmesi için kalbini temiz tut. Misâfir geleceği zamân evi temizlerler. Kalb de Allâh'ın evidir. Oradan Allâh sevgisi dışındaki sevgileri çıkar. Kalbinden mâsivâyı at.Başka misâfir kabul etme. O zamân kalbinde Allâh aşkının tecellî ettiğini hissedeceksin. Unutma bir gün sen de yokluğun misâfiri olacaksın, öleceksin.

القلب بيت الله : el-Kalbu beytu'l-lâh: Kalb, Allâh'ın evidir. Bu Hadîs-i Şerîfe telmîh var. Başka bir Hadîs-i Şerîf'de Cenâb-ı Hak :"Ben yerlere ve göklere sığmadım. Mümin kulumun kalbine sığdım." Demiştir. İlâhî aşkının mümin kulun kalbinde tecellî ettiğine işâtdir.

64.Ârifân yokluğile etmede isbât-ı vücûd

Ben ise varlığile eyledim inşâ-yı 'adem

65. Gelmeseydi 'âleme ol kâ'inâtın mefhari
Hızra içirmezdi katre âb-ı hayvânı[96] 'adem

[95]mihmân-ı :mihmânı. Orhan Aktepe. s. 97; Berk Ayvaz. s. 235.

[96]katre âb-ı hayvânı: katre-i âbı hayâtı. Orhan Aktepe. s.97; hayvânı : hayâtı. Berk Ayvaz. s. 235.

"Ol kâinâtın mefhari, 'âleme gelmeseydi, 'adem, Hızra katre âb-ı hayâtı içirmezdi."

O kâinâtın iftihâr ettiği Hz. Muhammed dünyâya gelmeseydi, Yokluk, Hızır aleyhisselâma bir damla âb-ı hayâtı, ölümsüzlük suyunu içirmezdi. Peygamberimize, fahr-i kâinât veya mefhar-i kâinât denir. Kâinâtın, yaratılış sebebi Hz. Muhammed'dir. Şâir bu beyitde,Hızır'ın âb-ı hayâtı arama kıssasına ve şu Hadis-i Şerîfe telmîh de bulunuyor: لولاك لولاك لما خلقة الافلك : Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâk: Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım.

65.Yoğu var eylemeye hayli çalışdım lâkin
Oldu sa'y ü talebim hep lev ü levlâ-yı 'adem

66. Cümle 'âlem hüsnünün meftûnu olmuşken[97] anın
Kul olup satdırmadı mı Şâh-ı Ken'ân'ı 'adem

"Cümle 'âlem, anın; hüsnünün meftûnu olmuşken, 'adem; Şâh-ı Ken'ân'ı kul olup satdırmadı mı?"

Bütün âlem,, onun ya'nî Hz. Yûsuf'un güzelliğine âşık olmuş iken bu fânî dünyâ Ken'ân ya'nî Filistin sultânını köle edip satdırmadı mı? Şâh-ı Ken'ân veya Mâh-ı Ken'ân, Hz. Yûsuf'un lakabıdır. Hz. Yûsuf Filistinlidir. Filistin'in eski adı da Ken'ândır.

Âlem sözüyle insânlar kastedilerek, mecâz-i mürsel san'atı ve Hz. Yûsuf kıssasına telmîh yapılmıştır. Hüsn, meftûn, kul, satdırmak ve Şâh-ı Kenân kelimeleri arasında tenâsüb var.

66.Sığmadı çünkü dehân-ı dile nutk-ı hestî
Eyledim hâme-i mu'ciz-demi gûyâ-yı 'adem

67. Öyle bir sultâna hâdim olmuşuz ne gam bize
Pîr-i Sâmî olmuş iken şîr-i garrân-ı[98]'adem

"Öyle bir sultâna hâdim olmuşuz, Pîr-i Sâmî şîr-i garrân-ı 'adem olmuş iken bize ne gam."

Ben çok büyük bir sultânın hizmetindeyim. Şeyhim Pîr-i Sâmî, fânîlik ve yokluk aslanlarının aslanıdır. Ben bu fânî dünyâdaki ölümden korkmam. Çünkü O insânları yok olma düşüncesinden kurtararak, ebedî âleme, âhirete îmânla gönderir.

Şâir Sâlih Efendi, bu beyitde şeyhine cân u gönülden bağlı olduğunu belirtmektedir. Pîr-i Sâmî, şâirin şeyhidir. Bir Nakşibendi şeyhi olan Muhammed Pîr-i Sâmî, 1264/1847-1330/1911 yılları arasında yaşamıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur.

[97]Cümle âlem hüsnünün meftûnu olmuşken: olmuş iken hüsnünün meftûnu. Orhan Aktepe. s. 97.

[98]Garrân-ı: ağrası. Orhan Aktepe. s. 97; garrâni. Berk Ayvaz. s. 236.

67.Bu kasîde kaleme Kâf-ı fenâdan geldi

Olsa nâmı yakışır beyza-yi ankâ-yı ‘adem

68. Ol ‘adem şehrinde kurmuşdur velâyet tahtını
Cezb eder mülk-i bekâya cümle yârânı ‘adem

“Ol, ‘adem şehrinde velâyet tahtını kurmuşdur. Cümle ‘adem yâranı, mülk-i bekâya cezb eder.”

O, ya’nî şeyhim Pîr-i Sâmî Efendi, fânî şehirde, bu fânî dünyâda velâyet tahtını, kurmuştur. Dergâhına gelen, bütün fânî dostları ebedî mülke, gayb âlemine çekip götürür. Şâi,r şeyhinin sıra sıra dergâhına gelen insânları tevhîd inancına yönlendirdiğini vurgulamaktadır.

Beyitde ‘adem kelimeleriyle reddü’s-sadr ‘ale’l-acz san’atı yapılmıştır.

68.Kimisi nîstî-i gam ile bekâ-cû-yı vücûd

Kimi hestî-i elemle taleb-efzâ-yı ‘adem

69. Tende lahmi Sâlih’in eşyâda sehmi[99] kalmadı
Murg-ı cânı per açıp kılmakda cevlânı âdem

Sâlih’in tende lahmi, eşyâda sehmi kalmadı. Murg-ı cânı per açıp ‘adem cevlânı kılmakda.”

Sâlîh’in ya’nî bu şiiri yazan şârin vücûdunda et, eşyâda korkusu kalmadı. Cân kuşu kanat açıp yoklukta uçmaktadır. Şâir, her şeyin fânî olduğunu idrâk etmiştir. Rûhu beden kafesinden ve dünyâ zindânından kurtularak gerçek hürriyete kavuşmuş ve ma’nevî âleme doğru yönelmiştir. Şâir, mâddî bedene bağlılıkdan, benlikden ve dünyâ mâlına tamah etmekten kurtulduğuna seviniyor.Beyitte şâir, kendisini bu mâddî âlemdenya’nî mâsivâdan tamâmen kurtarıp ma’nevî âleme yöneldiğini nazara vermektedir. Cân, rûh kuşa benzetilmiştir. Bu teşbîh-i belîğ klasik edebiyatımızda yaygındır. Beden, kafes, dünyâ da zindân olarak telakkî edilir. İnsân ölünce rûh, bu beden kafesinden ve dünyâ zindânından kurtularak âhiret âlemine gider. Orada ebedî hayâtı yaşamaya başlar.

69.Mahv-ı hâk-i reh-i şâhenşeh-i kevneynim ben

Ne tevellâ-yı vücûd ü ne teberrâ-yı ‘adem

C. Sonuç

Nakşibendî tarîkatine mensûb sûfî bir şâir olan Sâlih Efendi’nin Âkif Paşa’nın meşhûr “Adem Kasîdesi” ine nazîre olarak yazdığıaynı isimli onun kadar tanınmamış bu kasîdesini şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

[99]sehmi: fehmi. Orhan Aktepe. s. 97.

1.Her iki kasîde de 69 beyitten meydana gelmiştir. Âkif Paşa'nın kasîdesinde 56-63. beyitler arasında 8 beyitlik bir gazel vardır. Sâlih Efendi'nin kasîdesinde gazel bölümü yoktur. Her ikisi de arûz vezniyle yazılmıştır. Âkif Paşa'nın şiiri, Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün/ Fe 'i lün aruz kalıbıyla, Sâlih Efendi'ninki ise arûz vezninin Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lün kalıbıyla yazılmıştır.

2.Sâlih Efendi'nin şiiri, Âkif Paşa'nın şiirine bir nevi nazîredir. Çünkü redifi aynı vezin ve kafiye farklıdır. Vezin ve kâfiye bakımından yani şekil bakımından Âkif Paşa'nın kasîdesi, Sâlih Efendi'nin şiirinden üstündür. Âkif Paşa'nın şiirinde pek arûz kusurları görülmezken, Sâlih Efendi'ninkinde yer yer aruz kusurlarına ve kafiye zaaflarına rastlarız.

3. Sâlih Efendi'nin bu şiiri, dikkatle incelenirse, nazîre olmasına rağmen ondan ayrılarak orijinal bir özellik taşıdığı hatta ifâdesinin akıcılığı, râhat anlatımı ve konuya tevhîdî açıdan yaklaşımı bakımlarından oldukça başarılı olduğu görülür.

4.Sâlih Efendi'nin bu şiirinde 'adem ya'nî yoklukta varlık gibi bir mahluk olarak ele alınır.Varlığın bilinmesi için yokluk da Allâh tarafından yaratılmıştır. Bu sebeple mutlak değildir.[100]Allâh'ın varlığı dışında mutlak varlık ve mutlak yokluktan söz edilemez.

5.'Adem, ya'nî yokluk, bu kasîde de şâir tarafından "meydân, sahrâ, fermân, sun',bahr, deryâ, kân, dermân, mîzân, gül, reyhân, sultân, delîl-i pîşvâ, peyk-i Yezdânî, hısn, derbân, zindan, şeytân, su'bân, şîr-i garrân" gibi muhtelif şeylere teşbîh edilir.

6. Kâinât, Allâh'ın isim ve sıfatlarının göründüğü yerdir. Bunları, varlık ve 'adem vasıtasıyla tanıyabiliyoruz. Kâinat, Allâh'ın eserlerinin bir sergi yeridir.Allâh, bunları sürekli yenileyerek insânlara sunar.[101]İnsanların bu vesile ile her an kendisini tanımalarını ve ona ibâdet etmelerini ister.

7. Şâir, Allâh'ın bir eseri olarak gördüğü kâinâtı hayranlıkla seyreder. Onun kudretini her şeyde görür. Böylece îmânı taklîdî, olmaktan çıkarak tahkîkî îmâna ulaşır.

Kaynakça

Aclûnî, İsmâ'î b. Muhammed, (1352/1933), **Keşfü'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs'Amme'ş-tehere mine'l- Ehâdisi 'alâ Elsineti'n-nâs**, Cilt I, Beyrut 1351/1932; Cilt II, Beyrut

Ahmed Cevdet Paşa, **Belâgat-ı Osmaniyye**, Hazırlayanlar: Yrd. Doç. Dr. Turgut Karabey-Yrd. Doç. Dr. Mehmet Atalay, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, XXIV, 215 s.

Âkif Paşa, **Münşe'ât-ı El-hâc Âkif Efendi**, (1259/1843), [İstanbul], 199+39 s.

Arvasî, Esseyyid Abdülhakîm, (2015), **Tasavvuf Bahçeleri**, Sadeleştiren: Necip Fâzıl Kısakürek, Büyük Doğu Yayınları, 13. Basım, İstanbul, 159 s.

Erzincanlı Sâlih Baba, Hayâtı ve Dîvânı (Râbıta-i Nakş-i Hayâlî), Hazırlayan: Orhan Aktepe, Erzincan 1977, VIII+207 s. Neşredilmemiş.

[100]"Yokluk" hakkında bakın: Necip Fâzıl Kısakürek, Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu, Büyük Doğu Yayınları, 23. Basım, İstanbul 2015, s.162-166.

[101]Bu konuyu daha iyi anlamak için bakın:: Esseyyid Abdülhakîm Arvasî, Tasavvuf Bahçeleri, Sadeleştiren: Necip Fâzıl Kısakürek, Büyük Doğu Yayınları, 13. Basım, İstanbul 2015, s. 129-148.

Hatipoğlu, İbrahim: "**Selmân-ı Fârisî**", DİA İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2009, Cilt 36, s. 441-443

Kaplan, Mehmet, (2011), **Şiir Tahlilleri 1**, Dergâh Yayınları, 28. Baskı, İstanbul, 235 s.

Kısakürek, Necip Fâzıl, (2015), **Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu**, Büyük Doğu Yayınları, 23. Basım, İstanbul, 211 s.

Kolcu, Ali İhsan, (2002), **Türk Şiirinde Yokluk Fikri ve Âkif Paşa'nın Adem Kasîdesi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 144 s.

[Mevlânâ], **Mesnevî ve Şerhi**, Şerh eden: Abdülbâkî GÖLPINARLI, Birinci Basılış, Devlet Kitapları, İstanbul 1973, 1.Cilt, XXXIX+665 s.

Mütercim Âsım Efendi, **Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi**, Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014, Cilt: 6, s. 5035-6084. S.

Özön, Mustafa Nihat, (1941), **Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 483+3 s.

Sâlih Baba Dîvânı, Râbıta-i Nakşi Hayâlî, Hazırlayan: Fehmi Kuyumcu, Ankara 1979

Salih Baba, (Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Şiirleri, Hazırlayan: Doç. Dr. Ahmet Doğan, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, 271 s.

Salih Baba Divanı, Hazırlayan: Şeyheddin Yalçınkaya, Semerkand Yayınları, İstanbul 2015, 431 s

Tüfekçizâde Sâlih Baba, **Râbıta-i Nakş-i Hayâlî**, **Dîvân**, Haz: Berk Ayvaz, LiteraYayıncılık, İstanbul 2015, 400 s.

Yıldırım, Nimet, (2008), **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 815 s.

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN ŞİİRLERİNDEKİ SÖZ VARLIĞININ ÜSLÛPBİLİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Mustafa KARABULUT

Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Üslûp çalışmaları, bir sanatçının en belirleyici özelliklerini ortaya koymak, bir sanatçının başka sanatçılara benzer veya onlardan farklı yönlerini belirlemek, bir sorun çözmek vb. amaçlara yönelik olarak yapılmalıdır. Üslûpbilim (Stilistik) ise edebi metnin yorumunda ve üretiminde nasıl işlev gördüğünü göstermek için metindeki biçimsel özelliklerin çözümlenmesidir. Bu çalışmada üslûpbilim hakkında ayrıntılı bilgi verildikten sonra, Necip Fazıl Kısakürek'in Çile şiir kitabındaki şiirlerindeki kelime serveti üslûpbilim açısından incelenecektir.

Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde zengin bir kelime kadrosu yer alır. Şair bu sayede anlatmak istediği duygu, düşünce ve hayalleri bütün ayrıntısıyla ifade etme imkânı bulur. Necip Fazıl'ın şiir üslûbunu belirleyen en önemli dil özelliği, onun Türkiye Türkçesinin ortak kelime hazinesini çok iyi kullanmasıdır. Biz bu hususta Necip Fazıl'ın şiirlerindeki "isim, sıfat, fiil, zamir, zarf, bağlaç, edat ve ünlem"leri inceleyip şairin üslûbu hakkında bazı çıkarımlarda bulunmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Üslûpbilim, Necip Fazıl Kısakürek, Çile.

INVESTIGATION FOR THE PURPOSE OF SUCH ASSETS STYLISTICS IN THE NECİP FAZIL KISAKÜREK POETRY

Abstract

Stylistic studies reveal the most characteristic features of an artist, an artist to identify similar or different aspects from them to other artists, etc. to solve a problem. It must be made for the purposes. Stylistic is the solution of the formal properties of the text to show that works in the production and interpretation of literary text. After giving detailed information about my üslûpbil In this study, the word fortune in poetry Necip Fazıl trough Hank poetry book will be examined in terms of stylistic.

Necip Fazıl trough a staff of rich words of the poem takes place. The poet wants to describe the feeling this way, the opportunity to express the thoughts and dreams of all the details. The most important feature of language that determines the Necip Fazıl's poetry style is his use of a common vocabulary Turkish Turkey very well. We in Necip Fazıl's poems in this regard "name, adjectives, verbs, pronouns, adverbs, conjunctions, prepositions and exclamations", we intend to have some inferences about the style of the poet investigate.

Keywords: Stylistic, Necip Fazıl Kısakürek, Çile.

GİRİŞ

Üslûp, yazarın kendine özgü farklı dil kullanımı olup bir sanatçıyı diğer sanatçılardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Üslûbun birçok tanımı olmakla beraber, hemen her tanımda sanatçının dili kullanma biçimi üzerinde durulur.

Üslûbun sözlük anlamı üzerinde farklı karşılıklar olmasıyla beraber bu terim için farklı tanımlamalar da yapılmıştır. Üslûp için yapılan tanımlamalar genel olarak edebiyat, dilbilim, estetik, üslûpbilim, edebî tenkit, belâgat, anlambilim vb. bakımındandır.

Üslûp için yapılan bazı tanımlar şöyledir:

- "Üslûp insanın ta kendisidir" (Le style est l'homme même)[1]
- "Üslûb dediğimiz şey her şahsın efkâr ü mülâhazâtını ta'bîrdeki tarz-ı mahsûsudur."[2]
- "Üslûp, konuan öznenin yahut yazarın mizacı ve niyeti ile belirlenmi ifade (expression) vasıtalarının seçimiyle biçimlenmi bir ifade (énoncé) tarzıdır."[3]
- Üslûp, "tercihe açık olan dilbilimsel özelliklerin seçimi ve düzenlenmesi"dir.[4]
- "Üslûp, bir bireyin dilsel gereç ve olanaklarını kendine özgü ölçütlerle seçip kullanması sonucu söyleme kattığı kişisel niteliklerin tümü"[5]

Üslûp; yazar, kaynak, metin, muhatap, işlev, içerik ve sonuçları bakımından geniş bir satha nüfuz eder. Bundan dolayı üslûbu belli bir kalıp içerisine sokmak oldukça zordur. Üslûp, sanatçının bilinç ve bilinçaltı yapısı içerisinde vücut bulan dilin özelliklerine göre meydana gelen bir sanattır. Üslûp, şair ve yazarın duygu ve düşüncelerini ifade etme biçimi, anlatış yoludur. Bu yönden bakıldığında üslûba *tarz-ı beyân* demek mümkündür.

Üslûp, sanatçının dilsel imkânları kendine özgü ölçütlerle seçip kullanması sonucu oluşan bir kavramdır. "Üslûp; belli bir görüş, duyuş ve birikime sahip olan sanatçının hayatı boyunca edindiği tecrübe ve tavırlarla seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemler kullanarak kendine has bir biçimde ördüğü kelimelerle anlatmasından doğan bir edebî değer unsuru ve ölçüsüdür."[6]

Bu bağlamda üslûp, sanatçının eserinde gizlenen kişiliğinin; dil, biçim ve içerik olarak açığa çıkmasıdır. Dilin farklı görüngüleriyle beraber yazın, dilbilime önemli bir malzeme sağlamada ve sanat eserlerinin dilsel özgüllüklerini de açıklayabilen içeriksel özgüllüklerini anlamada dilbilime yardımcı olurken dilbilim de sanat yapıtlarının yazıldıkları dilin özellikleri ve tarihi üstüne bilgi verici kaynak olarak yazınbilime katkı sağlamaktadır.[7] Bir şairin, özlemlerini ve psikolojik sıkıntılarını yansıtan sözcükleri nasıl ve hangi oranda kullandığı durumu onu diger şairlerden ayıran bir özelliktir. Bu bakımdan dil ve üslûp

---

[1] Georges Louis de Buffon, **"Discourse sur le Style"** (Üslûp Üzerine Söylem), **Theories of Stylistics**, (ed. Lane Cooper), New York: Macmillan, p. 178. (Bu tanım, Recâizâde Mahmud Ekrem tarafından "Üslûb-ı beyân ayniyle insandır" şeklinde Türkçeye aktarılmıştır.

[2] Recâizâde Mahmud Ekrem (1299), **Ta'lîm-i Edebiyat**, İstanbul: Mihrân Matba'ası, s. 61. (Günümüz Türkçesiyle: Recâizâde Mahmud Ekrem, **Ta'lîm-i Edebiyat**, Haz. Murat Kacıroğlu, Sivas 2011, Asitan Yay.

[3] Pierre Guiraud (1963). **La Syntaxe du Français [Fransızca Sözdizim]**, 2e éd., Paris: Presses Universitaires de France, s.109.

[4] Joseph A. DeVito, **Style and Stylistics: An Attempt at Definition,** (Üslûp ve Üslûpbilim: Tanımlamaya Bir Teşebbüs), Quarterly Journal of Speech, Vol. 53, Nu. 3, 1967, s. 249.

[5] Berke Vardar, **Dilbilim Yazıları**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2002, s.40.

[6] Ahmet Çoban, Edebiyatta Üslûp Üzerine, Akçağ Yayınları, 1.Baskı, Ankara 2004, s.16.

[7] Gennadiy N. Pospelov, **Edebiyat Bilimi I** (Çev: Yılmaz Onay), Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul 1995.

incelenmesinde, sanatçının psikolojik yapısının bilinmesinin önemli olduğu gerçeğiyle karşılaşırız.[8]

Üslup (Fransızca: Style), üslûpbilimin (stilistik) çalışma alanına girer. "Üslup, biçem, şive, tavr-ı ifâde, mişvâr-ı mahsûs-ı beyân, anlatımbilim, anlatım özelliği, özanlatı gibi terimlerle de karşılanmaktadır."[9] Üslûpbilim, edebî metinlerin tahlilinde dilbilimin metotları kullanan eleştirel bir yaklaşım olup edebiyat için önemli bir bilim dalıdır.

Üslûpbilim için yapılan bazı tanımları şöyle belirtebiliriz:

- "Üslûpbilim, bir yazıdaki, yazı gruplarındaki veya (bir kültür veya bütün bir dil gibi niyetsel yapılar dahil bir kod tarafından yorumlanabilmeye eğililimli bir yapı olan) bir metindeki dilbilimsel öğenin veya ayırt edici dilbilimsel ögenin incelenmesi ya da yorumlanmasıdır."[10]
- "Üslûpbilim, edebi metnin yorumunda ve üretiminde nasıl işlev gördüğünü göstermek için metindeki biçimsel özelliklerin çözümlenmesidir."[11]
- "Üslûpbilim, yerinin üstünlüü dile balı olan bir metin yorumlama yöntemidir."[12]
- "Biçembilim (deyişbilim), dilbilim ilke ve yöntemlerinden yararlanarak biçemin incelenmesi, biçem ölçütlerinin belirlenmesi ile uğraşan inceleme alanıdır."[13]
- Tasvirî dilbilimin (descriptive linguistics) bulgularından yararlanarak edebî bir eserin dilini inceleyen bilime *stilistik*" (üslûpbilim / biçembilim / deyişbilim) denir.[14]
- Üslûpbilim, "dildeki ayırt edici anlatımın çözümlenmesi ve onun amaç ve etkisinin tasvir edilmesi"dir.[15]

Üslûp incelemesi, kaynağını bir iletişim vasıtası olarak düşünülen eserden alır ve onun synchronique olarak değerlendirilme isteğinin sonucu olarak ortaya çıkan bir çalışma tarzıdır.[16] Bu çalışmada üslûpbilim hakkında ayrıntılı bilgi verildikten sonra, Necip Fazıl Kısakürek'in Çile şiir kitabındaki şiirlerindeki kelime serveti üslûpbilim (stilistik) açıdan incelenecektir.

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN ŞİİRLERİNDEKİ SÖZ VARLIĞININ ÜSLÛPBİLİM (STİLİSTİK) AÇISINDAN İNCELENMESİ

Kısakürek'in sanat anlayışını üç döneme ayırmak mümkündür: 1)1923-1933; 2)1934-1943; 3) 1944-1983. "Bu dönemleri belirlerken şair, Abdülhakim Arvasi ile tanışmasını esas olarak kabul etmiştir. Birinci dönem onu tanımadan önceki zamanı, ikinci dönem onunla tanıştıktan sonraki zamanı ve üçüncü dönem ise onun ölümünden sonraki zamanı belirlemektedir."[17]

---

[8] Mustafa Karabulut, **Şairin Dil ve Üslubunda Psikolojik Temayüller**, 2. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslûp İncelemeleri), 19-21 Ekim 2011, Isparta, s.649.
[9] Nurullah Çetin, **Şiir Çözümleme Yöntemi**, Öncü Kitap Yayınları, 4.Baskı, Ankara, 2006, s.196.
[10] Morton W. Bloomfield (1976), **Stylistics and the Theory of Literature** (Üslûpbilim ve Edebiyat Teorisi), New Literary History, Vol. 7, Nu. 2, Winter, s. 271.
[11] J. Maybin and M. Pearce (2006), **Literature and Creativity in English** (Edebiyat ve İngilizcede Yaratıcılık), The Art of English Literary Creativity (İngiliz Edebi Yaratıcılık Sanatı), (Eds. S. Goodman and K. O' Holloran), London: Routledge and Open University Press, s. 6.
[12] Paul Simpson, **Stylistics: A Resource Book for Student** (Üslûpbilim: Öğrenci Kaynak Kitabı), New York: Routledge, 2004, p.2.
[13] Mine Güven, K. İmer, A. Kocaman ve A. S. Özsoy (2001), **Dilbilim Sözlüğü**, s. 51.
[14] Sevim Kantarcıoğlu, **Edebiyat Akımları / Platon'dan Derrida'ya**, Paradigma Yayınları, İstanbul 2009, s. 11.
[15] Peter Verdonk, **Stylistics** (Üslûpbilim), Oxford University Press, Oxford 2001, s. 4.
[16] Aktaş, **Edebiyatta Üslûp ve Problemleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s.137.
[17] Ahmet Cuma, **Rainer Maria Rilke ve Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde İmgesel Anlatım Biçimleri**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, s.226.

Necip Fazıl'ın ilk şiirlerini hazırlayan koşulları şöyle sıralamak mümkündür: "Yahya Kemal ve Ahmet Hâşim'in başlattıkları saf şiir akımı, halk, tekke ve âşık tarzı geleneğinden gelen estetik ve fonetik unsurlar, muhteva olarak tasavvufî, belki daha özel bir tabirle sırrî denebilecek motifler, hikmetli düşünceler; Batıdan Hâşim'in öncülüğünü yaptığı sembolist ve empresyonist şiirin izleri, psikolojide yeni ufuklar açmış olan Freud'un hemen bütün sanat türlerine tesir eden şuuraltı, libido gibi nazariyeleri, ayrıca varlığa ve zaman kavramına yeni bir mana kazandıran Bergson felsefesi ile hayatın ve insanın yeni bir yorumunu yapan varoluşçuluk…"[18]

Necip Fazıl, Cumhuriyet dönemi şiirinin estetiği ve poetika meseleleri üzerine eğilerek, heceyi şahlandırıp en ileriye, zirveye, taşıyacak fakat mizaç olarak da metafizik ve mistik eğilimleri olan, şiire felsefi ve metafizik bir derinlik kazandıracak bir şair neslinin öncüsüdür. O, şiirin yüzünü insan ruhunun derinliklerine, insanın iç varlığına çevirendir.[19]

Necip Fazıl Kısakürek, birçok şiirinde kendi hayatında yaşadığı metafizik gerilimleri işler. "O, şiir lûgatine aldığı alelâde kelimelere bile metafizik manalar yükleyen bir şahsiyettir. Bu bağlamda diğer eserlerinde olduğu gibi, şiirlerinde de korku, hafakan, metafizik ürperiş ve duyuşlar kendini hissettirmektedir."[20]

Necip Fazıl Kısakürek'in şiirleri ses, ahenk, ritm, asonans, aliterasyon, cinas, sözcük türleri, kelime grupları vb. bakımlarından orijinal ve güçlü bir yapı arz eder.

Dilin en küçük birliği olan kelime, insan ağzından çıkan seslerin zihinde anlam kazanarak oluşturduğu tek veya çok sesli hece öbekleridir. "Her kelimenin iki türlü manası vardır. Biri cümle içinde, öteki cümle dışında başlı başına olduğu zamanlardaki manasıdır. Kelimelerin esas manaları cümle içinde aldıkları ve yanlarındaki kelimelere göre değişen manalardır."[21]

Söz varlığı, söz hazinesi, sözcük dağarcığı, kelime hazinesi ve bir dildeki sözlerin bütünü ifadeleri demektir. "Bir metinde kullanılan isim, sıfat, zarf, zamir ve fiillerin istatistikî olarak ortaya konması, üslûp araştırmalarında sıkça başvurulan bir metottur. Ayrıntılara önem veren yazar ve şairler daha fazla sıfat ve zarf kullanırlar. İsim ve fillerin daha sık kullanımında, yazarın kültür ve muhakeme gücünün yanı sıra türün ve konunun da tesiri vardır."[22]

Necip Fazıl'ın şiirlerinde kullandığı kelimeler yaşadığı zamanlara göre değişir. Özellikle Abdülhakim Arvasi ile tanıştığı 1934 yılından sonra sanatını "Allah'a adayan" Kısakürek'in şiirlerinde dini, tasavvufi, mistik ve metafizik kelimelere artmaya başlar. "O güne kadar daha çok ferdi tahassüslerini ve çıkmazlarını dile getiren şair, bu tanışmadan sonra dini ve metafizik yönelimli bir şiir anlayışını tercih etmiştir."[23]

Bu dönemden sonra Necip Fazıl, kullandığı kelime ve tamlamalarda değişimin olduğu görülür. Bu bakımdan şairin asıl sesini otuz yaşından sonra kaleme aldığı şiirlerinde bulduğunu söyleyebiliriz.

Necip Fazıl'ın şiirlerinde zengin bir kelime kadrosu yer alır. Şair bu sayede anlatmak istediği duygu, düşünce ve hayalleri bütün ayrıntısıyla ifade etme imkânı bulur. "Necip

[18] Geniş bilgi için bk. M. Orhan Okay, **Necip Fazıl Kısakürek**, Şule Yay., İstanbul 1989.
[19] Hümeyra Hancıoğlu, **Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Temalar**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s.4.
[20] Fatma Başıböyük, **Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerindeki Metafizik Kavramlar ve Bu Kavramların Pedagojik Açıdan İrdelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2008, s. 30.
[21] Necip Üçok, **Genel Dilbilim (Lengüistik)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil, Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1947, s.85.
[22] Menderes Coşkun, **"Üslup Çalışmaları Üzerine", Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler** (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V), İstanbul 2010, Turkuaz, s.72-83.
[23] Tarık Özcan, **Necip Fazıl Kısakürek Şiirinin 1934 Öncesi ve Sonrası Bileşenleri**, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Sayı:11, Ocak-Haziran 2014, s.59.

Fazıl'ın şiir üslûbunu belirleyen en önemli dil özelliği, onun Türkiye Türkçesinin ortak kelime hazinesini çok iyi kullanmasıdır. Çile'yi taradığımız vakit anlamadığımız, hayattan kopuk bir kelime hemen hemen hiç bulamazsınız. Bu durum onun başarısının en önemli sebeplerindendir."[24]

Biz bu hususta Necip Fazıl'ın şiirlerindeki "isim, sıfat, fiil, zamir, zarf, bağlaç, edat ve ünlem"leri inceleyeceğiz. Şairin şiirlerindeki söz varlığı aşağıda tabloda verildiği gibidir:

Sözcükler	Sayı	Oranı (%)
İsim	6342	43.13
Sıfat	2171	14.76
Fiil	2239	15.22
Zamir	847	5.76
Zarf	554	3.76
Bağlaç	418	2.84
Edat	260	1.76
Ünlem	85	0.57
Fiilimsi	1826	12.42
Toplam	**14702**	**100**

Tablo: Necip Fazıl'ın *Çile* şiir kitabındaki sözcük türleri, sayıları ve kendi içindeki yüzdelik oranları

1. İsimler

Necip Fazıl'ın şiirlerinde en çok kullanılan sözcük türü isimlerdir. Şiirlerindeki 14700'den fazla sözcükten 6342'si isim olup yüzde 43.13'lük bir orana tekabül etmektedir. Necip Fazıl'ın üslûbunda isimler, sayısı ve oranı en yüksek olan kelime türüdür.

Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde en çok kullanılan isimler şunlardır: Allah, yol, iç, ses, göz, yer, su, baş, gece, zaman, insan, rüzgâr, ayak, nur, el, gök, ev, anne, dağ, oda, taş, yüz, ruh, ayna vb.[25] Bu sözcüklerin çoğu tabiata ait olup şairin şiirleri hakkında ipucu edinmemizi sağlar

Necip Fazıl'ın şiirlerinde isimlerin en çok kullanılan sözcük türü olması şairin şiirlerini değerlendirmede bir anahtar vazifesi görebilecektir. Şair, isimleri dizelerin başında,

[24] Mehmet Dursun Erdem, **Halkın Diliyle Şehrin Dilini Yazan Adam**, Hece-Aylık Edebiyat Dergisi (Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı), Sayı: 97, Ocak 2005, s.480.

[25] Çetin Süngü, **Necip Fazıl Kısakürek'in Çile adlı Şiir Kitabının Sistematik Lügatı**, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi (1964-1965). Çile'deki kelime dağılımı için bk. Hasan Çebi, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.

ortasında ve sonunda kullanarak anlam, ahenk ve çağrışım gücü oluşturur. Bu husus müzikaliteyi de meydana gelmesinde önemli bir etkendir.

Çile adlı şiir kitabının ilk şiiri olan **"Çile"**de isimler geniş yer tutar. Şiirde bireyin travmaları, kâmil insan olma çabası ve madde-ruh çatışması anlatılır. Şiirin tematiğini oluşturan sözcükler ustalıkla bir araya getirilmiştir:

> ***Gâiblerden*** bir ***ses*** geldi: Bu ***adam***,
> Gezdirsin ***boşluğu ense köküne***!
> Ve uçtu ***tepemden*** birdenbire ***dam***;
> ***Gök*** devrildi, ***künde üst***üne ***künde***...
> …
> Bir ***bardak su*** gibi çalkandı ***dünya;***
> Söndü ***istikamet***, yıkıldı ***boşluk.***
> Al sana ***hakikat***, al sana ***rüya***!
> İşte ***akıllılık***, işte ***sarhoşluk***! (s.16-17)"[26]

Şairin kullandığı isimler şiirde önemli bir yer tutar. Özellikle anlam ve ahenk oluşturmada isimlerin etkisi büyüktür.

"Nur" adlı şiirde isimlere geniş yer verilmiştir:

> Sen ol dersin ve olur!
> Büyük ***divan*** ve huzur…
> Bekliyor ***mezarı Sûr.***
> ***Sonsuzluk ölümsüzlük***
> Bitmez tükenmez ***düzlük***;
> ***Nur*** bize ***Allah'ım nur***!
> (Nur, Çile, s.21)

Necip Fazıl Kısakürek'in Allah sevgisini, metafizik kaygılarını ve trajedisini gösteren manevi yönü oldukça güçlü olan bu şiirde, "pırıltı, billur, çığlık, fağfur, renk, ses, beste, divan, huzur, mezar, Sûr, sonsuzluk, ölümsüzlük, düzlük, güneş, çamur, elmas, kandil, donanma, yangın" gibi isimleri kullanarak tematik bir düzlem kurar.

Şair her beşliğin sonunda tekrarladığı "Nur bize, Allah'ım nur" dizesinde "nur" ve "Allah" sözcüklerini anlamlı ve ahenkli bir bütünlük içerisinde kullanır:

"O Kitap" adlı şiirde "hasta, ilaç, çorba, süt, kitap, su, mantar, gök, paraşüt" kelimeleri anlam bütünlüğü içinde kullanılmıştır:

> ***Hasta*** olsam, ***ilâcım***, ***çorbam***, ***sütüm***, o ***kitap***…
> ***Suda mantarım***, ***gökte***; ***paraşütüm*** o ***kitap***…
> (O Kitap, Çile, s.364)

"Kelime" adlı şiirde "iman, ihlâs, vecd, aşk" gibi dini ve tasavvufi ifadeler ön plandadır.

> ***İman***, ***ihlas***, ***vecd*** ve ***aşk***, bunlar birer ***kelime***...
> ***Kelimeyi*** boğardım verselerdi ***elime***...

[26] Şiir alıntıları Necip Fazıl Kısakürek'in şu kitabından yapılmıştır: Necip Fazıl Kısakürek**, Çile**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1995.

(O Kitap, Çile, s.366)

"İhtizaz" adlı şiirde "renk, ses, ışık, ihtizaz, titreşim, zikir, fikir, niyaz" sözcükleri analm ve ahenk oluşturur:

Renkte, ***seste***, ***ışıkta*** her şeyde bir ***ihtizaz***;
Her şeyde bir ***titreşim***, ***zikir***, ***fikir*** ve ***niyaz***...
(İhtizaz, Çile, s.374)

Sonuçta, Necip Fazıl Kısakürek şiirlerinde isimlere geniş yer vermekle beraber, isimleri kullanış tarzına göre anlam derinliği ve ahenk oluşturur. Şairin şiirlerinde madde isimleri (göz, baş, el, ayak, dağ, taş, ayna, maden, toprak vb.), özel isimler (Köroğlu, Yunus Emre, Nuh, Meryem, Necip, Fazıl vb.), mana isimleri (Allah, nur, arş, ruh, ecel, kıyamet, Cennet, dua) önem taşır. Necip Fazıl, "Canlı, cansız, madde ve mânâ; özel ve cins isimler, bütün şiirlerde ziyadesiyle kullanılırken, bir seçme ve yerleştirme mevzubahistir. Dış âlemi tasvir eden manzumelerde tabiatıyla müşahhas isimler daha fazla; iç âlemde ise dinî-tasavvufî ve felsefî şiirlerde, mânâ isimleri veya mücerret isimler daha fazladır."[27]

2. Fiiller

Şiirde fiil kullanımı özellikle bir eylem veya durumu ifade etmek için kullanılır. "Üslûbun bütün unsurlarında olduğu gibi, fiiller konusunda da şu veya bu fiili kullanmanın veya kullanmamanın tek başına bir değeri yoktur. Kullanmak da kullanmamak da, semantik ve estetik bir fonksiyonu yerine getirmek amacına bağlı olduğu takdirde bir anlam ifâde eder."[28]

Necip Fazıl'ın şiirlerinde fiiller önemli bir yer tutar. Şairin şiirlerindeki 14700'den fazla sözcükten 2200'ü aşan sayıda fiil yer almakta ve bu, 15.22'lik bir orana tekabül etmektedir.

"Çile" şiirinde fiiller tematik yapıyı bütünleyen tarzda yer alır. Şiirin ilk dörtlüğünde "gel-" fiili gaib ve ses ifadeleriyle kullanılmıştır. "Gezdirsin boşluğu ense kökünde!" (s.16) dizesinde "gezdir-" fiili boşlukla ilişkilendirilmiş. Daha sonra "uçtu tepemden" ve "gök devrildi" ifadeleri yer alır. Sonraki dizelerde "pencereye koştum, ok çekti, ateşten zehrini tattım, kül etti can elmasımı, değdi burnuna (yok) un, kustum, öz ağzımdan kafatasımı, çalkandı dünya, söndü istikamet, yıkıldı boşluk, al sana hakikat, al sana rüya, kapandım yatağa, yepyeni bir dünya etti hediye, yetiş körlük, otursun yerine bende her şekil, aylarca gezindim, niçin küçülüyor eşya uzakta?, gözsüz görüyorum, sonum varmış, onu öğrensem asıl, yalvardım: gösterin bilmeceme yol, ey yedinci kat gök, esrarını aç, bir asâ kes bana, ihtiyar ağaç, akrep, nokta nokta ruhumu sokmuş, mevsimden mevsime girdim, gördüm ki, ateşte, cımbızda yokmuş, ne ölüm terleri döktüm, nelerden!, tutuyor önümde bir mavi ışık. lûgat, bir isim ver bana halimden, eski esvaplarım, tutun elimden, sanki erdim çetin bilmecesine, bildim seni ey Rab, bilinmez meşhur, nizam köpürüyor, kaçır beni âhenk, al beni birlik, artık barınamam gölge varlıkta, ver cüceye, onun olsun şairlik, diz çök ey zorlu nefs, önümde diz çök" (Çile, s.16-20)

"Ve Nefs" adlı şiirde fiiller tematik bağlamda ve ahenk oluşturmada önemli yer tutar.

[27] Hasan Çebi, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987, s.162-163.
[28] Hasan Akay, **Cenap Şahabeddin'in Şiirleri Üzerinde Stilistik Bir Araştırma**, s.465.

Köpek korkusiyle ***korktum*** ölümden,
Ölmeden ölmeyi ***anlayamadım***.
Ne güneşler doğup ***battı*** üstümden;
Bir günü bir güne ***bağlayamadım***.

Hırsıma ne şöhret ***yetti***, ne de şan;
Döndüğüm her nokta dünyadan nişan.
Nefsimin ardından ***koştum*** perişan,
Ondan bir kıl bile ***avlayamadım***…
(Ve Nefs, Çile, s.71)

"Hep O" adlı şiirde şair isim ve sıfatlara kadar fiillere de önem verir. Şair, şiirin tematiğine uygun biçimde fiil seçiminde bulunmuştur:

Hep nefs ***çıkar*** karşıma, ölüp ölüp ***dirilsem***;
İnsandan kaçmak kolay, kendimden ***kaçabilsem...***
(Hep O, Çile, s.85)

Bu beyitte, şairin birçok şiirinde işlediği nefis mücadelesi/terbiyesi teması "ölüp ölüp dirilsem" ve "kendimden kaçabilsem" ifadeleriyle verilir. Necip Fazıl'ın nefs muhasebesinde çektiği çilenin bir yansımasını, şairin *Cinnet Müstatili* kitabında da görmek mümkündür. "Müslümanlarda şu üç halden birisi yahut hepsi eksik olmazmış: İllet, kıllet, zillet. Umumiyetle vasıflarımız bunlar."[29] Hayatında dönem dönem bu üç halden birini veya ikisini veya hepsini birden çekmiştir.[30]

Şairin stilistik, anlam ve ahenk kaygısı ile kaleme aldığı bazı şiirlerinden örnekler verelim:

Bir bölünmez ki, insan onu zaman ***bölüyor***;
İnsan her ân dirilip her saniye ***ölüyor***.
(İnsan, Çile, s.102)

Bir oda, yerde bir mum, perdeler ***indirilmiş***;
Yerde çıplak bir gömlek; korkusundan ***dirilmiş***.
(Ölünün Odası, Çile, s.120)

"Kaldırımlar-I-II-III" başlıklı şiirlerde fiillere geniş ölçüde yer verilmiştir. "77 geçiş sıklığına sahip 53 eylem metindeki sözcüklerin %23,19'unu oluşturmaktadır. Bunlardan bir tanesi (ram olmak) yardımcı eylem görevindedir. Geriye kalan 76 adet asıl eylem "devinim, durum, karmaşık (devinim ve durum) ve görünüşsüz" olmak üzere 4 anlamsal sınıfa ayrılabilir."[31]

[29] Bk. Necip Fazıl Kısakürek, **Cinnet Mustatili, "Yılanlı Kuyudan"**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2010.
[30] Rasim Özdenören, **Necip Fazıl Kısakürek'in Kişiliği ve Fikriyatı Üzerine Birkaç Tespit**, 30 Necip Fazıl, Uluslararası Necip Fazıl Kısakürek Sempozyumu, (Editörler: Fahri Tuna, Ercan Yılmaz, Hüseyin Yorulmaz), Uluslararası Necip Fazıl Kısakürek Sempozyumu, 20-26 Mayıs 2013, Konya, s.24.
[31] Yusuf Tepeli, Esra Bektaş, **Necip Fazıl Kısakürek'in "Kaldırımlar" Şiiri Üzerine Dil Bilimsel Bir Çözümleme**, s. 2927.

Fiil	Sayısı	Sıklık	Oran (%)
Devinim	18	28	36,84
Durum	21	28	36,84
Karmaşık görünüşlü	16	17	22,36
Görünüşsüz	1	1	1,31
Toplam	56	74	

Tablo: *Eylemlerin Ana Başlıklarına Göre Geçiş Sıklığı ve Yüzdelik Dağılımı*[32]

"Kaldırımlar-1" adlı şiirde "yürüyorum, görüyorum, kolluyor, birikiyor, sanıyorum, kesmiş, duyulur, düşmez, olmasın, bitmesin, gideyim, gitsin, aksın, işitsin, göreyim, görüneyim, kalsın, verin, bürüneyim, örtün, alsa, ölse" (Çile, s.156-158) Bu şiirde asıl hareket unsuru "yürümek" fiili üzerindedir. Duygu bakımından yoğun olan bu şiir şairin iç dünyasını açığa çıkarır.

"Kaldırımlar-2" başlıklı şiirde "aşmalısı, erimiş, içmiş, erimiş, götürürsünüz, koştur, çıkar, olur" (Çile, s.159)

"Kaldırımlar-3" adlı şiirde "sürükler, yetişemem, tutmak isterim, yetişemem, yaralanırım, râm olmak, duymasın, sanırım, bilirim" (Çile, s.160)

"Şehirlerin Dışından" adlı şiirde "Kalk, arkadaş, gidelim!, Dünyayı seyredelim, Kaçalım, kurtulalım!, Haydi yürü, bulalım, Bir tüy gibi yel alsın, Bir dal gibi sel alsın, Yol açsın karanlıkta, Çeksin bizi mağralar, Yılanları çağralım, Çakallara bağralım, ötelim baykuşlarla, Dolaşalım, gezelim!, Böyle geçer ömrümüz, Bir gün gelir ölürüz, Hayat neymiş görürsün!, Bırak, keyfini sürsün, Yeter bizi tuttuğu!, Tükensin velveleler!, Kalk arkadaş, gidelim!, Allahı zikredelim" (Çile, s.176-178)

"Ses" adlı şiirin her dörtlüğünün sonunda "Ses geliyor ormandan…" (Çile, s.180-181) dizesi tekrarlanır.

"Beklenen" adlı şiirde fiillere önemli ölçüde yer verilir. Kısakürek bu şiirde de görüldüğü gibi birçok şiirinde farklı zaman kiplerini aynı şiir içerisinde kullanarak stilistik ve müzikal bir yapı ve düzen oluşturur:

Ne hasta ***bekler*** sabahı,
Ne taze ölüyü mezar.
Ne de şeytan, bir günahı,
Seni beklediğim kadar.

[32] Yusuf Tepeli, Esra Bektaş, **agm**., s.2929.

Geçti istemem gelmeni,
Yokluğunda ***buldum*** seni;
Bırak vehmimde gölgeni,
Gelme, artık neye yarar?
(Beklenen, Çile, s.198)

"Sakarya Türküsü" adlı şiirde fiillere çok rastlanır: "akar, iner, demetlenmiş, bak, çıkıyor, binmiş, çatlıyor, yırtınıyor, vurulmaz, burulur, vurulur, düştü, taşır, sanıyordum, dövün, geziyordu, döner çarpar, bulur, döktü, kayna, çattık, pusu kurmuş, geldi, gitti, diriltecek, çeker, çekmez, kaldık, ıslanmış, baksınlar, yoğurmuş, aldırma, gelmiş, gider, kıvrıl, gideyim, süründün, kalk." (Çile, s.398-400)

"Destan" başlıklı şiirde de fiillere çokça yer verilmiştir: "durun, haykırsam, iniyor, geliyor, çekiyor, çirkef oldu, koptu, utanırdı, geçti, çatla, patla, öttür, sattık, kalkamaz, bekleye dursun, yapmaz, yaşasın, öğren, bahset, bak, terliyor, yaptık." (Çile, s.406-407)

"Utansın" adlı şiirde "utansın" fiili tekrarlanır ve bir müzikalite ve ahenk oluşturur:

Tohum saç, bitmezse toprak ***utansın***!
Hedefe varmayan mızrak ***utansın***!
Hey gidi Küheylan, koşmana ***bak*** sen!
Çatlarsan, doğuran kısrak ***utansın!***
Eski çınar şimdi Noel ağacı;
Dallarda iğreti yaprak ***utansın!***
Ustada kalırsa bu öksüz yapı,
Onu sürdürmeyen çırak ***utansın!***
Ölümden ilerde varış dediğin,
Geride ne varsa bırak ***utansın***!
Ey binbir tanede solmayan tek renk;
Bayraklaşamıyorsan bayrak ***utansın!***
(Utansın, Çile, s.413)

3. Sıfatlar

Necip Fazıl'ın şiirlerinde sıfatlar önemli bir yer tutar. Şairin şiirlerindeki toplam 14700'den fazla sözcükten 2100'den çok sözcük yer alır. Bu sayı yüzde 14'ten fazla bir orana tekabül etmektedir.

Necip Fazıl Kısakürek, şiirlerinde sıfatlara geniş yer verir. "Şahsiyet sahibi olan her şairin varlıklara bakış tarzını belirten sık sık tekrarladığı sıfatlar vardır."[33] Şairin üslûbunda dikkat çeken önemli bir husus, sıfatları anlam derinliği ve ahenk unsuru bakımından kullanış tarzıdır. Kısakürek, şiirlerinin çoğunda alışılmamış bağdaştırmalar da kullanır. Aşağıdaki şiirlerde geçen "kanlı şafak, cüceleşmiş devler, gümüş mangal, oynak sular vb" sadece bunlardan birkaçıdır:

"Çile" adlı şiirde 70'ten fazla sıfat yer alır:

Ensemin örsünde ***bir*** demir balyoz,
Kapandım yatağa ***son*** çare diye.
Bir kanlı şafakta, bana ***çil*** horoz,
Yepyeni bir dünya etti hediye.

[33] Vecihe Hatipoğlu, **İkilemeler**, TDK Yayınları, Ankara 1971, s.9.

Bu nasıl ***bir*** dünya hikâyesi zor;
Mekânı bir satıh, zamanı vehim.
Bütün bir kâinat ***muşamba*** dekor,
Bütün bir insanlık yalana teslim.
(Çile, Çile, s.17)

Yeryüzünde yalnız benim serseri,
Yeryüzünde yalnız ben derbederim.
Herkesin dünyada varsa ***bir*** yeri,
Ben de ***bütün*** dünya benimdir derim.

Yıllarca gezdirdim ***hoyrat*** başımı,
Aradım ***bir*** ömür, arkadaşımı.
Ölsem dikecek yok mezar taşımı;
Halime ben bile hayret ederim.

Gönlüm ne dertlidir, ne de bahtiyar;
Ne kendisine yâr, ne kimseye yâr,
Bir rüya uğrunda ben diyâr diyâr,
Gölgemin peşinden yürür giderim...
(Serseri, Çile, s.68)

Bir kurdum ki, sizi hep diş diş yerim
Ve gezerim ***her*** gün elbisenizde…
(Nefs, Çile, s.69)

"Kaldırımlar-I-II-III" adlı şiirde sıfatların önemli yeri vardır. Bu şiirde dekora büyük önem veren şair, hayata ve eşyaya menfi tavır alır. "Çünkü dış âalem, onu korku ve vehme sürüklemektedir. Bu sebeple şiirde siyah renk hâkimiyeti söz konusu iken olumsuz sıfatlar yoğun olarak kullanılır. Necip Fazıl, Kaldırımlar'da seçtiği sıfatlarla yalnız iç dünyasındaki arayışı anlatmakla kalmaz, mistik bir hava da oluşturur."[34] Bu şiirde geçen; "kimsesiz, karanlık, kara, simsiyah, soğuk" gibi sıfatlar karamsar (pesimist) bir izlek dünyası oluşturur.

Ne sabahı göreyim, ne sabah görüneyim!
Gündüzler size kalsın verin karanlıkları.
Islak bir yorgan gibi sımsıkı bürüneyim.
Örtün üstüme örtün, ***serin*** karanlıkları.

(Kaldırımlar I, Çile, s.158)

"Canım İstanbul" adlı şiirde de sıfatlar tema, ahenk ve tasvir gücü bakımından önemlidir.

[34] Betül Coşkun, **Asaf Hâlet Çelebi'nin Gözünden Necip Fazıl ve 'Kaldırımlar' Parodisi**, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/9 Summer 2013, Ankara-Turkey, s.962.

Boğaz ***gümüş*** bir mangal, kaynatır serinliği;
Çamlıca'da, yerdedir göklerin derinliği.
Oynak sular yalının ***alt*** katına misafir;
Yeni dünyadan mahzun, resimde ***eski*** sefir.
Her akşam camlarında yangın çıkan Üsküdar,
Perili ahşap konak, ***koca bir*** şehir kadar...
Bir ses, bilemem tanbur gibi mi, ud gibi mi?
Cumbalı odalarda inletir 'Katibim'i...
(Canım İstanbul, Çile, s.167-168)

Necip Fazıl, sıfatlar aracılığıyla varlıkları/isimleri süsleyerek orijinal bir yapı oluşturur. Bu kullanımlar izleksel yönden şiiri besleyen durum olarak dikkat çeker. Şairin şiirlerindeki sıfatların çokluğu ve işlevleri özellikle şiirsel söylem açısından önemlidir.

4. Zamirler

Necip Fazıl'ın şiirlerindeki toplam 14702 sözcükten 847'si zamir olup yüzde 5.76'lık bir orana tekabül eder. Necip Fazıl'ın bazı şiirlerinin isimleri de zamirlerden oluşur: "Sen (s.22), Bendedir (s.66), Ben (s.67), Benim Nefsim (s.70), O Diyorsa (s.82), Hep O (s.85), Onlar (s.101), Bizim Yunus (s.382), Onlar (s.389) vb.

Zamirler Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde önemli yer tutar. **"Çile"** adlı şiirde 20'den fazla zamir yer alır.

Lûgat, bir isim ver ***bana*** halimden;
Herkesin bildiği dilden bir isim!
Eski esvaplarım, tutun elimden;
Aynalar, söyleyin ***bana***, ***ben kimim***?

Söyleyin, söyleyin, ***ben*** miyim yoksa,
Arzı boynuzunda taşıyan öküz?
Belâ mimarının seçtiği arsa;
Hayattan muhacir, eşyadan öksüz?

Ben ki, toz kanatlı bir kelebeğim,
Minicik gövdeme yüklü Kafdağı,
Bir zerreciğim ki, Arş'a gebeyim,
Dev sancılarımın ***budur*** kaynağı!
(Çile, Çile, s.19)

"Benim Nefsim" adlı şiirin son dizesinde vurguyu artırmak için "benim" zamiri tekrarlanır: "***Benim*** nefsim, ***benim*** nefsim ne köpek!" (Çile, s.70)

"Ve nefs" adlı şiirde "üstümden, hırsıma, nefsimin" sözcüklerinde ek düzeyinde zamir yer alır. Şiirde "ondan" sözcüğü ise sözcük düzeyindeki zamirdir.

Hırs***ım***a ne şöhret yetti, ne de şan;
Döndüğüm her nokta dünyadan nişan.
Nefs***im***in ardından koştum perişan,
Ondan bir kıl bile avlayamadım…
(Ve Nefs, Çile, s.71)

"O" başlıklı şiir Hz. Muhammed'e (S.A.V.) gönderme vardır. Şiirin ismi olan "O" kişi zamiri ve "kendisi" dönüşlülük zamiri yer alır.

O, Allah'ın emriyle Kâinat Efendisi;
Varlığın Tacı, varlık nurunun ta ***kendisi***
(O, Çile, s.80)

"Ölünün Odası" adlı şiirinin son dizelerinde zamirlere sık rastlanır.

Bu ***benim kendi*** ölüm, bu ***benim kendi*** ölüm;
Bana geldiği zaman, böyle gelecek ölüm
(Ölünün Odası, Çile, s.120)

"Ruh" adlı şiirde zamirlere çokça rastlanır:
Benim diye baktığım şeyler miydi bir zaman?
Kül***üm***ün rüyası mı yoksa gördüğüm?.. Aman!
Baş***ım***da açılacak fânilerin seması,
Ve ***onların*** toprağa gerçek diye teması
(Ruh, Çile, s.123)

"Kaldırımlar-1-II-III" başlıklı şiirde "25 geçiş sıklığına sahip 7 adıl tespit edilmiştir. Bunlar içinde en sık geçen ben (9 kez), o (7 kez) ve sen (3 kez) sözcükleridir. Kaldırımlar'ın I. ve III. şiirinde gördüğümüz 'ben' kişisi sokaklarda tek başına dolaşan, şiirde içinde bulunduğu durum anlatılan kişidir. II. şiirde bu kişi 'sen' şeklinde ifade edilmektedir. 'Ben' kişisinin *tek yoldaşı* kaldırımlar da üçüncü tekil kişi ile ifade edilmiştir. Metinde 'ben' kişisini işaret eden 20 adet 1. tekil kişi çekimi ve 18 adet 1. tekil kişi iyelik eki vardır. Ayrıca 'Ölse kaldırımların kara sevdalı eşi…' dizesinde kastedilen 3. tekil kişi de aslında 'ben' kişisidir."[35]

Bu şiirde zamirler tema ve ahenk oluşturmada önem taşır. Şiirde "ben" zamirinin tekrar edilmesi ahenk oluşturmakla beraber, izleksel derinlik de oluşturur:

Bana düşmez can vermek, yumuşak bir kucakta;
Ben bu kaldırımların emzirdiği çocuğum!
Aman, sabah olmasın, bu karanlık sokakta;
Bu karanlık sokakta bitmesin yolculuğ***um***!

Ben gideyim, yol gitsin, ***ben*** gideyim, yol gitsin;
İki yan***ım***dan aksın, bir sel gibi fenerler.
Tak, tak, ayak ses***im***i aç köpekler işitsin;
Yol***um***un zafer tâkı, gölgeden taş kemerler.
(Kaldırımlar-1, Çile, s.157)

Yukarıdaki şiirde "ben" sözcüğünün tekrar edilmesi ve "ben" zamirini karşılayan eklerin çokça kullanımı, "Bazen şairin kendine aşırı derecede güvenmesi ve bazen de değer verdiği objeyi aşırı derecede sahiplenme psikolojisiyle ifade edilebilir."[36]

[35] Yusuf Tepeli, Esra Bektaş, **agm**., s.2926.
[36] Nazmi Özerol, **Seyyid Nesimî'nin Şiirlerinde Ahengi Sağlayan Edebî Sanatlar**, The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science (JASSS), Volume 6 Issue 5, 2013, s.985.

5. Zarflar

Necip Fazıl'ın şiirlerindeki toplam 14702 sözcükten 554'ü zarf olup yüzde 3.76'lık bir orana tekabül eder. Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde zarflar tematik kurguya uygun olarak kullanılır: Şairin "Çile" adlı şiirinde 20'den fazla zarf yer alır:

Aylarca gezindim, ***yıkık*** ve ***şaşkın***,
Benliğim bir kazan ve aklım kepçe.
Deliler köyünden bir menzil aşkın,
Her fikir içimde bir çift kelepçe.

Niçin küçülüyor eşya uzakta?
Gözsüz görüyorum rüyada, ***nasıl***?
Zamanın raksı ne, bir yuvarlakta?
Sonum varmış, onu öğrensem ***asıl***?
(Çile, Çile, s.17)

Örnekler:

Yön yön sarılmışım ne yana baksam;
Sarılan olur da saran olmaz mı?
Kim bu yüzü çizen sanatkâr ressam;
Geçip de aynaya, soran olmaz mı?
(Olmaz mı, Çile, s.24)

Fikret ***nasıl*** kurulmuş, içiçe bu iklimler?
Nasıl kaynaştırılmış, sesler, renkler, hacimler?
(Mimarî, Çile, s.37)

Sonsuzluk Kervanı,'peşinizde ben,
Üç ayakla seken topal köpeğim!'
Bastığınız yeri ***taş taş*** öpeyim.
Bir kırıntı yeter kereminizden!
Sonsuzluk Kervanı, peşinizde ben...
(Sonsuzluk Kervanı, Çile, s.65)

6. Bağlaçlar

Necip Fazıl'ın şiirlerindeki toplam 14702 sözcükten 418'i bağlaç olup yüzde 2.84'lük bir orana tekabül eder:

Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde dize/cümle oluşumunda bağlaçlar da önemlidir. "Çile" adlı şiirde 15'ten fazla bağlaç yer alır. Şair, şiirlerindeki vurgu, ahenk ve anlatım zenginliği oluşturmak için bağlaçlara önemli yer verir. Şairin, "ne…..ne, da/de, ki, ve" vb. bağlaçları çoğu yerde bir üslûp niteliği olarak kullanır.

Ne yalanlarda var, ***ne*** hakikatta,
Gözümü yumdukça gördüğüm nakış.
Boşuna gezmişim, yok tabiatta,

İçimdeki kadar iniş ***ve*** çıkış.

Gece bir hendeğe düşercesine,
Birden kucağına düştüm gerçeğin.
Sanki erdim çetin bilmecesine,
Hem geçmiş zamanın, ***hem*** geleceğin.
(Çile, Çile, s.19-20)

Örnekler:

Ne sen varsın, ***ne*** ben, ***ne*** yâr, ne kimse;
O var!
Bütün sevdiklerin elden gittiyse;
O var!
Kalacak kim var ***ki***, dost tomarından?
O var!
Sana daha yakın şah damarından;
O var!
(O Var, Çile, s.32)

Diyorlar bana: Kalsın şiir ***de*** sözde yerde!
Sen araştır, göklere çıkan merdiven nerde?
(Merdiven, Çile, s.38)

Güzel Allahım, senden ne gelecekse gelsin;
Sen ***ki,*** rahmetinle ***de*** kahrınla ***da*** güzelsin...
(Güzel, Çile, s.48)

7. Edatlar

Necip Fazıl'ın şiirlerindeki toplam 14702 sözcükten 260'ı ünlem olup yüzde 1.76'lik bir orana tekabül eder:

Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde edatlar diğer sözcük türleriyle bir bütünlük içerisinde kullanılır:

Örnekler:

Bir bardak su ***gibi*** çalkandı dünya;
Söndü istikamet, yıkıldı boşluk.
Al sana hakikat, al sana rüya!
İşte akıllılık, işte sarhoşluk!
…
Bu ***mu***, rüyalarda içtiğim cinnet,
Sırrını ararken patlayan gülle?
Yeşil asmalarda depreniş, şehvet;
Karınca sarayı, kupkuru kelle...
(Çile, Çile, s.17-18)

Anlamak yok çocuğum, anlar ***gibi*** olmak var;
Akıl için son tavır, saçlarını yolmak var…
(Anlamak, Çile, s.75)

Her yandan küçülen bir oda gibi,
Duvarlar yanaşmış, tavan alçalmış.
Sanki bir taş bebek kutuda gibi,
Hayalim, içinde uzanmış kalmış.
(Tabut, Çile, s.124)

8. Ünlemler

Necip Fazıl'ın şiirlerindeki toplam 14702 sözcükten 85'i ünlem olup yüzde 0.57'lik bir orana tekabül eder:

Şairin "Çile" adlı şiirinde ünlemlere rastlıyoruz:
Yalvardım: Gösterin bilmeceme yol!
Ey yedinci kat gök, esrarını aç!
Annemin duası, düş de perde ol!
Bir asâ kes bana, ihtiyar ağaç!
(Çile, Çile, s.18)

Neye baksam aynı şey, neyi görsem aynı şey,
Olan sensin, ***hey*** gidi Hakikat Sultanı ***hey!***
(Hey, Çile, s.55)

Sual: ***Ey*** veli, insan nasıl olmalı, söyle!
Cevap: Son anda nasıl olacaksa hep öyle...
(Suâl-Cevap, Çile, s.103)

Güneş mızak boyu yaklaştı ufka,
Camlarda renklerin vedâ cümbüşü,
Ey gönül, mâdenin ne kadar yufka!
Yeter ağlamana bir kuş ötüşü.
(Orada, Çile, s.115)

SONUÇ

Üslûp denilince sanatçının dili kullanmadaki özellikleri, yeteneği ve dile olan hâkimiyeti akla gelir. Üslûp, bir sanatçının dil anlayışının edebî metne yansıması olup sanatçıyı diğerlerinden ayıran en önemli unsurdur.

Bir şair ve yazarın en önemli malzemesi ses ve kelimedir. Üslûpbilim incelemelerinde sanatçının eserlerindeki söz varlığı/kelime serveti ve bu kelimeleri nasıl kullandığının önemli yeri vardır.

Necip Fazıl, isim ve isim soylu sözcükleri çokça kullandığı şiirlerinde muhteva, ahenk ve musiki birlikteliği oluşturur. Şair, bu sözcükleri ferdi ıstıraplarını, dini-tasavvufi endişelerini ve felsefi sancılarını ve metafizik algısını ortaya koymak için dikkatlice seçer. Bu sebeple Kısakürek, sözcük seçimlerinde duygu ve fikir unsurlarını anlam ve ahenk bağlamında ele alır.

Kısakürek, fiillere de geniş yer verir. Şair, fiilleri de anlam ve ahenk bütünlüğü içindeirdeler. O, Türkçeye olan hâkimiyetini fiilleri seçerken de ortaya koyar. Onun şiirlerinde seçtiği fiiller kendisinin dinamik bir şair olduğunu gösterir.

Kısakürek'in sıfatlara çokça yer verdiği şiirlerinde güçlü tasvirler ön plana çıkar.

Ünlemlerin yer aldığı şiirlerinde ise hitabet üslûbunun hâkimiyeti görülür.

Kısakürek, aynı zamanda bir "ben" şairidir. O, bu tarzdaki şiirlerinde zamirleri ustaca kullanır.

Necip Fazıl'ın dile hâkimiyeti ve söz varlığını ustaca kullanması üslûbuna tesir eder. Bu bağlamda Kısakürek'in şiirlerinde özellikle aşağıdaki üslûp çeşitlerinin görüldüğünü söylemek mümkündür:

- Lirik Üslûp
- Hitabet Üslûbu
- Hiciv Üslûbu
- Övgü Üslûbu
- Şaşırtma Üslûbu
- Yakarış Üslûbu
- Metaforik (Teşbih ve İstiareli) Üslûp

Kaynakça

AKAY, Hasan (1998), **Cenap Şahabeddin'in Şiirleri Üzerinde Stilistik Bir Araştırma**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

AKTAŞ, Şerif (2002), **Edebiyatta Üslûp ve Problemleri**, Akçağ Yayınları, Ankara.

BAŞIBÖYÜK, Fatma (2008), **Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerindeki Metafizik Kavramlar ve Bu Kavramların Pedagojik Açıdan İrdelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

BLOOMFİELD, Morton W. (1976), **Stylistics and the Theory of Literature (Üslûpbilim ve Edebiyat Teorisi)**, New Literary History, Vol. 7, Nu. 2, Winter.

BUFFON, Georges Louis de (1907), **Discourse sur le Style (Üslûp Üzerine Söylem)**, Theories of Stylistics (ed. Lane Cooper), New York: Macmillan, p. 178

COŞKUN, Betül (2013), **Asaf Hâlet Çelebi'nin Gözünden Necip Fazıl Ve 'Kaldırımlar' Parodisi**, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/9. Summer 2013, p. 953-965, Ankara-Turkey.

COŞKUN, Menderes (2010), **Üslûp Çalışmaları Üzerine**, Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V), İstanbul, Turkuaz.

CUMA, Ahmet (2002), **Rainer Maria Rilke ve Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde İmgesel Anlatım Biçimleri**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÇEBİ, Hasan (1987), **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirleri**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

ÇETİN, Nurullah (2009), **Şiir Çözümleme Yöntemi**, Ankara: Öncü Kitap Yayınları.

ÇOBAN, Ahmet (2004), **Edebiyatta Üslûp Üzerine**, Akçağ Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

ÇOLAK, Veysel (2005), **Necip Fazıl'ın Şiiri ve Şiir Üzerinden Önerdiği Düşünce**, Hece-Aylık Edebiyat Dergisi (Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı), Sayı: 97, Ocak.

DeVİTO, Joseph A. (1967), **Style and Stylistics: An Attempt at Definition (Üslûp ve Üslûpbilim: Tanımlamaya Bir Teşebbüs)**, Quarterly Journal of Speech, Vol. 53, Nu. 3.

EKREM, Recâizâde (1299), **Ta'lîm-i Edebiyat**, İstanbul: Mihrân Matba'ası, s. 61. (Günümüz Türkçesiyle: Recâizâde Mahmud Ekrem, Ta'lîm-i Edebiyat, Haz. Murat Kacıroğlu, Sivas 2011, Asitan Yay.

ERDEM, Mehmet Dursun (2005), **Halkın Diliyle Şehrin Dilini Yazan Adam**, Hece-Aylık Edebiyat Dergisi (Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı), Sayı: 97, Ocak.

GUIRAUD, Pierre (1963), **La Syntaxe du Français (Fransızca Sözdizim)**, 2e éd., Paris: Presses Universitaires de France.

GÜVEN, Mine vd. (2001), **Dilbilim Sözlüğü**.

HANCIOĞLU, Hümeyra (2013), **Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Temalar**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

HATİPOĞLU, Vecihe (1971), **İkilemele**r, Ankara: TDK Yayınları.

MAYBİN, J; PEARCE, M (2006). "Literature and Creativity in English" (Edebiyat ve İngilizcede Yaratıcılık), The Art of English Literary Creativity (İngiliz Edebi Yaratıcılık Sanatı), (Eds. S. Goodman and K. O' Holloran), London: Routledge and Open University Press.

KANTARCIOĞLU, Sevim (2009), **Edebiyat Akımları / Platon'dan Derrida'ya**, İstanbul: Paradigma Yayınları.

KARABULUT, Mustafa (2012), **Şairin Dil ve Üslubunda Psikolojik Temayüller**, 2. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslûp İncelemeleri), 19-21 Ekim 2011, Isparta.

KISAKÜREK, Necip Fazıl (2010), **Cinnet Mustatili, "Yılanlı Kuyudan"**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2010.

KISAKÜREK, Necip Fazıl (1995), **Çile**, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

OKAY, M. Orhan (1989), **Necip Fazıl Kısakürek**, İstanbul: Şule Yay.

ÖZCAN, Tarık (2014), **Necip Fazıl Kısakürek Şiirinin 1934 Öncesi ve Sonrası Bileşenleri**, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Sayı:11, Ocak-Haziran.

ÖZDENÖREN, Rasim (2013), **Necip Fazıl Kısakürek'in Kişiliği ve Fikriyatı Üzerine Birkaç Tespit**, 30 Necip Fazıl, Uluslararası Necip Fazıl Kısakürek Sempozyumu, (Editörler: Fahri Tuna, Ercan Yılmaz, Hüseyin Yorulmaz), Uluslararası Necip Fazıl Kısakürek Sempozyumu, 20-26 Mayıs 2013, Konya.

ÖZEROL, Nazmi (2013), **Seyyid Nesimî'nin Şiirlerinde Ahengi Sağlayan Edebî Sanatlar**, The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science (JASSS), Volume 6 Issue 5.

POSPELOV, Gennadiy N. (1995), **Edebiyat Bilimi I** (Çev: Yılmaz Onay), İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

SIMPSON, Paul (2004), **Stylistics: A Resource Book for Student (Üslûpbilim: Öğrenci Kaynak Kitabı)**, New York: Routledge.

SÜNGÜ, Çetin, **Necip Fazıl Kısakürek'in Çile adlı Şiir Kitabının Sistematik Lügatı**, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi (1964-1965).

TEPELİ, Yusuf; PEKTAŞ, Esra (2013). **Necip Fazıl Kısakürek'in 'Kaldırımlar' Şiiri Üzerine Dil Bilimsel Bir Çözümleme**, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, Volume 8/1 Winter.

ÜÇOK, Necip (1947), **Genel Dilbilim (Lengüistik),** Ankara: Ankara Üniversitesi Dil, Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, s.85.

VARDAR, Berke (2002), **Dilbilim Yazıları**, İstanbul: Multilingual Yayınları.

VERDONK, Peter (2001), **Stylistics (Üslûpbilim)**, Oxford: Oxford University Press.

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI'NIN KURULMASI VE ULUSAL BİLİNÇ

Arş. Gör. Dr. Pakize ÇOBAN KARABULUT

Bitlis Eren Üniversitesi

Özet

1847 yılında Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının ödenmesi amacıyla Osmanlı Bankası kurulmuştur. Ancak, özel sermaye girişimcileri aracılığı ile kurulan bu bankaya 1863 yılında sadece banknot çıkarma imtiyazı verilmesinden dolayı, merkez bankası özelliğini kazanamamıştır. İkinci Meşrutiyet dönemi ile birlikte, özellikle Avrupa devletleri ile Osmanlı Devleti arasında ticaret anlaşmalarını yürüten ve ülke ekonomisine şekil veren ulusal sermayeli bir banka kurma ihtiyacı oluşmuştur. Bu nedenle 1917 yılında Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası kurulmuş, ancak Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile birlikte dağılmıştır. Mustafa Kemal ile başlayan 1919 yılındaki ulusal kurtuluş mücadelesi ve savaşının kazanılması, ulusal tam bağımsızlık ruhunu ön plana çıkarmıştır. Böylelikle 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde milli bir ulusal bankanın kurulma fikri yeniden gündeme gelmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türk Lirası'nı etkilemesi ve Osmanlı Devleti'nden kalma borçların ödenmesi, tekrardan Merkez Bankası fikrini ön plana çıkarmış ve 1930 tarihinde Merkez Bankası kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Merkez Bankası, 1929 Ekonomik Krizi, Bankacılık Sistemi, Ulusal Bilinç.

ESTABLISHMENT OF THE CENTRAL BANK OF TURKEY AND NATIONAL CONSCIOUSNESS

Abstract

Ottoman Bank established with purpose of being paid of the foreign debt of the Ottoman Empire in 1847. But, since it was given only banknotes extraction concessions to the bank established via private equity entrepreneurs in 1863, the bank didn't win to this feature of the central bank. The need to establish a national capital bank formed, especially conducting trade agreements between the Ottoman Empire and European states and giving to shape to the country's economy, with the Second Constitutional Period. For this reason, the Ottoman Reputation National Bank was established in 1917, but it disappeared with the Ottoman Empire in the end of First World War. The national liberation struggle started in 1919 by Mustafa Kemal had brought to fore full national spirit of independence. Thus, the establishment of a national bank was back on the agenda in 1923 Izmir Economic Congress. The influence of the 1929 World Economic Crisis on Turkish Lira and the payment of the debt remaining from the Ottoman Empire come out to fore the idea of the establishment of the Central and the bank was established in 1930.

Keywords: Republic of Turkey, The Central Bank, 1929 World Economic Crisis, Banking System, National Consciousness.

MERKEZ BANKALARININ ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

Merkez Bankaları genellikle kar amacı gütmeyen, ekonominin gelişmesi açısından para piyasası ve bankalara çeşitli şekillerde etki yapan kurumlardır. Para yaratan kurumların başında gelen ve her ülkenin finansal sistemi içinde faaliyet gösteren kurumlar arasında ilk sırada yer alan merkez bankaları, genel anlamda bankaların bankası olarak tanımlanmaktadır. Merkez bankaları adıyla anılmalarının nedeni ise para ve bankacılık işlerinde diğer bankaların merkezini oluşturmalarından, onları bir merkezden yönlendirmelerinden kaynaklanmaktadır.

Merkez bankacılığı, bazı ticaret bankalarının banknot ihraç etmek ve devletin hazinedarlığını yapmak üzere şekil ve işlev değiştirmesiyle doğmuştur. Merkez Bankası ortaya çıkmadan önce banknot ihraç işlevi, özel veya karma sermayeli bir ya da birkaç ticaret bankası tarafından yerine getirilmekteydi. Bu fonksiyonun zamanla kamu hizmeti niteliğinin anlaşılması, devletin yasal parayı tespit etmek, banknot çıkarma ve bankacılık faaliyetlerinin daha düzenli bir şekilde yürütülmesini kontrol etmek istemesi, ulusal ekonomilerde bu işlevleri yerine getirecek tek bir merkez bankasının kurulmasını sağlamıştır[1].

Merkez bankaları başlangıçta, kar amacı taşımayan kamu kuruluşları olarak değil, özel ticari bankalar olarak ortaya çıkmıştır. Banknot ihraç eden ilk bankalara 17. yüzyılın ikinci yarısında rastlanmaktadır. Gerçek anlamda merkez bankacılığı 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda 1694 yılında kurulan ve 1844 yılında çıkarılan yasayla yeniden düzenlenen İngiltere Merkez Bankası, merkez bankacılığı özelliklerini ve tekniğini geliştirerek, dünya merkez bankacılığına örnek olmuş, gerçek anlamda ilk merkez bankası kabul edilmektedir[2].

Bilinen anlamda merkez bankalarının doğuşu ve gelişmesi, bankacılığın gelişmesinden sonradır. Merkez bankalarının gelişimi, metal para sisteminin önemini kaybetmesi ve bankaların para yaratma işlevlerinin ön plana çıkması ile paralel olmuştur. Bu nedenle merkez bankacılığı 19. yüzyıldan sonra gelişme göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen 1930 Ekonomik Krizi gibi olaylar, merkez bankacılığının gelişmesi açısından oldukça önemlidir. Merkez bankacılığının 1930'lu yıllardaki gelişiminde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1920 yılında toplanan Brüksel Konferansı ile 1922 yılında toplanan Cenova Konferansı'nda alınan kararların önemli olmuştur[3].

Brüksel Konferansı, merkez bankacığının gelişmesi konusunda iki noktada önemli rol oynamıştır. İlk olarak, merkez bankalarının bağımsız bir yapıya sahip olması gerektiği konusu ilk kez bu konferansta gündeme gelmiştir. İkinci olarak ise merkez bankası olmayan ülkelerde de merkez bankası kurulması yönünde tavsiye kararı alınmıştır. Bu kararın alınmasından sonra birçok ülkede merkez bankası kurulmaya başlanmıştır. 1922 yılında toplanan Cenova Konferansı'nda, Brüksel Konferansı'nda alınan kararlara ilave olarak,

[1] Salih Öztürk, "Merkez Bankacılığında Bağımsızlık Şeffaflık ve Hesap Verilebilirlik Açısından Üç Merkez Bankası: FED, ECB, TCMB, Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 4, 2012, s. 72-73.
[2] Serkan Danışman, Türk Bankacılık Sistemi İçinde Merkez Bankası'nın Rolü ve Önemi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012, s. 19.
[3] Türkiye Merkez Bankası ve Bağımsızlık, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2012, s. 4-5.

çeşitli ülkelerin merkez bankaları arasında iş birliğinin kurulması ve geliştirilmesi gündeme gelmiştir[4].

1930 Ekonomik Krizinden sonra, hükümetlerin ekonomik istikrarı sağlamada etkili olabileceği, bunun da merkez bankaları aracılığıyla sağlanabileceği görüşü hâkim olmuştur. Bu bağlamda merkez bankalarının ekonomik yaşamdaki önemi de ön plana çıkmaya başlamıştır.

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI'NIN DOĞUŞU

Merkez Bankaları, ülkelerin egemenliklerinin simgesi olan para basımından ve para politikasını yürütmekten sorumlu olan kurumlardır. 20. yüzyıldan önce merkez bankaları ihraç bankası veya milli banka olarak tanınmaktaydı. Devletin belirlediği kurallar dâhilinde banknot ihracının düzenlenmesi, altın ve gümüş esaslarının yürürlükte olduğu yerlerde bu esasların korunması bu bankaların başlıca görevleriydi. Eski merkez bankaları bazı ülkelerde ticaret bankalarının şekil değiştirmesiyle meydana gelmiştir

Türkiye'de merkez bankacılığının başlangıcı 1847 yılında Galata Bankerlerinin hükümetten, Osmanlı Devleti'nin dış ödemelerini gerçekleştirmek üzere Osmanlı Bankası adlı bankayı kurma iznini almalarına dayanmaktadır. Cumhuriyet öncesi dönemde merkez bankacılığı fonksiyonlarını yerine getiren ilk banka, yabancı sermaye ile kurulmuş olan Osmanlı Bankası'dır. Bir devlet bankası rolünü üstlenen Osmanlı Bankası, aynı zamanda Düyunu Umumiye İdaresi'nin de bankeri konumundaydı. Banka, Osmanlı döneminde banknot çıkarma tekeline sahipti, devletin borçlanmasına aracılık etmiş ve devletin hazine işlerini yürütme görevini yerine getirmiştir.[5]

Osmanlı Bankası, Kırım Savaşı'ndan sonra İngiliz sermayedarları tarafından 1856 yılında Bank-ı Osmanî adıyla kurulmuştur. Yönetim merkezi Londra olan bankanın, iş merkezi İstanbul olarak belirlenmiştir. Fransız sermayedarlarının da katılımıyla 1863 yılında yeni bir düzenlemeye gidilerek bankanın adı Bank-ı Osmanî Şahane olarak değiştirilmiş ve merkezi İstanbul olmuştur. Bankaya aynı tarihte Osmanlı Devleti için banknot çıkarma ve devletin hazine işlerini yürütme imtiyazı verilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Bankası dışında, başka hiçbir kurum ve otorite banknot çıkarma yetkisine sahip değildir. Banka, imtiyaz sözleşmesi gereğince çıkardığı banknotlara karşılık, 1/3 oranında altın bulundurmak ve ibrazı halinde karşılığını altın olarak ödemek zorundaydı. Osmanlı Bankası'na verilen banknot çıkarma ayrıcalığı, ilk sözleşmede 30 yıl olarak belirlenmesine karşılık, bu süre daha sonra uzatılmıştır[6].

İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin dış ödemelerini düzenleme görevini üstlenecek, Avrupa devletleri ile arasında aracılık işlemlerini yürütecek, banknot basma imtiyazına sahip, bir devlet bankası fikri yoğunlaşmaya başlamıştır. Ulusal sermayeli bir banka kurma çabaları çerçevesinde, 1917 yılında Osmanlı İtibar-ı Milli

[4] Caner Bakır, Merkezdeki Banka- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Uluslararası Bir Karşılaştırma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 20; Türkiye Merkez Bankası ve Bağımsızlık, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2012, s. 4-5.

[5] Yahya S. Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 86-87; Naci Yılmaz, "1930-1946 Döneminde Türk Bankacılık Tarihi", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007, s. 80.

[6] Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2011, s. 2-3; Ahmet Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994, s. 275.

Bankası kurulmuş, ancak Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile ayrılması nedeniyle bu banka ulusal banka olma amacına ulaşamamıştır[7].

Kurtuluş Savaşı ile kazanılan siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık ile de tamamlanması amacıyla merkez bankasının kurulması ile ilgili çalışmalar başlamıştır. Bu konu ilk kez 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ele alınmış, "tedavül bankası" işlevi görecek, yani merkez bankası olarak görev yapacak, milli bir devlet bankasının kurulması konusu üzerinde durulmuştur[8].

Yeni Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden karşılığı olmayan 158.518.138 milyon liralık kağıt para devralmıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra altın para kullanımdan tamamen çekilmiştir. Gümüş ise diğer madeni paralar gibi ufaklık para durumuna dönüşmüştür. 1924 yılında ilk madeni ufaklık para kanunu çıkarılmıştır. Kanunla pul ve paralar 2 milyon lirayı aşmamak kaydıyla 10 paralık, 5, 10 kuruşluk ve 624 sayılı kanunla 3 milyon liralık 5,10 ve 25 kuruşun basımına karar verilmiş, karşılığında piyasadan kâğıt para çekilmiştir. Böylece kâğıt para tutarı 153.518.138 liraya inmiştir[9].

Osmanlı Bankası'yla 1924 ve 1925'te yapılan yeni anlaşmalar ile bankanın yeniden göreve devam etme şartları gözden geçirilmiş ve birtakım yeni düzenlemeler yapılmıştır. Ankara'daki yöneticilerle banka idaresi arasında başlayan müzakereler 10 Mart 1924 tarihinde imzalanan bir anlaşmayla sonuçlanmıştır. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Bankası'nın imtiyazı banknot ihraç etme yetkisi dâhil olmak üzere uzatılmış, karşılığında da bankadan bazı kolaylıklar beklenmiştir. Bankadan beklenen en önemli değişiklik hükümete ve hükümetin bankalarına kredi imkânı sağlamasının yanında Türk-Müslüman personelinin oranını arttırmaktı. Ancak bu anlaşma muhaliflerin itirazları üzerine mecliste onaylanamamıştır[10].

Osmanlı Bankası'nın 1863 ve 1875 yıllarında çıkartılan "imtiyaz kararnameleri" ile kazandığı banknot çıkarma yetkisi 1925 yılında hükümet tarafından yenilenmiştir. Ancak, bu bankanın ileride ayrı bir banknot çıkarma yetkisine sahip bir bankasının kurulmasına karşı çıkmayacağına dair bir madde, bankayla yapılan anlaşmaya eklenerek, ileride kurulacak olan merkez bankasının hukuksal dayanağı oluşturulmuştur[11].

Bir yıllık bir çalışmanın sonunda 22 Nisan 1925 tarihinde imzalanan bir ek anlaşmanın onaylanması ile bankanın netlik kazanmamış statüsü daha sağlam bir zemine oturtulmuştur. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla yapılan değişikliklerin en önemlilerinden ikisi Türk-Müslüman personel ve maaş oranının yükseltilmesi ve idari ve muhasebe işlerinde Fransızca yerine Türkçe kayıt tutma mecburiyetinin uygulanmasıydı. Bankada yerli ve yabancı Türkçe bilmeyen memurlara Türkçe dersleri verilmeye başlanmış, işe alım politikasında Müslüman vatandaşlara öncelik tanınmaya başlamıştı. 1927-1933 yılları arasında Müslüman memurların oranı %30'dan %60'a, aldıkları maaşların oranı ise %23'ten %40'a yükselmişti. Ayrıca banka 1925 yılı içinde devletin en önemli iki bankası olan İş

[7] Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2011, s. 3.
[8] Arzu Varlı, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Parasal Alanda Kurumsal Düzenlemeler: T. C. Merkez Bankası" Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2010, s. 93-94.
[9] Arzu Varlı, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Parasal Alanda Kurumsal Düzenlemeler: T. C. Merkez Bankası" Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2010, s. 83.
[10] https://www.google.com/culturalinstitute/ 29.10.2016.
[11] Caner Bakır, Merkezdeki Banka- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Uluslararası Bir Karşılaştırma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 16.

Bankası ve Ziraat Bankası'na 750.000 ve 2 milyon liralık kredi açarak bu kurumların kaynak sıkıntısını gidermekte önemli bir rol oynamıştır[12].

1927 yılında Maliye Bakanı Abdülhalik Renda merkez bankası kurulması hakkında bir kanun taslağı sunmuş, bu taslağın kabul edilmesi üzerine merkez bankasının kuruluş aşamasında Türk yetkililerine yardımcı olmak üzere diğer ülkelerin merkez bankalarından da görüş istenmiştir[13].

1928 yılından itibaren merkez bankasının kuruluşunun ve statüsünün nasıl olması gerektiğine dair birçok araştırma yapılmış, çeşitli yabancı merkez bankalarının tüzükleri incelenmiş ve uzman görüşü istenmiştir. 1928 yılında Türkiye'ye davet edilen Hollanda Merkez Bankası İdare Meclisi üyesi dr. G. Vissering, hazırladığı raporda hükümete bağlı olmayan ve bağımsız bir merkez bankasının gerekliliğine dikkat çekerken, 1929 yılında İtalyan uzman Kont Volpi, Türk parasının istikrarının sağlanması için bir merkez bankası kurulmasının şart olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde hükümete bağlı olmayan, bağımsız olarak örgütlenmiş ve Türk Parasının istikrarının sağlanması için bir merkez bankası kurulmasının gerekli olduğu görülmüştür[14].

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI'NIN GELİŞİMİ VE ULUSAL BİLİNÇ

1929 Dünya Ekonomik Bunalımının Türkiye'yi etkilemeye başlaması ve aynı yıl Lozan Barış Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nden Türkiye'ye kalan borç ödemelerinin başlayacak olması, para ve kredi işlemlerini düzenleyecek merkez bankasının kurulmasını gerekli hale getirmiştir. Ayrıca, aynı yıl Lozan Barış Antlaşması'na göre Türkiye'nin dış ticaret hadlerinde değişiklik yapabilecek olması nedeniyle fazla miktarda ithalat yapılması, dünya bunalımının tarım fiyatlarını düşürmesi ile birleşince Türk Lirası'nın değerinin hızla düşmeye başlaması merkez bankasının kurulmasını hızlandırıcı etki yapmıştır.

Osmanlı Bankası, cumhuriyetin ilanından sonra da bir süre merkez bankası görevini yürütmeye devam etmiştir. Ancak devletin yeni yapısı içinde yabancı bir bankanın merkez bankası olarak görev yapmasına karşı tepkiler artınca, milli bir merkez bankasının kuruluş çalışmalarına başlanmıştır. Hükümet, merkez bankası kurulması sürecinde Lozan Üniversitesi'nden Prof. Dr. Leon Morfin'in katkılarıyla yasa tasarısını hazırlamıştır. Bu çalışmalar sonunda, 30 Haziran 1930 tarihinde çıkarılan 1715 sayılı yasa ile TCMB kurulmuştur[15].

Merkez Bankası'nın kurulması ile ilgili yasanın Resmi Gazetede yayınlanmasından sonra, banka faaliyetlerine Ekim 1931 tarihinde başlamıştır. Yasa tasarısında merkez bankasının bir cumhuriyet kurumu olduğunu vurgulamak amacıyla T.C. ile ilişkilendirilmesi istenmiş, ancak bankanın, merkezi idareden bağımsız bir kurum olduğunu vurgulamak için kamu kurumlarından farklı olarak ismi Cumhuriyet Merkez Bankası olarak belirlenmiştir. "Türkiye Cumhuriyeti" ibaresine ve kısaltılmış şekli olan "T.C." ifadesine özellikle yer verilmemiştir. Uluslararası ilişkiler göz önüne alınarak, bu isim Meclis İktisat

[12] https://www.google.com/culturalinstitute/ 29.10.2016.
[13] www.tcmb.gov.tr/ 29.10.2016.
[14] Caner Bakır, Merkezdeki Banka- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Uluslararası Bir Karşılaştırma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 19-20; İlhan Tekeli- Selim İlkin, Cumhuriyetin Harcı- Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 188-189.
[15] www.tcmb.gov.tr/ 29.10.2016.

Encümenindeki görüşmeler sırasında "Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası" olarak değiştirilmiştir[16].

1930'lu yıllar hükümetin, merkez bankasının yetkili olduğu alanlara ve kararlarına müdahale etmediği, genel olarak bankanın bağımsızlığının ön planda olduğu, enflasyonun düşük düzeylerde olduğu bir dönem olmuştur.

TCMB banknot ihracı imtiyazına sahip, bir anonim ortaklık olarak kurulmuştur. Kurulan merkez bankasının sermayesi 15.000.000 lira olup beheri yüz liralık 150.000 hisseye ayrılmıştır. Bankanın hisse senetleri dört gruba ayrılmıştı. A sınıfı hisse senetleri hükümet kurumlarına ait olup, toplam sermayenin % 15'ini geçemeyecekti. Bunların karşılığı hükümet tarafından saf altın olarak merkez bankasına ödenecekti. B sınıfı hisse senetleri Türkiye'de faaliyette bulunan milli bankalar dışında kalan diğer bankalara ve imtiyazlı şirketlere tahsis edilmişti. Tahsis edilen bu hisseler banka sermayesinin %10'unu teşkil eden 15.000 hisseydi. D sınıfındaki hisse senetleri, Türk ticaret müesseseleri ve Türk tabiiyetindeki hükmi ve hakiki şahıslara tahsis olunmuştu[17].

Banka tamamen devlet sermayesi ile kurulmamış, özel sektörün de sermayeye katılımı sağlanarak, TCMB yönetimine özerklik verilmiştir. 1715 sayılı yasaya göre, hazine ve maliye bakanlığının TCMB üzerindeki etkisinin mümkün olduğunca az olmasının sağlanması amacıyla sermaye içindeki hazine payı %15 olarak tespit edilmiştir. Devletin banka üzerindeki etkisini sınırlandırmak amacıyla bu payın en fazla %25'e kadar çıkarılabileceği kabul edilmiştir[18].

Merkez bankası niteliği taşıyan ilk bankalar daha çok özel sermaye ile kurulmuşlardır. İlerleyen süreçte özel sermaye ile kurulan bu bankaların, sahip oldukları banknot ihraç yetkisinin bir kamu fonksiyonu olarak nitelendirilmesi, merkez bankalarının tamamen ya da kısmen devletleştirilmesine neden olmuştur. Bununla birlikte tamamen özel sermayeli merkez bankaları da bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ise ABD Merkez Bankası gibi tamamen özel sermayeli bir banka olmadığı gibi, Kanada ve İsrail merkez bankaları gibi tamamen devlet sermayeli de değildir.

1931 yılında TCMB'nin kuruluşuyla birlikte Osmanlı Bankası, 1863'ten beri Osmanlı Devleti ve sonra da Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile olan ayrıcalıklı ilişkisinin gerekçesi ve geçerliliği kalmamıştı. Artık faaliyetleri basit bir ticari banka gibi mevduat toplamak, kredi vermek gibi olağan işlerle sınırlıydı. Tek ayrıcalığı yabancı sermayeli bir banka olduğu halde Türk bankalarıyla aynı şartlarla bankacılık yapabilmesiydi. Devlet bankalarının ve 1940'lı yıllarda kurulan yerli özel bankaların giderek güçlendiği bir ortamda rekabet etmesi gittikçe zorlaşmıştı. Osmanlı Bankası kısıtlı ama sadık bir müşteri kitlesine hizmet veren bir banka konumundaydı. 1996'da başlıca sermayedarı Paribas Bankası tarafından Doğuş Grubu'na satılan Osmanlı Bankası yeni kimliği ile beş yıl hizmetten sonra 2001 yılında ülkeyi etkileyen krizin sonunda faaliyetine son vermiş, Garanti Bankası ile birleşerek tarihe karışmıştır[19].

---

[16] Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2011, s. 4.

[17] İlhan Tekeli- Selim İlkin, Cumhuriyetin Harcı- Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 189; Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınıdır, Ankara, 2011, s. 4.

[18] Caner Bakır, Merkezdeki Banka- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Uluslararası Bir Karşılaştırma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 20; Bilsay Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi Büyük Devletler ve Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 289.

[19] www.obarsiv.com/ Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi/29.10.2016.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı ve 1930 Ekonomik Krizinden sonra piyasaların çökmesi ve dünya ölçeğinde ekonomik krizlerin yaşanması, hükümetlerin piyasayı yeniden düzenlemek zorunda kalmasıyla sonuçlanmıştır. Bu düzenlemenin de ancak merkez bankaları aracılığıyla yapılabileceği düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ulusal devletlerin kurulmasının hızlanması ile ulusal bilincin de ön plana çıkmaya başlaması, ulusal devletlerin merkez bankası açmasını hızlandırıcı etki yapmıştır.

Osmanlı Bankası'nın gerçek bir merkez bankası niteliğine sahip olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Banka, bir merkez bankasından beklenen, ekonominin likiditesini ve kredi hacmini ayarlama ve denetleme işlerini yerine getirmemiştir. Para politikası araçlarını kullanmamış, bu yetkilere sahip olmamıştır.

Osmanlı Bankası esas itibariyle bir ticaret bankası olarak faaliyet göstermiş, devletin hazinedarlığı ve mali ajanlığını kısmen yerine getirmekle birlikte, devletin ihtiyaçlarından çok, banka karlılığını ön planda tutmuştur. Bankanın banknot çıkarma imtiyazına sahip olması, Türkiye'de modern kredi yapısının kurulması için yeterli olmamış, daha çok Osmanlı Hükümeti'nin dış ülkelerden ödünç para almasını kolaylaştıran bir kurum olarak çalışmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kurtuluş Savaşı ile siyasi bağımsızlığını kazanması ve bunun iktisadi bağımsızlık ile de tamamlanması sürecinde merkez bankasının kurulması önemli bir rol oynamıştır. Çünkü yeni kurulan devletin, Osmanlı Devleti'nden kalan ve yabancı sermaye ile kurulan Osmanlı Bankası'nın varlığına karşı çıkarak, yerine Ankara'da; devlet ve özel sermayenin desteğinde, ulusal bir merkez bankasının kurulmasını sağlaması, ulusal bir para ve ekonomi politikası takip edebilmesi açısından önemli olmuştur. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kurulması ile ulusal para ve ekonomi politikalarının uygulanabilmesi için uygun bir ortam sağlanmıştır.

Kaynakça

Bakır, Caner, (2007), Merkezdeki Banka- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Uluslararası Bir Karşılaştırma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Danışman, Serkan, (2012), Türk Bankacılık Sistemi İçinde Merkez Bankası'nın Rolü ve Önemi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, (2011), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara.

https://www.google.com/culturalinstitute/ 29.10.2016.

Kuruç, Bilsay, (2011), Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi Büyük Devletler ve Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Öztürk, Salih, (2012), "Merkez Bankacılığında Bağımsızlık Şeffaflık ve Hesap Verilebilirlik Açısından Üç Merkez Bankası: FED, ECB, TCMB, Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 4, ss. 69-88.

Tabakoğlu, Ahmet, (1994), Türk İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Tekeli, İlhan- İlkin, Selim, (2004), Cumhuriyetin Harcı- Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Tezel, Yahya S., (2002), Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Türkiye Merkez Bankası ve Bağımsızlık, (2012), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara.

Varlı, Arzu, (2010), "Tanzimat'tan Cumhuriyete Parasal Alanda Kurumsal Düzenlemeler: T. C. Merkez Bankası" Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

www.obarsiv.com/ Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi/29.10.2016.

www.tcmb.gov.tr/ 29.10.2016.

Yılmaz, Naci, (2007), "1930-1946 Döneminde Türk Bankacılık Tarihi", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

CEMAL SÜREYA'DA ŞİİRSEL DÖNÜŞÜMÜN BİR GÖSTERENİ OLARAK KUŞ İMGESİ

Okt. Mustafa KARADENİZ

Batman Üniversitesi

Özet

İkinci Yeni şairleri, gerek şiirlerinde gerekse poetik metinlerinde imge konusuna ilişkin düşüncelerini dile getirmiştir. İlhan Berk'ten sonra kavrama en fazla değinen şair Cemal Süreya'dır. Süreya'nın şiirlerindeki imge yoğunluğunu ve bir imgenin kitaptan kitaba nasıl bir dönüşüm geçirdiğini izleyebilmek için izi sürülebilecek imgelerden biri de kuş imgesidir. "Kadın" ve onunla ilişkili unsurlardan sonra Süreya'nın şiirlerinde en sık başvurduğu imgenin "kuş" olduğu söylenebilir. Bu imge, şiirlerde toplam 56 kez geçer. Bu toplamın şiir kitaplarına dağılımı, Süreya şiirinin biçim ve öz bakımından gösterdiği değişimle de paralellikler arz eder. İlk üç kitapta biçim ve öz bakımından izlenebilen coşkulu açılım ve genişleme, genelde olumlu anlamlar içeren kuş imgesinin yoğun kullanımı üzerinden de izlenebilmektedir. *Üvercinka*, *Göçebe* ve *Beni Öp Sonra Doğur Beni* kitaplarında sayısı kademeli olarak artan kuş imgesi, Süreya şiirinde durgunluğun ve giderek bir daralmanın ve "söz yitimi"nin meydana geldiği *Uçurumda Açan*, *Sıcak Nal ve Güz Bitiği* kitaplarında dikkat çekici bir şekilde azalır.

Bu bildiri, Cemal Süreya şiirinde imgenin işlevini ve onun şiir çizelgesinde zaman içinde biçim ve öz bakımından meydana gelen dönüşümü kuş imgesinin kullanım yoğunluğu ve tarzı üzerinden ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cemal Süreya, imge, kuş, biçim, öz, dönüşüm.

THE IMAGE BIRD AS A SIGNIFIER OF POETIC TRANSFORMATION BY CEMAL SÜREYA

Abstract

The Second New poets, expressed their thoughts related to the subject image both in their poems and poetic texts. After the poet Ilhan Berk, it is Cemal Süreya who mostly handled the concept. In order to follow the image intensity in the poems of Süreya and to follow how a image from a book to other book has undergone the transformation, the bird image is one of the images to be tracked. It can be said that the image bird, after "women" and the elements associated with her, is the image Süreya the most frequently referred to in his poems. This image passes through a total of 56 times in the poem. This total distribution to the poetry books also exhibited parallels with changes shown in terms of content and hereby forms of Süreya' poem. The seeable enthusiastic opening and expansion of self-respect, regarding content and form, in the first three books can also be monitored over the intensive use of the bird image containing generally positive meanings. The gradually increasing number of bird image in the books of *Üvercinka*, *Göçebe* and *Beni Öp Sonra Doğur Beni* decreases in a

remarkable way in the books of *Uçurumda Açan*, *Sıcak Nal* and *Güz Bitiği* where stillness, gradually narrowing and "word loss" are occurring in Süreya's poem.

This paper aims to be able to demonstrate through the functionality of image in Cemal Süreya's poem and itself-transformation undergone in the poetry schedule in the course of time with respect to the content and form over the style and the use of intensity of the bird image.

Keywords: Cemal Süreya, image, bird, form, content, transformation.

1. Giriş

Şiir dilini gündelik/ göndergesel dilden ayıran başlıca unsurlardan biri olan imge (image), Batı sanatında alegori, simge gibi metaforik kullanımları da kapsayan geniş içeriğe sahip bir kavramdır. Türk Dil Kurumu'nun *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*'nde kavramla ilgili olarak "Bir şeyi daha canlı ve daha duygulu bir halde anlatmak için onu başka şeylerin çizgileri ve şekilleri içinde tasarlayış. Bir nesneyi doğrudan doğruya yeniden tanıtmaya yarayacak bir biçimde göz önüne seren şey, duyu organları ile algılanmış olan bir şeyin somut ya da düşüncel kopyası. Var olan ya da varmış gibi tasarlanan nesnelerin zihinde canlandırılışı." (tdk.gov.tr-23.12.2015) karşılıkları verilir.

Turan Karataş'ın *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*'nde ise imgeye ilişkin olarak şu açıklama yapılır:

> Bir kelimenin ya da kelimeler topluluğunun, sözlük anlamının dışında ve/ veya ötesinde, sözcüğün ya da sözcük öbeğinin *belirtme*, *gösterme* ve *adlandırma* özelliğine/ yeteneğine/ gücüne "çağrışım"ı da ekleyerek kullanma marifetidir. Başka bir deyişle, edebî dilin uyandırdığı duygusal her türlü etki, her türlü çarpıcı hayal, çağrıştırdığı her türlü yeni anlam imge olarak adlandırılmaktadır (2011: 279).

Tanımlamalardan da anlaşılabileceği gibi İmge, dış gerçeklikten duyu organları yoluyla alınan malzemenin insan zihninde amaçlı bir biçimde işlendikten sonra yeni ve farklı bir boyut kazandığı öznel bir süreçtir. Dolayısıyla, imgenin temel hareket noktası dış gerçekliktir ve somutu soyutlaştırmak için somuttan yararlanır. Batı dillerinde resim/ görüntü (image) anlamlarını içeren kavram, Türkçede işaret demek olan ve görsellik içeren "im" sözcüğünden türetilmiştir. "Gerçekten de imge, sözcüklerle oluşturulmuş bir resimdir; malzemesi sözcük olmayan, bu nedenle de anlamı/ gerçeği sözel düzlemde birebir aktarması olası olmayan, daha çok duyguya/ sezgiye/ imgeleme seslenen bir başka sanat dalından, resimden ödünç alınmıştır." (Ecevit, 2002: 49-50). Şiirde imge kullanımının temel amacı, dış gerçekle kurgusal gerçeği birbirine yaklaştırmak, onları birbiri içinde eriterek yeni bir gerçeklik kurmaktır. İmge "başka türlünün büyüsünü oluşturmak isteyen şairin" (2002: 50) dili yeni bir biçimde kullanma tarzıdır.

İmge etrafında yapılan tanım ve açıklamalar, kavramın çok boyutlu bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir. "Teknik Olarak Sanat" adlı makalesinde imgenin bir türevi olarak yorumlanabilecek "farklılaştırma tekniği" çerçevesinde kavrama değinen Viktor Şklovski, imgeyi şiir üretiminin en temel aracı olarak değerlendirir. Dönemin dikkate değer dilbilimcilerinden Alexander Potebnia'nın "İmgesiz sanat, özellikle de imgesiz şiir olmaz" cümlesini kendi düşünceleri için hareket noktası kabul eden Şklovski, şiir bağlamında imgeye ve temelişlevine dair şöyle bir belirlemede bulunur:

> Şiir özel bir düşünme biçimidir, yani imgelerle düşünmedir. Böyle bir biçim, zihinsel güçlere, belli bir tutumluluk, bir "görece kolaylık duygusu" getirir; estetik

> duygu da bu tutumluluğun yansımasından başka bir şey değildir. Potebnia ve birçok tilmizi, şiirde, düşünmenin özel bir biçimini, imgeler yardımıyla düşünme biçimini görür. Onlara göre, imgelerin birbirinden farklı nesneler ile eylemleri bir araya getirmeyi sağlamak ve bilinmeyeni bilinenle açıklamaktan başka bir işlevi yoktur. (Todorov, 2010: 71-72).

Şklovski'ye göre imge; şiire, özgün bir düşünme biçimi, söylem tarzına ekonomiklik, derinlik ve estetik değer kazandıran temel bir kavramdır. Söz konusu yazıda Şklovski, Tolstoy'un metinleri üzerinden açımlamaya çalıştığı "farklılaştırma tekniği"nin imgenin en temel işlevlerinden biri olan alışılagelen gerçekliği, farklı ve çarpıcı bir biçime dönüştürmekten başka bir şey olmadığını "Ben kişisel olarak, imgenin bulunduğu hemen her yerde farklılaştırmanın bulunduğunu düşünüyorum." (2010: 84) cümlesiyle dile getirir.

Potebnia, Şklovski, Knobloch, Perrine, Reverdy ve Emin Özdemir gibi Batılı ve Türk kuramcıların imge tanımlarının[1] izinden ilerleyen Doğan Aksan ise imgenin öznel bir yorumlama süreci olduğunu söyler: "İmge, sanatçının çeşitli duyularıyla algıladığı özel, özgün bir görüntünün dile aktarılışıdır; bir betimleme değil, öznel bir yorumlama sayılabilir." (1993: 32).

"İmge ve Serüvenleri" yazısında kavramı ayrıntılı bir şekilde ele alan Özdemir İnce, varlığını sadece şiir alanıyla sınırlamadığı imgenin düzyazı ve konuşma dilinde de düşünceye kıvraklık ve yoğunluk kazandıran bir unsur olduğunu belirtir. İnce'ye göre "imge, en azından birisi somut olması gereken iki sözcük (terim) arasında yapılan örnekseme (analoji) yoluyla üretilir. Ya tam ve açık bir karşılaştırma (kıyas) ya eğretileme ya da basit bir yan yana gelişle oluşur. İster somut-somut, ister somut-soyut nesnelerin karşılaşmasından oluşsun, bütün yaklaştırma ve çağrışımları, kaba çizgileriyle imge adı altında toplayabiliriz." (2011: 27). İmgenin sadece duyumsal/ betimsel bir görüntü olarak kalmaması için zengin bir duygusal ve düşünsel çağrışım ağına sahip olması gerekir. "İyi bir imge, okurun zihninde çağrışım zincirleri kuran imgedir. Yapılan bütün çağrışımlar birbiriyle ilişkilidir, bir coşku bütünlüğü yaratacak şekilde birbirine bağlanmıştır." (İnce, 2011: 35).

Kavramın adına ve içeriğine ilişkin belirlemelerde bulunan eleştirmenlerden biri de Hüseyin Cöntürk'tür. Cöntürk, "Tasartı (İmage) Üzerine" başlıklı yazıda, konuyu etraflıca ele alır. Kavramın Türkçe karşılığı olarak türetip kullandığı tasartının[2] (Cöntürk, orijinal karşılığına "image" der.) ruhbilim ve edebiyat gibi farklı disiplinlerde kullanılan bir terim olduğunu belirtir. Cöntürk'e göre, farklı disiplinlerce ortak olarak kullanılan tasartı, "geçmiş bir yaşantıyı temsil eden ruhsal (içsel, zihinsel) bir yapıntı veya zihnimizin tasarımlaştığı bir resim anlamına gelir" (2006: 420). Bu tanımın ardından bir dizi başlık altında imge/ tasartının türlerine, kaynaklarına ve değerine değinen Cöntürk, kavramın şiirdeki yeri ve işleviyle ilgili olarak şu saptamaları yapar:

> Tasartı hem üslubu yapan öğelerden biri hem de özün bir parçası olarak kabul edilebilir. Denilebilir ki bir şair kelimeleri bir araya getirmede gösterdiği ustalık, tasartılarını yaratmada ve ritimlerini seçmede gösterdiği ustalık nispetinde temlerinde başarılı olur, temlerine şiirsel bir nitelik verebilir. Düşündürme, duygu ve heyecan verme gibi şiirde her zaman aradığımız nitelikleri sağladıklarından, şiirin gücü, birçok hallerde, tasartıların ustaca seçilmiş olmalarından ileri gelir.

[1]Bu tanımlar için bk. Aksan (1993: 29-30).
[2]Cöntürk (2006: 419-434), uzunluğundan ötürü *Pazar Postası*'nın beş sayısına yayılarak yayımlanan bu yazıda, kavramın kullanımındaki karışıklık ve keyfiliğe değindikten sonra, bunun giderilmesi ve eleştiri alanında her şeyden önce bir terim birliği sağlayabilmek için kendi türetimi olan tasartı sözcüğüne dair ayrıntılı açıklamalarda bulunur.

> Bununla beraber başarısız olan tasartılar sırıtan bir süs olmaktan ileriye geçemezler. Bu açıklamaların ışığı altında tasartıya biçimle özü, dışla içi kaynaştıran öğelerden biri olarak bakmanın yerinde olacağı sonucuna varılabilir sanırız (Cöntürk, 2006: 430).

Cöntürk'ün görece uzun yazısı, şairin dış gerçeklikten yararlanarak zihinsel bir süreç sonunda oluşturduğu özgün bir resim olan imgenin, şiirin biçim ve içerik özelliklerini kaynaştıran bir unsur olduğuna vurgu yapar. Cöntürk, imgeye bu çerçevede bakmak gerektiğini düşünür.

2. Cemal Süreya'nın İmge Anlayışı: Görüntünün Değişik ve Yabancı Niteliği

İkinci Yeni şairleri, şiirlerindeki yoğun kullanıma paralel şekilde, kuramsal/ poetik metinlerinde de imge konusunu ele almış, kavrama ilişkin düşüncelerini dile getirmişlerdir. İlhan Berk'ten sonra kavrama en fazla değinen şairin Cemal Süreya olduğu söylenebilir. 15 Eylül 1988'de, TRT'de Ahmet Oktay'ın hazırlayıp sunduğu "Okurken Yazarken" programına konuk olan Süreya, Tahir Olgun'un *Edebiyat Lügati*'ne başvurarak imgeyi, "yan yana gelmesi çok güç olan iki durumun iki nesnenin birarada adını etme sanatı. Yani yan yana bulunma sanatı." (2013: 192) olarak tarif eder. Yaptığı imge tarifini açıklamaya devam eden Süreya, yan yana gelmesi çok zor olan bu iki durum veya nesnenin bütünüyle birbirinden ve dış gerçeklikten kopuk olmaması, dipte dış gerçeklikten beslenen bir çağrışım zincirini de devreye sokması gerektiğini belirtir. Buradan hareketle de "Aslında şiir, dil içinde bir dildir ama kuş dili değildir. İmge mutlaka bir şeyin karşılığı olmalıdır. Kökte bir şeye bağlanmalıdır." (2013: 193) çıkarımına ulaşır. İmgenin, şiiri dış gerçekliğin bir kopyası olmaktan kurtarırken ondan tamamen kopmaması gerektiğini ise şu cümlelerle dile getirir: "İmge ne acaba? İmge bir şeyin daha iyisi, daha kötüsü, daha gerçeği, daha gerçek dışı durumu, daha temizi, daha kirlisi, daha hafifi, daha ağırı, daha... nasıl söyleyeyim, daha kendisi... Yani daha kendisini bulmaktır imge. Yoksa bir yere bağlanmadan yapılan şey imge değil, söz oyunudur, bence." (Süreya, 2013: 193).

Süreya, imgenin, kaynağını dış gerçeklikten alarak üretilen yeni bir gerçeklik durumu olduğunu savunmaktadır. Ancak bu yeni durum veya nesne, kaynağından büsbütün kopmamalı, onu daha çarpıcı, daha iyi ve daha yoğun bir biçimde temsil ederek şiirsel düzleme taşımalıdır. İmge konusunda ileri sürülen bu düşüncelerle T.S. Eliot tarafından geliştirilmiş bir teknik olan "Objektif karşılık (Objective Corelative)" arasında bir paralellik olduğu açıktır. "Bir kelimenin, bir imajın, bir durumun okuyucuda da aynı duyguları uyandıracak şekilde kullanılması" (Eliot, 2007: XVI) olarak özetlenebilecek objektif karşılık, Edip Cansever gibi Süreya'nın da üzerinde sıkça durduğu bir konu olmuştur. "İmgenin Kökleri" adlı yazısında Süreya, imge konusunu bu teknik çerçevesinde ele alır. Söz konusu yazıda, bir şiirde geliştirilen özün okurca alımlanabilmesi için ortak bir semantik düzlemin/ temelin olması gerektiğini Eliot'ın nesnel karşılık tekniği üzerinden açıklamaya çalışan Süreya şunları söyler:

> Şairin, şiirinde geliştirdiği özün, okurda bir ruh hali yaratabilmesi için, bu özün duyulabilir bir nitelikte olması şarttır. Yani okurla bağlantı kurmaya hazır bir yönü olacak yapıtın. Eliot buna nesnel karşılık diyor. Şair tek insandaki dünyayı okura ulaştırmak için olay dizileriyle, öykülerle, konularla kendi açısının nesnel karşılığını yaratmak zorundadır. Bir kelime mi kullanıyoruz, bir görüntü mü kuruyoruz, dışa vurduğumuz bir coşkumuz mu var; o kelime, o görüntü, o coşku daha önce yazdığımız şiirlerin, başka şairlerin şiirlerinin, suya giden genç kızların, bir gazete manşetinin kelimelerinde; ortaokul tarih kitabının resim altlarında, bir

> siyasa adamının davranışlarında yankılanmalı, sonra da onlardan koparak ya da onların yanında bir ayrımcığı yüklenerek son konumunu almalıdır. Şiirsel süreçte yapıtın, değişik niteliğini kazanmadan önce, dille ve dış gerçeğin görünümleriyle bir uyumu var ki çok önemli. Çünkü nesnel karşılık da, duyulabilir oluş niteliği de ancak böyle bir uyumla gerçekleşiyor. Görüntü ya da coşku, eşya ya da konumlar karşısında değişik ve yabancı niteliğini elde etmeden önce onlarla akrabalık bağını kuracak ki, sözü edilen yabancılık ve değişiklik okurla bir alış veriş fonunu yaratabilsin (Süreya, 2012: 311-312).

İmgenin yaratım koşullarını açıklayan bu pasaj, bir "görüntü ya da coşku"nun "değişik ve yabancı niteliğini elde etme[k]" yani imge niteliği kazanabilmek için uzlaşımsal dille ve dış gerçeklikle başlangıçta bir akrabalık bağı kurabilmesi gerektiğine işaret eder. Bu yüzden şiirsel özün okurda karşılık bulabilmesi de ancak nesnel karşılık denen "aşinalıkla" imge denen "yabancılığın" ilişkiye geçebileceği, söyleşebileceği ortak bir düzlemin oluşturulabilmesiyle mümkündür.[3]

Cemal Süreya'nın imge kavramına ilişkin değerlendirmeleri ışığında şu tespitlere ulaşılabilir: Süreya için imge, çağdaş şiirin en önemli yapısal unsurlarından biridir. O, imgeyi Türk şiirinin ulaştığı yeniliğin en önemli gösterenlerinden biri olarak kabul eder. Ona göre imge, dış gerçeklikten ve anlamdan bütün bütüne kopuk olmamalı, çıkışını buradan yapmalıdır. "Yarattığım her imgenin hem çağdaş duyarlığı kavramasını hem de şiirimizin en eski örnekleriyle çağrışım bağı kurmasını özlerim."(2013: 46)sözleri bu yönelimi ifade eder. "Sözcük Kabuğu" adlı yazısında bu yönelimin temel gerekçesini ise şöyle açıklar: "Çünkü, çok geri planda da olsa, şiirsel her yaratış, daha önceki dil değerlerinin, daha önceki şiirin yeni ve özel bir parodisinden başka bir şey değildir. Sanatta alışılmışın ötesine sıçrayabilmek için, o alışılmışın oldukça kıvamlı bir durumda olması gerekir." (Süreya, 2013a: 217). Ancak, bu, yaşamın birebir taklit edilmesi ya da kopyalanması anlamına gelmemelidir. Süreya'ya göre dış gerçeklik, şiirsel düzlemde imgeler aracılığıyla üretilen yeni gerçekliğin okur tarafından anlaşılabilmesini sağlayan bir araçtır. Okur, imgelerin işaret ettiği aşina gerçekliğe ait çağrışımlardan hareketle şiirsel düzlemdeki ayrıksı anlamlara ulaşabilecektir. Bu yüzden dış gerçeklik, imgelerle üretilen şiirsel gerçeğin içinde soluk alabildiği bir fon/ arka plandır. Şiirin kendi isterleri çerçevesinde kendi kendisini icra etmesine olanak veren bir sahnedir. Süreya için imge, aynı zamanda, anlam yoğunluğu ve sözcük ekonomisi sağlayan, ritim ve ahengin oluşumuna katkıda bulunan bir imkândır. Dolayısıyla, Süreya'nın imge konusundaki poetik görüşleri, onun dile, gerçekliğe, biçim ve öz konularına ilişkin görüşlerinden çok uzakta şekillenmemiştir. Birbiriyle bakışımlıdır. Söz konusu olan, dilin bir araç değil bir ortam olarak algılandığı bir şiir anlayışı ekseninde uç verip gelişen bir imge kavrayışıdır.

3. Şiirsel Dönüşümün Bir Göstereni Olarak Kuş İmgesi

[3]Umberto Eco, bu konuda şunları söyler: "Bir sanat yapıtı izleyicinin gözünde anlamlı olabiliyorsa, bu onun daha önceki deneyimlerine dayanan ve sanat yapıtının doğrudan doğruya sunduğu niteliklerle kaynaşabilen değerlerin ve anlamların varlığı sayesindedir. Başka bir deyişle, bizim deneyimimizin bileşenleri, şiirin ya da resmin nitelikleriyle kaynaşmalıdır, yoksa yabancı, dışarlıklı nesneler olarak kalırlar. Yani, 'sanat nesnesinin anlatım değeri edilgen evreyle etkin evrenin gereçlerinin tamamıyla ve mutlak biçimde birbirinin içine nüfuz etmesine bağlıdır, ayrıca etkin evre, daha önceki deneyimlerimizden gelen gereçlerle yeniden düzenlenmeyi de içerir... Nesnenin anlatımsallığı, bizi duygulandıran, etkisi altında olduğumuz şeyle, dikkatli algılama edimimizin duyularımız aracılığıyla bize ilettiği şeyin bütünsel olarak kaynaşmasının belirtisi ve dışavurumudur'. Bunun doğal sonucu olarak, 'bir formu olmak... kullanılan maddeyi inceleme, duyma ve sunma tarzıdır. Böylece madde, hızlı ve etkili bir biçimde, ilk yaratıcıdan daha az donanımlı ve yetenekli kimselerin de yeterli bir deneyim geliştirip kotarmalarına araç olur." (Eco, 2001: 42).

"İmgeyi gözünden haklayan bu nişancı şair"in ("Dikkat Okul Var!", s. 321) şiirlerindeki imge yoğunluğunu ve bir imgenin kitaptan kitaba veya şiirden şiire nasıl bir değişim/ dönüşüm geçirdiğini izleyebilmek için izi sürülebilecek imgelerden biri de kuş imgesidir. "Kadın" ve onunla ilişkili unsurlardan sonra Süreya'nın şiirlerinde en sık başvurduğu imgenin "kuş" imgesi olduğu söylenebilir. Çiçek, ölüm, mavi, beyaz, at, gökyüzü, tren gibi imgeler de sıkça tekrar eder; ama söz konusu iki imgeyle kıyaslandığında bunların sayıca daha az olduğu ve tali bir ağırlığa sahip olduğu izlenebilmektedir.

"Yineleyen ya da sıkça tekrar eden imgeler, deyim yerindeyse, [bir şiirdeki] genel tonu oluşturur ve ton değiştiren, süreksiz ve tekil imgelerse kendilerini bununla hiyerarşik bir yapı içinde ilişkilendirir. (...) Her şiir, kendi türünün gereklerinin, kendi yazarının tercihlerinin ve sayısız başka faktörün belirlediği kendi hususi spektroskopik [izgeölçümsel] imge dizgesine sahiptir." (Frye, 2015: 113). Frye'ın bu açıklamaları ışığında ele alındığında, kuş imgesinin, tekrar sıklığı ve içerdiği anlamlarla Süreya'nın şiir çizgisindeki değişim/ dönüşümü ve genel tonu izlemeye imkân veren bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir.

Bu imge, şiirlerde; 33'ü doğrudan kuş, 13'ü güvercin, 3'ü kırlangıç, ikişer kez kartal ve turna, birer kez de serçe, papağan ve simurg olmak üzere toplam 56 kez geçer. Bu toplamın şiir kitaplarına dağılımı, Süreya şiirinin biçim ve öz bakımından gösterdiği değişimle de paralellikler arz eder. İlk üç kitapta biçim ve öz bakımından izlenebilen coşkulu açılım ve genişleme, genelde olumlu anlamlar içeren kuş imgesinin yoğun kullanımı üzerinden de izlenebilmektedir. Süreya'nın ilk şiir kitabı *Üvercinka*'da 13 kez görünen kuşların sayısı, takip eden iki kitapta kademeli şekilde artar. *Göçebe*'de 15'e, *Beni Öp Sonra Doğur Beni*[4] kitabında ise 18'e yükselir. Süreya şiirinde durgunluğun ve giderek bir daralmanın ve "söz yitimi"nin meydana geldiği son üç kitapta ise, bu imgenin sayısı da dikkat çekici bir şekilde azalır. Şiir çizelgesindeki durgunluk ve tıkanmaya paralel şekilde, deyim yerindeyse, kuşlar da gözden yiter. *Uçurumda Açan* ve *Sıcak Nal*'da 2, *Güz Bitiği* kitabında ise sadece 1 kez görünür; ilk üç kitapta içerdiği olumlu anlamlardan da enikonu uzaklaşır. Bu toplamın dışında kalan kuşlar ise, kitaplarına girmeyen şiirlerde yer alır.

Süreya şiirindeki en sık tekrar eden iki imgenin, kadın ve güvercinin tek bir imgede buluşturulduğu *Üvercinka* kitabı, daha adıyla bu imgenin kitaptaki merkezî konumuna işaret eder. *Üvercinka*'nın ilk şiiri olan "San", "Kırmızı bir kuştur soluğum" (s.11) dizesiyle başlar. Söylendiği gibi, bu imge, özellikle ilk üç kitaptaki birçok şiirde geçer. Oğuz Demiralp de Süreya şiirindeki kuş imgesinin bu yoğunluğuna dikkat çeker: "Kuş Süreya'nın imge dünyasının özeğinde (merkezinde) yer alan bir imgedir. Güvercine düşkünlüğünü Süreya okurlarının hepsi bilir. İlk üç kitapta kullanılan kuş imgelerinin "iri gagalı yalnızlıklar" ["hüznün kuşları"(s. 49) tamlaması da buna eklenmelidir.] sözünün dışında hepsi olumlu anlamlar taşırlar." (2014: 286). Demiralp'in de belirttiği gibi Süreya'nın şiirlerinde sıkça görünen bu imge aşk, sevgi, paylaşım, barış, özgürlük ve cinsellik gibi olumlu çağrışımlar içeren temalar etrafında döner. "San" şiirinde, söz gelimi, kuş dirimselliğin, cinsel arzunun bir tezahürü olarak kullanılır:

> "Kırmızı bir **kuştur** soluğum
> Kumral göklerinde saçlarının
> Seni kucağıma alıyorum
> Tarifsiz uzuyor bacakların" (s. 11)

"Aşk" şiirinde, aşkın ve sevginin eşlikçisidir:

[4] Söz konusu kitap bundan sonra BÖSDB şeklinde kısaltmayla ifade edilecektir.

"Sevgiyeydi ilk açılışı gözlerimizin sırf onaydı
Bir **kuş** konmuş parmaklarıma uzun uzun ötmüştü" (s.17)

"Cıgarayı Attım Denize" şiirinde aşkın, paylaşımın, barışın ve özgürlüğün sembolü olan güvercin imgesi, "gökyüzü", "mavi" ve "kadın" gibi imgelerle bir arada kullanılarak Süreya şiirindeki lirik-erotik atmosferin oluşumuna zemin hazırlar:

"Şimdi bir **güvercinin** uçuşunu bölüşüyoruz
Gökyüzünün o meşhur maviliğinde
Uzun saçlı iri memeli kadınlarıyla
Bir Akdeniz şehri çıkabilir içinden
Alıp yaracak olsak yüreğini
Şimdi bir **güvercinin**" (s. 21)

Mehmet Can Doğan, "'Üvercinka' kim/in?" adlı yazısında Süreya'nın şiirlerindeki güvercin imgesinin barış ve özgürlük gibi anlamları içermenin yanı sıra kadın imgesiyle de bütünleştiğini söyler:

> Güvercini, hep mavi gökyüzüyle sunan anlatıcı, hem sözcüğün barışın simgesi olarak kullanılmasını gözetir hem de onu özgürlüğün sembolüne dönüştürür. Ayrıca güvercin, her iki durumda da kadının göstereni olur. Mavi gözleriyle sunulan kadın da, şiirlerde özgürlüğün, rahatlığın ve barışın sembolüne dönüşür (Doğan, 2011: 311).

"Türkü" şiirinde ise güvercinlerin topluluk hâlinde havalanmalarıyla karşı cinsle yaşanan erotik etkinlik anındaki devinimler arasında ritim açısından bir benzeşim kurulur. Kadınla güvercin arasında kurulan paralellik bu şiirde de belirgindir:

"Bir sürü **güvercin** havalan. Saçların
Bunlar tıpkı senin sevilmedeki saçların
Kanatlarımdan bellidir yeni açılmış sokaklarda
Gülüm-mera gülüm-mera
Bir **güvercin** akıntısında kesin **güvercinler**
Uçsuz bucaksız bana bakıyorsun" (s. 24)

Çağrışımlarıyla Hıristiyanlıktaki "ilk günah" fikrine de göndermede bulunan "Elma" şiirinde kuşlar; kırmızı, çıplaklık, gökyüzü ve kilise gibi tali imgelerle beraber şiirin merkezî imgesi olan elmanın etrafında konumlandırılarak cinsel arzunun yoğunluğuna işaret etmek için kullanılır:

"Şimdi sen çırılçıplak elma yiyorsun
Elma da elma ha allahlık
Bir yarısı kırmızı bir yarısı yine kırmızı
Kuşlar uçuyor üstünde
Hatırlanacak olursa tam üç gün önce soyunmuştun
Bir duvarın üstünde
Bir yandan elma yiyorsun kırmızı
Bir yandan sevgilerini sebil ediyorsun sıcak
İstanbul'da bir duvar
(...)
Kuşlar uçuyor üstümde bunlar senin elmanın **kuşları**
Gökyüzü var üstümde bu senin elmandaki gökyüzü
Hatırlanacak olursa seninle beraber soyunmuştum

Bir kilisenin üstünde" (s. 25)

Üvercinka'nın son şiiri olan "Yazmam Daha Aşk Şiiri"nde "**Kuşlar** bakımından uçarı/ çocuk tutumuyla beklenmedik" (s. 43) dizesiyle sevilen kadına izafe edilen gençlik, güzellik ve canlılık gibi durumların imgesi olarak kullanılan kuşlar, içerdiği olumlu anlamları *Göçebe* kitabına devreder. Her ne kadar "Ülke" şiirinde "Bilinir ne usta olduğum içlenmek zanaatında/ Canımla besliyorum şu hüznün **kuşlarını**/ (..) Bir günler şölenlerle egemen ülkende/ Şimdi **iri gagalı** yalnızlıklar dönüyor" (s. 49) dizelerinde hüzün ve yalnızlık gibi duygan anlamların somutlayıcısı olarak kullanılsa da bu eğilimin sürekli olmadığı ve iyimser bir duygu durumundan beslendiği takip eden şiirlerde açığa çıkar. Dörtlük, kuş seslerinin umudu muştuladığı "Kars" şiirinin son bölümünden:

"Nasıl olsa yine bir gün
Döneriz bu yollardan geri
Senin bir elinde mendil
Öbüründe **kuş** sesleri" (s. 51)

"Yağmurun Yağması İyidir"de kuşlar tekrar, sevinç, yaşama arzusu gibi olumlu anlamlarıyla belirir:

"Bir çerkez mızıkası gibi rengarenk
İki adet **kuş** çantasında" (s. 59)

"Az Yaşadıksa da" şiirinde ölüm ve bundan menkul hüzün duygusu, güvercin imgesi yoluyla huzurlu ve iyimser bir son duygusuna bağlanır:

"Bir **güvercin** ben öldüğüm zaman
Nice hüzünlerden yaprak yaprak
Bir **güvercin** ben öldüğüm zaman" (s. 60)

"Göçebe" şiirinde ise, ataerkil bir aile düzeni içinde ezilen kızların masumiyeti ve örselenmişlikleri, bir süre uçtuktan sonra vurularak yere düşen kuş imgesiyle dile getirilir:

"Ya suya giden küçük kızlar
Onlar
Tıpkı o **kuşlar** gibi
Uçan daha bir süre
Sonra da vurulduktan" (s. 63)

Göçebe'nin kuş imgeli son şiirinde ise, geçen zamandan duyulan kaygı, bir nakarat gibi üç kez tekrarlanan "**Kuşlar** dal değiştirdikçe" ("Arka Güneş", s. 66) dizeleri üzerinden dile getirilerek âdeta takip eden kitaptaki salınımlı duygu durumunu haber verir.

BÖSDB kitabında bu imge, değişken duygu durumlarının bir taşıyıcısı olarak kullanılır. Sayısal olarak bu imgenin en fazla kullanıldığı (18 kez) kitabın *BÖSDB* olması da bu duygu çeşitliğine bağlanabilir. Olumlu ve olumsuz duygu durumlarının yer aldığı bu şiirlerde kuş imgesi kimi zaman yalnızlığın, hüznün, çaresizliğin kimi zaman da aşkın, umudun, cinselliğin, ana ve geçmişe dair iyimserliğin bir göstereni olarak kullanılır. Bu imgenin yüklendiği olumsuz çağrışımları şiir çizelgesindeki niteliksel bir kırılmaya değil, Süreya'nın *Üvercinka*'yla başlayan çabasının ulaştığı ustalığa, ruhsal ve düşünsel olgunluğa bağlamak daha doğru olur. Süreya'nın kitaba dair açıklamaları da bu duruma işaret

etmektedir.[5] Bu kitap, şairin bir bakıma şiirinde ulaştığı sentezin bir ürünüdür. Çünkü kitaptaki şiirler bir yandan tarihsel-toplumsal bir açılım sergilerken diğer yandan ilk iki kitaptaki lirik/ erotik ve ironik karakterdeki bireysel tavrı sürdürür. Ama daha önemlisi, bu iki boyutun birçok şiirde kaynaşıp şairin daha önce pek de cesaret edemediği kişisel tarihine ilişkin bir muhasebeyi de yürürlüğe koymasıdır. Kitabın sahip olduğu bu yoğun içeriksel yük, kuş imgesine yüklenen anlamların da çeşitlenmesine zemin hazırlamış olmalıdır.

"Kişne Kirazını ve Göç, Mevsim" şiirinde Süreya, henüz altı yaşındayken ailesiyle birlikte yaşadığı sürgünü, Hz Yusuf'un yaşadıkları üzerinden anımsar. Kendisinin ve Hz. Yusuf'un yaşadığı çaresizliği ve çıkışsızlığı kanatları dökülmüş kuş imgesi üzerinden somutlar:

"Ben bir yük vagonunda açtım gözlerimi
Firavun'un ekinlerini yöneten Yusuf da
Arkadan yırtılmış gömleğiyle
Kanatları dökülmüş **kuşa** benzerdi" (s. 81)

"Burkulmuş Altın Hali Güneşin" şiirinde "[a]rada sırada **güvercin** kanadı bir aydınlıkla tara[nan] bakışlar" (s.90), "Yüreğin Yaban Argosu"nda "birdenbire iki **kuş**" (s. 93) imgesinin çağrışımlarıyla geçmişe dönerek çocukluğa ilişkin sevinç ve iyimserlikle dolu anlara bağlanır:

"Birdenbire iki **kuş** senin kardeşinin sandığındaki
kokunun renginde
Biri ilkokul öğretmeninin köşeye atılmış geceliğinden
Birbirine yapışık iki **kuş** çılgın bir sevinçle
Birdenbire bir çığlık,
Yakından, en yakından" (s. 93)

"Kan Var Bütün Kelimelerin Altında" şiirinde, çiçekçi kızların göğüslerinin anlatıcı öznede uyandırdığı masumiyet, kırlangıç yumurtasıyla kıyaslanarak ortaya konur:

"Ve çiçekçi kızların göğüsleri
Daha suçsuzdur **kırlangıç** yumurtasından" (s. 98)

"Ortadoğu" dizi şiirlerinde bu imge üzerinden dillendirilen farklı duygu durumları, kitaptaki duygu ve düşünce salınımını bir arada örnekleyebilmek bakımından dikkate değerdir. "Ortadoğu II" şiirinde, Ortadoğu coğrafyasında biteviye savaşlar, açlık ve kırımlar yüzünden ölümün "ana unsur" olan hayata galebe çalması, "umudun kanayan cephesi" ve "**kuşların** alçaktan uçması" imgeleriyle dile getirilir. İmgelerin yaydığı olumsuz çağrışımlar bu durumla sınırlı kalmaz; baba kaybına dair giderilemeyen bir acıya da uzanır:

"Umudun kanayan cephesinde
Bak yağmur yağıyor ana unsura
Kuşlar iyice alçaktan uçuyor,
Bir şey vardı hani
Yitirdim ya da hiç olmadı sanıyordun

[5]"Bösodobeni'de (Beni Öp Sonra Doğur Beni) elbette daha ustayım. Ayrıca şiirimi daha bir yayıyorum. Tarihsel bir çizgi yakalıyorum. Anadolu'yu divanece dolanıyorum. *Göçebe*'deki soyut yalınlıktan, daha "gayrisafi", ama daha ağırlıklı bir aşamaya geçiyorum Bir yerde Şeyh Galib'i, bir yerde Yunus Emre ve Pir Sultan'ı yoklayışım da bu kitaptadır. Her kitabımda çok sevdiğim şiirler vardır. Ama en çoğu *Beni Öp Sonra Doğur Beni*'de. En çok öykünülmüş şiirler de ordadır. Başka ne diyeyim kitabımın üstüne?" (Süreya, 2013: 65).

Oysa karışık bir anı gibi
Seni uyurken öpmesi gibi babanın
Bir ilkkar tomurcuğu gibi
Geveze dualardan sıyrılmış
Sürekli ve silik duruyor
Bak o şey sinmiş şurana" (s. 107-108)

"Ortadoğu IV" şiirinde ise bu imgeye yüklenen olumlu çağrışımlar, şair tarafından doğrudan dile getirilir:

"Bir **kuş** nasıl uçuyorsa
Öyle sever, çalışır insan" (s.113)

Birçok şiirde sevginin, aşkın, özgürlüğün imgesi olarak kullanılan güvercin, "Seviş Yolcu" şiirinde, en temel çağrışımıyla, barışın sembolü olarak kullanılır:

"Barış demiştir ve **güvercin** tıkmışlardır boğazına
Bu yüzden edep kuralı gözetmez Anadolu dervişi" (s. 136)

Fakat *Uçurumda Açan* (dördüncü kitap)'la beraber, şiirlerde, bir coşku azalmasına paralel şekilde bu imgenin de iyice azalmaya başladığı, *Sıcak Nal* ve *Güz Bitiği* kitaplarında ise neredeyse tamamen gözden kaybolduğu görülür. Kuş imgesi, önceki kitaplardaki merkezî konumunu yitirdiği gibi içerdiği olumlu anlamlardan da uzaklaşır. *Uçurumda Açan*'da acı, yas, umutsuzluk gibi duyguların sağanağı altında belirsiz bir gri leke gibi beliren kırlangıçlar ("Oteller Hanlar Hamamlar İçin Sürekli şiir", s. 167), *Sıcak Nal*'da ancak hayatın son demine varıldığına dair sayısal bir tahminin nesnesi olarak belirebilir. Bu durum "Kehanet 1985" şiirinde "Lokman şair" şeklindeki ironik bir belirleme üzerinden şöyle ifade edilir:

"Lokman şair senin hayatın
Yedi **kırlangıcın** hayatı kadar
Altısını ardı ardına yaşadın
Bir **kırlangıcın** daha var." (s. 227)

Güz Bitiği kitabında ise, umudun, sevginin, özgürlüğün muştucusu kuşlar yoktur artık. Daha çok bir bitişi, tükenişi ve dolaylı yollardan ölümü çağrıştıran bir kuş imgesi yürürlüktedir. Bir zamanlar şairin şiiriyle beraber soluk aldığı mavi ve geniş gökyüzünü dolduran, renklendiren "**kuşlar** [artık] toplanmışlar göçüyorlar[dır]." ("İki Kalp", s. 241) Hem adı hem hacmi hem de içeriğiyle bir bitişi, ölümü çağrıştıran "Kısa" şiirinde ise, kuşların gidişi, uçuşu, bir ömrün sonuna gelindiğine işaret eder gibidir: "Hayat kısa/ **Kuşlar** uçuyor" (s. 293).

Sonuç

Kuş imgesi üzerinden yapılan bu inceleme, Süreya şiirinin biçim ve içerik özellikleri bakımından gösterdiği dönüşümün, imgeleri kullanma tarzıyla bakışımlı bir karakterde olduğunu göstermektedir. Kuş imgesinin kullanım sıklığının ve içerdiği tasarım/ çağrışımların kitaptan kitaba azalıp değişmesi, şiir coşkusunun da azaldığını gösteren bir kanıttır. Demiralp'in de belirttiği gibi Süreya şiirinde, "[s]anki yavaş yavaş kol kanat kırılmıştır." (2014: 286).

Sonuç olarak, çıkış noktası sözlü kültür olan bir yaşantıdan kaynaklanan ve bilinç düzeyine aktarılan dilin, kaynağını dış gerçeklikten alan fakat özünde şairin kişiliğinin

damgasını taşıyan bir imge örüntüsü yarattığı söylenebilir. İmgesellik Süreya şiirinin en merkezî vasıflarından biridir. Cemal Süreya, ortak dildeki ayrıksılığı yakalayarak yaşamla bağlarını tamamen koparmamış bir imge dünyası üretebilmiş, buradan hareketle de poetik bir yapıya yönelmiştir. Bu yüzden onun şiir serüveni aynı zamanda imgenin serüveni olarak da okunabilir.

Kaynaklar

Aksan, Doğan (1993), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, BE-TA Basım Yayım,İstanbul.
Cöntürk, Hüseyin (2006), *Çağının Eleştirisi-Birinci Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Cöntürk, Hüseyin (2006a), *Çağının Eleştirisi-İkinci Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Demiralp, Oğuz (2014), *Okuya Yaza Geçiyor Ömür Bitmiyor Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Doğan, Mehmet Can (2011), *Şiir Arkeolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Ecevit, Yıldız (2002), *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
Eco, Umberto (2001), *Açık Yapıt*, Can Yayınları, İstanbul.
Eliot, Thomas Stearns (2007), *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
Frye, Northrop (2015), *Eleştirinin Anatomisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
İnce, Özdemir (2011), *Şiir ve Gerçeklik*, İmge Kitabevi Yayınları,İstanbul.
Karataş, Turan (2011), *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul.
Süreya, Cemal (2013a), *"Günübirlik"ler,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Süreya, Cemal (2013), "*Güvercin Curnatası"*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Süreya, Cemal (2007), *Sevda Sözleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Süreya, Cemal (2012), *Şapkam Dolu Çiçekle*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Todorov, Tzvetan (2010), *Yazın Kuramı/ Rus Biçimcilerinin Metinleri,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Türk Dil Kurumu, *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*, <http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategoriget=terim&kelimeget=imge&hngget=md>(16.09.2016).

ARAZİ PİYASASI FONKSİYONLARININ KAMU YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMINDAKİ ROLÜ

Doç. Dr. Ozodbek KARAMATOV

Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Guzel SADYKOVA

Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Piyasa ilişkilerinin gelişim sürecinde gerçekleştirilen tarım ve toprak reformları toplumun ekonomik sorunlarına çözüm bulma ve beklenen istikrarı sağlama yönünde uygun koşullar yaratır. Arazi ilişkileri reformu ve toprak mülkiyeti değişikliği, arazi kaynaklarının verimli kullanımı ve kamu yatırımlarının rasyonel dağılımında arazi piyasası fonksiyonlarının önemini ortaya koymaktadır. Kırgızistan Cumhuriyeti'nde son 25 yıl içerisinde sektörler için önerilen yatırımlar toprak kaynaklarının sektörlere paylaştırılmasına neden olmakta; bunun yanında toprak rantı sermaye ve yatırımların sektörel dağılım oranını belirlemektedir. Çalışma, Kırgızistan Cumhuriyeti'nde arazi piyasası oluşumu özelliklerini dikkate alarak, toprak kaynakları kullanımında arazi piyasası fonksiyonlarının niteliğini ve kamu yatırımlarının sektörel dağılımındaki rolünü açıklamayı amaçlamaktadır. Söz konusu amaç doğrultusunda toprak kaynaklarının ulusal ekonomi sektörlerine dağılımı, yatırım ve sermayenin sektörler arası akışını düzenleme gibi işlevler incelenmiştir. Bunların yanı sıra Cobb-Douglas fonksiyonunu kullanarak yapılan istatistiksel analiz temelinde sermaye ve arazi kaynaklarının sektörel dağılımının etkinliğini arttırma konusunda olası öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arazi piyasası fonksiyonları, Kırgızistan Cumhuriyeti, Kamu yatırımları, Tarım ve toprak reformları, Cobb-Douglas fonksiyonu.

THE ROLE OF LAND MARKET FUNCTIONS IN SECTORAL DISTRIBUTION OF GOVERNMENT INVESTMENTS

Abstract

Agriculture and land reforms performed in the process of market relations development create appropriate conditions for finding solutions to economic problems of society and providing expected stability. Land relations reform and land ownership changes reveal the importance of land market functions in efficient usage of land resources and rational allocation of government investments. The investments suggested for sectors cause apportioning of land resources to the sectors within last 25 years in the republic of Kyrgyzstan; also the ground rent determines sectoral distribution of capital and investments.

The study aims to explain the quality of land market functions in the usage of land resources and its role in sectoral distribution of government investments considering the features of the formation of land market. In accordance with said purpose, it were examined functions like distribution of land resources to national economy sectors and regulation of intersectoral flow of investment and capital. Furthermore, it were developed possible suggestions related to increasing the efficiency of sectoral distribution of capital and land resources on the basis of statistical analysis conducted by using of Cobb-Douglas function.

Keywords: Land market functions, the Republic of Kyrgyzstan, Government investments, Agriculture and land reforms, Cobb-Douglas function.

Giriş

Kırgızistan'daki toprak reformları arazi ilişkilerinde köklü değişimlere neden olmuştur. Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası, mülk sahiplerine arazi başta olmak üzere mal varlıklarını istedikleri gibi kullanma olanağını sunan toprak özel mülkiyet hakkını tanıyarak, ülkede arazi piyasasının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Arazi piyasasının işleyişi ve üretim faktörlerinin, toprak kaynaklarının ve yatırımların sektörler arası dağılımı piyasa mekanizmalarının etkisiyle gerçekleşir. Arazi kaynaklarının çok fonksiyonluluğu ve araziden elde edilen gelir farkı kaynak ve yatırımların sektörel dağılımında belirleyici olmasına karşın, toprak kaynaklarının tarımsal üretim önceliğinin korunması ilkesinin ortaya çıkardığı gerekliliklerle şekillenir. Öncelikli sektörler arasındaki dağıtım süreçlerinin denge ve denetleme mekanizmalarının eksikliği, bu alanda derinlemesine analiz ve ilgili önerilerin geliştirilmesini zorunlu kılar. Bu anlamda yatırımların verimliliğini arttırma yöntemlerine ilişkin araştırmalarda yatırım süreçlerinin aktivasyonu, yatırım fırsatlarının analizi, ekonomik büyümenin yatırım temelli kaynakları gibi konulara ağırlık verilmiştir (Bektenova, 2013; Palagina, 2015; Suleeva, 2008). Çalışma arazi piyasası koşullarında yatırımın sektörler arası dağılımının özelliklerini, etkenlerini, ekonomik büyüme bağlamında yatırımların rasyonellik ve verimlilik arttırıcı mekanizmalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma bağlamında nicel analiz yöntemlerinin yanı sıra doğrusal olmayan dinamik sistemlerin analizi yöntemi de kullanılmıştır.

1. Arazi Piyasası Fonksiyonları ve Onların Ekonomik Temelleri

Üretim faktörleri piyasalarından biri olan arazi piyasası, toprak kaynaklarının sınırlılığının neden olduğu spesifik bir yapıya sahiptir. Ayrıca üretim faktörlerinden biri olan toprak ulusal ekonominin farklı sektörleri bağlamında öznel rollerde görev alır. İmalat sanayi ve tarım gibi sektörlerde toprak bir üretim faktörü olarak rol alıyorsa da, diğer sektörlerde üretim için mekânsal bir temel görevini yerine getirmektedir. Toprağın bu tür özellikleri arazi piyasasının işlevselliğini belirlemektedir. İlgili alanyazında arazi piyasasının temel fonksiyonları aşağıdaki gibi betimlenmiştir (Goremykin, 1996):

- Fiyat, talep, arz ve toprakla ilgili diğer bilgiler;
- Bilimsel ve teknolojik ilerlemeyi teşvik etme, iş verimliliğini ve kişisel kazancı arttırma;
- Aracılık (toprak ihtiyacı, arzı ve talebi arasındaki ilişkiyi sağlama);
- Girişimcilerin sanitasyonu (verimsiz işletmelerin imhası);
- Fiyatlandırma (arazi parselleri için dengeli fiyat belirleme);

- Girişimcilik özgürlüğünün ve faaliyet alanlarını seçme hakkının sağlanması;
- Arazi kaynaklarının sektörler arasındaki dağılımının düzenlenmesi.

Söz konusu fonksiyonlar dikkate alındığında, toprak kaynaklarının sektörel dağılımının rasyonel kullanımının etkinliğini arttırma, arazi piyasası bağlamında en önemli konulardan biri haline gelmektedir. Bu bağlamda arazi piyasasının spesifik fonksiyonlarını aşağıdaki gibi belirtmek mümkündür (Bystrov ve Kozyr', 1999; Karamatov, 2005):

- Arazinin piyasa fiyatı, arz, talep ve diğer kalite özelliklerine ilişkin bilgiler;
- Arazi fonunun rasyonel kullanımı;
- Toprağın doğal özellikleri, tarım çalışanlarının emeği, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ve toprak mülkiyetinin istikrarını sağlama aracılığıyla doğanın sunduğu imkânları kullanmaya teşvik etme;
- Farklı mülkiyet ve yönetim tarzına sahip tarım işletmeleri arazilerinin sürdürülebilir kullanımının sağlanması;
- Etkili mülkiyet ve toprak yönetimi biçimlerini tanımlama ve farklılaştırma;
- Arazi arz ve talebinin saptanması (piyasa fiyatlarını tespit etme, alıcı ve satıcı arasındaki iletişimi sağlama);
- Arazi kaynaklarının sektörler arası dağılımını sistemleştirme;
- Sektörler arası sermaye giriş-çıkışını düzenleme;
- Tarım ekim alanlarının belirlenmesi.

Araştırma arazi kaynaklarının sektörler arası dağılımını sistemleştirme ve sektörler arası sermaye giriş-çıkışını düzenleme fonksiyonlarının ekonomik esaslarını inceleme üzerine kurulu olup, ilgili fonksiyonların toprak kaynaklarının ve yatırımların sektörlere dağılımı üzerinde düzenleyici ve teşvik edici rol oynadığı varsayımına dayalıdır.

1.1.Arazi Kaynaklarının Sektörler Arası Dağılımını Sistemleştirme

Mülkiyet ve toprak yönetimi biçimlerini seçme özgürlüğünü kazanan toprak sahibi sektörler arası geçiş yaparak toprağın kullanım amacını da değiştirmektedir. Toprağın sektörel değişimi, hem piyasa, hem devlet politikalarının etkisiyle arazi fonu yapısının değişmesine neden olmaktadır. Örneğin, arazinin yerleşim alanları, şehirler için kullanılması olağan bir süreçken, üretim süreçleri için istifade edilmesi, piyasa mekanizmalarının etkisinin bir sonucudur. Piyasa şartlarında Tkachuk'un (1986) açıkladığı arazi kaynakları dağılımının toplumun üretici güçlerinin gelişim seviyesiyle eşdeğerdir gerçeği, çalışmanın temel savlarından birini oluşturmaktadır.

1997 ile 2002 yılları arasındaki toprak kaynakları fonu değişimlerinin dinamiği tarıma uygun arazilerde önemli bir azalma olduğunu göstermektedir. 1997 yılında tarıma uygun topraklar 7677,3 bin ha, sulanabilir topraklar 921,8 bin ha iken, 2002 yılı için bu rakamlar 5566,3 bin ha ve 877,6 bin ha'dır. Görüldüğü gibi, bu dönemde tarım arazilerinde 2111,0 bin ha, sulanabilir arazilerde 44,2 bin ha azalma tespit edilmiştir. Bunun yanında endüstriyel arazilerde ve taşımacılık, savunma ve diğer tarım dışı sektörlerin topraklarında 216 bin ha, yerleşim birimleri arazilerinde 72 bin ha oranında artış gözlemlenmiştir (Karamatov, 2005).

1991-2010 yıllarında kırsal alanda yaşayan kişi başına düşen toprak miktarında ve tarım sektöründe çalışan kişi başına düşen tarım alanlarında azalma eğilimi devam etmektedir. 2010 yılında 1991 yılına nazaran kırsal kesimde ikamet eden kişi başına düşen toplam arsa alanında %21,4, tarımda istihdam edilen kişi başına düşen tarım alanları miktarında %11,8

oranında düşüş yaşanmıştır (Koichuev ve Koichuev, 2011: 38). Görüldüğü üzere, tarım arazilerinin sınırlılığı söz konusudur. Sürekli nüfus artışı ve arazi kaynaklarının sistematik bir biçimde tarım dışı alanlara kaydırılması kişi başına düşen ekilebilir alan miktarında azalmaya neden olmuştur. Kişi başına düşen ekilebilir alan miktarı son 20 yıl içerisinde 0,41 ha'dan 0,31 ha'ya, sulanabilir alan 0,27 ha'dan 0,195 ha'ya düşmüştür. Azalma eğiliminin devam etmesi halinde, 2030 yılında bu değerlerin 0,18 ve 0,1 ha olacağı tahmin edilmektedir (Rysbaev ve Samatova, 2015: 111).

Tarım dışı toprak kullanımına ilişkin yatırımların daha fazla kazanç sağlama potansiyeline rağmen, arazi mevzuatına göre, toprak kaynaklarının dağılımı esnasında özellikle büyük şehirlerin banliyö alanlarında tarım arazilerine öncelik tanınması zorunludur. İlgili öncelik zorunluluğu tarıma uygun toprakların mutlak ve göreceli sınırlılığına bağlı olarak gelişmektedir. Arazi fonunda tarımsal amaçlı bulunan topraklar şehirlerin ve sanayi tesislerinin inşası nedeniyle gitgide azalmaktadır. Hemen hemen her yerde tarımsal kullanıma daha az oranda uygun olan serbest toprak rezervleri bulunur, ancak onların amaca uygun kullanımı emek ve sermaye açısından önemli maliyetler gerektirdiğinden, her zaman rasyonel bir seçim olmayabilir.

Arazi dağılımının ekonomik büyüme amaçlı yapılan yatırımlar sonucu tümüyle piyasa temelli düzenlenmesi, tarım arazilerinin önceliğini koruma ilkesine aykırıdır. Dolayısıyla, toprağın bu tür özelliği, yatırımların karlılığını ve arazi kaynakları dağılımının olası faydalarını farklı değerlendirmeye sevk etmektedir.

1.2.Sektörler Arası Sermaye Giriş-Çıkışını Düzenleme

Sektörler arası sermaye giriş-çıkışını düzenleme fonksiyonu, bir yandan toprak kaynakları dağılımını düzenlerken, diğer yandan ilgili kaynakların arazi fonu kategorileri arasında yeniden dağılımını sağlamaktadır.

Faaliyet alanını seçme özgürlüğü şartlarında arazi sahibi karın ortalama oranının arz ve talebe dayalı mekanizmasına bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini kabullenmektedir. Dolayısıyla, hem devlet, hem girişimci daha etkili bir yatırım ve arazi kullanımını sağlayacak sektörlere yönelmektedirler. Bunların yanı sıra sermaye giriş-çıkışlarının en önemli düzenleyicilerinden biri, yapılan yatırımların ve arazi kaynakları kullanımı etkinliğinin bir göstergesi olan gayri safi üründür. Sonuç olarak, tüm bu işlemler sektörlerin ve ulusal ekonominin gayri safi yurtiçi hâsıla hacmine etki etmektedirler.

2. Sanayi ve Tarım Alanlarında Gayri Safi Üretim Değeri ve Arazi Yatırımları Dinamiklerinin Analizi

Sabit sermaye yatırımı, GSYİH'nın büyümesinde etkili olan en temel faktörlerden biridir. Son 15 yılın sanayi ve tarımsal gayri safi ürün miktarı dâhil olmak üzere ülkenin GSYİH dinamikleri, GSYİH'nın büyümesinin sabit varlıklara yapılan yatırım hacminin artmasıyla beraber gerçekleştiğini göstermektedir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. GSYİH, Sanayi ve Tarımsal Gayri Safi Ürün Hacimleri, Sabit Varlıklara Yapılan Yatırımların Dinamiği

Yıl	GSYİH (mlr som)	Sanayi GSÜ Hacmi (mlr som)	Tarım GSÜ Hacmi (mlr som)	Sabit Varlıklara Yapılan Yatırımlar (mlr som)
2000	70,10	17,52	23,97	17,605
2001	73,88	18,40	25,65	24,12
2002	75,37	13,49	25,93	20,742
2003	83,87	14,51	28,18	18,668
2004	94,35	16,32	26,89	17,361
2005	100,90	14,93	28,96	17,708
2006	113,80	14,91	30,61	18,771
2007	141,90	14	36,61	24,087
2008	187,99	14,98	37,34	32,535
2009	201,22	17,22	37,68	42,496
2010	212,00	16,19	40,32	44,079
2011	210,94	17,81	39,1	42,316
2012	223,60	19,95	39,89	60,131
2013	223,37	18,75	40,29	64,701
2014	224,72	24,19	41,49	80,877
2015	256,64	23,7	41,12	87,347

Kaynak: *Kyrgyzstan v Tsifrah*, Statisticheskiy Sbornik, Bishkek, 2016, http://www.stat.kg/media/publicationarchive/b40aaf45-f887-467a-8b7d-ca3943392999.pdf (erişim tarihi: 28.08.2016)

GSYİH, sanayi ve tarımsal gayri safi ürün hacimleri, sabit varlıklara yapılan yatırımların dinamikleri Şekil 1'de daha açık bir biçimde gösterilmiştir.

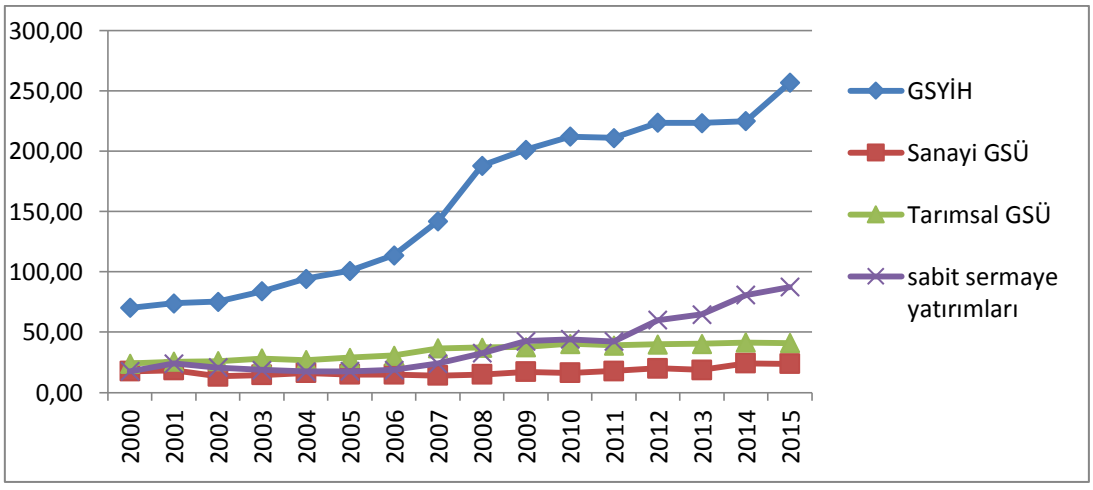

Şekil 1. GSYİH, Sanayi ve Tarımsal Gayri Safi Ürün Hacimleri, Sabit Varlıklara Yapılan Yatırımların Dinamiği

Çalışma kapsamında 1 Ha başına sanayi ve tarım gayri safi ürün hacimleri tespit edilmiştir. Tablo 2'deki sunulan veriler hektar başına sanayi üretimi hacminin tarımsal üretim hacmini defalarca aştığını göstermektedir.

Tablo 2. 1 Ha Başına Sanayi ve Tarım İçin Gayri Safi Ürün Hacimleri

Yıl	Sanayi için GSÜ Hacmi (mlr som)	Tarım için GSÜ Hacmi (mlr som)	Sanayi Arazisi (bin ha)	Tarım Arazisi (bin ha)	1 Ha Başına Sanayi için GSÜ Hacmi (som)	1 Ha Başına Tarım için GSÜ Hacmi (som)
2003	14,51	28,18	222,1	5556,3	65330,93	5071,72
2004	16,32	26,89	221,8	5554,4	73579,80	4841,21
2005	14,93	28,96	221,8	5721,2	67312,89	5061,88
2006	17,52	23,97	221,8	5995,7	78990,08	3997,87
2007	14	36,61	222,3	5702,9	62977,96	6419,54
2008	14,98	37,34	221,1	5566,3	67752,15	6708,23
2009	17,22	37,68	259	5714,9	66486,49	6593,29
2010	16,19	40,32	263,2	5684,5	61512,16	7092,97
2011	17,81	39,1	222,7	5679,7	79973,06	6884,17
2012	19,95	39,89	224,2	5674,9	88983,05	7029,20

Kaynak: *Kyrgyzstan v Tsifrah*, Statisticheskiy Sbornik, Bishkek, 2016, http://www.stat.kg/media/publicationarchive/b40aaf45-f887-467a-8b7d-ca3943392999.pdf (erişim tarihi: 28.08.2016)

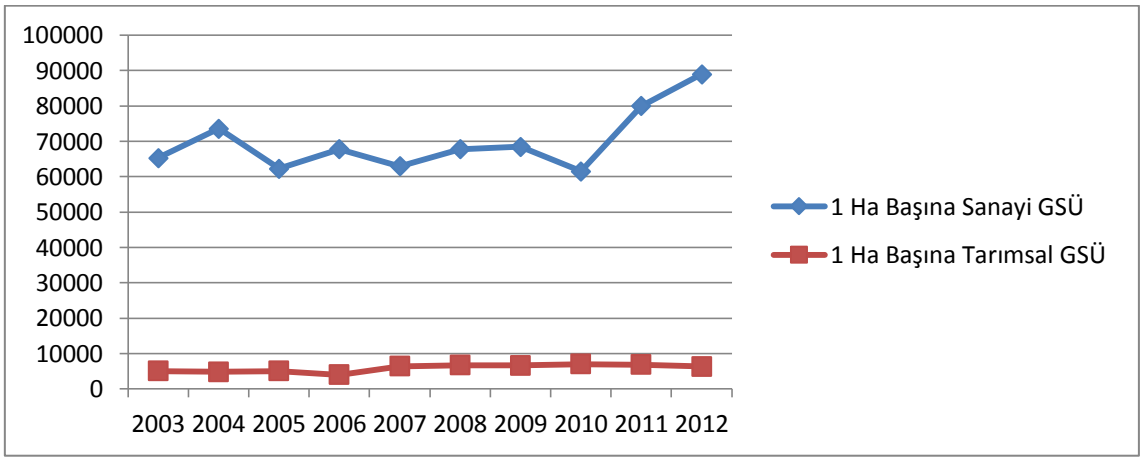

Şekil 2. 1 Ha Başına Sanayi ve Tarımsal Gayri Safi Ürün Hacimlerinin Grafiği

Sanayi üretim kapasitesini yatırımlarla destekleme, arazilerin bu amaç için ayrılmasını teşvik etmiştir. 2006-2012 yılları arasında tarıma uygun topraklar 320,8 bin ha'ya azalmış, sanayi arazileri 2,4 bin ha'ya artmıştır. Sanayi için toprak, üretim yerinin mekânsal bir temeli şeklinde pasif bir rol almaktadır. Tarım arazilerinin azalması sonucunda tarım sektöründe yıllık ortalama üretim kaybı, 1,915 milyar somdur (5970*320,8 bin ha=1,915178 milyar som; bu durumda 5970, söz konusu dönem için gayri safi ürünün ortalama değeridir).

Çalışmada yatırım akışı ve sektörler arası toprak dağılımının düzenlenmesi süreçlerini araştırma amaçlı Cobb-Douglas fonksiyonundan yararlanılmıştır (Gorid'ko, 2013).

Kırgızistan'ın sanayi ve tarım sektörlerine yapılan sabit sermaye yatırımlarının GSYİH'nın büyümesine olan etkisinin karşılaştırmalı analizi için çift faktörlü Cobb-Douglas fonksiyonuna ($Y=A*K^a*L^b$) başvurulmuştur.

Analiz iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada sanayi ve tarım ürün hacimlerinin GSYİH'nın büyümesine (Y) olan etki derecesi belirlenmiştir. Modelde A, GSYİH'nın diğer etkenlere olan bağımlılığını açıklayan fonksiyonun sabit katsayısıdır. Çalışmada K, sanayi ürün hacmini, L ise tarımsal ürün hacmini ifade etmektedir. Modelin ilk faktörü olarak sanayi ürün hacminin belirlenmesi iktisadi kalkınma amaçlı toprak tahsisine bağlı sanayi üretim hacmi artışının etkinlik analizi ile koşullandırılmıştır.

Cobb-Douglas üretim fonksiyonunun parametrelerini belirlemek için doğrusal olmayan modeli doğrusal modele dönüştürmenin standart programları kullanılmıştır. Fonksiyonun sağ ve sol tarafları doğal logaritma kullanılarak dönüştürülmüştür. Doğrusal olmayan fonksiyonu elde etmek için değişkenlerin aşağıdaki dönüşümü gerçekleştirilmiştir:

Ln(Y)=Y'; Ln(A)=A'; Ln(K)=K'; Ln(L)=L'.

Yapılan dönüşümler sonrası aşağıda belirtilen doğrusal fonksiyon elde edilmiştir:

Y'= A'+ aK' + bL'.

En küçük kareler yöntemi ile doğrusal fonksiyon parametreleri saptanmış olup, ilgili hesaplamalardan sonra Cobb-Douglas doğrusal olmayan üretim fonksiyonunun parametreleri aşağıdaki şekli almıştır:

$Y=0,0278*K^{0,233}*L^{2,233}$.

Bunların yanında faktörlerin esneklik katsayıları, ortalama ve marjinal verimlilikleri de saptanmıştır. GSYİH'nın faktörlere bağlı esneklik katsayısı, belirli bir faktörün %1 oranında artmasının nihai değeri ne derece değiştireceğini yansıtan bir değer olup, aşağıdaki formülle hesaplanır:

$\delta_K= (\delta Y\backslash \delta K)*(K\backslash Y) = (A*a*K^{a-1}*L^b*K)\backslash (A*K^a*L^b) = a = 0,233;$

$\delta_L= \delta Y\backslash \delta L*(L\backslash Y) = (A*b*K^a*L^{b-1}*L)\backslash (A*K^a*L^b) = b = 0,233.$

Faktörlerin ortalama ve marjinal verimlilikleri aşağıdaki formüllerle belirlenir:

$\mu K=Y\backslash K=(A*K^a*L^b)\backslash K=A*K^{a-1}*L^b;$

$\mu L = Y\backslash L = (A*K^a*L^b)\backslash L = A*K^a*L^{b-1};$

$V_k=\delta Y\backslash \delta K= A*a*K^{a-1}*L^b;$

$V_L= \delta Y\backslash \delta L= A*b*K^a*L^{b-1}.$

Bu formüllerde μK değeri K faktörünün ortalama verimliliğini, μL değeri L faktörünün ortalama verimliliğini; V_K değeri K faktörünün marjinal verimliliğini; V_L değeri L faktörünün marjinal verimliliğini ifade eder.

Faktörün ortalama verimliliği, belirli bir faktörün 1 birimi kullanıldığında, nihai değerin ne kadar artacağını gösterir. Faktörün marjinal verimliliği ise belirli bir faktörün 1 birim kadar artışı nihai değeri ne oranda arttıracağını ortaya koyar.

Tüm bu değerlere ait hesaplama sonuçları ve faktörlerin ikame oranları Tablo 3'te verilmiştir. Faktörlerin ikame oranları aşağıda belirtilen formülle saptanmıştır:

$\gamma_{KL} = V_L \setminus V_k = (\delta Y \setminus \delta L) \setminus \delta Y \setminus \delta K = (A*b*K^{a}*L^{b-1}) \setminus (A*a*K^{a-1}*L^{b}) = bK \setminus aL.$

İlgili formülde γ_{KL}, birinci faktörün 1 birime artışının ikinci faktörü kaç birime eksilteceğini gösteren faktörlerin ikame oranıdır.

Tablo 3. Faktörlerin Ortalama ve Marjinal Verimlilikleri ve İkame Oranları Göstergeleri

Yıl	K	L	μK	μL	V_k	V_L	γ_{KL}
2000	18,40	25,65	4,310451558	3,092098	1,784527	1,938745	0,6323
2001	13,49	25,93	5,603350607	2,915125	2,319787	1,827784	0,4586
2002	14,51	28,18	6,380655037	3,285426	2,641591	2,059962	0,4539
2003	16,32	26,89	5,251288105	3,187096	2,174033	1,998309	0,535
2004	14,93	28,96	6,63495909	3,420578	2,746873	2,144702	0,4545
2005	14,91	30,61	7,516599408	3,661303	3,111872	2,295637	0,4294
2006	14	36,61	11,76478336	4,498961	4,87062	2,820849	0,3371
2007	14,98	37,34	11,6732994	4,683075	4,832746	2,936288	0,3536
2008	17,22	37,68	10,70444477	4,891999	4,43164	3,067284	0,4029
2009	16,19	40,32	13,05512213	5,242124	5,404821	3,286812	0,354
2010	17,81	39,1	11,32967406	5,160652	4,690485	3,235729	0,4015
2011	19,95	39,89	10,8597326	5,431228	4,495929	3,40538	0,4409
2012	18,75	40,29	11,64553555	5,419553	4,821252	3,39806	0,4102
2013	24,19	41,49	10,22739247	5,962898	4,23414	3,738737	0,5140
2014	23,7	41,12	10,1834409	5,869347	4,215945	3,680081	0,5764

İncelenen dönem için faktörlerin ikame oranı 0,354 ve 0,632 arasında değişmekte, marjinal ve ortalama verimlilikleri de artma eğilimindedir. Sanayi ve tarım ürün hacimlerinin GSYİH üzerindeki etkileri hemen hemen aynıdır.

Tablo 4'te 2003-2012 yılları verilerinin temelinde sanayi gayri safi ürün hacminin yatırım ve arazi miktarının artışına olan bağımlılığını açıklayan analizin bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 4. 1 Ha Başına Gayri Safi Ürün ve Sanayiye Yapılan Sabit Yatırımların Dinamiği

Yıl	Sanayi için GSÜ Hacmi (mlr som)	Sabit Varlıklara Yapılan Yatırımlar (mln som)	Sanayi Arazisi (bin ha)	1 Ha Başına Sanayi için GSÜ Hacmi (som)	1 Ha Başına Sabit Yatırımlar (som)
2003	14,510	290,64	222,1	65330,93	1308,58
2004	16,320	327,05	221,8	73579,80	1474,54

2005	14,930	299,35	221,8	67312,89	1349,62
2006	17,520	351,45	221,8	78990,08	1584,54
2007	14,000	280,98	222,3	62977,95	1263,97
2008	14,980	300,80	221,1	67752,14	1360,46
2009	17,220	345,95	259	66486,48	1335,71
2010	16,190	325,42	263,2	61512,15	1236,39
2011	17,810	358,16	222,7	79973,05	1608,26
2012	19,950	401,39	224,2	88983,05	1790,34

Tablo 4'teki bulgular üretim faktörü olarak arazinin sanayi gayri safi ürün hacmine etki etmediğini göstermiştir. Aynı zamanda ilgili dönemde sanayiye yapılan sabit yatırım miktarı 110,76 milyon somdur. Yatırım ve toprak kaynakları dağılımı etkinliğini saptamak için sıklıkla arazi kullanım katsayısı gibi üretimin ekonomik göstergelerini nitelendiren parametreler kullanılmaktadır (Chebykina, 2004). Kullanılan toprak alanlarının ve yatırımların rasyonelliği ve verimliliği 1 Ha başına gayri safi ürün ve yatırımların miktarını da belirler (Bkz. Tablo 4).

Yapılan yatırımların verimliliğini araştırırken, olağan piyasa koşullarında üreticinin kar odaklılığını ve devletin tarımın önceliğini koruyarak yatırım ve toprak kaynaklarının sektörel dağılımının etkinliğini sağlama işlevini dikkate almak şarttır. Arazi piyasası devletin müdahalesi olmadan tüm fonksiyonlarını yerine getiremez, zira devlet arazi piyasasının işlevselliğini sağlayacak mekanizmaları hazırlamakla yükümlüdür.

Sonuç

Araştırma arazi piyasası fonksiyonlarının bütünüyle uygulanabilirliğinin devlet müdahalesini zorunlu kıldığını ortaya koymuştur. Yatırım ve toprak kaynaklarının sektörler arası dağılımı, tarımın önceliğini benimseyen ekonomik büyümeye etki eden faktörlerin etraflı analizi ile mümkün olmaktadır. Bunun yanında arazi kaynakları dağılımının tarım dışı etkinliğini arttırma yöntemlerinin tespitinde belirli bir sektörün ürün hacmininin artışını sağlayacak 1 Ha başına faktörlerin ikame oranını dikkate almak şarttır. Aksi takdirde piyasanın diğer kanunlarının etkisiyle gıda güvenliğinin temeli olan tarımsal üretime uygun arazi kaynakları aşamalı olarak azalacaktır.

Yatırım ve toprak kaynaklarının etkinliğini üretici ve devletin ilgi alanları kapsamında inceleme ek veriler gerektirmekte, dolayısıyla, gerekli verilerin elde edilmesi koşuluyla sonraki çalışmalar için önerilebilir.

Kaynakça

Bektenova, D. Ch. (2013), "Investitsionnyy Potentsial Ekonomicheskogo Rosta v Kyrgyzstane", *Vestnik KRSU*, 13(2), s. 30-34.

Bystrov, G. E., Kozyr', M. I. (1998), *Agrarnoye Pravo*, 2-oe izd.,Yurist, Moskva.

Chebykina, M. V. (2004), "Metodicheskiye Podhody v Otsenke Effektivnosti Ispol'zovaniya Marketingovyh Faktorov Konkurentosposobnosti Sel'skohozyaystvennogo Predpriyatiya",*Vestnik OGU*, 12, s. 101-106.

Goremykin, V. A. (1996), *Rossiyskiy Zemel'nyy Rynok*, Infra-M., Moskva.

Gorid'ko, N. P. (2013), *Regressionnoye Modelirovaniye Sovremennogo Ekonomicheskogo Rosta*, Avtoreferat Dissertatsii Na Soiskaniye Uchenoy Stepeni Kandidata Ekonomicheskih Nauk, Volgograd.

Karamatov, O. O. (2005), *Gosudarstvennoye Regulirovaniye Rynka Zemli Na Sovremennom Etape (Na Materialah Kyrgyzskoy Respubliki)*, Dissertatsiya Na Soiskaniye Uchenoy Stepeni Doktora Ekonomicheskih Nauk, Kyrgyzsko-Rossiyskiy Slavyanskiy Universitet, Bishkek.

Kyrgyzstan v Tsifrah, Statisticheskiy Sbornik, Bishkek, 2016, http://www.stat.kg/media/publicationarchive/b40aaf45-f887-467a-8b7d-ca3943392999.pdf (erişim tarihi: 28.08.2016)

Koichuev, T., Koichuev, P. T. (2011), "Zemel'nyye Resursy i Sel'skohozyaystvennoye Proizvodstvo Kyrgyzstana Za 20 Let Nezavisimosti", *Reforma*, 4(52), s. 35-43.

Palagina, T. V. (2015), "Postroyeniye Prognoza Ob'yemov Investitsiy v Osnovnoy Kapital v Promyshlennosti Kyrgyzskoy Respubliki", *Aktual'nyye Problemy Ekonomiki i Prava*, 1(33), s. 200-208.

Rysbaev, M. R., Samatova, E. E. (2015), "Osnovnoy Prirodno-material'nyy Resurs Sel'skogo Hozyaystva i Effektivnost' Yego Ispol'zovaniya", *Nauchnaya Diskussiya: Voprosy Ekonomiki i Upravleniya*, Sbornik Statey po Materialam XLIV Mezhdunarodnoy Zaochnoy Nauchno-prakticheskoy Konferentsii, 11(43), Moskva, s. 106-113.

Suleeva, D. A. (2008), *Investitsionnyye Osnovy Ekonomicheskogo Rosta v Perehodnyh Usloviyah*, Bishkek.

Tkachuk, S. A. (1986), *Upravleniye Zemel'nymi Resursami (Voprosy Obschey Teorii)*, TSSHI, Tselinograd.

ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANELERİNDE BİLGİ OKURYAZARLIĞI EĞİTİMİNİN VERİLMESİNDE KÜTÜPHANECİLERİN YETKİNLİK VE SORUMLULUKLARI

Prof. Dr. Tuba Remziye KARATEPE

Marmara Üniversitesi

Fadime TAŞÇI

Özet

Üniversite kütüphanelerinde bilgi okuryazarlığı eğitimi verilebilmesi için, üniversite kütüphanesinin yeterli alana ve donanıma sahip olmasının yanı sıra yetkin kütüphanecilere sahip olmasına gerekmektedir.

Bilgi okuryazarlığı, kütüphanecilerin birer eğitimci olarak da rol almaları gerçeğini doğurmuş ve kütüphanecilere eğitimci yetkinlikler yüklemiştir. Çalışma, Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri için formasyon hakkı doğana kadar pedagojik alandaki seçmeli derslerin yine bu alanda eğitim almış uzman kişilerle desteklenmesi mezunlar için ciddi avantaj sağlayacaktır" hipotezi kapsamında yürütülmüştür.

Kütüphanecilerin sözü edilen eğitimci yetkinliklere sahip olması, Türkiye'de Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde verilen eğitimlerle doğru orantılı olduğundan araştırmamızın Türkiye'deki Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri kapsamında yürütülmüştür. Hipotezimizin sınanmasında betimleme ve içerik analizi yöntemleri kullanılmış ve mevcut durum yorumlanmaya çalışılmıştır. Verilerin toplanmasında bilgi formu tekniğinden yararlanılmıştır. Bilgi okuryazarlığının teorik yönünün ortaya konmasında geniş kapsamlı bir literatür incelemesi yapılmıştır.

Araştırma sonucunda eğitimci becerilere sahip kütüphaneci ihtiyacına dikkat çekilmiş ve bu noktada Türkiye'deki Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin iyileştirilmesi kanısına varılmıştır. Bilgi okuryazarlığı programlarının geliştirilmesi noktasında örnek sayılabilecek uluslararası standartlar ve diğer çalışmalar Türkçe'ye çevrilerek, eğitimci becerilere sahip kütüphanecilerin hangi yetkinlikleri taşıması gerektiğini noktasında bir örnek oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kullanıcı Eğitimi, Bilgi Okuryazarlığı, Üniversite Kütüphaneleri, Eğitimci Kütüphaneci.

Bilgi Okuryazarlığının Kavramsal Gelişimi ve Tanımı

Bilgi okuryazarlığı kavramı ilk olarak, 1974 yılında ABD Bilgi Endüstrisi Derneği'nin (Information Industry Association) o dönem başkanı olan Paul G. Zurkowski tarafından "Kütüphane ve Bilgi Bilimi Ulusal Komisyonu"nu için hazırlamış olduğu bir raporda kullanılmıştır.[1] Zurkowski'nin 1974 yılında yaptığı tanıma göre bilgi okuryazarı kişi, problemlere çözüm üretmek için bilgi kaynaklarını kullanan, çeşitli bilgi kaynaklarının kullanımı için gerekli becerilere sahip olan ve ilgili teknikleri bilen kişidir.[2]

[1]Duygu Kızıaslan, *Bilgi Okuryazarlığı ve Üniversite Kütüphaneleri: Bilgi Okuryazarlığı Planı Hazırlama Unsurları,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.16.
[2]Serap Kurbanoğlu, "Bilgi Okuryazarlığı: Kavramsal Bir Analiz", *Bilgi Dünyası*, 24, 4 (2010), s.725.

Bilgi okuryazarlığı çalışmaları Türkiye'de de kullanıcı eğitimi olarak 1970'lerde yürütülmüş olup, bilgi okuryazarlığı olarak 1998 yılında Türk Kütüphaneciler Derneği tarafından düzenlenen bir toplantıda kullanılmıştır. Bunun ardından hazırlanan ulusal raporlarda da dile getirilmiştir.

1999 yılında Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) tarafından hazırlanan bir raporda, bireylerin gelişmeleri yakından izleyip kendi yaşamlarına uyarlayabilecekleri bilgi ve becerilere sahip olmaları gerekliliğine dikkat çekilerek bilgi okuryazarlığının önemi vurgulanmıştır.[3]

Bilgi okuryazarlığı eğitiminin yükseköğretimde başlaması ise, 2006-2007 eğitim öğretim yılları içerisinde Hacettepe Üniversitesi'nin lisansta düzeyinde bilgi okuryazarlığı ve Eğitim Bilimlerine Giriş programları altında yüksek Lisansta ise Bilgi Okuryazarlığında Program Geliştirme bünyesinde yürütüldüğü görülmektedir. Bu programlar çerçevesinde yürütülen çalışmalar ise araştırma yöntemleri dersleri ile ya da kütüphane eğitim programlarında yerini almaktadır.

Bilgi okuryazarlığının tüm üniversite öğrencilerini kapsayacak biçimde uygulanmasına yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamasına karşın, bu konuda çalışma ve girişimlerin devam gelişerek devam ettiğini söylemek mümkündür.

Bilgi Okuryazarlığı ve Eğitim-Öğretim

21. yüzyılda küreselleşen dünya ile birlikte bilgi miktarındaki artış, bilginin belirsizliği karşısında yeni nesilden beklentiler farklılık kazanmıştır. Bireylerin sahip olması gereken bu becerilerin öğretim kurumlarında kazandırılması gerektiği sıklıkla vurgulanmaktadır.

Üniversiteler, bilgi ve düşüncelerin korunmasında eğitim ve öğretim, araştırma gibi etkinliklerle yükümlü kuruluşlardır. Üniversiteler gerçekleştirdikleri eğitim ve araştırma faaliyetleriyle ülkelerin ekonomik gelişimlerine sağladıkları katkı ile önemli bir ivme kazandırmaktadırlar. Üniversitelerin gerekli olan bu eğitim ve öğretimin sürecindeki araştırmalarını gerçek manada gerçekleştirebilmeleri, eksiksiz bir alt yapı ile mümkün olmaktadır. Bu alt yapı öğeleri araştırmalar için gerekli araç gereçler, laboratuarlar, öğretim elemanları ve kütüphanelerden oluşmaktadır.

Kişi ve kurumlara tarafından üretilen bilginin, farklı gereksinimlere sahip kullanıcılara iletilmesinde rol oynayan en önemli ortam üniversite kütüphanelerdir. Bu noktada, üniversitenin temel işlevlerinden olan eğitim ve araştırmaya sağladıkları destek nedeniyle kütüphaneler, üniversitenin varoluş amacını doğrudan etkilemektedir.[4] Alanlarında uzman kütüphanecilerle üniversite kütüphaneleri her zaman her türlü kaynağı sağlayan, düzenleyen, koruyan ve bu kaynaklara nasıl ulaşılabileceğinin gösterildiği yerlerdir.

Üniversitelerde Bilgi Okuryazarlığı Eğitiminin Gerekçeleri

Bir ihtiyaç neticesinde ortaya çıkan bilgi, nüfusun, iletişimin ve üretimin artması ile birlikte bugün sayılamayacak miktardadır. Bilgi miktarındaki bu artış ve gelişen teknoloji,

[3]TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği), Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitimin Yeniden Yapılandırılması, İstabul, 1999, s.35.

[4]Ömür Saatçioğlu, Ömür Özmen, Pınar Sürel Özer, "Bilgi Okuryazarlığı Becerilerinin Geliştirilmesinde Kütüphanelerin Rolü ve Dokuz Eylül Üniversitesi Uygulaması", *Bilgi Dünyası*, 4, 1 (2003), s.48.

insanların zaman ve mekân sınırı olmadan ihtiyaç duydukları bilgilere erişimine de imkân sağlamaktadır. Bu durum bilginin niteliği ve güvenilirliği açısından çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Bugün ulaşılabilen bilginin çok sayıda olması, bilgiyi anlama, değerlendirmede ve kullanmada gerekli becerileri gerektirmiş ve bu gereklilik bir uzman desteğinin zorunlu kılmıştır. İnternet ortamında sayısız miktarda yer alan bilgi içerisinden doğru ve nitelikli olanı seçebilmek belli beceriler eşliğinde olacaktır.

Teknolojik gelişim ve bilgi patlaması, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da büyük ölçüde etkilemiş ve yeniden yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Eğitimin hemen her seviyesinde yeniden yapılanmayı gerektiren bu anlayış bu çalışmada özellikle üniversite eğitimi baz almıştır. Çağın gereklerine uygun üniversite eğitimiyle kişilere eleştirel düşünme becerilerini kazandırmayı hedeflerken, onların yaşam boyu öğrenmeleri ile mesleki sorumluluklarını etkin bir biçimde katkı sağlayacaktır.

Değişen hizmet anlayışı çift yönlü olup, hem hizmeti vereni hem de bu hizmeti alanı etkilemektedir. Bu hizmetin gerektiği gibi verebilmek için üniversiteler önem taşımaktadır. Temel sorumluluğu eğitim ve öğretim olan üniversitelerin bu hizmetin çağın gerektirdiği koşullarla verilmesi için şüphesiz ki teknoloji ile entegre olmuş belirli bir eğitim sistemine ihtiyacı vardır. Bu anlamda geleceğin işgücünü hazırlamada üniversitelere büyük iş düşecektir.

Üniversite Kütüphanelerinde Bilgi Okuryazarlığı Becerileri Kazandırma Eğitimleri

1- Bağımsız Dersler

Yüz yüze, eş zamanlı, müfredata uygun ve dersliklerde de verilen eğitimleri kapsayan bağımsız dersler, günümüzde bilgi okuryazarlığı ya da kütüphane kullanımına ilişkin dersler olup kredili/kredisiz, zorunlu/seçmeli olabilmektedir. Bu dersleri kullanıcı eğitim programlarını da kapsamış olarak düşündüğümüzde kütüphaneciler tarafından kullanılan en eski ve en yaygın yöntemlerden birisi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Eskiden beri kullanılan bir yöntem olması nedeniyle, içeriğe ilişkin gerekli planlamanın yapılması ve eğitimi veren kütüphanecilerin yetkinliği durumunda oldukça faydalı bir uygulama olacaktır.[5]

2- Ders İle İlişkilendirilmiş Eğitim

Dersle ilişkilendirilmiş eğitim, araştırma yöntemleri, yazma becerileri, vb gibi adlar altında kütüphaneciler tarafından verilmektedir. Bu yöntemde öğrenci literatürü anlama, bu literatürün elde edilmesine yönelik arama stratejisi geliştirme ve erişme becerileri elde edecektir. Böylelikle öğrenciler araştırmanın nasıl yapılacağını, uygulamalarla öğrenmektedirler.

3- Eğitim Programı İçerikli Eğitim

Ders içerikli eğitimler öğretim üyesi ve kütüphaneci arasında ortak bir çalışma ile gerçekleştirilmektedir. Öğretim üyeleri, öğrencileri için bu tür eğitimleri isteyebilecekleri konusunda kütüphaneciler tarafından bilgilendirilmelidirler. Derste işlenilen konular ve

[5] Michael B. Eisenberg, Carrie A.Lowe, Kathleen L.Spitzer, Information Literacy: Essential Skills for the Information Age, Syracuse, New York: *ERIC Clearinghouse on Information & Technology*. IR-104, 1998, http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED427780.pdf (22 Ocak 2016), s.182.

öğretim üyelerinin istekleri göz önünde bulundurularak kütüphaneciler tarafından hazırlanan ve uygulanan eğitim programıdır.[6]

4- Çevrimiçi Eğitim

İnternetin yaygın kullanımıyla birlikte çevrimiçi eğitimler yeni bir model olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle 1980-1990 yılları arasında eğitimin her kademesinde hızla artan web tabanlı eğitimler 21. yüzyılda eğitim dünyasının en önemli unsurlarından biri olarak görülmeye başlanmıştır.[7]

Üniversite Kütüphanelerinde Eğitimci Yetkinliklere Sahip Kütüphaneci İhtiyacı

Her birimde olduğu gibi kütüphaneler de gücünü iyi yetişmiş personelden almaktadır. Üniversite kütüphanelerinin çalışmalarında başarılı olabilmesi için üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinden mezun, bilgi teknolojilerini kullanabilen, en az bir yabancı dil bilen, gelişmeleri takip ederek uygulayabilen, tercihen lisansüstü öğretim görmüş ve alanında yetkin yeterli sayıda kütüphanecilere sahip olmaları gerekmektedir.

Üniversite kütüphanelerinde azami kütüphane kullanımı hedefine bağlı olarak kullanıcılara aradığı basılı ya da dijital kaynağı sağlamak ya da ne aradığı konusunda yön göstermek kütüphanecilerinde rollerinde bazı değişimlere neden olmuştur. Kütüphanecileri eğitici becerilere de sahip olmaya iten bu roller bugün Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde okutulan derslerin yanında eğitim ve öğretim tekniklerini de öğrenebilecekleri bir formasyon eğitimine de ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü kütüphaneciler kullanıcıyı eğitecekleri bilgileri bölümlerden edinmektedirler.

Kütüphanecinin Eğitimci Becerileri

Bilgi kaynaklarını bir araya getirerek kullanıcıların erişimine sunmak kütüphanecinin merkezi görevi olmaya devam etmektedir. Kütüphanecilerin bu misyonu, çevresel faktörlerle değişimlere uğrasa da önemini korumaya devam etmiştir. Geleneksel yayıncılığın mekândan uzak oluşu, bilgi arama davranışlarındaki radikal değişimler kütüphanecilerinde ana misyonları çerçevesinde bir dönüşüme zorlamış ve onlara yeni beceri ve yetkinlikler yüklemiştir. Böylece verilen hizmet, bu değişimle bütünleşmiş bir biçimde varlığını sürdürmektedir.[8]

Günümüz toplumunun nitelikli insan gücünü yetiştirebilmesi için sahip olması gereken temel beceriler, bilgi okuryazarlığı becerileridir. Bu araştırmada yer verilen üniversite kütüphanelerinin sorumluluğunda verilen bilgi okuryazarlığı eğitimleri için uygun nicelik ve nitelikte kütüphaneciler istihdam edilmelidir. Bu süreçte aktif rol oynayacak olan kütüphanecilerin eğitimci becerileri de oldukça önem taşımaktadır.

Birden fazla sayıda ve formattaki kaynağa erişimin mümkün olduğu günümüzde öğrencilerin karar aşamasında oldukça dikkatli davranmaları gerekmektedir. Öğrencilerin ellerinde bulunan bu bilgi yığınından anlam türetmeleri noktasında yine kütüphanecilerin eğitimci becerileri devreye girecektir.

[6]Kızılaslan, a.g.e., s.93.
[7]Polat, "Üniversitelerde Kütüphane Merkezli Bilgi Okuryazarlığı Programlarının Geliştirilmesi: Hacettepe Üniversitesi Örneği", s.119.
[8]CARL (Canadian Association of Research Libraries), Core competencies for 21st Century CARL librarians, 2010, http://www.carl-abrc.ca/uploads/pdfs/core_comp_profile-e.pdf (02 Şubat 2016), s.4.

Kütüphanecilerin 21. yüzyılda üstlendikleri bazı eğitimci becerileri Florida Teknoloji Enstitüsü (Florida Institute of Technology) bilgi okuryazarlığı eğitimini veren kütüphaneci pozisyonunu açıklarken belirtmiştir. Öğretim kütüphanecisi (Instruction Librarian) olarak adlandırdığı kütüphanecinin sahip olması gereken yetkinlikleri şu şekilde belirtmiştir.

Belirtilen pozisyona göre öğretim kütüphanecisinin temel fonksiyonu Florida Teknoloji Enstitüsü öğrencileri, öğretim üyeleri ve personel için bilgi okuryazarlığı eğitimi vermektir. Öğretim kütüphanecisi, bu eğitimleri verirken Florida Teknoloji Enstitüsü öğrencileri, öğretim üyeleri ve personel ihtiyaçlarını göz önüne alarak materyal temin eder. Bu eğitimleri şahsen ya da çevrimiçi şekilde yapar. İlk yıl ders entegre öğretim için üniversite ile koordinasyon sağlar.[9]

- Kütüphane ve Enformasyon Bilimleri'nden yüksek Lisans derecesine sahiptir.
- Üniversite kütüphanelerinde en az üç yıl öğretim deneyimine sahiptir.
- Üniversite kütüphanelerinde kullanılan keşif araçlarının, veritabanlarının ve elektronik referans sistemlerinin nasıl çalıştığı ve nasıl faydalanabileceği hakkındaki bilgisi vardır.
- Teknolojik ve akademik konuları, kütüphaneleri etkileyen güncel gelişmelerden haberdar olduğunu kanıtlayacak bilgi birikimine sahiptir.
- Kütüphane, kampüs ve toplum üyeleriyle işbirliği yaparak etkin çalışabilir.
- Kendini yönetebilme ve motive edebilme becerilerine sahiptir.
- Hizmetleri yönetirken etik davranabilme, standartları kullanabilme becerileri vardır.
- Yerel ve çevrimiçi ağlar üzerinde veri, belge ve diğer bilgileri yönetme becerisine sahiptir.[10]

Türkiye'de Bilgi Ve Belge Yönetimi Bölümlerine Genel Bir Bakış

2016 yılı itibariyle Türkiye ve KKTC'de devlet ve vakıf üniversiteleri bünyesinde 20 Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü mevcuttur. Bu bölümlerden 9'u aktif olmak eğitim vermektedir. Aktif olarak eğitim veren bu bölümlerde lisans, yüksek lisans ve doktora öğretimi de yapılmaktadır.

Aktif olarak eğitim veren Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin bulunduğu üniversiteleri; Ankara Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Yakın Doğu Üniversitesi şeklinde sıralayabilmekteyiz.

Bilgi Okuryazarlığı ve Eğitim Konulu Derslerin Durum Analizi

Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde bilgi okuryazarlığı çalışmalarını değerlendirmek ve bölümlerde okutulan bilgi okuryazarlığı dersleri hakkında bilgi almak amacıyla, 20 Nisan 2016'da Türkiye'de aktif olarak eğitim veren Bilgi ve Belge Yönetimi bölüm başkanlıklarına bilgi edinme amaçlı soru formu gönderilmiştir.

Formu 9 BBY bölümü içerisinden 8'i yanıtlamış olup, bunlar Ankara Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Yakın Doğu Üniversitesi ve Yıldırım Beyazıt

[9]Florida Institute of Technology, Evans Library Florida Institute of Technology Position Description for Instruction Librarian, http://lib.fit.edu/documents/Job_Posting/Instruction_Librarian.pdf (06 Eylül 2016).
[10] Florida Institute of Technology, ag.e.

Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleridir. İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü forma katılım sağlamamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bireylerin bilgiye ve çeşitli ürünlere doğrudan erişim imkânlarının artması ve internet kullanımının yaygınlaşması, yaşam boyu öğrenmeyi zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte günümüz toplumlarının en önemli hedeflerinde biri de yaşam boyu öğrenme becerisine sahip bireyler yetiştirmek olmuştur.

Sözü edilen bu becerilerin sağlanması için vazgeçilmez olan araç ise bilgi okuryazarlığıdır. İlk ve ortaöğretim düzeylerinde gerçekleştirilen bilgi okuryazarlığı eğitimi, yaşam boyu öğrenme becerisine sahip, sağlamak açısından oldukça önemli bir adımdır.

Eğitim ve öğretimin en önemli aşaması olan üniversitelerde bilgi okuryazarlığının büyük çoğunluğunu kapsamaktadır. Eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerini, verdiği bilgi hizmetleri ile destekleyen üniversite kütüphaneleri, azami kütüphane kullanım hedefine bağlı olarak ne aradığını bilen ya da bilmeyen kullanıcılara basılı ya da elektronik kaynak noktasında yol gösterici olmalıdır.

Bilgi okuryazarlığı, artık kütüphanecilerin birer eğitimci olarak da rol almaları gerçeğini doğurmuş ve kütüphanecilere eğitimci olarak da vasıflar yüklemişlerdir. Kütüphanecilerin sözü edilen eğitimci yetkinliklere sahip olması Türkiye'de Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde verilen eğitimlerle doğru orantılıdır. Bu noktada bölümlerde verilen bilgi okuryazarlığı derslerinin hazırlanması ve uygulanması konusunda gelişmiş ülkelerin deneyimlerinden yararlanılması faydalı bir adım olacaktır.

Bu eğitimci yetkinlik bağlamında piyasadaki insan gücünün yetersizliği de dikkate alındığında, Türkiye'deki eğitimci becerilere sahip kütüphanecilerin yetiştirilmesinde bazı aksaklıkların olduğu kanısına varılmış ve bu anlamda Türkiye'de Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde verilen eğitimlerden elde edilen bulguları ve bunlara ilişkin sonuçlara göre;

Bilgi okuryazarlığı eğitimleri, devamlılık arz eden bir yapıya sahip oluşları nedeniyle en azından bir dönem müfredatta yer almalıdır. Bölümlerin birçoğunda bu sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak ortak bir bilgi okuryazarlığı programının olmayışı, derslerin verildiği sürelerde de çeşitliliğe neden olmaktadır. Öğrencilerin temel bilgi okuryazarlığı becerileri ile kazanmalını sağlamak adına zorunlu eğitim sürecini tamamlamalarının sağlanmalı ve bu amaçla sınıf düzeylerinde birbirini bütünler nitelikte bir bilgi okuryazarlığı programları geliştirilmelidir. Bilgi okuryazarlığı noktasında uzmanlığı olmayan kütüphaneciler bulunmaktadır. Bu alanda uzmanlığı olan kütüphanecilerin bu eğitimleri vermesi, bu kütüphanecilerin eğitimci olarak de eğitilmesi noktasındaki ihtiyacın giderilmesinde bu alanda doktorasını tamamlamış olan akademisyenlerin görev alması sağlanmalıdır.

Bilgi okuryazarlığı eğitiminin yürütülmesinde eğitimci yetkinliklere sahip kütüphaneciler istihdam edilmelidir. Programı yürütecek olan kütüphanecilerin mesleki eğitimin yanında pedagojik formasyon alarak eğitimci yetkinlikleri edinmeleri sağlanmalıdır. Eğitimci kütüphaneciler, iletişim kurma ve işbirliği yapabilme becerilerine sahip, bilgi teknolojilerine hakim kişiler olmalıdır. Bu noktada sorumluluk Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri'ndedir. Çünkü bilgi okuryazarlığı eğitimlerinde kullanılacak olan bilgi ve eğitim Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinden alınmaktadır. Eğitim programlarında bilgi

okuryazarlığı adı ile bir dersin tüm öğrencilere verilmesi yanında, iletişim ve bilgisayar becerilerini geliştirmeye yönelik derslerin sayısı artırılmalıdır.

Kaynakça

ACRL (Association of College and Research Libraries), (2000), Information Literacy Competency Standarts for Higher Education,http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/standards/standards.pdf

ALA (American Library Association), (1989), Presidential Committee on InfomıationLiteracy, Association of College and Reserach Libraries, http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential

ACRL/ALA (Association of College and Research Libraries & American Library Association), (2000), Information Literacy Competency Standarts for Higher Education, http://www.ala.org/acrl/ilcomstan.html

Ağaoğlu, Bülent, (2013), Kütüphanecilikte Kullanıcı Kaynakçası", İstanbul.

Akkoyunlu, Buket, (1996), "Bilgisayar Okur Yazarlığı Yeterlilikleri İle Mevcut Ders Programlarının Kaynaştırılmasının Öğrenci Başarı ve Tutumlarına Etkisi", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12.

Atılgan, Doğan, (2008), "Türkiye'de Üniversite Kütüphanelerinin Tarihi", Türk Kütüphaneciliği 22, 4, s.451- 458.

Australian Library and Information Association, (2004), Australian School Library Association, Standards Of Professional Excellence For Teacher Librarians, http://www.asla.org.au/policy/standards.aspx

Bir, Berat, "Türkiye'deki Üniversitelerde Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin, Özelde Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Eğitim Programlarının Genel Değerlendirilmesi ve Durum Analizi".

CARL (Canadian Association of Research Libraries), (2010), Core competencies for 21st Century CARL librarians, http://www.carl-abrc.ca/uploads/pdfs/core_comp_profile-e.pdf

CANADIAN School Library Association, "Competencies for Teacher-Librarians in the 21st Century", Teacher Librarian, Nov/Dec98, Vol. 26 Issue 2, p22, Academic Search Complete.

Cribb, Gülçin, (1981), "Kütüphanelerde Kullanıcı Eğitimi'nin Önemi", Türk Kütüphaneciliği, C.30, S. 2.

Çakın, İrfan, (2012), "Bilgi Profesyonellerinin Eğitiminde 40 Yıl: Hacettepe Üniversitesinin Lisans Programındaki Değişiklikler", Türk Kütüphaneciliği 26, 2, s. 262-290.

Çakın, İrfan, (2000), "Bilgi Profesyonellerinin Eğitiminde Yeniden Yapılanma: Hacettepe Üniversitesi Örneği", Türk Kütüphaneciliği 14, 1, s. 3-17.

Çakın, İrfan, (2005), "Cumhuriyet'ten Günümüze Bilgi Profesyonellerinin Eğitiminde Başlıca Yönelişler", Türk Kütüphaneciliği 19, 1, s. 7-24.

Çakın, İrfan, (2001), "Değerli Hocamız Prof. Dr. İlhan Kum'u Düşünürken", Türk Kütüphaneciliği, 15, 1, s. 85-89.

Çakın, İrfan, (1983), "Üniversite-Kütüphane İlişkisi", Türk Kütüphaneciler Derneği, 32, 2, s. 61-64.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2000), Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2001-2005, Ankara.

Er, Neslihan, Ersoy, Aynur, (2014), "Mesleki Yeterlilikler Bağlamında Türkiye'deki Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi", Uluslararası Kütüphane ve Bilgibilim Felsefesi Sempozyumu Etik: Kuram ve Uygulama, Kastamonu.

Florida Institute of Technology, Evans Library Florida Institute of Technology Position Description for Instruction Librarian, http://lib.fit.edu/documents/Job_Posting/Instruction_Librarian.pdf (06 Eylül 2016).

İleri, Filiz Yüksel, (2011), Okul Kütüphanelerinde Bilgi Okuryazarlığı Eğitimi ve Bir Örnek: Marmara Eğitim Kurumları İlköğretim Okulu, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kızılaslan, Duygu, (2007), Bilgi Okuryazarlığı ve Üniversite Kütüphaneleri: Bilgi Okuryazarlığı Planı Hazırlama Unsurları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Kurbanoğlu, Serap, (2004), "An Overview of Information Literacy Studies in Turkey", The International Information & Library Review, 36.

Kurbanoğlu, Serap, Akkoyunlu, Buket, (2002), "Bilgi Okuryazarlığı: Bir İlköğretim Okulunda Yürütülen Uygulama Çalışması", Türk Kütüphaneciliği, 16(1), s.20-39.

Kurbanoğlu, Serap, (2001), "Öğrencilere Bilgi Okuryazarlığı Becerilerinin Kazandırılmasının Önemi ve Okul Kütüphanecilerinin Bu Alandaki Rolü", Bilgi Dünyası, 2, 1.

Kurbanoğlu, Serap, (2010), "Bilgi Okuryazarlığı: Kavramsal Bir Analiz", Bilgi Dünyası, 24, 4.

Kurbanoğlu, Serap, Akkoyunlu, Buket, (2002), "Öğretmen Adaylarına Uygulanan Bilgi Okuryazarlığı Programının Etkinliği ve Bilgi Okuryazarlığı Becerileri İle Bilgisayar Öz-Yeterlik Algısı Arasındaki İlişki", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22, s. 98-105

Kurbanoğlu, Serap, (2002), "WWW Bilgi Kaynaklarının Değerlendirilmesi", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 19, 1.

Polat, Coşkun, (2006), "Bilgi Çağında Üniversite Eğitimi İçin bir açılım: Bilgi Okuryazarlığı Eğitimi", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, s. 29.

Polat, Coşkun, (2005), "Bilgi Okuryazarlığı ve Üniversiteler", http://www.bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/dosyalar/135.pdf, s.265-266.

Polat, Coşkun, (2005), Üniversitelerde Kütüphane Merkezli Bilgi Okuryazarlığı Programlarının Geliştirilmesi: Hacettepe Üniversitesi Örneği, Hacettepe Üniversitesin Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Saatçioğlu, Ömür, Özmen, Ömür, Özer, Pınar Sürel, (2003), "Bilgi Okuryazarlığı Becerilerinin Geliştirilmesinde Kütüphanelerin Rolü ve Dokuz Eylül Üniversitesi Uygulaması", Bilgi Dünyası, 4, 1.

TDK (Türk Dil Kurumu), Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.570d4e4ba29690.21405622

Tonta, Yaşar, "Türkiye'de Kütüphanecilik Eğitiminin Yeniden Yapılanması", http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/istanbul00/sld011.htm.

DENETİM TAKIMLARINDA DENETİM KALİTESİNE YÖNELİK GÖRÜŞ FARKLILIKLARI: X VE Y KUŞAKLARI

Yrd. Doç. Dr. Alper KARAVARDAR

Giresun Üniversitesi

Özet

İşletmelerin varlıklarını başarılı bir biçimde devam ettirebilmeleri mevcut insan kaynaklarını etkin bir şekilde yönetebilmelerinden geçmektedir. İşgücü farklılıklarının yönetimi başlığı altında kuşak farklılıkları rekabet avantajı sağlaması bakımından önemli bir yere sahiptir. Denetim faaliyetlerinin yürütülmesinde anahtar bir role sahip olan bağımsız denetim takımlarında kuşak farklılıkları sorun yaratabilir. Bu durum da yürütülen denetim faaliyetlerinin kalitesini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu çalışmada bağımsız denetim faaliyetini yürüten denetim takımlarının farklı kuşaklardan gelen üyelerinin denetim kalitesi belirleyicilerine yönelik görüşleri ele alınarak, denetim kalitesine yönelik olarak kuşaklar arasındaki algı farklılıkları değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, Y kuşağındaki denetçilerin X kuşağına göre "bağımsızlık", "denetim gayreti" ve "denetim metodolojisi ve araçları"na daha fazla önem verdiği belirlenmiştir. Ayrıca X kuşağındaki denetçilerin Y kuşağına göre "denetim firmasının büyüklüğü", "denetim ücretleri" ve "muhasebe ve denetim bilgisi"ne daha fazla önem verdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denetim, denetim kalitesi, denetim takımları, X Kuşağı, Y Kuşağı

GENERATION DIFFERENCES AMONG AUDIT ENGAGEMENT TEAM MEMBERS ABOUT DETERMINANTS OF AUDIT QUALITY

Abstract

In this study, audit teams' members who have different opinions about audit quality indicators are discussed and their perceptions' differences according to their generation toward audit quality are evaluated. Mann Whitney U test was used to analyse the data.According to the results, auditors in Y generation give more importance to independence, audit effort and audit methodology and tools than X generation members. Besides, auditors in X generation give more importance to audit firm size, audit fees and accounting and audit knowledge than Y generation members.

Keywords: Auditing, audit quality, generation differences

1.Giriş

Örgütlerin asıl amaçları olan kar elde etmeyi başarılı bir şekilde devam ettirebilmeleri için rekabet üstünlüğüne sahip olmaları gerekir. Bunun sağlanması için de örgütler tüm kaynaklarını etkin ve verimli bir biçimde yönetmelidir. Örgütlerin en önemli kaynağı 'insan'dır. Günümüzde teknolojinin hızlı bir biçimde gelişmesi, iletişim olanaklarının artarak bilgiye erişimin ve iletişimin artması gibi sebepler dolayısıyla işgücünde bir çeşitlenme sözkonusu olmuştur. İşgücü çeşitliliğinde ele alınan konulardan biri de 'kuşak' kavramıdır. Örgütlerin sahip olduğu insan kaynağını rekabet avantajı oluşturacak şekilde yönlendirebilmesinin ön koşullarından biri de işgücü çeşitliliğinin farkında olunmasıdır. Bu nedenle, iş yaşamında kuşak farklılıkları hakkında bilgi sahibi olmak günümüzde önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Kuşak farklılıkları özellikle takım çalışmasının yapılması gereken işlerde ön plana çıkmaktadır. Çünkü takımın uyum içinde çalışırken belirlenmiş hedeflere de ulaşması beklenmektedir. Elbette bu takımlar farklı kuşaklardan gelen bireylerden oluşmaktadır. Bu çalışmanın hedef kitlesi olan bağımsız denetim takım üyelerinin kuşak farklılıkları denetim faaliyetlerinin kalitesini etkilemesi yönüyle incelenmiştir. Çalışmada sırasıyla kuşak kavramı, denetim kavramı, denetim takımları ve denetim kalitesi hakkında bilgi verilecektir. Son olarak da denetim takımlarındaki kuşak farklılığına sahip üyelerin denetim kalitesine yönelik düşüncelerine yer verilecektir.

2.Literatür Özeti

2.1.İşgücü Çeşitliliğinde Kuşak Kavramı

Farklılıkların yönetimi özellikle 1960lardan itibaren iş yaşamında önemli kavramlardan biri haline gelmiştir. Mc Luhan küresel köy kavramını ilk kullanan kişidir. Mc Luhan (1964) küresel köy kavramını artan iletişime bağlamıştır. Özellikle artan iletişim kanalları nedeniyle insanların bilgiye erişimi çok hızlanmıştır. Küreselleşmenin artarak devam etmesi çeşitli kültür, inanç ve geçmişe sahip olan bireyler arasındaki etkileşimi daha önceki dönemlere nispeten çok daha önemli hale getirmiştir (Green vd., 2012). Küreselleşme ve artan iletişim olanakları başta olmak günümüzde yaşanan pek çok değişim işletmelerde olduğu kadar bireylerde de sadece kendi ülkelerinde değil diğer ülkelerde de iş yapma-çalışma olanaklarını arttırmıştır. Bu olanaklar literatüre 'sınırsızlık' kavramını kazandırmıştır. Gelişmiş ülkelerin çalışma olanaklarının cazibesi nedeniyle karşılaştıkları farklılıklar artık günümüzde ülkemiz için de geçerlidir. İşgücü çeşitliliği içerisinde yer alan konuların başlıcaları etnik köken, cinsiyet, yaş, kuşak, fiziksel engeller şeklinde sıralanabilir.

Bu çalışmada işgücü çeşitliliği konuları arasında yer alan kuşak kavramı ele alınmıştır. Literatür incelendiğinde iş yaşamında aktif olarak bulunan kuşakların başlangıç ve bitiş tarihleri hakkındaki sınıflandırmalarında bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu çalışmada ülkemizde daha önce kuşaklar bazında araştırma yapmış olan Süral Özer ve çalışma arkadaşlarının (2013) sınıflandırması dikkate alınmıştır. Bu bağlamda sırasıyla bebek patlaması kuşağı, X kuşağı ve Y kuşağı incelenmiştir:

- *Bebek Patlaması Kuşağı*: 1944-1960 yılları arasında doğmuş olanları kapsayan kuşaktır. Gürsoy vd.(2008) bu kuşakta yer alanların işkolik olduklarını ve nadiren iş değiştirdiklerini ifade etmiştir. Bebek patlaması kuşağında doğmuş olanlar

kendilerini işine adamış, gayretli, sadakat ve kıdeme değer veren çalışanlardır (Betchoo, 2015). Lyon vd. (2011) bu kuşaktaki çalışanları işkolik olarak tanımlamıştır. Bebek patlaması kuşağının mottosu 'çalışmak için yaşamak'tır. İşe erken gelip geç çıkmayı başarının görünebilir anahtarı olarak görürler ve bunun karşılığında da terfi, unvan, köşe ofis ve kendilerine özel otopark yeri gibi karşılıklar beklerler (Betchoo, 2015).

- *X Kuşağı*: 1961-1980 yılları arasında doğmuş olanları kapsar. Bu kuşağın mottosu bebek patlaması kuşağının mottosu olan 'çalışmak için yaşama'nın tersi olan 'yaşamak için çalışmak'tır. Örgüt hedeflerine ulaştıklarında hemen ödüllendirilmek ve takdir edilmek isterler. Daha fazla ücret alabilecekleri bir iş olduğunda iş değiştirmekten korkmazlar (Altimier, 2006). Bir önceki kuşak olan bebek patlaması kuşağında iş-yaşam dengesi tutturulamadığı için onların yetiştirdikleri bu kuşak yaşamak için çalışmak mottosuna bağlı kalarak iş-yaşam dengesini sağlamaya çalışmaktadır. Keleş (2011) bu kuşağı sadık, teknolojiyi zorunlu olarak kullanmaya başlamış ve otoriteye saygılı olarak tasvir etmiştir (Özer, vd., 2013)

- *Y Kuşağı*: 1981-2000 yılları arasında doğmuş olanları kapsar. İş yaşamındaki en genç kuşaktır. Keleş (2011) bu kuşağın öncelikli ve en çok üzerinde durulan özelliğinin teknolojiye yatkınlık olduğunu ifade etmiştir (Özer, vd, 2013). Becerileri hakkında önceki kuşağa göre kendilerinden daha emindirler. Aslında bu kuşağın ismi 'why' (niçin) kelimesinden gelmektedir. Bu kuşak otoriteyi sorgulamaktan ve sesini yükseltmekten kaçınmaz (Betchoo, 2015). Bu kuşağın temsilcileri diğer iki kuşağa göre gelecek hakkında çok daha iyimserdir (Betchoo, 2015). Zeeshan ve Iram'a (2012) göre, Y kuşağı, bağımsız olmanın yanı sıra iş yaşamında esneklik aramakta ve bir önceki kuşak gibi iş ve yaşam dengesi beklemekte, hızlı öğrenebilmekle birlikte, çoklu görevlerde başarılı olmakta, geri bildirimleri en çok önemseyen ve sabırsız kişiler olarak tanımlanmaktadır (Özer, vd., 2013). Bu kuşak iş-yaşam dengesinin yanı sıra aile üyelerine ve arkadaşlarına da çok değer vermekte olup, takım çalışmasında da oldukça başarılıdır(Betchoo, 2015).

2.2. Denetim Kalitesinin Belirleyicileri

Bağımsız muhasebe denetimi veya finansal tabloların denetimi olarak da adlandırılan bağımsız dış denetim, muhasebe bilgi sisteminin çıktısı durumundaki mali tabloların yanı sıra doğrudan veya dolaylı olarak karar vericilere aktarılması gereken bilgilerin iletimiyle ilişkili araçları da kapsayan finansal raporlamayı temsil eder. Bağımsız denetim basit olarak bir hizmettir. Denetim kavramı, özü itibariyle çok boyutlu bir tanımlamadır ve birçok unsurdan oluşur. Bu unsurlar içerisinde kontrolü en güç ve en karmaşık olanı ise insan faktörüdür (Karavardar, 2015). Denetçilerin verdikleri bu hizmetin kalitesinin ne olduğu, bu kaliteyi etkileyen koşul ve faktörlerin neler olduğu, bu ihtiyacı ortaya çıkaran tarafların farklı beklentileri nedeniyle çok boyutluluk arz eder. Finansal tablo kullanıcıları açısından bakıldığında fiili denetim kalitesinin finansal tabloların içerdiği onların kararlarını etkileyebilecek düzeydeki hata ve yanlışların ortaya çıkarılması ve açıklanması olasılığı olduğu görülür. Ancak bu açıklama aynı zamanda denetim kalitesinin finansal tablo kullanıcılarının algısına dayandığı gerçeğini zımnen barındırmak olduğundan, olması gereken ile sağlanan güvencenin birbirlerine olan uygunluğu farklılık arz eder. Finansal nitelikteki bilginin doğruluğuna ve güvenirliliğine etki eden faktörlerin belirlenmesi denetim

yazınında oldukça uzun zamandır incelenen bir konudur. Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde birbirleriyle bazen tezat görünen akademik çalışmaların var olmasının temel nedeninin, denetim kalitesinin ölçümünde ilgili tarafların kaliteli denetimden ne anladıklarını farklı biçimlerde tanımlamalarıdır.

Kaliteli denetim ile kalitesiz denetim arasındaki ayrımın finansal tabloların içerdiği risklere dayalı olması, muğlak ve sübjektif olması araştırmacıları çeşitli "vekil-gösterge" olarak tanımlanan değişkenlerle anlaşılmaya çalışılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Denetim kalitesinin, denetim sonuçlarıyla ilişkili ölçütlerin bir kombinasyonu oluşundan dolayı, denetim kalitesiyle alakalı sonuçların (örneğin denetçilere açılan davalar, çeşitli düzeltmeler ile finansal tabloların yeniden beyan edilmesi, kazanç kalitesi gibi) yer aldığı bir dizi yol ile ölçümü, arşivsel çalışmaların yanında ampirik çalışmaların yapılmasını da mecburi hale getirmiştir. Düşük kaliteli bir denetim çalışmasının finansal tabloların içerdiği risk ile bağlantılı olarak tanımlanarak, denetçilere açılan davalarının bir vekil değişken olarak kabulü ile denetçinin sektörel uzmanlığının denetim kalitesine olan etkisinin incelenmesi bunun tipik bir örneğidir. Denetim kalitesi yaklaşık 35 yıldır üzerinde tartışılan bir mesele olup, denetim kalite ölçütlerindeki çeşitlilik farklı işletme paydaşlarının farklı amaçlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır(Karavardar, 2016).

Denetim literatürü incelendiğinde araştırmacıların üzerinde yoğun olarak çalıştığı denetim kalitesi belirleyicilerine kısaca değinmek gerekirse;

- *Bağımsızlık*: Denetçi bağımsızlığı denetim kalitesine etki eden faktörler içinde en çok tartışılan meselelerden biri olup denetim süreci içinde, denetçilerin elde ettikleri denetim kanıtları ışığında ulaştıkları mesleki yargılarını ifade edebilmeleri ve denetim faaliyetlerini herhangi bir etki olmaksızın yürütebilmeleri için bir önkoşuldur. Bağımsızlık zihinsel bir durumdur, bir tutumdur (AICPA, 1992; Moizer, 1994; Schuetze, 1994). Bağımsızlık, bir denetçinin ön yargısız denetim kararları verme yeteneğini, makul olarak tehlikeye atması beklenebilecek veya tehlikeye atan baskılardan ve diğer faktörlerden özgürlük demektir (ISB, 2000).

- *Denetim firmasının büyüklüğü*: Denetim kalitesinin en sık kullanılan dolaylı ölçümlerinden biri De Angelo'nun (1981) verdiği teorik yapıda verilen denetim firmaları için kullanılan 4 büyükler ve diğeri şeklindeki ikili yapıdır. DeAngelo (1981) o dönemde bu ayrımı 8 büyükler (Price Waterhouse, Coopers&Lybrand, Arthur Andersen, Deloitte Haskins&Sells, Touche Ross, Ernst&Whinney, Arthur Young ve Peat Marwick Mitchell) ve diğerleri şeklinde yapmakla beraber Enron skandalı sonrasında Arthur Anderson'ın kapanması ve denetim firmaları arasında yaşanan çeşitli birleşmelerin neticesinde günümüzde bu ayrım 4 büyükler (PriceWaterhouseCoopers, Deloitte Touche Tohmatsu, Ernst and Young ve KPMG) ve diğeri haline gelmiştir. Denetim çalışmalarında bulunacak bir ihlalin raporlamasında yaşanacak bir başarısızlık durumunda, müşteri sayısı daha fazla olan bir denetim firması daha az müşterisi olan bir denetim firmasına kıyasen, daha fazla itibar kaybına ve dolayısıyla mali kayba uğrayacağından, denetim çalışmalarına daha fazla özen gösterecek olup bir denetim firmasının müşteri sayısının fazlalığı denetim kalitesinin arttırıcı bir unsurdur (DeAngelo, 1981).

- *Denetim ücretleri*: Müşteri işletmenin takip ettiği iş modeli, karmaşıklık arz eden ve ileri derecede uzmanlaşmayı gerektire muhasebe işlemleri kullanması, iç kontrol yapısının işlerliği ve işlevselliği, müşterinin bulunduğu sektör ve benzeri hususlar denetim riskine etki eden unsurlardır. Denetim risk değerlendirmeleri denetimin kapsam ve zamanlamasına dolayısıyla denetim maliyetlerine etki ederler. Bu nedenle denetçilerin yüksek denetim riski tayin ettikleri müşterilerde, maliyetleri göz önüne alarak daha yüksek denetim ücreti talep etmeleri, denetim kalitesinin yüksek tutulmaya çalışıldığının bir kanıtı olarak görülebilir. Denetim riskinin azaltılması amacıyla daha fazla ve daha detaylı denetim çalışmasının yapılması denetçilerin gayretlerine işaret edebilir. Denetim ücretlerinin artışı denetim gayretini dolayısıyla denetim kalitesini arttırıcı bir faktör olarak görünmekle beraber Enron vakasında da anlaşılacağı üzere denetçi bağımsızlığına dolayısıyla denetim kalitesine olumsuz bir etki de yaratabilmektedir.

- *Denetim dışı hizmetlerin temini*: Bilginin yayılma etkisi olarak tanımlanabilecek olan bu husus müşterinin faaliyetleri, finansal raporlama sistemi, iş süreçleri, bulunduğu sektör, organizasyonel yapısı, iç kontrol sistemi ve işletmenin içinde bulunduğu çevrenin daha iyi anlaşılmasını sağlanmaktadır. Bu değerlendirmeler göz önüne alınarak, yapısal olarak bağımsız denetim kalitesiyle uyumlu bir kısım denetim dışı hizmetlerin temininin denetim kalitesine olumlu etki yapacağı söylenebilir. Ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler incelendiğinde defter tutma, değerleme, hukuk danışmanlığı gibi bir kısım denetim dışı hizmetlerin temininin bağımsız denetim hizmetini sunan denetim firmaları ve denetçilerle verilmesinin yasaklandığı görülmektedir. Bu düzenlemelerin temelinde, yapısal anlamda bazı denetim dışı hizmetlerin temininin bağımsızlık riski ve kendi kendini denetleme riski yaratacağı endişeleri yatmaktadır.

- *Denetim görev süresi*: Denetim görev süresi, bir denetim firmasının bir denetim müşterisini elde tuttuğu toplam süre veya bir denetim firmasının bir denetim müşterisini denetlediği ardışık yılların sayısını temsil etmektedir (Johnson vd., 2002). Denetlenen ile denetleyen arasındaki ilişkinin süre olarak irdelenmesi yakınlık tehdidinin bir sonucudur. Bir denetim müşterinin eskiliği bir diğer ifade ile denetçi ile müşteri arasındaki ilişkinin devamlılığı müşteri-spesifik bilgi ve deneyimin artmasına neden olacaktır. Bu etki dikkate alındığında, denetçilerin müşteri hakkındaki bilgi ve tecrübelerinin denetim kalitesine olumlu katkı yapacağı değerlendirilebilir. Bu durumun olumsuz yanı ise mesleki şüphecilik ilkesinden sapılarak, denetçi bağımsızlığına yönelik yakınlık tehdidinin artacağıdır.

- *Yasal sorumluluk*: Denetçilerin hukuki sorumluluk sahası sadece denetçi-müşteri ilişkisi ile sınırlı değildir. Denetçilerin müşterilerine sözleşmesel sorumluluklarının dışında, belki de ondan daha önemli olarak, hissedarlara, yatırımcılara, kreditörlere ve diğer üçüncü taraf işletme paydaşlarına çok boyutlu sözleşmesel olmayan sorumlulukları söz konusudur. Denetçilerin, müşteriyle imzaladıkları sözleşmedeki şartlara uygun olarak denetim hizmetleri sunmaları gerekmekte olup müşterilerin sözleşme şartlarının sağlanamaması nedeniyle denetçiler aleyhinde ihlal davası açabilme imkânlarının olması yasal sorumluluk meselesinin en basit ve en dar kısmını oluşturmaktadır.

- *Muhasebe ve denetim bilgisi*: Bağımsız denetim çalışmalarında yüksek bir denetim kalitesinin temini, denetçilerin ilgili denetim görevi için yeterli bilgi, beceri ve deneyime sahip olmasıyla doğru orantılıdır. Denetim çalışmalarının mesleki özen ve titizlikle yürütülebilmesi için işin niteliğine uygun bir denetim takımının oluşturulması bir önkoşuldur. Bir diğer ifade ile denetçi kabiliyetleri için asgari sınır denetim görevinin yapısal bakımdan gerektirdiği niteliklerdir. Bu eşik değer bir ön koşul olmakla beraber yeter şart olarak kabul edilemez. Denetim kalitesinin arttırılabilmesi açısından denetçi kabiliyetlerinin devamlı olarak arttırılması gerekmektedir. Denetim standartları bu konuyla ilgili asgari nitelikleri belirleyen ilkesel düzenlemelerdir. Denetçiler arasında var olan bilgi farklılığının giderilmesi denetim standartlarının da ele aldığı önemli konu başlıklarından biridir.

- *Müşteri, sektör ve denetim deneyimi*: Deneyim ya da diğer adıyla tecrübe bireyin veya bir organizasyonun belirli bir konu hakkında zaman içinde elde ettiği bilgi birikimidir. Deneyim uygulamada denetçinin veya denetim firmasının ilgili konuda harcadığı toplam zamanı temsil etmektedir. Denetim çalışmalarında deneyimin iki boyutu mevcuttur. Denetçilerin elde ettikleri kişisel deneyim ve denetim firmasının elde ettiği deneyim. Denetim literatürü incelendiğinde, denetçilerin sektörel uzmanlıklarının ölçümünün bir diğer yolunun denetçilerin elde ettikleri toplam gelirler içindeki belirli bir endüstri kolundan kaynaklı gelirlerinin payı olduğu görülmektedir. Buna göre bir denetçinin elde ettiği ücretlerin içinde en yüksek payı oluşturan sektör, o denetçinin uzmanlığının bir göstergesidir (denetçi portföy payı yaklaşımı).

- *Denetim gayreti*: Carcello ve diğerleri (2002) denetçilerin gösterdikleri denetim gayretlerinin bir ölçütü olarak ilgili denetim görevinde harcanan çalışma saatlerinin dikkate almaktadır. Yüksek denetim ücretleri yüksek çalışma saatlerini dolayısıyla daha yüksek bir denetçi gayretinin göstergesidir. Knechel ve diğerlerinin (2013) de belirttiği üzere burada elbette zamanın ne kadar harcandığından ziyade nasıl harcandığı sorusu ön plana çıkmaktadır.

- *Denetim metodolojisi ve araçları*: Metodoloji, bir disiplin içinde çalışanlar tarafından kullanılan uygulamalar, prosedürler ve kurallar bütünü olup takip edilmesi gereken çalışma metotlarının bir setidir. Denetim metodolojisi, denetimin amaçlarına ulaşmak için denetçilerin ne tür yöntemler kullandığı veya kullanması gerektiği hususunda geliştirilen kavramsal yapıdır. Günümüzde başta dört büyük denetim firması başta olmak üzere birçok denetim firması denetim riskinin azaltılması ve denetçilere bir kılavuz sağlanması amacıyla çeşitli yazılımlar, kontrol listeleri kullanmaktadırlar. Denetim firmasının sunduğu kontrol listelerine uygun bir denetim çalışması her zaman yüksek bir denetim kalitesine işaret etmez. Uzman yargıyı gerektiren durumlarda denetçilerin salt kontrol listelerine uygun çalışmaları denetçinin performansını sınırlamaktadır azaltabilirler (Dowling ve Leech, 2007).

- *Çevresel faktörler*: Denetim kalitesini etkileyen faktörlerin tamamının denetim sürecine etki eden mesleki nitelikteki unsurlardan oluştuğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Denetim kalitesine doğrudan etki eden faktörler olduğu kadar dolaylı etki eden faktörlerin de varlığı sözkonusudur. Çevresel faktörler olarak da adlandırabileceğimiz bu karakteristikler ağırlıklı olarak SOX sonrasında önemini

giderek arttıran kurumsal yönetişim uygulamaları ile işletme kültürlerinden kaynaklanan farklılıklar olarak öne çıkmaktadır (Karavardar, 2016). Kurumsal yönetim anlayışının özellikle 20.yüzyılda yaşanan Enron, WorldCom (ABD), Parlamat (İtalya), Ahold (Hollanda) ve Yanguangxia (Çin) gibi şirket skandalları ile sıklıkla tartışılan bir konu başlığı olmuştur. Kurumsal yönetim işletmenin ortaklarıyla işletmenin yöneticileri arasındaki ilişkiler sistemini temsil etmesi bakımından önemlidir. Bağımsız denetim riskinin tayini de denetlenen işletmenin iç kontrol yapısı, hiç tartışmasız önemli bir karakteristiktir. Çevresel faktörler olarak meslekşi yargı ve kültürel farklılıklar da ele alınabilir. Mesleki yargı kullanımı, denetçilerin içinde bulundukların toplumun, denetçilerin mensubu bulundukları denetim firmalarının, ulusal ve uluslararası yasal ve mesleki düzenlemelerin bir parçası olup denetçilerin tutum ve davranışlarını etkilemektedir (IAASB, 2012). Kleinman, Lin ve Palman (2013) kültürel farklılıkların denetim kalitesi üzerindeki etkilerinin incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

2.3. Denetim, Denetim Kalitesi ve Kuşak Farklılıkları

Bu çalışmada literatür taraması sonucu öne çıkan denetim kalitesi belirleyicileri bakımından kuşaklararası farklılıkların irdelenmesi amaçlanmıştır. Denetim kalitesi ve kuşak farklılıkları ile ilgili olarak literatürdeki araştırmalar ve denetim firmalarının yöneticilerinin araştırma konusuyla ilgili olan görüşleri incelenmiştir. Dünyanın önde gelen denetim firmalarından biri olan PricewaterhouseCoopers'ın kıdemli ortağı olan Li, şu anda büyük denetim firmalarında çalışanların %85'inin 30 yaş altı olduğunu ifade etmiştir (CAPA, 2015). Li, Y kuşağı olarak adlandırılan bu grubun mobil teknoloji, sosyal medya ve dijital hayatla ilgili tüm unsurlarla ilgili olarak çok yetenekli olduklarını belirtmiştir. Bu genç kuşağın beklentilerinin paradan çok esneklikle (part-time çalışma, uzaktan çalışma gibi alternatifler) ilgili olduğunu vurgulamıştır. Y kuşağının önceki kuşaklar gibi tam zamanlı çalışmaya sıcak bakmadığını ifade etmiştir. Yetenekli Y kuşağı çalışanlarını elde tutabilmek için örgüt kültürünün önemine değinmiştir. Y kuşağını elde tutmanın anahtarı olarak da kişisel gelişim olanaklarını arttırma ve işletme stratejisini büyük resim olarak görüp kendi yeteneklerinin bu resimdeki yerinin önemini fark ettirmek olduğunun altını çizmiştir. Yine dört büyük denetim firmasından biri olan Deloitte'un CEO'su Catherine M. Engelbert de Aralık 2015 tarihinde "Mezun Muhasebe Öğrencilerinin Arzı ve Kamuda Muhasebe Alanında İşe Alım Talebinde 2015 Trendleri" isimli raporda iş yaşamındaki genç çalışanlara odaklanmıştır(CAQ, 2015). Yeni kuşağa denetim mesleğini çekici hale getirebilmek için çok daha fazla teknolojiye odaklanılması üzerinde durmuştur. Büyük Denetim firmalarından biri olan Ernst and Young'ın (EY) küresel güvence lideri olan Felice Persico, birkaç sene önce denetim sürecini dijitalize etmek için büyük bir küresel program başlattıklarını ve denetim takımlarından aykırı bir ses duymadıklarını ifade etmiştir (Kang, 2015). Persico, beklediğinin aksine denetim takımlarının bu yenilikten çok memnun kaldıklarını ve müşterilerin de oldukça etkilendiğini ifade etmiştir. Bu da elbette yine Y kuşağının tipik teknolojiye düşkünlüğünün işletme açısından faydalı bir kullanımıdır. Denetim takımlarının farklı kuşaklardan gelen üyelerden oluşabilmesi nedeniyle bu farklı kuşakların birbirleriyle uyum içinde çalışıp çalışamamaları sürdürülen denetim faaliyetlerini etkileyebilir. Bu çalışmada denetim takım üyelerinin kuşaksal farklılıklarının onların denetim kalitesine bakış tarzlarını etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Çalışmada denetim kalitesi belirleyicilerine yönelik olarak denetim takımlarındaki kuşakların algı farklılıklarının ortaya koyulması

amaçlanmıştır. Akademik yazında çalışma konumuzla ilgili bir esere rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın literatüre bir katkı sağlayacağı söylenebilir.

3. Araştırma Yöntemi

Çalışmada denetim kalitesi belirleyicilerine yönelik olarak denetim takımlarındaki kuşakların algı farklılıklarının ortaya koyulması amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda öncelikle hedef kitlemiz olan denetçilere ulaşabilmek için denetim firmalarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden firmalarda görev yapan denetçilerle telefon ve elektronik posta yoluyla iletişime geçilmiştir. Denetçilere araştırma konumuz kısaca açıklanarak araştırmaya katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur.

Araştırmaya katılmayı kabul eden denetçilere anket formları gönderilmiştir. Bu anket formlarında denetçilerin doğum yılları ve her bir denetim kalitesi belirleyicilerine yönelik düşünceleri sorulmuştur. Anketlerde denetim kalitesi belirleyicilerine ilişkin görüşleri bu araştırma kapsamında ele alınan onbir denetim kalitesi belirleyicisi üzerinden elde edilmiştir. Ankette yer alan ifadelerden bir örnek vermek gerekirse:“Sizce denetim kalitesi bakımından denetim firmasının büyüklüğü ne kadar önemlidir?” Yanıtlar beşli Likert tipi ölçek ile elde edilmiştir.

Araştırmamızın konusu denetim takımlarındaki kuşak farklılıkları ile ilgili olduğu için elimize ulaşan formlarda sadece halihazırda denetim takımlarında aktif olarak görev yapanların formları geçerli kabul edilmiştir. Araştırmada toplanan anketlerdeki veriler incelendiğinde ilk etapta 22 kişinin X ve 62 kişinin Y kuşağında yer aldığı belirlenmiştir. Grupların sayıları (n) arasında büyük bir farklılık olması nedeniyle denetçilerle tekrar iletişime geçilerek araştırmaya katılmayan denetçilerden bir kez daha anket çalışmasına katılmaları istenmiştir. İkinci turun ardından 4 kişinin bebek patlaması kuşağında, 57 kişinin X kuşağında ve 66 kişinin Y kuşağında yer aldığı belirlenmiştir. Bebek patlaması kuşağında sadece 4 kişi yer aldığı için bu grup analiz dışında bırakılmıştır. Denetim kalitesi belirleyicileri olarak literatür taramamıza göre belirlediğimiz 11 ifadeye beşli Likert tipi ölçek ile verdikleri yanıtlar ait oldukları kuşaklar ile birlikte analize alınmıştır.

Araştırmamızda denetim takımlarındaki kuşaklar (X Kuşağı ve Y kuşağı) ve denetim kalitesi belirleyicileri olarak literatür taraması sonucu elde edilen belirleyiciler (bağımsızlık, denetim firmasının büyüklüğü, denetim ücretleri, denetim dışı hizmetlerin temini, denetim görev süresi, yasal sorumluluk, muhasebe ve denetim bilgisi, müşteri, sektör ve denetim deneyimi, denetim gayreti, denetim metodolojisi ve araçları ile çevresel faktörler) araştırmanın değişkenleri olarak ele alınmıştır.

4.Bulgular

Bağımsız örneklem t-testi, iki bağımsız grubun ortalamalarını karşılaştırmak için kullanılır. Bu testin yapılabilmesi için iki varsayımın varlığı gerekir. Bunlardan ilki değişkenlerin normal dağılımlı olduğudur. Verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığına ilişkin yapılan normallik sonucunda, verilerin %95 güvenle normal dağılıma sahip olmadığı belirlenmiştir. Parametrik testlerden t testinin iki varsayımından biri olan normal dağılım koşulu karşılanmadığı için verilerin analizinde parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testinin kullanımına karar verilmiştir.

Araştırma Soruları:

“Bağımsızlık”a verdikleri önem bakımından iki grup arasında (X ve Y kuşağı) istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

“Denetim firmasının büyüklüğü”ne verdikleri önem bakımından iki grup arasında (X ve Y kuşağı) istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

“Denetim ücretleri”ne verdikleri önem bakımından iki grup arasında (X ve Y kuşağı) istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

“Denetim dışı hizmetlerin temini”ne verdikleri önem bakımından iki grup arasında (X ve Y kuşağı) istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

“Denetim görev süresi”ne verdikleri önem bakımından iki grup arasında (X ve Y kuşağı) istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

“Yasal sorumluluk”a verdikleri önem bakımından iki grup arasında (X ve Y kuşağı) istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

“Muhasebe ve denetim bilgisi”ne verdikleri önem bakımından iki grup arasında (X ve Y kuşağı) istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

“Müşteri, sektör ve denetim deneyimi”ne verdikleri önem bakımından iki grup arasında (X ve Y kuşağı) istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

“Denetim gayreti”ne verdikleri önem bakımından iki grup arasında (X ve Y kuşağı) istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

“Denetim metodolojisi ve araçları”na verdikleri önem bakımından iki grup arasında (X ve Y kuşağı) istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

“Çevresel faktörler”e verdikleri önem bakımından iki grup arasında (X ve Y kuşağı) istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

Mann Whitney U Test sonuçları Tablo.1’de verilmiştir.

Tablo:1 Mann Whitney U Test Sonuçları

Ranks

Kusak		N	Mean Rank	Sum of Ranks
kalite_bir	X	57	55,73	3176,50
	Y	66	67,42	4449,50
	Total	123		

kalite_iki	X	57	72,04	4106,00
	Y	66	53,33	3520,00
	Total	123		
kalite_üc	X	57	78,37	4467,00
	Y	66	47,86	3159,00
	Total	123		
kalite_dort	X	57	62,61	3569,00
	Y	66	61,47	4057,00
	Total	123		
kalite_bes	X	57	65,26	3720,00
	Y	66	59,18	3906,00
	Total	123		
kalite_alti	X	57	58,78	3350,50
	Y	66	64,78	4275,50
	Total	123		
kalite_yedi	X	57	71,68	4086,00
	Y	66	53,64	3540,00
	Total	123		
kalite_sekiz	X	57	60,35	3440,00
	Y	66	63,42	4186,00
	Total	123		
kalite_dokuz	X	57	54,88	3128,00
	Y	66	68,15	4498,00
	Total	123		
kalite_on	X	57	35,08	1999,50

	Y	66	85,25	5626,50
	Total	123		
kalite_onbir	X	57	61,00	3477,00
	Y	66	62,86	4149,00
	Total	123		

kusak:kuşaklar (X ve Y kuşağı); kalite_bir: bağımsızlık; kalite_iki: denetim firmasının büyüklüğü; kalite_uc: denetim ücretleri; kalite_dort: denetim dışı hizmetlerin temini; kalite_bes: denetim görev süresi; kalite_alti: yasal sorumluluk; kalite_yedi: muhasebe ve denetim bilgisi; kalite_sekiz: müşteri, sektör ve denetim deneyimi; kalite_dokuz: denetim gayreti; kalite_on: denetim metodolojisi ve araçları; kalite_onbir: çevresel faktörler

Test istatistikleri tablosu iki parça halinde Tablo 2 ve Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 2. Denetim Kalite Belirleyicileri 1-6 için Test İstatistikleri

	kalite_bir	kalite_iki	kalite_üc	kalite_dort	kalite_bes	kalite_alti
Mann-Whitney U	1523,500	1309,000	948,000	1846,000	1695,000	1697,500
Wilcoxon W	3176,500	3520,000	3159,000	4057,000	3906,000	3350,500
Z	-1,985	-3,193	-5,268	-,194	-,998	-,987
Asymp. Sig. (2-tailed)	,047	,001	,000	,846	,318	,323

Grouping Variable: kusak; kalite_bir: bağımsızlık; kalite_iki: denetim firmasının büyüklüğü; kalite_uc: denetim ücretleri; kalite_dort: denetim dışı hizmetlerin temini; kalite_bes: denetim görev süresi; kalite_alti: yasal sorumluluk.

Tablo 3. Denetim Kalite Belirleyicileri 7-11 için Test İstatistikleri

	kalite_yedi	kalite_sekiz	kalite_dokuz	kalite_on	kalite_onbir
Mann-Whitney U	1329,000	1787,000	1475,000	346,500	1824,000
Wilcoxon W	3540,000	3440,000	3128,000	1999,500	3477,000
Z	-2,999	-,524	-2,197	-8,069	-,318
Asymp. Sig. (2-tailed)	,003	,600	,028	,000	,751

Grouping Variable: kusak; kalite_yedi: muhasebe ve denetim bilgisi; kalite_sekiz: müşteri, sektör ve denetim deneyimi; kalite_dokuz: denetim gayreti; kalite_on: denetim metodolojisi ve araçları; kalite_onbir: çevresel faktörler

Tablo 1'den de görüleceği üzere X ve Y kuşakları arasında anlamlı farklılık olan 6 denetim kalitesi belirleyicisi bulunmuştur. Buna göre kalite_bir ile ifade edilen denetim kalite belirleyicilerinden "bağımsızlık" bakımından X ve Y kuşağı grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (p=0,047; p<0,05). Tablo 2 ve Tablo 3'te sıra ortalaması değerleri yer almaktadır. Buna göre, Rank tablosundaki mean rank (sıra ortalaması) değerlerine bakıldığında Y kuşağının X kuşağına göre "bağımsızlığa" daha fazla önem verdiği söylenebilir. kalite_iki ile ifade edilen denetim kalite belirleyicilerinden "denetim firmasının büyüklüğü" bakımından X ve Y kuşağı grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (p=0,001). Rank tablosundaki mean rank (sıra ortalaması) değerlerine bakıldığında X kuşağının Y kuşağına göre "denetim firmasının büyüklüğü"ne daha fazla önem verdiği söylenebilir. kalite_uc ile ifade edilen denetim kalite belirleyicilerinden "denetim ücretleri" bakımından X ve Y kuşağı grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (p=0,000). Buna göre Rank tablosundaki mean rank (sıra ortalaması) değerlerine bakıldığında X kuşağının Y kuşağına göre "denetim firmasının ücretleri"ne daha fazla önem verdiği söylenebilir. Bu da aslında X kuşağının tipik özelliklerinden biri olan yüksek ücret isteğine işaret etmektedir. X kuşağı mensubu denetim takım üyeleri daha yüksek denetim ücretlerinin denetim kalitesini arttıracağını düşünmektedir. kalite_yedi ile ifade edilen denetim kalite belirleyicilerinden "muhasebe ve denetim bilgisi" bakımından X ve Y kuşağı grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (p=0,003). Buna göre Rank tablosundaki mean rank (sıra ortalaması) değerlerine bakıldığında X kuşağının Y kuşağına göre "muhasebe ve denetim bilgisi"ne daha fazla önem verdiği söylenebilir. kalite_dokuz ile ifade edilen denetim kalite belirleyicilerinden "denetim gayreti" bakımından X ve Y kuşağı grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (p=0,028). Buna göre Rank tablosundaki mean rank (sıra ortalaması) değerlerine bakıldığında Y kuşağının X kuşağına göre "denetim gayreti"ne daha fazla önem verdiği söylenebilir. kalite_on ile ifade edilen denetim kalite

belirleyicilerinden "denetim metodolojisi ve araçları" bakımından X ve Y kuşağı grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (p=0,000). Buna göre Rank tablosundaki mean rank (sıra ortalaması) değerlerine bakıldığında Y kuşağının X kuşağına göre "denetim metodolojisi ve araçları"na daha fazla önem verdiği söylenebilir. Aslında bu sonuç Y kuşağının literatürde sürekli altının çizildiği teknolojiye bağlılığı ile örtüşmektedir. Günümüzde artık denetim süreçlerinin dijitalize edildiği ve bu durumun da özellikle teknoloji düşkünü Y kuşağı denetçileri rahatlatacağı bir gerçektir (Kang, 2015). Bu nedenle Y kuşağı denetçilerin denetim metodolojisi ve araçlarına X kuşağı denetçilerden denetim kalitesi belirleyicisi olma açısından daha fazla değer verdiği söylenebilir.

5.Sonuç

İşgücü çeşitliliği içerisinde yer alan konuların başlıcaları etnik köken, cinsiyet, yaş, kuşak, fiziksel engeller şeklinde sıralanabilir. Bu çalışmada işgücü çeşitliliği konuları arasında yer alan kuşak kavramı ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada sırasıyla bebek patlaması kuşağı (1944-1960), X kuşağı (1961-1980) ve Y kuşağından (1981-2000) kısaca bahsedilmiştir. Bağımsız muhasebe denetimi veya finansal tabloların denetimi olarak da adlandırılan bağımsız dış denetim, muhasebe bilgi sisteminin çıktısı durumundaki mali tabloların yanı sıra doğrudan veya dolaylı olarak karar vericilere aktarılması gereken bilgilerin iletimiyle ilişkili araçları da kapsayan finansal raporlamayı temsil eder. Finansal nitelikteki bilginin doğruluğuna ve güvenirliliğine etki eden faktörlerin belirlenmesi denetim yazınında oldukça uzun zamandır incelenen bir konudur. Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde birbirleriyle bazen tezat görünen akademik çalışmaların var olmasının temel nedeninin, denetim kalitesinin ölçümünde ilgili tarafların kaliteli denetimden ne anladıklarını farklı biçimlerde tanımlamalarıdır. Bu çalışmada denetim kalitesine yönelik algılar kuşaklararası farklılık bakımından incelenmiştir.

Denetim literatürü incelendiğinde araştırmacıların üzerinde yoğun olarak çalıştığı denetim kalitesi belirleyicileri olarak bu çalışmada ele alınanlar: bağımsızlık, denetim firmasının büyüklüğü, denetim ücretleri, denetim dışı hizmetlerin temini, denetim görev süresi, yasal sorumluluk, muhasebe ve denetim bilgisi, müşteri, sektör ve denetim deneyimi, denetim gayreti, denetim metodolojisi ve araçları ve çevresel faktörlerdir. Bu çalışmada bağımsız denetim faaliyetini yürüten denetim takımlarının farklı kuşaklardan gelen üyelerinin denetim kalitesi belirleyicilerine yönelik görüşleri ele alınarak, denetim kalitesine yönelik olarak kuşaklar arasındaki algı farklılıkları değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Katılımcılar doğum yıllarına göre sınıflandırıldıklarında 57 kişinin X kuşağı ve 66 kişinin de Y kuşağında yer aldığı görülmüştür. Mann Whitney U testi sonuçlarına göre kuşaklar arasında altı denetim kalitesi belirleyicisi bakımından farklılık bulunmuştur. Bunlar sırasıyla, bağımsızlık, denetim firmasının büyüklüğü, denetim ücretleri, muhasebe ve denetim bilgisi, denetim gayreti ile denetim metodolojisi ve araçlarıdır. Buna göre, Y kuşağının X kuşağına göre "bağımsızlığa", "denetim gayreti"ne ve "denetim metodolojisi ve araçları"na daha fazla önem verdiği belirlenmiştir. X kuşağının Y kuşağına göre "denetim firmasının büyüklüğü"ne, "denetim firmasının ücretleri"ne ve "muhasebe ve denetim bilgisi"ne daha fazla önem verdiği söylenebilir.

Araştırmamıza katılan denetim takım üyeleri ağırlıklı olarak X ve Y kuşağı üyelerinden oluşmaktadır. Sadece dört denetim takım üyesi bebek patlaması kuşağında yer almaktaydı. Bu nedenle iş yaşamında halen aktif olarak yer alan bebek patlaması kuşağının da ilerideki çalışmalarda yer alabilmesi faydalı olacaktır. Bunun yanı sıra sadece anket tekniği ile değil

yüz yüze yapılacak görüşmelerde de denetçilerin denetim kalitesine yönelik algılarının değerlendirilmesi faydalı olabilir.

Kaynakça

AICPA (1992), *American Institute of Certified Public Accountants:Professional Standards* https://www.aicpa.org/interestareas/forensicandvaluation/resources/standards/pages/default.aspx (Erişim tarihi:03.01.2016).

Altimier, Leslie, (2006), Leading a new generation. *Newborn Infant Nurse Rev*., 6(1), 7-9.

Betchoo, N. Kumar, (2015), *Managing Workplace Diversity: A Contemporary Context*, https://www.bookboon.com/en/managing-workplace-diversity-ebook.pdf (Erişim tarihi:17.09.2015).

CAPA (2015), 19th CAPA Conference 2015/ Session 7: Audit Quality in Asia : Competition, Talent, and Innovation. http://www.cicpa.org.cn/BNIE/201511/W020151109537941246701.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2015).

Carcello, Joseph V., Hermanson, Dana R., Neal, Terry L. and Riley, Richard A.(2002), Board Characteristics and Audit Fees, *Contemporary Accounting Research*, 19(3), 365-384.

CAQ (2015), Center for Audit Quality: Encourage Younger Generations to Explore Careers in Auditing. http://www.thecaq.org/newsroom/press-releases/2015/12/10/auditorproud-social-media-blitz-aims-to-encourage-younger-generations-to-explore-careers-in-auditing (Erişim Tarihi: 15.11.2015).

DeAngelo, Linda Elizabeth, (1981), Auditor Size and Audit Quality, *Journal of Accounting and Economics*, 3(3), 183-199.

Dowling, Carlin and Leech, Stewart, (2007), Audit Support Systems and Decisions Aids: Current Practice and Opportunities for Future Research, *International Journal of Accounting in Information Systems*, 8(1), 92-116.

Green, Kelli A., López, Mayra, Wysocki, Allen and Kepner, Karl, (2012), Diversity in the workplace: benefits, challenges, and the required managerial tools, *University of Florida* http://edis.ifas.ufl.edu/hr022.pdf (Erişim Tarihi: 18.12.2015).

Gursoy, Doğan, Maier, Thomas and Chi, Chiristina Geng-Qing, (2008),Generational Differences: An Examination of Work Values and Generational Gaps in the Hospitability Workforce, *International Journal Hosp. Management*, 27: 448-458.

IAASB, International Auditing and Assurance Board, (2012), *A Framework for Audit Quality*, http://www.ifac.org/sites/default/files/publications/files/A%20Framework%20for%20Audit%20Quality.pdf (Erişim Tarihi: 27.12.2015).

ISB-Independence Standards Board, (2000), *Statement of Independence Concepts: A Conceptual Framework for Auditor Independence*, Exposure Draft ED 00-2.

http://business.illinois.edu/doogar/303/Articles/ED002.pdf (Erişim tarihi:05.01.2016).

Johnson, E., Khurana, Inder and Reynolds, Kenneth, (2002), Audit Firm Tenure and Qality of Financial Reports, *Contemporary Accounting Research*, 19 (4), 637-660.

Kang, Mint, (2015), How Digitisation Improves Audit Quality, *Asia Pacific edition of Accounting and Business Magazine.*

http://www.accaglobal.com/gb/en/member/accounting-business/2016/01/practice/ey-data.html (Erişim Tarihi: 27.12.2015).

Karavardar, Alper, (2015), Hile Üçgeni Faktörlerinin Kanaat Fonksiyonları ile Tayini: Bir Türkiye Uygulaması, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(43), 27-45.

Karavardar, Alper, (2016), *Denetim Kalitesine Etki Eden Faktörler*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Keleş, Hatice Necla, (2011), Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Bahçeşehir Üniversitesi Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 129-139.

Kleinman, Gary, Lin, Beixin Betsy and Palmon, Dan, (2014), Audit Quality: A Cross-National Comparison of Audit Regulatory Regimes, *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 29(1), 61-87.

Knechel, Robert W., Krishnan, Gopal V., Pevzner, Mikhail, Shefchik, Lori B. ve Velury, Uma K., (2013), Audit Quality: Insights from the Academic Literature Auditing, *A Journal of Practice&Theory*, 32(1), 385-42.

Lyon, Kristin, Legg, Stephen, and Toulson, Paul, (2005), Generational Cohorts. *International Journal of Diversity in Organizations, Communities and Nations*, 5(1), 89 – 98.

McLuhan, Marshall, (1964), *Understanding Media*, Canada: McGraw-Hill.

Moizer, Peter, (1994), Review of Recognized Supervisory Bodies, A Report to the Department of Trade and Industry on the Audit Monitoring Process, *The Accounting Review*, 69, 301-309.

Süral Özer, Pınar, Eriş, Engin Deniz ve Özmen Timurcanday, Ömür Neczan, (2013), Kuşakların Farklılaşan İş Değerlerine İlişkin Emik Bir Araştırma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 123-142.

Schuetze, Walter P., (1994), A Mountain or a Molehill?, *Accounting Horizons*, 8(1), 69-75.

Zeeshan, Amir and Iram, Ahmed, (1994), Generational Diversity: Strategies to Bridge The Diversity Gap, *International Journal of Engineering and Management Science*, 3(3), 315-318.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİNDARLIK EĞİLİMLERİNE GÖRE SUÇLULUK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Saffet KARTOPU

Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikoloji Anabilim Dalı

Yrd. Doç. Dr. Hamza AKTAŞ

Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Arş. Gör. Hızır HACIKELEŞOĞLU

Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin dindarlık eğilimlerine göre suçluluk hissetme düzeylerinde farklılaşma olup olmadığı temel problemimizi oluşturmaktadır. Kendisini dindar olarak tanımlayan kişiler açısından suçluluk duygusu, davranışlarında bir takım farklılıklar meydana getirmektedir. Dolayısıyla suçluluk duygusunun dindarlıkla ilişkisinin psikolojik olarak açıklanması önem kazanmaktadır. Ayrıca insanın yanlış yaptığına dair inancının psikolojik dünyasına etkilerini, dindarlık üzerinden açıklamak araştırmayı önemli kılmaktadır. Bu çerçevede çalışmamız, suçluluk duygusunun dindarlık eğilimine göre ortaya çıkan farklılaşmalarını Gümüşhane Üniversitesi örneğinde araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Gümüşhane Üniversitesinde Edebiyat Fakültesi (n=74), Mühendislik Fakültesi (n=71), İlahiyat Fakültesi (n=75), İktisat Fakültesi (n=68) öğrencilerinden tesadüfî yöntemle belirlenen örneklem grubunun (n=288) suçluluk düzeyleri ortaya konularak dindarlık eğilimine göre oluşan farklılaşmalar ortaya çıkarılmıştır. Uygulama Mayıs 2016'da gerçekleştirilmiştir ve araştırmada, Frekans, T Test ve Tek Yönlü Anova testleri kullanılmış olup, verilerin değerlendirilmesinde ve hesaplanmış değerlerin bulunmasında SPSS 16.0 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kendisini 'dindar' olarak görenlerin suçluluk düzeyinin kendisini 'dindar' olarak görmeyenlere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suçluluk, Dindarlık Eğilimi, Üniversite Öğrencileri

GİRİŞ

Son yıllarda özellikle küreselleşme, modernleşme gibi süreçlerin sunduğu çift kutuplu etki vasıtasıyla insanların duygu dünyalarında yer bulan temel kavramlardan birisi de suçluluk duygusu olmuştur. Suçluluk, son dönemlerde artan bir ilgiyle araştırmacıların üzerinde yoğunlaştığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Kochanska, Gross, Lin, Nichols, 2002: 461). Kişinin kendisini kınayan, suçlayan, küçümseyen ve belki de değersizleştiren bir vicdâni ses olarak suçluluk, bireyi çok farklı boyutlarda etkisi altına almaktadır. Bu etki kişinin hem sosyal hayatında hem de psikolojik dünyasında bir takım

değişiklikler meydana getirmektedir. Bu bakımdan söz konusu sosyal psikolojik değişimleri anlamak önem arz etmektedir.

Hemen hemen her kavramda olduğu gibi suçluluk kavramını tanımlamaya yönelik farklı yaklaşımlar söz konusudur. Psikolojik anlamıyla suçluluk, kanunen veya dinen yasaklanan ya da ahlaki açıdan ayıplanan bir şeyin yapıldığı, toplumun ahlaki normlarının ya da bireyin kendi standartlarının çiğnendiği düşüncesinin yarattığı pişmanlık ve rahatsızlık duyguları olarak tanımlanabilir (Budak, 2003: 702). Freud'un kurucusu olduğu psikanaliz yaklaşımına göre suçluluk nevrotikler tarafından daha yoğun yaşanan bir duygu çeşididir. Freud bunun sebebini "süperego" kavramıyla açıklamaktadır. Freud'a göre suçluluk, id dürtüleri ve ego yönelimli eylemler süperegonun ahlâk standartlarıyla çatıştığı zaman ortaya çıkan bir duygudur. Freud'a göre nevrotikler diğerlerinden daha kötü değildir fakat aşırı ahlâklı "süperegoları" yüzünden diğerlerinden daha kolay suçluluk duyarlar. Anna Freud da suçluluk duygusumu 'üstben kaygısı' olarak açıklamaktadır (Freud, 2011:49). Dolayısıyla suçluluk "süperego" ile "ego" arasındaki gerilimin bir dışavurumu olarak ifade edilebilir (Horney, 1994: 174). Freud'un suçluluğa nevrotik bir bakış açısı getirmesi Maslow'u suçluluğu sınıflandırma yoluna sokmuştur. Nevrotik suçluluk duygusunun farklı bir kategoride olduğunu ifade eden Maslow, 'gerçek suçluluk duygusu' olarak adlandırdığı Fromm'um deyişiyle insancıl suçluluk duygusu, kişinin kendine, kendi yaşamının yazgısına, kendi iç doğasına karşı dürüst olmamasından kaynaklandığını ifade etmektedir (Maslow, 2001: 130-131). Karen Horney, suçluluğu acı verici olan inancın, bireyin kendisinin de norm olarak kabul ettiği bir müeyyidenin çiğnenmesiyle ilgili olduğunu ifade ederek suçluluğu acı verici bir inancın dışavurumu olarak görmektedir. Horney suçluluk duygusunun samimiyetine yönelik ölçütün ciddi bir telafi etme veya daha iyisini yapma arzusunun bu duygulara eşlik edip etmediği olduğunu ifade etmektedir (Horney, 1994: 176). Piers ve Singer'e göre ise suçluluk, ego ve süperego arasında gelişen bir gerilim olduğu ve süperegonun koymuş olduğu sınır ihlal edildiği zaman ortaya çıktığı şeklinde ifade edilmektedir (Kula, 2012: 47). Yukarıdaki tanımlamalardan anlaşılacağı gibi suçluluk kişinin iç dünyasında gerçekleşen bir gerilim ve pişmanlık durumudur. Bu hisler kişiyi suçluluk duygusuna sebebiyet veren nesne veya mercilere yapılan yanlışın tamirine yönelik hareket etmeye sevk etmektedir. Bu bağlamda suçluluk duygusunun, kişilerarası ilişkileri güçlendirmeye ve korumaya yardım ettiği ileri sürülmektedir (Özer, 2011: 28). Fakat suçluluk duygusunun olağandışı bir reaksiyon olmasına rağmen kişinin kendisiyle barışıklığını veya daha yüksek güce sahip olmasını engellemeyeceği de ifade edilmektedir (Rodriguez, 2001: 344). Erikson'un psikososyal gelişim kuramında vurguladığı noktalardan biri de suçluluk duygusudur. Erickson'un geliştirdiği psikososyal gelişim basamaklarından 4-5 yaş aralığını kapsayan "suçluluk duygusuna karşı girişim" döneminde çocuk toplumla etkileşim halinde olmakta ve bu etkileşim sonucuna göre girişimcilik duygusu ya da suçluluk duygusu hissetmektedir. Bu dönemin tehlikesi, düşünülen amaçlardan ve yeni zihinsel ve devimsel gücün coşkusuyla girişilen davranışlardan başarılı bir sonuç alamayan çocuğun suçluluk hissetmesi olarak ifade edilmektedir (Erikson, 1968: 27).

Utanç ve suçluluk duyguları birbirinin yerine kullanılan kavramlar olarak gözükmektedir. Suçluluk ve utanç duygularının, her ikisinin de ahlâki duygular sınıfında yer alması, kişisel başarısızlık veya ihlallere tepki olarak ortaya çıkan negatif duygular olması ve bir çeşit içsel yükleme gerektirmesi, bu duyguların genellikle kişilerarası bağlamda yaşanması, söz konusu duygulara yol açan durumların benzerliği gibi özellikler, bu iki duygunun ortak yönleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Kula, 2012: 51). Bu ortak niteliklerin yanı sıra utanç ve suçluluk birbirinden farklı kavramlardır. Utanç ve suçluluk duyguları

arasındaki farklılığı elen alan araştırmacılar genellikle Lewis'in oldukça etkili olan yeniden kavramsallaştırmasına başvurmaktadır (Tangney, 1996: 742). Bu bağlamda Lewis, utanç ve suçluluğu ayıran iki boyutu vurgulamaktadır; utancı açıklayan iki uyaranın olmasına karşın, suçluluğu bir uyaranın harekete geçirmesidir. Örneğin utanç yenilgi veya başarısızlık gibi ahlâki olmayan bir uyaran sonucu oluşabilmesine karşın suçluluk sadece ahlâki ihlâller sonucu harekete geçmektedir. Her ikisinin de ahlâki ihlâller sonucu harekete geçebilmesi iki kavramın birbirinin yerine kullanılmasına yol açarken yukarıda ifade edilen ilk boyut, utanç ve suçluluk arasındaki önemli farkı vurgulamaktadır. Utanç, kişisel yetersizliğin farkına varılması durumunda ortaya çıkarken, suçluluk duygusunun birinin ahlâki standartlarını ihlal etmesi gerektiği ifade edilmektedir (Özer, 2011: 30). Dolayısıyla utanç duygusu, değerleri çiğnemek veya ritüellere uymama gibi hareketlerde bulunan bireyin benliğini olumsuz değerlendirmesiyle ilgiliyken suçluluk, söz konusu değerler, ritüeller çiğnendiğinde meydana gelen pişmanlık ve gerilim durumu olarak ifade edilebilir. Ayrıca suçluluğun hem duygusal hem de davranış olarak ele alınabileceği ifade edilmelidir. Ayrıca bir davranış olarak suç işleme, suçluluk kavramıyla ifade edilmektedir ki bu kavram hem davranış hem de duygu boyutunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Dindarlıkla suç işleme davranışı arasında olumsuz bir ilişki söz konusuyken (Yapıcı, 2013: 59) dindarlık ile suçluluk duygusu arasında paralel bir ilişki göze çarpmaktadır. Bu bağlamda çalışmada suçluluk bir duygu olarak ele alınmaktadır.

Suçluluk duygusunun kaynağı hakkında da tanımı gibi bir ittifak söz konusu değildir. Kalıtım, yapısal, toplumsal, ekonomik veya ruhsal olarak ilişkilendirmeler söz konusudur. Suçluluk duygusunun kalıtım yoluyla devralındığını ifade eden Lombroso, bu duygunun sadece insanlara özel bir durum olmadığını, bitkilerde ve hayvanlarda da suçluluk duygusunun var olduğunu ifade etmektedir (Baumeister, 2005: 136). Ayrıca tembellik etme, fazla yeme veya egzersiz yapmama gibi özdenetim kusurları, suçluluk duygularının en yaygın kaynaklarından biri olarak görülmektedir. Fakat Baumeister, Stilwell ve Heatherton'a göre, suçluluğun diğer en önemli çeşidi, kişilerarası sınır ihlâlleridir (Geyer, Baumeister, 2013:280). Birey söz konusu ihlâlin farkına vardığında artık suçluluk süreci başlamakta ve içinde bulunduğu rahatsızlıktan kurtulmak için harekete geçmektedir. Suçluluk duygusu içindeki kişi için harekete geçme adeta kaçınılmaz bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. İşlediği yanlış davranışı tamir etme, suçluluk hissettiği muhataba yönelik pişmanlık duyma veya özür dileme gibi davranışlar suçluluğun göstergeleri olarak ifade edilebilir. Suçluluğun bu işlevleri dikkate alındığında prososyal ilişkileri artırıcı etkilere sahip olduğu görülmektedir. Nitekim suçluluk duygusu içerisindeki birey hatasını fark etme, pişmanlık duyma, bir daha aynı davranışı sergilememe gibi tutumlarıyla kişilerarası ilişkileri güç kazanmaktadır. Bu durum aynı zamanda insanların suç işlemesine sebebiyet veren hal ve hareketler üzerine dikkatini odaklayarak tekrar suç işleme noktasında itici ve caydırıcı bir tecrübe olmaktadır (Geyer, Baumeister, 2013:280). Buraya kadar suçluluk duygusunun bireye olumlu yansımaları ifade edilse de suçluluğu bir sorun olarak ele alan psikologlar da söz konusudur. Fromm'a göre suçluluk sorununun ruh çözümleme işleminde önemli bir role sahiptir. Bu sorun, bazen hastanın ana belirtilerinden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Hasta, ebeveynini gerektiği gibi sevmediği için, işinde yeterince başarılı olamadığı için, başkalarının duygularını incittiği için suçluluk duymakta ve suçluluk duygusu altında ezilmektedir. Hasta içinde bulunduğu duruma, aşağılık duygusu, yoldan çıkmışlık duygusu ve çoğu kez de bilinçli ya da bilinçdışı bir cezalandırma arzusuyla tepki göstermektedir (Fromm, 1990: 87).

Suçluluk duygusunu açıklamaya yönelik bir kısım yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımları temelde biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlar olarak sınıflandırmak mümkündür. Temel psikolojik yaklaşımlara bakıldığında hepsinin ortak yönü suçluluk duygusuna sahip herkesin psikolojik bir patolojiyle davrandıklarıdır. İnsanların daha çok kişilik özelliklerine odaklanan psikolojik kuramlar sosyolojik, biyolojik, kültürel ve çevresel faktörleri reddetmez fakat bu faktörlerin etkilerini bireylerin yerleşmiş olan yapılarının içinde irdelerler (Kaner, t.y:477). Söz konusu temel psikolojik yaklaşımlar, psikoanalitik kuram, operant koşullanma, toplumsal öğrenme kuramı, bilişsel-gelişimsel kuramlar, gerçeklik terapisi ve etkileşim analizi olmak üzere tasnif edilmektedir (Kaner, t.y: 478-485). Bu yaklaşımların ortak yönünün suçluluk duygusunu patolojik bir durum olarak ele almak olsa da suçluluk belli düzeylerde kaldığı müddetçe insan gelişimine olumlu katkı yapan bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim kendini suçlu hisseden birey, prososyal ilişkiler, bir takım insâni erdemler kazanma veya dindarsa dindarlığını artırma gibi gelişimler gösterebilir.

Suçluluk Duygusunun Dindarlık Eğilimiyle İlişkisi

İnsanoğlunun varoluşundan beri varlığını devam ettiren fenomenlerden biri de hiç şüphesiz din kurumudur. Her devirde fert ve toplumlar bir takım doğaüstü güçlere bağlılıklarını ifade ederek onlara kutsallık atfetmişlerdir. Toplumdan topluma değişen söz konusu aşkın güçler, din kavramı üzerinde yapılan farklı tanımlamaların da sebebi olmuştur. Fakat toplumu ve toplumun davranışlarını etkilemesi bakımından din ortak bir niteliğe sahiptir. Dinin aşkın bir boyutunun olması yanında bir de bireyin iç dünyasına dönük boyutu söz konusudur. Transandaltal boyutuyla din, kendini, tabiatüstü, erişilmez ve kutsal bir kaynak olarak göstermektedir. Bireye dönük tarafıyla bakıldığında ise din, insanın etrafında olup bitenleri anlama, açıklama ve evren içindeki kendi konumunu belirleme noktasında yol gösteren bir rehber konumunda kendini göstermektedir. Dolayısıyla din insanı her iki boyutuyla saran bir yapıya sahiptir (Hacıkeleşoğlu, 2015: 15). Dinin insan hayatındaki psikolojik yansımaları da dinin kapsayıcı yönüne işaret etmektedir. Nitekim bireyin kişiliğinin oluşumunda dinin katkısı çok fazladır. Bu bağlamda din psikolojisinin öncülerinden olan Allport, kişiliğin bir yönü olan karakterin şekillenmesinde dinin önemli bir yeri olduğunu, dini inancın yoğun olduğu zaman karakterin şeklini değiştirmeye muktedir olduğunu ve bu bağlamda kişiliğin bir yönü olan karakter ile dinin kökeni arasında ciddi bir ilişkinin varlığını ifade etmektedir (Allport, 2004: 32).

Din duygusu, insanı ilâhi varlıkla temasa getirip ona yönelten, dinî tecrübe anında ferd ruhunda beliren birbirinden farklı dinî nitelikli duyguların genel adı olarak ifade edilmektedir (Certel, 2014:135). Jung'a göre dinin sahibi olan Tanrı, insanın içinde taşıdığı, her an çekimini hissettiği ve sürekli düşüncelerini etkileyen merkezî bir güçtür (Jung, 2002:82). Bireyin hayatının merkezinde varlığını devam ettiren din duygusu, dinamik bir yapıya sahiptir. İnsana bir yaşam formu sunan dinlerde bir takım kuralların varlığı insanla birleşince söz konusu kuralların çiğnenmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır (Fromm, 1990: 85). Bu noktada suçluluğun kökenlerinde bir takım dini unsurların varlığı dikkat çekmektedir.

Suçluluk duygusu, kişinin ulaşmak istediği "ideal ben"i belirleyen içinde yaşadığı toplumun norm ve değerleriyle kendisini çatışma halinde hissettiği psikolojik bir durumdur. Bu durumda kişi, kendisini vicdanı ile toplum otoritesi tarafından mahkûm edilmiş hissetmektedir. Suçun aşkın gücün huzurunda işlendiği bilincine varıldığında ise dini

suçluluktan yani günahkârlık duygusundan bahsedilmesi mümkündür (Güler, 2007:66). Suçluluk hatasını fark eden herkesin yaşadığı bir duygu olmakla birlikte günahkârlık, dinî kurallara uygun bir hayat yaşayamamaktan kaynaklanan bir duygu olarak ifade edilebilir (Karaca, 2016:161). Vergote'a göre suçluluk duygusu evrensel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan dinin suçluluğa yeni bir anlam kazandırdığını ifade etmektedir. Ayrıca dinin suçluluk duygusuna Tanrı huzurunda hata olan "günah" boyutunu eklemlediğini bildirerek "*din insan kalbinin derinliklerinde gizli bütün kusurları açığa çıkaran ve acımasızca bunları cezalandıran, ciddi bir hâkim olan Tanrı'nın bakışı önünde haşyeti işin içine sokabilir. Ya da din, hatanın yönünü lütfuyla bağışlayan ve günah bilincini yapıcı bir girişimin başlangıcı yapmaya çağıran bir Tanrı'nın minnettarlığı haline çevirmeye yardım edebilir"* (Vergote, 1999: 85) ifadeleriyle suçluluğun dinî boyutuna vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla suçluluk duygusunun temellerinde dinin veya dindarlık eğiliminin etkisi söz konusudur. Fakat suçluluk duygusunu sadece din veya dindarlık ile ilişkisi açısından sınırlamak indirgemeci bir yaklaşım olabilir. Nitekim Freud, suçluluk duygusunun tamamen dindar bireyin saplantılı davranışlarından kaynaklandığını ifade etmektedir. Freud'a göre dini davranışta bulunan bireyler de tıpkı saplantılı davranış gösterenler gibi yaptıkları davranışı suçluluk (günahkârlık) duygusunun etkisinde kalarak yerine getirirler ve eğer bu davranışı yapmazlarsa kendilerine bir kötülüğün isabet edeceğini düşünürler (Ayten, 2015:54). Hatta Freud'a göre totemik din bile suçluluk duygusunu bastırmak üzere ortaya çıkmıştır. Suçluluk duygusunu tamamen dine hapsederek nevrotik halin bir yansıması şeklinde ifade eden Freud ifade edilen indirgemeci yaklaşıma örnek gösterilebilir. Bu bağlamda suçluluğun din/dindarlık ile yakından ilişkili olduğu bir gerçekliktir. Fakat bu duyguya sebebiyet veren sosyal ve psikolojik etkiler göz ardı edilmemelidir. Nitekim suçluluk duygusu aynı zamanda çok yönlü ahlâki bir duygu olarak da ifade edilebilir.

Dinin suç/suç işleme ile ilişkilendirildiği bir başka yol, suçluluk hissinin ağır bastığı alanlarda, dinin bazı insanlar için ek ilişkiler tedarik etmesidir. Örneğin Hristiyanlar Tanrı ile aralarında sevgi temeline dayanan bir ilişkinin olduğunu düşünmekte ve Tanrı'nın bu teveccühüne karşılık, kendilerinin de Tanrı'ya karşı şükretmeleri ve sevgi beslemeleri gerektiğine inanmaktadır. Ayrıca, günah işlemenin, mecâzi anlamda bile olsa Tanrı'nın üzülmesine sebebiyet vereceğine ve Tanrı'ya karşı kusur işleme ve Tanrı'yı kırma manası taşıdığına inanılmaktadır. Bu durum Tanrı ile birey arasında bir ilişkinin varlığına ilişkin bakış açısı, insanlarda günah işleme noktasında ayrı bir suçluluk kaynağı oluşturmaktadır (Geyer, Baumeister, 2013:282-283). İslâm dini açısından bireyde oluşması beklenen Tanrı tasavvuru korku ile ümit arasında olmalıdır. Bu bağlamda kişinin suçluluk duygusu içerisinde olması söz konusu Tanrı tasavvurları çerçevesinde şekillenmektedir. Bu bağlamda suçluluğun dindarlığa etkisi bireyde oluşan tanrı tasavvurları bağlamında değerlendirilebilir. Tanrı'nın cezalandırıcı yönünün ön plana çıkartılması, özellikle dindarlar için günahlardan koruyucu bir etki yaratırken, merhamet sıfatına odaklanma günahkârlık duygusunu yapıcı bir faaliyetin başlangıcına dönüştürebilmektedir (Karaca, 2016: 83). Dolayısıyla suçluluk ve günahkârlık duygularının bir bakıma Allah şuurunun canlanmasına aracılık ettiği ve bazen de eski halinden daha kuvvetli bir dindarlığın oluşmasını kolaylaştırdığı ifade edilebilir (Karaca, 1999: 116).

Kur'an-ı Kerîm'e baktığımızda suçluluğun dinî boyutu olan günahkârlıktan bahsedildiği ve daha çok davranış boyutuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda daha çok günahkârların nitelikleri (Bakara 2/106; Hûd, 11/116; Mutaffifîn, 83/28) ve günahın bireyselliği (En'am, 6/164; İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7; Necm, 53/38;) gibi konulara odaklanıldığı görülmektedir. Suçluluk duygusu müstakil bir çalışma alanı

olmasına rağmen üzerinde çok fazla araştırma yapılmayan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda suçluluk duygusuna ilişkin bir literatür eksikliği söz konusudur. Türkiye'de suçluluk duygusu bağlamında yapılan çalışmalar (Güleç, 2005; İnandılar Topaç, 2010; Ellevli, 2012; Yaşa, 2012; Dinçer, 2013; Dilber, 2013; Deniz, 2014; Girişken Velioğlu, 2015; Gökalp Özcan, 2015;) oldukça fazladır. Fakat din psikolojisi açısından suçluluk bağlamında neredeyse hiçbir çalışmanın olmadığı gözlenmektedir. Bu bağlamda kendini algılamaya yönelik ilişkin bir kavram olan benlik saygısı, suçluluk duygusunu kapsayıcı bir çatı olarak araştırmalara konu edildiği görülmektedir (Koç,2003; Eşer, 2005; Çapar, 2008; Kımter, 2008; Koç, 2008; Ceviz, 2009; Akyüz, 2010; Koç, 2011; Alçelik, 2013; Demir, 2013; Yüzgeç, 2014; Şenocak, 2015;). Ayrıca suçluluk kavramıyla ilişkili olan günahkârlık başlığı içerisinde ele alınabilecek bir takım çalışmalar da (Şenel, 1998; Güler, 2007; Kıraç, 2007;) mevcuttur. Din ve suçluluk duygusu arasındaki ilişki yalnızca din psikolojisinin ilgi alanında olmayıp klinik psikolojisi gibi psikolojinin farklı alt dallarında da irdelenen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda deneysel literatür içerisinde bu ilişkiyi inceleyen pek çok çalışma söz konusudur (Güler, 2007: 91). Fakat suçluluk kavramına ilişkin bu ilginin Türkiye'de yeterli seviyede olmadığı ifade edilebilir.

PROBLEM

Bu çalışmada ana hatlarıyla, dindarlık tutumlarının suçluluk duygusu gelişimindeki rolü ile ilişkisi olduğu ve dindarlık tutumlarının suçluluk duygusunun gelişim süreçlerini olumlu veya olumsuz bir şekilde yönlendirdiği düşüncesinden hareket edilmektedir. Tarama modelindeki çalışmanın araştırma grubunu Gümüşhane'de yükseköğrenim gören toplam 288 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma grubuna demografik bilgi formu dağıtılmış, dindarlık eğilimini anlamaya yönelik bazı sorular yöneltilmiş, suçluluk duygusu düzeyini belirlemek için suçluluk duygusu ölçeği (SDÖ) uygulanmıştır. Araştırmanın temel problemini 'Dindarlık eğilimine göre suçluluk düzeyi farklılaşmakta mıdır?' oluşturmaktadır.

Denenceler

A. Dindarlık Tutumlarına Göre Suçluluk Duygusu Düzeyi Farklılaşmakta mıdır?

A_1. Ailesi dindar olanların suçluluk düzeyi dindar olmayan ailelere göre daha yüksektir.

A_2- Dini inanış ve uygulamalar bakımından kendisini dindar görenlerin suçluluk düzeyi aksini düşünenlere göre daha yüksektir.

A_3- Namazlarını sürekli kılan bireylerin suçluluk düzeyleri kılmayanlara göre daha yüksektir.

A_4- İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin diğer fakültelerde okuyan öğrencilere göre suçluluk düzeyleri daha yüksektir.

A_5- Sağlam dinî inançları olmadan da insanın mutlu yaşayabileceğini düşünmeyenlerin suçluluk düzeyleri bu şekilde düşünenlere göre daha yüksektir.

A_6- Dinin insan hayatına bir amaç ve anlam kazandırdığını düşünenlerin suçluluk düzeyi bu şekilde düşünmeyenlere göre daha yüksektir.

A_7- Dinin bazı yasakları insanları hayatın güzelliklerinden alıkoyduğu düşüncesine katılmayanların suçluluk düzeyi katılanlara göre daha yüksektir.

A_8- Devletin içki, kumar gibi alışkanlıkları yasaklamasını isteyenlerin suçluluk düzeyleri istemeyenlere göre daha yüksektir.

A_9- Toplumda yaşanan (kapkaç, rüşvet, hortumculuk gibi) birçok ahlâki sorunun dini değerlerin yaygınlaştırılmasıyla çözülebileceğini düşünenlerin suçluluk düzeyi bu şekilde düşünmeyenlere göre daha yüksektir.

A_{10}- İslâmi değerlerin toplumun problemlerine olumlu çözüm getirebileceğini düşünenlerin suçluluk düzeyi aksini düşünenlere göre daha yüksektir.

A_{11}- Cinsel açıdan evlilik öncesi kız-erkek ilişkisini normal karşılayanların suçluluk düzeyi aksini düşünenlere göre daha düşüktür.

A_{12}- Özgürlükleri din dâhil hiçbir kurumun sınırlandırmaması gerektiği fikrinde olanların suçluluk düzeyi aksini düşünenlere göre daha düşüktür.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni Gümüşhane Üniversitesi olarak belirlenmiştir. Örneklemi ise Gümüşhane Üniversitesi bünyesindeki İlahiyat Fakültesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Edebiyat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi öğrencilerinden tesâdüfî yöntem ile seçilmiş 288 kişiden oluşmaktadır.[1] Araştırmaya katılanların 133'i kız (%46.2), 155'i (%53.8) erkektir. Bunlardan 74'ü (%26) Edebiyat Fakültesi, 71'i (%24.6) Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, 75'i (%26) İlahiyat Fakültesi ve 68'i (%23.5) İktisâdi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

Sınırlılıkları

Bu araştırmadan elde edilen bulgular dört temel sınırlılığa sahiptir:

1) Seçilen örneklemden kaynaklanan sınırlılıklar vardır. Bu araştırma da kendi örneklemiyle sınırlıdır. Çünkü elde edilen veriler belli bir grup üzerinde gerçekleştirilen bir ankete dayanmaktadır. Dolayısıyla başka gruplar üzerinde gerçekleştirilecek bir çalışmada daha farklı sonuçlara ulaşabilmek mümkündür.

2) Çalışma boylamsal değil, kesitseldir. Bu sebeple ulaşılan bulguları çalışmanın yapıldığı zamana ve duruma göre yorumlamak gerekir.

3) Araştırmanın bağımlı değişkeni olarak belirlenen "örneklemin suçluluk duygusu düzeyi" bu araştırmada kullanılan ölçüm envanterlerinin geçerlik ve güvenirliğiyle sınırlıdır. Sosyal bilimler alanında yapılan araştırmaların merkezinde insan öğesinin bulunmasından kaynaklanan sınırlılıklar ve bu alanda kullanılan istatistiksel yöntemlerin duyarlıklarına ilişkin sınırlılıklar bu araştırma için de söz konusudur.

4) Araştırmada katılımcıların suçluluk duygusu düzeyini etkileyebileceği düşünülen bazı faktörler incelenmiştir. Araştırma sonuçları incelenen bu faktörlerle sınırlıdır.

[1] TC. Gümüşhane Üniversitesi, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı 2013-2017 Stratejik Planına göre, Gümüşhane Üniversitesi Öğrenci Sayısı: 10620'dir. Ayrıca 14 yabancı öğrenci bulunmaktadır. Gümüşhane, 2012.

Saha Çalışmasının Uygulanması ve İstatistiksel İşlemler

Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Anketi, Suçluluk Duygusu Ölçeği kullanılmıştır. Uygulama Mayıs 2016'da gerçekleştirilmiştir. Bir anket formunun doldurulması ortalama olarak 20-25 dakika arasında gerçekleşmiştir. Anket formları Gümüşhane Üniversitesi öğrencilerine yüz yüze görüşülerek, anketör yardımı alınmadan doldurulmuştur ve 288 adet anket örnekleme uygulanmış ve uygulanan anketlerin tamamı istatistiksel analize dâhil edilmiştir.

a) Suçluluk Duygusu Ölçeği ve Dindarlık Eğilimi

Araştırmada suçluluk düzeyini ölçmek için 1992 yılında Nesrin H. Şahin ve Nail Şahin tarafından geliştirilen Suçluluk ve Utanç Ölçeği (SUTÖ) kullanılmıştır. Ölçek verileri, alt, orta ve üst olmak üzere üç sosyo-ekonomik düzeyden 263 kız, 277 erkek toplam 540 lise ve üniversite öğrencisinden elde edilmiştir. Ölçek, iki ön çalışma ve bir ana çalışma sonucu ortaya çıkarılmıştır. Birinci pilot çalışmada, Johnson ve Noel'in *Dimensions of Conscience Questionaire*'i oluşturan 28 madde ve iki açık uçlu soru 100 öğrenciye uygulanmıştır. Bu uygulama sonucu elde edilen verilerden kişilerin suçluluk ya da utanç duyguları yaşadıkları ve en sıklıkla belirtilen 36 durum alınmıştır. İkinci pilot çalışmada ölçek, 311 kişiye uygulanmıştır. Frekans sayımı sonrasında, suçluluk ya da utanç boyutunda oransal olarak daha fazla işaretlenmiş maddeler seçilerek, bu kez derecelendirilmiş 24 maddelik ölçek geliştirilmiştir. Bu 24 maddeden 12'si suçluluk ölçeğini oluşturmaktadır (Özer, 2011: 35-36). Anketin hazırlanmasında kullanılan Suçluluk ve Utanç Ölçeği (SUTÖ) 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri suçluluk alt ölçeği için 0.81, utanç alt ölçeği için 0.80 olarak bulunmuştur (Sığrı, Tabak, Sağır, 2010:78). Bu çalışmada ise Cronbach Alfa değeri 0,88 olarak gerçekleşmiştir. Ankette örneklemin dindarlık eğilimini belirlemeye yönelik 35 soru (13'ten 48'e kadar olan sorular) yöneltilmiştir. İstatistiksel anlamlılığa ulaşanlar analize konu edilmiştir. Bunlar; aile dindarlık durumuyla ilgili tutum, dindarlık algısına göre tutum, namaz kılma tutum, inanç-mutluluk ilişkisi tutum, din-anlam ilişkisi tutum, dini yasaklarla ilgili tutum, özgürlüklerle ilgili tutum, ahlâki sorunlarla ilgili tutum, İslâmi değerlerle ilgili tutum, kız-erkek ilişkileriyle ilgili tutum, içki-kumar gibi kötü alışkanlıklara yönelik tutum şeklinde kavramsallaştırılabilir.

Verilerin Analizi

Anket verilerinin hem girilmesinde hem de verilerin istatistiksel tekniklerle analiz edilmesinde SPSS (16.0) programı kullanılmıştır. İstatistiksel analizde katılımcıların suçluluk duygusu puan ortalamaları (Xsd) ve standart sapmaları (Ssd) hesaplanmıştır. Veriler çözümlenirken, yüzde (%), frekans dağılımı, Varyans Analizi (Tek Yönlü ANOVA) ve T-Testinden yararlanılmıştır. Değişkenlerin olgusal özellikleri ve demografik durum verilerinde frekans ve yüzdelik oranlar kullanılmış ve sonuçlar tabloda gösterilmiştir. Değişkenler suçluluk duygusu düzeyinin dinî eğilimlerle ilişkisine Varyans Analizi (Tek Yönlü ANOVA) ile bakılmıştır. Varyans analizi sonucu önemli bulunan ortalamalar arasındaki farkın hangi gruplar arasında önemli olduğunun belirlenmesinde Post-Hoc (Scheffe, Tukey ve LSD) testleri kullanılmıştır. Veriler test edilirken genellikle istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşanlar tablo olarak verilmiştir. Hipotezlerin test edilmesinde önemlilik düzeyi ".05" olarak alınmıştır.

BULGULARIN ÇÖZÜMLENMESİ

Araştırmada kullanılan bilgi toplama araçlarından elde edilen veriler bağımsız değişkenlere uygun olarak tablolarda verilmiş ve daha sonra bulgular yorumlanmıştır.

Tablolarda belirtilen yüzdelik oranlar, belirtilen kategori içindeki örneklem grubuna göre değerlendirilmektedir.

1. Dindarlık Eğilimine Göre Örneklemin Suçluluk Duygusu Düzeyleri

a) Aile Dindarlık Durumuna Göre Suçluluk Düzeyi

Tablo 1: Aile Dindarlık Durumuna Göre Suçluluk Düzeyi (Ailenizin dindarlık düzeyi nedir?)(Tek Yönlü ANOVA)

o				Xs	Ss	Scheffe
	Dindarlar	90	6,0	98.68	13.95	1/4 3/4
	Biraz Dindarlar	5	5,6	97.11	14.86	
	Çok Dindarlar	4	5,3	99.27	13.99	
	Hiç Dindar Değiller		,1	83.44	27.43	
	Toplam	88	00			
df= 3/284 F= 3.267 P=. 000 p<.05						

Tablo 1 aile dindarlık durumuna göre suçluluk düzeyini göstermektedir. Buna göre ailesini 'dindar' olarak tanımlayanların suçluluk ortalaması 98.68, 'biraz dindar' olarak tanımlayanların suçluluk ortalaması 97.11, 'çok dindarlar' şeklinde tanımlayanların suçluluk ortalaması 99.27, 'hiç dindar değiller' şeklinde ifade edenlerin suçluluk ortalaması ise 83.44 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuçlara göre Tek Yönlü Varyans Analizinde (ANOVA) de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur (p<.5). Post-Hoc (Scheffe) ise bu durumun ailesini dindar olarak görenlerle (1.Grup) dindar olmadığını ifade edenler arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Dolayısıyla ailedeki dindarlık arttıkça suçluluk düzeyinin azaldığı gözlenmektedir.

b) Dindarlık Algısına Göre Suçluluk Düzeyi

Tablo 2: Dindarlık Algısına Göre Suçluluk Düzeyi (Dinî inanış ve uygulamalar bakımından kendimi dindar görüyorum.) (Tek Yönlü ANOVA)

o				Xs	Ss	Scheffe
	Katılıyorum	76	1,1	100.28	12.59	1/2
	Katılmıyorum	1	4,2	90.92	18.80	
	Kararsızım	1	4,7	96.66	16.05	

	Toplam	88	00			
df= 2/285 F= 7.346 P=. 000 p<.05						

Tablo 2 dindarlık algısına göre suçluluk düzeyini göstermektedir. Buna göre kendisini dini inanış ve uygulamalar bakımından dindar görenlerin suçluluk ortalaması 100.28, kendisini bu bakımdan dindar görmeyenlerin suçluluk ortalaması 90.92 iken bu konuda kararsız kalanların suçluluk ortalaması ise 96.66'dır. Bu sonuçlara göre Tek Yönlü Varyans Analizinde (ANOVA) de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur (p<.5). Post-Hoc (Scheffe) ise bu durumun kendisini dindar olarak görenler (1.Grup) ile aksini ifade edenler (2. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir.

c) Namaz Kılma Durumuna Göre Suçluluk Düzeyi

Tablo 3: Namaz Kılma Durumuna Göre Suçluluk Düzeyi (Namazlarımı sürekli kılarım) (Tek Yönlü ANOVA)

o				Xs	Ss	Scheffe
	Katılıyorum	26	3,8	100.83	12.53	1/2
	Katılmıyorum	0	1,2	94.60	16.66	
	Kararsızım	1	4,7	97.45	15.40	
	Toplam	88	00			
df= 2/285 F= 7.346 P=. 000 p<.05						

Tablo 3 namaz kılma durumuna göre suçluluk düzeyini göstermektedir. Buna göre sürekli namaz kılanların suçluluk ortalaması 94.60, namaz kılmayanların suçluluk ortalaması 94.60 ve bu konuda kararsız kalanların suçluluk ortalaması 97.45'tir. Bu sonuçlara göre Tek Yönlü Varyans Analizinde (ANOVA) de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur (p<.5). Post-Hoc (Scheffe) ise bu durumun sürekli namaz kılanlar (1. Grup) ile kılmayanlar (2 Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir.

d) Öğrenim Görülen Fakülteye Göre Suçluluk Düzeyleri

Tablo 4: Fakülteye Göre Suçluluk Puanları (Tek Yönlü ANOVA)

No	Fakülte	N	%	Xs	Ss	Scheffe
1	Edebiyat Fakültesi	74	26,0	100.04	12.94	1/2 2/3
2	Müh Fakültesi	71	24,6	93.09	17.09	
3	İlahiyat Fakültesi	75	26,0	100.09	11.35	

4	İktisat Fakültesi	68	23,5	97.91	16.46	
	Toplam	**288**	100			
df= 3/284 F=4.158 P=.007 p<.05						

Tablo 4 fakülteye göre suçluluk düzeyini göstermektedir. Buna göre Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin suçluluk puan ortalaması 100.04, Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin puan ortalaması 93.09, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin puan ortalaması 100.09, İktisat Fakültesi öğrencilerinin puan ortalaması ise 97.91'dir. Tek yönlü anova analizinde istatistiksel anlamda bir farklılaşma görülmektedir (p<.5). Buna göre İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin suçluluk ortalamasının diğer fakültelere göre daha yüksek olduğu gözlenmektedir.

e) İnanç-Mutluluk İlişkisine Göre Suçluluk Düzeyi

Tablo 5: İnanç-Mutluluk İlişkisine Göre Suçluluk Düzeyi (Sağlam dini inançları olmadan da insan mutlu bir hayat yaşayabilir) (Tek Yönlü ANOVA)

o				X s	S s	S cheffe
	Katılıyorum	2	4,6	94.95	13.87	2 /3
	Katılmıyorum	05	1,2	99.69	15.05	
	Kararsızım	1	4,2	93.02	13.18	
	Toplam	88	00			
df= 2/285 F= 4.656 P=. 010 p<.05						

Tablo 5 inanç-mutluluk ilişkisine göre suçluluk düzeyini göstermektedir. Buna göre sağlam dini inançları olmadan da insanın mutlu bir hayat yaşayabileceğini düşünenlerin suçluluk ortalaması 94.95, bu şekilde düşünmeyenlerin suçluluk ortalaması 99.69 iken bu konuda kararsız kalanların suçluluk ortalaması 93.02'dir. Bu sonuçlara göre Tek Yönlü Varyans Analizinde (ANOVA) de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur (p<.5). Post-Hoc (Scheffe) ise bu durumun sağlam dini inançları olmadan insanın mutlu olamayacağını düşünenler (2. Grup) ile bu konuda kararsız kalanlar (3. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır.

f) Din-Anlam İlişkisine Göre Suçluluk Düzeyi

Tablo 6: Din-Anlam İlişkisine Göre Suçluluk Düzeyi (Din insanın hayatına bir amaç ve anlam kazandırır) (Tek Yönlü ANOVA)

o				X s	S s	S cheffe
	Katılıyorum	61	0,6	99.40	13.68	1/2 1/3
	Katılmıyorum	7	,9	84.70	20.83	
	Kararsızım	0	,5	85.60	16.23	
	Toplam	88	00			
df= 2/285 F= 12.419 P=. 000 p<.05						

Tablo 6 din-anlam ilişkisine göre suçluluk düzeyini göstermektedir. Buna göre dinin insan hayatına bir amaç ve anlam kazandırdığını düşünenlerin suçluluk ortalaması 99.40, bu şekilde düşünmeyenlerin suçluluk ortalaması 84.70 iken bu konuda kararsız kalanların suçluluk ortalaması 85.60'dır. Bu sonuçlara göre Tek Yönlü Varyans Analizinde (ANOVA) de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur (p<.5). Post-Hoc (Scheffe) ise bu durumun dinin insan hayatına bir amaç ve anlam kazandırdığını düşünenlerle (1.Grup) bu şekilde düşünmeyenler arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir.

g) Dini Yasaklara Göre Suçluluk Düzeyi

Tablo 7: Dini Yasaklara Göre Suçluluk Düzeyi (Dinin bazı yasakları insanları hayatın güzelliklerinden alıkoyar) (Tek Yönlü ANOVA)

o				X s	S s	S cheffe
	Katılıyorum	3	1,5	94.72	19.08	2/3
	Katılmıyorum	28	9,2	99.61	13.80	
	Kararsızım	7	,4	88.96	13.87	
	Toplam	88	00			
df= 2/285 F= 7.498 P=. 000 p<.05						

Tablo 7 dini yasaklara göre suçluluk düzeyini göstermektedir. Buna göre dinin bazı yasaklarının insanları hayatın güzelliklerinden alıkoyduğunu düşünenlerin şuçluluk ortalaması 94.72, bu şekilde düşünmeyenlerin suçluluk ortalaması 99.61, bu konuda kararsız kalanların suçluluk ortalaması ise 88.96 olarak karşımıza çıkmaktadır. . Bu sonuçlara göre Tek Yönlü Varyans Analizinde (ANOVA) de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur (p<.5). Post-Hoc (Scheffe) ise bu durumun dinin bazı yasaklarının insanları hayatın güzelliklerinden alıkoyduğunu düşünmeyenler ile (2. Grup) bu konuda kararsız kalanlar (3. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir.

h) İçki-Kumar Gibi Kötü Alışkanlıklara Bakış Durumuna Göre Suçluluk Düzeyi

Tablo 8: İçki-Kumar Gibi Kötü Alışkanlıklara Bakış Durumuna Göre Suçluluk Düzeyi (Devletin içki, kumar gibi alışkanlıkları yasaklamasını isterim) (Tek Yönlü ANOVA)

No		N	%	Xs	Ss	Scheffe
1	Katılıyorum	210	72,9	100.56	12.60	1/2
2	Katılmıyorum	50	17,4	89.34	18.97	
3	Kararsızım	28	9,7	94.82	15.85	
	Toplam	288	100	98.05		
df= 2/285 F= 13.375 P=. 000 p<.05						

Tablo 8 içki-kumar gibi alışkanlıkların yasaklanması konusundaki tutuma göre suçluluk düzeyini göstermektedir. Buna göre devletin içki, kumar gibi alışkanlıkları yasaklamasını isteyenlerin suçluluk ortalaması 100.56, yasaklanmasını istemeyenlerin suçluluk ortalaması 89.34, bu konuda kararsız kalanların suçluluk ortalaması ise 94.82 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuçlara göre Tek Yönlü Varyans Analizinde (ANOVA) de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur (p<.5). Post-Hoc (Scheffe) ise bu durumun devletin içki, kumar gibi alışkanlıkları yasaklamasını isteyenler ile (1. Grup) aksini düşünenler (2. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir.

ı) Ahlâkî Sorunlara Göre Suçluluk Düzeyi

Tablo 9: Ahlâkî Sorunlara Göre Suçluluk Düzeyi (Toplumumuzdaki kapkaç, rüşvet, hortumculuk gibi birçok ahlâki sorun dinî değerlerin yaygınlaştırılmasıyla çözülebilir) (Tek Yönlü ANOVA)

No		N	%	Xs	Ss	Scheffe
1	Katılıyorum	213	74,0	99.63	14.89	1/2
2	Katılmıyorum	46	16,0	92.58	14.87	
3	Kararsızım	29	10,1	95.10	11.77	
	Toplam	288	100			
df= 2/285 F= 5.060 P=. 000 p<.05						

Tablo 9 ahlâki sorunlara göre suçluluk düzeyini göstermektedir. Buna göre toplumda meydana gelen kapkaç, rüşvet, hortumculuk gibi birçok ahlâki sorunun dini değerlerin yaygınlaştırılmasıyla çözülebileceğini düşünenlerin suçluluk ortalaması 99.63, bu şekilde düşünmeyenlerin suçluluk ortalaması 92.58 ve bu konuda kararsız kalanların suçluluk ortalaması ise 95.10 olarak görülmektedir. Bu sonuçlara göre Tek Yönlü Varyans Analizinde (ANOVA) de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur (p<.5). Post-Hoc (Scheffe) ise bu durumun toplumda meydana gelen kapkaç, rüşvet, hortumculuk gibi birçok ahlâki sorunun dini değerlerin yaygınlaştırılmasıyla çözülebileceğini düşünenler ile (1. Grup) buna katılmayanlar (2. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir.

i) İslâmi Değerlere Göre Suçluluk Düzeyi

Tablo 10: İslâmi Değerlere Göre Suçluluk Düzeyi (İslâmi değerler toplumun problemlerine olumlu çözüm getirebilir) (Tek Yönlü ANOVA)

No		N	%	Xs	Ss	Scheffe
1	Katılıyorum	241	83,7	99.34	13.09	1/3
2	Katılmıyorum	20	6,9	92.30	21.08	
3	Kararsızım	27	9,4	90.81	20.54	
	Toplam	288	100	98.05		
df= 2/285 F= 5.831 P=. 000 p<.05						

Tablo 10 İslâmi değerlere göre suçluluk düzeyini göstermektedir. Buna göre islâmi değerlerin toplumun problemlerine olumlu çözüm getirebileceğini düşünenlerin suçluluk ortalaması 99.34, aksini düşünenlerin suçluluk ortalaması 92.30, bu konuda kararsız kalanların suçluluk ortalaması ise 90.81 olarak görülmektedir. Bu sonuçlara göre Tek Yönlü Varyans Analizinde (ANOVA) de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur (p<.5). Post-Hoc (Scheffe) ise bu durumun islâmi değerlerin toplumun problemlerine olumlu çözüm getirebileceğini düşünenler ile (1. Grup) bu konuda kararsız kalanlar (2. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir.

j) Kız-Erkek İlişkisine Göre Suçluluk Düzeyi

Tablo 11: Kız-Erkek İlişkisine Göre Suçluluk Düzeyi (Cinsel açıdan evlilik öncesi kız-erkek ilişkisini normal karşılıyorum) (Tek Yönlü ANOVA)

No		N	%	Xs	Ss	Scheffe
1	Katılıyorum	35	12,2	94.82	19.26	2/3
2	Katılmıyorum	217	75,3	99.65	13.94	
3	Kararsızım	36	12,5	91.55	13.10	
	Toplam	288	100			
df= 2/285 F= 5.737 P=. 000 p<.05						

Tablo 11 kız-erkek ilişki durumuna göre suçluluk düzeyini göstermektedir. Buna göre cinsel açıdan evlilik öncesi kız-erkek ilişkisini normal karşılayanların suçluluk ortalaması 94.82, bu tarz bir ilişkiyi normal görmeyenlerin suçluluk ortalaması 99.65, bu konuda kararsız kalanların suçluluk ortalaması ise 91.55'tir. Bu sonuçlara göre Tek Yönlü

Varyans Analizinde (ANOVA) de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur (p<.5). Post-Hoc (Scheffe) ise bu durumun cinsel açıdan evlilik öncesi kız-erkek ilişkisini normal karşılamayanlar ile (2. Grup) bu konuda kararsız kalanlar (3. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir.

k) Özgürlüklere Göre Suçluluk Düzeyi

Tablo 12: Özgürlüklere Göre Suçluluk Düzeyi (Bence özgürlükleri din dâhil hiçbir kurum sınırlamamalıdır) (Tek Yönlü ANOVA)

No		N	%	Xs	Ss	Scheffe
1	Katılıyorum	45	16,0	91.63	19.69	1/2
2	Katılmıyorum	214	74,3	99.92	13.32	
3	Kararsızım	28	9,7	94.32	13.23	
	Toplam	288	100			
df= 2/285 F= 7.212 P=. 000 p<.05						

Tablo 12 özgürlük-din ilişkisine göre suçluluk düzeyini göstermektedir. Buna göre özgürlüklerin din dahil hiçbir kurumun sınırlamaması gerektiğini düşünenlerin suçluluk ortalaması 91.63, bu durumun aksini düşünenlerin suçluluk ortalaması 99.92 ve bu konuda kararsız kalanların suçluluk ortalaması ise 94.32 olarak görülmektedir. Bu sonuçlara göre Tek Yönlü Varyans Analizinde (ANOVA) de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur (p<.5). Post-Hoc (Scheffe) ise bu durumun özgürlüklerin din dahil hiçbir kurumun sınırlamaması gerektiğini düşünenler ile (1. Grup) buna katılmayanlar (2. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir.

TARTIŞMA

A. Örneklemin Dindarlık Eğilimine Göre Suçluluk Duygusu Düzeyi İle İlgili Bulguların Tartışılması

A_1. *"Ailesi dindar olanların suçluluk düzeyi dindar olmayan ailelere göre daha yüksektir."* hipotezi doğrulanmıştır (p<.5). Araştırma sonucunda ailesi dindar olanların suçluluk düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Tanrı algısı, bireyin Tanrı'ya yönelik tüm atıfları, duygu ve düşüncelerinden ibarettir. Tanrı algısı çocuklarda oluşmaya başlayan, bireyin çevresi, dini ve kişiliği tarafından şekillenen bir yapıdır. Tanrı algısı oluşurken bireye öğretilen dini temsiller o bireyin Tanrı'ya yönelik algısının olumlu veya olumsuz yönde gelişmesine etki edebilir (Güler, 2007: 124). Bireyin hayatında ailenin rolü göz önüne alındığında Tanrı algısının oluşumundaki etkisinin çok fazla olduğu söylenebilir. Dindar bir ailede yetişen bir çocuğun sürekli dini uyarıcılarla karşılaşması, günah işlememeye veya iyi işler yapmaya yönelik tavsiyede bulunulması bireyde suçluluk duygusunu tetikleyebilir. Ya da ailesinin dindar olduğunu gören birey, kendi dindarlığıyla kıyaslama yaptığında suçluluk hissine kapılabilir. Tanrı algısı zayıf olan bireyde zaten söz konusu suçluluk meydana gelmeyecektir. Dolayısıyla ailesi dindar olan bireylerin hem kendisinin dindar olması hem de sürekli dinî uyarıcılarla karşı karşıya gelmesi suçluluk düzeylerini arttırıcı etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

A_2. *"Dini inanış ve uygulamalar bakımından kendisini dindar görenlerin suçluluk düzeyi aksini düşünenlere göre daha yüksektir."* hipotezi doğrulanmıştır (p<.5). Araştırma

sonucuna göre kendisini dini inanış ve uygulamalar bakımından dindar görenlerin suçluluk düzeyleri daha yüksektir. Erich Fromm, dindar insanın suçluluğunu açıklarken Tanrı'nın kölesi olan bireyi pasif konuma sokarak sevgisizliğinin bir sonucu olarak kendini günahkâr hissettiğinden bahseder. Ona göre sevgi ve akıl gücünden kendini yoksun bırakmış olan insan, kaybolmuş güçlerine ulaşabilmek için Tanrı ile iletişime geçmeye çabalar; bağışlanmayı diler. Bağışlanmayı beklemesi ona günahını hatırlatır ve böylece insan Tanrı'yı yüceleştirdikçe kendisi küçülür. Küçüldükçe günahkâr hisseder ve günahkâr hissettikçe Tanrı'ya daha çok tapar (Güler, 2007:68). Fromm'un vurguladığı döngüsellik önemlidir. Nitekim insan bir takım ibadetlerle Tanrı karşısındaki "hiç"liğini hatırlar. Bu durum insanda tarifi mümkün olmayan manevî bir coşkunluk yaratır ve bu hazzı yaşayabilmek için daha çok ibadete yönlendirir. Söz konusu coşkunluk, güçlü bir inanca sahip dindar bireylerin tamamında meydana gelir veya gelmesi beklenir. Zira imanın ürünü olan davranış, geri dönerek kendisini üreten imanın diğer unsurlarını besleyerek onları eskisinden daha güçlü hale getirir (Karaca, 2015: 13). Allah'ın karşısında ibadetler vasıtasıyla dünya içerisinde ne kadar küçük olduğunu fark eden insanın sonsuz güç karşısındaki hayranlığı ve sevgisi artar. Bu durum kusursuz ve sonsuz kudret karşısında insanı suçluluk duygusuna iter. Nitekim her ne kadar ibadetler eksiksiz olsa da kusursuz olan Allah karşısında her zaman bir şeyler eksiktir. Bu eksiklik insanda dindarlıkla paralel bir şekilde suçluluk hissini de artırmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed'in ibadetler konusunda "Ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve O'na en saygılı olanınızım" (Buhari, Nikâh, 1) şeklindeki ifadeleri dindarlığın bir takım duygularda artmalar meydana getirdiğini göstermektedir.

Luyten, Corvelyen ve Fontaine'nin üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmalarında dindar bireylerin daha fazla suçluluk duygusu yaşadıklarını ve diğer katılımcılardan daha empatik olduklarını tespit etmişlerdir (Luyten, Corvelyen, Fontaine, 1998:180). Dolayısıyla örneklemin farklı olmasına rağmen sonucun değişmemesi suçluluğun dindarlıkla paralel bir şekilde arttığı tezini güçlendirmektedir.

A_3- *"Namazlarını sürekli kılan bireylerin suçluluk düzeyleri kılmayanlara göre daha yüksektir."* hipotezi doğrulanmıştır ($p<.5$). Araştırma sonucuna göre namazlarını sürekli kılan bireylerin suçluluk düzeyleri daha yüksektir. Kur'an-ı Kerîm'de *"Korku ve ümit içerisinde Rablerine dua ederler"* (Secde, 32-16) ayeti bağlamıyla ele alındığında gecenin derinliklerinde yataklarından kalkıp Allah'a derin bir saygı ve teslimiyet ile secdelere kapanıp yakaran müminlerin halini tasvir etmektedir. Ayetteki havf (korku) kelimesi ile ilgili yapılan yorumların genelinden kişinin kendi durumuna bakarak hatalarından dolayı Allah'tan gelebilecek ceza beklentisiyle hissettiği korkunun ifade edildiği anlaşılmaktadır (Erkaya, 2015: 140). Yani korku kavramı aslında suçluluk hissine sebebiyet veren bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla ayetteki ifade insanın secdeyle suçluluk, korku gibi duygularının arttığını ve bu durumun Allah'ın hoşnut olduğu bir hal olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

A_4- *"İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin diğer fakültelerde okuyan öğrencilere göre suçluluk düzeyleri daha yüksektir."* hipotezi doğrulanmıştır ($p<.5$). Araştırma sonuçlarına göre İlâhiyat Fakültesi öğrencilerinin suçluluk düzeyleri diğer fakülte öğrencilerine göre daha yüksek çıkmıştır. Bu durum İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dindarlık düzeyleriyle ilişkili bir sonuç olarak ele alınabilir. Nitekim çalışmada dindarlığın suçluluk duygusu üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Dinsel farkındalığın yükselmesi, inanan insanı davranışlarının inancına uygun olması açısından uyarmaktadır. Dini emir ve tavsiyelere uygun davranmadığını düşünen birey suçluluk duygusu hissetmektedir (Karaca, 2016: 83). Söz konusu dinsel farkındalık arttıkça suçluluk düzeyi de artmaktadır. Çünkü bu şekilde dindarlıkta hem bilgi hem de duygu boyutunda bir takım değişimler meydana gelmektedir. Örneğin "bu devirde içki içmek haram mı olur?" şeklinde yorum yapan biri alkol kullandığında muhtemelen herhangi bir suçluluk duymayacaktır. Bu tavır dinsel farkındalığın eksikliği sebebiyledir. Bu bakımdan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin daha fazla suçluluk hissetmesinin daha fazla suçlu/günahkâr oldukları anlamına gelmediği ifade edilmelidir. Nitekim suçluluk, bir duygu olarak kişinin kendine yönelik algısı ve bilgisi ile ilişkilidir.

İslâm dini açısından birey her ne kadar dindar olsa da sosyal hayat içerisinde bir takım ilişkiler kurmakta ve bunun sonucunda hata yaptığını veya yapabileceğini düşünmektedir. Ayrıca ibadetlerindeki bir takım eksiklikler veya hakkıyla yerine getirme konusundaki endişeler, kişinin suçluluk duygusuna kapılmasına sebebiyet vermektedir. Dindarlık arttıkça somut olarak günahkârlık/suçluluk azalsa da bireyin iç dünyasında söz konusu suçluluk duygusu artış göstermektedir. Dolayısıyla bireyin dindarlığı derinleştikçe suçluluk hassasiyeti artmaktadır. Bu bağlamda dindarların suçluluk düzeylerinin yüksek olması, sahip oldukları dinsel hassasiyet ile ilişkilendirilebilir.

A_5- *"Mutluluğun ancak sağlam bir dini inanca sahip olmakla mümkün olabileceğini düşünenlerin suçluluk düzeyleri bu şekilde düşünmeyenlere göre daha yüksektir."* hipotezi doğrulanmıştır ($p<.5$). Araştırma sonucundan mutluluğun ancak sağlam bir dini inanca sahip olmakla mümkün olabileceğini ifade edenlerin suçluluk düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Bütün dinler insanlara bir takım vaatlerde bulunur. Birçok din, inananlarının dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak ister. Hatta İslam bilginleri, dini tarif ederken "mutluluk" kavramı üzerinden bir tanım yapmaktadırlar. Bu bağlamda mutlak mutluluğa erişmenin şartı dinin emirlerine sadık kalmak olarak ifade edilmektedir. Bu durum psikolojik olarak da desteklenebilir. İnsanın bir takım arzu ve isteklerine sınır koyması, kendine (nefsine) hâkim olması mutluluk için gerekli erdemler olarak ifade edilmektedir. Bireyden aklıyla bu görevi yerine getirmesi ve nihai mutluluğa erişmesi beklenmektedir. Dolayısıyla aklın zevkinin en üstün mutluluğu verdiği söylenebilir ki zaten önemli olan da en üstün mutluluk olan ruhi mutluluktur (Acaboğa, 2007: 6). Akgül tarafından yapılan din-mutluluk ilişkisini ele alan bir araştırmada kendisini mutlu olarak gören yaşlıların oranı %57,3 olarak tespit edilmiştir. Kısmen mutlu olarak ifade edenlerin oranı ise %30,1'dir (Akgül, 2004: 43). Acaboğa tarafından yapılan bir çalışmada ise "Genel olarak hayatınızda mutlu olduğunuza inanıyor musunuz?" sorusuna örneklemin %53.3'ü 'evet' cevabı vermiş ve örneklemin %93.3'ü mutluluklarının sebebini 'Allah'a inanmak' olarak ifade etmişlerdir (Acaboğa, 25). Yapılan araştırmalar dindarların daha mutlu olduğuna dâir bir takım veriler sunmaktadır. Dolayısıyla dindarlık-suçluluk ilişkisi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca suçluluk duygusunun insanların mutluluklarına engel teşkil etmediği de ifade edilebilir.

A_6- *"Dinin insan hayatına bir amaç ve anlam kazandırdığını düşünenlerin suçluluk düzeyi bu şekilde düşünmeyenlere göre daha yüksektir."* hipotezi doğrulanmıştır ($p<.5$). Frankl'a göre hayatı anlamlandırma, yaşamın aslî ve birinci güdüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan insanın cevaplamaktan kaçamayacağı sorulardan biri de hiç şüphesiz hayatın anlamı problemidir. Günümüzde insanın her şeyi kontrol edebileceğine dair inancı sebebiyle kendisini, kontrol etmeye yetkin gördüklerinin kontrolüne bıraktığı görülmektedir. Dolayısıyla insanın hayatı anlamlandırma noktasında ciddi zorluklarla karşı

karşıya olduğu gözlenmektedir (Akgül, 2014:28). Yine de insanların anlam arayışı içerisinde cevap aradıkları alan genelde din kurumu olmaktadır. Bu bağlamda Pargament ve çalışma grubunun 586 kişi üzerinde yaptıkları çalışmada dini inançların bazı olayları anlamlandırmada yardımcı olduğu saptanmıştır. Katılımcıların %78'i, kendi hayatlarında karşılaştıkları ciddi boyutlu olumsuz olayları anlama ve başa çıkmada dini inançların bu süreçlere etki ettiğini belirtmişlerdir (Küçükcan ve Köse, 2000:72).

A_{7}- *"Dinin bazı yasaklarının insanları hayatın güzelliklerinden alıkoyduğu düşüncesine katılanların suçluluk düzeyi katılmayanlara göre daha düşüktür."* hipotezi doğrulanmıştır ($p<.5$). Araştırma sonucuna göre dinin bazı yasaklarının insanları hayatın güzelliklerinden alıkoyduğunu düşünenlerin suçluluk düzeyleri daha düşüktür. B_{8}- *"Devletin içki, kumar gibi alışkanlıkları yasaklamasını isteyenlerin suçluluk düzeyleri istemeyenlere göre daha yüksektir."* hipotezi doğrulanmıştır ($p<.5$). Elde edilen bulgulara göre devletin bir takım kötü alışkanlıkları yasaklaması gerektiği düşüncesinde olanların suçluluk düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Apaydın'ın 470 öğrenciden oluşan örneklemle üniversite öğrencilerinin dinî yasaklarla ilgili tutumları üzerine yaptığı araştırmada belirlenen bazı dinî yasaklarla ilgili tutumlarının genelde olumlu olduğu ve din eğitimi almamış öğrencilerin dinî yasaklarla ilgili olumsuz bir tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir (Apaydın, 1999:238). Bu bağlamda din tarafından hayatın güzelliklerinden alıkonulacağını düşünenlerin suçluluk düzeylerinin daha düşük olması şaşırtıcı değildir. Çünkü dini hayatının merkezinde hissetmeyen, dini sorumluluk duymayan bireylerin suçluluk duygusuna sahip olması çok zordur. Dolayısıyla dindarlıkla paralel yükselen suçluluk düzeyi söz konusu bireylerde daha düşüktür.

A_{9}- *"Toplumda yaşanan (kapkaç, rüşvet, hortumculuk gibi) birçok ahlâki sorunun dini değerlerin yaygınlaştırılmasıyla çözülebileceğini düşünenlerin suçluluk düzeyi bu şekilde düşünmeyenlere göre daha yüksektir."* hipotezi doğrulanmıştır ($p<.5$). Araştırma sonucuna göre dini değerlerin yaygınlaştırılmasıyla ahlâki sorunların çözülebileceğini düşünenlerin suçluluk düzeyleri daha yüksektir. B_{10}-*"İslâmi değerlerin toplumun problemlerine olumlu çözüm getirebileceğini düşünenlerin suçluluk düzeyi aksini düşünenlere göre daha yüksektir."* hipotezi de aynı şekilde doğrulanmıştır ($p<.5$). Buna göre İslâmî değerlerin toplumun problemlerine çözüm sunabileceğini düşünenlerin suçluluk düzeyleri daha yüksektir. Dünyada ekonomi, teknoloji, bilim gibi birçok alanda kayda değer bir ilerleme söz konusudur. İnsani değerler, toplumsal problemlerin çözümü gibi sosyal hayatı ilgilendiren alanlarda da ise aynı ilerlemenin devam ettiğini söylemek neredeyse imkânsızdır. Bu bağlamda günümüz insanının en önemli sorununun ahlaki değerler üzerine olduğu ifade edilmektedir. Küreselleşme, modernleşme ve bunların değişik formları, insanlığı daha seküler ve daha bireyci bir yaşama maruz bırakmıştır. Bu yaşam insanlar arasında vazgeçilmez bir kurum olan dini değerleri geri planda bırakmıştır. Günümüzde başta batı toplumları olmak üzere insanlığın büyük bir kısmının ilahi dinlerin getirdiği kutsal mesajlardan uzaklaşmakta olduğu ifade edilmektedir (Köylü, 2007: 63). Araştırmaya katılanlar söz konusu yozlaşmanın, ahlâki sorunların ancak dinî değerlerin (örneklem grubunun tamamına yakını Müslüman olduğu için kastedilen İslâmî değerlerdir) yaygınlaştırılmasıyla engellenebileceğini ifade etmektedirler. Nitekim dindar insan geleneksel ve dinî değerleri ön planda tutmaktadır (Özdoğan, 2005: 166). Söz konusu dinî değerlerin toplumun problemlerine olumlu çözüm getirebileceğini ve bu değerlerin yaygınlaştırılması gerektiğini düşünenlerin suçluluk düzeylerinin daha yüksek olması, sahip oldukları dindarlıktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca dini değerleri yaşama noktasındaki eksikliğin suçluluk duygusuna yol açtığı da söylenebilir.

A11- *"Cinsel açıdan evlilik öncesi kız-erkek ilişkisini normal karşılamayanların suçluluk düzeyleri bu durumu normal karşılayanlara göre daha yüksektir."* hipotezi doğrulanmıştır (p<.5). Araştırma sonucuna göre kız-erkek ilişkisini cinsel açıdan normal görenlerin suçluluk düzeyi daha düşüktür. Toplum içerisinde cinselliğin ilkeleri ve sınırları büyük ölçüde o toplumun benimsediği din, örf ve adetler tarafından belirlenmektedir. Dindarlığın cinsellik üzerindeki etkisi, çoğunlukla ulusal temsilli örneklemi olan birçok çalışmada ele alındığı görülmektedir. Cochran ve Beeghley Ulusal Düşünce Araştırma Merkezi'nin 1971 ve 1989 yılları arasında yürüttüğü araştırmalara katılanların arasından 15.000 kişilik bir alt kümenin incelendiği çalışmada dine bağlılık ile evlilik dışı cinselliğin yanlış olduğuna dair inanç arasında güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Evlilik dışı cinselliği en az suçlayanların ise Yahudiler olduğu ifade edilmektedir (Donahue, Nielsen, 2013: 551). Bu bağlamda evlilik öncesi kız-erkek ilişkisini normal görmeyenlerin daha dindar olduğu ve buna bağlı olarak suçluluk duygusunun daha fazla olduğu ifade edilebilir.

A12- "*Özgürlükleri din dâhil hiçbir kurumun sınırlandırmaması gerektiği fikrinde olanların suçluluk düzeyi aksini düşünenlere göre daha düşüktür."* hipotezi doğrulanmıştır (p<.5). Araştırma sonucuna göre sınırsız özgürlüğün din tarafından bile sınırlandırılmaması fikrinde olanların suçluluk düzeyi daha düşüktür. Bilim insanları sınırsız özgürlüğün, özgürlükten ziyade esaret olabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda dini emir ve yasaklar aslında özgürlüğü kısıtlamadan çok insanlara sorumluluk yükleyerek belli alanda özgürlük sağlamaktadır. Bu şekilde düşünenlerin suçluluk düzeylerinin daha yüksek çıkması, söz konusu dini sorumluluğa sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim dinen sorumlu olmadığını düşünen bireylerde suçluluk oluşması beklenmez.

SONUÇ

Bu çalışmada suçluluk duygusu düzeyinin dindarlık eğilimine göre farklılaşıp farklılaşmadığı irdelenmiş ve dindarlık tutumlarının suçluluk duygusu düzeyini etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmanın odağında 'Dindarlık tutumlarına göre suçluluk düzeyi farklılaşmakta mıdır?' sorusu bulunmaktadır. Bu kapsamda Gümüşhane Üniversitesi bünyesindeki İlahiyat Fakültesi, Edebiyat Fakültesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi ve İktisâdi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden tesadüfî yöntemle seçilmiş 288 kişiden oluşan örneklem grubunun suçluluk duygusu düzeyi belirlendikten sonra, bu faktörlerin dindarlık eğilimine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ortaya konulmuştur. Çalışmanın problemine cevap olarak belirlenen hipotezlerde, dindarlık tutumlarına göre suçluluk duygusu düzeyinin farklılaşacağı öngörülmüştür.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre kendisini dindar olarak görenlerin suçluluk düzeyleri kendisini dindar görmeyenlere göre daha yüksektir. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin diğer fakültelerde okuyan öğrencilere göre suçluluk düzeylerinin daha yüksek olduğu, kendisini dindar görenlerin bununla ilişkili olarak namazlarını süreli kılanların ve ailesi dindar olanların suçluluk düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca sağlam dini inançları olmadan insanın mutlu yaşamasının mümkün olmadığını ve dinin insan hayatına bir amaç ve anlam kazandırdığını düşünenlerin suçluluk düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Dinin bazı yasaklarının insanları hayatın güzelliklerinden alıkoyduğu düşüncesine katılmayanların ve devletin kötü alışkanlıkları yasaklaması gerektiğini düşünenlerin suçluluk düzeyleri daha yüksektir. Aynı şekilde toplumda yaşanan birçok ahlâki sorunun dini değerlerin yaygınlaştırılmasıyla çözülebileceğine inananların, bu bağlamda dini değerlerin toplumun problemlerine çözüm getirebileceğini düşünenlerin

suçluluk düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Son olarak özgürlükleri din dâhil hiçbir kurumun sınırlandırmaması gerektiği fikrine katılmayanların ve cinsel açıdan evlilik öncesi kız-erkek ilişkisine olumlu bakmayanların suçluluk düzeyleri aksini düşünenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak kendisini 'dindar' olarak tanımlayanların suçluluk düzeyi, kendisini bu şekilde tanımlamayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda dindarlıkla suçluluk arasında doğrusal bir ilişki olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

ACIBOĞA, Asiye (2007), Din-Mutluluk İlişkisi, *Yüksek Lisans Tezi,* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKGÜL, Mehmet (2004), "Yaşlılık ve Dindarlık: Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk İlişkisi (Konya Huzurevi Örneği)", *Dini Araştırmalar Dergisi,* 7/9, 19- 56.

ALLPORT, G. (2004). Birey ve Dini, (Çev:Bilal Sambur), Elis Yayıncılık, Ankara.

APAYDIN, Halil (1999), "Üniversite Öğrencilerinin Dinî Yasaklarla İlgili Tutumları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 11, 217-238.

AYTEN, Ali (2015), *Psikoloji ve Din Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri,* İstanbul, İz Yayıncılık.

BAUMEİSTER, R.F (2005), *The Cultural Animal Human Nature, Meaning and Social Life*, New York, Oxford University Press.

BUDAK, Selçuk (2003) *Psikoloji Sözlüğü,* Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

el-BUHARİ (1998), *Sahih-i Buhâri,* Beytül Efkâr, Riyad.

ERKAYA, Mahmud Esad (2015), Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları, *Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

ERİKSON, Erik (1968), Identity: Youth and Crisis, New York, Norton&Company.

FREUD, Anna (2011), *Ben ve Savunma Mekanizmaları* (Çev: Yeşim Erim), İstanbul, Metis Yayınları.

FROMM, Erich (1990), *Psikanaliz ve Din*, (Çev: Şükrü Alpagut), İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

GÜLER, Özlem (2007), "Tanrı Algısı Ölçeği(TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1, 123-133.

GÜLER, Özlem (2007), Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu, *Yüksek Lisans Tezi,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

HACIKELEŞOĞLU, Hızır (2015), Of-Çaykara Bölgesi İslâm Âlimlerinin Din Anlayışı, *Yüksek Lisans Tezi,* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

HORNEY, Karen (1994), *Psikanalizde Yeni Yollar* (Çev: Selçuk Budak), Ankara, Feryal Matbaası.

JUNG, Carl Gustov (2002), *Anılar Düşler, Düşünceler* (Çev: İ.Kantemir), İstanbul, Can Yayınları.

KARACA, Faruk (1999), Dinî Pratikler, Nefs Muhasebesi ve Allah Şuuru, *Ekev Akademi Dergisi,* 1/4, 113-121.

KARACA, Faruk (2015), *Din Psikolojisi*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon.

KARACA, Faruk (2016), *Dinî Gelişim Psikolojisi,* Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon.

KANER, Sema (1992), Suçluluğu Açıklayan Yaklaşımlar*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 25/2, 473-496.

KOCHANSKA, G, N.GROSS, Jami, LİN, Mei-Hua, E.NİCHOLS Kate (2002), "Guilt in Young Childiren: Development, Determinants, and Relations with a Broader System of Standards", *Child Development,* 73/2, 461-482.

KOÇ, Mustafa (2009), "Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 18/1, 473-493

KÖYLÜ, Mustafa (2007), *"Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler",* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 24/25, 63-86.

KULA, Tahsin (2012) Ergenlerde Öfke Duygusu; Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk Ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme (Diyarbakır Örneklemi), *Doktora Tezi*, A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÜÇÜKCAN, Talip, KÖSE, Ali (2000), *Doğal Afetler ve Din,* İstanbul, İsam T.D.V. Yayınları.

L.GEYER, Anne, F. BAUMEISTER, Roy (2013), "Din, Ahlâk ve Öz-Denetim: Değerler, Erdemler ve Kötü Alışkanlıklar", ÇAPÇIOĞLU İhsan, AYTEN Ali (ed), *Din ve Mâneviyat Psikolojisi,* Ankara, Phoenix Yayınevi.

LUYTEN P, CORVELYEN J, FONTAİNE J.R.J (1998), "The Relationship Between Religiosity And Mental Health: Distinguishing Between Shame And Guilt", *Mental Health, Religion & Culture,* 1/2, 165-184.

MASLOW, Abraham (2003), *İnsan Olmanın Psikolojisi* (Çev: Okhan Gündüz, İstanbul, Kuraldışı Yayıncılık.

ÖZDOĞAN, Öznur (2005), "Din Psikolojisi ve Manevî Değerler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2/15, 159-180.

ÖZER, Ömer (2011), Suçluluk-Utanç, Bağlanma, Algılanan Ebeveynlik (Anne) Tarzı ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkiler, *Yüksek Lisans Tezi*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

RODRİGUEZ, Jaclyn (2001), *Psychology and Mental Health Volume I: Abnormality-Grief and Guilt*, California, Salem Press.

SIĞRI, Ünsal, TABAK, Akif, SAĞIR, Abdullah (2010), "Çalışanlarda Suçluluk ve Utanç Duygusunun Cinsiyet-Yaş Durumuna Göre Mukayesesi ve Örgütlerde Utanç Yönetiminin Kullanılması", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11/1, 71-85.

TANGNEY, J.P (1996), "Conceptual and Methodological Issues In The Assessment Of Shame And Guilt," *Behav. Res.Ther.* 34/9, 741-754.

VERGOTE, Antony(1999), *Din, İnanç ve İnançsızlık* (Çev: Veysel Uysal), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

YAPICI, Asım (2012), "Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 17/2, 1-34.

YAPICI, Asım (2013), *Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık,* Karahan Kitapevi, Adana.

YAŞA, Zeliha (2012), Üniversite Öğrencilerinde Ana Baba Tutumlarının Suçluluk ve Utanç Duyguları Üzerine Etkisi, *Uzmanlık Tezi,* Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi, Manisa.

Y KUŞAĞI ÖĞRENCİLERİNİN KAMU HİZMETİ BEKLENTİLERİNE DAİR BİR ANALİZ: NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ/AN ANALYSIS OF Y GENERATION STUDENTS' EXPECTATIONS TO PUBLIC SERVICES

Prof. Dr. Ali KAYA

Nuh Naci Yazgan Üniversitesi

Arş. Gör. Damla MURSÜL

Nuh Naci Yazgan Üniversitesi

Özet

Sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal ortam gibi pek çok faktör, kuşaklar arasında birtakım farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu farklılıklardan biri de kamu hizmetlerine yönelik beklentilerdeki farklılıklardır.Çalışma,Nuh Naci Yazgan Üniversitesi'nde lisans eğitimi gören vealdıkları eğitim dolayısıyla kamu yönetimi ve kamu hizmeti gibi kavramlarüzerine odaklanan 1.- 2.- 3. ve 4.sınıf Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğrencilerinin bu konulardaki beklentilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bölüm öğrencileri, genellikle Y kuşağı yaş grubunda (1980-1999) bulunan öğrencilerdir.

Y kuşağının en temel özelliklerinden biri, teknolojiyle yakın ilişkileridir. Araştırma, Y kuşağı üniversite öğrencilerinin teknolojik ilgiler

inden yola çıkarak kendilerine yöneltilen anket soruları çerçevesinde veri toplamaktadır. Öğrencilerin günümüzde kamu hizmetlerinin sunulmasına yönelik olumlu ya da olumsuz düşünce ve tutumları, araştırma sonucunda belirlenmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Y Kuşağı, Kamu Hizmeti, Teknoloji.

GİRİŞ

Çalışma, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans eğitimi gören ve aldıkları eğitim dolayısıyla kamu yönetimi ve kamu hizmeti gibi kavramlar üzerine odaklanan 1. – 2. – 3. ve 4. sınıf öğrencilerini kapsamaktadır. Öğrencilerin almış oldukları veya alacakları dersler çerçevesinde kamu hizmeti kavramına yönelik bilgi birikiminden yola çıkarak beklentilerini, görüş ve önerilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kuşkusuz henüz 1.sınıfta eğitim gören öğrencilerin bu konudaki bilgi birikimi ya da sunabileceği önerilerin daha kısıtlı olabileceği de göz önünde tutulması gereken bir konudur. Ancak eğitiminin ileri aşamalarında olan diğer öğrencilerle kıyaslamak açısından 1.sınıf öğrencileri de çalışma kapsamına alındı.

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğrencileri, genel olarak Y kuşağı yaş grubunda olan 1980-1999 yılları arasında doğan öğrencilerden oluşmaktadır. Diğer öğrenciler, çalışmaya dahil edilmemiştir. Y kuşağının temel özelliklerinden biri olan teknoloji ile yakın

ilişkilerinden hareketle bu kuşakta yer alan üniversite öğrencilerinin teknolojik ilgilerinden yola çıkıldı.

Y kuşağı grubunda yer alan bölüm öğrencilerinin teknolojiye olan ilgileri ve yatkınlıkları ile elektronik ortamda sunulan kamu hizmetlerine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tezi, araştırmanın temel hipotezini oluşturmaktadır. Bununla birlikte Y kuşağı bölüm öğrencilerinin bölümleri dolayısıyla almakta oldukları lisans eğitimiyle elektronik ortamda kamu hizmetlerinin sunumuna ilişkin tutum ve görüşleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu da savunulmaktadır.

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde eğitim gören öğrencilere biri açık uçlu olmak üzere 7 soru yöneltildi. Sorulan sorular çerçevesinde günümüzde kamu hizmetlerinin sunulmasına yönelik gençlerin olumlu ya da olumsuz düşünce ve tutumları, ortaya kondu.

I.BÖLÜM: *Y kuşağı* ve *Kamu hizmeti* kavramları

Y kuşağı

Klasik anlamda kuşak, ebeveynlerin ve çocuklarının doğumları arasındaki ortalama zaman aralığını ifade etmektedir. Ancak günümüzde değişen yaşam koşulları ve toplumsal değerler nedeniyle kuşak kavramına bakış açısı, biyolojik olmaktan çok sosyolojik bir yaklaşıma dönüşmüştür (Keleş, 2011: 130). Sosyolojik yaklaşımın etkili olmasında sosyal, kültürel, toplumsal ve hatta ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler etkili olmakta, kuşakları şekillendirmektedir.

Kronolojik olarak tasnif edecek olarak Y kuşağı, genel olarak 1980-1999 yılları arasında doğan nesli ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da yapılan araştırmalar, Y kuşağına ilişkin temel bilgilerin çerçevesini çizen çalışmalar olduğu görülmektedir (Yüksekbilgili, 2013: 342).

Kuşaklarla ilgili temel sınıflandırmalar genel hatlarıyla şöyledir:

1-Gelenekseller (1925-1945 yılları arasında doğanlar)

2-Baby Boomers (1946-1964 yılları arasında doğanlar)

3- X kuşağı (1965-1979 yılları arasında doğanlar)

4-Y kuşağı (1980-1999 yılları arasında doğanlar)

5-Yakın dönemi içeren Z kuşağı (2000 yılı ve sonrası doğanlar) (Keleş, 2011: 131-132).

Kuşakları ifade etmek için kullanılan zaman aralıklarının, biyolojik açıdan sınıflandırıldığını ve literatürde yıl olarak farklı tasniflerin yapıldığını belirtmek gerekmektedir. Kendisinden önce gelen X kuşağını kapsayan neslin değer yargılarındaki değişim, aynı zamanda küreselleşme süreciyle birlikte yaşanan toplumsal dönüşüm yeni bir kategorinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Y kuşağı terimi, ilk olarak 1993 yılında ortaya konmuştur Y kuşağı, internet kuşağı, echo-boomers, millenial ya da nexters olarak da adlandırılmaktadır. Why kelimesinden yola

çıkarak hayata dair sorgulamaları baskın olan bu kuşağı adlandırmak için Y harfine vurgu yapılmıştır (Yüksekbilgili, 2013: 343).

Y kuşağının temel özellikleri ise şunlardır:

1-Teknolojiyi yakından takip etmek,

2-İnternet üzerinden alışveriş yapmak,

3-Sosyal iletişim ağlarıyla bağlantıda olmak,

4-İlişki kurma, iletişim odaklı olmak,

5-Sosyal bilince sahip olma vs. (Yüksekbilgili, 2013: 346-347).

Kamu Hizmeti

Devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimi altında genel, kamunun ihtiyaçlarını karşılamak, kamu yararını sağlamak için toplum bireylerinin tümüne sunulan devamlı ve düzenli faaliyetler bütünüdür.

Kısacası kamunun ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen ve kamu yararı gözeten her türlü hizmeti ifade etmektedir. Özel hukuk tüzel kişileri tarafından yürütülen birtakım hizmetler de aynı kapsamda ele alınmaktadır (Sezer, 2008: 149).

1980'li yıllar itibariyle hız kazanan küreselleşme süreci, devletin hizmet sunumunda farklı yöntemler geliştirmesine sebep olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, iki taraflı olarak hem devleti hem de halkı, kamu hizmetlerinin sunucuları ve faydalanıcıları olarak etkilemektedir. Devletin hizmet sunumuna yönelik geliştirdiği politika uygulamaları, halkın beklentilerine de yön vermektedir.

Devletin sunduğu hizmetlerin kalitesini arttırma ve halkın beklentilerini karşılayabilme noktasında eski, klasik usullerin yanı sıra teknoloji kullanımını kamusal alanda da hayata geçirmekte olduğunu gözlenmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırım, e-devlet uygulamalarında da kendisini göstermiştir. İşlem süreçlerini kısaltan, hızlı sonuçlar alınmasını sağlayan ve hizmet kalitesini arttıran elektronik hizmet yöntemleri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yaygınlaşmakta, yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu yöntemlerin kullanılması ile kamusal hizmetlerin sunumunda daha etkili ve verimli sonuçlar alınacağı öngörülmektedir.

II. Bölüm: Türkiye'de Uygulanan Elektronik Hizmetler (e-hizmetler)

Ülkemiz Avrupa Birliği'nin bilgi toplumu olma yolunda belirlediği hedeflere uygun olarak 2003 yılında 'E-dönüşüm Türkiye' projesini başlatmış, bu çerçevede birçok kamu hizmetinin elektronik ortamda sunumunu öngörmüştür. Bu tür uygulamalar, devlet-vatandaş ilişkilerinde dolaysız iletişim sağlayan devletin yeni yüzü olarak tanımlanmıştır (Kaya ve Kabakuşak, 2013: 147).

Türkiye'de sunulan e-devlet hizmetlerinden bazıları ise şöyledir:

T.C. Kimlik Sorgulama, SSK Emeklilik Günü Sorgulama, Sağlık Karnesi Sorgulama, Araç ve Vergi Borcu Sorgulama, Ceza ve MTV Sorgulama, ÖSYM Sınav Sonuçlarını Sorgulama,

PTT Posta Kodu Sorgulama, Vergi Kimlik Numarası Sorgulama, Sürücü Ceza Puanı Sorgulama, OGS Bakiye Bilgi Sorgulama, Gelir Vergisi Sorgulama, Sigortalı Hizmet Dökümü, Adli Sicil Kaydı Sorgulama, Sağlık Bakanlığı Randevu Sistemi, SSK Hizmet Sicili Sorgulama, Milli Eğitim Bakanlığı Portalı, YÖK Tez Arama, Milli Kütüphane Üyelik Başvurusu, Bilgi Edinme Başvurusu, Çalıntı Kayıp Cep Telefonu Sorgulama, Emeklilik Yaşı Sorgulama, Kredi Yurtlar Kurumu Bilgi Sorgulama vb.[1]

Kamu hizmetlerine tek noktadan erişim imkanı sunan ve tüm hizmetleri bünyesinde toplayan e-devlet portalı, 2008 yılında hayata geçirilmesinden bu yana yukarıda sayılan hizmetler dışında da pek çok hizmeti kapsayacak şekilde vatandaşlara hizmet sunmaktadır.

III. Bölüm: Saha Araştırması

Saha çalışması, Kayseri Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans eğitimi alan Y kuşağı grubu öğrencileri ile yapıldı. Bölüme kayıtlı olan 168 öğrenci, çalışmanın hedef kitlesini oluşturmaktadır. Eylül-Ekim aylarında (2016 yılı) yürütülen anket çalışmasına 47 kız-36 erkek olmak üzere 83 öğrenci katıldı. Öğrencilerden 1. – 2. – 3.ve son sınıf öğrencileri değişen oranlarda çalışmaya katkıda bulunmuşlardır. Çalışmaya katılım oranı, % 49.4'dür.

Ankete katılan öğrencilerin cinsiyetlerine ve sınıflarına göre dağılımları

Anket çalışmasına 1.sınıf öğrencilerinden 26'sı kız, 15'i erkek olmak üzere 41 öğrenci; 2.sınıf öğrencilerinden 7'si de kız olmak üzere toplam 7 öğrenci; 3.sınıf öğrencilerinden 3'ü kız, 7'si erkek olmak üzere 10 öğrenci; 4.sınıf öğrencilerinden de 11'i kız, 14'ü erkek olmak üzere 25 öğrenci katılmıştır.

Ankete katılan öğrencilerin *e-devlet şifreniz var mı?* sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımları

Anket sorularında konuyla ilgili olarak sorulan ilk soru; öğrencilerin e-devlet şifrelerinin olup olmadığına ilişkin sorudur. Buna göre ankete katılan 83 öğrenciden 33'ü kız 28'i erkek olmak üzere 61 öğrencinin e-devlet şifresi olduğunu, 14'ü kız, 8'i erkek olmak üzere 22 öğrencinin ise e-devlet şifresi olmadığı görülmektedir.

E-devlet şifresine sahip olma oranları arasında sırasıyla 1.sınıfta eğitim gören kız öğrenciler, %21,6 ile ilk sırada yer almakta; onu %13,2 ile yine 4.sınıf erkek öğrencileri ve yine aynı oranla 1.sınıf erkek öğrencileri takip etmektedir. E-devlet şifresine sahip olmayan öğrenciler arasında % 9,6 ile 1.sınıf kız öğrencileri ilk sırada yer almaktadır.

Ankete katılan öğrencilerin *e-devlet şifrenizle veya elektronik ortamda herhangi bir kamu hizmetinden yararlandınız mı?* sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımları

Öğrencilere e-devlet şifrenizle veya elektronik ortamda (mobil telefon, bilgisayar vs.) herhangi bir kamu hizmetinden yararlanıp yararlanmadıklarına ilişkin sorulan soru çerçevesinde 27 kız 27 erkek olmak üzere 54 öğrenci, birtakım kamu hizmetlerinden yararlandığını; 20 kız 9 erkek olmak üzere 29 öğrenci ise herhangi bir kamu hizmetinden yararlanmadığını ifade etmişlerdir. Buna göre %16,8 ile sunulan hizmetlerden en fazla yararlanan öğrenciler, 1.sınıfta eğitim gören kız öğrencilerdir. Bu oranı, %13,2 ile 4.sınıf

[1] Sunulan hizmetler hakkında detaylı bilgi için bkz.: https://www.turkiye.gov.tr/hizmetler (Çevrimiçi, 25.10.2016).

erkek öğrencileri izlemektedir. Sunulan hizmetlerden yararlanmayan öğrenciler arasında ise %14,4 ile yine aynı sınıfta eğitim gören kız öğrenciler, ilk sırada yer almaktadır.

Ankete katılan öğrencilerin *sizce kamu hizmetlerinin yürütülmesinde elektronik ortamda sunulan hizmetler vatandaşa yardımcı oluyor mu?* sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımları

Ankete katılan 83 öğrenciden yalnızca 3 erkek öğrenci, elektronik ortamda sunulan kamu hizmetlerinin vatandaş yararına olmadığını düşündüğünü ifade etmiş; 47 kız 33 erkek olmak üzere 80 öğrenci ise bu tür hizmet sunumunun vatandaş yararına olduğunu ifade etmişlerdir.

80 öğrenci arasında sırasıyla 1.sınıfta eğitim gören kız öğrenciler, %31,3 ile ilk sırada yer almakta; onu %16,8 ile yine 1.sınıf erkek öğrencileri takip etmektedir. Vatandaş yararına olmadığını düşünen 3 erkek öğrenci ise 1.-3.ve 4.sınıf öğrencilerindendir.

Ankete katılan öğrencilerin *hangi hizmetlerden yararlandınız?* sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımları

E-devlet şifresiyle ya da elektronik ortamda herhangi bir hizmetten yararlandığını ifade eden öğrencilere hangi alanlarda bu hizmetlerden yararlandıklarına ilişkin çoktan seçmeli bir soru yöneltilmiştir. Katılımcılara birden fazla seçenek işaretleyebilecekleri, ayrıca sunulan alternatifler dışında bir seçenek tercih edebilme ihtimaline karşılık ise diğer seçeneği de seçenekler arasına eklenmiştir.

Öğrencilerin yararlanabilecekleri düşünülerek sunulan bazı seçenek alternatifleri ise şunlardır:

Adli sicil kaydı sorgulama,

Adres bilgisi sorgulama/Adres değişikliği bildirimi,

Herhangi bir kamu kurumuna bilgi edinme başvurusu,

Lise mezuniyet belgesi sorgulama,

Sağlık Bakanlığı merkezi randevu sistemi,

YURTKUR ile ilgili işlemler (yurt kaydı, öğrenim- katkı kredi ve burs sorgulama…),

YÖK öğrenci belgesi sorgulama.

Ankete katılan 83 öğrenciden 54'ü elektronik ortamda sunulan birtakım kamu hizmetlerinden yararlandığını ifade etmişti. Sunulan alternatifler arasında en fazla yararlanılan hizmetin adli sicil kaydı sorgulama hizmeti olduğu görüldü. Bu hizmeti takip eden diğer hizmet seçenekleri ise sırasıyla şöyledir: YÖK öğrenci belgesi sorgulama, YURTKUR işlemleri, Sağlık Bakanlığı e-randevu, Bilgi edinme başvurusu, Lise mezuniyet belgesi sorgulama ve Adli sicil kaydı sorgulamadır. Diğer seçeneğine verilen tek cevap ise elektronik ortamda yapılan ehliyet başvurusuna ilişkindir.

Ankete katılan öğrenciler arasında kendilerine sunulan hizmet alternatifleri arasında en çok sayıda ve çeşitli hizmetlerden yararlanma oranları göz önünde bulundurulduğunda 4.sınıf

öğrencilerinin öne çıktığı görülmüştür. 4.sınıf öğrencilerini, 1. ve 3. sınıf öğrencileri izlemektedir.

E-hizmetlerin tercih edilme oranlarına göre dağılımları

Adli sicil kaydı sorgulama %30; YURTKUR işlemleri %14,5; Sağlık Bakanlığı e-randevu %12,7; Bilgi edinme başvurusu %11,8; Lise mezuniyet belgesi sorgulama %9; Adres bilgisi sorgulama/değişiklik bildirimi ise %4,5'dir.

Katılımcıların Görüş ve Önerileri

E-devlet şifresinin daha kolay alınabileceği, ücretsiz şifre alımı ya da unutulan şifre yerine yeniden şifre alımının olması gerektiği, daha hızlı hizmet alımı imkanının sunulduğu, daha kullanışlı ve güvenilir bir sistem geliştirilmesi talepleri yönünde görüşler alınmıştır.

Ankete katılarak görüş belirtilen öğrenciler arasında dikkat çeken bir yorum, *E-devlet ve Bilgi Toplumu* dersini alan 4.sınıf öğrencilerinin bunu belirtmeleridir. Son sınıf öğrencileri, müfredat gereği 3.sınıfın güz döneminde seçmeli ders olarak bu dersi almışlardır. Dersin elektronik ortamda sunulan hizmetlerden yararlanma açısından kendilerine faydalı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu yorum, pek çok son sınıf öğrencisi tarafından dile getirilmiştir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Y kuşağının temel özelliklerinden biri olarak kabul edilen teknoloji ve elektronik dünyasına ilgilerinden yola çıkarak elektronik ortamda sunulan kamu hizmetlerinden yararlandıklarını, ankete katılan 83 öğrenci arasından 54 öğrenci e-devlet şifresi ile veya şifre almaksızın elektronik ortamda sunulan herhangi bir hizmetten yararlandığını ifade ederek çoğunluğu oluşturmuşlardır.

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü lisans öğrencileri arasında ankete katılım oranları göz önünde bulundurulduğunda en yüksek katılımı, 1.sınıf öğrencilerinin oluşturduğu, en az katılımın ise 2. ve 3.sınıf öğrencileri tarafından gerçekleştirildiği görüldü.

E-devlet ve Bilgi Toplumu dersinin hizmetlerden yararlanma konusunda etkili olduğu ifade edildiğini bir kez daha vurgulamak gerekmektedir. Bu durum, çalışmanın hipotezlerinden birini de doğrular niteliktedir: 4.sınıf öğrencilerinin daha fazla sayıda hizmet seçeneğini işaretleyerek en yüksek oranda hizmetlerden yararlandıkları sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

Kaya, Ali ve Kabakuşak, Damla, (2013), Estonya'da Uygulanan e-Devlet Uygulamalarının Türkiye'de e-Devlet Uygulamalarıyla Mukayesesine Dair Bir Çalışma, Uluslar arası XI. Kamu Yönetimi Forumu: Afro Avsrasya Coğrafyası'nda Kamu Yönetimi Uygulamaları ve Sorunları Sempozyumu, Samsun.

Keleş, Hatice Necla, (2011), Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, s.129-139.

Sezer, Özcan, (2008), Kamu Hizmetlerinde Müşteri (Vatandaş) Odaklılık, Türkiye'de Kamu Hizmeti Anlayışı Açısından Bir Değerlendirme, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı:8, s.147-171.

Yüksekbilgili, Zeki, (2013), Türk Tipi Y Kuşağı, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2013, Cilt 12, Sayı 45, s.342-353. https://www.turkiye.gov.tr/hizmetler (Çevrimiçi, 25.10.2016).

MOBİLYADA; MODERNİZMİN ÖNCÜ EKOLÜ "BAUHAUS" ETKİSİ

Öğr. Gör. M. Kübra KAYMAZ

Selcuk University, Faculty of Fine Arts, Interior Architecture and Environmental Design Department

Arş. Gör. Mine SUNGUR

Selcuk University, Faculty of Fine Arts, Interior Architecture and Environmental Design Department

Özet

Mimarlıkta, sanatta ve tasarımda modernizmin gelişimini temsil eden Bauhaus, 1919-1933 yıllarında Avrupa'da, daha sonraları ise Amerika'da etkisini gösteren bir okulun adıdır. Günümüze kadar da tasarım eğitiminden, tekniğine kadar her alanda etkilerinin sürdüğü Bauhaus, modernizmin öncü ekolüdür ve modernizm adına sanat, mimarlık ve teknolojinin değişimini temsil etmiştir. Akım, özellikle mobilya tasarımı alanında devrim yaratacak malzeme ve teknik kullanımı ve bunların geliştirilmesi alanında yapılan çalışmalarla dikkat çekmiştir. Teorik alandaki rasyonellik anlayışını, mobilyada işlevcilik ve geometrik formlar ile şekillendiren Bauhaus mobilya alanında gerek ve yeter şart değerleri getirmiştir. Özellikle dönemindeki düşünsel alandaki teorileri fiziksel alandaki malzeme ve strüktürle ilgili yeniliklerle bütünleştirebilmesi, teori ve pratiğin bir araya gelişinin kanıtıdır. Günümüz mobilyasının şekillenmesinde de öncü olacak niteliklerin mobilyaya kazandırılmasında önemli rol oynamıştır. Bu çalışmada, Bauhaus mobilya tasarımının günümüz mobilya tasarımına etkileri incelenmiştir. Çalışmanın ana kapsamı mobilya tasarımıdır. Mobilya olarak genelini masa ve sandalyenin oluşturduğu hareketli mobilyalar esas alınmıştır.

Sonuç olarak; Bauhaus dönemindeki modern mobilya-mekân ilişkileri iç mimarlıkta günümüzde yaşanan mobilya-mekân ilişkilerinin kimliği hakkında bir dayanak oluşturduğu görülmektedir, çünkü evrensel ölçüde geçerliliği olan değerler üzerine konumlandırılmışlardır. "Mobilyanın amacı" olarak nitelendirilecek özelliklerin zamana ve mekâna bağlı olmaması nedeniyle Bauhaus döneminde üretilen mobilyalar evrensel özellikler taşımaktadırlar. Referans olarak alınan bu mobilyalar, gereksiz süsten arınmış yalınlığı ve fonksiyona hitap eden karakteriyle tüm mekânlara ve tüm zamanlara uyum sağlayabilecek özelliktedir.

Anahtar Kelimeler: Mobilya, Bauhaus, Modernizim

THE EFFECT OF "BAUHAUS", WHICH IS KNOWN AS MODERNISM'S LEADING SCHOOL, ON FURNISHING

Abstract

Representing the development of modernism in architecture, art and design, Bauhaus is a school's name showing the effect first in Europe between years 1919-1933 and later in United States. Until now, Bauhaus continuing to maintain its effects in every area from design training to design technique is modernism's leading school and represents the change in the art, architecture and technology in the name of modernism. This movement especially

draws attention with studies that will revolutionize as to the use and development of materials and techniques in the field of furnishing design. Bauhaus shapes its rationality understanding in the theoretical area with the functionalism and geometric forms in the furnishing and offers the necessary and sufficient values in the furnishing field. It especially achieves to integrate the theories established during its period in the intellectual sphere with innovations regarding the materials and structures in the physical areas and this proves that it combines the theory with practice. Also Bauhaus has played an important role in gaining the qualifications to furnishing that will be pioneer in forming today's furnishing concept. In this study, we have aimed to analyze the effects of Bauhaus furnishing design on contemporary furnishing design. The main scope of the study consists of furnishing design. Movable furnishings composing of table and chair in general is taken as a basis in this study as furnishing.

As a result; it is understood that modern furnishing-space relations in Bauhaus period form a basis about the identity of furnishing-space relations experienced in the interior architecture nowadays as since they are positioned on values that are validity in the universal scale. Since the properties that will be characterized as "The purpose of Furnishing" don't subject to time and space, furnishings produced in Bauhaus period have universal features. Furnishings in question taken as reference has all kinds of features required to adapt to all spaces and times due to their simplicity free from unnecessary decoration and their character drawing attention to function.

Keywords: Furnishing, Bauhaus, Modernism

1. INTRODUCTION

The rapid technological developments emerging in the end of 19th century and at the beginning of 20th century as well as the destructions caused by wars have affected the art and thought fields and set ground for arising of new searches of esthetic (Lyntho, 1982). During this period, art discussions have begun to become intense and the social aspect and functionality of art has been started to be examined. Due to the disintegration of the empires, disappearance of kingdoms and establishing of new entities instead of them, traditional taboos in the art field have been broken as well and as a consequence of these modern senses in the art have begun to dominate, which may be considered as new and different style searches.

In the first thirty years of the 20th century, art movements such as Cubism, Expressionism, Futurism, Dadaism, Constructivism and Surrealism have emerged in parallel with events and cultural changes experienced in the society (Lynthon, 1982). Developments in industry and technology areas experienced in this period have led to the necessity of the esthetic formation. Being an organization affecting the art education radically after the First World War, "Bauhaus" was established in Germany in 1919 in an important point of reconstruction efforts to ensure the unity of artistic, technical and productive sections disintegrated by industrialization (Feierabend and Fiedler, 2000; Celbiş, 2009).

In the scope of this study; the emergence of Bauhaus school, which is a milestone in the history of design, the suggestions offered to resolve the design problem with a theoretical and pragmatic approach, models that will form the basis of today's furnishing design applications and the furnishings reinterpreted and compared in accordance with today's technology and conditions will be discussed by means of inspiring from these matters.

2. HISTORY OF BAUHAUS (1919-1933)

Representing the development of modernism in architecture, art and design, Bauhaus is a school's name showing the effect first in Europe between years 1919-1933 and later in United States. Bauhaus was founded by artists, designers and architects in Weimar City of Germany and later began to operate in the Dessau and Berlin Cities of Germany. The school came to life again in Chicago City of America after closed in Berlin in 1933 upon request of Germany rational socialists. Until now, Bauhaus continuing to maintain its effects in every area from design training to design technique is modernism's leading echole and represents the change in the art, architecture and technology in the name of modernism.

Figure 1: Bauhaus Centers, Germany (URL-1)

Bauhaus have set a sample for the establishment of many Applied Fine Arts Scholl in United States and all over the world and its turbulent history lasting during fourteen years that started in Weimar, continued in Dessau and ended in Berlin (Figure 1) offers us enough data so that we can accept it as one of primary mediums witnessing to breaking points the history of industry culture. This school revealed important concepts that will affect its period and post-war period in its institutional life lasting a quite short time. In this section, mentioning briefly from some important movements, the formations and organizations that are predecessor of Bauhaus will be important to explicitly understand Bauhaus.

State Bauhaus School (Das Staatliche Bauhaus) was founded by Architect Walter Gropius in 1919 by means of combining of Fine Arts High School in Weimar and Applied Arts School (Erkmen, 2009). Education and teaching system in Bauhaus established by means of taking basis the constructive thoughts have been grouped under three main field of art consisting of architecture, painting and sculptures departments. As Gropius has comprehended the common aspects of fine arts and design arts, he aimed to reestablish bonds among craftsman, artist, architect and industry in this school and thus to combine with art and industry. In this way, Bauhaus has become an educational center created by the industrial era thinking.

In Bauhaus period; Painting and Sculpture has left from the museums in an unusual way and taken its place within structures designed by means of using of different materials and begun to serve for the art. Also Bauhaus has aimed to impose the responsibility and duty on artist in order to create a more humanist environment. Appearing in a period in which solutions are sought to solve the industry's problems, Bauhaus has firstly helped us getting rid of unnecessary things and bad likings occupying our cities and houses in the 19th century (Gombrich, 1986).

Walter Gropius, Bauhaus's founder, has said the following words in its corporation charter: *"We, as architects, sculptors and painters, must all return to craft activity. Because there is no profession called as art profession. Intrinsically artist is a sublime status of the craftsman. We have to create so unmeasured and limited craftsmen guild that it must eliminate the separation between the artist and craftsmen. We should want all together the new structure of the future and accordingly we have to think that all (artistic) elements should come into existence as a whole"* (Bingöl, 1993). As it can be understood in reviewing expressions taking place in Gropius's corporation charter, Bauhaus has aimed to eliminate the barriers between applied arts and fine arts and to create a good environment to ensure the mutual interaction of both field of profession (Bingham, 1993).

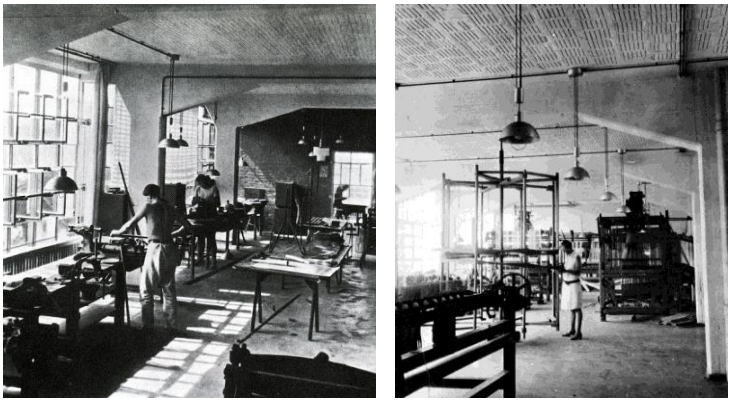

Figure 2: Workshops of Bauhaus, Germany (URL-3)

The aim of Bauhaus has never been to train craftsman and the basis of applied education and teaching has been established on workshop system to develop personal skills. Workshops have been used like research laboratories and in addition to this modules needed by industry have been prepared in these workshops (Figure 2). Designs have been prepared for the first time in Bauhaus in order to meet the requirements of the industry and also prototypes have been made in textile, glass, metal, printing and ceramic workshops and productions have been carried out in the factories. The society has found an opportunity to use in the daily life these designs realized by artists for the first time.

Bauhaus is a turning point in the history of design as an art school. This school has led to modern design, creating the models belonging to contemporary furnishing design and their standards and it has given existing appearance to everything we use at the present time. Artists and craftsmen have brought together under the same roof in this school that eliminated the distinction between Fine Arts and Applied Arts and developed a pragmatic method as well as theoretical approach to design problem and also formed the foundation of contemporary furnishing design applications.

3. FURNISHING DESIGN AND BAUHAUS

Bauhaus furnishing design that is fed by all the values and principles of Bauhaus School related to material, structure, esthetics and production contains the queries concerning user and space relationships. The furnishing in Bauhaus has gained importance as it changes the vision of sitting and living at a home rather than it becomes an object. In this sense, the foundation of innovations that will lead to the furnishing concept of 20th century has been built together with the Bauhaus.

The furnishing design in Bauhaus school began with a furnishing workshop opened by Walter Gropius in Weimar in 1921. The industrial standardization of the furnishing is of priority in this workshop. The most important criteria in the design of furnishing have based on functional analysis and in this context main principle provide the comfort of use and simple design (Gombrich, 1986).

Wooden lath chair designed by Marcel Breuer in 1922 (Figure 3) has a pioneering role in Bauhaus furnishing design of Bauhaus. This chair looks like a simple chair skeleton consisting of wooden laths and elastic fabric. But it is such a comfortable chair that the spine is structurally moved by only elastic fabrics when sitting on it. Wooden construction comes into prominence in this chair and dimensions of this chair have been adjusted to stretch elastic fabrics and to ensure structural stability and ergonomics and therefore it has all kinds of the characteristics required for a well-designed chair (Boger, 1966).

Figure 3: Wooden Lath Chair, 1922 (URL-2)

Figure 4: Gerrit Rietveld's design, 1917 (URL-4)

Marcel Breuer's wooden lath chair is similar to "Red-Blue Chair" designed in 1917 by Gerrit Rietveld, one of pioneers of *De Stijl movement*, to highlight the importance of three basic colors and constructivism (Figure 4). When viewed from this aspect, it has been understood that pioneers of Bauhaus have left these movements in the subsequent years even though they have been affected by movements such as De Stijl and Expressionism in the ending of 19th century and in the beginning of the 20th century

3.1. Bauhaus's Approach to Furnishing Design

Thanks to modernism, architects have made private their furnishings in order to equip the spaces they designed and to integrate the atmosphere they created in indoor with furnishings and to provide a visual and thematic unity. They have purified both architectural facade and indoor from unnecessary and non-binding details in the design and they have wanted to capture a consistent integrity. This integrity has reflected up to details providing the unity for their furnishings.

Furnishings in housings, which especially have been designed for open-plan living by Mies van der Rohe, have a character that describes the space. Furnishings are not only a machine but also are an art subject in Mies's spaces. Light, comfortable, functional and practical furnishings specified above are in harmony with the simple color scheme of spaces (Figure 5, 6). In this period, in which the naked use of glass and steel details in buildings are especially seen, furnishing designers have evaluated the new material of architecture in their own fields.

Figure 5 and Figure 6: Barcelona Pavilion designed as open-plan by Mies van der Rohe, 1929 (URL-5)

The most tangible change in furnishing in Bauhaus is that; metal tube profile takes the place of wood in furnishing wood (Figure 7). Despite the fact that furnishings made of metal profile have been used in commercial spaces and public spaces, they have begun to take place in time in housing's indoor. The compatibility of properties of the metal with design concept foreseen by furnishing designers in this period is the most important factor caused furnishings with metal structure to symbolize the modernism (Boger, 1966).

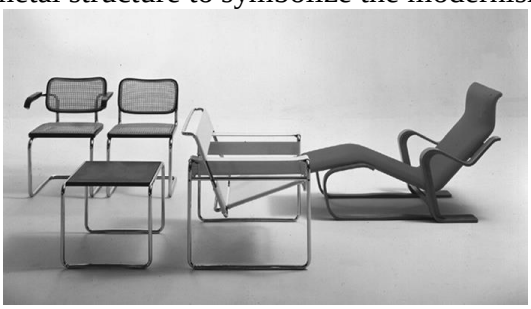

Figure 7: Marcel Breuer, 1968 (URL-6)

Some furnishings in the furnishing design of Bauhaus have come to the fore with their productions and innovations rather than being intellectual. Console, simplicity and simple lines, material choices complying with anatomical structure in seat and back and the use of metal tube profile in the carcass is one of the most significant features of furnishing in this period. Efforts shown to convert four-legged chairs to two-legged chairs have gained the console and flexibility provided by console to furnishing. Designs that obtains their springiness characteristic from the nature of material have been produced without additional mechanism (Akhuy, 1995).

Stripping from spectacular, fancy and softened forms and passing more geometric shapes in design is provided through Bauhaus (Boger, 1966). Despite the fact that Marcel Breuer's name comes into the prominence as an active designer in this field in the furnishing workshops of Bauhaus school, the pioneers of architecture like Ludwig Mies van der Rohe and – revival of Bauhaus movement in America after Europe- Le Corbusier have created their own furnishing design in accordance with these geometric forms in order to complete their modern buildings within an integrity. Many designers in Bauhaus have supported modern changes experienced in furnishing and designed their furnishing designs according to the criteria of the Bauhaus and modern disciplines.

3.2. Bauhaus's Furnishing Design Principles

Furnishings designed in Bauhaus has generally modern design principles. These furnishings have been designed in accordance with certain criteria by means of following modern design principles. Modern design was defined in booklet called as "What is Modern Design" and published by MOMA in 1954. According to this definition, modern design is to plan and make the objects being suitable for our lifestyle, our abilities and our ideals (Kaufman, 1954). In this booklet, Kaufman (1954) mentions from 12 basic principles of modern design that will never change and these principles adopted by Bauhaus in its designs are as follows:

1. Modern design should meet the practical needs of modern life.
2. Modern design should express the spirit of our time.
3. Modern design should take advantage of developments of fine arts and science.
4. Modern design should benefit from new materials and techniques and should develop the likes of them.
5. Modern design should develop the appropriate materials and techniques as well as forms, textures and colors to ensure direct realization of the needs.
6. Modern design should express the purpose of an object and modern design should not show it as distinct from its real appearance.
7. Modern design should express the characteristics and beauties of the materials used and modern design should not show the materials as distinct from their real appearance.
8. Modern design presents the methods used to produce an object without hiding the handcraft and imitating technique used.
9. Modern design should blend the expression of the usefulness, material and manufacturing process visually and in a satisfactory integrity.
10. Modern design should be simple and its appearance should become clear due to its structure and secondary ornamentations should not be avoided.
11. Modern design should dominate the machine for service to humanity.
12. Modern design should serve as soon as possible for large mass of people by means of considering the humblest needs and the most limited costs (Kaufman, 1954).

Furnishing design understanding in Bauhaus are shaped according to either the principles developed in itself by Bauhaus School or understandings proposed at that period by modern design understanding. This understanding is formed in an integrity by principles such as machine metaphor, the use of metal and glass, console, rational geometry, simplicity, anatomical suitability, design that is suitable for economic and industry as both conceptual and esthetic, both industrial and user-oriented and spatial.

4. THE EFFECTS OF BAUHAUS'S FURNISHING DESIGN ON CONTEMPORARY FURNISHING DESIGN

Furnishing design should contain the technological innovations, economic conditions, changing social priorities, the latest developments in art and architecture. All of these factors affect the whole of the design. Universal designs towards different cultures become unavoidable in new products got into international product market together with technology and globalization advancing in recent times (Roqueta, 2002).

At this point you may be asked the following question: Should we create a universal culture addressing the needs of everyone in the design in globalized world after this? Or should we separate the design according to regional identities? In fact, this situation has created the brands opened to the whole world. Then second question required to be asked is that: Has Bauhaus created a brand in the design during and after that period?

Bauhaus has offered a rational solution for this situation in the relevant period due to the innovative approach included in the design by it. Designs performed for general public have preferred the universality, not regionalism, by means of using an innovative concept in material, compatibility with material in chosen forms, geometry and also the primary colors supporting the geometry. Creating such a tremendous impression of Bauhaus's effects has never been a coincidence.

Bauhaus has three objectives discussed even today: firstly, to relieve the art of isolated conditions and to combine the craft with art, secondly to bring the status of craft manufacturers to level of painting and sculpture artists, thirdly to sell the design to society in cooperation with industry and independently of state (Kleiner et al., 2006).

Bauhaus has have affected every aspect of our life thanks to its all features specified above. Harmony in functionality, esthetics, the material and form used in the design constitute the essence of the Bauhaus's philosophy. Therefore, the following questions should be answered to understand the compatibility of a product with the Bauhaus's design philosophy:

* Does the product reveal the outstanding qualifications of art and craft?
* How is the compatibility of used material with form?
* Is used form simple, geometric, esthetic and also functional?
* Is product convenient for mass production?

The task of Bauhaus school endeavoring to find answers to these questions through hundreds of products produced by it is to include the modern technology in the everyday life by means of bringing together the modern technology with simple and functional forms (Moser, 2002).

In this part of the study, furnishing designs that are close to Bauhaus's philosophy in terms of criteria listed above from among today's furnishing designs are chosen and effects of Bauhaus on these forms are investigated. All designs included in this study are fabrication productions complying with today's industrial and mass production parameters.

#43 recliner was designed by Alvar Aalto in the period when Bauhaus school is active and its design was renewed by Artek Company and it has come until today (Figure 8) and it has been designed to move freely on the belts that are in the basket weave-shaped in its entire skeleton. Designing of this chair produced to provide the springiness effect is to aim to reduce the pressure having an impact on user. Lounge chair named as Landscape 05 and designed by Jeffrey Bernett in 2005 (Figure 9) can be considered as a contemporary reflection of spatial and anatomical approaches of Bauhaus. The lounge chair attracts attention with its asymmetrical design, simple carrier structure and the use of primary colors. Product named as Morphogenesis Lounge Chair and designed by Timothy Schreiber in 2010 is in search of a certain rationality and form. Addressing the balance element in an apparent way adds a harmony to the lounge chair (Figure 10).

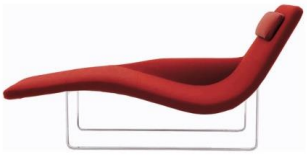

Figure 8: No. 43 Lounge Chair (URL-7)	**Figure 9:** Landscape 05 (URL-8)	**Figure 10:** Morphogenesis L. Chair (URL-9)
Designer: Alvar Aalto	Designer: Jeffrey Bernett	Designer: Timothy Schreiber
Date of Production: 1937	Date of Production: 2005	Date of Production: 2010
Product Name: No. 43 Lounge Chair	Product Name: Landscape 05	Product Name: Morphogenesis L. C.

Mies van der Rohe's first console chair design is MR chair (Figure 11). The establishment of the balance for MR chair designed based on springiness effect caused by console is one of the most important detail of this design in spite of being a mechanical movement between armrests and legs bearing the console. Alejandro Estrada has added a different interpretation to console chairs thanks to product named as Pipe Chair designed by him in 2000 (Figure 12). Contrary to MR chair, matt polyurethane coating material is used as the skeleton in this chair. Also Philipp Aduatz has gained a more minimalistic point of view to console chairs by the reason of product named as Spoon Chair designed by him in 2008 (Figure 13). As is seen in the examples, plastic-based materials started to be used in the design world after the 1950s have expanded the boundaries of design as they bend and twist easily.

Figure 11: MR Chair (URL-10)	**Figure 12:** Pipo Chair (URL-11)	**Figure 13:** Spoon C. (URL-12)
Designer: L. Mies van der Rohe	Designer: Alejandro Estrada	Designer: Philipp Aduatz

Date of Production: 1927	Date of Production: 2000	Date of Production: 2008
Product Name: MR Chair	Product Name: Pipo Chair	Product Name: Spoon Chair

Having been designed by Eames Office in 1945 in the light of accumulation of acknowledges and experiences obtained in concern with plywood material, DCW (Dining Chair Wood) chair takes place between the most iconic chairs of all times (Figure 14). In this design, ergonomic and comfortable sitting opportunity is provided by means of using only wooden material without using flooring. This chair is shown as "the 20th century's best design" by Time Magazine. Having been designed by Hans J. Wegner in 1963, "The Smiling Chair", which is three-legged form of Dining Chair Wood designed by Charles and Ray Eames, was first produced in limited numbers (Figure 15). Mass production of this chair was started in 1997. Having been designed by Joris Laarman in 2007, Bone Chair makes visible the impact of sculpture in furniture and it is a remarkable design as it shows the point reached by mass production (Figure 16).

Figure 14: Dining C. W. (URL-13)	**Figure 15:** The Smiling C (URL-14)	**Figure 16:** Bone Chair (URL-15)
Designer: Charles ve Ray Eames	Designer: Hans J Wegner	Designer: Joris Laarman
Date of Production: 1945	Date of Production: 1963	Date of Production: 2007
Product Name: Dining Chair Wood	Product Name: The Smiling Chair	Product Name: Bone Chair

Bauhaus masters have advocated that it is necessary for furnishings to serve in accordance with their purposes and therefore they initiated to show the features of functionality and multi functionality of today's furnishings through their designs towards function. Length of table named as E 1027 designed by Eileen Gray in 1927 (Figure 17) can be adjusted. The table has obtained multi functionality due to this feature. Mobility concept in furnishing which may be used as both a coffee table and a table and a breakfast table for bed defines the properties of furnishing to be used by user. In adjustable table named as Subeybaja and designed by Heritage, R. Webb in 1979, it is seen that there are approaches

related to function (Figure 18). Laptop computer named as NesTable and designed for Vitra by Jasper Morrison in 2007 (Figure 19) is a good example that reflects the democratic design concept. Setting up the proper angle installation of platform and making the length adjustment of table which is produced in different colors and can be adjusted to use in the different lengths offers a respectful and flexible approach for user.

Figure 17: E 1027 A.T. (URL-16)	**Figure 18:** Subeybaja (URL-17)	**Figure 19:** NesTable (URL-18)
Designer: Eileen Gray	Designer: R. Heritage, R. Webb	Designer: Jasper Morrison
Date of Production: 1927	Date of Production: 1979	Date of Production: 2007
Product Name: E 1027 Adjustable T.	Product Name: Subeybaja	Product Name: NesTable

As seen in the samples analyzed above, design concept changes and transforms continuously. Accordingly, today's furnishings should be designed and updated in accordance with today's comfort and conditions and they should not ignore the esthetic concerns. Approximately 20 years ago, while many products were designed by means using of metal, glass or plastic materials, today new production techniques are used together with advancing technology.

Consequently, in this study, on one hand we have examined the development process of Bauhaus and products created by it, on the other hand we have made effort to evaluate the point reached in the 21st century by the thinking system that Bauhaus bequeathed by means of giving the examples of the today.

5. RESULT

Bauhaus has created a modern design style, which affects and actualizes the architecture, product and visual communication. This school addresses the visual training with a modernist attitude and therefore significantly contributes to the visual theory through the establishment of preparation system in classes and original teaching methods. Bauhaus has eliminated the boundaries between fine arts and applied arts and aimed to set up a close relationship between art and life via design.

As seen in the samples analyzed above, a great development attracts the attention in the design field from Bauhaus until today. It is arisen from existence of artists who take a certain responsibility to society under today's conditions at that period. Period undertaken

by Bauhaus, which has imposed the esthetic on industry and extended the esthetic to the society, has showed extraordinary developments and it has transformed an excessive formalism in time. While industry approaches with caution to models created by artists in Bauhaus period, today it cannot almost share the formalist designs. Words said by architect Mies Van Der Rohe in 1957 summarize this fact in the best way: *"Bauhaus was an idea. This fact lies behind Bauhaus's great effect on all progressive schools in the world. Neither an organization nor propaganda can create such an effect. Only one idea has the power to make such an impact in order to create widely reactions".*

Consequently, sustainable furnishing designs which receives today's furnishing demands from user, design line of which is defined, which is light, durable and provides convenience and speed, which is original and can adapt to the spaces and gives importance material economy, can be passed and in this way the design can be given direction, purpose and principle. For this reason, Bauhaus principles should be adapted and renewed in accordance with today's conditions and it should be addressed again in the design in order to direct to the future through furnishing designs.

6. REFERENCES

Akhuy, S., (1995), "Sanat, Tasarım, Bauhaus, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Bingöl, Y., (1993), "Bauhaus ve Endüstriyel Gelişmenin Sanat Eğitimine Etkileri", Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sempozyumu, 20-23 Mayıs, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Boger, L.A., (1966), "Furniture Past & Present : A Complete Illustrated Guide To Furniture Styles From Ancient To Modern", Garden City, N.Y. : Doubleday.

Celbiş, Ü., (2009), "Bauhaus'un Alman Tasarım Kültürüne Etkileri", Bauhaus: Modernleşmenin Tasarımı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Erkmen, N., (2009), "Bauhaus ve Maramara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi", Bauhaus: Modernleşmenin Tasarımı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Feierabend, J. and Fiedler, P., (2000), "Bauhaus", Berlin.

Gombrich, E., (1986), "Sanatın Öyküsü", Remzi Kitapevi, İstanbul.

Kaufman, E., (1954), " What Is Modern Design", The museum of modern art, New York.

Kleiner, F., Mamiya, C.J., Gardner, H., Gardner's, (2006), "Art Through The Ages: The Western Perspective", U.S.A.

Lynton, N., (1982), "Modern Sanatın Öyküsü", İstanbul.

Moser, T., (2002), "Artistry in Wood", San Francisco – California.

Roqueta, H., (2002), "TeNeues : Product Design", New York.

URL-1: http://slideplayer.biz.tr/slide/3121116/

URL-2: http://www.bauhaus.de/bauhaus1919/werkstaetten/werkstaetten_moebel.htm

URL-3: http://meydangazetesi.org/gundem/2014/06/kapitalizmin-yapibozumu-bauhausdeniz-tanfener/

URL-4: http://www.rietveldoriginals.com/en/portfolio/cassina-red-blue-chair/:

URL-5: https://tr.pinterest.com/pin/224546731391078093/

URL-6: http://www.knoll.com/designer/Marcel-Breuer

URL-7: http://www.artek.fi/products/armchairs/9

URL-8: https://www.architonic.com/en/product/b-b-italia-landscape-05/1018625

URL-9: http://www.furniturefashion.com/images/contemporary%20chaise%20lounge%20timothy%20schreiber.jpg
URL-10: http://www.bonluxat.com/a/MR_Chair.html
URL-11: http://www.contemporist.com/2014/12/12/pipo-chair-by-alejandro-estrada-for-piegatto/
URL-12: http://www.philippaduatz.com/portfolio-item/spoon-chair/
URL-13: http://hivemodern.com/pages/product1433/eames-lcw-plywood-lounge-chair-herman-miller
URL-14: http://www.blessthisstuff.com/stuff/living/seating/shell-chair-by-hans-j-wegner/
URL-15: http://www.penccil.com/gallery.php?p=735646347598
URL-16: http://www.eileengray.co.uk/products/e1027/
URL-17: http://www.santacole.com/en/catalogo/mesas/subeybaja#
URL-18: https://www.adero.de/produkte/Vitra-NesTable-Beistelltisch-Senfgelb-Gelb-Jasper-Morrison-86013012.html

OSMANLI DEVLETİNDE KADINA ŞİDDET

(Geçmişten Günümüze Yansımalar)

Prof. Dr. Ahmet AKSIN
Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü

Özet
Osmanlı Devletinde kadınların maruz kaldığı şiddet üzerine pek çalışma yapılmadığı bilinmektedir. Bu bakımdan biz tebliğimizde Osmanlı Devletinde (18-19. Yüzyıllar) kadına şiddet konusunda tespit ettiğimiz belgeler ışığında meseleyi ele alıp incelemeye çalışacağız. Tebliğimizi hazırlamaktaki amacımız kadına şiddet probleminin günümüzde olduğu gibi geçmişte de olduğunu ortaya koymaktır. Tebliğimizde geçmişten günümüze bu konunun hiç de azalmadığı ve aynı şekilde devam ettiği görülecektir. Nitekim, 1859 yılında 13- 14 yaşında evlendirilip kocasından sürekli şiddet gören ve gördüğü şiddetten dolayı bir buçuk yıl sonra, evinden kaçmak zorunda kalan ve devlet idarecilerinden kendisine yardımcı olunmasını isteyen İzmit'li Şerife Hanım ve 1850 yılında her gün dayak yediği için bu zulümden kurtulmayı talep eden Sivas'taki kadın ile, bugün sığınma evlerine yerleşmek zorunda kalan kadınlar arasında bir fark yoktur. Yine 1843 yılında Kütahya'da tecavüzcülere, namusunu korumak adına direnen ve katledilen Havva Hanım ile daha kısa bir süre önce aynı kaderi paylaşan Özgecan kızımız arasında hiçbir fark yoktur. 1865 yılında eski kocası tarafından ikinci eşi ile birlikte saldırıya uğrayıp hayatını kaybeden Fatma Hatun ile bugün eski eşleri tarafından katledilen kadınlar arasında yine hiçbir fark yoktur. Yönetmelikler, kanunlar cezalar Osmanlı döneminde de vardı bugün de var. Ancak sadece cezalandırmak veya kadınları koruma altına almak anlaşılacağı üzere yeterli gelmemektedir. Zira tebliğimizde de belirteceğimiz üzere Osmanlı Devleti kadına şiddet uygulayanları veya katledenleri o günün şartlarında en ağır şekilde cezalandırmaktadır. Ancak yine de tıpkı günümüzde olduğu gibi, bu olaylarda bir azalma görülmemektedir. Tebliğimizi hazırlarken kullanacağımız kaynaklar, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Defterler ve belgeler ile Şer'iyye Sicilleri olacaktır.
Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kadına Şiddet

Kadına şiddet dendiğinde ilk olarak akla gelen fiziksel şiddet yani dayak, yaralama ve cinayet olsa da şiddetin bir çok çeşidi olduğu bilinmektedir. Günümüzde, her türlü şiddet tehdidi yüzünden milyonlarca kadın baskı altında yaşamakta, toplumsal hayata daha az katılmakta, zorla evlendirilmekte, sakat kalmakta veya öldürülmektedir. Üstelik şiddet aile içinde gerçekleştiğinde etkisi de daha yıkıcı olmaktadır.

Osmanlı Devletinde kadınların maruz kaldığı şiddet üzerine pek çalışma yapılmadığı bilinmektedir. Bu bakımdan biz tebliğimizde Osmanlı Devletinde (18-19. Yüzyıllar) kadına şiddet konusunda tespit ettiğimiz belgeler ışığında meseleyi ele alıp incelemeye çalışacağız. Tebliğimizi hazırlamaktaki amacımız kadına şiddet probleminin günümüzde olduğu gibi geçmişte de olduğunu ortaya koymaktır. Tebliğimizde geçmişten günümüze bu konunun hiç de azalmadığı ve aynı şekilde devam ettiği görülecektir. Nitekim kadına şiddet eğitimle ilgili değil tabir yerinde ise zihniyet meselesidir.

Kadına şiddet Osmanlı Devletinde de sıkça görülen sorunlardan biridir. Bugün kadına şiddetin artmasının altında, geçmişten süregelen bir altyapısının olduğu muhakkaktır. Zira Osmanlı Devletinde işlenen kadın'a şiddet vakalarının aynen bugün olduğu gibi benzer

gerekçelerle meydana geldiğini görmekteyiz. Bu gerekçeler genellikle namus, cinsel saldırı, miras, evlilik teklifini reddetmek gibi konuları içermektedir. Bu bakımdan geçmişte toplum içerisinde oluşan bazı yanlış saplantıların, yanlış algıların örf, adet ve gelenek halinde günümüze kadar maalesef sürdüğünü göreceğiz.

1-Osmanlı'da Kadın Cinayeti Vakaları

1.1.Miras yüzünden Öldürülen Kadınlar

Osmanlı Devletinde cinayete kurban giden kadınların bir kısmının yakın akrabaları tarafından mirası için öldürüldüklerini görmekteyiz. Bu konuda birçok belge elimizde olmasına karşın burada sadece bir kaç örnek vermeyi yeterli görmekteyiz.

İlk olarak 26 Nisan 1860 tarihinde miras gerekçesiyle işlenen bir kadın cinayetini inceleyelim.

Harput'un Kesrik köyünde yanındaki hizmetçisiyle birlikte yaşayan ve bekar bir kadın olan Firdevs Hanım 1860 yılının 26 Nisan gecesi yatağında on bir yerinden bıçaklanmış vaziyette ölü bulunur. Firdevs Hanım'ın bu şekilde öldürülmesi ile ilgili soruşturma başlatılır. Yapılan ilk tahkikatlarda kendisinin husumet içerisinde olduğu kimsenin olmadığı anlaşılmıştır. Maddi durumunun oldukça iyi sayılabilecek düzeyde olması cinayetin maktulenin zenginliğini bilen ve ona yakın olan kişiler üzerine yoğunlaşmasına sebep teşkil etmişti. Şüphelerin üzerinde toplandığı kişi ise Firdevs Hanım'ın hizmetinde ara sıra çalışan Bayram isimli şahıs olmuştu. Diğer taraftan Firdevs Hanım'ın akrabaları da araştırılmaktaydı. Katil zanlısı olarak tutuklanan ve Firdevs Hanım'ın hizmetinde çalışan Bayram, sorgusunda Firdevs Hanım'ı öldürdüğünü itiraf etmişti[1]. Ne amaçla öldürdün sorusuna da Firdevs Hanım'ın evinde bulunduğunu iddia ettiği paralarını almak için öldürdüm cevabını vermişti. Cinayeti soruşturan yetkililer bu cevaptan tatmin olmamış olacaklar ki akrabaları soruşturmaya devam etmişlerdir. Yapılan incelemelerde cinayeti itiraf eden Bayram ile Firdevs Hanım'ın başka bir köyde yaşamakta olan üvey kardeşleri ile görüştükleri anlaşılmıştı. Bu yüzden Firdevs Hanım'ın üvey babası ve kardeşleri de sorguya alınmışlardı[2].

Yapılan sorgular neticesinde olay gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Yapılan itiraflar dehşet verici boyuttaydı. Üvey babası ve kardeşleri Firdevs Hanım'ı öldürmesi için Bayram'ı başka bir şahıs aracılığıyla kiralık katil olarak 7500 kuruşa tuttuklarını itiraf etmişlerdi. Bayram ise bu paranın bir kısmını peşin kalanını ise cinayeti işledikten sonra aldığını itiraf etmişti. Artık sırada cinayeti niçin işledikleri sorusunun cevabını almak kalmıştı. Üvey baba ve kardeşlerin bu konuda söyledikleri ise oldukça ilginçti. Firdevs Hanım'ı namuslarını temizlemek için Bayram'ı kiralık katil olarak tuttuklarını ve ona öldürttüklerini söylemekteydiler. Onların iddialarına göre Firdevs Hanım evine, erkekleri almaktaydı ve " *bize baş eğmediğinden ma'ada bazı uygunsuz harekette bulunmağla mezburenin ol veçhile hareketleri namusumuza dokunduğundan katl ettirmeyi üçümüz beynimizde müşavere ve ittifak ve ittihad* "[3] ettiklerini söylüyorlardı.

Kısacası Firdevs Hanım'ın bir veya birçok erkekle ilişkisi olduğundan bu durum Üvey baba ve kardeşlerinin namuslarına dokunmuş ve onu öldürmeyi kararlaştırmışlardı.

Peki bu husus ne kadar gerçekti? Üvey babanın ve kardeşlerin duyduğunu Firdevs Hanım'ın yaşadığı köyde duyan veya görenler var mıydı? Soruşturmayı yürütenler bu kez

[1] BA,İ. MVL. Dosya 456, Gömlek 20434 (10 Kasım 1860)
[2] BA,İ. MVL. Dosya 456, Gömlek 20434 (12 Aralık 1860)
[3] BA, İ. MVL. Dosya 456, Gömlek 20434 (31 Ekim 1860)

bu noktaya yoğunlaştılar. Çünkü bu iddialar doğruysa cezalarını hafifletici sebep sayılabilirdi[4].

Nitekim zanlıların bu iddiası üzerine Harput Meclisi Firdevs Hanım'ın uygunsuz ilişkilerinin olup olmadığına dair geniş bir araştırma yapılması gerektiği kararını alır.

Yapılan incelemelerde yetkililer Firdevs Hanım'ın köyünde birçok tanığı dinlerler ve sonuç olarak, onun kendi halinde ehl-i namus bir kadın olduğu kanaatine vardıklarını bildirirler.[5]. Artık cinayetin sebebi ortaya çıkmıştır. Üvey baba ve kardeşler Firdevs Hanımı öldürterek onun mirasını sahiplenmek amacıyla Bayramı kiralık katil olarak tutmuşlardır.

Ancak üvey baba ve kardeşler hiçbir şekilde cinayeti miras meselesi yüzünden işlediklerini kabul etmemişler ve namuslarını temizlemek adına yaptıklarını ısrarla beyan etmişlerdi. Zanlıların ısrarla bu beyanlarına rağmen soruşturma bu yönde devam eder ve bu cinayetin işlenmesinde dahli olan herkes tutuklanır.

Tutukluların cezalarının belirleneceği son duruşmada ilginç bir olay yaşanır. Eyalet Meclisinde dava görülürken meclis azalarından biri Firdevs Hanım hakkında bazı dedikoduların var olduğunu söyleyerek davaya müdahil olur. Meclis üyelerinden birinin böyle bir beyanda bulunması zanlıların iddialarını destekleyici bir delil sayılarak cezaların hafifletilmesi için geçerli bir sebep sayılır[6]. Bu bakımdan sanıklar almaları gereken cezadan daha az ceza alarak dava sonuçlandırılır[7].

İnceleyeceğimiz diğer bir olay Mayıs 1847'de Erbil'de geçmektedir. Babalarından kalan miras üzerinde Şems Hanım ile kardeşi Mahmut arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Komşuların da şahit olduğu şiddetli bir tartışmanın akşamı Mahmut Kız kardeşinin evine, elinde büyük bir sopa ile gelir ve bu sopa ile kız kardeşinin başına defalarca vurup onu katleder. Bu cinayet sonrasında görülen mahkeme sonrasında Mahmut idama mahkum edilir ama diğer erkek kardeşi onu idamdan affettiği için kendisine 15 yıl kürek cezası verilir[8].

Yine Haziran 1867'de erkek kardeş cinayetine kurban giden Emine Hanımın da başına gelenlerin sebebi pek farklı değildir. Altmış beş yaşındaki ablaları Emine Hanım ile birlikte yaşayan kardeşleri Sait ve Arif bir sabah ablalarını su kuyusunun içinde bulurlar. Kuyudan çıkarıldığında kadın çoktan ölmüştür. Olay yetkililerce incelenir ve şiddetle inkar etmelerine rağmen iki erkek kardeş tutuklanır. Yapılan sorgular ve duruşmalarda suçları sabit görülür ve cinayetin sebebinin miras olduğu da böylelikle ortaya çıkar. Sonuçta iki kardeş akrabaları tarafından idamdan affedilir ve 15'er yıl kürek cezasına çarptırılırlar[9].

---

[4] Bu dönemlerde işlenen kadın cinayetlerini incelediğimizde özellikle namus için işlenen cinayetlerde katillerin (genellikle baba, erkek kardeş olmaktadır) cezalarının hafifletildiğini görmekteyiz

[5] BA, İ. MVL. Dosya 456, Gömlek 20434 (Şubat 1861)

[6] Mecliste mahkeme kararının açıklandığı belgede şu ifade geçmektedir.
"*Gerçi mezburenin suret-i hareketi derece-i sübutta değil ise de beyne'l-ahali derece-i tevatürde olduğu meclis azası canibinden ihbar olunmuş…..*" denilmektedir. Görüldüğü gibi resmi görevlilerin Firdevs Hanım'ın yaşadığı köyde yaptıkları tahkikatta uygunsuz bir hareketinin görülmemiş ve işitilmemiş olduğu yönünde bir sonuca vardıkları sabit olmasına rağmen, Meclis üyelerinden birinin dava görülürken bu konu ile ilgili öylesine bir beyanda bulunması olayın akışını bir anda değiştirmiş ve suçluların cezalarının hafifletilmesine sebep olmuştur.

[7] Kiralık katil Bayram, 15 sene kürek (vereseleri kısastan affettikleri için ceza küreğe çevrilmiştir)
Üvey baba ve kardeşler, namuslarını temizleme adına cinayeti işlediklerini söylemeleri hafifletici sebep sayıldığından 5 yıl hapis. Bu arada Firdevs Hanım'ın üvey babası Abdüllatif 5 yıl cezasının dolmasına 19 ay kala yaşlı olması gerekçe gösterilerek tahliye edilecektir[7].
Kiralık katil ile azmettiriciler arasında irtibatı sağlayan Osman ve Katil Bayram'a cinayet sırasında gözcülük eden Cemal'e 3'er sene hapis.

[8] BA, A.MKT.; Dosya 81 Gömlek 6 (13 Mayıs 1846)

[9] BA, MVL; Dosya 1079 Gömlek 5 (29 Haziran 1867)

1.2.Zorla Evlendirilmek İstemeyen Ve Zorla Kaçırılan Kadın Cinayetleri

Geçmişte işlenen kadın cinayetleri vakalarında zorla evlendirilme, kaçırılma gibi sebeplerle işlenen kadın cinayetlerini de tespit etmekteyiz. Bu konuda birkaç örnek vermeyi yine yeterli buluyoruz.

İlk örnek olay Ocak 1861 de Ohri'de geçmektedir. Ohri'nin Herak köyünde yaşayan Şeker Hanım Abisi Bekir'in ısrarıyla istemediği biriyle nişanlandırılır. Ancak genç kızın gönlü başka birinde olmalı ki bir müddet sonra evden ve köyünden kaçar ve sonradan başka biriyle evlendiği ortaya çıkar. Genç kızın büyük ihtimalle sevdiği kişi olduğunu tahmin ettiğimiz kişi ile oturduğu eve gelen abisi Bekir, genç kızın kocasının evde olmamasından da yararlanarak onu zorla evinden alır ve köyün dışına çıkarır. Köyden uzaklaştıktan sonra yanındaki tüfekle genç kızı öldürür. Ocak 1861 tarihinde işlenen bu cinayetin mahkemesi sonucunda genç kızın abisi Bekir taammüden cinayetten idama mahkum edilir. Ancak diğer abisinin katil kardeşini affetmesi neticesinde katil ağabeye 15 yıl kürek cezası verilir[10].

Bu konuda vereceğimiz diğer örnek ise 1850 yılında zorla kaçırılan bir genç kızın başına gelen olaydır. Hatice isimli genç kız kendi köyünden olan Ahmet tarafından zorla kaçırılıp bir evde alıkonulur. Yapılan aramalar sonunda kızın götürüldüğü köy tespit edilir. Olayı soruşturan zaptiye müdürü kızın alıkonulduğu köye onu getirmeleri için iki zaptiye neferi gönderir. Kaçırılan genç kızı alıkonulduğu evden alan zaptiye neferleri onu ailesine geri götürmek için yola koyulurlar.

Ancak mola verdikleri bir yerde genç kız, zaptiye neferleri tarafından ziynet eşyalarını almak amacıyla öldürülür. Ancak olay o bu şekilde kayıtlara geçirilmez. Zaptiye Müdürü olaya müdahil olur. Genç kızın cesedi evine götürülür ve babası tehdit edilerek "kızım eve geldikten sonra öldü" diye ifade vereceksin denilerek tehdit edilip tembihlenir. Bu arada zaptiye neferlerinden biri birkaç gün sonra evinde ölü bulunur. Olay derinlemesine soruşturulunca gerçek açığa çıkmaya başlar. Mahkeme sonunda Zaptiye Müdürü ve genç kızın babası iki yıl sürgün ve zaptiye neferi de 5 yıl kürek cezası alırlar[11].

Sonuçta gencecik bir kız zorla kaçırılmış ve alıkonulmuş, onu evine geri getirmek için görevlendirilen zaptiyeler tarafından hiçbir suçu günahı yokken üzerindeki ziynetleri için katledilmiştir. Katillere ve cinayeti örtbas etmek isteyenlere verilen ceza ise devede kulak misali verilen cezalar olmuştur.

1.3.Kocaları Veya Eski Kocaları Tarafından Öldürülen Kadınlar

Eşlerinden şiddet gören kadınların sayısı günümüzde olduğu gibi geçmişte de bir hayli fazladır. Arşiv belgelerini incelediğimizde kadınların eşlerinden gördükleri şiddet dikkati çekmektedir. Bu kadınlardan bazıları sadece dövülmekle kalmayıp katledilmektedirler.

Varna'da Kasım 1856 tarihinde tartıştığı karısını büyük bir sopa ile başına vurarak öldüren tabur imamı Ahmet'in karısını taammüden öldürdüğü kararına varılmış ve 15 yıl kürek cezasına çarptırılmıştır[12]. Aynı şekilde Ocak 1861 tarihinde Maçin kazasında karısı Anika'yı aralarında çıkan tartışma sonucu öldürdüğünü iddia eden kocası Yivan'ın iddiası doğru bulunmamış ve taammüden öldürdüğü gerekçesiyle 15 yıl kürek cezası almıştır[13].

[10] BA, A.MKT. MVL; Dosya 124 Gömlek 36 (22 Ocak 1861)
[11] Tuğba Acar Akıllı; 3 Nolu Nefy ve Itlak Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Gaziosmanpaşa Ünv. Sos. Bil. Ens. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2006, s.178
[12] BA, A.MKT.UM; Dosya 261 Gömlek 74 (25 Kasım 1856)
[13] BA, A.MKT.MVL; Dosya 123 Gömlek 87 (6 Ocak 1861)

Burada dikkat çeken husus cezalarının daha az olacağı gerekçesiyle sanıkların özellikle eşleriyle kavga ettikleri sırada kazayla ölümüne sebebiyet verdiklerini iddia etmeleridir.

Nitekim Bağdatta "uygunsuz hareketlerin var" diyerek karısının boğazını elleriyle sıkarak öldüren Cesim'e[14] ve Selanikte karısının boğazını bıçakla kesip öldüren kocası Hasan'a 5'er yıl pranga cezası[15] verilmiştir. Bu iki şahsın da iddiaları eşlerinin "etvar-ı na-hemvare" yani uygunsuz tavırlar sergilemeleri olmuştur.

Eski kocaları tarafından öldürülen kadınlar ile ilgili olarak Fatma Hatun cinayetini örnek verebiliriz. Fatma Hatun ikinci kocası Hasan ile araba ile bir yere giderlerken önleri eski kocası Reşid ve arkadaşı tarafından kesilerek saldırıya uğramışlardır. Bu saldırı neticesinde Fatma Hatun hayatını orada kaybetmiş ve kocası ise ağır yaralanmıştır. Eski koca ve arkadaşı cinayeti işlediklerini reddetmişler ise de mahkeme heyetine pek inandırıcı gelmemiş olay derinlemesine araştırılmaya devam etmiş sanıklara gereken cezalar verilmiştir[16].

Osmanlının son yüzyılında kadınların bir kısmının ise aynen günümüzde gördüğümüz töre cinayeti benzeri eylemlerle cinayete kurban gittiklerini görmekteyiz. Nitekim Eğil kazasının bir köyünde yaşayan Nuriye isimli bekar genç kız hamile kaldığı için (kimden hamile kaldığı belli değil) ağabeyi tarafından tüfekle vurulup öldürülmüştür. Katil ağabey Mecid ailenin diğer üyeleri tarafından kısastan affedilmiş ve 5 yıl küreğe mahkum edilmiştir[17]. Benzer şekilde karısı hakkında başka bir erkekle ilişkisi var diye dedikodular duyduğu için öldüren İbrahim'in yapılan tahkikatta karısının günahını aldığı anlaşılmış ve 15 sene kürek cezası verilmiştir[18].

1.4.Zina Ve Fahişelik Yaptığı İçin Öldürülen Kadınlar

Osmanlı Arşiv belgelerinde belki de en fazla kadın ölümleri ile ilgili rastladığımız belgeler ise fuhuş ve zina yaptığı veya iddia edildiği içi öldürülen kadınlar ile ilgilidir. Özellikle fahişelik yapan kadınların genellikle akrabaları veya müşterileri tarafından katledildikleri dikkat çekmektedir. Diğer taraftan dağlarda gezen eşkıya gurupları da kadın ve genç kızlar için ayrı bir tehlike arz etmektedir. Zira eşkıya gurupları köyleri, kasabaları bastıklarında, gözlerine kestirdikleri kadınları, kızları kaçırdıkları gibi fahişelik yapan kadınları da kaçırıp onları kendileriyle birlikte dağlarda yaşamaya mecbur bırakmaktaydılar. Bu kadınlar eşkıya topluluğu tarafından istismar edilmekte ve hayatları karartılmaktaydı. Dahası eşkıyaların devlet güvenlik güçleriyle girdiği çatışmalarda bu kadınlardan hayatlarını kaybedenler de olmaktaydı. Sağ kurtulanların birçoğu da artık fahişe damgasını yedikleri için muhtemelen ailelerinin yanına dönememekte ve hayatlarını fuhuş yaparak devam ettirmekteydiler[19].

Fahişelik yapmaya genellikle mecbur kalan bu kadınlar kendi ailelerinin de tehdidi altındaydılar. Bugün günümüzde olduğu gibi "töre" gereği olsa gerek, bu kadınların bazıları aile üyesi erkekler tarafından fahişelik yaptıkları için öldürülmekteydiler. Osmanlı

[14] BA, A.MKT.MVL; Dosya 18 Gömlek 18 (26 Ağustos 1849)
[15] BA, A.MKT.MVL; Dosya 44 Gömlek 78 (25 Ağustos 1851)
[16] BA, MVL; Dosya 1013 Gömlek 37 (22 Haziran 1865)
[17] BA, A.MKT.MVL; Dosya 14 Gömlek 16 (2 Nisan 1849)
[18] Harun Çoban; 5 Numaralı Nefy ve Itlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Erciyes Ünv. Sos. Bil. Enst. (basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri 2010, s.622
[19] BA, C.DH. Dosya 272 Gömlek 13556 (10 Ekim 1763) "…Gümülcine ve havalisinde 40-50 kişi ve fahişe kadınlarla eşkiyalık eden eşkiyanın cezaları tertip olunmuş…." ; BA; MVL; Dosya 36, Gömlek 35, (17 Haziran 1847);" Gasp, yol kesme, dağa fahişe kadın kaçırma gibi suçları olan Eşkiya Süleyman son olarak genç bir kızı dağa kaçırması üzerine takip edilerek öldürüldüğü hakkında….."; BA; C.DH. Dosya 272, Gömlek 1306 (21 Ocak 1757" Yanlarında fahişe kadınlarla eşkiyalık eden 40 eşkiyanın takip ve yakalanmaları hususunda…"

belgelerine yansıyan bu tür olaylara baktığımızda "töre cinayeti" diye nitelendirebileceğimiz cinayet vakalarını görmekteyiz. 1859 yılında fahişelik yaptığını duyduğu ama uzun zamandır bulamadığı kız kardeşi Hatice'yi ağabeyi bulup onu öldürmüştür. Bunun için görülen davada, Hatice'nin ve katil ağabeyinin annesi Hafize Hatun oğlunun fahişelik yapan kızını öldürmekle doğru bir eylemde bulunduğunu söyleyerek tahliyesini talep etmiştir[20]. Öte yandan bu kadınların bazıları sadece fahişe olduğu için öldürülmekte[21], bazılarının ölüsüne bile, kimsenin sahip çıkmadığı görülmektedir[22].

Öldürülen fahişe kadınların bir kısmı da müşterileri tarafından katledilmekteydiler. 1863 yılında Tekirdağ'da asker olan dört kişi fahişelik yapan Cemile adlı kadını alarak bir bağ evine gitmişler ve mahkemedeki söylenişiyle üç gün burada eğlendikten sonra dönerken yolda Cemileyi tüfekle öldürmüşlerdi. Cinayet anında sarhoş olduğunu iddia etmesine rağmen Cemileyi öldüren Halil'e on beş yıl diğerlerine de 5'er yıl kürek cezası verilmişti[23]. Yine 1875 yılında Selanik'te müşterisi olduğu Ayşe isimli fahişeyi öldüren Abdullah Çavuş idam edilmesine[24] karşın 1867 de Tatarpazarcığında bir fahişeyi öldüren Ömer oğlu Ali'ye ise hapis cezası verilmiştir[25].

Bu ve benzeri olaylar sadece zina yapan kadınların öldürülmesiyle sonuçlanmamakta daha trajik sonuçlarla da karşılaşılmaktadır. Nitekim Tikveş'te yaşayan Kıpti Gorki isimli kişi kızı Mitro'nun fahişelik yaptığını bildiği halde ona zarar vermemiş buna karşın kızının doğurduğu gayrimeşru çocuğunu elleriyle boğarak öldürmüştür. Bu vahşi cinayet sonrasında Gorki tutuklanmış ve mahkemeye çıkarılmıştır[26]. Yine aynı şekilde Selanik'te Mehmet isimli kişi küçük oğlunun veled-i zina olduğunu iddia ederek öldürmüş ve karısı tarafından dava edilmiştir[27].

Arşiv belgelerinde rastladığımız kadın cinayetlerinin bir kısmı da zina konusu ile ilgilidir. Kadının zina halinde yakalanması halinde kocası veya oğulları tarafından öldürülmeleriyle ilgili çeşitli arşiv belgeleri bulunmaktadır. Bu suçu işlerken öldürülen kadınların katili olan kocası veya çocuklarına çeşitli cezalar uygulanmamaktaydı.

4 Mart 1848 tarihli bir belgeye göre Dimetoka'da yaşayan Mehmet karısını başkasıyla zina ederken yakalayıp öldürmüştü. Mahkeme kendisine bir ceza verilmesine gerek duymamış ve tahliye edilmesini kararlaştırmıştı[28]. Buna benzer sebeple karısını öldüren Ali'ye[29] ve Receb Çavuş'a [30] ve kızını öldüren İmam Mehmed Efendi'ye[31] bir ceza verilmemiş tahliye edilmişlerdir. Bu konuda vereceğimiz son örnek ise 1850 yılında Annesini zina yaptığı için öldüren oğlu Tahir için verilen karardır. Mahkeme annesinin katili olan evladı Tahir için tahliye kararı vermiş ve mirasından faydalanabileceğini hükme bağlamıştır[32]. Bu cinayetler sonrasında görülen tahliyeler veya hafif cezalar taammüden

[20] BA, MVL. Dosya 587 Gömlek 11 (23 Ağustos 1859)
[21] BA, C.ADL. Dosya 49 Gömlek 2924 (14 Ocak 1797); BA; MVL. Dosya 1000 Gömlek 10 (18 Ekim 1864)
[22] Siroz'da bir kadın cesedi bulunmuş ve yapılan otopsi ve tahkikat sonucu cesedin fahişelik yapan ve gayrimeşru çocuğu da olan fahişe Maria olduğu anlaşılmıştı. Kimse Maria'ya sahip çıkmamış günlerce ortada görünmemesine rağmen onun hakkında kimse kayıp başvurusunda bulunmamıştı. BA; TFR.I.SL, Dosya 78 Gömlek 7736 (20 Temmuz 1905)
[23] BA, MVL., Dosya 971 Gömlek 24 (2 Ekim 1850)
[24] BA; C.ADL. Dosya 53 Gömlek 3229 (4 Ağustos 1875)
[25] BA, MVL.,Dosya 1039 Gömlek 46 (13 Haziran 1867)
[26] BA, TFR.I.SL, Dosya 72 Gömlek 7180 (21 Mayıs 1905)
[27] BA, A.MKT. MVL; Dosya 32 Gömlek 73 (30 Eylül 1850)
[28] BA, A.MKT. MVL; Dosya 7 Gömlek 11 (4 Mart 1848)
[29] BA, A.MKT. MVL; Dosya 49 Gömlek 84 (8 Nisan 1852)
[30] BA, A.MKT. MVL; Dosya 127 Gömlek 31 (7 Mayıs 1861)
[31] BA, A.MKT. UM; Dosya 259 Gömlek 88 (5 Kasım 1856)
[32] BA, A.MKT. MVL; Dosya 104 Gömlek 8 (20 Aralık 1850)

işlenen cinayetler için de bir bahane veya gerekçe olarak ileri sürülmekteydi. Nitekim Antakya'da Kız kardeşini öldüren Hasan, cinayeti kız kardeşini zina yaptığı için öldürdüğünü söylemiş ise de mahkeme tarafından inandırıcı bulunmamış ve kendisine idam cezası verilmiş ve bu cezası küreğe çevrilmiştir[33].

2. Kocalarından Şiddet Gören kadınlar

Osmanlı Devletinde karısına şiddet uygulayan kocalara bazı yaptırımların olduğu görünmekte ise de bu yaptırımları pek çözüm olmadığını gözlemlemekteyiz. Karısına şiddet uygulayan bir kocaya uygulanan yaptırımı tespit ettiğimiz iki belge bu konuya iyi bir örnek olacaktır.

Olay 1850 yılı Nisan ayında Sivas'ta geçmektedir. Celal isimli şahsın karısına çok eziyet ettiği ve ona uyguladığı zulüm ve şiddetin artık herkesçe bilinir hale gelmesi üzerine komşuları tarafından resmi makamlara bildirilir. Bu ihbarlar üzerine konu liva meclisinde gündeme alınmış, Celal meclise çağrılarak eşinden boşanması ve nafaka bağlaması istenmiştir. Ancak Celal ısrarla boşanma talebini reddetmiştir. Bunun üzerine meclis, Celal'in karısıyla boşanması gerektiğini ve Celal'in Bolu'ya sürgün edilmesini, eşine de Celal'in emlak ve emvalinden nafaka bağlanması kararını almıştır. Alınan karar Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye gönderilmiş ve onaylanmıştır. İstanbul'dan Sivas'a gönderilen kararda karısına eziyet eden Celalin Bolu'ya sürgün edilmesi ve boşatılması onaylanmış ve nafakanın, kadının mağdur olmaması için kocası tarafından ödenmesine dikkat edilmesi istenmiştir. Bolu'ya Nisan 1850 de sürgün edilen Celal bir yıl sürgünde kalmıştır[34].

1859 yılında İzmit'li Şerife Hanım da aynı dertten muzdariptir. Kocasından gördüğü eziyet yüzünden dedesinin yanına sığınmak zorunda kalmıştır. İzmid Kaymakamlığına yazdığı arzuhalinde " *Osman nam kimesneye ba- emr-i Hüda Şeriat-ı hazret-i Muhammedi üzere akd-i nikah ile tezvic olunup on sekiz mah taht-ı nikahında iken kendisi eşedd-i serhoş olduğundan bi-kes bulunmam mülabesesiyle akşam ve sabah döğmek ve çok vakitler bıçak altında kalmak ve gûnâ rencide ederek na- mizâç olup genç yaşımda tıfl halimde döşeklerde esir olarak bî-kes olduğumdan..*" diyerek ne kadar zor ve aciz durumda olduğundan bahsetmektedir. Talebi olarak ise kocasından boşanmayı ve mihr-i müeccelinin tarafına verilmesi söylemektedir. Sonuçta Şerife'nin kocasından boşanması ve kocasının evinde kalan eşyalarının ve ziynetlerinin kendisine teslim olunması kararı verilmiştir. Kararda "*kadınların aciz ve korunmasız oldukları için zulüm ve eziyete uğramalarının şer'en caiz olmayacağından*" denilerek böylesi olaylarda kadınların kollanıp gözetilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır[35].

Yürürlükteki kanunlar, yönetmelikler yukarıda verdiğimiz örnekte olduğu gibi bu olumsuzlukları engellemek noktasında bir çare gibi değerlendirilse bile hayatın akışı içerisinde pek fayda sağlamıyordu.

3.Tecavüze veya Tacize Maruz Kalan Kadınlar

Osmanlı arşiv vesikalarında kadınlara tecavüz veya tasallut olma gibi durumlarda suçlunun cezasının hapis veya sürgün olduğu görülmektedir.

Namusa karşı işlenen suçlarda mağdurun şikayeti üzerine tahkikat başladığı vakit, halkın şahitliğine başvurulduğu hallerde oluyordu. Bununla ilgili bir davaya örnek verecek

[33] BA, A.MKT. MVL; Dosya 62 Gömlek 25
[34] Tuğba Akıllı Acar; *3 Nolu Nefy ve Itlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Gaziosmanpaşa Ünv. Sos. Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006, s. 150
[35] Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın*, İstanbul 2015, s.236-237

olursak: *1801 senesinde Ürgüp kasabasında yaşayan Emine hatun mahkemeye gelip kendisinin ırzıyla namusuyla yaşayan bir kadın olduğunu fakat Abdurrahman isimli şahsın gece vakti evine girip kendisine tecavüz edip yaraladığını söyleyerek şikayetçi olmuştur. Bunun üzerine şahıs yakalanıp tutuklanmış Konya Kalesine haps edilmiştir*[36].

Buna benzer bir başka tecavüz suçu davasında ise; Arabsun Kazası'na bağlı Sündüsün Karyesi'nde yaşayan bir kadın mahkemeye gidip Uzun Ömeroğlu Süleyman hakkında şikayette bulunmuştur. Yapılan şikayette kadın, Süleyman'ın kendisinin evine zorla girdiğini ve kendisini alıkoyup tecavüz ettiğini söyleyerek Süleyman'ı dava etmiştir. Bunun üzerine mahkeme Süleyman'ın toplum içerisindeki tutum ve davranışlarını ahaliden sordurmuş ve yapılan soruşturmada Uzun Ömer ve oğulları Süleyman ve Halil'in halka zulmettikleri, halkın canına ve malına musallat oldukları bildirilmiştir. Bunun üzerine Uzun Ömeroğlu Süleyman, Niğde Kalesi'ne hapsedilmiştir [37].

Irza ve namusa karşı işlenen suçlarda karşılaştığımız bir diğer olay ise tecavüz kastıyla bir kadının ölümüne sebebiyet verilmesi nedeniyle uygulanan siyaseten katl hadisesidir. Bu durumla ilgili olarak; Adana'da ikamet eden Ferehli Hatun isimli kadın, evine gizlice giren Seyyid İbrahim'in saldırısına uğramıştır. Seyyid İbrahim kadına tecavüze kalkışmış fakat kadının karşı koyması sonucunda Seyyid İbrahim emeline ulaşamamıştır. Bunun üzerine Seyyid İbrahim bıçak ile kadının boğazının sağ tarafını kesmiştir. Kadın almış olduğu darbe sonucunda hayatını kaybetmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda Seyyid İbrahim'in bu fiili gerçekleştirdiğine dair bir kanıt bulunamamasına rağmen toplum içerisinde bu tür davranışlara meylettiği ve olumsuz davranışlarda bulunduğu belirtilmiştir. Adana ileri gelenlerine Seyyid İbrahim sorulduğunda onlarda benzeri söylemlerde bulunmaları üzerine Seyyid İbrahim'in siyaseten katl edilmesi (idam) gerektiğine dair hüccet yazılmıştır[38].

Osmanlı Devleti'nde bir kadına zorla sahip olmak amacıyla herhangi bir davranışta bulunmak suç kabul edilmiştir. Bu tür davranışlara kanunlar ile belirlenmiş bir ceza olmamakla beraber genellikle sürgün ve hapis cezaları uygulanmıştır. Bununla ilgili olarak Hamireci Selim ve Rumili Hisarlı Feyzullah ve Altmışdört Cemaati'nden Taşçı Mustafa isimli şahıslar Saray kapısı dışında bulunan Saray Hamamı'nın önüne gelmişler ve buradan geçmekte olan Zeliha isimli kadına musallat olup yakalamaya çalışmışlardır. Bunun üzerine bu kişiler hakkındaki şikayet üzerine yakalanıp Seddülbahir Kalesi'ne hapsedilmeleri uygun bir örnektir[39]. Bir diğer belgede ise İstanbul'da Bostancıbaşı Mahallesi sakinlerinden Muhammed isimli şahıs mahallede bulunan ehl-i ırz kadına musallat olup namusuna dokunma sevdasında olduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine bu şahıs yakalanıp Midilliye sürgün edilmiştir[40].

Yine 1785 tarihli bir ilamda, beş kişinin, Edirne'nin Kalfa köyünde yaşayan iki genç kıza tecavüz ettikleri ve kızların daha sonra utançlarından kendilerini zehirleyip öldürdüklerinden bahsedilmektedir. Olayın yaşandığı çevrede büyük infial yaratan bu olayı

[36] BA, DVN.KLB/ D.168 /B.128. (1801)
[37] S. Oğuz Baytimur, Osmanlı Devletinde Hapis ve Sürgün Cezaları (1791-1808*), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2011, s.111.*
[38] Adana Şer'iyye Sicili, No 14, s.106-107 / b.188 (1732)
[39] S. Oğuz Baytimur, Osmanlı Devletinde Hapis ve Sürgün Cezaları (1791-1808), *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elâzığ, 2011, s.108.*
[40] S. Oğuz Baytimur, Osmanlı Devletinde Hapis ve Sürgün Cezaları (1791-1808), *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2011, s.109.*

gerçekleştiren suçlular kısa sürede tutuklanıp yargılanmışlar ve yargılanan bu beş suçlu idam edilmiş ve kesilmiş olan 5 başın İstanbul'a gönderildiği belirtilmiştir[41].

Arşiv belgelerinde rastladığımız tecavüz olayları içerisinde belki de en trajik olanı 1850 yılında Sinob'un Durağan kazasında Ünzile Hanım'ın başına gelen olaydır.

Sinop Sancağı Durağan Kazası ahalisinden Ünzile Hanım Torbacıoğlu Mustafa'nın küçük (sabi) oğlu Emin'le evlidir. Ünzile Hanım memur olan babasının ölümü üzerine, babasının diyetini almak amacıyla Sinop merkeze gelmiş, fakat burada görüştüğü Kaza Müdürü Emin Efendi tarafından iki ay boyunca alıkonulmuştur. Bu süre zarfında Kaza Müdürü Emin, Ünzile Hanım'a tecavüz etmiştir. Tecavüz olayından sonra Kaza Müdürü Emin, Ünzile Hanım'a, *"Kayınpederim bana zina etti diyerek mahkemeye başvur"* şeklinde tehdit ederek telkinde bulunması üzerine Ünzile Hanım da mahkemeye giderek kayınpederim bana zina etti diyerek şikayette bulunmuştur. Mahkeme Naibi olan Ali Efendi, Kaza Müdürü Emin ile yakın arkadaştır ve birçok rüşvet olayında adları birlikte geçmektedir. Ünzile hanımın şikayeti üzerine Naib Ali Efendi, kayınpeder Mustafa'yı mahkemeye çağırmış ve gelini Ünzile Hanım ile zina ettiğini itiraf etmesini istemiştir. Kayınpeder Mustafa yapılan suçlamayı kabul etmemiş ve reddetmiştir. Bunun üzerine zaten hasta olan kayınpeder Mustafa kırk gün hapiste bekletilmişti.

Bu şekilde zina suçunu kabul etmeyeceği anlaşılınca Naib Ali Efendi ile Kaza Müdürü Emin yeniden Kayınpeder Mustafa'yı huzurlarına getirtmişlerdir. Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin, Mustafa'dan zina suçunu kabul etmesini yeniden istemiştir. Mustafa'nın bu suçu yine de kabul etmemesi üzerine Kaza Müdürü Emin'in konağına götürülmüş, burada Kayınpeder Mustafa'nın elleri ve ayakları prangaya vurulmuş ve bir gece hapiste tutulmuştur. Ertesi sabahı da Kaza Müdürü Emin, çubukçusu Mahmud'dan falakayı kasaba meydanında hazırlamasını istemiştir. Çubukçu Mahmud kızılcık değneğiyle falakayı hazırlamış ve Kayınpeder Mustafa'ya falaka gösterilerek kendisine; "Zina suçunu kabul et" denilmiştir. Kayınpeder Mustafa kendisine isnat edilen bu suçu kabul etmeyince müdürün kahvecisi Abdulkadir ile çubukçusu Mahmud, Kaza Müdürü Emin'in emriyle Mustafa'ya yüz değnek vurmuştur. Fakat bu işkenceye rağmen Kayınpeder Mustafa bu suçu kabul etmemiştir. Meydanda işkenceyi izleyen kasaba halkı Kayınpeder Mustafa'nın feryadına dayanamamış ve meydanı terk etmeye başlamıştır. Kayınpeder Mustafa hasta olmasından dolayı yapılan işkenceye dayanamayıp suçu ikrah etmek zorunda kalmıştır[42]. Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin işkenceye devam etmiş ve toplamda Mustafa'ya üç yüz elli değnek vurulmuştur. Kayınpeder Mustafa görmüş olduğu bu işkenceden sonra tekrar hapse atılmıştır. Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin, Ünzile Hanım'ı huzurlarına çağırıp; "Kayınpederin Mustafa'yı döverek suçunu ikrar ettirdik ve hakkını aldık. Artık Kayınpederin Mustafa'nın sabi oğlundan naibin hükmüyle boşsun" demişlerdir. Kaza Müdürü Emin, Ünzile Hanım'ı bu şekilde boşadıktan sonra Ünzile Hanım'ı, Çukadaroğlu Hüseyin isimli şahsa 350 guruş rüşvet karşılığı nikâhlamışlardır.

[41] Belkıs Konan, *Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu",* OTAM, 29, Ankara, 2011. s. 164.

[42] İkrah, bir kişiyi suç sayılan fiili işlediğine dair haksız olarak suçlamaktır. İkrah iki çeşittir: 1. Mülci yani tam olarak ikrah: burada ölüm, bir organın kesilmesi, bütün malın telef olması gibi ciddi tehditler tam ikraha girer. 2. İkrah, Gayrimülci yani nakıs ikrah: Hapis, şiddetli dayak gibi ikinci dereceden korkutucu tehditlerdir. Mülcî ikrah ile, birisini öldürmek, uzvunu kesmek, bunlara sebep olacak kadar hapsetmek ve döğmek, erkek için zina etmekten dolayı mükrehe ceza verilmez ise de, uhrevî mesuliyet söz konusudur. Bu gibi hallerde de mükrih kısas diyet ile cezalandırılır her nevi ikrah altında yapılan bey, hibe, icâre, vakıf, rehin, kefâlet, ikrar gibi akidler feshedilir. Gayrimülcî (hafif) ikrah, Zina iftirasına maruz kalan Mustafa ikinci gruba giren ikraha uğramıştır. Abdullah Demir, *Türk Hukuk Tarihi,* İstanbul, 2011, s. 89. , Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk,* İstanbul,2008, s.336.

Tabii ki olay bu şekilde kapanmamış, kayınpeder Mustafa, Kastamonu meclisine kendisine yapılan haksızlıklardan dolayı Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin hakkında şikayette bulunmuştur. Bu şikayette kendisinin, gelini Ünzile ile zina ettiğine dair iftiraya uğradığını ve ardından falakaya yatırılıp haksız yere üç yüz elli değnek vurulduğunu ifade etmiştir. Mahkemeye getirilen Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin, Mustafa'yı falakaya yatırdıklarını önce tamamen inkar etmişlerdir. Ayrıca Mustafa'nın zina suçunu ikrar etmesinden dolayı Ünzile Hanım'ı, sabi kocasından boşatıp başkasına nikahladıklarını beyan etmişlerdir. Olayın karışıklığından, Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin'in inkarlarından dolayı İstanbul'dan Zebur Ağa mübaşir olarak gönderilmiştir. Mübaşir Zebur Ağa olayın geçtiği yerlerde yaptığı tahkikat neticesinde resmi kayıtları toplamıştır. Kayıtlardan Kayınpeder Mustafa'nın belgelerde ifade ettiği gibi hasta olduğu halde kendisine üç yüz elli değneğin vurulduğunu tespit etmiştir. Ayrıca halk da bu keyfi falaka olayını mübaşire anlatmıştır. Ünzile Hanım mahkemede bu yaşananlara dayanamayıp gerçekleri itiraf etmiştir. İtirafında Kayınpederi Mustafa hakkında yapılan suçlamaların asılsız olduğunu ve kayınpederinin kendisiyle zina etmediğini söylemiştir. Ünzile Hanım ifadesinin devamında vefat eden babasının diyetini almak için Kaza Müdürü Emin'in konağına vardığını ve burada kendisini iki ay boyunca evinde zorla tuttuğunu ifade etmiştir. Ayrıca Ünzile Hanım bir gece vakti Kaza Müdürü Emin'in yanına geldiğini ve bekâretini izale ettiğini söylemiştir. Ardından Kaza Müdürü Emin, kendisini tehdit ettiğini, eğer bu suçun kayınpederi tarafından işlendiğini söylerse kendisini sabi kocasından boşatıp başkasına vereceğini söylemesiyle Ünzile Hanım korkusundan bu suçu kayınpederinin üzerine atmıştır. Dava delillerinin toplanması ve şahitlerin verdiği ifadeler ile Ünzile Hanım'ın müdürün yüzüne karşı işlediği suçu itiraf etmesiyle kaza müdürü Emin Bey artık suçunu inkar edememiş ve sonunda suçlu bulunmuştur. Kaza müdürü Emin ve Naib Ali, Ünzile Hanım'ı Çukadaroğlu İsmail'e nikahlamışlardı. Ancak gerçekler ortaya çıkınca Ünzile'nin Çukadaroğlu Hüseyin'den boş olması kararlaştırılıp iddet müddeti bitiminde de eski kocasına tekrar nikahlanması kararlaştırılmıştır.

Bu arada rüşvet ile Ünzile Hanım'ı alan Çukadaroğlu Hüseyin vermiş olduğu üç yüz elli guruşunu Kaza Müdürü Emin'den istemiş fakat Kaza Müdürü Emin bunu da inkar etmiştir. Şahitlerin verdiği ifadeyle Kaza Müdürü Emin'in Çukadar Oğlu Hüseyin'den para almış olduğu ispatlanmıştır. Kaza Müdürü Emin işlediği fiil-i şen'i, iftira, Kayınpeder Mustafa'yı dövdürtme, görevini kötüye kullanma ve rüşvet almaktan dolayı suçlu bulunmuş ve Kastamonu'ya hapsedilmiştir. Dava sonucunda Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin görevlerinden alınmışlar, Naib Ali Efendi'nin yerine Boyabat Naibi görevlendirilmiştir. Kaza müdürü Emin Bey'in yerine de Sinop Kaimakamı tarafından vekâleten bir memur atanmıştır.

Burada dikkat çeken husus Müdür Emin Bey'in cezasıdır. Çünkü zina suçu şer'en sabit olmadığı için cezasını şu nedenlerden almıştır: Kayınpeder Mustafa'nın darbı, üç yüz elli guruş rüşvet ve görevi kötüye kullanma. Normalde bu suçu işleyenlerin prangaya vurulması gerekirken Kastamonu'da bu gibi suçlardan dolayı cezasını çekenler çok olduğundan kaza müdürü Emin Bey hapis tarihinden itibaren iki sene müddetle kürek cezasına çarptırılmış ve şayet zimmetine para geçirmiş ise bunun da tahkikat neticesinde alınmasına karar verilmiştir[43].

Bu verdiğimiz örneklerin dışında farklı vakalara da rastlanılmaktadır. Nitekim 1860 yılında Vidin Eyaletine bağlı Lofça Sancağında meydana gelen bir olayda Havva isimli bir

[43] MKT MZD 6/37, 26/91, İ. MVL 166/4922

kadın kendisine tecavüz etmeye çalışan Hüseyin isimli şahsı tabancayla vurarak öldürmüştür. Görülen davada Havva Hanım'ın canını ve namusunu korumak amacıyla bu cinayeti işlemek zorunda kaldığı belirtilmiştir. Mahkeme " Ceza kanununa göre muhafazâ-yı nefs ve ırzı içün vukûbulan katl ve cerh fiillerinin fa'ili cezadan mu'aftır" diyerek Havva Hanım'ın beratına karar vermiştir[44].

Ancak Kütahya'da yaşayan Hatice Hanım Havva Hanım kadar şanslı olamamış kendisine tecavüz amacıyla saldıran kişilere direnmiş ve yaralanmış, akabinde hayatını kaybetmişti. Katiller yakalanarak prangaya mahkum edilmişlerdi[45].

SONUÇ

Bu çalışmamızı tamamladığımızda aklımıza gelen ilk husus şu olmuştur. "yaklaşık 150-200 sene önce kadına karşı işlenen cinayetlerin veya uygulanan şiddetin neredeyse aynıları günümüzde işlenmeye devam etmektedir". 1859 yılında 13- 14 yaşında evlendirilip kocasından sürekli şiddet gören ve gördüğü şiddetten dolayı bir buçuk yıl sonra, evinden kaçmak zorunda kalan ve kendisine yardımcı olunmasını isteyen İzmit'li Şerife Hanım ile 1850 yılında her gün dayak yediği için bu zulümden kurtulmayı talep eden Sivas'taki kadın ile bugün kadın sığınma evlerine yerleşmek zorunda kalan kadınlar arasında bir fark yoktur. 1843 yılında Kütahya'da tecavüzcülere, namusunu korumak adına direnen ve katledilen Havva Hanım ile daha kısa bir süre önce aynı kaderi paylaşan Özgecan kızımız arasında hiçbir fark yoktur. 1865 yılında eski kocası tarafından ikinci eşi ile birlikte saldırıya uğrayıp hayatını kaybeden Fatma Hatun ile bugün eski eşleri tarafından katledilen kadınlar arasında yine hiçbir fark yoktur.

Yönetmelikler, kanunlar cezalar Osmanlı döneminde de vardı bugün de var. Ancak sadece cezalandırmak veya kadınları koruma altına almak anlaşılacağı üzere yeterli gelmemektedir. Zira dikkat edilirse Osmanlı Devleti kadına şiddet uygulayanları veya katledenleri o günün şartlarında en ağır şekilde cezalandırmaktadır. Ancak yine de tıpkı günümüzde olduğu gibi, bu olaylarda bir azalma görülmemektedir.

Osmanlı'dan günümüze rejimimiz, eğitim sistemimiz, toplumsal yapımız, teknolojimiz, algılarımız vs. epeyce değişti. Ama gelin görün ki kadına şiddet konusunda tabir-i caizse bir arpa yol kat edemedik. Bu marazî durumun tarihi zemininin oldukça sıcak bir şekilde toplumuzda halen daha yaşadığı maalesef gözden kaçmamaktadır. Yaşanan üzücü olaylar karşısında, bir etkinlikte bulunmak, ellerde pankartlar sloganlar atmak veya idare-i maslahatta bulunmak şeklinde değil, gerçekten olayın temellerine inerek teşhisi doğru koyup doğru tedavilerle toplumun genetiğinden bu hastalığı çekip çıkartmak gerekmektedir. Bugün, başta sosyologlarımız, psikologlarımız ve pedagoglarımız olmak üzere tüm sosyal bilimlerle uğraşanlarımızın, bu husus üzerinde ciddi bir şekilde durması ve çalışmalar yapması gerekiyor. Eğer bu konuda ciddi çalışmalar yapılmaz ise bahsettiğimiz konularda, bizleri üzen ve derinden sarsacak cinayetleri ve saldırıları daha da görmeye devam edeceğimiz muhakkaktır.

Kaynakça

A.MKT.Dosya 81 Gömlek 6 (13 Mayıs 1846)
A.MKT.Dosya 43 Gömlek 35 (22 Ocak 1861)
A.MVL. Dosya 33 Gömlek 8 (9 Mayıs 1843)
A.MKT. MVL. Dosya 104 Gömlek 8 (20 Aralık 1850)

[44] BA, MVL; Dosya 919 Gömlek 55 (14 Kasım 1860)
[45] BA, A.MVL; Dosya 33 Gömlek 8 (9 Mayıs 1843)

A.MKT. MVL. Dosya 62 Gömlek 25
A.MKT. MVL; Dosya 123 Gömlek 87 (6 Ocak 1861)
A.MKT. MVL. Dosya 18 Gömlek 18 (26 Ağustos 1849)
A.MKT. MVL. Dosya 44 Gömlek 78 (25 Ağustos 1851)
A.MKT. MVL. Dosya 14 Gömlek 16 (2 Nisan 1849)
A.MKT. MVL. Dosya 124Gömlek 36 (22 Ocak 1861)
A.MKT. MVL. Dosya 7 Gömlek 11 (4 Mart 1848)
A.MKT. MVL. Dosya 49 Gömlek 84 (8 Nisan 1852)
A.MKT. MVL. Dosya 127 Gömlek 31(7 Mayıs 1861)
A.MKT. MVL. Dosya 32 Gömlek 73 (30 Eylül 1850)
A.MKT. UM. Dosya 259 Gömlek 88 (5 Kasım 1856)
A.MKT. UM. Dosya 261 Gömlek 74 (25 Kasım 1856)
C.ADL. Dosya 53 Gömlek 3229(4 Ağustos 1875)
C.ADL.Dosya 49 Gömlek 2924 (14 Ocak 1797)
C.DH. Dosya 272 Gömlek 13556 (10 Ekim 1763
C.DH. Dosya 272, Gömlek 1306 (21 Ocak 1757)
İ. MVL.Dosya 659, Gömlek 69 (4 Kasım 1863)
İ. MVL. Dosya 456, Gömlek 20434(30 Ekim 1861)
MVL. Dosya 1079 Gömlek 5 (29 Haziran 1867)
MVL. Dosya 971 Gömlek 24 (2 Ekim 1850)
MVL. Dosya 587 Gömlek 11 (23 Ağustos 1859)
MVL. Dosya 919 Gömlek 55 (14 Kasım 1860)
MVL; Dosya 36, Gömlek 35, (17 Haziran 1847
MVL. Dosya 1039 Gömlek 46 (13 Haziran 1867)
MVL; Dosya 1013 Gömlek 37 (22 Haziran 1865)
MVL. Dosya 1000 Gömlek 10 (18 Ekim 1864
TFR. I.SL. Dosya 78 Gömlek 7736 (20 Temmuz 1905)
TFR. I.SL. Dosya 72 Gömlek 7180 (21 Mayıs 1905)

Adana Şer'iyye Sicili, No 14

Başbakanlık Arşivi*; 7 Numaralı Kısas Defteri*

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın*, İstanbul 2015

Abdullah Demir, *Türk Hukuk Tarihi,* İstanbul, 2011.

Belkıs Konan, *Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu",* OTAM, 29, Ankara, 2011. s. 164

Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk,* İstanbul, 2008

Harun Çoban; 5 Numaralı Nefy ve Itlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Erciyes Ünv. Sos. Bil. Enst. (basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri 2010

Tuğba Acar Akıllı; 3 Nolu Nefy ve Itlak Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Gaziosmanpaşa Ünv. Sos. Bil. Ens. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2006

Süha Oğuz Baytimur, Osmanlı Devletinde Hapis ve Sürgün Cezaları (1791-1808)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elâzığ, 2011*

ÇEVRESEL GÜVENLİK VE YANSIMALARI (HATAY ÖRNEĞİNDE)

Doç. Dr. Şafak KAYPAK
Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Bu çalışmanın amacı, çevre temelli meydana gelen doğal ve toplumsal sorunların çözümü için bir güvenlik çerçevesi oluşturmak ve bu doğrultuda, çevresel güvenlik anlayışının yansımalarını Hatay örneğinde konu almaktır. Günümüzde karşılaşılan çevresel sorunlar, çağımızın en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Kaynak kıtlıkları, çevre felaketleri ve terör gibi birçok sorunun, yerel ve bölgesel düzeyden küresel düzeye kadar kendisini hissettirmesi, dünyanın her kesiminden konuya ilişkin çözüm bulma gayretlerini artırmıştır. Özellikle, konunun güvenlik boyutuyla birlikte değerlendirilmesi, bu çabaların en önemlilerinden biridir ve güvenlik boyutu, çevresel güvenlik kavramına daha fazla ilgi gösterilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, çevresel güvenlik olgusuyla farklı şekillerde karşılaşan Hatay'da, güvenliğin konusu ve aktörlerindeki değişimler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Güvenlik Anlayışı, Çevre, Çevresel Güvenlik, Hatay

ENVİRONMENTAL SECURİTY AND REFLECTİONS (AT SAMPLE OF HATAY)

Abstract

The purpose of this study, to create a security framework for solving natural and social problems occurring based on environment, and accordingly deals with to take matter reflections of environmental security conception at sample of Hatay. Environmental issues facing us in todays, is located within the most important issues of our time. Many problems such as resource shortages, environmental disasters and terrorism that can be made itself felt anywhere in the world from the local and regional level to the global level, has led efforts to find a solution on the issue. Especially, the subject which is evaluated together with the security dimension is regarded as one of the most important of these efforts and has led to more attention to the concept of environmental security. In this context, faced in different ways with the phenomenon of environmental security in Hatay, will be examined changes in issue and actors of security.

Keywords: Security, Security Conception, Environment, Environmental Security, Hatay

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinde yeniden şekillenen günümüz dünyasında güvenlik anlayışı da değişime uğramıştır. Soğuk Savaş öncesi dönemde, dar bir içerikle *dış güvenlik* olarak algılanan güvenlik anlayışının içeriğinde, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, anlam genişlemesi olmuş ve siyasal, sosyal, ekonomik ve çevresel konular da kavram içerisine dâhil edilmiştir. Güvenlik sorunsalı, artık düşman ordusu ile eşdeğer görülmemektedir. Çünkü güvenliği ayakta tutan toplumsal hizmet güvenliği gibi geleneksel temeller, yeni

durumlara uyarlanamamakta ve ihtiyaca karşılık verememektedir. Devletlerin kendi sınırları içindeki silahlı çatışmaların tırmanmasıyla birlikte, her türlü istikrarsızlık kaynağı ile daha fazla ilgilenilmeye başlanmıştır. Küreselleşmenin etkisine bağlı olarak tehdit yaratan unsurların sınır ve ülke tanımamaya başladığı görülmektedir. Güvende olmak için; sadece silahlı kuvvetlerle ilgili değil, insanlığı, toplumları, ülkeleri, dünyayı ve küresel nitelik kazanan tüm unsurları tehdit eden her türlü sorunu takip etmek gerekmektedir. Dolayısı ile, daha önce küresel güvenlik tartışmalarında adı hiç anılmayan çevresel konular, insani/etik sorunlar fark edilir hale gelmiştir.

Bu yeni güvenlik algılamaları içerisinde; uluslararası toplum, yerel ve etnik çatışmalar, toplumsal şiddet, yoksulluk, işsizlik, örgütlü suç ve terörizm, toplu göç hareketleri gibi konular da dâhil olmak üzere, iklim değişikliği, enerji arzının devamlılığı, dünya ticaretinin sürekliliği, iş güvenliği, sanal ortamdaki tehditler, iletişim güvenliği sorunları vb. birçok alandaki yeni güvenlik endişeleri, bir zamanların "ülkenin toprak bütünlüğünün güvenliği" algısının üzerine çıkmış bulunmaktadır. Çevredeki güvenlik sorununa ilgi, çevresel tehditlerin küresel düzeyde doğal ve toplumsal sonuçlarının hissedilmesiyle artmıştır. Kuraklık, açlık, susuzluk, küresel ısınma, depremler, manyetik alan sorunu, organ kaçakçılığı, kuş ve domuz gribi gibi tehdit yaratan durumlar artışa geçmiştir. Ülkeler arası mülteci hareketleri veya diğer zorunlu göçlerle güvenlik alanına da yayılan çevreye ilişkin sorunlar, ülkelerin tek başlarına çözemeyecekleri kadar büyümüştür. Günümüzde çevresel güvenlik, ulus-devletleri, uluslararası alanda tüm toplumları etkilemekte, ülke içi ve dışı ayrımı yapılmaksızın her türlü alana yayılmaktadır. Ülkemiz ve Hatay da bunlardan biridir. Çevresel güvenlik olgusu, mülteci göçleriyle Hatay'a farklı boyutlarda yansımalarda bulunmuştur. Siyasal, güvenlik, ekonomik, sosyo-kültürel ve sağlık yansımaları halkta derin endişelere ve umutsuzluğa neden olmaktadır.

Öte yandan, çevresel sorunun güvenlik boyutunun niteliği; ülke yönetimlerinin, çevreye ve güvenliğe bakış açısına ve atfettikleri öneme göre değişebilmektedir. Bu bağlamda, yapılan çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk önce, güvenlik kavramı ve değişen anlamı ele alınacaktır. İkinci bölümde, çevresel güvenlik kavramı, anlamı ve gelişimi üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde ise, çevresel güvenliğin yansımaları, çeşitli boyutlarda Hatay örneğinde incelenmektedir. Son bölüm, sonuç ve değerlendirmeyi içermektedir.

1. GÜVENLİK KAVRAMI VE DEĞİŞEN ANLAMI

Güvenlik, kavram olarak emniyet, asayiş ve kamu düzeninin sağlanması, birey veya toplumun kendilerine veya maddi ve manevi değerlerine karşı suç işlenmesinin önlenmesi gibi durumları ifade eder (Aydın, 2013:8). Güven-lik, bir durum ve algıdır; güvende olmayı anlatır. Hem nesnel ve hem de öznel içeriğe sahiptir. Güvenlik, bireylerin ve toplumların çeşitli etkenlerden zarar görmeden yaşayabilmesidir. Birey, kendini olduğu yerde "güvensiz" hissediyorsa; ortam ve çevre faktörlerine güvenmiyor demektir. Güvenliğin eksikliği sorun ortaya çıkartır, ama güvenliğin fazlası da rahatsız eder (Kaypak, 2012:2-3).

Güvenlik, kavram olarak Siyaset Biliminden gelmiş, kamu yönetimi ve diğer sosyal bilimlere buradan yansımıştır (Kaypak, 2012:4). Güvenlik sözcüğünün beraberinde gelen sözcüklerden 'emniyet', güven içinde olma, yani tehlikede olmama durumunu; 'asayiş',

korku ve endişeden uzak olma durumu, yasa ve kuralların uygulanması ve düzenlilik halini ifade eder. Tehlike içinde olma durumu varsa, orada güvenlik sorunu var demektir. Tehlikeye yönelik algılamayı ve buna karşı önlem almayı kendi kendine yapabilmesi nedeniyle, insan için güvenlik kavramının kullanılması daha uygun düşmektedir (Küçükşahin, 2006:10).

Güvenliğin sağlanması toplumsal bir ihtiyaçtır. Doğanın kendi dinamikleri ve olağanüstü gücüne karşı, 'doğa durumundan' çıkıp insanları toplu halde yaşamaya iten nedenlerin başında güvenlik ihtiyacı gelmektedir. Güvenlik ihtiyacı, yaşamak için zorunlu fizyolojik ihtiyaçlardan sonra ikinci sıraya yerleşmiştir. İlk insandan beri, bireyler, yeme-içme ihtiyacını giderdikten sonra "güvenli" bir yer bulma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bunun nedeni, insanın tüm ihtiyaçları arasında 'güven içinde yaşama ihtiyacı'nın önemli bir yere sahip olmasıdır. Tarihsel olarak bireysel güvenlik her zaman önemli olmuştur, ama insanların birlikte toplu yaşamaya başlaması ile "toplumsal güvenlik" daha önemli hale gelmiştir (Aydın, 2013:9). 'Kendini koruma' ihtiyacı tek başına gerçekleştirilemiyorsa, bu durum toplumda bir 'sosyal sözleşme' ile birlikte sağlanmaya çalışılmıştır. Bu birliktelik kamu düzeni kavramını doğurmuştur.

İnsanın yaşadığı ortamda kendini fiziksel, ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan güvende hissetmek istemesi güvenlik olgusunu doğurmuştur. İnsanın insan gibi yaşayabilmesi için maddi varlığının yanında, manevi varlığının da korunması gerekir. Güvenlik, toplumda huzurun sükûnet ve asayişin sürekli olarak sağlanması anlamına gelir ve bireyin kendi güvenliğini sağlamasından, kurumsal sağlamaya doğru yol almıştır. İnsanların huzur ve güvenliğinin sağlanması, sağlanan bu güven ortamının sürdürülmesi düşüncesi vazgeçilmez bir olgu olarak devletlerin karşısına çıkmıştır. Toplumdaki düzen, güvenlik hizmetleri sayesinde sağlanır (Kaypak, 2013:12). Güvenlik ihtiyacını karşılama hizmeti, içeriği gereği kamusal bir hizmettir. Kamu düzeni, asayişin sağlandığı bir çevreye yani emniyetli bir ortama karşılık gelir. Kamu düzeninin sağlanması; ülkelerin sınırları içinde yaşayan insanların temel hak ve özgürlüklerini korumak ve huzur içinde yaşamalarını sağlayacak bir ortamı hazırlamak temelde devletlerin görevidir. Yaşama hakkı ile temel hak ve özgürlüklere sahip olmak, ancak huzurlu ve güvenli bir ortamda mümkündür. Yaşama hakkının karşılanmadığı, yaşamanın mümkün olmadığı bir yerde diğer ihtiyaçların giderilmesinin bir anlamı olmayacaktır. Çalışabilmek için, önce bireylerin can ve mal güvenliklerinin sağlanması gerekir (Toprak, 2001: 131).

Geleneksel toplumlardan modern toplumlara geçildikçe güvenlik anlayışı değişmektedir. Güvenlik, ülkenin bölünmez bütünlüğü, halkının refah ve mutluluğuna engel olan ve olması olası her türlü olaya karşı gerekli önlemlerin alınmasını anlatır. Bu bakış açısında, güvenlik olgusunun varlık sebebi açık tehlikeden ziyade "tehdit"tir. *Tehdit;* birinin gözünü korkutma, gözdağı verme olarak tanımlanmıştır (TDK, 2015). Tehdit, bir devlet, toplum ya da bireyin yaşamına ve sahip olduğu değerlere yönelik olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeli olan olaylar veya olgulardır. Değişen güvenlik anlayışı ile birlikte tehdit algılamaları da değişmiştir. Artık tehdit tek boyutlu saldırı şeklinde yorumlanmamaktadır. Uluslararası güvenliğe yönelik tehditlerin üç unsuru bulunmaktadır: Yayılganlık (ulusaşan), karmaşıklık ve belirsizlik (Sandıklı, 2011). Ama uluslararası güvenlik, 'tehdit' yerine 'risk' kavramına doğru da kaymaya başlamıştır. Risk öne çıkmaktadır. Günümüz koşullarında güvenlik, insan yaşamını tehdit eden risklerin ortadan kaldırılması şeklinde algılanmaktadır (Karabulut, 2009:3-4).

Dünya düzeninin iki kutuplu olduğu yıllarda düşmana ayarlı olan askeri nitelikli güvenlik anlayışı değişmekte ve yerini, kuralları yakın zamanlarda oluşan bir güvenlik anlayışı almaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, ABD ve SSCB arasında Soğuk Savaş adı verilen devlet merkezli çatışma ve rekabet ortamı, askeri tehditleri öne alan güvenlik sürecini ortaya çıkarmıştır (Buzan, 2008:112-113). Ulus-devletler dünyasında kim güçlüyse o belirleyici olmaktadır. Güvenlik çalışmalarında çoğunlukla ulus-devletlerin askeri yönüyle ilgilenilmiş, askeri kuvvetle ilgili her sorun güvenliğin konusuna girmiştir. Askeri güçle ilgili olmayan bütün konular ikincil politika kategorisinde sayılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin iki kutuplu yapısının ortadan kalkması ile başlayan yumuşama süreci (détant), birçok alanda, daha önce birbirlerini "diğeri" olarak tanımlayan devletlerin işbirliğine yönelmesine yol açmıştır. İttifak içerisinde güçlü hasıma karşı savunma sistemine daha az ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır (Erhan, 2003). 1990'lı yılların ikinci yarısında ABD'nin güvenlik endişelerinin arttığı görülmüştür. 11 Eylül 2001'de ABD'de İkiz kulelere saldırısı ile yaklaşık 3.000 kişinin öldürülmesiyle insanlık büyük şok yaşamıştır (Yavuz, 2010). Ülkelerin güvenlikle ilgili öncelikleri değişmeye başlamıştır. Bu değişimde, birçok ülkenin inisiyatifi dışında yaşanan "küreselleşme" ve artan "terör eylemlerinin" etkisi büyüktü. 'Asimetrik tehdit' ve terör örgütleri, 'terörizmin küreselleşmesini' beraberinde getirmiştir (Emeklier, 2015:11).

Küreselleşme süreci içinde terör olaylarının da küreselleştiği görülmüştür. O zamana kadar tehlike hep ülkelerden beklenmiştir. Tehdit artık ülkelerden çıkıp grupsal görüntülere bürünmüştür. Dünya, başkalarını kendisiyle birlikte öldüren 'canlı bomba' denilen bir olguyla ürküntüyle tanışmıştır. Bu gelişmeler, tüm dünya ülkelerini ilgilendirmektedir, seyirci kalınacak bir durum değildir. Bugün o ülkeye, yarın başka bir ülkeye yönelik olabilmektedir. Sınır dışı savunma kavramının yerine, bireysel ve toplumsal nitelik taşıyan terör eylemlerinin ülke içi hareketliliği nedeniyle, 'iç güvenlik'le ilgili endişeler daha ağırlık kazanmaya başlamıştır. Başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, tüm dünyada terör, en önemli "iç güvenlik" sorunu haline gelmiştir. Terör saldırıları, NATO'da da strateji değişikliğine neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun öncelikleri arasında küresel terörle mücadele en ön sıraya oturmuştur (Yavuz, 2010). Yeni güvenlik olarak adlandırılan güvenlik anlayışına göre; güvenlik genel ve çok taraflıdır. Bir devletin güvenliği sadece kendi ülkesiyle ilgili değildir, diğer ülkelerin güvenliğinin ve desteğinin de hesaba katılması gerekir. Ancak güvenliğin yalnız ulusal sınırlar içinde sağlanamayacağı, alınacak önlemlerin ve yapılacak eylemlerin, o ülkenin jeopolitik konumu ve ekonomik gücü ile doğru orantılı olarak bölgesel/küresel ölçekte ele alınması gerektiği de bilinen bir gerçektir (Uğurlu, 2006:3). Güvenliğin sağlanmasında, yeni güvenlik kavramının çekirdeğini "işbirlikçi güvenlik" oluşturmaktadır. Küresel ve bölgesel tehditlerle mücadelede çok taraflı işbirliği gerekmektedir. Güvenlik, sadece siyasi ve askeri alanda değil, ekonomi, teknoloji, kültür, iklim ve toplum gibi değişik alanları da içermektedir.

Güvenlik olgusu, çağdaş devletlerin olmazsa olmaz hizmet alanları arasında yer almakta ve devletlerin var olma nedenlerinin başında gelmektedir. Güvenlik için, 'kimin güvenliği'nin sağlanacağı ve bu sağlamanın 'hangi düzeyde' olacağı önemlidir. Güvenlik geniş kapsamlıdır; bireyin kendini sakınmasından, toplumun, devletin, ülkenin korunmasına, kazaların önlenmesine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır (Kaypak, 2013:12). Tarihsel süreç içerisinde, güvenliği sağlanacak varlığın konusu ve aktörlerinde değişiklik yaşanmaya başlanmıştır. Ulus-devletin hâkim olduğu geleneksel güvenlik

yaklaşımından etkilenen güvenlik tanımları, zamanla bireyi ön plana alan i*nsani güvenlik* yaklaşımlarına yönelmiştir (Ak, 2013:100). İç/dış güvenlik dışında ülkelerin ayrıca dış alanlara yönelik diğer yeni güvenlik endişeleri de ortaya çıkmıştır. *İnsan birlikteliğine bağlı faktörler açısından* güvenlik çeşitleri, askeri güvenlik, siyasi güvenlik, sosyal güvenlik, ekonomik güvenlik ve çevresel güvenlik olarak karşımıza çıkar. Her birinin güvenlik sorunsalının bir boyutunu oluşturduğu belirtilmektedir (Buzan, 1991:20). Güvenliğe farklı açılardan da bakılabilmektedir. *Kapsam açısından* güvenlik çeşitleri; ulusal, bölgesel, uluslararası ve küresel güvenlik olarak ayrılmaktadır. *Önemi artan diğer güvenlikle ilgili alanlar*; iş güvenliği, küresel ticaret güvenliği, insanlığın gelecek güvenliği, uluslararası suç örgütlerine karşı güvenlik, etnik çatışma riskine karşı güvenlik, siber terör, bilgi güvenliği ve kişilik hakları güvenliği, enerji güvenliği, çevre güvenliğidir (Yavuz, 2010).

2. ÇEVRESEL GÜVENLİK TANIMI, ANLAMI VE GELİŞİMİ

Çevre, bireyin dışındaki canlı-cansız her şeyi kapsamakta; yer altı ve yer üstü doğal ve yapay değerleri, toplumsal ve kültürel ortamı içine almaktadır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 22). *Çevre sorunları,* çevresel değerlerin zarar görmesi nedeniyle çevrenin sorunlaşması sonucunda ortaya çıkar. Hava, su ve toprağın zamanla doğal niteliğinin bozularak yaşanırlığını yitirmesi, yaşam ortamları değiştiği veya aşırı tüketildiği için bitki ve hayvan topluluklarının yok olmaya yüz tutması, çevresel değerlerin yitirilmesinin göstergesi sayılmaktadır. Çevre sorunları, daha çok çevre kirliliği olarak görülmüştür. Çevre sorunu, sadece kirlenme değildir. Maddi-manevi çevresel değerleri, canlıların sağlığını ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etkiyi kapsar. Uzun dönemli etkileri de dikkate alındığında, bugünü ve gelecek kuşakları, tüm ulusları, salt insanları değil, tüm canlı ve cansızları ve ekolojik dengeyi etkilemektedir. Günümüzde birçok başka sorunla birleşerek ç*evre sorunsalı* halini almış durumdadır.

Çevresel güvenlik, çevresel bozulmaların güvenliği tehdit etmesi olarak kavramlaştırılabilir (Kaypak, 2012:11). Çevresel güvenlik; birey, grup ve toplumların çevresel değişimlere karşı duyarlı olması ve olumsuz etkilere maruz kalmasını önlemeyi, çevrenin güvenli hale gelmesini ifade etmektedir (Barnett, 2007:4-5). Çevresel güvenlik kavramını çevrenin güvenliksiz hali doğurmuştur. "Çevresel güvensizlik", çevresel bozulma, çevresel yıkım, kirlenme, iklim değişikliği, kaynak kıtlığı, yoksulluk, çatışma, şiddet, istikrarsızlık, çevre mültecileri vb. konuları içeren güvensizlik halleridir. Bu tür güvensizlik hallerine karşı 'çevre'nin güvenlik sorunu olarak alınması çevresel güvenlik kavramını gündeme getirmiştir (Barnett, 2003:7; Ak, 2013:100). Yaşanılan çevre bozulmuş ve yaşanabilir niteliği sorunlu hale gelmiştir. Çevresel güvenlik, yerel ve küresel biyosferin korunması ile ilgilidir. Çevreyi tehdit eden ve risk oluşturan her türlü sorun bu güvenlik alanının içine girmektedir.

Güvenlik kavramı, uzun süre 'çevresiz' olarak algılanmıştır. Bu doğrultuda, 1970'li yıllara kadar, klasik güvenlik/ülke güvenliği şeklinde algılanmış ve tehdit, tehlike, saldırı gibi olaylara karşı yürütülen güvenlik politikaları, genelde geleneksel güvenlik önlemleri ile karşılanmıştır (Sandıklı ve Emeklier, 2011: 20). Soğuk Savaş dönemindeki savaş, çatışma ve kriz odaklı güvenlik anlayışında çevre konusu güvenlik sürecine dâhil edilmemiştir (Dabelko ve Dabelko 1993:3). Çevre sorunlarının etkilerinin küresel düzeyde hissedilmesi ve Soğuk Savaş'ın etkilerinin azalmaya başlamasıyla birlikte, çevre bir tehdit ve risk alanı olarak güvenlik yaklaşımlarında yer almaya başlamıştır. 1970-1980'li yıllardan itibaren 'ulusal güvenlik' kavramı, çevresel öğeleri de içerecek şekilde

yeniden tanımlanmaya başlamış ve güvenlik ve çevre bağlantısı gelişmiştir. Çevresel güvenlik kavramına ilginin, Dünya'da küresel ısınmayla çevresel bozulma ve değişimin tehdit unsuru olarak ortaya çıktığı ve kaynak kıtlıkları temelinde çatışmaların meydana geldiği 1990'lı yıllarda arttığı görülmektedir. Çevresel güvenliğe yönelik tehditlerin, çokuluslu süreç ve mekanizmalarla ele alınması gerekli hale gelmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, yeni ve daha bütünsel bir güvenlik yaklaşımını, 1992 yılında yayımladığı bir bildirgeyle kabul etmiştir (Yıkılmaz, 2003:78). Ülkelerin çıkarlarına, halkın yararına ve geleceğine yönelik her türlü tehdidin önlenmesi olarak tanımlanan ulusal güvenlik kavramına çevresel güvenlik kavramı da eklenmiştir (Eckersley, 2005).

Çevre ve güvenlik ilişkisinde, çevrenin konumunun ne olduğu ve güvenliği sağlanacak varlığın konusu ve aktörlerinin saptanması, soruna çözüm üretimi aşamasında gerekli olmuştur. Çevre bu süreçte özne değil, nesne olarak görülmüştür. Aslında, normal olarak güvenliği sağlanacak varlığın "çevre" olması gerekirken; çevreden ziyade "insan" olduğu kabul edilmektedir. Bunun nedeni, dünyada uluslararası güvenlik ortamında halen 'insan-merkezli' düşünce sisteminin varlığını sürdürmesidir. Bu bağlamda, çevresel güvenlik anlayışının gelişimi üç evreden geçmiştir (Ak, 2013:100-102); Çevresel güvenliğe ilişkin yaklaşımların *ilki,* askeri güvenliği merkeze alan geleneksel güvenlik yaklaşımları içerisinde çevresel güvenlik algısıdır. Çevre konusu; ekonomi, insan hakları ve göç gibi potansiyel tehditler arasında sayılmıştır. *İkincisi;* devlet merkezci yaklaşımı savunan, ancak güvenlik sorununun üstesinden gelebilecek çok taraflı devletlerarası işbirliği araçlarını, ortak, kapsamlı gibi ifadelerle öneren güvenlik yaklaşımıdır (Şahin 2004:84). *Son yaklaşım* ise, güvenlik konusunun insani güvenlik kavramı olarak ortaya çıkmasıdır. Bu yaklaşımda, birey temelinde insan refahına yönelik çevresel koşulların iyileştirilmesi üzerinde durulmaktadır. İnsani güvenliğe ilişkin en önemli aktörün, çevresel yaşam alanı olduğu kabul edilmektedir (Maltais vd., 2003:1-2; Ak, 2013:102-103). Bu yaklaşımların hepsinde, "çevre", güvenliği sağlanması gereken temel özne olmak yerine; güvenli hale getirme eyleminin mekânı ve konusu olarak görülmektedir.

Çevresel güvenlik, küresel tehdit ve risklerin suç eğilimleriyle birleşerek artmasıyla en önemli araç durumuna gelmiştir. Tehdit ve risk alanları, doğal kaynakların tükenmesi ve kirliliği sonucunda insanın varlığını ve refahını tehdit eden ekolojik ve toplumsal gerilimler olarak ortaya çıkmaktadır (Algan, 2004:185). *Ekolojik gerilimler,* çevresel bozulma ve kirlilikler kapsamında, özellikle iklim değişikliği, deniz seviyesinin yükselmesi, ozon tabakasının incelmesi, toprağın bozulması, su kıtlığı, teknoloji ve sanayi üretimi kaynaklı çevresel sorunlara karşılık gelmektedir (Maltais vd., 2003:3-4). Çölleşme, biyolojik çeşitliliğin azalması, asit yağmurları, tehlikeli atıkların yasa dışı ticareti, doğal kaynak kıtlığı gibi sınıraşan çevre sorunları tüm gezegeni ve tüm canlıları eşit derecede etkilemektedir (Algan, 2002:21). *Toplumsal gerilimler* ise, doğal kaynaklar yüzünden ortaya çıkan ülkeler ve toplumlar arası her türlü anlaşmazlık ve çatışmalar olarak ifade edilmektedir (Ak, 2013:101).

İnsan hakları, çevresel sorunlar, kitlesel göçler, mültecilik, mikro milliyetçilik, etnik çatışmalar, köktendincilik, uluslararası terörizm, ekonomik sorunlar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, bulaşıcı hastalıklar, sınıraşırı organize suçlar, insan, hayvan, bitki ve organ ticareti, kitle imha silahları, sosyal eşitsizlik, uluslararası güvenlikte yeni sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır (Koçer, 2005:289). Çevre güvenliği açısından iklim değişikliğinin doğurduğu çevresel sorunların büyümesinin, başta Afrika olmak üzere, birçok yerde daha da artacak olan kuraklıklara neden olabileceği; sonucunda

önlenemeyen göçlerin ve sosyal patlamaların insanlığı rahatsız edeceği öngörülmektedir (Yavuz, 2010). İç savaşların yıkımı da bunlara eklenmektedir. Sonuçları siyasi istikrarsızlara uzanan birçok boyutu olan çevre sorunsalı, ulusal güvenliğe yönelik kaygıları da beraberinde getirmiştir. Çevresel kaynakların bugünden karşı karşıya bulunduğu baskılar ve doğal kaynağın geri-dönülemez bir biçimde tahrip edilmiş olmasının yarattığı sorunlar, insanlığın geleceğini tehdit eder boyutlara ulaşmıştır.

Çevresel sorunların küreselleşmesi gibi, çevresel güvenliği tehdit eden öğeler de, çoğu zaman sınır ötesi özellik göstermektedir. Çevrenin halen bir "yaşam alanı" olarak değil de, "ekonomik bir kaynak" olarak görülmesi her türlü çözümü sürdürülemez hale getirmektedir. Çevresel güvenlik kavramı, esas olarak, ekolojik sistemin ve bunun bir parçası olan bireyin varlığının güvence altına alınması düşüncesine dayanmaktadır. Güvenlik kavramındaki bu değişim, çevresel sorunların anlaşılması ve çözümlenmesi için çevresel güvenlikle birlikte, 'sürdürülebilirlik' kavramının da bütünleşik olarak ele alınmasını zorunlu kılmıştır (Uğurlu, 2006:67). Ekolojik dengelerin bozulmasına bağlı olarak ortaya çıkan doğal kaynak kıtlığı, temel yaşam destek sistemlerini tehlikeye düşürmektedir. Öte yandan, Dünya'nın marjinalleşmiş alanlarındaki yoksul halkların yaşamda kalmasını sağlamak, çevresel hassasiyetleri korumak, tüm insanlığın yaşamını ilgilendirmektedir (Dalby, 2008:179). Eğer gerekli itina gösterilmezse, çevresel tehditler, ciddi, uzun menzilli ve derin güvenlik sorunları oluşturacaktır. Bu tehditler, askeri tehditlerden daha yavaş gelişse de, en az geleneksel askeri tehditler kadar önemlidir (Porter ve Brown, 1991:128). Bu yüzden, alınabilecek önlemler geleneksel askeri önlemlerden ziyade, ekonomik, sosyal ve çevresel nitelik taşıyacaktır. Çevresel güvenlik, güvenlik türlerinden biri olarak, içine doğduğumuz 'doğa' olma temelinde yerini almış bulunmaktadır. Bugün, çevrenin doğal oluşumuna yönelik tehditler, ulusal ve uluslararası güvenliğin ayrılmaz parçası olarak kabul edilmektedir. Çevre konusunda uluslararası işbirliğini öngören küresel sözleşme ve uluslararası çevre anlaşmalarının sayısı gittikçe artmaktadır.

Bu bağlamda, kendine ait ilkeleri de oluşmuştur. Çevresel güvenliğin çevre ve toplumsal alana yönelik *temel ilkeleri* şöyle sıralanabilir; Ekolojik dengenin korunması, çatışmaların önlenmesi, işbirliği faaliyetlerinin desteklenmesi, ulus-devletin işlev ve rolünün sorgulanması, askeri faaliyetlerin çevresel etkisinin azaltılması, demokrasi ve insan haklarının önemsenmesi, sürdürülebilir ekonomik faaliyetin desteklenmesi, çevresel göçün azaltılması, kentleşme sürecinde kaynak güvenliğinin sağlanması, yoksulluğun azaltılması (Ak, 2013:103-109).

3. ÇEVRESEL GÜVENLİK VE YANSIMALARI (HATAY ÖRNEĞİNDE)

Hatay, Akdeniz Bölgesinde bulunmaktadır. Bölgenin Doğu ucunda, körfezde içe sarmal bir görüntü verir. Hatay bir sınır ilidir ve Yakındoğu ile çevrelenmiş bir durumdadır. Türkiye'nin Ortadoğu'ya bakan yüzünü oluşturur. Ortadoğu'nun da Anadolu'ya, Akdeniz'e ve Avrupa'ya açılan kapısıdır. 1939'da anavatana katılmıştır. Türkiye'nin güney sınırları içine en son katılan ilimizdir. Suriye ile sınır komşusudur, iki sınır kapısı bulunmaktadır (www.hatay.gov.tr, 2015). Lübnan'dan doğan Suriye'den geçip Samandağ'dan Akdeniz'e ulaşan; tersine akarak kenti ikiye bölen 'Asi' nehri kentin simgesini oluşturmaktadır.

Antakya merkezi ile Hatay, dünyanın en eski yerleşimlerindendir. Geçmişinde, dünyanın üç büyük metropolünden biri olan ve planlı ve bakımlı haliyle 'Doğunun

Kraliçesi' unvanını alan Hatay, farklı kültürlerin izlerini bıraktığı Anadolu uygarlıklar diyarıdır. Uzun yaşamı boyunca Pers, Arap, Haçlı, Selçuklu, Osmanlı ve Fransız egemenliğinde kalmıştır. Batı ve Doğu uygarlıkları karmasıdır; Hellenizmin ayrıcalıklı özelliklerini taşır. Hatay'da toplumsal yapıya bakıldığında, heterojen bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Dinler, mezhepler, ırklar mozaiğidir. Farklı din, kültür ve etnisiteye sahip insanlar birlikte yaşamaktadırlar. Yahudi, Hristiyan (Katolik, Ortodoks, Süryani, Ermeni), Müslüman (Sünni, Alevi, Türk, Arap, Türkmen, Çerkes) olarak oluşturdukları birlikte yaşama kültürü kentin dokusuna işlemiştir. Cami, kilise ve havra, aynı mahallede, yan yana yüzyıllardır sorunsuz bir şekilde varlıklarını sürdürmektedir (www.hatay.gov.tr, 2015). Geçmişten günümüze içerisinde bulundurduğu özel, kozmopolit dokusunu son döneme kadar taşıyabilmiş; farklı kültürleri tek potada eritip ortak miras zenginliğine dönüştürebilmiştir. Çokkültürlü, çokkimlikli yapısı ile modern yaşam anlayışına ve farklılıklara saygıya sahiptir. Hatay, uygarlıkların birleştiği uyum içindeki *hoşgörü kenti* diye bilinmektedir (Doğruel, 2005:37). Kent, zengin uygarlıklarla dolu tarihi geçmişi, dini kimliği, sosyal ve kültürel yapısı ile 'mistik' bir dünya kentidir.

Ne var ki Hatay, son yıllarda hiç istemediği halde, daha önce karşılaşmadığı bir sorunla karşı karşıya kalmıştır: Çevresel güvenlik. Bu soruna hazırlıksız yakalanmıştır. Hatay halkı, ne olduğunu anlayamadığı, birdenbire gerçekleşen çok kapsamlı bir sorun ortamı içinde bulmuştur kendini. Televizyonlarda birinci haber olmuştur. Sürekli konuşulan, üzerinde tartışılan, sıcaklığı süren bir gündemin parçası haline gelmiştir. İlk şok yoğun mülteci akını ve Reyhanlı patlaması ile yaşanmış ve canı-malı yok edebilen güvenlik sorunu diye bir sorun olduğu ve bunun Hatay çevresi içinde hayata geçtiği herkesin idrak ettiği bir durum haline gelmiştir.

Bu doğrultuda, Hatay'da çevresel güvenliğe dar ve geniş açıdan bakılabilir. *Çevresel güvenlik dar anlamda,* yaşamın kalitesini düşüren 'çevre sorunları' olarak karşımıza çıkar; Nüfus artışı, çarpık kentleşme, plansızlık, taş ve maden ocaklarının yerleşim birimlerine yakın olması, gecekondulaşma, turistik değerlerin bilinmemesi, su, hava kirliliği, tarımsal kirlilik, biyolojik çeşitliliğin yok olması, katı atık sorunu ve toprak kirliliği, Harbiye su kaynakları ve Asi nehri su havzalarının rehabilite edilmesi, enerji ihtiyacı, termik santrallerin yarattığı sorunlar, kentin özgün dokusuna uygun yapılaşmanın olmaması, kentsel dönüşümün kültüre ayarsızlığı, sit bölgesinin korunmaması, tarihsel kimlik ve mirasa sahip çıkmama, olası depreme hazırlıksızlık sorunu, kentsel alanda yüksek yapı yapma, trafik, park, otopark, kaldırım, yol, ağaçlandırma, orman sorunu, temizlik kültürünün olmaması, görüntü, gürültü, koku kirliliği, bu çevre sorunlarının bazılarını oluşturur (Kaypak, 2015:20). Kentin var olan eski çevre sorunları, kentin büyükşehir olması ve büyümesiyle, artan nüfus ve işlevlerle birlikte, yeni sorunlarla daha da ağırlaşıp kenti sağlıklı ve yaşanabilir halinden çıkararak, güvenlik sorunu oluşturmaya başlamıştır. *Çevresel güvenlik geniş anlamda,* çevresel sorunlara ek olarak siyasal, sosyal, ekonomik, güvenlik, kültürel sorunlar ve sağlık sorunları olarak belirir.

Siyasal açıdan en önemli sorun yapı değişikliğidir. Hatay 2014 yılında 6360 sayılı yasa ile Büyükşehir haline gelmiştir. Bu yeni düzenleme beraberinde birçok sorun getirmiştir. Kent yönetimlerinde hiçbir şey yerine oturmamıştır. Statüsü değişen il özel yönetimi, belde, köy, mahalle ilişkilerinde kargaşa hali sürmektedir. Göç ve kentleşme hızlanmıştır. Artan nüfusun ihtiyacını karşılamak için, neredeyse her yer yerleşime ve büyük apartmanlara açılmıştır. Çam ve zeytin ağaçları kesilerek apartmanlara

dönüştürülmektedir. Kentin genel yansıması ‘şantiye’ halidir. ‘Yapım aşamasında’ ilk izdüşüm olmaktadır. Hâlbuki Kültür ve Turizm Bakanlığı’nca, 2007 yılında Hatay *Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve Eylem Planı (2007–2013)* uyarınca “Kültür Marka Kenti” olarak belirlenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Marka Kent Projesi kapsamındaki 15 ilden biridir. Bu plan doğrultusunda turizmi canlandırıcı ‘Medeniyetler Şehri Hatay’ söylemiyle kültür marka kent çalışmaları başlatılmıştır. Kent bu projeyle; ‘kendi iç dinamiğiyle gelişen, sosyo-kültürel zenginliğini sanayi üretimiyle büyütememiş, sınırda bir taşra kenti’ makûs talihini bu şekilde yenmeye çalışmıştır. Bugüne baktığımızda, yapılan yollar, binalar, refüj çalışmaları, turizm veya kültür niteliğinden ziyade, ulaşım ve taşımacılığın ön plana alındığı, büyümekten başka bir şeyin düşünülmediği bir algı oluşturmaktadır.

Sosyal açıdan bakıldığında; Hatay yoğun bir sığınmacı ve mülteci göçü altında kalmıştır. Suriye’deki iç savaştan dolayı evlerini terk eden Suriyeliler, Türkiye’nin farklı kentlerinde, özellikle sınır kentlerinde yaşamlarını sürdürmektedir. Suriyelilerin en fazla mülteci konumunda bulundukları ülkelerin başında Türkiye gelmektedir (BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, 2013). Suriye krizinden en fazla etkilenen kentlerin başında ise Hatay gelmektedir. Devam eden olaylar sırasında Suriye’den Türkiye’ye toplu nüfus hareketi artarak devam etmiş, bunun yanı sıra bu süre içinde kendi isteği ile Suriye’ye geri dönenler olduğu gibi başka ülkelere gidenler de olmuştur (The UN Refugee Agency, 2012). Suriyeliler kentin nüfusunu artırmıştır. 2014 yılı itibariyle Hatay Valiliği’ne göre toplam 2013 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre nüfusu 1 milyon 503 bin olan Hatay'da Suriyelilerle birlikte toplam 1 milyon 748 bin kişi yaşamaktadır. Kayıtlı olarak yaklaşık 245 bin Suriyeli bulunmaktadır. Hatay'ın yaklaşık %15'ini Suriyeliler oluşturmaktadır. Emniyet Müdürlüğünün resmi kayıtlara göre, bu 5 yıllık süreçte Türkiye’ye 2 milyon, Hatay’a ise 200 bin kayıtlı Suriyelinin girdiği belirtilmektedir (Hatay Valiliği, 2015). Birleşmiş Milletler Ekim 2014 verilerine göre, Hatay’da beş kampta 15.404 kişi yaşamını sürdürmektedir. (www.unhcr.org.tr, 2014). Kamp dışında yaşayanların resmi rakamı ise 60.000 civarındadır. Ancak özellikle Reyhanlı, Antakya merkezi ve sınıra yakın ilçelerde kayıt dışı yaşayan Suriyeli sığınmacılarla resmi rakamın iki katı olduğu yönünde bir algı mevcuttur. Hatay’ın köylerinde bile Suriyeliler vardır (ORSAM, 2015:26).

Ekonomik açıdan bakıldığında; yaşanan kaosun ekonomiye doğrudan yansıdığı görülmektedir. Gelişmelerin sürece etkileri hem temel ekonomik faaliyetlere ve hem de işgücü piyasasına yönelik olmaktadır. Ortadoğu’ya açılan ticaret merkezi olan ‘Cilvegözü Sınır Kapısı başta olmak üzere kapılar dört yıldır kapalıdır. ATSO (Antakya Ticaret ve Sanayi Odası) Suriye’deki olayların Hatay ekonomisine çok olumsuz yansımaları olduğunu ve olmaya devam ettiğini söylemektedir. Bu kapı kapanınca bölgenin ekonomisi de bundan ciddi bir şekilde etkilenmiştir. İhracat durma noktasına gelmiştir. Ortadoğu’ya taze meyve-sebze ihraç edilememektedir. Hava ve liman trafiğinde de eski canlılık kalmamış; nakliye, turizm sektörü, sınır ticareti, taşımacılık esnaf etkilenmiş, bölgenin ekonomisi daralmıştır. Kenti ayakta tutan sektörlerin bitmesi ile yoksulluk derinleşmiştir. Mülteciler kentte hayatı pahalılaştırmaktadır. Suriye’den kaçan zengin en üst sınıf buradan Dubai, Ürdün, Mısır gibi ülkelere; mühendis, müteahhit ve işadamlarından oluşan orta sınıf da Antep, Urfa, Ankara gibi büyük şehirlere göçmüşler; Hatay’da en alt sınıf kalmıştır. Kamplar sadece %10’unu alınca (15 bin kişi) geri kalanlar mecburen kente dağılmıştır. Parası biten on binlerce mülteci geçinmek için arayışa girmiş; kimi işyeri açmış, kimi dilenci olmuştur. Hepsi kayıt dışı çalışmaktadır.

Tüm varlığını tüketenler de karın tokluğuna işçiliğe başlamışlardır. Günlük 15-20 TL'ye, sigortasız ve ek mesai olmadan çok kötü koşullarda çalışmaya başlayan Suriyeli, iç piyasanın işveren-işçi denklemini bozmuştur. Suriyelilerin kentin ekonomik altyapısını etkilediği, Hataylıların sırtına ek yük oluşturduğu belirtilmektedir. Hatay'ın yerli halkı, iş bulamaz hale gelmiştir (www.radikal.com.tr, 2012). Öte yandan, Fırat, Dicle ve Asi nehirleri, sınır aşan sular olarak, Türkiye'nin güvenliğini ve çıkarlarını etkilemektedir. Bu nehirler üzerinde baraj yapılması kararlaştırılmıştır. Ama Suriye ile imzalanan stratejik işbirliği anlaşmalarının 2011 yılı sonunda Suriye tarafından askıya alınması suya yapılan yatırımları boşa çıkarmıştır.

*Kültürel açıdan***,** zengin mutfağı, tarihî mekânları ve çok kültürlü yapısıyla öne çıkan Hatay yaşam tarihinin en zorlu sürecinden geçmektedir. Suriye krizi Hatay'ın kendine özgü hassas dengelerini altüst etmiştir. Hatay Suriyeliler gerçeği ile diğer sınır illeri gibi kriz sonrası tanışmış değildir. Suriye gerilimi, Hatay'ın gündemine 2011 Mart'ından beri farklı bir boyutla girmiş olsa da; ne zaman bir Suriye ile Türkiye arasında olumlu ya da olumsuz herhangi bir durum söz konusu olsa, Hatay'ın adı bir biçimde geçmekte ya da Hatay'ı doğrudan ilgilendirmektedir. Çünkü Suriye'deki süreçte Hatay'ı bağımsız düşünmek mümkün değildir. Hatay'ın toplumsal yapısı Suriye'dekine benzerdir. Suriye'deki iç savaş sürecinde Hatay'ın etkilenmesi, Suriye sınırındaki Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin'e göre farklılık taşımaktadır. Suriye ile ilişkiler açısından, Suriye ve Hatay arasında kendine özgü bir durum söz konusudur. Hatay'ın kendi tarihselliğinden kaynaklanan etnik, kültürel, dinsel çeşitliliği belirleyici olmaktadır. Neredeyse her Hataylı ailenin Suriye tarafında akrabası vardır. En büyük kaygı, demografik yapının ve gruplar arası dengenin bir taraf lehine bozuluyor olmasıdır (ORSAM, 2015:26-27). Sığınmacı ve mülteciler farklı kültüre sahiptir; gelenler Alevi yönetimden kaçan ve çatışan taraf olan Sünni Araplardır. Hatay merkezi Antakya nüfusunun çoğunluğu Alevi Arap'tır. Hem gelenler adaptasyon sorunu yaşamakta, sığıntılık hissetmektedirler; hem de Sünni olmayan yerli halk onlara gösterilen her türlü ayrıcalıktan rahatsızdırlar. "Suriye Savaşı, Hatay'da mezhep ayrılığını körüklemiştir" (BBC, 2013). İki halk arasında olan mezhepsel, etnik, akrabalık ve gönül bağıyla oluşan derin ilişkiler örselenmiştir. Kent, 'ötekileşme' bağlamında çokkültür, çokkimlik bunalımı yaşamaktadır (Kaypak, 2015:23). Çok kültürlü yapı zedelenmiş; farklı etnik gruplar arasındaki diyalog kanalları kapanmıştır. Tarih boyu yan yana, huzur içinde yaşayan farklı kültürler temelindeki hoşgörü, birlikte yaşama anlayışı aşınmaktadır. Hatay'ın kozmopolit, hassas dengelerinin önemsenmediği; mevcut duyarsızlığın Alevi ve Sünnileri kutuplaştırdığı; kutuplaşmanın sosyal patlamaya dönüşebileceği endişeleri vardır (www.aksiyon.com.tr, 2014). Mültecilerin kültür farklılığının oluşturduğu gerginlikler ortadan kalkmış değildir, sessiz ve derinden sürmektedir.

Güvenlik açısından en önemli sorun, Hatay için Suriye krizi olmuştur. Suriye'deki iç savaşın lojistik ve insan faktörü açısından Hatay doğrudan, Suriye krizinin bir parçası haline dönüşmüştür. Hatay- Suriye sınır güvenliği kalmamıştır. Kamplarda kalanların gidip savaşıp tekrar geri geldikleri söylenmektedir (www.haberakdeniz.net, 2015). "Hatay'da artık hiçbir şey eskisi gibi değildir". Suriye sorunu başladığından bu yana kent huzursuzdur. Hatay'da güvenlik sorunu yaşanmaktadır; halkın endişe ve korkuları vardır. Uçak seferlerinde yabancı yolcu yok denecek kadar azdır. Eskisi gibi turistik gruplar sokaklarda dolaşmamaktadır. Sakinleri bile akşam sokağa çıkmaya çekinir olmuştur. Mülteciler, Antakya sokaklarında, parklarında, çay bahçelerinde alışveriş merkezlerinde, mahallelerde, restoranlarında ve her yerde serbestçe dolaşabilmektedir. Savaştan kaçan

Suriyelilere destek olma duygusu hâkim olsa da "sakallılar/savaşçılar" denilen kişilerin varlığı rahatsızlık yaratmaktadır. Bu insanlardan hangisi mülteci, hangisi savaşçı belli değildir. Kentte kim oldukları meçhul kişiler dolaşmaktadır. Yardım örgütü adı altında çok sayıda istihbarat örgütü elemanları, misyonerler, yabancı uyruklu birçok gazeteci, araştırmacı serbestçe dolaşmaktadır. Bir kısmı, asker elbiseli silahlı korumalarla dolaşmaktadır. Bir kısmı sakallı bıyıksız, uzun elbiseli, spor ayakkabılı veya askeri postallı silahlı adamlardır. Bunların Suriyeli olduğundan şüphe edilmektedir. Antakya halkı bunlara "mülteci" dememekte, "silahlı paralı katil" veya bir kısmına "çapulcu" demektedir (Özdemir, 2015). Hatay'da sinir harbi yaşanmakta, olası provokasyonlardan endişelenilmektedir (www.aksiyon.com.tr, 2014). Reyhanlı, Cilvegözü patlamaları ve Altınözü-Yayladağı bölgesine düşen top mermileri ya da havan topları tedirginliklere neden olmuştur. 2013 tarihinde Reyhanlı'daki terör saldırısı sonrası, Suriyelilerin gösterilen tepki nedeniyle kenti terk ettikleri söylense de mevcut durum bunu yansıtmamaktadır (Eryılmaz, 2015). Reyhanlı, Hatay ilinin tarımsal temele dayalı yerleşim yerlerinden biridir. Patlama kenti daha da geriye götürmüş ve kentten yerli halkın göçü başlamıştır. Ne var ki, barış kenti Hatay, terörle anılır hale gelmiştir. Nitekim Türkiye ile Suriye arasındaki krizin Hatay üzerindeki en önemli etkisinin toplumsal, güvenlik ve askeri anlamda yaşanan gerginlikler olduğu gözlemlenmiştir. Rejim karşıtları ve rejim taraftarlarının mezhepsel düzeyde savaşa yaklaşımı ve Hatay'da önemli oranda Arap kökenli Alevilerin yaşıyor olması, Suriye'de yaşanan askeri gelişmelerin doğrudan Hatay bölgesini etkilemesine yol açmıştır (Reçber ve Ayhan, 2014:327). Son 3 yılda Türkiye'den 1500 araç Suriye'ye kaçırılmıştır. Bu araçlar pasaportsuz sınırı nasıl geçmiştir bilen yoktur. Suriyelilerin arabalarına Türk plakası verilerek kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Yaşamın içerisindeki güvenlik sorunu, yabancının olduğu bölgede yabancıyı tanımamaktan ve birlikte yaşamayı nasıl kotarabileceğimizi bilmemekten kaynaklanmaktadır. Bu da daha çok bir risk demektir. Asayiş konusu, adli vakalarda artma kaygısı, belli anlamda mahallede kimin ne olduğunun, kimlerin yaşadığının bilinmediği anlamına gelmektedir. Kentte kontrolsüz ve başına buyruk hareket eden mülteciler kanun, nizam tanımamaktadır. Suç şebekeleri peyda olmuştur. Evlerde bomba patlamakta, insanlar öldürülüp Asi'ye atılmaktadır. Hatay hastaneleri bunlara özel bölümler ayırmıştır. Ancak Üniversite Araştırma Hastanesinde bir hasta muayene edilirken, üstünden yere düşen bomba panik ve korkuya neden olmuştur. Suriyeliler ve yerel halktan kişiler arasında adli vakalar zaman zaman yaşanmaktadır. 2014 yılında Suriyelilerin karıştığı asayiş olayları sayısının 1432 olduğu belirtilmiştir (www.gercekgundem.com, 2015). IŞİD'in halkla benzer dili (Arapça) konuştuğundan rahat hareket edebildiği Hatay'da, hücreleri bulunduğu ve biyolojik silah kullanacağı kulaktan kulağa dillendirilmektedir.

Diğer yandan, kentte ahlaki sorunlar yaşanmaktadır; zinanın arttığı belirtilmektedir. Sosyal yapıyı çökerten güncel sorunlardan biri fuhuştur. Fuhuş olaylarını, hırsızlık, gasp gibi yüz kızartıcı suçlar izlemekte, bunların kampların dışında yaşayan Suriyelilerin işi olduğu söylenmektedir. Hatay'da Suriyelilerle kadın ve çocuk istismarının yoğunlaştığı; ikinci, üçüncü eş olarak gayri resmi evliliklerin sayısında artış yaşandığı düşünülmektedir (www.ydh.com.tr, 2012). Maddi güçlük çeken mülteci ailelerin, 15-16 yaşlarındaki kız çocuklarını başlık parası için yaşlılarla evlendirdikleri belirtilmektedir. Modern bir yapıya sahip eğlenmeyi, yemeği, gezmeyi seven halk sokağa çıkmaya korkmaktadır. Eskiden geç saatlere kadar canlı ve hareketli olan kent, geceleri ıssızlaşmaktadır. Suç olaylarının,

işsizliğin, organ ve insan kaçakçılığının giderek arttığı ve her türlü sorunla gerilen bir toplumsal yapı sergilemektedir.

Sağlık açısından bakıldığında; Hatay'da bir yandan Büyükşehir olmanın ve mülteci göçünün getirileri ile yoğun bir nüfus artışı vardır. Kent geniş alanlara yayılırken, kuyu suları, içme suyu sorunu ortaya çıkartmakta; hastalıklara kapı açılmaktadır. Diğer yandan, mülteciler ile salgın hastalık tehlikesi ile karşı karşıyadır. Temizlik kültürlerinin en az olması ve pislikle sorun daha da artmaktadır. Kent daha bakımsız ve sağlıksız bir görüntü oluşturmaya başlamıştır. Çünkü sığınmacı veya mülteci olarak halen gelmeye devam edenler, kente her türlü rekreasyon alanını kullanmaktadırlar. Savaştan 10 milyon insan etkilenmiştir. Bunlardan 6,5 milyonu geçim kaynağından, evinden, yurdundan yoksun göçmen konumuna düşmüştür (AFAD, 2013). Silahlarla yaralanan 625 bin insan yetmiyormuş gibi, savaş var olan tüm hastalıkları körüklemiştir. Daha da kötüsü eski hastalıklar yeniden hortlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre savaştan önce Suriye'de görülmeyen Sıtma, Şark Çıbanı, Çocuk Felci, Tüberküloz, Kızamık, Tifo ve Bruselloz tekrar salgınlar yapmakta ve can almaktadır. Türkiye'de bu hastalıklar kontrol altına alınmıştır. Suriye'den gelen insanlar herhangi bir sağlık kontrolünden geçmeden giriş yapmışlardır, bir kısmı da sürekli gidip gelmektedir. Sonuçta kimi kayıtlı, kimi de kayıt dışı 2 milyon Suriyeli Türkiye sathına yayılmıştır. Sokaktaki Suriyelilere sağlık hizmeti verilmesi için kayıt altına alma çalışmaları sürdürüldüğü belirtilmektedir (Kızılkoyun, 2014). Ancak Suriyeli göçmenler içinde bu hastalıkları geçirmiş tam tedavi olmamış veya hastalığın klinik sonuçlarını yaşamadan taşıyanlar olma olasılığı çok yüksektir. Türkiye'de yıllar sonra yeniden çocuk felcinin patlaması bu durumun sonucudur. Bu tehlikeyi yaşaması bir yana Türkiye sağlığının geleceği 10-20 yıllık bir ipotek altına alınmış olmaktadır. Yeniden ortaya çıkan bu hastalıklara yakalanma riski vardır. Kötü yaşam koşulları ve yetersiz beslenme bu tür hastalıkların salgınlarını tetikler ve tüm bölgeye yayılabilir. Sağlık açısından bir Ortadoğu ya da savaştan çıkmış bir ülke görüntüsü sergileyebilir (Akdur, 2014). Öte yandan, sağlıksızlığın yanı sıra, Hatay genelinde kontrolsüz gayri-meşru ilişkilerin artışına bağlı olarak, zührevi hastalıklarda da ciddi artışlar olduğu vurgulanmaktadır (Kaypak, 2015:26).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yüzyıllar boyunca güvenlik denince akla sadece ülkeler ve onları temsil eden devletler gelmiştir. Güvenlik, tek boyutlu bir şekilde sürmüş ve böyle olması gerektiği düşünülmüştür. 21. yüzyıla gelindiğinde dünya genelinde değişen anlayışların başını güvenlik anlayışı çekmiştir. Güvenlik, ulusal nitelikli ülke güvenliğinden uluslararası güvenlik şeklinde tanımlanan bölgesel ve küresel güvenlik ve oradan da 'insani güvenlik' anlayışına kaymıştır. 'Herkes ve her şey için güvenlik' diye bir olgu ortaya çıkmış durumdadır. Güvenlik anlayışının değişimiyle birlikte, güvenliğin boyutu, kapsamı da değişmiş ve küreselleşmiştir. Güvenliğin içeriği genişlemiş; savaş, silahlı çatışma, terör ve tarikat eylemleri, ekonomi, enerji, sibernetik, sağlık, çevre, mülteci göçü, sosyo-kültürel alanlar da güvenliğin kapsamına katılmıştır. Küresel güvenlik ortamının en önemli 'asimetrik tehdit' algılamalarından birisi uluslararası terörizmdir. Kitle imha silahlarının yayılması ve terörist örgütlerin eline geçme ihtimali, canlı bombalar önemli bir risk oluşturmaktadır. Bu tür yapılanmaların dünya güvenliğine ve geleceğine yönelik oluşturduğu açık tehdit ile karşılaştırıldığında; sosyal, ekonomik, çevresel vb. sorunlar güvenlik açısından daha az önemsenmektedir. Ama güvensizlik ortamında, mekânsızlık, yoksulluk ve açlık da işe karışınca bu tehditlerin etkisi çok daha fazla hissedilmektedir.

Küresel boyutta, güvenliğe yönelik tehdit ve risklerin anlam ve yön değiştirmesi, güvenli çevre olgusunu Dünya gündemine taşımaktadır. Güvenliğe yönelik tehdit ve tehlikelerin kapsamı genişleyerek, çevresel etken ve sorunların da göz önüne alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çevre konusunda kaynak çatışmalarının önlenmesi, aşırı nüfus artışı, sınır aşıcı suç, kültürel çevrenin korunması, çevresel göç, açlık, yoksulluk, kıtlık gibi toplumsal sorunlara çözüm aranması çevresel güvenlik anlayışının önemini artırmaktadır. Bu yeni güvenlik sorunlarıyla başa çıkabilmek için, ülkelerin birbirleriyle karşılıklı güvene dayanan işbirliğine ihtiyaçları vardır. Çevresel güvenliğin sağlanmasında, ulus-devletlerin tek başına yeterli olmadığı görülmekte; birlikte hareket etmek gerekmektedir. Bu nedenle, çevresel güvenliğe yönelik küresel bir bakış açısı oluşturmak, çevreye bütünleşik bakmak zorunluluğu doğmuştur. Örneğin, çevre göçmeni de sayılan mülteciler bir yerde kalmamakta, dünyaya yayılmaktadırlar. Yoksulluğu, açlığı, kötü yaşam koşullarını beraberinde taşıyıp götürmektedirler. Çevresel sorun ve güvenliğin uluslararası boyutu artıkça, etkilenmeler kaçınılmaz olacaktır.

Çevresel güvenlik sorunları Hatay'a kentin yüzünü değiştirerek yansımıştır. Her zaman modern ve hoşgörülü olarak bilinen kentte 'gerilim birikmesi' yaşanmaktadır. Mülteci göçleri ile nüfusu oldukça fazla artmıştır. Hatay büyükşehir yapılarak bu artış karşılanmaya, yönetim sorunları giderilmeye çalışılmıştır. Ama modernleşme adına iyiye bir gidiş yaşanmamaktadır. Kent gittikçe büyümektedir. Bu büyüme, çarpık kentleşme ve plansız yapılaşma ile kontrolsüz şekilde gerçekleşmektedir Kent, son yıllarda yaşananlar ile 'keşke küçük, temiz ve bakımlı halinde kalsaydı' dedirtmektedir. Bu bağlamda, Hataylılar kentte yaşanan keskin çöküşü, üç ana etkene bağlamaktadır: 'Sosyal erozyon, güvenlik zafiyeti ve daralan ekonomi'. Mültecilere gösterilen anlayış ve toleransın kent halkına da gösterilmesi gerektiği düşüncesi ortadan kalkmış değildir. Kriz yönetiminin gelinen noktada çöktüğünü, bumerang etkisiyle Hataylılara zarar vermeye başladığını söylemektedirler. Hatay'da artan terör eylemleri, çatışmalar, fuhuş vb. nedenlerle yaşanan güvenlik sorunları, klasik çevre sorunlarının dışında yeni tür kirlilikler oluşturmaya başlamıştır. Yine de, derinleşen etnik ve mezhepsel ayrışmanın önüne, 'derin birlikte yaşama kültürü ve hoşgörü anlayışının' set çekebileceğine inanılmaktadır.

Kaynakça

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD), (2013), "Syrian Refugees in Turkey: Field Survey Results", www.afad.gov.tr/Dokuman/TR30.12.2013_tr.pdf, (Erişim: 21.09.2014).

Ak, Tarık, (2013), "Çevre ve Güvenlik İlişkisi Bağlamında Çevresel Güvenlik Kavramı", Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1-2), s. 99-115.

Akdur, Recep, (2014), Suriyeli Göçmenler Hangi Hastalıkları Getiriyor. 12 Eylül 2014, www.saglikliyasamdiyeti.com/suriyeli-gocmenler-hangi-hastaliklari-getiriyor-10585.html, (Erişim: 28.10.2014).

Algan, Nesrin, (2002), "Türk Boğazlarında Çevresel Güvenlik", Mülkiye Dergisi, XXVI, (234), Mayıs-Haziran, s. 21-34.

Algan, Nesrin, (2004), "Environmental Security in the Aegean Sea". Turkish-Greek Relations; the Security Dilemma in the Aegean, (Der. Mustafa Aydın, Kostas Ifantis), s. 185-210, Routledge, London.

Aydın, A. Hamdi, (2013), "Toplumsal Güvenlik ve Yerel Siyaset", 8 (28). http://www.yerelsiyaset.com/v4/php?, (Erişim: 29.11.2014).

Barnett, Jon, (2003), "Security and Climate Change", Global Environmental Change, 13 (1), s. 7-17.
Barnett, Jon, (2007), "Environmental Security and Peace", Journal of Human Security, 3 (1), s. 4-16.
BBC (2013), "Suriye Savaşı Hatay'da Mezhep Ayrılığını Körükledi", 4 Eylül 2013, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/09/130904_guardian_hatay, (Erişim: 30.11.2014).
Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, (2013), http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id =224, (Erişim: 29.08.2013).
Buzan, Barry, (1991), People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Great Britain, Harvester Wheatsheaf.
Buzan, Barry, (2008), "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", Uluslararası İlişkiler, 5 (18), s.107-123.
Dalby, Simon, (2008), "Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak", Uluslararası İlişkiler, 5 (18), s. 179-195, http://www.uidergisi.com/uploads/2011/06.pdf, (Erişim: 28.02.2012).
Dabelko, Geoffrey D., Dabelko, David D., (1993), "Environmental Security: Issues of Concept and Redefinition", Environmental Change & Security Project Report, (1), s. 3-13.
Doğruel, Fulya, (2005), İnsaniyetleri Benzer, İletişim Yayını, İstanbul.
Eckersley, Robyn (2005), "Ecological Security Dilemmas", New Envıronment, Agendas II (8), http://www.arts.monash.edu.au/teach/08.html, (Erişim: 28.02.2008).
Erhan, Çağrı, (2003), "Küreselleşme Döneminin Tehditleriyle Mücadele", http://www.stradigma.com/haziran2003/html.1, (Erişim: 10.10.2010).
Emeklier, Bilgehan, (2015), "21. Yüzyılda Yeni Güvenlik Anlayışları ve Yaklaşımları", BİLGESAM, 20 Mayıs 2015, Powerpoint Sunu, (Erişim: 28.09.2015).
Eryılmaz, Refik, (2015), "Hatay'daki Güvenlik Sorunu Had Safhada", 20 Mart 2015, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25974661.asp, (Erişim: 28.05.2015).
Hatay Valiliği, (2015), 2014 Yılı Güvenlik Hizmetleri Toplantısı, Antakya.
Karabulut, Bilal, (2009), "Küreselleşme Sürecinde Güvenlik Alanında Değişimler: Karadeniz'in Güvenliğini Yeniden Düşünmek", Karadeniz Araştırmaları, 6 (23), s. 1-11.
Kaypak, Şafak, (2012), "Güvenlikte Yeni Bir Boyut; Çevresel Güvenlik". Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 20. Yıl Özel Sayısı (2012), 8 (8), s. 1-22.
Kaypak, Şafak, (2013), "Çevresel Güvenlik ve Sınıraşan Çevre Suçları". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 38, s.11-22.
Kaypak, Şafak, (2015), "Güvenliğin Değişen Anlamı; Çevresel Güvenlik (Hatay Örneği)", Hatay Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu 28-30 Mayıs 2015, Powerpoint Sunu, Antakya.
Keleş, Ruşen; Hamamcı, Can, (2005), Çevre Politikası, İmge Yayını, Ankara.
Kızılkoyun, Fevzi, (2014), "200 bin Suriyeli Sokakta Kaldı", Ankara, 11 Temmuz 2014, http://e-gazete.hurriyet.com.tr/, (Erişim: 28.05.2015).
Koçer, Gökhan, (2005), "Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik Ortamı ve Türkiye'nin Ulusal Güvenliği". Stratejik Araştırmalar Dergisi, 3 (5), s. 287-304.
Küçükşahin, Ahmet, (2006), "Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?", Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 2, Sayı: 4, s.7-40.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007), Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007–2013), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
Maltais, Aaron, Kirstin Dow, Asa Persson (2003), "Integrating Perspective on Environmental Security", Stockholm Environmental Institute, Risk and Vulnerability Report, Stockholm Environment Institute, Stockholm.
ORSAM (2015), Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, Rapor No: 195, Ocak 2015, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
Porter, Gareth, ve Brown, J. Welsh (1991), Global Environmental Politics, Westview Press Inc., San Francisco.
Reçber, Kamuran; Ayhan, Veysel, (2013), "Türkiye İle Suriye Arasındaki Krizin Hatay Bölgesi Üzerindeki Etkileri", Alternatif Politika, 5 (3), s. 324- 340.
Özdemir, Nidal (2015), "Hatay'ın Barış İklimine Dikkat" 29 Nisan 2015, http://tr.boell.org/tr/2014/06/16/, (Erişim: 28.07.2015).
Sandıklı, Atilla, (2011), "Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarındaki Değişim", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=I, (Erişim:12.10.2011).
Sandıklı, Atilla ve Emeklier, Bilgehan, (2011), "21. Yüzyılda Yeni Güvenlik Anlayışları ve Yaklaşımları", Uluslararası Balkan Kongresi 28-29 Nisan 2011, Kocaeli.
Şahin, Cengiz, (2004). "Sözcelerin Gücü Adına…Güç Bush'ta Artık", Uluslararası Güvenlik Sorunları, (Der. Kamer Kasım, Zerrin A. Bakan), s. 82-101, ASAM Yayınları, Ankara.
Toprak, Zerrin, (2001), Kent Yönetimi ve Politikası, İzmir: Anadolu Yayıncılık.
TDK, http:/www.tdk.gov.tr. (Erişim Tarihi: 11.03.2015).
The UN Refugee Agency, "Syria Regional Refugee Response" http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php. (Erişim: 18.09.2012).
Uğurlu, Örgen, (2006), Türkiye'de Çevresel Güvenlik Bağlamında Sürdürülebilir Enerji Politikaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Yavuz, Celalettin, (2010), "'Güvenlik' Kavramının Çok Boyutlu Yeni Anlamları", Güvenlik Stratejileri, http://www.turksam.org/tr/, (Erişim: 11.04.2012).
Yıkılmaz, Necla, (2003), Yenidünya Düzeni ve Çevre, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.
http://www.aksiyon.com.tr/search_archive.action?issue_id=1066, "Hatay'da Sinir Harbi", 9 Haziran 2014, (Erişim: 11.09.2015).
http://www.haberakdeniz.net/2015, "Hatay'da Güvenlik sorunu ve Halkın Endişeleri, Korkuları Var", (Erişim: 15.10.2015).
http://www.hatay.gov.tr, Hatay'ın 'Enleri', (Erişim: 11.09.2015)
http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21394121.asp, "Türkiye'deki Mültecilerin Sayısı Yıl Sonuna Dek 2.5 Milyonu Bulabilir", 27 Nisan 2015, (Erişim: 11.09.2015)
http://www.radikal.com.tr/ekonomi/suriyedeki_karisiklik_hatayi_tarihi_bir_krize_soktu-109559829/07/2012, (Erişim: 13.08.2015).
http://www.unhcr.org.tr/, (Erişim: 12.05.2015).
http://www.ydh.com.tr/index.php, "1. Yılında Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Gerçeği", 2-06-2012, (Erişim: 11.09.2015).

KENTSEL BİR SORUN OLARAK KENTSEL GÜVENLİK

Doç. Dr. Şafak KAYPAK

Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Bu çalışma, kentsel güvenlik olgusuna odaklanan betimsel bir inceleme çalışmasıdır. Yazının ana amacı, güvenlikte oluşmaya başlayan dönüşüm sürecini incelemek ve bu doğrultuda, güvenlik anlayışının kentsel boyutunu konu almaktır. Kent güvenliği çalışmamızda, güvenlik olgusuna etki eden en temel belirleyici etkeni, kentin sorun kaynağı haline gelmesi oluşturmaktadır. Avrupa Birliği uyum sürecinde yaşam koşulları değişmektedir. Toplumda artan demokratikleşme sonucunda, demokratik ve hoşgörülü kamu hizmetlerine olan talep artmakta yeni sorunlar ve gereksinimler ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan, güvenlik sorunları, suç ve terör olayları da hızla artmaktadır. Kentsel alanlar değişimin yaşandığı yerler olarak, güvenlik ihtiyacının arttığı alanlar haline gelmektedir. Yaşanan kentin sorunlarının gittikçe artması, güvenliğin kapsamını genişleterek, kentsel güvenlik gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Sorun, Güvenlik, Güvenlik Anlayışı, Kentsel Güvenlik

URBAN SECURITY AS AN URBAN PROBLEM

Abstract

This study is a descriptive study focusing on the urban security phenomenon. The main purpose of the article is to examine the transformation process at the security and to analyze the urban part of security understanding. In our urban security study, the main determining factor affecting the security phenomenon is the fact that the cities are becoming a source of problems. The living conditions are changing at the Europe Union harmonization process. As a result of the increasing democratization of the society, the demand for democratic and tolerant public services is increasing, new challenges and needs arise. On the other hand, there is rapid increase at security problems, crime and terror events. Security needs are increasing at urban areas which are experiencing changes. The increasing problems of the in living city expanded the scope of security and the need for urban security has emerged.

Keywords: City, Problem, Security, Security Conception, Urban Security

GİRİŞ

Dünyada nüfusun büyük bir kısmının yaşadığı kentler, güvenlik ihtiyacının en çok duyumsandığı yerlerin başında gelmektedirler. Tarih boyunca insanlar, korunma güdüsüyle bir araya toplanarak kent kurmuş; kendilerini kentte güvende hissetmişlerdir. Ne var ki, kentler çok büyüyünce güvenliği sağlamak da zorlaşmıştır. Modern çağda, kentlerin kalabalıklaşması ve kent yoksullarının artmasıyla birlikte, sorunlar, suç ve

şiddet, hatta terör gittikçe artan bir seyir izlemiştir. Ancak, kent güvenliği sorununa sadece nüfus artışı, suç ve şiddet penceresinden bakmak doğru olmaz. Haklar penceresinden de bakmak gerekir. Artık, kent sakinlerinin, her türlü yasa dışı olaydan arındırılmış güvenli bir kentsel çevrede yaşama hakkına sahip oldukları kabul edilmektedir. Kentsel yaşam, herkes için güvenlik içinde olmalıdır.

Bu doğrultuda, büyük kentleri çoktan kent içinde "küçük kent" denilen güvenlikli "siteler" kaplamaya başlamıştır. Hâlbuki gerçek anlamda, kentsel güvenlik, kentte yaşayanlara korunaklı alanları değil, kentin her köşesinde güven içinde yaşayabilmeyi anlatmalıdır. Kentte yaşam açısından, kentsel güvenlik, iki taraflı bir olgudur; hem güvenlik istenmekte, hem de güvenlik sorunu oluşturulabilmektedir. Kentsel yaşamın güvenlikli olması için, öncelikli olarak kentlilerin kent kültürüne sahip olmaları gerekir. Güvenlik, kentte yaşayan birey ve kurumların uygarlık dışı davranışlara gitmemesi ise de, asıl güvenlik, her kentlinin kentin her alanında gece ve gündüz güvenlik içinde olduklarını bilmeleridir. Kentlerde suç oranlarının artması, sadece adalet sistemine ve kentlilerin davranışlarına bakarak açıklanamaz; suç ve suçluluk, sosyal ve fiziki çevremizi şekillendirmekle sorumlu olan kurumların faaliyetlerine de bağlıdır. Son yıllarda, ülkemizde terör eylemleri her türlü güvenlik sorununun üstüne çıkmış durumdadır. Kent düzenini, kentin kamusal ve bireysel can-mal güvenliğini, huzuru sağlayan bir örgüt olarak güvenlik güçlerinin hizmeti sağlar. Hizmet birimleri, yaptırım uygulayan bir anlayışla değil, kentlinin katılımı ve 'suç önleyici' sosyal hizmet anlayışı ile işlev görmelidir.

Bu çalışmada, sorun temelinde kent ve güvenlik ikilisi birlikte değerlendirilmektedir. Günümüzde, güvenliksizleşen kentlerde, güvenlik sorunları temelinde dönüşen kent güvenliği sorgulanmaktadır. Bu bağlamda, çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kent kavramı ve niteliği tanıtılmaktadır. İkinci bölümde, güvenlik kavramı, anlamı ve izlediği gelişim süreci anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde, kentsel bir sorun olarak kentsel güvenlik olgusu üzerinde durulmaktadır. Çalışma sonuç ve değerlendirmeyle sonlanmaktadır.

1. KENT KAVRAMI VE NİTELİĞİ

Kent, tarım dışı üretimin yapıldığı, dağıtım ve denetim işlevlerinin toplandığı, belirli büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış bir mekân olarak tanımlanır (Keleş, 1996:35). Kentin tanımlanmasında, nüfus büyüklüğü yanında, ekonomik ve sosyal göstergeler de önem kazanmaktadır. Kent yaşam biçimi ve işlevleriyle gelişmiş bir yerleşim birimidir. "Şehir" sözcüğü ile de karşılık bulur. Örgütlenmiş bir yaşamı anlatan kentler, kırsal alanlardan farklılık gösterirler. Kentin temel özelliği tarım dışılığıdır; kentsel işlevlere sanayi, ticaret ve hizmet sektörü hâkimdir. İnsan eli ile yapılanmış çevre olan kent, bilgi ve kültürün yıllarca biriktiği alanlar olarak, doğal çevreye göre üstünlüklere sahiptir. Kent, sadece bir ekonomik örgütlenme ve fiziki çevreyi değil, aynı zamanda, bireylerin sosyal yaşamdaki düşünce ve davranışlarına da etki eden farklı bir toplumsal düzeni ifade eder (Kaypak, 2015:12).

Yaşam biçimi açısından kentler arasında temel ortak özellikler bulunmasına karşın, kentlerin kendi tarihsel gelişim sürecinde oluşturdukları farklılıklar da bulunmaktadır.

Kent kavramı, tarihi süreç içerisinde "police", "cite" sözcükleri olarak birbirlerine yakın anlamlarda kullanılmıştır. Eski Yunan'da "kent devleti" anlamındaki police (polis) sözcüğü köken olarak 'politikos' yani politika sözcüğünden gelmektedir. Bu anlamdaki kent, daha çok yönetsel ve siyasal bir niteliğe sahiptir. Yunanlıların büyüğüne police, küçüğüne cite dedikleri yerleşme alanı sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan bağımsız bir örgütlenmeyi, devleti ifade eder. Yani kentler devleti doğurmuş ve devlet de temellerini kentler üzerine kurmuştur (Bumin, 1998:26). Polis sözcüğü, genelde savunma gerekliliğini açıklamak üzere kale anlamını taşımaktadır. Polis düzeni adı verilen kent-devletleri, toplumu içine alan ve dışında yaşanılması düşünülemeyecek bir mekânı ifade ediyordu (Ağaoğulları, 1994:11). Polis sözcüğü günümüzde kent içeriğini terk etmiştir, güvenlik gücü anlamında kullanılmaktadır (Aydın,1996:5). Eski Türkler "kend" sözcüğünü kale ve köy anlamında kullanmakta ve küçük büyük bütün yerleşim birimlerine kend demekteydiler. Yine Farsça 'şar', 'şeher' ve Arapça 'medine' sözcüklerinin de kent için kullanıldıklarını görmekteyiz (Ögel, 1978:175; İsbir, 1991:5). 'Kentte yaşadığını hissetmek' gibi ölçütler kent tanımının içerisine girmiş ve kentlerin büyümesiyle de büyük kent anlamına gelen "metropolitan" kavramı kullanılmaya başlamıştır (Toprak, 2001a:5-7).

Kentleşme, kentlerin alan, nüfus, sayı ve ekonomik parametreler yönünden büyümesi olarak tanımlanmaktadır. Kentleşme günümüzdeki anlamıyla Avrupa'da kendini gösteren, sonrasında tüm dünyaya yayılan temel sosyal olgulardan ve süreçlerden biridir. *Kent-li* olma; kentsel yaşam biçimine uyumdur. *Kentlileşme,* kentte dâhil olan bireylerin, kentsel yaşam değerlerini özümsemesi ve kentin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamına katılmasıdır (Kaypak, 2015:13). Kentlileşme bir kent sanatıdır. Topraktan sağladıkları yaşamsal gereksinimden kopan toplumsal kitle boyutu kentliyi; bu kitlenin mekânsal varlık boyutu ise kent olgusunu doğurmuştur (Parlak, 2009:1257-1258). Kentlileşme, salt kentte yaşama değildir. Yeni koşullara uygun ilişkiler biçimi geliştirerek kentin bir öğesi olma, toplumsal değişme, kentsel yaşama uyum ve bütünleşme sürecidir. Kentlileşme, kente göç eden ve kentte yaşayanların, kent toplumunun değer-norm sistemini, kentin davranış ve yaşama biçimini benimsemesidir. Kentlileşme, toplumların ekonomik ve sosyal kalkınmasında üzerinde durulması gereken temel kavramdır. Kentlileşemeyen toplumların, çağın gerektirdiği bireysel ve sosyal donanımlardan ve üst yapısal gerekliliklerden yoksun kalmaları, onları günümüzün birçok olanağından ve gelişme kapasitesinden yoksun bırakmaktadır. Çağdaş dünyanın kent denebilme derecesi, kentte yaşayan toplam nüfusun oranı ile değil, kültürü ve kentlileşmesi ile ölçülmektedir.

Kentler uygarlığın ortaya çıkış diyarlarıdır. Kentleşme sürecinin başlangıcı, genellikle uygarlığın başlangıcı olarak da kabul edilmektedir. Araştırmacılar, insanların avcılık ve çobanlıktan tarımsal faaliyet nedeni ile yerleşik hayata geçmesini hem uygarlığın, hem de kentleşmenin başlangıcı olarak kabul etmektedirler (Childe, 1978:146). Kent (city), kentli (citizen), yurttaşlık (citizenship) ve uygarlık (civilisation) sözcükleri "yurttaşların oluşturduğu birlik" anlamına gelen Latince'deki "civitas" (yurttaşlık) ve hemşehrilik kavramlarından türemiştir (Holton, 1999:13). Doğuda, "medeniyet" kentli olandan yani "medeni"den gelmektedir (Toprak, 2001a:1-2). İnsanlığın "topluluk"tan "toplum"a ulaşan yolculuğunun adıdır kent. Kentler, bir toplumun gelişmişlik düzeyini en iyi yansıtan mekânlardır. O yüzden, "kent, bulunduğu toplumun aynasıdır" derler. Toplumları tüm yönleriyle en iyi tanıtan sosyal birimlerdir.

Kent denildiğinde; uygarlık, uzmanlaşma, işbirliği, standartlaşma, nüfus yığılması, ekonomik faaliyetlerin dönüşmesi, ticarileşme, toprağın değer kazanması, siyasi yapılanma, yerel karakteristikler gibi olgular öne çıkmaktadır (Parlak, 2009: 1254-1256). Kent, teknik, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapının birlikte söz konusu olduğu bir mekândır. İnsan yaşamı açısından, mekâna bağlı ilişkilerden oluşmuş karmaşık bir sosyal birimdir. Bir kent, içinde yaşayanların, hem fiziki alan olarak kenti oluşturan yapılarla, hem de birbirleriyle kurduğu ilişkilerin yarattığı kültürel zenginlikle kent niteliği ve kimliği kazanır.

Kentler, değişim ve dönüşümün başlangıç noktasıdır. Bu değişim ve dönüşüm *fiziksel/mekânsal, ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarda* gerçekleşmektedir. İlk kentlerle, günümüz kentleri arasında tarım ve sanayi farklılığı vardır. Kentlerde meydana gelen değişimlerin temel görünümü değişen ve gelişen ekonomik kaynakların çeşitlenmesi sonucunda tarım sektörünün etkisini kaybedip yerini sanayi sektörüne bırakmasıdır. Kır-kent farklılığının giderek azaldığı, sanayi toplumu kültürüne kentlerin damga vurduğu görülmektedir. Kentler, her dönemde bilim, ticaret, mimari, güzel sanatlar, ekonomi ve siyaset merkezi olma özelliklerini taşımışlardır. Sanayi Devrimi ile kentlerin değeri daha da artmış ve kentlerdeki demografik yapıda; o zamana kadar görülmemiş nüfus artışları meydana gelmiştir. Tüm bu değişimler paralelinde, kırsal alandan kentlere doğru yoğun göç süreci yaşanmış ve kentlere yönelik göçlerin hızlanmasıyla birlikte, kentlerde gecekondulaşma oluşmuştur. Sanayileşmeyle birlikte, dünyanın her yerinde kırdan kente göç, kentleri alan ve nüfus olarak büyüttüğü gibi, kentlerin sayısında, ekonomik ve sosyal yaşamın merkezi olma kapasitelerinde artışlar gözlemlenmiştir. Ekonomik dönüşümlerin etkisiyle, her geçen gün daha çok insan kentlerde yaşamakta, yani kısaca dünya hızla kentleşmektedir (Duran, 2008). Kentleşme sanayileşmiş toplumlarda kalkınma ile birlikte yürümüştür (Keleş, 1996:21). Giderek daha yüksek oranda kentleşme, aralarında derece farkı olmasına karşın, tüm ülkelerde gözlenen ortak bir süreçtir (Kavruk, 2002:36). Gelişmiş ülkelerdeki değişme, gelişme ve sanayileşme ile kentleşmenin birlikte oluşum sürecinde kent nüfusları belli bir dengeye oturmuştur. Aynı süreci geçirmeyen gelişmekte olan ülkelerde göçlerle büyüyen kent nüfusu artmaya devam etmektedir.

"Küreselleşme" denilen süreç, 20. yüzyılın sonlarına doğru günümüz dünyasının ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel her alanını etkileyerek, toplumsal hayata şekil veren önemli dinamiklerden bir tanesi olmuştur. Kentlerdeki sosyal yapının karmaşık bir hal almasında; Sanayi Devrimi kadar, küreselleşme sürecinin de etkili olduğu düşüncesi yadsınamaz bir gerçektir. Kentlerin üretim merkezi konumundan çıkarak, tüketim merkezi haline gelmesi bir yeniden yapılanma sürecini göstermektedir. Kentler, 21. yüzyılda bu değişimlerin merkez üssü konumuna gelmişler ve bu yüzyıl 'kentlerin yüzyılı' olarak anılmaya başlanmıştır. Kentler, küresel değişimde önemli rolü olan teknolojik yapıların en fazla yoğunlaştığı merkezleri oluşturmaktadırlar. Sanayiye dayalı üretim biçiminin ardından 'bilgiye dayalı üretim biçimine geçilmesi' kentleri sanayi merkezi olma özelliğinden çıkarmıştır. Ekonomide dönüşüm oluşturan küresel yeniden yapılanmanın hızlanıp etkisini yoğunlaştırması ile kentler, 'sanayi toplumuna' ait üretim merkezi olma işlevlerini ikinci plana atarak, 'bilgi toplumuna' ait hizmet ve iletişim olanaklarını ön plana almaya başlamışlardır.

Toplumsal ve kişisel hizmetlerin iş ve sosyal yaşamda etkin olduğu kentler, yapısal dönüşümde bilgi toplumunun değerlerini hem kültüründe, hem de yaşam biçiminde ortaya koymaktadır. Bugünün kentleri hizmetler sektörünün yoğunlaştığı kültürel-rekreasyon alanları ve bilişim merkezleri haline gelmektedir. Bugün, yeni kent anlayışının yarattığı yeniliklerle, daha önceleri dar sınırlar içinde kalmış olan insanın bilgi ve teknik beceri kalıpları değişmiş ve toplumsal yapıyı da değiştirmiştir. Ulusal yapıları aşan ilişkilerin ortaya çıkması, kentlerin küreselleşme sürecindeki konumunu da değiştirmiştir. Kentler, mal, hizmet ve ticaretin serbestleşmesiyle uzmanlaşarak, alışveriş mağazaları, borsalar, bankalar, çalışma, dinlenme, eğlenme ve turizm alanlarını zenginleştirip bulundukları çevrelerinin her türlü talebini karşılama eğilimine girmişlerdir (Ercan, 1996:68). 'Küresel kentler' ortaya çıkmıştır. Bilgi-iletişim teknolojilerine bağlı şekillenen yerleşme alanları, yaşamsal ihtiyaçların karşılanma boyutlarına göre ele alınmasına bağlı olarak yeni bir yaşam kalitesi anlayışını beraberinde getirmektedir. Kentin de bir kalitesi vardır. Kent açısından "yaşam kalitesi", en genel anlamıyla, belirli bir kentte yaşayan insanların burada yaşamaktan duydukları yaşam doyumu (yaşam kalitesinin öznel boyutu) ile kentin bu insanların çeşitli ihtiyaç ve isteklerini doyurma kapasitesinin düzeyini (yaşam kalitesinin nesnel boyutu) ifade etmektedir (Bilgin vd., 1991:2-3).

2. GÜVENLİK KAVRAMI VE ANLAMI

Güvenlik, toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet, asayiş olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2015). Güven-mek kökünden gelen güvenlik kendini güvende hissetmek, itimat etmektir. Güvenlik kavramı, kişilerin can, ırz ve mallarına gelebilecek tehdit ve tehlikelerin yokluğunu ifade etmektedir. Kişilerin güven içinde olmaları, her türlü saldırı, tehdit ve kazalara karşı korunmasını anlatır. Güvenlik, halka açık yerlerde bireylerin saldırı, zorlama ve engellemeye uğramadan bulunabilmeleri, can ve malları için endişe duymamaları demektir (Pektaş, 2003:22).

Güvenlik, geniş kapsamlı bir deyimdir; bireyin kendini sakınmasından, devletin, ülkenin korunmasına, kazaların önlenmesine kadar geniş bir alanı kapsar. Güvenlik *alan açısından;* bireysel, toplumsal, ülkesel ve küresel güvenlik olarak karşımıza gelebilir. İş güvenliği, sosyal güvenlik, milli güvenlik, kamu güvenliği, çevre güvenliği, uluslararası güvenlik veya işbirlikçi güvenlik gibi çeşitli çeşitlerde olabilir (Kaypak, 2012:3). *Güvenliğin unsurları,* bilgi, korku, inanç ve güçtür. Kişiler, bildiklerine güvenip bilmedikleri tehlikeli şeylerden korkarken; görmek, duymak, dokunmak, tatmak ve hissetmek gibi duyu organları ile algılayabildikleri şeylerden korkmamakta ve inandıklarını sevmekte ve saymaktadırlar. Herhangi bir şeye ve kimseye karşı kendimizi güven içinde hissetmiyorsak, ona inanmıyor, güvenmiyoruz demektir. Birisinin yanında kendimize herhangi bir tehdit ve saldırı olmayacağına olan inancımız bizi güvende tutar. Halk arasında 'nesine güveniyor' dedikleri şey, bizim dayandığımız gücü anlatır. Herkes güvenliğini bir yere dayandırmadan kendi gücünü bilmek durumundadır.

Güvenlik sözcüğü, emniyet, asayiş sözcükleri ile yakın anlamlıdır. *Emniyet,* güven, inanma, itimat, güvenlik işlerinin yürütüldüğü yer olarak tanımlanır (TDK, 2015). Devlete, topluma, kişilere mal ve eşyalara yönelik muhtemel tehlikeleri önlemek için hukuka uygun önlemlerin alınmış olduğu hal veya kişide ve toplumda namusuna, canına, malına ve özgürlüğüne karşı bir davranış olmayacağı fikir, duygu ve kanaatinin yerleşmiş

bulunduğu durum şeklinde ifade edilmektedir. Emniyet, tehlikede olmama durumudur; güvenlikten daha dar, somut ve olumlu bir içeriğe sahiptir. Güvenlik, soyut ve olumsuz içeriklidir. Korku ve tehlikeden uzak olma durumu veya hissidir (Erhan, 2001:78). Güvenlik, aynı zamanda bir duygu ve algıdır. Bir kişi, yarın ne olacak endişesi taşıyor, neyle karşılaşacağını bilmiyorsa; bulunduğu ortamı huzurlu bir yer olarak algılamıyorsa, kendini güvende hissetmeyecektir. Algılanış biçimi olarak güvenlik ile emniyet arasındaki fark; büyüklükte ve nicelikte ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bir devletin güvenliğinden, bir aracın emniyetinden söz edilir. Tehlike içinde olma durumu varsa, orada güvenlik sorunu var demektir. Tehlikeye yönelik algılamayı ve buna karşı önlem almayı kendi kendine yapabilmesi nedeniyle, insan için güvenlik kavramının kullanılması daha uygun düşmektedir (Küçükşahin, 2006:10). Güvenlik sözcüğü asayiş sözcüğü ile de beraber düşünülür. *Asayiş,* korku ve endişeden uzak olma, yasa, nizam ve hâkimiyetin oluşu, huzur, düzenlilik ve sükûnet olması halidir. Eskiden halk arasında işler yolunda anlamında çok kullanılan 'asayiş berkemal' sözü halen hafızamızdadır.

Güvenlik sorunu oluşturan durumlar, uygulamada risk, tehdit ve tehlike olarak karşımıza çıkar. *Risk,* zarara uğrama tehlikesi; *tehdit,* birinin gözünü korkutma, gözdağı verme; *tehlike,* büyük zarar veya yok olmaya yol açabilecek durum, gerçekleşme ihtimali bulunan fakat istenmeyen sakıncalı durum olarak tanımlanır (TDK, 2015). Riskte bir şeyi yapmak göze alınır; tehdit, bir tarafın talepleri karşılanmadığı takdirde, cezalandırmaya yönelik eylemleri anlatır. En net ve sonul olanı tehlikedir. Güvenlik ve tehdit kavramları nesnel olmaktan ziyade, özneldir. Neyin tehdit veya güvenli olduğu, kişiye ve zamana göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle, güvenliğe nesnel ve öznel boyutta bakılmaktadır. *Güvenlik nesnel anlamda,* sahip olunan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması; *öznel anlamda ise,* bu değerlere yönelik bir saldırı olacağı korkusunu taşımamaktır (Buzan, 1991:17; Karabulut, 2009:3).

Güvenlik, doğal ve toplumsal bir ihtiyaçtır. İnsanları birlikte yaşamaya iten nedenlerin başında güvenlik ihtiyacı gelmektedir. Güvenlik ihtiyacı, yaşama içgüdüsünün ilk basamaklarında yer alır. Sosyal bilimci Abraham Maslow'un ihtiyaçlar piramidinde ihtiyaçlar sıralaması; 'fizyolojik, güvenlik, toplumsal saygı ve kendini gerçekleştirme' şeklinde sıralanır (Maslow, 1968:38). Maslow'a göre, beslenme ihtiyacının ardından güvenli bir ortamda barınma isteği gelmektedir. Yaşama hakkı ile temel hak ve özgürlüklere sahip olmak, ancak huzurlu ve güvenli bir ortamda mümkündür. Güvenlik ihtiyacı, insanın kendini fiziksel, ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan güvende hissetmesidir (Kaypak, 2011:44). Toplumda huzur ve asayişin sağlanmasıyla hayata geçer. Güvenliğin sağlanması, 'bireyin kendi güvenliğini sağlamasından', 'kurumsal sağlamaya' doğru yol almıştır. İnsanların huzur ve güvenliğinin sağlanması, güven ortamının sürmesi, kamu düzeni şeklinde devletlerin karşısına çıkmıştır.

Kamu düzeni, bir ülkede kamu hizmetlerinin iyi yapılmasını, devletin emniyet ve asayişini ve kişiler arası ilişkilerin toplum kurallarına uygunluğunu sağlamaya yarayan kurum ve kuralların tamamı olarak kabul edilmektedir. Güvenlik ihtiyacını karşılama hizmeti içeriği gereği kamusal bir hizmettir. *Kamu hizmeti;* devletin veya diğer kamu tüzel kişilerin gözetim ve denetimleri altında genel, ortak ihtiyaçları karşılamak ve kamu yararını sağlamak için kamuya sunulmuş sürekli ve düzenli faaliyetler şeklindedir. Kamu düzeni kavramı, güvenlikle beraber bütün toplumu ilgilendiren düzen, tertip, dirlik-esenlik, sağlık ve genel ahlak konularını da içermektedir. Kamu düzeninin sağlanması ve

bir ülke sınırları içinde yaşayan insanların temel hak ve özgürlüklerini korumak, huzur içinde yaşamalarını sağlamak devletin görevidir (Toprak, 2001b:130-131). Güvenlik olgusu, devletlerin var olma nedenlerinin başında gelmektedir. İnsanların toplu halde yaşayabileceği düzeni sağlamak, devlet olmanın asıl gereklerindendir. Bu düşüncenin temelinde, devletle kamu düzeninin gerçekleşeceği inancı yatmaktadır. Bu temel görev ifa edilmeden, devletin eğitim, sağlık, vb. diğer görevlerini yerine getirmesi kolay olmayacaktır. Kamu görevlileri, çalışabilmeleri için önce can ve mal güvenliklerinin sağlanmasını isterler (Aydın, 1996:12). Kamu düzeni, emniyetli bir ortamın varlığına karşılık gelmektedir. Vatandaşını koruyamayan bir devlet pozisyonuna, genelde hoş gözle bakılmaz (Dedeoğlu, 2008:23). Güvenlik ihtiyacı karşılanmamış hiçbir birey, daha üst basamaklara, yani sosyalleşmeye ve kişisel gelişimini tamamlama başarısına erişemez (Toprak, 2001b:131). Kamu hizmetleri, toplumsal yaşamı ilgilendiren bütün etkinlikleri içermektedir.

Güvenlik hizmetleri ülke açısından, iç güvenlik ve dış güvenlik hizmetleri şeklinde ikiye ayrılmaktadır. *İç güvenlik,* ülke içi güvenliğidir. *Dış güvenlik,* dış ülkelerin tehdidini içerir. Küresel tehditlerin artmasıyla birlikte, iç ve dış güvenlik adeta iç içe geçmiş ve 'işbirlikçi güvenlik' önem kazanmıştır (Kaypak, 2012:6). Devlet, vatandaşına huzur ve güven ortamını, oluşturduğu organlar aracılığıyla sağlar. Toplumun ve bireylerin her türlü suça karşı korunması temel hak ve özgürlüklerin kullanılabileceği düzenli ve güvenli bir ortamın sağlanması 'kolluk güçleri' tarafından yerine getirilir (Dedeoğlu, 2008:23). Kolluk, günümüzde iki anlama gelmektedir: *Genel kolluk,* polis ve jandarma güçlerini içine almaktadır. Asayiş hizmetleridir. *Özel kolluk* gücü ise, belirli bir kamu hizmetinin yürütülmesi için özel olarak kurulmuş kolluk gücüdür. Belediye zabıtası, özel kolluk güçleri arasında yer alır (Toprak, 2001b:131). Son yıllarda, yasa ile özel sektöre ait 'özel güvenlik birimleri' de oluşturulmaktadır.

3. KENTSEL BİR SORUN OLARAK KENTSEL GÜVENLİK

Sorun, hedefleri engelleyen, çözüm gerektiren, çözümlendiğinde rahatlatan, anormallik durumudur. Sorun sözcüğü, açmaz, çıkmaz, müşkül, sıkıntı, zorluk, zahmet gibi karşılıklarla da ifade edilmektedir. Sorun, araştırılıp öğrenilmesi, düşünülüp çözümlenmesi, bir sonuca bağlanması gereken durum diye tanımlanır (TDK, 2015). Sorun, somut değil, soyuttur. İçeriğiyle aktiftir; ama bir olumsuzluk durumunu içerir. Rahatsız edici, itici bir durum, negatif algı olarak karşımıza çıkar. Sorunun Batı dilindeki karşılığına gelen sözcük "problem", eski dildeki karşılığı ise "mesele"dir. Problem teknik ve sınırları belli; sorun ise sosyal içerikli ve sınırları belirsizdir. *Sorunsal,* sorunlarının birbiriyle ve diğer toplumsal sorunlarla bir bütün olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır, *problematik* olarak da karşılık bulmaktadır. Kişisel, toplumsal, örgütsel vb. her alanda sorun ortaya çıkabilir. Sorun olması için bir şeylerin yanlış gidiyor olması ve düzeltilmesi gerekmektedir. Bir şeyler tehdit altındadır, korunması gerekmektedir. Bir şeyler eksiktir ve eksikliğin giderilmesi gerekmektedir. Bu eksiklik görülebilen veya sadece algılanabilen bir şey olabilir. Sorunun açık seçik görünmesi şart değildir, sezgilere dayalı da olabilir. Hiç kimse sorunu ve sorunlu insanları sevmez. Soruna hepimizin yüklediği anlamlar farklıdır. Kimisi basit bir şeyi sorun eder, kimisi sorunu büyütür, kimisi ise olması gerektiği şekilde görüp çözer. Sorun çözülmezse büyür ve çözemeyen kişi soruna yenilmiş olur ve sorun sizi yönetir hale gelir (Kaypak, 2015:150). Kentsel güvenlik de, bu doğrultuda kente özgü çözülmesi gereken kentsel bir sorun durumudur.

Kentsel güvenlik; kentte yaşayan bir bireyin ya da grubun, kentsel yaşamına dair ihtiyaçlarını karşılarken ve ilişkilerini gerçekleştirirken bunu güvenlik içinde yapabilmesinin mümkün kılınmasıdır (Kaya, 2008:19). Son dönemlerde, kent ve güvenlik kavramları ayrılamaz biçimde birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Kentsel güvenlik, kent sınırları içinde geçerli olan, kentte yaşayanların yerine getirilmesini bekledikleri bir güvenlik istemidir (Kaypak, 2011:45). Kentsel güvenlik, bir kentli olarak kentsel beklentilerinin karşılanmasını bekleyen bireyin hizmet sunumu aşamasındaki emniyetinin de sağlanabilmesini ifade eder. Güvenli bir kentte yaşamak, her kentlinin en temel haklarındandır. Yaşadığımız yerde can ve mal güvenliğimiz yoksa, orası bizim için güvenliksiz bir yer sayılır. Birey açısından; kent güvenli ve huzurlu ise, orada yaşamaya devam edilir; eğer değilse, başka daha güvenli bir yere gidilir, yani göç edilir. Zaten kişilerin kendilerini güvenli ve emin hissetmedikçe, maddi ve manevi gelişimlerini sağlamaları mümkün gözükmemektedir (Armağan, 1980:51). Dolayısıyla, kentler aslında içinde asayişin tam olduğu, yaşayanlara güven sunan mekânlar olmak zorundadırlar (Kaya, 2008:20). *Kentsel güvenlik sorunsalı,* sorunlarının çözümünde, çeşitli ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel koşulların göz önünde bulundurulmasını da gerektirir. Bu bağlamda, kentsel güvenlik sorunlarının çözümünde 'bütünsel' bir yaklaşım benimsenme yoluna gidilir.

Kentler, kalelerle bağlantılı olarak düşünülmektedir. Kentlerin ortaya çıkış nedenleri arasında, coğrafya ve iklim koşullarının yanı sıra insanların bir arada daha güvende yaşayacakları umudu da bulunmaktadır. Eski Yunan ve Roma'da köylerdeki yaşantının ekonomik gelişmeye bağlı olarak iyileşmesi, toprak sahipleri ve tüccarların zenginleşerek ülkenin kontrolünü ellerine geçirmesi sonucunda, yerleşimler emniyeti temin gayesiyle duvar ile çevrelenmiş ve kale (akropolis) haline gelmiştir (Toprak, 2001a:1-2). *Akropol,* kente tepeden bakan bir kale, bir sığınak ve ilk zamanlarda kralların oturdukları yerdi. Kent bu akropolün çevresinde yayılmıştı (Pustu, 2006:132). Zamanla ticaret yapılan bu yerler alt kaleler ile kent içine alınmıştır. Kent barındırdığı ekonomik ve sosyal değerleri korumak amacı ile güvenlik zırhını devreye sokmuştur. Böylece, kent ile devlet ve onunla beraber korunma ve savunma amaçlı sistemli bir güvenlik mekanizması ortaya çıkmıştır. Kent güvenliğinin sağlanması, kent yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesinin güvence altına alınması anlamına gelmektedir (Kaya, 2004: 15). Görüldüğü gibi, kentte güvenlik sorunu hep vardır, ama gittikçe önemi artmıştır. *Kentlerde güvenlik sorununun temel nedenleri;* aşırı kırsal göç, nüfus artışı, hızlı kentleşme, yoksulluk/yoksunluk, denetim yetersizliği ve kentsel altyapı yetersizliğidir (Kaya, 2008:21). Kentlerde göçün beraberinde getirdiği yığılmalar, özellikle büyük kentlerde güvenliği olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkemizde 1950'lerden itibaren çeşitli nedenlerle kentleşme süreci hız kazanmıştır. Süregelen köyden kente göç olgusu sonucunda, Türkiye'deki kentli nüfusun toplam ülke nüfusuna oranı sürekli artmaktadır. Bu süreç; sağlıksız ve düzensiz bir kentsel yapılanmayı, kent içi ekonomik sosyo-kültürel dengesizlikleri ve bu dengesizliğin ortaya çıkardığı yoksulluk/yoksunluk olgusunu ve büyük kentlerde siyasal şiddet riskini arttıran toplumsal gerilimi beraberinde getirebilmektedir (Ünsal, 1996:29). Kente göçle gelen ilk nesil, yoksul olmakla beraber sorun olmamıştır; kırsal kültüre sahip, bulduğuna şükreden, beklentisi düşük bir nesildir. İkinci nesil ise, ailelerinin aksine kentte doğmuş, kırın yoksulluğunu yaşamamış kitledir (Kaya, 2008:21). Olanaklarını köydekiyle

karşılaştırmamış, kentteki yaşam standardını gözlemiştir. Asıl sorun, daha çok üçüncü nesilde görülmektedir. Çünkü, bu nesil, gerek ekonomik ve gerekse eğitim yönünden daha iyi durumdadır. Yoksulluk kıskacını önemli oranda kırmayı başarabilmiştir. Ama bu kez kendini, "yoksunluk" denilen bir kıskaçta bulmuştur. Bu kıskaç, izole olmuşluk ve sınırlılık duygusudur (Kaya, 2008:21-22).

Yine de, kentlerde yaşanan güvenlik sorununun nedeni, şüphesiz yalnızca iç göçler sonucu kentsel mekânların kalabalıklaşması değildir. *Yönetsel işlevsizlik*, toplumu ciddi olarak etkileyen olumsuzlukların nedenidir (Kaya, 2008). Kentler bir bütün olarak toplumsal ilişkiler bağlamında yeni bir konuma geçmiştir. Kentleşmenin önemli bir boyutunu *sosyolojik dönüşüm* oluşturmaktadır. Daha iyi geçim koşulları umuduyla kentlere yığılan insanlar, içinde bulundukları gecekondu ortamında gerçek anlamda kentli bir nüfusa dönüşememektedirler. Bir yandan, kırsal değerlerini büyük ölçüde yitiren; öte yandan, kentsel yaşam biçimine gereği gibi uyum sağlayamayan bu vatandaşlar, içine düştükleri toplumsal anomi, değersizlik ve yabancılaşma şartlarında kentli kimliklerini geliştiremediklerinden dolayı toplumsal aidiyet arayışı içinde, ya bölgesel kimliklerini öne çıkarıp bölgecilik dayanışması geliştirmekte ya da aşiret, din, mezhep kaynaklı kimliklere eğilim göstermektedirler (Şentürk, 2005). Kentleşmenin gelişmekte olan toplumlarda görülen şekliyle, kendi doğal akışında cereyan etmemesi, hızlı ve plansız bir süreç olarak gerçekleşmesi, beraberinde birçok sorunu da getirmektedir. Kentleşmenin ekonomik gelişmeye paralel bir nitelikte gerçekleşmemesi, 'anomik kentleşme' dediğimiz olguyu gündeme getirmiştir. Sağlıksız kentleşme veya kentin hormonal büyümesi de denilen bu patolojik durum, gecekondulaşma, mekânsal ve kültürel siteleşme, cemaatleşme, kentsel yabancılaşma, mafyalaşma, kayıt dışı ekonomik faaliyetler, sokak çocukları, gettolaşma, suç ve şiddetin tırmanışı, kentsel sosyal dokuda marjinal oluşumlar gibi çok yönlü etkileri olan kritik sorunları karşımıza çıkarmaktadır (Parlak, 2009:1257-1258). Kent ölçeği büyüdükçe, kentlilerin güvenlik endişeleri de büyümektedir (Kaya, 2008). Büyük kentlerin güvenliklerinin kalmadığı gittikçe daha fazla dillendirilmeye başlanmıştır. Kentte yaşayanların can, mal, namus güvenlikleri ciddi soruna dönüşmüş, hemen her gün konu ile ilgili haberler gazete ve televizyonlarda yer almaya başlamıştır. Çünkü kentler büyüyüp kalabalıklaştıkça, büyük bir hızla sosyal kontrolün azaldığı mekânlara dönüşmektedirler (Ünsal, 1996: 30).

Sosyal kontrol, grup ve toplumun kişinin davranışlarını sınırlandırması ne yapıp yapmayacağı üzerinde belirleyici olmasıdır. Bu kontrol sayesinde, bireyin belirlenmiş sosyal değerleri benimsemesi sağlanır. Ancak, hızlı kentleşme sonucu toplumda karşılıklı ilişkilerin gelişmesi söz konusu olamamakta; komşuluk, akrabalık ilişkilerinin neredeyse bittiği kentlerde bu kontrol iyice azalmaktadır. Kültürel çatışmalar yaşanmakta ve sosyal değerler bozulmaktadır. Kentlerde aşırı derecede bir hareketlilik, yer değiştirme olduğu için ortak bir değer, ortak bir kültür, ortak bir tarih birliği gelişmesi zor olmaktadır (Kaya, 2008:21). Küreselleşme süreci içinde, homojen toplumlar üreten, ideolojik ve kültürel yayılımı hızlandırarak dünyayı küçülten uluslararası iletişim, finans, moda, tüketim malları ve yaşam biçimleri, aynı programlı televizyon kanalları, bilişim teknolojisi ve internetle karşı karşıyayız. Tekdüzeleşme içinde birey, kentteki kökünü ve aidiyet duygusunu kaybetmekte, yerel sanatlar kaybolmakta, komşuluk ve güven duygusu yitirilmektedir. Bireyler, kaybedilen bu kent duygusunu, toplumsal bütünlük ve dayanışmayı, yerel renk ve dil anlamıyla yitirilen mekân duygusunu yeniden

oluşturabilecek çözüm yolları aramaktadırlar (Malik, 1998:145). Kentliler, beklentilerini gerçekleştiremedikleri zaman ruhsal boşluk içine düşmektedirler. Büyük ümitlerle kente gelen insanların hayal kırıklığına uğramaları, kentin devasa yapısı içinde tanımadıkları yeni birçok sorunla karşılaşmaları, "ötekileşmeleri" ve köylerine geri dönme iradesini gösterememeleri kentte yaşanan uyumsuzluğu arttırmakta; bu uyumsuzluk ise, sosyal ve psikolojik sorunların ötesinde asayiş sorunlarına neden olabilmektedir (Kaya, 2008:22). Kente uyum sağlayamayan insanların aşırı stres yaşamaları da vurgulanması gereken bir durumdur. Kentte karşılaşılan sorunları hafifletmeye çalışan mekanizmalar örneğin büyükşehirlerde bulunan hemşehri dernekleri kente uyumu teşvik etmek yerine, kişileri yaşadıkları değil, doğdukları yerlere şartlandırmakta himayecilik ilişkilerinde yalıtımı arttırmaktadır (Şentürk, 2005).

1980 sonrası dönemde neoliberal politikaların da eşliğinde kentsel alanda mekâna dair yaşanan farklılaşma, mekânsal ve toplumsal kopmayı güçlendirmiştir. Devletin sosyal yönünü zayıflatan serbest piyasa ve rekabet ilkelerine dayanan uygulamalara geçilmesi, kent içindeki dezavantajlı grupların yaşam olanaklarını zorlamaktadır. Kent ideali çerçevesinde bir arada ve ortak yaşama kültürünü önemseyen yaklaşımların yerine toplumsal grupların birbirleriyle olan irtibatlarının tamamen kesildiği bir algı yaygınlaşmaya başlamıştır. Kentsel alanlarda birbirine dokunmayan, birbirleri arasında herhangi bir bağın olmadığı yaşamlar yaratılmaktadır (Kaya, 2010). Kent içinde barınanların, birbirleriyle ilişki kurmadan sürdürdükleri yaşam alanları kentte çeşitli 'adaların' oluşmasına yol açmıştır. İnsanlar daha rahat ve konforlu yaşamın yollarını ararken, artan nüfus ve gelişen teknoloji yalıtımı beraberinde getirmektedir. Günümüzün insanı bir yandan daha kaliteli bir yaşamın özlemini duyarken, öbür yandan böyle bir yaşam düzeyine ulaşma umudunun yitirilmesi ikilemini yaşamaktadır. Güvensizlik, endişe ve korku gibi hislerin sonucu olarak, kentsel alanın büyük bir kesimi çeşitli biçimlerle koruma altına alınmıştır. Kenti ur gibi saran güvenlik önlemleri iç içe geçmiş çemberler gibidir (Kaya, 2010). Kent içi alanda korunaklı konutların sayısı gün geçtikçe artmakta ve bu uygulamalar yaygınlaşmaktadır. Bu yönüyle, kent içinde kent olan sitelerin etrafı sanki surlarla çevrili kaledir ve koruma görevlileri bu kalenin koruyuculuğunu üstlenmektedir. Özel güvenlik birimlerine sahip sadece belli gelir ve imtiyaz gruplarının yaşadığı "residence"lı tecrit alanları doğmaktadır. Bilkent Plaza, Kemer Country, Uphill Court, Life Centre, Acarkent vb. siteler bu sürecin Türkiye'de en tanınmış örneklerini oluşturmaktadır (Karasu, 2012:182). İstanbul'dan başlamak üzere bütün büyük kentler 'akıllı siteler' ve 'akıllı binalar' ile dolmaktadır.

Güvenlik herkesin endişesidir. Kentte ortaya çıkan gerginlik ve çelişkiler, kente karşı olan güvensizlik duygusunun artmasına yol açmıştır. Kentte insanlar birbirini tanımadığı için suça elverişli ortam oluşmaktadır. Kentlerde kente, topluma ve kentlilere karşı işlenen suçlarda meydana gelen artışlar bunun göstergesidir. Genellikle suçun köy ve küçük kentlere göre büyük kentlerde daha fazla işlenmekte olduğu saptanmıştır (Kaya, 2008). Kentsel bölgelerde suç oranı daha fazladır (Aksoy, 2008). Toplumların sosyal, ahlaki, ekonomik ve hukuksal yapılarında görülen değişikliklere koşut olarak, suçların niteliğinde de değişiklikler olmuş ve bu durum güvenlik anlayışına da yansımıştır. Kentleşmeyle birlikte, özellikle cebir, şiddet suçları azalırken mala yönelik suçlar artmaktadır (Kaya, 2008:20). Zira, kent suç işlemek isteyenler için avantajlar sunmaktadır. Kentin yoğunluğu, toplumun yardım hissini kaybetmiş olması, çalınan

malın elden kolay çıkmasını sağlayacak alıcıların varlığı, saklanmanın kolay olması, ulaşım olanaklarının ucuzluğu ve kolaylığı, kentin birbirinden kopuk, kültürel, sosyal ve ekonomik anlamda tamamen ayrı bölgelerden oluşması bu avantajlardan bazılarıdır (Glaeser ve Sacerdote, 1999: 240-241). Ayrıca, toplum baskısı da iyice azalmıştır. Suçluların daha çok kentte yaşayıp kentte suç işledikleri görülmekte; kırsal kesimde daha çok ilk kez suç işleyenlere rastlanıldığı halde, büyük kentlerde suç tekrarı oranları da fazla olmaktadır (Kaya, 2008:20). Batı ülkelerinde suçun yaygın olmasının altında yatan nedenler arasında, toplum arasında iletişimin kopması, toplumu ayakta tutan bağların zayıflaması, sosyal kontrolün azalması gösterilmektedir Karasu, 2012:179). Gittikçe artan suç oranları, adi veya terör vb. bir olayın kurbanı olma korkusu toplum yaşamını her geçen gün daha da etkilemeye başlamış; kentin karşı karşıya kaldığı çözümü oldukça zor bir sorun haline gelmiştir. Suç ve yarattığı korku kentsel gelişmenin önündeki en büyük sorunlardan birisidir (Johnston, 2001: 956). Suçun vatandaşların hayat kalitesini etkilediği endişesinin büyük kentlerde daha yaygın olduğu görülmüştür. Öte yandan, kentsel mekânlar, kadınlar açısından daha güvenliksiz mekânlar olabilmektedir (Kaypak, 2010:397). Kadınların kamusal alana çıkma sıklığı, erkeklere göre daha düşüktür. Cinsel suçların çok azı resmi kayıtlara geçmekte; kadınlar cinsel suçlara daha sık maruz kalmaktadır. Bu yüzden, kadınların en fazla korktuğu suç tecavüzdür (Wekerle, 1980:193).

Bir yerleşim, orada yaşayanların güvenliği garanti edilmeden gerçek anlamda "yerleşim" olma hakkını elde edemez (Kaya, 2008:20). Kent hayatında güvenlik için önlemlerin yeterliliği yanında psikolojik olarak da güven duygusu hissetmenin 'kentli hakkı' için şart olduğu vurgulanmaktadır. Kent sakinlerinin güvenliği sağlanmadıkça ve suç korkusu azalmadıkça kent hakkından söz edilemeyeceği ortadadır. Bu açıdan güvenliğin sağlanması, bir kentin kent özelliği kazanması için olmazsa olmazıdır. Güvenliğin sağlanması öncelikle merkezi yönetimin görevidir; kentte yaşayan insanların güvenlik hakkı da bir kentli hakkı olmaktadır. Kentte yaşayan bir bireyin kent hayatındaki tüm ilişkilerinde emniyetinin karşılanabilmesi bu hakkın azami sınırını çizmektedir (Armağan, 1980:51). Planlı kentleşme, fiziksel ortamların düzene sokulması ve merkezi yönetimle eşgüdümün sağlanmasıyla mümkün olmakta, bu da kent güvenliğinin kapsamını oluşturmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesinde yer aldığı gibi Anayasamızın 19. maddesinde güvenlik hakkı, "kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı" olarak yer almıştır. Burada, güvenlik ve özgürlüğü, birbirini tamamlayan unsurlar olarak görmek gerekir. Çünkü temel insan hakları zaten özgürlüğü içeren haklardır. Güvenlik hakkı içinde özgürlük, temel koruma alanını oluşturmaktadır. Devlet, insan hakkı olan haklara temel değerlere yönelik olarak, başka kişi ya da gruplardan gelecek saldırıları da önleyip yapılmış olanlarını da yaptırıma bağlayacaktır (Erdoğan, 2007:90). Günümüzde, kent güvenliği, terörizm ile birlikte, kentler için daha önemli bir hal almıştır (Frevel, 2006). ABD'de 11 Eylül olayları ile başlayan, kentsel güvenliğin küresel boyutu, etkin bir biçimde güvenlik konusuna dâhil olmuştur. Planlama disiplininde Sağlıklı Kent Planlama konusu "güvenli kent yaklaşımı" altında yeniden tanımlanarak enstrümanları oluşturulmaya başlanmıştır (Aksoy, 2008).

Kentsel yaşam alanlarının yönetimini biçimlendirmek için girişilen düzenlemelerden biri 1992 tarihli *Avrupa Kentsel Şartı*'dır. Avrupa Kentsel Şartı, Avrupa Konseyinin kentsel politikalarından yola çıkılarak oluşturulmuş, Şartın temel felsefesi;

kentsel gelişim ve yaşam kalitesine yönelik olarak evrensel ilkeler oluşturmak, yurttaşların temel bir takım kentsel haklara sahip olduklarını ve bu hakların herhangi bir ayrım gözetilmeden kentin sakinleri için geçerli olduğunu belirtmektir (Tuncay, 1994: 83-85). Avrupa Konseyi, Avrupa Kentsel Şartı ile kentsel haklarla ilgili olarak, 13 maddelik şart ilkeleri ve bir bildirge ortaya koymuştur. Avrupa Kentsel Şartı'nın 6. bölümü "Kent Güvenliğinin Sağlanması ve Suçların Önlenmesi" başlığı altında; tutarlı bir güvenlik ve suçların önlenmesi politikası, önlemeye, yasaların uygulanmasına ve karşılıklı desteğe dayanmalıdır, suçun önlenmesi tüm toplumun katılımı ve uyuşturucu ile mücadele konusunda emniyet güçleri ile yerel halkın yardımlaşması gereklidir ilkeleri yer almaktadır (Tuncay, 1994:108–112). Avrupa Kentsel Şartı, 20 maddelik bildirgede kentlilerin haklarını sayarken ilk madde olarak güvenlikten bahseder ve "mümkün olduğunca suç, şiddet ve yasa dışı olaylardan arındırılmış emin ve güvenli bir kentte yaşama hakkını" belirtir (Akgül, 2010). Etkin bir kentsel güvenlik politikası, güvenlik güçleri ile belde arasında sıkı bir işbirliği kurulmasına bağlıdır. Kamusal, özel ve sivil aktörlerle, toplumsal projeler bütününde yerel güvenlik politikasının temel unsuru olarak suçla karşılaşan mağdurlara toplumsal destek sağlanması gerekir. Avrupa Kentsel Şartı, kent güvenliğini asayiş sorunu temelinde ele almaktadır. Oysa kentsel güvenlik, "kentte yaşayan bir bireyin ya da grubun, kentsel yaşamına dair tüm ihtiyaçlar ve ilişkiler ağını gerçekleştirirken, güvenliğinin sağlanabilmesi" demek olduğuna göre sadece asayiş olarak ele alınamaz (Toprak, 2000:136). Kentte yaşayanların can, mal ve ırzlarına yönelik tehditler sadece sokak çetelerinden, uyuşturucu bağımlılarından veya suç işlemeye ve başkalarına zarar vermeye eğilimli ruh yapısındaki kişilerden gelmemektedir. Bunun yanı sıra, kentsel hizmet sunumları da mal ve can konusunda tehditler içermektedir. Gerekli güvenlik önlemleri alınmadan açılan çukurların cana ve mala verdiği zararlar önemli boyutlardadır. Gerekli kontroller yapılmadığı için insan sağlığına zarar veren maddelerin alım-satımı da güvenlik yönünden diğer bir tehdittir. Özellikle, uyuşturucu kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan suçlar, Avrupa kentlerinde artmış, kent toplumundaki kamusal kurumları fazlasıyla meşgul etmektedir (Kaya, 2008:21). Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından 2008 yılında kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı-2, Avrupa yerel yönetimlerini sürdürülebilir kentler inşa etmeye zorlayan "Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto" ile kentsel yaşamı korumaya ayarlı yeni bir yaklaşım sunmaktadır (Avrupa Konseyi, 2011).

Suç oranlarındaki artış ile birlikte mücadele taktik ve teknikleri de değişmektedir. Kent güvenliğini, hem kentlerde işlenen, hem de kente ve kentliye karşı işlenen suçların önlenmesi ve ortadan kaldırılması olarak algılamak doğru bir yaklaşımdır. Bu anlamda, terör, cinayet, yaralama, gasp, hırsızlık, dolandırıcılık ve rüşvet gibi suçların yanında; gecekonduculuk, kaçak yapı üretimi, kaçak mal ticaretiyle uğraşma, çevrenin kirletilmesi, çeşitli ihtiyaç maddelerinin sağlıksız ya da pahalı olarak halka sunulması, kamunun kullanımına ayrılmış alanların izinsiz olarak işgal edilmesi vb. eylem ve işler de kent güvenliğini tehdit eden unsurlar arasında yer almaktadırlar. Kentleşme ile gelen sağlıksız yapılaşma, güvenlik açısından stratejik tercihlerde bulunmada güvenlik örgütlerini zorlayacaktır (Erkan, 2002:200). Günümüzde, kentsel güvenlik yaşama hakkı ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, kentsel altyapı eksikliği güvenliği ilgilendiren temel sorun alanıdır. Yetersiz altyapı, hem sağlığı tehdit etmekte, hem özellikle aydınlatmanın sağlanması başta olmak üzere caydırıcı etki yapmaktadır. Yolların,

parkların planlanması güvenlik açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Hem iyi aydınlatılmış ve hem de gözden uzak olmayan mekânlar olarak tasarlanmaları gerekmektedir. Birey kişisel yaşam alanı olan konutunda ve ortak yaşam alanları olan, sokak ve caddelerde güvenli olduğunu hissetmelidir. Kentlerimiz 'toplumsal cinsiyet körü' sayılmaktadır. Karanlık 'kör noktalar' oluşturduğundan, geceleri sokak lambalarıyla aydınlatmanın sağlanması veya teknolojiyi kullanma olanağına göre kent bilgi ve güvenlik sistemleri (MOBESE)'nin kurulması, kadın ve çocuk sığınma evlerinin ve sosyal doku taramalarıyla toplumsal yapı analizinin yapılması, güvenliği pekiştiren ve güvenlik hakkını sağlayan uygulamalardır. Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de kente ait tüm faaliyet alanlarında giderek daha yoğun bir uygulama alanı bulan bilgisayar, çağdaş yönetim anlayışının gereği olan bilgi sistemlerinin önemini her gün biraz daha ortaya koymaktadır. Yönetimin ayrılmaz bir parçası durumuna gelen bilgisayar donanım ve yazılımları ile teknik açıdan gelişmiş görüntülü, sözlü ve yazılı iletişim sistemleri, bilgi ve veri bankası gibi yönetim araçlarının ve bilgi-iletişim sistemlerinin, yerel yönetim yapısına ve işleyişine yön verecek kapsamda kullanılması gereklidir (Geymen ve Çelik, 2001; Akgül, 2010). "Orada ne işin vardı" tarzında katı bir yaklaşım demokratik olmayacağına göre; güvenlik politikasının, sık güncellenen fiziksel, sosyal, ekonomik ve siyasal istatistik ve bilgilere, Coğrafi Bilgi Sistemlerine (CBS) dayandırılması ve suçla karşılaşan mağdurlara toplumsal destek sağlanması, gençlere, sağlık, eğlence, eğitim ve istihdam konularında olanaklar yaratılarak, kentsel çevreyi iyileştirici önlemler alınması suçu önleyici önlemlerdendir.

Kentte güvenliği sağlamak ve suçun doğmasına neden olan etkenlerin ortadan kaldırılması için kentlerin kalkınması gerekmektedir, ama kalkınmanın en büyük engelleyicisi artan suç oranlarıdır. Güvenliğin olmadığı bir kentte ne sağlıklı bir kent hayatından, ne de ekonomik yatırımlardan söz edilemez. Asayişe dönük suçla mücadele büyük önem arz etse de, güvenlik konusunda denetimi, bugünün modern toplumlarında yalnızca polisiye önlemler bütünü olarak değerlendirmek mümkün değildir. Suç, birbiri içine geçmiş onlarca etkenin bir bileşenidir. Polisiye önlemler sorunun çözümünde tek başına yetersiz kalacaktır. Yapısal önlemler alınması gerekmektedir. Bu amaçla işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği, toplumsal dışlanma, ırkçılık vb. konularla kararlı bir biçimde mücadele edilmelidir. Hem kent içinde, hem de toplumlar arasında hoşgörüyü artıracak, önyargıların yumuşamasını sağlayacak önlemler alınmalı, yeni iletişim ağları kurulmalıdır (Akgül, 2010; Karasu, 2012:190). Polis toplum gücüyle desteklenmeli ve alternatif örgütlerle ortak güvenlik politikalarının saptanmasına katılmalıdır. Kent düzenini, kentin bireysel ve kamusal can-mal güvenliğini ve huzurunu sağlayan güvenlik hizmeti 'toplum destekli polislik' olarak yapılandırılmaktadır. Toplum destekli polislik olarak toplum polisliği, topluma "hizmet sunma" işlevine ve diğer sosyal kurumlarla daha fazla işbirliği ihtiyacına vurgu yapmaktadır (Kaypak, 2011:68). Bu durumda, hem genel, hem de özel kolluk hizmetleri daha fazla önemsenen hizmet birimleri haline gelmektedir (Erkan, 2002:200). Sivil toplum kuruluşlarının kamuoyunun oluşumunda ve kamuoyu denetim biçimlerini harekete geçirmede etkisi bilinmektedir. Günümüzün demokratik toplumlarının belirleyici özelliği, güvenlik hizmetlerinin sivil unsurların denetiminde, doğal asayiş kurumlarınca yürütülmesidir. Güvenlik, herkesin sorumluluk üstlendiği ortak bir olgudur; bunun sağlanmasında bireylerin, ailelerin ve sivil toplum örgütlerinin ve güvenlik örgütlerinin birlikte çalışmaları gerektiği üzerinde durulmaktadır (Pektaş,

2003:22). İnsanların sosyolojik olarak kentli olabilmeleri ekonomik değil, kültürel bir süreci gerektirmektedir. İlişkileri yaşanılan kentin lehine bir yapıya kavuşturulmalıdır. Kent halkının kente uyumu deyince vurgulanan insan unsurunun kentin fiziki ve doğal yapısıyla bütünleşmesidir. Yaşadıkları kentle ve kent halkıyla bütünleşebilmeleri kentleri koruma açısından önemli bir noktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyada yaşanan hızlı değişime bağlı olarak günümüzün yaşam koşulları da değişmekte ve yeni sorunlar ve gereksinmeler ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk, işsizlik, toplumsal şiddet, örgütlü suç ve terörizm, zorunlu göç hareketleri vb. ile daha fazla ilgilenilmeye başlanmıştır. Güvenlik ihtiyacı en çok kentlerde hissedilmektedir. Kentler olumlu ve olumsuz yanlarıyla ikiyüzlüdür; bir yandan demokrasinin, siyasal-sosyal ve kültürel çeşitlilik ve farklılıkların diyarıdır. Diğer yandan, ne tür sorun ararsanız bulabileceğiniz yerdir. Kentlerin en önemli sorunu, geçmişinde de görüldüğü gibi, güvenliğin sağlanmasıdır. Kentler eskiden bugüne kadar düzenli yaşam oluşturmak amacıyla normlar üzerine kurulmuş; kent yaşantısı huzurlu bir şekilde sürdürülmeye çalışılmıştır. Günümüzde, nüfusu gün geçtikçe artan büyük kentlerde karmaşıklaşan kent hayatı sorun üretim merkezi olmuş durumdadır. Ürkütücü boyutlara ulaşan ve adi suçtan terör suçuna çeşitleri artan suçlar kentsel güvenlik kavramına yeni bir boyut getirmiştir. Büyük kentlerin çoğunda kamusal alanların özelleştirilmesi, bilişim teknolojilerinin birçok mekânda gözetim amacıyla kullanılması, kamu ve özel güvenlik elemanlarının sayısının artırılması, kentsel alanların gelir düzeyine göre devasa "site"lerle kaplanması gibi uygulamalar kentte ayrışmalara neden olabilmektedir. Kentte, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel farklılıklar uyum ve aidiyet sorunları doğmakta, sosyal kontrol zayıflamaktadır.

Güvenliğin sağlanması temelde devletin görevidir. Devlet toplumsal birlikteliğin sonunda insan için ortaya çıkmıştır. Ancak günümüzde devletin görevleri artmıştır. Kente göç edenlerin ve kentte hâlihazırda yaşayanların kentle bütünleşmelerini sağlamanın yanında kentle sürekli ilişki kurmalarını sağlamak durumundadır. Kentte güvenlik hizmeti, genel kolluk gücü olarak kabul edilen polis tarafından yürütülmektedir. Ancak, güvenlik kent toplumunda sadece polisiye önlemler bütünü olarak değerlendirilmemelidir. Güvenlik hizmetleri, güçlü merkeziyetçi anlayış yapılanması içinde sürdürülmeye çalışılsa da, böyle bir tercih bugünün gereklerine karşılık verememektedir. Kentin büyümesi ve karmaşıklaşması, kent ölçeğinde yeni örgüt düzenlerini gerektirmiştir. Kentsel hizmetlerdeki büyüme ve çeşitlenmeye paralel olarak güvenlik anlayışı da değişmektedir. Yönetişim yani birlikte yönetim anlayışı, güvenlik alanında da gerekli olmuştur. Kentlerin kalkındırılması, devlet merkezli değil, toplum merkezli bir yönetime yönelme, kent suçlarına yönelik kontrol ve önleme mekanizmalarının işleyişini hizmet farklılaşmasına göre biçimlendirme öneri olarak getirilmektedir. Kamu hizmetlerinde başarı, katı, buyurucu değil, yol gösterici, katılımcı ve uyumlu bir toplumsal birliktelik ile sağlanabilir.

Güvenlik olgusu, kentsel yaşamda yaşam kalitesinin yükseltilmesinde en önemli olgudur. Güvenlik hizmetlerinin daha kaliteli olarak sunulabilmesi için; toplumdan kopuk olmaması ve toplumca desteklenen niteliklere sahip olması gerekir. Kente güvenlik açısından katılımın sağlanması, mikro yönetim düzeyi ile ilişkilendirilebilecek yapıları zorunlu kılmaktadır. O yüzden, hangi kentsel hizmetin nasıl yerine getirileceği, kim

tarafından korunacağı ve kontrolünün sağlanacağı önemli olmaktadır. Yerel katılım açısından, halk ile birlikte güvenlik sorunsalına çözüm bulmak kaçınılmaz hale gelmektedir. İnsanların yaşadıkları kente uyum gösterebilmesi ve aidiyet hissedebilmesi, bulundukları süreçlere daha fazla katılmasıyla güçlenebilir. Kentsel hizmetlerin görülmesinde ve 'katılım-temsil-denetim işlevleri açısından en uygun kentsel birimler olarak toplum destekli yapılar, kent yönetimi ve güvenlik sistemi içinde yer almalıdır. Gelişen bilgi sistemli yönelimlere ilişkin hizmetlerin verilebilmesi için; oluşması gereken 'yeni bilinç kentine sahip çıkmak; yeni anlayış çözümde ortaklık; yeni davranış aktif katılım'dır. Yapılacak küçük değişiklikler, kelebek etkisi yaratıp kent hayatında dinamik sonuçlar doğurabilecek ve yaşanabilir kentsel mekânlar oluşturulabilecektir.

Kaynakça

Ağaoğulları, Mehmet A., (1994), Kent Devletinden İmparatorluğa, İmge Yayınevi, Ankara.

Akgül Arif, (2010), "Kentlerde Güvenliğinin Sağlanması ve Suçun Önlenmesinde Bilgi Teknolojisinin Kullanımı", http://www.caginpolisi.com.tr/v1/yazdir.php?, Erişim: 14.10. 2011.

Akgüner, Tayfun, (2003), "Kolluk Kavramına Genel Bir Bakış", Polis Dergisi, 9 (36), s.195-196.

Aksoy, Erman, (2009), "Suç ve Güvenli Kent Yaklaşımı", http://www.acikarsiv.gazi.edu.tr/index.php?menu, Erişim: 15. 02.2010.

Armağan, Servet, (1980), Temel Haklar ve Ödevler, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Avrupa Konseyi, (2011), http://www.avrupakonseyi.org.tr. Erişim:23.02. 2011.

Aydın, Ahmet H., (1996), Polis Meslek Hukuku, Doğuş Matbaacılık, Ankara.

Bilgin, Nuri; *Topsever*, Yurdal; *Gökten,* Melek; Yetim, *Ünsal,* (1991), Yerel Yönetimler İçin Demokratik Bir Model Arayışı, İzmir: TÜSES Yayını.

Buzan, Barry, (1991), People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Harvester Wheatsheaf.

Bumin, Kürşat, (1998), Demokrasi Arayışında Kent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Childe, Gordon, (1978), Kendini Yaratan İnsan, Varlık Yayınları, İstanbul.

Dedeoğlu, Beril, (2008), Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Yeniyüzyıl Yayınları, İstanbul.

Duran, Hacı, (2008), "Kent Kimliklerinden Küresel Kentlere: Kentli Hakları", http://www.yerelsiyaset.com/pdf/2008/3.pdf, Erişim: 12.11. 2009.

Ercan, Fuat, (1996), "Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler: İstanbul", Toplum ve Bilim, 71, s. 61-95.

Erdoğan, Mustafa, (2007), İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, Orion Yayınları, Ankara.

Erhan, Çağrı, (2001), "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 56 (4), 77-93.

Erkan, Rüstem, (2002), Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilim Adamı Yayınları, Ankara.

Frevel, Bernhard, (2006), "Urban Safety", German Policy Studies, Vol. 3, s. 1-18, Almanya.

Geymen, Abdurrahman; Çelik, Kemal, (2001), "Kent Bilgi Sistemlerine Geçişte Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma", Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri, Fatih Üniversitesi, 13-14 Kasım 2001, İstanbul.

Glaeser, Edward L.; Sacerdote, Bruce, (1999), "Why is There More Crime in Cities?", Journal of Political Economy, 107 (6), s.225-258.

Holton, Robert J., (1999), Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık (Çev. Ruşen Keleş), İmge Yayınları, Ankara.

İsbir, Eyüp. G., (1991), Şehirleşme ve Meseleleri, 2. Baskı, Gazi Büro Yayını, Ankara.

Johnston, Les, (2001), "Crime, Fear And Civil Policing", Urban Studies, 38 (5-6), s. 959-976.

Karabulut, Bilal, (2009), "Küreselleşme Sürecinde Güvenlik Alanında Değişimler: Karadeniz'in Güvenliğini Yeniden Düşünmek", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 6 (23), s.1-11.

Karasu, M. Arman, (2012), "Kent ve Suç Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 13 (2), s.175-192.

Kavruk, Hikmet, (2002), Anakent'e Bakış, Türkiye'de Anakent Belediyeciliği ve Kent Hizmetlerinin Yönetimi, Hizmet-İş Sendikası Yayını, Ankara.

Kaya, Erol, (2004), Kentleşme ve Kentlileşme, 2. Baskı, İlke Yayını, İstanbul.

Kaya, Erol, (2008), "Kent Güvenliğinin Sağlanması", s.19-22, http://www.yerelsiyaset.com/pdf/2008/4.pdf, Erişim: 28.4.2011.

Kaya, Esra, (2010), "İmece-Toplumun Şehircilik Hareketi", 08.06.2010,www.toplumunsehircilikhareketi.org/index.php? Erişim: 12.10.2011.

Kaypak, Şafak, (2011), "Kent Güvenliğinde Yeni Açılımlar; Toplum Destekli Polislik, (Ed. Muhittin Karakaya, Selahattin Gültekin), Suçla Mücadelede Çağdaş Yaklaşımlar", s. 43-72, Polis Akademisi Yayını, Ankara,

Kaypak, Şafak, (2012*), "*Güvenlikte Yeni Bir Boyut; Çevresel Güvenlik*",* Abant İzzet Baysal Üniversitesi *İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 20. Yıl Özel Sayısı (2012) Uluslararası E-Dergi,* 8 (8), Özel Sayı, s.1-22

Kaypak, Şafak, (2015), Kent Sosyolojisi, Basılı Ders Notu, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.

Keleş, Ruşen, (1996), Kentleşme Politikası, İmge Yayını, Ankara.

Küçükşahin, Ahmet, (2006), "Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?" Güvenlik Stratejileri Dergisi, 2 (4), s.7-40.

Malik, Eyüp, (1998), Çağdaş Kentler ve Çevre, 2010 Yılının İstanbul'una Doğru Kent Zirvesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.

Maslow, Abraham, (1968), Motivation and Personality, Harber Publishing, New York.

Ögel, Bahaeddin, (1978), Türk Kültür Tarihine Giriş, Cilt:1, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

Parlak, Bekir, (2009). "Bilgi Toplumunda Kent ve Kentleşmenin Dönüşen Paradigmaları", Uluslararası 7. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, s.1253 -1263, Yalova.

Pektaş, E. Kadri, (2003), "Belediye Yönetiminde Zabıta Hizmetleri ve 21. Yüzyıl Kentinde Zabıtanın Yeri", http://basarm.com, 2.3.2009.

Pustu, Yusuf, (2006). "Küreselleşme Sürecinde Kent, Antik Siteden Dünya Kentine", Sayıştay Dergisi, 60, s.129-151.

Şeker, Güven, (2007), "Kamu Güvenlik Sistemi İçinde Kentte Güvenlik ve Mahalle Güvenliğinin Eski(Meyen) Sahipleri: Çarşı ve Mahalle Bekçileri", http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi//42, Erişim:28.3.2010.

Şentürk, Hulusi, (2005), "Kent Hukuku", http://www.platodanismanlik.com/v2/k8.doc. Erişim:10.3.2009.

TDK, http:/www.tdk.gov.tr. Erişim: 11.03.2015.

Toprak, Zerrin, (2000), 21.Yüzyıla Başlarken Kent Güvenliği, İzmir Yerel Gündem 21 Yayını, İzmir.

Toprak, Zerrin, (2001a), Kent Yönetimi ve Politikası, Anadolu Yayıncılık, İzmir.

Toprak, Zerrin, (2001b), Yerel Yönetimler, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Tuncay, Mete, (1994), Kentsel Haklar: Karşılaştırmalı Bir Çerçevede Türkiye, WALD Yayınları, İstanbul.

Ünsal, Artun, (1996), "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", Cogito Şiddet Özel Sayısı, 6, s.29-36.

TURİZM SEKTÖRÜNÜN ÖDEMELER DENGESİNE ETKİNİN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Üzeyir KEMENT
Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü

Öğr. Gör. Ahmet USLU
Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Bölümü

Aslıhan KEMENT
Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A.B.D., Otel Yöneticiliği Programı

Özet
Bu çalışmanın amacı turizm gelirlerinin ödemeler bilançosu üzerindeki etkilerin belirlenmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Dokümanlar ilgili kamu kurum ve kuruluşların resmi internet sitelerinden toplanmış olup bulgular kısmında detayları ile birlikte gösterilmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde turizm gelirlerinin hizmetler dengesi kalemi gelirleri üzerinde oldukça yüksek paya sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca turizm gelirlerinin ihracat içindeki oranı ve GSYH içindeki oranları verilmiş olup grafik yardımıyla karşılaştırılmıştır. Veriler arasında benzeşik bir durumun olmadığı belirlenmiştir. Son olarak turizm gelirleri ile turist sayısı artışlarının eşit düzeyde olmadığı, turist sayısı oranının turizm gelirleri artışına oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. bu durumun temel nedenleri ise sonuç kısmında ele alınmıştır.
Anahtar Kelimeler: Turizm, Turizm Ekonomisi, Ödemeler Dengesi.

INVESTIGATION ABOUT EFFECT OF TOURISM INDUSTRY ON BALANCE OF PAYMENT

Abstract
The purpose of this study is identification of the effects of tourism incomes on payment's financial statements. In this study, the analysis of document is used as a research method. The documents were collected from related public organizations' and institutions' websites and the details were shown in the results part. According to results, it is obvious that there were a significant proportion of tourism incomes on balance of services' revenues. Furthermore, the ratio of tourism incomes and its proportion inside exportation and GDP were calculated and depicted with the comparison graph. There was not found any similar situation in terms of data. In conclusion, it was found that there was not equality between tourism incomes and number of tourists and additionally, increase of tourists had higher rate than increase of tourism incomes. The fundamental reasons of that outcome were indicated in the results clearly.
Keywords: Tourism, Tourism Economy, Balance of payments.

GİRİŞ

Turizm sektörü, GSYH içerisinde yer alan sektörler arasında hızla gelişen ve büyüme kapasitesi yüksek olan sektörlerden biridir. Ülkeye döviz getiren, ekonomilere katkı

sağlayan özelliğiyle turizm GSYH ve istihdam üzerinde etkili olmaktadır. Ülkemizde 1980 sonrası dönemde gelişme kaydeden sektörde, özellikle kriz dönemlerinde cari açıkların kapatılmasında, işsizliğin azaltılmasında, ödemeler bilançosunun dengelenmesinde önemli bir role sahiptir. Bir ülkenin kalkınmasında turizm sektörünün öneminden ve sektörün payından söz edebilmek, turizmin ekonomik etkilerinin ölçülmesiyle mümkün olabilecektir (Bozgeyik ve Yoloğlu, 2015)

Turizm ülkelerin gelişme aşamalarını tamamlamasında önemli bir sektör haline gelmiştir. Turizm sektörüne, gereken önem ve önceliği veren ülkelerde, bu faaliyet kolunun GSYH ve demeler dengesine sağladığı katkılar, ülkeleri turizm sektörünün gelişmesi için yeni imkânlar ortaya koymaya zorlamıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ilgisini çeken, karşılaşılan ekonomik sorunların hafifletilmesinde ve dar boğazların aşılmasında bir ekonomik politika aracı olarak kabul edilen turizm, Türkiye üzerinde oluşturduğu ekonomik etkilerin araştırılması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Turizm sektörü, birçok alt sektörü etkileyerek üretimi ve istihdamı arttırması aynı zamanda görünmeyen ihracat kalemi gibi hizmet vererek ülkeye döviz girişi sağlaması nedeniyle ülke ekonomilerinde giderek önem kazanan sektör haline gelmektedir (Modeste, 1994:1). Özellikle turizm potansiyellerine sahip, alt yapı imkânları müsait olan ülkeler için sektör vazgeçilmez bir gelir kalemi olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında birçok ülke önemli oranlarda turizm gelirine sahiptir. 2013 verilerine göre Dünyadaki toplam turizm gelirleri 1.159 milyar dolardır. Dünya turizm gelirlerinden en fazla payı % 12 ile ABD, % 5,2 ile İspanya, % 5 ile Fransa, % 4,7 ile Çin, % 4,0 ile Makao, % 3,8 ile İtalya, %3,5 ile Almanya ve %3,4 ile İngiltere almaktadır (UNWTO, 2014). Türkiye'nin dünya turizm gelirlerinden aldığı pay ise %2,4'tür. (Kalkınma Bakanlığı, Uluslararası Ekonomik Göstergeler, 2013: 54-55). En fazla turist çeken ülkelerle kazandıkları turizm gelirleri arasında paralellik bulunmamaktadır. Dünyada en fazla turist Fransa'yı ziyaret etmesine rağmen en fazla turizm gelirini ABD kazanmaktadır.

Turizm gelirlerin ödemeler dengesinde oluşan açıkları kapatmada önemli bir etken olduğunu söylenebilmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki turizm gelirlerinin ödemeler dengesi üzerindeki etkisini incelemektir. Turizm gelirlerinin gelir ve giderler arasında meydana gelen olumsuz farkın kapatılmasında ne kadar etkin olduğunun incelenmesidir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Dünya'da ve Türkiye'de Turizm Sektörü

Günümüzde turizm, gelir yaratıcı etkisi, sağladığı döviz girdisi istihdam yaratıcı özelliği ile dünya ekonomilerinin önemli sektörlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dünya genelinde değerlendirdiğimizde, ekonomik önemi 20. yüzyılın ortalarından itibaren anlaşılmakla birlikte 1950'li yıllara kadar, kalkınma ve büyüme gibi ekonomik ve küresel nitelikli araştırmalarda turizm sektörü genellikle göz ardı edilmiştir. İkinci Dünya savaşının bitimi ile birlikte, turizm hareketleri özellikle bugünün gelişmiş ülkeleri olan Batı toplumlarında ivme kazanmaya başlamıştır. Ekonomik öneminin ön plana çıkması ile birlikte turizm, 21. yüzyılda küresel ekonomide telekomünikasyon ve bilgi teknolojileri ile birlikte en hızlı gelişen sektör olmuştur. Günümüzde ise söz konusu sektör, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede ekonomik büyümenin ve gelişmenin en önemli determinantlarından biri olarak görülmektedir (Bahar, 2006: 137-138).

Günümüz anlamında turizm sektörü 1950'ler sonrasında ekonomik ve sosyo-kültürel önemi giderek artan ve gelişen bir sektör olmasına karşın seyahatler; insanlığın ilkçağlarından itibaren gezip-görmek, şifa bulmak, dini ve toplumsal etkinliklere katılmak için devamlı olagelmiştir. Turizm; bireylerin politik ve ticari amaç gözetmeksizin dinlenme, eğlence, öğrenim, sağlık, zevk, merak, spor, din, kültürel vb. sebeplerle bireysel veya toplu olarak belli bir süre içerisinde turizm sektörü unsurlarından yararlanarak yapmış oldukları faaliyetleri kapsamaktadır (Başol, 2012:351). Tarihi süreçte seyahat etme eyleminin insanlığın tarihiyle ortaya çıktığı bilinmektedir. Zaman içerisinde medeniyetlerin gelişmesi, toplumların zenginleşmesi, yoğun iş temposunun neden olduğu insanların tatil yapma gereksinimi, ulaşım araçlarının çeşitlenmesi, çoğalması ve sistemlerinin gelişmesi, insanların boş zamanlarının gün geçtikçe artış göstermesi, teknolojik gelişme ile dünyanın çeşitli coğrafyalardaki doğal ve tarihi değerlerin, güzelliklerin tanıtılması sonucu turizm sektörü hızla gelişme göstermiştir. 20.yüzyıla gelindiğinde iktisadi ve sosyo-kültürel yönden ülkelerin gelişmesine en büyük katkıyı turizm sektörü sağlayabilmiştir (Önen, 2008:2).

Ünlüönen, Tayfun ve Kılıçlar (2011), turizm sektörünün, ekonominin diğer sektörleri gibi bir katma değer oluşmasına sebep olduğunu belirtmektedir. Çeken(2008:297), turizmin ülkenin gelişmesi amacıyla istenen döviz getirisini sağlayan süreçtir. Turizmle sağlanan gelir, ülkelerden alınan borçlara göre çok daha aktif ve yararlıdır. Bunun nedeni, politik ve ekonomik sınırlamalardan uzak olmasıdır. Turizm sektörü, bölge ekonomisinin gelişimi ve mevcut kaynakların aktif kullanımı acısından çok ciddi bir öneme sahiptir.

Tablo 1: Ülkelere Göre Turizm Gelirleri ve Turist Sayıları

Ülkeler	Milyon kişi		Değişim %		Ülkeler	Milyon Dolar		Değişim %	
	2013	2014	13/12	14/13		2013	2014	13/12	14/13
1.Fransa	83.6	83.7	2.0	0.1	**1.ABD**	172.9	177.2	7.0	2.5
2.ABD	70.0	74.8	5.0	6.8	**2.İspanya**	62.6	65.2	7.6	4.2
3.İspanya	60.7	65.0	5.6	7.1	**3.Çin**	51.7	56.9	3.3	10.2
4.Çin	55,7	55,6	-3.5	-0.1	**4.Fransa**	56.7	55.4	5.6	-2.3
5.İtalya	47.7	48.6	2.9	1.8	**5.Macao**	51.8	50.8	18.1	-1.9
6.Turkiye	39.2	41.4	7.1	5.3	**6.İtalya**	43.9	45.5	6.6	3.7
7.Almanya	31.5	33.0	3.7	4.6	**7.İngiltere**	41.0	45.3	12.1	10.3
8.İngiltere	31.1	32.6	6.1	5.0	**8.Almanya**	41.3	43.3	8.2	5.0
9.Rusya	28.4	29.8	10.2	5.3	**9.Tayland**	41.8	38.4	23.4	-8.0

10.Meksika	24.2	29.1	3.2	20.5	**10.Hong Kong**	38.9	38.4	17.7-	-1.4
					11.Turkiye	32.3	34.3	10.2	5.8

Kaynak: UNWTO, 2016

Tabloda 2013-2014 yılında dünyada en fazla turist kabul eden ülkeleri ve turizm gelirleri en çok olan ülkeleri göstermektedir. Tablodan anlaşılacağı üzere, Fransa 83,7 milyon turist ile dünyada en fazla turist çeken ülke konumundadır. Fransa'yı 74,8 milyon ile ABD ve 55,6 milyon turist ile Çin takip etmektedir. Türkiye'nin ise 41,4 milyon turist ile 6. sırada yer aldığı görülmektedir. 2013-2014 yılında en çok turizm geliri elde eden ülkelere yer verilmiştir. ABD, gelişmiş ekonomisi ve sunduğu çeşitli ayrıcalıklarla 172,2 Milyon $ ile turist çeken ülkelerin en başında yer almıştır. ABD takiben 65,2 Milyon $ ile İspanya ikinci sırada, 56,9 Milyon Dolar'la Çin üçüncü sırada yer almaktadır. AB ülkelerinin en önemli ülkelerinden olan İtalya 45,5 Milyon Dolar, İngiltere 45,3 Milyon Dolar ve Almanya ise 43,3 Milyon Dolar gelir elde etmektedirler. Hong Kong'un hemen arkasında yer alan Türkiye 34,3 Milyon Dolar ile on birinci sırada yer almıştır.

1.2.Turizm Sektörünün Ekonomik Etkileri

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik yapıdaki gelişmeler, yeni ekonomide bilgi ve hizmetin ön planda olduğu müşteri merkezli hizmet ağırlıklı sektörlerin önemini artırmıştır. Bunlar arasında turizm sektörü de yer almaktadır. Turizm sektörü; hem talep yönüyle hem de arz yönüyle müşteri merkezli hizmet sektörlerinin başında gelmektedir (Bağdat, 2007: 39).

Turizm sektöründe tüketiciler yeni ekonominin sunduğu imkânlardan faydalanmakta ve bu imkânları kullanarak kendileri için en uygun olan ürünü belirlemektedirler. Almak istedikleri ürünün fiyatını, özelliklerini ve nasıl ulaşabileceklerini öğrenmeye çalışmaktadırlar. Turistik hizmet arz eden işletmeler, hangi tüketici kitlesine yönelecekleri ve bu kitlenin tüketim taleplerini belirleme ve bu ihtiyaçları göz önüne alarak ürünler meydana getirme gayretindedirler (Werthner ve Klein, 1999: 6).

Ekonomide, en az yatırımla en fazla istihdam yaratan ikinci sektör konumunda olan turizm, beldelerde sürdürülebilir yaşam kalitesini de yükseltti. Özellikle turizm beldelerinde yerel halk; turizmden sağladığı iktisadi refah artışının yanında, temiz içme suyundan arıtma sistemlerine, hastanelerden okullara, sinemalardan marketlere kadar yüzlerce imkâna kavuştu.

Kamu ve özel sektör yatırımlarıyla; Türkiye'nin dört bir yanındaki insanlar, eskisine oranla, daha fazla iş bulabilir, daha çok elektrik tüketebilir, daha iyi altyapı hizmetleri alabilir hale geldi. Öyle ki, bugün yaşam kalitesini gösteren veriler açısından, Antalya gibi turizm bölgelerinin, diğerlerinden daha yüksek veya iyi konumda olduğu söylenebilmektedir.

Günümüzde turizm sektörünün iktisadi açıdan (ekonomik ve istihdam boyutlu) her geçen gün artarak cazip hale gelmesi, büyük sermaye şirketlerini turizm işletmelerini satın almaya yöneltmektedir. Turizm sektöründeki imkânları ve potansiyeli fark eden bilgi teknolojisi işletmeleri, bu sektöre ihtiyacı olan bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı sunmaya başlamıştır. Bu işletmeler turizm sektörünü bilgi ve iletişim teknolojileri ile elektronik pazarlar için çok uygun uygulama alanı olarak görmektedirler (Werthner ve Klein, 1999: 13).

1.2.1. Ödemeler Bilançosu ve Turizm Kalemi

Dış ödemeler dengesi bir ülkede bir yıl içerisinde döviz giriş ve çıkışlarını gösteren temel mali tablodur. İlgili yıl içerisinde gerçekleşmelerin kaydedildiği ödemeler dengesi akım değişken bir yapıya sahiptir. Seyidoğlu (1999), ödemeler bilançosunun sadece ilgili yılı içerdiğini ve geçmişi barındırmadığını savunmaktadır.

Turizmin ülkeler acısından önemli bir girdi kaynağı olması nedeniyle, gelişmekte olan ülkeler tarafından ekonomik kalkınma aracı nitelendirilmekte ve uygulanmaktadır. Ülkelere önemli derecede gelir sağlayan turizm, diğer gelir kalemlerinden farklı özelliklere sahiptir. Bu özellikler aşağıda yer almaktadır (Mathiesonand Wall 1993; Akt. Unur, 2000: 4).

- Turizm eylemlerinde taşınmaya konu bir nesne yoktur.
- Turizmin barındırdığı ihracat özellikleri ele alındığında, navlun çıktısı bulunmamaktadır.
- Turizm kendisine bağlı tüm sektörlere hareketlilik kazandırmaktadır.
- Turizm ile pazarlanması çok zor olan kültürel varlıklar acısından gelir elde edilmekte ve döviz girdisi yaratılmaktadır.
- Turizm sektörü ülkede yaşanan siyasi, ekonomik her turlu değişkene karşı kırılgan yapıdadır
- Turizm urunu taşıdığı soyut niteliklerden hareketle farklı pazarlama tekniklerine sahiptir.

Turizmin girdisi olan dövizler, döviz arz ve talebi yaratmada çok etkilidir. Bu etki, ödemeler dengesi üzerinde çok ciddi bir role sahiptir. Bunun neticesinde turizm gelir – giderleri bir dış turizm bilançosu yaratmaktadır (Bozgeyik, 2013).

2. YÖNTEM

Turizm sektörünün ödemeler dengesine yıllar itibariyle olan etkisini ve her yıl Türkiye'ye gelen turist sayısı ve turizm gelirlerine oranla ödemeler dengesi üzerinde turizm kaleminin etkisini incelemek amacıyla yapılmış olan bu çalışma araştırma yöntemlerinden nitel araştırmalar kapsamındadır. Yıldırım ve Şimşek (2011)'e göre nitel araştırma, bir olguyu ilgili bireylerin bakış açılarından görebilmeye ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya olanak veren bir araştırma tekniğidir. Çalışmada nitel veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Türkiye'de yıllar itibariyle önemli bir sektör olan turizm sektörünün ödemeler dengesine var olan etkisini ortaya koymak, turizm gelirleri ve turist sayılarına oranla bu etkinin hangi düzeyde olduğunu belirlemek ve var olan etkinin mevcut şartlarda normal düzeyde olup olmadığını belirlemek amacıyla istatistiki bulgular (grafikler, veri dosyaları, istatistiki tablolar vb.) inceleme altına alınmıştır. Madge (1965)'e göre doküman inceleme metodu var olan kayıt ve belgelerin incelenmesidir. Bu belgeler resim, kayıt vb. şekillerde olabileceği gibi yazılı eserler, kalıntılar şeklinde de olabilmektedir. Duverger (1973) doküman inceleme tekniğine "belgesel gözlem" şeklinde ifade ederken, Rummel (1968) "doküman metodu" olarak tanımlanmaktadır. Best (1959) ise tekniği "mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı olarak, sistemli incelenmesi" şeklinde ifade etmektedir.

Dokümanların incelenmesi sonucu elde edilen veriler tablo, grafik vb. çizimler yardımıyla ortaya konulmuş ve yorumlanmıştır. Ayrıca alan yazının da geçmiş yıllarda yapılan çalışmalarla kıyaslanarak değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Yıllar İtibari ile Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Gelirleri

Turizm gelirleri Türkiye'de planlı dönem ile birlikte belirlenmeye başlamış ve her planlı dönem içerisinde gelirler, giderler, yatırımlar gibi farklı yollarla incelenmeye alınmıştır. Turizm alanında elde edilen gelir, gider, geleceğe yönelik yapılması planlanan yatırımlar gibi hususlar ilk olarak 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın içinde yer alan hizmet başlığının altında turizm alt başlığında incelenmiştir. İlgili planlama dönemi ise 1963-1967 yıllarını kapsamaktadır. 1963 yıllarında turizmden elde edilen gelire yönelik verilen değerin 10.000 dolar olduğu görülürken, 1967 yılında ise bu değer 41,50 dolara çıkmaktadır. 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda turizm geliri 1972 yılı itibari ile 70.000 dolar olarak tahmin edilmiştir. Bu dönemde iç turizm gelir ve giderleri de tahmini verilerle hesaplamaya dâhil edilmiştir. Ayrıca dönem sonunda elde edilen gelirlerin 103.700 dolar ulaştığı gözlemlenmiştir. 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise turizm gelirleri dış turizm gelirleri bakımından 1977 yılı itibari ile 85.000 dolar olarak tahmin edilmiştir. bir sonraki planlı dönemde ise elde edilen gelirin 204.877 dolar olduğu gözlemlenmiştir. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı incelendiğinde turizm gelirlerinin 1983 yılı itibari ile 468.000 dolar olduğu görülürken 1977-1983 yılları arasında toplam 1.390.530 dolar gelir elde edildiği hesaplanmıştır. 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1989 yılı itibari ile turizm gelirlerinde 540.000 dolarlık net geliri elde edilmesi hedeflenmiştir.

6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na bakıldığında 1984 yılında gerçekleşen turizm gelirin 548.000 dolar, net ise 271.000 dolar olduğu, 1988 yılında ise net olarak 1.997 milyar dolar olduğu gözlemlenmektedir. 1980'li yıllarda turizm sektörüne yapılan yatırımların ve kapasite genişletmelerinin etkili rolü ile Türkiye'de ilk defa 1985 yılında turizmden 1 milyar doların üzerinde gelir elde edilmiştir. 1994 yılında ise net turizm gelirlerinin 4.488.000 dolar olması beklenmiş ve tahmin edilen orana yakın olarak 4.3 milyon dolar gelir elde edilmiştir. 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile hesaplanan verilerde turizm gelirlerinin 2000'li yıllar itibari ile 10-13 milyon dolar arasında olması tahmin edilmiştir. 8. Beş yıllık Kalkınma Planı verileri doğrultusunda 1998 yılında turizm gelirlerinin 7.2 milyon dolar civarında olduğu, 1999 yılında ise depremin de etkisiyle 5.2 milyon dolara gerilediği, 2005 yılı itibari ile de bu oranın 15.0 milyon dolar civarında olması tahmin edilmiştir. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı incelendiğinde 2000 yılı itibariyle turizm gelirinin 7.6 milyon dolar olduğu, 2005 yılı itibariyle ise 18.1 milyon dolar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 2000'li yıllar ile birlikte turizm gelirlerinin milyon dolar düzeyinde rutin olarak oluştuğu ifade edilebilir. 2009 yılı itibariyle turizm gelirleri 21.2 milyon dolara yükselirken, 2015 yılı itibariyle ise yaklaşık 31 milyon dolar olduğu tespit edilmiştir.

Turizm sektörünün yıllar itibariyle hesaplanan gelir, gider oranları ve turist sayıları 2001-2015 yılları arasını gösteren nitelikte tabloda detaylı olarak açıklanmaktadır.

Tablo 2: Turizm İstatistikleri

Yıl	Turizm geliri	Ziyaretçi sayısı	Kişi başı ortalama harcama	Ortalama geceleme sayısı
2001	10 450 728	13 450 127	777	-
2002	12 420 519	15 214 514	816	-
2003	13 854 868	16 302 053	850	11,1
2004	17 076 609	20 262 640	843	10,7
2005	20 322 111	24 124 501	842	10,4

2006	18 593 950	23 148 669	803	12,0
2007	20 942 501	27 214 988	770	11,3
2008	25 415 067	30 979 979	820	11,0
2009	25 064 481	32 006 149	783	11,2
2010	24 930 996	33 027 943	755	10,8
2011	28 115 694	36 151 328	778	11,0
2012	29 007 003	36 463 921	795	10,8
2013	32 308 991	39 226 226	824	10,2
2014	34 305 904	41 415 070	828	10,0
2015	31 464 777	41 617 530	756	10,1

Kaynak: TÜİK, 2016

Turizm gelirleri 2001 yılında 10 milyon dolar civarında iken 2005 yılında iki katına yükseldiği görülmektedir. 2008 yılında 25 milyon dolar iken oranın 2015 yılında ise 31 milyon dolara çıktığı ifade edilebilir. Ziyaretçi sayıları incelendiğinde 2001 yılında 13 milyon civarında, 2006 yılında 23 milyon civarında, 2010 yılında ise 10 milyon daha artarak 33 milyona ulaştığı gözlemlenmektedir. 2015 yılında ise bu oranın 41 milyona ulaştığı görülmektedir. Kişi başına ortalama harcamanın son 15 yıl içinde yaklaşık %10 artarak 828 dolara çıktığı görülmektedir. Son 15 yıl içinde turistlerin ortalama gece sayıları incelendiğinde ise 10 gün şeklinde olduğu bilinmektedir.

Şekil 1: Turizm Gelirleri ve Turist Sayıları Grafiği

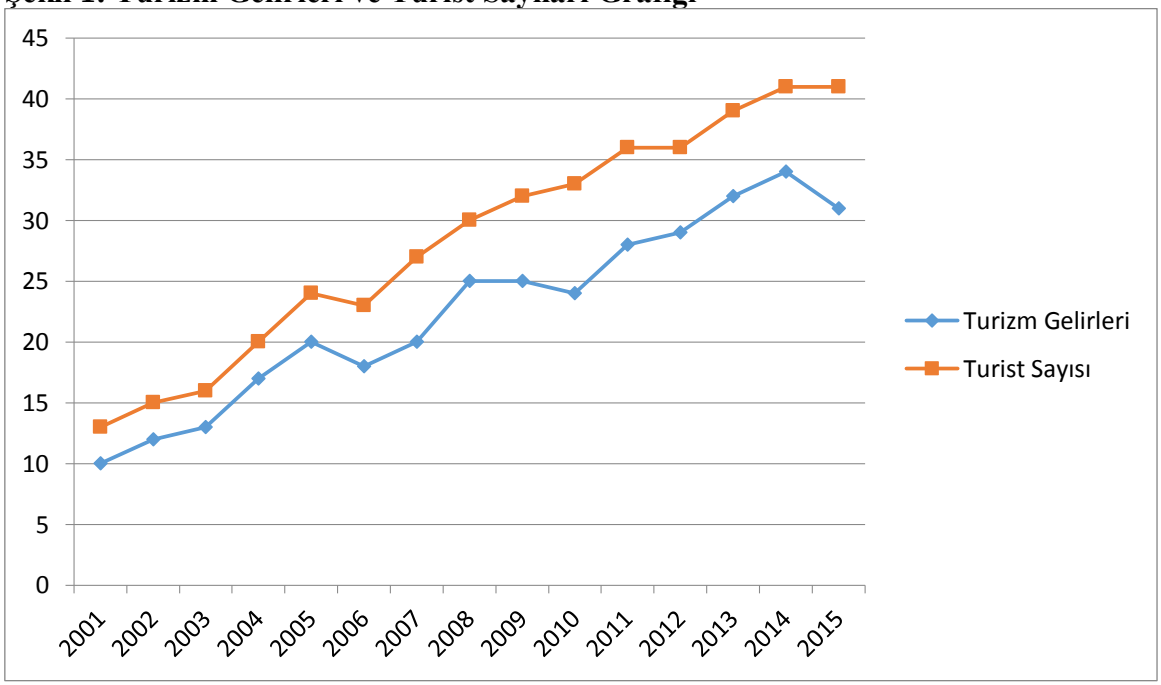

Turizm gelirleri (milyon dolar)
Turist Sayısı (milyon)

Grafikte turizm gelirleri ve turist sayıları arasındaki oranlar verilmektedir. Grafik incelendiğinde turizm gelirlerine oranla gelen turist sayısının daha fazla oranda olduğu söylenebilir. Ayrıca her geçen yıl turizm gelirleri ile birlikte turist sayısının arttığı ancak iki veri arasında zamanla uzaklık oluştuğu ifade edilebilir. Diğer bir ifade ile turizm gelirlerinin artışı turist sayısının artışına oranı daha düşüktür. Bu durumun temel nedeni olarak turizm sektöründe her şey dahil sistemin olması, düşük gelirli turist gruplarının Türkiye'ye daha yoğun geliyor olması, kitlesel turizm faaliyetlerinin hala devam ediyor olması gibi hususlar gösterilebilir. Ayrıca 2005 yılında hem turizm gelirlerinin hem de turist sayısının düşüş yaşadığı görülmektedir. Yine 2009 yılında turist satısı aynı kalırken turizm gelirlerinde düşün yaşandığı görülmektedir. Turizm gelirlerinin istenen düzeyde olmadığı ifade edilebilir. Zira artan turiste karşın turizm gelirlerinin da aynı oranda artması beklenirken gelirin artışından istenen oranın yakalanamadığı görülmektedir.

3.2. Turizm Gelirlerinin İthalat, İhracat ve Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı

Turizm gelirlerinin ihracat ve ithalat içindeki payları 1969 yılı itibariyle hesaplanmış olup özellikle ihracat içinde ciddi oranda payının olduğu gözlemlenmektedir. Bu paylara ilişkin veriler tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3: Turizm Gelir ve Giderlerinin İhracat ve İthalata Etkisi

Yıllar	İhracat	Turizm Gelirleri	İhracat Gelirlerine Oranı (%)	İthalat	Turizm Giderleri	İthalat Giderlerine Oranı (%)
1969	537,0	36,6	6,8	801,0	42,2	5,3
1970	588,0	51,6	8,8	948,0	47,7	5,0
1971	677,0	62,9	9,3	1 171,0	42,2	3,6
1972	835,0	103,7	12,4	1 563,0	59,3	3,8
1973	1 317,1	171,5	13,0	2 086,0	93,0	4,5
1974	1 532,2	193,7	12,6	3 777,6	151,8	4,0
1975	1 401,1	200,9	14,3	4 738,7	155,0	3,3
1976	1 960,0	180,5	9,2	5 128,0	207,9	4,1
1977	1 753,0	204,9	11,7	5 796,3	268,5	4,6
1978	2 288,0	230,4	10,1	4 599,0	102,5	2,2
1979	2 261,2	280,7	12,4	5 069,4	95,1	1,9
1980	2 910,1	326,7	11,2	7 909,4	114,7	1,5
1981	4 702,9	381,3	8,1	8 933,4	103,3	1,2
1982	5 746,0	370,3	6,4	8 842,7	108,9	1,2
1983	5 727,8	411,1	7,2	9 235,0	127,3	1,4
1984	7 133,6	840,0	11,8	10 756,9	276,8	2,6
1985	7 958,0	1 482,0	18,6	11 343,4	323,6	2,9
1986	7 456,7	1 215,0	16,3	11 104,8	313,6	2,8
1987	10 190,0	1 721,1	16,9	14 158,0	447,7	3,2
1988	11 662,0	2 355,3	20,2	14 335,4	358,0	2,5
1989	11 624,7	2 556,5	22,0	15 792,1	565,0	3,6
1990	12 959,3	3 225,0	24,9	22 302,1	520,0	2,3

1991	13 593,5	2 654,0	19,5	21 047,0	592,0	2,8
1992	14 714,6	3 639,0	24,7	22 871,1	776,0	3,4
1993	15 345,1	3 959,0	25,8	29 428,4	934,0	3,2
1994	18 105,9	4 321,0	23,9	23 270,0	866,0	3,7
1995	21 637,0	4 957,0	22,9	35 709,0	912,0	2,6
1996	23 225,5	5 962,1	25,7	43 626,6	1 265,0	2,9
1997	26 261,1	8 088,5	30,8	48 558,7	1 716,0	3,5
1998	26 974,0	7 808,9	28,9	45 921,4	1 753,9	3,8
1999	26 587,2	5 203,0	19,6	40 671,3	1 471,0	3,6
2000	27 774,9	7 636,0	27,5	54 502,8	1 711,0	3,1
2001	31 334,2	10 450,7	33,4	41 399,1	1 738,0	4,2
2002	36 059,1	12 420,5	34,4	51 553,8	1 880,0	3,6
2003	47 252,8	13 854,9	29,3	69 339,7	2 424,8	3,5
2004	63 167,0	17 076,6	27,0	97 539,8	2 954,5	3,0
2005	73 476,4	20 322,1	27,7	116 774,2	3 394,6	2,9
2006	85 534,7	18 594,0	21,7	139 576,2	3 270,9	2,3
2007	107 271,8	20 942,5	19,5	170 062,7	4 043,3	2,4
2008	132 027,2	25 415,1	19,2	201 963,6	4 266,2	2,1
2009	102 142,6	25 064,5	24,5	140 928,4	5 090,4	3,6
2010	113 883,2	24 931,0	21,9	185 544,3	5 874,5	3,2
2011	134 906,9	28 115,7	20,8	240 841,7	5 531,5	2,3
2012	152 478,5	29 351,4	19,2	236 545,1	4 593,4	1,9

Kaynak: TÜİK, 2016

Tablo incelendiğinde turizm gelirlerinin 1969-75 yılları arasında ihracat içindeki payının ortalama %10 düzeyinde olduğu, 1976-84 yılları arasında bu oranın zaman zaman düştüğü ama son yıllara doğru yine artış gösterdiği gözlemlenmektedir. 1985 yılından sonraki süreçte ortalama değerin 1997'ye kadar 20-25 arasında gittiği 1997 yılında ise oranın %30'lara çıktığı görülmektedir. 1999 yılında depremin olmasıyla birlikte bu durumun turizm gelirlerinin ihracat içindeki oranına da etkisinin olduğu görülse de 2005 yıllarına kadar ortalama yine %25 turizm gelirlerinin payının olduğu ifade edilebilir. 2005 yılından sonraki süreçte ülke ekonomisi paralelinde giden değerlerin yine zaman zaman düşüş gösterdiği gözlemlenmektedir. Son haliyle 2012 yılında ise bu değerin %19 düzeyinde olduğu görülmektedir.

Turizm giderlerinin ithalat içindeki oranına bakıldığında ise ortalama değerin 1969-75 yılları arasında %5 düzeyinde olduğu takip eden yıllar itibariyle 2012'ye kadar bu değerin %3 düzeyinde olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Turizm Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı

YILLAR	GAYRİSAFİ HÂSILA YURTİÇİ	GELİR		TURİZM GELİRLERİNİN GSMH İÇİNDEKİ PAYI (%)
	MİLYON TL	MİLYON $	MİLYON $	
1998	70 203,1	270 946,9	7 808,9	2,9
1999	104 595,9	247 543,7	5 203,0	2,1
2000	166 658,0	265 384,4	7 636,0	2,9
2001	240 224,1	196 736,2	10 450,7	5,3
2002	350 476,1	230 494,2	12 420,5	5,4
2003	454 780,7	304 901,3	13 854,9	4,5
2004	559 033,0	390 386,8	17 076,6	4,4
2005	648 931,7	481 496,9	20 322,1	4,2
2006	758 390,8	526 429,4	18 594,0	3,5
2007	843 178,4	648 753,6	20 942,5	3,2
2008	950 534,3	742 094,4	25 415,1	3,4
2009	952 558,6	616 703,3	25 064,5	4,1
2010	1 098 799,3	731 608,4	24 931,0	3,4
2011	1 297 713,2	773 979,7	28 115,7	3,6
2012	1 416 816,8	786 292,6	29 351,4	3,7

Kaynak: TÜİK, 2016

Ayrıca turizm gelirlerinin Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYH) içindeki payı incelendiğinde ortalama %4 düzeyinde olduğu ifade edilebilir. 1969'lu yıllarda bu oran daha düşük seviyelerde iken 2012 yılı itibariyle yaklaşık %1,5 artış gösterdiği ifade edilebilir.

3.3.Turizm Gelirlerinin Hizmetler Dengesi İçindeki Payına İlişkin Bulgular

Turizm sektöründen elde edilen gelirler ödemeler bilançosunda Cari İşlemler Hesabının altında yer alan Hizmetler Dengesi kaleminin altında yer almaktadır. Hizmetler Dengesi kaleminin altında turizm dışında; işlem gören mallar, tamir ve bakım hizmetleri, taşımacılık, inşaat hizmetleri, sigorta hizmetleri, finansal hizmetler, diğer ticari hizmetler, resmi hizmetler ve diğer hizmetler yer almaktadır. Turizm gelirlerinin Hizmetler Dengesi kaleminin gelirleri içindeki payı detaylı olarak tabloda gösterilmektedir.

Tablo 5: Turizm Kaleminin Hizmetler Dengesindeki Payı

YILLAR	GELİR**	GİDER	NET	HİZMETLER DENGESİ**	İÇİNDEKİ PAYI
1984	548	277	271	986	22,14
1985	1,094	324	770	1,600	34,62
1986	950	313	637	1,590	30,41
1987	1,476	448	1,028	2,162	37,41
1988	2,355	358	1,997	3,833	39,78

1989	2,557	565	1,992	4,028	38,92
1990	3,225	520	2,705	4,966	39,89
1991	2,654	592	2,062	5,164	31,42
1992	3,639	776	2,863	5,807	38,04
1993	3,959	934	3,025	6,740	36,25
1994	4,321	866	3,455	7,052	39,01
1995	4,957	911	4,046	9,620	33,18
1996	5,650	1,265	4,385	6,657	43,27
1997	7,002	1,716	5,286	10,912	36,37
1998	7,177	1,754	5,423	13,407	31,10
1999	5,203	1,471	3,732	7,398	31,98
2000	7,636	1,713	5,923	11,277	39,42
2001	8,090	1,738	6,352	9,055	53,49
2002	8,479	1,880	6,599	7,899	60,37
2003	13,298	2,247	11,051	10,394	74,00
2004	16,311	2,714	13,597	12,732	70,71
2005	19,191	3,104	16,087	15,872	68,99
2006	17,457	2,989	14,468	13,897	67,05
2007	19,430	3,649	15,781	14,089	64,96
2008	23,365	3,824	19,541	18,908	63,25
2009	22,980	4,575	18,405	18,728	64,50
2010	22,585	5,194	17,391	16,749	62,40
2011	25,054	4,883	20,171	20,288	61,33
2012	25,345	4,094	21,251	22,588	62,04
2013	27,997	4,817	23,180	23,680	58,72
2014	29,552	5,072	24,480	26,768	57,20
2015	26,616	5,368	21,248	24,118	57,51*

Kaynak: TCMB, 2016

geçici veri

****milyon dolar***

Tabloda 1984 ile 2015 yılları arasındaki turizm gelirlerinin Hizmetler Dengesi kaleminin gelirleri içindeki payı verilmektedir. Turizm gelirlerinin hesaplanmasındaki yöntemlerin kullanılmasıyla birlikte daha sağlıklı verilerin elde edilmesi sağlanmıştır. Ödemeler bilançosu incelendiğinde turizm gelirlerinin özellikle hizmet dengesi üzerinde önemli derecede payının olduğu gözlemlenmektedir. 1984 yılında turizm gelirlerinin Hizmetler Dengesi gelirlerindeki oranının %22 civarında olduğu gözlemlenirken bu oranın yıllar itibariyle arttığı ifade edilebilir. Bu oran 90'lı yıllarda %40'lara kadar çıkarken 2000'li yıllarda yoğun olarak %40'ın üzerindedir. Turizm gelirlerinin Hizmetler Dengesi gelirleri içindeki payı özellikle 2000 yılından sonra yarısından fazla olmaya başlamış ve 2015 yılına kadar oran yarıdan daha fazla olarak görülmüştür. Dolayısıyla turizm gelirlerinin Hizmetler Dengesi kaleminin yarısını oluşturduğu ifade edilebilir. Bu oran 2003 yılında hatta %75'i bulurken ilerleyen yıllarda %60'ın üzerinde seyretmiştir. Oran son üç yılda ise %60'ın altında ilerleme kaydetmiştir.

3.4.Turizm Verileri ve Bilanço Verileri Arasında Kıyaslama

Turizm sektöründen elde edilen gelir Türkiye'de ekonomik yönden birçok katkısı olduğu bilinmektedir. Özellikle ihracat, GSYH ve ödemeler bilançosundaki etkiler dikkate alındığında bu katkının oranlar açsından yüksek olduğu ifade edilebilir. Konuya ilişkin veriler de şekilde gösterilmektedir.

Şekil 2: Turizm Verileri ve Diğer Ekonomik Verilerin Karşılaştırılması

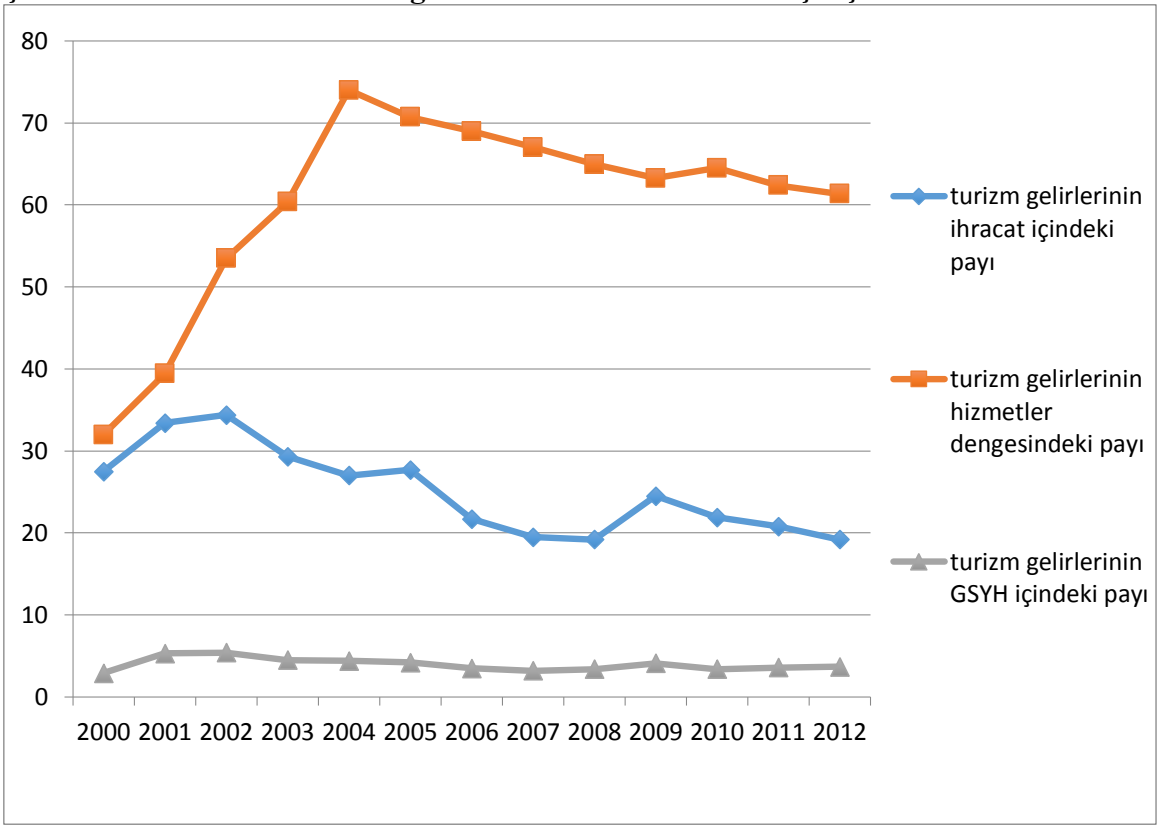

Grafikte turizm sektöründen elde edilen gelirin ihracat içindeki payı, hizmetler dengesi içindeki payı ve GSYH içindeki payı gösterilmektedir. Oranlar incelendiğinde özellikle hizmet dengesi içindeki payının 2005 yılına kadar hızlı ilerlediği ancak 2005 yılından itibaren küçük miktarlarda düştüğü görülmektedir. İhracat içindeki oranı incelendiğinde 2003 yılından sonra 2006 ve 2010 yılları dışında yine küçük ölçekli düşüşlerin meydana geldiği görülmektedir. Turizm gelirlerinin GSYH içindeki payına bakıldığında son on yılı aşkın bir süredir çok farklılıkların yaşanmadığı ve aynı düzeyde ilerlediği ifade edilebilir. Turizm gelirlerinin hizmetler dengesi içindeki payı ile ihracat içindeki payı arasında benzeşik bir durumun olduğu söylenemez. Her iki oranda da artış ve yükselişler birbirinden farklılık göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİ

Çalışma turizm sektöründen elde edilen gelirin hizmetler dengesi kalemi, ihracat ve GSYH içindeki payının incelenmesi ve ödemeler dengesine genel olarak etkilerinin tartışılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma verileri Kültür ve Turizm Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası gibi kurumsal alanlardan toplanmıştır. Toplanan verileri grafikler ve tablolar aracılığı ile yorumlanmıştır.

Turizm gelirleri ve turist sayıları yıllar itibariyle incelenmiş ve grafik yardımıyla karşılaştırılmıştır. Sonuçlara bakıldığında turizm gelirleri ile turist sayılarındaki artış oranlarının eşit seviyede gitmediği, hatta turist sayıları daha yüksek seviyede artarken turizm gelirlerinin daha düşük seviyede ilerlediği tespit edilmiştir. Bu duruma neden olarak turizm sektörü için yapılan planlamanın yetersizliği, mevcut turizm politikalarının kalite hususunda yetersiz olması gösterilmiştir. Zira her şey dâhil sistem nedeniyle Türkiye'ye gelen turist sayısı niceliksel açıdan yüksek olmakta ancak niteliksel açıdan yeterli oranda bir harcama yapmamaktadır. Ayrıca 2016 yılı da düşünüldüğünde özellikle Rusya ile oluşan kriz sonucunda turizm sektöründe yüksek orana sahip Rus turistlerin Türkiye'ye gelmemesi de 2016 yılı için iç açıcı rakamların oluşmasını engellemesi tahmin edilmektedir. Türkiye'de geliştirilmesi hedeflenen alternatif turizm türlerinde de istenilen sonuçların henüz tam anlamıyla alınmamış olması turizm gelirlerinin ve turist sayılarının belirli dönemlere yığılmasına neden olmuştur. Tüm bu sonuçlar neticesinde turist sayısında artış gözlenirken aynı oranda gelir artışının olmadığı belirlenmiştir.

Turizm gelirlerinin ihracat içindeki payı incelenmiş ve ilgili oranlar tablolar yardımıyla gösterilmiştir. Turizm gelirlerinin ihracat oranı üzerindeki payının son yıllara doğru küçük çapta düşüşler yaşadığı gözlemlenmiştir. İzlenen seviye ülke ekonomisindeki küçük ve orta ölçekli dalgalanmalara göre zaman zaman farklılaşmıştır. Turizm gelirlerinin GSYH içindeki payı çalışmada incelenmiş olup turizm gelirlerinin payının düşük seviyede olduğu gözlemlenmiştir. Bu oran yıllar itibariyle düşüş yaşamamış aynı oranda ilerlemiştir.

Turizm sektörünün teşvik edilmesi Türkiye'ye gelen turist sayısının artmasına yol açmış, bu da ödemeler dengesi içerisinde turizm gelirleri üzerinde olumlu etki yaratmıştır (Aslan, 2010). Turizm gelirlerinin ödemeler dengesi, Hizmetler Dengesi kalemi gelirlileriyle oranı çalışma kapsamında incelenmiş olup turizm gelirlerinin ilgili kalemde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca turizm gelirlerinin yıllar itibari ile artış göstermesi ile birlikte özellikle 2000'lü yıllardan itibaren hizmetler dengesi kalem gelirleri üzerindeki etkisinin yarıdan fazlaya çıktığı gözlemlenmiştir. Buradan hareketle turizm gelirlerinin ödemeler bilançosu için önemli bir yerinin olduğu söylenebilir. Turizm gelirlerinde artış için ise yeni plan ve politikaların geliştirilmesi ve alternatif turizm türlerine verilen ağırlık artırılırken nitelikli turist sayısının yükseltilmesine yönelik çalışmalar yapılmasında fayda olduğu ifade edilebilir.

Araştırma hizmetler dengesi kalemi gelirleri ile sınırlandırılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda turizm sektörünün ekonomik açıdan genel olarak etkilerinin hangi düzeyde olduğu araştırılabilir. Turizm sektörünün diğer sektörlere de etkileri olduğu bilinen bir gerçektir. Bu etkilerin de yıllar itibari ile ne düzeyde olduğu farklı bir çalışma ile ortaya konulabilir.

Kaynakça

Aslan, M. (2010). Turizmin Türkiye'nin Ödemeler Dengesine Etkisinin Analizi. Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Bahar, O (2006), Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: Var Analizi Yaklaşımı, Yönetim ve Ekonomi, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,* (13), 2, 137-149.

Bağdat, B. (2007). Yeni Ekonomi ve Yeni Ekonominin Temeli Olan İnternetin Konaklama İşletmeleri Üzerindeki Etkisi ve Bodrum Yöresi'nde Bir Uygulama.

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
Başol, K. (2012). Türkiye Ekonomisi, 11.Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul
Best, C. H. (1959). Preparation of heparin and its use in the first clinical cases. *Circulation*, 19(1), 79-86.
Bozgeyik, Y. (2013). Bir İktisat politikası Aracı Olarak Mali Kural: Türkiye ve Diğer Seçilmiş OECD Ülkeleri Örnekleri', *Yayınlanmamış Doktora Tezi,* Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
Bozgeyik, Y. & Yoloğlu, Y. (2015). Türkiye'de Turizm Gelirleri ile GSYH Arasındaki ilişki 2001-2014 Periodu, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 80(40), 627-640.
Çeken, H. (2008). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme, Afyon *Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 293-306.
Duverger, M. (1973). Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State (London: Methuen, 1954).
Dünya Turizm Örgütü, (UNWTO), (2016), Tourism Highlights Edition 2014, http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights14_en.pdf (erişim tarihi 30.10.2016)
Dünya Turizm Örgütü, (UNWTO), (2016). Tourism Highlights, http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899, Erişim Tarihi: 01.10.2016.
Dünya Turizm Örgütü, (UNWTO), (2016). Publications Catalogue, https://www.wto.org /english/forums_e/public_forum15_e/public_forum15_e.htm, Erişim Tarihi: 11.10.2016.
Kalkınma Bakanlığı, (2013). Uluslararası Ekonomik Göstergeler, http://www.kalkinma.gov.tr/ Lists/Uluslar%20Aras%20Ekonomik%20Gstergeler/Attachments/9/Uluslararas%C4%B1%20Ekonomik%20G%C3%B6stergeler-2013.pdf, Erişim Tarihi 30.10.2016.
Madge, J. (1965). The tools of science an analytical description of social scince techniques. New York: Anchor Books Doubleday and Comp.
Mathieson, A. & Wall, G. (1982). Tourism: Economic, Physical and Socia lImpacts Essex, Longman Scientific & Technical.
Modeste, N. (1994). The Impact of Growth in the Tourism Sector on Economic Development: The Experience of Selected Caribbean Countries, XXVI Annual Conference of the Regional Önen, M. O. (2008). Dünya'da ve Türkiye'de Turizm, Türkiye Kalkınma Bankası Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara.
Özdemir, M. (1992). Turizmin Türkiye'nin Sosyo – Ekonomik Yapısının Etkileri', Ankara: TC Turizm bankası A.Ş Yayınları.
Programme of Monetary Studies, November 23-26, 1994. http://www.ccmf-uwi.org/files/publications/conference/517.pdf, 12.10.2016.
Rummel, R. J. (1968). The relationship between national attributes and foreign conflict behavior. *Quantitative international politics: Insights and evidence*, 187-214.
Seyidoğlu, H. (1999). Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 13. Baskı, İstanbul.
Şimşek, H. & Yıldırım, A. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2016. Turizm İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/ PreTablo.do?alt_id=1072. Erişim Tarihi:25.10.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), (2016), Ödemeler Dengesi İstatistikleri, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/30cdfd52-aa34-40ce-8b57-4ef53e322ce4/odemeler dengesi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE30cdfd52-aa34-40ce-8b57-4ef53e322ce4, Erişim Tarihi: 21.10.2016.
Türkiye İstatistik Kurumu, (TUİK), (2016). Turizm Gelirleri, http://www.tuik.gov.tr/ PreHaberBultenleri.do?id=18579, Erişim Tarihi: 09.10.2016.
Ünlüönen, K., Tayfun, A., & Kılıçlar, A. (2011). Turizm Ekonomisi', Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
Werthner, H. & Klein, S. (1999). Information Technology and Tourism - A Challenging Relationship, Wien.
Yıldız, Z. (2011). Turizmin Sektörünün Gelişimi Ve İstihdam Üzerindeki Etkisi, *Visionary E-Journal/Vizyoner Dergisi* 3(5), 54-71.

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE BİR KAVRAMIN DOĞUŞU: TAM İLLET/SEBEBİN KISA TARİHİ

Yrd. Doç. Dr. Muhammet Fatih KILIÇ

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

Özet

Bu çalışmada, XII. asırda kullanılmaya başlayan ve takip eden asırlardaki felsefe-kelâm metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkan tam illet (*el-'illetu't-tâmme*) kavramının tarihî gelişim seyrini ortaya koymayı amaçlamaktayım. Bu amaç doğrultusunda öncelikle, İbn Sînâ'da (ö. 428/1037) tam kavramının yetkinlik ve gâiyyet tartışmalarından çıkıp klasik sonrası İslam düşüncesinde illiyet yeterliği etrafında şekillenen tam illet anlamına hangi aşamalardan geçerek evrildiğini göstermeye çalışacağım. Söz konusu kavramın ilk örneklerini veren Ebu'l-Berekât Bağdâdî (ö. 547/1152), Sühreverdî (ö. 587/1191) ve Fahreddîn Râzî'nin (ö. 606/1210) kullanımları, tam illetin anlamına yönelik bir fikir verse de tam illetin mahiyetini daha açık kılmak için onu nâkıs illetin (*el-'illetü'n-nâkısa*) de eşlik ettiği bir ayrım içinde sunmaz. Tam illetin nâkıs illetle birlikte ele alındığı ilk örnekler Esîruddîn Ebherî (ö. 663/1265), Nasîruddîn Tûsî (ö. 672/1274) ve Necmeddîn Kâtibî (ö. 675/1277) tarafından sağlanır. XIII. asırdan sonraki felsefe-kelâm metinlerinde ise tam illet-nâkıs illet ayrımının illet-mâlûl fasıllarında vazgeçilmez bir konum kazandığı görülür.

Anahtar Kelimeler: İslam Düşüncesi, illiyet, illet, tam illet, nâkıs illet.

Bu tebliğ, İbn Sînâ (ö. 428/1037) sonrasında tedavüle giren tam illet/sebep kavramının ortaya çıkışını ve bu kavramın arka planını gerekçeleriyle birlikte göstermeyi hedefler. Mâlûlünü/sebeplisini meydana getirip getirememe bakımından illet ya da illetlerin sahip olduğu yeterlik etrafında gelişen bu kavram, XII. asırda felsefe-kelâm metinlerinde görülmeye başlar. İbn Sînâ yazılarında tam illetkavramına yer vermese de *Metafizik*, IV.III'te tam hakkında açıklamalar yapar. İbn Sînâ'nın tam kavramına yer verdiği söz konusu fasıldaki ilgisi, illetin mâlûlünü meydana getirme konusundaki yeterliğinden çok, şeyin sahip olduğu yetkinlik durumlarına ilişkindir. Buna göre en üst örneği Tanrı'da görülen *tam*, varlığı en yetkin şekilde gerçekleşmiş olarak tanımlanır.[1] Bu açıklamalara paralel olarak İbn Sînâ'nın *tam*dan türeyen *tamâmiyye*yi illete sıfat yaptığı görülür. İbn Sînâ *el-'illetü't-tamâmiyye* terkibini kullandığında bu tabire, yetkinlik veren gâye illetle

[1] İbn Sînâ, *Metafizik*, çev. Ekrem Demirli & Ömer Türker, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2004, I (IV.III), s. 169,6-10, 20-21; a.mlf., *Ta'lîkât*, nşr. Hüseyin Mecîd 'Ubeydî, Bağdat, 2002, s. 291,16-292,5.

ilişkili bir anlam yükler.[2] Şu durumda yetkin olan tam varlık, aynı zamanda bir illet olarak düşünüldüğünde yetkinlik veren illet olarak karşımıza çıkar.[3]

İbn Sînâ'dan yaklaşık bir asır sonra illetin illiyet sürecindeki yeterliği bağlamında yapılmaya gündeme gelen tam illet kavramının kökleri, filozofun metinlerinde aranacaksa bununla ilgili *İşârât*'ında bazı ipuçları bulunabilir. İbn Sînâ, *İşârât*'ındaki bir *tembih*inde (III.V.8) illiyet koşullarına ilişkin açıklamaya eşlik eden "illetin bilfiil illet olarak tamamlanması" şeklinde bir ifadeye yer verir:

> Mâlûlün varlığı illete bağlıdır. Bu ise illetin kendisiyle illet olduğu tabiat, irâde ve bunlardan başka dışarıdan olmasına ihtiyaç duyulan bir hâl üzere bulunması bakımındandır. Bütün bunlar, illetin bilfiil illet olarak tamamlanmasını (*tetmîmi kevni'l-'illeti 'illeten bi'l-fi'l*) sağlar. Tıpkı marangozun kesere ihtiyaç duymasındaki *âlet*, ahşaba ihtiyaç duyması örneğindeki *madde*, hızarcının bir başka hızarcıya ihtiyaç duymasındaki yardımcı (*mu'âvin*), deri tabaklayıcısının yaz mevsimine ihtiyaç duymasındaki [uygun] zaman (*vakt*), yemek yiyenin açlığa ihtiyaç duymasındaki dürtü (*ed-dâ'î*), yıkanan bir kimsenin karanlığın ortadan kalkmasına ihtiyaç duymasındaki engelin ortadan kalkması (*zevâlu mâni'*) örneklerinde olduğu gibi. Mâlûlün yokluğu, illetin kendisiyle bilfiil illet olduğu hâl üzere olmamasından kaynaklanır. İlletin mevcut olup bilfiil illet olduğu söz konusu hâl üzere olmamasıyla hiçbir şekilde mevcut olmaması arasında [illiyet bakımından bir fark yoktur]. Dışarıdan engelleyici bir unsur yoksa ve fâil bizzat var olduğu halde zâtı gereği illet değilse o zaman mâlûlün varlığı [illetin bilfiil illet olduğu] söz konusu hâlin bulunmasına bağlıdır. İster

[2] Örnek olarak bkz. İbn Sînâ, Metafizik, çev. Ekrem Demirli & Ömer Türker, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2004, II (VI.V), s. 42,16-17. Nitekim, dikkatli bir İbn Sînâ okuyucusu olan Fahreddîn Râzî (ö. 606/1210) *Metâlib*'inde, başta İbn Sînâ olmak üzere filozofların illiyet sürecindeki yönlendirici unsuru (*dâ'î*), "gâye illet, bazen de tam illet olarak isimlendirdiğini" (*el-hukemâ' yusemmûnehû bi'l-'illeti'l-ğâiyyeti ve kad yusemmûnehû eydan bi'l-'illeti't-tâmme*) ifade ederek tam illet kavramının filozoflarca gâye illetle irtibatlı bir şekilde anlamlandırıldığını belirtir. Bkz. Râzî, *el-Metâlibu'l-'âliyye mine'l-'ilmi'l-ilâhî*, nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekâ, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1987, III, s. 10,4-5. Buna benzer bir açıklamayı *Mebâhis*'inde de yapan Râzî, filozofların tam kavramıyla "şeyin bilfiil sahip olduğu yetkinliklerin bütününü" (*cemî'u kemâlâti'ş-şey'i hâsıleten lehû bi'l-fi'l*) anlamını kastettiğini; bununla irtibatlı olarak tam varlığın illet olarak düşünülmesi hâlinde, tıpkı gâye illette olduğu gibi kendisinin dışındaki varlıklara yetkinlik veren bir ilke (*mebde'un li-kemâlâti ğayrihî*) hâline geldiğini ifade eder. Bkz. Râzî, *el-Mebâhisü'l-meşrikıyye fî 'ilmi'l-ilâhiyyât ve't-tabî'iyyât*, Kum, İntişârât-ı Bîdâr, 1370, I, 450,8-12.

[3] İbn Sînâ, kendi sisteminde aynı zamanda İlk İllet (*el-'illetu'l-ûlâ*) olan zâtı gereği zorunlu varlığa tam nitelemesinde bulunduğunda O'nun varlığa yetkinlik veren gâye illet olmasını kasteder. Örnek olarak bkz. İbn Sînâ, Metafizik, II (VIII.VI), s. 100,8-13. İbn Sînâ'nın yetkinlik bağlamında yaptığı bu açıklamalar, Antik ve Helenistik mirasın Müslüman filozoflar tarafından tevarüs edilmesiyle ilişkili olarak düşünülebilir. Nitekim Yunancadaki yetkinlik durumlarını betimleyen *teleios* ve *ateles* kavramları, İslam düşüncesine aktarılarken *tâm/kâmil* ve *ğayr tâm/nâkıs* olarak tercüme edilmiştir. Bkz. Robert Wisnovsky, *Avicenna on Final Causality*, Basılmamış Doktora Tezi, Princeton University, 1994, s. 11-12. Bu ise İbn Sînâ'nın tam kavramına illiyet bağlamında yer verirken, XIII. asır ve sonrasında görülen mâlûlünü meydana getirme bakımından illetin ya da illetlerin sahip olduğu yeterlik anlamından farklı olarak yetkinlikle ilgili tartışmalarda ortaya çıkan gâye illet anlamını ön plana çıkarmasının arka planını aydınlatır.

> *tabiat*, ister kesin *irâde*, isterse de başka bir şey olarak illet var olduğunda mâlûlün varlığı zorunlu olur.[4]

Bu pasajda İbn Sînâ, illetin bilfiil illet olarak ortaya çıkıp mâlûlünü zorunlu kılması için hangi koşullarda tamamlandığına, bir diğer ifadeyle bir illetin nasıl "tam illet" hâline geldiğine ilişkin açıklamalarda bulunur. Buna göre illiyet sürecindeki gerekli olan söz konusu koşullar, illet için bir araya gelip tamamlandığında, illet, mâlûlünü meydana getirmek için yeterli hâle gelir ve tamamlanmış olur. Böylece mâlûl zorunlu olarak illetten çıkar. Bu açıklamanın, şeyin yetkinlik durumu ya da illetin yetkinlik vermesiyle değil; mâlûlünü meydana getirme bakımından tamamlanmış olan illetin illiyet sürecindeki yeterliğiyle ilgili olduğu âşikârdır. Bu ise söz konusu açıklamanın İbn Sînâ sonrası ortaya çıkan *tam illet*le ilgili anlama işaret ettiğini gösterir. Nitekim tam illet kavramının tedâvülde olduğu dönemde yaşayan Nasîruddîn Tûsî (ö. 672/1274) *Şerhu'l-İşârât*'nda bu *tembih*le ilgili açıklamalarda bulunurken İbn Sînâ'nın amacını şu şekilde belirtir:

> İbn Sînâ [burada], mâlûllerin tam illetlerinden geri kalmayacağına ilişkin bir uyarıda bulunmak istiyor (*yurîdu en yünebbihe 'alâ enne'l-ma'lûlât lâ tetehallef 'an 'illetihâ't-tâmme*).[5]

Yani, eğer ortada tam sıfatını hak eden bir illet varsa, bu illet, mâlûlünü meydana getirme konusunda yeterlik sahibi olduğu için, mâlûl zorunlu olarak varlık kazanır. Bu durumda ortada eksik olan bir illet varsa, bir başka ifadeyle şartların mevcudiyeti ve engellerin ortadan kalkması gibi hususlarda bir eksiklik söz konusuysa, illet henüz bilfiil hâle gelecek şekilde tamamlanmadığı için mâlûlün zorunlu olarak meydana gelmesini bekleyemeyiz. Tûsî'nin bu pasajın şerhinde doğrudan tam illete işaret emesi, İbn Sînâ'nın, illetin yeterliği bağlamında gündeme gelen tam illet kavramı için bir ilham kaynağı olduğu ihtimaline işaret eder.

Nasîruddîn Tûsî'nin dile getirdiği tam illet kavramına ve bununla ilgili olarak kullandığı mâlûlün kendisinden geri kalmadığı illet anlamına, tam illet-nâkıs illet ayrımının standart bir yapı kazandığı XIII. asırdan önce de rastlanabilir. XI. asrın son çeyreği ile takip eden asrın ilk yarısında yaşamış olan Ebu'l-Berekât Bağdâdî (ö. 547/1152), *Kitâbu'l-Mu'teber* adlı eserinde birkaç farklı tartışma bağlamında, "sebepliği/illiyeti tam olan sebep/illet" (*es-sebebu't-tâmmu's-sebebiyye / illetun tâmmeti'l-'illiyyeti*) tabirine yer verir. Bağdâdî'nin kullandığı bu tabir, tabirin içinde yer alan tam illet kavramının sonraki asırda standartlaşan anlamını büyük ölçüde karşılar. Bağdâdî'nin bu kullanımlarından ilki, söz konusu kitabının mantık kısmında karşımıza çıkar. Bağdâdî burada, tıpkı bilinen bir şeyin bilgisinin, bilinmeyenin bilgisine bizi götürmesi gibi, sebepliği tam olan sebebin (*es-sebebu't-tâmmu's-sebebiyye*) varlığının, peşi sıra sebeplisinin varlığına bizi götüreceğini ifade eder.[6] Bu ifade, Bağdâdî için, ortada bir tam sebep bulunuyorsa sebeple sebeplinin eş zamanlı olarak varlık kazanacağını gösterir. Bir diğer deyişle tam sebep, sebep olma

---

4 İbn Sînâ, *İşâretler ve Tembihler*, s. 138,16-139,6.

5 Tûsî, *Şerhu'l-İşârât ve't-tenbîhât*, nşr. Süleymân Dünya, Kâhire, Dâru'l-Ma'ârif, III (V.VIII), s. 90,19.

6 Ebu'l-Berekât Bağdâdî, *Kitâbu'l-Mu'teber*, Haydarabâd, 1357, Dâiretü'l-Ma'ârifi'l-Osmâniyye, I, s. 110,3-8.

koşullarını sağladığı için ve bu konuda yeterlik sahibi olduğu için sebeplisini zorunlu olarak meydana getirir.

Sebep ve illet kavramları arasında bir anlam farkı gözetmediği anlaşılan Bağdâdî, söz konusu kitabının varlık ve zorunluluk meselelerini tartıştığı bir diğer bölümünde, sebepliği tam olan sebep yerine, bu kez, illiyeti tam olan illet tabirine yer verir. Dahası Bağdâdî, illetle mâlûlü arasında, daha önce ortaya koyduğu epistemolojik ilişkiye dayalı anlatımı belirginleştirerek ikisi arasında birbirini hem ontolojik hem de epistemolojik olarak gerektiren bir ilişki kurar. Bu ilişkinin kurulabilmesindeki anahtar kavram, illiyeti tam olan illettir:

> Eğer ikincinin varlığı birinciden geliyorsa o zaman ikincinin varlığı birincinin varlığının delilidir. Böylece bu illet, illiyeti bakımından tamamlanmışsa birincinin varlığı, ikincinin varlığının illeti ve delili olmuş olur. Her illiyeti tam olan illet (*kullu 'illetin tâmmeti'l-'illiyyeti*) mâlûlünün varlığına delâlet eder. Bu nedenle ikinci ancak birincinin var olması hâlinde vücut bulabilir ve ikincinin varlığından birincinin varlığı kesin olarak bulunur.[7]

Bağdâdî, illet ve mâlûl meselesini ele aldığı bir diğer pasajda ise bir illetin tamamlanarak bilfiil hâle gelmesini, bir diğer ifadeyle "tam illet" olmasını, gerekli şartların yerine gelmesi ve engelleyici unsurların ortadan kalmasına bağlar (*fe inne'l-'illetu tetimmu 'illeyyetuhâ me'a'ş-şarti'l-mûcib fe muzîlu'ş-şarti'l-mûcib*).[8] Bağdâdî'nin yaptığı bu açıklama, onun İbn Sînâ'nın yukarıda bahsi geçen *İşârât*, III.V.8 pasajındaki kavramsal yapı ve anlatımla ilişkili olduğunu gösterir. İbn Sînâ'nın ifadelerinde, *âlet*, *madde* ve dürtü gibi ayrıntılı olarak yer verdiği illeti tamamlayan unsurlara Bağdâdî, gerekli şartların yerine gelmesi ifadesiyle özet bir şekilde işaret ederken engellerin ortadan kalkması ifadesini de göz ardı etmeden açıklamalarına dâhil eder. Bağdâdî'nin İbn Sînâ ile olan bu ilişkisi dikkate alındığında, İbn Sînâ'nın "illetin bilfiil sebep olarak tamamlanması" (*fî tetmîmi kevni'l-'illeti 'illeten bi'l-fi'l*) ifadesinin, Bağdâdî'de "sebepliği/illiyeti tam olan sebep/illet" ifadesine dönüştüğü söylenebilir. Öyle anlaşılıyor ki bu ifade, tam illet kavramının standart bir yapıya kavuşmasına giden yolda önemli bir adım teşkil etmektedir. Nitekim Bağdâdî yalın olarak tam illet kavramına yer vermese de onun kullandığı, "sebepliği/illiyeti tam olan sebep/illet" tabiri, tam illet kavramını hem lafız hem de anlam düzeyinde içerir.

Tam illet kavramının Bağdâdî'nin kullandığı anlamda ve yalın hâliyle ilk örneklerinden biri Fahreddîn Râzî tarafından sağlanır. Râzî *Şerhu'l-İşârât*'ında (III.V.10), tam illetin var olması hâlinde mâlûlün meydana gelmesinin zorunlu olduğunu (*husulü'l-ma'lûl vâcibun 'inde husûli'l-'illeti't-tâmme*)[9] ifade ederek tam illetin mâlûlüyle olan zorunlu ilişkisine işaret eder. *Mebâhis*'inde ise bu zorunlu ilişkiye, mâlûlün tam illetten geri

[7] Ebu'l-Berekât Bağdâdî, *Kitâbu'l-Mu'teber*, III, s. 24,21-4.

[8] Ebu'l-Berekât Bağdâdî, *Kitâbu'l-Mu'teber*, III, s. 51,18-9.

[9] Râzî, *Şerhu'l-İşârât ve't-tenbîhât*, nşr. Alirızâ Necefzâde, Tahran, Encümen-i Âsâr-i ve Mefâhir-i Ferhengî, 1384, II, s. 417,17-418,1.

kalmasının imkânsız olduğunu (*enne'l-ma'lûle yemteni'u tehallufuhû 'ani'l-'illeti't-tâmme*)[10] belirterek yeniden dikkat çeker. İbn Sînâ'nın düşüncelerine ilişkin bir bağlamda ortaya çıktığı anlaşılan her iki kullanım da, mâlûlünü zorunlu kıldığı için tam illetin illiyeti bakımından yeterli olduğu bir anlama delâlet eder. Râzî tam illetle ilgili bu kullanımlarını *Metâlib*'inde bir adım öteye taşıyarak, kısa bir sıfat cümlesiyle de olsa tam illet kavramının mahiyetine ilişkin bir açıklamaya yer verir:

> İlliyet sürecinde nazar-ı itibara alınan bütün yönleri bir arada toplayan tam illetin (*el-'illetu't-tâmmeti'l-mustecmi'ati li-cemî'i'l-cihâti'l-mu'teberati fi'l-'illiyyeti*) varlığından mâlûlün onunla birlikte var olduğu sonucu çıkmaz.[11]

Râzî'nin, illetle mâlûlün eş-zamanlı olması gerekmediğini belirtirken tam illete yer verdiği bu cümlesi, âlemin ezelîliğini eleştiri konusu yaptığı bir tartışmada ortaya çıkmış olsa da tam illet kavramının kendi zihnindeki anlamına ilişkin önemli ipuçları verir. Bu aynı zamanda Râzî'nin tam illet kavramının içeriğine İbn Sînâcı bir anlam yüklediğine de işaret eder. Nitekim *İşârât*, III.V.8'de İbn Sînâ, illiyet sürecinin tamamlanarak mâlûlün zorunlu kılınması için illetin bilfiil illet olduğu *hâl*i ve bu *hâl*in muhtemel koşullarını ayrıntılı açıklamalar eşliğinde dile getirirken Râzî, *hâl*i yönler (*cihât*) sözcüğüyle değiştirir ve bu ayrıntılı açıklamaların delâlet ettiği anlamı, "illiyet sürecinde nazar-ı itibara alınan bütün yönleri bir arada toplamak" olarak özetler. Râzî, bu yönlerin bir arada toplandığı illete ise tam illet adını verir.

İlliyet sürecine dâhil olan ve mâlûlün varlığını meydana getiren illetin tam sıfatıyla betimlenmesi, önemli ölçüde bir kavram iktisadı olarak değerlendirilebilir. Bağdâdî ve Râzî, *İşârât*, III.V.8'de, illeti tamamlayan unsurları uzun uzadıya saymaya gerek duymadan, illiyet sürecinde gerekli bütün bu koşulların eşlik ettiği illeti tam illet olarak isimlendirerek kavramsal düşünüşe katkı sağlamışlardır.

Ancak yine de hem Râzî ve Bağdâdî'nin tam illet ve doğal olarak nâkıs illetle ilgili -Râzî'nin ara sıfat cümlesi dışında- tatmin edici bir tanım teşebbüsünde bulunduğunu ileri sürmek zor görünmektedir. Tam illetle ilgili böyle bir teşebbüsün erken dönem örneklerinden biri, Râzî'nin çağdaşı olan Sühreverdî'nin (ö. 587/1191) *Lamahât*'ında bulunabilir. Sühreverdî, daha çok İbn Sînâcı felsefî geleneği takip ettiği söz konusu kitabının metafizik bölümünde şöyle yazar:

> Tam illet, bir şeyin illeti olan ve o şeyin bütün parçalarının, varlığının ve sürekliliğinin illeti olan şeydir (*el-'illetu't-tâmmetu mâ hiye 'illetu'ş-şey'i ve 'illetu cemî'i eczâihî ve 'illetu vucûdihî ve sebâtihî*). Tam illet bir marangoz gibi değildir. Çünkü marangoz, yalnızca sûretin illeti olması bakımından varlığa gelmiş bütünün illetidir.

[10] Râzî, *el-Mebâhisü'l-meşrikıyye*, *I*, 529,3.

[11] Râzî, *el-Metâlibu'l-'âliyye*, IV, s. 55,15-7.

> […] Mâlûlün varlığı illete bağlıdır. Bu ise illetin kendisiyle illet olduğu yönler (*cihât*) bakımındandır. Bu yönler, [illiyet sürecinde] gerekli olan şeylerin varlığı (*vucûd mâ yenbeğî*) ve gerekli olmayan şeylerin de yokluğudur (*'adem mâ lâ yenbeğî*). Tıpkı bir yardımcıya (*mu'âvin*), *vakt*e, *irâde*ye ya da irâdeyi gerekli kılan dürtüye (*dâ'in*) duyulan ihtiyaç, bütünde [gerekli olan] şartların varlığı (*vücûdu şart*), engelin ortadan kalkması (*intifâu mâni'*) ve illetin kendisiyle illet hâline geldiği her bir unsur gibi. Bütün bu unsurların mâlûlün ve illiyetin varlığında bir etkisi vardır. Şayet bütün bunların hepsi var olursa o zaman mâlûl de zorunlu olur. Aksi halde illet [bilfiil] illet olamaz. Mâlûlün yokluğu da ister bütün kısımlarıyla isterse de bir kısmıyla olsun, illetin yokluğuna bağlıdır. İlletin yokluğu iki şekilden biri üzere devam ettiği sürece mâlûlün yokluğu da sürekli olur. İlletin varlığı tam olarak sürekli olduğunda mâlûl de böyle olur.[12]

Sühreverdî'nin bu pasajdaki açıklaması, İbn Sînâ'nın *İşârât*, III.V.8'deki açıklamalarının bir tür yeniden üretimi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Sühreverdî burada, İbn Sînâ'nın ifade ettiği bir illeti bilfiil illet olması için tamamlayan yardımcı, *vakit*, *irâde* ve dürtü gibi unsurları sıralamakta ve mâlûlün hangi koşullar altında zorunlu olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu pasajı *İşârât*, III.V.8'den ayıran en önemli husus, İbn Sînâ'nın açıklamasında anlam olarak bulunup kavram olarak bulunmayan tam illetin, bütün bu koşulları tanımlayan çerçeve bir kavram olarak en başta yer alması ve daha da önemlisi tam illet kavramının tanımlanmasıdır. Bu tanımda Sühreverdî, mâlûlün varlığını oluşturan bütün parçaların, bir başka illete ihtiyaç duyulmayacak şekilde bütünüyle tam illetten meydana geldiğini; mâlûlün varlığının bütünüyle tam illete dayandığını, dahası, tam illetin mâlûlün devamlılığı ve sürekliliğini de sağladığını ifade eder. Pasajın ikinci paragrafı, baştaki tam illet kavramının ve tanımının bir açıklaması olarak okunduğunda, mâlûlünü bütün parçalarıyla zorunlu kılan ve onun devamlılığını sağlayan tam illetin, fâil ya da gâye illet gibi belirli ve sabit bir illet türüne ya da illet grubuna değil; mâlûlün yapısına göre onun varlığı için gerekli olan illiyet koşullarını sağlayan illî faktörlerin hepsine işaret ettiği söylenebilir. Sühreverdî de tıpkı Bağdâdî ve Râzî gibi nâkıs illet kavramına yer vermez. Tam illet kavramının nâkıs illetle birlikte kullanıldığını ve bu ayrımın yoruma yer bırakmayacak şekilde felsefe-kelâm metinlerindeki illet-mâlûl bahislerinde yapılmaya başladığını görmek için Esîruddîn Ebherî'yi (ö. 663/1265) beklemek gerekir.

Ebherî, fizik ve metafizik bahislerini içeren eserlerinin çoğunda tam illet-nâkıs illet ayrımına yer verir. Ancak bu ayrım her eserinde aynı açıklıkta yapılmış değildir. Ebherî'nin hangi eserini hangi tarihte yazdığıyla ilgili kronolojik bir çalışma henüz olmasa da tam illet-nâkıs illet ayrımının gelişim seyri bakımından değerlendirildiğinde bu eserler, birbirini takip eden üç grupta toplanabilir. Bunlardan ilki, *Hidâyetü'l-hikme* ve *Zübdetu'l-esrâr*'ın oluşturduğu gruptur. İkinci grubu ise *Tenzîlu'l-efkâr* ile *Keşfu'l-hakâik* adlı eserleri teşkil eder. Üçüncü ve son grupta ise *'Unvânu'l-hakk* adlı eser bulunur. Ebherî, ilk gruptaki eserlerinin illet-mâlûl bölümlerinde tam illet kavramına yer

[12] Sühreverdî, *Kitâbu'l-Lemahât*, nşr. Emile Maalouf, Beyrut, Dâru'n-Nehâr, 1969, 133,17-134,5.

verse de nâkıs illet tabirini kullanmaz. İkinci gruptaki eserlerindeki illet-mâlûl bahislerinde illetleri tam illet ve tam olmayan illet (*ğayru tâm*) şeklinde ayırır. Üçüncü grupta yer alan eserinin illet-mâlûl bölümünde ise tam illet-nâkıs illet ayrımını açık bir şekilde dile getirir.

Ebherî, *Hidâyetü'l-hikme* adlı eserinin illet-mâlûl bahsinde illeti, "kendinde bir varlığa sahip olup kendi varlığından başkasının varlığı meydana geldiği illet" şeklinde tanımlar ve illetin, madde, sûret, fâil ve gâye olmak üzere dört kısma ayrıldığını ifade eder.[13] Bu bahsin ilerleyen satırlarında ise tam illet kavramına kısa bir açıklama eşliğinde yer verir:

> إن المعلول يجب وجوده عند وجود علته التامة أعني عند تحقق جملة الأمور المعتبرة في تحققه. لأنه لو لم يكن واجب الوجود حينئذ فإما أن يكون ممتنع الوجود وهو محال وإلا لما وجد أو ممكن الوجود فيحتاج إلى مرجح يخرجه من القوة إلى الفعل فلا يكون جملة الأمور المعتبرة في وجوده حاصلة وقد فرضناها حاصلة، هذا خلف. فبان أن المعلول يجب وجوده عند تحقق علته التامة فيكون واجبا لغيره وممكنا بالذات. لأن المعلول يجب وجوده عند وجود علّة التامّة.[14]

> Mâlûlün varlığı, tam illeti bulunduğunda; yani malûlün tahakkuku bakımından dikkate alınan şeylerin tamamı gerçekleştiğinde zorunlu olur. Çünkü mâlûl, tam illeti olduğu halde zorunlu olmuyorsa ya varlığı imkânsızdır ki [o zaman mâlûlün var olması] muhaldir ve [bu durumda] mâlûl kesinlikle var olamaz. Yahut da mâlûl mümkün varlıktır ve kendisini kuvveden fiile çıkaracak bir müreccihe ihtiyaç duyar ki bu durumda ise mâlûlün var olması bakımından dikkate alınan şeylerin tamamı ortaya çıkmamış olur. Fakat biz bu şeylerin tamamının ortaya çıkmış olduğunu var saymıştık. [O zaman da] ortada bir çelişki var demektir. O halde açıkça ortaya çıkmıştır ki mâlûlün varlığı, tam illeti var olduğunda zorunlu olur ve mâlûl, kendisi dışındaki dolayısıyla zorunlu, kendisi bakımından ise mümkün olur.

Ebheri'nin bu pasajdaki tam illetin ne olduğuna ilişkin kısa ifadesi, Râzî'nin *Metâlib*'indeki tanımıyla benzer bir nitelik arz eder. Râzî'nin illiyet sürecinde nazar-ı itibara alınan bütün yönleri bir arada toplayan illet olarak tanımladığı tam illet, Ebherî'ye göre malûlün tahakkuku bakımından dikkate alınan şeylerin tamamı gerçekleştiğinde ortaya çıkar. Tam illet ortaya çıktığında ise illet ile mâlûl arasındaki illiyet ilişkisi zorunlu olur. Ebherî bu pasajda söz konusu zorunluluğun nasıl meydana geldiğini de rasyonel olarak gerekçelendirmeye çalışır. İbn Sînâcı bir çerçevede gelişen bu gerekçelendirmedeki anahtar kavram, mâlûlün var olması bakımından dikkate alınan şeylerin tamamının ortaya çıktığı tam illet kavramıdır. Bu da illete ilişen tam nitelemesinin, mâlûlünü meydana getirme konusunda illetin yeterliğini esas aldığını ortaya koyar.

---

13 Abdullah Yormaz, "*Hidâyetü'l-Hikme*'nin Tenkitli Neşri", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 34(2008), 207,5-7.

14 Abdullah Yormaz, "*Hidâyetü'l-Hikme*'nin Tenkitli Neşri", 208,4-12.

Ebherî'nin *Hidâyetü'l-hikme*'sinde nâkıs illet ayrımına rastlanmaz. Dahası, Ebherî'nin yukarıdaki pasajı büyük ölçüde aktardığı *Zübdetu'l-esrâr* adlı eserinin[15] illet-mâlûl faslının girişindeki illetin kısımlarına ilişkin açıklamalarında da tam illet-nâkıs illet ayrımına değil; İbn Sînâcı dâhilî ve hâricî illetler ayrımına işaret eden, mâlûlünün parçası olan ve olmayan illetler ayrımına yer verir.[16] Ebherî'nin bu iki eserindeki tam illet kullanımı, Bağdâdî, Râzî ve Sühreverdî'nin ifadelerine önemli bir katkı sunmaz. Öyle anlaşılıyor ki Ebherî'nin zihninde âşikâr hâle gelmiş bir tam illet-nâkıs illet ayrımı henüz yoktur. Bu ayrım, onun ikinci grupta zikredilen eserlerinde belirginleşmeye başlar. Ebherî *Tenzîlu'l-efkâr* adlı kitabındaki illet-mâlûl faslının başında şu ifadelere yer verir:

في أقسام العلّة

كلّ ما يتوقّف عليه وجود الشيء يسمّى علّة له. وهي إما تامّة؛ أعني جملة ما يتوقّف عليه وجود الشيء، أو غير تامّة؛ وهي بعض ما يتوقّف عليه وجوده. وهي إن كانت داخلة في المعلول فإن كان بها وجود الشيء بالقوة فهي العلّة المادّية وإلا فهي العلّة الصّوريّة. [...] وإن كانت خارجة، فإن كان منها وجود الشّيء فهي العلّة الفاعليّة، وإن كانت لأجلها الوجود فهي فهي العلّة الغائيّة.[17]

İlletin Kısımları

Bir şeyin varlığının dayandığı her şey onun illeti olarak isimlendirilir. İllet ya tamdır ya da tam olmayandır. Tam illetle bir şeyin varlığının kendisine dayandığı şeylerin toplamını kastediyorum. Tam olmayan illet ise bir şeyin varlığının kendisine dayandığı şeylerin bir kısmıdır. Eğer illet malûle dâhilse ve şeyin varlığı bu illetle bilkuvve ise o zaman bu illet maddî, böyle değilse sûrî illet olur. […] Eğer illet mâlûlün dışındaysa ve şeyin varlığı bu illetten meydana geliyorsa o zaman bu illet fâil illet, eğer varlık bu illetten nedeniyle meydana geliyorsa o zaman da gâye illet olur.

Bu pasajda Ebherî, *Hidâyetü'l-hikme* ve *Zübdetu'l-esrâr*'ından farklı olarak illet-mâlûl bahsinin en başına, illet tanımını verdikten hemen sonra tam illet-tam olmayan (*nâkıs*) illet ayrımını yerleştirir. Ebherî'nin İbn Sînâcı dâhilî ve hâricî illetler ayrımından önce yaptığı bu ayrım, aynı zamanda, tam illet ve tam olmayan illetin kısa bir tanımını da içerir. Bu tanımdaki tam illet, mâlûlünün varlığını bir başka illete ihtiyaç duymayacak şekilde var kılan, yani, mâlûlün varlığının bütünüyle kendisine dayandığı yeterli illet olarak tanımlanırken tam olmayan illet, mâlûlünü tek başına var kılamayan, bundan dolayı illiyet bakımından yeterli olmayan illet olarak tanımlanır. Tam illetin tanımındaki, bir şeyin varlığının kendisine dayandığı şeylerin toplamı ifadesi, tam illetin, tek bir illetten ziyade birçok illetin bir araya toplanmasıyla oluşan bileşik (*mürekkeb*) illetler grubu olduğu izlenimi verir. *Tenzîlu'l-efkâr*'da bu izlenimi dikkate alan ve dolayısıyla tam illetin basit ya da bileşik bir yapıya sahip olup olamayacağına ilişkin bir açıklamaya rastlanmaz.

15 Bkz. Ebherî, *Zübdetü'l-esrâr*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphânesi, Karaman Nüshası, No: 925, v. 79b,9-80a,5.

16 Ebherî, *Zübdetü'l-esrâr*, v. 78a,11-78b,4.

17 Ebherî, *Tenzîlü'l-efkâr*, Süleymaniye Kütüphânesi, Reîsü'l-Küttâb Mustafa Efendi, No: 569, v. 66b,7-16.

Ebherî, *Keşfu'l-hakâik*'in illet-mâlûl faslının başındaki ifadelerinde ise söz konusu izlenimin doğurduğu istifhama kısa da olsa bir cevap veriyor görünür:

> العلّة هي الأمر الذي يحتاج إليه الشّيء. فمنها ما هي[18] التامّة التي يجب بها الشّيء. وقد يكون مركّبة من أمور يصدق على كلّ واحد منها أنّه محتاج إليه. وقد لا يكون كذلك. ومنها ما هي غير تامّة أعني بعضا من العلّة التامّة.[19]

> İllet, şeyin kendisine ihtiyaç duyduğu şeydir. İllet kategorisinde, şeyin varlığının kendisiyle zorunlu olduğu tam illet vardır. Tam illet, bazen birtakım şeylerden mürekkep olur ki doğrusu bu şeylerden her biri kendisine muhtaçtır. Bazen de tam illet basit olur. İllet kategorisinde tam olmayan illet de vardır. Bununla tam illetin bir parçası olan illeti kastediyorum.

Bu pasajda tam illeti, mâlûlünü zorunlu kılan illet olarak tanımlayan Ebherî, tam illetin birden çok parçadan oluşabileceği gibi basit ve tek bir illete de tekâbül edebileceğini belirtir. Buna göre tam illet, mâlûlün gerektirdiği şekilde, illetsel faktörlerin de eşlik edebildiği belirli bir illet grubundan oluşması hâlinde *mürekkeb* bir yapıda ortaya çıkar. Öte yandan tam illet, mâlûlünü başka bir illete ihtiyaç duymadan meydana getirebilecek yeterliğe sahip olduğunda tek başına basit bir illet olarak da ortaya çıkabilir. Bu açıklamadaki tam olmayan (*nâkıs*) illetin, belirli bir illet grubunda yer alan bir illet veya bir kısım illetler olarak nitelendiği anlaşılmaktadır. Çünkü basit nitelikteki bir tam illet bölünemeyeceği için herhangi bir kısmı da olmayacaktır. Dolayısıyla tam olmayan illet, basit tam illetin bir parçası olamaz.

Tam illet-nâkıs illet ayrımı bakımından yapılan sınıflandırmada Ebherî'nin üçüncü grupta yer alan eseri olan *'Unvânu'l-hakk*'ta bu ayrımın, kavramsal olarak daha açık ve oturmuş bir şekilde yapıldığı görülür:

> في العلة والمعلول
>
> العلة هي التي يتوقّف عليها وجود الشيء. وهي إمّا تامّة؛ وهي جملة ما يجب به وجود الشّيء، وإمّا ناقصة؛ وهي بعض ما يجب به وجوده. وتنقسم إلى ما يكون داخلة في حقيقة الشّيء وإلى ما يكون خارجة عنها. والدّاخلة إن كانت هي الجزء الذي يكون به الشّيء بالفعل فهي العلّة الصّوريّة. وإن كانت هي الجزء الذي يكون به الشّيء بالقوة فهي العلة المادّيّة. والخارجة قد تكون فاعلة، وهي التي منها وجود الشّيء. وقد تكون غائيّة، وهي التي تكون لأجلها وجود الشّيء.[20]

İllet ve Mâlûl Hakkında

---

18 Sarıoğlu neşrinde buradaki "ما هي" ibaresi "ماهية" olarak geçmektedir (bkz. Ebherî, *Keşfu'l-hakâik fî tahrîri'd-dekâik*, nşr. Hüseyin Sarıoğlu, İstanbul, 1998, 293,10) Ancak buradaki tam ve tam olmayan (nâkıs) ayrımı, mahiyete ilişkin olarak değil; illete göre yapıldığı için Sarıoğlu'nun tespiti bir edisyon hatası olarak görünmektedir.

19 Ebherî, *Keşfu'l-hakâik*, Kütübhâne-i Meclis-i Şûrâ-i Milli, No: 3297, s. 129,23-130,2.

20 Ebherî, *'Unvânü'l-Hakk ve burhânü's-sıdk*, İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, Hâlis Efendi Koleksiyonu, No: 3134, v. 39b,13-40a,2.

> İllet, bir şeyin varlığının kendisine dayandığı şeydir. İllet ya tamdır ya da nâkıstır. Tam illet, bir şeyin varlığının kendisiyle zorunlu olduğu şeylerin toplamıdır. Nâkıs illet ise bir şeyin kendisiyle zorunlu olduğu şeylerin bir kısmıdır. İllet, şeyin hakikatine dâhil olan ve hakikatinin dışında olan olmak üzere [iki kısma] ayrılır. Şeyin hakikatine dâhil olan illet, şeyin kendisiyle bilfiil olduğu bir parça ise o zaman sûrî illet olur, şeyin kendisiyle bilkuvve olduğu bir parça ise o zaman da mâddî illet olur. Şeyin hakikatinin dışında olan illet, bazen, şeyin varlığının kendisinden olduğu fâil illet olur, bazen de şeyin varlığının kendisinden dolayı meydana geldiği gâye illet olur.

Ebherî bu pasajda, illeti tanımladıktan hemen sonra illetlerle ilgili tam illet-nâkıs illet ayrımını yapar. Tam illetin mahiyetine ilişkin açıklamalarında, bileşik ya da bileşik olmayan tam illet içerimine yer vermeyen Ebherî, bu eserinde, *Keşfu'l-hakâik*'teki izahatın gerisine düşse de artık zihninde olgunlaşmış olan tam illet-nâkıs illet ayrımını belirli bir standarda kavuşturur. Ayrıca Ebherî bu pasajda, illetin yeterliğine ilişkin olan tam illet-nâkıs illet ayrımının yanı sıra, illetlerle ilgili İbn Sînâcı dâhilî ve hâricî illetler ayrımına da yer verir. Dahası pasajdaki "şeyin hakikati" ifadesiyle İbn Sînâcı mahiyetin/hakikatin ve varlığın illetleri ayrımına da diğer eserlerinde olduğundan daha güçlü bir şekilde işaret eder.

Ebherî'den sonra illetlerle ilgili yapılan tasniflerde, dâhilî-hâricî illetler ile mâhiyetin ve varlığın illetleri ayrımının yanı sıra tam illet-nâkıs illet ayrımının da giderek standart bir hal aldığını görülebilir. Ebherî'nin kısa süre sonra vefat eden Necmeddîn Kâtibî'nin (ö. 675/1277) *Hikmetu'l-'ayn* adlı eserindeki illetlerin kısımlarına ilişkin bölümün başında bu tasnif görülebilir. Tam illeti, bir şeyin varlığının kendisine dayandığı şeylerin hepsi (*cemî'u mâ yetevekkafu 'aleyhi vucûdu'ş-şey'*) olarak tanımlayan Kâtibî, nâkıs illeti ise bir şeyin varlığının kendisine dayandığı şeylerin bir kısmı (*ba'du mâ yetevekkafu 'aleyhi vucûduh*) olarak tanımlar.[21] Yine aynı asırda, Şemseddîn Şehrezûrî'nin (ö. 687/1288) *eş-Şeceratu'l-ilâhiyye*'sindeki illet ve mâlûl faslında tam illet-nâkıs illet ayrımına yer verdiği görülür. Şehrezûrî tam illeti, varlığından bir başkasının meydana geldiği (*yahsulu min vucûdihâ vücudu şey'in âhar*) illet olarak tanımlarken nâkıs illeti, bir şeyin varlığına etki eden (*lehâ medhal fî vucûdi'ş-şey'*) ve yokluğu şeyin varlığını imkânsız kılan (*yemteni'u'ş-şey' bi-'ademihâ*); ancak tek başına kendi varlığıyla şeyin varlığını zorunlu kılmayan (*lâ yecibu bi-vucûdihâ vehdehâ*) illet olarak tanımlar.[22] XVII. asrın bir diğer filozof-kelâmcısı Nasîruddîn Tûsî (ö. 672/1274), *Tecrîd*'inde bir mâlûlün parçalarının illetlerini nâkıs illet, toplamının illetini ise tam illet olarak değerlendirir.[23]

Ebherî'den sonra tam illet-nâkıs illet ayrımının felsefe-kelâm metinlerindeki bulunuşu, tam illet ve nâkıs illetin tanımı ve mahiyetine ilişkin açıklamalar arasında var olan standart bir duruma değil; doğrudan ayrımın kendi varlığıyla ilgili standartlaşmış bir

[21] Necmeddîn Kâtibî, *Himetu'l-'ayn ve'ş-Şerh li-Şemseddîn Mubârekşâh*, Meşhed, Dânişgâh-ı Firdevsî, 1974, 174,13-175,7.

[22] Şemseddîn Şehrezûrî, *Rasâilu'ş-Şecerati'l-ilâhiyye*, nşr. M. Necip Görgün, İstanbul, Elif Yayınları, 2004, 135,23-136,7.

[23] Nasîruddîn Tûsî, *Tecrîdu'l-i'tikâd*, nşr. Muhammed Cevâd Hüseynî Celâlî, Tahran, 1986, 135, 2-3.

duruma işaret eder. Nitekim, XIII. asırdaki metinlerde görülen tam illet ve nâkıs illet tanımları, takip eden asırlarda bazı dönüşümlere uğramış ve filozof-kelâmcılar arasında bu tanımlamalar hakkında farklı açıklamalar ve tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalar, Kâtibî'nin *Hikmetu'l-'ayn*'i, Nasîruddîn Tûsî'nin *Tecrîd*'i, Adududdîn Îcî'nin (ö. 756/1355) *Mevâkıf*'ı ve Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *Makâsıd*'ına yapılan şerh ve hâşiyeler üzerinden takip edilebilir. Öyle ki tam illet ve nâkıs illetin tanımlarına ilişkin tartışmalar, Osmanlı düşüncesinde de önemli bir yer işgal etmiştir. XVI. asırda Kemâlpaşazâde (ö. 940/1534), *Risâle fî takaddümi'l-'illeti't-tâmmeti 'ale'l-ma'lûl* adlı eserinde, büyük ölçüde yukarıda zikredilen şerh geleneklerine dayalı olarak ayrıntılı analizler sunar.[24] Ardından, Taşköprîzâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561), Kemalpaşazâde'nin analizlerini de dikkate alarak *en-Nehel ve'l-'alel fî tahkîki aksâmi'l-'ilel* adlı eserinde tam illet ve nâkıs illet tanımlarına ilişkin tartışmaya katkılar sağlar.[25]

[24] Bu risâle için bkz. Ahmet Cesur, *Kemâlpaşazâde'nin Risâle fî Tekaddümi'l-'İlleti't-tâmme 'Ale'l-Ma'lûl Adlı Eserinin Tahkik, Tercüme ve Değerlendirmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, 77-116.

[25] Bu risâle için bkz. Taşköprîzâde Ahmed Efendi, *en-Nehel ve'l-'alel fî tahkîki aksâmi'l-'ilel*, *Mecmû'u'r-rasâili'l-felsefiyye* içinde, Ex Biblioth. Regia Berolinenli, Sprenger, No: 1823, v. 56b-83b.

BİLGİ, FELSEFE VE EĞİTİM KAVRAMLARININ NE'LİĞİ ÜZERİNE

Arş. Gör. Abdulbaki KINSÜN

Bingöl Üniversitesi

Özet

Eğitim bir özgür düşünebilme faaliyetidir. Bilme ve öğrenme kaçınılmaz genel-geçer bir süreç iken ancak hür bir irade ve seçme kabiliyetine sahip olanlar bilgi üretebilir, üretilen bilgi hakkında fikir yürütür, sorgular, soruşturur, temellendirir ve nihayetinde bilimsel eğitim faaliyetinde bulunabilirler. Günümüz, enformasyon, iletişim ve bilim çağı olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu bilgi ve bilim çağının insanı aynı zamanda kavramlar insanı olarak da değerlendirilebilir. Sosyal ve tabii fenomenleri, psişik ve ritmik unsurları, teknik ve teknolojik olguları kısacası tüm etkinliklerini kavramlar üzerinden gerçekleştirmektedir. Bilgi-kuram çağının kavramlar vasıtasıyla ifade edilmesi ve kişinin ürettiği kavramlar nispetinde edinebileceği bilimsel kimlik neticesinde bir kavram furyası ve bunun doğal sonucu olarak kavram karmaşasıyla karşılaşmak kaçınılmazdır. Bu çalışmada 'bilgi, felsefe ve eğitim' kavramlarının gerek bilim dalında gerekse bilimler arası bağlamda kazandığı çerçeve kavramların doğası, neliği ve anlam sahalarıyla alakalı izahat amaçlanmıştır. Bu kavramların giriş (mukaddime) niteliğini taşıyan kavramlar olması ve eğitim bilimleri açısından nihai bir ehemmiyete sahip oluşu bu çalışmanın hedef noktasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, eğitim, felsefe

ON THE MEANING OF THE CONCEPTS OF KNOWLEDGE, PHILOSOPHY AND EDUCATION

Abstract

Education is an activity of free thinking. While knowing and learning is a transient and inevitable processes, only those who could have the ability of free will and selection could produce knowledge, discuss about the produced knowledge, question, inquire, ground and finally could perform education activities. The age we live in is called the age of information, communication and science. The individuals living in this age of information and science could be considered as the individuals of concepts. They realize all their activities such as social and natural phenomena, psychic and rhythmic elements, technical and technological events based on concepts. As a result of the expression of the age of science and theory through concepts and the scientific identity that an individual obtains along with the concepts that the individual could produce, a chaos of concepts and an incomprehensibility are inevitable. The present study aims to explain the current framework of "information, philosophy and education" concepts in both scientific and interdisciplinary contexts based on the nature, identity and the meaning that these concepts have obtained in today's world. The starting point of this study is the fact that these concepts have introductory characteristics and ultimate significance for educational sciences and also highlights the importance of the present study.

Keywords: Knowledge, education, philosophy.

Giriş

İnsanın iletişim sahası kavramlar ve sembollerle çevrelenmiştir. İnsanın bilme ve tanıma arayışında bazen semboller ve bazen de kavramlar ön plana çıkmaktadır. Günümüz iletişim dünyası ve etkileşim sahası her ikisinin de zirve yaptığı bir süreci yaşamaktadır. Kavramlar ve semboller; iletişimin, tanımlanabilirliğin ve açıklanabilirliğin avantajını sağlamakla birlikte iletişimsizliğin, tanımlanamaz ve açıklanamazlığın belirsizliğini de beraberinde bir problem-dezavantaj olarak taşımaktadır. Tanımlar ve izahlar kavramlar için kaçınılmazdır fakat tanım çeşitliliği ve karşıtlığı bir yönüyle kavramların hadsizliğini diğer yönüyle tanım hudutsuzluğunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde gerek bilimsel-felsefik gerekse sanatsal ve dini kavramların tek ve belirgin tanımlarını bulmak oldukça zordur. Hele söz konusu sosyal bilimler olunca tanım çeşitliliği ve hata tanım karşıtlılığıyla ön plana çıkan bir tanım deryasıyla karşılaşmak kaçınılmazdır. Söz gelimi kültür, politika, ahlak ve hatta din gibi kavramların onlarca tanımı yapılabilmektedir. Dikkat çeken yanı ise yapılan tanımların bazen karşıtlığa varabilecek boyutlara ulaşmasıdır.

Bu açıdan değerlendirilirse kavramların bir bakıma anarşist olduğu söylenebilir. Bu yüzden basit, temel kavramlar bulmak neredeyse imkânsızdır. Hele konu sosyal bilimler olunca kavramlar daha da hırçınlaşır bir başka vicdana bürünür. Basit kavram yoktur denildiğinde yani her kavramın mutlak anlamda bir takım bileşenlerinin bulunduğu kastedilmektedir. Farklı bir açıdan basit, tekil kavramlar bir bakıma ikili, üçlü ve hatta çoğullu kavramlardır. Ayrıca kavramların bir de şifresi bulunmaktadır (Deleuze-Guattari, 1996, 23). Mesela bilgi kavramı ele alındığında düşünürlerin (Marx, Weber, Hegel, Kant, Hume, Aristoteles, Leibniz, Nietzsche vb.) bilgi kavramından aynı şeyi kastettiklerini kim iddia edebilir ya da onlardan ortak yaklaşım beklemek kavramların doğası ve düşünce pratiği açısında makul müdür? Kavramların doğasını "Kavramlar kaldırım oruspuları gibidir." şeklinde ifade eden Cemil Meriç, bir bakıma kavram çoğulluğu ve esnekliğine işaret etmektedir.

Bilgi Nedir?

İnsanın bilme ve tanıma arayışı çağlar üstü bir uzantıya sahiptir. Fakat bilme sadece insana has bir gerçeklik midir? Peki ya diğer varlıklar? Varlık sahası içerisinde bilme merakını taşıyan ve bilme neticesinde heyecanlanan tek varlık insandır. Bilme merakı ve bilme heyecanı insanın var oluşsallığıyla alakalıdır (Yazıcı, 1999, 23). Varlık hiyerarşisinde bir takım duyguları taşımakla birlikte bilme merakı ve heyecanı taşıyan insan dışında diğer bir varlık bilinmemektedir. Çünkü hayvanların ve diğer canlıların tanım ve izah problemi bulunmamaktadır. Aslında insanın bilme heyecanı, tanımak ve tanımlamaktan kaynaklanmaktadır. Bu yüzden insan karşılaştığı varlık, nesne ve mefhumları sürekli tanımlamaya girişmiştir. Bu insanın varoluşsal gerçekliğini içerse de insanın nesne ve mefhumlar karşısındaki çok anlamlılığı, anlam karmaşası ve anlam talihsizliğini de beraberinde getirmektedir. Aristo'nun metafizik adlı ünlü eserindeki

"İnsanlar doğal olarak bilmek isterler" sözü insanın bilme merakının kadim dönemlere kadar uzandığını göstermesi açısından anlamlıdır (Arslan, 2012, 27).

Düşünce tarihinin baharında bilgiye dair ilgi, eğilim ve yönelimler bilginin mahiyeti, kaynağı ve imkânı gibi felsefik temellendirmelerin uzağında işlemekteydi. O dönem ki düşünürlerin bilgiden ziyade bilmeyi daha çok önemsedikleri anlaşılmaktadır. Bu gerçeği dönemin önemli düşünürü ve bilim adamı siması olan Aristoteles'in ifadelerinde "meraktan doğan fayda-dışı doğal bir bilme eğilimi... İnsanın ortaya çıktığı andan itibaren vardır" şeklinde dile getirilmesi dönemin bilgi anlayışı hakkında önemli bir ipucudur (Arslan, 1994, 27). Bilgiye dair önemli diğer bir husus bilginin kendisi değil de nesnesinin merak, araştırma ve inceleme konusu olmasıdır. Bilginin tanım ve kapsam açısından düşüncenin temeline alınması Antik Çağda emarelerini verse de felsefik temelli bilgi tanımlamaları Aydınlanma sürecini bekleyecektir.

Bilgi felsefesinin en temel kavramı bilgidir. Bilgi ne demektir? Bilgi deyince neyi kastediyoruz, bir şeyi bilmek ne anlama gelmektedir? Bu sorular bilgi kuramının temelini teşkil eden sorular olduğu gibi bilgi kavramını anlamak için oldukça gerekli ve cevaplanması zor sorulardır (Turgut, 1997, 97). Bilgi nedir sorusuna yöneltilen yanıtlar disiplinler arası ve hatta disiplin içerisinde bile farklılaşabilmektedir. Bilgi ve bilmeye yönelik geliştirilen tanımlamalar beraberinde kişinin felsefesi ve bilgi anlayışını taşımaktadır. Burada kastedilen şudur; her tanımın ardında bir felsefe, dünya görüşü ve bilgi anlayışı bulunmaktadır. Bu yüzden bilgi nedir sorusuna yanıt olarak kime göre bilgi, hangi anlayış ve hangi dala göre bilgi nedir soruları doğal olarak ortaya çıkacaktır. Bilginin tanımıyla alakalı sorunun bileşenleri olan soruların da olacağı unutulmamalıdır. Neticede her düşünürün; bilgininin imkânı, sınırları, kaynağı vb. ile ilgili yaklaşımları onun bilgi anlayışı ve tanımlayışına da doğal olarak yansıyacaktır (Çüçen, 1999, 67-69). Bilgi ile ilgili kısa bir malumattan ardından şimdi de bilgi tanımlarına göz atılacaktır.

Bilgi nedir sorusuna felsefe tarihinde verilen en yaygın ve etkin cevaplardan birisi Platon'a aittir. Bilgi nedir sorusuna yanıt olarak Platon; "gerekçelendirilmiş doğru inançtır" cevabını vermektedir. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere bilginin üç koşulu bulunmaktadır: İnanç, Doğruluk ve Gerekçe. Her tür veri, bilgi değildir bu tanıma göre. Bir verinin bilgi haline gelebilmesi için inanç unsuru gereklidir. Ancak, inanılan veriler bilgi kategorisinde değerlendirilebilir. Mesela X'in doğruluğunu biliyorum fakat inanmıyorum denildiğinde bu tanıma göre bilgi kapsamından çıkmaktadır. İkincil olarak elde edilen verilerin doğru olması gerekir. Hatta bilginin ilk koşulu olarak gösterilir. Doğruluğu bulunmayan herhangi bir veri bilgi kapsamında değerlendirilmemektedir. Oysaki doğruluk payı bulunmadığı halde inanç teşkil eden veriler de bulunmaktadır (Yazıcı, 1999, 23, 24-29). Zaten bilgiyle ilgili tartışılan kavramlardan bazıları bilginin doğruluğu-geçerliliği ve bilginin doğruluğu-anlamlılığı meseleleridir. Yeri geldiğinde o ikilemlere değinilecektir.

Bilgiyle alakalı ve herhangi bir malumatı sanı-inançtan çıkartıp felsefik ve bilimsel anlamda epistemik seviyeye çıkaracak olan üçüncü koşul o verinin gerekçesidir. Bir veri inanç teşkil edebilir ve hatta doğruluk payına da sahip olabilir fakat epistemolojik anlamda bilgi ve geçerli sayılabilmesi için gerekçelendirilmesi gereklidir. Bu tanıma dayalı olarak gerekçelendirilmeyen veriler bilgi değeri kazanmamaktadır. Yani bilgi

değeri kazanması için X'in P'ye olan inancının yeterli kanıtları olması gerekir. Mesela kâhin, sonradan gerçekleşecek bir hava olayını önceden haber verebilir fakat bilgi değeri taşıması için nereden biliyorsun, kanıtın nedir gibi soruları yanıtlaması gerekecektir. Bu yüzden kadim felsefe geleneğinde bilgi tanımı için "gerekçelendirilmiş doğru inanç" denilmiştir (Yazıcı, 1999, 22-).

Bilgi nedir sorusuna farklı disiplinlerden farklı yanıtlar geldiğini ve bu yanıtların temelinde alanın ve kişinin felsefi tahayyülünün etkin olduğu belirtilmişti. Bilgi tanımımın bilim dalında kazandığı çerçeve kadar (göreceği işlev), bilim dalının bilgiye yükledikleri de çok mühimdir. Bilgiye yönelik verilen tanımlardan birisi "bilginin işlenmiş bir veri" olduğuna ilişkindir. Başka bir ifadeyle bir konuda bir araya gelmiş veriler bütünüdür. Bu tanımda geçen işlem ve veri kavramlarından da anlaşılacağı üzere bu tanımlama bilgiye yönelik kapsayıcı-bütünleyici bir tanımlama olmayıp disipliner bir tanım olmasıdır. Elde edilen verilerin bütünlük içerisinde işleme tabi tutulması bilgi yönetimiyle de ilişkilidir. Bu tanım izlendiğinde bilgi yönetimiyle alakalı bir tanımlama olduğu anlaşılacaktır. Burada zikredilen diğer bir kavram enformasyon kavramıdır. Enformasyon da tıpkı veri kavramında olduğu gibi daha genel ve dışsal bir anlam taşımaktadır. Bir nevi daha özelleşmiş olan bilginin bir mukaddimesi niteliğindedir (Topdemir, 2009, 119-133).

Bilginin değişik açılardan farklı şekillerde tarif edildiğini belirten Çelikkaya; bilgiyi genel olarak "İnsanın iradeli veya iradesiz planlı veya plansız olarak evresinden edindiği her türlü veridir." şeklinde tanımlar. Bilgi, Arapça' da ilim kökünde gelmekte olup genelde malumat karşılığında kullanılmaktadır diye sürdürmektedir (Çelikkaya, 2006, 13). Bir başka tanımlamaya göre bilgi: "Bir konu ile ilgili belirsizliği azaltan kaynak" tır. Bu ve benzeri yaklaşımların geleneksel İslam düşüncesi ve klasik kelam bilginleri tarafından dile getirildiğini belirtmekte fayda vardır. Klasik İslam düşünürlerinin bilginin neliği ile alakalı hayli kalem oynatmaları bilginin İslam toplumundaki önem derecesiyle alakalıdır. Ve tabi ki dini sistem içerisinde yer alan tanımlamaların o kültüre ait felsefi anlayış ve dünya görüşünü yansıtacağı muhakkaktır.

Bilgiyle alakalı en meşhur tanım bilginin bir bilen ve bir de bilinene sahip oluşudur. Bu tanıma göre bilgi, süje ile obje arasında bilgi aktları neticesinde gerçekleştirilen üründür. Burada kastedilenin insan bilgisi olduğu açıktır. Buradan yola çıkarak bilginin suje-özne, obje-nesne ve bu ikisi arasında gerçekleşen bağ olmak üzere üç unsuru bulunmaktadır. Söz konusu suje, objeye yönelebileceği gibi kendisini de bilgi nesnesi haline getirebilmektedir. O halde bilen özne bilinen nesneyi nasıl bilmektedir? Bilme zihinsel ve ussal bir etkinlik olduğuna göre bu özne nesne ilişkisi bir takım aktlar neticesinde gerçekleşmektedir. Bilgi aktı özneden nesneye doğru işleyen bir bilinç etkinliğidir. Bilinç etkinliği ilk etapta algılama aktı daha sonra anlama aktı şeklinde gerçekleşir. Son olarak elde edilen ürün açıklanarak işlem sonlandırılır (Çüçen, 2005, 16, 17).

Yukarıda bilginin suje ile obje arasındaki etkinlik süreci olduğu ifade edildi. Peki, suje objeler hakkında bir bilgiye sahip olabilir mi? Sujenin bilmesi mümkün mü daha doğrusu suje, obje hakkında doğru bilgiye ulaşabilir mi? Bu ve benzeri sorular, bilgi felsefesindeki bilginin imkânıyla alakalı sorulardır. Bilgi teorisiyle akla gelebilecek ilk

soru bilginin mümkün olup olmadığı sorusudur. Bu soruya verilecek yanıt kişinin bilgi anlayışıyla sınırlıdır. Kuşkuculara göre doğru bilgiye ve daha ötesinde bilgiye ulaşmak mümkün sayılmazken Realist ve İdealistlere göre bilgiye ulaşmak olanaklıdır. Tabi bunlar da kendi aralarında farklılar içermektedir. Mesela Mantıkçı Pozitivistlere göre dilin sınırları içerisinde tutarlı ve anlamlı bilgileri elde etmek ancak mümkün olabilir. Metafizik ve duygusal bilgiler bilimsel açıdan yok hükmündedir. İdealistlere göre ise gerçek bilgi aşkın olanın bilgisidir. Platon'la özdeşleşen bu anlayış duyu dünyasındaki bilgilerin geçici ve yansıtma olduğunu iddia etmektedir (Arslan, 1994, 44-47).

Özetle bilgiyi tanımlamak, bilgiye sığmayan dar çerçeveli izah uğraşıları olmaktadır. Bilgi konusunda geliştirilen onlarca tanım mevcuttur. Bu tanımların muhakkak bir arka planı bulunmaktadır. Bu da tanım karşıtlığı boyutlarına vardırmaktadır. Bu yüzden bilgi hususunda verilebilecek en sağlıklı izah ve en esnek yargı bilginin tıpkı felsefede olduğu gibi bir tanımlama işi (neliği sorgulanabilen bir kavram) olmayıp bir edim sanatı olduğu yönünde olmaktadır. Ayrıca bilgi sözcüğü için tıpkı eğitim kavramında olduğu gibi özünde tanımlanamaz ancak izah edilebilen bir kavram olduğunu söylemek en kapsamlı yargı olacaktır.

Peki, insan neyi bilebilir. Bu ifade bir yönüyle bilginin sınırlarını göstermekte olup diğer taraftan bilginin kaynağına işaret etmektedir. Bilginin kaynağıyla ilgili yaklaşımların her biri birer felsefi yaklaşımın meyvesidir. Bilginin imkânı kadar bilginin sınırları ve kaynağı meselesi de düşünce tarihini hayli meşgul ederek çelişik izler bırakmaya neden olmuştur. Rasyonalistlere göre bilginin kaynağı akıldır. Çünkü duyu verileri nedense bir türlü güven vermemektedir. Farklı duyular farklı bilgiler sunsa da aynı duyunun da zaman içerisinde saf değiştirdiği görülmektedir. Bir duyunun bir insan olduğunu ifade eden Aristoteles, duyuların zaman ve mekâna göre değişkenlik gösterdiğini haber vermektedir (Arslan, 1994, 47, 48). Göz bir anlamda modayı takip ettiğinden yargıları nesnel değil duygusaldır. Bu yüzden bilgilerimizin temelinde akıl-us bulunmaktadır. Yukarıda ele alınan yaklaşım felsefi bir yaklaşım olan rasyonalizmin bilgi anlayışıdır. Fakat deneyciler-duyumcular açısından herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü deneycilere göre insan nesneler ve duyu verileri olmadan boş bir anlağa sahiptir. İnsanın tüm bilgileri çevresiyle etkileşimi ve gözlemlerinden gelmektedir. Kısacası bilgilerimizin temelinde olgular ve duyu verileri bulunmaktadır. Aristo'nun ifadesiyle bir duyusunu kaybeden bir dünyasını kaybetmiştir (Bumin, 2002, 27, 28). İslam düşüncesinde de havass-ı selime yani duyu verileri bilginin önemli bir kaynağı kabul edilmektedir. Özetle insanın gözü olmadan ne görebilirdi ki peki ya eli, insan denebilir mi ki?

Bilginin kaynağıyla ilgili farklı bir yaklaşım Kant tarafından sergilenmektedir. Gerek bilginin sınırları gerekse bilginin kaynağı hususunda Kant farklı bir açıda durmaktadır. Kant'a göre hem duyu verileri hem de akıl bilgi için yetersizdir sağlıklı olan ikisinin dayanışması ve el birliğidir. Kant'ın "kavramsız duyular kör duyusuz kavramlar boştur" şeklindeki aforizması Kantın bütüncül ve birleştirici yaklaşımını göstermektedir. Zaten Kant'ın diğer kavramları da (apriori-aposteriori, numen-fenomen, analitik-sentetik) bu çerçevede şekillenmektedir (Çüçen, 1999, 67).

Bilgiyle ilgili kavramlardan ikilisi bilginin doğruluğu ve gerçekliğinin tartışma konusu olmasıdır. Gerçek ve doğruluğun bilginin hangi yönüne işaret ettiği veya bilgiyi hangi yönden nitelediği önemli bir noktadır. Doğruluk; bilginin önerme kısmıyla alakalı zihni bir durumu ifade etmekteyken bilginin gerçekliği bilginin olgusallığıyla alakalıdır. Eğer sözü edilen bilginin dış dünyada karşılığı varsa gerçektir. Başka bir ifadeyle bilginin olgusallığı söz konusudur. Doğruluk ise önermeyle alakalı zihni soyut bir durum olmaktadır. Buna göre her gerçekliğin doğruluk ölçütü olmayacağıdır (Arslan, 1994, 27-29).

Bilgiyle ilgili diğer bir kavram ikilisi de doğruluk ve anlamlılık meselesidir. Sık sık karşılaştırılan bu ikili daha çok bilginin anlamlılığını ön planda tutmaktadır. Çünkü bir önermenin bilgi olabilmesi, doğru olabilmesi ve hatta önerme olabilmesi için anlamlı bir yapıya sahip olmalıdır. Bu yüzden anlamlılık doğruluktan öncedir. Peki, anlamlılığın ölçütü nedir? En alt düzeyde herkes tarafından kabul edilen bir ölçüt vardır ki o da bir önermenin anlamlı sayılabilmesi için söz dizim kurallarına uygun bir şekilde kurulmasıdır. Bir anlama sahip olduktan sonra önermenin doğruluk ölçütü aranacaktır. Fakat önerme değeri taşıyan cümlenin doğruluk ölçütü nedir? Düşünsel çerçevede doğruluk kuramıyla alakalı üç farklı görüşe rastlanılmaktadır: Karşılıklılık, Uyumluluk ve Yararcı görüşler. Karşılıklılık kuramına göre bir önermenin doğruluk değeri taşıması içerdiği anlamın dış dünyada karşılık bulmasıyla alakalıdır. Bir önerme sistematik ve mantıksal tutarlılığa sahip olduğunda değil dış dünyada nesnel bir karşılığı bulunduğunda doğru kabul edilecektir (Yazıcı, 1999, 31-33).

Diğer bir doğruluk ölçütü olan uyumluluk kuramına göre bir önerme doğrudur demek o yargının diğer önermelerle tutarlılık arz etmesi anlamına gelmektedir. Söz gelimi önermeler arsında tutarsızlık bulunuyorsa o önermenin doğruluğundan bahsedilemez. Yararcı yaklaşım ise bilginin doğruluğuyla sağladığı pratik faydayı kastetmektedir. Görüldüğü üzere yararcılık bir doğruluk ölçütü kriteri olmakla birlikte bir felsefi anlayış ve bir dünya görüşünü temsil etmektedir. W. James'le sembolleşen bu kuram, ABD'nin ulusal yaşam politikası olarak kabul edilmektedir. (Yazıcı, 1999, 31-34; Arslan, 1994, 53-55).

Bilginin Çeşitleri

İnsan kendini ve kendi dışındaki varlıkları anlamaya, bilmeye ve tanımaya çalışan tek varlık türü olmakla bilgi nesneleriyle farklı tarzda ilişkiye girmekte ve farklı türde bilgiler elde etmektedir. Çocukluk aşamalarından beri bilme ve tanıma merakı taşıdığını Psikoloji ve Pedagoji "ilk toplumlardan itibaren çeşitli türde bilgi ürettiklerini Tarih, Sosyoloji ve Antropoloji bilimleri ortaya koymuştur." (Çüçen, 2005, 17). Akıl ve irade sahibi bir varlık olan insan, nesnelerle farklı tür ilişkiler içerisine girerek tek tür bilgi yerine farklı türlerde bilgi üretmiştir. İnsanlar çevresindeki nesneleri dinsel, estetik, felsefik, gündelik ve teknik gibi birçok tarzda inceleme sahasına almıştır. Günübirlik, tekil ve öznel anlamlar yüklediği gibi bütüncül, kapsayıcı ve aşkın nitelikler atfettiği de olmuştur. Kısaca insan öznesinin nesneye cephe alış tarzına ilişkin olarak farklı bilgi türleri ortaya çıkmıştır. Çok sayıda bilgi türü bulunmakla birlikte burada önemli bir kaç tanesine değinilecektir.

Gündelik Bilgi: İnsan hem doğal hem de toplumsal bir dünyada yaşam sürmektedir. Her iki çevrede edindiği bilgiler eğer neden sonuç ilişkisi ve belli yöntemler takip edilerek elde edilmeyip doğrudan kişinin algı ve sezgilerine dayanıyorsa gündelik bilgi olarak kabul edilir. Gündelik bilgi adından da anlaşılacağı üzere bilimsel bir çabaya dayanmadan kişinin gündelik hayatını kolaylaştıracak şekilde kişinin öznel deneyim ve yorumlarına dayanır. Tabi öznel oluşu ortak kullanıma engel değildir. Fakat bir dizi yöntem ve çabanın ürünü olmadığından genel-geçerlik değeri yoktur.

Dinsel Bilgi: Dine dayalı, dini içerikli bilgiyi ifade etmektedir. Yani özne nesne arasındaki bağ, yüce-aşkın bir varlık tarafından belirleniyorsa bu inanç sisteminden elde edilen bilgiye dinsel bilgi denmektedir. Dinsel bilgi, belli bir din temelinde insanı, doğayı, toplumu ve bireyi açıklayan bilgidir. Burada din tanımı değişebilmektedir fakat neticede dini bilgi herhangi bir inancın bilgisi olmamakla birlikte kutsalın yaşama dair bilgisi olduğundan bağlayıcılık ve kesinlik özelliğine sahiptir. Dini bilginin merkezi politiğinde bir yaşam stili oluşturması yatmaktadır ve nihai anlamda bu bilgi insanı aşan bir özelliğe sahiptir (Çüçen, 2005, 18).

Teknik Bilgi: İnsan diğer varlıklara nazaran güçsüz konumda olduğundan sürekli üretmek zorunda kalmıştır. İnsan kendisine bahşedilen akıl sayesinde sürekli tabiattan bir şeyleri koparmanın derdinde olmuştur. İnsanın tabiatla bu denli ilişkisi beraberinde üretkenliği ve teknik gelişmeleri getirmiştir. "Bugün", aslında hep dünden farklı ve ileride olmanın çabası olmuştur tarihte. Teknik bilgi pratik bir bilgi olup insanın yaşantısında insana kolaylık sağlayan bir işleve sahiptir. Doğayla girişilen yaşam mücadelesinde insanın imdadına yetişen, diğer varlıklar ve tabiat karşısında insanın elini güçlendiren şey alet bilgisi olmuştur. Bu alet bilgisi, çağlarla birlikte makine bilgisi ve en son otomasyon teknik bilgi seviyesine ulaşmıştır. Teknik bilgiye bu açıdan bakıldığında bilimsel bilginin sonucu veya pratik boyutu olarak değerlendirilebilir.

Sanat Bilgisi: Sanat bilgisi tıpkı teknik bilgi gibi beceri, yaratma ve üretim etkinliği olarak ortaya çıkmıştır. Sanat bilgisi özel ve öznel bir bilgidir. Teknik bilginin aksine güzellik ve estetiği hedeflemektedir. İnsanın ruh, duygu ve hayal dünyasının yaratma için birleşmesi üstelik şaha kalkmasıdır. Sanat farklı boyutlarda tezahür edebilir. Resim, mimari, müzik edebiyat ve daha birçok tarzda ifadesini bulmaktadır. Fakat işin ardında ortak bir gizil dünya ve özgün olma yani yaratıcılık havası vardır.

Bilimsel Bilgi: Bilimsel bilgiyi kavramak onun özelliklerini bilmekten geçer. Bir bilginin bilimsellik vasfını kazanması için şu özellikleri içermesi gerekir:

*rasyonel

*objektif

*deney ve gözlem

* sistemli ve düzenli

*tutarlı ve geçerli

*denetlenebilir ve kanıtlanabilir

* ve son olarak bir alanı konu yapması

Bu özelliklerden yola çıkarak bilimsel bilgi şu şekilde tanımlanabilir: "İnsan aklının belli bir konuya yönelerek elde ettiği yöntemli, sistemli, düzenli, tutarlı ve geçerli, kanıtlanabilir ve denetlenebilir nesnel bilgisine bilimsel bilgi denir." (Çüçen, 2005, 19, 20).

Felsefi Bilgi: Araştırma ve incelemeye dayanan ve bir merak-kuşku sonucu oluşan rasyonel, tutarlı, eleştirel, öznel ve birikimsel bir bilgi türüdür. Felsefi bilgi reflektiftir. Yani kendi üzerinde düşünme ve düşünme üzerine düşünmedir. Cevabı sorgulayan ve kesin yargıları olmayan bilgi türüdür. Akıl üzerine akıl; düşünce üzerine düşüncedir. Felsefi bilgi, varlıktaki hareket ve değişimin yasalarını değil varlığın özünü kavramayı amaçlar (Çüçen, 2005, 22).

Felsefe

Felsefe Nedir? İnsan; kendisi, âlem ve öte âlem hakkında düşünmeye başlayalı felsefe var olagelmiştir. Felsefenin insanlık tarihiyle yaşıt olan bir etkinlik olduğu söylenir belki de insanlık tarihinin yaşından bir kaç yaş küçük de olabilir fakat felsefe insanla ve insanlıkla özdeşleşmiş ve onunla birlikte anılmıştır. İnsanlığın bilme ve tanıma arayışındaki (kendisi, doğa, evren, varlık, tanrı vb.) en kadim kurumsal etkinliklerinden birisi olma hüviyetine sahiptir. Düşünce tarihinde felsefe sözcüğü kadar işlek bir kavram neredeyse yoktur. Felsefe sözcüğü düşünce tarihinin en işlek kavramı olmasının yanı sıra en esnek ve en uysal kavramlarından birisidir. İslamda her işin başı besmele olduğu şeklinde yaygın bir kullanım vardır. Felsefe kavramı için de aynı yargı kullanılabilir. Mesela Topçu'ya göre her şeyin başı felsefedir ya da felsefe olmalıdır. Felsefeyi, inanmanın da temeline yerleştirir. Ona göre yol alışımızda bilgi ve algılayışımızda temel ilkeler koyan bir dibacedir felsefe. Bu yüzden felsefi temeli olmayan inanç sağlıklı olmayan bir inançtır ya da kültürdür ona göre (Demirel, 2011). Düşünce tarihinde ve günümüz dünyasında hemen hemen her şey felsefeyle ilişkilendirilir. ‘Benim felsefem’ denildiğinde kavramın tınısında neredeyse bir filozof edası yatmaktadır. Bu kullanım felsefe sözcüğünün esneklik ve uysallığını gösterir bir bakıma.

Peki, ama felsefe nedir. Uygur'a göre felsefe NE’ dir. Felsefenin tanımı ve izahı 'Ne' sözcüğünde gizlidir. Ona göre 'Ne' sözcüğü felsefenin omurgasını oluşturmaktadır. Tüm felsefi sorular Ne sorgusuyla başlar. Felsefe herhangi bir şeyin yani her şeyin Ne’ ligini-kimliğini sormak-sorgulamaktır. Jules Lachiler, öğretmenliğinin ilk yılının ilk dersinde Felsefe Nedir diye sorar ve genç öğrencilerin hayretli bakışları arasında bilmiyorum diye cevaplamaktadır. Bu yanıt bir dönem genç düşünürle alay edilmesine sebep olmuşsa da felsefe tarihinin önemli bir siması olan Augustine’ nin ‘Zaman Nedir’ sorusuna bilmiyorum cevabını hatırlatmaktadır. Genç filozof, bu sözüyle felsefenin bir bilgi işi olmadığını bir edim sanatı olduğunu anlatmaya çalışmaktadır (Bumin, 2002, 27).

Felsefe nedir sorusu çok geç vakitlerde sorulabilecek bir sorudur. İnsanın son demlerinde her şeyi dobra dobra söylediği anda sorulması gereken bir soru. Yaşlılığın insana sağladığı egemen özgürlük anlarında artık geriye bırakacağı tek şeyin ifade edeceği tecrübeli ve miras dolu sözler olduğunu kavradığı esnada sorulacak bir sorudur Deleuze için. Ona göre felsefe-filozof kavram dostudur. Felsefe kavram gücünü içinde

taşır. Bir bakıma felsefe kavram yaratmayı içeren bir disiplindir (Deleuze-Guattari, 2001, 11-14). Bir başka tanıma göre felsefe hikmet-bilgelik sevgisidir. Bu tanım felsefenin en kadim tanımlarından birisi olarak kabul edilir. Pisagor'a ait olduğu kabul edilen bu tanım çerçevesinde etimolojik tahliller yapılmıştır. Buna göre felsefe Yunancadaki philo-sevgi sophiya-hikmet sözcüklerinden türetilmiştir. Bu öbeğe göre felsefe hikmet-bilgelik sevgisi ve dostluğu anlamına gelmektedir (Çüçen, 1999, 15). Bu öbeğe dayanarak kavramsal tanımların kavramsal kişiliklere sahip olduğunu söyleyen Deleuze, "Felsefe Yunanca kökenine tanıklık ettiği söylenen dost ya da böylesi bir kişiliktir.

Bulaç, Pythagoras'ın bu ifadesine atfen şunları söylemektedir: Bilgelik ve hikmet anlamına gelen felsefenin bilgelik sevgisi şeklinde nitelenmesi artık hikmet boyutunun kaybolduğunu göstermektedir. Bulaç'a göre Pisagor'un felsefe tanımı bir tespittir. Daha önce hikmet unsurlarını taşıyan ve ilahi bilgiye dayanan felsefe o süreçten itibaren dönüşüme uğramıştır. Eskiden hikmet anlamına gelen felsefe hikmet boyutunu yitirerek geriye sadece hikmet sevgisi kalmıştır (Bulaç 2005 11-13).

Felsefe nedir sorusu Sokrates'te özgür bir yaşam ve ifade biçimi olarak vücut bulmaktadır. Sokrat'a göre felsefe "Dostlar arasında özgür bir araştırma biçimi veya özgür insanların her konu hakkında yaptıkları her türden araştırma biçimidir." (Çüçen, 1999, 15). Aristo'ya göre ise felsefe çelişmeyi çözmek için zihnin sarf ettiği çabadır. Felsefe sebeplerin sebebini araştırmaktır. Başka bir yerde felsefe için varlık ilmidir demektedir. Aristoteles'e göre felsefe yoktur demek de bir tür felsefe yapmaktır. Ülken, Aristoteles'in bu tanımlarından yola çıkarak felsefe için insanın varlık hakkındaki düşüncesi ve bu düşünce üzerindeki düşüncesidir" demektedir (Ülken, 1951, 9). Bir başka felsefe atmosferi ve düşünce geleneğinde yetişen Politzer' e göre felsefe-filozof denildiğinde ya bulutlarda yaşayan bir kimse ya da her şeyi hoş gören hiçbir şeye aldırmayan kimse anlaşılır." Oysa felsefe, evreni ve doğayı açıklama ve en genel problemleri çözme çabası taşımaktadır. Yani felsefe insana insan sorunlarına içkin olup çözüm odaklı arayışların toplamıdır (Politzer, 2003, 27). Düşünce tarihinde felsefe sözcüğü için yukarıdaki tanımların yanı sıra onlarca tanım yapılmıştır ve hepsini vermeyi düşünmek bir kenara bırakılacak olursa, okumak bile neredeyse imkânsızdır. Yukarıda verilen tanımlara ek olarak örneklik açısından bir kaç tanesi zikredilip konu neticelendirilecektir.

*Felsefe düşünmeyi öğreten sanattır

*Felsefi sorgulama fikirler dünyasına bir çağrıdır

*Felsefe "iletişimsel ussallık" ya da evrensel demokratik konuşmadır

*Felsefe kavram yaratma ve (düşünme) düzleminin çatılasıdır

*Felsefe insanın aklını kullanarak var olan hakkında soru sorup yanıt arama etkinliğidir (Çüçen, 1999, 16).

Özetle, düşünce tarihimizin engin derinliklerinden gününüze kadar ulaşan bilgi-belge ve kayıtlar, felsefe alanında değişmeyen sorgulamanın Felsefe Nedir sorusu ve buna verilen cevaplara ilişkin olduğunu göstermektedir. Verilen yanıtın tatmin edici bulunmayıp her seferinde yeni yanıt arayışlarına girilmiştir. Verilen yanıtlar tekrar

sorgulanmış bir nevi cevaplar üzerine düşünülmeye, cevapları soruya çevirmeye çalışılmıştır. Bu felsefenin esnekliği ve doğasıyla alakalı bir durumdur. Felsefenin, bazı tanımlarla sınırlandırılabilecek bir etkinlik olmayıp sürekli yeniden tanıma ve tanımlama arayışı içerisinde olan bir etkinlik olarak anlaşılması doğru olacaktır. Buradan hareketle ilk akla gelen felsefenin için yetkin bir tanımlama arayışından vazgeçip onu betimlemek olacaktır. Her tanımlamanın anlam yüklü olduğu ve bu anlamın da tarihsel ve toplumsal koşullardan arı olamayacağı göz ardı edilmemelidir (Topdemir, 2009). Bu yüzden felsefeyi tanımlamak yerine betimlemek daha doğrusu felsefe yapmak en uygun seçenek olmaktadır.

Eğitim

İnsan ilkin biyolojik bir varlık konumundadır. Tıpkı diğer canlılar gibi bir organizmadır. Bir dizi kalıtsal yetilerle dünyaya gelir. Yaşam süresince birçok fiziksel ve biyolojik ihtiyaçlara sahip olur. Fakat bunlar varlığını sürdürmenin ön koşullarıdır. Bu yönüyle insan diğer varlıkların hükmündedir. Diğer varlıkların kategorisindeyken birtakım becerileri ve faaliyetleri sonucunda farklılaşmaya kendi var oluşsallığının anlamını kazanmaya başlar. Yaşam sürecindeki etkinlikleri onu biyolojik varlı olmaktan kültürel, ahlaki-değersel bir varlık konumuna çıkarır. Bu biyolojik varlığın insan olma yolundaki ilk adımının meydana getirdiği kültürel-sosyal faaliyetleridir. Kültür kazanma, bir nevi insanın insanlaşması, medenileşmesi olarak anlaşılmaktadır. Her fert birtakım yetiler ve potansiyellerle dünyaya gözünü açsa da ilk adımı keşif-öğrenme olmaktadır. Doğuştan getirdiği yetiler sayesinde toplumun mevcut kültürel unsurları, medeni birikimi ve sosyo-tarihsel tecrübelerini edinecektir. Bu kültürlenme olayı başlı başına bir eğitim ve öğrenme olayıdır. İnsan sıfırdan başlamayacağı için toplum içinde kazanması gereken birtakım nitelikler bulunmaktadır. Eğitim, insan varoluşu ve yaşantısıyla ilişkili olduğu için insanın kendisini soyutlayamayacağı bir faaliyetidir. İnsan, ilk günden bu güne dek düşünmeden edemeyeceği gibi kendisini öğrenme ve eğitim-e-den de alamaz. Gerek isteyerek gerekse istemeyerek insanoğlu sürekli bir eğitim faaliyetinde bulunmuştur. Bu eğitimin kaçınılmazlığıyla alakalı bir durumdur (Bilgin, 1981).

Eğitimin ehemmiyetine gelince eğitim, tarihsel süreçte aynı çizgide devam etmemiştir. Fakat şu bir gerçek ki eğitim tarihte hiç olmadığı kadar bu gün ehemmiyet kazanmıştır. Günümüz dünyası, bilgi ve bilim çağı olarak nitelendirilmektedir. Bu ifadeler iyice kavrandığında eğitimle alakalı bir hakikatte işaret ettiği görülecektir. Yani günümüze damgasını vuracak olanlar bilgi ve bilim sahipleri olacaktır. Tabi burada kastedilen bilgi devralınmış bilgi olmayıp üretilen geliştirilen bilgidir. Şüphesiz ki bilgi arayışında ve bilimselleşme sürecinde en etkin unsur eğitimdir. Eğitimle alakalı bu hakikati bir eğitim bilimcisi olan C. Tosun *'Eğitim Bilimine Giriş'* adlı eserinin ön sözünde, öncelikli olan "Üretilmiş bilgiyi satın almak değil aksine bilgiyi üreten insan yetiştirmektir." şeklinde dile getirmektedir (Tosun, 2012). Eğitimin insanın kadim, vazgeçilmez bir faaliyeti oluşu ve günümüz dünyasının en etkin yetkinleşme araçlarından birisi olduğuna değinildi. Peki, bu denli öneme sahip olan eğitim ya da eğitmek ne demektir? Eğitim neyi hedeflemekte diğer bir ifadeyle hangi hedefler eğitim kapsamında değerlendirilebilecektir? Eğitirken aslında ne yapmaktayız kısaca eğitim ne anlama gelmektedir? Bu vb. soruların cevabı eğitimin mahiyeti hususunda daha sağlıklı bilgi ve düşünce sağlayacaktır.

Eğitim Nedir? Eğitim denildiğinde her kesimin, bilim dalının ve bilim cemaatinin (epistemik cemaat-bilginin efendilerinin) eğitimle alakalı birtakım izah ve tanımlamaları gündeme gelecektir. Eğitim kelimesi gündeme gelirken görünürde her kesimin aynı şeyi kastettiği, aynı muhteva ve mefhumu ifade ettiği teknik ve epistemik bir eğitim anlayışı anlaşılsa da geçeğinde ortak bir zemin bulmak veya aramak oldukça zor ve hatta olanaksızdır. Çünkü diğer kavram kullanımlarında olduğu gibi eğitim kavramının ardında "Kişinin felsefi, ideolojik, politik ve dini görüşlerine, bilim dalına, kullandıkları bağlama vb. göre farklı anlamlara gelebilmekte veya farklı anlamlarda kullanılabilmektedir." Bu yüzden eğitim kavramı, hem etimolojik hem de epistemolojik olarak müphem bir kavramdır (Tosun, 2012, 2). Eğitim için tek bir tanım veya tek bir izah arayışı içerisine giren tekil-dar-içlemsel tanımcılık yerine çeşitli değişik ve hatta çelişik tanımlardan ortak-bütüncül ve kapsayıcı çıkarımlara dayalı bir yaklaşım daha isabetli olacaktır. Eğitimle alakalı yapılan tanım ve izahlar verildikten sonra tanım karmaşasının bir analitiği ve eğitim kavramının müphemliği, karmaşıklığı ve tanımlanamazlığının diğer bir ifadesi olan Brezinka'nın eğitim izahı ele alınacaktır. Eğitimle alakalı gerek özsel gerekse fonksiyonel açıdan birçok tanımlama yapılmıştır. Her bir tanımlamanın arka planında bir felsefi bakış ve psiko-sosyolojik temel bulunmaktadır. Her biri açı ve konum tanımlamaları bakımından farklı bir çerçeveden yaklaşmaktadır. İşte o tanımlardan bazılar şöyledir.

* Eğitim: Yetişkin nesillerce yetişmekte olana nesle yönelik her tür aktarım ve etkidir.

* Eğitim: Hz. peygamberin vazifesi olarak algılandığında "tebliğ ve irşat" faaliyeti olarak gerçekleşmektedir.

* Eğitim: Hegel'e göre "İyi yurttaş yetiştirmektir."

* Eğitim: G. Kerschensteiner açısından "Sağlam bir irade terbiyesidir." (Öcal, 1991, 26-27).

* Eğitim: Amerikalı eğitimci ve psikolog olan W. James eğitime farklı bir boyut kazandırarak "insana kişilik kazandırmak" şeklinde işlevsel bir tanımda bulunur.

* Eğitim: J. S. Mill açısında; "Eğitim bizi tabiatımızın mükemmelliğine yakıştırmak" ve "Kabiliyetleri meydana çıkarmak" anlamında kullanılmaktadır.

* Eğitim: "Tabiata ve insanlara karşı gerek entelektüel gerek hissi temel tutumunun şekillendirmesi işlemi" olarak J. Devey'de yansıma bulur

* Eğitim: Horne, eğitim hakkında şunları yazarak "Bedenen ve aklen gelişmiş hür, şuurlu bir beşerin fikri, hissi ve iradi çevresinde kendini gösteren Allah'a ebedi bir yaklaşım işlemidir."

* Eğitim: Niblett ise eğitim için "mutluluktan ziyade doğru hareketi tabii hale getirmek" ifadelerini sarf eder (Ahmet, 2007).

* Eğitim İslam açısından düşünüldüğünde "insanların dünya ve ahiret hayatının mutluluk içerisinde geçmesini temin etmek" şeklinde anlam kazanmaktadır (Öcal, 1991, 27-28).

Yukarıda eğitimle alakalı bazı tanımlara değinildi. Görüldüğü üzere tanımların, farklı doğaları, boyutları ve işlevleri bulunmaktadır. Tanımların her biri ayrı bir felsefi background (arka plan), dünya görüşü, ideolojik ve politik tasarımların yanı sıra farklı bağlamlar içerisinde kullanılması işin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu tanım karışıklığı ve karmaşasını tanımlanamazlıkla niteleyen Brezinka, eğitim açısından ikinci bir dalga niteliğindeki felsefi-analitik bir çözümleme olan "açıklanabilirlilik" ifadelerine yer vermektedir.

Bir kavramın kapsamı ne kadar geniş olursa o kavramın anlamı ve sınırları da o kadar geniş olur. Brezinka' ya göre eğitim kavramı da bu kavram çeşidi içerisinde yer alır. Bu yüzden Brezinka, Eğitim için tanımlamaz bir kavram olduğunu ancak izah edilebileceğini dile getirmektedir. Eğitim kavramının anlam karışıklığıyla alakalı; Kant, Rousseau ve Niemeyer'in eğitim kavramına ilişkin tanımlamalarını örnek olarak sunmaktadır. Mesela Kant, eğitim hakkında şunları söylemektedir: "İnsan yalnızca eğitim ile insan olabilir." Rousseau açısından eğitim, "Doğuştan sahip olmadığımız ve yetişkin olarak kullandığımız her şeyi bize eğitim kazandırmaktadır. Niemeyer ise bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: "Eğitim kelimenin esas anlamı itibari ile insanların büyük çoğunluğunun insan olmasında sadece çok küçük bir hisseye sahiptir. Çünkü bu konudaki büyük hisse, öğrenciye kasıtlı veya kasıtsız etki eden dış şeyler ile diğer insanlara aittir."

Brezinka' ya göre, yukarıda eğitimle alakalı aralarında derin ve açık bir çelişki bulunan iki farklı hükümde bulunulmuş olduğu izlenimi uyanmaktadır. Oysaki gerçeğinde aynı konuya ilişkin olmayıp birbirinden farklı konular üzerinde hüküm verilmiştir. Eğitim kelimesinin merkeze alınmasıyla aynı konuda verilmiş hükümler olabileceği izlenimi verse de aslında birbirinden farklı konuların eğitim kelimesi ile nitelendirilmiş olması söz konusudur. Söz gelimi her biri eğitim kavramına farklı kavram içerikleri yüklemektedir (Tosun,2012, 13-15).

Brezinka özetle şunları dile getirmektedir. Eğitim gündelik dilde farklı anlam ve kullanım alanlarına sahiptir. Ve bu anlam farklı kişilerce farklı muhteva kazanmaktadır. Bu da beraberinde bir anlam karışıklığı meydana getirmektedir. Ona göre eğitim biliminde, "Herkes eğitimden ne anlıyorsa… Bunu doğru saymak" ile yetinmemelidir. Bu yüzden eğitim kelimesinin ardındaki anlam çeşitliliği ve karışıklığını ortaya koymak için farklı ülkelerden seçtiği değişik eğitim tanımları üzerinde değerlendirmelerde bulunur. Çeşitli tanımları değerlendirmesi neticesinde en az yedi kavram ve buna ek olarak bir de üst bir kavrama ulaşır. Ulaştığı yedi kavram şunlardır:

*Eğitim, bir süreçtir

*Eğitim, bir sürecin sonucudur

*Eğitim, bir eğitimcinin yaptığı iştir

*Eğitim, öğrencinin yaptığı iştir

*Eğitim, eğiten ile eğitilen arasındaki ilişkilerin etkisidir

* Eğitim, eğiten ile eğitilen arasındaki etkileşimin adıdır

* Eğitim, eğiticilerin hedefidir

Sonuç olarak Brezinka, eğitimle alakalı şu tanıma varmaktadır: "Eğitimden kendileri vasıtasıyla diğer insanların davranış örüntülerinin herhangi bir açıdan kalıcı bir şekilde düzeltilmesinin veya değerli olarak görülen kısımlarının korunmasının veya kötü görülen davranışların ortaya çıkmasının denenmesinin engellendiği davranışlar anlaşılır." Eğitim kavramıyla alakalı son olarak 'Türk Eğitim Bilimi' içerisinde genel kabul görmüş Selahattin Ertürk'ün tanımı verilecektir. Ertürk'e göre eğitim: "Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir." C. Tosun, bu tanıma şu ek ilavede bulunarak "denemeleri süreci" şeklinde ifade etmektedir (Tosun, 2012, 16-19).

Sonuç olarak, tanım ve izah açısından belirsiz ve karmaşık bir yapı arz etse de 'Eğitim' süregelen bir insan etkinliği olmuştur. Eğitim etkinliğinin haricinde bir insan faaliyeti veya yaşantısını mülahaza etmek na mümkün gözükmektedir. Eğitimin, tarihi süreçte eşit derecede önem arz ettiği söylenemez. Fakat insanın kültürel, dini ve teknik faaliyetlerini eğitim hariçte tutularak değerlendirmek anlamsız bir çaba olacaktır. Dini-kültürel bir ödev, ahlaki veya güdüsel bir insan etkinliği olarak gelişim sürdürdüğü söylenebilir. Ancak, günümüzün enformasyon, bilim ve teknolojik gelişmeleri eğitime epistemolojik ve metodolojik bir kimlik kazandırmıştır. Özetle bu gün eğitim alakalı daha doğrusu insanın eğitsel faaliyetiyle alakalı daha rasyonel, bilimsel ve kapsamlı bir bilgiye sahibiz.

Sonuç

Kavramların ne anlama geldiğini ve mahiyetinin ne olduğunu bulmanın yolu sadece kavramları tanımlamak ve kavramlara bir çerçeve belirlemekle olmaz. Tanımlar bazen yanıltıcı ve dar kapsamlı olabilir. Bazen tekil bir yaklaşımın ürünü olabilirken tanımlar, bazen de ideolojik ve yanlı bir bakışın sergilendiği görülür. Birçok örneği bulunan bir gerçekliktir bu. Söz gelimi İnsan Nedir? Sorusuna "İnsan konuşan bir canlıdır, İnsan düşünen bir varlıktır, İnsan inanan bir varlıktır" gibi tanımlamalar getirilmiştir. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere insanın başarılarından ve varlık koşullarından yalnızca birine ağırlık verme ve tek bir işlevi ön plana çıkarma, indirgeme gibi bir risk söz konusudur. İnsanı tanımlayınız sorusunun cevabı "İnsan… dır." Şeklinde olmamalıdır. İnsan tek bir niteliği ve sadece bir yanıyla anlaşılamaz. Tek bir özelliği ön plana çıkaran tekilci-dar yaklaşımlar bir yanıyla insanın bütünlüğünü parçalarken diğer yanıyla insan hakkında bir takım spekülasyonlara yol açmaktadır (Selçuk, 2000, 210).

Sonuç olarak bu çalışmada ele alınan kavramların öncelik açısından tanım ve sonralık açısından ise tekilci-dar tanımlama ve izahat sorunsalı bulunmaktadır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde 'Eğitim, Felsefe ve Bilgi' kavramlarının tanım ve izah açısından karmaşık, müphem ve çoğullu bir doğaya sahip olduğu görülmektedir. Eğitim

için sonuç planında söylenebilecek en güzel izah belki de eğitimin tanımlanamayacağı ancak açıklanabileceği olmaktadır. Felsefe sözcüğü içinse tanım seçmek veya herhangi bir tanım bulmak bile felsefecilerin odak eleştiri noktasını teşkil etmektedir. Felsefe için felsefik bir tanımlama olarak felsefenin, tanımlanamaz oluşu şeklinde dile getirilmiştir. Bilgi kavramına gelince bilginin neliğinin sorgulanması başka bir açıdan tanımlama ve izah kapsamına alınması düşünsel çerçeve içerisinde hayli geç ve kaygılı olduğu konu araştırmaları sunmaktadır. Mesleği eğitim ve öğretim olanın, bilgi aktarmayı kültürel, onursal ve akidevi bir ödev olarak bilenlerin ve yaşantısını eğitime ve bilmeye adayanların eğitim nedir, bilgi nedir sorularıyla yüzleşmemeleri bunların tanım sahasında değil ödev sahsında ele alındıklarını göstermektedir.

Kaynakça

Arslan, A. (1994), Felsefeye Giriş, Vadi Yayınları, Ankara.

Bulaç, A. (2005), Bilgi Neyi Bilmektir, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul.

Ahmet, H. (2007), "Eğitim Nedir", (Çev. Nuri Birtek), Kriter Dergisi, www.kriter.org./index, C:4, S:37'den.

Bilgin, B. (1981), "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", A.Ü. Dergiler Veri Tabanı, Ankara Üniversitesi, Cilt:24, S:1.

Çelikkaya, H. (1996), Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi, Alfa Yayınları, İstanbul.

Çüçen, A. (1999). Felsefeye Giriş, Asa Kitapevi, Bursa.

Deleuze, G. F. Guattari (1996), Felsefe Nedir, (Çev. Turhan Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Demirel, İ. (2011), "Nurettin Topçu'nun Düşünce Dünyasında Felsefe-Milliyetçilik Geçişmeleri ve Millet, Yurt, Din Seferleri", İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Uludağ Üniversitesi, Cilt:30, S:1.

Kadiroğlu, H. Vehbi (1998), Felsefe Yazıları, Bilginin Anlamı, Oluşumu ve Kaynakları, (Der. Celal, A. Kanat), Küyerel Yayınları, İstanbul.

Öcal, M. (1991), Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.

Selçuk, M. (2000), Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, "Din Eğitimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?", Öğretmen Kitapları Dizisi, M.E.B. Basım Evi, İstanbul.

Tosun, C. (2012), Din Eğitimi Bilimine Giriş, Pegem Akademi, Ankara.

Topdemir, H. Gazi (2009), "Felsefe Nedir, Bilgi Nedir", Türk Kütüphaneciliği, Cilt:23, S:1.

Turgut, İ. (1997), Felsefi Sorgulama, Anadolu Matbaacılık, İzmir.

TÜSİAD, (2002), "Felsefe", (Yay. Yönetmeni, Tülin Bumin), İstanbul.

Politzer, G. (2003), Felsefenin Başlangıç İlkeleri, Eriş Yayınları, İstanbul.

Ülken H. Ziya (1957), Felsefeye Giriş, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

Yazıcı, S. (1997). Felsefeye Giriş, Alfa Yayınları, İstanbul.

ARAPLARDA İLK BELAGAT KIVILCIMLARI

Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ
Bingöl Üniversitesi

Özet
Araplarda ilk belagat kıvılcımları, peygamber (s.a.v.) döneminden yaklaşık yüz elli sene önce inşâd edilen şiirlerde, kasidelerde ve hutbelerde görülmektedir. Arap yarımadasının coğrafi, siyasi ve sosyal yapılarının sonucu olarak oluşan edebî ve psikolojik atmosfer, belagatin ortaya çıkışında öncül neden olarak kabul edilebilir. Bu dönemde ortaya çıkan belagât yapısının yedi askı (Mu'allekât-ı Seb'a) olarak bilinen o döneme ait kasidelerden hareketle doğal ve zevki bir niteliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda o dönemin zevk-i belagati, Kur'ân-ı Kerîm, Hadis ve edebî yapıtlar için teknik bir esas teşkil etmektedir. Dolayısıyla cahiliye döneminde ortaya çıkan bu zevk-i yapıtların sonraki belagat çalışmalarında önemli bir ölçüt olarak kabul edilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Arap, Belagat, İnşâd, Mu'âllakât,

Cahiliye ve Arap Dili

Genellikle ilimler, yazıya dökülmeden önce uzun süre sözlü olarak nesiller arası geçişle gelişme sürecini tamamlamışlardır. Zira ister sosyal ister fen ilimlerin kemale ermeleri için farklı merhaleler geçirdikten sonra bilimsel bir sisteme kavuşmuşlardır. Bu süreç, bazen kısa bazen yüzlerce sene toplum hayatında aktif olarak kullanıldıktan ve çeşitli tecrübelerden geçmelerinden sonra, belli düzeye ulaşılabilmiştir. Cahiliye edebiyat tarihi üzerinde çalışma yapan alimler, yedi askı olarak bilinen "Mu'allekâti's-Seb'a"nın belirli bir olgunluğa ulaşması için uzun bir edebî tecrübeden sonra gerçekleşmiştir.[1]

Belâgatin oluşumunda en etkili ve en önemli olgularından biri icaz ve ihtisardır. Onlar gündelik konuşmalar dâhil olmak üzere zihinlerinde yer alan manaları ifade ederken en kısa yolla nasıl dillendireceklerine çok dikkat ederlerdi. Onlar ifadelerin kısa ve özlü olmasına önem vermekle birlikte ibarelerin içeriklerine değer verirlerdi. Cümle kuruluşunda sadece kelime ve cümlenin anlamlarına değil, aynı zamanda işaret ve delaletlerini de göz önünde bulunduruyorlardı. Dolayısıyla ibarelerindeki icaz ve ihtisarın rastgele olmayıp, onun etraflı anlam, yapı, işaret ve delaletlerinin de itibara alındığı unutulmamalıdır.[2] Nitekim yukarıda geçen cümle düzenin ortaya çıkışını iki nedene bağlamak mümkündür. Birincisi bu konuda uzman olan ve bilen kişilerin sürekli bu ifadeleri kontrol altında tutarak zaman zaman lehinde veya aleyhinde şahitlikte bulunmalarıdır. İkincisine gelince de konuların yukarıda anlatıldığı şekilde yorumlanmasıdır.

Bir alanın çerçevesi tam olarak çizilmeden onda icaz ve ihtisarın varlığında hüküm vermek doğru değildir. Bundan yola çıkarak Arap dilinin icaz bir anlatıma sahip olmadan önce aktif hayata başladığını ve bu şekilde uzun bir müddet devam ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Aksi takdirde Arap dilinin başlangıçtan itibaren çok güzel

[1] el-'Ubeysî, Abdulhamid Muhammed, ***el-Belâgatu Zevkun ve Menhecun,*** Matba'at-u Hassân, Kahire, 1985, s. 3.
[2] Mustafa Kırkız, ***Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları***, Beyan Yay., İstanbul 2014, s.17.

işlendiğini iddia etmek doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Onlar ihtiyaçlarına göre yeri gelince itnab ve müsavat ve yeri gelince de icaza başvurmuşlardır. Dolayısıyla bu dilin başlangıç noktası icaz ve ihtisarla olmamıştır.

Araplar Cahiliye döneminde zengin bir edebî servete sahip olduğu o dönemin şiirlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Mu'allekâti's-Sab'a da Cahiliye döneminden kalan çok önemli edebî bir hazinedir. Zira bu eser onların kabileler bazında yetiştirdiği şairlerin verimidir.[3] Bu perspektiften meseleye bakıldığında bölgede her asırda en az iki yüz, üç yüz şair yetişmiştir. Ancak Yarımadada olan savaş ve kıtlıklar hareketliliği, söz konusu edebiyatın büyük bir kısmının yok olmasına sebep olmuştur. Bu konuda en eski şair olarak bilinen İmru'u'l-Kays, bir şiirinde geçmişte yaşamış olan bir şairin psikolojisinden bahsederken şöyle terennüm etmektedir. (Kâmil):

عُوجَا عَلَىَ الطَّلَلِ الْمُحِيلِ لَعَلَّنَا نَبْكِي الدِّيَارَ كَمَا بَكَى ابْنُ حَزَامِ

Dönüşerek çürümüş olan kalıntıların üzerinde durun. Umulur ki, İbn Hazâm'ın ağladığı gibi biz de evlerin (kalıntıları) üzerinde ağlarız.[4]

İbn Hazâm'ın hakkında kesin bir bili bulunmamaktadır. Hakkında farklı yorumlarda bulunulmuştur. Hatta ismi bazılarınca "Humam" bazılarınca "Hazamé" noktalı "h" ile telaffuz edilmiştir.[5] Zira onlara yakın bir zaman diliminde yaşayan bir şairin ismi üzerine bu kadar ihtilafa gidilmemesi öngörülür. Dolayısıyla söz konusu şairin yaşadığı dönemi tahmin edilenden daha eski olduğunu söylemek mümkündür.

Arap Belagatinin Ortaya Çıkışı

Cahiliyede bu gün edebi tahlile dayalı olarak kabul gören kaside sahibi birçok şairin yetiştiği tarih sayfalarında geçmektedir. O dönemin şiir verileri, henüz tespit edilmemiş bir sanat hazinesinin imasında bulunan zevki belâgatin gerçeğini yansıtmaktaydı. Bu da özellikle belâgat muhtevasıyla zirveye çıkan yedi şairin kasidelerinde müphem de olsa birçok sanat yer almıştır. Daha sonra bu sanatlarla ilgili kavramlar ve tanımlar ortaya konurken onların şiirlerinin delil olarak kullanılması büyük bir kesim tarafından kabul görmüştür.

Tasvir ve çekiciliğiyle epey zengin olduğu kasidelerin, cahiliye döneminde olduğu gibi İslami dönemde de edebi zevke sahip olan insanların ilgi ve alakalarını uyandırmıştır. Onların şiirlerinde sağlam bir nazmın yanında kinaye, teşbih, mecaz ve bedi'in çeşitlerine doğal olarak yer verildiği görülmektedir.[6] Bunun yanında Yedi Askı sahibi şairlerin farklı belâgat zevki ve sanat dalında zirveye çıktıkları ve diğer edebî sanatlarda mahir olmadıkları dile getirilmektedir. Bu bağlamda İmru'u'l-Kays'in teşbih sanatında paha biçilmez eserlere sahip olduğu söylenmektedir. Konuyla ilgili İbn Reşik şöyle iddia etmektedir: "Eleştirmenler, değişik açılardan şairleri değerlendirmişler: Onlara göre şairler kabiliyetleri açısında üçe ayrılır: Cahilî, İslamî ve muvelled onlara göre;

---

[3] el-'Ubeysî, Abdulhamid, ***a.g.e.,***s. 4.

[4] İmru'u'l-Kays, ***Dîvânu İmri'i'l-Kays*** (şrh., Abdurrahman el-Mustâvî), Dâru'l-Marife, Beyrût, 2004, s.151; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdillahb. Muslim, ***Edebu'l-Katib*** (thk. Muhammed Muhyuddin Abdulhamid), el-Mektebetu't-Ticâriyye, Mısır, 1963, s. 243; el-Câhız, Ebû Osman, Amr ***el-Hayavân*** (thk. Abdusselam Muhammed Harûn), Dâru'l-Cîl, Beyrût, 1996, c. 2, s. 140.

[5] el-Murtad, Abdulmelik, ***es-Sab'u'l-Mu'allakât (Mukarebetun Simâiyetun/ Anterpolojiyetun li'-Nusûsiha),*** İttihâddu'l-Kuttâbi'l-Arab, 1998, s. 377.

[6] el-'Ubeysî, ***a.g.e.,*** s. 4.

Cahiliyeden İmru'u'l-Kays, İslamiden Zu'r-Rumme ve müvelled ise İbnu'l-Mu'tezz'dir.[7] Yukarıdaki geçen sınıflandırma, cahiliye döneminden geriye kalan edebi eserlerin farkındalığından ortaya çıktığı söylemek mümkündür. Zira bazıları teşbihi benimsedikleri için birinci grubu tercih ederken, bazıları cümlelerin akıcılığı bağlamında tercihte bulunmuştur. Diğeri ise aynı sanatta kalitenin anlatım becerisini göz önünde bulundurarak ilgili şairleri seçmişlerdir. Nitekim eleştirmenler, Arap şiirine ilişkin yorumlarını kendi kültürel aşinalığına göre ortaya çıktığı görülmektedir. Şiir belâgatın temelini oluşturduğuna göre, belâgat bağlamında yapılan eleştiri ve yorumların zamana göre farklı yorumlanması doğaldır. Dolayısıyla akla dayalı *zevk-î belâgat*, onların yetiştiği kültüre ve çevreye uygun olduğundan eserlerinde daima kendini belirtmiştir.

Cahiliye Döneminin edebî verilerinin oluşumu çok önceden başlamış olup V ve VI. yüzyıllarında zirveye ulaşmıştır. Belâgatın esasını oluşturan ilk kıvılcımlar bu dönemin şiir ve nesirlerinde ortaya çıkarak daha sonra bu ilmin temelini meydana getiren kaide ve kurallar için örnek kabul edilmiştir. Zira o asırlarda yaşayan Arap toplumu çöl hayatıyla birleşerek edebi kültürü barındıran adet ve yaşama sahip olmuştu. Dönemin şair ve hatipleri, bölgede yapıla gelen panayır ve festivallerde inşâd ettikleri şiir ve nesirlerle boy göstererek varlıklarını kabul ettirmeye çabalıyorlardı. Bu nedenle onların edebi verileri en üst düzeyde toplumda yeşeren zevki belâgati temsil etmeye adaydı. İşte bu meyanda ün yapan şair, hatip ve nasirler aylar veya senelerce doğal bir zevkle hazırlayıp üzerinde denemelerde bulundukları, kaside ve hutbeleri birbirine karşı meydan okuyarak toplumun huzurunda hakemlere arz ediyorlardı.[8]

Toplumda saygınlığı olan kral, kabile reisi ve zengin insanların bir veya birkaç şairi bulundurmaya yeltenmekteydi. Bölgede asırlar önce kılıç savaşları kabile ve toplumun konumunu belirlerken, VI. yüzyılında özellikle okunan şiir ve hutbelerin etkisiyle savaşların yerine barış hâkim olmaya başladı. Bu barış ortamını daha fazla devam etmeleri için edebi konuları ince işlemelerle topluma hitap etmeye çalışıyorlardı. Dolayısıyla belâgatin sanatsal yapısı günbegün yayılıyor ve fazlalaşıyordu. Bu da bir gerçektir ki, Cahiliye Döneminin olaylarını yorumlayan şairler, söyledikleri şiir ve irat ettikleri hutbelerin gelecekte dilsel delil olacağından haberleri yoktu.[9] Bizce söz konusu kaside ve hutbelerin doğal bir zevke sahip olmalarının ana nedeni de bu olmalıdır.

Cahiliye Dönemini, İslam için bir hazırlık dönemi olarak görmek daha doğru olacağını düşünmekteyiz. Dönemin şair ve hatipleri, yaşadıkları asrı ileride mücadele etmek zorunda kalacakları Kur'ân'ın gelişi için bir edebi hazırlık ortaya koymak üzere farkında olmadan yarışıyorlardı. Tabi ki, görünürde böyle bir amacın ortada emare ve delili bulunmamaktaydı. Dolayısıyla o asrın insanları, farkında olmadan uzun bir zaman Kur'ân'ın nüzulü için edebî bir ortamın oluşmasına zemin hazırladığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda onların kendi aralarında belâgat ve edebî üslupları ikna nedeni şeklinde kullanmaları önemli bir delil olduğunu düşüncesindeyiz. Şayet şiir ve hitabet için yapılan hazırlığın aynısı askeri alanda yapılsaydı, onların yenilmeleri çok daha zor olacaktı. Bundan yola çıkarak onlar aklı edebiyatı kılıç ve kalkanlara tercih ederek belâgat yolun hızlı adımlarla yürüyüp İslam'ın gelişinden önce ona zemin hazırladılar. Bilindiği üzere şairlerin geneli savaşa değil barışa taraftırlar. Zira onlar diğer

[7] İbn Reşîk, Ebû Ali Hasan el-Kayravânî, ***el-Umde fi-Mehasini'ş-Şiiri ve Âdâbihi ve Nakdih*** (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Dâru'l-Cîl, Beyrût, 1981, c.1, s. 97.
[8] Kırkız, a.g.e., s. 22.
[9] Kırkız, a.g.e., s. 23.

insanlara oranla daha fazla dünya lezzetlerini seviyorlar. Binaen aleyh İmru'u'l-Kays'ın hayatına bakıldığında babası kral olmasına rağmen kendisinin riyaset ve devletten haberi olmayan biri olduğu görülür.[10] O, babasının tahttan indirilip öldürülmesinden sonra dünya sarhoşluğundan ayılır ve devleti yeniden kurma sevdasına girer; ancak son çırpınışın fayda vermediğini bilinen bir gerçektir.[11] Bundan yola çıkarak yukarıdaki tezimizin doğru olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Çünkü söz konusu şair ne zaman barışı ve özgürlüğü bırakıp savaş meydanına çıktıysa, içindeki şiir kabiliyeti bittiği gibi hayatı da sona ermiştir.

Kur'ân'ın nüzulünden önce, Yarım adanın ünlü şair ve hatipleri daha önce yetişmiş hocaların dizleri önünde edebî konularda muaraza yapabilecek seviyeye ulaşmışlardı. Buna rağmen Kur'ân nazil olduktan sonra onların büyük çoğunluğu muaraza meydanından çekilmişlerdir. Onlardan birkaç şair edebi yönleriyle karşı koymaya teşebbüs etmiş olsalar da kısa bir zaman için çıraları sönüp geri döndüler.

Cahiliyenin ilk günlerinde zevke dayalı olarak ortaya çıkan belâgat, olgunlaşma yolunda uzun dönem geçiren ilim dallarından biridir. Konuyla ilgili bazı âlimler belâgatin üç gelişim aşamasından bahsetmişlerdir. Bize göre dördüncü bir aşamadan bahsetmek uygun olacaktır. Söz konusu âlimler belâgatı, Arapçanın diğer teknik ilimleriyle beraber gelişmesini ele almışlardır. Bizce bu ilmin gerçek tarihi, Cahiliyenin en eski günlerine kadar uzanmaktadır. Dönemin şair ve hatipleri arasında yapılan hakemli şiir yarışmaları en bariz delilidir.[12] Bu hakemli yarışmalar bir hayli tartışmalı geçerken, bir kısmı şairlerin alınganlık göstermeleriyle son bulmuştur.[13] Bundan yola çıkarak belâgatın zevke dayalı bir dönem geçirdiği ve bunun Hz. Peygamber'den birkaç öncesine kadar gittiği söylemek mümkündür. Hz. Peygamber dönemi ve sonrasını göz önünde bulundurduğumuzda zevke dayalı evrenin bilinen zamanı yaklaşık iki yüz elli sene sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemin belâgat ilmi için çok önemli bir dönem olduğunu söylemeden geçemeyiz. Bundan yola çıkarak belâgat ilminin şu dört aşamadan geçtiği söylemek mümkündür:

1. Cahiliye Döneminde belâgat: Bu merhalede filizlenerek hakemlerin gözetiminde yapılan şiir ve hutbe yarışmalarıyla canlanarak yaşamına devam etmiştir. Söz konusu yarışmalarda kelime ve cümle içindeki düzeni göz önünde bulundurularak belâgatin çeşitli yapısı üzerinde durulmuştur.

2. Gramerle birlikteki dönemi: Belâgat bu dönemde dille ilgili kitaplarda notlar halinde ortaya konulmuştur. Kaide ve kurala bağlı kalmaksızın zevki olarak ortaya konulan bazı bilgileri temsil ediyordu. Nitekim daha sonra onların üzerine yeni bilgiler eklenerek gelişme kaydetmiştir.

3. Kur'ânî ilimlerle geçirdiği dönem: Bu safhada Arapça dil tekniği ilimleri arasında varlığını göstermeye başladı. Bu süre içinde diğer ilimlerin gölgesinden çıkarak kendisine özgü kaidelerle hicri IV. yüzyıllarında müstakil bir ilim olmuştur.

4. Müstakil olarak belâgat: Hicri ikinci asırdan itibaren Arapça teknik ilimler ayrışmaya başlasa da belâgat ancak dördüncü yüzyıllara doğru bu ayrışmayı elde edebilmiştir. Böylece belâgatin teknik bir ilim olarak kendinden bahsetmesi için diğer ilimlerden daha fazla zamana ihtiyaç duymuştur.

---

[10] ez-Zevzenî, Ebû Abdillah el-Huseyn b. Ahmed, ***Şerhu Mu'ellekâti's-Sab'a et-Tıvâl*** (tlk., Ömer Faruk et-Tıbâ'), Dâru'l-Erkam, Beyrût, trs., s. 15.
[11] ez-Zevzenî, ***a. g. e., s.*** 16.
[12] Kırkız, ***a.g.e.,*** s.15.
[13] Kırkız, ***a.g.e.,*** s.15.

3. Arap Cahiliyesinde Eleştiri Sanatı ve Belâgat

Dilin, Cahiliye döneminde sosyal hayat için önemli bir faktör olarak kabul edildiği ortaya koydukları etkinliklerden anlaşılmaktaydı. Zira onlara göre dili daha iyi bilen ve yerinde kullanan kişinin üstün bir nitelikte olduğuna inanıyorlardı. O dönemde yaşam, kabile etrafında şekilleniyordu. Toplumda bir kabilenin saygın olması ve etkinliğinin kabul edilmesi, sahip oldukları şair ve hatiplere bağlıydı. Ünlü bir şairin kabiledeki varlığı sadece şairin kendisini değil, aynı zamanda söz konusu kabileyi bölgede nam ve söz sahibi ederdi. Halkın bu anlayışından olsa gerek, dönemin yöneticilerinin büyük kesimi şair ve hatip olarak biliniyordu. Şayet birinci sırada yönetici olmasalardı, içinde yaşadıkları idari yapıda danışman, elçi ve yardımcılık gibi bazı görevlerde bulunuyorlardı. Dolayısıyla toplumdaki belâgatin zevki olarak öğrenme aşkı, bütün kesimleri sararak güçleri dâhilinde şiir ve hitabetle uğraşmayı sınıyorlardı.[14] O dönemin insanlarında şiir ve hitabet duygusu o kadar ilerlemişti ki, kadın ve çocuklar da şiir söylemeye yönelmişti. Keza bu düşünce onlarda o kadar ilerlemişti ki, maddi gücü olan insanların çoğu çocuklarının selikaları korunup daha güzel yetişip konuşmaları için badiye Arapları içine göndermişlerdir. Hatta Hz. Peygamber'in bebekken Halime emzirmesi için verilmesinin altında yatan sebebin bu olduğunu söylemek mümkündür.[15]

Dikkat edildiğinde o dönemde yaşayan halkın bakışları farklı olsa da tevarüs ettikleri kültür, ticaret kervanlarının beraber oluşu ve ortak panayırlar düzenlemeleri belâgat kabiliyet ve psikolojisi için büyük bir zemin oluşturuyordu. Bu bazen kötü sonuçlara yol açsa da aynı zamanda şiir ve belâgat, övgü ve yergi meydanında onların ilerlemesine etki yapıyordu.[16] O dönemin medarı iftiharı olan edebi şiir ve nesirleri toplumda meydana gelen farklı olaylardan ötürü gelişerek devam ediyordu. Bizce bu bölgenin o zaman dilimine yakın olarak ilahi vahye mazhar olacağı için bazen hiç beklenmedik olayların meydana gelişi edebiyatla meşgul olan insanları belâgatle alakalı yeniliklere sevk etmiştir.

O dönemin edebi kabiliyete sahip olan insanların en büyük hedefi, edebi niteliğe sahip olan şiir ve nesirlerle hasımlarını yenmekti. Kur'an-ı Kerim, onlardaki bu uzmanlaşmayı şöyle anlatmaktadır:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي ٱلْحَيَاةِ الدُّنْيَا

"*İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider.*"[17] Ayetten Hz. Peygamberin hayrete düşebileceğini ve buna karşı uyarıldığı anlaşılmaktadır. Diğer bir ayette ise Kur'ân, onların mücadelede şiddet sahibi olduğunu şöyle dile getirmektedir:

وقالوا أآلهتنا خير أم هو مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إلاَّ جَدَلا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ

Bunu sadece seninle tartışmak için ortaya attılar. Şüphesiz onlar kavgacı bir toplumdur. Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa İsa mı? dediler.[18]

Hz. Peygamber dönemin edebi yapıtlarında gördüğü incelik üzerine şu hakikati söylemekten kendini alamamıştır:

إنَّ مِنَ الشِّعْرِ لَحِكْمَةً وإنَّ مِنَ ٱلبَيان لَسِحْرًا

---

[14] Mubârek, ***a.g.e.,*** s.26.

[15] es-Suyûtî, Abdurrahman, ***el-Hasâisu'l-Kubrâ,*** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1985, s. 92-93; Mubârekfûrî, Safiyurrahman, ***er-Rahîku'l-Mahtûm,*** Dâru'l-Vefâ, Mansûre, 2010, s. 62-63.

[16] Mubârek, ***a.g.e.,*** s.26-27.

[17] Bakara, 2/204.

[18] Zuhruf, 43/58.

"Doğrusu şiirin bir kısmı hikmettir, aynı şekilde beyanın bir kısmı büyüleyicidir."[19]

Nitekim söz konusu halkın doğal bir şekilde edebiyatta zirveye ulaşmaları, Kur'ân'ın en güzel şekilde anlaşılması için çok önemli katkı sunmuştur.

Cahiliye döneminde söz konusu edebiyatta zevki olarak uzmanlaşanlardan iman edenler, Kur'ân'ın belâgatın zirvesinde olduğunu söylemekteydiler. İman etmeyip dine ve Kuran'a karşı düşmanlıklarını ilan eden muannitler ise Kur'an'da gördükleri incelikleri dile getirmeden edemezdiler.[20] Kur'ân'ın onlara meydan okuması, belâgat konusunda muaraza kabiliyetlerinin olduğunu ima etmektedir. Aksi takdirde Kur'ân, anlamadıkları bir konuda onlara meydan okumuş olacaktır. Böyle bir olayın Kur'an için uygun olmadığını söylemek zorundayız. Zira bazı müşrikler Kur'ân'ın bazı ayetlerinde mana ve lafızlardaki insicamı gördüklerinde başlarını eğmek zorunda kalmışlardır. Örneğin; zevki belâgati iyi bilen müşriklerden birisi Hz. Muhammed'den:

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرْ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ

(Ya Muhammed!)Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme"[21]ayetini duyunca istemeden secdeye kapanmıştır. Yanında bulunan müşrikler ona "Müslüman mı oldun?" diye sorunca, hayır iman etmedim sadece ayetin ses ve anlam insicamındaki "fesahatine secde ettim" şeklinde cevap vermiştir.[22] Dolayısıyla Kur'ân, Arap Yarımadasında edebî zevke sahip olan çoğunu etki altında bırakarak düşmanca tavırlarına rağmen onu duydukları anda içlerinde gizli olarak çıkan kıvılcımları açık bir şekilde dile getirmişlerdir. Zira bu müşrikler münkir de olsalar, içlerindeki doğallık onları bu gerçeği dile getirmeye zorluyordu.

Ünlü edebiyatçı el-Câhız, Cahiliye döneminden İslami döneme gelen münkir nesille ilgili şöyle söylemektedir: " …*Çünkü onların sözleri işlerinin efendisiydi. Sözleriyle Kur'ân'a karşı mücadele daha ucuz ve masrafsız olacaktı. Hâlbuki onlar çokça mal ve insanı bu yolda verdiler. Yaklaşık yirmi üç sene sayıları yeterli ve fırsatları yerinde olmasına rağmen onun karşısında dayanamamış ve muaraza yapamadıkları için onların zafiyeti ortaya çıkmaktadır.*"[23] Cahiliyeden beslenip gelen müşriklerin bir kısmı, Kur'ân'ı dinledikten sonra onun hakkında hayranlık dolu olumlu düşüncelerini dile getirmek zorunda kalmışlardır. Bilindiği üzere o dönemin ünlü şairleri düzenlenen panayırlarda okudukları kasideleri üzerinde yapılan eleştiriler, onlar için önemli bir değer sağlamaktaydı. Kur'ân'ın nüzulü sırasında düşman olarak ağızları tutulamayan ve önlerine geçilemeyen şairler, Kur'an güneşi karşısında yıldızlar gibi sönerek bir daha ağızlarını açamaz oldular. Dolayısıyla onlar kolay olan sözlü mücadeleyi terk edip savaşı tercih etmek zorunda kaldılar. Bu da sözlü mücadelede yenilgiye uğrayıp kaba kuvvetle mağlubiyetlerini telafi etmeye yeltenmek demektir.

Cahiliye şairleri panayırlarda zevki belâgatleriyle birbirlerine karşı gövde gösterilerinde bulunurken, Kur'an'a karşı hiç kılları kıpırdamadı. Ancak daha önce bu

[19]el-Buhâri, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillah, ***el-Edebû'l-Mufred,*** Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye (thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Beyrût, 1989, c.1, s. 301; ez-Zuhrî, Muhammed b. Sa'd el-Basrî, ***et-Tabakâtu'l-Kubrâ*** (thk. İhsân Abbâs), Dâru Sadır, Beyrût, 1968, c. 7, s. 38.

[20] en-Nuveyrî, ***a.g.e.,***c. 7, s. 6.

[21] Hicr, 15/94.

[22] en-Nuveyrî, ***a.g.e.,***c. 7, s. 6.

[23] el-Câhız, Amr b. Bahr b. Mahbûb, ***Resâilu'l-Câhız*** (thk. Abdusselam Muhammed Harûn), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1964, c. 3, s. 227.

konuda ortaya konulan edebi ürünler, Kur'an için istenmese de öncül kuvvet görevi yapmaktaydı. Zira söz konusu ürün, lafız ve anlam ilişkisinin eleştiriye tabi tutulması olarak bilinmekteydi. Bu da daha sonra tanzim edilen belâgat ilminde görülmekteydi. O dönemin edebi mahsulatı, senede birkaç sefer farklı mekânlarda düzenlenen panayırlarda edebî ürünlerin hakemler tarafından karşılıklı dinlenerek takdire şayan görülenlerin belâgat eleştireliyle oluşturuyordu. Örneğin; bir seferinde ünlü şairlerden bir gurup, Ukaz panayırında en-Nâbiğa'nın hakemliği için kurulan çadırda yarışmak üzere gelen şair gurubu hakkında ortaya koyduğu edebi delillerle karar vermişti. Nitekim onun beğendiği edebî eser, zaman geçmeden hemen halk içinde yayıldığı ve kimsenin buna itiraz edemediği bütün kaynaklarda rivayet edilmektedir.

Ukâz'da onun hakemliğinde yaşanan bir olay şöyle gelişme göstermiştir: Hassân b. Sabit ve ünlü bayan şaire olan el-Hansâ arasında yapılan yarışmada, en-Nâbiğa'nın el-Hansâ'nın lehine ve Hassân'ın aleyhine verdiği karara kızan Hassân, ona:"*Vallahi ben senden ve Hansa'dan daha şairim*" şeklinde tepki göstermiştir. en-Nâbiğa ona peki hangi şiiri ve nasıl söylerken bizden daha şairsin diye sorar? O da şu beyitle cevap veriyor: (Tavîl)

لنا الجَفَناتُ الغُرُّ يَلْمَعْنَ بالضُّحَى وأسيافُنا يَقْطُرْنَ من نَجْدةٍ دمَا
ولَدْنا بني العَنْقاءِ وابنَيْ مُحَرِّقٍ فأَكْرِمْ بنا خالاً وأَكْرِمْ بنا ابنَمَا

Kuşluk vaktinde parlayan keskin kılıçlarımız vardır. Kılıçlarımız silah askısından kan damlatıyorlar.

Biz Beni Anka ve Muharrik'in çocuklarını doğurmuşuzdur. Biz ne güzel dayı ve güzel çocuklarız.[24]

en-Nâbiğa ona şöyle der: Şayet cem'-u kılle olan"الجفنات" ve "أسيافنا" kelimelerin yerine Cem'u'l-Kesre "الجفان" ve "سيوفنا"sözcüklerini kullansaydın övgü makamına daha yakışır ve o zaman seni daha iyi bir şair olarak kabul ederdik. Ayrıca "يلمعن بالضُّحَى" yerine " يبرقن بالدجي" kullansaydın, anlamı daha çok makbule geçerdi. Çünkü onlara göre gece gelen misafir daha önemli olduğu için şiirde dile getirilmesi övgü olarak kabul edilirdi. Aynı zamanda "يقطرن من نَجْدةٍ دمَا" yerine "يجرين " zikredilmesi daha uygun olurdu. Zira kullanılan"يقطرن"fiilinin anlamı, kanın damlamasına ve maktul sayısının az olduğuna delalet etmektedir. "يجرين " nin anlamı ise kanın çok akmasına işaret ettiği için övgü makamına daha uygun olurdu. Son eleştiri ise sen, çocuk ve torunlarla değil de seni doğurmuş olan anne-babalarla övünmen gerekiyordu. Nitekim yukarıda öne sürülen bu eleştiriler, senin daha iyi bir şair olmanı engellemiştir. Hassân bu sözleri işittikten sonra boynunu eğerek oradan uzaklaşmıştır.[25]

İslamiyet'ten önce, Arap edebiyatında eleştiri üslubu, daha sonra teknik bir ilme dönüşebilecek tarzda gelişmişti. Örneğin; Arapçada çoğul çeşitleri farklı manalara delalet ettiği gibi, eş anlamlı lafızların arasındaki nüans ve söylenilen şiirle zaman, mekân ve olayın psikolojik yönü kelimelerin onlarla olan farklı ilişkisi büyük bir öneme sahipti. Bu

[24] Sabit, Hassan el-Ensârî, ***Dîvân-u Hassan***, el-Mektebetu'ş-Şamiletu'l-Mekkiyye, s. 205; Ebû'l-Ferec, el-İsfihânî, ***el-Ağânî*** (thk. Semîr Câbir), Dâru'l-Fikr Beyrût, 2. Baskı, trs., c. 9, s. 382-383.

[25] Ebû'l-Ferec, ***el-Ağânî***, c. 9, s. 382-383; el-Bekrî, Abdullah b. Abdulaziz b. Muhammed, ***el-Leâlî fi-Şerhi Emâlî el-Kâlî*** (thk. Abdulaziz el-Meymenî), Dâru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1997, c. 3, s. 55; İbnu'l-Esîr, Nasrullah b. Muhammed b Abdulkerîm el-Şîbânî, el-Mevsılî ***el-Meselu's-Sâir fi-Edebi'l-Kâtib ve'ş-Şâir*** (thk. Muhammed Muhyuddîn Abdulhamid), Mektebetu'l-Asriye, Beyrût, 1995, c. 2, s. 309.

bağlamda Hassân'ın geçen şiirine dikkat edildiğinde hakem tarafından olumlu bazı nitelikleriyle birlikte eleştirilmiş olan nitelikleri de tespit edilmiştir. Zira hakem tarafından Hassan'a yöneltilen eleştirilerin onun tarafından da kabul edilmesi, edebî tekniği çok belirgin bir tarzda ortaya koymuştur.

Yukarıdaki beyitten anlaşılan en-Nâbiğa'nın o dönemde herkesin bilemediği bazı teknik bilgilerle onun doğal hatalarını kolaylıkla bulduğu anlaşılmaktadır. Aksi takdirde Hassân, en-Nâbiğa'nin yaptığı eleştirileri kabul etmez ve karşı çıkarak cevaplardı. Ancak en-Nâbiğa, onun yaptığı hataları ortaya koyduğunda kabul ederek çadırdan ayrılmıştır. Daha önce en-Nâbiğa'ya karşı çok sert çıkan Hassân, şayet en az bir durumda haklılığını ortaya koya bilseydi, kolay bir şekilde pes etmezdi. Anlaşılan direnme imkanı kalmadığı için mücadele meydanını terk ederek gitmiştir.

Daha önce söylediğimiz üzere hakemlere arz edilen kasidelerin ön değerlendirmesi için yeni çadırlar kurularak sakin bir şekilde seçimleri yapılırdı. Normalde de toplumda şiirler söylenince herkes pürdikkatle dinler, gerekli gördüğü tenkitleri yapar dı. Ünlü şairlerden Tarafe b. el-Abd, daha yaşı küçükken, dayısı ve şair el-Mutellemis, kendine ait bir şiiri söylerken: (Tavîl)

وقد أتناسَى الهَمَّ عِند احْتِضارِهِ بِنَاجٍ عَليه الصَّيْعريّةُ مُكْدَم

"*Dertlendiğimde, üzerinde kalın bir say'ariyye bulunan kurtarıcıyla onu unutmaya çalışıyorum"*[26]

Tarafe, gülerek şair dayısının şiirde geçen eril deveyi dişi yaptığını söyler. Zira şiirde geçen "الصَّيْعريّةُ / Say'ariyye" o dönemde Yemen yöresinde dişi develerin boynuna takılan bir aksesuardı. İkilinin arasında yaşanan bu olaydan ötürü dinleyiciler arasında yüksek sesle gülme meydana gelir. Bundan dolayı o, Tarafe'yi yanına çağırıp başına işaret ederek bu başın benim dilimden çekeceği vardır şeklinde tehdit eder. Zira her ne kadar Tarafe onun yeğeni de olsa yaptığı eleştiri dinleyicilerin gülmesine neden olmuştu.[27]Bundan dolayı el-Mutellemis çok zor durumda kaldığı halde yeğeninin ona karşı yaptığı eleştiriye cevap vermeyip tehdit etmesi manidar ve düşündürücüdür. Bizce şayet bunun bir cevabı olsaydı, muhakkak verecekti. Bu olaydan yola çıkarak belâgatin ana kaynağının zevk-i selim olduğu söylemek yerindedir. Zira Tarafe'nin bu eleştirisi, zevk ve doğallıktan başka bir şey değildi. Yukarıda serdedilen örneklerde Cahiliye döneminde belâgat ve eleştiri kaide ve kurala bağlı olmadığına dair açık bir delildir. Dolayısıyla söz konusu eleştiriler ne kadar derin ve ne kadar ileri düzeyde olursa olsun bu dönemdeki belâgatın doğal bir süreçte seyrettiğini söylemek yerindedir.

[26] el-Meydânî Ebû'l-Fadl Ahmed b. Muhammed, en-Nîsâbûrî, ***Macme'u'l-Emsâl*** (thk. Muhammed Muhyuddin Abdulhamid), Beyrût, trs. c.2, s.93; Muhammed b. Ömer el-Mirzebânî ***el-Muvveşeh*** (thk., Ali Muhammed el-Becâvî), Dâr-u Nahde, Kâhire 1965, s.107.

[27] ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ye'lî, ***Emsâlu'l-Arab*** (thk. İhsân Abbâs), Dâru'r-Râid el-Arabî, Beyrût, 1983, s.174; Ebû'l-Ferec, ***el-Ağânî,*** c.24, s. 245; ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Umer, ***el-Musteskâ fi- Emsâli'l-Arab,*** Dâru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1987, c.1, s.158; el-'Askerî, Ebû Hilal***, Cemheru'l-Emsâl*** (thk. Ebû'l-Fadl İbrahim ve Abdulmecîd), Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1988, c. 1, s. 55; el-Meydânî, Ebû'l-Fadl, Ahmed b. Muhammed, ***Macmeu'l-Emsâl*** (thk. Muhammed Muhyuddîn Abdulhamid), Dâru'l-Marife, Beyrût, trs. c. 2, s. 93.

Başka bir yerde en-Nâbiğa şiir söylerken, teknik olarak daha sonra "el-İkvâ"[28] şeklinde kavramlaşan şiirini işiten Yesribliler, gıyabında ona eleştiri oklarını yönetmişlerdi. Nitekim en-Nâbiğa, Medine'ye gittiği sırada onlar, söz konusu eleştirilerini yüz yüze ona aktarmışlardır. O da itiraz etmeden mevzubahis olan konuyu düzeltmiş ve: "*Ben suni şiirle Yesrib'e girdim en büyük şair olarak çıktım*" şeklinde çekinmeden dile getirmiştir.

Yesrib'te en-Nâbiğa'nın şiirine eleştiri getiren halktan bir kesimdi. Aynı zamanda bu olay herkesin kulağına gitmiş ve herkes kabul etmişti. Bundan yola çıkarak Cahiliyede ister şiir, isterse de nesirde yapılan eleştirilerin belli bazı ölçülere göre yapıldığı ve yüzyıllar sonra bunlar birer kaide ve kural olarak geri dönmüşlerdir. Görülen o ki, belâgat zevkle ortaya konulduğu için dallandırıp budaklandırmaya gerek duymamışlardır. Ancak o dönemde sergilenen bu eleştiri şekli geniş çerçevede olmazsa bile bizce bir metodolojik yöntemden başka bir şey değildir. Zira o dönemde şiir kültürüyle büyüyen el-Mutellemis'i eleştiren çocuk yaşta olan yeğeni Tarafe'dir.

Dayı ve yeğen arasında yaşanan bu olaydan yola çıkarak o dönemde zevke dayalı kaide ve kurala bağlı kalmayıp yapılan eleştireler belâgatin ilk kıvılcımları olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Hal buyken panayırlarda kurulan yarışma çadırlarında ortaya çıkan eleştiriler, dönemin edebi kültüre sahip olan insanlar tarafından dikkate alınır ve kulaktan kulağa da olsa bir yapı oluşturuyordu. Yukarıda geçen eleştiri üslubunu buna örnek vermek yerindedir. Buna göre şimdiki ilimlerin sözlü olarak ortaya çıkış sıralamasını göz önünde bulundurursak ilk yıldızı parlayan belâgat olmuştur. Bu da bir gerçektir ki, Arap diliyle ilgili diğer ilimlerin belâgata göre gelişim süreçleri erken tamamlanırken, belâgat ise yaklaşık altı yüzyıl gibi bir süre içerisinde ancak kemale yakın bir hale gelmiştir. Bunun nedeni de belâgat ilminin daha fazla zevk ve yorumla ilgili olmasıdır.[29]

Cahiliye kültürüne göre düzenlenen edebi yarışlar, halkı bu konuda bir nevi canlılığa sevk ediyordu. Rivayetlere göre olayları canlı bir şekilde dinleyen halk, çocuklarını sınayarak bu konuda kabiliyeti olanlara özel eğitim verirdi.[30] Cahiliye geleneğinde; çocuklarının daha güzel yetişmeleri üzere edebi konularda ünlü olmuş insanların yanına belirli bir ücret karşılığında eğitilmeleri için gönderiyorlardı. Dolayısıyla şairlerin tedrici bir tarzda yetişerek ve Hz. Peygamber'in gelişine kadar her gün daha kaliteli edebi mahsulatları ortaya koymaları belâgatın zirve yapmasına neden olmuştur.

Dikkate değer olan cahiliye ve İslam asrını yaşayan ve zevki belâgata sahip olan bazı insanların Kur'an'ın belâgatini en iyi şekilde anladıkları yaptıkları itiraflarıyla anlaşılmaktadır. Örneğin; Hz. Muhammed'e karşı şiddetli bir şekilde mücadele edenlerden olan Velîd b. Muğire, müşrik topluluğu tarafından seçilerek Resulullah'a gönderilmişti. Hz. Muhammed onun gelişi esnasında şu ayeti okuyordu:

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاء وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

---

[28] el-İkvâ; bir harfin beyit faslından düşmesidir. Bazılarına göre de beytin sonundaki harekelerin farklı olmasıdır. Bu da aruz ilmine göre şiirde bir eksiklik meydana getirir. Yahyâ b. Ali Hatîb et-Tebrîzî, ***Kitâbu'l-Kâfî fi'l-'Arûd ve'l-Kâvâfî*** (thk., Abdullah el-Hasânî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Kâhire 1969, s.160; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, ***eş-Şiir-u ve'ş-Şuarâ,*** Dâru'l-Hadîs, Kahire 1423, c.1, s. 96.

[29] KIRKIZ, ***a.g.e.,*** s.104.

[30] İbn Reşîk, ***a.g.e.,*** c. 1, s. 65, 141; el-Cundî, Ali, ***fi-Tarihi'l-Edebi'l-Cahiliyyi,*** Dâru't-Turâs,1991, s. 274.

"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi, emreder. Hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt verir"[31] O, bu ayeti dinledikten sonra içi içine sığmayan düşmanlığına rağmen, yandaşların yanına geri gittikten sonra şu hakikati haykırmaktan geri kalmamıştır.

وَاللهِ لَقَدْ سَمِعْتُ مِنْ مُحَمَّدٍ كَلَامًا، مَا هُوَ مِنْ كَلاَمِ الْانِسِ وَلاَ مِنْ كَلاَمِ الْجِنِّ، وَإِنَّ لَهُ لَحَلاَوَةً، وَإِنَّ عليه لطلاوةً، وإنَّ أعلاهُ لمثمرٌ، وإنَّ أسفلَهُ لمغدقٌ

"Allah'a yemin ederim ki, ben Muhammed'den öyle bir söz duydum ki o ne insan ne de cinlerin sözüdür. Gerçekten onun bir tatlılığı vardır. Üstünde bir şıklık ve güzellik olup, üstü çok meyve vericidir. Altı da çok suludur."[32]

Hac mevsiminde Mekke'ye hacı kafileleri gelecekler. Muhammed'in getirdiği vahi hakkında soruları olunca onlara cevabımız ne olacaktır, sıkıntısıyla endişe etmekteydiler. Velîd b. Muğîre, kullandığı ifadelere ve doğal belâgatin inceliklerine dikkat çekmesi önem arz etmektedir. Zira o, Hz. Muhammed'en işittikleri hakkında yemin ederek başlayıp belâgat ilminde en kuvvetli pekiştirme üslubunu kullanarak konuşmasına başlamaktadır. Bu itibarla Velîd, bir nevi onları açık olmasa da Kur'ân'ı tasdik etmeye çağırmaktadır. Velîd'in yukarıdaki sözleri onun doğal belâgati çok iyi bildiğini göstermektedir. Kanaatimizce müşrikler zaten Velîd'in edebî yönünü bildiklerinden ötürü onu Hz. Peygamber'in yanına göndermişlerdir. Onun Kur'ân için söylediklerinin anlam açısından çok önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Cahiliye döneminde ortaya çıkan bazı uygulamaların onların bilmeden Kur'an'ın gelişi için bir zemin hazırladıklarını söylemek mümkündür. Zira yedi askı olarak bilinen Mu'allakâti's-Sab'a'nın çerçevesinde onlar tarafından birbirine bağlı aşağıda gelecek üç tane faaliyet manidar olarak görülmektedir:

1- Söz konusu şairlerin bir kısmının zaman olarak birbirlerini görmemeleri halde onların kasidelerinin yarıştırılması ve hakemler tarafından haklarında hüküm verilmesi,
2- Bu kasidelerin hakemler tarafında seçildikten sonra altın mürekkeple yazılmaları,
3- Söz konusu kasidelerin Arap yarımadasındaki halkların yaklaşık 1800 seneden beri mukaddes görüp ziyaret ettikleri Kâbe'ye asılmalarıdır.

Bize göre Hz. Muhammed'in doğumundan önce yaklaşık 150 seneye kadar çok olmasa da tarihi bilinmektedir. Ondan önceki tarih bilinmese de şiirlerin yapısındaki edebi düzenden anlaşılan daha önce bu tekniğin var olup devam ederek geldiği anlaşılmaktadır. Dolaysıyla İslamiyet'in gelişinden sonra bir bilim dalı olarak bilinen belâgat, ilk kıvılcımları cahiliye döneminde ortaya çıkmış ve uzun bir süre sonra ancak müstakil bir ilim şeklinde istikrarını bulmuştur.

Sonuç

Cahiliye dönemi İslamiyet'in gelişinden önceki asırlar için kullanılan bir kavram olup özellikle bu zaman zarfında ortaya çıkan edebi nesir ve şiir için önemli bir dönem

[31] Nahl,16/90.

[32] İbn'l-Esîr, ***a.g.e.,*** c.2, s. 2627; Dayf, ***el-Belâgat-u Tatavurun ve Tarihun,*** Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 2003, s. 5, s. 12; Muhammed Ammâre, ***el-Kur'an-u Yetehaddâ,*** Mektebetu'l-İmâmi'l-Buhâri, Kâhire 2009, s.6.

olarak geçmektedir. Bu zaman diliminde ortaya çıkan edibi yapıtların İslamiyet'in ana kaynağı olan vahyi için önemli bir zırh oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Cahiliye döneminde nakd/eleştiri olarak bilinen hakemler başkanlığında dinlenen şiirlerin birkaç asırda faaliyet şeklinde devam ederek geldiği ve bundan ötürü bazı etkinliklerin toplumda yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda dönemin insanları kendi aralarında yarışırcasına edebi nesir ve şiirleri üretmeye başladıkları görülmektedir.

Bölgede kurulan ticari panayırların içinde kurulan kırmızı renkli çadırlarda şairlerin arasında kaside yarışmaları olmuş ve ağır eleştirilerle karşı karşıya kaldıkları rivayetler mahiyetinde bize gelmektedir. Peygamber'in gelişine yakın bir zamanda Ukâz panayırında Nâbiğe ez-Zübyânî hakemliğinde yapılan şiir yarışmasında Hassân b. Sâbit'in söylediği yöneltilen eleştirilerin daha sonra belâgat ve nakd ilmi olarak ortaya çıktıkları bilinmektedir.

Cahiliye döneminde yapılan faaliyetlerden edinilen izlenimler, o asrın insanlarının farkında olmadan yaptıkları çalışmalarla Kur'an için bir zemin oluşturdukları ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu belâgat ilminin Kur'an için bir zırh oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Kur'ânî Kerîm

Askerî, Ebû Hilal***, Cemheru'l-Emsâl*** (thk. Ebû'l-Fadl İbrahim ve Abdulmecîd), Dâru'l-Fikr, Beyrût 1988.

Bekrî, Abdullah b. Abdulaziz b. Muhammed, ***el-Leâlî fi-Şerhi Emâlî el-Kâlî*** (thk. Abdulaziz el-Meymenî), Dâru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1997.

Buhâri, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillah, ***el-Edebû'l-Mufred,*** Dâru'l-Beşâiri'l İslamiyye (thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Beyrût, 1989.

Câhız, Amr b. Bahr b. Mahbûb, ***Resâilu'l-Câhız*** (thk. Abdusselam Muhammed Harûn), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1964.

Câhız, Ebû Osman, Amr ***el-Hayavân*** (thk. Abdusselam Muhammed Harûn), Dâru'l-Cîl, Beyrût, 1996.

Cundî, Ali, ***fi-Tarihi'l-Edebi'l-Cahiliyyi,*** Dâru't-Turâs,1991.

Dayf, ***el-Belâgat-u Tatavurun ve Tarihun,*** Dâru'l-Me'ârif, Kahire 2003.

Ebû'l-Ferec, ***el-Ağânî,*** ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Umer, ***el-Musteskâ fi-Emsâli'l-Arab,*** Dâru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1987.

Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ye'lî, ***Emsâlu'l-Arab*** (thk. İhsân Abbâs), Dâru'r-Râid el-Arabî, Beyrût, 1983.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdillahb. Muslim, ***Edebu'l-Katib*** (thk. Muhammed Muhyuddin Abdulhamid), el-Mektebetu't-Ticâriyye, Mısır, 1963.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, ***eş-Şiir-u ve'ş-Şuarâ,*** Dâru'l-Hadîs, Kahire 1423.

İbn Reşîk, Ebû Ali Hasan el-Kayravânî, ***el-Umde fi-Mehasini'ş-Şiiri ve Âdâbihi ve Nakdih*** (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Dâru'l-Cîl, Beyrût, 1981.

İbnu'l-Esîr, Nasrullah b. Muhammed b Abdulkerîm el-Şîbânî, el-Mevsılî ***el-Meselu's-Sâir fi-Edebi'l-Kâtib ve'ş-Şâir*** (thk. Muhammed Muhyuddîn Abdulhamid), Mektebetu'l-Asriye, Beyrût, 1995.

İmru'u'l-Kays, ***Dîvânu İmri'i'l-Kays*** (şrh., Abdurrahman el-Mustâvî), Dâru'l-Marife, Beyrût, 2004.
Meydânî Ebû'l-Fadl Ahmed b. Muhammed, en-Nîsâbûrî, ***Macme'u'l-Emsâl*** (thk. Muhammed Muhyuddin Abdulhamid), Beyrût, trs.
Mubârekfûrî, Safiyurrahman, ***er-Rahîku'l-Mahtûm,*** Dâru'l-Vefâ, Mansûre, 2010.
Muhammed Ammâre, ***el-Kur'an-u Yetehaddâ,*** Mektebetu'l-İmâmi'l-Buhâri, Kâhire 2009.
Muhammed b. Ömer el-Mirzebânî ***el-Muvveşeh*** (thk., Ali Muhammed el-Becâvî), Dâr-u Nahde, Kâhire 1965.
Murtad, Abdulmelik, ***es-Sab'u'l-Mu'allakât (Mukarebetun Simâiyetun/ Anterpolojiyetun li'-Nusûsiha),*** İttihâddu'l-Kuttâbi'l-Arab, 1998.
Mustafa Kırkız, ***Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları***, Beyan Yay., İstanbul 2014.
Sabit, Hassan el-Ensârî, ***Dîvân-u Hassan***, el-Mektebetu'ş-Şamiletu'l-Mekkiyye, Mekke trs.
Ebû'l-Ferec, İsfihânî, ***el-Ağânî*** (thk. Semîr Câbir), Dâru'l-Fikr Beyrût, 2. Baskı, trs.
Suyûtî, Abdurrahman, ***el-Hasâisu'l-Kubrâ,*** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1985.
Ubeysî, Abdulhamid Muhammed, ***el-Belâgatu Zevkun ve Menhecun,*** Matba'at-u Hassân, Kahire, 1985.
Yahyâ b. Ali Hatîb et-Tebrîzî, ***Kitâbu'l-Kâfî fi'l-'Arûd ve'l-Kâvâfî*** (thk., Abdullah el-Hasânî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Kâhire 1969.
Zevzenî, Ebû Abdillah el-Huseyn b. Ahmed, ***Şerhu Mu'ellekâti's-Sab'a et-Tıvâl*** (tlk., Ömer Faruk et-Tıbâ'), Dâru'l-Erkam, Beyrût, trs.
Zuhrî, Muhammed b. Sa'd el-Basrî, ***et-Tabakâtu'l-Kubrâ*** (thk. İhsân Abbâs), Dâru Sadır, Beyrût, 1968.

WOLFGANG BORCHERT'İN KISA HİKAYELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Bülent KIRMIZI
Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Savaş her dönemde olduğu gibi o ürkütücü yüzünü bu kez 1939'da göstermiş ve 1945'e dek insanlara korku ve dehşet saçmıştır. 20 yüzyılda dünyanın üzerine bir karabasan gibi çöken bu felaket insanları ontolojik anlamda kendisiyle hesaplaşmaya zorlar. Ölüm endişesi, açlık, soğuk ve daha da önemlisi umutsuzluk gibi yaşantılar, Victor E. Franklin'in de vurguladığı gibi kişiyi varoluşsal bir bunaltıya sürükler. II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşananlar da elbette savaşa dahil olan ülke insanları için zor günlerdi. Savaş sonrası Alman yazarlarından kısa hikaye türünde belki de en güçlü isim olan Wolfgang Borchert yukarıda bahsedilen sıkıntıları kısa ama etkili bir biçimde dile getiren genç bir yazardır. Borchert akıllarda hep çok genç bir yazar olarak yer etmiştir, çünkü henüz 26 yaşındayken yaşama veda etmiştir. Borchert'in üslubunu belirleyen en önemli unsurlar onun savaş yaşantılarıdır. Cephede yaralanması, tutukluluk süreci, yargılanması ve geçirdiği ağır hastalıklar onu edebiyat yaparken ağdalı ve komplike bir dil kullanmaktan alıkoyar. Yazarın eserleri son derece sade bir dille kaleme alınmış ancak okuyucuda derin izler bırakacak niteliktedir. Bu çalışmada Borchert'in "das Brot", "Nachts schlafen die Ratten doch" ve "die Küchenuhr" adlı kısahikayeleri konu edilmiş ve farklı açılardan tahlili yapılmıştır. Hikayelerin tahlilinde tek bir yönteme bağlı kalınmayıp birçok yöntemin karma bir biçimde kullanılması uygun görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Kısa hikaye, Wolfgang Borchert, savaş, ölüm endişesi

AN EXAMİNATİON ON WOLFGANG BORCHERT'S SHORT STORİES

Abstract

This time, the war shows its dreadful side in 1939 as it is in all periods, and spreads terror and fear until 1945. Came to grief on the world like an incubus in 20. century, this disaster forces people to settle accounts with themselves in ontological means. As like Victor E.Franklin emphasizes, the experiences like death fear, hunger, cold and more impoprtantly despair, entail the person to an existential anxiety. Of course, the lives during and after I. World War are troublesome days for the people participated in the war. Wolfgang Borchet is a young writer who is probably the most powerful name among Deutch short story writers after war who utters the trials and tribulations that mentioned above, in a short and effective way. Borchert is always known as a young writer, because he says farewell to life when he is only 26. The most important factors that determine Borchert's wording are his war experiences. His getting injured on the battlefront, the imprisonment process, hic being put on trial and the serious diseases withhold him from using a complicated pompous literary language. The works of the writer are written out in an ultra simple language, but they leave on indelible impression on the readers. In this study, Borchert's short storeis named "das Brot", "Nachts schlafen die Ratten doch" and

"die Kuchenuhr" are mentioned and discussed in different aspects. In the analysis of the stories, it is found sutiable to use lots of methods in a numerous way rather than using only one method.
Keywords: Short-Story, Wolfgang Borchert, war, interpretation

GİRİŞ

Kısa hikayenin, Alman edebiyatında ne zaman ortaya çıktığına dair farklı tespitler bulunmakla birlikte daha çok II. Dünya Savaşı sonrasında yani savaş sonrası edebiyatta yoğunluk kazandığı bilinmektedir. Bu dönemde özellikle Wolfgang Borchert (1921-1947), Siegfried Lenz (1926-2014), Wolfdietrich Schnurre (1920-1989), Martin Walser (1927 -), Ilse Aichinger (1921 -), Heinrich Böll (1917-1985), Marie Luise Kaschnitz (1901-1974) ve Peter Bichsel (1935 -) gibi yazarların yapmış olduğu çalışmalarla Alman toplumunda kısa hikaye okuma ve hatta yazma geleneği de oluşmuş olur. Kısa hikayeyi diğer türlerden ayıran bazı özellikler vardır:

a. "Kişilerarasında çatışma hali vardır, durum genelde kabataslak verilir ve karakterler duygusal davranırlar,
b. Olayın merkezinde genellikle bir ya da iki ana karakter bulunur (daha fazla ana karakteri olan kısa hikayeler de vardır). Karakterler daha çok fiziki görünüşleri ile karakterize edilir,
c. Olay çok sınırlı bir mekanda geçer,
d. Olayın ya da kişinin yaşamının çok küçük bir kesiti verilir,
e. Olay çok kısa sürer,
f. Olay örgüsü tek bir halkadan oluşur,
g. Tema dönemin problemleriyle yakından ilgilidir,
h. Kişilere çoğu zaman bir çıkış yolu bulma şansı verilir,
i. Olay ve karakterler günceldir: Kişiler uç noktalarda yer almayan ve kahraman olmayan tiplerdir" (URL1).

Alman edebiyatında kısa hikaye sanatsal anlamda boy gösterirken, kuramsal bakımdan çok fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. Bunun başlıca nedeni, bu edebi türün İngiliz edebiyatından ithal edilmiş bir tür olmasından kaynaklanabilir. İngiliz ve Amerikan edebiyatlarında "short-story" ve "flash fiction" terimleriyle ifade edilen bu tür Almancada "Kurzgeschichte", Türkçede ise "Küçürek öykü" kavramlarıyla kendisine bir yer edinir.

Çalışmada, savaşı iliklerine kadar yaşamış ancak savaş sonrasında ise ne yazık ki aynı kaleme aldığı kısa hikayeler gibi bir nefeslik yaşama şansı olan Wolfgang Borchert'in "Das Brot" adlı eseri işlenmiştir. Savaş sonrasında yazmak gerçekten çok zordur, çünkü anlatacak çok şey vardır, ancak zaman yok denecek kadar azdır. Bunun yanında kullanacakları dilin ve türün nasıl olmalıdır sorusuna yanıt bulmakta güçlük çekerler. Savaş öncesi kullanılan edebi türleri kullanmak istemezler, çünkü tüm bunlar onlara Nazileri hatırlatmaktadır. Dil de artık kirlenmiştir. Onun için son derece sade ve hatta edebi olmayan bir dil kullanmaya karar verirler. Savaş sonrası Alman edebiyatının diğer ünlü bir ismi olan Wolfdietrich Schnurre, dil problematiğinin varlığına işaret eder. Yazı yazmanın artık etik ve geleneksel bir geçmişinin olmadığını söyler. Sadece gerçeklerin var olduğunu ve dilin sadece bir kerelik değil her zaman gerekli olduğunu ancak savaş yıllarının ve Nazilerin dili kirlettiğinden bahseder. Öncelikle yapılması

gerekenin dilin, sözcük sözcük arındırılmasıdır. Yeni dili bu şekilde ruhsuz ve soğuk olduğundan bahseder:

"Es war kein einfaches Schreiben. Es gab keinen ethischen Rückhalt. Es gab keine Tradition. Es gab nur die Wahrheit. Nicht einmal die Sprache war mehr zu gebrauchen; die Nazijahre und die Kriegsjahre hatten sie unrein gemacht. Sie musste erst mühsam wieder Wort für Wort abgeklopft werden. Die neue Sprache, die so entstand, war nicht schön sie wirkte keuchend und kahl" (Durzak, 1981:22).

Alman edebiyatının belki de en talihsiz yazarlarından birisi olan Borchert'in yazıları gibi hayatı da kısa sürer. Heinrich Böll, Borchert'le ilgili bu durumu şöyle dile getirir: "Zwei Jahre blieben ihm zum Schreiben und er schrieb in diesen beiden Jahren, wie jemand im Wettlauf mit dem Tode schreibt; Wolfgang Borchert hatte keine Zeit, und er wusste es" (Böll, 1961:352-353).

Yazarın en ünlü eseri, onun tek tiyatro eseri olan ve 13 Şubat 1947'de radyo oyunu olarak yayınlanan "Draussen vor der Tür" adlı yapıtıdır. Yazarın ölümünden bir gün sonra tiyatroda sahne bulan eserin ana teması ölümdür. Borchert'i iyi anlayabilmek için bu eserin de iyi anlaşılması gerekmektedir, çünkü yazar savaş döneminin şifrelerini bu eserde vermiş denilse abartı olmaz. Eserde olay örgüsü, başkişi olan "Beckmann" etrafında döner. Tek perde ve 5 sahneden oluşan oyunda sembolik karakterlerin çokluğu dikkat çeker. Örneğin "Cenaze Servisi Müdürü" ölümü, "Elbe Nehri" ise anneyi temsil eder. Savaşa karşı bir protesto niteliği taşıyan bu eserde mekan Hamburg şehri ve Elbe nehridir. Beckmann, Sibirya'daki esaretinden kurtulup memleketine döner, ancak artık vatanım diyebileceği tek şey yıkıntı, açlık, susuzluk ve umutsuzluktan ibarettir. Beckmann'ın üç yıl aradan sonra tekrar memleketine dönüşü ona acı sürprizler hazırlar. Ailesi ölmüş ve evlerinde yabancılar oturmaktadır, karısı yabancı bir erkekle birliktedir ve bunların dışında bir de iç dünyasında yaşadığı vicdan azabı vardır ki onun sesini dindirmesi mümkün değildir. Bir çarpışma anında sorumlu olduğu askerlerden onbirini kaybettiğini fark ettiği andan itibaren bu ses onu rahat bırakmaz.

> "Dann haben wir die ganze Nacht erkundet, und dann wurde geschossen, und als wir wieder in der Stellung waren, da fehlten elf Mann. Und ich hatte die Verantwortung. ... Verantwortung ist doch nicht nur ein Wort. Man kann doch Menchen nicht für ein leeres Wort sterben lassen" (Borchert, 1986:32).

1921'de Hamburg'da doğan Borchert 1947'de İsviçre'nin Basel şehrinde hayata gözlerini yumduğunda henüz 26 yaşındadır. Daha gençlik yıllarında bir çok şiir yazmış olan yazar, onu dünya çapında üne kavuşturan yazılarını II. Dünya Savaşı sonrasında kaleme almaya başlar. Borchert ailenin tek çocuğudur ve annenin evdeki etkisi babasına göre çok daha fazladır. Aile yaşamındaki bu güç dağılımı, yazarın eserlerine de yansımıştır. Zayıf baba figürleri ve anne şefkati kullanmayı tercih ettiği karakterlere sıklıkla yansır. Yazar sanatçı yönünü henüz 15 yaşındayken yazdığı şiirlerle kanıtlar. Her gün 10-15 şiir yazarak kendisini geliştirmeye çalışır. 1938'de "Hamburger Anzeiger" adıyla çıkan günlük gazetede ilk şiiri yayınlanır: Reiterlied.

„Ich bin ein Reiter,
stürmend durch die Zeit!
Durch die Wolken führt mein Ritt-
Mein Pferd greift aus!
Voran! Voran!

Borchert'in sanata ve edebiyata olan tutkusu 16 yaşında Thaila Tiyatrosu'nda Shakespeare'in Hamlet adlı oyununda başrol almasıyla daha da kamçılanır ve 1938'de henüz 17 yaşındayken ilk dramı olan "Yorick der Narr" adlı çalışmasını ortaya koyar. Sanata ve edebiyata olan düşkünlüğü onu derslerinden alı koyar ve başarısız bir öğrencilikten sonra bir kitapçıda çalışmaya ve aynı zamanda da oyunculuk dersleri almaya başlar.

Borchert'in 1941'de başlayan asker hayatı talihsizliklerle doludur. Borchert'in eserleri ve yaşamı savaş ve savaş sonrası Almanyasıyla o denli içli dışlıdır ki, yazarın eserlerini incelemeden önce eserlere zemin oluşturan arka planı iyi görmek gerekmektedir. Gittiği ilk cephe görevinde yaralanarak hastaneye kaldırılan yazarın sol elindeki silah yarası da başına iş açar ve askerlikten kaçmak için bu yarayı kasıtlı yaptığı yolunda karar veren hakim onu ölüm cezasına çarptırır. Bu davadan da mucizevi bir biçimde beraat eden Borchert askerlik görevi sırasında difteri, sarılık, tifo ve karaciğer hastalığına yakalanır. Borchert'in askerlik macerası sona erdiğinde, sağlık durumu son derece kötü olmasına rağmen oyunculuk, yazarlık ve hatta ressamlık yapmak ister. Hatta çok ilginçtir, Borchert çektiği bu acıların onu yazmaya teşvik ettiğini, daha doğrusu motive ettiğini şöyle dile getirir: "... wenn icht nicht ins Gefängnis gekommen wäre, hätte ich keine Hundeblume geschrieben – wenn ich nicht krank geworden wäre, hätte ich überhaupt kein Wort geschrieben" (Rühmkorf, 1961:126). Hayata dört elle sarılan Borchert savaş sonrasında çok acelecidir ve yeni insanlarla tanışmak için her fırsatı değerlendirir. Hatta bu dönemde tanıştığı bir heykeltraş olan Curt Beckmann'ın adını da "Draussen vor der Tür" adlı eserinde kullanır.

Borchert, savaş yıllarında çok yıpranmış, üşümüş, çarpışmış, yaralanmış, yargılanmış ve cezaevinde kalmıştır. Yazarın ölüm döşeğinde kaleme aldığı son eseri "Sag Nein!" adlı kısa hikayedir. Yazar bu eserinde "hayır" denilmesi gerektiğinde kişinin gerçekten "hayır" demesi gerektiğini vurgular. Hikayede farklı meslek gruplarına doğrudan "Du" biçiminde seslenir ve hikaye bölümlere ayrıldığında her bölüm "Du" (sen) ile başlar ve "NEIN" (hayır) ile son bulur. Hikayede yıkıcı bir güç olarak resmedilen savaşın birçok olumsuz yanı dile getirilerek, okuyucunun gözünde söz konusu dönemin daha iyi canlanması sağlanmıştır. Hikayede yıkımın ve yıkıntıların gri rengi anlatıldığı gibi renk olarak yeşil de geçer. Yeşil, umudun ve canlılığın sembolüdür ve yazar aslında birçok eserinde umudunu yitirmeyen ve çok zor şartlarda dahi ayağa kalkamasını başarabilmiş karakterler sunar. Örneğin, "Draussen vor der Tür"de Beckmann intihar etmek istediğinde Elbe nehri onu kabul etmez. Beckmann karşılaştığı her türlü zorluğa rağmen ayağa kalkıp yürümeye devam etmiştir. "Sag NEIN" (hayır de) adlı kısa hikayede de, "das Brot"da olduğu gibi çok fazla tekrar kullanılmıştır: "morgen, morgen vielleicht, vielleicht heute nacht schon, vielleicht heute nacht, wenn – wenn - wenn ihr nicht NEIN sagt" (Borchert, 1986:318).

Borchert'in eserlerinde dile getirdiği ya da daha iyi ifade etmek gerekirse en merkezi iki konu vardır: açlık ve üşümek ya da donmak. Açlık savaş boyunca hem cephede savaşanların hem de cephe gerisinde bulunan kadın, yaşlı ve çocukların yani kısaca herkesin sorunudur. Soğuk ise cephe gerisinde olduğu gibi cephede savaşın askerin en büyük kabusu olur çünkü Rusya'da kış ayında hava ısısı -30 ile -50 derece arasındadır. "Yiyecek de çok azdı. İhtiyaçları olan, neredeyse hiçbir şey yoktu ve hatta patates dahi yoktu" (Burgess, 2007:109).

Akşam vakti ya da karanlık gibi sözcükler de Borchert'in çok sık kullandığı zamanlardır. Das Brot'da olay gece geçer örneğin ve "Die traurigen Geranien"de yine kadınla erkek akşam tanışırlar: "Als sie sich kennen lernten, war es dunkel gewesen". Akşam karanlığı yazar için kötülüğün ve acının habercisidir adeta, "Die Krähen fliegen abends nach Hause"da "Ja, sagte Timm, Nacht wird es wieder" derken konuşan karakter akşamın gelmesinden ne denli üzüntü duyduğunu belirtir.

Ekmek Kavgası

"Das Brot" adlı kısa hikaye 1946 yılında Hamburg'da yayınlanır. Eser, Trümmerliteratur adı verilen yıkıntı edebiyatına tipik bir örnek teşkil eder ve ekmek bir gıda maddesi olarak bu dönemin en önemli motiflerinden biri olarak hikayenin merkezinde yer alır. Das Brot'da karı-koca olan iki karakter vardır. Adamla kadın 63 yaşlarında bir çifttir. Eserin iyi anlaşılabilmesi için savaş dönemi ve sonrası Almanyasının iyi bilinmesi gerekir. Açlık hat safhadadır, ekmek sınırlı ve de en önemli gıda maddesidir. İnsanların, ekmeğin kıt olduğu savaş zamanında gerçek kişiliğinden çıkıp farklı davranışlar sergilemesi ahlaki bakımdan tartışılabilir, ancak yazar bu kısa hikayesinde seçtiği karakterler arasında çok belirgin olmasa da kadından yana bir tavır sergiler. Hikaye dolaylı yollardan savaş sonrasındaki açlığın boyutlarına dikkat çekmek ister.

Hikayeyi üç bölüme ayırmak mümkün. Bunlardan birinci kısım, kadının uyanıp kocasının ardından mutfağa gitmesiyle başlar. Kadın, gecenin iki buçuğunda uyanmış ve hemen yanıbaşında yatan kocasını kontrol etmiştir. Kocasını fark edemeyince içeriden ses geldiğini fark eder ve mutfağa yönelir. Kadının uyanıp mutfağa yöneldiği bu ilk paragrafta tam üç kez saatin kaç olduğuna vurgu yapılır: "halb drei".

Yine hikayenin bu birinci kısmında ya da ilk paragrafında kadının neden uyandığı da belirginlik kazanır: "In der Küche hatte jemand gegen einen Stuhl gestossen". Mutfaktaki sandalye sesi ve uzun yıllar evli olmanın verdiği alışkanlıkla, eşinin nefesini hissetmemesi ona iç sesi, yolunda gitmeyen bazı şeylerin olduğunu söyler.

İkinci kısım ise kadının mutfağa gitmesiyle başlar ve kadının uyumasına kadar geçen süreyi kapsar. Bu bölümde adamın mutfakta ne yaptığı ortaya çıkar. Mutfak masası her akşam temizlendiği halde üzerinde ekmek kırıntıları vardır ve ekmek bıçağı ile ekmek tabağı da henüz oradadır. Kadın belki de ilk defa 63 yaşındaki kocasının yaşlı göründüğünü fark eder. Bu fark edişin o anki durumla bir ilgisi var mıdır? Olabilir de, çünkü o anda uzun yıllar evli olduğu biricik eşinin, kendi hakkı olan ekmek dilimini yediğini öğrenmiştir. Aralarında geçen kısa diyalogda ise kadının konuyu sürekli değiştirmeye çalıştığı görülür. Ancak mutfaktan gelen gürültünün dışarıdaki rüzgardan kaynaklanabileceğini söyleyerek kocasının işlediği suçu rüzgarın üzerine yıkar. Bu onun için daha kolaydır daha doğrusu gerçeklerden kaçıştır, çünkü az sonra yine yatağa onunla girecek ve yan yana yatacaktır. Adam ise her suçlunun yaptığı gibi kafasını kaldırmadan konuşur ve mutfakta etrafa bakınarak sürekli bir ses duyduğunu ve onun için uyanıp

mutfağa geldiğini söyler. Kadının, aynı zamanda bir suç aleti olan ekmek tabağını görmeye tahammülü yoktur, fakat daha da önemlisi her an kocasının yalan söyleyebileceği korkusuyla onun yalan söylerkenki yüzünü görmek istemediği için bir an önce ışığı kapatmak ister. Sonunda her ikisi de yatağa yatmıştır. Hikayenin aslında en can alıcı noktası ve Borchert'in okuyucuyu en savunmasız anında yakalayışı bu anda olur. Adam mutfakta ağzına aldığı ekmek dilimini henüz yutmamıştır ve karısının uyumasını bekler. Karısının uyuduğunu zannederek yavaştan geviş getirmeye başlar, ancak kadın erkeğinin geviş sesini duyar ve onun ritmik geviş sesiyle uykuya dalar. Bu ses aynı zamanda evliliklerinde belki de bir dönüm noktasıdır, çünkü geviş getirme sesi aynı zamanda aldanışın ve aldatmanın, ezilmenin ve ezmenin ve haksızlığın sesidir.

Son kısım ise sonraki gündür. Adam akşam eve geldiğinde yemek masasına oturur ve tabağında dört dilim ekmek görür. Adamın tabağında duran dört dilim ekmek, kadının hakkını üç dilimden iki dilime düşürmüştür. Bu gerçek karşısında adam boynunu büker ve başını kaldırmadan karısına onun iki dilim ekmekle doyamacağını söyler, fakat kadın ısrarla ekmeği yemesi gerektiğini belirtir. Burada kadının elbette kocasının karnını iyi doyurması gerektiği için ona bir dilim fazla ekmek verdiği düşünülebilir, ancak öte yandan kendisini de düşünmek zorundadır. Bir aileyi, karı-kocayı, yıllardır birliktelik yaşamış ve iyi-kötü herşeyi paylaşmış olan bu iki insanı bu duruma düşüren faktörlere dikkat çekmek ister aslında yazar. İnsanın en temel ihtiyacı olan kuru bir kaç dilim ekmeği dahi bulmakta zorlandığı böyle bir dönemde, kadının kocasına küsmesi, ayrılması ya da polemiğe girmesi onun için daha zor günlerin başlangıcı olabilir. Bu her ne kadar pragmatik bir yaklaşım olsa da, insanların dost bulamadığı ve yalnızlığa mahkukm edildiği savaş zamanında eşinden ayrılmak bir kadın için pek akıllıca değildir. Bu durum adamı haklı çıkarmaz ve hatta adamın suçunu bir kat daha arttırır. Çok zor günlerin yaşandığı savaş sonrası Almanyasında insanların arasındaki ilişkiler de neredeyse pamuk ipliğine bağlıdır. Bu nedenle yazar, herşeye rağmen kadın bakış açısıyla, kadının sessiz çığlığını başarıyla dile getirmiştir.

Hikayenin yapısal unsurlarına bakıldığında, tragedyadaki üç birlik kuralına uygun bir şekilde kurgulandığı görülmektedir. Klasik tiyatronun bu üç birlik kuralını oluşturan 3 temel kural da şöye sıralanabilir:

1. Zaman birliği (Olayın en çok 24 saat içinde geçmesi)
2. Yer birliği (Olayın aynı yerde geçmesi)
3. Vak'a birliği (Eserin bir tek ana olay çevresinde gelişmesi)

Hikayede zamana bakıldığında, hikayenin gece saat iki buçukta başladığı anlaşılmaktadır. İlk paragrafta saatin kaç olduğu tam üç kez belirtilmiştir. Hikayenin sonuna gelindiğinde ise çiftin akşam yemeğine oturduğu görülür, yani bu durumda saat akşam yedi ya da en geç sekiz olmalıdır. Bu anlatının 24 saat içinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Kısa hikayerlerin bir özelliği de zamanın oldukça kısa tutulmasıdır ve birçok kısa hikayede olay, bir gün gibi kısa bir zaman birimi içerisinde gerçekleşir. Yazarın kısa hikayede kişileri ve mekanı ayrıntılı bir biçimde tasvir etme gibi bir amacı olmadığından, anlatı kişilerinin yaşamından sadece bir anı alarak bunu en az sözcükle en kısa zamanda anlatmaya gayret eder.

Olayın geçtiği yere bakıldığında da yine üç birlik kurala uyduğu görülür, çünkü olay bir evin içerisinde mutfakta ve yatak odasında geçer. Kısa hikayelerin yine bir başka özelliği de mekanın sınırlı tutulmasıdır. Ev, kavram olarak ele alındığında insanı sarıp sarmalayan, onu koruyan, ısındıran, doyuran ve sevdikleri ile paylaştığı ortak bir mekan

olarak tarif edilebilir. Hikayenin ilk paragrafında kadının uyanmadan önceki hali düşünüldüğünde, ev onun için yukarıda sayılan özelliklere sahipken, uyandıktan sonraki yüklendiği anlam farklıdır. Mekan önce açık mekanken, kocasını mutfakta görmesiyle birlikte kapalı ve dar bir mekana dönüşür. Bu durumda zamanla mekan arasında ancak daha da önemlisi mekanla insan arasında sıkı sıkıya bir paralellik olduğu söylenebilir, çünkü mekanın anlam yitirmesi sadece bir anda gerçekleşmiştir. "Mekana olgusal anlamda değer veren insandır. Çünkü mekan, insanın dünyaya yansıyan yüzüdür" (Şahin, 2007:193).

Yazar hikayeyi, "Kahlschlagstil" adı verilen bir tarzda kaleme almış, kısa cümleler ve basit bir dil kullanmıştır. Hem dönemin edebiyatındaki üslup anlayışı, hem de kısa hikayenin gerekliliklerinden biri olan dilin son derece sade kullanılması esere yansımış olur böylece.

Das Brot'da çok tekrarlara çok fazla yer verilmiştir. Örneğin, "Es war halb drei", "Die Uhr war halb drei", "Um halb drei", "Nachts. Um halb drei". Bunun dışında adam sürekli, "Ich dachte, hier wäre was" der, kadınsa "Ich hab auch was gehört" der. Bu tekrarlar aslında okuyucu üzerinde bu çiftin acı veren durumunu etkili kılar ve okuyucu daha da derine çekilir. Dikkat kesilir! Tüm bunların yanında tekrarlar olay örgüsünü yavaşlatmaktadır ancak anlatıcının aceleci bir ruh hali olduğunu da ele verir. Tekrarların bu belirtilenlerin dışında, anlatıma ritmik bir özellik kattığı da söylenebilir..

Hikayede kişilerin adlarının olmaması ve onların dış görünüşlerinin tasviri aslında dönemin boşluğuna, yokluğuna vurgu yapar ve Alman toplumunun geneline gönderme yapar. Kısa hikayelerin en önemli özelliklerinden birisi de bir ya da iki karakter kullanarak kalabalığa seslenmesidir. Kısa hiakyenin özel kişilerle, kahramanlarla işi yoktur, o daha çok basit insanın hayatından küçük bir kesit alır ve o ana yoğunlaşır.

Hikayede, hikaye kişilerinin Umgangsprache yani argo kullandıkları diyaloglara yer verilmiştir. Örneğin, "Komm mal!" yerine "Komm man!". Dilin sade kullanımı yanında argoya da yer verilmesi, hikayeyi yapısal bakımdan daha da basitleştirir. Schnurre'nin de değindiği gibi bu dönem edebiyatına hakim olan dil sadece gerçekleri dile getirmek içindir ve bu nedenle de soğuktur. Schnurre'nin dili soğuk olarak nitelendirmesi aslında gerçeğin katı ve acımasız yönüne işaret eder.

Hikaye, olaya dahil olmayan ancak her şeyi bilen bir gözlemci bakış açısı ile anlatılır. Buna hakim bakış açısı adı verilir. Hakim bakış açısında, anlatıcı yazarın kendisi değil, yazarın kurguladığı biridir. Anlatıcı iki karakter arasında gidip gelmektedir. Normalde tipik kısa hikayelerde hakim bakış açısı pek tercih edilmeyen bir durumdur. Hikaye gramatik olarak incelendiğinde 3. tekil şahıs kullanıldığı görülür. Okuyucu, anlatıcı hakkında hiçbir bilgiye sahip değildir, çünkü anlatıcı her şeyi kadının bakış açısıyla vermektedir. Bu anlatı türünde anlatıcı yazarın söylemlerini kullanır ve bu nedenden dolayı da buna yazar-anlatıcı da denilebilir. Yazar, kadın karakterin adaletsizliğe uğraması ve ezilmesi nedeniyle olayı da onun bakış açısıyla vermeyi uygun bulmuştur. Hikayenin ilerleyen kısımlarında erkeğin de söz aldığı görülmektedir, onu da yine 3. tekil şahıs yani (o) "er" kullanımından öğrenmek mümkün olmaktadır. "Ich dachte, hier wäre was, sagte er...".

Yazar, Das Brot'da sürpriz bir sahne koymaz ortaya, sadece dönemin özelliklerini yansıtır ve sıradan bir günü tasvir eder. Yazar bu eserinde savaşın en kanlı, vahşi ve akıl almaz sahneleri yerine sadece savaş sürerken cephe gerisinde kalanların durumuna ışık tutar. Eserde sadece iki yaşlı insana yer verilmiştir ve bu iki figürü kullanarak sınırlı kelimelerle

döneme ışık tutulmuştur. Hikayede sahne önce kadının gözüyle verilir: "Sie überlegte, warum Sie aufgewacht war." Sonra birden adamın bakış açısı (blickwinkel) devreye girer, ancak bu pek uzun sürmez.

Das Brot öncelikle psikolojik bir eserdir. Hikayedeki vurgu mutfakta gizlidir. Adam tam iş üzerindeyken karısı tarafından yakalanır. Herşey ortadayken adamın sadece bir dilim ekmek için yalan uydurması durumun vehametini gözler önüne serer. Das Brot bir eserin başlığı olarak çağrışım değeri çok yüksektir, çünkü dönemin siyasi iradesinin neden olduğu çöküntüyü gözler önüne sermesi bakımından düşündürücüdür. İnsanların kendilik değerlerinden sıyrılığ farklı kimliklere bürünmeye başlaması da toplumun yavaş yavaş kokuşmaya başladığının bir göstergesidir. Adamın da en yakınındaki kişi olan karısına, bir dilim ekmekle yabancılaşması bunun en somut örneğidir. Yabancılaşma, "çıkarkarı için kendilik değerleri ve etrafındaki insanları ve onların benimsediği değerleri anlamsız kılmak, güven yitimi içinde kültür ve kendilik değerlerine karşı bir benlik karmaşası doğurur" (Şahin, 2013:105).

Kadın, kocasını ekmek çalarken gördüğünde bunu daha önceden planlamış olduğunu düşünmüş olabilir. Normal zamanlarda, örneğin günümüz dünyasında evli çiftlerden biri gece yarısı mutfağa gidip ekmek yiyebilir ve bu eşinin hakkını çaldığı anlamına gelmez, çünkü evde herkese yetecek kadar ekmek vardır. Ancak savaş zamanında günde kişi başına 3 dilim ekmek düşüyorsa ve eşlerden biri dördüncü dilimi gizlice yemek isterse buna çalmak denilebilir. Adam, mutfağa gidebilmek için muhtemelen karısının uyumasını beklemiş ve sonra da planını gerçekleştirmiştir. Kadının elbette kocasıyla herhangi bir polemiğe girmeye niyeti yoktur ve bu olay üzerinde durmaz. Ancak kadının psikolojik durumu göz önüne alınırsa, bunun önceden planlandığını düşünmesi gayet doğaldır.

Hikayede cevaplanması gereken en önemli soru belki de, "kadının olası bir tartışmayı önlemesinin nedeni ne olabilir?" sorusudur. Ekonomik olarak kocasına bağımlı olması mı yoksa onu seviyor olması mı? Birinci şık pek insanca gelmemekle birlikte dönemin realitesi bunu gerektirmektedir. Bu soruya hikayeyi okuyarak cevap vermek oldukça zor. Birçok kadının dul kaldığı bir dönemde evinde erkeğinin bulunması da onun için bir şanstır aslında. İçinde bulundukları şartlar duygularını bastırmasına neden olur. Adamı yalan söylemeye iten ise yokluktur. Yazar, adamın yaptığını her nekadar onaylamaz ve kadından yana bir tavır alsa da, dönemin gerçekliğini yalın bir biçimde dile getirir. Hikayede anlatılan aile, "makro kozmik anlamda dönemin sosyal yaşantısını yansıtan bir aynadır" (Şahin, 2011:1550). Yazar, bu hikayede dönemin sosyo-ekonomik şartlarını anlatır. Hikaye kişileri aslında bu şartları anlatmaya hizmet eder.

Etik açıdan değerlendirildiğinde ise adamın 39 yıllık evli olduğu karısına yalan söyleyerek ihanet etmesi okuyucu açısından hoş görünmemektedir. Bu 2000'li yılların bakış açısıyla değerlendirildiğinde, akşam yemeğinde bir dilim daha istenebilir şeklinde düşünülebilir. Dönemin en önemli özelliklerinden biri, insanların yokluktan ve de Nazi korkusundan duygularına gem vurmak zorunda kalmalarıdır.

Öte yandan bu hikaye adaletsizliğe de ışık tutar. Kadın aslında kocasını cezalandırmıştır. Bu konuda konuşmayarak ve onun ekmeğini artırarak, onu vicdanıyla baş başa bırakır. Kutsal dinlerin ilkesi olan kötülüğe iyilikle karşılık ver anlayışı burada yerini bulur. Hiçbiri bu sessiz haksızlık hakkında konuşmaz, ancak adam daha fazla ekmekle ödüllendirilmiş gibi görünse de onun için o fazladan bir dilim ekmek zehir gibidir, bir

cezadır. Bu sessizlik ve sessiz direniş, Nasyonal Sosyalistlerin hüküm sürdüğü dönemin insan tipini anlatır.
Eserde son tam olarak belli değil, bu nedenle sonu tahmin etmek okuyucunun kadın-erkek oluşuna, sosyo-ekonomik yapısına, psikolojisine ve öğrenim durumuna göre değişkenlik arz etmektedir. Hikayenin başlangıcı da rastgele bir anda ve aslında tam da tansiyonun yükseldiği bir anda başlar.

Sonuç

"Das Brot"da erkeğin şahsında insani değerlerin savaş sonrası Almanyasında ne denli çöküşe uğradığı gözler önüne serilmiştir. Ekmek temasının merkezde yer aldığı kısa hikayenin çatısı, açlık-yokluk-yıkım üzerine kurulmuştur. Yapısal anlamda ele alındığında, hikaye figürlerinin iç dünyasını temsil eden evin, karı-koca arasında gerginlik yaşanan mekan olarak seçilmesi yabancılaşmanın sadece dışarıda, güvensiz ortamlarda değil her yerde gerçekleşebileceğini gösterir. Das Brot, felsefi değerler düzleminde menfaat, aldatma ve çıkar ile fedakarlık ve sadakat gibi yüksek değerlerin çatışmasına sahne olur.
Wolfgang Borchert, bir çok eserinde olduğu gibi bu hikayesinde de, savaşın neden olduğu yıkımın insanlar üzerinde bıraktığı etkiyi yabancıları kullanmak yerine birbirine yakın olan figürleri kullanarak dile getirmeyi tercih etmiştir. Bu dönemde, çekilen sancıların ana kaynağı olmasa da, aracı olan kişiler yakın çevrelerdir. Draussen vor der Tür'de de Beckmann karısı tarafından aldatılır, oysa cepheden döndüğünde sığınacağı ve teselli bulacağı kişi karısı olmalıdır. Bundan dolayı da "Das Brot" adlı kısa hikaye sadece bir anlatı özelliği taşımakla kalmaz, aynı zamanda siyasi iradenin ya da herhangi başka bir faktörün neden olduğu yabancılaşmanın, dikkat edilmediği taktirde insanları çok kolay ele geçirebileceğini dile getirir. Borchert, kısa hikaye türünde savaş sonrası Alman edebiyatının en önemli isimlerinden biri olduğunu bu eseriyle de tescillemiştir. Hikayede kullanılan sözcükler özenle seçilmesi, zaman-mekan-olay bağlamında üç birlik kurala uyulması ve temanın da karı-kocanın yaşamından kritik bir anı ele alması bakımından eser, kısa hikaye özelliklerini barındıran bir çalışmadır.

Kaynakça

Borchert, Wolfgang (1986). Das Gesamtwerk. Rowohlt Verlag, Hamburg. Deutschland.
Borchert, Wolfgang (1986). Draussen vor der Tür, Rowohlt Verlag, Hamburg. Deutschland.
Böll, Heinrich (1961). Erzahlungen, Hörspiele, Aufsatze. Kiepenhauer & Witsch, Köln – Berlin. Deutschland.
Burgess, Gordon (2007). Wolfgang Borchert. Ich glaube an mein Glück. Aufbau Verlagsgruppe GmbH, Berlin. Deutschland.
Durzak, Manfred (1981). Deutsche Gegenwartsliteratur: Ausgangspositionen und aktuelle Entwicklungen. Philipp Reclam jun., Stuttgart. Deutschland.
Rühmkorf, Peter (1961). Wolfgang Borchert. 25. Auflage. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Deutschland.
Şahin, Veysel (2007). Roman Tekniği Bakımından Yaban. Newsa – New World Sciences Academy. Volume:2, Number:3, s. 179-196.
Şahin, Veysel (2011). Kimliksel Değerlerin Çatıştığı Mekan: 'Sinekli Bakkal' Romanında Yapı ve İzlek. Turkish Studies – International Periodical For The Languages,

Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3, p. 1549-1580, Summer 2011. Turkey.
Şahin, Veysel (2013). Halide Edip Adıvar'ın 'Yeni Turan' Romanını Yeniden Anlamlandırma. Erdem Dergisi, Sayı 64, s. 103-122.
URL1. http://de.wikipedia.org/wiki/Kurzgeschichte, (2016-04-11).

TÜRK SİNEMASI MİNİMALİZM İLİŞKİSİ "TATİL KİTABI" ÖRNEĞİ

Arş. Gör. İhsan KOLUAÇIK
Afyon Kocatepe Üniversitesi Sinema ve Televizyon Bölümü
Arş. Gör. Dr. Sena COŞKUN
Afyon Kocatepe Üniversitesi Sinema ve Televizyon Bölümü

Özet

1960'lı yılların ortalarında Amerika'da yaygınlaşan ve ilk yansımaları, resim ve heykel sanatında görülen Minimal sanat, "içeriği en aza indirgenmiş sanat" anlamında tanımlanmıştır. Aynı dönemde sinemada da ifade edilen minimalizm; "kurgu, kamera hareketleri" gibi sinemasal araçların en aza indirgendiği filmler için kullanılmıştır. Her ne kadar 1960'ların ortasında tanımlanmış olsa da sinema tarihindeki örnekleri daha önceki dönemlere gitmektedir. Özellikle Yasijiru Ozu, Robert Bresson, Satyajit Ray… gibi sinemacılar minimalizmin sinemadaki en önemli temsilcileri olarak adlandırılmışlardır Türk Sineması'nda ise 1970'lerde Lütfi Ömer Akad ve Yılmaz Güney gibi yönetmenler; filmlerindeki gerçekçi öyküler, kameralarını sokağa taşımaları, doğal olanı, sade bir şekilde, kısıtlı imkânlarla anlatma yoluna gitmeleriyle, minimalist sinema kavramına öncülük etmişlerdir. Seyfi Teoman'ın 2008 yapımı "Tatil Kitabı" adlı filmi de kendine özgü bir minimalist stile sahiptir. Bu çalışmanın amacı, filmden örnek sahnelerin tartışılması suretiyle "Tatil Kitabı" filminin sosyolojik film eleştirisi yöntemi ile analiz edilmesi ve yönetmenin minimal sanat öğelerine dayandırdığı anlatım şeklinin değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Minimalizm, Sinema, Türk Sineması

Giriş

Temelleri 1900'lerin başında atılan 1920'lerden itibaren modern sanatın içinde yer edinmeye başlayan ancak 1960'lı yılların ortalarında Amerika'da yaygınlaşan ve ilk yansımaları, resim ve heykel sanatında görülen minimal sanat ya da minimalizm, Richard Wolheim tarafından "içeriği en aza indirgenmiş sanat" anlamında tanımlanmıştır. Minimalizm sadece sanat alanında değil felsefeden bilgisayar programcılığına kadar birçok alanda kullanılan bir kavramdır. Ancak en özgün eserlerini sanatsal alanda vermiştir.

Aynı dönemde sinemada da ifade edilen minimalizm; "kurgu, kamera hareketleri" gibi sinemasal araçların en aza indirgendiği filmler için kullanılmıştır. Her ne kadar 1960'ların ortasında tanımlanmış olsa da sinema tarihindeki örnekleri daha önceki dönemlere

gitmektedir. Özellikle 1920'lerden itibaren Yasijiru Ozu, Carl Theodor Dreyer, Robert Bresson, Satyajit Ray… gibi sinemacılar minimalizmin sinemadaki en önemli temsilcileri olarak adlandırılmışlardır. Türk Sineması'nda ise 1950'lerden başlayarak başta Lütfi Ömer Akad, Metin Erksan, Halit Refiğ ve Yılmaz Güney gibi yönetmenler olmak üzere Ertem Göreç, Duygu Sağıroğlu, Bilge Olgaç filmlerinde minimalist öğeler görülmüştür. Bu yönetmenler, filmlerindeki gerçekçi öyküler, kameralarını sokağa taşımaları, doğal olanı, sade bir şekilde, kısıtlı imkânlarla anlatma yoluna gitmeleriyle, minimalist sinema kavramına öncülük etmişlerdir. Özellikle 1990 sonrası dönemde Türk sinemasında bağımsız yönetmenlerin ortaya çıkışıyla birlikte Türk sineması hem ulusal hem de uluslararası anlamda ivme kazanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan yönetmenlerin birçoğu sonraki kuşaklar için yol gösterici olmuştur. Özellikle Nuri Bilge Ceylan, Zeki Demirkubuz, Reha Erdem ve Derviş Zaim bu yönetmen kuşağının en ünlüleridir. 2000 sonrası dönemde yukardaki yönetmenlerin yanı sıra Önder Çakar, Seyfi Teoman, Seren Yüce gibi önemli sinemacılar Türk sinemasında minimal sinema örneklerini izleyiciyle buluşturmuştur. Bu çalışmada Seyfi Teoman'ın 2008 yapımı "Tatil Kitabı" adlı filmi sinema minimalizm ilişkisi bağlamında ele alınacaktır. Seyfi Teoman kendine özgü bir minimalist stile sahiptir. Bu çalışmanın amacı yönetmenin minimal sanat öğelerine dayandırdığı anlatım şeklinin değerlendirilmesidir.

Minimalizm Kavramı

Sanat tarihine bakıldığında akımların genellikle kendinden önce var olan sanat akımlarına bir tepki olarak ortaya çıktığı ya da kendisinden önceki sanat akımından etkilenerek ondan türediği görülmektedir. Bununla birlikte ortaya çıkmış oldukları dönemin tarihsel, toplumsal, siyasal, ekonomik ve bilimsel gelişmelerinin de büyük oranda etkilediğini söylemek mümkündür. Minimalizmi de sanatsal anlamda bu bağlamda ele almak ve değerlendirmek gerekmektedir.

Minimalizm kelime kökeni olarak Fransızca "minimal" sözcüğünden türetilmiştir. Minimal sözcüğünün Türkçe karşılığı ise TDK sözlüğünde "minimum" (2005: 1399) olarak ifade edilmiştir. Minumum sözcüğü ise "bir şey için gerekli en az veya en küçük (derece, nicelik) miktar" (2005:1399) şeklinde tanımlanmıştır.

Minimalizm kavram olarak sanatlardan (mimarlık, müzik, resim, heykel, seramik, fotoğraf ve sinema …gibi) felsefeye, edebiyattan bilgisayar programcılığına kadar birçok alanda kendisini diğer sanatsal veya felsefi akımlardan ayrıştırmıştır. Minimalizmin kavramsal olarak bir sözlük tanımı yoktur. Konu ile ilgili ünlü düşünürlerin minimalizmi nasıl ele aldıkları kavramın daha kolay algılanmasını sağlayacaktır. Mesela Hegel, minimalizmi "Sade ama basit olmayan, yalın ama yayvan olmayan bir güzellik anlayışıdır." şeklinde tanımlamışken, Kant ise "Akla hem de saf bir akla hitabeden sadece saf akıl ile haz alınan bir güzelliktir" (Irmak, 2002) şeklinde ifade etmiştir. Ünlü mimar ve tasarımcı Ludwig Mies van der Rohe minimalizmi tanımlarken "Fakirlik, yoksunluk, eksiklik değildir. Minimalizm; aksine bilinçli bir tercihtir, zor olanı seçmektir, azla çok yapmaktır." sözleriyle açıkladığı kavramın felsefesini ünlü "Less is more" sözüyle "Az çoktur" ifadesini kullanarak özetlemiştir (Islakoğlu, 2006: 4).

Sanatsal Bir Akım Olarak Minimalizm

Sanatsal ifade ediliş biçimi olarak minimalizm ise, akım olarak 1960'larda özellikle görsel sanatlar ve müzik alanında ortaya çıkmış ve "'ABC Sanatı', 'Retçi Sanat', 'Soğuk Sanat', 'Dizisel Sanat' veya 'Temel Strüktürler' gibi isimlerle birlikte anılmıştır (Antmen, 2009: 181). Keser de "Sanat Sözlüğü"nde minimalizmi açıklarken Amerika'da 1960 ve 1970 yıllarında etkili olan ve sanatsal biçimin aşırı yalınlığını savunan sanat anlayışı olarak ifade etmiş ve 1965 yılında Richard Wolheim tarafından kullanıldığını belirtmiştir. Renk kullanımının sınırlı olduğu, büyük monokrom renk alanları olarak meydana gelen ve sade bir geometrik tasarıma sahip olan minimalist resim, nesnelerin ruhsal doğasını vurgulamış ve izleyicinin bu ruhsal doğayı algılayıp cevap verdiğini savunmuştur (2009: 218). Sanatsal anlamda kavramın ortaya çıkışıyla ilgili sanat tarihine kısaca bakmak gerekmektedir.

Klasik sanatın hakim olduğu dönemler Rönesans ve Reform hareketlerinin başladığı dönemlerde sarsılmaya başlasa da 18. Yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Bu dönemlerde özellikle aristokrasinin kontrolü altındaki sanatsal aktivitelerden bahsetmek mümkündür. Özgür olmayan ve feodal sistemin içinde aristokratların emirleri altında sanatsal yaşamlarını sürdürmeye çalışırken onların istekleri doğrultusunda hareket eden sanatçılardan bahsedilebilir. Fransız Devrimi sonrası dönemde burjuvazinin aristokrasi özentisi hali sanatın özgürlüğünden ve özgünlüğünden ödün vermesini sürdürmesini sağlamıştır.

Teknolojinin gelişimi ile birlikte, siyasal, ekonomik ve bunların etkisi ile sosyal hayatta da çok büyük değişimler olmuştur. Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi ve Aydınlanma düşüncesinin aklı ön plana çıkararak zihniyet değişimine yol açmıştır. 20. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa, yaşanmaya başlayan kültürel ve toplumsal değişimler ile yeni ideolojik arayışlara girmiştir. Endüstriyel alandaki devrim hayatın her alanını etkilediği gibi sanatçıların yeni arayışlara yönelmelerine neden olmuştur. Bu arayış ile birçok yeni sanat akımı oluşmaya ve yayılmaya başlamıştır. Avrupa ve diğer dünya ülkelerinde ki büyük değişimler özellikle sanat alanındaki uzun zamandır yaşanan kısır döngüyü harekete geçirmiş ve sanat kendi içerisinde çok hızlı değişimler yaşamaya başlamıştır. 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başından itibaren modern sanat akımlarının hem geçmiş sanat akımlarına hem de yaşanılan dünyaya tepki niteliğindeki karşı duruşları yeni sanatsal ifade tarzlarını ortaya çıkarmıştır.[1]

Minimalizm kendisinden önceki kimi akımlardan etkilenerek ya da onlara tepki olarak olgunlaşmış bir sanat anlayışıdır. Minimalizmin doğmasında öncülük edenlerin ortak özellikleri; gerçekçilik, nesnelcilik, işlevselcilik, sadecilik gibi argümanları önceleyen akımlardır. Bu kaygıları yapısında barındıran birçok akım sanat tarihi sahnesine çıkmıştır. Bir genelleme yapmak gerekirse, bu tür akımların daha çok sanattaki 1920'lerde doruğa çıkan modernist hareketle birlikte etkinleştiği söylenmelidir. Bu dönemde ortaya çıkan

[1]"1890'larda Avrupa'da birbiri ardınca ortaya çıkmaya başlayan akım ve üsluplar modern sanatın çekirdeğini oluşturmuştur. 1900-1910 yılları arasında resim anlayışlarında köklü değişimler yaşanmıştır. Bu akım ve üslupların en önemlileri arasında Yeni İzlenimcilik, Simgecilik, Nabi'ler, Art Nouveau, Fovizm (1905), Kübizm (1907), Soyut Resim (1910), Gelecekçilik (Fütürizm), Dışavurumculuk (Ekspresyonizm), Ascan Okulu, Süprematizm, Yapımcılık (Konstrüktivizm), Işıncılık, Orfizm, Metafizik Resim, Vortisizm, de Stijl, Pürizm, Dadacılık, Yeni Nesnelcilik, Gerçeküstücülük (Sürrealizm), Toplumsal Gerçekçilik, Soyut Dışavurumculuk, Ham Sanat(Brüt Sanat), Pop Sanat, Minimal Sanat ve Yeni Dışavurumculuk sayılabilir" (Bozkurt; 1995: 20)

modern sanat akımlarının minimalizmin temelinde olduğunu söylemek mümkündür (Özdoğru, 2004: 45).

"Minimalizm" ya da "Minimal Sanat" teriminin sanat tarihi literatüründeki ilk kullanımı üzerine çeşitli bilgilere rastlamak mümkündür. Bugün yüklediğimiz anlamları karşılayacak biçimindeki bu adlandırmanın ilk kullanımının düşünür Richard Wolheim tarafından yapıldığını kabul edilmektedir. Wollheim, "Minimal" terimini 1961 yılında "içeriği en aza indirgenmiş sanat" anlamını karşılamak üzere üretmiştir (Özdoğru, 2004: 49). Ancak sanat tarihine bakıldığında 1900'lerin modernist akımları döneminde özellikle de kübistlerle ortaya çıkış sinyalleri verilmiştir. Özellikle de çözümsel (analitik) kübizmden başlayarak yavaş yavaş sanat tarihinin sahnesine çıkma sancıları başlamıştır. Kübistler, bu dönemde resimlerini sanat dışı şeylerden arındırmışlardır. Kübistlere göre resmin doğruluğunu gerekçelendirmek için ille de doğaya başvurmak gerekmemektedir. 1910'lu yıllarda ise Kazimir Maleviç resmin belli nesneleri gösterme, temsil etme uğraşını bir kenara koyarak salt kendiliğinden anlam bulan bir sanatsal anlayışı benimsemiş ve öncülüğünü yapmıştır (Antmen, 2009: 181). Maleviç beyaz zemin üstüne 'Siyah Kare'sini koyarak yaptığı resimlerde doğada bulunmayan kare formu basitleştirilmiş geometrik formlar olarak tanımlamıştır. Maleviç renk kullanımında ise renkleri temel renklere dönüştürür, daha da ileri giderek renkleri nötürleştirerek siyah beyaza indirgemiştir ve bu yalın geometrik tarzıyla minimalizm adına mükemmeli aramıştır. Maleviç'in son çalışması ise beyaz üstüne beyaz olmuştur.

Sanat eleştirmeni olan Hilton Kramer (Keser, 2009:215) minimal sanatı, "ne kadar yalınlaşırsa, açıklama o kadar artar" şeklinde ifade etmiştir. Özetlemek gerekirse, Minimal Sanat, "temel bir nesne aracılığıyla, izleyici ve onu çevreleyen mekân arasında yeni bir ilişki başlatmayı amaçlar" (Eroğlu, 2007:404). Buradan da anlaşıldığı gibi nesnelerin amacı minimalizmde duygu aktarımında bulunmayı sağlamaktır.

Özellikle resim alanında minimalist sanatçılar (Donald Judd, Dan Flavin, Carl Andre), sadeliği ön plana çıkararak, nesneleri kalabalığa boğmadan en aza indirilmiş şekilde resimlemişlerdir. Zaten minimalizmde basitlik, sadelik ve anlaşılır olmak en temel kıstaslardır. Nesnelerin, süslenmesi veya kalabalık biçimde resmedilmesi engellenerek var oldukları mekan ile ilişkilerinin yeniden yaratılması da çok önemlidir. Minimalist eserlerin basit ve seri olarak üretilmiş olmaları öngörülmektedir (Turani, 2010: 744) 1960'ların ortalarına doğru mimimalist sözcüğü, heykel, resim ve diğer sanatların dışına doğru yayılmaya başlamış ve bu alanların sınırlarını adeta ortadan kaldırmıştır. Minimal yapıt, geometrik, sert az ya da çok renkli bir eserdir (Turani, 2010: 744). Ahu Antmen "Batı Sanatında Akımlar" kitabında "Minimalistler için sanat, "ne görüyorsan, odur"; ötesi yoktur diyerek sadeliğin ve basitliğin yanında anlaşılırlığın da altını bir kez daha çizmiştir (Antmen, 2009: 181). 1940'lardan 1960'lara uzanan süreçte etkinliğini sürdüren Amerikan Soyut Dışavurumculuk akımının bireysel dışavurumu ve derin öznelliği yücelten tavrına karşılık minimalizm nesnel bir sessizliği benimsemiş; Dışavurumcuların her doğaçlama fırça darbesine yüklediği varoluşsal anlamlar karşısına rasyonel bir tavrın göstergeleri olarak, simetri ve düzeni koymuştur". "Minimalizm belirli bir biçimde ifade unsurlarının sistematik bir azaltılmasıdır. Minimalizm aynı türden duygusal etkileri çoğaltarak motiflerin gücünü artırmak yerine motiflerin sistematik çeşitlemesi kuralını kullanarak anlamsal zenginliği elde eder" (Kovacs, 2010: 149). Minimalizm gelişigüzel çeşitliliği elemenin yanı sıra fazlalığı azaltmayı ya da sadeleştirmeyi de içermektedir.

Sinema ve Minimalizm

Minimalizm birçok sanat dalında olduğu gibi yine kendine özgü kurallar oluşturarak sinemada var ola gelmiştir. Kelime anlamı üzerinden açıklamaya gidilecek olursa en az imkân, en az malzeme ile üreten bir sinema anlayışı olan minimalizm, gösterişten ve abartıdan kaçınan, yalın bir sinema anlayışı taşımaktadır. Zaman içerisinde kimi isimlerin kendi kurallarını ve tarzlarını geliştirmesi ile minimalizm belli sınırlar içine girmiştir. Diğer sanat dallarında akım olarak kabul edilen minimalizmin akım mı yoksa sinemasal bir tarz mı olduğu üzerinde bir uzlaşma yoktur. Ancak şüphesiz ki minimalizmde birçok sanat akımı gibi toplumsal, sosyal ve teknolojik gelişmelerin, hareketlerin etki ve tepkileri sonucunda ortaya çıkmıştır.

Minimalizmin sinemasal anlamdaki serüveni sanatsal serüveninden biraz daha farklıdır. sanatsal anlamdaki köklerini 1900'lerin başına götürmek mümkün olduğu gibi sinemasal anlamdaki köklerini de 1920'lere kadar götürmek gerekmektedir. Dışavurumcu Alman sinemasından, Devrim sinemasına, Fransız Avangardlarından, Japon sinemasına kadar minimal sinemanın öncüllerinden bahsetmek mümkündür. Sinemanın ilk yıllarından itibaren minimalist anlayışın kendine sinemada yer bulduğu bir gerçektir. Ancak minimalist akımdan ziyade minimalist yönetmen, minimalist anlayış ya da minimalist filmler tabiri daha doğru olacaktır. Çünkü diğer sanat dallarında minimalizm bir akım olarak algılansa da sinemada daha farklıdır. Sanat dallarındaki gelişmeler ve yenilikler hiç şüphesiz sinemada da genel olarak kendini göstermiştir. Yaşanan toplumsal, siyasal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak yeni bir biçim ve özde değişikliklere gidilerek genel olarak geçmişin kurallarını bozarak ortaya çıkmıştır akımlar. Sinemada akımlar aynı şekilde gelişmelerin sonucunda ve belli sinema çevrelerinin ya da kişilerinin bir araya gelerek yeni bir anlayış oluşturmaları çerçevesinde şekillenmiştir. Sinemadaki tüm akımların gelişim süreci böyle olmuştur. Ancak minimalist sinemayı incelediğimizde kökenleri veya özellikleri bu şekilde gelişen bir anlayış olmamıştır. Bu yüzden minimalist sinema, minimalist anlayış, minimalist yönetmen ya da minimalist film gibi kavramlar kullanılabilir ancak akım olarak minimalist bir sinemadan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Hatta birçok akımın oluşmasını sağlayan sinemasal bir biçim ve özdür. Tüm dünya sinemalarında büyük izler bırakan önemli sinema akımların neredeyse hepsinde özelliklerini gördüğümüz minimalizmin isim olarak ortaya çıkması elbette çok sonraki dönemlerde olmuştur. Minimalizm terimi özellikle 1960 sonrasında diğer sanat dallarındaki gelişimlere paralel olarak literatürlere geçmiştir (Özdoğru, 2004: 68-69)

Andre Kovacs ise minimalizmi sinemasal anlamda "1950'lerde Carl Theodor Dreyer''in, Robert Bresson'un, Yasujiro Ozu'nun ve Michelangelo Antonioni'nin filmlerinde tanımlandı" şeklinde ifade etmiştir. Ancak 1959'dan başlayarak biçimsel sadeliğin moda olduğunu ve minimalizmin modern sinemanın en güçlü ve etkili eğilimi haline geldiğini belirtmiştir. 1990'larda modernizmin gerilemesinden uzun süre sonra bile Jim Jarmush, Bela Tarr, Aki Kaurismaki, Abbas Kiarostami ve bazen de Takeshi Kitano gibi auterler modernist minimalizme uygun olarak film yapmaya devam etmektedirler (Kovacs, 2010: 149).

Görüldüğü gibi minimalist sanatın genel özelliği sadelikten yana tavır almasıdır. Bu durum sinema için de geçerlidir. Minimalizm, abartmadan gösterilmesi gerekenlerin olduğu gibi gösterilmesinden yanadır, sanat eserlerinin üretim aşamasında doğal olandan

yana durup, doğal mekanları, doğal sesleri, doğal renkleri kullanma çabasındadır. Minimalist sanatçılar özellikle de sinemacılar için doğallık vazgeçilmez bir unsurdur. Minimalist sinemacıların bir diğer özelliği de gerçekliğe yükledikleri anlamda yatmaktadır. Minimalistler gerçekten yana olan bir duruşa sahiptir. Minimalizm her sanat dalında kendine özgü bir şekilde kullanılmıştır, genel itibari ile özellikleri arası da işlevselcilikten bahsedilirken, örneğin bir dönem Avrupa'da sanat sanat anlayışını yücelten bir şekilde kullanılmıştır. Bu nedenle ki sinemada da kendine özgü bir duruşu ve kullanışı olmuştur, bu yüzden de minimalizmin diğer sanatlardaki kullanılışını ve kendine özgü sanatsal duruşu çerçevesini de gözeterek minimalist sinemanın temel özelliklerini Pelin Özdoğru şöyle sıralamanın mümkün olduğunu belirtmiştir (2004: 65).

- Minimalist bir film, amatör oyuncu kullanımından yanadır. Profesyonelliğin getirdiği yapmacık, mimiklerin aşırı kullanıldığı oyunculuktan kaçınır.
- Oyunculukta sadelik ve doğaçlama tercih edilir.
- Bir oyuncu bir karakteri karşılar. Birkaç oyuncu aynı tipi oynamaz.
- Dekor ve objeler olabildiğince sade ve işlevseldir.
- Olanaklar izin verdiği ölçüde doğal ışık kullanılır.
- Planların uzun tutulduğu, sabit kamera açıları daha çok tercih edilir.
- Yapay efektlere başvurulmaz.
- Dublaj yerine sesli çekim tercih edilir.
- Dış müzik gibi destek öğelere sık rastlanmaz.
- Hayatın içinden, daha gerçekçi konular tercih edilir öykülemelerde

Teknolojik gelişmelerin artık takip edilemez bir hal aldığı günümüz dünyasında teknolojiyi minimal anlamda sinemasında uygulayan ya da hiç başvurmayan çeşitli ülkelerde varlık gösteren ve az sayıdaki sinemacı, günümüzde minimalist filmler çekmektedirler. Yapay efektler ve bol aksiyonla yoğrulmuş sinemanın karşısında yaşamın bir parçası gibi duran filmlerini üretmeye devam etmekte (Özdoğru, 2004: 69 - 70) olan bu sinemacılar, sinemayla yaşamın çizgisini kesiştirmektedirler. Gerçek yaşam ve onun etkileri sinemalarının en önemli unsurları haline gelmektedir. Dünya sinemasındaki bu isimler genel itibari ile bağımsız sinemacılar olarak adlandırılmaktadırlar. Genel olarak duruşlarındaki gerçekçi ve toplumsal yaklaşım onların bağımsız sinemacılar olarak adlandırılmalarını sağlamaktadır. Dünya sinemasından birçok ismi minimalist sinemacı olarak saymak mümkündür ancak bu yönetmenlerin her filminin minimalist olduğu söylenemez. Bazı yönetmenlerin ise her filmi minimalist öğeler içermektedir, örnek olarak Abbas Kiarostami, Hal Hartley, Kim Ki Duk, Jafar Panahi, Zhang Yimou, Aki Kaurismaki gibi yönetmenlerin minimalist bir tarz benimsemiş olduğu söylemek gerekmektedir.

Minimalizm ve Türk Sineması

Türk sinemasındaki minimalist anlayışı incelerken başlangıç noktası tarihsel, toplumsal ve diğer koşullardan ötürü dünya sinemasından farklı olacaktır. Türk sinemasında minimalizmi diğer dünya ülkelerindeki gibi belli isimler üzerinden yürütmek ilk etapta hayli zordur. Çünkü Türkiye'nin sinema ile tanışması 1900'lerin başıdır. Sonrasında ise uzun yıllar sinemadan çok tiyatronun etkileri görülmüştür.

Türk sinemasında 1922 yılından 1940 yılına kadar süren dönem "Tiyatrocular Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Aslında her ne kadar Tiyatrocular dönemi denmiş olsa da tek

bir kişinin sinemasal faaliyetlerde etkin olduğunu belirtmek gerekmektedir. bu dönemdeki sinema çalışmaları İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun başında bulunan Muhsin Ertuğrul ve onun kadrosunun tekelinde olmuştur. 1940'tan itibaren Muhsin Ertuğrul dışında başta Faruk Kenç ve Baha Gelenbevi gibi birkaç yönetmen daha çıkmış olsa da tiyatral etkinin tam anlamıyla kırıldığını söylemek zordur. 1952 yılı ise Türk Sineması için önemli bir dönüm noktasıdır. Sinemacılar döneminin başlangıç yılı olan 1952'den itibaren Türk sineması tiyatrodan sinemaya doğru hızla evrilmiştir. Başta Ömer Lütfi Akad olmak üzere birçok genç yönetmen sinemacılar döneminin başlamasına yol açmış ve Türk sinemasının gerçek anlamda doğumunu sağlamıştır.

Ömer Lütfi Akad'ın yönettiği "Kanun Namına" filmi yeni bir dönemin başlangıcı sayılmaktadır. Yönetmen hem oyunculuk anlamında hem de işlediği konu itibarı ile yeni bir sinemasal anlayışla ortaya çıkmıştır. Dili, anlatımı ve oyunculukları ile daha gerçekçi bir sinema oluşturulan film, Türk sinemasında minimal öğelerin kullanıldığı ilk film olarak adlandırılabilir. Akad'ın 1952 yılında yaptığı Kanun Namına filmi de, sinema dilinin kullanıldığı ilk film olarak kabul edilir. Ayrıca Kanun Namına filmi Ustalar Dönemi'nin de başlangıcı sayılır. Bu yeni dönemin en önemli özelliği 1950'lerde ve sonrasında sinemaya girmiş yönetmenlerin tiyatral havadan etkilenmemiş ya da ondan sıyrılmış isimlerden oluşmasıdır. Bu dönemin sinemacıları sinemasal bir dil yaratma gayreti içerisine girmişler ve Türk sineması için sinema dilinin oluşturulduğu ilk örnekleri vermeye başlamışlardır (Coşkun, 2009: 26)

Akad'ın Türk sinemasındaki ayrıcalıklı bir yeri vardır. Çünkü Akad'ın sineması bir tarza sahiptir ve bu tarz, sinemasal anlamda kendisinden önceki yönetmenlerin çok daha ötesine geçebilmesini sağlamıştır. Amerikan "kara sineması" ve Fransız "şiirsel gerçekçiliğinden" çok etkilenmiş olsa da, Akad kendine özgü sinema dilini yaratabilmiş bir "auter" yönetmendir (Daldal, 2005: 66). Sinemayı sokağa taşıyan, onu gerçek hayatın içerisine sokan Akad, gerçeğe yaklaşmaya çalışmıştır. Özel ışık ve dekorlardan kurtulmaya çalışan Akad, doğal olanın peşinden gitmiştir. Akad Türk Sineması'na bir sinema dili kazandırmanın yanında sinemayı hayatın içine sokarak minimalist sanat anlayışındaki duruşu yansıtan bir gerçekliğe yönelmiştir. Abartıya kaçmayan sadelikten ve doğallıktan yana olan bir gerçekliği göstermiştir filmlerinde. Filmlerinde gerçekçilik ve toplumsallığı yansıtmadaki büyük başarısı da bu sebeptendir.

Akad'ın dışında aynı dönemde filmlere imza atmış olan Metin Erksan, Halit Refiğ, Ertem Göreç, Duygu Sağıroğlu, Atıf Yılmaz gibi yönetmenlerin 1960'lardan itibaren çekmiş oldukları toplumcu gerçekçi benzeri filmler, en azından gerçeklik anlamında minimalizme yaklaşmalarını sağlamıştır. 1970'lerle birlikte Yılmaz Güney, Zeki Ökten, Şerif Gören, Tunç Başaran, Ertem Eğilmez, Ömer Kavur ve Erden Kıral gibi isimlerin sinemaya girmiş olmaları bireysel anlamda minimal sinemacıların ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Özellikle Yılmaz Güney'in Umut filmi başta olmak üzere, Tunç Başaran'ın Otobüs, Şerif Gören'in Sürü, Zeki Ökten'in Yol… filmleri minimal sinema örneklerini andıran görüntüler içermektedir.

1990 sonrası dönem Türk sineması açısından yeniliklerin kapılarını aralamıştır. Bu döneme bakıldığında yeni bir sinemasal dilin oluştuğu, eski kalıplaşmış Yeşilçam ve Türk sineması anlatım şekillerinden sıyrılmaya başlandığı görülmektedir. Devlet ve Eurimages'in katkılarının yanında özel televizyon kanallarının artışı ve bunların

sponsorluk desteği ile çekilen film sayısında da artış olmuştur. Ancak bu kadar fazla yeni olanağa rağmen 1990 sonrası Türk sinemasında bağımsız yönetmenler taşıyıcı rol üstlenmişler ve onların çektikleri filmler türk sinemasını ulusal ve uluslararası alanda ön plana çıkarmıştır. Bu yönetmenlerin yaptığı filmler hem yurt içinde hem yurt dışında çok büyük ses getirmiş ve Türk Sineması'nın yurt dışında ödüller kazanmasını sağlamıştır. Klasik Yeşilçam kalıplarının ters yüz edildiği bu dönemde minimalist sinemanın yanında deneysel filmeler de çekilerek yeni anlatım biçimleri denenmiştir. Bu dönemin filmleri Türkiye'nin sorunlarına uzak kalmamış ve yeni anlatım şekilleri ile bu sorunlar sinema içerisinde kendine yer bulmuş ve tartışılmıştır (Çetin Özkan, 536).

1990'ların ortasından itibaren ortaya çıkmaya başlayan bağımsız sinemacılar kuşağı içindeki Nuri Bilge Ceylan, Zeki Demirkubuz, Reha Erdem, Derviş Zaim, Serdar Akar, Kudret Sabancı, Ahmet Uluçay, Seyfi Teoman, Kaan müjdeci, Zeynel Doğan gibi bir çok yönetmen minimal sinema örnekleriyle Türk sinemasının minimalist sinemacıları olmuşlardır. Elbette birkaçı hariç bütün filmlerinde minimalist öğeler kullanmamışlardır ama özellikle Nuri Bilge Ceylan, Reha Erdem, Semih Kaplanoğlu, Ahmet Uluçay ve Seyfi Teoman'ın yaptıkları bütün filmlerde minimalizmin baskın olduğunu söylemek gerekmektedir.

Tatil Kitabı: Minimalist Bir Film

Türk sinemasının son dönemde yetiştirdiği en yetenekli yönetmenlerden olan ve maalesef Türk Sinemasına sadece iki filmle katkı sunduktan sonra elim bir trafik kazasında hayatını kaybeden Seyfi Teoman, Tatil Kitabı filmini 2008 yılında çektikten sonra 2011 yılında Barış Bıçakçı'nın aynı adlı romanından "Bizim Büyük Çaresizliğimiz" filmini çekmiştir. Sinema dili açısından yapmış olduğu her iki filmde de minimal sinemanın tipik özelliklerini görmek mümkündür. her iki film de hem biçim hem de içerik olarak, sinemasal anlatım teknikleri açısından, Türk sinemasının önemli filmleri arasına girmiştir.

"Tatil Kitabı" filmi, Silifke'de yaşayan bir ailenin yaz tatilinde başından geçenleri anlatmaktadır. Ali ve Veysel karakterleri ailenin iki oğludur ve babalarıyla iletişim problemleri, babanın çocuklar üzerinde kurduğu baskıyla birlikte gün yüzüne çıkmaktadır. Öğretmeni her öğrenci gibi Ali'ye de yaz boyunca ödevleri yapması için tatil kitabı verir ancak arkadaşı Ali'nin kitabını alıp, geri vermez bunun üzerine Ali durumu hiçbir şey yapmadan kabullenir. Babası Ali'nin ticari bir faaliyet öğrenmesi için ona bir kutu sakız verip satmasını ister. Ancak Ali'ni tek müşterisi annesi olur ve Ali bütün sakızlarını sadece annesine satar. Veysel ise okuduğu askeri okuldan yaz tatiline döndüğünde babasının vereceği tepkiyi bilmesine rağmen subay olmak istemediğini söyler ve babasıyla aralarındaki görüş ayrılığı ve iletişimsizlik iyice gün yüzüne çıkar. Hasan karakteri Mustafa'nın kardeşi Ali ve Veysel'in amcasıdır. Hasan, büyükşehirde tutunamamış, üniversiteyi bitirememiş, evlenip ayrılmış ve sonunda Silifke'ye geri dönüp baba mesleğini yapmak zorunda kalmış ve bireysel kurtuluşunu doğduğu memlekete dönmekte bulmuştur. Ailenin babası Mustafa'nın beyin kanaması geçirmesi sonrasında Hasan'ın ailenin sorumluluğunu alıp kayıp paranın peşine düşmesiyle film bir ivme kazansa da filmin sonunda film boyunca söylediklerinin tam tersi bir konuma gelen Hasan karakteri görülmektedir. Filmin sonunda okul açılır ve Ali okula döner, Veysel askeri okula geri dönmek zorunda kalır, anne ise tek başına yaşamaya devam eder. Öyküsel

anlamda bakıldığında son derece basit bir konu anlatılmaktadır. Bir çocuğun yaz tatili boyunca yaşamış olduğu şeyler filmde belirli bir akış planı oluşturularak verilmiştir. Filmin ilk yirmi dakikasında Ali'nin gözünden hikayenin aktığı görülmektedir. Sonrasında ise filmde diğer karakterlerin devreye girdiğine şahit olunmaktadır. Aslında filmdeki dört erkek karakterimiz bir erkeğin dört evresini oluşturmaktadır; çocuk Ali, genç Veysel, orta yaşlı Hasan ve yaşlı baba Mustafa.

Tatil Kitabı filmini klasik bir sinema diline sahip değildir bu bağlamda genel anlamda sinemayı eğlence aracı olarak gören izleyicinin filme mesafeli yaklaşması normaldir. Filmi hem biçim hem de içerik anlamında modern sinema kalıpları içinde ele almak gerekmektedir. Filmde anlamsal bir bütünlük aramak, olaylar arasında bağlantı kurarak yönetmenin anlatmak istediğini ortaya koymak kolay değildir. Çünkü yönetmenin amacı da bu değildir. Modern sinema kalıpları çerçevesinde ele alındığında yönetmen bir olaydan ziyade bir durumdan bahsetmektedir ve öyküyü ikinci plana atılmıştır. Bu durum aslında Ali'nin gözünden o yaz başından geçenlerdir. Erkeklerin dünyası içinde kendini kaybetmiş bir anne, erkeklere dair bir film olan Tatil Kitabı'nın araftaki insanı gibidir. Her anlamda ikilemde ve arada kalmıştır.

Yönetmenin sinemasal tarzı Türk sinemacılarından Nuri Bilge Ceylan, Reha Erdem ve Semih Kaplanoğlu filmlerini anımsatmaktadır. "Tatil Kitabı" filmi minimalist öğelerle bezenmiştir ancak özellikle anlatımda muğlaklık varmış gibi eleştiriler almıştır bu bağlamda seyirciyi filme dâhil etme açısından sorunludur. Bu açıdan bakıldığında minimalizmin sadelik ve anlaşılırlık özelliklerine ters gibi görülmektedir.

Tatil Kitabı filminde yönetmen Seyfi Teoman, sadelikten yana tavır alıp, abartıya kaçmadan gösterilmesi gerekenleri olduğu gibi gösterip basit bir anlatım yoluna gitmiştir; doğal mekânları, doğal sesleri, doğal renkleri kullanma çabasındadır. Gerçekten yana olan bir duruşa sahiptir minimalizm Seyfi Teoman'ın filminde de bunu rahatlıkla görmek mümkündür.

Filmin öyküsü ve gerçekçiliği: Film yönetmenin otobiyografisinden bir bölüm gibidir. Silifke doğumlu olan yönetmen, yaşamının bir bölümünü burada geçirmiştir ve filmde de bu döneme ışık tutar gibidir. Öyküye baktığımızda gerçekçi bir tarzın hemen kendisini gösterdiğini söylemek mümkündür, abartıdan uzak, yalın ve sade bir anlatım tarzı hakimdir. Aslında bir çocuğun yaz tatili döneminde başından geçenler minimalist anlatım özellikleri çerçevesinde ele alınabilecek biçimde izleyiciyle buluşturulmuştur. İzleyicinin belirli bir mesafeden filme bakmasını sağlamış ve izlediği hiçbir karakterle özdeşleştirmemiştir. Öykü o kadar basit ve gerçekçidir ki klasik sinema diline alışkın izleyicilerin filmle bir bağ kuramaması son derece normaldir.

Film teknik özellikleri: Filmde kullanılan teknik özelliklere bakıldığında klasik anlamdaki sinema dilinin kullanılmadığı görülmektedir. Nuri Bilge Ceylan Semih Kaplanoğlu, Reha Erdem, Zeki Demirukubuz sinemasında gördüğümüz uzun ve sabit çekimlerden söz etmek gerekmektedir. Filmin başından itibaren kameranın büyük oranda sabit olduğunu görmek mümkündür, filmde çok az oranda pan ve tilt hareketinden bahsedilebilir. Bunun yanında Öykünün gerçekçiliğine uygun kamera hareketleri kullanılmıştır ki bunlar filmdeki gerçekçilik duygusunu zedelememekte tam tersine daha da artırmaktadır.

Karakter ve Oyuncu Doğallığı: Filmde Taner Birsel dışında profesyonel oyuncu kullanılmamıştır. Oyuncuların amatör oluşu filmin doğallığına önemli katkı sunmuştur. Özellikle oyuncuların bölgeden seçilmiş olması, hemen hepsindeki yerel ağız kullanımı ve kasabadaki duruşu bilen halleri gerçekle birdir. Özellikle baba karakteri kimi yerlerde amatörlüğünü çok açık biçimde göstermiş olsa da minimal sinemanın en önemli özelliklerinden birisi olan amatör kişilerden oluşan oyuncu kadrosunun oluşmasına yardımcı olmuştur.

Filmde, Pelin Özdoğru'nun altını çizdiği minimal sinemaya ait maddelerin birçoğunun yer aldığını görmek mümkündür. Filmde dekor ve objeler olabildiğince sade ve işlevseldir. Dekorlar ve objeler gerçekçi bir biçimde yerleştirilmiş, sade ve işlevsel olarak düzenlenmiştir. Filmde olanaklar izin verdiği ölçüde doğal ışık kullanılmıştır. Filmin hemen hemen hiçbir yerinde yapay ışık kullanılmamıştır. Planların uzun tutulduğu filmde, sabit kamera açıları daha çok tercih edilmiştir. Filmde uzun planlar ve büyük oranda sabit kamera açıları hakimdir. Filmde yapay efekt yoktur. Neredeyse tamamı görsel olarak sade ve efektsizdir. Yine filmde minimal sinemanın bir başka özelliği olan sesli çekim tercih edilmiş, dublaj yapılmamıştır. Dış müzik gibi destek öğelere filmde ihtiyaç duyulmamıştır. Filmin hiçbir anında müzik kullanılmamıştır.

Sonuç

Seyfi Teoman'ın "Tatil Kitabı" filmi özellikle estetik anlamda yukarıda belirttiğimiz minimalist sinema örneklerinde görülen hemen hemen her özelliği içinde barındırmıştır. "Tatil Kitabı" kamera hareketleri ve kullanımından, ışık kullanımına, dekor ve kostümdeki sadelik ve gerçekçilikten, oyuncuların doğallığına kadar estetik anlamda minimal bir film olarak karşımıza çıkmıştır.

"Tatil Kitabı" filminde yönetmen, sadelikten yana tavır alıp, abartıya kaçmadan gösterilmesi gerekenleri olduğu gibi gösterip, basit bir anlatım yoluna gitmiştir. Filmde doğal mekânları, doğal sesleri, doğal renkleri kullanmıştır. "Tatil Kitabı" filminde yönetmen gerçekten yana olan bir duruşa sahiptir. İzleyici filmi gerçek gibi algılamış ve yaşamlarından gerçek bir kesit görür gibi olmuştur. Yönetmenin bu gerçekçi tavrı sonraki filminde de devam etmiş "Bizim Büyük Çaresizliğimiz" filmi de minimal tarzın bir yansıması olarak Türk sinemasındaki yerini almıştır.

Kaynakça:

(2005). *Tükçe Sözlük*, (10. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Antmen, Ahu (2009). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, İstanbul: Sel Yayıncılık
Bozkurt, Nejat (1995). *20. Yüzyıl Düşünce Akımları*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
Coşkun, Esen (2009). *Türk Sinemasında Akım Araştırması*, Ankara: Phoenixkitap
Islakoğlu, Mine. (2006). *Minimalizm Kavramı ve Mimarlıkta Minimalist Yaklaşımlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz EylülÜniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Aralık, İzmir.
Keser, Nimet (2005/2009). *Sanat Sözlüğü*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
Kovacs, A. B. (2010). *Modernizmi Seyretmek, Avrupa Sanat Sineması, 1950-1980*, Çev: Ertan Yılmaz, Ankara: De Ki Yayınları.
Özdoğru, Pelin (2004). *Minimalizm ve Sinema*, İstanbul: Es Yayınları.

Tizgöl, Kemal (2008). *"Sanatta Minimalizm ve Günümüz Seramik Sanatına Yansımaları"*, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
Turani, Adnan (2010). *Dünya Sanat Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
Tükel, Uğur (1997) .*"Maleviç, Kazimir"*, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 2. Cilt, İstanbul: Yem Yayınevi.
Özkan, Zuhal Çetin, *Günümüz Türk Sinemasının Dünya Sinemasındaki Yeri* http://www.yumpu.com/tr/document/view/15729649/gunumuz-turk-sinemasinin-dunya-sinemasindaki-yeri- Erişim Tarihi:10.10.2016.

İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN OKULLARININ VİZYON VE MİSYONUNA İLİŞKİN BİLGİ DÜZEYLERİ

Doç. Dr. Necdet KONAN
İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Efraim ÖZTÜRK
İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Özet

Okullar, hızlı değişen çevre, teknoloji ve ihtiyaçlara uyum sağlayabilmek için değişmek ve değişim sürecini planlamak zorunda kalmaktadırlar. Bunun için ise, öncelikle vizyonlarını ve misyonlarını oluşturmaları ve bunları çalışanlarıyla paylaşmaları gerekmektedir. Yalnız paylaşılmış bir vizyon ve misyon yöneticileri ve çalışanları belli ilke ve hedefler etrafında buluşturabilir ve okul için bir rota oluşturabilir. Bu çalışmanın amacı, ilkokul öğretmenlerinin okullarının vizyon ve misyonuna ilişkin bilgi düzeylerini belirlemektir. Bunu belirlemek amacıyla Elazığ Merkez ilçede bulunan ilkokullarda görev yapan 325 öğretmene araştırmacılar tarafından bir anket uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda öğretmenlerin okullarının vizyon ve misyonunu büyük oranda bilmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vizyon, misyon, ilkokul, öğretmen

THE KNOWLEDGE LEVEL RELATED TO MISSION AND VISION OF SCHOOLS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Abstract

Schools are obliged to change and plan its change processes to be able to accommodate fast changing environment, technology and requirements. Fort this, primarily they must form their visions and missions and share these with its employees. Only a shared vision and mission can collect top management and personnel together around specific principles and purposes and can create a route for the school. The aim of this study, determine of knowledge of teachers about their school's visions and missions. In order to determine this, a survey was applied to 325 teachers working at primary schools in Elazığ Central District by researchers. Finally in the result section, it was understood that teachers haven't got any knowledge of their school's visions and missions.

Keywords: Vision, mission, primary school, teacher

Giriş

21. yüzyıl yeni teknolojilerin, yeni buluşların, yeni örgüt yapılarının, kısacası hayatın her alanının geliştiği ve değiştiği bir zaman dilimi olmuştur. Bu değişim bütün örgütleri etkilemekte ve örgütleri değişime uyum sağlayacak önlemleri almak zorunda bırakmaktadır (Nartgün, 2004). Genel olarak değişim herhangi bir şeyi bir düzeyden başka bir düzeye getirmeyi, belli bir sürede herhangi bir şeyde oluşan farklılaşmayı ifade eder (Erdoğan, 2015). Örgütsel değişim ise örgütsel anlamda yeni bir yapı oluşturma, yani yapıyı değiştirerek değişen koşullara uygun bir yapı yaratmaktır (Can, 1999: 217). Günümüzde yaşanan bu değişimler, bütün örgütleri olduğu gibi okul örgütünü de etkilemektedir. Okulların yaşanan bu değişimlere ayak uydurmaları ve geride kalmamaları gerekmektedir.

Okulların mevcut değişim hızından geri kalmamaları için, geleceği planlamaları ve yönetmeleri gerekmektedir. İşte stratejik planlama ve yönetim, tam bu noktada devreye girmektedir. Gelecekle ilgili olayları takip etmek ve geleceğin resmini çizebilmek için, kurum amaçlarını en iyi biçimde ortaya koyacak davranışları saptamak, stratejik planlama kavramının temelini oluşturmaktadır. Okulların yaptıkları gelecek planları, stratejik plan çerçevesinde şekillenmektedir. Stratejik planlamanın, geleneksel planlama yerine kullanılmasının gerekliliği, geleneksel planlamanın esneklik taşımaması ve değişimler karşısında işlevsiz kalmasıyla ortaya çıkmıştır (Kanalan, 2004). Stratejik planlama çalışmaları eğitim örgütlerinde de yapılmakta ve mevcut planlama anlayışını değiştirmektedir (Altınkurt ve Yılmaz, 2011: 2). Stratejik planlama aşamasında, okulların misyonunun, vizyonunun, değerlerinin, bunlara bağlı olarak da stratejik amaçlarının ve hedeflerinin belirlenmesi gerekmektedir (MEB, 2007).

Okulların günümüzün hızlı değişim sürecine başarılı bir şekilde uyum sağlamaları, ancak yöneticilerin sağlam bir vizyona ve misyona sahip olmaları ile mümkün olabilecektir. Ancak tüm bu istenen başarının sağlanması, bir vizyon ve misyona sahip olmaktan çok bu vizyon ve misyonun okulun tüm personeline, öğelerine aktarılması ve paylaşılmasından geçmektedir. Vizyon ve misyonun paylaşılması, hedef birliği sağlamakla birlikte işgörenlerin değişimi sahiplenmelerine yönelik motivasyonlarına da önemli katkı sağlayacaktır (Saylı ve Tüfekçi, 2008: 199). Paylaşılmayan ve sadece yöneticinin olarak kalan vizyon ve misyon, etkili bağlılığı sağlayamayacak ve örgütün hedeflerine ulaşmasında etkisiz kalacaktır. Oysaki paylaşılan, ortak bir vizyon ve misyon, tüm bileşenlerin bunları benimsemesine ve yaptıkları işlerde şevkle, sabırla, kararlılıkla hedeflere doğru yönelmeleri ve yürümelerinde yardımcı olacaktır.

Bu araştırmanın, okulların kendilerine bir vizyon ve misyon belirlemelerinin, eğitim-öğretime sağlayacağı katkı bakımından ne kadar önemli olduğunun anlaşılmasına ve bu vizyon ile misyonun, okulun tüm bileşenlerince paylaşılmasıyla, ortak hedeflere daha etkili bir şekilde ulaşılabileceğinin fark edilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, ilkokul öğretmenlerinin okullarının vizyon ve misyonuna ilişkin bilgi düzeylerini belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek için şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. İlkokul öğretmenlerinin okullarının vizyonuna ilişkin bilgileri hangi düzeydedir?

2. İlkokul öğretmenlerinin okullarının misyonuna ilişkin bilgileri hangi düzeydedir?

Yöntem

Bu bölümde Araştırmanın Modeli, Evren ve Örneklem, Verilerin Toplanması ve Analizi'ne değinilmiştir.

Araştırmanın Modeli

İlkokul öğretmenlerinin okullarının vizyon ve misyonuna ilişkin bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma, var olan durumu olduğu gibi ortaya koymayı amaçladığından tarama modelinde bir araştırmadır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, Elazığ Merkez ilçede bulunan 5 eğitim bölgesinde yer alan 43 ilkokulda görev yapan 1247 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklemi oluşturacak öğretmenlerin seçiminde ise amaçlı olmayan (olasılığa dayanmayan) örnekleme yöntemlerinden Kota Örnekleme Yöntemi kullanılmıştır. Elazığ Merkez İlçedeki İlkokullarda derse giren sınıf ve branş öğretmenleri, 5 eğitim bölgesinden eşit oranda seçilmiş ve toplamda 325 öğretmen araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Kota örnekleme yöntemiyle, evrendeki her grup, ağırlığına göre örneklemde temsil edilir (Koçak ve Arun, 2006: 25). Örnekleme seçilen elemanın seçilme şansı, seçkisiz değil araştırmacının, o elemana ulaşabilir olmasına bağlıdır (Özen ve Gül, 2007: 414). Araştırmada kullanılacak örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde ±%5 duyarlılık için, t=1.96 güven düzeyinde, standart sapma (S) =0.5 olarak belirlenmiş ve yeterli örneklemin hesaplanmasında gerekli formül kullanılmıştır (Balcı, 2013; Karasar, 2012). Yapılan hesaplama sonucu 325 katılımcının oluşturacağı örneklemin, evreni temsil için yeterli olduğu görülmüştür. Katılımcıların demografik özelliklerine göre sayıları, Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1.
Demografik Özelliklere Göre Katılımcı Sayıları

Demografik Özellikler		Katılımcı Sayısı
Cinsiyet	Kadın	157
	Erkek	168
Branş	Sınıf Öğretmeni	294
	Branş Öğretmeni	31
Mezuniyet	Eğitim Fakültesi	191
	Diğer Eğitim Kurumları	134
Öğrenim Düzeyi	Ön Lisans	41
	Lisans	256

	Yüksek Lisans	28
Meslekteki Hizmet Süresi	10 Yıl ve Altı	48
	11-15 Yıl	46
	16-20 Yıl	122
	20 Yıl ve Üstü	109
Bulunduğu Okuldaki Hizmet Süresi	1-3 Yıl	158
	4-10 Yıl	98
	11 Yıl ve Üstü	69

Verilerin Toplanması ve Analizi

Öğretmenlerin, okullarının vizyon ve misyonuna ilişkin bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından iki bölümden oluşan bir anket hazırlanmıştır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik bilgilerini (cinsiyet, branş, mezun olunan eğitim kurumu, öğrenim düzeyi, öğretmenlikteki toplam kıdem, şuan bulunduğu okuldaki toplam hizmet süresi) belirlemek amaçlı altı soru; ikinci bölümünde ise, okulun vizyon ve misyonu hakkındaki bilgi düzeylerini ölçmek amacıyla hazırlanan iki tane kapalı uçlu soru ("Okulunuzun vizyonunu biliyor musunuz?", "Okulunuzun misyonunu biliyor musunuz?") ve bu iki soruya bağlı biri vizyon, biri de misyon için olmak üzere ikişer tane de filtre soru ("Cevabınız evet ise lütfen yazınız") bulunmaktadır. Filtre sorular, bireylerin bir soruya verdikleri cevaplara göre yönlendirilmesini gerektirir. Literatürde bu tür sorulara, "ayırma (eleme)" soruları da denilmektedir (Baş, 2001). Elde edilen veriler SPSS programına girilerek demografik değişkenlere göre sayısal verileri çıkarılarak tablolaştırılmıştır. Ayrıca vizyon ve misyon hakkında bilgi düzeyleri olduğu yönünde görüş belirten öğretmenlerin yazdıkları ifadeler, okullarına ait vizyon ve misyon ifadeleri ile karşılaştırılarak aralarındaki benzerlik ve farklar da rakamsal olarak tablolarda yer almış ve yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın temel amacı olan, ilkokul öğretmenlerinin okullarının vizyon ve misyonuna ilişkin bilgi düzeylerini belirlemek için, Elazığ Merkez ilçede bulunan 5 eğitim bölgesinde yer alan 43 ilkokuldan, 21'inde çalışan ve her bölgeden eşit oranda seçilen 325 öğretmene uygulanan anketle elde edilen veriler çözümlenmiş ve gereken durumlarda sonuçlar yorumlanmaya çalışılmıştır.

1. İlkokul öğretmenlerinin okullarının vizyonuna ilişkin bilgi düzeyleri

Bu sorunun yanıtını belirlemek amacıyla ilkokul öğretmenlerine "Okulunuzun vizyonunu biliyor musunuz?" ve "Cevabınız evet ise lütfen yazınız" biçiminde düzenlenmiş olan iki soru yöneltilmiş ve alınan yanıtlar çözümlenmiştir.

Öğretmenlerin, okullarının vizyonlarına ilişkin bilgi düzeyleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.
Öğretmenlerin Okullarının Vizyonuna İlişkin Bilgi Düzeyleri

Öğretmenlerin Vizyondan Haberdar Olma Durumları				Okulun Vizyonu	
Evet		Hayır			
n	%	N	%	Vizyon Sayısı	Doğru Bilinen Sayı
118	36.3	207	63.7	710	24

Tablo 2'ye göre, öğretmenlerin % 63.7'lik bir çoğunluğunun (n=207) okullarının vizyon ifadelerini bilmedikleri yönünde görüş belirttikleri, bildikleri yönünde görüş belirten %36.3'lük bir bölümünün (n=118) ise okullarının toplam vizyon ifadelerinden (n=710) sadece 24'ünü doğru bildikleri belirlenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, okulların vizyonlarının sadece zorunlu tutulan bir stratejik planı tamamlama amacıyla hazırlandığı, vizyon belirleme sürecinde okulun en önemli bileşenlerinden olan öğretmenlerin sürecin dışında tutuldukları, bu sebepten dolayı paylaşılan ve benimsenen bir vizyonun olmadığı ve vizyon ifadesinin sadece okulların duvarlarıyla stratejik planlarını süsledikleri ileri sürülebilir. Vizyon ifadesi, bir kurumun gelecekteki resmini, ulaşmak istediği noktayı, gitmek istediği yeri belirtiyorsa, gideceği noktası, gelecekteki yeri belli olan fakat işgörenleri tarafından bilinmeyen bir kurumun amaçlarını gerçekleştirmesi oldukça zor görülmektedir.

2. İlkokul öğretmenlerinin okullarının misyonuna ilişkin bilgi düzeyleri

Bu sorunun yanıtını belirlemek amacıyla ilkokul öğretmenlerine "Okulunuzun misyonunu biliyor musunuz?" ve "Cevabınız evet ise lütfen yazınız" biçiminde düzenlenmiş olan iki soru yöneltilmiş ve alınan yanıtlar çözümlenmiştir.

Öğretmenlerin, okullarının misyonlarına ilişkin bilgi düzeyleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3.
Öğretmenlerin Okullarının Misyonuna İlişkin Bilgi Düzeyleri

Öğretmenlerin Misyondan Haberdar Olma Durumları				Okulun Misyonu	
Evet		Hayır			
N	%	N	%	Misyon Sayısı	Doğru Bilinen Sayı
115	35.4	210	64.6	975	41

Tablo 3'e göre öğretmenlerin % 64.6'lık bir çoğunluğunun (n=210) okullarının misyon ifadelerini bilmedikleri yönünde görüş belirttikleri, bildikleri yönünde görüş belirten %35.4'lük bir bölümünün (n=115) ise okullarının toplam 975 misyon ifadesinden sadece 41'ini doğru bildikleri görülmüştür.

Vizyonu, okulun tüm öğeleriyle birlikte oluşturulmayan, paylaşılmayan, benimsenmeyen ve bilinmeyen bir okulun, misyon ifadesinin okulun öğretmenleri tarafından bilinmesi zaten beklenmemektedir. Araştırmanın bulguları da bu tezi destekler niteliktedir. Misyon ifadesi bir kurumun kimliğini, ne yaptığını, neye hizmet ettiğini, ne

için var olduğunu ve vizyona ulaşmak için çıkacağı basamakları belirtirken, tüm paydaşlar tarafından oluşturulmayan, paylaşılmayan ve bilinmeyen bir misyonun amacına nasıl ulaşacağı akıllarda soru işareti oluşturmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Öğretmenlerin, çalıştıkları okulların vizyonlarına ilişkin bilgi düzeyleri incelendiğinde, katılımcıların çoğunun vizyon ifadelerinden haberdar olmadıkları, bildiklerini ifade edenlerin ise aslında ifadeleri % 3.38 gibi çok düşük düzeyde doğru bildikleri belirlenmiştir. Buradan hareketle, okulların vizyon belirlerken, tüm bileşenlerin bu sürece dahil edilmediği, dolayısıyla oluşan vizyonun paylaşılmayarak amacına da hizmet etmediği söylenebilir. Oysa ki, örgütler, vizyon ile bugünden geleceği görmeyi hedefler ve çalışanları ile arasında bir bağ oluşturur (Kılıç, 2010: 89). Örgütlerin gelecekte ne yapmak istediğini, hedeflerini ve amaçlarını açıkça gösteren bir vizyon, çalışanları örgüt hakkında bilgilendirir. Bilgilenen çalışanlar daha iyi motive olur ve örgüte bağlılıkları artar (Tengilimoğlu ve Öztürk, 2004: 234). Tüm çalışanları tarafından benimsenmiş, kabul görmüş bir vizyon, örgütü rakiplerine karşı bir adım öne geçirecektir. Bu yüzden vizyon, örgütün tüm çalışanları tarafından benimsenmeli ve paylaşılması gerekmektedir. Bir zincir en zayıf halkası kadar kuvvetlidir, sözünden yola çıkarak vizyon örgütün tüm çalışanları tarafından sahiplenilmelidir (Muslu, 2014: 43).

Öğretmenlerin çalıştıkları okulların misyon ifadelerine ilişkin bilgi düzeyleri incelendiğinde öğretmenlerin % 64,6'sının misyon ifadelerini bilmediklerini % 35,4'ünün ise misyon ifadelerini bildiklerini belirttikleri görülmektedir. Ancak okulların misyon ifadelerini bildiklerini belirten % 35,4'ün, okullarının toplam 975 olan misyon ifadelerinden sadece 41'ini doğru bildikleri belirlenmiştir. Bu durum okulların misyon ifadelerini bildiklerini belirten öğretmenlerin, okulların misyon ifadelerinin sadece % 4,2'sini isabetli olarak bildiklerini göstermektedir. Buradan, kurumun kimliğini, ne yaptığını, ne için var olduğunu bildiren misyon kavramının kurumun çalışanlarına iletilmediği, hatta kurumun çalışanlarının tam olarak neye hizmet ettiklerini yeterince bilmedikleri ileri sürülebilir. Örgüt, misyon bildirgesini iç ve dış paydaşlara iletmesi ile misyonunu başarma adına büyük bir yol almış olur. Çünkü ilan edilen ve paylaşılan bir misyon bildirgesi, misyonun benimsenmesine ve paylaşılabilir olmasına olanak sağlayacaktır (Muslu, 2014: 20). Misyon ifadesi ile örgütün ne için var olduğu, herkesin aynı şekilde anlayabileceği gibi açıkça ortaya konur. Çalışanlar motive olur ve örgüte olan bağlılıkları artar. Misyon ifadesinde ortak değerlerin, önceliklerin, davranış standartlarının ifade edilmesi ile kurum kültürünün oluşmasına olanak tanır. Örgüt içinde paylaşım duygusunun oluşması, örgüt kültürünün oluşmasına ya da var olan örgüt kültürünün yerleşmesine yardımcı olur. Örgüt çalışanları misyon ifadesini okuduklarında, oraya ait olma hissi duyarlar (Alkoç, 2010: 7-8). Örgütün misyonu paylaşıldığı zaman, kaynaklar doğru kullanılacak demektir. Misyonun paylaşılmaması ise; belirsizlik içinde kalmış ve yanlış alanlara yatırım yapmış ya da ne kadar sınırlı kazandığını görmemiş bir üst düzey yönetim ve çalışanlardan oluşan örgütü ortaya çıkarır (Yıldırım, 2003: 97-98).

Eğitim sitemimizde birçok girişim, reform olarak nitelendirilerek, büyük bir heyecanla uygulanmaya başlanmakta, ancak aynı önem ve heyecanla devam ettirilmemektedir. Bunun temel nedenlerinden biri, merkez örgütündeki karar vericilerin eğitimsel sorunlara evrensel ve ulusal gereksinimler, ortak akıl ve bilimsel yönelimlerden

çok; bireysel, anlık, popülist ve dayatmacı bir anlayışla çözüm üretme alışkanlığından kurtulamamış olmasıdır.

İlkokulların vizyon ve misyonunu belirlemeyi, merkez örgütündeki karar vericilerin direktiflerinin kağıt üzerinde de olsa yerine getirilmesinden çok, bir gereklilik olarak görmeleri bu sorunun aşılmasında belirleyici bir tutum olacaktır. Her okulun evrensel, ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte kendi konumunu gerçekçi biçimde belirlemesi gerekirken, okulların vizyon ve misyon ifadelerinin adeta birbirlerinin kopyası niteliğinde tekrarlardan oluşması, vizyon ve misyon belirlemenin amaca dönük ve işlevsel olarak oluşturulmadığının somut kanıtları arasında sayılabilir. Her okulun kendine özgü konumu ve olanakları gereğince biricik olduğu unutulmadan ve bunlar dikkate alınarak, olabildiğince tüm bileşenlerinin katkısıyla, gerçekçi, gerçekleştirilmeye değer ve gerçekleştirilebilir vizyon ve misyon oluşturulması gereğinin duyulması ve bu yönde çaba gösterilmesinin sorunun aşılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlardan ve katılımcı görüşlerinden hareketle, uygulamacılar ve araştırmacılar için şu öneriler geliştirilmiştir:

Uygulamacılar İçin Öneriler

1. İlköğretim kurumu bileşenlerinin, okullarının vizyon ve misyonunun önemine ilişkin duyarlılıkları arttırılmalıdır.
2. Vizyon ve misyon oluşturma sürecinde, okul bileşenlerinin olabildiğince tümünün, özellikle öğretmenlerin katılımları özendirilmeli, desteklenmeli ve sağlanmalıdır.
3. Okula yeni atanan öğretmenler, okulun vizyonu ve misyonu hakkında bilgilendirilmelidir.

Araştırmacılar İçin Öneriler

1. Benzer araştırmalar, ortaokul ve lise düzeylerindeki öğretim kurumları için de yapılabilir.
2. Benzer bir araştırma, okul müdür ve yardımcılarına dönük olarak da gerçekleştirilebilir.
3. Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin okulun vizyon ve misyonunun belirlenmesinin önemine ilişkin görüşleri araştırılabilir.

Kaynaklar

Alkoç, G. P. (2010). *Misyon ve vizyon ifadelerinin işletme stratejisindeki yeri ve işletme performansı üzerindeki etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Altınkurt, Y. ve Yılmaz, K. (2011). İlköğretim ve ortaöğretim okullarının vizyon, misyon ve değerleri ile ilgili bir çözümleme. *Akademik Bakış Dergisi,* 23, 1-15.
Balcı, A. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Baş, T. (2001). *Anket*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Can, H. (1999). *Organizasyon ve yönetim.* Ankara: Siyasal Kitabevi.
Erdoğan, İ. (2015). *Eğitimde değişim yönetimi.* (4. basım). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
Kanalan, E. (2004). *Müfredat laboratuar ilköğretim kurumlarında planlı okul gelişim sürecinde stratejik plan geliştirme sorunları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi.* (24. basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kılıç, M. (2010). Stratejik yönetim sürecinde değerler, vizyon ve misyon kavramları arasındaki ilişki. *Sosyoekonomi Dergisi. 6*(13), 82-98.

Koçak, A., ve Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, *4*(3), 21-28.
MEB. (2007). *Planlı okul gelişim modeli.* (4. basım). Ankara: MEB EARGED Yayını.
Muslu, Ş. (2014). Örgütlerde misyon ve vizyon kavramlarının önemi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, *3*(5), 150-171.
Nartgün, Ş. S. (2004). Öğrenen örgütlerde strateji ve planlama., C. Elma ve K. Demir. (Editörler). *Öğrenen örgütlerin dinamikleri*. Birinci Baskı. Ankara. Sandal Yayınları, ss. 161-190.
Özen, Y. ve Gül, A. (2007). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren-örneklem sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *2*(15), 394-422.
Saylı, H., ve Tüfekçi A. (2008). Başarılı bir örgütsel değişimin gerçekleştirilmesinde dönüştürücü liderliğin rolü. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 30*(30), 193-210.

Tengilimoğlu, D. ve Öztürk, Y. (2004). *İşletmelerde halkla ilişkiler*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yıldırım, M. (2003). *Sektörel strateji dayanakları ile vizyon ve misyon içerikleri arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

İLKOKULLARIN VİZYON VE MİSYON İFADELERİNİN YOĞUNLAŞTIĞI ALANLAR

Doç. Dr. Necdet KONAN
İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Efraim ÖZTÜRK
nönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Özet

Okullar, hızlı değişen çevre, teknoloji ve ihtiyaçlara uyum sağlayabilmek için değişmek ve değişim sürecini planlamak zorunda kalmaktadırlar. Bunun için ise, öncelikle vizyonlarını ve misyonlarını oluşturmaları gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, ilkokulların vizyon ve misyon ifadelerinin hangi alanlarda yoğunlaştığını belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek için Elazığ Merkez ilçedeki 43 ilkokulun vizyon ve misyon ifadelerine internet üzerinden ulaşılmış ve elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Çalışma sonucunda, ele alınan 43 okulun internet sitelerinde yer alan vizyon ifadelerinde en sıklıkla karşılaşılan temanın "eğitim-öğretime ilişkin vizyon ifadeleri" olduğu görülmüştür. Misyon ifadeleri içinde en sık görülen temanın ise "kişilik gelişimine ilişkin misyon ifadeleri" olduğu belirlenmiştir. Ayrıca elde edilen bulgulara göre, okulların vizyonlarında en çok "model/örnek okul" olmaya değinilmektedir. Misyon ifadelerinde ise en çok "bilgili-becerili bireyler yetiştirmek" ifadesi yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vizyon, misyon, ilkokul

THE SECTIONS OF VISION AND MISSION NOTIONS OF PRIMARY SCHOOLS FOCUSE

Abstract

Schools are obliged to change and plan its change processes to be able to accommodate fast changing environment, technology and requirements. Fort this, primarily they must form their visions and missions. The aim of this study, determine in which area focused on visions and missions of the primary schools. To achieve this aim, reached vision and mission of 43 primary schools which are in Elazığ Central District via internet and these visions and missions have been resolved with content analysis method. 5 themes have been created for the vision and mission statements, and descriptive data has been presented in tables with frequencies. Finally in the result section, the visions of web sites of the 43 schools have been discussed, the most common theme in the vision statements is "the vision statements about education". The most common theme in the statements of mission is found as "the mission statements personality development". Also, according

to the findings obtained from schools in the most visionary "model school/choice school" is to be highlighted. "Trained person knowledgeable and skillful" in the most of the mission statement was being highlighted.

Keywords: Vision, mission, primary school.

Giriş

Günümüzde, özellikle bilgi teknolojilerinde yaşanan değişimlere bağlı olarak hayatın bütün alanlarında hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişim bütün örgütleri etkilemekte ve örgütleri değişime uyum sağlayacak önlemler almak zorunda bırakmaktadır (Nartgün, 2004). Genel olarak değişim herhangi bir şeyi bir düzeyden başka bir düzeye getirmeyi, belli bir sürede herhangi bir şeyde meydana gelen farklılaşmayı ifade eder (Erdoğan, 2015). Örgütsel değişim ise örgütsel anlamda yeni bir yapı oluşturma, yani yapıyı değiştirerek değişen koşullara uygun bir yapı yaratmaktır (Can, 1999: 217). Örgütler çevreyle sürekli etkileşimde bulunan birer açık sistemdir. Bu nedenle de çevrede meydana gelen değişmelere uyarlanmak için değişmek zorundadır. Değişim her örgütün varlığını devam ettirmesi için gerekli bir olgudur. Değişim olmadan bir örgütün uzun süre varlığını sürdürmesi mümkün değildir. İçinde yaşadığımız çağı tanımlayan en önemli özellik hızlı değişimdir. Ekonomide, sosyal alanda, kültürel yaşamda, siyasal ve toplumsal düzeyde ve teknolojik yapıda köklü değişimler ve yenilikler yaşanmaktadır. Kültürler, toplumlar ve ülkeler arasındaki sınırlar belirsizleşmekte, eskiye göre daha yoğun ve hızlı bir etkileşim yaşanmaktadır. Aynı şeyi eğitim örgütleri açısından da söylemek olanaklıdır. Çünkü eğitim de artık eskisi gibi okulun duvarları içerisinde yürütülen bir etkinlik olmaktan çıkmış, okul çevresindeki çeşitli grupların katılımı ile etkileşim içerisinde yürütülen karmaşık bir uğraşı durumuna gelmiştir. Bu farklılaşma eğitim örgütlerinin gerek yapı gerekse işleyişinde değişim ihtiyacını da beraberinde getirmiştir (Çolakoğlu, 2005).

Örgütlerin bu değişimlere ayak uydurmaları ve kendilerini sürekli olarak geliştirmeleri gerekmektedir. Örgütler bunu sağlayabilmek için geleceği planlamak zorundadır. Bu noktada örgütlerden stratejik planlama çalışmaları yapmaları beklenmektedir. Çünkü stratejik planlama, geleceğin tahmin edilmesinin çok zor olduğu durumlarda yönetme becerilerinin oluşturulması ve sürdürülmesidir (Nartgün, 2004).

Gelecekle ilgili olayları takip ve geleceğin resmini çizebilmek için, kurum amaçlarını en iyi biçimde ortaya koyacak davranışları saptamak, stratejik planlamanın temelini oluşturmaktadır. Stratejik planlamanın, geleneksel planlama yerine kullanılmasının gerekliliği, klasik planlamanın esneklik taşımaması ve değişimler karşısında işlevsiz kalmasıyla ortaya çıkmıştır (Kanalan, 2004).

Stratejik planlama, örgütün yapısındaki güçlü ve zayıf yönleri açığa çıkarır. Stratejik planlama sayesinde örgütün kaynakları tespit edilerek, değişen koşullara bağlı olarak fırsatlar önceden dikkate alındığı için bu kaynaklar en iyi şekilde değerlendirilir. Ayrıca stratejik planlama sayesinde, yapılan çalışmalar sürekli olarak değerlendirilip

sonuçları geleceğe yönelik çalışmalarda dikkate alınacağı için gelişimin sürekliliği güvence altına alınır (Çetinkaya ve Gülmez, 1999: 20).

Stratejik planlama çalışmaları eğitim örgütlerinde de yapılmakta ve mevcut planlama anlayışını değiştirmektedir (Altınkurt ve Yılmaz, 2011: 2). Stratejik planlama aşamasında, okulların misyonunun, vizyonunun, değerlerinin, bunlara bağlı olarak da stratejik amaçlarının ve hedeflerinin belirlenmesi gerekmektedir (MEB, 2007).

Okulların günümüzün hızlı değişim sürecine başarılı bir şekilde uyum sağlayabilmeleri, ancak etkili bir vizyona ve misyona sahip olmaları ile mümkün olabilecektir. Okullar, vizyonlarını belirlerken etkileşimde bulundukları, girdi aldıkları çevrenin, toplumun sosyal, ekonomik şartlarını güçlü ve zayıf yönlerini iyi irdelemeleri gerekmektedir. Her okulun ayrı gereksinimleri, ayrı özellikleri, ayrı kültürü ve davranış biçimi, ayrı idealleri olduğundan dolayı vizyon ve misyonlarının da kendilerine özgü olması beklenir. İşte bu kadar ayrıntılı oluşturulan ve belirlenen vizyon ve misyon sayesinde, okulun, hedeflerine, gelecekte kendini görmek istediği noktaya daha etkili bir şekilde ulaşması umulur.

Bu araştırmanın, okulların kendilerine özgü, gerçekçi, gerçekleştirilebilir ve gerçekleştirilmeye değer vizyon ve misyon belirlemelerinin, eğitim-öğretime sağlayacağı katkı bakımından ne kadar önemli olduğunun anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, ilkokulların vizyon ve misyon ifadelerinin hangi alanlarda yoğunlaştığını belirlemektir. Bu amaca yanıt bulmak için, şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. İlkokulların vizyon ifadeleri hangi alanlarda yoğunlaşmaktadır?
2. İlkokulların misyon ifadeleri hangi alanlarda yoğunlaşmaktadır?

Yöntem

Bu bölümde Araştırmanın Modeli, Evren ve Örneklem, Verilerin Toplanması ve Analizi'ne değinilmiştir.

Araştırmanın Modeli

İlkokulların vizyon ve misyon ifadelerinin hangi alanlarda yoğunlaştığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma, var olan durumu olduğu gibi ortaya koymayı amaçladığından tarama modelinde betimsel bir araştırmadır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, vizyon ve misyon ifadeleri incelenen Elazığ Merkez ilçede bulunan 5 eğitim bölgesinde yer alan 43 ilkokul oluşturmaktadır. Evrenden örneklem alma yoluna gidilmemiş, çalışma evreninin tamamına ulaşılması amaçlanmıştır. Okulların isimleri ve okullara verilen numaralar, Tablo 1'de verilmiştir. Numara sırası, Elazığ İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan ve Elazığ Merkez ilçede bulunan 5 eğitim bölgesindeki okulların liste sırasını içeren belgeye göre oluşturulmuştur. Alınan belgede yer alan ve Bahçelievler Eğitim Bölgesi'nde bulunan, Genç Osman İşitme Engelliler

İlkokulu, vizyon ve misyon ifadelerinin işitme engellilerin eğitimi ve geleceği ile ilgili olduğu ve benzerinin diğer 43 okul içinde bulunmadığı gerekçesiyle araştırma kapsamına alınmamıştır.

Tablo 1.
Vizyon ve Misyon İfadeleri İncelenen İlkokulların Eğitim Bölgelerine Göre Dağılımı

Eğitim	Sıra	Okulun Adı	Eğitim	Sıra	Okulun Adı
Bahçelievler Eğitim Bölgesi	1	Barboros H. Paşa İ.O.	Harput Eğitim Bölgesi	26	Harput Ekrem Uzel İ.O.
	2	Cumhuriyet İ.O.		27	Cemal Gürsel İ.O.
	3	Hilalkent İ.O.		28	Dumlupınar İ.O.
	4	Toki Fırat İ.O.		29	Esentepe İ.O.
	5	24 Kasım İ.O.		30	Fatih Mehmet İ.O.
	6	50. Yıl İ.O.		31	Fevzi Çakmak İ.O.
	7	Kamu Çalışanları İ.O.		32	Mehmet Akif Ersoy İ.O.
	8	Koç İ.O.		33	Murat İ.O.
	9	Mehmetçik İ.O.		34	Namık Kemal İ.O.
	10	Salim Hazardağlı İ.O.	Karşıyaka Eğitim Bölgesi	35	60. Yıl İ.O.
	11	Tevfik Yaramanoğlu		36	Av. İbrahim Gök İ.O.
	12	TOBB İ.O.		37	Kazım Karabekir İ.O.
	13	Yunus Emre İ.O.		38	Kıbrıs Şehitleri İ.O.
Fırat Eğitim Bölgesi	14	17 Kasım İ.O.		39	Mehmet ve İfakat
	15	Gönül İhsan Tangülü		40	Milli Egemenlik İ.O.
	16	Mehmet Zeki İ.O.		41	Nahit Ergene İ.O.
	17	Vali M. L. Bilgin İ.O.		42	Naide Karakaya İ.O.
Hazar Eğitim Bölgesi	18	Gümüşkavak İ.O.		43	Şht. Öğrt. Nadir Ozan
	19	Ziya Gökalp İ.O.			
	20	Atatürk İ.O.			
	21	İsmet Paşa İ.O.			
	22	Şair Hayri İ.O.			
	23	Şht. Öğrt. Rüstem			
	24	Yakup Şevki İ.O.			
	25	Yücel İ.O.			

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, doküman incelemesi tekniği ile toplanmıştır. Elazığ Merkez İlçede bulunan 5 eğitim bölgesinde yer alan 43 okulun vizyon ve misyon ifadeleri internet sayfaları aracılığıyla belirlenmiş ve toplanan veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde, temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunu okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktadır. Bu yolla veriler tanımlanmaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Verilerin Analizi

Vizyon ve Misyon ifadeleri, içerik analizi yöntemiyle, ilgili alanyazında ortaya konulan okulların işlevlerine göre 5 ana tema altında incelenmeye çalışılmıştır. Bu temalar, uzman görüşü ve alanyazın taraması sonucunda; "eğitim-öğretim", "kişilik gelişimi", "yenilik-gelişim-değişim", "yaşadığı çevreye katkı" ve "toplumca kabul görmüş normlar"a ilişkin vizyon ve misyon ifadeleri olmak üzere belirlenmiştir.

Araştırmada okulların vizyon ve misyon ifadelerinin hangi temalarda yer alacağının belirlenmesi ve güvenirliği arttırmak için Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı doktora programında öğrenim gören başka bir bilim uzmanıyla temalar ve vizyon-misyon kodları paylaşılmış ve yardımı alınmıştır. Araştırmacılardan biri ve bilim uzmanı birbirlerinden bağımsız olarak vizyon ve misyon ifadelerini belirlenen temalar çerçevesinde sınıflandırmışlardır. İçerik analizi ile elde edilen verilerin güvenirliğinin sağlanması için, Miles ve Huberman'ın (1994) "Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100" formülü kullanılmıştır. Kodlayıcılar arasındaki güvenirlik oranı, vizyon ifadeleri için %77, misyon ifadeleri için ise %81 olarak bulunmuştur. Genellikle güvenirlik koşulu olarak yüzde 70 ve üzerindeki değerler yeterli görülmektedir (Başfırıncı, 2008). Elde edilen sayısal veriler %70'in üzerinde olduğu için verilerin güvenilir oldukları söylenebilir. Vizyon ve misyon ifadeleri, uygun temalara yerleştirildikten sonra, bu ifadelerin sayıları hesaplanarak frekansları bulunmuştur. Her bir temada sıklıkla kullanılan ilk 5 vizyon ve misyon ifadesi frekansları ve kullanan okul numaraları ile birlikte tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın temel amacı olan, ilkokulların vizyon ve misyon ifadeleri hangi alanlarda yoğunlaştığını belirlemek için, okulların internet sitelerinden elde edilen vizyon ve misyon ifadeleri madde madde incelenmiş, vizyon ve misyon ifadeleri kodlanıp aynı kavram hakkında yazılmış olan kodlar kendi içerlerinde temalandırılmış, tablo haline getirilmiş ve bu tablolar yorumlanmaya çalışılmıştır. Genel tablolar oluşturulduktan sonra, ayrıca temalarına göre vizyon ve misyon ifadelerinden her tema için en çok yinelenen 5 madde frekanslarına göre azalan bir şekilde sıralanarak tablolaştırılmış ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

1. *İlkokulların Vizyon İfadelerinin Yoğunlaştığı Alanlar*

Okulların vizyon ifadelerinin temalara göre dağılımları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.

Okulların Vizyon İfadelerinin Temalara Göre Dağılımları

Vizyon İfadelerine Ait Temalar	Okullar (n=43)	
	f	%
Eğitim-Öğretime İlişkin Vizyon İfadeleri	68	26
Kişilik Gelişimine İlişkin Vizyon İfadeleri	63	24
Yenilik-Gelişim-Değişime İlişkin Vizyon İfadeleri	39	14.9
Yaşadığı Çevreye Katkıya İlişkin Vizyon İfadeleri	29	11.1
Toplumca Kabul Görmüş Normlara İlişkin Vizyon İfadeleri	63	24

Tablo 2 incelendiğinde, toplam vizyon ifade sayıları 262 olan okulların vizyon ifadelerinde en çok *eğitim-öğretim* (f=68), *kişilik gelişimi* (f=63) ve *toplumca kabul görmüş normlara* (f=63) ilişkin vizyon ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Buna göre okulların gelecekle ilgili planlarında kişiliği gelişmiş, kimliği oturmuş bir öğrenci topluluğuyla toplumun beklentilerine paralel bir şekilde eğitim-öğretim ile ilgili yenilikler olduğu söylenebilir.

Okulların vizyonları temalara göre ayrı ayrı incelenmiş olup, her tema için en çok tercih edilen 5 vizyon ifadesi tablolaştırılarak belirtilmiştir. Okulların eğitim-öğretime ilişkin en çok tercih ettikleri vizyon ifadeleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3.

Okulların Eğitim-Öğretime İlişkin En Çok Tercih Ettikleri Vizyon İfadeleri

Vizyon İfadesi	Kullanan Okul No	F
Araştıran bireyler yetiştirmek	1, 18, 26, 29, 39, 42	6
Okulumuzda öğrenme temel ihtiyaç kabul edilsin	4, 5, 30, 37	4
Eğitimde kaliteyi yakalamış okul olmak	21, 25, 26, 37	4
Okulumuzda her veli öğrencisine öğrenme için her türlü fırsatın verildiğini bilsin	4, 5, 30, 37	4
Okulumuzda hem öğretenler hem de öğrenenler birbirlerinin öğrenmesine ve gelişimine yardımcı olmanın önemine inansın	4, 5, 30, 37	4

Tablo 3 incelendiğinde, eğitim-öğretime ilişkin vizyon ifadelerinde, okulların en çok "Araştıran bireyler yetiştirmek" (f=6) ifadesini vizyonlarında tercih ettikleri görülmektedir. Bu ifadenin yanında "Okulumuzda öğrenme temel ihtiyaç kabul edilsin" (f=4), "Eğitimde kaliteyi yakalamış okul olmak" (f=4), "Okulumuzda her veli öğrencisine öğrenme için her türlü fırsatın verildiğini bilsin" (f=4) ve "Okulumuzda hem öğreten hem de öğrenenler birbirlerinin öğrenmesine ve gelişimine yardımcı olmanın önemine inansın" (f=4) ifadelerinin de en çok tercih edilen diğer vizyon ifadeleri oldukları görülmektedir.

Okulların kişilik gelişimine ilişkin en çok tercih ettikleri vizyon ifadeleri Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4.
Okulların Kişilik Gelişimine İlişkin En Çok Tercih Ettikleri Vizyon İfadeleri

Vizyon İfadesi	Kullanan Okul No	F
Sorgulayan bireyler yetiştirmek	1, 16, 18, 26, 28, 32, 42	7
Nitelikli bireyler yetiştirmek	13, 18, 27, 28, 32, 40	6
Kendine güvenen bireyler yetiştirmek	16, 18, 28, 32, 35	5
Özgüvene sahip bireyler yetiştirmek	8, 11, 27	3
Ahlaklı bireyler yetiştirmek	12, 39, 42	3

Tablo 4'e bakıldığında okulların, kişilik gelişimine ilişkin vizyon ifadelerinden en çok "Sorgulayan bireyler yetiştirmek" (f=7) ifadesini tercih ettikleri görülmektedir. Bunun yanında, "Nitelikli bireyler yetiştirmek" (f=6), "Kendine güvenen bireyler yetiştirmek" (f=5), "Özgüvene sahip bireyler yetiştirmek" (f=3) ve "Ahlaklı bireyler yetiştirmek" (f=3) ifadelerinin de kişilik gelişimine ilişkin en çok tercih edilen vizyon ifadeleri arasında yer aldıkları belirlenmiştir.

Okulların yeniliğe-gelişime-değişime ilişkin en çok tercih ettikleri vizyon ifadeleri Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5.
Okulların Yeniliğe-Gelişime-Değişime İlişkin En Çok Tercih Ettikleri Vizyon İfadeleri

Vizyon İfadesi	Kullanan Okul No	F
Gelişime açık bireyler yetiştirmek	8, 11, 18, 28, 32	5
Çağın şartlarına ayak uydurabilecek bireyler yetiştirmek	21, 22, 26, 37	4
Her gün daha iyiye ulaşmak için çabalayan bireyler yetiştirmek/personel sahibi olmak	4, 5	2
21. Yüzyılın gelişen ihtiyaçlarına cevap verebilecek bireyler yetiştirmek	11, 31	2
Bilimin ışığında yürüyen ve bilimi temel kaynak alan bireyler yetiştirmek	39, 42	2

Tablo 5 incelendiğinde, okulların yeniliğe-gelişime-değişime ilişkin vizyon ifadelerinden en sık "Gelişime açık bireyler yetiştirmek" (f=5) ifadesine yer verdikleri, "Çağın şartlarına ayak uydurabilecek bireyler yetiştirmek" (f=4), "Her gün daha iyiye ulaşmak için çabalayan bireyler yetiştirmek/personel sahibi olmak" (f=2), "21. Yüzyılın gelişen ihtiyaçlarına cevap verebilecek bireyler yetiştirmek" (f=2) ve "Bilimin ışığında yürüyen ve bilimi temel kaynak alan bireyler yetiştirmek" (f=2) maddelerinin de sıralamada yer aldıkları saptanmıştır.

Okulların yaşadığı çevreye katkıya ilişkin en çok tercih ettikleri vizyon ifadeleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6.
Okulların Yaşadığı Çevreye Katkıya İlişkin En Çok Tercih Ettikleri Vizyon İfadeleri

Vizyon İfadesi	Kullanan Okul No	F
Üretken bireyler yetiştirmek	8, 9, 11, 28, 32, 41, 43	7
Teknolojiyi en iyi şekilde insanlığın yararı için kullanan bireyler yetiştirmek	8, 11	2
Ülkemizin muasır medeniyetlerden de ileriye gitmesi için mücadele etmeyi kendisine görev bilen bireyler yetiştirmek	39, 42	2
İş ve hizmet sektörüne uygun bireyler yetiştirmek	41, 43	2
Ülkesini çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarmak için uğraşan bireyler yetiştirmek	16	1

Okulların vizyon ifadelerinden yaşadığı çevreye katkıya ilişkin ifadeler, Tablo 6'da yer almaktadır. Okulların ilgili temaya ilişkin vizyon ifadelerinden en çok "Üretken bireyler yetiştirmek" (f=7) ifadesine yer verdikleri görülmektedir. En sık tercih edilen diğer vizyon ifadeleri arasında ise "Teknolojiyi en iyi şekilde insanlığın yararı için kullanan bireyler yetiştirmek" (f=2), "Ülkemizin muasır medeniyetlerden de ileriye gitmesi için mücadele etmeyi kendisine görev bilen bireyler yetiştirmek" (f=2) ve "Ülkesini çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarmak için uğraşan bireyler yetiştirmek" (f=1) ifadelerinin bulunduğu görülmüştür.

Okulların toplumca kabul görmüş normlara ilişkin en çok tercih ettikleri vizyon ifadeleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7.
Okulların Toplumca Kabul Görmüş Normlara İlişkin En Çok Tercih Ettikleri Vizyon İfadeleri

Vizyon İfadesi	Kullanan Okul No	F
Model/örnek okul olmak	1, 2, 3, 14, 18, 21, 26, 29, 37, 40	10
Yurdunu seven bireyler yetiştirmek	28, 32, 39, 42	4
Atatürk ilkelerine bağlı bireyler yetiştirmek	22, 39, 42	3
Başkalarının haklarına saygılı bireyler yetiştirmek	18, 20, 22	3
Tercih edilen okul olmak	3, 13, 18	3

Tablo 7'de, okulların toplumca kabul görmüş normlara ilişkin en sık kullandıkları vizyon ifadeleri yer almaktadır. Okulların en çok tercih ettikleri vizyon ifadesi de "Model/örnek okul olmak" (f=10) bu temada yer almaktadır. İlgili tema içinde en çok tercih edilen diğer vizyon maddelerinde ise "Yurdunu seven bireyler yetiştirmek" (f=4), "Atatürk ilkelerine bağlı bireyler yetiştirmek" (f=3), "Başkalarının haklarına saygılı bireyler yetiştirmek" (f=3) ve "Tercih edilen okul olmak" (f=3) ifadeleri yer almaktadır.

2. İlkokulların Misyon İfadelerinin Yoğunlaştığı Alanlar

Okulların misyon ifadelerinin temalara göre dağılımları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8.

Okulların Misyon İfadelerinin Temalara Göre Dağılımları

	Okullar (n=43)	
Misyon İfadelerine Ait Temalar	f	%
Eğitim-Öğretime İlişkin Misyon İfadeleri	96	26.7
Kişilik Gelişimine İlişkin Misyon İfadeleri	119	33.1
Yenilik-Gelişim-Değişime İlişkin Misyon İfadeleri	42	11.7
Yaşadığı Çevreye Katkıya İlişkin Misyon İfadeleri	22	6
Toplumca Kabul Görmüş Normlara İlişkin Misyon İfadeleri	81	22.5

Tablo 8 incelendiğinde, toplam misyon ifade sayıları 360 olan okulların misyon ifadelerinde en çok *kişilik gelişimi* (f=119), *eğitim-öğretim* (f=96) ve *toplumca kabul görmüş normlara* (f=81) ilişkin misyon ifadelerine yer verdikleri görülmektedir. Misyonun, vizyon ile bütünlüğü ve vizyonu gerçekleştirmek için örgütün üstlendiği

görevler olarak düşünüldüğünde sonuçların vizyon ifadelerindeki sonuçlarla tutarlılığı beklenilen bir durumdur. Bu bağlamda okulların vizyonlarını gerçekleştirmek için doğru ve etkili misyonlar belirledikleri söylenebilir.

Okulların misyonları temalara göre ayrı ayrı incelenmiş olup, her tema için en çok tercih edilen 5 misyon ifadesi tablolaştırılarak belirtilmiştir. Okulların eğitim-öğretime ilişkin en çok tercih ettikleri misyon ifadeleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9.

Okulların Eğitim-Öğretime İlişkin En Çok Tercih Ettikleri Misyon İfadeleri

Vizyon İfadesi	Kullanan Okul No	F
Bilgili bireyler yetiştirmek	4, 5, 6, 8, 9, 16, 21, 22, 24, 25, 28, 30, 32,	14
Becerili bireyler yetiştirmek	4, 5, 6, 8, 9, 16, 21, 22, 24, 25, 28, 30, 32,	14
Bütün öğrencilerin öğrenmelerini sağlamak	4, 5, 9, 22, 24, 28, 32	7
Araştıran bireyler yetiştirmek	10, 13, 38, 39, 42	5
Sosyal yönden sağlıklı yetişmeleri için her türlü olanağı sağlamaktır	18, 28, 32, 35	4

Tablo 9'da, okulların eğitim-öğretime ilişkin en sık kullandıkları misyon ifadeleri yer almaktadır. Okulların en çok tercih ettikleri misyon ifadelerinden "Bilgili bireyler yetiştirmek" (f=14) ve "Becerili bireyler yetiştirmek" (f=14) maddelerinin bu temada yer aldıkları görülmektedir. İlgili tema içinde en çok tercih edilen diğer misyon maddelerinde ise "Bütün öğrencilerin öğrenmelerini sağlamak" (f=7), "Araştıran bireyler yetiştirmek" (f=5) ve "Sosyal yönden sağlıklı yetişmeleri için her türlü olanağı sağlamaktır" (f=3) ifadeleri yer almaktadır.

Okulların kişilik gelişimine ilişkin en çok tercih ettikleri misyon ifadeleri Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10.

Okulların Kişilik Gelişimine İlişkin En Çok Tercih Ettikleri Misyon İfadeleri

Vizyon İfadesi	Kullanan Okul No	F
Kendine güvenen bireyler yetiştirmek	4, 5, 8, 9, 10, 16, 21, 22, 24, 25, 27,	12
Sorumluluklarının bilincinde olan bireyler yetiştirmek	1, 13, 20, 26, 34, 37, 38, 39, 42	9
Sorgulayan bireyler yetiştirmek	6, 7, 13, 38, 39, 42	6

Dürüst bireyler yetiştirmek	6, 7, 13, 39, 42	5
İnsani ve ahlaki değerlerle donanmış bireyler yetiştirmek	13, 20, 39, 40, 42	5

Tablo 10 incelendiğinde, okulların kişilik gelişimine ilişkin misyon ifadelerinde, okulların en çok "Kendine güvenen bireyler yetiştirmek" (f=12) ifadesini misyonlarında tercih ettikleri görülmektedir. Bu ifadenin yanında "Sorumluluklarının bilincinde olan bireyler yetiştirmek" (f=9), "Sorgulayan bireyler yetiştirmek" (f=6), "Dürüst bireyler yetiştirmek" (f=5) ve "İnsani ve ahlaki değerlerle donanmış bireyler yetiştirmek" (f=5) ifadelerinin de en çok tercih edilen diğer ifadeler oldukları görülmektedir.

Okulların yeniliğe-gelişime-değişime ilişkin en çok tercih ettikleri misyon ifadeleri Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11.

Okulların Yeniliğe-Gelişime-Değişime İlişkin En Çok Tercih Ettikleri Misyon İfadeleri

Vizyon İfadesi	Kullanan Okul No	F
21. Yüzyılın gelişen ihtiyaçlarına cevap verebilecek bireyler yetiştirmek	5, 9, 18, 22, 24, 28, 32, 40	8
Kendini yenileyen bireyler yetiştirmek	26, 27, 37, 40	4
Çağdaş bireyler yetiştirmek	1, 41, 43	3
Teknolojiyi izleyip kullanabilen bireyler yetiştirmek	7, 28, 32	3
Çağın şartlarına ayak uydurabilen bireyler yetiştirmek	9, 21	2

Tablo 11'e bakıldığında, okulların yeniliğe-gelişime-değişime ilişkin misyon ifadelerinden en çok "21. Yüzyılın gelişen ihtiyaçlarına cevap verebilecek bireyler yetiştirmek" (f=8) ifadesini tercih ettikleri görülmektedir. Bunun yanında, "Kendini yenileyen bireyler yetiştirmek" (f=4), "Çağdaş bireyler yetiştirmek" (f=3), "Teknolojiyi izleyip kullanabilen bireyler yetiştirmek" (f=3) ve "Çağın şartlarına ayak uydurabilen bireyler yetiştirmek" (f=3) ifadelerinin de yeniliğe-gelişime-değişime ilişkin en çok tercih edilen misyon ifadeleri arasında yer aldıkları belirlenmiştir.

Okulların yaşadığı çevreye katkıya ilişkin en çok tercih ettikleri misyon ifadeleri Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12.

Okulların Yaşadığı Çevreye Katkıya İlişkin En Çok Tercih Ettikleri Misyon İfadeleri

Vizyon İfadesi	Kullanan Okul No	F
Üretken bireyler yetiştirmek	10, 27, 33	3
Ülkesine yararlı bireyler yetiştirmek	13, 39, 42	3
Topluma faydalı bireyler yetiştirmek	1, 31	2
Üretim çeşitlerini arttıran, üreten, ürettiklerini değerlendiren bireyler yetiştirmek	41, 43	2
Öğrenciyle birlikte çevre eğitimini hedefleyen bir kurum olmak için varız	26, 37	2

Tablo 12 incelendiğinde, okulların yaşadığı çevreye katkıya ilişkin misyon ifadelerinden en sık "Üretken bireyler yetiştirmek" (f=3) ifadesine yer verdikleri, "Ülkesine yararlı bireyler yetiştirmek" (f=3), "Topluma faydalı bireyler yetiştirmek" (f=2), "Üretim çeşitlerini arttıran, üretken, ürettiklerin değerlendiren bireyler yetiştirmek" (f=2) ve "Öğrenciyle birlikte çevre eğitimini hedefleyen bir kurum olmak için varız" (f=2) maddelerinin de sıralamada yer aldıkları tespit edilmiştir.

Okulların toplumca kabul görmüş normlara ilişkin en çok tercih ettikleri misyon ifadeleri Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13.

Okulların Toplumca Kabul Görmüş Normlara İlişkin En Çok Tercih Ettikleri Misyon İfadeleri

Vizyon İfadesi	Kullanan Okul No	F
Türk Milli Eğitimi'nin amaçları doğrultusunda bireyler yetiştirmek	10, 11, 13, 14, 23, 26, 34, 39, 42	9
Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı bireyler yetiştirmek	1, 6, 14, 21, 33, 40	6
Milli ve manevi değerlere bağlı bireyler yetiştirmek	6, 11, 18, 20, 23, 40	6
Çevresiyle iyi ve olumlu bir iletişim kuracak bireyler yetiştirmek	6, 18, 28, 32, 35	5
Vatanını, milletini seven bireyler yetiştirmek	13, 20, 39, 42	4

Okulların misyon ifadelerinden toplumca kabul görmüş normlara ilişkin ifadeler, Tablo 13'te yer almaktadır. Okulların ilgili temaya ilişkin misyon ifadelerinden en çok "Türk Milli Eğitimi'nin amaçları doğrultusunda bireyler yetiştirmek" (f=9) ifadesine yer

verdikleri görülmektedir. En sık tercih edilen diğer misyon ifadeleri arasında ise "Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı bireyler yetiştirmek" (f=6), "Milli ve manevi değerlere bağlı bireyler yetiştirmek" (f=6) ve "Çevresiyle iyi ve olumlu bir iletişim kuracak bireyler yetiştirmek" (f=5) ifadelerinin bulunduğu görülmüştür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yapılan çözümlemelere göre, araştırma kapsamındaki okulların bir kısmının vizyon ve misyon ifadelerinin aynı başlık altında toplandığı görülmüştür. Oysaki vizyon ve misyon farklı kavramlardır. Vizyon, işgörenlere motivasyon ve ek sinerji sağlar. Misyon ise, vizyonu ve genel amaçları somut hale getirir ve neler yapılacağını belirler (Dinçer, 2004). Ülgen ve Mirze (2010: 69)'ye göre de, vizyon gelecekte arzu edilen bir durumu ifade eden ve örgütün stratejileri için bir pusula niteliğinde iken, misyon ise örgütün varoluş nedeni olup mevcut durumu gösteren bir mesajdır. İşletmelerin vizyonu, misyondan farklı bir kavram olarak, gelecekte olmasını arzuladıkları durumun ifadesidir. İşletmenin vizyonu ile misyonu arasındaki fark, uygulamada hep göz ardı edilmiş, her iki kavram çoğu kez birlikte kullanılarak hatalı davranılmıştır.

Bunun yanında 10 okulun hem vizyon hem de misyon ifadelerinin birebir aynı olduğu belirlenmiştir. Fakat her okulun ayrı özellikleri, ayrı kültürü ve davranış biçimi, ayrı idealleri vardır. Misyon ve vizyon bildirimlerinde, her kurum kendine has özellikleri ve hedeflerine dair bilgi verici ifadeleri kullanmalıdır (Durmuş, 2013). Vizyon ve misyon belirleme sürecinde gerekli araştırmalar yapılmalı, iç ve dış çevreye, tüm bileşenlere kulak verilmelidir. Bu bakımdan tüm okulların iç ve dış çevreleri, bileşenleri farklı olduğundan vizyon ve misyonlarının da farklı olmaları beklenmektedir. Araştırmada bu bağlamda ele alınan bulgular, Altınkurt ve Yılmaz (2011)'ın araştırmasıyla benzerlikler göstermektedir.

Vizyon, geleceğe ilişkin bir tasviri, idealleri ve öncelikleri, örgütün neyi özel ve tek kıldığına dair duyguyu, onun var olma nedenini ortaya koyan bir dizi ilke ve değeri ifade eder (Demir ve Yılmaz, 2010: 80). Araştırma sonucunda, okulların vizyon ifadelerinde en çok, *model/örnek bir okul olmak, üretken ve sorgulayan bireyler yetiştirmek* ifadelerinin vurgulandığı görülmektedir. Buradan hareketle, okulların yetiştirmeyi hedefledikleri öğrencilerle, diğer okullarla hep bir yarış içinde oldukları ve bu rekabetin onlara güç, azim ve kararlılık verdiği sonucuna ulaşılabilir.

Misyon ifadesi, bir örgütün var olma nedenini, belirlenen amaçlar ve hedefler üzerinde odaklanmış bir görev duygusunu ifade etmektedir (Dinçer, 2004). Okulların misyonlarında en çok *bilgili, becerili ve kendine güvenen bireyler yetiştirmek, Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı, Türk Milli Eğitimi'nin amaçları doğrultusunda, milli ve manevi değerlere bağlı bireyler yetiştirmek* ifadelerini vurguladıkları belirlenmiştir. Bu ifadeler, misyon kavramı açısından olumlu bir durumu göstermektedir. Kurumun misyonu, yasal düzenlemelerle kuruma verilmiş görev ve yetkiler çerçevesinde yaptıklarını özlü, açık ve çarpıcı şekilde ifade etmelidir (Altınkurt ve Yılmaz, 2011). İncelenen okulların, özellikle Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, milli ve manevi değerlere bağlı bireyler yetiştirmek ifadelerinin Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçları

(Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973) içinde yer aldıkları bilinmektedir. Bu bağlamda, okulların misyon ifadeleri ile kuruluşlarının temel dayanağına da hizmet ettikleri görülmektedir.

Okulların vizyon ifadelerinin temalara göre dağılımları incelendiğinde, en çok *eğitim-öğretime, kişilik gelişimine* ve *toplumca kabul görmüş normlara* ilişkin ifadelerin yer aldıkları ve özellikle toplumca kabul görmüş normlara ilişkin ifadelerden de *model/örnek bir okul olmak* vizyon ifadesinin tercih edildiği görülmektedir. Bu bulgu, Özdem (2011)'in diğer eğitim kurumlarından biri olan yükseköğretim kurumlarının vizyon ve misyonlarını araştırdığı çalışmasındaki sonuçlarla paralellik göstermektedir. Araştırmacı, 3. grup üniversitelerin vizyon ifadelerinin sıklıkla "Eğitim-öğretim işlevine yönelik hizmetler" temasında toplandığını ve üniversitelerin vizyonlarında çoğunlukla "Ulusal ve uluslararası düzeyde eğitim öğretimde lider, tercih edilen ve saygınlığı olan bir üniversite olmak" ifadesine yer verdikleri tespit edilmiştir.

Okulların misyon ifadelerinin temalara göre dağılımları incelendiğinde, en çok kişilik gelişimi, eğitim-öğretim ve toplumca kabul görmüş normlara ilişkin misyon ifadelerine yer verildiği görülmüştür. Buna göre, okulların kendilerine, toplumca kabul gören, kişilik sahibi, eğitimli, milli ve manevi değerlere bağlı bireyler yetiştirerek topluma faydalı olmayı görev edindikleri söylenebilir. Araştırmanın bu bulguları, Kunt (2012)'un yapmış olduğu "Türkiye'deki Üniversitelerin Stratejik Planlarındaki Misyon, Vizyon ve Stratejik Amaçların İçerik Analizi" adlı çalışmasıyla paralellik göstermektedir. İlgili araştırmada içerik analizi sonucu ulaşılan bilgiler göstermiştir ki, Türkiye'de üniversitelerin misyon açıklamalarında en sık, "toplumsallık" kavramına vurgu yapılmaktadır. Üniversitelerin, üstlendikleri rol ve tercih ettikleri görev olarak ulusal amaçları gerçekleştirme gayretinde oldukları söylenebilir.

Tüm bu bulgulara göre eğitim-öğretimde belirli bir kaliteyi yakalayarak, çağın getirdiği yeniliklerden soyutlanmadan; sorgulayan, nitelikli, kendine güvenen bireyler yetiştirmek, bu bireylerin ülkelerine faydalarıyla dönüt almak ve tüm bu eğitim anlayışıyla eğitim kurumları arasında örnek olmak, okullar için genel bir hedefi temsil etmektedir. Vizyonun, gelecekte ulaşılmak istenen noktayı, geleceğin resmini temsil ettiği düşünüldüğünde hedeflenen bu vizyonların toplumumuzu ve ülkemizi değişen ve gelişen dünyaya ayak uydurarak daha ileriye götüreceği ve geliştireceği söylenebilir. Bütün öğrencilerin öğrenmelerini sağlayarak, bilgili ve becerili, kendine güvenen, sorumluluklarını bilen, sorgulayan, Atatürk ilke ve inkılâplarına, milli ve manevi değerlere bağlı bireyler yetiştirmek, 21. Yüzyıla uyum sağlamak okulların genel işlerini, görevlerini ve sorumluluklarını temsil etmektedir. Misyonun, örgütün kimliğini ve yaptığı işi ifade ettiği düşünüldüğünde okulların gerçekleştirmekle yükümlü oldukları Türk Milli Eğitimi'nin amaçlarına yönelik bir misyon üstlendikleri ve bu misyonların, vizyona ulaşmak için iyi seçilmiş basamaklar oldukları söylenebilir.

Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlardan hareketle geliştirilen öneriler aşağıda sunulmuştur.

4. İlkokullar, vizyon ve misyon oluşturma sürecinde, bilimsel bir tutumla, sahip oldukları kendilerine özgü olanakları göz önünde bulundurarak gerçekçi,

gerçekleştirilebilir ve gerçekleştirilmeye değer vizyon ve misyon belirlemelidirler.

5. Okulların vizyon ve misyonları durağan bir yapı yerine, günün koşullarına uygun, güncellenebilen, esnek bir yapıda olmalıdır.
6. Benzer araştırmalar, ortaokul ve lise düzeylerindeki öğretim kurumları için de yapılabilir.

Kaynakça

Altınkurt, Y., Yılmaz, K. (2011). İlköğretim ve ortaöğretim okullarının vizyon, misyon ve değerleri ile ilgili bir çözümleme. *Akademik Bakış Dergisi,* 23, 1-15.

Başfırıncı, Ş. Ç. (2008). Bir pazarlama iletişim medyası olarak web ortamında içerik analizi yapmanın güçlükleri ve olası çözüm önerileri. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitü Dergisi, 19* (61), 52–71.

Can, H. (1999). *Organizasyon ve yönetim.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çetinkaya, A. ve Gülmez, T. (1999). *Okul gelişimi modeli-planlı okul gelişimi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Çolakoğlu, M. (2005). Eğitim örgütlerinde değişim ve liderlik. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*, 63-77.

Demir, C., ve Yılmaz, M. K. (2010). Stratejik planlama süreci ve örgütler açısından önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25*(1), 69-88.

Dinçer Ö. (2004). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. İstanbul: Beta Yayınları.

Durmuş, Ş. (2013). *İstanbul ilçe milli eğitim müdürlüklerinin stratejik planlarındaki misyon ve vizyon ifadelerinin içerik analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç

Erdoğan, İ. (2015). *Eğitimde değişim yönetimi.* (4. basım). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Kanalan, E. (2004). *Müfredat laboratuar ilköğretim kurumlarında planlı okul gelişim sürecinde stratejik plan geliştirme sorunları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Kunt, Ş. (2012). *Türkiye'de üniversitelerin stratejik planlarındaki misyon, vizyon ve stratejik amaçların içerik analizi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

MEB. (2007). *Planlı okul gelişim modeli.* (4. basım). Ankara: MEB EARGED Yayını.

Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. California: SAGE.

Nartgün, Ş. S. (2004). Öğrenen örgütlerde strateji ve planlama., C. Elma ve K. Demir. (Editörler). *Öğrenen örgütlerin dinamikleri*. Birinci Baskı. Ankara. Sandal Yayınları, ss. 161-190.

Özdem, G. (2011). Yükseköğretim kurumlarının stratejik planlarında yer alan vizyon ve misyon ifadelerinin analizi. *Educational Sciences: Theory & Practice*, *11*(4), 1869-1894.

Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2010). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Beta Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* (8. basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İnternet Kaynakları:

Milli Eğitim Temel Kanunu (1973) http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html adresinden 28.05.2016 tarihinde erişilmiştir.

İŞLETMELERDE NEFES EĞİTİMİ: İŞLETME VE ÇALIŞANLARIN KAZANÇLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Sevinç KORKMAZ

İşletme Yönetim Uzmanı

Kuantum Nefes Koçu

Özet

Genel anlamda nefes bir kişinin soluk alıp vermesinden öte yaşamının kalitesi ve verimliliğiyle doğrudan etkili yaşam enerjisi kaynağıdır. Nefes eğitimi çalışanların, işletmelerin ve toplumların tüm boyutlarda sağlıklı kalmasının anahtarıdır. Doğu felsefesi, batı tıbbı ve tüm öğretiler bütünleyici bakış açısıyla nefesin ekonomik, sosyal ve toplumun tüm dinamiklerinin kazançlarını görmektedir. İlişkilerin düzenlenmesinden, stres, kaygı, başarı, hastalık vb. hayatın her alanında etkili ve etkin olmanın mümkün olduğuna dair hızla geri bildirimler akmaktadır. Nefesin derinliği ve tamlığıyla beyin dalgalarının salınımını etkiler, sağ ve sol beyin arasında denge kurarak hangi yaratıcılık alanımızı kullanmak istediğimize karar veririz. İşe alım, işte kalma süresi, kariyer planlama çalışmaları nefes analizi ile optimum sonuçları sağlamaktadır. Bu çalışmada öncelikle nefes eğitiminin işletmeye, çalışanlara ve topluma katkısı incelenecek. Kaliteli Nefesin işten eve, evden topluma bütünsel katkısını farkettirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: nefes, farkındalık, başarı, sağlık, eğitim, iletişim, stres

BREATHING TRAINING IN CORPORATIONS: A STUDY ON GAINS OF CORPORATIONS AND EMPLOYEES

Abstract

Generally speaking, breathing ismore than just a simple mechanical action and it constitutes the life energy source of a person that directly effects the life quality and productivity. Breath training is the key for employees, companies and societies to stay healthy on all fronts. Eastern philosophy, western medicine and all the teachings view breathing's economical, social and all dynamics of societies gains as supplementary. There are many feedbacks flowing as to the effectiveness and the influence of breathing on many aspects of life ranging from regulating the relationships to the stress, worry, success and sickness etc. Depth and completeness of a breath effects the oscillation of brain waves and creates an equilibrium between right and left lobes enabling us to decide which creative part of our brain to utilize. Recruitment, emploment period, career planning studies produce optimal results with breathing analysis. In this study, firstly, the contribution of breathing training to corporations, employees and to society will be analyzed. It aims to raise awareness to the integrative contribution of quality breathing from work to home and from home to societal level.

Keywords: breath, awareness, success, health, education, communication ,stress

Giriş

Nefes bizim doğduğumuz anda kazandığımız hakkımız. Biz farkında olsak da olmasak da nefes almaya devam ederiz. Bu kadar sıradan gibi görünen nefes deneyimlerinin hayat kalitesini belirlediğini bilmek nefes alma alışkanlıklarımız üzerinde farkındalık yaratarak duygu, düşünce ve davranışlarımızı değiştirmektedir. Alınan her nefesle güçleniriz, büyürüz, gelişiriz, yaşam enerjisiyle besleniriz. Yaşamın kaynağı olan nefes, diyafram sayesinde vücudumuza dolan ve tüm hücreleri besleyip toksinlerin bedenden ayrılmasını sağlayan bu yöntemin tüm insanlık, toplum, çalışanlar ve sağlığımız üzerindeki etkisi yadsınamaz ölçüde gerçektir. Bilim bunu kanıtladı.

Geçmişten günümüze tüm öğretiler zihin, beden ve ruh bütünlüğünü aldığımız nefeslerin gücüyle sağladığımızı göstermektedir. Sağlıklı nefesler sağlıklı hayatlar demektir. Nefesin olmadığı her yerde ölüm var. Nefesin gittiği her yer ise daha sağlıklı, daha canlı ve daha yaratıcı bir enerjiyle dolar. Karşılığında kazançtayızdır.

Her işletmenin hayatta kalma, kar elde etme, topluma hizmet vb amaçlarına ulaşabilmesinin en önemli aracı insan kaynağı ve ona verdiği değerdir. Çünkü bilgi, yaratıcılık, yenilikçilik anlayışıyla donanmış, nefes eğitimiyle farkındalık kazanmış çalışanlara sahip olmak stratejik yönetimin gereği kabul edilmektedir. Kaybetmeye, savaşmaya, rekabete alışan bedenler nefesin dinamiğiyle birlikte kendisiyle ve diğerleriyle barışa geçer, uzlaşmaya varır, olasılıklarını genişletir. Lider çalışanlar böylelikle tek bir deneyim ve tek bir sonuç olmadığını fark ederek yönetimin tüm işlevlerini kusursuzca ve kolaylıkla yerine getirebilmektedirler. İşbirliğine yatkın, motivasyon araçlarını fark eden ve kullanan, kendine güvenen, sorumluluk alan çalışanların işletme verimlilik düzeylerinde anlamlı değişiklikler yaratması mümkün olacaktır. İlerleme için gerekli tüm techizat, makine, araç, gereç yatırımları ancak insan kaynağının etkinliğinin arttırılması ile anlam kazanmaktadır.

Bu çalışmada nefes alma kapasitemizin hayat kalitemizi belirlediğini bilerek, işletme ve çalışanlarının nefes eğitimiyle mikrodan makroya kazanç hedeflerinin daha iyi nasıl değiştiğini inceleyeceğiz. Nefesimizi fark ettiğimizde kendimizi, potansiyelimizi, yaratıcılığımızı, duygu ve düşüncelerimizi yönetmeyi keşfederiz. Kendimize yatırım topluma yatırım yapmaktır. Bu nedenle kalite nefesimizdedir, kalite her anı fark edip yönetme becerimizdedir. Nefes eğitimi ile bilimin ispatladığı olanakları fark ettirmek ve kazançlarımızın hatırlatılması sağlanmaktadır.

Çalışanların işyerindeki tutum ve davranışları onların kariyer planlarını, işte kalma sürelerini, verimliliklerini etkilemektedir. Bizler nefesimizin derinliği, akıcılığı ve bütünlüğüyle doğal kapasitemize ulaşabilir böylelikle değerimizi, gücümüzü, kendimizi ve yaşamdaki olasılıklarımızı fark edebiliriz. Bu önemli eğitimin tüm işletmelerde çalışanların bilinçle uygulaması beklenen bir yöntem olmasını ummaktayız. Nefes eğitimi okullarda, işyerlerinde, evde kolaylıkla uygulanabilecek geliştirilebilir bir yetenektir. İnsani ve toplumsal gelişimin hızını olumlu yönde etkileyen, yaşama ve yaratıcılık hazzını artıran bu eğitim iyi kavranmalı ve önemsenmeli. Çünkü nasıl nefes alıyorsak öyle yaşarız. Ve nasıl yaşadığımıza bakarak nefesimizi yönetme kabiliyetimizi değerlendirebilmekteyiz.

Üniversitelerin eğitim programlarında Nefes Eğitim Derslerinin var olması, geniş kitlelere ulaşma ve sürekli eğitim modüllerinin içeriğinin gözden geçirilmesi hedeflenmektedir. Nefes Eğitimcilerinin yetişmesi, işletmelerde ve tüm kurumlarda yer bulması, işletme kazanç ve hedefleri açısından etkili ve etkin bir yöntem olarak kullanılması amaçlanmaktadır.

1. Nefesin Bütünsellik Anlayışı

Organizmamızda bütün sistemler, organlar, hücreler, hücre organelleri ve üretilen bütün maddelerin zerrecikleri birbirinden haberdardır ve mükemmel bir uyum (homeostasi) içerisindedir. Evren gibi parçaları çeşitli biçimlerle birbirine bağlı ve bütündür. Bağışıklık sistemimizin görevi bu uyumu titizlikle muhafaza etmektir. Bu uyuma zarar verebilecek veya değiştirebilecek her tür maddeyi antijen (düşman) olarak kabul etmekte ve duruma göre savunma taktiği geliştirmektedir (Aidin, 2012, s.13). Ruh ve beden sağlığımız söz konusu olduğunda birbirmizden hiç farkımız yoktur (Myss, 2014, s.24). Felsefe akımlarında zaman zaman ruh ve beden ayrımına vurgu yapılmış olsa da günümüzde yapılan çalışmalarla bedenin, zihnin ve ruhun birbirini güçlü bir şekilde desteklediği bilinmektedir. Bu güçlü birlikteliğin önemli destekleyicilerinden biri de nefesimizdir. Hepimiz aynı nefese sahip olmakla birlikte bu yaşam enerji kaynağı bilinçle kullanıldığında yaşamın mucizesi gerçekleşmektedir. Nefes tek tek parçaları değil bütün organizmayı ele geçirdiğinde canlılığın bütünlüğü söz konusu olmaktadır.

Nefes bedenimizin enerji kaynağıdır ve bizler nefes almak için diyafram kasına sahibiz. Diyafram kası tıpkı bir pompa gibi görev yaparak dışarıdan aldığımız havanın akciğerlere ulaşmasını sağlamaktadır ve hücrelerden transfer olan atıkların bedenden ayrılmasını, terk etmesini kolaylaştırmaktadır. Diyafram kullanılarak rahatlıkla tüm beden oksijenlendirilmekte böylelikle hücrelerin canlılığı sağlanmakta ve nefesin bütünsel akışı oluşturulmaktadır. Beden, ruh, zihin boyutunda ele alındığında sağlığın bütünlüğü, doğal ve derin, çabasız nefesler alarak gerçekleşmektedir.

Alt karın nefesiyle birlikte göğüs nefesinin dengesi beden, zihin, ruh sağlığının bütünlenmesini beraberinde getirmektedir. Önce karına inen diyaframın baskısı tüm iç organlara ihtiyacı olan besinleri sağlarken sonrasında ise göğse kadar ulaşan hareket üst bedeni harekete geçirip rahatlatmaktadır. Alt beden karın nefesinin ve üst beden göğüs nefesinin titreşimi bütünsel nefes dengesinin sağlayıcısı olmaktadır. Olaylara, kişilere ve durumlara yüklediğimiz anlamlar yani algılarımız zihinsel boyutta inanç sistemleri oluşturarak ruhsal ihtiyaçlarımızı karşılamaktadır. Bunun sonucu olarak kararlar vermekte ve uygulamaktayız. Bedenimizin sağlığı duygu ve düşüncelerimize yüklediğimiz anlamlara göre şekillenmektedir.

Nefes Farkındalık çalışmalarında burundan derin alınan nefeslerle çalışmaya başlanmaktadır. Böylelikle her derin nefes alış ve nefesin yavaş yavaş bedeni terk ediş hızının fark edilmesi sağlanmaktadır. Her nefes alış bedeni harekete geçirmektedir. Her nefes verişle atılan toksinler ve hücre hafızamızdaki duyguların harekete geçmesiyle kişi rahatlamaktadır. Bu farkındalıkla en az 10 kez tekrarlanan burundan alınıp burundan verilen nefeslerin zamanla alış ve veriş süresinin arttırılması amaçlanmaktadır.

Nefes aldıkça alma kapasitemiz genişlemektedir. Akciğerlere dolan hava ile daha fazla yer açılmakta buna istinaden veriş süresi de zamanla artmaktadır. Nefesin bedenden

çıkışına izin verdikçe daha coşkulu nefesler almaya hazırlanmaktayızdır. Böylelikle duygularımız da harekete geçebilir ve derin bir farkındalık yaşayabiliriz. Örneğin içimize derin bir mutluluk yada ağlama hissi gelebilir. Bazen duygularımızı gülerek de boşaltabiliriz.

Nefesimizin farkında olarak yapılan egzersizler nefes kapasitemizle birlikte olasılıklarımızı da arttırmaktadır. Tek bir duyguya, tek bir duruma, tek bir olasılığa bağlı kalmak yerine çoklu seçenekleri görüp en iyi olanı kolaylıkla seçebiliriz. Çünkü nefes farkındalık yaşatmaktadır. Kişiyi bulunduğu andan çıkartıp sonsuz bilgelikle dolu olan evrensel bilinçden ihtiyacımız olan bilgiyi bizlere hatırlatmaktadır. Yani nefes bizi ruhumuz, zihnimiz ve bedenimizle bütünlemekte, anın içinde sonsuz olanakları fark ettirmektedir.

Bütünleyici Nefes, ayrıca çokça duygu odaklı mı yada çokça mantık odaklı mı hareket etmemizin bilincini değiştirdiğinden her ikisini de dengelediği için bu isimle adlandırılmaktadır. İş hayatı çoğunlukla mantık ve bilinç tarafından yönetilmektedir ve kararlar buna uygun alınmaktadır. Yaptığımız işin gereğine göre mantık veya duygu alanlarına yönelik nefes almak ve nefesimizi yönetmek mümkün. Bunun için beyin loblarımızın aktivitelerini ve buna bağlı hormonal etkileri inceleyebiliriz.

Her durum için nefes yönetimi yapılabilmektedir. Nefes Eğitimleri işletmeler, çalışanlar ve tüm toplumun her bireyinin öğrenmesi ve farkındalıkla uygulaması gereken bir sorumluluk algısı yaratmaktadır. İyi bir yaşam hepimizin hakkı. Kaliteli nefesler kaliteli hayatlar ve kaliteli toplum, kaliteli ilişkiler yaratmaktadır. Bu nedenle nefesimizin bütünselliği hayatın her alanını bütünsel bakış açısıyla görmemizi sağlayarak bizleri ayrılık bilincinden uzaklaştırabilir.

2.Nefesin Önemi

Nefes bedenimizin en önemli besin kaynağıdır. Havayı ciğerlerimize çekerek soluk alırız. Nefes almak bizi ferahlatır, rahatlatır, dinlendirir. Mutlu bir biçimde yaşamak için nefes alma kalıplarımızı gözlemlemek ve üzerinde çalışma yapmak bedenimizin fizyolojik işleyişini olumlu yönde etkilemektedir. Bilinçli nefes almak nefes eğitimleriyle mümkün olmaktadır. Bedenin ve zihnin yapısını (anatomisini) tanımak ve sistemlerin birbirine etkisini öğrenmek önemlidir. Duygularımız aracılığıyla nefes alma verme dengemiz, nefesimizin hızı, derinliği, bütünlüğü değiştirilebilmektedir. Düşüncelerimiz duygularımızı, duygularımızda beden proseslerini etkilemektedir.

Günümüzde pek çok nefes alma tekniği kullanılmaktadır. Kişinin duygu durumuna, yaşadığı olaylar ve durumlara yüklediği anlamlarla nefes alma sıklığı ve bütünselliği değişmektedir. Bu durum özellikle çalışanların verimliliği üzerinde etkili olmaktadır. Nefes yönetimi duyguları yönetebilme becerisi sağlamaktadır. Giderek artan oranda nefes eğitim ve teknikleri kurumsallaşma göstermekte, işletme yönetici ve çalışanlarının da sıkça başvurduğu eğitim yönetimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bedenin ihtiyacı olan oksijen alma verme dengesi kurulamadığında sağlıksız, verimsiz, kendini yönetemeyen dolayısıyla performansı düşük çalışanlara sahip oluruz. Bu durum iş yapma kapasitesinin azalması demektir. Bu nedenle nefes eğitimi ve çalışmaları kişinin bedensel, zihinsel ve ruhsal sağlığını olumlu yönde etkimektedir. Verimliliği, işe odaklanma kapasitesini ve iletişim gücünü artırmaktadır. Kendini tanıyan,

ne istediğini bilen, kendini yönetebilen çalışan işyerinde ve bulunduğu her yerde mutlu olabilmektedir. Mutlu çalışanlar üretken, işyerinde kalma süresi yüksek, performansını gerçekleştiren, işbirliği içinde ve çözüm odaklı yapıya sahip olmaktadırlar. Amacını tanımlayan, mevcut durumunu inceleyen, faaliyetlerini gerçekleştiren ve sonuçlarını değerlendiren işletme ve çalışanları karar alırken ve seçim yaparken nefes eğitiminin yenilikçi ve yaratıcı kazançlarını kullanmaktadırlar. Düşünce ve inançları katı olan bireyler sınırların dışına çıkma konusunda esnek olamadıklarından olaylar ve kavramlar arasında yeni ilişkilerin kurulması, yeni fikirlerin ortaya çıkması söz konusu olmamaktadır (Yıldırım, 1998, s.63). Nefes düşünce sisteminden gelen kural ve inanç sınırlarını esneterek olasılıkların genişlediği bir alana geçmemizi sağlamaktadır. Eski inanç, tutum ve davranış bilgilerini kaldırmak yeni koşullara uyum sağlama yaratıcı yeteneğimizi geliştirmektedir.

Diyafram nefesini kullanarak bedenin sinyali olan semptomların azaldığı hatta geçtiği gözlemlenmektedir. Çünkü her fiziksel durumun mutlaka bir zihinsel karşılığı vardır (Hay, 2000, s.16). Metabolizmadaki atıkların büyük bir kısmı nefesimizle ve lenf kanallarıyla hücrelerden arındırılmaktadır. Derin nefesler almak lenf sistemini harekete geçirmektedir ve böylece temizlenen hücreler canlanmaktadır. Zihnin ritmini, istediğimiz salınıma sahip olmasını nefesimizin hızı belirlemektedir. Sık alınan nefesler adrenalin hormonunun salgılanmasıyla bize savaş yada kaç mesajını vermektedir. Derin alınan nefesler ise oksijenli solunumun tüm düzeylerde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu esnada yaratıcılık artmakta, esnek düşünme gerçekleşmekte, olasılıklar fark edilmekte ve yeni bakış açıları kazanılmaktadır.

2.1.Nefesinle Zihninin Salınımını Sen Belirle

Beyin dalgalarımız beta, alfa, teta ve delta olarak tanımlanmaktadır. Beynin işleyişi sırasında yaydığı elektromanyetik dalgalar ölçülerek bulunmaktadır. Bedenimiz zihnimizin frekansına göre tepkiler vermektedir. Yüksek salınımlı bir zihin anlık çözümler üretebilmekte, kolaylıkla planlama yaparak harekete geçebilmekte ve sonuca ulaşabilmektedir. Beyin frekansları yavaşladıkça hormonlar, kaslar, kan akışı ve nefesimizin hızı da değişmeye başlamaktadır. Zihnin ritmi bedenin ritmini yani hayatın ritmini de belirlemektedir. Her duygunun beynimizde titreşimsel bir karşılığı vardır. Duygu değişimleri sırasında beyin dalgalarının salınımı da değişmektedir. Kızdığımızda yada sevindiğimizde yaydığımız titreşimler birbirinin aynı olmamaktadır. Öfke anında hızlı sevgi anında daha yavaş ritm ve salınım gerçekleşmektedir.

İşletmeler ve çalışanları hedeflerini gerçekleştirmek adına yüksek tempolu bir çalışma programına göre hareket etmektedirler. Hızlı karar alma ve uygulama hedefe ulaştırmaktadır. Bu esnada program akışına uyabilmek için stres yaşanabilmektedir. Sıfır hata uygulaması işletmelerde daha dikkatli, daha bütünsel bakış açısını gerektirir. Tam da bu noktada aldığımız nefeslerin önemi hayatidir. Çünkü strese giren beden ve üretilen hormonlar doğru karar verme mekanizmamızı etkilemektedir. Bu süreçte anlık nefes alma kontrolü sağlayabilenler, nefesinin hızını ve akışını rahatlatabilenler aynı süreci daha sakin yaşamayı başaranlardır.

Nefes eğitimi ile çalışma disiplini içinde nerde, nezaman, nasıl davranabileceğimizin kontrolü bizim elimize geçmektedir. Duygularını yönetebilen kendini yönetir. Kendini yöneten ailesini, çalışanlarını, bulunduğu iş alanını ve sosyal

çevresini de yönetme becerisine sahip olur. Bu anlamda işletmelerde çalışanların nefes yönetimini bilinçle uygulamaları hedefe giden yolda belirleyici olmaktadır.

2.2.Nefesin Dengesi

Sağlıklı, güçlü ve yoğunlaşmış bir zihne sahip olmak için doğru nefes alma ve verme bilgisine sahip olmalıyız. Çünkü aldığımız ve verdiğimiz her nefes enerjisi bedenimizin tüm hormonal sistemini, sinir sistemini ve tüm sistemleri etkilemektedir. Bu bilinçle nefes eğitimi alarak nefesinin gücünü keşfeden bireyler hislerini kontrol edebilmekte hatta beyin dalgalarını, çevresel sinir sisteminin öğelerini düzenleyebilmektedirler. Bu şu demek nefesimiz, heyecan, endişe, kasılmış kas, yıkıcı davranışlar ve stresin yerine huzur, dingin bir beden ve uyumlu dengeli davranışların belirleyicisi olabilmektedir.

Yaşamımız biz istesek de istemesek de bazı işlevlerini otomatik olarak sürdürmektedir. Duygu ve anlam yüklediğimiz durumlarda otonom sinir sistemimiz nefes alma hızımızı, kalp atış hızımızı ve kan basıncımızı değiştirmektedir. Sempatik sinir sistemimiz adrenalini, parasempatik sinir sistemimiz ise bir nörotransmitter (kimyasal iletici) olan asetilkolini aktifleştirmektedir. Somatik yani motor hareketlerimizde kaslarımıza giden hormonlar ve salgılar sayesinde aktifleşmekte yada pasifleşmektedir.

Sinir sistemi vücudun haberleşme sistemidir. Değişik duyu organlarından gelen binlerce bilgi bu sistem sayesinde taşınmaktadır. Merkezi ve çevresel sinir sistemi olarak ikiye ayrılmaktadır. Merkezi sinir sistemi (beyin ve omurilik), çevresel sinir sisteminden gelen verileri değerlendirmektedir. Çevresel sinir sistemi, vücudun her yanından alınan duyu (tat, dokunma, görme, işitme, vücudun pozisyonu, ağrı, ısı, titreşim vb) bilgilerini merkeze taşımaktadır ve merkezden çıkan emirleri kas veya salgı bezi gibi ilgili yerlere ulaştırmaktadır.

Nefesimizin bedendeki dengeli akışı hayatımızı dengeli yaşamamızı sağlamaktadır. Mutluluk hormonu seratonin veya tehlike durum salgısı adrenalin, sağ ve sol burun deliğimizden alınan nefese göre beynin ritmini, hormonların dengesini belirlemektedir. Hormonlarımızın dengesinin bozulması nefesimizin ritmini, doğal akışını bozmamızdan, kapasitemizin altında nefesi ve oksijeni akciğerlerimize ve dolayısıyla kana ve tüm hücrelerimize gönderip besleyememizden kaynaklanmaktadır. Beynimizin sağ veya sol lob nöronlarının aktivitesi nefesin devinimine bağlıdır. Karın ve göğüs nefesinin dengesi ruhsal doyum ve yaşam sevincimizin belirleyicisi olmaktadır.

Nefes Eğitimi işletme çalışanlarının bedensel, zihinsel ve ruhsal denge (bütünsellik), bireysel sağlık, işi tam zamanında verimli tamamlama, ideal iletişim boyutu kazanma bilincini geliştirmektedir. Böylelikle mikrodan makroya ekonomik ve sosyal kazanç sağlanmaktadır. Bu bilimin daha fazla işletme yönetici ve çalışanları tarafından benimsenerek öneminin anlaşılması uygulanmasını kolaylaştıracaktır. Bu eğitim, yönetim fonksiyonlarının yapılandırılmasında giderek artan oranda kullanılmaktadır.

2.3.Nefesinle Kendini Tanı

Bireysel ve sosyal ilişkilerimizde kendimizi tanıma ve tanıtma becerimiz bulunduğumuz ortamda nasıl algılandığımızın belirleyicisi olmaktadır. Kendini gerçekten her yönüyle tanıyan, güçlü ve zayıf yönlerini fark eden ve bu yönlerini dengeleyen çalışanlar her ortamda özgürce duygularını ve bilgilerini ifade edebilmektedirler. Çünkü işletme içinde ve dışında fırsatların, tehditlerin ortam, durum ve kişilerin bilincindedirler. İster bir işletmede yönetici, idareci olun ister kapsam dışı çalışan tüm iç ve dış müşterilerin sağlıklı bir iletişim kurabilmesi doğal nefese sahip olduğuyla doğrudan ilişkilidir. Nefes alış ve veriş hızı, derinliği ve kapasitesi algı açımızla birleştiğinde sağlıklı iletişim kurabiliriz. Bildiğimiz ve bilmediğimiz yönlerimizi tanımak ve tanıtmak iletişim alanımızı genişletmektedir.

İşletmelerde nefes eğitimi iletişim verimliliği açısından maksimum kazanç sağlamaktadır. Öncelikle işe almadan, işte kalma süresine kadar nefesin iletişim boyutunu güçlendirmesi söz konusudur. Nefes analizi ile işe alma teknikleri uygulanarak kişinin hangi alanda daha verimli çalışacağı belirlenebilmektedir. Güçlü ve derin nefes çalışanın satış, pazarlama, halkla ilişkiler vb. hangi alanlarda daha aktif olabileceğini göstermektedir. Çalışanın kendisini tanıması kadar diğerlerinin çalışan hakkında bilinmeyen alanlarının tanımlanması yapılmalıdır. Bu geri bildirimlere açık ve kabul edebilmekle ilgilidir. Edindiği bilgilerle açık alanlarını genişletenler yatay veya dikey iletişimde bulunduğu grup veya departman çalışanlarının paylaşım ve izlenimlerine daha kolay adapte olmayı başaranlardır. Kişilerin kendisiyle ve diğerleriyle etkili iletişim sağlaması sağlıklı ortamlar yaratmaktadır. Sağlıklı iletişimin kurulduğu bir işletmede sorun çözme, stres düzeyi ve karar verme gibi olguların yönetimi de kolaylaşacaktır.

Nefesini tanıyan kendini tanır, kendini tanıyan çevresini tanır. Fark eden fark yaratır. Yaratıcı olan güçlüdür kendine güvenir. Güvenen bilir. Bilgili olan evde, işte, sosyal çevrede tanınır. İşletme ve çalışanların sorumluluğu sadece dar çevreyi kapsamamaktadır. Etki alanı çok geniş olan işletmelerin sorumlulukları da dalga dalga bulunduğu alandan dış müşterilerine kadar her alanı kapsamaktadır. Bu nedenle nefes eğitimi ile kendini ve karşısındakini tanıyıp güçlü ve açık iletişim sağlayanlar rekabet ortamında zihinlerde olumlu fark yaratacaklardır.

3.Nefes Eğitim Programı

Nefes bizim en kutsal hazinemiz. Hayatımızı daha sağlıklı, daha yaratıcı, daha kaliteli yaşamamızı sağlamaktadır. Nefes eğitimi çeşitli ritmlerdeki nefeslerle, stresten arınma, vücuttaki sistem ve organları destekleme, çok güçlü duyguların dönüşmesini ve zihinsel dinginliği sağlanmak için kullanılmaktadır. Duygusal ve zihinsel seviyedeki başarımız nefesimize bağlıdır. Zihnimizdeki duygu kodlarımız nöropeptit adı verilen kimyasallar aracılığıyla vücudumuzun tüm sistemlerinin işleyişini etkilemektedir. Bebekken aldığımız coşkulu diyafram nefesimiz zamanla coşkusunu ve ritmini kaybetmeye başlamaktadır. Bireyler büyüdükçe onları yetiştiren otorite olarak tanımlanan kişilerin inanç sistemlerini kopyalamaktadırlar. Yanında büyüdükleri kişilerin öğretileri emir olarak algılanmaktadır. Daha anne karnındayken başlayan zihinsel ve duygusal yaratım kodlarıyla zihinsel ve duygusal yazılımlar oluşmaktadır. Ve böylelikle

olaylara, durumlara ve kişilere öğrenilen algı penceresinden bakma ve yorumlama alışkanlığı kazanılmaktadır.

Kendini tanımaya, anlamaya, anlamlandırmaya başladıkça ebeveynlerinin ve çevresinin özelliklerini taşımakta olduğunu fark eden ve hayatında, bulunduğu çevrede, dünyada ve evrende bir şeylerin yolunda gitmediğini hissetmeye başlayan birey bu duygu veya durumları değiştirmek için harekete geçecektir. Gözlerimiz dışarıya açılan pencerelerimizdir. Bu nedenle gördüklerimizi suçlamaya, eleştirmeye, yargılamaya ve anlam yüklemeye başlayabiliriz. Ne zaman ki bunun işe yaramadığını, bir kısır döngü içinde olduğumuzu fark ederiz işte orada dönüşüm gerçekleşmektedir. Görünenle sınırlı algılarımız daha derin daha içsel mesajları okumayı hatırlar. Her şeyin kendi zihinsel anlam yükleme ve algı sürecimizin yaratımı olduğunu kabul eder. Yaşadığımız tüm yakın ve uzak çevre, iş, aile, arkadaş ve tüm seçimlerin bilinçaltının inşası olduğu kabul edilr. Yaşamının mimarı olduğunu anlamak kendini ve çevreni yapılandırma sürecini de başlatmış olur.

Nefes eğitimi nefesin duygularla işbirliği ve yönetilmesiyle gerçekleşmektedir. Hislerimizin kontrolü bizim elimizdedir. Öyleyse bilinçaltımıza yerleşen tüm hislerimizi tanıma sürecine girerek hangi durum, olay ve kişi karşısında nefesimizi tutuyoruz, bırakmıyoruz, durduruyoruz ve kesiyorsak nefesimizi fark ederek ve bütünleyerek derin ve akıcı nefeslerimize tekrar kavuşabiliriz. Nefes Eğitim Programı ile işletme çalışanlarının işe alma, oryantasyon, kariyer ve performans başarılarının verimliliği sağlanmaktadır. Ayrıca nefes eğitimi insan kaynakları çalışmalarının hedeflenen sürede etkili, etkin olarak kişisel ve grup dinamiklerinin belirlenmesiyle amaca uygun kullanımının maksimum gerçekleşmesini sağlamaktadır.

3.1. Nefes Eğitim Süreci

Nefes Eğitimi 3'er aylık iki modülden oluşmaktadır. Toplamda 6 aylık süre her hafta bir gün, öncelikle günün ilk yarısında farkındalık eğitimi ile başlayıp ikinci yarısında nefes seansı ile tamamlanmaktadır. Eğitimin birinci aşamasında kişinin kendini tanıma süreci ele alınmaktadır. Kendini tanımak şimdi bulunduğu an ve yaşadığı bireysel ve çalışma ortamında nelere sahip olduğunun belirlenmesini kapsamaktadır. Şimdiki durum kabul edildiğinde ve fark edildiğinde eylem aşamasına geçilmektedir.

İşletmelerde Nefes Eğitimi Programının ikinci aşaması kendini tanıyan, fark eden işletme yönetici ve çalışanların güçlü yönlerinin belirlenmesi ile devam etmektedir. Kişiler gücünü fark ederek kendine engel olan olay, kişi ve durumların dışına çıkarak hayatlarını yeniden yapılandırmaya başlamaktadırlar. Çalışanların pozisyonları, çalışma ortamları ve hedefleri, gerçekten mutlu olduğu ortam olup olmaması, işin daha kaliteli yapılmasıyla birlikte iş dışında aile içi ve tüm toplumsal ilişkilerin kaliteli yaşanmasını sağlamaktadır.

Çalışma yaşamı başarı ve sorumluluğu ile bireysel ve toplumsal yaşam başarı ve sorumlulukları birbirinden ayırt edilemez biçimde girift bir yapıya sahiptir. İşletmeler ve çalışma hayatına dair sunulan pek çok çalışma göstermektedir ki gelecek hedefi olmayan hiçbir yapı varlığını devam ettirememektedir. Sürdürülebilir bir amacı olanlar ise belirlenen, odaklanılan ve planlanan yere varma olasılığı en yüksek olanlardır. Bu amaçla bakıldığında işletmelerde nefes eğitim programının üçüncü aşaması bireysel, grup, sosyal

hedef ve sorumlulukları kapsamaktadır. Gelecek planlaması hedefe varılacak yolu ve yoldaki fırsat ve tehditleri hangi güçlü yönlerin kullanılarak yönetileceği ve bu yolda ilerlerken güçlendirilmesi gereken alanları fark ettirmektedir. Böylece yol haritası ve olası esnek alanlar belirlenmektedir.

Birinci modül tamamlandığında çalışanların kendilerini ve hedeflerini tanımlama süreci gerçekleşmiş olmaktadır. Bununla birlikte her eğitim gününde uygulanan nefes teknikleri ve seansları ise edinilen bilgilerin alışkanlık ve öğrenme ile pekiştirilmesini ve kalıcı başarıyı sağlamasını hedeflemektedir. İkinci modül ve üç aylık periyodun amacı öğrenilen bilgilerin eyleme geçirilmesi ve yönetimini kapsamaktadır. Geri bildirimler alınarak vizyon planlaması yapılmaktadır. Bu çalışma insan kaynakları ve eğitim bölümüne veri hazırlamaktadır.

Nefes Eğitiminin bireysel başarısı toplumsal başarıyı da getirmektedir. Duygu ve düşüncelerin sözlü ve sözsüz aktarımının en yüksek farkındalığı ile dönüştürülen çalışanların içten dışa değişimi işletmenin kazancıdır. Nefesini bütünleyen, nefes alma ve verme farkındalığı kazanan, duyguların nefesi kısıtladığı yada açtığı bilinci ve duruma göre nefes kontrolü sağlama becerisini kazanan çalışan ve yöneticiler işletme hedef ve başarısını maksimize etme yönünde kutsal hizmet amacını da kamusal hizmete dönüştürmektedir. Beden dili gibi nefesinin dilini anlamak, öğrenmek, kullanmak için nefes uygulamalarının her kademede yapılandırılmasını sağlamak gerekmektedir.

Nefes Eğitimi çalışmalarını gerçekleştiren işletmelerde nefes odalarının bulundurulması amaçlanmaktadır. Nefes Odası uygulamasının amacı ise kendi kendine nefes uygulama çalışması yapabilmektir. Çünkü nefes, anlam yüklediğimiz kişi, olay ve durumların bizde yarattığı olumsuz duyguların geçmiş algılarımızla birleşip anlık tepki yaratmasını engelleyip yerine yapıcı ve yaratıcı olumlu durumlar için kullanılmaktadır. Buna uygun "farklı oda" hazır olduğunda fark yaratan yaratıcı düşünceler, eylemler ve ilerleme de işletmenin kazancı olacaktır.

3.2.İşletmelerde Nefes Eğitiminin Amacı

İşletmelerin eğitim süreçlerinde etkili ve verimli bir çalışma olan Nefes Eğitiminin amacı tüm çalışanların iş ve sosyal yaşamlarında derin diyafram nefesini kullanarak var olan doğal kapasiteye ulaşmasını sağlayarak bütünsel sağlıkla birlikte kendini, duygularını, işini ve geleceğini yönetme kabiliyeti kazandırmaktır. Bu amaçla hedefimiz nefes eğitiminin işletmelerde kolaylıkla uygulanabilmesini sağlayarak işletme ve çalışanların dolayısıyla tüm paydaşların bu katkıdan paylarını almasını sağlamaktır. İşletmelerde nefes odalarının açılması ve yaratıcı anların arttırılması için nefes eğitim metotları nefes eğitmenleri tarafından sunulmaktadır. Nefesi açılan ve diyafram nefesini korumayı öğrenen, geliştiren çalışan ve yöneticiler için Nefes Eğitimi etkili, verimli ve yaratıcı bir uygulama olarak paylaşılmaktadır.

Nefesinin sorumluluğu öncelikle kullanıcısına ait olmakla birlikte nefes eğitimcilerini de kapsamaktadır. Nefes Eğitimi sonrası çalışma hayatında daha yüksek olasılıklar tecrübe edilmektedir. Yüksek olasılık seviyelerine geçiş için kullanılan nefes deneyimleri iş etiklerine ve değerlerine uygun sürdürülebilir bir sistem olarak devam ettirilmektedir. Eğitim koşullarını sağlayan işletme ve gönüllü katılımla gerçekleştirilen bu programın prezantasyon ve sertifikalandırma süreci sonucunda işletmelere yeni bir

sorumluluk alanı daha katılmaktadır. Çalışanlarının nefesinden sorumlu olmak ve nefes eğitiminin sunulmasının kazançlarını bilerek uygulatmak bilgi çağında inovasyon yaratmaktır.

3.3.İşletmelerde Nefes Eğitiminin İçeriği

Öğretme öğrenme sürecinde içerik, çağdaş, bilimsel, sanatsal ve yaratıcı düşünceyi geliştirici, çalışma ve toplumsal koşulları dikkate alan, soyuttan somuta birbirini tamamlayıcı düzeyde olmalıdır. Konular basit ve anlaşılırşekilde ortaya konmalı, teknolojik araç ve çeşitli materyallerle desteklenmelidir. Öğrenilen bilgi ve beceriler geçmişi anlama geleceği yaratabilme gücünü keşfettirebilmelidir (Şimşek, 2007, s.12). Bu anlamda Nefes Eğitim içeriğine bakıldığında öncelikli yaklaşımın hiçbir araç gerece ihtiyaç duyulmadan sadece nefesin gücünü kullanarak değişim ve dönüşüm yaratmak mümkündür anlayışı geçerliliğini her ortamda korumaktadır. Çünkü nefes öğrenimi ile sonsuz kaynakla yüksek benliğimizle bağlantıya geçerek bedenin doğal şifa süreci başlatılmaktadır. Eğitimin zihinsel, anatomik, fizyolojik ve ruhsal süreçlerini tanımlarken çağdaş ve bilimsel öğretiler dikkate alınmaktadır. Bu nedenle soyutun ve somutun iç içe algılandığı her bütünsel nefes deneyimi, öncesi ve sonrasıyla değerlendirmek suretiyle gelişme ve başarı sağlanmaktadır.

Nefes Eğitimine başlarken farkındalık yaratmak için giriş çalışması olarak tüm katılımcıların nefeslerinin analizi yapılmaktadır. Program akışındaki her eğitim konusu anlatılıp uygulama aşamasına geçilmektedir. Bir niyet belirlemek üzere yapılmakta olan his çalışması o gün ve o an ki duygu ölçümü içindir. Uygulama tam nefes seansı olarak devam etmektedir. Uygulamanın hemen ardından tekrar his değerlendirme süreci ile olasılık alanı genişletilerek yaratıcı deneyimler not alınmakta ve haftalık eylem planı takip edilmek üzere hazırlanmaktadır.

- Nefes Eğitiminin Amacı
- Nefes Farkındalığı Yaratmak
- Nefesinle Kendini Tanı
- Nefesinle Vizyonunu Yarat
- Nefes Beden, Zihin ve Ruh Sağlığı İlişkisi
- Nefes için Diyafram ve Önemi
- Nefes ve Sinir Sistemi İşleyişinin Düzenlenmesi
- Nefesin Beynin Yapısı ve Frekanslarına Etkisi
- Zihinsel Limitleyicilerin Tespiti
- Hislerin Tanımlanması ve Derecelendirilmesi
- Güçlü Sorular Oluşturmak
- Zihnin Yapısı
- Temsil Sistemi
- Kuantum Fizik Yasası

- Nefes Açmayı Öğrenmek
- Kendi kendine Nefes Uygulama Becerisi Kazanmak

4.Nefes Eğitiminin İşletme ve Çalışanlarına Yapıcı Etkileri

4.1.Nefes ve Kalite Anlayışı

Kaliteye ilişkin tanımlamalara baktığımızda yaşamımızı derinden etkileyen her alanın açılımında işlerlik kazanan bir boyut oluşuyla karşılaşılmaktadır. İşletmelerin ürünlerinin veya hizmetlerinin kalite yapılandırma sürecinde insan kaynaklarının kalite boyutuyla da yüksek temelli bir ilişki ağı oluşturduğu gözlemlenmektedir. Kaliteyi tanımlayan ve uygulama sürecine aktaran insan kaynağının bu temeli yapılandırırken öncelikle bakması gereken alan kendi nefesidir. Çünkü nefesinin kalitesi hayatının kalitesini belirlemektedir.

Bu anlayışa göre öncelikle işletmelerde nefes eğitimi ve sürdürülebilir uygulama arayış çabalarında ilk hedefimiz kaliteli nefes alma ve en yüksek kapasiteye ulaşma yeteneğiyle donanmanın ölçülebilir olmasıdır. Bu anlamda çalışanların nefes kapasitelerinin yönetimi ile duygu yönetimi arasındaki ilişki bize anlamlı veriler sunmaktadır. İşletmelerde insan kaynaklarının çalışma ömrü içerisinde gösterdiği performans özelliklerinin sürekliliği, nefesinin kalite boyutuyla, hedeflenen beklenti gerekliliklerini karşılayabilme yeterliliğine bağlı olmaktadır.

Avrupa Kalite Organizasyonu (EQO) "Kalite, bir ürün ya da hizmeti tüketenin isteklerine uygunluk derecesidir." olarak tanımlamaktadır (Bozkurt, 1998, sf.13). İşletmeler tüm kaynakların en etkin biçimde kullanılması hedefini gerçekleştirmek için Kalite Yönetim Sistem ve Süreçlerini uygulamaktadırlar. Bu felsefe çalışanların gerek kendi gerekse diğerlerinin yaptığı işlerde karşılaşılan sorunlara uygulanabilir çözüm önerileri geliştirmelerine olanak sağlamaktadır (Buzlu, 2011, s.210). Bu anlamda Kaliteli Nefes, bireysel sorumluluğu ve paylaşımı arttıran, kaliteli çalışma ortamı sağlayan ve kaliteli sosyal yaşamı beraberinde getiren bütünsel bir kalkınma demektir. Nefes Eğitiminin amacı insandaki var olan bu doğal kaynağın kullanımını etkili, etkin, verimli ve kaliteli olarak şekillendirmektir. Nefes gözlemlenebilir, analiz edilebilir, yorumlanabilir özelliklere sahiptir.

Varsayımlarla değil analizcinin gerçek bakış açısıyla değerlendirilen nefes, çalışanın işe alımında, konumlandırılmasında ve gelecek planlamasında önemlidir. Nefesi açık olmayan bir çalışan daha stresli, gergin, sinirli, suçlayıcı bir yapıya sahip olabilmektedir. Bunun anlamı daha az sorumluluk duygusu geliştirmiş, takım çalışması, paydaş ilişkisi, sorun çözme, yaratıcı fikirler sunma konusunda daha kaygılı ve çekingen davranışlarda bulunması söz konusu olabilmektedir.

Kaliteli nefesin anlamı ise anlayışlı, sabırlı, yeni fikirlere açık, olasılıkları geniş bir bakış açısı ve kendini yönetme becerisiyle gelen daha yüksek sorumluluk duygusuna sahip olmak demektir. Doğru planlama yapıldığında, doğru işin doğru çalışan tarafından daha iyi, istekle, kolaylıkla yapılabildiği, daha az ya da sıfır işgücü kaybına neden olduğu ve yetersizlik duygusu yaşanmadığından başarı oranı da artmaktadır.

Nefes Eğitimine yapılan yatırım ile Kalite Çemberlerinin işleyişi ve uygulama başarısı artacak, istenilen sonuca ve beklentilere ulaşma hedefi de tamamlanacaktır.

Çalışma yaşamında hızla değişen koşullara uyum sağlayabilmek ve kaliteyi arttırmak için işletme yöneticileri Nefes Eğitim Politikasını benimseyerek gereken önemi vermelidirler. İnsan Kaynağı yeni bilgiler ve yeni becerilerle gelişerek yönetim faaliyetlerinin bütün alanlarında yeteneklerini kullanma kapasitesine ulaşacaktır.

İşletme fonksiyonlarının yapılanma sürecinde yöneticiler tüm kaynakları planlamaktadırlar ve kolaylıkla tüm prosesleri kararlarıyla etkilemektedirler. Kararların belirleyicisi olan iç ve dış müşteri istek ve beklentilerinin karşılanması yaklaşımı Değişim Mühendisliği anlayışıyla yapılanmanın önemini vurgulamaktadır (Akat, 2004, s.63). İşletmelerde kalite yönetim felsefesi sürekli değişim ve iyileşme anlayışını benimseyerek insana saygı ile etik kurallar geliştirerek müşteri mutluluğunu amaçlamaktadır. Bu anlamda nefes eğitiminin kazandırdığı yetkinlik ve yeterlilikle organizasyonların yeniden tasarlama süreçleri değerlendirilmektedir.

Kalitede önce insan anlayışının benimsenmesi, köklü bir anlayış değişikliğinin özümsenmesini sağlayarak işletme başarı ve kazançlarını arttırmıştır. İşletmelerde Nefes Eğitimi kalite kavramının kapsamı içinde yer almalıdır. Çünkü insan faktörü kalitenin temel unsurudur. Ürünü, hizmeti yaratıcılık ve performansla üreten çalışanlar, kalite kavramına nefes anlayışını da katarak alışılagelmişin dışına çıkarak yeni değerler yaratılmasını sağlayarak stratejik yönetimin sağlıklı uygulayıcıları olacaklardır.

4.2.Nefes ve İletişim Boyutu

İşletmeler aldığı kararlarla ve kaynaklarını kullanarak çevresini etkileyen ve dış çevreden etkilenen sistemler olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Bu nedenle yaşayan sistemler içinde entropi yasasına uygun davranırlar. Doğar, büyür, gelişir, etkiler, etkilenir ve uyum, değişim kaçınılmaz olmaktadır. Herkes ve her şey birbirini etkilemektedir. Bu durumda iletişim kaçınılmazdır. İşletme çalışanlarının ast ve üst ilişkileri, yatay ve dikey iletişim, işletmenin iç çevresi ve dış çevresi her alanda kaynaklar bilinçle daha aktif yönetilmeye başlanır. Ego dan kaynaklanan, durduran, gerçekçi olmayan istek ve anlayışlar yerini ilerleme, yeni çözümler, yeni olasılıklar ve bakış açılarıyla taçlandırılır.

İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır. Ve varlığını devam ettirmesi iletişim yeteneğiyle de doğru orantılıdır diyebiliriz. Çünkü kendisiyle iletişim kurarsa ne istediğini, amacını, yönünü belirler. Doğayla ve dış çevredekilerle iletişim kurarsa yaşamda var olma becerisini kuvvetlendirir. İşletmeleri ve çalışanları rekabet ortamında ve küresel çerçevede düşündüğümüzde algılaması kolay gibi görünmese de işleyiş ve uygulama süreçleri göstermektedir ki günümüz yönetim fonksiyonları birlikte hareket etmenin yani uyumun ve dengenin önemini vurgulamaktadırlar.

İletişim, bilginin, duygu veya düşüncenin alıcı ve gönderici arasında anlaşılır bir biçimde aktarılmasıdır diyebiliriz. Birbirini anlamak önce kendini anlamak ve tanıma sürecini geçirmekle mümkün olmaktadır. Ne istiyoruz? Gerçekten istiyor muyuz? Bazen nedenini bilmeden istediğimizi zannedip yapmaktan korktuğumuz o kadar çok şey olmaktadır ki. Kendi isteklerimizi bile tam tanımlayamazken diğerlerinin ne istediğini anlayabilmek ve uygun cevapları verebilmek nasıl daha kolay olabilir?

Nefes Eğitimi tam da bu noktada kişinin kendini keşfetme sürecini başlatmaktadır. Nefesini keşfetmek demek duygularını, yaşanmışlıkları, yaşayamadıklarımızı fark etmek

demektir. Nefesin analizi bize bu bilgileri vermektedir. Kendisiyle bağlantıyı, iletişimi koparmış bir çalışanın kendisine, işletmeye ve diğer çevreye karşı sorumluklarını anlamasını ve yerine getirmesini beklemek hayalcilik olur. Burada anlatmaya çalıştığımız Nefes Eğitim sürecinin başlangıç aşamasının konusu kendini tanımak, kendinle iletişim kurmak, kendini keşfetmektir.

Nefes kapasitesinin düşüklüğü iletişimin boyutu hakkında bilgi vermektedir. Yeterli oksijenlenme sağlanmayan beden ve hücreler tepki olarak sadece hayati organları besleyerek hayatta kalmaya devam eder. Yüksek verimlilik kapasitesine ulaşan nefes akımı doğru yönlendirildiğinde ise duygu yönetimiyle birlikte iletişim kurma biçimimizi de şekillendirmektedir. Canlanan hücre odaklanan, ne istediğini bilen, yaratıcı ve farkında olan çalışan demektir. Farkında olmak çalışanı harekete geçirir. Var olma ve değerli, yeterli olma bilincini açar.

İşletme fonksiyonları içinde toplumla en çok iletişim kurma şansına sahip olan pazarlama temel fonksiyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesajları ve eylemleriyle bireyler ve gruplarla yüz yüze gelen ve somut olarak algılanabilen eylemleri içeren pazarlama fonksiyonunun yönetimi yanlış anlaşılmaya ve eleştirilmeye açık bir konuma sahiptir. Bu nedenle oldukça dinamik olan bu kavram iç ve dış çevrenin etkisi altında olduğundan esnek ve etik davranılması gereken bir yönetim sürecidir. (Babacan, 2009, s.1). Kendini ve nefesini geliştiren çalışan yaptığı işin gereği olan bulunduğu ortamla uzlaşma sağlamakta daha etkili olmaktadır. Pazarlama işlevini gerçekleştiren çalışanlar potansiyel müşteri ağıyla kurduğu ilişkinin kendisiyle kurduğu iletişimin bir yansıması olarak işinden aldığı hazla birlikte yaşamın hazzını daha çok duyumsamaktadır.

İşletmeler kar elde etmenin yanı sıra uzun süreli amaçlarını gerçekleştirmek için faaliyetlerini gerçekleştirirken çalışanlarının yaratıcı fikirleri ve deneyimleriyle uzun süreli kontrat yapmış olurlar. Nefes eğitimi alan çalışanlar duygularından özgürleşerek yarınları için daha kalıcı ilişkiler yapılandırmaktadırlar. İnsan kaynağının sağlıklı bireyler, sağlıklı ilişkiler, sağlıklı toplum ve sağlıklı yönetim gayesi nefesiyle işbirliği yaparak onu yönetmekle mümkün olmaktadır. Fark etmek birinci adımdır. Fark ettiğimiz yerde iletişim ve dönüşüm başlıyor.

4.3.Nefes ve Sorumluluk İlişkisi

İşletmeler toplumsal hedefler belirleyerek uygun politikalarla faaliyetlerini sürdürürken sorumluluk bilinciyle hareket etmektedirler. İşletmelerin sosyal sorumluluklarının önemli başlıklarından biri olan çalışanlara karşı sosyal sorumluluk kavramı çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve evrensel standartlar geliştirilmesiyle birlikte çalışanların moralini ve verimliliğini artırmaktadır. Üretim faktörü olan, sonsuz yaratıcılığından faydalanılan çalışanlar günümüzde sağlıklı koşullarda ve işbirliği sağlayarak hak ettikleri değeri kazanabilmektedirler (Korkmaz, 2009, s.75).

İşletmelerde Nefes Eğitimi hedefinde işletme başarısını ve verimliliğini arttıran temel unsur olan çalışanların daha sağlıklı, daha mutlu, daha huzurlu bir iş ortamı oluşturulması yanı sıra işten eve, evden tüm topluma yayılan huzur ve farkındalık dalgasının yayılmaya başlamasını desteklemektir. Bugün artık biliyoruz ki kuantum olasılıklar yasası ve zihnin yapısının keşfi ideallerimizin nasıl gerçekleştirilebilir olduğunu göstermektedir. İş, aile, sosyal yaşamımızdaki engellerin inanç kalıplarımızdan

başka bir şey olmadığını ve bu sayede yıkılan inançların yeni yaratımlar oluşturmamızı sağladığını bilmek beraberinde yeni yaşam olasılıkları ve sorumlulukları getirmektedir.

Özellikle motive olmuş çalışanlar seçenekler aramaya isteklidir. Motivasyonun oluşması için, işletmelerde şirket kültürünün oluşturulması, yaratıcılığın keşfedilmesine izin verilmesi, eğitim yönetiminin uygulamada etkinlik düzeyinin arttırılması ve sorumlulukların düzenlenmesi gerekmektedir (de Bono, 1996, s.167). Bunun gerçekleşmesi güçlü bir güven duygusunun oluşmasına bağlıdır. İşletmelerde ekip çalışmalarında kimin kimden üstün olacağı değil kimin, ne zaman, neyi, nasıl yapacağının bildirilmesi açık bir şekilde ifade edilmelidir. Ancak güven ortamında, tutarlı davranış modelleri geliştirilebilinir ve sorumlu yönetişim kabul edilerek işletme politikası oluşturulabilir (Özer, 2003, s.310). Konfüçyüs kişilerin dürüst ve güvenilir olduklarında işlerin emir vermeksizin yürüdüğünden bahsetmektedir (Cleary, 2000, s.71).

Nefes Eğitimi ile sorumluluk anlayışı güçlenmektedir. Bireysel sorumluluk alma düzeyi artmaktadır. Suçlama, yargılama, alınma sona erdiğinden, farkındalık seviyesinin artması ile farklı olasılıklar yaratmak ve yeniden hızla çözüm ve sonuç üretmek kolaylaşmaktadır. Nefes farkındalığı çalışanın güçlü ve zayıf yönlerini ortaya çıkartmaktadır. Çalışanların ve işletme yönetiminin daha farklı davranış modelleri geliştirmesini sağlamaktadır. İşe yaramayan duygu ve davranışlar hızlı bir farkındalıkla yerini yeni olasılıklara bırakmaktadır.

Nefes Farkındalığı ve uygulamasına bireysel mükemmellik modeli de diyebiliriz. İşletme yönetiminde mükemmellik modeli uygulaması stratejik bir araç olarak kullanılmaktadır. Kendini ve diğerlerini motive eden, destekleyen, takdir eden, özendiren, aktif biçimde dinleyen çalışanlar bilgi ve yeteneklerini bireysel ve ekip düzeyinde özgürce kullanabilmektedirler. Nefes çalışmaları mükemmellik modelini bireysel, ekip ve sosyal düzeyde desteklemektedir.

4.4.Nefesle Gelen Sağlık

Nefes almak ve vermek sağlıklı olduğumuzda sıradan bir deneyimdir. Nefes alışkanlıklarımız değiştikçe, nefes alma ve verme kapasitemiz kısıtlanmaya başladığında sağlığımızı da bozmaya başlarız. Nefesimizi tekrar doğal alış ve veriş biçimine dönüştürmedikçe sağlıklı bir yaşam, sağlıklı düşünceler ve davranışlarda bulunamayız. Hayatımızda olumsuz tecrübeler yaşadıkça sağlıklı duyguların yerini engellenmiş nefes ve süreçler almaktadır. Böyle bir kısır döngü içinden çıkmak için Nefes Eğitimi ile doğal nefes alışkanlığımızı tekrar kazanabilmekteyiz.

Nefes alabilmemiz için göğüs boşluğu ve karın boşluğumuz arasında çizgili bir kas olan diyafram kası mevcuttur. Nefes alma kapasitemizi bu kası nasıl ve ne kadar kullandığımız belirlemektedir. Akciğerlere solunum yoluyla alınan hava miktarı güçlü diyafram nefesi sayesinde tam kapasiteye ulaşabilmektedir. Nefes aynı zamanda güçlü bir detoks yöntemi de diyebiliriz. Bedenimizdeki atıkların büyük bir kısmı nefesimizle dışarıya atılmaktadır. Nefesin gücü lenf, sindirim, boşaltım ve bağışıklık sistemini harekete geçirmektedir.

Yediklerimiz ve nefesimiz bedenimizin enerji kaynaklarıdır. Nasıl besleniyor, nasıl nefes alıyor ve nasıl düşünüyorsak öyle yaşıyoruz. Düşünceler duygular aracılığıyla nefesin alış ve veriş hızını yani kapastesini de etkilemektedir. Böylelikle hormonal sistem

de çalışmaya başlamaktadır. Yaşamınızın kalitesi ve doyumu nefesin derinliğiyle doğru orantılı olmaktadır.

Bebeklerin aldığı tam ve doğal nefesler zamanla gücünü kaybetmektedir. Büyüyen, gelişen çocuk ebeveynleri yada yanında büyüdüğü kişiler tarafından duygularının belirleyicisi olmaktadır. Bu anlamda olumsuz duyguların nefesimizi kısıtladığını söyleyebilmekteyiz. Olumlu duygu ve düşünceler hissettiğimizde daha sakin, daha yaratıcı, daha iletişimi kuvvetli, daha sorumlu olabiliyorken tersi süreçte hayatımızda pek çok engelle karşılaşabilmekteyiz.

Bu amaçla Nefes Eğitiminin içinde yer alan duygu yönetimi ve nefes ilişkisi ayrılmaz ikilidir diyebiliriz. Nefesimizi yönetebildiğimizde duygu, düşünce ve davranış becerilerimizi de geliştirebilmekteyizdir. Nefes alma verme hızı sağ beyin ya da sol beyin aktivasyonunu etkilemektedir. Burun deliklerinden giren hava sağdan daha aktif olarak alındığında veya bilinçli aktifleştirildiğinde sol beyin salınımını arttırmaktadır. Beynimizin sağ lobu bedenin sol tarafının işleyişini düzenlemektedir. Bu nedenle sol burun deliğinden istemli solunum artışı sağlandığında ise sağ beynin işlevleri aktifleştirilmektedir.

Çalışanlar sağ ve sol beyin fonksiyonlarının baskınlığına göre iş yapma becerilerine sahip olmaktadırlar. Çalışanın yeteneklerinin ve zekasının farklılığı, meslek seçimleri beynin hangi yarımküresinin daha aktif kullanıldığının göstergesi olabilmektedir. Sağ beyin bilgiyi şekil ve hayal gücüyle işlemektedir. Sol beyin matematiksel işlevlerde daha aktiftir. Beynin iki yarımküresinin dengesi onları birbirine bağlayan korpus kallosum adlı sinir liflerinin yapısına bağlı olmaktadır. Bu lifler bilgi alışverişini sağlayarak dengeyi kurmaktadır. Korpus kallosum'un gelişmesi nefesin tamlığına, derin diyafram nefesi ile birlikte göğüs ve karın nefesinin bütünsel olmasıyla mümkündür. Bütünleyici doğal nefes alışkanlığı kazanan çalışanlar veya yöneticiler bulundukları her ortamda liderlik yeteneklerini kolaylıkla kazanmaktadırlar.

5.Nefes Analizi ile Kariyer Planlama

İnsan Kaynaklarının çalışanların geleceği ile ilgili son derece önemli işlevlerinden biri kariyer geliştirme çalışmalarıdır. Her çalışan işe başladıktan bir süre sonra işinde ilerlemek, gelişmek ve daha üst kademelere yükselmek istemektedir. Çalışanların işlerinde ilerlemeleri iş performanslarının değerlendirilmesine bağlı olmaktadır. Tarafsız ve objektif kriterlere dayanarak geliştirilen yöntemlerle ölçme ve değerlendirme yapılması çalışanın iş tatmini, işe bağlanma ve çalışma ortamını benimseme dolayısıyla işte kalma süresini de belirlemektedir. Çalışanın deneyimlerinden en verimli şekilde yararlanılması onun mutlu, geleceğinden emin, güvenilir ortamda ve kişilerle, ekip çalışması içinde sorumluluklarının tam tanımlanmasıyla mümkün olmaktadır (Fındıkçı, 2006, s.56). Nefes Eğitim programının içinde yer alan Nefes Analizi teknikleri ile İnsan Kaynaklarına yardımcı ve yenilikçi bir anlayış getirilmektedir. Bu sistemle işe uygun özellikli çalışanların seçilerek kariyer hedeflerine ulaştırılarak işletmeye ve kendilerine daha faydalı olmaları sağlanmaktadır.

Kariyer, yaşamımız boyunca attığımız her adımda gelişim içinde olmak demektir. Hedeflerimizin olması, ulaşmak istediğimiz yönde yol almamızı sağlamaktadır. Amaçlarımız ve hedeflerimiz için bilgimizi, aklımızı ve yeteneklerimizi kullanarak

kariyer yolunda çalışarak ödülümüzü almaktayız. Kariyer planımız varsa ve doğru yolda ilerliyorsak geçtiğimiz ve vardığımız her çalışma alanı bizi mutlu eder. Mutlu olduğumuzda ise iş hayatında hedeflenen beklentilerimizi kolaylıkla gerçekleştirebiliriz.

İşin hobin olsun sözü bu sürece verimlilik anlamında da katkı sunmaktadır. Çalışanlar sevdikleri, yeteneklerini icra edebildikleri, paylaştıkları, değer gördükleri ve gösterdikleri yerde mutlu çalışır ve başarılı olabilirler. Her şey yolunda gittiğinde amaçlar gerçekleşir ve işten eve, evden topluma bütünsel kazanç ve katkı herkese ulaşır. Bu, ekonomiden sosyal hayata toplumun tüm dinamiklerini etkilemektedir.

Kariyer Planlama sürecinde kendini tanıma, keşfetme öncelikli hedef olmalıdır. Bunun için Nefes Eğitimi, süreci hızlandırmakta, iş kaybına ve boşa harcanan kariyer çabalarına, verimsizliğe engel olmaktadır. Çalışanların iş tatmini hedef kariyer yolunu kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle kendini tanıyarak, ne istediğini bilmek ve yeteneklerle uyumlu hedefler koymak başarıyı da beraberinde getirmektedir. İşletmelerde Nefes Eğitim modeli bu anlamda bireyin şimdiki durumunu inceleyerek gelecekte hangi koşullarda ve geliştirilen yetenek ve çabalarla kendi liderliğini yapabilecek konuma gelebileceğini gösterebilmektedir.

İşletme misyon ve vizyonunun gerçekleştirilmesi bireysel vizyona sahip lider çalışan ve yöneticilere bağlı olmaktadır. Nefes Eğitimi bireysel sağlıkla birlikte toplumsal dönüşüm sağlayarak ne istediğini, niçin istediğini ve ne zaman istediğini bilen vizyon sahibi, yetkin, ilişkilerini yöneten ve yenilikleri takip eden yaratıcı bireylerin kariyer planlarını desteklemektedir. Nefes Analizi ile işe almada veya kariyer planlamada ideal çalışma ortamının yapılandırılması sağlanmaktadır. Nefesin gücünü ve tekniğini kullanarak, işe uygun stresli veya sakin ortamlar yaratmak ve kararlar almak mümkün olmaktadır. Potansiyelinin hangi ortamda en etkili ve etkin olacağını bilmek çalışanların iş yapma süresini etkilemektedir. Verimli ve kaliteli nefes alışkanlığı kazanmak, olumlu tutum geliştirmeyi destekleyerek hedef kariyer rotasına en uygun araçlarla ulaşmamızı sağlamaktadır.

Örneğin, işe alım veya işte yükselme aşamalarında nefes analizi yapıldığında performans nefesi alan çalışanlarda nefes alırken ekstra çaba sarf ettikleri gözlenmektedir. Bu tespitin yapıldığı çalışanlarda sırt ve boyun ağrısı olması muhtemeldir. Çünkü nefes alırken yüksek olasılıkla sırttan destek almaya çalışmaktadırlar. Böyle bir nefes alışkanlığı kazanan çalışan duygularını yönetmekte zorlanabilecektir. Duygusal iniş çıkış sınırlarını aşabileceğinden çabuk sinirlenerek olumsuz durumlara yol açabileceği düşünülmektedir. Kendini ve duygularını yönetme becerisi düşük olduğundan genellikle stresli olabilmektedirler. İletişimleri zayıftır, grup çalışmalarında etkili olamazlar. Fakat işte başarı ve mükemmellik istendiğinde hata ve eksikliği çabuk gördüklerinden, başkalarının sorumluluklarını da üstlenerek kendilerini yorabilmektedirler. Bu gibi nefes alışkanlıklarıyla karşılaştığımızda genellikle yüzüstü nefes ve sırta destekleme çalışmaları yapılarak güven ve teslimiyetle ilgili zihni rahatlatan cümlelerle eski inanç bilgileri değiştirilmektedir.

Nefes analizi sonucu dengeli nefesle karşılaştığımız çalışanlarda ise kişilik bütünlüğü ve bakış açısı tahmin edilebilinir. Ne yaptığının farkında olan, nerde durması nerde konuşması gerektiğini bilen, kendi sorumluluğunu üstlenen, geniş bakış açısına ve olasılıklara sahip olan, iletişimi kuvvetli, işinden ve hayattan zevk alan, yargılamak yerine

yapıcı eleştiriyi benimseyen kişilerin nefesi akıcı, dengeli ve bütünseldir. Sağ ve sol beyin dengesi mükemmeldir. Genellikle liderlik özelliklerine sahiptirler. Güçlü bir takım oyuncusu olabilirler. Yaratıcıdırlar ve sorun çözme konusunda ustadırlar. Nefes alış hızı hormonal sistemi harekete geçirdiğinden merkezi ve çevresel sinir sistemleri düzgün çalışmaktadır. İç ve dış çevreden gelen uyarıcılara doğru cevaplarla karşılık verme olasılıkları yüksek olmaktadır.

Bir başka örnek ise göğüs nefesinin akıcı olmadığı durumlarda neler yaşandığı ve iş ortamında neler yaşanabileceği ile ilgili kariyer planı kararlarını etkileyebileceği ile ilgilidir. Göğüste nefes yoksa genellikle çalışanlarda öfke hakimdir. Muhtemelen otoriter bir ailede yetişmiş olabilirler, diktatördürler, güçlüymüş gibi yaparlar. Geçmişte yaşamakta, olumsuz duygularına tutunmaktadırlar. Genellikle kişi, olay ve durumlar karşısında şikayet halindedirler. Tansiyon veya kalple ilgili sorun yaşayabilmektedirler. Sol beyinleri daha aktiftir, zihnin salınımı betada olduğundan sinirli olabilirler. Çoğunlukla sigara, sevgi, onay, sürekli çalışma bağımlılıkları vardır. Böyle çalışanların nefes eğitiminde duygularını ifade etmeleri için eylem planı yaptırılmakta ve uygulatılmaktadır. Göğüste nefesi akıcı, derin, tam ve bağlantılı olan çalışanlar ise sevgilerini ve duygularını kolaylıkla ifade etmektedirler. Sanat yeteneği gelişmiş, paylaşımcı, takım çalışmasına uygun, yapıcı, kendisi gibi davranan, rol yapmayan, hedefine odaklı kişiler olmaktadırlar.

Sonuç ve Öneriler

Nefes, insanın kendini keşfetme, tanıma, anlama yolunda bir bilim olarak ortaya çıkmaktadır. Hem sanat, hem teknik olması bakımından sonuçlarının yarattıkları ise mucizevi özellikler taşımaktadır. Nefesin doğru kullanılması sağlığımızı mükemmelleştirmektedir. Nefesimiz zihnimizi rahatlatabilmektedir. Huzur dolu anların yaratılması için nefesimiz gücümüzdür. Çünkü nefes deneyimleriyle fırsatların çoğaltılması, bireysel ve kurumsal iç ve dış çevre tehditlerinin azaltılması mümkün olabilmektedir.

Nefes Eğitimi Programları işletmelerde çalışanların yeteneklerini doğru yerde doğru zamanda kullanabilmelerini sağlamaktadır. Nefes analizi bilgilerini kullanarak insan kaynağının işe alma sürecinden, işte kalma süresinin (turn over) uzunluğuna, iş tatminine ve kariyer planlama hedeflerinin oluşturulması aşamalarına kadar yararlanılabilmektedir. Nefes bilimi bize göstermektedir ki doğru nefes sağlık demektir. Sağlıklı çalışanlar daha üretken ve daha mutlu olduklarından işten eve, evden sosyal yaşama her alanda yapıcı, yaratıcı olmaktadırlar.

Nefes eğitimi alan çalışanlar kendilerini daha iyi tanıyarak ve potansiyellerini doğru kullanarak çalıştıkları ve bulundukları sosyal alanlarda daha yararlı olabilmektedirler. Nefes alış verişinize dikkat ederek, bedeniniz, duygularınız, zihniniz ve ruhunuzla tüm varlığınızla bütünsel olduğunuzu kolaylıkla hissedebilirsiniz. Rekabet koşullarında çalışmakta olanlar başarı kazanmak için değer yaratmak ve rekabetüstü olmak zorunda kalmaktadırlar. Bu amaçla günümüz rekabet ortamında üretimden, satış, pazarlama ve hizmet sektörüne kadar tüm alanlarda yaratıcılık, yenilikçilik uygulamaları geçerli olmaktadır. Doğru ve yeterli nefesle bedene dengeli oksijen alınmadığında özellikle oturarak çalışanların sürekli gergin, yorgun, uykusuz, bıkkın ve sinirli hissetmeleri sonucu verimsiz olmalarına neden olabilmektedir. Organlara yeterli ve

dengeli oksijen taşınması ise kan basıncını programlayarak iş ve sosyal yaşamımızın kalitesini, dengesini, başarısını düzenlemektedir. Aynı zamanda ekonomik kazançlarımızı ve refah seviyemizi arttırarak bireysel ve sosyal fayda sağlamaktadır.

Nefes Eğitimi ile kazanılan doğru nefes farkındalığı çalışanların iş yapma becerilerini etkilemektedir. Farkındalık seçimlerimizi etkileyerek en yüksek olasılıkların gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu özelliklere sahip olanlar diğer çalışanlarla da daha mükemmel bir uyum oluşturabilmektedirler. Engellerin kalktığı, karar alma, sorun çözme ve ilerlemenin yaşandığı işletmeler ve çalışanları huzurlu ve sağlıklı olmanın keyfini yaşayacaklardır.

İşletmeler Nefes Eğitim Programları sayesinde çalışanlarının duygu, düşünce, irade yönetiminin arttırılmasını sağlamaktadırlar. İşletmelerde çalışanların yaşadığı ve kontrol etmekte zorlandıkları depresyon, anksiyete, panik atak, konuşma ve davranışların iyileştirilmesi için çözüm, nefes çalışmalarının programlandığı gibi uygulanabilmesini gerektirmektedir.

Sürdürülebilir büyüme, gelişme, mutluluk, iş olanakları için işletme karar ve politikalarında inovasyon yönetimi olarak Nefes Eğitim Programları kullanılmaktadır. Başarıya ulaşmanın anahtarı çalışanlara verilen değerle yönetişim sorumluluğunu paylaşmak ve kendini yöneten işini, ailesini yönetir anlayışıyla ekonomik, sosyal faydaya ulaşmaktır. Bu anlamda Nefes Eğitimi uygulamaları sonucunda bireysel, kurumsal, sosyal ve ekonomik boyut da etkili olma ve etkin olma yetisi geliştirildiğinden Kaliteli Nefesin işten eve, evden topluma bütünsel katkısını fark etmek işletme ve çalışanların kazançları olmaktadır.

Kaynakça

Aidin, Salih, 2012, Gerçek Tıp Yitik Şifanın İzinde, Sadehayat Yayıncılık.

Akat, Prof.Dr.Ömer, Ekin, 3.b.Bursa Nisan 2004, Uygulamaya Yönelik İşletme Politikası ve Stratejik Pazarlama.

Babacan, Muazzez, 2009, Pazarlama Mevzuatı, Detay Yayıncılık, 2.b, s.1

Bono de Edward, 1996, Rekabet Üstü, Remzi Kitabevi, 1.b.

Bozkurt, Rıdvan, 1998, Kalite İyileştirme Araç ve Yöntemleri, Ankara, MPM, No:630.

Buzlu, Hızır Baki, 2011, Kalite Yönetim Sistemleri, Zeus Kitabevi, 2.b, s.210

Cleary, Thomas, 2000, Konfüçyüs Düşüncesinin Temelleri, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2.b.

Fındıkçı, İlhami, 2006, İnsan Kaynakları Yönetimi, Alfa Yayınları,6.b.

Hay, L.Louise, 2000, Tüm Hastalıkların Zihinsel Nedenleri, Akaşa Yayın Dağıtım, 2.b. İstanbul.

http://www.milliyet.com.tr/sag-ve-sol-beyin-meslek-seciminde-onemli--pembenar-detay-ruhsagligi-1106846/

Korkmaz, Sevinç, 2009, İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları, Umuttepe Yayınları 1.b.

Myss, Caroline, 2014, Ruhun Anatomisi, Butik Yayıncılık.

Özer, Kadir, şubat 2003, Gerçekçi Yönetişim, sistem Yayıncılık, 2.b.

Şimşek, Nazmi, 2007, Öğrenmeyi Öğrenmede Alternatif Yaklaşımlar, Asil Yayın Dağıtım, 1.b.

Yıldırım, Ramazan, 1998, Yaratıcılık ve Yenilik, Sistem Yayıncılık.

KÖŞE YAZARLARININ EKONOMİK ÖNGÖRÜLERİNİN TUTARLILIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Uğur KÜÇÜKÖZYİĞİT
Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet
Ülke ve dünya gündemine ilişkin konuların toplumsal düzeyde tartışılması, medyanın bilgilendirme fonksiyonuyla işlerlik kazanır. Gazeteciler, kimi zaman gündemi izleyen kimi zaman gündemi bizzat belirleyen haberleriyle, bu sürecin merkezinde yer alır. Açık veya örtülü mesajlarla zihinlerdeki dünya, toplum ve insan imajlarını şekillendirerek algısal gerçekliği inşa ederler.
Ekonomi, bu algısal gerçekliklerin etkili olduğu bir alandır. Ekonominin gücüne inanan kitlelerin olumlu beklentileri, sağlam bir ekonominin de temelini oluşturur. Bu yüzden, olumlu beklentilere sahip kitlelerin varlığı çok önemlidir. Ancak, finansal işlemlerin dijitalleşmesi, ekonomileri giderek daha soyut hale getirmektedir. Modern ekonomiye duyulan güveni aşındıran bu sanallığa karşı koyabilmek için ekonominin gerçekliği teyit edilmelidir. Gazetecilerin ekonomi hakkındaki tahmin ve analizleri, ekonomik gerçekliği güçlendirebilir.
Bu çalışmanın amacı, Türk ulusal basınında köşe yazarlığı yapan gazetecilerin ekonomi tahmin ve analizlerinin, ekonomik gerçekleşmelerle ne kadar uyumlu olduğunu tespit etmektir. Çalışma kapsamında, Türkiye'de yayınlanan ulusal gazetelerdeki köşe yazarlarının makaleleri içerik çözümlemesi yöntemiyle incelenmiş ve ekonomik gerçekleşmelerle kıyaslanarak tutarlılıkları analiz edilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Eşikbekçiliği, ekonomi gazeteciliği, köşe yazarları.

A STUDY ON THE CONSİSTENCY OF TURKİSH COLUMNİSTS' ECONOMİC FORECASTS

Abstract
Information is one of the most important functions of the media. Discussion of national and international agenda issues at the social level shall become effective thanks to information. Journalists always take role in these processes, sometimes by setting the agenda or sometimes just by following it. Journalists' both explicit and implicit messages construct the perceptual reality by shaping the images in people's minds, which symbolize the world, society or human.
Economics is also an important area which is effected by perceptual realities. The positive expectations of the masses who believe in the power and truth of the economy, form the basis of a robust economy. Therefore, the existence of convincing economic data and public's confidence is crucial. However, the digitalization of finance makes economies increasingly more abstract and virtual. This virtuality is eroding the reality of modern economy and the confidence of the masses. The perceptual reality of economy should be redefined in order to resist this virtuality. Journalists' accurate and consistent economic forecasts or analysis, can contribute to the reconstruction of economic reality.
The aim of this study is to compare the Turkish columnists' economic forecasts with the economic realization. Within the scop

e of the study their articles will be examined by content analysis method and consistency will be analyzed in comparison with the economic transactions.
Keywords: Gatekeeping, journalism of economics, columnists.

Giriş

Ülke ve dünya gündemine ilişkin konuların toplumsal düzeyde tartışılması, basının bilgilendirme fonksiyonuyla işlerlik kazanır. Gazeteciler, kimi zaman gündemi izleyen, kimi zaman ise gündemi belirleyen haberleriyle, bu sürecin merkezinde rol alır. Kitle iletişim alanında yaydıkları açık veya örtülü mesajlarla zihinlerdeki dünya, toplum ve insan imajlarını şekillendirerek algısal gerçekliği inşa ederler.

Ekonomi, bu algısal gerçekliklerin etkili olduğu bir alandır. Ekonominin gücüne ve gerçekliğine inanan kitlelerin olumlu beklentileri, sağlam bir ekonomi için önemli bir temeldir. Nitekim Stjoerd Beugelsdijk ve arkadaşlarının (2002) yaptığı çalışmalar, ekonomiye güven oranındaki %10'luk bir artışın -bağımlı değişkenler setine bağlı olarak- ekonomik büyüme üzerinde %0.4 ile %0.8 civarında pozitif etki doğurduğunu tespit etmiştir.

Teknolojik gelişmeler modern ekonomiyi dijital ekranlarda akıp giden rakamlardan ibaret soyut işlemlere dönüştürmektedir. Ulusal ekonomilere duyulan güveni aşındıran bu sanallığa karşı koyabilmek için ekonomik gerçeklerin yeniden tanımlanması yararlı olacaktır. Ülke gündemindeki konuları yorumlayan ve tartışan gazetecilerin, bu sürecin dışında kalması düşünülemez. Ekonomik gidişatı öngörmeyi başaran tahmin ve analizler, kitlelerin ekonomiye duyduğu güveni artırabilir.

Eşikbekçiliği kavramı ve gerçeğin üretimi

Yayın kuruluşuna ulaşan haber, yorum ve görsel malzemenin, kuruluşun yayın kimliği ve yayın politikasına uygun olarak seçilmesi işlemine 'eşikbekçiliği' denir. Eşikbekçisi, hangi bilginin/haberin kitlelere ulaştırılacağına ve ne ölçüde aslına sadık olarak yeniden üretileceğine karar verir. Haberin kaynağından itibaren muhabir, servis şefi, haber müdürü, yazı işleri müdürü ve son karar verici olarak genel yayın yönetmeni gibi basamakların hepsi birer eşikbekçiliği aşamasıdır (Rigel, 2000, s. 22). Televizyon veya radyo gibi kitle iletişim araçlarında da bilginin aktığı benzer kanallar ve seçimlerin yapıldığı benzer duraklar vardır. Buralarda görev alan gazeteciler, sayısız haber içinden hangilerinin halk tarafından okunması gerektiğine karar verirler. Bunu yaparken de gerçeği, kendi bakışları doğrultusunda süzer, şekillendirir ve/veya yeniden üretirler.

Hangi haberlerin okunacağına karar veren kişiler olarak eşikbekçilerinin varlığı nedeniyle, medyadaki haber akışının, olup biten şeyleri dengeli bir oranla yansıttığını düşünmek imkansızdır (Reese ve Ballinger, 2001). Üstelik eşikbekçileri haber akışını etkilemekle kalmayıp, kendi subjektif bakışını da medya sistemine eklemlemektedir (White,1950). Yani medya kuruluşları ve gazeteciler, eşikbekçiliği eylemiyle bir yandan somut gerçekliği biçimlendirirken, diğer yandan dünya, toplum ve insanla ilgili imajları; yani zihinlerdeki soyut gerçekliği üretir (Shoemaker, 1991, s.27-32). Belirli olayları gündeme getirerek okuyucuların dikkatini onlara yönlendiren (Edelstein,1993, s.86) medyanın oynadığı bu kitlesel rol, onun algısal ve paylaşılan gerçeklik yaratma kabiliyetini de maksimize eder.

Ekonomik gerçekliğin inşasında medyanın rolü

Medyadaki eşikbekçilerinin nesnel ve algısal gerçek üzerindeki etkileri ekonomi gazeteciliği alanında da görülür. Ekonomi sayfalarının hazırlığında ön plana çıkan tercihler iyimser veya karamsar bir bakış açısı yansıtır. Bu görünüm, okuyucuya aktarılacak ekonomik verilerin seçimi, görüşlerine başvurulan uzmanların ve köşe yazarlarının analizleri gibi parçalarla şekillenen bir toplamdır. Bu açıdan bakıldığında, diğer sayfalar gibi ekonomi sayfaları da gazetenin yayın politikasını yansıtan ve onu destekleyen bir gerçeklik yaratma denemesidir. Sayfadaki unsurların birbiriyle çelişmemesi, gazetenin tirajı, gücü ve saygınlığı, bu denemenin başarı düzeyini belirler. Ön plana çıkarılacak ekonomik senaryoların, günü gelince kesinleşecek olan ekonomik verilere aykırı olmaması da önemlidir. Medyanın yaratmaya çalıştığı karamsar veya iyimser her gerçek, zaman tarafından test edilir.

Medya kuruluşlarının ekonomi senaryoları, algısal bir gerçeklik yaratmayı başardıkları takdirde, dolaylı olarak ekonominin bir enstrümanı haline dönüşür. Çünkü medya takipçisi aynı zamanda tüketicidir. Modern makroekonomik teoride ise tüketici, iktisadi karar ünitelerinden biridir. Tüketicinin gelecekle ilgili beklentileri onun iktisadi davranışlarını olumlu veya olumsuz yönde etkiler (Özsağır, 2007, s.10). Bu durumda bir gazetenin okur kitlesinin karamsar (veya iyimser) ekonomi algısı, asla gerçekleşmeyecek bir algıdan ibaret olsa bile, reel ekonomik sonuçlar doğurabilir.

Öte yandan, ekonomideki güven düzeyi ile maliyetler arasında da ters yönlü bir ilişki vardır. Şöyle ki, iktisadi karar ünitelerinin birbirlerine güvendiği, ortak değer ve normlarla hareket ettiği bir ekonomik ortamda işleri yürütmenin maliyeti azalır. Birbirlerine güvenmeyen ekonomik birimler ise ancak müzakereye, uzlaşmaya veya dava açmaya dayalı mekanizmalar çerçevesinde işbirliği yapabilir. Karşılıklı güvenden uzak olan ve yasal prosedürlerle ilerleyen bu tür ekonomilerde toplam işlem maliyeti de yüksek olur. Ekonomik birimler arasındaki güvensizlik, bütün ekonomik aktivitelere bir tür vergi olarak eklenir (Fukuyama, 1998, s. 38-39). Bir medya kuruluşunun var olandan daha karamsar bir tablo çizerek ekonomik güveni zedelemesi de iktisadi sistemin maliyetini ve kırılganlığını artıracaktır.

Ekonomiye duyulan güven, beklentileri doğrudan etkiler. İster tüketici, ister üretici, isterse tasarruf veya emek sahibi olsun her iktisadi birim davranışlarını beklentilere göre ayarlar. Geleceğe dair beklentileri doğrultusunda karar verir (Özsağır, 2007, s.8). Kötümser ekonomik beklentilerin hakim olduğu ortamlarda talep daralır, yatırımlar ve istihdam azalır, işsizlik artar. Finans ve varlık hareketlerini azaltan atıl yastık altı birikimi özendirici bir hava oluşur. İyimser beklentilerin hakim olduğu ortamlarda ise ekonomik canlanma ve refah olumlu yönde gelişir (Unay, 2001, s.188).

Araştırmanın amacı ve yöntemi

Bu çalışmanın amacı, Türk ulusal basınında köşe yazarlığı yapan gazetecilerin ekonomi tahmin ve analizlerinin, ekonomik gerçekleşmelerle ne kadar uyumlu olduğunu tespit etmektir. Çalışma kapsamında, Türkiye'de yayınlanan ulusal gazetelerdeki köşe yazarlarının makaleler incelenmiştir. Makalelerde yazılan tahmin veya öngörüler derlenmiş, daha sonra kesinleşen bilgilerle karşılaştırılarak tutarlılıkları analiz edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye'de ulusal düzeyde yayın yapan gazetelerin ekonomi yazarlarıdır. Örneklem olarak farklı yayın kimliklerine sahip dört ulusal gazeteden dört ekonomi yazarı seçilmiştir. Bu yazarlar 'E', 'O', 'G' ve 'A' harfleriyle adlandırılacaktır. Hürriyet, Milliyet, Habertürk ve Dünya gazetelerinde köşe yazmaktadırlar. Örneklem için seçilen yazarların kamuoyu tarafından tanınan ve takip edilen isimler olmasına özen gösterilmiştir.

Kapsam ve sınırlılıklar

Bu araştırma için örneklemde bulunan dört yazarın 2009-2013 yılları arasındaki beş yılda yayınlanmış makaleleri incelenmiştir. Kaleme alınan tahminlerin gerçekleşmesine zaman tanımak için seçilen dönem 2013 yılında sonlandırılmıştır. Her yıl için Aralık ve Ocak aylarını kapsayan iki aylık sürede basılmış makaleler incelenmiştir. Bu ayların seçilmesinin nedeni ise ekonomi yazarlarının genellikle bu dönemde geçmiş yılı değerlendirmesi ve gelecek yıla ait tahminlerini yazmasıdır. Bu durumda incelenen toplam makale sayısı 827 adet olmuştur. Makalelerin dağılımı Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1 - İncelenen Makalelerin Dağılımı (Adet)

	2009		2010		2011		2012		2013		**TOPLAM**
	Ocak	Aralık	Ocak	Aralık	Ocak	Aralık	Ocak	Aralık	Ocak	Aralık	
Hürriyet (Yazar E)	19	13	12	13	13	13	13	13	17	13	139
Milliyet (Yazar G)	26	26	26	29	26	27	28	28	27	29	272
Habertürk (Yazar A)	yok	20	22	23	21	22	20	22	23	22	195
Dünya (Yazar O)	22	23	21	23	21	21	24	21	23	22	221
TOPLAM	67	82	81	88	81	83	85	84	90	86	**827**

Makalelerde yazılan öngörüler rakamsal ifadeler içeriyorsa gerçekleşme ile tahmin arasındaki (±%15) sapma oranı göz ardı edilmiş ve bu aralık içinde kalan tahminler isabetli sayılmıştır.

Köşe yazarının çeşitli raporlardan, yetkililerden veya haberlerden yaptığı alıntılar -yazar kendi görüşünün de böyle olduğunu vurgulamadığı sürece- çalışmaya dahil edilmemiştir.

Muğlak, tanımlı olmayan veya sınırları belirsiz tahminler dikkate alınmamıştır ("Bu yıl Türk lirası dövizi dövecek" gibi). Araştırmaya konu olan tahminler, makale içinde açık ve tanımlı olarak ifade edilen, rakam veya senaryoya dayalı yazar öngörüleridir.

Tahmin ile gerçekleşme arasındaki sürenin uzunluğu inceleme dışı bırakılmıştır. Çünkü ekonomik verilerin derlenmesi, kesinleşmesi ve kamuoyuna açıklanması aşamaları her veri için farklılaşan karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle zaman boyutunu ölçümlere dahil etmek mümkün değildir. Senenin ilk ayında yapılan yıllık ekonomik

büyüme oranı tahmini de son ayında yapılan yıllık ekonomik büyüme oranı tahmini de sadece öne sürdükleri rakamsal değerlerle test edilmiştir.

Bulgular

Bu çalışma kapsamında incelenen dört yazara ait 827 makale içinde 111 adet tahmin tespit edilmiştir. Beş yıllık zaman dilimine yayılmış olan bu tahminler genellikle ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, döviz kurları, cari açık, sanayi üretimi, benzin fiyatları ve Türkiye-IMF ilişkileri gibi temel ekonomik konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Yazarların tahmin sayıları, bu tahminlerin doğruluğu ve isabet oranı hakkındaki veriler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2 - Tahmin Sayıları ve İsabet Oranı

	Yazı Sayısı	Tahmin Sayısı	Doğru Tahmin	Yanlış Tahmin	İsabet Oranı (%)
Hürriyet (Yazar E)	139	52	11	41	**21,1**
Milliyet (Yazar G)	272	23	9	14	**39,1**
Habertürk (Yazar A)	195	36	21	15	**58,3**
Dünya (Yazar O)	221	10	5	5	**50,0**
Örneklem Durumu	827	111	46	75	**42,1**

Örneklem kapsamında incelenen makalelerde toplam 111 adet açık ve tanımlı öngörü belirlenmiştir. Bu tahminlerde öne sürülen rakamlar, başta TÜİK ve Merkez Bankası olmak üzere ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından açıklanan gerçekleşmelerle karşılaştırılmıştır. Rakamlara dayanmayan tahminlerin doğruluğu ise bu başlıklardaki gelişmeler izlenerek test edilmiştir (Türkiye-IMF anlaşması, Yunanistan krizi, İran-ABD uyuşmazlığı gibi). Elde edilen bulgular 111 tahminden 46 tanesinin doğru, 75 tanesinin ise gerçekleşmelerle uyumsuz olduğunu göstermektedir. Oranla ifade edilecek olursa, yazarların gelecek tahminlerinin yaklaşık % 42'si isabetli, % 58'i ise isabetsizdir.

'O' harfiyle tanımlanan yazarın 221 yazısı incelenmiştir. Yazar 'O', 10 tahminde bulunmuştur. Bu tahminler büyüme, işsizlik, enflasyon başlıklarına yoğunlaşmaktadır. Tahminlerin 5 tanesi daha sonraki gerçekleşmelerle uyumlu, 5 tanesi ise uyumsuzdur. Doğru tahmin etme oranı % 50 olarak tespit edilmiştir.

'A' harfiyle tanımlanan yazarın 195 yazısı incelenmiştir. Yazar 'A' 36 tahminde bulunmuştur. Bunlar büyüme, cari açık, sanayi üretimi, enflasyon ve turizm gibi ekonomik başlıklar hakkındadır. Tahminlerin 21 tanesinin gelecek ile uyumlu, 15 tanesi ise uyumsuz olduğu görülmüştür. Doğru tahmin etme oranı % 58,3 olarak tespit edilmiştir. Bu oran çalışmadaki en yüksek doğru tahmin oranıdır.

'G' harfiyle tanımlanan yazarın 272 yazısı incelenmiştir. Yazar 'G' 23 tahminde bulunmuştur. Bunlar büyüme, enflasyon, döviz kurları, Türkiye-IMF ilişkileri, elektrik ve benzin zamları gibi konularla ilgilidir. Öngörülerin 9 tanesinin isabetli, 14 tanesinin ise isabetsiz olduğu anlaşılmaktadır. İsabetli tahmin oranı % 39,1'dir.

Yazar E'nin 139 yazısı incelenmiştir. Bu makaleler 52 tahmin içermektedir. Tahminler büyüme, enflasyon, borçlanma faiz oranları, Türkiye-IMF ilişkileri, petrol ve döviz fiyatları, banka karlılıkları ve dış ticaret hakkındadır. Söz konusu tahminlerin sadece 11 tanesinin doğru çıktığı, 41 tanesinin ise isabetsiz öngörüler olduğu görülmüştür. İsabet oranı %21,1 düzeyindedir. Bu oran yazarlar arasındaki en yüksek yanılma payıdır. Yazar "E" kendisine en yakın yazarı 18 puan geriden izlemektedir. Bu düşük orana rağmen yazar 'E', örneklemdeki diğer yazarlardan daha sık tahminde bulunmaktadır. Diğer üç yazarın ortalama isabet oranı %49,1 iken, örnekleme E'nin girmesiyle dört yazarın ortalama oranı %42,1'e düşmektedir. Beş yıllık inceleme dönemi boyunca en az makale yazan ancak en fazla tahminde bulunan örneklem üyesi yazar 'E' olmuştur (Tablo 2).

Sonuç

Gazeteciler haberleri aracılığıyla yaydıkları açık veya örtülü mesajlarla zihinlerdeki dünya, toplum ve insan imajlarını şekillendirir ve algısal gerçekler inşa eder. Medyanın nesnel ve algısal gerçek üzerindeki etkileri ekonomi gazeteciliği alanında da görülür.

Gazetelerin ekonomi sayfalarının hazırlığında ön plana çıkan tercihlerin toplamı iyimser veya karamsar bir bakış açısı yansıtır. Sayfalarda ve köşe yazılarında çizilen ekonomik tablo, aslında yayın politikasını destekleyici bir gerçek algısı yaratma girişimidir. Bu ekonomik senaryo ve tahminler, algısal bir gerçeklik yaratmayı başardıkları takdirde, beklentileri etkileyerek reel ekonomik sonuçlar doğurur.

Türkiye'de ulusal yayın yapan gazetelerdeki ekonomi köşe yazarlarının öngörülerinin incelenmesi, ortalama doğru tahmin oranının %42 düzeyinde olduğunu göstermektedir. Öte yandan bu araştırma Hürriyet gazetesi yazarı olan 'E' hakkında grup ortalamasından farklı bir durumu da ortaya koymaktadır. Yazar 'E' en az makale yayınlayan isim olmasına rağmen diğer isimlerden çok daha fazla sayıda tahminde bulunmaktadır. Bu tahminlerinin yanılma payı örneklem ortalamasından hayli yüksektir.

Bu bulgu üzerine tahminlerin niteliği hakkında daha detaylı bir inceleme yapılmıştır. Yazar tarafından öngörülen rakamlar veya senaryoların gerçekten kopuşunun genellikle karamsar yönde olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Türkiye ile IMF arasında yapılan görüşmeler (2009 yılı), İran ile ABD arasındaki sorunlar (2012 yılı) veya Yunanistan'daki kriz süreci (2011 yılı) yazarın makalelerinde çeşitli senaryolarla ele alınmış konulardan bazılarıdır. Bu senaryoların tamamında Türkiye için olumsuz ekonomik sonuçlar öngörülmüştür. Yazılarda karamsar senaryoları gerçekleşmiş gibi anlatan ve kesinleşmiş gibi sunulan ekonomik sonuçlardan dolayı hükümeti sorumlu ilan eden bir dil kullanılmaktadır. Örneğin Türkiye'nin IMF ile anlaşma yapmama lüksü kalmadığı (Sağlam, 2010) ancak hükümetin imza sürecini gereksiz yere uzatması (Sağlam, 2009a) nedeniyle ekonominin büyük zarar göreceği (Sağlam, 2009b) görüşleri bu senaryolardan biridir. Fakat görüşmeler neticesinde Türkiye IMF ile ne anlaşma imzalamış ne de zarar görmüştür. 2012 yılındaki ABD İran gerilimi esnasında dile getirilen, iki tarafın bu kez sıcak çatışmaya gireceği ama hükümetin buna inanmadığı (Sağlam, 2012a), petrol fiyatlarının aşırı derecede yükseleceği (Sağlam, 2012b) ve Türkiye'nin büyük zarar göreceği gibi senaryolar bir diğer tahmin setidir. Ancak tam aksine bir süre sonra İran ile ABD anlaşma imzalamış, petrol fiyatları büyük düşüşler yaşamış ve Türkiye ekonomisi yine herhangi bir zarar görmemiştir. Bu bakış açısı, enerji

fiyatlarına zam yapılırsa ekonomik büyümenin olumsuz etkileneceğini, yok eğer zam yapılmazsa *'elektrik üretiminde ucuz maliyetli hidroelektrik santrallerine ağırlık verildiği için barajlardaki suyun azaldığını ve su sıkıntısı yaşanacağını'* öngörmektedir (Sağlam, 2011). Özetle, yazarın somut rakamsal verilere dayandırmadığı bu tür senaryolarla ilgili 12 tahminde bulunduğu, hepsinde karamsar bir bakış açısı yansıttığı ve bu tahminlerin tamamının yanlış çıktığı tespit edilmiştir.

Ekonomi gibi insanla doğrudan ilgili sosyal bilimlerde öngörü yaparken hata payının yüksek olması normaldir. Çünkü insan irade sahibidir ve her zaman öngörülebilir şekilde hareket etmez. Nitekim IMF tarafından yapılan bir araştırma, ekonomistlerin, 1990'larda ortaya çıkan altmış ulusal krizin sadece %3'ünü bir yıl öncesinden bildiğini göstermiştir (Işık, 2011, s.2). Bununla birlikte, araştırmamızın örneklemindeki diğer yazarlardan açık şekilde farklılaşan yazar E'nin bakışı o denli kötümser, tahminlerinin yanılma payı gruba göre o kadar yüksek ve hükümeti sorumlu ilan etme davranışı o kadar sürekli ve peşindir ki, sonuç bir eşikbekçiliği eylemini işaret etmektedir. Araştırmanın ele aldığı beş yıl boyunca söz konusu gazete (ve medya grubu) ile başbakan (ve hükümet) arasındaki tartışmaların seyri de bu durumu teyit eder niteliktedir. Medya grubunun amaç ve çatışmalarına destek sağlayacak karamsar bir ekonomik algı oluşturma hedefinin, tahminlerin gerçeklerden sapması sonucunu doğurduğu değerlendirilmektedir. Örneklemdeki diğer yazarlar için böyle özel bir amaç söz konusu olmadığından, onların tahminlerinin tutarlılığı birbirine yakın ve belirli bir değer aralığında yer almaktadır.

Kaynakça

Edelstein, S. Alex (1993). Thinking about the criterion variable in agenda-setting research. *Journal of Communication 43 (Spring)*, 85-99.

Fukuyama, Francis (1998). *Güven: Sosyal erdemler ve refahın yaratılması* (A. Buğdaycı, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Işık, İhsan (2011). İktisatçılar küresel krizi neden tahmin edemedi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi 3(4)*, 7-10.

Özsağır, Arif (2007). Ekonomide güven faktörü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 6(20)*, 46-62.

Reese, D. Stephen ve Ballinger, Jane (2001). The Roots of a sociology of news: remembering mr. Gates and social control in the newsroom. *Journalism & Mass Communication Quarterly 78*, 641-658.

Rigel, Nurdoğan (2000). *Haber*. İstanbul: Der Yayınları.

Sağlam, Erdal (2009a, 07 Ocak). IMF anlaşmasında gereksiz uzatma. *Hürriyet gazetesi*.

Sağlam, Erdal (2009b, 09 Ocak). IMF anlaşmasına rağmen küçülme kaçınılmaz. *Hürriyet gazetesi*.

Sağlam, Erdal (2010, 06 Ocak). Şimdi IMF'ye daha çok ihtiyaç var. *Hürriyet gazetesi*.

Sağlam, Erdal (2011, 19 Aralık). Enerji fiyatları mali disiplin için tehdit. *Hürriyet gazetesi*.

Sağlam, Erdal (2012a, 09 Ocak). Türkiye ekonomisinde jeopolitik riskler. *Hürriyet gazetesi*.

Sağlam, Erdal (2012b, 23 Ocak). Hürmüz Boğazı ısınmaya başladı. Hürriyet gazetesi.

Shoemaker, J. Pamela (1991). *Communication concepts 3: Gatekeeping*. Newbury Park: Sage.

Sjoer Beugelsdijk & Henri L.F. de Groot & Anton B.T.M. van Schaik (2002). Trust and economic growth, (Tinbergen Institute Discussion Paper No: Ti2002-049/3), www.tinbergen.nl adresinden edinilmiştir.

Unay, Cafer (2001). Psikolojik faktörlerin bunalımdaki yeri ve önemi. *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 7(41),* 183-191.

White, D. Manning (1950). The 'Gate Keeper': A case study in the selection of news, *Journalism Quarterly 27*, 383-390.

KYZİKOS GEÇ ROMA DEFİNESİ ÖN DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Korkmaz MERAL
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Elif YAVUZ
Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı

Özet

Bu çalışmada Kyzikos antik kentinde 2010 yılı kazı sezonunda ele geçen 196 adet sikkeden oluşan Geç Roma definesinin tanıtılması amaçlanmıştır. 2010 yılı Hadrian tapınağı 30D açmasında yürütülen kazı çalışmaları sonucunda bez bir kesenin içinde saklanmış olması gereken define 196 adet Geç Roma sikkesinden oluşmaktadır. Sikkelerin 113 tanesi tanımlanabilmiştir. Geri kalan 83 adet sikke ise üzerlerindeki korozyon tabakasından dolayı tanımlanamamıştır. Definedeki sikkeler incelenip tasnif edildiklerinde toplam 6 imparatorun saltanat yıllarını ait oldukları görülmüştür. Bu define toplam 6 imparatorun (İmparator, İmparatoriçe, Caesar) saltanat süresini kapsamaktadır. Define sikkeleri 6 farklı kişi adına basılmış olup, bu kişilerin portresi de sikke üzerinde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kyzikos, Geç Roma, Sikke

PRE-EVALUATION OF KYZIKOS LATE ROMAN TREASURE

Abstract

In this study it has been aimed an introduction of the Late Roman Treasure including 196 coins obtained in the excavation season in Kyzikos ancient city in 2010. As a result of the excavation studies carried out in Hadrian Temple 30D opening in 2010, the treasure which should have been hidden in a sachet consisted of 196 Late Roman coins. 113 coins have been defined. The rest 83 coins could not be defined due to the corrosion layer on them. It has been seen when the coins in the treasure were analyzed and categorized that they cover reigns of 6 emperors. This treasure covers reigns of 6 emperors in total (Emperor, Empress, Caesar). The coins of the treasure have been coined in the name of 6 different people and the portraits of those people are on the coins.

Keywords: Kyzikos, Late Rome, Coin

Antik dönemde Mysia bölgesi sınırları içinde yer alan Kyzikos, Anadolu'nun en güçlü ve en güzel kentlerinden biridir. Kent, Propontis (Marmara Denizi) kıyısında,

anakaraya dar bir boyunla bağlanan Arktonnesos'un (Kapıdağı Yarımadası) güneyinde, bugünkü Erdek-Bandırma karayolunun 9. kilometresinde yer almaktadır[1].

Anadolu'nun kuzeybatı köşesinde yer alan Mysia'nın[2] önemli kentlerinden Kyzikos, Miletos kolonisi olarak kurulmuş[3] olup, bugün ören yerine ait kalıntılar, halk arasında Belkıs (Balkız) adıyla bilinmektedir[4].

Kyzikos' da yapılan kazılar da kentin, MÖ 7. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulduğunu ispatlamaktadır[5]. Propontis'in kuzey sahilinde MÖ 7. yüzyılın birinci yarısında kurulmuş bir Miletos kolonisi olarak karşımıza çıkan Kyzikos[6], başlangıçta bir tarım topluluğu olarak kurulmuştu[7].

Kyzikos 'un yaşadığı büyük depremler, istilalar ve limanlarının dolması ile ticaret yapılamaz hale gelmesi, kentin gelişiminin tamamen durmasına sebep olmuştur[8]. Kent 943 yılında gerçekleşen depremde[9] daha büyük zarar görmüştür. En son olarak 23 Eylül 1063'de ki depremle Kyzikos, tamamıyla oturulamaz bir duruma geldiğinden terkedilmiştir[10].

Günümüzde Kyzikos Antik Kenti'nin büyük bir bölümünün Düzler mahallesiyle iç içe olması ve neredeyse tamamına yakınının özel mülkiyet üzerinde yer alması kazı yapmayı zorlaştırmış, bu problem 2006 yılından beri kazı çalışmalarını büyük ölçüde etkilediğinden, düzenli oranda sadece Hadrian Tapınağı'nda kazılar yapılabilmiştir[11].

[1] Başaran, Cevat,(1989), Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos, Bandırma.; Koçhan, Nurettin, (2011) Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları, Bursa.

[2] Er, Yasemin, (2006),Klasik Arkeoloji Sözlüğü, Ankara.

[3] V. Ehrenberg,(1937), "When Did the Polis Rise?", Journal of Hellenic Studies, Vol.57, Part 2;, Tekin, Oğuz, (1992), Antik Numismatik ve Anadolu, Arkaik ve Klasik Çağlar, İstanbul. ;Başaran, Cevat, Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos, Bandırma.

[4] J. A. R. Munro-H. M. Anthony, (1897), "Explorations in Mysia", The Geographical Journal, Vol. 9, No.2.; Pekman, Adnan (1970) , Eskiçağda Bazı Anadolu Kentlerinin Tanrı ve Kahraman Ktistesleri, İstanbul; Yalman, Bedri (1987), Tarih Sahnelerinde Önemli Roller Alan Antik Kent Kyzikos, Bandırma,; Başaran, Cevat,(1989), Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos,Bandırma. ; M. Cremer, (1991), "Hellenistichrömische Grabstelen im nordwestlichen Kleinasien", 1. Mysien, Band 4,; Umar, Bilge,(2006), Mysia, İstanbul.

[5] Akurgal, Ekrem, (1993), Anadolu Uygarlıkları, İstanbul.; Köker, Hüseyin,(2004), Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri, İstanbul

[6] Magie, David, (2005), Anadolu'da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri, İstanbul.

[7] Boardman, John, (2000),The Greeks Overseas, London.

[8] Köker, Hüseyin,(2004), Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri, İstanbul.; Arıcan, Engin, (2004), Mysia, Panormos'tan Bandırma'ya Tarihi Tezler, Bandırma.

[9] Charles, Anthon, (1855),Classical Dictionary, New York .

[10] Ertüzün, Reşit Mazhar ,(1998),Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar, İstanbul .;B. Umar, Mysia, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2006,210

[11] Koçhan, Nurettin- Meral, Korkmaz, (2015), Kyzikos'ta Yapılan Kazı ve Sondajlarla İlgili Bir Değerlendirme, Erzurum

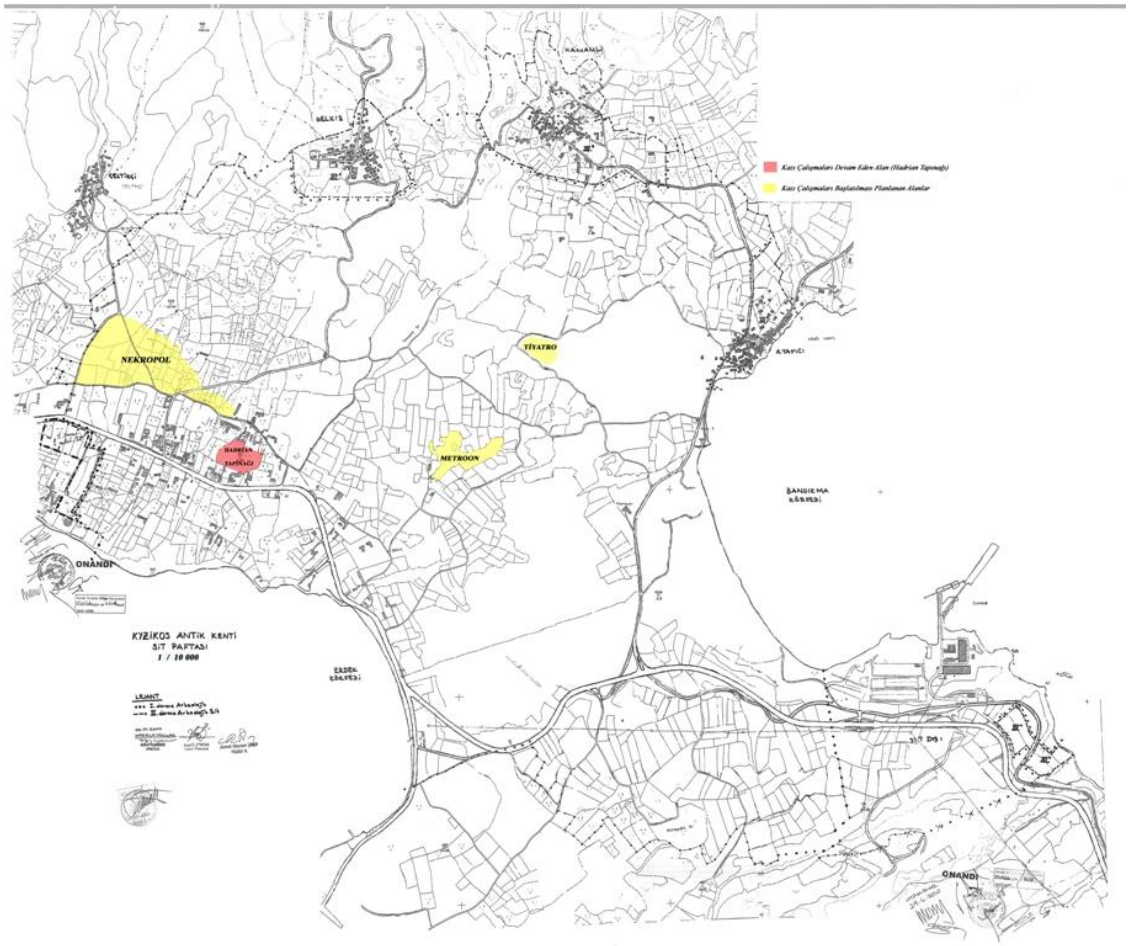

Harita 1: Kyzikos Antik Kenti Sit Haritası

Bu çalışmada Doç. Dr. Nurettin Koçhan başkanlığında yürütülen 2010 yılı Kyzikos Hadrian Tapınağı kazılarında ele geçen 196 adet sikke (define) hakkında bilgi verilecektir. Hadrian tapınağında ilk ciddi kazı çalışması 1989-1996 yılları arasında yapılmış ve kazılarda tapınağın güneydoğu kısmında krepis ve mermer döşeli zemin, frizler, korinth sütun başlıkları, sima ile diğer kısımlara ait eserler parçalar halinde ortaya çıkarılmıştır[12].

2006-2009 yıllarında tapınağın doğu ön ve güney uzun yönde çalışmalara devam edilirken 2010 yılı çalışmaları tapınağın sadece güney uzun yönünde batıya doğru yapılmıştır[13]. Tapınak alanında yapılan bu çalışmalarda 30D açmasında 196 adet bronz sikke bulunmuştur[14]. (Çizim 1, Resim 1-2)

[12] Koçhan, Nurettin, (2011) Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları, , Bursa
[13] Koçhan, Nurettin- Meral, Korkmaz, (2012), Kyzikos 2010, 33. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Ankara; Koçhan, Nurettin- Meral, Korkmaz, (2014), Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı, Ankara.
[14] Ayrıntılı olarak bakınız Yavuz, Elif, (2014), 2010 Kyzikos Define Sikkeleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum.

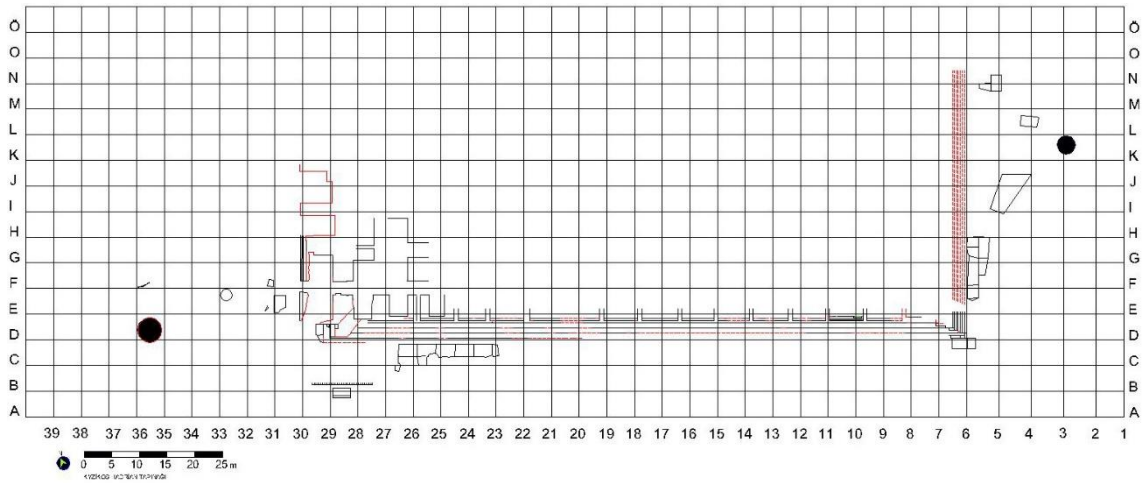

Çizim 1: Hadrian Tapınağı

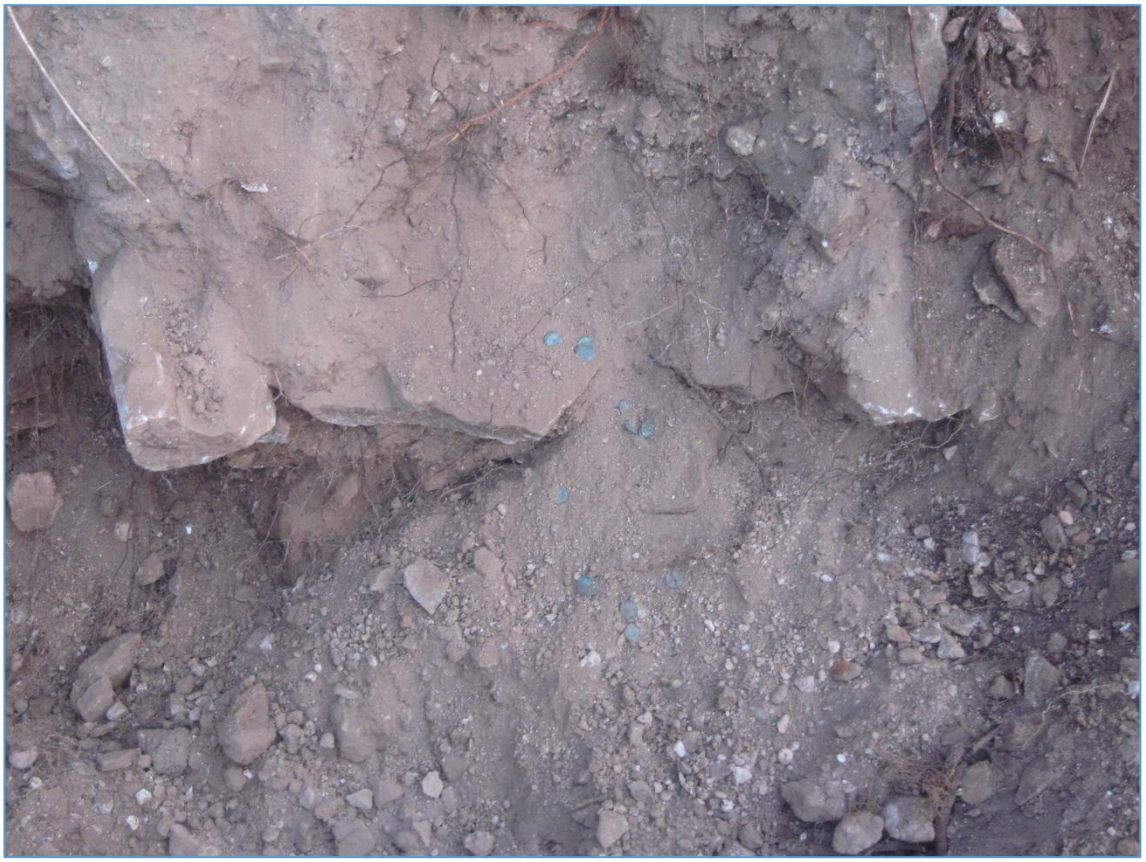

Resim 1: Define Sikkeleri Buluntu Yeri

Resim 2: Define Sikkeleri Genel Görüntü

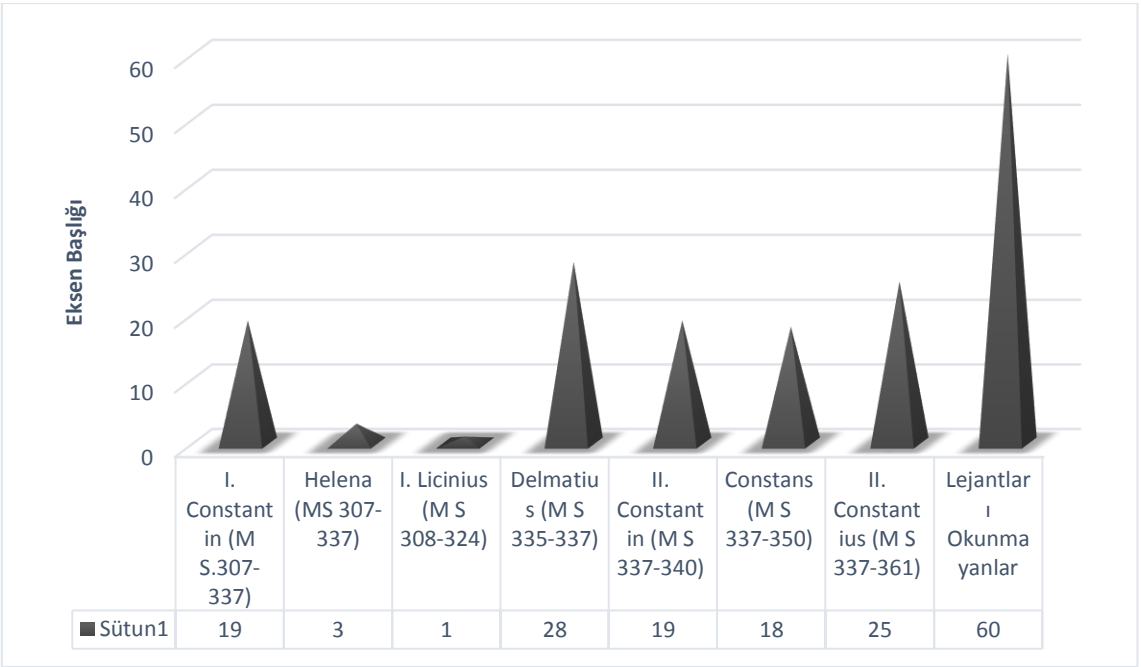

Grafik 1: Sikkelerin İmparatorlara Göre Dağılımı

2010 yılı kazı çalışmalarında ele geçen 196 sikke üzerinde yapılan çalışmalarda 113 tanesi tanımlanabilmiş, geri kalan 83 sikke düşük kondisyonlarından dolayı tanımlanamamıştır. Definedeki sikkeler incelenip tasnif edildiklerinde toplam 6 imparatorun saltanat yıllarını kapsadığı görülmüş, tanımlanamayan sikkeler dışında diğerlerinin darphaneler ve darp yılları belirlenmiştir. Definede bulunan toplam 196 sikkenin imparatorlara göre dağılımı Grafik 1 de ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Definemizdeki imparator, imparatoriçe ve imparatorların caesarlık dönemlerine ait olan sikkelerin dağılımına bakıldığında Delmatius sikkelerinin çoğunlukta olduğu dikkati çekmektedir. Define içerisinde yoğunluğu oluşturan Delmatius sikkelerinden sonra bunu I. Costantin ve II. Constantius'a ait sikkeler devam ettirmektedir. (Grafik 1). Delmatius sikkelerinin büyük çoğunluğunun 2.00 gr'ın altında olduğu görülmektedir.

İmparatorlar kronolojik olarak şöyle sıralanmıştır.

İmparatorlar ve Saltanat Yılları:

1. I. Constantin (MS 307-337)
2. Helena (MS 307-337)
3. I. Licinius (MS 308-324)
4. Delmatius (MS 335-337)
5. II. Constantin (MS 337-340)
6. Constans (MS 337-350)
7. II. Constantius (MS 337-361) (Caesar M S 324-337)

Ayrıca definede 7 tane Anı sikkesi ve 7 tane de Constantinopolis sikkesi bulunmaktadır.

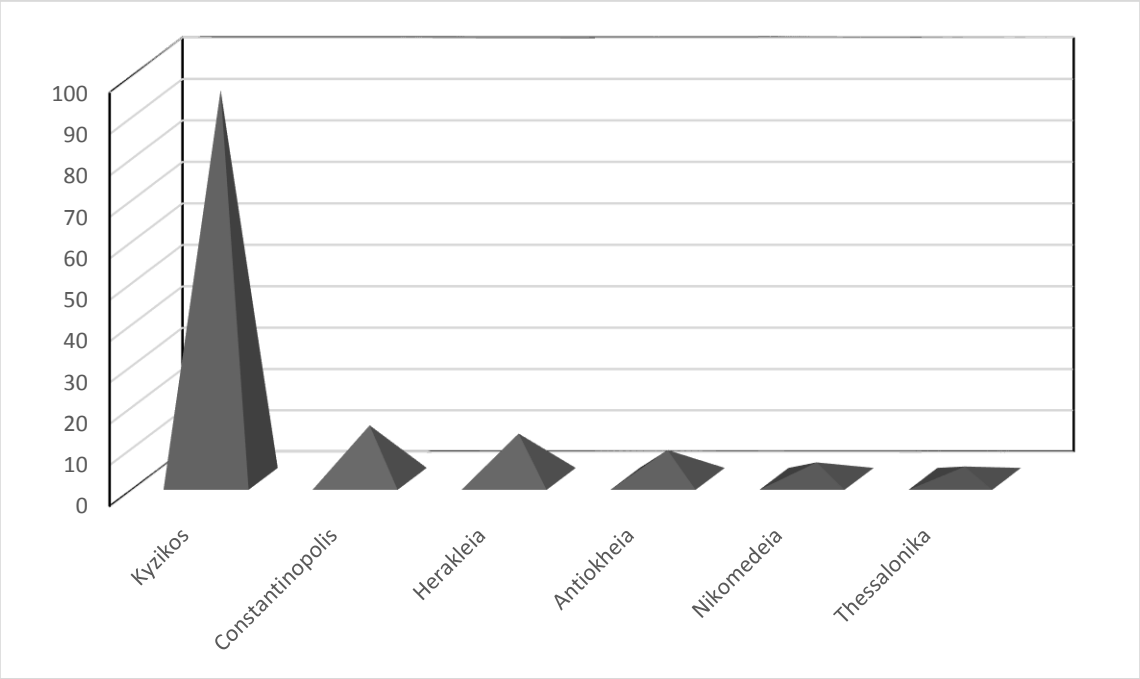

Grafik 2: Roma Darphanelerinin Dağılımı

Definemizde en fazla sikkesi olan darphane Kyzikos'tur.(Grafik 2) Hemen hemen Kyzikos'u sırasıyla ia takip etmektedir. niştir. İmparatorluk ; Merkezde: Roma; omedeia, Kyzikos

ke tespit edilmiştir. 268-270) açıldı ve is'teki darphane MS yetine devam etti. 457-474) dönemine nesinde darp edilen ve tüm dönemlerde inden definemizde 6 uratorluk darphanesi -313 yılları arasında

[15] Akat, Yücel, (1986) *İncilipınar Definesi,* İstanbul.
[16] Tekin,Oğuz, (2011), Konuşan Paralar, Tarih Boyunca Anadolu Kentleri ve Sikkeleri, İstanbul.; RIC X. Kent, J. P. C. (1994). "The Divided Empire and The Fall of The Western Parts AD 395-491".*Roman Imperial Coinage*, Vol. X. London.
[17] Hıll, P.V-Kent,J.P.C, (1960), Late Roman Bronze Coinage, London
[18] LRBC I-II. Carson, R. A. G., Hill, P. V., & Kent, J. P. C. (1960). *Late Roman Bronze Coinage*, Vol. *I*/*II*. London

da tekrar faaliyet göstererek altın, gümüş ve aes (bronz) basmıştır[19]. Thessalonika darphanesinden 3 adet sikke bulunmaktadır. Define içerisinde sadece 1 adet sikkeye sahip olan Nikomedeia'nın da Roma İmparatorluğu'nun darphanesi olarak faaliyete başlaması Diocletianus (MS 284-305) zamanına rastlamaktadır ve darphane I. Leo zamanında faaliyete son vermiştir.

Harita 2:Definede bulunan Roma darphaneleri

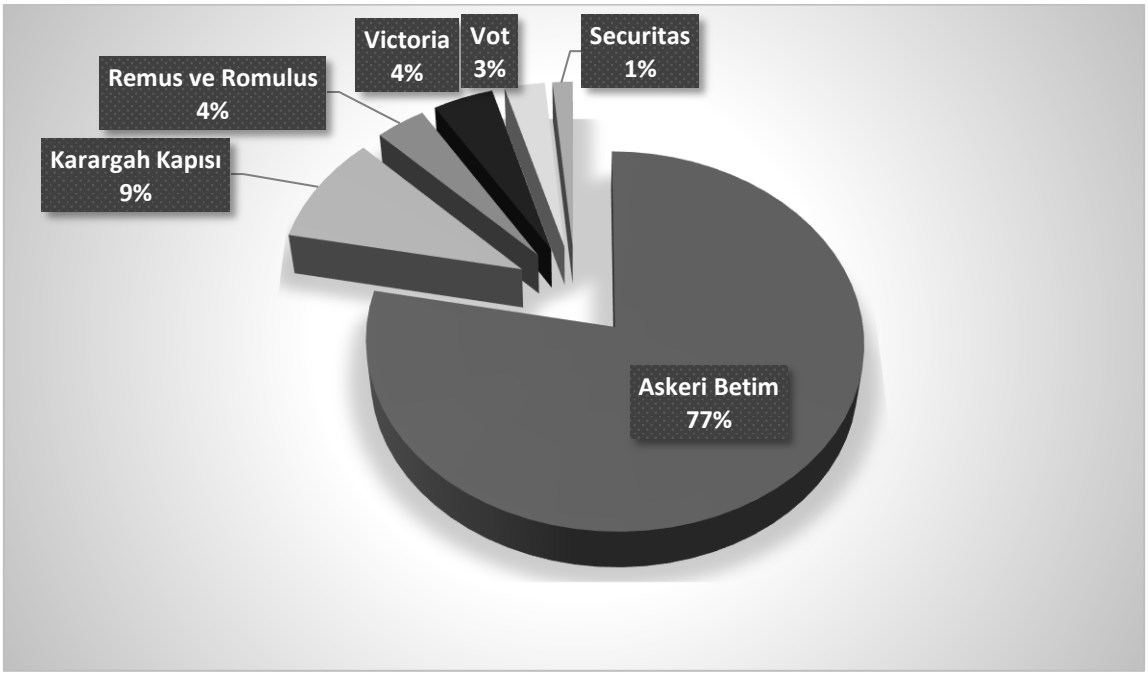

Grafik 3: **Arka Yüz Tiplerinin Yüzdesel Dağılımı**

Sikkeleri arka yüz betimlerine göre incelediğimizde Geç Roma Dönemi'nin de özelliği olarak bu dönem sikkelerinin arka yüzlerinde çeşitlilik azalmıştır. Arka yüz betimlerine göre toplam 6 farklı tip gösteren sikkelerde en çok görülen arka yüz betimi asker ve ortada sancak betimidir. Elimizde bulunan sikkelerde en çok görülen arka yüz betimi olan iki asker karşılıklı ayakta ve aralarında sancak ile betimlenmiştir. Üst kısımda ise GLORIA EXERCITVS[20] (Ordunun ihtişamı) yazılı lejant bulunmaktadır. Bu tip doğu ve batı darphanelerinde kullanılmıştır.

Geç Roma Dönemi'nde iç karışıklıklar ve iktidar mücadeleleri fazla olduğundan bu askeri betimin fazla olması normal karşılanmaktadır. Bu arka yüz tipinde iki asker karşılıklı ayakta sola dönük bir şekilde işlenirken aralarında bazen bir bazen de iki sancak

[19] Akat, Yücel, (1986), İncilipınar Definesi, İstanbul; Yavuz, Elif, (2014), 2010 Kyzikos Define Sikkeleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum.

[20] LRBC I-II. Carson, R. A. G., Hill, P. V., & Kent, J. P. C. (1960). *Late Roman Bronze Coinage*, Vol. *I*/*II*. London

bulunmaktadır. Katalogda bulunan diğer bir arka yüz betimi ise Karargah kapısıdır. Özellikle Geç Roma Dönemi'nde karşımıza çıkan bu betimde, iki burç ve ortalarında yıldız motifi görülmektedir.

Romalıların görkemli büyük mimari yapılarının birçoğu Roma sikkelerinin arka yüzlerinde en çok aranan gruplardan birini oluşturmaktadır. Tapınaklar, amfitiyatrolar, köprüler arka yüzde işlenen mimari öğelerden bir kaçıdır[21]. Sikke tiplerinde sık sık başvurulan Roma'nın kuruluşu adına basılan ikizler ve kurt sembolüdür. Bazılarında kurt ve ikizlerin üzerinde kemer şeklinde mağarayı sembol eden bir çizgi bulunurken çoğunluğunda bu simgeye rastlanmaksızın sadece kurt ve ikizler sola doğru işlenmiştir[22].

Zafer tanrıçası olan Victoria'da sikkeler üzerinde sık kullanılan bir betimdir. Bir gemi pruvası üzerinde dururken betimlenen Victoria elimize geçen sikkeler üzerinde bir elinde mızrak diğer elinde kalkan tutarken betimlenmiştir[23]. Çelenk içinde Vot betiminin yer aldığı sikkelere ise her X işareti imparatorun iktidarda kaldığı 10 yıla işaret etmektedir. Çalışmamıza konu olan sikkeler üzerinde huzur ve güvenin sembolü olan Securitas az da olsa arka yüzlerinde bulunmaktadır.

Ele geçen sikkelerin ön yüzlerinde esas olarak sikkenin darp edildiği tarihte iktidarda olan Roma imparatorunun veya aile üyelerinin portreleri ile eski yunanca olarak yazılmış unvan ve adları yer almaktadır. Sikkeler üzerinde yer alan imparatorlar büstleri zırh giyimli bazen de kalkan ve mızraklı olarak gösterilmiştir. I. Constantınus (306-337)'tan itibaren, başlarda defne çelengi ve şua tacının yerini boncuk ve inci dizisinden oluşan didem alırken[24], II. Constantius (MS 337-361)'tan sonra ise cepheden resmetme başlamıştır.

Sonuç olarak definemizde en erkene tarihlenen örnek, imparator I. Constantin'e ait olup MS 307-337 yılları arasına tarihlenmektedir. Ön yüzünde imparatorun başında defne çelenkli büstü ve lejantında CONSTANTINVS AVG yer alırken arka yüzünde ise D[N CONSTANTINI] MAX AVG lejantı ile ortada çelenk içinde VOT XXX betimi yer almaktadır. Definede en geç döneme tarihlenen sikkeler ise MS 335-337 yıllarına aittir

Bu durumda en geç tarihli sikkeler MS 335-337 yılları arasında basıldığından definenin MS 335 yılından önce gömülmediği kesindir. Bu da definenin MS 337 yılından sonraki bir tarihte gömüldüğünü göstermektedir.

Kyzikos Hadrian Tapınağı 2010 yılı kazılarında bulunan define sikkeleri ard arda tahta geçmiş imparatorların sikkelerinden oluşup, yaklaşık 30 yıla yakın bir süreyi kapsamaktadır. Buda definenin tasarruf amacıyla biriktirilmiş olup, bir kişinin birikimi olabileceğini düşündürmektedir.

[21] Davıd R. Sear, *Roman Coins and Their Values*, s. 32.
[22] Philip V. Hill, *The Monuments of Ancient Rome As coin Types*. B. A Seaby Ltd, London 1989, s. 105.
[23] LRBC I-II. Carson, R. A. G., Hill, P. V., & Kent, J. P. C. (1960). *Late Roman Bronze Coinage*, Vol. *I/II*. London
[24] Richard Reece, Simon James; *Identıfyıng Roman Coins*, B. A Seaby Ltd, London, 1986, s. 16; Andrew Burnett, Michel Amandry, Pere Pau Ripolles, *Roman Provincial Coinage*, Volume I, Part II, British Museum Press, London 1992, s. 789

Kaynakça

Akat, Yücel, (1986) , İncilipınar Definesi, İstanbul.

Akurgal, Ekrem, (1993), Anadolu Uygarlıkları, İstanbul.

Ertüzün, Reşit Mazhar, (1998), Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar, İstanbul.

Charles, Anthon, (1855), Classical Dictionary, New York.

Arıcan, Engin, (2004), Mysia, Panormos'tan Bandırma'ya Tarihi Tezler, Bandırma.

Başaran, Cevat,(1989), Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi Kyzikos. Bandırma.

Boardman, John, (2000), The Greeks Overseas, London.

Burnett, Andrew-Amandry, Michel, Ripolles, Pere Pau,(1992), Roman Provincial Coinage, Volume I, Part II, London.

Cremer, Mysien,(1991),Hellenistichrömische Grabstelen im nordwestlichen Kleinasien, 1. Mysien, Band 4.

Er, Yasemin, (2006), Klasik Arkeoloji Sözlüğü, Ankara.

Hill, Philip V., (1989), The Monuments of Ancient Rome As coin Types, London.

Koçhan, Nurettin-Meral, Korkmaz, (2012), Kyzikos 2010, 33. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Ankara.

Koçhan, Nurettin-Meral, Korkmaz, (2014), İkinci Dönem Kyzikos Kazıları, Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı, Ankara

Koçhan, Nurettin- Meral, Korkmaz, (2015), Kyzikos'ta Yapılan Kazı ve Sondajlarla İlgili Bir Değerlendirme, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Erzurum.

Koçhan, Nurettin, (2011) Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları, Bursa.

Köker, Hüseyin,(2004), Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri, İstanbul.

LRBC I-II. Carson, R. A. G., Hill, P. V., & Kent, J. P. C. (1960). *Late Roman Bronze Coinage*, Vol. *I/II*. London

Magie, David, (2005), Anadolu'da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri, İstanbul.

Munro, J. A. R. - Anthony ,H. M.,(1897) "Explorations in Mysia", The Geographical Journal, Vol. 9, No.2.; Pekman, Adnan (1970), Eskiçağda Bazı Anadolu Kentlerinin Tanrı ve Kahraman Ktistesleri, İstanbul.

Reece, Richard,- James, Simon, (1986), Identıfyıng Roman Coins, London.

RIC X. Kent, J. P. C. (1994). "The Divided Empire and The Fall of The Western Parts AD 395-491". Roman Imperial Coinage, Vol. X. London.

Sear, Davıd R., (1988), Roman Coins and Their Values, London.

Tekin, Oğuz, (1992), Antik Numismatik ve Anadolu, Arkaik ve Klasik Çağlar, İstanbul.

Tekin, Oğuz, (2011), Konuşan Paralar, Tarih Boyunca Anadolu Kentleri ve Sikkeleri, İstanbul.

Umar, Bilge, (2006),Mysia, İstanbul.

Yalman, Bedri (1987), Tarih Sahnelerinde Önemli Roller Alan Antik Kent Kyzikos, Bandırma.

Yavuz, Elif, (2014), 2010 Kyzikos Define Sikkeleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum.

KAMUSAL ALANDA SERAMİK HEYKEL UYGULAMASINA "MALATYA ÖRNEĞİ"

Yrd. Doç. Dr. H. Serdar MUTLU

İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Seramik Bölümü

Özet

İnsanın toplu yaşam bilincini kazanması, yüzyılları alan bir oluşum sürecinden sonra gerçekleşmiştir. Bu amaca yönelik gelişen kentler, doğada daha güvenli ve yaşanılabilir alanlar olarak tanımlanmıştır. Zamanla kentler, toplumların kültürünü, tarihini, düşüncelerini, inançlarını yansıtan, kamusal alanları ve toplumsal belleği olan ve yeni yaşam olanakları sunan bir mekân haline gelmiştir.

Kent yaşamındaki bilimsel, kültürel, sanatsal ve kavramsal değişimler birey ve toplumu etkilediği gibi tüm sanat dallarını ve seramik sanatını da etkilemiştir. Seramik sanatçıları seramiği, müze ve galerilerden çıkartıp, kamusal alanlara kavramsal ve toplumsal içerikli heykellere dönüştürmeyi başarmışlardır.

Bu araştırmada; kent, kamusal alanlar, ulusal ve uluslararası sanatçıların örnek eserleri teknik-estetik açıdan ve seramik heykellerin çevre-birey ilişkileri kuramsal olarak incelenmiştir. Araştırmada incelenen seramik heykellerden esinlenerek, İnönü Üniversitesi Merkez Kütüphane Binası kamusal peyzaj alanına anıtsal seramik heykel uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamada kuramsal irdelenen seramik heykelin, çevre ve birey ilişkisi, verdiği toplumsal mesajlar, uygulama ve montaj süreci teorik ve görsel verilerle anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kamusal Alan, Peyzaj ve Seramik Heykel.

CERAMIC SCULPTURE APPLICATION IN PUBLIC AREAS "AN EXAMPLE OF MALATYA"

Abstract

Humankind's gaining awareness of public life has occurred after centuries of formation process. Cities, formed with this purpose, has been identified as more secure and livable places in nature. In time, cities has been turned into places which offers new living opportunities with public places and collective memory that reflect societies' culture, history, ideas and belief.

Scientific, cultural, artistic and conceptual changes in urban life have affected all kinds of art and the ceramic art just like the individuals and society. Ceramic artists have managed to take the ceramic from museums and galleries and turn it into statues with conceptual and social content for public areas.

In this study, urban and public places, national and international artists' works have been examined technic-aesthetic way and ceramic sculptures' environment-individual relationship have been examined theoretically. Inspired by the ceramic sculptures examined in the study, monumental ceramic sculpture application was carried out in the public landscape places of Inonu University Central Library building. In this application, theoretically examined ceramic sculpture's environment and individual relationship, its social messages and application and installation process is described with theoretical and visual data.

Keywords: Urban, Public place, Landscape, Ceramic sculpture.

1. GİRİŞ

İnsanlarda toplu yaşama ve toplum bilinci, doğayı bilme ve onunla mücadele etmesi sonucunda gelişmiştir. "Toplumlar evrim geçirerek ilkel toplumlardan tarım toplumuna, tarım toplumundan sanayi toplumuna son olarak da sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşmüştür" (Drucker, 1993). Bu yaşam tarzına geçiş sürecinde, doğada daha güvenli ve yaşanılabilir alanlar olarak *kentler* doğmuştur.

"Nüfusunun büyük bölümünün ekonomik faaliyet alanı olarak ticaret, sanayi, yönetim ve hizmetle ilgili işlerle geçimini sağladığı toplumsal ve kültürel bir örgütlenmenin olduğu yerleşim alanı şeklinde ifade edilen kent, insanların barınmadan, eğlenmeye tüm ihtiyaçlarının karşılandığı ve sürekli bir toplumsal gelişim gösteren, bütünleşme derecesinin yüksek olduğu (Keleş, 1973) yerleşim yeridir.

Yüzyılları alan bu oluşum serüveninde kentler, toplumların tarihini, düşüncelerini, inançlarını yansıtan ve yeni yaşam olanakları sunan birer mekân haline gelmiştir. "fertler arası ilişkilerde geleneksel ilişkilerden çok rasyonel davranışların ağırlıkta olduğu, günümüze has bir yerleşme biçimi ve topluluk türü olarak tanımlanır"(Sencer, 1979).

Kamusal alan kavramına kısaca değinecek olursak, Antik Çağa kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Ortaçağ'da kaybolan bu kavram, 18.yüzyıl Avrupa'sında modernizm projesiyle yeniden ortaya çıkmıştır(Timur, 2008). 1962 yılında sosyal bilimler literatürüne Habermas tarafından yeniden kazandırılan kamusal alan kavramı; insanların katılımıyla gerçekleşen geniş bir iletişim ve etkinlik alanı olarak kavramsal düzeyde soyut bir alanı işaret etmektedir(Habermas, 1995). Kentlerde bulunan kamusal alanların en önemli niteliği, tüm kamuya açık ve insan yaratımı (Sennett, 2002) olmasıdır. Bu alanlar, tarihsel süreçte kendilerine özgü kamusal kültür (Koçak, 2011) ve sanatın (Reader, 1989) gerçekleştirildiği alanlar olarak tanımlanır. Öyle ki, bu alanlar kentlinin belleğinde yer edinir(Önem ve Kılınçaslan, 2005) ve kentin kimliğini oluşturmaya başlar(Biçici, 2010).

Kentte yaşayan bireyi fiziksel, sosyal ve kültürel olmak üzere üç farklı çevre (McGahan, 1984) kuşatır. Bir kentin kimlik kazanmasında fiziksel dokuyu oluşturan; mekan, form, renk, ışık, su, doğa ve insan elemanları önemlidir. Bütün bu doku elemanları sanat terminolojisiyle yakından ilişkili olup, kenti ve kamusal alanları bir sanat eseri gibi ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, kentlerdeki kamusal alanlar sanatçıları sürekli devingen yapısıyla kışkırtmakta ve üretimlerine sonsuz kaynak

oluşturmaktadır. Sanatçı da kentlerdeki kamusal alanlara eserini uyguladığında güçlü referans noktaları haline getirmeyi başarır, hatta oradaki eserle anılmaya başlar.

Kentlerde yaşayan bireyin kamusal alandaki sanat eseriyle iç içe yaşaması, hem ruh sağlığı açısından hem de kültür olgunlaşması ve değişimlere uyum sağlaması açısından önemli görülmektedir. Kentin hızlı yaşam temposuna uyum sağlayan bireyin sanat ihtiyacını artık müzeler ve sanat galerilerinin karşılamadığı bilinmektedir. Bunun için günümüz sanatçıları eserlerini, kamusal alanlara, caddelere ve meydanlara taşıyarak gidermeye çalışmaktadırlar.

2. MEKAN VE HEYKEL İLİŞKİSİ

"…Yeryüzü dünden bugüne insanoğlunun marifetlerine sahne olan en büyük sergileme mekânı olagelmiştir. İnsanoğlu onun üzerine tapınaklar inşa etmiş, heykeller dikmiş, bir uçtan bir uca yollar ve kanallar açmış, delmiş, parçalamış; kısaca, tepe tepe kullanmıştır – kullanmaktadır. İnsanın yeryüzüne diktiği, ilave ettiği her şey marifetlerinin simgesidir, işaretidir – tıpkı, hayvanların kendi sahalarını belirlemek için bıraktıkları kokular, izler gibi..."(Yılmaz, 2005) .

İnsanların toplu halde yaşadıkları mekanlar kent ve kenti yaşadıkları yerler ise kamusal alanlardır. İnsan, ilişkide olduğu çevresine baktığında boşluğu değil orada bulunan nesneleri görür ve inceler (Markoç,2013). Bireyin baktığı nesneyi diğerlerinden ayırt etme durumu, her zaman eliyle dokunabileceği bir nesne anlamında olmasa da, ulaşabileceği bir alanda kendisiyle ilişkiye geçebilme durumudur. Böylece, çevresindeki her şeyi bir çember içerisinde tutabilir ve orada olabilecek her şeyi görebilir(Berger,1986). Kentlerdeki kamusal alanlar coğrafi, fiziksel, kültürel ve tarihsel değerlerin bütünü olup, bireyde belli bir algının oluşmasına katkı sağlar. Kamusal alanlara uygulanan sanat eserleri ise, algıyla başlayan bir mekân kurgusudur ve mekanı algıladığımız kadarıyla onları duyumsarız. Bu algıyı oluşturan değerlerden biri de kamusal alanlara uygulanan heykel çalışmalarıdır. Hem konumlandığı alanın diğer bileşenleri ile dolaylı veya direkt bir ilişkiye girer, hem de o alanı kullanan bireylerle etkileşime girerek mekana bir anlam yüklemeye başlar(Bulduk, 2007). Mekan ve mekan anlayışı, başta mimarlık olmak üzere, plastik sanatların, felsefenin, psikolojinin, fiziğin temel konularından biri olmuştur. 1890'lara kadar kelime olarak mimarlık disiplininde bulunmayan mekan, Alman yazarlar tarafından estetik arayışlar çerçevesinde yerini almıştır(Forty, 2000). Kentlerdeki kamusal mekanlara uygulanacak heykel tasarımında sanatçı ve kent planlamacısı birlikte çalışma yaparak, kamusal alandaki heykelin kente iki farklı yönde etkisini sağlamış olurlar (Görsel 1). Bunlardan ilki, fiziksel etkinin yarattığı alanın boyutu, biçimi, fonksiyonu, iklim koşulları, doğal görünümü ve çevresi; ikincisi ise, kentin kültürüne ve toplumsal ihtiyaçlarına, sosyal etkileşime ve tarihsel belleğin oluşmasına yaptığı katkılardır.

Görsel 1. Hsu Yung Hsu, Maskelenmiş Kadın ve Erkek, 2004.

Robert Irwin kamusal alan heykel uygulamalarında dört temel sınıflama belirlemiştir. Bunlardan ilki, *Alana Egemen Heykel* olan kent planlamacısının belirlediği her hangi bir alan için serbest üretilen heykeldir. İkincisi, *Alana Uyarlanmış Heykel*'dir ki doğrudan belli bir alanın fiziksel özellik ve ölçülerine göre bir yere bağımlı olarak üretilir.

Görsel 2. T.Friedman,1986. **Görsel 3.** V.Serak, Çek Cumhuriyeti,1998.

Üçüncüsü, *Alana Özel Heykel* olarak konumlandığı alanın fiziksel, kültürel, sosyal ve tarihsel özelliklerine uygun üretilir. Son olarak da *Tanımlı Alanda Heykel* ise, kamusal alanın çevresel özelliklerinin bir parçasıymış gibi üretilen heykeldir (Robert Irwin, http://www.vqronline.org /articles/ 2008/spring/ weschler-robert-irwin/ (18 Kasım 2013). Kamusal alana uygulanan heykelin bu dört sınıflamasının dışında; birey tarafından 'okunabilirliği', mimari, çevre ve toplumla ilişkisi, doğal dokusu, estetik etkileri, hareket, boyut, malzeme detayları, kalıcı veya geçiciliği, işlevsel veya işlevi dışlayan sanatsal ve mimari değerler(Senie, 1992) gibi daha pek çok özellik de sıralanabilir (Görsel 2-3).

Görsel 4. Y.Yamamura, Texture III, Norvay 2000. **Görsel 5.** B.Dejonghe Stonware, 1986.

Hacim sanatı olan heykelin özelinde, alana doğrudan etkisi veya kendi alanını üretmesi, çevresiyle kurduğu ilişki açısından birey üzerinde belli bir algısal değer yaratması söz konusudur. Sanat psikolojisinin kapsamına giren bu algı dünyası, hem heykelin hem de alanın değerlendirilmesi için belirleyici ve önemlidir. Yüksek ve ağır parçalardan oluşan

heykeller buyurucu ve ezici gibi bir algı yaratırken, insan ölçeğini çok aşmayan ve yakınlaştıkça algılanabilir olan heykellerin algısı ise daha farklı etki sergilemektedir (Görsel 4-5).

3. HEYKEL VE TOPLUM İLİŞKİSİ

Kamusal alanda heykelin çevre ve birey ilişkisinin yanında toplumsal ilişkisinin de önemi vardır. Buna göre, bireylerin birbirleriyle benzer amaçlar doğrultusunda kullandıkları kamusal alanlar toplumsal belleğin oluştuğu mekanlar olarak karşımıza çıkmatadır. "Gerçekte, kentsel mekânlar, kentlilerin karşılaşmaları ve bu karşılaşmalardan "birlikte üretimler" oluşturdukları, kentin ortak kamusal benliğinin inşa olduğu yerlerdir. Kent dokusu içerisinde sadece bir şekil/dekor değil, aynı zamanda yaşayan bir organizmadırlar ve özellikle de, sosyal iletişim ve özgürlük duygusunu teşvik ettikleri gibi, sosyal etkinlik/katılma olanaklarının sürekliliğini de sağlarlar. Mekânı paylaşanların alışkanlıkları, kültürel özellikleri, profilleri vs. büsbütün, mekânın yeniden inşasında belirleyici rol oynar" (Ergin, 2001).

Görsel 6. Hsu-Yung-Hsu

Görsel 7. Jun Keneko

Sonuçta her bireyin bu alana müdahalesi topluluk içindeki diğer tüm bireyleri de etkilemektedir. 'Heykel ve Çevre' adlı yayımlanmamış sanatta yeterlik çalışmasında Nilüfer Ergin, bu konuya şu şekilde yaklaşmaktadır; "İçinde sanat yapıtları olan kentsel alanlar, kent insanının günlük yaşamının bir parçasıdır ve kent insanı ile iletişim içine giren sanat yapıtları kamusal alanda özel bir anlam kazanır, çeşitli psikolojik reaksiyonlar ve duyumsamalar yaratırlar. Heykel, kent alanında yer aldığında görsel bir obje olmaktan çıkar ve ortak bir belleği oluşturur. Bu andan itibaren kenti süsleyen bir estetik eleman değil, sosyal yaşamın dinamiği içerisinde mesajlar oluşturan ve yeni algılamalara açık yeni karşılaşmaları olanaklı kılan ve her defasında yeni üretimlerin kesiştiği noktadır." (Ergin, 1998).

Bir kente anlam katan veya belleğini oluşturan o kenti yaşayan bireyler ve o bireylerin deneyimleridir. Bu yaşantılarla birey o kentin duygusal ve fiziksel bütünlüğünü etkileyen, biçimlendiren bir role sahiptir. Heykel ile mekan ilişkisi birey ve kent ilişkisine benzetilebilir. Kamusal alana uygulanan heykel de yarattığı estetik değerle hem bireyi hem de bulunduğu alanı etkiler (Görsel 6-7). Bu bağlamda "Kentsel Alan Tasarımında Fiziksel Çevre Kurucu Öğesi Olarak Heykel: Kocaeli Örneği' adlı bildiride Deniz Demirarslan şu şekilde değerlendirmektedir; "Kentsel alanlarda yer alan heykeller; çevreyi tanımlama, röper noktası oluşturma, insanlara olumlu psikolojik etkiler kazandırma, asırlar boyu sürecek olan kültür alışverişini sağlama, insanları bir araya getirerek kaynaştırma ve en önemlisi içinde yer aldıkları alana ve özellikle de kentlere kimlik kazandırma gibi pek çok önemli işleve sahiptirler (Demirarslan, 2005) Yine aynı konuda Gülin Şenol;"Kamusal alana yapılan sanat eseri çevresinden kopmaz, onunla

ilişkiye girer.'Heykel' sanat eseri olmasının getirdiği kalkandan dolayı dönüşmez ama kent alanını, kent bilincini dönüştürür"(Şenol, 2005)demektedir (Görsel 8).

Görsel 8. Filiz Özgüven Galatalı, İstanbul 1987.

4. KAMUSAL ALANDA SERAMİK HEYKELLER

Son yüzyıllarda yeni kentlerin oluşturulmasında şehir planlamacıları, mimarlar ve sanatçılar tarafından kamusal alanları daha etkin bir şekilde kentlilerin kullanması yönünde bir yaklaşım görülmektedir. Bu konuda uluslararası pek çok kuruluşun çevre ve yaşam standartlarını belirlemede hazırladıkları programlar da dikkat çekmektedir.

Bunların içinde, en önemlilerinden biri olan sanat eserlerinin kent mekânlarına kazandırılmasına ilişkin düzenlemedir. "1968 yılında, 'Yüzde Kanunu'nun oluşturulması, anıtsal çağdaş heykelin gelişmesi ve toplu kullanım alanlarında yer almaya başlaması adına önemli bir tarihtir. Bu tarihten sonra ilk olarak Hollanda Hükümeti resmi olarak kamu binalarında proje maliyetinin yüzde birinin görsel sanatlara harcanması konusunda kanun çıkartmıştır."(Ouwendijk,1990). Avrupa'daki çoğu ülkenin bu uygulamalarını, Amerika 1980'li yıllarda başlatmış ve pek çok eyalette federal kanunlarla, mimari projenin yüzde birinin görsel sanatlara ayrılmasına karar verilmiştir (http:// lexis.com, 14 Kasım 2013).

Kamuya açık alanlarda heykel sergileri, 1970'li yılların sonuna doğru azalmış ve 1990'larda Toskana'daki Arteall'Arte etkinlikleriyle yeniden canlanmıştır. Bu yıllardan itibaren, yerel yönetim ve özel kuruluşların katkıları ile bu tip açık alanlarda uluslararası seramik sanatçılarının yapıtlarının yer aldığı projeler görülmeye başlanmıştır(Görsel 9). Bunlar içinde; Özbekistan-Taşkent'teki (1990) 'International Park of Ceramics', Almanya-Köln bölgesindeki (1991) "Skulpturen Parks", Japonya-Shigaraki'deki (1992) "The Shigaraki Ceramic Cultural Park" ve Hollanda- Rotterdam'daki (1995) "The Garden of Delight" tamamen seramik malzeme kullanılmış çok renkli ve anıtsal eserler ile dikkat çekmektedir.

Görsel 9. Hamiye Çolakoğlu ve Carls Pilkey Eskişehir 2001

Kamusal alanlara sanat uygulanmasına dair çıkan kanunların işleyebilmesi için, devlet ve özel sektör kuruluşları belli bir yapılanma süreci geçirmişlerdir. Özel kuruluşlar için de, "1968 yılında Hollanda'nın The Hague şehrinde Henk Trumpie ve Jacques van Gaalen, seramik sanatçısı ya da seramik alanı dışında kalan ressam ve heykeltıraşların şehir mekânlarında yer alacak anıtsal seramik heykeller yapabilecekleri 'Struktuur'68' adı altında bağımsız bir stüdyo kurmuşlardır. Stüdyo sadece yerel değil, aynı zamanda uluslararası projeleri de uygulama olanağı sağlayarak teknik yardım yapmaktadır. Hollanda'nın sanatçı ve mimarları arasında kurulan bu köprü Avrupa'da bir ilki başlatmıştır." (Ouwendijk, 1990) .

Devlet Kuruluşları içinde 1979 yılında sadece Hollanda seramiklerinin arşivini oluşturmak, seminer ve konferanslar düzenlemek üzere Heusden şehrinde kurulan 'The Werkcentrum"(Potts,) adlı kurumun önemi büyüktür. Bu kurum "1988 yılında Avrupa'da görsel sanatlar ve mimarinin gelişmesine öncülük eden hareketin başlamasını sağlamıştır. Anıtsal seramiklerin ulaştığı başarılı noktayı dikkate alan Hollanda Hükümetinin girişimi ile Hertogenbosch şehrinde yeniden yapılandırılan bu kurum 'European Ceramic Work Centre- EKWC' adını almıştır. Bu uluslararası merkezde, her türlü deneysel uygulamalar yapılarak seramik sanatçıları ve alan dışından sanatçılara her konuda teknik destek verilmekte, her yıl düzenli olarak projeler gerçekleştirilmektedir." (Ouwendijk, 1990).

Türkiye'de ise 2000 yılında Eczacıbaşı Vitra Seramik Sanat Atölyesi aynı amaç doğrultusunda, bir grup ressamla çalışarak(Görsel 10). "Tuvalden Toprağa" sergisi ile 2003 yılında Reyhan Gürses yönetiminde 8 kişilik bir ekiple "Çizgi Kahramanlar Sokakta" sergisini gerçekleştirmiştir(Güler Emektar, http://eski.bianet.org/2003/06/30/19753.htm(7Aralık 2013).

Görsel 10. Eczacıbaşı Vitra Sanat Seramik Atölyesi Çizgi Kahramanlar Sokağı

Seramik sanatına katkı sağlamak ve topluma aktarmak amacıyla 1957 yılında Dr. Nejat F. Eczacıbaşı'nın kurduğu VitrA Seramik Sanat Atölyesinde; Alev Ebüzziya, Candeğer Furtun, Nasip İyem, Füreya Koral ve Atilla Galatalı gibi Türk seramiğinin önemli ustaları da çalışmışlardır. 1993 yılında Uluslararası Seramik Akademisi (IAC) üyesi olan Atölye, periyodik sergiler, workshoplar, dia gösterileri ve konferanslar düzenlemektedir. VitrA Seramik Sanat Atölyesi, bir yandan, her yıl düzenlediği "Kişisel İzler" başlıklı sergilerde seramik sanatçılarının son dönem yapıtlarını bir araya getirirken, bir yandan da seramiğin diğer disiplinlerle ilişkisini güçlendirmek ve seramik sanatına farklı bakış açıları kazandırmak amacıyla projeler üretmektedir.

Görsel 11. Beata Rostas, Eskişehir 2001.

Görsel 12. Cristos Tsimborlas, Eskişehir 2002.

İlk seramik aktiviteleri, 1960'ların sonlarında görülmeye başlamış, 1986'larda Avrupa Konseyinin kamusal alan ve önemi ile ilgili görüş bildirmesi üzerine artan ilgiyle devam etmiştir. Bu görüş doğrultusunda çoğu ülkede gerek devlet gerekse özel kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenen pek çok uluslararası etkinlik, sempozyum ve çalıştay düzenlenmeye başlanmıştır. Bunların içinde; Macaristan 'Kecscemet, East-West Seramik Sempozyumu'; Özbekistan Taşkent Sempozyumu'; Kore ve Çin Macsabal Odun pişirimi Sempozyumu; Avusturalya 'Clay Sculpture-Gulgong Festivali'; Finlandiya 'Posio-Pot'; Çekoslavakya 'Bechyne Seramik Sempozyumu'; Makedonya 'Resen Seramik Kolonisi'; İngiltere 'Aberystwyth Wales Uluslararası Festivali' önemli etkinlikler arasında sayılabilir. Bu çalıştay ve sempozyumlar sırasında sanatçıların yaptıkları eserlerin bir bölümü sponsor kurum, fabrika veya müzelerin koleksiyonlarına alınmakta, her kesimden izleyicinin sanatın evrensel dili ve farklı anlayışları ile karşılaşması hedeflenmektedir.

Son yıllarda Türkiye'de de seramik müzelerinin yapı taşlarını oluşturmak ve kültürler arası etkileşimi sağlamak amacı ile aralarında; İzmir "Dokuz Eylül Üniversitesi Seramik Sempozyumu", Mimar Sinan Üniversitesi "İstanbul-İnteraction Seramik Sempozyumu", Hacettepe Üniversitesi Uluslararası 'Macsabal Odun Pişirimi Sempozyumu' da sayabileceğimiz profesyonel organizasyonlar arasındadır.

Bunların içinde yer alan, ülkemizde açık kamusal alanda seramik heykel uygulamaları ile ilgili en önemli etkinlik 1999 yılında, Anadolu Üniversitesi ile Eskişehir Tepebaşı Belediyesi işbirliği ile başlatılan "Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu"dur. Bu sempozyumun amacı, farklı alanlarda çalışan sanatçıları bir araya getirmek ve sanat seramiği özelinde tasarladıkları projeleri kalıcı mekânlarında hayata geçirmektir(Görsel 11-12). Seramik öğrencilerinin de asistanlık yaptığı bu sempozyumda büyük boyutlardaki seramik uygulamalar, kamusal alanda, kamuyla iç içe üretilmektedir (Çakar,2014).

5. KAMUSAL ALANDA SERAMİK HEYKEL UYGULAMASINA " MALATYA ÖRNEĞİ"

İnönü Üniversitesi Merkez Kütüphane Binası önü peyzajında yer alacak Anıtsal Seramik Heykel Düzenlemesinin bina ve peyzajla olan ilişkili konumu, montaj alt yapısı incelenmiş, ölçeklendirilmiş ve tasarımlar bu yönde şekillendirilmiştir. Seramik Heykel Düzenlemesi tasarımları; kâğıt üzerine artistik ve teknik çizimleri renkli olarak mekânda gösterilmiştir. Ayrıca renkli seramik maketi ve ayrıntılı mali bütçesi hazırlanarak üniversitenin BAP Projeler Birimine sunulmuştur. Değerlendirme toplantısında onaylanan proje alt yapısı tamamlanarak üretimine başlanmıştır.

Kütüphane binası, kampüs diğer binalarına geçiş noktasında geniş bir peyzaj alanı içinde konumlanmıştır. Seramik Heykel Düzenlemesi bu geçiş noktasındaki izleyicilerle dolaysız etkileşimi, bireyleri algısal, düşünsel ve fiziksel katılımlarını da sağlayan bir ilişki amaçlanarak tasarlanmıştır. Tüm bu etkileşimlerin açığa çıkmasında; binanın fiziki yapısı ve dış cephesinde kullanılan materyallerle bütünleşecek, aynı zamanda doğal peyzaj alanıyla da uyum sağlayacak bir tasarım süreci yaşanmıştır. Bu anlamda iklim koşullarına uygun seramik bünye ve sır reçeteleri hazırlanmış, bir dizi teknik ve bilimsel deneylerden geçirilmiştir. Dış koşullara en uygun olan reçeteler seçilerek seramik heykel üretimine geçilmiştir.

5.1. Seramik Heykel Düzenlemesine Ait Birimlerin Üretim Süreçleri

Kamusal peyzaj alanı için tasarlanan Seramik Heykel Düzenlemesi özgürlüğün simgesi güvercin figürü ve yumurtalarından esinlenerek gerçekleştirilmiştir. Seramik Heykel Düzenlemesini oluşturacak dairesel birimler ve kuş figürlerinin her biri; plaka, fitil, şablon kalıp, ekleme, kazıma elle ve serbest şekillendirme yöntemleri kullanılarak üretilmiştir. Farklı boyutlardaki dairesel birimler öncelikle, yarım daireler halinde şekillendirilmiş ve daha sonra bunlar birleştirilmiştir (Görsel 13). Mekan ölçeklerinde üretilen bu birimler, düzenlemedeki konumlarına göre önceden belirlenen ölçülü yerlerinden delinmiştir. Farklı hacimlerde üretilen dairesel birimlerin üzerine güvercinlerin doğal yaşamlarından kesitler kabartma olarak işlenmiş ve kent yaşamında yalnızlaşan bireylerin dikkatine sunulmuştur.

Görsel 13. İnönü Üniversitesi Kütüphane Binası Peyzaj alanı Seramik Heykeli detaylar

5.2. Seramik Heykelin Çevre İle İlişkisi ve Toplumsal Mesajları

Üniversite öğrencilerinin geçiş noktasında ve kütüphane binası peyzajında bulunan seramik heykel, kütüphanenin temel işlevinde yer alan okuyan özgür bireylerin yetişmesine katkı sağlayan mesajlar vermektedir. Öyle ki, bireysel ve ekonomik özgürlüklerin kazanılması yönündeki bu mesajlar, seramik heykel üzerinden okunabilirliğine dikkat çekilmiştir. Bu amaca yönelik tasarlanan Seramik Heykel Düzenlemesinde yer alan kuşların üreme, beslenme, büyüme, kur yapma ve yuva kurma yaşam döngüsündeki sahneleri, bireylerin kendi yaşamlarıyla özdeşleştirmesi istenmiştir. Bu şekilde kentlerdeki bireylere, doğadaki kuşların yaşam öykülerini yakından inceleme fırsatı verilerek, onların da yaşama hak ve özgürlüklerine sahip oldukları bilinç ve duyarlılığını da kazanmaları hedeflenmiştir. Böylece, kentin monoton yaşamından bireyi

bir süreliğine uzaklaştırılıp, doğada kuşlar kadar özgür olma düşüncesini ve fiziksel katılımlarını sağlayarak seramik heykelle iletişime geçmeleri sağlanmıştır(Görsel 14).

Görsel 14. İnönü Üniversitesi Kütüphane Binası Peyzaj alanı Seramik Heykel görüntüleri

5.3. Seramik Heykelin Pişirim Süreçleri

Tasarıma göre son şeklini alan her dairesel birim, kendi ölçüsünde üretilen süngerle kaplı üçayaklı metal kasnaklara yerleştirilerek, denetimli kurutulmuştur. Rötuş işleminden sonra ilk pişirimi için dairesel birimler, boyutlarına göre üst üste yüklenip denetimli kamara fırınlarında 980^0C'ta pişirilmiştir. Farklı boyutlardaki güvercinler de yukarıda bahsedilen şekillendirme yöntemleriyle üretilmiştir. Denetimli kurutmaları ve rötuş işlemleri yapıldıktan sonra aynı fırın ve derecede tekli veya çoklu pişirilmiştir.

Anıtsal seramiğin tüm birimlerinde önceden belirlenen renkler için denemeler yapılarak, farklı renklendirme ve sırlama teknikleri kullanılmıştır. Seramik malzemenin doğal doğal dokusu ve kabartmalardaki çizgisel dokuların ön plana çıkarılması için, siyah renkli sırla doldurulmuş ve fazlalıkları silinmiştir. Daha sonra akıtma, doldurma ve püskürtme sırlama teknikleri heykelin tüm birimlerine uygulanarak sırlanmış ve ikinci sırlı pişirimi 1150^0 C'ta gerçekleştirilmiştir.

5.4. Seramik Heykelin Montaj Süreçleri

Peyzaj alanına yerleştirilecek seramik heykelin metal ana gövde yüksekliği 8.5m ve yatay genişlik 35m'dir. Heykel gövdesinin ayak basma yerlerine 0.8x1.50m ölçülerinde beton bloklar dökülerek metal vidalar yerleştirilmiştir. Metal gövde, vinç yardımıyla bu ayaklara monte edilmiş ve seramik heykel birimlerinin montajı için metal iskele kurulmuştur. Anıtsal seramik heykel uygulamasına gece aydınlatması için elektrik hattı çekilmiştir. Böylece seramik heykel gece izleyicilerine farklı görsel efetkler sunması amaçlanmıştır.

Montajın ilk aşaması olan pişmiş sırlı dairelerin delik ölçülerine göre metal boruların geçeceği vidalı yuvalar yerleştirilmiştir. Seramik heykel tasarımına göre yerleri belirlenen farklı dairesel birimler metal çubuklara geçirilerek hassas bir şekilde vidalanıp son kontrolleri yapılarak sabitlenmiştir. Düzenlemede dikey konumda olan ağır seramik dairelerin iklim koşullarındaki rüzgârdan etkilenmemesi için dikey metal çubuklar arasına görünmeyecek şekilde, ince yatay çubuklar kaynatılmıştır (Görsel 15). Anıtsal heykelin montajı tamamlanıp metal kısımları boyandıktan sonra iskele sökülerek heykel bitirilmiştir.

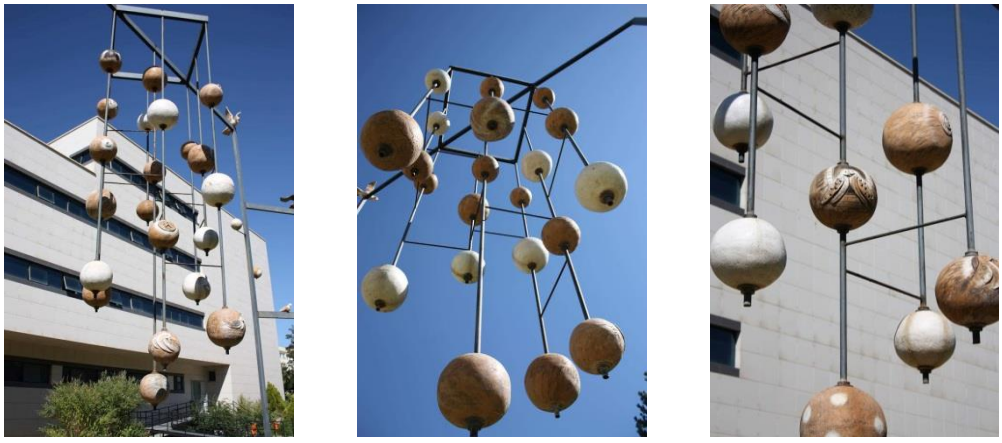

Görsel 15. İnönü Üniversitesi Kütüphane Binası Peyzaj alanı Seramik Heykeli

Kütüphane binası önündeki doğal çimli peyzaj alanı üzerine büyük doğal kayalar taşınmış ve büyük güvercin figürleri tasarıma göre uygun yerleştirilerek, onlara doğal yaşam alanları oluşturulmuştur. Böylece doğal kayalar arasındaki büyük güvercinlerin insanlarla düşünsel ve fiziksel iletişime geçmesi için bireyleri peyzaj alanına davet etmesi istenmiştir. Bu anlamda çoğu zaman doğal kayalıklı alanlar bireylere özel oturum olanakları sağlamaktadırlar.

6. SONUÇ

İnsanın toplu yaşama bilincini kazanması, yüzyılları alan bir oluşum sürecinden sonra gerçekleşmiştir. Bu amaca yönelik oluşturulan kentler, doğada daha güvenli ve yaşanılabilir alanlar olarak tanımlanmıştır. Zamanla kentler, toplumların tarihini, düşüncelerini, inançlarını yansıtan, kamusal alanları ve toplumsal belleği olan ve yeni yaşam olanakları sunan bir mekân haline gelmiştir. Kentlerdeki kamusal alanların en önemli niteliği, tüm kamuya açık ve insan yaratımı mekânlar olmasıdır. Bu alanlar, tarihsel süreçte kendilerine özgü kamusal kültür ve sanatın gerçekleştirildiği alanlar olarak görülmektedir.

Son yüzyıllarda yeni inşa edilen kentlerde, kamusal alanların kentliler tarafından daha etkin bir şekilde kullanılması istenmektedir. Bu amaçla kentlerde yaşayan bireyi çevreleyen fiziksel, sosyal ve kültürel ortamların oluşturulmasında; şehir planlamacıları, mimarlar ve sanatçılar ortak işbirliği yapmaktadırlar. Böylece, kentteki bireylerin kamusal alanlarda sanatla iç içe yaşaması, hem ruh sağlığı açısından hem de kültür olgunlaşması ve değişimlere uyum sağlaması açısından önem kazanmaktadır. Kentin hızlı yaşam temposuna uyum sağlayan bireylerin sanat ihtiyacını, müzeler ve sanat galerilerinin karşılayamadığı bilinmektedir. Bunu sağlamak için günümüz sanatçıları eserlerini, yalnız müze ve galerilerde görünür olmaktan çıkartıp, kamusal alanlara, caddelere ve meydanlara taşıyarak kavramsal ve toplumsal mesajlar içeren eserler uygulamaya başlamışlardır.

İnsanlar gibi kentlerin de sürekli gelişen ve değişen bir belleği vardır. Bu belleği algıya ve biçime dönüştüren sanatçı, kentlerdeki kamusal alanlara eserini uyguladığında güçlü referans noktaları haline getirmeyi başarır. Öyle ki, bu alanlar kentlinin belleğinde yer edinir ve kentin kimliğini oluşturmaya başlar. Bu sanat uygulamalarından biri olan seramik sanatı da kendini yenileyerek sanatçıları tarafından yeniden yorumlanmış,

kavramsal ve toplumsal mesajlar içeren diğer sanatlara paralel gelişim göstermiştir. Kentlerde seramik heykeller sanatçılara tarafından kamusal alanlara taşınarak, toplum ve bireyle etkileşimleri sağlanmıştır. Bireyi düşünsel algılara ve fiziksel katılımlara davet eden bu uygulamalar, güzel bir nesne olmaktan öte bireyle bütünleşen, onu geliştiren eleştirel bir nesneye dönüşmüştür. Böylece, birey çevresinde ve ilişkide bulunduğu nesnelerle kendi iç dünyasını keşfetmeye ve toplumla barışık yaşamayı öğrenmeye başlamıştır.

Bu çalışmada; kentlerdeki kamusal alanların oluşumu kuramsal olarak ele alınmış, bu alanların sanatla ilişkisi, seramik heykel uygulamaları uluslararası ve ulusal düzeyde örnek eserler teknik ve estetik açıdan incelenmiştir. Ayrıca, kentin kamuya açık alanlarında yer alan seramik heykellerin çevre ve bireyle girdiği ilişkiler değerlendirilmiştir.

Araştırmada incelenen seramik heykellerden esinlenerek, Malatya İnönü Üniversitesi Merkez Kütüphane Binası kamusal alanına anıtsal seramik heykel tasarımı ve uygulaması BAP Birimi 2004-09 nolu proje kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamada heykelin tasarım, teknik, estetik özellikleri, çevre ve birey ile girdiği ilişkileri, topluma verdiği mesajlar, uygulama ve montaj süreci teorik ve görsel verilerle anlatılmıştır.

7. Kaynakça

Berger, J. (1986).Görme Biçimleri. Metis Yayınları, İstanbul, s.8.

Biçici, Ş. (2010).Seramik Ürünlerle ve Ürünlerde Kent İmajı. Yüksek Lisans Tezi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, s.7.

Bulduk, B. (2007). Minimal Sanatta Form ve Mekan İlişkisi. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.6.

Çakar, N. (2014) Kamusal Alanda Seramik Heykeller, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul, s.96.

Demirarslan, D.(2005).Günümüz Türk Heykel Sanatının Sorunları. 2. Uluslararası Hereke Mermer Heykel Sempozyumu, Kocaeli, s.87.

Drucker, P.F. (1993).Kapitalist Ötesi Toplum.Çev. Belkıs Çorakçı. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s.66.

Ergin, N. (1998). Heykel ve Çevre İlişkisi. Sanatta Yeterlik Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, s.

Ergin, N.(1993), Kent Mekanlarındaki Heykeller ve Ağaç Heykel Sempozyumları, Sanat Çevresi, Sayı: 38, İstanbul.

Ergin, N.(2001). Ortak Yaşam Alanı Olarak Heykel, 21.Yüzyıl Karşısında Heykel, Bağlam Yayınları, İstanbul, s.233-234.

Forty, A. (2000). Words and Buildings: A Vocabulary of Modern Architecture. Thames & Hudson Ltd, London,

Habermas, J. (1996). Türkçesi:Tanıl Bora ve M. Sancar. Kamusallığın Yapısal Dönüşümü. İletişim Yayınları, İstanbul, s.62-69.

Jammer, M.(1993).Concepts of Space: The History of Theories of Space in Physics. Dover Publications, NY.

Keleş, R. (1973).100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Gerçek Yayınevi, Ankara, s.7.

Koçak, H.(2011). Kent-Kültür İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Değişen ve Dönüşen Kentler. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. C:2, s.261.

Markoç, M. (2013). Sanat Nesnesi ve Mekan İlişkisi Üzerine Uygulamalar. Yüksek Lisans Sanat Eseri Raporu, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara,s.7.

McGahan, P.(1984).Urban Sociology As A Field Of Study in the Urbanizm & Urbanization, (Ed.by Iverson, N.), London, s.34-35.

Ouwendijk, M. (1990). Nederlandse Monumentale Keramiek, s.6-7.

Önem, B. Kılınçaslan İ. (2005).Haliç Bölgesinde Çevre Algılama ve Kentsel Kimlik. İTÜ Dergisi, Mimarlık, Planlama ve Tasarım, Cilt 4, Sayı 1, İstanbul, s.115.

Öztürk Ö. (2007). Kentsel Kimlik Oluşumunda Güzel Sanatların Yeri: İzmir Örneği, Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, s. 46.

Potts, H. Artist-in-ResidenceProgramme, Ceraraics: Art and Perception, no:4, s. 74-75.

Reader, A. (1989). Critical Theory and Society, Routledge Chapman and Hall İnc.NewYork, NY1001, s.136.

Sencer, Y. (1995).Türkiye'de Kentleşme. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, s.9.

Şentürer, A. (1979). Mimaride Estetik Olgusu. Erden Yayınları, İstanbul.

Senie, H. (1992).Contamporary Puplic Sculpture,Oxfort University Pres, s.211.

Sennet, Richard. (2002).Ten ve Taş. çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.

Şenol, G. (2005).Fatih Sultan Mehmet Heykeli'nin Dönüştürecekleri, Arkitera Dergisi-Temmuz.

Tansuğ ,S. (1982).Herkes İçin Sanat, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul s. 24.

Timur, T. (2008).Habermas'ı Okumak.Yordam Kitap: İstanbul,s.40.

Yılmaz, M. (2005).Modernizmden Posrmodernizme Sanat,Ütopya Yayanevi, Ankara.

6. Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Kataloğu,(2012). Eskişehir.

Güler Emektar, http://eski.bianet.org/2003/06/30/19753.htm (Erişim tarihi 7Aralık 2013).

İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN HİZMET İÇİ EĞİTİM PROGRAMLARININ ETKİLİLİĞİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Serkan NEMLİ
Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Ömer Faruk TUTKUN
Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Özet

Bu araştırmanın amacı, ilkokul öğretmenlerinin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine yönelik görüşlerini belirlemektir. Araştırmanın örneklemini, Çankırı, Çorum ve İzmir illerindeki ilkokullarda görev yapan toplam 783 sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Uçar (2005) tarafından geliştirilen "İlköğretim Okullarında Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin MEB Hizmet İçi Eğitim Uygulamalarına İlişkin Görüşleri Anketi" kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda şu bulgular elde edilmiştir: 1- Hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine yönelik öğretmenlerin en çok katıldıkları madde, "Hizmet içi eğitim çağımızın bir gereğidir'', en az katıldıkları madde, "Hizmet içi eğitim faaliyetlerine alınan kişiler objektif kriterlere göre belirlenmektedir" ifadeleridir. 2- Hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine yönelik öğretmen görüşleri yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, kıdem ve katılınan hizmet içi program sayısı değişkenlerine göre farklılık göstermekte; Medeni durum değişkenine göre, sadece "Hizmet içi eğitim faaliyetleri katılımcılar açısından uygun zamanlarda yapılmaktadır'' maddesinde anlamlı farklılık göstermek; Mezun olunan kurum değişkenine göre ise, öğretmen görüşleri anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet İçi Eğitim, Eğitim Programı, Program Değerlendirme, Yaşam Boyu Öğrenme, Sınıf Öğretmeni.

Abstract

In this study, it was aimed to evaluate and obtain opinions of primary school teachers about efficacy of in-service training. The study group was consisted of 783 primary school teachers who work in Cankiri, Corum and Izmir. Descriptive research method was used in the study. "Questionnaire for Opinions of Primary Schools Teachers and Managers who work for Ministry of National Education about In-Service Training Practices" (2005) developed by Uçar was used to obtain data. Results of this study is summarized as below:1-The most and least frequently agreed expressions of participants are "In-Service Training is a requirement of modern age" and "In-Service training participants are qualified according to objective criteria". 2. Thoughts of teachers about efficacy of in-service training programs differentiate according to variables age, gender, education, seniority, number of participated in-service training activities, it had no significant difference except the proposition "In-service training activities are performed in appropriate times for participants" according to marital status. Thoughts of teachers according to last graduated school had no significant difference.

Keywords: Training Program, In-service Training, Curriculum Evaluation Lifetime Education, Primary School Teachers.

GİRİŞ

Bilginin her an yenilendiği, yeni bir bilgiye bir bilgi daha eklendiği ve çoğu bilginin güncelliğini kısa sürede yitirdiği içinde bulunduğumuz çağ, bilgi çağı ve toplumlarda bilgi toplumu olarak adlandırılmaktadır. Bilgi toplumlarının karakteristiği, nitelikli insanın ön plana çıktığı toplumlar oluşlarıdır. Böyle bir toplumda var olabilmek için birey, gerekli olan bilgiyi nasıl, ne zaman ve nereden elde edeceğini bilmelidir. Artık bunu yapabilen bireyler küresel dünyada kendine yer edinebilmektedirler. Bu anlayış, "eğitimli birey" tanımının değişmesine yol açmıştır. Artık eğitimli birey, yalnızca okuma yazma bilen, belirli düzeyde matematik, hayat bilgisi gibi bilgilere sahip insan değil, aynı zamanda bilgi okuryazarı olabilen insan olmalıdır (Yıldırım, 2015). Çağımız toplumları hızlı doğru, anlayarak ve kavrayarak okuyan, okumaktan zevk alan, bilgiyi araştıran, üst düzey zihinsel becerilerini kullanarak bilgiyi keşfeden, yorumlayan ve zihninde inşa ederek bilgiyi kendine mal eden bireylere gereksinim duymaktadır (Yurduseven, 2007).

Kalkınmış ülke olmanın en temel koşulu, nitelikli insan gücüne sahip olmaktır. Bu insan gücünü yetiştirmek ise, eğitim sisteminin görevidir (Tye, 1992; akt. Küçüktepe, 2013). Eğitim sisteminin kalitesini etkileyen eğitim programı, araç-gereç, materyal, donanım, fiziksel çevre, aile, sosyal çevre, okulun olanakları gibi, neredeyse sayısız faktör vardır. Fakat eğitim sistemlerinin kalitesini etkileyen en önemli faktör, halen öğretmendir. Öğretmenin mesleki formasyonu, uzmanlığı ve kültürel alandaki yeterlilikleri nitelikli bir eğitimin ön koşuludur. Bu nedenle, öğretmenlerin mesleki yaşamlarında başarılı olabilmeleri için, hem hizmet öncesinde almış oldukları eğitimin nitelikli olması, hem de hizmet içinde kendilerini sürekli yenilemeleri ve geliştirmeleri bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, her meslekte olduğu gibi, öğretmenlerin de kendilerini sürekli geliştirmeleri, güncellemeleri ve yenilemelerinin en başta olan ve en etkili yollarından biri "hizmet içi eğitim" uygulamalarıdır (Küçüktepe, 2013). Eğitim sisteminin en önemli öğelerinden olan öğretmenlerin, branşlarındaki yeni bilgi ve becerileri kazanması, toplumdaki gelişmelere ayak uydurması, öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim gerekliliğini doğurmuştur (Çatmalı 2006: 2).Hizmet içi eğitim, bir çok uzman tarafından, öğretmenlerin doğrudan deneyimler kazanmaları ve diğer öğretmenlerle informal etkileşimler kurmalarını sağlayarak, onların mesleklerinin gerektirdiği bilgi ve becerileri edinmelerini sağlamanın önemli yollarından biri olarak kabul edilmektedir (Hamilton ve Richardson, 1995; Wight ve Buston, 2003; akt. Küçüktepe, 2013). Ayrıca öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim; eğitimde amaçlanan niteliklerin öğrencilere kazandırılması için, mesleki bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıkların öğretmenlere kazandırılmasını hedefleyen süreçlerin bütünü olarak kabul edilmektedir (Budak, 1998; Tortop, 1999).Yeni teknolojilerin hızla geliştiği, sosyal ve ekonomik alanlarda yeniliklerin ve bilginin arttığı günümüzde, personele gerekli yenilikleri kazandırmak için yapılmakta olan hizmet içi eğitimin önemi her geçen gün biraz daha artmaktadır (Taymaz, 1997). Uçar (2005)'a göre, öğretmenlerin niteliklerinin gelişmesi ve profesyonel bir öğretmen kimliği kazanmaları hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim süreçlerinin bütünleşmesi ile sağlanabilir. Benzer biçimde, Şenel (2008) de, öğretmenlerin çağın gereksinimlerine uygun, değişen ve gelişen dünyaya ayak

uydurabilmeleri için sürekli eğitim görmeleri gerektiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle, öğretmenlerin hizmet içi eğitim kurslarına sık sık katılarak kendilerini yetiştirmeleri ve mesleklerindeki gelişmeleri takip etmeleri önemlidir (Gökbulut, 2006).

Bu araştırmanın amacı, ilkokul öğretmenlerinin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine yönelik görüşlerini almaktır. Bu çerçevede, araştırmanın problem cümlesi, İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine ilişkin görüşleri nelerdir?; Araştırmanın alt problemleri ise, İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri cinsiyet, yaş, mezun olunan kurum, kıdem, medeni durum, hizmet içi eğitim programlarına katılıma sayısı ve öğrenim durumu değişkenine göre değişmekte midir? olarak ele alınmıştır.

Araştırma Yöntemi

Araştırmanın yöntemi, nicel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı tarama modelinde betimsel bir araştırmadır (Karasar 1982: 80). Araştırmanın evren-örneklemini, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Çankırı, Çorum ve İzmir illerinde görev yapan ve random yolla seçilen toplam 783 ilkokul öğretmeni oluşturmuştur. Katılımcılara ilişkin demografik bulgular Tablo 1'de verilmiştir. Araştırmada, veri toplama aracı olarak, Uçar (2005) tarafından geliştirilen "İlköğretim Okullarında Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin MEB Hizmet İçi Eğitim Uygulamalarına İlişkin Görüşleri Anketi'' kullanılmıştır.

Tablo 1 Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular

	Gruplar	f	%		Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	329	57,1	**Yaş**	21-30	54	6,9
	Erkek	447	42,0		31-40	183	23,4
	Belirtmeyen	7	0,9		41-50	351	44,8
	Toplam	783	100		51+	189	24,1
Medeni Durum	Evli	670	85,6		Belirtilmeyen	6	0,8
	Bekâr	95	12,1		Toplam	783	100
	Belirtmeyen	18	2,3	**Mezun Olunan Kurum**	Eğitim Fak.	496	63,3
	Toplam	783	99,3		Fen Ed. Fak.	70	8,9
Öğrenim Durumu	Ön Lisans	150	19,2		M.Y.O.	71	9,0
	Lisans	527	67,3		Diğer	139	17,9
	Yüksek Lisans	81	10,3		Belirtilmeyen	7	0,9
	Belirtmeyen	25	3,2		Toplam	783	100
	Toplam	783	100	**Katılınan Hizmet İçi Programı Sayısı**	1-3	127	16,2
Kıdem	0-1	1	0,1		4-7	146	18,6
	1-3	10	1,3		8-12	199	25,4
	4-5	31	4,0		13+	178	22,7
	6-10	115	14,7		Belirtilmeyen	133	17,1
	11+	618	78,9		Toplam	783	100

	Belirtmeyen	8	1,0
	Toplam	783	100

1- Araştırma Problemine İlişkin Bulgular:

İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine ilişkin görüşleri nelerdir?

Tablo 2. Katılımcıların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Dağılımı

Anket Soruları	**HİÇ KATILMIYORUM**		**ÇOK AZ KATILIYORUM**		**BİRAZ KATILIYORUM**		**OLDUKÇA KATILIYORUM**		**TAMAMEN KATILIYORUM**	
	n	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
1.Bir kurum, personelinin sürekli gelişimini hizmet içi eğitimle sağlar.	44	5.6	87	11.1	245	31.3	223	28.5	182	23.2
2. Hizmet içi eğitim faaliyetleri yenilikleri yakından takip etme olanağı sağlar.	23	2.9	77	9.8	190	24.3	264	33.7	227	29.0
3. Hizmet içi eğitim çağımızın bir gereğidir.	21	2.7	59	7,5	167	21.3	264	33.7	268	34.2
4. Bilimsel, teknolojik ve toplumsal alandaki gelişmeler yönetici ve öğretmenlerin hizmet içi eğitim almalarını zorunlu kılar.	17	2.2	64	8.2	156	19.9	284	36.3	260	33.2
5. Hizmet içi eğitim, eğitim alanındaki yenilik ve gelişmelerin gerektirdiği bilgi, beceri ve davranışları kazandırır.	25	3.2	72	9.2	193	24.6	255	32.6	236	30.1
6.Hizmet içi eğitim mesleki yeterlilik açısından hizmet öncesi eğitimden doğan eksiklikleri tamamlar.	30	3.8	83	10.6	211	26.9	259	33.1	196	25.0
7. Hizmet içi eğitim yönetici ve öğretmenlerin eğitim sistemine uyumunu sağlar.	28	3.6	75	9.6	203	25.9	288	36.8	185	23.6

8. Hizmet içi eğitim, eğitim sisteminin etkililiğini ve verimliliğini arttırır.	30	3.8	78	10.0	205	26.2	266	34	203	25.9
9. Hizmet içi eğitim faaliyetlerine isteyerek katılırım.	43	5.5	89	11.4	189	25.4	248	31.7	199	25.4
10. Hizmet içi eğitim faaliyetlerine, beni alanımda geliştireceğine inandığım için katılırım.	45	5.7	73	9.3	176	22.5	260	33.2	225	28.7
11. Hizmet içi eğitim faaliyetlerine, gelişme ve yönelimlere ayak uydurmamda destek olacağına inandığım için katılırım.	45	5.7	68	8.7	194	24.8	269	34.4	204	26.1
12. Hizmet içi eğitim faaliyetleri katılımcılar açısından uygun zamanlarda yapılmaktadır.	120	15.3	155	19.8	236	30.1	152	19.4	114	14.6
13. Hizmet içi eğitim faaliyetleri katılımcıların ihtiyaç ve beklentilerine cevap verecek şekilde düzenlenmektedir.	91	11.6	154	19.7	269	34.4	158	20.2	106	13.5
14. Hizmet içi eğitim faaliyetlerine alınan kişiler objektif kriterlere göre belirlenmektedir.	126	16.1	149	19.0	235	30.0	167	21.3	102	13.0
15. Hizmet içi eğitim faaliyetlerinde katılımcı sayısı programın etkililiği için uygun sayıda tutulmaktadır.	73	9.3	126	16.1	268	34.2	200	25.5	114	14.6
16. Hizmet içi eğitim faaliyetleri programa uygun ortamlarda (bina, salon, derslik vb.)yürütülmektedir.	74	9.5	140	17.9	235	30	205	26.2	125	16.0
17. Hizmet içi eğitim faaliyetlerinde program konuları katılımcıların ihtiyaç duyduğu kapsamda işlenmektedir.	71	9.1	150	19.2	258	33.0	190	24.3	109	13.9
18. Hizmet içi eğitim faaliyetlerinde program konuları amaçlara uygun yöntem-tekniklerle işlenmektedir.	65	8.3	129	16.5	272	34.7	211	26.9	97	12,4
19. Hizmet içi eğitim faaliyetlerinde öğretim faaliyetlerinin etkililiğini arttırmak için konu ve amaçlara uygun araç-gereç kullanılmaktadır.	57	7,3	154	19.7	268	34.2	201	25.7	97	12.4
20. Hizmet içi eğitim faaliyetlerinde programda amaçlanan bilgi ve beceriler kazandırılmaktadır.	54	6.9	130	16.6	280	35.8	211	26.9	102	13.0

21. Hizmet içi eğitim faaliyetleri sırasında programların daha etkili hale getirilebilmesi için katılımcıların görüşleri (önerileri) alınmaktadır.	96	12.3	149	19.0	262	33.5	176	22.5	94	12.0
22. Hizmet içi eğitim faaliyetlerinin sonunda objektif kriterlerle değerlendirme yapılmaktadır.	77	9.8	141	18.0	281	35.9	185	23.6	92	11.7
23. Hizmet içi eğitim faaliyetlerine katılanlar, öğrendiklerini uygulama imkanı bulmaktadır.	70	8.9	131	16.7	300	38.3	190	24.3	84	10.7
24. Hizmet içi eğitim faaliyetlerinde görevlendirilecek öğreticiler alanında uzman kişiler arasından seçilmemektedir.	89	11.4	135	17.2	241	30.8	182	23.2	126	16,1
25. Hizmet içi eğitim birimleri kurumsal ve liyakatli bir yönetici kadroya sahip değildir.	90	11.5	153	19.5	244	31.2	165	21.1	120	15.3
26.Personele (yönetici, öğretmen) yönelik sağlıklı ve düzenli bir hizmet içi eğitim politikası bulunmamaktadır.	86	11.0	124	16.8	224	28.6	169	21,8	169	21.8

Tablo 2 incelendiğinde, çalışma kapsamında görüşlerine başvurulan öğretmenler ankette en çok "Hizmet içi eğitim çağımızın bir gereğidir.'' ifadesine katılmışlardır. Çalışma kapsamında öğretmenlerin ankette 'hiç katılmıyorum'' seçeneğinde en çok tercih ettikleri, 14. maddede yer alan "Hizmet içi eğitim faaliyetlerine alınan kişiler objektif kriterlere göre belirlenmektedir.'' ifadesidir. Katılımcıların, çok az katılıyorum seçeneğinde en çok tercih etikleri ''Hizmet içi eğitim faaliyetleri katılımcılar açısından uygun zamanlarda yapılmaktadır.''ifadesidir. Ayrıca katılımcılar oldukça katılıyorum seçeneğinde en fazla, ''Bilimsel, teknolojik ve toplumsal alandaki gelişmeler yönetici ve öğretmenlerin hizmet içi eğitim almalarını zorunlu kılar.'' ifadesini seçmişlerdir. Biraz katılıyorum seçeneğinde ise, ''Hizmet içi eğitim faaliyetlerine katılanlar, öğrendiklerini uygulama imkanı bulmaktadır." ifadesi en fazla tercih edilmiştir.

2- Alt Problemlere İlişkin Bulgular

1-İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine ilişkin görüşleri cinsiyet değişkenine göre değişmekte midir?

Tablo 3. Katılımcıların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların

Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı

Cinsiyet	Katılmıyorum				Kısmen Katılıyorum				Katılıyorum				X^2; p
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek		Kadın		Erkek		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
3.Madde	14	3,1	7	2,7	145	32,4	81	24,4	288	64,4	244	73,5	,026
5.Madde	17	3,8	8	3,2	167	37,1	98	29,6	266	59,1	225	68,0	,036
6.Madde	22	4,9	8	2,4	186	41,5	108	32,6	240	53,6	214	65,0	,004
12.Madde	61	13,6	59	17,9	243	54,4	148	44,8	143	32,0	123	37,3	,028

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların ankete verdikleri yanıtlar cinsiyet değişkenine göre bayan ve erkek öğretmenler arasında;5.(p=0.036; p<0.05),6.(p=0.04; p<0.05), 3.(p=0.26; p<0.05), ve 12.(p=0.028; p<0.05) maddelerde anlamlı farklılık olduğu görülmektedir**.**

2- İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine ilişkin görüşleri yaş değişkenine göre değişmekte midir?

Tablo 4. Katılımcıların anket sorularına verdikleri cevapların yaş değişkenine göre dağılımı

Yaş	Katılmıyorum				Kısmen Katılıyorum				Katılıyorum				X^2; p
	21-40 yaş		41+ yaş		21-40 yaş		41+ yaş		21-40 yaş		41+ yaş		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
1.Madde	17	7,0	27	5,0	119	49,2	213	39,5	106	43,8	299	55,5	,010
5.Madde	13	5,4	12	2,2	93	38,4	172	31,9	136	56,2	355	65,9	,008
6.Madde	13	5,4	17	3,2	109	45,2	185	34,4	119	49,4	336	62,5	,002
7.Madde	14	5,8	14	2,6	93	38,5	185	34,5	135	55,8	338	62,9	,033
8.Madde	14	5,8	16	3,0	97	40,1	186	34,4	131	54,1	338	62,6	,031
12.Madde	36	14,9	84	15,7	142	58,7	249	46,5	64	26,4	202	37,8	,004
19.Madde	24	9,9	33	6,2	141	58,3	281	52,5	77	31,8	221	41,3	,017

Tablo 4'de, katılımcıların ankete verdikleri yanıtların yaş değişkenine göre incelendiğinde;21-40 yaş arası ve 41 ve üzeri yaş aralığındaki öğretmenler arasında;1.(p=0.010; p<0.05),5.(p=0.008; p<0.05),6.(p=0.002; p<0.05),7. (p=0.033;

p<0.05),8. (p=0.031; p<0.05),12. (p=0.004; p<0.05),19.(p=0.017; p<0.05) ve 24. (p=0.042; p<0.05) maddelerde anlamlı farklılığa rastlanılmıştır.

3-İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine ilişkin görüşleri mezun olunan kurum değişkenine göre değişmekte midir?

Tablo 5. Katılımcıların anket sorularına verdikleri cevapların mezun olunan kurum değişkenine göre dağılımı

Mezun Olunan Kurum	Katılmıyorum				Kısmen Katılıyorum				Katılıyorum				X^2; p
	Eğitim F.		Diğer		Eğitim F.		Diğer		Eğitim F.		Diğer		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
1.Madde	28	5,6	16	5,7	217	43,3	115	41,1	256	51,1	149	53,2	,830
2.Madde	15	3,0	7	2,5	168	33,5	99	35,4	318	63,5	174	62,1	,827
3.Madde	16	3,2	5	1,8	149	29,9	77	27,5	334	66,9	198	70,7	,357
4.Madde	11	2,2	6	2,1	141	28,2	79	28,1	348	69,8	196	69,8	,998
5.Madde	17	3,4	8	2,8	176	35,2	89	31,7	307	62,4	184	65,5	,520
6.Madde	23	4,6	7	2,5	195	39,1	99	35,4	281	56,3	174	62,1	,152
7.Madde	21	4,2	7	2,5	183	36,6	95	34,1	296	59,2	117	63,4	,320
8.Madde	21	4,2	9	3,2	184	36,7	99	35,2	296	59,1	173	61,6	,685
9.Madde	29	5,8	14	5,1	184	36,7	104	37,5	288	57,5	159	57,4	,902
10.Madde	31	6,2	14	5,0	159	31,8	90	32,3	310	62,0	175	62,7	,795
11.Madde	28	5,6	17	6,0	167	33,5	95	33,8	304	60,9	169	60,1	,959
12.Madde	77	15,5	43	15,4	253	50,8	138	49,5	168	33,7	98	35,1	,921
13.Madde	54	10,8	37	13,3	274	54,8	149	53,6	172	34,4	92	33,1	,577
14.Madde	82	16,4	44	15,7	247	49,5	137	48,9	170	34,1	99	35,4	,925
15.Madde	48	9,6	25	8,9	246	49,2	148	52,7	206	41,2	108	38,4	,648
16.Madde	49	9,8	25	8,9	237	47,5	138	49,3	213	42,7	117	41,8	,859

17.Madde	48	9,6	23	8,3	258	51,6	150	54,0	194	38,8	105	37,8	,747
18.Madde	50	10,1	15	5,4	250	50,6	151	53,9	194	39,3	114	40,7	,070
19.Madde	42	8,5	15	5,3	267	53,8	155	55,2	187	37,7	111	39,5	,272
20.Madde	41	8,3	13	4,6	249	50,2	161	57,3	206	41,5	107	38,1	,059
21.Madde	67	13,5	29	10,3	262	52,8	149	53,0	167	33,7	103	36,7	,380
22.Madde	53	10,7	24	8,5	278	56,2	144	51,2	164	33,1	113	40,2	,125
23.Madde	50	10,1	20	7,1	278	56,2	153	54,6	167	33,7	107	38,2	,244
24.Madde	60	12,2	29	10,4	239	48,5	137	48,9	194	39,4	114	40,7	,771
25.Madde	59	12,0	31	11,1	250	50,8	147	52,5	183	37,2	102	36,4	,879
26.Madde	58	11,7	28	10,1	228	46,2	120	43,2	208	42,1	130	46,8	,432

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine ilişkin görüşlerinin mezun olunan kurum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir.

4- İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine ilişkin görüşleri kıdem değişkenine göre değişmekte midir?

Tablo 6. Katılımcıların anket sorularına verdikleri cevapların kıdem değişkenine göre dağılımı

Kıdem	Katılmıyorum				Kısmen Katılıyorum				Katılıyorum				X^2; p
	1-10 yıl		11+ yıl		1-10 yıl		11+ yıl		1-10 yıl		11+ yıl		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
1.Madde	14	8,4	30	4,9	81	48,8	251	40,8	71	42,8	334	54,3	,016
2.Madde	8	4,8	14	2,3	65	39,2	202	32,8	93	56,0	399	64,9	,046
3.Madde	6	3,6	15	2,4	60	36,4	166	27,0	99	60,0	433	70,5	,035
5.Madde	8	4,8	17	2,8	68	41,0	197	32,0	90	54,2	401	65,2	,026
6.Madde	7	4,2	23	3,8	80	48,2	214	34,9	79	47,6	376	61,3	,005
12.Madde	18	10,8	102	16,7	102	61,4	289	47,3	46	27,7	220	36,0	,005

Tablo 6'da, katılımcıların ankete verdikleri yanıtların kıdem değişkenine göre incelenmesi sonucunda;1.(p=0,016; p<0.05),2.(p=0,046; p<0.05),3. .(p=0,035; p<0.05), 5.(p=0,026; p<0.05), 6. (p=0,005; p<0.05) ve 12.(p=0,005; p<0.05) maddelerde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir.

5- İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine ilişkin görüşleri medeni durum değişkenine göre değişmekte midir?

Tablo 7. Katılımcıların anket sorularına verdikleri cevapların medeni durum değişkenine göre dağılımı

Medeni Durum	Katılmıyorum				Kısmen Katılıyorum				Katılıyorum				X^2; p
	Evli		Bekâr		Evli		Bekâr		Evli		Bekâr		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
12.Madde	115	16,9	5	5,1	333	49,0	58	59,2	231	34,0	35	35,7	,008

Tablo 7'de, katılımcıların ankete verdikleri yanıtların medeni durum değişkenine göre incelenmesi sonucunda;12.(p=0,008; p<0.05) maddede anlamlı fark tespit edilmiştir.

6- İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine ilişkin görüşleri, hizmet içi eğitim programlarına katılma sayısı değişkenine göre değişmekte midir?

Tablo 8. Katılımcıların anket sorularına verdikleri cevapların katılınan hizmet içi programı sayısı değişkenine göre dağılımı

2008

Katılınan HİE sayısı	Katılmıyorum						Kısmen Katılıyorum						Katılıyorum						X^2; p
	0 kez		1-20 kez		21+		0 kez		1-20 kez		21+		0 kez		1-20 kez		21+		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
2.Madde	2	2,5	15	2,3	5	12,2	23	29,1	234	35,4	10	2,4	54	68,4	412	62,3	26	63,4	,003
9.Madde	2	2,5	36	5,5	5	12,2	41	51,9	237	36,0	10	24,4	39	49,4	410	62,1	24	58,5	,009
11.Madde	2	2,5	39	5,9	4	9,8	38	48,1	211	32,0	13	31,7	39	49,4	410	62,1	24	58,5	,040
18.Madde	5	6,5	53	8,1	7	17,1	4	57,1	346	52,7	11	26,8	28	36,4	257	39,2	23	56,1	,013
24.Madde	6	7,9	81	12,3	2	4,9	46	60,5	314	47,9	16	39,0	24	31,6	261	39,8	23	56,1	,042
25.Madde	8	10,7	81	12,3	1	2,4	47	62,7	335	51,1	15	36,6	20	26,7	240	36,6	25	62,0	,004
26.Madde	8	10,5	77	11,8	1	2,4	44	57,9	289	44,1	15	36,6	24	31,6	289	44,1	25	61,0	,018

Tablo 8'de, katılımcıların ankete verdikleri yanıtların katılınan HİE programı sayısı değişkenine göre incelenmesi sonucunda;2.(p=0,003; p<0.05),9. (p=0,002; p<0.05), 11.(p=0,040;p<0.05),15. (p=0,017;p<0.05)18.(p=0,013; p<0.05),24(p=0,003; p<0.05),25. (p=0,004; p<0.05) ve 26. (p=0,018; p<0.05) maddelerde anlamlı fark tespit edilmiştir.

7- İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine ilişkin görüşleri öğrenim durumu değişkenine göre değişmekte midir?

Tablo 9. Katılımcıların anket sorularına verdikleri cevapların öğrenim durumları değişkenine göre dağılımı

Öğrenim Durumu	Katılmıyorum						Kısmen Katılıyorum						Katılıyorum						X^2; p
	Önlisans		Lisans		Yüksek Lisans		Önlisans		Lisans		Yüksek Lisans		Önlisans		Lisans		Yüksek Lisans		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
9.Madde	12	7,3	23	4,3	8	9,8	66	40,2	201	37,8	21	25,6	86	52,4	308	57,9	53	64,6	,042
11.Madde	8	4,8	26	4,9	11	13,4	67	40,1	176	33,1	19	23,2	64	38,8	163	30,8	39	47,6	,004
12.Madde	31	18,8	79	14,9	10	12,2	70	42,4	288	54,3	33	40,2	64	38,8	163	30,8	39	47,6	,006
14.Madde	33	19,9	79	14,8	14	17,3	75	45,2	283	53,2	26	32,1	58	34,9	170	32,0	41	50,6	,003
18.Madde	12	7,2	43	8,1	10	12,7	88	53,0	291	55,0	22	27,8	66	39,9	195	36,9	47	59,5	,000
19..Madde	10	6,0	41	7,7	6	7,4	90	54,2	305	57,7	27	33,3	66	39,8	184	34,7	48	59,3	,001
21.Madde	25	15,1	62	11,7	9	11,1	86	51,3	294	55,5	31	38,8	55	33,1	174	32,8	41	50,6	,019
22.Madde	23	13,9	50	9,5	4	4,9	89	53,6	298	56,3	35	43,3	54	32,5	181	34,2	42	5,9	,008
23.Madde	17	10,2	48	9,1	5	6,2	92	55,4	309	58,5	30	37,0	57	34,3	171	32,4	46	56,8	,001
24.Madde	18	10,9	63	12,0	8	9,9	80	48,5	270	51,2	26	32,1	67	40,6	194	36,8	47	58,0	,009
25.Madde	17	1*,3	64	12,2	9	11,1	78	47,3	284	55,9	25	30,9	70	42,4	168	31,9	47	58,0	,000
26.Madde	16	9,8	63	12,0	7	8,6	69	42,1	256	48,6	23	28,4	79	48,2	208	39,5	51	63,0	,001

Tablo 9 incelendiğinde, katılımcıların ankete verdikleri yanıtların öğrenim durumları değişkenine göre incelenmesi sonucunda;9.(p=0,042; p<0.05),11.(p=0,004; p<0.05), 12.(p=0,006; p<0.05),14.(p=0,003; p<0.05),18.(p=0,000; p<0.05),19. .(p=0,001; p<0.05), 21.(p=0,019; p<0.05),22.(p=0,008; p<0.05),23.(p=0,001; p<0.05),24.(p=0,009; p<0.05),25. (p=0,000; p<0.05) ve 26.(p=0,001; p<0.05) maddelerde anlamlı farklılık belirlenmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İlkokul öğretmenlerinin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine yönelik görüşlerini belirlenmesini amaçlayan bu çalışma sonucunda hizmet içi eğitimin çağımızın bir gereği olarak kabul edildiği belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen bulguların, alan yazında yer alan diğer bazı araştırma sonuçları (Uçar, 2005; Köstereliоğlu, 2012) ile örtüştüğü söylenebilir. Bu bulgular öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarının öneminin farkında oldukları şeklinde yorumlanabilir.

İlkokul öğretmenleri, hizmet içi eğitim programlarına katılacak personelin belirlenmesinde objektif kriterlerlere göre hareket edilmediğini belirtmektedirler. Bu bulgu, ilgili alan yazındaki (Uçar, 2005) benzer araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Ayrıca katılımcılar, hizmet içi eğitim programların uygun zamanlarda düzenlenmediği vurgulamaktadırlar. Elde edilen bulguların yine alan yazında yer alan aynı araştırma sonuçları (Uçar, 2005) ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu durum, hizmet içi eğitim programlarının düzenlendiği zaman aralıklarının öğretmenler açısından uygun olmadığını göstermektedir.

Çalışma kapsamında görüşlerine başvurulan öğretmenler, hizmet içi eğitim programlarında öğrendiklerini uygulama imkanı bulamadıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgular alan yazında yer alan bazı çalışma sonuçlarıyla (Uçar, 2005; Ulus, 2009) örtüşmektedir. Bu bulgudan hareketle, hizmet içi eğitim programlarında işlenen konuların öğretmenlerin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak ve konuların uygulanabilirlik düzeyinin düşük olduğuna işaret etmektedir. Hizmet içi eğitim program konularının öğretmenlerin ihtiyaçları göz önüne alınarak belirlenmesi gerekmektedir.

İlkokul öğretmelerinin hizmet içi eğitim programlarına yönelik görüşlerinin yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, kıdem ve katılınan hizmet içi eğitim programı sayısı değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen bulguların alan yazında yer alan diğer bazı araştırma sonuçları (Özkan, 2010; Uçar, 2005, Maral, 2009; Yıldırım, 2015) ile örtüştüğü söylenebilir. Öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarının etkililiğine yönelik görüşlerinde medeni durum değişkeni açısından bir madde dışında anlamlı farklılığa rastlanılmamıştır. Medeni durum değişkeni ile alakalı bu bulgu, alan yazındaki (Özkan, 2010) benzer araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Mezun olunan kurum değişkeni açısından ise, öğretmen görüşlerinin anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu durum farklı eğitim kurumlarından mezun olan öğretmenlerin benzer görüşler ileri sürdükleri şeklinde yorumlanabilir.

Araştırıma sonuçlarına ve gelecek araştırmalara dönük şu önerilerde bulunabilir. 1-Hizmet içi eğitim faaliyetleri öğretmenler açısından uygun zamanlarda düzenlenmelidir.2-Hizmet içi eğitim programlarındaki konular öğretmenlerin ihtiyaçları göz önüne alınarak belirlenmeli ve hizmet içi eğitim programlarına katılacak kişilerin

belirlenmesinde objektif, şeffaf ve açık kriterler ortaya konulmalıdır.4-Hizmet içi eğitim programlarının nasıl daha etkili kılınabilineceğine ilişkin yöneticiler, politika üretenler, eğitim bilimleri uzmanları, veliler ve öğretmenler üzerine araştırmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

Budak, Yusuf, (1998), Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Açısından Öğretmenlere Yönelik Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçları ve Programlarına Bir Yaklaşım.Milli Eğitim Dergisi,140,35-38.

Çatmalı, Murat, (2006), Gelecek İçin Eğitim Hizmet İçi Eğitim Kursunun Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,Balıkesir.

Gökbulut, Bayram, (2006), Web Tabanlı Hizmetiçi Eğitim Planlaması.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi.Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,Ankara.

Karasar,Niyazi,(1982), Kavramlar İlkeler Teknikler. Ankara. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/511/6335.pdf adresinden Mart 2106 tarihinde erişilmiştir.

Köstereliоğlu,İlker, (2012), Sosyal Bilgiler Dersi Programının Öğelerinin Değerlendirilmesi ve Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim İhtiyaç Analizi. Doktora tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Küçüktepe,Coşkun,(2013), Sınıf Öğretmenlerinin Hizmet İçi İhtiyaçlarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. dergipark.ulakbim.gov.tr/aibuefd/article/ adresinden Haziran 2016 tarihinde erişilmiştir.

Maral, Didem, Yüce,(2009), Sınıf Öğretmenlerinin Ölçme ve Değerlendirme Yeterlilik Düzeyleri ve Hizmet İçi Eğitim Gereksinimleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Özkan, Mustafa,(2010),Hizmet İçi Eğitim Programlarının Oluşturulmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri. Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Şenel, Tülay, (2008),Fen ve Teknoloji Öğretmenleri İçin Alternatif Ölçme ve Değerlendirme Tekniklerine Yönelik Bir Hizmet İçi Eğitim Programının Etkinliğinin Araştırılması. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Taymaz, Haydar, (1997), Hizmet İçi Eğitim.Ankara.

Tortop, Nuri, (1999), Personel Yönetimi,Ankara.

Uçar, Rezzan, (2005),"İlköğretim Okullarında Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Milli Eğitim Bakanlığı Hizmet içi Eğitim Uygulamalarına İlişkin Görüşleri" Van İli Örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Ulus, Osman, (2009), "Hizmet İçi Eğitim Faaliyetlerinin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi: Konya İli Uygulaması''.Yüksek lisans tezi.Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yıldırım, Zeynep, (2015), Sınıf Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenmeye Yönelik Yeterlik Algıları ve Görüşleri.Yüksek lisans tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Çanakkale.

Yurduseven, Sevda,(2007), İlk Okuma Yazma Programının Öğretmen Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Yüksek lisans tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Ankara.

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN ARDINDAN ULUSAL DEMOKRASİ ŞÖLENİ: 'DEMOKRASİ VE ŞEHİTLER MİTİNGİ' ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Fatma NİSAN
İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

Özet

15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ terör örgütü tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi Türk kamuoyunu derinden etkilemiştir. Halkın 'demokrasi' adına meydanlara inmesiyle darbe girişiminin amacına ulaşması engellenmiş ve 15 Temmuz'dan itibaren Türkiye'nin her ilinde 'demokrasi nöbetleri' gerçekleştirilmiştir. 07 Ağustos 2016 tarihinde İstanbul Yenikapı'da gerçekleşen 'Demokrasi ve Şehitler Mitingi'ne Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Binail Yıldırım, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve milyonlar katılmıştır. Mitingin önemli özelliklerinden birisi siyasi liderlerin ortak bir amaç için ilk kez bir mitingde bir araya gelmiş olmasıdır. Çalışmanın amacı, başta siyasetçiler olmak üzere tüm Türkiye'yi ortak bir amaçta birleştiren 'Demokrasi ve Şehitler Mitinginin Türk basınında nasıl yer aldığını incelemektir. Mitingin ertesi gününün gazetelerinin analiz edildiği çalışmada Türk basınındaki tüm ulusal gazeteler incelemeye alınmış olup yöntem olarak söylem analizi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi ve Şehitler Mitingi, demokrasi, söylem analizi, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi

NATIONAL DEMOCRACY BANQUET AFTER COUP ATTEMPT ON 15th JULY: 'RALLY OF DEMOCRACY AND MARTYRS' EXAMPLE

Abstract

On the date of 15th July 2016 the coup attempt carried out by the terrorist group FETÖ influenced the Turkish public deeply. The coup attempt failed to reach its goal due to people's taking to the streets in the name of 'democracy' and in every city of Turkey 'democracy' rallies were organized as of 15th July. President Recep Tayyip Erdoğan, Prime Minister Binali Yıldırım, Republican People's Party (RPP) Chairman Kemal Kılıçdaroğlu, Nationalist Movement Party (NMP) Chairman Devlet Bahçeli and millions participated the 'Democracy and Martyrs Rally' taking place in Yenikapı İstanbul on 7th August 2016. One of the important aspects of the rally is the leaders' forgathering with a common purpose for the first time in a rally. The aim of the study is to analyze how Turkish press approached the 'Democracy and Martyrs Rally' which united everyone in Turkey, especially politicians. In the study where the newspapers of the next day after rally were studied, all the national newspapers in Turkish press were analyzed and discourse analysis was used as the method.

Keywords: Democracy and Martyrs Rally, democracy, discourse analysis, 15th July 2016 the coup attempt

Giriş

Tarihin farklı dönemlerinde Türkiye'de gerçekleşen darbe hareketleri demokrasiye sekte vurmuş ve ülkenin genelinde askeri disiplin esas alınarak zora dayalı bir yönetimin ülkede hüküm sürmesine neden olmuştur. Toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel gibi alanlarda ilerlemenin darbelerle engellenmiş olması ve halkta korku kültürünü tetikliyor olması nedeniyle darbelerin toplumun her kesimi tarafından kabul edilmemesini, tercih edilmemesini sağlamıştır. Genel anlamda Türkiye'de gerçekleşen darbe girişimleri amaçlarına ulaşmıştır. Ancak 15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ terör örgütü tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın darbeyi durdurmaları noktasında halkı meydanlara davet etmesiyle birlikte halk meydanlara inmiş, tankların, uçakların karşısına dikilmiş ve canı pahasına da olsa darbe girişimini durdurmayı başarmıştır. Bu girişime karşı direniş hareketi Türk kamuoyunu derinden etkilemiş ve tarihin önemli olayları arasına girmiştir. Demokrasi adına yapılmış olan bu girişimden sonra Türkiye'nin genelinde 'demokrasi nöbetleri' gerçekleştirilmiştir. Bu nöbetler sürerken Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısıyla 07 Ağustos 2016 tarihinde İstanbul Yenikapı'da 'Demokrasi ve Şehitler Mitingi' gerçekleştirilirken aynı gün ve saatte Türkiye'nin tüm illerinde benzer mitingler meydana gelmiştir. Birlik ve beraberliği gösterebilmek amacıyla Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Binail Yıldırım, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve milyonlarca kişiYenikapı Mitingine katılmıştır. Daha öncesinde hiçbir zaman aynı miting alanında ortak bir amaç için bir arada bulunmamış olan devletin zirvesindeki bu liderlerin bu mitingde ortak bir amaç için ilk kez bir araya gelmiş olması mitingin önemli özelliklerinden biri olarak yansıtılmıştır. Yine mitinge 5 milyon kişinin katılmış olması ve Türkiye'nin dört bir yanında aynı zamanda mitinglerin gerçekleştirilmiş olması da mitingin önemini ortaya koyan diğer önemli özellikler olmuştur. "15 Temmuz Darbe Girişiminin Ardından Ulusal Demokrasi Şöleni: 'Demokrasi ve Şehitler Mitingi' Örneği" isimli çalışmada miting için 'şölen' ifadesinin kullanılmasının nedeni, 07 Temmuz'da gerçekleştirilen mitingin hem devlet bazında hem de millet bazında bir şölen olarak kabul edilmiş olması ve mitingin bir bayram havasında gerçekleştirilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Darbe girişiminden sonra hem Türkiye açısından tarihi bir miting özelliği taşıması hem de dünya gündeminin ilk maddelerinden birini oluşturan bir miting olması bu mitingin akademik bir çalışmaya konu olmasına neden olmuştur. Bu çalışmada, Türkiye açısından böylesine bir öneme sahip olan 'Demokrasi ve Şehitler Mitinginin Türk ulusal basınında nasıl ve ne kadar yer aldığının incelenmesi amaçlanmıştır. Mitingin ertesi günü çıkan ulusal basından 24 gazetenin birinci sayfalarının analiz edildiği çalışmada ayrıca çalışmayı iyi analiz etmek amacıyla miting günü çıkan sayılar da incelenmiştir. Çalışmada van Dijk'in söylem analizi yöntemi kullanılmıştır.

1. Medya Söylemi ve Demokrasi

Medya ve siyaset arasındaki ilişkiler ya da siyasetin medyayı kendi amaçları için kullanması bahis konusu olduğunda ilk akla gelen kavramların başında siyasal iletişim gelmektedir. "Siyasal iletişim, toplumun farklı kesimlerinin ve güç; iktidar odaklarının ortak bir zeminde uzlaştırılması olarak tanımlanan "siyaset" ve ortak simgeler oluşturma ve bunların üzerinde diyalektik bir anlaşmaya varma süreci olarak izah edilen "iletişim" kavramlarının birleşmesinden doğmaktadır" (Oktay, 2002: 7). Bu kavram, medya ve

siyasetin ne kadar iç içe ve birinin varlığının diğerine bağlı olduğunu göstermektedir. Siyasal iletişim, "Medyadaki iletilerin oluşturulma, gönderilme ve alınma süreci şeklinde de tanımlanmaktadır" (Graber ve Smith, 2005: 479) ve siyasal iletişimde, siyasi aktörler belirli siyasi amaçlara ulaşmak amacıyla bir takım iletişim yollarını denemektedir (McNair, 2008: 4). Bu iletişim yolları genellikle medya olarak adlandırılmaktadır. Medyanın gücü her dönem çok önemli olmuş olsa da günümüzde bu gücün siyasetçiler tarafından kendi lehlerine kullanılması biraz daha önem arz etmektedir. Siyasetçiler medyayı kitlelere ulaşmak, ulaştıktan sonra kitleleri etkilemek ve ikna ederek onların kendi istekleri yönünde hareket etmelerini sağlamak amacıyla kullanmaktadır. "Medya, demokrasilerde "üçüncü göz" ve yasama, yürütme, yargıdan sonra "dördüncü güç" olarak adlandırılmaktadır" (Işık, 2002: 1). Dördüncü güç kabul edilen "medya, kitlelere mesajlar göndererek onları olaylarda haberdar eden, halkın bilgilendirilmesinde, eğitilmesinde ve toplumsal sorunlar üzerinde tartışma platformları yaratabilen gazete, dergi, TV, radyo, internet gibi kitle iletişimini sağlayan araçlar toplamına verilen isimdir. Medya, güçlü bir yönlendirme aracıdır. Medya; demokratik ülkelerde demokrasinin dördüncü ayağı olarak işlev görmektedir" (Türk, 2013: 55). Bu durum medyanın demokrasi ile olan bağlantısını da ortaya çıkarırken "demokrasinin varlığını sürdürebilmesi açısından medyanın yerine getirmesi gereken bir takım görevlerin varlığını ortaya çıkarmaktadır. Medya sahipleri, bunlarla iletişim sağlama görevini üstlenenler, toplumun beklentilerini yerine getirmekle yükümlüdürler. Buna göre medya, kamu yararı gözeten müdahaleler olabileceğini kabul etmeli, toplumun çeşitliliğini yansıtan ve bunların görüşlerine yer veren, çoğulcu bir yapıyı, bir bütün olarak aktarmanın temel görevi olduğunu benimsemeli ve bunları yerine getirmelidir. Bilgi ve haber aktarımında gerçeklik, doğruluk, kesinlik, nesnellik ve dengelilik ilkelerini göz ardı etmemeli ve bunları sağlayacak mesleki standartları geliştirmelidir. Haber aktarımının yanında kültür ve sanatın yayılması ve geliştirilmesine yönelik çaba göstermelidir. Toplumda, demokrasinin sağlıklı olarak işleyebilmesi için şiddet, toplumsal karmaşa, suç unsurlarına, medyada, mümkün olduğunca az yer verilmelidir" (Kaya, 1985: 52- 55).

Demokrasi, Fransız İhtilali'nden sonra gerçek önemi anlaşılmış olsa da eski dönemlerde de önemsenen bir gündem konusu olmuştur. "Eski Atina bilginleri demokrasiden bahsederken kanunların herkes için aynı olması, site devletinin işlerine ve siyasal iktidara katılma hususlarında eşitlikçi bir yaklaşımı ileri sürmektedir" (Tanilli, 2007: 2). Demokrasi ile yönetilen ülkelerde medyanın amacının temellendirildiği aşamada liberal öğreti kabul edilmekte ve bu öğretiye göre medyanın fonksiyonel olabilmesi için nesnel, tarafsız, yansız ve dengeli yayın yapması gerekmektedir (Uzun, 2014: 131). Liberal demokrasilerde, medyanın işlevi açıklanırken, medyanın hükümet üzerinde bir gözlemci gibi çalışarak, yurttaşların temel sorunları hakkında yargıda bulunmaları için gerekli bilgi ve haberi sağladığı, ayrıca medyanın yurttaşları farklı görüşlerin varlığından haberdar eden bir forum işlevi görerek demokrasinin çok sesliliğine katkıda bulduğu ve özgürlükçü bir liberal duruşun güvence altına alınabilmesi için bu çoğulculuğun korunması gerektiği (Uzun, 2014: 132) vurgulanmaktadır. Liberal öğretinin medyaya yüklediği bir diğer sorumluluk ise, "okurlara bir demokraside etkin katılımcılar olarak işlev görmeleri için gereksinim duydukları enformasyonu sağlamak" (Uzun, 2011: 40) şeklindedir. Liberal öğretinin medya ile ilgili bakış açısı bu şekilde iken liberal öğretinin karşısında yer alan eleştirel medya bakış açısına göre, "medyada yer alan

haberler çıkarsız haberciliğin nötr, nesnel, yansız ürünleri değildir. Medya toplumsal gerçekliği yanlış temsil ettiği için yanlıdır ve eşitsiz iktidar ilişkilerinin ideolojik yeniden üretimini güvence altına alır" (Stevenson, 2008: 63). Dolayısıyla demokrasilerde medyanın kullanım amacı ve medyanın taşıdığı işlev açısından her iki zıt kutup arasında önemli farklılıkların söz konusu olduğu söylenebilmektedir. Demokrasi, enformasyon ve iletişim olmadan varlığını sürdüremez.Demokrasinin gerçekleşebilmesi de yurttaşların kamusal etkinliklere katılımıyla mümkündür (Encabo,1997: 283). Çoğulcu demokrasilerde farklı çıkarların bir araya gelerek örgütlenmesinde ve baskı gruplarının sesini duyurmasında da medyanın vazgeçilmez bir önemi (Mora, 2008: 19) olduğu kabul edilmektedir.

Günümüzde ki medyanın üretimi sürecinde 'söylem' kelimesi önem kazanmaktadır. "Geçmişi batıda iki bin yıl kadar eskilere dayanan" (Kocaman, 2009: 1) "Söylem, ortak sayıltılarla bir araya getirilmiş, bütünleşikleştirilmiş bir dil kullanım alanı" (Mutlu, 2008: 262) şeklinde tanımlanmaktadır. Oxford İngilizce Sözlüğünde, söylem; konuşmak, söyleşmek, tartışmak; bir konuda uzun uzun konuşmak ya da yazmak; bir konuşma, bir anlatı olarak tanımlanmaktadır. Terim, Fransızca'da da aynıdır; *'discours'* yani söylemin anlamı; sözlükte 'laf etme, konuşma, ele alma, inceleme, dil' vb. olarak verilmektedir (Barrett, 2004: 174). Aynı zamanda, "ideoloji, bilgi, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen" dil kullanım süreçleri de (Çelik ve Ekşi, 2008: 100) olan söylem, metnin arkasında duran bir şey değildir, aksine metnin önünde durmaktadır (Çelik ve Ekşi, 2008: 104). Söylem, yazarın kurduğu toplumsal gerçekliğe işaret eden bir gösterge olarak ve metnin tarihsel, coğrafi ve toplumsal sınırlılıkları içerisinde incelenmelidir (Güngör, t.y.: 71).

Söylem yoluyla toplumsal denetim uygulanmasının önemli bir koşulu, söylemin denetimi ve bizzat söylem üretimidir (van Dijk, 2005: 319). Söylem üretimin birçok çıktısı olmakla birlikte "temel çıktılarından biri medya metinleridir. Medya metinleri itinayla seçilmiş, düzenlenmiş, gözden geçirilmiş ve kurgulanmış yapılardır; her ne kadar gerçek gibi görünse de bize sergilediği dünya gerçek olan değil gerçeğin medya tarafından temsil edilmiş biçimidir" (İnceoğlu ve Çomak, 2009: 28). Söylemin medya yoluyla üretilmesi geniş bir yelpazeyi kapsamakla birlikte en çok üretildiği materyaller haber metinleridir. "Dünyada yaşanan olayların çoğu hakkında bilgi edinimi ve kanaat oluşumu büyük ölçüde, milyonlarca kişinin paylaştığı basın ve televizyondaki haber söylemine dayanır" (Van Dijk, 1999: 371). "Haber, bir söylem, ama edebiyattan, sinemadan, TV dizilerinden farklı özellikleri olan bir söylem. Gazetecinin bireysel tarzını getirmesine pek de izin vermeyen bir uzlaşıma dayanan, profesyonel etik kuralları içinde yapılanmış bir söylem. Haber metinlerinde kapanmayı da ortaya çıkaran haberin dayandığı profesyonel etik kod. Haberlerin söylemsel yapısı içinde iktidar/ güç sahibi kişi ve kurumların olaylara getirdikleri açıklamaların inanılırlığı kurmasını sağlayan, nesnellik, tarafsızlık ve dengelilik gibi sunuma ilişkin haber değerleri. Bu nosyonların dolayımıyla belli görüşlerin haber olan olayın çerçevelenmesinde egemen bir konuma yerleşmesine aracı olmaktalar" (İnal, 1997: 8). Kapsamlı bir haber söylemi, hem haberin metinsel yapılarının hem de üretim ve alımlama süreçlerinin iletişimsel koşullarda ve sosyo-kültürel bağlamlarda açıklanmasını gerektirmektedir (Van Dijk, 1988a: 30). "...İnsanların ne söylediklerinden bir anlam çıkarmada, bu insanların içinde bulundukları sosyal bağlamın hesap edilmesi gerekmektedir" (Willig, 1994:2). "Haber söylemi,

metinlerin üretildiği somut tarihsel koşullar tarafından ve üretim anıyla belirlenmekte ve ticari kâr amaçlı medya kuruluşlarının ekonomi/ politiği içinde yapılanmaktadır" (İnal, 1996: 96). Haberde her kesime eşit ölçüde yer vermek sorunu çözmek yerine sorun yaratmaktadır. Çünkü haber konusu ve/veya metni haber kaynaklarının demeçlerinden oluşmaktadır. Başlıklar, spotlar ve haber metni okuyucuyu belli bir yönde düşünmeye zorlamaktadır. Bu yön de doğal olarak özünde haber kaynakları tarafından belirlenmektedir. Böylelikle haberde egemen söylem yeniden üretilmektedir (Özer ve Dağtaş, t.y.: 286).

2. 15 Temmuz Darbe Girişiminin Ardından Ulusal Demokrasi Şöleni olan 'Demokrasi ve Şehitler Mitinginin Söylemsel Sunumu

15 Temmuz 2016'da ki darbe girişiminden sonra ülkenin sarsılmaz birlik ve beraberliğini tüm dünyaya göstermek amacıyla 07 Ağustos 2016 tarihinde başta İstanbul'da olmak üzere Türkiye'nin tüm illerinde mitingler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında, iktidarı ve muhalefetiyle devlet zirvesinin tümümün katıldığı 'Demokrasi ve Şehitler Mitingi' analiz edilmiştir.

2.1.Metodoloji

Çalışmada yöntem olarak söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Van Dijk, söylem analizinin haberin altında yatan ince anlamların yanı sıra haberin soyut biçimsel yapısının araştırılmasına da imkân verdiğini (1988b) vurgularken, bir haber şemasının varsayımsal yapısını ise, şu kategorilere ayırmaktadır: "Haber Raporu; Özet (Summary), Hikâye (Story). Özet; Üst başlık (Headline), Başlık (Lead). Hikâye; Durumsallık (Situation), Yorumsallık (Comments). Durumsallık; Bölüm veya Olay (Episode), Arka Plan Bilgisi (Background). Arka Plan; Bağlam (Context), Tarih (History). Bağlam; Koşullar (Circumstances), Önceki Olaylar (Previous Events). Yorumsallık; Sözsel Tepkiler (Verbal Reactions), Sonuçlar (Conclusions). Sonuçlar/Kanılar; Beklentiler (Expectations), Değerlendirmeler (Evaluations)" (Van Dijk, 1988a: 55). Söylem analizi, dili bir eylem, iletişim formu, sosyal pratik olarak görme ve yorumlama özelliği taşır (Sözen, 1999: 82) ve bu analizin nesnesi, sözlü, yazılı ve sözsüz metinler" (Sözen, 1999: 82) olarak kabul edilmektedir. "Söylem analizi, dil kullanımıyla ifade edilen, işaret edilen, kurulan, meşrulaştırılan ve sürdürülen toplumsal eşitsizlikleri ve güç ilişkilerini eleştirel bir tarzda soruşturan; bu soruşturmayı gerçekleştirirken yazılı veya sözlü metinlere bir soruşturma nesnesi olarak odaklanan ancak bir yandan da bir metnin üretimine yol açan toplumsal süreç ve yapılar ile sosyal/tarihsel özneler olarak kişilerin veya grupların metinlerle etkileşimleri boyunca anlam yarattıkları toplumsal süreç ve yapıları da teorize eden; nihai hedefi sadece bilimsel olmayıp aynı zamanda toplumsal ve politik değişim de yaratmak olan bir söylem analizi yaklaşımıdır" (Dursun,2013: 69).

2.2.Bulgular

07 Ağustos 2016 tarihinde gerçekleşen miting için miting günü (07 Ağustos 2016) ve mitingden sonraki günün (08 Ağustos 2016) ulusal gazetelerin birinci sayfaları incelenmiştir. Hem haberleri hem de kullanmış oldukları fotoğrafları söylemsel açıdan incelenen gazeteler; Evrensel, Birgün, Cumhuriyet, Vahdet, Yeni Çağ, Yeni Mesaj, Yeni

Akit, Yeni Asya Akşam, Güneş, Haber Türk, Hürriyet, Karar, Milat, Milli Gazete, Milliyet, Ortadoğu, Sabah, Sözcü, Star, Takvim, Türkiye, Vatan ve Yeni Şafak olmuştur.

AKŞAM
5 MİLYON TÜRK YENİKAPI'DAN HAYKIRDI
BU BÜYÜK MİLLETİ YIKAMAZSINIZ!
Düşmanı kahrettiniz

Akşam, 08 Ağustos 2016, s.1.

Mitingin olacağı gün, birinci sayfadaki sürmanşet yerini mitinge ayıran gazete, "78 milyon tek yürek" (Akşam, 07 Ağustos 2016: 1) başlığını kullanarak birlik ve beraberliğe vurgu yaparken "vatan için, bayrak için haydi Yenikapı'ya" şeklindeki ibaresiyle de halkı miting alanına davet etmiş, böylelikle 'vatan ve bayrak' gibi kutsal faktörleri de ön plana katarak mitingi desteklediğini açık olarak göstermiştir. Akşam, gerçekleşecek olan mitingin darbe girişiminin ardındaki dış güçlere yönelik bir mesaj niteliği taşıdığını "Türk milleti bugün İstanbul'dan dünyaya haykıracak: 78 milyon biriz, bizi parçalayamayacaksınız!" ifadeleriyle mitingin milli ruhunu göstermeye çalışmıştır. "Önce vatan gerisi teferruat" diyen gazete, miting hazırlıkları ile ilgili de bilgi vermiştir. Mitingden sonraki gün birinci sayfasının tamamını mitinge ayıran gazete, "5 milyon Türk Yenikapı'dan haykırdı" üst başlığıyla "Bu büyük milleti yıkamazsınız!" (Akşam, 08 Ağustos 2016: 1) manşetini atarak böyle bir girişime kalkışanları Türk milletinin iradesiyle uyarmıştır. Gazete, spotta yer alan "15 Temmuz'da FETÖ'cü ihanete göğsünü siper eden Türk milleti, dün Çanakkale ruhuyla Yenikapı'ya aktı. 81 ile yayılan destansı buluşma, Türkiye'yi dizayn etmek isteyen odaklar tokat gibi bir cevap oldu" şeklindeki ifadeler ile haber metnindeki "Sağcısı, solcusu, genci, yaşlısı yüreği vatan aşkıyla çarpan milyonlar gün boyu karadan, denizden Yenikapı'ya aktı. Ellerinde ay yıldızlı bayraklarla dev meydanı hınca hınç dolduran Türk milleti, vatan üzerinde hesap yapanlara güçlü bir tokat indirdi" şeklindeki ifadelerle haberin söylemini destanlaştırmış ve Türkiye'yi bölmeye çalışanları tehdit etmiştir. "Gelincik tarlasıydı" başlığında olduğu gibi bir fotoğraf kullanan gazete bu fotoğrafla demokrasiye destek veren ve içinde Türk inancını gösteren bayraklarla sonsuz kalabalığı göstermeye çalışmıştır. Tüm liderlerin konuşmalarından önemli kesitlerin yansıtıldığı haberde kullanılan "Düşmanı kahrettiniz" başlığının altında yer alan başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere hem iktidar hem de muhalefet liderlerinin dua eden görüntüleri kullanılmıştır. Bu durum, muhalefet ve iktidar partilerinin söz konusu vatan oldu mu aralarındaki tüm çekişmeleri nasıl unutup bir araya gelebileceklerinin mesajının net ifadesidir.

Birgün, 08 Ağustos 2016, s.1.

Birgün gazetesi, mitingin olacağı gün, "Darbecilerden farkınız olmalı" (Birgün, 07 Ağustos 2016: 1) manşetiyle çıkarken birçok gazetenin aksine Yenikapı Mitingine birinci sayfasında yer vermemiştir. Darbe girişimiyle ilgili olarak haberlere ise, daha çoğunlukla eleştirel bir söylem geliştirerek yer vermiştir. Yenikapı Mitinginin ertesi günü, miting Birgün gazetesinde manşet haberin yan tarafında sayfasının ortasına oturtulmuş büyük bir fotoğraf ile yer bulmuş ve haberde, "Kuranlı, dualı 'demokrasi' mitingi" (Birgün, 08 Ağustos 2016: 1) başlığı kullanılmıştır. Başlıkta 'demokrasi' ifadesinin hem tırnak içerisinde kullanılarak vurgulanması hem de mitingin 'Kuranlı ve dualı' olmasına dikkat çekilmiş olması, metin içerisinde okuma yapıldığında, gazetenin din ve demokrasi kavramlarını yan yana koyamadığını göstermektedir. Haber metninin içerisinde de mitingin dua ve Kuran ile başlamasına dikkat çekilirken Diyanet İşleri Başkanı Görmez'in de konuşma yaptığı ifade edilmiştir. Metnin devamında Kılıçdaroğlu'nun konuşmasına Erdoğan'ın konuşmasından önce yer veren Birgün, Kılıçdaroğlu'nun konuşmasında söylediği 'Bir musibet bin nasihatten evladır' şeklindeki atasözüne de dikkat çekilmiştir. Gazete, Erdoğan'ın konuşmasında ise, meclisten idam cezası ile ilgili bir karar geldiğinde onaylayacağını belirttiği ifadeye yer vermiştir.

Cumhuriyet, 08 Ağustos 2016, s.1.

Cumhuriyet, miting günü "Cezaevleri yangın yeri" (Cumhuriyet, 07 Ağustos 2016: 1) manşetiyle çıkarken mitingin duyurusunu ise manşetin yan tarafından küçük bir

haberle "İstanbul'da miting seferberliği: Yenikapı buluşması" başlığıyla vermiş ve bu mitingi, 'darbe girişiminin ardından gerçekleştirilen mitinglerin en büyüğü…' olarak nitelendirmiştir. Haber metninde, Kılıçdaroğlu'nun mitinge katılma kararı üzerine yapılan tartışmalara değinilmiş ve HDP'nin mitinge davet edilmemesinin de altı çizilmiştir. Haberde kullanılan görselde ise, arkalarından Türk bayrağı ile sahnede olan Erdoğan, Yıldırım, Kılıçdaroğlu ve Bahçeli halkı selamlar şekilde çizilmiştir. Fotoğraftakisöylem ise, yazılı ve sözlü söylem şeklinde çizgilerde yer bulan "Gerçeküstü ressam Dali şaşırır!", "Bu tabloyu ben de hayal edemedim!" ifadelerinde ortaya çıkmaktadır. Bu ifadelerle Cumhuriyet, bir araya gelmesi hayal bile edilemeyen liderlerin nasıl aynı sahnede ortak bir amaç çerçevesinde birleştiği sorgulanmaya çalışılmıştır. Ertesi gün birinci sayfasında mitinge önemli derecede yer ayıran Cumhuriyet sayfasında "Farklı partilerden darbeye karşı milyonları yan yana getiren mitingde HDP yoktu, asker vardı" üst başlığı ile "Eksik demokrasi" (Cumhuriyet, 08 Ağustos 2016: 1) başlığını kullanarak mitingi manşetine taşımıştır. Manşette mitingin eksik yanlarını gündemine taşıyan gazete, ilk olarak, Meclis'in üçüncü büyük partisi olan HDP'nin mitingde olmamasını eleştirmiştir ve bu durumu demokrasinin bir eksiği olarak nitelendirmiştir. Gazetenin bir eksiklik olarak nitelendirdiği ve eleştirel yaklaştığı diğer bir noktayı ise, "Atanmış Genelkurmay Başkanı'nın seçilmiş muhalefet liderlerinden sonra konuşması protokolde kaos yarattı" ifadeleriyle belirtmiştir. Haberde, liderlerin konuşmalarından önemli kesitleri de sayfasına taşıyan Cumhuriyet, "Erdoğan: İdam kararı TBMM'nin", "Yıldırım: Tarihi birliktelik", "Kahraman: Direndik, kazandık", "Kılıçdaroğlu: Özeleştiri yapmalıyız", "Bahçeli: Yeni bir sayfa açalım" ifadelerinin altını çizmiştir. Haberde, analiz edilen önemli bir nokta da en son çektirilen toplu fotoğraf karesinde Kılıçdaroğlu ve Bahçeli'nin yer almamış olmasıdır. Haberde kullanılan görselde Türk bayraklarının her yeri kapladığı ve sonsuz bir insan kalabalığını gösteren fotoğraftır.

evrensel

BİRLİK OLMANIN TAM ZAMANI

Ana tehlike paramiliterleşme

Otosansür FETÖ ve laisizm

'Cemaat santrforsa AKP oyun kurucuydu'

Borç, iflas protesto!

UTANÇ

GEÇEN HAFTA

Evrensel, 08 Ağustos 2016, s.1.

Evrensel gazetesi, mitingin olacağı gün mitingi birinci sayfada haberleştirmek yerine İhsan Çaralan'ın "Tek devlet tek bayrak mitingi!" (Evrensel, 07 Ağustos 2016: 1) başlıklı yazısıyla mitingi yorumlamıştır. Mitingin ertesi günü ise, gazete mitingi birinci

sayfasında işlemeyerek en önemli haberlerin yer aldığı birinci sayfasına taşıyacak kadar önemli görmediğini göstermiştir.

Güneş, 08 Ağustos 2016, s.1.

Güneş, miting günü, "Korkma titre" (Güneş, 07 Ağustos 2016: 1) başlığının yanı sıra sarı bir zeminle "Haydi Yenikapı'ya destan yazmaya" ifadelerini kullanarak halkı miting alanına davet etmiştir. Ancak davet ifadelerinde klasik kelimeler yerine 'destan yazmaya' ifadelerini kullanarak halk nezdinde 'milli bir ruh uyandırma' yoluna gitmiştir. Gazete kırmızı bir renkle yazmış olduğu başlıkta da aynı şekilde milli bir duygu uyandırmaya çalışmış ve 'Türk'ün kendine olan güvenini, cesaretini hissettirme yoluna gitmiştir. Kırmızı bir çerçeve ile vermiş olduğu haberde Türk bayrağının yanı sıra kullanmış olduğu ifadelerle de milliyetçi, vatansever bir söylem geliştirmiştir. Mitingin kalabalık olacağının belirten gazete, 'bütün dünyanın gözü Demokrasi ve Şehitler Mitingi'ne çevrildi' ifadeleriyle mitingin önemini bir kez daha vurgulanmıştır. Haberin spotunda yer alan "Fetullahçı teröristlere tarihi tokat atan milli irade, bugün bir destan daha yazacak" şeklindeki ifadelerde 15 Temmuz akşamı milletin darbeye karşı duruşuyla yazmış olduğu destana göndermede bulunulurken aynı destanın milyonlarca kişinin bir araya geldiği Yenikapı'da da gerçekleşeceğinin altı çizilmiştir. Spotun devamında yer alan "Muhalefetiyle iktidarıyla her kesimden insanın katılacağı Yenikapı'daki miting 80 il ve Pensilvanya'dan da canlı yayınlanacak" şeklinde ki ifadeler de ise, düşünce farklılıklarına rağmen iktidarın ve muhalefetin bir araya gelerek milyonlarca kişinin birlik ve beraberliğinin altı çizilirken bu durumun Pensilvanya'da bulunan Fethullah Gülen'i korkutması gerektiğinin iması çizilmiştir. Aynı durumu, metnin içerisinde geçen "Tankların önüne geçerek demokrasi zaferi yazan milyonlar, FETÖ'cü hainlere korku salacak" şeklindeki ifadelerde de görmek mümkündür. Mitingin gerçekleşmesinin ardından mitinge birinci sayfanın tamamını ayıran Güneş, "Millet-Devlet 79 milyon tek yürek" üst başlığını ve "Diriliş günü" (Güneş, 08 Ağustos 2016: 1) başlığını kullanmıştır. Haberin spotunda, "15 Temmuz'da destan yazan milli irade, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısıyla demokrasi nöbetinin 23'üncü gününde Yenikapı'ya akın etti. İktidardan muhalefete, esnafından işçisine milyonlar 80 ilin meydanlarından gelen coşkuyla bütünleşti. Tüm dünya Türkiye'nin yeniden diriliş gününe tanıklık etti" ifadeleri kullanılmış ve bu tabloyu tüm dünyanın hayranlıkla izlediği belirtilmiştir. Genel anlamda

hem başlığa hem üst başlığa hem de spota bakıldığında muhalefetiyle, iktidarıyla, halkıyla kenetlenmiş olan birlik ve beraberliğe vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu durumun 'yeniden diriliş' olarak adlandırılması Türkiye'nin gücünü dünyaya göstermesi açısından anlamlı bir söylem olarak değerlendirilmektedir. Muhalefet ve iktidarın ortak bir amaç çerçevesinde bir araya geldiğinden bahseden gazete, "Milli irade, liderleriyle Türkiye'yi parçalamaya çalışan tüm düşmanlara, üst akla, FETÖ ve PKK gibi maşalara Yenikapı'dan tarihi bir mesaj verdi" ifadelerini kullanarak kendi cümlelerinde Türkiye'yi tehdit edenlere karşı 'meydan okur' tarzda öznel bir söylem geliştirmiştir. "5 milyondan fazla vatandaş Yenikapı'da tarih yazdı" ifadelerine yer veren gazete mitingin önemini bir kez daha dile getirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Gazanız mübarek olsun" sözlerine yer verirken "15 Temmuz gecesi istiklali ve istikbali için kıyam eden, ülkesini FETÖ'ye, işgalcilere teslim etmeyen milleti selamlarken..." ifadeleriyle milleti nitelendirmiştir. Gazete, Erdoğan'ın "15 Temmuz ruhu milat olacak" ifadelerini de vurgulayarak 15 Temmuz'un Türkiye açısından ne kadar önemli olduğunu 'milat' olarak değerlendirerek dile getirmiştir. Güneş, görsel söylem açısından değerlendirildiğinde, ilk etapta dikkat çeken görüntü Türk bayraklarıyla donatılmış uçsuz bucaksız Türk halkıdır. Görsel olarak kalabalıkların gösterilmesi de aynı şekilde birlik ve beraberliğe, kararlılığa, cesarete ve güvene göndermede bulunulmaktadır. Erdoğan'ın elini kalbine götürmüş görselinin kullanılmış olması, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15 Temmuz'daki darbe girişimine karşı direnişinden dolayı millete duymuş olduğu minnettarlığa yönelik bir söylem olarak değerlendirilebilmektedir.

Haber Türk, 08 Ağustos 2016, s.1.

Haber Türk, miting günü birinci sayfasının tamamını Türk bayrağıyla donatmış ve 15 Temmuz'daki darbe girişiminde şehit olmuş olan vatandaşların hem isimlerine hem de fotoğraflarına yer vererek "15 Temmuz demokrasi şehitlerimize minnettarız" (Haber Türk, 07 Ağustos 2016: 1) manşetini atmıştır. Mitingin ertesi günündeki sayısının birinci sayfasının tamamını mitinge ayıran Haber Türk, "Tek millet" (Haber Türk, 07 Ağustos 2016: 1) manşetini atmıştır. Birlik ve beraberliğin vurgulandığı manşetin spotunda "Milyonlar omuz omuza, darbecilere karşı demokrasiyi haykırdı" ifadeleri dikkat çekmiştir. Yine gazete logosunun sağ tarafında yer alan "Yenikapı'da 5 milyon

Türkiye'de milyonlar FETÖ'cü hainlere karşı yüzyılın destanını yazdı" ifadeleri de mitingin bir 'destan' niteliğinde olduğunu belirtilerek aynı gün aynı saatte Türkiye'nin her tarafından gerçekleştirilen mitinglerle nicel kalabalıklara vurgu yapılmıştır. Haber Türk'ün 08 Ağustos sayısının birinci sayfası tam olarak Türk bayraklarıyla donatılmış ve sonsuz insan kalabalığını yansıtan milyonlar gözükmektedir. Cumhurbaşkanı, iktidar ve muhalefet liderleri başta olmak üzere devletin üst kademesi birlik ve beraberlik mesajları vermesinin yanı sıra bu durum görsel olarak da desteklenmiştir.

Hürriyet, 08 Ağustos 2016, s.1.

"Haydi Yenikapı Mitingi'ne" ifadeleriyle milleti miting alanına çağıran Hürriyet gazetesi, miting günü "Büyük buluşma" (Hürriyet, 07 Ağustos 2016: 1) başlığını kullanmıştır. Haber metninde muhalefet ve iktidarın ilk kez aynı miting alanında yer alacağı belirtilerek mitinle ilgili bilgi aktarılmıştır. Mitingin ertesi günü ise, 'Cumhuriyet tarihinin en büyük mitingi' olarak adlandırdığı mitinge birinci sayfanın tamamını ayıran Hürriyet, "Benim güzel ülkem" (Hürriyet, 08 Ağustos 2016: 1) manşetini atmıştır. Başlıkta sahiplenmenin var olması gazetenin öznel söylemini göstermektedir. "Milyonlar dünyaya 'demokrasi' diye haykırdı" diyen Hürriyet, Türk halkının demokrasi kararlılığını dile getirmiştir. Haber metninde cumhurbaşkanı, iktidar ve muhalefetin bir araya geldiğinden söz eden Hürriyet, devlet zirvesinin birlik beraberlik çağrılarına dikkat çektiği görülmüştür. Hürriyet gazetesi de diğer birçok gazetede olduğu gibi uçsuz bucaksız Türk bayraklarıyla donatılmış Yenikapı'daki insan kalabalığını gösteren fotoğrafa yer vererek birlik ve beraberliğin altını bir kez de görsel olarak çizmiştir.

KARAR.
TARİHİ MİTİNGE REKOR KATILIM
5 MİLYON
YENİKAPI RUHU
Bir millet ayağa kalktı... 5 milyon kişi Cumhuriyet tarihinin en kanlı darbe girişimine karşı Cumhuriyet tarihinin en büyük mitinginde bir araya geldi. Sağcı, solcu, Alevi, Sünni, Ay-Yıldız'ı eline alıp Yenikapı'da bütün dünyaya tek millet olduğumuzu gösterdi.
Siyasi görüş farklılıklarını bir kenara bırakan 78 milyon meydanda kucaklaştı, 15 Temmuz'un yarasını sardı. 81 ilde de alanlara akın edenler karanlık günler bir daha hiç gelmesin diye tek yürek oldu. Türkiye dünyaya haykırdı: Biz biriz, beraberken milletiz.

Karar, 08 Ağustos 2016, s.1.

Mitingin olacağı gün sayfanın tamamına yakının miting haberine ayıran Karar, "Türkiye nöbete" (Karar, 07 Ağustos 2016: 1) manşetini atarak millete yönelik bir çağrıda bulunmuştur. Gazete haberin spotunda ise, "15 Temmuz'dan bu yana demokrasi nöbetini terk etmeyen milyonlar bugün Yenikapı'da… 78 milyon tüm dünyaya millet olduğunu gösterecek. Siyasi görüş farkları bir kenara bırakılacak. Türkiye, iradesine ve birliğine sahip çıkmak için 'Demokrasi ve Şehitler Mitingi'nde tek yürek olacak" ifadelerini kullanarak yine aynı şekilde tüm dünya karşısında milletin kenetlenmiş haline yorum yapmıştır. Haberin devamında "Mesele vatansa yok birbirimizden farkımız" ara başlığını kullanarak Türkiye içerisinde bir takım farklı kimliklerin söz konusu olduğu ancak 'ihanet girişimi' olarak adlandırdığı darbe girişimi karşısında tüm farklılıkların bir kenara bırakılıp ortak bir amaç çerçevesinde miting alanına herkesin akın edeceğini belirtmiştir. "Türkiye bu tarihi günü unutmayacak" ifadelerini kullanan gazete, böylelikle mitingin birlik ve beraberliği göstermesi açısından ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. "15 Temmuz'da iradesine sahip çıkan milletin yazdığı destan taçlanacak" diyen Karar, böylelikle milletin hem 15 Temmuz gecesi olan direnişini hem de miting alanına katılması olayını bir destan olarak nitelendirmiş, Türkiye açısından olan önemini bir kez daha vurgulamıştır.Gazetenin görsel olarak kullanmış olduğu fotoğrafta ise bayraklar arasında gözükmeyen kalabalıkların sevinç gösterileri şeklinde olmuştur. Mitingin ardından mitinge birinci sayfanın tamamını ayıran Karar, "Yenikapı ruhu" (Karar, 08 Ağustos 2016: 1) manşetini atmıştır. Gazete, Yenikapı ruhunu ise spotunda şu ifadelerle anlatmıştır: "Bir millet ayağa kalktı… 5 milyon kişi Cumhuriyet tarihinin en kanlı darbe girişimine karşı Cumhuriyet tarihinin en büyük mitinginde bir araya geldi. Sağcı, solcu, Alevi, Sünni, Ay- Yıldız'ı eline alıp Yenikapı'da bütün dünyaya tek millet olduğumuzu gösterdi. Siyasi görüş farklılıklarını bir kenara bırakan 78 milyon meydanda kucaklaştı, 15 Temmuz'un yarasını sardı. 81 ilde de alanlara akın edenler karanlık günler bir daha hiç gelmesin diye tek yürek oldu. Türkiye dünyaya haykırdı: Biz biriz, beraberken milletiz." Tam anlamıyla öznel ifadelerin söz konusu olduğu spotta, darbe girişimi, Cumhuriyet tarihinin en kanlı darbe girişimi ve 'karanlık günleri', Yenikapı mitingini ise, Cumhuriyet tarihinin en büyük mitingi olarak nitelendirilmiştir. Görüş farkı gözetmeksizin herkesin miting alanına gelerek dünyaya 'millet olduklarını'

gösterdiklerini belirten Karar, "Biz biriz, beraberken milletiz" mesajı vermiştir. Liderlerin de ağzında birlik ve beraberlik mesajlarına dikkat çeken Karar, bu durumu görsel olarak da kullanmış olduğu tüm liderlerin içinde yer aldığı sohbet eden fotoğraflarıyla da desteklemiştir. Gazete ikinci bir görsel olarak da milyonları gösteren bir fotoğraf ve onları selamlayan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın görselini kullanmıştır.

Milat, 08 Ağustos 2016, s.1.

Miting günü, "Tek yürek" (Milat, 07 Ağustos 2016: 1) manşetini atan gazete, aynı haberde "Türkiye bugün Yenikapı'daki 'Demokrasi ve Şehitler Mitingi"nde tek yürek halinde dünyaya seslenecek: Bizim üzerimize oyun oynamayın" spotunu kullanarak Türkiye üzerine oynanan oyunlara göndermede bulunulmuş ve bu oyunların böylesine milli bir ruh karşısında amacına ulaşamayacağı şeklinde bir söylem geliştirmiştir. Haberin devamında miting ile ilgili bilgi verilmiş ve görsel olarak ise, Türk bayraklı kalabalıklar gösterilmiştir. Mitingin ertesi günü, kırmızı- beyaz renklerin ağırlıkta olduğu birinci sayfasının tamamını mitinge ayıran Milat, manşetin başlığı olarak da "Milletin gücü" (Milat, 08 Ağustos 2016: 1) ifadelerini seçmiştir. Manşetin üst başlığının ise, "Darbeciye, işgalciye, FETÖ'cüye, teröriste, darbe sever Batı'ya 15 Temmuz ruhuyla rest" şeklindeki ifadelerin olması dikkat çekmiştir. Üst tarafında ise, "Devlet- millet- hükümet- muhalefet el ele, tek yürek!" ifadeleriyle birlik ve beraberliğe bir kez daha vurgu yapılmıştır. Haberin devamında yer alan "Dün Yenikapı'da 5 milyon insan tüm dünyaya demokrasinin ve vatanın namusunun nasıl bir imanla kurtarıldığını haykırdı" darbe girişimine karşı girişilen direnişin demokrasi ve vatan namusunu kurtarmaya yönelik olduğu anlatılmıştır. Birlik ve beraberlik mesajlarını kullanmış olduğu fotoğraflarda görsel olarak da veren Milat, sözlü olarak ise, devlet zirvesinin ağzından vermiştir.

Milli Gazete, 08 Ağustos 2016, s.1.

Milli Gazete, miting günü miting ile ilgili olarak herhangi bir habere birinci sayfada yer vermezken mitingin ertesi günü ise, birinci sayfanın tamamını mitinge ayırmış ve "Dostlar sevinsin düşmanlar üzülsün" (Milli Gazete, 08 Ağustos 2016: 1) manşetini atmıştır. Gazetenin logosunun üstünde yer alan "Türkiye'yi iç savaşa sürüklemek isteyen 15 Temmuz darbe girişiminin de altından çıkan 'dış mihraklara' ve 'içerideki işbirlikçilerine' karşı en büyük tepki Yenikapı'da verildi. Darbeye geçit vermeyen millet bu kez ay-yıldızlı bayraklarıyla 'birlik, beraberlik ve kardeşlik' mesajı verdi" şeklindeki ifadelerde Türkiye'nin her taraftan çok sayıda düşmanının olduğuna ve bunların 15 Temmuz darbe girişimini desteklediklerine işaret etmiştir. Haberin devamında darbe girişiminin planlayıcı ve azmettiricisinin temel müsebbibi olarak batı ülkeleri gösterilmiştir. Mitingin dostları sevindirecek düşmanları ise üzecek nitelikte bir kalabalığa ve birlik, beraberlik gücüne sahip olduğunu belirten gazete, başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere tüm liderlerin konuşmalarından önemli kesitler vermiştir. Gazete Türk bayraklarının dikkat çektiği kalabalıklarla ilgili bir fotoğrafı kullanmasının yanı sıra liderlerin konuşma anlarındaki fotoğraflarına da yer vermiştir.

Milliyet, 08 Ağustos 2016, s.1.

Miting günü, birinci sayfasının tamamını mitinge ayıran Milliyet, manşette, "Demokrasinin Yenikapısı" (Milliyet, 07 Ağustos 2016: 1) başlığını kullanmıştır. Gazete görsel olarak Türk bayraklı bir zemin kullanırken Başbakan Yıldırım, CHP lideri Kılıçdaroğlu ve MHP lideri Bahçeli'nin milleti miting alanına davet eden sosyal medyadaki ifadelerine yer vermiştir. Milliyet, mitingin ertesi günü birinci sayfanın tamamını mitinge ayırmıştır. Gazete, "Yeni Türkiye doğuyor" (Milliyet, 08 Ağustos 2016: 1) manşetini atmıştır. "Hep böyle kal güzel ülkem" ve "Bu milat olsun" ifadelerini kullanan gazete, darbe girişiminden itibaren hangi görüşte olursa olsun birbirine kenetlenmiş olan Türkiye'nin bu durumundan duydukları memnuniyet yansıtılmaya çalışılmıştır. Devletin zirvesinin tam kadro katıldığı (HDP dışında) mitingde tüm liderlerin konuşmalarından en önemli ayrıntılara birinci sayfada yer verilmiş ve miting ile ilgili notlar sayfaya düşülmüştür. Fotoğraf kullanımı değerlendirildiğinde ise, liderlerin bir arada olduğu fotoğrafın yanı sıra ana görsel olarak Türk bayraklarının yoğunlukta olduğu ve kalabalıkların yer aldığı fotoğraf kullanılmıştır.

ORTADOĞU
NE MUTLU TÜRK'ÜM DİYENE
MİLYONLAR YENİKAPI'DA BULUŞTU
TÜRKİYE TEK YÜREK
Devlet ve millet, 'Demokrasi ve Şehitler Mitingi'nde buluştu. Türkiye'nin dört bir yanından milyonlar İstanbul Yenikapı'ya akın etti. Miting alanı bayrak denizine döndü. Türk milleti "Önce ülkem" diyerek yeri göğü inletti
ŞEHİTLER UNUTULMADI
15 Temmuz yeni bir istila denemesiydi

Ortadoğu, 08 Ağustos 2016, s.1.

Mitingin olacağı gün, "Tarihi gün" (Ortadoğu, 07 Ağustos 2016: 1) manşetini atan Ortadoğu, birinci sayfasının yarısından çoğunu bu habere ayırmıştır. Mitingin önemini anlatabilmek açısından gazete spotunda, "Tarihin en görkemli, en büyük ve en anlamlı buluşması bugün. Demokrasi ve Şehitler Mitingi ile bütün Türk milleti İstanbul Yenikapı'da 'önce ülkem' diyecek" ifadelerine yer vermiştir. Bu ifadelere söylemsel açıdan bakıldığında mitingin ana temasını tüm Türkiye halkı için 'önce ülkenin' sarsılmaz bütünlüğü olduğu görülmektedir. Haberin devamında tüm liderlerin birer konuşma yapacağından ve mitingin tüm Türkiye'de olduğu gibi FETÖ elebaşının olduğu Pensilvanya'da da canlı olarak yansıtılacağının bilgisi verilmiştir. Haberde Türk halkının demokrasi talebini ve demokrasiye olan inancının bu miting ile tüm dünyaya gösterileceği ve bu miting ile FETÖ darbe girişiminin lanetleneceği ifadelerine yer verilmiştir. Haberde darbe girişiminden itibaren sloganlaştırılan "Tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet" sloganına da yer verilmiştir. Ortadoğu, sayfada kullanmış olduğu görselde, arkada Türk bayrakları önde ise, her biri ellerini göğüslerinin sol kısmına götürmüş olan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Başbakan Yıldırım, CHP lideri Kılıçdaroğlu, MHP lideri

Bahçeli'nin fotoğraflarına yer verilmiştir. Ortadoğu mitingin ertesi günü, "Türkiye tek yürek" (Ortadoğu, 08 Ağustos 2016: 1) manşetiyle çıkmış ve birinci sayfanın tamamını miting haberine ayırmıştır. Manşetin başlığından da anlaşıldığı gibi bütün Türkiye halkının herhangi bir farklılık söz konusu olmadan darbe girişimi karşısında tek yürek olduğuna, devlet ve milletin mitingde bir araya geldiğine vurgu yapılmıştır. "Türk milleti 'önce ülkem' diyerek yeri göğü inletti" ifadelerini kullanan Ortadoğu, dıştan ya da içten gelebilecek her türlü tehlikeye karşı önceliğin Türkiye'nin olduğunun altı çizilmiştir. Haberin devamında "Demokrasi sevdalısı Türk milleti, tek ses, tek nefes ve tek yürek olarak birlik ve beraberliğimizi kimsenin bozamayacağını bir kez daha tüm dünyaya gösterdi" ifadelerini kullanan gazete, Türk milletinin her koşulda demokrasiyi istediğini ve birlik, beraberliği hiç kimsenin bozmaya gücünün yetmeyeceği şeklinde bir söylem geliştirmiştir. Mitingde tarihi bir günün yaşandığı belirtilirken, mitingin İstiklal Marşı ve dua ile başladığı kaydedilmiş ve liderlerin konuşmalarından önemli kesitler yansıtılmıştır. Haberde, kocaman bir Türk bayrağını üstlerinde taşıyan kalabalık halk kitlesine yer verilmiş böylelikle mitingin kalabalığına da görsel olarak dikkat çekilmiştir.

SABAH

BİZİ KİMSE YIKAMAZ

MİLLİ İRADE 15 TEMMUZ DİRENİŞİNDEN SONRA YENİKAPI RUHUYLA ŞAHLANDI

5 MİLYON VATANSEVERLE TARİHİ MİTİNG

YENİ TÜRKİYE'NİN DİRİLİŞ DESTANI

Türk milleti şanlı tarihine dün yeni bir destan ekledi. 5 milyon kişi Yenikapı'dan dünyaya haykırdı:

TEK MİLLET, TEK VATAN, TEK BAYRAK, TEK DEVLET

DARBEYE KARŞI TEK YÜREK

15 TEMMUZ BU ÜLKENİN YIKILMAYACAĞINI DÜNYAYA GÖSTERDİ

HER YER İSTANBUL HER MEYDAN YENİKAPI

HAYALLEKİNİ AL UĞUR'A GEL

uğur

Sabah, 08 Ağustos 2016, s.1.

Mitingin olacağı gün mitingi sürmanşetten duyuran gazete, "Demokrasi için omuz omuza" (Sabah, 07 Ağustos 2016: 1) başlığını kullanmış ve "Millet bugün Yenikapı'da tarih yazacak, sen de bayrağını al, en büyük mitinge koş!" şeklinde millete açık olarak çağrıda bulunmuştur. Gazete sadece çağrıda bulunmakla kalmamış aynı zamanda miting günü herkese hediye bayrak dağıtarak mitinge olan desteğini ileri boyuta taşımıştır. "FETÖ darbesine karşı kahramanlık destanı yazan Türk milleti bugün dünyaya demokrasi dersi verecek" ifadelerinde de desteğini sürdüren Sabah, Türk milletinin darbeye karşı duruşunu destan olarak nitelendirmiş ve demokrasiye olan bağlılığını demokrasi mitinginde dünyaya vereceği dersle göstermiştir. Mitinge devletin zirvesinin yanı sıra ünlülerin de katılacağı bilgisi verilmiş ve yine haber, Türk bayraklarıyla donatılmıştır. Mitingin ertesi günü birinci sayfasının tamamını bu habere ayıran gazete manşetinde, "Milli irade 15 Temmuz direnişinden sonra Yenikapı ruhuyla şahlandı" üst başlığını ve "Yeni Türkiye'nin diriliş destanı" (Sabah, 08 Ağustos 2016: 1) başlığını kullanarak haber dili destanlaştırılmıştır. Haberin spotunda ise, "Türk milleti şanlı tarihine dün yeni bir

destan ekledi. 5 milyon kişi Yenikapı'dan dünyaya haykırdı: 'Tek millet, tek vatan, tek bayrak, tek devlet'" ifadelerine yer vererek Türk milletinin mitingde ortak bir hedef etrafında bir araya geldiği belirtilmiştir. 8 Ağustos mitinginin dünyada eşi benzerinin görülmediğini kaydeden Sabah, milletin miting alanında olduğunu darbecinin ise ortada olmadığını kaydederek demokrasinin kazandığını dile getirmiştir. Haberin devamında liderlerin konuşmalarından önemli kesitler sunulmuş ve miting alanının ne kadar hınca hınç dolduğu anlatılmıştır. Türkiye'nin tüm illerinde aynı saatte ortak bir mitingin yapıldığı ve miting heyecanının her yerden aynı şekilde hissedildiği kaydedilmiştir. Haberde kullanılan görselde ise, manşet haberi yansıtabilecek şekilde Türk bayraklı sonsuz kalabalığı gösteren bir fotoğrafın kullanılmış olmasının yanı sıra muhalefet ve iktidarın bir arada olduğu bir görselde kullanılmıştır.

DÜNYAYA DEMOKRASİ VE BİRLİK MESAJI

T.C. Sözcü

İŞTE TEK MİLLET TEK BAYRAK

FETÖ'nün darbe girişimiyle sarsılan 79 milyon, dün İstanbul Yenikapı'da tek yürek oldu. Liderlerin mesajları, birliğimizi dünyaya ilan etti

İhanetin bu kadarına YUH

Darbeci 3 generalle 57 asker Kandil'e kaçtı

FETÖ'cü hainlere, bölücü hainler kucak açtı. Ankara'da Özel Kuvvetler Komutanlığı'nı basan FETÖ'cüler, darbe başarısız olunca Silopi üzerinden Irak'a geçip PKK'ya sığındı

KUMPAS MAĞDURU İKİ KOMUTANDAN DERS GİBİ UYARI:

Memleketin başına ne geldiyse Atatürk'e düşmanlık edenler yüzünden geldi

Bugün ortaklık ettiğiniz şeytanlar yarın canınız ve namusunuz için kapınıza gelecek!

Milletçe el ele

TOKMAK Rahmi TURAN

TSK için alınan kararlar aceleye getirilmesin!

HAYALLERİNİ AL UĞUR'A GEL

uğur

Sözcü, 08 Ağustos 2016, s.1.

Miting günü, "Demokrasi sevdalısı 79 milyon bugün darbeye karşı tek yürek" üst başlığı ve "Bayrağını al, mitinge koş" (Sözcü, 07 Ağustos 2016: 1) başlığıyla mitingi sürmanşetten vererek onu önemsediğini göstermiştir. Başlıkta milleti meydana çağıran Sözcü, haberde kullanmış olduğu "Devlet, iktidar, muhalefet ve millet bugün 17.00'de İstanbul Yenikapı'daki Demokrasi ve Şehitler Mitingi'nde bir araya gelecek" şeklindeki ifadelerde ise, birlik ve beraberliğe vurgu yapmıştır. Başlıkta Türk bayrağına ithafen kırmızı ve beyaz renkleri yer veren gazete, görsel olarak da Türk bayraklarını ellerine almış dalgalandıran kalabalıkları kullanmıştır. Gazete mitingin ertesi günü haberi "Dünyaya demokrasi ve birlik mesajı" üst başlığı ve "İşte tek millet tek bayrak" (Sözcü, 08 Ağustos 2016: 1) başlığı ile manşetten vermiş ve böylelikle mitingi önemsediğini göstermiştir. Haberde miting alanında ki birlik ve beraberliğe vurgu yapan gazete, miting gününü Cumhuriyet tarihinde ki en önemli günlerden biri olarak yorumlamıştır. Sözcü, mitingin mesajını, "Mesaj netti: Atatürk'ün Cumhuriyeti yıkılmaz, Türk milleti bölünmez" ifadeleriyle aktarmıştır. Gazete bu sayısında da Türk bayraklı kalabalık kitleleri görsel olarak kullanmıştır.

Star, 08 Ağustos 2016, s.1.

Star, miting günü, "Tarihe Yenikapı" (Star, 07 Ağustos 2016: 1) manşetini atmış ve birinci sayfasının büyük bir bölümünü bu habere ayırmıştır. 'Yenikapı' ifadelerini kırmızı-beyaz şeklinde veren gazete Türk bayrağının renklerine göndermede bulunmuştur. Manşetin spotunda yer alan "FETÖ maşasının işgal girişimini püskürterek II. Kurtuluş Savaşı'nı başlatan kahraman Türk milleti, Yenikapı'da tarih yazacak" şeklinde ki ifadelerde Türk milletinin 15 Temmuz'daki direniş hareketini II. Kurtuluş Savaşı olarak yorumlanmış ve aynı Türk milletinin bu seferde miting alanında tarih yazacağı belirtilmiştir. Manşetin yan tarafında ise, "Saat 17:00'de Yenikapı Meydanı'nda" ifadeleriyle çağrıda bulunan Star, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Darbeye ve teröre karşı tek yürek olacağız" şeklindeki sözlerini ise, sürmanşetten vererek miting alanındaki birlik ve beraberliğe göndermede bulunmuş ve halkı mitinge katılması için davet etmiştir. Gazetenin kullanmış olduğu, tankın önünde durarak elleriyle tankı durdurmaya çalışan ve üzerinde Türk bayrağı tişörtü olan görsel ise, 15 Temmuz gecesi darbeyi engellemek için tankların önünde Türk milletini anlatması açısından oldukça anlamlıdır. Mitingin ardından "Yenikapı tarih yazdı: İşte millet ruhu" (Star, 08 Ağustos 2016: 1) manşetini atan Star, birinci sayfasının tamamını mitinge ayırmış ve liderlerin "FETÖ'nün kahrolduğu gün, bugündür", "Birlik tablosunu bozmayacağız", "Bu bir diriliş müjdesidir", "Artık yeni Türkiye var" şeklindeki söylemlerine yer vermesi dikkat çekmiştir. Star, mitingi demokrasi için muhteşem final olarak yorumlamış ve bu mitingde herhangi bir görüş farklılığı söz konusu olmadan devletiyle ve milletiyle tüm Türkiye'nin 'tek yürek' olduğu vurgusu yapılmıştır. Kullanmış olduğu fotoğrafta da geniş açıyla çekilmiş ve sonsuz kalabalığı gösteren fotoğraf dikkat çekerken bu sonsuz kalabalığın üzerinde millete teşekkür eder tarzda elini yüreğine götürmüş olan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın fotoğrafı dikkat çekmektedir.

Takvim, 08 Ağustos 2016, s.1.

Takvim, mitingin olacağı gün, manşetin hemen üstünde yer verdiği duyuruda "Bayraklarla Yenikapı'ya" (Takvim, 07 Ağustos 2016: 1) başlığıyla birlikte "Türkiye kimseye boyun eğmeyeceğini bugün Yenikapı'daki 'Demokrasi ve Şehitler' mitingiyle dünyaya ilan edecek" anonsunu yapmıştır. Gazete ertesi gün mitingi 'demokrasi destanı' olarak nitelendirmiş ve birinci sayfanın tamamını mitinge ayırmıştır. Herhangi bir haber metnine yer vermeyen gazete, "Bölünmedik birleştik, korkmadık devleştik" (Takvim, 08 Ağustos 2016: 1) manşetine yer vermiştir. "79 milyon bir araya geldi. Dünyaya demokrasi dersi verdi" diyen Takvim, 15 Temmuz darbe girişimi karşısında Türk milletinin bölünmeyip birlik ve beraberlik mesajı verdiği ve birlik ve beraberlikle devleşerek tankların ve uçakların karşısına dikildiğinin söylemini geliştirmiştir. İstiklal Marşı'nın "Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım…" şeklindeki sözlerine göndermede bulunan gazete, Türk milletini esir etmeye çalışanları 'aklını kaçırmış, çılgın' olarak nitelendirmiş, 'Türk' kimliğinin güçlü yanını vurgulamıştır. "Türkiye tek millet tek yürek" ve "Liderler el ele 2023'e" söylemlerine yer veren gazete burada da birlik ve beraberlik tablosu çizerek tüm liderleri bir arada gösteren fotoğrafa yer vermiştir. Türk bayraklarıyla sonsuz kalabalığı gösteren fotoğraf birinci sayfanın tamamını kaplarken Erdoğan'ın onları selamlar tarzdaki fotoğrafı da sayfada ki yerini almıştır.

Türkiye, 08 Ağustos 2016, s.1.

Miting günü, "Demokrasi bayramı" (Türkiye, 07 Ağustos 2016: 1) manşetini atan gazete, spotunda, "Darbecileri canı pahasına püskürten millet, bugün bir defa daha tarih yazacak" ifadelerini kullanarak mitingin önemini ortaya koymaya çalışmıştır. Gazetenin metninde yer alan "Tanka, uçağa, helikoptere ve kendisine doğrultulan silaha meydan okuyup, FETÖ'nün üniformalı katillerine ders veren millet…" şeklindeki ifadelerin devamında darbe girişimini engelleyen Türk milletini 'cesur yürekler' olarak nitelendirmiştir. Haberin devamında ise, "Türkiye tarihinin en büyük buluşması hainlere verilecek en anlamlı mesaj olacak" ifadeleri kullanılarak mitingin önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Yazılı olarak kullanmış olduğu "Milyonlarca ay-yıldızlı bayrak devasa meydanı gelincik tarlasına çevirecek" ifadelerini destekler nitelikte bir fotoğraf kullanmasının yanı sıra liderlerin fotoğraflarına da yer vermiştir. Mitinginden sonraki gün birinci sayfanın tamamını mitinge ayıran gazete, "Zillet değil millet" (Türkiye, 08 Ağustos 2016: 1) manşetini atmış ve bu durumu kullanmış olduğu Türk bayrakları içerisinde sonsuz kalabalığı gösteren fotoğrafla da netleştirmiştir. Gazete mitingin Türkiye için bir milat olduğunu söyleyerek, "15 Temmuz'da tek yürek olup demokrasi sınavından alnının akıyla çıkan milletimiz dün tacını taktı" spotunu kullanmıştır. Haberin devamında ise, "Tanka, uçağa, silaha meydan okuyan bu millet dün bir destan daha yazdı. Her yaştan, her siyasi görüşten milyonlar Yenikapı'da kucaklaştı. 15 Temmuz gecesi 'esareti, zilleti' ayaklar altında alan 'cesur yürekler' demokrasi şöleninde vatan hainlerine 'Korkun ve titreyin' mesajını verdi" ifadelerine yer vererek nesnel olmayan öznel yargılar kullanmış ve bu yönüyle halkın ortak birlikteliğine kendi satırlarında da onların sözcüsü olarak yer vermiştir.

Vahdet, 08 Ağustos 2016, s.1.

Miting günü mitingi manşetine taşıyan gazete, "Milyonlar Yenikapı'da" (Vahdet, 07 Ağustos 2016: 1) başlığını atmış ve miting ile ilgili nesnel bilgi vermiştir. Mitinge katılan liderlerin hepsinin halkı selamlar vaziyetteki fotoğraflarına yer veren gazete ayrıca Türk bayraklarıyla donatılmış uçsuz bucaksız halkın fotoğrafına yer vermiştir. Mitingden sonraki gün mitinge manşetinde yer veren gazete, "Milli irade son sözü söyledi: Yenikapı Yeni Türkiye" (Vahdet, 08 Ağustos 2016: 1) başlığını kırmızı-beyaz renklerle kullanmıştır. Miting alanındaki gelişmelerin anlatıldığı haberde, böylesine büyük bir miting ile başta FETÖ olmak üzere tüm düşmanlara gözdağı verildiği belirtilmiştir. Gazete görsel olarak Türk bayraklı halkın fotoğrafının yanı sıra Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın elini göğsüne götürmüş olan fotoğrafı ile Türk bayraklı tişörtünü giymiş olan aksakallı bir dedenin fotoğrafına da yer vermiştir.

Vatan, 08 Ağustos 2016, s.1.

Miting günü, manşetin üstünde mitingle ilgili olarak "Yenikapı'da 3,5 milyon hazırlığı tamam" (Vatan, 07 Ağustos 2016: 1) başlığıyla küçük bir yer veren gazete, haberde miting ile ilgili bilgi vermiştir. Miting gününün aksine mitingden sonraki gün

mitinge birinci sayfasının tamamını ayıran gazete, "Birlikte çok güzelsin Türkiyem" (Vatan, 08 Ağustos 2016: 1) manşetini üstünde muhalefetiyle iktidarıyla tüm siyasi liderlerin sohbet eden fotoğrafıyla birlikte atmıştır. Farklı siyasi görüşten 5 milyon kişinin tek yürek olup darbeyi lanetlendiklerine dikkat çeken gazete, miting sırasındaki gelişmeleri aktarmıştır. Liderlerin konuşmalarından önemli kesitler birinci sayfada verilirken genel anlamda liderlerin birlik ve beraberlik vurgusu yaptığına dikkat çekilmiştir. Vatan gazetesi de uçsuz bucaksız halk kalabalığına dikkat çeken bir ana fotoğrafa yer vermiştir.

YENİÇAĞ

Demokrasi ve Şehitler' için

TEK YÜREK

FETÖ'cüleri sahte mühür ELE VERDİ

Silrt'te çatışma: 1 asker şehit

Yeni Çağ, 08 Ağustos 2016, s.1.

Miting günü, "Devlet, millet el ele!" (Yeni Çağ, 07 Ağustos 2016: 1) başlığıyla mitinge sürmanşetten yer veren gazete, haberin devamında miting ile ilgili gelişmeleri anlatmıştır. Mitingden sonraki gün, birinci sayfasının üçte birini mitinge ayıran gazete, "'Demokrasi ve Şehitler' için Tek yürek" (Yeni Çağ, 08 Ağustos 2016: 1) manşetini atmıştır. "Türkiye dün Türk bayraklarıyla donatıldı. İstanbul Yenikapı'dan taşan 5 milyon kişinin coşkusu Edirne'den Van'a, Sinop'tan Antalya'ya tüm şehirleri sarıp sarmaladı. Yürekler bir oldu birlikte çarptı. Dosta güven verildi, düşmana korku salındı" ifadelerini kullanan gazete birlik ve beraberlik mesajı vermiştir. Miting alanında konuşma yapan liderlerin konuşmalarına da yer veren gazete, dalgalanan Türk bayrağı ile birlikte halkın kalabalık fotoğrafını da kullanmıştır.

Yeni Mesaj, 08 Ağustos 2016, s.1.

Miting günü, birinci sayfasında mitingi işlemeyen Yeni Mesaj gazetesi, mitingden sonraki gün ise, mitinge sürmanşette "Yenikapı'da büyük buluşma" (Yeni Mesaj, 08 Ağustos 2016: 1) başlığıyla küçük bir haber olarak yer vermiştir. Haberin devamında mitingdeki gelişmelere kısaca yer veren gazete, fotoğraf olarak ise, Türk bayraklarının ağırlıklı olarak görüldüğü kalabalık halkı gösteren bir fotoğrafa küçük olarak yer vermiştir. Gazete haberde öznel ifadeler yerine nesnel bir dil kullanmıştır.

Yeni Akit, 08 Ağustos 2016, s.1.

Miting günü, "Tek ses, tek nefes, tek yürek için haydi Yenikapı'ya" (Yeni Akit, 07 Ağustos 2016: 1) sürmanşetiyle milleti miting alanına davet eden Yeni Akit, fotoğraf olarak Türk bayraklarının ellerde dalgalandığı kalabalık halk görüntüsünü kullanmıştır. Mitingden sonraki gün birinci sayfanın dörtte üçünü mitinge ayıran gazete, "Millet kıyamda" (Yeni Akit, 08 Ağustos 2016: 1) manşetini atarak milletin her türlü tehlikeye karşı koymak için ayakta hazır beklediğini vurgulamıştır. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında milletin tek yürek olmasının altını çizen gazete haberde başta Erdoğan olmak

üzere diğer siyasi liderlerin konuşmalarına dikkat çekmiş ve ülkenin değişik illerinden bayraklı Türk milleti görüntülerini kullanmıştır. Gazete ayrıca, Erdoğan, Yıldırım, Kılıçdaroğlu, Bahçeli ve Kahraman'ın karede sohbet eder tarzda olan fotoğraflarını da kullanmıştır.

Yeni Asya, 08 Ağustos 2016, s.1.

Yeni Asya gazetesinin miting günü olan sayısına ulaşılamamıştır. Mitingden sonraki günise, miting haberine birinci sayfada yer ayıran gazete, "Demokrasiye 'evet' darbeye 'hayır'" (Yeni Asya, 08 Ağustos 2016: 1) başlığını ve Türk bayraklarının ellerinde dalgalandığı halk görüntüsünü kullanmıştır. Gazete haberde mitingi Türkiye tarihinin en büyük mitingi olarak nitelendirmiş ve devletin üst zirvesinden olan katılımla ilgili bilgi vermiştir.

Yeni Şafak, 08 Ağustos 2016, s.1.

Miting günü "Tek ses, tek nefes, tek yürek" (Yeni Şafak, 07 Ağustos 2016: 1) manşetini atan gazete birlik ve beraberlik mesajı vermiştir. Haberin spotunda ise şu

ifadelere yer vermiştir: "Büyük Türkiye, on milyonlarca insan bugün, darbecilere, iç işgalcilere, FETÖ'nün teröristlerine, vatan hainlerine ve onların dışarıdaki patronlarına karşı tek yumruk olacak. Bütün dünya, büyük bir meydan okumaya tanık olacak. İstanbul Yenikapı'da ve seksen vilayette herkes meydanlarda bir İstiklal Savaşı ruhuyla dimdik ayakta olacak. 15 Temmuz kanlı darbe girişimine, iç savaş senaryolarına, ABD ve Avrupa'nın Türkiye'yi çözme, diz çöktürme ve teslim alma planlarına tarihi bir cevap verilecek. Vatan için, millet için, tanklara ve kurşunlara meydan okuyan şehitlerimiz için, geçmişimiz ve geleceğimiz için en güçlü söz söylenecek: Bin yıl daha bu topraklardayız!" Spotta da birlik ve beraberlik vurgusu yapan Yeni Şafak, bu mitingin bir meydan okuma olduğu ve tüm dünyanın buna tanıklık edeceğini söyleyerek mitinge katılacakların İstiklal Savaşı ruhu içerisinde olacaklarını belirtmiştir. Böylelikle mitinge milli ve manevi bir duygu yüklemiştir. Dış mihraklara karşı da bir cevap niteliği taşıyacağını belirttiği mitingde devleti bölmeye çalışanlara olan cevabın "Bin yıl daha bu topraklardayız"ın olduğunu kaydederek millet adına kendinden emin bir duruş sergilemiştir. Gazete görsel olarak Erdoğan, Yıldırım, Kılıçdaroğlu ve Bahçeli'nin fotoğraflarının yanı sıra ellerinde bayraklarla milyonlarca kişinin fotoğrafına yer vermiştir. Mitingden sonraki gün mitinge birinci sayfanın tamamını ayıran gazete, "FETÖ'ye, darbecilere, üst akıla tarihi cevap" üst başlığıyla "Türkiye meydan okudu" (Yeni Şafak, 08 Ağustos 2016: 1) manşetini atmıştır. Spotta Türkiye'nin dünyada emsali yaşanmamış bir gövde gösterisi yaptığını vurgulayan Yeni Şafak, milyonlarca kişinin aynı duygu ile mitinge katılarak darbecilere ve arkasındaki güçlere yönelik olarak tarihi bir mesaj verdiğini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 'Gazamız mübarek olsun' sözleri kırmızı renkte dikkat çekerken ilk kez aynı meydanda bulunmuş olan diğer liderlerin konuşmalarından da önemli kesitler birinci sayfada ki yerini almıştır. Gazete mitinge katılanların kalabalığını vurgulayabilmek için "Kırmızı-beyaz insan seli" başlığını atmış ve bu durumu kullanmış olduğu sonsuz kalabalığı gösteren fotoğraflarda da somutlaştırmıştır. Birinci sayfada mitingde ki gelişmelerle ilgili olarak bilgi veren gazete, liderlerin sohbet eder halde çekilmiş olan fotoğraflarına da yer vererek devlet bazında birlik ve beraberliğe vurgu yapmıştır.

Sonuç

Miting sonrasında miting ile ilgili haberlereEvrensel gazetesi birinci sayfasında hiç yer vermezken Birgün, Cumhuriyet, Sözcü, Vahdet, Yeni Çağ, Yeni Mesaj, Yeni Akit, Yeni Asya gazeteleri miting haberine birinci sayfasının tamamını ayırmayan gazeteler olmuştur. Miting sonrasında birinci sayfasının tamamını mitinge ayıran gazeteler ise; Akşam, Güneş, Haber Türk, Hürriyet, Karar, Milat, Milli Gazete, Milliyet, Ortadoğu, Sabah, Star, Takvim, Türkiye, Vatan, Yeni Şafak olmuştur. "İdeolojik yelpazenin farklı yerlerinde bulunan bu gazetelerin Türk milliyetçilik söylemi çerçevesinde birleştiği görülürken" (Küçük Durur, 2011: 48) milliyetçilik söylemi hemen hemen gazetelerin genelinde yeniden üretilmiştir. 15 Temmuz darbe girişimine karşı milletin duruşu kahramanlık söylemiyle dile getirilmiştir. Milli duyguları ön plana çıkaran, destansılaştırma söyleminin sık sık çoğu gazete tarafından kullanıldığı görülmüştür. Milletin birlik ve beraberliğine vurgu yapılmış, vatanın bağımsızlığı her defasında yeniden dile getirilmiştir. Gazetelerin çoğu açıktan açığa halkı miting alanına davet etmiş ve ülkenin bölünmez bütünlüğünü bozmaya çalışanlara karşı millet üzerinden haber satırlarında meydan okumuştur. Bu durum, öznel ifadelerin haber metinlerinde sık

sık işlendiğini gösterirken liberal öğretide ki haberde nesnellik kriteriyle uyuşmamaktadır. Ancak darbe girişiminin tüm ülkeyi ve halkı tehdit eden bir girişim olmasıve basının kamuoyunun sözcülüğünü yapma misyonuna sahipolması basının halkın yanında yer alarak onların söylemini yaygınlaştırmasını gerekli kılmaktadır. Gazetelerin hemen hemen hepsi mitingin milyonlarca kalabalıklığına dikkat çekerken miting ile ilgili genellikle üç çeşit fotoğrafın kullanıldığı görülmüştür. Birinci fotoğrafta Türk bayraklarının yoğunlukta görüldüğü ve kalabalık halk kitlelerini gösteren fotoğraftır. İkinci fotoğrafta; cumhurbaşkanı, iktidar ve muhalefet liderlerinin bir araya gelmiş sohbet eder tarzdaki fotoğraflarıdır. Üçüncü fotoğraf ise; Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ön planda olduğu 'teşekkür eder tarzda' elini yüreğine götürmüş olan fotoğrafıdır. Sonuç olarak; hem görsel söylem açısından hem de sözel söylem açısından Türk ulusal basını değerlendirildiğinde haber söylemi olarak gazetelerin tam bir şölen havası sergiledikleri söylenebilmektedir.

Kaynakça

BARRETT, M. (2004). **Marx'tan Foulcault'ya İdeoloji**, (Çev: Ahmet Fethi), Ankara: Doruk Yayıncılık.

ÇELİK, H. ve EKŞİ, H. (2008). "Söylem Analizi", **Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi,** I (27), s.99-117.

DURSUN, Ç. (2013). **İletişim Kuram Kritik,** Ankara: İmge Kitabevi.

ENCABO, M.N. (1997). "Gazetecilik Etiği ve Demokrasi", **Medya, Kültür, Siyaset,** (Der.: Süleyman İrvan), Ankara: Bilim Sanat Yayınları.

GRABER, D. and SMITH, M. (2005). "Political Communication Facesthe 21st Century", **Journal of Communication,** S: 55, s. 479–507.

GÜNGÖR, S. (t.y.). "Türk Siyasetinde Dil Kullanımı: Siyasal Parti Liderlerinin TBMM Grup Konuşmalarında Siyasal Söylem Analizi", **Yasama Dergisi,**S: 26, s.65-88.

IŞIK, M. (2002). **Kitle İletişim Sistemleri**, Konya: Eğitim Kitabevi.

İNAL, A. (1996). **Haberi Okumak,**İstanbul: Temuçin Yayınları.

İNAL, A. (1997). "Haber Metinlerine Eleştirel Bir Bakış: Temel Sorunlar ve Örnek Çalışmalar", **İLEF Yıllık,** (1994-1995), s.135-163.

İNCEOĞLU, Y. G. ve Çomak, N. A. (2009). **Metin Çözümlemeleri,** İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

KAYA, A. R. (1985).**Kitle İletişim Sistemleri,** Ankara: Teori Yayınları.

KOCAMAN, A. (2009). "Dilbilim Söylemi", (Haz: Ahmet Kocaman), **Söylem Üzerine,** 3. Baskı, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

KÜÇÜK DURUR, E. (2011). "Milliyetçilik Söylemi ve Medya", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 15(2) 35-50.

MCNAIR, B. (2008). **An Introduction to Political Communication**, Londra: Routledge.

MORA, N. (2008). "Medya, Toplum ve Haber Kaynağı Olarak Sembolik Seçkinler", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt:5 S:1, s.1-25.

MUTLU, E. (2008). **İletişim Sözlüğü,** 5. Basım, Ankara: Ayraç Kitapevi.

OKTAY, M. (2002). **Politikada Halkla İlişkiler,** İstanbul: Derin Yayınları.

ÖZER, Ö. ve DAĞTAŞ, E. (t.y.). "Haber Söylemi: 11 Nisan 2001 Tandoğan Meydanı'ndaki 'Esnaf Toplanmasının' Medyadaki Sunumu", **İletişim Fakültesi Dergisi**, s.287-307.

SÖZEN, E. (1999).**Söylem, Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite**, İstanbul: Paradigma Yayınları.

STEVENSON, N. (2008). **Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi,** Ankara: Ütopya Yayınevi.

TANİLLİ, S. (2007). **Devlet ve Demokrasi,** İstanbul: Alkım Yayınları.

TÜRK, G. D. (2013). "Demokrasinin Dördüncü Kuvveti Yeni Medya Teknolojileri", İNET-**Tr'13, XVIII. Türkiye'de İnternet Konferansı,** 9-11 Aralık 2013, s. 55-60.

UZUN, R. (2011). **İletişim Etiği: Sorunlar ve Sorumluluklar**, Ankara: Dipnot Yayınları.

UZUN, R. (2014). "Medya-Siyaset İlişkileri: Türkiye'de Savunucu Gazetecilik Olgusunun İncelenmesi", **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, S: 39, Güz 2014, s.129- 147.

VAN DİJK,T. A. (1988a). **News as Discourse,** New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

VAN DİJK,T. A. (1988b). **News Analysis: Case Studies of International and National News in the Press,** New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

VAN DİJK, T. A. (1999). "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", (Der: Mehmet Küçük), **Medya İktidar İdeoloji**, Ankara: Ark Yayınları.

VAN DİJK, T. A. (2005). "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", (Der: Mehmet Küçük), **Medya, İktidar, İdeoloji,** Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 3.Basım, s.315-375.

WİLLİG, C. (1994).**Qualitative Methods in Psychology: A Research Guide**, Open University Press.

GAZETELER

AKŞAM, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.

BİRGÜN, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.

CUMHURİYET, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.

EVRENSEL, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.

GÜNEŞ, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.

HABER TÜRK, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.

HÜRRİYET, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
KARAR, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
MİLAT, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
MİLLİ GAZETE, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
MİLLİYET, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
ORTADOĞU, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
SABAH, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
SÖZCÜ, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
STAR, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
TAKVİM, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
TÜRKİYE, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
VAHDET, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
VATAN, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
YENİÇAĞ, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
YENİ MESAJ, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
YENİ AKİT, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.
YENİ ASYA, 08 Ağustos 2016, s.1.
YENİ ŞAFAK, 07- 08 Ağustos 2016, s.1.

ENTELEKTÜEL SERMAYE VE MUHASEBE İLE ÖLÇÜLMESİ VE RAPORLANMASI

Öğr. Gör. Suat OKAY

Batman Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı

Özet

İşletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri ve değişimi yakalayabilmeleri için teknolojiye, insana, yeni ürün geliştirmeye, üretim süreçlerini ve ilişkilerini geliştirmeye dönük yatırımlar yapmaları gerekmektedir. Bu yatırımlar, entelektüel sermayeye dönük olmalıdır. Ancak, geleneksel muhasebe sistemi, bu yatırımların varlık olarak kayıt altına alınmasına ve raporlanmasına ve muhasebeleştirilmesine çoğunlukla imkân tanımamakta, gelecekte yarar sağlayacak bu varlıkların, aktif hale getirilmeyip dönem gideri olarak yazılmasını tercih etmektedir. Bu durum, işletme raporlarına, sahip olunan entelektüel unsurların ve bilginin yansıtılamamasına sebebiyet vermektedir. Bu durum neticesinde, işletme değerini yansıtamayan raporlar yatırımcılar, kredi kuruluşları ve hissedarlar açısından anlamsız ve yetersiz olarak görülmektedir. Geleneksel finansal raporlama fonksiyonu, günümüz ekonomik koşulları içerisinde zaman zaman tartışmaların odak noktası haline gelmektedir. İş performansındaki değişimlerin, kaydedilen gelirler, giderler ve maliyetler üzerindeki etkisi, belirgin bir hale gelmeden çok daha önce bir işletmenin değerini etkileyebilmektedir. Maddi olmayan varlıklara yapılan yatırımlar, iş performansında hızlı ve önemli değişimlere yol açtığı zaman bu değer ve hesaplama işlemleri daha karmaşık bir hal almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Entelektüel, Entelektüel Sermaye, Muhasebe

MEASURİNG AND REPORTING WITH ACCOUNTING AND INTELLECTUAL CAPİTAL

Abstract

In order that the businesses can maintain their activities and keep up with change, investments oriented to people, to develop new products, to develop the relationships and production processes should be carried out. These investments should be directed to the intellectual capital. However, the traditional accounting system often does not allow that these investments will be taken under record as assets and will be reported and accounted; and it is generally preferred that the assets, which will provide for the benefit in the future, will not be activated but will be written as period expenditure. This situation causes that it will reflect the business reports, the intellectual elements possessed and knowledge. As a result of this situation, the reports which do not reflect the business values are found insufficient and insignificant by investors, credit institutions and shareholders. The traditional financial reporting function sometimes becomes the focus

point of discussions in the present-day economic conditions. Long before the effect of job performances changes on incomes and outgoings which are registered becomes obvious, the changes may affect the value of a business. When the investments, which are made for intangible assets, cause rapid and significant changes in job performance, this value calculation procedures become much more complex.

Keywords: Intellectual, Intellectual Capital, Accounting

1. Giriş

Bilgi ekonomisine geçiş süreciyle birlikte küresel boyutta yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler, işletmeler ve bunların faaliyet alanlarını da önemli ölçüde etkilemiş ve geleneksel işletmecilik anlayışının yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır. Bilgi ekonomisinde, işletmelerin faaliyet şekilleri, üretim süreçleri, varlık ve örgüt yapıları ile işletmelerde değer yaratan faktörler önemli ölçüde farklılaşmıştır. Geleneksel işletmelerde değer yaratan faktörler daha çok maddi varlıklardan oluşurken, modern işletmelerde maddi olmayan varlıklar değer yaratma sürecinde maddi varlıklara oranla daha çok rol oynamaya başlamıştır. İşletmelerde değer yaratan temel faktörler olarak karşımıza çıkan maddi olmayan varlıklar genel olarak entelektüel varlıklar olarak adlandırılmakta ve bu varlıkların oluşturdukları değer entelektüel sermaye olarak ifade edilmektedir.

İşletmelerin sahip oldukları maddi varlıkların değerlerini tarihi maliyet, yenileme/ikame maliyeti gibi maliyet yöntemleriyle belirlemek mümkün bulunmaktadır. Bu varlıkların sonuçta elle tutulur, gözle görülür varlıklar olmaları, elde edilmeleri esnasında katlanılan bir maliyetlerinin olması ve değerleme anında piyasada bir alım satım değerlerinin olması nedeniyle değerlerinin ölçülmesi mümkündür. Entellektüel sermayenin ölçülmesi noktasında ise durum çok daha farklıdır. Bilindiği üzere entellektüel sermayenin soyut varlıklardan oluşması ve işletmeden işletmeye farklılıklar arz etmesi nedeniyle maddi varlıklara göre ölçülmesi daha zor ve sorunludur. Burada önemli olan, Galileo Galilei'nin dediği gibi "ölçülebileni ölçmek, ölçülemeyeni ölçülebilir hale getirmektir(Saruhan, 2000:8).

2. Entelektüel Sermaye Kavramı

20.yüzyıl ve sonrasında yoğun olarak yaşanan teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelere bağlı olarak meydana gelen, yeni maddi olmayan varlıklar sonucunda, sürekli olarak yenilenen ve "bilgi ekonomisi" olarak tanımlanan yeni bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır. Meydana gelen yeni unsurların birçoğu daha önceden var olmayan ya da var olup da üzerinde yeterince durulmayan varlıklardır. İşletmeler, sahip oldukları maddi varlıkların değerinden çok daha fazlasına sahip topluluklar olarak, maddi olmayan varlıkları olmaksızın faaliyetlerini devam ettiremeyeceklerini anlamışlardır. Bu çıkarımdan dolayı, işletme yapısı içerisinde maddi olmayan varlıkların önemi maddi varlıklara oranla giderek artmaktadır(Brookıng, Annie, 1998: 12).

Entelektüel sermaye kavramı ilk olarak John Kenneth Galbraith tarafından 1969 yılında kullanılmıştır. Galbraiht, entelektüel sermayenin yalnızca insan zekasından kaynaklanan bir varlık değil aksine, entelektüel faaliyetler bütünü olduğunu savunmaktadır. Bu tanım çerçevesinde entelektüel sermayeyi yalnızca statik bir maddi

olmayan varlık değil, işletmenin belirlenen hedeflere ulaşılmasını kolaylaştıran bir süreç olarak tanımlamak mümkün olmaktadır(Ercan ve Diğerleri, 2003; 100).

"İşletmeye piyasada rekabet avantajı sağlayan, işletme çalışanlarının bildiği her şeyin toplamı" olarak tanımlanmıştır (Stewart, 1991: 47).

Stewart'in bilinen diğer entelektüel sermaye tanımları arasında ise "buluşçuluk ve yenilenmenin kaynağı olan bireyin bilgi ve know-how birikimi" veya "insan beyinlerinde gömülü olan yetenek, beceri, uzmanlık" sayılabilir (Stewart, 1994: 30).

Stewart, 1997 yılında yayınlanan "Entelektüel sermaye; Örgütlerin Yeni Zenginliği" adlı kitabında ise entelektüel sermayeyi, elde edilmiş kullanışlı bilgi olarak tanımlamakta ve bunun örgütün süreçlerini, teknolojilerini, patentlerini, ^görenlerinin becerileri ve müşteriler, tedarikçiler ve diğer ilişkili taraflar hakkındaki bilgileri içerdiğini belirtmektedir (Stewart, 1997: 7).

Entelektüel sermayenin doğru ve tam olarak tanımlanabilmesi, yönetimini, stratejik kullanımını ve doğal olarak ölçümünü kolaylaştıracaktır. Günümüze kadar akademisyenlerin ya da bu alanda çalışan uygulamacıların üzerinde oy birliğiyle hem fikir oldukları tek bir entelektüel sermaye tanımı bulunmamaktadır. Entelektüel kelimesinin kökeni interlectio'dur ve Latince'den türemiştir. İnter arasında manasındadır ve ilişkiyi içerir, lectio ise, okuma, elde edilen, ulaşılan, toplanılan bilgi demektir. Webster's Sözlüğü entelektüel kelimesini "rasyonel veya akıllıca düşünce" olarak tanımlamaktadır. Sermaye kelimesini " toplanmış mal stoku" olarak ifade edilmektedir(Arıkboğa, 2003: 73).

Bir başka tanıma göre, "entellektüel sermaye, değere dönüştürülebilen bilgidir(Şamiloğlu, 2002:69).

2.1. Entelektüel Sermayenin Unsurları

Entelektüel sermayeyi kavramak, bulabilmek ve kullanabilmek için entelektüel sermayeyi ortaya çıkaran unsurları ortaya koymak gerekir. Entelektüel sermaye unsurları bilim insanları tarafından farklı bakış açılarıyla değerlendirilse de, temelde aynıdır lakin sınıflandırma farklıdır. Esas itibariyle entelektüel sermaye, insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi unsurlarının birbirleriyle etkileşiminin bir bileşimidir(Karacan, 2007:37).

2.1.1. İnsan Sermayesi

İnsan sermayesi genellikle göz ardı edilen bir unsurdur, ancak ekonomik açıdan insan sermayesinin tamamlayıcı bir özelliği bulunmaktadır. Eğer önemli bir sermaye unsuru yetersiz ise, örneğin belirli bir ürün için gelecekteki talebi karşılayacak kaynakları koordine etme gücü gibi, sonuç genellikle diğer imkânların ve kapasitelerin israf edilmesi ve ekonomik sonuç doğurma imkânlarının engellenmesi olacaktır. Bu durumda diğer entellektüel sermaye unsurları olan yapısal sermayeye ve müşteri sermayesine yapılan yatırımın getirisi çok düşük olabilir(Nerdrum ve Erikson, 2001: c:2, s: 2). Entelektüel sermaye unsurlarının en temel bileşeni olarak kabul edilen insan sermayesi, en basit şekliyle, bir işletmenin personeline ait bireysel bilgi mevcudu olarak tanımlanabilir ve personelin bilgisi, yetenekleri, deneyimleri, motivasyon durumu ve iş yapma şekline bağlıdır(Stewart, 2000: 38).

İnsan sermayesi işletme tarafından sahiplenilemediğinden, insan sermayesine bağlı olarak ortaya çıkan yenilikler, işletmenin üzerinde hak iddia edebileceği entelektüel varlıklara dönüştürülmelidir. Bu kapsamda, entelektüel sermaye yöneticisinin en önemli amaçlarından bir tanesi, insan sermayesini entelektüel varlıklara dönüştürmek olmalıdır(Ercan ve Diğerleri.a.g.e.: 104).

2.1.2. Yapısal(Örgütsel) Sermaye

Yapısal sermaye, işletmenin faaliyetlerini sürdürebilmesine olanak sağlayan teknolojiler, yöntemler ve süreçlerdir. Yapısal sermaye, bir işletmenin sahip olduğu, insan sermayesi dışında kalan ve onu destekleyici bütün bilgiye dayalı unsurlardan oluşmaktadır. Yapısal sermaye, işletmenin stratejilerini, dahili işletim sistemlerini, veri tabanlarını, çalışanlara yardımcı olabilecek kollektif iş programlarını, sistemlerini, süreçleri ve bu çerçevede kullanılabilecek her türlü bilgiyi kapsamaktadır. Yapısal sermaye, oluşumu itibariyle işletme verimliliğinin bir göstergesi olup, ölçülmesi diğer entelektüel sermaye bileşenlerine oranla daha basittir(Bart, 2002:3).

Organizasyonel sermaye, "insan sermayesini düzenleyen, yetkilendiren, destekleyici altyapı" olarak tanımlanabilir(Edvinson ve Malone, 1997: 35). Yapısal sermaye bilginin, işletme faaliyetlerine süreklilik temelinde uygulanmasını teşvik eden örgütsel niteliklerdir. Öğrenmeyi ve öğrenilenleri paylaşmayı özendiren kültürel yapıyı ifade eder. Yapısal sermaye, insan sermayesinin, müşteri sermayesine dağıtım kanalı olarak nitelendirilebilir(Şamiloğlu, a.g.e.: 91).

2.1.3. Müşteri Sermayesi

Müşteri sermayesi, müşteri, varlığının artırılmasını destekleyen süreçleri, araçları ve teknikleri içermektedir. Müşteri memnuniyeti ve sadakati; imaj, marka ve doğrudan dağıtım kanallarından oluşur. İşletme için değer yaratabilecek tüm işletme dışı faktörlerle ilgili olan müşteri sermayesi kalemlerine, iş ortaklıkları, lisans anlaşmaları, satış sözleşmeleri, ticari partnerlerle ilişkiler, franchising anlaşmaları, medya, kamuoyu ve devlet gibi diğer konularla ilişkileri içeren varlıklarda eklenebilir(Alagöz ve Özpeynirci, 2007:11).

Günümüzde işletmelerin temel amacı olan karı elde edebilmenin gerekli araçlarından birisi müşteri memnuniyetini saglamaktır. Tarihi süreç içerisinde bir zamanların üreticinin egemenliğine dayanan geleneksel pazarlama anlayışında "ne üretirsem alırlar!" felsefesi, yerini müşteri memnuniyeti ve toplumun uzun vadeli çıkarlarını gözetmeye dayalı, "neyi, nasıl üretir ve ne şekilde satarsam alırlar?" anlayışına bırakmıstır. Doğal olarak bu anlayış, aniden oluşmayıp toplumsal ve ekonomik gelişmeyle paralel bir seyir izlemiştir(Çıkrıkçı ve Daştan, 2002: 22). Müşteri tatmini, müşterilerin işletmenin mal veya hizmetlerine olan talepleriyle ölçülebilir. Bu talepler daha sonra işletmeye insan ve örgütsel sermaye olarak geri dönerler ve dağıtım kanalları ile hizmet düzeyinde değişikliklere neden olurlar(Önce, 1999: 12).

3. Entelektüel Sermayenin Muhasebeleştirilmesi ve Raporlanması

3.1.Entelektüel Sermayenin Muhasebeleştirilmesi

İşletmelerin sürekliliklerini sağlayabilmeler, varlıklarını devam ettirebilmeleri ve yeni ekonomik yapı olan bilgi ekonomisindeki değişime ayak uydurarak faaliyetlerini

sürdürebilmeleri için teknolojiye, insana, yeni ürün geliştirme, ar-ge çalışmaları ve ilişkilerini iyileştirmeye yönelik yatırımlar yapmaları gerekmektedir. Fakat geleneksel muhasebe sistemi, yapılan entelektüel sermaye yatırımlarının varlık olarak kaydedilmesine ve raporlanmasına genellikle izin vermemekte, bu varlıkların çoğunluğu aktifleştirilmeden dönem gideri olarak ele almaktadır. Geleneksel muhasebe sisteminin bu yapısı, sahip olunan entelektüel varlıkların ve bilginin işletmenin finansal tablolarına yansıtılmamasına yol açmaktadır. İşletme değerinin bir bütün olarak görülebilmesi için işletmenin sahip olduğu entelektüel değerlerin de finansal tablolara aktarılıp gösterilmesi gerekir. Entelektüel sermayenin finansal tablolarda kayıt altına alınıp gösterilmemesi durumunda, işletme değerini sağlıklı bir şekilde yansıtmayan raporlar ve tablolar; yatırımcılar, kredi kuruluşları ve hissedarlar gibi işletmeyle ilgili olan çıkar grupları ve muhasebe bilgi kullanıcılarına sağlıklı ve güvenilir bilgiler sunulmamasına sebebiyet vermektedir(Çıkrıkçı ve Daştan, a.g.e.: 45).

Entelektüel sermayenin muhasebeleştirilmesine yönelik yapılan çalışmalar sonucunda kullanılan yaklaşımların başında Leif Edvinsson'un 1997 yılında geliştirdiği yeni bilanço yaklaşımı gelmektedir. Edvinsson'un yaklaşımına göre; bilançonun aktif tarafındaki maddi varlıklar borçlar ve özsermaye ile maddi olmayan varlıklar ise entelektüel sermaye ile finanse edilmektedir. Edvinsson'un yaklaşımına göre işletme bilançoları aşağıdaki şekilde ele alınmalıdır:

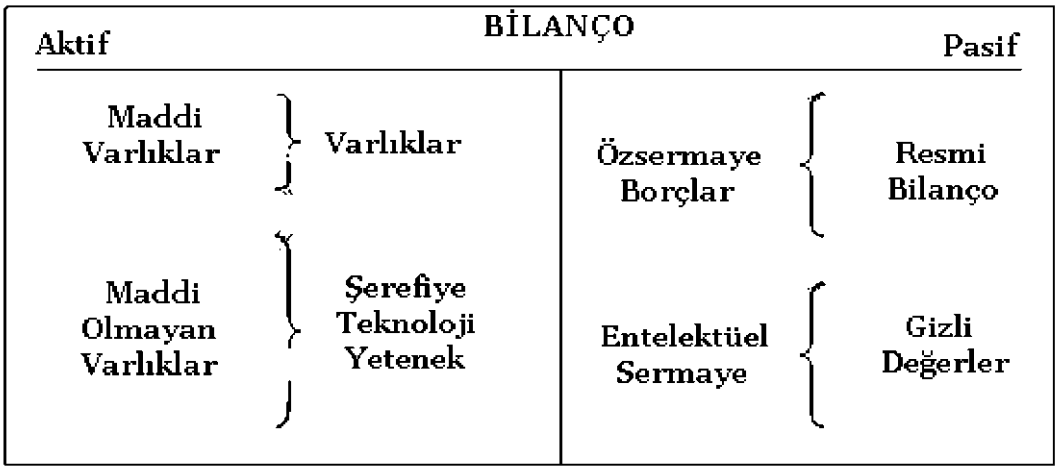

Şekil: 3.1. Leif Edvinsson'un Bilanço Yaklaşımı(Edvinsson ve Malone, 1997:368)

Edvinsson'un yaklaşımına göre entelektüel sermaye, özsermaye ile aynı şekilde ele alınması gereken bir kaynak öğesidir. Maddi olmayan varlıklardan veya entelektüel varlıklardan kaynaklanan ve çıkar gruplarından borç alma ilkesine dayanan bir kaynaktır. Entelektüel sermayenin yaratmış olduğu değer ise geleneksel muhasebe bilançolarında görünmeyen gizli değerdir(Alagöz ve Özpeynirci, a.g.e.: 15).

Bir işletmede sahip olduğu entelektüel sermaye bileşen bazında ölçülebiliyorsa her bileşenin ayrı ayrı takibi mümkün olabilir. Eğer yapılan ölçüm işletme bütününü dikkate alacak bir şekilde, yani işletme bazında gerçekleştiriliyorsa, entelektüel sermaye ve entelektüel varlıklar farklı iki hesap altında bilançolarda gösterilebilir. Bu şekilde bir bilanço düzenlendikten sonra da sahip olunan entelektüel varlıklar bilanço dipnotlarında

açıklanabilir. Söz konusu değerlerin dipnot olarak açıklanması, muhasebe düzeni açısından sakınca yaratmayacaktır(Çıkrıkçı ve Daştan, a.g.e.: 47).

Entelektüel sermayenin soyut bir kavram olduğu üzerinde durulmuştu. O zaman entelektüel sermaye kayıt altına almak istersek, 26.12.1992 tarih ve 21447 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ya da daha sonra çıkarılmış bulunan tebliğler ile düzenlenen "Tek Düzen Hesap Planı"nda "2" numaralı hesap sınıfının "26" numaralı hesap grubu olan "Maddi Olmayan Duran Varlıklar" hesap grubunda yer alması gerekecektir.

Tablo 3.1: Maddi Olmayan Duran Varlıklar Hesap Grubunun Yapısı

Hesap Kodu	Hesap Adı
260	Haklar
261	Şerefiye
262	Kuruluş ve Örgütlenme Giderleri
263	Araştırma ve Geliştirme Giderleri
264	Özel Maliyetler
265	Serbest
266	Serbest
267	Diğer Maddi Olmayan Duran Varlıklar
268	Birikmiş Amortismanlar (-)
269	Verilen Avanslar

Tablo 3.1' den görüldüğü üzere maddi olmayan duran varlıklar hesap grubunda "265" ve "266" kodlu ana hesaplar serbest bırakılmıştır. Sıra önceliği de dikkate alınarak "265" kodlu ana hesap "265-Entelektüel Varlıklar" hesabı olarak tanımlanabilecektir. Bu hesap aktif karakterli bir hesap olacaktır(Elitaş, Cemal ve Leyli Demirel, 2008**:** 117).

Entelektüel sermayenin ise, Tekdüzen Muhasebe Sistemi Hesap Planı'nda "5" numaralı "Özkaynaklar" hesap sınıfındaki boş bırakılmış hesaplardan birinde yer alması gerekecektir. Bunun için ilgili hesap sınıfında boş bırakılmış "51" numaralı hesap grubunun "Entelektüel Sermaye" hesap grubu olarak ele alınması uygun olacaktır. Bu hesap grubunda "510" kodlu ana hesap "510-Entelektüel Sermaye" hesabı olarak tanımlanabilir. Bu hesap ise pasif karakterli bir hesap olacaktır.

Bütün bu bilgiler çerçevesinde entelektüel sermayenin artışı ve azalışı halinde yapılacak muhasebe kaydı sırası ile aşağıdaki şekilde yapılabilir:

31.12.YYYY			
265 Entelektüel Varlıklar		xxx	
	510 Entelektüel Sermaye		xxx

31.12.YYYY		
510 Entelektüel Sermaye	xxx	
265 Entelektüel Varlıklar		xxx

Şekil 3.2: Entelektüel Sermayenin Muhasebe Kaydı(Çıkrıkçı ve Daştan, a.g.e.: 48).

Entelektüel sermaye yukarıdaki şekildeki gibi muhasebeleştirildikten sonra dönem sonunda bilançoya da aynı hesap kodları ve adları ile yansıtılabilir.

Gerçekleştirilen kayıtlar işletmenin bilançosunda aşağıdaki gibi yer alacaktır(Aşıkoğlu ve Özcan, 2008: 11).

Aktif	31.12.YYYY	Pasif
1. DÖNEN VARLIKLAR		3. KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR
2. DURAN VARLIKLAR		4. UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR
26. Maddi Olmayan Duran Varlıklar		5. ÖZKAYNAKLAR
265. Entelektüel Varlıklar		51. Entelektüel Sermaye
		510. Entelektüel Sermaye

Şekil 3.3: Entelektüel Sermayenin Bilançoda Gösterilmesi(Aşıkoğlu ve Özcan, a.g.e.: 11)

3.2. Entelektüel Sermayenin Raporlanması

Geleneksel muhasebe sistemi, entelektüel sermayenin ölçülmesinde olduğu gibi raporlanmasında da yetersiz kalmaktadır. İlk olarak, entelektüel sermaye unsurlarının maddi olmayan varlıklar olması ve parayla ölçülmesinin zor olması onların bilançoda gösterilmesini zorlaştırmaktadır(Yereli ve Gerşil, 2005: 25).

Entelektüel sermaye raporlarından işletme içi ve işletme dışı tüm bilgi kullanıcıları yararlanabilecektir. Özellikle işletme dışı muhasebe bilgi kullanıcılarından biri olan yatırımcıların, hisse sahibi olmak için işletmenin entelektüel sermaye verilerine ihtiyaçları olacaktır. Aynı zamanda işletmenin maddi değerlerinin yanında entelektüel sermaye unsurlarını ölçüp, raporlaması; işletmenin bankalar gibi kredi kuruluşları karşısında kredi değerini arttıracak ve hatta işletme kredi alma durumunda maddi olmayan değerlerini teminat olarak gösterebilecektir. Entelektüel sermaye soyut kavramları içerisinde bulundurduğu için, unsurlarının ölçülmesi ve raporlanması maddi duran varlıklar kadar kolay değildir. Geleneksel muhasebe sistemi açısından düşünülürse, maddi varlıkların gözle görülür ve elle tutulabilinir varlıklar olma», bununla beraber satış sırasında, belli bir satın alma maliyetinin olması ve buradan yola çıkarak, amortisman

değerlerinin hesaplanması bu varlıkların rahatlıkla ölçülüp raporlara alınmasını sağlamaktadır(Bontis, 2002: 3).

Entelektüel sermaye, muhasebecilere işletmeleri değerli kılan şeylerin neler olduğu konusunda ölçüm yapmak ve hesapları denetlemek için bir fırsat sunmaktadır. Bu nedenle de entelektüel sermaye değerinin belirlenmesi, bunun için de ölçülmesi ve raporlanması gerekir. Bu gerekliliği karşılayabilmek için ise, muhasebe bilgi sistemi süreç ve uygulamalarını buna uygunlaştırmalıdır(Alagöz veÖzpeynirci, 2007: 173).

Entelektüel sermaye ölçümü için iyi bir sistemin, iki tür performans anahtarına sahip olması gerekir. Bu anahtarlar etkinlik ve verimliliktir. Etkinlik, işletmedeki entelektüel sermaye değerlerini iki şekilde ölçümler; birincisi, entelektüel sermaye değerlerindeki artı değişim, ikincisi ise, entelektüel kaynak yönetiminin işletme performansını nasıl etkilediğinin ortaya konulmasıdır. Entelektüel değerlerin verimlilik ölçümlemesi ise, işletmede performans ölçümünün tamamlayıcısı niteliğindedir. İşletmenin, entelektüel sermaye girdileri ile en fazla kazancı elde edip edemediğinin ölçülmesidir. Bu ölçümlere örnek olarak, müşteri tatmini ve çalışanların verimliliği verilebilmektedir(Gary, 2001: 2).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilgi ekonomisiyle birlikte, yükselişe geçen globalleşme ve rekabet ortamı işletmeleri varlıklarını en iyi şekilde yönetebilecekleri stratejik kararlar almaya yöneltmektedir. Oluşan karmaşık yapıda işletmeleri diğer işletmelerden üstün kılacak tüm etkenler çoğunlukla işletme çalışanlarının bilgi, beceri, deneyim ve kişisel yetkinlikleri ile meydana gelmektedir. İşte bütün bu soyut varlıklar birlikte "entelektüel sermaye varlıkları" olarak adlandırılmaktadır. İşletmelerin finansal tablolarında görünmeyen ve işletme performansını yakından ilgilendiren entelektüel sermaye varlıkları, işletmelere katma değer katmakta ve değer yaratma sürecinde etkin rol oynamaktadırlar.

Mevcut muhasebe sistemi kullanılarak, entelektüel sermayenin muhasebeleştirilmesi ve bilanço tablosuna yansıtılması yukarıda anlatılan yöntemlerle mümkün olabilmektedir. Fakat bu geçici bir çözüm yoludur ve bazı durumlarda sorunlar doğurabilir. Çünkü mevcut muhasebe sistemi entelektüel sermayenin muhasebeleştirilip kayıt altına alınmasına, raporlanmasına ve muhasebe bilgi kullanıcılarına sunulabilir hale getirilmesine tam olarak uygun değildir. Kesin ve sağlıklı bir çözüm yolu bulunabilmesi için gereken Tek Düzen Hesap Planı ve muhasebe sisteminde değişikliklerin yapılmasıdır.

Kaynakça

Arıkboğa, Şebnem, (2003), "Entelektüel Sermaye", Derin Yayınları, İstanbul.

Aşıkoğlu, Rıza ve Özcan, Kerim, (2008), "Entelektüel Sermaye Teori, Uygulama ve Yeni Perspektifler", Gazi Kitapevi, Ankara.

Bart, Christopher K.(2001) " Measuring The Mission Effect in Human Intellectual Capital", Journal of Intellectual Capital, vol.2 No.3

Bontıs, Nick, (2002), Intellectual Capital Disclosure in Canadian Corporations ,Journal of Human Resource Costing&Accounting, April 14, 3.

Brookıng, Annie, (1998) “Intellectual Capital: Core Asset for The Third Millenium Enterprise, International Thomson Business Press. *Currency*, New York, 1-15.
Çıkrıkçı, Mustafa. ve Abdulkerim Datan, (2002) “Entellektüel Sermayenin Temel Finansal Tablolar Aracılıgıyla Sunulması”, Bankacılar Dergisi, S:43.
Edvinsson, Leif, Michael S. Malone, (1997**) "Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding its Hidden Brainpower",** New York, Harper Collins Publications.
Elitaş, Cemal, Leyli Demirel, (2008**) "Entelektüel Sermaye ve Muhasebeleştirilmesi",** *R. Aşıkoğlu (ed) içinde,* s. 114-131.
Ercan Kamil ve Diğerleri, (2003), “Değere Dayalı Yönetim Ve Entelektüel Sermaye”, Gazi Kitapevi, Ankara.
Gray, Dina, (2001), Intellectual Capital: Measuring and Enhancing the True Value of Your Business, London: Pearson Education Limited, 2.
Karacan, Sami, (2007), “Entelektüel Sermayenin Muhasebeleştirilmesi ve Finansal Tablolarda Sunulması”, Orient Yayınları, Ankara.
L. Edvinsson, M. Malone,(1997), Intellectual Capital, Harper Collins Pub., New York.
Nerdrum, Lars ve Truls Erikson, (2001) "Intellectual Capital: Human Capital Perspective", **Journal of Intellectual Capital,** MCB University Pres, Bradford
Önce, Saime, (1999), *Muhasebe Bakış Açısı ile Entelektüel Sermaye*, Anadolu Üniversitesi Yayınları , Eskişehir.
Stewart, T. A.,(1991), Brainpower , *Fortune*, June 3, Vol. 127, 44-60.
Stewart, T.A., (1994), Your Company s Most Valuable Asset: Intellectual Capital , *Fortune*, October 3, Vol.130, no.7, .28-33.
Stewart, T.A., (1997), Intellectual Capital: The New Wealt of Organizations , *Double day/*
Stewart, Thomas A. , (2000) **"Entelektüel Sermaye: Kuruluşların Yeni Zenginliği",** Çeviren: Nurettin Elhüseyni, İstanbul, BZD Yayıncılık, Kontent Kitap
Şadi Can Saruhan, (Aralık 2000),“Entellektüel Sermaye Kazançları Vergilendirilebilir mi?”, Finansal Forum
Şamiloğlu, Famil, (2002), **Entelektüel Sermaye,** Gazi Kitabevi, Ankara.

MUHASEBE HATA VE HİLELERİNİN MESLEK ETİĞİ İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ VE SONUÇLARI DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Suat OKAY

Batman Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı

Özet

Bu çalışmada, muhasebe mesleği ve meslek mensuplarının etiksel boyutları ile muhasebede yapılan hata ve hile konuları incelenmiştir. Öncelikli olarak muhasebenin genel yapısı ile muhasebe mesleği hakkında bilgi verilmiş, daha sonra muhasebe mesleğinin ahlaksal boyutu ve bununla ilgili olarak muhasebede yapılan hata ve hile konuları incelenmiştir.

Bu çalışmada Diyarbakır örnekleminde, bağımsız muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranışa ve hata yapmaya yönlendiren en güçlü faktör veya faktörlerin neler olduğu araştırılmıştır. Ayrıca araştırmada, bazı değişkenler ile etik dışı davranışa yönlendiren temel faktörler arasındaki ilişkiler de araştırma konusu yapılmıştır. Çalışma sonunda bir anket düzenlenmiş ve Diyarbakır ili merkezde Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına Kayıtlı bulunan muhasebeci-mali müşavirlerin eğitim düzeyi, deneyim ve tecrübeleri, muhasebe mesleğinin etiksel boyutu ve muhasebe hata ve hileleri ile ilgili çeşitli görüşleri alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Muhasebe, Hata, Muhasebe Hileleri, Etik

Abstract

In this study, ethical aspects of accountancy profession and the accounting profession in the issue of error and fraud are investigated. Primarily with the general structure of accounting information has been given about the profession of accountancy, then the accounting profession and the moral dimension of accounting errors and fraud related issues as examined.

In this study the strongest factor or factors which encourage independent accounting professionals to make unethical behavior and mistake were searched in the provincial type of Diyarbakır. In addition, in the study, the relation between the main factors causing unethical behavior and some factors became the matter of study. At the end of the study, a survey was organized and the center of the province of Diyarbakır Chamber of Public Accountants and Financial Advisors Registered accountants and financial consultants in the educational level of the accountant-tax advisor, experience and expertise, accounting and the accounting profession's ethical dimension of fault and related fraud have been various opinions.

Keywords: Account, Error, Accounting Fraud, Ethical

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı muhasebe mesleğinde etik değerlerin muhasebe meslek mensupları açısından ne derece önemli görüldüğünü incelemektir. Ayrıca, işletmelerde çeşitli kişi ve kurumlarca yapılan muhasebe hata ve hileleri ile bunların neden olduğu ekonomik kaybın büyük boyutlara ulaşması ve aynı zamanda yapılan hata ve hilelerin etiksel bakımdan meslek mensuplarına, şirketlere ve topluma vermiş olduğu büyük zarar ve değer kaybı konusunda açıklamalar yapmak ve bilgi vermektir. Bu çalışma bir anket uygulaması ile değerlendirilip, yapılan bu hukuk ve etik dışı işlemlerin meslek mensuplarını nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada, muhasebe hata ve hilelerinin meslek etiği yönünden incelenmesi konusu ele alınıp Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren meslek mensuplarına uygulanan anket çalışmasının sonuçları ve değerlendirmeleri tablolar aracılığıyla açıklanmıştır.

2. Muhasebede Hata ve Hile Kavramları ile Özellikleri

2.1. Muhasebe Açısından Hata Kavramı

Muhasebe bilimi için hata; finansal tablolarda ve muhasebe kayıtlarında yapılan matematiksel yanlışlıklar veya muhasebe ilkelerinin uygulanmasında gözden kaçma ve gerçek verilerin kasıtlı olmayarak yanlış beyan edilmeleridir(Çatıkkaş ve Çalış, 2007:188).

Hata kavramı bir kişinin, gerek iradesinin oluşması esnasında gerekse iradesini beyan etmesi aşamasında dikkatsizlik, tedbirsizlik, vasıtanın hatası gibi istenmeyen nedenlerle ve herhangi bir dış etki olmaksızın, gerçek iradesine uymayan bir beyanda bulunması halinde hata gerçekleşmiş olur(Ardıç ve Ersol, 2007:68-69).

2.1.1.Muhasebe Hatalarının Nedenleri ve Düzeltilmesi

Genelde kasıt unsuru taşımayan yanlışlıklardır. Hataların yapılma nedenlerinin ihmal, dikkat ve özen gösterilmemesi ve bilgisizlikten kaynaklandığı söylenebilir(Gürbüz,1999:60).

a) Bilgisizlik: Muhasebede çalışan personelin muhasebe kavram, ilke ve kurallarını, bu konuda yapılan yasal düzenlemeleri ve işletmenin muhasebe sistemini iyi bilmemesi, muhasebede çeşitli düzensizliklere ve dolayısıyla hataya yol açabilir(Hiçşaşmaz,1977:11).

b) Dikkatsizlik ve Özen Göstermeme: Muhasebe personeli, görevini yerine getirirken gerekli dikkat ve özeni göstermeyebilir. Bu nedenlerden ötürü muhasebede çeşitli düzensizlikler ve ihmaller görülebilir.

2.2. Hile Kavramı ve Muhasebe Hileleri

Bir kişinin mesleğini, çalıştığı örgütün kaynaklarını ve varlıklarını kasıtlı olarak kötüye kullanarak ve yanlış uygulamalar ile çıkarına çalıştırması da hile olarak tanımlanır(Çatıkkaş ve Çalış,a.g.e.:189). Hileler, hatalardan farklı olarak işletmeler için

her zaman sorun oluşturmaktadırlar. Çünkü hileler gizlenirler ve gizlenmek için özel şekilde planlandıktan sonra gerçekleştirilirler(Kepekçi,1990:148).

Muhasebe açısından hile; belli bir amaçla işletmenin işlem, kayıt ve belgelerinin hatadan farklı olarak bilerek tahrif edilmesine hile denir. Muhasebe hileleri başkalarını yanıltma amacı taşıyan muhasebe kayıt ve işlemlerinde bilinçli olarak meydana gelen düzensizliklerdir. Bu nedenle muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılması oldukça zordur(Güçlü, 2005: 75). Muhasebe hatalarının bilgisizlik ve dikkatsizlik sonucu oluşmasına karşın muhasebe hileleri kasıt unsuru taşımaktadır. Kasıt failin hukuka aykırı bir fiil işlemekte olduğunu bilmesi ve bu fiili isteyerek yapmasıdır.

2.2.1. Muhasebe Hilelerinin Nedenleri

Muhasebe hilelerine başvurma nedenlerinden en sık görüleni vergi kaçırmadır. Bu amaçla mükellefler çeşitli yollara başvururlar. Bunlardan en önemlileri aşağıdaki gibi sıralanabilir(Küçüksavaş, 2010.:372):

- Alış hileleri
- Satış hileleri
- İşletme giderlerini yükseltme
- Özel giderleri işletmeye aktarma
- Arızi giderleri gizleme

2.2.2.Muhasebe hilesinin amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir(Bozkurt, Ağustos 2000:18)**::**

- Daha az kar dağıtma isteği
- Hak edilmeyen teşviklerden yararlanma isteği
- Yolsuzlukların gizlenmesi
- Ortakların birbirini aldatma arzuları
- Vergi kaçırma düşüncesi
- Zimmetlerin gizlenmesi
- Hisse senedi fiyatlarının olduğundan farklı gösterilmek istenmesi

3. Mesleki Etik

İşletmeler belirli çevre koşullarında faaliyet gösteren kurumlardır. Verdikleri kararlarla çevrelerini etkilerler ve aynı şekilde çevrelerinin aldığı kararlardan da etkilenirler. Karşılıklı olarak gelişen bu etkileşimde meslek etiği şirketlere; çalışanlarına, hissedarlarına ve çevreye olan sorumluluklarını ortaya koymuş olur. Meslek etiği mikro çevre içerisindeki tüm faktörlerin birbirlerine karşı olan sorumluluklarından oluşur(Akdoğan,2003:5).

Meslek etiği denildiğinde akla gelen iş hayatıyla ilgili iyi-kötü, doğru-yanlış ve haklı haksız uygulamaların incelenmesidir(Selimoğlu,1997:144). Meslek etiğinin amacı, iş adamlarının ürettikleri ürün ve hizmetlerde toplumun güvenini kazandırıcı kolaylaştırıcı kurallar topluluğu oluşturmaktır(Katherine ve Murphy,2007:383).

3.1. Muhasebe Mesleğinde Etik

Doğru ve güvenilir bilginin sunulmasını sağlayacak olan, meslek mensubunun ahlak anlayışıdır. Bilgiyi sunan meslek mensubu olduğuna göre onun göstereceği ahlaki veya gayri ahlaki tutum ve davranış bilgi kullanıcılarının verecekleri kararı olumlu veya olumsuz etkileyecektir(Uyar,2010:1).

Muhasebecilerin yaptıkları işler ve kararlar bireyleri, işletmeleri ve diğer kurumları önemli ölçüde etkiler. Bir muhasebe meslek mensubunun yaptığı iş ve aldığı kararlar, bir şirketin hissedarlarına yapacağı ödemeyi, bir yatırım için ödenecek tutarı, spesifik bir ürünün başarısı veya başarısızlığını ve ödenecek vergi miktarını değiştirebilir(Larson,1995:4-5). Özellikle muhasebe meslek mensuplarının tuttukları kayıtların sonuçlarından doğrudan ve dolaylı olarak etkilenen tarafların çok geniş kesimler olması, tutulan kayıtların ülkede yaşayan bireylerin refahlarını etkilemesi, muhasebe mesleğindeki uygulayıcıların meslek etiğine yaklaşımlarında daha titiz bir tutum ve davranış izlemelerini gerekli kılmaktadır(Aymankuv ve Sarıoğlan,2010:125).

3.2. Muhasebe Mesleğinde Etik ile İlgili Düzenlemeler ve Etik İlkeler

Muhasebe meslek mensubunun sorumlulukları; topluma, devlete, müşterilerine, mesleki örgütlere ve kendisine karşı olan sorumluluklarından oluşmaktadır. Muhasebe mesleğinde etik ile ilgili yapılan düzenlemeler genelde bu tür sorumlulukları dikkate alan düzenlemelerdir. Bu anlamda muhasebe mesleğinde etik ile ilgili düzenlemelere ve meslek mensuplarının uyması istenilen etik değerlerle ilgili Dünyada ve Türkiye'de düzenlemeler yapılmıştır(Tükenmez ve Kutay, 1994,s.2).

4. Araştırma Metodolojisi

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, bağımsız muhasebe meslek mensuplarını hata ve etik dışı davranışlara yönlendiren faktörleri, örneklem kapsamındaki ilde araştırmak; hata ve etik dışı davranışa yönlendiren nedenleri belirlemektir. Bu bağlamda ikinci bir amaç ise, meslek mensuplarının mesleki etik değerlere yaklaşımını ortaya koymaktır.

4.2. Araştırmanın Kapsam ve Yöntemi

Çalışmanın evrenini Diyarbakır'daki Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirler Odasına kayıtlı 732 bağımsız muhasebe meslek mensubu oluşturmuştur. Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, Yeminli Mali Müşavir unvanları altında mesleğini icra eden bağımsız meslek mensupları araştırma kapsamına alınmıştır. Bunlar haricinde kalan yani bir başka kuruluşa bağımlı çalışan meslek mensupları araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Araştırma gerçekleştirilecek bağımsız meslek mensuplarının seçiminde basit tesadüfü örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu ilde faaliyet gösteren tüm bağımsız meslek mensuplarına ulaşmanın mümkün olmadığından hareketle, 170 bağımsız meslek mensubuna anket formaları ulaştırılmış ve yüzyüze görüşme yapılarak anket dönüşümü sağlanmıştır. Dolayısıyla araştırmanın örneklem oranı n/μ:170/732:0,23 olarak belirlenmiştir.

4.3. Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırmada anketin güvenilirlik düzeyini belirlemek için güvenililirlik testi yapılmış ve güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha değeri 0,850 olarak tespit edilmiştir. Bu değer anketin oldukça güvenilir olduğunun göstergesidir. Alpha değeri güvenilirlik aralıkları aşağıdaki gibi açıklanmaktadır(Özkol ve Diğerleri,2005.,119);

$0.00 \leq \infty \leq 0.40$ ölçek güvenilir değil

$0.40 \leq \infty \leq 0.60$ ölçek güvenilirliği düşük

$0.60 \leq \infty \leq 0.80$ ölçek oldukça güvenilir

$0.80 \leq \infty \leq 1.00$ ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Verilen değerlere göre güvenilirlik testi alpha değeri karşılaştırıldığında anketin güvenilir olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma bulgularını değerlendirmede ve analiz etmede istatistiksel yöntemlerden frekans, aritmetik ortalama, çapraz tablolar, ki kare testi, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gibi istatistiksel yöntemler kullanılarak veriler değerlendirilmiştir. Bu analiz yöntemlerini kullanmada amaç, değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek, değişkenlerin frekans ve ortalama değerlerini, standart sapmalarını bir tabloda bütün halinde görebilmektir. Veri değerlendirmede SPSS paket programı kullanılmıştır.

4.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezlerini şunlar oluşturmaktadır:

H_0= Bağımsız muhasebe meslek mensuplarına göre, kendileri meslek etiğine uygun davranışta bulunmaktadırlar.

H_1= Bağımsız muhasebe meslek mensuplarına göre, meslektaşları etik dışı davranışlarda bulunmaktadırlar.

H_2= Bağımsız muhasebe meslek mensuplarına göre, yapılan yasal düzenlemeler yeterlidir.

H_3= Bağımsız muhasebe meslek mensupları, kasıt dışı hataları çok az yaptıkları görüşündedirler.

H_4= Bağımsız muhasebe meslek mensuplarına göre, meslek mensupları (isteyerek) kasti hata yapmamaktadırlar.

H_5= Bağımsız muhasebe meslek mensuplarına göre, meslek mensupları vergi sistemini adil görmeme nedeniyle etik dışı davranışlarda bulunmaktadırlar.

H_6= Bağımsız muhasebe meslek mensuplarının cinsiyetiyle, hata ve etik dışı davranışa yönlendiren faktörlerle arasında anlamlı bir farklılaşma vardır.

H_7= Bağımsız muhasebe meslek mensuplarının unvanlarıyla, hata ve etik dışı davranışlara yönlendiren faktörlerle arasında anlamlı bir farklılaşma vardır.

H_8= Bağımsız muhasebe meslek mensuplarının deneyimi ile hata ve etik dışı davranışa yönlendiren nedenler arasında anlamlı bir farklılaşma vardır.

H_9= Bağımsız muhasebe meslek mensuplarının eğitimleri ile hata ve etik dışı davranışa yönlendiren nedenler arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Bağımsız muhasebe meslek mensuplarını hata ve etik dışı davranışlara yönlendiren faktörleri araştırdığımız bu çalışmada, muhasebe meslek mensubunun meslek etiği davranışı, muhasebe meslek mensupları ile ilgili düzenlemeler, kasıt dışı hatalar, kasti hatalar, mevcut vergi sistemini adil görmeme gibi faktörler üzerinde durularak Bağımsız muhasebe meslek mensuplarını hata ve etik dışı davranışlara yönlendiren faktörleri Diyarbakır ili örnekleminde araştırılmıştır.

Araştırma sonucunda; bağımsız meslek mensuplarını bu faktörler kapsamında etik dışı davranışlara ve hata yapmaya yönlendiren faktör, meslek mensuplarının vergi sistemini adil görmemesi olmuştur. Bir diğer araştırma sonucuna göre; bağımsız muhasebe meslek mensupları genel olarak, kendilerini meslek etiğine göre davrandıkları ve bunu benimsedikleri görüşündedirler. Bağımsız muhasebe meslek mensupları kasıt dışı hatayı çok az yaptıkları görüşünü taşımaktadırlar. Buna karşın kasti hatalar yapmadıkları yönünde ağırlıklı görüşe sahiptirler.

Muhasebe meslek mensupları, mevcut vergi sisteminin meslek mensuplarınca adil görülmemesinin muhasebe meslek mensuplarının müşterileri lehine, devlet aleyhine etik dışı davranışta bulunmaya yönelttiklerini düşünmektedirler. Bir diğer araştırma sonucuna göre, bağımsız muhasebe meslek mensupları, müşterilerin ne lehine ne de aleyhine olacak etik dışı davranışta bulunma konusunda ihtiyatlı davrandıkları anlaşılmaktadır.

Vergi sistemini adil görmeme ile etik dışı davranışta bulunma nedeni ve hata yapmaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmada ortaya konulan, "Bağımsız muhasebe meslek mensuplarının vergi sistemini adil görmemesi ile hata ve etik dışı davranışa yönlendiren faktörler, arasında anlamlı bir ilişki vardır." şeklindeki hipotez, yukarıda da belirtildiği gibi, kasıt dışı hata yapma, vergi sistemini adil görmeme ve etik dışı davranışlarda bulunma temel faktörleri açısından doğrulanmıştır.

Çalışmada ortaya konulan bağımsız muhasebe meslek mensuplarının cinsiyetleri ile kasıt dışı hata yapmaları arasında anlamlı bir ilişki yoktur. "Bağımsız muhasebe meslek mensuplarının unvanlarına göre hata ve etik dışı davranışa yönlendiren faktörlerle aralarında anlamlı bir ilişki vardır." hipotezi ise, bağımsız muhasebe meslek mensuplarının unvanları ile kasıt dışı hata yapmaları, vergi sistemini adil görmemeleri, etik dışı davranışta bulunmaları temel faktörleri açısından doğrulanmamıştır. Buna göre, meslek mensuplarının unvanlarının, kasıt dışı hata yapma, vergi sistemini adil görmeme, etik dışı davranışlar açısından farklılık göstermemektedirler. Söz konusu bu faktörlere, unvanlarına göre meslek mensuplarının bakış açıları aynıdır.

"Bağımsız muhasebe meslek mensuplarının deneyimi ile hata ve etik dışı davranışa yönlendiren nedenler arasında anlamlı bir ilişki vardır." şeklindeki hipotezi ise, etik dışı davranışta bulunmama, kasti hata yapma, temel faktörleri açısından doğrulanmamıştır.

"Bağımsız muhasebe meslek mensuplarının eğitimleri ile hata ve etik dışı davranışa yönlendiren nedenler arasında anlamlı bir ilişki vardır." şeklindeki hipotez ise, kasti hata yapma, vergi sistemini adil görmeme temel faktörü açısından

doğrulanmamıştır. Buna göre, meslek mensuplarının eğitimlerinin, söz konusu faktörler üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkün değildir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırma sonucu olarak bağımsız muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranışlara ve hatalara yönelmelerini önleyen etkenler olarak, meslek mensuplarının devlete ve mesleki etiğe olan bağlılığı olarak görülmüş; etik dışı davranışlar ve hatalara yönelten gerekçelerin başında devlet ile ilgili bir faktör olan "devletin adil bir vergi sisteminin olmaması" gelmektedir. Dolayısıyla devlete olan bağlılığından dolayı etik dışı davranışlara ve hatalara yönelmeyen meslek mensuplarının, hem devlete olan bağlılığını daha da artırmak hem de etik dışı davranışların ve hataların azaltılmasını sağlamak için devletin vergi politikaları üzerinde durması gerekmektedir. Araştırma bulgularından anlaşılacağı gibi, meslek mensuplarının kendilerinin devlete bağımlılıklarından dolayı etik dışı davranışlara yönelmemelerini gerekçe göstermeleridir. Bu gerçekten hareketle, devletin rasyonel ve geniş kitleler tarafından memnuniyetle karşılanacak bir vergi reformuna gitmesi hem şikâyetleri azaltacak hem de meslek mensuplarını etik dışı davranışlarla karşı karşıya kalmaktan kurtaracaktır.

Kaynakça

Abdioğlu Hasan, (2007) Mortgage Sözleşmelerinde Üçüncü Taraflarca Yapılan Hileler ve Bu Hileleri Ortaya Çıkarmaya Yönelik Kırmızı Bayraklar, *Muhasebe Finansman Dergisi*, Sayı: 35,

Akdoğan Habib,(2003),*Muhasebe Meslek Etiğinin Kamunun Aydınlatılmasındaki Önemine Meslek Mensuplarının Yaklaşımları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi,

Ardıç, Oğuzhan, Ersol Emel,(2007) *Borçlar Hukuku*, 5.Basım, Ankara, Agon Bilgi Akademisi

Aymankuy Yusuf, Sarıoğlan Mehmet,(Aralık 2015), "Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Yaklaşımları ve Balıkesir İl Merkezinde Bir Uygulama", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt; 8 sayı:14

Bozkurt Nejat, (Ağustos-2000),İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler, *Yaklaşım Dergisi*, Yıl:8, Sayı:92,

Çatıkkaş Özgür, Yıldırım Ercan Çalış,(2007) İşletmelerde Muhasebe Hilelerinin Önlenebilmesi İçin Hile Belirtileri, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. Cilt 9, Sayı.2

Davia, R.Howard, C.Patrick Coggins, John C. Wideman ve Joseph T. Kastantin.(1992), "*Management Accountant's Guide to Fraud Discovery and Control*", John Wiley & Sons Inc.,

Güçlü Faruk, (2005) *Muhasebe Denetimi*, Ankara, 1.Baskı, Detay Yayıncılık,

Gürbüz, Hasan;(1999) *Muhasebe Denetimi*, 3.Baskı, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi

Hiçşaşmaz, Mazhar;(1997) *İşletme Hesaplarının İncelenmesi*, , 4.baskı, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, No:10

Katherine.T.Smith.ve L. Murphy Smith, *Business And Accounting Ethics*,(2007), http://acct.tamu.edu/smith/ethics/ethics.htm, çev: İsmail Bekçi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, C.12, S.3.

Kepekçi Celal, (1990), Denetçinin Hukuki Sorumluluğu, Eskişehir, *A.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, Yayın No: 84,

Küçüksavaş Nihat, (2006),*Genel Muhasebe İlke ve Uygulamaları*,İstanbul, 9. Baskı, Beta Yayınları,
Larson Kermit D., Contributing Author Barbara Chiappetta,(1996), *Fundemental Accounting Principles,* University of Texas-Austin.
Özkol Erdal, Dündar Kök, Muhsin Çelik, Seçkin Gönen,(Mayıs-2005) Meslek Etiği ve Meslek Elemanlarının Etik İlkelere Duyarlılık Düzeyinin Araştırılması, *Muhasebe ve Denetime Bakış*", sayı;15, s. 107-124
Selimoğlu Seval Kardeş, "Muhasebe Meslek Ahlakı (Etiği) Yaklaşımı",(Alanya. 30 Nisan – 4 Mayıs 1997), *III. Türkiye Muhasebe Denetim Sempozyumu Bildiri Kitabı*, *İSMMMO Yayınları*, Yayın No: 20,
Tükenmez Mine, Kutay Nilgün,(1998) Muhasebe Mesleğinde Meslek Ahlakının Yeri ve Önemi, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi,* sayı; 4.
Uyar Süleyman, "*Muhasebe Mesleğinde Etikle İlgili Düzenlemeler*", www.muhasebe.tr.com yazarlarimiz/suleyman/001/, 12.01.2010.

REFİK HALİT KARAY'IN MEMLEKET HİKÂYELERİ'NDE MİLLÎ ROMANTİK DUYUŞ TARZI

*** Sema ORUÇ**

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Özet

Bir milletin geleceğini, dünü ve bugünü şekillendirir. Millet, tarihini ancak koruyarak ve canlı tutarak, millî benliğini oluşturur. Nereden geldiğini bilen bir millet nereye gideceğini görebilir. Aksi durumda geçmişinden habersiz olanın geleceğinden emin olunmaz. Bu amaçla yazan sanatkâr, halka yönelir, onun geçmişini onun diliyle anlatarak millî bilinci uyandırmaya çalışır.

Millî romantizm, milletlerin dilde, kültürde, sanat ve edebiyatta özünü bulması ve bunu kendi çağındaki insana aktarma gayretidir. Türk edebiyatında özellikle 20. yy.'dan sonra varlığını belirgin bir şekilde hissettirmeye başlayan millî romantizm, edebi eserlerde önemli bir tema olarak işlenmiştir.

Refik Halit Karay "Memleket Hikâyeleri"nde Türk milletine ait kendilik değerlerini ustaca kullanarak; tarih, mekân, tabiat, gelenek, görenek ve dil bilinciyle harmanladığı millî unsurları evrensel seviyeye ulaştırmıştır. Biz bu çalışmamızda Karay'ın "Memleket Hikâyeleri" isimli eserinden hareketle millî unsurlara yönelişini, bu yönelişin nedenlerini ve sonuçlarını ifade etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Millî romantizm, Refik Halit Karay, Memleket Hikâyeleri, mahalli ve millî unsurlar.

I. Giriş

Millî romantik duyuş tarzı, ortak bir kültüre sahip olan insanların dün ile bugünü birleştirip yarını oluşturacak şekilde kendi kimliklerinden yola çıkarak millî bir kimliğe erişmeleridir. "Bir insanın, ortak kabulleniş, benimseyiş yoluyla ait olduğuna inandığı, mensupluk duygusu taşıdığı toplumun, değerlerini kabullenmesi ve sahip çıkıp savunması millî benliğin temelini oluşturur." (Tural; 2000: 12). Birey, kendi ben'ine inerek kendisini tanır ve kendini tanıyıp gerçekleştiren ben, bizi biz yapan değerlere ulaşarak, mahalli olandan millî olana yönelip milletleşir. "Ben'in içinde taşıdığı bireysel kendilik bilinci aynı zamanda toplumsal kendiliğin de taşıyıcısı durumundadır." (Deveci; 2011: 141). Ben, farkındalığa ererek biz'e dönüştüğü

* Arş. Gör., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s.oruc@firat.edu.tr

taktirde millet kavramı ortaya çıkar. Aksi halde insan topluluğu olmaktan öteye gidilemez.

Bir milletin millet olabilmesi için gerekli olan en önemli değerlerden biri ortak bir tarihinin olmasıdır. Tarih bilinci, "müşterek bir zaman ve mekân içerisinde yaşayan insanların geçmiş ve şimdi bağlamında kendi gerçeklerini bilmeleridir." (Özcan; 2011: 194). Geleceğin yaşanılması için geçmişin ayak izlerinin görülmesi gerekmektedir. Zira yaşanılan zamanın, geleceğin tarihi olacağını unutmamak gerekir. Tarih şuuru " geçmişi sadece bilgi olarak edinmek değil, onun hâl'de var olduğunu anlamak demektir." (Ayvazoğlu; 1997: 13). Millet, dünü/bugünü olan ve yarını olacak bir topluluktur. Bu nedenle tarihi miras çerçevesinde, kendisini her an yeniden inşa etmelidir.

Tarihi bir varlık olan insanın yaşamı ancak ortak bir dille ifade edilebilir. Dil; duygu ve düşüncelerin taşıyıcısıdır. Dünya üzerinde birçok dil mevcuttur. Milletleri birbirinden ayıran özelliklerin başında dil gelmektedir. Bu yüzden dil millî varlığın ayrılmaz bir parçasıdır. Millî dil, ait olduğu milletin hayatını, özlemini, sevincini dile getirir, bu dile getirilişin en güzel aracı edebiyattır. Sefa Coşkun edebiyat hakkında; "Bir milletin düşünüş, duyuş hususiyetlerini kendi dili ile ifade eden edebiyattır." (Coşkun; 1938: 73). ibaresini kullanır. Milletin yaşamını konu edinen eserler de ancak o milletin diliyle yazılırsa kabul görür. Millî edebiyat, milletin hayatının o milletin tarihinden yararlanarak millî bir dille yazılmasıdır. Millî romantik duyuş tarzı, milletçe yaşanılan zaferlerin veya yenilgilerin ortak bir dilde ifade edilmesidir. "Bir edebi eser hangi milletin dilinde meydana gelmişse, o milletin edebiyat çerçevesi içine girer. Yani bir dilde yazılmış olan ve yüksek bir değer taşıyan her eser konusu ne olursa olsun millidir." (Okay; 1990: 42). Sanatkâr mensubu olduğu topluma yönelerek milletin hayatını milletin anlayabileceği bir dille yazmakla sorumludur. Çünkü edebiyat ve hayat ancak dille ifade edilir. "Namık Kemal; 'edebiyatsız millet dilsiz insan kabilindedir' diyor. Bu söz, millet-edebiyat-dil arasındaki sıkı münasebeti göstermektedir." (Ercilasun; 1996: 451). Dil; milleti ve edebiyatı var eden temel unsurdur.

Millî romantik duyuş tarzının oluşması için tarih ve dilin yanı sıra belli bir mekânın olması gerekmektedir. Tarih ve dil, tabiat içerisinde varlığını sürdürür. Millet belirli bir mekânda, sahip olduğu hayatı yaşar. Millî romantik duyuş tarzıyla yazan sanatkâr, mensup olduğu milletin değerlerini belirli bir mekâna, coğrafyaya bağlı olarak ele alır. "Milleti meydana getiren insanların birlikte yaşadıkları mekânın tarihi ve coğrafyası ile ayrılmaz bir bütün halinde birleşmesi zaruri görünmektedir." (Aktaş; 1996: 171). İnsanların yaşadıkları yerler, gerek sosyal yaşamı gerekse ferdin yaşamını şekillendirmektedir. "Nehir hem yatağına vücut verir, hem de o yatak içerisinde varlığını sürdürür." (Aktaş; 1996: 171). Mekân, hem üzerinde yaşayanlara anlam kazandırır hem de üzerinde yaşayanlarla anlam kazanır.

Sanatkâr, hayatı ve insanları yaşadığı tabiatın içerisinde ele alıp, değerlendirmelidir. Çünkü insanlar tabiatın özelliklerini isteseler de istemeseler de ben'lerinde taşırlar. Bu yüzden insana ve onun ruh dünyasına ulaşmanın yolu tabiattan geçer. Tabiat, sanatkârın duygu

dünyasını beslemekte ve sanatkârın görünenden görünmeye geçişini sağlamaktadır. Sanatkâr, kimi zaman tabiat karşısında isyan ederken, kimi zaman da isyan ettiklerinden tabiata sığınır. "Hayat ve tabiata ait tezahürler hatta mekân ve zaman sanatkârın 'iç ben' in gözü ve duyarlılığıyla dilin dünyasında yorumlanıp ses, anlam değeri ve mısradaki yeri bakımından mükemmeliyet duygusunu tatmin edecek bir olgunluğa ulaştırılır." (Aktaş; 1997: 244). Sanatkâr, dili kullanarak tabiat-insan ilişkisini anlamlandırır.

Bizde millî romantik duyuş tarzı millî mücadele ile başlamıştır. Millî hafıza, bu dönemde büyük bir uyanışla harekete geçmiş ve milletin yaşam tarzında, davranışlarında ve eserlerinde kendini göstermiştir. Bu dönemde Türkler üzerinde kurulmaya çalışılan hâkimiyet karşısında bağımsızlığını kaybetme korkusuyla köşeye sıkışan millet, kurtuluşu millî şuurda bulmuştur. "Milli benlik, incitilme, aşağılanma hallerinde; hürriyetin ve bağımsızlığın kaybedilmesi tehlikesiyle karşılaşınca ortaya çıkan direnme ve korunma, bütünleşme ihtiyacı duyma şuurudur." (Tural; 2000: 12). Bu şuurlanma, mücadelenin seyrini değiştirir.

Millî mücadele döneminde sanatkârlar eserlerinde halka yönelerek, halkın anlayabileceği bir dille yazarak halkın millî ruhunu uyandırmayı amaçlamışlardır. Bu sanatkârların başında Ziya Gökalp, Yahya Kemâl Beyatlı ve Mehmet Akif Ersoy gelmektedir. Gökalp, eserlerinde uzak geçmişi anlatarak bugüne aktarmayı düşünmüştür. Yahya Kemâl, kazanılan zaferlere eserlerinde yer vererek millî hisleri uyandırmayı amaçlamıştır. Mehmet Akif Ersoy da, bozulan sosyal hayatı İslami prensiplerle düzeltmeyi arzu etmektedir. Netice itibariyle üç sanatkâr da ortak bir ülkü etrafında farklı yöntemlerle bir araya gelmişlerdir. Üçünün de bir tek amacı vardır; millî şuuru oluşturmak. Bu amaç gerçekleşmiş ve halk millî benliğini tehdit eden esaret zincirini millî bir şuurla kırmış ve yeniden doğurmuştur. Refik Halit Karay da sürgünde olduğu bu yıllarda vatan özlemi ve aşkı ile millî romantik duyuş tarzının ifadesi olan önemli hikâyelere imza atmıştır.

II. Tarihi Bir Varlık Olarak İnsan

İnsan; tarih kurucu bir özelliğe sahiptir. İnsanı, tabiî bir varlık olmanın ötesinde tarihi bir varlık olarak ele almak onun diğer insanlardan, diğer milletlerden farklı olduğunu göstermektedir. Zira insanı sadece tabiî bir varlık olarak düşünürsek, onu diğer insanlardan ayıran yalnızca fiziki özelliği olur. Ancak, tarihi bir varlık olan insan, yaşadığı toplumla özdeşleşip millî bir kimlik oluşturur. "Öyleyse insanı ve onun her türlü kültür faaliyetlerini tarihlik ve ferdilik özelliklerini gözden uzak tutmadan değerlendirmek mecburiyeti vardır." (Aktaş; 1996: 106). Tarih ve insan birbirini oluşturan iki unsurdur.

Toplumun millet olma sürecinde tarih önemli bir faktördür. Milletin varlığını sürdürmesi, geçmişi benimseyip geleceğe aktarmakla mümkündür. Toplum içerisinde kendini bulan fert, geçmişini özümseyerek tarih bilincine ulaşır. Aktaş, insanı bir kuyuya benzeterek, "bu kuyunun birden bire şekillenmediğini, tarihi zaman içinde oluştuğunu birlikte yaşayan her

insan topluluğunun ayrı bir kuyu imajıyla diğerlerinden ayrılacağını söyleyelim" (Aktaş; 1996: 105) der. Milletin tarih bilincine ermesi geçmişte var olduğu gibi gelecekte de var olmasına ışık tutar. Bir millet dünüyle, bugünüyle ve yarınıyla vardır. "Millet yaşayanların yanında, ölmüş ve doğacak olanları da ifade eder." (Yuvalı; 1999: 12). Millet, tarihi miras çevresinde kendisini yeniden var edip, büyüyecektir.

Tarihin edebiyatla kesiştiği yerde millî romantizm vardır. Millî romantik duyuş tarzı ile yazan sanatkâr, tarihi bir vakadan yola çıkarak onu edebi bir ortamda yeniden şekillendirir. Bu eser, tarihi bir varlık olmaktan daha çok edebi bir varlıktır. Yazarın amacı; edebi eserin duygu dünyasından geçirdiği bireyde millî bir heyecana yol açmaktır. Böylece estetik heyecanın verdiği hazla bireyde mensubiyet şuuru yaratılmak istenir. Refik Halit Karay da eserlerinde bunu amaçlamıştır. Karay, yaşanmış tarihi olan bir milletin yazarıdır ve eserlerinde tarih bilincini uyandırmayı amaçlar. Refik Halit'in yaşadığı sürgünler O'nun başka hayatları görmesine, millete ve vatana farklı bir açıdan bakmasına neden olmuştur. Millî romantik duyuş tarzı ile eserlerini yazan Refik Halit Karay, bireyi tarih ve edebi metinlerin dünyasında bir yolculuğa çıkarır.

Birinci dünya savaşından yorgun, güçsüz ve tükenmiş bir vaziyette çıkan millet yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu dönemde halk her şeyden elini çekmiş ölümü bekleyen bir hasta gibidir. Savaştan sonra halk, sahipsizlik ve kimsesizliğe karşı bu kez ayakta durma savaşı verir. Yokluk, açlık ve ahlâk çöküntüsü baş gösterir. Millî mücadelenin başlamasıyla birlikte memlekete bir kurtuluş ümidi hâkim olur. Parça parça olan bu ümitler birleşerek millî bir hareket halini alır. Karay "Memleket Hikâyeleri"nde bu dönemin yaşantısını gözler önüne sermektedir.

Refik Halit'in ilk sürgün dönüşü yazdığı iki öykü; "Garip Bir Hediye" ve "Bir Saldırı" savaştan dönmüş iki yedek subayın perişan, yoksul ve çaresiz hallerini anlatmaktadır. "Çünkü mütareke yıllarında bulunuyorlardı; cepheden veya esaretten sıskası çıkmış dönen, hastaneden tedavisi bitmeden sakat ve illetli olarak kapı dışarı edilen nice yedek subaylar vardı ki, ne maaş alabiliyorlar, ne iş bulabiliyorlardı. Yıllarca özlemini çekerek, yaşadıkları hudutlardan, evlerine dönünce açlıktan ve yoksulluktan bir tutam mutluluk ve rahata kavuşamamışlardı." (Karay; 169). Refik Halit, bu tür hikâyelerinde milletimizin, Türk tarihini en zor şartlarda oluşturduğunu vurgulamaktadır. Böylece Cumhuriyet dönemi tarihimizin kurulması adına insanımızın yaptığı büyük fedakârlıklar gözler önüne serilmektedir.

Savaş sonrası milletimiz, kazanan devletler tarafından bölünmek, parçalanmak istenmiştir. Yenik düşen halk yabancı askerler tarafından ezilmiş, küçük görülmüştür. "Kuvvete Karşı" hikâyesinde Amerikan askerinin şımarıklığı, görgüsüzlüğü ve azgınlığı betimlenmektedir. "Bu sırada gemicilerden biri yerinden fırladı, masa üzerinde duran fesi, Suphi'nin fesini kaptı, başına geçirdi, arkadaşlarının alkışları arasında öbürünün bıraktığı sandalyeye oturdu." (Karay; 145).

“Cer Hocası” adlı hikâyede, 2. Meşrutiyet Hükümeti’nin memurlar üzerindeki haksız tutumunun eleştirilmesi verilmiştir. “Bu sırada kendini böyle sokağa atan hükümeti hatırladı, insan kalbinde daima, yer bulan kötülükçülüğe, kıyıcılığa karşı uzun süre şaşkınlıkla düşündü, çözemedi... Sonra imamı kovan köy ahalisiyle memuriyetinden kovulmasına sebep olanlardan büyük bir intikam almak isteği duydu.” (Karay; 159).

Bu dönemde Anadolu’da inanç, kanunlardan önce gelir ve halk, inançları doğrultusunda yaşantısına şekil verir. Ancak bozulmuş hoca tipi ile halkın inancı istismar edilmiş, halk yanlış inançlara yönelmiştir. Hocalar, bilgisiz, zavallı kişiler olmasına rağmen yine de sözleri geçen kişilerdir. “İliştir’e, Kadiri şeyhine, belki de daha başkalarına görünen ermişin ona daha önce görünmesi gerekmez miydi? Hem mademki onlara da Abdi Hocanın ismini vererek belirmişti, bilmez görünmek dal budak salan adına tâ dibinden bir balta vurmak demekti... İyisi mi baltayı ormana vuracaktı; hem çoktandır köylünün şurada burada yayıp gezeceği önemli bir iş, bir ermişlik göstermemişti, arasıra kendisinden söz ettirmezse unutulacağı kuşkusuzdu; bu uygun bir durumdu, yararlanmalıydı.” (Karay; 109). Vurgulanmak istenilen şey, Anadolu’da kendisine ait bir hayat tarzı kuran Türk insanının bu duyuş tarzındaki yanlışları ve doğrularıdır. Cumhuriyet dönemi insanının hurafelerden ayıklanması için bu yanlışları göstermek bir bakıma kullanılan bir yöntemdir. Anlatılan bu toprağın üzerindeki insanların hikâyesidir. Tanpınar’ın bilinen ifadesiyle: “Coğrafyayı, kader bilen” Anadolu insanının hikâyesi anlatılmaktadır.

Millî romantik duyuş tarzı ile Anadolu insanına yönelen Refik Halit Karay, halkın yaşamını tüm gerçekliğiyle anlatmış ve gelenek göreneklerine ait unsurları işlemiştir. “Milli romantizm için tarihi ve folklorik malzemenin değeri inkâr edilemez. Halkın yaşayış tarzı, zevkleri, ıstırapları geleneğe dönüşmüş, örfe bürünmüş davranış biçimleri, sanatkâr için vazgeçilmeyecek malzemedir.” (Kolcu; 1997: 16). Karay, “Küs Ömer” hikâyesinde düğün töreninin nasıl yapıldığından bahsetmiştir. ‟Ömer’inki; kadınlar için, mahalleyi ayağa kaldıran sazlı eğlentili bir düğün sayılırdı. Kına gecesinden başlayıp üç gün elekçi karıları zilsiz, deflerini gümbürdeterek, parmaklarını şakırdatarak ‘ Nur ol, yaşa’larla camları zangırdattılar.” (Karay; 88).

Karay, Memleket Hikâyeleri’nde cemiyet hayatına ait kesitlere yer vererek millî şuuru uyandırmayı amaçlamıştır. Anadolu’ya yönelen yazar, köy ve kasaba yaşamını anlatarak bu yörenin insanını betimlemiştir. “Bu kasabada kadınların iki gözünü birden görmek olanaksızdı. Gelin, bir evde, kayınbabasından kaçar, güvey baldızının yüzünü tanımazdı.” (Karay; 13).

Bu yörelerde coğrafi şartlar halkın yaşamını yönlendirmiş ve halkı bu yöreye sıkıştırmıştır. Bundan dolayı halk, kendi sınırları dışında bir hayat düşünmemiştir. “Yenecek ve yakacak ne gerekse Eylül içinde hazırlamak, soğuk aylara Kaygusuz bir düşünce, rahat bir yürekle girmek memleketin geleneğiydi. “Etlik” dedikleri bu iş kırk gün sürer, kır gün kasabada peri, dev masallarındaki şehzade düğünlerini andıran bir hazırlıktır giderdi. Bacaların boğula tıkana

tüttüğü, kazanların taşa köpüre kaynadığı, evlerin sucuk dizileriyle çepeçevre donandığı bu gürültülü, telâşlı günlerin arkasından ortalığa, hemen, güz yağmurlarıyla birlikte derin bir uyuşukluk çökerdi." (Karay; 103).

Devletin ölümü ile birlikte halk da zevke ve eğlence hayatına düşerek kendini öldürmüştür. Memleket Hikâyeleri'nde eğlence ölümü simgelemektedir. "Şeftali Bahçeleri" hikâyesinde memurlar devlete hizmet etmez olmuş, eşekler gibi yeme, içme ve rahatlıktan başka bir şey düşünmemişlerdir. "İri boylu, sağlam yürüyüşlü, rahat bir eşek bulduruldu, bir de kadifeli, mor püsküllü, şeritli, saçaklı yeni palan yaptırıldı. Akşamları, Yazı İşleri Müdürünün de merkebi öbürleriyle artık hükümet konağının iç avlusunda sıralanıyordu." (Karay; 46). Hayatın olumlanmasından daha çok olduğu gibi anlatıldığı bu sahneler de millî tavır, malzemenin kendi hayat tarzımızdan alınmasıdır; romantik tavır ise sanatkârın ve sahnede yer alan insanların duyuş ve düşünüş tarzıdır.

"Anadolu'ya yönelerek halkın acılarım ve ezikliğini anlatan Karay, milletin yüceliğini de anlatmaktan geri kalmamıştır. Bir Türk gayri ahlâki davranışlarda bulunmaz. Buna iltifat edenlerin azınlık kimlikleriyle öne çıkarılması önemlidir. " ... Hülyalı yollarda birbirinin kollarına girmiş, saçları kordelâlı, omuzları atkılı genç, olgun Rum kızları yavaş sesle türküler mırıldanarak aşağı yukarı dolaşırlar, ara sıra durup uzaktan çarşının yankılanan boğuk gürültüsünü, yarı sarhoş erkeklerin kaynaştığı bu uğultuyubir dişi zevkiyle dinler, aralarında sırlarını söyleşirlerdi." (Karay; 77).

Kötünün, kötülüğün nedeni çoğu zaman "öteki" kimlik olarak azınlıklardır. Tabiri caizse başımıza ne gelirse bunlardan (azınlıklardan) gelmektedir. "Feridun neden Yahudi'nin bir adi tıraş fırçasına böyle değer biçilmez iki taş saklamış olduğunu uzun süre anlayamadı, fakat bir gün rasgele öğrendi ki gümrükten mal kaçırmak için bazen en akla gelmez dolaplara başvurulur ve işte böyle bir tıraş fırçasının sapına, biner liralık iki pırlanta konulduğu da olurmuş." (Karay; 165).

Bir milletin tarihi olmadan yarınlara ulaşması imkânsızdır. Geçmişini görmezden gelen, inkâr eden bir milletin geleceğinin olması düşünülemez. Karay, topluma ait bütün değerleri geçmiş ile hâl arasında bağ kurarak ustaca işlemiştir. Refik Halit, "Memleket Hikâyeleri"nde tarihi unsurlar çerçevesinde halkın yaşamına ayna tutarak geçmiş, bugün ve yarın arasındaki münasebeti aktarıp millî şuuru uyandırmıştır. Burada tarihilik daha çok malzemenin alındığı zaman diliminde yatmaktadır. Geçmişin malzemesi güne taşınarak olaylara tarihsel bir derinlik kazandırılmaktadır.

III. Sürgünde Bir Millî Romantik

Tarihi bir varlık olan insan, geçmişini sürekli bir mekân içerisinde hatırlar. Aitlik bilincini uyandırıp sağlamlaştırmak için mekân gerekli unsurdur. "Kısacası millet, ortak tarihi geçmişi

olan insan topluluğunun belli bir mekânda sahip olduğu hususiyetlerin akli ve iradi olarak değerlendirmesi sonucu organize hale gelmiş bir hüviyet ile karşımıza çıkar." (Aktaş; 1996: 171). Millet, mekâna tutunarak varlığını devam ettirir. Aksi halde belirli bir mekânı olmayan insanların bir arada olmaları da mümkün olmadığı için dağılmak kaçınılmaz bir sondur.

Refik Halit, Anadolu'yu gözler önüne sermiş usta bir kalemdir. Bunu, bu kadar ustalıkla yapmasındaki etkenlerden biri de yaşadığı sürgünlerdir. Dönemin siyasi durumundan dolayı uzun süre sürgün hayatı yaşayan Karay, vatan toprağı denilen coğrafyayı keşfetme imkânını bulmuştur. Toprak ve insan bütünlüğünü gören Karay, Memleket Hikâyeleri ile edebiyatın Anadolu'ya açılmasına öncülük etmiştir.

Sürgün yılları, Karay'ı görmediği mekânlara, karşılaşmadığı insanlara ve hayatlara götürmüştür. Bu yüzden Memleket Hikâyeleri'nde geleneksel, mahalli ve millî hayatın yaşandığı yerleri işlemiştir. Karay, Anadolu'yu bir köylü olarak değil, varlıklı bir şehir delikanlısı olarak gördüm ve anlattım, diyor. İnsanın yaşadığı mekânın tarihi ile coğrafyası arasında bir bütünlük vardır. Anadolu coğrafyasını ve insanını millî duyuş tarzı ile ele alan yazar da bu bütünlüğün farkına varmıştır. Memleket Hikâyeleri'nde mekân Anadolu coğrafyası ve İstanbul'dur. Karay, Anadolu insanını anlatırken, dar bir mekânda sıkışmış olan insanın ruh halini betimlemektedir. "Burası Ankara'ya iki gün öte, ana yollardan aykırı küçük bir kasabaydı. İki gün bitmez tükenmez yokuşlar çıkılarak bin yorgunlukla gücü tükenmiş ve ezilmiş bir durumda gelindiği halde orada oturulacak bir kahve, yatacak bir han bulunmaz; şu çıplak kuru memlekete varmak için neden bu kadar yollar aşıp güçlükler çekildiğini insan bir türlü anlamazdı. Soğuk, barınılmaz bir kışı; susuz dayanılmaz bir yazı vardı. Zaten yöredeki halk ile kolayca buluşup ilişkiye girişememek yüzünden bu kasaba gayet geri, gayet uyuşuk, kalmıştı. Ne gençlerinde hayatın ilk tatlarını duymaktan gelen bir iştah, bir sıcaklık; ne de ihtiyarlarında rahat bir yaşlılığın verdiği çubuklu, hikâyeli bir keyif..." (Karay; 12).

Coğrafi konum ve şartlar, insanların yapısını ister istemez etkilemektedir. Karay için, "coğrafya, uzuvlaşan bir varlık alanıdır." (Özcan; 2011: 194). "Yatık Emine"nin neşesiz, eğlencesiz, duygusuz, sevgisiz, acımasız, bağnaz insanları Anadolu'nun çok sarp, ıssız, yolsuz çevre ile bağlantısı olmayan, çok sert iklimli, dışa kapalı bir kasabasında yaşarlar. "Şeftali Bahçeleri"nin geçtiği yöre uygun iklimli bolluk içinde, herkesin kolayca eğlenebildiği bir yerdir. İklim ve konum eğlenceler, oyunlar üzerinde dahi etkili olmuştur. Kapalı bir çevrede geçen "Sarı Bal" ve "Küs Ömer" hikâyelerinde eğlencelerde oynanan oyunlar ağır oyunlardır. " Bu memlekette de öyle pek oynak, pek değişik fıkır fıkır oyun geçerli değildi. Dikkatli ağır hareketler hoş görülüyor, daha etkiliyordu." (Karay; 70).

Dönemin siyasi şartlarının da etkisiyle halk, bu dar mekânlara kıstırılıp sürgün hayatı yaşıyordu. Millet, kendi topraklarında sürgündü. Toprağı özgür olmayan bir milletin kendisinin de özgür olması düşünülemezdi. Burada yaşayanlar çevresiyle ilişki kuramayan, kendi dünyalarında yaşayan insanlardır. Halk mecburi bir kabulleniş ile bu hayatı yaşıyordu.

"... Sanki buraya insanlar yokuşları tırmana tırmana değil, gökten serpilerek gelmişler ve inmeğe iz bulamayarak öyle dünyaya ilgisiz bir küme halinde kalmışlardı. Haymana ovasının ortasında, en yüksek bir yerde gözcü gibi bekleyen kasaba, kerpiç evleri ve ağaçsız sokaklarıyla ne kadar zevksiz yürek karartıcıydı. Bütün ömürleri sonuç vermeyen davalar arkasında büyük ümitlerle koşa didişe geçirip sonunda umduklarını bulamadan yıkılıp ölen adamlar gibi buraya tırmananlar da hiç kuşkusuz arayıp beklediklerini bulamamaktan ileri gelme bir kederle düşüp kalmışlardı." (Karay; 12). Sert, acımasız ve çıplak olan bu tabiat, evlerde de yansımasını bulmuştur. Dış mekân nasıl insanların ruhuna işlemişse, onların yaşadıkları evlere de aynı şekilde yansımıştır. Bu evler de dışarısı gibi soğuk ve acıdır. "Burası penceresi, nefesliği olmayan çukur, basık, loş bir yerdi; ahıra benziyor ve ahır kadar kokuyordu. Dışarıdan yeni girince keskin ve ekşi bir yaşlık, gözleri sulandıran bir sirkeleşmiş hava insanı tıkıyor, değişmeye değişmeye çürümüş sanılan sıcak, kötü bir yağ gibi yüze yapışıyordu. Duvarda elekler, sepetler asılıydı; tavanda torbalar, soğan dizeleri, ayva hevenkleri sarkıyordu. Oda tıka basa dolu idi." (Karay; 67).

Aynı çevrede yetişenler arasında sıkı bir bağlantı vardır. "Yatık Emine"de insanlar sevmeyi sevilmeyi bilmediği için birbirlerini kıskanırlar. "Şeftali Bahçeleri"nde ise zengin, fakir herkes eğlenceden payını aldığı için kimse kimseyi kıskanmaz.

Memurun, elini eteğini devletten, hizmetten çektiği dönemde tabiat onlar için bir sığınma yeri olmuş, memurlar burada huzuru, rahatlığı bulmuştur. Bu yüzden memurlar, en küçük fırsatı değerlendirip sürekli tabiata koşmuşlardır. Doğa bozulmuşluğun dışında kalıp insanı kucaklamıştır. Merkeplerle bahçelerin arasından geçilirken görülen tabiat manzarası ve ırmakta yıkanan kadınların şuh görüntüleri Agâh Bey'i kendinden geçirir. "İkindi üzeri merkeplere bindiler, rahvan yürüyüşlü, yumuşak palanlı rahat hayvanlardı; kendilerine özgü ufak ufak adımlarla, çabuk çabuk ve düzenli salıntılar ile tuhaf bir yürüyüşleri vardı. Agâh Bey hoşlandı. İlle şeftali bahçelerinin arasına girip de tozdan, güneşten kurtuldukları zaman yosun gibi koyu yeşil, yarı ıslak yoncalar ve su sesi büsbütün keyfine gitti. İğdeler, böğürtlenlerle örtülü iki yüksek çit arasında dolana dolana uzun bir yol gittiler. Şeftalilerin kokusu sinirlerini gevşetmişti." (Karay; 44). Gücünü, Anadolu tabiatının ışığından alan bu tablolar, romantiklerin el değmemiş ve saf tabiat anlayışlarının bir yansımasıdır.

- "Bu, küçük bir' çam ormanı idi. Yazın kasabanın boğucu sıcağından kaçanlar gelirler, çadır kurarak gölgesinde serin günler geçirirlerdi. Tam ortasında mini mini bir kaynak yaz kış artıp azalmayan reçine kokulu duru sızıntısıyla bu ziyaretçilere açlık, sağlık verirdi." (Karay; 104).

Millî romantik doğa anlayışının karşısına çıkarılan mekân, İstanbul'dur. İstanbul yalılarını, köşklerini, eğlence hayatını çok iyi bilen Karay, İstanbul'a özlem duymaktadır. İstanbul, Anadolu'nun aksine saflığını, temizliğini, dürüstlüğünü yitirmiştir. Anadolu'da millî ve mahalli değerlerle yaşayan insan, İstanbul'a gelince ilk değişimi kılık kıyafetinde yaşamıştır. Batılılar gibi giyinip kuşanıp onlar gibi bir hayat sürmeye özenmişlerdir. "Nebile babasındaki

değişikliğin farkına vardı: Kasketi atmış, başına siyaha yakın, kadifemsi bir şapka geçirmişti; pantolonu baldırından kopçalı ve büzmeli değildi artık... Mintanı da bırakmış kravatlı gömlekli giyiyordu. Ayakkabıları iki renkli, pırıl pırıldı." (Karay; 179).

İstanbul'a büyük hayallerle gelen bu insanlar ilk önce buraya ayak uydurmada acemilik çekmiş fakat kısa bir süre sonra şatafatlı hayata uyum sağlamışlardır. Hatta bu insanlar, birden içine girdikleri yaşam tarzında aşırılığa gidip kısa sürede tüketimde oradakilerinin önüne geçmişlerdir. "Önceleri bir süre ana, kız büyük mağazaların sadece vitrinleri önünde durup bakmışlar, içeriye girmek cesaretini bulamamışlardı. Fakat apartmanın bodrum katındaki kiracı Fitnat Hanımla ahbap olunca iş değişmişti, kadın, taşralıları peşine takmış, bu mağaza senin, o dükkân benim, ikisini de alış verişe, gezip tozmaya, terziler bularak, işçi kızlar tutarak giyim kuşama alıştırmıştı; kâhyalıklarını ediyordu." (Karay; 180).

Anadolu'nun güzel doğasını, cömert tabiatını, kirlenmemiş toprağını terk eden insanlar İstanbul'un özentili mekânlarında özentili bir hayat sürmüşlerdir. Fakat bu heves kısa sürmüş Anadolu'ya özlem başlamıştır. "Kadın bir türlü benimseyemediği, daima kasaba özlemi çektiği, dibekte tokmaklarla bulgur dövemediğine yandığı İstanbul'dan ayrıldığına sanki memnundu. Erkek kederliydi ama belli ki yıkılmayacak, küçük dükkânına yeniden ısınacak, çok küçük ölçüde olmakla beraber gene beş, on kuruş kâr etmekle avunacaktı. " (Karay; 181).

Netice itibariyle toprak, bir milletin varlığının göstergesidir. İnsan yaşadığı mekânla vardır. Mekân yoksa millet de yoktur. Karay, yaşadığı sürgünlerden sonra toprağa farklı bir gözle bakmış ve hikâyelerinde millî romantik bir duyuş tarzı sergilemiştir. Böylece "Hayat ve tabiata ait tezahürler hatta mekân ve zaman sanatkârın " iç ben" in gözü ve duyarlılığıyla dilin dünyasında yorumlanıp ses, anlam değeri ve mısradaki yeri bakımından mükemmeliyet duygusunu tatmin edecek bir olgunluğa ulaşır." (Aktaş; 1998: 244).

Anadolu'nun Türk hikâyesinde işlenmeye başlaması ve yerleşmesi noktasında, önemli katkıları olan Refik Halit Karay, Anadolu'daki sürgün hayatının izlerini taşıyan ve 1919'da yayımlanan "Memleket Hikâyeleri"yle edebiyatın Anadolu coğrafyasına açılmasına öncülük etmiştir.

IV. Millî Şuur ve Millî Dil

Belirli bir toplumun izlerini taşıyan dil, bir iletişim aracıdır. Anadil bireyleri bir araya getirerek onların toplum haline gelmesini sağlayan önemli bir değerdir. Bireyin sahip olduğu dil, onun bir millete mensup olduğunu hissetmesini sağlar. Milleti millet yapan unsurların başında gelen dil, millî değerlerin geleceğe taşınmasında araçtır. Dil, ataların ruhunu içinde barındırarak gelecek nesillere taşır. Böylece tarih ve edebiyat dil sayesinde meydana gelir.

Dil, bir milletin varlığının, yükselmesinin ve kendisini kabul ettirmesinin temel unsuru olarak

görülür. Bir milletin bilimde, fende ve edebiyatta yükselmesi, yine dil ile gerçekleşebilecektir. Ancak, bu dil millî bir dil olmalıdır. Yani millî bir edebiyatın oluşması için millî bir dilin olması zorunludur. "Ve biraz düşünen inkâr edemez ki milli edebiyat ancak annelerimizin konuştuğu lisanla, İstanbul Türkçesiyle hani birbirimizle her gün konuştuğumuz bir lisanla vücuda gelebilecektir." (Parlatır; 1992: 103). Ortak bir dilin kullanılmaması, ortak değerlerin ve ortak yapıtların meydana gelmesine engel olur.

Refik Halit Karay, Türk dilinin, ona gönül vermiş en usta işçisidir. İlk kez özentisiz bir dil kullanan Karay, kıvrak üslubu ve canlı tasviriyle edebiyatımızda bir ilke imza atmıştır. Ve " Öz Türkçe" hareketini destekleyenlerin başında yer almıştır.

Karay, hikâyelerin ve bu hikâyelerdeki kahramanların isimlerini bilinçli bir şekilde seçmiştir. Bu isimler, halkın günlük dilde kullandığı sıradan isimler olarak Türk kimliğini temsil ederler. Yatık Emine, Küs Ömer, Ayşe'nin Yazgısı, Yılda Bir gibi hikâye başlıkları Türkçe'nin duruluğunu ve anlam zenginliğini gösterir. Yazarın, sözcük dağarcığı çok zengindir. "Şeftali Bahçeleri" hikâyesindeki Agâh ismi, yazar tarafından bilinçli tercih edilmiştir. Agâh, kelime anlamı olarak bilgili, haberli anlamındadır. Hikâyede de Agâh Bey milletin durumunun farkındadır ve tek gayesi millete hizmet etmektir. "Başının içinde, kasabaya indiği gün, yeni düzenlemeler, örgütler, yardım dernekleri gibi ağır düşünceler doluydu. Bu küçük şehirde kocaman işler göreceğini, herkese parmak ısırtacak eserler çıkaracağını sanıyordu. Durmayacak, dinlenmeyecek, çalışacaktı. Atılganlık gerekiyordu, mutasarrıftan tutarak âmir ve memurların hepsini yola getireceğine inanmıştı." (Karay; 41). Ayşe'nin Yazgısı adlı hikâyede de, annesi evlere çamaşır yıkamaya giden bir kızın hikâyesi anlatılırken seçilen Ayşe ismi sıradan bir isim olup halk tarafından çokça kullanılır.

Millî şuuru uyandırmayı amaçlayan Karay, halka yönelerek halkın kullandığı dil ile hikâyelerini kaleme almıştır. Öykülerinin güçlü kılan baş etken dildir. "Cer Hocası"nda başkişi Asım, vaaz etmek üzere ilk kez köylünün karşısına çıktığı zaman "o güzel Türkçesinin halim, tatlı ahengiyle" konuşmaya başlar. Halk, önce şaşırır sonra bu sözleri anlayarak anladığı için beğenerek kendinden geçer. Asım, tatlı konuşmasıyla bütün köye kendini sevdirir. "Sonra o güzel Türkçesi, uysal, tatlı uyumlu sesi ile vaaza başladı. Her zamanki gibi o ilk anlaşmazlık burada da görüldü; yüzler şaşkınlıkla kırıştı. Bir süre bu halde kaldı; sonra kırışıklar açıldı, açıldı, merak içinde kalmış bir yüz durumu aldı. Köyün muhtarı, olduğunu haber aldığı çember sakallı - bu sefer dikkat etti- çuha şalvarlı adam, gözlerini kapamış, her beğendiği, iyi anladığı sözün arkasından başını sallıyor, içini çekiyordu." (Karay; 157). İşte bu Cer Hocası bir bakıma Karay'ın ta kendisidir. Onun çok temiz, çok güçlü bir Türkçesi vardır. Sözcük dağarcığı çok zengin olan yazar sözcükleri yerli yerinde kullanır.

Karay'ın tümceleri kısa ve yalındır. Hikâyelerinde uzun, karışık tümceye hemen hiç rastlanmayan yazarın Kısa tümcelerinde de derin ifadeler bulunur. "Kimin karşısına çıkarsa, peçesini kaldırınca gözlerinin izini bırakır..." (Karay; 14).

İstanbul Türkçesi'nin bütün inceliğine ve şiiriyetine vakıf olan yazar, halk ağzından aldığı sözlü anlatım şekillerinden, geniş ölçüde yararlanmıştır. "Babasının sesini işittikçe garazdan yüreği burkularak ve öğrendiği İstanbul lehçesini unutarak memleket ağzıyla söyleniyordu." (Karay; 183).

Bir dil devrimcisi olan Refik Halit Karay, hikâyelerinde ustalıkla Türkçe'yi kullanmış ve milletin bilinçlenmesine öncülük etmiştir. Milletin birlik ve beraberliğe ihtiyacı olduğu bir dönemde, milletin diliyle eserlerini veren Karay, millî bir dil ile millî benliğe ulaşmıştır. Onun kullandığı dil, geleceği müjdeleyen, pürüzsüz, sade ve kıvrak bir Türkçe'dir.

V. Sonuç

Millî romantizm, bireyin kendisinden başlayarak topluma ait değerler ışığında geçmiş ile şimdi arasında bağ kurup geleceğini şekillendirmesi hareketidir. Sanatkâr, mensubu olduğu milletin tarihi, coğrafi ve kültürel değerlerini kendi ruh dünyası ile yorumlayıp halkın millî şuura erişmesine öncülük eder. Millî romantikler, güçlerini milletin yaşadığı coğrafya ve yarattığı kültürel değerlerden alırlar.

Refik Halit Karay, Millî romantik duyuş tarzı ile yazdığı hikâyelerde yönünü millete çevirip onların anlayabileceği bir dille yazarak Türk edebiyatında millî bir edebiyatın oluşmasına öncülük etmiştir.

Karay, hikâyelerinde tarihe temas ederek millette var olan değerleri devam ettirmeyi amaçlamıştır. Savaştan çıkan bir milletin yok olma ile karşı karşıya kaldığı bir dönemde yeniden diriliş için uyanması gerekiyordu. Bu dönem sanatkârları eserlerini verirken millî bilinci uyandırmayı amaçlamışlardır. Refik Halit Karay da bu sanatkârlar arasında olup eserlerinde bunu çok iyi şekilde işlemiş ve halka ulaşmayı başarmıştır. Tarihi hadiseler onda halkın bilincini uyandırmada amaç ve araçtır. Karay, millete ait olan tarihe, kültürel değerlere, inançlara ve bunların insanın ruh yapısında oluşturduğu etkiye dayanarak eserlerinin oluşturmuştur. Ayrıca mekân insan ilişkisini gözler önüne sermiş ve mekânın insan hayatını nasıl şekillendirdiği ve millî bir kimlik oluşturmadaki önemini vurgulamıştır. Mekân, insanın ruh dünyasını ve yaşam şartlarını şekillendirir. Birey, önce kendi mekânında daha sonra topluma ait ortak bir mekânda (sosyal ortamda) yaşar. Sanatkâr, hikâyelerindeki millî romantik tabiat anlayışıyla tabiatın mükemmelliği karşısında insanın tepkisini ölçmektedir. Hayatın zorluğundan kaçan insanın tabiatı bir sığınma yeri olarak gördüğünü ve insanların evinde, iş yerinde bulamadıkları huzuru tabiatta yakaladıklarını anlatmaktadır.

Bütün bunları yaparken millî dili kullanan yazar, millî dilin millî kimliği oluşturmada önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir. Milletin tarihi, ortak bir dille yazılmıştır ve yine millet bu ortak dili kullanarak tarihini öğrenmiştir. Millî bir dille var olan millet yine millî bir dil ile geleceğini oluşturacaktır. Karay, Türkçe'nin bütün güzelliklerini hikâyelerinde sergileyerek

"Öz Türkçe" hareketinin öncüsü olmuştur.

Millî romantik duyuş tarzı ile değerlendirdiğimiz Refik Halit Karay, dönemin siyasi ve sosyal şartlarını göz önünde tutarak Anadolu'ya ve Anadolu halkına yönelmiştir. Böylece halkın millî bilincini uyandırarak geleceğe ışık tutan usta kalemlerden biri olmuştur.

Kaynakça

Aktaş, Şerif (1996), Milli Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 38, Ocak- Şubat, s. 170- 176.

Aktaş, Şerif (1996), Milli Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı II, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 38, Mart- Nisan, s. 104- 107.

Aktaş, Şerif (1997), Milli Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı V: Nazım Hikmet, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 48, Kasım- Aralık, s. 243- 250.

Ayvazoğlu, Beşir (1997), **Geleneğin Direnişi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Kolcu, Ali îhsan (1997). **Milli Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Deveci, Mutlu (2011), "Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Millî Bilinç Üzerine", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 194, s.129-146.

Ercilasun, Bilge (1996), **Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelmeler 1**, Akçağ Yayınları, Ankara.

Karay, Refik Halit, **Memleket Hikâyeleri**, İnkılâp Kitabevi, 15. Baskı, İstanbul.

Okay, Orhan (1990), **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Özcan, Tarık (2011), "Bellek Mekânı Olarak Ömer Seyfettin Hikâyeciliği", **100. Yılında Yeni Lisan Hareketi ve Millî Edebiyat Çalıştayı**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları 148, İstanbul, s. 190-205.

Parlatır, İsmail (1992), "Genç Kalemler İçinde Ömer Seyfettin", **Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin**, , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, , s.87- 113.

Tural, Sadık Kemal. "Milli Benlik ve Milli Kimlik", **Bilge,** Sayı: 24, Bahar (Nevruz), s. 9-16.

Yuvalı, Abdulkadir (1999), "Millet, Milletleşme ve Milliyetçilik" **Türk Yurdu**, Mart- Nisan-Mayıs, s. 139-141,

ÖĞRETMENLERE YÖNELİK YAŞ AYRIMCILIĞINA İLİŞKİN OKUL YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr. Mukadder Boydak ÖZAN
Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye

Hakan POLAT
Fırat Üniversitesi

Seda GÜNDÜZALP
Fırat Üniversitesi, Elazığ

Zübeyde YARAŞ
Fırat Üniversitesi

Özet

Bu araştırmada, eğitim kurumlarında yaşanan yaş ayrımcılığına ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma için nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Elazığ Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması Anabilim Dalında tezsiz yüksek lisans yapan 36 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Veri toplamak için hazırlanan üç adet açık uçlu soru görüşleri alınmak üzere öğretmenlere sorulmuştur. Elde edilen verilerin analizinde nitel araştırmaları çözümlemede kullanılan içerik analiz yöntemi uygulanmış ve ifadelerin benzerliğine göre gruplandırmalar yapılarak temalar oluşturulmuştur. Okul yöneticilerinin görüşlerinden elde edilen sonuçlara göre; eğitim kurumlarında yaş ayrımcılığının yaşandığı ve bu ayrımcılığın öğretmenlerin performansını, örgüte olan güven ve adalet duygusunu etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmenlere yönelik yaş ayrımcılığının veliler tarafından en çok 31-40 yaş aralığı öğretmenler tercih edilerek yapıldığı belirlenmiştir. Yaş ile ilgili yapılabilecek düzenlemelere ilişkin, cazip emeklilik sistemi, performans değerlendirme sistemi, farklı görevlerin verilmesi ve mentörlük gibi öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaş, yaş ayrımcılığı, yaşlı ayrımcılığı, yöneticilerin görüşleri.

Abstract

In this study, it is determined to the opinions of school administrators related to the age discrimination occurs in educational institutions. For this study, phenomenological research design that is one of qualitative methods was used. The study group of the research consists of 36 school administrators doing a master's degree at Elazıg Fırat University, Institute of Educational Sciences, the Department of Management, Inspection and Planning of Education. Three open-ended questions prepared for data collection were addressed to school administrators. In order to analyse the obtained data, the content-analysis method that is used for analysis of qualitative researches was applied and the expressions were grouped and hence the themes were created. In each theme, the school administrators' opinions which attract attention were directly stated by quotations. According to the results obtained from the school administrators' opinions; experiencing the discrimination of age discrimination in educational institutions, teachers' performance, reached the conclusion that confidence and sense of justice that affect the organization. In addition, the age discrimination for teachers, most 31-40 age range by parents teachers was preferred. This arrangements related age can be made, attractive pension system, performance evaluation system, giving the different tasks and mentoring.

Keywords: Age, age discrimination, ageism, the opinions of the administrators.

1. GİRİŞ

Ayrımcılık, kişilere bazı kişisel özellikleri veya belirli sosyal gruplara üye olmaları nedeniyle farklı davranılması anlamına gelmektedir (Baybora, 2010). Ayrımcılık yasalarda her ne kadar yasaklanmış olsa bile kasıtlı veya kasıtsız olarak bazı durumlarda gerçekleşebilmektedir. Ülkemizde yapılan çalışmalara bakıldığında ayrımcılığa yönelik olarak bazı değişkenlerin ele alınarak incelendiği görülmektedir. Ayrımcılık konusunda yapılan çalışmalar yetersiz kalsa da cinsiyet, siyasi görüş, din, etnik grup, engelliler gibi konular bu çalışmalar arasında yer almaktadır. Yaşa dayalı ayrımcılık (ageism) hala pek bilinen bir ayrımcılık türü olarak yerini almamıştır (Çayır, 2012). Ageism terimi olarak karşımıza çıkan "yaş ayrımcılığı", literatürde ilk olarak 1969 yılında R. Butler tarafından kullanılmıştır. Bu kavram, yaşlı bireylere karşı sergilenen sistematik kalıp yargıları ve ayrımcılığı ifade etmektedir (Robinson, 1994). Yaş ayrımcılığı, yeni bir olgu değildir. İstihdamda yaş ayrımcılığı konusu hem Amerika'da hem de İngiltere'de 1920-1930'lardan beri tartışılmaktadır (Machinol, 2006). Bu ayrımcılığın pozitif ve negatif yönlerini görmek mümkün olduğu gibi sadece yaşlı bireylere değil genç bireylere de yapıldığı görülmektedir. Yaşlı bireylere yönelik iş yaşantısında aşırı iş yükü vermeme, görmezden gelme, sahip çıkma, sözünü dinleme gibi pozitif ayrımcılığa yer verilirken, dinamik olmamaları, değişime kapalı olmaları, sosyal yönden zayıf olmaları gibi nedenlerle ikinci plana itilerek negatif ayrımcılığa da maruz kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra günümüzde yaşanan hızlı ve çok yönlü değişimler sosyal yaşantıda ve iş yaşantısında daha çok dinamik olan kişilerin ve gençlerin tercihine yol açmakta olup (Akdemir vd., 2007) genç bireylere yönelik pozitif ayrımcılığa neden olurken, tecrübesiz olmaları, daha fazla iş yükü verilmesi, fikirlerinin dikkate alınmaması gibi durumlarla negatif ayrımcılığa da maruz kalmaktadırlar.

Yaş nedeniyle kişiler veya gruplar arasında muamele farklılıkları, ayrımcılığın diğer türlerinde olduğu gibi daha çok genelleştirilmiş kanılara veya günlük önyargılara dayanmaktadır. Bu kanıların hatalı olduğu, yanlış anlamalara ve haksız önyargılara dayandığı ifade edilmektedir. Hem gençler hem de yaşlılar bu tarz önyargılardan etkilenebilirler. Kişiler, bu önyargıların bir sonucu olarak ayrımcılığa maruz kaldığında, muamele ve saygı eşitliği inkâr edilerek, temel hak saygınlıkları ihlal edilmiş olmaktadır. Haksız yaş ayrımcılığından etkilenen yaş gruplarının, sosyal dışlanmaya maruz kalması sonucunda ekonomik açıdan olumsuz sonuçlarla karşılaşmaları da söz konusu olabilecektir (Baybora, 2010).

Ülkemizde bu konuya ilişkin yapılmış az sayıdaki çalışmaların (Akdemir vd., 2007; Taşçı, 2010; Komşu, 2014; Buz, 2015) sağlık, bakım ve sosyal politikalar konusunda yaşlı bireylere yönelik yaş ayrımcılığını ortaya koymak amacıyla yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı çalışma hayatında (Baybora, 2010) yaşlılara yönelik yapılan ayrımcılığı ele alan çalışmalarda yapılmıştır. Yaş ayrımcılığının çeşitli meslek gruplarında yaşandığı söylenebilir. Eğitim de bu meslek gruplarından birisidir. Eğitim kurumlarında çeşitli yaş düzeylerinde öğretmenler çalışmaktadır. Bunların içerisinde henüz göreve yeni başlayanlar, belli süredir çalışan kıdemliler ve uzun yıllardır çalışmış ve emeklilik sürecine yakın öğretmenlerin yer aldığını görmek mümkündür. Özellikle okullarda, gerek okul yönetimi gerekse aileler tarafından yaş konusunda ayrımcılığa yönelik tercihlerin yapıldığı görülmektedir. Bu ayrımcılığın nedeninin belirlenmesi problem teşkil etmektedir. Bu doğrultuda eğitim kurumlarında karşılaşılan yaş ayrımcılığına yönelik görüşlerin belirlenmesi ve alan yazına sağlayacağı katkı nedeniyle önem arz etmektedir. Bu araştırmada, eğitim kurumlarında öğretmenlere yönelik yaş ayrımcılığına ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır.

2.YÖNTEM

Öğretmenlere yönelik yaş ayrımcılığına ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir

anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır. Ayrıca bize tamamen yabancı olmayan ancak tam olarak anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmada uygun bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubunun belirlenmesinde olasılık temelli örnekleme yöntemleri içinde yer alan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı (yargısal) örneklemede araştırmacı kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amacına en uygun olanları örnekleme alır (Balcı, 2005). Öğretmenlere yönelik yaş ayrımcılığına ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerin belirlenmeye çalışıldığı araştırmanın çalışma grubunu, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Anabilim Dalı'nda tezsiz yüksek lisans eğitimi gören 36 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Okul yöneticilerine ait demografik bilgiler Tablo 1'de gösterildiği gibidir.

Tablo 1. Okul Yöneticilerinin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		**F**	**%**
Cinsiyet	Kadın	15	41.7
	Erkek	21	58.3
Yaş Aralığı	25-30	14	38.9
	31-35	11	30.6
	36-40	6	16.7
	41-45	5	13.9

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Okul yöneticilerinin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla beş adet açık uçlu, üç adet kapalı uçlu sorunun yer aldığı görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunun hazırlanmasında, literatürdeki mevcut çalışmalar incelenmiş ve uzman görüşlerine başvurulmuştur. Okul yöneticilerine gerekli açıklamalar yapılarak bu formda yer alan sorulara yanıt vermeleri istenmiştir.

Okul yöneticilerinin görüşlerinden elde edilen verilerin analizinde, nitel araştırmaların çözümlemesinde kullanılan "içerik analizi" yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde, temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunu okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu yolla veriler tanımlanmaya ve verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır (Yıldırım, Şimşek, 2006). Çalışmada ilk olarak okul yöneticilerinin görüşme formlarına vermiş oldukları yanıtlar incelenmiş ve toplanan bütün veriler (36 görüşme formu) geçerli kabul edilmiştir. Bu görüşme formları üzerinde çözümlemeler yapılmış ve formların her biri sırayla Y1, Y2,…,Y36 şeklinde kodlanmış ve her bir soru için bir Word belgesi oluşturulmuştur. Elde edilen veriler Nvivo 8 (demo versiyon) paket programına aktarılıp, benzer ifadeler ana tema altında toplanmıştır. İçerik analizi ile elde edilen verilerin güvenirliğinin sağlanması için, Miles ve Huberman'ın geliştirdiği "Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100" formül kullanılmıştır (Saban, 2008). Buna göre araştırmacılar arasındaki güvenirlik oranı P=378/ (378+9) X 100 = % 97,67 olarak bulunmuştur. Her bir temada dikkat çeken okul yöneticisi görüşlerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir. Ana tema ve alt temalara ilişkin frekans değerleri hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

Öğretmenlere yönelik yaş ayrımcılığına ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri belirlemek amacıyla görüşme formunda yer alan iki soruya verilen yanıtlar dikkate alınarak, ana temalar ve bu ana temalara bağlı kategoriler oluşturulmuştur.

Görüşme formunda yer alan **"Meslek hayatınızda yaş ayrımcılığına şahit oldunuz mu? Şahit olduğunuz ayrımcılığı bir örnek olayla aktarınız."** sorusuna ilişkin oluşturulan ana temalar, ana temalara bağlı kategoriler ve frekans değerleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Yaş Ayrımcılığı İle Karşılaşma Durumu

Yaş Ayrımcılığı İle Karşılaşma Durumu	f	%
Karşılaştım	**28**	**82.4**
Genç Yaş Ayrımcılığı (22-30 Yaş)	8	23.5
Tecrübesiz Olduğunun Düşünülmesi	8	23.5
Görev Yükünde Artma	4	11.8
Ön Yargı ile Karşılaşma	4	11.8
Orta Yaş Ayrımcılığı (31-50 Yaş)	6	17.7
Öğrenci Kaydında Daha Çok Tercih Edilme	5	14.7
Dinamik ve Tecrübeli	2	5.9
İleri Yaş Ayrımcılığı (51-65 Yaş)	20	58.8
Görev Yükünde Azalma	10	29.4
Nöbet Görevini Tam Olarak Yerine Getirmeme	5	14.7
Öğrenci Kaydında Tercih Edilmeme	5	14.7
Derse Geç Girme	3	8.8
Emekli Olmaya Yönelik Psikolojik Baskı	2	5.9
Karşılaşmadım	**6**	**17.6**

Okul yöneticilerinin büyük bir kısmı (f=28) meslek hayatlarında yaş ayrımcılığı ile karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu ayrımcılığı yaşlı ayrımcılığı, genç yaş ayrımcılığı ve orta yaş ayrımcılığı olarak ifade etmişlerdir. İleri yaş ve genç yaşa yönelik genellikle olumsuz ayrımcılıklar görülürken orta yaş grubuna olumlu ayrımcılığın yansıdığı görülmektedir. Bu görüşlerin yanı sıra yaş ayrımcılığı ile karşılaşmadığını ifade eden (f=6) görüşler de yer almaktadır. Okul yöneticilerinin bu soruya ilişkin örnek görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Y5: "Evet karşılaştım. 27 yaşında müdür yardımcılığına başladım. Yaşım küçük olduğundan önceleri okuldakiler tarafından bu bir iş yapamaz bakışlarıyla karşılaştım. Ama gösterdiğim performansla bu intibayı değiştirdim. Kendimi kabul ettirdim."

Y8: "Karşılaştım. Veliler çocuklarını okula kayıt yapmaya geldiklerinde, yaşça büyük öğretmenlerimizi istemiyorlar. Genç dinamik öğretmenlerimizi tercih ediyorlar."

Y21: "Evet oldum. Emekliliği dolmuş bir bayan öğretmen ile aynı okulda çalışıyorduk. O bayan öğretmen yaşı itibariyle derse genelde geç girerdi. İdarecilerin hiçbiri ona ses çıkarmaz ve göz yumardı. Bir gün bende nöbetçi olduğumdan dolayı teneffüs bitince mecburen öğrenciler için fotokopi çektirdim ve doğal olarak derse geç kaldım. Müdür beyle karşılaşınca nöbetçi olduğumu bildiği halde bana sert bir tavırla fırça atmıştı. Ama o bayan yaşı itibariyle her gün keyfi olarak derse geç giriyordu."

Y35: "Şahit oldum. Öğretmenlik yıllarımızda aynı branş öğretmenlerine görev dağılımından tutun da ders programı düzenlemesine kadar yaş itibariyle büyük olanlar öncelik sahibi olmuştur. İdareci atamalarında gençsiniz tecrübesizsiniz denilerek yaş ayrımcılığı yapılmaktaydı."

Görüşme formunda yer alan **"İleri yaş (55+) öğretmenlerle çalışırken karşılaştığınız sorunları öncelik sırasına göre numaralandırınız"** sorusuna ilişkin oluşturulan sıralama Tablo 3'teki gibi gösterilmiştir.

Tablo 3. İleri Yaş Öğretmenlerle Çalışırken Karşılaşılan Sorunlar

Öncelik Sırası	Sorunlar
1	Teknolojik konularda kendilerini geliştirmek istememeleri
2	Değişime direnç göstermeleri
3	Geleneksel eğitimden yana olmaları
4	Öğrenciyle etkili iletişimde zorluk çekmeleri
5	Geleceğe yönelik planlar yapmamaları
6	Verilen görevi yerine getirmemeleri
7	Yaşlarından dolayı kendilerine yönelik pozitif ayrımcılık beklemeleri
8	Derse geç girmeleri
9	Genç öğretmenlerle iletişim kopukluğu yaşamaları
10	Sosyal etkinliklere katılmak istememeleri
11	Okulun iş ve işleyişiyle ilgili sorumluluklardan kaçmaları
12	Nöbet görevlerini tam olarak yerine getirmemeleri
13	Okulun ve öğrencilerin başarısını önemsememeleri
14	Sık sık sevk/ rapor almaları
15	Aşırı duygusal olmaları

Okul yöneticilerinin ileri yaştaki öğretmenlerle çalışırken karşılaştıkları sorunlara yönelik yapmış oldukları sıralamada; teknolojiden uzak durmaları, değişime direnç göstermeleri, geleneksel eğitimden yana olmaları, etkili iletişim kuramamaları, geleceğe yönelik plan yapmamaları ilk sıralarda yer almaktadır.

Görüşme formunda yer alan **"İleri yaş (55+) öğretmenlerin okul öncesi ve zorunlu eğitimin çeşitli kademelerinde (özellikle ilkokul kademesinde) görev almalarına"** yönelik soruya "Tamamen Katılıyorum, Katılıyorum, Kısmen Katılıyorum ve Katılmıyorum" seçenekleri ile yanıt aranmıştır. Soruya ilişkin yanıtlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. İleri Yaş Öğretmenlerin Okulöncesi ve Zorunlu Eğitimin Çeşitli Kademelerinde Görev Almalarına Yönelik Görüşler

Görüş	f	%
Tamamen Katılıyorum		
Katılıyorum		
Kısmen Katılıyorum	20	55.6
Katılmıyorum	16	44.4

İleri yaştaki öğretmenlerin okul öncesi ve ilkokul kademelerinde görev yapmaları konusunda Kısmen Katılıyorum diyen görüşlerin sayısı (f=20) daha fazla olup, Katılmıyorum diyen görüşlerde (f=16) belirtilmiştir.

Görüşme formunda yer alan **"Yaş ayrımcılığının öğretmenlerde performans düşmesine neden olacağını düşünüyor musunuz?"** sorusuna ilişkin oluşturulan ana temalar, ana temalara bağlı kategoriler ve frekans değerleri Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Yaş ayrımcılığının öğretmenlerde performansa olan etkisine yönelik görüşler

Yaş Ayrımcılığı	f	%
Performası Düşürür	**33**	**91.7**
İlerleyen Yaş	12	33.3
Motivasyonu Azaltır	6	16.7
Beklentide Azalma	5	13.9
Adalet Duygusunda Zedelenme	5	13.9
Performansı Düşürmez	**3**	**8.3**

Yaş ayrımcılığının öğretmenlerin performansını düşüreceğini ifade eden görüşlerin çoğunlukta (f=33) olduğu belirlenmiştir. Az sayıda yönetici ise (f=3) öğretmenlerini performansını düşürmeyeceği yönünde görüş bildirmiştir. Okul yöneticilerinin bu soruya ilişkin örnek görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Y1: "Kesinlikle düşünüyorum. Yaşı ilerleyen öğretmenlere yaşından dolayı sorumluluk ve görev vermede ayrımcılık yapılınca, hem öğretmenin kendisinde hem de diğer öğretmenlerde performans düşebilir. Yaşlı öğretmen sorumluluk ve görev almayarak tembelliğe alışır, diğer öğretmenlerin de motivasyonu düşeceğinden performansı düşecektir."

Y13: "Yaş ayrımcılığı performansı etkiler. Kime yapılırsa yapılsın. Örneğin yaşlı bir öğretmene ayrımcılık yapılırsa beklenti düşeceğinden öğretmen sadece beklentileri karşılamayı yeterli görecektir."

Y25: "Hayır düşünmüyorum. Aksine bu tutum kendisini daha geliştirmesine vesile olabilir."

Y28: "Yaş ayrımcılığı performans düşmesine neden olur. Bu durumun önlenmesi için yaşlı öğretmenlerin gençlerle sosyal yönden etkileşime girme çabaları gerekmektedir. Kendi tecrübelerini genç öğretmenlere aktarabilirler ve onlardan yenilikler hakkında bilgi alabilirler."

Görüşme formunda yer alan **"Yöneticiler tarafından yaş ayrımcılığı yapılıyor olmasını fırsat eşitsizliği yaratması, örgütlerine olan güven ve adalet algılarından ortaya çıkardığı değişim bakımında değerlendiriniz"** sorusuna ilişkin oluşturulan ana temalar, ana temalara bağlı kategoriler ve frekans değerleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Yaş ayrımcılığının fırsat eşitsizliği, örgüte olan güven ve adalete yönelik görüşler

Yaş Ayrımcılığı	f	%
Güven ve Adalet Duygusunu Olumsuz Etkiler	27	77.1
Fırsat Eşitsizliğine Neden Olur	14	40

Yaş ayrımcılığının fırsat eşitsizliğine neden olduğunu savunan görüşlerin (f=14) yanı sıra örgüte olan güven ve adalet duygularını olumsuz etkileyeceğini savunan görüşler de (f=27) yer almıştır. Okul yöneticileri, yaş ayrımcılığının hem fırsat eşitsizliğine neden olacağı hem de örgüte olan adalet ve güven duygusunu olumsuz yönde etkileyeceğini ifade etmişlerdir. Okul yöneticilerinin bu soruya ilişkin örnek görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Y3: "Okullarda yapılan yaş ayrımcılığı fırsat eşitsizliği yaratır. Çünkü herkese eşit görev ve sorumluluk verilmez. Eğer okul yönetimi tarafından yaş ayrımcılığı yapılırsa okuldaki güven ve adalet ortamı sarsılır."

Y7: "Mesleğe yeni başlamış öğretmenle tecrübeli öğretmen bir tutulmuyor. Tecrübeli öğretmenden yana pozitif bir ayrımcılık yapılıyor. Bu durum fırsat eşitliğini ortadan kaldırmaktadır. Her öğretmene eşit davranılmazsa adalet kavramı yerini bulmaz. Bu durumda okullarda adalet ortamından söz etmek mümkün değildir."

Y24: "Okul idaresi tarafından yaşı büyük olan öğretmenlere üst sınıfların verilmesi, sorumluluk almamaları gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Genç öğretmenlerin de motivasyon ve performanslarının düşmesine neden olmaktadır. Yapılan bu ayrımcılık güven ve adalet duygularını etkilemektedir. Örgütlerin adil olması ve bireylere güven vermesi gerekir."

Y29: "Fırsat eşitsizliği yaratır. Çünkü insanların mesleki başarıları yaş kriterlerine göre kesinlikle değerlendirilemez. Böyle bir uygulamanın yapılması yeni genç öğretmenlerin gayretlerinin azalmasına sebep olabilir. Güven ve algıların tamamen değişeceği kanaatindeyim."

Görüşme formunda yer alan **"Size göre veliler çocuklarını okula verirken öğretmenlere yönelik yaş tercihi yapıyor mu? Yapıyorsa bu tercihin nedenlerini yazınız?"** sorusuna ilişkin oluşturulan ana temalar, ana temalara bağlı kategoriler ve frekans değerleri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Velilerin Öğretmenlere Yönelik Yaptıkları Yaş Tercihine İlişkin Yönetici Görüşleri

Yaş Ayrımcılığı	**f**	**%**
Yapılıyor	**34**	**100**
Genç Öğretmenlere	**18**	**52.9**
Aktif olmaları	9	26.5
Etkili iletişim kurmaları	8	23.5
Tecrübesizlik	6	17.7
Yeniliklere uyum sağlaması	4	11.8
İleri Yaş Öğretmenlere	**16**	**47.1**
Düşük performans	12	35.3
İletişimde zorlanma	8	23.5
Yeniliklere uyum sağlamama	6	17.7

Tüm okul yöneticileri (f=34), velilerin çocuklarını okula verirken öğretmenlere yönelik yaş tercihi yaptıklarını belirtmişlerdir. Genç öğretmenlere (f=18) ve ileri yaş öğretmenlere (f=16) yönelik yaş ayrımcılığın yapıldığı belirlenmiştir. Genç öğretmenlerin, aktif olmaları (f=9), etkili iletişim kurmaları (f=8), ve yeniliğe uyum sağlamaları (f=4) bakımında tercih edildikleri, tecrübesiz olmaları (f=6) yönüyle tercih edilmedikleri yönünde görüşler bulunmaktadır. İleri yaş öğretmenlerin ise düşük performansları (f=12), iletişimde zorlanmaları (f=8) ve yeniliklere uyum sağlamamaları (f=6) bakımından tercih edilmedikleri görüşlerine ulaşılmıştır. Okul yöneticilerinin bu soruya ilişkin örnek görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Y1: "Kesinlikle yapılıyor. Ben de veli olarak yapıyorum. Yaşlı öğretmenle genç ve orta yaşlı öğretmenlerin aynı performansı göstermesi mümkün değildir."

Y15: "Evet yapılıyor. Yaşlı öğretmenlerin çocuklarını okutmalarına çok sıcak bakmıyorlar. Yaştan ziyade öğretmenin kalitesine bakıyorlar. Bu kaliteyi de daha çok 3-5 yıl tecrübesi olan ama hevesini kaybetmemiş öğretmenleri tercih ediyorlar. Yaşlı öğretmen çocuk psikolojisini bilmez, gelişmelere ayak uyduramaz, erken bıkar, yorulur, günün gerektirdiği teknik, yöntem, araç gereç kullanamaz gibi nedenlerden bahsedilebilir."

Y19: "Yaptıklarına şahit oldum. Çok genç öğretmenin tecrübesizliğinden dolayı meslek hâkimiyetinin olmadığını, ileri yaştaki bir öğretmenin de enerjinsin enerjisinin yetmeyeceğini düşünerek mesleğinde 10-15 yılını başarılı geçiren öğretmenleri seçtiklerini gördüm."

Y32: "Evet genellikle 5-15 yıllık öğretmenler tercih ediliyor. Bu kıdeme sahip öğretmenler hem tecrübeli hem de dinamik olduğu için. Bence öğretmenin yaşından çok sahip olduğu ideal ruh önemlidir. Bunu bilmek biraz zor olabilir. Öğretmenlerin tümünün birbirine yakın özveriye sahip olması gerektiğini düşünüyorum."

Görüşme formunda yer alan **"Eğitimciliğinizin yanı sıra bir veli olarak çocuğunuz ilköğretime başlarken hangi yaş aralığında bir öğretmen tercih edersiniz?"** sorusuna "21-30 yaş aralığı,

31-40 yaş aralığı, 41-50 yaş aralığı, 51-60 yaş aralığı, 61 ve üzeri yaş aralığı" seçenekleri ile yanıt aranmıştır. Soruya ilişkin yanıtlar Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlerin Yaş Aralığına Yönelik Tercihlere İlişkin Görüşler

Görüş	f	%
21-30 yaş aralığı	7	20
31-40 yaş aralığı	27	77.1
41-50 yaş aralığı	1	2.9
51-60 yaş aralığı	-	-
61 ve üzeri yaş aralığı	-	-

Yöneticilerin veli olarak çocukları için tercih ettikleri yaş aralığının çoğunlukla (f=27) "31-40" yaş aralığı olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra "21-30" yaş aralığı ve "41-50" yaş aralığına da az sayıda görüş bildirilmiştir. Okul yöneticilerinin, özellikle orta yaş grubu (31-40) olarak ifade edilen öğretmenleri daha tecrübeli ve dinamik olarak gördükleri söylenebilir.

Görüşme formunda yer alan **"Eğitim örgütlerinde çalışanlara yönelik yaşla ilgili düzenleme yapılmak istense nasıl bir öneri geliştirirdiniz?"** sorusuna ilişkin oluşturulan ana temalar, ana temalara bağlı kategoriler ve frekans değerleri Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Eğitim Örgütlerinde Yaşla İlgili Düzenlemelere Yönelik Öneriler

Eğitim Örgütlerinde Yaşla İlgili Düzenlemelere Yönelik Öneriler	f	%
Cazip emeklilik sistemi	16	44.4
Performans değerlendirme sisteminin getirilmesi	7	19.4
Farklı iş/görev verilmesi	5	13.9
Pasif göreve çekilmesi	5	13.9
Destek eğitim sınıfı (mentörlük)	3	8.4

Yöneticilerin yaş ile ilgili düzenlemelere yönelik önerileri arasında cazip emeklilik sistemi (f=16) görüşü sıklıkla ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra performans değerlendirme sisteminin getirilmesi (f=7), ileri yaştaki öğretmenlere farklı iş veya görevler verilmesi (f=5), pasif göreve çekilmesi (f=5) ve genç öğretmenlere destek eğitimi (mentörlük) sağlaması (f=3) görüşlerinin ifade edildiği görülmektedir. Okul yöneticilerinin bu soruya ilişkin örnek görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

> *Y3: "Performansa dayalı bir sistemle hiçbir ayrım yapmadan performansa göre düşüklük gösteren öğretmenler sistematik olarak sistemden çıkarılabilir."*
>
> *Y12: "Okulumda da şahit olduğum emeklilik yaşı gelmesine ve okulda istenmediğini bilmesine rağmen maddi olarak ihtiyacı olduğundan bir öğretmen arkadaşımız emekli olmamaktadır. Bu örnekten yola çıkarak emeklilik maaşının daha fazla olması durumunda, bu durumdaki birçok öğretmen beklemeksizin emekli olacaktır. 65 sınır olan emeklilik yaşı da 60'a çekilmelidir."*
>
> *Y24: "Yaşı büyük olan öğretmenlerin daha pasif görevlere alınması, yaşça küçük öğretmenlere tecrübelerini aktaracak konumlara getirilmelerini önerebilirim."*
>
> *Y32: "Yaşla ilgili yönetmelik belli esaslara göre düzenlenmelidir. Öncelikle emeklilikte bir yaş sınırı olmalıdır. Eğitimciler belli aralıklarla alan bilgisi ve iletişim bilgisi sınavına tabi olmalılar. Bu sayede eğitimci kendisini her daim geliştirme gayreti içinde olur. Türk eğitim sisteminde geç emekli olmanın tek sebebi maddi sebeplerdir. Bu sebeple 50 yaş sonrası bireyler için tek kaygı kazançtır. Bunun önüne geçmek için yaş sınırı getirilmelidir."*

4. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Eğitim kurumlarında çeşitli yaş aralığında öğretmenler çalışmaktadır. Farklı yaş grubunda yer alan öğretmenlere yönelik yaş ayrımcılığının yapıldığı ve bu ayrımcılığın öğretmenlere olumlu

veya olumsuz bir şekilde yansıdığı görülmektedir. Okul yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda eğitim kurumlarında öğretmenlere yönelik yaş ayrımcılığı konusu incelenmiş ve elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Okul yöneticilerinin görüşlerine göre, eğitim kurumlarında öğretmenlere yönelik yaş ayrımcılığı yapıldığı ve bu ayrımcılığın genç, orta yaş ve ileri yaş gruplarına yönelik yapıldığı belirlenmiştir. Genç öğretmenlerin tecrübesiz olduğu bu nedenle ön yargı ile yaklaşıldığı ve okul yönetimi tarafından iş yüklerinin fazla tutulduğu, orta yaş öğretmenlerin dinamik ve tecrübeli olduğu, ileri yaş öğretmenlerin iş yüklerinin az olması, verilen görevleri tam olarak yerine getirmemeleri, öğrenci kaydında tercih edilmemeleri gibi konularla ayrımcılığa maruz kaldıkları söylenebilir. Okul yöneticileri ileri yaştaki öğretmenlerle çalışırken karşılaştıkları sorunlar arasında teknolojik konularda kendilerini geliştirmek istememeleri, değişime direnç göstermeleri, geleneksel eğitimden yana olmaları, etkili iletişim kuramamaları gibi sorunların ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. İleri yaştaki öğretmenlerin özellikle yeniliklere karşı uzak durmaları dikkat çekmektedir. Abazoğlu ve diğerleri (2014) tarafından yapılan çalışmada, öğretmenlerin mesleğe başladıktan sonra kendilerini yenileme konusunda arayışlarının olmadığını, bilgi ve iletişim teknolojisi alanında kendilerini geliştirme konusunda gayret göstermedikleri de görülmektedir. Bu sonuçlar araştırmadaki sonuçları destekler niteliktedir.

Okul yöneticileri ileri yaş öğretmenlerin okulöncesi veya zorunlu eğitimin ilk kademesinde yer almalarına pek sıcak bakmamıştır. Bu kademedeki sınıfların daha dinamik öğretmenler gerektirdiği düşünülebilir. Okullarda öğretmenlere yönelik yaş ayrımcılığının performansı düşürdüğü, örgütte fırsat eşitsizliğine neden olduğu ve öğretmenlerin örgüte olan güven ve adalet duygusunu sarstığı belirlenmiştir. Veliler tarafından okula kayıt esnasında öğretmenlere yönelik yaş tercihi yapıldığı ve çoğunlukla genç ve orta yaş grubu öğretmenlerin tercih edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu tercihin sebebi, söz konusu yaş grubundaki öğretmenlerin daha aktif, yeniliklere uyum sağlayan ve etkili iletişim kuran öğretmenler olmasıdır. Benzer şekilde ileri yaştaki öğretmenlerin de daha düşük performansa sahip olmaları, iletişimde zorlanmaları ve yeniliklere uyum sağlamamaları sebebiyle tercih edilmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Rupp ve arkadaşları (2006) tarafından yapılan çalışmada yaşlı çalışanların gençlere göre kötü performans sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç çalışmamızdaki sonuçları destekler niteliktedir.

Eğitim örgütlerinde öğretmenlere yönelik yaşla ilgili yapılabilecek düzenlemelere ilişkin performans değerlendirme sisteminin getirilmesi, öğretmenlerin ücretlerinde iyileştirmeler yapılarak emekliliklerinin daha cazip hale getirilmesi, ileri yaşta olanlara ders yerine farklı görevlerin verilmesi, genç öğretmenlere mentörlük hizmeti sağlamaları ve okul yönetiminde yer alarak tecrübelerinden faydalanılması önerilebilir. Nelson (2015) tarafından yapılan yaş ayrımcılığına yönelik çalışmada yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin artırılması gerektiğini savunmuştur. Bu sonucun araştırmamızdaki sonuçları destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Ülkemizde yaş ayrımcılığı alanında yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu ve bu çalışmaların çoğunlukla sağlık alanında olduğu görülmektedir. Eğitimin niteliğinin artırılması amacıyla eğitim kurumlarında yaş ve yaş ayrımcılığı konuları üzerine çeşitli değişkenlerle çalışmaların yapılması faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Abazaoğlu, İ., Yıldırım, O., ve Yıldızhan, Y. (2014). Türkiye'nin Öğretmen Profili. *Turkish Studies*, 9*(2)*, 1-20.

Akdemir, N., Çınar, F. İ., Görgülü, Ü. (2007). Yaşlılığın Algılanması ve Yaşlı Ayrımcılığı. *Turkish Journal of Geriatrics*, 10*(4)*, 215-22.

Balcı, A. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler.* Pegem A Yayıncılık.

Baybora, D. (2010). Çalışma Yaşamında Yaş Ayrımcılığı ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Yaş Ayrımcılığı Düzenlemesi Üzerine. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1*(24)*, 34.

Buz, S. (2015). Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14*(53)*, 268-278.

Çayır, K. (2012). Yaşçılık/Yaşa Dayalı Ayrımcılık. Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi, (http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/35815589/Yasa.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1477847431&Signature=%2BijR2ut80Lnud12nfFJmuyoShAY%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DYasa_Dayali_Ayrimcilik_Yascilik._Ayrimci.pdf , 19 Ekim 2016 tarihinde erişilmiştir.)

Komşu, U., C. (2014). Yaşlılık, Yaşlı Nüfusun Sorunları ve Yetişkin Eğitimi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2*(1)*, 370-389.

Macnicol, J. (2006). *Age discrimination: An historical and contemporary analysis*. Cambridge University Press.

Nelson, T., D. (2005). Ageism: Prejudice against our feared future self. *Journal of Social Issues*, 61*(2)*, 207-221.

Robinson, B., (1994), Ageism, Ageism And The Older Adult Resources Brief Overview, (http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.534.4655&rep=rep1&type=pdf , 12 Ekim 2016 tarihinde erişildi.)

Rupp, D. E., Vodanovich, S. J., and Crede, M. (2006). Age Bias in the Workplace: The Impact of Ageism and Causal Attributions1. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(6), 1337-1364.

Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 459-496.

Taşcı, F. (2010). Yaşlılara yönelik sosyal politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya örnekleri. *Çalışma ve Toplum*, 1*(24)*, 175-202.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

PROAKTİF OKUL LİDERLİĞİ

Prof. Dr. Mukadder Boydak ÖZAN
Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

Hakan POLAT
Fırat Üniversitesi

Seda GÜNDÜZALP
Fırat Üniversitesi

Zübeyde YARAŞ
Fırat Üniversitesi

Özet

Liderliğin eğitim alanındaki önemi yapılan çalışmalarla çarpıcı bir biçimde ortaya koyulmakta, eğitim yöneticilerinin taşıması gereken liderlik özellikleri her geçen gün yeni bir araştırmaya konu olmaktadır. Okulların sahip olduğu özellikler ve karmaşık yapısı gereği yöneticiler beklemedikleri bir anda beklemedikleri durumlarla yüz yüze gelebilmektedir. Karmaşık, belirsiz ve var olmayan problemlerin ortaya çıkmasına müsait olan okul ortamında yöneticilerin gerekli davranışları önceden öngörme ve çözüm yolları üretebilme yetenekleri oldukça önemlidir. Bu yetenekleri barından kişilik özelliği proaktif olarak nitelendirilmektedir. Proaktif kişilik özelliği gösteren liderler ve bu liderlerin proaktif kişilik özeliklerine sahip olmalarına yönelik yöneticilerin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılarak yapılan çalışmada verilerin analizinde içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Anabilim Dalında tezsiz yüksek lisans öğrenimine devam eden 24 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Okul yöneticilerinin görüşleri alınmak üzere iki açık uçlu sorudan oluşan görüşme formu hazırlanmıştır. Elde edilen veriler Nvivo11 (tiralversiyon) paket programına aktarılıp, benzer ifadeler ana tema altında toplanmıştır. Analizler sonucunda okul yöneticilerinin, proaktif kişilik özelliklerine sahip olmaları gerektiğini düşündükleri ve proaktif kişilik özelliği gösteren liderlerin başarılı, cesaretli, etki gücü yüksek, gelişime açık, risk alabilen, güvenilir, stratejik düşünebilen, vizyoner ve öngörülü olduklarına ilişkin görüşler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Proaktif, Okul Liderliği

1.GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca çevresindekileri harekete geçiren, bilgi ve becerileriyle ön plana çıkıp insanları yönlendirebilen kişiler hep var olmuştur. Bu kişiler kişiliklerinde yer alan liderlik özelliklerinin biri veya birkaçının ortaya çıkmasıyla bulundukları ortamda lider konumuna gelmiştir. Liderliğin süregelen önemi ve liderliğin tanımı günün koşullarına göre değişken bir nitelik göstermektedir. Her geçen gün yeni bir liderlik tanımı veya liderlik türünü içeren araştırmalarla karşı karşıya gelmenin liderliğin doğası gereği olduğunu söylemek mümkündür.

Liderliğin eğitim alanındaki önemi yapılan çalışmalarla çarpıcı bir biçimde ortaya koyulmakta, eğitim yöneticilerinin taşıması gereken liderlik özellikleri her geçen gün yeni bir araştırmaya konu olmaktadır. Okulların sahip olduğu özellikler ve karmaşık yapısı gereği yöneticiler beklemedikleri bir anda beklemedikleri durumlarla yüz yüze gelebilmektedir.

Örgütlerin merkezi olmayan yapılara sahip olması, değişimlerin hızlı yaşanması, yenilikçi olunması için gelen talepler ve operasyonel belirsizlik çalışanların inisiyatif kullanmasını ve proaktif olmasını gerektirmektedir. Karmaşıklığı ve belirsizliği giderek artan iş ortamlarında, gerekli davranışları önceden öngörmek ve belirlemek mümkün değildir. Çalışanlar ne yapılması gerektiğini belirlemek için kendi inisiyatiflerini kullanmak zorundadır. Eğer çalışanlar yalnızca önerilen işleri yaparlarsa kişilerin verimlilikleri beklenilen düzeyde olmaz (Bindl ve Parker, 2010). Karmaşık, belirsiz ve var olmayan problemlerin ortaya çıkmasına müsait olan okul ortamında yöneticilerin gerekli davranışları önceden öngörme ve çözüm yolları üretebilme yetenekleri oldukça önemlidir. Bu yetenekleri barından kişilik özelliği proaktif olarak nitelendirilmektedir. Prokatif kişilik çalışanların inisiyatif alabilmeleri ile ilişkilendirilen bir kişilik özelliği olarak vurgulanmıştır (Şahbazoğlu, 2014). Prokatif kişilik aynı zamanda; çalışma hayatında olaylar ya da durumlar gerçekleşmeden önce tedbir almaya ya da harekete geçmeye,

kişilerarası ilişkilerde becerili ve işbirliği içinde çalışmaya, değişime neden olacak bir etki yaratmaya ve inisiyatifi ele alarak mevcut koşulları geliştirmek ya da yeni şartları yaratmaya atıfta bulunur (Crant, 2000; Baltaş, 2002). İnisiyatifi ele almak olarak düşünülen proaktivite, yaşamda başarının anahtarı olabilecek daha birçok özelliği de içerir. Proaktif bireyler, insan olarak kendi yaşamlarından sorumlu olduğunu, davranışlarının oluşumunu koşulların değil, kararlarının sağladığının farkındadırlar ve farklı aktivitelere katılma, başarılı değişimler gerçekleştirme ve beklentilerin ötesine gidebilme konusunda çok iyi performans gösterirler. Değerlerini duygularından daha üstün tutabilirler. Öngörüde bulunarak hem inisiyatifi ele alırlar hem de bu iş için sorumluluk duyarlar ve kontrolü ele alırlar (Turner, 1997; Şahin, 2006; Uysal, 2014). Frese ve Fay (2001), bir proaktif davranış olan inisiyatif almayı, bireyin kendi amaçlarını geliştirerek ve henüz ortaya çıkmamış problemleri çözmek için girişimde bulunarak, verilmiş görevlerin ötesine geçme olarak ifade eder. Grant ve Ashford (2008) proaktif olmayı kişinin kendisinden istenmeden bazı şeyleri yapması, yeni yollar keşfetmesi ve/veya yeni amaçları müzakere etmesi olarak tanımlanmıştır. Proaktif kişiler, çabalarının ortak noktası olarak etki alanını seçerler. Onlar bir şeyler yapabilecekleri işlerin üzerinde çalışırlar. Enerjilerinin doğası pozitiftir. Büyüyen ve mükemmelleşen enerjileri, etki alanını da genişletir (Covey 1998).

Bu çalışmada doğrudan geleceği şekillendirme gücüne sahip eğitim kurumlarında önemli bir noktada olan yöneticilerin, proaktif kişilik özelliklerine sahip olmasının gerekliliği ve bu kişilik özelliklerini taşıyan yöneticilerin eğitim kurumlarının geleceği üzerindeki etkisini yöneticilerin görüşlerine göre belirlenmesi amaçlanmıştır.

2.YÖNTEM

Proaktif kişilik özelliği gösteren liderler ve bu liderlerin proaktif kişilik özeliklerine sahip olmalarına yönelik yöneticilerin görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır. Ayrıca bize tamamen yabancı olmayan ancak tam olarak anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmada uygun bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

3.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubunun belirlenmesinde olasılık temelli örnekleme yöntemleri içinde yer alan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı (yargısal) örneklemede araştırmacı kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amacına en uygun olanları örnekleme alır (Balcı, 2005). Proaktif kişilik özelliği gösteren liderler ve bu liderlerin proaktif kişilik özeliklerine sahip olmalarına yönelik yöneticilerin görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı araştırmanın, çalışma grubunu Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Anabilim Dalı'nda tezsiz yüksek lisans eğitimi gören 24 okul yöneticisi oluşturmaktadır.

2.2. Toplanması ve Analizi

Okul yöneticilerinin görüşleri dikkate alınarak elde edilen verilerin analizinde nitel araştırmaların çözümlemesinde kullanılan "içerik analizi" yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde, temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunu okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu yolla veriler tanımlanmaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır (Yıldırım, Şimşek, 2011). Çalışmada ilk olarak okul yöneticilerinin görüşme formlarına vermiş oldukları yanıtlar incelenmiş ve toplanan bütün veriler (24 görüşme formu) geçerli kabul edilmiştir. Bu görüşme formları üzerinde çözümlemeler yapılmış ve formların her birine sırayla sayı numarası verilerek her bir soru için bir Word belgesi oluşturulmuştur. Elde edilen veriler Nvivo11 (trial versiyon) paket programına aktarılıp, benzer ifadeler ana tema altında toplanmıştır. İçerik analizi ile elde edilen verilerin güvenirliğinin sağlanması için, Miles ve Huberman'ın geliştirdiği "Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100" formül kullanılmıştır (Saban, 2008). Buna göre araştırmacılar arasındaki güvenirlik oranı P =56/ (56+2) X 100 = %96,55 olarak bulunmuştur. Okul yöneticilerinin görüşleri Y1, Y2,…,Y24 şeklinde kodlanarak her bir temada dikkat çeken katılımcı görüşlerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir. Ana tema ve alt temalara ilişkin frekans değerleri hesaplanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Proaktif kişilik özelliği gösteren liderler ve bu liderlerin proaktif kişilik özeliklerine sahip olmalarına yönelik yöneticilerin görüşlerini belirlemek amacıyla görüşme formunda yer alan iki soruya verilen yanıtlar dikkate alınarak, ana temalar ve bu ana temalara bağlı kategoriler oluşturulmuştur. Görüşme formunda yer alan "Proaktif kişiliğe yani koşullar ne olursa olsun inisiyatif almaya eğilimli olmakla ilgili kalıcı bir kişiliğe sahip olan liderler hakkındaki düşüncelerinizi açıklayınız." sorusuna ilişkin oluşturulan ana temalar, ana temalara bağlı kategoriler ve frekans değerleri Şekil 1'deki gibi gösterilmiştir.

Şekil 1. Okul Yöneticilerinin Proaktif Kişilik Özelliklerine Sahip Liderler İle İlgili Düşünceleri

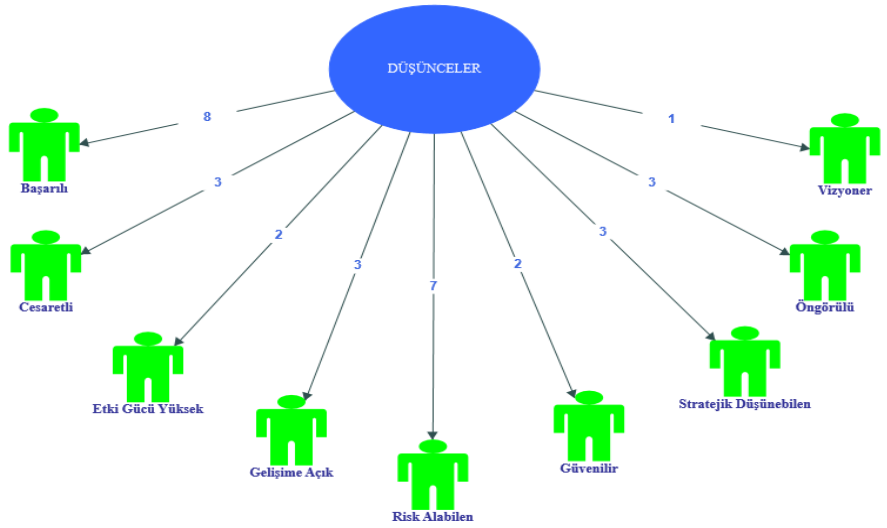

Okul yöneticilerinin proaktif kişilik özelliklerine sahip liderler ile ilgili düşüncelerine bakıldığında, bu liderlerin başarılı(f=8), cesaretli(f=3), etki gücü yüksek (f=2), gelişime açık(f=3), risk alabilen(f=7), güvenilir(f=2), stratejik düşünebilen(f=3), vizyoner (f=1)ve öngörülü(f=3)olduklarına ilişkin kategorilere daha çok görüş bildirdikleri görülmüştür. Proaktif kişilik yapısına sahip olan liderlerin en çok başarılı (f=8) ve risk alabilen (f=7) kişiler olarak nitelendirildikleri belirtilmiştir. Proaktif kişilik özelliklerini taşıyan yöneticilerin mevcut durumlara yönelik sorun ortaya çıktığında sorunlara hızlı çözüm üretebilmelerinin başarıyı da beraberinde getirdiği, bu yöneticilerin ilerleyebilmek için risk alabilmelerinin daha çok vurgulandığı görülmüştür.

Proaktif kişilik özelliklerine sahip olan liderlere ilişkin okul yöneticilerine ait örnek görüşlere aşağıda yer verilmiştir:

> *"Şartlar ne olursa olsun inisiyatif almaya eğilimli olan ve bunu kişiliğinde barındıran liderler kaos ortamında ortaya çıkmakla beraber, bir anda esen rüzgarı tersine çevirmeyi başarabilirler. Eğitim sisteminin sık sık değiştiği günümüzde bu tür liderlere daha çok ihtiyacımız vardır. Çünkü bu tip liderler tabiri caizse deniz üzerinde yol alan gemiyi sağ salim ya da en azından en az hasarla limana ulaştırabilirler."* ***(Y4)***
>
> *"Proaktif sözcüğü olası durumlara karşı hazırlıklı olan kişi anlamına gelmektedir. Yani önceden mevcut duruma hazırlıklı olan gerektiğinde a,b,c planlarını devreye koyan, olumsuzluklara karşı tedbir alan kişi konumundadır. Proaktif kişiliğe sahip olan liderler örgütü etkili yönetir."* ***(Y5)***
>
> *"Günümüzde şartlar ani olarak değişebildiği için proaktif kişiliğe sahip liderler bence daha başarılı olurlar. Çünkü her ortamın kendine ait bir kültürü var. Kalıcı bir kişilik farklı ortamlarda aynı özelliği gösterirse çoğu zaman olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Proaktif kişilik en ideal olanıdır."* ***(Y18)***
>
> *"Okullarda işleyiş kanun, yönetmelik, vb. durumlarda bazen yeterli kalmayabilir. Anlık kararlar gerekebilir. Bu tip liderler cesaretli, risk alabilen, bağımsız düşünme yeteneğine sahiptir."* ***(Y14)***

"Kişisel inisiyatif almaya eğilimli liderler sorumluluk sahibi, aldığı kararları uygulayabilen ve sonucu ne olursa olsun arkasında durabilen liderlerdir. Her türlü riski göze alıp üzerine gitme cesaretini gösterebilirler." ***(Y17)***

"Eğitim ortamlarında kaos her zaman ortaya çıkabilen ve her an işler yolundayken tersine dönebilen bir yapı mevcut olduğundan kriz anında krizi ortadan kaldırmak ve olaya müdahale etmek için liderlerin inisiyatif almaları gerektiğini düşünüyorum." ***(Y21)***

"Proaktif lider koşullara göre ayak uyduran strateji değişikliği yapan, başarılı bir lider tipidir. Çünkü amaç hedefe ulaşmadır. Bu yolda karşılaşılan güçlüklere, değişikliklere ayak uyduran önlem alan, uyum sağlayan lider başarılıdır." ***(Y23)***

"Proaktif kişilikte olan kişi kendi sınırlılıklarını çizmiş vizyon sahibi, stratejik planları olan, sorun olduğunda lider gibi davranır, sorumluluk alır ve her zaman çevreye açıktır." ***(Y20)***

Görüşme formunda yer alan bir diğer soru olan "Size göre okul müdürleri proaktif kişilik özelliklerine sahip olmalı mıdır? Neden?" sorusuna ilişkin oluşturulan ana temalar, ana temalara bağlı kategoriler ve frekans değerleri Şekil 2'deki gibi gösterilmiştir.

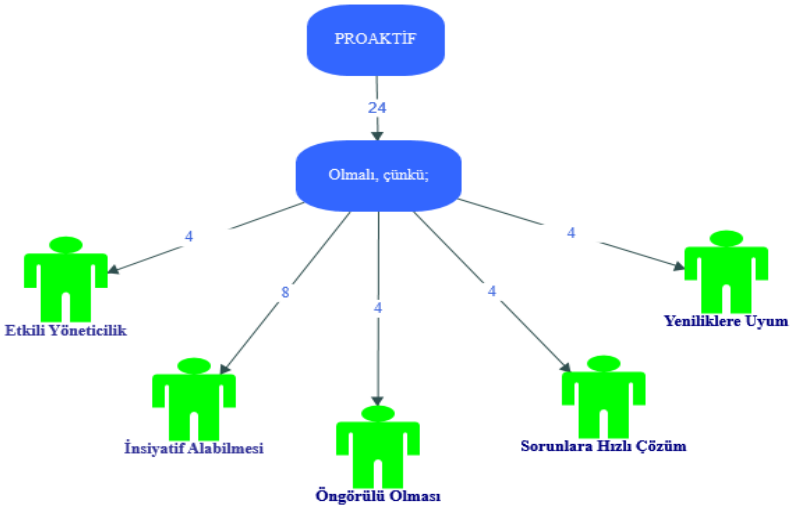

Şekil 2. Okul Yöneticilerinin Proaktif Kişilik Özelliklerine Sahip Olmalarına İlişkin Düşünceleri

Okul yöneticilerinin proaktif kişilik özelliklerine sahip olmalarına ilişkin düşüncelerine bakıldığında, araştırmaya katılan okul yöneticilerinin tamamının yöneticilerin proaktif kişilik özelliklerine sahip olmalarını gerekli gördüklerini belirttikleri görülmüştür (f=24). Aksini düşünen okul yöneticisi olmamıştır. Nedenlerine bakıldığında, proaktif kişilik özelliği gösteren yöneticilerin görevlerini etkili yaptıkları (f=4), inisiyatif alabildikleri (f=8), öngörülü olmaları (f=4), sorunlara hızlı çözüm bulabilmeleri (f=4) ve yeniliklere uyum (f=4) sağlayabilme özelliklerinin ön plana çıktığı görülmüştür.

Yöneticilerin proaktif kişilik özelliklerine sahip olmalarına yönelik okul yöneticilerine ait örnek görüşlere aşağıda yer verilmiştir:

"Okul müdürlerinin proaktif olmasını düşünüyorum. Etkili bir yönetici olmak için risk almak gerektiğinde inisiyatif kullanmak gerekmektedir. Yöneticilik yaparken yönetmelik yol göstermede yetersiz kalabilir. Bu tür durumlarda iyi bir yönetici doğru adımları atmak için inisiyatif kullanabilir." ***(Y3)***

"Okul müdürleri liderlik özelliklerine sahip olurlarsa örgüt daha iyi işleyebilir. Okullarda yöneticiden çok liderin olması gerekiyorsa müdürler elbette proaktif kişiliğe sahip olmalıdır.

*Kurumlarda yer alan iş ve işlemler uygulamalar her zaman mevzuata bağlı kalarak çözülmeyebilir. Böylesi durumlarda idareci proaktif kişiliğiyle bu sorunları çözebilirler."**(Y2)***

*"Bana göre bütün okul müdürleri proaktif kişiliğe sahip olmalıdır. Çünkü bu tip liderler sorunların üstesinden gelebilir. Gelecekte yaşanabilecek sorunlara karşı tedbir alabilirler."(**Y4)***

*Okul müdürleri proaktif kişiliğe sahip olmalıdır. Çünkü eğitim kurumları dirik, dinamik kurumlardır. Okul yöneticisi dinamik olan sürekli değişen örgütünü çağın gereklerine uygun hale getirmelidir. Durumsallığı, rasyonelliği göz önünde bulundurmalıdır. Aksi takdirde örgütü çağın beklentilerine cevap veremez hale getirir. **(Y8)***

*"Evet, okul müdürleri proaktif kişiliğe sahip olmalıdır. İnsan sürekli farklı farklı durumlarla karşı karşıya kalabilir. Bu durumda okul müdürü gerektiğinde öğretmenlere, personele inisiyatif kullanması gerekebilir."**(Y16)***

*"Kesinlikle olmalıdır. Ülkemizde eğitim sisteminden dolayı yönetici yetiştirme sorunlarını görüyoruz. Liderler proaktif olarak arkasında örgütleri taşımalıdırlar. Örgütlerin önünü açarak onlara örnek olmalıdırlar. Kalıplaşmış sorunlarda inisiyatif alıp çözüm kapıları aralamalıdırlar...."**(Y20)***

*"Kesinlikle proaktif kişiliğe sahip olmalıdır. kanun, yönetmelik ve genelgelerin bazen anlamsız ve iş görmediği bir durumda proaktif kişiliğe sahip lider kriz durumunu çözer ve işleyişi normal hale getirir ya da başarı yolunda rakiplerine göre hep önde olur..."**(Y21)***

*"...Okul müdürleri kişisel inisiyatif alabilmelidir. Her plan, program gerek başlangıç aşamasında gerekse gelişim ve sonuç aşamasında istenilen veya bilinen koşullarla başlayıp gelişmeyebilir. Hedefe ulaşma yolunda çevresel faktörlerden örgüt içinde, işbölümünde vs. hemen her şekilde ani değişiklikler, farklılıklar yaşanabilir. Olası bu ihtimallere karşı lider yeni önlemler alabilmeli strateji değişikliklerine gidebilmelidir. Lider bu esnekliği yapabildiği kadarıyla başarıya ulaşabilir."**(Y23)***

5. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Doğrudan geleceği şekillendirme gücüne sahip eğitim kurumlarında önemli bir noktada olan yöneticilerin, proaktif kişilik özelliklerine sahip olmasının ve bu kişilik özelliklerini taşıyan yöneticilerin eğitim kurumlarının geleceği üzerindeki etkisinin yöneticilerin görüşlerine göre belirlemeyi amaçlayan bu araştırmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında okul yöneticilerin proaktif kişilik özelliği gösteren liderlerin başarılı, cesaretli, etki gücü yüksek, gelişime açık, risk alabilen, güvenilir, stratejik düşünebilen, vizyoner ve öngörülü olduklarını düşündükleri görülmüştür. Fuller, Hester ve Cox (2010) tarafından yapılan araştırmada da proaktif kişilik yapısına sahip insanlar diğer insanlara göre daha yüksek öz-disipline sahip oldukları, sorumluluktan kaçmadıkları, karşılaştıkları zorluklar karşısında reaktif insanların kolaylıkla yaptıkları gibi hızla bulundukları koşulları ve/veya diğer insanları suçlamak yerine neyi ya da neleri daha iyi yapmaları halinde başarıya ulaşacakları üzerine odaklandıkları belirtilmiştir. Deluga (1998) ise bir liderin başarılı olmasında proaktif kişilik özelliğine sahip olmasının belirleyici önemde olduğunu belirtir. Zira, proaktif liderler diğerlerini ikna etmekte oldukça başarı olduğu, örgütü daha başarılı yapmak için etkili stratejiler geliştirmek ve yürürlüğe sokmak için yüksek bir enerji düzeyi sergilediklerini vurgulamıştır. Yapılmış olan diğer araştırmalarda da proaktif kişilik yapısına sahip olan bireylerin daha yüksek düzeyde performans sergiledikleri ortaya konulmuştur (Crant, 2000; Pitt, Ewing, Berthon, 2002)

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuca göre ise okul yöneticilerinin, yöneticilerin proaktif kişilik özelliklerine sahip olmalarına ilişkin düşüncelerine bakıldığında, araştırmaya katılan okul yöneticilerinin tamamının yöneticilerin proaktif kişilik özelliklerine sahip olmalarını gerekli gördüklerini belirttikleri görülmüştür. Aksini düşünen okul yöneticisi olmamıştır. Nedenlerine bakıldığında, proaktif kişilik özelliği gösteren yöneticilerin görevlerini etkili yaptıkları, inisiyatif alabildikleri, öngörülü olmaları, sorunlara hızlı çözüm bulabilmeleri ve yeniliklere uyum sağlayabilme özelliklerinin ön plana çıktığı görülmüştür. En çok görüş bildirilen neden proaktif kişilik özelliklerine sahip kişilerin kişisel inisiyatif alabilmeleri olmuştur. Thompson (2005) tarafından yapılan araştırmada proaktif insanların sadece iş arkadaşlarından değil yöneticilerinden de yüksek puan aldıkları, gerek iş hayatında gerekse özel hayatlarında sahip oldukları aktif ve etkili iletişim ağları sayesinde hedeflerine ulaşma yolunda gerekli olduğunda insanları devreye sokarak hızla sonuca ulaşabildikleri ortaya konulmuştur. Proaktif insanların bir başka kişilik özelliği de gelecekte ortaya çıkabilecek problemleri önceden tahmin ederek gerekli önlemleri almak amacıyla çaba göstermeleridir. Bununla ilgili olarak Bateman ve Crant (1999) proaktif iş insanları arasında yapmış oldukları görüşmelerden birinde bir çocuk bakım merkezinin sahibi çocukların gözünden süreçleri

görebilmek ve potansiyel tehlikeleri tespit edebilmek amacıyla tıpkı çocukların oyun oynarken yaptıkları gibi zaman zaman yerde yuvarlandığını söylemiştir. İnsanlar içinde bulundukları koşulları yaratırlar ve bu koşulların devamını sağlamak için çaba gösterirler. Proaktif kişilik yapısına sahip bireyler de etkileşimci perspektife koşut olarak karşılaştıkları koşul ve durumları hedefleri doğrultusunda şekillendirmek ve zorlukların üstesinden gelmek için sürekli bir çaba içindedirler (Tosun,2012).

Liderlik ile proaktif kişilik arasındaki ilişkinin varlığı ile ilgili yapılan araştırmalar bakıldığında Crant, Bateman ve Deluga'nun yapmış oldukları öne çıkmaktadır. Bu araştırmalarda özellikle karizmatik liderlik ile proaktif kişilik arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucu ortaya konulmuştur. Karizmatik liderlerin öne çıkan kişilik özellikleri olan sosyal kendine güven, yaratıcılık ve yenilikçilik, risk almaya eğilim, öz güven gibi nitelikler proaktif kişilerin de sahip olduğu özellikler arasında olması bakımından ilişkili kavramlar olduğu belirtilmiştir (Deluga 1998; Crant ve Batteman, 2000).

KAYNAKÇA

Baltaş, A. (2002). Liderlikte Yeni Eğilimler. http://www.acarbaltas.com/makaleler.php?id=8 (Erişim Tarihi:19.07.2016)

Bateman, T.S. ve Crant J.M. (1999). Proactive Behavior: Meanings, Impact and Recommendations. Business Horizons, 63-70.

Bindl, Uta and Parker, Sharon K. (2010) *Proactive work behavior: forward-thinking and change-orientedaction in organizations.* In:Zedeck, Sheldon, (ed.) ApaHandbook of Industrialand Organizational Psychology. American Psychological Association, Washington, USA, 567-598.

Covey, S. (2010). Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı, Çev. O.Deniztekin, F.N.Deniztekin, Varlık Yayınları, İstanbul, 37. Baskı.

Crant, J. M. (2000). ProactiveBehavior in Organizations. *Journal of Management*, 26, 435-462.

Crant J. M. ve Bateman T. S. (2000). Charismatic Leadership Viewed From Above: The Impact Of Proactive Personality.*Journal of Organizational Behavior*, 21, 63–75.

Deluga R. (1998). "American Presidential Proactivity, Charismatic Leadership And Rated Performance". *Leadership Quarterly*, 9, 265–291.

Frese, M. ve Fay, D. (2001). Personal Initiative: An Active Performance Concept for Work in the 21st Century. *Research in Organizational Behavior*, Vol: 23, ss. 133–187.

Grant, A. M. Ve Ashford S.J. (2008) The Dynamics of Proactivity at Work. *Research in Organizational Behavior*, Vol: 28, ss.3–34.

J.A.Thompson, "Proactive Personality And Job Performance: A Social Capital Perspective", Journal of Applied Psychology, 90(5), 2005, s. 1011-1012.

J.B.Fuller, K.Hester ve S.S. Cox. (2010). Proactive Personality and Job Performance: Exploring Job Autonomy as a Moderator. *Journal of Managerial Issues*, 22,38-39.

L. F. Pitt, M. T. Ewing ve P.R. Berthon (2002). Proactive Behavior And Industrial Sales force Performance. *Industrial Marketing Management*, 31, 639-644.

Turner, E. J. (2003). "Proactive Personality And The Big Five As Predictors of Motivation to Learn."(Doctora Thesiz), Old Dominion University, Norfolk, VA.

Şahbazoğlu, M. (2014). Proaktif Kişilik Güçlendirme ve Proaktif İşyeri Davranışı Arasındaki İlişki. Doktora Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şahin, R.G. (2006). *Bireylerin Proaktif Kişilik Yapısı İle Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi

Tosun, E. (2012*). Proaktif Kişilik İle Satış Performansı Arasındaki İlişki Ve Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Örgütsel Davranış Bilimleri Bilim Dalı.

Uysal, B.(2014). *Çalışma Yaşamındaki Güncel Gelişmeler Çerçevesinde İş Dizaynı ve İş Özelliklerinin Proaktif İş Davranışına Etkisi Üzerine Bir Araştırma*. Doktora tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık

AR-GE HARCAMALARININ EKONOMİYE ETKİSİ: TÜRKİYE VE ÜLKELER KARŞILAŞTIRILMASI

Doç. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL
Necmettin Erbakan Üniversitesi, İBBF, İktisat Bölümü

Özet

Ülkeler arasında silahlı mücadelenin yerini büyük ölçüde ekonomik rekabetin aldığı bir dünyada yaşıyoruz. Küreselleşmenin üretim ve hizmetler alanında, tüm ülkeleri kapsaması nedeniyle her ülke hatta her firma birbiriyle rakip olabilmektedir. Adeta büyük bir köy haline gelen dünyamızda, ülkelerin her alanda etkili olabilmeleri ekonomik bakımdan güçlü olmalarıyla doğru orantılıdır. Ekonomik açıdan güçlü olmanın yolu ileri teknoloji özelliklerine sahip malları üretip, bunları küresel piyasalarda satabilmekten geçmektedir. Yüksek teknolojiye sahip olmak ve bu tür malları üretmek içinde eğitim, bilim, teknoloji alanlarında Araştırma Geliştirme (AR-GE) Harcamalarına yapılan yatırımlar artırılmalıdır. Ülkelerin istikrarlı bir ekonomik yapıya ulaşmaları, konjonktürel hareketlerle sık sık karşılaşmamaları, sürdürülebilir büyüme sürecini yakalamaları, dış ticaret ve cari dengelerinin pozitif vermesi ve diğer ülkelere göre rekabet üstünlüğü elde edebilmeleri için AR-GE harcamalarını artırmaktan başka çareleri bulunmamaktadır. Günümüz dünyasında tüm politikaların belirlenmesinde etkili olan ülkeler, ABD başta olmak üzere Japonya, Almanya gibi gelişmiş ülkelerdir. Bu ülkelerin temel özelliği AR-GE harcamalarının Gayri Safi Milli Hasılaya (GSMH) oranlarının yüksek olması, artış trendi göstermeleridir. Gelişmekte olan ülkelerden olan Çin, Hindistan ve Rusya gibi ülkelerin dünya politikalarının oluşturulmasındaki etkin rol üstlenmelerinin, ekonomik açıdan gelişmeleri, bununda sebebi teknolojik ürünlere yönelik AR-GE'ye yaptıkları harcamalardır. Türkiye olarak bizde, gelişmiş ülkeler ligine çıkmak istiyorsak AR-GE harcamalarını artırmak, bilim, eğitim ve teknoloji yatırımlarını artırmak zorundayız.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge Harcaması, Yenilik, Teknolojik Değişim.
Jel Sınıflandırması: O10**,** O30, O31, O32, O38.

THE EFFECTS OF R&D EXPENSES ON THE ECONOMY: THE COMPARISON OF TURKEY AND OTHER COUNTRIES

Abstract

We are living in a world in which the economic competition largely substitutes for the armed struggle among the countries. As the globalisation includes all the countries in production and services fields, every country even every single firm can be a rival for the others. In our world that is nearly a village, the effectiveness of the countries in every field is directly proportional with their economic powers. The way of being powerful economically is to produce high- technology featured products and to be able to sell them in the global market. In order to have high-technology and produce those high-technology featured products, the investments in Research Development(R&D) expenses on the fields of education, science, technology should be increased. There is no other choice for the countries to increase the R&D expenses in order to reach a stable economic condition, not to encounter with business cycles frequently, to catch the sustainable development process, to get positive results from exportation and current account balances and to

attain competitive advantage in comparison with other countries. In today's world, the dominant countries for determining all the policies in the world are Japon, Germany and the USA in particular. The most important feature of these countries is that the proportion of their R&D expences to GNP is high and shows an upward trend. The reason for taking an active role in determining the world policies by such developing countries as China, India and Russia is their economic power and the reason for their economic power is their expenses on R&D studies for high-technology products. If we, as Turkey, want to join the developed countries league, we have to increase our expenses on R&D and increase the investments on science, education and technology.

Key Words: R&D Expenditure, Innovation, Technological Change.

JEL Classification Codes: O10**,** O30, O31, O32, O38.

1. Giriş

İçinde yaşadığımız çağda, ülkeler her alanda kıyasıya bir savaş içindedirler. Bu savaş salt tanklarla, uçaklarla, silahlarla yapılandan daha ziyade, iktisadi alanda yapılmaktadır. Ekonomi alanında rekabet açısından öne çıkan ülkeler, dünyada olan biten ne varsa her konuda etkili konuma gelmekte, diğer ülkelere karşı baskı unsuru oluşturarak istediklerini yaptırabilmektedirler. 1960'lı yıllardan başlayan, sonra 1980'li yıllardan itibaren üretim ve finansal gelişmelerin yerküremizi etkilemeye başlaması yani küreselleşmenin yaygınlaşması, üstelik bu aşamadan sonrada geriye dönüşün olmaması, her ülkeyi her alanda birbirine karşı rakip konumuna getirmiştir. Artık başta ekonomi olmak üzere kimse bu mücadeleden kendini soyutlayamayacağına göre, ülkelerin yapması gereken bir an önce bu kervana katılmalarını sağlayacak önlemleri almaları, toplumsal konsensüsü sağlayarak yapısal sorunlarını çözmek adına, teknoloji odaklı üretim çalışmalarına başlamalarıdır. İstikrarlı aynı zamanda doğal kaynakları ve çevreyi kirletmeden büyümeyi sağlamanın yolu, genel perspektifle bilgiye daha özelde ise ileri teknolojiye yatırım yapmaktan geçmektedir.

Tüm toplumu bilinçlendirerek arkasına alan, yatırımlarını bilim, eğitim ve teknolojiye ayıran ülkelerin öne çıktıkları, kişi başı düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılalarını (GSYİH) artırdıkları, yaşam kalite standartlarını hızla yükselttikleri, gelişmiş ülkeler şeklinde adlandırıldıkları ortadadır. Gelişmiş ülkeler denilince hemen bir çırpıda sayılan ABD, Japonya, Almanya, Güney Kore gibi ülkelerin, aynı zamanda teknolojik açıdan da ileri düzeye erişmiş ülkeler olduğunu görmekteyiz. Bu ülkelerin yanı sıra özellikle de Çin başta olmak üzere BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkelerinin dünya ticaret hacmi içinde ağırlıklarını artırmaya başlamaları, teknolojiye olan yatırımların önemini kavrayıp kaynaklarını nispi olarak Araştırma – Geliştirme (AR-GE) harcamalarına, bilim ve ileri teknolojik alanlara aktarmaları nedeniyledir.

Ülkemiz açısından Güney Kore çok veciz bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Türkiye'de kişi başına düşen GSYİH, 1960-80 arası dönemde G. Kore'nin yaklaşık 3,5 kat üzerindedir. Ancak, 1980'ler sonrasında bu durum tersine dönmüş, iki ülke arasındaki fark günümüze gelinceye kadar giderek açılarak, Güney Kore lehine yaklaşık 2,5 kata ulaşmıştır. (Arslanhan ve Kurtsal, 2010, 4) Ülke karşılaştırmalarında 60 yıl gibi kısa dönem kabul edilecek bir dönemde, yaklaşık 8 kat geride kalmamız Türkiye adına üzücü

aynı zamanda düşündürücüdür. Farkın ortaya çıkış nedeni açıktır, stratejik hedefler doğrultusunda teknoloji yatırımlarının hızlandırılması, desteklenmesi ve denetlenmesidir.

2. Literatür

Ar-Ge (R&D) ile harcamaları ilgili yapılan çalışmalara göz atıldığında, gelişmiş ülkelerin avantajlarının daha fazla olmasına rağmen neredeyse Ar-Ge'ye önem atfederek ciddi yatırım yapan ülkelerin tamamında ihracatın, verimliliğin, ücretlerin, rekabet gücünün artmasına, insanların gelirlerinin artmasına bağlı olarak yaşam kalitelerinin yükselmesine, GSYİH hızının yani ekonominin büyümesinin hızlanmasına ilave katkılar yaptığını ortaya koymuştur. Türkiye ile Güney Kore arasındaki GSYİH ve büyüme oranları ilişkisi, Ar-Ge yatırımlarını doğru, yerinde ve bilimsel kriterler ışığında kullanan ülkelerle kullanmayanlar arasında çok rahat görülmektedir.

Lichtenberg (1993), 1964-1989 dönemini ve 74 ülkeyi kapsayan çalışmasında, özel sektör tarafından finanse edilen Ar-Ge harcamalarının ile büyüme ve verimliliği artırdığını koymuştur. Goel ve Ram (1994)'in 1960-1980 dönemini ve 52 ülkeyi (18 gelişmiş ve 34 az gelişmiş ülke) kapsayan çalışmalarında, aynı sonuca ulaşmıştır. Park (1995), 1970-1987 dönemini ve 10 OECD ülkesini kapsayan çalışması, yerel özel sektör Ar-Ge yatırımlarının hem yerel hem de yabancı faktör verimliliğini artırdığını göstermiştir. Griliches (1998), Ar-Ge ve verimlilik ilişkisi üzerinde analizlerde özel sektör tarafından finanse edilen Ar-Ge'nin kamu tarafından finanse edilen Ar-Ge'den daha etkin olduğunu ortaya koymuştur. Guellec ve van Pottelsberghe (2004) özel sektör, kamu sektörü ve yabancı firmalar tarafından gerçekleştirilen Ar-Ge faaliyetlerinin 1980-1998 yılları arasında 16 OECD ülkesindeki verimlilik artışı üzerinde Ar-Ge harcamalarının etkisini göstermiştir. Falk (2007), 1970-2004 yıllarını ve 15 OECD ülkesine yönelik çalışmasında, yüksek teknolojiye (high-tech) yönelik yapılan harcamalarının GSYH'yı olumlu etkilediğini gösterdi. Wang (2007), 30 ülke verisini kullanarak (23'ü OECD üyesi olan, 7 tanesi ise OECD üyesi olmayan ülke) yapmış olduğu çalışmasında Ar-Ge harcamalarını etkili bir şekilde kullanan ülkelerin daha iyi bir ekonomik büyüme performansına ulaşacağını belirtmektedir. Saraç (2009), 1983-2004 dönemini ve 10 OECD ülkesini kapsayan çalışmasında, Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu göstermiştir. Alene (2010), 52 Afrika ülkesi ve 1970-2004 yıllarını kapsayan çalışmasında, tarımsal Ar-Ge harcamalarının tarımsal üretimdeki büyüme/verimlilik artışı arasında olumlu bağlantı olduğunu bulmuştur. Genç ve Atasoy (2010) yapmış olduğu çalışmada 34 ülke için Ar-Ge ve büyüme arasındaki ilişkiyi 1997-2008 dönemi için panel nedensellik tekniği ile test etmişler ve Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kirankabeş ve Erçakar (2012), 1997-2007 yıllarını ve 31 AB ülkesini kapsayan çalışmalarında kişisel Ar-Ge harcamaları, patent başvuru sayıları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş ve Ar-Ge harcamaları ile patent başvuruları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Eid (2012), 17 yüksek gelir düzeyine sahip OECD ülkesi ve 1981-2006 dönemini kapsayan çalışmasında, yüksek öğretim aracılığı ile yapılan Ar-Ge harcamalarının verimlilikteki büyüme üzerindeki etkisini araştırmış ve Ar-Ge harcamalarının yapıldığı yıldan sonra (gecikmeli olarak) verimlilikteki artış üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır

(Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012, 337-340). Wakelin (2001) 170 İngiltere firması için AR- GE harcamaları ile verimlilik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. AR- GE harcamalarının verimlilik büyümesini etkilemede pozitif yönde ve anlamlı olduğu sonucuna varmıştır. AR- GE yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında, 1981- 97 dönemlerini alarak OECD ülkelerinden 20'si ve OECD üye olmayan ülkelerden 10'u için panel data analizi, tüm bu ülkelerin yenilik ile kişi başına GSYİH arasında pozitif ve güçlü korelasyon olduğunu ortaya koymuştur. (Ülkü, 2004: 27). Yu- ming vd. (2007) Çin'i AR- GE ve GSYİH arasındaki ilişkiyi eş bütünleşme ve nedensellik yöntemi ile araştırmışlardır. Sınama sonucunda AR- GE ve GSYİH arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisi olduğu gibi, AR- GE'den GSYİH'ya doğru iki yönlü nedensel ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Sadraoui ve Zina (2009) 23 ülke için Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ve panel veri sınamalarını uygulayarak AR- GE ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye bakmışlardır. Tüm ülkelerde her iki değişken arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir (Korkmaz, 2010, 3321-22). Johansson ve Lööf (2008), İsveç imalat sektöründe faaliyet gösteren, on veya daha fazla çalışanı olan 1.767 firmanın üzerinde yaptığı çalışmada, Ar-Ge faaliyetlerinin verimlilik ve kârlılık üzerinde etkisini incelemişlerdir. Yaptıkları çalışmanın sonucunda üretim sürecinde sorun yaşayan işletmelerin Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla önem verdiği ve Ar-Ge faaliyetlerinin sürekli olduğu firmaların kârlılığı ve verimliliğinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bogliacino ve Pianta (2010), Ar-Ge faaliyetlerinin ve yenilikçi yaklaşımların kârlılığa etkisine ilişkin bir model oluşturmuşlar, bu modeli Almanya, Fransa, İtalya, Norveç, Hollanda, Portekiz, İspanya ve İngiltere'de imalat sektöründe faaliyet gösteren 38 firmanın 1994'den 2006 yılına kadar altı aylık dönemlerini ele alarak uygulamışlar ve geçmişte yapılan ve hâlâ devam eden Ar-Ge harcamalarının kâr üzerinde önemli derecede etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ünal ve Seçilmiş (2014), satış hasılatı artışında Ar-Ge'nin rolü ve kârlılığın Ar-Ge harcamalarına etkisini tespit etmek amacıyla Gaziantep'de Ar-Ge faaliyetlerinde bulunan 29 firmaya ait 2005-2010 verilerini analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda, firmaların Ar-Ge harcamaları ile net satış hasılatları ve dönem net kârları arasında pozitif ilişki tespit etmişlerdir (Uzunkocamış ve Güngör, 2014, 130).

Yukarıda sıralanan Ar-Ge yatırımlarından çıkarılacak sonuçlardan birinin Ar-Ge harcamalarının büyüme, verimlilik, satış hasılatı, rekabet avantajı ve refahı olumlu yönde etkilediğidir. Bir diğer sonuç ise, dünyadaki her türlü gelişmede söz sahibi olmak için yüksek teknolojiye dayalı sanayileşme düzeyine ulaşmaları gerektiği, bunun da yolunun ülkelerin Ar-Ge yatırımlarını artırmaktan geçtiğidir. Gelecekte küresel arenada etkin ve etkili olmak, uzun vadede beşeri sermaye niteliğini yükseltip, kaynakları katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesinde kullanmakla mümkündür.

3. Teorik Olarak İnovasyon ve Ar-Ge

Ar-Ge ve İnovasyon, günümüzde sadece ekonomi programlarında değil, artık hayatımızın her aşamasında belki de büyüme, kalkınma, işsizlik, enflasyon kadar kullandığımız kavramların başında gelmektedir. Çünkü Ar-Ge ve inovasyon

ekonomilerin ve toplum refahının gelişmişliğini bire bir etkileyen en önemli faktörlerdendir.

3.1. İnovasyon

İnovasyon kelimesi aslında latince bir sözcük olan "innovatus"tan türemiştir. İnovasyon "yeni bir fikir, araç, metot veya bunların ortaya konulması" (webster, 2016) şeklinde tanımlanmaktadır. Ülkemizde "yenileme", "yenilik" gibi kelimelerle karşılanmaktadır. Kamu ve özel sektör kurumlarının faaliyetleri ve etkileşimleri sonucu yeni teknolojileri uyguladıkları, transfer ettikleri, değiştirip geliştirdikleri ve yaydıkları kurumlar ağ yapısına "inovasyon sistemi" denir. Teknoloji, çeşitli inovasyonlara dönüştürülerek ekonomi içerisinde yaygınlaştırılmazsa, tek başına fazla önem arz etmez. Teknolojinin yaygınlaşması ve yayılması da sosyal ve ekonomik sonuçlarına bağlı olacaktır. Yani inovasyon ve yayılımı, birinci planda sosyal ve ekonomik süreçlerdir ve bilgi üretiminde yer alan birçok aktörü ve onların davranışlarını da içine almaktadır (Metcalfe, 1997:24, Ersöz, 2009, 6).

OECD ve Avrupa Komisyonu'nun birlikte yayınladığı Oslo Kılavuzu'nda inovasyon, yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş ürün (mal ya da hizmet) veya sürecin; yeni bir pazarlama yönteminin; ya da iş uygulamalarında, işyeri organizasyonunda yeni bir yöntemin uygulanması olarak tanımlanmıştır. İnovasyon, ülkeler ve firmaların iç ve dış piyasada alanda rekabet gücü kazanmanın, verimlilik artışı sağlamanın, ekonomik büyüme ve gelişmenin, dolayısıyla da refah ve yaşam kalitesi artışının en temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. OECD'nin saptamalarına göre, son 25 yılda özellikle gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümelerinde inovasyonun katkısı %50'den fazladır (Soyak, 2008, Işık ve Kılınç, 2011). İnovasyon ve icat birbirleriyle karıştırılan kavramlardır. İcat, yeni bir ürün ya da üretim yöntemi için ilk defa bir fikrin geliştirilmesidir. İnovasyon ise bir fikrin ilk olarak ticarileştirilmesidir. Ancak, icat ve inovasyon bazen birbiriyle yakından ilişkili olabilmekte ve birini diğerinden ayırt etmek zorlaşabilmektedir. Biyoteknoloji bu duruma örnek olarak verilebilir (Fagerberg, 2003:3, Işık ve Kılınç, 2011). Dosi (1998) inovasyonu; bir keşif, deney, gelişim, taklit ve yeni ürünler, yeni üretim sistemleri ve yeni organizasyon kurulumlarını içeren bir araştırma faaliyeti olarak tanımlamıştır. Lundvall (1992)'e göre inovasyon, ekonomik yapının tüm parçalarını ve öğrenmeyi etkileyen araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yürütüldüğü kurumsal yapıyı kapsamaktadır. Network faaliyetleri tarafından karakterize edilen iş ve sanayi dünyası inovasyon sisteminin temelini oluşturmaktadır. İnovasyon ile ilgili olan kavramsal çerçeveye göre, inovasyon kapasitesi işletmeler arasındaki yatay ve dikey etkileşim sonucunda belirlenmektedir. Yatay olarak, rakip firmalar bazı ticari faaliyetlerde ortak oldukları gibi, çok değerli olan bilgi ve deneyimlerin kaynağı da olabilirler. Dikey olarak, tedarikçi ve taşeron firmalar da teknolojik çözüm ve bilginin kaynağını oluşturmaktadırlar. İnovasyon sisteminin ikinci elemanı bilgi sektörüdür. Bu, eğitim, öğretim kurumları ile araştırma ve geliştirme kurumlarını kapsar. Özellikle üniversiteler bilginin ortaya çıkmasında başrolü oynayan araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yürütüldüğü kurumlar olarak inovasyon sürecine önemli bir katkı yapmaktadırlar. İnovasyon sisteminin üçüncü bileşeni olan finansal sistemde, bankalar ve diğer kredi kuruluşları firmalara finansal girdi sağlamaktadırlar. Ancak bu kuruluşlar her zaman inovasyon ile ilgili olan riskli faaliyetleri desteklememektedirler. Piyasada faaliyet gösteren firmalar arasındaki koordinasyonu sağlamakla görevli olan

işveren örgütleri, sendikalar, ticaret odaları, kalkınma ajansları ve teknoloji transfer birimlerinin olduğu ara sektör inovasyon sisteminin bir diğer bileşenidir. Firmalar arasındaki koordinasyonu ve işbirliğini sağlayarak ortak bir faydanın ortaya çıkmasını sağlayan sosyal sermaye sistemin son unsurudur (Kasza, 2004:5- 7, Işık ve Kılınç, 2011). İnovasyon ekonomik mantıkla yeni bir ürün veya süreç için, potansiyel piyasa talebinin ya da bir ihtiyacın çok iyi anlaşılmasını sağlarken, yeni bilimsel ve teknolojik bilgileri de ortaya çıkarır (Işık ve Kılınç, 2011, 9). İnovasyon sisteminin amacı, bilgiyi üretmek, yaymak ve iktisadi gelişme için kullanmaktır. Sistem, firmalara inovasyon faaliyetlerinde ihtiyaç duydukları hızlı teknolojik değişim ve küresel rekabetin artırılması bağlamında gerekli desteği sağlamaktadır. Sistemin özünde farklı aktörlerin birbirleriyle olan ilişkileri vardır. Sistem; araştırma enstitüleri, üniversiteler, teknoloji transfer ajansları, ticaret odaları, finansman kurumları, yatırımcılar, devlet daireleri, şirket ağları ve endüstri kümelenmeleri gibi farklı bölgesel ortaklar ya da oyuncular üzerine inşa edilmektedir. Bu sisteme Macaristan'daki Ulusal Araştırma ve Teknoloji Ofisi tarafından geliştirilen inovasyon sistemi örnek olarak gösterilebilir (Grasselli, 2009:1138, Işık ve Kılınç, 2011, 14-20). İnovasyonu özellikle üretimde yaygınlaştırmak için herkes seferber olmalıdır.

3.2. Araştırma- Geliştirme (Ar-Ge)

Ar- Ge; Dosi'ye göre yeni ürünler, yeni üretim teknikleri, yeni bilgiler ve yeni süreçlerin ortaya çıkartılmasında önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Frascati (1993)'e göre Ar- Ge, bilgi stokunu artıran ve bu stoku yeni uygulamalar ve keşifler tasarlamak üzere kullanan yaratıcı çalışmaları kapsamaktadır. Ar- Ge firmaların verimlilik düzeylerini etkileyen bir unsurdur. Ar- Ge çalışmaları sonucunda elde edilen bilgi stoku rekabet gücü yüksek ürünlerin üretilmesinde başrolü oynarken, firmanın da kârlılık düzeylerini önemli ölçüde etkilemektedir. Ar- Ge sadece yeni teknolojilerin kaynağı değildir aynı zamanda modern dünyada endüstriyel ekonomilerde yaparak öğrenme ya da tasarım gibi yeni teknolojilerin oluşumunda önemli bir yeri olan faaliyetlere de katkısı oldukça fazladır (Guellec ve Pottelsberghe, 2001:105, Işık ve Kılınç, 2011, 14-20).

Ar- Ge; toplum, kültür ve insan bilgisini de içeren bilgi birikimini artırmak ve bunu yeni uygulamalarda kullanmak için yapılan düzenli yaratıcı çalışmalardan oluşur. Dar anlamda Ar- Ge, işletmelerde yeni ürün ve üretim süreçlerinin bulunarak ortaya konmasına yönelik sistemli ve yaratıcı çalışmaların bütünüdür (Demirci vd., 2006:74 , Işık ve Kılınç, 2011, 14-20). Başka bir tanıma göre Ar- Ge faaliyeti, bilim ve teknolojinin gelişmesini sağlayacak yeni bilgileri elde etmek ya da mevcut bilgilerle yeni malzeme, ürün veya araçlar üretmek, yazılım üretimi dâhil olmak üzere yeni sistem, süreç ve hizmetler oluşturmak veya mevcut olanları geliştirmek amacı ile yapılan düzenli çalışmalardır (Kavak, 2009:619, Işık ve Kılınç, 2011, 14-20). Ar- Ge harcamaları sonucu ortaya çıkan artı yeni bilgi, yeni fırsatlar firmaların ve ülkelerin rekabet gücünü artırarak, pazarlara hakim olma gücünü ve fiyat belirleme inisiyatifini ellerine geçirmesine yol açarak, daha hızlı büyümelerini sağlamaktadır.

4. Ar-Ge'nin Önemi ve İşlevi

Büyümenin motoru olarak dillendirilen sanayileşme ile birlikte hemen arkasından gelen kavram Ar-Ge ve İnovasyon olmaktadır. Çünkü sanayileşmenin kalıcı bir şekilde

ülkelerin büyüme hızını etkilemesi, Ar-Ge ve ileri teknoloji temelli inovasyona yapılan yatırımlarla yakın ilişki içerisindedir. Ülkelerinin fiziki ve beşeri envanterini doğru biçimde çıkarıp, objektif olarak tespit edilen eksik ve fazlalar dikkate alınarak yapılan Ar-Ge ve inovasyon yatırımları, bir çok gelişmekte olan ülkenin yakalandığı orta gelir tuzağından da kurtarmaktadır. Bir ekonominin belirli bir kişi başına gelir düzeyine ulaştıktan sonra orada sıkışıp kalması olarak tanımlanan orta gelir tuzağı, bir ekonominin kişi başına gelir düzeyinde belirli bir aşamayı geçememesi ya da belirli bir gelir düzeyine ulaştıktan sonra durgunluk içine girilmesini ifade eder.

Gelişmiş ekonomilerde ekonomik büyümeyi sağlayan ana faktörlerden biri geliştirilmiş yeni ürün ve tekniklerdir (Stokey, 1995: 469,). Yenilik, yeni ürün ve tekniklerin ortaya çıkmasında önemli rol oynar. Yenilik ve teknolojik değişim ise yeni olan ekonomik bilgiye dayanır (Audretsch ve Feldman, 1996: 630). AR- GE yatırımları firmaların teknolojilerinde daha yüksek standartlara ulaşma olanağını artırır; bu da daha yüksek gelir seviyesine ve büyümeye neden olur (Bilbao- Osorio ve Rodriguez- Pose, 2004: 435). Firmalar AR- GE yatırımları yapar iken hem firmaların kendi yapısından kaynaklanan faktörleri (endüstrinin yapısı, karlılık, sermaye stoku, işçilere ödenen ücretler vb) hem de genel faktörleri (ticaret politikaları, vergi oranları, piyasa açıklık derecesi vb) göz önünde bulundururlar (Pamukçu ve Utku- İsmihan, 2009: 3). Makro ekonominin en temel sorunlarından biri olan ekonomik büyüme, kişilerin yaşam standardını ve refah seviyesini etkilemesi bakımından önemlidir (Miroslav vd., 2009: 2) AR- GE yatırımları, bir ülkenin rekabet gücünün ve ekonomik gelişmişliğinin değerlendirilmesinde anahtar kriterlerden biri olarak düşünülür. AR- GE yatırımları ekonomik büyümeyi yenilik, sermaye birikimi, beşeri sermayede gelişim gibi birçok kanal yolu ile etkilemektedir (Bor vd., 2010: 171). AR- GE uzun dönemde refah ve verimliliğin anahtar belirleyicisidir (Jones ve Williams, 2000, 85,Korkmaz, 2010, 3321) (yaşar 8)

Orta gelir tuzağına düşen ekonomilerin sorunları; tasarruflar ve dolayısıyla yatırımlar düşük düzeyde kalması, imalat sanayisinde gelişme yavaşlaması, sanayi üretiminde çeşitlenmenin sınırlı kalması, emek piyasası koşullarının zayıf kalması (Eğilmez, 2012) şeklinde sıralanabilir. Burada hemen, orta gelir tuzağına düşmeyen, yaklaşık yarım yüzyıl önce kişi başına gelir bakımından gerimizde olan fakat şimdi bizim 3 katımıza ulaşan güney Kore'yi belirtmemiz gerekmektedir.

Orta gelir tuzağı, son dönemlerde dünya çapında birçok gelişmekte olan ülke tarafından dikkate alınan bir kavram olmuştur. Nitekim son birkaç on yıllık dönem içerisinde yüksek gelirli ekonomi statüsüne terfi edememiş çok sayıda ülke bugün bu fasit dairenin içinde mücadele vermektedir. Afrika, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika bölgelerinde yoğunlaşan ilgili ekonomilerin sayısının 35 civarında olduğu belirtilmektedir (Felipe vd., 2012, Karagöl ve Karahan, 2014, 11). Bu ise, son veriler dâhilinde dünyadaki orta gelirli ülkelerin çoğunluğunun orta gelir tuzağına takıldığını göstermektedir.

Satın Alma Gücü Paritesi'ne (SGP) göre kişi başı gelir hesaplamalarını baz alan orta gelir tuzağı kavramını, Dünya Bankası kriterlerine aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir.

Buna göre, kişi başına milli geliri 1.025 doları geçen ülkeler "orta gelirli ülke" sınıfına girmekte, ancak alt ve üst orta gelirli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Buna göre, 1.026-4.035 dolar arası gelire sahip olanlar alt, 4.036-12.475 dolar arası gelire sahip olanlar ise, üst orta gelirli ekonomi olarak adlandırılmaktadır (Karagöl ve Karahan, 2014, 11) gelir tuzağı riskine maruz kalan ülkeler, literatürde "üst" orta gelirli kategoride yer alan ve 15-20 yıl gibi uzunca bir süre yüksek gelirli ülke sınıfına atlayamayan ülkeler olarak ele alınmaktadır.

TABLO 1. GELİR DÜZEYLERİNE GÖRE ÜLKE SINIFLANDIRMALARI

Düşük Gelirli Ekonomiler	1.025 Dolar ve Altı
Orta Gelirli Ekonomiler	1.026 – 12.475 Dolar Arası
Alt Orta Gelirli Ekonomiler	1.026 – 4.035 Dolar Arası
Üst Orta Gelirli Ekonomiler	4.036 – 12.475 Dolar Arası
Yüksek Gelirli Ekonomiler	12.476 Dolar ve Üzeri

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporu, 2012, s. 389. Tanas ve Karagöl, (2014) Yeni Ekonomi Ar-Ge ve İnovasyon, Semih Ofset, Ankara, s.11. http://setav.org/tr/yeni-ekonomi-ar-ge-ve inovasyon/analiz/14503, ET: 30.10.2016.

Bugün birçok ülke söz konusu kısır döngüyü yaşamakta ya da yaşama riski taşımaktayken, tuzağa takılmadan yoluna devam eden ülke örnekleri de mevcuttur. Bu bağlamda verilebilecek en anlamlı örneklerden birisi Güney Kore'dir. Güney Kore'de 1990'lı yılların başında 8.000 dolar civarında olan kişi başına milli gelir, 1995 yılında 10.000 doları aşarak ekonomiyi üst orta gelirli düzeyine taşımıştır. Sonrasında ise Güney Kore, yaptığı ciddi hamlelerle 1996'daki Güneydoğu Asya Krizi'ne rağmen istikrarlı bir şekilde büyümeye devam etmiş ve 2008 yılında yüksek gelirli ülke kategorisine terfi ederek tuzağa yakalanmadığını ispatlamıştır. Güney Kore'nin söz konusu dönemde atağa kalktığı alanların başında bilim ve teknoloji olması ve bu çerçevede stratejik Ar-Ge planlaması yapmış olması, aynı kategorideki diğer ülkelerden hızla ayrışmasını sağlamıştır. Güney Kore örneğine paralel olarak, orta gelir tuzağına yakalanmayan ülkelerin başarılarının, Ar-Ge'ye yaptıkları yatırım artışlarıyla doğru orantılı olduğu da tespit edilmiştir (Karagöl, 2013, 907-913). Bir başka ifadeyle, Ar-Ge bütçesine ayrılan payın artması, ülkelerin orta gelir sınıfından yüksek gelir kategorisine atlaması sürecini hızlandırmaktadır. 2000'li yıllarda bu nedenselliği ortaya koyan ülkeler arasında, özellikle Doğu Avrupa ülkeleri dikkat çekmektedir.

Son zamanlarda sıkça orta gelir tuzağı kavramı ülkemiz için devamlı tartışılmaktadır. Türkiye ekonomisi, 2001 krizi sonrasında kişi başı 3.000 dolarlar düzeyinden 11.000 doları zorlamış, yükselmesi beklenirken, 2011 sonrasında ekonomik büyüme hızının yavaşlaması nedeniyle 2015 sonunda 9.000 dolar altına inmeyi zorlamıştır. Bu sonuç ülkemizle ilgili orta gelir tuzağı tartışmalarının sıcak kalmasına yol açmıştır. (Tanas ve Karagöl, 2014, 12). Türkiye'nin bir kısır döngü içine girme riskiyle karşılaşma olasılığı düşük değildir. Bu riskten kurtulmanın yolu yüksek verimlilik, bunun da yolu Ar-Ge yatırımlarını artırmaktır. Nasıl ki turizm klişe bir ifade olan bacasız bir fabrika ise, Ar-Ge ve inovasyon da toplumların istikrarlı, sürdürülebilir ve kalıcı bir refah

düzeyine ulaşmalarının anahtarıdır. Güney Kore bu duruma verilebilecek örneklerden bir tanesidir ve bu örnekleri artırmak mümkündür.

5. Ar-Ge Harcamalarına Genel Bakış

Ar-Ge ve inovasyon için yapılan harcamaların iktisadi büyümeye ve toptan ülkenin sosyal refahının yükselmesine yaptığı katkı, günümüzde herkes tarafından kabul edilen bir olgudur. Bu nedenle Ar-Ge ve inovasyonla ilgili harcamalara kısaca göz atalım.

5.1. Dünyada Ar-Ge Harcamaları

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmeleri, gelişen ülkelerinde en azından bulundukları düzeyleri koruyabilmeleri için genel olarak bilime, özellikle Ar-Ge ve inovasyona olan yatırımlarını artırarak sürdürmelerinden başka çareleri yoktur. Burada akla gelen ilk iki madde insana yapılan, yani beşeri sermaye niteliğinin yükseltilmesi ve bunun sağlanması içinde finansal kaynakların bu amacın gerçekleştirilmesi için kullanılmasıdır.

Bu amaçla konuya yaklaşıldığında Lüksemburg, Danimarka, İsveç, İsviçre, ABD, Norveç ve Finlandiya gibi ülkelerde ve AB-28 bölgesinde bilim ve teknoloji istihdamında oranı ortalama yüzde 30'un üzerindedir. 2012 yılı verileri, OECD genelinde ve gelişmiş ülkelerde bilim ve teknoloji alanında istihdam oranının tatmin edici olduğunu (Tanas ve Karagöl, 2014, 12)aynı zamanda da gelişmişliklerinin nedenini ortaya koymaktadır. Asli görevleri araştırma, inceleme yapma olan doktoralı çalışanlar Tablo 2'de incelendiğinde, gelişmiş ve dünya üzerinde teknolojinin her alanında markaları olan ülkelerin, doktoralı çalışanların oranının yüksek olduğu ülkeler olması, tesadüf değildir.

TABLO 2. ÇALIŞMA ÇAĞINDAKİ NÜFUS İÇİNDE DOKTORA DERECESİ OLANLARIN PAYI (‰, 2009)

ÜLKE	ORAN	ÜLKE	ORAN
ALMANYA	14.0	KANADA	8.2
ABD	13.5	FRANSA	7.1
İNGİLTERE	12.4	HOLLANDA	7.0

Kaynak: OECD, Tanas ve Karagöl, (2014) Yeni Ekonomi Ar-Ge ve İnovasyon, Semih Ofset, Semih Ofset, Ankara, s.13. http://setav.org/tr/yeni-ekonomi-ar-ge-ve-inovasyon/analiz/14503, ET:30.10.2016

Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme ve ülkelerarası rekabetteki önemi anlaşılınca, Ar-Ge yatırımları artmıştır. Son 10 (2000-2010) yılda GSYİH'ya oran olarak Ar-Ge harcamaları Avrupa Birliğinde %1.74'den 1.91'e, Japonya'da % 3'den 3.26'ya ve ABD'de % 2.71'den % 2.90'a yükselmiştir. Aynı dönemde ise Çinin Ar-Ge harcaması ise % 0.90'dan % 1.77'ye çıkmıştır. (Altıntaş ve Mercan, 2015, 47) (OECD, 2013a). Global düzeyde Ar-Ge harcamalarının 2013 yılı itibariyle Amerika kıtasının payı % 34.0, Asyanın payı (20 ülke) % 38.3, (bu ülkelerden Japonya yüzde 10.5, Çin %16.5, Hindistan % 2.7), Avrupanın payı %22.4, (sadece Almanya %5.3) ve dünyanın geri kalan ülkelerinin payı ise % 5.3'tür. (Global R&D Funding, 2013: 5). 2009 yılı itibariyle OECD

ülkeleri arasında GSYİH'ya oran olarak % 42 ile en yüksek performansa sahip ülke olan ABD'yi % 15 ile Japonya, % 9 ile Almanya izlemektedir. OECD dışında Çinin ortalama yıllık reel Ar-Ge harcamasındaki artış % 20'ye yakındır ve bu artış Çini dünyanın ikinci en yüksek performansına sahip ülke olmasını sağlamış ve 2009dan beri Japonyanın performansının ötesine taşımıştır (OECD, 2013b). Dünya siyasi, ekonomi, toplumsal gibi konularda bu ülkelerin öncü olmaları tesadüf değildir. Ekonomik açıdan güçlü olan ülke, her konuda etkinliğini gösterir ve diğer ülkeler tarafından ciddiye alınır. Bu ise, marjinal getirisi nispi olarak yüksek olan teknoloji yoğun alanlarda yatırımları artırmakla sağlanır.

TABLO 3: BAZI OECD ÜLKELERİ AR-GE HARCAMALARI (% AR-GE/GSYİH)

ÜLKELER	2000	2006	2010	2011	2012	
Almanya	2.472	2.540	2.804	2.893	2.977	
Japonya	3.002	3.409	3.254	3.383	3.353	*3.39
G. Kore	2.296	3.009	3.738	4.039	4.358	*4,03
ABD	2.619	2.550	2.738	2.763	2.792	*2,77
Hollanda	1.936	1.884	1.856	2.027	2.157	
AB (18)	1.738	1.753	1.907	1.946	1.979	
AB (15)	1.849	1.887	2.067	2.104	2.130	
OECD	2.169	2.220	2.335	2.365	2.397	

Kaynak: OECD (2014), Main Science and Technology Indicators, Altıntaş ve Mercan, 2015, Ankara, SBF Dergisi, s. 349. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000130741/0, *(2013 Yılı Verisi) OECD, https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/gelismenin-itici-gucu-ar-ge-i/1924, ET: 30.10.2016

Tablo 3'de OECD ülkelerinde Ar-Ge/GSYİH'sı 2000 yılında % 2.169 iken, bu oran yavaş bir artış eğilimi göstermekle birlikte 2012 yılında kadar % 2.397'ye yükselmiştir. Seçilmiş ülkeler olan Almanya, Japonya, ABD gibi ülkelerin dünya ekonomisi ve siyasi gelişmeler üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, Ar-Ge'ye yapılan harcamalarla rasında korelasyon ilişkisinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Tablodaki seçilmiş ülkelere dikkat edildiğinde hepsinin gelişmiş ve dünya üzerindeki tüm gelişmelerde etkin ülkeler olduğu görülür.

TABLO 4. AR-GE PERSONELİNİN TOPLAM İSTIHDAM İÇINDE PAYI (‰, 2011)

ÜLKELER	ORAN	ÜLKELER	ORAN
GÜNEY KORE	14.9	**BEÇİKA**	13.2
FRANSA	14.7	**KANADA**	12.8
JAPONYA	13.5	**HOLLANDA**	11.6

Kaynak: OECD, Tanas ve Karagöl, (2014) Yeni Ekonomi Ar-Ge ve İnovasyon, Semih Ofset, Ankara, s.14. http://setav.org/tr/yeni-ekonomi-ar-ge-ve-inovasyon/analiz/14503, ET. 30.10.2016.

Tablo 4'deki toplam istihdam içinde Ar-Ge birimlerinde çalışanların oranları ülkelerin teknolojik açıdan gelişmişlik düzeylerini de yansıtmaktadır. Yine toplam istihdam içerisindeki Ar-Ge'de çalışanların oranlarına bakıldığında, söz konusu ülkelerin yine gelişmiş ülkeler olduklarını görmemiz sürpriz değildir. Bu sonuçlar, aynı zamanda yukarıdaki yapılan ekonometrik çalışmaların bulgularıyla da büyük ölçüde örtüşmekte ve bilimsel çalışmaları desteklemektedir.

TABLO 5. BAZI ÜLKELERİN GSYİH, İHRACATÇI VE İHRACAT/YÜKSEKTEKNOLOJİ ORANI SIRALAMASI

Ülke	GSYİH Sıralaması	İhracatçı Sıralaması	İhracat / Yüksek Teknoloji Oranı
Çin	2	2	% 26
Güney Kore	14	8	% 30
Singapur	41	14	% 50
Malezya	34	25	% 23

Kaynak: WEF, OECD, Dünya Bankası, WTO Verileri, Küresel Rekabet İçin Ar-Ge ve İnovasyon, 2012, Pelikan Basım, İstanbul, s. 27., http://www.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/Kuresel_Rekabet_icin_Ar-Ge_ve_i novasyon.pdf, ET: 30.10.2016.

Tablo 5'te bazı gelişmekte olan ülkeler ve onlarla ilgili veriler gösterilmektedir. İlk bakışta dikkati çeken nokta, ileri teknoloji nitelikli ürünlerinin ihraç malları içindeki oranının yüksekliğidir. Dünyanın adeta fabrikası konumundaki Çin ve diğer ülkelerin hem ileri teknoloji nitelikli malların ihracat içindeki paylarının yüksekliği hem de ihracat sıralamasında GSYİH büyüklüklerine göre daha önde olmaları, tabir yerindeyse doğru yolu buldukları ve yakın gelecekte dünyada gelişen her konuda etkin rol üstleneceklerini de göstermesi bakımından önemlidir.

6. TÜRKİYE ve AR-GE VERİLERİ

Ülkemizle ilgili Ar-Ge harcamaları ve insan kaynakları 2014 yılı verileri, TÜİK tarafından 17.11.2015 tarihinde açıklanmıştır.

TABLO 6. TÜRKİYE AR-GE HARCAMALARI VERİLERİ (2005-2014)

Ar-Ge Harcamalarının GSYİH'ye Oranı (%)	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	0.59	0.60	0.72	0.73	0.85	0.84	0.86	0.92	0.95	1.01
Ar-Ge Harcamaları (2015 Sabit F.) (Milyon TL)	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	7374	7862	10570	10666	11921	14018	14275	16602	17178	18654

Kişi Başına Ar-Ge Harcaması (SAGP, 2015 $)		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
		67	78	100	108	122	134	150	164	174	178
Gerçekleştiren Sektörler Bazında Ar-Ge Harcamaları (Milyon TL)	ÖZEL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
		2495	2796	4362	4675	4769	5964	6165	7488	8157	9286
	%	33.8	35.6	41.3	43.8	40.0	42.5	43.2	45.1	47.5	49.8
	YÖK	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
		4027	4185	5093	4717	5654	6450	6493	7288	7230	7561
	%	54.6	53.2	48.2	44.2	47.4	46.0	45.5	43.9	42.1	40.5
	KAMU	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
		852	882	1116	1275	1498	1604	1617	1826	1791	1808
	%	11.6	11.2	10.6	12.0	12.6	11.4	11.3	11.0	10.4	9.7
10000 Çalışan Kişi Başı Düşen Ar-Ge Çalışan Sayısı	TZE Ar-Ge Personel	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
		25	27	31	33	36	37	40	44	46	45
	TZE Araştırmacı	20	21	25	26	28	29	31	34	36	35
Tam Zaman Eşdeğer Ar-Ge İnsan Kaynağı (1000* Kişi Sayısı)	TZE Ar-Ge Personel	49	54	63	67	74	82	93	105	113	115
	TZE Ar	39	43	50	53	58	64	72	82	89	90

	aş tır ma cı										

Kaynak: TÜİK, https://www.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/politikalar/icerik-bty-istatistikleri, ET: 30.10.2016.

Tablo 6, Ar-Ge Harcamalarının GSYİH'ye Oranı, Ar-Ge Harcamaları, Kişi Başına Ar-Ge Harcaması, Gerçekleştiren Sektörler Bazında Ar-Ge Harcamaları, 10000 Çalışan Kişi Başı Düşen Ar-Ge Çalışan Sayısı, Tam Zaman Eşdeğer Ar-Ge İnsan Kaynağı açılarından incelendiğinde son yıllarda olumlu gelişmeler olması bakımından sevindirici olmakla birlikte, ABD, Japonya, Almanya, Güney Kore gibi ülkelere çok geri olduğumuzda bir gerçektir. Üstelik Türkiye aynı grupta olduğumuz gelişmekte olan ülkeler arasında dahi iyi durumda olmadığımızı da belirtmemiz gerekmektedir.

TABLO 7. TÜRKİYE BİLİMSEL YAYIN VE PATENT SAYILARI (2004–2013/2006-2015)

Bilimsel Yayın Sayısı		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
		13341	14288	15254	18129	19594	21979	23072	23959	25501	26259
Türkiye'de Kişi Başına Düşen Bilimsel Yayın Sayısı (Milyon)		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
		186	196	206	242	258	285	297	303	314	325
Bilimsel Yayın Sayısı Bakımından Türkiye'nin Dünya Sıralamasındaki Yeri		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
		20	19	20	19	18	17	17	18	1818	
TPE'ye Yapılan **Patent Başvuru** larının Yıllara Göre Dağılımı		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	Yerli	1090	1838	2268	2588	3250	4087	4543	4528	4861	5512
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	Yabancı	4075	4351	4869	4653	5093	6154	7056	7527	7514	8446

TPE Tarafından Verilen **Patent Tescillerinin** Yıllara Göre Dağılımı		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 *
	Yerli	212	318	338	456	642	847	1025	1244	1251	1730
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 *
	Yabancı	4183	4472	4531	5154	4868	5692	6791	7681	7279	8370

Kaynak: Thomson Reuters Atıf Veritabanları (WoS-InCites) (TÜBİTAK ULAKBİM) Kasım 2014 tarihi itibariyle güncellenmiştir. http://tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/politikalar/icerik-milyon-kisi-basina-dusenbilim sel-yayin-sayisi, http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/bty60.pdf; * TPE İstatistikler TPE tarafından 20.01.2016 raporlama tarihi itibari ile hazırlanmıştır. https://www. tubitak.gov.tr/sites/default/files/patent_ basvuru_1.pdf: ET: 30.10 2016.

Tablo 7 incelendiğinde, ortaya çıkan sonuç Tablo 6'yı destekler niteliktedir. 2006-2015 arasında Yerli Patent Başvuruları ve Tescillenmiş Patent sayılarına bakıldığında patent başvuruları yaklaşık 5 kat, tescil edilmiş patent sayıları ise yaklaşık 9 kat artması olumlu bir gelişme iken; yabancı patent başvurusu ve tescilli edilmiş patentlere bakınca yine maalesef, ülke olarak iç açıcı bir görüntüye sahip değiliz. Yapılması gereken toplumun tamamının desteğini alan acilen eğitimden başlamak üzere bir kalkınma planı uygulamaya koymaktır. Değilse gelecek, ülkemiz açısından parlak günlere gebe olmayacaktır.

SONUÇ

Kıyasıya rekabetin daha yoğun ve acımasız yaşandığı günümüz dünyasında, her ülke her alanda söz sahibi olmak istemektedir. Bu isteği gerçekleştiren ülkeler olduğu gibi gerçekleştiremeyen ülkelerin varlığı hepimizin bildiği bir realitedir. O zaman akla şöyle bir soru gelmektedir; neden bazı ülkeler daha gelişmiş, güçlü ve global dünyada etkili iken, diğer bir çok ülke alınan kararları kabul edip, kendilerine verilen görevleri adeta yapmak durumunda kalmaktadır. Ülkeleri etkin kılan temel faktör, ekonomilerinin güçlü olmasıdır. Ekonomileri güçlü olan ülkelerin bu konuma gelmesine yol açan temel faktörleri araştırdığımızda karşılaştığımız olgu bu ülkelerin insan, bilim ve teknolojiye yaptıkları yatırım olduğunu görmekteyiz.

Dünya üzerinde gelişen ekonomik, siyasi ve toplumsal olaylarda söz sahibi ülkelere baktığımızda ABD, Almanya, İngiltere, Japonya, Fransa, Çin, Rusya'yı bir çırpıda sayarken, Türkiye, İran, Arjantin gibi ülkelerin ismi kimsenin aklına pek gelmemektedir. Bununda nedenine baktığımızda farkın teknolojiye yapılan Ar-Ge yatırımları ile yeniliğe

yol açacak yatırımlara kaynak ayrılmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. ABD, Almanya, Japonya gibi ülkelerin Ar-Ge harcamalarına toplam ve GSMH'ya oranlarına bakıldığında, üzücü olmakla birlikte ülkemiz aleyhine büyük farklar olduğunu ortadadır. Sorun belliyken çözüme ulaşmak göreceli olarak daha kolaydır. Yeter ki başta ülkeyi yöneten siyasetçiler olmak üzere kaynakları, eğitim, bilim, teknolojiye aktaracak politikaları uygulamaya koymak zorundadır. Değilse yakalandığımız orta gelir tuzağından, geri ve montaj sanayi üretim anlayışıyla kurtulma olasılığımız yoktur.

Küreselleşmenin tüm ülkeleri sardığı ve kaçışında mümkün olmadığı, her firmanın, her ülkenin rekabet içinde öne çıkmak için adeta savaştığı 21. yüzyılda, Türkiye olarak etkilenen değil etkileyen ülke olmak istiyorsak, toplumsal birlikteliğin sağlanması başta olmak üzere Ar-Ge ve inovasyona yatırım devrimini yapmak zorundayız. Gelişmiş ülkeler grubuna çıkmanın, refah seviyesini yükseltip, toplumun tüm katmanlarına yaymanın başka yolu yoktur.

Kaynakça

Arslanhan S.ve Kurtsal Y., "Güney Kore inovasyondaki başarısını nelere borçlu? Türkiye için çıkarımlar", TEPAV Politika Notu Eylül 2010, Ankara, http://www.tepav.org.tr/upload/files/12 85828695Guney_Kore_Inovasyondaki_Basarisini_Nelere_Borclu_Turkiye_icin_Cikarimlar.pdf ., ET:30.10.2016.

Altıntaş, H. ve Mercan M, "Ar-Ge Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Oecd Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünleşme Analizi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 70, No. 2, 2015, s. 345 – 376, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/50 00130741/0, ET: 29.10.2016.

Audretsch, D. B. ve Feldman, M. P. (1996). *R&D Spillovers and the Geography of Innovation and Production.* The American Economic Review, 86 (3), 630, http://dergipark. ulakbim.gov.tr/ jyasar/article/ view/5000066115/5000061621, ET:30.10.2016.

Bilbao- Osorio, B. ve Rodríguez- Pose, A. (2004). *From R&D to Innovation and Economic Growth in theEU.* Growth and Change, 35 (4), 435, http://dergipark. ulakbim.gov.tr/jyasar/article/ view/5000066115/5000061621, ET:30.10.2016.

Bogliacino, F. ve Pianta, M. (2010), "Profits, R&D and Innovation: A Model and a Test", Paper for the Seminar at GREDEG, http://www.gredeg.cnrs.fr/Documents/2010/BogliacinoPianta Nice.pdf , ET: 10.06.2014.

Bor, Y. J., Chuang, Y., Lai, W. ve Yang, C. (2010). *A Dynamic General Equilibrium Model for Public R&DInvestment in Taiwan.* Economic Modelling, 27 (1), 171- 183, http://dergipark. ulakbim.gov.tr/jyasar/article/view/5000066115/5000061621, ET:30.10.2016.

Demirci, R., M. Baş ve M. Tolon (2006), "Türkiye'nin AB'ye Uyum Sürecinde Türk İşletmelerinin Ar- Ge Faaliyetleri" 5. Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi Bildiriler Kitabı, 73- 81, http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler /11414529 _6_6-2_ Makale_0.pdf, ET: 30.10.2016.

Eğilmez, M., (2012), (http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye. html; 16 Aralık 2012 Pazar; Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye; ET:29.10.2016.

Ersöz, F., "Avrupa İnovasyon Göstergeleri (EIS) Işığında Türkiye'nin Konumu", itüdergisi/*b* sosyal bilimler, Cilt:6, Sayı:1, 3-16 Aralık 2009, İstanbul. http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_b/article/view/1087, ET: 30.10.2016.

Fagerberg, J. (2003), "Innovation:A Guide to Literature" Centre for Technology, Innovation and Culture", University of Oslo, 2003., http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler /11414529 _6_6-2_ Makale_0.pdf, ET: 30.10.2016.

Felipe, J. vd, "Tracking the Middle-Income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?", *Levy Economics Institute of Bard College Working Paper*, no. 715 (2012), ET:30.10.2016.

Global R&D Funding (2013), Global Funding of R&D, R&D Magazine", 03.04.2014, http://www.rdmag.com/sites/rdmag.com/files/gff-2014-5_7%20875x10_0.pdf, ET:15.04.2014.

Grasselli, N. (2009), "Regional Innovation Systems:A Case Study" , 4th Aspects and Visions of Applied Economics and Informatics, March 26 – 27, Debrecen, Hungary, 1135- 1140, http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler /11414529 _6_6-2_ Makale_0.pdf, ET: 30.10.2016.

Guellec, D. and B. V. Pottelsberghe (2001), "R&D And Productivity Growth: Panel Data Analysis of 16 OECD Countries", OECD Economic Studies No. 33, 104- 125, http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler /11414529 _6_6-2_ Makale_0.pdf, ET: 30.10.2016.

Gülmez, A. ve Yardımcıoğlu, F. , "OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010), Maliye Dergisi, Sayı 163,Temmuz-Aralık 2012; https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_der gisi/yayinlar/ md/163/163-18.pdf.,

http://wdronline.worldbank. org/worldbank/a/incomelevel, http://setav.org/tr/yeni-ekonomi-ar-ge-ve-ino vasyon/analiz/14503, ET: 30.10.2016

Işık, N. ve Kılınç, E., " Bölgesel Kalkınma'da Ar- Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz", http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler/11414529_6_6-2_Makale_0.pdf, ET: 30.10.2016.

Johansson, B. ve Lööf, H. (2008), The Impact of Firm's R&D Strategy on Profit and Productivity,http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:487391/FULLTEXT01.pdf, ET:10.06.2014.

Jones, C. I. ve Williams, J. C. (2000). *Too Much of a Good Thing? The Economics of Investment in R&D*, Journal of Economic Growth, 5 (1), 65- 85.

Karagöl, E T., ve Karahan, H., (2014), "Yeni Ekonomi Ar-Ge Ve İnovasyon", Semih Ofset, Ankara, http://setav.org/tr/yeni-ekonomi-ar-ge-ve-inovasyon/analiz/14503, http://file.setav.org/ Files/Pdf/20140226105515_yeni-ekonomi-ar-ge-ve-inovasyon-pdf.pdf, ET: 30.10.2016.

Karahan, H., "Does R&D Help Bypass The Middle Income Trap?: Evidence From Nouveau Riche Countries", *Empirical Economics Letters*, C. 12, No.8 (2013), S. 907-913.

Kasza, A. (2004), "Innovation Networks, Policy Networks, and Regional Development in Transition Economies: A Conceptual Review and Research Perspectives", Paper for EPSNET Conference, Prague, 18- 19 June, 2004. http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler /11414529 _6_6-2_ Makale_0.pdf, ET: 30.10.2016.

Kavak, Ç., 2009, "Bilim Ekonomisinde İnovasyon ve Temel Göstergeleri", Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 11- 13 Şubat, Ş. Urfa, 619, http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler /11414529 _6_6-2_ Makale_0.pdf, ET: 30.10.2016.

Korkmaz, S., "Türkiye'de Ar- Ge Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Var Modeli İle Analizi", Journal of Yasar University 2010, 20(5), s. 3320- 3330; http://dergipark. ulakbim.gov.tr/jyasar/article/view/5000066115/5000061621, ET:30.10.2016.

Metcalfe, J. S., (1997). Science policy and technology policy in a competitive economy, International Journal of Social Economics, 24, 7/8/9, 1997, ET: 30.10.2016.

OECD (2013), Research and Development, Expenditure on R&D, Researchers, Patents, Biotechnology, http://www.oecd.org/std/08_Science_and_technology.pdf (12.05.2014).

OECD (2013), Factbook 2013: Economic, Environmental and Social Statistics, http://www.oecdilibrary.org/sites/factbook-2013-en/08/01/01/index.html?itemId=/content/chap ter/factbook- 2013-60-en (12.05.2014).

Pamukçu, T. ve Utku- İsmihan F. M. (2009). *Determinants of R&D Decisions of Firms in Developing Countries the Case of Turkey*, Anadolu International Conference in Economics,

http://econ.anadolu.edu.tr/fullpapers/PamukçuUtku- Ismihaneconanadolu2009. pdf.

Sadraoui, T. ve Zina, N. B. (2009). *A Dynamic Panel Data Analysis for R&D Cooperation and Economic Growth*, International Journal of Foresight and Innovation Policy, 5 (4), 218- 233.

Soyak, A. (2008), Teknoekonomi Politikaları Işığında Ulusal Yenilik Sistemi ve İnsan Faktörü, http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler/11414529_6_6-2_Makale_0.pdf, ET: 30.10.2016.

Stokey, N. L. (1995). *R&D and Economic Growth*, Review of Economic Studies, 62 (3), 469- 489,http://dergipark.ulakbim.gov.tr/jyasar/article/view/5000066115/5000061621, ET:30.10.2016.

Uzun Kocamış, T. ve Güngör A., "Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları ve Teknoloji Sektöründe Ar-Ge Giderlerinin Kârlılık Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Uygulaması", Maliye Dergisi, Sayı 166, Ocak-Haziran 2014, İstanbul., https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/ yayinlar/ md/166/166-08.pdf.

Ünal, T. ve Seçilmiş, N. (2013), "Ar-Ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslaması", *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, ISSN: 2147-804X, 1(1), 12-25 http://www. isletmeiktisat.com, ET: 14.04.2014.

Ülkü, H. (2004). *R&D, Innovation, and Economic Growth: An Empricial Analysis*, IMF Working Paper, 185. http://dergipark. ulakbim.gov.tr/jyasar/article/view/5000066115/ 5000061621, ET:30.10.2016.

Yu- ming W., Li Z. ve Jian- xia L. (2007). *Co- integration and Causality between R&D Expenditure and Economic Growth in China: 1953- 2004*, International Conference on Public Administration, http://web.cenet.org.cn/upfile/113225.pdf, ET: 04.05.2010.

www.webster.com, 2016 /arge, http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler /11414529 _6_6-2_ Makale _0. pdf, ET: 30.10.2016. ET: 30.10.2016.

Wakelin, K. (2001). *Productivity Growth and R&D Expenditure in UK Manufacturing Firms*, Research Policy, 30 (7), 1079- 1090. http://dergipark. ulakbim.gov.tr/jyasar/article/view/ 5000066115/5000061621, ET:30.10.2016.

OĞUZ TÜRKÇESİNİN DEĞİŞİMİNE BİRLEŞİK FİİLLER PENCERİSİNDEN BİR BAKIŞ

Dr. Perihan ÖLKER

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Emir Unsuru'l Maâlî Keykâvus bin İskender bin Kâbûs bin Veşmgir tarafından 1082 yılında yazılan Kabusnâme Türkçeye pek çok kez tercüme edilmiştir. En tanınmış çevirisi ise II. Murad adına Mercümek Ahmed bin İlyas tarafından 1431/32 tarihinde yapılmıştır. Mercümek Ahmed'in çevirisini Nazmizâde Murtaza, Bağdat valisi Hasan Paşa'nın emriyle devrin (1705) diline göre yeniden yazmıştır. Bu yeni bir tercüme olmayıp Mercümek Ahmed'in çevirisinin döneme uyarlanması yani bir nevi dil içi aktarımıdır. Mercümek Ahmed'in çevrisi Eski Anadolu Türkçesinin önde gelen eserlerinden biri iken, Nazmizade Murtaza'nın çevirisi Klâsik Osmanlı Türkçesi devrinin örneklerindendir. Bu çalışmamızda Mercümek Ahmed'in çevirisi ile Nazmizade Murtaza'nın çevirisi karşılaştırılarak temel yardımcı fiillerin dışında kalan yardımcı fiillerle kurulmuş birleşik fiillerin değişimi, yani 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Oğuz Türkçesinin birleşik fiil tercihi Kabusname çevirisi özelinde değerlendirilecektir. Çalışmamızda ayrıca Mercümek Ahmed çevirisindeki basit ve türemiş fiillerden Nazmizade Murtaza çevirisinde birleşik fiile dönüşmüş olanlar da inceleme kapsamında olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kabusname Tercümesi, Nazmizade Murtaza, Mercümek Ahmed, birleşik fiil, Oğuz Türkçesi

A LOOK AT THE CHANGES IN THE OGHUZ TURKISH FROM THE POINT IF VIEW OF COMPOUND VERBS

Abstract

Kabusnâme, which was written by Emir Unsuru'l Maâlî Keykâvus bin Iskender bin Kâbûs bin Veshmgir in 1082, has been translated into Turkish many times. The most famous of these is the one was rendered by Mercümek Ahmed bin İlyas on behalf of Murad II in 1431/32. Nazmizâde Murtaza rewrote Mercümek Ahmed's translation upon orders by Hasan Pasha, the governor of Baghdad at the time (1705). This was not a new translation of the text, instead, it was an adaptation of Mercümek Ahmed's translation to the period; in other words, it was an intra-lingual transfer. While Mercümek Ahmed's translation is one of the prominent works of Old Anatolian Turkish, the translation by Nazmizade Murtaza is one of the examples of the Classical Ottoman Turkish. In this study, Mercümek Ahmed's translation will be compared and contrasted with Nazmizade Murtaza's translation and the change in compound verbs that were formed with auxiliary verbs other than the basic auxiliary verbs, in other words the preference of the Oghuz Turkish with respect to compound verbs from the 15th to the 18th centuries will be investigated, Kabusname taken as a case in point. Our study will also deal with those verbs which were simple and derived verbs in Mercümek Ahmed's translation but became compound verbs in Nazmizade Murtaza's translation will also be investigated.

Keywords: Translation of Kabusname, Nazmizade Murtaza, Mercümek Ahmed, compound verb, Oghuz Turkish

I. Giriş

Farsça Kabusnâme Emir Unsuru'l-Maâlî Keykâvus bin İskender bin Kâbûs bin Veşmgir tarafından 1082 yılında yazılmıştır. Eser Eski Anadolu Türkçesi döneminde farklı mütercimler tarafından altı kez Türkçeye tercüme edilmiştir: 1. Mütercimi bilinmeyen ilk çeviri, 2. Şeyhoğlu Sadrüddin çevirisi, 3. Akkadıoğlu çevirisi, 4. Bedr-i Dilşad'ın manzum çevirisi: Murad-nâme, 5. Mercümek Ahmed çevirisi [MA], 6. Mütercimi bilinmeyen ikinci çeviri (Doğan, 2011: 21).

Kırk dört bölümden oluşan eser dinî-ahlakî kuralları ele almaktadır. Kabusname'nin en meşhur çevirisi Mercümek Ahmed'in yaptığıdır. Mercümek Ahmed b. İlyas meşhur çevirisini 1431/32 tarihinde yapmıştır. Standart Oğuz Türkçesinin öne çıkan hazinelerindendir. Eser üzerinde Gökyay (2006) çalışmıştır. Kaynaklarda Kabusnâme'nin çevirileri arasında pek de itibar edilmeyeni ise Nazmizâde Murtaza'nın yapmış olduğudur. Murtaza doğrudan doğruya Farsçadan tercüme yapmamış Mercümek Ahmed'in çevirisini Bağdat Valisi Hasan Paşa'nın emriyle 1705 yılında dönemin diline göre yeniden düzenlemiştir. Yani dil içi aktarım yapmıştır. Bunu da tercümesinin girişinde ifade etmiştir:

[1]Baġdād dārü's-selām muḥāfıẓ-ı ġayyūr ve nigehbān-ı cesūra naẓm nāmdār-ı vüzerā-i [2]Āṣaf der Rüstem-efgen ḳahramān hecā ve neṛimān-ı zamān ki rūyına ider çarḫ-ı [3]beṛin ṣad-taḥsiṇ ider okunur nāṣıyesinde suhf-ı haber 'ayān-ı merāḥim-güster 'ālį [4]güher ḥüsnü'l aḫlāḳ dilber–i āfāḳ u sütūn cihān-ārā vezįr Ḥasan Pāşā [5]ilā raḥmeti'llah ḥażretleriniñ nüsḫa-i mezkūr-ı manẓūr 'ayn-ı daḳįḳa münāsibi [6]olup ṣarf-ı Türkį-yi ḳadįm olmaġla bu zamānede müsta'mel ve meşhūr [7]olan Türkiye cünbān olmayup dil-pesend ve fāidemend olmamaġla tekrār [8]taṣḥįḥ ü tenkįḥ olunup zamān-ı ehl-i zamāniye muṭābıḳ ve fehm-i ḫāṣ u 'āmmeye [9]muvāfıḳ Türkį ile tecdįd olunur ise metrūk iken 'āleme merġūb [10]ve endāḫte-i zāviye-i nisyān iken maṭlūb olur idi diyü tecdįd ü [11]tesvįdin bu faḳįr-i ḳalįlü'l-bizā'a ve kesrü'l-izāe murteziyyü'l-meşhur naẓmį [12]zāde dā'įlerine işāret buyurmalarıyla işāretlerin 'ayn-ı beşāret [13]bilüp maḳbūl-i bārgāh-ı perverdigār ve merġūb ḳılup ṣıġār u kibār olmaḳ [14]ricāsıyla 'ibārāt-ı vāżıha ile ārāste vü sehv ü ḫaṭāya özr-hāste [15]taḥrįrine mübāşeret ü tesvįdine mübāderet olundu (NM, 3a)

Nazmizâde Murtaza'nın 17. yüzyılın ortalarında doğduğu düşünülmekte, ölüm tarihi olarak da 1720, 1721, 1723 tarihleri ortaya sürülmektedir. Nazmizâde Osmanlı tarih yazarları arasında gösterilmekte, Arapaça ve Farsçadan Türkçeye yaptığı tercümelerle de bilinmektedir. Aynı zamanda devlet adamı olan Nazmizâde Murtaza Osmanlı valilerinin de hizmetinde bulunmuş, defter kayıtlarıyla ilgilenmiştir[1]

Nazmizâde Murtaza'nIn yapmış olduğu tercümenin üzerinde çalıştığımız nüshası, Kütahya Vahid Paşa yazmaları arasında 1323 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 151 varaktan müteşekkil eser *Terceme-i Kâbûsnâme-i Kitâb* başlığını taşımaktadır. Harekesiz

[1] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Karataş (2014).

nesih yazı stiliyle kaleme alınmış eserin son sayfasında 1117 mâh-ı safer 22 (15 Haziran 1705) tarihi açıkça belirtilmektedir.

13. yüzyıldan itibaren yazı dili hâline gelmeye başlayan Oğuz Türkçesi asırlar içerisinde pek çok safhayı geçirerek günümüze ulaşmıştır. Dil, siyasi, sosyal, kültürel etkilenmelerden münezzeh değildir, aksine tam da onların etkisiyle bu safhaları yaşayarak çeşitli değişimler geçirir. Beylikler döneminde yazı dili olarak ciddi bir atak yapan Oğuz ağzı 16. yüzyıldan itibaren seyrini değiştirmeye başlamış Klâsik Osmanlı Türkçesi olarak adlandırdığımız dönemine gelmiştir. Mercümek Ahmed'in 15. yüzyılda Farsçadan yaptığı çeviri Nazmizâde tarafından 18. yüzyılda, kendi ifadesiyle eski Türkçeden zamanın Türkçesine, aktarılmıştır. Bu aktarım Oğuz Türkçesinin, önemli bir temsilcisi kabul ettiğimiz Kabusnâme üzerinden, 15. yüzyıldan 18. yüzyıla söz varlığı açısından nasıl ve hangi yönde bir değişim geçirdiğini ortaya serebilmesi açısından kıymetlidir. Klâsik Osmanlı Türkçesi öylesine şairlerin, yazarların Arapça ya da Farsça hayranlığıyla gelişmiş değildir. Dönemin siyasi iradesi, saray, ihtişamın sembolü olan bir dili arzu etmiş ve böyle süslü bir üslubun, kırma bir dilin gelişimini özellikle desteklemiştir, nasıl ki Anadolu beylerinin Oğuz ağzının yazı dili olarak geliştirilmesi için yazarları, şairleri teşvik etmiş olmaları gibi. Kabusnâme'nin 15. yüzyılda Mercümek Ahmed tarafından yapılan çevirisini Nazmizâde Murtaza'nın 18. yüzyılda güncellemiş olması, üç yüz yıllık bir süreçte Oğuz Türkçesinin nasıl bir aşama geçirmiş olduğunu görebilmek için önemlidir.

II. Yöntem

Çalışmamıza Nazmizâde Murtaza tarafından yapılmış olan tercümenin, örnekleme metodunu esas alarak 44 bölümlük eserin ilk on bölümüne denk gelecek şekilde, 45 varağının çeviri yazı alfabesine aktarımı işiyle başladık. Aktarımımızı tamamladıktan sonra Gökyay tarafından çalışılmış olan Mercümek Ahmed çevirisini ele alarak her iki eserdeki ilk on bölümü kelime kelime karşılaştırdık. Böylece 15. yüzyıldaki sözcüklerin ve şekillerin yerine 18. yüzyılda hangi kelime ve şekiller kullanılmış tespit ettik. Bunu yaparken Nazmizâde Murtaza'nın çevirisindeki varak ve satır numarasına dikkat ederken Gökyay'ın çalışmasında varak ve satır numarası bulunmadığı için kitap sayfası verme yoluna gittik. Bu doğrultuda ortaya koyduğumuz tespitler 15. yüzyıldan 18. yüzyıla dildeki değişimin yönünü ve şeklini ortaya koymak açısından önemlidir.

Bu çalışmada ana yardımcı fiiller dışında kalan birleşik fiillerin –ki ana yardımcı fiilleri buraya dâhil ederek kapsamı aşırı derecede genişletmek istemediğimiz için- Mercümek Ahmed çevirisi ile Nazmizâde çevirisi arasında nasıl bir farklılık arz ettiğini anlamaya çalışcağız. Özelde Kabusnâme çevirisinde genelde Oğuz Türkçesi içinde 15. yüzyıldan 18. yüzyıla gelinceye kadar birleşik fiiller penceresinden nasıl bir değişimin yaşanmış olduğunu tespit etmeye çalışacağız.

Çalışmamızda Mercümek Ahmed çevirisinden Nazmizâde Murtaza çevirisine birleşik fiilleri *isim unsuru değişenler, fiil unsuru değişenler, her iki unsuru da değişenler* olmak üzere üç başlık altında tasnif ederek sebeplerini değerlendireceğiz. Ayrıca bunların dışında Mercümek Ahmed çevirisinde basit ya da türemiş fiil ile bir kavram karşılanırken aynı kavramın Nazmizâde Murtaza'da birleşik fiil hâline gelmiş olanları da bu çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir.

III. Kabusnâme Tercümesinde Birleşik Fiiller

Birleşik fiiller, bir ad ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir (Korkmaz, 2003: 150)[2].

Ana yardımcı fiillerle (kıl-, et-, eyle-, ol-) kurulmuş birleşik fiilleri dışında tutarak Mercümek Ahmed'in ve Nazmizâde Murtaza'nın yapmış olduğu çevirileri değerlendirdiğimizde karşımıza yüklü bir malzeme çıkmaktadır. Bu doğrultuda Mercümek Ahmed çevirisini esas alarak Nazmizâde murtaza çevirisine baktığımızda birleşik fiiller hususunda tespit ettiğimiz değişiklikler için bir tasnif ortaya koyduk: 1. Basit/Türemiş fiilden birleşik fiile geçen örnekler 2. Fiil unsuru değişen birleşik fiiller 3. İsim unsuru değişen birleşik fiiller, 4. Her iki unsuru değişen birleşik fiiller

1. Basit/Türemiş Fiil → Birleşik Fiil: Mercümek Ahmed çevirisinde basit ya da türemiş fiillerin Nazmizâde Murtaza çevirisinde birleşik fiille karşılandığını görüyoruz.

Basit/Türemiş Fiil	**Birleşik Fiil**
MA	**NM**
Kuhistan mülkü ve Gürgan ve Taberistan tarafı **anıldı** ve her mülkün acayipleri anıldı (60)	Kūhistān mülki ve Gürgān ve Ṭaberistān **sözi geldi** ve her semtüŋ ʻacāyibi söylendi 31a/3
Ta kim ol hâsiyetle mevsuf ola ve ol vasıftan hikmeti nazarı **anlana** (31)	Nāgāh ol ḫāṣıyet ile mevṣūf ola ve ol vaṣıfdan ehl-i naẓar ḥikmet **fehm ide** (8a/4)
altıncı bap: Hünerle güher **arttığın** beyan eder (26)	altıncı bāb hüner ile güher **ziyāde olduġın** beyān ider (5a/16)
benden sonra gelen ulular ve âlimler beni **ayıpladıklarından** korkmayaydım ki Sokrat ulu dava etti diyeler diye (57)	benden ṣoŋra gelen ʻālimler Soḳraṭ ulu daʻvā itmiş diyüp beni **ʻayb itmekden** ḫavf itmişdüm 28b/12
İmdi ey oğul, zinhar sen vasıtaya **bakma** velîkin vasıta garaz neyise onu gözle (31)	İmdi ey oġul zinhār vāsıṭaya **naẓar itme** velikin vāsıṭaya ġaraẓ ne ise anı gözet (8a/14)
hiç andan ulu ayıp olmaya ki kişi bilmediği nesneye dava ede ve **başaramaya.** Ve yalancı ola. (69)	hiç andan ziyāde ʻayb olmaya ki bir kişi bilmedügi nesneyi bilürüm daʻvā ide baʻdehu **ḥaḳḳından gelmeye** yalancı ola 37b/15
İmdi malûm oldu kim ben henüz cahil imişim ki cahiller **beğenecek** iş işledim (55)	imdi maʻlūm oldı ki ben henüz cāhil imişim ki cāhillere **ḫoş gelür** iş işledüm 27a/14

[2] Korkmaz çalışmasında birleşik fiilleri bir yanı ad bir yanı yardımcı fiil olan, bir yanı sıfat-fiil bir yanı yardımcı fiil olan, bir yanı zarf-fiil bir yanı fiil olan, anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş olan birleşik fiiler şeklinde bir sınıflandırmaya gitmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Korkmaz, 2003: 607-858.

epsem olmak yeğrektir. Zira hakîmler sözü sücüye **benzetipdürürler** (46)	epsem olmaḳ yegdür ḥükemā sözi şarāb **teşbīḥ iderler** 19a/15
anın bigiden sen dahi ırak kaç ki sana dahi noksanı **değmesin** (45)	anuŋ ṣoḥbetinden sen daḫı ıraḳ ol ki saŋa noḳṣānı **işābet itmesün** 18b/7
Tabipler âyinin ve ne resme **dirildiğin** beyan eder 26	ṭabībler ḳā'idesin ve ne resme **evḳāt geçürdüklerin** beyān ider 6a/4
sakın ey oğul demeyesün ki atamın ve anamın garazı beni **doğurmak** değildi (42)	ṣaḳın iy oġul dime ki ata ananuŋ ġarazları beni **vücūda getürmek** degil idi 15b/5
Ebu'l-Müeyyed Belhî cetlerinin rüzgârında olan ahvali bir şahnâme **düzüptür** (24).	Ebu'l-Müeyyid El-Belḫį ecdādıŋ zamānında bir şāhnāme **teżyįf itmişdür** (4b/5)
yani yer vasıtadır dane bitmeye; eğer **eksen** ve bitmeye onu yerden tutma (31)	ya'nį dāne bitmege zemįn vāsıṭadur çün dānei **zirā'at idesin** gögertmegi zemįnden bilme 8a/17
nice ki kendüzünü seversin ve **hürmetlersin** (42)	nice kendü nefsüŋe muḥabbet idersin ve **ḥürmetlü dutarsın** 15b/13
ata ve ana ölümün istemekte mal için kendüzün **incitme** 43	ata ve ana ölümlerin istemekde kendüŋe **zaḥmet virme** 17a/17
halkı **incitmemek** ve halktan güç götürmek. Bu cümlenin sermayesi hayâdır (53)	ḫalḳı **renįde itmemek** ve ḫalḳdan zaḥmet def' itmek ammā bu cümlenüŋ sermāyesi ḥayādur 25b/7
Hak teâlâ ne ki sana **kaderledi** ise ona şakir olasın (44)	Ḥaḳ Ta'ālā ne ki saŋa **taḳdįr itmişdür** ḳāni' olup şākir olasın 17b/5
oğlunu yanına **kığırdı** ve ayıttı: Ey oğul, bilmiş ol kim ben kocaldım (23)	oġlın yanına **da'vet idüp** didi ki ey oġul bilmiş ol ki ben ḳocaldım 3b/10
şol taatin sevabın çokluğun bildirir kim gücü yeticek **kıla** (37)	dördinci bāb şol ṭā'atüŋ şevābı çoḳlıġın bildürür kim ādemüŋ ḳudreti ola ve **edā ide** (11b/9)
ki atan anan kazandığı ad ile **kişilenmeyesin** (45)	kim ataŋ ve anaŋ taḥṣįl itdügi nām ile **faḫr eylemeyesin** 18a/15
benden sonra gelen ulular ve âlimler beni ayıpladıklarından **korkmayaydım** ki Sokrat ulu dava etti diyeler diye (57)	benden ṣoŋra gelen 'ālimler Soḳraṭ ulu da'vā itmiş diyüp beni 'ayb itmekden **ḫavf itmişdüm** 28b/12
pes ol **okunan** konuk benim ki Hak Teâlâ beni kendi lütfundan evine davet kıldı, gel diye (39)	imdi ol **da'vet olunan** ḳonuḳ benüm ki Ḥaḳ Ta'ālā beni kendü luṭfından 4. ivine gel diyü da'vet eyledi (14a/3)

Cahil dahi kendi tabiatına lâyık ve münasip cahilâne iş görür, seni anın içün **öğer** (54)	cāhil kendü ṭab‘ına muvāfıḳ ‘avāmāne iş görür anuŋ-içün **medḥ ider** (27a/1)
eyle olsa sana dahi vacip oldur ki nice ki kendüzünü **seversin** ve hürmetlersin (42)	imdi saŋa vācibdür ki nice kendü nefsüŋe **muḥabbet idersin** ve ḥürmetlü dutarsın (15b/12)
yirmi ikinci bap: Emanet **saklamak** ve geri ıssına **tapşırmak** faidesin beyan eder (26)	igirmi ikinci bāb emānet **ḥıfẓ idüp** girü ṣāḥibine **redd itmek** fāidesin beyān ider (5b/11)
sen tabiatını tevazua öğredesin, bedenin dahi tabiatına **uyar**, alçaklık hâsıl eder (35)	Sen ṭab‘ıŋı tevāżu‘ ‘ādet idesin bedeniŋ daḫı ṭab‘ıŋa **tābi‘ olup** alçaḳlıḳ ḥāṣıl ider (10b/9)
yoksul dahi anınçindir ki bayların izzeti anlarınla artuğ ola. Ve bileler ki Hak teâlâ beylere ve baylara ne mertebe **veriptir** (40)	yoḳsul daḫı anuŋ-çündür ki ḫizmeti muḳābelesi baylar ve begler ne mertebe **iḥsān itmişdür** (14b/10)
böyle olduğundan sonra kullarının arasına peygamberler **viribidi**, ta kim dâd ve daniş ve şükr ü sipas yolun göstereler (32)	ḥāl bu vech üzre olınca ḳullarınuŋ arasına peyġāmberler **irsāl itdi** tā kim ‘adl u dāniş ve şükr ü sipās yolın göstereler (9a/7)
ey oğul, kim Hak süphanehu ve teâlâ bu âlemi kim **yarattı**, kendi arzusuyçün yaratmadı; abes dahi **yaratmadı**. Amma kendinin adlin ve fazlın bildirmek için **yarattı**. Ve hikmet mucibince yarattı (31)	Ey oġul Ḥaḳ Sübḥāne ve Ta‘ālā bu ‘ālemi kim **ḫalḳ itdi** ‘abeş **ḫalḳ itmedi** bil ki kendüniŋ ‘adlin ve faẕlın bildürmek içün **ḫalḳ itdi** ve mücib-i ḥikmet ile zeyn itdi (7b-11-11-12)
zira it ne avlasa avladığı yerde **yer**; aslan avın makamına iletir, andan **yer** (25).	ẕirā kelb ne görse olduġı yerde **ekl ider** ammā arslan ṣaydın kendü me’vāsına getürüp anda **ekl ider** (5a/2-3)
atanın ve ananın ölümün isteme. Zira ata ve ana ölmeden dahi –şol ki mukadderdir- sana **yetişir** (43)	ata ve ananuŋ mevtleri fikrinde olma ẕirā ol ki muḳadderdür saŋa **vāṣıl olur** 17a/15

Mercümek Ahmed çevirisindeki örnekleri incelediğimizde 31 basit ve türemiş fiilden üçü haricinde hepsinin Türkçe kökenli, üç fiilin ise Arapça kökenli olmakla birlikte Türkçe yapım eki eklenmek suretiyle Türkçeleşmiş fiiller (ayıpla-, hürmetle-, kaderle-) olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Mercümek Ahmed çevirisindeki 31 basit ve türemiş Türkçe/Türkçeleşmiş fiilin Nazmizâde Murtaza çevirisinde artık birleşik fiil ile karşılandığını görüyoruz. Nazmizâde Murtaza çevirisinde özellikle birleşik fiil kullanma çabası açıkça farkedilmektedir. Öyleki Mercümek Ahmed çevirisindeki hürmetle- fiili Nazmizâde Murtaza çevirisinde hürmetlü dut- şeklinde karşılanmış olması bu çabayı daha da farkedilir kılmaktadır, yani aynı kelime Mercümek Ahmed çevirisnde türemiş fiil şeklinde kullanılabilirken Nazmizâde Murtaza çevirisinde bir şekilde özellikle birleşik fiil olarak kullanılmıştır:

MA	NM
nice ki kendüzünü seversin ve **hürmetlersin** (42)	nice kendü nefsüŋe muḥabbet idersin ve **ḥürmetlü dutarsın** 15b/13

Nazmizâde Murtaza çevirisindeki birleşik fiiller penceresinden baktığımızda sadece iki örnekte isim unsurunun Farsça kökenli olduğunu görüyoruz:

MA	NM
halkı **incitmemek** ve halktan güç götürmek. Bu cümlenin sermayesi hayâdır (53)	ḫalḳı **renǧide itmemek** ve ḫalḳdan zaḥmet def‘ itmek ammā bu cümlenüŋ sermāyesi ḥayādur 25b/7
İmdi malûm oldu kim ben henüz cahil imişim ki cahiller **beğenecek** iş işledim (55)	imdi ma‘lūm oldı ki ben henüz cāhil imişim ki cāhillere **ḫoş gelür** iş işledüm 27a/14

Yine Nazmizâde Murtaza çevirisindeki yirmi sekiz birleşik fiilin isim unsurunun Arapça olduğu, iki örnekte isi isim unsurunun Türkçe/Türkçeleşmiş olduğu görülmektedir:

MA	NM
Kuhistan mülkü ve Gürgan ve Taberistan tarafı **anıldı** ve her mülkün acayipleri anıldı (60)	Kūhistān mülki ve Gürgān ve Ṭaberistān **sözi geldi** ve her semtüŋ ‘acāyibi söylendi 31a/3
nice ki kendüzünü seversin ve **hürmetlersin** (42)	nice kendü nefsüŋe muḥabbet idersin ve **ḫürmetlü dutarsın** 15b/13

2. Fiil unsuru değişen birleşik fiiller: Mercümek Ahmed çevirisinde yer alan birleşik fiillerin Nazmizâde Murtaza çevirisinde fiil unsurunun başka bir fiile yerini bırakıp isim unsurunun aynen muhafaza edilerek kullanıldığı örneklere rastlıyoruz:

Fiil Unsuru Değişen Birleşik Fiiller	
MA	**NM**
Ben padişahlık ederdim. Tanrı’nın dükeli kullarına benim adlimin **fayidesi ererdi** (66)	ben daḫı pādişāh idüm Ḥaḳ Sübḥāne ve Ta‘ālānuŋ ḳullarına cümle ‘adliŋ **fāidesi olurdı** 36b/13
bir müddet ki anda durdum; bir nice kez **gazaya girdim** (60)	bir müddet anda eglendüm bir nice **ġazāya gitdüm** (30b/12)
bu gümanlar **gönlüne yörenmeye** 41	bu gümānları **göŋlüŋe aṣla getürme** (15a/7)
cevap gelmedi, **hacil düştü**. Hışma geldi, kakıyıp ayıttı (56)	cevāb olmamaġla **ḫacil olup** ḫışma gelüp eytdi 28b/4
sen hareket buyurmayınca ol dahi **harekete gelmez** (53)	sen bedene ki **ḫareket virmeyince** ol ḫarekete gelmez 25a/13

şor yere tohum ekmeyesin ve ağaç dikmeyesin ki **hâsıl vermez** (47)	şora zārį zemįne toḫum ekme ve şecer dikme **ḥāṣılı olmaz** (20a/7)
sen dahi **ırak kaç** ki sana dahi noksanı değmesin (45)	sen daḫı **ıraḳ ol** ki saŋa noḳṣānı işābet itmesün (18b/7)
ben bir **iş işlemiş** olam ki bir cahil kişi beğenmiş ola 55	ben bir **iş eylemiş** olam ki bir cāhil kişi begenmiş ola 27a/12
ol sudan sana hoş eyilik **ivaz oldu** (49)	iy derviş ol ṣudan ḫoş eyyülik **'ivaż geldi** 22a/9
elindeki hazır rızkını gayipteki veresiye vere, ol gelmeye ve elindeki hazır olan dahi gide, **mağbunluk ola** (69)	elinde ḥāżır rızḳı ġāyibde gelicek nesneye vire ol daḫı ba'dehu ḥāṣıl olmaya **maġbūnlık çeke** (37b/17)
beni gayet **mükerrem ve muazzez görürdü** (60)	beni ġāyet **mükerrem mu'azzez dutardı** (30b/15)
işi Medine'de **nizam tuttuğu** için ayruk Medine'den gitmedi (75)	işi Mediŋe-i münevverede **niẓām bulduġıçun** Mekke-i mükerreme feṯḥinden ṣoŋra daḫı Mediŋe-i münevvere terk idüp gitmedi (42a/15)
kocaldın cehdeyle ki bir yerde **oturağ olasın** (75)	ḳocalduŋ cehd eyle ki bir yirde **otruḳ idesin** 41b/17
asanlıg ile **ömür süresin** (69)	āsānlıġla **'ömrüŋ geçüresin** 38a/17
Hak Teala **rastgetirdi** Resulün işini (57)	Ḥaḳ Ta'ālā ḥabįbüŋ işini **rast ider** (29a/12)
her dem pirleri lâtifeye getirip sözlerini **rişhande alırlar** (73)	her dem pįrleri ne-masḫara alup **rişḫande iderler** 40a/17
melûllük vaktinde kimseden **sual sorma** (63)	melūlken vaḳtinde kimesneden **suāl itme** (34a/4)
ol kişinin gönlüne ne denli **zahmet ererse** (47)	ol kişinüŋ göŋline ne-deŋlü **zaḫmet gelür** ise (20b/3)
aklına ve bilüne **ziyan olmaya** (63)	'aḳluŋ ve bilgüne **ziyān gelmeye** (33b/12)
dinine ve dünyasına kişinin **ziyan değire** (61)	kişinüŋ dįn ü dünyāsına **ziyān getüre** (32a/4)

Fiil unsuru değişen birleşik fiiller de genel olarak deyimleşmiş birleşik fiillerdir. Bu fiillerin isim unsurunun on üç örnekte Arapça kökenli, iki örnekte Farsça, beş örnekte ise Türkçe/Türkçeleşmiş olduğu görülmektedir. Yani Mercümek Ahmed çevirisinden Nazmizâde Murtaza çevirisine baktığımızda fiil unsuru değişen ama isim unsuru aynı kalan örnekleri değerlendirmek istediğimizde açıkça Arapça kökenli sözcüklerin ağırlığı hissedilmektedir. Fiil unsurlarındaki değişim Osmanlı Türkçesinin resmî üslübunun yansıması olmalıdır.

3. İsim Unsuru Değişen Birleşik Fiiller: Mercümek Ahmed çevirisindeki bazı birleşik fiillerin fiil unsuru aynı kalırken isim unsurunun değiştiği örnekleri Nazmizâde Murtaza çevirisinde görüyoruz.

İsim Unsuru Değişen Birleşik Fiiller	
MA	**NM**
yiyici olmasa ol rızk **bîdâd olurdu** (32)	eger yiyci olmasa rızḳ **‘abeş olur** (8b/11)
senden uludan güç görmeyesin, **dâd bulasın** 47	senden ululardan güç görmeyüp **‘adl bulasın** 20a/4
biri dahi yılda otuz gün **oruç tutmaktır** (34)	biri daḫı senede maḫṣūṣ Ramażān ayını tamām **ṣavm tutmakdur** 9b/16
izz ü naz ile giderken Arafat’a **yakın gelicek** bu reis gördü (38)	‘izz ü nāz ile giderken ‘Arafāta **ḳarįb gelicek** ol ġanį gördi 12b/11
sözün yahşisin söyle. İllâ **yalan söyleme** (59)	sözüŋ yaḫşısın şöyle ammā ḥaẕer eyle **keẕb söyleme** 30a/7
ne söylersen doğru söyle, **yalan söyleme** (59)	ne söylersen ṭoġrı söyle **dürūġ söyleme** (30a/10)

Mercümek Ahmed çevirisinde yukarıdaki birleşik fiillerden üçünün isim unsuru Türkçe, kalan üçünün isim unsuru ise Farsça kökenlidir. Nazmizâde Murtaza çevirisinde ise altı birleşik fiilden birinin isim unsuru Farsça kalan beşinin isim unsuru ise Arapça kökenlidir.

4. Her İki Unsuru Değişen Birleşik Fiiller: Mercümek Ahmed çevirisinde yer alan birleşik fiillerin aynı anlamı ifade edecek şekilde isim ve fiil unsurları değişerek Nazmizâde Murtaza çevirisinde kullanıldığını görüyoruz.

Her İki Unsuru Değişen Birleşik Fiiller	
MA	**NM**
hünersiz kişinin hiç kimseye **assısı değmez** 45	hünersiz kişinüŋ bir kimesneye **fāyidesi olmaz** 18a/5
ol dahi senin kulluğunda **berk dura** (34)	ol dahı senüŋ ḳullıġında **ṣābit ḳadem ola** 10a/4
fikreyledim ki ben öldüğümden sonra nice idem ki cihan halkına herdem **eyiliğim erişe** (66)	fikr itdüm ki ben vefāt itdükde acabā ne idem ki benden ṣoŋra cihān ḫalḳına **nef‘üm ola** (36b/16)
ata gayet şefkatinden dilemez kim oğlu rüzgâr elinden **gûşmâl yiye** (23)	peder müşfiḳiŋden istemez ki oġlı rūzgār elinden **cevr çeke** 4a/3
bir kişi ki **gücü yete** ve sefer etmeye, bu lezzetlerden mahrum olur 37	bir kişi ki **ḳuvveti ola** sefer itmeye bu lezẕetlerden maḫrūm olur 12a/1

imdi eger ten **kâhillik ederse** sen anı kendine koma, örsele, kulluğa tut, dinlendirme (52)	imdi eger bedenüŋ **‘ācizlik gösterürise** sen anı ḥāline ḳoma ḫiẕmet itdür diŋlendürme 25a/9
eğer dilersen dostların, yârenlerin çoğ iken az olmaya, **kindar olma** (69)	eger istersen dostlaruŋ ve yārenlerüŋ çoḳ iken az olmaya **kįn ve küdüret dutma** 38a/16
konuk olanın ve **konuk alanın** edebin beyan eder (26)	misāfiriŋ ve **misāfir da‘vet iden** ādābın beyān ider (5b/3)
sen anı kendine koma, örsele, **kulluğa tut,** dinlendirme (52)	sen anı ḥāline ḳoma **ḫiẕmet itdür** diŋlendürme 25a/10
her dem pirleri **lâtifeye getirip** sözlerini rişhande alırlar (73)	her dem pįrleri ne-**masḫara alup** rişḫande iderler (40a/17)
ey hoca hakîm, filân kişi seni beğenmiş, kanda kim otura seni **öğer ve eyiliğin söyler** (55)	iy ḫʷāce ḥakįm falān kişi seni begenmiş ve her meclisde seni **medḥ ve şenā ider** 27a/6
bir şehirde bir pir vardı, yüzyaşında idi. **Süksünü düşmüştü** ve beli bükülmüştü (73)	bir şehrde bir pįr var idi **çehresi bozulmış** ve bili bükülmiş idi (40b/7)
kendüzünü öğücü olma ki kişi kendüzüne eyiyim diye **tanıklık verse** tanıklığı geçmeye (65)	kendüŋe medḥ idici olma ki kişi kendü içün **şehādet itse** maḳbūl degüldür 35b/15
pes **yarağ ettim**, Kûbistan’dan Rum’a revane oldum 59	pes **tedārigimi görüp** Kūhistāndan Rūma revāne oldum 30b/3
bir kişi senin ardınca bir **yaramaz söz söylese** ve biregü dahi dostum diye ol sözü sana yetirse, sen bunu andan beter düşman bil (69)	bir kişi ardınca **ẕem itse** ve bir āḫirį dostum diyü ol sözi saŋa yitürse sen bunı andan bedter düşmen bil 38a/4
eğer dilersen ki emeğin **yele gitmeye,** bir iş ki ileri varacak iş değildir, anı ileri gitmek ardınca olma (69)	eger dilerseŋ emegin **żāyi‘ olmaya** bir bitmez işin ḥuṣūline çalışma 38b/1
her bir sözü ki işidirsin, bitekellüf sıyup **yere depme** 65	her bir söz ki işidirsin ‘acele ile beyhūd ṣayup **‘ayb itme** 35a/7

Her iki unsuru da değişen birleşik fiillerin genel olarak deyimleşmiş birleşik fiiller olduğu görülmektedir. Ancak burada değişim isim unsuru ya da fiil unsuru değişen birleşik fiillerdeki gibi görünmemekte, daha çok Mercümek Ahmed çevirisinde tercih edilen birleşik fiilin -ya da daha doğru bir ifadeyle deyimleşmiş birleşik fiilin- Nazmizâde Murtaza çevirisinde başka bir deyimsel ifadeye yerini bıraktığı görünmektedir, ancak

bunu yaparken söz varlığının ciddi ölçüde değişime uğradığı anlaşılmaktadır. Şöyleki Mercümek Ahmed çevirisinde her iki unsuru da değişen birleşik fiiller kategorisinde tespit edilmiş on yedi birleşik fiilden on dördünün isim unsuru Türkçe, ikisinin isim unsuru Farsça, birinin isim unsuru ise -Türkçe yapım eki alarak Türkçeleşmiş olmakla birlikte- köken itibarıyla Arapçadır:

MA	NM
ata gayet şefkatinden dilemez kim oğlu rüzgâr elinden **gûşmâl (F) yiye** (23)	peder müşfiḳiŋden istemez ki oġlı rūzgār elinden cevr çeke (4a/3)
eğer dilersen dostların, yârenlerin çoğ iken az olmaya, **kindar (F) olma** (69)	eger istersen dostlaruŋ ve yārenlerüŋ çoḳ iken az olmaya ḳįn ve küdüret dutma (38a/16)
imdi eger ten **kâhillik (A+T) ederse** sen anı kendine koma, örsele, kulluğa tut, dinlendirme (52)	imdi eger bedenüŋ **ʻ**ācizlik gösterürise sen anı ḥāline ḳoma ḫiẕmet itdür diŋlendürme (25a/9)

Buna karşılık Nazmizade Murtaza çevirisinde Mercümek Ahmed çevirisinin karşılığı olarak kullanılan on yedi birleşik fiilden on beşinde isim unsurunun Arapça, birinde Farsça, birinde Türkçe yapım eki almak suretiyle Türkçeleşmiş kabul edeceğimiz Arapça kökenlidir:

MA	NM
imdi eger ten kâhillik ederse sen anı kendine koma, örsele, kulluğa tut, dinlendirme (52)	imdi eger bedenüŋ **ʻācizlik (A+T) gösterürise** sen anı ḥāline ḳoma ḫiẕmet itdür diŋlendürme (25a/9)
eğer dilersen dostların, yârenlerin çoğ iken az olmaya, kindar olma (69)	eger istersen dostlaruŋ ve yārenlerüŋ çoḳ iken az olmaya **ḳįn (F) ve küdüret (A) dutma** (38a/16)

IV. Değerlendirme ve Sonuç

Kabusname çevirileri üzerinden birleşik fiiller açısından karşımıza çıkan değişimi değerlendirdiğimizde karşımıza iki bariz sonuç çıkmaktadır:

Birincisi 15. yüzyıldan 18. yüzyıla gelene kadar Oğuz Türkçesinin Farsçanın etki alanından uzaklaşarak daha çok Arapçaya yönelmiş olduğudur.

İkincisi ise Türkçe kökenli sözcüklerin de 18. yüzyılda kullanımdan epeyce düşmüş olduğudur.

Bu doğrultuda dolaylı olarak farkedilen asıl mesele Oğuz ağzına dayalı yazı dilinin 18. yüzyılda farklı bir tarza yönelmiş olduğu gerçeğidir. Osmanlı idaresi resmî üslubun, -yazı dilinin- mutantan, gösterişli olmasını özellikle desteklemiş, bir imparatorluk dilinin gelişmesini istemiştir. Resmî üslubun mensur yazı dilindeki en önemli etkilerinden biri birleşik fiilin kullanım oranının artmasıdır. Birleşik fiilin kullanım oranının artış sebebi sadece Türkçe kökenli olmayan sözcüklerin yoğun bir

girişiyle açıklanamaz, bu durum aynı zamanda resmî üslubun, ağdalı söyleyişin de gerektirdiği bir kullanım şeklinin tercih edilmesiyle de bağlantılıdır. Bu yönde de 15. yüzyıldaki basit ve türemiş fiiller 18. yüzyılda birleşik fiillere dönüşmüştür. Nazmizâde Murtaza'nın bu çeviriyi dönemin Bağdat valisinin isteğiyle yapması, aynı zamanda kendisinin de devlet adamı oluşu ve devlette görevler almış olması, onun resmî üslubun, klâsik Osmanlı Türkçesinin önemli temsilcilerinden birisi olmasını desteklemiştir.

Deyimleşmiş birleşik fiiller dikkat edileceği üzere sadece birleşik fiil değil aynı zamanda deyimdir. Çalışma dâhilindeki pek çok örnek aynı zamanda deyimlerin de nasıl bir değişim geçirdiğini göstermesi yönüyle hem Oğuz Türkçesinin söz varlığı incelemelerine hem de deyimbilim (phraseology) çalışmalarına kaynak teşkil edecek türdedir.

KISALTMALAR

Arapça: **A**

Farsça: **F**

Mercümek Ahmed Çevirisi: **MA**

Nazmizâde Murtaza Çevirisi: **NM**

Kaynakça

DOĞAN, Enfel (2011), *Şeyhoğlu Sadrûddin'in Kabus-nâme Tercümesi, Metin-Sözlük-Dizin-Notlar-Tıpkıbasım*, İstanbul: Mavi Yayıncılık.

GÖKYAY, Orhan Şaik (2006), *Kabusnâme, Keykâvus*, İstanbul: Kabalcı Yay. [MA]

KARATAŞ, Mehmet (2014), *Nazmi-zâde Murtaza, Gülşen-i Hulefâ, Bağdat Tarihi 762-1717, Tahlil ve Metin Tenkidi*, Ankara: TTK Yay.

KORKMAZ, Zeynep (2003); Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara: TDK Yay.

Nazmîzâde Murtaza (1705) Terceme-i Kâbûsnâme-i Kitâb, Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi, No: 1323 [NM]

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN DENETİM MESLEĞİNE ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Servet ÖNAL
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Dilem Seher AKÇAKALE
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi,SBE, İşletme ABD

Arş. Gör. Murat MAT
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Özet

Son yıllarda yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler hayatımızın her alanında kendini göstermiştir. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle birçok işletmede, başta muhasebe bölümü olmak üzere bilgisayarlar kullanılmaktadır. Muhasebede bilgisayarların kullanımı bu gelişmelere bağlı olarak karmaşıklaşmakta ve zorlaşmaktadır. Bilgisayarların muhasebe bölümünde kullanımı gerekli bilgileri kaydetmesinin yanında kaydedilen bu bilgilerin denetlenmesini de kaçınılmaz kılmıştır. Bu noktada denetçiden beklenen, bu gelişmelere uygun olarak denetçinin gerekli teknolojileri kullanma konusunda yeterli düzeyde eğitimli olmasıdır.

Denetimde bilişim teknolojileri yardımıyla iş ve işlemlerin otomasyonu sağlanarak üretim artışı ve maliyet azaltılması temel amaç olmuştur. Bu aşamada bilişim teknolojileri denetçilere büyük katkılar sağlamaktadır.

Bu çalışmada, muhasebe, muhasebe denetimi ve yaşanan teknolojik değişmeler doğrultusunda denetim mesleğinde meydana gelen değişimler üzerinde araştırma yapılmış ve araştırmaya katkı sağlayacağı düşüncesiyle anket yöntemine başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bilişim teknolojileri(BT), BT Denetimi, Muhasebe Denetimi, Denetim

Abstract

The rapid advances in the field of technology has deeply influenced in our daily life in recent years. As a result of technological development, particularly accounting department are utilizing computers in many companies. With this developments, applying computers in accounting department gets more complicated and harder. Likewise, using computers in the field of accounting requires a system which provides a date-based recording and also supervision of these recording. Upon this fact, a general expectation from auditor is that they must be sufficiently educated to manage these technological devices.

The basic purpose in supervision is to increase production and reduce cost with the help of information technology by providing business and automation of the process. At this juncture, information technology ensures tremendous contributions.

Within this study, a research has been conducted regarding changes occurring in the audit profession within the development on accounting, accounting supervision and

technological changes. A survey method is applied during this investigation which is considered as suitable approaches on this search topic.
Keywords: Information Tecnology (IT), IT Auditing, Audıtıng, Audıt.

GİRİŞ

Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler dünyamızı yeni bir çağa taşırken, kamu ve özel sektör işletmelerini de bu gelişmelere uyum sağlamak zorunda bırakmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak ülkeler arası sınırlar ortadan kalkmakta, verilen hizmetlerin kalitesi büyük oranda artmakta ve dolayısıyla rekabet ortamı önemli ölçüde artmış bulunmaktadır. İşletmelerin artık varlığını sürdürebilmesi büyük ölçüde bu gelişmelere ayak uydurmasına bağlı bulunmaktadır.

Bilginin her geçen gün artan önemi beraberinde bilişim teknolojilerine artan ihtiyacı da artırmıştır. Gün geçtikçe daha da önemli hale gelen bilişim teknolojileri karar alma süreçlerinde belirleyici bir rol oynarken, eski sistemlerde bilgiye bu kadar kolay ulaşmak mümkün değildi. Bilişim teknolojilerinde halen devam eden bu değişim süreci eski kurumsal sistemleri değiştirmenin yanında denetimde de risk ve kontrollerin doğasını değiştirmiş ve bu kapsamda yeni denetim anlayışlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu çalışmadaki amaç, denetim mesleğinde bilişim teknolojileri kullanımının etkin kullanılıp kullanılmadığını ortaya koymak, gerek denetçilerin gerekse mali müşavirlerin teknolojik gelişmeleri takip edip etmediğini saptamak, bu meslek mensuplarının çalışanlarına yaşanan bu gelişimler çerçevesinde yeterli alt yapıyı oluşturup oluşturmadığını gösterebilmek ve böylelikle bilişim teknolojilerinin etkin bir şekilde kullanıma katkı sağlamaktır. Bu düşüncelerden hareketle, Osmaniye İlinde faaliyet gösteren meslek mensuplarının bilişim teknolojilerinin kullanım düzeyini ölçmek amacıyla anket uygulaması yapılmıştır. Araştırmanın kapsamı, Osmaniye İlindeki SMMM Bağımsız Denetçiler ve SMMM'ler olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle denetim ve denetim türleri kavramları incelenecek, daha sonra ise denetim mesleğini kolaylaştıran programlardan ve bilişim teknolojilerinin denetim mesleğine etkilerinden bahsedilecek ve son bölümde ise belirlenen hedef kitleye yapılan anket verileri ışığında araştırmanın bulguları değerlendirilip, gerekli öneriler yapılacaktır.

1.Denetim ve Denetim Türleri

Anglo-sakson ülkelerde 'Auditing' olarak kullanılan sözcük dilimize 'Muhasebe Denetimi' olarak çevrilmiştir. Sözcük Latince 'işitme veya dinleme 'anlamına gelen 'Audire' fiiline dayanmaktadır(Bayraklı ve diğerleri, 2012, 3).

Genel anlamda denetim, iktisadi faaliyet ve olaylara ilişkin iddiaların önceden saptamış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçlarını ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreç olarak tanımlanabilir.

Muhasebe denetiminin tanımı birçok yazında yer almaktadır. Ancak genel bir tanım yapılmak istendiğinde; 'muhasebe denetimi, bir ekonomik birim veya döneme ait bilgilerin önceden saptanarak belirlenmiş olan ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak

ve bu konuda bir rapor düzenlemek amacıyla bağımsız uzmanlar tarafından yapılan kanıt toplama ve elde edilen kanıtları değerlendirerek bir sonuca ulaşma sürecidir' şeklinde tanımlanabilir(Elitaş, 2011, 28).

1.1.Denetim Konusuna ve Amacına Göre Türleri

Denetim konusuna ve amacına göre olmak üzere üçe ayrılır:

-Finansal tablo denetimi

-Uygunluk denetimi

-Faaliyet denetimi

1.1.1.Finansal Tablo Denetimi

Finansal tabloların denetimi (audit of financial statements), bir işletmenin mali tablolarının önceden belirlenmiş kriterlere uygun olarak düzenlenip düzenlenmediği konusunda bir görüş belirlemek amacıyla bu mali tabloların incelenmesini kapsar. Bu kriterler genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri veya vergi mevzuatı hükümleridir. Bu denetim bağımsız denetçiler ve kamu denetçileri tarafından yürütülür. Denetimin konusu, ortaklara veya vergi dairesine verilen mali tablolardır(Kepekçi, 2004, 3).

Finansal Tablolar Denetimi

Amaç	Finansal bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğinin ölçülmesi
Kapsam	Finansal tablolar ve ekleri
Ölçüt	Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile finansal bilgileri etkileyen diğer düzenlemeler

Kaynak: http://archive.ismmmo.org.tr

1.1.2.Uygunluk Denetimi

Bir işletmenin faaliyetlerini ve mali nitelikteki olayların önceden saptanmış yöntemlere, kurallara veya mevzuata uygun olup olmadığının belirlenmesi için yapılan denetimdir.

Uygunluk denetimin amacı, işletme yönetimi tarafından konulan kurallara ve benimsenen işletme politikalarına, işletme personelinin ne ölçüde uygun hareket ettiklerinin araştırılmasıdır. Uygunluk denetimi, kullanıldığı alan bakımından en geniş kapsamlı, özü açısından en dar kapsamlı bir denetim türüdür. Burada bir ölçüt alınır ve işlerin bu ölçütlere uygun olarak yürütülüp yürütülmediğine bakılır. Uygunluk denetimi işletme dışı kişiler tarafından da işletme personeli tarafından da yapılabilir. (Haftacı, 2011, 6)

Uygunluk Denetimi

Amaç	İşletme faaliyetlerinin yetkili otoriteler(işletme içi ve dışı) tarafından belirlenmiş ölçütlere uygunluk derecesinin araştırılması
Kapsam	Tüm işletme faaliyetleri

Ölçüt	Kanun, yönetmelik, şirket ana sözleşmesi, yönetim kurulu kararları, işletme içine dönük yönetmelik ve sirküler, işletme yönetiminin belirlediği iç kontrol politika ve prosedürleri

Kaynak: http://archive.ismmmo.org.tr

1.1.3.Faaliyet Denetimi

Faaliyet denetimi, bir örgütün işletme fonksiyonları, mali kontroller ve destekleme sistemleri dâhil bütün yönlerini kapsayan bağımsız bir incelemedir. Faaliyet denetimi bir örgütün bütün veya belirli faaliyetlerinin özellikli hedeflere göre sistematik incelenmesidir. Faaliyet denetçisinin genel amacı; kanun ve kurallara uygunluğun, mali raporlamanın güvenilirliğinin ve faaliyetlerin etkenliği ve etkinliğine ilişkin iç kontrollerin kalitesini değerlemektir (http://iibf.erciyes.edu.tr).

Faaliyet denetimi salt muhasebe işlemleri ile sınırlı olmayıp, işletmenin diğer işlevlerini de içermektedir. Bu nedenle uygulama alanı oldukça geniştir. Faaliyet denetiminin inceleme alanına işletmenin örgüt yapısı, üretim yöntemleri, pazarlama politikaları, bilgi işlem faaliyetleri girebilmektedir. Bu nedenle faaliyet denetiminin uygulanması, diğer denetim türlerine göre daha karmaşıktır. Özellikle karşılaştırma ölçütleri diğerlerine göre daha soyuttur. Genelde ölçüt olarak bütçeler, başarı ölçütleri oranlar ve sektör ortalamaları kullanılmaktadır(Bozkurt, 2000, 29).

Faaliyet Denetimi

Amaç	Faaliyetlerin etkinliğini ve verimliliğini ölçmek
Kapsam	Tüm işletme faaliyetleri
Ölçüt	Bütçeler, performans ölçütleri, verimlilik oranları vb.

Kaynak: http://archive.ismmmo.org.tr

2.BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNDEKİ GELİŞİMİN DENETİM MESLEĞİNE ETKİLERİ

2.1.Bilişim Teknolojileri Kavramı

Bilişim teknolojisi, bilginin toplanmasında, işlenmesinde, depolanmasında, ağlar aracılığıyla bir yerden bir yere iletilip kullanıcıların hizmetine sunulmasında kullanılan iletişim ve bilgisayarlar dâhil bütün teknolojileri kapsayan teknolojilerdir (Tonta,1999).

İşletmeler mal, hizmet, para ve bilgi gibi unsurlarla ilgili değer hareketlerini dijital ve bilgisayar ortamlarda hazırlayarak; müşteriler, tedarikçiler, çalışanlar, iş ortakları ve toplum ile olan ilişkilerini yürütmektedirler. Bilgi teknolojilerinden faydalanarak iç ve dış çevreler ile sağlanan iletişimde şeffaflık, paylaşım ve entegrasyonun sağlanması, günümüz iş dünyasında iş yapmanın kaçınılmaz gereğidir. Kuruluşlar, bilgi teknolojilerinin imkânlarından faydalanabilmek adına farklı boyutlarda bilgi teknolojilerine yatırım yapmaktadırlar. Bilgi teknolojilerinin rolü son yıllarda değişime uğrayarak şirket yönetimi ve kaynak kontrolünün önemli bir parçası haline gelmiştir(Memiş ve Tüm, 2011,146).

2.2.Bilişim Teknolojileri Denetimi

Son zamanlarda bilgisayar donanım ve yazılımlarında ortaya çıkan hızlı gelişme bilgi sistemlerinin yönetimi ve denetiminde kullanılan tekniklerde önemli değişikliklere sebep olmuştur. Öz itibariyle bilgisayar esaslı sistemlerin kontrol ve denetim hedeflerinde önemli bir değişiklik yoktur. Bilgisayar yardımıyla gerçekleştirilen denetim, klasik yöntem olarak adlandırabileceğimiz elle yürütülen denetimden farkı kullanılan araç ve tekniklerdir.

Bilgi teknolojileri denetimi, bilgisayarın organizasyonlar içerisinde kullanımının yaygınlaşması sonucunda denetime tabi faaliyetlerin kontrol altına alınması ve denetlenmesi ihtiyacından doğmuştur. Bilgi teknolojileri denetimi özetle; organizasyonların sahip oldukları bilgi teknolojisi kaynaklarının değerlendirilmesi sürecidir. Bu amaç doğrultusunda bilgi teknolojisi ile ilgili unsurların güvenlik altında olduğu ve organizasyonel amaçlara ulaşılıp ulaşılmadığı dikkatli bir şekilde incelenmelidir. Kısacası; bilgi teknolojisi ile denetimin temel amacı, bilgisayar sistemleri için varolan kontrol standartlarını, politikalarını ve süreçlerini incelemek ve bu süreçlerle ilgili geliştirilebilecek ek kontrolleri tanımlamaktır. Böylelikle olumsuzluklar karşısında olası kayıpların en aza indirilmesi hedeflenmektedir(Kurnaz, Çetinoğlu, 2010, 241).

2.2.1.İnternet

Bilgisayar verinin daha ayrıntılı toplanmasını ve işlenmesini, sonuçlarının ihtiyaç duyulan zamanlarda ve kapsamda elde edilmesini mümkün hale getirmiştir. Bilginin güç ile özdeş görüldüğü günümüzde işletmeler gittikçe karmaşık hale gelen ekonomik çevre içinde yaşayabilmek için bilgisayar ve bilgi teknolojisi araçları ile hızlı bir bütünleşme sürecine girmiştir. Bu süreç donanım ve yazılım alanında meydana gelen değişmelerle daha da hızlanmıştır(Önal, Eraslan, Kendirli, 1999, 96). Bu bağlamda internetin hayatımıza girişinin de bilgisayarlarla yakın zamanlarda olduğunu söyleyebiliriz.

İnternet, birbirleriyle tüm dünya üzerinde yayılmış bilgisayar ağlarının birleşiminden oluşan devasa bir bilgisayar ağıdır. Telefon hatlarıyla birbirine bağlı bu ağda, kişi ve kuruluşların kullandığı farklı yapıda bilgisayarlar ve bu bilgisayarlarda kullanılan farklı işletim sistemleri bulunabilir. İnternet bu farklı yapıda bilgisayarların ortak bir dille iletişim kurmasına imkân sağlayarak, üzerlerinde farklı programlar çalıştırılsa bile kişiler ekranda aynı bilgileri görür ve değerlendirirler **(**www.armaweb.com.tr**).**

2.2.2. İntranet ve Ekstranet

İşletme çalışanları ve bölümlerini internet yazılımları ve standartları kullanarak birbirine bağlayan özel bir bilgisayar ağıdır. İntranet web sitelerini diğer bilgisayar sitelerinden farklı kılan, bir koruma sistemi aracılığıyla istenmeyen kişilerin veya kullanıcıların siteye erişimini engellemektir. Ekstranet ise, işletme dışından başka kişilerin kısmen kullanımına da açık kalmasıdır. İntranet bilişim ağlarıyla şirketler arasında insan kaynakları, muhasebe, üretim, otomasyon yazılımları çalıştırmak mümkün olduğu gibi, çeşitli veri tabanları tutmak ve belge dağıtım gibi işlemleri de gerçekleştirir(Dulkadir ve Akkoyun, 2013, 74).

2.2.3. Elektronik Veri Değişimi

EDI, belli bir şekilde yapılandırılmış bir format kullanarak, iki şirketin iş bilgilerini elektronik ortamda birbirlerine aktarmalarını ifade etmektedir. Bu kavram 1970'den beri bilinmekte ve satın alma siparişi, fatura gibi geleneksel satıcı-alıcı ilişkilerini otomatikleştirme için kullanılmaktadır **(**Öztürk,2008,19**).**

İşletmelerin faaliyetlerini yürütebilmeleri için, siparişten yükleme bilgilerine, ürün kataloglarından fiyat listelerine kadar çok çeşitli bilgi ve dokümanın ticari ortaklar arasında karşılıklı değişimi gerektirmektedir. Her işletme bilgi alma ve gönderme gereksinimini sağlayacak bir bilişim sistemine sahip olmalıdır. Geleneksel olarak bilgi, özel veya ulusal posta sistemi, telefon, teleks, faks gibi iletişim araçları vasıtasıyla iletilmekteydi. Bilginin alıcıya ulaşmaması ya da ulaşıncaya kadar geçen zamanın uzun olması, bu sistemlerin temel eksikleridir. Öte yandan bilginin, hem gönderen hem de alan tarafından kolayca yorumlanabilecek ve anlaşılabilecek standart bir doküman türü kullanılarak bir bilgisayardan diğerine iletilmesi, bu eksikleri ortadan kaldırmaktadır. Bu ortamın sağlanabilmesi için her iki bilgisayarı birbirine bağlayan telekomünikasyon hizmetinin olması gerekmektedir. Elektronik veri değişim sistemi bu hizmeti sunmakta ve bilgisayarda işlenebilecek standart bir formatta iş dokümanlarının bilgisayardan farklı bir bilgisayara değişimi sağlamaktadır(Ay, 2007, 67).

2.2.4. Genişletilebilir İşaretleme Dili (XML)

Bilgi teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin muhasebe mesleğine olumlu etkilerden birisi belirli aralıklarla finansal raporlama yerine 'sürekli finansal raporların' hayata geçirilmesidir. İş dünyasında finansal bilgilerin farklı şekillerde sunulması, bilgilerin hem kullanımında hem de sunulmasında uyumsuzluklara sebep olabilmektedir. Sunulan bilgilerle ilgili farklılığın giderilmesi için kullanıcıların bu bilgileri kendi sistemlerine manüel olarak tekrardan girmeleri gerekmektedir. Diğer bir sorun ise, bilgi sağlayıcıların bu bilgiyi talebe göre farklı şekillerde sunma zorunluluğudur.

Bu iki sorun hem zaman alıcı hem de maliyet artırıcı olmakla beraber finansal bilgilerin farklı formatlarda manüel olarak hazırlanma süreci finansal manipülasyon riskini artıran bir unsurdur. Bu durum ise yayınlanan finansal bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Finansal şeffaflığın elde edilmesinde manüel olarak yapılan bu işlemlerin ciddi bir öneme sahip olmakla beraber bilginin sunulması ve kullanılması ile ilgili bu sorunların giderilebilmesi için ilk web tabanlı olarak Charles Hoffman 1998 yılında XML (Genişletilebilir İşaretleme Dili) denemeleri ile başlatmıştır(Doymaz, 2011, 85).

Çok farklı tipteki verileri orijinal formatlarında tek bir havuzda tutabilen XML, bilgiye hızlı, kolay ve ortamdan bağımsız olarak erişebilme imkânı sunar. Günlük yaşantımızda kullanmakta olduğumuz verilerin %80'ini oluşturan ve 'unstructured' olma özellikleri nedeniyle kendi bulundukları medya dışında veri özelliklerini koruyamayan(kelime işlem, elektronik tablo çıktıları, PDF dokümanları, ses, resim vb.) farklı tipteki verilerin, oryantasyona gerek duymadan hiyerarşik bir yapıda kullanılabilmelerine olanak vermekte ve bu verilerin hızlı bir şekilde sorgulanabilmelerini sağlamaktadır(www.rssnedir.com).

2.2.5. Genişletilebilir Biçimleme Dili(XBRL)

Para ve sermaye piyasalarında güven, uluslararası yatırımların ve ekonomik gelişiminin temelini oluşturmaktadır. Gerek işletmeler tarafından sunulan finansal raporların güvenilirliğinin dünya çapında bir sorun haline gelmiş olması ve gerekse farklı formatlarda hazırlanan finansal bilgilerin karşılaştırılmalarında ve analiz edilmelerinde güçlüklerle karşılaşılması sebebiyle tüm dünyada kabul edilen ortak bir finansal raporlama dilinin kullanılması ihtiyacı doğmuştur. XBRL, bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkmış bir finansal raporlama dilidir(Ağmaz,2011,s:193).

XBRL, bir bilginin diğer bilgilerle en iyi şekilde bağlantılı olduğunu da gösterebilmektedir. Aynı zamanda bu bilginin farklı bilgi gruplarında da hangi şekilde kullanıldığını, grup ve sunum yönleriyle de izleyebilme imkânı da sağlamaktadır. Bir diğer önemli hususta XBRL son derece esnek bir çalışma programına sahiptir. Bu nedenle işletmeler ya da diğer organizasyonlar özel koşullarına göre yazılımı kolaylıkla uyumlu hale getirebilmektedir.

2.2.6. Bilgi ve İlgili Teknolojiler İçin Kontrol Hedefleri(COBİT)

Bilgi ve İlgili Teknolojiler İçin Kontrol Hedefleri (COBIT) ISACA (Information Systems Audit and Control Association) ve ITGI (IT Governance Institute) tarafından 1996 yılında geliştirilmiş, Bilgi Teknolojileri Yönetimi için en iyi uygulamalar kümesidir. COBIT yöneticilere, denetçilere ve Bilgi Teknolojileri(BT) kullanıcılarına iş hedeflerinin bilgi işlem hedeflerine dönüşümünü, bu hedeflere ulaşmak için gerekli kaynakları ve gerçekleştirilen süreçleri bir araya getirirken, aynı zamanda bilgi teknolojileri alt yapılarını da etkin kullanmayı sağlar(http://tr.wikipedia.org).

COBIT yöneticinin, kontrol gereksinimleri, teknik konular ve iş riskleri arasındaki boşluklar arasında köprü kurmasına yardımcı olan yönetişim çatısı ve destekleyici araçlardır. COBIT, organizasyon genelinde bilgi teknolojisi kontrolü için saydam politika geliştirilmesine ve başarıyla uygulanmasına imkân vermektedir. Bilgi teknolojisinin işletmenin gereksinimlerini karşılamak konusunda başarılı olabilmesi için, yönetim iç kontrol modeli oluşturmaktadır. COBIT, kontrol çerçevesi bu ihtiyaca cevap verir.. Bilgi teknolojisi faaliyetlerini genel kabul görmüş bir süreç modeli şeklinde örgütler. Ana bilgi teknolojisi kaynaklarını tanımlar. İşletme kontrol hedeflerini açıklar(Uzunay,2007,s:4).

3. OSMANİYE İLİNDE MUHASEBE DENETİMİ ANKET UYGULAMASI

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, belirlenen alt amaçlar doğrultusunda genel olarak, Osmaniye İlinde Faaliyet gösteren SMMM ve SMMM Bağımsız Denetçilerin bilişim teknolojilerinin denetim mesleğinde ne derece kullanıldığı hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktır. Bu alt amaçlar;

- □ SMMM ve SMMM Bağımsız Denetçilerin bilişim teknolojilerini ne düzeyde kullandıklarını belirlemek,
- □ SMMM'lerin bağımsız denetim eğitimi alıp almadıklarını belirlemek,
- □ Eğitim alıp almama durumlarına göre meslek mensuplarının bilişim teknolojileri kullanım düzeylerini değerlendirmeye almak,

- Mevcut işlemlerin hangi şekilde yürütüldüğünü ortaya koymak,
- Bilişim teknolojilerinin parçaları olarak görülen telefon, faks, internet gibi değişkenlerin kullanım düzeylerini belirlemek,
- Bağımsız denetim eğitimi alan meslek mensuplarının bu eğitimi yeterli görüp görmediğini belirlemek,
- Meslek mensuplarının kullanılan denetim programları hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmadıklarını ortaya koymak,
- Denetim süreci aşamalarında bilişim teknolojilerinin kullanım düzeyini belirlemek,

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmış ve anketler birebir görüşme ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın analiz edilebilmesi amacıyla Osmaniye İlinde faaliyet gösteren Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler odasına kayıtlı toplam 138 meslek mensubunun listesi temin edilmiştir. Ancak bunlardan 30'u ilçelerde, 61'i merkezde bağımlı çalışan meslek mensubudur. Bu nedenle merkezde faaliyet gösteren 77 meslek mensubundan 20 SMMM ve 20 SMMM Bağımsız Denetçi olmak üzere toplam 40'ına ulaşılmıştır. Elde edilen bu anketlerden sağlanan veriler yüzde tekniği ile düzenlenmiş analiz edilmiştir.

Araştırma için hazırlanan anket sorularının bir kısmı daha önce yapılmış araştırmalardan düzenlenmiş ve bir kısmı konuyla alakalı gerekli literatür taraması ve internet araştırmaları yapılarak araştırmanın amacı kapsamında yazarlar tarafından geliştirilmiştir.Anket çalışmasına son şekli verilmeden önce, taslak anket formu alanın uzmanı olan akademisyenlere sunulmuş ve görüşleri alınmıştır.

3.3. Elde Edilen Bulguların Analizi ve Yorumlanması

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizi ve yorumu aşağıdaki gibidir;

Tablo 1.Demografik Özellikler

Cinsiyet	**n**	**%**	**Unvan**	**n**	**%**
Erkek	36	90	SMMM	20	50
Kadın	4	10	SMMM Bağımsız Denetçi	20	50
Yaş Dağılımı	**n**	**%**	**Görev Süresi**	**n**	**%**
25-30	1	2.5	1-4 yıl	2	5
30-35	7	17.5	4-7 yıl	2	5
40-45	6	15	7-10 yıl	2	5
45 üstü	26	65	10 yıl ve üzeri	34	70
Bağımsız Denetim Eğitim Alma	**SMMM n**	**SMMM %**		**SMMM Bağımsız Denetçi(n)**	**SMMM Bağımsız Denetçi(%)**

Evet	9	45	Evet	19	95
Hayır	11	55	Hayır	1	5

Ankete katılanların yüzde 50 si SMMM olup, yüzde 50 si de SMMM Bağımsız Denetçi olduğu gözlenmektedir.

Cinsiyet açısından ankete katılanların oranına baktığımızda, bayan meslek mensupları toplam içerisinde % 10'luk bir orana sahiptir.

Ankete katılanların yaş açısından oranına baktığımızda, 45 üstü yaş grubu çoğunlukta olup oranı % 65'tir. Yaş grubu 40-45 olanların oranı yüzde %15, yaş grubu 30-35 olanların oranı % 17.5, 25-30 yaş grubunun oranı da % 2.5 olduğu gözlenmiştir. Ankete katılanların görev süresi açısından % 70 inin 10 yıl ve üzeri hizmet yılına sahip olduğu gözlenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, ankete katılanların SMMM'lerin % 45 inin bağımsız denetim eğitimi aldığı % 55'inin ise almadığı, SMMM Bağımsız Denetçilerin ise, % 95lik kısmının bu eğitimi aldığı % yüzde 5'lik kısmının ise almadığı gözlenmektedir.

Araştırmanın bu aşamasında araştırmanın amaçları gözetilerek denetim eğitimi almayan meslek mensuplarına bundan sonraki üç soruya cevap vermelerine gerek olmadığı ifade edilmiştir.

Tablo 2.Bağımsız Denetim Eğitimi Alanların Mesleğe Devam Etme Dağılımı

Bağımsız Denetim Alanında Çalışma Tercih Durumu	SMMM (n)	SMMM (%)		SMMM Bağımsız Denetçi (n)	SMMM Bağımsız Denetçi (%)
Evet	4	44	Evet	18	90
Hayır	5	56	Hayır	2	10

Cevap vericilerin aldıkları eğitim doğrultusunda denetim mesleğine devam etmeleri SMMM ve SMMM Bağımsız Denetçi açısından incelenecek olursa, SMMM Bağımsız Denetçilerin mesleğe devam etmek istemeleri % 90'lık oranla SMMM' lerden büyük oranda farklılık göstermiştir. İki meslek mensubunun bağımsız denetim mesleğine devam etme isteği oranları birbirinden çok farklı olup SMMM Bağımsız Denetçilerin hemen hemen hepsinin bu mesleğe devam etmek istedikleri gözlenmiş, SMMM 'lerin ise bağımsız denetim mesleğini icra etme konusundaki istek oranının % 50 nin altında kaldığı gözlenmiştir.

Tablo 3.Alınan Bağımsız Denetim Eğitiminin Yeterlilik Düzeyine Göre Dağılım

Eğitim Düzeyi	**SMMM Frekans**	**SMMM Yüzde**	**SMMM Bağımsız Denetçi Frekans**	**SMMM Bağımsız Denetçi yüzde**
Hiç yeterli değil	1	11	-	-

Yetersiz	1	11	1	5.3
Orta düzeyde yeterli	5	56	11	57.8
Yeterli	1	11	6	31.6
Oldukça yeterli	1	11	1	5.3
Toplam	9	100	19	100

Tablo 3 incelendiğinde, SMMM lerin aldıkları eğitimin yeterlilik düzeyleri, % 11 hiç yeterli değil, % 11 yetersiz, % 56 orta düzey yeterli, % 11 yeterli, % 11 oldukça yeterli ve SMMM Bağımsız Denetçilerin ise, % 5.3 yetersiz, % 57.8 orta düzey yeterli, % 31.6 yeterli, % 5.3 oldukça yeterli olarak belirlenmiştir. Bu oranlar verilen eğitimin orta düzeyde yeterli olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Eğitimin Hangi Kurumlardan İstenmesi Gerekliliğine Göre Dağılım

	SMMM Frekans	**SMMM Yüzde**	**SMMM Bağımsız Denetçi Frekans**	**SMMM Bağımsız Denetçi Yüzde**
KGK uygulamacı eğitimciler tarafından	-	-	-	-
Üniversite öğretim üyeleri tarafından		-	2	13.3
TÜRMOB meslek mensupları tarafından	1	12.5	2	13.3
TÜRMOB meslek mensupları ve öğretim üyeleri tarafından	-	-	1	6.7
KGK, üniversiteler ve TÜRMOB meslek mensupları ve öğretim üyeleri tarafından	7	87.5	10	66.7
Toplam	8	100	15	100

Ankete katılanlan SMMM Bağımsız Denetçilerin % 66.7'si SMMM olanlarda % 87,5 i bu eğitimin KGK, üniversiteler ve TÜRMOB'un planladığı meslek mensupları ve öğretim üyeleri tarafından verilmesini istediği gözlenmektedir. Genel olarak oranlara bakacak olursak her iki meslek mensubunun bu eğitimin KGK, üniversiteler ve TÜRMOB'un planladığı meslek mensupları ve öğretim üyeleri tarafından verilmesini uygun gördükleri saptanmıştır.

Tablo 5. Telefon Kullanım Düzeyine Göre Dağılım

Telefon Kullanımı	**SMMM Frekans**	**SMMM Yüzde**	**SMMM Bağımsız Denetçi Frekans**	**SMMM Bağımsız Denetçi yüzde**

Çok yüksek düzey	12	60	12	60
Yüksek düzey	6	30	6	30
Kısmen kullanılıyor	1	5	2	10
Az kullanılıyor	1	5	-	-
Hiç kullanılmıyor	-	-	-	-
Toplam	20	100	20	100

Ankete cevap verenlerin telefon kullanım düzeyi SMMM ve SMMM Bağımsız Denetçiler arasında dengeli bir dağılım göstermiş olup, iki grupta da çok yüksek düzey kullanımın % 60' lık oranla çoğunlukla tercih edildiği saptanmıştır. Her iki meslek mensubunun çok yüksek ve yüksek düzey kullanım seçeneklerindeki oranları arasında fark olmadığı gözlenmiştir.

Tablo 6. Faks Kullanım Düzeyine Göre Dağılım

Faks	**SMMM Frekans**	**SMMM Yüzde**	**SMMM Bağımsız Denetçi Frekans**	**SMMM Bağımsız Denetçi yüzde**
Çok yüksek düzey	6	30	5	25
Yüksek düzey	-	-	4	20
Kısmen kullanılıyor	5	25	6	30
Az kullanılıyor	5	25	2	10
Hiç kullanılmıyor	4	20	3	15
Toplam	20	100	20	100

Tablo 6 incelendiğinde, faks kullanımının meslek mensupları arasındaki dağılımına baktığımızda SMMM'lerin seçenekler arasında birbirne yakın cevaplar vermiş olup ortalamadan çok az farkla çok yüksek düzey kullanımının tercih edildiği gözlenmiştir. SMMM Bağımsız denetçilerin ise verdiği cevaplar doğrultusunda oranlar birbirine çok uzak olmamakla birlikte faksın çoğunlukla kısmen kullanılıyor yanıtında yoğunlaştıkları gözlenmektedir.

Tablo 7. İnternet Kullanım Düzeyine Göre Dağılım

İnternet	**SMMM Frekans**	**SMMM Yüzde**	**SMMM Bağımsız Denetçi Frekans**	**SMMM Bağımsız Denetçi yüzde**
Çok yüksek düzey	16	80	13	65
Yüksek düzey	3	15	6	30

Kısmen kullanılıyor	1	5	1	5
Az kullanılıyor	-	-	-	-
Hiç kullanılmıyor	-	-	-	-
Toplam	20	100	20	100

Tablo 7 incelendiğinde, ankete cevap verenlerin internet kullanım düzeyi SMMM'lerde çok yüksek düzey seçeneği % 80 oranında tercih edildiği, yüksek düzey seçeneğin ise % 15 oranında tercih edildiği gözlenmektedir. SMMM bağımsız denetçilerde ise bu oranların çok yüksek kullanım düzeyinde % 65, yüksek kullanım düzeyinde % 30 olduğu saptanmıştır. Genel itibariyle her iki meslek mensubunun yüksek ve çok yüksek düzey kullanım oranları toplamının birbirleriyle aynı olduğu gözlenmiştir.

Tablo 8. İntranet Kullanım Düzeyine Göre Dağılım

İntranet	**SMMM Frekans**	**SMMM Yüzde**	**SMMM Bağımsız Denetçi Frekans**	**SMMM Bağımsız Denetçi yüzde**
Çok yüksek düzey	-	-	5	25
Yüksek düzey	2	10	2	10
Kısmen kullanılıyor	4	20	3	15
Az kullanılıyor	1	5	2	10
Hiç kullanılmıyor	13	65	8	40
Toplam	20	100	20	100

Ankete katılanların intranet kullanım düzeyi incelenecek olursa, SMMM'lerde çok yüksek düzey kullanılıyor seçeneğinin hiçbir meslek mensubu tarafından tercih edilmediği anlaşılmıştır. SMMM Bağımsız Denetçiler ise bu seçeneğinin % 25 oranında tercih ettiği gözlenmiştir. SMMM Bağımsız Denetçilerin SMMM'lere göre intraneti daha çok kullandıkları tespit edilmiştir.

Tablo 9. Bilgisayar Kullanım Düzeyine Göre Dağılım

Bilgisayar	**SMMM Frekans**	**SMMM Yüzde**	**SMMM Bağımsız Denetçi Frekans**	**SMMM Bağımsız Denetçi yüzde**
Çok yüksek düzey	15	75	13	65
Yüksek düzey	4	20	6	30
Kısmen kullanılıyor	1	5	1	5
Az kullanılıyor	-	-	-	-

Hiç kullanılmıyor	-	-	-	-
Toplam	20	100	20	100

Tablo 9 incelendiğinde günümüz için bilgisayar kullanım düzeyi SMMM ve SMMM Bağımsız Denetçiler arasında dengeli dağılım gösterdiği saptanmış olup meslek mensuplarının bilgisayarı çok yüksek düzeyde kullandıkları gözlenmiştir.

Tablo 10. Bilişim Teknolojileri İle İlgili İşlerin Yürütülme Şekline Göre Dağılım

	SMMM Frekans	**SMMM Yüzde**	**SMMM Bağımsız Denetçi Frekans**	**SMMM Bağımsız Denetçi yüzde**
Bilişim teknolojileri kullanılması gereken işler, yetersiz teknolojiden dolayı elle yürütülmektedir	2	10	-	-
Bilişim teknolojileri yeterli fakat işler elle yürütülmektedir	1	5	-	-
İşler hem bilişim teknolojileri yardımıyla hem de elle yürütülmektedir	14	70	16	80
İşler sadece bilişim teknolojileriyle yürütülmektedir	3	15	4	20
Diğer	-	-	-	-
Toplam	20	100	20	100

Ankete cevap veren SMMM'lerin çoğunlukla işler hem bilişim teknolojileri yardımıyla hem de elle yürütülmektedir seçeneğini % 70'lik oranla tercih ettikleri gözlenmiş ve SMMM Bağımsız Denetçilerinde % 80'lik oranla aynı görüşe sahip oldukları saptanmıştır. Mevcut meslek mensuplarının verdikleri cevaplar çoğunlukla işler hem bilişim teknolojileri yardımıyla hem de elle yürütülmektedir seçeneğinde yoğunlaşmıştır.

Tablo 11. Bilişim Teknolojilerinin Denetimde Etkin Kullanım Düzeyi Dağılımı

Etkin Bilişim Teknolojileri	**SMMM Frekans**	**SMMM Yüzde**	**SMMM Bağımsız Denetçi Frekans**	**SMMM Bağımsız Denetçi yüzde**
Evet	14	70	17	85
Hayır	6	30	3	15
Toplam	20	100	20	100

Bilişim teknolojilerinin denetim mesleğinde etkin olarak kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek amacıyla oluşturulmuş olan bu sorumuz Tablo 11 incelendiğinde ankete katılanlar tarafından verilen cevaplar her iki meslek mensupları tarafından bilişim teknolojilerinin etkin kullanıldığını ortaya koymaktadır. SMMM'lerde evet seçeneğinin oranı %70'lik bir paya sahip iken, SMMM Bağımsız Denetçilerde ise bu oranın % 85 olduğu gözlenmiştir. Genel olarak özetleyecek olursak her iki meslek mensubunun bilişim teknolojilerinin denetim mesleğinde etkin kullanıldığı kanaatinde oldukları gözlenmiştir

Tablo 12. Meslek Mensuplarının Denetim Programları Hakkında Bilgi Düzeyleri

Denetim programı hakkında bilgi	SMMM Frekans	SMMM Yüzde	SMMM Eğitim Alan Frekans	SMMM Eğitim Alan Yüzde	SMMM Bağımsız Denetçi Frekans	SMMM Bağımsız Denetçi yüzde
Evet	7	35	5	56	6	30
Hayır	13	65	4	44	14	70
Toplam	20	100	9	100	20	100

Meslek mensuplarının denetim programları hakkında yeterli bilgi sahibi olup olmadıklarına göre dağılımı gösteren tablo 12'de, meslek mensupları arasında SMMM'ler içerisinde denetim eğitimi alanların % 56'sının yeterli bilgiye sahip olduğunu, % 44 ü meslek mensupları elemanlarının yeterli bilgiye sahip olmadığını düşündükleri gözlenmiştir. SMMM'lerin genel olarak meslek mensuplarının % 35 oranında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşündükleri gözlenmiştir. Bağımsız Denetçiler ise % 30 oranında yeterli bilgiye sahip olduğunu, % 70 oranında meslek mensuplarının denetim programları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını düşündükleri gözlenmiştir. Genel itibariyle SMMM Bağımsız Denetçilerin ve SMMM'lerin büyük çoğunluğu meslek mensuplarının denetim programları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını düşündükleri gözlenmiştir.

Tablo 13. Denetim Sürecinde Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Etkisi

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler	SMMM Frekans	SMMM Yüzde	SMMM Bağımsız Denetçi Frekans	SMMM Bağımsız Denetçi yüzde
Çok önemli	16	80	13	65
Önemli	1	5	6	30
Kısmen önemli	3	15	1	5
Önemli değil	-	-	-	-
Hiç önemli değil	20	100	20	100

Denetim sürecinde bilişim teknolojilerinin artışında rolü olan faktörlerden bilişim teknolojilerindeki gelişmeler değişkenin önemlilik derecesini incelediğimizde tabloda görüldüğü üzere, SMMM'lerin % 80, SMMM Bağımsız Denetçilerin % 65 oranında çok

önemli seçeneğinin tercih ettikleri gözlenmiştir. Ayrıca SMMM Bağımsız Denetçilerin %30 oranında önemli görmesi de analiz aşamasında dikkate alınacak düzeydedir. Çok önemli ve önemli seçenekleri arasında ciddi bir fark olmadığı dikkate alınacak olursa genel olarak her iki meslek mensubunun bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin denetim sürecindeki artışında hemen hemen aynı önemlilik derecesine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Araştırma muhasebe ve denetimi, bilişim teknolojileri ile muhasebe denetimi, bilişim teknolojilerindeki gelişimin denetim mesleğine etkisi ve Osmaniye İlinde faaliyet gösteren SMMM ve SMMM Bağımsız Denetçilerin bilişim teknolojilerini kullanım düzeyine ilişkin bir uygulama başlığı altında üç bölümden oluşmaktadır.

İlk iki bölümde gerekli literatür taraması ve internet araştırmaları yapılarak çalışmanın teorik alt yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde çalışmaya giriş yapmak ve okuyucuya temel bilgileri hatırlatmak amacıyla muhasebe denetimi ve türlerinden bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise bilişim kavramından kısaca bahsedilmiş ardından bilişim teknolojileri hakkında bilgiler verilmeye çalışılmış, denetim mesleğinde kullanılan bilişim teknolojileri uygulamalarına değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Osmaniye İlinde faaliyet gösteren SMMM ve SMMM Bağımsız Denetçiler üzerinde bilişim teknolojilerinin etkisini değerlendirmek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Araştırma kapsamında seçilen bu değişkenin belirlenmesindeki en önemli neden değişen dünyada bilişim teknolojileri kullanımının kaçınılmaz olduğu düşüncesi ve SMMM ve SMMM Bağımsız Denetçilerin bu değişimden önemli düzeyde etkilendiği kanaatinden kaynaklanmaktadır. Osmaniye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına kayıtlı toplam 138 meslek mensubu bulunmaktadır. Bu meslek mensuplarından fiilen faaliyet göstermeyen 31 kişi ve ilçelerde olan 30 kişi düşüldükten sonra il merkezinde fiilen faaliyette bulunan 77 kişi üzerinden 20 si SMMM ve 20 si de SMMM Bağımsız denetçi olmak üzere toplam 40 kişiye ulaşılmıştır. Bu sayı il merkezinde fiilen çalışanların % 52 sine Anket uygulanmış olup elde edilen bulgular aşağıda değerlendirilmiştir:

- Anket formuna cevap verenlerin büyük çoğunluğu 45 yaş üstü olup mesleki deneyim konusunda oldukça tecrübeli kişilerdir.
- Gerek SMMM'ler gerekse SMMM Bağımsız Denetçilerde 45 yaş üstü olanların büyük çoğunluğu 10 yıl ve üzeri hizmet yılı seçeneğini tercih edip birebir görüşme esnasında ayrıntılı bilgi alınmış ve çoğunun 20- 30 yıl arasında hizmet verdikleri anlaşılmıştır.
- Ankete katılanların büyük çoğunluğunun denetim eğitimi aldığı saptanmış ve SMMM'lerde eğitim alanların yaklaşık % 50 sinin denetim mesleğini icra etmek istedikleri gözlenmiştir. SMMM Bağımsız Denetçilerde ise % 90 ının denetim mesleğini icra etmek istedikleri anlaşılmıştır.
- Bağımsız denetim eğitimi alanlar içerisinde her iki meslek mensubu üyelerinin % 50 den fazlası aldıkları eğitimin yeterli olduğu kanısındadır.
- Bağımsız denetim eğitiminin yetersiz olduğunu düşünenler bu eğitimin KGK, TÜRMOB ve Üniversitelerin belirlediği Öğretim Üyeleri tarafından verilmesinin daha uygun olacağı kanaatini bildirmişlerdir. Bu şekilde bir sonucun çıkması

anket esnasında alınan cevaplara göre her bir kurumun kendi alanında uzman kişileri tayin edeceği ve üçlü mekanizmanın daha etkili eğitim vereceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

- Ankete katılanların büyük çoğunluğu bilişim teknolojileri ile ilgili işlerin yürütülmesinde değişen dünyaya ayak uydurmaya çalıştıkları gözlenmiş ve telefon, internet ve bilgisayarı yüksek düzeyde kullandıkları ve bu gelişmelerden dolayı faksa artık çok fazla gerek duyulmadığı gözlenmiştir.
- Gelişen dünyaya kayıtsız kalmanın mümkün olmadığı günümüzde meslek mensuplarının hem bilişim teknolojilerini hem de elle yapılması gereken işlemleri birlikte yürüttükleri sonucuna varılmıştır.
- Ankette yer alan bilişim teknolojilerinin denetimde etkin kullanılıp kullanılmadığına yönelik soruya ankete katılanlar genellikle evet cevabını vermiş ve günümüzde bu değişime ayak uydurmamanın büyük eksiklik olduğunu gördükleri anlaşılmıştır.
- Meslek mensuplarının bağımsız denetçilik eğitimini yeni aldıkları göz önüne alınırsa, kullanılan denetim programları hakkında yüksek düzeyde bilgi sahibi olduklarını söylemek pek mümkün görülmemektedir.
- Denetim sürecinde bilişim teknolojilerinin artışında rolü olan faktörler hem SMMM'ler hem SMMM Bağımsız Denetçiler için genelde aynı dağılımı göstermiş, bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, küreselleşme, BT konusundaki eğitimi gibi faktörlerin bu süreci önemli derecede etkilediği belirlenmiştir.
- Denetim süreci aşamalarında bilişim teknolojilerinin kullanım düzeyi de yine hemen hemen aynı dağılıma sahip olduğu ve meslek mensuplarının artık bilişim teknolojileri olmadan bu sürecin işleyişinin yeteri kadar istenilen sonucu elde etmede başarılı olunmayacağı görüşüne sahip oldukları anlaşılmıştır.

SMMM yetki belgesi olup da bağımsız denetçi belgesi alanların denetim konusunda gerek üniversitelerden gerekse denetim deneyimi olan meslek mensuplarından bağımsız denetim uygulamaları konusunda hizmet içi eğitim almaları gerekli görülmektedir.

Bilgisayar aracılığı ile denetim teknikleri konusu da verilecek eğitimin kapsamında değerlendirilmelidir. Ayrıca bilgisayarlı denetimde kullanılacak yazılım programlarının günümüz ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesi gerekmektedir.

"Bağımsız denetçi olanlar hem muhasebecilik hem de bağımsız denetçilik mesleklerini birlikte yerine getirebilecekler mi?" "Bağımsız denetim kapsamına alınacak işletmelerin sayısı artırılacak mı?" gibi belirsizliklerin bir an önce giderilmesinde önemli faydalar olacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

Ağmaz,Süleyman,(2011), Finansal Tabloların Sunumunda Ortak Bir Dil: XBRL, Sayder Dış Denetim Dergisi, Sayı:5, s.193-207.

Ay, Mustafa (2007). Bilişim Teknolojilerinin Muhasebe Denetiminde Kullanılması Ve Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bağımsız Denetim Firmalarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanım Düzeyi Üzerine Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Elitaş, Cemal,Erkan,Mehmet ve Bayraklı, Hasan,Hüseyin,(2012), Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri. Ekin Yayım ve Dağıtım,Bursa.

Bozkurt, Nejat,(2000), Muhasebe Denetimi,Alfa Yayıncılık,İstanbul.

Doymaz, Meriç,(2011), Finansal Raporlamada Şeffaflığın Önemi Ve XBRL Uygulamalarının Şeffaflığa Etkisi: ABD Örneği Ve Türkiye Kıyaslaması, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Dulkadir, Berkant ve Akkoyun, Bülent, (2013), Bilişim Teknolojilerinin İşletme Performansı Üzerine Etkileri Ve Gaziantep İlinde Tekstil Sektöründe Bir Araştırma, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı:7, s.73-90.

Elitaş, Cemal(2011). Muhasebe Denetiminde Çalışma Kâğıtları, Gazi Kitapevi,Ankara.

Haftacı, Vasfi (2011), Muhasebe Denetimi,Umuttepe Yayınları,Kocaeli.

http://archive.ismmmo.org.tr/docs/YAYINLAR/kitaplar/ic%20denetim.pdf (Erişim Tarihi: 10/9/2016).

http://iibf.erciyes.edu.tr/akademik_eski/suzay/SUZAY_Faaliyet_Denetimi.pdf (Erişim Tarihi: 9/9/2016).

Vildan UZUNAY,(2007), Control OBjectives for Information and related Technology,

http://tr.wikipedia.org/wiki/Cobit (Erişim Tarihi: 8/9/2016).

http://www.armaweb.com.tr/internetnedir.htm(Erişim Tarihi: 8/9/2016)

http://www.rssnedir.com/xml_nedir.php (Erişim Tarihi: 7/9/2016)

Kepekçi, Celal,(2004), Bağımsız Denetim,Avcıol Yayınları,İstanbul.

Kurnaz, Niyazi ve Çetinoğlu, Tansel,(2010), İç Denetim, Umuttepe Yayınları,Kocaeli.

Memiş, Mehmet,Ünsal ve Tüm, Kayahan, (2011), Sürekli Denetim Süreci ve İç Denetim ile İlişkisi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 37, 146-162.

Önal, Servet, Eraslan, Süleyman ve Kendirli, Selçuk ,(1999), Muhasebede Bilgisayar Kullanımı ve Bilgisayar Yazılımlarının Analizine İlişkin Kahramanmaraş'ta Yapılan Bir Araştırma, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Sayı:3, s.95-110.

Öztürk,Mihrican,(2008), Çok Aşamalı Tedarik Zinciri Optimizasyonu Probleminin Yayılan Ağaç Tabanlı Genetik Algoritma İle Çözümü,İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,Endüstri Mühendisliği ABD, İstanbul.

Tonta,Yaşar,(1999),http://yunus.hun.edu.tr/~tonta/yayinlar/biltop99a.htm(ErişimTarihi: 16/09/2016).

TRANS PASİFİK ORTAKLIK ANLAŞMASI VE TÜRKİYE

Prof.Dr.İbrahim ÖRNEK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

Arş.Gör.Gül DERTLİ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

Özet

Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde gerçekleştirilen çok taraflı ticaret müzakerelerinin amaçlandığı şekilde sonuçlandırılamamasının sonucu olarak birçok ülkenin serbest ticaret anlaşmalarına yöneldiği görülmektedir. Bu kapsamda temelleri yaklaşık 14 yıl önce atılan, daha sonra nitelik ve nicelik olarak önemli değişikliklere uğramış olan Trans Pasifik Ortaklık Anlaşması (TPP) Ekim 2015'te Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere 12 ülke tarafından kabul edilmiştir.

Dünya ekonomisinin yaklaşık yüzde 40'ını, dünya mal ve hizmet ticaretinin ise üçte birini oluşturan bu 12 ülke, Trans Pasifik Ortaklık Anlaşması ile aralarındaki gümrük duvarlarını kaldırarak ticaret hacimlerini arttırmayı ve yeni ticaret standartlarının oluşturulmasını hedeflemektedir. TPP anlaşmasının büyüklüğü ve önemli nitelikteki özellikleri nedeniyle anlaşmanın bu ülkeler ile yakın ticari ilişkilere sahip ülkeler üzerinde olacağı gibi Türkiye ekonomisi üzerinde de etkileri olacaktır. Bu çalışmanın amacı söz konusu anlaşmanın Türkiye ekonomisi üzerindeki muhtemel etkilerini tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Trans Pasifik Ortaklığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları.

1. Giriş

Dünya Ticaret Örgütü'nün dünya ticaretinde beklenen serbestleşmeyi sağlayamaması, ülkelerin küresel ticaret müzakereleri yerine ikili ve bölgesel ticaret anlaşmalarına yönelmelerine neden olmuştur (Gümüş, 2015:2).

Bu kapsamda 2002'de Brunei, Singapur, Şili ve Yeni Zelanda tarafından serbest ticaret anlaşması olarak ortaya çıkan Trans Pasifik Ortaklığı (TPP), 2008 yılında Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) de müzakerelere dahil olmasıyla birlikte nitelik ve nicelik olarak değişikliklere uğramış, nihayetinde 2015 Ekim ayında anlaşmaya taraf olan 12 ülkenin mütabakata varmasıyla sonuçlanmıştır (Aran,2015: 2).

Asya-Pasifik bölgesi için ticaretin kurallarını yeniden tanımlamakta olan TPP, tarihteki en büyük bölgesel ticaret anlaşması olarak görülmesinin yanında anlaşmaya taraf ülkelerin küresel gayri safi hasılanın yüzde 40'ını ve uluslar arası ticaretin üçte birini oluşturması sebebiyle uluslar arası alanda da önemli bir yer tutmaktadır (www.tim.org.tr).

TPP ile anlaşmaya taraf olan ülkeler arasındaki karşılıklı ticaret ilişkilerinde gümrük tarifelerinin kaldırılmasıyla birlikte iş ve ticaret hayatını ilgilendiren birçok alanda ortak standartların oluşturulması planlanmaktadır. ABD Ticaret Temsilciliği'nin

açıkladığı veriler doğrultusunda TPP Anlaşması kapsamında ABD menşeli ürünlere uygulanan 18.000'den fazla verginin kaldırılması beklenmektedir (US Trade Representative,2015). Ürün ve hizmetlerle ilgili ortak standartların benimsenecek olması, karşılıklı ticarette görünmez engellerin de en aza indirilmesi anlamına gelmektedir. Hem gümrük tarifelerinin, hem de tarife dışı engellerin kaldırılması, karşılıklı ticaret ve iş maliyetlerini önemli oranda düşürecek ve üye ülkeler arasındaki ticaret hacmini arttıracaktır. Bu durum, anlaşma dışında kalan ülkelerden TPP ülkelerine yapılan ihracatın da önemli ölçüde düşeceği anlamına gelmektedir (www.tim.org.tr).

Bu çalışmada, Asya-Pasifik Bölgesi'nde yeni bir ticari yapılanmanın ve yeni ticaret standartlarının oluşturulması amaçlarıyla kurulmasına karar verilen TPP'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki muhtemel etkileri tartışılmıştır.

2. Trans-Pasifik Ortaklığının Gelişimi ve Mevcut Durum

TPP'nin tarihsel gelişimi incelendiğinde, söz konusu girişimin ilk olarak 2002 yılında Singapur, Şili ve Yeni Zelanda arasında gerçekleştirilen Pasifik Üç (P3) olarak başladığı, 2005 yılında Brunei'in katılımıyla Pasifik Dört'e (P4) dönüştüğü görülmektedir. 2008'de ABD'nin müzakerelere dahil olmasının ardından P4'ün yerini oldukça genişletilmiş versiyonu olan TPP almıştır (Örmeci, 2015:1). Nihai olarak 2015 yılında, anlaşma ABD, Yeni Zelanda, Şili, Singapur, Brunei, Kanada, Japonya, Malezya, Meksika, Peru, Vietnam ve Avustralya tarafından imzalanmıştır (Petri&Plummer, 2012:11).

TPP'ye taraf olan 12 Pasifik ülkesinin hali hazırda 21 üyeli Asya Pasifik Ekonomik Ortaklığı'nın üyesi olması, bunun yanı sıra ABD'nin TPP'ye taraf 6 ülke ile STA'sının bulunması, müzakereci ülkelerin ticaretin serbestleştirilmesi konusunda yoğun çabaları olduğunun göstergesidir (Oduncu, vd.,2014:12).

TPP anlaşmasına taraf olan ülkelerin dünya ekonomindeki yeri Tablo 1'de verilmiştir. 2014 yılında söz konusu ülkelerde cari fiyatlarla 28 trilyon dolar üretim gerçekleşmiştir. Bu da dünya GSYH'sının %36'sına takabül etmektedir. TPP ülkelerinin toplam mal ve hizmet ihracatı 2014 yılı için; 5.6 trilyon dolar, toplam ithalatı ise 6.3 trilyon dolardır. Bu rakamlar dünya ticaretinin, sırasıyla %23.4 ve %26.4'ünü oluşturmaktadır

Tablo 1. TPP Ülkelerinin Dünya Ekonomisindeki Yeri

(World Trade Organization, 2014)

Ülke	GSYH		Toplam İhracat		Toplam İthalat	
	Milyar $	Payı (%)	Milyar $	Payı (%)	Milyar $	Payı (%)
ABD	17419	22.4	2308	9.6	2864	12.0
Kanada	1787	2.3	560	2.3	581	2.4
Meksika	1283	1.6	419	1.7	443	1.9
Peru	203	0.3	45	0.2	50	0.2
Şili	258	0.3	87	0.4	87	0.4

Brunei	17	0.0	11	0.0	6	0.0
Japonya	4601	5.9	842	3.5	1012	4.2
Malezya	327	0.4	274	1.1	254	1.1
Singapur	308	0.4	550	2.3	508	2.1
Vietnam	186	0.2	161	0.7	164	0.7
Avustralya	1454	1.9	295	1.2	299	1.3
Yeni Zelanda	188	0.2	56	0.2	55	0.2
TPP Toplam	**28031**	**36**	**5607**	**23.4**	**6322**	**26.4**

30 bölümden oluşan TPP; mal ticareti ve pazara giriş hükümleri ile başlamakta; gümrükler, ticaretin kolaylaştırılması, hayvan ve bitki sağlığı, yatırımlar, hizmetler, fikri mülkiyet, kamu ihaleleri gibi ticaretin geleneksel alanlarını kapsamaktadır (Aran;2015:3). Anlaşmada ayrıca geleneksel ticaret anlaşmalarında yer almayan dijital ticaret ve kamu iktisadi teşebbüsler konularını da içermektedir (Alagöz, 2015: 2).

DTÖ tarafından henüz düzenlenmemiş alanları da kapsaması ve içeriği dolayısıyla TPP, "yeni nesil" ticaret anlaşması olarak adlandırılmaktadır. Diğer yandan TPP'de ele alınan konuların karmaşıklığına ve müzakere gündeminin genişliğine rağmen katılımcı ülkelerin çok farklı çıkarları arasında uyum sağlamış olması da tarafların esnekliği ile açıklanmaktadır (Goodman ve Miller, 2015).

TPP'nin dünya ekonomisine yıllık 295 milyar dolarlık kazanç yaratacağının yanında ABD ekonomisine net getirisinin yıllık 77 milyar dolar olacağı beklenmektedir (Fendom, 2015).

3. Trans-Pasifik Ortaklık Anlaşması ve Türkiye

TPP'nin çok kapsamlı olması ve potansiyel yayılma alanı göz önünde bulundurulduğunda söz konusu girişimin başta ABD olmak üzere, anlaşmaya taraf ülkeler ve dünya ekonomileri üzerinde önemli etkileri olacağı düşünülmektedir (Oduncu, vd.;2014:13).

Mevcut haliyle küresel GSYH'nın %40'ını temsil eden TPP anlaşması Türkiye ekonomisini ve ihracatını da yakından ilgilendirmektedir.

Tablo 2'de 2015 yılında Türkiye'nin TPP ülkeleri ile olan ihracat ve ithalat rakamları verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'nin TPP Ülkeleri İle Dış Ticareti (TUİK,2015)

Ülkeler	İhracat (Milyon $)	Payı(%)	İthalat (Milyon $)	Payı(%)
ABD	6399.5	4.4	11128	5.4
Kanada	670.9	0.5	929.1	0.4
Meksika	344.1	0.2	860.8	0.4
Peru	197.2	0.1	62.4	0.0
Şili	188.0	0.1	282.6	0.1
Brunei	4.9	0.0	0.0	0.0
Japonya	334.9	0.2	3140.3	1.5
Malezya	357.2	0.2	1339.2	0.6
Singapur	432.6	0.3	365.3	0.2
Vietnam	155.7	0.1	1756.3	0.8
Avustralya	521.7	0.4	544.8	0.3
Yeni Zelanda	90.1	0.4	62.7	0.0
TPP Toplam	**9696.7**	**6.7**	**20471.4**	**9.9**

Türkiye'nin TPP anlaşmasına taraf ülkelere toplam ihracatı yaklaşık 9.7 milyar dolar olarak gerçekleşirken, toplam ithalatı 20.5 milyar dolar olmuştur. Bu ülkelerin Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatındaki payı sırasıyla %6.7 ve %9.9'dur. Türkiye'nin ABD'ye yaptığı genel ihracat ise 6.4 milyar dolar, ABD'den yaptığı genel ithalat ise 11.1 milyar dolar olmuştur.

Türkiye'nin TPP'ye taraf ülkelerle ABD haricinde ticaret ilişkilerinin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye ile ABD arasında ikili bir serbest ticaret anlaşmasının olmamasının, TPP'nin ihracat üzerinde olumsuz etkisinin olacağı beklentisini arttırmaktadır (www.tim.org.tr).

Diğer taraftan, Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olan Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin TPP anlaşmasına taraf olan ülkeler ile yakın ticari ilişkileri bulunmaktadır. TPP anlaşması AB ülkelerinin ticaretini ve dolayısıyla üretimini olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle de Türkiye'nin sadece TPP ülkeleri ile olan ticareti değil, başta AB olmak üzere diğer ülke ve bölgelerle olan ticareti de dolaylı olarak etkilenecektir. Sonuç olarak, TPP anlaşmasının Türkiye'nin dış ticareti ve üretimi üzerindeki etkisi, beklenenden daha fazla olacaktır (www.tim.org.tr).

TPP ile oluşturulan ticari yapı sadece pazara giriş ile sınırlı olmayıp, yatırımlara da ilişkin önemli hükümleri içermektedir. Bu düzenlemelerin doğrudan yabancı sermaye akımlarına getirdiği ilave teşvikler nedeniyle, yabancı sermaye akımının Güney Doğu

Asya Bölgesindeki anlaşmaya taraf ülkelere kayma olasılığını da ortaya koymaktadır (Aran, 2015:9).

Bu noktada 2023 yılı hedefleri doğrultusunda; Türkiye'nin TPP gibi derin ve kapsamlı bir anlaşmanın yaratmış olduğu liberalleşme sürecinin dışında kalamayacağı açıktır. Türkiye'nin mevcut STA'ları ile kıyaslandığında çok daha kapsamlı alanlara ilişkin düzenlemeler getiren bu 'yeni nesil' STA'ların detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir (www.tim.org.tr). Bu bağlamda, anlaşmanın olumsuz etkilerini minimize etmek amacıyla Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi önem arz etmektedir (İleri ve Akses, 2014).

4. Sonuç ve Değerlendirme

DTÖ kapsamında yürütülen çok taraflı ticaret görüşmelerinin uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi konusunda hedeflenen katkıyı sağlayamaması ülkelerin ekonomik açıdan bütünleşmelerine yol açmıştır (Oduncu, vd.,2014:19). ABD başta olmak üzere 12 Pasifik ülkesi Ekim 2015'te TPP anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşma kapsamında üye ülkeler arasındaki karşılıklı ticarette gümrük tarifelerinin kaldırılması, iş ve ticaret hayatı ile ilgili ortak standartların benimsenmesi kararlaştırılmıştır. Bu da, anlaşmaya taraf ülkeler arasında karşılıklı iş ve ticaret maliyetlerinin önemli ölçüde düşeceği anlamına gelmektedir. TPP anlaşmasına taraf olan ülkelerin dünya GSYH'nın %36'sını, küresel ticaretin ise yaklaşık olarak %25'ini oluşturması, bu anlaşmanın dünyanın geri kalan ülkelerine de önemli etkileri olacağı beklentisini arttırmaktadır.

Türkiye'nin TPP anlaşmasına taraf ülkelerle ABD hariç dış ticaret ilişkileri göreli olarak düşüktür. 2015 yılında bu ülkelerin Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı %6.7, toplam ithalatındaki payı ise %9.9 olarak gerçekleşmiştir. Anlaşma dolayısıyla ilk olarak ihracatta önemli bir düşüş beklentisi bulunmamakla birlikte, TPP'ye taraf olan ülkelerin, Türkiye'nin en önemli ihracat pazarı olan AB ülkeleri ile yakın dış ticaret ilişkilerine sahip olması nedeniyle dolaylı bir etki yaratacağı beklentisi mevcuttur.

Diğer taraftan TPP anlaşmasının yatırımlara ilişkin hükümleri de kapsıyor olması, doğrudan yabancı akımlarının Güney Doğu Asya bölgesindeki TPP'ye taraf ülkelere kayma olasılığını da taşımaktadır.

TPP Anlaşması'nın ticarete ilişkin gündemi oldukça önemli düzenlemeler içermektedir. Türkiye'nin buna dahil olması ya da Türkiye ABD arasında bir serbest ticaret anlaşması imzalanması ile her iki ülkenin pazarlarının karşılıklı olarak serbestleşmesi sağlanacaktır. Yıllardır var olan bazı vergi ve tarife dışı engellerin azalmasını da sağlayacaktır.

Sonuç olarak, 2023 yılı için 500 milyar dolar ihracat hedefi belirlemiş bir Türkiye'nin küresel ticarette Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve TPP gibi mega anlaşmaların hız vereceği liberalleşme süreccinin dışında kalamayacağı ortadadır. Bu noktada öncelik bir yandan TTIP müzakerelerindeki gelişmeleri yakından izleyerek, tarım, hizmetler, yatırımlar, kamu alımları, fikri mülkiyet hakları vs. gibi alanlarda Türkiye ekonomisine ve sektörlerine etkilerinin detaylı biçimde analiz edilerek stratejinin belirlenmesidir (İleri ve Akses, 2014).

Kaynakça

AKMAN, M.S., (2014) "Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP): Türkiye'nin Katılımı Açısından Bir Değerlendirme, TEPAV.

AKMAN, M.S., (2015) "Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP) Anlaşması'na Bir Bakış", http://www.tepav.org.tr, Erişim Tarihi: (15.08.2016).

ALAGÖZ, E. (2015) "Asya-Pasifik'te Trans-Pasifik Ortaklığı ve Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık, Doğu Asya ve Pasifik, No:1263.

ARAN, B. (2015) "Trans Pasifik Ortaklık (TPP) ve Türkiye", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

FENDOM, A. (2015) Trans-Pacific Partnership: Hawaii Talks End Without Deal", The

TÜRKİYE ÖZELİNDE UYUŞTURUCU MADDE SORUNUNUN KAMU POLİTİKALARINA ETKİSİ: PEST ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Öğr. Gör. Veysel BABAHANOĞLU

Üniversitesi, Akçakoca Meslek Yüksekokulu, Adalet Programı

Özet

Uyuşturucu madde sorunu birçok kamu politikası alanını ilgilendiren grift bir yapıya sahiptir. Bu alanların başında eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal ve ekonomik politikalar yer almaktadır. Bu nedenle de oluşturulan kamu politikalarının aktörleri de değişmekte ve aralarında bir koordinasyon sorunu zaman zaman yaşanmakla birlikte analizlerini de güçleştirmektedir. Ayrıca uyuşturucu madde kullanımının yarattığı ölçülemeyen sosyal maliyetleri nedeniyle etkin bir kamu politikasının oluşturulması ve uygulanması zorlaşmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, uyuşturucu madde sorununun etkileri Türkiye özelinde kamu politikaları açısından incelenerek, uygulanan kamu politikalarının PEST analizi ile değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Politikası, Uyuşturucu, PEST Analizi, Türkiye

1. Giriş

Uyuşturucu madde kullanımı, günümüzde sadece kullanan bireylere zarar vermekle kalmamakta, hem güvenlik sorununa hem de kıt kaynakların ülkenin kalkınması ve büyümesi için kullanılmasını engelleyerek, ekonomik ve sosyal sorunlara neden olmaktadır. Artık günümüzde uyuşturucu madde kullanımı sadece ulusal değil, sınır aşan bir sorun olarak toplum yaşamı ve sağlığı için gün geçtikçe daha da büyüyen bir sorun alanı olmaya devam etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde uyuşturucu madde kullanımı, zararın boyutunu bireyden topluma doğru genişletmektedir. Bir başka deyişle günümüzde uyuşturucu madde sorununun salt bir güvenlik ve sağlık sorunu olmaktan çıktığı aynı zamanda ekonomik ve sosyal bir sorun haline geldiği belirtilebilir. Türkiye'de kamu kurumlarının uyuşturucu ile mücadele konusunda 2013 yılı verilerine göre 743.546.907 TL kamu harcaması yaptığı belirtilmektedir (TUBİM, 2014). Uyuşturucu sorununun, ekonomik maliyetinin yanında toplum üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkiler ile birlikte değerlendirildiğinde bugün itibariyle tam manasıyla ölçülememiş olan sosyal maliyetleri de söz konusu olmaktadır. Hem sosyal hem de ekonomik maliyetleri ile birlikte dikkate alındığında uyuşturucu madde kullanımının toplum ve ülkeler için çok ciddi maliyetlerinin olduğu ortadadır. Bu bağlamda, uyuşturucu madde kullanımının meydana getirdiği olumsuzlukları ortadan kaldırabilmek için ekonomik, sosyal, hukuki, tıbbı ve teknolojik her türlü tedbirin alınması, bunun yanında telafisi mümkün olmayan olumsuzlukların önüne geçebilmek adına bu konuda uygulanacak kamu politikalarının iyileştirilerek geliştirilmesi ve işlerlik kazandırılması; ayrıca bu politikaların toplum tarafından da benimsenmesi büyük önem arz etmektedir.

Genç bir nüfusa sahip olan ülkemizde, uyuşturucu madde kullanımı her geçen gün artarak, daha tehlikeli bir hal almaktadır. Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) tarafından yayınlanan ve son güncel verilere göre 2013 yılında ülkemizde uyuşturucu madde kullanımına bağlı 148.121 olay gerçekleşmiş, 98.933 kişi ise şüpheli olarak tespit edilmiştir. Bir önceki yıla göre 2013 yılında olay sayısında %19.01, şüpheli sayısında ise %13.90'lık bir artış söz konusu olmuştur. Ayrıca 2013 yılında doğrudan uyuşturucu madde kullanımına bağlı gerçekleşen ölüm sayısı bir önceki yıla göre %43.2 oranında bir artış göstererek 232'ye ulaşmıştır. Bu sayıya dolaylı madde kullanımına bağlı ölümler de eklendiğinde sayının 648'e yükseldiği görülmektedir.

Çalışmanın ana konusu uyuşturucu madde sorunu ve uyuşturucu madde kullanımını önlemeye yönelik Türkiye'de uygulanan kamu politikalarını tespit ederek, farklı politika alanlarına etkilerini incelemektir. Bu doğrultuda çalışmada, uyuşturucu madde kullanımını önlemeye yönelik yürürlüğe konulan kamu politikaları PEST Analizi ile incelenmektedir.

2. Bir Analiz Tekniği Olarak PEST Analizi

PEST Analizi; yaygın olarak çevre analizinde kullanılmakla birlikte (Akgül, Kaptı&Demir; 2015:4) günümüzde birçok farklı disiplinde kullanılmaktadır (Yalçın; 2014:19). "*Politik, Ekonomik, Sosyal ve Teknolojik Analiz*" olarak ifade edilen PEST Analizi; örgütlerin ve çevresinin incelenerek, acilen harekete geçirilmesi gereken ve önemli olan durumları tespit ederek tüm bu faktörlerin olumlu ya da olumsuz yönlerinin ortaya konulması amacıyla yapılan bir analiz türüdür (Arabacı, 2010:39-40). Böylelikle örgütlerin veya herhangi bir projenin yaşam evresinde hangi konumda olduğunu ve dış çevreye olan duyarlılığı tespit edilmektedir (Durmuş&Arısoy, 2015:873).

PEST analizinin farklı alanlarda kullanılabilir olması nedeniyle geliştirilecek olan PEST modeli kullanım alanına göre güncellenebilen dinamik bir yapıya sahip olmaktadır. Çevrenin özelliklerine göre PEST modeli şekillendirilebilmekte, böylece modele yeni ana ve alt faktörler eklenebilmektedir. Hatta modeldeki mevcut faktörlerin de elimine edilebilmesi mümkündür. Akgül ve Kaptı'ya göre bu durum tamamen çevrenin kapsamı ve araştırmacının kapasitesi ile ilişkilidir (2015:52).

Ayrıca, kamu politikası yapım süreci sadece hükümetlerin teknik bir fonksiyonu olarak görülmemelidir. Bu bağlamda kamu politikaları çeşitli sosyo-politik faktörlerin ve farklı çevresel güçlerin etkilediği karışık ve birbiriyle etkileşimli bir süreç olarak görmek gerekmektedir. Bu nedenle politika bağlamını oluşturan çevresel faktörler, hem kamu politikasının çeşitlenmesini sağlamakta hem de verimliliğini etkilemektedir (Osman, 2002:37).

3. Uyuşturucu Madde Sorununun PEST Analizi

Çalışmada uyuşturucu madde sorunu ile ilgili uygulamaya konulan kamu politikaları politik, ekonomik, sosyal ve teknolojik çevre analizleri ile tespit edilmeye çalışılmış, oluşturulan model Şekil 1'de düzenlenmiştir. Ayrıca PEST Analizine konu olan her bir başlık aşağıda kısaca değerlendirilmektedir.

Şekil 1. Uyuşturucu Madde Sorunu PEST Modeli

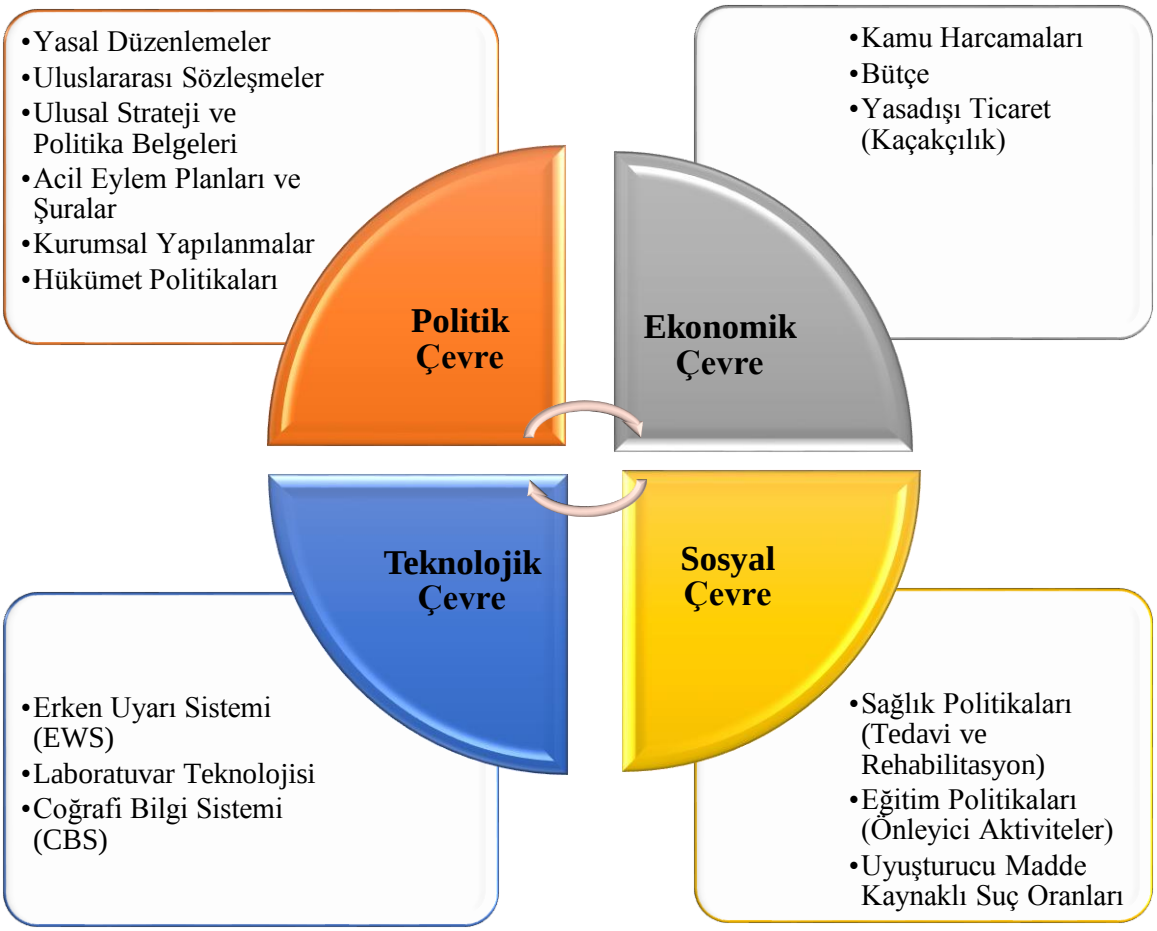

3.1. Politik Çevre Analizi

Ülkeler uyuşturucu madde ile mücadele ederken hukuk mekanizmalarını bu doğrultuda güncellemek ve geliştirmek durumundadırlar. Hatta bu alanda politika üretirken sorunun sınır aşan bir sorun olduğu gerçeği doğrultusunda uluslararası işbirliğine gitmeli ve uluslararası sözleşmelere taraf olmalıdırlar. Bu bağlamda Türkiye birçok uluslararası düzenlemeye taraf olmuştur.

Ülkemizde uyuşturucu madde ilgili çeşitli hükümlerin yer aldığı temel yasal düzenlemeler, "2313 Sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun, 3298 Sayılı Uyuşturucu Maddelerle ilgili Kanun, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu" olarak sayılabilir. Bunların dışında yine uyuşturucu veya uyarıcı maddelere ilişkin birçok hüküm

barındıran çeşitli kanunlar da bulunmaktadır. Ancak Türkiye'de uyuşturucu madde ile mücadele noktasında tek bir temel ve kapsayıcı bir kanunun bulunmaması mücadelenin zaman zaman sekteye uğramasına neden olarak, uyuşturucu madde kullanımına yönelik geliştirilen düzenlemelerin etkinliğini kaybetmesine neden olmaktadır.

Türkiye'nin uyuşturucu ile mücadele politikalarının belirlendiği, bu alandaki amaçların ve hedeflerin belirlendiği ilk Ulusal Strateji ve Politika Belgesi 2006 yılında yürürlüğe konulmuştur. Devamında ise Ulusal Strateji ve Politika Belgelerinde belirlenen hedeflere ve anılan amaca varmak için gerçekleştirilmesi gereken faaliyetleri kapsayan eylem planları yürürlüğe konulmuştur. Eylem Planları üçer aylık olup şu an 3. Eylem Planı yürürlüktedir. Ulusal Strateji ve Politika Belgesi ise altışar yıllık olup şu an 2013-2018 yılları arasını kapsayan ikincisi yürürlüktedir (Özcan&Deniz, 2014:31).

Uyuşturucu madde sorununun çözümüne yönelik atılan bir diğer adım ise "Uyuşturucu İle Mücadele Şurası" toplantılarıdır. Bu amaçla ilki 2000'in üzerindeki katılımcı ile toplanan 28-29 Kasım 2014 tarihinde 1. Uyuşturucu ile Mücadele Şurası'dır. Şura'da 15 farklı çalıştay düzenlenerek sorunun politik, sosyal, teknolojik ve hukuki boyutu gibi birçok boyutu ele alınarak değerlendirilmiştir. Şuranın sonuç bildirgesinde uyuşturucu ile mücadelede parça parça olan mevcut yasal mevzuatın, bütünleşik bir anlayışla yeniden düzenlenmesi gerekliliği üzerinde durulmuş, mücadelenin orta ve uzun vadeyi kapsayan bir süreç içerisinde devam ettirileceği belirtilmiştir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014; Sağlık Bakanlığı, 2016).

3.2. Ekonomik Çevre Analizi

Türkiye'de uyuşturucu madde ile mücadelede gerçekleştirilen kamu harcamaları genel bütçe kapsamında kurumlara aktarılan harcama kalemleri üzerinden yapılmaktadır. Elbette kamu kurum ve kuruluşlarının gerek merkezi düzeyde olsun gerekse de yerel düzeyde olsun, bu harcamaların ne kadarının uyuşturucu ile mücadele için gerçekleştirildiğini tespit etmek oldukça güçtür. Bu nedenle uzun yıllar uyuşturucu ile mücadele eden Türkiye'de 2010 yılına kadar bu alanda gerçekleştirilen kamu harcamaları raporlanamamıştır. 2010 yılında alandaki bu boşluğu TUBİM doldurmuş ve ilk kez uyuşturucu ile mücadele alanında gerçekleştirilen kamu harcamalarını raporlamaya başlamıştır. 2011 yılında ise "Yasadışı Bağımlılık Yapıcı Maddeler İle Mücadeleye Yönelik Kamu Harcamaları Formu" geliştirilmiştir. Bu form ile kamu harcamalarının ne kadarının uyuşturucu maddelerin mücadelesinde harcandığı sistematik ve daha sağlıklı bir biçimde tespit edilmesi amaçlanmıştır. İlk olarak, 2011 yılı verileri 2012 yılında raporlanarak, devam eden yıllarda bu çalışmalar sürdürülmüştür. 2013 yılından itibaren ise merkezi kurumların uyuşturucu ile mücadele alanındaki bütçe ve kamu harcamalarına il belediyeleri de eklenerek mevcut veri kapasitesi artırılmıştır (Özcan&Deniz, 2014:34).

Uyuşturucu ticareti günümüzde trilyon dolarlarla ifade edilmektedir. Bu nedenle uyuşturucu madde kaçakçılığının sağlamış olduğu ekonomik rant terör örgütlerinin finansmanında da kullanıldığı belirtilmektedir. Böylece elde edilen finansal kaynakla terör örgütlerine barınma, beslenme, iletişim, silah ve mühimmat vb. alanlarda destek sağlanmakta ve bu durum da ülkeler için ciddi bir güvenlik sorunu oluşturmaktadır (Babuna&Bayhan, 2009:92). Bazı uyuşturucu madde türleri için transit ülke; bazıları için hedef ülke; bazıları için de hem transit hem hedef ülke olan Türkiye için uyuşturucu madde kaçakçılığı ciddi bir güvenlik sorunudur. Bu bağlamda çok ciddi rakamlara ulaşan

uyuşturucu madde kaçakçılığının finansal boyutu ekonomik çevre analiziyle değerlendirilebilir.

3.3. Sosyal Çevre Analizi

Uyuşturucu madde bağımlılığı tedavisi zorlu bir süreci içerisinde barındırmaktadır. Tedavi sonrası tekrar bağımlı olmamak tedavinin başarılı olduğunun temel göstergelerinden biridir. Bu bağlamda uyuşturucu madde bağımlılığı tedavisinin başarıya ulaşması ihtimali ancak tedavi sonrası yürütülecek olan rehabilitasyon faaliyetleriyle de yakından ilişkilidir. Uyuşturucu madde bağımlısı bireylerin tedavi sonrası, sosyal hayata yeniden entegrasyonunda güçlük yaşanan toplumlar bağımlılık tedavisinde başarı oranının en düşük olduğu toplumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Ersoy, 2014:91).

Günümüzün en büyük sağlık sorunlarından biri olan uyuşturucu madde bağımlılığı; içerisinde barındığı birbirinden farklı birçok sosyo-kültürel, ekonomik ve tıbbi yönleri itibariyle gerek bireysel gerekse de toplumsal etkileri açısından toplumun büyük bir kısmını ilgilendirmektedir. Bu boyutta bir sağlık sorunu ile mücadele etmek için etkili bir örgütlenme ve çabayı gerekli kılmaktadır (Evren, 2014:61). Bu bağlamda hükümetlerin sağlık politikaları içeresinde uyuşturucu madde bağımlılığı ile mücadele ilk sıralarda yer edinmelidir. Uyuşturucu madde bağımlılığı tıpkı kronik bir hastalık gibi tedavi sonrası bir dönemde tekrar nüksedebilmektedir. Bu nedenle bağımlı bireylerin tedavi sonrası takip edilmesi adeta bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin toplumsal yapısı da göz önünde bulundurularak bağımlı bireylerin tedavi sonrası sosyal hayata entegre olabilmeleri adına rehabilitasyon çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Uzun ve meşakkatli bir süreci içerisinde barındıran uyuşturucu madde bağımlılığı tedavisi ekonomik olarak da ciddi maliyetleri içermektedir. Bu nedenle tedavi sonrası rehabilitasyon ile bağımlılıktan kurtulan bireylerin topluma entegrasyonu ile tedavi esnasında katlanılan maddi maliyetlere tekrar sil baştan katlanılmaması sağlanmış olacaktır. Her ne kadar uyuşturucu madde bağımlılığının sosyal maliyetinin yanında ekonomik maliyetinin bir önemi bulunmasa da ciddi harcamaları içerdiği de bir gerçektir.

Uyuşturucu madde ile mücadele noktasında etkinliğin sağlanmasında önleme tabanlı çalışmaların önemli bir yerinin olduğu yapılan araştırmalar neticesinde ortaya konulmuştur. Ülkelerin önleme politikalarını oluşturmasında ve bu politikaların uygulanmasında en önemli basamağı şüphesiz okullar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra birey ve grup odaklı önleme çalışmaları da okullar kadar etkilidir. Ancak bilgi vermek ve farkındalık düzeyini artırmaya yönelik gerçekleştirilen politikalar istenilen düzeyde etkili olamamaktadır. Bu nedenle önleyici aktiviteler içeren politikalar geliştirilirken ve uygulamaya konulurken kanıta dayalı önleme politikalarının varlığı gençler arasında daha etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra önleyici aktivitelerin uzun soluklu ve tekrar edilebilir olmasına özen gösterilmelidir. Amaçlanan hedefe varmak için ortaokulda başlayan bu uygulamalar üniversitelerin de desteği alınarak lisede ve yükseköğrenimin ilk yıllarında da devam ettirilmelidir (Evcin, 2014:12-21).

Uyuşturucu madde kullanımını önlemeye yönelik ve tedavisine ilişkin eğitim ile sağlık politikalarının yanı sıra uyuşturucu madde kullanımının toplumda ve toplumun temel dinamiği olan aile kurumunda ortaya çıkardığı tahribatlar da sosyal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorununlar içerisinde en fazla dikkat çekeni madde kullanımına bağlı ortaya çıkan adli suçlardır. Bireylerin uyuşturucu madde kullanımı için

harcamış olduğu para bittiği zaman tekrar aynı maddeyi temin edebilmek için hırsızlık, gasp gibi suçları işlemeleri oldukça yüksek bir ihtimaldir. Bununla birlikte madde bağımlılarının, uyuşturucu maddenin tesiri altındayken adam yaralama, adam öldürme gibi suçları işleme ihtimalleri de bulunmaktadır. Bu nedenle madde bağlantılı suç oranlarının incelenmesi de sosyal çevre analizi içerisinde değerlendirebilir.

3.4. Teknolojik Çevre Analizi

Son yıllarda uyuşturucu madde ticaretinde çeşitlilik giderek artmış, böylece eskiden kullanılan uyuşturucu maddelerin yerini yeni psikoaktif maddeler almıştır. Bu maddelerin satış yöntemleri ise geleneksel yöntemlerin dışına çıkarak sosyal medya ve benzeri mecralar aracılığıyla internet üzerinden kolaylıkla gerçekleştirilebilmektedir. Maddelerin özellikle üzerlerine yasal amaçlar için kullanıldığı intibaını oluşturan ibarelerin eklenmesi, sevkiyat aşamasında yetersiz bilgiye sahip olan gümrük, emniyet, posta teşkilatı gibi alanlarda görev yapan yetkililerin varlığı neticesinde kullanımlarını kolaylaştırmaktadır (Aşıcıoğlu, 2013:3-4).

Son zamanlarda ortaya çıkan bu farklı yeni nesil uyuşturucu maddeler elde edilirken suiistimal edilen kimyasal maddelerin kullanıldığı görülmektedir. 2014 Türkiye Uyuşturucu Raporu'nda son zamanların trend uyuşturucu maddelerinden olan bonzai 2011 yılında ülkemizde yirmi bir ilde yakalanmışken, 2013 yılına gelindiğinde yetmiş ilde yakalandığı belirtilmektedir. Ayrıca bonzainin yakalanma oranları ilk yakalandığı yıl olan 2011 ile 2013 arasında %1714 oranında artarak ülke geneline yayıldığı görülmektedir (Demirci, 2014:130). Bu bağlamda sağlık, çevre, endüstri gibi alanlarda muhtemel risklerin önceden tahmin edilmesi ve olumsuz sonuçların önlenmesi için hızlı hareket edilmesi ve koruyucu önlemlerin alınması amacıyla Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA) tarafından hazırlanan Erken Uyarı Sistemi, EWS bilgi sistemi önemli bir girişimdir. EWS son zamanlarda ortaya çıkan yeni nesil uyuşturucu maddelere yönelik suistimal edilen kimyasal maddelerin insan sağlığı üzerindeki etkilerini ve özelliklerini daha iyi tespit etmeye ve en kısa sürede önleyici tedbirlerin alınmasına imkân tanıyan bir sistemdir (Bertan, 3-4). Türkiye'de EWS Çalışma Grubu, 2006 yılından itibaren düzenli bir biçimde faaliyetlerini yürütmektedir. EWS Çalışma Grubu EMCDDA ile TUBİM arasında başlatılan "Phare Projesi" kapsamında kurulan bir çalışma grubudur. EWS Bilgi Sistemi ile 2007-2012 yılları arasında toplam otuz dört yeni psiko-aktif madde 2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkındaki Kanun kapsamına alınmıştır (TUBİM, 2013:18).

Uyuşturucu ile mücadele edebilmek için hangi maddelerin uyuşturucu madde olduğu konusunda gerekli bilgiye sahip olmak ve bu maddeleri kanunlara yasaklı madde olarak derhal aktarmak gerekmektedir. Bu bağlamda yeni uyuşturucu maddelerin tanımlanması esnasında bir takım zorluklar yaşandığı görülmektedir. Normal şartlarda adli laboratuvarlarda kullanılan cihazların mümkün olduğu ölçüde lisanslı kütüphaneleri bulunmaktadır. Numuneler cihazlarda testlerden geçirildikten sonra kütüphane girdileri ile karşılaştırması yapılarak tanımlanmaktadır. Yeni suiistimal edilen uyuşturucular da sorun biraz daha farklı bir boyut kazanmaktadır. Çünkü kimyasal olarak maddelerde yapılacak olan değişiklikler ve bunun neticesinde ortaya çıkacak olan olasılıklar oldukça fazladır. Bu durumda lisanslı bir kütüphane bulunmuyorsa ve madde dolaşıma yeni girdiyse tanımlamak güçleşmektedir. Bu nedenle de maddeleri tanımlamak için

laboratuvar ortamında çeşitli analizlerinin yapılması gerekmektedir. Bu ise kullanılacak olan ekipmanların teknolojik olarak gelişmiş cihazlardan oluşması gerekmektedir (Durmuş, 2013:8-9).

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, merkezi ve yerel yönetim birimlerine büyük katkılar sunmaktadır. Bu önemli katkılardan biri de şüphesiz uydu teknolojilerinin desteğiyle geliştirilen Coğrafi Bilgi Sistemledir (CBS). CBS'ler araştırma, planlama ve karar organları için gerekli olan bilgilerin coğrafi esaslara göre toplanması, depolanması, sorgulanması, analizi, sunulması ve değişimi fonksiyonları için bir araya gelen coğrafi veri tabanı, yazılım, donanım, personel, standartlar ve yöntemler bütünü olarak ifade edilmektedir (Bensghir&Akay, 2006:31-32). Bu bağlamda bazı uyuşturucu madde türlerinin üretiminde hammadde olarak kullanılan ve sadece devlet kontrolünde tarımına müsaade edilen kenevir, haşhaş gibi ürünlerin yasadışı tarımının yapılıp yapılmadığı konusunda kullanılması ve uyuşturucu madde üretimi, satışı ve kullanımına ilişkin suç haritalarının çıkarılması olumlu sonuçlar doğurabilir.

4. Sonuç

Uyuşturucu madde kullanımını önlemeye yönelik yürütülen faaliyetlerin ne yazık ki istenilen düzeyde başarı gösterememesinde, uyuşturucu madde sorununun çok boyutlu ve karmaşık bir sorun olması, kendi içerisinde asayiş, sağlık, eğitim vb. birçok alanı da bünyesinde barındırması yatmaktadır. Ayrıca uyuşturucuyla mücadele alanında etkin bir kamu politikasının geliştirilememesi ve kurumlar arası koordinasyon eksikliği de başarı endeksinde oldukça etkilidir. Bu bağlamda uyuşturucu madde kullanımını önlemeye yönelik mevcut kamu politikalarının etkinlik düzeyinin ve vatandaşlar tarafından algılanma biçimlerinin analiz edilmesi hem politika üreticileri açısından hem de uygulayıcıları açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Ülkemizde uyuşturucu madde ilgili çeşitli hükümlerin yer aldığı çeşitli yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak Türkiye'de uyuşturucu madde ile mücadele noktasında tek bir temel ve kapsayıcı bir kanunun bulunmaması mücadelenin zaman zaman sekteye uğramasına neden olarak, uyuşturucu madde kullanımına yönelik geliştirilen düzenlemelerin etkinliğini kaybetmesine neden olmaktadır.

Türkiye özelinde yürütülen mücadele politikaları, kolluk ve önleme faaliyetleri, tedavi ve rehabilitasyon boyutları ile kararlılıkla sürdürülmelidir. Bu bağlamda bilimsel yöntemler ve teknolojik gelişmeler yakından takip edilmeli, uluslararası işbirliğine artan derecede önem verilmelidir. Sorun birçok disiplinin ortak çalışma alanı olması nedeniyle eğitim, sağlık, siyaset bilimi, sosyoloji, hukuk, kimya, eczacılık, tarım gibi disiplinlerin ortaklaşa çalışmaları, mevcut veya yeni oluşturulacak kamu politikalarının etkinliğinin artmasını sağlayacaktır.

Çalışmada Türkiye'de uyuşturucu madde kullanımını önlemeye yönelik yürürlüğe konulan kamu politikaları PEST Analizi ile incelenmiş ve aşağıda belirtilen başlıklar belirlenmiştir:

a) *Politik Çevre Analizi aşağıdaki başlıklar altında gerçekleştirilebilir.*

- Yasal Düzenlemeler
- Ulusal Strateji ve Politika Belgeleri

- Acil Eylem Planları ve Şuralar
- Kurumsal Yapılanmalar
- Hükümet Politikaları

b) Ekonomik Çevre Analizi aşağıdaki başlıklar altında gerçekleştirilebilir.

- Kamu Harcamaları
- Bütçe
- Yasadışı Ticaret (Kaçakçılık)

c) Sosyal Çevre Analizi aşağıdaki başlıklar altında gerçekleştirilebilir.

- Sağlık Politikaları (Tedavi ve Rehabilitasyon)
- Eğitim Politikaları (Önleyici Aktiviteler)
- Uyuşturucu Madde kaynaklı Suç Oranları

d) Teknolojik Çevre Analizi aşağıdaki başlıklar altında gerçekleştirilebilir.

- Erken Uyarı Sistemi (EWS)
- Laboratuvar Teknolojisi
- Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS)

Kaynakça

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). "1. Uyuşturucu İle Mücadele Şurası", http://www.aile.gov.tr/haberler/1uyusturucu-ile-mucadele-surasi (Erişim Tarihi: 04.05.2016)

Akgül A. & Kaptı A. (2015) "Suriye Krizinin Türk Kamu Politikalarına Etkisi: PEST Analizi", VI. Kamu Politikaları Çalıştayı, Sakarya, 51-59.

Akgül A., Kaptı A., & Demir O.Ö. (2015). "Göç ve Kamu Politikaları: Suriye Krizi Üzerine Bir Analiz" The Global A Journal of Policy and Strategy, Volume: 1, Issue: 2, 1-22.

Arabacı İ.B. (2010). "Stratejik Planlamada Çevre Analizi Tekniği Olarak Pest Analiz (F.Ü. Eğitim Fakültesi Örneği)" e-Journal of New World Sciences Academy, Volume: 5, Number: 3, 38-49.

Aşıcıoğlu F. (2013). "Yeni Nesil Psiko-aktif Maddeler", Yeni Nesil Psiko-aktif Maddeler Sempozyumu, Adli Tıp Kurumu, İstanbul, 3-5.

Babuna C. & Bayhan N. (2009). Uyuşturucu – Bağımlılık Afeti ve Sorunları, 1. Baskı, Karakutu Yayınları, İstanbul

Bensghir T.K. & Akay A. (2006). "Bir Kamu Politika Aracı Olarak Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS): Türkiye'de Belediyelerin CBS Uygulamalarının Değerlendirilmesi", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 15, Sayı 1, 31-46.

Bertan A. "Erken Uyarı Sistemi EWS", http://erzurumram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/25/21/969720/dosyalar/2014_12/30114322_erken_uyuri_sisews_ali_bertan_.pdf , (Erişim Tarihi:03.04.2016)

Demirci B. (2014). "Maddenin Arz Boyutu", 2014 Türkiye Uyuşturucu Raporu, Türkiye Uyuşturucu Ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), Ankara, 119-133.

Durmuş H. (2013). "Yeni Nesil Uyuşturucu Maddelerin Laboratuvar Boyutu" Yeni Nesil Psiko-aktif Maddeler Sempozyumu, Adli Tıp Kurumu, İstanbul, 6-9.

Durmuş S. & Arısoy A.A. (2015). "Bakü – Tiflis - Kars Demir Yolu Projesinde Lojistik Bir Üs Olan Kars İlinin PEST Analizi İle Değerlendirilmesi", I. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi Bildiriler Kitabı, Karakaş A. vd. (Eds.), Kars, 867-882.

Ersoy M. (2014). "Uyuşturucu Madde bağımlılarının Sosyal İlişkileri ve topluma Yeniden Kazandırılmaları", 2014 Türkiye Uyuşturucu Raporu, Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), Ankara, 91-94.

Evcin U. (2014). "Madde Kullanımı İle Mücadelede Önleme Tabanlı Yaklaşımların Önemi", Türkiye'de Uyuşturucu Madde Bağımlılığı: Önleme, Tedavi ve Rehabilitasyon Çalıştayı 16-17 Haziran 2014 Yalova, Yaman Ö.M. vd. (Eds.), 1. Baskı, Yeşilay Yayınları, 11-30.

Evren C. (2014). "Uyuşturucu Madde Bağımlılığında Tıbbi Rehabilitasyon: Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler", Türkiye'de Uyuşturucu Madde Bağımlılığı: Önleme, Tedavi ve Rehabilitasyon Çalıştayı 16-17 Haziran 2014 Yalova, Yaman Ö.M. vd. (Eds.), 1. Baskı, Yeşilay Yayınları, 59-74.

Osman F.A. (2002). "Public Policy Making: Theories And Their Implications In Developing Countries", Asian Affairs, Volume 24, Issue 3, 37-53.

Özcan B. & Deniz F. (2014). "Uyuşturucu Madde Politikası: Yasalar, Stratejiler ve Ekonomik Analizler", 2014 Türkiye Uyuşturucu Raporu, Türkiye Uyuşturucu Ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), Ankara, 25-35.

Sağlık Bakanlığı (2016). "1. Uyuşturucu İle Mücadele Şurası Sonuç ve Basın Bildirisi", http://saglik.gov.tr/TR/belge/1-39041/1-uyusturucu-ile-mucadele-surasi-sonuc-ve-basin-bildiri-.html (Erişim Tarihi. 10.06.2016)

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) (2013). Türkiye Uyuşturucu Raporu 2013, Ankara

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) (2014). Türkiye Uyuşturucu Raporu 2014, Ankara

Yalçın O. (2014). "Çanakkale Cephesi Hava Harekâtının SWOT ve PEST Analizi Yöntemi İle İncelenmesi", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Yıl: 12, Sayı: 17, 1-32.

Diplomat, http://www.thediplomat.com, Erişim Tarihi: (10.09.2016).

GOODMAN, M., Miller, S. (2015) "The Trans-Pasific Partnership Negotiations Conclude", CSIS.

GÜMÜŞ, E. (2015) Olası Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye Hayvancılık Sektörüne Temel Etkileri, AB Uzmanlık Tezi, T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.

İLERİ, Ç. ve AKSES, S., (2014) **"Trans Atlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Son Durum ve Türkiye'nin Konumu",** İktisadi Kalkınma Vakfı, Sayı:103.

ODUNCU, A., GÜNEŞ, D. ve MAVUŞ, M., (2014) "Trans-Pasifik Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Olası Etkileri", İktisat İşletme ve Finans 29(340), 9-26.

PETRI, P. A. ve PLUMMER, M. G. (2012) **"The Trans-Pacific Partnership and Asia-Pacific Integration: Policy Implications"** Peterson Institute for International Economics, Policy Brief.

TUİK, http://www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: (15.09.2016).

Türkiye İhracatçılar Meclisi, (2016) "Trans-Pasifik Ortaklığı Anlaşmasının Türkiye Ekonomisine ve Dış Ticaretine Etkiler", http:/www.tim.org.tr, Erişim Tarihi: (10.09.2016).

Trade Policy Agenda and Annual Report, (2015) http://ustr.gov, Erişim Tarihi: (15.09.2016).

World Trade Organization, (2015) http://www.wto.org.tr, Erişim Tarihi: (10.09.2016).

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÜNİVERSİTE HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ VE MEMNUNİYET DÜZEYLERİ: OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ'NDE BİR ARAŞTIRMA

Doç.Dr.Bülent ÖZ
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü

Hasan Umur BALIKOĞLU
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi SBE

Cançağ GÜLMEZ
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi SBE

Özet

Bu çalışma üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri üniversitede eğitim, sosyal faaliyetler, kültürel etkinlikler ve üniversitenin bulunduğu çevre hakkındaki düşüncelerini öğrenmek ve memnuniyet derecelerini ölçmek için yapılmıştır. Çalışmanın ana kütlesini Osmaniye Korkut Ata Üniversitesinde lisans düzeyinde öğrenim gören İktisadi ve İdari Bilimler, Mühendislik ve Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmaya 393 öğrenci katılmış ve veri toplama yöntemi olarak anket uygulanmıştır. Anket iki bölümden oluşmakta ilk bölümde demografik özellikler yer alırken ikinci bölümde 5'li likert yöntemi ile üniversiteden memnuniyet ve üniversiteyi tercih etme nedeni araştırılmıştır. Anket verileri SPSS 18 istatistik programı kullanılarak test edilmiştir. Araştırmaya göre öğrencilerin daha çok büyükşehirde yaşadıkları, düşük gelirli ailelere mensup oldukları ve bölümü ilk sıralarda tercih ettikleri görülmektedir. Araştırma sonucuna göre öğrencilerinin üniversiteden genel anlamıyla memnun oldukları, öğretim üyeleri ile ilgili sorulan sorulara genellikle kararsız cevaplar verdikleri ancak öğrencilerinin verdikleri cevapların okudukları fakülte ve sınıflarına göre değişiklik gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite öğrencileri, öğrenci görüşleri, memnuniyet.

1.GİRİŞ

Son yıllarda ülkemizde hızla artan üniversite sayısıyla birlikte bu alanda ciddi bir rekabet oluşmuştur. Bu rekabet ortamında üniversitelerin öncelikle kendilerini iyi tanımlamaları, ardından doğru tanı ve teşhislerle kendilerini rekabette öne geçirecek adımlar atmaları gerekmektedir(Aldemir & Gülcan, 2004). Artık toplumların sanayiden bile önce bilgiyi ön plana koyduğu düşünüldüğünde (Burgaz ve Ekinci, 2007) dünyanın en hızlı geli

şim gösteren hizmet sektörlerinden birisi olan yükseköğretim, öğrencilerin ihtiyaçlarını cevap verecek doğru stratejiler oluşturmak için her yıl yenilenen bilgilere ihtiyaç duymaktadır (Hussain ve Birol, 2011:114). İşte bu bilginin elde edilebileceği kaynaklar, üniversitenin paydaşları dolayısıyla birinci muhatap olarak üniversitede okuyan öğrencilerin görüş ve düşünceleridir. Öğrenciler üzerinde yapılan çalışmalardan

elde edilen sonuçlardan hareketle, üniversiteler eksik yönlerini görüp giderebilir, avantajlı oldukları alanlara ağırlık vererek o alanda rekabette öne geçebilirler. Araştırmanın bundan sonraki kısmında önce bu alanda yapılmış bazı çalışmaların derlendiği literatür taraması, sonra araştırmanın amacı kapsamı ve yöntemi, ardından araştırma sonuçlarının gösterildiği bulgular ve son olarak da sonuç ve değerlendirme verilecektir.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Burgaz ve Ekinci (2007), öğrencilerin, üniversitenin sağladığı akademik, yönetsel ve destek hizmetlerine ilişkin beklenti ve memnuniyet düzeylerini belirlemek amacıyla yapmış oldukları araştırmada, Hacettepe Üniversitesi'nde okumakta olan 1808 öğrenciye anket uygulamış, verilerin çözümlenmesinde ise ortalama, standart sapma, t testi, varyans analizi (F testi) ve LSD testini kullanmıştır. Araştırma sonuçları, öğrencilerin beklenti düzeylerinin yüksek, memnuniyet düzeylerinin düşük olduğunu, farklı fakültelerde okuyan öğrencilerin görüşlerinde farklılıklar bulunduğunu, kız öğrencilerin beklentilerinin ise erkek öğrencilere göre daha yüksek ve benzer memnuniyet düzeylerine sahip olduklarını ortaya koymuştur.

Gökyer (2012), Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin bazı akademik hizmetlere ilişkin beklentilerini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında 811 öğrenciye anket uygulamıştır. Elde edilen verilerle, tanımsal istatistikler hesaplanmış, t testi, varyans analizi ve Kruskal Wallis-H testi yapılmıştır. Öğrenciler, akademik hizmetler ve iletişim boyutlarında beklentilerinin öğretim elemanları tarafından "bazen" düzeyinde karşılandığını ifade etmişlerdir. Resim iş öğretmenliğinde okuyan öğrencilerin "öğretim elemanlarının akademik hizmetlere ilişkin memnuniyetleri" diğer bölümlere göre yüksek iken, Türkçe bölümü öğrencilerinin memnuniyetinin düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Şahin, Fırat ve Zoraloğlu (2011), çalışmalarında 13 kamu üniversitesinin birinci ve son sınıf öğrencilerinin yaşam amaçlarını, eğitsel düşüncelerini, üniversiteden ve bölümlerinden beklentilerine ilişkin memnuniyet durumlarını ortaya koymayı amaçlamışlardır. Veri çözümlemede frekans, yüzde, aritmetik ortalama t- testi ve kikare testi kullanılmıştır. Araştırmada ulaşılan sonuçlardan bazıları şunlardır: Öğrencilerin yaşamlarında en çok önemsedikleri amaç; yeteneklerine uygun meslekler edinmektir. Öğrencilerin yarısından fazlasının hedefledikleri eğitim düzeyi, lisansüstü eğitim almaktır. İlerideki mesleklerine hazırlaması, öğrencilerin üniversiteden gerçekleştirmesini bekledikleri birinci öncelikli işlevdir. Öğrencilerin şuan mevcut bulundukları bölümü seçmelerindeki iki ana etken; "okudukları alanı sevme" ve "mezun olunca iş bulma kolaylığıdır. Öğrencilerin yaklaşık yarısının okudukları bölümdeki yaşantılarından memnun oldukları saptanmıştır.

Naralan ve Kaleli (2012) yapmış oldukları araştırmada, Atatürk Üniversitesinde lisans düzeyinde okuyan öğrencilerin, bölüm ve sınıf bazında beklenti değişimlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmada 913 örneğe anket soruları yöneltilmiştir. Verilerin analizinde sadece frekans ve ortalamalar kullanılmıştır. Veriler incelendiğinde bölümün seçilmesindeki etkilerden ilin gelişmişliği öğrenci için çok önemli olmayıp, okunulan bölümün iş imkânları ve idealindeki mesleği elde etmenin önemli görüldüğü anlaşılmıştır.

Kurulgan ve Yörü (2013) tarafından kütüphane hizmetlerinden memnuniyeti ölçmek için yapılan araştırmada çalışmanın verileri, 2010-2011 öğretim yılında, Erasmus öğrencisi olarak Anadolu Üniversitesi'ne gelen 74 öğrenciden anket yöntemi ile sağlanmıştır. Sonuç olarak Erasmus Değişim Programı ile gelen öğrencilerin kütüphane hizmetinden memnun oldukları gözlenmiştir.

Uzgören ve Uzgören (2007) tarafından üniversiteden memnuniyeti ölçmek için yapılan araştırmada, çalışmanın verileri 2004-2005 yıllarında Dumlupınar Üniversitesinde lisans öğrencisi olarak okuyan 721 kişiden sağlanmıştır. Elde edilen veriler frekans dağılımları ki-kare testi ve Doğrusal Olasılık Modeli (DOM) yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın sonunda Öğrencilerin Dumlupınar Üniversitesinden memnun oldukları belirlenmiş ve üniversiteden memnuniyetin nedenleri irdelenmiştir.

Özgüngör (2008) tarafından üniversitelerde verilen hizmetlerden doyumu ölçmek için yapılan araştırmada çalışmanın verileri, 2006-2007 öğretim yılında Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesinde okumakta olan 2., 3. ve 4. sınıf 533 öğrenciden toplanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde t-testi ve tek yönlü varyans analizi tekniklerinden yararlanılmış ve verilerin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları incelenmiştir. Varyans analizi sonucunda F değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu durumlarda farkın hangi grupların ortalamalarından kaynaklandığını saptamak amacıyla Tukey HSD testi kullanılmıştır. Genel olarak öğrencilerin fakülteden aldıkları doyum düzeylerinin düşük olduğu, en yüksek doyumu yurt ve yemekhane servislerini takiben akademik kalite ve öğretim üyeleri ile öğrenciler arası ilişkilerden aldıkları, buna karşılık en düşük doyumun kampüs yaşantısı ve teknoloji ve kütüphane servislerine ilişkin olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Okumuş ve Duygun (2008) eğitim hizmetlerinin öğrenciler tarafından algılanan kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmalarında anket yöntemi kullanarak 311 öğrenciye ulaşmışlar ve müşteri memnuniyeti ile algılanan hizmet kalitesi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu belirlemişlerdir.

Kaya ve Engin (2007) çalışmalarında öğrencilerin derslerden memnuniyetini ölçmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda lisans ve yüksek lisans düzeylerinde öğrenim gören 269 öğrenciye anket yöntemi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin almış oldukları derslerden orta ve iyi düzeyde memnun oldukları, yüksek lisans öğrencilerinin iş hayatına da dâhil olmaları nedeniyle alınan derslerin uygulama kısmını da gördükleri ve bu nedenle memnuniyet düzeylerinin de daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Şahin (2009) tarafından Hacettepe Üniversitesi İlköğretim Bölümünde öğrenim gören öğrencilerin eğitim hizmetlerinden memnuniyetini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada, üçüncü ve dördüncü sınıfta öğrenim gören 870 öğrenci ile araştırma gerçekleştirilmiş ve öğrencilerin memnuniyet düzeyleri altı alt boyutta incelenmiştir. Sonuçlar incelendiğinde araştırmanın alt boyutları olan öğretim elemanları, danışmanlık ve ders programlarında öğrenci memnuniyetinin "orta" düzeyde sağlandığı tespit edilmiştir.

Erdoğan ve Bulut (2015) tarafından İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümünde eğitim gören öğrencilerin memnuniyet düzeylerini belirlemek amacıyla

yapılan çalışmada anket yöntemi kullanılarak 215 öğrenciye ulaşılmış, araştırma sonucunda öğrenci memnuniyetinin çok boyutlu olduğu ve cinsiyet ya da öğretim türüne göre farklılık göstermediği soncuna ulaşılmıştır.

Sökmen (2011) tarafından meslek yüksekokulunda eğitim öğretim gören öğrencilerin aldıkları eğitimden duydukları memnuniyeti ölçmek amacıyla Ankara'da faaliyet gösteren bir vakıf üniversitesinin meslek yüksekokulunun ikinci sınıfında okuyan 107 öğrenciden anket yöntemiyle toplanan veriler analiz edilmiş ve öğrencilerin okul, bölüm ve öğretim elemanlarından memnun olduğu sonucuna varılmıştır.

3.ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri üniversitede eğitim, sosyal faaliyetler, kültürel etkinlikler ve üniversitenin bulunduğu çevre hakkındaki düşüncelerini öğrenmek ve memnuniyet derecelerini ölçmek için yapılmıştır.

Çalışma, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesinde lisans düzeyinde öğrenim gören İktisadi ve İdari Bilimler, Mühendislik ve Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerini kapsamaktadır. Araştırmaya 393 öğrenci katılmış ve veri toplama yöntemi olarak anket uygulanmıştır. Anket soruları Naralan vd. (2012), Kurulgan vd. (2013) ve Gökyer (2012)'in çalışmalarından uyarlanmıştır.

İki bölümden oluşan anketin ilk bölümünde öğrencilerin demografik özelliklerini öğrenmeye yönelik sorular bulunurken, ikinci bölümde öğrencilerin üniversite hakkında düşünceleri ve memnuniyet düzeylerini ölçmeye yönelik 5'li likert ölçeğinde hazırlanmış sorular bulunmaktadır. Bu ölçeğe göre kodlama "1:Kesinlikle, Katılmıyorum 2:Katılmıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılıyorum, 5:Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yapılmıştır.

Anket verileri SPSS 18 istatistik programı kullanılarak test edilmiştir. Anket analizine başlanmadan önce anket önermelerine güvenilirlik testi uygulanmış ve Cronbach's Alpha değeri 0,853 bulunmuştur. Bu değerler anket verilerinin iyi derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Anket verilerinin analizinde tanımsal istatistikler (ortalama ve standart sapma) ve varyans analizinden yararlanılmış. Çoklu karşılaştırma testleri ise scheffe testi ile yapılmıştır.

4. BULGULAR

Öğrencilerin demografik özelliklerine göre frekans ve yüzde dağılımları aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 6: Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Fakülte	n	%	Cinsiyet	n	%	Ailenin yaşadığı yerleşim yeri	n	%

İ.İ.B.F. Fen.Edebiyat Mühendislik Kayıp Veri	102 139 150 2	26,0 35,4 38,2 0,5	Kız Erkek Kayıp Veri	185 205 3	47,1 52,2 0,8	Köy - Kasaba İlçe Şehir Büyükşehir Kayıp Veri	38 72 94 171 18	9,7 18,3 23,9 43,5 4,6
Toplam	393	100	Toplam	393	100	Toplam	393	100
Sınıf	**n**	**%**	**Bölümü Tercih Sırası**	**n**	**%**	**Ailenin Gelir Düzeyi**	**n**	**%**
1 2 3 4 Kayıp Veri	209 77 59 44 4	53,2 19,6 15,0 11,2 1,0	1-5 6-10 11+ Kayıp Veri	170 74 122 27	43,3 18,8 31,0 6,9	0-1500 TL arası 1501-2500 TL 2501-3500 TL 3501 TL + Kayıp Veri	176 62 40 25 90	44,8 15,8 10,2 6,4 22,9
Toplam	**393**	**100**	**Toplam**	**393**	**100**	**Toplam**	**393**	**100**

Katılımcıların genel dağılımları fakülte bazında ve cinsiyet bazında birbirine yakındır. Ailenin yaşadığı yerleşim yeri sorusuna %43,5 ile büyükşehir, okunan sınıf sorusuna %53,2 ile 1. sınıf, bölümü kaçıncı sırada tercih ettiniz sorusuna %43,3 1 ile 5 arasında, ailenizin gelir düzeyi sorusuna %44,8 ile 0 ile 1500 TL arasında cevapları alınmıştır. Bu oranlar diğer seçeneklere verilen cevaplara oranla daha yüksektir.

Öğrencilerin üniversite hakkında düşünceleri ve memnuniyet düzeyleri ile ilgili önermelere verilen cevapların ortalamaları ve standart sapmaları aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Öğrencilerin Üniversite Hakkında Düşünceleri ve Memnuniyet Düzeylerine İlişkin Tanımsal İstatistikler

	Ortalama ($\bar{x}$)	**Std. Sapma (S)**
Okuduğum bölümü seçerken iş imkânının diğer bölümlere göre daha fazla olması etkili oldu.	3,15	1,37
Okuduğum bölümü seçerken hayalimdeki mesleği yapacak olmam etkili oldu.	3,33	1,33

Okuduğum bölümü seçerken üniversitenin bulunduğu il etkili oldu.	2,48	1,46
Üniversite yeterli sayıda Panel, Konferans vb. etkinlikler düzenleniyor.	2.57	1.20
Üniversite istek ve yeteneklerime uygun kulüp faaliyetleri yapılıyor.	2.54	1.21
Üniversitenin içerisinde ders dışında kültürel faaliyetlerde bulunabileceğim sosyal tesisler yeterli.	2.58	1.28
Derslerde yapılan eğitim/öğretim etkinlikleri kalitelidir	3.13	1.11
Öğretim elemanları öğrencileri birey olarak dikkate alıp, değer vermektedirler.	3.06	1.29
Öğretim elemanlarıyla derslerde rahat iletişim kurulabilmektedir.	3.32	1.22
Derslerden sonra ve programlarında belirtilen ders dışı saatlerinde öğretim elemanlarına rahatça ulaşılır.	3.05	1.18
Öğretim elemanları öğrenme ve öğretme sürecinde performans ve proje görevleri vermektedirler.	3.09	1.27
Eğitimin içerik ve uygulamaları öğrencilerin hâlihazırdaki ve gelecekteki gereksinimlerine dönüktür.	3.09	1.05
Bölümlerde öğrencilerin alanları ile ilgili yeterlikleri kazandıracak temel dersler vardır.	3.25	1.17
Üniversite, bölüme gelmeden önceki beklentimi karşıladı.	2.58	1.20
Üniversite derslik dışında ders çalışabileceğim alanları bana sağlıyor.	3.65	1.16
Kütüphane kaynak bulma bakımından oldukça zengin.	3.34	1.27
Kütüphaneyi sıklıkla kullanırım.	3.48	1.16
Osmaniye'den ve üniversitenin bulunduğu çevreden memnunum.	2.60	1.38
Üniversitenin çevresi sosyal alan açısından zengin.	2.25	1.30
Osmaniye'de yaşayan insanların, üniversite öğrencilerine karşı tutumu çok sert.	2.89	1.37
Üniversite ısınma, aydınlanma, havalandırma bakımından yeterli.	3.68	1.22
Üniversitede kullanılan ekipmanlar (sıralar, masalar tahta, projeksiyon vb.) iyi ve teknolojik düzeyde.	3.66	1.18
Üniversitenin temizliği (laboratuvarlar, tuvaletler, sınıflar, koridorlar) çok iyi sağlanıyor.	3.30	1.36
Üniversite beklentilerimi karşıladı.	2.70	1.30
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesinde okumaktan memnunum.	3.09	1.24

Genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin önermelere bakış ortalamalarının kararsız (3) etrafında toplandığı görülmektedir. Öğrencilerin katılma eğiliminde oldukları başlıca önermeler sırasıyla 3.68, 3.66 ve 3.65 ortalama ile "Üniversite ısınma,

aydınlanma, havalandırma bakımından yeterlidir", "Üniversitede kullanılan ekipmanlar (sıralar, masalar tahta, projeksiyon vb.) iyi ve teknolojik düzeyde" ve "Üniversite derslik dışında ders çalışabileceğim alanları bana sağlıyor" iken katılmama eğiliminde oldukları başlıca önermeler ise sırasıyla 2.25, 2.58 ve 2.58 ortalama ile "Üniversitenin çevresi sosyal alan açısından zengin", "Üniversite, bölüme gelmeden önceki beklentimi karşıladı" ve "Üniversitenin içerisinde ders dışında kültürel faaliyetlerde bulunabileceğim sosyal tesisler yeterli" önermeleridir. Standart sapma değerleri incelendiğinde ise öğrencilerin önermelere bakışlarının birbirine fazla benzemediği yani homojen bir dağılım göstermediği söylenebilir. Bu bilgilerden hareketle öğrencilerin en çok üniversitenin teknik yeterliliğinden memnun oldukları ve en çok üniversite çevresindeki sosyal alanların azlığından şikâyet ettikleri söylenebilir.

4.1. Cinsiyete Göre Öğrencilerin Önermelere Bakışlarına Yönelik Varyans Analizi

Kız ve erkek öğrencilerin üniversite ve çevre hakkındaki düşünce ve memnuniyet düzeyi ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığının tespiti için yapılan Anova testi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir

Tablo 8 :Cinsiyete Göre Öğrencilerin Önermelere Bakışına Yönelik Anova Testi

	Kadın (n=183)	**Erkek (n=204)**	**Anova**	
	$\bar{x}$ **(S)**	$\bar{x}$ **(S)**	**F**	**Sig**
Okuduğum bölümü seçerken iş imkânının diğer bölümlere göre daha fazla olması etkili oldu.	2,72 1,36	3,54 1,26	38,360	,000
Eğitimin içerik ve uygulamaları öğrencilerin hâlihazırdaki ve gelecekteki gereksinimlerine dönüktür.	2,96 1,08	3,18 1,00	4,189	,041
Üniversite ısınma, aydınlanma, havalandırma bakımından yeterli.	3,54 1,21	3,83 1,22	5,035	,025
Üniversitede kullanılan ekipmanlar (sıralar, masalar tahta, projeksiyon vb.) iyi ve teknolojik düzeyde.	3,54 1,14	3,76 1,21	3,445	,064
Üniversitenin temizliği (laboratuvarlar, tuvaletler, sınıflar, koridorlar) çok iyi sağlanıyor.	3,00 1,40	3,57 1,26	17,977	,000
Üniversite beklentilerimi karşıladı.	2,51 1,19	2,85 1,37	6,573	,011

Varyans analizi sonuçları, yöneltilen 25 önermenin 6'sında cinsiyete göre %1 , %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Önermelerin hepsinde erkek öğrencilerin ortalamasının kız öğrencilerininkinden daha fazla olduğu görülmektedir. "Okuduğum bölümü seçerken iş

imkânının diğer bölümlere göre daha fazla olması etkili oldu.” Önermesi erkeklerde daha fazla katılma eğilimine sahiptir. Bunun nedeni erkek öğrencilerin iş bulma konusunda daha kesin sonuçlar istemesi ve hayat yüklerinin kendilerinde olduklarını hissetmelerinden kaynaklandığını düşünmeleri olabilir. Ayrıca temizlik konusunda erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha az katılma eğiliminde oldukları, bunun nedenin de erkek öğrencilerin kız öğrenciler kadar memnuniyet düzeylerinin yüksek olmaması olabilir.

4.2. Gelir Düzeyine Göre Öğrencilerin Önermelere Bakışlarına Yönelik Varyans Analizi

Farklı gelir düzeyine mensup olan üniversite öğrencilerinin üniversite ve çevre hakkındaki düşünce ve memnuniyet düzeylerinde farklılık olup olmadığının tespiti için yapılan Anova testi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 9 : Gelir Düzeyine Göre Öğrencilerin Önermelere Bakışına Yönelik Anova Testi

	0-1500 TL Arası (n=175)	**1501-2500 TL Arası (n=62)**	**2501-3500 TL Arası (n=40)**	**3501 TL ve fazlası (n=24)**	**Anova**	
	$\bar{x}$ **(S)**	$\bar{x}$ **(S)**	$\bar{x}$ **(S)**	$\bar{x}$ **(S)**	**F**	**Sig**
Okuduğum bölümü seçerken hayalimdeki mesleği yapacak olmam etkili oldu.	3,25 1,29	3,33 1,42	3,45 1,13	3,95 1,30	2,119	,098
Üniversitenin temizliği (laboratuvarlar, tuvaletler, sınıflar, koridorlar) çok iyi sağlanıyor.	3,28 1,37	3,62 1,29	3,85 1,09	3,28 1,42	2,571	,054

Varyans analizi sonuçları, yöneltilen 25 önermenin 2’sinde gelir düzeyine göre %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur.

Farklılıkların olduğunu önermelerin hangi gruptan kaynaklandığını ölçmek amacıyla Post Hoc Scheffe testi uygulanmış ve ‘‘Okuduğum bölümü seçerken hayalimdeki mesleği yapacak olmam etkili oldu.’’ önermesi 0-1500 TL gelir alanlar ile 3501 ve fazlası arasında farklılık olduğu ve 3501’den fazla geliri olanların daha fazla katılma eğiliminde oldukları görülmüştür.

‘‘Üniversitenin temizliği (laboratuvarlar, tuvaletler, sınıflar, koridorlar) çok iyi sağlanıyor.’’ önermesi ise 0-1500 TL gelir alanlar ile 2501 ve 3500 TL arası gelir alanlar arasında farklılık olduğu ve 2501-3500 arası gelir alanların daha fazla katılma eğiliminde oldukları görülmüştür.

4.3. Yerleşim Yerine Göre Öğrencilerin Önermelere Bakışlarına Yönelik Varyans Analizi

Farklı yerleşim yerlerinden gelen üniversite öğrencilerinin üniversite ve çevre hakkındaki düşünce ve memnuniyet düzeylerinde farklılık olup olmadığının tespiti için yapılan Anova testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 10:Yerleşim Yerine Göre Öğrencilerin Önermelere Bakışlarına Yönelik Anova Analizi

	Köy-Kasaba (n=37)	**İlçe (n=71)**	**Şehir (n=90)**	**Büyükşehir (n=170)**	**Anova**	
	$\bar{x}$ (S)	$\bar{x}$ (S)	$\bar{x}$ (S)	$\bar{x}$ (S)	**F**	**Sig**
Okuduğum bölümü seçerken üniversitenin bulunduğu il etkili oldu.	2,40 1,44	2,28 1,52	2,95 1,43	2,37 1,43	4,077	,007
Osmaniye'den ve üniversitenin bulunduğu çevreden memnunum.	2,67 1,41	2,53 1,35	2,95 1,41	2,43 1,36	2,868	,036
Osmaniye'de yaşayan insanların üniversite öğrencilerine karşı tutumu çok sert.	3,10 1,18	2,83 1,46	2,59 1,32	3,07 1,38	2,747	,043
Üniversite beklentilerimi karşıladı.	2,89 1,22	2,38 1,26	2,87 1,25	2,70 1,33	2,272	,080

Varyans analizi sonuçları, yöneltilen 25 önermenin 4'ünde yerleşim yerine göre %1 , %5ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur.

Farklılıkların olduğunu önermelerin hangi gruptan kaynaklandığını ölçmek amacıyla Post Hoc Scheffe testi uygulanmış ve ''Okuduğum bölümü seçerken üniversitenin bulunduğu il etkili oldu.'' önermesinde ilçe ile şehir arasında ve şehir ile büyükşehir arasında %5 anlamlılık düzeyinde farklılık olduğu görülmekte ve önermeye en fazla katılma oranını şehirde yaşayanların olduğu görülmektedir.

''Osmaniye'den ve üniversitenin bulunduğu çevreden memnunum.'' önermesinde şehir ile büyükşehir arasında %5 anlamlılık düzeyinde farklılık olduğu ve şehirde yaşayanların daha fazla katılma eğiliminde olduğu görülmektedir.

''Osmaniye'de yaşayan insanların üniversite öğrencilerine karşı tutumu çok sert.'' önermesinde şehir ile büyükşehir arasında %10 anlamlılık düzeyinde farklılık olduğu ve büyükşehirde yaşayanların daha fazla katılma eğilimde oldukları görülmektedir.

4.4.Fakültelerine Göre Öğrencilerin Önermelere Bakışlarına Yönelik Varyans Analizi

Farklı fakültelerde okuyan üniversite öğrencilerin üniversite ve çevre hakkındaki düşünce ve memnuniyet düzeylerinde farklılık olup olmadığının tespiti için yapılan Anova testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 11: Fakültelerine Göre Öğrencilerin Önermelere Bakışlarına Yönelik Anova Analizi

NO		İ.İ.B.F. (n=102)	Fen-Edebiyat (n=136)	Mühendislik (n=150)	Anova	
		$\bar{x}$ (S)	$\bar{x}$ (S)	$\bar{x}$ (S)	F	Sig
1	Okuduğum bölümü seçerken iş imkânının diğer bölümlere göre daha fazla olması etkili oldu.	3,19 1,28	2,41 1,26	3,81 1,17	45,792	,000
2	Okuduğum bölümü seçerken hayalimdeki mesleği yapacak olmam etkili oldu.	2,88 1,26	3,76 1,31	3,26 1,27	14,240	,000
3	Okuduğum bölümü seçerken üniversitenin bulunduğu il etkili oldu.	2,85 1,45	2,40 1,43	2,30 1,46	4,612	,010
4	Üniversite yeterli sayıda Panel, Konferans vb. etkinlikler düzenleniyor.	2,84 1,10	2,57 1,21	2,38 1,24	4,427	,013
5	Üniversite istek ve yeteneklerime uygun kulüp faaliyetleri yapılıyor.	2,80 1,23	2,45 1,22	2,43 1,17	3,297	,038
6	Kütüphane kaynak bulma bakımından oldukça zengin.	3,81 1,00	3,02 1,38	3,30 1,24	11,994	,000
7	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesinde okumaktan memnunum.	3,38 1,17	3,00 1,32	2,97 1,17	3,766	,024
8	Öğretim elemanlarıyla derslerde rahat iletişim kurulabilmektedir.	3,61 1,06	3,27 1,26	3,16 1,27	4,307	,014
9	Öğretim elemanları öğrenme ve öğretme sürecinde performans ve proje görevleri vermektedirler.	3,43 1,01	2,82 1,23	3,10 1,41	6,897	,001

10	Eğitimin içerik ve uygulamaları öğrencilerin hâlihazırdaki ve gelecekteki gereksinimlerine dönüktür.	3,28 0,85	2,97 1,16	3,04 1,05	2,698	,069
11	Üniversite derslik dışında ders çalışabileceğim alanları bana sağlıyor.	3,89 0,96	3,55 1,23	3,60 1,19	2,764	,064
12	Üniversitede kullanılan ekipmanlar (sıralar, masalar tahta, projeksiyon vb.) iyi ve teknolojik düzeyde.	3,84 0,89	3,46 1,32	3,72 1,21	3,275	,039

Varyans analizi sonuçları, yöneltilen 25 önermenin 12'sinda fakültelere göre %1 , %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Farklılıkların olduğu önermelerin hangi gruptan kaynaklandığına bakıldığında genellikle İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden kaynaklandığı ve diğer fakültelere göre daha fazla katılma eğilimde oldukları gözlemlenmiştir.

4.5. Sınıflara Göre Öğrencilerin Önermelere Bakışlarına Yönelik Varyans Analizi

Üniversite ve çevre hakkındaki düşünce ve memnuniyet düzeylerinde bulundukları sınıftan kaynaklanan farklılık olup olmadığının tespiti için yapılan Anova testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 12: Sınıflara Göre Öğrencilerin Önermelere Bakışlarına Yönelik Anova Analizi

	1.Sınıf (n=209)	**2.Sınıf (n=77)**	**3.Sınıf (n=59)**	**4.Sınıf (n=44)**	**Anova**	
	$\bar{x}$ **(S)**	$\bar{x}$ **(S)**	$\bar{x}$ **(S)**	$\bar{x}$ **(S)**	**F**	**Sig**
Okuduğum bölümü seçerken iş imkânının diğer bölümlere göre daha fazla olması etkili oldu.	3,09 1,37	3,03 1,33	3,55 1,27	3,25 1,46	2,117	,098
Üniversite yeterli sayıda Panel, Konferans vb. etkinlikler düzenleniyor.	2,64 1,15	2,67 1,18	2,20 1,28	2,60 1,32	2,262	,081
Üniversite istek ve yeteneklerime uygun kulüp faaliyetleri yapılıyor.	2,60 1,21	2,71 1,17	2,07 1,14	2,53 1,26	3,681	,012

Derslerden sonra ve programlarında belirtilen ders dışı saatlerinde öğretim elemanlarına rahatça ulaşılır.	2,97 1,06	3,01 1,27	2,93 1,22	3,58 1,38	3,475	,016
Derslerde yapılan eğitim/öğretim etkinlikleri kalitelidir.	3,06 1,10	3,15 1,05	2,91 1,16	3,62 1,04	3,948	,009
Osmaniye'den ve üniversitenin bulunduğu çevreden memnunum.	2,55 1,41	2,90 1,32	2,25 1,37	2,68 1,25	2,609	,051
Osmaniye'de yaşayan insanların üniversite öğrencilerine karşı tutumu çok sert.	2,69 1,32	2,89 1,34	3,27 1,34	3,31 1,49	4,407	,005
Üniversitede kullanılan ekipmanlar (sıralar, masalar tahta, projeksiyon vb.) iyi ve teknolojik düzeyde.	3,54 1,26	3,73 1,14	3,66 1,12	4,06 0,89	2,514	,058

Varyans analizi sonuçları, yöneltilen 25 önermenin 8'inde sınıflara göre %1 , %5ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur.

Farklılıkların olduğunu önermelerin hangi gruptan kaynaklandığını ölçmek amacıyla Post Hoc Scheffe testi uygulanmış ve genellikle 1 ve 2. sınıfların 3 ve 4. sınıflara göre farklı düşüncelerde oldukları saptanmıştır.

4.6. Tercih Sırasına Göre Öğrencilerin Önermelere Bakışlarına Yönelik Varyans Analizi

Üniversite ve çevre hakkındaki düşünce ve memnuniyet düzeylerinde farklılığın tercih sırasına göre değişip değişmediğinin tespiti için yapılan Anova testi sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 13: Tercih Sırasına Göre Öğrencilerin Önermelere Bakışlarına Yönelik Anova Analizi

	1-5 Arası (n=170)	**6-10 Arası (n=74)**	**11 ve üzeri (n=122)**	**Anova**	
	$\overline{x}$ **(S)**	$\overline{x}$ **(S)**	$\overline{x}$ **(S)**	**F**	**Sig**
Okuduğum bölümü seçerken hayalimdeki mesleği yapacak olmam etkili oldu.	3,57 1,26	3,30 1,37	3,09 1,34	5,017	,007
Okuduğum bölümü seçerken üniversitenin bulunduğu il etkili oldu.	2,69 1,49	2,29 1,42	2,21 1,37	4,364	,013
Öğretim elemanları öğrencileri birey olarak dikkate alıp, değer vermektedirler.	3,20 1,29	3,14 1,25	2,80 1,31	3,582	,029
Öğretim elemanlarıyla derslerde rahat iletişim kurulabilmektedir.	3,38 1,20	3,60 1,05	3,08 1,30	4,665	,010

Öğretim elemanları öğrenme ve öğretme sürecinde performans ve proje görevleri vermektedirler.	3,26 1,33	3,08 1,25	2,85 1,20	3,581	,029
Üniversite, bölüme gelmeden önceki beklentimi karşıladı.	2,73 1,19	2,53 1,20	2,30 1,18	4,594	,011
Üniversitenin çevresi sosyal alan açısından zengin.	2,43 1,31	2,20 1,31	2,06 1,28	2,892	,057

Varyans analizi sonuçları, yöneltilen 25 önermenin 7'sinde tercih sırasına göre %1 , %5ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan incelemeler neticesinde genellikle 1-5 arasında tercih sırasında olan öğrencilerin diğer tercih sırasındaki öğrencilere göre daha fazla katılma eğiliminde oldukları görülmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuçlar incelendiğinde demografik özelliklere bakılarak üniversitenin en çok büyükşehirlerde yaşayan insanlar tarafından tercih edildiğini, üniversiteyi tercih edenlerin genelde düşük gelirli olduğunu ve genellikle ilk sıralarda tercih ettiklerini söylemek mümkündür.

Üniversite öğrencilerinin 5'li likert ölçeğinde sorulan sorulara verdikleri cevaplarda genel olarak kararsız kaldıkları görülmektedir. Üniversitede okuyan öğrencilerin bulunulan sınıfa ve fakülteye göre memnuniyetleri değişmektedir. Fakülte bazında ki değişikliğin mühendislik fakültesi için yapılan yeni hizmet binası ile alakasının olup olmadığı başka bir araştırmada incelenebilir. Öğrenciler öğretim görevlileri ile ilgili sorulan sorularda da genellikle kararsız kalmışlardır. Öğretim üyelerinden en düşük memnuniyet Mühendislik Fakültesinde görülmüşken en yüksek memnuniyet İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde görülmektedir. Öğrencilerin üniversiteye gelmeden önce ki üniversite hakkındaki olumlu düşünceleri, tercih sırasında üniversiteyi üst sıralarda seçmelerini sağlamıştır.

Ailenin yaşadığı yerleşim yeri değişkeni ile memnuniyet düzeyleri karşılaştırıldığında, büyükşehirlerden gelen öğrencilerin üniversitenin bulunduğu ildeki insanların öğrencilere karşı tutumlarının sert olduğu yönündeki önermeye daha fazla katıldıkları görülmektedir.

Eğitim görülen fakülte ile memnuniyet düzeyleri karşılaştırıldığında, mühendislik fakültesinde okuyan öğrencilerin bölümlerini seçerken iş bulma ve hayalindeki mesleği yapacak olma önermelerine diğer fakülte öğrencilerine göre daha fazla katıldıkları görülmekte, bunun sebebinin mühendislik fakültesi bölümlerinin daha belirgin meslek edindirmeye yönelik olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bölümü tercih sırası ile memnuniyet düzeyleri karşılaştırıldığında, beklenildiği üzere tercih sırasında ilk beşte tercih edenlerin, iş bulma imkânının fazla olması ve hayalindeki mesleği yapacak olması önermelerine daha fazla katıldıkları görülmektedir.

Araştırma sonuçları genel olarak incelendiğinde, öğrencilerin kütüphane ve kütüphane hizmetlerinden memnun oldukları, üniversitenin ısıtma ve aydınlatmasının yeterli olduğu ve derslikler dışında ders çalışmaya yönelik alanların olduğu görüşünde

oldukları görülmektedir. Öğrencilerin düşünceleri doğrultusunda üniversite çevre düzenlemelerinin yapılması ve üniversitenin bulunduğu şehirde yaşayan insanların öğrencilere karşı tutumlarının neden sert olduğunun araştırılması ve bu durumun değiştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması tavsiye niteliğinde önerilebilir.

Kaynakça

Aldemir, Ceyhan, and Yaprak Gülcan. "Student satisfaction in higher education." Higher Education Management and Policy 16.2 (2004): 109-122.

Ekinci, C. Ergin, ve Berrin Burgaz. "Hacettepe üniversitesi öğrencilerinin bazı akademik hizmetlere ilişkin beklenti ve memnuniyet düzeyleri." Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 33.33 (2007).

Erdoğan, E., & Bulut, E. (2015). İşletme Bölümü Öğrencilerinin Memnuniyet Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Araştırılması. Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi, 11(26), 151-169.

George, D., & Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson

Gökyer N. "Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Bazı Akademik Hizmetlere İlişkin Beklentileri" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 22.2 (2012): 139-154

Hussain, Kashif, and Cem Birol. "The assessment of non-academic and academic service quality in higher education." Egitim Arastirmalari-Eurasian Journal of Educational Research 1.42 (2011): 95-116.

Kaya, İ., & Engin, O. (2007). Yüksek Öğretimde Kalite İyileştirme Sürecinde Öğrenci Memnuniyetinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma. Milli Eğitim Dergisi(174), 106-115.

Kurulgan, Mesut, and H. Atıl Yörü. "Erasmus Öğrenci Hareketliliği ile Anadolu Üniversitesi'ne Gelen Öğrencilerin Kütüphane Memnuniyet Düzeyleri." Bilgi Dünyası 14.1 (2013): 114-140.

Naralan, Abdullah, ve Salih Serkan Kaleli. "Üniversite Öğrencilerinin Üniversiteden Beklentileri Ve Bölüm Memnuniyeti Araştırması: Atatürk Üniversitesi Örneği." Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi 4.1 (2012).

Okumuş, A., & Duygun, A. (2008). Egıtım Hızmetlerının Pazarlanmasında Hızmet Kalıtesının Ölçümü Ve Algılanan Hızmet Kalıtesı Ile Ögrencı Memnunıyetı Arasındakı Ilıskı. Anadolu Ünıversıtesı Sosyal Bılımler Dergısı, 8(2), 17-38.

Özgüngör, Sevgi. "Öğrencilerin öğretim türü, program türü ve fakülteyi tercih nedenlerine göre fakülte yaşamından aldıkları doyum düzeyleri." Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2.24 (2008): 80-91.

Sökmen, A. (2011). Öğrenci Memnuniyetine Yönelik Ankara'daki Bir Meslek Yüksekokulunda Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi, 66-79.

Şahin, A. E. (2009). Eğitim Fakültesinde Hizmet Kalitesinin Eğitim Fakültesi Öğrenci Memnuniyet Ölçeği(Ef-Ömö) İle Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi(37), 106-122.

Şahin, İdris, Yunus Remzi Zoraloğlu, ve Necla Şahin Fırat. "Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Amaçları, Eğitsel Hedefleri Üniversite Öğreniminden Beklentileri ve Memnuniyet Durumları." Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi17.3 (2011): 429-452.

Uzgören, Nevin, and Ergin Uzgören. "Dumlupınar Üniversitesi lisans öğrencilerinin memnuniyetini etkileyen bireysel özelliklerin istatistiksel analizi-hipotez testi, ki-kare testi ve doğrusal olasılık modeli." Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 17 (2007): 173-193.

İSLAM HUKUKU TARİHİ AÇISINDAN MUVATTA'IN KONUMU

Yrd. Doç. Dr. Recep ÖZDEMİR

Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Özet

Hem bir fakih hem bir muhaddis olan İmam Mâlik'e bir çok eser izafe edilmekle birlikte İmam Mâlik'in en önemli eseri Muvatta olduğu hususunda tam bir mütabakat vardır. Muvatta daha sonraları İmam Mâlik'in talebeleri vasıtasıyla Mâlikilik adı altında teşekkül eden fıkhi mezhebin oluşmasının en büyük amili olmuştur. Hadis ve fıkıh kaynağı olarak Muvatta', erken döneme ait önemli eserler arasında yer almaktadır. Muvatta'ın yazılış sebebi ve tarihi konusunda bazı tartışmalar vardır. Genel kanaat Muvatta'nın büyük oranda resmî otoritenin yönlendirmesiyle İmam Mâlik tarafından şekillendirilmiş olması yönündedir. Muvatta' hem içerdiği rivayetler hem de kavramlar açısından dikkat çeken bir eserdir. Hadisler ve sahabe görüşleri Muvatta'da büyük bir yer kaplamaktadır. Rivayetlerin yanı sıra İmam Mâlik'in kendi görüşleri de Muvatta'nın içeriğini şekillendirmiştir. İmam Mâlik'in kullandığı sünnet, amel ve fıkıhla ilgili kavramlar ilk dönem usûl anlayışı hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Muvatta', İmam Mâlik'in birçok öğrencisi tarafından rivayet edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muvatta', İmam Mâlik, Hadis, Fıkıh, Hukuk Tarihi

Giriş

Hadis tarihinde derli toplu bir şekilde tasnif edilmiş ilk hadîs ve fıkıh kitabı kabul edilen el-Muvatta, hem İslâm hukuku hem de hadis tarihi açısından önemli bir konuma sahiptir. Ömer b. Abdulaziz'in girişimiyle resmi olarak başladığı kabul edilen hadisin tedvini ve tasnifinin ilk somut örneğinin İmam Mâlik'in Muvatta'ı oluşturmaktadır. İslâm hukukun aslî kaynaklarının ikincisini teşkil eden sünnetin yazılı formunu oluşturan hadisin bir sonraki nesillere aktarımını sağlayan bu eser, sünnetin aktüel değerinin belirlenmesinin ilk dönem uygulamasını yansıtmaktadır. el-Muvatta' her ne kadar özellikle ahkâm hadisleri bir araya getiren bir hadis kitabı olarak temeyyüz etmiş bulunuşa da aslında bu eserin yazılmasının arka planında İmam Mâlik'in rivayetlerden ne suretle hüküm istinbât ettiği gerçeği oluşturmaktadır. el-Muvatta' başta müellifi İmam Mâlik'in olmak üzere ilk dönemin fıkıh anlayışının örneğini sunmaktadır. Eser, ihtiva ettiği hadis ve fıkıh usulüne dair kavramlar açısından önemlidir. İmam Mâlik kendine özgü kavramlarla bir taraftan hadisin sıhhatini belirlemeye çalışmış diğer taraftan hüküm istinbatında kendi usulünü oluşturmuştur.

Muvatta İslam hukuk tarihi açısından önemli bir mevkiye sahiptir. İlk dönem rivayet mahsullerinin yorumlanma şekli hususunda Muvatta, önemli bir kaynak konumundadır. Bu açıdan bakıldığında, hükümlerin çıkarılması hususunda feri delillerin şekillenmesi ve etkin bir şekilde kullanmasında Muvatta'nın katkısı küçümsenemez.

1. Muvatta'ın Telif Sebebi

İmam Mâlik'in en meşhur eseri olan Muvatta' Abbasî halifesi Ebû Cafer Mansur'un isteği üzerine telif edilmiştir.[1] İmam Mâlik'in talebeleri kendisinden Medîne ilmini toplayıp yazmasını istedikleri ve bunu gerçekleştirmek için gerekli şartların bulunduğu sırada Halife Ebû Cafer Mansur da bütün şehirlerde verilen hükümlerin tek bir esasa bağlanmasını ve bu konuda hiçbir şehrin diğerinden farklı olmamasını isteyerek İmam Mâlik'den bir kitap yazmasını istedi. İmam Mâlik, Medîne'deki ilmi toplamak amacıyla bir eser hazırlama isteğini kabul etmekle beraber, eserin İslâm ülkesinin bütün beldelerinde tek kaynak haline getirilmesi düşüncesine karşı çıktı. Nihâyetinde İmam Mâlik eserini yazmaya başladı.[2] Fakat Muvatta'ın yazılması 40 yıl gibi uzun bir zaman aldı. Muvatta', hicrî 159 yılında Halife Mansur öldükten sonra tamamlandı. Mansur'un yerine geçen halife Mehdi ve Mehdi'den sonra halife olan Hârûn Reşîd (ö. 193) de Muvatta'ın bütün İslâm ülkelerinde tek kaynak olarak kabul edilmesi noktasında selefleriyle aynı görüşteydi. Bu halifelerin her biri hükümlerde kolaylık sağlanması için her şehre Muvatta'dan birer nüsha göndererek hükümlerin ona göre verilmesini arzu ediyorlardı. Fakat İmam Mâlik, her beldenin farklı fetva vermeyi gerekli hale getiren kendine özgü şartlara sahip olmasından dolayı böyle bir uygulamanın, ilmin ve düşüncenin gelişimini engelleyeceği endişesiyle bu arzuya muhalefet etmiştir.[3]

Muvatta'nın yazılış amaçlarından bir diğerinin de halife Ömer b. Abdulazîz'in Medîne valisi Ebû Bekîr b. Muhammed b. Hazm'a gönderdiği mektubun içeriğiyle ilgili olduğu ifade edilmiştir. İmam Mâlik söz konusu mektupla ilgili olarak Muhammed b. Hasan rivâyeti vasıtasıyla şöyle söyler:

"*Yahyâ b. Said bize şunu haber verdi. Ömer b. Abdülaziz Medîne valisi Ebu Bekir b. Muhammed b. Hazm'a yazılı emir vererek Resûlullâh (s.a.v.) in sünnet ve hadîslerinden ne varsa onları yaz çünkü ben ilmin yok olmasından âlimlerin gitmesinden korkmaya başladım, dedi*."[4]

Bu rivâyete göre İmam Mâlik'in Muvatta'yı telif ediş gayelerinden biri de hadîsin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması olduğu söylenebilir.

Bir başka rivayete göre Muvatta'ın telif sebebi 3.3.1. İbnü'l-Mâcişûn'nun (ö. 212/827) Medinelilerin amelinin bir araya getirmek için telif ettiği eserde hadislere yer vermemesi ve bu durumun İmam Mâlik'i hadisleri bir araya toplayan bir eser yazmaya itmesidir. Söz konusu rivayete göre İmam Mâlik, İbn Mâcişûn tarafından Medineliler'in icmâ ettikleri meseleleri bir araya getirmek amacıyla telif edilen, aynı zamanda türünün ilk örneği sayılan Muvatta'ı görmüş, eseri beğenmesine rağmen rivayetlere yer verilmemesini bir eksiklik olarak değerlendirmiş, bunun üzerine sahih haberleri fıkıh

---

[1] Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Gaymâz,, *Siyeru A'lâmu'n-Nübelâ(I-III),* Lübnan, Beytu'l-Efkâri'l-Düvelî, 2004, III, 3161;Hallâf, Abdulvahhab, *Hulâsatu'Teşrî' İslâmî,* Dâru'l Kalem, Kahire, trs., 68.

[2] İbn Sa'd, Muhammed b. Sad b. Munî' ez-Zührî, *Kitâbu Tabakât'ul-Kübra(I-XI),* **(t**hk. Alî Muhammed Amr**),** Kahire, 2001, VII, 573; Ziriklî, Hayreddin *'Alâm (I-VIII),* Dâru'l İlmi'l Melâyiyîn ,Beyrut, 2002, V, 257; Hallâf, Abdulvahhâb, *İslâm Hukuk Felsefesi,* (çev. Hüseyin Atay), Ankara: AÜİF Yay., 13, 1973;Ebû Zehre, Muhammed,*Târihu'l Mezâhibu'l-İslâmî(I-II),* Dâru'l-Fikri'l Arabî, Beyrut, 1989, II, 430.

[3] Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi,* 13; Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm,* Kahire, 1955, 222; Zeydan, Abdulkerim, *İslâm Hukukuna Giriş,* (çev. Ali Şafak), İstanbul, 1976;Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, 430.

[4] Kattân, Menna', *Tarih-u Teşri' İslâm*, Riyâd, 1996**,** 350-351

bablarına göre derleyen ve Medineliler'in tatbikatlarını da içeren bir kitap yazmaya karar vermiştir.[5]

2. Muvatta'ın Muhtevası ve Tertibi

İmam Mâlik, Muvatta'da Hz. Peygamber'e muttasıl[6] veya mürsel[7] senetle ulaşan hadîsleri, sahâbe kavillerini[8] sonra sırasıyla üzerinde ittifak edilmiş Medîne amelini[9], karşılaştığı tâbiîn görüşlerini, Said b. Müseyyeb gibi doğrudan karşılaşmadığı tâbiîn görüşlerini almıştır.[10] Ayrıca hadîslerin yansı sıra, genellikle amelle ilişkili olan ve sünnetin kaynak değerini belirleyen görüşlerini de eserine ilave etmiştir. İmam Mâlik rivayetlerden sonra eserinde yer verdiği görüşler, onun fıkıh anlayışını yansıtmaktadır. [11]

Senet açısından bakıldığında Muvatta'ın müsned[12], mürsel[13], merfu[14] ve munkatı[15] hadîslerin hepsini bir arada bulunduran bir eser olduğu görülmektedir. Ayrıca, İmam Mâlik Muvatta'da belağ türü[16] hadîslere de yer vermiştir. Bu durum İmam Mâlik'in hadisin senedinden ziyade metnini dikkate aldığı izlenimi vermektedir.[17]

Muvatta'daki hadîslerin sayısı, ravilerin ihtilafına göre farklılık arzetmektedir. Bir tasnife göre Hz. Peygamber'den, sahâbe ve tâbîi'nden naklolunan hadîslerin sayısının 1720, mevkuf[18] olanların 613, tâbiî'inden olanlar 230'ken, başka bir tasnife göre Muvatta'daki toplam hadîs sayısı 666 hadîsden ibarettir.[19]

Hadîslerin sayısındaki bu ihtilafın sebebi Muvatta'ın İmam Mâlik'ten bir çok kimse tarafından rivâyet edilmiş olmasıdır. Bu rivâyetlerin tamamı birbirinden farklıdır. Rivâyetler arasında takdim ve tehir yönünden ihtilaf vardır.[20]

[5] İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, *et-Temhid li ma fi'l Muvatta'i min Maânî ve'l-Esânîd(I-XXVI)*, thk. Mustafa Ulvî), Rabat, 1967, I, 86; Kâdî İyâz, Musâ b. İyâd es-Sebdî, *Tertîbu'l Medârik ve Takrîbu'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lemi Mezhebi Mâlik(I-II)*, Rabâd, 1965, I, 195.

[6] Muttasıl sened, hadîsi rivâyet eden ravilerden oluşan sened kısmında herhangi bir kopukluğun meydana gelmediği seneddir. Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîs Usûlü*, MÜİFAV Yay., İstanbul, 2010, 113.

[7] Mürsel sened mürsel hadsin senedidir. Mürsel hadîs ise, Tabiî'in sahâbîyi atlayarak Hz. Peygamber'e izafe ettiği hadîstir. Çakan, 115.

[8] Sahâbe kavli, sahâbeden gelen görüşleri, fetvaları, hükümleri ifade etmek için kullanılan genel bir tabirdir. Cuveynî, İmamu'l Harameyn Ebî Meâlî Abdil Melik b. Abdillah b. Yûsuf , *El- Burhan fi Usûli'l-Fıkh,* Katar, 1399, I, 649.

[9] Medîne ameli, Medîne halkının uygulamalarıyla ulaşan ameldir. Medine amelinin tümü mevsukiyet bakımından aynı kategoride değerlendirilmemektedir. Bir kısmının sağlamlığından kuşku duyulurken, bir kısmının sağlamlığı üzerinde ittifak edilmiştir. Ahmed Emin, Duha'l-İslâm, II, 211; Zeydan, Abdülkerim, *el-Medhal lî Dirâseti'l-Şerîati'l-İslâmiyye,* Dâru'l Ömer b. Hattâb, Kahire, 2001, 163; Ebû Zehre, *Târihu'l-Mezahibi'i-İslâmî*, II, 426;

[10] Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 213.

[11] Ebû Zehre, Târîhu Mezâibi'l İslâmî, II, 430; Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, 207; Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü,* MÜİFAV Yay., İstanbul, trs., 406.

[12] Senedi muttasıl olup, Hz. Peygamber'e izafe edilen hadîstir. Çakan, 130.

[13] Tabiî'in sahâbeyi atlayarak Hz. Peygamber'e izafe ettiği hadîstir. Çakan, 115.

[14] Senedi muttasıl yada munkatı olsun doğrudan Hz. Peygamber'e izafe edilen hadîse merfu hadîs denir. Çakan, 99.

[15] Senedi muttasıl olmayan hadîse munkatı hadîs denir. Çakan, 116.

[16] Belağ türü hadîsler İmam Mâlik'in "belağanî"(bana ulaştı) şeklinde rivâyet ettiği mürsel, munkatı hadîslerdir. Bu hadîsler Muvatta'da 61 tane olup, dördü hariç diğerlerini destekleyen şahitler tesbit Abdilber tarafından tesbit edilmiştir. Polat, Selahattin, *Mürsel Hadisler Ve Delîl Olma Yönünden Değeri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, 103.

[17] Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 213

[18] Sahablerin söz, fiil ve takrirlerine mevkuf hadîs denir. Çakan, 102.

[19] Ebû Zehre, Muhammed, *Mâlik;Hayatuhû ve Eseruhû,* Kahire, 1952, 243.

[20] Ebû Zehre, *Mâlik*, 243-244.

Rivâyetlerde ziyade ve noksan bakımından farklılık bulunmasının sebebi, İmam Mâlik'in, çoğu zaman rivâyet ettiği hadîsi, sonradan kendisinin Muvatta'dan çıkarmasıdır. Böylece, Muvatta'yı Mâlik'ten ilk rivâyet edenlerle, sonradan rivâyet edenlerin rivâyetleri arasında farklılıklar meydana gelmiştir.[21]

Muvatta'ın kırk sene gibi uzun bir zaman diliminde telif edilmesi onun rivayetlerinin çoğalmasının temel sebebidir. Zira kırk sene zarfında bir taraftan İmam Mâlik yeni ulaştığı rivayetlerle mevcut rivayetleri değerlendirirken diğer taraftan onun ders halkasına katılan yeni öğrenciler Muvatta'ın farklı rivayetini ondan rivayet etmişlerdir. Hem İmam Mâlik'in eserin içeriğine yönelik çabaları hem de onun ders halkasına farklı zamanlarda farklı talebelerin dahil olması Muvatta'ın farklı nüshalarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

İmam Mâlik Muvatta'ı doksan beş kişiden rivâyet ettiği hadîslerden oluşturmuştur.[22] Bunların altısı hariç diğerleri Medînelidir.[23] Bu altı kişiden ikisi Basralı, diğer dördü ise farklı şehirlerdendir.[24] İmam Mâlik'in bunların içerisinde en çok hadîs rivâyet ettiği kişiler hocaları Nâfî', Zuhrî' ve Yahyâ el-Ensarî'dir.[25]

İmam Mâlik, kırk yılda hazırladığı eserini fıkıh bablarına göre tertip etmiştir. Kendi alanında ilk eser olma özelliğini taşıyan Muvatta' içeriği itibariyle hem hadîs hem de bir fıkıh kitabı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca İmam Mâlik, "*amel-i ehl-i Medîne*" kavramına işaret eden kendine özgü ifadelerle Muvatta'a Medine ehlinin eseri olma özelliği kazandırmıştır.[26]

İmam Mâlik'in Medine'ye karşı olan hassasiyeti Muvatta'ın içeriğini etkilemiştir. Mâlik, eserinde ismine yer verdiği sahâbelerin Medine'de ikamet edenlere öncelik vermiştir. Harun Reşid'in "Neden eserinde Ali ve İbn Abbas'a fazla yer vermedin?" sorusuna Mâlik'in, "Onlar Medine'de fazla ikamet etmedi." şeklinde cevap vermesi bunun açık bir göstergesidir.[27]

İmam Mâlik'in Muvatta'ya yetmiş fâkihe arzettikten sonra son şeklini verdiği zikredilmektedir.[28] Bu durum İmam Mâlik'in eserini telif ederken çok titiz davrandığını ve eserini işin uzmanlarına arz ederek ilimde önemli bir geleneği oluşturduğunu göstermektedir.

[21] Ebû Zehre, *Mâlik*, 244.
[22] Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 213; Ebû Zehre, *Mâlik*, 243.
[23] Ebû Zehre, bu rakamı yedi çıkarmaktadır .Ebû Zehre, *Mâlik*, 243
[24] Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 213.
[25] Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 213.
[26] Zeydan, *İslâm Hukuna Giriş*, 250;Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, 430;Ebû Zehre, *Mâlik*, 243-244; Karaman, İslâm Hukuk Tarihi, 207; Atar, 406.
[27] Ahmed Emîn bu rivâyetin kaynağını vermemekle birlikte, rivâyetin meşkûk olduğunu belitmektedir. Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm,* II, 213.
[28] Kattân, 92.

3. Muvatta'da Geçen Kavramlar

"*el-Emru indenâ*", Muvatta'da en çok tekrar edilen tabirdir.[29] Mâlik, bir rivayete göre hocalarının görüşleri arasında tercih yaparken, başka bir rivayete göre ise Medine'de herkesin bildiği şeyleri ifade ederken "el-emru indenâ" kavramını kullandığını söylemiştir. Tabirdeki "indenâ: bize göre" kısmıyla kimin kastedildiği tam olarak hiçbir zaman bilinemese de, İmam Mâlik'in bu tabirle Medine içindeki herkesin görüş birliğini değil, bir tercihi ifade ettiği söylenebilir.

Muvatta'da çok fazla tekrar edilen ve sürekli tartışılan kavramlardan bir diğeri "*el-Emrü'l-müctema' aleyh*" tabiridir. Bâcî'ye göre İmam Mâlik söz konusu tabiri, bazı durumlarda ihtilâf olmakla birlikte genellikle kendisinin hoşnut olduğu ve kendilerine tabi olduğu kimselerin görüş birliğini ifade etmek için kullanmaktadır.[30] Kâdî İyâz'e göre ise, söz konusu tabir fıkıh ve ilim ehlinin, ihtilâfa konu olmaksızın görüş birliğine vardıkları durumlara işaret etmek üzere kullanılmıştır.[31]

Muvatta'ın İslam hukuk tarihi açısından en kayda değer özelliklerinden birisi Mâlikilere ait olan amel-i ehl-i Medine deliline dair bazı kavramlara yer vermesidir. Amel-i Ehl-i Medîne'yle ilgili yaklaşımlar genelde bu delilin neye delalet ettiği ve delilin bağlayıcılığı hususundaki tasniflerle ilgilidir. Söz konusu delilin tanımı noktasında tam bir ittifak mevcut değildir. Mâlikîlerin bir kısmı, bu delilin icmâya, bir kısmı da mütevâtir sünnete delâlet ettiğini ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte bu delilîn sürekli devam eden nakle(المنقولات المستمر), sahâbe ve tâbîinden varid olan Medîne icmâına, Medînelilerin geçmiş rivâyetlerine delâlet ettiği de zikredilmektedir.

Amel-i ehl-i Medîne'yle ilgili farklı yaklaşımların sebebi, İmam Mâlik'in Muvatta'da kullandığı tabirlerin farklılığı ve bu tabirlerin delaleti, bağlayıcılığı husunda kendisinden sınırlı bir bilginin olmasıdır. İmam Mâlik Muvatta'da sadece merfû, mevkûf hadîsleri zikrettikten sonra, " el-Emru muctemeu aleyhi İndena", "Ve zelike'l emru indenâ" gibi tabirleri referans göstererek kendi görüşünü belirtir. İmam Mâlik, bu kavramların Medîne icmâsına ya da amel-i ehl-i Medîne'ye delalet ettiği ve kavramların bağlayıcılığı noktasında en küçük bir imada dahi bulunmamaktadır. Bu kavramların yorumlanması ve bağlayıcılığı hususunda ihtilafların ve tartışmaların görülmesi sonraki dönemlere ait bir olgudur.

İmam Mâlik bazı kavramlarla Muvatta'da istihsan deliline yer vermektedir. Muvatta'da İmam Mâlik, "قال مَالِكٌ: وَأَحْسَنُ مَا سَمِعتُ فى الَّذى " şeklinde bir ibare kullanarak istihsanın kelime manasına işaret etmiştir.[32] İmam Mâlik kavramı fıkhî bir kavram olarak kullanmasa da onun bu kavramlar istihsanın anlam çerçevesine işaret ettiği söylenebilir.

---

[29] Bk. Mâlik, b. Enes Ebî Abdillah, *Muvatta'(Rivâyetu Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî, I-II)*, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997, Beyrut, "Tahâret", 2/11, 28/101, 29/108; "Salât", 10/43, 13/56; "Salâtü'l-leyl", 1/7; "İdeyn", 4/9; "Kur'ân" 5/16; "Zekât", 8/19, 9/20, 15/27, 17/29, 18/31; "Hac", 12/40, 27/87, 31/99, 32/103, 68/205; "Nüzûr ve'l-eymân", 1/3, 2/5, 7/11; "Sayd", 4/14; "Akīka", 2/7; "Nikâh", 2/6, 5/15, 6/16, 11/27; "Talâk", 6/17, 8/22, 10/29, 13/35, 15/39, 20/52, 21/58, 23/68, 24/69, 25/71, 29/82, 31/89, 32/92, 33/94; "Büyû'", 1/1, 4/4, 8/13, 18/39, 21/49, 22/52, 32/71, 34/75, 37/78, 38/80, 41/86; "Müsâkāt", 1/2; "Şüf'a", 1/3, 2/4.

[30] Bâcî, Ebi Velîd Süleymân b. Half b. Said b. Eyyüb, *İhkâmu'l Fusûl fî Ahkâmi'l Usûl, (*thk., Abdulmecid Türkî), Dâru'l Garbi'l İslâmî, Beyrut,1986, s. 485.

[31] Kādî İyâz, Tertîbü'l-medârik, II, 74.

[32] Mâlik, *Muvatta'*(Leysî Rivâyeti), I, 637, 644; Mâlik, *Müdevvene*, II, 252.

İmam Mâlik, Muvatta'da sünnet kavramına delâlet eden çeşitli ifadeler kullanmıştır.[33] Sünnet kavramına delâlet eden ‘السُّنَّةُ عِنْدنَا’[34], ‘السُّنَّةُ عِنْدنَا الَّتي لاَ اخْتِلاَفَ فِيهَا’[37] ‘السُّنَّة الَّتي لاَ اختِلاَفَ فِيهَا عِنْدَنَا.’[35], ‘مَضتِ السُّنّةُ’[36] gibi İmam Mâlik'e özgü ifadeler, sünnet kavramını ifade etmek için kullanılmaktadır. İmam Mâlik Muvatta'da merfu, mevkuf ve maktu hadislere yer verdikten sonra Medine'de yaygın olan sünnet uygulamasını ifade etmek için yukarıda zikrettiğimiz kavramları kullanmıştır.[38] O bu kavramlarla sünnetin değerini belirlemeye çalışmıştır. Henüz bu konudaki kavramların netleşmediği bir dönemde İmam Mâlik'in bu kavramları kullanması dikkate değerdir. Sünnetin ilk dönemlerdeki uygulamasının ortaya konulması açısından kavramlar büyük bir önemi haizdir.

Muvatta'a yer verdiği tabirler itibariyle nevi şahsına münhasır bir eserdir. Eser, bir taraftan sadece Mâlikilere ait olan kavramları ihtiva ederken diğer taraftan bütün mezhepleri ilgilendiren ortak kavramları içermektedir. Muvatta' kendine özgü kavramlarla, sünnet, istihsan, amel-i ehl-i Medine ve icmâ kavramının oluşmasında önemli bir vazifeyi icra etmiştir.

4. Muvatta'ın Önemi

Muvatta'ın fıkıh usûlü tarihinde önemli bir yeri vardır. Zeyd b. Alî'nin *"el-Mecmu"* isimli eserinden sonra İslâm hukukunun sünnî kolunda yazılan ilk fıkıh kitabı olması Muvatta'a fıkhın tedvini hususunda önemi bir mevki kazandırmaktadır.[39] Muvatta' ayrıca İslâm hukukunun sünnî kolunda ilk hukuk külliyatı (Corpus Juris) olarak kabul edilmektedir.[40]

Muvatta', diğer ikisini *Sahih-i Buharî* ve *Sahîh-i Müslim'in* teşkil ettiği, birinci tabakadan olan hadîs kitaplarından sayılmaktadır. Bundan dolayı İmam Şâfiî'nin Muvatta' hakkında, "*Yeryüzünde Allah'ın kitabından sonra en sahih kitap, İmam Mâlik'in Muvatta''ıdır.*"[41]söylediği rivayet edilir ki, bu ifade Muvatta'ın önemini belirtmesi açısından dikkate değerdir.[42]

Hadîs âlimleri, onda bulunan bütün hadîslerin, İmam Mâlik ve onun görüşünde olanların kriterlerine göre sahih olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Muvatta'da yer alan mürsel ya da munkatı' her hadîs istisnasız mutlaka bir başka tarîkten muttasıl olarak gelmiştir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında Muvatta'daki hadîslerin sahih olduğundan kuşku duyulmamaktadır.[43]

---

[33] Aktepe, İshak Emin, *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı,* İnsan Yay., İstanbul, 2008, 178.
[34] Mâlik, *Muvatta'*(Leys rivâyeti), Hadîs No: 684, I, 343.
[35] Mâlik, *Muvatta'*(Leys rivâyeti), Hadîs No: 487, 501,
[36] Mâlik, *Muvatta'*(Leys rivâyeti), Hadîs No: 2114, II, 264.
[37] Mâlik, *Muvatta'*(Leys rivâyeti), Hadîs No: 683 , I, 341.
[38] Örnek olarak bkz. Mâlik, *Muvatta'*(Leys rivâyeti), Hadîs No: 446, 490, I, 22, 247.
[39] Şafak, , Ali, *İslâm Hukukunun Tedvîni,* Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 1997, 77.
[40] Şafak, 77.
[41] İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, *el-İstizkâr,* Thk. Abdulmu'tî Emîn K'alâcî, Dâru'l-Va'y, Kahire, 1993, I, 167; Zehebî, *A'lam*, III, 3161.
[42] Dehlevî, Şah Veliyullah, *Hüccetu'llâh Bâliğa,*thk. Seyyid Sâbık, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 2005, I, 231.
[43] Dehlevî, Şahveliyullah, *Hüccetu'llah Bâliğa*, I, 231; Polat, 103.

Alimlerin Muvatta'a yönelik takdir edici ifadeleri vardır. Dehlevî (ö. 1276), Muvatta'ın ulaştığı şöhreti şu cümlelerle ifade etmiştir:

"Muvatta', İmam Mâlik henüz hayatta iken her tarafa yayıldı ve ünü İslâm âleminin her tarafına ulaştı. Zamanla şöhreti daha da arttı ve herkesin ilgisini çekti. Çeşitli ülkelerde bulunan fâkihler, görüşlerini ondaki hadîsler üzerine bina etmeye başladılar. Hatta Irak ekolü bile bazı konularda ona dayandı. Âlimler, zaman içerisinde devamlı onunla uğraşageldiler, onun hadîslerini tahric ettiler, mütabi ve şevâhidini (varyantlarını) buldular, manası açık olmayan lafızlarını açıkladılar, müşkil gözüken yerlerini izale ettiler, fıkhını ortaya koydular, râvîlerini araştırdılar."[44]

Hicrî ikinci yüzyılın en meşhur kitabı ve ilk müdevven fıkıh kitabı kabul edilen Muvatta'ın meydana gelişinde Hanefî metodunun[45] büyük bir etkisi olmuş; İmam Mâlik eserin tertibinde Ebû Hanife'nin (ö. h. 150)[46] hukuk öğretiminde takip ettiği metodu kullanmıştır.[47]

Muvatta' kendi alanında ilk olması ve İslâm Hukuk Tarih'inde müstesna bir yere sahip olması sebebiyle sonraki dönemde yazılan bazı hadîs ve fıkıh kitablarının yazılış metodlarını etkilemiştir. Buharî (ö. 256)'nin[48], *el-Camiu's-Sahih'i* oluştururken Muvatta'a uygulana yöntemden etkilendiği zikredilmektedir.[49] Ayrıca hadîs nakli hususunda Ebû Yusûf (ö.183/798)'un *Kitâbü'l-Harâc'*ını ve İmam Muhammed (ö. 189/805)'in[50] *es-Siyer*'ini yöntem bakımında etkilediği belirtilmektedir.[51]

Ulaştığı şöhret nedeniyle, hadîs edebiyatının en eski ürünlerinden olan Muvattâ üzerine, hadîs, fıkıh ve dil açısından bağımsız veya karma pek çok çalışma ve şerh yapılmıştır.[52]

5. Muvatta'ın Rivayetleri

İmam Mâlik'in öğrencileri Muvatta'ı kendisinden dinlemiş ve rivâyet etmişlerdir. Muvatta'ın birçok rivâyeti olmakla birlikte, günümüze ulaşan iki meşhur rivâyeti vardır. Bunlar; Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî'nin (ö. 234) rivâyeti ile Muhammedin b. Hasan eş-Şeybânî'in (ö. 189) rivâyetidir.[53]

---

[44] Dehlevî, Şahveliyullah, *Hüccetu'llah Bâliğa*, I, 231

[45] Âlimler, fıkıh usûlü tedvin edilmeden önce iki usûlden birine bağlı olarak kitab yazıyorlardı. Bunlardan biri fukahâ usûlü, diğeri mütekellimîn usuluydu. Bu usullerden Fukaha usûlünü Hanefiler uyguladığı için bu usûle "Hanefî mesleği ve usûlü" denmiştir. Bu usûlü tatbik eden fakîhler, usûl kaidelerini Fıkhın tatbikatından çıkarmışlardır. Ayrıca meseleleri izah ederken konunun anlaşılmasını sağlamak ve tatbikatını gerçekleştirmek bakımından çokça misaller vermişlerdir. Bu usûl, Mantık ilminde cüzden külle (tüme) varım esasına dayanmaktadır. Olaylardan hareketle genel kaidelere varılır. Şa'ban, Zekiyyüddin , *İslâm Hukuk İlminin Esasları*(trc. İbrahim Kafi Dönmez), Ankara, 2007, 35.

[46] Hicrî 80 yılında Kufe'de doğdu. Aslen Farisî'dir. Zengin bir ailenin çoçuğu olarak dünyaya geldi. Hicrî 150 yılında vefat etti. Ebû Zehre, Muhammed, *Ebû Hanîfe; Hayatuhû, Asruhû-Erâuhû ve Fıkhuhû*, Dâru'l Fikri'l Arabî, y. y., 1947, 14-30.

[47] Şafak, 77.

[48] Büyük âlim ve muhaddis. Tam adı Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buharî'dir. Hicrî 194 yılında doğdu. Hicrî 256 yılında Semerkand yakınlarında bulunan Hartenk'de vafat etti. Buharî, *Sahih-i Buhârî(Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh),* trc. ve thç. Abdullah Feyzi Kocaer, İstanbul, 2004, I, Mukaddime, 7.

[49] Şafak, 77

[50] Ebû Hanîfe'nin önde gelen talebelerinden olup tam adı, Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'dir. Ebû Yusûf, İmam Mâlik, Sufyan b. Uyeyne, Evzaî gibi alimlerden ders aldı. Harûn Reşîd döneminde Rakka kadılığı yaptı. Hicrî 189 yılında Rey'de vefat etti. Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri***,** Ankara, 1990, 22.

[51]Dehlevî, Şahveliyullah, *Hüccetu'llah Bâliğa*, I, 231; Şafak, 79

[52] Muvatta' şerhlerin geniş özeti için bkz. Mâlik, *Muvatta*'(Leysî rivayeti),, I, Mukaddime, 44-45.

[53]Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, 430; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi,* 207.

Bu rivayetlerden ilkinin ravisi olan Yahya b. Yahyâ, Muvatta'yı önce Mâlikîliği Endülüste yayan Ziyad b. Abdurrahman b. Ziyad (ö. 204)'dan okuduktan sonra Medîne'ye gitmiş ve Muvatta'yı burada İmam Mâlik'ten doğrudan dinlemiştir. Yahyâ b. Yahyâ'nın İmam Mâlik'e mülaki olması neticesinde Muvatta'nın söz konusu nushası son şeklini almıştır.[54]

Muvatta denildiğinde öncelikle İmam Mâlik'in talebesi olması hasebiyle Yahya b. Yahya el-Leysî'nin nüshası anlaşılır. Bu nüshanın çeşitli basımları vardır. Muvatta'ın bu nühasının ilmî yayımı, Muhammed Fuad Abdülbaki tarafından yapılmıştır. Yayımcı bu nüsha dışında onüç nüshayı da tanıtmıştır. Bu nüshaların bir kısmı hâlâ yazma halindedir, bir kısmı ise kaybolmuştur.[55]

Muvatta'nın bir diğer önemli nushası olan "Şeybanî nüshası" olarak bilinen rivayetin sahibi İmam Muhammed, kitabında önce İmam Malik'in rivâyetlerine yer verir, daha sonra ona muvafık veya muhalif görüşleri ve kendi tercihini belirtir.[56] İmam Muhammed, kendi tercihini belirtmek için, "و به نأخذ", " و عليه فتوى", "وبه يفتى" gibi tabirleri kullanmıştır.[57]

İmam Muhammed "لا بأس" tabiriyle cevaz olan şeyleri; " ينبغي كذا و كذا " tabiyle genel anlamda vacip ya da sünneti müekkede olan şeyleri ifade etmektedir.[58]

İmam Muhammed, kendi tercihini desteklemek için bazen Ebu Hanife'nin gerekçelerini uzun uzun açıklar. İmam Muhammed eserinde Ebu Yusûf'un görüşlerine yer vermez.[59]

İmam Muhammed bu eserinde Hz. Peygamber'den 429 hadîs, sahâbeden 628 ve tabiûndan 112 âsâr rivâyet etmiştir.[60]

6. Muvatta'ın Şerhleri

Yukarıda zikrettiğimiz üzere ulaştığı şöhret sebebiyle Muvatta' üzerine birçok şerh yapılmıştır. Bu şerhler genelde Muvvata'ın en meşhur rivayeti olan Yahya b. Yahya el-Leysî'nin rivayetini esas almaktadırlar.

Önemli Malikî âlim ve Muvatta' şarihi İbni Abdilber'in *el-İstizkar* ve *et-Temhid li ma fi'l Muvatta-i Minel Meani ve'l Esanid* adlı iki eseri Muvatta'nın en başta gelen iki şerhidir. Her iki eser de Yahya b. Yahya el-Leysî'nin rivayetini esas almaktadır. Bunlardan el-İstizkar Muvatta'nın tertibine göre yazılmasına karşın et-Temhid arap alfesinin sıralamasına göre düzenlenmiştir.[61]

Ebu'l Velid Süleyman el-Bâcî (ö. 494) tarafından yazılan *"el-Munteka Şerhi Muvatta-i Mâlik*" adlı kitap Muvatta'nın bir başka şerhidir. Muvatta'da yer alan hadisleri baştan tek tek ele alarak şerh etmiştir. Orta boylu bir şerhtir.[62]

Sonuç

[54] Mâlik, *Muvatta'*, I, Mukaddime, 44-45.
[55] Mâlik, *Muvatta'*(Leysî rivayeti), I, Mukaddime, 44-45.
[56] Mâlik, *Muvatta'*(Şeybânî), Mukaddime, 38-39.
[57] Mâlik, *Muvatta'*(Şeybânî), Mukaddime, 26.
[58] Mâlik, *Muvatta'*(Şeybânî), Mukaddime, 26.
[59] Mâlik, *Muvatta'*(Leysî rivayeti), I, Mukaddime, 47; Mâlik, Muvatta'(Şeybânî), 26.
[60] Mâlik, *Muvatta'*(Leysî rivayeti), I, Mukaddime, 47.
[61] Geniş bilgi için bkz. İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, 199.
[62] Bacî, I, s. 6.

İmam Mâlik'in önemli eseri olan Muvatta' İslâm hukuk tarihi açısından önemli bir konuma sahiptir. Muvatta' sünnî kolunda yazılan ilk fıkıh ve hadis kitabı niteliğini haizdir. İmam Mâlik eserinde hem hadislere hem de fıkhî nitelikli şahsî görüşlerine yer vermiştir. Bu açıdan eser hem hadşs hem de fıkıh kitabı niteliğindedir.

İmam Mâlik Muvatta'da senet açısından farklı şekillerde tasnif edilen çeşitli hadis türlerine yer vermiştir. Bablara göre Muvatta'ı tasnif eden İmam Mâlik eserinde önce merfu daha sonra sırasıyla mevkuf ve maktu hadsilere yer vermiştir. İmam Mâlik hadisler arasında hiyerarşiye dikkat etmiştir.

Hadsilerin yanı sıra İmam Malik kendi şahsi görüşlerine de yer vermiştir. Fakat o görüşlerini doğrudan zikretmek yerien bazı kavramların referansına başvurarak görüşlerini ifade etme yolunu tercih etmiştir. İmam Mâlik kendi görüşlerini ifade etmeden önce amel ve sünnete ilişkin bazı kavramalara yer vermiştir. Bu kavramların tam olarak neye delalet ettiği bugün dahi tartışma konusudur.

Muvatta islam dünyasında büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Şöhretinden dolayı eser bir çok alimin övgüsüne mazhar olmuştur. Eserin birçok rivayeti oluşmuştur. Dünyanın çeşitli yerlerinde Medine'ye gelen İmam Mâlik'in öğrencileri ondan rivayet etmişlerdir. Birçok âlim Muvatta' üzerine şerh yazmıştır.

Kaynakça

Hallâf, Abdulvahhab, (trs.), Hulâsatu'Teşrî' İslâmî, Kahire.

Ahmed Emin, (1955), Fecru'l-İslâm, Kahire.

Atar, Fahrettin, (trs.), Fıkıh Usûlü, İstanbul..

Bâcî, Ebi Velîd Süleymân b. Half b. Said b. Eyyüb, (1986)İhkâmu'l Fusûl fî Ahkâmi'l Usûl, (thk., Abdulmecid Türkî), Dâru'l Garbi'l İslâmî, Beyrut.

Cuveynî, İmamu'l Harameyn Ebî Meâlî Abdil Melik b. Abdillah b. Yûsuf, (1399), el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh, Katar.

Çakan, İsmail Lütfi, (2010), Hadîs Usûlü, MÜİFAV Yay., İstanbul.

Ebû Zehre, Muhammed, (1989), Târihu'l Mezâhibu'l-İslâmî(I-II), Dâru'l-Fikri'l Arabî, Beyrut.

Hallâf, Abdulvahhab, Hulâsatu'Teşrî' İslâmî, Dâru'l Kalem, Kahire.

Hallâf, Abdulvahhâb, (1973), İslâm Hukuk Felsefesi, (çev. Hüseyin Atay), Ankara.

İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, (1967), et-Temhid li ma fi'l Muvatta'i min Maânî ve'l-Esânîd(I-XXVI), Rabat.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sad b. Munî' ez-Zührî, (2001), Kitâbu Tabakât'ul-Kübra(I-XI), (thk. Alî Muhammed Amr), Kahire.

Kâdî İyâz, Musâ b. İyâd es-Sebdî, (1965), Tertîbu'l Medârik ve Takrîbu'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lemi Mezhebi Mâlik(I-II), Rabâd.

Karaman, Hayreddin, (2009), İslâm Hukuk Tarihi, İz Yayıncılık, İstanbul.

Kattân, Menna', (1996), Tarih-u Teşri' İslâm, Riyâd.

Mâlik, b. Enes Ebî Abdillah, (1997), Muvatta'(Rivâyetu Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî, I-II), Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut.

Polat, Selahattin, (2010), Mürsel Hadisler ve Delîl Olma Yönünden Değeri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Gaymâz, (2004), Siyeru A'lâmu'n-Nübelâ(I-III), Beytu'l-Efkâri'l-Düvelî, Lübnan.

Zeydân, Abdulkerim, (1976), İslâm Hukukuna Giriş, (çev. Ali Şafak), İstanbul.

Zeydan, Abdülkerim, (2001), el-Medhal lî Dirâseti'l-Şerîati'l-İslâmiyye, Dâru'l Ömer b. Hattâb, Kahire.

Ziriklî, Hayreddin, (2002), 'Alâm(I-VIII), Dâru'l İlmi'l Melâyiyîn ,Beyrut.

Aktepe, İshak Emin, (2008), Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı, İnsan Yay., İstanbul.

Şafak, Ali, (1997), İslâm Hukukunun Tedvîni, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum.

İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, 81993), el-İstizkâr, Thk. Abdulmu'tî Emîn K'alâcî, Dâru'l-Va'y, Kahire.

Dehlevî, Şah Veliyullah, (2005), Hüccetu'llâh Bâliğa,thk. Seyyid Sâbık, Dâru'l-Ceyl, Beyrut.

Şa'ban, Zekiyyüddin, (2007), İslâm Hukuk İlminin Esasları, (trc. İbrahim Kafi Dönmez), Ankara.

Ebû Zehre, Muhammed, (1947), Ebû Hanîfe; Hayatuhû, Asruhû-Erâuhû ve Fıkhuhû, Dâru'l Fikri'l Arabî.

Buharî, Muhammed b. İsmâ'îl, (2004), Sahih-i Buhârî (Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh), trc. ve thç. Abdullah Feyzi Kocaer, İstanbul.

Özel, Ahmet, (1990), Hanefî Fıkıh Alimleri, Ankara.

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE BİR SEMBOL OLARAK "KİTAP"

Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL

Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Günlük hayatta karşımıza çıkan birçok kavram ve olguyu edebî metinlerde de kullanmak isteyen şairler, bu kavram ve olguları mecaz, istiare, teşbih, kinaye gibi anlam sanatlarından yararlanarak başka kavram ve olgularla ilişkilendirmişler ve estetik bir malzeme olarak kullanmışlardır. Klasik edebiyatın en dikkat çekici özelliği olan tasvirî anlatımlar, daha çok soyut olayları, hayalleri somut biçimde anlatma esasına dayanır. Somut kavramları, somut kavramlarla ilişkilendiren şairler, soyut kavramları da çeşitli ilgi ve bağdaştırmalarla semboller aracılığıyla somutlaştırmışlardır. Bu somutlaştırmalarla kelimelerin anlam sınırlarının genişletilmesi, şiir dilini zenginleştirmiş, şiirde derin bir yapı oluşturmuştur.

Bu bildiride insan hayatında önemli bir yere sahip olan "kitap" kavramının Klasik şiirde, hangi hayal ve tasavvurlarla hangi kavram, olgu ve olaylarla ilişkilendirildiği üzerinde durulacaktır. Şiirde "kitap"la kurulan ilgi ve ilişkilendirmelerde daha çok şekilsel özellikler (düzlük, iki kapaktan oluşma, kapakların açılması-kapanması, yapraklardan ve bölümlerden oluşma, her sahifede yazıların bulunması, hacimli olması); renksel özellikler (beyazlık, parlaklık, siyahlık); soyut özellikler (okuma/anlamlandırma, içerik, anlatma, mesaj verme, anlama, abartı, etkileme, çokluk, yücelik, değersizlik vb.) dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, sembol, kitap.

"BOOK" AS A SYMBOL IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Abstract

Poets who want to use many conceps and notions we face in the daily life in literary texts relate these concepts and notions with the other ones by making use of meaning arts such metaphor, figure, similitude and allusion and use them as aesthetical materials. Depicted narrations which is one of the most remarkable features of Classical literatüre mostly depends on narrating abstract events, imaginations in concrete form. Poets relating concrete concepts with other concrete ones, concretize abstract concepts with various relevances and harmonisations via symbols. The broadening of meaning limits of words thanks to these concretizations enriches the poetry language and creates a deep structure in poetry.

In this paper, with which imaginations, envisions, concepts, facts and events the concept of "book" which has an important place in the life of human is related will be examined. In poetry, mostly formal features (flatness, formed from two covers, opening-closing of the covers, formed from sheets and parts, having writing in each page, being sizable); tinctorial features(whiteness, brightnes, blackness); abstract features (reading/sense-making, content, narration, giving message, understanding, exaggeration,

affecting,abundancy, supremacy, valuelessness) draw attention in the relation and association created with “book”

Keywords: Classical Turkish poetry, symbol, book.

Giriş

Duygu ve duyarlılıkları ifade etmek için günlük hayatta kullandığımız dildeki kelimeler ve söz kalıpları çoğu zaman yeterli olmaz. Ancak bunları dille ifade etmek içinde doğal dil göstergelerinden başka araç yoktur. Doğal dili, şiire özgü iletişim dili haline getirmek için dil göstergelerine yeni anlam, ses ve söyleyiş değerleri yüklemeye ihtiyaç duyulur. Ancak dil göstergeleri sınırlıdır. Sınırlı olan dil göstergeleriyle belirlenmesi mümkün olmayan duyarlılıkların, sezgilerin ifade edilmesi söz konusudur. Bu durum kullanılan dilden hareketle ve onun malzemeleriyle yeni bir dil kurmayı gerektirir. Özel bir duyarlılığı, duyguyu, sezgiyi, algıyı, durumu; daha doğru, daha canlı, daha güzel ve daha tesirli ifade etmek, bunları bilinen başka şeylerle anlatmak, göstermek, sezdirmek için gereklidir. İlişkilendirerek anlatmak, bir yönüyle anlatan kişinin zevki, kültürü, amacı, bir yönüyle de kullandığı dilin imkânlarıyla ilgilidir (Aktaş 2009: 32).

Şairler sıradan insanlardan farklı olarak varlığa değişik açılardan bakarlar. Derinlikli düzeyde hayret ve hayranlıkla baktıkları varlıkta kimsenin göremeyeceği nitelikler ve özellikler görürler. Toplumun alışkanlık ve önemsememe perdesiyle üzerini örttükleri zenginlikleri, büyük sırları, eşyanın görünmeyen yönlerini şairler keşfederler. Şair; güneşe, yıldıza, denize, ağaca, masaya, kaleme, kitaba sıradan insanlardan farklı bakar. Onun gördüğü güneşten okuyucular, o zamana kadar hiç fark edemedikleri yeni yeni özellikler görürler. Şair, çoğu zaman sıradan ve somut bir görüşle değil, rüyaya dönüştürerek hayale sarmalayarak sunar ve onu esrarengiz bir hâle koyar (Çetin 2013: 43). Şairin yarattığı soyut görüntü genel olarak imge ve sembollere dayalı olarak gerçekleştirilir. Dilin gerçek (bilinen) ve yan anlamlarının dışında başka şeyleri çağrıştırması ve hayalimizde bilinen anlamlardan başka anlamlar canlandırması imkânından sanatçılar, sanat dehaları ölçüsünde istifade etmişlerdir (Çetin 2013: 86).

Klasik Türk edebiyatı şairleri de şiir dilinde kullanılan kelime kadrosu sınırlı olduğu için söz ve anlama dayalı edebi sanatları kullanarak birçok kelimeye bilinen anlamının dışında yeni anlamlar yüklemişlerdir. Günlük hayatta karşımıza çıkan birçok kavram ve olguyu edebî metinlerde de kullanmak isteyen şairler, bu kavram ve olguları başka kavram ve olgularla ilişkilendirerek estetik bir malzeme olarak kullanmışlardır. Klasik edebiyatın en dikkat çekici özelliği olan tasvirî anlatımlar, daha çok soyut olayları, hayalleri somut biçimde anlatma esasına dayanır. Somut kavramları, somut kavramlarla ilişkilendiren şairler, soyut kavramları da çeşitli ilgi ve bağdaştırmalarla somutlaştırmışlardır. Bu somutlaştırmalarla kelimelerin anlam sınırlarının genişletilmesi, şiir dilini zenginleştirmiştir.

Gündelik hayatta sıkça kullanılan “kitap” göstergesi, Klasik şiirde bilinen (düz) anlamının yanı sıra mecaz-ı mürsel yoluyla “Kur’ân-ı Kerîm ve dört kutsal kitap” için de kullanılmıştır. Bu çalışmada, kitap göstergesinin farklı hayal ve tasavvurların etkisiyle çeşitli kavramlarla ilişkilendirilerek kazandığı sembolik anlamlar üzerinde durulacaktır. Şiirde “mushaf” olarak da geçen “kitap”la kurulan ilgi ve ilişkilendirmelerde daha çok şekilsel özellikler (düzlük, iki kapaktan oluşma, kapakların açılması-kapanması,

yapraklardan ve bölümlerden oluşma, her sahifede yazıların bulunması, hacimli olması); renksel özellikler (beyazlık, parlaklık, siyahlık); soyut özellikler (okuma/anlamlandırma, içerik, anlatma, mesaj verme, anlama, abartı, etkileme, çokluk, yücelik, değersizlik vb.) dikkat çekmektedir.

1. "Kitap"la İlişkilendirilen Kavramlar

a. Sevgili/Sevgili ile İlgili Unsurlar

Şiirlerde sevgiliye ait vasıfların dile getirildiği beyitlerde şairler "kıymet, mahremiyet, sır, dostluk" gibi soyut kavramları somutlaştırmak için kitap sembolünden faydalanırlar. Sevgilinin yaratılışı, güzelliği (hüsn) şekil, renk ve soyut olarak da etkileme yönünden kitapla ilişkilendirilen kavramların başında gelir. Bunun yanında sevgiliye ait olan yüz (cemâl, rûy), yanak (ruh), yüzdeki tüyler (hatt), kirpik (müjgân), kaş (ebrû), saç (zülf), ben (hâl), göz (çeşm) dudak (la'l), ağız (dehen) şekil, renk ve soyut olarak da etkileme yönünden kitapla bağdaştırılır. Ayrıca sevgiliye atfedilen naz, işve, cefâ, gurur, naziklik, sevgi (mihr), vefâ, övgü (medh) gibi soyut kavramlar çokluk, abartı ve etkileme ilgisiyle kitapla ilişkilendirilir.

Sevgili bir yaratılış kitabı olarak tasavvur edilince onun temiz yüzü (beyaz) ve saçının (siyah) vasıflarını ortaya koymak için şairin sözü, gece ve gündüz yapraklarının süsü olur:

Vasf-ı rûy-ı pâk ü zulfiyle kitâb-ı hilkatün

Zîver-i evrâk-ı eyyâm u leyâlîdür sözüm (Yenişehirli Avnî K. 9/20)

Âşık, gül yüzlü sevgiliye ariflerle oturup kalkmasını, içini irfanla doldurmasını tavsiye ederken cahil kimselere de kitap gibi açılmamasını, yani onlarla muhatap olmamasını, onlara sırları ifşa etmemesini öğütler:

Derûnun pür-maᶜârif hem-nişînün merd-i ᶜârif kıl

Açılma ey yüzi gül şahs-ı nâ-dâna kitâb-âsâ (Bâkî G. 2/3)

İnsan hayatında kitabın en iyi dost olduğu söylenir. Sırları anlatacak bir dost, arkadaş bulunmadığında sevgilinin aşkı, âşığı rahatlatan bir kitap olarak görülür:

Vâkıf-ı râz-ı derûnum yok enîs ü hem-demim

Sen bana ey 'aşk-ı cânan bir kitâb oldun bu şeb (Erzurumlu Zihnî G. 14/5)

Âşık, sevgilisinin cahillerle muhatap olup onların sorularına cevap vermemesini, Kur'ân-ı Kerîm gibi Allah'ın sırlarının saklandığı bir mahzen olmasını ister:

Rûy-ı nâdâna açılma söyleme virme cevâb
Gel kitâb-ı Hak gibi râz-ı Hudâya mahzen ol (Yahyâ Bey G. 246/3)

Sevgilinin yüzü o kadar parlaktır ki güneş bile sevgilinin güzellik kitabından ışık almaktadır. Hiçbir gül yüzlü (güzel) ışık saçan ay yüzlü sevgiliyle iddialaşamaz:

Nüsha-i rûşen durur hüsnün kitâbından güneş

Kangı gül yüzlü kılur sen mâh-ı tâbân ile bahs (Revânî G. 33/3)

Sevgilinin güzellik mecmuâsı, birçok anlamı içeren bir kitap gibidir. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri bu anlamları açıklamak için çıksa buna şaşılmamalıdır:

'Aceb mi hâşiye yazsa gubârî hatt ile hattun

Begüm mecmû'a-i hüsnün kitâb-ı pür-maânîdür (Hayretî G. 45/4)

Sevgilinin güzellik kitabının bölümlerinde vefâ bahsi aransa da her bölüm ya cefa ya da nazla ilgilidir:

Araram hüsn kitâbın ki vefâ resmi bulam

Hâ cefâ bâbıyile mes'ele-i nâz açılur (Mihrî Hatun G. 35/5)

Sevgili, güzellik kitabını cahil zümresine açmamalıdır; kötü nefisli insanlar ayna gibi parlak yanakları paslandırıp sevgiliye zarar verebilir:

Zümre-i nâdâna 'arz itme kitâb-ı hüsnüni

Bed-nefeslerden ruhun âyînesi jeng olmasun (Nev'î G. 366/3)

Sevgilinin güzellik kitabı gül goncası gibi açılınca artık bahar gelmiş demektir ve bülbül, sevgiliye kavuşmanın haberini verir:

Kitâb-ı hüsn ki yârin açıldı gonce-i gül

Bahâr erdi visâlin haber verir bülbül (Mekkî G. 17/1)

Aşk dersi, sevgilinin güzellik kitabından okununca âşığın aklı fikri başından gider:

Görüp hüsnün kitâbın okıdum tâ dersini aşkun

Yitürdüm akl ile fikri çıkardum yâddan şimdi (Nehcî G. 338/3)

Sevgilinin yüzü parlaklığından ve düzlüğünden dolayı kitaba benzetilirken naz ve işvesi o kitabın bölümleri olarak görülür:

Ey mushaf-ı cemâl cemâlün kitâbınun

Her faslı fasl-ı şîve vü her bâbı bâb-ı nâz (Karamanlı Nizâmî G. 43/5)

O taze yüzlü güzelin iki elini yüzüne koyması gümüş rahleye kitap konması gibidir:

İki elin rûyına koyıcak ol tâze-rû
Rahle-i semînine koydı sanurlar kitâb (Fasîhî G. 46/6)

Klasik şiirde sevgili, daima yüzünü âşıktan gizlemek ister. Aşağıdaki beyitte âşık, sevgilinin kendisinden kitap gibi parlak olan yüzünü saçıyla örterek gizlediğini ancak dinsiz rakibe bunu gösterdiğini söyleyerek sitemini dile getirir:

Kitâb-ı rûyını zülfiyle hıfz eylerken 'âşıkdan

Dirîgâ ol rakîb-i kâfir-i bî-dîne gösterdi (Fasîhî G. 334/3)

Sevgilinin yüzü Mushaf (Kur'ân-ı Kerîm), yüzündeki ayva tüyleri bismillah (Allah'ın adı) beni nokta, sözü rahman ve rahîm (merhamet eden, esirgeyen) bütün özellikleri âdete Kur'ân'ın kendisini gösterir:

Yüzü Mushaf hattı bi'smillâh hâli noktadır

Sözü rahmâni'r-râhîm mecmû-ı Kur'ân gösterir (Nesimî G. 43/3)

Sevgilinin yüzü güzellik kitabıdır, iki yanağı da bunu doğru bir şekilde açıklar:

Rûy-ı dil-ber kitâb-ı behcetdür

İki haddi iki beyân-ı sahîh (Azmizâde Hâletî G. 113/3)

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri kitaptaki yazılar gibidir, ancak bu kitapta sevgi ve vefadan eser yoktur:

Çok bakma hatt-ı yâra ki kimse çıkarmamış

Mihr ü vefâ hikâyetini bu kitâbdan (Nevres-i Kadîm G. 102/2)

Sevgilinin yanağını siyah ayva tüyleri içinde görenler, kitap içinde bir taze gül yaprağı açılmış zannederler:

Gören 'izârına hatt-ı siyâh-tâb içre

Nühüfte berk-i gül-i ter sanır kitâb içre (Nedîm G. 135/1)

Sevgilinin beni, kaşı, ayva tüyleri ve saçı âşıkların kitabıdır; saç ise o kitabın fihristidir.

Hâl u ebrû vü hat ü zülfün kitâb-ı âşıkân

Kâkülün ey meh başunda gûyiyâ fihristedir (Hafîd G. 67/4)

Sevgilinin dudağı sırlardan bahseden bir kitap olunca ağzı da o icaz kitabının miklebi (eski kitaplarda sol taraftaki fazla parça) olur.

Dehen kitâb-ı muharrer mebâhis-i esrar

Zeban o nüsha-i i'câza mıkleb-âsâdır (Es'ad Efendi K 3/9)

Sevgilinin kaşı âdeta nurdan bir rahle, alnı ise (çizgilerden dolayı) naz kitabıdır. Dünya mektebinde naz sahipleri ondan ders alırlar.

Nûrdan rahle kaşun alnun kitâb-ı şîvedür

Mekteb-i âlemde ehl-i nâzalur senden sebak (Enverî G. 141/3)

Sevgili, bütün zıtlıkları bünyesinde toplar. Onun hattı (ayva tüyleri) güzellik kitabına, la'l gibi olan dudağı ise şaraba benzer:

Hayfâ ne fitnesin kim ezdâdı cem' idersin
Hattuñ kitâb-ı hüsne la'lüñ şarâba benzer (Bursalı İffet G. 32/4)

Klasik şiirde sevgilinin en önemli vasıflarından biri de âşığa karşı duyarsız davranması, onu hiçbir zaman hesaba katmamasıdır. Âşık, sevgilisi uğruna canını bile seve seve verirken sevgili, umursamaz tavırlarına devam eder. Sevgilinin nazı, cilvesi, işvesi, vefasızlığı, gururu, cefası vb. çoğu zaman çokluk, etkileme ve muhteva ilgisiyle aşk kitabının bir bölümü olarak değerlendirilirken bazen de doğrudan doğruya kitapla ilişkilendirilir.

Sevgilinin naz şekillerinin sınırı yoktur, naz kitabında her bölüm bir tarafa düşmüştür:

Ebvâb-ı nâz-ı dil-bere gâyet mi var velî

Düşmiş kitâb-ı 'işvede her bâb bir yire (Mezâkî G. 387/3)

Yüz, kitaba benzetilince onun her bir unsuru kitabın bir bölümü gibi düşünülür. Sevgilinin yüzünde yan bakışları müderris olunca birileri gelip ondan naz dersini alırlar, yani sevgiliden nazın nasıl yapılacağı hususiyetlerini öğrenirler:

Gamzen müderris oldı cemâlünde illerün

Okur güzelleri gelür andan kitâb-ı nâz (Karamanlı Aynî G. 209/5)

O (resim gibi güzel olan) sevgili o kadar naz ve işve bilir ki görenler, onun naz kitabı okuduğunu zanneder:

Şol denlü nâz u şîve bilür ol nigâr kim

Gören sanur anı k'okumışdur kitâb-ı nâz (Karamanlı Nizâmî G. 43/4)

Âşık, naziklikten bahseden kitabını kaleme aldığından beri kimi sevgililer onu şerh etmiş, kimi de ona haşiye (açıklama) yazmıştır. Sevgililer, nazlanmayı pratiğe dökmüştür:

Kimi dil-berlerüñ şerh itdi kimi hâşiye yazdı

Sen idelden berü te'lîf nâzüklük kitâbını (Me'âlî G. 103/5)

Sevgili, naz kitabını okuduğu için o ilimle ilgili her şeyi öğrenmiştir. Onun bundan sonra işi gücü âşıklarına naz ve cilvedir:

Okumış yazmış kitâb-ı nâzı şimdi dil-berün

San'atı şîve durur işi güci 'uşşâka nâz (Revânî G. 152/3)

Naz ilminde sevgili ders verecek kadar yeteneklidir, çünkü naz kitabındaki meseleler onun aklındadır:

Şîve fenninde nigârum bir müderrisdür hemân

Hâtırında çok mesâyil var kitâb-ı nâzdan (Revânî G. 291/39)

b. Âşık/Şairle İlgili Unsurlar

Bazı beyitlerde âşık kendisini doğrudan doğruya şekil ve içerik(mahiyet) noktasından kitapla ilişkilendirmiş, bazı beyitlerde de "aşk, dert, bela, keder, acı, akıl, düşünce, sır, beden, gönül, ömür, amel, arzu, perişanlık, bilgi vb." kavramlarla kitap arasında şekil, içerik, etkilenme, çokluk gibi anlam birimleriyle ilişkiler kurulmuştur.

Âşık, kendisini dert ve bela kitabı olarak görmektedir. Bu kitabın bir harfini büyücü (sevgili) işitse mutlu olur:

Ben bir kitâb-ı derd ü belâyam ki ez-kazâ

Bir harfini işitse cadû şâd-mân olur (Keçecizâde İzzet Molla K. 6/3)

Âşığın çehresi kitabın sahifesi gibi olduğundan gam hikâyesini beyan etmektedir. Âşığın yüzündeki her unsur bir kitap, gözü ise onlardan kanlı bir bölümdür.

Çihrem Rahîmî kıssa-i gussam beyân ider

Her bâb bir kitâb gözüm ana bâb-ı sürh (Rahîmî G. 30/7)

Âşıklar, cahillerle muhatap olup onlara dertlerini söylemez; çünkü sadece dışa bakanlar âşıkların hâlini anlamaz.

Söylemez nâdâna açılmaz kitâb-ı mantıkuz

Anlamaz bilmez çıkarmaz ehl-i zahirler bizi (Yahyâ Bey G. 475/4)

Âşıklar gerçeğin hazineleriyle dolu, anlaşılması zor kitap gibidirler. Bilgi sahibi olmayan cahiller, hangi kapıdan girerse girsin onları fethedemez (anlama/çözme):

Hîc bâb ile bizi feth idemez nâdân fakîh

Genc-i tahkikât ile memlu kitâb-ı muğlakuz (Kelâmî G.110/5)

Kapalı olduğunda okunamadığı için kitabın neden bahsettiği anlaşılamaz, bir anlamda içindeki sırlara ulaşılamaz. Aşağıdaki beyitte şair, kapalı kitap imgesini kullanarak gizli sırlarını gence, ihtiyara söylemediğini belirtir:

Ne şerh itdüm gülistân-ı hat-ı ruhsâr-ı cânânı

Ne şeyh şâbe açıldum râz-ı pinhânum kitâb-âsâ (Fasîhî G. 28/3)

Kâinat bir kütüphane şeklinde tasavvur edilince âşığın cismi, bu kütüphanede bütün organları ödünç olarak verilmiş kitap olarak görülür:

Bu kütüb-hâne-i ‘alemde kitâb-ı cismim

Cümle eczâ-yı hevâsımla benim ‘âriyedir (Erzurumlu Zihnî G. 113/3)

Aşk, maddî ve manevî bütün özellikleriyle bir bilim dalı olarak değerlendirilir. Aşağıdaki beyitte şair, aşk ilminin noktasına kadar sır olan bir kitabı olduğunu ve bu kitabın bölümlerinin âşıkların kırmızı kanıyla yazıldığını söyler:

Noktası sır fenn-i ‘ışkun bir kitâbı var imiş

Surh-ı hûn-ı ‘âşık ile fasl u bâbı var imiş (Âşık Çelebi G. 113/1)

Aşk kitabını anlamak, aşk ilminin sırrını çözmek zordur, öyle herkesin kârı değildir. Âşık gam mektebinde aşk kitabını bitirmişken Mecnûn, daha Leylâ ile ilgili bahsi okumaktadır:

Kitâb-ı aşkı ben hatmetmiş iken mekteb-i gamda

Henüz Mecnûn ey hâce okurdı sûre-i Leylâ (Rahimî G. 7/4)

Bazı âşıklar, aşka farklı açılardan baktıkları için her ne kadar aşk kitabı zor ve sırlarla dolu ise de bu kitabın her bölümü türlü türlü lezzetleri içerir; sevgi ve muhabbet kitabında acı bir bölüm yoktur:

Her fasl u bâbı müştemil envâ‘-ı lezzeti

Yokdur kitâb-ı mihr ü mahabbetde bâb-ı telh (Hâzık G. 41/4)

İnsan hayatında her geçen gün aslında ömür kitabının yaprakları gibidir. Gaflette olan insan ömür kitabının bir gün ölümle dürüleceğinden habersizdir:

Dirîgâ kim gafletdeyüz hey

Kitâb-ı ‘ömrümüz eyler ecel tayy (Nakşî G. 57/1)

Ölüm gelip çattığında insan, akıbetinin ne olacağını düşünürken diller tutulacak, o an yalnızca amel kitabından bahsedilecektir:

O zamân kim edeler bahs-i kitâb-ı a‘mâl

Fikr-i encâm ile ma‘kûd ola herkesde zebân (Eşref Paşa K. 3/71)

Âşık, o kadar dertlidir ki dert ve hasret onun gönlünü Leylâ ile Mecnûn kitabı yapmıştır. Şekil itibariyle gönül (kalp) kitaba benzetilirken çekilen dert ve sıkıntılarda o kitabın mahiyetini, nelerden bahsettiğini ifade etmektedir:

Derd ü hasret tamâm-ı mefhûmı

Leylî Mecnûn kitâbıdır gönlüm (Nevres-i Kadîm G. 89/4)

Aşkın sıkıntıları nedeniyle yırtılan yaka bir kitabın parçalanması gibi düşünülürken bu durumda ne yapacağını şaşıran âşık, kendisini akan nehrin üzerindeki saman çöpüne benzetir:

Yakamuz ‘ışk eli çak ideli mânend-i kitâb
Sanki enhâr ile deryaya giren kâhuz biz (Yahyâ Bey G. 143/4)

Kitap dendiğinde insanın aklına ilim, sanat, hikmet, marifet vb. gelmektedir. Âşık, yeri geldiğinde sultanlığı, şeyhliği, dervişliği bir tarafa bırakarak aşkın hallerini anlatan bir kitap olduğunu belirtir:

Ne sultamız ne dervîşüz ne şeyh-i kâmyâbuz biz
Deminde ‘âşıkîne açılur söyler kitâbuz biz (Yahyâ Bey G. 173/1)

Âşık, sevdasında o kadar samimidir ki âşığın beden kitabı gam eliyle yüz parça olsa da sine defterinden o saçların kaydı (etkisi) silinmeyecektir:

Kitâb-ı cismümi sad pâre itse dest-i gam ‘Avnî

Bozulmaz kayd-ı perçem defter-i emlâk-ı sînemden (Yenişehirli Avnî G. 333/5)

Âşık, her ne kadar görünüşte kitap gibi sessiz olsa da onun gönül sayfasında nice anlamlar ve sözler yer almaktadır:

Ne ma’nîler ne sözler mündericdür safha-i dilde

Egerçi sûret-i zâhirde hâmûşam kitâbâsâ (Nergisî G.1/5)

Âşık, arzu ve isteklerini içeren kitabı gönül güvercinine takmıştır. Bu arzu ve istek ateşi gönlü bir kebap gibi yakmıştır:

Taktım kebûter-i dile şevkim kitâbını

Sûzundan odlara yanıp oldu kebâb dil (Ahmed Paşa G. 174/5)

Aşağıdaki beyitte kayıt altına alma ilgisinden yararlanılarak ayrıntılı düşüncelerin bir tarafa bırakılıp aklın, kısaltılmış bir kitap olması istenmiştir:

Fikr-i tafsîli eyleyip ihrâc

´Aklı bir muhtasar kitâb edelim (Mirzazâde Sâlim G. 200/4)

c. Memduhla İlgili Unsurlar

Memduha ait sıfatların dile getirildiği beyitlerde şairler "cömertlik, güzel ahlak, fazilet, merhamet, şefkat, cesaret, üstünlük" gibi soyut kavramları somutlaştırmak için özellikle çokluk ve etkileme ilgisiyle kitap göstergesinden yararlanırlar.

Memduh o kadar cömerttir ki onun cömertliğinden bahseden kitabın bir harfi, kitabın bölümlerine sığmaz:

Şerh olınsa kitâb-ı cûdı eger

Sığmaya harfi fasl ile bâba (Filibeli Vecdî K.20/2)

Memduhun zâtı bir kitap gibi düşünüldüğünde onun beğenilmiş özellikleri olan fazilet, merhamet, şefkat, cesaret ve iş bilirlik o kitabın bölümleri olur:

Kitâb-ı zâtun ebvâbı tamâm ahlâḳ-ı merğûbe

Fazîlet merhamet şefkat şehâmet kâr-dânâyı (Lebîb K. 4/2)

Memduhun övgüsü kitap sayfalarına sığmayacağı için ona yapılan dua, o kitabın kenar süsü olarak değerlendirilir:

Sığmaya safha-ı evrâka kitâb-ı medhüñ

Demidür aña du'âyı idelüm zîb-i kenâr (Nev'îzâde Atâyî K. 14/43)

d. Tabiatla İlgili Unsurlar

Bazı beyitlerde tabiatla ilgili çeşitli unsurların (kâinat, güneş, gül, gül bahçesi, bahar, zaman) kitapla ilişkilendirildiği görülür. Kitabın bu kavramlarla münasebeti daha çok şekil, mahiyet (içerik) ve renk yönündendir.

Kâinat yani kevnî âlem, yaratılan her şey anlamına gelmektedir. Sonsuz İlâhî güzelliklerin kaynağından taşan tecelliler sergisi de bir kitap gibi düşünüldüğünden okunmaya (anlamlandırılmaya) muhtaçtır. Yaratılışın manasını idrak etmek kolay olmadığı gibi kâinat kitabını da sırlarla dolu olduğu için tefsir etmek zordur:

Kolay zannetme idrâk-i me'âl-i hilkati Âsaf

Mu'akkaddir kitâb-ı kevn tefsîr eylemek müşkil (Âsaf G. 95/6)

Allah'ın sanatı olan kâinat kitabında her şey yerli yerindedir ve hatasızdır. Kalem, onun sayfaları üzerine hiçbir şeyi eğri (yanlış) yazmamıştır:

Kitâb-ı sun'-ı Yezdân bî-hatâdır doğru bak Ahmed

Kalem yazmadı levh üzre çü bir harf-ı siyâh eğri (Ahmed Paşa G.331/7)

Kâinat kitabı, yaratılan her şey, Hakk'ın sanat eserlerini ve sırlarını sözsüz ve dilsiz bir şekilde ortaya koyar:

Sevâd-ı mümkinât âsâr-ı sun'ı bî-sühan söyler

Kitâb-ı kâ'inât esrâr-ı Hakk'ı bî-dehen söyler (Nâbî G. 121/1)

Aşağıdaki beyitte şair, güzel bir hüsn-i talil örneğiyle sevgilinin yanağının güzellik âyetini dünyaya tefsir etmek için güneş kitabının nurlu bir şekilde yazıldığını ifade eder:

Âyet-i hüsn-i ruhun bu ‘âleme tefsîr içün

Nûr ile tahrîr olunmuşdur kitâb-ı âfitâb (Antepli Aynî K. 9/33)

Güneş kitabının her sabah doğup dünyayı aydınlatması aslında sevgilinin güzellik âyetlerini (nişanlarını) ortaya koymak içindir:

Âyet-i hüsnün beyânında nigârâ âftâb

Şerh ider her subh açup dünyâya bir rûşen kitâb (Nehcî G. 51/1)

Aşağıdaki beyitte Ay’ın ışığını Güneş’ten almasına gönderme yapılarak “Ay, güneş kitabıyla karşı karşıya gelip ne yapıyor? Ay, tam bir parlaklık istiyorsa senin yüzüne baksın.” denmiştir:

İdüp mukâbele n’eyler kitâb-ı mihri hilâl

Senün cemâlüne baksun eger dilerse kemâl (Nev’î G. 286/1)

Gül, kitap bağdaştırmasının şiirlerde çokça yapıldığı görülür. Gül, yapraklarıyla birlikte bir kitap olarak tasavvur edilince sabah rüzgârı da büyülü bir şekilde esip gül kitabının yapraklarını açacak, hasta bülbül de şifasını bulacaktır:

Derdi def‘ olsun okuyup üstine efsûn üfür

Gül kitâbın ey sabâ gel bülbül-i bîmâra aç (Nev’îzâde Atâyî G. 21/4)

Sevgilinin yüzünün güzelliklerinin bir bölümünü yazmak isteyen âşığa gül, bütün renkli yapraklarıyla bir kitap olmuştur:

Bir faslını yazam deyu bâb-ı cemâlinin

Rengîn varaklarıyle düzetti kitâb gül (Ahmed Paşa G. 179/5)

Âşık kederli olduğu anda falına bakmak için gül bahçesine gider ve gül kitabının yapraklarını koparır:

Cihânda dün mükedder-hatır idim fâl-i feth için

Bu gün gül-zâre girdim gül kitâbın açmağa nâ-geh (Fuzûlî Tercî-i Bent II 3/4)

Bahar mevsimi, türlü türlü çiçeklerle bir kitap gibi tasavvur edilir. Nergis çiçeği de bahar mevsiminin kitabında geceleri beyaz yapraklarıyla açılarak âdeta bir mum gibi sabahlar:

Kitâb-ı fasl-ı bahâra idüp nazar nergis
Çerâgını çıkarur subha giceler nergis (Nevî G. 28/1)

Zaman diviti, soğuk havadan donduğu için gül bahçesi kitabına yeşil yazılar (tabiatın yeşillenmesi) yazılmaz olmuştur:

Kitâb-ı gülşene yazılmaz oldı hatt-ı çemen

Havâ-yı serd-ile tondı meğer devât-ı zamân (Nev’î K. 38/3)

Zaman olgusundaki gece ve gündüz kavramları âdeta kitabın yaprakları gibi çevrilmektedir. Şair, memduhu överken bu ilgiden yararlanmıştır. Zaman kitabının bütün yaprakları yazıya geçirilse onun övgüsünü yapmada ciltler noksan kalır:

Kem-terin cild-i sitâyiş-gâhına itmez vefâ

Sebt olunsa cümle evrâk-ı kitâb-ı rûzgâr (Sâbit K. 18/21)

2. Kitapla İlgili Diğer İlişkilendirmeler

a. Abartı Unsuru Olarak Kitap

Kitap hacimce büyüklüğü, içerik bakımından çokluğu, çeşitliliği ifade ettiği için şairler, abartılı duygu ve düşüncelerini kitap göstergesinden yararlanarak anlatmışlardır.

Sevgilinin saçının özellikleri sayılsa sözün sonu gelmez. Sevgilinin yanaklarındaki ince ayva tüylerinin sırları yazılsa bir kitap olur:

Kâkülün vasf eylesem bulmaz nihâyet sözlerüm

Söylesem hatt-ı ruhun esrârın olur bir kitâb (Rüşdî G. 10/6)

Aşağıdaki beyitte şair, kendi kendini sorgulayarak "İşlediğin günahları hesap etsen şüphesiz bir kitap olurdu."der:

İtdügün cürmleri eyle hisâb

Yazsalar şübhe yok olurdu kitâb (Behişti, Heft Peyker B. 1601)

Klasik şiirde dert çekmek, sıkıntılardan kurtulamamak âşıklık göstergesidir. Âşığın sinesinde türlü türlü olayların yaşanmışlığı vardır, âşık iç âlemindeki sıkıntıları yazsa bunlar bir kitap olur:

Çokdur fezâ-yı sînede envâ´-ı vâkı´ât

Yazsam derûn ´âlemini bir kitâb olur (Mirzâzâde Sâlim G. 92/2)

Sıradan kitaplardan binlerce okunsa da aşkla ilgili bir harf bulunmaz, ancak aşk ilmi okunursa/yaşanırsa onun bir noktası yüz bin kitap gibidir:

Bin kitâbı okusan bir harf açılmaz aşkdan

Okı ilm-i aşkı kim bir noktası yüz bin kitâb (Nehcî G. 38/3)

Âşıklar için aşk yazılmak istense onun bir noktası bir kitap olur. Âşık, arzularını dillendirse onun bir zerresi güneş olur:

'Işkumı yazmağ istesem noktası bir kitâb olur

Şevkümi söylesem eğer zerresi âfitâb olur (Nev'î G. 65/1)

Aşk öyle kolay kolay şerh edilmez onu şerh edecek vaizin kürsüye bin kitapla gelmesi gerekir:

Işkumı şerh idersen iy vâ'iz

Kürsi-i va'za bin kitâb ile gel (Mürekkepçi Enverî G. 159/4)

Sevgilinin yüzünün güzelliğini anlatmaya bin kitap kâfi gelmez. Âşığın derdini anlatmaya da kitaplar kâfi gelmez.

Sığmadı bin kitâba beyânı cemâlünün

Derdüm bigi benüm ana n'itsün risâleler (Ahmedî 185/5)

b. Yetersizlik/Değersizlik Unsuru Olarak Kitap

Klasik edebiyat, aşk eksenli bir edebiyattır. Aşk, seven ve sevilen arasında daha çok seveni ilgilendiren bir durumdur. Âşık, sevdası uğruna birçok olumsuzluğa katlanırken, ölümü bile göze alırken sevgili bu aşk için çoğu zaman kılını bile kıpırdatmaz. Sevgilinin bu tavırlarına rağmen âşık, bu durumdan şikâyetçi olmamalıdır. Aşk da bir hâl olduğu için aşkın bütün hususiyetlerinin bizzat yaşanması gerekir. Aşk bir denizdir, içine dalmayınca onun hakiki mahiyeti anlaşılamaz.

Kitap göstergesi teorik bilgiyi ifade ettiğinden şairler, aşkın özellikle tecrübe edilmesi yönüne vurgu yapmışlar, aşkın ve onun hallerinin kitaptan öğrenilemeyeceğini belirtmişlerdir. Bu tasavvurlarda yaşanmışlık değerli görülürken, bilginin tecrübeye dönüşmemiş hâlini temsil eden kitap, aşktan bahsetse bile yetersiz/değersiz görülmüştür.

Aşk hastalığına hiçbir kitapta şifa yazmaz, canı parçalayan bu derdin dermanı acaba nedir?

Yazmaz marîz-i 'aşka şifâ bir kitâbda

Bu derd-i cân-hırâşâ devâ kim bilür nedür (Yenişehirli Avnî G. 63/3)

Âşığın sözünü ilim sahibi insanlar anlamaz, çünkü aşkın gizli manaları kitaptan okunmaz:

Her ehl-i ma'rifet sözünü anlamaz benüm

Yahya rumûz-ı 'ışk okunmaz kitâbdan (Yahyâ Bey G. 326/7)

Âşık, sevgilinin saf misk kokulu ayva tüyleriyle mutlu olurken ârif ise gönlünü kitap ile eğlendirmeye çalışır:

'Âşık ki şâd olur o hat-ı müşg-i nâb ile

'Ârif durur ki gönlini egler kitâb ile (Revânî G. 334/1)

Âşık, medrese köşesinde sabaha kadar sevgilinin yüzünü düşünürken hoca, kitapla ilgilenmektedir:

Ey hace künc-i medresede subha dek bu şeb

Ben rûy-ı yâri fikr ideyin sen kitâba bak (Behiştî G. 257/4)

Gönül, aşk ilminde ders veren olarak kayıtlıdır, ancak aşk dersi kitaptan okunmaz:

Bu fenn-i 'ışk içinde müderris geçer gönül

Gerçi ki ders-i 'ışk okunmaz kitâbdan (Revânî G. 287/3)

Âşık, iç âlemini döküp rahatlayacağı bir sevgili olmadıktan sonra dostluk kitabının her bölümünü bilmenin faydasız olduğunu, söyler:

Derûn ahvâlini bahs itmege bir yâr yok yohsa

Kitâb-ı ülfetün her fasl u bâbı bildigüm şeydür (Sabir Parsa G. 83/4)

c. Övgü Unsuru Olarak Kitap

Kitap; öğrenmede, ilim sahibi olmada insan hayatında önemli bir yere sahiptir. İnsanlar, kitaplarla kültürlerini artırır. Kitap yeri geldiğinde en yakın dost, yol arkadaşı, yol aydınlığı olur. Çoğu zaman insanlar, kitap okuyarak dinlendiklerini, eğlendiklerini hatta kitapların kendilerine sırdaş olduğunu söylerler. Kitaplar, bütün bu olumlu yönleriyle Klasik şiirde de ele alınmış, onlardan övgüyle bahsedilmiştir.

Kitap, ruhun gıdası cismin hayat kaynağıdır. Hiç tükenmeyen lütufları (iyilikleri) hep kitap verir.

Kitâb rûha gıdâ cisme âb ü tâb verir

Tükenme bilmeyen ihsânı hep kitâb verir (Âsaf Metâli 19)

Âşık, sevgiliye "Yüzünün güzellik sahifesini düşünsem buna şaşılmamalı, çünkü meselelerin zorluğunu halletmek için kitaba müracaat edilir." derken sevgilinin yüz güzelliğini bir kitap ve yüzdeki güzellik unsurlarını da (kaş, göz, kirpik, kaş, dudak, ağız, saç vb.) o kitabın bölümleri olarak düşünmüştür:

Nola mütâla`a-i safha-i cemâl itsem

Ki müşkilât-ı mesâ'il kitâb ile açılur (Şeyhülislâm Yahyâ G. 132/3)

Gönül, ilim denizine kitap ile dalgıç olur. Sadef, değerli taşları okyanusun dibine kadar çeker.

Dil kitâb ile olur bahr-ı ‘ulûma gavvâs

Cevheriyyânı çeker tâbün-i ‘ummâna sadef (Haşmet G. 139/3)

Şair, kuru ve yaş her şeyin Hakk'ın mükemmel kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'de bulunduğunu söyleyerek iktibas sanatına güzel bir örnek vermiştir. (bk. En'âm Sûresi 59. âyet):

Ne varsa kamu sende ratb u yâbis

Ki sen ol Hak kitâbısın mükemmel (Ahmedî G.403/6)

3. Kitapla İlgili Deyimler

Bazı beyitlerde "bilgi, çokluk, anlama, etkileme" ilişkisiyle şairlerin içinde kitap göstergesi bulunan deyimleri kullandığı görülür.

Medrese hocaları, sevgilinin yanağındaki saç düğümünün sırrını çözmek düşüncesiyle her gece kitapları araştırırlar:

Ruhunda ‘ukde-i zülfün rumûzı fikri ile

Fakîh-i medrese her şeb **düşer kitâb üzre** (Nev'î G. 442/4)

Sevgilinin ayva tüyleri, benleri yazıya geçirilse güzelliğinin faydaları deftere kitaba sığmayacak kadar çoktur:

Kitâba deftere sığmaz fevâ'id-i hüsni

Sevâd-ı hâl ü hatın eyledim hisâb kitâb (Nevres-i Kadîm G. 8/5)

Bilindiği gibi Klasik şiirde "elif" mazmunu sevgilinin boyunu ifade etmek için de kullanılır. Âşık, gönlünde peri gibi olan sevgilisinin boyunun hayalini kurup fal niyetine kitabı açtığında karşısına "elif" çıkmıştır:

Süheylî ol perînün kâmetin yâd eyleyüp dilde

Elif geldi tefe''ül niyetin itdüm **kitâb açdum** (Süheylî G. 213/7)

Aşkın zorluğu müftüye de sorulsa halledilemez; müftü de ancak (cevap için) kitaba bakar:

Müşkil-i aşkı müftiye sordum

İtmedi hall **kitâba yüz tutdı** (Rahimî G. 327/3)

Âşık, sevgilisine "Ey güzellik çocuğu, kavuşma mektebinde fal bakmak için kitab aç!" derken tek derdinin sevgiliye kavuşmak olduğunu ifade etmektedir:

Ey tıfl-ı hasen mekteb-i vuslatda **kitâb aç**

Gel yine tefe'ül idelüm bize **kitâb aç** (Fasîhî G. 77/1)

Sonuç

Şiir dilinde kullanılan kelimelerin anlam daireleri şairlerin ufukları ve yetenekleri ölçüsünde genişler. Şairler, hayal dünyasının sınırlarını zorlayarak orijinal buluşlarla, çeşitli bağdaştırmalarla kelimelere farklı anlam boyutları kazandırırlar. Kelimelerin çağrışım zenginliği kazanmasında sanatçının şahsi kabiliyetinin yanı sıra yaşadığı dönemin de etkisi söz konusudur. Klasik dönem şairleri, edebî bir metne edebîlik özelliği veren ve onu sanatsal olarak zenginleştiren yönlerden birinin çok katmanlı anlamsal boyut olduğunu bildikleri için mecaz, istiare, teşbih, kinaye gibi anlam sanatlarından yararlanarak kullandıkları mazmunlarla, değişik bağdaştırmalarla şiirde derin bir yapı oluşturmuşlardır. Şiir dilinde kullanılan kelime kadrosu sınırlı olduğu için söz ve anlama dayalı edebi sanatları kullanan şairler, birçok kelimeye bilinen anlamının dışında yeni anlamlar yüklemişlerdir.

Klasik dönem şairleri, insan hayatında çok önemli bir yere sahip olan kitap objesine de bazı tasavvur ve hayallerin etkisiyle yeni anlam yüklemeleri yapmışlar, geçmişten beri süregelen kitapla ilgili bağdaştırmalara orijinal terkipler kullanarak yenilerini eklemişlerdir. İncelenen şiirlerde kitap göstergesinin daha çok "şekil, renk ve soyut özellikler" bağlamında estetik bir malzeme olarak kullanıldığı görülmüştür.

Tespit edilen örnek beyitlerde sevgilinin kendisinin ve güzellik unsurlarının (yüz, yanak, saç, ben, ayva tüyleri, kirpik, kaş, göz, dudak, ağız vb.) şekil, renk ve soyut olarak da etkileme ilgisiyle; sevgilinin nazı, işvesi, cefası, gururu, nazikliği, sevgisi, vefasızlığı gibi davranışlarının çokluk, abartı ve etkileme ilgisiyle kitapla ilişkilendirildiği görülmüştür. Âşık, kendi bedenini ve gönlünü bir kitap olarak tasavvur edince aşkının

sonucu olarak ortaya çıkan dertler, belalar, acılar, arzular, düşünceler vb. şekil, çokluk ve etkilenme yönleriyle o kitabın birer bölümü olarak hayal edilmiştir. Memduhun üstün vasıfları zikredilirken çokluk ve etkileme bağlamında kitap sembolünden yararlanılmıştır. Şairler, sonsuz İlahî güzelliklerin kaynağından taşan tecelliler sergisi olan kâinatı okunmaya (anlamlandırmaya) muhtaç bir kitap olarak görürken tabiatla ilgili bazı unsurları da (güneş, gül, gül bahçesi, bahar, zaman) bir kitap gibi düşünmüşlerdir. Dilin zenginliğini ve canlılığını gösteren, anlamı çekici kılan deyimlerde de kitap göstergesinin çağrışım zenginliğinden yararlanılmıştır.

Kaynakça

Aktaş, Şerif (2009), *Şiir Tahlili Teori-Uygulama*, Ankara: Akçağ Yayınları.
Akyüz, Kenan vd. (hzl.) (2000), *Fuzûlî Divanı,* Ankara: Akçağ Yayınları.
Bilkan, Ali Fuat (hzl.) (2011), *Nâbî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
Çetin, Nurullah (2012), *Şiir Tahllilleri I*, Ankara: Öncü Kitap.
Kavruk, Hasan-Selçuk, Bahir (hzl.) (2009*), Filibeli Vecdî ve Dîvân'ı (Metin-Dizin)*, Malatya: Özserhat Yay.
Selçuk, Bahir (2014), "Şiir Mecmûalarında Nergisî'nin Türkçe Gazelleri ve Bu Gazeller Üzerine Bir Değerlendirme", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 12, s. 1-20.
Metin Bankası ve Kültür Bakanlığı e-kitap Projesinde Yer Alan Divanlar: (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78354/divanlar.html),
*(*https://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/info)
Ahmed Paşa Divanı (Ali Nihat Tarlan).
Ahmedi Divanı (hzl. Yaşar Akdoğan).
Antepli Ayni Divanı (hzl. Mustafa Arslan).
Âsaf Divanı (hzl. Ömür Ceylan).
Âşık Çelebi Divanı Divanı (hzl. Filiz Kılıç).
Azmizâde Haletî Divanı (hzl. Bayram Ali Kaya).
Bâkî Divanı (hzl. Sabahattin Küçük).
Behişti Divanı (hzl. Yaşar Akdemir).
Behişti, Heft Peyker (hzl. Şener Demirel).
Bursalı İffet Divanı (hzl. Mehmet Arslan).
Erzurumlu Zihni (hzl. Muhsin Macit).
Es'ad Efendi Divanı (hzl. Muhammed Nur Doğan)
Eşref Paşa Divanı (hzl. Gülçin Tanrıbuyurdu)
Fasîhî Divanı (hzl. Haluk Gökalp).
Hafîd Divanı (hzl. Hacer Ünal).
Haşmet Külliyatı (hzl. İsmail Hakkı Aksoyak).
Hayreti Divanı (Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri).
Hazık Divanı (hzl. Hüseyin Güfta).
Karamanlı Aynî Divanı (hzl. Ali Yıldırım).
Karamanlı Nizamî (hzl. Haluk İpekten).
Keçecizade İzzet Molla Divanı (hzl. Ebubekir Sıddık Şahin)
Kelâmî Divanı (hzl. H. Cumali Çoğal)
Lebib Divanı (hzl. İdris Kadıoğlu).

Me'âlî Divanı (hzl. Esma Şahin).
Mekkî Divanı (hzl. Gürcan Karapanlı).
Mezâkî Divanı (hzl. Ahmet Mermer).
Mihri Hatun Divanı (hzl. Mehmet Arslan).
Mirzazâde Salim Divanı (hzl. Adnan ince)
Mürekkepçi Enverî Divanı (hzl. Cemal Kurnaz).
Necati Divanı (hzl. Ali Nihat Tarlan).
Nedim Divanı (hzl. Muhsin Macit).
Nehci Divanı (hzl. Üzeyir Aslan).
Nesimî Divanı (hzl. Kemal Edip Kürkçüoğlu)
Nev'i Divanı (hzl. Mertol Tulum).
Nevizade Atayi Divanı (hzl. Saadet Karaköse).
Nevres-i Kadîm Divanı (Hüseyin Akkaya).
Rahimî Divanı (hzl. Ahmet Mermer).
Revani Divanı (hzl. Mehmet Kalpaklı).
Rüşdî Divanı (hzl. Hatice Ekici).
Sabir Parsa Divanı (hzl. Kâzım Yoldaş).
Sabit Divanı (hzl. Turgut Karabey).
Süheyli Divanı (hzl. Esat Harmancı).
Şeyh Galib Divanı (hzl. Naci Okçu).
Şeyhülislam Yahya Divanı (hzl. Hasan Kavruk).
Yenişehirli Avni Divanı (hzl. M. Kayahan Özgül).
Yahyâ Bey Divanı (hzl. Mehmet Çavuşoğlu).

POSTMODERN BİR ANLATI OLARAK *YİNE DOĞDU TANYILDIZI*

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZGER

Bingöl Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Gürsel Korat'ın Yine Doğdu Tanyıldızı adlı eseri, Kapadokya bölgesinde ve 13. yüzyılda geçen bir roman. Korat, bu romanını postmodern metinlerin temel tekniklerinden faydalanarak kaleme almıştır. Bu tekniklerden roman için en başat olanı önceki metin – sonraki metin tekniğidir. Korat, romanında önceki metin olarak Mevlana-Şems ilişkisini alarak kendi metninin olay örgüsünü oluşturmuştur. Ancak önceki metni genel geçer tarihi bilgilere göre değil, aynı konuya daha farklı yaklaşan tarihsel görüşlerden faydalanarak kendi metnini kurmuştur. Postmodern romanların çeşitlerinden biri olan Yeni tarihselcilik yaklaşımına uygun olarak metin kurgulanmıştır. Önceki metin-sonraki metin tekniğiyle bağlantılı olarak kullanılan parodi ve pastiş romanın hem olay örgüsünde hem de bakış açısı ve anlatıcının seçiminde etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Postmodern, Yeni Tarihselcilik, Önceki Metin- Sonraki Metin, Pastiş, Parodi

AS A POSTMODERN NARRATİVE *YİNE DOĞDU TANYILDIZI*

Abstract

Yine Doğdu Tanyıldızı, Gursel Korat's work, is a novel about Cappadocia in the 13th century. Korat has written this novel by taking advantage of the basic techniques of postmodern texts. The dominant one of these techniques for the novel is the previous text – the next text technique. In his novel, Korat created the plot of his own text by taking the relation of Mevlana-Şems as the previous text. However, he established the previous text by taking advantage of the different historical approaches to the same subject, rather than the universal history information. Korat has written his text according to the new historicalism approach, one of the varieties of postmodern novels. The parody and pastiche, used in connection with the previous text - the next text technique, has been influential both in the plot and in the choice of narrator and perspective.

Keywords: Postmodern, New Historicalism, Previous Text- Next Text, Pastis, Parody

1. Giriş

Gürsel Korat, yedi roman, iki öykü kitabı, üç inceleme ve ayrıca çocuk öyküleri de yazmış bir anlatı ustası. 1960'ta Kayseri'de doğan Korat için Kapadokya, anlatılarının temel mekânı olarak öne çıkar. *Yine Doğdu Tanyıldızı*, Korat'ın altıncı romanıdır. Korat, romanlarının her birinde değişik bir biçim ve anlatım denemesine girişmiştir. *Ay Şarkısı* adlı romanında 12 Eylül Darbesi'ni ironik bir dille işlerken *Zaman Yeli*, *Güvercine Ağıt* ve *Kalenderiye* nehir roman tarzında yazılmıştır. Bu romanlarda yazar, tarihî olayları ve dönemleri farklı bir dille anlatmıştır. Postmodern romanın bir çeşidi olarak kabul edilen

Yeni Tarihselcilik olarak da adlandırılan bu tarzda tarihe de edebî bir metin gibi öznel olarak bakılır. Dolayısıyla birer edebî metin olmakla birlikte, tarihe bir de bu yönden bakmamızı öneren tarihsel metinler olarak okumak mümkündür bu tarz eserleri. Romanlarda gerçek mekânların kullanılması tarihsel olarak bir gerçeklik üretse de postmodern metinlerdeki fantastik yaklaşımlar klasik bir gerçekçilik anlayışından sıyrılarak büyülü gerçekçiliğe dönüşür.

Yine Doğdu Tanyıldızı da Korat'ın nehir romanlarında kullandığı tarihsel düzlemle yaklaşık olarak aynı zamana tekabül eder. Aslında buna şöyle de bakılabilir: Aynı zamanın farklı pencerelerden görünümü. Birinde Hıristiyan bir sanatçı, birinde bir Selçuklu beyi, birinde bir derviş, *Yine Doğdu Tanyıldızı*'nda ise Mevlana ve dönemi işlenir. Hemen hepsi de Selçuklunun son yılları, Moğol istilası dönemini ele alır.

1. İsim Sembolizasyonu

Yazar, *Yine Doğdu Tanyıldızı*[1] adıyla isim sembolizasyonuna gitmiştir. Öncelikle "yine" ifadesi geçmiş zamanda olmuş ve şimdi tekrarlanan bir olay için kullanılan bir kelimedir. "Yine" kelimesiyle yazar en başta okura, geçmişte yaşanmış bir olayı aktaracağını söylemiş olur. Elbette geçmişte olan bu olay, geçmişin birebir aktarımı değil, yazarın kurguladığı, yukarıda sözünü ettiğimiz Yeni Tarihselcilik[2] yaklaşımı ve postmodern romanların temel anlatım yöntemleri olan metinlerarasılık, parodi ve pastiş ile geçmişin farklı bir yorumu olarak değerlendirilmelidir. Konu hemen ortalama her okurun bildiği Mevlana-Şems karşılaşması ve bundan sonra olan olaylardır. Bu konuyu yazar farklı bir yorumla ele almıştır.

Anadolu kültüründe çok kullanılan Tanyıldızı'na, Çobanyıldızı, Akşamyıldızı, Zühre ve Kervankıran da denilmiştir. Tanyıldızı'nın halk arasında fazla bilinmesinin sebebi Kervankıran olarak adlandırılan hikâyesidir aynı zamanda. Türkü olarak da söylenen Kervankıran, kervanları ve çobanları yanıltmasıyla bilinir. Bir fecr-i kazip yani yalancı şafaktır o. Ona bakarak yön tayin etmek geri dönülemez bir faciaya sebep olabilir. Romanın temel izleği de geri dönülemez şekilde işlenmiş bir hatadır. Buna göre yazar geçmişte yaşanmış olan Mevlana-Şems ilişkisi ve sonrasında Şems'in öldürülmesi vakasını parodi ile yeniden işler.

3. Romanın Olay Örgüsü

Yine Doğdu Tanyıldızı'ndaki olay örgüsü genel hatlarıyla şu şekildedir: Niğde'nin şeyhi olan Şeyh Nizamüddin Dârâ'nın ölen karısından Mesud ve Nureddin adında iki oğlu kalmıştır. İlk karısının ölümünden sonra, Şeyh üç genç kadınla evlenmiştir. Mesud, Rabia adlı bir kadınla evlenir ve iki çocuğu olur. Nureddin bekârdır. Şeyh, Niğde'de hem şeyhlik hem de kadılık yapmaktadır, şehrin zenginidir, kuyumculuk zanaatıyla bilinir. Şeyh, bir Hıristiyan olan Sofia'yı köle olarak satın alır ve adını Fazıla olarak değiştirir. Şeyh'in şehirde belli bir şöhreti vardır, bununla birlikte arasının iyi olmadığı kimseler de vardır. Bunların en başında Şeyh Mahmud gelir. Şeyh Mahmud, debbağdır, onun sanatı debbağlık olmakla birlikte aynı zamanda o dönemin doktorudur, romanda yılan beslediği, bu yılanlardan panzehir elde ettiğine değinilir. Şeyh Mahmud'un mezhebi Hanefi'dir ve

[1] Gürsel Korat, *Yine Doğdu Tanyıldızı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.
[2] Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: Sıdıka Dilek Yalçın, *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

tarikatı Ahi Evran'a dayanır. O dönemin en büyük bilginidir (s. 64). Şeyh Nizamüddin ile aralarında bir çekişme vardır. Şeyh Mahmud'un gönlünde Niğde'nin imamı ve kadısı olmak yatar. Şeyh Nizamüddin'in oğlu Nureddin, babasının ersever (romanda ersever olarak geçen bu kelime eşçinsel, erkeksevici anlamında kullanılmıştır) olduğunu öğrenmesinden sonra babasını terk ederek Şeyh Mahmud'un çırağı olur. Nureddin, bir gece babasını Mihri ile ilişki hâlinde iken görür, ona aynı zamanda işkence ettiğini de düşünür. O zamandan sonra babasından nefret eder. Nureddin, Fazıla'ya âşıktır, Fazıla da ona âşıktır. Babası bunu bilmesine karşın Fazıla'yı evlatlık edinerek babasına karşı çıkan oğlunu cezalandırmak ister. Çünkü oğlu şehirdeki en sevmediği adama çırak/mürit olmuştur.

Durum genel olarak bu minval üzere devam ederken Konya'dan kuyumculukta meşhur, Şems-i Perende'nin yolunda giden bir adam olan Zembilli İshak, "Benim şeyhim Nizamüddin Dârâ'dır" diyerek haber göndermiştir. İshak, erseverliğiyle bilinen bir derviştir. Aynı zamanda Moğol Hanı İlboğa'nın bir bakıma kapatmasıdır. İlboğa, her yerde onu arar. Nitekim İshak, Niğde'ye gelir. Şeyh ile buluşur, sevişir. Beraber geneleve giderler. İshak, Fazıla'ya âşık olur, şeyh evlatlığını ona verir. Şehrin emiri Emir Ziyneddin, şeyhi daha önceden uyarmasına rağmen şeyh önlem almamıştır. Şeyh Mahmud, Şeyh Nizamüddin'in cemaate namaz kıldırmayı ihmal etmesi, namaza gitmemesi, hakkında çıkan söylentiler yüzünden onun yerine kadı olarak atanır. Nureddin, Fazıla'nın Zembilli İshak ile evlendirilmesi meselesine çok kızar ve onu öldürmek için çareler arar.

Bu arada Şeyh Mahmud, İlboğa'ya mektup yazarak aradığı kişinin Niğde'de olduğunu haber verir. Mesud da Nureddin'e yardım ederek İshak'ı öldürme planları yapmaktadır. İshak'ın öldürülmesi için Şeyh Mahmud, yılanlardan elde ettiği zehri Mihri'ye verir, o da İshak'ın su içeceği testiye koyar. Şehre askerleriyle birlikte İlboğa'nın komutanı zalim Gürcü Noyan gelmiştir. Şeyh Nizamüddin, Emir Ziyneddin, Şeyh Mahmud ve şehrin ileri gelenleri toplanmışlardır. Komutan, İshak'ı da çağırtır. Onu alıp götürecektir ama Şeyh Nizamüddin kendisinden ve evlatlığından da korkmaktadır. Komutan ikna edilir, kızın gelip gelmemesi de kendi rızasına kalmıştır ama Şeyh kendi canını kurtarmak için İshak'ın onun kızını almak için Niğde'ye geldiğini ve kızı ona verdiğini söyler, böylece Fazıla'nın durumunu çıkmaza sokmuş olur. İshak'a bırakılan testiden yüzünü yıkayan ve su içen Fazıla'yı ölü halde bulan Nureddin, topluluk yemek yerken içeri dalarak çok ani bir hareketle Zembilli İshak'ın boğazını keser. Komutan Gürcü Noyan, onu bağışlamaz, öldürtür. Böylece Şeyh Nizamüddin, oğlunu ve evlatlığını kaybetmiş olur. Tanyıldızının insanları aldatması gibi İshak da Şeyh'i aldatmış, maddi ve manevi bütün varlığını kaybetmesine sebep olmuştur.

Yazar, romanını yedi bölüm olarak kurgulamıştır. Bölümlerin adları "Baba", "Oğullar", "Şeyh Mahmud", "İshak", "Kargaşa", "Fazıla" ve "Yıkım"dır. Romanda gerilim unsuru, yavaş yavaş işletilmiştir. Önce babanın otoritesi gösterilir. Nureddin'in babanın otoritesini reddetmesiyle başka bir otorite olan Şeyh Mahmud devreye girer. Şeyh Mahmud'a çırak olan Nureddin, babaya isyan etmiş olur ve böylece gerilim artar. Şeyh Mahmud'un ortaya çıkışıyla birlikte Zembilli İshak gelir ve mevcut durumun değişmesine sebep olur. Baba, böylece sadece oğulların yanında değil toplum nezdinde de otoritesini yitirmeye başlar. Şehrin imamlık ve kadılık görevi elinden alınır. Romanda bir arzu nesnesi olarak beliren Fazıla'ya âşık olan İshak'ın onunla nikâhlanması gerilimi

tırmandırır. İshak'ın gelişiyle başlayan kargaşa, Fazıla'nın şahsında romanın merkezi kişileri için bir yıkıma dönüşür.

Eserin yedi bölümden oluşması da ayrıca üzerinde durulması gereken bir durumdur. Yedi rakamı hemen bütün tarikatlarda önemli bir sayıdır. Yani yazar, romandaki bölümlemeleri yaparken bir sayı sembolizminden de yararlanmış olur.

Yedi sayısı, edebiyat geleneğimizde özellikle Fatiha Suresi'nin yedi ayetten oluşmasından dolayı bir tür kutsal bir sayı gibi görülmüş ve önemsenmiştir. Korat da gelenekte yer edinmiş bu sayı motifini romanının kurgusunda kullanmıştır.

4. Anlatıcı ya da Önceki Metin- Sonraki Metin

Edebiyat eleştirisi alanında kullanılan "önceki metin" ve "sonraki metin" kavramları *Yine Doğdu Tanyıldızı* romanı için önemli iki kavramdır. Korat, eserini kurarken büyük oranda bir önceki metne dayandırmıştır. Postmodern romanlarda karşımıza çıkan bu kavramlar şu anlamalara gelir: Önceki metin, *"yazar, örneksediği eserin içeriğini ana konu bağlamında kendi yazarlığının ürünü olacak yeni bir içeriğe dönüşümünü uygulayıp bir uyarlama yapmaktadır. (...) Yazar bu bağlamda eğer bir türün ana formatını belirleyen biçim özelliklerini 'taklit' ediyorsa, bu, 'pastiş'in kapsamında yer alır. Öykünülenin, belli bir metnin kurmaca içeriği olması durumunda ise 'parodi' yöntemi devreye girer."*[3] Sonraki metin, bu teknikler kullanılarak bir tür dönüştürümden geçirdikten sonra yeniden yazma sonucunda ortaya çıkan üründür.

Yine Doğdu Tanyıldızı, Mevlana'nın hayatının bir önceki metin olarak kullanıldığı bir roman olduğu için sonraki metin'dir. Romanın temel meselelerinden birisi anlatıcı meselesidir. Yazar, bu eserinde anlatıcı sorunsalını romanın genelinde bir bakıma tartışmaya açmıştır. Postmodern romanlarda anlatının anlatı haline gelmesine "metafiction" adı verilir. Bu metinlerde anlatma, anlatı metnine dönüşür. Yazar, romanını yazarken önceki metnin anlatım şeklini de örneksediği için pastişten de söz edilebilir. Önceki metin kavramının içine sadece Mevlana'nın hayatını değil, aynı zamanda *Mesnevi* ve *Mesnevi*'nin yazılış sürecini de dâhil etmek durumundayız. *Mesnevi*'nin ilk on sekiz beytini Mevlana'nın kendisinin yazdığını, kalan kısmını ise dikte ettirdiğini hemen her kaynak yazar. Roman yedi bölümden oluşur, okur dördüncü bölümün sonunda anlatıdaki bazı ifadeleri anlamaya başlar. Çünkü yazar, klasik romanlardaki anlatıcı formlarının dışında bir teknik kullanmıştır. Bir kişi anlatır, diğeri yazar. Roman kişilerinden Mesud anlatmış Mihri de yazmıştır, romanın beşinci bölümünden sonra Mihri anlatmaya başlar ama tuhaf olan şudur ki Mihri klasik bir kahraman anlatıcı değildir. Her şeyi görüp bilen bir olimpik (tanrısal bakış açısının anlatıcısı) anlatıcıdır. Bir bakıma yazar, anlatma görevini Mihri'ye bir kahraman anlatıcı olarak değil, olimpik anlatıcı olarak verir. Yazar, istediği anlatıcıyı seçebilir, fakat klasik roman yaklaşımında olimpik/tanrısal anlatıcı kendi düşüncelerinden, kimi zaman duygularından bahsetse bile olayın gidişatına göre bunu yapar, kendini isimlendirerek romanın içinde bir kişi olmaz. Romanın içinde bir kişi olursa kahraman anlatıcı olacak ve bakış açısı daralacaktır. Mihri'nin bakış açısı daralmaz, tanrısal (olimpik, ilahî) anlatıcı olarak yazmaya devam eder: "Mihri anlatıcının Allah kadar güçlü olduğunu kavradığı için, Fazıla'nın içinde olup biteni görüyor, 'Şüphe yok ki' diyor, çoğul bir dille konuşarak, 'Fazıla'nın ruhunu görüyoruz, Fazıla suçsuzdur"

[3] Hakan Sazyek, *Roman Terimleri Sözlüğü*, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 253

(s. 120). Yazar, Mihri'ye kahraman anlatıcı olmasına rağmen olimpik anlatıcı görevi verir ve bunu okuyucuyla paylaşarak yazarın yazma sürecini de metne dâhil eder. Korat'ın çoğul dil ile kastettiği ise kutsal metinlerdeki Tanrı'nın hitap şeklidir. Korat, bir yazısında günümüzde tanrısal dilin yeniden kullanılması gerektiğine değinir:

> "Fotoğrafın ve sinemanın geri döndürdüğü şey, insanın unuttuğu tanrısal kodları geri çağırmak olmuştur: Fakat bu kez amaç tanrının gücünü ve kaderin kaçınılmazlığını göstermek değil, tanrısal söz düzeninin insanların zihninde yer etme biçiminden yararlanmak ve her şeyi hızla anlatabilmektir. Gerçekçi dilin, yaşamı insan bilinciyle deneyleyen mantığı yerine tanrısal düzenin her şeyi bilen aklı insan kılığında geri dönmüştür: Yine atlarımız uçmakta, yine ışıklar saçarak bakmaktayız; durduğumuz yere başka bir çağın insanı gelmekte, ölüler yanımızda dolaşabilmektedir. Bunlar bizim işaret diliyle konuşabilmek için bulduğumuz hızlı simgelerdir: Sanatın aradığı anlatım hazzını görüntü olmadan düşünemez hale gelen insan olaya hemen dalmak ve dolaylamadan uzaklaşmak eğilimindedir."[4]

Yazarın anlatma görevini Mihri'ye vermeden önceki bölümlerde ise iki anlatıcı vardır ve bu Mevlana ile Hüsameddin Çelebi'nin durumunu anımsatmaktadır. Yazar, böylece önceki metni taklit ederek pastiş yapar. Romanın girişi şöyledir:

> *"Koca konağın gölgesinde uzun kirpikli, gülümseyerek bakan develer dinleniyor. Bakışlarında iyimser yaşlı kadınların şirinliği var. Bunlardan biri, sanki geviş getirmiyor da yanındakine, 'Niğde Kuyumcular Ocağı şeyhi NizamüddinDarâ'nın evi de ne ev canım!' diyor.*
>
> *Develer öyle demez biliyorum, öyle demişler gibi düşünmeni istiyorum, anlatışıma karışma da yaz sen."* (s. 9).

Yine romanın birçok yerinde iki kişinin konuşmasına benzer şekilde anlatım söz konusudur:

> *"Emir Ziyneddin çoktan gitti, gün akşama dönüyor. Şeyh Dârâ, tespihini çevirerek düşünüyor, kaşları çatık, yüzünde derin bir başkalık. Biz de gidelim yavaş yavaş. Hadi! Ha, aklında mı? Şeyh, büyük acılar çektiği bir sevginin heyecanıyla hiç kırılmadı. Onun şimdiki halini aklında iyi tut. Olaylar bu adamın bahtını gözünün yaşına bakmadan, her şeyi bir ay içinde değiştirecek"* (s. 25).

Önceki metin olan *Mesnevi*'de söyleyen Mevlana, yazan ise Hüsameddin Çelebi'dir. *Mesnevi*'de Mevlana kimi zaman Hüsameddin Çelebi'den de söz eder: *"Ey nazenin Hüsameddin; evvelce taze iken yemeye alışmış olduğun için; evvelki rayiha ile bu kurumuş ve toprakla karışmış dikeni de yiyorsun"*[5] Yine 3889. beyitte *"Söz çok çamurlu geliyor. Su bulanmıştır. Durulunca kadar kuyunun ağzını kapat."*[6]diyen Mevlana, Hüsameddin Çelebi'ye seslenmiştir. Kimi yerde Hüsameddin Çelebi'nin uykusuz kaldığını, kimi yerde yemek yediği için ilhamının kaçtığını söyleyen beyitlere rastlanır.

[4] Gürsel Korat, "Edebi Metnin Görselleşmesi", *Monograf*, S. 2, 2014, s. 174.
[5] Mevlana Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî Şerhi*, (Şarih: Tâhirü'l Mevlevi), C. 3, Şamil Yayınları, İstanbul, 2014, s. 1829.
[6] Mevlana Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî Şerhi*, s. 1829.

Gürsel Korat, pastiş yöntemiyle Mevlana-Hüsameddin Çelebi arasındaki yazma tarzını Mesud-Mihri ikilisi ile taklit ettikten sonra yazma sorunsalını ve ilahî anlatıcıyı tartışır:

> *"Mihri öncelikle anlatıcının günlük yaşamdaki sesiyle yazıdaki sesinin farklı çıktığını kavradı, davranışlarının kesinlik kazandığını gördü, yazıcı dilinin insan dilinden güçlü olduğunu sezdi. Okuyucu, anlatıcının ne halde olduğunu aklına bile getirmiyordu; o yalnızca okuduğu şeye bakıyordu. Mihri bunu anlar anlamaz işi o kadar ileri götürdü ki, yazdığı kâğıttan okuyucunun yüzüne baktığını bile düşünür oldu. O anda okuyucu durup kâğıda dikkatle baksa Mihri'nin yüzünü görebilirdi, Mihri kendi yüzünü kâğıda doğrudan doğruya -ama yazmadan- yerleştirdiğine inanıyordu. Bu bir bakıma doğruydu, yazdıklarını okurken Mihri bile kendisinin orada bir yerlerde dolaştığını anlayabiliyordu"* (s. 121).

Yazar, Mihri'nin ilahî anlatıcının gücünü sezmesini anlatırken öte taraftan klasik anlatıcıları da taklit ederek parodileştirir. Realist ve natüralist romancıların anlatma tutumundaki nesnellikle alay eden yazar, bunu Mihri üzerinden anlatır:

> *"Mihri zaten Ben bu işi daha değişik yaparım, demese Mesud'un yarım bıraktığı işi tamamlamaya kalkışmazdı. Mesud'dan farklı düşündüğü anlaşılmış olmalıdır. Mihri'ye göre anlatıcı duygularını denetleyemiyorsa ya susup iflah olmayı beklemek ya da yazmayı bırakmak zorundadır. (...) Mesud, kinini saklayamıyor, sevgisini denetleyemiyordu. Oysa anlatıcının anıları yoktur, olaylar başladığında anlatıcının geçmişi ölmüş ve anlatılanlar yeni bir şey haline gelmiştir. Anlatıcının yaşamı bu yeni şeye esin veren belirsiz olaylardır. Eğer ki anlatıcı görünürse onu da bilemeyeceği yükseklerden izlemek gerekir."* (s. 121-122).

Yazar, kendisini saklayan, olaylara müdahale etmeyen anlatıcıyı ironik bir şekilde metnin içinde işleyerek hem postmodern romanların temel tekniklerinden biri olan ironi tekniğini, hem de anlatının yazılış sürecini metne dâhil ederek üstkurmaca tekniğini kullanır.

4. Parodileşen Önceki Metin

Mevlana-Şems ilişkisi ve *Mesnevi*'nin yazılış süreci *Yine Doğdu Tanyıldızı* için bir önceki metin hükmündedir. Yazar, *Mesnevi*'nin yazılış şeklini de taklit ederek pastiş yapmıştı. Bundan sonra ise konu olarak Mevlana'nın hayat hikâyesi taklit edilmiştir. Parodi, sadece kendinden önceki metni komikleştirmek anlamına gelmez aynı zamanda parodinin ciddi şekilleri de vardır. Bu konuda gerek Hakan Sazyek gerekse Oğuz Cebeci *"sonraki metnin salt 'taklit edici' değil; 'dönüştürücü' bir öz taşıdığını"*[7] söyler. Parodinin genelde komik ile birlikte düşünülmesine karşın ciddi şekillerinin olduğunu başkaları da söylemiştir.[8] Dolayısıyla Gürsel Korat, sadece Mevlana'nın hayatını ve o

[7] Hakan Sazyek, *Roman Terimleri Sözlüğü*, s. 270.
[8] KubilâyAktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınları, Ankara, 1999, s. 126-127.

dönem yaşananları komikleştirerek anlatmaz, aynı zamanda yeni bir metin ortaya koyarak geçmişte yaşanmış bir döneme farklı bir yaklaşım getirerek metnini oluşturur.

Yazar, Mevlana'nın hayatı ve o dönemle ilgili yaklaşımını oluştururken büyük oranda Mevlana hakkında farklı fikirleriyle bilinen Mikail Bayram'ın tezlerinden faydalanmış görünüyor. Mevlana, bir din âlimi iken Şems ile tanışması ve aralarında sıkı bir dostluk ve şeyh-mürit ilişkisinin kurulması, Mevlana'nın rutin derslerini aksatması, Şems'in talebeler tarafından kıskanılması, daha sonra Şems'in bir süre Konya'dan ayrılması, Mevlana'nın üvey kızı ile evlendirilmesi, sonrasında ortadan kayboluşu ya da ölümü genel olarak Mevlana hakkında bilinenlerdir. Mikâil Bayram'ın tezinde ise Mevlana'nın Moğollara yakın bir siyaset izlemesi, Nasreddin Hoca olarak bilinen kişinin gerçekte Ahi Evran olduğu ve Mevlana ile aralarında ciddi bir çekişmenin olduğu ifade edilmektedir. Bayram, bu tezini birkaç değişik yayınında ele almıştır.[9] Nasreddin Hoca'nın gerçek adının Ahi Evran Nasuriddin Mahmud olduğu, dericilik yani debbağlık sanatıyla meşgul olduğu, Mevlana'nın oğlu Alâeddin'in Ahi Evran'ın müridi olduğu bu sebeple Mevlana'nın oğlu ile arasının açıldığı, *Mesnevi*'de geçen "Kötü Huylu Debbağın Hikâyesi", "Yılancının Hikâyesi" ve Cuha adlı kişi ile Ahi Evran'ın ima edildiği gibi birçok meseleye değinen Bayram'ın teziyle Gürsel Korat'ın bu romanındaki olay örgüsü birbirine çok yakındır. Çok fazla bilinen bir dönem olmadığı için bu konuda kesin yargıda bulunmak, Mevlana'yı Moğol ajanlığıyla suçlamak zor görünmesine karşın, dönemin uzmanı bir tarih profesörünün ortaya attığı bu tezin tamamen yanlış olduğunu gösteren delillere de sahip değiliz. Zaten Yeni Tarihselcilik anlayışı tarihe bir edebî metin gibi baktığından bu yaklaşıma göre tarihe farklı bir yorum getirmek doğaldır.

Kurgusal bir metin olarak bir romanda, aşırı fikirler olduğunu düşünsek bile doğrudan gerçeği yansıtan tarihi bir vesika gibi bakmak doğru olmayacaktır. Dolayısıyla Yeni Tarihselcilik bağlamında postmodern bir metin olarak ele aldığımız *Yine Doğdu Tanyıldızı*'nı işlediği konunun doğruluğu yanlışlığı bakımından değil, roman tekniği bakımından değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bununla birlikte Mevlana ve Şems ilişkisinde cinsel bir taraf olduğunu düşünmek ayrıntılı olarak bilinmeyen bir dönemde yaşamış büyük bir şairi ve düşünürü zan altında bırakmak olacağından doğru bulmadığımız bir yaklaşım olduğunu belirtmekte fayda var. Öte yandan yaklaşık altmış yaşında bir adamın –geçmişinde böyle bir cinsel tercihi olmadığı halde) bu tarz bir ilişkiye eğilim göstereceğini düşünmek mantık kurallarına sığmamaktadır.

4. Şahıslar Kadrosu

Romandaki merkezi kişiler Şeyh Nizamüddin Dâra ile Zembilli İshak olmakla birlikte Şeyh Mahmud, Nureddin, Fazıla, Mesud ve Mihri de önemli kişiler olarak belirmektedir.

Şeyh Nizamüddin: Şeyh, yaklaşık altmış yaşlarında cüsseli, hatta göbekli bir fiziki yapıya sahiptir. Niğde kadısı ve şeyhidir. Şeyh, gerek bulunduğu konum itibariyle gerekse kişilik olarak dindar bir insan olarak bilinmesine karşın Mihri ile olan ilişkisine bakıldığında ikiyüzlü bir insan olarak nitelenebilir. Çünkü Şeyh, bir yandan şehirde ders halkaları kuran, öğrenci yetiştiren bir bilgin olarak tebarüz etmesine karşın bir eşcinseldir.

[9] Mikâil Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evran*, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2001, s. 27-30.

Niğde'nin en büyük, ihtişamlı konağında oturan Şeyh, aynı zamanda kuyumcuların da üstadıdır. Kuyumcular esnafının başına oğlu Mesud'u görevlendirmiştir. Şeyh'in İshak gelene kadar kurulu bir düzeni vardır görünürde, ancak İshak gelince içindeki eşcinselliğe engel olamaz. Bu da onun sonu olur. Şeyh'in en büyük düşmanı dönemin önde gelen bilgini Şeyh Mahmud'dur.

Zembilli İshak: Uzun boylu, badem gözlü, sert bakışlı bir adam, yaklaşık otuz yaşlarında, bedensel olarak çevik, zeki bir insan. Şems-iTebrizi'nin yolunda bir derviş, namaz kılmıyor, oruç tutmuyor fakat sürekli bir oruç içinde, az yiyor, Kuran'ı ezbere biliyor ve sürekli içinden okuyor, sırtında bir sepetle gezdiği için Zembilli İshak olarak adlandırılmıştır. Buna rağmen Zembilli İshak'ın kadın olsun erkek olsun koynuna girmeyeceği kimse yoktur. Romanın sonunda Nureddin tarafından öldürülür.

Şeyh Mahmud: İri yarı, ensesi kalın, bakışları sert, dış görünüşüne bakıldığında kötü bir adam izlenimi vermesine karşın iyi yürekli bir adam. Fiziksel olarak güçlü, debbağlık yapar, mesleği gereği kaslı bir yapıdadır. Giyim olarak hırpani bir görünüşü olmasına karşın heybetlidir. Saçını kazıtmasından Hanefi mezhebinden olduğu anlaşılır. Ahi Evran kolundan gelir, Niğde'nin en büyük âlimi ve Dericiler Ocağı şeyhidir. Bir yandan debbağlık bir yandan da doktorluk yapar. Çok eski tıp kitaplarını okur, bitkilerden ilaç elde etmeyi bilir, yılanlardan panzehir elde etmek için yılan besler. Onun içinde kalan tek ukde Niğde'nin imamı ve kadısı olmaktır. Şeyh Mahmud'un çırağı olmak için gelen Şeyh Nizamüddin'in oğlu Nureddin'in kıymeti büyüktür onun için. Kendini şehrin elit tabakasına yaklaştırmak ve onlardan haber almak için bir bakıma Nureddin'i kullanır. Nureddin'i İshak'a karşı korumak için İlboğa'ya mektup yazmıştır.

Fazıla: Şeyh Nizamüddin'in köle olarak aldığı Fazıla'nın asıl adı Sophia'dır. Olay zamanından iki yıl önce Fazıla, esirciden alınmıştır. Alındığında on beş yaşında, olay zamanında on yedi yaşındadır. Badem gözlü, uzun kirpikli, gür saçlı ve fiziksel olarak olabildiğince güzel bir kızdır. Rumca konuşmaktadır, denizaşırı bir yerden onu çalarak satmışlardır. Zamanla Türkçeyi ve okuma yazmayı öğrenir, astronomi bile öğrenir. Sonraları onun yıldızlara bakarak çizdiği bazı şekilleri gören Zembilli İshak, onun kendisinin geleceğini gördüğünü anlar ve kızın zekâsından dolayı ona âşık olur. Fazıla, konağa ilk geldiği zaman Nureddin'e mesafeli davranmakla birlikte sonraları o da Nureddin'i sever. Bir süre gizli gizli sevişirler ama ev halkı onların durumundan haberdardır. Nureddin'in Şeyh Mahmud'a çırak olması mutluluklarının yarıda kalmasına sebep olur. Babası Nureddin'i cezalandırmak için Fazıla'yı evlat edinerek evlenmelerinin önünü keser, sonra da onu İshak'a nikâhlar. Fazıla, zehirlenerek ölür.

Nureddin: Şeyh Nizamüddin'in küçük oğludur. Anneleri genç yaşta vefat etmiştir. Nureddin abisi gibi babasının her dediğini onaylayan bir evlat değildir, sürekli babasına karşı mesafeli durmuş hatta dik başlılık etmiştir. Buna karşın babasının ona sevgisi az değildir. Babasının eşcinselliğini öğrenmesinden sonra ondan nefret eder. Fazıla'yı evlat edinmesi bardağı taşıran son damla olur. Nureddin, alenen babasına karşı çıkar, Şeyh de onun bacağına sert bir cisimle vurarak onu kovar. Fazıla'nın zehirlendiğini görmesinden sonra mesleği olan debbağlıktan kalma alışkanlıkla eline bıçağı almasıyla İshak'ın boğazını kesmesi bir olur. İlboğa'nın komutanı zalim Noyan, onu affetmez ve hemen öldürtür.

Mesud: Şeyh Nizamüddin'in büyük oğlu Mesud, nam-ı diğer Çilli Mesud, babasının bir dediğini iki etmeyen yine de babasından bir türlü yüz bulamamış bir adamdır. Buna rağmen babası onu Niğde Sarraflar Ocağı'nın halifesi yapmıştır. Mesud, yalan söylemek hususunda hüner sahibidir. Yalanların arasına doğruları da katmayı öğrenir zamanla, Mesud, yalanlarının farkında olduğu hâlde bu huyundan vazgeçmez Yazar, onun yalanlarını babasının sevgisizliğine bağlar. Babası ölürcesine Nureddin'i sevmesine rağmen Nureddin ondan nefret eder, oysa Mesud, her türlü mihnete rıza gösterir ve babasının yolundan şaşmaz. Şeyh, onu ocağa halife yaptıktan sonra işleri ona bırakır. Mesud, Nureddin'e göre daha pısırık bir insan görünümündeyse de Mesud'un da kendine göre bazı hünerleri vardır. Bunların en önemlisi çok güçlü bir belleğe sahip olmasıdır. Rakamlar, gramlar, yıllar önce yapılmış bir yüzüğün şekli, üstündeki taşı, gramı, cinsi hepsini anında söyleyebilir. Ocağın çalışma sistemi nasıl olacak, altın nasıl işlenecek hiç şaşmadan hepsini muhafaza eden bir belleğe sahiptir.

Mihri: Evin kalfası olan Mihri, evdeki bütün iç meselelerinden haberdar olduğu gibi aynı zamanda o da Şeyh Nizamüddin gibi bir eşcinseldir. Romanda değinilmemesine rağmen belki de o dönemin birçok kölesi gibi o da hadım edilmiştir. Çünkü hareme girip çıkabilen köleler harem için köle edildikleri için kaçırıldıktan sonra hadım edilerek satılırlar. Mihri'nin Şeyh Nizamüddin ile ilişkiye girdiğini gören Nureddin, babasından nefret etmeye başlar. Mihri de Mesud gibi İshak'tan hoşlanmaz ve onun öldürülmesine yardımcı olmak için Şeyh Mahmud'dan zehir alır ve su testisine koyar. Mihri, Fazıla'nın konaktaki en yakın arkadaşıdır.

Bunların dışında Emir Ziyneddin, Gürcü Noyan, İlboğa Han, şeyhin ölen eşi Gülizar, şeyhin diğer eşleri Ayturna, Elif ve Şehriyar romanda ikinci dereceden şahıslar olarak karşımıza çıkar.

Gürsel Korat, karakterizasyon konusunda Mevlana'nın hayatını alt metin olarak aldığı için kendi metninde alt metne benzer kişiler kurgulamış fakat tarihsel bir döneme farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Mevlana ve Şems hakkındaki söylentileri yeni metne taşımıştır. Her ne kadar Mevlana ve Şems isimleri romanda geçse de -söz gelimi Zembilli İshak'ın Şems kolundan olduğunu söyler- önceki metnin olay örgüsünü ve kişiler kadrosunu bir şablon olarak alıp işlemiş ve yeni bir metin ortaya çıkarmıştır.

5. Mekân

Yeni Tarihselcilik bağlamında yazılan romanlarda genellikle gerçek mekânlar kullanılır. Bu romanda mekân, Niğde'dir. Küçük bir şehir olarak tasvir edilen Niğde'nin sokakları toz topraktır, birkaç zengin kişinin evi oldukça alımlı olmasına rağmen diğer yapılar köhnedir. Şeyh Nizamüddin'in evi, Emir Ziyneddin'in evi, Şeyh Mahmud'un debbağ ocağının bulunduğu yapı, Şeyh Nizamüddin ve İshak'ın birkaç gece kaldığı bağ evi, genelev genel olarak fazla ayrıntıya girilmeden anlatılmıştır. Bu biraz da yazarın tutumuyla ilgilidir. Gürsel Korat, bugünün okurunun ve yazarının fazla ayrıntıyı kaldıramayacak bir yapıda olduğunu, bugünün dilinin görselleştiğini ifade etmiştir.[10] Dolayısıyla mekân tasvirleri fazla ayrıntıya dayanmaz, mesnevi ve halk hikâyeleri gibi eski anlatılarda olduğu gibi aksiyon, mekân tasvirlerinin önüne geçmiştir.

[10] Gürsel Korat, "Edebi Metnin Görselleşmesi", *Monograf*, s. 174.

Şeyh Nizamüddin'in evi, belki de şehirdeki en ihtişamlı evdir, çünkü şeyh sarraftır. Şeyhin evi *"on odalı, üç katlı taş konaktır. Cümle kapısı taş döşeli sokağa açılır, meydanda ise suyu az da olsa görkemli bir çeşme vardır"* (s. 9). Yazar çok fazla ayrıntıya girmese de dönemin yaşam tarzını eserine yansıtabilmiştir. Şeyhin konağına bitişik bir de kadılık işlerini gördüğü küçük, çatısız bir yapı vardır.

Şeyh Nizamüddin ve İshak'ın kaldığı Niğde'ye yakın bağ evi basit bir evdir, içinde sürekli ikamet edilmediği için yiyecek içecek yoktur. Şeyh ve İshak, bağda üç gün kaldıktan sonra şehrin genelevine giderler. Genelev, yapı olarak üç beş odadan oluşmuş bir handır. İçerisi ayrıntılı anlatılmamıştır ama odalarda birkaç döşek ve hasır yaygıların olduğuna değinilmiştir (s. 111).

Romanda geçen mekânlardan biri de Şeyh Mahmud'un şeyhi olduğu Dericiler Ocağı'dır. Dericiler Ocağı hakkında ayrıntı olmasa da orada derilerin işlendiğine, ocağın altında yılanlar beslendiğine, raflarda sıra sıra duran bitkilerden elde edilmiş ilaçların olduğuna değinilmiştir.

Emir Ziyneddin'in konağı, olay örgüsü bakımından romanın son düğümünün çözüldüğü yer olarak önem arz etmektedir. Konağın yapısıyla ilgili bilgi verilmemiştir. Konakta Noyan ve üç yüz askerinin gelmesiyle birlikte büyük bir şölen verilir, bu şölene şehrin ileri gelenleri ile Noyan ve askerleri katılır. Buna bakılarak konağın büyükçe bir konak olduğu, içindeki hizmetçilerin olduğuna bakılarak da Şeyh Nizamüddin'in konağından daha görkemli ve büyük olduğu söylenebilir.

6. Zaman

Nesnel zaman: Gürsel Korat, diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da Orta Çağ dönemine eğilmekten hoşlanır. Muhtemelen bu dönem olayları ve kişileri hakkında kesin tarihî bilgilerin olmayışı romancının kurgu için kendini daha rahat hissetmesini sağlayan bir etkendir. Bir de dönemin karışık bir dönem olması yazarın farklı şeyler söylemesine zemin hazırlıyor olsa gerek. Zaman Selçuklunun iktidarını yitirdiği, Osmanlının daha hâkimiyet sağlayamadığı, Moğolların Anadolu'ya hâkim olduğu bir dönemdir. Bir yandan siyasi belirsizlikler öte yandan değişik tarikatların etkisi, Türkmenlerin Anadolu'da tutunma mücadelesi bu dönemde göze çarpan meselelerdir. Kitabın arka kapak yazısında olayın 1300 yıllarında geçtiği yazar, bu dönemin önemli özelliklerinden biri de kozmolit bir yapının hüküm sürmesidir. Hıristiyanlık, İslamiyet ve daha başka dinler, bu dinlerin mezhepleri, tarikatları; farklı etnik kimliğe sahip insanların bir arada yaşaması bu dönemi kültürel olarak zenginleştiren unsurlardır.

Olay zamanı: Romanın olay zamanı bir aylık bir süreye tekabül eder. Roman, Şeyh'in gördüğü tuhaf bir rüya ile başlar Hemen ardından şehrin emiri, İshak hakkında duyduğu haberi bildirir. Bir hafta sonra da Zembilli İshak gelir. İshak, üç hafta kalır Niğde'de, bir ay dolduğunda da İshak'ı İlboğa Han'a götürmek için Gürcü Noyan Niğde'ye gelir. Nureddin öldürülür, Fazıla yanlışlıkla zehir içer ve ölür. Bütün bu olaylar bir aylık bir zaman sürecinde gerçekleşir. Bununla birlikte Fazıla'nın köle olarak satılması, Nureddin, Mihri, Mesud ve Şeyhin ölen karısı hakkında anlatılanlar zamanda geriye dönüş (flashback) tekniği ile anlatılmıştır. Flashback tekniği gibi bu romanda dikkati çeken tekniklerden biriside flashforward olarak adlandırılabileceğimiz ileriye dönük, sezdirme ve imlemeler de dikkat çekmektedir. Bunu romanlarda genel olarak

karşımıza çıkan özetleme ya da zamanda atlama teknikleri gibi düşünmemek gerekir. Yazar, olayı özetleyerek devam etmiyor ya da zamanda atlama yaparak bir zaman dilimini birkaç cümle ile yoğun anlatarak, anlatmak istediği yere gelmiyor. Yazar, özellikle ileride yaşanacak olayı açıkça söylemeden gizemli bir hava oluşturmayı deniyor. Okur, romanı okumaya başladığı zaman Şeyh'in sonunun felaket olacağını öğreniyor ama bunun nasıl gerçekleşeceğini bilemiyor.

7. Dil ve Üslup

Korat, bu romanında önceki metin olarak kullandığı *Mesnevi*'nin üslup özelliklerinin bir bölümünü kullanmıştır. Anlatıcı bölümünde buna değinmiştik. Bununla birlikte eski Yunan trajedilerinin anlatımının da eserde kendini hissettirdiğini söyleyebiliriz. Özellikle *Kral Oedipus* trajedisinde Oedipus'un babasını öldürüp annesiyle evleneceği kehaneti, eserin bir leitmotifi olarak *Kral Oedipus* trajedisinde geçer. Oedipus, ne kadar kendi kaderinden kaçmaya çalışsa da yazgısı onun peşini bırakmayacaktır. *Yine Doğdu Tanyıldızı*'nda geçmişte yaşanmış trajik bir olayın tekrarlanacağı hissi, romanın hemen başında kendini hissettirir. Tanyıldızı, bir imge olarak yanıltıcılığı temsil eder. Önceki metinde Şems'in öldürülmesi, Mevlana'nın oğlunun ölümü, trajik bir mesele olarak yazarın kurgusuna dâhil olmuştur. Yazar, Şeyh'i işlerken bu mutlu günlerinin Zembilli İshak'ın gelmesiyle sona ereceğini önceden bildirir. Bu kurgusal tutum, Marquez'in *Kırmızı Pazartesi* adlı metnine benzer. *Kırmızı Pazartesi*'de başkişinin öldürüleceğini roman kişilerinin çoğu bilir ama garip bir şekilde buna kimse engel olmaz ya da olamaz. *Kral Oedipus*'ta Oedipus'un sonunu hemen herkes bilmesine karşın, yazgının ya da tanrıların ona biçtiği yazgının önüne geçilemez. Zembilli İshak, yürüyen bir felaket gibi Şeyh ve ailesinin hayatını darmadağın eder ve sonunda kendisi de ölür. İlboğa'nın onu yaşatmayacağı en başından bellidir ancak ölümü Nureddin'in elinden olur. Emir Ziyneddin, Şeyh'e İshak'ın geleceğini haber verdikten sonra Şeyh, onun ne kadar tehlikeli olduğunu bilmesine karşın onun gelmesi için yapması gerekenleri yapmaz/yapamaz. Bir bakıma zaafları onu kör eder. Oedipus'un annesiyle evlendiğini öğrendikten sonra gözlerini kör etmesi gibi, Şeyh en baştan gözlerini kör etmiştir.

Korat, bu romanında olabildiğince metinlerarasılık yönteminden faydalanmıştır. *Mesnevi* ve Mevlana sadece metinlerarası gönderme olarak değil aynı zamanda pastiş ve parodi yöntemleriyle yeni metnin oluşmasında önceki metin olarak kullanılmıştır. Bunun için okur, metne yaklaşırken doğal olarak önceki metnin çağrışımsal meselelerini de hesaba katmak zorundadır. Söz gelimi metnin daha ilk bölümünde *"Yazdığı mesnevide Şeyh Nizamüddin başarısız kuyumcunun ibret dolu hikâyesini anlatıyordu. Bu Farsça dizelerde..."* (s. 24) ifadesi geçer. Okur, doğal olarak burada Mevlana ve *Mesnevi*'yi düşünmek durumunda kalacaktır. *Mesnevi*'de geçen bu hikâyede padişahın âşık olarak aldığı cariyenin daha önce âşık olduğu bir kuyumcu yüzünden hastalanması konu edilir. Cariyenin hastalığı için kendisine ilahî bir nitelikle gönderilen hekim, kızın âşık olduğunu anlar ve âşık olduğu kuyumcuyu Semerkant'tan getirterek onunla evlendirir. Altı ay evli kalırlar ama hekim, kuyumcuya bir şurup içirerek altı ay içinde çirkinleşmesini ve ölmesini sağlar. Böylece cariyenin kuyumcuya olan aşkı bitmiş olur. *Mesnevi*'deki bu hikâyeyi görmeden okurun, Şeyh'in de Zembilli İshak gibi güzel yüzlü birine âşık olması ama kısa bir süre sonra ölmesini anlaması zor olacaktır. Cariyenin aşkının bitmesi gibi Şeyh'in aşkı da kısa bir zaman içinde biter.

Gürsel Korat, rahat ve kendisinin de değindiği gibi görselleştirilmiş fakat edebîliğini yitirmeyen bir dille eserini kaleme almıştır.

8. Sonuç

Bir anlatı ustası olan Gürsel Korat, çağdaş okurun algısını hesaba katarak görsel bir anlatımla, Mevlana'nın hayat hikâyesi, *Mesnevi* ve diğer kadîm anlatıların anlatımsal niteliklerini parodileştirerek 1300'lü yılları ele alan yeni bir anlatı ortaya koymuştur.

Korat, bu eserinde postmodern metinlerin temel tekniklerinden önceki metin-sonraki metin, metinlerarasılık, üstkurmaca, parodi, pastiş ve yer yer ironiden faydalanmıştır. Yazarın zamanı ve mekânı işleyiş tarzı kullandığı tekniklerle uyumlu bir şekilde işlenmiştir. Gerek kişiler gerekse kullanılan dil, bir önceki metin düşüncesinden hareketle yazılmasına karşın yeni bir metin olma başarısını göstermektedir. Yazar bir yandan önceki metnin (Mevlana'nın hayatı ve *Mesnevi*) konu ve anlatım şeklini işlerken bir yandan da Batı edebiyatının ilk ürünlerinden olan trajedilerin anlatım özelliklerinden faydalanmıştır.

Eserin genelinde, otorite, baba-oğul ilişkileriyle bağlantılı olarak Oedipus kompleksi, cinsiyet sorunları, trajedi ve destanların yapısal özellikleri metnin alt katmanlarında işlenmiştir.

Kaynakça

AKTULUM, Kubilây (1999). *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınları, Ankara.

BAYRAM, Mikâil (2001). *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evran*, Bayrak Matbaası, İstanbul.

KORAT, Gürsel (2014). *Yine Doğdu Tanyıldızı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

KORAT, Gürsel (2014). "Edebi Metnin Görselleşmesi", *Monograf*, S. 2, s. 171-183.

Mevlana Celâleddin-i Rûmî (2014). *Mesnevî Şerhi*, (Şarih: Tâhirü'l Mevlevi), C. 3, Şamil Yayınları, İstanbul, 2014.

SAZYEK, Hakan (2013). *Roman Terimleri Sözlüğü*, Hece Yayınları, Ankara.

YALÇIN, Sıdıka Dilek (2005). *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Akçağ Yayınları, Ankara.

KAYSERİ TAVLUSUN KÖYÜ AYDINLAR MEZARLIĞI'NDA BULUNAN SÜTUN ŞAHİDELİ MEZAR TAŞLARI*

Arş. Gör. Fadime ÖZLER
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

Özet

"Kayseri Tavlusun Köyü Aydınlar Mezarlığı'nda Bulunan Sütun Şahideli Mezar Taşları" araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Kayseri Tavlusun Köyü Aydınlar Mezarlığı'nda bulunan sekiz adet sütun şahideli mezar taşı incelenmiştir. Bu mezar taşlarının seçilmesindeki amaç; konu ile ilgili detaylı bir çalışmanın olmaması ve bu şahidelerin dekoratif olarak ince bir taş işçiliğine sahip olmalarıdır. Ayrıca en önemli sebep; mezarlığı gezdiğimizde ileriki yıllara pek bir şey kalamayacağı korkusudur. Keza mezarlık çok bakımsız olup, mezar taşları hem doğa şartları hem de insan eli ile kırılmış, yapılan yeni definlerle de tahrip edilmelerine göz yumulmuş, sıradan eski taşlar olarak görülmüşlerdir.

Azınlıkların yaşadığı yerlerden olan Tavlusun Köyünde, en eski mezar taşlarının bu mezarlıktaki Osmanlı mezarlarının olması sebebiyle de ayrıca önem taşımaktadır. Bu mezar şahidelerinin İstanbul üslubunu yansıtmaları, biçimlerine - süslemelerine göre kadın ya da erkeğe ait olduğunu belirten taşların olması ve mezarlıkta bulunan önemli şahsiyetlerin öğrenilmesi açısından da önemli tarihi belgeler olmasından dolayı araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tavlusun, Şahide, Süsleme, Sanduka, Sütun

THE TOMBSTONES WİTH "ŞAHİDE" COLUMN İN THE AYDINLAR CEMETERY İN TAVLUSUN VİLLAGE İN KAYSERİ

Abstract

"The tombstones with "Şahide" column in the Aydınlar Cemetery in Tavlusun village in Kayseri" is the subject of this study.

Eight pieces of tombstones with "Şahide" column found in the Aydınlar Cemetery in Tavlusun village in Kayseri are observed. The reason for choosing this subject is because there isn't any detailed study concerned with this subject and the decoration of these "Şahide" columns have a great stonemasonry. Furthermore the most important reason is the concern of not much will be survived in the future. Because, the cemetery is neglected and the tombstones are destroyed both with the condition of the nature and with the human intervention and with the new burials.

Furthermore these tombstones are important because they are the oldest Ottoman graves inTavlusun village where the minorities lived. The reason for choosing this subject is because "Şahide" columns reflect the style of İstanbul and they determine the stones as man or woman according to their form and decoration and because they are important documents in terms of learning the notable personalities in the graves.

Key Words: ' Tavlusun ' , ' Şahide ' , Decoration , ' Sarcophagus ' , Column

*Makale yüksek lisans tezimden üretilmiştir. Konuyu seçmemde, akabinde verdiği fikirlerle her konuda yardımcı olan ve daima desteklerini üzerimde hissettiğim danışmanım sayın Doç.Dr.Celil Arslan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

İnceleme konumuzu; Kayseri'nin Tavlusun/Aydınlar Köyü Mezarlığı'nda bulunan 8 adet sütun şahideli mezar taşı oluşturmaktadır.

Kayseri'nin doğusunda bulunan ve şehre yedi kilometre uzaklıkta bulunan Tavlusun Köyü, Kayseri-Sivas yolunun altıncı kilometresinden başlayan ve Zincidere'nin yakınlarında Koçdağı eteklerinde son bulan on kilometre uzunluğundaki Derevenk Vadisi'nin orta kısımlarında ve vadinin Kayseri'ye bakan yüzünde yer alır[1]. Tavlusun Kayseri'nin Melikgazi ilçesine bağlı bir köy iken günümüzde Melikgazi ilçesinin mahallesi durumundadır. Farklı dönemlere ait çok sayıda tarihi eser barındıran Tavlusun, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde önemli kişilerin yetiştiği ve yaşadığı, Ermeni-Rum ve Türklerin bir arada yaşadığı, kültürel yapıya sahip bir merkez olmasına rağmen, günümüzde küçük bir mahalle konumundadır[2].

Tavlusun Mezarlığı; 1992 senesinde Tavlusun Köyü Yardımlaşma Derneği tarafından, mezarlığın çevre duvarları onarılmış, ayrıca mezarlığın üst tarafına bir de mescit yapılmıştır. Adeta açık hava müzesi konumunda olan mezarlık yaklaşık olarak 60 dönümlük bir alanı kaplamaktadır[3].

Çalışma kapsamında Tavlusun/Aydınlar Mezarlığı'nda bulunan sütun şahideli mezar taşları tespit edilmiştir. Bu mezarların mezarlık alanı içerisindeki konumları belirlenerek, ölçüleri alınmış, fotoğrafları çekilmiş, üzerlerinde yer alan kitabeleri okunmuştur. Ayrıca, şahidelerin form, süsleme, kompozisyon, malzeme ve teknik özellikleri incelenmiştir.

Son yıllarda mezar taşları ile ilgili olarak yöresel, dönemsel ve değişik yönleri ele alınarak çok sayıda yayının yapıldığı görülmektedir. Özellikle Beyhan Karamağaralı'nın "Ahlat Mezar Taşları[4]" bize bu çalışmada mezar taşları ile ilgili en kapsamlı bilgileri sunması açısından birinci kaynak niteliği taşımıştır[5]. Daha sonra Halit Çal'ın; "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar[6]","Giresun Müzesi ve Tirebolu Kalesi'ndeki Mezar Taşı Başlıkları[7]" ve "Boyabat Mezar Taşları[8]" konulu çalışmaları ele aldığımız mezar taşlarının şahide başlıklarının değerlendirilmesinde esas alınmıştır.

Kayseri Tavlusun köyü ile ilgili olarak ise; Hüseyin Cömert'in "Tavlusun" adlı kitabı Tavlusun'u genel hatları ile tanımamıza öncelik sağlamıştır[9].

Kayseri mezar taşları ile ilgili olarak Harun Güngör'ün ,"Kayseri ve Çevresinde Bazı Mezar Taşları[10]" adlı çalışması, Aslı Sağıroğlu Aslan'ın "Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları[11]" ve "Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları[12]" adlı kitapları ve "Kayseri'deki Eski Mezarlıklar[13]" adlı makalesi genel itibariyle Kayseri mezarlıkları hakkında yapılan ilk çalışmalar olması ve mezar taşları hakkında detaylı

[1] Cömert, Hüseyin, (2007), Tavlusun, Kayseri.
[2] Özbek, Yıldıray,-Arslan, Celil, (2008),Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, ,C.2,s.521-524, Kayseri.
[3] Cömert, Hüseyin, (2007), Tavlusun, Kayseri,s.106.
[4] Karamağaralı, Beyhan, (1992), Ahlat Mezar Taşları, Ankara.
[5] Karamağaralı, Beyhan, (1992), Ahlat Mezar Taşları, Ankara.
[6] Çal, Halit, (2000), "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar", İstanbul.
[7] Çal, Halit, (2009),"Giresun Müzesi ve Tirebolu Kalesi'ndeki Mezar Taşı Başlıkları", Ankara.
[8] Çal, Halit, (2015),Boyabat Mezar Taşları, Ankara.
[9] Cömert, Hüseyin, (2007), Tavlusun, s.106-152, Kayseri.
[10] Güngör, Harun, (1996), "Kayseri ve Çevresinde Bazı Mezar Taşları", Ankara.
[11] Sağıroğlu Aslan, Aslı, (2007), Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları, Kayseri.
[12] Sağıroğlu Aslan, Aslı, (2003), Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları, Kayseri.
[13] Sağıroğlu Aslan, Aslı, (2002), "Kayseri'deki Eski Mezarlıklar", Kayseri.

bilgiler vermesi açısından önemlidir. Sultan Murat Topçu'nun,"Talas İlçe Mezarlığında (Cemil Baba Mezarlığı) Yer Alan Bezemeli Mezar Taşları[14]" çalışması da Cemil Baba mezar taşları ile Tavlusun mezar taşlarının yakın döneme sahip olması karşılaştırmada yararlanılan kaynaklar arasındadır. Ayrıca başkent özelliği göstermesi sebebiyle H. Örcün Barışta'nın İstanbul Eyüp Mezarlığı'ndaki mezar taşları ile ilgili "Eyüp Sultan'dan Bazı Çocuk Mezar Taşları[15]" çalışması karşılaştırma yapılmıştır.
Şerife Tali'nin **"**Kayseri Tavlusun Köyü Mezarlığında Bezemeli Mezar Taşları-I ve II [16]" çalışması, bu mezarlık alanı ile ilgili doğrudan yapılan bir çalışmadır.
Ayrıca mezar taşları üzerinde yer alan süslemelerin çözümlemelerinde Azade Akar'ın "Yüzyıllar Boyunca Mezar Yazıtlarında Süslemeler[17]" ve Kamil Biçici'nin "Safranbolu Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları[18]" çalışmalarından yararlanılmıştır.
Çalışmada, Tavlusun/Aydınlar Köyü Mezarlığı'nda bulunan 8 adet sütun şahideli mezar taşı; form özellikleri, kitabeleri, süslemeleri ile katalogda ele alınmıştır.

1 Nolu Mezar Taşı:
Genel Tanımı ve Süsleme Özellikleri:
Ön yüzeyleri sade, düzgün kesilmiş parça taşlardan oluşan dikdörtgen formundaki sanduka mezarın bir kısmı toprağa gömülü vaziyettedir. Sanduka üzerinde bulunan baş ucu ve ayak ucu şahideleri, yukarıya doğru kademelendirilmiş dikdörtgen bir kapak üzerine yerleştirilmiştir. Mezar taşında biriken yağmur sularından kuşlar ve mezarlıktaki canlıların faydalanabilmesi için, kapağın ortasında oval biçiminde bir boşluk bırakılmıştır. Mezar taşı üzerinde herhangi bir süs unsuru bulunmamaktadır. **(Foto. No: 1).**

Baş Şahidesi: (Baş Taşı Boy:150 cm., Çap:76 cm.):
Dikdörtgen sanduka üzerinde yükselmekte olan mezarın baş şahidesi tüf taşından yapılmıştır. Sanduka üzerine kapatılan dikdörtgen formadaki kapak üzerine yerleştirilen silindirik sütun şeklindeki şahide, dilimli bir başlıkla sonlandırılmıştır. Silindirik gövde üzerinde yer alan kitabesi soldan sağa silmelerle birbirinden ayrılmış on satırdan oluşan bölümlere Sülüs yazı tarzında, alçak kabartma tekniği ile yazılmıştır. Kitabenin etrafını dolaşan silme en üstte yuvarlak kemer formunda kitabeyi sonlandırmaktadır.**(Foto. No: 2).**

Ayak Şahidesi: (Ayak Taşı Boy: 145 cm., Çap:76 cm.):
*Tüf taşından yapılmış olup, ,baş şahidesi ile aynı formlara sahiptir. Ayak taşı, gövde üzerine yerleştirilmiş olan dilimli başlıkla sonlandırılmıştır. Ayak taşı üzerinde hiçbir yazı ve süsleme unsuru bulunmamaktadır.**(Foto. No: 3).***

Kitabesi:	**Transkripsiyonu:**
هوالباقی	Hüvelbaki
کلوب قبریمی	Gelüb kabrimi

[14] Topçu, Sultan Murat, (2009),"Talas İlçe Mezarlığında (Cemil Baba Mezarlığı) Yer Alan Bezemeli Mezar Taşları", Adıyaman.
[15] Barışta ,H.Örcün, (1997), "Eyüp Sultan'dan Bazı Çocuk Mezar Taşları", İstanbul.
[16] Tali, Şerife, (2012), **"**Kayseri Tavlusun Köyü Mezarlığında Bezemeli Mezar Taşları-II ",Erzurum.
[17] Akar, Azade, (1991), "Yüzyıllar Boyunca Mezar Yazıtlarında Süslemeler", Ankara.
[18] Biçici, Kamil, (2008), Safranbolu Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları, Ankara.

زیارد ایده اخوان	Ziyared ede ihvan
ایدەلر رحومه بر	Edeler ruhuma bir
فاتحه نقاش باشی	Fatiha Nakkaşbaşı
اوغلی مصطفی اغا	Oğlu Mustafa ağa
زوجەسی حلیمه خانم	Zevcesi Halime hanım
روحنه فاتحه	Ruhuna fatiha
سنه	Sene
١٣٢٦	1326

Foto. No:1 Baş ve Ayak Ucu Şahideleri

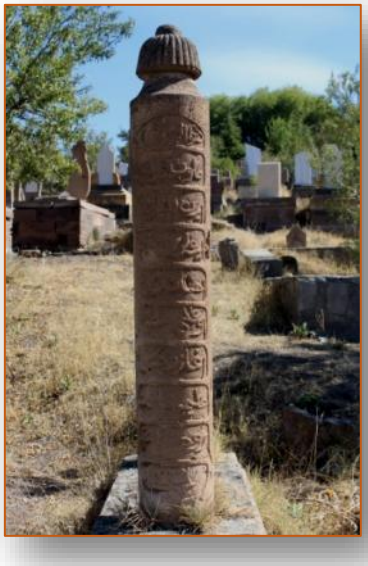

Foto. No: 2 Baş Ucu Şahidesi **Foto.No: 3 Ayak Ucu Şahidesi**

2 Nolu Mezar Taşı:
Genel Tanımı ve Süsleme Özellikleri:

*Büyük bir kısmı toprağa gömülü vaziyette bulunan, örülerek oluşturulan iki kademeli dikdörtgen sanduka üzerine baş ucu ve ayak ucu şahideleri yerleştirilmiştir. Şahidelerin yerleştirildiği sanduka üzerindeki taş alt bölümden daha dar tutulmuş ve kapak görünümündedir.**(Foto. No: 4).***

Baş Ucu Şahidesi: (Baş Taşı Boy:160 cm., Çap:86 cm.):
Blok taştan yapılmış olan baş ucu şahidesi , kare kaideden bilezikle silindirik gövdeye geçilmektedir. Bodur sütun görünümlü gövdenin üst kısmında, kısa boyunlu başlıkla geçilen fes yer almaktadır. Ön yüzeyinde beş satırlık Ta'lik yazı sitilindeki kitabe kısmı bulunmaktadır.**(Foto. No: 5).**

Ayak Ucu Şahidesi: (Ayak Taşı Boy: 156 cm., Çap:86 cm.):
Baş ucu şahidesi ile aynı formlara sahiptir. Sütun formdaki gövde yüzeyi sade bırakılmış ve dilimli yaprak şeklinde başlıkla nihayetlendirilmiştir.**(Foto. No: 6).**

Kitabesi:	**Transkripsiyonu:**
هوالباقی	Hüvelbaki
امام صادق افندینك	İmam Sadık efendinin
مخدومی مرحوم محمد	Mahdumu merhum Mehmet
عاکف روحیچون	Akif ruhiyçün
الفاتحه	El fatiha
سنه ١٣١١	Sene 1311

Foto. No:4 Baş ve Ayak Ucu Şahideleri

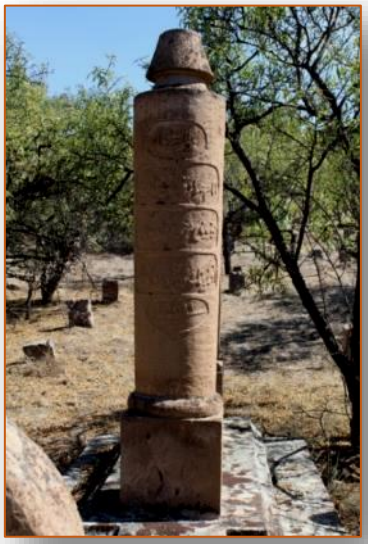

Foto. No:5 Baş Ucu Şahidesi

Foto. No:6 Baş ve Ayak Ucu Şahideleri

3 Nolu Mezar Taşı:

Genel Tanımı ve Süsleme Özellikleri:

Toprağa gömülü vaziyette bulunan mezar taşının sanduka kısmı, düzgün kesilmiş parça taşlarla örülmüştür. Yöreye özgü taştan yapılmış dikdörtgen şeklinde kapak üzerine baş ucu ve ayak ucu taşları yerleştirilmiştir. Mezar taşında biriken yağmur sularından kuşlar ve mezarlıktaki canlıların faydalanabilmesi için, kapağın ortasında oval biçiminde bir boşluk bırakılmıştır **(Foto. No: 7).**

Baş Ucu Şahidesi: (Baş Taşı Boy:160 cm., Çap:82 cm.)
Baş ucu taşı silindir gövdeye sahip olup fes başlıkla son bulmaktadır. Gövde yüzeyinde sülüs yazı sitilinde dokuz satırdan oluşan kitabe kısmı bulunmaktadır. Kitabe bölümü oval formda panolar içerisine yerleştirilmiştir.**(Foto. No: 8).**
Ayak Ucu Taşı: (Ayak Taşı Boy: 160 cm., Çap:82 cm.):
Baş ucu taşı ile aynı formlara sahiptir. Gövde yüzeyi sade bırakılmıştır. Gövde bölümü dilimli başlıkla son bulmaktadır.**(Foto. No: 9).**

Kitabesi:	**Transkripsiyonu:**
هولباقی	Hüvelbaki
زیارتدن موراد بر دوعادر	Ziyaredden murad bir duadır
بوکون بکا ایسه یارین سکادر	Bugün bana ise yarın sanadır
غازی اوغلی مصطفی اغانك	Gazioğlu Mustafa ağanın
روحنه فاتحه	Ruhuna Fatiha
سنه ١٣٣٦	Sene 1336

Foto. No:7 Baş ve Ayak Ucu Şahideleri

Foto. No:8 Baş Ucu Şahidesi **Foto. No:9 Baş ve Ayak Ucu Şahideleri**

4 Nolu Mezar Taşı:
Genel Tanımı ve Süsleme Özellikleri:
Dikdörtgen formdaki sanduka kısmı düzgün kesilmiş taşlarla örülmüştür. Üzeri kademeli dikdörtgen kapakla örtülü olan mezarın orta kısmı yine oval şeklinde boş bırakılmıştır. Tüf taşından yapılmış olan baş ucu ve ayak ucu şahideleri kapak üzerine yerleştirilmiştir.**(Foto. No: 10).**
Baş Ucu Şahidesi: (Baş Taşı Boy:165 cm., Çap:92 cm.):

Baş ucu taşı dikdörtgen platform üzerine yerleştirilmiştir. Sütun şeklindeki gövde kısmı fes başlıkla sonlandırılmıştır. Şahidenin silindir gövde yüzeyi Ta'lik yazı sitilinde altı satırlık kitabe bölümü ile haraketlendirilmiştir. Mezar taşında biriken yağmur sularından kuşlar ve mezarlıktaki canlıların faydalanabilmesi için, kapağın ortasında oval biçiminde bir boşluk bırakılmıştır. ***(Foto. No:11).***
Ayak Ucu Şahidesi: (Ayak Taşı Boy: 165 cm., Çap:92 cm.):
Ayak ucu taşı baş ucu taşı ile aynı formlara sahiptir. Silindir gövde yüzeyi vazodan çıkan stilize sarmal çiçek ve çiçek yaprağını kuşatan dalları ile hareketlendirilmiştir. Gövde dilimli başlıkla son bulmaktadır.**(Foto. No:12)**.

Kitabesi:	**Transkripsiyonu:**
كلّ منْ	Küllü men
علیْها فانٍ	Aleyhe fan
زیاردن موراد بر دوعا در	Ziyaretten Murad bir duadır
بوكون بكا ایسه یارین سكادر	Bugün bana ise yarın sanadır
جیولك اوغلی مرحوم	Civelekoğlu merhum
محمد اغانك روحنه فاتحه	Mehmed ağanın ruhuna fatiha
سنه ١٣١٥	Sene 1315

Foto. No:10 Baş ve Ayak Ucu Şahideleri

Foto. No.: 11 Baş Ucu Şahidesi

Foto. No: 12 Ayak Ucu Şahidesi

5 Nolu Mezar Taşı:

Genel Tanımı ve Süsleme Özellikleri:

Düzgün kesilmiş taşlarla örülü kademeli dikdörtgen formundaki sanduka bölümünün bir kısmı toprak altında kalmıştır. Dikdörtgen kapak üzerine baş ve ayak ucu şahideleri yerleştirilmiştir. Mezar taşında biriken yağmur sularından kuşlar ve mezarlıktaki

canlıların faydalanabilmesi için, kapağın ortasında oval biçiminde bir boşluk bırakılmıştır. **(Foto. No:13)**

Baş Ucu Şahidesi: (Baş Taşı Boy:145 cm., Çap:78 cm.) :

Kare kaide üzerine silindir gövde formunda yükselen baş ucu taşı, dikdörtgen kapak üzerine yerleştirilmiştir. Kare kaide kısmının dört cephesinde de dört yapraklı çiçek motifi bulunmaktadır. Silindir gövde yüzeyinde dokuz satırlık sülüs yazı tarzı ile yazılmış kitabe bölümü yer almaktadır. Gövde kısmı dilimli başlıkla sonlandırılmıştır.**(Foto. No:14).**

Ayak Ucu Şahidesi: (Ayak Taşı Boy: 145 cm., Çap:78 cm.) :

Ayak ucu taşı ise baş ucu taşı ile aynı formalara sahiptir. Silindir gövde kısmında hiçbir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Sade bırakılmış gövde bölümü dilimli başlıkla sonlandırılmıştır.**(Foto. No:15).**

Kitabesi:	**Transkripsiyonu:**
اه من الموت	Ah minel mevt
عثمان اوغلی نقاش	Osman oğlu Nakkaş
السید محمد علی اغا	Esseyid Mehmed Ali ağa
کریمسی و آتشین	Kerimesi ve ateşin
حافظ افندینك مخدومی	Hafız efendinin mahdumu
اسماعیل افندی	İsmail efendi halilesi
حلیلهسی اسیه خانم روحنه	Asiye hanım ruhuna
رضاً لله فاتحه	Rıza en lillahi fatiha
سنه ۱۳۱۳	Sene 1313

Foto. No:13 Baş ve Ayak Ucu Şahideleri

Foto: 14 Baş Ucu Şahidesi **Foto: 15 Ayak Ucu Şahidesi**

6 Nolu Mezar Taşı:

Genel Tanımı ve Süsleme Özellikleri:

Dikdörtgen formdaki sanduka kısmı düzgün kesilmiş taşlarla örülmüştür. Üzeri kademeli dikdörtgen kapakla örtülü olan mezarın orta kısmı yine oval şeklinde boş bırakılmıştır. Tüf taşından yapılmış olan baş ucu ve ayak ucu şahideleri kapak üzerine yerleştirilmiştir. Mezar taşında biriken yağmur sularından kuşlar ve mezarlıktaki canlıların faydalanabilmesi için, kapağın ortasında oval biçiminde bir boşluk bırakılmıştır. **(Foto. No:16).**

Baş Şahidesi: (Baş Taşı Boy:175 cm., Çap:98 cm.) :

Baş ucu taşı dikdörtgen kapak üzerine yerleştirilmiştir. Silindir gövdeye sahip şahidenin ön yüzeyinde yatay panolar içerisinde Celi Sülüs yazı stilinde sekiz satırdan oluşan kitabe bölümü bulunmaktadır. Gövde kısmı dilimli başlıkla sonlandırılmış, başlığın tam orta kısmında ise Haşhaş meyvesi yerleştirilmiştir.**(Foto. No:17).**

Ayak Ucu Şahidesi: (Ayak Taşı Boy: 175 cm., Çap:98 cm.) :

Baş şahidesi ile aynı formalara sahip olan ayak taşı, dikdörtgen kapak üzerine yerleştirilmiştir. Şahide gövdesinin ön yüzeyinde vazo ve vazodan çıkan iri dallı stilize edilmiş dallar, dalların bir kısmı uçlarında yaprak ile sınırlandırılmıştır. Ayak taşının ön yüzeyindeki kompozisyonda yer alan çiçekler ortadan simetrik olarak çıkıp yanlara doğru gelişmekte ve uçları aşağıya doğru sarkmaktadır. Ayrıca aşağı doğru sarkan dalların iç bükey kısımlarına gül motifleri yerleştirilmiştir. Gövde kısmı dilimli başlıkla sonlandırılmış, başlığın tam orta kısmında ise haşhaş meyvesi yerleştirilmiştir.**(Foto. No:18).**

Kitabesi:	**Transkripsiyonu:**
اه من الموت	Ah minel mevt
زاءری بو مقبری بر مورادریجادر	Zairi bu makberi bir murad ricadır

اونککی عشاق محلی پر شهدا در	Onunki oşşak-i mahalli per şuhedadır
کچمز او بر قوقولی مرحم	Geçmez o bir kokulu merhem
اینانك موحتبر فین والادر	İnanın muhteber feyn-i valadır
بوکون بکا ایسه یارین سکادر	Bugün bana ise yarın sanadır
نشان زاده احمد افندینك والیدهسی	Nişanzade Ahmed efendinin validesi
دودو عاءشه قادینك روحنه فاتحه	Dudu Aişe kadının ruhuna fatiha
سنه ١٣١٥	Sene 1315

Foto. No:16 Baş ve Ayak Ucu Şahideleri

Foto. No:17 Baş Ucu Şahidesi

Foto: 18 Ayak Ucu Şahidesi

7 Nolu Mezar Taşı:

Genel Tanımı ve Süsleme Özellikleri:

Dikdörtgen formdaki sanduka kısmı düzgün kesilmiş taşlarla örülmüştür. Üzeri kademeli dikdörtgen kapakla örtülü olan mezarın orta kısmı yine oval şeklinde boş bırakılmıştır. Yöreye özgü taştan yapılmış olan baş ucu ve ayak ucu şahideleri kapak üzerine yerleştirilmiştir. Mezar taşında biriken yağmur sularından kuşlar ve mezarlıktaki canlıların faydalanabilmesi için, kapağın ortasında oval biçiminde bir boşluk bırakılmıştır. **(Foto. No:19).**

Baş Şahidesi: (Baş Taşı Boy:150 cm., Çap:88 cm.) :

Dikdörtgen kapak üzerine yerleştirilmiş olan silindir gövdeye sahip baş ucu şahidesi , en altta bir sıra stilize edilmiş akantus yapraklarının üzerinden yükselmektedir..Silindirik gövde yüzeyi Ta'lik yazı stilinde yazılmış olan beş satırlık kitabe kısmı yer almaktadır. Gövde üzerine gelen başlıkla baş taşı son bulur. Kıvrımlı dilimli başlık kısmının orta kısmında haşhaş meyvesi bulunur.**(Foto. No:20).**

Ayak Şahidesi: (Ayak Taşı Boy: 150 cm., Çap:88 cm.):

*Tüf taşından yapılan ayak taşı, en altta bir sıra stilize edilmiş akantus yapraklarının üzerinden yükselmektedir. Silindirik bir gövde biçimlenişi gösteren ayak şahidesinin ön yüzeyinde vazo içerisinde yer alan iri dallı sarmaşıklar ve iç kısımlarında iri gül çiçekleri bulunmaktadır.**(Foto. No:21).***

Kitabesi:	**Transkripsiyon:**
اه من الموت	Ah-minel-mevt
قامانلی اوغلی عثمان اغا	Kamanlıoğlu Osman ağa
كريمەلرى شريفه و عاءشه	Kerimeleri Şerife ve Aişe
قادينلرك روحلرينه فاتحه	Kadınların ruhlarına fatiha
سنهء وفات شريفه.١٢٩٩	Sene-i vefat Şerife 1299
سنهء وفات عاءشه ١٣٠٣	Sene-i vefat Aişe 1303

Foto. No:19 Baş ve Ayak Ucu Şahideleri

Foto: 20 Baş Ucu Şahidesi

Foto:21 Ayak Ucu Şahidesi

8 Nolu Mezar Taşı:

Genel Tanımı ve Süsleme Özellikleri:

Düzgün kesilmiş taşlarla örülmüş dikdörtgen sanduka üzerinde iki sıra blok taşlı kapak üzerinde baş ve ayak ucu taşları yerleştirilmiştir. Mezar taşında biriken yağmur sularından kuşlar ve mezarlıktaki canlıların faydalanabilmesi için, kapağın ortasında oval biçiminde bir boşluk bırakılmıştır. **(Foto. No:22)**.

Baş Ucu Şahidesi: (Baş Taşı Boy:149 cm., Çap:73 cm.) :
Kamber taşından yapılmış olan silindir gövdeye sahip baş ucu taşı en altta bir sıra stilize edilmiş akantus yapraklarının üzerinden yükselmektedir. Silindir gövde yüzeyinde Celi Sülüs yazı stilinde yazılmış olan geniş panolar içerisine alınmış beş satırlık kitabe bölümü bulunmaktadır. Gövde kısmı yatay iri dilimlerle satılmış, sarık başlıkla son bulmaktadır. **(Foto. No:23)**

Ayak Ucu Şahidesi: (Ayak Taşı Boy: 149cm., Çap:73 cm.) :
*Silindir gövdeye sahip ayak taşı kamber taşından yapılmıştır. Ayak taşı en altta bir sıra stilize edilmiş akantus yapraklarının üzerinden yükselmektedir. Gövde üzerinde zamanla çok fazla deforme olmuş ön yüzeyinde kurdelalı yukarıya doğru yükselen sarmaşık çiçek dalları bulunmaktadır. Gövde üzerine gelen çiçek dilimli üzeri haşhaş meyvesi şeklinde başlıkla ayak taşı son bulmaktadır**.***(Foto. No:24)***

Kitabesi:	**Transkripsiyon:**
عبد القادر افندى	Abdülkadir Efendi
زاده مرحوم الحاج	Zade merhum El Hacı
احمد توقلى افندينك	Ahmed Toklu Efendi'nin
روحيچون	Ruhu içün
الفاتحه	El- Fatiha
١٣٣٥	1335

Foto. No: 22 Baş ve Ayak Ucu Şahideleri

Foto. No: 23 Baş Ucu Şahidesi **Foto. No: 24 Ayak Ucu Şahidesi**

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu araştırmada Aydınlar Mezarlığı'nda bulunan 8 adet sütun şahideli mezar taşı ayrıntılı olarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Her bir mezar taşının kitabeleri okunmuş; malzeme, teknik ve süsleme açısından çözümlemeleri yapılmıştır. İncelenen 8 sütun şahideli mezar taşının 4 adeti erkek, 4 adeti kadınlara ait mezar taşlarıdır. Şahideli mezar taşlarının hem baş taşları hem de ayaktaşları mevcuttur.

Mezarlıkta incelenen mezar taşlarının kitabe çözümlemeleri neticesinde; dönem olarak Selçuklu ve Beylikler Dönemine ait mezar taşları bulunmazken, çoğunluğu Osmanlı'nın geç dönemlerine yani XX. Yüzyıl başlarına ait olduğu tespit edilmiştir. İncelemiş olduğumuz mezar taşlarından en erken tarihli olanı ise H.1299 tarihli mezar taşıdır. Diğerleri ise tarih sıralamasına göre şu şekildedir; H.1303,1311,1313,1315 tarihli iki adet,1326,1335 ve 1336 şeklindedir.

Şahidelerin İstanbul yani başkent özelliği taşıması ise oldukça önemlidir. Mezarların mimari yapılarına Kayseri ve çevresinde rastlamak mümkün değildir, Tavlusunlu ustalar sadece ev ve köşklerinin planlarını İstanbul'dan getirmekle kalmamışlardır, orada gördükleri ve bizzat kendileri tarafından yapılan mezarların benzerlerini de yine evlerde olduğu gibi burada yapmışlardır[19]. Bu kalitenin hem malzeme seçimine hem de süslemedeki kullanılan dekoratif öğeler ve işçiliğine yansımasına sebep olmuştur. Mezar şahidelerinde kullanılan malzemenin kalitesi oldukça dikkat çekicidir. Araştırmamıza dahil olan mezar taşlarının yedi tanesi malzeme olarak tüf taşından yapılmış iken; bir tanesi ise kamber taşından yapılmıştır.

Süsleme olarak incelendiğinde ise; genel itibariyle bitkisel, geometrik ve nesneli bezeme şeklindedir. Bitkisel bezeme akantus (Kat. No:7,8), kıvrıkdal (Kat. No:4,7)), kırçiçeği (Kat. No:4,6,7), gül (Kat. No:7), haşhaş (6,7,8), bitkileridir. Nesnelide vazo (Kat. No:4,6), kurdela (Kat. No:8) bulunmaktadır. 18.-19. Yüzyıl barok ve rokoko üsluplarının

[19] Cömert, Hüseyin, (2007), Tavlusun, Kayseri,s.106.

etkisiyle natürmort tarzda bir sanat modası sadece minyatür ve resimlerde sınırlı kalmamış birçok sanat koluna yansımıştır. Stilizasyon yapılırken ayrıntılar en aza indirilerek en karakteristik çizgilerin korunmasına özen gösterilmiştir[20]. Üsluplaştırılan bitkiler oldukça yalın ve sadedirler. Bitkiler topraktan, saksıdan veya vazodan çıkmaktadırlar[21]. Çoğunlukla, üçgen şeklinde bir kaidesi olan, dilimli gövdesi bulunan vazodan çıkan dallar ve çiçekler göze çarpmakta, bunlar taşın alt kısmından başlayarak en üst kısma kadar S biçimi veya düz bir hat şeklinde devam etmektedir[22]. Tek veya çift dallı bitkisel unsurlar genellikle S kıvrımı biçiminde ele alınmıştır[23]. Bazı mezar taşlarında bezemeler, ucu kıvrılarak bükülmüş dallar, çiçekler, tomurcuk şeklindeki motifler ve dallarından hurmalar sarkan hurma ağacı kompozisyonu oluşturan süslemeler arasındadır. Geometride ise; kitabeler dikdörtgen panolar içerisine alınmıştır (Kat. No:1,2,3,4,5,6,7,8) . Süsleme unsurları şahidenin yüzeyine yüksek kabartma tekniği ile yapılmıştır. Kitabeleri ise baş şahidelerinin ön yüzeylerine oyma ve kabartma tekniği ile yazılmıştır. Mezar taşlarının sandukalarında ise süsleme bulunmamaktadır. Ayrıca mezar taşlarına ait sandukaların bir çoğunun toprak altında kalmış vaziyette olmaları dikkat çekicidir.

İncelenen şahidelerde dikkat çeken bir diğer unsur; süslemede cinsiyet ayrımına gidilmemiş olmasıdır. Bazı erkek mezar taşlarının ayak taşları süslü iken, bazı kadın mezar taşlarının ayak taşlarının ön yüzeyleri sade bırakılmıştır.

Kayseri ve çevresinde sütun şahideli mezar taşlarına rastlanmazken, burada 8 adet olması tipolojik açıdan Mevlevi ve Bektaşi mezar taşlarına benziyor olması ayrıca en önemlisi İstanbul Eyüp'teki [24]mezar taşlarına hem form hem de süsleme ve kompozisyon yönüyle benzerlik gösteriyor olması yani kısacası başkent özelliği taşıyor olması yine Tavlusun mezar taşlarının önemini arttıran ayrı bir özellik olarak değerlendirilebilir. Ayrıca burada yaşayan insanların kültür düzeyini yansıtması açısından da son derece önemlidir.

Sonuç olarak; yukarıda ayrıntılı bir şekilde tanıtılmaya çalışılan mezar taşlarının tarihi değerleri önemli ölçüde büyüktür. Gerek mezarlık içerisinde yatan kişilerin önemli şahsiyetler olması gerekse şahidelerin dekoratif anlamda kaliteli işçiliğe sahip olması değerlerinin arttırmaktadır. Ancak mezarlığın yamaç üzerine gelişigüzel yapılmış olması mezar taşlarının birçoğunun sanduka bölümlerinin zamanla toprak altında kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca günümüzde de halen kullanılıyor olması mezarlığın tahribatının artmasına sebep olmuştur. Mezarlığın ciddi anlamda bir çevre düzenlemesine ve korunmasına ihtiyacı bulunmaktadır.

Son olarak belki böylesine güzel bir mezar taşına sahip olma temennisinde dahi bulunamazken, bu tarihi değere ve sanatsal öneme sahip mezar taşlarının gelecek yüzyıllara aktarılması, gelecek nesillerinde görmesi ve anlaması dileğiyle…

[20] Biçici, Kamil, (2008), Safranbolu Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları, Ankara, s.313.
[21] Biçici, Kamil, (2008), Safranbolu Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları, Ankara, s.313.
[22] Biçici, Kamil, (2008), Safranbolu Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları, Ankara, s.313.
[23] Biçici, Kamil, (2008), Safranbolu Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları, Ankara, s.313.
[24] Barışta ,H.Örcün, (1997), "Eyüp Sultan'dan Bazı Çocuk Mezar Taşları", İstanbul.

Kayseri Tavlusun Aydınlar Köyü Mezarlığı Paftası

Kaynakça

Akar, Azade, (1991), "Yüzyıllar Boyunca Mezar Yazıtlarında Süslemeler", Ankara.
Barışta ,H.Örcün, (1997), "Eyüp Sultan'dan Bazı Çocuk Mezar Taşları", İstanbul.
Biçici, Kamil, (2008), Safranbolu Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları, Ankara.
Biçici, Kamil,(2012),Osmanlı Dönemi Ortakent Başlıklı Mezar Taşları, Ankara.
Cömert, Hüseyin, (2007), Tavlusun, Kayseri.
Çal, Halit, (2000), "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar", İstanbul.
Çal, H., (2009),"Giresun Müzesi ve Tirebolu Kalesi'ndeki Mezar Taşı Başlıkları", Ankara.
Çal, H., (2015),Boyabat Mezar Taşları, Ankara.
Güngör, Harun, (1996), "Kayseri ve Çevresinde Bazı Mezar Taşları", Ankara.
Karamağaralı, Beyhan, (1992), Ahlat Mezar Taşları, Ankara.
Özbek,Yıldıray-Arslan,Celil, (2008),Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, Kayseri.
Sağıroğlu Aslan, Aslı, (2007), Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları, Kayseri.
Sağıroğlu Aslan, Aslı, (2003), Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları, Kayseri.
Sağıroğlu Aslan, Aslı, (2002), "Kayseri'deki Eski Mezarlıklar", Kayseri.
Tali, Şerife, (2012), "Kayseri Tavlusun Köyü Mezarlığında Bezemeli Mezar Taşları-II ", Erzurum.
Tali, Şerife, (2013),"Kayseri/Gesi Mezarlığı Mezar Taşları Üzerine Bir Değerlendirme", Erzurum.
Topçu, Sultan Murat, (2009),"Talas İlçe Mezarlığında (Cemil Baba Mezarlığı) Yer Alan Bezemeli Mezar Taşları", Adıyaman.

İNDİRGEMECİ MODERN KADIN METAFİZİĞİNİN ELEŞTİRİSİ (MODERN VE POSTMODERN İNDİRGEMECİ KADIN (RESMİ) METAFİZİĞİNİN ELEŞTİRİSİ VE YENİ YAKLAŞIMLAR)

Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK
Bartın Üniversitesi

Özet

İnsana dair pek çok sorun, çok bileşenli krizlere bağlı olarak bizi meşgul etmeye devam ediyor. Kuşkusuz bu sorunların başında kadın ve kadına dair sorunlar hatırı sayılır bir öneme sahiptir. Kadına yönelik şiddet, eşitlik sorunu, kadın istihdamı, cinsiyet ayrımcılığı gibi kavramsallaştırılan birçok mefhum gündelik hayatımızın sıradan bir parçası haline geldi. Elbette ki son derece yakıcı olan bu ve benzeri sorunlara acilen çözüm bulmamız hem ahlaki, hem de entelektüel bir zorunluluktur. Ancak bu sorunsallaştırmaların ve postulatların, belli paradigmalar ve belli veri-tabanlarına bağlı olarak şekil bulduğu neredeyse ıskalanmış durumdadır. Bir tarafıyla da kullanışlı olan bu söylemler, sorunu kolayca tanımlayan yaklaşımlar, neredeyse birer "Ayine-i sabite" biçiminde kabul edilerek, sorun ve sorunların tarihsel arka planı, uygarlık teması, toplumsal gerçeklik havuzu, metodolojik besleyenleri, ideolojik arka planı yok hükmünde kabul edilerek sorunların çözüme kavuşturulmasının hedeflendiği gözlenmektedir. Bu da sorunları daha da içinden çıkılmaz hale getirmektedir.

Oysaki dünyanın neredeyse tamamına yakını, uzun süreden beri, Batı aklının marifetiyle birçok meselede olduğu gibi kadın gerçeğinin de belli paradigmalara bağlı olarak sorunsallaştırılmasına dair indirgemeci yaklaşımların etkisi altındadır. Bu yaklaşımların temelde sorunları çözmeye yönelik hesaplanamaz başka krizlere yol açtığı gibi, Batı-dışı uygarlıkların bu meseledeki gerçeklerine hiç de hak etmedikleri negatif anlamlar yükleyen ve onları kendi gerçeklerinden farklı yorumlayan sistematikleri meşrulaştırdıklarına da tanık olmaktayız. Buna bağlı olarak da Batının, diğer sorunlarda olduğu gibi, bu meselede de ortaya koyduğu çoğu merkezi veya marjinal kabulleri, farklı pozisyonlarına göre çeşitlenerek diğer uygarlık havzalarında da idealize edilmektedir. Ayrıca kadın gerçeğine yönelik kendinden kaynaklı değer merkezli paradigmalar ekseninde ya da olgu-merkezli çözüm üretmekten çok, çoğu kez katı ideolojik indirgemeci dogmaların bir ideal olarak deruhte edilmeye gayret edildiği de görülmektedir.

Bu çalışma, kadına yönelik yaratılan bu metafiziğin besleyenlerini, tarihsel arka planını ve sosyolojik izdüşümlerini, medeniyetlerin kendi doğasına uygun veçhesiyle yeniden sistemlileştirmeyi, eleştirel olarak ele alıp birtakım tekliflerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Çalışmaları, Modern Metafizikler, Kriz, İndirgemecilik, İmajoloji

A CRITIQUE OF REDUCTIONIST METAPHYSIC OF WOMAN IN MODERN PARADIGM (A CRITIQUE OF AND NEW APPROACHES TO REDUCTIONIST METAPHYSIC (AL PICTURE) OF WOMAN IN MODERN-POSTMODERN PARADIGM)

Abstract

We have many problems of humanity which they have brought about many kinds of crisis. Indeed, one of them is women issues have taken part important role so far. Today these problems are counted as violence to women, gender apartheid, discrimination, women employment and so on. We must think about and work out these problems. On the other hand women issues are not only clear and refine but also very complicated and confused. On the contrary, world is under the influence of western world and its paradigms about many subjects as well as these issues. Because western paradigms and approaches have based on many specific social realities, ideological motivations and privileged western mind. However, these approaches are never describing non-western world reality and its values and solutions. At the same time, these approaches unfairly convict different social life without considering their reality and background story. More importantly, western paradigms actually cannot impartially solve these problems but imposed a specific and reductionist metaphysical world view. Therefore we must understand this metaphysic correctly and elaborately. Thus this study essentially aimed to debate this reductionist concept and to suggest some new proposes.

Keywords: Women Studies, Modern Metaphysic, Crisis, Reductionism, İmajoloji.

1. Giriş: Kadın Sorunsalı ve Çalışmaları Üzerine Genel Bir Yaklaşım

Kadın çalışmaları (Women Studies[1]) spesifik, sistematik ve tematik olarak uzun süreden beri sosyal bilimlerde önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette ki sosyal bilimlerin bu sorunu sahiplenmesi birçok gelişmeye bağlı olarak açığa çıktı. Gerçekte bu konuyu klasik birçok sosyal bilim konusu gibi epistemolojik bir bağlama taşımak, en azından rafine bir biçimde, pek de kolay değil. Çalışmanın sınırlılıkları içerisinde bu sorunu tüm boyutlarıyla tartışmak elbette mümkün değildir. Ama kadının bir şekilde entelektüel faaliyetlerin önemli bir parçası olduğunu belirtmekte bir beis yoktur. İkincisi, neyi bu çalışmaların başlangıcı kabul edeceğiz; bu konuda güçlü bir ortak kabule ulaşmak da kolay değil. Ayrıca kimi terkipler esas alındığında belli bir terbiyenin kabulleri peşinen her bakımdan meşruiyet de kazanmış olur. Başka bir sorun da Batı merkezciliğin tüm konuları kendi epistemik sistematiğiyle rehin alan yaklaşımıdır ki bu, konuya daha büyük bir belirsizlik katmaktadır.

Kadın çalışmalarını tarihlendirmenin dışında konunun nerede başladığı ve nerede bittiği başlı başına daha büyük bir sorundur. Kadına dair toplumsal ve kurumsal sorunlar; eğitim öğretim, seçme seçilme, istihdam, ekonomik faaliyetler gibi ölçülebilir sorunların yanı sıra cinsiyet tartışmaları, kadının rolü, önemi ve imgesel iz düşümleri gibi felsefi ve ölçülemez sorunlar, teolojik ve ideolojik sorunları içeren karmaşık meseleler, sanat, bilim gibi soyut alanları simgelere tahvil eden indirgemeci yaklaşımlar, periyodik ve dönemsel pratikleri bağlamından ve kurgusundan kaçıran epistemik sapmalar, kadını

[1] Kadın çalışmalarına bir örnek; kadın çalışmalarının kısa tarihi ve sorunsallaştırılması; geniş bilgi için bkz. http://highered.mheducation.com/sites/dl/free/0073512311/940048/Chapter1.pdf

insanileştirmeyi esas alırken bütün yansımalarını araçsallaştıran sapkın entelektüalizm[2] ve en önemlisi ise kadın çalışmaları ve sorunu altında yeni tür marjinal ya da değil yönelimleri meşrulaştırma, öne çıkarma ve dayatma gibi bir çok karmaşanın bizi beklediği bir sorunsallaştırmayla karşı karşıyayız. Ve en önemlisi de gerçeği yansıtsın ya da yansıtmasın kadın çalışmaları ve patenti söz konusu olduğunda tüm siyasal sosyolojik ve en önemlisi bilimsel paradigmaları rehin alan katı dogmatik bir takım kabullerden bahsedebiliriz ki, bu dogmalar genelde sözüm ona eşitlik, özgürlük ve kadının lehine kabulleri desteklemektedir. Oysaki çoğu kez indirgemeci ve gerçekleri sabote edici olarak tezahür etmektedir. Ayrıca konunun önemine binaen romantik ve baştan çıkarıcı negatif-nesne-olgu yorumunu meşrulaştırmaktadır.

Ayrıca bu konunun sosyal bilimlerin diğer birçok konusuna nazaran politizasyonu beslemesi, baskı ve çıkar gruplarına konu olması, metalaşması, manipülasyonları örgütlemesi gibi sorunlar yüzünden sorunsalı mümkün doğal bir konu olmaktan uzaklaştırmaktadır. Bununla birlikte olgu ile algı arasındaki makası müdahaleye en açık imajist[3] karakteristiği olan bir mevzuyla yüz yüze olduğumuzu belirtmek isterim. Tüm bunlarla birlikte bu sorunun sosyal bilimlerde dışsallaştırılması yani objektive edilmesi neredeyse imkânsız bir konu olduğunu da ifade etmekte fayda var. Son olarak hangi kadın gibi homojen olmayan, çok yönlü çok katmanlı kimi zaman aynı olsalar bile birbiriyle alakasız, aslında indirgenemeyecek, kolayca teorize edilemeyecek dinamik bir sahayla da karşı karşıya olduğumuzu gözden kaçırmamak gerekmektedir. Ayrıca bir çalışmanın başına kadın getirmekle o çalışmanın amacı hâsıl olmuş olmuyor. Eski Türklerde kadın, Osmanlıda kadın, Ortaçağda kadın, şurada kadın, burada kadın… Bence bu terkiplerin hepsi çok saçma. Metaforik bir ifadeyle çağdaş putlara kurban sunar gibi eski Türklerde hükümdarın yanında hatunu da otururdu; bu onların kadına ne kadar değer verdiğini gösterir, gibi zorlama pazıllamalara ihtiyaç olmadığını düşünüyorum. Evet, bütün bunların hepsini aşan holistik ve daha göreli başka biçimlerin saygın ve anlaşılır tarafını da öne çıkaran ve anlatan hikâye edişlere ihtiyaç olduğunu düşünüyorum.

Son dönemlere ait kullanışlı sembolik bir ifadeyle; "Tanrı kadını yarattı" ve sosyal bilimler karıştı(!). Kadın çalışmalarının hayat gibi teorizasyona, ideolojiye, metodolojiye ve terimleştirmeye gelmez, göreli-kaotik bir tarafı olduğunu ıskalamamakta fayda vardır. Bütün bu çalışmalar esasen kadını özgürleştirmeyi hedeflerken metodoloji ve ontolojileri gereği kadını ya koordinat sistemindeki spontane organizasyonunu ve mobilizasyonunu irrasyonaliteye irca etmekte ya da daha önemlisi profesyonel mahfillerce belirlenmesine subliminal imkanlar hazırlamaktadır. Bununla birlikte konunun anlaşılmasını sağlayacak birçok başka bağlamlardan bahsetmek gerekir ancak makalenin sınırlılıkları bağlamında hızlıca dayatılmak istenen cari kadın metafiziğinin eleştirisine geçmek istiyorum.

[2] Sapkın entelektüalizmin birçok boyutu vardır, ama burada kastedilen özellikle her şeyi sıradan spekülasyon konusu yaparak birçok bileşenin ıskalandığı ve toplumsal/tarihsel tecrübe tarafından deneyimlenmesi ve test edilmesi imkanı olmaksızın doğurduğu yargı sapmalarının bir şekilde bizi etkilemesinin neden olduğu dönemsel yabancılaşma örgüsüdür. Nitekim bu vesileyle değerleri mezeleştiren, spekülsayon safsatasına irca eden, entelektüel bir edim faaliyeti olarak da bu metafiziğe oldukça manidar kazanımlar sağlamaktadır.

[3] Öztürk, Ali, 2008, İmajoloji (Yeni Bir Disiplin Denemesi), Edim Yayınları, İstanbul. 2. Baskı, 2013, Elis Yayınları, Ankara.

2. Modern ve Post-modern Metafiziğin Eleştirisi (Dayatılan Batı Merkezci Kadın Sorunsalı)

Modern dünya görüşü karakteristiği gereği kendisini, Ortaçağ Hristiyanlığının[4] ya gerçeği ya da ona biçtiği sistemli algı üzerinden karşıtlığıyla pozisyonlaştırmıştır[5]. Bu yüzden de Ortaçağ Hristiyanlığının eleştirisi olarak da vücut bulmuştur. Kadın sorunsalı konusunda da bu diyalektik önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkar. Ortaçağda[6] kadının uğursuz, insan bile olmayan, kitaba dokunamayan, dışlanan, şiddet gören, insani birçok haktan mahrum olan kısacası alabildiğine negatif imgelerle resmedildiği bir kadın gerçeğiyle karşı karşıyayız. Bu resim tamamen doğru mudur, kimi emareler varsa da bence yeniden tarih yazıldığında yani modern dünya görüşü dünyaya egemen olmaktan uzaklaştığında epeyce değişecektir. Ama benim için daha önemli olanı bu algının Batı-dışı havzalara özellikle de Doğu-İslam dünyasına olduğu gibi hemen yakıştırıvermesidir. En azından bunun kesin doğru olmadığını biliyorum. Buna da henüz lisans talebesiyken katıldığım ulusal bir sosyoloji öğrenci kongresinde hemen itiraz ettim; bu benim hikâyem değildir, sadece benim bahçe duvarıma yansıtılmış bir slayt gösterisidir diye mahkûm ettim. Bir cennette yaşamıyor olsam bile en azından bu cehennemde yaşamadığım kesin.

Bu cehenneme karşılık Batı, kadınların da cennetlendiği büyülü bir motivasyon ile meseleyi sorunsallaştırdı[7]. Çok metaforik olarak kadın erkek eşitliği dedi. Erkek ne yapıyorsa kadın da onu yapacaktı. Daha sonra bir adım daha ileri giderek kadın ne yapıyorsa erkek de onu yapacaktı. Sonra belki cinsiyet kalmayacaktır, ama durun; olmadı galiba, kafalar epeyce karışık…

3. Doğu-İslam Dünyasında Kadının Rolüne Dair Manipülatif Okumalar ve Eleştirisi

Batılı mantalite insan hikayesini nesnel ve araçsal sahiplikler üzerinden yorumlar, tasnif eder ve tanımlar. Bu bakış açısına göre örneğin bir köydeki bütün insanlar diplomasız, mülkiyetsiz, vs. gibi faktörlerle benzer olarak görülebilir[8]. Oysaki o köylü için durum hiç

[4] Batı tarihi ve özellikle Hristiyanlıkta kadın metaforunun birçok sebeple negatif izdüşümleri var ya da varsayılmış, buna bağlı olarak da gelişen tepkiler ve kavramsallaştırmalar bu realite ve algıdan çok etkilenmiştir.

[5] Öztürk, Ali, 2011, Kriz Sosyolojisi, Batı Merkezciliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz, Doğu Kitabevi, İstanbul.

[6] Sadece Ortaçağda değil bütün Batı tarihinde çeşitli sebeplerle bu olumsuz resimden bahsedilmektedir. Aslında bu konuda binlerce yazıya hemen ulaşılabilir, ben internetten sadece bir örnek belirtiyorum, özel bir nedeni yoktu, sadece ararken hemen karşıma çıktığı için bu çalışmayı göstermek istedim. Örnek bir makale; http://inter-disciplinary.net/ati/Monsters/M6/mcguire%20paper.pdf

[7] Dünya kadının lehine değişiyor, değişmeliydi de. Bir örnek analiz için ekteki makaleyi incelemek mümkündür:
http://academics.wellesley.edu/Psychology/Psych/Faculty/Carli/FemaleLeadershipAdvantage.pdf

[8] Örneğin, öğrencilerimize bir kadının kaş yaşında evlenmesi gerektiğini sorulduğumda, kahir çoklukla; 27 yaşın en uygun yaş olduğu cevabını veriyorlar. Fakat bunu söylerken, sosyoloji öğrencileri olmalarına rağmen, sadece kendi koşullarını esas aldıklarını, örneğin üniversitede okuma durumlarını ve bir meslek sahibi olma zaruretini bir zorunluluk olarak gördüklerinin farkında olmadıklarını ve başka birçok faktörü ıskaladıklarını gözlemlemek çok zor değildir. Fakat bu soru, onlara nüfus ve yaş oranlarının yapısal olarak çok başka olduğu 17. Yüzyıl'dan önceki koşullar içinde sorulsaydı, bu cevabı verecekler miydi? Bu, sadece bir değişken, bunu takip eden birçok başka değişkeni saymak da mümkündür. Buna bağlı olarak da modern kadın metafiziği, bu verili koşulu da mutlaklaştıran bir manipülsayonu da içererek kurgusunu ve eleştirilerini sorgusuzca benimsetmektedir. Nitekim bunun bir sonucu olarak da yeni etik fabrikler birer

de öyle değildir. O köylü için aynı imkânlara sahip olan iki insandan biri çok kıymetli iken diğeri değildir. Burada belirleyici faktör araçlar değil değerlerdir. Bu bakış açısıyla değerlendirdiğimizde örneğin bir gelinin kaynana yanında konuşmaması ilkel, iptidai kadını baskılayan bir mekanizma olarak okunabilir.

Oysaki örneği kendi kültürel kodları içerisindeki okumaya göre değerlendirdiğimizde faraza kırk yaşını geçmiş bir kadın; güzelliğini kaybetmiş, herhangi bir statüsü yoksa mülkiyetten yoksun ise bu kadın Batılı bir toplumda sosyolojik olarak irrite bir ifadeyle çöplükte ölmeyi hak ediyor demektir. Buna karşılık bu kadın yaşadığı Doğu toplumunda sosyolojik olarak kıymetlendirilmiş hiçbir vasfı olmamasına rağmen yaşamsallığı esas alınarak manevi prestije olan ihtiyacı kültürel formüle kavuşturulmuştur. Aynı şey kadın faktörü söz konusu olduğunda diğer tüm faktörler için geçerlidir. Kararı kadın verir, ama onu açık etmek ve savunmak erkeğe düşer. Bir çocuk babası izin vermezse fakat annesi izin verirse izni meşrulaşır vb.

Bunun gibi detaylı her bir eylemin tek tek analiz edilmesi mümkün. Bunu bir formüle kavuşturursak, kadının mahremiyeti mahrumiyeti değil; özellenmesinden doğmaktadır. Çünkü Doğu-İslam dünyasında erkek ne yaparsa yapsın ne söylerse söylesin, bu mümkünse de onun toplumsallaşması ve kültüre ait olması ancak kadının kabulüne ve uygulamasına bağlıdır[9]. Bu tahlilden hareketle Doğu-İslam toplumları kadın medeniyetinin toplumlarıdır, diye gereksiz bir laf etmeyeceğim ama özet şudur: Doğu-İslam dünyası yaşamsallık esasına göre her ferdine ve onun dönemsel periyotlarına bağlı olarak saygın ve kabul edilebilir imkânları dönemlere bağlı olarak teknolojikleştirmiştir. Dönemi ve mekânı farklı, teknolojileri, zamanlarının ve mekânlarını ıskalayarak ruhunu ve niyetini mahkûm etmek ve en önemlisi bu güne kazandıracağı önemli önerilerini peşinen mahkûm etmek sosyal bilimlerin içine düştüğü en aptalca durumlardan birisidir. Nitekim bu maksatlı ve manipülatif rüzgara muhafazakar birçok cenah da dâhil birçok kesimin sorgusuzca yöneldiği görülmektedir.

4. Yeni Sorunlar ve Arayışlar Üzerine Kısa Bir Değerlendirme.

Modern gelenek çatışması kadına ilişkin daha belirgin ayrımlar gözetse de postmodern dönemde bu ayrımlar gittikçe belirsizleşti. Ayrıca kamusal alanın evleşmesi, güvenli hale gelmesi, işlerinin kolay ve hizmete dönük olması kadının rolünü de teknik olarak yeniden tartışmaya açtı. Örneğin üniversitelerin sosyoloji bölümlerinde kadınların erkeklerden ezici bir fazlalığa sahip olması, tek başına kadına dair algılarla ilgili değil, toplumsal

postulat hükmüne kavuşmaktadır: Örneğin, evliliğin geciktirilmesi özellikle yüceltilmekte, buna karşılık erkan yaşta evlilik-dışı cinsel deneyimler normalleştirilmektedir. Çok-eşliliğe yönelik katı, yasal ve toplumsal dirençler artarken, bireylerin evlilik-dışı çoklu ilişkilerini yücelten çeşitli yan ürünler tedahüle sokulmaktadır. Kadın-erkek ilişkilerine yönelik indirgemeci yasal düzenlemeler, temelde insan sorununa dair yakıcı meseleleri kamusallaştırarak ayrıca başka çıkmazlara yol açmaktadır. Eşler-arası ilişkinin ahlakiliği hızla yerini ego-merkezli posizyonlama mitiyle yer değiştirmeye yüz tutmuştur. Ekonomi temelli, üretim araçlarına dayalı toplum anlayışına bağlı olarak eşler arası ilişki de yeniden yorumlanmaya ve değer kazanmaya başlamıştır. Bu ve benzeri örnekler temelde bu modern metafiziğin bir çıktısı olarak toplumsal hayatımızı belirlemeye başlamıştır.

[9] Bu da her türden sosyal hareketlerin iştahını kabartmakta, özellikle kadını ideolojik bir sorun olarak ele almalarına ve acımasız bir araçsallaştırmaya uğratmalarına neden olmaktadır. Bu ido-metalaştırma (ideolojik araçsallaştırma), gündelik tüketim araçsallaşmasından daha acımasız bir pratiğe de neden olmaktadır.

üretim biçiminin güven aralığının benzeri faktörlerin değişmesiyle de ilgilidir[10]. Yani olay tek başına ideolojik ya da tercihe dayalı olmaktan çok başka faktörlere de bağlıdır. Örneğin kadın istihdamı yüz yıl önce istense de fiilen böyle olamazdı. Çünkü sosyolog değil, maden işçisi olacaklardı. Dolayısıyla bu gelişmelerin hepsini kadın sorunsallaştırması üzerinden okumak büyük bir yanılgıdır. Daha önemlisi kadın sorunsalının kendisini dahi kadın sorunsalının sınırlılıklarıyla anlayamayız. Peki, soru şudur: Kadın lehine gelişmiş bazı imkânları içeren iki-yüz-yıllık bu büyük hikâye insanın bizatihi kendisini daha iyi hale getirmiş midir ki kadın bundan hayırlı bir biçimde nasiplensin?

Kadının metalaşması, prestij ve vitrin budalalığına tutulması, ucuz emek ve kolay istihdam enstrümanı olması, kendindenliğinin, mahremiyetinin ve neslinin kamusallığa ve kariyere kurban edilmesi, tüketim ile olan bağı, insani olan aile hiyerarşisi yerine mekanize edilmiş çeşitli göstergelerle sembolize edilmiş toplumsal hiyerarşilerde aparatlaşması gibi yeni durumlar tartışılmalıdır.

Ancak bu tartışmaya henüz hazır olmadığımız gibi beklentilerin aksine en uzak olan kesimlerin postmodern küresel rahatlamanın yardımıyla başörtüsü zaferini kazandığını zanneden maneviyatçı kesimler olduğu gözlenmektedir. Onlar her konuda olduğu gibi bu konuda da esaslı bir metafizik geliştiremediler. Ya klasik teknolojilerin uygulanamaz yönlerini marjinal söyleme çevirmek ya da değişime söyleyecek hiçbir sözü olmamak gibi büyük bir savrulmayla karşı karşıyalar. Bu da yeni kuşakların realiteleri üzerine hiçbir iddiaları olmama durumlarını meşrulaştırmaktadır ki, bu büyük travma bizatihi ailelerinde gözlenmektedir.

Dolayısıyla kadın sorunsalı Batılı indirgemeci metafiziklerin insafına terk edilmiş durumdadır. Oysaki kadın Batıda yaklaşık üç yüzyıldır evden ayrılınca olan şu oldu: Daha önce sahip olduklarını kaybetti ve şimdi o insani halleri parayla satın almaya çalışmaktadır. Bunun için Cambridge'deki bir deneyimimin sembolik okumasını uzun uzadıya yapmam gerekir ama özetle şöyle söyleyeyim, evine kiracı olduğum ev sahibem, evde birisi olsun, öldüğünde yalnız olmasın, insani ihtiyaçlarını sembolik olarak çoklu sembolizasyon ile misafirinde tecessüm etsin cinsinden bir formülü bu sistemle ikame, meşru ve mümkün kıldığının farkına vardım. Yani bu tecrübenin de çok yönlü yeniden yoruma ve okumaya ihtiyacı var.

5. Sonuç

Bir mevzuyu sorunsallaştırarak idealize etmek çoğu kez risklidir. Üstelik bu kadın gibi son derece hayati ve hassas bir öneme sahipse. Kadın sorununu idealize etmek onu bağlamları ve bileşenlerinden bağımsızlaştırmak indirgemeci, yabancılaştırıcı ve uygulanamaz süreçlere neden olurken aynı zamanda romantik savrulmalara kaynaklık

[10] Ekonomi kelimesinin epistemolojik olarak ev yönetimi (https://tr.wikipedia.org/wiki/Ekonomi) anlamına geldiğini hatırlar isek, klasik iktisadi hayatta kadın aktif ve nitelikli işgücü üreten role de sahipti, çünkü ev bir atölye idi, buna karşılık erkek hammadde üreten ikincil bir rol de üstlenebiliyordu. Yani kadının evde olması o günün kamusal yaşam biçiminin göbeğinde olması anlamını da taşıyordu. Evin bu manada işlevsizleşmesi kadını yeni arayışlara da zorlamaktadır. Ayakları üzerinde durmak metaforu bu manada manipülatif ve indirgemeci bir metafordur.

edebilir. Tabi en önemlisi ise bu sorunun operasyonel mahfillere bolca malzeme devşirecek kritik bir suiistimal alanını teşkil etmesidir.
Bütün bunları aşmak için kadın sorunsalını değer merkezli, periyot ve dönemlerini dikkate alarak, imkan ve bileşenlerini ıskalamadan, pratiğin kendi dokusunu tarumar etmeksizin, kültürel motivasyonların iç dinamiklerini kendi doğasına uygun değerlendirerek, yeni durumlarla bu hikayeyi sentez edecek çıkışları hassasiyetle analiz ederek, kadın-erkek cazibe ve gerginliğinin kaotik yönünü dikkate alarak sorunsalı insanileştirme ekseninde, dinamik yorumlara tabi tutmakta fayda vardır.
Bu bağlamda da Batı merkezci kadın paradigması, kadın fenomenleri ve kadın eleştiri ve çalışmaları evrensel olmadığı gibi Batının kendi travma ve amaçlarına hizmet etmekte olduğu bilinci asla gözden kaçırılmamalıdır. Buna bağlı olarak Doğu-İslam dünyasında ve özellikle Türkiye'de sosyal bilimlere konu olmuş ve dogmatik hal almış kadın paradigması; tezlere, kitaplara, makalelere konu edilmiş yaklaşımlar; metodolojik olarak tamamen yanlış, yargı olarak ise büyük ölçüde yanlış ve manipülatif nitelikler barındırmakta ve acilen, kâmilen bu büyük bombardımana karşı entelektüel yeni söylem ve formülizasyonlar geliştirilmesi zaruret kesp etmektedir. Ayrıca Doğu dünyasının yaşamsallığı esas alarak, her ferde döneme, imkâna ve pozisyona göre geliştirdiği son derece naif ve işlevsel formülizasyonların yeniden yorumlanarak günümüze ışık tutacak bir yaklaşımla entelektüel bir teklif haline getirilmesi oldukça imkân kabilinde bir durumdur. Ve en önemlisi tüm bu hayati meselelerin bir bütün yaklaşım çerçevesinde ve kendi özel istisna çokluğunun dinamiği dikkate alınarak değer, insanileştirilmişlik, yaşamsallık ve değişkenlik ekseninde daha dikkatli ve esnek yorumlara ihtiyacı olduğu da aşikârdır.

Kaynakça

Öztürk, Ali, 2008, İmajoloji (Yeni Bir Disiplin Denemesi), Edim Yayınları, İstanbul. 2. Baskı, 2013, Elis Yayınları, Ankara.
Öztürk, Ali, 2011, Kriz Sosyolojisi, Batı Merkezciliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz, Doğu Kitabevi, İstanbul.
http://highered.mheducation.com/sites/dl/free/0073512311/940048/Chapter1.pdf
http://inter-disciplinary.net/ati/Monsters/M6/mcguire%20paper.pdf
http://academics.wellesley.edu/Psychology/Psych/Faculty/Carli/FemaleLeadershipAdvantage.pdf
https://tr.wikipedia.org/wiki/Ekonomi

UYGUR TÜRKÇESİNDE GELECEK ZAMAN BİLDİREN EKLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Arş. Gör. Muhammet Raşit ÖZTÜRK
Erzurum Teknik Üniversitesi

Özet

Gelecek zaman kipi, gerek işlevsel derinlik gerekse biçim birimsel çeşitlilik açısından, tarihî Türk lehçeleri içinde dikkat çekici bir yoğunlukta kullanılmıştır. Köktürkçe döneminde genel olarak *"-DAçI"* ve *"-sIk"* ekinin verdiği imkânlar dâhilinde kendisine ifade ortamı bulan gelecek zaman kipi, bu tarihî lehçenin ardından, Uygur Türkçesi döneminde *"-gAy"* merkezli bir kullanımla karşımıza çıkmakta, ayrıca Köktürkçeden miras *"-DAçI"* eki ile ilk kez bu dönemde kullanılan *"-gA"*, *"gU"* ve *"gUlUK"* ekleriyle ifadesini bulmaktadır. Zikrettiğimiz bu ekler, Uygur Türkçesi metinlerinde gerek çekimli bir fiilin bünyesinde bir zaman eki olarak gerekse gelecek zaman bildiren müstakil bir sıfat-fiil eki olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Çalışmamızda Uygur Türkçesi ile ilgili kaleme alınan kaynak eserlerde toplu olarak anılmayan ve yeterli çeşitlilikte tanıklanmayan bu gelecek zaman ekleri, dönem eserlerinin etraflı tanıklığında dikkatlere sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uygur Türkçesi, Gelecek zaman, Kip, Sıfat-Fiil

AN ANALYSIS ON THE SUFFIXES WHICH EXPRESS THE FUTURE TENSE IN UYGHUR TURKISH

Abstract

The future tense, have been used in a significant intensity inside the historical Turkish dialects, either from the point of functional depth or in terms of formal diversity. The future tense found the occasion of expressing itself with the suffixes of *"-DAçI"* and *"-sIk"* during the Kokturkish period; and after this historical dialect, during the period of Uyghur Turkish, it showed itself with a utilization based on *"-gAy"*; and also, it found its representation with the suffixes of *"-gA"*, *"-gU"* and *"-gUlUK"* , which were used for the first time during that period along with the Kokturkish inheritance *"-DAçI"* suffix. These suffixes that are mentioned, emerged either as a time suffix inside the body of a finite verb, or as a separate verbal adjective suffix that stated the future tense.

In our study, these future tense suffixes, which haven't been mentioned as a whole in the sources written about Uyghur Turkish and haven't been sufficiently defined, are going to be presented to the attentions with a comprehensive testimony of the works of the period.

Keywords: Uyghur Turkish, Future Tense, Modal, Participle

KISALTMALAR

AY : Altun Yaruk Sudur VI. Kitap
BKM : Bögü Kağan'ın Maniheizm'i kabul etmesini anlatan metin
BM : Budist çevrede yazılmış büyü metni
BV : Baytaratü'l-Vâzıh
DAS : Dasakarmapathaavadanamala
DBH : Dantipali Bey Hikâyesi
DTCF : Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
EÖT : Edgü Ögli Tigin-Anyıg Ögli Tigin
HU : Huastuanift
HUK : Hukuk belgeleri
IB : Irk Bitig
İÜEF : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
KİP : Kuanşi İm Pusar
MAY : Maytrısimit
MBH : Maymunlar Beyi Hikâyesi
MEK : Mektup örneği
MTH : Mukaddes Tavşan Hikâyesi
SBM : Sağlık bilgisi metinleri
t.y. : Yayın tarihi olmayan çalışma

1. Uygur Türkçesi

Köktürkçeden sonra, Eski Türkçe döneminin ikinci yazı dili olan Uygur Türkçesi, Köktürk alfabesi yanında, Sami asıllı Soğd yazısından oluşturulmuş Uygur alfabesi temelinde gelişen ve telif eserler vermekten ziyade, bir tercüme eserler edebiyatı oluşturan Uygurların ve tebaalarının yazı dilidir. Köktürkler döneminde birçok boydan oluşan ve Tölis birliği olarak anılan boylar birliğinin en büyük boyu olan Uygurlar (Ş. Tekin, 1976:8), tabi oldukları Budizm ve Maniheizm'in öğretilerini anlatan eserlerle Mani ve Buda'nın hayatına dair eserleri Türkçeye çevirerek Uygur yazı dilinin işleyişine katkıda bulunmuşlardır. Bu bağlamda, denilebilir ki, *"Eski Uygurca, Orta Asya'da Xinjiang'da bulunan VIII-XI. yüzyıllardan kalma yazıtların, yazmaların ve blok basmaların dilidir."* (Özbay, 2014:36)

1.1. Uygur Türkçesinde Kip ve Zaman

Uygur Türkçesinde kullanılan kip ve zaman ekleri, önemli farklılıklar olmakla birlikte, Köktürkçe döneminde kullanılan ve Türk dilinin geneline yayılan kip ve zaman ekleriyle ortaklık arz etmektedir. Bu ortaklığa aykırı olan yeni kip yapıları, kip ve zaman ekleri de dikkat çekmektedir. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

→*"-DI"* ekli görülen geçmiş zaman kipinin yanında, seyrek olarak kullanılan *"-yUk"* ekli görülen geçmiş zaman kipi, Köktürkçe ve Uygur Türkçesi arasındaki dikkat çeken farklılıkların ilkini teşkil etmektedir. Köktürkçe döneminde tespit edilemeyen *"-yUk"* eki Bang'a göre, *"y"* bağlayıcı ünsüzü ile *"-Uk"* fiilden isim yapma ekinden meydana gelmektedir. *"Ünlüyle biten fiil kök ve gövdelerinden sonra araya getirilen -y- ünsüzü,*

umumileşerek ünsüzle biten fiil kök ve gövdelerine getirilince -uk/-ük ekinin bünyesine dâhil kabul edilmiş olmalıdır: sı-yuk (<sı-y-uk), alk-yuk (alk-y-uk) gibi." (Eraslan, 1980:43)

→Uygur Türkçesi döneminde görülen biçimsel farklılıklardan biri de öğrenilen geçmiş zaman kipinde karşımıza çıkmaktadır. Türk dilinin en az değişime uğrayan eklerinden biri olan *"-mIş"* öğrenilen geçmiş zaman eki, Uygur Türkçesinin *"n"* ağzında, yani Mani metinlerinde yer yer *"-mAş"* şeklindedir ve bu ek, yuvarlak ünlülerden sonra nadiren *"-mUş"* olabilmektedir (Gabain, 2000:81).

→Uygur Türkçesinde, emir kipinin teklik ve çokluk 1. şahıslarında da birtakım farklı kullanımlar ortaya çıkmaktadır. İlk defa Köktürkçe döneminde tanıklanan teklik 1. şahıs eki *"-(A)yIn"*, Mani metinlerinde nadiren *"-(A)yAn"* ve *"-Ayn"* şeklinde de tespit edilebilmektedir: *"bolayan"*, *"olurayn" vb.* (Gabain, 2000:79). Aynı şekilde çokluk 1. şahıs eki olan *"-(A)lIm"* eki de Mani metinlerinde *"-(A)lAm"* şekliyle karşımıza çıkabilmektedir (Gabain, 2000:79).

→ İlk olarak Uygur Türkçesi döneminde karşımıza çıkan şart kipi de, bu dönemin alametifarikalarındandır. Henüz şart kipinin oluşmadığı Köktürkçe döneminde şart kipinin biçim birimi olan *"-sAr"*, zarf-fiil eki olarak kullanılmakta (Ercilasun, 2009:278), *"varsayımlı ya da gerçeğe aykırı şart içeren yan cümle"*ler oluşturmaktaydı (T. Tekin, 2000:193). Uygur Türkçesinde şahıs zamirleriyle birlikte kullanılmaya başlanan *"-sAr"* eki, müstakil bir şart kipini de meydana getirmiş oluyordu.[1]

→ Uygur Türkçesinde, Köktürkçe döneminde varlığını tespit edemediğimiz ve yazılı dönemin ilk gereklilik yapıları da diyebileceğimiz yapılara da rastlanmaktadır. Gereklilik kipini ifade etmek için herhangi bir şekil ve zaman ekine ihtiyaç duymayan Uygur Türkçesi, gereklilik anlamını vermek için *"kergek"* kelimesinin anlam dünyasından faydalanmaktadır. Bu *"kergek"* kelimesi, *"-gU"*, *"-mIş"*, *"-mAk"* gibi eklerle ve seyrek olarak *"erür"* (Ercilasun vd., 2013:551) ile birlikte kullanılır ve böylece gereklilik yapıları ortaya çıkmış olur. Ayrıca *"-gU ol"*, *"-gUlUK [ol]"* ve *"-gU erür"* (Ercilasun vd., 2013:551) yapıları da, müstakil olarak gereklilik kipi oluşturabilmektedir.

1.2. Uygur Türkçesinde Gelecek Zaman

Gelecek zaman kipi bir oluş, kılış veya durumun anlatıcının nakletmesinden bir süre sonra ortaya çıkacağını bildirir. Bu kipte henüz gerçekleşmemiş, fakat dile döküldükten sonraki bir zaman diliminde kesinlikle gerçekleşecek bir yapma veya olma mevcuttur (Toparlı vd., t.y., s. 367). *"Beklenti, istek, gereklilik vb. ifadeleri ise gelecek zamanın şekillik kullanımlarıdır. Bu yüzden Eski Türkçenin gelecek zaman eki, daha sonra, Oğuzcada istek eki olur.* (Toparlı vd., t.y., s. 369) Gelecek zaman henüz gerçekleşmeyeni bildirdiği için, bu zamanın anlamsal olarak, istek, şart, gereklilik, niyet, maksat gibi pek çok işlev bildirmesi tabii bir durumdur. Kaldı ki, istek, şart ve gereklilik kipleri de bünyelerinde gelecek zaman anlamını barındırmaktadır.

Gelecek zaman kipi, bu görünümüyle Uygur Türkçesinde de yoğun olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu kip, Türk dilinin ilk yazılı dönemi olan Köktürkçe ile Uygur Türkçesi

[1] Araştırmamız sırasında, *"Edgü Ögli Tigin-Anyıg Ögli Tigin"* hikâyesinde, şart kipinin, günümüzde olduğu gibi, *"-sA"* biçim birimiyle karşılandığını gösteren bir örneğe de rastladık: *"Kaçan Burkan kutın bul**sa** m[e]n… (Ne zaman Buda saadetini bulursam…)"* (Tulum ve Azılı, 2015:147).

arasındaki ayrılıklardan birisini oluşturması hasebiyle de önem arz etmektedir. Her ne kadar, Uygur Türkçesi döneminde de Köktürkçenin hâkim gelecek zaman eki olan *"-DAçI"* ekine, hem çekimli fiillerin bünyesinde bir zaman eki olarak hem de bir sıfat-fiil eki olarak rastlansa da, Uygur Türkçesinde asıl gelecek zaman eki, Köktürkçe göz önüne alındığında yeni bir ek olan *"-gAy"* ekidir.

Uygur Türkçesinde *"-gAy"* ekinin yanında, gelecek zaman bildiren başka ekler de kullanılmıştır. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere, *"-DAçI"* eki; *"-gA"*, *"-gU"* ve *"-gUlUK"* ekleri, gerek çekimli fiillerin bünyesinde bir zaman eki olarak gerekse müstakil birer sıfat-fiil eki göreviyle karşımıza çıkabilmektedir. Ayrıca geniş zaman ekinin gelecek zaman işlevinde kullanıldığına da bazı örneklerde rastlanmaktadır.

1.2.1. *"-gAy"* Eki

Köktürkçe döneminde, *"-sIk"* ve *"-çI"* ekleri bir tarafa, esasen *"-DAçI"* ekiyle karşılanan gelecek zaman kipi, Uygur Türkçesinde, farklı bir biçim birim olan *"-gAy"* ekiyle karşılanmaya başlamıştır. Bu farklılık, Köktürkçe ve Uygur Türkçesi arasındaki önemli morfolojik farklılıklardan birini teşkil etmektedir. Her ne kadar yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, *"-DAçI"*, *"-gA"*, *"-gU"* ve *"-gUlUK"* ekleri de gelecek zaman bildiren ekler olarak karşımıza çıksa da, Uygur Türkçesi döneminde gelecek zaman kipi için kullanılan asıl ek, bu *"-gAy"* ekidir. *"-gAy"* ekinin Köktürkçede hiç kullanılmadığını söyleyen araştırmacılara karşı (Gabain, 2000:82; T. Tekin, 2000:190; Gültekin, 2006:36; Günşen, 2006:56), bu ekin Köktürkçede de nadiren kullanıldığını söyleyen araştırmacılar da vardır (Eraslan, 2012:320).

Ahmet Bican Ercilasun'a göre fiilden isim (sıfat) yapma eki olan, *"bilge, kısga (kısa), tamga, öge, bilge, kükrege (gürleme, gürleyen)"* gibi kelimelerde kendisini gösteren *"-gA"* ekine dayanan (2013:587) ve şahıs zamirleriyle çekime giren *"-gAy"* ekinin oluşturduğu gelecek zaman, *"bazen muktedir olma; ara sıra, özellikle görülen geçmiş zaman durumundaki bir yardımcı fiil almışsa gerçekleşmemişi (irrealis) nezaketle talep etmeyi (temenni) ifade eder."* (Gabain, 2000:81) *"-gAy"* ekli gelecek zaman eki, çoğu zaman bir ihtimali, gerçekleşmesi mümkün ya da gerçekleşemez bir eylemi de belirtmektedir (Hamilton, 1998:253).

1.2.1.1. Uygur Türkçesinde Zaman Eki Olarak *"-gAy"*

1.2.1.1.1. Altun Yaruk Sudur VI. Kitap'ta Zaman Eki Olarak "-gAy"

Altun Yaruk Sudur VI. Kitap'ta gelecek zaman kipinin kullanımını özel olarak başlıklandırmamız, bu eserin temel olarak gelecek zaman kipi üzerinde kurulmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere Altun Yaruk Sudur VI. Kitap, Buda'nın *"öğreti mücevherini"* gerçekleştirmeleri için, *"Dört Maharajalar"*a verdiği öğütleri anlatmaktadır. Bu eserde, *"böyle davranırsan böyle olacak; şöyle davranırsan şöyle olacak vb."* ibareler yer aldığından, gelecek zaman kipine oldukça fazla başvurulmuştur. Altun Yaruk Sudur VI. Kitap, 100'ün üzerinde gelecek zaman kullanımıyla dikkat çekmektedir. Şimdi Özlem Ayazlı'nın (2012) hazırlamış olduğu *"Altun Yaruk Sudur VI.*

Kitap" başlıklı eserden yararlanarak, *"-gAy"* ekli gelecek zaman kipinin kullanımını örneklendirelim[2]:

*"Biz kamag tört maharaaçlar ötrü ol eliglerig hanlarıg, bodunı karası birle busuşsuz kadgusuz, enç meŋilig kıl**gay** biz. Özin yaşın üstep ulug çogka yalınka tegür**gey** biz."* (Ayazlı, 2012:69-70/ AY, 74-79)
(Biz bütün dört Maharajalar, o hükümdarları₂, halkı₂ ile kaygısız₂, huzurlu₂ kılacağız. Ömrünü₂ uzatıp büyük₂ güç vereceğiz.)

*"Közünür ažunta el oronı yeged**gey** kötrül**gey**. Elenmeki erksinmeki asıl**gay** üstül**gey**. Ülgülençsiz teŋlençsiz ulug buyan edgü kılınçıg bul**gay**lar kazgan**gay**lar."* (Ayazlı, 2012:84 / AY, 253-258)
(Mevcut -görünen- dünyada kraliyeti₂ yükselecek₂. Hâkimiyeti₂ artacak₂. Ölçülemez₂ yüce erdem kazanacaklar₂.)

*"Ötrü ol üdün ança tuşta aç kız, ig kegen, yagı yavlak bol**gay**. Basa basa kudruklug yultuz tug**gay**. İki kün teŋri közün**gey**. Üdsüz kezigsiz kün ay tutun**gay**. Kara yürüŋ yelü kögen belgür**gey**. Yavız irü belgüler bol**gay**. Uçar yultuzlar tüş**gey**, yer tepre**gey**. Kudug içinte ün ün**gey**, suv taş**gay**. Üdsüz yel yagmur bol**gay**; ı tarıg, tüş yemiş bütme**gey**. Yat yagı küçed**gey**. Bodun kara emgeklig bol**gay**. Öz yer suvta ögirmeksiz sevinmeksiz bol**gay**."* (Ayazlı, 2012:116-117 / AY, 689-702)
(Daha sonra öyle bir vakitte açlık₂, hastalık₂, düşman₂ olacak. Sonra kuyruklu yıldız doğacak. İki güneş tanrısı görünecek. Zamansız₂ güneş [ve] ay tutulacak. Siyah beyaz gökkuşağı ortaya çıkacak. Uğursuz -kötü- işaretler₂ olacak. Uçan yıldızlar düşecek, yer sallanacak. Kuyu içinden ses yükselecek, su[lar] taşacak. Vakitsiz fırtına₂, yağmur olacak; tahıl₂, yemiş₂ olgunlaşmayacak. Uzak düşmanı güçlenecek. Halk₂ zahmet çekecek. Kendi toprağında₂ mutsuz₂ olacak.)

1.2.1.1.2. Diğer Uygur Türkçesi Metinlerinde Zaman Eki Olarak "-gAy"

Uygur Türkçesinde *"-gAy"* ekli gelecek zaman kipine, Altun Yaruk'taki kadar zengin olmamakla birlikte, diğer pek çok Uygur Türkçesi metninde de rastlanmaktadır. Taramamız sırasında *"Maytrısimit, Edgü Ögli Tigin-Anyıg Ögli Tigin, Irk Bitig, Kuanşi İm Pusar, Dasakarmapathaavadanamala"* gibi eserlerin yanı sıra Uygur Türkçesine ait irili ufaklı yazmalarda da *"-gAy"* ekinin gelecek zaman kipini oluşturduğuna rastladık.
"-gAy" eki, bir zaman eki olarak, diğer Uygur Türkçesi metinlerinde şu şekilde varlığını sürdürmektedir:

Maytrısimit'ten…

*"Yalaŋuknuŋ umugı ı[nagı] [Maytrı] atlıg Burkan bol**gay**."* (Ş. Tekin, 1976:52 / MAY, 8:3-4)
(İnsanların umudu ve dayanağı Maytrı adlı bir Buda olacak.)

*"Upasılar Burkan şazınıŋa vrhar saŋram it**gey**ler. Saŋr[amka] çintek lin prayan it**ge[y]**."* (Ş. Tekin, 1976:179 / MAY, 109:26-28)

[2] Altun Yaruk Sudur VI. Kitap, ikilemeler açısından da çok zengin bir eserdir. Verdiğimiz örnek cümlelerde de ikilemelerin bolluğu dikkat çekmektedir. Örnek cümlelerdeki ikilemeli yapılar, çeviri kısımlarında, kelimelerin altına "*₂"* rakamını eklenerek gösterilmiştir.

(Müminler Buda dini için manastırlar inşa edecekler. Manastırlara hücre ve odalar inşa edecek.)

Edgü Ögli Tigin-Anyıg Ögli Tigin'den…

*"Anta al çeviş ayu birge men. Yimişiŋin kuş kuzgun artatma**qay**."* (Tulum ve Azılı, 2015:146 / EÖT, 198)

(Orada -size bir- hile göstereceğim. Meyveni kuşlar berbat etmeyecek.)

*"Kuş kuzgun konsa ışıgag tart**qay** men. Sögüt tepre**qey**. Kuşlar konma**qay**. Yimişiŋez artama**qay**." tip tidi."* (Tulum ve Azılı, 2015:151 / EÖT, 206)

("Kuşlar konunca ipi çekeceğim. Ağaçlar sallanacak. Kuşlar konmayacak. -Dolayısıyla- Meyveniz berbat olmayacak." dedi.)

Irk Bitig'den…

*"Ala atlıg yol teŋri men. Yarın kiçe eşür men. Utru eki yalıg kişi oglın sokuşmiş; kişi korkmiş. Korkma, timiş. Kut bir**qey** men, timiş."* (T. Tekin, 2013:19 / IB, 2)

(Alaca atlı yol tanrısıyım. Sabah akşam rahvan gidiyorum. -Bu yol tanrısı- Güler yüzlü iki insanoğluna rastlamış; insanoğulları korkmuş. -Yol tanrısı- Korkmayın, demiş. -Size- Kut vereceğim, demiş.)

*"Teglük kulun irkek yuntta emig tileyür. Kün ortu yütürüp tün ortu kanta, negüde bul**qay** ol, tir."* (T. Tekin, 2013:21 / IB, 24)

(Kör -bir- tay -emmek için- erkek atta meme arıyor. Güpegündüz kaybedip gece yarısı nerede, nasıl bulacak, der.)

Kuanşi İm Pusar'dan…

*"Kuanşi İm Pusar atın ataŋlar. Ol Bodisvt sizlerke korkunçsuz buşı bir**qey**."* (Ş. Tekin, 1993:11 / KİP, 51-53)

(Kuanşi İm Pusar adını anınız. Bu Bodhisattva size korkusuz kurtuluş? -buşı- verecektir.)

*"Atamış sayu sizik kılmaŋlar emgekte ara kirme**qey** tip."* (Ş. Tekin, 1993:18 / KİP, 206-207)

(Her anılışında, ıstıraplarımız arasına girmeyecek deyip şüphe etmeyin.)

Dasakarmapathaavadanamala'dan…

*"Bo yirtinçü yir suvda Burkanlıg kün teŋri tog**qay** sen."* (Elmalı, 2009:72 / DAS, 1978:16 – 1980:18)

(Bu yeryüzüne semavi -bir- güneş -olarak- doğacaksın.)

*"Bodısatavlarnıŋ edgülerin çınkaru sakınıp erüş üküş tınlıglar tagun askançulayu sözlemekdin tıdıl**qay**lar."* (Elmalı, 2009:113 / DAS, 3097:1 – 3100:4)

(Bodhisattvaların iyiliklerini tam olarak düşünen pek çok canlı dedikodu yapmaktan engellenecek.)

Maymunlar Beyi Hikâyesi'nden…

*"Tınlıgларka edgü kılgalı katıglan**qay** men."* (Müller, 1946:8 / MBH, 1-2)
(Mahluklara iyilik etmek için her fedakârlığa katlanacağım.)

*"Öküş tınlıglar ters körümke tez**qay**ler."* (Müller, 1946:18 / MBH, 40-41)
(Nice nice mahluklar fasit akideye kapılacaklardır.)

Dantipali Bey Hikâyesi'nden…

*"Bu emgektin ozgıl. Teŋri yirinte tog**qay** sen."* (Müller, 1946:30 / DBH, 19-20)
(Bu ıstıraptan kurtul. Cennette -yine- doğacaksın.)

Mukaddes Tavşan Hikâyesi'nden…

*"Meniŋ ötimin eriğimin tutsarsızlar kop ödün maŋa yakın bolmış bol**qay** sızlar."* (Müller, 1946:70 / MTH, 42-44)
(Benim nasihatlerimi$_2$ tutarsanız her zaman bana yakın bulunmuş olacaksınız.)

Bögü Kağan'ın Maniheizm'i kabul etmesini anlatan metinden…

*"Teŋrim siz, törösüzün Üdsüz'ke kentü [özüŋüz] yazınsar siz ötrü kamag eliŋiz bulgan[**qay**]."* (Özbay, 2014:24 / BKM, 8-9)

(Efendim, siz kanunsuzca Üdsüz'e[3] karşı günah işlerseniz tüm ülkeniz karışacak.)

*"Siz dendarlar yarlıkasar siziŋ savıŋızça [ötüŋüz]çe yorı**qay** men."* (Özbay, 2014:27 / BKM, 49-50)

(Siz rahiplerin buyurduğu sözlere, nasihatlere göre davranacağım.)

Sağlık bilgisi metinlerinden…

[3] Üdsüz (zamansız) kelimesi Uygur Maniheizm'inde *"Ezrua Tanrı"* için kullanılmaktadır (Özbay, 2014:32).

*"Kimniŋ burunta kan ünser nara kası sokup elgep burunta ürzün, ag**qay**. Takı yumşak tuz bözde yörgep alınta bazun, kan ag**qay**. Kim yiŋdegü bolsar pitpidi yalgagu tuz mır bilen burunta usik kılzun, edgü bol**qay**."* (Şen, 2014:183 / SBM, II:1)

(Kimin burnundan kan çıkarsa nar kabuğunu ezip eleyip burnuna çeksin, gidecektir. Ayrıca yumuşak tuzu beze sarıp alnına bağlasın, kan duracaktır. Kim nezle olsa karabiber, yalanan tuz [ve] bal ile burna tampon? Yapsın, iyi olacaktır.)

1.2.1.2. Uygur Türkçesinde Sıfat-Fiil Eki Olarak *"-gAy"*

Uygur Türkçesinde çekimli fiillerin bünyesinde gelecek zaman eki olarak yer alan *"-gAy"* ekinin bu dönemde sıfat-fiil işlevinde kullanılmadığını söyleyen araştırmacılar olsa da (Gültekin, 2006:36), biz taramamız sonucunda, *"-gAy"* ekinin bir sıfat-fiil eki işlevinde kullanıldığını gösteren cümlelere de rastladık. Manici Uygurların tövbe duası olan *"Huastuanift"*teki şu satırlar, *"-gAy"* ekinin bir sıfat-fiil eki işlevinde de kullanıldığını gösterir mahiyettedir:

*"Yme, arkun yer teŋri nede ötrü yok bol**qay**, yaruklı karalı kaltı adrıl**qay**, antada kesre ne bol**qay** tepen biltimiz."* (Özbay, 2014:85-86 / HU, 207-211)

(Ayrıca, yerin ve göğün neden dolayı yok olacağını, ışık ve karanlığın -birbirinden- nasıl ayrılacağını, ondan sonra da ne olacağını öğrendik.)

"-gAy" ekinin bir sıfat-fiil eki görevinde kullanıldığı örneklere Kıpçak dönemi eserlerinden *Baytaratü'l-Vâzıh*'ta da rastlanmaktadır (Negiş, 2015:367):

*"Yine nefes çık**kay** yiri giŋ olgay."* (Negiş, 2015:367 / BV, 11a5)

(Yine nefes alacak yeri geniş olacak.)

*"Anıŋ gibi gör**gey** kişiye hoş gelmes."* (Negiş, 2015:367 / BV, 54b2)

(Onun gibi görgülü? kişiye hoş gelmez.)

1.2.2. *"-DAçI"* Eki

Köktürkçe döneminde kitabelere has bir gelecek zaman eki olarak kendisini gösteren *"-DAçI"* eki, Uygur Türkçesi döneminde de hatırı sayılır bir kullanımla karşımıza çıkmaktadır. *"Edgü Ögli Tigin-Anyıg Ögli Tigin"*, *"Irk Bitig"*, *"Huastuanift"* ve *"Kuanşi İm Pusar"* gibi eserlerde varlığı tespit edilemeyen *"-DAçI"* ekine, *"Altun Yaruk"*, *"Maytrısimit"*, *"Dasakarmapathaavadanamala"* ve *"Aç Pars Masalı"* gibi metinlerde hem zaman eki olarak hem de bir sıfat-fiil eki olarak rastlanmaktadır.

"-DAçI eki Menges'e göre, -DA fiilden isim yapma ekine -çI fail yapma ekinin gelmesiyle oluşmuştur." (Gültekin, 2006:35) Ekin ilk unsurunu açıklama noktasında Menges'le birleşen G. J. Ramstedt de, *"-DAçI"* ekini, *"-DA"* fiilden isim yapma ekiyle *"+çI"*

isimden isim yapma ekinin birleşimiyle açıklamıştır (Eraslan, 1980:37). Belirtmek gerekir ki Türkçede *"+DA"* eki isimden fiil yapma ekidir *[al+da-, iz+de- (>iste-)]*. Bu şekilde bir fiilden isim yapma eki bulunmadığından bu iki Türkologun izahı açıklamaya muhtaçtır. W. Bang ise *"-DAçI"* ekini *"at-"* fiilinden getirmektedir. Ona göre, *"at-"* fiilinin *"-A"* zarf-fiil eki ve *"+çI"* tain ismi ekiyle birleşiminden *"-DAçI"* eki doğmuştur (Gökdağ, 1989:119). Şinasi Tekin ise, *"-DAçI"* ekinin oluşumunu bir nevi ek yığılmasıyla açıklamıştır. Tekin'e göre bu ek, *"öl-teçi 'ölecek' < öl-üt+e-çi"* gibi bir gelişmeyle ortaya çıkmıştır. *"Burada -çi'nin kullanış alanı daraldığı için ve öte yandan ek yığılması olayını andırarak, ü düştükten sonra -teçi ayrılmış ve vaktiyle yalnız -çi'nin taşıdığı 'gelecek zaman' görevi bunun üzerine yüklenmiştir."* (1976:301-302)

1.2.2.1. Uygur Türkçesinde Zaman Eki Olarak *"-DAçI"*

Uygur Türkçesi metinlerinde, *"-DAçI"* ekinin bir zaman eki olarak kullanıldığı örnekler mevcuttur. Bu örnekler *"Altun Yaruk"* ve *"Maytrısimit"* başta olmak üzere, bazı Uygur Türkçesi eserlerinde tespit edilmiştir.

"-DAçI" ekli gelecek zaman kipinin Uygur Türkçesindeki kullanımını şu şekilde örneklendirebiliriz:

Altun Yaruk'tan…

*"[Ayagka t]egimlig Teŋrim, meniŋ [çinta]mani erdini atlıg daranım [erü]r. Yalaŋuk oğlanın ençke [esen]ke tegür**deçi**. Köni nomça katıglandaçılarnıŋ buyan bilge biliglig bo iki törlüg yeveglerin bütürgüke art basut bol**tacı** erür."* (Ayazlı, 2012:128-129 / AY, 848-855)

(Yüce Tanrım, ben cintamani mücevheri adlı dharani'ye sahibim. -Bu dharani- İnsanoğlunu huzura$_2$ ulaştıracak. Doğru öğretiye göre davrananların erdem, bilgi -gibi- bu iki tür donanımlarını tamamlamaya yardımcı olacaktır.)

*"Teŋrim, bo ıdok nom eligi atlıg nom erdinig boşguntaçı tutdaçı, okıdaçı, sözledeçi, bitideçi, bititdeçi tözünler oglı, tözünler kızı birök bo darnig yme birle tut**dacı**lar, sözle**teçi**ler."* (Ayazlı, 2012:146-147 / AY, 1076-1081)
(Tanrım, bu kutsal öğreti hükümdarı adlı öğreti mücevherini öğrenecek$_2$, okuyacak, söyleyecek, yazacak, yazdıracak soylular oğlu, soylular kızı işte bu tılsımı da gerçekleştirecek, söyleyecekler.)

Maytrısimit'ten…

*"… kamag dı[ntarlar][…] [küz]edteçi kop korkmış […]-mek am[ır]tgur**dacı**."* (Ş. Tekin, 1976:117 / MAY, 59:1-3)

(… bütün rahipler […] koruyucu bütün korkmuş […] teskin edecek.)

*"Mini tapınıp udunup ulug edgüke teg**deçi**ler."* (Ş. Tekin, 1976:144 / MAY, 78:4-5)

(Bana tapınıp büyük üstünlüğe ulaşacaklar.)

Dasakarmapathaavadanamala'dan…

Bu eserde rastladığımız *"-DAçI"* eki önemli bir işlev farklılığıyla karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki cümlede, çekimli bir fiilin bünyesinde zaman eki olarak var olan *"-DAçI"*, gelecek zaman değil geniş zaman işlevinde kullanılmıştır:

*"Beg köŋüli üküş savag bil**teçi** ol."* (Elmalı, 2009:142 / DAS, 3946:28)

(Hükümdar gönlü pek çok sözü bilendir, anlayandır.)

Aç Pars Masalı'ndan…

*"Biznide adım kim bolgay, monga yaraglıg aş içgü belgürt**deçi**."* (Şen, 2014:112 / APM, V:84-86)

(Bizden başka kim olabilir, buna yarayacak yiyecek içeceği ortaya çıkaracak.)

*"Bo erinç tınlıg üçün et özüg titip monuŋ isig özin ulagalı u**dacı** tep tedi."* (Şen, 2014:112-113 / APM, V:86-89)

(Bu zavallı canlı için bedeninden vazgeçip bunun canını kurtarabilecek, diye söyledi.)

1.2.2.2. Uygur Türkçesinde Sıfat-Fiil Eki Olarak *"-DAçI"*

Uygur Türkçesi metinlerinde gelecek zaman bildiren bir kip eki olarak tespit edilebilen *"-DAçI"* eki, bir sıfat-fiil eki olarak da karşımıza çıkmaktadır. Hatta *"-DAçI"* ekinin sıfat-fiil eki olarak kullanımı, şekil ve zaman eki olarak kullanımından çok daha fazladır. Uygur Türkçesinde göze çarpan örnekler şu şekildedir:

Altun Yaruk'tan…

*"Bo nom erdinig nomla**tacı** nomçıka bo muntag yaŋlıg agır ayag kılmış kergek."* (Ayazlı, 2012:95 / AY, 411-413)
(Bu öğreti mücevherini açıklayacak -dharma- öğretmenine bu şekilde saygı göstermeli.)

*"Teŋrim, bo ıdok nom eligi atlıg nom erdinig boşgun**tacı** tut**dacı**, okı**dacı**, sözle**deçi**, biti**deçi**, bitit**deçi** tözünler oglı, tözünler kızı birök bo darnig yme birle tutdaçılar, sözleteçiler."* (Ayazlı, 2012:146-147 / AY, 1076-1081)
(Tanrım, bu kutsal öğreti hükümdarı adlı öğreti mücevherini öğrenecek$_2$, okuyacak, söyleyecek, yazacak, yazdıracak soylular oğlu, soylular kızı işte bu tılsımı da gerçekleştirecek, söyleyecekler.)

Maytrısimit'ten…

*"Kutrul**tacı** tınlıglarnıŋ köŋül, kögüz, töz, yıltız, kılınç eriglerin utguratı körür erti."* (Ş. Tekin, 1976:45 / MAY, 4:12-14)

(Kurtulacak olan yaratıkların gönlünü, kalbini, kökünü, esasını, tavır ve hareketlerini -kılınç erig- tamamıyla görür idi.)

Dasakarmapathaavadanamala'dan…

*"Ay amrak inim! Bizni igid**teçi**, biziŋe edgü sakınçlıg kaŋımız adın yirt[inçüke]bartı."* (Elmalı, 2009:35 / DAS, 984:9 – 986:11)
(Ey sevgili kardeşim! Bizi yetiştirecek -olan-, bizim için güzel düşünceleri -olan- babamız diğer bir varlığa ulaştı.)

*"Alku edgülerniŋ öŋre yoru**daçı** yirçisi ol karaja ton."* (Elmalı, 2009:45 / DAS, 1253:10 – 1255:12)
(Bütün iyilerin önünde yürüyecek -olan- rehber, o rahip cübbesidir.)

Dantipali Bey Hikâyesi'nden…
*"Sintede adın biziŋe umug ınag bol**taçı** tınlıg arıtı yok."* (Müller, 1946:40 / DBH, 87-88)
(Senden başka bize ümit$_2$ olacak mahluk asla yok.)

*"Mini üçün emgen**teçi** kim erser yok."* (Müller, 1946:50 / DBH, 152)
(Benim için ıstırap çekecek kimse yok.)

1.2.3. *"-gA"* Eki

Uygur Türkçesi döneminde, gelecek zaman ifade etmek için kullanılan eklerden biri de *"-gA"* ekidir. Kişi zamirleriyle çekime giren *"-gA"* eki, *"fiilden isim yapma, geniş zaman, gereklilik-dilek kipleri ifade etme gibi özellikleri de bulunmakla beraber, genellikle 'gelecek zaman kipi' teşkil eden bir yapı unsurudur."* (Korkmaz, 1995:6) *"-gAy"* ve *"-DAçI"* eklerine nispeten çok daha az kullanılan bu ekin *"-gAy"* ekiyle bağlantılı olabileceği ihtimali üzerinde duran araştırmacıların yanında (Ş. Tekin, 1976:170), bu ekin *"-gAy"* ekinden *"y"* ünsüzünün erimesi/düşmesi sonucunda oluştuğunu kabul eden araştırmacılar da vardır (Argunşah vd., 2011:17; Eraslan, 2012:321; Ercilasun, 2009:249; Ergin, 2009:303; Hacıeminoğlu, 2000:141; Şen, 2014:69). Mecdut Mansuroğlu ise, *"Türkçede -y düşmediği için"*, *"-gAy"* ekinden *"-gA"* ekine geçiş arasındaki münasebetin tam olarak kurulamayacağını ifade etmiştir (1958:171). Mansuroğlu'na göre, *"Türkçede hece sonunda -y'ler düşmediğine göre, ekimizin aynı devirde, aynı fonksiyonda pek çok kullanıldığını gördüğümüz -gu/-gü ekinin tesiri altında, yani analogya yolu ile meydana geldiğini kabul etmemiz gerekir."* (1958:175) Vecihe Hatiboğlu da Mecdut Mansuroğlu ile hemen hemen aynı görüştedir. Hatiboğlu, bu *"-gA"* ekini, eski bir *"-gU"* ekine götürmüş ve bu ekin 8. yüzyıldan günümüze uzanan gelişme seyrinde, nasıl gelecek zaman ve istek kavramını veren *"-A"* ekini oluşturduğunu şöyle izah etmiştir: *"Görülüyor ki daha VIII. yüzyılda gelecek zaman kavramı veren '-gu/-gü' eki, zamanla '-gu>-ga>a' değişiminden geçerek, önce Orhun Yazıtları'nda ve Oğuzcada, daha sonra da Osmanlıcada kullanılan 'yap-a, gel-e; yap-a-cak, gel-e-cek' gibi kiplerdeki gelecek zaman, istek kavramını veren '-a/-e' ekini meydana*

getirmiştir." (1974:32) Ahmet Bican Ercilasun'a göre ise bu ek, büyük ihtimalle, Eski Türkçede örneklerine az da olsa rastlanan, *"bilge, kısga (kısa), tamga, öge, bilge, kükrege (gürleme, gürleyen)"* gibi kelimelerde kendisini gösteren ve aynı zamanda *"-gAy"* ekinin de kökeni olan *"-gA"* fiilden isim (sıfat) yapma ekiyle aynı ektir (2013:416).

1.2.3.1. Uygur Türkçesinde Zaman Eki Olarak *"-gA"*

Uygur Türkçesinde zaman eki olarak karşımıza çıkan *"-gA"* ekine, yaptığımız araştırma neticesinde, yalnızca *"Edgü Ögli Tigin-Anyıg Ögli Tigin"* hikâyesinde rastladık. Ayrıca *"Maytrısimit"*te tespit ettiğimiz bir kullanımı da dikkatlere sunmak istiyoruz:

Edgü Ögli Tigin-Anyıg Ögli Tigin'den…

*"Amrak ögüküm, yir teŋri törümişte berü bay yime bar, yok çıgay yime bar. Kayusıŋa emgekte ozgur**qa** sen?"* (Tulum ve Azılı, 2015:63 / EÖT, 14)
(Sevgili yavrum, yer gök yaratıldığından beri zengin de var, yoksul da var. Hangi birini eziyetten kurtaracaksın?)

*"Barçaka kumaru sav kottı: İkileyü silerni körüşmegey men. Kaçan Burkan kutın bulsa men, silerni barça anta kutar**qa** men, tip tidi."* (Tulum ve Azılı, 2015:147 / EÖT, 201)

(-Şehzade- hepsine son sözü söyledi: "İkinci kez sizlerle görüşmeyeceğim. -Ancak- Ne zaman Buda saadetini bulursam hepinizi o zaman kurtaracağım." dedi.)

Maytrısimit'ten…

*"Upasılar Burkan şazınıŋa vrhar saŋram itgeyler. Saŋr[amka] çintek lin prayan it**qe[y]**[4]."* (Ş. Tekin, 1976:179 / MAY, 109:26-28)

(Müminler Buda dini için manastırlar inşa edecekler. Manastırlara hücre ve odalar inşa edecek.)

1.2.4. *"-gU"* Eki

Uygur Türkçesinde kendisini gösteren ve gelecek zaman anlamı veren eklerden biri de *"-gU"* ekidir. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere, 8. yüzyıldan günümüze uzanan ve *"-gA"* ekinin de kökeni olduğu düşünülen *"-gU"* eki, *"fiile eklenerek gelecek zaman bildirir sıfat fiil; ya da 'yapmaya mahsus, yapmak için' anlamında nomen futuri oluşturan ek"*tir (Hamilton,1998:254). *"-gU"* eki, Karahanlı Türkçesi döneminden başlayarak, Harezm ve Çağatay Türkçeleri dönemlerinde *"-gU[+iye{+tur(ur)}]"* birleşimiyle bir gelecek zaman kipi de oluşturmuştur.

Kökeni hakkında çok fazla yoruma rastlayamadığımız *"-gU"* ekini G. J. Ramstedt, Altay Türkçesindeki *"*ku < ? *kuy"* kelimesiyle ilgili görmektedir (Eraslan, 1980:39). A. V.

[4] Şinasi Tekin, yazılmayan *"y"* ünsüzünü parantez içinde metne dâhil etmiştir. Bu harf gerçekten unutulmuş mudur, yoksa müstakil *"-gA"* eki midir, tetkike değer.

Räsänen ise *"-gU"* ekinin Moğolcadaki *"xu"* olduğunu ve bunun da ses değişmesi neticesinde *"-gI (>-gU)"* ekine dönüştüğünü ifade etmiştir (Eraslan, 1980:39).

1.2.4.1. Uygur Türkçesinde Sıfat-Fiil Eki Olarak *"-gU"*

"-gU" eki, Uygur Türkçesi metinlerinde gelecek zaman sıfat-fiil eki olarak kullanılmıştır. Bu ek, özellikle, *"Kuanşi İm Pusar"*da karşımıza çokça çıkan *"kurtul-"* fiili ile olan zengin kullanımıyla dikkat çekmektedir:

Kuanşi İm Pusar'dan…

*"Bu yirtinçü yir suvdakı tınlıglar, birük Burkanlar körkin körü kurtul**gu** tınlıglar erser…"* (Ş. Tekin, 1993:13 / KİP, 101-102)

(Bu dünyadaki canlı varlıklar, Budaların yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlıklar iseler…)

*"Birük Pratikabutlar körkin körü kurtul**gu** tınlıglar erser…"* (Ş. Tekin, 1993:13 / KİP, 104-105)

(Pratyekabuddhaların yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlıklar iseler…)

*Birük Ezrua Teŋri körkin körü kurtul**gu** tınlıglar erser…"* (Ş. Tekin, 1993:13 / KİP, 108-109)

(Brahma-deva'nın yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlıklar iseler…)

Maytrısimit'ten…

*"Alku ked**gü** tonan**gu** böz ara bu böz erdni yig erür."* (Ş. Tekin, 1976:73 / MAY, 24:9-10)

(Bütün giyinilecek kuşanılacak pamuklu kumaşlar arasında bu pamuklu kumaş cevheri en iyisidir.)

*"Ulug adadın oz**gu** kurtul**gu** buluŋ yıŋak arıtı ukmazlar."* (Ş. Tekin, 1976:96 / MAY, 43:17-18)

(Büyük tehlikeden kurtulacak$_2$ hiçbir köşe bucak bilemezler.)

1.2.5. *"-gUlUK"* Eki

Uygur Türkçesinde gelecek zaman bildiren eklerden biri de *"-gUlUK"* ekidir. Bu ek, yukarıda açıklamaya çalıştığımız *"-gU"* ekinin *"+lUK"* ekiyle genişletilmiş şeklidir.

Nadiren bir zaman eki olarak kendisini gösteren *"-gUlUK"* eki, çoğunlukla sıfat-fiil oluşturan bir ek olarak karşımıza çıkmaktadır. *"-gUlUK"* eki ayrıca, *"sıfat olarak bir işin mutat yapılması ve bir şeyin vasıtasıyla bir şeyi yapmak"* manalarını da vermektedir (Çağatay, 1945:150).

1.2.5.1. Uygur Türkçesinde Zaman Eki Olarak *"-gUlUK"*

Uygur Türkçesinde *"-gUlUK"* eki, bir zaman eki işlevinde nadiren kullanılmıştır. Yaptığımız araştırma neticesinde *Maytrısimit*'te bu işleve uygun bir örneğe rastladık:

Maytrısimit'ten…

*"Yine yime Angulmali ogrı, ol ok ajunta arhant kutın bul**guluq** erdi."* (Ş. Tekin, 1976:116 / MAY, 58:38-40)

(Ve yine Angulimalya adlı hırsız, aynı âlemde veliliğe ulaşacak idi.)

1.2.5.2. Uygur Türkçesinde Sıfat-Fiil Eki Olarak *"-gUlUK"*

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Uygur Türkçesinde *"-gUlUK"* eki çoğunlukla bir gelecek zaman sıfat-fiil eki olarak kullanılmıştır. Özellikle *"Maytrısimit"*te, bu işleviyle birden çok yerde kullanılan *"-gUlUK"*, irili ufaklı bazı Uygur Türkçesi metinlerinde de tespit edilebilmektedir:

Maytrısimit'ten…

*"Takı yime [kutrul]**guluq** tınlıglarag utgurak adın bu Burkanlarka kutgar**guluq** […], arhantlarka kutgar**guluq** bu […]larka süzülüp kutgar**guluq** ol tın[lıg]…"* (Ş. Tekin, 1976:46 / MAY, 4:30-34)

(Ve yine kurtulacak olan yaratıkları, bilhassa bu özel Budalar tarafından kurtarılacak olan -yaratıkları- […], arhantlar tarafından kurtarılacak olan […]-a inanıp kurtarılacak olan o yaratıkları…)

*"Ir ırlasar adnagu taplama**guluq** takşut sav takşurmazlar."* (Ş. Tekin, 1976:81 / MAY, 32:3-5)

(Şarkı söyleseler başkalarının hoşuna gitmeyecek bir şarkı söylemezler.)

Aç Pars Masalı'ndan…

*"Çak amtı maŋa ugrayu, et özümin, isig özümin tit**gülük** ıdala**guluk** öd kolu soka kelti."* (Şen, 2014:116 / APM, VI:126-128)

(Tam şimdi bana fırsat doğdu, bedenimi, canımı feda edecek$_2$ vakit işte geldi.)

Susuz Kalan Balıklar Masalı'ndan…

*"İnçip yüz miŋ kişiler birle simeklep terk tepreser üç ayka tegi yme bütür**gülük** iş ermez."* (Şen, 2014:136 / SKB, IV:75-78)

(Doğrusu yüz bin kişi ile hazırlanıp derhâl harekete geçilse üç aya dek de tamamlanacak iş değildir.)

Mukaddes Tavşan Hikâyesi'nden…

*"Bar**guluk** yol yıŋak yime arıtı […] men."* (Müller, 1946:82 / MTH, 117-118)
(Gidecek yolu, ciheti dahi büsbütün [kaybetti]m.)

Budist çevrede yazılmış büyü metninden…

*"Tütsüg, hua çeçek, aş içgü, tüş yemiş, yula yerke tegi işlet**gülük** tavarlarıg barça kızıl öŋlüg kılmış kerek."* (Şen, 2014:159 / BM, 5-7)

(Tütsü, çiçek, yiyecek-içecek, meyve$_2$, kandil [ve] zemine dek kullanılacak eşyaları bütünüyle kırmızı renkte hazırlaması gerek.)

1.2.6. Uygur Türkçesinde Gelecek Zaman İşlevinde Kullanılan Diğer Ekler

Uygur Türkçesi döneminde görülen *"-gAy"*, *"-DAçI"*, *"-gA"*, *"-gU"* ve *"-gUlUK"* gelecek zaman eklerinin yanı sıra, geniş zaman eki olan *"-Ar/-Ur"* biçim biriminin de bazı örneklerde gelecek zaman işlevinde kullanıldığı görülmektedir. Özellikle *"Maytrısimit"*te görülen bu işlev kayması, Uygur Türkçesindeki bir hukuk belgesinde ve bir mektup örneğinde de tespit edilmiştir. Tespit edilen bu örneklerde geniş zaman eki, sıfat-fiil eki işlevinde değil, bir zaman eki işlevindedir:

Maytrısimit'ten…

*"Teŋri teŋrisi Burkan körmedin öl**ür** men."* (Ş. Tekin, 1976:63 / MAY, 16:8-10)

(Tanrılar tanrısı Buda'yı görmeden öleceğim.)

*"Toyın bolup uzanpat kılu tegin**ür** men. Bükünte ınaru ölü ölginçe Çhşapat tamga arıg küzed**ür** men."* (Ş. Tekin, 1976:65 / MAY, 18:6-9)

(Rahip olup vaftiz edeceğim. Bu günden itibaren ölünceye kadar Şila-Mudra'yı[5] muhafaza edeceğim.)

*"Ol tınlıkga utguratı Maytrı Burkan belgür**er**."* (Ş. Tekin, 1976:174-175 / MAY, 104:7-8)

(O kimseye muhakkak Maytrı Buda görünecek.)

[5] Ahlak mührü.

Hukuk belgelerinden…

*"El Temir'tin bir küri künçit altım. Küz eki küri künçit ber**ür** men."* (Şen, 2014:178 / HUK, 3)

(İl Temir'den bir ölçek susam aldım. Güzün iki ölçek susam vereceğim.)

Mektup örneğinden…

*"Baban Çor Hıtay'ka barır ermiş. Siz yme kanıtdıŋız. Kanınçu'da kazganmış tavar ol. Bo tavarnıŋ ogrı neçök kıl**ur** siz? Biziŋe bir adırtlıg bitig ıdıŋ."* (Şen, 2014:180 / MEK, 9-12)

(Baban Çor Çin'e gidiyormuş. Siz de tatmin oldunuz. Kanınçu'da kazandığı maldır. Bu malın dağılımını nasıl yapacaksınız? Bize ayrıntılı bir mektup gönderin.)

SONUÇ

Uygur Türkçesinde, işlevsel derinliği bir tarafa, özellikle biçim birimsel çeşitliliğiyle dikkat çeken gelecek zaman, esasında *"-gAy"* ekiyle ifadesini bulsa da, *"-DAçI"*, *"-gA"*, *"-gU"* ve *"-gUlUK"* ekleri de bu zamanın anlatımında önemli roller üstlenmişlerdir. Ayrıca geniş zamanın biçim birimleri olarak bilinen *"-Ar"* ve *"-Ur"* eklerinin de Uygur Türkçesi döneminde gelecek zaman işlevinde kullanıldığını gösteren örnekler de mevcuttur.

Kaynakça

ARGUNŞAH, Mustafa vd., (2011), *Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri*, 2. bs., İstanbul: Kesit Yayınları.

AYAZLI, Özlem (2012), *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap*, İstanbul: TDK Yayınları.

ÇAĞATAY, Saadet (1945), *Altun Yaruk'tan İki Parça*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.

ELMALI, Murat (2009), *Dasakarmapathaavadanamala Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım* (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

ERASLAN, Kemal (1980), *Eski Türkçede İsim-Fiiller*, İstanbul: İÜEF Yayınları.

_____ (2012), *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2009), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 7. bs., Ankara: Akçağ Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet, Bican vd. (2013), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I - Fiil- Basit Çekim*, 2. bs., Ankara, TDK Yayınları.

ERGİN, Muharrem (2009), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.

GABAIN, Annemarie von (2000), *Eski Türkçenin Grameri*, 3. bs., Ankara: TDK Yayınları.

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız (1989), *Atebetü'l-Hakâyık Grameri* (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜLTEKİN, Mevlüt (2006), "Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Gelecek Zaman Ekleri Üzerine Bir Deneme", *TÜBAR-XX (Güz)*, s.33-59.
GÜNŞEN, Ahmet (2006), "Anadolu Ağızlarında Farklı Bir Gelecek Zaman Eki ve Çekimi: -ıcı/-ici; -ucu/-ücü", *Turkish Studies Türkoloji Dergisi I*, Sayı:2, s. 55-80.
HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2000), *Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Hususiyetleri*, Ankara: TDK Yayınları.
HAMILTON, James Russell (1998), *Dunhuang Mağarasında Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması – İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, Çev. Vedat Köken, Ankara: TDK Yayınları.
HATİBOĞLU, Vecihe (1974), *Türkçenin Ekleri*, Ankara: TDK Yayınları.
KORKMAZ, Zeynep (1995), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I. Cilt, Ankara: TDK Yayınları.
MANSUROĞLU, Mecdut (1958), "Türkçede –gay/-gey Eki ve Türemeleri", *Jean Deny Armağanı (Haz. Janos Eckmann ve Agâh Sırrı Levend)*, Ankara: TDK Yayınları, s. 171-183.
MÜLLER, F. W. K. (1946), *Uygurca Üç Hikâye*, Çev. S. Himran, Ankara: TDK Yayınları.
NEGİŞ, Zeynep (2015), *Memlûk Kıpçakçasında Fiilimsiler* (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
ÖZBAY, Betül (2014), *Huastuanift: Manihaist Uygurların Tövbe Duası*, Ankara: TDK Yayınları.
ŞEN, Serkan (2014), *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*, İstanbul: Kesit Yayınları.
TEKİN, Şinasi (1976), *Maytrısimit: Burkancıların Mehdisi Maitreya ile Buluşma / Uygurca İptidai Bir Dram (Burkancılığın Vaibhasika Tarikatına Ait Bir Eserin Uygurcası)*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
_____ (1993), *Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlah)*, Ankara: TDK Yayınları.
TEKİN, Talât (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dilleri Araştırma Dizisi:9.
_____ (2013), *Irk Bitig – Eski Uygurca Fal Kitabı*, Ankara: TDK Yayınları.
TOPARLI, Recep vd. (t.y.), *Türk Dili – Yazılı ve Sözlü Anlatım Bilgileri*, 4. bs., Sivas: Seyran Yayınları.
TULUM, Mehmet Mahur ve AZILI Kenan (2015), *Eski Uygurca Edgü Ögli Tigin Anyıg Ögli Tigin – Burkancı Seyirlik Eser*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
Türk Dil Kurumu (2012), *Yazım Kılavuzu*, 27. bs., Ankara: TDK Yayınları.

DEVLETİN HAREKET ALANI VE KAMU YARARI

Arş. Gör. Mehmet Talha PAŞAOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Özet

Sosyal bilimler literatüründe devlet olgusu üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak şu üç soruya odaklanır: Devletin mahiyeti nedir, ne ile meşguldür ve kimin işine yarar? Devletin mahiyeti, ancak neyle meşgul olduğu ve bu işlevi kimin yararına gördüğü ile açıklanabilir. Devlet merkezli siyasetin, toplumun ortak çıkarına, egemen sınıfın çıkarına veya kendi çıkarlarına hizmet ettiği vurgulanırken, görece özerk bir hareket alanı olduğu ima edilir. Türkiye'de devlet, görece özerk hareket kabiliyetiyle, küresel kapitalist ilişki biçimleri dahilindeki tüm yapısal sınırlara karşın kamu yararını tesis edebilir mi? Kamu yararı kavramı, hangi kıstaslar ışığında tanımlanmalıdır ki toplumun bütün kesimlerini bir şemsiye altında birleştirebilsin? Çalışmada bu sorulara yanıt ararken devletin görece özerk hareketini orta sınıf aracılığıyla nasıl sağlayabileceği tartışılacaktır. Kamu Yararı ve Orta Sınıf kavramları Claus Offe'den hareketle irdelendikten sonra, 15.07.2016 Darbe Girişimi sonrası oluşan birlik atmosferinde, orta sınıfın fizikî ve düşünsel potansiyeline dayanarak, ortak bir kamu yararı anlayışına varılabileceği savunulacaktır.

Anahtar Kelime: Devlet, Kamu Yararı, Orta Sınıf

Sosyal bilimler literatüründe devlet olgusu üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak üç soruya odaklanır: Devletin mahiyeti nedir; o, ne ile meşguldür ve kimin işine yarar? Devletin mahiyetini ancak neyle meşgul olduğu ve bu işlevi kimin yararına gördüğü anlaşıldıktan sonra tartışabiliriz. Nicos Poulantzas, erken dönem eserlerinde kapitalist devleti, sınıflar arasındaki mücadelenin siyasal birliği olarak düşünür ve siyasal mücadelenin ekonomik mücadeleden bağımsız olabileceğini savunurken devlet ne herhangi bir sınıfın organik aracı, ne de tamamen özerk bir öznedir; benzer şekilde Claus Offe, devleti başlıca iktidar ilişkilerinin somutlaştığı, zora ve meşruiyete dayalı bir dizi örgütlenme ve sınıfsal mücadele içinde bağımsız hareket kabiliyeti olan yapılar olarak görür.[1] Bu bağlamda Türkiye'de devlet cumhuriyet tarihi boyunca her ne kadar sermaye birikim süreçlerine bağımlı kalmışsa da, bu yapısal ilişki, onun özerklik potansiyelini ortadan kaldırmamıştır. Bu bildiride, kamu yararını devletin başat ve doğal işlevi olarak görmek yerine, sahip olduğu özerk hareket alanı sayesinde, orta sınıf aracılığıyla inşa edebileceği vurgulanacaktır.

Devlet ve egemen sınıflar arasındaki yapısal bağlar, Weber'in ifade ettiği gibi, modern devletin bürokratik örgütlenişi ile yakından ilgiliyse, onun orta sınıfın yekpare bir vücut olmasa da ayakları üzerinde durduğunu, onu temsil edebildiği ölçüde geleceğe taşıdığı iddia edilebilir. Türkiye'de devletin görece özerkliğinden bahsederken sermaye çevrelerine bağımlı kalan bir hareket alanı dahilinde, temsil ettiği orta sınıf(lar)ın çıkarlarını da gözeten bir ilişkiler bütününü kast ediyoruz.

[1] Martin Carnoy, "Devlet ve Siyaset Teorisi," Ankara: Dipnot Yayınları, 2013.

Devletin Özerkliği

Offe'ye göre, devletin özerkliği, 1) kurumsal ve bürokratik aygıtlarından; 2) toplumun hem kamusal, hem özel alanlarını düzenleyen resmi ve gayriresmi normlardan meydana gelir: Kurumsal-bürokratik aygıtlar, başlıca iktidar ilişkilerinin somutlaştığı, üniter yapısı meşruiyete ve aynı zamanda zora dayanmış olan bir dizi karmaşık örgütlenmeden oluşan, sermaye birikim sürecine bağlı kalmış sınıf mücadelelerinin içinde bağımsız hareket etme kabiliyeti ya da potansiyeli olan yapılardır. Türkiye'de devletin, sermaye birikim süreçlerine bağımlı olsa da, başka bir deyişle sermayedarların çıkarlarını güvence altında tutmakla doğası gereği sorumlu olsa bile, bu yapısal ilişkinin, onun özerk hareket edebilmesini engellemediğini iddia edebiliriz. Dahası, Türkiye'de devletin varlığının kapitalist sınıfın değil orta sınıfın üstüne oturduğu, görece özerkliğinin de orta sınıfın potansiyeli doğrultusunda baş gösterebildiği söylenebilir.

Offe, bize özerkliğin devletin işlevlerinden ve işleyiş biçimlerinden türetilebileceğini göstermektedir. Eroğul ise, iktisadi etmenin belirleyiciliği paralelinde siyasetin üç işlevinin olduğunu söyler: 1) Toplumun ortak çıkarlarına hizmet, 2) Egemen sınıfın çıkarlarına hizmet, 3) Devletin kendi çıkarlarına hizmet.[2] Siyasetin egemen sınıfın çıkarlarına hizmet etmesi yönündeki ikinci işlevin toplumun ortak çıkarlarına hizmet ettiği yönündeki birinci işlevin rahminden doğduğunu söyleyen Cem Eroğul, bunu üretim araçlarının azınlığın denetimine girmesiyle açıklar. Böyle bir ilişkide, iktisadi alanda baskının sürekli olması, merkezi olarak örgütlenmiş bir gücü gerektirir.[3] Dolayısıyla siyasetin, iktisadî çıkar ve yönetim ilişkisi evreninde hakim sınıfın ve devletin çıkarlarını ortak bir noktada kısmen farklı amaçlarla birleştirdiği görülebilir. Hem egemen sınıfın lehine üretim ilişkilerinin sistemli bir şekilde idamesi, hem de devlet-toplum ilişkisinin sürekliliği açısından bir yapısal bağlılık oluşmaktadır.

Bu bağlamda devletin rolü, sermaye sınıfının kendi içinde, bürokratlarla ve diğer sınıflarla olan ilişkisinde arabulucu pozisyonu almasının yanında, sermaye birikimini artırmak, bunu yaparken sosyal sınıflar arasındaki bölüşümün adilane olmasını sağlamak olacaktır. Ancak adilane olanın nasıl belirleneceği ve bölüşümün nasıl düzenleneceği meçhuldür. Daha açık bir ifadeyle, devletin hem sermaye birikiminin önünü açıp hem de emek, sermaye ve orta sınıf arasındaki dengeyi nasıl tesis edeceği sorulmalıdır. Tam da burada kamu yararı kavramı ile karşılaşırız ki o, Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca bütün sınıflar ve toplumsal kesimlerin yararına gözüken kararların alınmasında başlıca amil olarak ortaya çıkar. "Kamu yararı" bir gerçeklik olmaktan çok bir ideal olarak tarihsel belgelerde ve normlarda yer alsa da, bu ortak iyi ideali devletin hareket alanı dahilinde ona yön verebilir. Anayasa Mahkemesi kararlarında, "kişinin ve toplumun huzur ve refahını sağlamak" diye tanımlanır; bu tanım somut davalarda farklı şekillerde yorumlanabilse de, örneğin kıyılar gibi herkesin kullanımına açık arazilerin eşit ölçüde kullanılabilmesi gibi kriterler göz önünde bulundurulur.[4] Hukuki normlarda ve yorumda bireyin haklarını sınırlandırıcı bir işlev de görebilen kamu yararının burada sınırlandırıcı değil tüm kesimlere doğru genişletici tefsirini dikkate aldığımızda, 1924 Anayasası'ndan beri farklı adlandırmalarla (umumi menfaat, toplum yararı vb.) bir arayış ve hedef olarak hep var olduğunu görürüz.

[2] Cem Eroğul, *Devlet Nedir?;* Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
[3] Eroğul, *Devlet Nedir?,* s. 93.
[4] Tekin Akıllıoğlu, "Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler", İHİD Lütfi Duran'a Armağan, Sayı 1-3, Yıl: 9, 1988.

Modern Devlet ve Orta Sınıf

Max Weber, devletin gelişimini modern zamanlarda tamamlaması sebebiyle, onu modern kavramlarla tanımlamanın doğru olduğunu söyler.[5] Bu noktada modern devletlerin yapısal özelliklerini ortaya koymak, feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçişte devletin egemen sınıfların hizmetinde çalıştığı yönündeki Marksist değerlendirmelerden geçip, devletin söz konusu sınıfların sermaye birikimi uğruna örgütlü bir rol oynadığı sonucuna ulaşmayı sağlayacaktır. Zira modern devletin bürokratik örgütlenmesi ve egemen sınıfın azınlık iktidarı arasında bir ilişki kurulması, modern devletin işlevlerindeki evrimi gözlemeye olanak verir. Bu bağlamda Türkiye'de devletin görece özerkliğinin Cumhuriyetin ilk yıllarından beri orta sınıfın üzerine oturduğu savunulabilir. Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni rejimi "orta sınıf radikalizmi" ile inşa ettiği yeni bir iddia değildir. Ancak bu iddia, Türkiye'de henüz sermaye birikiminin oluşmadığı ve örgütlü işçi sınıfının siyaset sahnesinde yerini almadığı yıllar için varsayılır. Örgütlü işçi sınıfının ne zaman makbul bir aktör haline geldiği tartışması bir yana, özellikle 1970'lerden itibaren –holdingleşme örneği verilerek- ve 1980'lerden sonra sermaye sınıfının çıkarlarıyla özdeşleştirilen devlet, 1923-1980 arası için ise bürokratik oligarşinin etkisi altında resmedilir. Ne 1980 öncesinde bürokrasi aygıtlarının hakimiyetiyle geçen yılları, ne de 1980 sonrası yeniden yapılanmayı esas alan yorumlar, Türkiye'de devletin mahiyetini anlamak için yeterli görünüyor. Oysa en başından bugüne kadar, sermayenin dolaşımı uğrunda devletin edindiği roller, bürokratik kadroların keyfiyetiyle açıklanamayacağı gibi, ondan bağımsız da değildi.

Nuray Ertürk Keskin, Türkiye'de devletin toprak üzerinden örgütlenmesini incelediği çalışmasında, yönetimdeki orta sınıf kadrolarla sermaye arasındaki ilişkilerin kolay kolay görülemeyecek ince bağlarla örülü olduğunu anlatır.[6] 1920'lerde, milli mücadelenin liderleriyle Anadolu eşrafı arasında süren ittifaka dikkat çekerken, sonradan oluşan bürokratik kadrolar ve yeniden kurumsallaşan orduyla birlikte bu kesimlerin devletin çekirdeği diyebileceğimiz bir orta sınıfın birbirlerini tamamlayıcı ayaklarını oluşturduğuna işaret eder. Öte yandan, Ertürk'ün ifadesiyle, "egemen güçlerle yeni Türk devletinin genç siyasi kadroları arasındaki ilişkiler sistemi 1920'li yıllarda şekillenecektir" ve buna bağlı olarak, "Milli Türk Ticaret Birliği, İzmir İktisat Kongresi, İş Bankası, bazı şirketlerin yabancı sermaye ile ortaklık girişimleri" iktidarın sermaye çevrelerine yaslanması olarak okunacaktır.[7] Aslında iktidarın sermaye çevrelerine 'yaslanması' devletin bir derece özerk bir hareket alanı olduğunu varsaymaktadır. Devletin sermaye çevrelerine muhtaç olduğu kadar hangi sermaye çevresine nasıl ve ne ölçüde dayandığı sorusu da güncelliğini ve ehemmiyetini korumaktadır. İzmir İktisat Kongresi ile başlayan "ekonomik bağımsızlık" ve "hızlı kalkınma" söylemleri, aslında devletin diğer ulus-devletlere ya da uluslararası büyük sermaye kuruluşlarına değil de kendi içinde bir bağımlılığı tercih ettiğini göstermektedir. Zira İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara geldiği yıllardan beri var olan milli burjuvazi yaratma ideali, bu arzunun bir işaretiydi.

İzmir İktisat Kongresi'nde, devletin temsilinde söz sahibi orta sınıfın ya da orta sınıfı temsil eden devlet elitinin hareket alanlarını görebiliriz. Birkaç örnekle sınırlı kalacak olsa da, devletin hareket kabiliyetinin izleri, imar siyasetinden tarım politikasına, kalkınma planlarından yasama faaliyetine -birçok açıdan- sürülebilir. Misal Osmanlı

[5] Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite;* Ankara: Adres Yayınları, 2013, s. 44.

[6] Nuray Ertürk Keskin, "Türkiye'de Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi," Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2009.

[7] Nuray Ertürk Keskin, a.g.e., s. 260.

Devleti'nin son yarım yüzyılında tütün tekelini elinde bulunduran Reji İdaresi'nin imtiyazlarına bakalım; bu imtiyazlar, milli mücadele yıllarında Ankara Meclisi ile İstanbul hükümeti arasındaki yetki çatışması yüzünden tehlikeye girmişti. TBMM, Tütün Rejisi'ni Maliye Vekaleti'ne bağlı bir "genel müdürlük" haline getirmek isteyince, İtilaf Devletleri'ni de arkasına alan Reji İdaresi, 1921'de İstanbul hükümetine ödemekle yükümlü olduğu payları askıya aldı.[8] Daha sonra yeni ve büyük bir borç batağıyla Reji'nin imtiyazı altı yıl uzatılsa da, sorun İzmir İktisat Kongresi dahilinde yeniden gündeme gelecekti:

> Kongreye katılan çiftçi ve tüccar temsilcileri Reji'nin tekelci konumunu çiftçiler ve tüketiciler aleyhine istismar ettiğini söyleyerek, Reji'den şikayetçi olmuştur. Heyet, ayrıca, Reji Şirketi'nin devlete ödediği hissenin hayli düşük tutulduğunu da belirterek, şirkete verilen imtiyazın feshini talep etmiştir. Tüccar grubu devlet tekeline de karşı çıkmış, tütün ticaretinin serbestleşmesini savunmuştur. Kongrede Reji İdaresi'nin kaldırılması, ekim sınırlandırılmasından vazgeçilmesi, tütün ziraat ve ticaretinin serbestleştirilmesi, ihraç edilecek tütünlerin işlenmiş olması oybirliği ile kabul edilmiştir. [9]

"Orta sınıf için, orta sınıf adına" alınan bu kararlar, yeni yönetimi şekillendiren kurucu idarenin yekvücut olmadığı ve muhtelif aktörler tarafından belirlendiği; aynı zamanda da hareket kabiliyetinin geniş olduğu izlenimi veriyor. Ne var ki, Kongre'yi müteakip dönemde, sermaye çevrelerinin etkisiyle kararların derhal uygulamaya konulamadığı, bir ara yol ya da uzlaşma bulunmaya çalışıldığı görülür. Haziran 1923'te Maliye Vekaleti ve Reji İdaresi bir anlaşma imzalayarak, idarenin kamulaştırılması durumunda üç ay önceden şirkete bildirmeyi karara bağlamıştı. Konu TBMM gündemine gelince kamulaştırmanın şart olduğu, ancak anlaşmaya uyulması gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim hükümet, Reji'ye el konulacağını Ağustos 1924'te şirkete bildirebilmiş ve Reji'nin ilgası ancak 1925'te mümkün olabilmiştir.[10] Fakat yine de tüccarın istediği serbestleşme sağlan(a)mamış, tütün üretiminin tekeli devlete devredilmişti. Böylece, yönetici elitin kendi özerk alanı içinde hareket ettiğini söyleyebiliriz.

1923 İzmir İktisat Kongresi'nden sonra belirginleşmeye başlayan iktisat politikaları, ham maddeleri yurt içinde üretme amacı taşıyordu. 1928'de kurulan çimento fabrikası, 1930'da kurulan usta yetiştirme okulu ve benzeri kuruluşların devlet tarafından kurulup desteklenmesi, öte yandan Ankara'nın imarı için çözülmesi gereken altyapı sorunlarının yabancı şirketlere devredilmesi; Ankara'nın eski yerleşim yerlerinin yakınına, yeni bürokrasinin ve burjuvanın yerleşmesi için kurulan yeni şehir (örneğin 1927'de memurlar için inşa edilen bahçeli evler) "orta sınıf için orta sınıf adına" uygulamaya konulan devlet politikalarının ilk örnekleriydi. Tansı Şenyapılı, Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarının kentleşme politikalarını ulusun inşasında orta sınıfın merkezî rolüne vurgu yaparak açıklıyor. Şengül, sadece devletin üst bürokrasisinin değil memur ailelerinin, ticaret erbabının ve yeni gelişen yerli sermayenin Ankara'ya yerleşme hikayelerini, Ankara'nın 'bir avuç yerden' bölgenin dört bir yanından göç alan, siyasal

[8] Nuray E. Keskin ve Melda Yaman, "Türkiye'de Tütün: Reji'den Tekel'e, Tekel'den Bugüne," Ankara: Notabene Yayınları, 2013, s. 186.
[9] Nuray E. Keskin ve Melda Yaman, a.g.e., s. 187.
[10] Nuray E. Keskin ve Melda Yaman, a.g.e., s. 190.

ve ekonomik bir merkeze dönüşümü içinde anlamamızı sağlıyor.[11] Ne var ki bu yeni merkezin yoksuluyla varsılıyla herkesin dertlerine deva olduğunu söylemek mümkün değildi.

Birkaç on yıl ileriye gidip kalkınma planlarına bir göz attığımızda ise şunu görürüz: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan(1963-1967) itibaren devletin kamu yararı lehinde tespit ve hareket imkanı mevcuttur. Öncelikle kamunun karşı karşıya kaldığı sorunlar, kent merkezleri ve çevresinde özellikle orta sınıfı ilgilendiren sorunlar olarak öne çıkarılır: "Geçmişteki hızlı nüfus artışı ile tarım ve tarım dışı sektörlerde yaratılan iş hacminin doğurduğu istihdam arasındaki dengesizlik, tarımda hızla artan bir gizli işsizlik problemi yaratmıştır. Bunun baskısı ile maydana gelen hızlı şehirleşme ise, tarım dışı sektörlerde bir açık işsizliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır."[12] Aslen ülkedeki bütün sınıfların geleceğini tehdit eden bu sorunları köyden kente göçle ilişkilendiren plancılar, çok üst planda olsa da, bürokratik kadroların kamu yararına işaret edebileceğinin örneğini vermektedir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise (1968-1972) kentleşmenin yoksullar için doğurduğu olumsuz sonuçlar göz ardı edilir. Sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme birbirinden ayrılamaz üç olgu olarak orta sınıf ve sermaye çevreleri lehine övülür, büyük kentlere göçenlere iskân vaat edilir.[13] Diğer yandan, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) işgücü ve sanayinin belli noktalarda yoğunlaşmasının "rasyonel olmayan arazi kullanımına ve spekülatif hareketlere yol açtığını" tespit etmiş ve çözüm önerileri getirmiştir.[14] Birbirlerine çok yakın zamanlarda, farklı hükümet ve parti programlarının da etkisiyle hazırlanan kalkınma planları, bizlere devletin ve devlet adına karar alan yapıların ve/veya aktörlerin, muhtelif tercihlerle belli bir sınıfın ya da kesimlerin lehine ya da aleyhine pozisyon alabildiğini, kendine mahsus bir alan içinde hareket ettiğini göstermektedir.

1984'te çıkartılan yeni toplu konut yasasıyla ortaya çıkan Toplu Konut İdaresi (TOKİ), 2000'li yıllarda devletin yasa-üstü yetkileriyle bir dev olmadan önce, bir belediye kuruluşu olan KİPTAŞ'a 50 bin konut ürettirilmiş, sonra bu sayıya 20 bin konut eklenmiş ve İkitelli, Pendik ve Kağıthane'de kentsel dönüşüm projeleri başlatılmıştı. Yani devlet, bir yandan pek çok yatırımdan elini çekerken, pek çoğuna da ön ayak oldu ve eski yönetici elit, yerini şehirlerin kalkınmasında özne olan belediye yetkililerine bıraktı. İster neo-liberal politikaların katalizörü veya moderatörü, ister bizzat uygulayıcıları olsun bu orta sınıf, TOKİ'yi ve KİPTAŞ'ı (yabancı sermaye ortaklığı ile imar planı ve mimari projeler yapmak üzere) kurar ve 2000'lerde merkezî hükümetin kentleşme politikalarına öncü olur.

1980'lerden itibaren hükümetler ve kamusal otoritelerin, girişimcilere ön ayak olmaya, sermayenin birikiminde ve kentlerin büyümesinde kolaylaştırıcı işlevi görmeye başladığı biliniyor. Örneğin, "özel sermaye için kent bir yatırım alanı haline gelirken, devletin yaptığı yatırımlarda da özellikle büyük kentler önemli odaklar olarak belirmiştir" diyen Tarık Şengül, 1983 yılından itibaren belediyelere yönelik kaynak ve yetki aktarımının arkasında bir strateji olduğunu ima eder.[15] Bu strateji, elbette uluslararası sermaye çevrelerinin, Dünya Bankası gibi kurumların öngördüğü

[11] Tansı Şenyapılı, "'Baraka'dan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü: 1923-1960," İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

[12] "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı," Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1963, s. 36.

[13] "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı," Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1968.

[14] "Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı," Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1973.

[15] Tarık Şengül, "Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi, İstanbul: İmge Kitabevi, 2009, s. 176-177.

yerelleşme/bölgeselleşme adımlarıyla paralel bir güç mücadelesinden bağımsız görülmemelidir. Devletin özerk hareket alanından bahsederken sermaye çevrelerinin çıkarlarından bağımsız olmayan ancak temsil ettiği orta sınıf(lar)ın çıkarlarını da gözeten bir ilişkiler bütününden söz ediyoruz.

Son olarak Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün bir kavramsallaştırmasına göz atarak devletin görece özerkliği içinde nasıl bir kamu yararı imkanına işaret ettiğine değineceğim. Pierre Bourdieu akademik bilgi üretimini kendine has sermayesi ve güç ilişkileriyle alanın özerkliği içinde tartışırken bunu ancak devletin kurumsallığı içinde gerçekleştirebileceğimizi ifade eder. O, 'bilim için bilim' veya 'toplum için bilim' ikiliğinden 'alanın özerkliği' dediği imkanlar bütününe çağırır ve şöyle der: "Alanın özerkliğinin en görünür tezahürlerinden biri, dış tazyik ve talepleri hususi bir biçime sokarak kırıp yansıtma kabiliyetidir."[16] Böylece Bourdieu, bilimsel araştırmayı bütün kurumsal sınırlarına ve defolarına karşın, devlet içinde örgütlemeyi savunur. Devletin piyasanın yanında ve ondan farklı olarak olmazsa olmaz bir aktör olduğunu düşünür ve 'orada' mücadeleyle edinilmiş kazanımlara dikkat çeker. Onun savunduğu alanın özerkliği evvela bilimsel faaliyet için bir vurgu gibi gözükse de, devletin, bütün sınırlarına ve sermaye çevrelerinin öngörülerine bağımlı olmakla birlikte, bir bağımsızlık sunduğunu hatırlatır. Bourdieu'nün öngördüğü bu bağımlılık için bağımsızlık yukardaki örnekleriyle birlikte, kamu yararı ideali için de düşünülebilir. Claus Offe'nin tarifiyle birlikte, devletin görece özerkliğini, bu bağımlılık içindeki bağımsızlık halinde, hem kurumsal ve bürokratik aygıtların hareket alanı hem de toplumun kamusal ve özel alanlarını düzenleyen resmi ve gayriresmi normlarda bulabiliriz. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki imar siyasetinden tütün politikasına, yarım asır önceki kalkınma planlarından yakın geçmişteki neoliberal dönüşümlere ve bilumum yasama ve yargı faaliyetine kamu yararı, yine yeniden düşünülmeli ve üretilmelidir. Böylece, devletin orta sınıf üzerinde yükselen potansiyeli kendi içinden tekrar türetilebilir.

[16] Pierre Bourdieu, Görece Özerk bir Mikrokozmos Olarak Alan, *Bilimsel Alanın Klinik Sosyolojisi için* içinde, Ankara: Heretik, 2014.

DERBENDNAME'NİN AZERBAYCAN'DA BULUNAN ÜÇ NÜSHASI VE AZERBAYCAN SAHASINA AİT KARIŞIK DİLLİ BİR METİN

Yrd. Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER
Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Özet
Hazar ve Dağıstan başta olmak üzere Kuzey Kafkasya tarihi için çok önemli kaynaklar olma özelliği bulunan Derbendnamelerin birçok nüshası bulunmaktadır. Bu nüshaların birçoğu Türkiye Yazmalar Kataloğunda kayıtlı bulunmakla birlikte, azımsanamayacak sayıda nüshanın da kayıtlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bakü'deki Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Məhəmməd Füzuli El Yazmaları Enstitüsünde bulunan üç nüsha da kayıtlı olmayan nüshalar arasındadır. Bu üç nüshadan A-613 numaralı olanının Türkiye Türkçesi etkisindeki bir Azerbaycan Türkçesi ile yazıldığı görülmektedir. Bu iki Oğuz lehçesinin kendi arasındaki etkileşimi yanında, nüshanın dilinin gerek kelime haznesi, gerek ses yapısı ve gerekse biçim bakımından oldukça fazla Kıpçak Türkçesi özelliği de ihtiva ettiği görülmektedir. Metin kısa olmakla birlikte bu özellikleri sebebiyle Türk dili tarihi ve Türk lehçelerinin kendi aralarındaki etkileşimleri bakımından oldukça önemli bir yere sahip olmaya adaydır.
Anahtar Kelimeler: Derbendmane, Derbent, Dağıstan, Karışık Dilli, Hazarlar

Abstract
Darband-namehs, which are characteristic with their importance for the history of Khazars and Northern Caucasus particularly Dagestan, have quite a few copies. Many of these copies have been registered in the Turkish Catalogue of Manuscripts. However it appears that a good many have not. Three copies present in the Institute of Manuscripts in the Name of Mehemmed Fuzuli of Azerbaijan National Academy of Sciences are among those, which have not been registered. The copy registered with the number A-613 is written with an Azeri Turkic under Turkish influence. In addition to this intra-Oghuz encounter, the language of the manuscript contains many lexical, phonological and morphological Kipchak Turkic elements. Despite the fact that the text is not a very long one still it is a candidate to occupy an important place within the studies dealing with the history of the Turkish language and inter-relation of Turkic languages among their selves.

Keywords: Derbend-nameh, Derbend, Dagestan, Mixed-language, Khazars

Giriş

Derbendnameler; hususen Derbent, umumen ise Dağıstan ve Kafkasya tarihi hakkında yazılmış eserlerdir. Eserler, Hazar – Sasani ilişkileri ile başlayıp Hazar – Arap savaşları ile devam etmekte ve bu tarihî süreç boyunca cereyan eden olaylar hakkında tafsilatlı bilgi vermektedir. Derbendnameler, bu yönleriyle Hazar devri Türk tarihi için çok kıymetli birer eser olma özelliği taşımaktadırlar. Derbendnamelerin, geçmişte halk tarafından toplu olarak okunup dinlendiğini Mirza Kazım Beg, birinci el tecrübeye dayanarak ifade etmektedir (Kazem-Beg 1851: v). Her ne kadar Hacısalihoğlu bu durumu Azerbaycan tarihçiliğinin doğmasına sebep olan vatanın tarihini öğrenme hevesi olarak

açıklasa (Hacısalihoğlu 2012:29) da, varılan bu sonuçtan şüphe duymak gerekir. Zira, Derbendname'de Hazarlar, yani Türkler, ötekidir. Önce Sasaniler sonra ise Müslüman Araplar Derbendname'nin öznesini oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla, eserde Hazarların Türk olduğu doğrudan ifade edilmese de, belli bir tarih bilinci ve birikimi ile eseri okuyacak birilerinin bu gerçekten haberdar olması beklenir. Bu durumda okuyucular ve dinleyiciler Derbendnamelerin okunmasından, vatanın tarihini öğrenmektense daha çok rencide olacaklardır. Zira eserlerde yukarıda da belirtildiği üzere, Hazarların doğrudan Türk oldukları belirtilmese de, "Hakan", "Tarhan", "Barsık" gibi isim ve ünvanlar, Hazarların Türk oldukları, yani bunları okuyan yerli halkın atalarını teşkil ettikleri hakkında ipuçları vermektedir ki; vatanın tarihini öğrenmeye ilgi duyacak tarih bilincine sahip bir zümrenin bu ipuçlarını gözden kaçırması mümkün değildir. Derbndamelerin toplu şekilde okunmasını, Battalname, Danışmendname, Hz. Ali Cenkleri vs. gibi eserlerin toplu olarak okunması geleneğinin Kafkasya'daki bir uzantısı olarak algılamak daha isabetli olacaktır.

Derbendname Hakkında İlk Kayıtlar

Batı'da Derbendname hakkındaki bilginin oldukça eskiye dayandığı görülmektedir. Bilim dünyasında, Derbendname'nin varlığı hakkındaki ilk kayıtların Bayer'e ait olduğunu Kazem-Beg belirtir. Kazem-Beg'e göre Bayer, 1726 yılında yayınladığı *de Muro Caucasea* 'Kafkasya Duvarı' adlı tezinde, Derbendname'den bahseder (Kazem-Beg 1851: VI). 1829 yılında Klaproth bir Derbendname nüshasının özetini Fransızca olarak, Paris'te, Journal Asiatique'te neşretti. Klaproth, neşrettiği tercümede Berlin Kraliyet Kütüphanesindeki bir nüshayı kullandığını ve bu nüshadan oldukça farklı bir nüshanın M. Steven tarafından Paris Kraliyet Kütüphanesine hediye edildiğini kaydeder (Klaproth 1829: 439, dn 1). Derbendname'nin ne zaman yazıldığı çok açık olamamakla birlikte, Kazım-Beg (1851: VIII-IX), Bayer ve Klaproth'un verdiği bilgileri yorumlayarak, eserin Arapça ve Farsça kaynaklardan faydalınarak 16. yy.'ın sonlarında Semiz Muhammed Giray Han tarafından Muhammed Evvabi Aktaşi adlı birisne yazdırıldığı sonucuna varmıştır.

Türkiye'de Bilinen Derbendname Nüshaları

Türkiye'de Derbendnameler metin olarak günümüz harfleri ile yayınlanmış olmamakla birlikte, bilhassa tarihçilerin bu kaynaktan haberdar oldukları bilinmektedir. Akdes Nimet Kurat (Kurat 1949: 262, 265, 267), A. Zeki Velidi Togan (Togan 1981: 198), Nihat Çetinkaya (Çetinkaya 1996: 169), gibi tarihçilerin Derbendnamelerden faydalandıkları görülmektedir. Günümüzde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazmaları Kataloğunda da on iki adet Derbendname nüshasının kaydı bulunmaktadır. Bu nüshalar söyledir:

Türkiye'de Kayıtlı Derbendname Nüshaları

1- Mîrzâ Kerîm b. İsrâfîl ed-Derbendî , Derbend-nâme , Gürcistan Bilimler Akademisi Türkçe Yazmaları, Arşiv Nu. L130, İstinsah tarihi 1250 (1834) 24 yaprak.
2- Mîrzâ Kerîm b. İsrâfîl ed-Derbendî , Derbend-nâme, Gürcistan Bilimler Akademisi Türkçe Yazmaları, Arşiv Nu. L82, 35 yaprak.
3- Mehmed Aktâşî , Derbend-nâme, Gürcistan Bilimler Akademisi Türkçe Yazmaları, Arşiv Nu. L143, İstinsah tarihi 1266 (1850), 15 yaprak.
4- Mehmed Aktâşî , Derbend-nâme, Gürcistan Bilimler Akademisi Türkçe Yazmaları, Arşiv Nu. L89, İstinsah tarihi 1303 (1885), 47 yaprak.
5- Mehmed Evâbî Aktaşî, Derbend-nâme, Akademiya Nauk Naradov Azii Enstitüsü Türkçe Yazmalar (Moskova), Arşiv Nu. B 764, 25 yaprak.

6- Mîrzâ Kerîm b. İsrâfîl ed-Derbendî, Derbend-nâme, Akademiya Nauk Naradov Azii Enstitüsü Türkçe Yazmalar (Moskova), Arşiv Nu. A. 1016, 33b-51b.
7- Mîrzâ Kerîm b. İsrâfîl ed-Derbendî, Derbend-nâme, Akademiya Nauk Naradov Azii Enstitüsü Türkçe Yazmalar (Moskova), Arşiv Nu. B 2427, 18+3 yaprak.
8- Mîrzâ Kerîm b. İsrâfîl ed-Derbendî, Derbend-nâme, Akademiya Nauk Naradov Azii Enstitüsü Türkçe Yazmalar (Moskova), Arşiv Nu. B 2352, 44 yaprak.
9- Mîrzâ Kerîm b. İsrâfîl ed-Derbendî, Derbend-nâme, Akademiya Nauk Naradov Azii Enstitüsü Türkçe Yazmalar (Moskova), Arşiv Nu. C 1903, 40 yaprak.
10- Mîrzâ Kerîm b. İsrâfîl ed-Derbendî, Derbend-nâme, Akademiya Nauk Naradov Azii Enstitüsü Türkçe Yazmalar (Moskova), Arşiv Nu. B 763, 49 yaprak.
11- Derbend-nâme , Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, Arşiv Nu. Regius., Müstensih Kutbeddin b. Gaffar, İstinsah yeri Akmescid, İstinsah tarihi 1231 (1815) 21 yaprak
12- Derbend-nâme , Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, Arşiv Nu. Regius., İstinsah tarihi 1246 (1830), 30 yaprak

Görüldüğü üzere hacim bakımından birbirlerinden oldukça farklı olan bu nüshalar; dördü Gürcistan Bilimler Akademisinde, altısı Moskova'da Bilimler Akademsi Asya Halkları Enstitüsü Türkçe Yazmalar Koleksiyonunda ve ikisi de Fransa Millî Kütüphanesinde olmak üzere, üç ayrı ülkede ve üç ayrı kütüphanede bulunmaktadır. Bu nüshaların yedi tanesinin (ikisi Gürcistan beşi Moskova) Mirza Kerim bin İsrafil ed-Derbendî'ye, üç tanesinin (ikisi Gürcistan'da biri Moskova'da) ise Mehmed Evabî Aktaşî'ye ait olduğu kayıtlıdır. Ancak Mirza Kerim ve Mehmed Aktaşî, Türkiye Yazmalar Kataloğunda yazar olarak kaydedilmişlerse de bu doğru olmayabilir. Zira, Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Məhəmməd Füzuli El Yazmaları Enstitüsünde bulunan Derbendname nüshalarını Günümüz Azerbaycan Türkçesine aktararak yayınlayan Ramazanov ve Hajıqədirli, Mirza Cebrayil ibn İsrafil Derbendî'yi müstensih olarak kaydetmişlerdir (Ramazanov – Hajiqədirli 2010: 3).

Görüldüğü üzere, yukarıda kaydı bulunan Derbendname nüshalarının hiçbirisi Almanya'da değildir. Oysa yukarıda da zikredildiği gibi Klaproth 1829 yılında özet hâlinde yayınladığı Derbendname nüshasının Berlin'de olduğunu kaydetmişti. Hatta meşhur Osmanlı tarihçisi von Hammer de, 1840 yılında, Berlin'e ilaveten Göttingen kütüphanesinde de Derbendname nüshası bulunduğunu kaydetmiştir (von Hammer-Purgstall 1840: 497, dn 7). O yüzden bu çalışmananın konusunu ihitva eden Azerbaycan nüshaları gibi, dünya kütüphanelerinde daha başka Derbendname nüshalarının varlığı oldukça yüksek bir ihtimaldir. Ayrıca bu kadar fazla nüshası bulunan bir çalışmanın Türkiye'de hiçbir nüshasının bulunmaması da üzerinde durulması gereken bir konudur.

Azerbaycan'da Bulunan Üç Nüsha

Günümüzde Derbendname'nin Bakü'de bulunan Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Məhəmməd Füzuli El Yazmaları Enstitüsünde üç nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar da, Yazmalar kataloğunda kayıtlı bulunan nüshalar gibi hacim bakımından birbirlerinden oldukça farklıdır. Bu nüshalardan ikisi 15 varak, biri ise 91 varaktır. Her üç nüsha da yukarıda belirtildiği üzere Arif Ramazanov ve Aynur Hajiqədirli tarafından Günümüz Azerbaycan Türkçesine aktarılarak yayınlandı (Ramazanov – Hajiqədirli 2010). Her ne kadar eserlerin yayınlanması bölgedeki Türk tarihi ve kültür tarihi açısından büyük kıymet arz etse de, Günümüz Azerbaycan Türkçesine aktarılma

esansında her üç nüshanın da Türk dili tarihi açısından taşıdıkları değerli malzeme hâliyle ortaya konulamamıştır.

15 varaktan oluşan M-37 numarası ile kayıtlı nüsha, üç nüsha içerisinde dili Günümüz Azerbaycan Türkçesine en yakın olan nüshadır. Metin baştan sona gerek sözcük haznesi, gerek ses yapısı ve gerekse şekil yapısı bakımından Azerbaycan Türkçesi hususiyetleri taşımaktadır. Metinde yer yer ikili terkiplerden oluşan Farsça ve Arapça tamlamalar kullanılmıştır. Seyrek de olsa metinde *úaradengizdin* 'Karadeniz'den' (2a/9), *şehirni* 'şehri' (4b/3, 4b/13), *ùav* "dağ" (12a/3), *ùursunlar* 'dursunlar' (12a/11), *óamìdni* "Hamid'i (13b/6) gibi Kıpçak Türkçesi sayılabilecek unsurlar görülmektedir.

91 varaktan oluşan B-333 numarası ile kayıtlı nüsha, üç nüsha içerisinde en uzun olanıdır ve metin boyunca Azerbaycan Türkçesi etkisi görülmekle birlikte M-37 künyeli nüshaya göre Osmanlı Türkçesine daha yakındır. Metinde bol miktarda Arapça – Farsça kelimeler ve terkipler kullanılmıştır. *ùoúsan* (5b/10) *ùoldur-* (5b/14), *ùururs*ın (12a/9), *ùurub* (33a/4) gibi örnekler sayılmazsa, Kıpçak Türkçesi hususiyetleri metinde yok denecek kadar azdır.

Bu çalışmanın konusunu da teşkil eden A-613 numarası ile kayıtlı nüsha, üç nüsha içerisinde dili en fazla dikkat çeken nüshadır.

A-613 Numaralı Derbendname Nüshası 15 varaktan oluşan bu nüshanın yazarı da müstensihi de belli değildir. İlk sayfası kısmen bozuk ve okunmaz hâlde olan nüshanın sonraki kısımları oldukça iyi korunmuş şekildedir, fakat, maalesef nüsha yarımdır. Ancak yarım olmasına rağmen, içerdiği dil malzemesi bakımından oldukça büyük bir kıymete haizdir. Nüshada hem Oğuz Türkçesi özellikleri hem de Kıpçak Türkçesi özellikleri bulunmaktadır. Oğuz Türkçesi özelliklerin ise, hem Azerbaycan sahasına hem de Anadolu sahasına ait hususiyetler ihtiva ettiği görülmektedir.

Nüsha içerisinde dikkate değer Kıpçak sahası özellikleri olmasına rağmen Oğuz Türkçesi özellikleri tartışmasız bir şekilde baskındır. Ayrıca gerek muhtevasının cereyan ettiği saha bakımından olsun gerekse taşıdığı birtakım dil özellikleri bakımından olsun, Azerbaycan sahasına ait olduğuna şüphe yoktur. Ancak muhakkak ki Kıpçak Türkçesi özelliklerin sebebi ve kaynağı açıklamaya muhtaçtır. Bu özelliklerin sebebi, elbette yukarıda bahsedildiği üzere, eserin orijinalinin Semiz Muhammed Giray Han tarafından yazdırılmış olması olabilir. Ancak eseri yazan kişi olan Muhammed Evvabi'nin Kırımlı veya başka bir yerli Kıpçak Türkü olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. O yüzden bu hükmün kesinliği doğru olarak addedilemez. Belki daha büyük br olasılık, eserin yazıldığı coğrafya ile ilgilidir. Eserde cereyan eden olayların Kumuk Türklerinin yoğun olarak yaşadığı yerler olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim bazı dil özellikleri de bu yöne işaret etmekle birlikte, kesin bir hükme varmak henüz mümkün görülmemektedir.

Nüshanın Dil Özelikleri

yüz, yuòaru, yaòşı, yan, yaraşdur-, yeddi, yengiden, yer, yet-, yıl, dur-, demür, degi, daòı, doà-, doúsan, doldur-, düzet-, yaàmur, yaà-, var, var-, vir-, ol- gibi kelimelerde bulunan ses özellikleri, nüshanın dilinin Oğuz Türkçesi olduğuna şüphe bırakmamaktadır.

Nüshada kullanılan *aòşam, aò-, aròa, baò-, çıò-, çıòar-, saòla-, çoò, get-, úorò-, úırò, oò, pozul-, yaò-, yuòaru, yeddi, igirmi, igit, yaòşı, yıòıl-* gibi kelimelerde bulunan ses özellikleri ise, nüshanın Azerbaycan sahasına ait olduğuna işaret eden başlıca ses özellikleridir.

apar-, özge, kimi, meşe, zehlesi git-, göz göz et-, bir neçe, od ãal- gibi kelime ve deyimlerin yanında, dönüşlülük zamiri olarak istisnasız bir şekilde *öz* kelimesinin

kullanılması ise, kelime haznesi bakımından Azerbaycan Türkçesine işaret eden özelliklerdir.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, *igirmi* ve *igit* kelimelerinin aksine 'sene' manasındaki kelime istisnasız şekilde *yıl* şeklindedir. Ayrıca *saòla-, çıò-* ve *çoò* örneklerinin çokluğuna rağmen *Bu şeherlerde* ***çoú*** *Àdemler úoydı* (3b/7), *Beşengi daòı èaskeri ile* ***çıúub*** (11b/4) ve *Derbendini Òaõrì kÀfirden* ***ãaúlamaúdu*****r** (4a/5) örneklerinde görüldüğü gibi kelimelerin "ú"lı şekilleri de mevcuttur. *get-* şeklinin sıklığına rağmen *git-* şeklinin de hiç azımsanmayacak oranda olduğu da görülmektedir. Arapça kökenli kelimelerdin de genellikle Anadolu sahasında bulunan şekillerine uygun şekilde bulunduğu görülmektedir. Mesela *devlet* ama "dövlet" değil. Ancak bu durum da istisnasız değildir. Metinde, *maãlaóat* şeklinin yanında *maãlıóat* ve *muókem* şeklinin yanında *meókem* şekli de mevcuttur.

dur- fiili *Birbirinden uzaú* ***durmaz*** *idi*. (1a/9), *serdÀrı ve òanı İhrÀnda* ***durar*** *idi* (2b/3), *bu şeherler düzetüb* ***durar*** *iken* (5b/6) örneklerinde olduğu gibi farklı mana ve işlevlerde hep başında tonlu ünsüz ile bulunurken, metinde *üstine akaçlar* ***turàuzub*** (14a/2) örneğinde olduğu gibi tonsuz şekli de mevcuttur.

yan kelimesi metinde oldukça sık geçen bir kelimedir ve bir yer hariç hep y-'li şekilde bulnmaktadır. Kelimenin *Òaúan melèÿn Óumri* ***canına*** *gidüp Óaãìn úalèaya girdi* (9a/1) örneğindeki c-'li şekli, bütün metindeki kelime başı y- > c- değişmesinin tek örneğidir.

ulu kelimesi hem Oğuz Türkçesi özelliklerine uygun olarak sonunda –g olmadan hem de Kıpçak Türkçesine uygun olarak sonunda –g ünsüzü ile bulunmaktadır: *Òaúan[n]ı beglerün* ***ulusı*** *GülbÀòdur*. (4a/1), *İkisinün* ***ulularından*** *yaòşı Àdemler geldiler* (1a/10), *Bu seróada olan èaskerün* ***uluàın*** *ve ol iki maèdenüng óÀãılın* (2b/7)

Metinde, *İkisi birbiri* ***ile*** *çoò dögüşler iderlerdi* (1a/7), *ÚubbÀd leşker* ***ile*** *o bÀrÿnı çıòardı* (1b/9), *güc* ***ile*** *getürüb* (3a/6) örneklerinde görüldüğü şekliyle *ile* kelimseinin yanında, hem de ondan daha sık bir şekilde *bula* kelimesi geçmektedir: *DÀàıstÀnı úılıc* ***bula*** *bular MüsülmÀn idüb* (14b/5), *Ulu çıraàlar* ***bula*** *yaòub getdiler* (12a/3), *kÀfirler* ***bula*** *uruşmaà içün* (11b/1), *Ol kÀfir oò* ***bula*** *urup* (6b/11) vs.

ol- fiilinin metinde çok sık olarak kullanılmasının yanında, birkaç örnekte *bol-* şeklinin de mevcut olduğu görülmektedir: *yav* ***boldı*** (12a/1), *Úatı uruş* ***boldılar*** (12b/11).

Metnin kelime haznesi yönünden belki de en karışık manzarasını, hem anlam hem de biçim bakımından üçüncü kişi zamiri ve işaret zamirinin durumu arz etmektedir. Metinde *ol, onda, ondan, onıya, onung, onçün* şekillerinin yanında *anı, anlar, anıçün* şekilleri de bol bol bulunmaktadır. *ondan* kelimesi hem 'ondan' hem de 'oradan' manasında kullanılırken, *onda* kelimesi genellikle 'orada' manasında kullanılmaktadır. Krş. : *Bu úalèalar binÀè etmekden murÀd* ***oldur*** (4a/4), *Ol NuşrevÀn-ı èÀdil* ***onda*** *oturdı* (3b/2), *İskender daòı* ***onda*** *bÀrÿ itmiş idi* (1b/6), ***ondan*** *ãongra ÚubÀd Òaúana ilçi yeberdi* (1a/11), ***Ondan*** *köçüb AderbicÀna ve èIrÀú vilÀyetine getmesün deyüb* (5b/4), ***Onçün*** *úoròaram didi* (6b/7), ***olarını*** *ãınayım* (6b/8), ***Onıya*** *Felesùìn mescid diyerler idi* (15a/8), ***Onung*** *Àdemlerini Saraydan getürmişdür* (5a/8), ***Anı*** *Àdemleri Iãfahandan getürmişdür*. (5a/4), *Tatar deyüb* ***anı*** *içün diyeller* (2b/5), ***Anı*** *úazdurdı* (1b/8), ***Anıçün*** *GülbÀò ve İhrÀn Úumuú taòtı diyer idi* (4a/11), ***anlara*** *mülk verdi* (4b/9), vs.

Benzer şekilde "bu" işaret zamiri ve işaret sıfatı, genellikle kelime başında b-'li şekilde bulunurken, bulunma hâli ve çıkma-ayrılma hâli eklerini taşıdığı durumlarda b-'li şeklinin yanında m-'li şekli ile de bulunmakta ve hep yer bildirmektedir. Krş.: ***bu*** *úapuda yüz kişi olsa* (2a/3), ***bunı*** *yengiden binÀé itmişdi* (3a/11), *şÀh* ***buranı*** *binÀé itdi*. (3b/4), *èArabdan* ***bunda*** *yetgince neçe şeherlerini almış. Hiç* ***bulara*** *bir øarÀr olmamış* (6b/6),

KüffÀr Òaõrì ***bundan*** *sora İrmeniye ve AderbicÀna øarar ide bilmediler*. (2a/4), *Zí'l-úÀrneyniàa dimiş idi* ***mundan*** *bÀrÿ it deyüb* (1b/6), ***Munda*** *durup kÀfirlere úılıncı vursa* (6a/2), *Üç gün* ***munda*** *durarsan* (11b/11), ***Mundan*** *öz başın úultaran devletlüdür* (13a/2) vs.

Sayı bildiren *ming* kelimesi de istisnasız olarak kelime başında m- ile kullanılmıştır. Ayrıca kelime 19 kez sonunda, Azerbaycan Türkçesinin aksine –ng ile kullanılmışken sadece bir kez Azerbaycan Türkçesine uygun olarak *min* şelinde geçer: *ol on min kÀfir úaçar idi* (8a/1) *düşmÀn yüz* ***ming*** *kişi gelse* (2a/3), *úırò* ***ming*** *ademleri óÀøır itdüm* (10a/1), vs.

Metnin durumunun ekler bakımından daha da karışık olduğu görülmektedir. Özellikle hâl ekleri ve fiilimsi ekleri bakımından metinde oldukça ilginç bir manzara bulunmaktadır. Metinde dört farklı ilgi hâli eki kullanıldığı görülür. Bunlar *–(I)nI, -Un, -Ung, -nIn*'dır: *ol* ***kÀfirlerün*** *mÀlın bir yere yıàub* (13b/1), ***Özünün*** ev ehlinden (4a/9), *ol* ***arabalarını*** *artından oturup* (14a/2), ***Onung*** *Àdemlerini Saray'dan getürmişdür* (5a/8), ***maèdenüng*** *óÀãılın* (2b/8), ***Derbendini*** *burçlarını yaraşdub* (14b/10), vs.

Yönelme hâli eki bakımından da metin karışık bir görünüm arz etmektedir. Metinde yönelme hâli eki olarak hem *–A* hem de *–àa* bulunmaktadır: ***Úızılyaràa*** *ve Kiçi* ***Maçaràa*** *ve* (13a/6), *Bu sözler* ***bulara*** *diyüp özi öz* ***yerine İdilàa*** *getdi* (13a/12), ***AderbicÀna*** *øarar ide bilmediler* (2a/5), vs. Ayrıca sık sık ünsüz ile biten kelimelerin sonuna bir ünlü eklenip –àa eki getirildiği de görülmektedir: *Eskender* ***Zí'l-úÀrneyniàa*** *dimiş* (1b/5), *ßnÿşirevÀn* ***Derbenduàa*** *yetgince* (5a/11), *Ondan İhrÀn óÀkimi* ***Gülbaòaàa*** *geldi* (13a/4), vs.

Metinde belirtme hâli eki olarak *–I, -nI* ve *–n* eklerinin kullanıldığı görülmektedir. Bilhassa ünlü ile biten kelimelerden sonra –nI eki oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Ünsüz ile biten kelimelerden sonra da bulunmakla birlikte, çoğu zaman ünsüz ile biten kelimelerin sonunda araya bir ünlü eklenerek kullanılmıştır. İyelik ekinden sonra ise sık sık –n eki kullanılmıştır. Krş. : *poõulan* ***yerleri*** *düzetdi* (1b/8), *bular* ***geleni*** *işitüb* (6a/8), *ÚubÀd* ***ŞÀhnı*** *sevler* (1a/4), *Bu* ***şeherlerini*** *İsfindiyÀr binÀè itmişidi* (4b/6), *şÀh* ***buranı*** *binÀé itdi* (3b/4), *ÚubbÀd leşker ile o* ***bÀrÿnı*** *çıòardı* (1b/9), *èaskerün* ***uluàın*** *ve ol iki maèdenüng* ***óÀãılın*** *Òaúan İhrÀn óÀkimi GülbÀòa virmişdi* (2b/7-8), ***Ádemlerin*** *ÒorasÀndan getürmişidi*. (4b/5), vs.

Türkiye Türkçesinde geniş zaman sıfat-fiili olarak adlandırılan ekin şekil bakımından hem Oğuz Türkçesine uygun olarak *–(y)An* şeklinde hem de Kıpçak Türkçesine uygun olarak *–gAn, -kAn* şeklinde geçtiği görülmektedir: *anbÀròÀne tikdürdi ol* ***gaden gelan*** *buàdanı tökmaàa* (15a/4), *MüsülmÀn* ***olmayanları*** *öldürdiler* (15b/12), *Òaúandan ziyÀn* ***gelmeyeni*** *bildi*. (2a/2), *bu ol Àdemlerdendür sen ãavt ötmez* ***diyen*** *men öldürdüm* (7a/2), *bu MüsülmÀnlar úuvvetlerin kesüb yıòılub* ***úalmayanı*** *èÀceb degüldür mi* (8b/4), *kÀfirlere úılıncı vursa her ne* ***etken*** *günÀhından keçe deyub* (6a/3), *Velìdi* ***bekligeni*** *doúuz yıl oldı* (11a/8), *MüsülmÀnlara aròa virüb dögüş* ***itken*** *meşeye od ãaldılar* (8a/4), vs. görüldüğü üzere, ekin biçim olarak Oğuz Türkçesine uygun olarak yazıldığı örneklerin birçoğunda dahi ekin taşıdığı anlam daha çok Kıpçak Türkçesinde kullanıldığı anlamları çağrıştırmaktadır ki; bu bir gizli Kıpçak özelliği olarak kabul edilebilir.

-IncA zarf-fiil eknin de hem Oğuz Türkçesine uygun şeklinin hem de başında g- ile Kıpçak Türkçesine uygun şeklinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak ekin Kıpçak Türkçesi özelliği taşıyan şeklinin metinde defalarca sadece *yet-* fiili ile kullanıldığına şahit olunmuştur: *DeryÀdan başlayubTabasarÀndan* ***keçince*** *her yerde demür úapular*

úayırdı (1b/10), *aòşam* ***olınca*** *çoò dögüş etdiler* (8b/7), *Derbende* ***yetgince*** *üç yüz altımış şeher binÀé úıldı* (3a/8), *bunda* ***yetgince*** *neçe şeherlerini almış* (6b/6), vs.

-AndA, -AndAn zarf-fiil eklerinin metne Azerbaycan Türkçesi özelliği verdiği ve çok yaygın şekilde kullanıldığı görülmektedir. Her iki ek de metinde birçok farklı fiille kullanılmıştır: *NamÀz vaúti* ***olanda*** (7b/5), *CurrÀh ŞirvÀn vilÀyetine* ***yetende*** (11b/4), *Gecenün yarusı* ***gidenden*** *sora* (12a/2), *Bu iki bÀrÿ tamÀm* ***olandan*** *sora* (2a/1), *Şehr-i Tatar* ***pozulandan*** *ãongr[a]* (2b/4), vs.

Sonuç

Bakü'de Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Məhəmməd Füzuli El Yazmaları Enstitüsünde bulunan üç Derbendname nüshasından biri olan A-613 numaralı nüsha, ihitva ettiği dil özellikleri sebebiyle Türk dili tarihi ve Türk dilinin kendi içerisindeki lehçeler arası dil ilişkileri bakımından oldukça büyük önemi haizdir. Nüshada kulanılan dilin ses, yapı ve kelime özelliklerinin sergilediği manzara genel olarak dikkate alındığında, nüshanın Oğuz lehçesinin Azerbaycan sahasına ait olduğuna şüphe yoktur. Ancak bu duruma rağmen, içerisinde birçok Kıpçak Türkçesi özelliğini de barındırmaktadır. Kıpçak Türkçesi özellikleri, hem kelime haznesi, hem ses hususiyetleri hem de biçim alanlarında görülmektedir ve gözmezden gelinemeyecek kadar fazladır. Bu Kıpçak Türkçesi özelliklerinin yanında, metnin dili üzerinde Türkiye Türkçesinin etkisi de hissedilmektedir ki bu durum geçmişte Türk yazı dillerinin kendi aralarındaki etkileşimi ortaya sermesi bakımından oldukça ehemmiyetlidir. Hâl böyle olunca, metnin dili, gerek ana lehçe öbekleri arasında, yani Oğuz ve Kıpçak Türkçeleri, gerekse Oğuz Türkçesinin kendi alt dalları arasında, yani Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi, karışık dilli olma özelliğini arz etmektedir.

Kaynakça

ÇETİNKAYA, Nihat (1996), Iğdır Tarihi (Tarih, Yer adları ve Bazı Oymaklar Üzerine), İstanbul, VI+402 s. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

HACISALİHOĞLU, Fuat (2012), Azerbaycan'da Tarihçilik, VIII+366 s. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

KAZEM-BEG, Mirza A. (1851), Derbend-Nâmeh, or The History of Derbend; Translated from A Select Turkish Version and Published with the Texts and with Notes, Illustrative of The History, Geography and Antiquities, St. Petersburg, XXIII+244 s. Imperial Academy of Sciences.

Klaproth, M. (1829), "Extrait du Derbend-nameh ou de l'Histoire de Derbend", Nouveau Journal Asiatique, ou Requeil de Memoires, d'Extrairs et de Notices, Paris, 3 c. 439-467 s. Societe Asiatique.

KURAT, Aktes Nimet (1949), "Abÿ Muóammad Aómad bin Aèåam al-Kÿfî'nin KitÀb al-Futÿó'u", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara, 18 sy. 255-273 s.

RAMAZANOV, Arif - Aynur HAJIQƏDİRLİ (2010), Dərbəndnamələr, Bakü, 99 s. Nurlan.

TOGAN, A. Zeki Velidî (1981), Umumî Türk Tarihi'ne Giriş, İstanbul, XVI+538 s. Enderun Yayınları No. 7.

VON HAMMER-PURGSTALL, Joseph (1840), Geschichte des Osmanischen Reiches, zweiter Band, Pest, 872 s. Hartleben Verlag.

Elektronik Kynaklar

https://www.yazmalar.gov.tr/tarama.php?cmd=search&genel=Derbend&submit=Ara (02.05.2016)

GAYRİMENKUL DEĞER ARTIŞI GELİRLERİNİN VERGİ DIŞI BIRAKILMASININ VERGİLEMEDE ADALET İLKESİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Sedat POLAT

Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF, Maliye Bölümü

Arş. Gör. Muhammet AKTUĞ

Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF, Maliye Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Aykut BAŞOĞLU

Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF, Maliye Bölümü

Özet

Optimal bir vergilendirmenin yapılabilmesi vergilendirmede temel kabul edilen kuralların varlığına bağlıdır. Adalet ilkesi en önemli vergilendirme ilkelerinden biridir. Son yıllarda kentleşme başta olmak üzere yeni imar alanlarının açılması, kamulaştırma ve yerel kamu hizmetleri gayrimenkullerin değerlerinde önemli artışlar meydana getirmiştir. Kamu otoritesinin yapmış olduğu eylem ve hizmetler neticesinde herhangi bir emeğe dayanmadan gayrimenkul değerlerinde ortaya çıkan bu artışlar gayrimenkul rantı olarak ifade edilmektedir. Oluşan bu rantlar sonucunda gayrimenkul sahipleri ekstra bir ödeme gücüne sahip olmaktadır. Diğer üretim faktörleri vergiye tabi tutulurken toprak üzerinden oluşan ve ödeme gücünü ifade eden bu gelirin vergi dışı bırakılması vergi adaleti açısından sakınca yaratmaktadır. Türk vergi sisteminde gayrimenkullerden elde edilen değer artışlarının vergilendirilmesine yönelik düzenlemeler yok denecek kadar azdır. Bu çalışmanın amacı gayrimenkul değer artışı nedeniyle ortaya çıkan gelirin vergilemede adalet ilkesi çerçevesinde vergiye tabi tutulup tutulmayacağının değerlendirmesini yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergilemede Adalet İlkesi, Vergilemede Eşitlik İlkesi, Gayrimenkul Değer Artışı Vergisi

EVALUATION OF NON-TAXATION OF LAND RENT REVENUES IN ACCORDANCE WITH THE JUSTICE PRINCIPLE OF TAXATION

Abstract

Carrying out an optimal taxation depends on the presence of the rules that considered essential for the taxation. Principle of justice is one of the most important principles of taxation. In recent years particularly urbanization, releasing of new lands for construction, expropriation and local public services have been created significant increases in the prices of real estates. Without performing any activity, these increases in the real estate values which caused by public services is expressed as ‘land rent’. As a result of these rents, the real estate owners have been acquired an extra yield. Although the other production factors have been taxed, non-taxation of this revenue that derived from land has been posed a serious problem regarding tax equity. In Turkish tax system, there are hardly any regulations that mean to tax the rents of lands. The aim of this study, in accordance with the justice principle of taxation, is to make evaluations about should be taxed or non-taxed of revenues from land rents.

Keywords: Justice Principle of Taxation, Equity in Taxation, Land Value Tax

GİRİŞ

Kamu giderlerinin en önemli finansman kaynağı olan vergilerin etkin bir şekilde kullanılması birtakım ilkelerin varlığına bağlıdır. Vergiciliğin anayasası olarak nitelendirilen vergileme ilkeleri, vergi sisteminden beklenen etkilerin gerçekleşebilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu noktada ortaya koyulan ilkeler arasında adalet ilkesi önemli bir yer tutmaktadır.

Herhangi bir emeğe dayanmadan gayrimenkulün değerinde meydana gelen artışlar gayrimenkul değer artışı veya başka bir ifade ile gayrimenkul rantı olarak ifade edilmektedir. Kamu hizmetleri, imar uygulamaları, kentleşme ve spekülatif hareketler başta olmak üzere birçok neden bu artışların ortaya çıkmasında rol oynamaktadır. Değer artışları sonucunda ortaya çıkan ödeme gücünün vergiye tabi tutulup tutulmayacağı önemli tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Genel kanı bu gelirin diğer üretim faktörleri gibi vergiye tabi tutulması yönündedir. Bu kapsamda 1800'lü yıllardan itibaren birçok ülke gayrimenkul değerlerinde meydana gelen artışların vergiye tabi tutulmasını içeren düzenlemeleri uygulamaya başlamıştır.

Türkiye'de gayrimenkul değer artışlarının vergi karşısındaki durumuna bakıldığında karşımıza Gelir Vergisi Kanunu çıkmaktadır. Gelir Vergisi Kanunu gayrimenkul değer artışlarını, geliri meydana getiren yedi unsur içerisinde diğer kazanç ve iratlar kapsamında değerlendirmektedir. Çeşitli nedenlerle herhangi bir emeğe dayanmadan gayrimenkulün değerinde meydana gelen artışlar süre ve miktar bakımından getirilen istisnaların dışında gelir vergisi kapsamında değerlendirilmektedir. Bu uygulamanın dışında yerel idareler tarafından alınan harcamalara katılma payları da gayrimenkullerdeki değer artışlarının vergilendirilmesine yönelik bir düzenlemedir. Geçmiş dönemlerde uygulanan şerefiyeler ve Gayrimenkul Kıymet Artışı Vergisi de gayrimenkul değerlerinde meydana gelen değer artışlarına odaklanmıştır. Ancak günümüzde aktif olarak gayrimenkul değer artışlarının vergilendirilmesi, gelir vergisi kapsamında yapılmaktadır. Mevcut uygulamaların gayrimenkul değer artışlarını tam anlamıyla vergiye tabi tutmakta yetersiz kaldığı ve modern anlamda bir gayrimenkul değer artışı vergisinin gerekliliği son yıllarda tartışma konusu olmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de gayrimenkul değer artışlarının vergi karşısındaki durumunu vergilemede adalet ilkesi çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutmaktır. Bu amaçla çalışmada öncelikli olarak vergileme ilkeleri ele alınmış daha sonra ise gayrimenkul değer artışları teorik olarak incelenmiştir. Son kısımda ise Türkiye'de gayrimenkul değer artışlarının vergilendirilmesine değinilmiştir.

1. Vergileme İlkeleri

Kamu giderlerinin en önemli finansman kaynağı olan vergiler köken itibariyle oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Bireylerin siyasi topluluklar halinde yaşamaya başlaması ile birlikte ortak ihtiyaçların ortaya çıkması ve bu ihtiyaçların temini vergi kavramını ortaya çıkarmıştır. Kavram, amaç ve teknik olarak yüzyıllar boyunca çeşitli aşamalardan geçen bu kamu kaynağı önemini arttırarak günümüze kadar süregelmiştir (Turhan, 1998: 1). Vergilemenin ilk aşamalarında mali açıdan ele alınan ve bu noktada sadece bir kamu kaynağı olarak görülen bu gelir türü günümüzde mali amacının yanı sıra mali olmayan amaçlara da odaklanmış ve birtakım sosyo-ekonomik hedefleri temin etme noktasında önemli görevler yüklenmiştir. Vergilemenin ilk aşmalarında vergi tekniğinin

henüz yeterince gelişmemiş olması bu kaynağın birtakım kurallardan yoksun bir şekilde tahsil edilmesine neden olmuştur. Ancak ilerleyen zamanlarda bu kamu kaynağına başvurulma noktasında birtakım ilkeler ortaya atılmaya başlanmıştır (Rakıcı ve Polat, 2016: 17).

Toplumların bütçe hakkını elde etmesi vergileme ilkelerinin gelişimi açısından dönüm noktası olmuştur. Vergileme ilkeleri ile ilgili önemli gelişmelerden biri de uluslararası anlamada kabul görmüş olan insan hakları bildirgeleri ile yapılan düzenlemelerdir. Bu noktada ortaya konan ilk önemli belge 1215 yılında vergileme yetkisine sınırlamalar koyarak kanunilik ilkesini öne çıkaran Magna Carta'dır (Cansız, 2014: 34). 15. yy.'a gelindiğinde vergilendirme ile ilgili modern anlamda temel fikirlerin ortaya koyulmasıyla birlikte vergilendirme ilkeleri gündeme gelmeye başlamıştır. 17. yy'ın ikinci yarısından itibaren ise vergileme ilkeleri ile ilgili birçok çalışma yapılmış ve temel ilkeler şekillenmeye başlamıştır (Sınkunıene, 2005: 177-178). Vergilendirme ilkelerin sınıflandırılması noktasında atılan en önemli adım 1776 yılında Adam Smith'in Ulusların Zenginliği (Wealth of Nations) adlı kitabında değinmiş olduğu ilkelerdir. Adam Smith'e göre adil bir vergi sisteminin taşıması gereken dört temel özellik vardır. Bunlar; kişilerin gelirleriyle orantılı bir vergiye tabi tutulmasını ifade eden adalet ilkesi, ödenecek verginin zamanının, ödeme şeklinin, miktarının daha önceden açık bir şekilde belirtilmesi gerektiğini ifade eden kesinlik ilkesi, vergilerin mükellefler açısından en uygun zamanda tahsil edilmesi gerektiğini ifade eden uygunluk ilkesi ve vergilerin kamu hazinesine intikali esnasında en az masrafla işlemlerin tamamlanması üzerinde duran iktisadilik ilkesidir (Kabinga vd. 2016: 5).

Vergileme ilkeleri, vergileme ile hedeflenen amaçların gerçekleştirilebilmesi için bir verginin seçiminde, dizaynında ve uygulanması esnasında göz önünde tutulması gereken temel prensipleri ifade etmektedir (Nadaroğlu, 1998: 296). En kısa tanımıyla vergileme ilkeleri vergiciliğin anayasası olarak tanımlanabilir (Tekin, 1978: 5). Ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi şartlarına göre değişkenlik gösteren bu ilkeler aslında olanı değil olması gerekeni ifade etmektedir. Vergi sisteminin başarılı ve etkin bir şekilde uygulanması amacıyla tasarlanan bu ilkeler etkin olmayan vergi sistemlerinin etkin bir yapıya kavuşturulması amacını gütmektedir (Gökbunar, 1998: 2). Günümüzde geçerli olan genel kabul görmüş temel vergileme ilkeleri; adalet, eşitlik, kesinlik, uygunluk, iktisadilik, verimlilik, genellik, esneklik, basitlik ve istikrardır. Tablo 1 vergilendirme ilkelerinin iktisadi süreçteki gelişim hakkında bilgi vermektir.

Tablo 1: Etkin Bir Vergi Sisteminde Olması Gereken Teme Kriterler (Alley ve Bentley, 2005: 586; Akdoğan, 2013: 203; Musgrave ve Musgrave, 1976: 117; Turhan, 1998: 191; Stiglitz, 1994:479;)

	Vergileme İlkeleri
Adam Smith	*Adalet *Kesinlik *Uygunluk *İktisadilik
A. Wagner	*Yeterlilik *Esneklik *Belirlilik *Uygunluk *İktisadilik *Genellik *Adalet *Ödeme Gücü
Richard Musgrave ve Peggy Musgrave	*Adalet *Etkinlik *İstikrar *Basitlik *İktisadilik

Haller	*İktisadilik *Adalet *Ödeme Gücü
Stiglitz	*İktisadi etkinlik *Basitlik *Esneklik *Siyasal Sorumluluk *Adalet
OECD	*Tarafsızlık *Verimlilik *Kesinlik *Basitlik *Etkinlik *Adalet *Esneklik
	Vergileme İlkeleri
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası	*Kanunilik *Eşitlik *Adalet *Ödeme Gücü *Genellik
Günümüzde Geçerli Olan Genel Kabul Görmüş Temel Vergi İlkeleri	*Adalet *Eşitlik *Kanunilik *Kesinlik *Uygunluk *İktisadilik *Verimlilik *Genellik *Esneklik *Basitlik *İstikrar

Vergilerin amaçları ile uyumlu bir şekilde uygulanabilmesi, vergilemede temel kabul edilen ve asgari ölçüde uygulanması gereken ilkelerin varlığına bağlıdır. Bu ilkeler, vergi mevzuatının oluşturulması ile başlayıp, kanunların uygulanması ve yürütülmesi aşamalarını da kapsayan bir süreçten oluşmaktadır (Erdem, 2015: 137). Vergilendirme ilkeleri aynı zamanda vergilemeden beklenen amaçların gerçekleştirilebilmesi için vergilerin mali amacından başka hangi amaç ve kurallara bağlı olduğu noktasında da yol gösterici olmaktadır (Turhan, 1998: 190).

1.1. Vergilemede Adalet İlkesi

Vergilemede adalet ilkesi geleneksel vergileme ilkelerindendir. Nasıl ki bir hukuk sisteminin en temel amacı adaleti sağlamak ise vergi hukukunun da asıl amacı vergilemede adaleti sağlamaktır (Bakar vd. 2013: 64). Tablo 1'de de görüldüğü üzere vergileme ilkeleri hususunda yapılan bütün çalışmalarda bu ilkenin varlığına değinilmiştir. Adalet ilkesi, Türk vergi sisteminde de kabul görmüş olan temel vergileme ilkelerindendir. Öyle ki Anayasa'da vergi ödevinin düzenlendiği 73. Maddendin ilk fıkrasında "herkesin kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlü olduğu" ibaresi ışığında vergilendirme işleminde hiç kimseye ayrıcalık tanınmayacağı, herkesin kanun önünde eşit sayılacağı ve vergileme işleminde mükelleflerin ödeme güçlerinin dikkate alınacağı hüküm altına alınmıştır.

Adalet kavramı normatif bir kavramdır. Yani olanı değil olması gerekeni anlatmaktadır. Bu kavram zamana, mekâna ve ideolojilere göre farklılık göstermektir. Dolayısıyla bu kavramın herkes tarafından kabul görmüş bir tanımını yapmak zordur (Gökbunar, 1998: 9). Adalet kavramının ortaya konulmasındaki bu belirsizlik vergilemede adaletin ne olduğu ve bunun nasıl sağlanacağı noktasında da kendini göstermektedir. Esas itibariyle adil bir vergi yapısından beklenen temel görevler; bütün mükellefleri kavrayabilmesi, kanunlar ile şahsa yönelik adaletsiz düzenlemelere yer vermemesi, mükelleflerin mali güçleri nispetinde vergiye tabi tutulması ve kayıt dışılığı önlemesidir (Akdoğan, 2013: 206).

Vergilemede adaletin sağlanması mükelleflerin ödeme güçleri nispetinde vergiye tabi tutulmasını savunan eşitlik ilkesi ile yakından ilişkilidir. Mali literatürde iç içe geçmiş olan bu ilkeler temelde adaletin sağlanması noktasında birleşmektedirler. Nispi

anlamda eşitlik ilkesinden hareketle ödeme gücüne göre yapılmış bir vergilendirme işlemi aynı zamanda adil bir vergilendirmenin de yapıldığının göstergesidir (Birinci, 2015: 9).

Adalet ilkesinin bir uzantısı konumunda olan bu ilke mükelleflerin farklı düzeydeki ödeme güçleri esas alınarak vergilendirme işlemlerinin yapılması esasına dayanmaktadır. Eşitlik ilkesi kapsamında mükellefler arasındaki maddi güç farklılıkları dikkate alınmakta ve böylece nispi anlamda eşitlik sağlanmaya çalışılmaktadır (Bakar vd. 2013: 65). Adil bir vergi sisteminin oluşturulması açısından önem arz eden bu ilke kapsamında yapılacak bir vergilendirme işlemi ile vergi yükünün mükelleflerin kişisel ve ekonomik durumlarına göre dengeli bir şekilde dağıtılması hedeflenmektedir (Gökbunar, 1998: 10).

Vergilemede eşitliğin sağlanması noktasında iki temel ölçüt bulunmaktadır. Bunlar; aynı veya benzer mali güce sahip olanların aynı miktarda vergiye tabi tutulmasını esas alan yatay eşitlik ve farklı mali güce sahip olanların farklı miktarlarda vergiye tabi tutulmasını esas alan dikey eşitliktir (Akdoğan, 2013: 208). Vergilemede yatay ve dikey eşitliğin sağlanması müdahaleci bir vergi politikası ile sağlanabilir. Yatay eşitlik vergi önünde eşitlik ilkesini savunurken dikey eşitlik ise vergilendirme işlemi neticesinde ortaya çıkan eşitlik durumundan bahsetmektedir. Bu nedenle dikey eşitliğin sağlanması aktif vergi adaleti olarak adlandırılırken; yatay eşitliğin sağlanması pasif vergi adaleti olarak adlandırılır. Çünkü aktif vergi adaleti ile uyumlu olan dikey eşitliği sağlama gayesi, mükellefler arasında ki servet farklılıklarını gidermeyi amaçlamaktadır. Rasyonel bir vergi sisteminden beklenen şey aktif ve pasif vergi adaletini birlikte gerçekleştirmesidir (Gök vd. 2013: 271). Burada sorun teşkil eden esas nokta eşitliğin sağlanması amacıyla bireylerin refah düzeyleri ve buna bağlı olarak katlanacakları payların nasıl adil bir şekilde düzenleneceğidir. Bu soruna yaklaşımda fayda prensibi ve ödeme gücü prensibi olmak üzere iki ana görüş bulunmaktadır (Musgavre ve Musgavre, 1976: 118).

Fayda prensibine göre ödenecek vergi miktarı mükelleflerin kamu hizmetlerinden elde etmiş olduğu fayda derecesine göre belirlenmelidir. Yani ödenecek vergi miktarı kamu hizmetinin bedel olarak karşılığıdır (Tekin, 1978: 9). Vergilendirme işlemini piyasa ekonomisinin işleyiş tarzıyla özleştiren ve kamu hizmetlerine faydalanma derecesi oranında bir bedel atfeden bu yaklaşım uygulama noktasında bazı sakıncalar yaratmaktadır. Özellikle tam kamusal mal ve hizmetlerin bölünememesi ve faydasından kimsenin mahrum bırakılamaması bu tür bir vergilendirmenin önünde engel oluşturmaktadır. Fayda miktarının ölçümünde yaşanan sıkıntılar başta olmak üzere sosyal devlet anlayışı ve piyasa mekanizması işleyişinin kamusal alan ile uyuşmaması bu ilkenin uygulanmasının önündeki en büyük engellerdendir (Turhan, 1998: 211).

Fayda prensibinin alternatifi konumunda olan ödeme gücü yaklaşımında ise, kamu hizmetlerinin finansmanına vergiler yoluyla katılan mükelleflerin bu işlem esnasında mali güçlerinin dikkate alınması amaçlanmaktadır. Vergilemede yatay ve dikey adaletin sağlanmış olması ödeme gücünü dikkate alan bir vergilendirme yapıldığının göstergesidir (Birinci, 2015: 15).

2. Gayrimenkul Değer Artışı Kavramı ve Artışın Meydana Gelmesinde Rol Oynayan Faktörler

Ekonomilerde üretimi ve dolayısıyla geliri yaratan üretim faktörleridir. Emek, doğal kaynaklar, sermaye ve girişimci olarak sıralanan bu faktörler üretime katılmaları karşılığında gelirden pay almaktadır. Diğer bir deyişle yaratılan gelir üretim faktörleri arasında bölüşülmektedir. Bu bölüşümde emek faktörü ücret, sermaye faktörü faiz, girişimci kar/zarar ve toprak faktörü olarak da adlandırılan doğal kaynaklar ise rant geliri elde etmektedir.

Rant, toprak miktarının kıt olmasından (mutluk rant) ya da toprakların farklı özelliklere sahip olmasından (diferansiyel rant) kaynaklanmaktadır. Toprak miktarı ve verimliliği oldukça yüksek ve bu toprağın küçük bir kısmı kullanımda ise arz ve talep ilkeleri gereği rant doğmayacaktır. Çünkü bu şartlar altında serbest bir mal olan toprağın fiyatından yani ranttan söz etmek mümkün olmayacaktır. Diğer yandan eğer tüm topraklar aynı özelliklere sahip ise ve miktar olarak sınırlı değil ise bazı özel konumsal avantajlar ortaya çıkmadıkça toprak kullanımı için bir ödeme yapılmayacaktır (Ricardo, 2001: 40-41). Toprağın işlenmemiş veya işlenmiş haliyle çeşitli nedenlerden dolayı zaman içerisinde herhangi bir emeğe dayanmadan değerinde meydana gelen artışlar gayrimenkul rantı diğer bir ifadeyle gayrimenkul değer artışı olarak ifade edilmektedir (Ökmen ve Yurtsever, 2010: 59). Toprak sahiplerinin rant adı altında elde ettiği bu gelir David Ricardo, John Stuart Mill ve Henry George gibi bazı ekonomistlere göre diğer üretim faktörleri gelirlerine nazaran bir çaba harcanmadan kazanılmış yani hak edilmemiş bir gelirdir (Hudson, 2008: 2).

Gayrimenkul kavramının kökeni Arapçadan gelmektedir. Menkul; taşınan, nakledilebilen anlamındadır. Gayr kelimesi ise olumsuzluk anlamı katmaktadır (TDK). Bu kapsamda gayrimenkul, bir yerden başka bir yere taşınması mümkün olmayan, yerinde sabit olan mallar olarak tanımlanmaktadır (Sekdur ve Altun, 2001: 218). Gayrimenkuller toprak ve toprakla bütünleşik kaynaklar olup fiziki olarak yer değiştiremezler (Kemiki vd., 2015: 449). Dolayısıyla gayrimenkul varlıkların talep seviyesine bağlı olarak zamanla kıtlaşması ve bir takım özelliklerinin farklılaşması sonucu değerlerinde meydana gelen artışlar rant benzeri bir karakter göstermektedir. Bunlara ilave olarak kentlerde gayrimenkul varlığın stratejik yerlerde konumlanmasından ve miktarının arttırılamamasından dolayı tekel konumunda olması, mutlak ve diferansiyel rantın yanında tekelci rantı da ortaya çıkarmaktadır. Diferansiyel rant ve tekelci rant gayrimenkul varlığın özelliklerinde kaynaklanırken, mutlak rant farklı aktörlerin karar ve uygulamalarıyla kentsel arsa arzında kıtlık yaratılması yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bu aktörler kamusal olabileceği gibi özel girişimcilerde olabilir (Tekeli, 1992: 52).

Şüphesiz gayrimenkul değer artışının ortaya çıkmasında sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik birçok etken söz konusudur. Başta kamunun yapmış olduğu imar ve iskan düzenlemeleri, alt ve üst yapı yatırımları olmak üzere sanayileşme, ekonomik kalkınma ve büyüme, yığılma ekonomileri, nüfus artışı ve nüfus yoğunluğu, göç hareketleri, kentleşme, mekânsal avantajlar, kurumsal faktörler, tarımsal toprakların kentsel topraklara dönüşmesi, spekülasyon, toplumun tercihleri diğer bir değişle talep yapısı vb. birçok faktör gayrimenkullerin değerlerinde meydana gelen artışların temel nedenlerindendir (Murrell ve Turkiewicz, 1987; Dipasquale ve Wheaton, 1996; Kemiki vd, 2015: 449).

Gayrimenkul değer artışlarının oluşumunda rol oynayan en önemli faktör kamunun yapmış olduğu eylem ve hizmetlerdir. Her ne kadar toprağın alım satım değeri onun, kullanma türünden kaynaklanan yararlara göre oluşmaktaysa da bu yararları

belirleyen temel faktörler yönetimin kentsel topraklar üzerinde; imar planları, kentsel dönüşüm projeleri ve uygulamalarıdır. Bu bağlamda merkezi ve yerel yönetimin yaptığı düzenlemeler doğrudan rantın oluşumu üzerinde etkili olmaktadır (Çelik, 2007: 4-6; Ökmen ve Yurtsever, 2010: 59-62). Çünkü kentlerde yapılaşma ve yerleşim alanlarının planlanmasına paralel olarak kamu tarafından altyapı, ulaşım, çevre düzenlemesi, yeniden yapılaşma gibi hizmetler gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri, kentlerde yaşanabilir ortam oluşturmakta ve gayrimenkullere olan talebi arttırmaktadır. Ayrıca kamunun yaptığı hizmetlere paralel olarak ulaşım, sanayi ve turizmin gelişmesi de talebi artıran diğer etkenlerden olup bütün bu gelişmeler gayrimenkullerin değerini yükseltmektedir (Kaya, 2011: 87).

Gayrimenkul değer artışlarının meydana gelmesinde rol oynayan önemli faktörlerden biri de nüfus artışı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kentleşmedir. Ekonomik kalkınma ve büyüme ile birlikte yaşanan hızlı nüfus artışı ticari ve iskân amaçlı konut talebini giderek arttırmaktadır (Kolowe, 2014: 1). Nüfus arttıkça şehirlerin genişlemesi kaçınılmaz olmaktadır. Başlangıçta tarım arazileri ve başka kullanıma açık arazilerin iskâna açılmasıyla başlayan genişleme süreci, başka kullanılabilir arazi kalmayana denk sürmektedir. Bu durum ise şehirlerde yoğunluğu arttırmaktadır (Murrell ve Turkiewicz, 1987: 302). Bu sebeple, toprağa olan talep artmakta ve toprak arzının sınırlı olması rantı yaratmaktadır. Bununla birlikte şehir merkezinden daha uzak yeni yerleşim yerlerinin açılması daha yüksek ulaşım masraflarına neden olmaktadır. Bu durum bireylerin tüketim malları da dahil diğer mallara daha az harcama yapmalarına neden olan etmenlerden biridir. Şehir merkezinden uzakta oturanların şehir merkezine yakın yerlere göç etmesiyle sonuçlanabilecek böyle bir gelişme nüfus yoğunluğunun ve mülk talebinin yani kiraların ve rantın artmasına neden olacaktır. Buna karşın şehir merkezlerinden uzak mülklerin değerinde ve rantlarında ise düşüş yaşanacaktır. Bu sebeple merkezi konumdaki topraklar için daha yüksek fiyat yani rant oluşacaktır (Murrell ve Turkiewicz, 1987: 302; Dipasquale ve Wheaton, 1996: 37).

Öte yandan nüfus artışı ve kentleşme ile birlikte toprağın tanımında ve kullanımında değişimler yaşanmaktadır. Bu süreçte tarımsal topraklar, kentsel topraklara ve sonrasında kentsel arsalara dönüşmektedir. Kentsel toprak, henüz kentsel arsa haline gelmemiş, yani imar hakları belirlenmemiş, yakın gelecekte kentsel arsaya dönüşeceği ümidi ile alınıp satılmaya başlanmış topraklardır. Bu toprakların değeri artık tarımsal üretim potansiyeline göre değil kentsel arsa olma yani imara açılma olasılıklarına göre oluşmaktadır (Tekeli, 1992: 51). Bu bağlamda arsanın değeri, bu arsa üzerine inşa edilen yapının sağladığı katma değer ile orantılı olarak belirlenmekte ve tarla iken oluşan değerinin onlarca kat üzerinde bir düzeyde oluşmaktadır (Bayram, 2009: 2). Dolayısıyla, toprakların iskâna ve imara açılması sürecinde imar hakları dışarıdan verilmiş bir değer artışı sağlayarak (Çelik, 2007: 5) rantın oluşmasını mümkün kılmaktadır. Toprakların bu dönüşüm süreci dikkate alındığında rant kavramı, spekülatif amaçlarla para kazanmak ile eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır (Ökmen ve Yurtsever, 2010: 59). Çünkü tarım topraklarının kentsel arsa haline dönüşmesi sürecinde spekülatörler önce toprağı bugünkü kullanım değeri üzerinden satın almakta ve imar sonucu oluşan değer üzerinden satmaktadırlar (Çelik, 2007: 2).

Ölçek ekonomileri, dışsal ekonomiler, yerelleşme ve kentleşme ekonomileri olarak sınıflandırılabilecek yığılma ekonomileri, ekonomik aktivitenin dolayısıyla sanayinin ve nüfusun belli bölgelerde toplanmasını sağlamaktadır. Şüphesiz bu yönde bir gelişme toprak ve konut talebini bu bölgelerde toplayarak rantın doğmasına neden

olmaktadır (Murrell ve Turkiewicz, 1987: 302). Ancak sanayileşme bazı durumlarda gayrimenkullerin değeri üzerinde olumsuz etki yapabilmektedir. Örneğin, mesken yerleşkelere yakın sanayileşmenin gürültü ve çevre kirliği gibi yarattığı negatif dışsal ekonomiler bu bölgelerde nüfus yoğunluğunu azaltarak rantın da azalmasına sebep olabilmektedir (Kaya, 2011: 86).

3. Gayrimenkul Değer Artışlarının Vergilendirilmesi

Kökeni antik çağlara kadar uzanan gayrimenkul üzerindeki vergilendirmelerin maliye literatüründeki en önemli temsilcileri fizyokratlardır. Üretken faktör olarak araziyi ele alan bu görüş, zenginliğin kaynağını ise toprak ve arazi olarak kabul etmiş ve vergilemenin sadece bu kaynaklar üzerinde yapılması gerektiği görüşünü benimsemiştir. Fizyokratların ardından gayrimenkul üzerinden vergi alınması fikrinin diğer önemli savunucuları ise öncülüğünü Adam Smith ve David Ricardo'nun yaptığı klasik iktisadi görüşün temsilcileri olmuştur. Modern anlamda gayrimenkul değer artışlarının vergilendirilmesine yönelik teori ise 1865 yılında Henry George tarafından ortaya koyulmuştur. George; gayrimenkul değer artışlarının vergilendirilmesini ekonomik eşitsizliği gidermeye yönelik önemli bir politika aracı olarak kabul etmiştir (Yücel, 2014). Gayrimenkul değer artışı vergisinin modern anlamda uygulanmaya başlandığı dönem 1800'lü yıllar olmuştur. Başta Yeni Zelanda, Avustralya, ABD, İngiltere olmak üzere birçok ülke gayrimenkul değer artışlarını (Land Value Taxation) vergilendirmeye tabi tutmaya başlamıştır (Dye ve England: 2010: 13).

Toprağın değeri üzerinden alınan advalorem vergi konumunda olan gayrimenkul değer artışı vergisinde vergiyi doğuran olay gayrimenkulün değerinde meydana gelen artıştır. Mükellef ise, değeri artan gayrimenkulün mülk sahibidir (Aslan, 2014: 132). Genel uygulama itibariyle yerel idareler tarafından tahsil edilen bu vergi; sübjektif, dolaylı, tamamlayıcı ve denetleyici bir vergi niteliğindedir.

Esas itibariyle bu vergi, vergilerin karşılıksız olma özelliği ile çelişmektedir. Bu nedenle gayrimenkul değer artış vergisini harca benzeten görüşler de bulunmaktadır. Gayrimenkul değer artışı vergisinin harç geliri ile benzerlik gösteren bir diğer yanı ise; kamunun yapmış olduğu bir hizmetten dolayı toplumsal faydanın yanı sıra bireysel faydanın da ortaya çıkmasıdır (Tunçer ve Rakıcı, 2014: 235).

Herhangi bir emeğe dayanmaksızın gayrimenkullerin değerinde meydana gelen artışların mali anlamda bir ödeme gücünü ifade etmesi bu gelirin vergiye tabi tutulmasının altındaki ana etmendir. Kamuya mali anlamda bir gelir aktarımı anlamına gelen bu vergilendirmenin ekonomik kalkınma üzerinde de olumlu etkileri bulunmaktadır. Değer artışı üzerine konulacak bir vergi gayrimenkul spekülasyonlarındaki karı azaltarak yatırım akışını üretken sektörlere çevirme noktasında etkili bir rol oynayabilir. Ayrıca dolaysız vergi özelliğini taşıyan bu vergi ekonomik kalkınma üzerinde saptırıcı olan vergilerin ikamesi yerine de kullanılabilir. Yıllık bazda bir vergilendirilmenin yapılması halinde ise değerli hale gelen gayrimenkulü atıl halden aktif hale getirerek ekonomiye kazandırabilir (Tax Justice, 2010: 1).

Kamuya gelir aktarmanın yanı sıra birçok sosyal politika amacının gerçekleştirilmesinde de önemli roller yüklenen gayrimenkul değer artışlarının vergi dışı bırakılması gerek fiskal gerekse ekstra fiskal açıdan birtakım olumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olabilir. Öncelikli, olarak diğer üretim faktörlerinin vergiye tabi tutulduğu bir ekonomide üretim faktörlerinden biri olan doğal kaynağın yani toprağın işlenmiş/işlenmemiş halinin vergi dışı bırakılması vergilemede adalet ilkesiyle çelişir. Üretim ve istihdam açısından gayrimenkul sektörüne nazaran daha fazla katkı yapan

sektörler vergiye tabi tutulurken gayrimenkuller üzerinde oluşan değer artışlarının vergi dışı bırakılması vergilemede adalet ilkesine uymadığı gibi vergiye gönüllü uyum açısından da sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olur (Kaya, 2011: 90). Ayrıca ödeme gücüne ulaşma yöntemlerinden biri olan ayırma kuramı kapsamında servet ve sermaye gelirlerinin emek gelirlerine oranla daha fazla vergilendirilmesi kuramı kapsamında servetin bir göstergesi olan gayrimenkul değer artışlarının vergiye tabi tutulmaması veya bu kaynağın yeteri kadar kullanılmaması da vergilemede adalet ilkesi ile çelişir. Öte yandan olaya gayrimenkul sektörü temsilcileri açısından bakıldığında ise politik amaçlarla imara açılacak yerleri daha önceden alan yatırımcılar ile diğer yatırımcılar arasında rekabet dengesini bozduğu yönünde eleştiriler de hakimdir. Bu bakımdan buradan elde edilen gelire vergi koyulması piyasadaki rekabet açısından da önemlidir (Tunçer ve Rakıcı, 2014: 235). Gelir dağılımını bozması ve zengin bir rant sınıfı oluşumuna neden olması da gayrimenkul değer artışlarının vergilendirilmemesine bağlı olarak ortaya çıkacak sorunlardandır(Ökmen ve Yurtsever, 2010: 65).

4.Türkiye'de Gayrimenkul Değer Artışlarının Vergilendirilmesi

Bir servet belirtisi olması nedeniyle ödeme gücünün göstergesi olarak kabul edilen gayrimenkuller vergi sistemleri içerisinde çeşitli vergilere tabi tutulmaktadır. Türk vergi sisteminde gayrimenkul üzerinden tahsil edilen vergilere bakıldığında başta gelir vergisi olmak üzere, emlak vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi, damga vergisi ve veraset ve intikal vergisi içerisinde gayrimenkullerin alım-satım ve iktisabına yönelik birtakım vergilendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Ancak gayrimenkul değer artışı üzerinden alınan vergiler bu kadar geniş kapsamlı değildir. Türk vergi sistemi içerisinde gayrimenkul değer artışlarının vergilendirilmesine yönelik uygulamaları üçe ayırarak inceleyebiliriz. Bunlar; 1970-1982 yılları arasında uygulanan gayrimenkul kıymet artışı vergisi, gelir vergisi ve yerel idarelerin tahsis etmiş oldukları şerefiye ve harcamalara katılma payıdır (Ökmen ve Yurtsever, 2010: 67).

Gayrimenkul kıymet artışı vergisi 1970 yılında yürürlüğe giren Finansman Kanunu'nun 33-46. Maddeleri kapsamında düzenlenmiştir. 1950'li yıllardan itibaren kentleşmeyle birlikte gayrimenkul değerlerinde önemli artışların meydana gelmesi ve bu artışların gelir vergisi kapsamında kavranamaması bu verginin gerekçesidir (Altuğ, 1971: 154). Gayrimenkul piyasasında oluşan rantı vergilendirmek, spekülasyonların önüne geçmek, emlak vergisi matrahı için bir denetim mekanizması oluşturmak bu vergileme ile güdülen temel amaçlar arasındaydı. Artan oranlı bir tarife yapısıyla (%5-%50) düzenlenen vergide matrah, gayrimenkulün iktisap bedeli ile elden çıkarılması (rayiç bedel) arasında oluşan farktı (Yücel, 2014).

Gelir vergisi ile birlikte işleyen bir mekanizmaya sahip olan bu vergide süre ve miktar kısıtlamaları göz önüne alınarak elde edilen değer artış kazançları gelir vergisi veya gayrimenkul kıymet artışı vergisi kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre; gayrimenkul alım- satım işini sürekli olarak yapanlar ve gayrimenkulü iktisap tarihinden itibaren 5 yıl içerisinde parselleyip satan ticaret erbabı ile gayrimenkulü iktisap tarihinden itibaren 4 yıl içerisinde satıp belirli bir gelirin üstünde gelir elde eden arizi kazanç sahipleri (1970 yılı için 10.000 TL) elde etmiş oldukları değer artışları nedeniyle gelir vergisi mükellefi olarak kabul edilmekte ve gelir vergisinin artan oranlı tarifesi üzerinden vergiye tabi tutulmaktaydı. Öte yandan aşağıdaki şartları sağlayan mükellefler ise elde

etmiş oldukları değer artışları neticesinde gayrimenkul kıymet artışı vergisine tabi tutulmuşlardır (Altuğ, 1971: 155);

- Araziyi iktisap tarihinden itibaren 5 yıl geçtikten sonra parselleyip satan ticaret erbabının elde etmiş olduğu değer artış kazançları
- Gayrimenkulü iktisap tarihinden itibaren 4 yıl geçtikten sonra satan mükelleflerin elde etmiş olduğu değer artış kazançları
- Gayrimenkulü iktisap tarihinden itibaren 4 yıl içerisinde satıp belirli bir tutarın altında değer artış kazancı elde edenler (1970 yılı için bu tutar 10.000 TL)

Gayrimenkul değer artışlarının vergilendirilmesine yönelik bu vergi uygulaması, matrahın açık bir şekilde tanımlanmaması, mevcut ekonomik durumdaki tasarruf açığı, baskı gruplarının etkisi, rayiç değer tespitinin objektif bir şekilde yapılamaması ve bu nedenlere bağlı olarak vergi ihtilafları noktasında yaşanan artışlar neticesinde oluşan idari ve mali uygulama güçlükleri sonucunda 12 yıllık bir uygulama sürecinin ardından 1982 yılında yürürlükten kaldırılmıştır (Yücel, 2014, Kaya: 2011: 85).

Gayrimenkuller üzerinde meydana gelen değer artışlarının vergilendirilmesi noktasında önemli düzenlemeler içeren 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun çeşitli maddelerinde gayrimenkullerin vergiye tabi tutulması ile ilgili hükümler bulunmaktadır. GVK'nın 2. Maddesine göre geliri meydana getiren unsurlar arasında gayrimenkul sermaye iradı ve diğer kazanç ve iratlar da sayılmıştır. Bu kapsamda GVK'nın 21. Ve 70. Maddeleri ile gayrimenkullerin kiraya verilmesi karşılığında elde edilen gayrimenkul sermaye iratlarının vergilendirilmesine yönelik uygulamalar vurgulanmıştır. Ayrıca bu kanunun 37. Maddesi kapsamında sürekli olarak gayrimenkul alım-satımı yapılması karşılığında elde edilen gelirin yedi gelir unsurundan biri olan ticari kazanç kapsamında gelir vergisine tabi tutulacağı hükmolunmuştur. Gelir vergisi kanunu içerisinde gayrimenkullerin değer artışlarının vergilendirilmesi ile ilgili hususlar ise kanunun 80. Maddesi ile düzenlenmiştir. Diğer kazanç ve iratlar, değer artış kazançları ve arizi kazançlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Gayrimenkullerin değerinde meydana gelen değer artışları GVK 80. Madde kapsamında değer artış kazancı olarak sayılmakta ve vergilendirme burada yer alan hükümlere göre yapılmaktadır.

GVK'nın 80. Maddesine göre elde edilme şekli ne olursa olsun gayrimenkullerin elde edildiği tarihten itibaren 5 yıl içerisinde elden çıkarılması neticesinde ortaya çıkan kazançlar değer artış kazancı olarak nitelendirilmektedir. Ancak burada ivazsız olarak iktisap edilenler bu hüküm dışında bırakılmıştır. Ortaya çıkan değer artış kazancının vergiye tabi tutulabilmesi için iktisap tarihi ile elden çıkarma tarihi arasında 5 yıllık bir sürecin geçmemiş olması ve değer artışının kanunda belirtilen istisna tutarını (2016 yılı için bu tutar 11. 000 TL) geçmesi gerekmektedir. Safi değer artışı tespit edilirken gayrimenkulün maliyet bedeli (ÜFE %10'un üzerindeyse maliyet bedeline eklenmektedir) ile elden çıkarılması neticesinde ortaya çıkan giderler, ödenen vergiler ve harçlar indirilir (GVK, Md. 80-81).

GVK kapsamında gayrimenkul değer artışlarının vergilendirilmesine yönelik uygulamalar çeşitli nedenlerle eleştirilere neden olmaktadır. Öncelikli olarak kanun maddesinde 5 yıl gibi bir süre kısıtının konulması eleştirilmektedir. Bu süre kısıtlaması satışın spekülatif hareketlerle yapılıp yapılmadığı noktasında önemli bir gösterge olarak ortaya koyulabilir (Ökmen ve Yurtsever, 2010: 70). Ancak ilerleyen yıllarda gayrimenkullerin değerinde meydana gelen artışları vergi dışı bırakması vergilemede adalet ilkesi ile uyuşmamaktadır. Süre bakımından getirilen istisnanın yanı sıra miktar

bakımından da bir istisna koyulmuş olması verginin etkinliğini önleyen diğer bir nedendir. Ayrıca enflasyon güncellemesinin maliyet bedeline dahil edilmesi, vergi ve tapu harçları ile oluşan vergi yükünü azaltmak amacıyla tapu kayıtlarında gayrimenkullerin gerçek değerinin yerine rayiç bedellerinin gösterilmesi değer artış vergisini etkisiz hale getirmektedir (Saraçoğlu vd. 2014: 91).

Türk vergi sisteminde gayrimenkul değer artışlarının vergilendirilmesene yönelik uygulamalardan bir diğeri ise yerel yönetimlerce tahsilatı yapılan şerefiye ve harcamalara katılım payıdır (Aslan, 2014: 123). Birbiriyle benzerlik taşıyan bu iki gelir türünde yerel idareler tarafından yapılan kamu hizmetlerinin maliyetine gayrimenkul sahiplerinin katılımı amaçlanmaktadır. Şerefiye 'de, yapılan kamu hizmeti sonucu ortaya çıkan değer artışı karşılığında gayrimenkul sahiplerinin kamu hizmetinin finansmanına katılımı hedeflenmektedir. Harcamalara katılım payında ise yapılan kamu hizmeti sonucunda değer artışının olup olmadığına bakılmaksızın kamu hizmetlerinin maliyetinin tümü hizmetin yapıldığı bölgedeki gayrimenkul sahipleri tarafından karşılanmaktadır (Erdem vd. 2015: 71). Şerefiye uygulamasının 1981 yılında yürürlükten kaldırılması, 464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu ile düzenlenen harcamalara katılma payının ise 2012 yılında yapılan bir değişiklikle bu payın alınması noktasında yerel idarelere takdir yetkisinin verilmiş olması nedeniyle zorunlu bir ödeme olmaktan çıkması ve gerek şerefiyenin gerekse harcamalara katılma payının amaç ve kapsam olarak rant vergisini tam olarak kavrayamaması bu gelir türlerinin gayrimenkullerde oluşan değer artışlarını vergilemede yetersiz kalmasına neden olmaktadır (Ökmen ve Yurtsever, 2010: 67; Tunçer ve Rakıcı, 2014: 237).

Türk vergi sisteminde yukarıda açıklanan mevcut uygulamalardaki sıkıntılar nedeniyle son zamanlarda gayrimenkul değer artışlarının vergilendirilmesi noktasında önemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Başta yeni gelir vergisi kanunu taslağı olmak üzere orta vadeli program, orta vadeli mali plan ve kalkınma planlarında gayrimenkul değer artışlarının vergiye tabi tutulması hususuna değinilmiştir (Saraçoğlu vd. 2014: 90).

Orta Vadeli Program'da (2016-2018); yerel yönetimlerinin öz gelirlerinin arttırılmasına yönelik olarak imar plan değişiklikleri neticesinde gayrimenkullerin değerinde meydana gelen artışlardan kamunun pay alması gerektiği ve konuda çalışmaların yapılacağı vurgulanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, OVP). Orta Vadeli Mali Plan (2015-2017)'da rant vergisi ve emlak vergisi uygulaması ile yerel yönetimlerin mali yapılarının güçlendirilmesi yönünde mevzuat düzenlemelerinin yapılması vurgulanmıştır (www.bumko.gov.tr/) 10.Kalkınma Planı'nda ise sermayenin spekülatif hareketlerle gayrimenkul sektörüne yönelmesinin suni fiyat artışlarına neden olduğu ve bu durumun ise finansal krizleri tetiklediği; objektif bir gayrimenkul değerleme sisteminin yapılması yönünde yasal altyapının düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

SONUÇ

Gelir, servet ve tüketim ödeme gücünün göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Herhangi bir emeğe dayanmadan gayrimenkul değerinde meydana gelen bir artış ödeme gücünü ifade etmektedir. Ödeme gücünü ifade eden bir kaynağın vergilendirilmemesi vergilemede adalet ilkesi ile uyuşmamaktadır. Bu kapsamda çoğu ülkede gayrimenkul değer artışları vergiye tabi tutulmaktadır. Eski bir vergi türü olan gayrimenkul değer artışı vergisi 18. yy'dan itibaren çeşitli ülkelerde farklı kombinasyonlar eşliğinde uygulama alanı bulmaktadır.

Türkiye'de gayrimenkul değer artışlarının vergiye tabi tutulması noktasındaki en önemli uygulama bu geliri değer artışı kapsamında ele alan Gelir Vergisi Kanunu'dur. Ancak bu kanun kapsamında yapılan vergilemenin gayrimenkul değer artışlarını tam olarak kavradığını söylemek mümkün değildir. Vergi yapısı içerisindeki istisna ve muafiyetlerin varlığının yanı sıra tapu kayıtlarındaki bedellerin gerçeği yansıtmaktan uzak oluşu değer artışlarının tam olarak kavranıp vergiye tabi tutulmasını engellemektedir. Gelir vergisi dışında geçmiş dönemlerde uygulanan Gayrimenkul Değer Artışı Vergisi (1970-1982) esasen modern anlamdaki gayrimenkul değer artışı vergisi ile büyük ölçüde benzerlikler göstermektedir. Ancak bu vergi dönemin şartları içerisinde başarılı bir şekilde uygulanamamış ve gelen baskılar neticesinde yürürlükten kaldırılmıştır. Bu uygulamaların dışında şerefiyeler ve harcamalara katılma payları da gayrimenkullerin değerinde meydana gelen artışları vergilemeye yönelik uygulamalar arasında sayılmaktadır. Ancak şerefiyelerin uygulamadan kaldırılmış olması, harcamalara katılma payının ise yeteri kadar kullanılmaması bu gelir türlerini gayrimenkul değer artışı vergisinden uzaklaştırmaktadır.

Türkiye'de gayrimenkul değer artışlarına yönelik mali araçların etkin bir şekilde işlemediği noktasında önemli tartışmalar yaşanmaktadır. Sürekli gündemde olan gayrimenkul değer artış vergisi reformu halen uygulamaya konulabilmiş değildir. Etkin bir değer artış vergisi sistemi için vergilemede adalet ilkesi mutlaka göz önüne alınmalıdır. Ancak bu noktada adalet-etkinlik çatışması yaşanmaması için gayrimenkul sektör temsilcileri ile istişareler yapılmalı ve sektörü olumsuz düzeyde etkileyecek bir vergi yükü oluşturulmamalıdır.

Bir servet göstergesi olan ve servet üzerinde meydana gelen bir değer artışı hedef alan bir verginin gelir vergisi kapsamında vergiye tabi tutulması yanlıştır. Gayrimenkul değer artışı vergisi servet artış vergisi kapsamında değerlendirilmeli; gelir vergisi matrahı ve dilimlerinden bağımsız bir tarife yapısı belirlenmelidir. Bu verginin uygulamasının önündeki en büyük zorluk matrah tespitidir. Değerleme oranlarının doğru bir şekilde tespit edilmesi gerek verginin etkinliği gerekse vergiye uyum açısından büyük önem arz etmektedir. Bu noktada atılacak en önemli adım gayrimenkul değerlemelerinin daha sık yapılmasıdır. Bölgesel bazda yıllık olarak değerlemelerin yapılması ve bulunan matrahlar üzerine o yılda meydana gelen değer artışlarının eklenmesi verginin etkinliği açısından önemlidir. Kurulacak olan matrah takdir komisyonlarının kararları hakkında denetim mekanizmasının etkin işlemesi de verginin başarısı açısından oldukça önemlidir.

Ayrıca bu vergiden beklenilen çıktıların alınabilmesi için vergilendirme süreçlerinde yerel otoriteler yetkili kılınmalıdır. Buradan elde edilecek gelirler yerel idarelere tahsis edilmeli ve bu yolla mali anlamda büyük ölçüde merkezi idareye olan bağlılık azaltılmalıdır.

Kaynakça

Akdoğan, Abdurrahman (2013), **Kamu Maliyesi**, 15. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.

Alley, Clinton ve Bentley, Duncan (2005), A remodelling of Adam Smith's tax design Principles, http://epublications.bond.edu.au/law_pubs/45 .

Altuğ, Cengiz (1971), "Gayrimenkullerin Vergilendirilmesi", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 21, 139-161.

Aslan, Memduh (2014), "Kentsel Rantların Vergilendirilmesi", **Ankara Barosu Dergisi**, 2014/3, 117-134.

Bakar, Feride vd. (2013), "Vergilemede Adalet Normunun Çeşitli Ülke Anayasalarındaki Görünümü", **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, 5, 62-77.

Bayram, Müfit A. (2009), "Kentleşme ve Konut Sorunumuz Üzerine Bir İnceleme", www.yayed.org/uploads/yuklemeler/inceleme-39.doc (05.09.2016).

Birinci, Nagihan (2014), **Teori ve Uygulama Bazında Düz ve Artan Oranlı Vergi Tarifelerinin Karşılaştırılmalı Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BUMKO, Orta Vadeli Mali Plan ve Ekleri, http://www.bumko.gov.tr/TR,43/orta-vadeli-mali-plan-ve-ekleri.html (14.09.2016).

Cansız, Harun (2014), "Defterdarlık Çalışanlarının Vergileme İlkelerine Bakışı" **AKÜ İİBF Dergisi**, XVI (2), 33-43.

Çelik, Kenan (2007), "Tarım topraklarının kentsel arsa olarak imara açılmasının getirmiş olduğu sorunlar", TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, 2-6 Nisan 2007, Ankara, www.hkmo.org.tr/resimler/ekler/GFE2_346dc723395e1ee_ek.doc (27.08.2016).

Dipasquale, Denise ve Wheaton, William C. (1996), **Urban Economics and Real Estate Markets**, Englewood Cliffs NJ: Prentice Hall.

Dye, Rıchard F.ve England, Rıchard W. (2010), Assessing the Theory and Practice of Land Value Taxation, Policy Focus Report : Lincoln Institute of Land Policy.

Erdem, Metin vd. (2015), **Kamu Maliyesi**, 12. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Gökbunar, Ali Rıza (1998), "Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme", **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 4, 1-23.

Hudson, Michael (2008), "Henry George's Political Critics." **American Journal of Economics and Sociology,** 67 (1), 1-45.

Kabinga, Musonda vd. (2016), Principles of Taxation, Tax Justice&Poverty , http://www.taxjustice-and poverty.org/fileadmin/Dateien/Taxjustice_and_ Poverty/Introduction/05_Principles.pdf .

Kaya, Fatih (2011), "Gayrimenkul Rantlarının Vergilendirilmesi", **Vergi Dünyası**, 361, 85-92.

Kemiki, Olurotimi A., ve diğerleri (2015), "Empirical Model for Determination of Rent within MI Wushishi Housing Estate, Minna, Niger–State." **American Journal of Economics**, 5 (5), 449-457.

Kolowe, Pierre (2014), **The Determinants of Urban Land and Property Values: The Case of Rwanda**, Master's Theses, University of San Francisco, http://repository.usfca.edu/cgi/ viewcontent.cgi?article=1095&context=thes (20.08.2016).

Murrell, David ve Turkiewicz, Andreas (1987), "Determinants of Urban Price Levels in Canada: A Test of Two Theories." **Canadian Journal of Regional Science,** 10 (3), 301-319.

Musgrave, R.A. ve Musgrave, P.B. (1976), **Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar**, (Çev. Ömer Faruk Batırel ve Adnan Tezel), 68, İstanbul: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını.

Nadaroğlu, Halil (1998), Kamu Maliyesi Teorisi, 10. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Ökmen, Mustafa ve Yurtsever, Hatice (2010), "Kentsel Planlama Sürecinde Oluşan Kamusal Rantın Vergilendirilmesi", **Maliye Dergisi**, 158, 58-74.

Rakıcı, Cemil ve Polat, Sedat (2016), Verginin Tarihi Gelişimi ve Geçmişte Uygulanan Bazı İlginç Vergi Konuları, **Sümerlerden Türkiye Cumhuriyetine Maliye Tarihi**, 17-37, İstanbul: Beta Yayınevi.

Ricardo, David (2001), **On the Principles of Political Economy and Taxation**, Batoche Boks, http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/ricardo/Principles.pdf (17.09.2016).

Saraçoğlu vd. (2014), "Rant Vergisi ve Ülkemizdeki Tartışmalar", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 17 (3), 83-98.

Sekdur, Mahmut ve Altun, Muhsin, **Mali Hukuk Ansiklopedisi**, Ankara: Yaklaşım Yayınları.

Sınkunıene, Kristina (2005), Taxation Principles In Tax Culture: Theoretical and Practical Aspects, http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB 0001:J.04~2005~

1367152206445/datastreams/DS.002.1.01.ARTIC/content.

Stiglitz, Joseph E. (1994), **Kamu Kesimi Ekonomisi**, (Çev. Ömer Faruk Batırel), 2. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Tax Justice, http://www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/TJF_6-1-1.pdf (16.09.2016).

TC Kalkınma Bakanlığı, Orta Vadeli Program, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/OrtaVadeliProgramlar.aspx (14.09.2016).

TC Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Planları, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx (14.09.2016).

Tekeli, İlhan (1992), "Kentsel Topraklarda Mülkiyet Kurumunun Varlığının Toplumsal Sonuçları ve Yeniden Düzenleme Olanakları Üzerine", **Planlama**, 1(4), 48-57.

Tekin, Fazıl (1978), **Artan Oranlılık ve Türk Gelir Vergisindeki Uygulaması**, 192/122, Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

Tunçer, Mehmet ve Rakıcı, Cemil (2014), "Rant Vergisi Üzerine-I", **Yaklaşım Dergisi,** 22**,** 231-238.

Turhan, Salih (1998), **Vergi Teorisi Ve Politikası**, 6. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.580dee6ef08bb3.90215913 (18.09.2016).

Gök, Musa vd. (2013), "Vergilemede Adalet İlkesinin Anayasal Temelleri ve Uygulamaya Yansımaları: Seçilmiş OECD Ülkeleri Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi**, XXXIV, 269-292.

Yücel, Selçuk (2014), Kentsel Rantları ve Gayrimenkullerin Vergilendirilmesi Teorisi, http://www.selcukyucel.com/makaleler/40/kentsel-rantlari-ve-gayrimenkullerin-vergilendirilmesi-teorisi- (12.10.2016).

TÜRKİYE'DE GÖÇÜN EKONOMİ POLİTİĞİ ve SURİYELİ SIĞINMACILAR

Doç. Dr. Özgür SARI

TODAİE

Özet

Türkiye coğrafyası gereği göçlerle şekillenen bir ülke olmuş ve günümüzde ise kitlesel olarak gelen Suriyeli sığınmacı göçü ile karşılaşmıştır. İlk etapta Suriyeli sığınmacılar "misafir" olarak görülmüştür. Fakat bugün ikinci kuşak Suriyelilerin doğması ve Türkiye'de beş yıldan fazladır kalarak yeni yaşamlar inşa etmesi bakımından geçicilik statüsü kalmamıştır. Suriyeli sığınmacıların topluma entegre olması açısından devlet organlarının politika üretmeleri gerekmektedir. Buna karşın Suriyeli sığınmacılar beraberlerinde getirdikleri sorunlar ile toplumda zaman zaman huzursuzluk sebebi olmuştur. Açtıkları yeni paradigmalar ile Suriyeli sığınmacılar sıcak bir konu olmaya devam edecektir. Suriyeli sığınmacılarla birlikte toplumun ulus devlet, vatandaşlık, haklar gibi konulardaki algılarını derinden sarsmış ve yeni parametreleri ortaya çıkarmıştır. Bu yeni parametreler, göçün kavramsallaştırılması, göçün tarihselliğinin ve ekonomi politiğinin analiz edilmesi ışığında ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Göç, göçmen, sığınmacı

POLITICAL ECONOMY OF MIGRATION IN TURKEY AND SYRIAN ASYLUM SEEKERS

Abstract

Turkey has taken a shape with migrations as a result of her geography; and today came face to face with a mass migration of the Syrian asylum seekers. At the first step, Syrian asylum seekers were seen as "guests". However, today they do not have a temporary status with the birth of second generation Syrians, and builging up new lifes by staying more than five years. State organs must develop policies to adopt Syrian asylum seekers to the Turkish society. On the other hand, Syrians have become a result of tension in the society with the problems they brought. Syrian asylum seekers will be hot topic with the new parameters they opened. With the Syrian asylum seekers, perceptions of the society about nation-state, citizenship, rights were shaken deeply and new parameters came out. These new parameters are taken issue within the frameworks of arguements around conceptualizing migration, histrocity of migration, and political economy of migration.

Keywords: Migration, refugee, asylum seeker

Giriş: Göçe Dair Bir Kavramsallaştırma Denemesi

Göç basitçe bireysel ya da toplu olarak insanların kısa süreli ya da kalıcı olarak yerleşim yeri değiştirmesidir. Fakat bu basit olayın arkasında derin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik süreçler yattığından, ayrıca neticesinde yine sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yeni süreçler doğurduğundan derinlemesine incelenmesi gereken bir olgudur. Karpat (2003: 3), göçü asıl yerinden ulaşılmak istenilen yere yapılan hareket olarak yorumlarken, Lee (1996: 16) ise göçü kalıcı ya da yarı kalıcı bir yer değiştirme olarak tanımlamıştır. Kearney (1996: 374) göçe

insanların coğrafya üzerinde yer değiştirmeleri şeklinde bakarken, Ozankaya (1984: 56) ise bireylerin ya da insan kümelerinin bir yerden başka bir yere gitmesi olarak yaklaşmıştır. Akkayan (1979) ve Üner de (1972: 77) köy ve kent gibi bir iskan ünitesinden diğerine insanların yerleşim hareketi olarak dar ve coğrafi tanımlamalar getirmiştir. Bu tanımlamaların ortak özelliği göçe yalnızca coğrafi bir değişiklik olarak bakmalarıdır. Göçün sosyal, kültürel, siyasi ya da ekonomik boyutunu göz ardı eden sığ tanımlamalardır. Göç günümüzde coğrafi tanımlamaları ve sınırlılıkları da aşan çok boyutlu ve küresel bir hal almıştır. Göç günümüzde coğrafi olarak değil, ekonomik olarak geri kalmış bir ülkeden ekonomisi iyi olarak ülkelere doğru birer ekonomik değişim ya da totaliter rejimlerden kaçan insanlar içinse demokratik ülkelere doğru siyasi bir rejim değişikliğidir.

Göçün coğrafi tanımını yetersiz bulan kimi sosyal bilimciler tanımı biraz daha açmışlardır. Göçün toplumsal boyutuna vurgu yapan Eisenstadt (1954: 1), Jackson (1986: 2) ve Gönüllü (1996: 102) coğrafi yer değiştirmeden öte göçün bir toplum yapısından farklı bir toplum yapısına geçiş olduğunu belirtmişlerdir. Özer (2004: 11) ise göçü sonuçları itibariyle sosyal bir olgu olarak tanımlamış ve göçün toplumların yapısında kültürel, ekonomik ve sosyal değişikliklere yol açtığını vurgulamıştır.

Yerleşim mekanından başka bir coğrafyaya kalıcı ya da yarı kalıcı bir yerleşim değişikliğinden öte olan göç için çok yönlü bir tanım yapmak gerekirse; ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel sebepler bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine yapılan kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüşlü ya da kalıcı olarak yapılan coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir.

Günümüz sosyal bilimcilerinden Yusuf Ziya Özcan (1998: 83) ise göçü geçici göçler, transferler, uzun dönem göçler ve göçmen olmayanlar diye ayırmıştır. Burada da Özcan göç olgusuna bireysel düzlemde bakmış ve göçü gruplandırırken göç amacına ve süresine odaklanmıştır. Geçici göçlere günlük ya da kısa dönem eğitim, sağlık ya da çalışma amacıyla yapılan göçleri ve mevsimlik işçileri örnek verirken, transferler, tayinler ve görev yeri değişikliklerini, uzun dönem göçlere ise iş bulmak amacıyla göç edenleri örnek vermektedir. İskan amacıyla göç edenleri hayat boyu göç edenler, göç etmediği halde potansiyel göç etme olasılığı olan kitlelere ise göçmen olmayanlar demektedir. Diğer bir sosyal bilimci ise Helga Tılıç Rittersberger ise göç edenlerin sayısına göre çeşitlendirme yapmaktadır (2000). Bireysel göçü akılcı göç olarak nitelendirip amacın ise daha bireysel sebeplerden oluştuğunu belirten Rittersberger, rasyonel aktör olan bireysel göçmeni, göç edeceği ülke hakkında detaylı bilgi toplayan ve belli hazırlık ve planlar dahilinde göç eden ve nispeten eğitimli-nitelikli göçmenler olarak görmektedir. Buna karşın kitlesel göçler, daha plansız ve kısa sürede kaçarcasına yapılan ve bireysel sebeplerden ziyade savaş, kıtlık ve ekonomik kriz gibi geniş çaplı ve kitleleri etkileyen sebeplerden dolayı yapılan göçler olarak tanımlamaktadır (Rittersberger, 2000). Bu noktada Türkiye kitlesel göç çeken ülke konumunda olmuş ve gelen kitleler maddi kaynaklarını ülkelerinde bırakıp gelen yoksul ve yaşamak için temel ihtiyaçlarını karşılayamayan kitlelerdir.

Tanımı bu kadar geniş olan göçü kendi içinde gruplandırmak ve çeşitlerine ayırmak da kolay olmamıştır. Zira göçü anlayabilmek için karşılaştırma yapma açısından önemli olan çeşitlendirme farklı sosyal bilimcilerce farklı şekillerde yapılmıştır. Petersen (1996: 6-11), göçü dörde ayırmıştır. İlkel göç, insanların doğal afet, kuraklık gibi ekolojik sebeplerden dolayı başka yerlere göç etmesini; zorlama ile yapılan göç, yönetimler ya da egemen gruplar tarafından göçe belli grupların zorlanmasıyla ortaya çıkan yer değiştirmeleri; serbest göç ile bireylerin kendi iradeleri ve bireysel sebepleri ile yaptıkları göçü; ve son olarak da kitlesel göç, serbest göç ile göç eden bireylerin arkasından diğer bireyleri de sürüklemesi ile ortaya çıkan göçü tanımlamaktadır. Bir diğer göç çeşitlendirmesi ise Fichter (1991: 155) tarafından yapılan iradi ve iradi olmayan göç şeklindedir. Bu ayrımda sorunlu olan nokta ise göç görünürde iradi gibi görünürken aslında başka seçenek kalmadığı için göç etmek zorunda kalanların hangi kategoride değerlendirileceği noktasıdır. Ekonomik kriz, savaş ya da otoriter rejim gibi sebeplerden dolayı gönüllü göç etmiş gibi görünen bireylerin aslında başka seçenekleri olmadığından dolayı aslında zorunlu göç etmiş de sayılabileceklerini göz önünde bulundurmak gerekir. Dolayısıyla bir göçün gönüllü ya da zorunlu olması ayrımı sorunlu bir ayrımdır. Bir diğer göç çeşitlendirmesi ise yoğunluğuna göre göçü, bireysel ya da kitlesel göç olarak yapılan ayrımdır (Özkalp, 1990: 209). Burada da önemli olan nokta göçün sebeplerinin ve doğurduğu sonuçlarının irdelenmesi gerektiğidir. Bu noktada ise ister bireysel olsun ister kitlesel olsun her iki göç türünün de benzeşen ya da ortak sebep ve sonuçlar içerdiğidir. Diğer bir göç ayrımı ise ülke sınırları esasına göre yapılan iç göç ve dış göç ayrımıdır. Ülke sınırları içinde olan göçe iç göç, ülke sınırlarını aşan göçe ise dış göç denilmektedir (Üner, 1972: 77). Fakat ulus devlet sınırlarının muğlaklaştığı ülke sınırlarının geçersizleştiği günümüzün küresel kapitalizmin egemen olduğu dünyada iç ya da dış göç ayrımının da önemi azalmaktadır.

Dünyada Göç Hareketlerinin Tarihsel Aşamaları

Türkiye'de göç olgusu 1950lerden sonra yoğunlaşan kırdan kente göç ile başlatılarak incelense de (Akan ve Arslan, 2008: 4), aslında tarih boyunca göçlerle şekillenen bir coğrafyaya sahiptir. Fakat 1950 sonrası göç olgusuna yapılan vurguda Türkiye nüfusu ortalama yıllık % 2,5-3 oranlarında artarken kent nüfusunun yıllık ortalama % 5-6 dolaylarında artması günümüz Türkiyesinin kentsel dokusunun nasıl göç ile şekillendiğini açıklamaktadır (Güler ve Çobanoğlu, 2001: 12).

Türkiye'deki göçü anlamak için dünyadaki göç hareketlerini anlamak gerekmektedir. Dünyadaki göç dalgaları belli başlı toplumsal, siyasi ve ekonomik büyük dönüşümlerle paralellik göstermektedir. Türkiye'nin yaşadığı göç dalgalarını da büyük resmin içinde görebilmek adına dünyadaki göç dalgalarına tarihsel bir bakış gerekmektedir. Dünyanın genelinde gelişmiş olan Kuzey ile Batı coğrafyasının gelişmemiş olan Doğu ve Güney coğrafyasından yoğun bir göç dalgası aldığı görülmektedir. Göçün serüveni kapitalizmin serüvenidir. Zira Kuzey ve Batı kapitalizm ile zenginleşen ülkeleri işaret ederken, Doğu ve Güney ise kapitalizme eklemlenmemiş ya da geç eklemlenen ülkeleri göstermektedir (Mutluer, 2003: 12).

Dünyadaki göç dalgalarını en genel ve geniş anlamda dalgalar halinde incelersek, 17.yy da emperyal güçler olarak Avrupa devletlerinin yükselmesi ve

ekonomileri için gerekli olan pazarların ve ucuz hammaddelerinin temin edilmesi amacıyla başlayan sömürgecilik süreci ile başlayan göç dalgası ilk dalga olarak ele almalıyız. I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar süren bu uzun süreçte İspanya, Portekiz, Britanya, Fransa, Hollanda ve Belçika'nın dünyanın Güney ve Doğu olan yarıkürelerinde, yani Amerika, Güney Asya ve Afrika kıtalarında sömürgeler elde etmişlerdir. Kendi coğrafyalarından sömürge coğrafyalara önemli bir Avrupalı göçü olmuştur. Genelde yoksul, topraksız, eski hükümlü o dönemki toplumun işine yaramayan bu gruplar göç etmişlerdir. Avrupalı toplumları kendileri için yük olan bu gruplardan ayıklanırken, yeni coğrafyalardan da önemli miktarda, hammadde ile birlikte köle olarak işgücü taşımışlardır. Yeni sömürgelerde gerekli olan işgücünü köle olarak taşırken yeni coğrafyalarda kurulan Yeni Zelanda, ABD, Avustralya, Brezilya, Kanada gibi ülkelerinin de bugünkü nüfus yapıları şekillenmiş oldu (Akan ve Arslan, 2008: 7).

İkinci büyük göç dalgası ise I. Dünya Savaşı neticesinde imparatorlukların dağılması ve ulus devletlerin kurulması ile birlikte ülke sınırlarındaki köklü değişimler göçleri doğurmuştur. Etnik bağları yeni kurulan ulus devletlerle olmayan kitleler bağı olan ülkelere doğru göç etmişlerdir. Avrupa'da Alman ve Avusturya İmparatorlukları yıkılırken Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar coğrafyasında ise Osmanlı'nın yıkılışı köklü değişiklikler getirmiştir. Osmanlı'nın yıkılması ile ortaya çıkan pek çok ulus devletten biri olan Türkiye Cumhuriyeti de Balkanlar ve Kafkaslardan Türk ve Müslüman göçüne ve nüfus mübadelesi ile Yunanistan'dan gelen kitlelerin göçüne sahne olmuştur. Anadolu halklarından Rumların Yunanistan'a, Ermenilerin ise Suriye, Lübnan ve Fransa'ya olan kitlesel göçleri de bu sürecin parçası olmuştur (Akan ve Arslan, 2008: 7). Kapitalizmin yeni topraklarda sömürgeler bulması Osmanlı'nın sömürgeleştirilmesini geciktirmiş olsa da, kapitalizm için uygun olmayan, topraktan ve fetihlerden alınan vergi ve ganimetlere dayanan ekonomileri ile imparatorluklar yıkılmaya başlamıştır. Kapitalist üretim tarzının bir ürünü olarak ortaya çıkan ulus devletler Avrupa ve Ortadoğu'da Alman, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluklarının yıkılması ile sınır değişimlerine ve neticesinde de göç hareketlerine sebep olmuştur.

Son olarak da üçüncü dalga yer almaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası kitle üretiminin arttığı sanayi ülkelerine yani ABD ve Batı Avrupa ülkelerine olan göçtür. Bu ülkelerde hızlı gelişen sanayinin ihtiyaç duyulan işgücü işçi ithal ederek ya da göçmen kabul ederek giderilmiştir (Akan ve Arslan, 2008: 8). Türkiye bu süreçte ise başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine işçi gönderen ülke olarak yer almıştır. Bu dönem aynı zamanda Türkiye'nin kırsal alanlarından kentlere, Doğu bölgelerinden Batı bölgelerine doğru göçün yoğunlaştığı dönemlerdir. Kırsal alanlarda arazinin parçalanması sonucu topraksız kalan köylüler ya da makineleşme sonucu açığa çıkan işgücü daha mikro sebepler olsa bile en makro düzeyde ekonomi politik anlamda kapitalist üretime ve Pazar ekonomisine eklemlenen kentlere doğru bir hareket şeklinde de okunmalıdır. Türkiye'nin batısı ile Batı'daki İstanbul, Bursa ve İzmir gibi kentler Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren Avrupa'dan yayılan Pazar ekonomisine doğru eklemlenmeye başlamışlardır.

Bu sebeple Türkiye'den göç edenlerin bir kısmı talep üzerine Almanya'ya, doğrudan kapitalist üretim düzeninin Avrupa'daki kalbine, diğer kısmı ise ülke ülke sınırları içinde ama yine kapitalizme eklemlenen kentlere doğru hareket etmişlerdir.

Türkiye'de Göçü Anlamlandırmak

Türkiye yalnızca tarihi boyunca, savaşlar ve bunlara bağlı kitlesel göçlere maruz kalmış bir coğrafya değil; aynı zamanda yakın geçmişinde gösterdiği ekonomik büyüme neticesinde yakın çevresindeki ülkeler için bir çekim merkezi haline gelmiştir. İstikrarsız komşularından ve yakın coğrafyalarından iş bulmak ve yeni bir hayat kurmak vaadiyle gelen göçmenler eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden Ortadoğu ülkelerine, Afrika'dan Kafkaslar'a kadar geniş bir coğrafya Türkiye'ye göçmen veren bir coğrafya halini almaktadır (Kryvenko vd., 2016: 78-91). Göç üzerine çalışmış olan ve Şehir ve Bölge Planlama alanında önemli bir isim olan İlhan Tekeli ise eserinde, Türkiye'deki göç tarihini sınıflandırırken, Osmanlı'nın dağılma süreci ile Türk ulus devletinin doğduğu ilk yıllara kadar süren ve yoğunlukla Balkanlar'dan gelen göçler için "Balkanlaşma" terimini kullanır. İkinci dalga olarak ise 1945 ve 1980 yılları arasındaki göç sürecini gören Tekeli bu süreci ise kırdan kente olan yoğun göçü dikkate alarak "kentleşme" süreci olarak adlandırmaktadır (2008: 43). Fakat tekrar etmek gerekirse, Balkanlaşma ve Kentleşme diye adlandırılmış olan bu iki büyük göç dalgasını kapitalizme ve kapitalizmle uyumlu olan ulus devletleşme süreçlerine eklemlenme şeklinde okumak resme büyük bakmak anlamına gelecektir.

1990lar ve 2000ler ise kapitalizmin yeni bir dalga ile Doğu Bloğu ülkeleri coğrafyasını kendine eklemlendirmesiyle göç dalgası yaratmıştır. Sovyetler Birliği'nin 90lar başında dağılması ile beraber Doğu Avrupa'da sosyalist rejimlerin yıkılması, Batı için yeni pazarlar anlamına gelmekteydi. Eski Doğu Bloğu ülkelerinden başta Batı Avrupa olmak üzere kapitalist gelişmiş ülkelere göç olmuştur. Fakat bu son dalganın içine Ortadoğu'nun kimi totaliter devletlerini de eklemek gerekmektedir. Başta Irak ile başlayan Ortadoğu'daki Amerikan işgalleri ve iç savaş hali bugün Suriye'ye de sıçramıştır. Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak ile Hafız Esad yönetimindeki Suriye petrol zengini Arap ülkelerinin aksine kapitalist sisteme yeterince entegre olmamış kapalı ekonomilerdi. Baskıcı monarşilerin olduğu Katar, Emirlikler, Bahreyn ya da Suudi Arabistan gibi petrol zengini ülkelerde iç savaş çıkmamasının veya bu ülkelere ABD'nin demokrasi götürme iddiasının bulunmamasının sebebi, bu ülkelerin zaten ekonomilerinin ve hammadde kaynaklarının Batı'ya tamamen açık olması olabilir. Bu durumda da ister totaliter ister demokratik olsun bir ülkenin büyük bir çalkantıya girip girmemesi o ülkenin ne derece kapitalist dünyaya eklemlendiği ile belirlenmektedir. Bu son dalga da göçler kapitalizmin seyrini izlemiştir. 90lardan günümüze Türkiye'ye en çok dış göç baskısı Irak ve Suriye'den gelmiştir. Türkiye'deki daha önce yaşanmış olan iki göç dalgasından farklı yapıda olan bu göç ise beraberinde "mülteci, yabancı, korunma altına alınan misafir" gibi farklı göçmen statülerini ve uyum politikaları konularını gündeme getirmiştir.

Tekeli, göç olgusunu kapitalist sistemin yayılma dalgalarına göre olmasa bile, göç olgusunu üretimin yer çekimi ile emeğin arzı üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Talcott Parsons'ın modeline dayandırarak oluşturduğu göç

tipolojisinde, üretim sosyalist ekonomilerde olduğu gibi merkezi yönetim tarafından yönlendirildiğinde üretim merkezi olarak seçilen yer piyasanın belirlenmiş olur. İkinci tipte ise üretim kapitalist toplumlarda piyasa koşullarına göre sermayedar tarafından en karlı olabilecek yerde kümelenmektedir. Emeğin arzı da tarihte esir ticaretinde ya da merkezi otorite tarafından nüfus yerleştirmesi şeklinde olmuştur. Diğer bir tipte ise emeğin yer değişimi gönüllü olarak yapılmaktadır. Günümüzde en yaygın olanı üretimin gerek merkezi gerekse piyasa tarafından yer belirlediği ve buna karşın emeğin yaygın olarak gönüllü yer değiştirdiği göç türlerine rastlamaktayız (Tekeli, 1978: 17-22).

Türkiye coğrafi konumu itibariyle uluslar arası ve kitlesel göç dalgalarının geçiş güzergahında olmasına yol açmıştır. Yoksulluk, salgın hastalık, ekonomik kriz, terör, savaş ve diktatörlük rejimleri ile dolu olan Kuzey Afrika, ve Ortadoğu ile zengin, refah ve demokratik Avrupa ülkeleri arasında yer alan Türkiye için, göçün dünya üzerindeki seyri ile kapitalizmin yayılma alanları arasındaki paralelliği göz önünde bulundurursak, yakın gelecekte de kapitalist dünya düzenine tam olarak entegre olmamış yeni coğrafyalar göç dalgası için risk oluşturacaktır.

Sınır aşan göçlerin ulus devletin egemenlik alanlarını tehdit eder boyutlara gelmesi ile birlikte, göç ve ulus devlet bağlamı tartışılmaya başlamıştır. İmparatorluklar doğası gereği dünya egemenliği iddiasındadırlar ve bu sebeple sınırları göçmenlere daha açıktır. Himaye altına alma eğilimleri, kendisine sığınanları koruması muktedirliğini ve gücünü gösterdiği için imparatorlukları kendilerine sığınanlara kapılarını açık tutmuşlardır (Bilgen, 2015: 9). Siyasi örgütlenme biçimi, yönetilenlerin vatandaşlıktan ziyade kulluk esasına dayandığı imparatorlukların sığınmacıları himaye etmesi geleneği, Osmanlı tarihinde de sıklıkla örneklerle belirtilmektedir. 15. yy'da İspanya'dan kaçan Yahudilere kapılarını açan Osmanlı İmparatorluğu'nun daha sonra Balkanlar ve Kafkaslardan gelenlere kapılarını açması, günümüz Türkiye toplumunun da şekillenmesinde temel oluşturmuştur. Böyle bir imparatorluğun dağılması neticesinde doğan Türkiye, belli aralıklarla göç dalgalarına maruz kalan bir ülke olagelmiştir.

Gerek imparatorluklar gerekse ulus devletlerin yükselişe geçtiği dönemlerde, ekonomik sıkıntılar, doğal afetler ve savaşlar gibi farklı sebeplerle göç eden kitleler hep görüle gelmiştir. Fakat imparatorluklar devrinden farklı olarak günümüzde göç edenlerin yurt bulabilmeleri neredeyse imkansız hale gelmiştir. Bunun sebebinin kabaca nüfus fazlalığı ya da mekansal kıtlık olduğu görüşü yersizdir. Hannah Arendt'in deyimiyle bu bir siyasi örgütlenme sorunudur. Günümüzün ulus devlet anlayışına dayalı siyasi örgütlenme biçimi, insanları vatandaşlık ve aidiyet üzerinden tanımladığı için, farklı vatandaşlıklar ve aidiyetler arasında sıkı duvarlar ve sınırlar bulunmaktadır. Arendt tarafından "sıkı sıkıya örgütlenmiş, kapalı cemaatler" olarak tanımlanan ulus devletler vatandaşlık ve ülke sınırları dışına çıkmaya çalışan göçmenleri, dışarıda tutmaktadır (Arendt, 2014: 298-299). Böylelikle göçmenler ve sığınmacılar, ekonomik bir yük, işleri vatandaş olan halkın ellerinden alan bir kitle, suç üreten ve toplumun dokusunu bozan

yığınlar olarak görülmektedir. Kamuoyunda göçmen karşıtlığını körükleyen bir parametre olarak yer almaktadır. Halbuki gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarında ucuz işgücü olarak ekonomik büyümenin motor gücü oldukları gerçeğinin üstü ise göçmen karşıtlığı ile örtülmektedir. Modernizmin tanımladığı milliyetçilik, katı bir ulusal sınırlar içinde yaşayan insanları ve coğrafi parçayı vatan ve millet olarak tanımlamaktadır. Bu sınırlar yersiz ve yurtsuzları dışarıda bırakan bir yapıdır (Yıldırım, 2014: 23-37). Modern anlamda milliyetçilik ve onun uzantısı olan ulus devlet yapılanmaları günümüzde ulusal sınırları zorlayan ve muğlaklaştıra göçmen kitleleri neticesinde sorgulanmaya başlamıştır. Vatandaşlık tanımı yeniden sorgulanmaya başlamış ve göçmenlerin statüleri, nasıl kabul edilecekleri aynı zamanda vatandaşlık tanımının nasıl dönüşeceği ile yakından alakalı hale gelmiştir.

Göç ve Sömürüde Yeni Aktörler: Suriyeliler

Türkiye'deki Suriyelilerin yaşam koşulları ele alınacak olursa dramatik derecede gayri insani koşullarla karşılaşmak mümkündür. Bu koşulların hukuki, sosyal, kültürel, iktisadi ve eğitim yönünden pek çok farklı katmanı bulunmaktadır. Her biri için ayrı bir uzmanlık ve derin bir çalışma gerekmektedir. Fakat göçün ekonomi politiği çerçevesinde Suriyelileri ele alacak olursak, değinilmesi gereken en önemli konulardan birisi ise kaçak işçilik ve kayıt dışı emeğin Türkiye'nin kapitalist gelişimindeki konumudur.

Suriyelilerin kaça işçiliği, gayri insani çalışma koşulları ve Türkiye'deki fason üretimde artan işçilik maliyetlerini aşağı çekerek ekonomik büyümedeki rolü maalesef göze görünmemektedir. Suriyeliler Türkiye toplumunda ekonomik bir yük olarak algılanmaktadır. Erdoğan'ı çalışmasında yer alan kamuoyu araştırmasında, görüşülen kişilerin % 70'inden fazlası, Suriyelilerin Türkiye ekonomisini zarara uğrattığını düşünmekte, % 60'ından fazlası ise Suriyelilerin yardım almalarına ciddi şekilde karşı çıkmaktadır (Erdoğan, 2015: 128). Aynı araştırmada görüşü alınan kişilerin % %6'sı ise Suriyelilerin işleri Türklerin elinden aldığını düşünmektedir (Erdoğan, 2015: 130).

Suriyelilerin Türk ekonomisine getirdiği yük resmi rakam ve açıklamalara da yansımaktadır. Türk hükümeti, Nisan 2011'den Ekim 2014'e kadar Suriyeli sığınmacılar için yaptığı harcamaların 5 milyar doları aştığını belirtmekte ve uluslararası kamuoyunun ve gelişmiş ülkelerin yükü paylaşma konusundaki isteksizliğinden şikayet etmektedir. Birleşmiş Milletler Mültecileri Yüksek Komiserliği'nin Türkiye'deki sığınmacılar için yaptığı yaklaşık 497 milyon dolarlık yardım teklifine ise yalnızca % 29 oranında karşılık gelmiştir. 1.5 milyonluk sığınmacı sayısına karşılık Türkiye'nin yalnızca 200 milyon dolarlık yardım alması, sığınmacıları gerek kamuoyunda gerekse devlet düzeyinde ekonomik bir yük olarak görme eğilimini açıklar niteliktedir (Erdoğan, 2015: 193-194).

Akdeniz'in çalışması, Suriyeli sığınmacıların gayri insani koşullarda, tek göz bekar odalarında yaşayarak, ağır şartlarda, başta tekstil olmak üzere, fason ya da merdiven altı denilen kayıt dışı ve denetimsiz üretim yerlerinde çalıştıklarını göstermektedir. Düşük ücrete çalışan Suriyeli sığınmacılar, çalışma esnasında mobbing, sözlü ya da fiziksel şiddet ve taciz mağduru da olmaktadırlar. Yoğun ve ağır bir emek sömürüsü ile hayatları iç içe geçmiş olan Suriyeli sığınmacıların

öncesinde, eski Doğu Bloğu ülkeleri ve yoksul Afrika ülkelerinden gelenler, ondan da önce, 1990lar'da köyleri boşaltılan ve terör mağduru olup da gelen Kürtler yer almaktaydı. İstanbul'un Çağlayan ve Kağıthane gibi merkezin hemen yanı başında yer alan ve kentin çöküntü alanları denilebilecek yerlerde konumlanmış imalathanelerde fason ve parça başı üretim yapılmaktadır. Şişli ve Mecidiyeköy gibi görece zengin muhitlerin ve plazaların yanı başındaki merdiven altı atölyeleri, daha büyük bir resim olan kapitalist sistemin mikro ölçekli bir uzantısıdır (Akdeniz, 2014:15).

Büyük bir adalet sarayının yer aldığı Çağlayan, büyük sendikaların şube ve merkezlerinin olduğu Şişli-Mecidiyeköy muhitlerinin yanı başında yer almaktadır. Fakat gerek sendika denetiminden gerekse yargı denetiminden uzak tekstil atölyelerinin sömürü sistemi ile tüm tekstil sektörü ayakta tutulmaktadır (Akdeniz, 2014: 16). Fiziksel olarak bu kadar yakın ama sosyal ve politik olarak ise tamamen uzak olan Çağlayan, küresel kapitalizmin, ülkeleri merkez ve çevre olarak ayırması gibi, küresel bir kapitalizm merkezlerinden biri halini almaya başlayan İstanbul'un bile bu kadar yakın iki muhiti, Şişli ve Çağlayan merkez ve çevre olarak ayrılmaktadır. Merkezin çevreyi sömürüsü Wallerstein yaklaşımı ile ele alınacak olursa, Çağlayan, kapitalizmin ucuz emek, ağır iş koşulları, küresel sermayeye fason üretim yönünü, Şişli ise markalar, sermaye ve kapitalizmin kaleleri olan iş merkezleri yönünü göstermektedir (merkez çevre ilişkisi için bkz, Wallerstein, 2011).

Küresel kapitalizm, çarpıklıkları ve dengesizlikleri ile bütünleşmiş ve var olan bir sistemdir. Dolayısıyla Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, küresel kapitalizmin çarpıklığını ve sömürüsünü, dengesiz dağılımını, kentlerinin mekânsal ayrışımları üzerinden keskin bir şekilde hissederler. Büyük sermaye ile küresel kapitalizme eklemlenmiş olan kentlerde, çöküntü alanları olarak görülen ve kent merkezlerinde yer alan Tarlabaşı, Kağıthane, Gültepe, Nurtepe, Çağlayan gibi muhitler, İstiklal, Taksim, Nişantaşı ve Şişli gibi markaların ve renkli vitrinleri ile plazaların hemen arkasında yer alan muhitlerdir. Perdenin arkasında yer alıp hemen göze çarpmayan bu muhitler, sistemin angaryasını yapan ve sırtlanan muhitlerdir. Bu muhitlerde yoksulluk nöbetleşe yaşanmaktadır. Sistemin ürettiği sömürü ve yoksulluk aynı kalmakla beraber özneler değişmektedir. Nöbetleşe yaşanan bu yoksulluk ve sömürü, 90larda Kürtler iken, 2000lerde Nijeryalı, Faslı, Türkmen, Tacik, Moğol kaçaklar, 2010larda ise Suriyeli sığınmacılar olarak değişmiştir (nöbetleşe yoksulluğu anlamak için bkz, Pınarcıoğlu ve Işık, 2015).

Suriyelilerin Misafirliği mi; Kalıcılığı mı?

Ulus devlet açısından ele alındığında, Türkiye'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Balkanlar'dan gelen göç dalgalarının, Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesinin, 1980lerde gelen Bulgaristan Türklerinin ulus devlet kimliği ile çelişmeyen bir yapısı vardı. Gelenler Türk kökenli ve yeni yaratılmak istenilen Türk ulusunun birer parçası ve nüfusun sürekliliğini sağlayıcı bir etmen olarak görülmüştür. Birinci Körfez Savaşı neticesinde Irak'tan gelen ve 1990lar Türkiyesi'nde bir göç olgusu olan kitle Türkiye'nin ulus devlet yapısına ters düşen ilk göç dalgası olmuştur. İkincisi ise Nisan

2011'de başlayan ve Suriye iç savaşı ile 3 milyondan fazla Suriyeli göçmenin gelmesidir. Gelenlerin çoğunluğunun Kürt ve Arap olması; aynı zamanda başka bir başka bir ulus devletin vatandaşları olması Türkiye'nin göçmenlikten ziyade sığınmacı ve mülteci kavramları ile daha içli dışlı olmasına sebep oldu. Zorunlu olarak gelenlere ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmaya başlaması ve mülteci kamplarının, sığınmacı merkezlerinin kurulması, ulus devlet yapısını zorlayan bu sosyal olgu ile baş edebilmek için başvurulan yöntemler olmuştur. Fakat yasal düzenlemelere bakıldığında, sığınmacı, göçmen ve mülteci gibi hukuki sınırları daha belirgin olan statülerin dışında "misafir" olarak nitelendirilmeleri, "geçici koruma" gibi muğlak yönetmeliklerle iltica gibi çerçevesi belli olan hukuksal süreçlerden kaçınılarak hazırlanmış hukuki çerçevelerle Türkiye'nin son dönemlerde yaşadığı göç olgusuna halen hazırlıksız ve ne cevap vereceğini bilemeyen bir ulus devlet olduğunu göstermektedir.

Suriyeli mültecileri konusunda Türkiye'nin bir diğer handikapı ise Batılı devletlerin aymazlığıdır. Türkiye gibi cömert ve misafirperver olmayan Avrupalı ülkeler, Türkiye'yi mülteci krizinde adeta yalnız bırakmışlardır. Tarihte başta Suriye olmak üzere Ortadoğu'yu sömüren, masa başında cetvelle sınırlarını çizen ve arkalarında baskıcı rejimler bırakan Avrupalı devletler, kendi mirasları olan Ortadoğu krizinin faturasını Türkiye'ye ödetmek istemektedirler. Suriye mültecilerin uyumları konusunda Türkiye pek çok yeni uygulamayı hayat geçirmek zorunda kalmıştır. Yeni deneyimlediği ve öğrendiği bu süreçte, göçmenler ve mülteciler konusunda daha deneyimli olan batılı ülkeleri yanında görememiştir.

Türkiye'nin yeni bir göç politikasına sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Suriye göçü ile yeni bir aşamaya geçen Türkiye'nin eskisi kadar kolay olamayacak göç krizleri ile başa çıkmak zorunda kalacağı aşikardır. Gelen Suriyelilerin önemli bir kısmının evlilik, eğitim ve uzun süreli ikamet sebepleri ile Türkiye'de bulunduklarını dikkate alırsak, Suriyelilerin yakın gelecekte misafir olarak kalmayacakları, kendi ülkelerine dönemeyecekleri ve Türkiye'de kuracakları yeni hayatları ile toplumumuzun birer parçası olacakları anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Akan, Y.; ARSLAN, İ., (2008), Göç Ekonomisi, Ekin Yayıncılık, Ankara.
Akdeniz, Ercüment, (2014), Suriye Savaşının Gölgesinde Mülteci İşçiler, Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul.
Akkayan, Taylan, (1979), Göç ve Değişme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
Arendt, Hannah, (2014), Totalitarizmin Kaynakları/2 Emperyalizm, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.
Bilgen, Ela, (2015), "Ulus Devletlerde Mülteciye Yer Yok", Birikim, Aralık 2015, 320, s: 9-15.
Eisenstadt, Shmuel Noah, (1954), The Absorption of Immigrants, Routledge, London.
Erdoğan, M. Murat, (2015), Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
Fichter, Joseph, (1991), Sosyoloji Nedir?, çev. Nilgün Çelebi, Toplum Yayınları, İstanbul.

Gönüllü, Müzeyyen, (1996), "Dış Göç", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S: 1, s: 94-104.

Güler, Ç.; Çobanoğlu, Z., (2001), " Gecekondular ve Çevre Sağlığı", Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi: 48.

Jackson, John Archer, (1986), Migration, Longman, New York.

Karpat, Kemal, (2003), Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri, Çev. Bahar Tırnakçı, Türkiye Ekonomik ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Kearney, Micheal, (1996), "From the Invisible Hand to Visible Feet: Anthropological Studies of Migration and Development", (Ed. Robin Cohen), Theories of Migration, s: 374-404, Edward Elgard Pub. Cheltenham.

Kryvenko, Yulia vd., (Mart 2016), "Migration in the Era of Globalization: The Cases of Ukraine and Turkey", ASOS Journal, yıl:4, sayı:23, ss: 78-91.

Lee, Everett, (1996), "A Theory of Migration" Theories of Migration, ed. Robin Cohen, Edward Elgard Pub. Cheltenham, s: 14-24.

Mutluer, Mustafa, (2003), Uluslar arası Göçler ve Türkiye, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Ozankaya; Özer, (1984), Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, Savaş Yayınları, İstanbul.

Özcan, Yusuf Ziya, (1998), "İçgöçün Tanımı ve Verileri ile İlgili Bazı Sorunlar", (konferans tebliği, Bolu-Gerede, 6-7 Haziran 1997), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Özer, İnan, (2004), Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme, Ekin Kitabevi, Bursa.

Özkalp, Enver, (1990), Sosyolojiye Giriş, Anadolu Üniversitesi Yayınevi, Eskişehir.

Petersen, William, (1996), "A General Typology of Migration" Theories of Migration, ed. Robin Cohen, Edward Elgar Pub. Cheltenham, s: 3-13.

Pınarcıoğlu, M.M.; Işık, O., (2015), Nöbetleşe Yoksulluk, Mega Kitap, İstanbul.

Rittersberger-Tılıç, Helga, (2000), "Türkiye'de İçgöç ve Toplumsal Değişme", Karizma Dergisi, S: 6, Y: 2.

Tekeli, İlhan, (2008), Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tekeli; İlhan, (1978), "Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler", Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Üner, Sunday, (1972), Nüfusbilim Sözlüğü, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Wallerstein, Immanuel, (2011), Dünya Sistemleri Analizi, çev. Ender Abadoğlu, BGST Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, Emre, (Eylül 2014), "Modernite ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilik Kuramları Üzerine", ASOS Journal, yıl:2, sayı:6, ss:23-37.

TATAR MÜSLÜMAN İMAMI, VAİZ VE YAZAR ABDURASHİD İBRAHİM FAALİYETLERİ

Dr. F.S. SAYFULİNA

Kazan Federal Üniversitesi Kazan, Tataristan, Rusya

Özet

Tatar halkının bütün müslüman dünyasının tarihinde adlarını bırakan ünlü şahısları vardır. Kendi şahsiyetiyle kuzeyle güneyi, doğuyla batıyı birleştiren Abduraşid İbrahim bunlar sırsındandır. Faaliyetinin coğrafya bakımından genişliği günümüzde bile pek çok kimseleri hayretler içinde bırakmaktadır. Sibirya'da doğup büyüyen bu adam müslümanların çıkarlarını Avrupa ve Asya'da, Uzak Doğu, Japonya ve Çin'de savunmuştur. Abduraşid İbrahim (1857-1944) – tatar müslüman imamı, kadı, vaiz ve yazar. Sibiryalı gezgin ve politikacının Biyografisinin ayrı sahifeleri Mehmet Akif Ersoy, Enver Paşa gibi ünlü şahıslarla ilişkileri var. En ilginç hizmetlerinden sayılan «Alem-i-İslam ve Japonya'da İntisar-i İslamiyet» kitabında yazar hareket ettiği yollar, taşıt araçları ve istasyonlar arasındaki mesafelerle yanısıra şaşırtıcı bir titizlikle gezdiği ülkelerin sosyal ve siyasi realiteleri hakkında da bilgiler verir. Siyasi inançları ve dünyadaki bütün müslümanları birleştirme özlemlerinden başka onun İdil-Ural bölgesi müslüman elitinin en ünlü temsilcileri sayılan Rizaeddin Fahreddin ve İsmail Gasprinskiyle en yakın ilişkileri Rusya'da İslam eğitimini ıslah etme konusuna değinmiştir.

Anahtar Kelime: 20. Yüzyılın Basi Tatar Hayati, Abduraşid İbrahim

Tatar halkının bütün müslüman dünyasının tarihinde adlarını bırakan ünlü şahısları vardır. Kendi şahsiyetiyle kuzeyle güneyi, doğuyla batıyı birleştiren Abduraşid İbrahim bunlar sırsındandır. Faaliyetinin coğrafya bakımından genişliği günümüzde bile pek çok kimseleri hayretler içinde bırakmaktadır. Sibirya'da doğup büyüyen bu adam müslümanların çıkarlarını Avrupa ve Asya'da, Uzak Doğu, Japonya ve Çin'de savunmuştur.

Abduraşid İbrahim (1857-1944) – tatar müslüman imamı, kadı, vaiz ve yazar. İslam dini temellerini Kazakistan ve İdil-Ural bölgesindeki çeşitli medreselerde öğrenmiş. 1878 yılında tahsilini Medine'de devam etmiş. Sonra 1885 yılında Rusya'ya dönmüş. Ceditçilik tarafdarı olarak A. İbrahim XIX yüzyılın ikinci yarısında tatar aydınları dairesinde ortaya çıkan İslam reformist hareketini takip etmiş. 1890 yılından sonra İslamcılık mevkilerinden bütün müslüman halklarını birleştirme amacını öne sürerek Çarlık hakimiyetine karşı propagandasını başlatmış. Bununla Rusya'nın Uzak Doğu'daki eski rakibi sayılan Japonya'nın ve batıda Osmanlı imparatorluğunun desteğini

bulmuş. Orenburg müslüman cemaati idaresinin üyesi olarak İttifak el-Müslimin hareketinin önderleri ve müslüman kongrelerinin düzenleyicileri sırasına girmiş. Sünnîlerle şiileri birleştirme fikirlerini propaganda etmiş. Büyük iyimserlikle japonlara İslam dinini kabul ettirme olasılıkları hakkında yazdığı «Alem-i-İslam ve Japonya'da İntisar-i İslamiyet» hizmetinin müellifi. «Sirat-i Müstakim», «Tearuf-i Müslimin» «İslam Dünyası» isimleri altında birkaç İslam dergisini çıkarmış.

Biyografisinin ayrı sahifeleri «Şahıslar» dizisinden olan «Abduraşit İbrahim» kitabında (Kazan: Cıyın, 2011, 431, derleyen – M. Usmanov) aydınlatılmıştır. Türkiye'deki faaliyeti (1910 yılından başlayarak), Sibiryalı gezgin ve politikacının Mehmet Akif Ersoy, Enver Paşa gibi ünlü şahıslarla ilişkileri, müslüman dünyasında geçen olaylar ve A. İbrahim'in olarla ilgili tutumu incelikle İsmail Türkoğlu'nun yazısında tarif edilmiştir. Bu mümtaz şahısın hayatı ve faaliyeti kendi zamanının değerleri, tarihi meydanda A. İbrahim'in kolayca katıldığı sosyal ve siyasi olaylar sınırları içinde Sebastian Tsviklinski yazısında yer alır. Çocukluğundan beri bütün hayatı yolculuklarda geçen bu adamın hareket yeteneği, hem çalışmalarında hem kitaplarında yansıyan siyasi vukufu ve söylediklerinin ikna kuvveti insanları hayretler içinde bırakmaktadır. En ilginç hizmetlerinden sayılan «Alem-i-İslam ve Japonya'da İntisar-i İslamiyet» kitabında yazar hareket ettiği yollar, taşıt araçları ve istasyonlar arasındaki mesafelerle yanısıra şaşırtıcı bir titizlikle gezdiği ülkelerin sosyal ve siyasi realiteleri hakkında da bilgiler verir. Siyasi inançları ve dünyadaki bütün müslümanları birleştirme özlemlerinden başka onun İdil-Ural bölgesi müslüman elitinin en ünlü temsilcileri sayılan Rizaeddin Fahreddin ve İsmail Gasprinskiyle en yakın ilişkileri Rusya'da İslam eğitimini ıslah etme konusuna değinmiştir.

Yukarıda anılan bilginlerin son derece belgesel ve esaslı hizmetlerini inceleme bizi onları Sibirya'daki kardeşlerinin, Abduraşid kadı İbrahimin soyunun bugünkü devamcılarının bu mümtaz adama karşı tutumlarını açıklayan bazı malzemelerle ikmal etmeye sevketti. Ataları kendi şecerelerini yerli halkı İslama davet etmek için Orta Asya'dan Sibirya'ya gelen ve Sibirya tatarlarının oluşmasına katılan Buharalılarla bağlarlar. Onlar genellikle ticaretle uğraşmışlar, şeriat kurallarına sımsıkı şekilde bağlı kalmışlar, çar ordusunda askerlik yapmamışlar.

Çağdaşımız Şihova Manviyenin (Hüseyin kızı, Omsk ili, Bolşereçinsk ilçesi, tarih öğretmeni, yurt bilgisi uzmanı) yazdıklarına göre Çarlık hakimiyeti tarafından zulüm yapılmaya başladıktan sona kendilerini Hazreti Muhammedin ahfadından sayan seyitler neslinin devamcıları tatar-buharalıların çıkarlarını korumak için Avsabaki oğullarından birini – Şeyh Alim Şihovu Çara göndermişler. Rivayetlere göre o Çarın kendisiyle görüşmüş ve ondan «Sibiryalı tatar-buharalılar için ebedi hürriyeti» alabilmiş. Tarihi Altmış göl diyarının sakinleri, şimdiki Omsk ilinin sakinleri küçük vatanlarına şöyle derler, hem Şeyh Alimin hem de Şeyh Kuçkarın daha ünlü kardeşi Ömer oğlu Abduraşid hacı İbrahimin şecerelerini özenle saklamaktadırlar. M.H. Şihova'nın notlarına göre İbrahimovlar şimdiki Omsk ilinin Bolşereçensk ilçesindeki Aubatkan köyünde, sonra Tara şehrinde yaşamışlar. Şimdiki kuşağı ünlü kardeşlerini bilge ve kültürlü adam olarak hatırlarlar, onun maneviyatına ve kendi fikirlerine sadıklığına hayran kalırlar. Hatıralar genellikle XX yüzyıl başlarında tatar-buharalıların Türkiye'ye hicretlerini düzenleme işleriyle ilgilidir. Kardeşlerinin anılarına göre A. İbrahim hicret hazırlıklarıyla XIX yüzyılda uğraşmaya başlamış. Çarlık hakimiyeti hicret iznini daha Rusya'da milli kurtuluş hareketinin şiddetlendiği 1901 yılında vermek zorunda kalmış. Fakat çeşitli sebepler dolayısıyla (burada köyün büyük bir kısmı söz konusudur) hicret 6-7 seneye ertelenmiştir. Hicrete iyice hazırlık işlerini yapan, evlerini, hayvanlarını, ev eşyalarını

satan insanlar bütün bu zaman aralığını kardeşleri ve tanıdıklarına sığınarak geçirmek zorunda kalmışlar. Ama bu zorluklar altında bile onlar kararlarından geri dönmemişler, müslüman ülkesi sayılan Türkiye'de bekleyen iyi kısmete güvenleri kaybolmamış. Bu da A. İbrahimin ikna kuvvetine bir delildir. Sadece 1907 yılında Yalankölün 60 evinden atlarla muhacirlerin birinci takımı yola çıkmış. Birkaç sene sonra 1910 yılının sonunda ve 1911 yılının başında büyük zorluklarla ikinci takım muhacirler yola çıkmış. Yolda onların birçoğu uzak yolun zorluklarına dayanamayarak vefat etmiş. Buna rağmen A. İbrahimin köydeşleri Sovyetler zamanında da hicret teşebbüslerinde bulunmuşlar, fakat pekaz kimse büyük zorluklarla gizlice Orta Asya'ya gidebilmiş ve oradan Türkiye'deki köydeşlerine katılmışlar.

Kardeşleri Abduraşid İbrahimin şeceresini Hazreti Muhammedin gerçek hafidi sayılan Seyit Kuçkar Şeyh'ten başlarlar. Niyazova Fatma Usmanovnanın (1915 doğumlu, Omsk ili, Bolşereçensk ilçesi, Çernalı köyü sakini) söylediklerine göre Çernalı'dan Omsk şehrine geçtiğinde A. İbrahim 1920-1921 yıllarında onlarda, Yalankül köyünde ise Abduraşit hacı kardeşi Süleyman İbrahimovun oğulları İbrahimov Zeynulla ve Şeriflerde konuklamış.

Atalarının notlarına göre Abduraşid hacı İbrahimin şeceresi aşağıdaki şekilde biçimlenir:

Seyit Kuçkar Şeyh – Seyit Hızır-baki – Seyit Avas-baki – Seyit Fazulla – Seyit Avasbaki – Seyit Baba Şeyh – İbrahim – Mirhan – Ömer – **Abduraşid** – Abduraşid Hacının çocukları: 1) Münir, 2) Kadriye, 3) Fevziye, 4) Sabahat – torunları Hudayar İsker, Münir İsker.

Abduraşid İbrahimin birçok ahfadı Türkiye'de, genellikle Boğredelik köyünde, daha Danimarka ve Almanya'da yaşamaktadırlar.

TÜRKİYE'DE ŞARAP ÜRETİMİ VE DESTİNASYON ALANLARI

Yılmaz SEÇİM
Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

Özet

Şarap geçmişten günümüze Anadolu medeniyetlerinde çok önemli yer tutmuştur. Fakat İslam'ın Anadolu'ya gelmesiyle şarap tüketimi azalmıştır. Şarap tüketiminin azalmasıyla birlikte, üzüm üretimi ve bağ sayısı da giderek azalmıştır. Günümüzde ise Türkiye'nin gelişen bir turizm ülkesi olması sebebiyle şarap üretimi artma eğilimi göstermektedir. Özellikle kaliteli üzümün yetiştirilebildiği bölgelerde yaşayan insanlar yeniden üzüm yetiştiriciliğine dönerek şarap üretimi yapmaya başlamışlardır. Şarap üretiminin yeniden başlamasıyla beraber yeni destinasyon alanları oluşturma çabaları görülmektedir. Kaliteli şarap elde etme konusunda Türkiye deki mahalli ve ulusal işletmeler yol kat etmeye devam başlamışlardır. Fakat günümüzde kaliteli şarabın yanında, yeni şarap destinasyon alanları oluşturma ve bunları yerli veya yabancı turiste tanıtma çalışmaları da devam etmektedir. Şarap destinasyon alanları oluşturulurken kaliteli üzümlerin yetiştiği bölgeler tercih edilmektedir. Türkiye'nin farklı birçok bölgesinde şarap ve üzüm yan ürünleri üretimi için üzüm yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bölgesel olarak düşünüldüğünde sırayla Ege bölgesi, Marmara bölgesi, İç Anadolu bölgesi ve Akdeniz bölgesi sıralanabilmektedir. Bölgeler arasındaki farklılıklar, bölgelerin turizmdeki gelişmişliğinin yanı sıra özellikle şarap üzümünün yetiştiği doğa şartlarıyla yakından ilişkilidir. Mevsim ve toprak açısından üzüm yetiştiriciliğine uygun olan alanlar yeni destinasyon alanı olma potansiyeli taşımaktadırlar. Özellikle turizmin yoğun olduğu alanlarda olanlar yeni şarap destinasyon merkezleri olma konusunda daha şanslı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şarap, Destinasyon, Gastronomi, Üzüm

WİNE PRODUCTİON AND DESTİNATİON AREAS İN TURKEY

Abstract

Wine has kept a very important place in Anatolian civilizations from past to present. However, wine consumption has decreased with the arrival of Islam in Anatolia. With the decline of wine consumption, grape production and the number of bonds gradually have decreased. Today, wine production shows an increase due to the reason which is the fact that Turkey is developing tourism country. Especially, people living in areas where the quality of grapes grown for wine production, return to grape growing and begin to produce wine. Efforts for creating a new destination are seen with the resumption of wine production. Local and national businesses begin to cover ground in aspect of obtaining quality wines. But today, alongside the quality of wine, creating a new wine destination and their work to introduce domestic or foreign tourists continues, too. When generating wine of the destination areas, the areas where high-quality grapes can grown, are preferred. Grapes are grown in many different regions of Turkey for wine production and

grape by-products. When considered regionally in order Aegean, Marmara region, Central Anatolia and the Mediterranean region can be listed. There are some differences between regions due to regions' tourism development level. Alongside development of tourism level, natural conditions where wine grapes growing, play an important role. The suitable areas, where grape growing is possible in aspect of seasons and land, have potential for being new destinations. Especially in areas, where tourism is more, have seen as lucky for being new wine destination centers.

Keywords: Wine, destinations, gastronomy, grape

Türkiye'de Şarap Turizminin Gelişimi ve üretimi

Anadolu, şarap üretimine elverişli iklimi, toprak yapısı ve geniş bağlık alanları ile tarih boyunca çok önemli bir şarap üretim ve ihracat bölgesi olagelmiştir. Ancak zamanla çeşitli sebeplerden dolayı bu özelliğini kaybetmiştir. Günümüzde Türkiye halen şarap destinasyonu turizm potansiyelini tam olarak harekete geçirememiştir. Bu potansiyelin geliştirilmesi halinde ise, Türkiye turizmini çeşitlendirmesi, turizmin zaman ve mekân içinde yayılması gibi önemli faydaları olacaktır.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi ve Müslümanlığı kabul etmesi, Avrupanın şarap üretiminde ön plana çıkmasının başlıca sebeplerindendir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da şarap üretimi ve ticareti büyük oranda müslüman olmayan azınlıkların elinde gelişmiştir. Elde bulunan verilere göre, 2. Mahmut'un 1637'de yaptırdığı nüfus sayımında İstanbul'da 160 meyhane ve 6000 adet kayıtlı içki dükkânı (seyyar satıcılar dâhil) bulunmaktaydı. 1900'lerin başında ise kayıtlı şarap ihracı bugünkü miktarın yaklaşık on katı, yani 300 milyon litreyi bulmaktaydı. 19. yüzyılın sonunda baslayan ve Cumhuriyet'in kurulmasına kadar geçen süreçte ise tüm insan gücünün ve kaynakların yoğun olarak savaşlara yönlendirilmesi, ayrıca İmparatorluk dâhilindeki azınlıkların ayrılmasıyla yaşanan toprak kayıpları nedenleriyle şarap üretimi ciddi anlamda azalmıştır. Bu durum Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar bu şekilde devam etmiştir. İlk şarap fabrikası 1925'te Atatürk tarafından kuruldu ve 1926'da ilk özel şarap üretim tesisi Doluca ile Türk şarap üretimi yeniden başlamıştır. Azınlıkların ayrılması ve nüfus mübadeleleri ile terk edilen bağların bir kısmında şarap üretimi Türkler tarafından yeniden yaşatılmaya başlanmıştır. Ankara – Kalecik'te, Tekirdağ – Mürefte'de, Manisa ve İzmir'de deneme şaraphaneleri kurulmuştur. İnhisar İdaresi'nin denetimindeki bu şaraphaneler yeni kurulan Tekel İdaresi'ne bağlanmıştır (Bagış 2000). Tekel'in kurulması ve şarap üretimindeki çalışmalar ile Türk şarap üretimi yeni bir döneme girmiştir. Şarap üretimi hem kamu hem de özel sektör tarafından devam ettirilmiştir. 1928 yılında 2,6 milyon litre şarap üretildiği kayıtlara geçmiştir. İlk zamanlarda bir standart olmaması sebebiyle yapılan orta veya düşük kalitede üretim, diğer alkollü içeceklerin tercih edilmesi, miktar adına kaliteden ödün verilmesi gibi sebepler yüzünden ise Türk şarapçılığı yakın döneme kadar uluslararası kalite düzeyinin çok altında kalmıştır (Yıldız 2009, Wikipedia 2014, Vinotolia 2014). 1940 lı yıllarda şarapçılık konusunda bir atılım yaşanan Türkiye de, ''Şarap deneme evleri açılmaya başlanmıştır. Kırıkkale, Bilecik, Çorum, Nevşehir, Kırşehir, Isparta, Tokat, Elazığ, Urfa, Yozgat, Maraş, Antep, gibi Anadolunun dört bir yanındaki illerde açılan bu imalathanelerde Fransız uzmanlar çalıştırılarak, değişik şarap üretimleri denenmiştir Elazığda 1942 ılında şarap deneme evi olarak açılan ve 1944 yılında fabrikaya dönüştürülen Elazığ şarap fabrikası bugün hala üretim yapmaktadır. Öküzgözü ve Boğazkere üzümlerinin işlendiği fabrika ile bölgede terroir bilinciyle şarap üretilmekte, üzümün nakliye esnasında yıpranması yerine

bulunduğu bölgede işlenmesi esasına dayanan terroir, bugün bütün dünya şarapçılığının üzerinde durduğu bir kavramdır (Wowturkey 2016).

İthalatın artması ve kalite standartlarının yükselmesiyle son yirmi yılda Türk şaraplarında kalitenin yükseltilmesi yönünde çalışmalar artmıştır. Üreticilerin üzüm satın almaktan ziyade kendi bağlarını işlemeye başlaması, sanayi standartları geliştirilmesi ve şarap konusunda farkındalık ve ilgi yaratılması bu amaca yönelik çalışmalardır. Türkiye'de bazı standartlar gereği, üretici kullanılan üzümlerin ve üretimin bölgesini etikette belirtmek ve etikette belirtilen üzüm türü veya türlerinden belirli oranda kullanmak zorunda kalmaktadır. Kaliteli üreticiyi ve kaliteyi arayan tüketiciyi koruyan bu standartlarda, şarapçılık ve bölgesel üretim gelişmekte, katma değer yaratmaktadır. Sistem ayrıca Türkiye'de yerleşmiş şarap ve şarap turizm bölgelerinin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Şarap ve Türk mutfak kültürü ile ilgili çalışmalar da şarabın kültür bağlarını destekleyerek gelişime katkıda bulunmaktadır. Türkiye'de 1200 çeşit üzüm üretildiği düşünülmektedir. Üretilen üzümlerin yalnızca %2'si şarap üretiminde kullanılırken, yıllık ortalama 6 milyon litre şarap üretilmektedir. Türkiyede üretilmekte olan 1200 üzüm çeşidinden 34 adedi kayda değer şaraplık üzüm olarak yetiştirilmektedir ve bunların sadece 12'si yerli çeşit olarak nitelendirilmektedir. Yerli üzüm çeşitliliği, ayrıştırıcı bir unsur ve bölgesel bir değerdir; fakat ülkemizde ağırlıklı olarak tanınmış yabancı üzüm türlerinin üretimi yapılmaktadır (Yıldız 2009, Wikipedia 2014, Vinotolia 2014).

Türkiyede şarap bölgeleri ve üreticileri büyük oranda turizm gelişimine kapalıdır. Bu durumun nedenleri arasında:

-Üretimde ağırlığının üretim hacmine verilmesi, bu nedenle turist ilgisini çekecek kalitede ve çeşitlilikte şarap üretiminin mevcut olmaması

-Özellikle büyük fabrikaların yerleşik dağıtım kanallarının bulunması ve satışlarda farklı kanallara ilgi duyulmaması

-Şarap turizmi hakkında genel farkındalığın ve şarap turisti potansiyelinin üreticinin ilgisini çekmeyecek düzeyde olması

-Şarap bölgelerinde turizm altyapısının yetersiz olması ve ulusal tanıtımdaki engeller gösterilmektedir.

Türkiye de şarap turizmi turistik talebin belirlediği şarap üretim merkezlerinde veya şaraba ilişkin talebin yoğunlaştığı şarap üreten turistik bölgelerde gelişmektedir. Şarap turizm bölgeleri büyük oranda başlangıç aşamasındadır ve gelişimi devam ettirecek kurumsallaşmaya gereksinim duyulmaktadır. (Wikipedia 2014, Vinotolia 2014, Yıldız 2009).

Ege Bölgesi

Türkiye de bağ alanı bakımından birinci bölge Ege Bölgesi'dir. Bu bölgede, toplam bağ alanlarının yaklaşık % 28 i bulunmaktadır. Bölge üzümlerinin niteliği ve kurutmalık olarak sağladığı yüksek katma değer nedeniyle şaraplık olarak değerlendirilme oranı düşüktür. Toplam bağ alanının ülke toplamının %5 ine karşılık geldiği Marmara Bölgesi şarap üretiminde birinci sırayı almaktadır. Türkiye genel olarak 5 şarap bölgesinde ele alınmaktadır (vinotolia 2014). Ege Bölgesi üzüm üretim bakımından Marmara'dan daha elverişlidir. Fakat üretilen üzümler genellikle sofralık veya kuru üzüm olarak tüketime sunulmaktadır. Yine de ülkemizde üretilen şarapların %20'si bu bölgede üretilmektedir. Bölgede yabancı Cabernet Sauvignon, Merlot,

Carignan, Grenache, Alicante Bouchet (kırmızı) ile Chardonnay, Sauvignon Blanc, Semillon, Colombard (beyaz) türlerinin üretimi yapılmaktadır. Bölgenin önemli yerel türleri Çalkarası, Adakarası, Karasakız gibi degişken kaliteli kırmızı türlerin yanında yüksek kaliteli Misket (Bornova Misketi), Sultaniye ve Emir türleridir (Vinotolia 2014). Bölgede yıllık üretimi 1 milyon tonu geçen 10 adet, toplamda yaklasık 20 adet şarap üretim tesisi bulunmaktadır (Hayyam 2014). Bölgenin iklim ve toprak yapısı özellikle şaraplık üzüm yetiştirmeye elverişlidir. Selçuk, Şirince ve civarında meyve şarapları üretimi yapılmaktadır. Ege Bölgesi'ne genel olarak bakıldığında şaraplık üzümde karşımıza üç bölge çıkmaktadır. Bozcaada-Çanakkale, Bu bölgenin başlıca şaraplık ve kanyaklık üzüm çeşitleri Adakarası, Bozcaada'da Kuntra yada Karasakız, beyaz üzümde Vasilaki üzümüdür. Seferihisar-Çesme bölgesi, üzüm yetiştirmek için son derece uygun iklim koşulları ve toprak yapısına sahiptir. Özellikle Çeşme'de yerel üzüm çesitliliği çok yüksektir, fakat yabancı türler yeterince üretilmemektedir. Yerel çeşitler, Bornova Misketi ve Sultaniye gibi beyaz üzümler olmakla birlikte son yıllarda bölgede Cabernet Sauvignon, Merlot, Carignan, Grenache, Alicante gibi kırmızı, Chardonnay, Sauvignon Blanc gibi beyaz çeşitler başarıyla yetiştirilmektedir. Bölgenin başlıca şarap üreticileri Yazgan Şarapçılık, Sevilen Şarapçılık ve Cankara Şarapçılık gibi firmalardır. İç Ege Bölgesi–Denizli-Çal- Güney bölümü Kıyı Ege'ye oranla daha yüksek ve biraz da karasal iklim özelliklerini yansıtan bir bölgedir. Bölgede Pamukkale Şarapçılık tarafından Öküzgözü ve Boğazkere gibi Doğu Anadolu'nun iki yerel üzümünü yetiştirme yönünde başarılı denecek çabalar vardır. Kuzey Ege Bölgesi'nde Truva antik kenti, biraz daha güneyde Akropol ve Asklepion gibi önemli kalıntılarıyla Bergama şehri yer almaktadır. Yine Bergama yakınlarında, M.Ö. 6. yy'da gemilerle Fransa'ya giden ve orada üzüm tarımını başlatan insanların kenti olan Foça bulunmaktadır. Daha güneyde Efes, ayrıca İzmir yakınlarında üzüm ve şarap tanrısı Dionysos'a adanmış tapınağıyla Teos kenti bulunur. İç Ege Bölgesi'nde Çalkarası, ayrıca Öküzgözü ve Bogazkere üretimi yapılmaktadır (Vianatolia 2014).

Marmara Bölgesi

Marmara bölgesi, Türkiye'de şarabın başkenti olarak da nitelendirilmektedir. İklim, toprak yapısı ve tarihsel avantajlarıyla Marmara Bölgesi Türkiye şarap üretiminin yaklaşık %40'ını karşılamaktadır. Bunun başlıca nedeni iklimsel çeşitliliktir. Bölgenin kuzeyinde önemli bir şarap ülkesi olan Bulgaristan'a yakın bir Karadeniz iklimi hüküm sürerken merkezde Orta Anadolu'ya yakın bir karasal iklim yaşanmaktadır. Bölgenin güneyinde yani Enez, Saroz Körfezi ve Gelibolu yöresi, Akdeniz iklimiyle benzerlikler göstermektedir. Yine bölgenin güneyinde yer alan Sarköy yöresi de Türkiye'nin Bordeaux'su olarak isimlendirilmektedir. Bölge tarih boyunca da önemli bir şarap üretim ve ihracat merkezi olmuştur. Özellikle 1650 – 1900 yıllarında bölgeden İtalya ve Fransa'ya şarap ihracı yapıldığı bilinmektedir (Yıldız 2009, Mürefte 2014). Ayrıca bölgede büyük şarap fabrikalarından Kutman, Doluca, Gülor, ile Mey'in (eski Tekel) 2 adet fabrikası ile yıllık kapasitesi bir milyon litrenin üzerinde 8, toplam 70 şarap üreticisi bulunmaktadır. Bölgede yabancı türler Cinsault, Semillion, Riesling ve Chardonnay (beyaz) ile birlikte Adakarası ve Papazkarası yerel türlerinin üretimi yapılmaktadır. Bölgede değişen miktarda yerel şaraplık üzüm türleri (Yapıncak, Çavuş, Hafızali, Karalâhana, Alfonoz, Kardinal ve Gamay gibi) de mevcuttur. Bu türlerden yüksek miktar veya kalitede şarap üretimi ise yapılmamaktadır. Bölgede kişi başı yıllık 130 litre şarap tüketilmektedir. Bölgedeki arazinin eğimli olması, eski çağlardan beri bu yörede çok sayıda manastır bulunması ve eski çağlarda bu manastırlarda üretilen şarabın vergiden

muaf olması bölgede şarapçılığın gelişmiş olmasının başlıca nedenlerindendir. Bölgenin başlıca bağcılık alanları şunlardır (Vinotolia 2014). Kuzey rüzgârını engelleyen dağlarla sınırlandırılmış Şarköy-Mürefte-Hoşköy-Gaziköy sahil şeridindeki verimli bağlarda Türkiyenin şarap üretiminin önemli bir kısmı gerçekleşmektedir. Bu bölgede aynı zamanda Türkiye'nin en önemli şarap üretim tesisleri bulunmaktadır. Doluca, Tekel, Gülor gibi tesisler bu bölgede bulunmaktadır. Tekirdağ-Sarköy'de bulunan Mürefte, Türkiyenin en önemli şarap üretim merkezi olarak bilinmektedir. İlk özel şarap fabrikası Doluca burada kurulmuştur ve günümüzde yaklaşık yıllık 12 milyon litre (%20 ihracat) kapasitede üretim yapmaktadır (Vinotolia 2014). Marmara'da Mürefte ve çevresi dışında önemli şarap üretim bölgeleri Edirne–Kırcasalih, Gelibolu, Marmara ve Avşa Adaları olarak gösterilmektedir. Adakarası, Avşa Adası'nın orta kaliteli yerel üzümüdür.
Bölgede yetiştirilen başlıca üzüm türleri şunlardır: (Yıldız 2009, Mürefte 2014)
Kırmızı: Cinsault, Gamay, Papazkarası
Beyaz: Semillon, Riesling, Chardonnay

Mürefte–Tekirdağ, Şarap yerel kültürde ve ekonomide çok önemli yer tutar. Fakat bölgede şarap turizmi için zorunlu özellikler yetersizdir. İstanbul'a yakınlığı ve ulaşım kolaylığına rağmen hem turizm hemde şarap turizmi açısından gelişmemiştir. Belediyeye kayıtlı bir konaklama tesisi veya şarap turizmine yönelik tesis bulunmamaktadır. Mürefte ve çevresindeki bazı üretim tesislerinin (Doluca ve Kutman hariç) kapıları ziyaretçilere açıktır. Şarköy yolunda bulunan Gülor şarap fabrikası, ziyaretçilere tesisi gezdirmekte ve fiçılarda tadım imkânı sunmaktadır. Fakat tesiste satış yapılmamaktadır ve turizm 2000'lerin başında oldugu kadar yoğun değildir. Artan vergiler nedeniyle şaraba ve şarap turizmine olan ilgi çok azalmış durumdadır. Kutman tesislerinde bir şarap müzesi bulunmakla beraber başka turistik tesis bulunmamaktadır ve ziyaretçilere kapalıdır. Doluca da Ağustos'un ikinci haftası eylül sonuna kadar süren dönemde, özel bir seyahat aracısı ile hafta sonları İstanbul'dan günübirlik bağbozumu gezileri düzenlenmektedir. Gezilerde tesiste rehberli tur düzenlenmekte, tadım etkinlikleri ve şarap üretimi eğitimi sunulmaktadır. Tesis standart olarak 30 kişilik grupları veritabanına işleyerek doğrudan pazarlama etkinlikleri yürütmektedir. Doluca'nın her sene gerçekleştirdigi bağ bozumu turu dısında, yıl boyunca İstanbul'da yemek ve şarap geceleri, şarap eğitim programları, sertifika seminerleri, çesitli kültürel, sanatsal, bilimsel aktivitelerde sponsorluklar gibi etkinlikler bulunmaktadır. Doluca'nın ayrıca ulusal ve uluslararası şarap ve gastronomi etkinliklerine de katılımı vardır (yıldız 2009, Yüncü 2010).

Şirince köyünün önemli turist istasyonları olan Selçuk ve Kuşadası'na yakın olması sayesinde turizmin gelişmesi ile birlikte yerel üretim ve özellikle şarap üretimi mübadele sonrası girdiği düşüşten çıkmıştır. Şirince'de şarap (yaklaşık 20 çeşit) yoğun olarak üretilmektedir. Köyde bulunan çok sayıda şarap üretim tesisi, ayrıca özgün tarihi evler pansiyon ve şarap evi olarak, İzmir'den gelen genç günü birlikçilere veya çevre gezisinin bir durağı olarak Şirince'ye gelen tesadüfî ziyaretçilere hizmet vermektedir. Köyde düzenli olarak şarap festivali düzenlenmekte, sanat galerileri ve atölyeler bulunmaktadır. Ayırt edici en belirgin özelliği şarap olan Şirince, muhtemelen Türkiye'de "şarap köyü"ne verilebilecek tek örnektir. Şarap turizmi ürünü rekreasyon, şarap, şarap kültürü ve yerel ürün odaklıdır ve belirgin bir mevsimsellik göstermemektedir (Yıldız 2009, Yüncü 2010).

İç Anadolu Bölgesi

Bağlık alan ve üzüm üretimi bakımından üçüncü sırada bulunmaktadır. Ortalama yüksekligi 1000 m dolayında bir plato özelligi gösterir. İklimi karasaldır. Buna göre, yaz

ayları sıcak ve kurak kış ise soğuk geçmektedir. Yağış ortalaması diğer bölgelere göre düşüktür, mevsimsel geçişler bazen çok çabuk olmaktadır. Bu da örneğin bahar aylarında don olayına neden olmaktadır. Güneşlenme ve yağış süreleri düşük olduğundan ve soğuk rüzgarlara açık düzlükler çok fazla olduğu için şaraplık üzüm üretimi genellikle mikro klima etkisindeki nehir vadilerinde randımanlı olmaktadır. Değişken iklim koşulları sebebiyle üretim mikro klima bölgelerinde yapılmaktadır.

İç Anadolu'da büyük ölçüde yerel türlerin üretimi yapılır. Önemli türler Narince, Emir (beyaz), Kalecik Karası ve Papazkarası (kırmızı) olarak sayılabilir (Yıldız 2009, Vinatolia 2014). Ankara–Kalecik ve Çubuk, Bu bölge Kızılırmak etkisini taşır ve Kalecik ilçesi yakınlarında Türkiye'nin en prestijli üzümü olan Kalecik Karası ve Çubuk Karası üzümleri yetiştirilir. Ülkenin ikinci büyük şarap isletmesi Kavaklıdere bu bölgededir. Yıllık üretimi 14 milyon litredir ve üretimin %20'si ihraç edilir. Bunların dışında Tokat, Çorum ve çevresinde kaliteli bir beyaz şaraplık üzüm çesidi olan Narince ayrıca yerel Sungurlu üzümü üretilmektedir. Çorum, Hitit Devleti'nin başkenti Hattuşa yakınlarındaki bu bölgede Sungurlu şehrinin adıyla tanınan bir beyaz üzüm çeşidi yetiştirilir. En önemli şarap bölgesi Kapadokya'da volkanik toprakta güvercin gübresi ile üretilen 150 bin ton yaş üzümün (ülke üretiminin %4'ü) sadece %4-5'lik kısmı şarap üretimine uygundur. Bölgede yüksek kaliteli Emir (beyaz) dışında orta ve düsük kaliteli Keten gömlek (beyaz), Papazkarası, Yediveren, Nevşehir Karası ve Dimrit (kırmızı) türleri üretilmektedir. Hititler zamanında bölgenin *"wiyana wanda"*, yani şarap ülkesi olarak adlandırıldığı bilinmetedir. Tokat, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeyinde bulunur. İklim olarak İç Anadolu ve Karadeniz ikliminin karışımı olup, yükseklik 600-800 metredir. Dolayısıyla İç Anadolu'ya göre daha yumuşak iklim koşullarına sahiptir. Bölgenin başlıca üzümü Türkiye'nin bir diğer prestij ürünü olan Narince dir.

Kapadokya, bölgede şarap üretimini destekleyici turistik çekim unsuru olarak görülmektedir ve turlara şarap tadımları, bağ turları ve bağbozumları da dâhil edilmektedir. Kapadokya'da faaliyet gösteren seyahat acenteleri, şarap turizmi çerçevesinde şarap gezileri, bağbozumu turları düzenlemektedir. Acenteler tarafından Ankara, Çorum, Alacahöyük ve Kapadokya çevresini kapsayan bir şarap yolu oluşturulmuştur. Bağbozumu turları yerel kültür, yerel mutfak ve ürünlerin eşlik ettiği agroturizm etkinlikleri şeklinde gerçekleşmektedir. Diğer etkinlikler, şarap yolunda büyük ölçüde tarihi ve doğal çekicilik unsurlarını vurgulayarak ören yerlerinin gezilmesine şarap ve yerel mutfak eşlik etmekte, bölgenin büyük şarap üreticileri Turasan, Kocabağ ve Kavaklıdere'nin üretim tesislerinde gezilerek şarap tadımı yapılmaktadır. Bölgede şarap turizmi tesisi veya hizmet sunucusu bulunmamakla birlikte, turlarla bölgeye yılda 120 şarap turisti geldiği tahmin edilmektedir. Türkiye'nin en uzun süreli şarap yarışması ve bağbozumu festivali, 1987 yılından başlayarak 2000 yılına kadar Kapadokya–Ürgüp'te gerçekleştirilmiştir. Bölgenin şarap turizmi etkinlikleri Ağustos sonu ile Ekim ayı arasındadır. Kapadokya'da şarap turizmi ve genel anlamda turizm tarihsel ve doğal çekicilik unsurları etrafında toplanmaktadır. Ayrıca Kapadokya'da üretilen şarabın kendisi de artan kalitesi ve çeşitliliğiyle şarap turizminde önemli bir çekim unsuru haline gelmektedir. Fakat şarap ve yerel mutfak veya yerel kültür bağları eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Şarap turizminin diğer önemli unsurları eğitim, şarap bölgesi olarak tanınmışlık ve iş birliğinin geliştirilmesi önem taşımaktadır (Yıldız 2009, Yüncü 2010).

Doğu-Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Bölge başlıca iki degişik iklim kuşağından oluşmaktadır. Biri Malatya, Elazığ ve Erzincan'da hâkim olan biraz daha karasal ve yüksek rakımın etkisiyle sert, diğeri de Güneydoğu bölgesinin Akdeniz iklimine yakın sıcak ama kurak iklimidir. Türkiye'nin iki çok önemli siyah üzümü bu bölgede yetişmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin en geniş bağlık alanına ve en yüksek üretim miktarına sahip olmasına rağmen, şarap üretiminde dördüncü sırada bulunmaktadır. Türkiye'nin muhtemelen en tanınan, tercih edilen ve sıklıkla birbiri ile kupaj (farklı üzümlerden üretilen şarapların, şişeleme aşamasına geçilmeden önce birbirine karıştırılıp harmanlanmasını ifade eden bir şarap terimidir) olarak üretilen üzüm çeşitleri Boğazkere ve Öküzgözü, bölgenin yerel kırmızı şarap çeşitidir. Genellikle üretilen üzümler bölgede işlenmeyip diğer bölgelere gönderildiğinden yolda mayalanmaya başlamakta ve bu durum üretilen şarabın kalitesinin kontrolünü güçleştirmektedir. Karasal iklimin hâkim olduğu Malatya ve Elazığ civarında Öküzgözü, Fırat Nehri ve onun kolları olan Karasu ve Murat ırmaklarının havzalarında yetiştirilmektedir. Elazığ ili toprak yapısı ve iklim kuşağı olarak bağcılık için çok ideal bir bölge de bulunmaktadır. Elazığda yetiştirilen üzümlerin yaklaşık %25 i şarap üretiminde kullanılırken şarap üretiminde kullanılan bu üzümlerin sadece %25 i Elazığdaki şarap fabrikalarında işlenmektedir. Kalan bölümü ise Elazığ dışındaki bölgelere işlenmek için nakil edilmektedir (Wowturkey 2016). Daha ılıman olan Diyarbakır ve çevresinde Boğazkere üzümleri üretilmektedir. Boğazkere türü, adını çok buruk olmasından almaktadır. Heredot da, bugünkü Malatya, Adıyaman ve Diyarbakır bölgesini kapsayan Melitine'de üretilen ve "Babillilerin çok sevdigi kekremsi buruk şarapların" üretildiğinden bahseder. Boğazkere, genellikle Öküzgözü ile yumuşatılarak şişelenmekte ve Türkiye'nin en önemli kupajını oluşturmaktadır. Bunların dışında Gaziantep ve Kilis civarında çok önemli türler olmayan Rumi, Dökülgen, Kabarcık (beyaz), Horozkarası, Sergi Karası (kırmızı) gibi orta kaliteli türler üretilmektedir (Yıldız 2009, Yüncü 2010, vinatolia 2014).

Akdeniz Bölgesi

Türkiye de, Avustralya örneğinde olduğu gibi şarap bölgelerinin büyük çoğunluğunun aynı zamanda şarap turizmi bölgesi olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Yerel türlerden orta kalitede şaraplar üretilmektedir. Türler Dökülgen (beyaz), Sergi Karası, Burdur Dimrit (kırmızı) olarak verilebilir. Akdeniz Bölgesinde genellikle iki tip iklimle karşılaşılmaktadır. Birincisi, kıyılarda hakim olan yazları sıcak kışları yağışlı iklim, diğeri de üzüm yetiştirmeye çok daha uygun olan Toros dağlarının göreceli serin iklimidir. Bu bölgenin üzümleri genellikle sofralık olup beyaz üzüm çeşitleri çoğunluktadır. Bu bölge coğrafi bakımdan kabaca iki bölüme ayrılır. Birinci bölüm, Antalya'nın batısıdır ki bu bölüm tarihsel olarak Likya olarak adlandırılmaktadır. Bağcılık açısından önemli bir bölge olmakla birlikte (ülkemiz bağlarının % 20 ye yakın bölümü bu bölgede bulunur) şaraplık üzüm çesitleri bakımından zengin değildir. Antalya'nın doğusu tarihsel olarak Pamfilya diye adlandırılmaktadır. Bu bölge günümüzde Side, Perge, Aspendos ve Alanya'nın bulundugu bölgedir ve Kuzey bölümünde Toroslarla çevrilidir (vinotolia 2014).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bağcılık ve buna bağlı olarak şarap üreticiliği geçmişten günümüze Anadolu topraklarında yapılmaktadır. Ancak Anadoluya Müslümanların yerleşmesi ile bağcılık ciddi oranda azalmıştır. Sadece Anadoluda azınlık durumunda bulunan ermeni ve rum gibi etnik yapılar şarap üretimine devam etmiştir. Bu sebeple şarap üretim ve kalitesinde düşüş meydana gelmiştir. Günümüzde ise özellikle Türkiye turizm potansiyelinin gelişmesiyle birlikte şarap üretim ve kalitesinde gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. Ayrıca şarap evleri ve üretim alanları da açılarak turist çekim alanları oluşturulmuştur. Türkiyede Bölgesel anlamda en çok bağ alanın bulunan bölge ege bölgesidir. Marmara bölgesi ise şarapçılığın en gelişmiş olduğu bölge olarak bilinmektedir. İç Anadolu ve doğu-güneydoğu Anadolu bölgeleri ise günümüzde git gide değerini artıran bir Pazar haline gelmektedir. Özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinde bulunan Malatya, Elazığ ve Erzincan gibi illerde oldukça kıymetli olan boğazkere öküzgözü gibi şaraplar için üzümler yetiştirilmektedir. Ancak bu üzümleri yetiştirdikten sonraki en büyük problem aynı yerde işleme alanları bulunmadığı için transfer esnasında üzüm mayalanmaya başlamakta ve kalitede azalma meydana gelmektedir. Üzümlerin yetiştiği bölgelerde öncelikle işleme tesisleri ve şarap evleri oluşturarak hem şarap kalitesi artırılmalı hemde bölgeye yeni bir destinasyon alanı kazandırılmalıdır. Bu işleme tesisleri ve şarap evlerinde turistlerin ilgisini çekecek, üretimin içinde bulunmalarını sağlayacak aktiviteler düzenlenerek bölgenin turist çekiciliği artırılmalıdır. Geçmişte şarap üretimi için kullanılan tarihi özelliğe sahip mekanlarda aslına uygun şekilde yeniden tasarlanarak farklı destinasyon alanları oluşturulma yoluna gitmek büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Aktaş A, Özdemir B. (2005), İçki Teknolojisi. Detay Yayıncılık.

Alant K, Bruwer J. (2004) "Wine Tourism Behaviour in the Context of a Motivational Framework for Wine Regions and Cellar Doors". Journal of Wine Research, 15:1, 27–37.

Alonso, Abel, Cohen DA, Fraser R, (2007) "Consumption Patterns Among New Zealand Winery Visitors–An Exploratory Study". Wine Industry Journal, 22:2, 86-89.

Bağış AG. (2000). Şarap ders notları.

Beames G. (2003) "The Rock, the Reef and the Grape: The Challenges of Developing Wine Tourism in Regional Australia". Journal of Vacation Marketing, 9:3, 205–212.

Charters S, Ali K.J, (2002), "Who is The Wine Tourist?". Tourism Management, 23, 311–319.

Çelik h, Çelik S, Kunter B, Söylemezoglu G, Boz Y, atak C, (2005) "Bagcılıkta Gelistirme ve Üretim Hedefleri", VI. Türkiye Ziraat Mühendisligi Teknik Kongresi, 3-7 Ocak, Ankara.

Dowling R, (2001), Birinci Yeni Zelanda Şarap Turizmi Konferansı, Report on the 1st NZ Wine Tourism Conference, Tourism Recreation Research sayı. 26 (2), , ss. 89–91.

Ergenekon Ş, (2004), Şarapla Tanışma. Remzi kitapevi.

Gautier, J.F, (2005), Şarabın Tarihi. Dost Yayınları.

Getz D, (2000), Explore Wine Tourism: Management, Development & Destinations, Cognisant
Communication Corporation.

Getz D, Brown G, (2006), "Benchmarking Wine Tourism Development: The Case of The Okanagan Valley, British Columbia, Canada". International Journal of Wine Marketing, 18:2, 78-97.

Hall C.M ve Macionis N, (1998), "Wine Toruism in Australia and New Zealand". İçinde: Tourism and Recreation in Rural Areas. ed; Richard Butler, Michael Hall, John Jenkins, Chichester: J. Wiley.

(A)Hall, C. M, Johnson G, Cambourne B, Macionis N, Mitchell R, Sharples L, (2002), "Wine Tourism: an Introduction". İçinde Wine Tourism Around the World: Development, Management and Markets. Ed: C. M. Hall, L. Sharples, B. Cambourne ve N. Macionis, Elsevier Butterworth Heinemann.

(B)Hall C. Micheal, Johnson G, Cambourne B, Niki Macionis, Richard Mitchell ve Liz Sharples, (2002), "Wine Tourism: an Introduction". İçinde Wine Tourism Around the World: Development, Management and Markets. Ed: C. M. Hall, L. Sharples, B. Cambourne ve N. Macionis, Elsevier Butterworth Heinemann.

Hall, C. Micheal ve Richard Mitchell, (2001), "Wine Tourism in The Mediterranean: A Tool for Restructuring and Development". Thunderbird International Business Review, 42:4, 445-465.

Hayyam, 2014. Türkiye Sarap Üreticileri, http://www.hayyam.com/sarap/turk-sarap-ureticileri.php (28.07.2014).

Martin E, Williams P, (2003), "Directions in British Columbia Wine Tourism Policy". International Journal of Contemporary Hospitality Management, 15:6, 317-323.

Murefte, 2014. Mürefte'nin Tarihi, http://www.murefte-tr.com/tarih.asp (16.07.2014)

Olalı H, Timur, (2001), a.g.e, ss. 40–41.

Olalı H, (1990), Turizm Politikası ve Planlaması, İstanbul.

O'Neill A. M, Palmer A, (2004), "Wine Production and Tourism: Adding Service to a Perfect Partnership". Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 45; 269-284.

Öncü F, Ögel K, Çakmak D, (2002), "Alchol Culture 2, Culture Of Drink And Drink In Literature",
Bagımlılık Dergisi, No: 3, İstanbul.

Page S, Getz D, (1997), The Business of Rural Tourism: International Perspectives, International
Thomson Business Press, London.

Smith, H.B, (2003), The Sommelier's Guide to Wine: a Primer for Selecting, Serving, & Savoring Wine. New York: Black Dog & Leventhal.

Toskay T, (1993), Turizm Olayına Genel Yaklasım, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.

Türksoy A, Yürik E.Ö, (2007), Özel İlgi Turizmi, Turistik Ürün Çesitlendirmesi, Editörler Necdet Hacıoglu ve Cevdet Avcıkurt, Nobel Yayınevi, Ankara.

United Nations Department of Economic and Social Affairs Statistics Division & World Tourism Organization, (2008), Madrid and New York, International Recommendations for Tourism Statistics 2008

Vinotolia, (2014), Şarabın Tarihçesi, Anadolu'da Sarap, http://www.vinotolia.com/tr/01tarihce.asp (12.09.2014)

Yıllık Etkinlikler, (2015), http://gurmeguide.com/calendar.asp?ctID=16&Mode=yearly (30.07.2015)

YILDIZ Ö.E, (2009), Türkiye'de şarap turizmi – Çeşme örneğinde ürün geliştirme modeli dokuz eylül üniversitesi Sosyal bilimler enstitüsü Turizm işletmeciliği anabilim dalı Turizm işletmeciliği programı Yüksek lisans tezi.

YÜNCÜ H.R. (2010), Şarap turizmi bölgelerinin rekabet edebilirliğine Yönelik bir model önerisi: kapadokya örneği, Doktora tezi, eskişehir Anadolu üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü.

Weiler B, C.M. Hall, (1992), Special Interest Travel, Belhaven Pres, Londra, s. 5, aktaran Türksoy ve Yürik, a.g.e.

Wikipedia, (2014), http://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_wine (22.09.2014)

Williams P, (2001), The Evolving Images of Wine Tourism Destinations, Tourism Recreation Research, sayı 26 (2), ss. 3–10.

Wowturkey, (2016), http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=93710

ÇOCUK DİLİ SÖZCÜKLERİNİN GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜKTEKİ YERİ ÜZERİNE

Prof. Dr. İ. Gülsel SEV

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Çocuk dili, çocukların belli birtakım seslerden, basitleştirilmiş kurallardan, örneklemelerden yararlanarak kullandıkları dildir. Çocuk, dil öğrenirken değişik aşamalardan geçer. Konuşmaya ve ana dilini öğrenmeye başlayan küçük yaştaki çocuklar ses organlarının gelişmesine paralel olarak ses yansımalarından geniş çapta yararlanırlar. *Çocuk dili*ndeki ses yansımalarında özellikle dudak seslerinin hâkim olduğu görülür. (***b****ıcı* ***b****ıcı,* ***p****isi,* ***m****ama* vb.) Bu durum süt emme dolayısıyla çocuklardaki dudak kaslarının gelişmesi ve seslerin, iki dudağın birbirine değdiği noktada teşekkülüyle açıklanabilir. *Çocuk dili*ndeki ses yansımalarında damak sesleri de etkilidir. (***g****ı****g****ı,* ***k****uçu****k****uçu,* ***r****ap* ***r****ap* vb.) Çocuk, belli bir yaşa gelinceye kadar başlangıçta söyleme güçlüğü çektiği, zamanla söylemeye çalıştığı, kaynak noktasının aile ve çevre olduğu kelimelerle karşılaşır. (*çiş, cız et-, cıs, cici* vb.) Bu bildiride **TDK Güncel Türkçe Sözlük**'te madde başında/içinde dizilmiş *çocuk dili*nde **…** açıklamasıyla yer alan sözcükler ele alınacaktır. Türkçe Sözlük'te Kısaltmalar (s. XXIX) başlığı altında *hkr.* (hakaret yollu), *tkz.* (teklifsiz konuşmada), *esk.* (eskimiş) kısaltmalarına ve *argo* (argo söz), *kaba* (kaba konuşmada) gibi kimi terimlere kısaltma olmaksızın yer verilmiş olmasını göz önünde bulundurarak *çocuk dili* terimi için de ***çd.*** kısaltma önerisinde bulunulacaktır. Bildiride Standart Türkçeye *çocuk dili* sözcüğü olarak yerleştiği düşünülen (*taytay, ham, havhav, çuh çuh* vb.) ancak Sözlük'te bu anlam değerine ulaşmamış, örneğin ünlem/zarf olarak ele alınmış, hatta bazılarına yer dahi verilmemiş, daha çok yansıma seslere dayalı sözcüklerin *çocuk dili* kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususu da tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: çocuk dili, Güncel Türkçe Sözlük, terim, kısaltmalar

"Yazarı yazar yapan etmenlerin başında geldiğine göre dil, dilde ustalaşmak isteyen her yazara okuldur ya kendi çocukluğunun ya da başka çocukların dil yaşantıları."[1]

Batı literatüründe *child language, nursery language, language enfantin, kindersprache* şeklinde karşılıkları bulunan *çocuk dili* terimi Türkiye'de yayımlanmış sözlüklerde madde başı olarak yer almaktadır.

TDK'nın hazırlamış olduğu **BSTS**'de aşağıdaki sözlüklere gönderme yapılarak şu şekilde tanımlanmıştır.[2]

GTS'de çocukların belli birtakım seslerden, basitleştirilmiş kurallardan, örneklemelerden kullanarak yararlandıkları dil.

DBTS'de küçük çocukların bazı belirli sözcüklerle kullandıkları dil. Çocuk sözcüğü, *çocuk dili*nde kullanılan sözcük: *atta, havhav, mama* vb.

[1] Nermi UYGUR, "Pınar'ın Türkçesi", **Türk Dili**, Yıl 18, C XX, S 212, 1 Mayıs 1969, s. 107.
[2] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama.

DilBTS'de küçük çocukların konuşmaya başlamadan önce kullandıkları tek tük ve basit kelimelerden ibaret dil.

GrTS'de Konuşmaya ve ana dilini öğrenmeye başlayan küçük yaştaki çocukların söyleme güçlüğünü yenmek üzere bazı kelimeleri ses yapıları bakımından bozarak veya bazı nesneleri kendilerine has adlandırmalara başvurarak yaptıkları anlatım: «su»yun *buv*, «babaanne»nin *bababe*, «gezme»nin *addâ*, «Nazmiye»nin *Mamila*, «tomurcuk»un *gogogo* «yumurta»nın *numunumuna* biçiminde karşılanması gibi.

TDGrTK'da *çocuk dili*nin çağdaş lehçelerdeki karşılıkları şu şekildedir. Azerbaycan Türkçesi: uşag dili; Türkmen Türkçesi: çaaga dili; Gagauz Türkçesi: uşak dili; Özbek Türkçesi: bölalar tili ~ bólalar nutqi; Uygur Türkçesi: (B.Uyg.) bovaq tili ~ (D.Uyg.) gödäk tili ~balilar tili; Tat: balalar söyläme; Başkurt Türkçesi: balalar tele; Kmk: yaşlanı tili; Krç.-Malk.: sabiy til; Nogay Türkçesi: bala tîlî; Kazak Türkçesi: balalar tili; Kırgız Türkçesi: bala tili; Alt: baldartili; Hakas Türkçesi: pala tîlî; Tuva Türkçesi: uraglar çugaazı; Şor Türkçesi: pala tili; Rusça: yazık detey ~detskaya reç'

KARAAĞAÇ'ın hazırlamış olduğu **DilBTS'**de ise tanımı şöyledir: Konuşmaya ve ana dilini edinmeye başlayan küçük yaştaki çocukların söyleme güçlüğünü yenmek üzere bazı sözleri ses yapıları bakımından bozarak veya bazı nesneleri kendilerine has adlandırmalara başvurarak gerçekleştirdikleri dil kullanımı, *bebek dili* olarak da bilinir.[3]

Çocukta/bebekte dil edinimi / dil gelişimi nasıl sağlanır? Bu konuda KARACAN "tüm bebekler dili öğrenmeye öncelikle kullanılan dildeki sesleri öğrenmekle başlar. Dil gelişimi ile beyin matürasyonunun (olgunlaşmasının) yakın ilişkisi olup beyin matürasyonunun 2/3'ünün kazanıldığı 3 yaşında belirgin dil kazanımı beklenir. Doğumdan sonraki ilk 3 ayda ekspresifik (anlatımsal) dil gelişimi fonem düzeye değişmeler ile kendini gösterirken, 3-9. aylar morfemik, 9-18. aylar sentaks düzeyinde, 18-36. aylarda semantik düzeyinde dil kazanımı sağlanır. Dil gelişimindeki bu sıralama değişmezken bu gelişimin hızı fizyolojik ve genetik özellikler, cinsiyet, sosyal çevre ve sosyo kültürel…etmenlerden etkilenebilmektedir."[4]

KARAAĞAÇ, "doğumdan sonraki ilk üç dört ay içinde bebekler, bazı sesler çıkarırlar. Altıncı ayında çocuk, kendiliğinden cıvıldama sesleri çıkarır. Kısa bir süre sonra çocuk, çevresinde bulunan insan seslerini taklit etmeye başlar. Henüz bu aşamada seslerin herhangi bir yapısı ve anlamı yoktur. Çocuk bu sesleri çıkarmaktan büyük bir zevk alır ve tekrar tekrar bu sesleri çıkarır. Dünyanın neresinde olursa olsun, tüm bebekler bu aşamada aynı sesleri çıkarırlar. Çocukların dil edinimi, kabaca, sözlük devresi (6-18. ay) ve söz dizimi (18. ay varlık+eylem ağırlıklı ve 24. aydan sonra varlık+varlık) gibi bir gelişim göstererek 4-5 yaşlarında olgunlaşır." [5] derken ÖZBAY, "Çocuk doğduğu andan itibaren *dinleme* yoluyla ilk eğitimini almaya başlar. Büyüdükçe dinleyerek öğrendiği kelimelerle *konuşma*yı gerçekleştirir. Düşünürken, fikir üretirken, türlü bilgi ve fikirleri yorumlarken, hayal kurarken yine dilini kullanır."[6] ifadesiyle çocuklardaki dil gelişiminin nasıl olduğuna işaret eder.

[3] Günay KARAAĞAÇ, **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 2013, s.250.
[4] Elvan KARACAN, "Bebeklerde ve Çocuklarda Dil Gelişimi", **Klinik Psikiyatri Dergisi**, C 3, S4, 2000, s. 267-268.
[5] Günay KARAAĞAÇ, **age.,** s.249.
[6] Murat ÖZBAY, "0-6 Yaş Grubu Çocuklarındaki Dil Gelişiminin Türkçe Öğretimi Açısından Önemi", **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, 17 Bahar, Ankara 2001, s. 102.

UYGUR'un 7 yaşındaki kızı Pınar'ın, Türkçe sözcük yaratma becerisine ilişkin açıklamaları çocukların sözcük üretmedeki maharetlerini gösterir. "Tam tersine bebekle, taşla, çamurla oynar gibi seve seve dille oynuyor, sözcükleri birbirine çatarak yepyeni bileşimler kuruyor çocuklar. Bunu da zor bir iş yaparmış gibi değil kolayca gerçekleştiriyorlar…Yaşları ilerledikçe dilde kuralların tek değil çok olduğunu, bu durumun da başlı başına bir özgürlük olduğunu anlayıp seviniyorlar. Tek kalıba göre değil, çeşitli kalıplara göre uyduruyorlar artık."[7]

Çocuğun ilk kullanacağı dili iletişim kurduğu aile ve mensup olduğu toplum belirler. Bu konuda PERRY, "İlk yıllarda çocuklar dinler, pratik yapar ve öğrenir. Yetişkinler onlarla konuşarak çocukların dil öğrenmesinde onlara yardım ederler. Anne çocuğuyla bebekliğinde konuşarak, baba onun 3 yaşındaki konudan konuya atlayan, nefes nefese hikâyelerini dinleyerek dil gelişiminde ona yardımcı olurlar."[8] diyerek anne babanın ve çevrenin çocuğun dil edinimine etkisini ifade eder. Bundan yola çıkarak çocuğun dili üzerinde tâbi olduğu milletin/ırkın etkisi yoktur, diyebiliriz. Ancak çocuk kendi millet dilinin kullanıldığı bir toplumda doğmuşsa kendi millî dilini öğrenir ve kullanır.

İLHAN'a göre "*Çocuk dili* kelimeleri genellikle aynı hecenin tekrarına dayalı olarak ortaya çıkan kelimelerdir. *cici, mama, meme, ninni, nine (nene), kaka* vb. *Çocuk dili* kelimeleri dilin öz kelimeleridir. Yani alıntı olmayan, tabii yollarla çocukların ihtiyaçları ve dilin doğal gelişim özelliğine bağlı olarak ürettikleri / türettikleri millî dil ürünleri kabul edilmektedir." [9] demektedir.

Dilin doğuşuyla ilgili teorilerin bir çoğunun ses yansımalarıyla ilgili olduğunu ifade eden ZÜLFİKAR, *çocuk dili*nde yansıma seslerin rolünü şu sözlerle açıklar: "dilin doğuşu açısından çocuk kelimeleri söz konusu edildiğinde dil bilginleri bu sözlerin kaynağını tartışmışlardır. Çocuk kelimeleri içinde önemli bir yer tutan ses yansımaları ise muhtemelen çocuğun yaratmaları değil, ona belli kavramlar verilirken çevresinin sık sık kullandığı sözlerdir. Dolayısıyla kaynak, çocuğun çevresidir. Ancak, bu sözlerin çocuğun da telaffuz edebileceği ve ses organlarının gelişmesiyle orantılı olarak gittikçe çeşitlenir nitelikte olması gözden uzak tutulmamalıdır." [10]

Bu bildiride **TDK Güncel Türkçe Sözlük**'te madde başında/içinde dizilmiş *çocuk dili*nde **…** açıklamasıyla yer verilen sözcükler ele alınacaktır.[11] Bu kapsamda tespit edilen sözcükler aşağıda değerlendirilmiştir.

*Çocuk dili*ndeki ses yansımalarında özellikle dudak seslerinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu durum süt emme dolayısıyla dudak seslerinin gelişmeye başlaması ve

[7] Nermi UYGUR, "agm", s. 99.
[8] Bruce D. PERRY, "How Young Children Learn Language", **Early Childhood Today Magazine**, http:// teacher.scholastic.com/products/learn_language.htm
[9] Nadir İLHAN, "Çocukların Dil Edinimi, Gelişimi ve Dile Katkıları", Manas Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi,** S 13, Bişkek 2005, s.158.
[10] Hamza ZÜLFİKAR, **Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler,** TDK Yayınları, Ankara 1995, s.18.
[11] YORGANCIOĞLU tarafından 1996-1997 öğretim yılında 60 öğrenci ile eş zamanlı yöntemle KKTC-Türkiye'deki 0-2 yaş grubu çocukların kullandığı sözcüklere ilişkin bir çalışma yapılmıştır. Onur YORGANCIOĞLU, "Kıbrıs-Türkiye Çocuk Dili Sözcükleri", Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, 3(4), 1997, s.435-442. Bu tarz araştırmaların arkasının gelmesi çocuk dili sözcüklerinin tespiti açısından önemlidir.

seslerin dudak bölgesinde boğumlanmasıyla açıklanabilir.[12] diyen ZÜLFİKAR'ın işaret ettiği dudak/diş-dudak ünsüzlü sözcükler şunlardır.

bıcı bıcı: *isim* 1. isim Çocuk dilinde yıkanma, 2. Genellikle benzinliklerde bulunan otomobil yıkama aleti ve yeri

pisi: *isim* Çocuk dilinde kedi

pipi: *isim* Çocuk dilinde erkeklik organı

vakvak: *isim* Çocuk dilinde ördek

Sözlük'te bebekler için kullanılan, dudak ünsüzlü bir sözcük olan *mama, meme* sözcüklerine *çocuk dili* açıklamasıyla yer verilmemesi ilgi çekicidir.

mama: *isim* Bebek için hazırlanan yiyeceklerin genel adı. "Babam Ayşe'ye mama yaptı ana !" **A. Gündüz**
meme: *isim* Yavrularını emzirmek için, memelilerin göğsünde türlü biçim ve sayıda bulunan, meme başı denilen çıkıntıları olan organ, bicik, emcek, emcik.

*Çocuk dili*ndeki bazı ses yansımalarında damak sesleri de yer almaktadır.[13]

gıgı: *isim* Çocuk dilinde çene altı

kaka: *isim* 1. *isim* Çocuk dilinde dışkı, 2. *sıfat* Çocuk dilinde kötü, çirkin

kuçukuçu: *isim* Çocuk dilinde köpek

Dudak ve damak seslerinin hâkim olduğu *çocuk dili*ndeki ses yansımalarının dışında kalanlar ise çocuğun başlangıçta kolayca söyleyebileceği sözler değil, zamanla söylemeye çalıştığı, çevresinin çocuğa mal ettiği tabii seslerin doğrudan dildeki karşılıklarıdır.[14]

cız: isim 1. isim Çocuk dilinde ateş, 2. Kızgın yağın içine bir şey atıldığında çıkan ses

çıpı çıpı: isim Çocuk dilinde yıkanma

çiş: *isim* Çocuk dilinde idrar *"Bizim sevgili, akıllı küçük kardeşimiz çişini söylememekte inat ediyordu."* **- A. Kutlu**

dehdeh: *isim* Çocuk dilinde at

hap: *1. isim* Çocuk dilinde yiyeceği yutma sesi

Türkiye Türkçesi derslerinde *çocuk dili* sözcükleri olarak öğretilen *cici, ninni* gibi madde başı sözcüklerinin **Sözlük**'te aşağıdaki şekilde bulunması ilgi çekicidir.

cici: *sıfat* Sevimli, cana yakın, hoş, güzel, koşa giden. *"Ümit ! Ah benim cici kardeşim."* **A. İlhan**

ninni: *isim* 1. Bebeklerin uyumasına yardımcı olmak için söylenen türkü. "Gırç gırç bir beşik sallanıyor, kalın, uzun bir kadın sesi ninni söylüyordu." **- H.E. Adıvar**

Bunun dışında **Sözlük**'te sırasıyla birleşik isim yapısında, birleşik fiil yapısında ve yabancı kökenli bir sözcükte çocuk sözcükleri açıklanmıştır.

[12] Hamza ZÜLFİKAR, **age.,** s.18.
[13]Hamza ZÜLFİKAR, **age.,** s.18.
[14] Hamza ZÜLFİKAR, **age.,** s.18.

aydede: *isim* Çocuk dilinde ay *"İki sahilde pencerelerden damla damla taşan ışıklar güzel aydedeye göz kırpmakta yıldızlarla rekabet ediyor sanılır."* - **A. H. Müftüoğlu**

uf olmak: 1. Çocuk dilinde acımak, 2. Çocuk dilinde yaralanmak. "*Aman yavrum dikkat et, düşer uf olursun.*" - **A. Kulin**

tumba: *isim, denizcilik İtalyanca tombo* 2. Çocuk dilinde, yatağa atlama

TDK Türkçe Sözlük'te yer almayıp *çocuk dili*ne ait olduğunu düşündüğümüz sözcükler ise şöyle sıralanabilir. Sözcüklerin, yansıma seslerden meydana gelmesi *çocuk* sözcüklerinde yansıma seslerin etkisini göstermektedir.

çuhçuh: *isim* 1. Çocuk dilinde tren.

havhav: *isim* Çocuk dilinde köpek.

hoşhoş: *isim* Çocuk dilinde köpek.

kıh: *isim ve sıfat* Çocuk dilinde kir, kirli, pis.

pisi pisi: *isim* 1. Çocuk dilinde kedi.

Sözlük'te *çocuk dili*nde…açıklamasının yapılmadığı, yansıma seslerden yararlanılarak bebeklere/çocuklara sözcük öğretilmesinin amaçlandığı *zarf/ünlem* şeklinde değerlendirilen sözcükler de bulunmaktadır.

cıs: 1. *ünlem* Çocukları ateşe ve tehlikeli şeylere karşı uyarırken söylenen bir söz.

hoppala: *zarf* Küçük çocuklar oynarken onları yüreklendirmek için söylenir.

kuçu kuçu: *ünlem* Köpekleri çağırmak için kullanılan bir seslenme sözü.

maç maç: *zarf* Bir şeyi çiğnerken "maç" diye ses çıkararak "*Bunların ağdalanır maç maç öterken sakızı.*" - **M. A. Ersoy**

pisi pisi: *ünlem* 2. Kedileri çağırmak için kullanılır.

pist: *ünlem* Kediyi kovmak için kullanılır.

rap rap: *zarf* Ayağını yere sertçe vurarak. *Karşılarından ıslık çalarak rap rap geçen dünkü düşmanlardan nefret etmek hatırlarından geçmiyor.*" -**A. H. Müftüoğlu**

tay tay: *zarf* "Emekleme döneminde, henüz yürüyemeyen çocuk ayakları üzerinde durmak" anlamındaki *tay tay durmak* deyiminde geçen bir söz

zıp zıp: *zarf* Zıplayarak. *"Zıp zıp hopluyor."*

Yukarıdaki kelimelerde dikkat çekici özellik, *tay tay, hoppala* gibi *zarf* sözcükleriyle *cıs* gibi *ünlem* sözcüklerinin çocuklarla ilgili olmasıdır. O hâlde pekâlâ bunlar da *çocuk dili* kelimeleri olarak ele alınabilir. Bunun dışındaki *maç maç, rap rap* gibi *zarf* olan ikilemelerle, *kuçu kuçu, pisi pisi, pist* şeklindeki *ünlem* olan sözcüklerin

yansıma seslerden meydana geldiği ve çocuklara sözcük öğretme amacıyla üretildiği düşünülürse *çocuk dili* sözcüğü olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca çocuklara özgü bir hareketi ifade eden, çocukların "Allaha ısmarladık" anlamında ellerini başlarına götürmelerini sağlamak için söylenen **baş baş** sözcüğünün de *çocuk dili*ne ait olduğunu düşünüyoruz.

Çocuk dili sözcükleri, yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü gibi, tek heceli, aynı hecenin tekrarıyla oluşmuş en fazla iki hecelidir. Ancak **Sözlük**'te yansıma seslerden oluşup *zarf* olarak değerlendirilen madde başı sözcükler de bulunmaktadır. Bu tarz sözcükler *çocuk dili* sözcükleri için nerede durmaktadır ? sorusunun aydınlatılması gerekir.

cuppadak: *zarf* Cumbadak.

hoppadak: *zarf* Hemen. *"Bu cadı lakırdısını duyunca ben hoppadanak inanıverdim."* **H.R. Gürpınar**

zıppadak: *zarf* Beklenilmeyen, uygun olmayan sırada. *"Zıppadak içeri giriverdi."*

TDK Türkçe Sözlük'te madde başı ve madde içi sözcüklerinin açıklaması verilmeden önce birtakım kısaltmalar kullanılır. **Sözlük**'te s.XXIX'da *Kısaltmalar* kısmında *hkr.* (hakaret yollu), *tkz.* (teklifsiz konuşmada), *esk.* (eskimiş), *hlk.* (halk ağzında) gibi kısaltmalar bulunmaktadır. Öyleyse *çocuk dili* sözcüklerinin, hiç değilse *çocuk dilinde…* açıklamalı olanların **çd.** kısaltmasıyla verilmesini, **çd.**'nin yazılı literatüre de girmesini öneriyoruz. **Sözlük**'te kısaltma olmadığı hâlde *argo* (argo söz), *kaba* (kaba konuşmada), *şaka* (şaka yollu) gibi kimi terimlerin de Kısaltmalar başlığı altında verilmesini de dikkatlerinize sunuyoruz.

SONUÇ

Dilin ilk evresinde insanların anlaşmalarının daha çok, tek tek ögelerle gerçekleştiğini belirten AKSAN, "Bu sava gösterilecek tanık olmamakla birlikte *çocuk dili*nde ilk kullanılan birimlerin tümceler olmayışını, bir yabancı ülkede ya da bir yabancıyla konuşurken dili çok az bilen kimselerin tek tek sözcüklerle anlaşmakta oluşlarını" hatırlatır.[15] Gerçekten çocuğa ait ilk sözcükler tek heceli sözcüklerdir. *çiş, cız, hap, uf* gibi. Çocuğa ait sözcükler, büyük ölçüde yansıma seslerden oluşmuş, ikilemelerdir. *kuçu kuçu, vakvak, bıcı bıcı, dehdeh* gibi.

Çocuğun öğrendiği/ kullandığı/öğrenmeye çalıştığı sözcüklerin somut varlığı işaret eden sözcükler olduğu yukarıda verilen örneklerden de anlaşılmaktadır. köpek için *kuçukuçu,* ördek için *vakvak,* kedi için *pisi*, yumurta için *gıgı* gibi. Konuyla ilgili AKSAN'ın açıklamaları da bunu destekler niteliktedir.

AKSAN, kavram (gösterilen) ↔ ses bileşimi (sözcük) şemasıyla kavramın dünyadaki nesnelerle ilişkisini, özellikle ruhbilimcilerin ve dil felsefesiyle uğraşanların çözmeleri gereken bir sorun olduğunu, *tuz köpek, serçe, gözlük…* gibi somut kavramlarda

[15] Doğan AKSAN, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim,** TDK Yayınları Ankara 1995, s.503, dipnot: 296.

söz konusu olan belli tasarımların *cimrilik, acıma, vicdan, korku, duygusal, karaktersizlik*…gibi ögelerde bulunmadığını ifade eder.[16]

Ancak UYGUR'un "daha üç yaşında, dört yaşındayken hiçbir görülür nesneyle ilgisi olmayan, alabildiğine karmaşık dilsel bağlar kurmaya yarayan, sözcükleri rahatlıkla kullanıyordu."[17] açıklaması etrafında sık sık kullanılmasına/işitilmesine bağlı olarak çocukların sözcükler arasında ayrım gözetmediğini göstermektedir.

Çocuk dili, bir dilbilim terimidir. Ancak Türkiye literatüründe bakir kaldığı, *çocuk edebiyatı* kadar işlenmediği düşünülmektedir. Hangi sözcüklerin *çocuk dili*ne ait olduğu/olmadığı gibi karanlık noktaların aydınlatılması, yapılan tanımlardan yola çıkarak *çocuk dili* sözcüklerinin kapsam ve sınırının belirlenmesi, bunun için de Sözlük(ler) hazırlanması önem arz etmektedir. Terim olarak hak ettiği değerin anlaşılabilmesi, idraklerde yer etmesi için de **çd.** olarak önerdiğimiz kısaltmanın dikkate alınmasını umuyoruz.

KISALTMALAR ve KAYNAKLAR

AKSAN Doğan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim,** TDK Yayınları Ankara 1995.

BSTS Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü

DBTS Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü

DilBTS Dilbilim Terimleri Sözlüğü

GTS Güncel Türkçe Sözlük

GrTS Gramer Terimleri Sözlüğü

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama.

İLHAN Nadir, "Çocukların Dil Edinimi, Gelişimi ve Dile Katkıları", Manas Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi,** S 13, Bişkek 2005, s.155-160.

KARAAĞAÇ Günay **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 2013.

KARACAN Elvan "Bebeklerde ve Çocuklarda Dil Gelişimi", **Klinik Psikiyatri Dergisi**, C 3, S4, 2000, s. 263-268.

ÖZBAY Murat, "0-6 Yaş Grubu Çocuklarındaki Dil Gelişiminin Türkçe Öğretimi Açısından Önemi", **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, 17 Bahar, Ankara 2001, s. 97-103.

PERRY Bruce D., "How Young Children Learn Language", **Early Childhood Today Magazine**, http:// teacher.scholastic.com/products/learn_language.htm

TDGrTK Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu

UYGUR Nermi, "Pınar'ın Türkçesi", **Türk Dili**, Yıl 18, C XX, S 212, 1 Mayıs 1969, s.97-107.

[16] Doğan AKSAN, **age.,** s.503.
[17] Nermi UYGUR, "agm", s.105.

YORGANCIOĞLU Onur, “Kıbrıs-Türkiye Çocuk Dili Sözcükleri”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, 3(4), 1997, s.435-442.

ZÜLFİKAR Hamza, **Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler,** TDK Yayınları, Ankara 1995.

ANA HATLARI İLE CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE SANAT EĞİTİMİNİN GELİŞİM SÜRECİNE GENEL BİR BAKIŞ

Başak Lütfiye SEYHAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı

Özet

Ülkemizde sanat eğitiminin gelişimi, Cumhuriyet'in kurulması ile ivme kazanmış ve daha planlı, formel bir süreç içerisinde gelişmiştir. Bununla birlikte ülkemizde sanat eğitiminin formel çizgide gelişim süreci Cumhuriyetin ilanından önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar uzanmakta olup; informel ve geleneksel yöntemlerle olan sürecin izlerini Selçuklular dönemine kadar sürmek mümkündür.

Bu yönüyle, ülkemize görsel sanatlar anlamında sanat eğitiminin ana hatları ile tarihsel gelişim sürecine bakıldığında, Anadolu coğrafyasında kurulmuş Türk devletleri sıralaması içinde, dönemsel süreklilikte sınıflandırma kolaylığı olması bakımından, günümüzden geriye doğru kısaca Cumhuriyet öncesi ve sonrası sanat eğitiminin yönü ve aşamaları olarak gruplamak yaygın biçimde kabul gören bir yaklaşımdır.

Tarihsel süreklilik bağlamında ele alınmasının yanı sıra, sürecin kurumsal, planlı eğitim sistemi ve müfredatı içerisinde sistematik biçimde yer alıp almaması ile eğitimde uygulanan yöntemler açısından ise daha ziyade formel/informel, geleneksel ve bilimsel yöntemler olarak alt başlıklarda değerlendirmek mümkündür.

Her iki bağlama göre değerlendirildiğinde, ortak bileşkede görsel sanatlar anlamında sanat eğitimi, Selçuklular ile Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yenileşme hareketlerinin başlamasına kadar olan süreçte, daha çok usta-çırak ilişkisi içerisinde geleneksel yöntemlere dayanmakta ve örgün eğitim içerisinde yer almamaktadır. Bu dönemlerde sanat eğitimin, kaynağını ağırlıklı olarak İslam dini, kültürü ile Orta Asya, Orta Doğu kültürünün Anadolu coğrafyasına yansıyan kültürel etkileşiminden aldığı söylenebilir.

Geleneksel usta-çırak ilişkisi yöntemi ile informel eğitimden örgün eğitimde planlı bir sürece geçişin ilk izleri Osmanlı'da yenileşme hareketlerinin başladı dönem ile birlikte görülür.

Görsel sanatlar ve resim eğitimi anlamında sanat eğitiminin eğitim kurumlarında müfredata dahil edilmesi ilk defa Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde, sürecin getirdiği askeri zorunluluklar çerçevesinde yenileşme hareketlerinin başlamasıyla olmuştur.

Söz konusu ihtiyaç gereği, 1773'tarihinde ilk defa askeri okul müfredatına formal anlamda resim dersi ve saati eklenmiş ve gelişen süreçte yöntemsel içeriği açısından kaynağını batıdan almıştır. Ancak bu dönemde resim eğitimi anlamında sanat eğitiminin içeriği, daha çok mesleki anlamda teknik resim, kroki ve harita okuma üzerinedir.

Bununla birlikte mesleki amaçlı teknik resim dersleri veren okulların yanı sıra Meşrutiyet öncesi dönemde Rüştiye ve İdadi okullarında günümüz anlamında ilk amaç ve içeriğine

örnek teşkil edecek şekilde zorunlu resim dersleri de dönem müfredatı ile örgün eğitimde görülmeye başlar.

Bu dönemden, Cumhuriyet'in kuruluşuna ilerleyen süreçte Tanzimat hareketi, devam eden yenileşme çabaları, Jön Türklerin eğitime yaklaşımları ve diğer etkenler, her alanda olduğu gibi etkisini eğitimde de göstermiştir. Buna istinaden, dönemin ilk ve ortaöğrenimine karşılık gelen kurumlar kadar, yüksek öğrenim düzeyinde de 1883'te Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kurulması ile devam eden süreç, Cumhuriyetin ilanı ile hız kazanmıştır. Böylece ülkemizde sanat eğitiminin yönü, örgün eğitimde planlı, bilimsel, kurumsal çerçevede ele alınan bir kimlik kazanmıştır.

Bu amaçla ülke dışına öğrenci gönderilmesi, diğer sanat eğitim kurumlarının açılması, bu kurumlardan yetişen ressam ve sanat eğitimcilerinin ülkenin farklı bölgelerine hizmet götürmeleri, açılan sergiler ve diğer etkinlikler ile kurumsal anlamda sanat eğitiminde günümüze dek oldukça yol kat edilmiştir. Bu süreçte, ülkemizde yüksek öğrenim düzeyinde var olan eğitim kurumları nicel ve nitel bakımdan gelişmiş, yanı sıra, bu alanda orta öğretim düzeyinde bulunan eğitim kurumu eksikliği, ilki 1989 yılında İstanbul'da açılan ve günümüzde ülkemizde bu alanda ihtiyacı karşılayan Güzel Sanatlar Liseleri'nin kurulması ile orta öğretim düzeyinde de sanat eğitiminin ülkemiz kurumsal ve niteliksel ihtiyacına karşılık vermiştir.

Bu araştırma, ağırlıklı olarak, sanat eğitiminin görsel sanatlar anlamında örgün eğitimde yer alarak kurumsallaşması ve bu çerçevede gelişim aşamalarını kapsayan sürece dair belirgin özellikleri, ana hatları ile Cumhuriyetin kurulmasından önceki süreçten günümüze tarihsel süreklilik çerçevesinde, genel bir perspektif ekseninde sunmayı amaçlamakta olup, içerik ve verilen örnekler bu bağlam üzerinden ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, eğitim, görsel sanatlar, kurumsallaşma süreci, tarihsel gelişim

A GENERAL VIEW OF THE DEVELOPMENT PROCESS OF ART EDUCATION IN TURKEY FROM PRE- REPUPLICAN PERIOD TO PRESENT

Abstract

Development of art education in our country, gained momentum after foundation of Republic and developed through a more planned formal process. Moreover, development process at formal line reached out late Ottoman Empire before the foundation of the Republic; and it is possible that informal and traditional process traced back to Seljuks.

With this respect in case we examine the historical development process of art education with the main lines in terms of visual arts, among Turkish States ordering founded in Anatolian geography in order to classification easiness in terms of continuity from present to past it is well accepted approach briefly as direction and stage of art education after and before the Republic.

In addition, to be dealt in continuity context, it is possible to evaluate in subheadings like formal/informal, traditional and scientific methods much more with regards to applied methods, weather it takes part in curriculum and planned education system systematically or not

If we evaluate according to both context, art education in the meaning of visual arts much more relay on traditional master-apprentice relationship and it did not take part in the process until innovation movements began during late Ottoman and Seljuks. It can be said that the source of art education consisted mainly cultural reflections of Islamic religion, culture and Middle Asia and Middle East culture in the Anatolian Geography. The first traces of transformation were seen from master-apprentice relation method and informal education to a planned process in formal training jointly the starting period of innovation movements in Ottomans.

Art education in terms of visual arts and painting education attached to curriculum in educational establishments by the beginning of innovation movements first in the frame of military obligations which were brought by the process during the regression period of the Ottoman Empire.

Because of necessity at issue, in 1773 painting lesson and hour was attached to military school curriculum formally and during development process, resource in terms of management content was taken from the West. However, in this period in the meaning of painting education the content much more included outline drawing and map reading, technical drawing vocationally.

Furthermore, besides the schools that taught technical drawing, During Pre-Constitutional Monarchy Period in Ottoman Junior High School and High Schools obligatory painting lessons were began to be seen in formal education with periodic curriculum in the meaning of nowadays forming a sample of the first target and content.

From this period, the process until the foundation of the Republic, Reorganization movement, innovation efforts, approaches to education of Young Turks, and the other effects, affected education same as the other areas. Based on this the process that was going on establishment of Fine Arts School at higher education in 1883 as much as the establishments like primary and secondary schools, gained speed after foundation of the Republic. Thus in our country, the direction of art education developed identity which discussed in organizational, scientific and planned frame in formal education.

For that purpose, with sending students to abroad and establishment of the other art education organizations, painters, which were graduated from these organizations took service in different regions of the country, exhibitions which was held, and other activities with regards to organizational meaning until present has highly covered a distance.

In this process in our country Educational organizations has developed, in terms of quantitative and qualitative besides inadequacy of educational organizations at secondary education in this area, respond to the organizational and qualitative need establishment Fine Arts High Schools met quantitatively and qualitatively needs.

This study mainly aims to exhibit in a general perspective axis and content, given samples will be discussed in this context in terms of visual arts taking part in formal education and institutionalization in this frame significant specialties with the main lines from before the foundation of Republic to present in the frame of historical continuity.

Keywords: Art, education, visual arts, institutionalization process, historical development.

GİRİŞ

Sanat Eğitimi Gelişim Sürecine Genel Bakış

Sanat eğitimi ya da daha doğru bir deyişle sanatta eğitim, kimi düşünürlerce Plato'ya kadar indirilmekte, kimilerince de ancak 20. yy.'da söz konusu edilebilecek bir etkinliğe kavuşmuş kabul edilmektedir (San: 1979,2).

Antik çağda genç sanatçılar için resim derslerinin genel bir biçiminin var olduğu söylenebilir. Plato, Aristotales, Plotinos resim öğrenimine yazılarında değinmişlerdir (Aydemir'den Aktaran Seyhan:2002,23). Aristotales (M.Ö. 384-M.Ö. 322) gencin eğitiminin bütünlüğü için iyi bir resim dersine önem verirdi. O, bu konudaki görüşünü *"Poetika"* da yazdı. Roma'da resim dersleri genç sanatçıların yetişmesi ve el sanatlarının belirli mesleklerine hazırlıkla sınırlı kalmıştır. Bu önemli bir bulgudur. Bundan sonraki önemli izleri ortaçağda görüyoruz. Ortaçağda resim dersleri manastır okullarında veriliyordu. Bu dönem, büyük bir özenle yapılan kopya eserlerle sınırlı kalmıştır. Genelde yapım tekniğine yönelik resim dersleri verildiği bilinmektedir (Aydemir'den Aktaran Seyhan:2002,24). Daha sonraki yıllarda sanat eğitimi, her yönüyle Antik çağla ilişkisi kurularak yenilikler ve yeni düşünceler üreten "Aydınlanma" çağında görülür. Bu devirde sanat bireyin eğitiminde önemli bir yer tutar. (Kırışoğlu'ndan Aktaran Seyhan:2002,24). Ayrıca Rönesans döneminin ünlü sanatçısı Leonardo da Vinci (1452-1519) bu dönemde uzun süre yararlanılan kopya yöntemini bulmuş ve bu yöntemin izleri batıda 17.-18. y.y.'a kadar görülmüştür (Seyhan:2002,24).

Sanat eğitimi, antik dönemden itibaren, fen, felsefe tarih gibi alanlarla bağlantı kurmuştur. Aydınlanma dönemi ile birlikte sanat, bireyin eğitiminde önemli bir konuma sahip olmuştur. 1800'lü yıllarla birlikte sanat, burjuva sınıfı ile ilgili bir değer olarak ele alınmıştır. Burjuvazi kendi sistemiyle birlikte eğitsel anlamda tasarılarını geliştirmek, uyumlu kişiliklerini yetiştirmek için, sanatı önemli bir araç olarak görmüştür (San'dan Aktaran Kumral:2008,26). İdeal uyum, aynı zamanda sanatın seçkin olması anlayışını beraberinde getirmektedir. Sanatın ideali yansıtması ve estetiğin kazanımlarından yararlanmak, seçkinlerin ayrıcalığı durumuna gelmiştir (Kumral:2008,26). 19. yüzyıl Batı toplumlarında endüstrinin gelişmesine bağlı olarak okullarda sanat derslerine ihtiyaç duyulmuştur (Kırışoğlu, 2005: 14-15).

En geniş anlamıyla sanat eğitimi, eğitimin bir dalı olarak, estetik, sanat tarihi, eleştiri ve uygulama ile eğitim ve öğretimin bütün sorunlarıyla ilgilenir (Arda:2000,9). Kimi zaman yalnızca Plastik Sanatlar kapsamına alınabileceği gibi, çağdaş bir yaklaşımla görsel, işitsel, sözel ve dramatik sanat dallarının tümünü de kapsayabilir (Erbay: 1997,4). Bu dalların tümüyle ilgili olarak okul öncesinden yüksek öğrenime kadar her aşamadaki sanat eğitimi ve öğretimiyle ilgili kuramsal ve uygulamalı çalışmalara *"Görsel Sanatlar Eğitimi"* ya da yalnız *"Sanat Eğitimi"* diyebiliriz (Buyurgan vd.: 2012,2).

Sanat eğitimi *"bütün sanat dallarını kapsayan eğitim süreci"* olarak bilinmektedir. Okullarda verilen görsel sanatlar dersi(…), sanat eğitimidir (Atalay:2013,81). Vural'a göre sanat eğitimi, sadece sanatçı yetiştirmeyi değil; kişiye estetik duyarlılık kazandırmayı da amaçlamaktadır (Vural'dan Aktaran Atalay:2013,80). Bugün sanat eğitimi denince, yalnızca bir öğretim dalı değil, eğitim ve öğretimi tümüyle kapsayan ve onları yenileyen bir ilke anlaşılmaktadır (San: 1979,3).

20. yy.'ın başından bu yana sanat eğitimi kavramı kavramsal ve genel anlamda, güzel sanatların tüm alanlarını ve biçimlerini içine alan, okul içi ve okul dışı yaratıcı sanatsal

eğitimi tanımlamaktadır. Dar anlamında ise okullardaki ilgili bölüm ve sınıflarda bu alana ilişkin olarak verilen dersleri tanımlar. Yukarıdaki yaygın ve tümel anlamında kullanıldığı özellikle belirtilmedikçe sanat eğitimi, daha çok *"plastik sanatlar alanında"* verilen eğitim biçimi biçiminde anlaşılmaktadır. Her iki durumda da sanat eğitimi, yetişkinden çok, yetişmekte olanların genel eğitim süreci içinde ele alınmaktadır (San:1983,19). Plastik sanatlar eğitim sistemi; örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden oluşur. Örgün eğitim; okul öncesi eğitimi, temel eğitimi, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsarken, yaygın eğitim; örgün eğitimin yanında veya dışında düzenlenen planlı eğitim faaliyetlerini kapsar (Erbay: 1997,61).

Sanat eğitiminin kendi alanına yakın diğer bilim dallarıyla tam bir paralellik içinde bağlantılarının olduğu ve birbirlerini destekleyip, tamamladıkları görülür. Örneğin Estetik, Sanat Tarihi, Sanat Felsefesi, Psikoloji, Arkeoloji, Tarih ve Felsefe birbirlerinden bağımsız olmayan önemli disiplin alanlarıdır (Artut,2001:91). Genellikle çocuğun sanatsal gelişim merkezli olan bu konuda başta sanat eğitimcileri olmak üzere Psikologlar, Estetikçiler, Eğitimciler, Sanatçılar, Tarihçi ve Antropologlar birlikte çalışarak tarihsel gelişim süreci içinde günümüze kadar konuya ilişkin değişik alternatifler yaratılarak uygulama alanlarını geliştirmişlerdir (Artut,2001:93). Dolayısıyla sanat eğitimi tarihinde, sanat eğitimine yönelik bilimsel araştırmaların geçmişi eski değildir. Bu alanda sanat eğitimcileri, psikologlardan ve bilim adamlarından oluşan ilk bilimsel ciddî araştırma ve incelemeler 1960'lı yıllarda kendini göstermiş olmakla birlikte ilk hareketler 19.y.y'ın ortalarında başlamıştır (Artut,2001:93). 19. yüzyılın son çeyreğinde (…) sanatın eğitim boyutu ortaya çıkar. 19. Yüzyılın yarısından başlayarak öncelikle endüstrileşen ülkelerde sanat eğitimine ilginin arttığı görülür. Sanat eğitimi, Avrupa'da kültür çöküşüne ve insanın kendine yabancılaşmasına karşı bir önlemle hareketi ve bir eğilim akımı olarak belirmeye başlar (Etike: 1995,19).

Sanat eğitiminin kuram olmaktan çıkıp, topluca konuşulması, uygulamaya geçiş yönünde adımların atılması Almanya'da 1890'larda başlamaktadır (San: 1977,2). Bu bağlamda sanat eğitimi 19. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak ve 20. Yüzyılda, öncelikle endüstrileşme sürecinde başta giden ülkeler olmak üzere başlayıp gelişmiş ve giderek yayılmıştır. Sanat eğitimi gelişmiş ülkelerde bir eğitim akımı olarak ortaya çıkmıştır (Etike: 1995,33).

Almanya'da giderek sanayileşmenin gelişmesi ve günlük kullanım için üretilen fabrikasyon seri çoklu ürünlerin bile işlevsel, fonksiyonel özelliklerinin yanı sıra, aynı zamanda estetik ve ürün pazarlama politikasını olumlu etkileyecek göze hoş gelen tasarımlara ihtiyaç doğması, bu alanda elemanların yetiştirilmesi amacıyla sanat eğitimi kavramını gündeme getirdi. Almanya'da açılan Bauhaus okulları bu amaçla kurulan okullar oldu. Bu dönemdeki sanat eğitimi anlayışı, dönemin ve ülkenin ihtiyaçları, koşulları gereği, sanat eğitiminin hangi metot yöntemlerle hangi ilkeler üzerine nasıl yapılması gereğine dair kuramsal düzeyden çok, pratik çoğaltılabilir uygulamaya yönelik oldu.

Daha çok iş eğitimi anlayışının egemen olduğu sanat eğitimi, sonraları sezgisel ve imgesel alanları öne çıkartan kuramlarla özgün yerini buldu. Özellikle 19. yüzyılda bilimsel verilerden yararlanılarak, endüstri toplumunun ihtiyaçlarına uygun programlar oluşturuldu. Endüstri toplumunun ihtiyaçları gözetilerek başlatılan iş eğitimi hareketi, kuramdan daha fazla uygulamaya önem verdi. Toplumsal bilinç ve yarar önem kazandı (Sönmez'den Aktaran Ünver:2016,868). 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde başlatılan

Bauhaus ekolüyle temel sanat eğitimi hareketi günümüzde hala devam etmektedir (Ünver, 2016:868).

19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve Alman A.J. Langbehn (1851-1907) ve A. Lichtwark'ın (1852-1914) temsil ettiği sanat eğitimi akımı; kültürel çöküntüye bir önlemi ifade ederken, estetik eğitiminin genel eğitimin özü olması istendi. Konrad ve Lange'ın 1893 yılındaki pedagojik yaklaşımları, estetik yanında ussal yönü ön plana çıkarttı. 1901 Dresten, 1903 Weimar ve 1905 Hamburg kongreleri estetik eğitime vurgular yaptı (Ünver, 2016:868). M. Montessori (1870-1952), Ellen Key (1849-1926), Helen Parkhust (18871959) ve Peter Peterson'un (1884-1952) temsil ettiği çocuktan hareket akımı, çocuğun doğallığını ve özgürlüğünü esas aldı, 1910'lu yıllarda Carl Götze, çocukların çalışmalarında özgür bırakılmaları gerektiğini ifade etti. Bu anlayış 1960'lı yıllara kadar devam etti (San, 1979: 56-65). 1930'lu yıllarda Herbert Read'ın sanat yoluyla eğitim kuramı 1960'lı yıllara kadar etkin oldu. Kendini ifade etmenin tüm yönlerini içeren anlayış, insan bilincinin, yargılama gücünün temelinde duyulara dönük estetik eğitimin olmasını savundu (Read'den Aktaran Ünver:2016:68). 1970 yılında Dick Field, sanat eğitiminde bireysel yaklaşımdan öte, genel bir anlayışın geliştirilmesini önerdi (Ünver, 2016:868).

Günümüzde Avrupa ülkeleri, sanat eğitimini ortak bir duygu oluşturma yöntemi olarak benimsemektedirler. Bu nedenle siyasi ve ekonomik çalışmalara ek olarak sanat eğitiminde; kişisel yerel ve ulusal özellikler dikkate alınarak dil ve duygu birliğine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. 1989 yılında başlayan reform görüşmelerinde, Sanat Yoluyla Eğitim, Sanatta Eğitim, Sanat İçin Eğitim, Sanat ve Hobi kavramları üzerinde duruldu. Avrupa Konseyi Sanat Eğitimi Çalışma Grubu, sanat eğitiminin kalitesini arttırmak ve ortak bir dil geliştirmek için bazı kararlar aldı (Ünver, 2016:869). Avrupa Birliği ülkeleri ortak düşünce, duygu ve davranış biçimlerini geliştirmek için eğitimde ortak çalışmalar başlattılar. 2000 yılında Lizbon'daki toplantı sonrası yayımlanan Lizbon Stratejisi ve 2001 yılında Bologna'da tespit edilen Bologna süreci, yükseköğretim yeterliklerinin hazırlanmasına yönelikti. Bu sürece aynı yıl Türkiye de katıldı. Ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora programlarıyla kazanılması gereken öğrenim çıktıları, ulusal yeterlikler çerçevesi başlığı altında belirlendi. Sözü edilen her düzeyde Sanat Temel Alanı Yeterlikleri ortak başlıklar altında tespit edildi (Ünver, 2016:873).

Son yıllarda sanat eğitim programlarının yapılandırılmasında benimsenen eğitim yöntemlerinde Amerika'dan alınan modernist yaklaşımların payı büyüktür. Ancak sanat eğitim yöntem ve anlayışlarının modernist ya da post-modernist temelli olmaları çağın ihtiyaçlarına uygun yapılandırılmış olduklarını göstermez. Aksine, ülke eğitim alt yapısı ve ihtiyaçları, uygulamaya konulma süreçleri ve nasıl uygulana geleceği ile uygulamaya katılanlarca nasıl algılanacağı ve beklenen amaçlara ulaşıp ulaşamayacağı önem taşır. Ulusal ve uluslararası ihtiyaçları göz önünde bulundurma nitelikli bir sanat eğitimi sürdürmek için daha önemlidir (Aykut:2008,6).

Tarihsel Köklerinden Cumhuriyetin kuruluşuna, Türkiye'de Sanat Eğitiminin Gelişimi

Bir milletin sanat eğitiminin temelleri incelenirken, uygarlık tarihinden bağımsız düşünmenin zorluğu inkâr edilemez. Farklı çağ ve dönemlerde sanata çeşitli anlamlar ve roller yüklense de toplumların uygarlık tarihlerinin sanat tarihleri ile paralel geliştiği söylenebilir. (Alakuş: 2003). Türkiye'de sanat eğitiminin köklü bir geçmişi vardır.

Genel, amatör ve mesleki türleriyle çok yönlü, çok boyutlu bir niteliği olan bu geçmişin kökleri Türk ve Türkiye tarihinin derinliklerine uzanır (Buyurgan:1992,177). Ülkemizde sanat eğitiminin tarihsel gelişimi, geçmişten günümüze doğru izlenen akışı içinde daha önceki dönemlerde oluşan yöntemlere dayalı olarak Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde farklılıklar gösterir (Buyurgan:1992,177).

Genel eğitim içinde *"Sanat Eğitimi"* nin Türkiye'deki tarihsel sürecine dair tespitlere bakıldığında, Türklerin Orta Asya'da ilk kez görüldükleri yüzyıllardan, Cumhuriyet dönemine kadar güzel sanatlara ve bunun eğitimine önem verdikleri görülür (Özsoy'dan Aktaran Alakuş: 2003). Türkler bu dönemlerden İslamiyet öncesi döneme kadar geçen yüzyıllarda heykel, resim, duvar resimleri, minyatür, seramik, mimari gibi birçok alanlarda estetik bir duyarlılıkla sanatsal yetkinliklerini sergilemişlerdir (….) Karahanlılar'dan başlayarak İslâmiyet sonrası Türk kültür ve sanatında, yeni dinin etkisiyle sanatsal alanın ilgi odağında başkalaşımlar görülmüştür (….) Selçuklu hükümdarlar, günümüz atölyeleri anlamında *"Nigarhane"* ve resim enstitüsü anlamında *"Nakkaşhane"*ler yapmışlardır. Bu kurumlarda sistematik bir sanat eğitiminden çok usta-çırak ilişkisine dayanan bir öğretim anlayışı egemen olmuşsa da bunlar sanat eğitimi adına önemli sayılabilir (Alakuş:2003). Selçuklu ve Beylikler Döneminde (1071/1075-1299) sanat eğitimi esas itibariyle Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan eski Türk uygarlığının tarihi derinliklerinden süzülüp gelen kültür kaynaklarına dayalı olmakla birlikte, 10. yüzyılda resmen benimsenen İslam dininin çok yönlü etkilerinden ve Anadolu'da karşılaşılan uygarlığın belirli özelliklerinden izler taşıyan yeni bir oluşum içinde genellikle dinsel düşünce üzerinde; genel karakteri itibariyle Doğu'ya dönük bir anlayış ve yaklaşımla, daha çok göreneksel yöntem ve tekniklerle gerçekleştiriliyordu (Meb Rapor:1991,10-11).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise özellikle ilk evrelerde sanat eğitiminin genel karakter ve yöntemi itibariyle Beylikler dönemi ile Selçuklu İmparatorluğu'nun kültürel birikimine, Orta Doğu Kültürüne yakın bir anlayışla, İslam dininin düşünsel etkisine bağlı, geleneksel yöntemlerle gerçekleştirildiği bilinmektedir.
Osmanlı döneminde (1299-1920/1923) sanat eğitimi özellikle ilk evrelerde Selçuklu ve Beylikler döneminde sağlanan birikimine dayalı olarak (…), genellikle dinsel yapı üzerine temellenen bir yapı içinde, genel karakteri itibariyle Orta ve Yakın Doğu'ya dönük bir anlayış ve yaklaşımla, daha çok kendine özgü geleneksel yöntem ve tekniklerle gerçekleştiriliyordu (Buyurgan:1992,178). Osmanlı döneminin son evrelerinde ise sanat eğitimi ilk evrelerden itibaren oluşup gelişerek, orta evrelerde doruğa ulaşan geleneksel sistemin yanı sıra (…), genel karakteri itibariyle Batıya dönük anlayış ve yaklaşımla daha çok batılı yöntem ve tekniklerle geliştirilmeye çalışan yeni bir oluşum halinde yürütülüyordu. Böylece Osmanlı Döneminin son evresinde sanat eğitimi bir yanda gelenekseli, öbür yanda yenisi olmak üzere ikili bir sistem görünümü içine girdi (Meb Rapor:1991,10-11). (….), İmparatorluğun son yıllarında iyice belirginleşen bu süreç, Cumhuriyet döneminde yeni bir netlik kazandı (Buyurgan:1992,178).

Türkiye'de gerek teknik, gerekse biçimsel anlamda yenilenme, çağdaşlaşma ya da başka bir deyimle Batılılaşma serüvenlerine bağlı bir görsel sanat eğitimi, Osmanlı Ordusunun modernizasyonu çerçevesinde ilk kez askeri okullarda başlatılmıştır (….) Bu eğitimde asıl amaçlar, askeri ve stratejik ihtiyaçlara dönük olduğu halde, bu okullardan pek çok resim sanatçısı yetişti ve bu asker sanatçılar, görsel sanat eğitiminde çağdaşlaşmanın alt yapısını oluşturdular (Tansuğ:1997,93). (…), Ülkede özellikle orduyu modernleştirme çabaları, Batı yöntemlerine uygun eğitim yapan askeri okulların

kurulmasını gerektirmiştir. İlki Mühendishane-i Berrii Hümayun adını taşıyan askeri okullarda (1793-94), daha çok askeri amaçlarla yeni resim teknikleri öğretilmeye başlanmış, böylece Batı perspektif kuralları ile nesneyi iki boyutlu yüzey üzerinde modle ederek göstermeye yarayan ışık-gölge uygulaması gibi kurallar resim eğitiminin programı içinde yer almıştır (….) Mühendishane-i Berrii Hümayun'u Harbiye (Kara Harp Okulu) (1831) ve Bahriye (Deniz Harp okulu) gibi yenileri izlemiştir. Ressam sınıfından subayların da yetiştirildiği belgelerden anlaşılan Mühendishane, Batı usulünde resim yapan ilk önemli sanatçıların yetiştikleri okuldur (Tansuğ:1993,51).

Resim öğreniminin askeri eğitim programı içinde kaçınılmaz olduğu Mühendishane-i Berrii Hümayun'dan da önce,saraydan gizli bir hendese odasının devamı niteliğinde olan Mühendishane-i Bahrii Hümayun, bu eğitimin en basit şekliyle ilk kez gündeme geldiği bir askeri okuldur. Fakat Berrii Hümayun'da Bahrii Hümayun'dan daha iyi örgütlenmiş bir eğitim sistemi benimsendiği için, sanatçıların yetişmesinde daha verimli koşullar ortaya çıkmıştır (Tansuğ:1993,52). Böylece ilerleyen yıllarda gelişme gösteremeyen ve dersin içeriği daha çok mesleki teknik çizim ve krokilere dayanan bu okul, kendisinden daha iyi bir eğitim sistemi üzerine yapılanmış olan ve 1793'te açılan Mühendishane-i Berr-i Hümayun ile birleştirilmiştir (Seyhan:2002,28). 1827 yılında Fransızca öğretim veren Mekteb-i Tıbbiye, 1834 yılında da Mekteb-i Harbiye açılmıştır (Bingöl:2007,57). 1827 tarihli Mekteb-i Tıbbiye'de mesleki içerikli resim derslerinin olduğu görülür. Daha sonraları 1834 yılında açılan Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de ağırlıklı olmamakla birlikte batı tarzı resim dersleri verilir (Seyhan:2002,28).

19. yy.'da askeri ve sivil okullar programında resim derslerinin yanı sıra, mimarlık ve heykel eğitimi de yer almıştır. 1835'te uygulamaya konan bir programla resim eğitimi için Viyana, Berlin, Paris, Londra'ya iki yıl içinde 12 asker öğrenci gönderilmiştir (Tansuğ, 1993,s.54). Paris'e gönderilen askeri okul öğrencilerinin iyi yetişmelerini sağlamak ve disiplini sürdürmek amacıyla 1860-61'de bu kentte açılan Mekteb-i Osmani'de elli altmış civarında öğrenci bulunuyordu. Okulun Fransız öğretmenleri arasında Rolrobens resim derslerini yürütmüştür (Tansuğ:1993,54). Ancak burada kısaca sözü edilmesi gereken bir sorun, 1860'ta Paris'te bir Türk okulu olarak açılan Mekteb-i Osmani'nin iyi sonuç alınmadığı için 1874'te kapatılması olayıdır (Tansuğ:1993,53).

Batıya gönderilen asker ressamlar Paris'in o dönemdeki sanat akımlarından etkilenmek yerine, David-Ingres klasizminin akademikleşmiş eğitimi ile Courbet'in etkileri ile dönmüşlerdir. Bu etkilenmelerini çalışmalarına aktarmışlardır (Turani'den Aktaran Altınkurt,2). Bu okullardaki resim dersi etkinlikleri, her ne kadar askerî amaçlı bir haritacılık ya da teknik resim niteliğinde bile olsa, sanat eğitimi bakımından zemin hazırladığı söylenebilir (….)1851-52 öğretim yılından başlayarak mezunlarına altı yıl süre ile *"Ressamlar sınıfı"* gibi bölümlendirmeye giderek resmin gelişmesinde bir alt yapı olmuştur (Renda ve Turani'den Aktaran Alakuş:2003). İlk Türk ressamlar, Mühendishane ve Harbiye'de okumuş subaylar arasından çıktığından, bu okulların aynı zamanda Türkiye'deki resim öğretimi veren ilk kurumlar olmalarından ve mezunlarının resim öğretmeni olarak görevlendirmelerinden dolayı Türkiye'deki sanat eğitimi ve öğretiminde çok önemli görevler üstlenmişlerdir (Alakuş:2003). Güzel Sanatlar Akademisi kurulana dek ve sonraki yıllarda bir süre daha, okullarda resim dersleri bu öğretmenlerce yürütülmüştür (Etike'den Aktaran Alakuş:2003).

19. yüzyılda askeri okulların yanı sıra, çağdaş Batı uygarlığını örnek alan kültür değişimi sürecinde sivil okulların da açılmaya başlandığı görülür (Tansuğ:1993,52-53).

Tanzimat döneminde kurulan ve sonra çoğalmaya başlayan Rüşdiyelerin iyi bir öğretim düzeyini yakalayabilmeleri, iyi yetişmiş öğretmenlerin varlığına bağlıydı. Bu amaçla *"Öğretmen Okulları"* işlevi ile ilk defa 1848'de *"Darülmuallimin-i Rüşdi"* açılmıştır. Bu açılış, Yahya Akyüz'ün belirttiği gibi, *"Türk eğitim tarihinde ve Tanzimat döneminin sivil okullar açılması atılımında çok önemli bir olaydır."* (line.do/tr/turkiyede-sanat-egitiminin-tarihcesi/2014,Nisan).

Eğitimde güzel sanatların önemini vurgulayan, savunan ilk eğitimci İsmail Hakkı Baltacıoğlu'dur (1886-1978) (….) 1940'da inceleme için Avrupa'ya gönderilir. Döndüğünde sanat eğitimi üzerine konferanslar verir. Yazı ve kitapları ile eğitim sisteminin yenileşmesi için çaba gösterir. Resim programları yapar (Bal:1993,14). İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun yanı sıra *"sanat eğitimcisi Tonguç, Türkiye'de resim eğitimine ve resim öğretmeni yetiştirme uğraşlarına yeni bir boyut katmıştır. Ayrıca iş eğitimi aracılığı ile ve sanat eğitimiyle donatılmış üretken bireyler yetiştirme öncülüğü olan köy enstitülerinin kuruculuğunu gerçekleştirmiştir"* (Uz:2008,19-20).

Türkiye'de resim öğretiminin geliştirilmesinde İstanbul Erkek Öğretmen Okulu olarak bilinen İstanbul Darülmuallimin' in de payı büyüktür. Bu okul özellikle 1909'daki Mustafa Satı Bey'in müdürlüğü ve sanat ile eğitimi birleştirmede öncülüğüyle bilinen, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun öğretmenliği döneminde resim eğitimine büyük katkılar sağlamıştır. Satı Bey, bu görevi sırasında okul programına resim ve elişi derslerini koymuş, okul müzelerini kurmuş, toplumda herkesin öğretmen olabileceği düşüncesine karşı çıkarak, öğretmenliğin özel yeteneklere dayanan bir meslek olduğunu savunmuştur (Akyüz'den Aktaran Alakuş:2003).

1910'da Satı Beyin önerisiyle pedagoji ve sanat eğitimi konusunda incelemelerde bulunmak üzere Avrupa'ya gönderilen Baltacıoğlu, iki yıl sonra yurda döndüğünde gerek genel eğitimde gerekse resim (sanat) eğitiminde hem teorik hem de uygulamaya dönük birçok yeniliklere imza atmıştır. Sanata ilişkin başta *"Resim ve Terbiye"* olmak üzere; *"Resmin Usul-ü Tedrisi", "Yazının Usul-ü Tedrisi", "Demokrasi ve Sanat", "Resim Elişleri" ve "Sanat Terbiyesi", "Sanatsal Estetik Yaratma"* bu eserlerinden sadece bir kaçıdır (Aytaç ve Baltacıoğlu'ndan Aktaran Alakuş:2003). Bu dönemde Sıbyan mektebi, mahalle okulları, ilköğretimin son sınıfına denk düşen Rüştiyelerle, ortaöğretime denk gelen idadi okullarında zorunlu resim dersleri yer almaktadır. Bu okullarda öğretmen çizimlerinden kopya edilen geometrik ve bitkisel formlar, natürmort, peyzaj ve taş baskılar dersin konularını oluşturur.

1850'li yıllarda Harbiye, *"Menşe-i Muallimin"* adı altında bir statüye layık gördükleri bazı öğrencileri, askeri ve bazı sivil okulların resim dersi gereksinimlerini karşılamak üzere öğretmenler olarak yetiştirmişlerdir (Tansuğ, 1993). Askerî liselere öğrenci yetiştirmek gayesiyle açılan *"Askerî Rüşdiye Mektepleri"* ne 1869'dan itibaren *"Serbest Resim Dersleri"* konulmuştur. Askerî okulları bitirenler arasından resme yeteneği belirlenenler, bu okullarda sanat eğitimcisi olarak görevlendirilmiştir. Dört yıllık öğrenim süresi olan *"Menşe-i Muallimin"* okulunda resim öğretmeni yetiştirilmiştir (Özsoy'dan Aktaran Alakuş:2003).

Bunu 1863'de Darülfünun (Yüksek Öğretim) okullarının açılması izlemiştir. (Seyhan:2002,29). 1862'de açılan *"İlköğretmen Okulu"* ve 1870'de açılan *"Kız Öğretmen Okulu"* da Tanzimat döneminin yeni anlayışla öğretmen yetiştiren kurumlarındandır. Tüm bu öğretmen okullarında, içinde resim derslerinin de bulunduğu batılı anlamda modern programların uygulandığı görülür. Çağdaş batı uygarlığını örnek

alan kültür değişimi sürecinde sivil okulların da açılmaya başlandığı bu dönemde "İstanbul'da *Galatasaray Mekteb-i Sultanisi* **(**1869**),** *Darüşşafaka Lisesi* **(**1873**)** gibi okullarda Batı dili öğreniminin yanı sıra, resim derslerine de ağırlık verilmiştir" (Tansuğ, 1993: 53). Başlangıçta dil okulları olarak kurulan, gayrimüslim azınlık okulları, giderek gelişmiş ve daha kapsamlı eğitim programları uygulamışlardır. Bu farklı örgütsel yapıdaki okulların uyguladıkları eğitim programlarında birbirinden farklılık göstermişse de genel eğitim programları içinde sanat; zanaatkarlık olarak mesleksel beceriye yönelik çalışmaları içermiştir (Erbay:1997,131).

Bu süreç içinde plastik sanatlar eğitimiyle ilgili açılan kurumlar içinde en önemli yere sahip gelişmelerden bir tanesi, 1883 yılında kurulan ve ilk başta öğrencileri ağırlıkla azınlıklardan oluşup daha sonra Türk öğrencilerin eğiti aldıkları *"Sanayii Nefise Mektebi Alisi"* (sonraki süreçte değişen ismiyle Güzel Sanatlar Akademisi) olmuştur.

Ülkenin kültürel gelişmesinde Güzel Sanatlar Akademisi'nin (Sanayii Nefise Mektebi) açılmasının önemi büyüktür (1883) (Kırışoğlu:1991,41). (…), Sanayii Nefise Mektebinin açılması, Osman Hamdi Bey'in okul müdürlüğüne getirilmesi ile sivil okullarda gerçek anlamda sanat eğitimine başlanmış oldu (Aksel:1995,31). 3 Mart 1883'de eğitime başlayan Sanayii Nefise Mektebi Alisinde (….) Başlangıçta yalnız erkek öğrencilerin kabul edildiği (….) yetenekli Türk gençlerin resim ve heykel bölümlerine (…), geçen zaman içinde rağbet ettikleri görülür (Tansuğ:1993,104). Osman Hamdi Bey'in kurduğu bu okulda resim, heykel, mimarlık ve heykel bölümleri açılmış ve okulu bitiren öğrenciler yurt dışından da eğitimlerine devam etmişlerdir. Avrupa'da sanat eğitimine devam etme geleneği ilerleyen dönemlerde de sürmüştür (Seyhan:2002,29). 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı sanat ve kültür alanında önemli bir işlevi olan (….) Osman Hamdi Bey'in Sanayii Nefise Mektebi'ni kurmasından, (….) Cumhuriyetin ilanından sonra Sanayii Nefise'nin Devlet Güzel Sanatlar Akademisine dönüşmesiyle Batı'ya öğrenci gönderme programı 1980'lere değin süregelmiş ve Türkiye'de resim ve heykel sanatının gelişmesinde Batı dünyasının dolaysız bir etken rol oynamasına çaba sarf edilmiştir (Tansuğ:1993,55). Türkiye'nin tek Akademisi, 1883 yılında kurulan geçmişi Sanayi-i Nefise Mektebi Alisine dayanan İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'dir. Uzun yıllar Fransız geleneğini sürdüren okul, 1930 ve 1968 yıllarında geçirdiği reformlarla çağdaşlaştırılmış, 1965 yılına kadar Güzel Sanatlar Akademisi olan okul, 1965 yılından sonra Devlet Güzel Sanatlar Akademi'si adını almıştır. 1983 yılında da Mimar Sinan Üniversitesi adıyla yeniden örgütlenmiştir (Erbay:1997,143). Akademi çıkışlı ressamlar, sanatçı olmaları yanında uzun yıllar resim-iş öğretmenliği de yapmışlardır. Ne var ki bu sanatçı-eğitimciler çocukları kendi yetişme biçimlerine göre eğittikleri gerekçesiyle yetersiz bulunmuş ve eleştirilmişlerdir. Daha sonra, 1927'de Akademi içinde, resim öğretmeni olmak isteyenlere öğretmenlik formasyonu veren bir kurs açılmıştır (line.do/tr/turkiyede-sanat-egitiminin-tarihcesi/2014,Nisan).

Sanat eğitimi alanındaki diğer hareketler 1908 Meşrutiyeti ile başlar (Gökaydın'dan Aktaran Seyhan:2002,29). Resim-iş dersinin Meşrutiyet döneminin yenileşme hareketine bağlı ve Batı'ya öykünme olarak programlara girdiği söylenebilir (….) Bu derslerde uygulanan kopya yönteminde, doğrudan beceri öğretimine dayalı çalışmalar yapılmaktadır (Kırışoğlu,1991:40). Tonguç kitabında o yılları şöyle anlatır: *"Rüştiyelerde Litografya, canlı cansız modelleri, peyzajları yahut tahtaya çizilen basit krokileri çizdirmek ananesi vardı"* (Tonguç'tan Aktaran, Kırışoğlu:1991,40). (….) Resim dersi örgün eğitim kurumlarında görülmekle beraber içerik bakımından genellikle dinsel ögelerin baskısı altında bulunmaktadır (….) Konu olarak en fazla mesleki çizim ve

krokilerin, geometrik süsleme ile düzenlemelerin veya öğretmenin tahtaya çizdiği şekillerin öğrenci tarafından kopya edildiği yöntemin baskın olduğu görülmektedir (Seyhan:2002,30).

I. Meşrutiyet döneminde, Rüştiye ve İdadilerin ilk beş yılındaki ders programlarında, güzel sanatlar içerikli Hüsn-i Hat ve Resim dersi okutulmakta iken, Darülmuallimat denen kız Rüşdiyelerinin üç yıllık öğretiminde de Resim dersi okutulmaktadır (Akyüz'den Aktaran Alakuş:2003). 1911 yılında, kız öğrencilerinin de sanat öğrenmelerine imkan sağlayan İnas Sanayi-i Nefise Mektebi, Sami Bey'in müdürlüğünde açıldı. Kısa bir süre sonra ise müdürlüğe Mihri Müşfik Hanım getirilmiştir. Kısa süreler içerisinde birkaç müdür değişikliği yaşayarak öğrenim hayatını devam ettiren okuldan, birçok kadın sanatçı yetişmiştir (line.do/tr/turkiyede-sanat-egitiminin-tarihcesi/2014,Nisan).

II. Meşrutiyet'te 1913'te çıkartılan *"İlköğretim Geçici Kanunu"* ile altı yıl olarak zorunlu kılınmış olan ilköğretim programında olduğu gibi, ortaöğretim anlamındaki Erkek ve Kız Sultanilerinde de resim dersine yer verildiği görülmektedir. Rüştiye ve İdadilerdeki resim derslerinde, litografi (Taşbaskı) tekniğiyle figürlü figürsüz modeller ve manzaralardan kopyalar yapılırken, ezber ve hayalden resimler ya da doğaya bakılarak resimler yapılamazdı(Özsoy'dan Aktaran Alkuş:2003).

Yöntem zamanla daha da yozlaşarak salt karatahtaya çizilen resmin öğrencilerce kopyasına dönüşür. Kartpostallardan olduğu gibi ya da büyütülerek kopya da, çalışmalar içinde yer alır. Bu çalışmalarda amaç, çocuğa ne resmin gramerini öğretmek, ne kolaydan zora bir uygulama ile teknik beceri kazandırmaktır (Kırışoğlu,1991:40-41). Böyle bir resim dersinin işlenmesinde meslekten öğretmene gerek yoktur. Okulun yakınında bu işten anladığını sanan, çoğunlukla azınlıklar arasından gelen kişiler bu dersi verir. Daha sonraki yıllarda kopyaya karşı yeğlenen kolaydan zora yöntemi, okullarda bir yenileşme hareketinin (Tedrisat İptidaiye Mecmuası ve bu dergide çıkan Resim-iş eğitimine ilişkin yazılar) sonucu olarak görülebilir (….) Ancak, daha sonraki yıllarda (1915) Yeni Fikir dergisinde İ. Hakkı Bey'in *"Resim Öğretmeninin Yolu"* adlı makalesi ile, *"Resim Usulü Tedrisi"* adlı el kitabı yayınlanır (Kırışoğlu: 1991,42). Buna karşın, günümüz Mesleki ve Teknik liselerine benzer özellikteki sanayi mekteplerinde ise, geometrik motifler ve özellikle arabesklere dayalı programlar yürütülmekteydi (Özsoy'dan Aktaran Alkuş:2003).

Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Sanat Eğitimi Gelişiminde Tarihsel Süreç

Cumhuriyet döneminde (1920/1923'ten günümüze) ise sanat eğitimi, Osmanlı döneminin son evrelerinde sağlanan yenilikçi birikime dayalı olarak (…), çağdaş bir anlayış ve yaklaşımla, daha çok modern yöntem ve tekniklerle gerçekleştirilmesi esas olan yepyeni bir oluşum ve yapılanma sürecine girdi (Buyurgan:1992,178). 13 Mart 1924 tarihinde o zamana kadar geçici öğretmen *(seyyar muallim)* kabul edilen resim öğretmenleri *"Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu"* ile bu statüden kurtulur ve özlük haklarında diğer öğretmenlerle eşit düzeyde yer alır (Seyhan:2002,30).

Amerika'dan Türkiye'ye davet edilen eğitimci John Dewey'in de getirildiği dönem aynı tarihtir (Seyhan:2002,31). Dewey'e göre okul bir laboratuvardır. Bu anlayışla, atölye düzeni ve zanaat çalışmalarına dayalı bir ilkokulu kendi ülkesinde kurmuştur ve başka

ülkelere de benzer nitelikte okullar önermektedir. Dewey Türkiye'deki incelemelerini, rapor olarak yetkililere sunar. Bu raporda, Türk eğitim sistemini düzeltecek olanların yine Türk uzmanlar olduğunu belirtmiş, bunun için de bir uzman kadrosunun yetiştirilmesine önem verilmesini istemiştir. Ayrıca öğretmenlerin mesleki gelişimi için Avrupa'ya çok sayıda öğrenci gönderilmelidir (Uz, 2008:13).

Batı'da yapılan çalışmalar ve yöntemlere karşın, Türkiye'de özellikle 1925 John Dewey raporundan sonra gelişen sanat eğitimi bilinci sonucunda sanat eğitimcisi yetiştirme çabaları ile birlikte bu alanda bazı çalışmalar görülmektedir (Gel: 1990,188). Bundan sonra 1925 ve 1926 yıllarında Almanya'dan eğitimci Stiehler ve Frey davet edilir. Bu eğitimcilerin verdikleri raporlar değerlendirilir. Bu raporlarda J. Dewey ve Stiehler'in sanat eğitimiyle ilgili olarak hazırladıkları ayrıca bir bölüm yer almaktadır (Seyhan:2002,31). Bunlardan J. Dewey'nin raporu 1926 yılında uygulamaya koyulmuştur (line.do/tr/turkiyede-sanat-egitiminin-tarihcesi/2014,Nisan).

1926'dan başlayan dönemden itibaren 1929'a kadar dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'dir. Bu üç yıllık süre içinde bahsedilen önemli değişikliklerin yanı sıra 1926'da Ankara'da resim ve elişleri öğretmenleri için, Frey ve Stiehler'in öğretmenliğinde *"İş ilkelerine Dayalı Öğretim Kursu"* açılmıştır (Seyhan:2002,33). 1926'lı yıllar da dahil olmak üzere Cumhuriyetin ilk on iki yılında ortaokullara resim öğretmeni yetiştiren tek okul ise 1927 tarihinde adı *"Güzel Sanatlar Akademisi"* olarak değiştirilen Sanayi-i Nefise Mektebi'dir. Bu okullardan mezun olan sanatçıların bir kısmı yurt dışına giderek eğitimlerine devam ederken, bir kısmı yurt dışından dönenlerle beraber memleketin çeşitli yerlerinde sanatçılıklarının yanı sıra resim-iş öğretmenliği de yapmışlardır. Ancak bu sanatçılar zaman zaman mesleki ve pedagojik formasyonları olmamasından dolayı iyi eğitim yapamadıkları gerekçesiyle çeşitli eleştirilerle karşılaşmışlardır (Seyhan:2002,32). 1927'de Sanayi-i Nefise Mektebi'nde bir resim öğretmeni kursu açılmış ve ayrıca resim öğretmeni olmak isteyen okul öğrencileri için pedagojik formasyon dersleri verilmeye başlanmıştır (Balcı:1990,37).

Dewey'in raporu üzerine, ortaokullara öğretmen yetiştirmek üzere Ankara'da 1926 yılında Gazi Orta Öğretmen Okulu *(Gazi Eğitim Enstitüsü)* açılır (Seyhan:2002,32). Türkiye'nin özellikle *"iş eğitimi"* kapsamında eğitime gönderdiği gençler için, Almanya'daki Bauhaus hareketi önemli bir uyaran olarak yeni eğitim projeleri için örnek oluşturmuş ve Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinde yeni bir açılım olarak 1932 yılında resim eğitimi, iş eğitimi prensiplerini de önemseyen *"resim-iş bölümü"* kurulmuştur. Bauhaus ve Pestalozzi *(iş içinde, iş vasıtası ile eğitim)* bağlamındaki bu toplumsal eğilim, köy enstitülerinin kuruluşunun da temelini oluşturmuştur (Pekmezci'den Aktaran Uz:2008,25). Gazi Eğitim Enstitüsü'nün ve onun bünyesinde kurulan resim-iş bölümünün kurucularının çoğunluğu Almanya'da eğitim görmüş eğitimcilerdir ve o dönemde Almanya'da sanat eğitimi hareketi olan Bauhaus'dan etkilenmişlerdir (Uz:2008,25). Bunu Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde (…) 1937'de de Müzik bölümlerinin açılması izlemiştir (Balcı:1990,37). Aynı zamanda ilk, orta ve lise resim-iş programları yeniden düzenlenir, atölyeler kurulur, yurt dışına öğrenciler gönderilir (Seyhan:2002,32).

Resim-iş bölümünde, gelecekte kurulacak köy enstitülerin temelinin atılmaya başlanıldığı görülmektedir. Resim-iş eğitiminin uygulamaya elverişli olması, buna zemin hazırlamıştır. Öyle ki, üretim içinde eğitim olan köy enstitülerinin temelini, uygulama oluşturmaktadır (Uz:2008,25-26). Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nün

yararlandığı öğrenci kaynağı en çok İlk Öğretmen okulları, İstanbul İlk Öğretmen Okulu'ndaki Resim Semineri ve 1947'den sonra köy enstitüleri olmuştur (Altunya'dan Aktaran Uz:2008,26). Tonguç,1932-1933 öğretim yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'nde resim-iş bölümünü kurarak burada önemli denemeler gerçekleştirmiştir. Daha sonra kurduğu köy enstitülerinin yöneticilerini burada tanıdığı öğrenciler arasından seçmiş, Gazi Eğitim Enstitüsü'nün yetiştirdiği öğretmen müfettiş ve yöneticiler aracılığı ile çağdaş eğitim düşüncesinin yaygınlaşmasına çok önemli katkılarda bulunmuştur. Resim-iş bölümü de bu konuda ayrı bir öneme sahiptir (Altunya'dan Aktaran Uz:2008,25)

1932 yılında, Halkevleri ve Halk Odaları açılmıştır (Bingöl:2007,95). (…)1932'de Atatürk tarafından kurulan ve sayıları 1951'de 477'yi bulan Halkevleri de sanatsal gelişime katkıda bulunan kuruluşlardır. Bu yıllarda Halkevlerinde kurulan dokuz çalışma kolundan birisi günümüz sanat eğitimi anlayışına yakın etkinliklerden oluşuyordu (Seyhan:2002,33). Yaygın ve yetişkin eğitimde son derece yararlı olan bu kollar şunlardır: 1) Dil, edebiyat ve tarih, 2) Güzel Sanatlar, 3) Temsil, 4) Spor, 5) Sosyal Yardım, 6) Halk dershaneleri ve kursları, 7) Kütüphane ve Yayın, 8) Köycülük, 9) Müze ve Sergi (Balcı:1990,37).

1925 yılından itibaren, örgün eğitimde resim, elişi ve müzik derslerinin koyulması; yaygın eğitimde 1932 yılında açılmaya başlanan Halkevleri; daha da kabarık sayıdaki Halkodaları ve nihayet Halk Eğitim Merkezleri, sanat eğitimini geniş kitlelere götürmeyi amaçlıyordu. Halkevleri, güzel sanatlar yoluyla vatandaşları çalışmaya yöneltmek, yurdu güzelleştirmek, güzel sanatları sevdirmek ve yaymak için kurulmuştu. O yıllarda, sanatçıların eserlerini sergileyebileceği sanat galerilerinin bulunmaması sorununa çözüm getiren Halkevleri'nin, Türkiye'de sanatın desteklenmesi ve geliştirebilmesi yolunda önemli bir yeri vardır (line.do/tr/turkiyede-sanat-egitiminin-tarihcesi/2014,Nisan).

(…) 1930'lu yıllardan sonra plastik sanatlarda da hızlanan çağdaşlaşma çalışmaları özellikle kendisini, sanatçıların Anadolu imajını modern bir tarzda sunması ile ortaya çıkmıştır. 1936 yılında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde reform yapılmış ve 1939 yılından itibaren de Devlet Resim Heykel Sergisi düzenlenmeye başlamıştır(Bingöl:2007, 162).

GEE-RİB'ünden resim-iş öğretmenlerinin yetişmeye başladığı yıllardan beri genellikle ilkokullarda resim derslerinin sınıf öğretmenlerince verilmekte olduğu bilinmektedir. Ülke genelinde uygulanan ortaokul programlarında ise, durum biraz farklıdır. Etike'nin tespitlerine göre, 1930, 1938, 1949 ortaokul programları resim dersleri, önceleri oldukça yalın ve yüzeysel iken, 1949'da en gelişmiş biçimine ulaşmıştır. Bu yıllarda Resim derslerinin program bütünün içindeki yeri uzun yıllar %3'lük oranını korumuş, ancak amaç, içerik, yöntem ve değerlendirme bakımından ise, 1950'ye doğru daha çok gelişmiştir (line.do/tr/turkiyede-sanat-egitiminin-tarihcesi/2014,Nisan).

1938 programında bilinçli olarak belirlenen hedeflerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlara dönüşmesi için somut çabaların programlara yansıdığı görülmektedir. Ayrıca 1938'de başlayan geleneksel disiplinlere dönüş eğilimi sonucu, resim ders saatleri azaltılmış ve programlarda ağırlık sosyal bilgilere verilmiştir (line.do/tr/turkiyede-sanat-egitiminin-tarihcesi/2014,Nisan).

Sanat eğitimi alanında yapılan gelişmeler 1935-37'li yıllara kadar daha ağırlıklı olarak yer alır. 1938'li yıllardan itibaren ise ders programlarında geleneksel disiplinlere dönüşün daha ağırlıklı olduğu ve bu tarihe kadar iki saat olan sanat, yazı ve iş derslerinin azaldığı görülür. Bu tarihlerden itibaren 1949'lu yıllara kadar ders programlarında önemli bir değişiklik yer almamakta, yalnız haftada l saate inen resim dersleri devam etmektedir (Seyhan:2002,33).

1938-1949'lu yıllarda geleneksel disiplin ve anlayışlara dönük uygulamaların baskın olması ve resim eğitimi adına yapılan gelişime yönelik çabaların duraksamasına karşılık, birkaç önemli gelişmenin daha başlatılma gayretine girildiğini görüyoruz (Seyhan:2002,34).

1940'lı yıllarda sanat eğitimi ve iş-eğitimi alanda görülen önemli bir gelişmeye (…) değinmek gerekir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun öğrencisi ve Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-iş Bölümünün de kurucusu olan İsmail Hakkı Tonguç, 1940'lı yıllarda Almanya'da kurulan Bauhaus'un bir benzeri niteliğindeki Köy Enstitülerini kurar (Seyhan:2002,33). Cumhuriyet döneminde köylünün kalkınması kaygısını taşıyan Köy Enstitülerinin de Türk eğitim tarihinde kuşkusuz önemli bir yeri bulunmaktadır. Köy Enstitüleri eğitim aracılığıyla toplumun kalkınmasını öngörürken, programları gereği hem müzik alanına, hem de resim alanına önem verirler (Kumral:2008,32).Ancak batıdaki Bauhaus gibi bu okulların da 1947 yılında kapatıldığını görüyoruz. (Seyhan:2002,33)

1946-1947 yılında İstanbul Öğretmen Okulu'nda açılan *"Resim-iş ve Müzik Semineri"* resim eğitimi alanında gelişmenin olmadığı, çabaların durakladığı bu yıllarda gerçekleştirilmeye çalışılan önemli bir gelişmedir (Seyhan:2002,34). Bir yıl sonra kapatılan bu seminer 1951 'de ve 1963'de tekrar Resim-iş alanında gündeme gelmiştir (Temmuz 2012, Altınkurt). Ancak daha ilginç bir durum, amacı ilkokullar ile GEE. Resim-iş Bölümü'ne bu alanda daha iyi yetişmiş elemanlar göndermek olan ve bu seminerle beraber oluşan gelişmelerin, Milli Eğitim Bakanlığı'nda zamanın bakanı tarafından karşılaştığı anlayıştır (Seyhan:2002,34).

Bu Resim-iş Seminerinin programları ve öğretmen seçimi GEE. Resim-iş bölümü öğretmenler kurulunca yapıldı ve Bakanlığın onayına sunuldu. Büyük heyecanla açılan bu seminer, bir yıl sonra zamanın bakanı tarafından kapatıldı. Aynı yıl GEE.Resim-iş bölümüne öğrenci de alınmadı. G.E. Enstitüsü'nde *"toplu dersler"* adı altında kurulan bölümün öğrencileri, bütün diğer derslerle birlikte resim-iş dersini de yürüteceklerdi. Sanat eğitimi derslerinden ***"Ivır-Zıvır"*** diye söz eden Bakan[1], bu zamanın bakanıdır (Telli:1990,25).

Milli Eğitim Şuralarının bazıları, Türkiye'deki sanat eğitiminin yapılandırılması çalışmaları doğrultusunda önemli bir yer tutar. Bunlardan 1949, 1962, 1974 ve 1981 Milli Eğitim Şuralarında sanat eğitimine ayrı ayrı yer verilmiştir. 1962'deki yedinci şurada, eğitim, kültür ve sanat konularına geniş yer verilerek, Kültür İşleri ve Güzel Sanatlar Komisyonu'nun hazırladığı raporda dile getirilen önerilerle, sanat eğitiminin bazı temel ilke ve amaçları benimsenmiştir. 1974'deki dokuzuncu şurada da, ortaöğretim kurumlarında öğrencilerin ilgi ve isteklerine göre seçecekleri kol faaliyetleriyle sanat eğitiminin desteklenmesi öngörülmüş; lise ve dengi okullarda da sanat eğitimi dersleri seçmeli dersler arasına konulmuştur (line.do/tr/turkiyede-sanat-egitiminin-tarihcesi/2014,Nisan).

1949 tarihine kadar ortaöğretimde Resim dersi bir saat olarak devam etmiştir. Ortaöğretimin ikinci devresi olan liselerde 1952 yılına kadar, Sanat Eğitimi ile ilgili ders görülmemektedir. 1952-1956 yıllarında seçmeli ders olarak Resim ya da Müzik dersi haftada iki saat şeklinde uygulanmıştır (Temmuz 2012, Altınkurt,). 1949'daki 4. Milli

[1] Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren dönemlere göre tüm Milli Eğitim Bakanları tam bilgisi ve konu ile bağlantılı diğer bilgilere dair yazılara ulaşmak için bknz: http://www.meb.gov.tr/meb/ ; http://bianet.org/bianet/siyaset/59250-koy-enstituleri-neden-yikildi ; 19 Nisan 1990 tarihli Cumhuriyet Gazetesi Mustafa Ekmekçi yazısı; Server Tanilli'nin *Adam Sanat*'ta Melih Cevdet Anday'la ilgili anılarını anlattığı yazısı.

Eğitim Şurası sonunda (...) Her üç sınıfta haftada ikişer saat elişleri, lise sınıflarında birer saat tarih dersleri eklenmiştir (Yıldız'dan Aktaran Seyhan:2002,35).

Hidayet Telli 1952 yılında çok amaçlı liselerin kuruluşunda sanat eğitimine verilen önemli yeri ve nedenini şöyle anlatır: O tarihlerde *"Ankara'da Fen Lisesi açıldı. Sınavla alınan öğretmenleri, Amerika'da özel eğitim gördüler. Kuruluşunda uzman olarak gelen Amerikalı eğitimciler, Fen Lisesi'ne zorunlu resim dersi koymak istediler. 'Sanattan anlamayan bir bilim adamı düşünülemez'* diyorlardı" (Telli, 1990, s.21).

1956'larda liselerde Edebiyat Bölümlerinde özellikle, seçmeli derslerden *"Resim dersinin bir saati Sanat Tarihi olarak uygulanacaktır"* denmiştir. 1957-1970 yıllarında ise lise müfredat programında Edebiyat bölümü için Sanat Tarihi mecburi dersler arasına katılmış, Resim dersi de mecburi dersler kısmında seçilebilmektedir. Ortaöğretim kurumlarının önemli bir kısmını da meslek okulları oluşturmaktadır. Bu okullar, Ticaret Okulları, Sanat Okulları, Yapı Enstitüleri, Kimya Sanat, Matbaacılık Okulu, Kız Sanat Okulları, Akşam Sanat Okulları, Endüstri Meslek Liseleri vb. gibi okullardır. Meslek Okullarının müfredat programlarında Teknik Resim, Mesleki Resim, Kıyafet Tarihi, Desen, Resim (Atölye) gibi dersler görülmektedir (Temmuz 2012, Altınkurt,).

Sanat eğitiminde 1960'lı yıllarda büyük değişimler yaşanmıştır. Bu dönemin görüşüne göre; sanatsal öğrenme, büyümenin doğal bir sonucu değildir. Bu ancak öğretimle gerçekleşir. Görme, çizme başlı başına bir yaratıcılıktır. Sanat da diğer alanlar gibi bir düşünme ürünü, niteliksel anlamda bir problem çözmedir (Temmuz 2012, Arnheim'dan Aktaran:Altınkurt). Bu görüşler ışığında sanat eğitimi bu kez *"öğrenci merkezli"* sanat eğitimi görüşünden, *"disiplin merkezli"* görüşe kaymıştır. Bu yaklaşımın istediği öğretmen tipi ise, öncelikle eğitimci/sanatçıdır(Temmuz 2012,Kırışoğlu'ndan Aktaran:Altınkurt). 1962 yılında yapılan 7. Milli Eğitim Şurası eğitim, sanat, sanat eğitimi ve dalları konusunda ayrı ayrı komisyonların kurulduğu ve her bir komisyonun konusuyla ilgili ayrı raporlar hazırladığı önemli bir şuradır. 7. Milli Eğitim Şurası'nda (….) sanat eğitiminin geliştirilmesi amacıyla önerilen tekliflerde aşağıdaki gibidir: (Seyhan:2002,35).

"Güzel sanatların cemiyetin geliştirilmesindeki çok hayati ve önemli fonksiyonu dikkate alınarak, ilkokul, ortaokul, lise, mesleki ve teknik öğretim okulları ve her dereceli meslek okullarının öğretim programları ile yönetmelikleri, güzel sanatlar eğitimi bakımından gözden geçirilmeli, Türk Milli Eğitiminin amaçları arasında yer alan ***'Güzel Sanatları Sever'*** *vatandaşları yetiştirecek her türlü tedbir alınmalı ve bilhassa öğretmen yetiştiren okul ve müesseselerde bu işe bugünkünden daha çok önem verilmelidir."* (Meb Şûra: 1962).

1970'lerde bilgi alanındaki gelişmeler, eğitimin amaç ve değerlerindeki değişmeler, toplumun sanata ve sanatçıya yaklaşımındaki farklılıklar; ekonomik, politik, toplumsal gereksinimler, bilimsel ve teknolojik gelişme, resim-iş öğretmeni yetiştirmeye yeni bir görüşle yaklaşılmasına neden olmuştur. Sanatın bir disiplin olarak programlarda yer alması görüşü daha da güçlenir. Programlar dört yıla göre yeniden düzenlenmiştir (1974). Programın yenilik getiren yanı, bir sanat dalında öğrenciye derinleşme olanağı vermesidir. Bu program; öğrencilerin, dört yıllık lisans eğitiminden sonra bir üst öğrenime devam edebilmesine olanak sağlamıştır (Temmuz 2012,Kırışoğlu'ndan Aktaran Altınkurt). 1970'li yıllarda nüfusun da fazlalaşması ile bütün alanlarda olduğu gibi, sanat eğitimi alanında da öğretmen açığı giderek artmıştır. 1966'da Resim-iş öğretmeni açığı 700 iken, 1972'de bu sayı 3126'ya yükselmiştir (Telli,1990,s.24). Bu öğretmen açığını giderebilmek için; Gazi, İstanbul, İzmir Eğitim Enstitüsü Resim-iş

bölümü Güzel Sanatlar akademisi mezunları yanında, resim öğretmenliği ile ilgisi olmayan; Kız Teknik Öğretmen Okulu, Kız Enstitüsü, İlköğretmen Okulları, Yüksek Köy Enstitüleri, Sosyal Hizmetler Akademisi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi vb. gibi okulların mezunları öğretmen olarak atanmıştır. 1970 yılında toplanan VII. Milli Eğitim Şûrasında kararlaştırılan *"Sanat ve İş eğitimi"* programı 5 Nisan 1971 tarihinde 1651 sayılı Tebliğler Dergisinde yayınlanmıştır. Bu yıllarda liseler için Sanat eğitimi Programları yapılmış ancak, bu programlar uygulama olanağı bulamamıştır. Sanat eğitiminin doğru ve istenen yöntem tekniklerde ve koşullarda uygulanamamasının bir nedeni de her iktidar döneminde farklı politikaların uygulanmasıdır. (Temmuz 2012, Altınkurt,).

1974'deki 9. Milli Eğitim Şûrasında sanat eğitiminin ortaöğretim kurumlarında öğrencilerin ilgi ve isteklerine göre seçecekleri kol faaliyetleri ile desteklenmesi öngörülmüş; lise ve dengi okullarda sanat eğitimi dersleri seçmeli dersler arasına alınarak, öğrencilerin yeteneklerine göre seçim yapmaları düşünülmüştür (Arısoy'dan Aktaran Seyhan:2002,36). 1978 yılında ise liselere *"Turizm ve Sanat Eğitimi"* adı altında ders konulmuş ancak bir süre sonra kaldırılmıştır. 1739 sayılı Temel Eğitim Yasası'nın (1973 tarihli) kabulü ile yeni bir ilköğretim biçimine geçilmiş ve bu çerçevede bütün derslerle beraber resim-iş dersinde de yeni uygulamaya uygun müfredat programlarının hazırlanmasına başlanmış ve iş eğitimi sanat eğitiminden tamamen ayrılmıştır (Seyhan:2002,36).

Türkiye'de sayıları her geçen gün artan ve geleceğin sanatçılarını yetiştirmeyi hedefleyen güzel sanatlar fakültelerinin her biri kendine özgü bir program ve metot uygulamaktadır (….) Temel amacı sanatçı yetiştirmek de olsa, GSF. aynı zamanda sanat eğitmenleri yetiştiren kurumlardan biridir. Pedagojik Formasyon Eğitim Sertifikası alan GSF öğrencileri, ilgili alanlarda sanat eğitmeni olmaya hak kazanırlar (IKSV Rapor:2014,60).

1973 yılında çıkarılan 1750 sayılı *"Üniversiteler Kanunu"* ile üniversitelere geniş kapsamlı bir özerklik getirilmiş, *"Yükseköğretim kurulu"* kurulmuştur. Yükseköğretim kurumları; üniversite, fakülte, enstitü, yüksekokullar, konservatuvarlar, meslek yüksek okulları uygulama araştırma merkezleridir. Plastik sanatlar alanında akademik eğitim, üniversitelerde yükseköğretim düzeyinde verilmektedir (2012 Temmuz, Altınkurt). Bu üniversitelerden; Marmara Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi gibi üniversitelerin Güzel Sanatlar Fakültelerinin temeli Güzel Sanatlar Yüksekokulu olarak açılmıştır (2012 Temmuz, Altınkurt). Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi sanat eğitimi veren kurum olarak l Kasım 1955 yılında *"Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu"* olarak kurulmuş, 1982'de alınan kararla Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu adını almış, daha sonra Güzel Sanatlar Fakültesi olarak Marmara Üniversitesi'ne bağlanmıştır. Fakültede, resim, heykel, seramik, iç mimari, endüstri ürünleri, geleneksel Türk el sanatları bölümü, sahne sanatları ve uygulamalı sanatlar ana sanat dallarında eğitim verilmektedir (Erbay:1997,150).

Sanayii Nefise Mektebi Alisi (1883) adı ile anılan daha sonra İstanbul Devlet Güzel Sanatlar akademisi adını alan bir diğer üniversite, Mimar Sinan Üniversitesidir (1983). Bu üniversite, uzun yıllar Fransız geleneğini sürdürmüş 1930-1968 yıllarında geçirdiği reformlar ile çağdaş bir bakış açısı kazanmıştır (2012 Temmuz,Altınkurt). Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 1985 yılında Uygulamalı Güzel Sanatlar Yüksekokulu olarak kurulmuştur. Grafik, seramik bölümlerine daha sonraki yıllarda heykel, iç mimari, resim, animasyon bölümleri eklenmiştir. Hacettepe Üniversitesi Güzel

Sanatlar Fakültesi eğitime 1983-1984 yılında başlamıştır. Resim, heykel, seramik, iç mimari, çevre tasarım, uygulamalı sanatlar alanlarında eğitim verilmektedir. Daha sonraki yıllarda, Türkiye'nin diğer üniversitelerinde de Güzel Sanatlar Fakülteleri açılmıştır (2012 Temmuz, Altınkurt).

Türkiye'de sanat eğitmeni yetiştiren okullar ise Eğitim Fakülteleri bünyesinde toplanmışlardır. Amacı sanat eğitmeni açığını kapatmak olan bu fakültelere de plastik sanatlar eğitimi yanında eğitim psikolojisi, eğitim sosyolojisi, eğitim yönetimi gibi psikoloji, pedagoji ağırlıklı eğitim derslerine de yer verilmektedir (2012 Temmuz,Altınkurt). Bu çerçevede, sanat eğitimi derslerinin, anaokulundan başlayarak, sanat alanında profesyonel olarak sanatçı ya da sanat eğitimcisi vb. eleman yetiştiren fakülte ya da yüksekokulların dışında, başka mesleklere yönelik eğitim veren fakülte ve yüksekokullarda da sürdürülmesine karar verildi. 1988-1989 öğretim yılında 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrasında, *"Güzel Sanatlar eğitimi; Fakülte ve Yüksekokulların birinci sınıflarından itibaren eğitime başlayanlara seçmeli dersler olarak uygulanmaktadır"* denmektedir. Böylece, tüm yüksekokul kademelerinde, plastik sanatlar eğitimi alanlarından biri seçmeli ders olarak verilmiş; 1991-1992 öğretim yılında ise, bu kapsama Müzik dersi de alınmıştır (line.do/tr/turkiyede-sanat-egitiminin-tarihcesi/2014,Nisan).

1987 tarihinde Resim-iş derslerinin orta öğretimde seçmeli dersler arasına yerleştirildiği görülür. Böyle bir uygulama Almanya'da 1960'larda tepkiyle karşılanmışken, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 10 Ağustos 1987'de 2240 sayılı Tebliğler dergisinde, 1987-88 öğretim yılından itibaren değiştirilen dersler arasında yer almıştır. Seçmeli dersler; resim, müzik, spor, bilgisayar dersleri şeklinde belirtilmiştir. Liselerde seçmeli dersler okul idaresinin belirlediği Okul öğretmenler kurulunun görüşü ile okul idaresi, okul ve çevre koşulları dikkate alınarak belirleneceği belirtilmiştir (2012 Temmuz, Altınkurt).

(…) Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nda yürütülen *"İlköğretim ve Orta Öğretim Programları Projesi"* kapsamında ilköğretim müfredatında bazı değişikliklere gidilmiştir (Selçuk'tan Aktaran Akın:2006,28). Bu proje kapsamında resim-iş dersinin adı görsel sanatlar olarak değiştirilmiştir (Akın:2006,28). Bu program, 1992-93 eğitim öğretim yılından itibaren denenip geliştirilmek üzere kabul edilmiş; uygulanmakta olan ilkokul, ortaokul, resim-iş dersleri öğretim programları 11.09.1992 tarih ve 287 sayılı kararla yürürlükten kaldırılmıştır (Bal'dan Aktaran Seyhan:2002,36).

1990'lı yıllardan günümüze resim eğitimi alanındaki başka bir önemli gelişme, ilki 1989 yılında İstanbul'da olmak üzere açılan ve bugün ülkemizde sayıları 70'i geçen bulan Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri'dir. Bu liselerde, resim eğitiminin yanı sıra, müzik alanında da yetenekli öğrencilere, üniversitenin ilgili bölümlerine nitelikli öğrenci yetiştirmek amacıyla, gerekli altyapıya sahip müfredat programı, fiziksel yapı ve ders saatleriyle eğitim-öğretim yapılmaktadır. Yine ülkemizde lisans düzeyinde Güzel Sanatlar Fakültesi ve Eğitim Fakültelerinin Güzel Sanatlar Eğitimi bölümleri olan Üniversite sayısı özel üniversitelerde 30'u, devlet üniversitelerinde 50' yi aşkın sayıya ulaşmıştır.

1989 yılında örgün eğitim kapsamında önce büyük şehirlerde açılan ve daha sonra diğer şehirlere yayılan güzel sanatlar liseleri, güzel sanatlar alanında yeteneği olan, resim ve müzik alanında kendisini yetiştirmek isteyen öğrenciler için kurulmuştur. Akademik konulara ek olarak görsel sanatlar, müzik, sanat tarihi, sanat eleştirisi ve estetik dersleri verilmektedir. İlk yıllarda yapılanması ve programları müzik ve resim ile sınırlı

olsa da, bölümler okuldan okula farklılık göstermektedir. Resim ve müzik bölümlerine ek olarak tiyatro, sinema televizyon, bale ve dans bölümleri de açılmıştır (IKSV Rapor:2014,52). MEB tarafından yayımlanan 2013-2014 istatistiklerine göre, Türkiye'de (…) 71 adet güzel sanatlar lisesi faaliyet göstermektedir. Bu okullarda 13.129 öğrenci eğitim görmekte, 1.854 öğretmen görev yapmakta ve toplam 847 derslik bulunmaktadır. MEB 2013-2014 istatistiklerine göre (…,) güzel sanatlar liselerinin okul, öğrenci ve öğretmen sayıları, ortaöğretimin çok küçük bir yüzdesini teşkil etmektedir (IKSV Rapor:2014,52).

(…) 1991 yılında Talim ve Terbiye Kurulunda ilgili komisyon tarafından İlköğretim Resim-iş Dersi Öğretim Programı hazırlanmıştır (Seyhan:2002,36). 1991'den sonra ülkemizde hazırlanan ilk ve orta öğretim resim dersleri müfredat programlarında resim dışında diğer plastik sanatlar tasarımı alanlarını kapsayan çalışmalara yer verilmiştir. Bu yönüyle *"Resim"* adı Müfredat Programlarının içeriğine ters düştüğü düşüncesini uyandırmıştır. Gazi Eğitim Fakültesi'nin YÖK'e Resim-iş bölümlerinin isimlerinin değiştirilmesi için sunduğu yazı 1993 yılında tekrar gündeme gelmiştir. 1992 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulunda oluşturulan komisyon tarafından 27 Şubat 1992 tarihinde Resim-iş Dersinin adının *"Güzel Sanatlar"* ya da *"Sanat Eğitimi"* olarak değiştirilmesi konusunda rapor sunulmuş, Talim Terbiye Kurulu talebi haklı bulmuştur. Üniversitelerin bu konuda görüşü alındıktan sonra değişikliğin yapılması kararlaştırılmıştır (2012 Temmuz, Altınkurt).

Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ve Dünya Bankası'nın 1994-1997 yılları arasında yürüttüğü **Milli Eğitimi Geliştirme Projesi** çerçevesinde, eğitim fakültelerinin yapılanması yeniden düzenlenmiş; Resim-İş Bölümleri, Müzik Eğitimi Bölümü ile birlikte, kurulan Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü'nde (…) yer almıştır (line.do/tr/turkiyede-sanat-egitiminin-tarihcesi/2014,Nisan). İdari yapılanmanın yanı sıra, her iki bölümdeki sanat derslerinin yarıyıllara göre ders dağılımları, kredileri ve içerikleri de değiştirilmiş ve 1998-1999 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur (line.do/tr/turkiyede-sanat-egitiminin-tarihcesi/2014,Nisan). MEB, 1993 yılında üstün yetenekli çocukların eğitimiyle ilgili bir proje çalışmasına başlamıştır. Bu çalışmaların sonucunda, üstün yetenekli öğrencilerin bilim ve sanat alanında eğitimi amacıyla, Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) açılmıştır. BİLSEM Yönergesi 2007 yılında yürürlüğe girmiştir (IKSV Rapor:2014,53).

Çalışmalarına 1994 yılında başlanan ve 1997 yılında yayınlanan YÖK-Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi için hazırlanan program ile önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca 2007 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından Yayınlanan yeni müfredat programı ile de görsel sanatlar eğitimine verilen önem giderek artmaktadır. (Danış:2007,42).

Yaygın eğitim, örgün eğitim sisteminin dışında kalan kamu kurumları ve özel kuruluşların faaliyetlerini içermektedir (IKSV Rapor:2014,64). Yaygın eğitim sisteminde kültür kurum ve kuruluşlarının sunduğu sanat eğitimi programları, sanatın izleyicilere daha geniş bir yelpazede ulaşmasını sağlar. Bu programlar, örgün eğitim sistemine dahil olmamış ya da sınırlı eğitim almış bireylerin kültürel okuryazarlık yeteneklerini geliştirip kültürel erişimlerini artırma fırsatı tanımaktadır (IKSV Rapor:2014,66).

1991 Yılından 2006 yılına kadar uygulanmakta olan *"İlköğretim Kurumları Resim-İş Dersi Öğretim Programı"* ; daha sonra ders adı ve içerik güncellemesi ile 11/09/2006 tarih, 351 sayılı Talim Terbiye Kurul Kararı ile uygulanmaya başlanan

"İlköğretim Görsel Sanatlar (1-8. Sınıflar) Dersi Öğretim Programı" daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nda İlköğretim okullarının 4+4+4 uygulaması ile İlk ve orta okul diye ayrılması sonucu, 2014-2015 Eğitim Öğretim yılından itibaren 1 ve 5.sınıflardan başlamak üzere kademeli olarak kaldırılmış, yerine Talim ve Terbiye Kurulu'nun 29/11/2013 tarih ve 134 sayılı kararı ile *"İlköğretim Kurumları (İlkokul ve Ortaokul) Görsel Sanatlar Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı"* uygulamaya konulmuştur.

Ortaöğretim kurumları olan Liselerde ise 10.03.1998 tarih ve 13 sayılı Kararı ile kabul edilen *"Lise Resim (1-2-3) Dersi Öğretim Programı"* 2010–2011 Öğretim Yılından itibaren uygulamadan kaldırılmıştır. Yerine, Talim ve Terbiye Kurulu'nun 31/12/2009 tarih,338 sayılı kararı ile *"Ortaöğretim Görsel Sanatlar Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı"*nın 2010–2011 Öğretim Yılından itibaren uygulanması kararlaştırılmış olup liselerde halihazırda yürürlükte devam eden "Ortaöğretim (9-12. Sınıflar) Görsel Sanatlar Öğretim Programı"'dır. Ortaöğretim düzeyindeki Güzel Sanatlar Liseleri kendilerine ait öğretim programı ve mevzuatları ile sanat eğitimine devam etmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Günümüz sanat eğitimi anlayışı bireylerin gelişiminin salt duyuşsal boyutta değil, aynı zamanda akıl, bilinç temelinde de ele alınmasını savunmaktadır. Sanat derslerini yetenek, duygu, el uğraşı ile bağlantılı gören anlayış, bu derslerin us ile bağlantısını koparmak istemektedir. (Kumral:2008,34). Ancak 1980'lerden itibaren gelişen teknoloji ekseninde beyin fonksiyonları ve görseller,sanat etkinlikleri esnasında beyinde aktive olan, birbiri ile ilişkili bölgelerdeki etkinlik yoğunluğunun ölçülme çalışmaları ile deney-kontrol gruplarında sanat eğitim uygulamaları verilerinin alınması imkanı, bu durumun salt duyuşsal, yetenekli olmaya özgü olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bu bilgiler sanatın herhangi bir alanına dair özel bir yeteneği olmayanların da doğru, etkili sanat eğitimi yöntemlerinin uygun koşullarda uygulanması ile var olan becerilerinin geliştirilebileceğini ve sadece yetenekli kabul edilen insanlara özgü değil, herkeste belli bir istendik yönde sanatsal görsel algı, davranış değişikliği, gelişim, bilgi, beceri düzeyinin sağlanabileceğinin verilerini bizlere sunmaktadır.

Ülkemizde sanat eğitiminin ilk olarak askeri okullarda örgün eğitimde yer almaya başladığı tarihlerden günümüze iki yüz yıldan fazla zaman geçmiştir. Bu süreç içerisinde özellikle sanat eğitimi alanında açılan orta ve yüksek öğrenim düzeyinde örgün eğitim kurumlarının sayılarının giderek artması, eğitim içeriğinin güncellenerek çağdaş eğitim kuramlarından yararlanması içerik açısından ülkemiz adına olumlu gelişmelerdir. Bununla birlikte özellikle ilk ve ortaöğretim kurumlarında öğrenim çağındaki tüm bireyler ve öğrenciler için, mevcut programlar ekseninde hali hazırdaki ders saatinin haftada 40 dakika ile sınırlılığı; alanın kuramsal boyutu olmakla beraber, ağırlıklı olarak atölye uygulama çalışmalarından oluşan ders içeriğine uygun atölyelerin okullarda bulunmaması ve atölyesi olan okulların neredeyse ülkenin her yerinde oransal olarak çok küçük bir düzeyde olması; dersin müfredat ve uygulamasına dair diğer uygulama derslerinde var olan sınıf mevcudunu gruplara bölerek en az iki ve daha çok öğretmen ile atölye-dersliklerde çalışılmasına dair yasal düzenlemenin eksikliği gibi etkenler maalesef halen yaygın olarak çözümlenebilmiş değildir. Süreç içerisinde bahsedilen koşulların oluşması ile, ülke genelinde eğitim çağındaki tüm birey ve öğrencilerin örgün ve yaygın eğitim çerçevesinde etkin, verimli bir sanat eğitiminden yüksek oranda yararlanması mümkün olacaktır.

Kaynakça

Alakuş, A.O. (2003). *Dünden Bugüne Görsel Sanatlar Eğitimimizin Genel Bir Görünümü*.

Milli Eğitim Dergisi, Sayı :160. 08 Eylül 2016 tarihinde

http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/160/alakus.htm

adresinden erişildi.

Altınkurt, L. (2012, 4 Temmuz).*Türkiye'de Sanat Eğitimi'nin Gelişimi*.18 Eylül 2016 Tarihinde http://logos-maialmila-fahl.blogcu.com/turkiye-de-sanat-egitiminin-gelisimi/12726246 ve https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&cad=rja&uact=8&sqi=2&ved=0ahUKEwjJs6jZt7rPAhUFJMAKHYvhDboQFghFMAY&url=https%3A%2F%2Fbirimler.dpu.edu.tr%2Fapp%2Fviews%2Fpanel%2Fckfinder%2Fuserfiles%2F17%2Ffiles%2FDERG_%2F12%2F125136.pdf&usg=AFQjCNGcjIDkyz3D5S43klQxFYD9J1tSIQ&sig2=g4bmnF4imYq1NDZRjAAVRQ&bvm=bv.134495766,d.bGs adresinden erişildi.

Akın. O., N. (2006). *İlköğretim Görsel Sanatlar Eğitiminde Estetik Öğretimi*. Yayımlanmamış

Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Aksel, E. (1995). *Talep ve Gereksinim: Güzel Sanatlar Fakülteleri*. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sempozyum (15-17 Mayıs 1994); Konferanslar: (Ekim 1994- 7 Nisan 1995), (s.31-). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Arda, Z. (2000). Sanat Eğitimi. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Sayı:1, 8-9.

Artut, A. (2001). *Eğitim Fakülteleri ve İlköğretim Öğretmenleri İçin Sanat Eğitimi Kuramları ve*

Yöntemleri. Ankara:Anı Yayınları.

Atalay, M.C. (2013). *Yükseköğrenim Gören Öğrencilerin Estetik Tercihleri*. Yayımlanmamış

Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Ankara.

Aykut, A. (2008). *Güzel Sanatlar Fakültesi Programlarında Yer Alan Estetik Derslerinin*

İncelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Bal, M. (1993). Orta Dereceli Okullarda Sanat Eğitimi (1924-1933). Yayımlanmamış Yüksek

Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Balcı, Y.B. (1990). *Liselerde Resim Öğretmenlerinin Karşılaştığı Problemler*. Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Bingöl, B. (2007). *Türkiye'de Cumhuriyet Rejiminin Uygulanmasında Eğitimin Rolü.*

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Buyurgan, S. (1992). *Anadolu Güzel Sanatlar Liselerine Devam Eden Öğrencilerin Eğitim-*

Öğretim Durumları, Bu Alanda Karşılaşılan Güçlükler Eğitim-Öğretimden

Beklentileri. Gazi Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Buyurgan, S., Buyurgan, U. (2012). *Sanat Eğitimi ve Öğretimi Eğitimin Her Kademesine Yönelik*

Yöntem ve Tekniklerle. Ankara:Pegem Yayınevi.

Danış, E.D. (2007). *İlköğretim İkinci Kademe Görsel Sanatlar Eğitimi Estetik Beğeninin*

Geliştirilmesinde Materyal Kullanımının Yeri, Önemi ve Uygulanması.

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Erbay, M. (1997). *Plastik Sanatlar Eğitiminin Gelişimi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Etike, S. (1995). *Sanat Eğitimi Yazıları.* Ankara: İlke Kitabevi.

Gel, Y. (1990). *Türkiye'de Resim-İş Öğretiminde Yöntem ve Değerlendirme*, Türk Eğitim Derneği

TED. 8. Öğretim Toplantısı Ortaöğretim Kurumlarında Resim-İş Öğretimi ve

Sorunları, 10-11 Mayıs, Ankara.

http://www.meb.gov.tr/meb/ 18 Eylül 2016 Tarihinde erişildi.

http://bianet.org/bianet/siyaset/59250-koy-enstituleri-neden-yikildi 18 Eylül 2016 Tarihinde

erişildi.

İstanbul kültür ve sanat vakfı, (2014). *Türkiye'de Sanat Eğitimini Yeniden Düşünmek*, İstanbul.

(IKSV) Raporu. 24 Eylül 2016 Tarihinde ,

http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&sqi=2&ved=0ahUKEwjJs6jZt7rPAhUFJMAKHYvhDboQFggyMAM&url=http%3A%2F%2Fcdn.iksv.org%2Fmedia%2Fcontent%2Ffiles%2FTurkiyedeSanatEgitiminiYenidenDusunmek.pdf&usg=AFQjCNE92Fs8ztjPhjgRA85RrMkV4vmxg&sig2=oisMFN2UqbmRi0UxmZttLg&bvm=bv.134495766,d.bGs internet adresinden erişildi.

Kırışoğlu O. (1991). *Sanatta Eğitim Görmek Anlamak Yaratmak*. Ankara.

Kumral, Ç. (2008). Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri Resim Öğretmenlerinin ve Yöneticilerinin

Öğrencilerin Estetik Gelişimlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Görüşleri.

Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı. (1991). *Türkiye'de Güzel Sanatlar Eğitimini Geliştirme Özel İhtisas*

Komisyonu Raporu (Haz. Süleyman Saim Tekcan vd.) . Ankara: MEB.

Milli Eğitim Bakanlığı. (1962). 7. Milli Eğitim Şûrası, Ankara.

San, İ. (1979). *Sanatsal Yaratma ve Çocukta Yaratıcılık*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

San, İ. (1983). *Sanat Eğitimi Kuramları.* Ankara: Tan Kitap Yayın.

Seyhan B. L. (2002). *İlköğretim II. Basamağında Resim-İş Dersinde Estetik Duyarlılığın Geliştirilmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Tansuğ, S. (1997). *Çağdaş Türk Resmine Temel Yaklaşımlar.* Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tansuğ, S. (1993). *Çağdaş Türk Sanatı.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Telli, H. (1990). *Türkiye'de Resim Öğretimine Genel Bir Bakış,* TED. 8. Öğretim Toplantısı Ortaöğretim Kurumlarında Resim-İş Öğretimi ve Sorunları, 10-11 Mayıs, Ankara.

Türkiye'de Sanat Eğitimi'nin Tarihçesi. (2014, Nisan). 9 Eylül 2016 Tarihinde https://line.do/tr/turkiyede-sanat-egitiminin-tarihcesi/2w2/vertical adresinden erişildi.

Uz, A. (2008). *Köy Enstitülerinde Verilen Görsel Sanatlar Eğitiminin Günümüz Görsel Sanatlar Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Ünver, E. (2016). Neden ve Nasıl Sanat Eğitimi. İdil Dergisi, Cilt:5 –Sayı:23, 865-878. DOI: 10.7816/idil-05-23-05

KENTSEL YOKSULLUKLA MÜCADELEDE TOPLUM YARARINA ÇALIŞMA PROGRAMI (TYP) VE SONUÇLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Murat SEZİK
Adıyaman Üniversitesi, İİBF

Özet

Türkiye'de sanayileşme ve kentleşme hamlelerine paralel olarak ortaya çıkmaya başlayan göç olgusu özellikle gecekondu bölgelerinde yoğunlaşan yeni kent yoksulları sınıfını ortaya çıkarmıştır. Gecekondu bölgelerinde yaşayan insanların büyük bir çoğunluğu küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının ucuz emek gücünü oluşturmakla birlikte kentin yerleşik mahallelerinde ikamet eden insanların yapmayı kabul etmediği işlerde çalışarak geçimlerini sağlamaktadırlar.

Emek yoğun işlerde çalışan bu insanlar çoğu kez düşük ücret ve ağır işlere razı olmalarına rağmen çalıştıkları küçük ve orta ölçekteki firmaların çok büyük bir çoğunluğu Irak, İran, Suriye ve diğer Ortadoğu ülkelerine ihracat yapan fabrikalar olduğundan dünyanın girdiği ekonomik bunalımlar, savaşlar ve kargaşadan etkilenerek işsiz kalabilmektedirler.

Kentlerdeki toplumsal barışın ve düzenin sağlanabilmesi buralarda yaşayan yoksulların sorunlarının çözülebilmesine bağlıdır. Bu amaca yönelik olarak sosyal devlet yaklaşımın bir sonucu olarak yoksulluk içerisindeki ailelere çeşitli destekler sağlanmakla birlikte, son yıllarda merkezi idare tarafından "**Toplum Yararına Çalışma Programı**" yeni bir model olarak uygulamaya sokulmuştur.

Bu modelde bir yandan toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda üretim gerçekleştirilirken öte yandan işe ihtiyacı olan engelli, yaşlı, kadın gibi çeşitli gruplar istihdam edilerek bu vatandaşların içinde bulundukları ekonomik ve sosyal sıkıntılardan bir nebze olsun rahatlamaları amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gecekondu, Kentsel Yoksulluk, Sosyal Devlet, TYP

A GENERAL DISCUSSION ON THE PUBLIC WORKFARE PROGRAM AND ITS RESULTS FOR STRUGGLING WITH URBAN POVERTY

Abstract

Migration in Turkey, emerging in paralel with urbanization and industrialization thrust, triggered an urban poor class especially in slum areas. A vast majority of people who live in slum areas are the cheap labor of small and medium sized industrial enterprises and they earn a living in factories in which the settled public refuse to work.

Altough these people accept low-wages and work under hard conditions, they lose theiır jobs because of economic crisis, wars and chaos as the small and medium sized factories export to Iraq, Iran, Syria and Middle East Countries or they are laid off beacuse of their old age.

Maintaining social peace and order depends on helping to solve the issue of poverty in slum areas. So, poor families who live in poverty are supported as a result of social

state framework. **Public Workfare Program,** which has recently been put into practice by the central administration is one of the supports.

In this framework the first objective is to produce what the society needs and employ several groups such as disabled, old, woman and help them with their economic and social problems. Hovewer; the present situation is that public enterprises make the people joining the Public Workfare Program perform public duties rather than support them.

Keywords: Slum, Urban Poverty, Social State, Public Workfare Program

GİRİŞ

Yoksullukla ilgili yapılan çalışmalarda yoksulluk; Mutlak- Göreli Yoksulluk, objektif- sübjektif yoksulluk, gelir yoksulluğu- insani yoksulluk ve kırsal- kentsel yoksulluk şeklinde bir ayırıma tabii tutulmaktadır.

Yoksulluğun nedenleri açısından konu değerlendirildiğinde, bütün çalışmalarda ortak başlıklar, eğitim yetersizliği, ekonomik yetersizlik, yaşlılık, engellilik, herhangi bir mesleki alan üzerinde beceri kazanamamış olmak, eski hükümlü olmak gibi nedenler mikro nedenler olarak görülürken; dengesiz ve bozuk bir ekonomik yapı, işsizlik, dengesiz gelir dağılımı, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, afetler, yolsuzluklar, savaş durumu vb. nedenler makro nedenler olarak sayılmaktadır.

Yoksulluğun mikro sonuçlarını bir kenarda tutarak makro sonuçlarına odaklanıldığında toplumsal barış ve düzeni tehdit etme durumu en başta olmak üzere, toplum vicdanının yara alması, suç oranlarında artış ve aile yapısında bozulmaların yaşanması en fazla gözlenen durumlardır.

Araştırmanın konusu olan Kentsel yoksulluk ise günümüzde sadece az gelişmiş ülkelerin sorunu olmayıp gelişmekte olan hatta gelişmiş ülkelerin çözüm aramak zorunda kaldığı bir sorun alanı olarak belirmiştir. Nihayet, kapitalizmin içine düştüğü krizler ve en son olarak 2007-2008 "Küresel Finans Kriz"i başta ABD olmak üzere dünya üzerinde yeni kentsel yoksullar doğurmuştur.

Birleşik devletlerde kriz sonrası dönemde sadece birkaç ay içinde 5 milyon insan işsiz kalmış, Çin'de ise bu sayı 20 milyona ulaşmıştır. Krizin tüm maliyeti bağımlı sınıflar üzerinde görülmüştür. Farklı etnik kökene sahip olan kadınlar, çocuklar, gençler, yaşlılar ve emekliler işsizliğin ve yoksulluğun pençesine daha hızlı ve derin düşmüşlerdir.2008-2009 yıllarında Birleşik devletlerde kriz ve sonrasındaki ekonomik durgunlukta her on Afro-Amerikalının dördü işsizlikle karşılaşmış ve 2010'un ilk yarısı boyunca Amerika da siyahlar arasındaki işsizlik oranı % 16'nın üzerine çıkmıştır (Özçelik,2015:12).

Yoksulluğun dünya üzerinde yayılışı iki farklı ekonomik nedene bağlanmaktadır. Bunlardan birincisi, ülkeler arasındaki büyüme farklılıkları, 1960 yılında yapılan bir araştırmada en zengin 20 ülke ile en yoksul 20 ülke arasındaki gelir farkı 18 kat iken bu oran 1995'te 37 kata ulaşmıştır. İkinci olarak ülke içindeki zenginlerle yoksullar arasındaki farkın sürekli olarak açılmasıdır. Günümüzde dünya nüfusunun %10'nu oluşturanlar dünya gelirinin% 70'den fazlasını elde etmektedirler (Kılıç, 2015:132). Fridman'ın (1990:13) "*Özgürlüğün kapitalizmden geçtiği, çünkü sadece kapitalizmin ve piyasa ekonomisinin insanlara seçme özgürlüğü verdiği*" iddiası ve*" her bireyin akılcı bir hesaplama yapabilen ve tercihlerini buna göre*

şekillendiren, maksimum faydayı, minimum çile çekerek sağlamaya çalışan birer homo economicus" olduğu yaklaşımı yoksulların içinde bulunduğu durumu açıklamaya yetmemekle birlikte kapitalizmin yoksulluk üreten bir sistem olduğu yönündeki kanaatleri güçlendirmektedir.

Kent Yoksulluğu

Türkiye'de kent yoksulluğu genel olarak göç olgusuna ve sosyo- ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Kent yoksulluğu, kentlerde yaşayan yoksul kesimlerin güçsüzlüğü, sessizliğini, dışlanmışlığını ve genel olarak korumasızlığını ifade etmektedir. İşsizlik, hayat pahalılığı, değişen hayat şartları ve yaşam tarzları nedeniyle ortaya çıkan harcama kalemleri karşısında ücretlerin değişmemesi veya geçici olarak işten çıkarılma nedeniyle düzenli gelir elde edememe, kentin sağlık ve eğitim imkânlarından yeterince istifade edememe durumlarının bir arada yaşanması halidir.

Ülkenin ekonomik durumunun olumsuz bir seyir izlemesi, politik istikrarsızlıklar, sosyal devlet olgusundan uzaklaşma, düşük sanayileşme, hızlı kentleşme kapitalist sistemin yarattığı çelişkiler, nüfus artışı ve işsizlik baskısı nedeniyle kırsal alanlardan kentsel alanlara olan göç (Özel, 2015:169) kentlerdeki yoksulluğu artıran nedenler olarak göze çarpmaktadır. Kent yoksullarının evleri kent merkezine hem fiziksel anlamda hem de sosyo- psikolojik anlamda uzaktır, genel olarak sağlıksız, dayanıksız ve oda sayısı yetersiz konutlarda, gecekondu tarzı mahallelerde ikamet etmektedirler.

Kentler, doğal nüfus artışlarından çok, kırdan ve çevreden insanların yaptıkları göçlerle büyüdüklerinden kentsel topluluğun üyeleri arasında kültürel farklılıklar, kişisel tutum farklılıkları, meslek farklılıkları doğmaktadır. Bugünkü kentlere bu açıdan baktığımızda sınıf, gelir, statü, ırk temeline dayalı çeşitli ayrışmaların oluşması doğal kabul edilmelidir.

Bu yoksul sınıfın yanında, meslek sahibi olmasına rağmen mesleğine uygun iş bulamadığı veya mesleğin önemini kaybetmesi nedeniyle işsizlik sonucu yoksulluğa düşen yeni bir kent yoksul sınıfı türemiştir. Bu şekliyle kapsamı genişleyen yoksulluk, kent coğrafyasını varsıllık- yoksulluk şeklinde ayrıştırmıştır (İlhan,2013:17).

Dünyada yaşanan ekonomik değişimler ve küreselleşmenin etkileriyle işgücü piyasasında artan esneklik, kısmi çalışma gibi uygulamalara bağlı olarak iş gücünün istihdam içinde önemi azaltmıştır. Buna bağlı olarak da iş güvenliği ve işin düzenliliğinde de olumsuzluklar yaşanmıştır. Bununla birlikte, yapısal ve mali uyum, enflasyonla mücadele ve uluslararası piyasalarda işgücü maliyetlerini rekabet avantajı sağlamayı amaçlayan politikalar, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ücret artışlarını sınırlamıştır. Bütün bu gelişmeler uzmanlık gerektirmeyen işlerde çalışanlar için yoksulluk kaynağı haline gelmiş, diğer yandan sosyal devlet uygulamasından vazgeçilmesinin bir sonucu olarak kentlerde daha önceden devletin ücretsiz ya da çok düşük ücretlerle sunduğu hizmetlerin artık ucuz olmaması, kentlerdeki yoksulluğun boyutuna derinlik kazandırmıştır.

Her ne kadar sosyal yardım örneği olarak AKP hükümeti tarafından ilk kez uygulamaya sokulan ders kitaplarının ücretsiz olarak dağıtılması ve Dünya Bankası projesi olarak gündeme gelen Şartlı Nakit Transferleri kentlerdeki sosyal riski azaltması bakımından önemli adımlar olarak görülse de yeterli değildir. 2006 yılında

TESEV tarafından yayınlanan bir araştırma sonucuna göre şartlı nakit transferleri uygulamasından yararlananların ülke nüfusuna oranı %3 iken Doğu ve Güneydoğu illerinde bu oran %14'ün üzerinde gerçekleşmiştir (TESEV, 2006:133).

Kentlerde yaşayan yoksulların sorunlarının çözülmesi hususunda, son süreçte oluşan algı, sorumluluk merciinin devletten topluma doğru kaydığını göstermektedir. Böylece yoksullukla mücadelede devlet- yoksul vatandaş ilişkisinin boyutu değişerek yoksul vatandaş- STK'lar ve yoksul vatandaş- durumu iyi olan vatandaşlar şekline dönüşmüştür (Buğra,2008:239). Yoksullukla mücadele devletin değil toplumun görevidir şeklinde bir yaklaşımın çok sağlıklı olmadığı fakat devlet- toplum işbirliğinin sorunu daha kapsamlı bir şekilde ele alabileceği görülmelidir.

Kentsel yoksulluğu tartışırken Oscar Lewis tarafından ortaya atılan "yoksulluk kültürü" argümanının da değerlendirilmesi gerekir. Yoksulluk kültürü mensuplarının iki özellikleri ile ön plana çıktığını vurgulayan Lewis bunların *çaresizlik ve yurtsuzluk* duygusu olduğunu belirtmiştir. Yoksulluğun nesilden nesile aktarılan, kendine özgü bir rasyoneli olan, bir korunma mekanizması ve bir yaşam biçimi olduğunu ifade eden bu çalışmadan sonra Charles Murray tarafından yapılan bir başka çalışmada ise *"ölçüsüz kamu desteği, yoksulların maddi ve tinsel yoksulluklarının kalıcılaşmasına katkı yapmaktadır*" (Bıçkı, 2013:151) yaklaşımı ile yanlış teşvik mekanizmalarının yoksulların kendi yaşamları ile ilgili sorumluluk alma istekliliğini ve motivasyonlarını kırdığını iddia etmiştir.

Tablo:1 Türkiye'de Yıllar İtibarı ile Kentsel Yoksulluk

	KENTLERDE FERT YOKSULLUK ORANI (%)									
	2002	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Gıda Yoksulluğu	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06	-	-
Gıda+ Gıda Dışı Yoksulluk	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86	-	-
Kişi Başı Günlük 1 S'nin altında	0,03	0,01	0,01	-	-	-	-	-	-	-
Kişi Başı Günlük 2,15 S'ın altında	2,37	1,57	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02
Kişi Başı Günlük 4,3 S'nin altında	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96	0,97	0,94

Kaynak: TÜİK (Metodolojik revizyon nedeni ile hesaplanamayan yıllar boş bırakılmıştır)

Tablo 1 de görüleceği üzere Türkiye'de kentsel alanlarda yaşayanların gıda yoksulluğu çekenlerin, açlık sınırının altında yaşayanların oranı düşük değerlerde bulunurken (Günlük geliri 1-2,5 ABD Doları ve altında olanlar) gıda+ gıda dışı yoksulluk çekenlerin oranı bir hayli yüksektir. (Günlük 4,3 ABD Dolarının altı). Fakat 2002 yılı verilerinden sonraki her yıl bir önceki yıla göre azalarak 2006 yılına kadar gelinmiş, 2006 yılında % 9,31 gibi bir oran yakalanmıştır. Bu yıldan sonra 2007 yılında kısmi bir yükselişle %10,36 ya yükselen gıda+ gıda dışı yoksulluk oranı 2008 yılından sonra tekrar azalma eğilimine girmiştir.

Kentlerde Çalışan Yoksulluğu

Çalışan yoksullar kavramı yeni bir kavramdır, bir işte çalıştığı halde, ücret geliri yoksulluk çizgisinin altında olan dolayısıyla hayatını sürdürmede asgari ekonomik ve sosyal faydadan yararlanamayan kişiler çalışan yoksul olarak tanımlanmaktadırlar. Dünya çalışma örgütü (ILO) yoksul bir ailede çalışan bütün tam zamanlı ya da yarı zamanlı çalışanları, çalışan yoksul olarak kabul etmektedir (Kahraman,2015,53). Bu yoksullar ekonomik olarak aktif olmayan yoksul kesimleri değil, ekonomik olarak aktif olanları kapsamaktadır.

Türkiye ekonomisinin istihdam yaratma kapasitesindeki düşüklük, ekonomik büyümenin OECD ülkelerinden daha yüksek olduğu dönemlerde bile düşük kalmıştır. Örneğin, küreselleşmenin etkisi ile ekonomide dışa açılmanın ve liberal uygulamaların hayata geçirildiği 1974- 1995 döneminde ekonomik büyüme % 4,3 olurken istihdamdaki büyüme %1,7'de kalmış, aynı dönemde ABD, %2,5 büyürken istihdam büyüme hızı %1,8 olarak gerçekleşmiştir. (Ansal, vd., 2000: 22). 1990'lı yıllar boyunca emek piyasası ile ilgili olarak gerek IMF raporlarında, gerekse Beş Yıllık Kalkınma Planında emek esnekliğinin artırılması, yarı zamanlı istihdam, esnek çalışma saatleri gibi yeni istihdam türlerinin benimsenmesi gündeme gelmiş ayrıca kamu açıklarının azaltılması için kamu sektöründe istihdam düzeyinin ve ücretlerin aşağı çekilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Şenses,1997:8).

Bu gelişmelerle birlikte özelleştirmelerin yaşanması, devletin ekonomik ve sosyal işlevlerinde daralmaya gitmesi, devlet kurumlarında çalışan kişilerin sayı ve gelirlerinde önemli miktarda azalmalar meydana gelmiştir. Öte yandan özel sektörde artan rekabet koşulları kayıt dışı ekonomiyi canlandırmış, bir zamanlar ayakkabı boyacılığı ya da işportacılık olarak ortaya çıkan enformel sektör genişlemiştir. Enformel sektörlerin genişlemesi ve bir anlamda kabuk değiştirmesiyle eğitimi ve iş becerisi kısıtlı kişiler iş güvencesi olmayan, geçici, ağır çalışma şartlarına sahip, düşük ücretli işlerde çalışmaya daha fazla mecbur etmiştir (Erman,2002:194). Tüm dünyada ve Türkiye de çalışmalarına rağmen yoksulluk sınırının altında yaşayan kitlelerin varlığı, yoksulluğu önlemede istihdam politikalarının yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. 2000'li yılların verilerini kapsan bir araştırmada OECD'de çalışan yoksulluğu %7,3 iken Türkiye'de bu oran %17,2'dir. Benzer şekilde Türkiye AB ülkelerinin karşılaştırıldığı 2002-2003 verilerine göre Türkiye'de çalışan yoksulluk oranı %23, Romanya'da %14, Yunanistan'da %13,5'tir (Kapar, 2010:65).

Toplum Yararına Program (TYP) ve Getirdiği Düzenlemeler

Dünya Bankası, *Değişen Dünya'da Devlet* (1997) başlıklı raporunda, *etkin devlet*ten, piyasa düzeninin etkin işleyişini engellemeksizin dezavantajlı grupları yönetecek sorumluluklar alması istenmektedir. Aynı raporda, çalışabilir durumda olan yoksulların en değerli kaynağı olan emek güçlerinden mutlaka yararlanılması da tavsiye edilmektedir (WB, 1997; Savaşkan, 2009).

Toplum Yararına Çalışma Programı'nın (TYP) yaslandığı temel felsefe, yoksul toplum adına faydalı bir şeyler yapmalı ve bunun karşılığında kendisine bir ücret ödenmeli. Bu yaklaşım ilk olarak İngiliz yoksulluk yasalarında benimsenmiş ve İngiltere'deki yoksullar, "Aldıkları yardımları hak etsin" rasyonalitesine bağlı olarak *Yoksul Yasaları* gereği toplum yararına çalıştırılmışlardır. Yoksullar sokakları süpürmüş, caddelerdeki hayvan pisliklerini temizlemiş, tıkanan kanalizasyonları açarak vb. işlerde çalışarak hayatlarını kazanmışlardır. Bu durum esasında, yoksulların aldıkları yardımların toplum yararına yaptıkları işlere bağlanmasıydı (Gün,2013:78). İngiliz Yoksul Yasaları, muhtaç ve sakatların dışında kalan gücü kuvveti yerinde olan mülksüzlerin tarlada, fabrikada ve kamusal işlerde gerekiyorsa zorla çalıştırılmalarını; aksi takdirde cezalandırılmalarını da düzenlemiştir (Kovancı, 2003:31). Günümüz Türkiye'sinde yoksullar ve engellilerin toplum yararına çalışmak için istekli olduğu hatta taleplerin fazla olması nedeniyle noter huzurunda kuraya tabii tutuldukları görülmektedir.

Toplum Yararına Program Genelgesi 2013 yılında yayınlanmış 22 madde ve 6 adet ekten oluşmaktadır. Metnin giriş kısmında (1.madde), İşsizlerin mesleki niteliklerinin geliştirilmesinin, işsizliğin azaltılmasına ve özel politika gerektiren grupların (engelli vd.) işgücü piyasasına kazandırılmasına yardımcı olmak üzere düzenlenen aktif işgücü kapsamındaki hizmetler, mesleki eğitim kursları, iş başı eğitim programları, girişimcilik eğitim programları, toplum yararına programlar, iş ve meslek danışmanlığı faaliyetleri ve bunların uygulanmasına ilişkin olarak yayınlandığı ifade edilmiştir.

Yetki ve sorumluluğu Genel Müdürlük ve Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüklerine veren genelgenin hedefi; " *İşsizliğin yoğun olduğu, dönemlerde veya yerlerde doğrudan veya yüklenici eli ile toplum yararına bir iş ya da hizmetin gerçekleştirilmesi yoluyla özellikle istihdamında zorluk çekilen işsizlerin çalışma alışkanlık ve disiplininden uzaklaşmalarını engelleyerek iş gücü piyasasına uyumlarını gerçekleştirmek ve bunlara geçici gelir desteği sağlamak*" olarak belirlenmiştir.

İl Müdürlüklerinin iş birliği yapabileceği kurumlar, Kamu kurum ve kuruluşları, STK'lar ve özel sektör olarak sayılmıştır. TYP' nin uygulanacağı alanlar olarak; çevre temizliği, kamusal altyapının yenilenmesi, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda çevre düzenlemesi, bu okulların bakım onarım ve temizlik işleri, restorasyon, tarihi ve kültürel mirasın korunması, ağaçlandırma, park düzenlemeleri, vadi ve dere ıslahı ve erozyon engelleme çalışmaları belirtilmiştir (Madde 6). Kuruma kayıtlı işsiz olmak, hali hazırda çalışıyor olmamak, 18 yaşını tamamlamış olmak, emekli, malul, dul ve yetim aylığı almamak, öğrenci olmamak, herhangi bir sosyal yardım almamak gibi haller katılım şartlarında sayılmıştır. Katılımcıların seçiminde ise %100 kura ve %20 liste, %80 kura yöntemleri benimsenmiştir. Tüm TYP başvuruları iş danışmanlarının kontrolünden geçirilmekte ve başvuranlar içinden iş ve meslek danışmanlarının kararları sonucunda programa katılmaları uygun görülenler kuraya ya da listeye dâhil edilmektedir.

Her bir katılımcıya yapılacak ödeme 4857 sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde asgari ücret tespit komisyonu tarafından belirlenen on altı yaşını doldurmuş işçiler için günlük asgari ücret miktarının katılım sağlanan gün sayısı ile çarpımı sonucu bulunan miktardan oluşmakta, çalışanların kontrol ve denetim planlarının da aylık olarak İş kurumu il müdürlükleri tarafından yapılması genelge ile tespit edilen başlıklardandır. TYP süresince yürütülen tüm faaliyetlerde TYP ve Kurumun tanınırlığına ve görünürlüğüne özellikle dikkat edilmiş ve TYP' den faydalanan tüm kurumların buna dikkat edip etmediği özellikle kontrol edilmiştir.

TYP'de en dikkat çeken yön, istihdamında güçlük çekilen engellilere, eski hükümlülere, kadınlara, uzun süreli olarak işsiz kalanlara, gençlere yönelik olmasıdır. Bir TYP' nin uygulama süresinin 9 Aydan fazla olmaması buralarda istihdam edilen dezavantajlı kesimlerin süre sonunda yeniden işsiz kalması ve yeni bir Toplum yararına Çalışma Programını beklemesi en sık yaşanan durumlardandır.

TYP'nin Malatya Uygulanması Örneği

Malatya'da yaşayan kent yoksulları ve dezavantajlı gruplar son yıllarda uygulanmasına hız verilen TYP' lere oldukça yoğun bir ilgi göstermektedirler. İçinde bulunduğumuz 2016 yılı TYP uygulamaları devam ettiğinden 2016 yılının rakamları kesinleşmemiş olmakla birlikte şimdiden 2014 ve 2013 yıllarını geride bıraktığı görülmektedir. 2015 yılında ise 4102 erkek, 993 kadın toplamda ise 5095 kişi bu programların çeşitli kurslarından istifade etmiştir.

2016 yılı Ağustos ayında Malatya İş Kurumu yetkilileri ile yapılan görüşmelerde Malatya Merkez İlçe Belediyeleri, İlçe Belediyeleri ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullar TYP'den en fazla istifade eden kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Eylül ayında başlayacak olan yeni kursların ağustos ayı içerisinde ön kayıtları yapılmaktadır. Çeşitli kamu kurumlarında çalışmak isteyen kent yoksullarının Malatya'daki tercihleri de şekillenmektedir. Bu kurumlardan Yeşilyurt Belediyesinin ihtiyacı olan 6 ay süreli 80 kişilik iş için 568 kişi, Battalgazi Belediyesindeki 49 kişilik iş için ise 598 müracaat gerçekleşmiştir. Belediyeler iş Kurumunun finansmanı ile 6 ay süreli olarak proje kapsamında çalıştırdıklarına temizlik işleri, alt yapı hizmetleri, park bahçe düzenleme ve kanalizasyon bakım onarım gibi alanlarda görevlendirmekte. Bu nedenle belediyelere olan talep, Milli Eğitime olan talebin çok altında kalmakta. Örneğin aynı dönemde Milli Eğitimin okullarında görevlendirilecek 199 kişi için müracaatlar hala devam etmekteyken dahi sayı 3000'i aşmıştır. 2016 Yılı içinde açılan ve tamamlanan kurslara katılan kursiyer sayıları ise tablo 2 de verilmiştir.

Tablo 2:Malatya' da TYP Kapsamındaki Kursiyer Sayıları

YILLAR	KADIN	ERKEK	TOPLAM
2016	174	923	1097
2015	993	4102	5095
2014	101	615	716
2013	59	508	567

(Kaynak: Malatya İş Kurumu İl Müdürlüğü)

Malatya da yaşanan kentsel yoksulluk ve ayrışma en net olarak çevre yolunun altında kalan mahallelerde gözlenmekte ve çevre yolu altında kalan mahallelerde kentin yoksullarının yoğunluklu olarak ikamet ettikleri görülmektedir. Kentsel yoksulluğun yoğun bir şekilde yaşandığı diğer mahalleler ise kentin yüksek yerlerine ve işlenemez kayalık alanları üzerine kurulan gecekondu mahalleleridir.

Battalgazi Belediyesinin daha önceki dönemlerde gerçekleştirdiği ve 599 kişinin müracaat ettiği belediyenin altyapı, temizlik işleri, park ve bahçe düzenlemesi ve kanalizasyon işlerine talipli olanların kentin hangi mahallerinde yoğunlaştığı tablo 3 te verilmiştir. İller idaresi genel müdürlüğünün verilerine göre Battalgazi Belediyesi sınırlarında 102 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin önemli bir kısmı kentin merkezinde yer alan eski yerleşim yerleri olmakla birlikte diğerleri kentin büyükşehir olması nedeniyle kaldırılan köylerden oluşan mahallelerdir. Tablodan da anlaşılacağı üzere TYP' ye müracaat edenlerin büyük bir çoğunluğu kentin kuzey doğu bölgesinde bulunan mahallelerde ikamet ettikleri görülmektedir. Bunun istisnası olarak sayabileceğimiz Başharık, Beydağı ve Yamaç mahalleleri ise yoğun nüfusa sahip gecekondu ağırlıklı yapıların bulunduğu yerleşim yerleridir.

Toplam 102 mahallenin bulunduğu Battalgazi ilçesinde 12 mahallenin TYP' ye müracaat edenlerin %57'sini oluşturması kentsel yoksulluğun yaşandığı mahallelerde TYP hakkında bilgi sahibi olunduğunu göstermektedir.

Tablo 3, Battalgazi İlçesinde TYP'ye Müracaat eden Mahalleli Sayıları

Sıra no	Mahalle İsmi	Kişi sayısı	Sıra no	Mahalle ismi	Kişi Sayısı	Sıra No	Mahalle İsmi	Kişi Sayısı
1	Hanımın Çiftliği Mah. Ve Hatunsuyu Mah.	47	5	Orduzu Mah.	24	9	Alacakapı ve Meydanbaşı mah.	35
2	Hidayet Mah.	17	6	Göztepe Mah.ve Zafer Mah.	40	10	Hacı Abdi mah.	15
3	Başharık Mah, Beydağı Mah ve Yamaç Mah	63	7	Çöşnük Mah.	26	11	Hacı Abdi mah. ve Küçük Mustafa Paşa Mah..	26
4	Taştepe Mah.	34	8	Fırat Mahallesi	16	12	Battalgazi ve Selçuklu mah	16

(Kaynak: İş Kurumu Malatya İl Müdürlüğü)

Toplum Yararına Çalışma Programı'nın, yoksullukla mücadele bakımından önemli bir adım olduğu gerçeği bir yana iş hayatından dışlanmış veya çeşitli engelleri nedeniyle iş hayatına hiç girememiş kişilerin hayata yeniden bağlanmalarını da sağlayan bir enstrüman olarak da işlev görmüştür. Fakat TYP dışında bir program ya da kurstan yararlanmış olan işsizin 3 ay geçmeden TYP'ye başvuramaması, bir yıl içerisinde en fazla 9 ay süreyle yararlanma imkânı ve bir katılımcının aynı kurum ve kuruluşla düzenlenen TYP' den en fazla 18 ay yararlanması gibi durumlar yoksulların içinde bulundukları sıkıntılardan kurtulmalarına engel olmaktadır. Zira kentsel yaşamdaki harcamalar her daim devam etmekte ve gün geçtikçe artmaktadır. İşsiz geçirilen her gün yeni sorunlar doğurmaktadır.

Sonuç:

Başta Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilk ve ortaöğretim kurumları olmak üzere, belediyeler, orman ve su işleri bakanlığının illerde organize ettiği çeşitli proje ve programlarında çalıştırılan kursiyerlerin büyük bir çoğunluğunun kamuda istihdam edilme beklentisi içerisinde olmaları programın içeriğinin tam olarak anlaşılmadığı sonucunu doğurmaktadır.

Program işe ihtiyacı olan işsizler ve engellilerden daha çok kamu kurum ve kuruluşlarının ihtiyacını karşılamaktadır. Çünkü gerek Merkez ilçe belediyeleri ve ilçe belediyeleri gerekse diğer kamu kurumları zaten yapmak durumunda oldukları işleri bu kapsamda yaptırarak işçilik maliyetlerini azaltmışlardır. Yani iş gücü ihtiyacı ucuz ve güvence verilmeden karşılanmaktadır.

Program kapsamında mesleki eğitim kurslarının, işbaşı eğitim programlarının ve girişimcilik eğitim programlarının bulunduğu yönetmeliğin birinci maddesinde belirtilmiştir. Fakat gerçekleştirilen görevlere bakıldığında altyapı çalışmaları, çevre düzenlemeleri ve temizliği, okullarda dersliklerin ve kullanım alanlarının temizliği gibi işlerdir. Bu işleri yapmanın kişilere mesleki beceri ve yetenek kazandırdığı ifade edilemez.

TYP' lerin en önemli özelliği mevzuat gereği dezavantajlı gruplara öncelik verilmesidir. Dezavantajlı gruplar arasında ağırlıklı grup yaşlarının ilerlemesi nedeniyle iş gücü piyasasının dışına itilmiş kişilerden oluşmaktadır. Bu nedenle TYP için konulmuş olan 65 yaş sınırı, emekliliği yaklaşmış fakat sigorta primlerini ödeyemeyen yoksulların desteklenmesi adına esnetilmelidir. Ayrıca iş imkânı bulamayan veya iş sahası dışına itilen kişilerin daha fazla istifade edebilmesi adına 35 yaş altındakilere verilen TYP miktarı kısıtlanmıştır. 35'yaşın altındakiler ancak yeterli müracaatların olmadığı programlara alınmaktadır. Bu kısıtlama özel sektörün ihtiyacı olan genç işsizlerin istihdamına da imkân sağlayacaktır.

Çalışılma süresinin dokuz + dokuz ayla sınırlandırılmış olması ve aynı programda en fazla 18 ay çalışılabilmesi Program'a bağlı çalışmayı "Güvencesiz işler" kategorisine sokmaktadır. Her ne kadar bir kişi 18 ayın bitiminden sonra üç aylık bekleme süresinin ardından tekrar başka bir programa dahil olabilse de, kişinin tekrar işe alınabilmesinin tek güvencesi, çalışılan kurumun veya kuruluşun olumlu görüşü ile İş-Kur İl Müdürlüğünün onayına bağlanmaktadır.

TYP kapsamında çalışan kursiyerler/işçiler günde 7,5 saat veya 8 saat çalışmakta ve bunun karşılığı olarak da asgari ücret tutarı kadar ücret almaktadır. Bu kursiyerlerden okullarda temizlik işlerinde çalışanlar, hafta sonunun büyük bir çoğunluğunda okullarda

öğrenci bulunmadığından ya hiç çalışmamakta ya da iş yoğunluğu fazla olmadığından yorulmadan hafta sonunu geçirmektedirler. Bu durum TYP'den istifade etmek isteyen adayların Milli Eğitime bağlı okullara yönelmeleri sonucunu doğurmaktadır.

Genel olarak TYP' kapsamında kamu kurumlarında çalışan kursiyerler/ işçiler nedeniyle bu kurumların kadrolu personeli olarak görev yapan hizmetlilerinin büyük bir çoğunluğu işlerini bu kursiyerler eliyle gördürmeye başlamış olmaları yoksulların ve çaresizlerin sömürüsünün devam ettiğini göstermektedir.

Son olarak, Charles Murray tarafından ortaya atılan *"ölçüsüz kamu desteği, yoksulların maddi ve tinsel yoksulluklarının kalıcılaşmasına katkı yapmaktadır"* yaklaşımının TYP için de geçerli olabileceği düşünülmelidir. Zira TYP' den istifade eden bir kursiyer/işçi kendisine özel sektörden gelen teklifleri rahatlıkla geri çevirerek kendisine verilecek yeni bir TYP'yi beklemeyi özel sektörde çalışmaya tercih etmektedir.

Kaynakça

Ansal, Hacer vd. (2000), Türkiye'de Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları

Bıçkı, Doğan, (2013), "Kentsel Yoksulluğun Kültüralist Okumaları", Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek, , Ed: Ö. Aytaç, S. İlhan, Ankara: Birleşik Yayıncılık

Buğra, Ayşe (2008), Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, İstanbul: İletişim Yayınları

Erman, Tahire (2002), "Kent Yoksulu ve Şiddet", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, (Ed. Yasemin Özdek), Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi

Friedman, M., Friedman R.,(1990), Free to Choose, New York: Harcourt (1980)

Gün,Servet, (2013),"Toplum Yararına Çalışma Programı: İşsizlikle Mücadelede Yeni Bir Yöntem mi?", Sosyal Güvenlik Dergisi,S3(2),s.76-95

İlhan, Süleyman, (2013), "Kentsel Yoksulluğun Anlam Dünyası", Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek, Ed: Ö. Aytaç, S. İlhan, Ankara: Birleşik Yayıncılık

Kapar, Recep, (2010), Türkiye'de Çalışan Yoksullar, Ankara Sanayi Odası Yayınları

Kahraman, Fatih, (2015) "Yoksulluğun Çalışma İle İmtihanı: Çalışan Yoksullar Üzerine Bir Araştırma", İdeal Kent: Kent Araştırmaları Dergisi, S.16, s.50-70

Kılıç, Selim,(2015), "Kentsel Yoksulluğa Ekolojik Bir Yaklaşım", İdeal Kent: Kent Araştırmaları Dergisi, S.16, s.123-154

Odabaşı, Ferhat (209), Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Yayınlanmış Uzmanlık Tezi, Ankara.

Özçelik, P.K. (2015), "Yoksulluğun Küresel Birikimi: Risk mi, Yoksa Fırsat mı", İdeal Kent: Kent Araştırmaları Dergisi, S.16, s.8-33

Özel, M. (2015), "Kentsel Yoksulluk ve Türkiye'de Yerel Yönetimlerin İşlevleri", İdeal Kent: Kent Araştırmaları Dergisi, S.6, s.155-181

Kovencı, Onur, (2003), Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim: İngiliz Yoksulluk Yasaları, Mülkiyeliler Birliği Yayınları

Şenses, F.,(1997), "İş Gücü Piyasasında Esneklik Türkiye İçin Geçerli Bir Kavram mıdır?",Ankara: ODTÜ Ekonomik Araştırmalar Merkezi Çalışma Raporu

TESEV,(2006), Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler, İstanbul, TESEV Yayınları

7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN OKUDUĞUNU ANLAMA BAŞARILARI VE OKUMAYA ADANMIŞLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Doç. Dr. Nesrin SİS

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Gülşah METE

Milli Eğitim Bakanlığı

Özet

7. Sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama başarıları ile okumaya adanmışlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan bu araştırmanın modeli "betimleyici, ilişkisel tarama (survey)" modelidir. Bu araştırmanın evrenini Malatya'nın Battalgazi ilçesindeki öğrenim gören 7. sınıf öğrencileri, örneklemini ise bu ilçede yer alan Orhan Gazi Ortaokulu 104, 7. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu, 7. Sınıf Okuduğunu Anlama Başarı Testi (Ağın Haykır, 2012) ve Okumaya Adanmışlık Endeksi (Yıldız, 2010) kullanılmıştır. Bu araştırmada toplanan verilerin analizinde; betimsel istatistik (frekans (f), yüzde (%), aritmetik ortalama), T-testi, ANOVA analizleri kullanılmıştır. Test analizleri SPSS (Statistic Package for Social Science) programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin çözümlenmesinden elde edilen sonuçlara göre araştırmaya katılan 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama puanı orta, okumaya adanmışlık puanı ise düşük düzey olarak belirlenmiştir. Katılımcıların okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlık puanları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir. Okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlık, cinsiyet değişkeni ile karşılaştırıldığında kız öğrencilerin okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlık puanları erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Öğrencilerin sosyoekonomik durum değişkenine göre okuduğunu anlama testi ve okumaya adanmışlık endeksinden aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark vardır. Buna göre üst sosyoekonomik düzeyde olan öğrencilerin, alt sosyoekonomik düzeyde olanlara göre okuduğunu anlama puanları ve okumaya adanmışlıkları daha yüksektir. Öğrencilerin baba öğrenim düzeyi ilkokuldan üniversiteye doğru ilerledikçe okumaya adanmışlık puanlarının arttığı belirlenmiştir. Okuduğunu anlama ile okumaya adanmışlık arasında yüksek düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Bu durumda okuduğunu anlamanın okumaya adanmışlığı olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Öğrencilerde okuduğunu anlama başarısı arttıkça öğrencilerin okumaya adanmışlıklarının da artacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: okuduğunu anlama, okumaya adanmışlık, okuma eğitimi

THE RELATIONSHIP BETWEEN 7 TH GRADERS' READING COMPREHENSİON LEVELS AND READİNG ENGAGEMENT

Abstract

The model aimed to investigate the relationship between reading comprehension and reading engagement levels of the 7th grade students is named descriptive survey model. In the evaluation of collected data, descriptive statistics (frequency (f), percentage (%), arithmetical mean), T-test and ANOVA were made in this research. The tests were carried out by using SPSS (Statistic Package for Social Science) program. The results obtained from the tests showed that the reading comprehension levels was medium, whereas reading engagement levels were low. Reading comprehension and reading engagement levels of the participants showed a meaningful difference with gender. It was figured out that the reading comprehension and reading engagement levels of female students were comparably higher than male students. A meaningful difference in reading comprehension and reading engagement levels was also found in terms of socio economic status of the students. It was found that the reading comprehension and reading engagement points of high socio economical students were higher than low socio economical students. Reading comprehension and reading engagement levels of the students increased as educational levels of their fathers increased from primary school to university. A significant and positive oriented relationship between reading comprehension and reading engagement levels was identified. In this case, it can be concluded that reading comprehension can positively affects the reading engagement of students. It can be said that the reading engagement of the students increases with increasing success in reading comprehension.

Keywords: Reading comprehension, reading engagement, reading education

Giriş

Anlama becerisi olan okumayı, Akyol (2012) ön bilgilerin kullanıldığı, yazar ve okuyucu arasındaki etkili iletişime dayalı, uygun bir yöntem ve amaç doğrultusunda, düzenli bir ortamda gerçekleştirilen anlam kurma süreci olarak tanımlarken Özbay (2009) gördüğünü anlama faaliyeti olup fiziksel ve zihinsel ögelerin birlikte kullanıldığı karmaşık bir dil becerisi olarak tanımlamıştır. Günay (2008) ise okuma ile anlamayı şu şekilde açıklamıştır: Okuma bellekte tutulanları sıralama işi; anlama ise belleğe daha önceden yüklenmiş her türdeki bilginin (kültür, toplumsal bilgi, gösterge-ileti ilişkilendirmesi, bir dile ait kurallar, kullanım bilgileri vb.) yardımı ile okunan metni yapılandırma, bütünleştirme ve sıralama işidir. Bu sıralama, göstergeleri birbiriyle ilişkilendirme ve bellekte düzenleme biçiminde oluşur. Tanımlardan hareketle okumanın bir süreç, bu sürecin özünde ise okuduğunu anlamanın olduğunu söyleyebiliriz.

Engagement kelimesinin Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğünde Fransızca kökenli olduğu ve angajman kelimesi ile karşılandığı belirtilmektedir. Engagement, isim olarak bağlantı, sıfat olarak da engage, bağlanmış şeklinde Türkçeye çevrilmiştir (TDK, 2016). Bu araştırmanın teorik temelini oluşturan reading engagement kavramı bu araştırmada okumaya adanmışlık şeklinde kullanılmıştır.

Guthrie ve Wigfield (2000) okuma etkinliklerinde öğrencilerin adanmışlıklarına odaklanmış ve okumaya adanmışlığı okuma sürecinde stratejik olma ve motivasyonel süreçleri kullanma olarak tanımlamışlardır. Daha geniş olarak Guthrie ve meslektaşları okumaya adanmış öğrencileri bilişsel ve motivasyonel süreçler ile bilgilerini kullanan

sosyal etkileşimi gelişmiş öğrenciler olarak tanımlamışlardır (Guthrie, McGough, Bennett ve Rice, 1996; Guthrie ve Wigfield, 2000; Guthrie, Wigfield ve Perencevich, 2004; Baker, Dreher ve Guthrie, 2000). Bilişsel süreçler okuduğunu anlamayı sağlayan bilişsel ve üst bilişsel stratejileri kullanmak anlamına gelir. Motivasyonel süreçler ödül veya not almak için yapılan okuma ile ilgili değil de metnin içeriğini merak etmek ve okumaktan zevk almak için yapılan okuma ile ilgilidir. Bilgiler ise metni tam anlamak için metindeki bilgilerle ön bilgileri birleştirmektir. Sosyal etkileşim okuduklarını akranları ve çevresiyle paylaşmak anlamına gelmektedir. Okumaya adanmış öğrenciler metni sadece anlamak için okumaz onlar aynı zamanda okumaya değer verir, iyi okuyucu olduklarına inanır ve okumayı seçerler (Guthrie ve diğ., 2012). Öğrencinin ödül, övgü ve not almak gibi dışsal motivasyondan dolayı okuması okumaya adanmışlığın gerçekleşmesi için yeterli değildir. Öğrencinin kendine inanması, okumaya ilgi duyması, okuyacağı materyali merak etmesi ve okumayı istemesi gibi içsel motivasyonlarla okumaya adanmışlığı gelişir (Guthrie, 2004).

Okuduğunu anlama başarısı ile okumaya adanmışlık arasında kuvvetli bir ilişki vardır. ABD'de yapılan bir çalışmaya göre okumaya adanmışlığı yüksek düzeyde olan okuyucular okumaya adanmışlığı düşük olan okuyuculara göre daha başarılıdır (Campbell, Voelkl ve Donahue, 1997). Okumaya adanmışlık aynı zamanda düşük aile geliri ve ailenin eğitim durumundan kaynaklanan düşük düzeydeki okuduğunu anlama başarısını telafi edebilir. Okumaya adanmış okuyucular okumalarını geliştirmek ve başarıya ulaşmak için engelleri rahatlıkla aşabilirler (Guthrie, Schafer, ve Huang, 2001).

Guthrie ve Wigfield'e (2000, Akt: Mete, 2016) göre kendini okumaya adamış öğrenciler;

- İçsel motive olmuşlardır,
- Kişisel hedeflerine ulaşmak için okurlar.
- Kendi çıkarları için okumaktan hoşlanırlar.
- Zevk ve bilgi için okurlar.
- Akıcı okumayı başarırlar.
- Okuma konusunda heveslilerdir.
- Okuma becerilerine güvenirler.
- Çeşitli anlama stratejilerini kullanmayı bilirler.
- Yeni bir metni anlamak için ön bilgilerini aktif olarak kullanırlar.
- Okuma ile ilgili tutumlarını sosyal olarak paylaşırlar.

Araştırmanın Amacı

Okumaya adanmışlık bireyin okuduğunu anlama başarısını arttıran ve sosyoekonomik düzeyden kaynaklanan dezavantajları gideren bir durumdur. Bu durum dikkate alınarak araştırmanın amacı 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama başarıları ile okumaya adanmışlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek olarak belirlenmiştir. Bu genel amaca yönelik olarak şu sorulara cevap aranmıştır:

- 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama başarı düzeyleri ve okumaya adanmışlık düzeyleri nedir?
- 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama başarı düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
- 7. sınıf öğrencilerinin okumaya adanmışlık düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
- 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeyleri anne-baba öğrenim durumuna göre farklılık göstermekte midir?
- 7. sınıf öğrencilerinin okumaya adanmışlık düzeyleri anne-baba öğrenim durumuna göre farklılık göstermekte midir?
- 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeyleri sosyoekonomik düzeye göre farklılık göstermekte midir?
- 7. sınıf öğrencilerinin okumaya adanmışlık düzeyleri sosyoekonomik düzeye göre farklılık göstermekte midir?
- 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeyleri ile okumaya adanmışlık düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın modeli betimleyici, ilişkisel tarama (survey) modelidir. Betimsel istatistik, bir değişkene ilişkin sayısal değerlerin toplanması, betimlenmesi ve sunulmasına olanak sağlayan istatistiksel işlemleri tanımlar. Betimsel istatistik, bir örneklem üzerinde ya da ulaşılabilen durumlarda evrenin tamamından gözlem yaparak elde edilen verileri kullanarak, araştırmaya katılan bireylerin ya da objelerin özelliklerini betimlemeyi amaçlayan süreçtir (Büyüköztürk, 2010).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Malatya'nın Battalgazi ilçesinde öğrenim gören 7. sınıf öğrencileri, örneklemini ise bu ilçede yer alan Orhan Gazi Ortaokulu 104, 7. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların 52'si kız ve 52'si erkek öğrencidir. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerden 9'unun annesi, 2'sinin babası okuryazardır. Öğrencilerden 45'inin annesi, 37'sinin babası ilkokul; 33'ünün annesi, 30'unun babası ortaokul; 17'sinin annesi, 30'unun babası lise; 5'inin babası ise lisans mezunudur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kişisel bilgi formu ve iki adet veri toplama aracı kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formuyla öğrencilerin cinsiyet, anne-baba öğrenim durumu, ailenin sosyoekonomik düzeyi gibi değişkenlerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Öğrencilerin okuduğunu anlama başarı düzeyini belirlemek amacıyla Ağın Haykır (2012) tarafından hazırlanan 7. Sınıf Okuduğunu Anlama Başarı Testi kullanılmıştır. Bu testin puanlanmasında izlenen yol şu şekildedir: Öğrenci cevap vermediyse veya yanlış cevap vermiş ise 0 puan, öğrencinin cevabı doğru ise 5 puandır. Bu testten alınabilecek en yüksek puan 100'dür. Okuduğunu anlama başarı testinden alınan puanlar için 0-39 arası puanlar (düşük düzeyde anlama), 40-69 arası puanlar (orta düzeyde anlama), 70 ve üzeri puanlar (iyi düzeyde anlama)

olmak üzere 3 aralık belirlenmiştir. Bu puan aralığı alan uzmanlarına danışılarak oluşturulmuştur. Öğrencilerin okumaya adanmışlık düzeylerini belirlemek için Okumaya Adanmışlık Endeksi (Yıldız, 2010) kullanılmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan ise 40'tır. Ölçekten alınan puanlar; 8-19 arası düşük, 20-27 arası orta, 28-40 arası yüksek düzeyde adanmışlık olarak değerlendirilmiştir.

Güvenirlik Analizi

Araştırmada uygulanan ölçeklerin güvenirlik düzeyini belirlemek için Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmıştır (Tablo 1). Cronbach Alpha değeri; $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir. $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçek düşük güvenirliktedir. $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir. $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Tablo 1. Güvenirlik Analizi

Ölçekler	Madde	α
Okuduğunu Anlama Başarı Ölçeği	20	0,760
Okumaya Adanmışlık Endeksi Ölçeği	8	0,800

Okuduğunu Anlama Başarı Testinin güvenirlik analizinde α= 0,760 ve Okumaya Adanmışlık Endeksi Ölçeği güvenirlik analizinde α= 0,800 olarak bulunmuştur. Bu bulgulara göre ölçekler güvenilirdir (Tablo 1).

Verilerin Toplanması ve Çözümlenmesi

Verilerin toplanması sürecinde öncelikle Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden resmî izin alınmıştır. Uygulama öncesinde –gönüllülük esası göz önünde bulundurularak- uygulama yapılacak okulun yöneticilerine, öğretmenlerine ve öğrencilerine araştırma hakkında bilgi verilmiş, uygulama için randevu alınmıştır. Araştırma verileri 2015-2016 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde mayıs ayında toplanmıştır. Veri toplama araçlarından okuduğunu anlama başarı testinin uygulanması araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş ve her sınıftaki uygulama 2 ders saati (80 dakika) sürmüştür. Okumaya Adanmışlık Endeksi ise her sınıfın Türkçe Öğretmeni tarafından doldurulmuştur.

Okuduğunu anlama başarı ölçeği ve okumaya adanmışlık endeksi ölçeğinden elde edilen veriler, SPSS 20.0 Paket Programı kullanılarak analiz edilmiştir. Maddelerin güvenirliğini hesaplamak için iç tutarlılık katsayısı olan "Cronbach Alpha" hesaplanmıştır. Analiz sürecinde ölçeklerden alınan toplam puanların ortalamaları, Kolmogorov Smirnov testi sonuçları, çarpıklık-basıklık değerleri ve histogram grafikleri incelenmiştir. Veri analizinde kullanılacak testlerin belirlenmesi için öncelikle ölçeklerden elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Yapılan incelenme sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği belirlendiğinden istatistiki analizlerde parametrik testler (t-Testi, ANOVA testi) kullanılmıştır. Okuduğunu anlama başarı düzeyi ile okumaya adanmışlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson korelasyon ve Paired Samples t Testi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgular Okuduğunu Anlama Başarı Testi ile Okumaya Adanmışlık Endeksi Ölçeğinden elde edilen verilere göre düzenlenmiştir. Araştırmaya katılan 7.sınıf öğrencilerinin Okuduğunu Anlama Başarı Testi ve Okumaya Adanmışlık Endeksi'nden aldıkları puan ortalamaları ve ölçeklerin Kolmogorov - Smirnov testi ve çarpıklık-basıklık sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Okuduğunu Anlama ve Okumaya Adanmışlık Endeksi İstatistik Verileri

	□	Ss	Kolmogorov-Smirnov		Skewness	Kurtosis
			Z	p		
Okuduğunu anlama	50,77	20,11	1,029	0,240	0,21	-0,884
Okumaya adanmışlık endeksi	23,53	6,38	1,193	0,116	0,184	-1,158

N=104

Tablo 2'de yer alan veriler incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin okuduğunu anlama başarı puanı orta (Ss=50,77), okumaya adanmışlık düzeyi ise düşük (Ss=6,38) düzeyde olduğu görülmektedir. Okuduğunu anlama başarı ölçeği ve okumaya adanmışlık endeksi ölçeği Kolmogorov-Smimov Z testinde p değeri 0,05'den büyük olduğundan parametrik testler kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama başarı testinden aldıkları puanların cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği t-Testi ile incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Okuduğunu Anlama Başarı t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	□	Ss	t	p
Kız	52	55,29	18,93	2,342	**0,021***
Erkek	52	46,25	20,41		

*p<0,05

Tablo 3'teki verilere göre araştırmaya katılan kız öğrencilerinin okuduğunu anlama testinden aldıkları puan ortalamaları ile erkek öğrencilerin okuduğunu anlama testinden aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır (t=2,342; p<0,05). Grupların ortalama puanları incelendiğinde; kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre daha yüksek puana sahip oldukları görülmektedir. Bu bulgulara göre okuduğunu anlama düzeyi üzerinde cinsiyetin etkili olduğu ifade edilebilir.

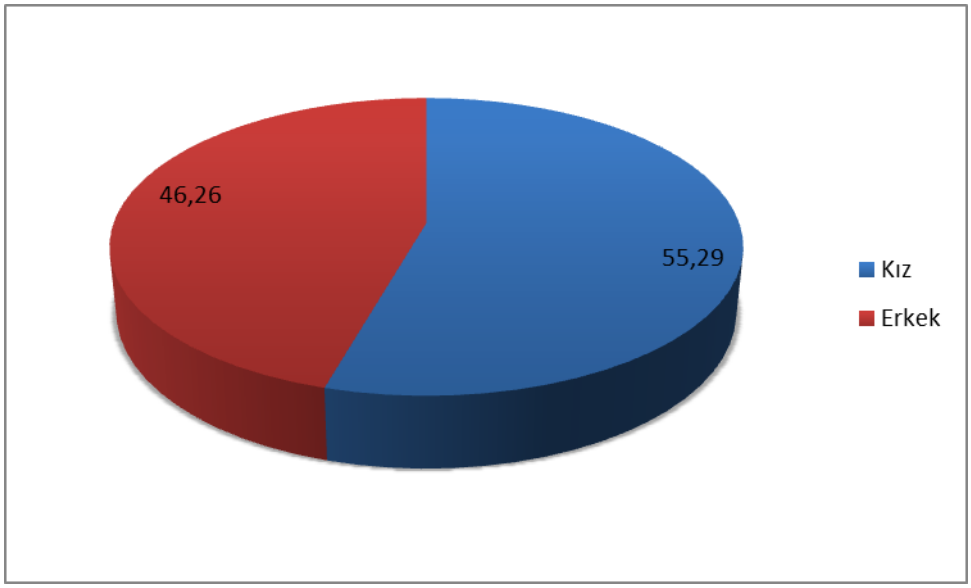

Araştırmaya katılanların okuduğunu anlama puanlarının anne-babalarının öğrenim durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini ANOVA testi ile incelenmiştir. Anne öğrenim durumuna göre elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Anne Öğrenim Durumuna Göre Okuduğunu Anlama ANOVA Testi Sonuçları

Anne Öğrenim Düzeyi	N	□	Ss	F	p
Okur-yazar	9	46,11	13,18		
İlkokul	45	46,00	19,64	2,169	0,096
Ortaokul	33	55,61	22,03		
Lise	17	56,47	18,01		

Tablo 4'teki ANOVA testi sonuçlarına göre öğrencilerin okuduğunu anlama testinden aldıkları puanın anne öğrenim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark saptanmamıştır (F=2,169; p>0,05).

Katılımcıların okuduğunu anlama puanları baba öğrenim durumuna göre incelenmiş, elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Baba Öğrenim Durumuna Göre Okuduğunu Anlama ANOVA Testi Sonuçları

Baba Öğrenim Düzeyi	N	□	Ss	F	p
Okur-yazar	2	42,50	24,75		
İlkokul	37	45,68	18,97		
Ortaokul	30	55,00	17,32	2,131	0,083
Lise	30	50,33	22,55		
Lisans	5	69,00	18,16		

Tablo 5'teki ANOVA testi sonuçlarına göre öğrencilerin okuduğunu anlama testinden aldıkları puanın baba öğrenim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark saptanmamıştır (F=2,131; p>0,05).

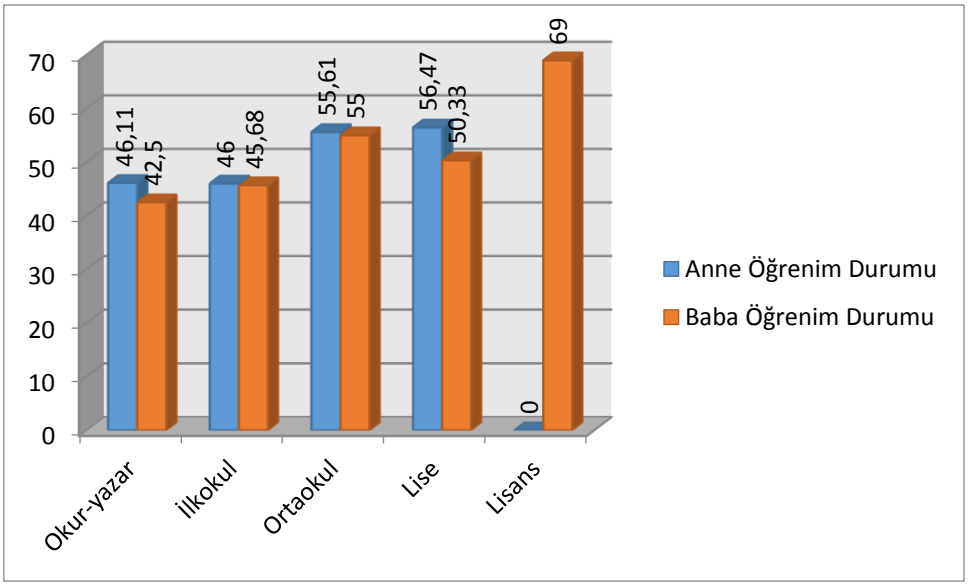

Araştırmaya katılanların okuduğunu anlama puanlarının sosyoekonomik durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini ANOVA testi ile incelenmiştir. Sosyoekonomik duruma göre elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. SED'e Göre Okuduğunu Anlama ANOVA Testi Sonuçları

SED	N	□	Ss	F	p	LSD
Alt SED	10	37,50	18,60			Alt - Üst
Orta SED	39	49,74	18,53	3,012	**0,049***	
Üst SED	55	53,91	20,70			

*p<0,05

Tablo 6'daki ANOVA testi sonuçlarına göre öğrencilerin okuduğunu anlama testinden aldıkları puanların sosyoekonomik duruma göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olduğu saptanmıştır (F=3,012; p<0,05). Hangi gruplar arasında anlamlı fark olduğunu belirlemek için LSD testi uygulanmıştır. Sosyoekonomik durumu alt düzey (Ss=37,50) olan öğrenciler ile sosyoekonomik durumu üst düzey (Ss= 53,91) olanlar arasında farklılık olduğu anlaşılmıştır. Grupların ortalamalarına göre üst sosyoekonomik düzeye sahip öğrencilerin okuduğunu anlama puanları alt sosyoekonomik düzeye sahip olan öğrencilerin okuduğunu anlama puanlarından yüksektir.

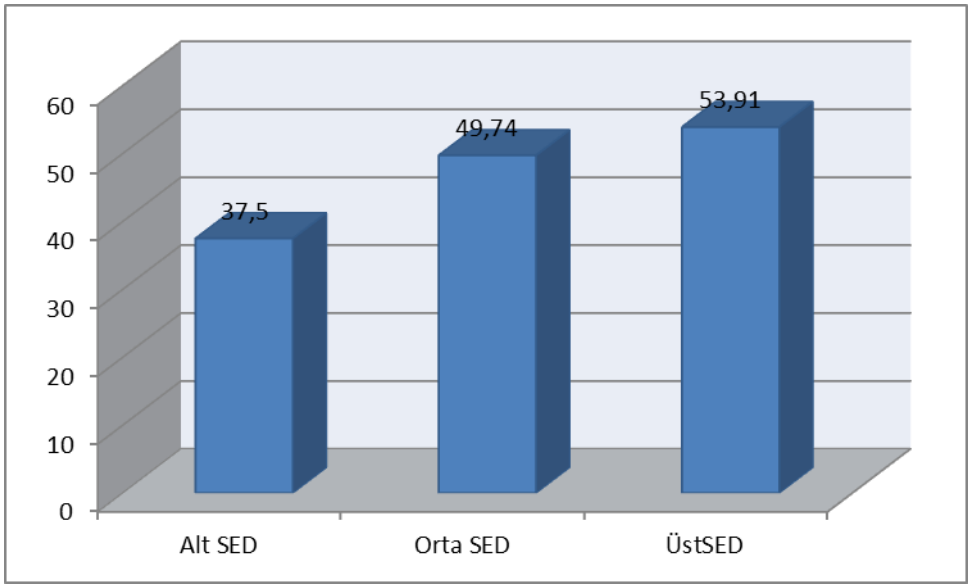

Araştırmaya katılan 7. sınıf öğrencilerinin okumaya adanmışlık endeksi ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği t-Testi ile incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda elde edilen bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Cinsiyete Göre Okumaya Adanmışlık Endeksi t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	**N**	**□**	**Ss**	**T**	**p**
Kız	52	24,98	5,70	2,374	**0,019***
Erkek	52	22,08	6,73		

*p<0,05

Tablo 7'deki verilere göre araştırmaya katılan kız öğrencilerinin okumaya adanmışlık endeksi ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ile erkek öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksi ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır (t=2,374; p<0,05). Grupların ortalama puanları incelendiğinde; kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre daha yüksek puana sahip oldukları görülmektedir. Bu bulgulara göre okumaya adanmışlık düzeyi üzerinde cinsiyetin etkili olduğu ifade edilebilir.

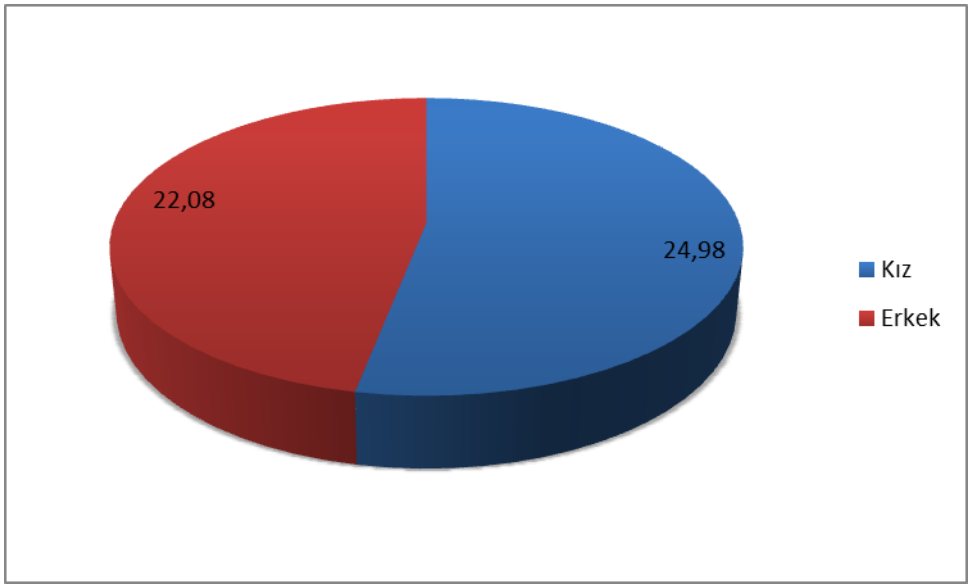

Araştırmaya katılanların okumaya adanmışlık endeksi ölçeğinden aldıkları puanlarının anne-baba öğrenim durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini ANOVA testi ile incelenmiştir. Anne öğrenim durumuna göre elde edilen bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Anne Öğrenim Durumuna Göre Okumaya Adanmışlık Endeksi ANOVA Testi Sonuçları

Anne Öğrenim Düzeyi	N	□	Ss	F	p
Okur-yazar	9	22,00	5,41		
İlkokul	45	22,44	6,53	1,402	0,247
Ortaokul	33	24,36	6,24		
Lise	17	25,59	6,44		

Tablo 8'deki ANOVA testi sonuçlarına göre öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksi ölçeğinden aldıkları puanının anne öğrenim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark saptanmamıştır (F=1,402; p>0,05).

Katılımcıların okumaya adanmışlık endeksi ölçeğinden aldıkları puanların baba öğrenim durumuna göre incelenmiş, elde edilen bulgular Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Baba Öğrenim Durumuna Göre Okumaya Adanmışlık Endeksi ANOVA Testi Sonuçları

Baba Öğrenim Düzeyi	N	□	Ss	F	p	LSD
1) Okur-yazar	2	15,00	1,41			1<3
2) İlkokul	37	21,95	6,10			1<5
3) Ortaokul	30	24,80	6,12	4,241	**0,003***	2<5
4) Lise	30	23,43	6,14			3<5
5) Lisans	5	31,60	3,65			4<5

*p<0,01

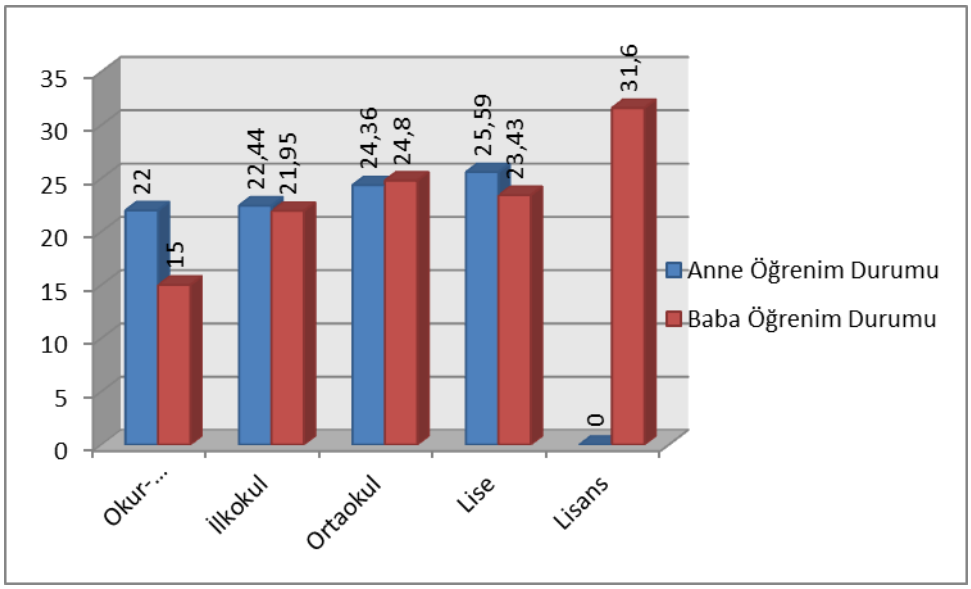

Tablo 9'daki ANOVA testi sonuçlarına göre öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksi ölçeğinden aldıkları puanın baba öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (F=4,241; p<0,01). Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için LSD testi yapılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda baba öğrenim durumu okur-yazar olan öğrenciler ile baba öğrenim durumu ortaokul olanlar arasında; baba öğrenim durumu lisans olanlar ile baba öğrenim durumu okur-yazar, ilkokul, ortaokul ve lise olanlar arasında olduğu belirlenmiştir. Baba öğrenim durumunun, öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksi puanları üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılanların okumaya adanmışlık endeksi ölçeğinden aldıkları puanlarının öğrencilerin sosyoekonomik durumuna göre farklılık gösterip göstermediği ANOVA testi ile incelenmiştir. Öğrencilerin sosyoekonomik durumuna göre elde edilen bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Sosyoekonomik Durumuna Göre Okumaya Adanmışlık Endeksi ANOVA Testi Sonuçları

Sosyoekonomik	N	□	Ss	F	p	LSD
Alt SED	10	19,20	5,09			Alt - Üst
Orta SED	39	23,38	6,61	2,958	**0,033***	
Üst SED	55	24,42	6,17			

*p<0,05

Tablo 10'daki ANOVA testi sonuçlarına göre öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksi ölçeğinden aldıkları puanların öğrencilerin sosyoekonomik durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark saptanmıştır (F=2,958; p<0,05). Hangi gruplar arasında anlamlı fark olduğunu belirlemek için LSD testi uygulanmıştır.

Sosyoekonomik durumu alt düzey (Ss=19,20) olan öğrenciler ile sosyoekonomik durumu üst (Ss = 24,42) olanlar arasında farklılık olduğu anlaşılmıştır. Grupların ortalamalarına göre üst sosyoekonomik düzeye sahip öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksi puanları alt sosyoekonomik düzeye sahip olan öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksi puanlarından yüksektir.

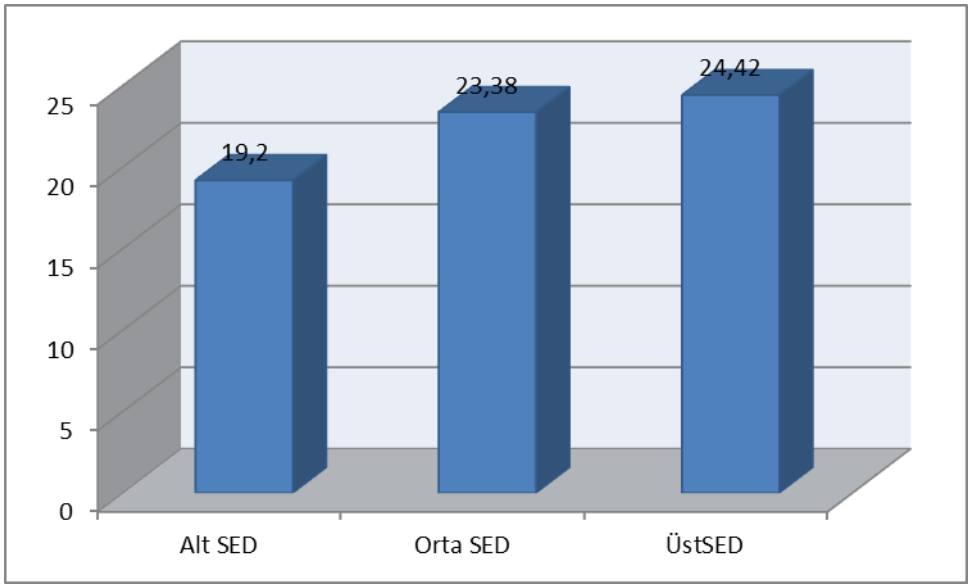

Araştırmaya katılan öğrencilerin okuduğunu anlama ile okumaya adanmışlık arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Okuduğunu Anlama ile Okumaya Adanmışlık Arasındaki İlişki

Değişkenler	N	r	p
Okuduğunu Anlama – Okumaya Adanmışlık Endeksi	104	0,612	0,000*

*p<0,01

Tablo 11'de yer alan veriler incelendiğinde, okuduğunu anlama ile okumaya adanmışlık arasında yüksek düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır (r=,612; p<0,01). Bu durumda okuduğunu anlamanın okumaya adanmışlığı olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırma, okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlık arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı çerçevesinde elde edilen sonuçlar değerlendirilerek, öğretmenler ve araştırmacılar için öneriler geliştirilmiştir.

Araştırmaya katılan 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeylerinin *orta* düzeyde olduğu anlaşılmıştır. Okuduğunu anlama, öğrencinin eğitim hayatının neredeyse tümünü etkileyen önemli bir zihinsel beceridir. İyi bir okuyucudan beklenen yüksek düzeyde okuduğunu anlama becerisi sergileyebilmesi; okuduğu metinden çıkarımlarda

bulunabilmesidir (Kuşdemir ve Katrancı, 2016). Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar ışığında 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama konusunda yeterli düzeyde olmadıkları belirtilebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin, okumaya adanmışlıklarının *düşük* düzeyde olduğu belirlenmiştir. Okumaya adanmışlık bilgi temelli, stratejik, içsel motivasyonu ve sosyal sorumluluğu içermektedir. Bu araştırmadan hareketle 7. sınıf öğrencilerinin okumaya adanmışlık konusunda yeterli düzeyde olmadığını söyleyebiliriz.

Araştırmaya katılan 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlık puanları cinsiyet değişkenine göre incelenmiştir. Katılımcıların okuduğunu anlama puanları ve okumaya adanmışlık puanları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir. Kız öğrencilerin okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlık düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre cinsiyet değişkeninin okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlık üzerinde etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırmaya katılan öğrencilerin okuduğunu anlama puanları anne-baba öğrenim düzeyine göre incelenmiştir. Katılımcı öğrencilerin okuduğunu anlama testinden aldıkları puanın anne ve baba öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklı olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuca göre okuduğunu anlamada anne ve baba öğrenim durumunun etkili olmadığını söyleyebiliriz.

Bu araştırmadaki değişkenlerden biri de sosyoekonomik düzeydir. Araştırma sonucuna göre üst sosyoekonomik düzeye sahip öğrencilerin okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlık düzeyleri alt sosyoekonomik düzeye sahip olan öğrencilerin okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlık düzeylerinden yüksektir. Buna göre sosyoekonomik düzeyin öğrencilerin okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlıklarında etkili olduğu söylenebilir. Sosyoekonomik düzey yükseldikçe öğrencilerin okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlıkları artar.

Araştırmaya katılan öğrencilerin okumaya adanmışlık puanları da anne-baba öğrenim düzeyine göre incelenmiştir. Katılımcı öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksinden aldıkları puanın anne öğrenim düzeyine göre farklılaşmadığı ancak baba öğrenim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Öğrencilerin, baba öğrenim durumu ilkokuldan üniversiteye doğru ilerledikçe okumaya adanmışlık puanlarının arttığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç, okumaya adanmışlık düzeyinde baba öğrenim durumunun önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

Araştırma sürecinde okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlık arasındaki ilişki de incelenmiştir. Okuduğunu anlama ile okumaya adanmışlık arasında yüksek düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Bu durumda okuduğunu anlamanın okumaya adanmışlığı olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlar ve ilgili kuramsal bilgiler ışığında araştırmaya yönelik geliştirilen öneriler aşağıda sıralanmıştır:

Öğrencilerin eğitim sürecinde okuduğunu anlamaya yönelik başarılarının ve okumaya adanmışlıklarının yükseltilmesi için aile ve öğretmenler farklı etkinlikler yapabilir. Türkçe öğretim programına uygun olarak hazırlanacak olan Türkçe ders

kitaplarındaki etkinlikler okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlığı geliştirecek model, yöntem ve stratejiler dikkate alınarak düzenlenebilir.

Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre düşük düzeydeki okuduğunu anlama ve okumaya adanmışlıklarını ortaya çıkaran sebepler araştırılıp çözüm yolları bulunabilir.

Sosyoekonomik düzeyden kaynaklanan dezavantajları ortadan kaldıracak uygulamalar yapılabilir. Bu doğrultuda yapılacak etkinliklerde çeşitli çalışmalarda önerilmiş modellerden yararlanılabilir.

İlköğretimin her dönemi için ayrı ayrı okuduğunu anlama başarı testleri geliştirilebilir. Bu araştırmada survey tarama modeli 7. sınıflarda kullanılmıştır. Farklı desenlerde ve sınıflarda bu araştırma yapılabilir.

Kaynakça

Ağın Haykır, H. (2012). *İlköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama becerisi*

ile yazılı anlatım becerisi arasındaki *ilişki,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi

Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Akyol, H. (2009). *Türkçe ilk okuma ve yazma öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Baker, L., Dreher, M.J., & Guthire, J.T. (2000). Why teachers should promoter reading

engagement. In L. Baker,M .J. Dreher, & J.T. Guthrie (Eds.), *Engaging*

young readers: Promoting achievement and motivation (1-16). New York:

Guilford.

Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı.* Ankara: Pegem Akademi

Yayınları.

Campbell, J. R., Voelkl, K. E., Donahue, P. L. (1997). Report in brief: NAEP 1996 trends in

academic progress. Washington, DC: U.S. Department of Education, Office of

Educational Research and Improvement.

Özbay, M. (2009). *Okuma eğitimi*. Ankara: Öncü Kitap.

Guthrie, J. T.(2004). Teaching for literacy engagement. *Journal of Literacy Research*, *36*,1-29.

Guthrie, J. T., Schafer, W. D., & Huang, C. W. (2001). Benefits of opportunity to read and balanced instruction on the NAEP. *Journal of Educational Research, 94*, 145-162.

Guthrie, J. T., Wigfield, A., You, W. (2012). Instructional contexts for engagement and achievement in reading. In S. L. Christensen et al. (Eds.)., *Handbook of research on student engagement* (pp. 601-634). New York: Springer.

Guthrie, J. T., Wigfield, A. (2000). Engagement and motivation in reading. In M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, R. Barr (Eds.), *Handbook of reading research* (3rd ed., pp. 403-422). New York: Longman.

Guthrie, J. T., Wigfield, A., Perencevich, K. E. (Eds.). (2004). *Motivating reading comprehension: Concept-oriented reading instruction*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Günay, D. (2008). Neyi, nasıl okuruz ya da okumalıyız?. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 2*, 1-13. http://sdu.edu.tr/edergi/index.php/gsfsd/article/viewFile/3224/2774 adresinden erişildi.

KATRANCI, Mehmet; KUŞDEMIR, Yasemin. Okumada Kaygı ve Anlama: Ana Fikri Bulamıyorum Öğretmenim!. EĞİTİM VE BİLİM**,** [S.l.], v. 41, n. 183, feb. 2016. ISSN 1300-1337. Erişim Adresi: <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/4951>. Erişim Tarihi: 18 Sep. 2016 doi:http://dx.doi.org/10.15390/EB.2016.4951.

Mete, G. (2016). *Okumaya adanmışlık modeli ile 8. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeyleri ve okuma motivasyonlarının geliştirilmesi,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

TDK (2015); http://www.tdkterim.gov.tr (Erişim Tarihi: 09.08.2016)

Yıldız, M. (2010). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

GENÇ ERKEK VE KADINLARIN ŞİŞMAN BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARI

Pınar SOYLAR

Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü

Bircan ULAŞ KADIOĞLU

Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü

Fatoş UNCU

Özet

Giriş: Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde obezite önemli bir halk sağlığı sorunudur. Vücut ağırlığı fazla olan kişilere karşı sergilenen olumsuz tutum kilofobi (fat phobia) olarak ifade edilmektedir. Sağlık profesyonelleri ile yapılan çalışmalar, hemşirelerin obez bireylere yönelik negatif bir tutum sergilediğini göstermiştir. Bu amaçla Hemşirelik Bölümünde okuyan öğrencilerin kilofobi tutumlarının belirlenmesine yönelik bir çalışma planlanmıştır. Bu çalışmada ayrıca katılımcıların kilofobi tutumlarının beden kitle indekslerine göre değerlendirilmesi ve diğer ilişkili faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Tanımlayıcı tipte olan bu çalışma, Hemşirelik Bölümünde öğrenim gören birinci, ikinci, üçüncü sınıf lisans öğrencileri (401) ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak kullanılan ankette, kilofobi ölçeğinin kısa formu (FPS-Fat Phobia Scale) ve öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini sorgulayan bazı sorular yer almaktadır. Ayrıca katılımcıların boy uzunluğu ve vücut ağırlığı sorgulandı, Vücut Kütle İndeksi (VKİ) hesaplandı. Kilofobi ölçeğinden alınan ortalama puan obeziteye yönelik önyargının ortalama değerini göstermektedir. Verilerin analizinde bağımsız örneklemlerde t testi ile tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

Bulgular: Yaş ortalaması 21,39±1,79 yıl olan öğrencilerin çoğunluğu (%81,9) kız öğrencidir. Tüm katılımcıların kilofobi ölçeğinden aldıkları ortalama değer 3,71±0,91'dir. Araştırma sonucunda kız öğrencilerin ve erkek öğrencilerin kilofobi puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Vücut Kütle İndeksi, Spor ve Diyet Yapma Durumları ile Kilofobi Puanları arasında önemli bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Vücut kütle indeksi zayıf ve normal olan öğrencilerin kilofobi puanları kilolu ve obez olanlara kıyasla daha yüksektir. Öğrencilerin kilo memnuniyet durumları ile kilofobi puanları arasında karşılaştırma yapılmış olup kilosundan memnun olmayan öğrencilerin kilofobi puanları daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p<0,05$).

Sonuç: Araştırma sonucunda hemşirelik öğrencilerinin kilo fazlalığı olan veya obez olan bireylere yönelik orta seviyenin üzerinde olumsuz tutumlarının olduğu görüldü. Hasta bakımında önemli rolü olan bu meslek grubunun ön yargılardan uzak olması gerekmektedir. Bu nedenle aktif olarak çalışmaya başlamadan önce çeşitli eğitim programları ile olumsuz tutumlarının azaltılması önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Üniversite öğrencileri, Kilofobi, Obezite

THE ATTITUDES OF YOUNG MEN AND WOMEN TOWARDS OBESE PEOPLE

Abstract

Introduction: Obesity is one of the most important public health problems both developed and developing countries. Negative biased attitude towards people who are overweight or obese is named as 'Fat phobia'. Research has indicated that health professionals including physicians and nurses have negative perceptions of obesity and are likely to attribute negative characteristics to obese individuals. The aim of this study was to determine fat phobia levels of nursing students and also to evaluate fat phobia levels according to their BMI and other related factors.

Method: This detrimental study was conducted with students who studying first, second and third grade in the nursing department. A short form of the Fat Phobia Scale (FPS) were used and asked some questions about sociodemographic characteristics to collect data. The participants' height and body weight were questioned, body mass index (BMI) was calculated. Mean score for the Fat Phobia Scale represents an average amount of obesity bias. One way Anova and unpaired t-test were used compare variables.

Results: The mean age of the students was 21,39±1,79 years and the majority of them (81.9%) were women. The mean score on the fat phobia scale was 3,71±0,91. A significant difference was found according to fat phobia levels between men and women ($p<0,05$). There was no statistically significant differences according to fat phobia levels between BMI, diet and making sport ($p>0.05$). The fat phobia scores of students who are weak and normal body mass index were higher than overweight and obese. The fat phobia scores of students who aren't satisfy from their weight were higher than others ($p<0,05$).

Conclusion: According to the results of this study, it was seen that negative attitudes to overweight or obese individuals among nursing students were a little bit above moderate level. These health professionals who have an important role in patient care should be away from prejudice. Educational programs about fat phobia and obesity should be recommended before they begin to work actively.

Keywords: University students, Fat phobia, Obesity

GİRİŞ:

Obezite 21. yüzyılın küresel boyutta en önemli halk sağlığı sorunudur. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde obezite her geçen gün artış göstermektedir. Ülkemiz, obezite yönünden hem gelişmekte olan, hem de gelişmiş ülkelerin sorunlarını

birlikte içeren bir görünüme sahiptir (1). Obezitenin neden olduğu sağlık sorunları arasında diyabet, kalp hastalıkları ve bazı kanser türlerinin yanı sıra toplumsal uyumsuzluklar ve ruhsal sorunlar da yer almaktadır (2). Vücut ağırlığı fazla olan kişilere karşı sergilenen olumsuz tutum kilofobi (fat phobia) olarak ifade edilmektedir.

Obez bireylere yönelik sergilenen olumsuz tutumlar bu kişilerin sosyal çevresinde psikolojik ve sosyal açıdan önemli rol oynamaktadır. Bu durum aşırı kilolu ve obez bireylerde düşük benlik saygısı, kötü beden imajı ve psikolojik strese sebep olmaktadır (3). Kilofobi üniversite öğrencilerinde yaygın olarak görülmektedir. Bazı çalışmalar obez bireylerin normal kiloya sahip bireylere kıyasla standartların altında sağlık hizmeti aldığını tespit etmiştir (4). Hemşireler hasta bakımının yani sıra, danışmanlık, eğitim gibi hizmetlerde de aktif rol almaktadırlar. Sağlık profesyonelleri ile yapılan çalışmalar hemşirelerin obez bireylere yönelik negatif bir tutum sergilediğini göstermiştir (5, 6, 7). Kilofobi düzeyinin belirlenmesi bu tutumun azaltılmasına yönelik yapılacak çalışmalarda ilk aşamada yer almaktadır. Bu amaçla Elazığ-Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümünde okuyan öğrencilerin kilofobi tutumlarının belirlenmesine yönelik bir çalışma planlanmıştır. Bu çalışmada ayrıca katılımcıların kilofobi tutumlarının beden kitle indekslerine göre değerlendirilmesi ve diğer ilişkili faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Tanımlayıcı tipte olan bu çalışmanın evrenini Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümünde okuyan lisans öğrencileri oluşturmaktadır. 4. Sınıf öğrencileri intern hemşire olarak tüm eğitim öğretim yılında hastanede olduklarından çalışmaya dahil edilmemişlerdir. Hemşirelik Bölümü toplam öğrenci sayısı 680'dir, 4. Sınıf öğrencileri (160 öğrenci) hariç geriye kalan 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin hepsi çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmamıza katılan öğrencilerden anketlere eksik cevap veren veya tam doldurmayanlar çıkarıldığında 401 öğrenciye ait veriler kullanılmıştır.

Veri toplama aracı olarak kullanılan ankette, kilofobi ölçeğinin kısa formu (FPS-Fat Phobia Scale) ve öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini sorgulayan bazı sorular yer almaktadır.

Kilofobi ölçeği 1993 yılında Robinson ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir ve ölçek 50 maddeden oluşmaktadır. 2001 yılında 14 maddelik kısa biçimi oluşturulmuştur. Kilofobi ölçeği 2005 yılında Koçak, Saraç ve Hürmeriç tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. 14 maddeden oluşan Kilofobi ölçeğinde her bir madde birden beşe kadar derecelendirilmiş ve değerlendirme 14 maddeden alınan toplam puanın 14'e bölünmesi ile yapılmıştır. Rakamlar beşe yaklaştıkça yüksek, bire yaklaştıkça düşük kilofobik tutum olarak nitelendirilmiştir (8), (9), (10).

Ayrıca katılımcıların boy uzunluğu ve vücut ağırlığı sorgulanmıştır. Vücut ağırlığının (kg), boy uzunluğunun (metre) karesine bölünmesi ile Vücut Kütle İndeksi (VKİ) hesaplanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü obezite sınıflamasına göre VKİ değeri 18,5 kg/m²'nin altında olanlar zayıf, 18,5 – 24,9 kg/m² arasında olanlar normal, 25 kg/m²'nin üzerinde olanlar fazla kilolu ya da şişman olarak, 30 kg/m²'nin üzerinde olanlar obez olarak değerlendirilmiştir (11).

Verilerin analizinde bağımsız örneklemlerde t testi ile tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. İstatistiksel analizler için SPSS 21.00 (Statistical Package Social Science) istatistik paket programı kullanılmıştır. Sonuçlar %95 güven aralığında ve $p<0.05$

anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir. Araştırma öncesinde öğrencilerin sözlü onamları alınmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamına alınan 401 öğrencinin %81,9'u kız (n=429), %18,1'i (n=95) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Yaşları 18-25 arasında değişmekte olup yaş ortalaması 21,39±1,79 yıldır. Boy uzunluğu ortalaması 167,34±10,25 cm, vücut ağırlığı ortalaması 62,76±12,68 kg olan örneklemin Vücut Kütle İndeksi (VKİ) ortalaması 22,27±3,84 kg/m^2 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1. Araştırma Kapsamına Girenlerin Bazı Özelliklerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

	Cinsiyet					
	Kadin		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
VKI						
18.5 ve altı	55	19,3	8	6,9	63	15,7
18.6-24.9	175	61,4	81	69,8	256	63,8
25-29.9	39	13,7	21	18,1	60	14,9
30 ve üzeri	16	5,6	6	5,2	22	5,4
Toplam	285	100,0	116	100,0	401	100,0
Spor Yapıyor musunuz?						
Evet	23	8,1	31	26,7	54	13,4
Hayır	253	88,8	80	69,0	333	83,0
Toplam	276*	96,9	111*	95,7	387	96,4
Diyet Yapıyor musunuz?						
Evet	26	9,1	9	7,8	35	8,7
Hayır	259	90,9	107	92,2	366	91,2
Toplam	285	100,0	116	100,0	401	100,0
Kilo memnuniyeti						
Memnun	120	42,1	71	61,2	191	47,6
Memnun Değil	163	57,2	44	37,9	207	51,6
Toplam	283*	99,3	115*	99,1	398	99,2

*Cevap vermeyenler dahil edilmemiştir.

Katılımcıların %15,7'si (n=63) zayıf, %63,8'i (n=256) normal, %20,5'i (n=82) kilolu ya da şişman VKİ değerine sahiptir. Kız öğrencilerin %19,3'ü (n=55), erkek öğrencilerin %19,3'ü (n=27) kilolu ya da şişman grubunda yer almaktadır. Katılımcıların %83'u spor yapmazken, erkek öğrenciler arasında spor yapanların oranı kız öğrencilerden yüksektir. Öğrencilerin %91,2'si diyet yapmadığını belirtmiştir. Kız öğrencilerin %57,2'si kilosundan memnun değilken erkek öğrencilerin %37,9'u kilosundan memnun olmadığını belirtmiştir. Toplamda tüm öğrenciler arasında kilosundan memnun olanların oranı %47,6'dır.

Katılımcıların obez bireylere karşı tutumları çoğunlukla vücudu şekilsiz/biçimsiz (%58,4), yemekten hoşlanan (%72,8) ve çok yiyen (%59,9) bireyler şeklindeydi.

Tablo 2. Araştırma Kapsamına Girenlerin Bazı Değişkenler ile Kilofobi Puanlarının İlişkisi

	Kilofobi Puanları				
	n	**Ort±SS**	**p**	**t**	**F**
Cinsiyet					
Kız	285	3,80±0,88	0,025	-2,907	-
Erkek	116	3,51±0,96			
VKİ					
Zayıf	63	3,71±0,84			
Normal	256	3,74±0,94	0,732	-	0,429
Hafif Kilolu	60	3,62±0,89			
Obez	22	3,65±0,76			
Spor Yapanlar					
Evet	54	3,94±1,05	0,072	1,806	-
Hayır	333	3,68±0,90			
Diyet Yapanlar					
Evet	35	3,77±1,12	0,781	-0,278	-
Hayır	366	3,72±0,90			
Kilo Memnuniyeti					
Evet	190	3,60±0,95	0,021	-2,322	-
Hayır	206	3,81±0,87			

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin kilofobi ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 3,71±0,91'dir. Araştırma sonucunda kız öğrencilerin (3,80±0,88) ve erkek öğrencilerin (3,51±0,96) kilofobi puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık tespit edildi ($p<0,05$). Vücut Kütle İndeksi, Spor ve Diyet Yapma Durumları ile kilofobi puanları arasında önemli bir farklılık bulunmadı ($p>0,05$). Anlamlı bir ilişki bulunmamasına rağmen vücut kitle indeksi zayıf ve normal olan öğrencilerin kilofobi puanları kilolu ve obez olanlara kıyasla daha yüksekti. Öğrencilerin kilo memnuniyet durumları ile kilofobi puanları arasında karsılaştırma yapılmış olup kilosundan memnun olmayan öğrencilerin kilofobi puanlarının daha yüksek olduğu saptandı ($p<0,05$).

TARTIŞMA

Fırat Üniversitesi hemşirelik bölümünde okuyan öğrencilerin kilofobi seviyelerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, kilofobi puanlarının orta seviyenin üzerinde olduğu tespit edildi. Kilofobi ölçek puanı 1-5 arasında değerlendirilmektedir ve yüksek değerler daha fazla kilofobik olma eğilimini göstermektedir (9, 10). Çalışmamızdan elde edilen kilofobi puanı, vücut ağırlığı fazla olan bireylere karşı sergilenen tutumun negatif olduğu şeklinde ifade edilebilir.

Şişman bireylere karşı sergilenen negatif tutum sosyal bir önyargı olarak kabul edilmekte ve son yıllarda sıklıkla görülmektedir (12, 13). Hemşirelik öğrencileri ve çalışan hemşirelerden oluşan bir örneklem ile yapılan çalışmada kilofobi puan ortalamaları 3,53±0,47 bulunmuştur (14). Sağlık profesyonelleri arasında yürütülen başka bir çalışmada kilofobi ölçek puan ortalaması 3,59±0,50 olarak saptanmıştır (15). Bizim çalışmamızda bulduğumuz kilofobi puan ortalaması (3,71±0,91) literatürle benzerlik göstermekteydi.

Öğrencilerin ölçeğe verdiği cevaplar doğrultusunda, obez bireylere yönelik tutumları çoğunlukla vücudu şekilsiz/biçimsiz, yemekten hoşlanan ve çok yiyen bireyler şeklindeydi. Tıp asistanları ile yapılan çalışmada kilofobi ölçeği kullanılmış ve tutumlarının çoğunlukla çok yiyen, yemekten hoşlanan ve hareketsiz bireyler seklinde olduğu görülmüştür (16). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda öğrenim görenlerle yürütülen çalışmada, obez bireyleri vücudu şekilsiz/biçimsiz, yemekten hoşlanan ve çok yiyen bireyler olarak tanımlamışlardı (17).

Çalışmamızda ayrıca kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla obez bireylere yönelik daha negatif bir tutum sergilediğini bulmuştuk. Üniversite öğrencilerinde yapılan bir çalışmada kız öğrencilerin kilofobi puanları erkeklerden anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Yine ayni çalışmada zayıf öğrencilerin kilofobi puanları şişman öğrencilerden yüksek bulunmuş ancak fark istatistiksel olarak anlamlı değildir (18). VKİ değeri zayıf veya normal olanların kilolu veya obez olanlara kıyasla daha negatif bir tutuma sahip olduğu, ancak farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna bizim çalışmamızda da varılmıştır. Mevcut literatüre göre kişinin kendi VKİ değeri ile kilolu kişilere karşı sergilediği olumsuz tutum arasında bir ilişki olup olmadığı kesin değildir (15).

Genç erişkin kız ve erkeklere fiziksel aktivite anketi uygulanarak yapılan başka bir çalışmada, kadınlara göre erkeklerin toplam fiziksel aktivite süresi fazla bulunmuştur (19). Araştırmamızda da erkek öğrencilerin daha aktif olduğu saptandı. Üniversite öğrencilerinin yeme tutumları ve etkileyen faktörlerini inceleyen bir çalışmada, öğrencilerin % 60,6'sı kilosundan memnun olmadığını belirtmiştir (20). Çalışmamızda öğrencilerin kilo memnuniyet oranı % 47,6 olarak bulunmuştu. Spor yapma, diyet yapma ve kilo memnuniyet durumları ile kilofobi ölçek karşılaştırması yapan herhangi bir çalışmaya literatürde rastlanılmadığından bu değişkenlerle ilgili sonuçlar tartışılamamıştır.

Sonuç olarak; Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümünde okuyan öğrencilerin vücut ağırlığı fazla olan bireylere karşı olumsuz tutumlarının orta düzeyin üzerinde olduğu saptandı. Kız öğrencilerin kilofobi puanları erkeklerin puanından yüksekti. VKİ değerleri ile yapılan karsılaştırmada anlamlı bir sonuca varılamadı. Hasta bakımında önemli rolü olan bu meslek grubunun aktif olarak çalışmaya başlamadan önce çeşitli eğitim programları ile olumsuz tutumları azaltılmaya çalışılmalıdır.

Kaynakça

Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı (2013-2017), T.C. Sağlık Bakanlığı Turkiye Halk Sagligi Kurumu. Ankara. http://beslenme.gov.tr/content/files/home

Edward H., Sarah M., Vitolins M., Crandall S., Davis S., Miller D., Kronner D., Vaden K., Spangler J. (2013). Measuring Medical Student Attitudes and Beliefs Regarding Obese Patients Acad Med. Acad Med.;88(2):282-9

Alperin A, Hornsey MJ, Hayward LE, Diedrichs PC, Barlow FK. (2104). Applying the contact hypothesis to anti-fat attitudes: Contact with overweight people is related to how we interact with our bodies and those of others. Soc Sci Med. 123:37-44.

Robinson BE, Bacon J G, O'Reilly J. (1993). Fat phobia: measuring, understanding, and changing anti-fat attitudes. Int J Eat Disord, 14:467-480.

Culbertson MJ & Smolen DM. (1999). Attitudes of RN students toward obese adult patients.
Journal of Nursing Education 38, 84–87.

Bocquier A, Verger P, Basdevant A, Andreotti G, Baretge J, Villani P & Paraponaris A. (2005). Overweight and obesity: knowledge, attitudes and practices of general practitioners in France. Obesity Research 13, 787–795.

Brown I, Stride C, Psarou A, Brewins L & Thompson J (2007). Management of obesity in primary care: nurses' practices, beliefs and attitudes. Journal of Advanced Nursing 59, 329–341.

Robinson BE, Bacon J G, O'Reilly J. (1993). Fat phobia: measuring, understanding, and changing anti-fat attitudes. Int J Eat Disord, 14:467-480.

Bacon JG, Scheltema KE,Robinson BE. (2001). Fat phobia scale revisited: The short form. Int J Obes Relat Metab Disord. 25(2): 252–257.

Koçak S, Saraç L, Hürmeriç I. Determining the relationships among body mass index, body composition and attitudes toward fat people", The ICHPER-SD Annivarsary World Congress, İstanbul, November 9-13, 2005.

Global Database on Body Mass Indeks: BMI Classification, World Health Organization. http://apps.who.int/bmi/index.jsp?introPage=intro_3.html.

Annis, N.M., Cash, T.F., Hrabosky, J.I., (2004). Body image and psychosocial differences

among stable average weight, currently overweight, and formerly overweight women: the role of stigmatizing experiences. Body Image 1, 155-167.

Gumble A., Carels R., (2012). The harmful and beneficial impacts of weight bias on well-being: the moderating influence of weight status. Body Image 9, 101-107.

Poon M., Tarrant M. (2009). Obesity: attitudes of undergraduate student nurses and registered nurses. Journal of Clinical Nursing, 18, 2355–2365.

Pantenburg B, Sikorski C, Luppa M, Schomerus G, Helmut Konig H, Werner P, Riedel-Heller SG. (2012). Medical Students' Attitudes towards Overweight and Obesity. PLOS ONE, 7(11):e48113.

Wolf C. (2012). Physician Assistants' Attitudes about Obesity and Obese Individuals. J Allied Health 41(2): 45–48.

Yılmaz CY, Dinç ZF. (2010). Comparing Fatphobic Attitudes of Male and Female Students Studying at School of Physical Education and Sport. SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi 8 (1); 29-34.

Hayran O, Akan H, Özkan AD, Kocaoglu B. (2013). Fat Phobia of University Students: Attitudes Toward Obesity. J Allied Health. 42(3):147-50.

Genç A, Şener Ü, Karabacak H, Üçok K.(2011). Investigation of Physical Activity and Quality of Life Differences between Male and Female Young Adults. The Medical Journal of Kocatepe, 12: 145-150.

Kadıoglu M., Ergun A. (2015) Üniversite Öğrencilerinin Yeme Tutumu, Öz Etkililik ve Etkileyen Faktörler. MUSBED,5 (2):96-104.

ÇOCUKLARIN DÜNYASINDA IÇ MEKAN TASARIMLARININ GELİŞİM SÜREÇLERİNE ETKİSİ

Mine SUNGUR

Selcuk University, Faculty of Fine Arts, Interior Architecture and Environmental Design Department

M.Kübra KAYMAZ

Selcuk University, Faculty of Fine Arts, Interior Architecture and Environmental Design Department

Özet

Yaşamın ilk yıllarında temelleri atılan gelişim; çocuğun daha sonraki yaşlardaki yaşantısını büyük ölçüde etkileyen bir süreçtir. Gelişim bir bütün olarak ele alınmalıdır. Gelişime etki eden alanları ayrı ayrı incelense bile, bu alanlar arasındaki ilişkiler birbirinden uzak tutulmamalıdır. Çocuğun gelişimi iki temel etkene bağlı olarak yönlenmektedir. Bu temel etkenler; (i) kalıtım, (ii) çevre olarak sınıflandırabiliriz. Yaşanılabilir çevre yaratma sanatı olarak ele aldığımız mimarlık alanında, kullanıcı çocuk olduğu zaman tasarımla ilgili sorunlar oldukça karmaşık olmaktadır. Mekân tasarımında çocukların bir birey olarak psikolojik ve fiziksel gereksinimlerinin olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Çalışma kapsamında Türkiye ve dünyanın çeşitli ülkelerinde çocuğun varlığını gösterebildiği çocuk mekânları irdelenmiş ve incelenmiş, çocuklar için tasarlanan mekânların doğru ve aktif tasarım kriterleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalar ve güncel çalışmalar ışığında çocuk gelişiminde mekânın etkisi ve önemine yer verilmiştir. Bireyin çocukluk döneminde gördüğü/ kullandığı/ deneyimlediği mekan, zihninde referans olarak kalmakta; ileriki yaş dönemlerinde birey sürekli bu referanslara dönerek, karşılaştırma yaparak çevresini algılamakta ve buna göre bireyin estetik beğenisi/yargıları ve aidiyet kavramı biçimlenmektedir. Bu nedenle çocuğa ait mekânlarda görsel algı ve gelişim dönemi özelliklerine uyumlu tasarımlar yapılmalıdır. Böylece çocuğun bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişimine olumlu katkı yapılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: çocuk mekânları, çocuk gelişimi, aidiyet

THE EFFECTS OF INDOOR DESIGNS ON THE DEVELOPMENT PROCESSES OF CHILDREN IN THEIR WORLD

Abstract

The development of children, foundations of which are laid during the first years of their lives, is a process influencing whole slew of their later living in later years. The development should be handled as a whole. Even if fields that affect the development are examined separately, relations between these fields should be kept apart. The development of children is steered on the basis of two elements. These elements are (i) heredity and (ii) environment. In the field of architecture, which we consider as an art of creating liveable environments, problems with designs become even more complicated when the users are children. The fact that children, as individuals,have psychological and physical needs for indoor designs should not be ignored.

In the scope of this study, child places, where children are able to show their presence in Turkey and various countries in the world, were addressed and examined, correct and active design criteria of places designed for children were studied. In light of current studies and researches conducted in this issue, the effect and importance of places on child development were examined. Places seen, used and experienced during childhood of individuals will remain as references in mind; and individuals will, later in the adulthood, perceive the environment by applyingto and comparing these references, which accordingly shapes their aesthetic admirations/judgements and sense of belonging concepts. For that very reason, designs in child places should be made in accordance with visual perception and developmental stage features. Thereby, there will be contributions to bodily, spiritual and mental developments of children.

Keywords: child places, child furniture, sense of belonging

1.INTRODUCTION

Children are defined as people developing in a period between infancy and adolescence. The concept of childhood has gone through a historical process of change. People go through a special process in which they have their unique form of behaviour, perception, communication and expression up to a certain age. This special process is known as childhood. In this way, it has been understood that understanding of children described until recently as small people, undergrown people or human babies is a different world with its own characteristics. While explaining development of children, many researchers have emphasized that development and growth should not be confused with each other as development is a concept including growth and some cases. Development is an interdisciplinary subject with many aspects. These are physical development, mental development, emotional development and social development. All the aspects have a mutual relationship between each other although each aspect emphasizes a certain part of development (İnanç, Bilgin and Atıcı, 2007).

The child's relationship with the environment, perception of the environment, requirements and expectations from the environment play a significant role in their development. With their physical and mental maturation, they start to show more mature behaviour as well. This maturation brings about developments in their perception of the environment. In this way, the formation of the space concept shows a proportional development. The mission of architecture to create space and an environment with the help of the relationship between the spaces created, which can lead to extremely bad results if performed without design, directs the concept of perception and significantly affects the living standards of people whether they are children or adults.

This study makes a mention of the applications designed considering both physical and psychological factors that affect children development and a variety of space samples for children. The effects of children's perception of the space and their sense of belonging in the space on their development are discussed with these applications. In this way, these can support their physical, emotional and social development with active interaction with the environment in an area where they have the sense of belonging.

2. PERCEPTION AND DEVELOPMENT OF CHILDREN

Heredity and environmental factors play a role in child development. Perception and development process of children that starts in mother's womb as the child's first space

changes in accordance with the stimulants from the environment since their birth. While perception resources in adults may be closed, perception resources in children run continuously like data store. Only under these conditions, the children's perception can be developed. Therefore, the concept of children's perception should be carefully considered and observation results should be evaluated correctly as they may show many changes in children.

2.1. Perception and Behaviour of Children

The expression of perception comes from a Latin word "percipere". The word means to understand, perceive, feel (Rapoport, 1977). Perception formed with the information from the environment allows people to interpret, evaluate and finally turn it into correct action (Encyclopedia of Social Psychology,1996)(Koç, 2012).

On the other hand, behaviours are responses given and actions taken based on the facts and circumstances in accordance with interaction with the environment and the adjustment mechanism. People recognize stimulants from the environment with the help of sense organs, these stimulants undergo certain processes in the brain and finally the responses given are defined as behaviours (Gür,1996). As understood from the definition above, perceptions and behaviours are in a loop depending on the influence from the environment. People express their responses in the space with verbal or non-verbal behaviours thanks to their perceptions.

Many researches show that children's perception of the environment is different from adults and fundamentals of physical and mental health are laid during this period. Children's experiences in the environment, their impressions and behaviours affect their future status, behaviours and actions. In the researches on child development, commons between environmental psychology and developmental psychology have been discussed by researchers for a long time (ex. Moore, 1988; Wohlwill and Heft, 1987; Zimring and Barnes, 1987) and it has been concluded that physical environment has a potential effect on child development and these effects have been started to be investigated (Weinstein and David,1987; Parke, 1978; White et al.,1976).

It has been indicated in Environmental Psychology theories and researches that physical environment has a direct effect on emotional, mental and physical developments of children (Yarrow et al., 1975). The children who are allowed to act freely and play with attractive and different things clearly have better social and perceptual skills than others (Pines, 1973). Olds (1987) believes that restrictive behaviours prevent children's development and may lead to future perceptional difficulties; and also emphasizes the necessity for giving them the opportunities to try, succeed or fail, try again, and take risks. The environment that does not meet the needs of children can not support their development (Day and Sheenan, 1974; Day, 1983; Weinstein, 1987) (Selçuk Kirazlıoğlu, 2012).

Gibson (1979) says "We should be able to perceive to be able to act in our environment and act to be able to perceive.". Perception and action are so closely related that it becomes impossible to see the difference between perceptional and motor activity (Selcuk Kirazlıoğlu, 2012).

2.2. Development Process of Children

Development process of children is formed by continuous and mutual interaction between the environment and personality with hereditary features. Features that are genetically transferred from mother and father are shaped by environmental effects and form the personality and tendency to react (Erden, Akman, 2001). Physical and psycho-social development processes should be firstly examined to be able to understand children's reactions and behaviours in the space.

Development processes are described with age ranges. These processes are prenatal, infancy (0-2 years), childhood (2-6 years), school age (6-12 years) and adolescence period (12-18 years) (Senemoğlu, 2005). Children's perception of the space in the period until adolescence will be examined within the scope of this study.

2.2.1. Physical Development of Children

Physical development of children is quite important in terms of the skills that will be acquired later. Especially development of the nervous system and the brain play a significant role in shaping and developing their own senses and reactions in the first two years.

Two-year-old children can walk, run and sit on their own. They can also scribble with a pen. Three to four year-old children can stand on one feet for a long time, wear their shoes, eat alone, go down the slide without help, and make squat movements. They can jump down from 40-50 cm. Four to six year-old children's manipulative skills improve considerably, dress and undress on their own. They can play hopscotch and cut papers with scissors. 7-12 year-old children are able to cope with complex movements. Their physical development slows down compared to previous periods (Senemoğlu, 2009).

Children having different physical development in different age groups give different reactions to the physical environment. That's why, ergonomic, anatomic and consequently security elements should be considered while designing spaces that are appropriate for their physical features.

2.2.2. Psycho-social Development of Children

Psycho-social development is about children's ability to express themselves, control their emotions, be peaceful and in harmony with themselves and their environment. Socialization is about becoming a part of the society. Children's socialization can be described as the process for adaptation and inclusion to society. Children considered as separate from the society become a part of the society with the help and guidance of external factors.

Erikson (1984) examined children's emotional development in three stages. The first year from birth is the first stage. The way they are educated, grown and the emotional

communication lead to the formation of trust or mistrust issues in children at the first stage. The second stage lasts from the first year to three years. Their emotional and personality development occur clearly at this stage and children feel the necessity to become independant. If parents affect the children's ability for self-control and support them, children become independant and gain a proper sense of trust (Yavuzer, 2003).

The third stage lasts from three years to six years. At this stage, children examine everything around them curiously and make some attempts. The fourth stage of school-age children lasts from 6 years to eleven years. Children at this stage are in constant activity. If they get enough support, they can perfectly succeed in fulfiling their duties and see themselves as valuable individuals (Yavuzer, 2003). Six to seven year-old children constantly want to learn something, try something new, gain skills, and show superiority. Children who take steps for individualisation at this stage begin to take place in society as an individual. Their mental and social skills considerably improve between the age of seven and twelve. Significant changes happen in the ways they think, learn, understand other people and social structure (Korkmazlar, 1990).

3. CHILDREN'S RELATION WITH THE ENVIRONMENT AND SPACE

Rapoport defines the environment as an organism being examined and any condition or effect outside the group or system. On the other hand, environmental psychology examines people and "places", perceptions of people related to this place, and their behaviors and experiences developing (Proshansky, 1974).

Environmental psychology affects individuals and individuals clearly affect the environment. The relationship between the individual and the environment is in a mutual interaction. In this sense, physical environment holds an important place as stimulation, information and areas of influence in child development. Designers play an important role in the creation of these spaces special to children.

As J. Noble says, "Thanks to the physical environment created by architects, we help to shape people's future behaviors. We make predictions about human behavior in all steps of design and successes or failures in our works depend on the ability to predict human behavior." (Lang, 1974).

3.1. Interaction Between Children and the Environment

Korpela et al. (2012) argues that the basis of emotional and personal development is highly dependant on environmental factors and emphasizes that belonging to a place, dependance on a place, the healing effect of a place, etc. affect human psychology. They associate this with individuals' personal judgements about the physical features of the space, the meaning they personally assign to these features, and linking the space to these judgements.

As children have more clear understanding than adults, they may be exposed to positive and negative effects of the environment. As known, children's living environments are designed by adults and children can not take part in the design. For this reason, there are often conflicts between the needs of children and the environment built. The meaning and interpretation of the same environment for children and adults, in other

words, the ways they see the environment, feel and react vary across children and adults (Sivri, 1993).

Therefore, the fact that these physical environments are created for "children" should be remembered, and their development and needs should be considered as basic inputs in the design. The correct understanding of children's physical and social relationship with the space becomes possible with the analysis of the smallest physical details that form the space. Each of these details plays a role in physical and psycho-social development of children (Figure 1).

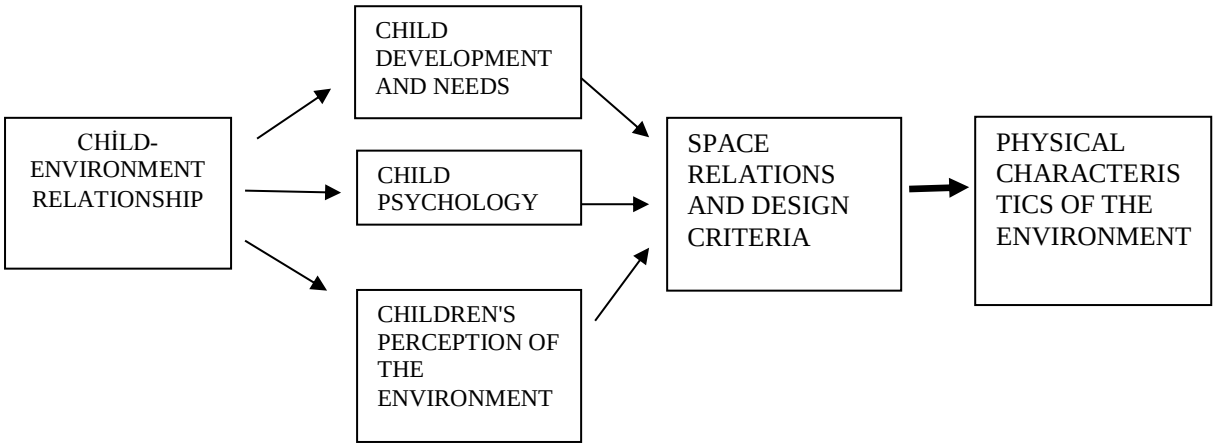

Figure 3: Reflections of the Relation Between Children and the Environment on the Physical Space (Yalçın, 2011)

3.2. Development of the Concept of Space in Children

Space is defined in two ways. It is firstly defined as a place or an area existing in the space with certain limits, and secondly it is defined as being composed of emotional layers expanding from the individual through outside. This approach is an understanding of space created depending on people's direct perceptions and putting themselves directly to the center with reference to their own bodies. Moles (1978) explains this space as conceptualization built based on non-spatial elements. Based on the definitions, space is firstly described as a point with an objective understanding of space and secondly described with a subjective understanding of space perceived with senses and experienced.

The way children perceive the environment is different from adults since they are physically different from adults. They primarily use their sense of sight to perceive the space around them. Associated with visual perception; the colour - light of the object or space (stimulant) used, size – magnitude (wide-narrow, high-low), form – shape (square-round), location – direction, function, etc. are important (Çukur and Delice, 2011).

The spaces built for children should be designed as a natural play and learning platform appropriate for their movement, questioning, concentration, and social interaction. Various user profiles with libraries, clinics, and patient rooms may vary with the child's point of view. Such spaces built for "children" are ignored and considered as "pointless spaces" that do not mean a lot for children. If these spaces meet their physical

and psycho-social needs, children can make some sense out of them and have the sense of belonging. Designers play a major role in planning the spaces that contribute to their abilities for reading, researching, communicating, and being treated without fear. Spatial perception of children who use these spaces as a play and socializing area becomes quite different. A few spaces specially designed for children in the world and in Turkey will be examined and evaluated as samples within this scope.

4. SAMPLES FOR THE SPACES SPECIALLY DESIGNED FOR CHILDREN IN TURKEY AND IN THE WORLD

Libraries, pediatrician polyclinics and dental clinics where different actions are done are selected as samples and children's attitudes to these spaces related with sense of belonging will be examined.

Libraries; also described as quiet places inevitably lose their "silence" feature since their users are children. The roles of libraries on getting children adopt reading habit starting from the pre-school age are undeniable when considering the fact that reading habit can not be generalized in any way in our country. However, some factors like materials, colours and lights used traditionally in libraries create indoors that fill their users with melancholy. These spaces designed for the user profiles especially in pre-school and after school childhood period are not appropriate for promoting reading and developing literacy skills (Figure 1).

Figure 1: Understanding of traditional library spaces (URL-1)

With the emergence of new space search for libraries for children today, library mentality has changed from "be quite" warning to "free movement" model and this brings about acquirements like sense of belonging, self-confidence and socialization.

In a library designed by SAKO Architecture in China, children involve their whole bodies and senses together in "learning" and "playing games" processes besides their ability to use their sight and reading activities. In order to appeal to children of all ages and from all groups, "move and play" is considered as an important input in the basic design. Facilities like reading gaps located in bookcases, using bookcase surfaces of different heights and colors for climbing, reading, playing with parents, and participating in games give a different image to the library (Figure 2).

Figure 2: A library for children based on the concept of play (URL-2)

When looking at the library for children in Denmark, "play" as children's focus is observed to give direction to the design. The designers has managed to attract all the children's attention to the space as they have shorter attention span than adults. Events like reading niches on the walls, and sliding through the books make children feel like they are in a different world. In these spaces where sense of belonging is strongly imposed, the library in children's mind will show lifetime persistence (Figure 3).

Figure 3: The read-play-learn relationship in a library for children in Denmark (URL-3)

As a response to the question "What is the situation in the regulations on the libraries for children in Turkey?", it can be said that the spreading process across the country has an 85 year history (Sayer 2007), and we are at the bottom of the ladder to achieve learning with fun by using various senses. We can see that libraries in different areas have not gained integrity in terms of design, but some steps have been taken in the direction. These applications considering children's development will be more effective and inclusive later on.

Ali Dayı Library for children in Ankara (Figure 4), Nilüfer Library for children in Bursa (Figure 5) are some of these applications in our country.

Figure 4. Samples from Ali Dayı Library for children in Ankara (URL-4)

Figure 5. Nilüfer Library for children in Bursa (URL-5)

Another space that needs to give children the sense of belonging is pediatrician polyclinic. Pediatrician polyclinics are one of the most commonly used departments by children and their parents until they become adults.

While designing the waiting area of the pediatrician polyclinic at Queen Elizabath Hospital in Berlin, necessary arrangements have been made to eliminate the children's fear against the hospital. Providing freedom of movement and playground with soft colours makes children feel like they are not in a hospital building (Figure 6).

Figure 4: The Pediatrics Department at Queen Elizabath Hospital (URL-6)

Although the user groups of different departments are different from each other in our country, it is seen that interior designs of most hospitals do not differ. Many experts accept the fact that being in a hospital building affects children's psychology negatively. Children's fear against doctors and hospitals caused by their parents and the environment creates a prejudice against these spaces. Therefore, it is important to design these spaces in a way that provides visual, physical, social comfort and sense of trust (Figure 7).

Figure 5. Haydarpasa Numune Education and Research Hospital (URL-7)

Dental clinics can also be considered as one of the frigtening spaces in terms of health. Seeing that even adults go to these spaces with fear, children's anxiety can not be imagined. How can we involve children who do not even want to enter the space because of fear in these spaces?

Hamid Nicola Katrib, a Romanian designer in Bucharest, responds to this question by evaluating children's spatial perception in the best way to break their prejudice to

dental clinics. The basic idea has worked wonders by creating a garden view with trees, birds and plants. Items like alphabetical letters, colored pencils, balloons and stars actuating children's creativity and imagination have dominated the design. The visit of children having fear against dentists to this space will leave different marks for the next time (Figure 8).

Figure 6: Dental Clinic for Children in Bucharest (URL-8)

Istanbul Okmeydanı oral and dental health center can be given as an example from our country. We hope to increase the number of such spaces despite the necessity for reevaluating them in terms of design (Figure 9).

Figure 7: Istanbul Okmeydanı oral and dental health center (URL-9)

Finally, the designer drawing inspiration from "teasing" and "feeling of nature" offers a delightful children's hairdresser in New York. In addition to vivid colors at the forefront in every area of the interior space, each element of the design has been shaped for the child's perception (Figure 10).

Figure 8: Children's hairdresser in the world (URL-10)

Children's visual perception developing based on development stages is supported with "play" in similar examples of children's hairdressers in Turkey. In this way, they will realize that the space where they feel anxious and frightened meets their expectations and they will be in communication with the environment with the sense of belonging (Figure 11).

Figure 9: A children's hairdresser in Turkey (URL-11)

5. CONCLUSION

Children's perceptions today change depending on present conditions. All the things we know about spaces have begun to undergo endless changes. They indicate that there is a need for integrity with design. We must remember that children see their environment from a different perspective, and interpret and evaluate it based on their limited experiences. In this environment created by adults, they think themselves little, weak, deficient and ineligible. On the other hand; in spaces where children can see, use and experience things, they can mentally be included in the space, have a stronger sense of ownership and avoid the threatening thoughts about the space in their mind.

That's why, the children's need for a special environment should be met in order to provide proper living conditions for the child's presence, and the spaces should be designed in a way that meets their physical and psycho-social needs. With the fulfillment of these needs, the environments should be created in a way that gives them sense of belonging and confidence, promotes freedom of movement and accelerates their physical development. Free and stimulating environment accelerates children's mental development.

The number of the applications that are mainly focused on children increases day by day. It is clearly understood from the examples that we are at the bottom of the ladder to space design. However, we hope to see the traces of the change from limited spaces designed based on children's physical and psychological needs to the innovative spaces where all children can use, make use of the facilities, and have fun in upcoming years.

REFERENCES

Çukur, D. Ve Delice, E. G. (2011). Erken Çocukluk Döneminde Görsel Algı Gelişimine Uygun Mekân Tasarımı [Designing Space Suitable For Development Of Visual Perception İn Preschool Childhood Period]. Aile Ve Toplum, 7 (24), 25-36.

Erden, M., Akman,Y. (2001). Gelişim ve Öğrenme, Arkadaş Yayınevi, Ankara

Gür, Ş. Ö. (1996). Mekan Örgütlenmesi, Birsen Yayınevi, İstanbul

İnanç, B.Y., Bilgin, M., Atıcı, M.K. (2007). Gelişim Psikolojisi: Çocuk ve Ergen Gelişimi, Pegem Yayıncılık, Ankara

Koç, B. (2012). Çocuklar İçin Tasarlanan Mekânlarda Bilişsel Sınırlar. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi,İstanbul.

Korkmazlar, Ü. (1990). Son Çocukluk Dönemi, 6-12 Yaş. H. Yavuzer (Ed.), Ana Baba Okulu İçinde (73-81) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Korpela, K., Kytta, M., & Hartig, T., (2002). Children's Favorite Places: Restorative Experience, Self-Regulation and Children's Place Preferences. Journal of Environmental Psychology, 22, 387-398.

Lang, J. (1974). Designing for Human Behavior: Theories of Preception an Formal Design,Strousburg, Pennsylvania

Moles, A. A. (1978). Psychologie de l'espace. Paris: Casterman.

Moore, R. C., (1988), Childhood's Domain: Play And Place İn Child Development, Taylor&Francis

Proshansky, H. M. (1974). Environmental Psychology and The Design Professions, J.Lang, J.Burnette, W. Moleski, D. Vachon (der.), Designing for Human Behaviour: Architecture and the Behavioral Sciences, 72-80, Dowden, Hutchinson & Row, Newyork

Rapoport, A. (1977), Human Aspects of Urban Form, Pergamon Press, Oxford

Selçuk Kirazlıoğlu, F., (2012), Fiziksel Çevre - Çocuk İlişkileri, Açık Oyun Mekanları Ve Çocuk Dostu Çevre Kriterleri Üzerine Bir Değerlendirme; Bakırköy Ve Beylikdüzü Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul

Senemoğlu, N. (2005). Gelişim Öğrenme Ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya (11. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Senemoğlu, N. (2009). Gelişim öğrenme ve öğretim. Ankara: Pegem Akademi.

Yalçın, M. (2011), Okulöncesi Eğitim Mekânlarında Fiziksel Çevrenin Çocuk Gelişimine Etkisi Ve Mekân Oluşumunu Etkileyen Psiko-Sosyal Belirleyiciler, Sanatta Yeterlilik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Yavuzer, H. (2003). Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi (25. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Sayer, R., (2007), Çocuk Kütüphanelerinde Elektronik Yayınların Kullanılması ve Yaygınlaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara

Sivri, H. (1993). Fiziksel ve Mekansal Çevrenin Çocuk Davranışına ve Gelişimine Etkileri, Çocuk İçin Oluşturulacak Çevrelerde Tasarım Verilerinin Saptanması. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Weinstein, C.S.ve David, T.G.,(eds), 1987. Space for Children, The Built Environment and Child Development, Plenum Press, New York.

URL-1:http://butdergisi.com/wp-content/uploads/3-New-York-Halk

URL-2: http://www.designrulz.com/architecture/2011/10/kid%E2%80%99s-republic-book-sto

URL-3: https://inciminci.wordpress.com/2011/02/13/danimarkada-modern-bir-cocuk-kutuph

URL-4: http://biminikasya.blogspot.com.tr/2016/07/ali-day-cocuk-kutuphanesi.html

URL-5: http://www.nilufer.bel.tr/niluferbelediyesi192cocuk_kutuphanesi#prettyPhoto[galeri10

URL-6: http://cocukvemimarlik.blogspot.com.tr/

URL-7-8-10: http://haydarpasanumune.gov.tr/HastaneIcerik.aspx?p=063980ae-dd0d-4ad3-

URL-9: http://haydarpasanumune.gov.tr/HastaneIcerik.aspx?p=063980ae-dd0d-4ad3-a34e-

URL-11: http://masalcocukkuaforu.com/galeri/

DÜZCE'NİN BATISINDA MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİ

Ali SÜLÜKOĞLU
Afyonkarahisar İhsaniye Anadolu Lisesi

Yrd. Doç. Dr. Taner KILIÇ
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Özet
Anadolu'nun kuzeyinde yetiştirilen tarım ürünleri arasında önemli bir yeri olan fındık, ülkemizin ihracatını yaptığı başlıca tarımsal ürünleri arasındadır. Fındığın hasat edilme döneminde bölgeye olan mevsimlik işçi göçleri nüfusun coğrafi analizi bakımından ele alınması gereken önemli konulardan birisidir. II. Standart bölge olarak adlandırılan, ülkemizin fındık üretiminde önemli bir paya sahip olan Düzce ilinin gelişiminde; fındık ve buna dayalı sanayi önemli bir yer tutmaktadır.
Düzce'deki fındık tarlalarında yöre halkından ziyade bölge dışından gelen mevsimlik tarım işçileri çalışmaktadır. Hasat döneminde bölgeye gelen mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir kısmını; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden gelen işçiler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Gürcistan'dan gelen Azerbaycan Türkleri de fındık tarlalarında çalışmaktadır. Bölge dışından gelen mevsimlik tarım işçilerinin çalışma saatlerinin daha fazla olmasına rağmen, yöre halkına göre daha düşük ücretlerle çalıştığı tespit edilmiştir. Mevsimlik tarım işçilerinin barınma ve beslenme şartları da iyi değildir. Fındığın hasat döneminde bölgeye gelen mevsimlik tarım işçilerinin büyük çoğunluğu çocuk ve gençlerden oluşmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri kazandıkları ücretlerin bir kısmını bölgeye gelmelerini sağlayan arabulucular olan "Dayıbaşları"na komisyon olarak vermektedir.
Anahtar Kelimeler: Fındık tarımı, Mevsimlik tarım işçileri, Göç, Dayıbaşı, Düzce.

SEASONAL AGRICULTURAL WORKERS IN WESTERN PART OF DÜZCE

Absract
The nut is one of the most leading agricultural products which our country exports. In aspect of agriculture geography in North Anatolia and workers' seasonal migration to the region throughout harvesting this product, the nut has an important position. The nut and industry depending on it are in a respectable situation for the development of Düzce city named as second standard region and have an important percentage.
Seasonal agriculture workers work rather than locals in these nut fields located in Düzce. In harvest season, the most of the workers coming to the region are from East and Southeast Anatolian regions. Besides, Azerbaijan Turks coming from Georgia also come in order to work in the nut fields. Although seasonal workers have more working hours than the locals, it is seen that they work for ill-pay than the locals. Furthermore, it is detected that they meet their sheltering and nourishment needs under bad conditions. The most of the agricultural laborers consist of children and the young. They give a bit of their wage to intercessors called "Dayıbaşları" providing them to come to the region.

Keywords: Nut farming, Seasonal agricultural workers, Migration, Dayıbaşı, Düzce.

1.Giriş

Fındığın; yıllık yağış tutarlarının 700-800mm ile 1500mm arasında olduğu, kış sıcaklık ortalamalarının 0ºC ile ile 6-7ºC dolayında kaldığı, yaz sıcaklık ortalamalarının da 20-25ºC'yi pek aşmadığı bölgeler uygun doğal yetişme alanlarını oluşturmaktadır (Gökçe, 2016: 150). Dünya fındık üretiminde % 72'lik payla (660 bin ton) Türkiye birinci sırada yer almaktadır. Türkiye'yi % 9 pay ile İtalya izlemektedir. 2012 yılında toplam 914 bin ton fındık üretimi elde edilmiştir (FAO; 2012).

Türkiye fındık üreten ülkeler arasında ihracat bakımından da ilk sırada yer almaktadır. Fındık günümüzde birçok ilimizde yetişiyor olmasına rağmen, ticari anlamda ve yoğun olarak Karadeniz Bölgesi'nde yetiştirilmektedir. Düzce; Sakarya, Zonguldak, Bartın, Kastamonu, Sinop, Samsun ve Kocaeli ile birlikte fındık üretim alanları içerisinde, II. Standart bölgede yer almaktadır. Düzce ilinin ekonomisinde fındık ve fındığa dayalı sanayiler önemli bir yer tutmaktadır. 259,300 hektar olan Düzce il arazilerinin; % 31'ini tarım alanları, % 50'si ise ormanlık ve fundalık alanlar, %3'ü çayır ve meralar,%16'sı ise tarım dışı araziler kaplamaktadır. (Düzce İli Çevre Durum Raporu, 2015:129) Kalkınmada öncelikli iller kapsamında desteklenen Düzce'de fındık ekili alanlar, yeni sanayi tesislerinin kurulmasına bağlı olarak her geçen daralmaktadır.

Çalışma alanını, Düzce'nin batısında yer alan; Gümüşova, Cumayeri ve Çilimli ilçeleri oluşturmaktadır **(Şekil 1)**. Yöre halkının büyük bir geçim kaynağını oluşturan fındık üretiminin hasadında yöreye yoğun bir işçi göçü yaşanmaktadır. Ancak literatür incelendiğinde çalışma sahasında meydana gelen nüfus hareketi hakkında yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple çalışma sahası olarak bu ilçeler ele alınarak örneklem üzerinden genel görünüm hakkında bilgi çıkarımı yapmak amaçlanmıştır. Fındığın hasat edilmesi aşamasında elle toplanması tercih edildiğinden, bölgeye çok sayıda mevsimlik tarım işçisi gelmektedir. Bölgeye gelen mevsimlik tarım işçilerini ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gelen işçiler oluşturmaktadır.

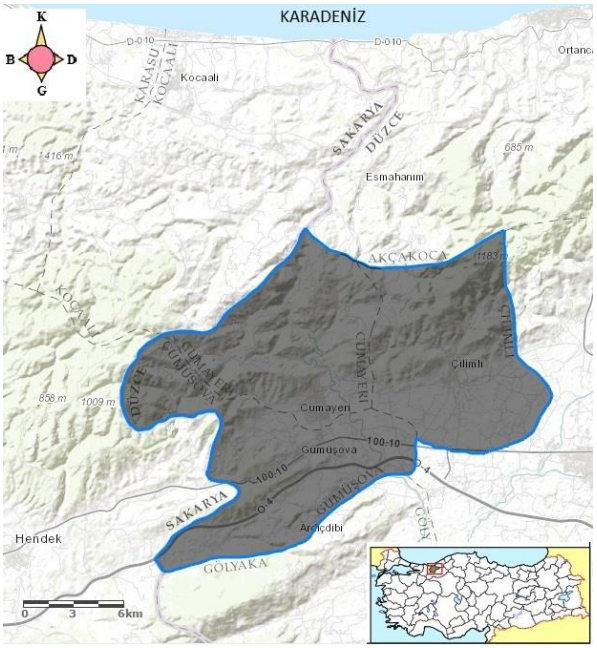

Şekil 1: Çalışma Alanının Lokasyon Haritası

2.Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı; ülke içerisinde önemli bir göç hareketi oluşturan mevsimlik tarım işçilerini, Düzce örneğinde ele alarak, ne gibi mekansal ve kültürel etkileşimlere sebep olduklarını, bu göçü nasıl, hangi şartlarda ve nerelere yaptıklarını ortaya koyabilmektir.

Bu ilçelerde 2014 ve 2015 yıllarında 50 işveren hane halkı ile anketler yapılmış; 2015 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında ise 150 mevsimlik tarım işçisi ile yüz yüze görüşülerek anketler yapılmıştır. Yine aynı tarihlerde 6 mevsimlik tarım işçisi ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır.

3.Kavramsal Çerçeve

ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) tarafından yapılan tanıma göre, *tarım işçileri;* tarlada, bahçede, serada, hayvan yetiştirme birimlerinde yiyecek üreten kadın ve erkeklerden oluşur. Tarım işçileri, sürekli tarım işçileri, geçici tarım işçileri, mevsimlik/ günlük tarım işçileri, göçmen tarım işçileri, parça başı ücretle çalışan işçiler gibi farklı istihdam ilişkileri içinde bulunabilirler (Çınar, 2014: 21).

Mevsimlik işçi ise işgücü açığının karşılanmasına yönelik farklı bir bölgeden mevsimlere dayalı olarak başta tarımsal üretim olmak üzere birçok iktisadi faaliyet alanında gerçekleşen bir işçilik biçimi olarak tanımlanabilir. (Çınar ve Lordoğlu, 2011:420)

Mevsimlik tarım işçileri ise yılın belirli bir dönemi sadece bir yöreye veya birden fazla coğrafi mekan üzerinde özellikle tarım ürünlerinin hasat zamanı çalışan, yerel işçiye nazaran daha ucuz olan bir işgücüdür.

Mevsimlik tarım işçisi, tarım işçiliğinin farklı boyutları ile ilgili çalışmalarda "mevsimlik", "gezici", "gezici ve geçici", "günübirlik", "geçici", "yöre içi/dışı" vb. bir çok kavramın kullanıldığı göze çarpmaktadır. Hiç toprağı olmayan veya yetersiz toprağa sahip olan ve başkasının işletmesinde çalışarak emeği karşısında belirli bir ücret alanları kapsamaktadır. Tarım işçiliğini sadece topraksız köylü aileleriyle sınırlandırmak, küçük toprak sahibi aile üyeleriyle tarım işçiliği arasındaki ilişkiyi göz ardı etmek, son derecede yanıltıcı olacaktır. (Ulukan, 2009:3)

Bu çalışmanın konusunu oluşturan mevsimlik tarım işçileri, ülkemizde pamuk, domates, soğan, şeker pancarı, kayısı, fındık, karpuz gibi pek çok ürünün hasat edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Mevsimlik göç özellikle tarımsal yörelerde mevsimlere bağlı olarak işgücü arzı ile talebi arasındaki açığın kapatılmasına yönelik hareketlilik olarak algılanmaktadır (Lordoğlu ve Çınar; 2011: 420). Tarımsal üretim sonucunda elde edilen ürünlerin hasat dönemi olan yaz mevsiminde işgücüne olan talep artmakta, artan talep ucuz işgücü olarak mevsimlik tarım işçileri ile kapatılmaktadır.

İşçilerin yöreye gelmesinde en önemli unsuru Dayıbaşıları oluşturmaktadır. İşveren ile işçiler arasındaki iletişimi sağlayan dayıbaşları kendileri aktif olarak çalışmasalar da işçilerin hepsinden yevmiye başına %10 komisyon almaktadır. Bu komisyon karşılığında işçilerin iş temini, ulaşım, barınma, güvenlik problemleri gibi sorunları ortadan kaldıramaya çalışmaktadır. Dayıbaşlarının en büyük yardımcıları ise çavuşlardır. Çavuşlar tarlada işçiler ile işverenler arasında kilittaşı görevi görmektedir. İşçilerin çalışma, beslenme, temizlik gibi sorunlarına hızlı bir şekilde çözüm üretme işlevine sahip olan çavuşlar işçilere göre 2 kat fazla ücret almaktadır.

3.1.Dünya'da Mevsimlik Tarım İşçileri

ABD'de II. Dünya Savaşı'nı takiben tarımda işgücü açığının ortaya çıkmasıyla 1943 yılında Acil Tarım İşçileri Programı yürürlüğe girmiştir. Bu programla birlikte, çoğu Meksikalı olan mevsimlik işçiler Amerikan tarımının hasatçıları olmuşlardır. ABD resmi kayıtlarına göre tarımda yılda 2,5 milyon kişi çalışmakta, bunların yaklaşık 1,4 milyonunu gezici ve geçici mevsimlik tarım işçileri oluşturmaktadır. Ancak, resmi olmayan rakamlara göre bu sayı 3 ila 5 milyon arasındadır. Bu işçilerin gelir düzeyi ise yıllık 7,500-10,000 $ arasında değişmektedir. Güneydoğu Asya'da ise nüfusun kalabalık olması sebebiyle bir yöredeki iş gücü ihtiyacı ülkenin farklı coğrafyalarından gelen mevsimlik işçilerle kapatılmaktadır. Örneğin Batı Bengal'de Braddhama Bölgesi'nde pirinç tarlalarında çalışmak üzere 500,000'den fazla mevsimlik işçi buraya doğru göç etmektedir. Hindistan'daki bu nüfus hareketi sonucunda Müslümanlarla Hindular arasında etkileşim yaşanmakta bu da zaman zaman sıkıntılara neden olmaktadır. Bu yüzden ülkemizde yöresel isimleri değişmekle birlikte dayıbaşı, elçi gibi kavramların karşılığı olarak düşünebileceğimiz aracılar olan "Sardarlar" kullanılmaya başlanılmıştır (Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti, 2012: 5-6). Norveç'te 2004 yılındaki Avrupa Birliği genişlemesinin ardından ülkeye akın eden Doğu Avrupalı göçmenler tarımda mevsimlik işçi olarak çalışmaktadır. (Çınar, 2014: 25) Bunun yanı sıra İspanya ve Fransa'ya kayıt dışı olarak Kuzey Afrika ülkelerinden pek çok insan tarım sektöründe çalışmak için kaçak olarak girmektedir. Komşumuz Gürcistan'dan pek çok mevsimlik işçi de ülkemizdeki tarım ve tekstil sektöründe çalışmak için Türkiye'ye gelmektedir.

3.2.Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği

Türkiye'de tarımda mevsimlik çalışmanın tarihsel kökeni 1950'li yıllara dayanmaktadır. 1950'li yıllar Türkiye'de sanayinin hızla gelişmeye başladığı ve tarımda makineleşmenin ortaya çıktığı yıllardır. Kırsal kesimdeki hızlı nüfus artışıyla beraber tarım alanlarının yetersiz gelmesi, iş imkanlarının kısıtlı olması ve gelişen ulaşım ağının da kolaylaştırmasıyla insanlar aileleri ile birlikte sürekli ya da mevsimlik olarak göç etmeye başlamışlardır. (Öz ve Bulut, 2013: 95) Özellikle ilkbahar ve yaz aylarında Çukurova, Ege, İç Anadolu, Karadeniz ve yer yer de artık GAP'ın etkisiyle Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun bazı bölümleri önemli derecede mevsimlik işgücü talep eden yerler olmuşlardır. (Geçgin, 2009: 5) Ülkemizde bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının bulunması sebebiyle bu göç hareketinin yönü genellikle Doğu Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden diğer bölgelere doğru gerçekleşmektedir. Çukurova'da pamuk ve karpuz, Malatya çevresinde kayısı, Afyon çevresinde patates, Ankara ve Eskişehir çevrelerinde soğan, Ordu, Giresun,Trabzon, Sakarya, Düzce çevrelerinde fındık, Antalya ve Mersin çevrelerinde ise meyve ve sebze hasadında yoğun bir mevsimlik tarım iş gücü ihtiyacı doğmaktadır. Buradaki iş gücü ihtiyacı ise yerel işçilerden ziyade ekonomik olarak daha ucuza gelen mevsimlik tarım işçilerinden karşılanmaktadır.

4.Bulgular ve Yorum

Araştırma kapsamında; 2015 yılının Temmuz-Ağustos aylarında, 150 mevsimlik tarım işçisiyle yüz yüze görüşmek suretiyle anketler yapılmıştır. Anketlerin yanı sıra

20'den fazla işçiden sorumlu olan 6 çavuşla da derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Ankete katılan mevsimlik tarım işçilerinin yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde; en büyük yaş grubunu % 71,3 ile 15-30 yaş grubu işçiler oluşturmaktadır (107 işçi). Bu yaş grubunun fazla olmasında yorucu ve zahmetli bir iş olan fındığın elle hasat edilmesinin genç nüfusu ihtiyaç duyması etkilidir. 15 yaşından küçük olanların oranı ise % 12'dir (18 kişi). Bu grubu mevsimlik tarım işçilerinin memleketlerinden gelirken, orada bırakamadıkları çocuk nüfus oluşturmaktadır. 31-60 yaş grubu ise % 11,3'lük bir orandadır (17 kişi). Bu grupta olanları ağırlıklı olarak, mevsimlik tarım işçisi olarak gelen genç nüfusun başında, çocuklara bakacak, yemekleri yapacak ve düzeni sağlayacak tecrübeli kişiler oluşturmaktadır. 61 yaş üstü nüfus ise % 5,3'dür (8 kişi). İşçilerden yaşı yüksek olanlar genelde çavuşluk yapmaktadır **(Şekil 2).** Gürcistan'dan gelen Azeri kökenli işçilerin ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen işçilere göre yaşlarının daha büyük olduğu görülmektedir. İşverenler çocuk işçileri işten anlamadıkları, fındık toplarken sürekli dalları kırdıkları ve iyi çalışmadıkları yönünde eleştirirken, çavuşlar bu durum tespitine katılmadıklarını ifade etmişlerdir.

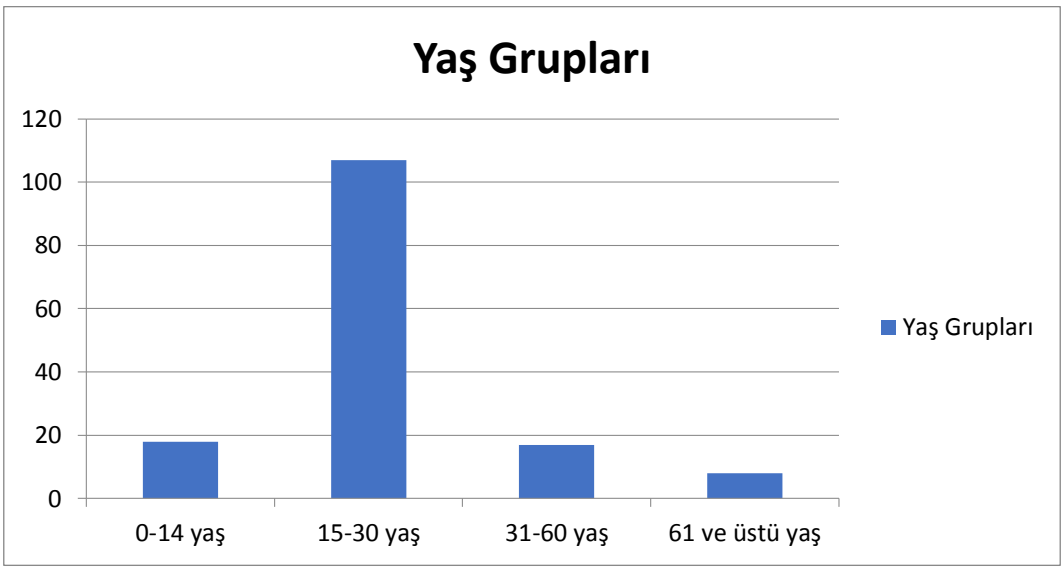

Şekil 2. *Yöre gelen işçilerin yaş gruplarına göre dağılımı*

Ankete katılan mevsimlik tarım işçilerinin % 55,3'ünü (83 kişi) erkekler, % 44,7'sini ise (67 kişi) kadınlar oluşturmaktadır. İşverenlerle yapılan mülakatlarda; erkek işçilerle kadın işçiler arasında çalışma açısından fazla bir fark olmadığı, ancak çalışma sırasında kadın işçilerin sık sık tuvalete birlikte gitmelerinin işleri aksattığı ifade edilmektedir.

Foto 1: Gürcistan'dan gelen işçiler

İşçilerin geldikleri yerleri tespit etmek için sorulan soruya % 24,7'si (37 kişi) Mardin'den, % 23,3'ü (35 kişi) Diyarbakır'dan, % 20'si (30 kişi) Şırnak'tan, % 15,3'ü (23 kişi) Batman'dan ve geriye kalan % 7,3'ünün de (11 kişi) Mersin'den geldiği ancak Bingöl ve Bitlis nüfusuna kayıtlı işçilerden oluştuğu görülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin % 9,4'ünü (14 kişi) ise Gürcistan'dan gelenler oluşturmaktadır. Bu oranlar bize; Düzce'ye gelen mevsimlik tarım işçilerinin ağırlıklı olarak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen işçilerden oluştuğunu göstermektedir.

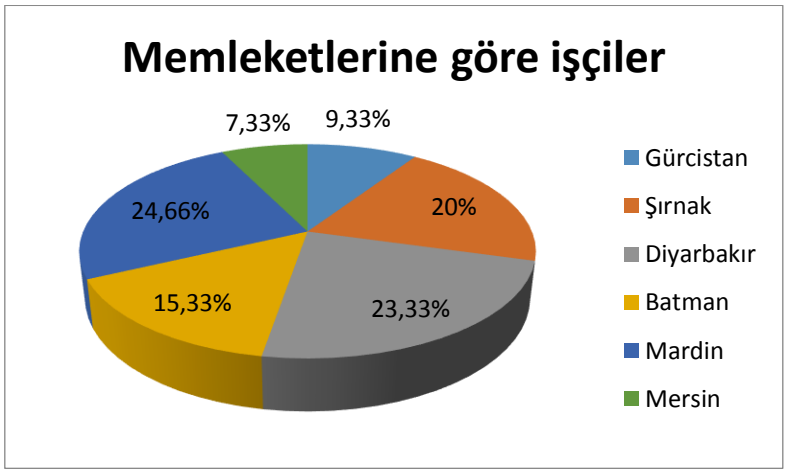

Şekil 3. *Mevsimlik işçilerin geldikleri yerler*

Ülkemizin bölgeler arası gelişmişlik seviyesi dikkate alındığında bunun çok şaşırtıcı bir sonuç olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Gürcistan'da yaşamakta olan Azerbaycanlı işçiler ise Düzce çevresinde ikamet eden tanıdıkları vasıtasıyla 3 aylık çalışma vizesi alarak Sarp Sınır Kapısı yoluyla araştırma sahasına gelmektedir. Yıldan yıla değişmekle birlikte işçilerin büyük bir kısmı Ağustos ayından Eylül ayının 2. haftasına kadar Düzce'de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra tırpan yapma, filiz alma işleri için bazı işçiler 20 temmuzdan başlayarak 20 eylüle kadar olan 2 aylık süre zarfında bölgede kalmaktadır. Özellikle Şırnaklı işçilerin temmuz başında geldiği tespit edilmiştir. Mardin'den gelen işçiler ise ağustos ayında gelip ekim ayı başında gittiklerini ifade etmişlerdir. Yöreye gelen işçilerin % 21,3'ünü oluşturan işçilerden 12 kişi Malatya'da kayısı toplamada, 13 kişi Antalya ve Mersin çevresinde meyve toplama işlerinde, 7 kişi ise Adana'da pamuk ve karpuz toplama işlerinde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bazı işçiler Düzce'deki işlerden sonra Ankara, Kocaeli ve Sakarya'da hamallık gibi çok fazla nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştıklarını söylemiştir. % 78,7'sine tekabül 118 kişi ise Düzce'ye gelmeden önce ve Düzce'de çalıştıktan sonra başka bir ilde herhangi bir şekilde çalışmadıklarını dile getirmiştir. Yöreye gelen işçiler önce kendi memleketlerindeki işleri bittikten sonra Düzce'ye gelmektedir. İşçilerin Düzce'ye gelme durumları incelendiğinde ise gelen işçilerin yıllar geçtikçe çalışmak için yöreye tekrar gelmedikleri görülmektedir.

Yıl	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 ve üzeri	Toplam
Frekans	33	19	21	28	16	13	4	5	0	11	150
Yüzde	22	12,7	14	18,7	10,7	8,7	2,6	3,3	0	7,3	100

Tablo 1. *Mevsimlik tarım işçilerinin çalışmak amacıyla Düzce'ye gelme süreleri.*

Uzun yıllardır bölgeye gelen işçilerin büyük bir kısmının genellikle çavuş olarak çalıştığı anlaşılmıştır. Ayrıca pek çok çocuk işçinin ise geçmiş yıllarda babalarının veya annelerinin Düzce'ye çalışmaya geldiği vurgulanmıştır. Bu durumdan gelen işçilerin ailelerinin ekonomik durumlarının çok fazla değişmediği yani ailenin yoksulluğunun nesilden nesile aktarıldığı tespiti yapılabilir.

İşçilerin Düzce'ye gelmelerinde işverenle iletişimi nasıl kurduğu sorusuna ise 87 kişi (% 58) dayıbaşılar, 57 kişi (% 38) çavuş aracılığıyla, 6 kişi (% 4) ise uzun yıllardır geldiği Düzce ile irtibatı kendisinin kurduğunu bildirmiştir. Dayıbaşı aracılığıyla gelen işçiler çalışmaları karşılığında aldıkları ücretin % 10'luk kısmını dayıbaşına komisyon olarak verdiklerini belirtmişlerdir. İşçileri organize eden dayıbaşılar kendileri çalışmamalarına rağmen istisnasız bütün işçilerden bu payı almaktadır. Çavuş aracılığıyla gelen işçiler de bu payı çavuşlarına vermektedir. Kendi başlarını geldikleri zaman ise iş bulamama, araç sıkıntısı, düşük ücretlere razı gelme ve barınma gibi sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını aktarmışlardır. Ayrıca Gümüşova Ziraat Odası'ndan edindiğimiz bilgilere göre; nasıl olsa işi kendim bulurum düşüncesiyle bölgeye gelen işçilere, İl Jandarma Komutanlığı, İl Emniyet Müdürlüğü, Belediye Zabıta Müdürlükleri ve ilgili muhtarlıklar engel olmaktadır.

Mevsimlik tarım işçisi olarak Düzce'ye gelen 150 işçiden 76'sı (% 50,7) kendi imkanları, 68 kişi (% 45,3) çavuş ya da dayıbaşı tarafından, 6 işçi ise (% 4) işveren tarafından bölgeye ulaşımının sağladığını ifade etmiştir. Kendi imkanımızla geldik diyen işçilerin büyük bir kısmı, geldikleri araç çavuş ya da dayıbaşı tarafından ayarlansa bile, seyahat ücretlerini kendileri karşıladıkları için çavuş sayesinde geldik dememektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin aldıkları ücretler de farklılık göstermektedir. Fındık toplama işinde çalışan yöre halkının ücreti başka yerlerden gelen işçilere göre daha fazladır. İşverenlerle yapılan mülakatlarda; yerel işçilerin fındık toplama işini daha iyi bilmeleri ve fındık toplarken taze filizlere zarar vermemeleri ücretlerinin daha yüksek olmasına sebep olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca burada bir mikro milliyetçilikten söz etmek de yanlış olmaz. Örneğin 2016 yılı çalışma ücretleri göz önüne alındığında; yerel işçilerin çalışma ücretleri 70 TL, Gürcistan'dan gelen işçilerin ücretleri 60-65 TL arasında değişkenlik gösterirken, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nden gelen işçilerin ücretleri ise 54,5 TL olmaktadır. 2015 yılında mevsimlik tarım işçileri için belirlenen ücret ise 42 TL idi. Yerli işçilerin aldıkları ücret üzerinden herhangi bir komisyon kesilmesi söz konusu değil iken, diğer işçiler ücretlerinden her bir işçi için dayıbaşı ya da çavuşa % 10'luk bir pay vermektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin ücretleri ve çalışma saatleri valilik, kaymakamlık, ziraat odaları gibi kurum ve kuruluşlarla bilgi alışverişi doğrultusunda yapılmaktadır. Ancak gelen işçiler bu ücretin nasıl belirlendiği konusunda bilgi sahibi değillerdir. Örneğin işçilerin % 35,3'ü dayıbaşlarının, % 24'ü kaymakamlıkların, % 13, 3'ü çavuşların ücreti belirlediğini düşünürken; % 22'si ücretin belirlenme aşamasından haberdar olmadıklarını ifade etmişlerdir. İşçilerin % 5,4'ü ise işverenle kendi aralarındaki bir pazarlık doğrultusunda ücretlendirme yaptıklarını belirtmişlerdir.

2016 yılı için fındık tarımında kullanılan patoz makinası ücretleri ise 1 saat için 150 TL olarak belirlenmiştir. Tıpkı ücretler gibi işçilerin çalışma süreleri de farklılık göstermektedir. Yerli işçiler sabah saat 07:00 veya 08:00'da işe başlayıp 18:00'da paydos etmekte iken Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen işçiler 07:00 ile 19:00 arasında çalışmaktadır. Gürcistan'dan gelen işçiler ise yarım saat daha az çalışmaktadır. İşçiler sabah saat 10:00 gibi 15 dakikalık bir çay, kahvaltı molası; ikindi vaktinde yine 15 dakikalık bir mola vermektedir. Öğle arasındaki yemek molası ise 1 saat kadardır.

İnsanların yeme-içme, sosyalleşme gibi temel gereksinimlerinden olan barınma konusu da araştırmamızda önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan anketlerde işçilerin % 58'lik (87 kişi) büyük bir kısmı barınma ihtiyacının işveren tarafından karşılandığını söylemiştir. % 14'ü ise (21 kişi) köyde kimse tarafından kullanılmayan boş bir evde barındığını, % 11,3'ü (17 kişi) çadır, baraka tarzı yapılarda bu gereksinimlerini karşıladığını, % 16,7'si ise (25 kişi) çavuş tarafından kiralanıp ücreti işçiler arasında paylaştırılan kiralık evlerde barındıklarını ifade etmişlerdir.(Foto 2) Gürcistan'dan gelen işçilerin konaklama için uyguladıkları yöntem Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gelen işçilere göre farklılık göstermektedir. Gürcistan gelen işçiler; içinde tuvalet, banyo, mutfak gibi bölümlerin yer aldığı evler kiralamaktadır. İşçilere yöneltilen bir diğer soru ise işleri bittikten sonra işverenlerin barınma mekanlarında fazladan konaklamaya izin verip vermediği idi. Bu soruya işçilerin % 62,7'si (94 kişi) otobüsün ve yolculuk hazırlıklarının gecikmesi gibi sebeplerle işverenin konaklamaya izin verdiğini belirtirken, % 37,3'ü ise (56 kişi) bu konuda işverenin hoşgörüsü olmadığını belirtmiştir.

Foto 2: Cumayeri yakınlarındaki işçilerin konakladığı mekandan bir görünüm

İşçileri için temel sorunlardan birisi de beslenmedir. Beslenme sorunu genellikle işçiler tarafından çözülmektedir. İşçilerin % 82,8'lik büyük bir kısmı yiyeceklerini memleketten getirmektedir. İşçiler ücretlerini çalışma bittikten sonra aldıkları için memleketten gelirken yanlarında para bulunmamaktadır. Burada görev çavuşa düşmektedir. Çavuş memleketlerindeki tanıdıkları marketlerden yarısını peşin yarısını ise dönüşte ödemek kaydıyla ihtiyaçları karşılamaktadır. İşçiler ise dönüşte çavuşa bu alışverişten hisselerine düşen payı ödemektedir. Her ne kadar yazılı bir anlaşma olmasa da sözlü olarak bir borçlanma yoluna gidilmesi işçilerin çavuşa karşı olan borçları onları çalışma, gayret gösterme, şikayet etme gibi konularda çavuşun istediği gibi davranmaya mecbur bırakmaktadır. İşçilerin % 7,3'ü (11 kişi) un, yağ, şeker, tuz, vb gibi temel ihtiyaçlarının işveren tarafından karşılandığını ancak yemekleri kendilerinin pişirdiklerini ifade etmişlerdir. İşçilerin % 7,3'ü (11 kişi) yemeğin ücrete dahil edildiğini ifade etmiştir. % 1,3'ü (2 kişi) işveren tarafından hazır yemek konusunda anlaşma yapıldığını dile getirmiştir. % 1,3'ü (2 kişi) ise yanlarında az bir temel gıda maddeleri getirdiklerini, bu ürünler bitince hemen pazardan karşılama yoluna gittiklerini söylemişlerdir.

Yapılan mülakatlarda çavuşlardan birkaçı pazartesi günlerinin ihtiyaçları karşılama günü olduğunu, işçilerin tarlaya giderken kendilerinin pazara ya da markete gittiğini, bu yüzden işçilerin başında bulunamadıklarını, bundan dolayı kendilerine ödenmesi gereken çift yevmiyenin bu günler için kesildiğini ve mağdur oldukların söylemişlerdir. Çavuşlar tarlaya gidemeseler de, işçileri organize ettiklerini ve işleri aksatmadıklarını vurgulamışlardır. Yemeklerin pişirilmesi ise kadın işçiler arasından seçilen bir kişi tarafından yapılmaktadır. Aşçı tarlaya çalışmaya gitmez ve eğer gelen

işçiler arasında çocuk yaşta olanlar varsa onların bakımından da sorumlu olur. Aşçının ücretlendirmesi ise diğer işçilerden farklıdır. Aşçılar çift yevmiye almaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerine çalıştıkları esnada işverenlerin ikramda bulunup bulunmadığı yönünde sorulan soruya; işçilerin % 47,3'ü evet cevabını vermiştir. İkram edilenlerin başında domates, peynir, zeytin vs gibi kahvaltılık ürünler gelmektedir. Kahvaltılık ürünlerin yanı sıra; karpuz, kola, sigara, helva, dondurma, sakız ve meşrubat gibi çeşitli içecekler de ikram edildiğini belirtmişlerdir. İşçilerin bu ikramları yeterli miktarda görmediği ısrarla belirtilmiştir. Gümüşova ve Çilimli arasında yer alan Çaybükü Köyü yakınlarında görüşülen bir işçi grubu çavuşu bunu şöyle örneklemiştir: **"Bizi insan yerine koymuyorlar. Nerede görülmüş 17 kişilik çalışan grubuna 3 ekmek 1 kilogram domates ikram edildiği? Kime yetsin bu? Buradaki tarla sahipleri bizim yöreye gelse karnını nasıl doyururuz."** Ancak işverenler ise bu ikramların yeterli olduğunu düşünerek, kendilerinin de tarlada farklı şeyler yemediğini kendileri ne yerse aynısını işçilere de verdiklerini belirtmiştir. İşverenlerden bazıları işçilere sakız verdiğini, bunun sebebinin ise hem işçilerin konuşmasının önüne geçmek hem de işçilerin durmadan fındık yemelerini engellemek olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca işverenler tarafından tarlada en büyük problemin soğuk su temini olduğu dillendirilmiştir. Tarlada soğuk suyu temin etmenin zor olmasına rağmen, işçilerin suyu sürekli ve dikkatsizce sağa sola döktükleri konusunda şikayette bulunmuşlardır. İşçilerin ücret yerine fındıktan pay almadıkları tespit edilmiştir. Nadiren birkaç işçi buradan bir-iki çuvalı götürüp memleketlerine hediyelik fındık olarak eşe dosta verdiklerini belirtmiştir. Uzun süredir bölgeye gelen çavuşların giderken yanlarında işverenler tarafından hediye edilen fındıkları götürdüklerini ifade ederek, kendilerinin de memleketlerinden gelirken; karpuz çekirdeği, çay vs gibi hediyeler getirerek işverenle gönül bağını güçlendirdiklerini söylemişlerdir.

İşçilerin en önemli problemlerinden biri de kişisel temizlikleridir. Yapılan alan çalışmalarında, görüşmelerin büyük bir kısmı işçilerin tarladaki işlerini bitirdikten sonra geldikleri konaklama mekanlarında yapılmıştır. Bu konudaki gözlemlerimiz mevsimlik tarım işçilerinin son derece zor şartlar altında barındıkları yönündedir. Örneğin pek çok evde tuvalet, konaklama yerinin dışındadır. Cumayeri ilçesi yakınlarında eski boş bir çiftlik evinde konaklayan Diyarbakırlı işçilerle yapılan görüşme sırasında; çiftlikteki 4 tuvaletin de aynı zamanda banyo olarak kullanıldığı gözlenmiştir. İşçilerin % 65,3'ü banyo ihtiyaçlarını konakladığı mekandaki hijyenik olmayan banyolarda karşılamaktadır. Tahta, naylon veya bez parçalarından oluşturulan derme çatma banyolarda ihtiyaçlarını karşılayan işçilerin oranı ise % 27,3'tür. İşçilerin % 7,4'lük dilimi ise banyo olmamasından dolayı tuvalette banyo yapmaktadır. Yaz günü olmasına rağmen banyo yapılacak suyun ısıtılması da işçiler için sıkıntı yaratmaktadır. Temizlenmiş yağ tenekelerinin içinde işveren tarafından getirilen odunlarla su ısıtılarak banyo yapılmaktadır. (Foto 3) Kalabalık işçi gruplarının kaldığı yerlerde, kişi başına düşen su miktarı ise bir teneke sıcak suyla sınırlı kalmaktadır. İşverenler ise işçilerin kaldıkları evleri aşırı derece kirlettikleri ve getirdikleri odunları israf edecek şekilde tükettikleri yönünde şikayet etmektedir.

Foto 3: İşçilerin temizlik ihtiyaçları için kullandıkları materyaller

Mevsimlik tarım işçileri geldikleri ilk günden itibaren yoğun bir çalışma temposuna girmektedir. Düzce'de bulundukları süre zarfında hemen hemen her gün çalışmakta, çalışmadıkları günleri ise kayıp olarak görmektedir. Bu yüzden işçilerin % 89,3'ü dinlenme günü istememektedir. İşçilerin % 10,7'si ise dinlenme günlerinin olması yönünde görüş bildirmiştir. Gürcistan'dan gelen işçiler 15 günde 1 gün boş gün geçirerek çalışmaktadır. Bunun nedeni Gürcistan'dan gelen işçilerin yaş olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen işçilerden daha yaşlı olmaları gösterilebilir. Ancak yağmurlu ve aşırı rüzgarlı günler gibi iklim şartlardan dolayı işler aksamaya uğramaktadır. Eğer yağmur kısa süreli olursa çalışmaya ara verilip yağmur durduktan sonra devam edilmektedir. Yağmur öğleden önce başlayıp akşama kadar sürerse işçiler yarım yevmiye, yağmur öğleden sonra başlayıp akşama kadar sürerse işçiler genelde tam ücret almaktadır. Bu gibi durumlarda işçilere genellikle çalışma süresi esnetilerek fazladan çalışma yaptırılmaktadır.

Foto 10: Ören Köyü yakınlarında çalışan Azerbaycanlı işçiler

İşçilerin şapka, eldiven gibi çalışma materyalleri genellikle bir defaya mahsus olmak üzere işveren tarafından karşılanmaktadır. Yapılan alan anketlerinde; işçilerin % 17,3'ü eldivenlerin fındık ocağındaki genç filizlerin temizlenmesi sırasında işçilere verildiğini belirtmiştir. Temmuz ayının ortalarında erken gelen işçiler filiz alma işlerinde de çalışmaktadır (% 18,7). İşçilerin % 24,6'sı çuvallama ve taşıma işi de yapmaktadır. Bu işi yapan işçiler diğer işçilerin aksine çift yevmiye almaktadır. Bu yüzden bu işi yapabilecek güçteki işçiler arasında çuvalcılık denen işler dönüşümlü olarak yapılmaktadır. İşçilerin % 56,7'lik büyük bir kısmı ise sadece fındık toplama işi yapmaktadır. Hastalanan işçiler genellikle çavuşun eşliğinde ya da işçi grubundan bir kişinin nezaretinde hastaneye götürülmektedir. Hastalanan işçinin ücreti kimi zaman işveren tarafından karşılanırken kimi zaman da yevmiyesi o gün için kesilmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin tarlaya ulaşımı konusu da işçi ile işveren arasında anlaşmazlıklara sebep olabilmektedir. İşçilerin konakladıkları alandan alınıp tarlaya götürülmesi işverene aittir. İşçiler genellikle traktör römorklarında işçileri tarlaya götürmektedir. Traktörleri olmayan işverenler için traktörle işçileri taşıyan köylüler bulunmaktadır. Ancak saat 7:00'da tarlada olması gerektiğini düşünen işverenler saat 6:30'da işçileri kaldıkları yerlerden almaktadır. Yarım saate yakın bir yolculuktan sonra tarlaya gelen işçiler ise kendilerine ekstra bir ücret ödenmesi gerektiğini düşünmekte ya da işverenlerin kendilerini kaldıkları yerlerden saat 7:00'da almaları gerektiğini dillendirmişlerdir. Yöre halkı toplanan fındıkları varsa traktörleri ile taşımaktadır. Traktörü yoksa da pancar motorlarından yapmış oldukları tırtır (bazı yörelerde patpat adı

da verilmektedir) adı verilen araçlarla taşımaktadır. Bu araçlar zaman zaman ölümcül kazalara da yol açmaktadır.

Mevsimlik tarım işçileri arasında üniversitede okuyan ve öğrenim masraflarını (yurt, öğretim harcı, kitap masrafları vs gibi) karşılamak için gelen öğrenciler de bulunmaktadır. Bu işçiler üniversiteler geç açıldığından eğitimlerinin aksamadığını belirtmişlerdir. Ancak lise çağındaki işçiler için aynı durumu söylemek zordur. Genellikle okullarına birkaç hafta gecikmeli olarak gitmektedirler. Mevsimlik tarım işçileri arasında düzenli bir eğitim almayan işçiler de bulunduğundan işçilerin bir kısmının okuma ve yazmada sıkıntı çektikleri gözlenmiştir.

Foto 11: Gümüşova Yıldıztepe Köyü yakınlarında çalışan lise ve üniversite çağındaki işçiler

İnsan sosyal bir varlıktır. Toplum tarafından benimsenmek, duygu ve düşüncelerini karşısındakine aktarmak ister. Ancak işçiler genellikle 12 saat süren bir çalışma temposundan sonra konaklama alanlarından dışarı çıkmaya pek vakitleri kalmadıklarını ifade etmişlerdir. Dışarı çıktıklarında ise bazı sorunlarla karşılaştıklarını anlatmaktadırlar. İşçilere sorduğumuz sosyal dışlanma sorusuna; işçilerin % 68'i yöre halkı tarafından dışlandıklarını, % 32'si herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını ifade etmiştir. Sosyal dışlanmaya maruz kaldığını belirten 102 işçiden 26'sı Kürtçe konuşmalarından dolayı dışlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda Diyarbakır'dan gelen 63 yaşındaki Çavuş Mehmet Bey şöyle görüş bildirmiştir: **"Ben buraya yıllardır geliyorum. Hatta bu çocukların anne, babaları, ağabeylerini ve ablalarını yıllardır getirdim. Şimdi de bu çocukları getiriyorum. Beni burada yıllardır tanımalarına rağmen Kürtçe konuştuğum zaman "bırak şu ikinci kanalı" diyorlar. Ben de onlara**

ben sizin dilinizi bakın konuşuyorum, siz de benim anadilimi öğrenin azıcık deyince senin dilin pis, anlaşılmaz diyorlar. Ben bu duruma çok içerliyorum. Benim nerem pis?" diye serzenişte bulunmaktadır. Mehmet Çavuş, yıllardır karşılıklı hediyeleştikleri işverenlerden böyle bir tepki görmenin üzüntüsünü açıkça dile getirmektedir. İşçilerin 62 tanesi ise etnik kökenleri sebebiyle sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtmiştir. Üniversite okuyan gençlerin bu konuda daha sitemkar olduğu gözlenmiştir. Etnik kökenin seçilemeyeceğini bu sebeple kendilerine haksızlık yapıldığını ifade etmişlerdir. Kaldı ki kendilerinin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Kürt bireyler olmakla gurur duyduklarını, kültür mozaiğinin bir parçası olmanın ayrı bir güzellik olduğunu vurgulamışlardır. Mevsimlik işçilerden 14 tanesi ise yaşam tarzları sebebiyle dışlandıklarını düşünmektedir. Burada kötü şartlar altında kaldıklarını ancak memleketlerinde bu kadar aciz bir yaşam sürmediklerini ifade eden işçiler, yaşıtlarının bile kendilerine "amele" diye seslenmelerinin gururlarını kırdığını söylemişlerdir. 50 işveren hane halkıyla yaptığımız anketlerde ise işverenlerin % 74'ü (37 kişi), işçilerin sosyal dışlanmaya maruz kaldığını kabul ederek; dışlanmanın en büyük sebebi olarak etnik köken ve dil olduğunu söylemişlerdir. İşverenlerin % 14'ü (7 kişi) ise yaşam tarzlarını mukayese ettiklerinde, işçilerin kendilerine göre daha aşağıda bir ekonomik seviyede olmaları sebebiyle iletişim kurmadıklarını ve bundan dolayı dışlandıklarını dillendirmiştir.

Görüşmeler kapsamında mevsimlik işçilerle işverenler arasında evlilik yoluyla kan bağı kurulup kurulmadığı sorulduğunda ise bunun pek kanıksanmış bir durum olmadığını, ancak örneklerinin de mevcut olduğunu söylemişlerdir. Bu evliliklerin yöre halkı için daha ziyade kız alma yoluyla gerçekleştiği belirtilmiştir. Ayrıca 2015 yılı Haziran ayından sonra ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde meydana gelen terör olaylarının buraya gelen mevsimlik işçilerle bağdaştırılması sonucunda yöre halkı arasında zaman zaman kıvılcımlanmalar meydana gelmiştir. Örneğin Gümüşova ile Cumayeri arasındaki Fatih Mahallesi'nde konaklayan işçilerin terör örgütü sempatizanı söylemleri neticesinde yaralanmalı olaylar meydana gelmiştir. Emniyet güçleri tarafından Toplumsal Olaylara Müdahale Araçları (TOMA) ile olaya müdahale etmişler ve işçi grubunu memleketlerine geri göndermiştir. Ayrıca ilçe ziraat odaları tarafından asayişi bozan, durumları şüpheli olan işçilerin Jandarmaya bildirilmeleri yönünde işverenler bilgilendirilmektedir.

İşverenlerin yöre dışından gelen işçilere karşı temkinli yaklaştığı görülmektedir. İşçilerin işten kaytarma, hırsızlık, fındık toplarken filizleri kırmaları sebebiyle işverenler işçileri sürekli kontrol etme gereksinimi hissetmektedir. Örneğin Gümüşova'nın Yıldıztepe Köyü'nde ikamet eden işveren Necmettin Bey bunu şu ifadelerle dile getirmektedir**: "Eğer işçinin başında durmazsan, işçiler işi savsaklar. Hele ki kadın işçiler sürekli tuvalete gitme bahanesiyle ekibi sürekli azaltır. 20 kişi işe başladıysa ne zaman baksan 2 tanesi sürekli tuvalettedir. Hayır biz de insanız ama bunun amacı işten kurtulmaktır. Bizim başımıza çok fazla gelmedi ama zaman zaman kadın işçilerin şalvarlarının, eteklerinin içine fındık sakladığını duyuyoruz. Biz zaten yemelerine bir şey demiyoruz. Hatta çoğu zaman yemeleri için hediyelik fındık da veriyoruz"**. Yine Gümüşova'nın Kışla Mahallesi'nden bir işveren başına gelen bir olayı şu şekilde aktarmaktadır: **"Bu işçi milletine güven olmaz. Bir keresinde işçilerin yanına gittiğim de çavuş işçilere: "Haydi haydi sallanmayın! çabuk bitirin şu işi" şeklinde komut veriyordu. Biraz uzaklaşınca Kürtçe olarak işçilere: Şimdi hızlı toplayın tarla sahibi geldi. Birazdan tekrar dinlene dinlene yaparsınız dedi. Ben**

Kürtçe bilmiyorum ama hanımım bildiği için bana bu durumu söyledi. O an tarladan işçileri kovmak geldi içimden ama ne yapayım tarladaki fındığın toplanması lazım, el mecbur!". İşçiler ise işverenlerin tarlada daha fazla çalışmaları için sürekli baskı yaptığı, kendilerinin de insan olduğu makine olmadıklarını belirtmişlerdir. İşverenle yapılan ankette (50 kişi) işçilerin başında bekleme durumları sorulduğunda; işverenlerden 28 tanesi genellikle çuvalcılık gibi işlerin yanı sıra, işçilerin dallarda bıraktıkları fındıkları toplamak için onlarla birlikte çalıştıklarını, Böylece işçileri kontrol edebildiklerini ifade etmişlerdir. İşverenlerden 17 tanesi ailesinden bir bireyin tarlada işçilerin başında durmasından dolayı işlerin aksamadığını belirtmiştir. 5 işveren ise uzun süre çalışmalarından dolayı çavuşa bu konuda güvendiğini, işçileri ayrıca kontrol etmeye gerek duymadıklarını söylemiştir.

İşverenler genel olarak mevsimlik tarım işçilerini tercih etmektedir. Bu durumun başlıca sebebi ucuz iş gücü olmaları gelmektedir (% 48). İşverenlerin % 26'sı mevsimlik işçilerin daha verimli çalıştığını belirtmektedir. Özellikle fındık tarlaları büyük olan işverenlerin % 18'i zaman açısından mevsimlik işçilerin kalabalık gruplar şeklinde çalışmaları nedeniyle tercih ettiklerini bu durumun zamandan tasarruf sağladığını belirtmektedir. İşverenlerin % 6'sı fındık toplama işinin meşakkatli bir iş olduğunu, bu yüzden işçi çalıştırmanın daha doğru olduğunu savunmaktadır. % 2'lik bir işveren dilimi ise kendisinin farklı bir iş ile meşgul olmasından dolayı mecburen mevsimlik tarım işçisi çalıştırdığını belirtmiştir.

4.Sonuç

Ülkemizin önemli fındık üretim alanlarından biri olan Düzce'de, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ve Gürcistan'dan gelen mevsimlik tarım işçileri çalışmaktadır. Temmuz ayı başından Eylül ayı sonlarına kadar süren fındığın hasat döneminde bu coğrafyada kalan işçiler, sosyo-ekonomik olarak zorlu şartlar altında çalışmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları incelendiğinde; barınma, sağlık, ulaşım, sosyal güvence, temizlik, eğitim vb. gibi konularda sorunlar yaşadıkları, ancak bu sorunların çözümü için yasal düzenlemeler yapıldığı halde, yapılan bu düzenlemelerin kağıt üzerinde kaldığı görülmektedir. Mevsimlik tarım işçileri arasında geldikleri coğrafi mekana, ait oldukları etnik gruba göre bir ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmektedir. İşçilerin kazandıkları ücretten önemli bir payı aracılara vermesi, asıl emeği sarf edenin değil aracının kazanmasına neden olmaktadır. İşçilerin önemli sorunlarının başında uzun çalışma süreleri olmasına rağmen düşük ücret almaları gelmektedir. Yasal düzenlemelerle bu durumun önüne geçilmesi gerekmektedir. Çalışma sahası içinde yapılan görüşmeler göstermektedir ki cinsiyet temelli bir ayrımcılık olmadığı gibi kadın işçilerin daha verimli çalışığı işverenler tarafından belirtilmiştir. Geçmişe nazaran konaklama olanaklarının iyileştiği görülse de küçük odalar içinde kalabalık gruplar halinde yatan; mutfak, banyo, tuvalet gibi temel yaşam alanlarının oldukça kötü bir vaziyette olması durumun vahametini açıkça ortaya koymaktadır. Sosyal dışlanma konusunda ise yerel idarecilerin daha duyarlı davranması ve yörede yaşayan halkın doğru bilgilendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Çınar, S., (2014), Öteki "Proletarya" De-proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri, NotaBene Yayınları, Ankara

Düzce Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, (2015), Düzce İli 2014 Yılı Çevre Durum Raporu, Düzce, http://www.csb.gov.tr/db/ced/editordosya/Duzce_icdr2014.pdf (Erişim Tarihi: 12.06.2016)

FAO, Food and Agriculture Organization of the United Nations Web Sayfası, http://www.fao.org (Erişim Tarihi: 15.11. 2015).

Geçgin, E., (2009), Ankara- Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1(1), Ankara

Gökçe, N., (2016), Meyveler (5. Ünite), Gıda Coğrafyası (Editör: Aktaş, S.G.,), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 3274, Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 2137, Eskişehir.

Lordoğlu, K., Sidar, Ç., (2011), Mevsimlik Tarım İşçileri; Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine, Sosyal Haklar Uluslar Arası Sempozyumu 24-25 Ekim 2011, Kocaeli

Öz, C. ve Bulut, E., (2013), Mevsimlik Tarım İşçilerinin Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri, Çalışma Dünyası Dergisi,Cilt 1, Sayı 1

Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü, Türkiye Durum Özeti, (2012) Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA)

Ulukan,U. ve Ulukan,N., (2009), Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik İşçiler:Perşembe Örneği,Ordu

http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan_12%20(1).pdf (Erişim Tarihi: 29.09.2016).

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNDE GÖRSEL SANATLARDAN YARARLANMA KONUSUNDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Yrd. Doç. Dr. Derya ŞAHİN

İnönü Üniversitesi

Özet

Sanat eğitimi sadece görsel ve plastik alanındaki eğitim değil, insana ait tüm ifade biçimlerini kapsayan ve bu ifade biçimlerine nitelik kazandıran bir eğitim anlayışıdır. Bu sebepten dolayı zihinsel engelli bireylerin kişilik gelişimlerinde de yardımcı bir alan olarak görülebilir.

Bu araştırmanın amacı, eğitilebilir zihinsel engelli çocukların eğitiminde görsel sanatların önemi ve görsel sanatlardan yararlanma konusunda Özel eğitim ve Mesleki eğitim Merkezinde görev yapan özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerini belirlemektir. Araştırma, temel alan araştırmasına dayalı betimsel bir çalışma olup; genel tarama modellerinden tekil tarama modelini içermektedir. Nitel veriler ilgili literatürün taranması ile nicel veriler ise yarı yapılandırılmış bireysel görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda; araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamının, görsel sanatlar eğitiminin zihinsel engelli çocukların gelişiminde etkili olduğunu ve bu dersin öğrencilerin dikkatlerini toplama, kendilerini ifade edebilme, öz güvenlerini ve hayal güçlerini geliştirme, öğrenmeyi eğlenceli hale getirme gibi yararları olduğunu düşündükleri belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Görsel Sanatlar, Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuklar, Özel Eğitim

TEACHERS' POINT OF VIEW ON UTILIZATION OF VISUAL ART IN THE EDUCATION OF THE MENTALLY DISABLED CHILDREN

Abstract

Art education is a concept of education which does not only content the education on visual and plastic field but also it contents all expression forms belong to human being and help these forms have quality. So it can be seen as an attached field in development of the mentally disabled individuals.

The aim of this research is to show the importance of the visual art in education of the disciplinable mentally disabled children and to determine the points of view of the special training teachers, who work in Special Education and Technical Education Centres, on utilization of the visual art. The research is a descriptive research that is based on basic field research, and it contains singular search modal among search modals. Searching of the literature connected to the qualitative data and quantitative data have been collected by the mediation of half formed individual meeting form.

At the end of the research it was understood that 'all the teachers that participated in the reasearch think that visual art education is effective in development of the mentally disabled children'; and they think, 'this lesson has some benefits such as encouraging students to focus on something, expressing themselves, develeoping their self-confidence and imanative power and making the learning more enjoyable for them.

Keywords: Visual Arts, Disciplinable Mentally Disabled Children, Special Traning.

GİRİŞ

Zihinsel Engelli Bireyler ve Sanat Eğitimi

Zeka geriliği anlamında günümüzde çeşitli terimler kullanılmaktadır. AAMR (Amerikan Zeka Geriliği Birliği)'nin 2002 yönergesinde zihinsel yetersizlik "zeka geriliği" terimi kullanılarak şöyle tanımlanmaktadır: Zeka geriliği, zihinsel işlevde bulunma, kavramsal, sosyal ve pratik uyumsal becerilerde kendini gösteren uyumsal davranışların her ikisinde anlamlı sınırlılıklar olarak karakterize edilen bir yetersizliktir (Luckasson ve diğerleri, 2002, Akt:Eripek ,Vuran, 2009:248).

Zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin genel özelliklerine bakıldığında;

-Hem uzun hem de kısa süreli bellekte bilgileri toplama ve bunları kullanmada problemleri vardır, öğrenilmiş bilgiyi farklı ortamlarda kullanmada zorluk çekmektedirler. Akt:Çiftçi Tekinarslan, 2013: 148.

-Dili anlamada da güçlük yaşayan bu bireylerde, dil gelişimlerinde gecikme, telaffuz ve konuşmalarında akıcılık problemleri gözlemlenir. Dili işlevsel olarak kullanmada da güçlük yaşamaktadırlar (Akt:Çiftçi Tekinarslan, 2013: 149). Dili yeteri düzeyde kullanamayan bu bireyler, doğal olarak iletişim kurma problemleriyle de karşılaşmaktadırlar.

-Zihinsel yetersizliği olan bireyler, öğrenme ortamlarında önemli kaygılar yaşamaktadırlar. Geçmişteki başarısızlıkları ve kaygıları onların bir amaca ulaşmak için çaba göstermelerini engellemekte ve motivasyonlarını düşürmektedir (Friend,2006: Akt: Çiftçi Tekinarslan, 2013: 149-150).

-Bu bireyler dikkatlerini toplama, odaklanma sorunları yaşarlar.

-Zihinsel yetersizliği olan bireylerin çoğu sosyal ilişkilerde güçlük yaşamaktadırlar. Toplum içinde göstermiş oldukları problem davranışları diğer bireylerin onlardan uzaklaşmasına neden olabilmektedir.

Tüm bunların yanında zihinsel engelli bireylerin duygusal problemlerle daha fazla depresyon yaşadıkları betimlenmiştir (Friend,2006: Akt: Çiftçi Tekinarslan, 2013: 151). Ayrıca zihinsel engelli bireylerde diğer gelişim alanlarında olduğu gibi motor gelişim alanında da yetersizlikler olduğu gözlenmektedir.

Bu anlamda sanat eğitiminin amaçlarına ve ilkelerine baktığımızda; bireye kazandırılmak istenen özellikler için belirlenen ilkeler; yaratıcı, araştırıcı, sorgulayıcı, kendine güvenen, analitik düşünme yetisi olan, sanatsal sorunlara çözümler bulabilen, sezgi sahibi, sağlıklı düşünme yeteneğine sahip ve kişilik gelişimi bakımından yeterli, yaratıcı, özgün, algı gücü kuvvetli, duyuşsal, bilişsel, algısal güçleri gelişmiş, yaratıcı edinimleri ile kendini ifade edebilecek teknik bilgilerle donatılmış, sorunlar karşısında çözüm yolları üretebilen, bir kimlik ve kişiliktir. Bu amaçlarla hedeflenenler ise; sanatsal aktivitelerin ve yaratıcılığın özünü tanımaları ve benimsemeleri, duygusal, duyuşsal, bilgisel etkinliklere bağlı artistik beceriler kazanmaları, sanatsal etkinliklerle ilgili ortaya çıkan düşünce ve hareket özgürlüğü ile ilgili bazı olasılıkları öğrenmeleri, görme, ayrımsama ve görsel olan her şeyin netleşmesine olanak sağlayan aktif bir algılama işlevi olduğu şeklinde beceri kazanmaları, sanat yapıtlarını değerlendirecek, onları ayrımsayabilecek nitelikli, sanat tarihi ve estetiksel bilgi birikimine sahip olmalarıdır.

"Ayrıca çevre bilinciyle gelişmiş, araştıran, inceleyen, hoşgörülü, özgür düşünceli bireyler yetişmesine olanak sağlamak, toplumsal yaşamda kendine güvenen, katılımcı, üretken kişiliklerin oluşumuna katkı sağlamak da amaçlanan hedefler arasında yer almaktadır*"* (Söylemez, 2004: 394). Yani, amaçlanan eğitim, duyguların ve duyumların eğitimidir. Sanat eğitimi sadece görsel ve plastik alanındaki eğitim değil, insana ait tüm ifade biçimlerini kapsayan ve bu ifade biçimlerine nitelik kazandıran bir eğitim anlayışıdır.

Görüldüğü gibi sanatın ve dolayısıyla sanat eğitiminin çeşitli amaçları vardır; Bunlar arasında en önemli olanı hiç kuşkusuz, yaşamın yerini tutması, insanla çevresi arasında bir denge sağlaması, insanları bireysellikten kurtarıp toplumsallaştırmasıdır.

"Ressam Mondrian 'hayat dengeye kavuştukça sanat ortadan kalkacaktır' demiştir.

Özel eğitime gereksinim duyan bireyler için geliştirilmiş program çerçevesinde bu amaca uygun, özel olarak yetiştirilmiş öğretmenler tarafından, onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda yapılan eğitim biçimi *özel eğitim* olarak tanımlanmaktadır (Artut, 2013:268).

Özel eğitimin genel amaçları*: "Toplum içindeki rollerini gerçekleştiren, başkaları ile iyi ilişkiler kuran, işbirliği içinde çalışabilen, çevresine uyum sağlayabilen, üretici ve mutlu bir yurttaş olarak yetişmelerini, kendi kendilerine yeterli bir duruma gelmeleri için temel yaşam becerilerini geliştirmelerini, uygun eğitim programları ile özel yöntem, personel ve araç gereç kullanarak ilgileri, ihtiyaçları, yetenekleri ve yeterlilikleri doğrultusunda üst öğrenime, iş ve meslek alanlarına ve hayata hazırlanmalarını amaçlar*." (MEB,2010).

Sanat eğitimi ve özel eğitim ile amaçlananlara bakıldığında, zihinsel yetersizliği olan bireylerin genel özellikleri doğrultusunda görsel sanatlar eğitiminin farklı gelişim alanlarına yarar sağlayabileceği söylenebilir. Örneğin;

-Fiziksel gelişimde; büyük-küçük kas motor koordinasyonunun gelişimine, el göz koordinasyonun gelişiminin desteklenmesine yardımcı olur. "Çocukların gerek küçük gerekse büyük kas gelişimi için öğrenme-öğretme etkinlikleri düzenlenmeli, öncelikle kalın kalemler, pastel boya, ince-kalın fırçalar vb. malzemeler yardımıyla özgürce resim yapma çizme, boyama ve basit üç boyutlu çalışmalarla bu gelişim desteklenmelidir" (Günaydın, 2006:47,58). Her türlü yapılan etkinlikte amaç, beceri gelişimi değil fiziksel etkinliklerle, çocuğun kas koordinasyonunu geliştirmek olmalıdır.

b) Bilişsel gelişimde; genel olarak kavram öğrenme, matematikle ilgili beceriler, problem çözmeye yönelik becerilerin gelişiminin desteklenmesi, estetik ve artistik becerilerin gelişimine yardımcı olur (Kulaksızoğlu, 2003:257,258).

c) Dil gelişiminde; alıcı ve ifade edici dil gelişiminin desteklenmesine sanatla ilgili kavramların adlandırabilmesine yardımcı olur.

d) Toplumsal gelişim alanında sanat eğitimi; paylaşma, işbirliği kurma, birlikte plan kurma, sözel iletişim kurma, gruba uyum sağlama gibi becerilerin geliştirilmesine ve desteklenmesine yardımcı olur (Kulaksızoğlu, 2003:257,258), 2006:50).

e) Duygusal gelişim alanında ise; bireyin duygularını fark edip

kendini ifade edebilmesine, öz saygısının gelişimine ve güven duygusunun gelişimine yardımcı olmaktadır (Akt: Erim,Caferoğlu, 2012:328).

Özel gereksinimi olan bireyler için görsel sanatlar eğitimi, özel gereksinimli bireyin var olan bilme ve yapabilme düzeyini (performansını) daha iyi bir konuma getirebilmek için; bireyin mevcut ihtiyaçları göz önünde bulundurularak oluşturulmuş görsel sanatlar içerikli, sistemli uygulamalar dizisi şeklinde yorumlanmaktadır (Salderay, 2008). Bu bireyler için hazırlanmış olan eğitim planlarındaki temel amaç bir ürün ortaya koymak değildir. Çalışma sürecinde engelli bireyin katılımı, çalışma süreci, yaptığı işten aldığı haz ve mutluluk duyguları, ortaya çıkan üründen daha önemlidir. Engelli bireyler için görsel sanatlar eğitiminde amaç; görsel sanatlar eseri/çalışması oluşturmaktan öte bireyin bireysel gelişimine katkı sağlamaktır (Salderay, 2010: 1659).

Öğretmen özel eğitim gerektiren öğrencilere iletişim becerilerini geliştirici kişisel planlamalarını yapar, uygun öğretim koşullarını hazırlar. Öğretimde kullanılabilecek ve kullandırılacak öğretim teknik ve malzemelerini önceden belirler. Özel eğitim gerektiren öğrencilerin sosyal ve duyusal gelişimlerinde en yararlı etkinliklerin başında sanat eğitimi gelir. Özellikle resim önemli yer tutar (http: // www.ozelegitim.org).

Bundan dolayıdır ki, görsel sanatların farklı uygulama çeşitliliğiyle aynı anda birçok gelişim ve öğrenme alanına hitap etmesi, duygu ve düşüncelerin özgürce aktarabilmesine fırsat vermesi, daha rahat, huzurlu ve eğlenceli ortam yaratması gibi nedenlerden dolayı, engelli bireylerin rehabilite edilmesinde yararlanılması gereken önemli bir alan olabilmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, zihinsel engelli çocukların eğitiminde görsel sanatlardan yararlanma konusunda Özel Eğitim Merkezinde görev yapan özel eğitim sınıf öğretmenlerinin görüşlerini belirlemektir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" türü olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ise; özel bir konuda derinlemesine soru sorma, cevap eksik veya açık değil ise tekrar soru sorarak durumu daha açıklayıcı hale getirip cevapları tamamlama fırsatı sunma olarak tanımlanmaktadır (Çepni 2010:145).

Araştırmanın Katılımcıları

Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemi tekniklerinden olan *tipik durum örneklemesi* tekniğine göre belirlenmiştir.

Amaçlı örnekleme yöntemi, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir. Bu anlamda, amaçlı örnekleme

yöntemleri pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yararlı olur (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Tipik durum örnekleme yöntemi, araştırma problemi ile ilgili olarak evrende yer alan çok sayıdaki durumdan tipik olan bir durumun belirlenerek bu örnek üzerinden bilgi toplanmasını gerektirir.Burada esas olan sıra dışı olmayan ortalama, tipik bir durumun seçilmesidir Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016: 91).

Buna göre araştırma katılımcıları, 2016 yılında Malatya merkezindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir Özel Eğitim Ortaokulu ve Mesleki Eğitim Merkezinde görev yapan *sınıf öğretmenlerinden* oluşturulmuştur. Bu okulda görev yapan öğretmenler arasından gönüllülük esasına göre toplam 15 zihin engelliler sınıf öğretmeni belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Araştırmada yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme için, araştırmacı tarafından alanyazın taraması sonucunda yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formu oluşturulmuştur. Oluşturulan sorular özel eğitim alanında çalışan 2 öğretmen tarafından kontrol edilmiştir. İncelemenin sonucunda, veri toplama aracı yeniden düzenlenmiş ve toplam 10 sorudan oluşan bir görüşme formu oluşturulmuştur.

Görüşme formunda aşağıdaki sorular yer almıştır

1-Akademik eğitim dışında sanat eğitimi aldınız mı?

2-Özel eğitimde görsel sanatlar etkinliklerine yer verir misiniz?

3-Özel eğitimin hangi alanında görsel sanatlar etkinlikleri kullanırsınız?

4- Derslerde hangi sanatsal etkinlikleri yaparsınız?

5-Derslerde yaptırdığınız bu sanatsal etkinlikler hangi amaca hizmet etmektedir?

6-Derslerde görsel sanatlar etkinlikleri yaptırırken kendinizi yeterli buluyor musunuz?

7-Özel eğitimde görsel sanatlardan yararlanmanın öğrenci motivasyonuna etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?

8- Özel eğitimde görsel sanatlardan yararlanmanın öğrenmenin kalıcılığına etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?

9-Görsel sanatlardan yararlanırken görsel sanatlar öğretmenleriyle iş birliği yapıyor musunuz?

10-Özel eğitim alanında görsel sanatların etkin kullanılması gerektiğini düşünüyor musunuz?

Verilerin Toplanması

Araştırma sorularının belirlenmesinden sonra araştırmada katılımcı olarak yer alan 15 zihin engelliler sınıf öğretmeni ile görüşme yapılmıştır. Araştırmacı görüşmeler öncesinde öğretmenlere araştırmanın amacının ne olduğunu açıklamış ve görüşmeler sırasında katılımcıların izniyle görüşme telefona ses kaydı olarak kaydedilmiştir.

Verilerin Çözümlenmesi

Araştırma verilerinin analizinde nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan analiz yaklaşımlarından betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre, elde elden veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Özetlenen ve yorumlanan veriler içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir. Bu amaçla toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra ortaya çıkan kavramlara göre düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005:227).

Görüşme formu ile toplanan nicel veriler, bilgisayar programı yardımıyla işlenmiş ve istatistiksel olarak çözümlenmiştir. Öğretmenlerin görüşleri "İçerik analizi" yöntemiyle ayrı ayrı çözümlenerek, "frekans" (f) gibi istatistiksel değerler kullanılarak ifade edilmiş, ayrıca yanıtlara ilişkin doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Sayılar ve rakamlar genellikle nicel araştırma türleriyle anılıyor olsa da, nitel verinin belirli bir düzeyde sayılara indirgenmesi mümkündür. Nitel verinin sayısallaştırılmasında birkaç temel amaç vardır bunlar; sayısallaştırmanın güvenirliği arttırması, yanlılığı azaltması, verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan tema ve kategoriler arasında karşılaştırma yapmamıza olanak vermesi ve son olarak yapılan küçük ölçekli araştırmanın veya durum çalışması sonuçlarının daha sonra gibi araçlarla daha geniş bir örnekleme ulaşılarak tekrar sınanmasına olanak vermesidir(Yıldırım ve Şimşek, 2005)

3-BULGULAR ve YORUMLANMASI

Araştırmada elde edilen bulgular, görüşme formunda yer alan sorular doğrultusunda sıralanmıştır. Bu bölümde özel eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin sorulara vermiş olduğu yanıtlara ilişkin doğrudan alıntılara ve frekans değerlerine yer verilmiştir.

Öğretmenlerin Akademik Eğitimleri Dışında Resim Eğitimi Alıp Almadıklarına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki öğretmenlere "*Akademik eğitim dışında resim eğitimi aldınız mı?"* sorusu yöneltilmiş ve öğretmenlerin bu soruya verdiği cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. *Öğretmenlerin akademik eğitim dışında resim eğitimi alıp almadıklarına ilişkin görüşleri*

TEMA 1: Akademik eğitim dışında sanat eğitimi aldınız mı?		
Alt temala	EVET	HAYIR
f	1	14

Tablo 1'e göre; öğretmenlerin akademik eğitimleri dışında sanat eğitimi almalarına ilişkin soruya; 14 öğretmen hayır, 1 öğretmen evet cevabı vermiştir. Dolayısıyla; öğretmenlerin mesleki bilgileri dışında resim eğitimi almadıkları anlaşılmaktadır.

Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur.

Evet." Merakım olduğu için üç ay resim kursuna gitmiştim".

Öğretmenlerin Derslerde Görsel Sanatlar Etkinliklerine Yer Verip vermediklerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki öğretmenlere " *Özel eğitimde görsel sanatlar etkinliklerine yer verir misiniz?"* sorusu yöneltilmiş ve öğretmenlerin bu soruya verdiği cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo2 *Derslerde görsel sanatlar etkinliklerine yer verip vermediklerine ilişkin öğretmen görüşleri*

2.TEMA: Özel eğitimde görsel sanatlar etkinliklerine yer verir misiniz?		
Alt temalar	EVET	HAYIR
f	15	0

Tablo 2'ye göre; öğretmenlerin derslerinde görsel sanatlar etkinliklerine yer verme durumlarına, öğretmenlerin tamamı evet derken, hayır cevabı veren olmamıştır. Bütün katılımcıların derslerinde görsel sanatlar etkinliklerine yer verdiği anlaşılmaktadır.

Öğretmenlerin Sanat Etkinlikleri Kullandıkları Alanlara İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki öğretmenlere *" Özel eğitimin hangi alanında görsel sanatlar etkinlikleri kullanırsınız?"*sorusu yöneltilmiş ve öğretmenlerin bu soruya verdiği cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3 *Öğretmenlerin Sanat Etkinlikleri Kullandıkları Alanlara İlişkin Öğretmen Görüşleri*

3.TEMA: Özel eğitimin hangi alanında görsel sanatlar etkinlikleri kullanırsınız?				
Alt temalar	Kavram Öğretimi	Geometrik biçimlerin öğretimi	Dil gelişimi	Davranış Geliştirme
f	6	4	2	3

Tablo 3'e göre; öğretmenlerin görsel sanatlar etkinliklerini kullandıkları alanlar; 6 öğretmen kavram öğretiminde, 4 öğretmen geometrik biçimlerin öğretiminde, 2 öğretmen dil gelişiminde, 3 öğretmen davranış geliştirmede sanatsal etkinlikleri kullandıklarını belirtmiştir.

Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur.

Kavram öğretimi: "Türkçe dersinde hikaye anlattıktan sonra anlattıklarımı resimlerle görselleştiriyorum. Bazen de onlara resimler yaptırıyorum. Kavram öğretiminde görselleştirmek çok önemli".

"Kavram öğretiminde nesnenin gerçeği yoksa resimli kartlardan yararlanıyorum".

Geometrik biçimlerin öğretimi: "Geometrik biçimleri öğretirken maketlerden ve hazır kalıplardan yararlanıyorum. Geometrik şekilleri bazen kartonlardan kesip kağıtlara yapıştırıyorlar, bazen de hamurlarla veya farklı malzemelerle basit geometrik biçimleri kendileri yapabiliyor.

Davranış Geliştirme: "Öğrencilerimin sert davranışlarını düzeltmek için sanatsal faaliyetler yaptırıyorum". "Hırçın olan öğrencilerim sanatsal faaliyetler yaparken oldukça sakin ve istekli oluyorlar".

Dil Gelişimi: "Öğrenciler kendi yaptıkları çalışmaları anlatmayı çok seviyor. Çalışmayı nasıl yaptıklarını anlatmak için çaba harcıyorlar. Bu da onlara kendilerini ifade edebilme yetisi kazandırarak, dil gelişimlerini de arttırıyor."

Öğretmenlerin Derslerde Yaptıkları Görsel Sanatlar Etkinliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki öğretmenlere *"Derslerde hangi sanatsal etkinlikleri yaparsınız?"*sorusu yöneltilmiş ve öğretmenlerin bu soruya verdiği cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Derslerde yapılan görsel sanatlar etkinliklerine ilişkin öğretmen görüşleri

4. Tema: *Derslerde hangi sanatsal etkinlikleri yaparsınız?*								
Alt temalar	Boyama	Kesme Yapıştırma	Hamur-kil çalışması	İpe boncuk dizme	Dikiş-keçe	Atık malzeme Ç.	Origami Birim tekrarı	Baskı
f	15	15	14	10	1	1	1	10

Tablo 4'e göre; öğretmenlerin derslerde yer verdikleri görsel sanatlar etkinliklere ilişkin dağılım durumları; öğretmenlerin hepsi derslerinde boyama, kesme-yapıştırma yaparken, bunun yanı sıra 14 öğretmen hamur ve kil çalışması yapmakta, 10 öğretmen ipe boncuk dizme, 10 öğretmen baskı çalışması, 1 öğretmen dikiş-keçe, 1 öğretmen atık malzemelerle çalışma ve 1 öğretmen de origami yaptırdıklarını belirtmişlerdir. Buna göre öğretmenlerin tamamı resim boyama, kesme yapıştırma etkinliklerine yer verirken, bazı öğretmenlerin bunun yanında farklı etkinlikler de yaptırdıkları görülmektedir.

Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur.

Boyama:"Daha çok sınırlı alan boyaması yaptırıyorum.

Baskı:"Patates ve ip baskısı yaptırıyorum".

Birim tekrarı;"Kâğıtlarla şekiller oluşturup, birim tekrarı şeklinde, bir düzen içinde karton üzerine yapıştırıyorlar".

Hamur-Kil Çalışması: "Kilden hamur yapıp şekil vermelerini istiyorum".

Kesme-Yapıştırma:"Kes-yapıştır tarzı etkinlikler yaptırıyorum".

Atık Malzeme Çalışması: Atık malzemelerle (örneğin şişe kapaklarıyla), bazen hazır resim kalıplarının içini dolduruyorlar bazen de bunları karton üzerine yapıştırarak kendileri şekiller oluşturuyorlar".

Öğretmenlerin Derslerde Görsel Sanatlar Etkinliklerinden Yararlanma Amaçlarına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki öğretmenlere *"Derslerde yaptırdığınız bu sanatsal etkinlikler hangi amaca hizmet etmektedir?"*sorusu yöneltilmiş ve öğretmenlerin bu soruya verdiği cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5 Derslerde Görsel Sanatlar Etkinliklerinden Yararlanma Amaçlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri

5.Tema: *Derslerde yaptırdığınız görsel sanatlar etkinlikleri hangi amaca hizmet etmektedir?*									
Alt temalar	Psikomotor beceri geliştirmek	Görsel algıyı geliştirmek	Öğrenmeyi zevkli hale getirmek	Öğrenmeyi kalıcı yapmak	Dikkati yoğunlaştırmak	Öz güven geliştirmek	Dil gelişimini arttırmak	Sakinleştirmek	İfade yeteneği geliştirmek
f	15	5	10	5	3	5	3	2	3

Tablo 5'e göre; öğretmenlerin derslerde görsel sanatlar etkinliklerine yer verme amaçlarına bakarsak: öğretmenlerin tamamı bu etkinlikleri öğrencilerin psikomotor becerilerini geliştirmek için kullanırken, bunun yanında 5 öğretmen görsel algıyı geliştirmek, 5 öğretmen öğrenmeyi kalıcı hale getirmek ve 5 öğretmen öz güven geliştirmek, 10 öğretmen öğrenmeyi zevkli hale getirmek, 2 öğretmen öğrencileri sakinleştirmek, 3 öğretmen dil gelişimini arttırmak ve ifade yeteneğini geliştirmek için kullandıklarını belirtmiştir. Buna göre öğretmenlerin tamamının psikomotor beceri geliştirmek ve de farklı amaçlar için görsel sanatlar etkinliklerine sıkça yer verildiği anlaşılmaktadır.

Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur.

Psikomotor beceri geliştirmek: "Kil ve hamur kullanmamdaki amaç, dokunsal becerilerini geliştirmektir". "Büyük-küçük kas becerilerini geliştirmek için

yaptırıyorum". "Sınırlı alan boyama, ipe boncuk dizme gibi çalışmaları ince motor kaslarını geliştirmek için yaptırıyorum". "Keçelerle dikiş etkinliğini parmak kaslarını güçlendirmek için yapıyorum".

Görsel Algıyı Geliştirmek: :Hazır kalıpları boyatmamın sebebi, sınırlı alanı bilmeleridir.

Sakinleştirmek: "Çok hırçın öğrencilerim var. Onları sakinleştirmek için sanatsal faaliyetler yaptırıyorum".

Dikkati Yoğunlaştırmak: "Özellikle otistik öğrencilerimde dikkatlerini yoğunlaştırmak için sanatsal faaliyetler yaptırıyorum. İşe yarıyor". "Sanatsal etkinlikleri çok seviyorlar. Çıtları çıkmıyor".

"Daha çok motive oluyorlar". "Sanatsal faaliyetler daha çok dikkat çekiyor. Bu da adaklanmayı sağlıyor. Böylece öğrenmeyi kolaylaştırıyor".

*Öz güven geliştirmek: "*Öğrenciler sanatsal faaliyetler yaparken kendilerinin de bir şeyler yapabildiğini görünce mutlu oluyor ve öz güvenleri artıyor".

*Dil Gelişimini Arttırmak: "*Kendi yaptıkları sanatsal etkinlikleri anlatabiliyor. Bu da kendini ifade edebilme yeteneğini ve dil gelişimini arttırıyor". *"*Hiç tepki vermeyen öğrenciler bile resme tepki verebiliyor".

Öğrenmeyi Zevkli Hale Getirmek: "Dersler daha eğlenceli hale geliyor. Böylece daha verimli geçiyor". "Kavramları somutlaştırarak öğrenmelerine yardımcı oluyor". **"**Hem zihinsel hem bedensel gelişimlerini sağlıyor".

Öğretmenlerin Görsel Sanatlar Etkinliklerini Yaptırmaya İlişkin Öz Yeterlik Algılarına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki öğretmenlere *"Derslerde görsel sanatlar etkinlikleri yaptırırken kendinizi yeterli buluyor musunuz?"*sorusu yöneltilmiş ve öğretmenlerin bu soruya verdiği cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak Tablo 6'de sunulmuştur.

Tablo 6: Görsel Sanatlar Etkinliklerini Yaptırmaya İlişkin Öz Yeterlik Algılarına İlişkin Öğretmen Görüşleri

6.TEMA: *"Derslerde görsel sanatlar etkinlikleri yaptırırken kendinizi yeterli buluyor musunuz?"*			
Alt temalar	EVET	HAYIR	BAZEN
f	12	-	3

Tablo 6'ya göre; öğretmenlerin Görsel sanatlar etkinliklerini yaptırmada kendilerini yeterli görme durumlarına ilişkin; 12 öğretmen evet, 3 öğretmen bazen cevabını vermiştir. Bu tabloya göre kendini yeterli görmeyen öğretmen yoktur. Bu durum; öğretmenlerin büyük çoğunluğunun sanatsal faaliyetler yaptırabilmede kendilerini yeterli gördüklerini ortaya çıkarmaktadır.

Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur.

Evet: "Basit etkinlikler olduğu için kendimi yeterli buluyorum". "Bu etkinlikleri yaptırabilecek kadar bilgim var". "Kolay etkinlikler olduğu için zorlanmıyorum".

*Bazen: "*Bazen diğer resim öğretmeninden yardım alıyorum".

Görsel Sanatlardan Yararlanmanın Öğrenci Motivasyonuna Etkisine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki öğretmenlere *"*Özel eğitimde görsel sanatlardan yararlanmanın öğrenci motivasyonuna etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?*"* sorusu yöneltilmiş ve öğretmenlerin bu soruya verdiği cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7- Görsel sanatlardan yararlanmanın öğrenci motivasyonuna etkisine ilişkin öğretmen görüşleri

7.TEMA: Özel eğitimde görsel sanatlardan yararlanmanın öğrenci motivasyonuna etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?			
Alt temalar	EVET	HAYIR	BAZEN
f	15	-	-

Tablo 7'ye göre; öğretmenlerin tamamı derslerde görsel sanatlardan yararlanmanın öğrenci motivasyonunda etkili olduğunu düşünmektedir.

Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur.

Evet: "Kesinlikle çok etkili". "Çok etkili, derse odaklanmayı sağlıyor".

Öğretmenlerin Görsel sanatlardan Yararlanmanın Öğrenmenin Kalıcılığına Etkisine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki öğretmenlere *"*Özel eğitimde görsel sanatlardan yararlanmanın öğrenmenin kalıcılığına etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusu yöneltilmiş ve öğretmenlerin bu soruya verdiği cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8- Görsel Sanatlardan Yararlanmanın Öğrenmenin Kalıcılığına Etkisine İlişkin Öğretmen Görüşleri

8.TEMA: Özel eğitimde görsel sanatlardan yararlanmanın öğrenmenin kalıcılığına etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?

Alt temalar	EVET	HAYIR	BAZEN
f	15	-	-

Tablo 8'ye göre; öğretmenlerin tamamı derslerde görsel sanatlardan yararlanmanın öğrenmenin kalıcılığında etkili olduğunu düşünmektedir.

Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur.

Evet: "Öğrenciler sanatsal faaliyetlere aktif olarak katılınca yaparak öğreniyorlar. Bu da kalıcılığı arttırıyor bence". "Bu tür sanatsal faaliyetleri öğrenciler zevk alarak sıkılmadan yapıyor. Böylece öğrenme zevkli hale geldiğinden daha kalıcı oluyor diye düşünüyorum". "İlgi ve odaklanma artınca öğrenme de artıyor". Sanatsal etkinliklerle kavramlar somutlaşınca, öğrenme daha kolay ve kalıcı olabiliyor". "Özel yetenekli çocuklarda daha etkili oluyor".

Öğretmenlerin, Okullarında Görev Yapan Resim Öğretmenleri İle İş Birliği Yapmalarına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki öğretmenlere "Görsel sanatlardan yararlanırken resim öğretmenleriyle iş birliği yapıyor musunuz?" sorusu yöneltilmiş ve öğretmenlerin bu soruya verdiği cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak Tablo 9'de sunulmuştur.

Tablo 9- Okullarında görev yapan resim öğretmenleri ile iş birliği yapmalarına ilişkin öğretmen görüşleri

9.TEMA: Görsel sanatlardan yararlanırken görsel sanatlar öğretmenleriyle iş birliği yapıyor musunuz?			
Alt temalar	EVET	HAYIR	BAZEN
f	1	12	2

Tablo 9'e göre; öğretmenlerin okullarında görev yapan görsel sanatlar öğretmeni ile koordineli çalışma durumlarına ilişkin olarak; 1 öğretmen evet, 12 öğretmen hayır, 2 öğretmen ise bazen cevabını vermiştir. Buna göre; öğretmenlerin çoğunun okullarında görev yapan resim öğretmenleri ile koordineli çalışma yapmadıkları ifade edilebilir.

Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur.

Evet: "Örneğin mozaik çalışması yaptırırken hangi basamakları izlemem gerektiğini resim öğretmenine danışırım".

Bazen: Bazen resim öğretmeninden fikir alıyorum. Materyal hazırlarken yardımcı oluyor. "Zaman zaman resim öğretmenine danışırım".

Özel Eğitim Alanında Görsel Sanatların Etkin Kullanılması Gerekliliğine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki öğretmenlere "Özel eğitim alanında görsel sanatların etkin kullanılması gerektiğini düşünüyor musunuz? sorusu yöneltilmiş ve öğretmenlerin bu soruya verdiği cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak Tablo 10'de sunulmuştur.

Tablo:10- Özel eğitim alanında görsel sanatların etkin kullanılması gerekliliğine ilişkin öğretmen görüşleri

10.TEMA: Özel eğitim alanında görsel sanatların etkin kullanılması gerektiğini düşünüyor musunuz?		
Alt temalar	EVET	HAYIR
f	15	-

Tablo 10'a göre; öğretmenlerin tamamı özel eğitim alanında görsel sanatlardan etkin bir biçimde yararlanılması gerektiğini düşünmektedir. Ancak, sanatsal faaliyetleri yaptırırken öğrencilerin zihinsel yetersizlik düzeyine göre etkinliklerin düzenlenip uygulanması gerektiğine de vurgu yaptıkları ortaya çıkmıştır.

Evet: "Kesinlikle düşünüyorum. Ama, çocuğun engel düzeyine göre sanatsal etkinlikleri düzenlememiz gerekiyor". "Evet. Fakat, zihinsel yetersizlik düzeyi hafif ve orta düzeyde olursa daha çok sanatsal faaliyetlere katılabiliyor".

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuçlar

1-Öğretmenlerin akademik eğitimleri haricinde sanat eğitimi alma durumlarına ilişkin olarak; 14 öğretmen hayır, 1 öğretmen evet cevabı vermiştir. Dolayısıyla; öğretmenlerin mesleki bilgileri dışında görsel sanatlarla ilgili herhangi bir eğitim almadıkları anlaşılmaktadır.

2- Öğretmenlerin derslerde görsel sanatlar etkinliklerine yer verme durumlarına ilişkin olarak; öğretmenlerin tamamı evet cevabı vermiştir. Dolayısıyla bütün katılımcıların derslerinde görsel sanatlar etkinliklerine yer verdiği anlaşılmaktadır.

3- Öğretmenlerin görsel sanatlar etkinliklerini kullandıkları alanlara ilişkin olarak; 6 öğretmen kavram öğretiminde, 4 öğretmen geometrik biçimlerin öğretiminde, 2 öğretmen dil gelişiminde, 3 öğretmen davranış geliştirmede sanatsal etkinlikleri kullandıklarını belirtmiştir.

Özellikle türkçe dersinde hikaye anlattıktan sonra anlattıklarını resimlerle görselleştirdiklerini, resimler yaptırdıklarını, kavram öğretiminde nesnenin gerçeği yoksa resimli kartlardan yararlandıklarını, geometrik biçimleri öğretirken maketlerden ve

hazır kalıplardan yararlandıklarını ve şekilleri kes-yapıştır şeklinde etkinliklerle öğrettiklerini ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla öğretmenlerin farklı alanlarda farklı sanatsal etkinlikleri kullandıkları anlaşılmaktadır. Bunları yaptırırken de amaçları bir sanat eseri oluşturmak değil öğrencilerin farklı bireysel gelişimlerine katkı sağlamaktır.

4- Öğretmenlerin derslerde yer verdikleri görsel sanatlar etkinliklere ilişkin olarak; öğretmenlerin hepsi derslerinde boyama, kesme-yapıştırma yaparken, bunun yanı sıra 14 öğretmen hamur ve kil çalışması yapmakta, 10 öğretmen ipe boncuk dizme, 10 öğretmen baskı çalışması, 1 öğretmen dikiş-keçe, 1 öğretmen atık malzemelerle çalışma ve 1 öğretmen de origami yaptırdıklarını belirtmişlerdir..

Öğretmenler öğrencilerin daha çok sınırlı alan boyaması yaptıklarını, ayrıca kağıtlarla şekiller oluşturup, birim tekrarı şeklinde, bir düzen içinde karton üzerine yapıştırdıklarını, kilden hamur yapıp şekil verdiklerini ve atık malzemelerle bazen hazır resim kalıplarının içini doldurup bazen de bunları karton üzerine yapıştırarak şekiller oluşturduklarını belirtmiştir.

Buna göre öğretmenlerin tamamı çeşitli derslerde, resim boyama, kesme yapıştırma etkinliklerine yer verirken bunun yanında farklı etkinlikler de yaptırmakta, fakat bu sayının oldukça az olduğu anlaşılmaktadır.

5- Öğretmenlerin derslerde görsel sanatlar etkinliklerine yer verme amaçlarına ilişkin olarak;

öğretmenlerin tamamı bu etkinlikleri öğrencilerin psikomotor becerilerini geliştirmek için kullanırken, bunun yanında 5 öğretmen görsel algıyı geliştirmek, 5 öğretmen öğrenmeyi kalıcı hale getirmek ve 5 öğretmen öz güven geliştirmek, 10 öğretmen öğrenmeyi zevkli hale getirmek, 2 öğretmen öğrencileri sakinleştirmek, 3 öğretmen dil gelişimini arttırmak ve ifade yeteneğini geliştirmek için kullandıklarını belirtmiştir

Öğretmenler, kil ve hamur kullanmadaki amaçlarını öğrencilerin dokunsal becerilerini geliştirmek olarak açıklarken, sınırlı alan boyama, ipe boncuk dizme gibi çalışmaları ince motor kaslarını geliştirmek için yaptırdıklarını dile getirmiştir. Hazır kalıpları boyatmalarının sebebini ise öğrencilerin sınırlı alanı bilmeleri için olduğunu belirtmiştir. Keçelerle dikiş etkinliğini parmak kaslarını geliştirmek için yaptırdıklarını ayrıca öğrencilerin derse dikkatlerini yoğunlaştırmak, onların öz güvenlerini arttırmak, motive etmek, dersi eğlenceli hale getirmek, kendilerini ifade yeteneğini geliştirmek, kavramları somutlaştırarak öğrenmelerine yardımcı olmak için de sanatsal faaliyetlerden yararlandıklarını ifade etmişlerdir.

Buna göre öğretmenlerin tamamının psikomotor beceri geliştirmek ve de farklı amaçlar için görsel sanatlar etkinliklerine sıkça yer verildiği anlaşılmaktadır.

6-Öğretmenlerin görsel sanatlar etkinliklerini yaptırmada kendilerini yeterli görme durumlarına ilişkin olarak; 12 öğretmen evet, 3 öğretmen bazen cevabını vermiştir. Öğretmenlerin çoğunluğu yaptırdıkları sanatsal etkinliklerin basit düzeyde olduğu için yaptırmada zorlanmadıklarını belirtmiştir.

Buna göre; öğretmenler sanatsal etkinlikler yaptırabilme konusunda kendilerini yetkin
görmektedirler.

7- Derslerde görsel sanatlardan yararlanmanın öğrenci motivasyonunu etkileme durumuna ilişkin olarak; öğretmenlerin tamamı evet cevabını vermiştir. Öğretmenler bu tür sanatsal etkinliklerin derse odaklanmayı sağladığını da ifade etmiştir.

Bu durum; öğretmenlerin derslerinde görsel sanatlar etkinliklerinden yararlanmanın öğrenci motivasyonunu arttırdığı görüşünde hem fikir olduklarını göstermektedir.

8- Öğretmenlerin görsel sanatlardan yararlanmanın öğrenmenin kalıcılığına etkisine ilişkin olarak görüşleri; öğretmenlerin tümü evet cevabını vermiştir.

Öğretmenler, öğrencilerin sanatsal faaliyetlere aktif olarak katıldıklarında yaparak yaşayarak öğrendiklerini bunun da kalıcılığı arttırdığını; bu tür sanatsal faaliyetlerin öğrenciler tarafından sıkılmadan yapıldığını, böylece öğrenmenin de zevkli ve kalıcı hale geldiğini; ilgi ve odaklanma artınca öğrenmenin de arttığını; sanatsal etkinliklerle kavramlar somutlaşınca, öğrenmenin daha kolay ve kalıcı olabildiğini; özel yetenekli çocuklarda daha etkili olabildiğini ifade etmişlerdir.

Bu durumda öğretmenlerin tamamının, sanatsal faaliyetler yaptırarak öğrenmenin kalıcılığının arttığı yönünde görüşlere sahip olduğu söylenebilir.

9- Öğretmenlerin, okullarında görev yapan görsel sanatlar öğretmenleri ile iş birliği yapmalarına ilişkin olarak; sadece 1 öğretmen evet, 12 öğretmen hayır, 2 öğretmen ise bazen cevabını vermiştir.

Buna göre; öğretmenlerin çoğunun okullarında görev yapan resim öğretmenleri ile koordineli çalışma yapmadıkları anlaşılmaktadır. Resim öğretmenine danışan öğretmenlerin ise, özellikle mozaik çalışması gibi daha karmaşık etkinliklerde ve ders materyali hazırlarken resim öğretmenine danıştıkları anlaşılmaktadır. Bu sayı da oldukça azdır.

10- Özel eğitim alanında görsel sanatların etkin kullanılmasına ilişkin olarak ise; öğretmenlerin tamamının özel eğitim alanında öğrencinin engel düzeyine göre sanatsal etkinlikleri düzenleyerek, görsel sanatlardan etkin bir biçimde yararlanılması gerektiğini düşündükleri anlaşılmaktadır.

Zihinsel engelli bireylerde sanat eğitiminin önemi ve gerekliliğine ilişkin daha önce yapılan araştırmalar da, görsel sanatlar etkinliklerinin faydalarına ilişkin önemli bulgular ortaya koymaktadır. Sibel Paksoy'un(2003) "8-12 yaş Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocukların Resim-İş Eğitimi", Müge Aksu (2011), "Zihinsel Engelli Çocuklarda Görsel Sanatlar Eğitiminin Motor Beceri Gelişimine Katkısı", Bülent Selderay'ın (2008), "Türkiye'deki Zihin Engelliler İş Okullarında Görsel Sanatlar Dersinin Öğrencilerin Beceri, Davranış ve Meslek Edinimindeki Katkısına Yönelik Öğretmen Görüşleri", Hande Bolu'nun (2010) "Zihinsel Engelli Çocukların Gelişiminde Sanat Eğitimi Derslerinin Katkısı", Evrim Bayraktar'ın (2007) 'Görsel Sanatlar Eğitiminin Otistik Çocuklar Üzerindeki Etkileri' isimli çalışmaları bunlardan bazılarıdır. Dolayısıyla, araştırmacıların yapmış oldukları araştırmada elde ettikleri bulguların araştırma sonuçlarıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Öneriler

Bu bölümde araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak, uygulamaya ve ileri araştırmalara yönelik bazı öneriler sunulmuştur.

Uygulamaya yönelik Öneriler

-Özel eğitim öğretmenleri görsel sanatların uygulama alanları konusunda bilgilendirilip desteklenmeli ve bu konuyla ilgili olarak onlara eğitimler verilebilir.

-Özel eğitimde görsel sanatların daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılması sağlanabilir.

-Zihinsel engellilerin eğitim ortamlarında, farklı ve daha yaratıcı sanatsal etkinliklere de yer verilebilir. Örneğin; sadece hazır kalıpları kullanmak yerine alternatif malzemeler kullanılabilir. Kumaş, parmak boyaları, diğer boyama materyalleri kullanılarak, maskeler, kuklalar, üç boyutlu el becerilerine dayalı çalışmalar yaptırılabilir.

-Zihinsel engelliler sınıf öğretmenleri ile görsel sanatlar öğretmenlerinin koordineli olarak çalışabilmeleri için gerekli düzenlemeler yapılabilir.

-Yetenekli öğrenciler belirlenip, görsel sanatlar öğretmeninin de gözetiminde bu yetenekleri geliştirilebilir.

İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler

- Zihinsel engelli çocuklar için derslerde uygulanacak görsel sanatlar etkinliklerinin öğrenmenin kalıcılığı üzerindeki etkisi ayrı bir araştırma konusu olabilir.

- Yapılan araştırmaya benzer bir araştırma görsel sanatlar ve el sanatları öğretmenlerini kapsayacak şekilde uygulanabilir.

- Aynı çalışma özel eğitime gereksinim duyan öğrenciler ile tekrar edilerek öğrencilerin bu konudaki görüş ve önerileri hakkında bilgi toplanılabilir.

Kaynakça

Aksu, M. (2011) Zihinsel Engelli Çocuklarda Görsel Sanatlar Eğitiminin Motor Beceri Gelişimine Katkısı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Artut, K. (2013). "Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri".Anı Yayıncılık, Ankara.

Bayraktar, E. (2007) Görsel Sanatlar Eğitiminin Otistik Çocuklar Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Bolu, H. (2010) Zihinsel Engelli Çocukların Gelişmesinde Sanat Eğitimi Derslerinin Katkısı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). Bilimsel
Araştırma Yöntemleri, Ankara: PegemA.

Çepni, S. (2010). Araştırma ve proje çalışmalarına giriş. Trabzon: TUSED

Çifci Tekinarslan, İlknur. (2013), "Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrenciler", ", Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim,(Editör) İbrahim H. Diken, Pegem Akademi, Ankara, s.135-166.

Erim, G. ve Caferoğlu, M. (2012), "Görsel Sanatlar Eğitimi Dersinin Zihinsel Engelli Çocuklara Katkısının Özel Eğitim Öğretmenlerinin Görüşleriyle Belirlenmesi" Uludağ Ünv. Eğitim Fakültesi Dergisi 25 (2), 321-342

Eripek Süleyman.Vuran, Sezgin. (2009), "Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi", Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim, (Editör) A.Gönül Akçamete, KökYayıncılık, Ankara, s.245-282.

MEB. (2010). Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Özel Eğitim Okullarında Özel Eğitim Hizmetleri Uygulamalarının Değerlendirilmesi, MEB. Basımevi, Ankara

Paksoy, S.(2003). "8-12 yaş Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocukların Resim-İş Eğitimi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Resim Öğretmenliği Bilim Dalı. İstanbul

Salderay, B. (2008). Türkiye'deki Zihin Engelliler İş Okullarında Görsel Sanatlar Dersinin Öğrencilerin Beceri, Davranış Ve Meslek Edinimindeki Katkısına Yönelik Öğretmen Görüşleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Salderay, B.(2010c). Engelli Bireyler İçin Görsel Sanatlar Eğitimi. Öz-Veri T.C. Başbakanlık
Özürlüler İdaresi Başkanlığı Dergisi, 7 (2) : 1651-1662.

Söylemez, S. (2004). Sanat Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar, 2.Sanat Eğitimi Sempozyumu, 28-29-30 Nisan 2004, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara:
Seçkin Yayıncılık.

http: // www.ozelegitim.org

TÜRKİYE'DE İŞ KAZALARI VE MESLEK HASTALIKLARININ İSTATİSTİKSEL DURUMU

Öğr. Gör. Serenay ŞAHİN

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Özet

Makineleşmenin artması ile çalışma hayatında yaşanan dönüşüm sonucunda işverenler daha çok kar elde etme yollarını aramaya başlamışlardır. Bu yüzden işletmeler, insan odaklı olmaktan çıkarak maddi yönü ağır basan ve kapitalist sistemin devamlılığı için durmadan üretmesi gereken alanlar haline gelmişlerdir. Bunun sonucunda çalışma koşulları kötüleşmeye başlamıştır. Güvensiz ve sağlıksız çalışma koşulları ise çalışanların tehlikelere maruz kalmasına neden olmuştur.

Bu çalışma ile amaçlanan, kötü çalışma koşulları nedeniyle yaşanan iş kazaları ve meslek hastalıklarının ülkemizdeki son durumunu istatistiki olarak yorumlamak ve iş kazaları ve meslek hastalıklarının azaltılması için önerilerde bulunmaktır. Çalışmanın gerçekleşebilmesi için detaylı literatür taraması yapılmış ve elde edilen bilgiler kapsamlı olarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, iş kazası, meslek hastalığı, istatistik

STATISTICAL SITUATION OF WORK ACCIDENTS AND OCCUPATIONAL DISEASES IN TURKEY

Abstract

As a result of transformation of the labor life with increased mechanization employers have begun to look for ways to get more profit. Therefore, businesses have become fields that financial aspect taken into consideration and must produce continuously for the continuation of the capitalist system. Consequently working conditions have begun to deteriorate. The unsafe and unhealthy working conditions have led to the exposure to danger of employees.

The aim of this study is to interpret the work accidents and occupational diseases as the statistical and to make suggestion for reduction of occupational accidents and occupational diseases. The aim of this study is to interpret the work accidents and occupational diseases as the statistical and to suggest a proposal for reduction of occupational accidents and occupational diseases. In order to accomplish this study, a detailed literature survey is performed and acquired results are evaluated comprehensively.

Keywords: Turkey, work accident, occupational disease, statistics

GİRİŞ

Teknolojinin ilerlemesi ile beraber günümüzde neredeyse her çalışmada makine kullanımının arttığını söyleyebiliriz. Bu durum üretimin de aynı oranda artmasını sağlamış ve işverenlerin daha fazla kazanç sağlamasına yardımcı olmuştur. Ancak makineleşmenin artması sadece olumlu sonuçlar meydana getirmemiş, bununla beraber

iş kazalarının ve meslek hastalıklarının da sayılarında artış yaşanmasına neden olmuştur. Bunun nedeni ise teknolojinin hızla gelişmesine karşın çalışanların hızlı şekilde yeni bilgileri öğrenememesi ve teknolojiye ayak uyduramamalarından kaynaklanmaktadır. Makineler, iş ekipmanları kullanım talimatları doğrultusunda kullanıldıkları ve çalışma kurallarına uyulduğu sürece herhangi bir olumsuzluğa neden olmamakta ancak bu kurallara uyulmadığında iş sağlığı ve güvenliği açısından istenmeyen sonuçların ortaya çıkması da kaçınılmaz olmaktadır.

Yaşanan iş kazaları ve meslek hastalıkları zamanla artmaya başladığından kaza ve hastalık kayıtlarının tutulmasının gerekliliği anlaşılmıştır. İş kazaları ve meslek hastalıkları ölçülebilir- önlenebilir nitelik taşıdığından, tutulan kayıtlarla ülkelerin hem gelişmişlik düzeyleri tespit edilebilmekte hem de ortak bir platform oluşturularak güvenlik ve sağlık kurallarının standartlaştırılması sağlanmaktadır. Ayrıca tutulan kayıtlar ülkelerin durumlarını görmesi açısından da yol gösterici nitelik taşımaktadır.

Yapılan bu çalışma ile yıllar itibariyle ülkemizdeki iş kazaları ve meslek hastalıkları oranları değerlendirilmiş, ülke durumu ortaya çıkarılmış ve kapsamlı şekilde yorumlanmıştır. Ayrıca iş kazaları ve meslek hastalıklarındaki eksik ya da yanlış uygulamalar belirlenerek, sağlık ve güvenlik önlemleri için önerilerde bulunulmuştur.

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ

İş sağlığı ve güvenliği, çalışanların ve işverenlerin hukuksal varlıkları çerçevesinde tanımlanmış bir haktır. Çalışanların ve işverenlerin bu haktan yararlanmaları ya da bu hakkın kullanılabilir olmasını istemeleri doğal bir durumdur. İş sağlığı ve güvenliği kavramı toplumda, çalışırken baretin kullanılması, iş ayakkabılarının giyilmesi olarak algılanmaktadır. Oysa anlamı daha derin ve birçok disiplini içeren multidisipliner bir alan ve bu nedenle bir bilimdir.

İş sağlığı ve güvenliği sadece teknik ve sağlık çalışmalarını kapsamamaktadır. Bununla beraber iş sağlığı ve güvenliğinin kapsamı giderek gelişmekte ve sosyal, siyasi, teknolojik ve ekonomik değişimlere devamlı olarak cevap vermektedir (Alli, 2008: 7). Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği "çalışanların, işyerlerinde işin yürütümü nedeniyle oluşabilecek çeşitli tehlikelerden korunması, işyeri içi ve dışındaki çalışma koşullarının iyileştirilerek refahın arttırılması amacıyla yapılan sistemli çalışmalar" olarak tanımlanabilir (Yılmaz, 2009:8). Bu çalışmalar içerisinde çalışma ortamındaki risklerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması, hijyen koşullarının sağlanarak çalışanların sağlıklarının korunması, işyeri düzeninin sağlanması ile işletme güvenliğinin de sağlanması bulunmaktadır. Uzun bir süreçten geçerek günümüze kadar gelen iş sağlığı ve güvenliği çalışmaları ülkemizde de 2012 yılında ayrı bir düzenlemeye ihtiyaç duyulan alan haline gelmiştir. Bundan dolayı 2012 yılında ülkemize ait ulusal iş sağlığı ve güvenliği kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunun temel özellikleri ise aşağıda sıralandığı gibidir (Korkmaz, Avsallı: 2012: 155-156):

1) Katılımcılık,
2) Eğitim ve bilgilendirme,
3) Önleyici iş sağlığı ve güvenliği anlayışı,
4) İş sağlığı ve güvenliği konusunda profesyonel hizmet ve yardım alma,
5) Tedrici uygulama,
6) Küçük işletmelere destek.

Yürürlüğe giren bu kanun ile birlikte ülkemizde denetleme, kaza olmadan önce önlem alma, çalışanları aktif olarak iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerine dahil etme çalışmaları hız kazanmıştır. Özellikle bu kanun ile amaçlanan ülkedeki iş kazaları ve meslek hastalıkları oranlarını azaltmak, çalışma koşullarının insana yakışır hale getirilmesini sağlamaktır. Bu noktada kanun ile istenen en önemli faaliyetlerden biri kayıtların tutulması olmuştur. Bu kayıtlarla ülkemizin durumu ortaya çıkmakta ve çalışmaların ne yönde gitmesi gerektiği ile alakalı fikir vermektedir.

TÜRKİYE'DE NÜFUS VE İSTİHDAM ORANLARI

Türkiye Cumhuriyeti'nin 2015 ve 2016 yılı başında yayımlanan ve Tablo 1 ile gösterilen verilerine göre ülkedeki toplam nüfus 2014 yılında 77.695.904, 2015 yılında ise 78.741.053'tür. Bu nüfusun 2014 yılında %50,2 (38.984,302)'sini erkek, %49,8 (38.711,602)'sini kadın nüfus oluşturmaktadır. 2015 yılında ise nüfusun %50,2 (39.511.191)'sini erkek, %46,9'u (4494.700) kadın nüfus oluşturmaktadır. Bu da gösteriyor ki, az bir fark da olsa erkek nüfus Türkiye Cumhuriyeti'nde hakim durumdadır.

Tablo 1. 2014 ve 2015 yılı toplam nüfus

2014 Yılı Nüfus İstatistiği		2015 Yılı Nüfus İstatistiği	
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
%50,2	%49,8	%50,2	%49,8
38 984 302	38 711 602	39.511.191	39.229.862
77.695.904		78.741.053	

Kaynak: goo.gl/iQ3Rgi / goo.gl/rlK4lt (Türkiye İstatistik Kurumu)

Nüfus içinde yaş dağılımını inceleyecek olursak veriler Tablo 2'de gösterildiği gibidir:

Tablo 2: 2014-2015 yılı yaş dağılımı

2014	Yaş Aralığı	%	Toplam	2015	Yaş Aralığı	%	Toplam
	0-14	%24,3	18 862 430		0-14	%24'e	18.886.220
	15-64	%67,8	52 640 512		15-64	%67,8	53.359.594
	65 +	%8	6 192 962		65 +	%8,2	6.495.239

Kaynak: goo.gl/iQ3Rgi / goo.gl/rlK4lt (Türkiye İstatistik Kurumu)

Ülkemizde 2014 yılı içerisinde 15-64 yaş grubunda bulunan (çalışma çağındaki) nüfusun oranı %67,8 (52 milyon 640 bin 512), çocuk yaş grubundaki (0-14) nüfusun oranı %24,3 (18 milyon 862 bin 430), 65 ve daha yukarı yaştaki nüfusun oranı da %8 (6 milyon 192 bin 962); 2015 yılı içerisinde ise15-64 yaş grubunda bulunan (çalışma çağındaki) nüfusun oranı %67,8 (53 milyon 359 bin 594 kişi), çocuk yaş grubundaki (0-14) nüfusun oranı %24'e (18 milyon 886 bin 220 kişi), 65 ve daha yukarı yaştaki nüfusun oranı da %8,2 (6 milyon 495 bin 239 kişi) olarak belirlenmiştir. Toplam nüfusun içerisinde istihdam edilenlerin oranı ise Tablo 3'te gösterildiği gibidir:

Tablo 3: 2012-2014 yıllarında sosyal güvenlik kapsamında olanların sayısı

	Aktif Sigortalılar	Pasif Sigortalılar	Bağımlılar	Özel Sandıklar	Toplam
2012	18.352.859	10.382.419	33.807.725	356.040	62.899.043
2013	18.886.989	10.595.966	32.939.205	367.205	62.789.365
2014	**19.821.822**	**10.921.001**	**33.940.086**	**377.800**	**65.060.709**

Kaynak: goo.gl/uu1w6I (Sosyal Güvenlik Kurumu)

Yukarıdaki bilgiler incelendiğinde toplam nüfusun %83,7'sinin sosyal güvenlik kapsamında olduğu ve herhangi bir şekilde sigortalandığı görülmektedir. 2014 yılı içerisinde çalışma hayatında yer alan nüfusun sayısı ise 19.821.822 olarak ifade edilmiştir. Tablo gösteriyor ki ülkemiz nüfusunun neredeyse büyük çoğunluğu sosyal güvenlik kapsamındadır.

TÜRKİYE'DE İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARININ DURUMU

Türkiye'de iş kazaları ve meslek hastalıkları sürekli gündemde olan bir problemdir. Teknolojinin gelişmesiyle çalışma koşulları tehlikeli hale gelmiş ancak çalışanlar bu tehlikelerle ve tehlikelerden kaynaklanacak risklerle baş edebilecek kadar yeterli hale gelememişlerdir. Çalışanların yapılan iş ve kullanılan ekipmanla ilgili eğitiminin yetersiz olması, nitelikli uzman sayısının azlığı, işletmelerin iş sağlığı ve güvenliği kurallarına uymamaları, işyerlerinde denetimin yetersizliği gibi nedenler iş kazalarının azaltılmasına engel olmaktadır (Karadeniz, 2012: 43).

İş kazaları ve meslek hastalıkları günümüzde hem gelişen hem de gelişmiş ülkelerde bir sorun olarak devam etmektedir. Ülkelerin durumunun ortaya konabilmesi için de meydana gelen iş kazaları ve meslek hastalıklarının sayısını bilmek oldukça önemlidir. Bu nedenle mevzuatımızda iş kazaları ve meslek hastalıklarının bildirilmesi, kayıt altına alınması bir zorunluluk haline getirilmiştir. Ülkemizin iş sağlığı ve güvenliği açısından durumunu görebilmek için istatistikleri incelediğimizde istihdam edilen bireyler arasında iş kazası ve meslek hastalığı geçirenlerin sayıları Tablo 4'te gösterildiği gibi tespit edilmiştir.

Tablo 4: 2012-2014 yıllarında iş kazası geçirenler ve meslek hastalığına yakalananların sayısı

		2012	**2013**	**2014**
İş Kazası	Kadın	5.781	20.745	28.174
	Erkek	69.090	170.644	193.192
	Toplam	**74.871**	**191.389**	**221.366**
Meslek Hastalığı	Kadın	9	8	24
	Erkek	386	343	470
	Toplam	**395**	**351**	**494**

Kaynak: goo.gl/uu1w6I (Sosyal Güvenlik Kurumu)

2012 yılında 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu çıktıktan sonra kaza ve hastalık sayılarının artması dikkat çekmektedir. Sayılardaki artışın bir nedeni kazaların ve hastalıkların kayıt altına alınmasının zorunlu tutulması ve bunun yapılmaması halinde uygulanan idari para cezaları olduğu söylenebilir. Diğer bir neden olarak iş güvenliği uzmanı bulundurma zorunluluğundan dolayı bu alanda bilgisi olmayan kişilerin bir anda uzman olarak sahada aktif olarak çalışmaya başlaması kabul edilebilir. Yaşanan kazalar farklı şekilde sonuçlanabilmektedir. Tablo 5'te kaza sonucunda ölenlerin sayıları belirtilmiştir:

Tablo 5: 2012-2014 yılları arasında iş kazası ve meslek hastalığı sonucu ölenlerin sayıları

		2012	**2013**	**2014**
İş Kazası	Kadın	9	24	37
	Erkek	735	1336	1589
	Toplam	**744**	**1360**	**1626**
Meslek Hastalığı	Kadın	0	0	0
	Erkek	1	0	0
	Toplam	**1**	**0**	**0**

Kaynak: goo.gl/uu1w6I (Sosyal Güvenlik Kurumu)

Tablo 5 incelendiğinde kaza sonucu ölenlerin sayılarının 2012'den itibaren arttığı görünmektedir. Yine burada da kayıtların düzenli tutulması ya da ehil olmayan kişilerin bu alanda görevli olması bu artışın nedeni olarak söylenebilir. Meslek hastalığı sonucu ölenlerin sayılarına baktığımızda ise son 2 yılda hiç kimsenin hayatını kaybetmediği görünmektedir. Yine burada da ölümler ya doğal ölüm olarak kayıt altına alınmakta ya da SGK'ye gerekli bildirimlerin yapılmadığı görülmektedir.

Tablo 6: 2014 yılı iş kazası ya da meslek hastalığı sonucu ölenlerin ekonomik faaliyet sınıflaması ve cinsiyet dağılımı

Ekonomik Faaliyet Sınıflaması	İş Kazası Sonucu Ölen Sigortalı Sayısı		Meslek Hastalığı Sonucu Ölen Sigortalı Sayısı	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Kömür ve Linyit Çıkartılması	335	0	0	0
Bina inşaatı	260	0	0	0
Kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı	170	2	0	0
Bina dışı yapıların inşaatı	143	0	0	0
Özel inşaat faaliyetleri	97	1	0	0

Kaynak: goo.gl/uu1w6I (Sosyal Güvenlik Kurumu)

Yukarıdaki tabloda ise ekonomik faaliyet sınıflarına göre iş kazası sonucu ölen çalışanların sayıları verilmiştir. Tablo incelendiğinde ilk sırada kömür ve linyit

çıkarılması yani madenlerde yaşanan iş kazaları karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizin yaşadığı ve Soma faciası olarak hatırladığımız maden iş kazasında hayatını kaybedenlerin hepsi istatistiklere yansımıştır ancak bu facia dışında öncesinde ve sonrasında da birçok maden kazasının yaşandığı ve çalışanların öldüğü de medyaya yansımıştır. Bu da gösteriyor ki iş kazalarının bildirim noktasında ciddi anlamda hala sıkıntı yaşamaktayız.

SONUÇ

Ulusal kanunumuz olan 6331 Sayılı İş sağlığı ve Güvenliği Kanunu 2012 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanun uygulanmaya başladıktan sonra iş kazası ve meslek hastalıkları ve bunlardan dolayı ölüm oranları incelendiğinde yıllar itibariyle bir artışın olduğu gözlemlenmektedir. Bunun bir nedeni kanunla beraber uzman açığının kapatılması için neredeyse alan ayrımı yapılmadan herkesin uzman olması kabul edilmesi olarak söylenebilir. Özellikle açık öğretim fakültelerinin stajsız şekilde iş sağlığı ve güvenliği teknik elemanı mezun etmeye başlamaları ve bu kişilerin uzman olması iş sağlığı ve güvenliği için bir dezavantaj oluşturmaktadır. Diğer bir neden ise kayıtların tutulmasında yaşanan sıkıntılar olarak kabul edilebilir. Günümüzde artık işçinin parmağının kesilmesi iş kazası olarak kabul edilmemekte ve bu kazaların kayıtları tutulmamaktadır. Meslek hastalığı sayıları ise ciddi oranda azdır. Özellikle işten ayrıldıktan sonra meydana çıkan hastalıklar doktorlar tarafından irdelenmemekte, meslekten kaynaklandığı düşünülmemektedir. Ayrıca çalışanlar da bunu fark edememektedir. Bu da meslek hastalığı kayıtlarının neredeyse yok denecek kadar az olmasına sebep olmaktadır.

Elde edilen bu sonuçlar neticesinde iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önleme çalışmalarının yapılması hem kayıtların daha iyi tutulmasını sağlayacak hem de işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerinin neredeyse eksiksiz olarak yürümesine yardımcı olacaktır. Bu çalışmalardan ilki ülkemizde ramak kala rapor tutulmasının önemini işverenlere ve çalışanlara anlatmak olmalıdır. Ramak kala raporlar büyük kazaların önüne geçmede en sessiz ama en etkili araçtır. Bu konuda işverenlere ve çalışanlara eğitim verilmeli, önemi anlatılmalıdır. Bir diğer yapılabilecek çalışma, işverenlerin iş kazası kayıtlarını korkmadan tutmalarını ve çalışanların iş kazası geçirdiklerini korkmadan söylemelerini sağlamak olmalıdır. Kayıtların tutulmamasının/azlığının en önemli nedenleri işverenlerin küçük bir kaza için ödemekten korktukları ceza ve çalışanların işten atılırız korkusu olmaktadır. Mevzuat bu konuda işverenleri teşvik edici şekilde düzenlenmelidir. Örneğin işyerinde yaşanan en ufak kazaların bile kayıtlarının tutularak Sosyal Güvenlik Kurumu'na bildirim yapılması neticesinde işverenlere bazı noktalarda devlet ya maddi olarak destek çıkabilir ya da yaptığı işle alakalı vergi indirimlerinden yararlandırabilir.

Yapılabilecek diğer bir çalışma ise meslek hastalıkları noktasında olmalıdır. Meslek hastalıklarını tespit edilebilmesi için Sağlık Bakanlığı çalışanları ile Sosyal Güvenlik Kurumu ortak bir platform oluşturmalı ve doktorlar bu konuda bilinçlendirilerek meslek hastalığı tanısı için çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

Alli, Benjamin O, (2008), "Fundamental Principles of Occupational Health and Safety", International Labour Office, GENEVA.

Karadeniz, Oğuz, (2012), "Dünya'da ve Türkiye'de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Koruma Yetersizliği", Çalışma ve Toplum, ss.15-73, İstanbul.

Korkmaz, Adem; Avsallı, Hüseyin, (2012), " Çalışma Hayatında Yeni Bir Dönem:
6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:26, ss.153-167, Isparta.
Yılmaz, F. (2009). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de İş Sağlığı ve Güvenliği: Türkiye'de İş Sağlığı ve Güvenliği Kurullarının Etkinlik Düzeyinin Ölçülmesi*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2016). Türkiye Nüfusu. goo.gl/iQ3Rgi adresinden erişildi. (ET: 20.09.2016)
Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) İstatistik Yıllıkları. (2016). Sigortalı ve İş Kazası ve Meslek Hastalıkları Sayıları. goo.gl/rlK4lt adresinden erişildi. (ET: 20.09.2016)
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2016). Türkiye Nüfusu. goo.gl/rlK4lt adresinden erişildi. (ET: 12.10.2016)

SOSYOLOJİK AÇIDAN AĞIR HAYATIN "AĞIR ROMAN"I ve METİN KAÇAN

Yrd. Doç. Dr. Veysel ŞAHİN

Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Metin Kaçan, özgün üslubuyla yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal çekişmelerini toplumcu gerçekçi bir anlayışla sorgulayan özgün bir sanatçıdır. Metin Kaçan, eserlerinde simgesel bir anlatımla endüstriyel mekanizma içinde kendini ve kendilik değerlerini kaybetmiş insanların yalnızlığını, kent yaşamının bireyleri yozlaşan ve ötekileşen düzlemi içinde ele alır. Metin Kaçan, yaratıcı dil oyunlarıyla kurguladığı edebi metinlerinde ruhsal bir yolculuğa çıkar. Bu sorgulama ve ruhsal yolculuk, bireyin ve toplumun kendi benlik alanlarına yaptığı simgesel bir göndegeler düzlemidir.

Yazarın 1990 yılında yayımlanan 'Ağır Roman' adlı eseri Türk edebiyatında önemli etki yaratır. 'Ağır Roman' yazıldığı dönemde birçok eleştiriye tâbi tutulur. 'Ağır Roman' sosyo-kültürel ve psikolojik açıdan farklı cephelerde incelemelere konu alabilecek zengin bir izleksel içeriğe sahiptir. Kaçan'ın eserinde toplumsal yaşamda meydana gelen olumsuz değişim ve dönüşümleri eleştirmesi, evrensel anlamda dünyanın çürüyen ve köksüzleşen gidişatına bir başkaldırıdır. Eserde kendi değerlerine ve kendi benlik alanlarına ötekileşmiş birey ve toplumların çığlığına kulak veren yazar, yozlaşan topluma, ezilen insanlara ve onların hayatına sosyalist eğilimli dünya algısıyla ortaya koyar. Kaçan, 'Ağır Roman' adlı eserinde ele aldığı konular ve kullandığı argo dil nedeniyle yazın dünyasına tepkilerle karşılaşır. Yazın çevreleri bu roman nedeniyle ikiye bölünür. Bir kısmı, romanda kullanılan argonun yerleşik yazınsal beğeniyi zedelediğini ve romanın yazın estetiğinden yoksun olduğunu savunurken, diğer bir kısım ise yazarın yeni bir dil ve estetiği yarattığını, Türkiyenin yazınında şimdiye kadar yapılmamış bir şeyi gerçekleştirdiğini savunur. Kaçan, argoyu yalnızca roman kişilerinin sosyo-kültürel yaşantısının bir görüntüsü olarak değil, aynı zaman da anlatıcının da dili olarak kullanır.

Kaçan, 'Ağır Roman' adlı eserinde romanın başkişisi Gılı Gılı Salih'in kimliğinde yaşama tutunabilme çabası ve kimlik bunalımı yaşayan modern bireylere odaklanır. Romanda içinde doğup büyüdüğü toplulukta "en iyi" olmak isteyen anlatı kişisi Salih'in kendini kanıtlamak için verdiği mücadele, yaşadığı bireysel ve toplumsal çelişkiler, kendi benliğinden verdiği ödünler ve uğradığı düş kırıklıkları simgesel bir dil ile anlatılır.

Anahtar Kelimeler: Metin Kaçan, Kendini Gerçekleştirme, Ötekileşme, Yozlaşma, İntihar, Cinsellik, Sosyal Adaletsizlik.

FROM A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE, LIFE IS HEAVY "AĞIR ROMAN" AND METİN KAÇAN

Abstract

Metin Kaçan socialist realist style of his time with his original question with an understanding of the social and political conflicts is an original artist who. Metin Kaçan,

a symbolic narrative in the works of a man who has the values of the industrial mechanism of self loneliness of city life is corrupt and takes otherness the individuals in the plane. Kaçan embarks on a spiritual journey made by creative literary texts in language games. This questioning and spiritual journey, the individual's own self and society a symbolic reference made in the fields of the plane.

Author published in 1990, 'Ağır Roman', to make a significant impact on Turkish literature. 'Ağır Roman' many uncritically written in that period are kept. 'Ağır Roman' socio-cultural and psychological investigations can take matters into different fronts has a rich thematic content. It criticized the negative changes and transformations that have occurred in social life Kaçan's work in the universal sense is a rebellion in the course of the world's decaying and rootless. Work the author gives ear to the cries of their own values and their own self field ötekileş individuals and society, degenerating society, the oppressed people of the world and reveals the socialist tendencies and their perception of life. Kaçan, 'Ağır Roman' summer due to strong language and use that as issues addressed in his response to the world is facing. Write environment are divided because of this novel. A portion of that damage resident literary appreciation of the argon used in novels and argue that lack the novel type aesthetic, the other part that the author created a new language and aesthetics, Turkey in the summer of yet so far argued that perform something. Kaçan, slang, not only as an image of the socio-cultural life of the novel, the persons at the same time as the language of the narrator.
Author, 'Ağır Roman' main characters of the novel in his Gili Saleh living with efforts to keep living in a crisis of identity and identity focuses on the modern individual. The community is born and raised in the novel best" Salih understood the people who want to struggle to prove himself, lived in individual and social contradictions, compromises and frustrations suffered given his own self is expressed as a symbolic language.

Keywords: Metin Kaçan, self-realization, otherness, degeneration, suicide, sexuality, social ınjustice.

Giriş

1961 yılında Kayseri'nin İncesu dünyaya geli ve aynı yıl ailesi İstanbul Kasımpaşa'ya taşınır. Babası Ali Bey berberlik yaparak ailesine bakan küçük bir esnaf, annesi Solmaz Hanımı ise bir ev hanımıdır. Sanatçının bir kardeşi karikatürist Hasan Kaçan, diğer bir kardeşi ise aktör Fatih Kaçan'dır. Dört kardeşten üçüncüsü olan Metin Kaçan, ailenin sevimli, afacan ve yaramaz çocuğudur. Çocukluğunun, geçtiği Dolapdere, 'Ağır Roman'daki Gılı Gılı Salih'in yaşadığı Kolera sokağı gibi bir mekândır. Kaçan için "*Dolapdere 'tipik bir kovboy kasabasıydı, tek başına ayakta kalmayı öğrenebildiği yerdir."* Yazar, ilkokulu bitirdikten sonra Kasımpaşa Lisesi'ne başlar ancak okulda yaşadığı sıkıntılardan dolayı Kasımpaşa Lisesi'ni ikinci sınıfta terk eder. Çocukluk ve gençliğinde hareketli bir yaşam süren Kaçan, girişken ve cana yakın kişiliğiyle arkadaşları tarafından çok sevilir. Metin Kaçan, 16 yaşındayken 'Beyaz Eldiven' (Beyaz Eldiven çetesi, çocukken okuduğu Robin Hod tarzı bir tür zenginden alıp fakire verme düşüncesiyle ortaya çıkmıştır) adında sekiz kişilik bir çete kurar. Yazarın hayatında sekiz sayısı oldukça önemli bir yer tutar. Kaçan için sekiz sayısı kişisel bir simgeye dönüşerek sekiz cennet kapısı, sekiz ay hapiste kalması, 'Beyaz Eldiven'in sekiz kişiden oluşması gibi çağrışım değerleri içerdiği gibi sonsuzluk, hürriyet ve yeni başlangıçları simgesel adıdır.

Metin Kaçan yazın hayatına Beyaz Eldiven Çetesi'nde arkadaşlarını kaybettikten sonra yazmaya başlar. Edebiyat alanında daha çok okuduğu kitaplarla kendini yetiştiren Kaçan, yerli ve yabancı yazar ve şairlerden etkilenir. Yazarın en çok etkilendiği yerli ve yabancı sanatçılar arasında; Yunus Emre, Kemal Tahir, Turgut Uyar, İsmet Özel, Sevim Burak, Tuğrul Tanyol, Adnan Özer, Jorg Amado, Julie Cartözor, Pablo Nerudo, Octavia Poz ve Charles Baudleire gibi sanatçılar yer alır.

Metin Kaçan'ın ilk romanı olan 'Ağır Roman' yazıldığı dönemde birçok eleştiriye uğrar. Romanın hem dil yapısının hem de içerik olarak kendi döneminde bu kadar ses getirmesi yazarın başarısını kanıtlar. Kaçan, özellikle 'Ağır Roman'da kullandığı argo dil nedeniyle yazın dünyasına çok yönlü tepkilerin odağı olur. Yazın çevreleri roman karşısında neredeyse ikiye bölünür. Bir kısmı, romanda kullanılan argonun yerleşik yazınsal beğeniyi zedelediğini ve romanın yazın estetiğinden yoksun olduğunu savunurken, diğer bir kısım ise yazarın yeni bir dil ve estetiği yarattığını, Türkiye'nin yazınında şimdiye kadar yapılmamış bir şeyi gerçekleştirdiğini savunur. Kaçan, argoyu yalnızca roman kahramanlarının dili olarak değil, aynı zaman da anlatıcının da dili olarak kullanmıştır. *"Metin Kaçan'ı yalnızca edebiyat açısından değil, sözlükçülük açısından da kutlamak isterim."* (Aktunç, 2002: 2).

Ailesinin Anadolu'dan göç etmiş olması ve İstanbul da alt kültürlerin en arı biçimde temsil edildiği Kasımpaşa, Dolapdere mekânlarında büyümesi Metin Kaçan'ın hem coğrafik hem kültürel anlamda alt kültürden geldiğini gösterir. Bu nedenle alt kültürün bireyi olan yazar, edebi anlamda ürettiği her şeyde alt kültürün edebiyatını oluşturur.

Metin Kaçan, toplumun dışladığı yoksul bir çevrede doğup büyümüş, kabadayılığın ön planda olduğu bir arkadaş çevresinde yetişmişti. Yaşadıklarından olumsuz yorumlar çıkardığı içinde kendinde de acımasız olma kötü olma hakkını görmüştür. Yazar Ağır Roman'a aslında kendi yaşam öyküsünü yansıtmıştır.

Metin Kaçan, 1997 yılında yazdığı kitabı 'Fındık Sekiz', romanı Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanır. Daha sonra Haselnuss 8 adıyla Almancaya çevrilerek yayımlanmıştır. Cezaevine girmeden önce yazmaya başladığı romanı yazar cezaevinde bitirir. Bu dönemde yazar kendini tasavvufa vererek bunu eserinde yansıtır. Yazar yarattığı karakterlerden Fındık Sekiz de ki Meto'ya benzediğini kendi ' ben'liğine en yakın karakter olduğunu söyler.

"Ağır Romanda satır arasında sorguladığı toplumsal düzeni, Fındık Sekiz' de sözel düzlemde haykırarak eleştirir. İçinde yaşadığımız zamanı maddesel zevkler üzerine kurulmuş somut yaşamı şiddetle eleştirir."(Ecevit, 2003: 97).

'Ağır Roman'da olduğu gibi Fındık Sekiz'de de, yaşanmakta olan uygarlığa ve bu uygarlığın insanları felakete sürükleyen değer ölçülerine karşı başkaldırır. Tasavvuf düşüncesinin estetik düzlemde aktarıldığı Fındık Sekiz, aydınlığa giden yolu anlatan " yeniçağ" tarzı bir kurtuluş romanı olup bu türün Türkiye yazınında ilkidir.

Metin Kaçan, eserlerinde simgesel bir anlatımla İslam mistisizmini verir. Yaratıcı dil oyunlarıyla bezediği anlatısında, bir ruhsal yolculuğa çıkar. Bu sorgulama ve ruhsal yolculuk hemen hemen tüm eserlerinde görülür. Sadece bir olayı, durumu anlatmak için kurgulamaz metnini, okurla birlikte içsel yolculuğa çıkar, ona yaşamı ve kendini sorgulatır, toplumsal çıkarımlar yapmasını sağlar. Sadece bu çerçeveden bile bakıldığın da yazarın başarılı eserler verdiğini görürüz.

Kaçan, eserlerinde genel olarak aynı çizgiyi korur. Şehrin kenar mahallelerinde ki insanların yaşamlarını anlatır. Onun eserlerinde erkek karakterler ön plandadır. Erkek karakterler daha çok kimlik arayışı motifi ile ele alınır. Kadınlar ise eserlerde daha çok edilgen ve ahlaki olarak çözülmüş bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Kaçan'ın eserlerinde kadın motiflerinin gösterdiği özellikler çağın madde bağımlılığını ve insan ilişkilerini yansıtmaları bakımından örnek teşkil etmektedir. Onun romanlarında ki karakterler daha çok, fahişeler, tinerciler, pezolar ve daha çok mahalle kültürünü ve akabinde alt kültürü oluşturan herkese yer verir.

Kaçan," *romanlarında alt kültürün ve belirli bir üst kültürün kesiştiği, aynı tatları farklı açılardan yakalayabilme isteği içerisinde kesiştiği içerisinde bulunan insanların bir araya geldiği yerleri, buralarda toplum dışı ve uç noktalarda yaşam süren insanları anlatır."* (Erbarıştıran, 2003: 37).

Metin Kaçan, özgün üslubuyla yaşadığı dönemin siyasal cebelleşmeleri içinde ve aydın bunalımı çevresinde kendi kuşaklarını toplumcu – gerçekçi bir dikkatle sorgulayan eserleriyle Türk romancılığında yeni uç veren özgün yaratılışı yegâne romancıdır.

Metin Kaçan'ın belirgin bir politik kişiliği ve siyasal kimliği olmadığından sınıf çatışmaları, sosyalist kuramlar, işçi sınıfının kurtuluşu gibi sol söylemler onu düşün yaşamına yansıyacak kadar ilgilendirmez..

Yazar çizgi roman çalışmalarından sonra 1997 yılın da Fındık Sekiz adında ki romanını yazmaya başlar. Yazar bu dönemde eski sevgilisine tecavüz ettiği iddiasıyla sekiz ay hapis yatar. Hapiste 21 defa bıçaklanır ölümün kıyısından döner. Yazar bu dönemde yaşadığı sıkıntıları kitap okuyarak ve kendini tasavvufa vererek yaşamını sürdürmeye devem eder.

Metin Kaçan, 28 Şubat sürecinde uğradığı iftira ve kendisine yürütülen linç kampanyasından sonra büyük bir bunalıma girer. Özellikle yazdığı 'Ağır Roman' romanıyla yazara Türkiye'nin sapığı Bukowski'si olarak anılmaya başlar. Hayatının sonlarına doğru kalemi bırakan yazar yazmama sebebini şöyle açıklar.

Metin Kaçan, 6 Ocak 2013' te bindiği taksiyle evine doğru giderken taksiyi durdurur ve fotoğraf çekeceği iddiasıyla Boğaziçi Köprüsün de atlayarak intihar eder. Cesedi ölümünden 16 gün sonra Beylikdüzü sahiline vuran yazar cenazesi Edirne Kapıda ki Necati Bey aile kabristanına defnedilir. 52 yaşında hayatını kaybeden yazar acı çektikçe hayatı anladığını söylerdi. Bugün hala dünya dediği ipekten kumaşa yer edindiği tahtını koruyor.

'Ağır Roman'ın Sosyolojik Açıdan İzleksel Kurgusu

'Ağır Roman' sosyolojik ve psikolojik açıdan farklı incelemelere konu alabilecek zengin bir içeriğe sahiptir. Anlatıcı, romanın başkişisi olan Gılı Gılı Salih'in bireysel ve toplumsal anlamda yaşadığı yabancılaşma özünde yaşama tutunabilme ve kimlik kurma çabasını gösterir. Yaşadığı toplum bir parçası olarak kendilik değerlerini kurma çabası bilinçaltına bastırılan kimliksel rollerin çatışma yaşamasına neden olur. Roman yozlaşan şehir yaşamı içinde kaybolan benliklerin kendi kimliklerini inşa etme çabasının metinsel düzlemde sosyolojik bir görüntüsüdür. Zira 'Ağır Roman' kendi bireysel özgürlüklerini kavrayan fertlerin kendi benlik alanlarıyla yaşama katabilme çabalarının sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel sos-psikojik bir örüntüsüdür. Bundan örütü bireylerin kendi benlik değerlerini kurarken hayata tutunma ya da tutunamama ilişkileri üzerinden izleksel bir kurguya kavuşur.

Romanın kurgusunu etkileyen değerler düzlemi şemasındaki gibidir.

	Tematik Güç/ Ülkü Değer	***Karşıt Güç/Karşıt Değer***
KİŞİLER DÜZLEMİNDE	Gılı Gılı Salih, Reco, İmine, Tıbı Arap Sado,	Berber Ali, Tina, Madam Eleni Gaftici Fethi, Tilki Orhan, Fil Hamit, Taner Mahallenin İmamı
KAVRAMLAR DÜZEYİNDE	Aşk, Sevgi, Adalet, Yaşama Bilinci Dostluk, Sadakat, Fedakârlık, Yardımlaşma, Umut Kendilik Bilinci	Yabancılaşma, Başkaldırı Ötekileşme, Yozlaşama Adaletsizlik, Ölüm, İntihar, Cinsellik, Sömürü
SİMGELER DÜZEYİNDE	Terlik, Klarnet Müzik Çıtıki Düğün Salonu, Kırmızı Gül	Kolera Mahallesi, Ustura, Ayna, Zar, Kar, Ateş, Şiş

Yukarıdaki değerler dünyası romanın dramatik aksiyonunu oluşturan temel güçlerdir. Romanın temel entrik kurgusunu oluşturan izleksel kurgu sosyolojik açıdan birçok veri içinde barındır. Romanda anlatı kişilerinin toplumsal ve bireysel anlamda yaşanan hayata katılma süreçleri ve köksüzleşme sorunu sosyolojinin temel değeri olan ahlaki düzlemde ele alınır. Bireyin ahlaki öğreti ve benlik kurma çabasının çatışmalar eşiğine çekilmesi, toplumsal yaşama hiyerarşisini gözler önüne serer. Bu bakımda anlatıda birey ve toplumun yaşadığı ikilemler ve çatışmalar, sosyolojik açıdan önemli bir veri kaynağıdır.

Yabancılaşma / Ötekileşme Sorunu

İnsanın kendi özünden uzaklaşarak başka bir varlıkla kendini tanımlamaya çalışması olarak da kabul edilebilir. 'Ağır Roman' romanın en önemli temalarından birisi yabancılaşmadır. Romanda yabancılaşma bireysel ve toplumsal olarak iki alanda ortaya çıkar. "*Yabancılaşma toplumsal normlar arasında kimliksel yitimine uğrayan birey-insanın"* (Ecevit, 2005: 294) değerler dünyasını köksüzleştirir. Bireysel yabancılaşma bireyin kendine ve kendi değerlerine yabancılaşması şeklindedir.

Salih'in kendi 'ben' ine yabancı olması ve bilinçaltında beslediği diğer duygularıyla karşı karşıya kalması onu kendi 'ben'liğine yabancı olduğunu gösterir. Salih, içerisine düştüğü ikilemde sürekli bir çatışma yaşamaktadır. Romanda karakter özellikleri yaşadığı topluma göre değişen Salih değişken bir 'ben' özelliğine sahiptir. Salih'in içerisinde bulunduğu normlar, ailesi ve yüklendiği sorumluluklar onun sahte benlik sistemi ile topluma güçlü görünmeye çalışır.

Salih'in, çocukluk yıllarında oluşmaya başlayan 'ben'i gençlik yıllarında hareketlenir ve içinde bulunduğu 'ben'e sığamaz. Gençlik yıllarında hareketlenir ve içinde bulunduğu 'ben'e sığamaz. Gençlik yıllarının verdiği bunalım kimlik arayışı onu yeni kimliğe büründürür. Kendi 'ben' ile 'öteki ben'i arasında sıkışan Salih, toplumsal başkaldırıyla 'başka ben'lere bölünür. "*Ben ve öteki arasında ki ilişki birbirini determine eden, açımlayan ve yoksaysan boyutuyla ontolojik karakterli bir kişiliktir."* (Korkmaz, 2008: 17).

Salih, gençlik yıllarında girdiği benlik içinde bulunduğu toplumla çatışır. Salih, yeni 'ben' inde kendini ahlak kitaplarına vermesi onu içerisinde bulunduğu topluma yabancılaşmasına neden olur.

"*Gıli, kitaplardan ve Reco'nun dünyasıyla ilgili kurduğu hayallerden Kolera'daki yaşama ve atölyedeki hayatına, başka bir gözle bakar olmuştu."* (Kaçan,1990: 56).

Bu onun yeni 'ben' ininde ki değişiklikler kısa bir süre sonra içinde bulunduğu mücadeleden bıkar ve intihar etmesine neden olur. Bu intihar Salih'in yeni bir kimliğe bürünmesini sağlar. Gençlik döneminde ki 'ben'inden eser kalmamış artık hayatta farklı açıdan bakmaya çalışır.

"*Geçmişte yaşadığı olayları unutup yeni bir hayat başlaması için şair babaların yardımına ihtiyacı vardı. Kolera'nın şairlerinin görevi de geçmişlerini unutmak isteyen yeni bitirimlere yol göstermekti."* (Kaçan, 1990: 61).

Salih, yeni yaşamında geçmişine yabancılaşarak yeni bir hayata başlar. Fakat Salih'in içinde bulunduğu yeni 'ben' eski yaşamına ve ailesine yabancılaştırarak onu farklı bir kimliğe büründürür. Salih, yeni yaşamında toplumun seçtiği yeni kimlikte bilinçaltına bastırdığı 'ben' i ile savaşır. "*Yabancılaşmış biri kendisine özgü duygu ve düşünce işlevleri dışındaki bir objeye aktarmış olduğu için artık kendisi değildir. Ondan hiçbir 'ben' ya da kimlik duygusu yoktur."* (Fromm, 2001: 65). İnsanın kendi benlik algısından sıyrılıp yeni bir kimliğe dönüşmesi kişinin kendilik değerlerine yabancılaşması olarak görülür.

Toplumun Salih'e biçtiği yeni kimlik, yaşama karşı acımasız ve kötülüklere başkaldıran bir bitirim haline getirir. *"Yabancılık bilincin kendi dışından ve kendinden aldığı uyuşmazlık duygusudur."* (Timuçin, 1994: 8). Salih, her ne kadar toplumun verdiği kimliğe bürünmek istese de 'öteki' beni izin vermez. Yabancılaştığı yaşamında onun kendi değerlerine bağlayan tek şey vardır o da anne sevgisidir. Salih anne sevgisi gibi kutsal bir duyguyu bir türlü bastıramaz her aklına gelişinde gözyaşlarına hâkim olamaz ve ağlar. Salih, için anne sevgisi *"sığınılacak bir muhabbet kaynağıdır*." (Korkmaz, 2002: 117).

"*Gıli kahvenin önünde geçen terlikçiyi görünce annesini hatırladı. İmine'nin oldum olası üzeri simli, hafif topuklu terliklere bakıp alamadığını düşündü. Börek boğazından geçmeyince, Kolera'nın köpekleri sevinç çığlıkları attı." (*Kaçan, 1990: 66).

Romanda bireysel yabancılaşma Salih'in kimliğinde yıkıcı bir yapıya dönüşür. Toplumun ona örmüş olduğu yeni kimliğe bürünen Salih, sert ve acımasız hayatta sürekli ' öteki ben'i ile çatışır. Ötekileştiği yeni 'ben'in de adam öldürür.

"Kolera canavarı varsayarak yamuk ve homurtularla yürüyen adama yaklaştıkça duanın gücüyle garip şeyler düşünmeye başladı. " Allah'ın verdiği canı Allah almalı. Bana en fazla yaralamak düşer." (Kaçan, 1990: 102).

Salih yabancılaşma sürecinde bilinçaltına bastırdığı duygularıyla sürekli çatışır ve geçmiş gelecek çatışmasını yaşar. Hayattan umudunu kesen insanlar geçmiş yaşamlarının mutsuzluğunu her daim içinde yaşar. Geçmişteki mutsuzluğu geleceğe de sindiğini anlayan Salih, kaçınılmaz sonu yaşar ve intihar eder,

"Gelecekteki hayatı geçmişin kötü bir taklidiydi." (Kaçan,1990: 124).

Romanda toplumsal yabancılaşma toplumun insani ve kendilik değerlerine yabancılaşması şeklinde ele alınır. Çöküntüye uğrayan değerler, toplumun kendine ve değerlerine yabancı olmasına neden olur. Romanda toplumsal yabancılaşma Kolera

mahallesinden yola çıkılarak anlatılır. Aslında yazar özelden genele doğru bir şekilde dönemin Türkiye'sini eleştirmektedir.

Romanda özellikle Kolera mahallesinde Türk İslam inanışına aykırı olan bir genelevin, resmi bir kuruluş gibi gösterilip kadın ve erkek bedeninin rahatça satılabildiği bir yer olarak gösterilmesi toplumun ahlaki yönden kendilik değerlerine yabancılaştığını görürüz. Bu mekân ahlaki açıdan çürümenin merkezini teşkil eder.

"*Vazgeçmişler Kerhanesinde işler yolundaydı. Mamalar iyi bir seçim yaptıklarından dolayı kendi bilgilerini, kusarcasına içerek, çalışarak müşterilere seçkin hizmet sunuyordu*." (Kaçan, 1990: 112).

Romanda maddi çıkarlar uğruna geleneklerimize ve yaşamımıza uygun olmayan giyim kuşam ve saç kesimimizde bile Batı'ya ayak uydurmak için taklitçiliğimiz bizim kendi değerlerimize toplumca yabancılaştığını gösterir. Halkın devrin modasına uygun saç tarzları yapması ne kadar değerlerimizi yabancılaşmış bilincini yitirmiş sağır bir toplum haline geldiğimizi gösterir.

"*Batı'da saç uzatma modası bittiğinde, Kolera Sokağı'nda saç uzatanlar yeni yeni boy göstermeye başlamıştı. Bu durumdan en çok şikâyetçi olan Berber Ali idi. İşi biraz daha kesat gitmeye başlayınca, çocuklarının saçlarını alabros tıraş edip müşteri tavlamak için dükkânın önüne oturttu."* (Kaçan, 1990: 27).

Romanda aile yapısında meydana gelen yabancılaşma bireylerin evden kaçıp başka limanlara sığınmasına neden olur. Berber Ali'nin, Madam Eleni ile gayr-i meşru bir ilişki yaşaması Türk toplumunun Batı'dan özendiği metres modasıyla nasıl yabancılaştığını gösterir. Bu çıkarcı ve sömürücü kişiler günahın batağına batmış " *kart karakterler*" (Stevick, 2004: 178) erkekleri baştan çıkarmalarıyla aile yapısını da bozarlar.

"...Ali, ne çocuklarını ne de yıllardır aynı yastığa baş koyduğu karısını... Hiç kimseyi düşünmedi. Sadece o ânın şehvetine kafa yordu. Gece, Eleni'nin evinden gelen titreşimlerle akarken, İmine, kalbinde bir acı hissedip kaderine beddualar yağdırdı." (Kaçan, 1990: 35).

Romanda Batı'dan sonra toplumumuzda görülen televizyonun Kolera'ya gelmesi işlerine gelmeyen dini, taassup, menfaat ve kötülüklere alet eden anlayış eserde yeniliklere karşı olan tavırlarıyla yabancılaşmanın en ileri boyutunu gösterirler.

"*Softalar Gaftici'nin getirdiği bu alete " şeytan Kutusu " dediler. " Günahtır kardeşim, ayıptır evladım, al şu Televizi'yi götür bir yere fırlat," dedilerse de, Fethi'ye dinletemediler. Bunun üzerine, Şeytan Kutusu'na karşı imha planları hazırladılar*." (Kaçan, 1990: 46).

Romanda yabancılaşma Salih de başlayarak Kolera'ya yayılmıştır. Yabancılaşmanın sonu Salih'in yok oluşuna ve kendiliğine yabancılaşmış bir toplumun bataklığa sürüklenip asimile olmasına doğru gider.

Kendini Yıkma/ Gerçekleştirme Eğilimi

Birey dünyada varoluşunu ispatlamak için kendi ben'inin farkında olması lazım. Kendini gerçekleştirmek isteyen birey bilinçli bir olgunluk ve yaşam tecrübesinden sonra benlik bilincine kavuşur. Bu dönemde birey içine düştüğü arayışta kimlik arayışını bularak kendini gerçekleştirmiş olur.

Bireyin yaşadığı hayatta farkındalık sürecine girmesi onun ontolojik olarak hayatı algılaması yolunda attığı ilk adım olur. Bilinçli olmak, içinde bulunduğu ilişkileri nedeniyle dış dünyayı algılamak ve onu tanımak demektir. Bireyin kendini dış dünya ile ilişki içinde görmesi kendisini çevresi içinde tanıması anlamına gelir. Kendi benliğinin bilincinde olan ben bireyin yaşadığı çevre içinde kendini keşfetmesine olanak sağlar.

Romanda Salih'in kendini gerçekleştirme sürecinde geçirdiği sıkıntılar onun hayat karşısında olgunlaşmasını sağlar. Kolera da ki yaşamın sertliği Salih'in çocukluğundan başlayarak onu evre evre gelişmesine ve ileri ki zamanlarda onun için bir alt yapı oluşur. Gençlik evresinde çevresiyle girdiği sıkı iletişim ve Arap Sado'nun ona miras bıraktığı namı Salih'in kendini gerçekleştirmesine yardımcı olur. Salih, daha gençlik evresinde cesaretiyle ve yardımseverliğiyle farkındalığını ortaya koyar.

"*Sandalyeden fırlayan Salih, Şenol'un gözüne saplanan oku direk bir el hareketiyle korkusuzca çekip çıkardı. Dükkâna koşup pamuk ve kolonya getirdi, Şenol'un gözünden akan kanı dindirmeye çalıştı. Şenol, acılar içinde kıvranırken Gıli Gıli'nin bu hareketini beyninin unutulmaz dostluklar bölümüne yazmayı ihmal etmedi*." (Kaçan,1990: 8)

Varoluşçu felsefeye göre *"kendi kendini seçe(n)*, (Sartre, 1999: 65) insan nasıl 'olmak' istiyorsa başkalarının da nasıl olması gerektiğini tasarlar. Salih, bundan sonraki yaşamını Kolera'nın insanlarına adayarak kötülüklere başkaldırarak onlar için mücadele etmeye başlar.

"*Yolsuzlar diyarının genel sekreteri Gıli yangını daha önceden hissetmiş, fakat eski duygusal defteri açıp açmamaya karar verememişti. Gıli, Arap atı gibi koşarak, Fil'in mekânına süzüldü. Kalabalığı yararak tamirhaneye uçarcasına daldı. Gıli'nin ateş kusan dükkâna girdiğini görenler, 'Helal olsun lavuğa, mangal gibi yürek varmış. Biz iki saattir gevezelik edip duruyoruz,' diye konuşup Gıli'nin cesaretini fısıldanmalarıyla tebrik ettiler."* (Kaçan, 1990: 67).

Salih, Arap Sado'nun yolundan giderek Kolera'ya karşı olan sorumluluğu kendisini, yolunu, duygularını yaşamında karşılaşacağı zorlukları bazen da acılarını kendisinin yaratabilmesi olarak yüklenir.

"*Gıli, hergün yeni bir hareket yaparak üstünlüğünü kanıtladığı bitirimhanede sırtüstü yatarak rahatlayıp Tina'ya alacağı hediyeyi düşündü."* (Kaçan, 1990: 76).

Salih, kendine bırakılan görevi hakkıyla yerine getirerek içinde bulunduğu âlemin raconuna uyarak sevdiği kadın uğruna adam öldürerek bitirimlerden tam puan alır. "*Kendini var eden değerleri yıkarak*" benliğinden uzaklaşır ve karşısında olduğu eylemleri yaşamak zorunda kalır. Koruyuculuk görevini üstlenen Salih mahalleye dadanan katili yakalayarak namını yüzyıllara taşır. Salih'in kahramanlık namını kazanması kendini gerçekleştirmede ki en büyük zaferidir. Salih, bu yolda ailesini canından çok sevdiği annesini bir köşeye atarak ideallerine ulaşmaya çalışır.

"*Annesi için gaftiledığı simli terlikleri gömleğine sarıp balkona uçurdu. Geceyi geçireceği bitirimhaneye doğru voltalarken kirpikleri ıslandı. Derin bir iç çekip kafasını kepenge geçirdikten sonra kendine gelebildi; Gıli her ne kadar bitirim olsa da anne sevgisi kalbini zaman zaman yokluyordu. Diğer bitirimler Gıli'nin bu huyunu bilseler, laf sokarak yedi bin kat yerin dibine geçirirlerdi."* (Kaçan, 1990: 73).

Salih, sonunda geçirmiş olduğu depresyon, yaşadığı başarısız aşk, yalnızlığı ile birleşerek intihar merkezli kaçışa sebep olur. Bitirimhane de yalnız başına kalan Salih, yaşamını gözden geçirir. Ölümle ilgili düşüncelere kapılan kahraman kurtuluşu intihar da arar. Bu bağlamda Salih, yaşadığı olaylara katlanamaz ve intihar eder.

Romanda kendini gerçekleştirme izleği kahramanların ideallerine dönüşerek bu yolda fedakârlık yapması gerektiğini vurgular. Bireysel anlamda yapılan her kendini gerçekleştirme eylemi evrensel anlamda dünyaya katılma ve anlam kazandırmadır.

Değişim ve Sosyal Çözülme: Yozlaşma

Romanda ortaya çıkan toplumsal olumsuz değişim ve dönüşümler kültürel ahlaki değerlere yabancı insan toplulukları yaratır. 1990'lıyıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal ve siyasal sorunlar değerler düzleminde toplumda büyük bir değer çatışmasına sebep olur. Ülkenin yeni yeni kalkınmaya başlaması, toplumun içerisinde bulunduğu karmaşık yapı ve bizde bulunduğu ki Batı'nın kötü yansıması insanlarda bir yozlaşma ve kimlik çatışmasına neden olur. Çatışmanın başlıca nedeni değişim sürecinin sancılı olması ve toplumun modernleşme sürecini Batılılaşma biçiminde kabul etme sadece kendimizi kandırmadır.

Toplum içerisinde bulunduğu değişimi, Batı'dan aldığı yenilikleri sadece şekilci olarak algılamaları ve kendi değerlerine uymayan yenilikler olması toplumuzun başta birey olmak üzere aile ve diğer kurumlara kadar yozlaşmanın yaşayacağını gösterir.

'Ağır Roman' romanında yazar Türkiye'nin içerisinde bulunduğu yozlaşmayı Kolera mahallesinden yola çıkarak dönemin genel özelliklerini yansıtır. Yazar romanda dönemin siyasal çekişmelerini anlatırken halkın gözünü boyamak isteyen çıkarcı siyasetçilere sert eleştiriler yapar.

"*Genel seçimler yaklaşınca, iktidardaki parti oy kazanmak için sokakları koftiden asfaltlayıp seçmenlerin gözlerini boyadı. Kolera sokağı da güzelim parke taşlarının üzerine iğrenç asfaltı yedi."* (Kaçan,1990: 39).

Yozlaşma problemi yaşayan toplumlarda çürüme bireyden başlayarak aile kurumunun bozulmasına neden olur. İnsan kişiliği hamur gibidir girdiği çevre onu şekillendirir. Bu şekillenme ilk olarak ailede başlar. Aile, Türk İslam inanışında toplumun en kutsal yapı taşıdır. Anne, baba ve çocuklardan oluşan geleneksel aile yapısı yaşanan sosyal ve kültürel değişimler sonrasında yıkılır. Salih'in içinde doğup büyüdüğü aile yapısın baba baskısının var olduğu ataerkil bir aile yapısıdır. Berber Ali, karısını döven azarlayan ve rahatça kandırıp aldatabilen bir kocadır.

"*Gıli yorgunluktan ceset gibi olmuş, bedenini teras katındaki odaya zor atmıştı. Babasının annesini dövdüğünü duyunca içi titredi. Aşağıya inip ayırmak istediyse de bedeni müsaade etmedi. Yatakta kaskatı kesilip tavanı seyrederek sabahladı. Kahvaltı yaparken annesinin mor gözlerine bakıp kalbi koptu. Gözyaşlarını çayın buharıyla saklayıp atölyeye koştu*." (Kaçan,1990: 57).

Berber Ali, çocuklarına şefkat göstermemesi sert ve azarlayıcı bir baba olmasından dolayı Reco ve Salih evden kaçar. " *Babanın çocuklar üzerindeki etkisi o denli büyüktür ki, bazı çocuklar yaşamları boyu babalarını örnek alırlar ya da en azılı düşmanlarıymış gözüyle ona bakarlar*." (Adler, 2003: 138).

"*Salih, en mutlu anında bile dünyasını karartan babasına öfkeyle baktı. Ali, Salih'in bakışlarında ki öfkenin kısa bir süre sonra serseriliğe dönüşeceğini çakıp kafasında sinsice planlar yaptı.*" (Kaçan, 1990: 40).

Romanda yozlaşma kadın erkek ilişkilerinde ki ahlaki çözülmeyi de eleştirir. Romanda yaşanan ilişkiler genellikle bedensel hazza yönelik ilişkilerdir. Kolera'da birçok kişinin kadın erkek fark etmeksizin para karşılığında bedenini bir meta gibi sattığını görürüz. Bunlardan Tina, Salih'in âşık olduğu ve uğruna adam öldürdüğü kadın "*zevk düşkünü*" ve "*inançsız*" kart bir karakterdir. Romanda cinsel kimlikleri belli olmayan ve şehvetin arzularına kapılan Gaftici Fethi ve Tilki Orhan bedensel arzularıyla hareket eden yozlaşmış karakterlerdir. Evli bir adam olan Berber Ali ile yasak bir ilişki yaşayan Madam Eleni, bedensel arzularını kendine öncülük eden bir kadındır. Nihayetinde şehvet hastalığı bütün mahalleye sinmiş, Kolera canavarı tarafından öldürülen hayat kadınının daha cesedi soğumadan mahallenin azgın gençleri tarafından mezardan çıkartılıp tecavüz edilmesi ahlaksızlığın, yozlaşmışlığın ne kadar ileri boyutta olduğunu gösterir. Özellikle romanda Puma Zehra, Madam Eleni ve Tina cinsel arzularına esir olmuş kişilerdir.

Romanda, toplumsal yozlaşma eğitim anlayışının da değişmesine neden olur. Toplumların ayakta kalabilmesi ve kültürel varlığımızı devam ettiren okulların eğitimsiz cahil kişiler tarafından yok olmasını yazar eleştirmektedir. Geleceğe yön verecek olan çocukların eğitimsiz kişi veya kişiler tarafından bilgi ve yeteneklerinin yok edilişi bir toplumun yanan ışığını söndürmektir. Reco, sınırsız hayal gücüyle çizdiği resimlerden dolayı öğretmeni tarafından geri zekâlı ilan edilip özürlüler sınıfına atılır. Çocukların var olan yeteneklerinin bilinçsiz kişiler tarafından yok edilmesi anlatılır. Öğretmenleri Kolera canavarı tarafından öldürülen öğrenciler günlerce öğretmensiz kalırlar kendi bildikleriyle eğitimlerine devam ederler.

"Müfettiş, Kolera'nın çocuklarına, 'Bilmem kimi kim öldürdü? Şurası kaç yılında alındı? Bu aletin mucidi kimdir? ' gibisinden ortaçağ sorularını sorunca, çocuklar yüz bir değişik kahkahayla güldüler. Müfettiş, Kolera'nın üç beyinli çocuklarının alaycı seslerine daha fazla dayanamayıp dışarı fırladı. Gidiş o gidiş!" (Kaçan, 1990: 79)

Romanda her gün bir faili meçhul cinayetin işlenmesi insan hayatının ne kadar değersiz olduğunu gösterir. Kolera'da adaletin devlet tarafından değil de mahallenin kendi kurallarına göre raconuyla kabadayılar tarafından sağlanması adalet terazisinin de yozlaştığını görürüz. Toplumda bir köşeye atılmış bir avuç insanın insani muameleden yoksun bırakılıp ikinci sınıf vatandaş olarak görülmesi toplumda ki eşitsizliği göstermektedir.

"*Kahrolası siren sesleri anında yetişti. Taner'in kanlar içinde kalmış elbisesine tiksinerek bakaran zorbalar ,'Ulan leş gibi herif, daha arabanın içini yeni yıkatmıştım. Durun içeri bir gazete sereyim! Heveslenme ulan arabaya koymayacağız, daha savcılık, bilirkişi durumları var, zaten o zamana kadar tahtalıköye uçar, ' diye söylendiler*." (Kaçan, 1990: 105).

Romanda halkın yoksulluğundan yararlanan ve onları kandıran esnaf takımının insan sağlığına zararlı olan yiyecekleri satması ekonomik yaşamın yozlaşmışlığını gösterir. Buda insan hayatının ne kadar ucuz olduğunu gösterir.

"*Kolera'nın kahrını yıllardır çeken insanlar kedi etinden yapılan lahmacuna alıştıklarından, bu tip olaylara aldırış etmiyorlardı. Hatta bazı zanaatkârlar lahmacuncuyu çağırırken 'pisi -pisi ' diye sesleniyorlardı.*" (Kaçan, 1990: 51).

Romanda dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanan mahallenin imamı yozlaşmış bir kişidir. İnsanların dini duygularını kullanarak sömüren ötekileşmiş bu kişi, dinin yücelik duygularını tahrip ederek kişileri maddi yönden sömürür. Romanda kendi çıkarları için, aklını kaybetmiş olan Fethi'yi kullanarak para kazanan imam maddiyata tapan bir din adamıdır.

Yozlaşma toplumun kendi değer yargılarına yabancılaşmasıdır. Romanda yazar içinde bulunduğu toplumun din, adalet, ahlak ve insan ilişkilerinin bozulmuşluğu ve yozlaşmışlığını anlatır. Yazar, eserden hareketle kendi dönemine ayna tutar.

Bedenselleşen Arzular: Cinsellik

Düşünce, duygu olay ve hayalleri güzel ve etkili bir biçimde anlatan edebiyat, hayatın her alanında olduğu gibi cinsel duyguları, cinsel istek, arzuları ve eylemi de yapıtlara işlemiştir. Cinsellik, sadece bedensel bir eyleme ve kaba saba anlatıma indirgenmediğinde, kadın erkek ilişkileri açısından her dönemde edebiyatın ana konularından olmuştur.

Cinsellik, salt bedensel bir tutkuyu değil, bunun aşkla, iki karşı cinsin bütünleşme isteğiyle bileşimini dile getirir. Bu anlamda insanların cinsel aşka yönelmiş duygusal, ruhsal, tutum ve davranışlarının bütününü kapsar. Romanın temel izleklerinden biri olan cinsellik 1990'lı yılların sosyal koşulları bağlamında ele alınır. Toplumun yönünü Batı'ya çevirmesiyle bizdeki değerlerin özellikle kadın erkek arsında ilişkilerin bedensel hazza yönelmesi toplumun ne kadar yozlaştığını gösterir.

Romanda, Kolera halkının cinsel sapkınlığının her türünü serbestçe yaşayan, esrarkeş, hırsız, dolandırıcı, kadın olsun erkek olsun eşini aldatmaktan çekinmeyen kişiler olarak anlatan Metin Kaçan, bu romanında neredeyse cinsellikten arınmış tek bir karakteri yoktur. Romanda Kolera'ya yayılmış olan cinsellik hastalığı insanların hayatlarına yön veren felsefe haline gelmiştir. İnsanlar arasında yaşanan sevgi, "*cinsel içgüdünün yansıması ve yüceltilmesi"* (Freud, 2003: 17) olarak ele almaktadır.

Çocukluk boyunca cinsel kimliğin gelişmesini, ailenin, eğiticilerin ve kültürü, her cins için uygun gördüğü davranış, kişilik, ilgi, değer ve anlatım kavramları belirler. Çocuğun yaşamının her anı, oğlan ya da kız oluşuna göre cinsiyetin kendine yüklediği zorlukları yerine getirmek için nasıl davranmak ve düşünmek gerektiğini öğrenmekle geçer. Romanda Salih'in büyüdüğü aile ortamında babasının cinsel arzularına tutkun yasak bir aşk yaşaması ve bulunduğu mahallede cinsel arzuların halkın yaşayışında normal bir şekilde yer alması onun kişilik yapısında da oluşmasına neden olur. Mahallede cinsellik üzerine kitap yazıp para kazanan insanların olması bu durumun ne kadar ileri derecede olduğunu gösterir.

"*Fethi, Reco'nun önüne kağıt kalem atıp 'Yaz bakalım delikanlı,' dedi; hanzolar ve softalar için Cinsel Yaşam Hakkında Bilmek İstediğiniz Mevzuatlar adında, küçük bir elkitapçığı hazırlamaya başladılar."* (Kaçan, 1990: 38).

Romanda yaşanan ilişkiler cinsel duygularını bastırmak için insanlar arasında ki bir bağdır. Freud'da göre "*yaşam içgüdüsü (Eros), ölüm içgüdüsü (Thorotos) ve libidine enerji insan sevgisinin kaynağıdır. Eros içgüdüsünün başat olduğu ruhsal durumlar da, cinsellik egemen olmaya başlamakta ve aşk, sevgi, cinsel doyum teması gereksinimleriyle ortaya çıkmaktadır*." (Freud, 2003: 35). Salih ile Tina arasında yaşanan aşklar cinsel arzu ve istekler doğrultusunda gelişen bir ilişkidir.

"Gıli ve Tina sevişme hızlarını daha da artırarak yeni arayışlar içerisine girdiler. Gıli enerjisini o kadar sorumsuzca harcıyordu ki, Tina bile bu aktifliğine dayanamıyordu. Oysa Gıli'nin enerji tüketimi bitirim oyunundan başka bir şey değildi! Eğlence ve kumar oyunlarında bir sınır tanımayan Gıli'nin aşk oyunlarına da bir hudut koyacağı yoktu. Her şey en hızlı ve en sonuna kadar!" (Kaçan, 1990: 96).

Salih'in, Tina'ya olan aşkı zaman geçtikçe bir tutkuya bir saplantıya dönüşür. Arzulayan kişi, adımlarının altında arzunun açtığı uçurumu gördüğünde kendini isteyerek bir uçuruma bırakır; ümitsiz durumuna karşın metafizik hastalığın daha önceki evrelerinin ona sağlamadığı şeyleri keşfetmeyi ümit etmektedir.

Romanda diğer bir cinsel unsursa hemcinslerine karşı bir cinsel arzu içinde olan Tilki Orhan ve Gaftici Fethi'nin eşcinsellik hastalarıdır. Orhan ve Fethi'nin genlerinde var olan eşcinsellik duyguları onların hayatlarını şekillendirecek boyuttadır.

*"Son elemelerden sağlam çıkan Tilki, Kolera Sokağını kerhanesinde yaşamının ikinci tırnağını açıyordu." (*Kaçan, 1990: 111).

Romanda mahallede bir genelevin olması, genellikle mahallede yaşayan kadınları birer hayat kadını olması ve ailevi ilişkilerin yasak aşklardan yıkılması toplumda cinselliğin ne derece rol oynadığını görürüz. Özellikle romanda bedenlerini kullanan Tina, Madam Eleni ve Puma Zehra gibi kadınlar , "*insanları sömürmeyi, istedikleri için açık ya da örtük bir şekilde, ümit verici sömürü objeleri olan kimseleri severler. Sızdırıp tükettikleri kimselerdense bıkarlar."* (Fromm, 2001: 26). Bu kadınlar cinsel egolarını tatmin ettikten sonra yeni beden arayışlarına girerler. Sevgi, aşk ve evlilik hayatı toplumu düzenleyen, geliştiren yapılar olmaktan çıkıp şahsi zevk unsuru kabul edilen cinselliğe dönüşmüştür. Özgürlükle birlikte düşünülen cinsellik fazla serbest bırakıldığı ve hayatın maddi çıkarları doğrultusundaki problem alanları yarattığı için evlilik ve ahlak kurumu çöküntüye uğramaya başlar.

SONUÇ

Metin Kaçan'ın 1990 yılında yayımlanan ilk romanı 'Ağır Roman' Türk edebiyatında bir patlayıcı etkisi yaratır. Alışılmamış bir romandır. 'Ağır Roman 'malbuşçular, zorbalarla dolu bir kenar semtinde, içinde yaşadığı toplumu şiddet aracılığıyla protesto eden, uyuşturucu ve cinsellik tutkunu bir nevi Don Kişot'unun öyküsü anlatıyordu. Yazarın kendi deyişiyle Reşat Ekrem Koçu'nu kahramanları gibi 'bir sandala binip tek başına kalyonlar fethetmeye giden ' biridir, romanın başkişisi Gıli Gıli Salih. Metnin en çarpıcı özelliği ise inanılmaz yaratıcılıkta dil kullanımıdır; aykırı ama gerçek edebiyat sanatçısıyla karşı karşıya olduğunu okura hemen duyumsatan bir dildir.

Metin Kaçan'ın bu alışılmadık anlatı, edebiyat dünyasında, uçlarda dolaşan tepkilerin oluşmasına yol açar; hayranlık dolu yazıların karşısında, edebiyat ahlak ilişki içerisinde kimi eleştirmenler tarafından sert bir eleştiriye uğrar. Bu kişiler Metin Kaçan ile ilgili olarak medyada yer alan skandal söylentileri bayrak yaparak haklı çıktıklarını düşünüyorlar ama tarafsız edebiyat için sanat ve özel hayatın karıştırılmaması gerek. Metin Kaçan'ın, kalıpların dışındaki romanında yer alan estetik büyü, ahlakçı tezinden yükselen eleştirmenler tarafından romanın kalitesi anlaşılmamıştır.

Metin Kaçan'ın toplum eleştirisi, kimi yerde kolektivist dünya görüşünden esintiler taşır. Yozlaşmış bir toplumu, ezilen insanları ve onların hayatını ilk bakışta sol eğilimli bir dünya görüşünün metindeki yansımaları olarak değerlendirilebilir. Yazar, Salih karakteriyle dönemin sosyal eleştirisini yapar. Yazar Salih karakteriyle yola çıkarak

kendi yaşam öyküsünü anlatır. Ne yazık ki toplumun kötülükleri ağır basar ve kahramanı tıpkı yazarı gibi hayatla hayatta girdiği mücadele de yenik düşer.

Metin Kaçanla ilgili yaptığım uzun süreli lisans tezi bir yıl gibi uzun bir sürede sabır ve saygıdeğer hocamın aydınlatıcı, yol gösterici yardımları sayesinde tezi mi bitirdim. Metin Kaçan'ın hayatı ve edebi kişiliği ile ilgili bilgililer daha çok iki satırlık kısa ansiklopedik bilgilerden oluşmaktaydı. Metin Kaçanın bu kadar güzel ve etkileyici eserler vermesi onun hayatının iki satıra sığdırılamayacak kadar önemli bir kişi olduğuna inanıp araştırmalarımı geniş çaplı yaparak ailesine kadar ulaştım ne yazık ki hakkında çıkan medyatik olaydan sonra intihar eden yazar hakkında bilgi vermek istemeyen acılı aileyi de haklı görerek onları da zor durumda bırakmadım. Tezimde kaynak olarak kullandığım bilgiler genel olarak eserleri üzerine yapılan çalışmalardan elde ettim.

Metin Kaçan, Türk romancılık tarihinde kurduğu masalımsı dünya, yarattığı karakterler ve özellikle dilde yaptığı yenilik Türk edebiyatının unutulmaz romancılar sayfasına adının yazılmasına hak kazanmıştır.

Kaynakça

Adler, Alfred (2003), **İnsan Tabiatını Tanıma** (Çev, Ayda Yörüken), İş Bankası Kültür Yayı., İstanbul.

Akgün Çomak, Nebahat , *"Kitle İletişim Araçlarında Dil Kullanımı Bir Örnek Çalışma Ağır Roman,"* ***Fakültesi Dergisi***. Yayın Yılı: 2002. Cilt: 14. Sayı: 1. s.*507-528* **.**

Arslan, Fatih (2012*), "On İkiye Bir Var ve Karşılıklı Öykülerinde Zaman Bellek Tercihleri",* **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, S.8, s11-17

Arslan, Sultan Birgül (2009), "Mıchel Houellebecq ve Metin Kaçan'da Çağdaşçılık Sonrası Yaklaşımların Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi: Kuşatılmış Yaşamlar ve Ağır Roman", **Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, (Doktora Tezi) Adana

Aslan, Rüstem (1999), *"Ağır Roman'dan Fındık Sekiz'e Metin Kaçan'da Ritüel ve Hayat***", E dergisi**, Ağustos, İstanbul.

Ecevit, Yıldız (2001), **Türk Romanında Postmodernist Açılımlar**, İletişim Yay., İstanbul.

Ecevit, Yıldız (1991), **"Ağır Roman ve Estetik,** Cumhuriyet Kitap, S.58, 28 Mart İstanbul.

Ecevit, Yıldız (2005), **Cervantes'in Yeğeni, Metin Kaçan Üzerine Yazılar**, CanYay., İstanbul.

Erbarıştıran, Tufan (2001), **"Metin Kaçan'ın Kitapları Üzerine Bir Deneme",** E dergisi, Ocak

Freud, Sigmund, (2003), **Sevgi ve Cinsellik Üzerine ,** (Çev. Akın Kanat). İlya Yay., İzmir.

Fromm, Erich (1985), **Sevme Sanatı**, (Çev. Özden Saatçi-Karadana), İlya Yay,. İstanbul.

Fromm, Erich, (2001), **Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum**, (Çev. Necla Arat), Say Yay., İstanbul.

Genco, Elif (1997), **"Ağır Roman Üzerine ",** Yeni İnsan Yeni Sinema, s.4, Kış, 1997-1998.

Gürpınar, İlknur (2006), **"Metin Kaçan'ın Ağır Roman ve Feridun Zaimoğlunun ' ABSCHAUM (Döküntü),Adlı Eserlerinin Dil ve İçerik Açısından Karşılaştırması",** Bursa.

Kaçan, Metin (1990), **Ağır Roman**, Metis Yay., İstanbul.

Karakuş, Mahmut (2001), **"Merkez – Çevre İlişkisi Açısından Metin Kaçan'ın 'Ağır Roman' ve Feridun Zaimoğlunun 'Döküntü' adlı yapıtları "**1.Ulusal Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu, Osman Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eskişehir.
Korkmaz, Ramazan (2002), İkarus'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı, Akçağ Yay., Ankara.
Korkmaz, Ramazan (2008), **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri,** Grafiker Yay. ,Ankara.
Stevick, Philip (2004), **Romanın Teorisi,** (Çev. Prof. Dr. Sevim Kantarcıoğlu), Akçağ Yay., Ankara.
Türk Mehmet Taner (2012), "**Postmodern Bağlamda Paul Auster ve Metin Kaçan'ın Eserlerinin Karşılaştırmalı Analizi"**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya

ŞEYH HASAN HAYDAR VE GAZELLERİNİN TERTİBİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER*

Yrd. Doç. Dr. Bülent ŞIĞVA

Erzincan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Bu tebliğimizde, divanından hareketle Şeyh Hasan Haydar'ın hayatı ve kendisi tarafından sistemli bir hale getirilen bazı gazel tasnif yöntemleri hakkında bilgi vereceğiz. Şeyh Hasan Haydar 19.yy. Divan şairlerinden olup Rifai ve Alevi –Bektaş meşrep bir şairdir. Şeyh Hasan Haydar, Divan şairlerinin gazel tertibinden farklı bir tertib özelliği izlemiştir. Klasik divanlarda Arap alfabesi esas alınarak beytin son harfine göre gazeller tertib edilirken Şeyh Hasan Haydar, yenilik yapma arzusundan olsa gerek divanlarda şimdiye kadar göremediğimiz farklı tarzlarda bir tertib izlemiştir. Bu tebliğde, şiirlerinden örneklerle gazel tertibinin nasıl olduğu ortaya koyulacaktır.

Anahtar kelimeler: Şeyh Hasan Haydar, sıradışı gazel tertibi.

EVALUATIONS ON SHEIKH HASAN HAYDAR AND THE COMPOSITON STYLE OF HIS GHAZELS

Abstract

In this paper we give information regarding Sheikh HasanHaydar's life and some classification methods which were systematized by him. Sheikh HasanHaydar is a 19thcentury Divan poet who is inclined to Rifai and Alawite-Bektashi sect. He adopted a rather different composition style from other Divan poets' composition styles. In the classical divans, Arab alphabet was used as a basis and the ghazels were composed according to the last letter of the couplet; but probably due to a desire to be innovative, Sheikh HasanHaydar adopted different composition styles from the ones up to present. In this paper, his ghazel composition style is analyzed on some examples of his poems.

Keywords: Sheikh HasanHaydar, extraordinary ghazel composition style.

* Bu tebliğ "Bülent Şığva, Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme- Tenkitli Metin), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, Yayınlanmamış Doktora Tezi'nden hareketle hazırlanmıştır.

ŞAİRİN HAYATI

Şeyh Hasan Haydar'ın hayatı hakkında kaynaklarda bilgi tespit edilememiştir. Hayatı hakkındaki bilgilere divanındaki "Dîbâce-i Dîvân" başlıklı kısımdan ve manzumelerinden elde edilen ipucu bilgilerle ulaşabilmekteyiz. Şeyh Hasan Haydar, 19. yy. divan şairlerinden birisidir. Doğum tarihi net olarak bilinmemekle birlikte 1810'lu yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir. Bu bilgiye Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesinde bulunan divanıında yazmış olduğu mersiyelerin bazılarına düşmüş olduğu tarih manzumelerinden ulaşabilmekteyiz. Şeyh Hasan Haydar, mersiyelerin sonlarına hicri 1255, 1256, 1257, 1258, 1265, 1271 ve 1272 yıllarını yazmıştır. İlk yıl olan hicri 1255 miladi 1839'da tekabül etmektedir. Bu yıldan hareketle şairliğe 20 veya 25'li yıllarda başladığını varsayarsak şairin doğum yılı, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 1810'lu yıllara denk gelmektedir. Şeyh Hasan Haydar, divanının "Dîbâce-i Dîvân" başlıklı kısmında kendi hayat hikayesini özetler gibidir. Yedi yaşında eğitim hayatına başladığını, Farsça öğrendiğini, Şevket, Sâib, Hâfız, Câmî ve Mevlânâ'nın eserini okuduğunu ifade eder.

Hûbluğum buldu kemâl erdi yaşım çün yediye
Şeb-i zulmetden tulû' etdim misâl-i nev-hilâl

Mekteb-i irfâna girdim eyledim aşk ezberin
Eyledi ilm-i ledünnü bana ihsân Zü'l-celâl

On yaşında eyledim tekmîl-i Furkân-ı Kerîm
Onbirinde kalmadı sabr etmeğe kat'â mecâl

Düşdü dil ârzû-yı tahsîl etmeye [hem] Fârîsi
Tuhfe-i pend-i Gülistân Şevket [u] Sâ'ib-celâl

Okudum Hâfız ile Câmîyi ezber eyledim
Mesnevî-Şerîfde yandı sûz-ı aşka per ü bâl[1]

Daha sonra aşk ateşine tutuşup yollara düştüğünü bir seyyah misali bir yerde karar kılmayıp devamlı gezdiğini söyler. On beş yaşında Mısır'a gittiğini, Hama, Humus ve Haleb'i ziyaret ettiğini, Konya'ya geçerek Hz. Mevlânâ'ya niyaz kıldığını aşağıdaki beyitlerde belirtmektedir.

Bir zamân Mecnûn gibi geşt [ü] güzâr etmekliği
Kâr edindim belki teskîn ola bu aşk-ı celâl

[1] Bülent Şığva, Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme- Tenkitli Metin), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 494.

Evvelâ azm-i diyâr-ı Mısr edip çıkdım yola
Onbeşinde idi sinnim bakmadım sağa sola

Çok velîyu'l-lâh ziyâret eyledim Mısra varıp
Bilmez aklı dûn olanlar dahl eder bî-çâreye

Hama Humus u Haleb şehrin ziyâret eyledim
Tâ gelip Konyada döndüm yanmada pervâneye

Hazret-i Şems-i Hudâ Mevlânâya kıldım niyâz
Zâr zârı ağlayıp düşdüm özüm âzâdeye[2]

Konya'dan sonra Bursa'ya geçerek Ramazan Baba Dergahı'nda bir müddet kaldığını, buradan Rumeli'ye geçerek Eğriboz, Atina, İşkodra ve Yanya şehirlerini gezdiğini ve Tırhala'yı bir müddet mekan eylediğini dile getirir. Yenişehir'e geçerek Şeyh Hüseyn-i Mevlevîyle dost olduğunu, Allah sırlarına vakıf olduğunu vurgular. Dîbâcesini nasihat tarzı ifadelerle sona erdirir.

Anda düşdü bu derûnum içre bir nâr-ı firâk
Tâ gelip Bûrsada erdim meclis-i dildâreye

Hazret-i Sultân Ramazân Baba dergâh-ı mekân
Oldu bir eyyâm gönül şevk-i dem-i mestâneye

Rûmeli'n kılmak temâşâ eyledim ârzû taleb
Bir şeb [ü] vakt-i seher verdim nizâm çâl-pâreye

Eğriboz Atina İşkodra [vü] Yânyâ şehrini
Ser-te-ser gezdim tolaşdım Rûmeli'ni bir zamân

Çok zamân Tırhâlayı mekân edindim kendime
Oldum anda bir muhibb-i sâdık ile câna cân

[2] Bülent Şığva, age., s. 494-495.

Yenişehir şehrini kıldım temâşâ ey ahî
Bir mürüvvet ma'deni zâtıyla oldum şâdumân

Hazret-i kutb-ı Hudâ şeyh-i kebîr mürşid-i Hak
Şeyh Hüseyn-i Mevlevîyle hem-dem oldum bir zamân

Anda tekmîl eyledim sırr-ı Hudânın kâlını
Sırr-ı şâh-ı ma'nevî cür'asın etdim nûş-ı cân

Geçmeyince cân u başdan zâhidâ olmaz nasîb
Şeb-i zulmâtda bulunmaz çeşme-âb-ı hayevân

Rehber-i rehber gerek râh-ı Hudâya girmeğe
Çıkmadı fahr-ı cihân Mi'râca rehbersiz hemân

Her ne ararsan ara kendinde görme âlemi
Kendini bil kendin öğren kendi kendin et nihân

El ne derse ko desin sen bakma halkın sözüne
Bir aceb sırdır bu sır bilmez nedir halk-ı cihân

Hâmûş ol zemm eylesin âlem seni sen açma leb
Arş [u] kürsi lerze-nâk eyler suhan-ı bed-zebân

Haydarî handân olur zemm eyledikçe halk anı
Bilmezim aslı nedir bu halk eder ana bühtân[3]

Es-Seyyid Eş-Şeyh Hasan Haydar Er-Rifâî El-Keyyâlį isminden hareketle Hasan Haydar'ın Hz. Hüseyin'in soyundan gelebileceği ve şeyhlik makamına ulaşabildiği sonucuna varabiliriz. Çünkü seyyid ünvanı Hz. Hüseyin soyundan gelenler için verilen bir ünvandır. Yine isminden yola çıkarak Rifâîliğin Keyâliyye ya da Keyyâliyye koluna mensub biri olduğu yorumunu yapabiliriz. Zaten divanında da gerek Rifâîliğin kurucusu olan Seyyid Ahmed Er-Rifâî gerekse de Keyyâliyye kolunun önderi kabul edilen İsmâil

[3] Bülent Şığva, age., s. 495-496

Keyyâli üzerine hem hece hem de aruz vezniyle çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış övgü içerikli manzumeler bulunmaktadır.

Emîrim seyyidim pîrim
Rufâ'î Seyyid Ahmed[d]ir
Dü-âlemde[ki] dest-gîrim
Rufâ'î Seyyid Ahmed[d]ir[4]

Hakka toğrudur yolumuz
Seyyid Ahmeddir ulumuz
Keyyalîdendir kolumuz
Biz Muhammed Alevîyiz[5]

Seyyid Ahmeddir pîrleri
Açılmaz yâda sırları
Muhammed Alî yolları
Gider Hakka Rufâ'îler[6]

Şeyh Hasan Haydar'ın Alaca Mescidi Hankahı'nda post-nişinlik yaptığı bilgisine eserinin sonunda verdiği kayıttan ulaşabilmekteyiz:

"Hâdimü'l-fukarâ bende-i âl-i abâ sâhib-i dîvân-ı belâgat-ünvân Es-Seyyid Eş-Şeyh Hasan Haydar Er-Rifâ'î El-Keyyâlî halîfe-i Eş-Şeyh Mustafâ Vehbî Er-Rifâ'î El-Keyyâlî halîfe-i Es-Seyyid Eş-Şeyh Muhammed Sabrî Er-Rifâ'î El-Keyyâlî post-nişîn-i hân-kâh-ı Alaca Mescid Gafara'lâhu'z-zünûbehü"[7]

Türkiye'nin farklı yerlerinde - Balıkesir, Tokat, Amasya Afyon, Diyarbakır ve İstanbul'da – Alaca Mescid isimli mescid bulunmaktadır. Şeyh Hasan Haydar'ın post nişinlik yaptığı Alaca Mescidi'nin ise İstanbul Yenikapı'da olma ihtimali fazladır. Mustafa Özdamar, Dersaadet Dergahaları isimli eserinde Alaca Mescid hakkında Yenikapı, Langa, Mesih Paşa Mahallesi, Laleli Caddesi, Azimkar Sokak'ta olduğunu ifade ederek Divan'da da zikredilen Rufâî Muhammed Sabri Efendi'nin bu mescidde görev yaptığını söylemektedir. Muhammed Sabri Efendi'nin ölüm tarihini H.1279 olarak verir. Aynı sokakta Mercimek Dergahının olduğunu da belirtir. Şeyh Hasan Haydar Divanı'nda ise Muhammed Sabri Efendi'nin ölümü üzerine düşülen beyitte H. 1278 yılı verilmiştir. Hasan Haydar Divanı'nın Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil (K) nüshasının sonunda da "Hânkâh-ı Mercimek" ismi geçmektedir. Bilgiler birbirini doğrular niteliktedir. Bu bilgiler ışığında Alaca Mescidi'nin İstanbul Yenikapı'daki mescid olacağı sonucuna ulaşabiliriz.

[4] Bülent Şığva, age., s. 188.

[5] Bülent Şığva, age., s. 189.

[6] Bülent Şığva, age., s. 252.

[7] Bülent Şığva, age., s. 497.

Şeyh Hasan Haydar'ın Bektaşî olma durumu da söz konusudur. Divanında Hacı Bektaşî Veli'ye na't yazması, On İki İmam hakkında birçok şiir kaleme alması kendisinin Bektaşîliğe yakın biri olduğunu gösterir bulgulardır. Rifâî tarikatının Anadolu ve Rumeli'de Bektaşîlikle karışmış olması da bu durumu destekler mahiyettedir. Aşağıda şiirlerinden yapmış olduğumuz alıntılarda Bektaşilik, Hz. Ali ve On İki İmam konusu ağırlıklı olarak işlenmiştir.

Tâ ezel bezm-i elestden içmişiz câhid müli
Kurtulup zulmât-ı gamdan tutmuşuz rûşen eli
Hüsn-i aşkla olmuşuz biz gerçi âlemde deli
Biz hakîkat bâğının bülbülleriyiz hem güli
Kutb-ı âlem bende-i şâh Hâcî Bektâş-ı Velî[8]

Zâhidâ pâk eyle kalbinin melâlet pâsını
Yoksa çınlatma geri dur böyle aşkın tasını
Terk edip atmak gerekdir kibr [ü] kîn da'vâsını
Bahr-ı ummâna girip seyr eyle aşk talgasını
Ma'den-i cûd u kerem kân-ı vefâ Kızıldeli[9]

Hüseyn-i Kerbelânın râhına kurbân-ı cân eyle
Şebî tâ subh[a] dek şeydâ gibi âh u figân eyle
İmâm Zeyne'l-abânın aşkına cânın sûzân eyle
Cemâl-ı berg-i ruhsârın sararsın berg-hazân eyle
Hüseynîler gibi yan rûz [u] şeb bağrına taş bağla
Muhammed Haydar-ı Kerrâr Alî evlâdına ağla

Muhammed Bâkırı şâh-ı cihân eyle gül-i nâlân
Girîbân-sîne-çâk edip sirişke eyle bir ummân
İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık içün ol dâ'imî giryân
Hezârân sad-hezâr la'net Yezîdiñ cānına her an
Hüseynîler gibi yan rûz [u] şeb bağrına taş bağla
Muhammed Haydar-ı Kerrâr Alî evlâdına ağla
İmâm Mûsî-i Kâzımdan tecellî nûr-visâli gör
Dil-i Mûsâ Rızâ-yı Hak tesellîden kemâli gör

[8] Bülent Şığva, age., s. 241.

[9] Bülent Şığva, age., s. 280.

Takî vü bâ-Nakînin bâğ-ı vuslatda nihâli gör
Gözün aç bu cihân içre uyan bedr-i cemâli gör
Ĥüseynîler gibi yan rûz [u] şeb bağrına taş bağla
Muhammed Haydar-ı Kerrâr Alî evlâdına ağla

Alemdârı Hasanü'l-Askerî ol leşker-i gamda
Açılsın yaralar göz göz sînende ağla bu demde
Muhammed Mehdi-i sâhib-zamâna bende ol bende
Muhibb-i hânedân [u] âl ola[y]dım Haydarâ zinde
Hüseynîler gibi yan rûz [u] şeb bağrına taş bağla
Muhammed Haydar-ı Kerrâr Alî evlâdına ağla[10]

Hüseynîyiz Haydarîyiz
Ebed ölmeyiz diriyiz
Çûn [ü] çirâdan berîyiz
Biz Muhammed Alevîyiz[11]

Biz Hüseynîyiz Alevîyiz Rifâ'î Ca'ferî
Haydarîyiz Haydarâ kurbân olanlardanız[12]

Şeyh Hasan Haydar'ın ölüm tarihiyle ilgili bilgiye de "Târîh-i Sâhib-i Dîvân" başlıklı manzumeden ulaşabilmekteyiz. Bu başlıklı şiirin son beytinde ölüm tarihine işaret eden bir tarih düşmüştür.

Bu şeb nûş eyledi câm-ı şehâdet cür'asın Haydar
Açıp per uçdu seherde dedi ihvân hemân yâ hû (143b, 581. şiir)

1319 Yukarıda verilen beytin ikinci mısrasındaki harflerin ebced değerlerini verip topladığımızda H. 1319 M. 1901-1902 yılına tekabül etmektedir.

EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Şeyh Hasan Haydar, XIX. Yüzyılda yaşamış klâsik edebiyata mensup bir Osmanlı şairidir. Onun yaşadığı dönemde aydınların çoğu ister şair olsun isterse nasir daha önceki dönemlere göre daha ziyade yenilik arayışı içindedirler. Gerçi muhtevâda yenilik arayışları, sosyal olayların ve mahallileşme hareketlerinin edebiyata yansımasına daha önceki yüzyıllarda da tesadüf edilmekte idi.

[10] Bülent Şığva, age., s. 152.

[11] Bülent Şığva, age., s. 189.

[12] Bülent Şığva, age., s. 215.

Osmanlı Devleti'nin son devirlerinde edebiyatta aşırı yenilik arayışları içinde olanların yanında geleneğe bağlı kalan ve yenileşme taraftarı olan klâsik edebiyat mensupları bulunmaktaydı. Şeyh Hasan Haydar'ın da geleneksel edebiyâta bağlı olmakla beraber şekil ve muhtevada yenilik arayışlarına yöneldiğini divanını incelediğimiz zaman şahit olmaktayız.

Şeyh Hasan Haydar, daha çok Şiî düşüncesine mensup bazı Osmanlı şairleri gibi şiirlerinde Bektaşîlik, Ehl-i Beyt, Kerbelâ ve On İki İmam gibi Alevi-Bektaşî kültür ve edebiyatında önemli bir yer tutan konuları işlemiştir. Ehl-i Beyt ve On İki İmam sevgisini açıkça dile getirmiştir.

Ben senin bin cânıla kurbân-ı aşkın olayım
Sen ciger-kûşe-i ferzend Fâtımâsın yâ Hüseyn

Kim seni cânı kimi cânından özge sevmeye
Kurretü'l-'ayn-ı Muhammed Mustafâsın yâ Hüseyn[13]

Onun şiirlerine zaman zaman devrin sosyal olaylarının da yansıdığını görüyoruz: Mesela Fes redifli şiirinin memurlara fes giyme zorunluluğunun getirilmesinin ardından yazıldığını tahmin etmekteyiz.

Ser-te-ser verdi cihânı ziynet-i unvâna fes
Oldu şâyeste şeh-i mülk ü adl-i sultâna fes

Nâm verdi heft-iklîm çâr-kûşeye velvele
Çünki erdi bezm-i dilde sohbet-i irfâna fes

La'l-renk ruhsâra pür-ham gösterir hûbâniyân
Püskülü zânûya top top tağıdır merdâna fes

Haydarâ bülbül kimi gülşende feryâd eyleme
Şimdicek şeydâlara gülşen gülü devrâna fes[14]

Şeyh Hasan Haydar'ın şiirlerini dikkatle incelediğimiz zaman onun klasik şiirin şeklinde de yenilik arayışları içinde olduğunu görüyoruz. Özellikle gazelleri harflere göre tasnif ederken yaptığı uygulamalar, nazım şekillerinde görülen kafiye şemalarının dışında farklı kafiye sistemleri uygulaması yapmaya çalıştığı yenilikler arasında sayabiliriz. Bu husus Şeyh Hasan Haydar devrinde çok büyük bir önem arz etmektedir.

Klasik edebiyatta genellikle mısra veya daha ziyade beyit bütünlüğü esastır. Şeyh Hasan Haydar'ın edebiyatımızda o zaman kadar görülmemiş yenilik arayışlarına yönelmiştir. Mesela ifâdenin bir kelimesini ikinci mısraya kaydırmıştır. Onun bu hareketi

[13] Bülent Şığva, age., s. 223.

[14] Bülent Şığva, age., s. 393.

döneminde ve günümüzde şiirde büyük bir devrimci hareket sayılabilir. Bu tür edebi yenilik hareketlerine biz bu gün daha çok ikinci yeni şair ve şiirlerinde rastlayabiliyoruz. Belki bunların bir kısmını sanatkarların fantezilerine bağlayabiliriz.

Men imâmeynin gulâm-ı kemter ü âzâdesi

Yim bugün fedâ-yı cân etmek içün âmâdesi

İşte tîğ gel ey Yezîd bî-dîn pelîd yok va'desi

Rabbenâ yâ Rabbenâ yessir lenâ dîdâr-ı aşk[15]

Şeyh Hasan Haydar, yenilik arayışlarını vezin alanında da sürdürür. Aynı manzumede iki farkı vezni kullanması ve Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün kalıbının son tefilesini bazı şiirlerinde Fe'ûlün şeklinde kabul etmesi vezin alanındaki yenilik arayışları olarak söyleyebiliriz. Divanda vezin kusurları çoktur, hatta vezni bozuk olan beyit ve mısralar da bulunmaktadır.

Tasavvufî şiirlerinin bazılarında sufi ve vaizlere çatar. Onların bağlı oldukları kurallara karşı gelir. Bu yönü ile zaman zaman Heterodoks inançlara bağlı şairlere yaklaşır.

Biz salât [ü] savm [ü] tesbîh-i riyâyı satmışız

Vahdet âleminde hâmûş zebân olanlardanız[16]

Şeyh Hasan Haydar, tasavvufî şiirlerinde kendinden önceki şairlerden etkilenmiştir. Şeyh Hasan Haydar'ın şiirlerinde Nesîmî ve Yunus Emre'nin tesiri açıkça görülmektedir. Özellikle ilahi tarzındaki ve nasihat içerikli şiirlerinde Yunus Emre'nin sesini duymak mümkündür.

Nesimi'nin:

Nigârım dilberim yârim enîsim mûnisim cânım

Refîkim hem-demim ömrüm revânım derde dermânım

matlalı gazelinin tesiri, Şeyh Hasan Haydar'ın aşağıda verdiğimiz matlalı gazelinin tamamında görülmektedir.

Alîlim mücrimim mürde garîbim gurbet ellerde

Zelîlim bî-kesim âsî sefîhim kaldım çöllerde[17]

Aşağıdaki dörtlüklerde de Yunus Emre'nin tesiri açıktır.

Sil kalbinin pâsını

Allâh de yana yana

At benlik libâsını

[15] Bülent Şığva, age., s. 366

[16] Bülent Şığva, age., s. 215.

[17] Bülent Şığva, age., s. 366.

Allâh de yana yana

Oldunsa müştâk-ı yâr
İstersen vasl-ı dîdâr
Ol vakt-ı seher bîdâr
Allâh de yana yana[18]

Aşağıdaki bendde ise Ömer Rûşenî Dede'nin tesiri vardır.

Men garîb [ü] bî-medârım Rab meded senden meded
Rûz [u] şeb âh ile zârım Rab meded senden meded
Kimsesiz bir kimseyim ey destgîr-i kimsesiz
Künc-i hayretde arârım Rab meded senden meded[19]

Şeyh Hasan Haydar, kendinden önceki şairlerden etkilendiği gibi kendinden sonraki şairleri özellikle Alevi-Bektaşî şairleri etkilemiştir.[20]

GAZEL TASNİFİ ÜZERİNE TESPİTLER

Şeyh Hasan Haydar divanının şu anda iki nüshası tespit edilmiştir. Birisi Milli Kütüphane Fahri Bilge Koleksiyonu 168 numarada, diğeri Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi 24175 numarada kayıtlıdır. Her ikisi de müellif nüshasıdır. Bu çalışma yapılırken tenkitli metin yöntemiyle ortaya koyulan iki nüshadan da faydalanmıştır.

Şeyh Hasan Haydar, İbtidâ-yı Gazeliyât başlığı atarak gazellerini yazmaya başlamıştır. İki nüshanın karşılaştırılması neticesinde 245 gazeli tespit edilmiştir. Gazel başlıklarınnda "harfü'l-", "hurûfu'l-"ve "hurûf-ı" şeklinde hem Arapça hem de Farsça tamlama yapılacak şekilde başlıklar atılarak o harf altında gazeller yazmıştır.

Müretteb bir divanda gazellerin tasnifi elif harfinden başlayarak ye harfine doğru tasnif edilir ve bu tasnifte de gazelin beytinin son harfi esas alınarak hangi harfli gazeller altında olacağı belirlenir. Büyük şairlerin her harfteki ilk gazelinin de genellikle dini içerikli yazıldığı görülür.

19. yüzyılda muhtevada görülen değişiklik şekilde de tezahür etmiştir. Bu yüzyıldaki divan şairleri yenilik arzusuyla klasik şekiller üzerinde oynamalar yapmışlardır. Vezin ve şekil noktasında yenilikler yapma arzusunda olmuşlardır. Özellikle de Alevi-Bektaşi meşrepli şairler şiirlerini yazarken kendilerini lirizme kaptırıp şekli ve vezni ikinci plana atmışlardır. Vezin ve şekli atıp ilhamın geldiği şekliyle şiirlerini yazmışlardır.

Şeyh Hasan Haydar da gazel tasnifinde müretteb divanlarda görülen tasnifin yanı sıra bazen de kendince belirlediği yöntemlere göre gazelleri tasnif etmiştir.

[18] Bülent Şığva, age., s. 252.

[19] Bülent Şığva, age., s. 172.

[20] Bülent Şığva, age., s. 18-25.

	ا	ب	ت	ث	ج	ح	خ	د	ذ	ر	ز	س	ش	ص	ع	غ	ف	ق	ك	ل	م	ن	و	ه	ى
ا	10									3												1		2	2
ب		7								1	1														
ت	1	1	4							2	2							1							
ث				1																					
ج					1																			1	
ح						2																			
خ										1															
د								4														3		2	
ذ											1													1	
ر								1		11									2	1	3	2		10	3
ز										1															3
س										1												3			
ش		1								2	1										2	1		1	1
ص										1				1											
ع	1																								6
غ										4									1	1					
ف										1		1													
ق										1								4						1	2
ك																			5			1			2
ل													1							7	1			2	3
م										2											10	3	1	3	3
ن								1		9											3	25		3	3
و																			2		1				
ه										2												2		9	
ى										1									1					3	6

Tabloda satırdaki harfler Şeyh Hasan Haydar'ın divanında başlık atarak yazdığı gazelleri karşılamaktadır. Tablodaki sütun harfleri ise Şeyh Hasan Haydar divanının müretteb bir divan şekline getirildiği zamandaki gazel tertibini ifade etmektedir. Tabloya bakıldığında Şeyh Hasan Haydar'ın dâd (ض), tı (ط) ve zı (ظ) harfleriyle gazel yazmak için başlık atmadığı görülmektedir. Gazellerini şairin yaptığı şekilde değil de müretteb

bir divandaki gazel tasnifine göre tasnif ettiğimizde dâd (ض), tı (ط), zı (ظ) harflerinin yanı sıra hâ-yı mu'ceme (خ), zâl (ذ), ayn (ع), gayn (غ)ve fe (ف) harfli gazel de yazmadığı belirlenmiştir. Ayrıca ze (ز), sîn (س), şîn (ش), ayn (ع), gayn (غ), fe (ف) ve vâv (و) harfli gazel yazacağına dair başlık atmasına rağmen bu başlık altındaki gazellerin hiçbiri normal tertibe göre bu başlık altında yer almamaktadır. Peltek se ve ha ;(hâ-yı mühmele) başlıklı gazellerinde ise yazdığı gazeller normal tertibe uygundur. Bu bilgiler ışığı altında "hurûf-ı elif" başlığı altında yazdığı 18 gazelin aslında 10 tanesinin elif harfli olduğu diğer 8 tanesinin ise re, nûn, güzel he ve ye harfli gazellller içerisinde olması gerektiği görülmektedir. Ama Şeyh Hasan Haydar bazı kendince belirlediği yöntemlere göre diğer 8 gazeli de elif harfli gazeller içerisinde tasnif etmiştir. Şeyh Hasan Haydar'ın gazel tasnifinde uyguladığı yöntemleri birkaç başlık altında değerlendirebiliriz.

1) Müretteb bir divanda görülen gazel tasnifini esas alması
2) Redifi oluşturan kelime ve ekleri yok sayıp revi[21] harfini esas alması
3) Ridf[22] harfini esas alması
4) Redif harflerinden birini esas alması
   a) Redif kelimesinin ilk harfi
   b) Ek olan redifin ilk harfi (vasl harfi),[23] ikinci harfi (hurûc harfi)
   c) Redif kelimesinden önceki redifi oluşturan ek

1) Müretteb Bir Divanda Görülen Gazel Tasnifini Esas Alması

Şeyh Hasan Haydar, 108 gazelinde attığı başlığa uygun olan harf ile beytin son harfini bitirmiş ve müretteb bir divanda görülen gazel tasnifini uygulamıştır. En başarılı olduğu gazel harfi ise toplamda 44 gazel yazdığı ama bunlardan 25 tanesinde müretteb divanlardaki gazel tasnifine uygun gazel yazdığı nûn harfidir. Bu tasnife birkaç gazel örneği aşağıda verilmiştir.

Hurûf-ı Elif Gazellerinden bir örnek:

Âh kim bir serv-kadd dildâre oldum mübtelâ
Çeşm-i âfet kadd-i mevzûn lebleri Ĥayvân-ı mâ

Her kaçan gelse yanıma serv-i revânım benim
Hâk-i pâyinde anun çün eylerim cânım fedâ

Böyle lâyık mı efendim bendene cevr eylemek
Sîne pür-gam dîde pür-nem aşḳ[ı] bir özge belâ
Yek nigâhla bend edenden çün hevâ-yı zülfüne
Vatan[ı] hasretde bârî kılma mahbûs-ı cefâ

[21] Kafiye harfidir. Yani kafiyenin gerçekleştiği harfdir.

[22] Reviden önceki sakin harftir.

[23] Reviden sonra gelen ilk harfdir. Yani ek olarak yazılan redifin ilk harfi kabul edilir.

Terk eder âşıklarun hükmünde nûş-ı bâdeyi
Devr-i la'lünde bırakma Haydarı sen bî-nevâ[24]

Hurûfu'l-Bâ Gazellerinden bir örnek:

Çarh-ı dûnun âdetidir ehl-i irfâna azâb
Gülşen-i bâğ-ı safâya esdirir bâdı harâb

Görmedim bir ehl-i dil âlemde ki handân ola
Bî-sebebsiz âh ile cân u tenün eyler kebâb

Ebr-i gam dâim bize yağdırmada bârân-ı âh
Yok gönülde fikrimiz mahbûb seyr-i mâhtâb

Kûşe-i hayretde herkes ser-fürû etmekdedir
Görse bilmez bir birin halk gûyiyâ yevmü'l-hesâb

Burc-ı menhûsun yedinde âh feryâd eyleriz
Hâne-i gerdûn içinde olmadım hîç neş'e-yâb

Haydarâ kalma tehî dost bu fenâ mülkünde gel
Bir pîr-i mugâna tutul kıla cismün pîç ü tâb[25]

Hurûf-ı Râ Gazellerinden bir örnek:

Tecellî tâ ezelîdir degildir sonradan takdîr
Görüne levh-i mahfûzda ne ise kılınan tahrîr

Olamaz tedbîri abdün Hudâ takdîrine hâ'il
Ne gûnâ eylesen cehd çâre etmez takdîre tedbîr

Bozulmaz yazdığı Hakkun esâsı ism-i a'zamdır

[24] Bülent Şığva, age., s.314.

[25] Bülent Şığva, age., s. 324.

Mu'azzam gencîne te'sîr eder mi akl ile teshîr

Hudâ vâhid şerîki lâ diledigin kılar icrâ
Kamu hükmündedir dünyâ vü ukbâ necm ü meh-neyyir

Yaradılmış degildir hâlî Hakdan cümle mevcûdât
Edegör Haydarâ kalbün riyâdan zikrile tathîr[26]

2) Redifi Oluşturan Kelime ve Ekleri Yok Sayıp Revi Harfini Esas Alması

Müretteb bir divan tertibinde görülen gazel tasnifinden sonra Şeyh Hasan Haydar'ın en çok başvurduğu ikinci tasnif yöntemidir. 87 gazelinde bu yöntemi benimsemiştir. Şeyh Hasan Haydar, redifi oluşturan ek, kelime hatta kelime grubunu hiçe sayıp revi harfini esas alarak tasnif yöntemi benimsemiştir. Özellikle de mürdef ve müesses kafiye çeşidi ile yazdığı gazellerinde bu yöntemi görmek mümkündür. Aşağıdaki örneklerde bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

Hurûf-ı Râ Gazellerinden bir örnek:

Normal gazel tasnifinde ye (ى) harfli gazeller içerisinde olması gereken bu gazel, şair tarafından redif yok sayılıp revi harfi esas alınarak râ (ر) harfli gazeller içerisinde yazılmıştır.

Yanar cân u tenim cânâ firâkun câna kâr etdi
Bu hasret nârı geçdi tâ dil ü cânda karâr etdi

Söyünmez haşre dek bu alev-i aşk-ı firâvânım
Siyâh-ı dûd-ı âhım âlemi cândan b[î]zâr etdi

Gülistân-ı ruhunda bülbül-i nâlân iken cânım
Erişdi bâd-ı śarśar nâgehân âh târmâr etdi

Nihâl-i gonca-ı vaslunla şâdân olmadan dilber
Felek kûşe-i mihnetde kârım âh ile zâr etdi
Cemâlün şem'ine pervâne-i sûzân iken Haydar
Resen-i zülfüne ol meh-peri encâm dâr etdi[27]

Hurûf-ı Lâm Gazellerinden bir örnek:

[26] Bülent şığva, age., s. 365.

[27] Bülent Şığva, age., s. 358.

Normal gazel tasnifinde şîn (ش) harfli gazeller içerisinde olması gereken bu gazel, şair tarafından redif yok sayılıp revi harfi esas alınarak lâm (ل) harfli gazeller içerisinde yazılmıştır.

O mihr-i dil-rübâ âşüftelikde ber-kemâl olmuş
Açılmış lâle-veş o gonca-fem bilmem ne hâl olmuş

Kadem basmış henüz ondördüne ol nev-nihâl ammâ
Felekde mâh-ı nev-âsâ dü-ebrûlar hilâl olmuş

Görenler hüsnini eyler ferâmûş seyr-i gülzârı
Kızarmış ruhları gül-penbe-veş bir başka hâl olmuş

Yazılmış rûyına rûz-ı ezelde sûre-i Kevser
Ser-â-ser noktalanmış mâh-cemâli serpme hâl olmuş

Lebinden âşık-ı bî-çâreler mâ-yı hayât gözler
Dil-i teşnelere la'l-i lebi âb-ı zülâl olmuş

Görünce gamze-i cellâdını Haydarî hû çekdim
İşitmiş o[l] peri-peyker de geldi pür-celâl olmuş[28]

Hurûf-ı Nûn Gazellerinden bir örnek:

Yukarıdaki gazel müretteb divan gazel tertibinde râ (ر) harfli gazeller içerisinde olması gerekirken şair, redif kısmını oluşturan kelimeleri yok sayıp revi harfini esas alarak nûn (ن) harfli gazeller içerisinde yazmıştır.

Gülşen-i hüsnünde nâlân olduğum devlet yeter
Gece gündüz zâr [u] giryân olduğum devlet yeter

Men garîb efkende vü bî-çâreyim ey dilrübâ
Nâr-ı aşkun ile sûzân olduğum devlet yeter

Şem'-i rûyun ey peri pervânesi kıldun beni
Döne döne câna sûzân olduğum devlet yeter

[28] Bülent Şığva, age., s. 404-405

Zâhid-i âvâreler ta'n eylemiş gamı bana
Ben senün devründe mestân olduğum devlet yeter

Haydarâ geçdim felek mülkinden aldım kendimi
Âlem-i hayretde sultân olduğum devlet yeter[29]

Tablo 1: Revi Harfinin Esas Alındığı Tasnif Yönteminin Harflere Göre Dağılımı

ا	ب	ت	خ	د	ذ	ر	ز	ش	غ	ف	ق	ك	ل	م	ن	و	ه	**Toplam**
5	2	6	1	2	1	21	3	7	1	1	2	2	6	2	19	2	4	**87**

Tablodan hareketle revi harfinin esas alındığı bu yöntemin peltek se (ث), cim (ج), hâ-yı mühmele (ح), sîn (س), sâd (ص), dâd (ض), tı (ط), zı (ظ) ayn (ع) yâ (ى) harflerinin dışında şair tarafından sistemli bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz.

3) Ridf Harfinin Esas Alınması

Şeyh Hasan Haydar, 2 gazelinde reviden önce gelen ridf harfini esas alarak tasnif yöntemi belirlemiştir. İki gazel de elif harfli gazeller içerisindedir.

Hurûf-ı Elif Gazellerinden örnek:

Normal gazel tasnifinde güzel he (ه) harfli gazeller içerisinde olması gereken aşağıdaki gazel, şair tarafından ridf harfi esas alınarak elif (ا) harfli gazeller içerisinde sayılmıştır.

Âh kim bu çarh-ı gerdûnun cefâsı cânıma
Geçdi tak etdi dil-i mecrûhuma îmânıma

Bağladı dört yanımı gam leşkeri kol kol gelip
Nice şekvâ eyleyim hâlim varıp sultânıma
Bister-i gamda zebûn-ı derd-i mâr etdi beni
Yok medârım ki varam imdâd içün yârânıma

Sînemi göz göz delip tâ kıldı ciğerde karâr
Tîr-i müjgân[ı] nişān eyler dil-i nâlânıma

[29] Bülent Şığva, age., s. 439

Hîç amân vermez kıyar câna o hûnî pür-cefâ
Aşk yarar cellâd-ı çeşmi girmeğe bu kanıma

Bülbül-i şeydâ misâl zârımla zevk etmek içün
Bezm olur takım takım âlem gelip gülşânıma

Haydarâ bir mehlikânın cür'asın nûş eyledim
Aymazım tâ haşre dek oldur sebeb mestânıma[30]

Normal gazel tasnifinde râ (ر) harfli gazeller içerisinde olması gereken aşağıdaki gazel, şair tarafından ridf harfi esas alınarak elif (ا) harfli gazeller içerisinde sayılmıştır.

Erdi fasl-ı gül bu dem zevk etmenin dil kâm[ı]dır
Ayş u işret mevsimi evvel bahâr eyyâm[ı]dır

Tab'a lezzet bahş eder meclisde elvân lâleler
Goncalar açmış dehânın andel[î]b hengâm[ı]dır

Sâkiyâ kalk raksa gir çarh eylesin dîvâneler
Mutrib[î]-zenler muhabbet bezminin imâm[ı]dır

Kef saçar bâde hicâbından kadeh içre begim
Durma nûş eyle hemân bu câm muhabbet câm[ı]dır

Kasr-ı gülşende okur bülbül seherde erganûn
Âşık-ı dildâreye Hakkın bu bir in'âm[ı]dır
Bezme gel zevk edelim bu fasl-ı güldür Haydarâ
Hem güzel sayd etmenin mevsimidir eyyâm[ı]dır[31]

4) Redif Harflerinden Birini Esas Alması

[30] Bülent Şığva, age., s.316-317

[31] Bülent Şığva, age., s.318

Şeyh Hasan Haydar, bu tasnif yönteminde üç farklı yol izlemiştir. Bazen redif kelimesinin harflerinden birini bazen ise ek olan redifin herhangi bir harfini esas alarak tasnif etmiştir.

a) Redifi Oluşturan Kelimelerden Birinin Harflerinden Birinin Esas Alınması

Şeyh Hasan Haydar, redifi oluşturan kelimelerden birinin bir harfini esas alarak yazmak istediği harfe uygun bir gazel yazdığını göstermek istemiştir. Bu yöntemi 23 defa tercih etmiştir. Genellikle de redifi oluşturan kelime grubunun son kelimesini esas almıştır. Özellikle de hurûf-ı ayn başlığı attığı gazellerinde bu yöntem çok kullanılmıştır.

Hurûf-ı Ayn Gazellerinden bir örnek:

Normal gazel tasnifinde ye (ى) harfli gazeller içerisinde olması gereken bu gazel, şair tarafından redif kelimesi (Alî)nin ayn (ع) harfi esas alınarak ayn (ع) harfli gazeller içerisinde yazılmıştır.

Kapladı mülk-i vücûdum sûz-ı aşk zârım ‘Alî
Tutuşup aşkıñ ile her dem de yanarım ‘Alî

Rûz [u] şeb mest [ü] harâbım câm-ı aşkınla senin
Dem-be-dem artmaktadır bu tennûr-ı nârım ‘Alî

Dîdeler Ceyhûn misâl eşkin döker firkat ile
Mevc verir ‘ummân-ı aşka âh-ı rûzgârım ‘Alî

Râh-ı aşkında senin serden geçen mecnûnunum
Serserî meftûnunum müştâk-ı dîdârım ‘Alî

Haydar-ı bî-çâre aşkınla yanıp mahv olmada
Ser-te-ser tutdu cihânı âh-ı izhârım ‘Alî[32]

Hurûf-ı Gayn Gazellerinden bir örnek:

Normal gazel tasnifinde râ (ر) harfli gazeller içerisinde olması gereken bu gazel, şair tarafından redif kelimesi (ağlar)ın ikinci harfi gayn (غ) harfi esas alınarak gayn (غ) harfli gazeller içerisinde yazılmıştır.

Kime hâlim beyân etsem hemân benden beter ağlar
Açıp derdim ayân etsem cihân benden beter ağlar

[32] Bülent Şığva, age., s. 383.

Açıldı yaralar göz göz sînemde ta'n-ı aġyârdan
Çekerim nâleler nây-veş cigerden çeşm kan aġlar

Felekde görmedim geldim geleli neş'e-yi dil cân
Garîb [ü] bî-kesim bî-behre gönlüm her zamân aġlar

Figân [u] nâle-i âh u enînim derdile sad-berg
Sarardı soldu bî-çâre nihâl [ü] erġuvân aġlar

Bî-çâre andel[î]b feryâd eder alev-i âhımla
Şebî-tâ-subh[a] dek bî-tâb sirişki la'l-i kan aġlar

Düşeliden beri Haydar bu aşkın mâcerâsına
Senin âh u enînimle bütün ümm-i cihân aġlar[33]

Hurûf-ı Fâ Gazellerinden bir örnek:

Normal gazel tasnifinde sîn (س) harfli gazeller içerisinde olması gereken bu gazel, şair tarafından redif kelimesi (fes)in fâ (ف) harfi esas alınarak fâ (ف) harfli gazeller içerisinde yazılmıştır.

Ser-te-ser verdi cihânı ziynet-i unvâna fes
Oldu şâyeste şeh-i mülk-i âdil sultâna fes

Nâm verdi heft-iklîm çâr-kûşeye velvele
Çünki erdi bezm-i dilde sohbet-i irfâna fes

La'l-renk ruhsâra pür-ham gösterir hûbâniyân
Püskülü zânûya top top tağıdır merdâna fes

Haydarâ bülbül kimi gülşende feryâd eyleme
Şimdicek şeydâlara gülşen gülü devrâna fes[34]

[33] Bülent Şığva, age., 391.

[34] Bülent Şığva, age., s. 393.

Hurûf-ı Mîm Gazellerinden bir örnek:

Normal gazel tasnifinde vâv (و) harfli gazeller içerisinde olması gereken bu gazel, şair tarafından redifi oluşturan kelime grubundaki (oldum) kelimesinin mîm (م) harfi esas alınarak mîm harfli gazeller içerisinde yazılmıştır.

Bugün mest-i vücûd oldu**m** aceb bilmem ne hâldir bu
Rücū' etmem şühūd oldu**m** aceb kalmam ne hâldir bu

Aceb bir genc-i mahfîyken vücûdum mülk-i âlemde
Kıyâm içre ku'ûd oldu**m** aceb kalmam ne hâldir bu

Ne nakş-ı sûretim varken bu levh-i çarh-ı mînâda
Derilip bir nukûd oldu**m** aceb kalmam ne hâldir bu

Gezerken uğradım ansız reh arasında bir çâha
Düşüp mevcûd-ı cûd oldu**m** aceb kalmam ne hâldir bu

Tefekkür eyleyip aslım dedim bu bir hayâl ola
Ne isem de sücûd oldu**m** aceb kalmam ne hâldir bu

Karışıp mâsivâya gam demi ahvâl-i âlemde
Çekilip bî-vücûd oldu**m** aceb kalmam ne hâldir bu

Tevellâyı teberrâyı tesellâyı tecellâyı
Görüp Haydarda dûr oldu**m** aceb kalmam ne hâldir bu[35]

Tablo 2: Redifi Oluşturan Kelimelerden Birinin Harflerinden Birinin Esas Alındığı Yöntemin

Harflere Göre Dağılımı

ت	د	س	ش	ص	ع	غ	ف	ق	ل	م	**Toplam**
1	1	2	1	1	7	5	1	2	1	1	**23**

[35] Bülent Şığva, age., s. 427

b) Ek Olan Redifin İlk ya da İkinci Harfinin Esas Alınması

Revi harfinden sonra redifi oluşturan vasl, hurûç, mezîd ve naire ismi verilen harfler gelir. Şeyh Hasan Haydar da 6 gazelin 3 tanesinde vasl harfini 3 tanesinde ise hurûç harfini esas alarak gazel tasnifi yöntemi benimsemiştir.

Hurûf-ı Sîn Gazellerinden bir örnek:

Normal gazel tasnifinde nûn (ن) harfli gazeller içerisinde olması gereken aşağıdaki gazel, şair tarafından redif ekinin vasl harfi olan sîn (س) harfi esas alınarak sîn (س) harfli gazeller içerisinde yazılmıştır.

Sâye-i lutfın begim şâd etdi dil kâşânesin
Gûş edenler mest olurlar bülbülün hengâmesin

Bir tarafdan mevclenir gibb gâb bahr-ı şâhidân
Nağme-i mâhûrla sun sâkî muhabbet kâsesin

Bezm-i dem meydân-ı irfâna kurulmuşken bu şeb
Mutribâ durma hemân ur sâz-ı dil nâzânesin

Bâğ-ı hüsnün görmesin ağyâr-ı bed-nâm dilberâ
Şâh-ı hûbânsın begim âlemde sen bir dânesin

Hep görenler âh edip meftûn olurlar hüsnüne
Haydarâ gel sen de tak boynuna aşkın lâlesin[36]

Hurûf-ı Ye Gazellerinden bir örnek:

Normal gazel tasnifinde güzel he (ه) harfli gazeller içerisinde olması gereken aşağıdaki gazel, şair tarafından redif ekinin vasl harfi olan ye (ی) harfi esas alınarak ye (ی) harfli gazeller içerisinde yazılmıştır.

Nedir feryâd [u] zârın ey gönül ne düşdün efzâya
Seherde gülşene vardımda düşdüm yeni sevdâya

Harîk-i aşkıla cânım yanar meş'al gibi dâ'im
Siyâh-ı dûd-ı âhım erdi tâ [kim] arş-ı a'lâya

Nesîm-i aşkına vâkıf olalıdan berî cânım

[36] Bülent Şığva, age., s.370-371

Gülistân-ı ruhundur bâğ-ı cennet dil-i şeydâya

Kurudu sînem ey şâh-ı cihân sûz-ı firâkınla
Delindi nây-misâl göz göz kulak tut nâle-i hâya

Şebî-tâ-subh olunca hep kevâkibler yanar ağlar
Bırakdı firkat-i âh u enînim lerze dünyâya

Ne derlerse desinler Haydarâ âlemde yok ârzûm
Tevekkül etmişim her bir umûrum ganî Mevlâya[37]

Hurûf-ı Re Gazellerinden bir örnek

Normal gazel tasnifinde güzel he (ه) harfli gazeller içerisinde olması gereken aşağıdaki gazel, şair tarafından redif ekinin hurûç harfi olan râ (ر) harfi esas alınarak râ (ر) harfli gazeller içerisinde yazılmıştır.

8+8= 16'lı hece vezni

Alîlim mücrimim mürde garîbim gurbet ellerde
Zelîlim bî-kesim âsî sefîhim kaldım çöllerde

İnâyet merhamet şefkat mürüvvet yâ nebîyu'l-lâh
Şüyû' bulmuşdur tuğyânım söylenir kamu dillerde

Düşüp boyumca talmışım ser-â-pâ gark-ı isyânım
Açılmaz rûy-ı siyâhım yıkansam bahr ü gölllerde

Amân yâ Rabbenâ geldim der-i gufrânına rahm et
Penâhım [ü] destgîrim yok fakîrim kaldım yollarda

Degildir katre vü zerre senin rahmetine nisbet
Rahîm ismin gafûr ismin okunur cümle dillerde

Eğer olmaz ise rahmet erişmez dahi şefâ'at
Gören hâlimi mahşerde gâh ağlar gâh[î] güler de

[37] Bülent Şığva, age., s.469

Habîbin nûr-ı zâtın Ahmed ü Mahmûd [u] Muhammed
Kulun hem de resûlun ümmeti Haydarî dillerde[38]

Hurûfu'l- Cîm Gazellerinden bir örnek:

Normal gazel tasnifinde güzel he (ه) harfli gazeller içerisinde olması gereken aşağıdaki gazel, şair tarafından redif ekinin hurûç harfi olan cîm (ج) harfi esas alınarak cîm (ج) harfli gazeller içerisinde yazılmıştır.

Dilâ nūş et bu şeb gel bâde-i hamrâyı toyunca
Şürû' et nâleye şeydâ gibi tâ gün tolununca

Seni gûş eyleyen yansın yakılsın yakasın yırtsın
Sînesin seng ile dögsün ferâh şâzını bulunca

Özün sâf et süpür sil âyna-i kalbini pâk eyle
Sapıtma râhını gözle yolun gel toğru yolunca

Münâdîler nidâ eyler bu sûk-ı aşk [ü] sevdâda
Giyen gelsin bu şeb hil'at-i rüsvâlığı boyunca

Ene'l-Hak gencinin miftâhına mazhar olan gelsin
Ki açmaz yada cismin nîze-i gam göz göz oyunca

Sözüm bir kılsalar dönmem serim tenden cüdâ Haydar
Elest bezminde içdim cür'a-ı cânân[ı] toyunca[39]

Tablo 3: Ek Olan Redifin İlk ya da İkinci Harfinin Esas Alındığı Yöntemin Harflere Göre Dağılımı

ج	د	ر	س	ك	ى	**Toplam**
1	1	1	1	1	1	**6**

[38] Bülent Şığva, age., s.366-367

[39] Bülent Şığva, age., s. 335-336.

c) Redif Kelimesinden Önceki Redifi Oluşturan Ekteki Harflerden Birinin Esas Alınması

Şeyh Hasan Haydar, 12 gazelinde bu yöntemi benimsemiştir. Özellikle hurûf-ı mîm başlığını attığı gazellerinde bu tasnifin çok uygulandığı tespit edilmiştir.

Hurûf-ı Şîn Gazellerinden bir örnek

Normal gazel tasnifinde râ ( ) harfli gazeller içerisinde olması gereken aşağıdaki gazel, şair tarafından redif kelimesinden önce gelen redif ekinde bulunan şîn (ش) harfi esas alınarak şîn (ش) harfli gazeller içerisinde yazılmıştır. Gazelde geçen (var) sözü redif kelimesidir. Kendinden önce gelen (muşum) ek rediftir.

Nār-ı aşkından senin ey meh halâs olmuşum var
Dâm-ı zülfünden şehâ bir cân kurtulmuşum var

Hasret-i la'linle şeydâ-veş helâk olsam ne gam
Gonca-ı vaslınla bir kez feyz-yâb olmuşum var

Kaplamış gülzâr-ı hüsnün leşker-i hâl-i Acem
Yol bulup bâğ-ı visâlin bârını bulmuşum var

Nice dil zâr etmesin câna kıyar gamzelerin
Devr-i la'linde begim ber-mest olup gülmüşüm var

Neş'e-i humârı kıldılar ferâmûş âşıkân
Kıl nicesin âlemi bir neş'e-yâb görmüşüm var

Gerçi ki çokdur esîri gamze-i câdûların
Bende-i Haydar gibi bir sararıp solmuşum var[40]

Hurûf-ı Ye Gazellerinden bir örnek:

Normal gazel tasnifinde güzel he (ه) harfli gazeller içerisinde olması gereken aşağıdaki gazel, şair tarafından redif kelimesinden önce gelen redif ekinde bulunan ye (ى) harfi esas alınarak ye (ى) harfli gazeller içerisinde yazılmıştır. Gazelde geçen (seyr

[40] Bülent Şığva, age., s.373-374. Bu gazelin vezni Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilündür. Ama gazelin ilk beyti ve sonraki beyitlerin ikinci mısraları Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fe'ûlün vezniyle yazılmıştır.

eyle) sözleri redif kelimesini oluşturmaktadır. Kendinden önce gelen (ı) yani (ى) ise ek rediftir.

Visâl-i yâr içün kurbân olan sultânı seyr eyle
Tutuşup aşkıla sûzân olan insânı seyr eyle

Nazar kıl âleme ey dil neler var bu fenâ içre
Firâk-ı yâr ile şeb-tâ-seher nâlânı seyr eyle

Yakar eflâk[ı] âh etsem ser-â-ser alev-i âhım
Sînem çâk eyle de bir kez ciğer-biryânı seyr eyle

Gidersin gülşene gûş etmeye şeydâyı bilmezsen
Hakîkat bâğına gir bülbül-i nâlânı seyr eyle

Döne döne yanar pervâneler şem'a ferâh eyler
Harîk-i aşkıla meş'al gibi yananı seyr eyle

Ene'l-Hak cür'asın nûş eyleyip bezm-i muĥabbetde
Bugün Mansûr Haydar dâr olan sultânı seyr eyle[41]

Hurûf-ı Dâl Gazellerinden bir örnek:

Normal gazel tasnifinde nûn (ن) harfli gazeller içerisinde olması gereken aşağıdaki gazel, şair tarafından redif kelimesinden önce gelen redif ekinde bulunan dâl (د) harfi esas alınarak dâl (د) harfli gazeller içerisinde yazılmıştır. Gazelde geçen (ben) sözü redif kelimesidir. Kendinden önce gelen (de) ise ek rediftir.

Saklarım ey mâh-rûy müjgânını sînemde ben
Nice bir dem durayım firkatle yâr bu gamda ben

Âh kim bu âlem-i gerdûnda aslâ gülmedim
Bilmezim yana mı tâ haşre değin elemde ben

La'l-i ruhsârın içün şeb-tâ-seher feryâdeyim

[41] Bülent Şığva, age,. s.468-469

Hûn-ı eşkim zabt olunmaz kalmışım pür-demde ben

Zulm edersin âşık-ı üftâde vü bî-çâreye
Neyledim ey bî-vefâ söyle sana âlemde ben

Haydarı nasb eyledin şehr-i cefâya pâdişâh
Çekeyim bî-tâb olunca firkat[i] bu demde ben[42]

Tablo 4: Redif Kelimesinden Önceki Redifi Oluşturan Ekteki Harflerden Birinin Esas Alındığı Yöntemin Harflere Göre Dağılımı

د	ش	م	ی	**Toplam**
1	1	8	2	**12**

Hiçbir tasnife uygun olmayan

Şair, hangi harfle gazel yazacağına dair başlık attıktan sonra yedi gazelinde yukarıda anlatılmaya çalışan hiçbir tasnife uymayarak o gazeli o harfin gazelleri arasında yazmıştır.

Hurûf-ı Mîm Gazellerinden bir örnek

Şair, hurûf-ı mîm başlığı atmasına rağmen ne müretteb divandaki gazel tasnifine ne de yukarıda ifade edilen kendisince belirlediği bir tasnif yöntemine bağlı kalmadan aşağıdaki gazeli mîm harfli gazeller arasında yazmıştır.

Ey gönül gel geç sivâdan giy melâmet hırkasın
Cür'a-ı câm-ı cefâdan bul selâmet yakasın

İkilikden kıl rücû' vahdetde ol sâbit kadem
Ol sadâkat meclisinde bul hakîkat hissesin

Sen seni bil bilmesin âlem senin ahvâlini
Kûşe-i uzletde hâmûş ol safâya bakasın

Geç bu benlik âleminden at gazab câmesini

[42] Bülent Şığva, age,. s.341

Yuy riyâdan destini de tut kanâ'at halkasın

Kibr [ü] kîn şöhret ü hırsı et fürûht sûfîlere
Fakrıla fahr eyle bul cânâ muhabbet fırkasın

Kıl muhibb-i ehl-i beyt-i Mustafâ çün terk-i cân
Vahdet-i âlemde ol Haydar safâya basasın[43]

Hurûf-ı Sîn Gazellerinden bir örnek

Şair hurûf-ı sîn başlığı atmasına rağmen ne müretteb divandaki gazel tasnifi ne de yukarıda ifade edilen kendisince belirlediği bir tasnif yöntemine bağlı kalmadan aşağıdaki gazeli sîn harfli gazeller arasında yazmıştır.

Geçip kayd-ı mâsivâdan gönül Allâh[a] var yalvar
Bu dünyâ bir pîrezendir seni yek fendile aldar

Vefâsı yok meded etmez hazer eyle safâsından
Görünür sûretâ mahbûb mürüvvet-kân nâmdâr

Hele irfân gözün aç bir nazar kıl cânâ ibretle
Ne gûnâ cîfedir yok buncılayın dahi bir mundâr

Yakar cânın döker kanın sanırsın ki [o] rahm eder
Ne zâlim kâtil-i bî-dîndir o mekkâre-i sehhar

Nice rûy-ı muhabbet göstere anınla dil-pâklar
Cefâsına vefâsı olmaz aslâ pâydâr

Sözüm gûş eyle gel Haydar elin çek dâmenin topla
Tevekkülde rızâda ol eyle vahdetde içre karâr[44]

Hurûf-ı Ye Gazellerinden bir örnek:

[43] Bülent Şığva, age., s.423

[44] Bülent Şığva, age., s.372-373. Bu gazelin bazı beyitlerinde vezin bozuklukları vardır.

Şair hurûf-ı ye başlığı atmasına rağmen ne müretteb divandaki gazel tasnifi ne de yukarıda ifade edilen kendisince belirlediği bir tasnif yöntemine bağlı kalmadan aşağıdaki gazeli ye harfli gazeller arasında yazmıştır.

Ne kaşdır sendeki kaşlar gözün ayn-ı Alî Haydar
Görünür levh-i hüsnünde mu'ayyen vâhid-i ekber

Olalıdan beri aşkın esîri ey peri peyker
Okudum hatt-ı ruhsârın kitâbın eyledim ezber

Zenahdânında hâlin nokta-ı bâ-ı bismi'l-lâh
Ki ol nokta Hudâ hakkı velâkin yâkût-ı ahmer

Okudum ebcedi buldum yediyüz elli bir Allâh
Okunur sûre-i Rahmân yazılmış vahyile Kevser

Gelip yağmaladı dînim îmânım bir şeb-i gamda
Muharrem mâtemi cânân sanasın kudret-i efser

İki kaşın arası ayn [ü] lâm[ı] mihrâb-ı dînim
Mu'în-i fahr-ı fenâ-yı İmâm-ı Ca'ferî minber

Gözüm ağlar özüm çağlar Haydarâ sâdık-ı yârsın
Muhammed Ahmed ü Mahmûd olan elbet olur esmer[45]

SONUÇ

Şeyh Hasan Haydar'ın gazel tasnifinde bu tür yöntemlere başvurmasında iki sebeb olabilir. Bunlardan biri yaşadığı çağın şartlarından ileri gelen şekilde yenilik yapma arzusuna şairin de uyum sağlamasıdır. Şekil yönünden bu tür yenilikler yapmak istemesidir.

Gazeller, kendisinin attığı başlıklara göre değil de olması gereken gazel tertibine göre tasnif edildiğinde Şeyh Hasan Haydar'ın 8 harften gazel yazmadığı ortaya çıkmaktadır. Şeyh Hasan Haydar, bu eksikliği kendisince belirlediği ve yukarıda izah edilmeye çalışılan bazı yöntemlerle kapatma yoluna gitmiştir. Böyle bir tasnif yöntemi belirlemesinin ikinci sebebinin bu olabileceği düşüncesindeyiz.

[45] Bülent Şığva, age., s.472

Kaynakça

Dilçin, Cem, (1997), Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara.

İpekten, Haluk, (2004), Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, İstanbul.

Saraç, M. A. Yekta, (2007), Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye, İstanbul.

Şığva, Bülent, (2012), Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme- Tenkitli Metin), Erzurum, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL YOKSULLUĞUN YAPISI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ŞİT

Harran Üniversitesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği YO

Öğr.Gör. Ahmet ŞİT

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis MYO

Özet

Makro ekonomide karşılaşılan en önemli sosyal ve ekonomik problemlerden biri olan yoksulluk sorunu ülke ayrımı gözetilmeden tüm dünyada yaşanmaktadır. Bu yüzden tüm makro ekonomik politikacılar bu sorunun çözümü için hem uluslararası boyutta hem de ulusal düzeyde ekonomik programlar hazırlamakta ve uygulamaya çalışmaktadırlar. Türkiye'de yoksulluk üzerine yapılan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, yoksulluk gün geçtikçe ciddi bir sorun haline gelmektedir. Bu çalışmada da, Türkiye'de bölgesel yoksulluğun yapısı incelenmiş ve çözüm önerileri ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda genel olarak Türkiye'de yoksulluğun azaldığı ancak ülke genelinde yoksulluk oranlarının iyileşmesine karşın yoksulluğun her bölgede eşit oranda azalmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele, Türkiye Ekonomisi, Politika Önerileri.

Jel Kodları: A11, I30, I38, R58.

1. GİRİŞ

Karmaşık olarak görülen yoksulluk olgusu sadece gelişmekte olan değil gelişmiş ülkelerin de karşılaştığı en önemli problemlerden birisidir. Bu ülkeler sorunu çözmek için yüksek büyüme hedefleriyle yoksulluğu azaltan ekonomik reformlar belirleyip uygulamak durumundadır. Ancak 1980'li yıllardan beri uygulanan ekonomik politikalar sonucunda küreselleşme ve liberalleşmenin artışı gelişmekte olan dünyada yoksulluğu azaltamamıştır. Bunun yanında Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNESCO) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP), Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar bu konuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Çalışmalardan amaç, yoksulluğun tespit edilerek önlenmesi, insanların refah seviyesinin arttırılması, hastalıklar ve ölümlerin azalmasıdır. Türkiye'de yoksulluk üzerine yapılan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, yoksulluk gün geçtikçe daha ciddi bir sorun haline gelmektedir.

Yoksulluk, kelime anlamıyla bireylerin temel gereksinimleri karşılayamama, gelirinin belirli bir gelir seviyesinin altında olması şeklinde tanımlanabilir. Kısaca mutlak yoksulluk kavramı bir kişi veya hane halkının temel ihtiyaçlarını, yaşamını karşılayacak gelire sahip olmaması durumudur (Şenses, 2006: 62). Ancak yoksulluğu daha geniş

çerçevede tanımlamak, ülkeden ülkeye hatta aynı ülke içerisinde bölgeden bölgeye göre bile farklılık arz eder.

Bu çalışmada da, Türkiye'de bölgesel yoksulluğun yapısı incelenmiş ve çözüm önerileri ortaya konulmuştur. Çalışmada yoksulluk ve yoksulluğa neden olan faktörler açıklanmış, TÜİK tarafından yayınlanan veriler üzerinden bölgesel bazda Türkiye'de yoksulluğun yapısı ele alınmış ve çözüm önerileri sunulmuştur.

2. YOKSULLUK ÇEŞİTLERİ VE NEDENLERİ

Ülkelerin gelişmişlik derecelerine göre, dış ticaret dengesine göre, kapasite kullanım oranına göre, işgücü yapılarındaki farklılıklara göre yoksulluk sınırı değişebilir. Bu faktörlerden dolayı yoksulluğa herhangi bir sınır koyma imkanı yoktur. Dünya Bankası özellikle yoksul ülkelerde yoksulluğun değerlendirilmesi için, gelir ölçütüne odaklandığı, mutlak yoksulluk kavramını kullanmaktadır. Dünya Bankası bu amaçla iki ayrı yoksulluk sınırı belirlemiştir.

- Kişi başına 1$'lık (=yılda 375$) yoksulluk sınırı: mutlak gereksinmeleri satın almak için gerekli geliri ifade eden aşırı yoksulluk sınırı

- Günlük 2$'lık yoksulluk sınırı: özellikle orta ve düşük gelirli ülkeleri ifade eden yoksulluk sınırı (Riddell, 2004:3).

Belirli asgari şartları yerine getirememe olarak tanımlanan yoksulluk iki grup altında şöyle incelenebilir;

- **Mutlak Yoksulluk:** Yoksulluk genel olarak bir halkın ya da onun belirli bir kesiminin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmek için gıda, barınak ve giyim gibi sadece en basit ihtiyaç maddelerini karşılayabilmesi olgusudur. Buna ***mutlak yoksulluk*** da denmektedir. Bu kişilerin miktarı, genellikle belirli bir minimum gelir düzeyinin altında yaşayan insanların sayısı ile hesap edilmektedir(Öztürk ve Çetin, 2011)

Mutlak yoksulluğun dünyanın birçok yerine olduğu kabul edilir, fakat mutlak yoksulluğun ülkenin genel nüfus sayısına olan oranı ülkeden ülkeye göre değişkenlik gösterir.

- **Göreli Yoksulluk:** Göreli yoksulluk, kişinin bir toplumsal varlık olmasından hareket etmekte ve kendisini biyolojik olarak değil, toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam düzeyinin saptanmasını içermektedir(Sür.Kal.Rap., 2006)

Göreli yoksulluk mutlak yoksulluktan farklı olarak, bireyin ya da hane halkının ya da bir grubun diğerleriyle kıyaslandığında ortaya çıkan yoksullukla ilgilenmektedir. Bu bağlamda göreli yoksulluğu hane halkı, grup ya da birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı, grup ya da birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklık olarak tanımlamak mümkündür(Dumanlı, 1996)

- **İnsani Yoksulluk:** Temel insan yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet ve altyapıya - enerji, hijyen, eğitim, iletişim, içme suyu - erişimin yokluğu ya da kısıtlanması yoksulluğun " insanî " boyutu olarak nitelendirilmektedir (Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü, 2009).

Yoksulluk, yetersiz üretimden ve aynı zamanda üretilen değerler karşılığında elde edilen gelirlerin bireyler arasında, bölgeler arasında, sektörler arasında vs. adil bir şekilde paylaşılamamasından kaynaklanmaktadır. Yetersiz üretimin sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Doğal afetler, iklim ve doğa koşulları.
- Hızlı nüfus artışı
- Adaletsiz vergi sistemi ve yüksek faiz
- Piyasada tekelleşmenin olması
- Enflasyon ve İşsizlik vs. şeklinde bir çok sorunlar sayılabilir (Gündüz, 2006:37).

Yoksulluk sorunu ile işsizlik arasında çok yakın bir ilişkinin olduğu kabul edilmektedir. Yoksul durumda bulunan bireylere bakıldığında, bu bireylerin genellikle işgücü piyasası ile düzenli bir ilişki içerisinde olmadıkları, işsiz veya eksik istihdam gibi istihdam sorunlarıyla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir (Gündoğan, 2003:161).

Ayrıca yoksulluk, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği ile oldukça ilintili bir kavramdır. Büyümenin yoksulluk oranını düşürmeye katkısı, başta Çin ve Güney Kore ülke örnekleri olmak üzere birçok uygulamalı araştırmanın sonucunda doğrulanmıştır. Ancak, yoksul bireylerin büyümenin oluşturduğu fırsatlardan eşit derecede yahut yeterince yararlanamadığı durumlarda, büyümenin gelir dağılımına etkisi tartışmalıdır. Değişik ülke deneyimleri, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaldığı, reel ücretlerin arttığı ve ücret eşitsizliklerinin ve işsizliğin azaldığı bir büyüme sürecinin, yoksulluğu azaltmada etkili olduğunu göstermiştir (Şenses, 2006:149-151).

Yoksulluğun sebeplerinden diğer bir ekonomik faktör olan ekonomik krizler, etki ettiği dönemde ve sonrasında pek çok ekonomik ve sosyal olumsuzluklara neden olmaktadır. Ülkedeki çalışan ve çalışmayan kesimi ekonomik açıdan darboğaza sürüklediği gibi toplumda huzursuzluğun ve paniğin oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Bunun dışında ekonomik krizler, negatif büyüme oranlarının ortaya çıkmasına ve kişi başına milli gelirin hızla düşmesine ve buna bağlı olarak yoksulluğun artmasına sebep olmaktadır (Yalçın, 2008:9). Toplum içerisinde ekonomik krizlerin en fazla etkilediği kişiler yoksul ve yardıma muhtaç kişiler olmaktadır.

Sosyal yoksulluk sebeplerinden hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk arasında yakın bir ilişki olduğu sık sık dile getirilse de, yoksulluk araştırmalarının hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk arasındaki ilişki bakımından net bir sonuca ulaşamadığı görülmektedir. Yoksulluk İngiltere örneğinde olduğu gibi bazı ülkelerde küçük hanehalklarında, Brezilya ve Malezya gibi bazı ülkelerde ise büyük hanehalklarında daha şiddetli görülmektedir (Şenses, 2006:157).

Ayrımcılık, farklı ülkelerde toplum kesimlerini farklı biçimlerde etkilemekle birlikte; özellikle ırk, milliyet ve toplumsal cinsiyet gibi nedenlerden kaynaklanan ayrımcılığın bazı ülkelerde ciddi boyutlara ulaştığı ve önemli bir yoksulluk nedeni olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Şenses, 2006:173). Birçok sebebi olan yoksulluk sorununa neden olan temel faktörler tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Yoksulluğa Neden Olan Temel Faktörler

Toplumsal Özellikler	Altyapı (ör: borulu su) Kamu hizmetlerine erişim (ör: eğitim veya sağlık merkezlerine yakınlık) Arazi dağılımı
Bölgesel Özellikler	Doğal kaynaklar, elverişli arazi İzolasyon, daha az altyapı ile piyasa ve hizmetlere ulaşımda zorluklar Bölgesel yönetim Eşitsizlik
Bireysel Özellikler	İstihdam durumu Eğitim Yaş Sağlık durumu
Hanehalkı Özellikleri	Bağımlılık oranı Hanehalkı büyüklüğü Hanehalkı reisinin cinsiyeti İstihdam ve gelir yapısı Hanehalkı fertlerinin eğitim ve sağlık durumları Mallar (konut, menkul kıymet)

Kaynak: World Bank (2005:132)

3. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL YOKSULLUK

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de yoksulluğun yapısı TÜİK tarafından yayınlanan veriler üzerinden bölgesel bazda incelenmiştir. Öncelikle Türkiye genelinde yoksulluk istatistikleri Tablo 2'deki veriler üzerinden değerlendirilecektir.

Bu verilere göre son 9 yılda yoksulluk sınırının artmasına rağmen yoksul sayısı bazı yıllar haricinde genel olarak azalmıştır. Yoksulluk sınırının altında yaşayan kişiler toplam yoksul nüfusu temsil etmektedir. Yoksulluk sınırı 2006 yılında 2.311 TL iken 2014 yılında 5.390 TL'e yükselmiştir. 2006 yılında 12 milyon 412 bin kişi olan yoksul sayısı ise 2014 yılında 10 milyon 451 bin kişiye düşmüştür. Genel olarak incelendiğinde 2008 küresel krizinin yoksul sayısını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Buna göre 2007 yılında 10 milyon 525 bin kişi yoksul iken kriz sonrası 2009 yılında bu rakam 11 milyon 391 bin kişiye yükselmiştir. Aynı dönemde ülke genelinde yoksulluk oranı 9,9'dan 10,6'a yükselmiştir.

Türkiye'de yoksulluğun azalmasına bağlı olarak yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı da azalma göstermiştir. Yoksulluğun derecesini gösteren yoksulluk açığının 100'e yaklaşması, yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu belirtir. Tersine açığın küçük olması ise yoksulluk riskinin azaldığı anlamına gelmektedir. 2006 yılında 29,1 olan yoksulluk açığının 2014 yılında yüzde 22,3'e gerilemesi yoksulluk derecesinin azaldığını göstermektedir.

Tablo 2. Türkiye'de Yoksulluk İstatistikleri (2006-2014)

Yıllar	Yoksulluk Sınırı	Yoksul Sayısı (bin kişi)	Yoksulluk Oranı (%)	Yoksulluk Açığı
2006	2 311	12 412	12,8	29,1
2007	2 935	10 525	9,9	24,5
2008	3 075	10 613	10,1	23,7
2009	3 419	11 391	10,6	25,6
2010	3 608	11 461	10,3	24,0
2011	3 958	11 058	10,1	25,4
2012	4 394	11 131	10	23,7
2013	4 871	10 321	9,1	22,6
2014	5 390	10 451	8,7	22,3

Kaynak: TUİK

Türkiye genelinde yoksulluk istatistikleri incelendikten sonra, bölgesel yoksullukla ilgili istatistikler bağlamında, tablo 3'de bölgelere göre yoksul sayıları ve tablo 4'te bölgesel yoksulluk oranları incelenmiştir.

Tablo 3. Türkiye'de Bölgesel Yoksul Sayıları (Bin Kişi - 2006-2014)

Bölgeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
TR1- İstanbul	667	128	440	541	820	604	644	614	781
TR2- Batı Marmara	335	300	326	397	406	346	345	258	239
TR3-Ege	1 071	889	1 046	740	824	702	683	585	675
TR4-Doğu Marmara	350	297	310	414	527	511	528	423	389
TR5-Batı Anadolu	545	298	507	510	579	563	484	434	494
TR6-Akdeniz	1 974	1 744	1 273	1 555	1 206	1 209	1 665	1	1
TR7-Orta Anadolu	400	348	529	519	524	532	459	458	402
TR8-Batı Karadeniz	850	621	717	699	690	598	492	484	498
TR9-Doğu Karadeniz	288	226	306	275	358	325	299	212	209
TRA-Kuzeydoğu	720	586	674	759	740	645	752	662	640
TRB- Ortadoğu Anadolu	1 238	1 130	1 230	1 521	1 341	1 472	1 355	1	1
TRC- Güneydoğu	3 660	3 440	3 256	3 460	3 447	3 550	3 425	3	3

Kaynak: TUİK

Buna göre; 2006-2014 yılları arasındaki Türkiye genelinde azalan yoksulluğa eşgüdümlü olarak istatistiki sınıflandırma sistemine göre ayrılan 12 bölgede de genel olarak yoksulluğun azaldığı görülmektedir. Ancak yoksulluğun azaldığı bu bölgeler

genellikle Türkiye'nin batısında yer almaktadır. Bu bölgeler İstanbul, Ege, Batı Anadolu, Batı Marmara, Akdeniz, Batı Karadeniz'dir. Doğuda bulunan yoksulluğun azaldığı tek bölge Doğu Karadeniz olmuştur. Buna karşın doğuda bulunan bölgelerde ise yoksulluk oranı artış göstermiştir. Bu bölgeler Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu, Orta Anadolu'dur. Batıda yer almasına rağmen belirli dönemlerde Doğu Marmara bölgesinde de yoksulluğun arttığı görülmektedir.

Tablo 4. Türkiye'de Bölgesel Yoksulluk Oranları (2006-2014)

Bölgeler	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**
TR1- İstanbul	4,3	0,7	3,5	3,4	4,8	3,8	3,9	3,8	7,5
TR2- Batı Marmara	2,7	3,1	3,1	3,3	3,6	3,2	3,1	2,4	2,3
TR3-Ege	8,5	8,4	9,4	6,2	6,9	6,1	5,9	5,3	6,5
TR4-Doğu Marmara	3,0	3,2	2,8	3,6	4,5	4,4	4,4	3,9	3,7
TR5-Batı Anadolu	4,9	3,3	5,3	4,7	5,6	5,1	4,4	4,5	4,7
TR6-Akdeniz	16,6	17,6	13,0	13,8	10,4	12,2	15,3	15,1	17,0
TR7-Orta Anadolu	3,6	4,0	5,4	5,5	5,1	5,1	4,6	5,4	3,8
TR8-Batı Karadeniz	7,4	6,7	6,6	6,4	6,2	5,7	4,4	4,7	4,8
TR9-Doğu Karadeniz	2,2	2,1	2,6	2,3	3,0	2,6	2,4	1,9	2,0
TRA-Kuzeydoğu	6,4	6,0	6,5	6,8	6,7	6,1	7,1	7,2	6,1
TRB- Ortadoğu Anadolu	10,6	11,3	11,5	13,6	12,5	13,4	12,5	13,2	11,6
TRC- Güneydoğu	29,9	33,6	30,4	30,3	30,8	32,3	31,9	32,5	30,0

Kaynak: TUİK

Tablo 4'deki verilere göre; incelenen dokuz yıllık dönemin tümünde yoksulluğun en yoğun yaşandığı bölge Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Türkiye genelinde yoksulluk oranının azalmasına rağmen bu bölgede yoksulluk oranı tersine artmıştır. Güneydoğu Anadolu bölgesini takip eden en yoksul bölgeler Akdeniz ve Ortadoğu Anadolu bölgeleridir. Bu bölgelerde incelenen dönemde yoksulluk oranı ortalaması % 14,55 ve % 12,25 olmuştur. Türkiye'de yoksulluk oranının en düşük olduğu bölgeler sırasıyla Doğu Karadeniz, Batı Marmara ve Doğu Marmara'dır.

Yoksulluğun en temel sebeplerinden biri gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Bunu desteklemek adına Şekil 1'de bölgelere göre gelir dağılımını gösteren harita resmedilmiştir. Buna göre Türkiye genelinde en yoksul dilimin payı azalırken ikinci gelir diliminde bulunanların payı artmıştır. Bu durum ülke genelinde yoksulluğun azalmasının sebeplerinden biri olabilir.

Şekil 1: Bölgelere Göre Gelir Dağılımı (Kaynak: TUİK)

Yine Şekil 1'deki verilere göre, özellikle yoksulluk oranının yüksek olduğu doğu bölgelerinde gelir dağılımındaki bozulma göze çarpmaktadır. Bu bölgelerde en yoksul dilimin payı yüksek olmuştur. Yoksulluğun az olduğu Batı Marmara, Orta Anadolu gibi bölgelerde de gelir dağılımı daha düzenlidir.

Şekil 2: İllerde Yaşam Endeksi Değerleri (Kaynak: TUİK)

Şekil 2'de ise illere göre yaşam endeksi değerleri görülmektedir. Buna göre yoksulluk oranına göre yaşam endeksi değerleri değişmektedir. Yoksulluğun az olduğu

bölgelerdeki illerde yaşam endeksi değerleri iyi iken, yoksulluk oranının yüksek olduğu bölgelerdeki illerde yaşam endeksi değerleri kötüleşmektedir. Buradan hareketle yoksulluk ile yaşam endeksi değerleri arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir.

Tablo 5: Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları (2002-2014)

YILLAR	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	Kişi başı günlük	Kişi başı günlük	Kişi başı günlük	Kişi başı günlük	Kişi başı günlük	Kişi başı günlük
2002	3,04	30,30	2,37	24,62	4,06	38,82
2003	2,39	23,75	1,54	18,31	3,71	32,18
2004	2,49	20,89	1,23	13,51	4,51	32,62
2005	1,55	16,36	0,97	10,05	2,49	26,59
2006	1,41	13,33	0,24	6,13	3,36	25,35
2007	0,52	8,41	0,09	4,40	1,49	17,59
2008	0,47	6,83	0,19	3,07	1,11	15,33
2009	0,22	4,35	0,04	0,96	0,63	11,92
2010	0,21	3,66	0,04	0,97	0,57	9,61
2011	0,14	2,79	0,02	0,94	0,42	6,83
2012	0,06	2,27	0,02	0,60	0,14	5,88
2013	0,06	2,06	0,02	0,64	0,13	5,13
2014*	0,03	1,62	-	-	-	-

* 2014 yılında örneklem tasarımında yeni idari bölünüş temel alınmıştır; bu nedenle kır ve kent düzeyinde tahmin üretilmemiştir.

Kaynak: TUİK

Tablo 5'de ise, Türkiye'de ki yoksulluğu daha detaylı ve farklı bir yönden inceleyebilmek adına yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları bulunmaktadır. Ayrıca bu verilerle Türkiye'de ki yoksulluğu kent-kır ayrımına göre inceleyebilmek mümkün olmaktadır. Veriler kişi başı günlük 2,15 ve 4,3 doların altı olmak üzere iki türlü verilmiştir. Satın alma gücü paritesine göre uluslararası karşılaştırmalarda günlük kişi başına 1 ABD Doları, 2,15 ABD Doları ve 4,30 ABD Doları sık kullanılan mutlak yoksulluk sınırlarıdır.

Buna göre Türkiye'de günlük 2,15 doların altında yaşayan yoksulların oranı neredeyse yok denecek kadar azdır. 2002 yılında oran %3,04 iken 2014 yılına gelindiğinde %0,03'e düşmüştür. Türkiye genelinde günlük 4,3 doların altında yaşayan yoksullarında oranında önemli düşüş gerçekleşmiştir. 2002 yılında günlük 4,3 doların altında yaşayan yoksulların oranı % 30,30 olarak önemli oranda yüksek gerçekleşmişken bu oran 2014 yılına gelindiğinde % 1,62'e gerilemiştir. Kent-kır ayrımında bakıldığında ise yoksul grupların genelde kır kesiminde olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye genelinde yoksulluk oranlarının düşmesi neticesinde hem kentsel hem de kırsal kesimde

de yoksulluk oranlarının azaldığı görülmektedir. Özellikle kentsel kesimde yoksul grupların oranı % 0,64'e kadar düştüğü belirlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Makro ekonomide karşılaşılan en önemli sosyal ve ekonomik problemlerden biri olan yoksulluk sorunu ülke ayrımı gözetilmeden tüm dünyada yaşanmaktadır. Bu yüzden tüm makro ekonomik politikacılar bu sorunun çözümü için hem uluslararası hem de ulusal düzeyde ekonomik programlar hazırlamakta ve uygulamaya çalışmaktadırlar. Türkiye'de yoksulluk üzerine yapılan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, gün geçtikçe ciddi bir sorun haline gelmektedir. Bu çalışmada da, Türkiye'de bölgesel yoksulluğun yapısı çeşitli açılardan incelenmiş ve çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

Çalışma sonucunda Türkiye'de yoksulluk oranının azaldığı veya azalma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. İncelenen dönem içerisinde (2002-2014) yoksul kişi sayısı ve oranı azalmıştır. Türkiye'de yoksulluğun azalmasına bağlı olarak yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı da azalma göstermiştir. Türkiye genelinde yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranlarında da ciddi düşüşler yaşanmıştır. Türkiye'de günlük 2,15 doların altında yaşayan yoksulların oranı neredeyse yok denecek kadar azdır. Günlük 4,3 doların altında yaşayan yoksulların oranı ise 2002 yılında % 30,30 olarak önemli oranda artış gerçekleştirmişken bu oran 2014 yılına gelindiğinde % 1,62'e gerilemiştir. Türkiye'de yoksulluk oranının azalmasının temel sebeplerinin incelenen dönemde Türkiye ekonomisinde gerçekleşen yüksek büyüme rakamları ve yoksullukla mücadelede uygulanan doğrudan müdahale politikaları olduğu söylenebilir.

Ancak ülke genelinde yoksulluk oranlarının iyileşmesine karşın bölgesel bazda yoksulluğun yapısına bakıldığında yoksulluğun her bölgede eşit oranda azalmadığı görülmektedir. Çünkü yoksulluğun iyileşme sürecinden daha çok ülkenin batı kesimindeki gelişmiş bölgeler yararlanmıştır. Buna karşın geçmişten beri yoksulluğun fazla olduğu doğudaki bölgeler bu gelişmeden fayda sağlayamamıştır. Bölgeler arasında yoksulluk oranı farklılık göstermektedir. Örneğin, Türkiye genelinde yoksulluğun azalmasına rağmen Güneydoğu Anadolu bölgesinde yoksulluk oranı azalmanın tersine artmıştır. Bunun sebebi terörün getirdiği istikrarsızlık ortamı, uygulanan birçok teşvik politikasına rağmen yeterli yatırım gerçekleşmemesi, istihdamın arttırılamaması, bölgenin demografik ve sosyo-kültürel yapısı, vb. nedenler olabilir.

Yoksulluk oranları incelendiğinde yoksullukta en dikkat çekici bölge Akdeniz bölgesidir. Çünkü hem sanayi hem turizm açısından geniş imkânlara sahip olan bu bölge yoksulluk oranlarında ikinci sıradadır. Bunun sebebi bu bölgede kırsal nüfusta yaşayan insanların çokluğu ve adaletsiz gelir dağılımı olabilir. Yine çalışma sonucunda özellikle yoksulluk oranının yüksek olduğu doğu bölgelerinde gelir dağılımında bozulma olduğu belirlenmiştir. Bu bölgelerde en yoksul dilimin payı yüksek olmuştur. Yoksulluğun az olduğu Batı Marmara, Orta Anadolu gibi bölgelerde de gelir dağılımı daha düzenlidir. İllere göre yaşam endeksi değerleri incelendiğinde ise yoksulluk oranına göre yaşam endeksi değerlerinin değiştiği ve yoksulluğun az olduğu bölgelerdeki illerde yaşam endeksi değerleri iyi iken, yoksulluk oranının yüksek olduğu bölgelerdeki illerde yaşam endeksi değerlerinin kötüleştiği tespit edilmiştir. Buradan hareketle yoksulluk ile yaşam endeksi değerleri arasında ilişki olduğu söylenebilir.

Türkiye'de yoksulluğa kent-kır ayrımında bakıldığında ise yoksul grupların genelde kır kesiminde olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye genelinde yoksulluk oranlarının düşmesi neticesinde hem kentsel hem de kırsal kesimde de yoksulluk oranlarının azaldığı görülmektedir. Özellikle kentsel kesimde yoksul grupların oranı % 0,64'e kadar düştüğü belirlenmiştir.

Bu sonuçlar ışığında yoksullukla mücadelede temel olarak önerilebilecek politikalar şunlardır:

- Yoksulluğun en temel sebeplerinden birisi gelir dağılımında ki adaletsizliktir. Bu yüzden yoksulluğu daha da azaltmak adına gelir dağılımını düzenleyici uygulamalar geliştirilmelidir.

- Türkiye'de sosyal yardım politika ve uygulamaları tekel olmak üzere bir kamu kurumu tarafından yönetilmelidir.

- Yoksulluğun genel olarak ülke ekonomisinde istikrarlı büyümenin gerçekleştiği dönemlerde azaldığı görülmektedir. Bu yüzden Türkiye ekonomisinde istikrarlı büyüme sağlanmalıdır.

- Bu bağlamda ülke çapında sosyal yardımlara aktarılacak kaynakların kontrolü amacıyla bu kaynaklar tek bir mali bütçe altında toplanmalıdır.

- Yoksul gruplara yönelik kredi programları, çeşitli çocuk eğitim ve beslenme programları uygulanmalıdır. Ancak uygulanacak bu programlarda hedeflenen yoksul gruplar iyi belirlenmelidir.

- En yoksul Doğu bölgelerine yoksulluk problemini çözecek direkt ve dolaylı sosyal transferler ayrılmalıdır.

- Her bölgenin sosyo-ekonomik yapısına özgü ayrı ayrı politikalar geliştirilmelidir. Örneğin Güneydoğu Anadolu'da uygulanan bir politika Doğu Karadeniz'de işlemeyebilir.

- Bölgelerde yoksullukla mücadelede direkt etki etmesi açısından üretim ekonomisi temelli önlemler alınmalıdır. Bu kapsamda sabit ve dolaylı maliyetleri azaltabilecek teşvikler, vergi muafiyeti, sübvansiyonlar ve dış ticaret teşvikleri önemli birer ekonomik politika aracı olabilir.

- Yoksul bölgelerde okullaşma oranı arttırılmalı ve eğitim, beşeri sermaye gibi sosyal altyapılar oluşturulmalıdır.

Kaynakça

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (2009), "Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar", http://www.bayindirlik.gov.tr , Erişim Tarihi: 12.09.2016.

Dumanlı, R. (1996), *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutu*, Ankara: DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını.

Gündoğan, N. (2003), *Yoksullukla Mücadelede İstihdam Politikalarının Rolü ve Önemi*, 1. Cilt, İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.

Gündüz, A. Y. (2006). Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15(15).*

Öztürk M., Çetin B. I. (2011) , Türkiye'de ve Dünyada Yoksul Kadınlar, *Journal Of Yaşar University 3(11), s. 2661-2698.*

Riddell,, R. (2004), Approaches to poverty: A Note From The Development Perspective, Geneva, *International Council on Human Rights Policy, November.*

Şenses, F. (2006), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu (Taslak), www.cevko.org.tr/surdur/rapor_turk/6%20-%20yoksulluk.enson.pdf, Erişim Tarihi: 22.08.2016, s. 85

TUİK, (2016), Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 Erişim Tarihi: 02.09.2016.

TUİK, (2016), İllerde Yaşam Endeksi İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1106 Erişim Tarihi: 02.09.2016.

TUİK, (2016), Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 Erişim Tarihi: 02.09.2016.

World Bank, (2005), Introduction to Poverty Analysis, World Bank Institute.

Yalçın, N. (2008), Sivil Toplum Kuruluşları ve Yoksulluk, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİNDE FELSEFE VE SOSYAL BİLİMLERİN YERİ VE ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Necmettin TAN

Fırat Üniversitesi

Özet

Türkiye'de yüksek din eğitimi veren kurumlar İlahiyat Fakülteleridir. Bu fakültelerin müfredatı/programı kurulduğu günden bu yana çeşitli gerekçelerle değiştirilmektedir. Bu gerekçelerin başında iktidarların istediği yönde din uzmanı yetişmiyor olmasıdır. Son yıllarda müfredata yönelik müdahaleler gittikçe çoğalmış ve Felsefe ve Din Bilimleri olarak bilinen derslerin aleyhine bir süreç başlamıştır. Bu derslerin bazıları kaldırılmış bazılarının ise kredileri düşürülmüştür. Oysa bu dersler eleştirel düşünme için kaçınılmazdır. Felsefe, Mantık, Sosyoloji ve Psikoloji başta olmak üzere bu dersler İlahiyat Fakültelerinin çatısı altında ve yeterince yer almalıdır. Bu dersler Din eğitimi alan kişilerin çağı okuma ve yorumlaması için elzemdir. Bu derslerin yer almadığı veya hakkının verilmedi bir din eğitiminin sonuçları ise acı olacaktır. İnsanların nasıl olup da saçma sapan şeylere inandığı sorularının sorulduğu ve din adına şiddet uyguladığı bu dönemde bu konu daha da önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Ve Şiddet, Sosyal Bilimler, Felsefe, Yüksek Din Eğitimi

THE IMPORTANCE AND SITUATION OF SOCIAL SCIENCES AND PHILOSOPHY IN HIGHER RELIGIOUS EDUCATION

Abstract

The institutions that provide higher education in religion in Turkey are the Faculties of Theology. The cirriculum of these faculties have been changed due to various reasons ever since the day they were founded. The foremost of these reasons is that the faculties do not train the sort of religious scholars that those who hold the power in government demand. In recent years, the amount of interventions to the cirriculum has increased and it turned into a process that weighs against the Philosophy and Science of Religion classes. Some of these classes have been revoked while others lost part of their credits. However, these classes are inevitable to critical thinking. Philosophy, Logic, Sociology and Psychology being in the first place, these classes have to be taught sufficiently within the cirriculum of the Faculty of Theology. These are essential to the student of religion in order to analyse and interpret the age. The education of religion without these classes or with insufficient amount of these would have bitter consequences. In this era where how people could be following ridiculous teachings is in question and where violence is practised in the name of religion, this topic becomes even more important.

Keywords: Education of religion, Religion and Violence, Social Sciences, Philosophy, Higher Education of Religion

Türkiye'de yüksek din öğretimi denilince akla gelen kurumlar İlahiyat Fakülteleridir. 1949 yılında kurulan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile birlikte yüksek din öğretimi üniversite çatısı altında yapılmaya başlanmıştır. Kuruluşu öncesinde TBMM'de yapılan konuşmalarda bu fakültelerin işlevi ile ilgili bazı tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalarda dikkat çekici husus İlahiyat Fakültelerinin eski medreseyi canlandırıp canlandırmayacağı tartışmasıdır. Ancak böyle bir amacın söz konusu olmadığını açık bir biçimde öğrenmekteyiz.[1] İsmail Hakkı Baltacıoğlu TBMM de yaptığı konuşmada maksadın İslami ilimleri bilimsel şekilde incelemek olacağını, olması gerektiğini söyler.[2]

Sonrasında kurulan İlahiyat Fakültelerinin müfredatına Mantık ve Felsefenin yanı sıra sosyoloji ve psikoloji dersleri de dâhil edilir. 90'lı yılların sonuna kadar da bu müfredat uygulanır. 28 Şubat postmodern darbesi olarak anılan süreçte İlahiyat Fakültelerine bir müdahale gerçekleşir. Mevcut İlahiyat müfredatının cumhuriyetin istediği öğretmenleri yetiştiremediğini düşünen yetkililer öğretmen yetiştirmek üzere Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümünü kurarlar. Ancak bu bölüm İlahiyat Fakülteleri yerine Eğitim Fakülteleri bünyesinde açılır. Bu yeni bölümün müfredatında dikkat çekici olan, Temel İslam Bilimlerinin(TİB) budanmış olması ve FDBnin(FDB) payının arttırılmış olmasıydı.

Ak Parti'nin iktidara geldiği yılları takiben 28 Şubat'ın bu icraatı mercek altına alındı ve çok geçmeden bu bölüme ilişkin rahatsızlıklar açıkça dile getirilmeye başlandı. Bu bölümlerin kapatılması veya İlahiyat fakültelerine devredilerek dönüştürülmesi tartışmaları yapıldı ve nihayetinde İlahiyat fakültelerine devredildi. Sonraki yıllarda ise tamamen kapatıldı. İlahiyat Fakültelerinin müfredatları da adeta bir rövanş alırcasına birkaç müdahaleye uğradı.

2013 yazında ise YÖK Genel Kurulunda kabul edilen bir tasarı ile İlahiyat Fakültelerinin adının "İslami İlimler Fakültesi" olarak değiştirilmesi ve programının da yeninden düzenlenmesi kararı kabul edildi. Bu yeni programda en dikkat çekici husus, FDB derslerinin olabildiğince budanmış olmasıydı. TİB ile ilgili yapılan birkaç düzenleme kamuoyunun fazla ilgisini çekmezken FDB ile ilgili düzenleme büyük bir gürültü kopardı. Gazete ve televizyonlarda yapılan tartışmaların neticesinde Eylül ayı ortalarında yine YÖK Genel Kurulunda söz konusu karar geri çekildi ve müfredat belirlemenin İlahiyat Fakültelerinin yetkili kurullarına bırakıldığı açıklandı. Tartışma böylece görünüşte bitti gibi görünse de aslında derinden derine devam etti.

Tartışma bitmedi çünkü sayısı yüzü aşkın İlahiyat Fakültelerinin yeni açılanlarının hemen tümünde YÖK genel kurulunda kabul edilen program zaten uygulanıyordu. Karara direnen İlahiyat Fakülteleri nispeten eski programlarını devam ettirse de İlahiyat Fakültelerinin çoğunda söz konusu program uygulanıyordu. Bu da beraberinde bir takım uyumsuzluklar getirmekteydi. Bu uyumsuzluklar nedeniyle yatay geçişlerde öğrenciler, ders uyumsuzlukları nedeniyle sene kaybı da yaşayabiliyor. Ancak bu durum tartışmanın esası ile ilgili değildir. Çünkü aynı adı taşıyan fakülteler belli bir ortak paydayı esas aldıktan sonra farklı müfredatlara sahip olabilir ve olmalarında hiçbir sakınca yoktur.

Burada tartışmak istediğimiz konu bu pratik gerçeklik değil daha derin ve önemli olan teorik, düşünsel zemindir. Bu süreçte sıkça tartışılan konulardan bir tanesi İlahiyat

[1] Münir Koştaş, "Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi", *AÜİFD* (1990-Cilt:31), s. 8-10.
[2] *TBMM tutanak dergisi*, dönem 8, cilt 20, 3. Oturum, 101. Birleşim, s. 278 vd.

Fakültelerinin geleceği ve ideal bir İlahiyat Fakültesinin nasıl olacağıdır. Bu konuda çeşitli toplantılar, sempozyumlar, çalıştaylar düzenlendi ve düzenlenmeye devam ediliyor.[3] Bu tür çalışmaların normal olduğunu ve hatta olması gerektiği açıktır. Fakat iş bununla kalmamakta tabir yerindeyse herkes bu konuda söz hakkı olduğunu sanmaktadır. Hemen herkes; kariyerine, alanına, çapına, yaşına-başına bakmadan İlahiyat Fakültelerinin mevcut yapısı ve geleceği hakkında söz söyleme cesaretine sahip olmaktadır.[4] Bunun neden yanlış olduğunu anlatmak ise öyle görünüyor ki, bu toplumda son derece zor görünmektedir. Kuşkusuz konunun zorluğu herkesin din hakkında kendini ehil görmesinden kaynaklanmaktadır.[5] Ancak daha da önemlisi dinin toplum ve birey üzerindeki etkisinin bilinçli olsun olmasın, herkes tarafından çabucak fark edilmesidir.

Tartışmayı başlatmak için bu işe bizzat bu yüksek din eğitimi yapan kurumların adıyla başlamak yerinde olacaktır. İlahiyat Fakültesi tabiri bir isim tamlamasıdır ve iki öğeden oluşmaktadır. İlahiyat kelimesi alanı ifade eden bir tabirdir. Yani konumuz İlahiyat'tır.[6] İslam düşünce geleneğine bakıldığında İlahiyat kelimesi metafizik gibi felsefenin en zor konularından birini tanımlamak için kullanılmıştır. Bu alanın zorluğu dikkate alındığında herkesin kolaylıkla konuşamayacağı bir alan olduğu açıktır. Gerekli donanım olmaksızın bu alanda konuşmak tabir yerindeyse, destursuz bağa girmektir. Kuşkusuz İlahiyat Fakültelerinin müfredatı metafizik ağırlıklı değildir. Ancak en kötü haliyle bu müfredata göz atıldığında bu iş hakkında konuşmanın bir uzmanlık gerektirdiği kolayca anlaşılacaktır. Ne var ki durum böyle olmaktan uzaktır. Sokaktaki insandan, meşhur bir cemaatin liderine kadar herkes bu konuda fikir beyan etmekte ve İlahiyatlara çekidüzen vermenin gereğinden bahsetmektedirler. Bu fakültelerin müfredatının Ehl-i Sünnet ve Tasavvuf ehli âlimlerce(!) belirlenmesi gerektiğinden, öğretim üyelerinin çoğunun işine son verilmesine kadar çeşitli görüşler kamuoyu ile paylaşılmaktadır.[7]

Tamlamanın ikinci kısmı olan Fakülte ise bu iş hakkında neden herkesin konuşmaması gerektiği hakkında daha da önemli bir ipucu sunmaktadır. Fakülte kelimesi üniversitelerin bir birimini ifade etmek için kullanılmaktadır. Yani İlahiyat işinin yapılacağı bir mekanı haber verirken bir yandan da bu çalışmanın niteliğine de işaret etmektedir. Üniversitenin bir birimi olarak Fakülte akademik bir kurumdur ve burada kelimenin en yalın anlamıyla "bilim" yapılmaktadır.[8] Çağımızda bütün bilim dalları birer uzmanlık konusudur her bir bilim mümkün olduğunca kendi uzmanları tarafından tartışılmaktadır. Bu durum İlahiyat alanı için de geçerlidir ve İlahiyat müfredatlarındaki her bir ders ayrı bir uzmanlığın konusudur. Bu durum neden herkesin bu konuda konuşamayacağı, konuşmaması gerektiğini açıkça göstermektedir. İlahiyat Fakültesi adı yerine önerilen "İslami İlimler Fakültesi" için de durum aynıdır. Sonuçta "İslami İlimler" bir "Fakülte"de akademik bir şekilde öğretilecektir.[9]

---

[3] Bkz. *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? Sorunlar ve Çözümleri*, Tartışmalı İlmi Toplantı, Ensar Neşriyat, 2015.
[4] Recai Doğan, "İlahiyat Fakültelerinin Eğitim Anlayışı Nasıl Olmalıdır?", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? Sorunlar ve Çözümleri*, Ensar Neşriyat, 2015, s. 353.
[5] Yasin Aktay, "Özgür Üniversitede, Bağımlı İlahiyat mı?", *Yeni Şafak*, (09 Eylül 2013).
[6] İlahiyat kelimesinin köken ve anlamı ile ilgili tartışmalar için bkz. Mustafa Öztürk, "İlahiyatın adı ve amaçları ne olmalıdır?", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? Sorunlar ve Çözümleri*, Ensar Neşriyat, 2015, s. 38 vd. ; Ayrıca bkz. Recai Doğan, age, s. 353 vd.
[7] Örnek kabilinden bkz. Yakup Köse, "İlahiyat fakültelerini kim denetleyecek?", http://www.star.com.tr/yazar/ilahiyat-fakultelerini-kim-denetleyecek-yazi-1137592/. 16.10.2015: Cübbeli Ahmet namıyla meşhur Ahmet Mahmut Ünlü, bir vaazında, İlahiyat Fakülteleri eline geçerse, oradaki hocalara ne yapacağından söz etmektedir. https://www.youtube.com/watch?v=q6RhtmorLM0 .
[8] Bu konudaki benzer bir tartışma için bkz. Recai Doğan, age, s. 362.
[9] Sönmez Kutlu, "Müzakere Konuşmaları", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? Sorunlar ve Çözümleri*, Ensar Neşriyat, s. 111 vd.

Ne var ki, bu yalın durum toplumun pek çok kesimi tarafından anlaşılabilir olmaktan uzaktır. İlahiyat Fakültelerinin birer akademik kurum olup, üniversitelerin bir parçası olduğu gerçeği ne hikmetse bir türlü kabullenilememiştir. Geçmiş zamanlarda Ankara, Marmara ve 9 Eylül başta olmak üzere pek çok fakültenin üniversite kampüsleri dışında yer almış olması belki de bu kabullenemeyişin bir ifadesi olarak görülebilir. Yazık ki bu kabullenemeyiş durumu bizatihi İlahiyat Fakültesi hocaları tarafından da paylaşılmaktadır. Bir kampüsün içinde herkesle(!) bir arada olmak bazıları tarafından ürkütücü bulunmaktadır.

İlahiyat Fakültesinin akademik bir kurum olması esasen burada yapılacak işin nasıl olması gerektiği ile ilgili yeteri kadar ipucu vermektedir. Ancak durumun bir türlü anlaşılamaması nedeniyle akademik bir kurum olmanın ne demeye geldiği üzerinde durmak faydalı olacaktır. Yukarıda söylediklerimizi de özetleyecek olursak şunları söylemek mümkündür: Akademik bir kurum olan üniversitelerde ve bunların bölümleri olan fakültelerde, alan ne olursa olsun, şaşmaz bir ölçüt vardır; o da, bilim ve bilimsel ölçütlerdir. Yani üniversitelerde yer alan bölümler kendi uzmanlık alanlarını akademik ölçütleri dikkate alarak öğretirler. Bu kurumların herhangi bir inancı veya ideolojiyi benimsetmek gibi bir amaçları olamaz ve olmamalıdır. Kuşkusuz bu kurumlarda yer alan öğretim üyelerinin bu tür amaçları olabilir ve olması da son derece normaldir. Her öğretim üyesinin bir dünya görüşü vardır ve olabilir ve hatta olmalıdır. Bu dünya görüşlerini yaymak, daha çok insanla bu görüşü paylaşmak da isteyebilirler. Ancak bu amaçla, içinde yer aldıkları kurumun imkânlarını kullanamaz, kurumu bir baskı unsuruna dönüştüremezler.[10]

Her fakülteden beklenen şey, öğrettiği alanda uzman yetiştirmektir. Gerçi hâlihazırda üniversite mezunlarına uzman denmemekte, uzman sayılmak için en azından bir yüksek lisans gerekli görülmektedir. Bu da fakülte ve bölümlerin kendi alanlarıyla ilgili daha çok temel bilgileri öğrettiği anlamına gelmektedir. O işin uzmanı olmak isteyen birisi lisansüstü eğitime devam etmek durumunda kalmaktadır ve doğrusunun da bu olduğu söylenebilir. Sonuç itibariyle fakülteler belli bir alanda donanımlı birey yetiştirmekle mükelleftirler. Teknik bilimler, fen bilimleri ve matematik bilimler için bu amaçları belirlemek ve donanımı tespit etmek nispeten kolay görünmektedir. Ancak sosyal bilimlerde bu iş o kadar da kolay görünmemektedir. Konu İlahiyat ya da İslami İlimler olunca iş daha da zorlaşmaktadır. Ancak konunun zor olması bu işin vazgeçilebilir veya ihmal edilebilir olduğu anlamına gelmemektedir.

Bir alanda uzman olmanın ilk şartı o alanda yeterli donanıma sahip olmaktır.[11] Sosyal bilimler ve din bilimleri söz konusu olduğunda bir konu hakkındaki tüm görüşleri, çatışmaları bilmek kaçınılmazdır. Bu tür bir uzman yetiştirmek için de yapılması gereken öncelikle akademik hassasiyete sahip olmak ve fakülteleri herhangi bir görüşü kabul ettirmek ve yaymanın aracı olarak kullanmamaktadır. Örneğin fizik veya kimya bölümlerinde herhangi bir teorinin kabul edilmesi için öğrenciye veya öğretim üyesine baskı yapılmamalı, müfredat belli bir görüşü esas alır nitelikte bir yoğunlukta olmamalıdır. Kişinin uzman olmasının ilk şartı o konudaki her bir görüş ve tartışmayı yeterli düzeyde biliyor olmasıdır. Bu durum sosyal bilimler için de geçerlidir. Sosyoloji, Psikoloji ve Felsefe bölümlerinde herhangi bir akım, ideoloji ve inancı haklı çıkarma amacı güdülmemelidir. Kanımca bu durum İlahiyat Fakülteleri için de geçerli olmalıdır.

[10] Kuşkusuz kendi fikirlerini akademik ortamı kullanarak yaymak isteyebilirler. Bunun yolu ise makale ve kitap yayınlamak, eleştirileri almak ve onları dikkate alarak tekrar yayın yapmaktır.
[11] Recai Doğan, age, s. 363.

Bu fakültelerden mezun olan kişiler kendi alanlarındaki temel bilgilerle donamış olacak, her bir konudaki lehte ve aleyhte görüşleri bilecektir. Akademik bir kurumdan mezun olmuş biri olarak da eğitim hayatı boyunca çeşitli görüş, akım, inanç ve ideolojiye sahip öğretim üyeleriyle karşılaşmış olacağından bu farklılıkları değerlendirebilecek bir donanıma sahip olacaktır.

Akademik bir kurum olarak İlahiyat Fakültelerinin belli bir inancın savunusunu yapmaları doğal gibi görünmektedir. Bu anlamda adı İlahiyat Fakültesi veya İslami İlimler Fakültesi olan bir kurumda İslam Dini savunusu yapılması da olağan ve hatta gerekli görülmektedir. Ne var ki bu durum bizzat akademin ruhuna terstir. Çünkü iş, hangi İslami anlayışın öğretileceği ve savunulacağı konusuna gelince durum içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Her bir ekol kendi İslamını öğretmek istediğinde bunun neden yanlış olduğunu, olacağını anlatmak da bu yüzden zorlaşmaktadır. Zira fakültenin amacı bir inancı savunmak, benimsetmek ve yaymak olduğunda, herhangi bir inanca mensup birinin kendi inancını yaymak istemesi kadar doğal bir şey de olamaz.

Bu durumda devlet taraf tutarak bu inançlar kümesi içinden bir tanesini seçerek, diğerini mahkûm edebilir. Esasen başından beri İlahiyat Fakültelerine hâkim olan zihniyet budur. Kurulduğundan itibaren sürekli belli bir makul şüphe(!) altında tutulan bu fakülteler hemen her zaman rejimin istediği doğrultuda mezunlar verip vermediği noktasında eleştirilere ve müdahalelere maruz kalmışlardır.[12] Bunlardan bir tanesi, malum olduğu üzere 28 Şubat darbesi sonrasında yapılmış. Ak Parti hükümetlerinden sonra da belli aralıklarla yeni yönetim tarafından bu müdahaleler aksi yönde sürdürülmüştür. En nihayetinde alternatif olarak "İslami İlimler Fakülteleri" açılmış ve fakat bununla yetinilmeyerek bu yeni fakültelerin daha İslami(!) olan müfredatı İlahiyat Fakültelerine de dayatılmıştır. Sonuçta İslami İlimler olarak bilinen TİB derslerinin oranı arttırılmış, içinde sosyal bilimlerin yer aldığı FDB derslerinin oranı olabildiğince azaltılmıştır. Ancak daha da önemlisi bu derslerin birer anabilim dalı olarak yapılandırılmasına son verilmiş ve birer bilim dalına çevrilmişlerdir. Kredi ve ders sayısı tartışmaları yapılırken gözden kaçırılan esas konulardan birisi de aslında bu anabilim dalı tasnifidir.

Eski İlahiyat Fakültesi programlarında FDB bölümü altında 8 anabilim dalı yapılandırılmıştır. Bunlar; Felsefe Tarihi, Din Felsefesi, İslam Felsefesi, Mantık, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Dinler Tarihi ve Din Eğitimi'dir. Her bir anabilim dalı kendisine tahsis edilen dersi okutmakla yükümlüyken bir yandan da o işin uzmanlarını yetiştirmekle uğraşmıştır. Yani sadece lisans eğitimi vermekle yetinmeyip yüksek lisans ve doktora eğitimleri de vererek alanın ihtiyaç duyacağı uzmanları yetiştirmektedirler. Bu sayede İlahiyat Fakültesinin dışındaki fakültelerin tekelinde gibi görünen felsefe, mantık, sosyoloji, psikoloji ve eğitim gibi alanlar ilahiyatın ve ilahiyatçının da bakış açısını verecek şekilde bir uzmanlıkta ele alınmıştır. Bu sayede genelde seküler tarzda ele alınan bu konular farklı bir bakış açısıyla ele alınarak zenginlik sağlanmıştır.

Ne var ki, bu durum birilerini rahatsız ediyordu. Bu birilerinden bir kısmı seküler bakış açısıyla bu bilimlerin ilahiyat çatısı altında yapılmasına karşı çıkıyor[13] bir diğeri ise dinsel bakış açısından bunların gereksiz olduğunu iddia ediyordu. Sonuçta İlahiyat Fakültelerinde Felsefe ve adı anılan sosyal bilim dallarında çalışma yapılmasından rahatsız olanların hayalleri gerçekleşmeye başladı. Türkiye son birkaç yıldır ciddi

[12] Mustafa Öztürk, age, s. 34 vd.

[13] Mesela bkz. http://www.toplumsalbilinc.org/forum/index.php?topic=14629.0; http://www.haberlotus.com/ulug-nutku%e2%80%99ya-reddiye-felsefeden-en-cok-ilahiyatcilarin-anlamasi-muhtemeldir/#.V-rLziTwnAA

anlamda İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinde, yukarıda adı anılan derslerin okutulmasını tartışır oldu.

Yeni açılan İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinin çoğunda yeni bir yapılanmaya gidildi. Bu yapılanmada Felsefe Tarihi tamamen kaldırılmıştır. Din sosyolojisi, Din Psikolojisi, Din Felsefesi, Dinler Tarihi ve Din eğitimi bölümleri ise birer anabilim dalı olarak Din Bilimleri Anabilim Dalı altına yerleştirildiler. İslam Felsefesi ve Mantık ise İslam Felsefesi Anabilim Dalı altında yer alan birer bilim dalına dönüştürüldüler. Bu durumda Felsefe Tarihi dışındaki dersler korunmuş olmaktadır. Ancak, her biri Anabilim Dalı olan derslerin kredileri de azaltılarak Din Bilimleri adı altında tabir yerindeyse toplama bir tarzda bir araya getirilmişlerdir. Bunun bir sonraki adımının tüm bu bilim dalları için tek bir öğretim üyesinin ve hatta okutman veya öğretim görevlisinin yeterli görülmesiyle sonuçlanacağını görmek çok da zor değil. Hâlihazırda zaten araştırma görevlisi kadrolarından mahrum bırakılan bu alanlar zamanla unutulup gidecek, sadece İlahiyatlarda okutulan birer dersten ibaret olacaklardır.

Bu konuyu tartışmayı bırakıp esas soruya geçecek olursak; Yüksek din eğitiminde felsefe ve sosyal bilimler gerçekten de gerekli midir? Aslında bu soruyu "yüksek eğitimde felsefe ve sosyal bilimler gerekli midir? Sorusundan bağımsız bir şekilde el almamız mümkün değildir. Türkiye, yüksek eğitimin hemen her alanında bu tür bir gerekliliğin farkında olmadığından haliyle benzer bir bakış açısını yüksek din eğitimi için de sergilemektedir. Dolayısıyla aslında ilk tartışılması gereken bizatihi yüksek eğitimde felsefe ve sosyal bilimler olmalıdır. Sosyal bilimlerin sadece sözel bölümlerde olduğu ve olması gerektiği şeklindeki yargılarımızın ciddi bir temeli var mıdır? Mesela matematik ve eczacılık bölümlerinde felsefe, sosyoloji ve psikoloji derslerinin okutulması neden gereksizdir? Bu soruya kredi ve Bologna gibi sınırlandırmalar kapsamında kredi fazlalığı bahane edilerek cevaplar verilebilir. Ancak bu bölümlerden mezun olan birinin bu derslerin bakış açısından neden mahrum olması gerektiğini açıklamak o kadar da kolay olmasa gerek.

Bu noktaya kadar Mantık'tan söz etmemiş olmamızın elbette bir anlamı da vardır. Mantık, tabir yerindeyse Gazali'den torpilli olduğundan Gazali sonrasında bazı itirazlarla karşılaşsa da geleneksel eğitim sistemi içinde kendine sağlam bir yer edinmiştir. Geleneksel eğitimde okutulan mantığın yeterliği tartışılabilir olmakla birlikte günümüze kadar ciddi bir engelle karşılaşmamıştır. O nedenle yüksek din öğretiminde de mantık dersi herhangi bir itirazla karşılaşmadan müfredatta yerini almıştır. Ancak, Gazali mealen, "mantık bilmeyenin ilmine güven olmaz"[14] demesine rağmen mantık ilmine yeterli ilginin olduğunu söylemek son derece güçtür. 2 Kredilik varlığıyla öğrencilerin genellikle sevmediği, istemediği bir ders olarak okutulmuş, fakat mantık dersini okutacak öğretim üyesi yetiştirilmesi için ciddi bir çaba gösterilmemiştir. Bu da önemsenmesine rağmen öğretim üyesi yetişmemesi nedeniyle bir dersin nasıl garip ve etkisiz olabileceğinin örneği olarak görülebilir.

İslam düşünce geleneğinde mantığa yöneltilen eleştirilen başında onun Peygamber ve sahabe zamanında bulunmayan bir ilim olmasıydı. Yani sahabe ve onları izleyen selef Mantık ilmine ihtiyaç duymadan da gayet başarılı olmuş idiler. Öyleyse tamamen Yunan ve diğer yabancı milletlilerin kaynaklık ettiği Mantık vb. ilimlere ihtiyacımız olamazdı.[15]

[14] Gazali, *El Mustasfa*, Cilt 1, (trc. Yunus Apaydın), Rey yy. 1994, s.11.
[15] Faruk Sancar, "Bağnaz Bir Selefi mi Endişeli Bir Entelektüel Entelektüel mi?", *Dini Araştırmalar*, Ocak-Haziran 2015, Cilt : 18, Sayı : 46, ss. 97- 125, s. 115.

Ancak Gazali onlar gibi düşünmemiş, mantığın dini/islami ilimler için vazgeçilmez bir uğraş olduğunu açıkça ifade etmiştir.

Yüksek din öğretimi müfredatında sosyal bilimler içinde değerlendirilmesi gereken iki ders; sosyoloji ve psikoloji dersleridir. Bu dersler uzun zamandır din sosyolojisi ve din psikolojisi olarak okutulmaktadır. Felsefeye karşı gösterilen şiddetli karşıtlığa rağmen bu derslerin tamamen kaldırılması yönünde bir talep henüz yoktur. Ancak Mantık için söylediklerimizi bu iki ders için de tekrarlamakta sakınca yoktur. Derslerin kredileri 2 krediye düşürülmüş ve İlahiyat ve İslami İlimler müfredatı içinde yer verilmiştir. Fakat bu derslere yeterli özenin gösterildiğini söylemek mümkün değildir. Esasen bu derslere yönelik herhangi bir karşıtlığın bulunmadığı dönemde bile yeterli ilgiden yoksundular. Bu yoksunluk en başta yeterli öğretim üyesinin bulunmayışı ve yenilerinin yetişmesi noktasında ciddi bir çabanın gösterilmeyişidir. Yeni açılan İlahiyat ve İslami İlimler müfredatlarında TİB alanında öğretim üyesi ihtiyacının karşılanması için ciddi çabalar gösterilirken Din Sosyolojisi ve Din Psikolojisi için bu türden bir çaba gösterilmemiştir. YÖK tarafından uygulanması öngörülen anabilim dalı planlamasına bakıldığında bu derslerin aynen felsefe dersleri gibi gözden çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Zira birer bilim dalına dönüştürülen bu derslerin muhtemelen bir okutman veya diğer alanlardan bir öğretim üyesi tarafından okutulması yeterli görülecektir.

1949 yılında yeni bir İlahiyat Fakültesi açılması ile ilgili TBMM'de yapılan tartışmalarda daha önce açılıp kapatılan İlahiyat Fakültesinin bir nevi sosyoloji fakültesi olduğu itirafında bulunan ve bundan şikâyet eden eden Baltacıoğlu, yeni İlahiyat Fakültesinde İslami bilgilerin esas, sosyoloji bilgilerinin ise yardımcı olacağını söyler.[16] Yani İlahiyat Fakültesinde bu gün TİB olarak bilinen dersler esas olacak FDB olarak bilinen dersler ise yardımcı olacaktır. Bu anlayıştan beslenen bir yapılanmaya kimsenin itiraz etmeyeceği söylenebilir. Fakat esas derslerin önemli olması/sayılması her nedense, bir süre sonra yardımcı derslerin önemsiz olduğu noktasına götürmüştür. Kanaatimizce bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi esas derslerin yeteri kadar öğretilemeyişi, bu derslerden beklenen verimin alınamayışıdır. Bu noktada verimin arttırılmasına yönelik ciddi çabalar sergilemek yerine yardımcı dersler ve kredileri suçlu olarak gösterilmiştir. Oysa fazlalığından şikayet edilen FDB derslerinin oranı en fazla % 24.5 olarak görünmektedir. Alternatif olarak geliştirilen programda ise bu oran % 18.9 olarak yer almaktadır.[17] Bu kadar ufak bir oynamayla söz konusu verim eksikliğini gidermenin mümkün olacağını düşünmek çok gerçekçi görünmemektedir.

Oranları bir kenara bırakarak diyebiliriz ki, günümüz dünyasında yalnızca TİB ile yetinmek, sadece yüksek eğitimde değil orta eğitimde bile kabul edilebilir bir anlayış değildir. İslami bilimlerin öğrenimi kadar onların topluma taşınması ve uygulanması da son derece önemlidir. İslami bilimlerle meşgul olan bireylerin içinde yaşadıkları çağı, toplumu yeteri kadar ve doğru şekilde okuyup anlamaları kaçınılmazdır. Zira din, öyle ya da böyle bir insana ve bir topluma anlatılacaktır. Bu da bireye ve topluma ilişkin bilgilenmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Bu gerekliliğin ise ancak felsefe ve sosyal bilimler ile karşılanabileceği açıktır.

Günümüz dünyasında eğitimde eleştirel düşünmenin önemini vurgulamak için çok fazla söz söylemeye gerek yok. Paket programların hazırlandığı ve öğrenciye sunulduğu ve

[16] Tutanak Dergisi, age, s. 279.
[17] Cağfer Karadaş, "İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? Sorunlar ve Çözümleri*, Ensar Neşriyat, 2015, s. 224.

öğrenciden bu paketleri alıp sindirmesi, ezberlemesi istendiği bir modelde eleştirel düşünmeye yer olmadığı açıktır. Bankacı model olarak adlandırılan bu modelde öğretmenler yatırımcı öğrenciler ise yatırım nesneleridir. Öğrenciler doldurulması gereken kaplar/bidonlardır. Öğretmen kapları ne kadar doldurursa o kadar başarılı sayılır. Böylece öğrenciler bilgilerin koleksiyoncusu, arşivcisi haline gelirler.[18] Bu modelde adı anılan derslerin yer alması bile bir fark yaratmaz. Bu derslerin hakkının verilmesi gerekir.

Genelde sosyal bilimlerin ve özelde Sosyoloji ve Psikoloji'nin insanı ve toplumu anlama ve yorumlama noktasındaki önemi inkâr edilemez. Bu bilimler sayesinde nasıl bireylerle karşı karşıya olduğumuzu ve nasıl bir toplumda yaşadığımızı, diğer birey ve toplumlarla olan farklarımızı kavrarız. Bireyler ve toplumlar hakkında ezberci ve mutlakçı yargılarımızı gözden geçirme imkânını elde ederiz. Sadece dinsel bakışla yetinildiğinde günümüz insanını 1500 yıl öncesindeki insanlarla, her açıdan, aynı görme yanılgısına düşebiliriz. Bu yanılgı Kuran'ı bu günkü zihinlere anlatmak yerine, muhatapları alıp o güne götürmeye kalkışmakla sonuçlanabilir.[19]

Sosyoloji ve Psikoloji, insan unsurunu hesaba katmak gerektiğini bize hatırlatmaktadır. Kuralara sığmayan bir varlıkla karşı karşıya olduğumuz gerçeğini görmek ve kabullenmek durumundayız. Tekçi ve mutlakçı bakışların günümüz insanını götüreceği bir yer yok. Analitik ve kuşatıcı cevaplara ulaşmak için çoklu bakma ve çoklu düşünmek gerekiyor. Psikoloji birey kadar farklı açıklama biçimi ile karşı karşıya bırakıyor bizi. Sosyoloji sayesinde de bu sonsuz sayıdaki bireyleri toplum içinde görme şansını elde ediyoruz. Çünkü Sosyoloji, insan davranışına değil, toplumsal davranış kalıplarına odaklanmaktadır. Her iki bilim de normatif değil, zaten olamazlar da… Onları felsefeden ayıran da budur. İnsan ve toplum hakkında farklı görüşler, farklı ekoller var. Bu da insanı daha nesnel, daha analitik ve anlayıcı kılmak noktasında yardımcı olmaktadır. Farklı türden açıklamalar tekçi, mutlakçı bakışı gözden geçirme gereği sağladığı için duygudaşlık yapmayı, daha hoşgörülü olmayı kolaylaştırmaktadır.

Psikoloji sayesinde insanın ne kadar kırılgan bir varlık olduğunu öğreniriz. Bir ailede doğan, bir toplumda ve bir devletin içinde büyüyen bir bireyi, doğumundan ölümüne kadar çeşitli açılardan önümüze serer. Gelişim basamaklarını, duyguları, zekâyı, kişiliği ve buna bağlı diğer konuları ele alarak insanı anlamamıza yardımcı olur. Tüm bu süreç boyunca etki altında kalan ve öğrenen insanın hata yapma olasılığının en az diğer insanlar kadar olduğunu görürüz. Bu sayede ötekini, farklı olanı, farklı düşüneni daha normal, daha hoşgörülü bir şekilde değerlendirme olanağı sağlarız. Bazı Sosyal Psikoloji deneyleri insanoğlunun öğrenme ve inanç geliştirme noktasında hayvandan geri kalmayan şartlanmalara maruz kaldığını, belli şartlar altında nasıl beklenmedik davranışlar sergilediğini açıkça göstermektedir. Bu deneylere örnek vermek gerekirse; Sherif'in "Grup Normunun Oluşması" deneyi, Asch'in " Uyma" deneyi, Milgram'ın "itaat" deneyi, Zimbardo'nun "Stanford Hapishane" Deneyi sayılabilir.[20] Bu deneyler normal şartlar altında ve tek başına kalınca daha insancıl olan ve daha az yanlış yapan bireylerin grup içinde veya bazı etkiler altında nasıl acımasızlaştığını ve hatalar yaptığını göstermektedir. Herkesin bir toplum içinde yaşadığı gerçeğiyle yüzleşmemizi ve bizim de en az diğerleri kadar hata yapabileceğimizi yüzümüze vurmaktadır. Kısacası Sosyoloji ve Psikoloji bize ayna tutmakta başkaları üzerinden kendimizi de tanımayı sağlamaktadır.

[18] Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, Ayrıntı yy. 1991, s. 51 vd.
[19] Fatma Asiye Şenat, "İlahiyat Öğretimi: Yereli Tanımadan Evrensele Ulaşma Çabasına Devam mı?", *Küreselleşme Sürecinde Din Eğitimi Bildiri Kitabı*, 2013, s. 416.
[20] Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim yy. 2014, s. 69-78.

Felsefeye gelince; yukarıda söz edilen müfredat tartışmalarında kendisinden en çok söz edilen ders felsefe dersleri olmuştur. Bu bağlamda özellikle felsefe tarihi dersi eleştirilerin odağında yer almıştır. İslam Felsefesi, Din Felsefesi derslerine, kredileri düşürülmekle beraber, yer verilmekte ancak Felsefe Tarihi dersine çok da gerek olmadığı iddia edilmektedir. Felsefe Tarihi ile birlikte kaldırılan bir diğer ders de İslam Ahlak Felsefesi dersi olmuştur. Bir paradoks gibi görünmekle beraber Felsefe Tarihi dersinin neden gerekli olduğunu anlamak için Felsefe Tarihi dersi okumak gerekebilir. Felsefe Tarihi görmeyen öğrenciye İslam Felsefesi'nin nasıl anlatılacağı bir muamma olarak durmaktadır. Zira bu konulara aşina olan herkes İslam Felsefesi'nin bir ölçüde Yunan Felsefesinin devamı olduğunu teslim edecektir.[21] Müslüman Filozofların Yunanlılar başta olmak üzere diğer kültürlerden aldığı öğeleri bilmeksizin bir İslam Felsefesi ancak ve ancak Bankacı modele uygun bir şekilde işlenebilir. Yani hazırlanan paket program öğrenciye sunulur, öğrenci tarafından ezberlenir ve işlem biter. Ardından Din Felsefesi dersine geçildiğinde de benzer bir durum tekrarlanır. Din Felsefesinin uzun, karmaşık ve zorlu konularını bir Felsefe Tarihi okumadan anlamak mümkün değildir. Konuların hemen hepsi bir şekilde Antik ve Çağdaş Felsefeyle ilgilidir. Her bir tartışma, önce tarafları ve delillerini tanıtmakla işe başlamakta ve muhatabın bu kişileri önceden bir miktar bildiği varsayılmaktadır. Aksi halde mevcut Din Felsefesi kitaplarını hacim olarak, iki katına çıkarmak gerekecektir.

Felsefe, adına yaraşır bir şekilde insanı haddini bilmeye çağıran bir uğraştır. Malum olduğu üzere felsefe kelimesi ilk defa Pisagor tarafından, Tales için kullanılan Sofos(bilge kişi ya da her şeyi bilen kişi) ünvanının yerine tercih edilmiştir. Bu tercihin nedeni, insanın sınırlı bir varlık olması nedeniyle asla Sofos olamayacağı, olsa olsa, Sofia'yı arayabileceği gerçeğidir. Bu nedenle felsefe, hikmet değil, hikmeti arayış ve hikmet sevgisidir. Felsefe tarihi boyunca çeşitli konularda ileri sürülmüş görüşler, iddialar, akıl yürütmeler ve bunlara yöneltilmiş karşı iddialar görüldüğünde işin zannedildiği kadar kolay olmadığı kolayca fark edilir. Felsefenin kafa karıştırıcı bulunmasının nedeni belki de budur. Zira felsefe sahip olduğunuz inançları gözden geçirme gereğiyle karşı karşıya bırakır. Bu gereklilik inançlardan mutlaka vazgeçmek anlamına gelmez. Ancak inançları formüle ederken yapılan hataları görmeyi ve onları yeniden formüle etmek ve güncellemek gerektiği anlamına gelir. Bu ise zor bir görevdir. Bunun yerine, inandıklarının sağlam olduğuna, geçmiştekilerin bu işi kusursuz bir şekilde yaptığına inanmak daha kolay görünür.

Öte yandan felsefe, hesaplaşmak zorunda olduğumuz Batı medeniyetini tanımak için de kaçınılmazdır. İslam Dünyasının hâlihazırda içinde bulunduğu durumdan kimsenin memnun olduğu söylenemez. Bütün Müslümanların bu işin nedeni olarak bir ölçüde Batı medeniyetini gördüğünü söylemeye gerek yok. Bir hesaplaşma kaçınılmazdır. Ancak bu hesaplaşmanın, muhatap tanınmaksızın yapılabileceğini söylemek mümkün değildir.[22] Belki İlahiyat Fakültelerinin bu hesaplaşmada yeri olmadığı söylenebilir. Ancak hiçbir Müslümanın buna inanmak istemeyeceği kolaylıkla söylenebilir. Öyleyse bu kaçınılmaz hesaplaşmada Batı medeniyetinin arkasında duran devasa felsefi-kültürel-sosyolojik ve psikolojik temelleri görmek durumundayız. Bunları doğru şekilde görmek, analiz etmek ve buna göre hesaplaşmak zorunda olduğumuz açıktır.

[21] Hilmi Ziya Ülken, *İslam Felsefesi*, 3. Baskı, Ülken yy. 1976, s. 1-17; Hüsameddin Erdem, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, HÜ-ER yy. 2000, s. 47 vd.

[22] Tahsin Görgün, "İlahiyatın Akademik Yapılanması, Bölümleri ve Anabilim Dalları Nasıl Olmalıdır?" *Bu Günün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır?-Sorunlar ve Çözüm Önerileri-*, Ensar Neşriyat, 2015, s. 158.

Felsefe ve Sosyal Bilimlerin lisans müfredatı içinde yer alması, mezuniyet sonrasında bu alanda çalışmak ve uzmanlaşmak isteyen kişiler için de bir basamak olacaktır. Mezun oluncaya kadar bu derslerle karşılaşmayan veya bu dersleri hak ettiği şekilde almayan kişilerin mezuniyetten sonra bu alanlarda neden çalışmak isteyeceği çok açık değildir. Bu alanların sadece bu alanlarda çalışmak isteyenler için gerekli olduğunu söylemek ise mümkün değildir. TİB alanında Yüksek Lisans ve Doktora yapan bir araştırmacının bu alanlardan bihaber kalması düşünülemez. Bu eksiği gidermenin yollarından bir tanesi de aynı fakülte çatısı altında bu alanlarda uzmanlaşmış kişilerin bulunmasıdır. Bu da bu alanların birer Anabilim Dalı olarak korunması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Kuşkusuz ortalama 16-20 kredilik bir Felsefe ve Sosyal Bilimler ile yukarıda söz edilen amaçların tümünün gerçekleşeceği söylenemez. Ancak tekrar etmek gerekirse, bu derslerin lisans düzeyinde görülmesi, lisansüstü düzeydeki ilgiyi çekmek için de gereklidir.

Bu noktada bir diğer duruma değinmekte yarar var. İlahiyat Fakültesi mezunlarının pek çok farklı kurumda istihdam edilmesi ve fakat tek bir programın uygulandığı gerçeği ile de yüzleşmek gerekmektedir. Bu konuda pek çok çözüm önerisi mevcut. Bunlardan bir kısmı hazırlık hariç ilk iki senenin ortak, son iki senenin ise bu farklı alanlara göre çeşitlendirilmesi gerektiğidir. Bir diğer öneri ise İlahiyat çatısı altında farklı diploma veren bölümlerin açılması ve müfredatın buna göre çeşitlendirilmesidir. Ancak ikinci seçenek çok gerçekçi görünmüyor. Çünkü birbirine çok yakın görünecek olan bu bölümlerin mezunlarının öyle ya da böyle çeşitli sertifikalar alarak diğer bölümlere geçiş yapmasının önü er-geç açılacaktır. Aslında bu işi içinden çıkılmaz hale getiren durumlardan birisi İlahiyat Fakültesi öğrencisinin mecbur kalmadıkça öğretmenlik dışındaki istihdam olanaklarını değerlendirmemesidir. Bu da başta Diyanet olmak üzere diğer kurumların ihtiyaçlarının geride kalmasına neden olmaktadır.[23]

Çözüm hangi yönde olursa olsun, Felsefe ve Sosyal Bilimler vazgeçilebilir değildir. İster mevcut haliyle devam etsin, isterse farklı diploma veren bölümler açılsın, mezun olan öğrencilerin çağı okuyabilmesi, kendisini, toplumunu tanıyabilmesi için Felsefe ve Sosyal Bilimler ile tanışması şarttır. Öğrencinin eleştirel düşünebilmesi için bu, elzemdir. Zira mezunlar bu günün insanına ve bu günün toplumuna hitap edecek, bu günün problemleri ile karşılaşacak ve yeri geldiğinde edindikleri bilgileri, gerektiği ölçüde güncelleme gereği duyacaklardır.

En nihayetinde bu derslerin gerekliliğini kabul etmekle birlikte bunların birer anabilim dalı veya bilim dalı olarak İlahiyat çatısı altında yer almasının gerekli olmadığı söylenebilir. Öğrenciler bu dersleri diğer fakültelerden, mesela felsefe, sosyoloji ve psikoloji bölümlerinden alacaktır.[24] Ancak bu çözüm gerçekçi olmaktan uzaktır. Mevcut durumda zaten yeteri kadar ilgi görmeyen bu dersleri başka bir fakülteden almaya kalkışmak bu derse yönelik ilgiyi tamamen azaltacaktır. Ayrıca bu derslerin diğer bölümler tarafından İlahiyatçının ihtiyacına göre verilip verilmeyeceği de son derece belirsizdir. Malum olduğu üzere İlahiyat Fakültelerinde Din Psikolojisi ve Din Sosyolojisi dersleri verilmektedir. Dolayısıyla müfredatın bu çatı altında yer alan ve alanın uzmanı olan öğretim üyelerince hazırlanması kaçınılmazdır. Bir diğer mesele ise şudur: Öğrenci bu derslerle, bir giriş dersi olmaksızın, doğrudan karşılaşmaktadır. Dolayısıyla bu derslere ek olarak birer giriş dersinin de olması gereklidir. Bu derslere

[23] Bu konudaki tartışmaları detaylı bir şekilde görmek için bkz. *Bu Günün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır-Sorunlar ve Çözümleri*, Sempozyum, Ensar Neşriyat, 2015.
[24] Tahsin Görgün, age, s. 163.

giren öğretim üyelerinin, müfredatın bir kısmını giriş dersine ayırdığı da bilinmektedir. Bu ise dersten alınması beklenen verimi düşürmektedir.

Yakın bir zamanda yaşadığımız, başarısız bir darbe teşebbüsü sonrasında kamuoyunda sıkça sorulan bir soru ile karşı karşıya kaldık: insanlar nasıl olup da bu kadar saçma şeylere inanabiliyordu? Bu soruya hangi cevabı verirsek verelim meselenin din eğitimi ile ilgili olduğunu görmek zor değil. Zira bu teşebbüs içinde yer alan ve bu teşebbüse destek veren kitlenin hemen hepsinin din ve dindarlık üzerinden ikna edildiği veya kandırıldığı açıktır. Bu da din eğitim ve öğretimini gözden geçirme gereği ile karşı karşıya olduğumuzu bize hatırlatmaktadır. Bu insanların nasıl olup da bu şekilde inandığı konusu ise doğrudan sosyoloji ve psikolojinin alanına girmektedir. Bu tür analizleri yapmak için Sosyoloji ve Psikoloji bölümlerini beklemek zorunda olmak nasıl açıklanabilir?

Bu satırların yazarı Türkiye'deki din eğitiminde en önemli eksikliğin bilimden ve bilimsellikten uzak durmak olduğunu iddia etmektedir. Bunu derken orta öğretimde görülen Matematik, Fen gibi dersleri gözden kaçırdığım düşünülebilir. Ancak bu derslerin büyük ölçüde Bankacı modele uygun verilmesi bu derslerden alınacak verimi oldukça düşürmektedir. Zira tek başına bilim dersleri görmek ile bilimsel zihniyet elde edilemez. Darbe teşebbüsü içinde yer alan bilim adamlarının, pozitif, teknik ve sağlık bilimlerinde yer alan akademisyenlerin sayısı bile bu gerçeği değiştirmez. Çünkü bu insanlar bilimi sadece ezberlemişlerdir. Burada gerçekten de Sosyal Bilimlerin eksikliğini görmek durumundayız. İnsanların bu kadar kör, bu kadar mutlakçı olmasını, gözünü kırpmadan masum inşaların üstüne kurşun yağdırmasını izah etmek o kadar da kolay olmasa gerek. Bunu engellemek için hem ortaöğretimde hem de yükseköğretimde eleştirel düşünmeyi sağlayacak tedbirler alınmalı ve müfredat bu gözle gözden geçilmelidir. İnsanların neye inanıp neye inanılmayacağını kendilerinin bulabileceği bir yöntemi bulmak zorundayız. Bunu sağlamanın yolarından birisi kişinin sahte akıl yürütmeler ile doğru akıl yürütmeleri birbirinden ayıracak analitik bir bakışa kavuşmasıdır. Mantık ile birlikte Felsefe ve Sosyal Bilimler bu hedeflere ulaşmak açısından kaçınılmaz araçlar olarak önümüzde durmaktadır.

Sonuç olarak, İlahiyat Fakülteleri hangi amaçla açılmış olursa olsun, üniversitenin bir parçasıdır ve akademik bir birimdir. Burada yapılan işin üniversiteye yaraşır şekilde olması gerekmektedir. Öğrenciye belli bir müfredatı, ezberlesin ve gidip anlatsın diye dayatan ve onu, çağı ve mevcut durumu okumaktan alıkoyan anlayış terkedilmelidir. İlahiyat Fakültesi öğrencisinin İslami Bilimler kadar, yardımcı mahiyette FDB ye de ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç ise İlahiyat çatısı altında karşılanmalıdır.

Kaynakça

Aktay, Yasin, (2013), "Özgür Üniversitede, Bağımlı İlahiyat mı?", *Yeni Şafak*, (09 Eylül 2013).

Doğan, Recai, (2015) "İlahiyat Fakültelerinin Eğitim Anlayışı Nasıl Olmalıdır?", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? Sorunlar ve Çözümleri*, İstanbul.

Erdem, Hüsameddin, (2000), *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, HÜ-ER yy, Konya.

Freire, Paulo, (1991), *Ezilenlerin Pedagojisi*, İstanbul.

Gazali, (1994), El-Mustasfa, Cilt 1, (trc. Yunus Apaydın), Rey yy. İstanbul.

Görgün, Tahsin, (2015), "İlahiyatın Akademik Yapılanması, Bölümleri ve Anabilim Dalları Nasıl Olmalıdır?" *Bu Günün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır?-Sorunlar ve Çözüm Önerileri,* Ensar neşriyat, İstanbul.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, (2014), *Sosyal Psikolojiye Giriş,* Evrim yy. İstanbul.
Karadaş, Cağfer, "İlahiyat Lisans Programının Değerlendirilmesi", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? Sorunlar ve Çözümleri*, İstanbul.
Koştaş, Münir, (1990) "Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi", *AÜİFD* (Cilt:31).
Köse, Yakup, (2015), "İlahiyat fakültelerini kim denetleyecek?" http://www.star.com.tr/yazar/ilahiyat-fakultelerini-kim-denetleyecek-yazi-1137592/
Kutlu, Sönmez, (2015), "Müzakere Konuşmaları", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? Sorunlar ve Çözümleri*, İstanbul.
Öztürk, Mustafa, (2015), "İlahiyatın adı ve amaçları ne olmalıdır?", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? Sorunlar ve Çözümleri,* İstanbul.
Sancar, Faruk, (2015), "Bağnaz Bir Selefi mi Endişeli Bir Entelektüel Entelektüel mi?", *Dini Araştırmalar*, Ocak-Haziran 2015, Cilt : 18, Sayı : 46, ss. 97- 125.
Şenat, Fatma Asiye, (2013), "İlahiyat Öğretimi: Yereli Tanımadan Evrensele Ulaşma Çabasına Devam mı?", *Küreselleşme Sürecinde Din Eğitimi Bildiri Kitabı.*
TBMM tutanak dergisi, dönem 8, cilt 20.
Ülken, Hilmi Ziya, (1976), *İslam Felsefesi*, 3. Baskı, Ülken yy. İstanbul.

"When you know how to die, you know how to live."

(p. 82)

THE IMPORTANCE OF EMBRACING DEATH TO EMBRACE LIFE IN *TUESDAYS WITH MORRIE* BY MITCH ALBOM

Doç. Dr. Bülent C. TANRITANIR

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

Nilüfer KARDAŞ

Abstract

Written by Mitch Albom, *Tuesdays with Morrie* is one of the guiding and touching philosophical novel that bridges between life and death. The primary aim of this essay is to analyse Albom's novel in relation to the theme of the importance of embracing death to embrace life from the perspective of Albom's college professor Morrie Schwartz. Morrie suffers from ALS disease and has one foot in the grave, yet he decides to teach how to welcome death as a final thesis. In the novel, Albom paints the portrait of a teacher and student relationship beyond the conventional. The novel submits a true story of a man who makes his death an inspiration. This essay accentuates the art of welcoming death within philosophy of living. This essay represents an epitome of appreciating life until it passes. Laying weight on the death and life concepts, this essay procures the essential information about the author, includes a brief summary of the novel and several reviews.

Keywords: Mitch Albom, Life, Death, Morrie Schwartz, Tuesday, Insight

ALBOM'UN *MORRİE İLE HER SALI* ESERİNDE HAYATA SARILMAK İÇİN ÖLÜMÜ KABULLENMENİN ÖNEMİ

Özet

Mitch Albom tarafından kaleme alınan *Morrie ile Her Salı* ölüm ve yaşam arasında köprü kuran, yol gösterici ve dokunaklı felsefi romanlardan biridir. Bu makalenin temel amacı Albom'un eserini hayata sarılmak için ölümü kabullenmenin önemi teması doğrultusunda Albom'un universite profesörü olan Morrie Schwartz'ın perpektifinden analiz etmektir. Morrie, Als hastalığından cefa çeker ve ölüme yakındır. Buna rağmen, ölümün nasıl karşılanacağını son bir tez olarak öğretmeye karar verir. Albom eserinde alışılagelmişin ötesinde bir öğretmen ve öğrenci potresi çiziyor. Eser, ölümünü bir esin kaynağına dönüştüren bir adamın gerçek hikâyesini sunuyor. Bu makale yaşam felsefesi içinde ölümü karşılama sanatını vurguluyor. Bu makale ömür bitmeden yaşamın kıymetini bilmenin bir misalini sunuyor. Ölüm ve yaşam kavramları üzerinde duran bu makale yazar hakkında gerekli bilgileri sağlayıp, eserin kısa bir özetini ve birkaç eleştiriyi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mitch Albom, Yaşam, Ölüm, Morrie Schwartz, Salı, İçgörü

Introduction

A philosophical novel and a memoir by American author Mitch Albom, *Tuesdays with Moorie* is an absolutely delightful book about the meaning of life through death. Published in 1977, the book has sailed to the top of the New York Times Best Sellers List and increased the author 's reputation.

Mitch Albom is a world-renowned and best-selling writer, journalist, musician, playwright, screenwriter, radio and television broadcaster. His works have entirely sold over 28 million copies worldwide and have been published in forty-two languages around the world. Morever, his works have been made into Emmy Award-winning and critically extolled television movies.

Albom was born into a middleclass family in Passaic, New Jersey, on May 23, 1958. He was primarily engaged in the arts, and he wanted to be a cartoonist; however, he devoted himself to music. He taught himself how to play piano and performed in various bands throughout his adolescence. He attended Brandeis University where he was mentored by the man, Morrie Schwartz, who would later exorbitantly change his life. He earned a bachelor's degree in sociology yet stayed true to his dream of a life in music. After graduation, he pursued his dream and worked for several years as a performer both in Europe and America. Later, he discovered another passion, journalism, after volunteering for a a local newspaper in Queens. He returned for his masters in journalism and business at Columbia University and he paid his education costs partially through working as a piano player. In 1985, he moved to Detroit and he came to be a nationally renowned sports journalist at the Detroit Free Press and one of the acknowledged media figure. From here, his strokes and real life attainments picture those he narrates in his book.

Mitch was granted several awards from the Sports Editors of America (APSE) and remained to be a regular on TV shows. In other respects, he harvested his love for music by writting songs with Warren Zevon. The most momentous year for Mitch was 1995, he married with Janine Sabino and also re-encountered with his previous college professor Morrie Schwartz, who was passing away from Lou Gehrig's disease, also known as ALS. His visitations with his former professor would lead to the book Tuesdays with Morrie, which pulled Mitch away from sports and started to rise his career as an universally renowned writer. Mitch has written several other bestsellers, including *Have Little Faith, The Five People You Meet in Heaven, One More Day*. Mitch has imparted the lessons he learned from Morrie.

Tuesdays With Morrie

Tuesdays with Morrie is a true heart-rending story about Mitch Albom and his beloved college professor Morrie Schwartz. Albom and Svchwartz form ties during the years at Brandeis University. This affinity outstrips the conventional student and teacher connection. Getting a degree, Albom pledges to remain in communication with his professor and takes his way to New York City with the purpose of giving a whirl as a

professional musician. He uses up a few thwarting years working varied jobs and contemplating what wrong turn he has taken. He quits communicating with his college friends and posolutely with Schwartz, as well. Upon his perished musical dreams, Mitch feels like a underdog for the first time in his life. Meanwhile, Albom loses his cherished uncle at the age of forty- four due to cancer disease and consequently this unhinges and alarms him into action. He makes a comeback to school and gains graduate degrees in journalism and business administration from Columbia University. Albom welcomes an occupation as a sports writer and breaks the ice by working stretching and strenuous hours. He doesn't want to set his sights on a communal occupation like his uncle did. Hence, he leaps around the country working for distinctive magazines and newspapers till he nails down at The Detroit Free Press. His career starts to grow as well as his income and material posessions. One evening when he flips channels on the television, the name Morrie Schwartz calls his attention. Albom sets his eyes on the interview his long-forgotten beloved professor has been sujected. He watches the interview in shock since he learns his professor is dying of ALS.

Schwartz claims that he decides to teach his students one final class about how to die as he is not going to be afraid of dying. After watching the interview, Albom visits Schwartz and gives another promise to stay in touch. After a few weeks, Albom loses his job due to the strike his newspaper on. Left with too much time, Albom travels to visit his professor every tuesday until Schwartz passes away. In the meantime of each meeting they discuss everything from family to forgiveness, regrets and death to money and marriage; the objective of their meetings is necessarily to deliberate Morrie Schwartz's views on the meaning of life. Mitch becomes captivated by the philosophy of Morrie and proceeds to record their talk with permission of Morrie in order to share this journey with the world. During the course of the book Mitch Albom puts Morrie's insights and philosophies to the very pinnacle and makes the reader to ponder about their own life in every aspect just the way he does.

The Importance of Embracing Death to Embrace Life in *Tuesdays with Morrie*

For humankind death is the only truth and natural consequence of existence. However, the agony raised by the shape and thought of death has made death horrible. Thus the fear of death is inevitable. Perhaps it's because of not being perceieved as death is a transition to an unknown ambience or it is just because being poorly trained and informed about it. That is the reason why *Tuesdays with Morrie* is of profit to those with an unexpected interest in acquiring more information about dying, the use of this non-fiction literary work in juxtaposition with a precise death and dying class project offers the opportunity to withstand contemporary issues of death (Corr et al. 1992) with a figure that provides a sense of intimacy and contentment (Wolf, 1987). Using such a tool in particular is helpful for those who haven't experienced the death of a relative first-hand yet and are lacking an intimate foundation for further exploration of the dying process (Mahon, Goldberg, & Washington, 1999).

It is so apodictical that death plays significiant role in the novel. Death is regarded unacceptable and unsatisfactory for the most part. American Philosopher Thomas Nagel asserts the reason why death is widely considered as undesirable, esentially because it deprives us of live and terminates the joys and valuable pleasures that life offers. Accordingly, the novel underlines the meaning of life can be discovered by the way of pondering and accepting to face the death. When we ignore death it will leave us with a false sense of life permanency and probably stir us to lose ourselves in the hundrum of our daily lives just the way Mitch Albom does. When Albom's uncle dies, Albom pours himself into work and goes after wealth. In a way he tries to evade from death and real living. After re-encountering with Morrie on Tuesdays he comprehends that one cannot embrace life without accepting the inevitability of death.

Knowing well that he is dying, Morrie learns to embrace his death in the process of which he reaches at philosophical fathoming and life's lessons. Morrie doesn't want to keep students in the dark about his condition, he also does not want them to suffer a drawback and yet if they want to risk they would do it with full consciousness.

> He would not wither. He would not be ashamed of dying. Instead, he would make death his final project, the center point of his days. Since everyone was going to die, he could be of great value, right? He could be research. A human textbook. *Study me in my slow and patient demise. Watch what happens to me. Learn with me.* Morrie would walk that final bridge between life and death, and narrate the trip. (Albom 10)

Accepting his condition and refusing self-pity, Morrie finds happiness in his work and being useful to people. He doesn't feel dispirited even though he can walk no more. He puts his thoughts and philosophical language down on paper about living with death's shadow. "Accept what you are able to do and what you are not able to do; 'Accept the past as past, without denying it or discarding it';' Learn to forgive yourself and to forgive others'; 'Don't assume that it's too late to get involved" (Albom 18). He maintains writing more of these aphorisms to share with his friends.

In Morrie's philosophy life is all about appreciating and lending meaning to one's life. That life in the absence of death will be pointless is not just a philosophical idea for Morrie. Leon Kass is also of the same mind. He jots down that it is the necesary spur for many people to give chase of something valuable as it is known fact that we only live once and death is a one-way ticket (Kass 21).

While giving the opening conversation, Morrie seems roughly in fine feather and talks frankly about his illness and the significance of going along with it. He suggests to bare our heart and stand firm even in the presence of a disease and learn to live with it converting tenderhearted, and congenial to oneself and others. Furthermore, Morrie narrates a story about a little wave in order to epitomise how he feels about his forthcoming death.

> Having a grand old time, a little wave moves up and down in the ocean. He's cherishing the wind and the fresh air— until he catches sight the other waves in front of him, crashing against the shore. 'My God, this is terrible,' the wave says. 'Look what's going to happen to me!' Then along comes

> another wave. It sees the first wave, looking grim, and it says to him, 'Why do you look so sad?' The first wave says, 'You don't understand! We're all going to crash! All of us waves are going to be nothing! Isn't it terrible?' The second wave says, 'No, you don't understand. You're not a wave, you're part of the ocean." (Albom 179-80)

The story is impeccably indicates that considering death as a part of the life is highly fundamental. Because it is the presence of death that makes life meaningful and one can only make an end of death by embracing it as a part of the ocean not just a mere wave.

Morrie manifests perduring a pointed life versus an elongated blank life against the foregone conclusion. He states that many people lead a meaningless and pointless life due to pursuing the wrong things. He underlines the way to gain point into our lives is devoting ourselves to love the community around us and touching the souls. "As long as we can love each other, and remember the feeling of love we had, we can die without ever really going away. All the love you created is still there. All the memories are still there. You live on—in the hearts of everyone you have touched and nurtured while you were here" (Albom 174).

Morrie also underlines the weight of love when he answers Albom's question about if Morrie grows apprehensive about falling into oblivion after death. He states that he will be rememered by his nearest and dearest as he leaves a long lasting love. "I don't think I will be. I"ve got so many people who have been involved with me in close, intimate ways. And love is how you stay alive, even after you are gone" (Albom 133).

Morrie makes clear that life will have no meaning if one loses the capasity of loving and interacting with others. He is aware of the fact that feeling the loss of a loved one won't be come down even after the person's death since strong bonds last forever. Hence he points, "Death ends a life, not a relationship" (Albom 174).

Conclusion

Tuesday with Morrie profoundly conveys how Albom lights upon what is valuable and meaningful in life beyond his financial and professional success through Morrie's death. The main point of the novel is raising awareness to the meaning of life by welcoming death as Morrie emphasizes "Once you learn how to die, you learn how to live" (Albom 82). Within the wisdom of Morrie, Albom informs us that the presence of death makes life meaningful. Also, death discloses that life is ephemeral and fragile which may actuate us to be grateful, to praise and take pleasure in the lives we lead. As Karl Popper denoted, it is "the ever-present danger of losing it [i.e. life] which helps to bring home to us the value of life" (Popper 173-187).

Mitch Albom learns a great deal of lessons during the last months of Moorie's life. Moorie speaks of experiences and Mitch listens carefully to all that his old professor utters. The Tuesdays seasons changes Mitch's life. In his artice, Alain De Botton states that Morrie's advice to Albom boils down to recommendations that he should work less, think more about his wife, give himself to others and remember he has to die.

It is evident that sometimes it takes the wisdom of a dying man to prompt us grasping health and human relations take precedence over than all the modern avails, pressures, morals and trifles invaded in our lives. This is just the main point that Morrie targets at us teaching Mitch how to get the grips with real trivialities of life that haunted him.

Briefly, *Tuesdays with Morrie* is a reminder to perceive and appreciate the simple things in life in the sight of a great teacher, Morrie. It's a reminder that when you die, the whole possesions you have compiled will disappear apart from the love you hold, affection you give and the way that you have inspired or touched other souls.

References

Albom, M. (1997), *Tuesdays with Morrie*: an old man, a young man, and life's greatest lesson. NewYork: Broadway Books.

"About | Mitch Albom." *Mitch Albom*. Web. 20 May 2016.

Botton, Allain De. "Continuing Ed." *The New York Times*. 23 Nov. 1997. Web. 21 May 2016.

Corr, A. Charles, et al. *(1992),* International Work Group on Death, Dying and Bereavement: A statement of assumptions and principles conceming education about death, dying and bereavement. *Death Studies, 16,* 59-65.

Kass, Leon. "L'Chaim and its Limits: Why Not Immortality?" First Things, 2001.

Mahon, M. M., Goldberg, R. L., & Washington, S. K. (1999). Discussing death in the classroom: Beliefs and experiences of educations and education students. *Omega.* 59(2), 99-121.

Nagel, Thomas. (1979), Mortal Questions. Cambridge: Cambridge UP. Print.

Popper, Karl. (1992), "How I See Philosophy," in In Search of a Better World, trans. Laura J. Bennett. London: Routledge. Print.

Wolf, Mary Alice. (1987), 'Human development, gerontology and self-development through the writings of May Sarton'. Educational Gerontology, 13, 289–95.

THE GIST OF STORYTELLING IN SHERMAN ALEXIE'S RESERVATION BLUES AND THE LONE RANGER AND TONTO FİSTFİGHT İN HEAVEN

Doç. Dr. Bülent C. TANRITANIR

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

Nilüfer KARDAŞ

Abstract

It is inarguable that Sherman Alexie is one of the universally acknowledged and avowed Native American authors today. Storytelling tradition is profoundly established in Native culture. Alexie presents a typical storyteller in his both works through one of the main characters, Thomas Builds-the-Fire. Thomas keeps the art of traditional storytelling even he encounters many problems on reservation. With this character, Alexie shows the spirit of storytelling to clarify identities of Native Americans and portrays the possibility that Native Americans don't have to lose any cultural integrity. He begins his revision of the Native American identity with revisions of the Native American story, making the focus resistance and the Native American point of view. The main goal of this essay is to assay Sherman Alexie's short story compilation *The Lone Ranger and Tonto Fistfight in Heaven* and his novel *Reservation Blues* in respect to the theme of the gist of storytelling.

Keywords: Storytelling, Identity, Sherman Alexie, Thomas Builds-the- Fire

SHERMAN ALEXİE'NİN KIZILDERİLİYE YER YOK VE MASKELİ SÜVARİ VE TONTO CENNETTE YUMRUKLAŞIR ESERLERİNDE HİKAYE ANLATMANIN GÜCÜ

Özet

Sherman Alexie tartışmasız günümüzün oldukça bilinen ve beğenilen Kızılderili yazarlarıdan biridir. Hikaye anlatma geleneği Kızılderili kültürüne ciddi olarak yerleşmiştir. Alexie her iki eserinde ana karakterlerinden biri olan Thomas Builds- The-Fire üzerinden tipik bir hikaye anlatıcısı sunar. Thomas rezervasyonda bir çok sorunla karşılaşmasına rağmen geleneksel hikaye anlatma sanatını sürdürür. Bu karakter ile, Alexie Kızılderililerin kimliklerini açıklamada hikaye anlatmanın ruhunu gösterir ve Kızılderililerin herhangi bir kültürel bütünlüğünü kaybetmek zorunda olmadıklarının olasılığını tasvir eder. Kızılderili bakış açısına ve direncine odaklarak, Alexie Kızılderili kimliğine dair revizyonuna Kızılderili hikayelerinin revizyonu ile başlar. Bu makalenin amacı Alexie'nin kısa hikaye koleksiyonu olan *Maskeli Süvari* ve *Tonto Cennette Yumruklaşır'da ve Kızılderili'ye Yer Yok* romanında hikaye anlatma gücü teması doğrultusunda analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Hikaye anlatma, Kimlik, Sherman Alexie, Thomas Builds- The-Fire

Sherman Alexie can be regarded as one of the most outstanding contemporary Native American writers today. His works have caught plauditory comments both from

the critics and the Native Americans as well as non-Native readers and audiences. Being ranked among bestsellers with prize-winning books is an obvious proof of the fact.

Alexie is a multi-talented artist, who has produced poetry, fiction, screenplays and lyrics for Jim Boyd and Vaughn EagleBear (Lundquist, 2004). In his works, Alexie mainly tackles the themes of identity, stereotypes, the influence of popular culture, the oral native American tradition and the significance of humor (Wahpeconiah, 2012). Being born and maturing on the Spokane Indian Reservation, Alexie arranges the reservation as the setting for most of his works, and mirrors the life of the Native Americans blatantly.

Storytelling is indubitably significiant for Native Americans and it has been a part of their life from of old. To understand Native America Literature it is necessary to know history, mythology and unique beliefs of this culture. Transferring a knowledge, a message or a lesson plays a major role in storytelling. At this juncture, storytellers act either like a scientist or a historian and thus each story has a historic and an important required message. For Native Americans a storyteller is considered to have an innate talent. Henceforth, a storyteller is commonly the one among great numbers of listeners to whom the whole tribe is devoted. Besides, storytelling is not merely of the esence for Native Americans' antecedants, it also has a place in works of contemporary Native American authors trying to renew. Sherman Alexie is conspicuously one of them. He sticks to tradition of storytelling in his both works, *Reservation Blues* and *The Lone Ranger and Tonto Fistfights in Heaven*, most notably through voices of historical characters.

From this point forth Kathleen L. Carroll (2005) alleges that storytelling is a way through which the Native Americans assemble under the same roof. Thus, Alexie denominates the ipseities and integrities of the Native Americans by means of storytelling. She claims that Alexie draws the figure of the contemporary model with a brilliant plot which gives prominence to the spirit and fidelity of the pre-archaic past, confirming the Native Americans' need for society, their ethereal inheritance , and their strength to live… (77).

She also argues that through storytelling the Native Americans enunciate the truth. And for that reason alone, the officials repress it. In a way, storytelling emerges as an entree through which the Native Americans regenerate their cultural identity and therefore all downthrodden people win the battles against repressive whites. She puts down, "This episode illustrates, as Gordon Slethaug notes, the whites' inability to 'tolerate accounts of history that differ from their own preconceptions.' (Carroll, 2005:79). In other respects, Dix (2001) points that Alexie's compilation leads us to picture a relationship between nation and narration (158). It demonstrates that Alexie's powerful stories speak to the audience on a larger scale about his concerns with issues such as nationalism and sovereignty.

It can be inferred that Alexie's intentness for practicing storytelling in his works is to authorize the recital power in order to raise awareness and thus top in down an ethically affirmed reality. From this standpoints, many Euro-American and European authors have exhibited their postulated history for hundreds of years. In his book, *Other*

Destinies: Understanding the American Indian Novel, Louis Owens (1994) indicates, "Native cultures—their voices systematically silenced—had no part in the ongoing discourse that evolved over several centuries to define the utterance 'Indian' in the language of the invaders" (7). Alexie outlines the narrations from the angle of the ambushed, and so the cultural confrontation evolves into a clash of stories, or a strife between narrators. As Euro-Americans weave the narrations superficial, constant, and weakened to comic review by telling the same stories heaps of times, Alexie takes advantage of this weakness by intruding in the narrations, disclosing their devastating cultural prejudices and dogmas, and reviewing them so as to tell new stories of Native American renitence.

Regarding his works, Alexie depicts the same main characters in his both books and the setting rolls in around the Spokane Reservation. Showing up as one of the major characters in both works of Alexie, *The Lone Ranger and Tonto Fistfight in Heaven* and *Reservation Blues*, Thomas Builds-the-Fire serves as a stereotype storyteller. Thomas is an engrossing composite of risible and pitiful features, and depicts the archetype of an Native American diviner, the mystic and the quick- witted on reservation. His unrestrained storytelling interlaces lyrical tones into the bleak and plain reality, and also reveals that the only practical weapon is the gift of vision and agility of mind. His own garbled path to explore his identity places emphasis on his role as the representative for Alexie's messages to the reader.

Thomas is described as a full-blood Native American who completely admires and respects his heritage. The tribal values and assets constitute his vision of world. Alexie pictures Thomas not only as a traditional storyteller, but also as a real Native American both physically and mentally since he puts the principles into effect that are indispensable to Native Americans.

Alexie portrays Thomas' physical appearance strikingly weak. However, throughout the storyline of both works, Thomas breezes in as one of the strongest character apodeictically. He rises with a wise and an emotional identity. In *Reservation Blues*, Thomas is depicted as "the weakest Indian boy on the whole reservation, so small and skinny, with bigger wrists than arms, a head too large for its body, and ugly government glasses. When he grew older and stronger, grew into an Indian man, he was the smallest Indian man on the reservation" (Alexie, 1996:14).

Alexie begins with description of Thomas for drawing attention of readers to the more detailed manner of Thomas. The depiction discloses how Thomas' appearance mirrors his faith in the conventional assets of his people. Morever, Alexie puts an emphasis on the way Thomas' stands among the others, namely as distinct and unique than the rest of individuals.

> "Although the Spokanes were mostly a light-sinned tribe, Thomas tanned to a deep brown, nearly dark as the black man. With his long, black hair pulled into braids, he looked like an old-time salmon fisherman: short, muscular legs for the low center of gravity, long torso and arms for the leverage to throw the spear. Just a few days past twenty two, he carried a slightly

> protruding belly that he'd had when he was eight years old… he wasn't ugly, though, just marked by loneliness… Indian women had never paid much attention to him, because he didn't pretend to be some twentieth-century warrior, alternating between blind rage and feigned disinterest" (Alexie, 1996:4).

In most of the stories in his books, Alexie draws a distinct picture of a mentor and exhibits to his readers. Thomas is a clear evident of this. When he approaches his maturity he is marked out, "crazy Indian storyteller with ratty old braids and broken teeth" (Alexie, 1994:66). In this respect, the adult Thomas does not differ all that much from the young Thomas. Additionally, it should be clarified that Thomas is pleasant with his own looks, so he cannot be adressed for endeavouring to look in accordance with an Native American Wise Man.

Through both works of Alexie, Thomas goes ahead with his stories regularly. Yet, he gets perpetually charged for his storytelling. He is penalized by the court and he is ignored in the community like a pariah and he is tagged as a misfit storyteller due to his storytelling. He is repeatedly mistreated, picked on and beaten by Victor and Junior even though they pretend to be friendly. Despite all, Thomas stands firm and does not leave holding his oral tradition. "…none of that stopped Thomas, who talked and talked" (Alexie, 1996:15). Furthermore, he proceeds his mission of storytelling even though nobody wishes to be around him due to his sequential stories. He keeps telling his stories long even if noone carries on listening. "Nobody wanted to be anywhere near him because of all those stories. Story after story… He kept telling them long after people had stopped listening" (Alexie, 1994:72-73).

Thomas is resolute about carrying out the pursuit of telling his stories granting the negative attitudes and apparent despair. To shatter the aspects and manners, "Thomas repeats stories constantly" (Alexie, 1996:15). He hardly gives care to the apathetic treatment on the reservation. He reconciles himself to the things stand. He puts forward, "I've spent my whole life being ignored. I'm used to it" (Alexie, 1996:212).

Thomas recalls the whole stories he has told. He remembers the way of how he murmurs his stories in the drinkers' ears. He remembers commiting his stories on paper and mailing them to councilmen and moderators of games. He dwells upon clambering up woods and uttering his stories to bird eggs. Since nobody actively and eagerly lends an ear to his stories he has always shared them with a passive audience. And when there is no audience around, he has "shared his stories with pine trees because people didn't listen" (Alexie, 1996:28).

Coming from a long line of storytellers, Thomas is loyal to his family traditions and he conveys the oral culture of his tribe. Alexie incribes the power of storytelling and how it takes the past events to the present and makes a different in the world. "They all had the gift of storytelling, could pick up the pieces of a story from the street and change the

world for a few moments" (Alexie, 1994:132). Besides, Thomas goes into details of his role as a storyteller. He proclaims the plain downcastness and meloncholy of aloneness that his stories bow to serve. He believes his stories are all he has left, and that he is measured by his stories. "I have only my stories which came to me before I even had the words to speak. I learned a thousand stories before I took my first thousands steps." (Alexie, 1994:73).

Another intriguing about storytelling that Alexie tries to center is to keep Thomas away from alcohol. Thomas' grandfather has estimated that neither drinking nor storytelling could exist together.

> "Samuel [Builds the Fire] had always thought alcohol would corrupt his stories, render them useless, flat. He knew his stories had the power to teach, to show how this life should be lived. He would tell his children and their friends, and then his grandchildren and their friends, those stories which could make their worlds into something better. At the very least, he could tell funny stories that would make each day less painful" (Alexie, 1994:134).

Conclusion

Stories take up residence in the center of the oral culture of Native Americans as a power of preserving or procuring identity. Storytelling is a part of Native American culture as it voices to their history, guides, condoles and gives inspiration. The Native Americans have faith in stories' power as bestowing a tribe with a composite identity. In the preface to *Harper's Anthology of 20th Century Native American Poetry* Duane Niatum (1988) professes that each tribe somewhat has one storyteller who prolongs the stories of his people for everyone to hear in the community (XI).

Correspondingly, taking the entire affairs into consideration, it can assumed that Alexie tries to target at upholding not only an individual but also a composite identity. Highlighting storytelling tradition, Alexie argues that this belief has become incompatible with many contemporary American culture. The figure of storyteller that enacted by Thomas Builds-the-Fire throughout *Reservation Blues* and *The Lone Ranger and Tonto Fistfight in Heaven* is the leading example. With Thomas character, Alexie represents his loyal to aspects of tradition like storytelling even though he is an outcast. As Cox (2006) discerns, "He [Thomas] tells a story of survival that revises any narratives that promise only Native absence and begins to re-populate non-Native imaginations with contemporary Native Americans" (160).

It is obvious that Alexie attempts to exhibit the power of storytelling to cast off the opression and clichés. In this way the traitional identities of the past can be retrieved and forge ahead the present.

References

Alexie, Sherman. (1996). *Reservation Blues*. New York: Grove Press.

---. *The Lone Ranger and Tonto Fistfight in Heaven*. (1994). New York: Harper Perennial Press.

Carroll, Kathleen L. (2005). "Ceremonial Tradition as Form and Theme in Sherman Alexie's The Lone Ranger and Tonto Fistfight in Heaven: A Performance-Based Approach to Native American Literature." Midwest Modern Language Association 38.1, 74–84.

Cox, James H. (2006). *Muting White Noise: Native American and European American Novel Traditions*. Norman: U Oklahoma P.

Dix, Andrew. (2001). "Escape Stories: Narratives and Native Americans in Sherman Alexie's The Lone Ranger and Tonto Fistfight in Heaven." The Yearbook of English Studies 31, 155- 67. JSTOR.

Lundquist, Suzanne. (2004). *Native American Literatures*. *An Introduction*. London: Continuum.

Niatum, Duane. (ed.). (1988). *Harper's Anthology of 20th Century Native American Poetr*. San Francisco: Harper San Francisco.

Owens, Louis. (1994). *Other Destinies: Understanding the American Indian Novel*. University of Oklahoma Press.

Wahpeconiah, Tammy. (2012). "Postmodern Magic, Traditional Rage: The Critical Reception of Sherman Alexie's Work" *Critical Insights. Sherman Alexie*. Ed. Leon Lewis. Hackensack: Salem Press. 35-53.

YAŞAM TARZI UNSURLARININ TÜRK DİZİLERİNDEKİ SUNUMU: "HUZUR SOKAĞI" DİZİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Doç. Dr. Ahmet TARHAN

Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi

Fatih ÇELİK

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD

Özet

Sanayileşme sonucu ortaya çıkan kapitalist toplumlarda, yaşam tarzlarının inşa edilmesi, sunulması ve yaygınlaşmasında televizyon etkili bir kitle iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Televizyon bu süreçte reklam, yarışma, film, dizi gibi bir takım program içeriklerinden yararlanmaktadır. Çalışma, televizyonun tüketim kültürü bağlamında gündelik hayat pratiklerine ilişkin yaşam tarzı unsurlarını dizideki karakterler ve bu karakterler arasındaki ilişkiler üzerinden nasıl sunduğuna odaklanmaktadır.

Çalışmada farklı yaşam tarzlarını benimseyen karakterler üzerine inşa edilen Huzur Sokağı dizisinin ilk bölümüne ilişkin göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle dizi karakterleri ve bu karakterler arasındaki ilişki biçimleri üzerinden yaşam tarzlarının televizyonda nasıl sunulduğu araştırılmıştır. Araştırma sonucunda yaşam tarzı unsurları içerisinde yer alan; "ilişkiler, barınma ve beslenme, eğitim, giyim, eğlence, haberleşme/ulaşım ve dini ritüeller" unsurlarıyla ilgili dizinin karakterleri arasında bir çatışmanın olduğuna ilişkin bir takım ipuçları sunmaktadır. Bulgular sonucunda, yaşam tarzı unsurlarının sunumunda televizyon dizilerinin etkin bir rolü olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Tarzı, Televizyon, Televizyon Dizileri, Huzur Sokağı.

PRESENTATION OF LIFE STYLE ELEMENTS IN TURKISH SERIES: AN ANALYSIS ABOUT THE SERIES OF "HUZUR SOKAĞI"

Abstract

In capitalist societies that have emerged after industrialization, TV is an effective tool of mass communucation in building, presentation and becoming popular of life styles. In this period, Tv benefits from a set of program contents like advertisement, competition, movie, TV series. This work focuses on how life style elements related to daily life practises are presented in terms of characters in TV series and relationships between characters in the context of the consumption culture of Television.

In this work, semiotic analysis method, which are related to first episode of ''Huzur Sokagı'' series which was built on characters that adopt different life stlyes, was used. With this method, it is presented how life styles are presented in TV in terms of Tv series characters and relationship styles between these characters. As a result of this research, it presents a set of clues regarding there is a conflict between "relationships, sheltering and nutrition, education, clothing, entertainment telecommunication/transportation and religional rituals" elements take place in life style elements and characters of TV series.

As a result of findings, it is determined that TV series have an active role in presentation of different life styles.

Keywords: Life style, Television, Television series, Huzur Sokağı

1.GİRİŞ

Kitle iletişim araçlarının oluşturduğu kitle iletişimi, diğer iletişim türlerinden, teknoloji doğrultusunda gelişim gösteren iletişim araçlarını kullanması ve izleyici kitlesine ulaşmasından dolayı farklılaşmaktadır. Milyonlarca kişiye ulaşabilme başarısı gösteren kitle iletişimi, televizyon, radyo, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçlarıyla sağlanmaktadır. Genel olarak kitle iletişimi, "kitle iletişim araçlarını kullanma yoluyla geniş izleyici kitlesini bilgilendirmek, eğlendirmek veya reklâmlarda olduğu gibi ikna etmek amacıyla mesajların gönderildiği bir süreç" olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz vd., 2013: 1035). Bunların yanı sıra, kitle iletişim araçları gündelik yaşamı şekillendiren bir etkendir. Okunan dergiler, kitaplar, seyredilen televizyon kanallarındaki haberler, reklamlar, filmler, belgeseller, spor müsabakaları, diziler, tartışma programları, dinlenen radyo kanalları, bireylerin günlük yaşam tarzlarını şekillendirme de birer etken olarak değerlendirilmektedir (Konukman, 2006: 71). Kitle iletişim araçları ile insanların yaşam tarzları etkilenmekte ve hâkim ideoloji ile düşünce doğrultusunda insanlar kitle iletişim araçları yoluyla yönlendirilmektedir. Bu yönlendirme doğrultusunda insanlar kitle iletişim araçlarının sunmakta oldukları yaşam tarzlarını benimseyerek o doğrultuda davranış ve eylemler sergilemektedir.

Kitle iletişim araçları içerisinde yer alan televizyonun işlevlerinden eğlence ve boş zaman geçirme kategorisi içerisinde değerlendirilen televizyon dizileri, bireylere tüketilecek sonsuz nesneler yoluyla oluşturulacak yaşam tarzları ile ilgili bilgiler vermektedir. Güzel ve lüks evler, çok şık kıyafetler, pahalı arabalar, mücevherler vb. unsurlar paranın yapabildiklerine televizyon dizilerinin dünyasından verilebilecek ilk örnekler arasında yer almaktadır. Dizilerde, zengin biriyle evlenmek mutlu olunacağına işaret etmekteyken, fakir birisiyle evlenmek ise, yoksul ve neredeyse mutsuz bir yaşam sürüleceği bir imge olarak izleyiciye sunulmaktadır (Kula, 2012: 508).

Konukman (2006: 86-87)'a göre, televizyon dizileri, toplumun tüm kesimleri tarafından günlük yaşamın vazgeçilmez bir unsurudur. Bunların sonucunda, diziler izleyici üzerinde bir takım imgeler bırakmaktadır. Bu gündelik hayatta, dizideki karakterlerin giyim tarzı, saç sekli, konuşma biçimi, jest ve mimikleri vs. gibi imgelerle kendisini göstermektedir.

Tüm bunlar doğrultusunda, günden güne gelişim gösteren Türkiye'de televizyon dizilerinde çeşitli gündelik yaşam pratikleri ekranlara yansımaktadır. Çalışmada, yaşam tarzı kavramı, kitle iletişim aracı olarak televizyon ve Türkiye'de dizi sektörünün gelişimi konuları teorik çerçevede ele alınmıştır. Televizyon dizileri aracılığıyla sunulan yaşam tarzları ve pratiklerini ortaya koymak ve değerlendirmek amacıyla, önceki yıllarda en fazla reyting alan ve Türk dizilerinden olan Huzur Sokağı isimli dizi incelenmiştir. Araştırma kapsamında söz konusu dizinin birinci bölümü izlenerek, ana karakterlerin yaşam tarzı unsurları göstergebilimsel analizle değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

2.YAŞAM TARZI

Yaşam tarzı kavramının literatürde yer almasını sağlayan kişi Max Weber'dir. Weber (1986: 183)'e göre, bireyin mevcut statüsünün gelişmesinin en iyi yolu, bir grubun yaşam tarzını taklit etmekten kurtulup, onlarca kabul edilen içe dönük eylemlere uyum

göstermesidir. Örneğin, Amerika'da sosyeteden kabul edilmek belli bir sokakta oturmaya ve modaya uymaya bağlıdır. Statüye ilişkin olarak özel kıyafetler giyme, başkaları için tabu olan özel yemekleri yeme, silah taşıma, amatör sanat etkinliklerinde bulunma hakkına sahip olma burada değerlendirilebilir. Başka bir ifade ile yaşam tarzı, statü grubu üyeliğinin gözlenebilir bir dışavurumudur. Statü düzeninde tabakalaşma, piyasa düzeninden farklı olarak onura ve statü gruplarına özgü hayat tarzlarına göre belirlenmektedir (Weber, 1986: 183).

Yaşam tarzı, benliğin dışa yansımasıdır. Yaşam tarzı bireylerin nasıl yaşadığını gösteren bir kavramdır. Geçmişten bugüne gelen deneyimler ve şu andaki kişinin durumu, kültür, demografik özellikler, ekonomik koşullar ve psikolojik yapı bireyin sürdürmekte olduğu yaşam biçimini etkilemektedir (Odabaşı ve Barış, 2012: 218-219). Yaşam tarzı kişiyi etrafı ile etkileşim halinde bir bütün olarak göstermekte ve kişinin bireyselliğini ortaya çıkartmaktadır. Aynı sosyal sınıf, alt kültür ve aynı meslekte yer alan insanlar çok farklı yaşam tarzlarına sahip olabildikleri görülmektedir. Bireyin yaşam tarzı, onun faaliyet, ilgi ve fikirlerinde karşılık bulmaktadır (Tek ve Özgül, 2005: 173).

Gereksinimlerin karşılanması gelir seviyesine doğrudan bağlı olduğundan dolayı yaşam tarzının büyük oranda gelire bağımlı olduğu düşünülebilir. Fakat yaşam tarzı ile gelir seviyesi arasındaki ilişki bir neden – sonuç ilişkisi ile açıklanamaz. Ürün ve hizmetlerin karşılığı olan para, tüketim konusunda yaşam tarzının ancak maddi yönünün göstergesidir. Bu durum iki olgu arasındaki ilişkinin bu tür neden - sonuç bağlantısı içinde ele alınmasını engellemektedir Bu iki olgu basit bir nedensellik ilişkisi içinde değildir ve zaman zaman etkileyici özelliğin bir diğerinde ağırlık kazanabildiği bir iç bağlantı halindedir (Eke, 1980: 104-105). Yaşam tarzının maddi ve maddi olmayan unsurları ise şu şekildedir:

Tablo 1. Yaşam Tarzının Unsurları

1.BARINMA	İkametgâhın konumu, yeri ve tipi; oda sayısı; ev eşyalarının ve mobilyaların seçimi
2.BESLENME	Gıda maddelerinin çeşit ve miktarları, tüketiliş şekli
3. EĞİTİM	Aile fertlerinin eğitim seviyeleri ve meslek durumları, öğrenim yapmakta olanların devam ettikleri öğrenim kurumları, eğitimden beklenenler
4.GİYİM	Giyim eşyalarının biçim ve renkleri, kalitesi
5. SAĞLIK	Sağlığı korumada ve hastalık hallerinde ailenin tutumu
6. EĞLENCE	Zevk alınan eğlencenin türü, eğlence araçları
7. HABERLEŞME/ ULAŞIM	Haberleşme ve ulaşım araçlarının seçiminde zevk ve alışkanlıklar
8. İLİŞKİLER	Aile fertleri arasındaki ilişkiler, nişan, evlenme, doğum ve ölüm olaylarında ailenin tutumu, kullanılan dil, görgü kurallarına uyma derecesi, akraba ve komşularla ilişkiler

Kaynak: Eke, B. (1980), "Yaşam Tarzı ve Gelir Seviyesi Arasındaki İlişki", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 18 (1): 97.

Tüm toplumlar için yaşam tarzı konusu önemli bir unsurdur. Toplumu oluşturan bireyler belirli yaşam tarzı türlerinin içinde değerlendirilmektedir. Türk toplumunda yaşam tarzı çeşitleri 9'a ayrılmaktadır:

Yılgınlar: Hayat mücadelesinden yorgun düşmüş ve orta yaşlı ebeveynilerdir. Düşük sosyal sınıfa mensup işçiler daha çok bu grubu oluşturmaktadır ve bu kişiler geçmiş zamanları özlemektedirler. Çalıştıkları iş ve aileleri dışında dikkate değer bir özel ilgi alanları yoktur. Gazete ve televizyon konusunda seçici davranmamaktadırlar (Tek ve Özgül, 2005: 175).

Gelenekselciler (Sadıklar): Tutucudurlar ve gelenekleri korumayı istemektedirler. Eğitimi üst kademeye çıkmanın bir yolu olarak görürler. Sadece ilgi ve alakalı oldukları alandaki gruplara üye olurlar. Gerilimi sevmezler ve sade bir hayat sürdürmektedirler (Odabaşı ve Barış, 2012: 221).

Harbiler: Türk toplumun %20,3'ünü oluşturmaktadır. Kalabalık ailelerin genellikle erkek, 16-20 yaş arasındaki çocuklarıdır. Mahallenin delikanlıları olarak tanımlanırlar ve evde oturmayı, kitap, gazete, dergi okumayı pek sevmezler. Ağırlıklı olarak televizyonlardaki maç ve spor programlarını takip etmektedirler (Tek ve Özgül, 2005: 175).

Çabalayanlar: Toplumda diğer yaşam tarzı türlerine göre daha az eğitim görmüş, pratik ve batılı değerlerle gelenekler arasında sıkışan kesimdir. Batılı değerleri zaman içinde özümserler ve gelenekleri korurlar. Markalar statü kazandırdığı için bu grup için önem arz etmektedir ve bugünü yaşamayı, köşe dönmeyi severler; bu doğrultuda da daha kolay riske girebilirler (Madran ve Kabakçı, 2002: 84).

Popmilliyetçiler: Geleneksel genç yetişkinlerdir. Hayatlarında en çok ülkeleri vardır ve çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu bu grubun eğitim düzeyi düşüktür. Geleneksel kadın ve erkek rollerine uygun yapıdadırlar ve kendi hallerinde sade ve sakin bir hayat sürerler. Çok fazla gazete okumazlar fakat televizyon hayatlarının bir parçasıdır (Tek ve Özgül, 2005: 176).

*Medeniyetçile*r: Batı bölgelerinde kentsel alanlarda yaşayan, orta ve üst sosyo-ekonomik sınıftan ailelerin lise/üniversite okuyan 16-25 yaşlarındaki çocuklarıdır. Kültür, sanat ve teknolojiye çok önem verirler. Daha çok gazete ve dergi okumaktadırlar ve televizyon programı tercihleri oldukça çeşitlidir. Hürriyet, Milliyet ve Posta gazetelerini daha çok tercih ederler (Tek ve Özgül, 2005: 176).

Öykünenler: Orta ve üst sosyal sınıftan kalabalık ailelerin 16-25 yaşlarındaki çocuklarıdır. Geleneksellikten uzak, özgür ve modern olma isteğindeki esnek, rahat ve çok yönlü gençlerdir. Ülkelerine ve çevrelerine karşı hassastırlar. Okul dışındaki hayatları aktiflerdir ve alışverişe, yakın yerlere seyahate, arkadaş ve akraba ziyaretlerine giderler. Daha fazla dergi ve kitap okurlar ve televizyonda hobi programlarını izlerler (Tek ve Özgül, 2005: 176).

Dinmerkezciler: Huzuru dinde bulan, günlük yaşamda dini referans alan insanlardır. Düşük eğitimli, alt sosyal sınıfa mensup, kırsal alanda yaşayan çoğunluğu kadınlardan oluşan gruptur. Yumuşak, muhafazakâr, sade yapıları vardır. Toplumdan farklılaştıkları iki temel konu, daha az milliyetçi olmaları ve Müslümanlığın yaşamlarındaki baskın rolüdür. Dışarıdaki dünya ile pek ilgilenmemektedirler ve haberleri daha az seyrederler. Ayrıca medya tüketim alışkanlıkları oldukça düşüktür. Çok az gazete ve dergi okumaktadırlar. Gazete tercihleri Yeni Akit, Yeni Şafak gibi dini gazetelerdir. Televizyon

kanallarından ise, Kanal 7, Ülke TV ve TV Net gibi İslamcı anlayışta yayın yapan kanalları izlemektedirler (Tek ve Özgül, 2005: 176).

3. TÜRKİYE'DE DİZİ SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ

Televizyon dünyayı bireyin ayağına kadar getiren ve istediği kanalı izleme kontrolünü kişiye veren bir kitle iletişim aracıdır. Televizyondan önceki diğer kitle iletişim araçlarından hiçbiri bireyi gerçekleşen olaylara bu kadar tanık etmemiş; hem ses hem de görüntü olarak, genellikle anında, olay ve kişiler ile karşılaştırmamıştır. Bundan dolayı televizyonun, hangi amaç ve hedefe ağırlık verirse versin, bireyi daima kendine bakmasını sağlayan bir kitle iletişim aracıdır (Aziz, 1975: 198). Televizyon en genel tanımıyla, "elektronik yöntemlerle sahnelerin uzun süreli ve anında veya tekrar gösterilmesidir" (Yücel, 1998: 17). Televizyon Latince kökenli bir sözcük olup, insanın zaman ve mekân sınırlılıklarıyla çizili gündelik yaşam deneyimini geliştiren ve ayrıca bu deneyimin nitel ve nicel gelişiminde önemli değişikliklere yol açan bir teknolojik araçtır (Mutlu, 1991: 15).

Türkiye, dünyada ABD'den sonra ikinci en çok televizyon izleme oranına sahip ülke durumunda bulunmaktadır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından 2013 yılında hazırlanan *"Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması*"na göre, televizyon programlarının izlenme sıklığında %76,7 ile yerli diziler ilk sırada yer almaktadır. Yerli dizileri %74,5 ile haberler, %49,7 ile Türk filmleri, %42,4 ile yarışma programları izlemektedir (Sabah Gazetesi, 20 Mayıs 2013).

Türkiye'de televizyon okuryazarlığı konusunda gelişim göstermediğinden dolayı televizyon Türk halkını kolayca yönlendirebilmektedir. Televizyon dizileri yoluyla, izleyicilerin gündelik algı dünyasının aynısı tekrar üretilmektedir ve bunun sonucunda kişiler gerçek dünya ile dizilerde kurgulanan dünyayı özdeşleştirmektedir. Özdeşleşme, izleyicinin dizler yoluyla oluşturulan bu yapay dünyaya karşı savunmasız halde olması ve televizyon aracılığıyla sunulan hemen hemen her şeyi zihinsel süzgeçten geçirmeden kabul etmesini sağlamaktadır (Yiğit, 2012: 132-133). Türkiye'de televizyon kanallarında yayınlanmakta olan diziler işledikleri konular ile gündelik yaşam, politika, aile içi ilişki, töre, toplumsal yapı, dini inanç sistemi gibi pek çok konuda izleyiciye yönelik bir takım mesajlar sunmaktadırlar. Sunulan bu mesajlar eğer toplumun kültürel değerleri ile örtüşüyorsa, izleyici tarafından olağan karşılanarak sorgulanmadan kabul görmektedir (Aydın, 2014: 6276).

Öte yandan Kula (2012: 514-515), günümüzde televizyonun çıktılarının büyük bir çoğunluğunu drama dizileri ve seriyallerden meydana geldiğini açıklamaktadır. Bu iki formatta aynı karakterlere ve aynı mekâna sahip bölümlerden meydana gelerek izleyiciyle buluşmaktadır. Aralarındaki temel fark ise, dizide bir bölüm bittiğinde bütün olaylar çözümlenmiş halde kalmakta, yani her bölüm kendi içinde küçük bir film olma özelliği taşımaktayken, seriyalde, bölüm olayların en çarpıcı ve heyecanlı yerinde bitmekte ve bir sonraki bölüme çözümlenmemiş olaylar izleyicide merak uyandıracak şekilde sarkmaktadır. Seriyallerin anlattıkları, bir ana olaylar dizisinin yanı sıra iç içe geçen çok sayıda olaylar dizisinden tamamen aşk ve sevdaya dayalı olay örüntüleriyle gelişmektedir (Mutlu, 1995: 132). Ancak dizi ile seriyal arasındaki ayrım giderek anlaşılmaz bir hale gelmektedir. Bu durum, birbirine benzeyen bu iki formatın her birindeki olumsuz özellikleri giderip olumluları birleştirme çabasının ortaya çıkardığı bir uzlaşma noktasında oluşmuştur. Günümüzde televizyon kanallarında yayınlanan dizilerin çoğu bu iki formatın olumlu özelliklerini birleştiren dizi-seriyaller olarak karşımıza çıkmaktadır

(Kula, 2012: 515). Bu birleşik formatta her bölüm açılıp kapanan bir öyküyü anlattığı gibi, devam eden bir öyküyü de anlatmaktadır. Bu şekilde izleyicinin bir hatta birkaç bölümü kaçırmış olması, onu programdan uzaklaştırmaz ve hatta devam eden öykü sayesinde programa bağlı izleyici bir kitle oluşturulabilmektedir (Mutlu, 1991: 200).

Türkiye'deki izler kitlenin televizyon dizileriyle buluşması ilk önce Brezilya yapımlı pembe dizilerle olmuştur. Daha sonra bunu Amerikan yapımlı pembe diziler izlemiştir ve bunlar arasında en çok akılda kalanlar, Virginia, Dallas ve Yalan Rüzgârı dizileridir. Daha sonraki yıllarda TRT'nin de desteğiyle ilk yerli Türk dizileri yapılmaya başlanmıştır ve 1975 yılında TRT'de altı bölüm olarak yayınlanan Aşk-ı Memnu ilk Türk mini dizisidir. 1980'den sonra bu dizileri Denizin Kanı, Kiralık Konak, Sekiz Sütuna Manşet, Merdiven, Üç İstanbul, Küçük Ağa, Kartallar Yüksek Uçar gibi Türk Edebiyatından uyarlanan diziler izlemiştir. Daha sonraki yıllarda Kaynanalar, Kuruntu Ailesi, Perihan Abla ve Bizimkiler gibi içinde komedi unsurunu da barındıran diziler yapılmaya başlanmıştır (Yanardağoğlu, 1999: 82'den aktaran Öneren, 2013: 78).

Türklerin kendi dizilerini yazmaya ve çekmeye başlamasıyla birlikte, Bizimkiler, Süper Baba, Mahallenin Muhtarları gibi diziler ortaya çıkmıştır. Bu diziler birlik, beraberlik, güven, huzur gibi pozitif mesajlar iletmektedir. Bu dizilerin anlatılarına bakıldığında ise, daha çok alt ya da orta sınıfa mensup olan kişilerin geçim sıkıntılarına odaklanıldığı görülürken, son dönemde izleyici ile buluşan Asmalı Konak, Bir İstanbul Masalı, Aliye, Yaprak Dökümü, Ezel, Aşk-ı Memnu, Kuzey Güney gibi diziler, anlatılarının merkezine çoğunlukla egemen sınıf ve onların gündelik yaşamlarını oturttuğu görülmektedir (Yiğit, 2012: 133).

Türkiye'de en çok izlenen televizyon kanallarında 2000 yılından bu yana, ana-yayın kuşağında yerli diziler yayınlanmaktadır. Son zamanlarda saat 20:00-00:30 arasında, arka arkaya iki yerli dizi yayınlanmaya başlanmıştır. Bu kuşakta son zamanlarda tercih edilen yerli diziler, birbirini izleyen bölümlerden oluştuğu için, sürekli bir izleyici kitle oluşturmaktadır (Dağtaş, 2008: 170).

Özellikle dizi sektöründeki gelişmeyle birlikte televizyon dizilerinde yaratılan yapay karakterlerin toplumun geneli tarafından kabul gören ve benimsenen kültürel değerler ve kişilik özellikleri ile oluşturulmasına özen gösterilmektedir. 2000'lerde popüler hale gelen televizyon dizileri oluşturdukları karakterler ile toplumsal kültürü etkilemiştir. Bu karakterlerin reklamlarda da kullanılmasıyla izleyicide gerçeklik algısı meydana getirilmeye çalışılmıştır. Reklamlarda aşina olunan dizi karakterlerinin kullanımı aracılığıyla tüketim kültürünün toplumda yaygınlaşması hedeflenmiştir (Aydın, 2014: 6276).

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırma, televizyonun tüketim kültürü bağlamında gündelik hayat pratiklerine ilişkin yaşam tarzı unsurlarını dizideki karakterler ve bu karakterler arasındaki ilişkiler üzerinden nasıl sunduğuna ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Şule Yüksel Şenler'in Huzur Sokağı romanı 2012 yılında televizyon dizisi olarak ATV'de yayınlanmaya başlamıştır. Türk televizyon tarihinde önemli bir yere sahip olan ve ulusal bir televizyon kanalında yayınlanan bu dizi ile birlikte, reytingi yüksek ana akım bir kanalda ilk defa dini değerlerin vurgulanması ve dini simgelerin kullanılarak toplumun gündemini oluşturması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca son dönemde

siyasi olarak gelişim gösteren toplumun muhafazakârlaşma süreciyle birlikte yaşanan toplumsal değişimin izlenebilmesine bu tür diziler olanak sağlamaktadır. Tüm bunların yanı sıra, dizide ana karakterlerin yaşam tarzı unsurlarının nasıl sunulduğunun amaçlanması da araştırmanın önemini arttırmaktadır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada Huzur Sokağı dizisi ve bu dizide yer alan karakterlerin özellikleri ile yansıttıkları yaşam tarzları göstergebilimsel çözümlemeyle ele alınmıştır.

Göstergebilim, metinlerde ve anlatılarda, anlamların nasıl birbiriyle eklemlenerek üretildiğini araştıran, ilk önce bu üretim sürecini kuramsal aygıt olarak geliştiren bir bilimsel tasarıdır (Rifat, 2009: 22). Görsel göstergelerin çözümlenmesinde göstergebilimsel çözümlemenin tercih edildiği söylenebilir (Atabek, 2007: 82). Gösterge dizelerini betimlemek, göstergelerin birbirleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak, anlamların birleşerek meydana gelme biçimlerini bulmak, göstergeleri ve gösterge dizelerini sınıflandırmak, insanlar arasında ya da insan ile dünya arasındaki etkileşimi açıklamak ve bu amaçla da bilimkuramsal, yöntembilimsel ve betimsel açıdan tümü kapsayıcı, tutarlı ve sade bir kuram meydana getirmek gibi birçok araştırma göstergebilimin alanına girmektedir (Rifat, 2014: 113). Modern göstergebilimciler, göstergeleri gösterge sisteminin bir parçası olarak ele alıp anlamın nasıl oluştuğunu ve gerçeği nasıl temsil ettiğini incelemektedirler (Atabek, 2007: 66-67).

Bu çalışmanın evrenini Türkiye'de yayınlanan yerli televizyon dizileri oluşturmaktadır. Araştırmada amaçlı örneklem tekniği kullanılarak, 2012 yılında yayınlanmaya başlayan Huzur Sokağı adlı dizi incelemeye alınmıştır. Dizinin 7 Eylül 2012 tarihinde yayınlanan birinci bölümü ve dizinin ana karakterleri bu çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Buradan hareketle çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına cevaplar aranmıştır:

1. Yaşam tarzı unsurlarının (barınma, beslenme, eğitim, sağlık, giyim, eğlence, haberleşme/ulaşım, ilişkiler) hangileri dizide yer almaktadır?
2. Huzur Sokağı dizindeki ana karakterlerin yaşam tarzı unsurları nelerdir**?**
3. Dizideki karakterlerin yaşam tarzları çatışmakta mıdır?
4. Ana karakterlerin yaşam tarzı unsurlarının kıyaslanması mümkün müdür?

4.3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE ANALİZİ

4.3.1. Huzur Sokağı Dizisi

Türkiye'nin son 40 yılına damgasını vuran Huzur Sokağı kitabı, ilk kez 1969 yılında Bugün gazetesinde yazı dizisi halinde yayınlanmıştır ve bu tarihten itibaren 43 yıl sonra ekranlara dizi olarak gelmiştir. Üç kuşağı etkisi altına alan bu roman, 1970'te ünlü yönetmen Yücel Çakmaklı tarafından Birleşen Yollar adıyla sinemaya uyarlanmış ve bu filmde Türkan Şoray ve İzzet Günay oynamıştır. ATV'nin 2012 yılındaki iddialı yeni dönem projelerinden biri olan Huzur Sokağı dizisini Set Film yapımcılığında Şenol Sönmez çekerken, senaryosunu ise Funda Çetin kaleme almıştır. Şule Yüksel Şenler'in romanından uyarlanan dizi, İstanbul'un huzurlu bir mahallesinde yaşayan birbirine zıt iki kişinin yaşadığı zihinsel devrim ve bu konunun çevresinde dönen ibret verici bir aşkı anlatmaktadır (Kundak, 2012).

4.3.1.1. Dizinin Künyesi[1]

Geniş bir kadroya sahip olan dizide, Kutsi ve Yeşim Salkım gibi popüler kişilerin yanı sıra Selin Demiratar, Güven Hokna, Sinem Öztürk, Gökhan Mete, Nilgün Kasapbaşoğlu, Suavi Eren, Hakan Eratik, Toygun Ateş, Fatma Karanfil, Fevza Çıpa, Halef Tiken, Toygun Ateş, Fatoş Sılan, Belgin Erdoğan, Ülkü Taşkın ve Gülşah Buzlu gibi isimler de rol almıştır.

Dizinin künyesine ilişkin temel özelliklerini içeren bilgiler aşağıda sunulmaktadır:

Tür: Yerli Dizi (Edebiyat Uyarlaması)

Yönetmen: Şenol Sönmez

Senaryo: Funda Çetin

Orijinal Eser Sahibi: Şule Yüksel Şenler

Yapımcı: Cem Özay ve Erdoğan Sevinç

Yapım Şirketi: Set Film (2012-2013) ve ATV İç Yapımlar (2013-2014)

Görüntü Yönetmeni: Muammer Ulakçı ve Mesut Işık

İlk ve Son Yayın Tarihi: 7 Eylül 2012 – 18 Nisan 2014 (67 bölüm)

Yayınlandığı Kanal: ATV

4.3.1.2. Dizinin Konusu ve Özeti

7 Eylül 2012 tarihinde ATV'de yayınlanan Huzur Sokağı dizisi dini değerlere vurgu yapmaktadır. Bu anlamda reytingi yüksek ana akım bir kanalda ilk dini Türk dizisi olma özelliği taşıyan Huzur Sokağı'nda, gıptayla seyredilen huzurlu bir mahallede; zıt karaktere sahip olan iki kişinin yaşadığı zihinsel devrim ve bu konunun çevresinde bir takım engellerin olduğu bir aşk hikâyesi anlatılmaktadır. Laik bir yaşam felsefesi ile büyütülmüş, sürekli barlarda eğlenen güzel bir kızın, başka bir mahalleden dindar bir erkekle tanışıp yavaş yavaş ondan etkilenerek türban takıp kapanması ve dini bir hayata yönelmesi bu dizide işlenen ana konudur (Övür, 2013: 139). Bu yönüyle dizi, Tek ve Özgül (2005)'ün Medeniyetçiler ve Din merkezciler olarak adlandırılan Türk toplumundaki yaşam tarzı türlerinin birbirleriyle olan ilişki ve çatışmaları üzerine kurgulandığı söylenebilir.

> *"Dizi, İstanbul'un kenar semtlerinden birinde, dayanışmanın, birlik ve beraberliğin hüküm sürdüğü düşük sosyo-ekonomik özellikteki bir sokakta geçer. Zaten dizi adını da bu sokaktan almaktadır. Huzur Sokağı denmesinin sebebi; orada yaşayan insanların birbirine karşı sevgi, muhabbet, kardeşlik, bağlılık duyduğunu vurgulamaktır. Dizinin başrol oyuncularından Bilal ve Şükran karakterleri çocukluktan beri beraber büyümüşlerdir. Tüm mahalle onları birbirine yakıştırmaktadır. Şükran çocukluktan beri Bilal'le evlenme hayali kurmaktadır. Ama Bilal Şükran'ı kardeşi gibi görmektedir. Bilal ve Şükran'ın anneleri de onların evlenmesini çok istemektedir. Dizinin pek çok sahnesinde bu konuya vurgu yapılmaktadır. Babasını küçük yaşta kaybeden Bilal, gündüzleri okula gitmekte, geceleri taksi şoförlüğü yaparak ailesinin geçimini sağlamaktadır. Şükran ise evin biricik kızıdır. Annesi ve babası tarafından çok sevilen Şükran, anaokulu*

[1] Wikipedia (2016), "Huzur Sokağı (dizi)", https://tr.wikipedia.org/wiki/Huzur_Soka%C4%9F%C4%B1_(dizi), (4 Ekim 2016).

öğretmenliği yapmaktadır. Dizinin diğer bir başrol oyuncusu Feyza ise çok farklı bir yaşam sürmektedir. Annesi küçük yaşta ölen Feyza'yı dadısı Ayşe Sultan büyütmüştür. Fabrikatör kızı olan Feyza bolluk içinde, şımartılarak büyütülmüştür. Babası Emel adında bir kadınla ikinci evliliğini yapmıştır. Bu evlilikten dünyaya gelen Teoman isimli çocuk Feyza'yla çok iyi anlaşmaktadır. Hepsi büyük bir evde bir arada yaşamaktadır. Bir gün Feyza ile Bilal'in yolları kesişir. Mahallenin herkes tarafından sevilen, çalışkan, yardımsever delikanlısı Bilal'in, içinde yaşadığı topluluktan çok farklı, şımarık, zengin aile kızı Feyza'ya âşık olmasıyla dizide olaylar başlar. Ve diziye adını veren "huzur" sıfatı bu olaylar zincirinin ardından sokağa uğramaz olur. Vefa, dostluk, aile, aşk, para ve dini değerler gibi kavramlar yeniden sorgulanır" (Sevmiş, 2013: 68-69).

Salih Tuna 11.12.2012 tarihli Yenişafak Gazetesi'ndeki köşe yazısında dizi ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır: "*Şu anki yapı, Türkiye'nin daha çok muhafazakâr dizi tercihi olduğunu ispatlama derdinde. Çok net. Huzur Sokağı'nın reyting almasının nedeni "Niye korkuyorsunuz? Türbanlı insanları da dizilerde oynatın. Bak türbanlı dizi olunca reyting alınıyor" fikrini kanıtlamaktır. Başka bir şey değildir. Onun için şu anda reytinglerin böyle çıkması doğaldır. Cuma akşamı bir cehennem, insanlar oturuyorlar 8.50 reytingle "Huzur Sokağı" seyrediyorlar…".*

4.3.2. Dizideki Ana Karakterlerin Temel Özellikleri

Araştırma verilerinin sunulduğu bu bölümde Huzur Sokağı dizisinde yer alan ana karakterlerin temel özelliklerine yer verilecektir. Dizide yer alan ana karakterler ve temel özellikleri kısaca şöyledir:

Bilal: Orta boylu, akıllı, çalışkan, dindar, geleneklerine bağlı, genç bir delikanlıdır. Gündüzleri üniversitede derslerine giden ve geceleri taksicilik yapıp evin geçimine katkı sağlayan Bilal, mahalledeki herkes tarafından çok sevilmektedir. Babası yıllar önce ölen Bilal, annesi ve kardeşi ile kiralık olarak mütevazı bir evde yaşamaktadır. Ev sahipleri olan ve mahallenin çok sevdiği esnaf Hasan Bey'in kızı Şükran küçüklüğünden beri Bilal'i sevmektedir ama Bilal Şükran'ı kardeşi gibi görmektedir. Daha sonra zengin ve farklı yaşam tarzına sahip olan Feyza ile büyük bir aşk yaşamaya başlayacak olan Bilal, dizinin kusursuz karakterlerindendir.

Feyza: Babası çok zengin bir iş adamı olan ve annesini küçük yaşta kaybeden Feyza, uzun saçlı, uzun boylu ve havalı bir kızdır. Annesinin ölümünden sonra O'nu dadısı Ayşe Sultan büyütmüştür. Babası Necmettin, üvey annesi Emel, kardeşi Teoman ve annesinin ölümünden sonra O'nu büyüten ve özellikle üvey annesi tarafından sürekli dışlanan muhafazakâr bir kadın olan dadısı Ayşe Sultan ile çok büyük ve şatafatlı bir evde yaşamaktadırlar. Üniversite öğrencisi olan Feyza, zengin ve şımarık arkadaşlarıyla tüketim kültürünün bir göstergesi olan alışveriş merkezleri, kafe, disko ve bar gibi yerlerde sürekli olarak eğlenerek günü gün etmektedir. İçki içen, çağdaş, laik bir profil ile izleyicinin karşısına çıkan Feyza'nın annesinin yokluğundan dolayı içerisinde hep bir burukluk vardır.

Şükran: Orta boylu, dışarıda ve iş yerinde başörtüsü takan ama evde hep uzun, bakımlı saçlarıyla izleyici karşısına çıkan Şükran, aynı zamanda anaokulu öğretmenidir.

Muhafazakâr ve tesettürlü kadınlar için yeni bir akım olan sade, şık ve uyumlu giyim tarzıyla medyada çok konuşulan dizi karakterlerinden biri olan Şükran, küçüklüğünden beri Bilal'e âşıktır. Dizinin en mükemmel, en anlayışlı karakterinden birisi olarak izleyiciye aktarılan Şükran, hata yapmaz, kin gütmez, hatta sevdiği adamı elinden alan Feyza'ya karşı bile kötü niyetle yaklaşmaz. Arıca Şükran karakterinin medyada yer almasının en önemli sebebi; yerli bir dizide, ana karakterlerden birinin, okumuş, meslek sahibi üstelik bir genç kız olarak ilk defa tesettürlü bir şekilde izleyici karşısına çıkarılmasıdır (Seviş, 2013: 73-74). Şükran karakterini canlandıran Sinem Öztürk, bu durumun toplumda hangi şekilde karşılık bulduğuyla ilgili olarak bir röportajında şunları söylemektedir: *"Paltonuz, eşarbınız nereden? diyorlar. Hatta bir bölümde çiçekli bir eşarp takmıştım. Yolumu kesip; Nereden alabiliriz? diye soranlar oldu. Açıkçası Şükran karakteri ne giyse gençler arasında popüler oluyor. Şükranı en güzel haliyle görmek istiyorlar, çünkü örnek alıyorlar. Karakteri çok benimsediler ve sahiplendiler*" (Huzur Sokağı, 2013).

Kevser ve Rezzan: Dizinin bir diğer dikkat çeken karakteri Bilal'in ve Rezzan'ın annesi Kevser Hanım'dır. Kevser eşi öldükten sonra bütün hayatını oğlu ve kızına adamış geleneksel bir anne figürüyle izleyicinin karşısına çıkmaktadır. Mahalledeki hemen hemen tüm kadınlar gibi kapalı olan Kevser, muhafazakâr bir yaşam tarzını benimsemiş ve özellikle oğlunu bu doğrultuda yetiştirmiştir. Tatlı dilli ve güler yüzlü bir hanımefendidir.

Diğer bir karakter ise, Kevser'in kızı ve Bilal'in kız kardeşi Rezzan'dır. Dizide Rezzan ağabeyini çok sevmektedir ama aynı zamanda O'ndan çekinmektedir. Rezzan, özellikle günümüzde genç nesillerin yapmış olduğu internet üzerinden karşı cinsleriyle tanışıp arkadaşlık kurmak gibi bir eylemin içine girmektedir ve bu konuda annesinden sürekli uyarılar almaktadır. Rezzan orta boylu, güzel, açık saçlı bir liseli kız karakteri olarak izleyiciye sunulmaktadır.

Saadet: Hasan Bey'in eşi ve Şükran'ın annesi olan Saadet Hanım ise, kısa boylu, orta yaşlı, tesettürlü bir geleneksel kadın figürüdür. Bilal ve Şükran'ın evlenmesi için sürekli bir takım eylemlerin içerisine giren Saadet Hanım, Hasan Bey'inde sessiz sakin bir beyefendi olmasından dolayı evde sözü geçen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar muhafazakâr ve geleneksel bir yaşam anlayış benimsemiş olsa da, bazı konularda sinsilik ve dedikodu yapmak gibi kötü huylara da sahiptir.

Ayşe Sultan: Annesinin ölümünden sonra Feyza'yı büyüten kişi olan Ayşe Sultan, Saadet Hanım gibi kısa boylu, hafif kilolu, bekâr, kapalı ve orta yaşlı bir kadındır. Feyza'nın O'na sürekli "Ayşe Sultan" diye seslenmesi aralarındaki samimiyetin ve sevginin göstergesidir. İkisi de birbirini çok sevmektedir. Feyza dertleştiği ve sözünü dinlediği tek kişi Ayşe Sultan'dır. Evin aynı zamanda hizmetlisi konumunda olan dadı, Necmettin Bey'in ikinci eşi ve Feyza'nın üvey annesi Emel Hanım tarafından sürekli olarak dışlanmakta ve küçük görülmektedir.

Emel: Necmettin Bey'in ikinci eşi olan Emel Hanım, orta boylu, zayıf, siyah saçlı, bakımlı, sert mizaçlı bir sosyete kadın figürü olarak izleyiciye sunulmaktadır. Emel evin içinde bile çok bakımlı ve çekici bir kadındır. Kendisinden yaşça bir hayli büyük olan Necmettin Bey ile evli olduğu halde eşinin yanında bir çalışan olan yakışıklı ve genç Kerim ile yaşadığı gayri resmi ilişki söz konusudur. Feyza ile aralarındaki yaş farkı fazla olmadığı için O'na üvey annelikten ziyade bir abla gibi yaklaşmakta fakat Feyza bu durumdan ve Emel'den pek fazla hoşlanmamaktadır. Çünkü Emel'in iyi niyetli birisi

olmadığını içten içe hep düşünmektedir ve babasının parasından dolayı onunla evli olduğunu hissetmektedir.

Necmettin: Feyza'nın babası ve Emel'in eşidir. Emel ikinci eşidir ve ikinci evliliğinden Teoman adında bir de oğlu vardır. Modern, çağdaş bir yaşam anlayışı vardır. Çok zengin ve başarılı bir iş adamıdır. Evden işe işten eve, ara sıra da ailesi ile dışarıya yemeğe çıkan iyi bir aile babasıdır. Kızına ve ev ahalisine karşı çok anlayışlı ve güler yüzlüdür. Kızı ve ailesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamaktadır.

Hasan: Şükran'ın babasıdır. Muhafazakâr, dindar, anlayışlı, güler yüzlü, ibadetlerini yerine getiren kusursuz bir beyefendidir. Geleneklerine ve ailesine sıkı sıkıya bağlıdır. Bilal'i çok sevmektedir ve kız Şükran ile evlenmesini çok istemektedir. Her ne kadar sessiz ve sakin bir beyefendi olsa da, eşi Şükran'ın dedikoduları ve huysuz davranışları karşısında bazen çok bunalmaktadır ve ona tepki göstermektedir.

Sevmiş (2013) "*Televizyon Dizilerinde Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadının Sunumu: Huzur Sokağı Dizisi Kadın Karakterleri*" isimli çalışmasında diziyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

> *"Huzur Sokağı dizisi senaryosunda yer alan kadın karakterler, yaşam modelleri, toplumsal rolleri ve ilişkileri bakımından tamamen geleneksel değerleri yücelten bir anlatımla izleyiciye sunulmaktadır. Dizilerde, cinsiyetçi rol kalıplarının desteklenmesi suretiyle ataerkil sistemin pekiştirilmesine katkı sunan televizyon dizilerinde kadınlar cinselliği/dişiliği ya da iyi eş/fedakâr anneyi temsil etmektedir. Medyanın yeniden ürettiği bu paradigmanın diziler yoluyla vurgulanması ve devam ettirilmesinin, toplumda kadına yönelik bakış açısının da aynı yönde devamına işaret ettiğini söylemek mümkündür. Bu çalışmanın sonucunda Huzur Sokağı dizindeki kadın karakterlerin geleneksellik kalıplarını kıramadığı görülmektedir. Dizi aracılığıyla kadının toplumdaki yerinin, önceliğinin iyi bir eş ve fedakâr bir anne olması gerektiği vurgulanmaktadır. Günlük yaşamda kadının alacağı kararları, atacağı adımları hayatındaki erkek figürüne (eş, ağabey, baba vb.) danışması gerektiği mesajı verilmektedir. Fakat bu durum toplumun kadına bakışının sorunlu olduğunun bir göstergesidir. Bu araştırmayla Türkiye'de var olan toplumsal cinsiyet ayrımının medya aracılığıyla pekiştirildiği sonucuna varılmıştır".*

4.3.3. Dizide Genel Yaşam Tarzı Konusu ve Unsurları

Huzur Sokağı dizisinin ilk bölümü 7 Eylül 2012'de ATV'de yayınlanmaya başlanmıştır. Huzur Sokağı dizisinin belirgin biçimde öne çıkan özelliklerinden birisi, ana karakterlerin yaşam tarzları üzerinden vurgulanan sınıfsal farklılıklardır. Dizide taksicilik, zücaciyecilik yaparak kıt-kanaat geçimini sağlamaya çalışan kişiler ve ailelerin yanı sıra büyük sermaye sahibi olan zengin işadamları, fabrikatörler ve onların içinde yaşadığı büyük lüks evler yer almaktadır. Sınıfsal farklılıkların temsil edildiği Huzur Sokağı'nda bu bağlamda birbirinden tamamen farklı yaşamlar süren Bilal ve Feyza karakterlerinin aşkı üzerinden, dizi boyunca sınıflar arasındaki farklar izleyiciye sunulmaktadır (Sevmiş, 2013: 79).

Bunun yanı sıra dizide dini bir takım sembollere de sıklıkla yer verildiği görülmektedir: Dizinin ilk sahnesi dini sohbetle başlamakta, ezan sesi ve cami görüntüsüne sıklıkla yer verilmektedir. Dizideki oyuncuların dua edip iftar açmaları gösterilmektedir. Yine dizide teravih namazı görüntüleri geniş bir biçimde yer

almaktadır. İlerleyen sahnelerde Bilal, annesi ve kız kardeşi sahur yapmaktadır. Tüm mahalleli sabah namazını camide kılmakta ve mahalleli sürekli dua eden insanlar olarak gösterilmektedir.

Çalışmanın sınırlılıkları dâhilinde, dizideki yaşam tarzı analizi ile ilgili olarak dizinin sadece 1.bölümü izlenmiş ve bunun sonucunda Eke (1980: 97)'nin ortaya koyduğu yaşam tarzı unsurları dizi ve karakterler üzerinden incelenmiştir.

4.3.3.1. İlişkiler

Yaşam tarzının unsurlarından birisi kişilerarası ilişkilerdir. Bireylerin veya belli grupların kendi aralarındaki ilişkiler yaşam tarzı ile ilgili bazı ipuçları vermektedir. Bundan yola çıkarak Huzur Sokağı dizisinde kişilerarası ve genel ilişkiler ile ilgili bir takım veriler mevcuttur.

Şükran'ın annesi Saadet Hanım ve Bilal'in annesi Kevser Hanım bir sabah Bilal ile Şükran'ı yan yana getirip mahallede birlikte yürümelerini sağlamaya çalışırlar. Tam yürüyecekleri sırada Bilal kitaplarını evde unutur ve geri dönerek kitaplarını evden almaya gider. O sırada Şükran dışarıda Bilal'i beklemektedir ve annesi Saadet Hanım Şükran'a kaş-göz işareti yapar ve gitmesini, beklememesini söylemeye çalışır. Çünkü onların yaşadığı hayatta kadın erkeği beklemez, bekleyemez. Bu toplumun kabulleneceği bir durum değildir. Yine Huzur Sokağı'nda yaşayan insanlar sabahları birbirlerine "*hayırlı sabahlar"* demekteyken, Necmettin Bey'in evinde ise, *"günaydın*" denmektedir.

Dizinin ilk bölümü Ramazan Ayına denk gelmiştir. Mahallede komşuluk ilişkileri o kadar gelişmiş ve ileri düzeydedir ki; yaz mevsimi olduğu için sokakta toplu iftar yemekleri düzenlenmekte ve bu bir kültür haline getirilmektedir. İftara hazırlık yaparken herkes bir işin ucundan tutmaktadır ve her evden birbirinden farklı yemekler getirilmektedir. Mahalledeki birlik ve beraberlik bu kalabalık sofra aracılığı ile izleyiciye aktarılmak istenmektedir. Geleneklerine bağlı, komşuluk ilişkileri gelişmiş insanlar birbirlerine destek olurlar ve o yönde bir yaşam tarzı benimserler. Buna en güzel örnek, kirası geciken Kevser Hanım'ı ev sahipleri Hasan Bey fazlasıyla idare etmektedir. İftarı beklerken mahallenin en yaşlı ve saygın kişilerinden Bekir Efendi gelir ve sofrada oturan tüm erkekler ayağa kalkar. Bu adet eskilerden beri geleneksel halk kültüründe var olan bir şeydir. Dizide bu mahalle aracılığıyla bu tür adetler seyirciye başarılı bir şekilde aktarılmaktadır. Tüm mahalle sokakta hep beraber hazırladıkları kocaman bir sofra kurup yemek yerler. O gün sokağın başında Feyza ve arkadaşları çok lüks bir araba ile görünür. İftar sofrasını sokakta görünce çok şaşırırlar ve kermes gibi bir şey olduğunu düşünürler. Ramazan Ayı olduğunun farkında bile değildirler. Bilal onları iftar sofrasına davet eder. Feyza ve arkadaşları da konuk olurlar. Ancak mahalleli her ne kadar onlara güler yüzlü, yakın davransa da Saadet Hanım ve Kevser Hanım bu misafirlikten pek hoşlanmamıştır. Çünkü onlara göre Bilal'in bu tarzda kız arkadaşları olmamalıydı. Aradaki sınıfsal farklar bu yemek sahnesinde çok net izleyiciye sunulmaktadır. Örneğin, Feyza'nın arkadaşı Ülker, yemekleri beğendiğini şöyle ifade eder: "*Var ya 5 yıldızlı restoran halt etmiş! Valla siz harcanıyorsunuz burada, söyleyim*!" Ülker'in söyledikleri, zengin kızların mahallede yaşayanlara acıma duygusu ile yaklaştıklarını anlamak mümkündür. Yine Feyza'nın başka bir arkadaşı "*Valla süper. Açık hava, yaşıyorsunuz siz*" der ve bu durum ile ilgili neredeyse dalga geçecek noktaya gelir. Yine aynı sofra sahnesinde, Feyza masadan kalkarken tabağın yanına gizlice para bırakır. Çünkü Feyza'nın yaşadığı ortamda karşılıksız yemek yenmez; karşılıksız iyilik yapılamaz. O da içinde yetiştiği ve yer aldığı toplumsal sınıfın ona öğrettiği davranışı sergilemektedir. Fakat Bilal bu duruma

çok içerlenir ve yarın okulda arkadaşlarının gözünün önünde; "*Feyza masada paranı düşürmüşsün der*" ve onu istemeden de olsa arkadaşlarının karşısında mahcup eder.

Dizinin yine ilk bölümünde, Necmettin Bey sabah evden çıkarken eşi Emel'e bugün neler yapacağını sorar. Emel, kuaföre gideceğini ve alış-veriş yapacağını söyler. Diğer tarafta ise, aynı dakikalarda Bilal'in annesi Kevser Hanım kirayı ayarlamaya çalışmaktadır. Bir taraf çok lüks bir yaşam tarzı sürdürürken diğer taraf ise, kira parasını bile denkleştirememenin sıkıntısını ve mahcubiyetini yaşamaktadır. Ayrıca Huzur Sokağı'ndaki insanlar samimi, güler yüzlü ve tatlı dilli bir yapıya sahipken, Feyza'nın ailesi olan Şahmeran Ailesi'nde kişilerarası ilişkilerde daha mesafeli ve ciddi bir yapı söz konusudur.

4.3.3.2. Barınma ve Beslenme

Yaşam tarzının bir başka unsurları da, barınma ve beslenmedir. Barınma yaşanılan yer, evdeki eşyalar gibi unsurları içerirken, beslenme ise, gıda maddeleri ile ilgili bir konudur.

Dizideki iki ana karakteri olan Bilal ve Feyza'nın yaşamış oldukları evlerin görünüşü ve dizaynı yaşam tarzları konusunda izleyiciye ipuçları vermektedir. Feyza'nın yaşadığı ev; bahçeli ve dubleks bir tarzdadır. Akşamları evin her yerinde rengârenk ışıklar yanmaktadır. Evin içi, farklı tarzda masalar, sandalyeler, kanepeler, perdeler ile çok lüks bir görüntü vermektedir. Evde sanatsal bir görünüş hâkim Evin duvarların tablolar ve oturulan alanda bir piyano var. Ayrıca evin içinde ayakkabıyla dolaşıyorlar. Diğer tarafta ise, Bilal'in ve ailesinin yaşadığı ev gayet mütevazı bir evdir. Kapalı renklerin hâkim olduğu halılar, örtüler, perdeler vardır. Oda sayısı azdır ve mutfakları geniş değildir. Evin çok sade bir görüntüsü vardır.

Huzur Sokağı'ndaki insanlar oruçlarını dizinin ilk bölümünde sokakta toplu olarak açmaktadırlar. Feyza'nın ailesi olan Şahmeran ailesi ise oruç tutmamakta ve dışarıya yemeğe çıkmaktadırlar. Huzur Sokağı'nda, iftardan sonra insanlar kadın-erkek teravih namazına gitmekte ve ibadetlerini yerine getirmektedir. Bir tarafta lüks ve bu dünya için bir anlayış, diğer tarafta ise diğer dünya için atılan büyük adımlar.

Bir başka beslenme ile ilgili ipucu ise, Huzur Sokağı'nda insanlar sohbet ederken çay içmekteyken, Feyza ve çevresindekiler sohbet ederken daha çok alkol tüketmektedirler.

4.3.3.3. Eğitim

Yaşam tarzı unsurunun bir başka göstergesi de, kişilerin eğitim seviyeleridir. Eğitim seviyesi kişilerin yaşam tarzlarıyla ilgili bir takım ipuçları vermektedir. Huzur Sokağı dizisinde de bu unsurun izleri gözükmektedir.

Huzur Sokağı'ndaki erkekler bilgiye açık, kitap okumasını çok seven insanlardır. Genellikle tasavvuf, tarih ve edebiyat konularında okuyorlar. Bazen bir yerde toplanıp kitaplar üzerine sohbet etmektedirler. Bunlar arasında Bilal zekâsı, eğitimi ve kültürüyle çok ön plana çıkmaktadır. Hatta bir üniversite öğrencisi olduğu halde Mevlana ile ilgili konferansta konuşmacı olması bunun en net göstergesidir. Diğer tarafta Feyza ve arkadaşları okula sadece uğrayan, dersleri asan ve sürekli dışarılarda eğlenen bir haldedirler. Bunun yanı sıra, her ne kadar Bilal ve Feyza çok farklı yaşam tarzlarına sahip insanlar olsa da, aynı üniversitede okumaktadırlar. İzlenen ilk bölümde bu üniversitenin devlet ya da özel bir üniversite olduğu ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat

üniversitedeki genel görüntünün zengin ve lüks yaşam tarzını benimseyen insanların ağrılıkta olmasından dolayı özel bir üniversite görüntüsündedir. Bilal'in de bu üniversitede burslu eğitim-öğretimine devam ettiği söylenebilir.

4.3.3.4. Giyim

Kişilerin giyimleri yaşam tarzları hakkında çoğu zaman önemli birer gösterge olabilmektedir. Huzur Sokağı'nda yaşayan insanlar yaşam tarzları gereği daha sade ve gösterişsiz giyinmektedirler. Özellikle kadınların muhafazakâr giyim tarzını benimsediği görülmektedir. Saçları türbanlı veya tülbentli, elbiseleri uzun ve dekoltesizdir. Ayrıca çoğunda makyajsız bir görüntü hâkimdir ve topuksuz, sade ayakkabıları tercih etmektedirler. Mahallenin yaş olarak büyük kadınları bu şekilde giyinirken, Şükran ise giyimi ile farklılaşmaktadır. Evin içinde saçları açık ve dışarıya göre daha rahat elbiselerle görülürken, dışarıda rengârenk şal tarzı eşarplar kullanan, makyajlı ve gösterişli uzun elbiselerle ekrana sunulmaktadır. Bu giyim tarzı son yıllarda genç muhafazakâr kadınlar arasında fazlasıyla tercih edilmektedir. Diğer tarafta ise, Feyza ve arkadaşları saçları açık ve bakımlı, elbiseleri çok fazla açık ve dekoltelidir. Hem dışarıda hem de evin içinde böyledirler. Ayrıca makyajları da çok fazladır ve rengârenk spor ayakkabıların yanı sıra eğlenmeye giderken gösterişli ve yüksek topuklu ayakkabıları tercih etmektedirler. Sürekli alış-verişe gidip elbiseler, ayakkabılar almaktadırlar. Ayrıca Huzur Sokağı'ndaki insanlar evlerinde terlik ile dolaşırken, Şahmeran Ailesi'nde insanlar evin içinde ayakkabıları ile dolaşmaktadırlar.

Huzur Sokağı'ndaki erkekler kumaş pantolon, gömlek tarzı sade bir giyim tercih ederken, Necmettin Bey ve çevresindekiler prezantabl bir görüntüye sahiptir. Huzur Sokağı'ndaki özellikle belli bir yaşın üstündeki erkekler sakal bırakmaktayken, Necmettin Bey ve çevresindekiler sürekli sakal tıraşı olmuş halde izleyicinin karşısına çıkmaktadır.

4.3.3.5. Eğlence

Bireylerin zevk ve eğlence araçları yaşam tarzlarıyla ilgili ipuçlarını da beraberinde getirmektedir. Huzur Sokağı dizisinin birinci bölümünde Feyza ve yakın arkadaşları derse girmek yerine lüks bir yere bir şeyler içmeye giderler. O sırada Feyza'nın morali bozuktur ve içlerinden birisi: "*Hadi alış-verişe gidelim. Kafamızı dağıtırız*" diyor. Moralleri bozuk olduğunda, bir sıkıntıları olduğunda tüketim kültürü doğrultusunda lüks hayat tarzını benimseyen insanlar özellikle de kadınlar alış-verişe çıkarlar. Bu durum eğlence anlayışlarıyla da paralellik gösterir. Onlar için alış-verişe gitmek bir eğlence unsurudur. Feyza ve arkadaşları alış-verişe giderler ve ellerinde paketler ile çıkarlar.

Huzur Sokağı'ndaki insanlar birbiriyle aynı masayı paylaşıp, güzel dostluklar ve komşuluklar çerçevesinde sohbet edip eğlenirken; diğer taraftan Feyza ve arkadaşlarının sürekli alış-veriş ve eğlence mekânlarında zaman geçirmeleri önemli bir ipucudur.

4.3.3.6. Ulaşım/Haberleşme

Ulaşım veya haberleşme araçlarının seçimi de yaşam tarzı göstergesidir. Dizide ulaşım ile ilgili olarak, Bilal geceleri başkasının taksisi ile çalışıp gündüzleri okula devam ederken, Feyza ve çevresindekiler ise, kendilerine ait son model, lüks arabalarıyla okula gelip gitmektedirler. Feyza ve çevresi genellikle son model, lüks cep telefonu kullanmaktadırlar. Hatta bu telefonlar sesi ve görüntüsü izleyiciyle sürekli olarak paylaşılmaktadır. Huzur Sokağı'nda ise, sadece Bilal'in kız kardeşi Rezzan'a ait sade, gösterişsiz ve eski bir cep telefonu sahnesi yer almaktadır

Barınma ve beslenme, eğitim, giyim, eğlence, haberleşme/ulaşım ve ilişkiler gibi yaşam tarzı unsurlarının yanında Huzur Sokağı dizisinin kurgusu gereğince dini bir takım ritüel ve sembollerin de karakterler arasındaki ilişki ve iletişim biçimine yön verdiği belirlenmiştir. Buna göre:

Dizinin birinci bölümünün sonuna doğru Feyza, arkadaşı Leyla ile bir iddiaya girmektedir. Eğer Feyza Bilal'i üç gün içerisinde kendine âşık ederse Leyla arabasını Feyza'ya verecek, eğer edemez ise Feyza Leyla'ya arabasını verecektir. Bunun sonucunda Feyza Bilal'i kendine âşık etmek için onun hayat tarzına yakın birisiymiş gibi görünmeye çalışmaktadır. Bilal'in konuşmacı olarak katılacağı bir konferansa katılarak Mevlana ile ilgili Bilal'e çok güzel ve anlamlı soru sormakta ve O'nu etkilemeye çalışmaktadır. Daha sonra akşam Ayşe Sultan ile Huzur Sokağı'nda teravih namazına gider ve Bilal'in onu görmesi için elinden geleni yapar. Ve nihayet cami çıkışında Bilal, Feyza'yı görmektedir. Bilal buna çok şaşırır ama içinden de çok sevinir. Bilal'in içinde Feyza'ya karşı olumlu yönde bir şeyler oluşmaya başlar. Bir sonraki gün okul bahçesinde Bilal bu şaşırmasını dile getirir. Bunun üzerine Feyza: *"Neden şaşırdın? Din sizin tekelinizde mi?"* diye karşılık verir. Bilal bu cevap karşında mahcup olur. Lüks, modern bir yaşam tarzına sahip olan Feyza bir iddia uğruna hiç çekinmeden dini ritüelleri kullanmaktadır.

SONUÇ

Yaşam tarzı insanoğlu toplumsallaşmaya başladığından beri var olan bir kavramdır. Sanayileşme ile birlikte artan tüketim kültürü ve kapitalist toplum anlayışıyla birlikte yaşam tarzı sunumları insanların hayatları için vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Kitle kültüründe önemli bir yere sahip olan yaşam tarzı, kitle iletişim araçlarıyla da popüler hale getirilerek tüketim kültürüne hizmet etmektedir. Bu kitle iletişim araçlarının en başında da televizyon gelmektedir. Televizyonlarda yayınlanan yerli ve yabancı diziler ile birlikte karakterlerin yaşam tarzı unsurluları izleyiciye aktarılmakta ve medya okur-yazarlığının gelişmediği toplumlarda izleyici sunulan unsurları sorgulamadan kabul edebilmektedir.

Dizilerdeki karakterlere özenmek, onlar gibi davranmak, giyinmek, konuşmak, hatta onların lakaplarını kullanmak, esprilerini, hareketlerini taklit etmek gibi bir olgu günümüzde diziler vasıtasıyla yaşanmaktadır (Konukman, 2006: 138). Bu dizilerden birisi olan Huzur Sokağı dizisi çalışmada ele alınmıştır. Yayınlandığı dönemde reyting oranları bir hayli yüksek olan bu diziyle izleyici kitle adeta ekrana hapsedilmiş, izleyici tüketim kültürü ürünlerinin etkisinde kalmış ve o doğrultuda yaşam tarzı oluşturmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda izleyiciler dizilerdeki karakterler gibi giyinmeye başlamış ve eğlence biçimlerini bile dizideki karakterler üzerinden şekillendirmişlerdir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde çalışmada, Huzur Sokağı dizisindeki ana karakterlerin yaşam tarzları ve dizideki genel yaşam tarzı unsurları incelenmiştir.

Huzur Sokağı dizinde yer alan yaşam tarzı göstergeleri ülkemizin içinde bulunduğu siyasi atmosfer ile de bağlantısız olması beklenemez. Ülkemizde son yıllarda gelişim gösteren muhafazakâr yaşam tarzı unsurları bu dizi ile ekranlara taşınmaktadır. Muhafazakâr kadın imgesinin ilk defa reyting oranı yüksek bir ana akım kanalda dizi yoluyla ekrana gelmesi bu göstergelerden bir tanesidir. Huzur Sokağı dizisi, modern-gelenekçi çatışmasını ana karakterle üzerinden çok iyi bir şekilde izleyenlerine sunmaktadır. Ana karakterlerden olan Bilal'in yaşadığı mahalledeki muhafazakâr ve

dindar yaşam tarzı ile diğer bir ana karakter olan Feyza'nın çevresindeki laik ve modern yaşam tarzı sürekli olarak çatışmaktadır.

Huzur Sokağı dizisinde yaşam tarzı unsurları olan, ilişkiler, barınma/ beslenme, eğitim, giyim, eğlence, haberleşme/ulaşım, gibi unsurların karakterler üzerinden çeşitli örneklerini görmek mümkündür:

İlişkiler bakımından dizi değerlendirildiğinde; Huzur Sokağı'ndaki insanlar samimi, güler yüzlü ve tatlı dilli bir yapıya sahipken, Feyza'nın ailesi olan Şahmeran Ailesi'nde kişilerarası ilişkilerde daha mesafeli ve ciddi bir yapı söz konusudur.

Barınma ve beslenme konusunda, Huzur Sokağı'nda insanlar sohbet ederken çay içmekteyken, Feyza ve çevresindekiler sohbet ederken daha çok alkol tükettiği yönünde ipuçları sunmaktadır.

Eğitimle ilgili yaşam tarzı bulguları ise, eğitime devam ettikleri üniversitedeki genel görüntünün zengin ve lüks yaşam tarzını benimseyen insanların ağrılıkta olmasından dolayı özel bir üniversite görüntüsündedir. Feyza ve arkadaşları bu üniversitede eğitim almaktadır. Bilal'in ise, bu üniversitede burslu eğitimine devam ettiği söylenebilir.

Giyim konusundaki yaşam tarzına ilişkin göstergeler ise, Huzur Sokağı'ndaki erkeklerin kumaş pantolon, gömlek tarzı sade bir giyim tercih ettikleri; öte yandan Necmettin Bey ve çevresindekiler ise takım elbiseli ve prezantabl bir görüntüye sahiptir.

Bir diğer yaşam tarzı unsuru olan eğlenceyle ilgili olarak, Huzur Sokağı'ndaki insanlar birbiriyle aynı masayı paylaşıp, güzel dostluklar ve komşuluklar çerçevesinde sohbet edip eğlenirken; diğer taraftan Feyza ve arkadaşlarının sürekli alış-veriş ve eğlence mekânlarında zaman geçirmeleri önemli bir ipucudur.

Ulaşım/Haberleşme yaşam tarzı unsuru değerlendirildiğinde, Bilal geceleri başkasının taksisi ile çalışıp gündüzleri okula devam ederken, Feyza ve çevresindekiler ise, kendilerine ait son model, lüks arabalarıyla okula gelip gitmektedirler. Feyza ve çevresi genellikle son model, lüks cep telefonu kullanmaktadırlar; öte yandan Huzur Sokağı'nda ise, Bilal'in kız kardeşi Rezzan'a ait sade, gösterişsiz ve eski bir cep telefonu sahnesi yer almaktadır.

Bu yaşam tarzı unsurları yanında Bilal'in dini ritüellere bağlılığı ve Bilal'i -arkadaşıyla girmiş olduğu bir iddia için- kazanmak isteyen Feyza'nın ise bu ritüelleri Bilal'e yaklaşmak için nasıl kullandığı da bir yaşam tarzı unsuru olarak dizide öne çıkarılmaktadır.

Tüm bu yaşam tarzı unsurları göz önüne alındığında, Huzur Sokağı dizisi yaşam tarzlarının açık bir şekilde gösterilmesi ve karakterler üzerinden karşılaştırılması konusunda güzel bir örnektir. Akademik alanda özellikle yaygın bir kitle iletişim aracı olan televizyon izleyicisinin yoğun olarak izleyicisi olduğu yerli veya yabancı dizilerin yaşam tarzı bakış açısıyla incelenerek bulgularının ortaya konulmasının literatüre zenginlik katacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Atabek, Gülseren Şendur (2007), Göstergebilimsel Çözümleme: İletişim Çalışmalarında Göstergebilimsel Yöntem, (Eds. Gülseren Şendur Atabek ve Ümit Atabek), *Medya Metinlerini Çözümlemek*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Aydın, Özlem Kükrer (2014), "Televizyon Reklamlarında Dizi Karakteri Kullanımıyla Sunulan Tüketim Kültürü Değerleri: Yalan Dünya Örneği", *Journal of Yasar University*, 9 (36): 6273-6282.

Aziz, Aysel (1975), *Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi*, Sevinç Matbaası, Ankara.

Eke, Beğlü (1980), "Yaşam Tarzı ve Gelir Seviyesi Arasındaki İlişki", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 18 (1): 93- 114.

Dağtaş, Banu (2008), "Türkiye'de Yaygın Televizyonlarda Tektipleşme ve Diziler: Tektipleşmiş Bir Zenginlik Göstergesi Olan Lüks Villaların Düşündürdükleri", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 8: 161-185.

Erciş, Aysel, Ünal, Sevtap ve Can, Polat (2006), "Yaşam Tarzlarının Satın Alma Karar Süreci Üzerindeki Rolü", *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2: 23-48.

Huzur Sokağı (15 Ocak 2013), *Gençler Şükran Gibi Giyiniyor,* http://www.huzur-sokagi.net/gencler-sukran-gibi-giyiniyor/, Erişim Tarihi: 10.03.2015.

Karadaş, Nergiz (2013), "Televizyon Dizilerinde Gücün Temsili", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi,* 2(2): 67-90.

Konukman, Emrah Alparslan (2006), *Medya ve Kültür: Son Dönem Televizyon Dizilerinin Yasam Tarzı Üzerindeki İmgeleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Ankara.

Korkmaz, Murat, Aras, Gökşen, Öktem, Gönül ve Yücel, Ali Serdar (2013), "Türk Edebiyatının Klasik Eserlerinin Günümüz Televizyon İzleyicisine Sunumu ve İzleyici Algısının Analiz Edilmesi", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (4): 1033-1049.

Kula, Nesrin (2012), "TV Dizileri Yoluyla Yeniden Üretilen Tüketim Kültürü", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1 (4): 507-530.

Kundak (2012), *Huzur Sokağı Dizisinin Konusu*, http://www.kundak.org/node/775, Erişim Tarihi: 12.08.2016.

Madran, Canan ve Kabakçı, Şahsenem (2002), "Tüketici Davranışını Etkileyen Bir Faktör Olarak Yaşam Tarzı: Çukurova Üniversitesinde Okuyan Kız Öğrencilerin Yaşam Tarzı Tiplerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1): 81-94.

Mutlu, Erol (1991), *Televizyonu Anlamak*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Mutlu, Erol (1995), *Televizyon Program Yapımı*, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Ankara.

Odabaşı, Yavuz ve Barış, Gülfidan (2012), *Tüketici Davranışı* (12. Baskı), MediaCat Akademi, İstanbul.

Öneren, Melahat (2013), "İmaj Yönetiminin Tv Dizi Seyircileri Üzerindeki Etkisi", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 24: 75-85.

Övür, Ayten (2013), *Siyaset-Eğlence İlişkisi: 2010-2012 Döneminde Türkiye'deki Popüler Dizilerde Muhafazakâr İdeolojinin Yeniden Üretimi,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Tv ve Sinema Ana Bilim Dalı, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, İstanbul.

Rifat, Mehmet (2009), *Göstergebilimin ABC'si,* (3.Baskı), Say Yayınları, İstanbul.

Rifat, Mehmet (2014), *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları: 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler* (Gözden Geçirilmiş 5. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Sabah Gazetesi (20 Mayıs 2013), *TV'yi En Çok Yerli Dizi İçin İzliyoruz*, http://www.sabah.com.tr/medya/2013/05/20/tvyi-en-cok-yerli-dizi-icin-izliyoruz, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Sarıalioğlu, Filiz (2010), *İki Farklı Kültürel Üretim Formu Olarak Roman Ve Televizyon Dizisi: "Aşk-I Memnu" Örneği,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Tv ve Sinema Ana Bilim Dalı, Radyo Tv Bilim Dalı, İstanbul.

Sevmiş, O. E. (2013), *Televizyon Dizilerinde Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadının Sunumu: Huzur Sokağı Dizisi Kadın Karakterleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya ve Kültürel Çalışmalar, İstanbul.

Tek, Ömer Baybars ve Özgül, Engin (2005), *Modern Pazarlama İlkeleri,* Birleşik Matbaacılık, İzmir.

Tuna, Salih (11 Aralık 2010), *Huzur Sokağı"nın Huzursuz Ettiği Tuhaf Bir Yapımcı,* Yenişafak Gazetesi, http://www.yenisafak.com.tr/yazarlar/salihtuna/huzur-sokaginin-huzursuz-ettigi-tuhaf-bir-yapimci-35335, Erişim Tarihi: 10.03.2015.

Weber, Max (1986), *Sosyoloji Yazıları*, (Eds. H.H. Gerth ve C.W. Mills), (Çev. Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Wikipedia (2016), "*Huzur Sokağı (dizi)",* https://tr.wikipedia.org/wiki/Huzur_Soka%C4%9F%C4%B1_(dizi), Erişim Tarihi: 04.10.2016.

Yiğit, Zehra (2012), "Modernliğin Arka Yüzü" Olarak Gündelik Hayat: Aşk-ı Memnu", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (2): 125-144.

Yücel, Sevgi (1998), *Medyatik Medya*, Taş Kitapçılık, Ankara.

SELAHADDÎN EYYÛBÎ DÖNEMİNDE FAKİH BİR DEVLET ADAMI: BAHÂUDDÎN İBN ŞEDDÂD (539-632/1145-1234)

Yrd. Doç. Dr. Aydın TAŞ

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam Hukuku Anabilim Dalı

Özet

Bu bildiri, İbn Şeddâd'ın hayatı ve eserlerini incelemektedir. Eyyûbîler döneminin seçkin şahsiyetlerinden olan Şâfiî İbn Şeddâd, fakih, kadı, tarihçi ve devlet adamlığı kimliği ile ön çıkmıştır. Selahaddîn Eyyûbî'nin yakın çevresinde yer almış, kazaskerlik ve Kudüs kadılığına tayin edilmiş, dînî ve idârî konularda danışmanlık, bazen de elçilik yapmıştır. Onun vefatından sonra Halep hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Giyâsuddîn'in hizmetine girerek vakıfların idareciliği ve Halep başkadılığa tayin edilmiş ve vezâret rütbesine erişmiştir. Tedris faaliyetini hayatının sonuna kadar sürdüren İbn Şeddâd'ın yetiştirdiği çok sayıdaki öğrenci arasında İbn Hallikân gibi meşhur tarihçiler bulunmaktadır. O, fıkıh, hadis ve tarih gibi farklı alanlarda kıymetli kitaplar telif etmiş ve bunların önemli bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Eserlerinden Nevâdirü's-Sultâniyye ve Delâilü'l-Ahkâm'ın tahkikli neşri yapılmış, Melceü'l-Hükkâm'ın tahkikini esas alan bir doktora tezi hazırlanmıştır. İlk eser Selahaddîn Eyyûbî'nin hayatı ve dönemi, ikincisi ahkâm hadisleri, üçüncüsü ise hâkimler ve hâkimlik görevi hakkındadır. Bu kitapların dışında yazma halinde olan çeşitli eserleri de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eyyûbîler, Selahaddîn Eyyûbî, Bahâuddîn İbn Şeddâd, Fıkıh, Tarih

A SCRIBE STATE MAN DURING SALÂH AL-DÎN AL-AYYUBBÎ PERIOD: BAHÂ' AL-DÎN IBN SHADDÂD

Abstract

This paper examines the life and works of Ibn Shaddâd. Shafi'i Ibn Shaddâd, one of the distinguished personalities of the Ayyubid period, came forward with the identity of faqîh, qâdî, historian and statesman. He had a supreme position in the immediate vicinity of Salâh al-Dîn al-Ayyubbî, and he was appointed to the office of qâdî al-askar and qâdî of Jerusalem, advised in religious and administrative matters, and sometimes he was given the embassy charge as well. After Salâh al-Dîn's death, he commenced the service of the ruler of the Aleppo al-Malik al-Zâhir and was appointed to the leadership of the foundations and the head-qâdî position of Aleppo which is the highest rank and attained the rank of vizâre. There are well-known historians such as Ibn Khallikân, among the many students whom Ibn Shaddâd who continued the activity of tadrîs until his life, educated. He has copyrighted precious books in diverse fields such as fiqh, hadith and history, and a considerable part of them have reached to our present day. Al-Nawâdir al-Sultaniyya and Dalâ'il al-Ahkâm works were published and made a doctorate thesis based on the examination of Maldija' al-Hukkâm. The first one is with reference to the life and period of Salâh al-Dîn al-Ayyubbî and the second is the ahkâm hadiths of the Prophet and the third is about judges and judges made. Apart from these books, there are also a variety of works which are in the form of manuscript.

Key Words: Ayyubids, Salâh al-Dîn al-Ayyubbî, Bahâ' al-Dîn Ibn Shaddâd, Fiqh (Islamic Law), History

GİRİŞ

Eyyûbîler devri ilim bakımından İslâm tarihinin son derece parlak olduğu bir dönemdir. Başta Selahaddîn Eyyûbî olmak üzere Eyyûbî hükümdarları ilme ve ilim adamlarına ehemmiyet vermişler, onlara her türlü imkân ve desteği sağlamışlardır. Bu uygun ortamda pek çok âlim yetişmiştir[1]. Eyyûbî devlet adamı, Şâfiî fakih, kadı ve tarihçi Bahâuddîn İbn Şeddâd da bunların içerisinde yer alan müstesna şahsiyetlerden birisidir. Tebliğimizde onu ve eserlerini tanıtmaya çalışacağız.

I. BAHÂUDDÎN İBN ŞEDDÂD'IN HAYATI

A. Kimliği

Bahâuddîn İbn Şeddâd'ın künye ve nispeti ile birlikte tam adı; Ebü'l-Mehâsin Bahâüddîn İbn Şeddâd Yûsuf bin Râfi' bin Temîm el-Esedî el-Mevsılî el-Halebî eş-Şâfiî'dir[2].

B. Doğumu ve Yetişmesi

İbn Şeddâd, 10 Ramazan 539/6 Mart 1145 tarihinde Musul'da doğmuştur. Küçük yaşta babasını kaybettiği için dayılarının yanında büyümüştür. Anne tarafından dedesi Şeddâd'a nisbetle "İbn Şeddâd" diye tanınmıştır[3].

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeşen, **"Eyyûbîler" (Siyasi Tarih, Medeniyet Tarihi),** DİA, XII/20-31; Beksaç, **"Eyyûbîler" (Sanat),** DİA, XII/31-33; Şeşen, **"Eyyubiler Devletinde Kültür Hayatı",** 197-202; Yalar, **"Eyyûbîlerde İlim ve Ulemâ",** ss. 266-281; Basuğuy, **Selahaddin-i Eyyûbî Devrinde İlmî Faaliyetler,** Yüksek Lisans Tezi; Mahmut Dündar, **Mısır Eyyûbilerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri,** Doktora Tezi.

[2] (أبو المحاسن بهاء الدين ابن شدّاد يوسف بن رافع بن تميم الأسدي الموصلي الحلبي الشافعي). Bkz. İbnü'ş-Şa'âr, **Kalâidü'l-Cümân fî Ferâidi Şuarâi Hâze'z-Zamân = Ukûdu'l-Cümân fî Şuarâi Hâze'z-Zamân I-IX,** VIII/208; Münzirî, **et-Tekmile li-Vefeyâti'n-Nekale I-IV,** III/384; Ebû Şâme, **Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye I-V,** I/29; İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân (mimmâ Sebete bi'n-Nakl evi's-Semâ' ev Esbetehü'l-Ay'ân) I-VIII,** VII/84 (وكان يكنى أولا أبا العزّ, ثم غير كنيته وجعلها أبا المحاسن: künyesi Ebû'l-İzz idi, sonra künyesini Ebû'l-Mehâsin olarak değiştirdi); Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakât ve'l-A'sâr I-IV,** III/1216 (أبو المحاسن وأبو العز); Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ I-XXV,** XXII/383-384 (أبو المحاسن وأبو العز); Safedî, **el-Vâfî bi'l-Vefeyât I-XXIX,** XXIX/86 (أولا يكنى أبا العزّ ثم غير كنيته وجعلها أبا المحاسن);, **Mir'âtü'l-Cenân ve İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti mâ Yu'teber fî Havâdisi'z-Zamân I-IV,** IV/65 (أبو العز); Sübkî, **Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ I-X,** VIII/360; İsnevî, **Tabakâtü'ş-Şâfiiyye I-II,** II/28; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye I-XXI,** XVII/221; İbn Kâdî Şühbe, **Tabakâtü'ş-Şâfiiyye I-II,** II/120; Kâtib Çelebî, **Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn I-II,** I/759 (أبو العزيز), II/1015 (أبو العزيز), 1275, 1816 (أبو العز); İbnü'l-İmâd, **Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb I-XI,** VII/276 (أبو العز); Bağdâdî, **Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn I-II,** II/553; Shayyal, **"Ibn Shaddâd" (Bahâ' Al-Dîn),** EI², III/933; Ziriklî, **el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ' mine'l-Arabi ve'l-Musta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn I-VIII,** VIII/230; Erzi (?), **"İbn Şeddâd" (Bahâ' Al-Dîn),** İA, V/2-825; Şeşen, **Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet,** 357; Nüceymî, **"et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb",** *Delâilü'l-Ahkâm min Ehâdîsi'r-Resûl Aleyhisselâm I,* I/3; Nehârî, **Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû' min Kitâbi Delâili'l-Ahkâm li İbni Şeddâd Rahimehullâh el-Muteveffâ 632 H,** 30-31; Avcı, **"İbn Şeddâd, Bahâeddin",** DİA XX/373 (künyesi "Ebü'l-Mehâsi**m**" şeklinde yanlış yazılmış).

[3] İbnü'ş-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/209, 210; Münzirî, *et-Tekmile*, III/385; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/84; Devâdârî/İbnü'd-Devâdârî, **Kenzü'd-Dürer ve Câmiü'l-Gurer I-IX,** VII/314 (İbn Şeddâd'ın "632 yılında yaklaşık 93 yaşında iken vefat ettiği, zira doğum tarihinin 569 olduğu" belirtiliyor. Bu açıklamaya göre doğum tarihinin 539 olması gerekiyor. Bu durum vefat tarihinin matbu hatası olarak 569 yazıldığını gösteriyor); Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, III/1216, 1218; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XXII/384; Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX/86; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, VIII/360; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/28-29; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/120-121; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II/553; Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/933 (hicrî doğum tarihi sehven/basım hatası olarak 439 yazılmıştır); Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/230; Erzi, "*İbn Şeddâd*", İA, V/2-825; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 357; Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/3; Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 31; Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı (Başlangıçtan XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar),** 141; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/373.

C. Tahsili, Hocaları ve Talebeleri

1. Tahsili ve Hocaları

İbn Şeddâd, Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra İbn Sa'dûn el-Kurtubî'den on bir yıl boyunca kırâat-i seb'a ile hadis ve tefsir dersleri almıştır. Kendisine hadis ve fıkıh okutan hocalar arasında Ebû'l-Berekât İbnü'ş-Şîracî, Ebü'l-Fazl Abdullah et-Tûsî, Ebû'r-Rızâ Saîd eş-Şehrezûrî, Ebû Muhammed Abdullah es-Sanhâcî ve Ebû Bekir Muhammed el-Ceyyânî zikredilebilir[4].

Sonra tahsilini ilerletmek amacıyla Bağdat'a giderek Nizâmiye Medresesi'ne girmiş ve kısa süre içinde muîd[5] olup (566/1171) yaklaşık dört yıl bu görevde kalmış. Bu arada Ebü'l-Hayr Ahmed el-Kazvînî ve Şühde el-Kâtibe gibi meşhur hocalardan ders almıştır. Daha sonra Musul'a gidip el-Kemâl eş-Şehrezûrî'nin medresesinde ders vermiştir[6].

2. Talebeleri

Kendisine verilen iktâ'[7] ve ihsanlardan elde ettiği gelirle 601/1205 yılında büyük bir Şâfiî medresesi ile bir Dârülhadîs[8] yaptıran İbn Şeddâd'ın şöhreti birçok kişinin ilim tahsili için Halep'e gelmesine sebep olmuştur. Tedris faaliyetine ömrünün sonuna kadar devam eden İbn Şeddâd, yaşlılığı sebebiyle medresede ders veremediği günlerde evinde ilim öğretmekten geri durmamıştır[9]. O, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Örnek olarak eserleri günümüze ulaşmış olan şu âlimleri zikredebiliriz[10]:

- Zekiyyüddîn el-Münzirî (v. 656/1258), *et-Tekmile li-Vefeyâti'n-Nakale I-IV* (Beyrut 1405/1984)

- Kemâleddin İbnü'l-Adîm (v. 660/1262), *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb* (Beyrut 1417/1996)

- Ebû Şâme el-Makdisî (v. 665/1268), *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye I-V (5. Cilt fihristtir)* (Beyrut 1418/1997)

---

[4] İbnü'ş-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/209, 210; Münzirî, *et-Tekmile*, III/384; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/84-86; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, III/1216-1217; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XXII/384-385; Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX/86; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, VIII/360; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/29; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VII/276; Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/3-5; Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 32-35; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 141; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin"*, DİA, XX/373; Basuğuy, *Selahaddin-i Eyyûbî Devrinde İlmî Faaliyetler*, 82.

[5] Muîd: Medreselerde müderris (en yüksek rütbeli hoca) yardımcısına verilen addır. Bkz. es-Sakkâr, **"Muîd",** DİA, XXXI, ss. 86-87.

[6] İbnü'ş-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/209-211; Münzirî, *et-Tekmile*, III/384-385; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/86-87; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XXII/385, 386-387; Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX/86; Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cenân*, IV/66; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/29; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/121; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VII/276; Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/933; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/230; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 357; Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/5; Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 38; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 141; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin"*, DİA, XX/373.

[7] İktâ': Kamu otoritesinin, tasarrufundaki arazi ve taşınmaz malların mülkiyet, işletme veya faydalanma hakkını kişilere tahsis etmesidir. Bkz. Demirci, **"İktâ' ",** DİA, XXII, ss. 43-47.

[8] Dârülhadîs: Hadis öğrenimi için kurulan medresedir. Bkz. Bozkurt, **"Dârülhadîs",** DİA, VIII, ss. 527-529.

[9] İbnü'ş-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/210, 211; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/89-91; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, III/1217; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XXII/385, 387; Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX/87; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, VIII/361-362; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/121; Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 358; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 141; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin"*, DİA, XX/373-374.

[10] Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/5-6; Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 35-36; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 141; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin"*, DİA, XX/373-374.

- İbn Hallikân (v. 681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân (mimmâ Sebete bi'n-Nakl evi's-Semâ' ev Esbetehü'l-Ay'ân) I-VIII* (Beyrut 1398/1978)

- İbn Vâsıl (v. 697/1298), *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb I-V* (yy., ts.)

Bu tarihçi âlimler kitaplarında hocaları İbn Şeddâd hakkında bilgi vermişlerdir.

D. Mezhebi ve Konumu

Kaynaklarda İbn Şeddâd'ın zamanın önde gelen Şâfiî fakihi olduğu belirtilmekte ancak mezhepteki konumu ile ilgili bilgi yer almamaktadır[11]. *Delailü'l-Ahkâm* adlı eserinde -örnek olarak baktığımız Kitâbu't-Tahâret'te[12] gördüğümüz kadarıyla- fıkhî görüşleri aktarmakla yetinmekte, onlar hakkında değerlendirme ve tercihte bulunmamaktadır. Bu durum onun mezhepteki konumu ve fakihler tabaksındaki yerini tespite imkân vermemektedir.

E. Kişiliği

Kaynaklarda İbn Şeddâd'ın dindar, faziletli ve cömert bir kişi olduğu belirtilmektedir[13].

F. Görevleri

İbn Şeddâd, Bağdat'ta Nizâmiye Medresesi'nde yaklaşık dört yıl (566-569/1171-1174) muîdlik yaptıktan sonra 569/1174 yılında Musul'a dönmüş ve Ebü'l-Fazl Muhammed eş-Şehrezûrî'nin kurduğu medresede hocalık yapmıştır. Bu arada Musul Atabegi İzzeddin Mes'ûd b. Mevdûd tarafından Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'a, Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye ve diğer bazı hükümdarlara elçi olarak gönderilmiştir[14].

583/1188'de hac dönüşü Dımaşk'ta bulunduğu sırada Kevkeb Kalesi'ni kuşatan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin daveti üzerine yanına gitmiş ve ona Sahîh-i Buhârî'nin çeşitli dualar içeren bir cüzünü okumuştur. Daha sonra Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin 27 Receb 583/2 Ekim 1187'de Haçlılardan geri almış olduğu Kudüs'ü ziyaret etmiş ve "Fezâilü'l-Cihâd" adlı eserini sunduğu sultanın takdirini kazanarak yakın çevresine alınmıştır (584/1188). Selâhaddîn-i Eyyûbî tarafından kazaskerliğe[15] getirilmiş ve Kudüs kadılığına tayin edilmiştir[16].

---

[11] İbnü's-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/210; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/84; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, III/1217 (ورأس في مذهب الشافعي, وكان في زمانه كالقاضي أبي يوسف في زمانه); Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XXII/384, 385 (وكان في زمانه كالقاضي أبي يوسف في زمانه); Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, VIII/361 (وكان يشبَّه بالقاضي أبي يوسف في زمانه); İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/121 (وكان في زمانه كالقاضي أبي يوسف في زمانه); Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, I/759, II/1015, 1816; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VII/276 (وكان في زمانه كالقاضي أبي يوسف في زمانه); Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II/553; Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 40.

[12] İbn Şeddâd, **Delâilü'l-Ahkâm min Ehâdîsi'r-Resûl Aleyhisselâm I-II**, I/47-160.

[13] Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, III/1217; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XXII/385; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, VIII/361; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/121; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VII/276; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 358; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/373-374.

[14] İbn Şeddâd, **en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye = Sîretü Salâhiddîn = es-Sîretü'l-Yûsufiyye,** 102, 111-112, 119; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/373.

[15] Kazasker: İslâm tarihinde askerler arasındaki davalara bakan ordu kadısıdır. Bkz. Mehmet İpşirli, **"Kazasker",** DİA, TDV Yayını, Ankara 2002, XXV, ss. 140-143.

[16] İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye*, 141; İbnü's-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/210; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/87-88; Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX/87; Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cenân*, IV/65; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, VIII/361; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/29; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/121; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VII/276; Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/933-934; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/230; Erzi, "*İbn Şeddâd*", İA, V/2-825; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 357; Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/6-7; Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 38; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 141; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/373.

İbn Şeddâd Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ölümüne kadar (589/1193) yanından ayrılmamış; savaşlarda beraberinde bulunduğu gibi hadis ve fıkıh konularında danışmanlığını, bazen de elçiliğini yapmıştır. 585/1189 yılında Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın büyük bir Haçlı ordusuyla İslâm topraklarına doğru harekete geçtiği haberi üzerine yardım sağlamak amacıyla Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh ile diğer bazı hükümdarlara elçi olarak gönderilmiştir[17]. Haçlılarla antlaşma yapıldıktan (588/1192) sonra da Kudüs'te bir Şâfiî medresesi kurmakla görevlendirilmiştir[18].

İbn Şeddâd, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ölümünün ardından Halep'e gitmiş ve 591/1195 yılında Halep Eyyûbî Sultanı el-Melikü'z-Zâhir Giyâsuddîn tarafından vakıfların idareciliği yanında Halep kâdılkudâtlığına tayin edilmiştir. Burada aynı zamanda bir vezir ve müsteşar konumunda olmuştur[19].

Eyyûbîler'in hemen her konuda görüşlerine başvurduğu İbn Şeddâd, çeşitli bölgelerde hüküm süren bu büyük hânedanın fertleri arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla 593/1197, 608/1211 ve 613/1216 yıllarında Halep'ten Kahire'ye gidip gelmiştir. 629/1232'de da el-Melikü'l-Azîz'le evlenen el-Melikü'l-Kâmil Nâsırüddîn'in kızını Kahire'den getiren heyetin başkanlığını yapmıştır[20].

G. Vefâtı

İbn Şeddâd, hicrî 93 (mîlâdî 89) yaşında, 14 Safer 632/8 Kasım 1234'de Halep'te vefat etmiş ve sağlığında medresesiyle Dârülhadîs'i arasına kendisi için yaptırdığı türbeye defnedilmiştir[21].

II. BAHÂUDDÎN İBN ŞEDDÂD'IN ESERLERİ

İbn Şeddâd kıymetli eserler telif etmiş ve önemli bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Eserlerinin bir kısmı matbu, bir kısmı yazma, bir kısmı ise kayıptır.

---

[17] İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye*, 178-179; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/373.

[18] Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/373.

[19] Bkz. İbnü'ş-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/210, 211; İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb,** 399; Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX/87; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/29; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/121; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VII/276; Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 357-358; Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/8; Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 38; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 141; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/373.

[20] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/99; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb I-V,** III/236-237, IV/313-314; ed-Devâdârî/İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, VII/176, 184; Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX/88; Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/230; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/373.

[21] İbnü'ş-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/209; Münzirî, *et-Tekmile*, VIII/211; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/99; ed-Devâdârî/İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, VII/314; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, III/1218; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XXII/387; Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX/86; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, VIII/362; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/30; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XVII/222; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/121-122; Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, I/759, II/1015, 1275, 1816 (vefat tarihi ilk yerde 631, diğer üç yerde ise 632 olarak veriliyor); İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VII/276, 277; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II/553-554; Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/933; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/230; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 357; Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/10; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/373-374.

A. Matbu Olanlar

1. en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye = Sîretü Salâhiddîn = es-Sîretü'l-Yûsufiyye (النوادر السلطانية والمحاسن اليوسفية = سيرة صلاح الدين = السيرة اليوسفية)[22]

İçeriği: En meşhur ve en önemli eseridir. Selâhaddîn-i Eyyûbî ve dönemini anlatan kaynakların başında gelmektedir. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin hayatı ve kişiliğini, savaş ve fetihleri ile dönemin önemli olaylarını ele alır. İbn Şeddâd eserini, 584 (1188) yılına kadar güvendiği bazı şahısların nakillerine, o tarihten sonraki olaylar için ise ağırlıklı olarak kendi müşahedelerine dayandırdığını ifade etmektedir[23]. III. Haçlı Seferi için temel kaynaklardan biri olan ve gerek müslüman gerekse hıristiyan tarafların sosyal ve idarî durumlarına dair birinci elden bilgiler veren kitapta bazı önemli tarihî belgeler de yer almaktadır[24].

Baskısı: Eserin tamamı farklı tarihlerde baskısı yapılmıştır (Kahire 1317; Kahire 1346; thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl, Kahire 1384/1964; thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl, Kahire 1415/1994; Kahire 2015[25]). Muhammed Dervîş ise kitabın bazı bölümlerini seçerek yayımlamıştır (Dımaşk 1979; Dımaşk 1987)[26].

Çevirisi: Eser, Albertus Schultens tarafından Latinceye (Leiden 1732-1755), Baron Mac-Guckin de Slane tarafından Fransızca (aslı ile birlikte: Kahire 1317/1899; Kahire 1346/1927)[27], Claude Reignier Conder tarafından da "The Life of Saladin or What Befell Sultan Yûsuf" adıyla İngilizceye çevrilmiştir (London 1897; Delhi 1988)[28].

2. Delâilü'l-Ahkâm min Ehâdîsi'r-Resûl Aleyhisselâm (دلائل الأحكام من أحاديث الرسول عليه السلام)[29]

İçeriği: Ahkâm hadisleri hakkındadır. Konuları fıkıh bablarına göre sistematik düzenle seçilen hadisler, sahâbî râvileriyle birlikte verildikten sonra hangi hadis kaynaklarında bulundukları,

[22] İbnü'ş-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/211 (سيرة الملك الناصر صلاح الدين بن أيوب –رضي الله عنه–); İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/100 (سيرة الملك الناصر صلاح الدين بن أيوب); ed-Devâdârî/İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, VII/314 (السيرة الصلاحية); Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX/88 (سيرة صلاح الدين); Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cenân*, IV/65 (سيرة صلاح الدين); Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, VIII/361 (سيرة السلطان صلاح الدين); İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/29 (سيرة السلطان صلاح الدين); İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/122 (سيرة صلاح الدين); Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, II/1015 (سيرة صلاح الدين); İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VII/277 (سيرة صلاح الدين); Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/230; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II/554 (النَّوَادِر السُّلْطَانِيَّة فِي سيرة السُّلْطَان صَلَاح الدَّين الأيوبي); Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/9 (النوادر السلطانية والمحاسن اليوسفية المعروفة بسيرة صلاح الدين); Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 42.

[23] İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye*, 141.

[24] İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye*, 191-192, 202-204; Ebû Şâme, *er-Ravzateyn*, I/29; Gabrieli (der.), **Arab Historians of the Crusades,** XXIV; Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 405-406; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 141; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374; Dündar, *Mısır Eyyûbilerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*, 197.

[25] İbn Şeddâd, **Sîretü Salâhiddîn el-Eyyûbî = en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye = es-Sîretü'l-Yûsufiyye,** Kahire 2015.

[26] Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 141-142.

[27] Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374.

[28] Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 141-142 (İngilizce çeviriyi yapanın ismi, Wilsonel Conder olarak belirtilmektedir).

[29] İbnü'ş-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/211 (دلائل الأحكام في أحاديث الرسول عليه السلام); İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/99-100 (دلائل الأحكام, iki cilt); Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, III/1217 (دلائل الأحكام, dört cilt); Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XXII/385 (دلائل الأحكام, dört cilt); Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, VIII/361 (دلائل الأحكام); İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/29 (دلائل الأحكام); İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/122 (دلائل الأحكام على التنبيه, iki cilt); Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, I/759 (دلائل الأحكام في أحاديث النبي عليه السلام, iki cilt); İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VII/277

rivayet farklılıkları ve sıhhat açılarından ele alınmaktadır. Metinlerde geçen garîb kelimeler açıklandığı gibi hadisten çıkarılan fıkhî hükümler de sıralanmakta ve arkasından sahâbenin, mezhep imamlarının ve diğer fakihlerin konuyla ilgili görüşlerine yer verilmektedir[30]. İbn Şeddâd Şâfiî olmasına rağmen eserinde, -örnek olarak baktığımız Kitâbu't-Tahâret'te[31] gördüğümüz kadarıyla- görüşleri aktarmakla iktifa etmekte, onlar hakkında değerlendirme ve tercihte bulunmamaktadır.

Baskısı: Eser, Muhammed b. Yahyâ b. Hasan en-Nüceymî tahkiki ile iki cilt olarak (Beyrut 1412/1992), Muhammed Şeyhânî ile Ziyâdüddîn el-Eyyûbî'nin tahkiki ile ise dört cilt olarak (Dımaşk-Beyrut 1413/1992) neşredilmiştir[32].

Üzerine yapılan çalışma: Eser üzerine bir doktora, bir de yüksek lisans çalışması yapılmıştır. 1) Nûreddîn Muallim, ibadetlerle ilgili bölümün tahkikini konu alan bir doktora tezi hazırlamıştır (Câmiatü Ümmi'l-Kurâ Külliyyetü'ş-Şerîa, Mekke 1412/1991)[33]. 2) Mûsâ bin Alî bin Muhammed en-Nehârî, Büyû' bölümün tahkikini konu alan, "*Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû' min Kitâbi Delâili'l-Ahkâm li İbni Şeddâd Rahimehullâh el-Muteveffâ 632 H*" adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Danışman: Prof. Dr. Yâsîn bin Nâsır el-Hatîb, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ Merkezü Dirâsâti'l-Ulyâ el-İslâmiyye el-Mesâiyye, Mekke ts.)

B. Üzerine Çalışma Yapılıp Yayına Hazır Hale Getirilen

Melceü'l-Hükkâm inde İltibâsi'l-Ahkâm (ملجأ الحكّام عند التباس الأحكام)

Eser, kadılar ve kadılık göreviyle ilgilidir ve iki cilttir[34]. Fâyiz Abdullah Muhammed Fâyiz eserin tahkikini esas alan bir doktora tezi hazırlamıştır (el-Câmiatü'l-İslâmiyye Külliyyetü'ş-Şerîa, Medine 1414/1993)[35]. Bu eseri temin edip inceleme imkânı bulamadık.

C. Yazma Olanlar

1. Fezâilü'l-Cihâd (فضائل الجهاد)

Kitap, cihadın hükümleri, âdâbı faydaları, faziletleri ve Allah Teâlâ'nın âhirette mücahitlere hazırladığı nimetler hakkındadır. Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye ithaf edilmiş ve onun beğenisini

(دلائل الأحكام, iki cilt); Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II/554 (دلائل الأحكام فيما يتعلق بالأحاديث المستنبطة منها الأحكام); Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/230; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 358 (Delâil el-Ahkâm min Ehadîs el-Nebî); Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/9.

[30] Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374. Eserin ayrıntılı tanıtımı için bkz. Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 41, 44-62;

[31] İbn Şeddâd, *Delâilü'l-Ahkâm*, I/47-160.

[32] Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374.

[33] Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374.

[34] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/87, 89, 99 (iki cilt); Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX/88 (iki cilt); Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cenân*, IV/65 (ملجأ الحكّام عن التباس الأحكام); Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, VIII/361; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/29; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/122 (ملجأ الحكّام في الأقضية); Kâtib Çelebî, Keşfu'z-Zunûn, II/1816; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VII/277 (ملجأ الحكّام); Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II/554; Carl Brockelmann, GAL, I/386 (nakleden: Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374); Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/230; Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/9; Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 41; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374.

[35] Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374.

kazanmıştır. Selâhaddîn-i Eyyûbî eseri sürekli mütalaa etmiştir. Kitabın bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır[36].

2. Esmâü'r-Ricâl ellezîne fî Mühezzebi'ş-Şîrâzî (أسماء الرجال الذين في مهذب الشيرازي)

Eser, meşhur Şâfiî fakih Ebû İshâk eş-Şîrâzî (v. 476/1083)'nin Şâfiî fıkhına dair *el-Mühezzeb* adlı eserinde geçen şahıslar hakkında olup bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır[37].

3. el-Mûcezü'l-Bâhir li'l-Meliki'z-Zâhir (الموجز الباهر للملك الظاهر)

Kitap, Şâfiî fürûu fıkıhla ilgilidir[38].

4. Dürûsü'l-Hadîs (دروس الحديث)

Eser, İbn Şeddâd'ın 629/1232 yılında Kahire'de verdiği hadis derslerinin notlarından oluşmaktadır[39].

5. el-Asâ (العصا)

Hz. Mûsâ ve Firavun'la ilgilidir[40]. Şeşen, Brockelmann'ın İbn Şeddâd'ın "Kitâbu'l-Asâ" adlı eseri olduğunu söylemesine rağmen kaynaklarda bunu doğrulayıcı bilgi olmadığını belirtir[41].

[36] İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye*, 141 (وكنتُ وقد جمعت له كتابا في الجهاد بدمشق مدة مقامي فيها, ويجمع أحكامه وآدابه); İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/88 (ويجتوي على مقدار ثلاثين كراسة: 80 yapraktır); Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX/86-87 (ويجتوي على ثلاثين كراسا); Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, VIII/361; Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, II/1275; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II/554; Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934 (İstanbul, MS Köprülü 764); Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/230 (فضل الجهاد); Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/9 (فضل الجهاد); Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 41; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374 (H. Selim Ağa, nr. 831).

[37] Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934 (İstanbul MS Millet/Veliyyüddîn Cârullâh 255); Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/230 (birinci cüzü, el-Mahtûtâtu'l-Musavvere'de bulunmakta olup 52 varaktır); Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/9; Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 42; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374 (Cârullah Efendi, nr. 255).

[38] İbnü'ş-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/211 (الموجز الباهر للملك الظاهر); İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/100 (الموجز الباهر); Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX/88 (الموجز الباهر); Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cenân*, IV/65 (الموجز الباهر في الفروع); Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, VIII/361 (الموجز الباهر); İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II/122 (الموجز الباهر في الفقه); İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VII/277 (الموجز الباهر); Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II/554 (الموجز الباهر في الفروع); Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/230 (الموجز الباهر); Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/9 (yazma); Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 42;

Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374.

[39] Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934; Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/9 (دروس في الحديث, yazma); Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 41 (دروس في الحديث); Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374.

[40] Brockelmann, GAL, I/386 (nakleden: Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374); Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/934; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/230 (yazma); Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 42;Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374.

[41] Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 358; Nüceymî, "*et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb*", I/9 (yazma).

D. Günümüze Ulaşmayanlar

1. el-Ahfiyâ mine'l-Evliyâ (الأخفياء من الأولياء)[42]

2. et-Tuhfetü'l-Azîziyye (التحفة العزيزية)

İbn Şeddâd bu eseri, el-Melik el-Azîz Muhammed bin Gâzî bin Yûsuf için yazmıştır. Namaz ve oruç, sultan ve başkalarının âdâbıyla ilgilidir[43].

3. Sîretü Rasûlillâh (سيرة رسول الله)

Şeşen, Kâtib Çelebî'nin İbn Şeddâd'ın "*Sîretü Rasûlillâh*" adlı kitabı olduğunu söylemesine rağmen kaynaklarda bunları doğrulayıcı bilgi olmadığını ifade eder[44].

4. Tefsîru Sûrati'l-İhlâs (تفسير سورة الإخلاص)[45]

5. Târîhu'l-Medreseti'r-Revâhiyye bi Haleb ve Muderrisîhâ (تاريخ المدرسة الرواحية بحلب ومدرسيها)[46]

6. Düstûru's-Semâât (دستور السماعات)[47]

7. Fihrisü'l-Meşâyih (فهرس المشايخ)[48]

8. Şiirleri

Kaynaklarda İbn Şeddâd'ın şiirlerinden bahsedilmekte ancak bunların toplandığı bir eser veya risâle adı zikredilmemektedir[49].

E. Nispetinde Hata Olan

El-A'lâku'l-Hatîra fî Târîhi'ş-Şâm ve'l-Cezîra (الأعلاق الخطيرة في تاريخ الشام والجزيرة)

Bakabildiğimiz kaynaklar içerisinde sadece Bağdatlı İsmail Paşa (v. 1920), İbn Şeddâd'ın telifleri içerisinde "*el-A'lâku'l-Hatîra fî Târîhi'ş-Şâm ve'l-Cezîra*" adlı eseri zikretmektedir. Mezkûr eser aslında Ebû Abdullah İzzuddîn İbn Şeddâd Muhammed bin Ali bin İbrahim (v. 684/1285)'e aittir ve "*el-A'lâku'l-Hatîra fî Zikri Ümerâi'ş-Şâm ve'l-Cezîra*" adı ile yayınlanmıştır[50]. Bu hatanın, aynı asırda yaşamış iki müellifin isim benzerliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı olsa gerektir ki, The Encyclopaedia of Islam'ın "Ibn Shaddâd" maddesinde, Bahâuddîn İbn Şeddâd'ın, İzzuddîn İbn Şeddâd ile karıştırılmaması yönünde uyarıda bulunulmuştur[51].

---

[42] İbnü'ş-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/211; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374.

[43] İbnü'ş-Şa'âr, *Kalâidü'l-Cümân*, VIII/211; Avcı, *"İbn Şeddâd, Bahâeddin",* DİA, XX/374.

[44] Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 358.

[45] Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 42.

[46] Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 42.

[47] İbn Şeddâd, *Delâilü'l-Ahkâm*, I/40; Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 42.

[48] İbn Şeddâd, *Delâilü'l-Ahkâm*, I/46; Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 42.

[49] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII/91-93; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XVII/222; Nehârî, *Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû'*, 42.

[50] İzzuddîn İbn, **el-A'lâku'l-Hatîra fî Zikri Ümerâi'ş-Şâm ve'l-Cezîra I-III,** Dımaşk 1991.

[51] Shayyal, "*Ibn Shaddâd*", EI², III/933.

SONUÇ

İbn Şeddâd, çağının çok yönlü mümtaz simalarından olup, Şâfiî fakih, kadı, tarihçi ve devlet adamı kimliği ile öne çıkmıştır. Deruhte ettiği görevler, yetiştirdiği öğrenciler ve telif ettiği eserler ile gerisinde önemli bir iz bırakmıştır.

İbn Şeddâd gerek ilmi, gerekse devlet adamı kimliği ile Selahaddîn Eyyûbî'nin dikkatini çekerek kazaskerlik ve Kudüs kadılığına tayin edilmiş, dînî ve idârî konularda danışmanlık, bazen de elçilik yapmıştır. Onun vefatından sonra Halep hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Giyâsuddîn'in hizmetine girerek vakıfların idareciliği ve Halep başkadılığa tayin edilmiş ve vezâret rütbesine erişmiştir.

Tedris faaliyetine büyük önem veren ve hayatının sonuna kadar titizlikle sürdüren İbn Şeddâd, birçok talebe yetiştirmiştir. Bunlar arasında İbn Hallikân gibi meşhur tarihçiler bulunmaktadır.

İbn Şeddâd, fıkıh, hadis ve tarih gibi farklı sahalarda kıymetli kitaplar telif etmiş ve bunların önemli bir kısmı elimize ulaşmıştır. En meşhur ve önemli eseri, Selahaddîn Eyyûbî'nin hayatı ve dönemi üzerine yazdığı en-Nevâdirü's-Sultâniyye'dir. Diğer önemli iki eseri; Delâilü'l-Ahkâm ve Melceü'l-Hükkâm'dır. Birincisi ahkâm hadisleri, ikincisi ise hâkimler ve hâkimlik görevi hakkındadır. İlk iki kitabın tahkikli neşri yapılmış, üçüncü kitabın tahkikini esas alan bir doktora tezi hazırlamıştır. Bu eserlerin dışında yazma halinde olan çeşitli kitapları da bulunmaktadır. Bunların tahkikli neşrinin yapılması ilim dünyası için yararlı olacaktır.

Farklı alanlarda uzmanlaşmış ve kıymetli eserler vermiş İbn Şeddâd hakkında –kısa ansiklopedi maddesi dışında- Türkçe müstakil bir araştırma tespit edemedik. Bunu bir eksiklik olarak görüyoruz ve bildirimizin İbn Şeddâd'a dikkat çekmeye vesile olmasını umuyoruz.

Kaynaklar

Avcı, Casim, (1999), **"İbn Şeddâd, Bahâeddin",** DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), TDV Yayını, İstanbul, XX, ss. 373-374.

Bağdâdî (v. 1920), İsmail Paşa bin Muhammed Emîn el-Bâbânî, (1951-1955), **Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn I-II,** istinsâh ve tashîh: Muallim Kilisli Rıfat Bilge ve Mahmud Kemal İnal, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.'dan ofset baskı).

Basuğuy, Bedrettin, (2006), **Selahaddin-i Eyyûbî Devrinde İlmî Faaliyetler,** Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hulûsi Yavuz, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.

Beksaç, A. Engin, (1995), **"Eyyûbîler" (Sanat),** DİA, TDV Yayını, İstanbul, XII, ss. 31-33.

Bozkurt, Nebi, (1993), **"Dârülhadîs",** DİA, TDV Yayını, İstanbul, VIII, ss. 527-529.

Demirci, Mustafa, (2000), **"İktâ' ",** DİA, TDV Yayını, İstanbul, XXII, ss. 43-47.

Devâdârî/İbnü'd-Devâdârî (v. 736/1336'dan sonra), Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek, (139/1972), **Kenzü'd-Dürer ve Câmiü'l-Gurer I-IX** (7. Cilt: "Şühdü'z-Nahl min Kısmeti Feleki'z-Zühâl = ed-Dürrü'l-Matlûb fî Ahbâri Mülûki Benî Eyyûb" adında olup Eyyûbî Devleti hakkındadır)**,** thk. Saîd Abdülfettâh Âşûr, Kahire.

Dündar, Mahmut, (2014), **Mısır Eyyûbilerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri,** Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Abbas Çelik, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum.

Ebû Şâme (v. 665/1268), Ebü'l-Kâsım Şehâbuddîn Abdurrahmân b. İsmail el-Makdisî ed-Dımeşkî, (1418/1997), **Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye I-V** (5. Cilt fihristtir)**,** 1. Baskı, tahkik ve ta'lîk: İbrâhim ez-Zeybek, Müessesetü'r-Risâle Beyrut.

Erzi, Adnan Sâdık [? Bu maddenin sonunda yazar adı yok, bir sonraki "İbn Şeddâd" ('İzz Al-Dîn) maddesinin yazarı ise Adnan Sâdık Erzi'dir], (ts.), **"İbn Şeddâd" (Bahâ' Al-Dîn),** İA (İslâm Ansiklopedisi), Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, V/2, ss. 825.

Gabrieli, Francesco (der.), (2009), **Arab Historians of the Crusades,** İtalyancadan çev. E. J. Costello, Routledge and Kegan Paul, London.

İbn Hallikân (v. 681/1282), (1398/1978), Ebü'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed, (), **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân (mimmâ Sebete bi'n-Nakl evi's-Semâ' ev Esbetehü'l-Ay'ân) I-VIII,** thk. İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut.

İbn Kâdî Şühbe (v. 851/1447), Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed ed-Dımaşkî, (1399/1979), **Tabakâtü'ş-Şâfiiyye I-II,** 1. Baskı, tashîh, ta'lîk ve fihrist: el-Hâfız Abdülhalîm Hân, Dâiretu'l-Meârifi'l-Osmâniyye, Haydarâbâd.

İbn Kesîr (v. 774/1373), Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer, (1417-1419/1997-1999), **el-Bidâye ve'n-Nihâye I-XXI (21. cilt fihristtir),** 1. Baskı, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tıbâa ve'n-Neşr, Cîze.

İbn Şeddâd (v. 632/1234), Ebü'l-Mehâsin Bahâüddîn Yûsuf b. Râfi' b. Temîm el-Mevsılî el-Esedî el-Halebî, (1412/1992), **Delâilü'l-Ahkâm min Ehâdîsi'r-Resûl Aleyhisselâm I-II,** 1. Baskı, thk. Muhammed b. Yahyâ b. Hasan en-Nüceymî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

……, (1415/1994), **en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye = Sîretü Salâhiddîn = es-Sîretü'l-Yûsufiyye,** 2. Baskı, thk. Cemâluddîn eş-Şeyyâl, Mektebetü'l-Hancî, Kahire.

……**,** (2015), **Sîretü Salâhiddîn el-Eyyûbî = en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye = es-Sîretü'l-Yûsufiyye,** Müessesetü Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, Kahire.

İbn Vâsıl (v. 697/1298), Ebû Abdullah Cemâluddîn Muhammed b. Sâlim, (ts.), **Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb I-V,** thk. Cemâluddîn eş-Şeyyâl, yy.

İbnü'ş-Şa'âr (v. 654/1256), Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Mübârek b. Ebî Bekr Ahmed el-Mevsılî, (1426/2005), **Kalâidü'l-Cümân fî Ferâidi Şuarâi Hâze'z-Zamân = Ukûdu'l-Cümân fî Şuarâi Hâze'z-Zamân I-IX** (Eser, "Mu'cemu İbni'ş-Şa'âr ve Şu'arâ'ü'z-Zamân" adlarıyla da anılmaktadır)**,** 1. Baskı, thk. Kâmil Selmân el-Cübûrî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

İbnü'l-Adîm (v. 660/1262), Ebü'l-Kâsım Kemâluddîn Ömer b. Ahmed, (1417/1996), **Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb,** 1. Baskı, hâşiye Halîl Mansûr, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

İbnü'l-İmâd (v. 1089/1679), Şihâbuddîn Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed ed-Dımaşkî, (1406/1986), **Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb I-XI (11. cilt fihristtir),** 1. Baskı, thk. Mahmûd el-Arnâût, Abdülkâdir el-Arnâût, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk-Beyrut.

İpşirli, Mehmet, (2002), **"Kazasker",** DİA, TDV Yayını, Ankara, XXV, ss. 140-143.

İsnevî (v. 772/1370), Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasan eş-Şâfiî, (1407/1987), **Tabakâtü'ş-Şâfiiyye I-II,** 1. Baskı, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

İzzuddîn İbn Şeddâd (v. 684/1285), Ebû Abdullah Muhammed bin Ali bin İbrahim, (1991), **el-A'lâku'l-Hatîra fî Zikri Ümerâi'ş-Şâm ve'l-Cezîra I-III,** thk. Yahyâ Zekeriyyâ İbâra, Vezâratü's-Sekâfeti's-Sûriyye, Dımaşk.

Kâtib Çelebî (v. 1067/1657), Hacı Halife Mustafa b. Abdullah el-Kostantînî er-Rûmî, (ts.), **Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn I-II,** Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ts. (İstanbul 1941 baskısından ofset).

Münzirî (v. 656/1258), Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdülkavî, (1405/1984), **et-Tekmile li-Vefeyâti'n-Nekale I-IV,** 3. Baskı, tahkik ve talik: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.

Nehârî, Mûsâ bin Alî bin Muhammed, (ts.), **Tahkîku ve Dirâsetü Kitâbi'l-Büyû' min Kitâbi Delâili'l-Ahkâm li İbni Şeddâd Rahimehullâh el-Muteveffâ 632 H,** Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Yâsîn bin Nâsır el-Hatîb, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Merkezü Dirâsâti'l-Ulyâ el-İslâmiyye el-Mesâiyye, Mekke.

Nüceymî, Muhammed b. Yahyâ b. Hasan, (1412/1992), **"et-Tercüme el-İmâm İbn Şeddâd Kâdîl'l-Kudât bi Haleb" (neşredenin girişi),** Ebü'l-Mehâsin Bahâüddîn Yûsuf b. Râfi' b. Temîm İbn Şeddâd el-Mevsılî el-Esedî el-Halebî (v. 632/1234), *Delâilü'l-Ahkâm min Ehâdîsi'r-Resûl Aleyhisselâm I,* 1. Baskı, thk. Muhammed b. Yahyâ b. Hasan en-Nüceymî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, I, ss. 3-10.

Safedî (v. 764/1363), Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. Aybek, (1420/2000), **el-Vâfî bi'l-Vefeyât I-XXIX,** 1. Baskı, thk. ve i'tinâ Ahmed el-Arnavut – et-Türkî Mustafâ, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.

Sakkâr, Sâmî, (2006), **"Muîd",** DİA, TDV Yayını, İstanbul, XXXI, ss. 86-87.

Shayyal, Gamal el-Din, (1986), **"Ibn Shaddâd" (Bahâ' Al-Dîn),** EI² (İng.) [The Encyclopaedia of Islam (new edition), Leiden-London], III, ss. 933-934.

Sübkî (v. 771/1370), Ebû Nasr Tâcüddîn İbnü's-Sübkî Abdülvehhâb b. Ali, (ts.), **Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ I-X,** thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, İsa el-Bâbî el-Halebî, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, yy.

Şeşen, Ramazan, (1997), **"Eyyubiler Devletinde Kültür Hayatı",** *Haçlı Seferlerinin 900. Yıldönümünde Uluslararası Selâhaddîn-i Eyyubî Sempozyumu* (Diyarbakır 23-24 Kasım 1996), Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayını, Erkam Matbaası, Diyarbakır, ss. 197-202.

……., (1995), **"Eyyûbîler" (Siyasi Tarih, Medeniyet Tarihi),** DİA, TDV Yayını, İstanbul.

……., (1998), **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı (Başlangıçtan XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar),** İSAR (İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı), İstanbul.

……., (1987), **Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet,** Çağ Yayınları, İstanbul.

Yâfiî (v. 768/1366), Afîfüddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yemenî, (1417/1997), **Mir'âtü'l-Cenân ve İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti mâ Yu'teber fî Havâdisi'z-Zamân I-IV,** 1. baskı, hâşiye Halîl Mansûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

Yalar, Mehmet, (1997), **"Eyyûbîlerde İlim ve Ulemâ",** *Haçlı Seferlerinin 900. Yıldönümünde Uluslararası Selâhaddîn-i Eyyubî Sempozyumu* (Diyarbakır 23-24 Kasım 1996), Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayını, Erkam Matbaası, Diyarbakır, ss. 266-281.

Zehebî (v. 748/1348), Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, (1416/1995), **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakât ve'l-A'sâr I-IV,** thk. Tayyar Altıkulaç, İSAM (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul.

……, (1405/1985), **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ I-XXV** (son iki cilt fihristtir)**,** 3. Baskı, thk. Şuayb el-Arnavut v.dğr., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.

Ziriklî (v. 1976), Hayreddîn, (2002), **el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ' mine'l-Arabi ve'l-Musta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn I-VIII,** 15. Baskı, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut.

KAHRAMANMARAŞ'TAKİ KADIN GİRİŞİMCİLERİN ÖZELLİKLERİ, GİRİŞİMCİ OLMA NEDENLERİ VE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü

Öğr. Gör. Dr. Bengü HIRLAK
Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Gamze Ebru ÇİFTÇİ
Hitit Üniversitesi, Sungurlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Enise FİDAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, İşletme Anabilim Dalı

Özet
Son yıllarda çalışma hayatında ağırlıkları büyük ölçüde hissedilen kadınların, çeşitli sebeplerle örneğin; kendi işinin patronu olmak, ekonomik bağımsızlık kazanmak gibi nedenlerle, kendi işletmelerini kurmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu araştırma girişimcilik faaliyetinde bulunan kadınların demografik özelliklerini, girişimci olma nedenlerini, iş kurarken ve faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunları belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, Kahramanmaraş'ta iş kuran 100 kadın girişimci üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; kadın girişimcilerin en çok maddi açıdan rahat olmak, ekonomik bağımsızlık elde etmek ve becerilerini değerlendirmek için iş kurma girişiminde bulundukları, işlerini kurarken en çok kiraların yüksek olmasından dolayı sorun yaşadıkları ve yine sermaye temininde de problem yaşadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca kadın girişimcilerin girişimcilik faaliyetlerini yürütürken en çok pazarın durgun oluşu, borç ve vergi ödemeleri gibi maddi konularda sorunlarla karşılaştıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Kadın Girişimciliği, Girişimci Olma Nedenleri, Kadın Girişimcilerin Özellikleri ve Sorunları.

1. Giriş

Gelişmişliğin ve gelişme hızının en önemli göstergelerinden bir tanesi de girişimciliktir. Hem gelişme hızının artması hem de gelişmişlik düzeyinin korunması, toplumdaki bireylerin girişimcilik eğilimleri ve girişimcilerin sayısı ile paralellik göstermektedir. Girişimci sayısı arttıkça gelişme yolunda büyüme ve çağı yakalama hatta atlama hususunda sağlanan başarılar da bir o kadar aratacaktır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerden bir tanesi olan ülkemiz için girişimcilik kavramı, oldukça önemli bir kavramdır (Demirel ve Akbıyık, 2009: 5-10).

Girişimcilik kavramı, Fransızca "entreprendre" kelimesinden türetilmiş olup, Türkçede bu kavram "üstlenmek" anlamına gelmektedir (Arıkan, 2002: 27; Akt. Demirel ve Akbıyık, 2009: 6). Girişimcilik kavramı, iş dünyasındaki fırsatları belirlemek, bu

fırsatların amaçlara, değerlere ve şartlara uygun olduğu tespit edildiği anda kar, büyüme vs. gibi amaçlar ile beraber riskleri de göze alarak, üretim faktörlerini bir araya getirerek, topluma yararlı ürün ve hizmetleri üretme süreci şeklinde ifade edilebilmektedir (Demirel ve Akbıyık, 2009: 5-10).

Girişimci; yeni fikirlerin ortaya atılmasını, yayılmasını ve hayata geçirilmesini, ekonomik büyümenin ve kalkınmanın hızlanmasını, yeni sektörlerin doğmasını, ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesini ve istihdamın yaratılmasını sağlayan anahtar bir faktördür (Doğan vd. 2010: 18).

Bilinmektedir ki artık günümüzde kadınlar da, ekonomik hayatın ayrılmaz birer parçası haline gelmişlerdir. Kadınlar, çalışma hayatının her alanında yer almakta, üreterek toplumların gelişmesine katkı sağlamaktadırlar.

1990'lı yılların başlarından itibaren Türkiye'de kamu kurumlarında, sivil toplum kuruluşlarında ve uluslararası kuruluşlarda kadın girişimciliğini geliştirmeye yönelik olarak ilgi ve etkinliklerinde artış gözlenmiştir. Bu gelişme, Türkiye'de kadınların ekonomik etkinliklere katılımını arttırmak adına kadın girişimciliğine yönelik artan bir ilginin sonucu şeklinde değerlendirilmelidir. Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi, kadınların işsizliğine karşı bir çözüm ve kadınların ekonomik açıdan bağımsızlıklarını elde etmelerinde bir araç olarak görülmektedir (Ecevit, 2007: vii).

Literatürde yer alan kadın girişimcilik ile ilgili tanımlara bakıldığında bazı ortak noktaların olduğu görülmektedir. Bu ortak noktalara göre kadın girişimci; ev alanı dışında kendi adına bir işletmesi olan, bu işletmeyi tek başına kuran, bu işletmede tek başına ya da çalıştırdığı diğer kişilerle beraber çalışan ya da işletmenin sahibi olma sıfatı ile ortaklık kuran, elde ettiği kazancın yatırımı ve kullanımı ile ilgili söz sahibi olan, kurumunun geleceğine ilişkin planlar yapan, kurduğu işletme ile ilgili bütün riskleri üstlenen kişi olarak tanımlanabilmektedir (Ecevit, 1993: 17- 18; Akt. Soysal, 2010a: 73). Avrupa Komisyonu raporunda ise, kadın girişimci; kendi başına iş kuran, hisselerin çoğuna sahip olan, karar almada, risk almada ve günlük işleri yürütmede aktif görev alan kişiler olarak tanımlanmaktadır (European Commission, 2002: 3).

Aynı zamanda kadın girişimciliği; kadınları ücretsiz aile işçisi konumundan kendi namına iş yapan kişi konuma getirmede ve statülerini yükseltmede bir araç olmaktadır (Çakıcı, 2006: 59).

Özellikle ülkemizde kadınların ekonomik ve sosyal açıdan güçlenmelerini ve özgürleşmelerini sağlamak için kurulan bazı kurum ve kuruluşlar yer almaktadır. Örneğin; Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV) (Doğan vd. 2010: 96), Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Ticaret ve Sanayi Odaları, Başbakanlık, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Bankalar, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM), Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) gibi (Toksöz, 2007: 75-76).

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dünyada birçok toplum çok uzun bir dönem boyunca geleneksel anlayış dönemini yaşayarak, kadınları sosyal, ekonomik hayatın ve çalışma hayatının dışında tutmuştur.

Ancak kadınların iş yaşamına katılmaları; ekonomik bağımsızlık kazanmalarını, kendilerine duydukları güven düzeyinin artmasını, ayakta durmalarını, özgür olmalarını ve sahip oldukları hakların bilincinde olmalarını sağlamaktadır (İlter, 2008: 63).

Özellikle son yıllarda ülkemizde girişimcilik alanında önemli değişimler meydana geldiği, kadın girişimcilerin sayısının hızla arttığı düşünüldüğünde, kadın girişimcilerin daha etkin şekilde desteklenebilmesi amacıyla onları girişimciliğe iten nedenlerin, faaliyet öncesinde, sonrasında yaşadıkları sorunların araştırılması ve çözüme kavuşturulması çok önemli bir konu haline gelmektedir.

Bu önemden hareketle bu araştırmanın temel amacı da, Kahramanmaraş ilinde faaliyette bulunan kadın girişimcilerin genel profil özelliklerinin, çalışma hayatına katılmalarında ve girişimci olmalarında etkili olan nedenlerin, işlerini kurarken ve faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunların tespit edilmesi şeklinde belirlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda, kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunlara yönelik çözüm önerileri üretilmeye çalışılacaktır.

2.2. Araştırmanın Kapsamı (Evren ve Örneklem)

Araştırmada Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı olup ulaşılabilen ve Kahramanmaraş KOSGEB Hizmet Müdürlüğü'nün yeni girişimci desteğini alan kadın girişimcilere anket uygulanması planlanmıştır. Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası'nda kayıtlı olan kadın girişimci sayısının da yaklaşık 830 civarında olduğu bilgisi elde edilmiştir. Bu kişilerin isimleri ve iletişim bilgileri üçüncü kişilerle paylaşılmamıştır. Ayrıca KOSGEB İl Müdürlüğünden elde edilen yeni girişimci desteğini alan kadın girişimcilerin listesinden de ulaşılamayan ya da araştırmaya katılmak istemediklerini belirten pek çok kadın girişimci olmuştur. Tüm bu nedenlerden dolayı kolayda örneklem yöntemi ile ulaşılabilen 100 kadın girişimciye anket çalışması uygulanmıştır.

Araştırmada, "ev alanı dışında kendi adına bir işletmesi olan, bu işletmeyi tek başına kuran, bu işletmede tek başına ya da çalıştırdığı diğer kişilerle beraber çalışan ya da işletmenin sahibi olma sıfatı ile ortaklık kuran, elde ettiği kazancın yatırımı ve kullanımı ile ilgili söz sahibi olan, kurumunun geleceğine ilişkin planlar yapan, kurduğu işletme ile ilgili bütün riskleri üstlenen kadınlar" girişimci olarak değerlendirilmişlerdir ve araştırma kapsamına alınmışlardır. Ancak bu tanımın dışında kalan evde iş yapanlar ve avukat, eczacı, mimar gibi kendi mesleğini yerine getirenler, işi icra eden erkek olmasına rağmen kayıtlarda iş yeri sahibi gibi görünen kadınlar araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bu bilgilerden hareket edilerek tesadüfü örneklem yoluyla seçilen araştırma grubunu, Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren toplam 100 kadın girişimci oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin, veri toplama aracı olarak kullanılan anketlerde yer alan soruları anlayarak, yansız ve gerçeği yansıtacak şekilde cevapladıkları varsayılmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada uygulanan anketler altı bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde; kadın girişimcilerin sosyo-demografik özelliklerine ve girişim faaliyetlerine, ikinci bölümünde; girişimcilerde bulunması gereken özelliklere, üçüncü bölümünde; girişimcilik faaliyetlerinin yaşamdaki diğer sorumlulukları etkileme derecesine, dördüncü bölümde;

girişimci olma nedenlerine, beşinci ve altıncı bölümde ise; iş kurarken ve girişim faaliyetleri sırasında karşılaşılan sorunlara ilişkin sorulara yer verilmiştir.

Ankette kadın girişimcilerin sosyo-demografik özelliklerini belirlemek için hazırlanan soruların dışında; "kadın girişimcilerde olması gereken özellikleri", "girişimci olmada etkili olan nedenleri", "işi kurarken karşılaşılan ve faaliyetler sırasında karşılaşılan sorunların önem derecelerini" ölçmek amaçlı ankette yer alan ifadeler için beşli Likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Bu dereceleme "hiç önemli değil (5), önemli değil (4), kararsızım (3), önemli (2) ve çok önemli (1)" şeklinde yapılmıştır. Ayrıca "kadın girişimcilerin kendi işlerinde çalışmalarının yaşamlarındaki diğer sorumlulukları etkileme derecesini" ölçmek amaçlı ankette yer alan ifadeler için de beşli Likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Bu dereceleme "kesinlikle katılmıyorum (5), katılmıyorum (4), kararsızım (3), katılıyorum (2) ve kesinlikle katılıyorum (1)" şeklinde yapılmıştır. Ayrıca katılımcılara, ankette yer alan bazı sorulara (sermaye temin etme aracı, ev işlerini yürütürken destek alma ya da almama durumu) cevap verirken birden fazla seçenek işaretleyebilecekleri söylenmiştir.

Hazırlanan anketler, doğrudan görüşme yoluyla kadın girişimcilere ulaştırılmıştır. Hazırlanan anket formunda yer alan soruların belirlenmesinde, ilgili literatür dikkate alınmış ve bu konuda daha önce Şahin (2006) ve Güleç (2011) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda yer alan anket sorularından yararlanılmıştır. Anket sonucunda elde edilen veriler, SPSS programı ile analiz edilmiştir.

Yapılan bu araştırma, araştırmanın yapıldığı dönem (2016 yılı) ve Kahramanmaraş ilinde faaliyette bulunan kadın girişimciler ile sınırlıdır. Ayrıca araştırma sonuçları araştırma kapsamında kullanılan ölçekten elde edilen veriler ile sınırlıdır.

3. Bulgular

Bu bölümde anket yöntemi ile elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Araştırmaya Katılan Kadın Girişimciler ve Girişim Faaliyetleri Hakkında Genel Bilgiler

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin sosyo-demografik özelliklerine (cinsiyet, medeni durum, yaş vs.) ilişkin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1'de, girişim faaliyetlerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleriyle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Demografik Özellikler	**Katılımcı Sayısı (N)**	**Yüzde (%)**	**Demografik Özellikler**	**Katılımcı Sayısı (N)**	**Yüzde (%)**
			Çocuk sayısı		
Medeni durum			1	25	33,8
Bekâr	26	26	2-3	37	50
Evli	74	74	4-5	8	10,8
			6+	1	1,4
			Yok	3	4
Toplam	**100**	**100**	**Toplam**	**74**	**100**
Yaş			**Doğum yeri**		

20 yaş ve altı	1	1	Köy	3	3
21-25 yaş	6	6	İlçe	14	14
26-30 yaş	25	25	İl merkezi	83	83
31-35 yaş	21	21			
36-40 yaş	20	20			
41-45 yaş	7	7			
46-50 yaş	12	12			
51 yaş ve üstü	8	8			
Toplam	**100**	**100**	**Toplam**	**100**	**100**
			Eşin mesleği		
			Emlakçı	9	12,5
			Mühendis	4	5,6
			Esnaf	22	30,5
			Berber	5	6,9
			Öğretmen	5	6,9
Eşiniz çalışıyor mu?			Memur	10	13,9
Evet	72	97,3	Bankacı	2	2,8
Hayır	2	2,7	Mobilyacı	2	2,8
			Lokantacı	3	4,2
			Muhasebeci	2	2,8
			Diğer (doktor, kuaför vs.)	8	11,1
Toplam	**74**	**100**	**Toplam**	**72**	**100**
Babanın mesleği			**Annenin mesleği**		
Esnaf	39	39	Ev hanımı	86	86
Öğretmen	19	19	Terzi	2	2
Emekli	29	29	Öğretmen	3	3
Çiftçi	4	4	Emekli	3	3
Şoför	2	2	Esnaf	3	3
Emlakçı	2	2	Diğer (kuaför, hemşire vs.)	3	3
İşçi	2	2			
Diğer (mühendis vs.)	3	3			
Toplam	**100**	**100**	**Toplam**	**100**	**100**

Tablo 1 (Devamı): Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleriyle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Demografik Özellikler	**Katılımcı Sayısı (N)**	**Yüzde (%)**
Eğitim Durumu		
İlköğretim	11	11
Lise	39	39
Önlisans	35	35
Lisans	14	14
Lisansüstü	1	1
Toplam	**100**	**100**

Tablo 1'de katılımcılara ait sosyo-demografik özellikleriyle ilgili tanımlayıcı istatistiki bilgiler yer almaktadır. Elde edilen bu bulgulara göre; katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%74-74 kişi) evli olduğu ve evli olan katılımcıların da yarısının (37 kişi)

en az 2-3 çocuğa sahip olduğu görülmektedir. Evli olan katılımcıların sadece %4'ünün (3 kişi) çocuk sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda araştırmaya katılan kadın girişimcilerin kariyerlerini sürdürmede çocuğun bir engel olmadığı söylenilebilir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun yaşının 26-30 yaş, 31-35 yaş ve 36-40 yaş aralığında yer aldığı belirlenmiştir. Katılımcıların %83'ünün (83 kişi) doğum yerinin il merkezi olduğu tespit edilmiştir. Şehir merkezlerindeki yaşam koşullarının, eğitim imkânlarının ve değer yargılarının, ilçe ve köylere göre farklılık arz ettiği bilinmektedir. Şehir merkezlerinde kadınlar çalışma hayatına kendilerini daha yakın hissedebilmekte, şehir merkezleri kadınları girişimci olmaya yöneltebilmekte ve girişimcilik hedeflerine ulaşmalarını kolaylaştırabilmektedir.

Yine evli katılımcıların tamamına yakınının (74 kişinin %97,3'ünün) eşi çalışmaktadır. Katılımcıların eşlerinin mesleklerine bakıldığında; eşlerin ağırlık olarak esnaf, memur ve emlakçı olduğu görülmektedir. Yine katılımcıların %39'unun (39 kişi) baba mesleklerinin ağırlık olarak esnaf, %29'unun (29 kişi) emekli ve %19'unun (19 kişi) öğretmen olduğu görülmüştür. Katılımcıların çoğunluğunun anneleri (%86-86 kişi) ise ev hanımıdır. Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında ise %39'unun (39 kişi) lise, %35'inin (35 kişi) ön lisans ve %14'ünün (14 kişi) lisans, %11'inin (11 kişi) ilköğretim, %1'inin (1 kişi) lisansüstü düzeyinde eğitime sahip olduğu görülmüştür. Bu bilgi doğrultusunda araştırmaya katılan kadın girişimcilerin büyük bir çoğunluğunun (89 kişi) lise ve üzerinde eğitim düzeyine sahip olduğu söylenebilmektedir (Tablo 1).

Tablo 2: Katılımcıların Girişim Faaliyetleri İle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Girişim Faaliyetleri	**Katılımcı Sayısı (N)**	**Yüzde (%)**	**Girişim Faaliyetleri**	**Katılımcı Sayısı (N)**	**Yüzde (%)**
Girişimcilik eğitimi aldınız mı?			**Akrabalarınızda girişimci var mı?**		
Evet	26	26	Evet	25	25
Hayır	74	74	Hayır	75	75
Toplam	**100**	**100**	**Toplam**	**100**	**100**
Girişimci olarak yaptığınız iş					
Kuaför	26	26			
Giyim mağazası	18	18			
Bijuteri	8	8	**Girişimcinin yakınlık derecesi**		
Moda tasarımı	3	3			
Gözlemeci-bazlamacı	8	8	Anne-baba	2	8
Kırtasiye	3	3	Kardeş	16	64
Lokanta	6	6	Eş	4	16
Terzi	4	4	Çocuk	1	4
Pastane	5	5	Kuzen	2	8
Kreş	3	3			
Çeyiz mağazası	6	6			
Çiçekçi	2	2			
Diğer (kafe vs.)	8	8			
Toplam	**100**	**100**	**Toplam**	**25**	**100**

Firma kuruluş yılı			**Firma kuruluş şekli**		
1980 ve öncesi	-	-	Kendim sıfırdan kurdum	77	77
1981-1990	1	1	Ortaklı şirketi sıfırdan kurduk	5	5
1991-2000	4	4	Aile şirketi	5	5
2001-2010	35	35	Ortaklı şirkete ortak oldum	11	11
2011 ve sonrası	60	60	Eşimin şirketi	2	2
Toplam	**100**	**100**	**Toplam**	**100**	**100**
Sektörde toplam çalışma süresi			**Çalışma hayatındaki toplam çalışma süresi**		
1 yıldan az	7	7	1 yıldan az	5	5
1-4 yıl	39	39	1-4 yıl	26	26
5-8 yıl	28	28	5-8 yıl	32	32
9-12 yıl	10	10	9-12 yıl	19	19
13 yıl ve üstü	16	16	13 yıl ve üstü	18	18
Toplam	**100**	**100**	**Toplam**	**100**	**100**

Tablo 2 (Devamı): Katılımcıların Girişim Faaliyetleri İle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Girişim Faaliyetleri	**Katılımcı Sayısı (N)**	**Yüzde (%)**	**Girişim Faaliyetleri**	**Katılımcı Sayısı (N)**	**Yüzde (%)**
Aylık gelir					
800 TL ve altı			**Firma kurarken sermayeyi temin etme aracı**		
801-1400 TL			Kişisel tasarrufum	22	22
1401-2400 TL	1	1	Aile büyükleri desteği	20	20
2401-3400 TL	14	14	Eş desteği	14	14
3401- 4400 TL	35	35	Banka kredisi kullanma	26	26
4401- 5400 TL	28	28	Çevreden borçlanma	2	2
5401-6400 TL	18	18	Ortak bulma	1	1
6401-7400 TL	1	1	KOSGEB	2	2
7401-8400 TL	1	1	Miras	1	1
8401 TL ve üzeri	1	1	KOSGEB ve çevreden borçlanma	3	3
	-	-	Çevreden borçlanma ve banka kredisi	3	3
			KOSGEB ve kişisel tasarruf	4	4
			KOSGEB ve ortak bulma	2	2

Toplam	**100**	**100**	**Toplam**	**100**	**100**
Ev işlerini yürütürken destek alıyor musunuz?					
Destek almıyorum				30	30
Temizlikçi desteği alıyorum				38	38
Aile desteği alıyorum				16	16
Bakıcı desteği alıyorum				2	2
Hem bakıcı hem temizlikçi desteği alıyorum				14	14
Toplam				**100**	**100**

Tablo 2'de katılımcıların girişim faaliyetleri ile ilgili tanımlayıcı istatistiki bilgiler yer almaktadır. Elde edilen bu bulgulara göre; katılımcıların %74'ü (74 kişi) herhangi bir girişimcilik eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %25'i (25 kişi) ise, akrabalarında girişimci olduğunu ve bu girişimcilerin de çoğunlukla kardeşleri olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların girişimci olarak yaptıkları işlerin dağılımına baktığımızda; büyük bir çoğunluğunun %26'sının (26 kişi) kuaför, %18'inin (18 kişi) giyim mağazası işlettiği görülmektedir. Kadın girişimcilerin yaptıkları iş ile eşlerinin yaptıkları iş arasında bir bağlantı olmadığı görülmektedir. Katılımcıların eşlerinin ağırlıklı olarak esnaf, memur ve emlakçı olduğu belirlenmiştir. Yani kadın girişimcilerin büyük bir çoğunluğunun eşleri ile farklı meslek grubunda çalıştıkları söylenebilmektedir. Katılımcıların %60'ı (60 kişi) işletmelerini 2011 ve sonrası yıllarda kurduklarını ifade etmişlerdir. Yani kadın girişimcilerin kurdukları firmaların sektörlerinde henüz yeni olduğu söylenebilir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%77-77 kişi) firmalarını kendilerinin sıfırdan kurduğunu ifade etmiştir. Kadın girişimcilerin büyük bir çoğunluğunun (%32-32 kişi) 5-8 yıldır çalışma hayatında var olduğu, %39'unun-39 kişinin ise sektörde 1-4 yıldır çalıştığı belirlenmiştir. Bu süreler ile katılımcıların işletmelerini kurdukları yılların bağlantılı olduğu söylenebilir. Ayrıca araştırmaya katılan kadın girişimcilerin çalışma yaşamında henüz deneyim kazanma aşamasında oldukları söylenebilir. Katılımcıların elde ettikleri aylık gelire baktığımızda; %35'inin (35 kişi) 1401-2400 TL, %28'inin (28 kişi) 2401-3400 TL, %18'inin (18 kişi) ise 3401-4400 TL gelire sahip olduğu görülmüştür. Bu gelir düzeylerinin kadın girişimcilerin çoğunlukla yaptıkları iş ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Ayrıca büyük bir çoğunluğunun girişimcilik eğitimi almamasına rağmen kazandıkları aylıklar ve işletmeyi kurdukları yıllar esas alındığında girişim faaliyetlerini başarılı bir şekilde yürüttükleri görülmektedir. Katılımcıların %26'sı (26 kişi) işletmeyi kurarken banka kredisi kullanırken, %22'si (22 kişi) kişisel tasarrufla, %20'si (20 kişi) aile büyükleri desteği ile kurduklarını ifade etmişlerdir. Özellikle banka kredisi kullanarak firma kurma oranının yüksek oluşu, kadın girişimcilerin risk alabilme özelliklerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Yine kişisel tasarruflar ve aile büyüklerinin destekleri ile sermaye temin etme oranlarının da yüksek oluşu kadın girişimcilerin ve ailelerinin girişim faaliyetlerine başlamadan önceki ekonomik durumları hakkında bilgi verebilmektedir. Yine ev işlerini yürütürken destek alıyor musunuz sorusuna ise; katılımcıların %38'i (38 kişi) temizlikçi desteği aldıklarını, %30'u (30 kişi) ise hiçbir destek almadıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin büyük bir çoğunluğunun (%70-70 kişi) girişimcilik faaliyetlerini yürütürken ev işleri için destek aldıkları (temizlikçi, aile, bakıcı, bakıcı ve temizlikçi) söylenebilmektedir (Tablo 2).

3.2. Araştırmaya Katılan Kadın Girişimcilerinde Olması Gereken Özellikler

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin kadın girişimcilerde olması gereken özelliklere ilişkin görüşlerinin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Kadın Girişimcilerde Olması Gereken Özelliklerin Frekans, Yüzde Dağılımları ile Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (N =100)

İFADELER	Dağılım	*1	*2	*3	*4	*5	A.O	S.S
							4,61	0,37
Risk üstlenebilme	N ve %	1	-	4	23	72	4,65	0,65
Kendine güven ve cesaret	N ve %	-	-	-	24	76	4,76	0,42
Liderlik	N ve %	2	2	2	28	66	4,54	0,80
Çalışkanlık	N ve %	-	-	2	21	77	4,75	0,47
Eğitim	N ve %	3	6	14	30	47	4,12	1,05
Yönetim becerisi	N ve %	1	1	1	30	67	4,61	0,66
Deneyim	N ve %	-	1	4	27	68	4,62	0,61
Sabır ve hoşgörü	N ve %	-	-	1	20	79	4,78	0,43
İletişim becerisi	N ve %	-	-	1	20	79	4,78	0,43
Dürüstlük	N ve %	-	-	-	18	82	4,82	0,38
Hırs ve kararlılık	N ve %	-	1	4	26	69	4,63	0,61
Duygusal zekâ	N ve %	1	13	6	22	58	4,23	1,09
İş yapma (teknik) becerisi	N ve %	-	-	4	23	73	4,69	0,54

* 1.Hiç önemli değil, 2.Önemli değil, 3.Kararsızım, 4.Önemli, 5.Çok önemli

Tablo 3'de araştırmaya katılan kadın girişimcilere göre; girişimcilerin sahip olması gereken özelliklerin önem derecesine göre dağılım sonuçları doğrultusunda; dürüst olmanın (ort=4,82) en önemli unsur olduğu görülmektedir. Yine katılımcıların büyük bir çoğunluğu kadın girişimcilerde; sabır, hoşgörü ve iletişim becerisi (ort=4,78), kendine güven ve cesaret (ort=4,76), çalışkanlık (ort=4,75), iş yapma becerisi (ort=4,69), risk üstlenebilme (ort=4,65), hırs ve kararlılık (ort=4,63), deneyim (ort=4,62), yönetim becerisi (ort=4,61), liderlik (ort=4,54), duygusal zekâ (ort=4,23) ve eğitim (ort=4,12) gibi özelliklerin olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda; araştırmaya katılan kadın girişimcilerin başarılı bir girişimci olmak için taşımaları gereken özellikler hususunda bilinçli oldukları söylenebilir. Yani ifadelerle ilgili olarak verilen yanıtların genel ortalamasına (ort=4,61) bakıldığında; bir girişimcide olması gereken özelliklerin tümünün kadın girişimciler tarafından benimsendiği, kadın girişimcilerin tamamına yakının bu özellikleri onaylandığı ve önemli bulduğu söylenebilir.

3.3. Araştırmaya Katılan Kadın Girişimcilerin Kendi İşlerinde Çalışmalarının Diğer Sorumluluklarını Etkileme Dereceleri

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin girişim faaliyetlerinin diğer sorumluluklarını etkileme derecesine ilişkin görüşlerinin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: Kadın Girişimcilerin Kendi İşlerinde Çalışmalarının Diğer Sorumluluklarını Etkileme Derecelerinin Frekans, Yüzde Dağılımları ile Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (N =100)

İFADELER	Dağılım	*1	*2	*3	*4	*5	A.O	S.S
							3,50	**0,83**
Sorumluluklarım açısından bir engel teşkil etmiyor.	N ve %	1	1	47	23	28	3,76	0,91
Evdeki işlerimi aksatıyorum.	N ve %	13	11	19	45	12	3,32	1,21
Eşime- aileme-çocuklarıma vakit ayıramıyorum.	N ve %	12	13	17	41	17	3,38	1,25
Kendime vakit ayıramıyorum.	N ve %	9	12	13	46	20	3,56	1,20

* 1.Kesinlikle katılmıyorum, 2.Katılmıyorum, 3.Kararsızım, 4.Katılıyorum, 5.Kesinlikle katılıyorum

Tablo 4'de araştırmaya katılan kadın girişimcilere kendi işlerinde çalışmalarının diğer sorumlulukları açısından engel teşkil edip etmediği sorulduğunda; katılımcıların %28'inin (28 kişi) kesinlikle engel teşkil etmediği yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Ancak katılımcıların çoğunluğunun (%47-47 kişi) bu konuda kararsız kaldıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların %45'i (45 kişi) işlerinden dolayı ev işlerinin aksadığını, %12'si (12 kişi) ev işlerinin kesinlikle aksadığını ifade etmişlerdir. Yine kadın girişimcilerin %41'inin (41 kişi) eşime–aileme-çocuklarıma vakit ayıramıyorum ifadesine katıldıkları, %46'sının (46 kişi) ise kendime vakit ayıramıyorum ifadesine katıldıkları görülmektedir. Yani ifadelerle ilgili olarak verilen yanıtların genel ortalamasına (ort=3,50) bakıldığında; kadın girişimcilerin çoğunluğunun yaptıkları işlerden dolayı evdeki işlerinde aksama olduğu, kendilerine, eşlerine, ailelerine ve çocuklarına vakit ayırmakta zorluk çektikleri söylenebilir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda, kadın girişimcilerin ev hayatlarında anne ve eş rolleri gereğince bazı görevleri üstlendikleri için bu görevleri yerine getirirken sıkıntı yaşadıkları söylenebilmektedir.

3.4. Araştırmaya Katılan Kadın Girişimcilerin Girişimci Olmalarında Etkili Olan Nedenler

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin girişimci olmalarında etkili olan nedenlere ilişkin görüşlerinin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Kadın Girişimcilerin Girişimci Olmalarında Etkili Olan Nedenlerin Frekans, Yüzde Dağılımları ile Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (N =100)

İFADELER	Dağılım	*1	*2	*3	*4	*5	A.O	S.S
							3,84	**0,52**
Maddi açıdan daha rahat olmak için	N ve %	-	2	3	30	65	4,58	0,65
İdealimi gerçekleştirmek için	N ve %	2	7	5	38	48	4,23	0,97
Ekonomik bağımsızlık elde etmek için	N ve %	2	3	1	28	66	4,53	0,93
Diğer insanlara faydalı olmak için	N ve %	-	1	9	40	50	4,39	0,69
Becerilerimi değerlendirmek için	N ve %	2	1	2	35	60	4,50	0,77

Mesleğimi yapmak için	N ve %	5	9	4	24	58	4,21	1,18
İş yaşamına atılmak için	N ve %	2	4	5	38	51	4,32	0,89
Aile ihtiyaçlarını karşılamak için	N ve %	2	4	7	30	57	4,36	0,92
Sosyal ilişkiler için	N ve %	3	9	14	23	51	4,10	1,13
Zamanımı değerlendirmek için	N ve %	8	8	21	27	36	3,75	1,25
Evden çıkmak için	N ve %	31	32	11	10	16	2,48	1,43
Önceki işimden hoşnutsuz olduğum için	N ve %	28	36	14	11	11	2,41	1,30
İş bulamadığım için	N ve %	36	34	15	8	7	2,16	1,20

* 1.Hiç önemli değil, 2.Önemli değil, 3.Kararsızım, 4.Önemli, 5.Çok önemli

Tablo 5'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan kadın girişimcilerin önemli bir çoğunluğu "maddi açıdan daha rahat olmak" için (ort=4,58) girişimci olmaya karar vermiştir. Bununla birlikte, önem derecesine göre sırasıyla; "ekonomik bağımsızlık elde etme" amacı (ort=4,53), "becerileri değerlendirme" amacı (ort=4,50), "diğer insanlara faydalı olma" amacı (ort=4,39), "aile ihtiyaçlarını karşılama" amacı (ort=4,36), "iş yaşamına atılma" amacı (ort=4,32), "ideali gerçekleştirme" amacı (ort=4,23), "mesleği yapma" amacı (ort=4,21), "sosyal ilişkiler" amacı (ort=4,10), "zamanı değerlendirme" amacı (ort=3,75) gibi amaçlar kadınların girişimci olmalarında etkili olmuştur. Ancak "evden çıkma" amacı (ort=2,48), "önceki işten hoşnut olmama" amacı (ort=2,41) ve "iş bulamama" amacı (ort=2,16) gibi amaçların diğer amaçlara göre nispeten kadın girişimcilerin girişimci olmalarında daha az etkili olduğu görülmektedir. Sonuç olarak; katılımcıları iş kurmaya iten etkenlerin en başında, maddi açıdan rahat olma ve ekonomik bağımsızlık elde etme isteğinin geldiği görülmektedir. Bu durum, kadın girişimcilerin girişimcilik faaliyetlerinin daha çok bir zorunluluk sonucu ortaya çıktığı şeklinde yorumlanabilir. Kadın girişimciler; girişimci olmalarında evden çıkma, işsizlik ve önceki işinden memnun olmama gibi nedenlerin etkilerinin olmadığını ifade etmişlerdir.

3.5. Araştırmaya Katılan Kadın Girişimcilerin İşlerini Kurarken Karşılaştıkları Sorunlar

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin işlerini kurarken karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşlerinin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Kadın Girişimcilerin İşlerini Kurarken Karşılaştıkları Sorunların Frekans, Yüzde Dağılımları ile Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (N =100)

İFADELER	**Dağılım**	***1**	***2**	***3**	***4**	***5**	**A.O**	**S.S**
							3,93	**0,71**
Sermaye temini	N ve %	-	7	6	32	55	4,35	0,88
Deneyimsizlik	N ve %	4	15	21	25	35	3,72	1,20
Kadın olmanın getirdiği zorluklar	N ve %	4	11	9	29	47	4,04	1,17
Pazarda tanınmamış olmak	N ve %	3	10	6	35	46	4,11	1,09
Aile ile ilgili sorunlar	N ve %	12	28	13	23	24	3,19	1,39
Bürokratik işlemler	N ve %	10	14	21	20	35	3,56	1,35
Uygun yer seçimi	N ve %	1	12	14	25	48	4,07	1,09
Kiraların yüksek olması	N ve %	-	6	11	22	61	4,38	0,90

Uygun eleman temini	N ve %	3	9	4	31	53	4,22	1,07
Uygun materyal temini	N ve %	5	21	8	27	39	3,74	1,30

* 1.Hiç önemli değil, 2.Önemli değil, 3.Kararsızım, 4.Önemli, 5.Çok önemli

Tablo 6'da görüldüğü gibi araştırmaya katılan kadın girişimcilerin işlerini kurarken karşılaştıkları sorunların başında "kiraların yüksek olması" (ort=4,38) gelmektedir. Bununla birlikte önem derecesine göre sırasıyla; "sermaye temini" (ort=4,35), "uygun eleman temini" (ort=4,22), "pazarda tanınmamış olmak" (ort=4,11), "uygun yer seçimi" (ort=4,07), "kadın olmanın getirdiği zorluklar" (ort=4,04), "uygun materyal temini" (ort=3,74), "deneyimsizlik" (ort=3,72), "bürokratik işlemler" (ort=3,56) ve "aile ile ilgili sorunlar" (ort=3,19) kadın girişimcilerin iş kurmalarında karşılaştıkları sorunlar arasındadır. Araştırmaya katılan kadın girişimciler için aile ile ilgili sorunların (ort=3,19) diğer sorunlara göre nispeten daha az önemli olduğu söylenebilmektedir.

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; katılımcıların en çok kiraların yüksek olması ve sermaye temini konusunda sorunlar yaşadığı, daha sonra en çok uygun eleman temininde, pazarda tanınmamış olmada, uygun yer seçiminde ve kadın olmanın getirdiği zorluklar hususunda sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Burada özellikle kadınların en çok sermaye temini konusunda sorun yaşamalarının sebebinin girişimcilik teşvik programları ile ilgili bilgi sahibi olmamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Araştırmada daha önce katılımcıların çoğunluğunun banka kredileriyle ve kendi tasarruflarıyla firmalarını kurdukları, KOSGEB girişimcilik teşvik programından yararlanarak firmalarını kuranların sayısının oldukça az olduğunun bilgisi elde edilmişti. Yine kadın girişimcilerin işlerini kurarken karşılaştıkları sorunlar arasında kadın olmanın getirdiği zorlukların da önemli olduğu tespit edilmiştir. Bunun da sebebinin toplumun sosyal ve kültürel yapısından, kadınlara toplumda yüklenen sorumlulukların fazla olmasından, iş dünyasında erkek egemenliğinin daha fazla olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. İfadelerle ilgili olarak verilen yanıtların genel ortalamasına (ort=3,93) bakıldığında; kadın girişimcilerin işlerini kurarken karşılaştıkları sorunlar ile ilgili ifadelerin tamamını önemli buldukları söylenebilir (Tablo 6).

3.6. Araştırmaya Katılan Kadın Girişimcilerin Faaliyetleri Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşlerinin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Kadın Girişimcilerin Faaliyetleri Sırasında Karşılaştıkları Sorunların Frekans, Yüzde Dağılımları ile Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (N =100)

İFADELER	**Dağılım**	***1**	***2**	***3**	***4**	***5**	**A.O**	**S.S**
							3,90	**0,64**
Deneyimsizlik	N ve %	5	14	18	29	34	3,73	1,21
Aile ilişkileri	N ve %	2	17	16	35	30	3,74	1,12
Borç ödemeleri	N ve %	-	6	4	37	53	4,37	0,82
Vergi ödemeleri	N ve %	-	6	6	40	48	4,30	0,83
Pazarın durgun oluşu	N ve %	-	4	3	38	55	4,44	0,74
Bürokratik engeller	N ve %	6	14	22	17	41	3,73	1,29
Çalışanlar ile ilgili sorunlar	N ve %	3	8	1	47	41	4,15	0,99
Müşteriler ile ilgili sorunlar	N ve %	2	6	12	36	44	4,14	0,98

Aşırı yorgunluk	N ve %	6	5	8	32	49	4,13	1,14
Kredi alamama	N ve %	9	15	16	21	39	3,66	1,36
Donanım, araç-gereç, mal teslimi vb. konular	N ve %	2	21	13	20	44	3,83	1,25
Hızla değişen teknolojiye ayak uyduramamak	N ve %	18	26	38	8	10	2,66	1,16

* 1.Hiç önemli değil, 2.Önemli değil, 3.Kararsızım, 4.Önemli, 5.Çok önemli

Tablo 7'ye göre araştırmaya katılan kadın girişimcilerin faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunlar önem derecesine göre sıralandığında; "pazarın durgun oluşu" (ort=4,44), "borç ödemeleri" (ort=4,37) ile "vergi ödemeleri" (ort=4,30) ilk üç sırada yer almaktadır. Bu sonucun, tüm faaliyet alanlarında olduğu gibi kadın girişimcilerin faaliyette bulunduğu alanlarda da maddi faktörlerin önem derecesini ortaya koyduğu düşülmektedir. Ayrıca kadın girişimcilerin pazarın durgun olmasından kaynaklı olarak yeterli satış hacmine ulaşamadıkları, bundan dolayı da borçlarını ve vergilerini ödeme hususunda problem yaşadıkları düşünülebilir. Pazarın durgun olmasının sebebinin de pazar payının az olmasından, rekabetin fazla olmasından ya da genel ekonomik faktörlerden kaynaklandığı düşünülebilir.

Bununla birlikte, önem derecesine göre sırasıyla; "çalışanlarla ilgili sorunlar" (ort=4,15), "müşteriler ile ilgili sorunlar" (ort=4,14), "aşırı yorgunluk" (ort=4,13), "donanım, araç-gereç, mal teslimi vb. konular" (ort=3,83), "aile ilişkileri" (ort=3,74), "deneyimsizlik ve bürokratik engeller" (ort=3,73), "kredi alamama" (ort=3,66) ve "hızlı değişen teknolojiye ayak uyduramamak" (ort=2,66) kadın girişimcilerin faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunlar arasındadır. Ancak araştırmaya katılan kadın girişimcilerin, hızla değişen teknolojiye ayak uyduramama (ort=2.66) sorununun önemli olmadığı ve kararsız oldukları yönünde görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Bunun sebebinin de yapılan girişim faaliyetleri ile ilgili olduğu düşünülmektedir (Tablo 7).

Elde edilen bulgular doğrultusunda; kadın girişimcilerin çalışanlarıyla ve müşterileriyle sorun yaşamalarının sebeplerinin, küçük işletmelerin müşteri istek ve ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalabilmelerinden ve dolayısıyla müşteri memnuniyetsizliği ile karşılaşabilmelerinden, yine kalifiye elemanların yüksek maaş istemelerinden ve eğitim seviyesi daha düşük, kalifiye olmayan eleman çalıştırma zorunluluğunun baş göstermesinden ve dolayısıyla çalışanlarınla ilgili problemlerle de karşılaşabilmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Yine kadın girişimcilerin faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunlardan bir tanesi de deneyimsizliktir. Daha önce kadın girişimcilerin sektörde ve çalışma hayatında çalışma sürelerinin az olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu deneyimsizliğin bu bilgi ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Yani kadın girişimcilerin girişim faaliyetlerinden önce uzun bir süre herhangi bir iş kolunda çalışmamalarından dolayı bu sorunun yaşandığı söylenebilir (Tablo 7).

Sonuç olarak; kadın girişimcilerin iş kurma aşamasında ve faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunların her biri, araştırmaya katılan kadın girişimciler tarafından belirli oranlarda önemli bulunduğu söylenebilmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Günümüzde kadınlar, çalışma yaşamında ağırlıklarını gittikçe artan bir oranda hissettirmektedirler. Kadınlar, artık birçok sebepten dolayı kendi işlerini kurmayı tercih etmektedirler.

Ülkemizde özellikle ekonomiyi büyütmede, istihdamı arttırmada, uzun vadeli bir üretim ve pazarlama anlayışıyla dünya standartlarında faaliyet gösteren işletmeler kurmada, kadın girişimcilerin önemli bir rol oynayabileceği bilinmektedir (Soysal, 2010b: 85).

Konunun öneminden hareket ederek, bu araştırma ile Kahramanmaraş ilinde faaliyette bulunan kadın girişimcilerin genel profil özelliklerinin, çalışma hayatına katılmalarında ve girişimci olmalarında etkili olan nedenlerin, iş kurarken ve faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunların belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmaya katılan Kahramanmaraş ilinde faaliyette bulunan kadın girişimcilerden elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

- Kadın girişimcilerin büyük bir çoğunluğunun evli olduğu ve evli olan katılımcıların da yarısının en az 2-3 çocuğa sahip olduğu belirlenmiştir. Evli olan katılımcıların (74 kişinin) sadece %4'ünün (3 kişi) çocuk sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda araştırmaya katılan kadın girişimcilerin kariyerlerini sürdürmede çocuğun bir engel olmadığı söylenilebilir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun yaşının 26-30 yaş, 31-35 yaş ve 36-40 yaş aralığında yer aldığı belirlenmiştir. Yine tamamına yakınının doğum yerinin il merkezi olduğu tespit edilmiştir. Şehir merkezlerinde kadınlar çalışma hayatına kendilerini daha yakın hissedebilmekte, şehir merkezleri kadınları girişimci olmaya yöneltebilmekte ve girişimcilik hedeflerine ulaşmalarını kolaylaştırabilmektedir. Yine evli olan katılımcıların tamamına yakınının (74 kişinin %97,3'ünün) eşlerinin çalıştığı belirlenmiştir. Katılımcıların eşlerinin ağırlıklı olarak esnaf, memur ve emlakçı olduğu tespit edilmiştir. Yine katılımcıların baba mesleklerinin ağırlık olarak esnaf, emekli ve öğretmen olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun anneleri ise ev hanımıdır. Katılımcıların çoğunluğunun eğitim düzeyleri lise ve önlisans düzeyindedir, bu da kurulan işletmenin yürütülmesi bakımından mesleki eğitimlere ve girişimcilik eğitimlerine ihtiyaç olduğunu göstermektedir.
- Katılımcıların tamamına yakının herhangi bir girişimcilik eğitimi almadığı, akrabalarında girişimci olmadığı tespit edilmiştir. Kadın girişimcilerin büyük bir çoğunluğunun kadın müşterilerinin fazla olduğu kuaför ve giyim mağazası işlettiği belirlenmiştir. Katılımcıların eşlerinin ise ağırlıklı olarak esnaf, memur ve emlakçı olduğu belirlenmiştir. Bu bilgi doğrultusunda kadın girişimcilerin yaptıkları iş ile eşlerinin yaptıkları iş arasında bir bağlantı olmadığı söylenebilir. Yani kadın girişimcilerin büyük bir çoğunluğunun eşleri ile farklı meslek grubunda çalıştıkları söylenebilmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun işletmelerini 2011 ve sonrası yıllarda kurdukları ve sıfırdan kendilerinin kurdukları belirlenmiştir. Yani kadın girişimcilerin kurdukları firmaların sektörlerinde henüz yeni olduğu söylenebilir. Kadın girişimcilerin büyük bir çoğunluğunun 5-8 yıldır çalışma hayatında var olduğu, sektörde ise 1-4 yıldır çalıştığı belirlenmiştir. Bu süreler ile katılımcıların işletmelerini kurdukları yılların bağlantılı olduğu söylenebilir. Ayrıca araştırmaya katılan kadın girişimcilerin çalışma yaşamında henüz deneyim kazanma aşamasında oldukları söylenebilir.
- Katılımcıların çoğunluğunun 1401-2400 TL, 2401-3400 TL ve 3401-4400 TL arası gelir düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Bu gelir düzeylerinin kadın girişimcilerin

çoğunlukla yaptıkları iş ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Ayrıca büyük bir çoğunluğunun girişimcilik eğitimi almamasına rağmen kazandıkları aylıklar ve işletmeyi kurdukları yıllar esas alındığında girişim faaliyetlerini başarılı bir şekilde yürüttükleri söylenebilir. Katılımcıların çoğunluğunun işletmelerini; banka kredisinden, kişisel tasarruflarından yararlanarak ve aile büyüklerinin desteklerini alarak kurdukları belirlenmiştir. KOSGEB girişimcilik teşvik programından yararlanarak firmalarını kuranların sayısının ise oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebinin de kadın girişimcilerin bu teşvik programları hakkında bilgilerinin az olmalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Özellikle banka kredisi kullanarak firma kurma oranının yüksek oluşu, kadın girişimcilerin risk alabilme özelliklerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Yine kişisel tasarruflar ve aile büyüklerinin destekleri ile sermaye temin etme oranlarının da yüksek oluşu kadın girişimcilerin ve ailelerinin girişim faaliyetlerine başlamadan önceki ekonomik durumları hakkında bilgi verebilmektedir. Yine kadın girişimcilerin çoğunluğu (%38- 38 kişi) ev işlerini yürütürken temizlikçi desteği aldıklarını, %30'u (30 kişi) ise hiçbir destek almadıklarını ifade etmişlerdir. Yani ev yaşantılarındaki sorumlulukları kendi üstlenen katılımcıların da olduğu söylenebilmektedir. Ancak araştırmaya katılan kadın girişimcilerin büyük bir çoğunluğunun (%70-70 kişi) girişimcilik faaliyetlerini yürütürken ev işleri için destek aldıkları (temizlikçi, aile, bakıcı, bakıcı ve temizlikçi) söylenebilmektedir

- Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin, başarılı bir girişimci olmak için taşımaları gereken özellikler (dürüstlük, sabır, hoşgörü ve iletişim becerisi, kendine güven ve cesaret, çalışkanlık, iş yapma becerisi, risk üstlenebilme, hırs ve kararlılık, deneyim, yönetim becerisi, liderlik, duygusal zekâ ve eğitim) hususunda bilinçli oldukları söylenebilir. Literatürde yapılan araştırmalara baktığımızda ise; örneğin; Çakıcı (2006: 62) kadın girişimcilere yaptığı araştırmada, bir kadın girişimcide bulunması gereken kişilik özelliklerini tespit etmek istemiştir. Bu kişilik özelliklerini de özgüven, bağımsız karar alma, risk üstlenme ve cesaret, sosyal olma, tutarlı ve ilkeli olma, dürüstlük ve iş ahlakına uyma, yaratıcı ve yenilikçi olma şeklinde sıralamıştır. Kadın girişimcilerin verdikleri yanıtlara bakıldığında ise; kadın girişimcilerde bulunması gereken en önemli özelliğin "özgüven" olduğu; diğer önemli iki özelliğin ise, "dürüstlük ve iş ahlakına uyma" ile "risk üstlenme ve cesaret" olduğu tespit edilmiştir.
- Katılımcıların çoğunluğu, yaptıkları iş dolayısıyla kendilerine, eşlerine, ailelerine ve çocuklarına vakit ayıramadıklarını, ev işlerini genel olarak aksattıklarını ileri sürmüştür. Yani kadın girişimcilerin ev hayatlarında anne ve eş rolleri gereğince bazı görevleri üstlendikleri için bu görevleri yerine getirirken sıkıntı yaşadıkları söylenebilmektedir. Bunun sebebinin de işletme sahibi kadın katılımcıların mesai saatlerinin uzun olmasından ve hafta sonları da çalışmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kadın girişimcilerin en çok maddi açıdan rahat olmak, ekonomik bağımsızlık elde etmek ve becerilerini değerlendirmek için iş kurma girişiminde bulundukları tespit edilmiştir. Özellikle ekonomik özgürlüğün kadınların direkt sosyal yaşamını etkilediği düşünüldüğünde, kendi parasını kazanmayı isteme eğiliminin olmasının olağan bir durum olduğu düşünülmektedir. Çünkü eşine ekonomik yönden bağlı olan kadınların, ataerkil bir toplum yapısına sahip olan aileler için kadının sosyal yaşamında da belli kısıtlamalara maruz kalabildiği bilindik bir olgudur. Kadın girişimciler; girişimci olmalarında evden çıkma, işsizlik ve önceki işinden memnun olmama gibi nedenlerin etkilerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, kadın girişimcileri girişimci olmaya iten nedenleri ele alan birçok araştırma yapılmıştır. Kadınların girişimci olmalarında etkili olan farklı birçok neden bulunabilmektedir.

Örneğin, Çelik ve Özdevecioğlu (2001) Nevşehir'de yaptıkları araştırmada, genel olarak kadın girişimcileri girişimci olmaya iten nedenleri; aileden işi devralmış olma, eşin ölmüş olması, kendini ispatlama isteği, ekonomik sıkıntıların olması, geçmişte elde edilen mesleki bilgiler ve tecrübelerin var olması olarak belirlemişlerdir. Yine Çakıcı (2006: 62) Mersin'de 200 kadın girişimci üzerinde yaptığı araştırma sonucunda; kadınların iş kurmalarının en önemli nedenlerinin, bağımsız çalışma, kazanç elde etme ve sosyal olma isteği olduğunu tespit etmiştir.

- Kadın girişimcilerin, işlerini kurarken en çok kiraların yüksek olması ve sermaye temin etme konusunda sıkıntı yaşadıkları belirlenmiştir. Yine uygun eleman temini, pazarda tanınmamış olmak, uygun yer seçimi, kadın olmanın getirdiği zorluklar, uygun materyal temini, deneyimsizlik, bürokratik işlemler ve aile ile ilgili sorunlar, kadın girişimcilerin iş kurmalarında karşılaştıkları sorunlar arasındadır. Araştırmaya katılan kadın girişimciler için aile ile ilgili sorunların diğer sorunlara göre nispeten daha az önemli olduğu söylenebilmektedir. Özellikle kiraların yüksek fiyatlarda olması kuruluş maliyetlerini artırmakta, gerekli sermayeyi bulmakta zorluk çeken kadınlar için büyük sorun yaratabilmektedir. Bu anlamda verilen teşviklerde kira ödemeleri de baz alınmalı, kira fiyatları belli yasal düzenlemelerle asgari düzeye indirilmelidir. Yine kadınların en çok sermaye temini konusunda sorun yaşamalarının sebebinin girişimcilik teşvik programları ile ilgili bilgi sahibi olmamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Araştırmada daha önce katılımcıların çoğunluğunun banka kredileriyle ve kendi tasarruflarıyla firmalarını kurdukları, KOSGEB girişimcilik teşvik programından yararlanarak firmalarını kuranların sayısının ise oldukça az olduğu bilgisi elde edilmişti. Yine kadın girişimcilerin işlerini kurarken karşılaştıkları sorunlar arasında kadın olmanın getirdiği zorlukların da önemli olduğu tespit edilmiştir. Bunun da sebebinin toplumun sosyal ve kültürel yapısından, kadınlara toplumda yüklenen sorumlulukların fazla olmasından, iş dünyasında erkek egemenliğinin daha fazla olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.
- Kadın girişimcilerin girişimcilik faaliyetlerini yürütürken en çok karşılaştıkları sorunlar arasında ise; pazarın durgun oluşu, borç ve vergi ödemeleri gelmektedir. Bu sonucun, tüm faaliyet alanlarında olduğu gibi kadın girişimcilerin faaliyette bulunduğu alanlarda da maddi faktörlerin önem derecesini ortaya koyduğu düşülmektedir. Ayrıca kadın girişimcilerin pazarın durgun olmasından kaynaklı olarak yeterli satış hacmine ulaşamadıkları, bundan dolayı da borçlarını ve vergilerini ödeme hususunda problem yaşadıkları düşünülebilir. Pazarın durgun olmasının sebebinin de pazar payının az olmasından, rekabetin fazla olmasından ya da genel ekonomik faktörlerden kaynaklandığı düşünülebilir. Büyük işletmelerin pazardan daha çok pay almalarının bu sonuçta büyük etkisinin olduğu düşünülmektedir. Maalesef şirketlerarası birleşmelerin artması, büyük alışveriş merkezlerinin kurulması, işletmelerin ürün ve hizmet çeşitliliğini giderek arttırmaları, devamlı büyümeleri, pazardan daha çok pay almaları, küçük sermayelerle iş kuran girişimciler ve işletmeler için rekabet açısından oldukça dezavantajlı durum yaratmaktadır.
- Tüm bunlarla birlikte, kadın girişimciler faaliyetleri sırasında; çalışanlarla ilgili sorunlar, müşteriler ile ilgili sorunlar, aşırı yorgunluk, donanım, araç-gereç, mal teslimi vb. konular, aile ilişkileri, deneyimsizlik ve bürokratik engeller ve kredi alamama gibi problemlerle de karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Ancak araştırmaya katılan kadın girişimcilerin, hızla değişen teknolojiye ayak uyduramama sorununun önemli olmadığı ve karasız oldukları yönünde görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Bunun sebebinin de yapılan girişim faaliyetleri ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Özellikle çalışanlarla ilgili

sorunların nitelikli elemanların yüksek maaş istemelerinden dolayı tercih edilmemesinden kaynaklandığı bunun da genel olarak kalifiye olmayan çalışanları tercih etmeye ittiği ve bu durumdan dolayı çalışanlarda özellikle verimlilik ilgili sorunlar yaşanıldığı düşünülmektedir. Yine rekabetin fazla olması, büyük işletmelerle yarış halinde olunması sebebiyle, müşteri istek ve ihtiyaçlarını tam olarak karşılamada sorun yaşanabileceği bu durumundan dolayı da müşterilerle ilgili şikâyet ve sorunların yaşanılabileceği düşünülmektedir. Yine kadın girişimcilerin faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunlardan bir tanesi de deneyimsizliktir. Daha önce kadın girişimcilerin sektörde ve çalışma hayatında çalışma sürelerinin az olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu deneyimsizliğin bu bilgi ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Yani kadın girişimcilerin girişim faaliyetlerinden önce uzun bir süre herhangi bir iş kolunda çalışmamalarından dolayı bu sorunun yaşandığı söylenebilir.

- Kadınlar, girişimci olmaya karar vermeleri ile birlikte, hem işletmelerini kurarken hem de faaliyetlerine devam ederken sosyal, ekonomik, bürokratik vs. birçok sorunla karşılaşabilmektedir. Türkiye'de, kadın girişimcilerinin karşılaştıkları sorunları konu alan araştırmaların en önemli ortak yanlarından bir tanesi de kadınların, genel olarak girişimcilerin karşılaştıkları sorunların yanı sıra bir de kadın olmaktan dolayı erkeklerden farklı olarak bazı problemler (cinsiyete dayalı rol ayrımcılığı, cam tavan engeli, rol çatışması vb.) yaşadıklarıdır (Narin vd. 2006: 71; Akt; Soysal, 2010a: 77). Örneğin; Çakıcı (2006: 62) yaptığı araştırma sonucunda; kadın girişimcilerin iş kurma aşamasında karşılaştıkları en önemli zorluğun sermaye ve bilgi eksikliği olduğunu tespit etmiştir. Tan (2006: 530) ise yaptığı araştırma sonucunda; iş kurma aşamasında kadın girişimcilerin %30'unun toplumun kadınlar hakkındaki değer yargıları ve inanışları ile ilgili güçlüklerle; %23'ünün bilgi eksikliği ile ilgili güçlüklerle; %20'sinin rakiplerin engellemeleri ile ilgili güçlüklerle; %16'sının sermaye bulma ile ilgili güçlüklerle ve %11'inin yasal ve bürokratik engellerle karşılaştıklarını tespit etmiştir. Çelik ve Özdevecioğlu (2001) ise Nevşehir'de yaptıkları araştırmada, genel olarak kadın girişimcilerin yaşadıkları problemleri; rol çatışması, güvensizlik, ticari tecrübe yetersizliği, toplumun geleneksel baskısı, başarısızlık beklentisi, farklı davranış beklentisi ve ortak bulmada yaşanan güçlükler olarak sıralamışlardır. Yine Çakıcı (2006) yaptığı araştırma sonucunda; kadın girişimcilerin faaliyetleri sırasında en çok yaşadıkları sorunların sırasıyla; alacakların zamanında tahsil edilememesi, finansal yetersizliklerin ve mali güçlüklerin olması, kalifiye personelin bulunamaması, rakip engellemelerinin olması, işletmecilik konusunda bilgi eksikliğinin olması, yasal ve bürokratik engellerin olması, toplumun kadınlar hakkındaki değer yargılarının ve inanışlarının olması, ailevi sorunlar vs. olduğunu tespit etmiştir.

Sonuç olarak literatürde yer alan araştırmalara da baktığımızda yapılan araştırmaların sonuçlarının bu araştırma sonuçları ile paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz. Kadın girişimcilerimiz gerek kuruluş aşamasında gerekse faaliyetleri sırasında birçok sorunla karşılaşmaktadırlar ve bu sorunlarla başa çıkmak için kendi kendilerine mücadele etmektedirler. Bu nedenle kadın girişimcilerin daha fazla alanda faaliyet göstermelerini sağlayabilmek ve sayılarını arttırabilmek için birçok önlemin alınmasının gerektiği söylenebilmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda, kadın girişimcilerin iş kurarken ve faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunlara ilişkin çözüm önerileri olarak şunlar önerilebilir:

- Devletin kadın girişimcileri destekleyecek politikalar üretmeleri gerekmektedir. Örneğin; kredi faizleri düşük tutulabilir, kredi verilen alanların sınırları genişletilebilir, vergi oranlarında indirim yapılabilir. Özellikle kiraların yüksek olması kuruluş maliyetlerini arttırmaktadır. Bu nedenle, verilen destek ve hibelerde kira ödemelerinin de göz önüne alınması, kira fiyatlarının belirli yasal düzenlemelerle asgari düzeye indirilmesi kadın girişimcilere fayda sağlayabilir.
- Kendi işini kurmak isteyen kadınlar, resmi işlemler, piyasa koşulları, kredi temin yolları vs. gibi konularda bilgilendirilmeli ve teşvik edilmelidir.
- Kadın girişimcilere araç ve gereç temin etmede aracı şirketler yardım ve destek sağlayabilirler. Sivil toplum kuruluşları ve resmi kurumlar tarafından kadın girişimcilere gereken desteğin sağlanması da büyük bir önem arz etmektedir.
- Kadınlara girişimciliğe yönelik mesleki eğitim kursları verilerek, işletmecilik, yönetim, kişisel gelişim ve teknik açıdan eksiklikleri tamamlanabilir. Özellikle kadın girişimcileri yetiştirmek ve yapılan araştırmalarla yön verebilmek açısından üniversitelerin ve akademisyenlerin destek vermeleri ve katkı sağlamaları önemlidir.
- Görsel ve yazılı medyalarda başarılı kadın girişimcilere yer verilmesi, kadınları girişim hususunda teşvik edebilir.
- Kadın girişimcilerin kendi aralarında kuracakları bir iletişim ağının da faaliyetlerini sürdürmelerinde faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Cinsiyet ayrımcılığına karşın kadın girişimcilerin daha fazla korunması ve desteklenmesi, kadınların yalnızca eş ve anne olarak rollerinin olmadığının bilincine varılması gerekmektedir. Kadın girişimcilerin işveren rolünün dışında eş ve anne olarak sorumlulukları, erkek girişimcilere nazaran daha fazla olduğundan dolayı pozitif ayrımcılık yapılarak gereken desteğin (örneğin; bakmakla yükümlü oldukları çocuk ve yaşlı kimseler için ayrıcalıkların sunulabildiği ortamların sağlanabilmesi gibi) ve teşviğin verilmesi kadın girişimcilere kolaylık sağlayacaktır.

Bu araştırma sadece bir ili ve bir dönemi (2016 yılı) kapsamaktadır ve bu araştırmada sınırlı sayıda kadın girişimciye ulaşılmıştır. Dolayısıyla ilerde geniş bölgelerde hatta ülke bazında yapılacak araştırmalar, bu araştırma bulgularının genellenebilmesi açısından yararlı olabilecektir. Hatta yapılan çalışmaların belirli bir zaman diliminde tekrar gerçekleştirilmesi, kadın girişimciliğin değişimini ortaya koyma bakımından faydalı olabilecektir.

Kaynakça

ARIKAN, S. (2002). Girişimcilik, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ÇAKICI, A. (2006). "Mersin'deki Kadın Girişimcilerin İş yaşamını Etkileyen Faktörler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 8 (4): 54-78.

ÇELİK, C., ÖZDEVECİOĞLU, M. (2001). "Kadın Girişimcilerin Demografik Özellikleri ve Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Nevşehir İlinde Bir Araştırma," *1. Orta Anadolu Kongresi (Nevşehir),* 487-498.

DEMİREL, E., AKBIYIK, N. (2009). "Girişimcilik Kavramı ve Ortaya Çıkışı", Ed. M. Tikici ve A. Aksoy, *Girişimcilik ve Küçük İşletmeler,* Nobel Yayın, Ankara.

DOĞAN, S., ALTIN, H., BAŞAR, E. (2010). Meslek Yüksekokulları İçin Girişimcilik, Nobel Yayın, Ankara.

ECEVİT, Y. (1993). Kadın Girişimciliğin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi, Kadın Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli Bildiriler ve Tartışmalar, Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Eğitim Serisi, Yayın No: 74, 15-34.

ECEVİT, Y. (2007). Türkiye'de Kadın Girişimciliğine Eleştirel Bir Yaklaşım, Uluslararası Çalışma Ofisi, http://staging.ilo.org/public/libdoc/ilo/2007/107B09_140_turk.pdf, Ankara.

EUREPEAN COMMISSION. (2002). "Good Practices in the Promotion of Female Entrepreneurship, Examples from Europe and other OECD Countries", *Austrian Institute for Small Business Research (IfGH),* Vienna, http://www.femtech.at/sites/default/files/female_entrepreneurship_0.pdf.

GÜLEÇ, S. (2011). "Kadın Girişimciliği-Karaman Örneği", Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Karaman.

İLTER, B. (2008). "Girişimcilik Sürecinde Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunların Analizi: KAGİDER Örneği", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Afyonkarahisar.

NARİN, M., MARŞAP, A., GÜROL, M. A. (2006). "Global Kadın Girişimciliğinin Maksimizasyonunu Hedefleme: Uluslararası Arenada Örgütlenme ve Ağ Oluşturma", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,* 8 (1): 65- 78.

SOYSAL, A. (2010a). "Kadın Girişimcilerin Özellikleri, Karşılaştıkları Sorunlar ve İş Kuracak Kadınlara Öneriler: Kahramanmaraş İlinde Bir Araştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 5 (1): 71-95.

SOYSAL, A (2010b). "Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 65 (1): 84-114.

ŞAHİN, E. (2006). "Kadın Girişimcilik ve Konya İlinde Kadın Girişimcilik Profili Üzerine Bir Uygulama", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

TAN, F. Z. S. (2006). "Tarihi Akış İçinde Kastamonu Kadın Girişimciliği," 14. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Erzurum.

TOKSÖZ, G. (2007). "İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler," *Çalışma ve Toplum,* 4.

ETİK LİDERLİĞİN ÖRGÜTSEL GÜVEN VE İŞE ADANMIŞLIK ÜZERİNE ETKİSİ

Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü

Öğr. Gör. Dr. Bengü HIRLAK
Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Gamze Ebru ÇİFTÇİ
Hitit Üniversitesi, Sungurlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Enise FİDAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, İşletme Anabilim Dalı

Özet
Bu araştırmada, etik liderliğin örgütsel güven ve işe adanmışlık düzeyleri üzerine olan etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Doğu Akdeniz Bölgesinde yer alan bir ildeki itfaiyede görev yapan 136 çalışan üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda, çalışanlarda etik liderlik algısı olumlu yönde arttıkça, örgütsel güven (bilişsel güven) ve işe adanmışlık (dinçlik, adanmışlık ve özümseme) düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir. Yine çalışanlarda örgütsel güven (bilişsel güven) düzeyleri arttıkça işe adanmışlık (dinçlik, adanmışlık ve özümseme) düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir. Araştırmada elde edilen bir diğer sonuç ise, çalışanların çoğunlukla yeniden iş seçme fırsatları olsa yine bu mesleği seçecekleri, bu mesleği başka kişilere de tavsiye edecekleri ve ailelerinin yaptıkları mesleği destekledikleri yönünde görüş bildirmeleridir.

Anahtar Kelimeler: Etik Liderlik, Örgütsel Güven, İşe Adanmışlık.

Giriş

Günümüz rekabet ortamında işletme çalışanlarının sahip oldukları bilgi ve yetenekler, işletmelerin başarı potansiyelini oluşturur hale gelmiştir. Özellikle işletmelerde örgütsel güven ve işe adanmışlık düzeyleri yüksek bireylere ihtiyaç duyulduğu tartışılmaz bir gerçektir. Dolayısıyla örgütsel güven ve işe adanmışlık düzeyleri yüksek çalışanları istihdam etmek isteyen işletmelerin, pozitif, etik ve ahlaki ilkelerle yönetilen bir iş ortamı meydana getirmeleri gerekli hale gelmektedir.

Günümüz çalışanlarının kurumlarından beklentileri ve istekleri de sürekli değişmektedir. Yapılan araştırmalarda mevcut liderlik yaklaşımlarının çalışanların istek ve beklentilerini karşılayamadığı tespit edilmiş olup, çalışanların liderlerine karşı olan güvensizlik hissi, liderlerinin etik davranıp davranmadıklarına, dürüst ve adil olup olmadıklarına dair şüpheleri mevcut liderlik tarzlarının eksikliklerini giderebilecek farklı özelliklere sahip liderlere duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır (Bakan ve Doğan, 2013: 254).

Özellikle işletme içerisindeki liderler etik uygulamalara ağırlık verip, etik liderlik özelliklerini geliştirirlerse, insan kaynaklarının güven duymalarını sağlayabilir, doğru ve

dürüst davranışlar sergilemeleriyle de ekiplerini önemseyerek, geliştirebilirler (Günel vd. 2015: 254).

Araştırma konusunun öneminden hareket edilerek bu araştırmada, Doğu Akdeniz Bölgesinde yer alan bir ildeki itfaiyede görev yapmakta olan çalışanların etik liderlik algılarının örgütsel güven ve işe adanmışlık düzeyleri üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bu araştırma ile etik liderlik ve örgütsel güven, işe adanmışlık düzeyleri arasındaki ilişkinin yönünü ve düzeyini belirlemek de amaçlanmaktadır.

4.1. Etik Liderlik

Günümüze gelene kadar liderlik kavramı, pek çok bakış açısına göre ele alınmış ancak etik bakış açısına göre çok az inceleme konusu yapılmıştır. Ancak etik olmayan davranışlar nedeniyle artan kurumsal skandallar liderliğin etik bakış açısına göre de değerlendirilmesini önemli ve zorunlu kılmıştır (Ponnu ve Tennakoon, 2009; Akt: Hassan ve Ahmed, 2011: 164).

Günümüze kadar yalnızca yetenekleri ve güçlü özellikler ile öne çıkan "liderler" artık sahip oldukları ya da olmaları gereken değerler ile sorgulanmaktadırlar ve bu değerlerle ön plana çıkmaktadırlar. Bu nedenle liderleri yönlendiren temel düşünce, yüksek değerler ve inançlar olmaktadır (Avolio ve Wernsing, 2007; Akt: Saylı ve Baytok, 2014: 160).

Filozoflar, dini liderler ve düşünürler, her ne koşulda olursa olsun etkin bir şekilde amaçlara ve hedeflere ulaşabilmek için liderlikte etik olma konusuna büyük önem vermişlerdir. Tyco International, Adelphia, Enron, telekomünikasyon şirketleri Global Crossing ve World Com, ayrıca Martha Stewart, Arthur Andersen ile Japonya'da ev aletleri ve kozmetik devi Kanebo vb. şirketlerde yaşanan skandallar da etik liderliğe olan ihtiyacı artırmıştır (Ponnu ve Tennakoon, 2009; Akt: Hassan ve Ahmed, 2011: 164).

Bolat ve Seymen (2003: 72), etik liderliği, organizasyonlarda ortak hedeflere ve bunlara ulaşmak için takip edilen bütün yollarla ilgili olarak, doğru ve yanlış, iyi ve kötü, tanımlamalarını yapmak, bunların anlaşılmasını ve kabul edilmesini sağlamak üzere, kurum paydaşlarını etkileme yolundaki bilgi ve yeteneklerin bütünü şeklinde tanımlamışlardır.

Etik liderliğin, ahlaki kişi ve ahlaki yönetici olmak üzere iki temel bileşeni bulunmaktadır. Brown vd. (2005: 120) etik liderliği, "kişisel eylemler ve kişilerarası ilişkiler aracılığıyla normatif olarak uygun davranış sergilenmesi ve iki yönlü iletişim, güçlendirme ve karar verme yoluyla da izleyicilerde ahlaki davranışların arttırılması" olarak ifade etmişlerdir. Bu tanıma bakıldığında "etik liderler", insanlar ve toplum hakkında ilkeli karar vericilerdir (Brown ve Trevino, 2006: 597); onlar kişisel olarak ve profesyonel olarak doğru olanı yapmak için dürüstlük, adalet, bütünlük ve açıklık özelliklerine sahip eylemler sergilerler ve araştırırlar. Bu boyut, etik liderliğin ahlaki kişi boyutudur (Trevino, 2000; Akt: Walumbwa vd. 2008: 102). İkincisi, etik liderler öz disiplini olan ve belirsizlik, baskı ortamında bile tutarlı net etik standartları olan bu standartlardan taviz vermeyen liderlerdir (Brown vd. 2005: 130). Etik liderliğin ikinci boyutu olan ahlaki yönetici ise; "etik, liderin gündeminin açık bir parçasıdır, kurulan etik iletişim ve değerli mesajlar vasıtasıyla etik davranışlarda rol model olarak benimsenen kişi" olarak tanımlanabilir (Brown ve Trevino, 2006: 597).

Murphy ve Enderle (1995) yaptıkları araştırmada dört tepe yöneticisinin özelliklerini incelemişler ve etik liderliğin dört temel özelliğini ortaya koymuşlardır. Bu özellikler

şunlardır; etik liderler bir 'lens' görevi üstlenmektedirler ve olanı olduğu gibi yansıtmaktadırlar. Etik liderler, sergiledikleri davranışlarla farkındalık oluştururlar ve bu davranışların takipçileri üzerindeki etkilerini dikkate alırlar. Etik liderler, hem mesleki hayatlarında hem de özel hayatlarında üst seviyede erdem etiği sergileyerek, adil ve doğru davranışlar sergilerler. Etik liderler, takipçilerini değer ve adaletle yönlendirirler (O'Connell ve Bligh, 2009: 215-216; Akt. Yeşiltaş vd. 2012: 21).

Etik liderliğin öncüllerini ve çıktılarını anlamak için etik liderliğin sosyal öğrenme kuramı (Bandura, 1977, 1986) kapsamında ele alınması gerekmektedir. Sosyal öğrenme kuramı, liderin bireysel özelliklerine, durumsal etkilerine ve bunlarla ilgili olan takipçilerinin etik lider algılamalarına ışık tutmaktadır. Sosyal öğrenme kuramına göre, liderlerin takipçileri tarafından etik lider olarak görülebilmeleri için, çekici ve güvenilir birer rol model olmaları gerekmektedir. Bundan dolayı etik liderlerin takipçilerine ahlaki değerler kapsamında örnek oldukları, hem onlara hem de örgüt kültürüne yönelik önemli roller izledikleri vurgulanmaktadır (Brown ve Trevino, 2006: 597).

İzleyicilerine doğru bilgi vererek dürüst ve adil davranan liderler daha etkin görünüp değerlendirilmektedirler (Knippenberg vd. 2007; Akt: Yalçın, 2013: 394). Bir organizasyon için ahlaki standartları üst yöneticiler belirlediğinden, yöneticiler, üst düzey etik standartlar belirlemeli, bu standartları kendi davranışlarıyla göstermeli, diğerlerini de bu davranışlar için teşvik etmeli ve kendine yüksek maaş artışları, ikramiyeler verirken diğerlerinden kesinti yapmak gibi gücün kötüye kullanımından kaçınmalıdırlar (Yalçın, 2013: 395).

4.2. Örgütsel Güven

Yaşanan hızlı değişim ve yoğun rekabet şartlarında, kurumların sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilmelerinin en önemli yollarından bir tanesi de çalışanlarının yaptıkları işle ve kurumlarıyla ilgili pozitif tutum ve davranışlar geliştirmelerini sağlamaktır. Bu pozitif tutum ve davranışların başında gelen kavramlardan bir tanesi de güven olmaktadır (Bayramlık vd. 2015: 158).

Örgütlerde giderek daha fazla önem kazanan bir kavram olan güven kavramını Mayer ve arkadaşları (1995), bir tarafın diğer tarafın eylemlerine savunmasız kalma isteği, bir başka deyişle yöneticiye duyulan güveni, yöneticinin eylemlerinin önemli çıktılar meydana getireceğini düşünerek bireylerin duyarlı davranması olarak ifade etmişlerdir (Mayer vd. 1995: 712). Shockley-Zalabak ve diğerleri (2000: 35) ise, örgütsel güveni; bireylerin örgütsel roller, ilişkiler, deneyimler ve karşılıklı bağımlılıklara göre kurumdaki bireylerin (personel, yönetim) davranışlarına ve niyetlerine olan pozitif beklentileri olarak ifade etmişlerdir.

Cummings ve Bromiley (1996: 303) örgütsel güveni, "bir bireyin ya da bir grubu oluşturan bireylerin, diğer birey ya da grupları üstündeki ortak inançları olarak tanımlamışlardır. Cummings ve Bromiley (1996: 305) güveni "duygusal, bilişsel ve niyetsel" parçalardan oluşan bir olgu şeklinde tanımlamışlardır. Cummings ve Bromiley (1996: 303)'e göre örgütsel güvenin ilk boyutu, bireyin güvenilir davranması, taahhütlerini yerine getiren davranışlar sergilemesi anlamına gelmektedir. İkinci boyutu, bireylerin sözlerinin, davranışlarının ve taahhütlerinin gerçek arzuları ve istekleriyle tutarlı olduğu anlamına gelmektedir. Üçüncü boyutu ise, bireyin faydacı olmadığı, uygun fırsatlar olduğunda bile diğer tarafın durumundan çıkar sağlamayı beklemediği anlamına gelmektedir. Cummings ve Bromiley (1996: 303-304) güvenilir bir davranışı, tanımdaki

üç boyutu kabul eden ve bu boyutlara göre hareket eden davranış şeklinde ifade etmişlerdir. Devamında bu güven tanımının rasyonelliğini, güveni içeren örgütler arası ve örgüt içi etkileşimde sosyal içerikli olmasına, sübjektif ve iyimser doğasına bağlamışlardır.

Araştırmamızda da Cummings ve Bromiley (1996) tarafından geliştirilen örgütsel güven ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, bilişsel ve duygusal güven olmak üzere iki ayrı boyuttan oluşmaktadır. Bilişsel güven de hangi koşulda kime güveneceğini birey kendisi seçer ve bu seçimi iyi bir sebebe dayalıdır. Duygusal güven ise, bireyler arasındaki duygusal bağlardan oluşmaktadır (Lewis ve Wiegert, 1985: 970-971).

4.3. İşe Adanmışlık

Kurumların başarılı olabilmesi adına işe adanma oldukça büyük bir öneme sahip pozitif örgütsel davranışlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Bunun sebebi de işe adanan çalışanlar pozitif ruh hali içerisinde örgütsel rollerini yerine getirmeye çabalamakta ve böylece kurumun başarılı olmasına katkı sağlamaktadırlar (Armstrong, 2008: 141; Akt. Kanten ve Yeşiltaş, 2013: 87).

İngilizcede "Work Engagement" olarak geçen kavramın, Türkçede nasıl ifade edilmesi gerektiği hususunda henüz bir fikir birliğine varılamamıştır. Bu kavram çoğu zaman, cezbolma (Esen, 2011), işe angaje olma (Özkalp ve Meydan, 2014), işe adanmışlık (Ulukapı vd. 2014), çalışmaya tutkunluk (Turgut, 2011), işe bağlanma (Açıkgöz, 2009) şekillerinde de kullanılmaktadır.

Kahn (1990: 694) işe adanmayı; bireylerin kendilerini iş rollerine kaptırmaları, rol performansları sırasında fiziksel, bilişsel ve duygusal enerjilerini işe aktarmaları şeklinde ifade etmektedir.

İşe adanmışlık, olumlu, görevi yerine getirme, zihnin işle meşgul olması şeklinde tanımlanmaktadır. İşe adanmışlık, dinçlik (vigor), adanmışlık (dedication) ve özümseme-yoğunlaşma (absorption) olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. İşe adanmışlığın dinçlik boyutu, çalışırken yüksek enerji düzeyi, zihinsel dayanıklılık, çalışmalarında çaba sarf etme isteği ve zorluklar karşısında azmetme yeteneğini ifade etmektedir. Adanmışlık boyutu, önemlilik duygusu, coşku, ilham, gurur ve meydan okuma olgularını içermektedir. Özümseme-yoğunlaşma boyutu ise, kişinin yaptığı işe tam olarak konsantre olmasını, işine dalıp gitmesini, zamanın çok çabuk geçmesini ve kişinin kendini yaptığı işten koparamamasını, ara vermekte zorlanmasını ifade etmektedir (Schaufeli vd. 2002: 74).

İşe adanma motive edici bir kavram olarak tanımlanabilir. Adanma olduğunda, çalışanlar zorlu bir amaca doğru çaba sarf etmek zorunda olduklarını hissederler ve başarılı olmak isterler. Çalışanlar bu amaçlara ulaşmayı kişisel bir bağlılık olarak kabul ederler. İşlerine heyecanla tüm enerjilerini aktarırlar, çalışmalarına yoğunlaşır ve tüm dikkatlerini verirler. Zorlu problemlerle karşılaşıldığında önemli ayrıntılara odaklanırlar, çalışmalarına yoğunlaşarak zaman kaybettirecek ve dikkat dağıtacak unsurları ortadan kaldırırlar (Leiter ve Bakker, 2010: 2). Yani işe adanmışlık, kişisel gelişim gibi bireysel düzeyde pozitif çıktılar sağlamanın yanı sıra örgütsel düzeyde de performans kalitesini arttırabilmektedir (Bakker vd. 2008: 189).

5. Yöntem

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

2000'li yıllardan sonra etik liderliğe yönelik olarak ilgi artmış olmasına rağmen hala ülkemizde yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. İşletmelerde yöneticilerin uygulamalarının hem belirleyici hem de yönlendirici olduğu düşünüldüğünde konunun önemi daha da artmaktadır. Bu önemden hareketle Doğu Akdeniz Bölgesinde yer alan bir ildeki itfaiyede görev yapmakta olan çalışanların etik liderlik algılarının örgütsel güven ve işe adanmışlık düzeyleri üzerindeki etkisinin araştırılması araştırmanın ana amacını oluşturmaktadır.

Ayrıca bu araştırma ile etik liderlik ve örgütsel güven, işe adanmışlık düzeyleri arasındaki ilişkinin yönünü ve düzeyini belirlemek de amaçlanmaktadır.

Araştırma sonucunda çalışanların etik liderlik algılarını, örgütsel güven ve işe adanmışlık düzeylerini olumlu hale getirici uygulamaları ortaya koyarak çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

5.2. Araştırmanın Kapsamı (Evren ve Örneklem)

Araştırma evreni, Doğu Akdeniz Bölgesinde yer alan bir ildeki itfaiyede görev yapan 200 çalışandan oluşmaktadır. Araştırmada belirlenen bu evren üzerinden örneklem alınması yoluna gidilmiştir (Ural ve Kılıç, 2013: 35). Alınması gereken örneklem sayısının tespiti için aşağıdaki formül kullanılmıştır (Özdamar, 2001; Ural ve Kılıç, 2013: 44-45):

$$n = \frac{\mathrm{N}.z^2.\sigma^2}{(\mathrm{N}-1).H^2 + z^2.\sigma^2}$$

Bu formülde verilen parametrelerin anlamları ise şunlardır:

N, evren büyüklüğünü; n, örneklem büyüklüğünü (örnekleme dâhil edilecek birey sayısı); σ, standart sapma değerini; H, standart hata değerini (örnekleme hatası/örneklem hata değeri/evren ve örneklem ortalaması arasında izin verilebilecek maksimum fark); Z, belirli bir α anlamlılık düzeyine (yanılma olasılık değerine) karşılık gelen teorik değeri ifade etmektedir.

Bu formülasyondan yola çıkılarak, yüzde 95 güven aralığı ve 0,05 örneklem hatası ile temsil edilebilecek evren büyüklükleri Tablo 1'de gosterilmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 49-50, Akt. Şeşen, 2010: 178).

Tablo 1: Çeşitli Evren Büyüklükleri İçin Örneklem Sayıları (α= 0.05 ve Örneklem Hatası= 0,05 İçin, N= Evren Büyüklüğü, n= Örneklem Sayısı)

N	**100**	**500**	**750**	**1000**	**2500**	**5000**	**10 (bin)**	**25 (bin)**	**50 (bin)**	**100 (bin)**	**1 (milyon)**
n	80	217	254	278	333	357	370	378	381	383	384

Tablo değerlerinden yola çıkarak, yaklaşık 132 kişiden oluşan bir örneklemin yaklaşık 200 kişilik bir evreni temsil edebileceği, buradan hareketle de, araştırma örnekleminin (136 kişi) yeterli olduğu söylenebilmektedir.

5.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada uygulanan anketler dört bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde; katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine, ikinci bölümünde; etik liderlik algılarını, üçüncü bölümünde; örgütsel güven düzeylerini, dördüncü bölümünde ise; işe adanmışlık düzeylerini ölçen ifadelere yer verilmiştir.

Veri toplama aracı olarak kullanılan anket formunda üç değişkeni ölçmek için literatürde yaygın olarak kullanılan ve güvenilirlikleri test edilmiş ölçekler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin tamamında 5'li Likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Bu dereceleme "kesinlikle katılmıyorum (5), katılmıyorum (4), kararsızım (3), katılıyorum ve (2) kesinlikle katılıyorum (1)" şeklinde yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan birinci ölçek; Brown, Trevino ve Harrison (2005) tarafından geliştirilen Etik Liderlik Ölçeğidir (ELQ) (Brown vd. 2005: 125). Bu ölçekte 10 ifade yer almaktadır. Ölçek tek boyutludur ve ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçeğe ilişkin örnek ifade şu şekildedir. "Yöneticiler, adil ve dengeli kararlar verirler." Ölçekten alınabilecek en düşük puan 10, en yüksek puan ise 50 olmaktadır. Ölçekten alınacak yüksek puan, etik liderlik davranışlarının yüksek oranda olduğunu ifade etmektedir. Bu ölçeğin Türkçe kullanıma uygunluğu, geçerliliği ve güvenilirliği Tuna, Bircan ve Yeşiltaş (2012) tarafından analiz edilmiştir. Bu çalışma sonucunda Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, 0,928 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkiye'de de etik liderlik uygulamalarını ölçebilecek nitelikte olduğu ve yeterli geçerlilik ve güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir (Tuna vd. 2012: 152-153). Bu araştırmada ise, söz konusu ölçeğin güvenirlilik için alfa değeri 0,942 olarak hesaplanmıştır. Bu ölçek birçok araştırmada kullanılmıştır (Arslantaş ve Dursun, 2008; Tuna ve Yeşiltaş, 2013; Ayan, 2015; Kesen, 2016).

Araştırmada kullanılan ikinci ölçek; Cummings ve Bromiley (1996) tarafından geliştirilen Örgütsel Güven Envanterinin kısa formudur. Örgütsel güven envanterinin kısa formunun seçilme nedeni ise, uzun forma göre geçerlilik düzeyinin daha yüksek olmasıdır. Söz konusu ölçek geçerlilik testinde Bentler's comparative fit index üzerinden, 0,98 skor almıştır (Cummings ve Bromiley, 1996: 319). Cummings ve Bromiley (1996) örgütsel güven ölçeğinde; bilişsel güveni yedi, duygusal güveni beş ve davranışsal güveni yedi ifadeyle ölçmüşlerdir. Araştırmada kullanılan örgütsel güven envanterinin kısa formu, davranışsal boyutu göz ardı etmektedir. Ölçek, bilişsel ve duygusal güven olmak üzere iki ayrı boyuttan ve toplam 12 ifadeden oluşmaktadır. Boyutlara ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

Bilişsel güven: "Çalıştığım işyerindeki insanlar görüş alıverişinde doğruyu söyler."

Duygusal güven: "Çalıştığım işyerinin verdiği sözlerden kaçtığını düşünüyorum."

Ölçekten alınan puanlar, 5 değerine yaklaştıkça örgütsel güven düzeyi en yükseğe ulaşmakta, 1 değerine yaklaştıkça ise en düşük seviyeye düşmektedir. Ölçekte yer alan bazı maddelerdeki ifadeler olumsuz ifadeler olduğundan, söz konusu olan bu maddelerde puanlama tersten yapılmıştır. Bu ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması, geçerliliği ve güvenilirliği Tüzün (2006) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda bilişsel güven

boyutunun Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,85; duygusal güven boyutunun ise, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,72 olarak bulunmuştur (Tüzün, 2006: 129-130). Bu araştırmada ise, söz konusu bilişsel güven boyutunun Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,861; duygusal güven boyutunun ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,840 olarak bulunmuştur. Bu ölçek birçok araştırmada kullanılmıştır (Güçel vd. 2012; Ateş, 2015).

Araştırmada kullanılan üçüncü ölçek; Schaufeli ve Bakker (2003) tarafından geliştirilen (UWES-9) işe adanmışlık ölçeğinin kısa formudur. Ölçeğin tek ve üç faktörlü bir yapıya, yüksek bir iç tutarlılığa ve yapı geçerliliğine sahip olduğu gösterilmiştir (Schaufeli vd. 2006: 714). Ölçek, dinçlik, adanmışlık ve özümseme olmak üzere üç ayrı boyuttan, her bir boyutta üçer ifade olmak üzere toplam 9 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Boyutlara ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

Dinçlik: "İşimi yaparken kendimi çok enerjik hissederim."

Adanmışlık: "İşim bana coşku veriyor."

Özümseme: "Yoğun bir şekilde çalışırken kendimi mutlu hissediyorum."

Ölçekten alınan puanlar arttıkça, işe adanmışlık düzeyi artmaktadır. Bu ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması, geçerliliği ve güvenilirliği Özkalp ve Meydan (2014) tarafından yapılmıştır. Özkalp ve Meydan'ın (2014) çalışması sonucunda dinçlik boyutunun Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, 0,80; adanmışlık boyutunun 0,79; özümseme boyutunun ise 0,64 olarak bulunmuştur. Ölçeğin özümseme boyutunda yer alan "yoğun bir şekilde çalışırken kendimi mutlu hissediyorum" ifadesinin (bu ifadenin farklı ülkelerde yürütülen araştırmalarda da sorunlu olduğu belirtilmektedir) toplam ile korelasyonunun zayıf olduğu ve silinmesi halinde alfa katsayısının 0,74'e çıkması söz konusudur. Fakat farklı ülkelerde yürüttükleri araştırmalarda Schaufeli, Bakker ve Salanova (2006), üç boyutlu ölçeğe ait iç tutarlılık katsayılarının ülkeden ülkeye değiştiğini ve 0,60 ile 0,90 arasında değerler hesaplandığını ifade etmektedirler. Bu bulgu ve doğrulayıcı faktör analizi yürütürken bir gizli değişkenin en az üç gözlenen değişken ile ölçülmesi gerektiğine ilişkin prensip sebebi ile Özkalp ve Meydan (2014) çalışmasında söz konusu ifadeyi çıkarmamışlardır (Özkalp ve Meydan, 2014: 875-876). Bu araştırmada ise, dinçlik boyutunun Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,861; adanmışlık boyutunun 0,783; özümseme boyutunun ise 0,778 olarak bulunmuştur. Bu ölçek birçok araştırmada kullanılmıştır (Eyiusta Maden, 2015; İnce, 2016).

Anketler ile toplanan verilerin istatistiki analizleri için; örneklem grubunun özelliklerinin tespit edilmesine ilişkin frekans ve yüzde hesaplamaları, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin yönünü ve düzeyini belirlemek amacıyla korelasyon analizi, etik liderlik algısının örgütsel güven ve işe adanmışlık düzeyleri üzerindeki etkisini tespit etmek için regresyon analizi yapılmıştır.

Yapılan bu araştırma, araştırmanın yapıldığı Doğu Akdeniz Bölgesinde yer alan bir ildeki itfaiyede görev yapan çalışanlarla ve dönem (2016 yılı) ile sınırlıdır. Ayrıca araştırma sonuçları araştırma kapsamında kullanılan ölçekten elde edilen veriler ile sınırlıdır.

5.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma değişkenleri ile ilgili alan yazında yapılan araştırmalar doğrultusunda test edilecek hipotezler şunlardır:

H1:Etik liderlik algısı örgütsel güven düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

H1a: Etik liderlik algısı bilişsel güven düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

H1b: Etik liderlik algısı duygusal güven düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

H2: Etik liderlik algısı işe adanmışlık düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

H2a: Etik liderlik algısı dinçlik düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

H2b: Etik liderlik algısı adanmışlık düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

H2c: Etik liderlik algısı özümseme düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

H3:Örgütsel güven boyutları işe adanmışlık düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

H3a: Örgütsel güven boyutları dinçlik düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

H3b: Örgütsel güven boyutları adanmışlık düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

H3c: Örgütsel güven boyutları özümseme düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

6. Bulgular

6.1. Araştırmanın Güvenilirliği

Araştırmada kullanılan anket formunda yer alan ölçeklerin her biri için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamına alınan değişkenlerin boyutları ile birlikte yapılan güvenilirlik analizine ilişkin sonuçlar Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Araştırmada Yer Alan Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Kullanılan Ölçekler (Scales)	İfade Sayısı (N of İtems)	Cronbach's Alpha Katsayıları (α)
Etik Liderlik	10	0,942
Bilişsel Güven (Örgütsel Güven Boyutu)	7	0,861
Duygusal Güven (Örgütsel Güven Boyutu)	5	0,840
Dinçlik (İşe Adanmışlık Boyutu)	3	0,861
Adanmışlık (İşe Adanmışlık Boyutu)	3	0,783
Özümseme (İşe Adanmışlık Boyutu)	3	0,778

Güvenirlilik göstergesi olarak; güvenilirlik katsayısı hesaplanır. Güvenilirlik katsayısını hesaplamak için kullanılan yöntemlerden birisi de (α) Cronbach's Alfa katsayısıdır (Güriş ve Astar, 2014:245). Bu araştırmada da ölçeklerin güvenilirlik analizlerini yapabilmek adına Cronbach's Alfa katsayısı kullanılmıştır. Bu değer ölçeği oluşturan ifadelerin iç tutarlılık güvenilirliğini göstermektedir. Literatüre göre alfa değeri 0,70 veya üzerinde bir değere sahip ise, ölçek güvenilir olarak kabul edilmektedir (Nunally, 1978; Akt. Gürbüz ve Şahin, 2014: 305). Araştırmada kullanılan tüm ölçekler kabul edilebilir alfa değeri düzeyi olarak tanımlanan 0,70 üzerinde bir değere sahip olup, araştırma kapsamına alınan söz konusu bu değişkenlerin güvenilir bir şekilde ölçümlendiği söylenilebilir.

6.2. Örneklem Profili

Araştırmaya katılan 136 çalışanın sosyo-demografik özelliklerine (cinsiyet, medeni durum, yaş, vs.) ilişkin, frekans ve yüzde dağılımları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleriyle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Demografik Özellikler	Katılımcı Sayısı (N)	Yüzde (%)	Demografik Özellikler	Katılımcı Sayısı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet			**Medeni durum**		
Erkek	136	100	Evli	130	95,6
Kadın	-	-	Bekâr	6	4,4
Toplam	**136**	**100**	**Toplam**	**136**	**100**
Yaş					
20-24	1	0,7	**Eş çalışma durumu**		
25-29	13	9,6	Evet çalışıyor	8	6,2
30-34	29	21,3	Hayır çalışmıyor	122	93,8
35-39	34	25			
40-44	25	18,4			
45+	34	25			
Toplam	**136**	**100**	**Toplam**	**130**	**100**
Eğitim durumu			**Kurumdaki pozisyon**		
İlköğretim	41	30,1	İtfaiye eri	61	44,8
Lise	75	55,1	İtfaiye şoförü	53	39
Önlisans	8	5,9	İtfaiye çavuşu	18	13,2
Lisans	9	6,6	İtfaiye amiri	2	1,5
Yüksek Lisans	3	2,3	Şube müdürü	2	1,5
Toplam	**136**	**100**	**Toplam**	**136**	**100**
Kurumda çalışma süresi			**Sektörde çalışma süresi**		
1 yıldan az	1	0,8	1 yıldan az	1	0,7
1-4 yıl	24	17,6	1-4 yıl	22	16,2
5-8 yıl	24	17,6	5-8 yıl	23	16,9
9-12 yıl	53	39	9-12 yıl	52	38,2
13 yıl ve üstü	34	25	13 yıl ve üstü	38	28
Toplam	**136**	**100**	**Toplam**	**136**	**100**
Aylık gelir					
2000 TL ve altı				25	18,4
2001-2500 TL				25	18,4
2501-3000 TL				16	11,7
3001-3500 TL				29	21,3
3501-4000 TL				36	26,5
4001-4500 TL				2	1,5
4,501-5,000 TL				-	-
5000 TL ve üzeri				3	2,2
Toplam				**136**	**100**

Tablo 3'e göre katılımcıların tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Bunun sebebinin de itfaiyecilik mesleğinin zor bir meslek olmasından ve kadınlar tarafından tercih edilmemesinden kaynaklandığı söylenilebilir. Katılımcıların neredeyse tamamına yakının (%95,6-130 kişi) evli olduğu ve çoğunluğunun 35-39 yaş ile 45 ve üzeri yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. Yine katılımcıların nerdeyse tamamına yakınının (%93,8-122 kişi) eşlerinin çalışmadığı, çoğunluğunun (%55,1-75 kişi) lise düzeyinde eğitime sahip olduğu ve (%44,8-61 kişi) itfaiye eri olarak çalıştıkları görülmektedir. Katılımcıların kurumda ve sektörde çalışma sürelerinin 9-12 yıl arası ile 13 yıl ve daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların alanında deneyimli oldukları söylenebilmektedir. Ayrıca katılımcıların aylık gelir düzeylerine baktığımızda ise, çoğunluğunun (%26,5-36 kişi) 3501-4000 TL arası gelire sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Mesleklerine İlişkin Görüşleri

İFADELER	**Dağılım**	***1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**Ort.**	**S.S**
							4,18	**0,79**
Hizmet içi eğitimler ve tatbikatlar mesleki anlamda kişisel gelişimime katkı sağlamaktadır.	N	5	11	10	51	59	4,08	1,07
	%	3,7	8,1	7,4	37,5	43,4		
Ailem yaptığım mesleği destekler.	N	2	5	15	47	67	4,26	0,90
	%	1,5	3,7	11	34,6	49,3		
Yapılan sosyal faaliyetler moral ve motivasyonumu arttırır.	N	5	9	17	48	57	4,05	1,07
	%	3,7	6,6	12,5	35,3	41,9		
Yeniden iş seçme fırsatım olsa yine bu mesleği seçerim.	N	4	6	22	26	78	4,23	1,06
	%	2,9	4,4	16,2	19,1	57,4		
Müdahaleye gittiğimiz olaylar sonrası elde edilen tecrübeleri, analizleri diğer personellerle paylaşırım.	N	2	6	8	46	74	4,35	0,89
	%	1,5	4,4	5,9	33,8	54,4		
Günlük spor yapmayı severim.	N	4	6	17	47	62	4,15	1,00
	%	2,9	4,4	12,5	34,6	45,6		
Bu mesleği başkalarını da tavsiye ederim.	N	6	6	15	42	67	4,16	1,07
	%	4,4	4,4	11	30,9	49,3		

* N =136, 1.Kesinlikle katılmıyorum, 2.Katılmıyorum, 3.Kararsızım, 4.Katılıyorum, 5.Kesinlikle katılıyorum

Tablo 4'de katılımcıların mesleklerine ilişkin görüşlerini ölçen olumlu ifadelere ilişkin verilen yanıtların genel ortalamasına bakıldığında (ortalama=4,18), katılımcıların ilgili ifadelere kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum düzeyinde cevap verdikleri görülmektedir. Mesleğe ilişkin görüşlere verilen yanıtlara baktığımızda; katılımın en yüksek olduğu ifadelerin şu ifadeler olduğu görülmektedir: "Müdahaleye gittiğimiz olaylar sonrası elde edilen tecrübeleri, analizleri diğer personellerle paylaşırım (ortalama=4,35); ailem yaptığım mesleği destekler (ortalama=4,26)".

6.3. Araştırma Kapsamında Ele Alınan Değişkenler Arasındaki İlişkiler ve Etkiler Bazında Bulgular (Korelasyon ve Regresyon Analizi)

Araştırma kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayıları (N=136)

Değişkenler	Ort.	S.S.	1	2	3	4	5	6
Etik Liderlik	3,5	0,94						
Dinçlik (İşe Adanmışlık Boyutu)	4,2	0,80	,499*					
Adanmışlık (İşe Adanmışlık Boyutu)	4,3	0,69	,494*	,890*				
Özümseme (İşe Adanmışlık Boyutu)	4,0	0,82	,315*	,639*	,642*			
Bilişsel Güven (Örgütsel Güven Boyutu)	3,7	0,79	,785*	,590*	,593*	,383*		
Duygusal Güven (Örgütsel Güven Boyutu)	2,7	1,00	-,156	-,166	-,162	,055	-,132	

*r (korelasyon katsayısı) p<0,01 düzeyinde anlamlı korelasyon

Tablo 5'de, etik liderlik ile dinçlik, adanmışlık, özümseme (işe adanmışlık boyutları) ve duygusal güven, bilişsel güven (örgütsel güven boyutları) arasındaki korelasyon ilişkisi her bir boyuta ait ortalama ve standart sapmalar görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, etik liderlik ile dinçlik, adanmışlık, özümseme (işe adanmışlık boyutları) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde (0,26<r<0,49; p<0,01); etik liderlik ile bilişsel güven (örgütsel güven boyutu) arasında ise pozitif yönde yüksek düzeyde (0,70<r<0,89; p<0,01) anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dinçlik ve adanmışlık (işe adanmışlık boyutları) ile bilişsel güven (örgütsel güven boyutu) arasında pozitif yönde orta düzeyde (0,50<r<0,69; p<0,01); özümseme (işe adanmışlık boyutu) ile bilişsel güven (örgütsel güven boyutu) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde (0,26<r<049; p<0,01) anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışanlarda etik liderlik ile ilgili olumlu algılamalar arttıkça, bilişsel güven (örgütsel güven boyutu) ve dinçlik, adanmışlık, özümseme (işe adanmışlık boyutları) düzeylerinin artacağı söylenebilmektedir. Ancak etik liderlik, dinçlik, adanmışlık, özümseme (işe adanmışlık boyutları) ile duygusal güven (örgütsel güven boyutu) arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Etik liderliğin çalışanların örgütsel güven ve işe adanmışlık düzeyleri üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.

Tablo 6: Etik Liderliğin Bilişsel Güven (Örgütsel Güven Boyutu) Düzeyi Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişken	B	β	T	p	R^2	Düzeltilmiş R^2
Etik Liderlik	0,663	0,785	14,687	**0,000**	0,617	0,614

Bağımlı Değişken: Bilişsel Güven (Örgütsel Güven Boyutu)
Not: F = 215,720; p<0,001

Regresyon analizi sonucunda R^2 (belirlilik katsayısı) değeri elde edilir. Bu elde edilen değer; bağımlı değişkendeki değişmenin yüzde kaçının bağımsız değişken tarafından açıklandığını gösterir (Küçüksille, 2014: 203). Elde edilen F değeri ise, gözlemlenen değerlerin, regresyon modeline ne kadar uyum sağladığı hakkında bilgi verir (Gürbüz ve Şahin, 2014: 263-265). F istatistiği ve anlamlılık düzeyine bakıldığında p<0,05 ise, modelin bütünü ile istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılır. Ayrıca modeldeki katsayıların tahmin değerlerinden olan standardize edilmemiş regresyon denklemindeki katsayıyı ifade eden "B" değeri (regresyon katsayısı); x'deki (bağımsız değişken) bir birim artışa karşılık y'deki (bağımlı değişken) değişim miktarını gösterir (Küçüksille, 2014: 203). Standardize katsayısı (Beta) ise, basit regresyon analizinde iki değişken arasındaki ilişkiyi gösteren r katsayısı ile aynıdır. Çoklu regresyon analizinde ise, bağımlı değişkeni açıklamada anlamlı katkıları olan bağımsız değişkenlerin önem sırasını gösterir. En yüksek beta değerine sahip olan değişken, göreli olarak en önemli bağımsız değişkendir (Gürbüz ve Şahin, 2014: 269: Küçüksille, 2014: 269).

Araştırmada etik liderlik algısının bilişsel güven (örgütsel güven boyutu) düzeyi üzerindeki etkisini araştırmak üzere H1a: "Etik liderlik algısı bilişsel güven düzeyini olumlu yönde etkilemektedir" hipotezi kurulmuştur. Tablo 6'da hipotez regresyon analizi ile test edilmiş ve bağımsız değişken olan etik liderliğin araştırmanın bağımlı değişkeni olan bilişsel güven düzeyini olumlu yönde etkilediği (β= 0,785) ve iki değişken arasında anlamlı ilişki (F= 215,720; p<0,001) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etik liderlik bilişsel güven düzeyinin %61,4'ünü açıklamaktadır (düzeltilmiş R^2= 0,614). Standardize edilmemiş regresyon denklemindeki katsayıya (B değeri) göre; etik liderlik ile ilgili olumlu algılamalardaki bir birimlik artışın, çalışanların bilişsel güven düzeyi üzerinde 0,663 birimlik artış sağladığı görülmektedir (p<0,05). Bu bulgular H1a hipotezini yeterli kanıtla desteklemektedir.

Tablo 7: Etik Liderliğin Duygusal Güven (Örgütsel Güven Boyutu) Düzeyi Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişken	B	β	T	p	R^2	Düzeltilmiş R^2
Etik Liderlik	-0,172	-0,156	-1,269	0,052	0,025	0,020

Bağımlı Değişken: Duygusal Güven (Örgütsel Güven Boyutu)
Not: F =4,147; p>0,001

Araştırmada etik liderlik algısının duygusal güven (örgütsel güven boyutu) düzeyi üzerindeki etkisini araştırmak üzere H1b: "Etik liderlik algısı duygusal güven düzeyini olumlu yönde etkilemektedir" hipotezi kurulmuştur. Tablo 7'de hipotez regresyon analizi

ile test edilmiş ve bağımsız değişken olan etik liderliğin araştırmanın bağımlı değişkeni olan duygusal güven düzeyini anlamlı düzeyde etkilemediği (β= -0,156; p>0,05) ve iki değişken arasında anlamlı ilişki (F= 4,147; p>0,001) olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Etik liderlik algısı duygusal güven düzeyinin %2'sini açıklayabilmektedir (düzeltilmiş R^2= 0,020). Düzeltilmiş R^2 değeri de oldukça düşüktür. Bu bulgular H1b hipotezini yeterli kanıtla desteklememektedir.

Tablo 8: Etik Liderliğin Dinçlik (İşe Adanmışlık Boyutu) Düzeyi Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişken	B	β	T	p	R^2	Düzeltilmiş R^2
Etik Liderlik	0,425	0,499	6,666	**0,000**	0,249	0,243

Bağımlı Değişken: Dinçlik (İşe Adanmışlık Boyutu)
Not: F = 44,439; p<0,001

Araştırmada etik liderlik algısının dinçlik (işe adanmışlık boyutu) düzeyi üzerindeki etkisini araştırmak üzere H2a: "Etik liderlik algısı dinçlik düzeyini olumlu yönde etkilemektedir" hipotezi kurulmuştur. Tablo 8'de hipotez regresyon analizi ile test edilmiş ve bağımsız değişken olan etik liderliğin araştırmanın bağımlı değişkeni olan dinçlik düzeyini olumlu yönde etkilediği (β= 0,499) ve iki değişken arasında anlamlı ilişki (F= 44,439; p<0,001) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etik liderlik algısı dinçlik düzeyinin %24,3'ünü açıklamaktadır (düzeltilmiş R^2= 0,243). Standardize edilmemiş regresyon denklemindeki katsayıya (B değeri) göre; etik liderlik ile ilgili olumlu algılamalardaki bir birimlik artışın, çalışanların dinçlik düzeyi üzerinde 0,425 birimlik artış sağladığı görülmektedir (p<0,05). Bu bulgular H2a hipotezini yeterli kanıtla desteklemektedir.

Tablo 9: Etik Liderliğin Adanmışlık (İşe Adanmışlık Boyutu) Düzeyi Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişken	B	β	T	p	R^2	Düzeltilmiş R^2
Etik Liderlik	0,365	0,494	6,581	**0,000**	0,244	0,239

Bağımlı Değişken: Adanmışlık (İşe Adanmışlık Boyutu)
Not: F = 43,311; p<0,001

Araştırmada etik liderlik algısının adanmışlık (işe adanmışlık boyutu) düzeyi üzerindeki etkisini araştırmak üzere H2b: "Etik liderlik algısı adanmışlık düzeyini olumlu yönde etkilemektedir" hipotezi kurulmuştur. Tablo 9'da hipotez regresyon analizi ile test edilmiş ve bağımsız değişken olan etik liderliğin araştırmanın bağımlı değişkeni olan adanmışlık düzeyini olumlu yönde etkilediği (β= 0,494) ve iki değişken arasında anlamlı ilişki (F= 43,311; p<0,001) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etik liderlik algısı adanmışlık düzeyinin %23,9'unu açıklamaktadır (düzeltilmiş R^2= 0,239). Standardize edilmemiş regresyon denklemindeki katsayıya (B değeri) göre; etik liderlik ile ilgili olumlu algılamalardaki bir birimlik artışın, çalışanların adanmışlık düzeyi üzerinde 0,365 birimlik artış sağladığı görülmektedir (p<0,05). Bu bulgular H2b hipotezini yeterli kanıtla desteklemektedir.

Tablo 10: Etik Liderliğin Özümseme (İşe Adanmışlık Boyutu) Düzeyi Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişken	B	β	T	p	R^2	Düzeltilmiş R^2
Etik Liderlik	0,276	0,315	3,843	**0,000**	0,099	0,093

Bağımlı Değişken: Özümseme (İşe Adanmışlık Boyutu)
Not: F = 14,771; p<0,001

Araştırmada etik liderlik algısının özümseme (işe adanmışlık boyutu) düzeyi üzerindeki etkisini araştırmak üzere H2c: "Etik liderlik algısı özümseme düzeyini olumlu yönde etkilemektedir" hipotezi kurulmuştur. Tablo 10'da hipotez regresyon analizi ile test edilmiş ve bağımsız değişken olan etik liderliğin araştırmanın bağımlı değişkeni olan özümseme düzeyini olumlu yönde etkilediği (β= 0,315) ve iki değişken arasında anlamlı ilişki (F= 14,771; p<0,001) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etik liderlik algısı adanmışlık düzeyinin %9,3'ünü açıklamaktadır (düzeltilmiş R^2= 0,093). Düzeltilmiş R^2 değeri oldukça düşüktür. Standardize edilmemiş regresyon denklemindeki katsayıya (B değeri) göre; etik liderlik ile ilgili olumlu algılamalardaki bir birimlik artışın, çalışanların adanmışlık düzeyi üzerinde 0,276 birimlik artış sağladığı görülmektedir (p<0,05). Bu bulgular H2c hipotezini yeterli kanıtla desteklemektedir.

Tablo 11: Örgütsel Güven Boyutlarının Dinçlik Düzeyi Üzerine Etkisi (Çoklu Regresyon Analizi)

Bağımsız Değişkenler	B	β	T	p	R^2	Düzeltilmiş R^2
Bilişsel Güven (Örgütsel Güven Boyutu)	0,583	0,578	8,235	**0,000**	0,356	0,346
Duygusal Güven (Örgütsel Güven Boyutu)	-0,071	-0,090	-1,283	0,202		

Bağımlı Değişken: Dinçlik (İşe Adanmışlık Boyutu)
Not: F = 36,760; p<0,001

Araştırmada örgütsel güven boyutlarının (bilişsel ve duygusal güven) çalışanların dinçlik (işe adanmışlık boyutu) düzeyi üzerindeki etkisini araştırmak üzere H3a: "Örgütsel güven boyutları dinçlik düzeyini olumlu yönde etkilemektedir" hipotezi kurulmuştur. Tablo 11'de hipotez çoklu regresyon analizi ile test edilmiş ve bağımsız değişken olan örgütsel güven boyutlarının, araştırmanın bağımlı değişkeni olan dinçlik (işe adanmışlık boyutu) düzeyini olumlu yönde etkilediği (F= 36,760; p<0,001) sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel güven boyutları dinçlik düzeyinin %34,6'sını açıklamaktadır (düzeltilmiş R^2 = 0,346). Ancak örgütsel güven boyutlarından sadece bilişsel güven, dinçlik ile anlamlı ilişkiye sahip olan ve dinçlik üzerinde etkisi olan bir boyuttur (p<0,05). Bu bulgular ışığında H3a hipotezi kısmen kabul edilmektedir.

Tablo 12: Örgütsel Güven Boyutlarının Adanmışlık Düzeyi Üzerine Etkisi (Çoklu Regresyon Analizi)

Bağımsız Değişkenler	B	β	T	p	R^2	Düzeltilmiş R^2
Bilişsel Güven (Örgütsel Güven Boyutu)	0,506	0,578	8,294	**0,000**	0,364	0,355
Duygusal Güven (Örgütsel Güven Boyutu)	-0,076	-0,112	-1,604	0,111		

Bağımlı Değişken: Adanmışlık (İşe Adanmışlık Boyutu)
Not: F = 38,096; p<0,001

Araştırmada örgütsel güven boyutlarının (bilişsel ve duygusal güven) çalışanların adanmışlık (işe adanmışlık boyutu) düzeyi üzerindeki etkisini araştırmak üzere H3b: "Örgütsel güven boyutları adanmışlık düzeyini olumlu yönde etkilemektedir" hipotezi kurulmuştur. Tablo 12'de hipotez çoklu regresyon analizi ile test edilmiş ve bağımsız değişken olan örgütsel güven boyutlarının, araştırmanın bağımlı değişkeni olan adanmışlık (işe adanmışlık boyutu) düzeyini olumlu yönde etkilediği (F=38,096; p<0,001) sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel güven boyutları adanmışlık düzeyinin %35,5'ini açıklamaktadır (düzeltilmiş R^2 = 0,355). Ancak örgütsel güven boyutlarından sadece bilişsel güven, adanmışlık ile anlamlı ilişkiye sahip olan ve adanmışlık üzerinde etkisi olan bir boyuttur (p<0,05). Bu bulgular ışığında H3b hipotezi kısmen kabul edilmektedir.

Tablo 13: Örgütsel Güven Boyutlarının Özümseme Düzeyi Üzerine Etkisi (Çoklu Regresyon Analizi)

Bağımsız Değişkenler	B	β	T	p	R^2	Düzeltilmiş R^2
Bilişsel Güven (Örgütsel Güven Boyutu)	0,412	0,397	4,948	**0,000**	0,158	0,145
Duygusal Güven (Örgütsel Güven Boyutu)	0,087	0,107	1,333	0,185		

Bağımlı Değişken: Özümseme (İşe Adanmışlık Boyutu)
Not: F = 12,476; p<0,001

Araştırmada örgütsel güven boyutlarının (bilişsel ve duygusal güven) çalışanların özümseme (işe adanmışlık boyutu) düzeyi üzerindeki etkisini araştırmak üzere H3c: "Örgütsel güven boyutları özümseme düzeyini olumlu yönde etkilemektedir" hipotezi kurulmuştur. Tablo 13'de hipotez çoklu regresyon analizi ile test edilmiş ve bağımsız değişken olan örgütsel güven boyutlarının, araştırmanın bağımlı değişkeni olan özümseme (işe adanmışlık boyutu) düzeyini olumlu yönde etkilediği (F=12,476; p<0,001) sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel güven boyutları özümseme düzeyinin %14,5'ini açıklamaktadır (düzeltilmiş R^2 = 0,145). Ancak örgütsel güven boyutlarından sadece bilişsel güven, özümseme ile anlamlı ilişkiye sahip olan ve özümseme üzerinde etkisi olan bir boyuttur (p<0,05). Bu bulgular ışığında H3c hipotezi kısmen kabul edilmektedir.

7. Sonuç ve Öneriler

Günümüzde liderlik ile ilgili yapılan çalışmalarda, etik konusunun önemi daha da çok vurgulanmaktadır. Etik ve ahlaki açıdan doğru kararlar alabilmek bireysel, örgütsel, hatta evrensel bir sorumluluk taşımaktadır. Günümüzde yaşanan insan ilişkilerindeki çıkmazlar ile sosyal çevredeki karmaşıklıklar, yöneticilere yeni ve zor vazifeler yüklemektedir. Zor bir unsur olan insanları yönetirken, liderlerin etik değerlerinin ve inanç sistemlerinin olması gerekmekte, kurum içerisindeki gayretlerini ve faaliyetlerini bu sistemin ışığında gözden geçirmeleri gerekmektedir (Akdoğan ve Demirtaş, 2014: 121).

Yapılan bu araştırmada, etik liderlik algısının örgütsel güven ve işe adanmışlık düzeyleri üzerindeki etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Ayrıca bu araştırma ile etik liderlik ve örgütsel güven, işe adanmışlık düzeyleri arasındaki ilişkinin yönünü ve düzeyini belirlemek de amaçlanmıştır.

Yapılan frekans analizleri sonuçlarına göre; katılımcıların tamamının erkeklerden oluştuğu tespit edilmiştir. Bunun sebebinin de itfaiyecilik mesleğinin zor bir meslek olmasından ve kadınlar tarafından tercih edilmemesinden kaynaklandığı söylenilebilir. Katılımcıların neredeyse tamamına yakının evli olduğu ve çoğunluğunun 35-39 yaş ile 45 ve üzeri yaş aralığında yer aldığı belirlenmiştir. Yine katılımcıların nerdeyse tamamına yakınının eşlerinin çalışmadığı, çoğunluğunun lise düzeyinde eğitime sahip oldukları ve itfaiye eri olarak çalıştıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların kurumda ve sektörde çalışma sürelerinin 9-12 yıl arası ile 13 yıl ve daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların alanında deneyimli oldukları söylenebilmektedir. Ayrıca katılımcıların çoğunluğunun aylık gelir düzeylerinin 3501-4000 TL arasında olduğu belirlenmiştir. Yine katılımcıların çoğunluğunun elde ettikleri tecrübeleri ve analizleri diğer personellerle paylaştıkları ve ailelerinin yaptıkları mesleği destekledikleri tespit edilmiştir.

Yapılan korelasyon analizinin sonucuna göre ise; etik liderlik ile dinçlik, adanmışlık, özümseme (işe adanmışlık boyutları) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde; etik liderlik ile bilişsel güven (örgütsel güven boyutu) arasında ise pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dinçlik ve adanmışlık (işe adanmışlık boyutları) ile bilişsel güven (örgütsel güven boyutu) arasında pozitif yönde orta düzeyde; özümseme (işe adanmışlık boyutu) ile bilişsel güven (örgütsel güven boyutu) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışanlarda etik liderlik ile ilgili olumlu algılamalar arttıkça, bilişsel güven (örgütsel güven boyutu) ve dinçlik, adanmışlık, özümseme (işe adanmışlık boyutları) düzeylerinin artacağı söylenebilmektedir. Ancak etik liderlik, dinçlik, adanmışlık, özümseme (işe adanmışlık boyutları) ile duygusal güven (örgütsel güven boyutu) arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre ise; çalışanların etik liderlik algılarının bilişsel güven (örgütsel güven boyutu) ve dinçlik, adanmışlık, özümseme (işe adanmışlık boyutları) düzeylerini olumlu yönde etkilediği, ancak duygusal güven (örgütsel güven boyutu) düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Literatürde yer alan benzer araştırmaların sonuçlarına bakacak olur isek; örneğin, Brown ve arkadaşları (2005) araştırmalarının sonucunda, etik liderliğin dürüstlük ve lidere güven ile ilgili olduğunu ifade etmişlerdir (Brown vd. 2005: 117). Benzer şekilde Teyfur ve arkadaşları (2013: 101), Cemaloğlu ve Kılınç (2012: 137) araştırmalarının sonucunda yöneticilerin

etik liderlik becerilerinin bir bütün olarak örgütsel güveni olumlu bir şekilde etkilediğini tespit etmişlerdir. Yine Arslantaş ve Dursun (2008) araştırmalarının sonucunda etik liderlik davranışının bilişsel güven üzerinde direkt etkisinin, duygusal güven üzerinde dolaylı etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Liderlerine güvenen takipçiler, liderlerinin haklarını ve menfaatlerini kötüye kullanmayacaklarından emindirler (Akt: Yalçın, 2013: 394). Yani dürüstlük, liderlerde mutlaka bulunması gereken bir özelliktir. Takipçiler liderlerinin peşinden gideceklerse öncelikle liderlerinin güvenilir olduğundan emin olmayı isterler (Kouzes ve Posner,1993: 14; Akt: Yalçın, 2013: 394). Güven; liderlikle ilişkili temel özelliklerden bir tanesidir. Organizasyonlarda güvenin yıkılması grup performansı üzerinde son derece olumsuz etkilere sebep olabilir (Dirks ve Ferrin, 2002; Jung ve Avolio, 2000; Zacharatos vd. 2005; Akt: Yalçın, 2013: 395). "Liderlerin görevinin bir kısmı insanlarla çalışmak ve sorunları çözmektir, ancak bu sorunları çözmek için gerekli bilgiye ulaşabilmeleri, insanların liderlerine ne kadar güvendiğine bağlıdır (Zand, 1997; Akt: Yalçın, 2013: 395). Yine etik liderlik algısı aynı zamanda çalışanların işe adanmışlık düzeyleri ile de ilişkili olmaktadır. Örneğin; Karagöz (2008: 210) yaptığı araştırma sonucunda, ilk ve ortaöğretim okulu yöneticilerinin öğretmenler tarafından algılanan etik liderlik rolleri ile öğretmenlerin örgütsel adanmışlıkları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Yine yapılan regresyon analizi sonucunda; örgütsel güven boyutlarından sadece bilişsel güvenin; dinçlik, adanmışlık, özümseme (işe adanmışlık boyutları) ile anlamlı ilişkiye sahip olduğu ve bilişsel güvenin bu işe adanmışlık boyutları üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Literatürde yer alan benzer araştırmaların sonuçlarına bakacak olur isek; örneğin, Uzun (2011) ve Narman (2012) yaptıkları araştırma sonucunda, kendilerini güvenli bir ortamda hisseden öğretmenlerin adanmışlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Yapılan araştırmalar, üst düzey yöneticilerinin örgüt içerisinde etik iş uygulamalarını teşvik etmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu durumun, lidere en yakın olan kişilerin yani onunla her gün birlikte çalışan kişilerin üzerinde etkisinin olmaması düşünülemez (Weaver vd. 2005: 314).

Bu araştırmanın sonuçlarından yararlanarak işletmelere, yöneticilere ve çalışanlara şu önerilerde bulunulabilir:

- Sürdürülebilir bir büyüme ve rekabet avantajı sağlayabilmek adına örgüt içerisinde etik iklim oluşturulmalıdır. Örgüt içerisinde benimsenecek etik kurallar, değerler ve standartlar tanımlanmalıdır. Çalışanların davranışları gözlemlenerek bu kurallar, değerler ve standartlar doğrultusunda davranış sergileyenler ödüllendirilmeli ve bu davranışlar desteklenerek pekiştirilmelidir.
- Çalışanların istekleri, ihtiyaçları ve fikirleri göz önünde bulundurularak örgüt içerisinde adil uygulamalar (örneğin; terfi, prim, maaş ve ödül vs.) gerçekleştirilmelidir.
- İtfaiyecilerin çalışma saatleri diğer pek çok çalışana göre çok daha uzun ve esnek olabilmektedir. Yangın söndürme işi uzayabilmekte ve büyük olaylarda izin günlerinde de çalışılabilmektedir. Bu ağır çalışma koşulları, itfaiyecilerin tüm yaşamlarını etkileyebilmektedir. Dolayısıyla çalışanların işlerine karşı adanmalarını sağlayabilmek ve örgütüne duydukları güven düzeylerini arttırabilmek için yöneticilere de önemli görevler düştüğü düşünülmektedir. Kurumdaki yöneticilerin de bu bilinçte olmaları ve etik liderlik özelliklerine sahip olmaları gerekmektedir. Bu noktada bu araştırma, etik liderliği

çalışanların işe adanmamalarına ve örgütlerine güvenmemelerine karşı çözüm yollarından biri olarak önermektedir.

- Yöneticilerin etik liderlik davranışlarını sergileme düzeylerinin geliştirilmesi için liderlik alanında gerekirse hizmet öncesinde gerekirse de hizmet içinde eğitim programları düzenlenmeli ve planlanmalıdır.
- Çalışanların örgütsel güven ve işe adanmışlık düzeylerini olumsuz yönde etkileyen faktörler araştırılarak kurum liderlerine bu olumsuzlukları en aza indirgemek adına sorumluluklar verilebilir.
- Sağlıklı bir iletişim güven oluşumunun temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle yöneticiler, çalışanlarıyla kurdukları iletişimin kalitesini arttırarak, bilgi paylaşımı içerisinde olmalıdır. Böylelikle çalışanların işlerine yoğunlaşmalarını, işlerini zevkle ve isteyerek yapmalarını sağlayabilirler, bu da işletmenin amaçlarına başarılı bir şekilde ulaşılmasına katkı sağlayabilir.
- Sonuç itibariyle günümüz yöneticilerinin etik liderlik tarzını benimsemeleri ve örgütsel sonuçlarını daha iyi anlamaları gerekmektedir. Etik liderlik tarzının benimsenmesi özellikle çalışma şartları ağır ve riskli olan itfaiye çalışanlarının örgütsel güven ve işe adanma düzeyini yükseltebilir. Bu hem işletmeler için hem de çalışanlar için iyi sonuçlar doğurabilir.

İlerde yapılacak olan araştırmalarda; bu araştırma değişkenlerinin farklı illerde, farklı sektörlerde ve farklı büyüklükteki işletmelerde değişik bulgulara yol açıp açmayacağı test edilebilir. Ayrıca bu araştırma değişkenlerine farklı değişkenler de (örgütsel bağlılık, örgütsel sinizm, iş tatmini, liderlik stilleri vs.) eklenerek ve farklı meslek grupları açısından da değerlendirilerek, araştırmanın kapsamının genişletilmesi düşünülebilir. Bu durumun; araştırma bulgularının ve sonuçlarının genellemesinin yapılabilmesi açısından yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

AÇIKGÖZ, B. (2009). "Zonguldak İl Merkezi 1. Basamak Sağlık Kuruluşlarında Örgüt Kültürü Tipinin İşe Bağlanma ve İş Stresi İlişkisi ile Sağlık Etkilerinin Değerlendirilmesi," Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Zonguldak.

AKDOĞAN, A., DEMİRTAŞ, Ö. (2014). "Etik Liderlik Davranışlarının Etik İklim Üzerindeki Etkisi: Örgütsel Politik Algılamaların Aracı Rolü", *AKÜ İİBF Dergisi,* XVI (1): 107-123.

ARMSTRONG, M. (2008). Strategic Human Resource Management, 4th Edition, Kogan Page Limited, USA.

ARSLANTAŞ, C., DURSUN, M. (2008). "Etik Liderlik Davranışının Yöneticiye Duyulan Güven ve Psikolojik Güçlendirme Üzerindeki Etkisinde Etkileşim Adaletinin Dolaylı Rolü", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 8 (1): 111-128.

ATEŞ, M. F. (2015). "Hizmetkâr Liderlik ve Örgütsel Adaletin Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisinde Örgütsel Güvenin Aracılık Rolü", *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 7 (3): 75-95.

AVOLIO, B. J., WERNSING, T. S. (2007). "Practing Authentic Leadership", Ed.: S. J. Lopez, *Positive Psychology: Exploring The Best İn People,* Westport, CT: Greenwood Publishing Company, 148-158.

AYAN, A. (2015). "Etik Liderlik Tarzının İş Performansı, İçsel Motivasyon ve Duyarsızlaşma Üzerine Etkisi: Kamu Kuruluşunda Bir Uygulama", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* 10 (3): 117- 141.

BAKAN, İ., DOĞAN, İ. F. (2013). Liderlik Güncel Konular ve Yaklaşımlar, Gazi Kitabevi. Ankara.

BAKER A., SCHAUFELI W. B., LEITER M. P., TARIS T. W. (2008). " Work Engagement: An Emerging Concept in Ocuupational Health Psychology", *Work and Stress,* 22 (3): 187-200.

BANDURA, A. (1977). Social Learning Theory, Englewood Cliffs, NJ: Prentice–Hall.

BANDURA, A. (1986). Social Foundations of Thought and Action, Englewood Cliffs, NJ: Prentice–Hall.

BAYRAMLIK, H., ÇETİN, Ş., YURDAKUL, A. T. (2015). "İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Örgüte Duyulan Güvene Etkisi: Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü", *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 17 (2): 156-173.

BOLAT, T., SEYMEN, O. A. (2003). "Örgütlerde İş Etiğinin Yerleştirilmesinde Dönüşümcü Liderlik Tarzının Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi,* 6 (9): 59-85.

BROWN, M. E., TREVINO, L. K., HARRISON, D. A. (2005). "Ethical Leadership: A Social Learning Perspective for Construct Development and Testing", *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 97: 117-134.

BROWN, M. E., TREVINO, L. K. (2006). "Ethical Leadership: A Review and Future Directions", *Leadership Quarterly,* 17: 595-616.

CEMALOĞLU, N., KILINÇ, A. Ç. (2012). "Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışları Gösterme Düzeyleri ile Öğretmenlerin Algıladıkları Örgütsel Güven ve Yıldırma Arasındaki İlişki", *Eğitim ve Bilim,* 37 (165): 137-151.

CUMMINGS, L. L., BROMILEY, P. (1996). "The Organizational Trust İnventory (OTI)", In R. M. Kramer ve T.R. Tyler (Der.), *Trust in Organizations: Frontiers of Theory and Research* (ss. 302-330). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, https://www.researchgate.net/publication/232553329_The_Organizational_Trust_Inventory_OTI_Development_and_Validation

DIRKS, K., FERRIN, D. (2002). "Trust In Leadership Meta-Analytic Findings and İmplications for Research and Practice", *Journal of Applied Psychology,* 87 (4): 611-628.

ESEN, E. (2011)."Çalışanların Örgüte Cezbolması", Marmara Üniversitesi, *İİBF Dergisi,* XXX (1): 377-390.

EYİUSTA MADEN, C. (2015). "İşgörenlerin Güçlendirme Algılarının Sorumluluk Üstlenme Davranışları Üzerindeki Etkisi: İşe Adanmışlık ve İş Tatmini Değişkenlerinin Aracılık Rolü", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 43: 68-78.

GÜÇEL, C., TOKMAK, İ., TURGUT, H. (2012). "The Relationship of the Ethical Leadership among the Organizatıonal Trust, Affective Commitment and Job Satisfaction: Case Study of a University", *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies,* 4 (2): 101-110.

GÜNEL, D., CİVELEK, M. E., KARABULUT, T. (2015). "İşletmelerde Etik Liderliğin Etik İklim Üzerine Etkisi: Deneysel Bir Araştırma", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 14 (28): 251-265.

GÜRBÜZ, S., ŞAHİN, F. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

GÜRİŞ S., ASTAR, M. (2014). Bilimsel Araştırmalarda SPSS ile İstatistik, DER Yayınları, İstanbul.

HASSAN, A., AHMED, F. (2011). "Authentic Leadership, Trust and Work Engagement", *International Journal of Human and Social Sciences,* 6 (3): 164-170.

İNCE, R. (2016). "Algılanan Örgütsel Desteğin İşe Adanmışlık Üzerindeki Etkisinde Yönetici Desteğinin Aracılık Rolü", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,*15 (57): 649-660.

JUNG, D. I., AVOLIO, B. J. (2000). "Opening The Black Box: An Experimental Investigation of the Mediating Effects of Trust and Value Congruence on Transformational and Transactional Leadership", *Journal of Organizational Behaviour,* 949-964.

KAHN, W. A. (1990). "Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work", *Academy of Management Journal*, 33 (4): 692-724.

KANTEN, P., YEŞİLTAŞ, M. (2013). "Pozitif Örgütsel Davranışlar Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi,* 4 (8): 83-106.

KARAGÖZ, A. (2008). "İlk ve Ortaöğretim Okulu Yöneticilerinin Öğretmenler Tarafından Algılanan Etik Liderlik Roller ile Öğretmenlerin Örgütsel Adanmışlıkları Arasındaki İlişki (Bursa İli Örneği)", Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetim, Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tezi.

KESEN, M. (2016). "Öğretim Elemanlarının İşe Yabancılaşmasının Etik Liderlik ve Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi: Uygulamalı Bir Çalışma", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 4 (22): 118-134.

KNIPPENBERG, D.V., CREMER, D. D., KNIPPENBERG, B. V. (2007). "Leadership and Fairness: The State of the Art", *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 16 (2): 113-140.

KOUZES, J. M., POSNER, B. Z. (1993). Credibility: How Leaders Gain and Lose It, and Why People Demand It, San Francisco: Jossey-Bass.

KÜÇÜKSİLLE, E. (2014). "Basit Doğrusal Regresyon", Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli, (Ed.) Şerif Kalaycı, SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 6. Baskı, Ankara.

LEITER, M. P., BAKKER, A. B. (2010). "Work Engagement: Introduction",Ed.: Bakker, A. B and Leiter, M. P. *Work Engagement: A Handbook of Essential Theory and Research,* New York: Psychology Press.

LEWIS, J. D., WEIGERT, A. (1985). "Trust as a Social Reality", *Social Forces,* 63: 967-985.

MAYER, R. C. DAVIS J. H., SCHOORMAN, D. F. (1995). "An Integrative Model of Organizational Trust", *Academy of Management Review,* 20 (3): 709-734.

MURPHY, P. E., ENDERLE, G. (1995). "Managerial Ethical Leadership: Examples Do Matter", *Business Ethics Quarterly,* 5 (1): 117-128.

NARMAN, A. (2012). "Öğretmenlerin Örgütsel Güvenleri ile Örgütsel Adanmışlıkları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", Yeditepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

NUNALLY, J. C. (1978). Psychometric Theory, McGraw-Hill, New York.

O'CONNELL, W., BLIGH, M. (2009). "Emerging from Ethical Scandal: Can Corruption Really Have a Happy Ending?", *Leadership,* 5: 213- 235.

ÖZDAMAR, K. (2001). SPSS ile Biyoistatistik, 4. Baskı, Kaan Yayınları, Eskişehir.

ÖZKALP, E., MEYDAN, B. (2014). "Schaufeli ve Bakker Tarafından Geliştirilmiş Olan İşe Angaje Olma Ölçeğinin Türkçe' de Güvenilirlik ve Geçerliliğinin Analizi", 2. Örgütsel Davranış Kongresi, Kayseri, 867-880.

PONNU, C. H., TENNAKOON, G. (2009). "The Association between Ethical Leadership and Employee Outcomes–the Malaysian Case", *Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies,* 14 (1): 21-32.

SAYLI, H., BAYTOK, A. (2014). Örgütlerde Liderlik Teori Uygulama ve Yeni Perspektifler, Nobel Yayın, Ankara, 262s.

SCHAUFELI, W. B., SALANOVA, M., GONZALEZ-ROMA, V., BAKKER, A. B. (2002). "The Measurement of Engagement and Burnout: A Two Sample Confirmatory Factor Analytic Approach", *Journal of Happiness Studies,* 3: 71–92.

SCHAUFELI, W. B., BAKKER, A. B. (2003). "Test Manual for the Utrecht Work Engagement Scale", *Unpublished manuscript,* Utrecht University, the Netherlands. Retrieved from http://www.schaufeli.com

SCHAUFELI, W., BAKKER, A. B., SALANOVA, M. (2006). "The Measurement of Work Engagement with a Short Questionnaire A Cross-National Study", *Educational and Psychological Measurement,* 66 (4): 701-716.

SHOCKLEY-ZALABAK, P., ELLIS, K., WINOGRAD, G. (2000). "Organizational Trust: What it Means, Why it Matters", *Organizational Development Journal,* 18 (4): 35-49.

ŞEŞEN, H. (2010). "Öncülleri ve Sonuçları ile Örgüt İçi Girişimcilik: Türk Savunma Sanayinde Bir Araştırma", Doktora Tezi, KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

TEYFUR, M., BEYTEKİN, O. F., YALÇINKAYA, M. (2013). "İlköğretim Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Özellikleri ile Okullardaki Örgütsel Güven Düzeyinin

İncelenmesi (İzmir İl Örneği)", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* 21: 84-106.

TREVINO, L. K. (2000). "Moral Person and Moral Manager: How Executives Develop a Reputation for Ethical Leadership", *California Management Review,* 42 (4): 128-142.

TUNA, M., BİRCAN, H., YEŞİLTAŞ, M. (2012). "Etik Liderlik Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması: Antalya Örneği", *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi,* 26 (2): 143-156.

TUNA, M., YEŞİLTAŞ, M. (2013). "Liderliğin Etik Boyutu: Etik Liderliğin Otel İşletmelerindeki İşgörenler Tarafından Algılanması", *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 5 (3): 184-209.

TURGUT, T. (2011). "Çalışmaya Tutkunluk: İş Yükü, Esnek Çalışma Saatleri, Yönetici Desteği ve İş-Aile Çatışması İle İlişkileri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 25 (3-4): 155-179.

TÜZÜN, İ. (2006). "Örgütsel Güven, Örgütsel Kimlik ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisi; Uygulamalı Bir Çalışma", Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ULUKAPI, H., ÇELİK, A., YILMAZ, A. (2014). "Algılanan İşe Adanmışlığın Sanal Kaytarma Davranışı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Selçuk Üniversitesi Örneği", 2. Örgütsel Davranış Kongresi, Kayseri, 65-72.

URAL, A., KILIÇ, İ. (2013). Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi, Detay Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara.

UZUN, O. (2011). "Liderlik Stilleri ile Örgütsel Güven ve Örgütsel Adanmışlık Arasındaki İlişki", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Uşak.

WALUMBWA, F. O., AVOLIO, B .J., GARDNER, W. L., WERNSING, T. S., PETERSON, S. J. (2008). "Authentic Leadership Devolopment and Validation of a Theory-Based Measure", *Journal of Management,* 34 (1): 89-126.

WEAVER, G. R., TREVINO, L. K., AGLE, B. (2005). "Somebody I Look up to: Ethical Role Models in Organizations", *Organizational Dynamics,* 34 (4): 313- 330.

YALÇIN, A. (2013). "Liderlik", Robbins, S. P., Judge, T. A., *Organizational Behaviour,* Çev. Ed.: İnci Erdem, 14. Basımdan Çeviri, Nobel Yayın, Ankara, 374-418.

YAZICIOĞLU, Y., ERDOĞAN, S. (2004). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Detay Yayıncılık, Ankara.

YEŞİLTAŞ, M., ÇEKEN, H., SORMAZ,Ü. (2012). "Etik Liderlik ve Örgütsel Adaletin Örgütsel Sapma Davranışları Üzerindeki Etkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (28): 18-39.

ZACHARATOS, A., BARLING, J., IVERSON, R. D. (2005). "High Performance-Work Systems and Occupational Safety", *Journal of Applied Psychology,* 77-93.

ZAND, D. E. (1997). The Leadership Triad: Knowledge and Power, New York: Oxford University Press.

69 NUMARALI IVRACA ADET-İ AĞNAM VE RESM-İ AĞIL DEFTERİNİN TANITIMI

Doç. Dr. Ünal Taşkın
Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Osmanlı Devletinde reaya olarak isimlendirilen halkın devlete karşı birtakım yükümlülükleri bulunuyordu. Bu yükümlülüklerden biri de, reayanın sahip olduğu hayvanlar üzerinden talep edilen birtakım vergilerin ödenmesi idi. Genel itibariyle ağnam grubu vergiler olarak adlandırılan bu ödemeler, nakdî olabildiği gibi aynî olarak da alınabiliyordu. İstanbul'un veya bazı büyük malikanelerin et ihtiyacının karşılanması gibi durumlarda da ağnam vergisine müracaat edildiği oluyordu. Özellikle Rumeli'de padişah hassı içerisinde bulunan reaya veya ayrı bir teşkilatlanmaya sahip olan yörüklerden vergi karşılığı olarak, İstanbul'un et ihtiyacını karşılayacak ağnam alınıyordu. Bu çalışmada Balkanlarda bulunan İvraca kazasına ait ağnam ve ağıl defterinin tanıtımı yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Vergi, Ağnam, İvraca

Giriş

İvraca veya Bulgarca Vratsa şehri, bugün Bulgaristan'ın kuzeybatısında bulunan bir şehirdir. Kuzeyinde Tuna Nehri, güneyinde ise Sofya şehri bulunan İvraca, XV. yüzyılda Niğbolu sancağının kazalarından biri olarak teşkilatlandırıldı[1]. Kanuni Sultan Süleyman devri idari taksimatını gösteren 1522 tarihli kanunnamede, günlüğü 10 akçeden ibaret bir kaza merkezi olarak işaret edilen İvraca[2], XVI. yüzyılın ilk yarısı boyunca Niğbolu sancağının kazası olma statüsünü korudu[3]. İvraca kazasının idari durumunun, Tanzimat reformları çerçevesinde, Tuna Vilayeti'nin teşkil edilmesine kadar değişmediği anlaşılmaktadır[4]. Kuzey Bulgaristan ile Sofya bölgesinin ekonomik durumunun diğer bölgelere göre daha iyi olması sonucu, 1864 yılında Tuna Vilayeti adıyla yeni bir idari birim teşkil edildi. Bu yeni vilayetin 7 sancağı ve 48 kazası bulunuyordu[5]. İvraca kazası

[1] Selçuk Demir, Gökhan Civelek, "XVII. Yüzyılın Ortalarına Doğru İvraca Kazası (1642 Tarihli Avarız Defterine Göre), *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015/19(2), s. 162-163.
[2] Enver Çakar, "Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı", *FÜSBD*, 12/1, 2002, Elazığ, s. 269.
[3] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, (Yay. Haz. Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ), Ankara, 2013, s. 25.
[4] S. Demir, G. Civelek, "XVII. Yüzyılın Ortalarına Doğru İvraca Kazası (1642 Tarihli Avarız Defterine Göre), s. 163.
[5] Slavka Draganova, *Tuna Vilayetinin Köy Nüfusu*, Ankara, 2006, s. 1.

da Tuna vilayetinin Vidin sancağına bağlı kazalardan biri olarak bu idari yapı içerinde yer aldı[6]. 1874 yılında kazanın 82 köyü bulunuyordu[7].

İvraca civarı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda oluşturduğu Voynuk teşkilatının uygulama sahalarından biriydi. Voynuk teşkilatı, Sultan I. Murat zamanında, Timurtaş Paşa tarafından kurulmuş olan bir askeri teşkilattır. Voynuklarla ilgili olarak tutulan ilk defterlerin Arnavutluk, Vidin, Niğbolu ve Hersek gibi yerlere ait olması, bu teşkilatın kaynak olarak büyük oranda buralardan beslendiğini göstermektedir. Bu sistem çerçevesinde, Osmanlı öncesi küçük asilzade sınıfını teşkil eden askerler, Osmanlı askerî zümresinin bir parçası haline getirildi. Voynuklar, sefer ve akınlara katılma, istihbarat faaliyetleri, düşmanın durumunu gözleme gibi hizmetlerde bulunur, barış zamanları saray ahırlarında çalışır, hassa atlara bakar ve çayır biçerlerdi. Teşkilata kimlerin alınacağı ve alınacakların sayılarının tespiti için Voynugan defterleri tutulurdu. Voynuklar, yaptıkları hizmet karşılığında bir takım vergilerden muaf tutulurlardı. Haraç, İspençe, baştinasında ekip biçtikleri ürünlerin öşrü, resm-i kovan gibi vergilerden muaf olan voynuklar, 100'den fazla koyuna sahip olursa vergilendiriliyordu. Voynukların tasarruf ettikleri topraklar, onların ölümü halinde başka bir voynuğa veya öncelikle voynuk olan oğluna bırakılırdı[8]. Voynuklar, teşkilatları içerinde Çayır Voynukları (Istabl-ı Amire veya Has Ahır Voynuklar), Sefer Voynukları (Amme Voynuklar), Cebeli Voynuklar, Kara Voynuklar, Atlı ve Yaya Voynuklar ile Yurtlu Voynuklar olarak sınıflara ayrılıyordu. İvraca bölgesindeki voynuklar genel itibariyle Istabl-ı Amire Voynukları tabir edilen kesimdendi[9].

Defterin Fiziki Özellikleri

Tanıtımını ve tahlilini yapacağımız defter Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi'nde 69 numarasıyla kayıtlıdır. Fiziki durumu hakkında bilgi vereceğimiz defter orijinalinin fotokopisi olup 30,5x10,5 ebadında ve ciltlidir. Fotokopi nüshanın her sayfasında orijinal defterin iki sayfası yer almaktadır.

Siyakat hattıyla tutulan defterde rakamlar divanî olarak yazılmıştır. Fakat defter içerisinde sadece iki yerde divanî olarak yazılmış rakamların Arabî karşılıkları verilmiştir. Defterin orijinalinde sayfa numaraları olmadığı için, sayfalar arşiv idaresince sonradan numaralandırılmıştır. Numaralı 8 varağı olan defterin, birkaç sayfası boş bırakılmıştır. Boş bırakılan sayfalar, 1a, 1b, 2a ve 8b sayfalarıdır.

Defterin Tertip Şekli

Defterin giriş sayfasında "Suret-i Defter-i Adet-i Ağnam ve Resm-i Ağıl Kaza-i İvraca ve Nevayiha Gurr-ı Evvel Abril el-Vaki' fi 3 Ramazan Sene 1009" kaydı vardır. İç

[6] 1285 Tuna Vilayet Salnamesi, s. 64.
[7] S. Draganova, *Tuna Vilayetinin Köy Nüfusu*, s. 2.
[8] Ayşe Kayapınar, "Voynuk", *DİA*, XLIII, 2013, s. 126-127.
[9] Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara, 1989, s. 38, 44.

sayfada ise Suret-i Defter-i Adet-i Ağnam ve Resm-i Ağıl Kaza-i İvraca ve Nevayiha Gurr-ı Evvel Abril el-Vaki' fi 23 Şaban Sene 1009 kaydı ile kayıtlar başlamaktadır[10].

Defterin kimin tarafından tutulduğu yazılmamakla birlikte, yazı türünden anlaşıldığına göre bir muharririn kaleminden çıkmıştır. Defterin orijinal nüshasını inceleme fırsatımız olmadığından sayfaların fiziki durumu, kullanılan kâğıdın ve mürekkebin özellikleri hakkında fikir sahibi değiliz. Fakat fotokopi nüsha üzerindeki lekelerden biraz yıpranmış olduğunu söyleyebiliriz. Defter, girişindeki kayıttan anlaşıldığı üzere hicrî 1009 (1600) yılındaki verileri göstermektedir. Defter içerisinde İvraca ve Cebre'nin kayıtlarına yer verilmiştir. İvraca kazası ile ilgili kayıtlar 2b-6b sayfaları arasında, Cebre ile ilgili kayıtlar ise 7a-8a sayfaları arasındadır. Kayıtlar tutulurken kazalara bağlı köyler sırayla yazılmış ve talep edilecek olan miktarlar köy adlarının altına divani rakamlarla kaydedilmiştir.

Deftere Konu Olan Vergiler

Ağıl Resmi

Sürüsünü kışlatmak veya kuzulatmak amacıyla, tımar sahibinin arazisine getirilen ve hayvanların barınabilmesi için etrafı çevrilerek ağıl yapan, sürü sahiplerinden tahsil edilen bir vergidir. Bu vergi genel itibariyle Ağnam resmine bağlıdır. Kanunnamelerde yatak resmi ve çit parası olarak da bilinen bu verginin miktarı, zamana ve bölgelere göre değişim göstermiştir. 100 ila 300 koyun bir sürü kabul edilir ve tahsilat bunun üzerinden yapılırdı[11]. Ağıl resmi bazı yerlerde kışlak resmiyle birlikte addedilmiştir. Bu sebepten genellikle, kışlak resmi ile birlikte Mart ayında toplanırdı. Ağıl resmi, 2-5 akçe arsındaki miktarlarda tahsil edildiği gibi, bazı durumlarda 1 koyun veya kuzu bu vergiye karşılık alınırdı[12].

Ağnam Resmi

Osmanlı Devletinde hayvanlar üzerinden tahsil edilen bir vergi olan Ağnam resmine, Adet-i Ağnam, Resm-i ğanem, koyun resmi ve bazı sancak kanunnamelerinde adet-i zekât[13] da denilmektedir. Adet-i Ağnam merkez hazineye ait bir vergi olmasına rağmen tımar kesiminde talep edilen vergi dirlik sahiplerine aitti. Padişah veya vezir haslarında 1 koyundan bir akçe, diğer tımar ve zeametlerde, beylerbeyi ve sancakbeyi haslarında ve vakıflarında 2 koyuna 1 akçe alınmaktaydı. Bazı hizmet erbabı bu vergiden tamamen muaf tutulduğu gibi bazıları da kısmen muaf sayılmışlardır. Sadat, mansıp sahipleri, padişah kulları ve askerî sınıf muaf olanlardır. Bunların da 100 koyundan fazlası bu vergiye tabiydi[14].

[10] BOA, MAD, 69, s. 2b-3a.
[11] Feridun Emecen, " Ağıl Resmi", *DİA*, I, 1988, s. 467.
[12] Ünal Taşkın, "Rüsûm-ı Örfiye", *Tarih Okulu Dergisi*, XIV, İzmir, 2013, s. 64.
[13] Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", *DİA*, I, 1988, s. 478.
[14] Ünal Taşkın, "Osmanlı Devleti'nde Hayvanlardan Alınan Vergiler", *I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri 30 Mart-1 Nisan 2006*, (edt: Abdullah Özen), Elazığ 2006, s. 233

Vergi tahsili genellikle koyun yavruladıktan sonra Nisan veya Mayıs aylarında yapılırdı. Vergi tahsili esnasında, kuzulu koyun kuzusu ile birlikte hesaplanırdı. Özellikle Rumeli'deki yörüklerden ve padişah hassına tabi topraklar üzerindeki reayadan besledikleri hayvanlar üzerinden vergi olarak alınan koyunlar, İstanbul'un ve bazı büyük şehirlerdeki imaretlerin et ihtiyacını karşılamak için kullanılıyordu[15].

İncelemeye tabi tuttuğumuz defterde de, Ağnam ve ağıl resmi tahsil edilen köylerin bazılarına ait hususiyetler kaydedilmiştir. Mesela Dırmaniç[16] köyü Mehmed'in tımarı, İstadevin[17] köyü Hasan Ağa'nın zeameti ve Lilaç[18] köyü ise havass-ı hümayun idi. Virovska ve Miramur köyleri ise Hatip Efendi'ye tabi yerleşim yerlerindendi[19]. Defterde voynuklar ile ilgili kayıtlar da düşülmüştür. Yukarıda izah ettiğimiz gibi temelde bir takım vergilerden muaf tutulan teşkilat üyeleri, 100 koyundan fazla miktarlar için ödeme yapıyorlardı. Dolayısıyla İvraca resm-i ağnam ve resm-i ağıl defterinde sürü sahibi voynuklar vergilendirmeye tabi tutulmuş ve kaydedilmiştir. Voynuklar, Gorne Beşoviç[20], Penmaniç[21], Eflak[22] ve Kaminepol[23] köylerinde kaydedilmiştir. Ayrıca Vrabeşniçe köyünde bir de voynuk mahallesi bulunuyordu[24].

İvraca ve Cebre (Cibri) adlı iki merkezin kayıtlarının bulunduğu defterde, toplamda 93 köy yazılmıştır. Bunlardan 73'ü İvraca'ya, 20'si ise Cebre'ye bağlıydı. Tahsil edilecek miktar, ber vech-i maktu yani önceden belirlen bir miktar çerçevesinde yazılmıştır. Tablo-1 ve Tablo-2'de İvraca kazasına bağlı olan köyler ve vergi miktarları verilmiştir. Tek defter üzerinden yapılan bir çalışma olduğundan, defterdeki verileri anlamlı kılacak mukayese olmaması bu çalışmanın sınırlılığıdır. Dolayısıyla mevcut defterin transkripsiyonu ile yetinilecektir.

Tablo-1: İvraca'ya Tabi Köyler ve Ağnam Miktarları

Köy Adı	Miktarı	Köy Adı	Miktarı
Gorne Beşoviç	1.399 (voynugan) 883 (ahali)	Vrabeşniçe	2.452
Dolne Beşoviç	3.644	Vrabeşniçe-i Voynugan (mahalle)	300
Kroşeviç	2.300	Izgorgrad	1.999
Lukoviç	3.935	Brusin	1.400
Betşiviç	1.200	İlisine/Eylisine	399
Çalopek	2.598	Kamrofiç Kerkene-i kadim	938
İstudçuyan	499	Mozavkıç	923
Çudilak	477	Gorne Vrabaşne	280
Kalen	1.124	Pavliç	506
Radyan Büzürg	912	Lutibrod	2.499

[15] F. Emecen, "Ağnam Resmi", s. 478.
[16] BOA, MAD, 69, s. 3b.
[17] BOA, MAD, 69, s. 3b.
[18] BOA, MAD, 69, s. 6a.
[19] BOA, MAD, 69, s. 4b, 6a.
[20]BOA, MAD, 69, s. 3a
[21] BOA, MAD, 69, s. 4a
[22] BOA, MAD, 69, s. 5a
[23] BOA, MAD, 69, s. 3b
[24] BOA, MAD, 69, s. 5a.

İstadevin (zeamet-i Hasan Ağa)	1.200	Kumanapolçe	900
Kaminepol	1.939 (ahali) 1.544 (voynugan)	Luzniç	437
Gabriye	1.192	Ostroviç	900
Lik	1.635	Lebirkak	351
Dirmaniç (tımar-ı Mehmed)	999	Viriç	2.592
Lutidol	2.133	Pakoniç	900
Oslen	365	Lutkol	1.024
Roman	890	Çarpiş	344
Penmaniç-i Voynugan	999	İslaşna	699
Saladaya Stepani	811	Tuzişte	899
Dolne Stepani	499	Varvan	5.437
Gorne Stepani	999	Kratol	899
Drahsan	2.899	Ciren	6.600
Kreta	331	Miramor (tabi-i Hatib Efendi)	1.200
Radomit	299	Petriç/Pesteriç	400
Sınobrod	2.590	Lilaç (an havass-ı hümayun)	1.200
Raşkak	3.341	Radyan Küçük	600
Dolne Kremine	4.000	İvlaşetiç	459
Gorne Kremine	525	Berkaçol	2.200
Eflak	1.200 (ahali) 525 (voynugan)	Srakak	411
Rodar	1.200	Poniç	1.274
Virovska (tabi-i Hatib Efendi)	1.200	Kumadak Çurilak (bundan talep olunmaya)	999
Kalacan	999	Daygugoy	1.042
Dirmuraçe Leçne	350	Kravodar	300
Bodiniç	1.290	Oguzane	830
Koşilak	1.870	Balad Gebran	94
Dolne Vrabeşne	340		

Tablo-2: Cebre'ye Tabi Köyler ve Ağnam Miktarları

Köy Adı	**Miktarı**	**Köy Adı**	**Miktarı**
Duban	1.686	Ohuhayen	451
Batalay	500	Lafçık	699
Kuşan	99	Babine	500
Koylıbrod	399	Alavaniç	499
Budriye (tabi-i Cafer Çavuş)	3.299	Brobrod	71
Groşin	399	Oruyan	450
Üçpınar	1.221	Dolna Gutaniç	1.258
Kurun	751	Medkofiç	99
Osen	1.006	Galatin	899
Krivodol	390	Baniç	599

Ek-1: MAD 69 Nolu Defter

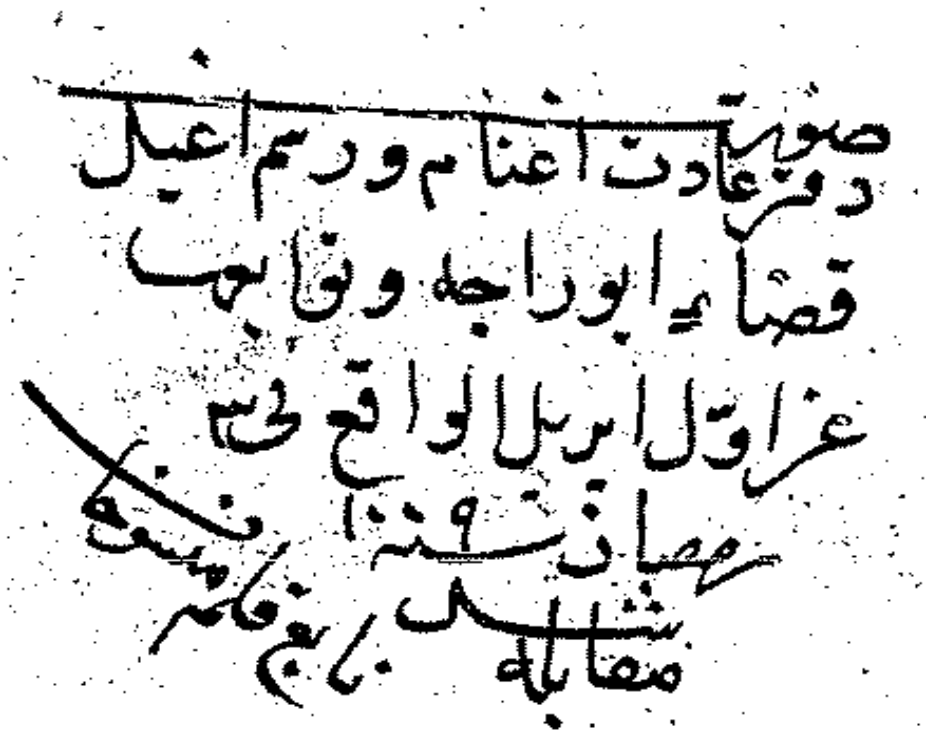

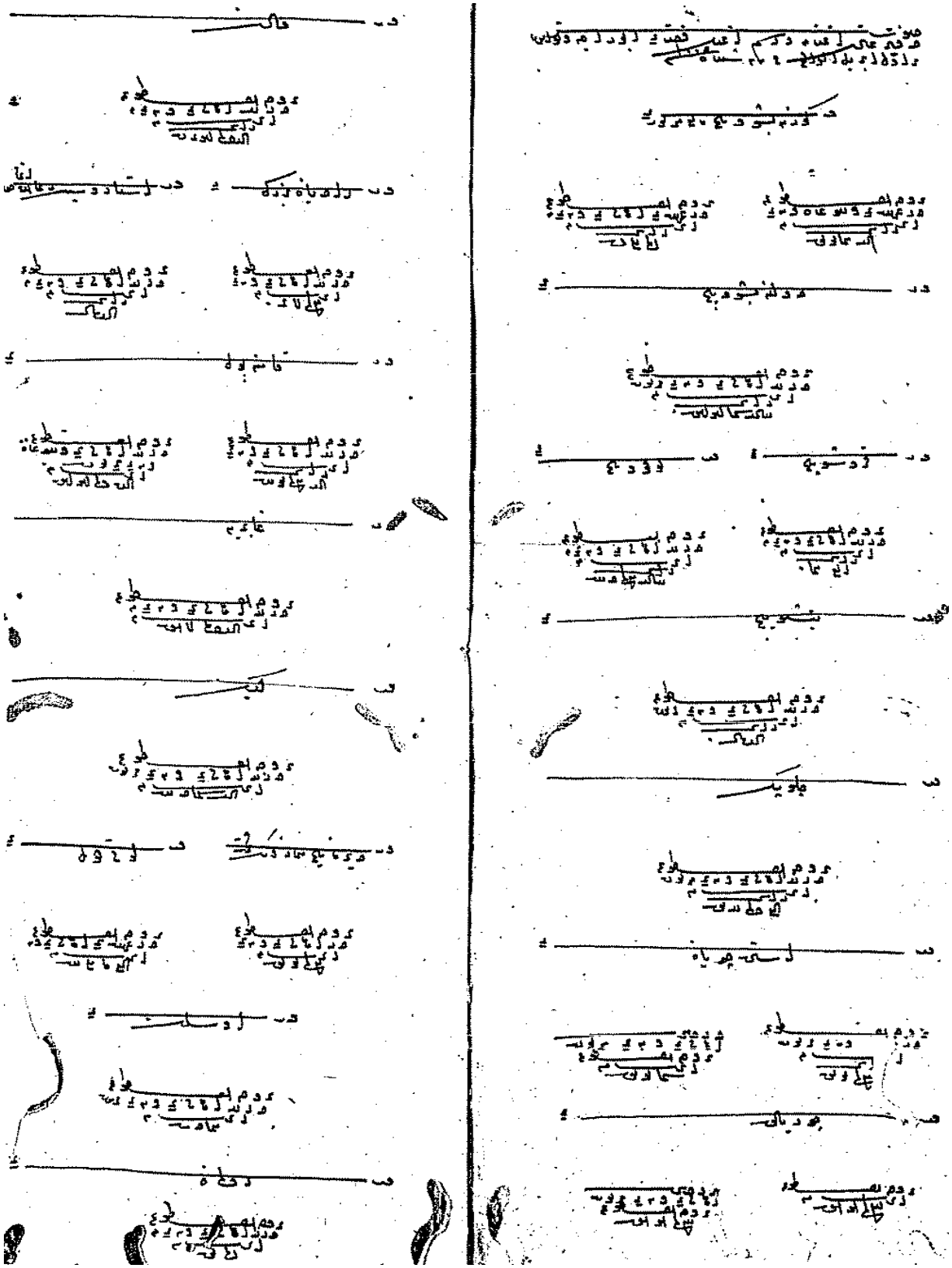

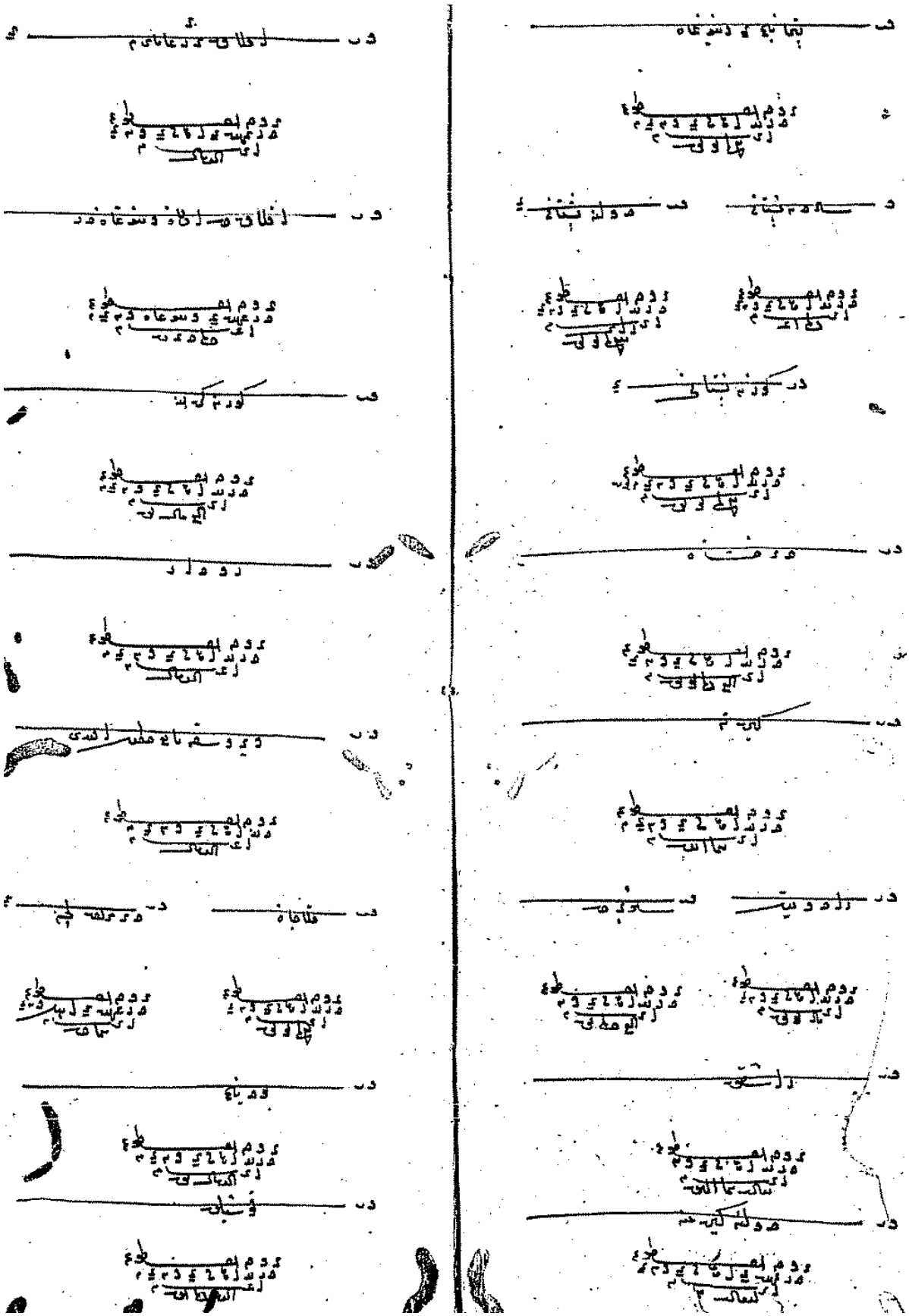

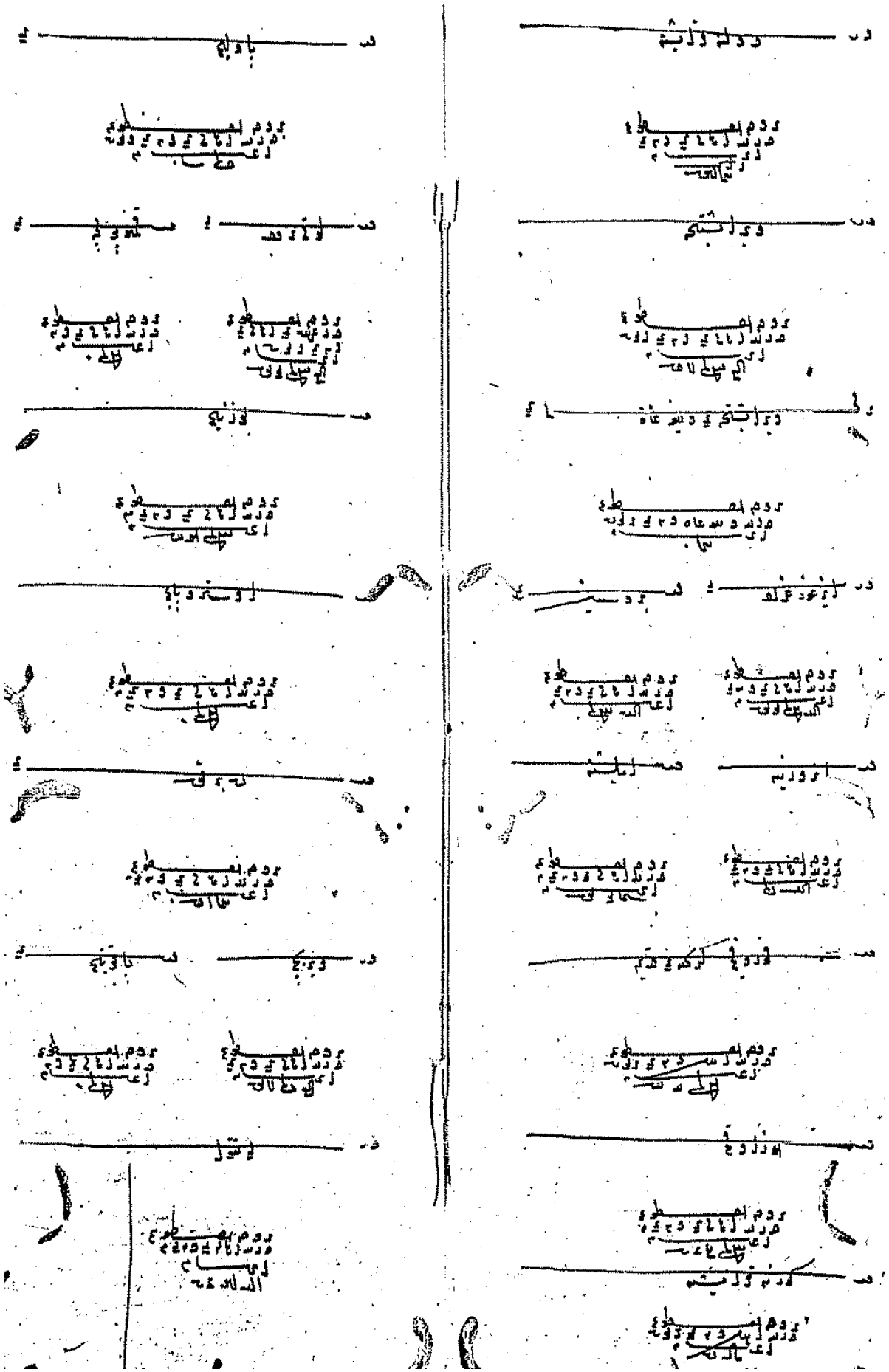

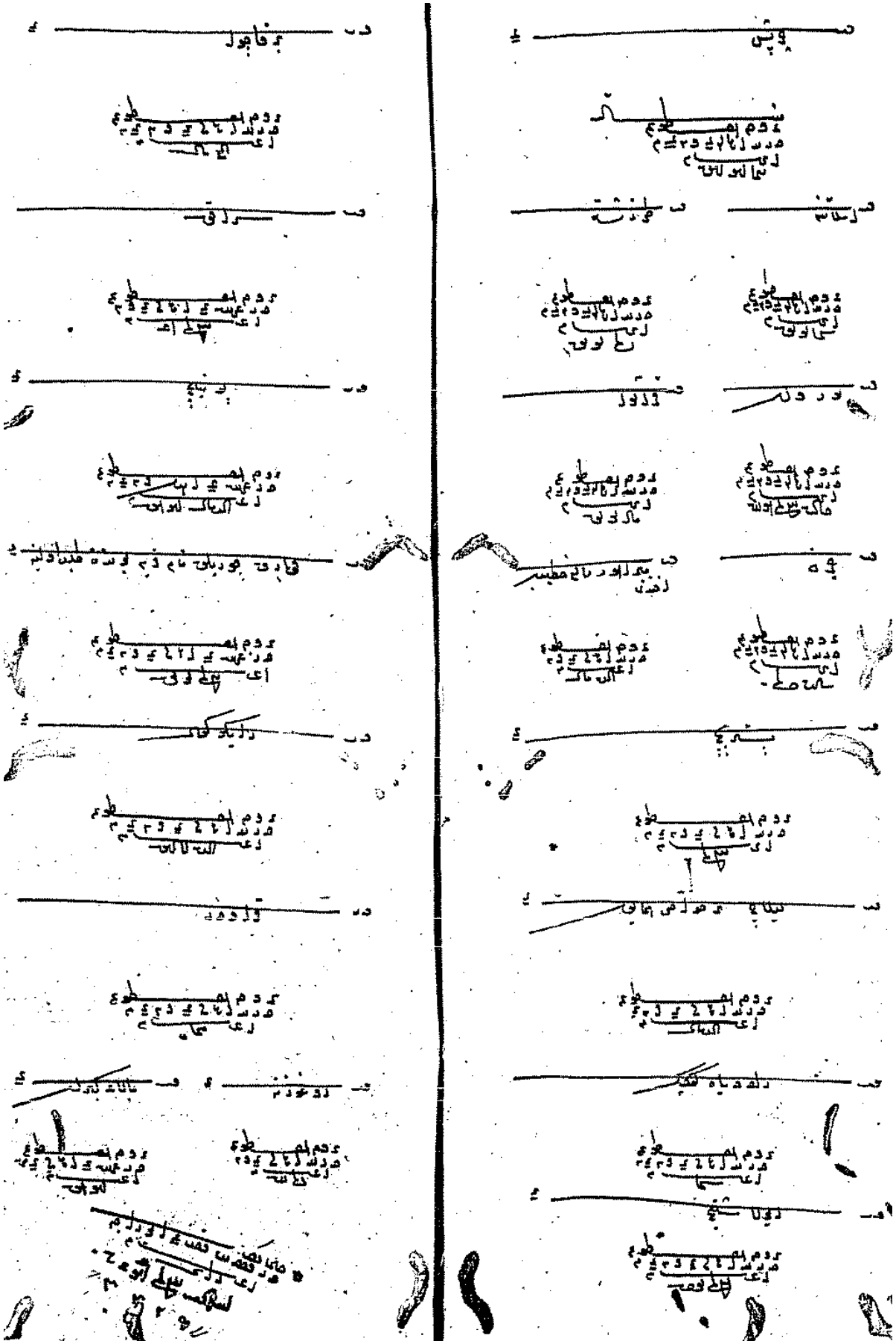

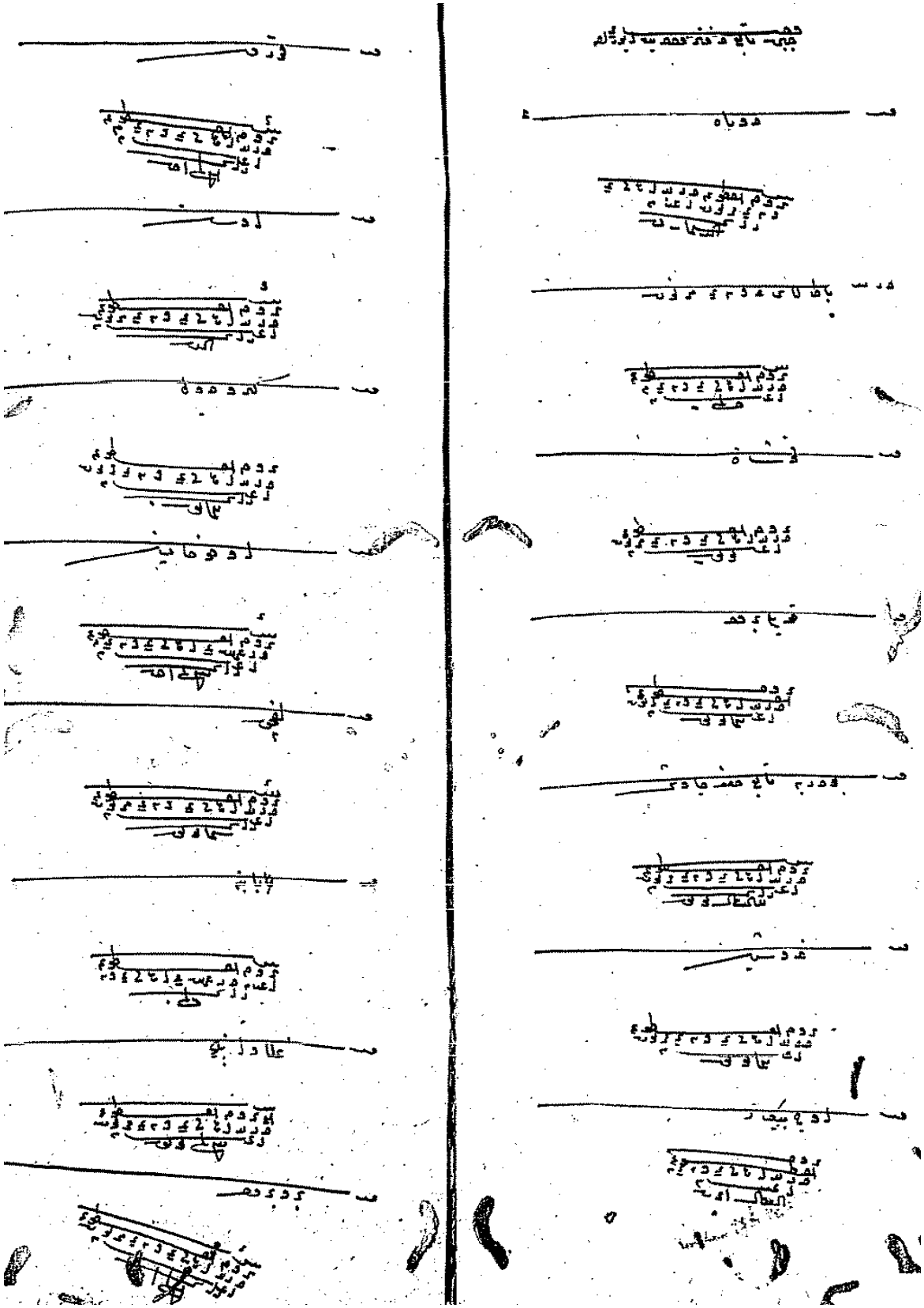

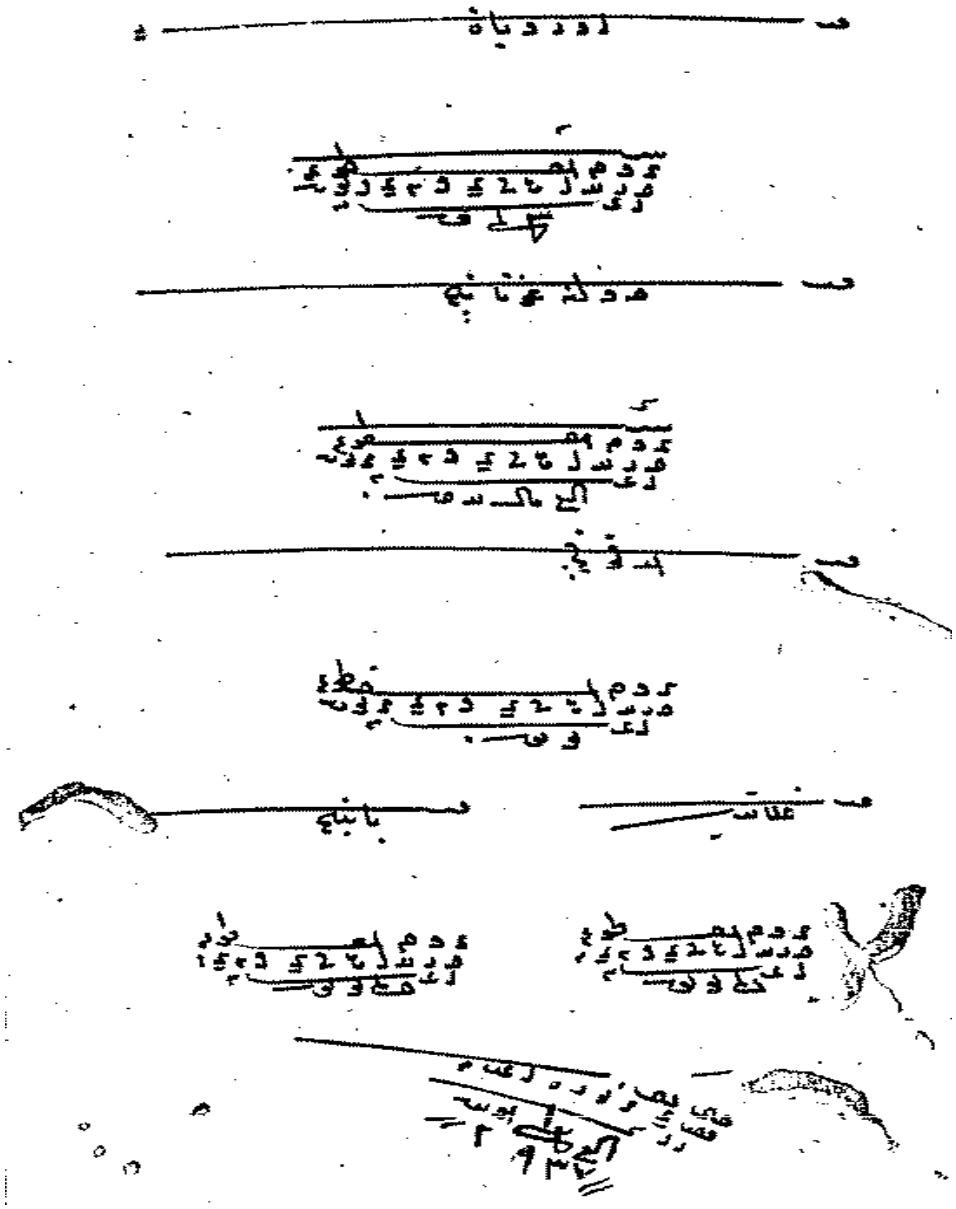

TÜRKİYE'DE İÇ TURİZM HAREKETLERİNİN İNCELENMESİ

Salih TELLİOĞLU

Selçuk Üniversitesi, SBE İşletme ABD, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bölümü

Prof. Dr. Mahmut TEKİN

Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama A.B.D

Özet

Dünya'nın en önemli endüstrilerinden olan turizm sektörü birçok ülkede yerli ve yabancı birçok turiste tatil yapma imkânı sağlarken turistik yörelere de başta ekonomik ve kültürel olmak üzere önemli katkılar sağlamaktadır. Önemli bir turizm ülkesi olan Türkiye'de de 2000'li yıllardan itibaren yerli ve yabancı turist sayısında genel olarak bir artış yaşanmaktadır. Turizm sektörü, özellikle de dış turizm; terör olaylarından, krizlerden ve diğer ülkeler ile yaşanan politik olaylardan oldukça çabuk etkilenen hassas bir sektördür. Turizm sektörünün bu tür krizlerden daha az etkilenmesi için yerli turist sayısını arttırarak iç turizmin gelişmesini sağlamanın sektöre olumlu katkıları olmaktadır. Türkiye'de yerli turist sayılarını incelediğimizde ve gelişmiş turizm ülkelerindeki örnekleri ile karşılaştırdığımızda ise iç turizmin yeterince gelişmediği görülmüştür. Bu çalışmada Türkiye'de iç turizmin öneminden ve yeterince gelişememesinin sebeplerinden bahsedilerek iç turizmin gelişmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İç Turizm, Yerli Turist, İç Turizm Pazarı

Abstract

Tourism sector, which is the most important industries of world's, allows many demestic and global tourists the opportunity to visit for holidays. Tourism sector also provide important contributions including economic and cultural to touristic regions. In Turkey, which is an important tourism destinations of world, there has been a general increase in the number of domestic and foreign tourists since the 2000s. However tourism as a sector, especially foreign tourism has been a very sensitive sector that is affected by the terror events, crisis along with the political changes of the country. Increasing the number of domestic tourism will be positive contribution to ensuring the development to tourism sector. In this way, tourism sector will be less affected by such crises. Over the years, comparing the number of local tourism in Turkey to many other developed countries it is noticed that local tourism hasn't been developed. This report includes the importance of the local tourism in Turkey, the causes of slow development and proposals for development of domestic Tourism.

Keywords: Domestic Tourism, Domestic Tourist, Domestic Tourism Market

Giriş

İnsanlar yüzyıllar boyu farklı amaçlarla farklı yerlere seyahat etmektedirler. Turizm olayı bu yüzden çok eski bir olgudur. İnsanların gelirlerinin ve boş vakitlerinin artmasının yanında dünya nüfusunun artması ile birlikte de turist sayısı da her geçen gün artmaktadır. Artan turist talebi ile turizm sektörü giderek büyüyerek; yeni turistik destinasyonların oluşmasını ve mevcut turistik destinasyonların gelişmesini sağlayarak bulundukları ülkeler için önemli bir gelir ve istihdam kaynağı haline gelmiştir.

Türkiye'de 1982 yılındaki "2634 Sayılı Turizm Teşvik Kanunu" ile birlikte turistik işletmelerin sayısı giderek artmış ve artan turist talebiyle de beraber Türkiye önemli bir turizm ülkesi haline gelmiştir. Hala devam eden ve bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre sağlanan teşviklerle beraber konaklama işletmelerinin sayısı artmaya devam etmektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nün 2014 yılı verilerine göre Türkiye, dünyada en çok ziyaret edilen ülkeler arasında 6. sırada yer almıştır. Türkiye'de turizminin gelişmesi için yabancı turist sayısının arttırmanın yanında yerli turist sayısının da artması ve iç turizmin gelişmesi gerekmektedir. Fakat yerli turist sayısı her geçen yıl artmasına rağmen diğer önemli turizm ülkelerindeki yerli turist sayıları ile karşılaştırıldığında Türkiye'de iç turizmin yeterince gelişemediğini söyleyebiliriz.

Bu çalışmada ilk olarak turizmin ve turistin tanımından, turizm talebini etkileyen faktörlerden, Türkiye'nin dünya turizmindeki yerinden, güçlü ve zayıf yönlerinden bahsedilecektir. Sonrasında ise, iç turizm ve iç turizmin yaralarlarından, iç turizmi arttırmaya yönelik önerilerden bahsedilerek Türkiye turizminde iç turizmin yeri ile ilgili durum tespiti yapılacaktır.

1. Turizm

Turizm kavramının kökeni Latincede kelime anlamı bakımından dönme hareketini anlatan tornus kelimesinden meydana gelmektedir. İngilizcede kullanılan touring deyimi ve tour deyimleri de bu kelimeden türemiştir (Silahşör, 2011: 3).

Turizm olayı 20. yüzyıla has bir hareket olarak öne sürmesine karşılık; aslında yer değiştirme olayı, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsanlar yüzyıllar boyunca türlü sebepler ve amaçlar doğrultusunda bulundukları yerden başka bir coğrafi bölgeye seyahat etmişlerdir (Kozak, 2010: 5). Romalılar döneminde, Mısır'daki piramitlere, olimpiyat oyunlarına ve sağlık amacıyla kaplıcalara yönelik seyahatler olurken, ortaçağda ise dini yerleri ziyaret amaçlı gerçekleşen seyahatler olmuştur. Rönesans'la birlikte, özellikle sanat çalışmalarının yoğunlaştığı kentlere doğru yapılan seyahatlerde artış görülmüştür (Kahraman ve Türkay, 2009: 2). Dünyada turizmin gelişmesi ile ilgili asıl gelişmeler II. Dünya Savaşından sonra yaşanmış ve ilerleyen zaman sürecinde dünya genelinde büyük bir gelişme göstererek özellikle son 20 yılda turizm sektörü dünyanın en büyük ve en önemli endüstrilerinden biri haline gelmiştir (Kınacı vd., 2011: 1-2).

Turizm olayını veya kavramını belirlemek amacıyla yapılan çalışmalar, 19. yüzyılın sonlarına değin gitmektedir. Uzmanların farklı bakış açıları ile birlikte değişik tanımlar ortaya çıkmıştır. Turizmin ile ilgili ilk tanım, 1905 yılında Guyer-Feuler tarafından ortaya atılmıştır. Bu tanıma göre turizm; gittikçe artan hava değişimi ve dinlenme gereksinmeleri, doğa ve sanatla beslenen göz alıcı güzellikleri tanıma isteğine; doğanın insanlara mutluluk verdiği inancına dayanan ve özellikle ticaret ve sanayinin gelişmesi ve ulaşım araçlarının kusursuz hale gelmelerinin bir sonucu olarak ulusların ve

toplulukların birbirlerine daha çok yaklaşmasına olanak veren 'modern' çağa özgü bir olaydır (akt, Akat, 2000: 2). Turizmin yalnızca ekonomik yönünü vurgulayan tanımlara göre ise turizm; başka bir ülkeden, şehir veya bölgeden yabancıların gelmesi ve geçici süre kalmalarıyla ortaya çıkan hareketin ekonomik yönünü ilgilendiren faaliyetlerin tümü olarak ifade edilmiştir (Toskay, 1989).

Dünya Turizm Örgütü, turizmle ilgili olarak; sürekli kalışa dönüşmemek ve gelir getirici hiçbir uğraşıda bulunmamak şartı ile bireylerin geçici süre konaklamalarından doğan olay ve ilişkilerin tümüdür şeklinde tanımlamıştır (Keskin, 2004: 3). Bir diğer tanıma göre turizm; insanların boş zamanlarını değerlendirmek amacı ile sürekli oturdukları yerden başlayarak, gelir sağlamamak ve politik faaliyetlerde bulunmamak koşulu ile özgür bir atmosfer içinde toplu ve bireysel olarak yaptıkları seyahatlerde eğlenme, dinlenme, spor, merak, din, tedavi olma, kültür faaliyetlerine katılma, dost ve akrabaları ziyaret etmek gibi amaçlardan en az birini yerine getirme ve bu faaliyetini en az bir geceleme yaparak ya da bir gün kalarak gerçekleştirerek ihtiyaçlar ile ilişkileri kendisine konu alan kültürel, sosyal ve ekonomik bir olay, bir hizmet endüstrisidir (Şimşek: 2008: 12).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi turizm olayının tanımlanmasında ve oluşmasında seyahat ve konaklama unsurları ön plana çıkmaktadır. Bir seyahat ve konaklamanın turizm olayı içinde sayılıp sayılamayacağını belirtmek için şu ölçütleri gereklidir (Kozak, 2012: 6);

• Seyahatin devamlı ikamet edilen, çalışılan ve günlük gereksinmelerin sağlandığı yerler dışında yapılması,

• Konaklama sırasında genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetlerin talep edilmesi,

• Konaklamanın geçici olması,

• Seyahatin gelir elde etmek amacıyla yapılmaması

Turizm sektörü; büyük-küçük birçok iş kolundan oluşan 41 değişik sektörle bağlantılı ve bünyesinde yüzlerce yan kuruluşu barındıran büyük bir şemsiye görünümündedir." (akt, Görmüş, 2010: 44). Turizm her şeyden önce; verimli oluşu, istihdam sağlaması, kalkınma için gerek duyulan döviz girdisini sağlaması gibi nedenlerle ekonomiye önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Turizme yapılan yatırımlar, oransal olarak çok yüksek düzeyde döviz getirisi sağlamaktadır. Ayrıca turizm, yarattığı uyarıcı etkiler nedeniyle dolaylı olarak diğer sektörlerin istihdam ve gelir düzeylerini de yükseltmektedir. Bu bilgiler ışığında, turizmin ekonomik fonksiyonları şu şekilde özetlenebilir (Uluçeçen, 2011: 15):

1. Turizmin en önemli fonksiyonu, ekonomik yararlılığını daha kısa sürede gösterebilmesidir.

2. Turizmde çarpan etkisi büyüktür. Turizm yatırımlarındaki artış bölge halkına, bölgedeki ve yakın yerlerdeki işletmelere önemli yararlar sağlamaktadır.

3. Turizmin gelişmesi; altyapı kullanımında ve geliştirilmesinde etkinlik sağlamaktadır.

4. Turizm, gelir ve refahın hem ulusal hem de küresel ölçekte yeniden dağılımını sağlar.

5. Turizm, ülkenin sosyal ve kültürel zenginliklerine dikkatleri çekeceğinden; geleneksel törenlere, örf ve adetlere, bölgesel giysilere ve el sanatlarına yeniden önem verilmesini ve bunlardan kazanç elde edilmesini sağlar.

6. Turizm sektörü yapısı itibariyle emek-yoğun bir sektördür. Bundan dolayı da bulunduğu ülke hem de bölge için önemli bir istihdam kaynağıdır.

1.1. Turist

Turizmin öneminin gittikçe artması, özellikle bazı ülkelerin ekonomilerinde büyük bir ağırlık kazanması turist kavramının tanımına açıklık getirilmesini zorunlu kılmıştır. Turist, devamlı oturduğu yerden en çok bir yıl süre ile ayrılan ve geçici olarak gittiği yerlerde buralarda kazanmadığı parayı harcayan kişilere denir(Kozak ve Bahçe, 2009: 24).

Turizm kavramıyla ilgili tanımlamada olduğu gibi, turist tanımlamasında da, süre ve ekonomik ölçütlerin özdeş olduğu görülmektedir. Tanım yaklaşımında süre ölçütü, iki ayrı şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, sürekli oturulan yere geri dönüş bir yıl olarak belirlenmiştir. Diğeri, bireyin gittiği yerde kalışı ile ilgili süredir. Tanım bunun için geçici süre deyimini kullanmakta ve belirli bir zaman kesitini ayrıca belirtmemektedir. Buna göre, oturma yerinden ayrılma ile oturduğu yere dönüşünün bir yılı aşmaması gereklidir. Tanımlamanın dayandığı bir diğer ölçüt ise ekonomiktir. Gittiği yerlerde buralarda kazanmadığı parayı harcayan olarak belirlenen bu ölçüt, kişi için tüketici davranış kalıbı önermektedir. Bu tanımda, süre ve ekonomik ölçütlerin üzerinde durulmaktadır (Kozak, 2012: 7).

Türkiye'de turistin tanımı 1996 tarihinde değiştirilen "22747 sayılı Seyahat Acenteleri Yönetmeliği"nde şu şekilde belirlenmiştir: "*Para kazanma amacı olmaksızın, dinlenmek ve eğlenmek için ya da kültürel, bilimsel, sportif, idari, diplomatik, dinsel, sıhhi ve benzeri nedenlerle, oturduğu yer dışına geçici olarak çıkan ve tüketici olarak belirli bir süre seyahat edip kalan ve yeniden ikametgâhına dönen kimsedir*" (akt, Akoğlan ve Maviş, 1998).

1.2. Turizm Talebini Etkileyen Faktörler

İnsanların girerek artan turizm taleplerini ekonomik, sosyal, psikolojik ve diğer faktörler olmak üzere dört ana başlıkta incelemek mümkündür.

1.2.1. Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörler arasında turizm talebinde etki oluşturabilecek ilk etken ürün ya da hizmetin fiyatıdır. Bundan dolayı turizm talebinin, turistik mal ve hizmet fiyatlarıyla bağımlı düşünülmesi gerekmektedir. Fiyat, tüketicinin turistik ürünleri algılama biçimleri ve pazarlama karmasının diğer bileşenlerinde etki oluşturarak, talebi büyük oranda değiştirmektedir (Usta, 2009: 95). Bir diğer önemli faktör olan gelir, şüphesiz ki talep edilecek turistik mal ve hizmetlerin seçilmesi bakımından oldukça önemlidir. Turizm istatistikleri incelendiğinde, insanların refah düzeyindeki artış ile turizme katılmaları arasında güçlü bir bağ olduğu görülmektedir. Harcama düzeyleri de refahla birlikte yükselmektedir(İslamoğlu, 2010: 21).

1.2.2. Psikolojik Faktörler

Psikolojik faktörler turizm endüstrisinde turizm talebini artırıcı veya azaltıcı en önemli faktörlerden birisidir. Bu faaliyeti gerçekleştiren kişiler psikolojik olarak yaptıkları harcamaların karşılığında doyuma ulaşmak istemektedirler. Özellikle son yıllarda gelişen seyahat imkânları ile birlikte turistlerin veya potansiyel turistlerin psikolojik ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Psikolojik olarak turizm faaliyetinden tatmin olan turistlerin aynı turistik bölgeyi tekrar ziyaret etmesi yüksek olasılık olarak görülmektedir. Psikolojik faktörler; moda, dini inançlar, insanların doğaya olan özlemi, gösteriş, reklam ve tanıtım faaliyetleri olarak sıralanabilir (Öztaş, 2002: 59).

Turizmde, tüketicileri seyahate yönlendiren farklı psikolojik etkenler de bulunmaktadır. Bunları aşağıda maddeler halinde sıralayacak olursak (Kozak, 2010: 85);

- Dinlenme,
- Eğlence,
- Merak
- Fiziki ve duygusal açıdan kendini yenileme,
- Tarihi ve kültürel bölgeleri ziyaret etme,
- Sürekli yaşadığı çevreden kısa süreliğine uzaklaşma,
- Doğaya daha yakın olma,
- Değişik insanlar tanıma,
- Spor,
- Macera arama.

1.2.3. Politik Faktörler

Seyahat edecekler açısından kendi ülkelerinin ve gidecekleri ülkelerin politik durumu seyahat kararlarında etkili olmaktadır. Seyahat etmek isteyen kişilerin kendi ülkelerinin politikaları seyahat etmeye engel olmamalı ve gidilecek ülke ile kendi ülkesi arasında politik sorunlar olmamalıdır. Döviz kısıtlamaları, bürokratik engeller ve gümrük uygulamaları turizm talebini olumsuz etkiler (Cengiz, 2012: 27). Örneğin, 24 Kasım 2015'de Rusya'ya ait savaş uçağının düşürülmesi ile Türkiye ile Rusya'nın ilişkileri bozulmuş ve Rusya'nın uyguladığı ekonomik yaptırımlardan dolayı da Türkiye'nin en önemli turistik pazarı olan Rusya'dan Rus turistin gelmemesi 2016 turizm sezonu için önemli bir kayıp olmuştur.

1.2.4. Diğer faktörler

a)Ulaşım Olanakları: Turizm talebini etkileyen faktörlerden bir diğeri de ulaşımdır. Çok iyi düzenlenmiş ve yapılmış yollara sahip, ulaştırma araçlarının fiyatları istikrarlı ve ekonomik olduğu ülkelerde turizm talebi yüksek olmaktadır. Çünkü seyahat seçenekleri ve maliyetleri geziler için önemli bir etkendir. Ulaşım olanaklarının gelişmediği ülke ve destinasyonlarda turizm talebi bu olumsuzluklardan etkilenmektedir. Aynı zamanda ülkeler arasındaki uzaklığın da hem seyahat maliyetini arttırmasından dolayı hem de seyahat süresinden dolayı turizm talebine olumsuz etkisi bulunmaktadır (Sezgin, 1995: 70).

b)Eğitim Düzeyi: Eğitim düzeyi, gelir ve meslek ile ilgili olması nedeniyle turizme katılma eğilimini etkileyebileceği gibi kendi başına da etkisi bulunmaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça, insanların içinde yaşamış oldukları dünya hakkındaki bilgileri çoğalmakta; bilgi ve görgülerini artırmak için yolculuğa çıkma arzusu önem kazanmaktadır. Ayrıca eğitim düzeyi arttıkça insanların daha iyi çalışma imkânlarına sahip olduklarından ve daha iyi gelir ettiklerinden dolayı hem tatile ayıracak vakitleri hem de tatil için bütçe ayırabilecek gelirlerinin olması eğitim düzeyi ile turizm hareketlerine katılma arasında doğru orantılı bir bağlantı elde edilmiştir (Doğan, 2004: 47).

Aşağıdaki tabloda yer alan bilgileri de bu doğrultu da yorumlayacak olursak; eğitim düzeyinin artışı gelirin artmasını sağlayacak ve artan gelir sayesinde de tatil için harcama yapılabilecek bütçe oluşacaktır.

Şekil 1: Hane halkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri, 2014

Eğitim düzeyi	**Yıllık Gelir**
Okur-yazar olmayanlar	7.782 TL
Bir okul bitirmeyenler	10.433 TL
Lise altı eğitimliler	14.137 TL
Lise ve dengi okul mezunları	19.385 TL
Yüksek öğretim mezunları	32.480 TL

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2014

c)Kentleşme Düzeyi: Yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte insanların nüfus özelliklerinde değişimler meydana gelmiştir. Öncelikle, kurulan fabrikalar ve sanayi tesisleri büyük şehirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak kırsal kesimde yaşayanların oranı hızla düşmüş ve milyonlarca insanın yaşadığı büyük şehirler oluşmuştur. Bu şehirler daha kalabalıklaştıkça bu şehirlerde yaşayan insanların tatil ihtiyaçları ve talepleri de artmıştır (Öztaş ve Karabulut, 2006: 36-37).

d)Aile Yapısı: Bireyin evli ya da bekâr olması, çocuklu olması, çocuk sayısı, aile yapısı gibi özellikleri seyahat etmesini ve seyahat süresini etkilemektedir. Bekar ve genç olanlar daha fazla seyahat etme imkanı bulurken, çocuklu bireyler seyahat sırasında önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. Akrabalık bağının güçlü olduğu ülkelerde bireyler genellikle tatil olanaklarını akrabalarının yanında değerlendirmektedir. Örneğin, Türkiye'de bireyler genellikle tatillerini asıl memleketlerinde geçirmektedirler. Bu durum, son yıllarda yerli turist sayısının artmasına rağmen diğer turistik ülkeler ile karşılaştırıldığında iç turizmin yeteri kadar gelişememesinin sebep olan etkenlerden biridir (Yıldırım, 2005: 62).

e)Snobizm: Snobizm, kişinin kendisini başkalarının yerine koyması, başkalarının yaptıklarını yapması veya onlar gibi yaşaması anlamına gelmektedir. Günümüzde bir

taraftan kitle iletişim araçlarının artması, sosyal medyanın yoğun bir şekilde kullanılması ve bununla birlikte turizm hareketlerinde yaşanan artışla beraber belirli bölgelerde yaşayan insanlar dünyanın farklı ülkelerine, bölgelerine gitmeyi ya da kendisine örnek aldığı insanın gittiği farklı bölgelere kendisi de gitmeyi istemektedir. Örneğin, Türkiye'de sanatçıların ve üst gelire sahip grupların kış mevsiminde Uludağ'a, yaz mevsiminde güneş ve deniz için Bodrum'a gitmeleri sonucunda, diğer insanların da onları taklit etmek istemeleri veya komşusunun yaz tatillerinde belirli turizm merkezine gittiğini öğrenen bir kimsenin daha sonraki dönemlerde aynı merkeze gitmek istemesi örnek olarak ifade edilebilir(Kozak, 2012: 84).

2. Türkiye'de Turizm

Türkiye'de turizmin gelişim sürecinde planlı döneme kadar belli bir politika ortaya konmamıştır. Bu dönemde; bazı kurum ve kuruluşlar kendi imkân ve amaçları çerçevesinde çeşitli politikalar yürütmeye çalışmışlardır. Planlı dönemden sonra ise, bu amaçla kurulan Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB), Türkiye Otelciler Birliği, Turizm Geliştirme Vakfı (TUGEV) gibi kuruluşlar önemli görevler üstlenerek ülke turizmin gelişmesinde katkıda bulunmuşlardır (Demirtaş, 2010: 242).

Türkiye'de turizm sektörü, 1980 yılından sonra büyük gelişme göstererek ülke kalkınmasında lokomotif görevi üstlenmiştir. 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarından sonra Türkiye'de ithal ikameci politika terk edilerek, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Türkiye'de ihracat odaklı sanayileşmenin gerçekleştirilmesinde turizm sektörü; kolay, etkili, verimli ve nispi olarak ucuz bir araç olarak görülmüştür (Görmüş, 2010: 45). 1982 yılında kabul edilen "2634 Sayılı Turizm Teşvik Kanunu" ile mevcut turizm işletmelerinin sayısı giderek artmış ve toplumumuz yeni yerleşimler, turizm ve turist kavramları ile tanışmıştı. Aynı zamanda V. ve VI. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında kitle turizmi üzerinde durulmuş, ülkeye yönelik dış turizm talebinin olduğu kadar, iç turizm talebinin de geliştirilmesi için çalışmalar yapılması gerektiği vurgulanmıştır (Kozak, 2010: 87-88). Turizmin gelişmesi için harcanan bu çabaların ülke ekonomisi için sağladığı faydalarla beraber hala uygulanmakta olan yatırım teşvikleri sayesinde ülkemizde konaklama işletmelerinin sayısı giderek artmıştır ve TÜRSAB'ın 2015 yılı verilerine göre de toplam ziyaretçi sayısı 41.617.530 kişi olarak gerçekleşmiştir ve 31.464.777 Amerikan doları turizm geliri oluşmuştur. Yine aynı yıl itibariyle turizm gelirlerinin gayri safi milli hasıla içindeki payı % 6,2, ihracata oranı ise % 21,2'dir. Dış ticaret açığının ise % 49,72'sini kapatmaktadır (www.tursab.org.tr).

2.1. Türkiye Turizminin Güçlü Yönleri

Türkiye turizminin güçlü yönleri Onuncu Kalkınma Planında(2014: 33) şöyle ifade edilmiştir:

1. *İklim koşullarının farklı turizm türlerinin sunulmasına olanak vermesi,*
2. *Anadolu'nun zengin tarihi, kültürel mirası ve doğası ile sunulan turizm ürününün çeşitliliği,*
3. *Somut olmayan kültürel miras unsurlarının zenginliği,*
4. *Türk insanının konukseverliği,*
5. *Turizm olgusuna çabuk adapte olabilecek genç ve dinamik nüfus yapısı,*
6. *Özgün sosyo-kültürel özellikler ve Doğu ile Batının egzotik bileşimi,*

7. *Ana pazarlardaki tanınmışlık/pazar payındaki yükseklik/Türkiye hakkında uzmanlaşmış seyahat organizatörlerinin ve uçak şirketlerinin varlığı,*
8. *Uzak pazarlar için henüz keşfedilmemiş bir varış noktası olması,*
9. *İç turizmde hareketlenme yaşanması,*
10. *Turizmin çeşitlenmesine olanak veren coğrafi yapı ve ulaşım olanaklarının bulunması,*
11. *Türkiye ekonomisinin göstergelerindeki iyileşme ve yatırımcıların ilgisinin artması*
12. *Uluslararası turizmde değişen talep yapısına uyum sağlanması,*
13. *Kış turizmine uygun alanların varlığı ve kış turizmine uygun kamu yatırımlarının yaygınlaşması,*
14. *Dünyadaki turizm eğilimlerine uygun olarak sağlık, termal ve gençlik turizminin gelişmesi,*
15. *Yat turizmini geliştirmeye uygun kıyılar, kıyı yapıları ve rüzgarın varlığı.*

2.2. Türkiye Turizminin Zayıf Yönleri

Türkiye turizminin zayıf yönleri Onuncu Kalkınma Planında(2014: 34) şöyle ifade edilmiştir:

1. *Altyapı, hizmet kalitesi ve destek sektörlerin hızlı talep artışına yanıt verememesi,*
2. *Yenilenebilir enerji potansiyelinin yeterince değerlendirilememesi,*
3. *Büyük ölçekli otellerin kırsal yakın çevre ve özgün mimari ile uyumsuzluğunun bulunması,*
4. *Planlamada mevzuat kaynaklı yetki karmaşasının varlığı,*
5. *Yat turizmi için liman ve marinaların dağılımının dengeli olmaması ve belgelendirmede kurumlar arası koordinasyon eksikliği,*
6. *Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ve Belediyelerin verdiği turizm işletmeleri belgelerinin farklı standartlar içermesi ve uyumlaştırmanın sağlanamaması,*
7. *Doğal, tarihi ve somut olmayan kültürel mirasın özgün niteliklerinin yeterince korunamaması,*
8. *Tanıtma ve pazarlamaya ayrılan kaynakların kullanımında eşgüdüm yetersizliği,*
9. *Tanıtım faaliyetlerinde sosyal medyanın etkin kullanılamaması,*
10. *Mesleki niteliklerin belgelendirilmesine yönelik uygulamaların yetersizliği,*
11. *Çevre bilincinin oluşmaması ve buna bağlı olarak sürdürülebilir çevre yönetiminin yetersizliği,*
12. *Kentsel peyzaj kavramının yerleşmemiş olması,*
13. *Deniz kıyısında kentsel katı atıkların geri dönüşümünün yetersizliği,*
14. *Ulusal Turizm Konseyi'ne ve illerde Turizm Konseyleri'ne işlerlik kazandırılamamış olunması,*
15. *Kaynakların farklı karar vericilerin elinde olması nedeni ile turizmin gelişiminin bütüncül yaklaşımdan yoksun kalması,*
16. *Yerel halk ve yetkililerin, sürdürülebilir turizm kapsamında, karar mekanizmalarına yeterince katılamaması,*
17. *Sadece Kitle turizmine odaklanılması ve alternatif turizm türlerine önem verilmemesi,*

3. Dış Turizm ve İç Turizm

Turizm olayının gerçekleştiği mekânsal sınırlar dikkate alındığında, iç turizm (ülke içi seyahat) ve dış turizm (uluslararası seyahat) olmak üzere iki temel başlıkta incelenebilir. Dış turizm, farklı kültürler içinde farklı ülkelerde yetişen, yaşayan insanların, çeşitli sebepler ile kendi ülkelerinin sınırları dışındaki ülkeleri ziyaret etmeleri iken, iç turizm, bir ülkenin vatandaşlarının çeşitli amaçlarla kendi ülke sınırları içinde geçici olarak yer değiştirmelerinden doğan olaylar bütünüdür (Erdoğan, 1995: 464). Konumuz itibariyle önce kısaca Dış Turizmden bahsedeceğiz ve sonra da İç Turizmi daha detaylı olarak ele alacağız.

3.1. Dış Turizm

Uluslararası turizm olarak da adlandırılan dış turizm, bir ülke vatandaşlarının kendi ülkeleri haricinde gerçekleştirdikleri seyahatlerden kaynaklanan faaliyet (İçöz, vd., 2007:14) ve bu faaliyetlere karşılık sunulan/alınan hizmetlerin bir araya getirilmiş halidir. Dış turizm aktörleri, seyahat edilen ülke insanlarınca yabancı turist olarak adlandırılmaktadır. Dış turizm de turistik hareketlerin yöneldiği yere göre kendi arasında iki kısma ayrılır (Silahşör, 2011:7)

1. Aktif Dış Turizm: Yabancı turistlerin, ülkeye gelerek turistik faaliyetlerde bulunmalarıdır.

2. Pasif Dış Turizm: Ülke vatandaşlarının yabancı ülkeye giderek turistik faaliyetlerde bulunmalarıdır.

Dış turizmin kuşkusuz en önemli faydalarından biri, ülkeye döviz girişi sağlamasıdır. Dış ticaret dengesi açısından bakıldığında, net ihracatı arttırmanın temel olarak iki yolu vardır. Ya ihracatı arttırmak ya da ithalatı azaltmak gerekmektedir. Dış turizmin getirdiği avantajlar bu noktada ortaya çıkmaktadır. Turizm sektörü, diğer sektörlerle kıyaslandığında, ihtiyaç duyulan dövizi daha kısa sürede ve daha az kaynak ve çabayla sağlayabildiği için ülke ekonomisinde önemli bir yeri vardır (Unur, 2000). Bütün bunların yanında, yabancı sermaye girişini artırması, alt ve üstyapının gelişmesine yardımcı olması, diğer sektörleri canlandırması, gelir yaratıcı ve istihdam artırıcı yönleri nedeniyle ekonomik yönde olumlu katkıları olan bir turizm çeşididir. Dış turizmin ayrıca, ülkeler arasındaki barış ortamının oluşması, farklı kültürlerin öğrenilmesi ve ulusal kültürlerin oluşması gibi olumlu toplumsal etkileri de bulunmaktadır (Kozak, 2012:22).

3.2. İç Turizm

İç turizm; bir ülke içinde o ülke halkının, turist olarak yaptıkları seyahatlerden oluşan olay ve ilişkiler bütünüdür. İç turizm faaliyetleri, insanların öncelikle ülkelerinin potansiyellerini tanımaları, doğal kültürel değerlerini öğrenmeleri açısından önem taşımaktadır (Hussein ve Saç, 2008: 39

Turizmde gelişen ülkeler, turist getirmeye olduğu kadar kendi vatandaşlarının da tatile çıkmasına önem vermişlerdir. Turizm endüstrisinin yalnız dış turizm hareketlerine bağlı olarak gelişmesini beklemek mümkün değildir. Bir ülkede turizmin sağlıklı bir biçimde gelişiminin sağlanabilmesi için iç turizmin gelişimi önemlidir. İç turizmin gelişimi, ülkedeki turizm arzı ve hizmet kalitesinin artmasını sağlarken, ülkeye yönelik dış turizm talebine de hazır bir arz kapasitesinin oluşumunu sağlayacaktır. Ayrıca iç turizmi gelişmiş bir ülkedeki turizm endüstrisi dış talep dalgalanmalarından etkilenmeyecek ve turizmin

sağlıklı bir temele oturması sağlanacaktır. Özellikle son yıllarda dünyada yaşanan siyasi krizler, turizmin dünyadaki yönünü değiştirmiş ve iç turizm politikalarının geliştirmesi yönünde daha büyük adımlar atılmaya başlanmıştır (Yılmaz, 2012: 23)

Pasaport, vize, isim belgesi ve yabancı dil bilgisi gibi gerekliliklerin olmadığı bu turizm türü milli gelirin bölgeler arasındaki dağılımına önemli katkıda bulunur (Aktaş, 2002: 6). Ekonomik anlamda bu katkının yanı sıra, turizme katılan kişilerin kendi ülkelerinin doğal ve kültürel değerlerini öğrenmelerine ve kültürel değerlerini sevmelerine yardımcı olan, iş yaşamlarında verimliliklerini artıran, sosyal faydası yüksek olan bir turizm şeklidir. İç turizmin ayrıca turizm bilincinin gelişmesinde de olumlu katkıları vardır. Çünkü turizmin öneminin ve turist psikolojisinin anlaşılması, bizzat turizm faaliyetine katılmakla öğrenilen bir olgudur (Kozak, 2012: 20).

Cumhuriyet tarihi içerisindeki turizm hareketleri incelendiğinde, iç turizmin dış turizmden daha önce var olduğu görülmektedir. Özellikle termal turizm olarak hemen her dönemde turizm hareketlerine rastlanmaktadır. Bu alanda dikkati çeken en önemli örnek, Yalova kaplıcalarının Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda sağlık turizmi amacıyla kullanıma açılmasıdır (Kozak, 2012: 21). Daha sonraları 1960'lı yıllarda deniz kıyılarına yönelik turizmin başladığı görülmektedir. 1963 yılında yapılan ilk Kalkınma Planıyla birlikte iç turizmin geliştirilmesi yönünde çalışmalar başlanmış ancak uygulanamamıştır. Bu sebeple yeterli bir arz kapasitesi yaratılamamıştır. 1970'li yıllarda uygulanan ve Turizm Bankası tarafından finanse edilen tatil kredisi ile memur ve işçilerin tatile çıkmalarına olanak sağlanmış, daha sonra bazı aksaklıklar sebebiyle yürürlükten kaldırılmıştır. 1980'li yıllarda ekonomik alanda yapılan bazı yasal değişiklikler, ülkede turizm kavramının yerleşmesine neden olmuş, 1990'lı yıllarda iç turizme yönelik tanıtma faaliyetleri ağırlık kazanmaya başlamıştır. Sosyo-ekonomik yapının değişmesiyle tatil anlayışı da değişmiştir. 2000'li yıllarda iç piyasaya yönelik promosyonlu satışların artması, acentelerin iç turizm konusunda sürekli çalışma içinde olması ve gerekli ödeme kolaylıklarını tüketiciye sunması nedeniyle orta kesimde tatile çıkmaya başlamıştır (Yılmaz, 2012: 39).

İç turizm Türkiye'de de son yıllarda küçümsenmeyecek ölçüde gelişme kaydederek, Türk turizm sektörü içindeki yerini almaya başlamış olmasına karşın, henüz hak ettiği yeri bulamamıştır (Yılmaz, 2012: 23). Bundaki en önemli etkende dış turizm yüzünden iç turizm ihmal edilmesidir. Döviz kazandırıcı etkisi olmadığı ve geçmiş yıllarda devlet tarafından teşvik edilmediğinden dolayı Türkiye'de iç turizm fazla gelişmemişti ancak son yıllarda özellikle iç turizmi teşvik etmek amacıyla uygulanan uzun süreli bayram tatilleri ile beraber iç turizmde önemli gelişmeler olmuştur.

Şekil 2:Türkiye Yerli ve Yabancı Ziyaretçi Raporu

Yıllar	Toplam Ziyaretçi	Yabancı Ziyaretçi	Yerli Ziyaretçi	Kişi Başına Düşen Gelir (Usd)
2002	15.214.514	13.256.028	1.958.486	3.492
2006	23.148.669	19.819.833	3.328.836	7.597
2010	33.027.943	28.632.204	4.395.739	10.003
2014	41.415.070	36.837.900	4.577.170	10.395
2015	41.617.530	36.244.632	5.372.898	9.261

Kaynak: www.tuik.gov.tr, www.tursab.gov.tr sayfalarındaki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloda 2002 - 2015 yılları arasındaki belirli yıllar üzerinde toplam ziyaretçi sayısı, yabancı ziyaretçi sayısı, yerli ziyaretçi sayısı ve kişi başına düşen milli gelir gösterilmektedir. Bu verilerden yola çıkarak;

2002 yılından bu yana hem yabancı turist sayısında hem de yerli turist sayısında genel olarak artış olduğunu görmekteyiz. Yabancı turist sayısında sadece 2015 yılında 2014 yılına göre küçük bir düşüş yaşanmıştır. Yerli turist sayısı ise her geçen yıl artmaktadır. Yerli turistteki artışın en önemli nedeni ise 2002 yılında 3.492 Amerikan doları olan kişi başına milli gelirin 2014 yılına kadar sürekli artış göstermesidir. 2015 yılında kişi başına milli gelirin 2014 yılına göre düşmesine rağmen yerli turistteki artışın devam etmesinde psikolojik etkenlerin ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Ayrıca 2015 yılında Türkiye'nin en önemli yabancı turist kaynağı olan Rus turist sayısındaki düşüşün diğer alternatif yurtdışı pazarlar ile telafi edilememesinden dolayı iç turizmin önemi daha da artmıştır. Artan tanıtım ve fiyat indirimi çalışmaları sonucunda yerli turist sayısında bir önceki yıla göre önemli artış sağlanmıştır.

3.2.1. İç Turizmin Ülkeye Sağlayacağı Yararlar

Avrupa'nın birçok ülkesinde yerli turistler turizmin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmektedir. İspanya, otellerinin kapasitelerinin önemli bir bölümünü kendi vatandaşlarına ayırmaktadır. Yılda 75 milyon kişi ile dünyanın en çok ziyaretçi çeken ülkesi Fransa'da seyahat pazarının yüzde 65'i, yurtdışına en çok turist gönderen Almanya'da ise yüzde 47'si iç pazara aittir. İtalya'da ise her yıl seyahate çıkan 45-50 milyon kişinin yüzde 75'i yurtiçi seyahatleri tercih etmektedir. Toplamda turizm hareketlerinden elde edilen 58 milyar Euro'luk cironun yüzde 65'ini iç pazar oluşturmaktadır. Fransa, 2000 yılında iç turizmden yaklaşık 96 Milyar Euro geri dönüş elde etmiştir. Fransızların ise yüzde 90,6'sı tatil için kendi ülkelerini seçerken Fransa'da turizm ekonomisinin üçte ikisini iç turizm oluşturmaktadır (akt, Güzel, 2011: 130). Türkiye'de ise 2015 yılı verilerine baktığımızda iç turistin toplam turist sayısı içindeki payı yaklaşık % 13'dür(www.tursab.org.tr).

OECD tarafından yayınlanan Turizm Eğilimleri ve Politikaları Raporu'nda (Tourism Trends and Policies) toplam turizm faaliyeti içinde iç turizmin taşıdığı önem nedeni ile ülkelerin katma değer yaratmada ve istihdam sağlamada iç turizmin rolünü teşvik etmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. İç turizm tüketiminin toplam turizm ekonomisindeki payı, OECD ülkelerinde ortalama yüzde 61'dir. Ancak Almanya, İngiltere, ABD, Japonya ve Meksika gibi ülkelerde bu oran yüzde 80'e ulaşmaktadır. Devletin ekonomik faaliyetleri geliştirici ve destekleyici politikalarına en çok ihtiyaç duyulan alanların başında turizm sektörünün geldiği vurgulanmaktadır. Söz konusu destek, değişen çevre koşullarına uygun etkin bir yönetişim anlayışı ve ulusal turizm örgütlerinin yeterlilikleri ve rolleri alanında öngörülmektedir. Makro politika alanındaki gelişmeler, sektörler arasında daha yakın işbirliği kurulmasını, geliştirilecek politikaların turizm sektörünü destekler nitelikte olmasını ve karar verme süreçlerinde bölgesel/yerel örgütlere yer verilmesini zorunlu kılmaktadır (Onuncu Kalkınma Planı, 2014:5)

Turizmin ekonomik yararların yanı sıra, soysal ve kültürel etkileri de son derece önemlidir. İç turizm, turizme katılan kişilerin ülkelerinin doğal ve kültürel değerlerini öğrenmelerine yardımcı olan ve sosyal faydası yüksek olan bir turizm şeklidir (Kuşluvan, 2002: 3). Kişilerin insanca yaşamalarının en doğal hakkı olan tatil yapma olanağı, iç turizm olarak kendini gösterdiğinde, kişilerin çalışma zamanları dışındaki vakitlerini dinlenerek geçirmelerinin yanı sıra, çevrelerini ve ülkelerini daha iyi tanımaları, ulusal birlik bilincine varmaları ve ulusal dayanışmanın sağlanması açısından da oldukça faydalıdır. İç turizm ile turistler, ülke sınırları içinde farklı coğrafi bölgelerde yaşayan vatandaşların gelenek, görenek ve lehçe farkları ile tanışmakta ve zamanla farklı gruplar arasında birbirini anlama ve yakınlaşma imkânı sağlamaktadır (Özdemir, 1999: 160).

İstikrarlı bir talebe sahip olan iç turizmin bir diğer olumlu yanı da, ekonomik, politik ve çevresel faktörlerden az etkilenmesidir. Bu sayede kriz zamanlarında ayakta kalabilmektedir (Güzel, 2011: 129). Uluslararası turizm olası krizlerde, terör olaylarında, doğal afetlerde daha hassastır ve bu olaylar talebi de çok kolay etkilemektedir. İç turizm ise dış turizme göre ülke içerisinden yaşanan bu ve benzeri olaylardan daha az etkilenmektedir. Dolayısıyla iç turizm talebinin bu etkenlerden çok etkilenmemesi sektörün istikrarı açısından da önem arz etmektedir.

3.2.2. İç Turizm Hareketlerini Artırmaya Yönelik Öneriler

İç turizm hareketleri oldukça yüksek olan Avrupa ülkelerinin iç turizm hareketlerini geliştirmek için kullandığı yöntemlerden bazıları şu şekildedir; İspanya'da iç turizmi en olumlu etkileyen unsurların başında düşük fiyat politikalarını koruyan havayolu şirketleri gelmektedir. Fransa'da okul tatillerinin sene içinde farklı tarihlere bölünmesi ve ulaşım ücretlerinin azaltılması iç turizmi destekleyen unsurlardan bazılarıdır. Fransa'da gündemde olan bir diğer uygulama otellerin "yatak+kahvaltı" ücretleridir. Fiyatlar yerli turistin karşılayabileceği boyutlara çekilmiştir. Bir diğer uygulama ise yerli turistin internet üzerinden rezervasyon yapabilmesi ve seyahat programlarını oluşturmasının kolaylaşmasıdır. İtalya'da ise iç turizmin gelişmesini tetikleyen en önemli uygulamalardan biri; pazarı üniversite mezunu gençlere, ailelere, emeklilere yönelik farklı bölümlere ayırarak seyahat programları hazırlanmasıdır. Bu programlar hazırlanırken yerli turistlerin gelir düzeyleri ve tercih edebilecekleri destinasyonlar dikkate alınmaktadır (Güzel, 2011: 131).

Türkiye'de de son yıllarda yaşanan gelişmeler sonucunda yabancı turistten daha çok gelir elde edilir anlayışı yok olmaya ve bu noktada yerli turistlerin önemi artık eskisine oranla turizm işletmeleri tarafından anlaşılmaya başlanmıştır. Seyahatin alışkanlık haline getirilmesi, tatil bilincinin yerleştirilmesi ve organize turlarla seyahat imkânının yaratılması ve çoğaltılması ile iç turizm giderek büyümektedir. Ayrıca seyahat acenteleriyle yapılan organize turların sigorta ile teminat altına alınması gibi hususlar önem arz etmektedir (Güzel, 2011: 132).

Özdemir'e (1999: 166) göre, Türkiye'de bulunan turistik değerlerin yurt içinde tanıtımı yeterince yapılamamaktadır. Her yıl Türkiye'yi tanıtan çok sayıda yabancı broşürler basılmasına rağmen Türkçe basılanların sayısı çok azdır. Ülke tanıtımının yanı sıra, halkın seyahat acentelerinin yaptığı organize turlardan haberdar olmamaları da ayrı bir sorundur. Bu durumun düzeltilmesi için tarih, kültür ve doğa bilincinin geliştirilmesine yönelik özellikle eğitim-öğretim kurumlarında tanıtım programları düzenlenerek yerli vatandaşlar tatile özendirilmelidir.

Yerli turistler, yerli seyahat acentelerinin az olduğu ve sektörde söz sahibi olmadığı dönemlerde gerçekleştirdiği bireysel seyahatlerde yabancı turistlere göre daha yüksek bedeller ödemekteydi. Bu durum toplum içerisinde kendi ülkemizde daha pahalıya tatil yapıyoruz algısını oluşturdu. Ancak günümüzde yerli seyahat acentelerinin artması, artan yerli turist ile bu acentelerin daha da güçlenmesi ve yerli turistlerin tatil tercihlerini artık acenteler aracılığı ile gerçekleştirmesi bu algıyı değiştirmeye başlamıştır. Yerli turistlerin tatile genelde fiyatların en yüksek olduğu yüksek sezonda ve genellikle son dakika rezervasyonu ile gitmesinden dolayı tatil harcamaları daha da artmaktadır. Bu gibi durumların da önüne geçmek için yerli turistleri erken rezervasyonun avantajları ile ilgili bilgilendirerek tatil programlarının daha önceden planlanmasının sağlanması gerekmektedir. Düşük sezon olarak kabul edilen kış ve bahar dönemlerine de yerli turistlerin tatil yapmasına imkân sağlayacak tanıtımların ve fiyat teşviklerinin uygulanması gerekmektedir. Ayrıca yerli turistlerin yurtdışı seyahatleri yerine iç turizme yönlendirecek gerekli çalışmaların seyahat acentelerinin ve konaklama işletmelerinin yöneticileri tarafından mutlaka yapılması gerekmektedir.

Toplum içerisinde yer alan her yaş grubuna uygun ürün ve hizmet sunmak veya hedef kitleyi belirleyip onlara uygun ürün ve hizmete odaklanmak talep artışı sağlayacaktır. Örneğin çocuklu aileleri kendilerine hedef kitle olarak seçen konaklama işletmelerinin belirli yaşın altındaki çocuk ya da çocuklardan ücret almayarak çocuklu ailelerin kendilerini tercih etmesini sağlayabilir. Bazı konaklama işletmeleri ise içerisinde çocukların olmadığı bir konsepte uygun olarak sadece 18 yaş üstü kitleyi kendisine hedef kitle olarak görmektedir ve ona uygun ürün ve hizmet sunmaktadır. Yaş gruplarının seyahat hareketlerini inceleyecek olursak aşağıdaki tabloda 2015 yılında yaş gruplarına göre seyahate çıkanların sayısı, geceleme sayısı ve ortalama geceleme sayısı mevcuttur. Tablo'da ilk olarak genç nüfusun(15-24 yaş) seyahat hareketinin 65 yaş üstü hariç diğer yaş gruplarının seyahat hareketinin altında kaldığını görüyoruz. Halbuki günümüzde uluslararası turist hareketlerinin %20'sini gençlik turizmi oluşturmaktadır (UNWTO, 2008). Gençlerin turistik hareketlere katılma düzeyinin diğer yaşlardan daha yüksek olduğu yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Genç nüfus psikolojik yapıları gereği harekete, maceraya ve değişime daha açık bir kişiliğe sahiptirler. Ayrıca, gençlerin aile bağlarının, sorumluluklarının az olması ve konaklama yerlerinin seçiminde çok titiz davranmamaları da bu yaş grubundakilerin seyahat eğilimlerini artırmaktadır(Kozak, 2012: 23). Türkiye nüfusunun % 16,5'ini(TUİK, 2014) genç nüfus oluşturmaktadır. Türkiye'de de gençlere yönelik ürün ve hizmet sunan seyahat programlarının sayısının arttırılarak gençliğin ülkemizi daha iyi tanıması ve tatil alışkanlığı edinmesi sağlanılabilir. Bu sayede iç turizmin gelişmesine de katkı sağlanılacaktır.

Şekil 3: Seyahate çıkanların yaş gruplarına göre seyahat ve geceleme sayısı, 2015

Yaş Grupları	Seyahat Sayısı(Bin), 2015	Geceleme Sayısı(Bin), 2015	Ortalama Geceleme Sayısı(Bin), 2015
Toplam	71.251	588.786	8.3
0-14	14.488	122.923	8.5
15-24	8.578	70.581	8.2
25-44	26.755	16.698	6.2
45-64	16.928	157.279	9.3

65 +	4.501	71.306	15.8

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Yurt içi Turizm, 2015

İç turizmin gelişmesini sağlayacak bir diğer önemli konu da engelli turizmidir. Türkiye'de engelli insanların toplam nüfusa oranı %12 civarındadır. Bu da Türkiye'de yaklaşık 9 milyon engelli insan yaşamakta demektir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2010: 18). Engelli insanlar karşılaştıkları çeşitli sorunlar yüzünden sosyal yaşama yeterli ölçüde katılamamaktadır. Engellilerin sosyal yaşama katılımını artırmaya yönelik çalışmaların bir parçası olarak turizm alanında da düzenlemeler yapılmalıdır (Yörük, 2003: 35). Bu düzenlemelerle birlikte hem engellilerin toplumsal hayata uyum sağlamaları hem de turizm faaliyetlerine katılmaları sağlanacaktır (Çizel, Sönmez ve Akıncı, 2012: 21). Bu çalışmaları yaptığımız takdirde ekonomik beklentinin ötesinde ülke ve toplum olarak önemli bir sosyal sorumluluk görevini de yerine getirmiş olacağız.

Türkiye'de İç Turizmin Geliştirilmesi İçin Yapılması Gerekenler(Silahşör, 2011: 78)**:**

1. *İç turizm talebinin analizinin yapılması,*
2. *İç pazara yönelik tanıtıma önem verilmesi,*
3. *Kamunun, kamu bankaları yoluyla sıfır faizli tatil kredisi vermesi,*
4. *İç turizm pazarının profilini ve pazar eğilimlerini veren araştırmaların yapılması ve bu araştırmalara dayalı olarak, iç turizm pazarının ülke kalkınmasına faydalı olacak şekilde teşvik edilmesi,*
5. *İç pazar potansiyelinin özel proje ve promosyonlarla desteklenmesi,*
6. *Özel sektörün yatırım yapmayı tercih etmediği, fakat iç turizm potansiyeli olan bölgelerde, kamu turizm kapasitesi üreterek, bunun özel sektör tarafından işletilmesinin sağlanması,*
7. *Gelişmesi istenen yörelerde tatil yapan Türk vatandaşlarının, paket tur harcamalarının vergi iadesi kapsamına alınması,*
8. *Vatandaşlara tatil alışkanlığı kazandırılması,*
9. *Dış pazara gösterilen özen ve önemin iç pazara da gösterilmesi,*
10. *Kış sezonunda ucuz fiyatlı tatil kampanyasının gerçekleştirilmesi,*
11. *Tatilin yıl içine dağılmasını ve tüketicinin ucuz ve sık tatil yapmasının sağlanması,*
12. *Hızlı trenlerin devreye girmesi hususlarının Türkiye'de iç turizmin geliştirilmesi için öncelikle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.*

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Hedeflerinde İç Turizmi Geliştirmeye Yönelik Adımlar:

1. *Türkiye'deki iç turizm payının ve gelirinin artırılabilmesi için farklı turistik ürün, tesis ve program alternatiflerinin oluşturulması ve ülke turistik değerlerinin tanıtılması sağlanacaktır.*
2. *Türkiye'de iç turizm pazarından 20 milyon kişinin yararlanması sağlanacaktır.*

3. *Türkiye'de seyahat alışkanlığı olmayan vatandaşların da tercihlerine uygun turistik ürünlerin pazara sunulması ve bunların tanıtılması ile seyahat alışkanlığının yaygınlaşması sağlanacaktır.*
4. *İç turizmden başta dezavantajlı gruplar (özürlüler, düşük gelirliler, gençler, kadınlar,v.b.) ve genç nüfusun daha fazla yararlanmasına yönelik çeşitli sosyal turizm projeleri kamu ve özel sektör işbirliği ile geliştirilecektir.*
5. *İç turizmin yönetimi ve yönlendirilmesinde kamunun etkinliğinin artırılması için iç turizm pazarının araştırılması ve değerlendirilmesine yönelik Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde İç Turizm Araştırma Birimi kurulacaktır.*
6. *İç turizmin çeşitlendirilmesi ve tüm yurda yayılması ana politikası çerçevesinde kültür turizmine önem verilecek ve marka kentlerin oluşturulmasına çalışılacaktır.*

İç Turizmdeki Artışın Nedenleri:

1. Kişi başına düşen milli gelirin 2002 yılından itibaren hemen her yıl artması,
2. Kredi Kartı kullanımının artması, seyahat acenteleri ve konaklama işletmeleri tarafından kart sahiplerine sağlanan taksit ve kolay ödeme imkanları,
3. Yerli turist sayısındaki artış ile birlikte yerli seyahat acente sayısının da artması ve bu acentelerin artan turist sayısı ile birlikte daha da güçlenmesi,
4. Konaklama işletmelerinin son yıllarda kendi bünyesinde çağrı merkezi kurmaya başlamasıyla birlikte yerli turiste cep telefonu mesajı, sosyal medya ve elektronik posta ile direk ulaşabilmesi,
5. Özellikle Antalya ili ve ilçelerindeki artan yatak kapasitesinin dış pazar tarafından karşılanamamasından dolayı iç pazara daha da önem verilmesi,
6. Havalimanı sayısının, hava yolunu kullanan yolcu sayısının artması ve havayolu taşımacılığındaki rekabetten dolayı uçak biletlerinin geçmiş yıllara göre daha ucuz olması,
7. İnternet üzerinden rezervasyon sisteminin giderek hızla yayılması,
8. Sosyal Medya kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte sosyal medya üzerindeki tanıtımların ve sosyal medya kullanıcılarının tatile yönelik görsel paylaşımları ile insanların tatile teşvik edilmesi ve özendirilmesi,
9. Çalışma saatleri ve yıllık izin ile ilgili son yıllardaki yasal düzenlemeler ve çalışanların bu haklarını korumak için gerekli denetimlerin sıkılaştırılması.
10. Kentleşme ve nüfus artışı ile birlikte kentleşmenin yoğun olduğu yerlerde insanların tatil ihtiyaçlarının artması,

3.2.3. İç Turizmin Gelişmesine Engel Olan Faktörler

Türkiye'de yerli turist sayısı son yıllarda her yıl artış göstermektedir. Ancak Türk toplumunun yapısı, geliri ile bazı sektör yönetici ve çalışanlarının yerli turiste olan bakış açısından kaynaklanan faktörlerden dolayı da iç turizm istenilen kapasiteye ulaşamamaktadır. Aşağıda bu faktörleri sıralayacak olursak;

1. Toplum içerisinde tatil kültürünün henüz yeterince oluşmaması,
2. Türkiye nüfusunun % 15'inin(TÜİK, 2014) yoksulluk sınırının altında olması dolayısıyla bu kitlenin tatil için harcayacak yeterli bir gelirinin olmaması,

3. Planlı bir tatil programı yapılmadığı için erken rezervasyon dönemlerinde indirimli fiyatlardan yeterince yararlanılmaması ve genellikle son dakika rezervasyonu ile yerli turistlerin daha yüksek ücretler ödeyerek tatile gelmesi,
4. Yerli turistlerin tatillerine genellikle yüksek sezon diye tabir ettiğimiz fiyatların en yüksek olduğu dönemlerde gitmesi, fiyatların daha ucuz olduğu kış ve bahar dönemleri için tatil planı yapmaması,
5. Toplum içerisinde tatil dönemlerini aile büyükleri ve akraba ziyaretleri ile geçirmenin yaygın olması,
6. Yaş gruplarına uygun ürün ve hizmet planlaması ile seyahat programlarının yeterince yapılmaması
7. Yabancı turiste gösterilen ilginin yerli turiste yeterince gösterilmemesi,
8. Ulaşım imkânlarının yeterince gelişmemesi,

SONUÇ

İnsanların yüzyıllardır çeşitli amaçlarla yaptıkları seyahatleri konu alan turizm sektörü günümüzde içerisinde farklı turizm türlerini barındıran ve her yıl yaklaşık bir milyar turistin dinlenme, gezip görme, eğlenme vb sebeplerle yer değiştirmelerini sağlayan bir endüstri haline gelmiştir.

Her yıl milyonlarca yabancı ve yerli turistin ziyaret ettiği önemli bir turizm ülkelerinden birisi olan Türkiye, 1982 yılında Turizm Teşvik Kanunu ile başlayan ve hala günümüzde de devam eden yatırım teşvikleri sayesinde konaklama işletmelerinin sayısı ve yatak kapasitesi giderek artmıştır. Yabancı turist talebini olumsuz etkileyecek olası kriz, terör ve iç karışıklık durumlarında artan yatak sayısı sektörün krizleri daha şiddetli hissetmesine sebep olmaktadır. Türkiye turizminin 2015 ve 2016 yıllarında yaşadığı krizi buna örnek olarak gösterebiliriz. Sektörün kriz yaşadığı yıllarda ülke ekonomisine ve emek yoğun bir sektör olmasından dolayı da istihdama olumsuz etkileri olmaktadır. Ayrıca yine kriz dönemlerinde yatırımlar azalmakta ve ekonomik sorunlar yaşayan turistik işletmelerinin hizmet kalitesi düşerek sektörün gelecek yılları için de tehlike oluşturmaktadır.

Döviz girdisi sağlamasından dolayı yabancı turistin ülke ekonomisine katkısı yadsınamaz ancak yerli turistlerin kendi ülkelerinde gerçekleşen ve turizmi olumsuz etkileyen olaylar karşısında yabancı turistler kadar hassas olmaması ve daha istikrarlı bir turizm talepleri olmasından dolayı turizm sektörü için daha güvenilir bir turist kitlesi olmaktadırlar. Yerli turistlerin tatile gittiklerinde psikolojik olarak rahatlamasının ülke içerisinde toplumsal huzurun oluşmasına da olumlu etkileri vardır. Türkiye'de yerli turist sayısına baktığımızda ise her yıl artış görmemize rağmen diğer gelişmiş turizm ülkelerindeki yerli turist oranının çok gerisindedir. Talebin artmasındaki en büyük etken ise 2002-2014 yılları arasındaki kişi başına düşen milli gelirin artarak insanların tatil için harcayacak gelirlerinin olmasını sağlamıştır. Yerli seyahat acente sayısının giderek artması ve toplum içerisinde acenteler aracılığı seyahatin giderek yaygınlaşarak yerli acentelerin de sektörde söz sahibi olması da iç turizmi geliştiren etkenlerdendir. Yerli acentelerin sayısı arttıkça ve bu acenteler büyüdükçe iç turizme yönelik katalog, broşür ile televizyon, radyo ve gazete reklamlarının yanında sosyal medya aracılığı ile hedef kitlenin dikkatini çekmeye yönelik çalışmaların sayısı da giderek artmaktadır.

Türkiye'de iç turizmin yeterince gelişmemesine sebep olan birçok etken vardır. Türk insanının tatillerini genellikle memleket, aile ve akraba ziyaretleri ile geçirmesinden dolayı yerli turist kitlesinin bir kısmı turistik destinasyonlara uğramamaktadır. Tatile giden yerli turist kitlesinin önemli bir kısmının planlı bir tatil programı yapmamasından dolayı da yerli turistler erken rezervasyon döneminin avantajlarından yeterince faydalanamamakta ve fiyatların daha düşük olduğu kış ve bahar dönemlerinin yerine genellikle fiyatların en yüksek olduğu yüksek sezonda tatile gitmek istemeleri tatil harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Toplum içerisinde belirli bir kitlenin gelirlerinin ancak zorunlu tüketim harcamalarına yetecek kadar olması da yerli turist talebini olumsuz etkileyen önemli faktörlerdendir. Ayrıca Türkiye nüfusunun % 12'sini oluşturan engelliler(T.C. Sağlık Bakanlığı, 2010: 18); erişilebilir ve ulaşılabilir turistik destinasyonlar ile işletmelerin olması durumunda toplumun diğer bireyleri gibi tatil yapabileceklerdir. Böyle bir çalışma ile engellilerin tatil yapmasına olanak sağlayabildiğimiz takdirde iç turizmi geliştirmenin yanında ülke ve toplum olarak da önemli bir sosyal sorumluluk görevini yerine getirmiş olacağız.

Kaynakça

Akat, Ö. (2000). *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İsletmeciliği*. Bursa: Ekin Yayınları

Akoğlan, M ve Maviş, F.(1998*). Genel Turizm Bilgisi*. Eskişehir:.Anadolu Üniversitesi Yayınları No:938

Aktaş, A. (2002). *Turizm İşletmeciliği ve Yönetimi*. Antalya: Azim Matbaa Fatih Ofset.

Cengiz, F. (2012*). Üçüncü Yaş Turistlere Yönelik Turistik Ürün Analizi: Alanya Uygulaması*, Doktora Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çizel, B ve Sönmez, N ve Akıncı, Z (2012), *Antalya'da Engelli Turizmin Gelişmesi için Arz ve Talep Üzerine Bir Araştırma,* Ankara: Yiğitler Grup Reklam,

Demirtaş, D. (2010). *Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri*. 11. Ulusal Turizm Kongresi-Kuşadası (s. 239-250), Ankara: Detay Yayıncılık.

Doğan, H, Z. (2004). *Turizmin Sosyo-Kültürel Temelleri.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Erdoğan, H. (1995). *Ekonomik Sosyal Kültürel Çevresel Yönleriyle Uluslararası Turizm*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

Güzel, Ö.(2011). *Türkiye İç Turizm Pazarı Analizi ve Pazarı Canlandırmaya Yönelik Alternatif Turizm Olanakları*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.8. s.16

Görmüş, Ş. (2010). *Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebini Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Yöntemiyle Analiz Edilmesi*. 11. Ulusal Turizm Kongresi Kuşadası (s. 44-57). Ankara: Detay Yayıncılık.

Hussein, A. Saç, F. (2008). *Genel Turizm Gelişimi – Geleceği.* Ankara: Siyasal Yayınevi.

İçöz O. ve diğerleri. (2007). *Genel Turizm (Turizmde Temel Kavramlar ve İlkeler-1. Basım)*. Ankara: Turhan Kitabevi

İslamoğlu, A. (2010). *Turizm Pazarlaması*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Kahraman, N. Türkay, O. (2009). *Turizm ve Çevre*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Keskin, A. (2004). *Türkiye'nin Turizm Amaçlı Uluslararası Tanıtımında Halkla İlişkiler Faaliyetleri, Antalya'ya Turist Getiren A Grubu Seyahat Acenteleri Örneği*, Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kınacı, B. Pehlivan, N. Seyhan, G. (2011). *Turizm ve Çevre (Çevre Koruma)*. Ankara: Pegem Akademi

Kozak, M. Bahçe, S. (2009). *Özel İlgi Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kozak, N. (2010). *Genel Turizm Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kozak, N. (2010). *Turizm Pazarlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kozak, N. (2012). *Genel Turizm Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Kuşluvan, Z. (2002). *Türkiye'de İç Turizm Talebinin Analizi*. Journal of Tourism and Travel Resarch, 2, 1-21.

Onuncu Kalkınma Planı-Özel İhtisas Komisyon Raporu, Turizm(2014-2018), www.kalkinma.gov.tr, Erişim: 09.08.2016

Öztaş K. (2002). *Turizm Ekonomisi: Genel Turizm Bilgileri.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Öztaş, K. Karabulut, T. (2006). *Turizm Ekonomisi Genel Turizm Bilgileri.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özdemir, P. (1999). *Türkiye'de İç Turizm*. Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF Dergisi. 14/2, 159-168.

Sezgin, O. (1995). *Genel Turizm Turistik Kavramlar – Ekonomi – Pazarlama - Turizm Mevzuatı*. Ankara: Tutibay Yayınları.

Silahşör, Ö. (2011). *Türkiye'nin Tanıtımında İç Turizme Önem Verilmesi: Yurtdışı Örneklerinin Analizi.* Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü

Şimşek, A.T. (2008). *Turizm Pazarlamasında Turistik Tüketici Davranışları Açısından Tatil Satın Alma Sürecinin Özellikleri ve Alanya Üzerinde Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Toskay, T. (1989). *Turizm: Turizm Olayına Genel Yaklaşım*. İstanbul: Der Yayınları.

T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2010). *Sağlık Turizmi Birimi Medikal Turizm Araştırması.*

Türkiye Turizm Stratejisi(2007). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007, www.kuzka.org.tr, Erişim: 08.08.2016

TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması(2014). www.tuik.gov.tr, Erişim: 11.08.2016

TÜİK, Hane Halkı Yurtiçi Turizm Araştırması(2009-2016), www.tuik.gov.tr,

Erişim: 05.08.2016

TÜİK, Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla(1998-2015), www.tuik.gov.tr,

Erişim: 05.08.2016

TÜİK, Seyahate çıkanların yaş gruplarına göre seyahat ve geceleme sayısı (2015), www.tuik.gov.tr, Erişim: 01.08.2016

TÜRSAB, Gelir, Sayı ve Ortalama Harcama (2003-2015). www.tursab.org.tr, Erişim:01.08.2016

TURSAB(1963-2015). Turizm Gelirlerinin Gayrisafi Milli Hasıla İçindeki Payı ve ihracata Oranı, www.tursab.org.tr, Erişim: 01.08.2016

Uluçeçen, T. (2011). *Özel İlgi Turizmi: Kapsam Çeşitleri ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, Uzmanlık Tezi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.

Usta, Ö. (2009). *Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık

Unur, K. (2000). *Turizmin Türkiye'nin Ödemeler Dengesine Etkisinin Analizi.* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. c. 2, s. 3, 2000.

UNWTO(2014). Tourism Highlights Edition, 2014, www.unwto.org, Erişim: 11.08.2016

Yılmaz, A.(2012). *Türkiye'de İç Turizmin Canlandırılması ve Pazarlanmasına Yönelik Çalışmalar: Ankara Şehir Markası İçin Bir Model Örneği*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü.

Yıldırım, C. (2005). *Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yörük, Ü.K. (2003). *Turizm Yapılarının Tasarımında Özürlü Etmeninin İrdelenmesi*. İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi.

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: ANAMUR'DA DÜĞÜN GELENEĞİ

Okt. Gürkan TEMİZ
Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Burçin Cevdet ÇETİNSÖZ
Mersin Üniversitesi

Özet
Somut olmayan kültürel miras, insanoğlunun tarihi boyunca kuşaktan kuşağa aktararak canlı tuttuğu edebiyat, sanat, şölen, bilgi ve becerilerinden meydana gelen ortak belleğidir. Araştırmanın amacı, ülkemizde somut olmayan kültür mirasları üzerine farkındalık yaratmak ve Anamur ilçesinde sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak Anamur düğünlerinin gelecek nesillere doğru şekilde aktarılabilmesini sağlayacak teorik bir çerçeve oluşturmaktır. Araştırma sürecinde öncelikle ikincil veriler incelenerek veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden olan yapılandırılmamış yüz yüze görüşme tekniği uygulanmıştır. Araştırmanın temel sonuçlarında Anamur'da düğün yemeklerine çok önem verilmektedir. Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Anamur'da da bayrak dikme düğünün başladığının göstergesidir. Ayrıca düğünlerin temel enstrümanları davul, klarnet ve kemandır.

Anahtar Kelimeler: Somut Olmayan Kültüre Miras, Düğün Geleneği, Anamur

SUSTAINABILITY OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE: THE WEDDING TRADITION IN ANAMUR

Abstract
The Intangible Cultural Heritage is the vivid common memory of literature, art, festival, information and skills which were transmitted from generations to generations in history. The purpose of the research is to build an awareness on intangible cultural heritage of our country and to form a theoric frame which supports the Anamur wedding tradition in order to be transmitted to further generations successfully. In the research especially the secondary data was examined and the unstructured face to face interview technique was used as the data collection method. The basic results of the research show that the wedding dinner is extremely important in Anamur. As in the other Anatolian regions the flag hanging shows the wedding has begun. Furthermore, the basic musical instruments of the wedding are drum, clarinet and violin.
Keywords: Intangible Cultural Heritage, Wedding Tradition, Anamur

1.Giriş

Kısa adı UNESCO olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu, kuruluşundan beri, kültür alanında sayısız etkinlik gerçekleştirmiştir. UNESCO bu etkinliklerde bütün kültürleri insanlığın ortak mirası olarak kabul eder ve geleneksel kültürlerin gelecek kuşaklara aktarılmasının öneminin altını çizer. UNESCO sözleşme ve belgelerinin "koruma" sözcüğüne vurgu yapması bu bakımdan dikkat çekicidir. UNESCO bu belgelerde (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması ve Kültürel

İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmeleri) kentleşme, sanayileşme ve küreselleşme karşısında dünyanın somut ve somut olmayan kültürel mirasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını temel amaç olarak görmektedir (Aksungur, 2010).

İnsanın ürettiği bütün araç, gereç, yapılar ve teknolojiler somut kültüre; yine insanın ürettiği bütün anlamlı değerler, davranışlar ve kurallar ise somut olmayan kültür elemanlarına örnektir (Gülcan, 2010).

İnsanlığın milyonlarca yıldır sürekli değiştirip dönüştürerek yarattığı, yaşattığı ve aktardığı kültürel zenginlik unsurları, küreselleşmenin ortaya çıkardığı tek tipleşme karşısında zorlu bir var oluş mücadelesi vermektedir. Yerel zenginliğin ve çeşitliliğin kaybolmasını önlemek amacıyla uluslararası düzeyde yapılan çalışmalar sonucunda UNESCO, 17 Ekim 2003 tarihinde 32. Genel Konferansı'nda, *"Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"*ni kabul etmiştir (Öğüt, 2010). Türkiye'nin de 27 Mart 2006 tarihinde 45. ülke olarak resmen taraf olduğu "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"nin önemli amaçlarından biri, bu mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı ve farkındalığı artırmaktır (Kutlu, 2009). UNESCO terminolojisinde Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) olarak tanımlanan halkbilimi ürünlerinin küreselleşmenin tek biçimlileştirme tehlikesine karşı korunmasına yönelik uluslararası bir sözleşme hazırlanması süreçlerinin ilk basamaklarını oluşturmuştur (Oğuz, 2016). Sözleşme genellikle dille aktarılan, kuşaklar arasında usta çırak ilişkisi içerisinde görerek öğrenilen, atalarımızdan miras olarak devralıp yaşatılmaya çalıştığımız ama çeşitli etmenler nedeniyle koruyamadığımız "somut olmayan kültürel miras" olarak adlandırılan unsurları içermektedir (Erkal, 2010).

Küreselleşme, sadece siyasal ve ekonomik alanları değil, aynı zamanda kültürel alanı da etkileyen bir süreçtir. Dünya, siyasal ve ekonomik alanlarının yanı sıra kültürel anlam sistemleri ve simgesel biçimlerin geniş ölçekli aktarımından dolayı küresel bir bütünleşme içine girmektedir (Aksungur, 2010).

Mevcut araştırmada, ülkemizde somut olmayan kültür mirasları üzerine farkındalık yaratmak ve Anamur ilçesinde sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak Anamur düğünlerinin gelecek nesillere doğru şekilde aktarılabilmesini sağlayacak teorik bir çerçeve oluşturmak amaçlanmaktadır. Araştırmada ilk olarak somut olmayan kültürel mirasın kavramsal olarak açıklanması, amacı ve önemi belirtilmiştir. Araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden görüşme yöntemi uygulanmıştır. Araştırma sonuçları ile literatürdeki bu boşluğun doldurulması, Anadolu'da önemli bir yeri olan düğün geleneğinin sürdürülebilirliği açısından kayıt altına alınması ve gelecek kuşaklara ışık tutması sağlanacaktır.

2. İlgili Literatür

2.1.Somut Olmayan Kültürel Miras

Somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) UNESCO tarafından;, *gelenekler, dil, inanışlar, müzik, şarkılar, danslar, gösteriler, tekerlemeler, öyküler, masallar, şiirler, ritüeller, temsiller, anlatılar, bilgi ve beceriler, bunlara ilişkin her türlü araç, gereç ve kültürel mekânlar* olarak tanımlanmaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarılan somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir (HÜTKAM, 2016). Bu bağlamda somut olmayan kültürel miras kapsamında (Türker ve Çelik, 2012);

- Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.),
- Gösteri sanatları (karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),
- Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler (nişan, düğün, doğum, nevruz, vb. kutlamalar),
- Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),
- El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkari, bakırcılık, halk mimarisi) sıralanmaktadır.

McKercher (2001)'e göre ülkeler kültürel değerlerini tüm toplumun değerli bir mirası olarak görmekte ve korumaya çalışmaktadır, bu şekilde toplumda sahip olunan kültürel mirasın sürekliliğini ve insan yaşamının zenginliğini anlama, geçmişle bir bağ kurma ve bugünü anlama duygusu oluşmasına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda kültürel mirası anlamak, bugün ve gelecek nesillerin yaşamlarına temel oluşturabilmektedir (akt.Çapar ve Yenipınar, 2016).

Küreselleşme, popülerleşme, tek türleşme gibi olguların bu tür farklılıkları, özgünlükleri ortadan kaldırabileceği kaygısıyla UNESCO tarafından Somut ve Somut Olmayan Mirasın Korunması ve Geliştirilmesi ile Kültürel Anlatımların ve Sanatsal Yaratıların Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi yaklaşımları ortaya atılmış ve bu yönde sözleşmeler hazırlanmıştır. Pek çok ülke tarafından kabul edilen bu sözleşmeler, özünde kentsel, yöresel, ulusal ve dolayısıyla insanlığın kültürel belleğinin oluşturulması, korunması ve geliştirilmesine yöneliktir (Öğüt, 2010).

Sosyo-kültürel gelişim ve/ya değişim açısından özellikle kırsal alanda daha yavaş bir seyir gözlenir. Kırsal alanda, geleneklerin daha uzun bir süre varlıklarını koruyabilmiş ve koruyabilmekte olmaları, bunların sadece toplumsal bilinçaltında saklı olmalarıyla açıklanamaz. Dış etkilerden uzak olmak bu durumun temel nedenidir. Kırsal kesimi, fiziksel olarak diğer sosyal alanlardan daha elverişsiz koşullarda yaşamasına rağmen adet ve gelenekler çerçevesinde sosyal dayanışmaya daha fazla önem verdiği görülmektedir. Bu da kırsal kesimde, sosyal ve kültürel unsurların sürekliliğini sağlamaktadır (Öğüt, 2010).

Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesinin amaçları**;**

- Somut Olmayan Kültürel Mirası korumak,
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın taşıyıcısı konumundaki toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasa duyulan saygıyı yükseltmek,
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı artırmak, karşılıklı değer bilirliği sağlamak,
- "Koruma" terimi, somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma anlamına gelir. Bu kavram; kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme, eğitim yoluyla kuşaktan kuşağa aktarma gibi yöntemleri içerir.

2.2.Türkiye'de Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

Ülkemiz, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altında yürütülen çalışmalar neticesinde bugüne kadar dünya miras listesine 12 adet varlığımızın alınmasını sağlamıştır. UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi'nde 12 unsurumuz bulunmaktadır. Bunlar; meddahlık, Mevlevi sema törenleri, Meddahlık geleneği (2008), aşıklık geleneği, Karagöz, nevruz (2009), geleneksel sohbet toplantıları (Yaren, Barana, sıra geceleri vd.), Kırkpınar yağlı güreş festivali, Alevi-

Bektaşi ritüeli semah (2010), tören keşkeği geleneği (2011), mesir macunu festivali (2012), Türk kahvesi kültürü ve geleneği (2013) ve ebru: Türk kağıt süsleme sanatıdır (2014) (UNESCO, 2016). Kültürel mirasın koruma altına alınarak, bu değerlerin tanınırlığının artması sağlanmakta ve sürdürülebilirliğine katkı sunulmaktadır (Çapar ve Yenipınar, 2016).

2.3.Evlilik Düğünü Geleneği

Anadolu Türk Halkı için düğün, kuralları toplum tarafından belirlenerek kesinleştirilmiş kutsal bir törendir (Çetin, 2008). Evlenme, Türk toplumunda çok önemli bir yere sahiptir. Toplumun devamı için gençlerin anlaşıp evlenmesi, çocuk yapması ve böylelikle bir aile kurması beklenir. Gençlerin evliliklerinin ömür boyu sürmesi istenir. Ömür boyu sürecek olan bu birlikteliğin mutlu, sağlıklı ve üretken bir ilişki olması için evlilikle ilgili her türlü törene büyük önem verilmiştir (Demir ve Bakar, 2014).

2.4. Anamur İlçesi

Akdeniz bölgesinde bulunan Anamur İlçesi Doğusu Bozyazı, Batıda Antalya İline bağlı Gazipaşa, Kuzeyde Karaman İline bağlı Ermenek İlçesi, Güneyde Akdeniz ile çevrilidir. İlçe merkezi Mersin'e 230 Km., Antalya'ya 265 Km., Karaman'a 230 Km., Kıbrıs'a 40 Mil (76 Km) uzaklıkta olup, Mersin-Antalya Devlet Karayolu üzerinde kurulmuştur. Yüzölçümü 1241 $km^{2'}$dir. Orta Toros Dağlarının Akdeniz'e inen kolları ilçe topraklarının içinden geçer. Bu nedenle arazi engebeli ve dağlıktır. İlçenin iklimi karakteristik Akdeniz iklimi olup, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlıdır. Yıllık yağış toplamı 1032 m^{3}'dür.Yıllık ortalama yağışlı gün sayısı 75 gündür (Anamur Belediyesi, 2016).

Son nüfus sayımına göre Anamur'da 64.263 kişi yaşamaktadır. Anamur halkı büyük çoğunlukla Türk kökenlidir (https://nufus.mobi, 2015).

3. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde somut olmayan kültür mirasları üzerine farkındalık yaratmak ve Anamur ilçesinde sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak Anamur düğünlerinin gelecek nesillere doğru şekilde aktarılabilmesini sağlayacak teorik bir çerçeve oluşturmaktır. Anamur bulunduğu coğrafi konumundan dolayı ulaşılabilirliği oldukça zor olmasından dolayı, hem çok az göç almış hem de yerel kültürel değerlerini günümüze kadar koruyabilmişlerdir.

Çalışmanın evrenini mahalle muhtarları ve STK'lar ve yöresel kültürü iyi tanıyan ileri yaştaki halktan insanlar oluşturmaktadır. Evren ve bu noktadan hareketle örneklem belirleme aşamasında ise konunun niteliği ve önceden belirlenen kısıtlar göz önüne alınarak nitel verilerin toplanabilmesi için ve analizlerin sağlıklı gerçekleştirilebilmesi için amaçlı örnekleme yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda örneklem özelliği ve çalışmanın genel özelliği sebebiyle, yalnızca yöresel kültürü iyi tanıyan, uzun yıllar köylerde ve buralarda görev yapmış ve yöre düğünlerini deneyimleyen bu konudaki görüşlerini aktarabilen kişiler örnekleme dahil edilmiştir. Söz konusu kriterleri karşılayabilecek 11 kişiye ulaşılabilmiştir.

Araştırmada halktan 11 kişi ile yapılandırılmamış görüşme yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemde görüşme süreci genel soruların sorulması ya da temel konulara değinilmesi ile başlar. Yapılandırılmamış görüşmeler sıkı bir prosedür takip etmediği için görüşme esnek ve görüşme uygulanan kişinin kişisel ilgileri, düşünceleri ve duygularının cevaplara yansıması büyük olasılıktır. Bu yöntem daha derinlemesine bilgilerin elde edilmesinde son derece kullanışlıdır (Bilim, 2015). Veri toplama, uzun yıllar Anamur ilçesinde yaşamış ve yöresel gelenekleri iyi tanıyan kişiler ile 1 Ağustos – 15 Eylül 2016 tarihleri

arasında, Anamur ilçesinde yüz yüze görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya dahil edilen 11 kişiye *"Anamur'da düğün geleneklerini anlatır mısınız?"* sorusu sorulmuştur.

4. Araştırma Bulguları

4.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılanlardan 6'sı muhtar, 2 STK başkanı, 1'i memur, 1'i araştırmacı/gazeteci ve 1'i ilköğretim müdürüdür.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Adı Soyadı	Mesleği	Cinsiyeti	Yaş Aralığı	Medeni Dur.
Suzan Kalaycı	Turizm Derneği Başkanı	Kadın	40-49 Yaş Arası	Evli
Arzu Kılıç	Mersin Kültür ve Yardımlaşma Derneği Bşk.	Kadın	30-39 Yaş Aralığı	Evli
Mesut Gündoğdu	İlköğretim Okul Müdürü	Erkek	40-49 Yaş Aralığı	Evli
Mehmet Uysal Şahin	Ören Mah.Muhtarı	Erkek	40-49 Yaş Aralığı	Evli
Mustafa Halat	Demirören Mah. Muhtarı	Erkek	50 Yaş ve üzeri	Evli
Gaffar Şen	Bozdoğan Mah. Muhtarı	Erkek	50 Yaş ve üzeri	Evli
Gani Gölge	Memur	Erkek	50 Yaş ve üzeri	Evli
Ahmet Çağlar	Akarca Mah. Muhtarı	Erkek	40-49 Yaş Aralığı	Evli
İsmail Kerbali	Bahşiş Mah. Muhtarı	Erkek	40-49 Yaş Aralığı	Evli
Halil Kerbali	Gercebahşiş Mah. Muhtarı	Erkek	30-39 Yaş Aralığı	Evli
Tahsin Ünlü	Araştırmacı / Gazeteci	Erkek	50 Yaş ve üzeri	Evli

Kuzu (2010) Anamur folkloru üzerine yapmış olduğu çalışmasında Anamur'da düğün geleneklerini mevcut araştırmada da bazı süreçler eklenerek, 1.Kız isteme, 2. Söz kesme/ nişan, 3.Davet/Okundu, 4. Odun elemek, 5. Bayrak dikme, 6. Tohum Gavıdı, 7. Kesene/Sandık, 8. Kına, 9.Düğün Yemeği, 10. Düğün müzikleri, 11. Gelin Alma ve Gelin indirme, 12. Gerdek süreçleri şeklinde incelenmiştir. Mevcut araştırma bulgularını da katılımcılarla yapılan görüşmelerden alınan diyalogların sonuçlarını bu süreçler izlenerek irdelenmiştir.

1. Kız İsteme

Kız isteme, oğlanın askerden gelmesiyle yerine getirilmesi gereken bir borç olarak nitelenir (Demir ve Bakar, 2014). Gaffar Şen (56)"*Anamur'da kız ve erkek anlaşarak ve görücü usulü olmak üzere iki şekilde evlenme şekli görülmektedir. 1. Şekil ailelere durumlar anlatılır, iki aile gençlerin sevdalarını anlayarak diyalog kurarlar. 2. Şekil görücü usulü ile aileler aracı vasıtası ile kendi aralarında tanışıp olumlu karar verilirse kız istenir. Bazen kız ve oğlanın tanışmasına bile gerek duyulmaz.*" Mehmet Uysal Şahin "*Şimdi bizim Anamur yöresinin düğünleri çoğu görücü usulü anlaşmalı yapılır. Kız istenir, hısım olmaya geldik derler. Kız tarafı süre ister düşünelim derler. Aile düşünür*

sonra gelin derler kabul ederler. İş olumluysa bile kız evi naz yapar 4-5 kez bugün gidin yarın gelin şeklinde uğraştırırlar." Gani Gölge (56) "*Anamur'da düğün gelenekleri Orta Asya'dan bu yana gelen bir yörük kültürüne dayalı Toroslarda hemen hemen birbirinin aynısıdır. İlk kız isteme ile başlanır çoğunluğu görücü usulü evlilikler yapılırdı. Son yıllarda kız isteme genellikle hatırı sayılır kişiler tarafından kız önceden belirlenir aileler tarafından gençlerin görüşü doğrultusunda isteme noktasına geldiği zaman, hatırı sayılan veya kırılamayacak kişiler* ***"isteyici"*** *gönderilir. Bu halk arasında kız isteyici olarak bilinir.*" Mesut Gündoğdu (48) *"İlkinde kesinlikle evet denilmez. Düşünelim biz size bildirelim denir. 2.ve 3. gidişte sonuç olumsuzsa kusura bakmayın eksiğinizi başka yerde arayın diye kibarca ret yanıtı verilirdi. Eğer yanıt olumlu ise iki ailenin büyükleri biraraya gelerek düğün tarihi konusunda uzlaşırlardı."* Ayrıca Gani Gölge (56) *"Yörüklerde ve Anamur'da kız kaçırma olayları vardır. Aileler onaylamadığı süreci sonrasında kız ve oğlan anlaşmışsa mutlaka kaçma ile sonuçlanır."* Tahsin Ünlü (55) *"Anamur'da görücü usulü kız isteme anlayışında bir kavram kargaşası yaşanıldığını düşünüyorum. Halbuki görücü usulü kız istemede oğlan ve kızın kendi iradeleri dışında tamamen ailelerin rızası ile olan bir evlilik türü olduğunu düşünüyorum. Oysa Anamur'da evlilik öncesinde oğlan veya kızın rızası olmadan bu iş kesinlikle olmaz. Kız istemeye ya kendi aile büyüğü ya da kız tarafının da tanıdığı hatırlı biri ile gidiliyor. Kahveler içildikten sonra konu açılır. Kız ailesine düşünme süresi bırakılıyor sonra tekrar gidiliyor. O zaman kız evi görüşünü belirtiyor. Kızın verileceği anlaşılıyorsa aracılardan duyulduysa tatlı ile gidiliyor. Bu arada kız damada tuzlu kahve yapar. Ancak bu istemiyorum anlamına gelmez. Seni hatırına çiğ tavuk bile yerim mecazi anlamına benzemektedir. Söz kesilme ve tatlı birlikte olur. Tatlı yenilirken aileler nişan ve düğün günlerini konuşurlar."*

2. Söz Kesme/Nişan

Söz kesme, kız istendikten sonra eğer dünürcüler anlaşmışsa, kızla oğlan birbirlerini beğenmişse olayın iyice netleşip evliliğin olması için yapılan bir ilk törendir. Söz kesiminden sonra gelen aşama *nişan*dır. Nişan töreni genellikle kız evi tarafından düzenlenir (Demir ve Bakar, 2014) . Mehmet Uysal Şahin (44) "*Aileler anlaştıktan sonra tatlı veya çikolata bozulur ve hayırlı olsun denir. Sonra tatlı günü verilir ve tatlı bozulur.* ***"Ağız tatlılığı"*** *deriz ona, söz yüzüğü takarlar."* Suzan Kalaycı (44) *"İsteme olayı bittikten sonra sonuç olumlu ise söz ve nişan tarihleri belirlenir. Nişan süreci kız ve oğlanın birbirini tanıma sürecidir. Fakat fazla uzun tutulmaz."* Tahsin Ünlü (55) *"Nişan kız evinde olur iki ailenin en yakınları davet edilir. Küçük bir eğlence ile birlikte yüzükler takılır. Nişan şerefine oğlan tarafı takı takabilir."*

3. Davet/Okundu

Okumak fiilinden türetilen "**okundu**" kelimesi, ilk yazılı eserlerimizden olan Orhun Abideleri'nde, Divanü Lûgat-it Türk'te ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde, "çağırmak, davet etmek" anlamlarında kullanılmaktadır (Kuzu, 2010). Gani Gölge (56) *"Düğün tarihi belirlendiği zaman okundu, okumaktan geliyor her halde şimdi davetiyeye dönüştürülmüş. Okundu davetlinin ağırlığına göre seçilir. Kimisine bir kibrit kutusu bir bardak, kimisine de gömlekten tutunda kıyafetine kadar ağırlığına göre okundular gönderilirdi. Bu eşyayı vermek veya sözlü olarak davet etmek için "***okunducu***" dediğimiz kişiler gönderilirdi."* Mesut Gündoğdu (48) "*Günümüz düğünlerinde davet şekli bile artık değişti. Eskiden okundu denen herkese bir kibrit veya mendil verilirdi. Okumaktan geldiğini düşünüyorum. Okundu şimdiki modern davetiyenin yerine geçen bir düğün hediyesidir.*" Tahsin Ünlü (55) *"Okundu da eskiden şu kişi okundu mu veya bu kişi okundu mu diye davet ederlerdi? Kibrit kutusu gibi küçük hediyeler gönderilirdi?*

Örneğin kibritin anlamı da ateş yakarken hatırlasın diye vs. Ünlü bir Anamur'lu şairimiz A.Kadir Bulut da mısralarında "okunduna karşılık olsun, gönderdiğim gül kurusu" diye şiirlerinde de belirtmiştir."

4. Odun Elemek

Odun elemek; köyün gençlerinin, hem kız hem de oğlan evinin düğün boyunca gerekli olacak olan yakacak odun ihtiyacını karşılamak için dağa odun almaya gitmesidir (Kuzu, 2010). İsmail Kerbali (45) *"Damadın yakın arkadaşları düğün öncesi toplanıyor eşeklerle ormana gidiliyordu, o zamanlar orman serbestti, zamanında gidiliyordu odunu getiriyorlardı hazırlanıyordu."* Gaffar Şen (56) *"Eski tarihlerde düğünden önce köyün develeri, atları ve eşekleri toplanıp boyunlarına çanlar takılırdı, köydeki gidebilecek kişiler düğün odununa giderlerdi ve giden kişilere havlu dağıtırlardı."* Mustafa Halat (51) *"Gelin evine odunluğa gidilirdi. Oğlan evinin eş dost ve akrabaları odun toplar ve gelin evine götürülürdü."* Mehmet Uysal Şahin (44) *"Düğün için eskiden merkekleri toplarlarmış falancasının oduncusuna gideceğiz derlerdi. Kazana atılacak yemekler için odunlar toplanırdı, imece usulü şeklinde. 10-15 eşekle 15-20 kişi dağa giderlerdi. Eşeklere odunu eylerler yüklerler, oduncusu geldikten sonra düğün faaliyetleri başlardı."*

5. Bayrak Dikme

Bayrak, milletler için bir egemenlik sembolüdür. Düğünlerde ise, düğünün başladığının işaretidir. Bu törenler sırasında kullanılan bayrak "düğün bayrağı" adını alır (Kuzu, 2010). Mustafa Halat (51) *" Düğün süresi boyunca Türk bayrağımız düğün evine asılırdı. Perşembe günü bayrak dikilir, düğün bitene kadar. Biz de bayrak kaçırma olur. Kız evine gelin almaya gittiğiniz zaman, orada sen lafa dalıp da oğlan evinden birine bayrağı kaptırdı mı hiç şansın yok. Bayrağı kapana bahşiş verilmek zorundadır."* İsmail Kerbali (45) *"Düğün başladığında her iki eve perşembe gününden bayrak asılıyor, düğün bitene kadar bayrak asılır, bayrak bizim her şeyimizdir. O bayrak her zaman asılır inşallah."*

6. Tohum Gavıdı

Tohum gavıdı, oğlan evinin kız evine davar, yağ, soğan, dövülmüş darı, un, tuz vb. düğün için gerekli olan, yemeklik malzemeleri götürmesidir (Kuzu, 2010). Mustafa Halat (51) *"Oğlan evi hem kendi hem de kız evine tüm düğün yiyeceklerini alır. Ayrıca kız evi eşyalarının tümünü yüklenir erkek tarafı ise düğünün tüm masraflarını karşılardı."* Gani Gölge (56) *"Kız evine giden oğlan evinden oraya yemeklik malzemeleri götürür. Örneğin yiyecek ve içeceklerin tamamını oğlan karşılar. Koç adettendir ve süslenir gönderilir. Kız evi de misafirlere ikram eder ve iki tarafta da ayrı ayrı yemekler dağıtılır."* Ahmet Çağlar (38) *"Damadın akrabaları bir bayrak eşliğinde gelinin evinin iki gün boyunca ikram edecekleri hayvanları, yemekte pişirecekleri darısını, buğdayını, pirincini, kuru fasulyesini, salçasına, tuzuna ve ekmeğine varana kadar götürür ve tüm bunları erkek tarafı karşılar. Bu gelenek biz yörük olduğumuz için 500-600 yıldır devam etmektedir."*

7. Kesene/Sandık

Perşembe günü önemlidir çünkü yöre ağzında **"kesene"** diye adlandırılan gelinin çeyizi bu gün alınarak damat evine götürülür. Bu törene de **"kesene kesmek"** denilmektedir (Nas, 2015). Mesut Gündoğdu (48) *"İki ailenin anlaşmasına gör davul ve zurnalarla kız evinden eşyalar yüklenip, oturulacak eve gidilir. Orada biraz eğlenildikten sonra eşyalar bayanlar tarafından tek tek seriliyor ve ev hazır hale getiriliyor. Buna kesene götürmek deniyor. Bu kelimenin kökü kesmekten gelir. Düğün hazırlıkları konuşulurken şu alınacak bu alınacak denilerek söz kesmekten geldiğini düşünmekteyim. Yani kesene –kesilmiş, söz verilmiş şu yapılacak bu yapılacak sürecinden gelmektedir."* Mustafa Halat (51) *"Düğünlerimizde kesene geleneği perşembe gününden başlardı. Erkek evi kız evinde toplantı düzenler, sohbetler ve eğlence eşliğinde kız evi eşyaları oğlan evine develerle*

taşınırdı. Yollarda müzik ve oyunlar oynanır güreşler tutulurdu." Mehmet Uysal Şahin (44) *"Kesene geleneği düğünlerde perşembe günü başlar. Kesene işinde kızın ve oğlanın sandıkları olur ve bu sandıkları birbirlerine hediye olarak götürürler. Sandıklar gider ama açmazlar. Akşam kınasında açarlar. Kayınpeder ve kaynanalar karşılıklı hediyeler yapılır. Yani kesene de karşılıklı 1.derece yakınlara hediyeler verilirdi."* Tahsin Ünlü (55) *"Kesene günü Perşembe günü yapılırdı. Orada kız evindeki hanımlarla oğlan evi tarafı kontrol eder ve teslim alır. Götürülen basmalardan birinin kenarı kesilip alınıyor. Kesene adı buradan gelmektedir. Sandık açmada ise sandıktan çıkanlar tanıtılıyor. Her iki tarafında 1.derece yakınlarına giysi ağırlıklı hediyeler alınıyor."*

8. Kına

Anadolu'da gelinin gözyaşlarının bereketi artıracağı düşüncesi vardır. Gelinin gözyaşlarının bereket getireceği düşünülür, bu nedenle de kına gecesinde gelinin ağlaması için büyük çaba harcanır (Çetin, 2008). Gaffar Şen (56) *"Eskiden kınalar gündüz yapılırdı. Kız evine erkek tarafından gidilirdi. Kına kız evinde yapılırdı.* ***Kına honcası*** *yapılır ve dağıtılırdı. İçinde üzüm, yer fıstığı, nohutlu şeker bulunurdu. Kıza kına yakılır, kız yüzünü göstermez naz yapar ve kız elini açmazdı. Yüz görümlüğü kaynana ve kayınpeder tarafından takılırdı. Takılar kına günü takılır ve geçici olarak çıkarılır düğün gününe saklanırdı. Kınalarda müzikli eğlence olurdu."* Gani Gölge (56) *"Kız evinde kına önce yakılır kız evinde yakıldıktan sonra da oğlan evinde oğlan kınası yakılır. Çoğunluğu bayanlar tarafından genç kızlar kına türküleri vs. söylerler ve köyün veya oranın sevilen yaşlı bir kadınının organize ettiği bir töredir. Düğün başladıktan sonra sanırım Cuma günleri yapılırdı. Eski düğünlerde, tam gününü hatırlamıyorum ama orada bir büyük leğenin büyük davul gibi çalındığını, manilerin okunduğunu yakınlarına kınalar yakıldığını hatırlarız."* Tahsin Ünlü (55) *"Kınalarda kına honçası dağıtılır. Kına honçası içerisinde fıstık, mısır, kuru üzüm, nohut şeker bulunur. Heybeye yüklenir ve kınaya katılanlara dağıtılır."*

9. Düğün Yemeği

Anadolu Türk düğünlerinde, Antik Yunan'da olduğu gibi, bereketi temsil eden ya da en azından bereketle ilişkili maddelerle yapılan yemeklerin yenmesi gelin ve damadın evliliklerini bereketlendirmek, onların sahip oldukları bereketi davetli olan halka dağıtmak yaymak amacını taşır (Çetin, 2008). Gaffar Şen (56) *"Kesene ve düğünden bir hafta öncesinde imece usulü toplanılarak geleneksel yemeğimiz olan mısır ve buğday dövmesi köy meydanında, dibek dediğimiz taştan oyulmuş ve solku dediğimiz ağaçtan yapılmış aletlerle dövülerek hazırlanıp kurutulup ve düğün zamanı hazır edilirdi"*. Arzu Kılıç (38) *"Anamur yöresinde köy yemeklerimiz genellikle çorba ile başlar, yoğurtlu ve yahnili keşkek, etli pilav, kuru fasulye ile devam ederdi. Son olarak ev baklavası veya helva ikram edilirdi. Özellikle düğün yemeklerimiz odun ateşi ve kazanlarda pişirilir, ayrı bir lezzeti bulunurdu. Şimdi bu tarz düğünleri kırsalda çok az yaşayabilmekteyiz."* Gani Gölge (56) *"Anamur'da düğün yemeklerinin olmazsa olmazı keşkektir. Hem yoğurtlusu hem de yahnilisi yapılır. Sadece buğday bazen de mısırdan yapılır. İkisi de bazı zaman birlikte olur, ailenin ekonomik gücüne bağlıdır. Mısırdan olan yoğurtlu ve yahnili etli olarak yapılır. Buğdaydan yapılan genellikle tereyağı ile yapılır. Misafirlerin isteğine göre üzerine et konulabilir. Ama özü buğday keşkeğinin tereyağı konmasıdır."* Gaffar Şen (56) *"Düğün yemekleri bir gün öncesinden çorba için tavuklar kesilir. Keşkeğin yahnisi ve etli pilav için genelde keçiler kesilirdi. Akşama kadar hazırlanıp aşçı tutulup gece üç sıralarında düğün yemekleri hazırlığına başlanırdı. Düğün yemekleri çeşitleri değişmemek kaydıyla tavuk çorbası, kuru fasulye, etli pilav, yahnili darı, tatlı olarak da*

elde yapma baklava komşular tarafından getirilip yemek üzerine dağıtılırdı. Tatlı olmazsa Ermenek helvası dağıtılırdı."

10. Düğün Müzikleri

Suzan Kalaycı (44) "*Anamur'da düğünlerde çalınan temel müzik enstrümanları davul klarnet ve kemandır. Bunun yanında yöresel müziklerden ise en çok Anamur yolları, Silifke'nin yoğurdu, ham çökelek, danışmanın düzü vs. çalınmaktadır."* Ahmet Çağlar (38) "*Bizim burada yöresel abdal diye tabir ettiğimiz kişiler davul, klarnet ve keman çalarlar. Genellikle gündüz çalarlar, akşam gelen misafirlere çalarlar ve en son gelin indirirken çalarlar. Düğün müziği gelin almaya giderken gelin geldi kınası diye mahalli sanatçılarımız tarafında çalınıp söylenir, mesela Anamur yolları ve gelin almaya giderken düzlüklerde durularak hem oynanır hem de silahlar atılırdı. Özellikle ham çökelek, irfani ve Silifke'nin yoğurdu en çok çalınan yöresel müziklerimizdir."* Halil Kerbali (34) " *Düğün müzikleri Anamur yolları vardı, Karaoğlan, çek deveci develerini, böyle yerel havalar çalınırdı. Yine düğünlerde yakıştırdığı kişilerle eline aldıkları çalpara yani kaşıkla karşılıklı oynarlardı. Etrafları çevrilir öyle oynarlardı. Silifke'nin yoğurdu, Anamur yolları, danışmanın yeri, ham çökelek geçmişte ve günümüzde hala devam eden yerel düğün müziklerimizdir."*

11. Gelin Alma ve Gelin İndirme

Geleneksel kültürde kına gecesinin ertesi günü gelin alma günüdür. Gelin alma günü, düğün başladıktan sonra geçen üçüncü veya dördüncü güne rastlar. Bu gün genellikle pazar günüdür. Pazar sabahı erkenden kız evinde gelin çıkarma, oğlan evinde gelin alma hazırlıklarına başlanır. Kız evi, kızını yeni yuvasına uğurlayacağı için hüzünlü, oğlan evi ise, aileye katılacak yeni birey için heyecanlı ve mutludur (Kuzu, 2010). Tahsin Ünlü (55) *"Anamur'da eskiden kız almaya mühür dediğimiz çift hörgüçlü erkek deve ile gidilirdi. Gelin almaya genellikle düğün günü öğleden sonra gidilirdi. Gelin almaya giderken silahlar sıkılır ve hatta dinamit dahi patlatılırdı. Gelin alındıktan sonra mezarlığın etrafında dolandırıldı. Ancak bunun nedenini bilmiyorum ve araştırıyorum. Kadınlar gelin almaya gidildiğinde kadınlar gelin evine girerler ve gelini oynatıp eğlendirirler. Gelin gitmeden kuşak bağlanır, iki kez bağlanıp çözülür ve üçüncüde kuşak tam bağlanırdı. Gelin evden dışarı çıkarken ayakkabısının içene uğur getirsin diye arılık konulurmuş. Babası orada,* ***yolun açık olsun, dumanın doğru tütsün****, diye dileklerde bulunurdu. Gelini ata veya arabaya babası veya amcası bindirirdi. Gelin evden dışarı çıktığında dua edilir.*"

Tahsin Ünlü (55) "*Gelin indirmede ise, oğlan evine varıldığında gelin attan inmez ve* ***indirmelik*** *ister. Kaynana ve kayınpeder ya da damadın yakınları vaatlerde bulunurlar. Tarla, büyükbaş veya küçükbaş hayvanlar gibi belirli sayılarda vaatlerde bulunurlar. Ondan sonra gelin ikna olduğu takdirde iner. Gelin oğlan evine geldiğinde ayrıca kucağına çocuk verilirdi. Erkek isterse erkek, kız isterse kız çocuk verilirdi. Çocuk sesi duysun istenirdi. Çocuğa gelin arılık (bahşiş) verirdi. Gelin evin kapısından içeri girerken kapıda bakır bir helke bulundurulur. Gelin bu bakır helkeye tekme atarak gücünü gösterir. Ayrıca kapıya bağlı bir ip bulunur. Gelin vücudu ile ipi koparark içeri girer. Kapının kenarına yağ ve bal sürülürdü. Bu da bir elin yağda bir elin balda olsun diye, zenginlik, bolluk ve bereket anlamına gelmektedir. Bir de gelin kapıdan içeri girerken başından aşağı* ***sazak dökülür****. Sazak dökmede tepsi içinde murt (mersin) yaprakları, bozuk para ve nohut şeker bulunur."* Gaffar Şen (56) *"Düğün günü öğlene kadar yemekler yenir düğün yeri yakınsa önde bayraklı bir kişi davul zurna eşliğinde gelin alıcılar yola çıkardı. Gelin almaya gidenlere "****gelin alıcı****" denilirdi. Kıza evine vardıktan sonra 1-2 saat eğlenilirdi. Daha sonra gelin evinden müsaade istenir ve gelin*

ata bindirilirdi. Köyün sayılır ailelerinden biri atı çeker yollarda konvoy halinde eğlenilerek yürünürdü. Damat evine varılır ama gelin attan inmez. Kaynana ve kayınpederden ***indirmelik*** *ister. Erkek tarafı da size tosun verdik daha ne istersiniz diye espri yapardı. Vatandaşta o tosun zaten gelinin diye espriye karşılık verirdi. Fakat genelde indirmelik olarak günün şartlarına göre buzalı bir inek, veya küçükbaş hayvancılıkla uğraşanlardan 10 tane keçi/koyun istenir, son yıllarda bunların yerine altın takılır oldu. Gelin eve geldiğinde bir eleğin içine murt yaprağı, şeker, bozuk para ve buğday gelinle damadın üzerine serperler. Bakır helkeye su konup gelinin kapıda tekmelemesini isterler. Gelinin gireceği kapıya ip gerilir. Gelinin parmağına tereyağı ve bal sürülür kapının girişinin altına ve üstüne sürülür. Ayrıca kapıda kurban kesilir gelinin alnına sürülür."*

12. Gerdek

Düğünden sonra kız ve erkeğin bir araya gelmelerine "gerdek" denir. Gerdek medeni ya da dini nikâhtan sonra gerçekleşir. Böylece, gelin ve güveyin evliliği yasa, din ve toplum üyelerinin onayı ile geçerli sayılmış olur (Kuzu, 2010). Tahsin Ünlü (55) *"Gelin oğlan evinin içine girer oturur ve asla hareket etmez. Damadı bekler. Gelin yüzünü açtırmaz. Damat* ***yüz görümlüğü*** *verir ve yüzünü açar. Ondan sonra gelin evin içinde hareket etmeye başlar. Aksi durumda damat yüz görümlüğü getirene kadar oturur bekler. Bir gün sonra sabah komşular çağrılır ve gelin oynatılır."* Gaffar Şen (56) *"Damat yumruklanarak evden içeri sokulur. Kaynana şerbet yaparak gelin ve damada içirir."* İsmail Kerbali (45) "*Damat gerdek gecesi balkondan silah sıkar, sabah olunca annenin babanın ellerini tekrar öperler ve yakın komşuları öğlen yemeğine davet ederler. Hem yemek yenir hem de gelin marifetini ispatlar."*

5.Sonuç ve Öneriler

Mersin'in Anamur ilçesi ilin en batısında bulunan kuzeyinde Toros dağlarının bulunduğu güneyinde Akdeniz'in bulunduğu, ulaşımının doğu ve batıdan D-400 karayolundan sağlandığı zor coğrafi koşullara sahip bir ilçedir. Ancak bu zor coğrafyanın en önemli avantajı çok az sayıda göç alması ve sahip olduğu yörük kültürünü günümüze kadar en güzel şekilde koruyup ve hala dağ köylerinde bu örf ve adetlerini bir çoğunu yaşanmasıdır.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerin evlilik düğünü gelenekleri birçok özelliği birbirine benzemektedir. Dünya üzerinde tek düze homojen bir yapının oluşturulması malesef salon düğünleri ile bu geleneklerimizi de yok olma riski ile karşı karşıya getirmiştir. Mevcut çalışmada Toroslarda yaşanılan Anamur nüfusunun çoğunluğunu oluşturan yörük kültürü de günümüze kadar çok fazla bozulmadan gelebilmiştir. Anadolu'da düğün geçmiş geleneklerinin korunması, yaşatılması ve sürdürülebilirliği, küreselleşmenin tek biçimlileştirme tehlikesine karşı korunmasına yönelik önemli bir önlemdir. Anamur yöresi yörük düğünleri Anadolu'da ki düğünlerin sadece bir bölümünü oluşturmaktadır. Amaç farkındalık yaratmak ve Anadolu'da her coğrafi bölgenin kendi somut olmayan kültürel mirasını ortaya çıkartılarak sürdürülebilirlik açısından hem kayıt altına alınmasının sağlanması hem de UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası listesine Anadolu düğünlerinin de eklenmesini sağlayabilmektir.

Anamur'da düğün geleneği geçmişten günümüze geleneklerin büyük bir bölümü korunarak sürdürülebilmektedir. Araştırmanın bölümlerini 1.Kız isteme, 2. Söz kesme/ nişan, 3.Davet/Okundu, 4. Odun elemek, 5. Bayrak dikme, 6. Tohum Gavıdı, 7. Kesene/Sandık, 8. Kına, 9.Düğün Yemeği, 10. Düğün müzikleri, 11. Gelin Alma ve Gelin

indirme, 12. Gerdek süreçleri oluşturmaktadır. Kız isteme sürecinde görücü usulü devam etse bile bu konuda artık bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. Çünkü görücü usulünde kız ve oğlanın rızası olmadan aileler tarafından onaylanarak evlendirilirken günümüzde mutlaka kız ve oğlanın rızası alınmaktadır. Anamur'un dağ köylerinde görücü usulü nadiren yaşanmaktadır. Ayrıca ilçede anlaşarak veya ailelerin rızası olmadığı takdirde kız kaçırma olayları oldukça sık görülmektedir. Kız tarafının isteme sonucu olumlu görüş belirttiği takdirde tatlı bozulur, söz kesilir ve nişan ve düğün tarihleri belirlenir. Eski geleneklerde "okundu" denilen düğün davetiyesi yerine geçen kibrit, bardak gibi küçük bir hediye gönderilirmiş. Günümüzde artık bu gelenek fazla uygulanmamaktadır. Düğün yemeğinin pişirilmesi için damadın eş, dost ve akrabaları ile birlikte odun toplanmaya gidilirdi. Odun toplama faaliyeti imece usulü köylüden yardım alınırdı. Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Anamur'da da düğün süresi boyunca kız ve oğlan evinde Türk bayrağı asılı durmaktadır. Düğünde kız tarafının kullanacağı tüm malzeme ve erzaklar oğlan evi tarafından karşılanmaktadır. Anamur'da düğünler Perşembe günü başlamaktadır. Perşembe ve Cuma günü kesene ve sandık açılmaktadır. Kesene damat ve gelinin birbirlerinin 1. derece akrabalarına aldıkları hediyeler götürülür ve herkesin önünde açılarak verilmektedir. Kınalarda ise gelin ağlatılarak kına yakılır, daha sonra eğlenilir ve kına honçası dağıtılır. Kına honçasının içerisinde fıstık, mısır, kuru üzüm, nohut şeker bulunmaktadır. Anamur'da düğün yemeklerinin değişmezi keşkektir. Yahnili ve yoğurtlu keşkek olmak üzere ikisi de yapılmaktadır. Diğer düğün yemekleri ise tavuk çorbası, kuru fasulye, etli pilav ve ev baklavası, baklava olmazsa Ermenek helvası dağıtılmaktadır. Anamur'da düğünlerde çalınan temel müzik enstrümanları davul klarnet ve kemandır. Düğünlerde ise genellikle Anamur yolları, Silifke'nin yoğurdu, danışmanın yeri, ham çökelek gibi yerel müzikler çalınmaktadır. Kız alma ve indirmede ise gelin pazar günü ikindi vakti alınmaya gidilir ve en önde Türk bayrağı taşınılarak, yollarda eğlenceler ve oyunlar oynanarak, dağlık köylerde silah atma nadir de olsa devam ederek gelin alınmaktadır. Gelin oğlan evine geldiğinde indirmelik isteme geleneği hala devam etmektedir. Ayrıca gelin evine girerken damat ve gelinin üzerine sazak dökme, kapıdaki bakır helkeyi tekmeleme, kapıdaki ipi koparma ve parmağı ile yağ ve bal sürme gelenekleri hala yörede devam etmektedir. Ayrıca gerdekte yüz görümlüğü geleneği de günümüzde de hala devam etmektedir.

Anamur'da düğün geleneği somut olmayan kültür mirasının sadece bir bölümüdür. Anamur ve çevresinde somut olmayan kültür miraslarından hala cenazeler, şiirler, yemekler, hikayeler, müzikler, kıyafetler gibi birçok yerel kültür korunmuş ve yaşatılmaktadır. Bundan sonraki araştırmalara bu yerel değerleri araştırarak kayıt altına alınmasını gerekmektedir.

Kaynakça

Aksungur, U. (2010). Kent Kültürünün Oluşmasında ve Canlandırılmasında Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurları: Edirne Örneği, (*Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.

Anamur Belediyesi, (2016). İklim ve Coğrafya, Erişim Adresi: http://www.anamur.bel.tr/icerik/22/13/iklim-ve-cografya.aspx

Bilim, Y. (2015). Görüşme Tekniği, (Editörler:A.Yüksel, A.Yanık, R.A. Ayazlar), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (ss.235-246). Ankara: Seçkin Yayıncılık

Çapar, G., Yenipınar, U. (2016). Somut Olmayan Kültürel Miras Kaynağı Olarak Yöresel Yiyeceklerin Turizm Endüstrisinde Kullanılması, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4 (1), 100-115.*

Çetin, C. (2008). Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüelleri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 48 (2), 111-126.

Demir, Ö., Bakar, N. (2014). Silifke Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, 111-134.

Erkal, H. (2010). UNESCO Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Sistemlerinin Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasındaki Etkileri Üzerine Ulusal Sistemler Analizi, (*Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.

Gülcan, B. (2010). Türkiye'de Kültür Turizminin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 99-120.

HÜTKAM (2016). Somut Olmayan Kültürel Miras, Erişim Adresi: http://www.hutkam.hacettepe.edu.tr/hutkam_amac.pdf

Kutlu, M. M. (2009). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında Eğitime Yönelik İlk Adım: Halk Kültürü Dersi, *Milli Folklor*, 21 (82), 13-18.

Kuzu, F.P. (2010). Anamur Folkloru, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nas, G.E. (2015). Yörük Kültüründe Düğün-Ölüm Adetleri ve Adlandırmaları (Anamur Örneği), *Journal of Turkish Language and Literature*, 1 (2), 25-32.

Nüfus.Mobi (2015). Anamur Nüfusu 2015 – Mersin, Erişim Adresi: http://nufus.mobi/anamur-nufusu-mersin/

Oğuz, M.Ö. (2016). Halkbilimi Çalışmalarının Yeni Dönemi: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, Erişim Adresi: http://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/tham/ file/sozlme.pdf, 2016

Öğüt, E. (2010). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Aktarımına Bir Bakış: Geleneksel Çocuk Oyunlarının Yaşatılması İçin Öneriler, (*Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.

Türker, A., Çelik, İ. (2012). Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler, *Yeni Fikir*, 9 (2), 86-98.

UNESCO. (2016). Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Türkiye, http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/SOKM_TR.pdf, adresinden erişilmiştir.

EĞİTİMDE YENİ BİR YÖNTEM: YALIN

Doç. Dr. Filiz Yalçın TILFARLIOĞLU

**Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü**

Vasıf KARAGÜCÜK

**Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
İngiliz Dili Eğitimi**

Özet

Önceleri, özellikle, otomotiv sanayi, son yıllarda ise imalat sanayi, sağlık hizmetleri, sigorta ve hukuk sektörlerinde uygulanmakta olan Yalın'ın eğitim sektöründe kullanılması oldukça yenidir. En geniş açıdan bakıldığında Yalın; süreçlerde israfı ortadan kaldıran ve onlara değer katan sistematik bir yaklaşımı tanımlamakta kullanılan bir kavramdır. Yalın, zaman, emek, para ve diğer kaynakların yer aldığı süreçleri gözden geçirerek, herhangi bir işe, amaca yönelik kaynak israfı olarak nitelendirilebilecek tüm etkenleri süreçten çıkarmayı ve değer yaratılmasını hedefler. Eğitim çerçevesinden Yalın incelendiğinde ise Yalın'ın öğrenciden veliye, öğretmenden okul müdürüne okul sistemindeki her bireyin süreç gelişimiyle performansını ve iş doyumunu güçlendiren örgütsel bir gelişim programıdır. Yalın, okul içerisindeki herkesin kendi iş süreçlerindeki fazlalık yaratan, gerekli olmayan ve hiçbir değer katmayan, hatta işin yapılmasını veya tamamlanmasını engelleyen aşamaları tanımlama ve eleme suretiyle sürece değer katar. Okullar, sistem çapında değer katan bir yaklaşımı bünyesine katarak, faaliyetlerini ve hizmetlerini sağlamada daha etkili olurlar, tüm öğrencilerin öğrenme performanslarını en yüksek düzeye çıkarırlar ve herkes için bir başarı ve doyum ortamı oluştururlar. Diğer bir değişle, Yalın eğitim çerçevesinde, bir öğrenme grubunda öğrenciler ve öğretmenler eşit katılımcılar olarak işbirliği yaparlar, birbirlerinden öğrenirken sınıf problemlerini çözmek için de birlikte kararlar alırlar. Karar alma sürecinde karşılaşılan sorunlar sadece amaçlara ulaşmada karşılaşılan engeller olarak değil, yeni fikirlerin ve yeniliklerin ortaya çıkmasın sağlayacak fırsatlar olarak değerlendirilir ve bu fırsatlar eğitim sürecinin yenilenmesinde ve güçlendirilmesinde kullanılır. Sorunlar ele alınırken şeffaflık, işbirliği, hız ve birlikte öğrenme gibi ilkeler sürecin ana yapı taşlarıdır.

Yalın, her okulun yapısında kolaylıkla uygulanabilir ve Yalın bütün bileşenleriyle uygulandığında, akademik ve sosyal ortamın, ölçme-değerlendirme süreciyle değerlendirmesi noktasında, sürdürülebilir başarı odaklı, insan merkezli, öğrenme ortamları oluşturacaktır. Hizmet sektöründe başarılı bir şekilde kullanılan Yalın ilkeleri, yöntemleri ve ilgili araç gereçleri kullanırken, söz konusu yöntemlerin, eğitime nasıl bir katkı sağlayacağını daha önce hiç düşünülmemiştir. Eğitimde ise Yalın'ın sağlayacağı en büyük katkı, çeşitli sebeplerden dolayı tamamlanamayan öğretim programının, israflardan arındırılarak dengeli bir hale getirilmesidir. Bu bağlamda Yalın; dengelenmiş bir öğretim programını, etkili bir eğitim - öğretim süreci oluşturulmasını ve öğrencilerin tam öğrenmeyi gerçekleştirmesini sağlamada yardımcı olacaktır. Başka bir değişle Yalın eğitim alanına uyarlandığında, eğitim kurumunun parçası olan her bireyi geliştiren, bireysel performansı ve iş memnuniyetini artırmayı hedefleyen örgütsel bir gelişim programını meydana getirecektir. Yalın, eğitim sürecinde işleyişi yavaşlatan ve engelleyen sürece fayda sağlamayan unsurları belirleyecek, sorgulayacak ve eleyecektir.

Yalın gelişim programını uygulamayı amaç edinen okullar, her öğrenciye başarıyı tatma ve performanslarını en üst düzeye yükseltme olanağı sunacaktır. Yalın'ın eğitim-öğretim kurumlarına getireceği bu faydalar da okulların, çağımızın gerektirdiği sürekli gelişim ve yenilik hareketlerini gerçekleştirmesinde yardımcı olacaktır ve bu çalışmadaki asıl amaç Yalın'ın gerek öğretmenler, gerekse öğrenciler tarafından etkin bir şekilde nasıl uygulanacağına öncülük etmektir.

Anahtar Kelimeler: Yalın, Etkili Öğretim, Eğitimde Yenilik, Sürekli Gelişim.

Giriş

Önceleri endüstride, son yıllarda ise endüstri dışındaki alanlarda da başarıyla uygulanmakta olan yalın; insana, davranış değiştirmeye ve devamlılığa esas almaktadır. İsrafı ortadan kaldırma yaklaşımı olan yalın diğer endüstri alanlardaki gelişme sürecinde gerçekleştirdiği yenilikler kadar, eğitim alanındaki gelişim süreçlerinde de etkisini de kanıtlamaya başlamıştır. Eğitim alanı bu bağlamda çok yenidir ve yalın uygulamaları, farkındalıkların üst düzeyde tutularak, okul maliyetlerinin düşürülmesi, işlerdeki hazırlık sürelerinin azaltılması, israfın sürekli iyileştirilmesiyle, süreçlerin planlı bir şekilde ilerlemesine olanak tanıyarak katma değer yaratılabileceğini göstermiştir (Womack & Jones, 1996).

Örgütsel bir gelişim ve değişim programı olan Yalın eğitimde temel amaç verimliliği artırmaktır. Karşılaşılan sorunlar sadece problem olarak değil, dönüşümü sağlayacak fırsatlar olarak değerlendirilir. Problem çözmede şeffaflık, katılımcılık, hız ve beraber öğrenme süreci gibi unsurlar son derece önemlidir (Dennis, 2007). Yalın eğitim yönetimi her okulun yapısına uygun bir değişim modelidir. Okullarda akademik ve sosyal ortamın, ölçme-değerlendirme süreciyle değerlendirmesi noktasında, sürdürülebilir başarı odaklı, insan merkezli, bir yöntemdir (Cleary & Duncan, 1997).

Yalın eğitim yönteminin önündeki en büyük sorun olumsuz alışkanlıklarımızdır. Eğitim, bilgi hizmetlerinin dağıtımı çevresinde yer alan süreçler sistemidir. Bütün süreçler geliştirilebilir. Yönetme, öğretme ve öğrenme süreçlerimizi yeniden yapılandırmalıyız. İş gücünü etkin kullanarak, ekip çalışmasına yer vererek sürdürülebilir başarıyı yakalayabiliriz. Böylelikle okul yönetimi, öğretmen, öğrenci ve aileyi en verimli hale getirebiliriz (Scott, 2008).

Stratejik yönetim ve standartlaştırma işimizin temel taşlarıdır. Yük dengeleme, israf önleme, sağduyu, PUKÖ, pareto analizi, sistemli düşünme, 10 sayısı, değer katma, öğrenme teorisi, beyin teorisi, kalite kontrol, karar matrisi, planlama, mükemmellik arayışı, yetkilendirme, değer akışı, hataları önleme, tekrar, öğretme deseni, gerçek zamanlama, kontrol noktası, haritalama araçları da okulumuzun yükselmesini sağlayan temel kolonlarını oluşturmaktadır (Eaker & DuFour, 2015). Öğrenci-öğretmen-veli-idare arasındaki iletişim-saygı ve güven ortaklığı başarının harcıdır.

Sürekli iyileştirme sürecin her aşamasında kullanılan bir anahtardır. Tüm bunların oluşturduğu süreç, tamamlanmış bir müfredat, düşük maliyetle sağlanmış tam öğrenme, başaran öğrenci, başaran öğretmen, başaran okul, başaran sistem ve başaran topluma bizleri ulaştıracaktır. Yalın eğitim, öğrencilerimizden idarecilerimize, öğretmenlerimizden velilerimize tüm katılımcıların süreçte yeniden yapılandırılmış görevlerle yer alarak, sorunlara kaliteli çözümler bulmayı, öğrenme organizasyonları dinamiğini ve işbirlikçi çalışmayı gerektirir. Eğitim alanındaki girişimleri yürütmek için Yalın araçlarını kullanmak, Yalın eğitim kültürünü oluşturmak üzere eğitimcilere olanak sağlayacaktır (Cleary & Duncan, 2008).

Müfredat, öğrencilerin bulundukları düzeyde almaları gereken bilgilerin bütünüdür. Her düzeydeki bilgilerin toplamı ise öğrencinin öğrenim yaşamı boyunca

öğrenmesi gereken bilgi bütüncesidir. Ancak, birçok nedenden dolayı, her düzeyde müfredat tamamlanamamaktadır. Öğrenim yaşamı boyunca tamamlanamayan müfredatlar, hem eksik bilgi oluşumuna, hem de alt düzeylerde öğrenilemeyen bilginin eksikliği, yeni bilgilerin kavranılamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle müfredatın tamamlanması önemlidir.

Hizmet sektöründe başarılı bir şekilde yalın ilkeleri, yöntemleri ve ilgili araç gereçleri kullanılırken söz konusu yöntemlerin eğitime nasıl bir katkı sağlayacağı daha önce hiç düşünülmemiştir. Bu çalışmada Yalın'ın eğitim sektöründe nasıl kullanılabileceği, öğretmen, öğrenci, veli ve okul idaresi dörtlüsünü sonsuz başarının bereketli topraklarına nasıl ulaştıracağı, ilgili Yalın terimleri çerçevesinde açıklanmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada betimsel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Betimsel araştırma yöntemini açıklamak gerekirse, bu çalışma yönteminin mevcut bir olgu ile ilgili bilgiler toplamaya çalıştığı belirtilmelidir. Diğer bir değişle, bu araştırma yönteminin asıl hedefi mevcut durumu bütün açıklığıyla ortaya koymaktır; var olan durum ile ilgili yorumlar yapmak değildir. Bunun yanı sıra, betimleyici araştırmanın amacı var olan durumu açıklığa kavuşturabilmek için mevcut duruma atıfta bulunan hipotezleri doğrulamaktır. Betimleyici araştırma yöntemi finansal açıdan hızlılığı ve pratikliği ile dikkat çekmektedir. Dahası, bu araştırma yöntemi mevcut duruma esnek bir yaklaşım gerektirir, böylelikle, önemli yeni konular ve sorular araştırma sürecinde ortaya çıktığı takdirde daha fazla araştırma yapmaya olanak tanır.

Ayrıca, betimsel araştırma yöntemi mevcut durumun ayrıntı derecesini, halini, doğasını aydınlatmaya çalışır. Betimsel yöntem, araştırma esnasında var olan durumun açıklanmasında ve belirlenen olgunun sebeplerini incelemede kullanılır. Bunun yanı sıra, betimleyici araştırma yönteminin amacı; insanlar, olaylar veya durumlar ile ilgili doğru bir görüntü oluşturmaktır. Betimsel araştırma yönteminde, araştırmacının incelenen konuyla ilgili herhangi bir veri toplama süreci başlatmadan önce konuyla ilgili net bir görüşünün olması gerekmektedir. Araştırmacı, betimsel araştırma yöntemini, var olan durumla ilgili doğrudan ve güvenilir bilgi edinmek adına mantıklı, güvenilir sonuçlar ve öneriler edebilmek için kullanır.

Özetle, bu çalışmada betimsel araştırma deseni kullanılarak; Yalın düşünce sistemi çerçevesinde eğitim-öğretim yaşantısının yeniden nasıl şekillendirilebileceğine açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, bu araştırmada eğitimde yeni bir yöntem olan Yalın'ın okullarda nasıl uygulanabileceği bütün ayrıntılarıyla ortaya konmuştur; çünkü betimsel araştırmalar "verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlar" (Büyüköztürk, Çakmak Kılıç, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2008, p19). Bunun yanı sıra, betimsel araştırma yöntemi; davranışları tanımlamayı, ortak özelliklerine göre sınıflamayı ve birbirleriyle ilişki içinde olanları belirlemeyi amaçlar (Simon & Burstein, 1985). Dolayısıyla, bu çalışmanın bütün süreçleri betimsel araştırma deseninin gerektirdiği yöntemler dâhilinde şekillendirilmiştir.

Bulgular

Yalın'ın Eğitime Uyarlanması

Eğitimde Yalın, öğrenciden gözlemciye süreç gelişimi boyunca bireysel performansı ve iş memnuniyetini artırmak amaçlı, okul sisteminde her bir çalışanı güçlendiren örgütsel gelişim programını ifade eder. Yalın, kendi iş süreçlerini düzene koymada her bir bireyi, her bir süreçte bulunabilecek gereksiz olan ya da işine hiçbir katkı sağlamayan, hatta yapılmasını engelleyen adımlardan başlayarak bunların tanınması ve arındırılmasını da işin içine alır. Eğitim kurumları sistem çapında bir değer ekleme

yaklaşımı benimseyerek, çalışmalarında daha başarılı ve etkili hizmetler yaparlar. Bütün öğrencilerin performansını en üst düzeye getirirler. Hepsi için başarı ve memnuniyet ortamı yaratırlar. Yalın'ın eğitime uyarlanmasını daha iyi anlayabilmemiz için Yalın eğitim yönetiminin süreçlerini açıklamak gerekir (Flumerfelt, 2008).

Birinci eğitim sürecimiz Yalın düşüncedir. Yalın düşünce eğitimde gerekli olan bütün bileşenlerin en etkili bir biçimde kullanılmasını, eğitimde gerekli olmayan, diğer bir değişle, süreçte israf yaratan bütün eğitim bileşenlerinin süreçten çıkartılmasını temel alan bir düşünce sistemidir. Yalın düşünce sayesinde öğretmenlerimiz ve öğrencilerimiz en üst düzey öğrenme için gereklilikleri kolayca saptayacak ve bu amaca ulaşabilmek için zaman kaybetmeksizin yalın düşünceyi, müfredatı yetiştirebilmek için etkili bir biçimde kullanacaktır (George & George, 2003). Yalın düşünceyi kavrayabilmek için Yalın eğitimin beş prensibinin de anlaşılması gerekir. Yalın eğitimin temel ilkeleri şunlardır:

1-Değerin Tanımlanması/ (value): Her bir eğitim veya müfredat için değerler açık ve net tanımlandıktan sonra bu değerlere ulaşmak için müfredatta yer alan aktivitelerin ne zaman, nasıl, niçin konulduğu düşünülmelidir. Aynı zamanda bu aktiviteleri daha fazla başarı için nasıl değiştirebileceğimiz de bu prensiple ilgilidir.

2-Değer akışı/ (value stream): Bu prensip eğitime uyarlandığı zaman, eğitim-öğretim, destekleme ve ölçmenin sürekliliği anlamına gelmektedir. Sürekli öğrenme öğrenciler, öğretmenler ve destekleyici elemanlar arasında devam etmelidir. En etkili öğrenme süreklilik arz edendir. Bunun sebebi eğitim ve öğretimin etkililiği için öğrenilen konuda görüşler ve yansıtmalar yapılmasıdır. Bunun yanı sıra müfredat da öğrenci, öğretmen ve toplumun ihtiyaçlarına göre devamlı olarak güncellenmeli ve geliştirilmelidir. Bazı yükseköğretim kurumları yıllarca aynı müfredatı kullandıktan sonra ani müfredat değişikliklerine gitmektedir ve bu da çok sağlıklı bir durum değildir.

3-Sürekli akış/ (flow): Birinden diğerine ilerleyen değer akışındaki olayların mantıklı sıralaması. Kaliteden ödün vermeden, israfların çıkarılarak, sürekli öğrenmenin sağlanmasıdır.

4-Çekme Sistemi/ (pull): Yalın sistemde müşterinin ihtiyacına göre üretim yapma çekme olarak bilinmektedir. Ancak eğitimde müşteriyi tanımlamak bu kadar kolay değildir. Yüksek öğretimde müşteri olarak kabul edilen öğrenciler ve mezunlar- çalışanlar olarak iki grupta ele alabiliriz. Bu şekilde hem eğitim süreci içerisinde yer alanlar (yani öğrenciler) hem de bu sürecin de dışında (mezunlar ve öğretmenler) olanlar ele alınmaktadır. Eğitim sürecinde etkili bir rol oynayan öğretmenler ve destekleyici elemanların uygulama sürecine katılımı değerlerin netleştirilmesi, değer akışının belirlenmesi ve akış açısından son derece önemlidir. Bunun yanı sıra, müfredatın geliştirilmesi için bu kişilerin uygulama sürecine katılımı da sayısız faydalar getirecektir. Diğer bir yanda, öğrencilerin kişisel özelikleri ve yeteneklerine göre bireysel ve ek öğrenme imkânlarına sahip olması da çekme prensibinin öğrenciler yönünden faydasıdır. Her kişi farklı öğrenme stiline sahiptir ve farklı ihtiyaçları vardır. Öğrenciler de kendi ihtiyaçlarına göre müfredatta derslerin gelişmesine ve değişmesine katkıda bulunabilir ve öneriler getirebilir.

5-Mükemmellik arayış/ (perfection): Yalın yönetimin son prensibini uygulayabilmek için diğer dört prensibi eksiksiz uygulamak gerekmektedir. Diğer bir deyişle son prensip ilk dört prensipteki mükemmellik anlamındadır. Bu prensiple değer, değer akışı ve akış nasıl daha iyi hale getirilir, müfredat nasıl daha etkili olur, verilen eğitim hizmeti nasıl daha iyi hale getirilir gibi sorulara cevap aramaktadır. Sürekli araştırma ve geliştirme ve mükemmellik arayışını anlatmaktadır (Jenkins, 2003).

Yalın'ın eğitime uyarlanmasındaki ikinci bileşenimiz Yalın kültürüdür. Yalın kültürü daima gelişmeye adanmış, herkesi sorun giderici olmaya teşvik eden ve yetkilendiren, başarının farkına varmayı sağlayan ve başarısızlık yüzünden başkasına kabahat yüklemeyen bir çevredir. Yalın kültürü, yaptıkları iş ve her bir bireyin kurumun geneli için yaptığı esaslı katkıdan dolayı, onlara saygı üzerine temellendirilmiştir (Flinchbaugh & Carlino, 2006). Yalın kültürü çevresinde eğitim sürecini oluşturan bileşenleri yani, öğretmen, öğrenci, veli ve okul idaresini kapasitelerinin öngördüğü en yüksek verim noktasına ulaştırabiliriz.

Diğer bir bileşenimiz ise yük dengelemedir ve yük dengeleme Yalın'ın eğitime uyarlanmasındaki kilit noktalarından biridir. Yük dengeleme eğitim alanında müfredatı dengelemek için kullanılan bir terimdir ve yük dengeleme öğretilmek istenilen konuya ne kadar zaman ayrılması gerektiğinin hesaplanmasıdır. Yük dengelemenin iki temel yapı taşı vardır bunlardan birincisi neyin başarılması gerektiğinin belirlenmesidir ve ikincisi hangi görevlerin ne kadar sürede yapılması gerektiğinin belirlenmesidir (Maguad, 2011). İşte bu iki temel yapı taşı tam manasıyla analiz edildiğinde sağlıklı bir yük dengeleme planı oluşturulabilir.

Yük dengeleme planını oluştururken bir ön çalışma yapılmalı ve planlamada basamak basamak yol kat edilmelidir. Öncelikli olarak akademik takvim belirlenmeli ve gerekli eğitim öğretim materyalleri o akademik takvim çerçevesinde sıralanmalıdır. En çok kullanılacak olan kaynaklar en yakın noktalara konmalı ve eğer her şeyde düzen sağlanırsa hazırlanan materyallerin kullanımının daha rahat olduğu dönem içerisinde görülecektir ve ayrıca zaman israfının da önüne geçilecektir. Yalın stratejisiyle iş geliştirmenin dokuz aşaması bulunmaktadır ve bu aşamalar yük dengeleme planı oluştururken göz önünde bulundurulmalıdır. Bu aşamalar şöyle sıralanabilir:

1- Mevcut durumu saptamak.
2- Dış çevre analizi yapmak.
3- Okulun hangi amaca hizmet ettiğini belirlemek.
4- Kritik başarı faktörlerini saptamak.
5- Okulun mevcut eğitim stratejisiyle, günümüzün gerektirdiklerinin karşılaştırılması.
6- Okulun geleceği ile ilgili tahminlerde bulunma.
7- Okulun misyonunun ve vizyonunun belirlenmesi.
8- Misyon ve vizyon doğrultusunda yıllık hedeflerin saptanması.
9- Hedefler doğrultusunda eğitim öğretim planının hazırlanması.

Bu aşamalardaki en temel noktalar misyonla ilgili olanlardır; çünkü Yalın düşünce sistemi eylem ve misyon arasındaki uyum derecesini artırmayı amaçlar. Sınıf misyonu işin kendisinin tanımlanmasıyla, sınıftaki varoluşun amacının betimlenmesidir. Öğretmen ve öğrencinin bu işi yapmaktaki kişisel ediniminin yanı sıra, niçin bu işte birlikte çalışmaları gerektiğinin izahıdır (Stecher, 2004). Sınıf misyonu genellikle sınıfın amacı ile eşanlamlı kullanılır.

Yük dengeleme diğer bir değişle müfredatı belirlerken zaman aralığı (takt time) yani haftalık çalışma programlarının hazırlanması ayrı bir önem teşkil etmektedir; çünkü insanlar desenler şeklinde öğrenir ve ders sunumları ve aktiviteleri öğrencilerin aşina oldukları bir çerçeve dâhilinde öğretilmesi esastır. Ayrıca, öğrenciler konular işlenirken takip edecekleri bir desene ihtiyaç duyarlar ki bu desen öğrencilerin konuyu anlamasına bir temel teşkil eder (Fitzgerald, 2006). Bunun yanı sıra yük dengelemedeki önemli noktalardan biri de beklenmedik durumlara karşı öğretim programında telafi zamanı oluşturmaktır. Eğer öğretim programında herhangi bir telafi zamanı yaratılmazsa en

küçük bir gecikmede müfredat büyük bir tehlikeye girebilir. Öğretmenler kendi yük dengeleme planlarını oluştururken yeni bir bakış açısı kazanmak için sondan başlayıp ve geriye doğru çalışarak yeni bir çözüm oluşturabilirler ve ayrıca sondan başa doğru gelerek farklı bakış açıları geliştirebilirler (Ziskovsky & Ziskovsky, 2010).

Yük dengeleme planını oluştururken kullanılması gereken Yalın tekniklerinden biri de 5S'dir (Ayıkla, Düzenle, Temizle, Standartlaştırma, Sürdürme ve Geliştirme). 5S modeli, S harfiyle başlayan sıralı adımı kullanırken yerleşik düzeni devam ettirmek, karışıklığı ortadan kaldırarak verimli çalışma yeteneğini harekete geçirmek, her eylem için mantıklı bir yer ayarlamakla ve bir sistem yaratmak için herhangi bir işyerini düzenleme yöntemi olarak tanımlanabilir (son zamanlarda altıcı S eklendi).

1.Ayıklama/ (sort) gereksinim duyulmayan malzemelerin ortamdan uzaklaştırılması ve gruplara ayırma için kullanılır.

2.Düzenleme/ (set in order) sınıflandırılmış materyalleri mantıklı bir kullanım sırasına koymak için kullanılır.

3.Temizleme /(shine) materyalleri temizleme ya da uygun çalışma sırasında tutma anlamında kullanılır.

4.Standartlaştırma/ (standardize) değişiklik gerekmediği sürece yerleşik sistemi korumak için kullanılır.

5.Sürdürme ve geliştirme/(sustain) yerleşik sistemi devam ettirmek için gerekeni yapma anlamında kullanılır.

6.Güvenliği sağlama/ (safety) çalışma yerini çalışanların veya ziyaretçilerin güvenliğini tehlikeye atmayacak şekilde düzenlemek için kullanılır.

Özetle, eğitimde, yük dengeleme, verilmesi gereken müfredatın, dönem içindeki öğretimini dengeleyen bir planlama aracı olarak görülür. Bununla birlikte, müfredatı tamamlamak, öğrencinin bütün bu müfredatı öğrendiği anlamına gelmez. Öğrencilerin verilen müfredatı tam olarak öğrendiklerinden emin olmak için beyin ve öğrenme teorilerini yük dengeleme ve geliştirilme süreçlerine dâhil etmek gereklidir (Ewy, 2009).

Beyin teorisi, genel olarak beynin bilgileri hafızaya nasıl kaydettiği ile ilgilidir ve gerçek araştırma bulgularına dayanır. Beyin teorisine göre, beyin tek bir seferde fazla miktardaki bilgiyi almasından çok, küçük miktarlardaki bilgiyi sürekli şekilde kaydetmesiyle daha çok bilginin emildiği ifade edilir. Çok fazla bilgi bir seferde sunulursa, insan beyni bunun hepsini ne öğrenebilir, ne de hatırlayabilir. Sözgelimi bu bağlamda; kuru bir sünger parçasını bol suyun aktığı bir musluğun altına tuttuğumuzda neler olabileceğini örnek olarak verebiliriz. Fazla miktardaki suya maruz kalan sünger doyum noktasına kadar gelen suyu emer, suyun fazlası da akar gider. Diğer bir değişle; bilgi seli birden bire aktığı için zaman bu durum güç kaybına neden olur. Beyin böyle çalışmak için yaratılmamıştır. Onun için belirli bir zaman aralığında öğrencilere sadece işleyebilecekleri kadar bilgi sunulmalı ve bu bilgilerin kalıcı hafızaya geçebilmesi için uyku süreçleri ile güçlendirilmelidir (Jenkins, 2013).

Reklamcılık sektöründe yapılan araştırmalarda, uzun süreli bellek ve kısa süreli bellekte bilgi tutmanın ve tam olarak o bilgiyi hatırlayabilmenin nasıl olacağı ortaya çıkarıldı. Bilgileri uzun süreli bellekte saklama işlemi, onlardan nasıl etkilendiğimiz ile ilgilidir. Yapılan her tekrar bilginin kolaylıkla hatırlanmasına katkıda bulunur. Edinilen bilginin de kısa süreli hafızadan uzun süreli hafızaya geçebilmesi için en az dört farklı tekrarı gerekmektedir ve ayrıca, tam öğrenmenin sağlanması için on farklı tekrarın kesinlikle yapılması gerekmektedir (Connell, 2005). Diğer bir değişle, aynı bilginin en az on kez farklı tekrarıyla uzun süreli bellekte bilgi saklanabilmektedir. Bunun yanı sıra, insan beyninin bir konuda yoğunlaşabilmesi için yeniliklere ihtiyacı vardır. Aynı şey on

kez yapılacaksa, insan beyninin ilgili tekrarları sürdürmesini sağlamanın tek yolu yararlanılan kaynakların ve formatların (öğrenme şekillerinin) çeşitlendirilmesidir. Yani, bir şey okunabilir ya da izlenilebilir daha sonra notlar alınabilir, öğrenci bu notları kendi kendine sesli okuyabilir ya da dinleyebilmeleri için başka bir kişi okuyabilir. Öğrenilecek ders konularını bir diğer hatırlama yolu da, yazılı bilgi kartlarının kullanılması olabilir. Böylelikle öğrenme esnasında kinestetik etkinlik (hareket kullanımı) yapılmış olacaktır. Elbette ki bu etkinliklerdeki amaç, toplam olarak bilgiyi on kez farklı etkinliklerde, şekillerde düşünmektir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, süreç içinde her tekrar diğerlerinden bütünüyle ayrılmalı ve farklılaştırılmalıdır.

Öğrenme teorisi incelendiğinde ise, insanların bir model (örnek), özellikle tekrar eden bir model olduğunda daha iyi öğrendikleri vurgulanmaktadır. Öğrenme teorisi, bilgiyi kavrama sırasında her bireyin kendine has eşsiz bir zekâya ve beceri alanları olduğuna dayanır. Her birey, kendi kişiliğine özgü bir şekilde öğrenir. Bir kişinin öğrenme biçimine, genel olarak öğrenme stili denmektedir. Gerçekten tüm öğrencilere değer katılmış eğitsel hizmetler sağlamak için bir öğretmenin yapması gereken, en iyi yöntemler kullanarak öğrenci-merkezli öğrenmeyi sağlamak, bilgi sunmaktır. İyi öğretmek demek, tüm öğrencilerin öğrenme stillerini kullanmasına olanak tanırken, farklı uygulamalarla, on kez hatırlama/hatırlatma işlevini sağlamaktır. Bu şekilde her öğrenci tam öğrenme amacına ulaşma şansının en iyisini yakalayacaktır. Söze konu durum ise yüksek seviyedeki öğrenme teorisidir (Jenkins, 2003). Gerçekte bunun tam olarak nasıl sağlandığının ve ne kadar zaman gerektiğinin cevabı öğretmen ve öğrencilere bağlıdır. Bir yandan, beyin teorisi beyin tarafından kolaylıkla emilebilen, sürekli, sabit bir bilgi akışı sağlamamız gerektiğini anlatır. Diğer yandan, öğrenme teorisi, öğrencilerimiz öğrenirken, başka bir değişle; öğrenme işini yaparken, onları desteklemek ve güçlendirmek için on kez tekrar konusuna, çoklu zeka türlerini de katmamızdır. Bunun yanı sıra güven ilişkisi, sürecin gerçekleşmesini mümkün kılar.

Yalın'ın eğitime uyarlanmasındaki diğer bir bileşen eğitimde israf kavramıdır. Yalın eğitim anlayışında en büyük israf eğitim sürecindeki bütün elemanları yani öğretmen, öğrenci, veli ve okul idari personelinin yeteneklerinin kapasitelerinin altında kullanılmasıdır. Yalın eğitim anlayışında en değerli varlığımız insan kaynaklarımızdır ve eğer en değerli varlığımız insan kaynaklarımızsa, o insanların zamanını mümkün olduğunca en verimli şekilde kullanmalıyız. Diğer bir değişle; zaman israfını minimuma indirmeliyiz ayrıca eğitim sürecindeki israfları şöyle sıralayabiliriz:

- Koordinesiz eğitim-öğretim, destek ve ölçme sistemi ve bunun sonucunda sınavlarda başarısız olan öğrenciler.
- İyi bir iş bulmak için yeterli donanıma ve yaşam boyu öğrenme yeteneğine sahip olmayan mezun öğrenciler,
- Öğrencilerin geçmek için yeterli ve uygun niteliklere sahip olmadıkları dersler vermek,
- Müşteri ve değer kavramına katkıda bulunmayacak dersler,
- Kötü planlama ve eğitim sürecindeki hatalar (öğretim süreci, ölçme ve değerlendirme ve danışmanlık gibi). Bu hatalar nedeniyle, sorumlu olmadıkları halde bunları düzeltmek zorunda kalan öğretmenler ve destekleyici elemanlar.
- Kötü planlamadan kaynaklanan ve eğitim ve öğretim süreci için gerekli olan materyal ve imkânların kalite, maliyet ve zaman olarak uygun olmaması,
- Eğitim süreci içerisinde olan öğrenciler, öğretmenler ve mezunlar için tasarlanmış dersler ve destekleyici aktivitelerin bu kişilerin ihtiyaçlarına yanıt vermemesi

Eğitimde yalın yönetimi uygulamak aynı zamanda bu süreçte meydana gelen yukarıda bahsedilen israfları ortadan kaldırmaktır. Yalın sistemi uygulamak isteyen okullar öncelikle eğitim süreci içerisinde yer alabilecek her türlü israf alanını değerlendirmelidir. Okulların daha etkili çalışabilmesi ve gereksiz israfları önleyebilmesi için aşağıdaki stratejilerden yararlanabilirler:

- Ofisleri ve okulu düzenleyip, gereksiz malzeme, dosya ve eşyaları atma
- Ofisleri ve çalışma alanlarını düzenleme
- Aletlerin, dosyaların ve ekipmanların yerine sabit ve standart hale getirme
- Çalışma alanını ve okulu temizleme ve karışıklık ve kirlilikten doğabilecek sorunları engelleme
- Bu dört prensibi disiplinli bir şekilde sürdürme.

(Dahlgaard & Østergaard, 2000)

Özetle Yalın eğitimin temel amacı; eğitimin bütün süreçlerinde israfı ortadan kaldırarak sürekli gelişimi yani en iyisini yapmak için asla sonu gelmeyecek bir duruma kendini adamışlık olarak ifade edilen, kişisel ya da planlanmış gelişimin felsefesini gerçekleştirmeye çalışmaktır (İpbüken, 2009). Ayrıca öğretimde Yalın yaklaşımı israfı önleme prensibi sayesinde müfredat yetiştirilir, ders başarısı yükselir, genel sınavlardaki başarı yükselir.

Tartışma ve Sonuç

Yalın eğitim sürecindeki önemli bileşenlerden biri de hiç kuşkusuz sağduyu ve güven ortaklığıdır. Yalın düşüncenin temeli tüm çalışanlara, onların yaptıkları işin miktarına ve türüne bakılmaksızın, koşulsuz saygıya dayanır. Saygı, yapılan işe bakılmaksızın tüm katılımcıların, kuruma katkı sürecinde, eşit olduğu konusunda, ilgili çalışma koşullarını sağlamak için herkesin bilgilendirilmesidir. Süreç gelişimi için saygı temelli Yalın yaklaşımda, bütün katılımcılar güçlendirilir ve yaptıkları işin gelişimi için tam olarak yetkilendirilir (Çelikçapa, 1994:195). Hiç kimse yaptığı işle ilgili olarak, aynı işi başka yerlerde yapanlardan daha bilgili olmadığından, değişiklikler kişisel olarak iş ile ilgisi olmayan kişiler tarafından değil de, değişikliğin süreçte gerçekleşen sırasını veya ne tür etkileri olduğunu bilen süreç sahipleri tarafından gerçekleştirilmek ya da yapılmak zorundadır.

Yalın eğitimi gerçekleştirebilmek için öğretmen ve öğrenci arasında güven ortaklığı çerçevesinde, gerekli ve düzeyli bir samimiyet ve saygı temelli bir ilişki kurmalıyız. Öğrenciyi kendimize ve sürece inandırmalı, sorularına net cevaplar verebilmeliyiz. Takibinde öğrenciye Yalın kültürünü ilgileneceği düzeye indirgeyerek açıklamayı denemeliyiz. İlkelerini açıklamalı ve önceliklerinin altını çizmeliyiz. Öğrencinin etkin görüşlerini almalı ve dönüt-değişim evresinde bunları mutlaka değerlendirmeliyiz (Flumerfelt, 2008). Bu bağlamda, Yalın eğitim yönetiminde karşılıklı sağduyu ve güven ortaklığı başarının harcını oluşturmaktadır ve biz öğretmenler öğrencilerin bakış açısını kendimizden bir parça olarak görmediğimiz sürece tam öğrenmeyi başaramayız.

Yalın eğitim yönetiminin en büyük amaçlarından biri okullarda ideal durumu gerçekleştirmektir. İdeal durum varılmak istenen nokta olarak da tanımlanabilir. Olması istenilen iş; varılmak istenilen yer, tüm planlarınızın istediğiniz şekilde gerçekleşmesi, en uygun düzeyde varılmak istenilen nihai sonuçtur ideal durum (Ziskovsky & Ziskovsky, 2010). Yalın düşünce çerçevesinde ideal durum bir öğretim yılı içerisindeki bütün konuların layığıyla tamamlanarak öğrencilerde tam öğrenmenin oluşmasını gerçekleştirmektir. Yalın eğitim çerçevesinde ideal öğrenmeyi gerçekleştirebilmek iki yalın tekniğini kullanabiliriz bunlardan birincisi kaizendir.

Kaizen, herkesin bireysel olarak payına düşen, küçük, devamlı gelişme" anlamında kullanılan terimdir. Kelimenin aslı Japonca *kai* (küçük, az, iyi) ve *zen* (iyi, daha iyisi için değişim) sözcüklerinden gelmektedir. Kaizen, bir ya da daha fazla katılımcının, özel bir süreç ya da işi düzeltmek ve geliştirmek için odaklandığı amaçtır (çabadır). Kaizen: beyin fırtınası, analiz ve gelişme sağlayacak hipotezin oluşturulmasıyla elde edilen eylem planıyla, test ve analiz süreçlerini içerir. Kaizen süreci, bireyler tarafından kişisel durum veya süreci geliştirmeye yönelik olarak ya da daha büyük gruplar tarafından kullanılır.

İdeal duruma ulaşmada biz öğretmenlere yardım edecek diğer Yalın tekniği ise PUKÖ'dür. PUKÖ (planla, uygula, kontrol et, önlem al)/PDCA- plan, do, check, act (adjust). Deming dönüşümü olarak da bilinen bir süreç, gelişimin Shewart döngüsüdür (Womack & Jones, 1996). Sözü edilen bu dört basamağın sürekli yenilenen dönüşümü, bir hipotezin kabul ya da reddine yönelik savların ispatına dayanan bilimsel bir yöntemdir. Kurulumu ve kullanımı kolay olan PUKÖ dönüşümü organizasyon/örgüt veya kişisel düzeyde gelişim değerlendirmesi yaparken ilgili süreci gençler, öğrenciler ve takımlar için kolay, hedefe yönelik, mükemmel şekilde kanıtlanabilir ve uygulanabilir hale getirir. Sonuç olarak, Yalın eğitim yönetiminin getirdiği teknikler sayesinde biz öğretmenler amaçlanılan ideal duruma kolaylıkla ulaşabiliriz (Steher, 2004).

Yalın eğitim yönetimi okullarda tam manasıyla uygulandığında, öğrenme sürecinde gerçek zamanlama da gerçekleştirilebilecektir. Gerçek zamanlamanın temelini de stratejik planlama oluşturmaktadır. Stratejik planlama belirli bir zaman dilimi içinde, minimum sayıdaki amaçları başarmak ve desteklemek için planlanan aktivitelerin tanımlanması sürecidir (Jenkins, Roettger, & Roettger). Hoshin planlaması, alınacak sorumluluğu, yapılacak işi, planlanmış amacın bir parçası olarak bölüm başkanlarına ya da yöneticilerine görev olarak aktarmaktansa, taktikli planların geliştirilmesiyle eş zamanlı/aynı zamanda gelişimi bütünlenmesiyle, stratejik planlamanın yüksek seviyeli halidir. Diğer bir değişle, öğrenme sürecinde gerçek zamanlamayı Yalın eğitim yönetimi tekniklerinden olan stratejik planlama ve hoshin planlaması aracılığıyla doğru yer ve doğru zamanda gerekli kararları alıp derslerimizde hayata geçirebiliriz ve böylelikle öğrencilerimizin öğrenme düzeyini en üst seviyelere çıkarabiliriz (Güler, 2010).

Yalın eğitim yönetiminde elzem öneme sahip süreçlerden biri de eğitimde kalite kontrolüdür. Eğitimde kalite kontrolü denince akla ilk gelen tabii ki de sınavlardır. Klasik durumlarda öğrenciler bir öğretim dönemi içerisinde her dersten iki ya da üç sınava girerler. Ancak, bu sınavlar öğrencilerin öğrenme eksikliklerini zamanında belirlemede çok yetersizdir ve sürecin hangi noktalarının eksik kaldığını belirlemede çok geride kalmaktadır (Cleary & Duncan, 1997).

Yalın'da ise kalite kontrolü, gerek üretim sürecinde gerekse çıktılar alınırken, hataların giderilmesi ya da beklenilen derecede mükemmelliğin yanı sıra, ilgili sürecin doğru ve gelişime açık olup olmadığının belirlenerek periyodik olarak değerlendirilmesi manasına gelir ve bu periyodik değerlendirmeler ise haftalık küçük sınavlar ile gerçekleştirilebilir (Ziskovsky & Ziskovsky, 2010).

Öğrencilerin o hafta öğrendikleri konulardaki öğrenme düzeylerini ölçen mini sınavlardan sonra pareto analizi yapılmalıdır. Pareto analizi, İtalyan bir sosyolog ve ekonomist olan Vilfredo Pareto'nun eserlerini temel alan istatistiksel bir analiz yöntemidir. Pareto prensibi problemelerin yüzde sekseninin oluşma nedenin ilgili sebeplerin yüzde yirmisi tarafından (*80/20 kuralı*), gerçekleştiğine dayanır (Akın, 2005). Pareto analizi, problemleri en sık meydana gelme durumundan, en aza doğru indirgeyerek sıralar. Bu yöntem, öğretimde yenileşmenin veya geliştirme çabalarının yoğunlaşması

gereken noktayı belirtmek için öğrenciler tarafından, sıklıkla gözden kaçan test maddelerinin (öğrenci anlama problemi gibi) tanımlanmasında kullanılır.

Yalın eğitimde pareto analizinin asıl amacı hataları önlemektir. Hataları ve yanlışları yerleştirmede kullanılan kaynakların doğal ihtiyacının yanı sıra, hataların ve yanlışların olmasını engellemek maksadıyla gerçekleşen herhangi bir olay ya da olaylar dizisi yanlış kanıtlamanın bir şeklidir. Eğitimde bu yanlışlar, kontrol çizelgeleriyle, rubriklerle, aile imzalarıyla öğretmenlerle, öğrencilere, müdürlere yardımcı olabilecek diğer araçlarla birlikte kullanılır (DuFour & Eaker, 2005). Ayrıca bir işte ve tamamlanmış projede ilgili bütün basamakların yürütülmesini sağlayan aileler tarafından kontrol edilebilir.

Ayrıca pareto analizi yapılırken ise hem makro değerlendirmeden hem de mikro değerlendirmeden yararlanılabilir. Makro değerlendirme performans gelişimini daha geniş açıdan ölçmek için kullanılır; mikro değerlendirme ise daha düşük ve bireysel seviyedeki gelişimi ölçmek amacıyla kullanılır. Pareto analizi sonuçları ise her hafta başında öğrencilere duyurulmalı ve pareto analizi sonucunda öğrencilerin cevaplamakta en çok zorlandığı soruların konuları tekrar edilmelidir. Bu sayede hemen müdahale ve çözüme gitme olanaklı kılınmaktadır. Bu sayede de gerçek-zamanlı performans bilgisine ulaşmak da kolaylaşmaktadır (Jenkins, 2013). Yalın'da yapılan kalite kontrolünün arkasında ise mükemmelliğe ulaşma amacı vardır.

Yalın eğitim yönetimi okullarda uygulandığında Yalın'ın diğer bir bileşeni olan yetkilendirme de hayata geçirilebilecektir ve yetkilendirmenin esas amacı da öğrenmeyi sağlamaktır. İnsanların bildikleriyle bilmedikleri arasında bağlantı kurarak, bilgi girdisini beyinlerine alırlar ve yeni anlama sürecine katarak işlerler (Fitzgerald, 2006). Öğrenme eylemi, öğrenenin, bireysel karakterine ve öğrenme ihtiyaçlarına bağlı olarak süreç bilgisini anladığı zaman en iyi şekilde gerçekleşir. Öğrenme öğretime eşit değildir. Öğretme sırasında öğrenme meydana gelmeyebilir. Böylece öğrenme öğretmeye bağlıdır, ama öğretme sürecinden bağımsızdır.

Yetkilendirme ise, bir işi yapmak için sorumluluk ve yetki vermektir. Yalın eğitimde, yönetici, öğretmen, personel, öğrenciler, veliler, vergi mükellefleri ve toplum üyelerini de kapsayan okuldaki bütün ilgililer; okul organizasyonu içindeki işlerinin yöntemlerini geliştirmede rol almakla yetkilendirilir ve görevlendirilirler (Ziskovsky & Ziskovsky). Eğer sürecin etkili olması ve desteklenmesi isteniyorsa, yetkilendirme gerçekçi olmalı, aktif olarak desteklenmeli ve okul organizasyonu içerisinde yukarıdan aşağı, aşağıdan yukarı desteklenmelidir. Ayrıca yetkilendirme ya hep ya hiç prensibine göredir. Kimse kısmen ya da sınırlı yetkilendirilemez: ya yetkilisinizdir ya da değilsinizdir. Sınıf ortamında ise yetkilendirme prensibi ders esnasında yapılan bütün aktivitelerin ve ödevlendirmelerin sebebinin öğrencilere açıklanmasıdır. Böylelikle daha öğrencilerin Yalın öğrenme sürecine gönüllülükle katılması sağlanabilir.

Yalın eğitim yönetiminin önem arz eden süreçlerinden biri de üretim hattıdır. K-12 temel eğitimini bir tren yolculuğuna benzetecek olursak, her bir istasyonu, önceki istasyonlardan elde edilen, deneyim ve bilgi birikimin üzerine eklenen bir yolculuk süreci olarak kabul edebiliriz. Bu tren yolculuğunda, temel eğitimin her bir yılı, bir istasyonu temsil eder. Başka bir deyişle on üç istasyondan oluşan bir üretim hattı olarak da tanımlanabilir. İdeal durumda, öğrenciler tamamıyla uygulanmış müfredatı öğrenmiş olarak, okulun tüm sınıflarını bitirir ve tren yolculuğundaki on üçüncü istasyona vararak, mezun olurlar. Eğitim sürecinde işleyiş sürecin bütünlüğüne dayanır. Diğer bir değişle öğrenci alt kademelerde gerekli müfredatı alamamışsa şimdiki bulunduğu kademede ve ilerde bulunacağı kademelerde de zorluklar yaşayacaktır (Jenkins, Roettger, & Roettger,

2007). Burada bahsi geçen herhangi bir eğitim istasyonunda bir sorun olurda öğrenci gerekli olan müfredatı öğrenemeden o istasyonu geçerse ileride varılacak istasyonların geleceği de tehlike altına girmiş olur. Yani eğitim açısından bakmak gerekirse öğrenci bir sonraki yıla daha önceden öğrenmesi gereken konuları öğrenmeden girer ve bu öğrenilmeyen konular öğrencinin şimdiki bulunduğu kademede temel teşkil ettiği için öğrenci kendini bitmek tükenmek bilmeyen bir kısır döngü içerisinde bulacaktır. Yalın eğitim sistemi tüm bu istasyonlarda öğrencilerin ve öğretmenlerin gerekli Yalın araç ve tekniklerini kullanarak bu kısır döngüden kendilerini kurtarmalarına olanak tanır (Dennis, 2007).

Son olarak öğretmen ve öğrenci arasındaki destekleyici ve güven verici ilişki daha önceden belirtildiği üzere başarının temel harcıdır. Bütün insanlar öğrenme sürecinde duygularıyla hareket ederler ve istenilen düzeyde öğrenmenin yanında öğrencilerimiz Yalın öğrenme sürecine tam olarak katılmalarını istiyorsak karşılıklı sevgi ve saygı bağını hiç zaman kaybetmeden daha ilk günden oluşturmalıyız. Öğrenciler genel sınavlarda başarısız olduğunda ya da müfredat yetişmediğinde, başkalarını suçlamak eğitimdeki en büyük olumsuz alışkanlığımızdır. Eğitimciler olarak biran önce bu olumsuz alışkanlıklarımızı bırakmalı, sürekli düşünce sistemine dayanan Yalın düşünce sistemini kullanarak okul yönetimi, öğretmen, öğrenci ve aileyi en verimli hale getirebiliriz. Aksi durumda, verimli olmayı başaramaz isek, dünyadaki yerimizi konumlandıramayız. Ayrıca unutmamak gerekir ki eğitim canlı bir olgudur. Yalın kültürü ile bu olgu daha farklı bir enerji ve açı ile kullanılabilir. İnsan odaklı bu süreçte yaşadığımız birçok olumsuzluğu Yalın kültürüne başvurarak azaltabilir veya ortadan kaldırabiliriz. Bu sayede üretimde tasarrufa geçer birçok öğreniciye en etkili biçimde eğitim sürecini yaşatabiliriz. Yalın bize bu sürecin ön, saha ve sonrası çalışmalarında tam bir rehber olabilecektir.

Kaynakça

Akın, B. (2005). *İstatistik Proses Kontrol Tekniklerinin Bilgisayar Ortamında Uygulanması.* İstanbul.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak-Kılıç, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (1. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Cleary, B. A., & Duncan, S. J. (1997). *Tools and techniques to inspire classroom learning.* ASQC Quality Press.

Cleary, B. A., & Duncan, S. J. (2008). *Thinking tools for kids: An activity book for classroom learning.*ASQ Quality Press.

Connell, D. (2005). Brain-based strategies to reach every learner: Surveys, questionnaires, and checklists that help you identify students' strengths-plus engaging brain-based lessons and activities teaching strategies Washington.*DC: Teaching Strategies*.

Çelilçapa, F.O. (1994). *Endüstri İşletmelerinde Üretim Yönetimi ve Teknikleri*. VİPAŞ A.Ş. yayınları.

Dahlgaard, J. J., & Østergaard, P. (2000). TQM and lean thinking in higher education. *The Best on Quality: Targets, Improvements, Systems, 11*, 203-226.

Dennis, P. (2007). *Getting the right things done: a leader's guide to planning and execution*. Lean Enterprise Institute.

DuFour, R., & Eaker, R. (2005). *Professional learning communities at work tm: best practices for enhancing students' achievement*. Solution Tree Press.

Eaker, R., & DuFour, R. (2015). *Getting started: Reculturing schools to become professional learning communities*. Solution Tree Press.

Ewy, R. (2009). *Stakeholder-driven strategic planning in education: A practical guide for developing and deploying successful long-range plans*. ASQ Quality Press.

Fitzgerald, R. (2006). *Smart teaching: Using brain research and data to continuously improve learning* (Vol. 1). Asq Press.

Flinchbaugh, J., and Carlino, A. (2006). *The Hitchhiker's Guide to Lean: Lessons from the Road.* Dearborn, MI: Society of Manufacturing Engineers.

Flumerfelt, S. (2008). Is Lean appropriate for schools?. *White paper, Pawley Learning Inst., Oakland University. www. oakland. edu/ leanschools*.

George, M. L., & George, M. (2003). *Lean six sigma for service* (p. 273). New York, NY: McGraw-Hill.

Güler, F. (2010). Yalın Üretimi Genel Bilgilendirme Eğitimi. İnternet'ten http://www.iaosbkumelenme.org. adresinden alınmıştır.

İpbüken, Y. (2009). Kitlesel ve Yalın Üretim Sistemleri Arasında Bir Karşılaştırma. İnternetten http://www.yalinenstitu.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=91&Ite mid=14 adresinden alınmıştır.

Jenkins, L. (2003). *Improving student learning: Applying Deming's quality principles in classrooms*. ASQ Quality Press.

Jenkins, L. (2013). *Permission to forget: and nine other root causes of America's frustration with education*. ASQ Quality Press.

Jenkins, L., Roettger, L. O., & Roettger, C. (2007). *Boot camp for leaders in K-12 education: Continuous improvement*. ASQ Quality Press.

Maguad, B. M. (2011) "Lean strategies for education: overcoming the waste factor". Education. FindArticles.com.28Apr,2011.http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3673/is_2_128/ai_ n29412769

Scott, S. T. (2008). An argument for redefining public schools [Electronic version]. In S. Flumerfelt (Ed.), *White papers. The Pawley Institute for Learning.* Retrieved fromhttp://www4.oakland.edu/?id=4709&sid=12.

Simon, J. L., & Burstein, P. (1985). Basic Research Methods in Social Science. (3rd ed.). New York: McGraw Hill.

Stecher, B. M., Kirby, S. N., Barney, H., Pearson, M. L., & Chow, M. (2004).*Organizational improvement and accountability: Lessons for education from other sectors*. Rand Corporation.
Womack, J. P., and Jones, D. T. (1996). Beyond Toyota: How to root out waste and pursue perfection. *Harvard Business Review*, *74*(5), 140-158.

Ziskovsky, B., & Ziskovsky, J. (2010). *Optimizing Student Learning: A Lean Systems Approach to Improving K-12 Education*. ASQ Quality Press.

NASREDDİN HOCA FIKRALARI VE GÜNÜMÜZ MİZAH ANLAYIŞI

Hatice TOPRAK
Elazığ Kovancılar Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi

Özet

Tarih, bugüne kadar hep denetimi ellerinde tutanların seslerini yazmış ciddi bir alan iken, halk ve yetkisizler gülme eyleminin özgürlüğü ile tarihe renk katabilmişlerdir. Özgürlüğün bastırılıp denetim altına alınmaya çalışıldığı dünyamızda gülme eyleminin gücü hiçbir zaman köleleştirme silahı olarak kullanılamamış, aksine özgürlük silahı olarak kalmıştır. İlk mutasavvıflarımızdan olan Nasreddin Hoca, diğer gönül erleri ile Anadolu'muza Türk-İslam düşüncesini ve milli bir benlik kazandırmayı, günlük hayatın içerisine insan sevgisini, yaşama sevincini dolaylı ve nükteli bir yoldan yerleştirerek renk katmış "bir söz ressamı, dil eri, gönül eridir." "Bir kahkahanın eşlik etmediği her hakikati sahte saymalıyız" diyen Nietzsche'nin vurgulamak istediğini; bir eleştiriyi, bir şikayeti veya şahıslara rahatsızlık veren bir hakikati aktarmanın başka bir yolu olmayan şark toplumlarında, Nasreddin Hoca, hem yaşayışını hem hazır cevap özelliğini hem de hareketlerindeki farklı bakış açılarını; hepsinin odağına yerleştirdiği toplumsal hakikatleri halkı güldürerek süslemiştir. Bu gerçeklerden yola çıkarak, çalışmamızda dönemin mizahla yoğrulmuş hakikatlerinin ortaya konması ve güncel mizah anlayışıyla karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bunun için Nasreddin Hoca fıkralarının elde bulunan en eski örneklerinden olan taş baskı "*Nasreddin Efendi Hikayesi*" İstanbul 1270 H(1854) tarihli metni fıkra tahlil yöntemiyle inceledik. Bu bağlamda fıkraların konuları, yapı özellikleri, dil ve üslubu, şahısları, mekân özellikleri ve zamanı ayrı ayrı değerlendirildi. Türk halkının çoğunluğu tarafından benimsenen komedyenler ve mizahi anlayıştan örneklerden yola çıkarak geçmişle günümüz arasında mizahın değişen, dönüşen ve gelişen yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nasreddin Hoca, Mizah, Fıkra, Güncel Mizah, Geçmiş ve Günümüz

NASREDDİN HODJA STORIES AND TODAY'S SENSE OF HUMOR

Abstract

Although history has been a serious field where the voices of those who keep it under control to date, the people and those who do not have authority have managed to embellish the history with the freedom of act of laughing. In today's world where the freedom is suppressed and kept under control, the power of laughing has never been used as a weapon of enslaving but remained as a weapon of freedom. Nasreddin Hodja, one of our first sufis, was an "artist of words and man of language and love" who tried to introduce the thought of Turk-Islam and a national identity to Anatolia with other men of love and color the region by integrating the humanity and joy of life to the daily life in an indirect and witty way. By making the people laugh, he embellished what Nietzsche wanted to underline with the phrase "We should call every truth false which was not accompanied by at least one laugh", and social facts with the focus on different perspectives in his life and whip-smart attitude in eastern societies where there is no way to convey a criticism, a complaint or a fact which disturbs people. Based on these facts, this study aims to establish the facts that are combined with humor of time and compare them with today's sense of humor. To that end, we examined with the story analysis

method the lithography text “Story of Nasreddin Efendi”, dated İstanbul 1270 H(1854), one of the oldest available examples of Nasreddin Hodja stories. In this context, subjects, structural features, language, style, spatial characteristics and time of stories were evaluated separately. Also, the study attempted to reveal changing, transforming and developing aspects of humor from past to present based on comedians and examples of sense of human that are adopted by the majority of Turkish people.
Keywords: Nasreddin Hodja, Humor, Story, Present Humor, Past and Present

1.GİRİŞ

Toplumsal eğlence ve eleştiri söylemi olan mizah, güldürü, fıkra gibi türler güldürürken düşündüren ve hatta sorgulayan yanıyla tarihin en sevdiği tür olarak geçmişten günümüze şekillene gelmiştir. Geçmişte sözlü mizah popüler idi. Okuma yazma oranının yaygın olmadığı dönemlerde insanlar arasında sözlü güldürü türleri içinde fıkra ön planda olmuştur. Fıkralar içinde ise; çeşitli fıkra tipleriyle zengin bir mizah hafızasına sahip olan Türk halkının asırlar boyu en sevdiği fıkra kahramanı Hoca Nasreddin olmuştur. Nasreddin Hoca, yaşamış olduğu XIII. yüzyıldan bu yana anlatıla gelen pek çok fıkrası ile halkın, gerçeklerin başka bir aktarım varyantı olan fıkra türü ile âdeta bir okul önderliğini yapmış bir şahsiyettir. O “ferdi” olma özelliğinden sıyrılıp “tip” olma özelliğine erişmiş bir karakterdir. “Kendisi hem bir halk bilgesi olarak hem de fıkra tipi olarak, Türk milletinin yarattığı en büyük mizah temsilcisidir. Tarihî bir hüviyete sahip olması itibarıyla kendisini ferdî zekânın ve yaratıcığın en büyük temsilcisi sayan görüşe iştirak etmek mümkün değildir. Çünkü o, halkın ortak yaratıcılığını, zekâsını, aklını, sağduyusunu temsil eden bir fıkra-tipidir. Öyle olduğu için sevilmiştir, büyümüştür ve ölümsüzlüğe ulaşmıştır.” (Yıldırım, 1999). Çünkü yaşadığı dönemle eşleşmeyen pek çok fıkrasında halk onu Timur’la dahi karşılaştırarak Timur’un kendisinden intikam almıştır. Nasreddin Hoca böylesi pek çok örnekle, Türk halkının mizah zekâsını temsil etme yetkisi kazanmıştır.

“Gelişen teknoloji ve yaşam şartları, farklı mizah çeşitlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Basının gündelik yaşamda yerini almasıyla insanlar yazılı mizahla tanışmışlardır. Sözlü mizah ikinci plana itilmiştir. Yazılı mizahla taklitçi tipler, gülünç hareketlerle eğlenen topluluklar işlevlerini yitirmiş, mizahçılar yazar ve çizer olarak basın yayın organlarında çalışmaya başlamışlardır.” (Yardımcı, 2010).

Mizahın yazıya dökülmesi ve fıkraların basılı metinlerden okunması ile sözlü mizah ve yazılı mizah bir arada devam etmiştir.

Günümüzde medya, televizyon ve internetin etkisi ile taklitçi tipleri ve sözlü mizahı bünyesinde sergileyen komedyenlerin modern meddah tarzı diyebileceğimiz stand-up gösterileri mizaha farklı bir hava getirmiştir. Türk halkının çoğunluğunun mizahi ilgisi bu yöne kaymış, güldürü oyuncularına rağbet artmıştır. Geleneksel tiyatro türleri içindeki meddahlıkta hikâyeler anlatma ve meddahlığın belli bir forma sahip oluşundan ötürü, günümüzde gelenekselin içinde kalması, rağbet görmemesi bizi halk arasında güldürü türleri arasında en çok sevilen fıkra türüne yöneltmiştir. “Mizah araştırmalarında çoğunlukla fıkra tiplerine bağlı kalınmıştır. Televizyon filmleri, dizileri, reklam sektörü, sosyal medya, mizah dergileri ve piyasadaki yayınlar çoğunlukla araştırma kapsamının dışında kalmış görünmektedir.”(Emeksiz, 2011). Mizah ve komedyenliğin farklı tanımlar olduğu ortadadır. Mizah Ana Britannica’da mizah, şöyle açıklanmıştır; dilimize Arapçadan girmiş bir sözcüktür ve olayların gülünç, alışılmadık, çelişkili yönlerini

yansıtarak insanı söz konusu olaylar üzerinde düşündürme, eğlendirme, yâda güldürme sanatıdır. Mizahın ete kemiğe bürünmüş haline, güldürü oyuncusuna ise komedyen denir.

Bu çalışmada ortaya konmak istenen Türk halkının çoğunluğunun gülünç bulduğu, genel kabul görmüş bir komedyen olan Cem Yılmaz'ın stand-up gösterilerindeki anlatıları ile Nasreddin Hoca fıkraları incelenerek Türk halkının güncel mizah anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun için Nasreddin Hoca fıkralarının elde bulunan en eski taş baskı örneklerinden olan "*Nasreddin Efendi Hikâyesi*" İstanbul H 1270 (1854) tarihli metni üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Nasreddin Efendi Hikâyesi Üzerine

- Ankara-Millî Kütüphane 'den edinerek incelediğimiz "*Nasreddin Efendi Hikâyesi*" taş baskıdır.
- Eser İstanbul 1270 H(1854) tarihli ve kapakla birlikte 46 sayfadan oluşmaktadır. Eserin yazarı ve yahut tanzim edeni bilinmemektedir.
- Eserde toplam 126 adet fıkra mevcuttur. Fıkralar türe uygun özellikte ve uzunluktadır, hiçbir fıkra birkaç sayfa değildir.
- Birinci fıkra haricinde her fıkra "latife" adıyla başlamıştır.
- Sunuş niteliği taşıyan giriş bölümünde kısa bir açıklama yer alır.
- Eser, meşhur "Bilenleriniz bilmeyenlerinize öğretsin" fıkrası ile başlar, "Acemi bülbül bu kadar öter" fıkrası ile sona erer.

Fıkraların Konuları

Nasreddin Efendi Hikâyesi isimli eserde yer alan fıkraların içerdiği konular, çeşitlilik bakımından çok zengindir. Fıkralar genel anlamda cemiyette meydana gelen ve onların aksak yanlarını veya kişiler arası ilişkilerde sergilenen psikolojik ve sosyal zıtlıkların Nasreddin Hoca tarafından güldürü yoluyla izah edilmesini içerir. Fıkraların konularını sıralamak gerekirse: Cemiyet sorunları, dinî inançlar, aile hayatı, eğitim, hukuk meseleleri, ölüm, hırsızlık, yöneticiler, sosyal statü, kurnazlık gibi meselelerdir.

Günümüz komedyenlerinde ise bu konuların yanı sıra kendi yaşantılarından örnekler, toplumun farklı kültürlere özentisi, teknoloji kullanımı güldürü konuları olarak kabul görmüştür. Toplumun aksak yönlerine yaklaşım her iki güldürüde de benzerlik göstermektedir. Örneğin yabancı dil bilme problemi o dönemde Farsçaya günümüzde ise İngilizceye olduğunu şu örneklere bakarak anlayabiliriz.

Bir gün Hoca'ya birkaç efendiler gelip eyderler: "Sen okuryazar geçinirsin amma Farisi bilmezsin." Hoca eyder: "Niçin bilmem?" "Eğer bilirsen bize bir Farisi beyit oku dinleyelim." derler. Hoca bunu okudu:

" Reftem bacai serviler gördüm dokuz kurt amedend

Birkaçını bakırladım birkaçı tarla mireved." *

Dedikte mollalar eyvallah deyip dönüp gittiler.

* Bir yere geldim servi ağaçları gördüm dokuz kurt geldi.
Bir kaçını yağırladım bir kaçı tarlaya gittiler.

Cem Yılmaz'ın konuya yaklaşımı şu sorularla başlar: İngilizce bilmekle sorunu olana var mı? Bizim memlekette kaldı mı? Birine İngilizce biliyor musun diye sormak hakaret.

"Kim ben? Come on…" Avrupa oranına bakılırsa ikinci üçüncü dil bilme oranımız genç nüfus içinde çok yüksek! İş başvurularında ikinci dil biliyor musunuz sorusuna:

"İngilizce."

"Ne kadar biliyorsunuz?"

"Derdimi anlatacak kadar."

"Derdin ne?"

"İngilizce bilmiyorum."

Hoca ile halk arasında geçen fıkralarda dini hükümlerin tasavvuf kaynaklı izahları yer alır. Bu hususta kürsüden halka seslendiği latifeler örnek verilebilir. Komedyen anlatılarında ise kutsal olanı dini inanışları ironik bir yaklaşımla ele alma vardır. Ölüm mevzulu fıkra eserde bolca yer almaktadır. Örneğin, halktan kendisini eski kabre gömmelerini istediği 22. latife ile komedyen anlatısında ahiret sorgusundan kaçma isteği işlenmiştir. Bir gün Hoca vasiyet eder ki "Ben öldüğüm vakit beni eski kabre koyasınız." Cemaat, "Niçin böyle söylersiniz?" dediklerinde Hoca "Sual melekleri geldikte ben sual olundum, görmez misiniz, kabrim bile eskidir derim." demiş.

Cem Yılmaz: "İnsanlar şundan korkuyor. Öldüğüm vakit bana ne soracaklar. Ben söyleyeyim bu geceyi kesin soracaklar. Ben de şöyle diyeceğim. Ben anlattım bunlar güldü!"

Aile hayatı ile ilgili konuların yer aldığı fıkralara daha çok Hoca'nın karısı ile arasında geçen vakaların yer aldığı fıkraları sayabiliriz. Komedyenlerin mutlaka değindikleri konulardan biri de kadın erkek ilişkileri ve kız arkadaşlarıdır. Hukuk meselelerini ihtiva eden fıkralar daha çok Hoca'nın kadı olduğu veya mahkemelik olduğu latifelerde yer alır. Hoca hırsızlığı latifelerde çok farklı bakış açıları ile eleştirmiştir. Örneğin evinin soyulduğu latifede kalan eşyaları toplayıp, hırsızın evine gelip hırsıza "Ya biz bu eve göç etmedik mi?" şeklinde cevap vermiştir. Hoca'nın yönetici konulu fıkraları özellikle onun halkın zekâsını ve sesini temsil etme misyonunu kazandığı fıkralardır. Timur ile kendisinin karşılaştığı ve halkın nefretini kazanan Timur'un Hoca vasıtasıyla küçük düşürüldüğü latifelerde yer alır. Sosyal statü konulu fıkraya Hoca'nın "Zahir ikram şimdi kürkedir. Taamı dahi ol yesin." dediği latifesini örnek vermek yeterlidir. Hoca'nın çok sevdiği kuzusunu yemek isteyen arkadaşlarının yer aldığı latife ve Hoca'ya tavşan hediye eden köylülerin davranışlarına "Tavşanın suyunun suyudur" diyerek, verdiği cevabın yer aldığı fıkralar kurnazlığa örnektir.

Yapı ve Kompozisyon Özellikleri

Eserde yer alan fıkralar, fıkra türünün şekil yapı ve kuruluş bakımından bütün özelliklerini taşır. Her fıkra Nasreddin Hoca merkezli tek bir vak'a üzerine kuruludur. Birkaç fıkra dışında bu hüküm geçerlidir. Vak'anın sergilenişinde kullanılan üslup içinde yer alan tasvir, tanıtma unsurları, davranış ve hareketler konuşma üslubu ile eserin anlatıcısı tarafından ifade edilir. Fıkra anlatıcısının gülmeye ve güldürmeye yatkınlığı günümüz komedyenlerinin anlatma yeteneği ile doğru orantılıdır. Komedyenler anlatma yeteneğini şive taklidi ve canlandırma gibi unsurlarla ortaya koyarlar. Nasreddin Hoca'nın yer yer muhatabıyla ve yer yer kendi iç konuşmalarıyla kurulu diyalogları vardır.

Vak'aların karşılıklı konuşmalarla verildiği fıkralarda söz komiği yoğunlukta olmakla birlikte, Hoca'nın eylemleri dâhilinde hareket komiği de yoğun olarak mevcuttur.

Vak'aların sergilenişini hikaye çatısı içerisinde düşünecek olursak, fıkraların giriş bölümünde şahısların, mekanın ve zamanın kısaca tanıtıldığını görürüz. Gelişme bölümü sayacağımız kısımda, Hoca'nın ve yardımcı karakterlerin karşılıklı konuşmalarını, tutumunu, davranışını görürüz. Fıkranın sonuç bölümünde ise fıkranın temelini oluşturan Hoca'nın yerinde verdiği mizahi cevapları, eylemleri yer alır. Bu cevaplar geleneksel anlatıda kıssanın hissesini ortaya koyan sonuç bölümüdür. Komedyenlerin anlatılarında ise kıssadan hisse verme amacı yoktur. Çıkarımlara ulaşma ve fark ettirme vardır. Anlatılar arası hızlı geçişler vardır. Son konu önceki konunun devamı niteliğindedir. Anlatıları arasında öyküleme tekniğiyle kurguladıkları güldürüleri olduğu gibi yoğunlukla açıklama tekniği kullandığı anlatılar mevcuttur. Komedyen anlatılarında ve fıkralarda dikkat çeken başka bir ortak özellik ise her iki güldürünün temelinde okuyucuların veyahut dinleyicilerin sıkılmayacakları kısa yapılar vardır.

Nasreddin Hoca, eserde yer alan latifelerin hemen hepsinde gerçekçi, yani yaşanmış ve yaşanabilirliği olan vak'aların kahramanıdır. Olağanüstü olaylar ve kahramanlara rastlanmaz. Ancak tarihi dönem içerisinde düşünülecek olursa zaman uyuşmazlığı olan bazı fıkralar yer almaktadır. Örneğin Timurlenk ile aynı dönemde yaşamayan Nasreddin Hoca, bu eserde birkaç fıkrada karşılaştırılmış ve ortak bir an teneffüs ettirilmiştir.

Fıkralarda Dil ve Üslûp

Eserde yer alan fıkraların başkahramanı Nasreddin Hoca, halkın konuşma dilinin incelikleriyle güldürü ögelerini yakalamıştır. Fıkraların dili bu bakımdan açık, anlaşılır, canlı ve gerçekçidir. Pek uzun olmayan latifelerde anlatım gayet yoğundur. Eser XIX. yüzyıl Anadolu Türkçesinin güzel bir örneği niteliğindedir. Günümüz Türkçesine çok yakın, anlaşılır, sade bir üsluba sahiptir.

Fıkralarda yer alan cümlelerin birçoğu vecize, deyim olarak günümüzde halen kullanılmaktadır. Örneğin “ipe un sermek” “Ye kürküm ye.” “Yorgan gitti kavga bitti.” gibi örnekleri bugün deyimler sözlüğünde bulabiliriz. Komedyen anlatılarında ise bugün kullanılan deyimler üzerinden kurgu oluşturma vardır:

A. Graham Bell’in karısını düşünsenize. Gece evin içinde alo alo diyen bir adam. “Graham yat artık hadi. Grahaam. Yeter artık hadi. Kimle konuşuyorsun sen.” “Ya karı yeni buldum kimle konuşayım.” “Yeter artık hadi gece gece icat çıkarma.”

Fıkra akışları diyaloglarla kuruludur. Piyes havası veren diyaloglar fıkrayı anlatan kişinin fıkrayı canlandırmasına yardımcı olur. Diyalogların örgüsünü ise soru cevap cümleleri oluşturur. Hoca'nın konumuna, hareketlerinin, tutumlarının anlaşılmasına en çok bu yöntem yardımcı olur. Ayrıca eserde, birden fazla müstehcen fıkra yer almaktadır. Bu fıkralarda müstehcen kelimeler ve kullanımlar açıkça zikredilmiştir. Aynı şekilde bugün de müstehcenlik ve küfür güldürünün odağındadır.

Bütün bu saydığımız hususiyetler, özellikle halkın konuşma dilinde görülen bütün inceliklere sahip dil ve üslubu bulunması, Nasreddin Hoca fıkralarını halka sevdirmiştir. Komedyenlerimiz de ise taklitler, şive komiği, hazırcevaplık, gözlem gücü anlatılarına gülünçlük katar. Gülme eylemi az ya da çok her insana özgü bir olgudur. Fakat güldürme işi, özellikle geniş kitleleri güldürmek her insanın yapabileceği bir yetenek değildir. Komedyenler ile fıkra aktarıcılarının anlatma yetenekleri ile gülme eyleminin paralel bir artış gösterdiği ortadadır.

Fıkralarda Şahıslar

Eserde yer alan her latifenin en aktif kahramanı Nasreddin Hoca olduğu için asıl kahraman kendisidir. Hoca, Dursun Yıldırım'ın ifadesiyle "Ortak şahsiyeti temsil etme yeteneği kazanan ferdi tip'tir" (Yıldırım, 1999). Komedyenler ise tam tersi halkın ortak zihniyetini kendi üzerinden yaşamış gibi kendi üzerinden veya gözlemlerinden halktan kimselerin üzerinden kurgular. Toplumun her kesiminden insanı konu edinirler. Onları taklit edebilir ve hatta alay ağırlıklı anlatılarla toplum nezdinde itibar kaybı yaşatabilirler. Şenocak, "Fıkralarda mizahın yanı sıra söyleyenin veya yapılanın tam tersini kasteden alay ağırlıklı bir anlatımın" komedyenlerin anlatılarının neredeyse tamamında görülür (Şenocak, 2007). Nasreddin Hoca'ya eşlik eden yardımcı kahramanlar genellikle cemiyetin her kesiminde görülen insanlardır. Bunlar; Hoca'nın karısı, eşeği, subaşı, bey, kadı, çoban, molla gibi vasıflarla yer alırlar. Komedyenlerin anlatılarında yardımcı kahramanları kız arkadaşı, eşi, ailesinden iş ortamından kişiler veya kurgulanmış isimlerdir.

Fıkralarda Zaman ve Mekân

Tarihi açıdan Nasreddin Hoca'nın Anadolu'da Sufiliğin prensiplerinin teşekkül ettiği son devirde XIII. asırda yaşadığını öğreniyoruz. Genel olarak bu yüzyılın özellikleri fıkralarda yer almaktadır. Özel olarak ise fıkraların gerçekleştiği zamanlar, gün ortası, akşam vakti veya ramazan ayı olarak çeşitlilik gösterir. Zaman kategorisinden değerlendirdiği vakit fıkralar gayri-muayyen olarak "bir gün" diye başlamıştır.

Fıkraları mekân kategorisinden değerlendirdiğimizde Hoca'yı gâh kürsüde, gâh evinde, gâh pazarda, gâh mahallede görürüz. Zikredilen yer isimleri ise Akşehir, Sivrihisar, Konya gibi mekânlardır. Hoca buralardaki farklılıkları yer yer ortaya koyar. Mekânlar uzun uzun tasvir edilmemiştir. Biz mekânların işlevini Hoca'nın gerçekleştirdiği eylemlerden anlarız. Örneğin; Hoca bir bahçede hırsızlık yapar, bahçede bulunan ürünleri çuvalına koyduklarıyla öğreniriz. Dağda odun keser, hamamda yıkanır, sarayda bulunur, tarlada çift sürer… Güldürü öğelerinin tamamlanmasına katkısı bulunan mekânlar çok çeşitlidir ve fıkraların konularına göre değişiklik arz eder. Komedyenlerin anılarından bahsettiği ve kurguladığı anlatılarında daha çok zamanı vurgulamak istediklerinde ön plana çıkarırlar. Mekanlar ise çok çeşitli olarak karşımıza çıkar.

Sonuç

Türk halkının yüzyıllar içinde yaşadığı zihniyet değişiminden güldürü türünün etkileşimi türler arası karşılaştırma ile ve fıkra tahlil yöntemi ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

Geçmişte toplumsal hafızanın sözlü kültür içinde fıkrayı ön plana çıkarması, özellikle Nasreddin Hoca fıkralarıyla olmuştur. Günümüzde ise medya, televizyon ve internetin etkisi ile taklitçi tipleri ve sözlü mizahı bünyesinde sergileyen komedyenlerin gösterilerindeki anlatılar mizaha farklı bir hava getirmiştir.

Güldürü türü farklı farklı isimlerle de anılsa özünde aynıdır. Türk halkının güldüğü konular değişen yaşam şartlarına rağmen geçmişteki konularla büyük benzerlikler göstermektedir. Teknolojik değişimler ve bilim de bugün güldürü konularına dahil olmuş durumdadır. Komedyen anlatılarında ve fıkralarda dikkat çeken ortak özellik ise her iki güldürünün temelinde okuyucuların veyahut dinleyicilerin sıkılmayacakları kısa yapılar vardır. Fıkralar öyküleme tekniği ile ortaya konmakta, komedyen anlatıları ise iç içe geçmiş anlatma teknikleri ile yer yer öyküleme çoğunlukla da doğaçlama olarak açıklama yöntemleri ile güldürü örgüsünü oluşturulmuştur. Komedyenler anlatma yeteneğini şive

taklidi ve canlandırma gibi unsurlarıyla pekiştirirler. Her iki türde de vazgeçilmez olan müstehcenlik ve küfür güldürünün odağındadır. Toplumun her kesiminden insanı konu edinmek ve mekân sınırlamasına gitmeden insanımızın olduğu her havayı teneffüs etmek her iki türde de mevcuttur. Hoca Nasreddin hem tarihe kendini sevdirebilmesi hem de geçmişten günümüze diri kalabilmesi yönüyle Türk halkının nelere, nasıl güldüğünü gösteren milli bir hafızadır, temeldir. Bu temel üstüne inşa edilmiş yeni türler de Türk halkı yine milli hafızasında olanlara gülmektedir.

Kaynakça

Yıldırım, Dursun. (1999). Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları. Ankara: Akçağ Yayınları.

Şenocak, Ebru. (2007). İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman Nasreddin Hoca, Mozaik Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, Konya, 2007, 232 s

Yardımcı, İsmail. (2010). Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Emeksiz Abdulkadir. (2011). "Türk Halkbilimi Mizah Araştırmalarına Dair Genel Tespit, Değerlendirme Ve Teklifler", Türk Halk Biliminin 100. Yılına Doğru Bir Durum Tespiti: Türk Halk Bilimi Çalışmaları Kurultayı, İSTANBUL, TÜRKİYE, 16-17 Eylül 2011, ss.0-0

2000' Lİ YILLARDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE SİNEMASINDA KORKU FİLMLERİNİN ZİHİNSEL KÜLTÜREL ARKA PLANI

Arş.Gör. Akil Fikret TOSUN
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema Televizyon Bölümü

Özet
2000' li yıllardan günümüze Türkiye Sinemasında korku türüne ait filmlerde önceki yıllar göz önüne alındığında bir patlama yaşanmıştır. Kuşkusuz korku türü filmlerin artışının Türkiye toplumunda yaşanan sosyo-ekonomik, politik dönüşümlerle de yakından ilişkisi bulunmaktadır. Özellikle muhafazakar kimlikler üzerinden biçimlenen Adalet ve Kalkınma Partisinin tek başına iktidara gelmesi ve günümüze kadar bu iktidarın varlığını sürdürmesi beraberinde bu partiye oy verenlerin din kökenli geleneksel değerlerinin daha çok gündeme gelmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda cin, büyü, şeytan, deccal vb. kavramlar gündelik hayat içinde kendisine daha çok yer bulmaktadır. Kültürel ve zihinsel bir ürün olarak Türkiye Sineması da Türkiye toplumunda yaşanan ve muhafazakar kimliklerin ön plana çıktığı sürece ve bu kimliklerin din kökenli değerlerine kayıtsız kalmamıştır. Korku sineması cin, büyü vb. gibi kavramlar için vazgeçilmez bir alandır. Son dönemlerde Sinemada yaşanan bilgisayar tabanlı teknik gelişmeler ve beraberinde ortaya çıkan görsel ve işitsel efektler de Türkiye Sinemasında Korku filmlerinin artışını olumlu yönde etkilemiştir. Yukarıda belirtilen süreçler ve gelişmelerin yan sıra cin, büyü vb. gibi korku filmlerinin içeriğine yönelik ana unsurların binlere yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Burada devreye zihniyet ve kültür girmektedir. Özellikle Bruhl'un ilkel zihniyete yönelik değerlendirmeleri korku sinemasının cin, büyü vb. geleneksel kodlarının anlaşılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim bu çalışmada incelenecek olan ve yönetmenliğini Alper Mestçi'nin yaptığı 2014 yılı yapımı Siccin kültür ve zihniyet açısından değerlendirildiğinde korku sinemasının günümüzdeki yoğunluğu ve etkisi daha da iyi anlaşılabilecektir.
Anahtar Kelimeler: Cin, Büyü, Korku, Sinema, Kültür, Zihniyet

Sinema zihinsel ve kültürel olarak inşa edilmiştir. Sinema zihinsel ve kültürel bir üründür bu nedenle de zihniyetin ve kültürün yansıtıcısı olarak görev yapmaktadır. Sinema zaman, mekan ve insan arasındaki ilişki üzerinden kurgulanan görsel-işitsel bir evren yaratmıştır. Gündelik hayatta olduğu gibi Sinemada da İnsanın zamanla ve mekanla kurduğu ilişki zihinsel-kültürel yapı tarafından belirlenmektedir. Zihniyet ve kültür davranışlar, duygular, düşünceler ve psikoloji üzerindeki etkilerinden dolayı gerek gündelik yaşamda gerekse Türkiye Sineması üzerine yapılan değerlendirmeler için önemli bir yer tutmaktadır.

Zihniyetler tutumları davranışları, düşünceleri, duyarlılıkları, kimlikleri, tutkuları, duyguları, ruh hallerini ve kaygıları kucaklamaktadır. [1]Zihniyet dinamik bir yapıya sahiptir, bir toplumun üyelerinin tümünde içkindir ve bu toplumun üyelerinin davranışları

[1] Malcolm Gaskil, Crime and Mentalities in Early Modern England, Cambridge University Press, New York, 2003, s.6

ve düşünceleri zihniyet tarafından oluşturulur. Bilinçli eylemler olarak davranışlar ile prensipler, inançlar ve bilgiler bütünü temelinde oluşan zihniyet ve kültür arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bouthoul için Davranışlar zihniyetin elle tutulur belirtileri olarak görülmektedir. Zihniyet ve kültür aynı zamanda grup üyelerinin sorunlarını, istek ve endişelerini belirlemekte ve biçimlendirmektedir.[2]

Oğuz Adanır kültür ve zihniyetin birbirinden ayrılmaz bağlarla birbirlerine kenetlenmiş olduklarını, birinden söz etmenin zorunlu olarak diğerinden söz etmek anlamına geldiğini ve birini anlamadan diğerini anlayabilmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Zihniyet bir yandan oluşmuş bir kültürü yeniden üretir ve gereksinim duyulduğunda yeniden yaratırken kültür de zihniyetin yeniden üretimine ve değişim ve dönüşüm gereksinimine yol açan koşullar oluştuğundaysa değişmesine ve dönüşmesine katkıda bulunur.[3] Alex Mucchielli' de zihniyet ve kültürün ayrılmaz birlikteliğine vurgu yapmıştır. Bir toplumsal grubun örtük referans sistemi olarak görülen zihniyet, paylaşılan ortak anlayış üzerinden kendisini göstermektedir. Bu ortak anlayış bir toplumsal grubun türdeş olmasına neden olmaktadır. Toplumsal gruplar zihniyet ve kültürün yapılandırdığı ve anlamlandırdığı referanslar üzerinden şeyleri ve olayları belli biçimlerde görmekte ve bu bakış açısına göre uyumlu tepkiler ve davranışlar göstermektedirler. Toplumsal grup için zihniyet, kültürün içerdiği norm ve değerlerin özümsenmesi ile edinilen ortak referans çerçevesi olarak görülmektedir. Bu bağlamda zihniyet içselleştirilmiş bir kültürü ifade etmektedir. [4]Bu nedenle kültür ve kültürün yansıtıcısı olarak sinema zihniyetin somutlaşmış hali olarak görülmektedir.

Zihniyete dair farklı tanımlar bulunmaktadır. Toplumsal ve kültürel Antropoloji sözlüğüne göre zihniyet belirli bir bireyin veya toplumsal grubun düşünsel eğilimi anlamına gelmektedir. [5] Antropoloji sözlüğünde ise zihniyet bireyin çağdaşlarıyla paylaştığı ortak özellikler, günlük yaşam ve kendiliğinden oluşumlar, bireysel öznelerin dışında kalan, bireylerin düşüncelerindeki kişisel olmayan yön, bireysel tarzda da ortaya konmuş olsalar, bir grup ya da toplumun açıklama gereği duymadan değerleri paylaşmasına yol açan bilinmeyen ve içselleştirdiği özellikler olarak tanımlanmıştır.[6] Zihniyet aynı zamanda bir topluluğun düşüncesini bilgilendiren ve yönlendiren ve bu topluluğa ait her bireyde görülen inanç ve düşünsel alışkanlıkların tümüdür. Bir başka tanıma göreyse zihniyet gelenek göreneklerin, alışkanlıkların, vb etkisiyle bir toplum ya da topluluğun bireylerinde oluşan davranış, düşünüş ve değerlendirme biçimlerinin tümü olarak değerlendirilmektedir.[7] Zihniyet dünyaya bakış için duygusal, bilişsel ve belirlenmiş eylem modelleri olarak düşünülebilir.

Kültür tıpkı zihniyet gibi düşünmeyi, duyguyu, hedefleri, toplumsal ilişkileri, ve davranışı doğrudan etkileyen çok önemli bir yapıdır. Bu nedenle bilim adamlarınca çok sayıda tanımı yapılmıştır. Al Krober ve Clyde Kluckhohn 1952 yılında yayımladıkları kültür adlı kitaplarında 162 ayrı kültür tanımından söz etmişlerdir.[8] Akademik dünyada

[2] Gaston Bouthuol, Zihniyetler, çev.Selmin Evrim, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi basımevi, İstanbul, 1975, s.5-8
[3] Oğuz Adanır, Kültür ile Zihniyet, Doğu-Batı dergisi, Ankara, yıl 6, sayı 23, s.23-26
[4] Alex Mucchielli, Zihniyetler, çev. Ahmet Kotil, İletişim yay, İstanbul,1991,s.7-21
[5] Mike Morris, Concise Dictionary of Social and Cultural Anthropology, Wiley-Blackwell Publication, West Sussex, 2012, s. 160
[6] Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, Antropoloji sözlüğü, Bilim ve Sanat yay, Ankara, 2003, s.926-927
[7] Oğuz Adanır, Kültür ile Zihniyet, Doğu-Batı dergisi, Ankara, yıl 6, sayı 23, s.25-26
[8] Thomas Hylland Eriksen, What is Anthropology?, Pluto Press, London, 2004, s.26

en çok kullanılan tanımlardan birisi de Edward Tylor tarafından yapılmıştır. Tylor Kültürü insanın toplumun bir üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlâk, yasa, görenek ve başka herhangi bir yetenek ya da alışkanlığı içeren o karmaşık bütün olarak tanımlamaktadır. [9]

Türkiye Sinemasında 2000 li yıllardan itibaren artış gösteren korku filmlerinde zihniyet ve kültür bağlamında özellikle cin, büyü vb. olgular temelinde Levi Bruhl'un İlkel zihniyet ve Marcel Mauss'un vurguladığı Armağan kültürü / Potlaç ön plana çıkmaktadır. Çünkü cin, büyü vb. olgular geçmişten günümüze kadar gelen olgulardır. Eski Asurlular ve Bâbilliler arasında toplumun her kesiminde kötü ruh ve cinlere inanılırdı. Batı dillerinde cin için demon kelimesi kullanılmaktadır. Greko - Romen devresinin sonlarında daimon Latince genius gibi genellikle yarı tanrı, yarı insan yahut ikinci dereceden ruhlar, özellikle çiftlik ve evleri, malı mülkü koruyan ruhlar için kullanılmıştır. Daha sonra kelimenin anlamı değişikliğe uğramış ve insanları tâciz eden, onları bedenî veya zihnî zarara uğratan, fenalığa iten kötü ruhları ifade etmeye başlamıştır. [10]

İlkel zihniyet üzerine çalışan Bruhl'un dikkat çeken önemli bir saptaması da ilkel zihniyetin yalnızca ilkel toplumlarda bulunmadığı, günümüzde de ilkel zihniyete sahip toplumların varlığıdır. Bruhl'un İlkel zihniyet üzerine yaptığı çalışmalar Türkiye toplumunu da yakından ilgilendiren iki temel sonuç üretmiştir. Bunlardan birincisi İlkel zihniyetin mistikliği ikincisi ise mantıköncesi olduğudur. Özellikle din, büyü, sihir gibi mistik düşünce ve çelişmezlik ilkesi bağlamında orta çağ ve 16. Yüzyıldan 18. Yüzyılın sonlarına uzanan erken modern dönem Avrupası'na ve günümüz Türkiye'sine bakıldığında ilkel zihniyetin belirgin izleriyle karşılaşılmaktadır. Levy-Bruhl ilkel düşüncenin özde mistik olduğunu öne sürmektedir. İlkel düşüncenin olaylara ve düşüncelere "mistik katılım", akılcı düşüncenin ayırma eğiliminde olduğu varlıklar arasında bağ kuran kozmolojik bir düşünce biçimini içerdiğini iddia etmiştir. Ona göre ilkel toplum Dünyayı doğal bir anlamda algılanmaz, duygular ve doğaüstü varlıklar hakkında düşüncelerle renklendirilir ve süslenir. İlkel insanların asla "bizim hayal edebileceğimiz kadar cahil" olmadıklarını söyler. Fakat taşların ve ağaçların hiçbir zaman yalnızca doğal nesneler olarak algılanmadıklarını da vurgular; çünkü onlar mistik güçlerin taşıyıcısı ya da kutsal özelliklere sahip olabilirler.[11]

Bruhl ömrünün sonlarında ilkel zihniyete dair saptamalarında değişikliğe gitmiştir. O ölümünden sonra yayımlanan Not Defterleri adlı çalışmasında mantık öncesi kavramının yanlışlığını kabul eder ve ilkel insanların zamanlarının tamamını değil sadece bir kısmını mistik etki dünyasında kullandıklarını belirtir. Bruhl artık ilkel insanlara özgü bir zihniyet düşüncesine onay vermediğini, onların zihinsel yapısında bulunan bir çok unsurla batıda da karşılaşıldığını, aynı şekilde Batının zihniyet yapısında var olan pek çok şeyinde ilkel insanların zihinsel yapısında bulunduğunu ifade etmiştir. Sadece mistik zihniyet ilkel toplumlarda daha belirgin bir şekilde görülmektedir. [12]

Aynı zamanda törensel bir büyü düzeni olan Armağan kültürü/potlaç/karşılıklı yükümlülük düzeni Franz Boas , Marcel Mauss ve Claude Levi-Strauss'un çalışmalarıyla gündeme gelmiş, sonrasında Marcel Mauss'un armağan adlı çalışmasıyla kuramsal bir

[9] Peter Burke, Kültür Tarihi, çev. Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.41
[10] Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 8; s. 10
[11] Brian Morris, Din Üzerine Antropolojik İncelemeler, çev.Tayfun Atay, İmge yay, Ankara, 2004, s.271-294
[12] Oğuz Adanır, İlkel Toplumdan Melodramlar Evrenine, Hayal Perest Yay, İstanbul, 2012, s.15

nitelik kazanmıştır. Mauss Kuzeybatı Amerika yerlilerinin potlaç adı verilen şölenlerini inceleyerek Karşılıklı yükümlülük üzerine inşa edilen armağan kuramını geliştirmiştir. Yerliler potlaç adı verilen şölenlerde rakiplerinden daha çok zenginlik sergileyip, rakibinin yok ettiği zenginlikten daha çoğunu yok etmek istemektedirler. Potlaç veren ve kolektiviteyi temsil eden şef cömertliğini sergilemek ve itibar, prestij, statü, onur kazanmak adına diğer kabilelerin şeflerine ve yandaşlarına değerli armağanlar vermektedir.[13]

Adanır'ın ifade ettiği gibi potlacı yemek şöleninden öte geçerliliğini gelişmiş denilen toplumları da kapsayacak şekilde belli ölçülerde koruyan zihinsel bir olgu olarak ele almak gerekmektedir. Günümüze kadar süre gelen tüm uygulamalar armağan kültürünün izlerini taşımaktadır.[14]

İlkel toplumda hayatın her alanında özellikle potlaç törenlerinde verilen armağanlara karşılık veremeyen yüzünü yitirmekte yani rezil olmakta, toplumsal itibarını, prestijini, saygınlığını kaybedip, utanç içine düşmektedir. Bundan dolayı Karşılıklılık ilkesi armağanın yanı sıra armağanla ilişkili onur, itibar, prestij ve utanç duygularıyla da doğrudan ilişkili görülmektedir. İlkel toplum şanlarını ve itibarlarını büyütmek için karşılık vermektedir. Armağan kültürünün/potlaç kültürünün belirli özellikleri dikkat çekmektedir.

Her şeyden önce irrasyonel bir evrende ritüeller üzerine oturan törensel bir büyü düzeni olan Armağan Kültüründe her şey tanrılara, ruhlara ve ölü atalara ait olmaktadır. Bu düzende yasalar yerine kurallar, gelenekler hakimdir. Potlaç Veren el alan el ilişkisi içerisinde karşılıklı yükümlülüğe dayalıdır ve bu düzende Verilen/alınan fazlasıyla iade edilmek zorundadır. Potlaç her şeyin onur, itibar ve prestij kazanmak için yapıldığı kolektif bir değiş tokuş düzenidir. Bu düzende meydan okuma ve rekabet ön plandadır. Kolektif bir anlamı olan onur, itibar ve prestij armağan verme, veren el olma ile elde edilmektedir. Bu kültürde itibar, rekabet ve haset toplumsal ve kültürel yaşamın merkezinde yer almaktadır.

ÖRNEK FİLM ANALİZİ

Yönetmenliğini Alper Mestçi'in yaptığı 2014 yılı yapımı Siccin filmi incelendiğinde İlkel zihniyet ve Armağan kültürüne dair bir çok özellik göze çarpmaktadır. Film Öznur ismindeki karakterin çocukluğundan beri teyzesinin oğlu olan Kudret'e aşık olması ve bu yasak ilişkiden bir türlü vazgeçmemesi üzerine kurulmuştur. Öznur Sonunda Kudret ile birlikte olur. Fakat Kudret evlidir ve bu ilişkiyi bitirmek ister. Bunun üzerine Öznur büyüye başvurur ve Kudret'in eşi olan Nisa'ya İhsan hoca aracılığıyla domuz büyüsü yaptırır. İhsan hoca hıristiyan bir cini görevlendirir. Fakat büyü kontrolden çıkarak herkese zarar vermeye başlar.

Herşeyden önce büyü İslam dinine göre günah ve haramdır. Filmin başında seyirci ilkel toplumlarda kişilerarası ilişkileri düzenleyen büyü ile ilgili hadis ve surelerle bilgilendirilir. Kuran'ı Kerim'de yer alan ve cinlerle ilişkili olan Felak ve Nas sureleri açıklanır. Hemen arkasından büyü yapılan kişinin fotoğrafının yakılması, hayvan gözüne iğne batırılması, büyülü taş kırma, nazar boncuğu kırma, kurşun dökme, horoz bacağı, muska yazma gibi büyü ritüellerine yönelik görüntüler verilir. Film ilerledikçe büyü temelinde İlkel zihniyet ve armağan kültürünün izleri belirginleşir.

[13] Marvin Harris, İnekler,Domuzlar,Savaşlar ve Cadılar, çev.Fatih Gümüş, İmge Yay, Ankara, 1995, s.100
[14] Oğuz Adanır, Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış, Doğu-Batı yayınları, Ankara, 2010, s.301

Filmde olduğu gibi İlkel zihniyette büyü vb. Simgesel eylem toplumsal yaşamın merkezindedir. Mistik düşünce ile şekillenen ilkel zihniyette toplumsal yaşamın ve eylemin her alanı büyünün egemenliğindedir. Malinowski ilkel toplumun büyü ve sihirli yollara başvurmadan yaptıkları işlerde başarılı olamayacaklarını düşündüklerini ileri sürmektedir. İlkel zihniyet için her iş bir büyüye ihtiyaç duymaktadır. [15]Öznur karakteri de böyle düşünmektedir. Kudret'i elde etmenin, Nisa'dan kurtulmanın yolu büyüden geçmektedir. Öznur İhsan hocaya sorununu aktarır ve onun hıristiyan bir cin ile gerçekleştireceği domuz büyüsüne onay verir. Türk toplumunda büyü şamanizmden bu yana oldukça yaygın bir uygulamadır. İğneli sabun büyüsü, iğneli bebek büyüsü, kilit büyüsü, kiriş büyüsü, tırnak büyüsü, domuz yağı büyüsü, balmumu büyüsü, kaşık büyüsü, yarasa kanı ve yarasa kemiği ile yapılan büyü gibi bir çok büyü ile gündelik hayatta karşılaşılmaktadır. Filmde İhsan hocanın domuz büyüsü Nisa ve onun kanından gelenleri öldürmeyi amaçlamaktadır.

Öte yandan İlkel toplumda toplumsal yaşamın merkezinde olan rekabet, meydan okuma, haset, kıskançlık, itibar ve prestij duyguları da Öznur örneğinde olduğu gibi ilkel insanın büyü ile kurduğu ilişkiye destek olmaktadır. İlkel zihniyet ve Armağan kültüründe büyü yapılmasının temel nedenlerinden biriside rekabet duygusunun yanı sıra haset duygusudur. İlkel toplumda oldukça güçlü bir şekilde yaşanan haset duygusu davranışlar ve düşünceler üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Nitekim filmin büyüsel yapısı da Öznur'un Nisa'ya duyduğu haset duygusu üzerinden şekillenmiştir. Haset filmin kurucu duygusu olarak ortaya çıkmaktadır. Benjamin Kilborne haset duygusunu ötekinin sahip olduğuna sahip olmamaktan kaynaklandığını belirtmektedir.[16] Filmin başında aktarılan Felak suresi de haset duygusunun ne kadar tehlikeli olduğunu vurgulamaktadır. Felak suresindeki Haset edenin şerrinden Rabbime sığınırım ifadesi İslamiyet inancında hasedin ne kadar önemli bir olgu olduğunu göstermektedir.

Öznur, İhsan ve Tayyar hoca karakterlerinde olduğu gibi İlkel zihniyet ve Armağan kültüründe söz gerçekmiş gibi algılamaktadır. Söz bir armağan olmasının yanı sıra büyülü bir güce sahiptir. Bu nedenle tıpkı filmde olduğu gibi ilkel zihniyet için beddualar, lanet okumalar ciddi tehditler içermektedir. Bu nedenle bu beddualara, lanet okumalara, büyülere bir armağan işlemi yapılmalı ve acilen karşılık verilmelidir. İlkel zihniyetin yanı sıra Armağan kültürü bağlamında da Filmde Haset duygusu ile birlikte rekabet duygusu da ön plana çıkmaktadır. Öznur'un Nisa ile tek taraflı rekabetinin yanı sıra büyü yapan İhsan Hoca ile büyü bozan yani büyüye karşı büyü yapan Tayyar Hoca arasında itibar odaklı meydan okuma ve rekabet yaşanmaktadır. İhsan Hoca'nın domuz büyüsü olarak verdiği kötücül armağan Tayyar Hoca tarafından alınmakta ve fazlasıyla İhsan Hoca'ya geri verilmektedir. Filmin başında İhsan hoca yaptığı büyülerin başarısı üzerinden kendi itibarını ön plana çıkartmaktadır. İtibarının gölgelenmemesi için yaptığı büyülerin amacına ulaşması gerekmektedir. Bunun için gerekirse bir ölü mezardan çıkartılabilir, ayak kemiği kesilebilir, bir aile toptan yok edilebilir. Tüm bunlar Armağan kültürü gözönüne alındığında İhsan hoca'nın veren el olarak kötücül armağan bağlamında oldukça cömert olduğunu göstermektedir.

İlkel zihniyet tıpkı filmdeki Öznur karakterinde görüldüğü gibi iç içe geçmiş ikili bir gerçeklik anlayışını içermektedir. Bunlardan ilki somut bir şekilde algılanabilen, düzenli bir şekilde yinelenen zamansal olguları içeren gerçeklik anlayışıdır. Nitekim bu Öznur'un gündelik hayatında kendisini göstermektedir. Diğer gerçeklik anlayışı ise

[15] Lucien Levy Bruhl, İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, s. 51-53

[16] Benjamin Kilborne, Utanç ve Haset, çev. Burçak Erdal, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.16

görülemeyen ve duyularla algılanamayan varlığı hissedilip kendilerinden etkilenen varlıkların var olduğu bir gerçekliktir.[17] Öznur'un cinlerden medet umması bu gerçekliğin varlığına göndermede bulunmaktadır. İlkel zihniyet doğa ve doğaüstünü birbirine karışmış bir biçimde, tek bir gerçekliğe ait olarak değerlendirmektedir. Öznur ve İhsan hoca bir yandan mistik güçleri kullanırken bir yandan da para alış verişi gibi maddi dünyanın gerekliliklerini yerine getirerek büyü satın almakta ve satmaktadırlar. İlkel insan için mitik dünya tıpkı Öznur, İhsan ve Tayyar hoca için olduğu gibi yaşadıkları topraklarda, bu dünya içindedir.

İlkel zihniyet bir parçaya bakarak bütünü görebilir, kafatasına bakarak bir ölüyü görebilir. İlkel zihniyet bir simgeye baktığında gerçek bir varlığı görebilmektedir. İlkel zihniyette ayak izleri, tırnak, kıllar veya salgılar kişiyi temsil etmektedir. Bir kişinin eşyası kişinin bir uzantısı olarak görülmektedir. Filmde İhsan Hoca'nın Öznur'dan istediği ve Nisa'ya ait olan tükürük, kan, saç, tırnak, fotoğraf istemesinin altında yatan da bu zihinsel yapıdır. Nisa'nın saçı, tırnağı, kanı, fotoğrafı, tükürüğü İhsan Hoca'nın nezdinde Nisa'yı temsil etmektedir.

SONUÇ

Görüldüğü gibi zihinsel ve kültürel arka plan gündelik yaşamda ve Sinemada karakterlerin davranışlarında ve duygularında belirleyici bir rol oynamaktadır. Büyü, sihir, cadı, cin gibi mistik düşünceye özgü olgular ve çelişmezlik ilkesi bağlamında, orta çağdan 18. Yüzyılın sonlarına uzanan erken modern dönem Avrupası'na ve günümüz Türkiye'sine bakıldığında ilkel zihniyetin belirgin izleriyle karşılaşılmaktadır. Özellikle büyü göz önüne alındığında geçmişten gelen Şamanizm kökenli inanışlar İslamiyet inancına rağmen canlılığını sürdürmektedir. Dr. Arif Aslan'ın Şeytan, Cinler, Büyü ve Nazardan Dua ile Korunma adlı kitabın içindekiler bölümünde yer alan büyü çeşitliliği Türkiye toplumunun büyüler ile olan ilişkisini göstermesi açısından önemli bir örnek sayılabilir. Arif Aslan kitabında Pamuk Çekirdeği Büyüsü, Kurşun Büyüsü, Saygı İçin Büyü, At Nalı Büyüsü, Biber Büyüsü, Bakır Büyüsü, Yarasa Büyüsü, Tırnak Büyüsü, Nohut Büyüsü, Sevilenin Eşyası Büyüsü, Kuru Üzüm Büyüsü, Saç Büyüsü, Sicim Büyüsü, Bakla Büyüsü, Gül Büyüsü, Tatlı Büyüsü, Kabak Büyüsü, İncir Büyüsü, Sabun ve Saç Büyüsü, Kaşık Büyüsü, Domuz Yağı Büyüsü, Ölü Toprağı Büyüsü .gibi büyüleri örnek olarak göstermiştir.[18] Günümüzde Cinler ise yalnızca mistik dünyaya özgü bir öge olmaktan çıkmış, maddi dünyanın asli bir unsuru haline gelmiştir.

Bu bağlamda Türkiye Sineması 2000'li yıllarla birlikte bu canlı alanı özellikle Orhan Oğuz, Hasan Karacadağ ve Alper Mestçi ile birlikte verimli bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Kuşkusuz Sinema büyü evrenini kullanırken hem toplumun zihinsel kültürel yapısının izlerini sorgulamakta hem de İslamiyet'in büyüyü haram ve günah olarak gördüğünü topluma aktarmaktadır. Bu yönüyle kültürel ve zihinsel bir ürün olarak

[17] Oğuz Adanır, İlkel Toplumdan Melodramlar Evrenine, Hayalperest Yayınları, İstanbul, 2012, s.24
[18] http://www.birazoku.com/seytan-cinler-buyu-ve-nazardan-dua-ile-korunma-arif-arslan

Türkiye Sineması cin ve büyü odaklı korku filmleri aracılığıyla toplumun dini inancıyla yüzleşmesini de sağlamaktadır.

Kaynakça

Adanır, Oğuz, 2012, İlkel Toplumdan Melodramlar Evrenine, Hayal Perest Yay, İstanbul
Adanır, Oğuz, 2003, Kültür ile Zihniyet, Doğu-Batı dergisi, Ankara, yıl 6, sayı 23
Adanır, Oğuz, 2010, Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış, Doğu-Batı yayınları, Ankara
Burke, Peter, 2008, Kültür Tarihi, çev. Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
Bouthuol, Gaston, 1975, Zihniyetler, çev.Selmin Evrim, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi basımevi, İstanbul
Emiroğlu, Kudret, Aydın, Suavi, 2003, Antropoloji sözlüğü, Bilim ve Sanat yay, Ankara
Gaskil, Malcolm, 2003, Crime and Mentalities in Early Modern England, Cambridge University Press, New York
Harris, Marvin, İnekler, 1995, Domuzlar,Savaşlar ve Cadılar, çev.Fatih Gümüş, İmge Yay, Ankara
Hylland Eriksen, Thomas, 2004, What is Anthropology?, Pluto Press, London
Kilborne, Benjamin, 2014, Utanç ve Haset, çev. Burçak Erdal, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
Levy Bruhl, Lucien, 2006, İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara
Morris, Brian, 2004, Din Üzerine Antropolojik İncelemeler, çev.Tayfun Atay, İmge yay, Ankara
Morris, Mike, 2012, Concise Dictionary of Social and Cultural Anthropology, Wiley-Blackwell Publication, West Sussex
Mucchielli, Alex, 1991, Zihniyetler, çev. Ahmet Kotil, İletişim yay, İstanbul
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 8
http://www.birazoku.com/seytan-cinler-buyu-ve-nazardan-dua-ile-korunma-arif-arslan

.

GERÇEKLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ VE YENİDEN İNŞASINA FOTOĞRAFIN ETKİSİ: REKLAM FOTOĞRAFLARI İNCELEMESİ

Arş. Gör.Dr. Aslı Erciyeş TOSUN
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Fotoğraf Bölümü

Özet

Görsel bir medyum olan fotoğraf icadından bu yana gerçeklik tartışmalarının merkezinde yer almış; felsefi, bilimsel, sanatsal gündemin odağında bulunan gerçeklik kavramı da fotoğrafın keşfiyle beraber farklı bir boyut kazanmıştır. Fotografinin fiziksel gerçekliği aktarabilme özelliğinin yanı sıra öznel, nesnel ve teknik yollarla gerçekliğe dair müdahale edimlerine olanak sağlaması, fotoğraf ve gerçekliği birbirini etkileyen ve belirleyen bir sürecin iki başat öznesi haline getirmiştir. İlkçağlardan itibaren toplumlar evrene ait fiziksel gerçekliğin kopyasına sahip olmak istemiş, bu amaçla yapılan deney gözlem ve araştırmalar neticesinde keşfedilen fotoğraf toplumdaki yerini hızlı bir şekilde almıştır. Fotoğraf ve gerçeklik ilişkisi fotoğrafın ilk icat edildiği dönemlerden günümüze kadar gelen köklü bir sürece dayanmaktadır. Gerçeklik sorunsalı ise insanoğlu var olduğu dönemden itibaren onun algılayıp anlamlandırmaya çalıştığı evren hakkında fazla bilgi edinme çabalarının bir sonucu olarak felsefe, sosyoloji ve sanatın daima inceleme konuları arasında yer almıştır. Mağara duvarlarına yapılan resimlerden sözlü kültürün en önemli parçası olan mitoslara ve günümüz dijital teknolojisinin biçimlendirdiği iletişim ortamına kadar dönemleri itibari ile değişen gerçeklik evreni, bir bakıma insanın yaşadığı dünyayı zihinsel ve görsel olarak kayıt altına alma eğiliminin yansımalarıdır. Görsel kültürün başat öznelerinden olan reklam fotoğrafçılığı nesneye bakış açımızı etkileyen bir bakıma gerçekliği yeniden inşa eden ve bu doğrultuda tüketim tercihlerimizi belirleyen bir araçtır. Sayısal teknolojiler sayesinde dijital müdahale edimlerinin fotoğraf sanatına ve özellikle reklam fotoğrafçılığına olan etkileri, gerçekliğin yapısına ve algılanışına dair değişimleri de beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada görsel kültürün temel yapı taşı olan reklam fotoğraflarından yola çıkarak tüketim kültürünün menfaatleri doğrultusunda teknolojik kültürel ve ideolojik olarak gerçekliğin nasıl inşa edildiği ve dönüştürüldüğü incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler:Fotoğraf, Gerçeklik, Reklam Fotoğrafçılığı

İnsanoğlu yüzyıllar boyu gerçeğin ve evrenin kopyasını elinde tutmak istemiş ve bu doğrultuda yapılan araştırma ve çalışmalar sonucunda ortaya çıkan fotoğraf hızlı bir şekilde gelişme göstererek toplumdaki yerini hemen almıştır. Sanatsal, bilimsel, endüstriyel nitelikli birçok boyutu doğasında barındıran fotoğraf; ilk icat edildiği dönemlerde öncelikle teknik bir araç olarak sunulmuş daha sonra endüstri, sanayi ve kültürel gelişmelerin eşliğinde kitle iletişim aracı olarak kullanılmaya başlamış ve popüler hale gelmiştir. Fotoğraf ve reklam fotoğrafçılığının gelişimini incelediğimiz zaman karşılaştığımız gerçek; insanoğlunun günümüze dek yaşadığı deneyim, bilgi ve düşüncelerinin yanı sıra mal ve hizmetlerin satış ve tanıtımını yapmak için de görüntülerden faydalandığıdır. Bu paylaşım fotoğraf alanındaki teknik ilerlemeler ile beraber fotoğrafın reklamcılık alanında ve dergilerde yer almaya başlaması ile mümkün olmuştur. Fotoğraf icadından sonra teknik yapısından kaynaklanan yeniden çoğaltılabilirlik özelliği ve iletişim alanında yaşanan ilerleme ve gelişmeler sayesinde hızlı bir şekilde yaşamın içine taşınabilmiştir.

Fotografi keşfinin ilk yıllarında insanların kendi görüntülerine sahip olma tutkusu yüzünden portre alanında yer edinmiş, daha sonra kendisini sanat olarak ispatlayabilmek için, resim sanatı ve bu sanatta kullanılan tekniklerin etkisinde resimsi fotoğraf alanında var olmuş, ilerleyen süreçte ise basılı yayın organları ve tüketim kültürüne hizmet eden başlıca elemanlardan reklamlarda kullanılmaya başlanarak tüketim kültürünün vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Gerçeklik kavramı insanın var olduğu andan itibaren anlamlandırmaya çalıştığı bir kavram ve fotoğrafın keşfi ile beraber gerçeklik ve fotoğraf birbirini etkileyen bir sürecin iki başat öznesi olmuştur. Gerçek, hakikat, doğruluk ve gerçeklik kavramları gerçek çatısı altında aynı anlamlarda kullanılmaktadır ve bu kullanımlardan çok daha önce gerçeklik kavramı Sofistler, Platon, Aristoteles, Descartes, Kant gibi filozofların araştırma konularının başında yer almıştır. "Gerçeklik kavramı üzerinde bilimsel olarak duran ilk düşünürlerden birisi Platon'dur, dış dünyada algılanan nesneleri gerçeklik derecelerine göre ayırmış, nesnelerin kopyalarına yansılarına Eidola adını vermiştir"[1] Yansımanın yansıması anlamına gelen *eidola,* Platon'a göre bizi gerçeklikten oldukça uzaklaştırmaktadır. Onun düşünce sistemine göre; su, idea, sudaki yansıma ise eidoladır. Sudaki yansımasına aşık olan *Narcissus*'ta aslında bir eidolaya yani gerçekdışına aşık olmuştur. Kendini sevmenin sembolü olan *Narcissus* çok yakışıklıdır ve kadınlar gözlerini ondan alamazlar, fakat o umursamaz bir şekilde onlarla ilgilenmez; çok sıcak bir gün su içmek için bir pınarın başına eğilir ve görüntüsü ile karşılaşır. Gördüğü şeye delice aşık olmuştur. Aşk içinde görüntüsünü izlerken dengesini kaybederek suya düşer ve boğulur, vücudunun öldüğü yerde kendi adını taşıyan nergis çiçeği doğar.[2] Bu mitik anlatı gerçekliğin farklı veçhelerini gösterirken günümüz insanının görüntü ve imajlar karşısında düştüğü ironik durumla da benzeşim göstermektedir.

İnsana ve yaşama ait her şey gibi gerçeklik kavramı da tarihseldir ve farklı tarihsel dönemlerde ki gerçeklik algısı zaman içerisinde kırılmalara uğramış; tüketim kültürü içerisinde gerçekliği algılama ve anlamlandırma biçimleri reklam fotoğrafları dolayısıyla teknoloji ve dijitalleşmenin meydana getirdiği yeni bir görsel gerçekliği yaratmıştır. İnsan evrende var olduğu andan itibaren kendisini hazır kurulu bir fiziksel gerçeğin içerisinde bulmuş ve bu gerçeği yakalayıp sabitlemek onu ele geçirmek ve sonrasında onu değiştirip dönüştürmek ve başkaları ile paylaşmak başat çabalarından bir tanesi haline gelmiştir. Yansıtmacı bir tavırla içine düştüğü doğal gerçekliği sanatına ve gündelik yaşamına taşımaya çalışmış bu uğraşılar devam ederken keşfedilen fotoğraf makinesinin gerçekliği kusursuz sabitlemesi önemli dönüşümler yaratmıştır. Gerçek "bilinçten bağımsız olarak var olan"[3] nesnel, somut durum ve koşula, hakikat "gerçeğin bilinçteki yansısı"[4] zihnimizde nesnel gerçeklik doğrultusunda şekillenen yansımaya, doğruluk "zihne yansıyan imgenin nesnesine uygunluğu"[5] na karşılık gelirken gerçeklik ise, gerçek olan ve var olan şeylerin tümüne karşılık gelmektedir. İlk çağdaki düşünürlerin ilgi odağında, iki temel sorun vardı. İlki, var olan nedir diğeri, var olanın bilgisine ne kadar ulaşılabilirdir. Varlığın ilk gerçeğinin ne olduğu sorunu, düşünürleri hep meşgul etmiştir. Böylelikle ilkçağda insanın gerçek olana yönelimi doğa ve somut olanın üzerine yoğunlaşmıştır. Somutu algılamada araç olan duyu organlarının bize sağladığı tabiata dair bilgilerin, gerçeğin ne kadarını yansıtmakta olduğu sorgulanırken sonraki dönemlerde

[1] Seyide Parsa, "Fotoğraf ve Gerçeklik", **Düşünceler Dergisi** Sayı:1 Ege Üniversitesi Basım Evi İzmir, 1987 s. 155.
[2] Fernand Comte, **Mitoloji Sözlüğü,** Çev. Mukadder Aslan, Zed Yayınları İstanbul, 2000 s.135.
[3] Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü** İnkılab Kitabevi İstanbul 1998 s.85.
[4] Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü** Remzi Kitabevi İstanbul 1996 s.150.
[5] Orhan Hançerlioğlu, **Toplum Bilimleri Sözlüğü,** Remzi Kitabevi İstanbul 1986 s.154.

gerçeği arayış, fizik ötesi alana kaymış bu alanlar da dinler tarafından tanımlanmıştır. Toplumsal değişim sürecinde bilginin değerlendirilmesi, toplum yapılarına göre de değişmiştir. Bilgi ve bilme ereği, dönemin değerler sisteminden etkilenmiştir. Modern öncesi yani geleneksel toplumlar da aşkın, metafizik ve ilahi kaynakların bulunup ortaya çıkarılması bilme gayretinin yönünü tayin ederken, modern dönemde gerçek daha somut, insani ve dünyevi düzeye oturtulmuştur. Postmodern toplumlarda ise, dünyevi ve insani eğilimler öznenin bilme gayreti ve gerçeği alımlama gücü ile sınırlandırılmıştır. Bilgi öznenin bilme ve kavrayış yetisiyle sınırlandırılmıştır. Geleneksel toplumlardan postmodern toplumlara değişim, gerçekliğin de değişim sürecini içeren bir periyot haline gelmiştir.

Fotoğraf süjesini dış dünyadaki nesnel gerçekliklerden karşılamaktadır, fakat bu nesnel gerçeklik her zaman için bir müdahale edimine uğramış olarak karşımıza çıkmaktadır. Barthes fotoğrafı geçmiş ve gerçekliğin çakışması olarak anlamlandırmıştır ve bu durumu şöyle açıklamıştır; "Fotoğrafta o nesnenin orada bulunmuş olduğunu asla yadsıyamam. Burada bir üst üste çakışma vardır: gerçeklik ve geçmişin çakışması"[6], fakat geçmiş ve gerçeklik fotoğrafçının gözü sayesinde çakışmakta ve bir araya gelmektedir. Fotografik algımıza dair gerçeklik duyumlarımızı etkileyecek süreçlerden en önemlisi fotoğrafçının tercihleridir. Fotoğrafçının tercihleri ve limitleri daha deklanşöre basmadan başlamaktadır. Karesinin içine neleri alıp neleri dışarıda bıraktığı, film tercihi, poz süreleri, karanlık odada veya bilgisayar başında yapılan en temel müdahaleler; hepsi gerçeklik algımıza dair yapılan en küçük manipülasyonlar olarak biz fark etmeden karşımıza çıkmaktadır. Fotoğrafla karşı karşıya geldiğimiz bağlam da gerçeklik algılarımızı dönüştürebilmektedir. Fotoğrafla bir afiş, ilan, gazete, dergi vb gibi nerede karşılaştığımız ve bu karşılaştığımız alanda yapılan müdahaleler de gerçekliğe dair duyumsamalarımızı ters yüz edip etkileyebilmektedir.

Geçmişle gelecek, güzel ve çirkin, eski ve yeni; fotoğraflar aracılığı ile bilgisayar ekranında buluşmaktadır. 21. yy da reklam fotoğrafı pek çok strüktürün birbirine eklemlendiği bir veçheler sinsilesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İcadıyla beraber gerçekliğin en güvenilir taşıyıcısı ve aktarıcısı olan fotoğraflar teknolojik ilerlemeler ışığında artık gerçekliğin ta kendisi olmaya başlamış sadece gerçekliğe dair emareleri barındırır hale gelmişlerdir. İçinde yaşadığımız toplum içerisinde tüketim kültürünün en önemli yapı taşlarından olan reklam fotoğraflarının yeni bir gerçeklik algısı yaratarak tüketim alışkanlıklarımızı, ihtiyaçlarımızı, kültürümüzü ve ideolojilerimizi nasıl yönlendirdiği aşikar görünmektedir. İncelenen reklam fotoğrafı gösterge bilimsel öznel okumaya tabi tutulmuş ve görünenin ardındaki gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

[6] Roland Barthes**, Camera Lucida**, Çev. Reha Akçakaya, 2. Basım, Altıkırkbeş Yayınları,İstanbul,1996, s.74.

Chopard Reklam Metni

Lofficiel Türkiye Mayıs Sayısı Chopard Mücevher Reklamı

***Görüntüsel Gösterge**: Hayvan (baykuş) **Gösterilen**; Marilyne Monroe, Minervanın Baykuşu

***Görüntüsel Gösterge:** Takı (pırlanta kolye) **Gösterilen;** Tutku, arzu, lüks

***Görüntüsel Gösterge:** Kainat (dünya) **Gösterilen;** Küreselleşme

***Simgesel Gösterge:** Yazı (Gentlemen prefer blondes, but who says blondes prefer gentlemen) ***Gösterilen;** Erkekler Srışın Sever filmine gönderme, nostalji

* **Simgesel Gösterge:** Yazı (Chopard) **Gösterilen;** Küresel marka

Postmodern evrende markaların küreselleşmesi ile birlikte aşırı tüketim dünyayı küresel bir alışveriş merkezi haline dönüştürmüştür. Reklam fotoğrafı sağında yer alan dünya küresi ve önündeki marka ile markanın küreselliğine vurgu yapmaktadır.

"Küreselleşme süreci çoğunlukla ekonomik bir olgu olarak ele alınmıştır. Fakat küreselleşme aynı zamanda bir kültürel türdeşleştirme sürecidir ve kültürlerin iletişim alternatiflerinin gelişmesi ile ticaret, göç, sanat, bilgi vb. karşılıklı alış verişleri yoluyla

giderek birbirini daha çok etkileyip birbirine daha çok benzemesini ifade etmektedir."[7] Fotoğraf küreselleşme vurgusu yaparken uzaya ait zaman mekan ve dünyaya ait hayvan ve mücevheri tek bir karede bir araya getirerek gerçekliğe farklı bir boyut kazandırmakta tüketici özneyi hypergerçeklik alanına çekmektedir.

Chopard reklam fotoğrafı film şirketi Universal Picture'ın yıllardır kullandığı dünya küresi logosunda bir marka adı değişikliğine giderek Universal yazısı yerine kendi marka adı olan Chopard'ı yerleştirmiştir. Böylece Chopard markası tüm dünyaya egemenlik kuran Hollywood sinema endüstrisinin önemli bir markasının logosu üzerinden sanatsal-kültürel mirasına dolaylı olarak el koymaktadır.

Universal Pictures Logosu **Choppard Marka Logosu**

Reklam fotoğrafı sloganda kullandığı ideal sarışın kadın önermesini, ironik bir şekilde baykuş fotoğrafı üzerinden yıkmaktadır. Modernizmin rasyonel aklı tarafından üretilen insan ve hayvan arasındaki ayrımlayıcı sınır, fotoğrafta belirsizleşmektedir. Bunun sonucunda bir baykuş bir insanın yerini alabilmekte, mücevherlerle birlikte görülmeye alışılan geleneksel kadın model algısı tersine çevrilmektedir. Bir hayvanın, aşk ve tutku temalı mücevher reklamlarında çekici, seksi insan bedeni imgelerinin yerini alması tüketiciyi rasyonel gerçeklik evreninden uzaklaştırmakta, onu her şeyin mümkün olabildiği, ne olsa giderin hakim olduğu postmodern hiperrasyonel gerçeklik evrenine taşımaktadır. Bir baykuşun kolye takması patafizik bir evrene de göndermede bulunmaktadır. Üstelik bu baykuş retro tarzda çizgi roman yerküre ile aynı kadrajda konumlandırılmıştır. Bu da reklam fotoğrafındaki patafizik evren vurgusunu güçlendirilmiştir.

Günümüz reklamları geçmiş geleneklerden, popüler kültürden, mitlerden, stillerden fotoğraflar aracılığı ile alıntılamalar yapmaktadır. Chopard reklam fotoğrafı da metinler arasılık bağlamında birkaç geçmiş metne göndermede bulunmaktadır.

İlk olarak reklam fotoğrafı Howard Hawks'ın yönetmenliğini yaptığı, başrollerini Marilyn Monroe ve Jane Russellin paylaştığı 1953 yılı yapımı Gentlemen Prefer Blondes yani Erkekler Sarışınları Sever adlı filme göndermede bulunmaktadır. Film şarkıcı olan

[7] http://www.neumann.edu/academics/divisions/business/journal/Review2014

iki güzel kadının Paris seyahati ve sonrasında erkeklerle kurdukları ilişkileri anlatmaktadır.

Reklam fotoğrafında yer alan Gentlemen Prefer Blondes sloganı postmodern tüketiciyi Gentlemen Prefer Blondes adlı filmin doğrudan adına yönlendirmektedir. Böylelikle tüketici nostaljinin alanına yerleştirilmektedir. Geçmiş artık şimdiki zamanda yeniden canlandırılmakta, bunun sonucunda güncel zaman ve gerçeklik parçalanmaktadır. Marilyn Monroe'nin yeniden canlandırılması aracılığıyla döngüsel zamanın akıntısına kapılan postmodern tüketici artık farklı bir gerçeklik statüsüne yükseltilmiştir.

Fotoğrafta değerli bir kolye baykuşun boynunda bulunmaktadır. Filmde ise kadın karakterler sürekli olarak kolye vb. değerli mücevherlerle donatılmışlardır. Reklam fotoğrafında kullanılan Erkekler Sarışın Sever ama Sarışınların Onları Sevdiği Ne Malum? Sloganı filmde Marilyn Monroe'nin seslendirdiği "Diamonds are a Girl's Best Friend" elmaslar bir kızın en iyi arkadaşıdır adlı şarkı ya göndermede bulunmaktadır. Baykuşun altında yer alan sloganda sarışın bayanlar vurgusu yapılmıştır. Filmde ise sarışınlığı Marilyn Monroe temsil etmektedir. Dolayısıyla reklam fotoğrafındaki baykuş aslında bir popüler kültür ikonu olarak Marilyn Monroe'nin kendisidir.

Choppard Cannes Film Festivali Marilyn Monroe Afişleri.

Reklam fotoğrafında Baykuş'un Marilyn Monroe'ye göndermede bulunduğunun başka bir kanıtı da "Chopard markasının 2012 yılında Cannes Film Festivali için hazırladığı Marilyn Monroe afişleridir."[8]

Reklam fotoğrafının filme yaptığı göndermeler tüketicinin slogan, görüntüler ve göndermeler üzerinden gerçeklik ve anlam üretme oyunlarına katılmalarına olanak sağlamıştır. Özelliklede bölünmüş ve atomize olmuş toplumda tüketici, simgesel inşa/tüketim ve anlam üretiminin devam eden süreçlerinin bir parçası haline gelmiştir. Tüketiciler görüntüleri ve sembolleri-simgeleri kendi kimliklerini ve gerçekliklerini yaratmak için kullanırlar ve kültürel olarak üretilen ve tüketilen kültürel metinler olarak markalar, kimlik inşa süreçlerinin temel bir aracı olarak ortaya çıkarlar. Postmodern özne için tüketimin simgesel ve kültürel boyutu reklam fotoğrafında olduğu gibi tüketimin daha eğlenceli hale gelmesine neden olmaktadır. Göndermede bulunulan film postmodern öznenin geçmişe yolculuk yapmasına, duygu ve hatıraların canlanmasına olanak sağlamaktadır. Böylece geçmiş zaman ve gerçeklik fotoğraflar aracılığı ile şimdiki zamana eklemlendirilmiş olur.

Reklam fotoğrafının göndermede bulunduğu diğer bir metinde Şamanizm dir. Şamanizmde yardımcı ruhlar hayvan şeklindedir. Baykuş ta bu yardımcı ruhlardan birisidir. Şamanizm bağlamında reklam fotoğrafında Baykuş Marilyn Monroe'nin yardımcı ruhu olarak konumlandırılmıştır. Şamanlar yardımcı ruhları olan hayvana dönüşebilirler. Marilyn Monroe popüler kültürün şamanlarından birisi olarak görülebilir. Onun şamanlar gibi üstün yetenekleri vardır. Bu yüzden reklam fotoğrafında olduğu gibi tüketicinin gözünde kendi gerçekliğinden uzaklaşarak bir baykuşa dönüşebilir, insanları büyüleyebilir ve tüketime davet edebilir…

SONUÇ

Reklam fotoğraflarının tüketicilerin satın alma pratiklerini nasıl şekillendirdiğini, gerçeklik algılarımızı ve nesneye bakış açımızı nasıl değiştirdiği ve bu fotoğrafların görsel kültüre olan etkileri; kültürel, teknolojik ve ideolojik bir araç olan fotoğraflar üzerinden işlerlik kazanmaktadır. Özellikle görsel kültür ve sanat eserleri üzerinde etkilerini gösteren gerçekliğin dönüşümü öznenin algılama edimi üzerinde de etkili olmuş, fotoğraflara bakan her bir gözün farklı çıkarımlarda bulunarak kendisini ve gerçekliği yeniden meydana getirmesini sağlamıştır. Gerçeklik, reklamı yapılan ürün ve özne reklam fotoğraflarında anlık metamorfozlara uğramakta, bu değişim tüketim kültürünün devamı adına satın almayı hakim davranış kalıbı haline getirmeye çalışmaktadır. Nesne, gösterge (fotoğraf) ve anlam oluşturma süreci yani yorumlayıcı arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır ve böylelikle; nesne fotoğrafı fotoğraf anlamı üretmektedir fakat anlamdaki gönderme nesnede oluşturma ise yorumlayıcıdadır.

Fotoğrafik görüş ve dijital vizyonun kesişim noktasında ortaya çıkan reklam imajları ve görüntüler çağın gerçeklik anlayışı ve tüketim pratiklerinin belirlenmesi açısından önemli hale gelmiştir. Fotografik imge üzerinden sunulan reklam fotoğrafları tüketim dünyası içerisinde bireyi fiziksel gerçeklikten daha eğlenceli karnavalesk bir dünyaya içine sokarken; manipüle edilen ürün kendi fiziksel gerçekliğinden daha gerçek, eğlenceli ve bireyin çoğul kimliğine imkan tanıması açısından tüketicilerin satın alma pratiklerini ve gerçekliğe dair algılarını etkilemektedir. Gerçeklik tüketici için artık reklam imajları üzerinden fotoğraflar aracılığı ile deneyimlenir hale gelmiştir. Ürün,

[8] http://blog.gemvara.com/2012/05/16/cannes-film-festival-marilyn-monroe-chopard-set/

marka ve hizmetlerin rekabet içerisinde olduğu dergi ortamında diğerleri içinde farklılaşarak tüketicinin dikkatini çekmek adına yapılan manipülasyon ve müdahaleler, gerçekliğin mağlup edilerek yerini imaj ve görüntülere bırakmasına sebep olmaktadır. Öznenin gerçekliğe dair algılarında da parçalanmalar, bozulmalar, muğlaklıklar, kişisel deneyimler yaşanmasına sebep olmaktadır. İmajlara dayalı gerçeklik ürünün fiziksel gerçekliğinin yerine geçerek özneyi farklı yaşam tarzları, yüzeysel kimlikler ve imajlar dünyasının içine almaktadır. Bu durum özneyi sürekli bir satın alma ve dolayısıyla kimlik edinme pratiği içine çekmektedir.

Gerçeklikle kurduğu ilişki sonucu anlam yaratan tüketici özne arzu eden insan olarak kendisini de yeniden yaratmaktadır. Postmodern reklam fotoğrafının başat amacı gerçekliği manipüle ederek arzu eden insan inşa etmektir. Postmodern reklam fotoğrafına ait gösterge ve imgeler artık gerçekliğin yitiminin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daha çok mutlu olmanın yolu daha çok tüketmekten geçerken; reklamlar tarafından gerçekliğin manipüle edilip içinin boşaltılması daha çok satın alma eylemi gerçekleştirilmesi adına yapılmaktadır. Tüm sembol ikon ve gerçeğe dair görüntüler daha çok satmak adına manipüle edilmekte, tüketicinin algı görüş ihtiyaç ve tercihleri de manipüle edilmiş olmakta ve distorsiyona uğratılmaktadır. Gerçekliğin simgesel biçimleri olan reklam fotoğrafları fiziksel referansından hemen hemen kopmuş işlemsel hale gelmiş böylelikle nesnel gerçeklik ve hakikate dayanma özelliğini kaybetmiştir.
Teknik, ticari, öznel ve kültürel bakış açılarının bileşenlerinden oluşan reklam fotoğrafları içerisinde gerçeklik olarak algılanan şey artık gerçekliğin zedelenmiş bir varyasyonundan başka bir şey değildir. Kapitalist düzenin başat hedefi tüketim faaliyetlerini olabildiğince çoğaltmaktır. Bu noktada taşıdığı misyon açısından reklam fotoğrafı ehemmiyet kazanmaktadır. Reklamın hedef kitlesi ve yorumlayıcıları tarafından doğru anlamlandırılması, arzu ve tüketim güdülerini harekete geçirmesi önem taşımaktadır. Ürün, marka ve ürüne dair sunulan yaşam tarzına ait her türlü özellik ve gerçekliği görüntüsel kodlar aracılığı ile meydana getiren reklam fotoğrafı, ürünün kendisi yerine onun yerini tutan işaret, nesne, sembol veya simgeleri kullanarak yorumlayıcının zihinsel dünyasını harekete geçirmektedir.

Kaynakça

*Parsa, Seyide; 1987 "Fotoğraf ve Gerçeklik", **Düşünceler Dergisi** Sayı:1 Ege Üniversitesi Basım Evi, İzmir
*Akarsu,Bedia;1998 **Felsefe Terimleri Sözlüğü** İnkılab Kitabevi İstanbul
*Barthes,Roland; 1996 **Camera Lucida**, Çev. Reha Akçakaya, 2. Basım, Altıkırkbeş Yayınları,İstanbul
*Comte,Fernand; 2000 **Mitoloji Sözlüğü,** Çev. Mukadder Aslan, Zed Yayınları İstanbul
*Parsa, Seyide; 1987 "Fotoğraf ve Gerçeklik", **Düşünceler Dergisi** Sayı:1 Ege Üniversitesi Basım Evi, İzmir
*Hançerlioğlu, Orhan; 1996 **Felsefe Sözlüğü,** Remzi Kitabevi İstanbul
*Hançerlioğlu, Orhan; 1986, **Toplum Bilimleri Sözlüğü,** Remzi Kitabevi İstanbul
*http://www.neumann.edu/academics/divisions/business/journal/Review2014
*http://blog.gemvara.com/2012/05/16/cannes-film-festival-marilyn-monroe-chopard-set/

KADINLARIN SİYASAL YAŞAMA KATILIMINA ETKİ EDEN DEMOGRAFİK ETKENLER: MALATYA ÖRNEĞİ [1]

Arzu BOZDAĞ TULUM

Malatya Bilim ve Sanat Merkezi

Yrd.Doç.Dr.Yelda SEVİM

Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Özet

Bu makalede, kadınların siyasal yaşama katılımına etki eden demografik etkenleri sosyolojik bir analize tabi tutmak amaçlanmıştır. Türk toplumunun bugününe ve geleceğine yön verecek olan siyaset kurumu içinde kadınların, siyasi yaşama katılımları ve siyasi yaşama katılımlarına etki eden demografik faktörler sosyolojik açıdan incelenmiştir

Bilindiği üzere bireyin cinsiyeti onun toplumdaki varlığının, yetki ve sorumluluklarının, davranış şekillerinin belirleyicisi olarak bireye, toplum içinde konum belirleyen önemli bir faktördür. İnsanoğlunun kadın cinsi, tarih boyunca toplum yaşantısındaki asıl yerinin evi ve ailesi olduğu yaygın görüşü sebebiyle her alanda geri planda kalmış ve her türlü imkandan daha az yararlanmıştır.

Bu durumun en çok gözlendiği alanlardan biriside kuşkusuz kadınların siyasal yaşamıdır. Ancak demokratik toplumlarda görülebilecek olan siyasal katılım, fertlerin siyaset aracılığıyla ülke yönetiminde söz sahibi olabilmesine imkan sağlar. Türkiye nüfusunun yarısını oluşturmasına rağmen kadın, siyasi alanda etkin olamamakta ve siyasi mekanizmalara çok az ve pasif bir katılım gösterebilmektedir.

Bu çerçevede Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan üç siyasi parti örnek seçilmek suretiyle (AK Parti, CHP, MHP) Malatya il kadın kolları örgütlenmelerinde, üye olarak görev alan kadınlar ile anket ve görüşme teknikleri kullanılarak, kadınların siyasi katılımlarına etki eden demografik faktörler hakkında tespitler ve analizler yapılmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda hazırlanmış olan 150 adet anket formu doldurtulmuş ve ayrıca 15 kadın kolları yöneticisiyle yüz yüze görüşme yapılmış, sonrasında ise bu veriler istatistiki olarak analiz edilerek, sonuçta ortaya çıkan bulgular yorumlanmıştır.

Sonuç olarak, kadın kolları vasıtasıyla siyasal katılıma yönelmiş kadınların; orta yaş ve üstü grupta olan, evli, çocuk sahibi, büyük bir bölümü lise ve üzeri eğitim seviyesinde olan ev hanımları ve emeklilerden oluştuğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Siyasal katılma, Siyasal katılmayı etkileyen demografik etmenler.

[1] Bu makale 2014 yılında Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi Arzu BOZDAĞ TULUM tarafından hazırlanan "KADINLARIN SİYASİ YAŞAMA KATILIMINDA KADIN KOLLARI'' isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

DEMOGRAPHIC FACTORS AFFECTING WOMEN'S PARTICIPATION IN POLITICAL LIFE: THE CASE OF MALATYA

Abstract

In this article, it is aimed to sociologically analyse the demographic factors affecting women's participation in political life. Women's participation in political life and demographic factors affecting their participation in political life in political institutions which will give direction to the present and future of Turkish society were examined sociologically

It is known that the gender of the individual is an important factor determining the location of individuals in the society as a determinant of her/his presence in the community, authority, and behavior patterns. Womankind throughout history have stayed in the background in all areas of public life and have benefited less from any facility due to the widespread opinion that the actual location of woman is her home and family.

One of the areas in which this fact is most certainly observed is obviously women's political life. However, political participation which can be seen in a democratic society allows individuals to have a say in the management of the country of through politics. Although women constitute half the population of Turkey, they can not be active in the political field and can show little and passive participation in the political mechanism.

In this context, by selecting three political parties (AK Party, CHP, MHP) having groups in the Turkey Grand National Assembly as sample, some findings and analyses have been conducted about the demographic factors affecting women's political participation by survey and interview techniques condcuted with women working as members in Malatya women's branches of those parties. For the purposes of the research, 150 questionnaires were filled out and face to face interviews with 15 managers of women branches have been conducted, and then the data were analyzed statistically, and resulting findings were interpreted.

As a result, it appears that women who have turned to political participation by women's branches are of the middle-aged and older groups, married, having children, mostly from high school and higher education level, housewives and retired ones.

Keywords: Politics, political participation, demographic factors influencing political participation.

Giriş

Çalışmamızın teorik temellerini oluşturmak için öncelikle siyaset kavramını tanımlamak gerekmektedir. Türkçe'deki belli başlı ansiklopedi ve sözlükler siyaseti genellikle "*Devlet yönetme ve hükümet etme sanatı ve niteliği biçiminde tanımlamaktadırlar. Aynı başvurma kitapları devlet işleri ile ilgili tüm düzenlemelere de siyaset adını vermektedirler*."(Mumcu,1980:10) "Siyaset", Arapça kökenli bir kelimedir ve sözlük karşılığı eğitmek, yetiştirmek, düzenlemek anlamlarına gelir. Eski dilde terim olarak buradan geliştirilmiş şekliyle "yönetme bilgisi ve tekniği" anlamında kullanıla gelmiştir. (Kaplan, 1994:11-16)

Bu tanımları dikkate alarak değerlendirdiğimizde görmekteyiz ki insanlar başkalarını idare etme, kendini egemen kılma, sözünü dinletme ya da kendini koruma altına almaya çalışma gibi istekleri kendilerinde taşımışlardır. İnsanların bir kısmı bu isteklerini uygulayabilmişler, bir kısmı da onlara bazen tabi olarak, bazen de katkıda bulunarak hayatlarını devam ettirmişlerdir.

Söz konusu isteklerin çeşitli derecelerde birçok insanda bulunması ise, bütün bu insanların aynı hedefe yönelmeleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu da mücadele ve işbirliğini gerekli kılmıştır. Bu mücadele ve işbirliği siyaset kavramıyla izah edilmeye çalışılmıştır. Ancak mücadele ve işbirliğinin sosyal hayatın tamamına yönelik olması, siyasetin de en küçük sosyal birimlerden en büyük sosyal birim olan 'devlet'e kadar giden bir süreci kapsamasına sebep olmuştur. (Tatar, 1997:24-26).

1. SİYASAL KATILIM KAVRAMI VE TANIMI

Siyasal katılım kavramı siyasallık düzeyinde tüm davranışları içinde barındıran son derece karmaşık bir kavramdır. Siyasal sistem içerisinde, vatandaşların siyasal sistem karşısındaki durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını (Tatar,1997:69)içeren bir kavram olmakla birlikte, "siyasal katılmayı, vatandaşların, merkezi ve yerel devlet organlarının, personelini yahut kararlarını etkilemek üzere kendilerince ya da başkalarınca tasarlanmış; hukuki ve hukuk dışı, başarılı ya da başarısız eylemlere girişimleri olarak tanımlayabiliriz." (Özbudun, 1975:4)

Bir davranış biçimi olarak siyasal katılmayı vatandaşların sadece seçimlerde gösterdikleri katılma, tercih ya da eğilimler olarak görmek yetersiz olur. Seçim davranışları ya da seçimlere katılma, siyasal katılmanın en demokratik, en kapsamlı biçimi olarak, oy vermenin ötesinde her türlü siyasal olaylar ve siyasal kararlar karşısında vatandaşların basit bir merakından başlayıp, yoğun kitlesel protesto eylemlerine kadar uzanan davranış biçimleridir şeklinde tanımlayabiliriz. (Abadan'dan akt. Öztekin, 2003:224)

Siyasal katılma kavramı, özel vatandaşların hükümetçe alınan kararları etkilemek üzere tasarlanmış faaliyetlerini ifade etmektedir. Bu tanım, dikkatimizi tutum ve davranışlardan çok, eylemlere, kamu işleriyle sürekli ve meslek icabı olarak uğraşan kişilerden çok, özel vatandaşlara çekmektedir. Buna karşılık, hükümetin kararlarını etkilemeye yönelik bütün çabaları, yasal veya yasa dışı, şiddetçi ve barışçı, başarıya ulaşmış veya ulaşamamış olsun içine almaktadır. Ayrıca hükümet kararlarını etkilemek üzere yalnız aktörün kendisine tasarlanmış eylemleri değil; aktörden başka biri tarafından hükümet kararlarını etkilemek amacı ile tasarlanmış eylemleri de içine almaktadır. (Huntington-Dominguez, 1979:42-43)

Bir siyasal partiye oy temini için çevrelerindeki insanları ikna etmeye çabalayan bir kişinin, belli bir siyasi partiye oy veren kişinin, belli bir siyasi partiye para bağışlayan, o siyasi partinin kampanya ve mitinglerinde yer alan, bir siyasal göreve adaylığını koyan, bir siyasal cinayet işleyen bireyinde siyasal katılma faaliyetinde veya eyleminde bulunduğu iddia edilebilir. Amacı siyasal karar alma mekanizmasını etkilemek olan, otonom olarak bir yönetimi benimseyip; bunu uygulayan herkes, siyasal katılıma eyleminde bulunmaktadır. (Kalaycıoğlu, 1983:10)

Yukarıdaki tanımda görüldüğü üzere siyasal bilimciler arasında siyasal katılma kavramının tanımlamasında tam bir anlaşmaya varılamamıştır. Bazı tanımlar salt siyasal davranışları değil, tutumları da içermektedir. Bazıları hukuka uygun olan eylemleri katılma biçiminde tanımlarken, bazıları hukuk dışı eylemleri de katılma kapsamında ele almaktadır. Kişilerin salt istemleri doğrultusunda bağımsız olarak yöneldikleri eylemleri siyasal katılma olarak benimseyenlerin yanında başkalarınca eyleme sürüklenmiş ve kişinin farklı amaçlara yöneldiği siyasal eylemleri de gerçek siyasal katılma olarak kabul edenlerde vardır. (Çam, 2002:169)

2.KADINLARIN SİYASAL KATILIMINI ETKİLEYEN DEMOGRAFİK ETMENLER

Kadınların toplumsal olarak siyasal yaşama katılımları çok yönlüdür. Her ne kadar toplumsal olarak siyasete katılmak kadınlar için zor olsa da, araştırmalar göstermektedir ki, bazı tür katılmalar daha kolay, bazıları daha zordur. Bu zorluk kadın üzerine olan görüş ve ideolojilere bağlı olduğu kadar, içerdiği ilişki türlerine de bağlıdır. (Ayata:296)

Türker'e göre kadınların siyasete erkeklerden daha az ilgi duymasının birçok nedeni vardır. Öncelikle cinsiyet faktörü olarak görülen bu siyasete katılım azlığı, kadınların kendi aralarında da farklılık gösterebilmektedir. Kadınların evli veya bekar olmaları, çalışıp çalışmamaları, eğitim seviyeleri ve yaşları da tıpkı erkeklerde olduğu gibi siyasete katılımlarını çok yönlü ve erkeklerden daha çok etkilemektedir. Bu anlamda eğitim seviyesi yüksek, meslek sahibi olarak çalışan kadınların daha özgür olarak eşinin etkisinde fazla kalmadan her düzeyde siyasete daha çok katıldıkları yapılan araştırmalarla saptanmıştır.(Türker, 1981:49)

Siyasi faaliyetlere kadınların erkeklerden daha az katılımı için bir çok sebep sıralanabilir. Bunları dört genel başlıkta toplamak mümkündür. Aile ile ilgili sorumluluklar, siyasi katılım için zorunlu eğitim ve yetenek eksiklikleri, ayrımcılık ve cinsiyet rolünün içselleştirilmesi yani sosyalleşmesi. Gerçekten, özel hayatlarındaki ağır görevleri sebebiyle kadınlar, diğer pek çok faaliyet gibi siyasete de harcayacak zaman ve gücü bulamamaktadırlar. (Wintringham, 2005)

Kadınların siyasal yaşamda özgür bir şekilde yer edinmeleri; eğitim düzeylerine, çalışma yaşamında yer alabilmelerine, evli olup olmadığına, gelir düzeylerine" bağlı olarak değişmektedir. (Minibaş,1996:178)

Bu çalışma , kadınların siyasal yaşama katılımlarına etki eden faktörlerden demografik faktörlerle sınırlandırılmıştır. Cinsiyet, Yaş, Medeni hal ve çocuk sayısı, Meslek, Gelir düzeyi, Eğitim seviyesi başlıkları altında analiz edeceğimiz demografik faktörler dışında kadınların siyasal yaşama katılımlarına etki eden ayrıca başka bir çok faktör elbette bulunmaktadır .

3. ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Ülkemizde, toplumun bütün alanlarında olması gerektiği gibi, siyasal yaşama da kadın ve erkek nüfusun dengeli katılımı, fırsat eşitliğinin sağlanması açısından son derece

önemlidir. Bu doğrultuda alınacak tedbirler demokratik toplum olmanın vazgeçilmez koşuludur.

Toplumsal cinsiyet sorunlarının farkında olmak ve bu sorunları en özgürlükçü ve eşitlikçi bir şekilde ortadan kaldırmak, demokrasinin işlemesi adına önemli bir faktördür. Bu nedenle, gerçek ve daha işler bir demokraside kadının konumu erkek ile eşit bir düzeye getirilmelidir. Ancak ülkemizde kadının toplam nüfusun yarısını oluşturmasına rağmen toplumun tüm alanlarında daha düşük bir oranda varlık gösterebildiği bir gerçektir.

Siyasi alanda da kadın toplumsal hayata yeterli katkıyı sağlayamamakta ve bu alanda da yetersiz kalmaktadır.

Türkiye'de kadınlar siyasette var olma mücadelesine 1923'de başlamış,1930'da Belediye seçimlerine,1934'te ise milletvekilliği seçimlerine girme hakkına kavuşmuştur. 1953'te ise ilk defa CHP bünyesinde kurulan kadın kolları ülkemizde kurulan ilk siyasi parti kadın kolları olarak karşımıza çıkmaktadır. Parti bünyelerinde kurulan kadın kolları 1980 askeri müdahalesiyle kapatılmış, ancak 1995 yılından sonra bu yasağın kaldırılmasıyla yeniden oluşturulmaya başlanmıştır.

Araştırmamızın konusunu oluşturan "Kadınların siyasal katılımına etki eden demografik faktörler"in neler olduğu, Malatya ili bağlamında örnek olarak seçilen üç siyasi parti çerçevesinde ele alınmıştır.

Kadınların siyasi katılımını sağlama amacıyla kurulmuş olan siyasi parti kadın kollarında üye olan kadınların siyasete katılımlarını etkileyen demografik faktörlerin etki seviyesini ortaya çıkarmak temel amacımızdır.

3.2.ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Araştırmamızın varsayımları; kadın kolları üyeleri ile yapılan bireysel görüşmeler, kadın kolları faaliyetleri ve kadın kolları gözlemlerimize dayalı olarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede araştırmamızın varsayımlarını şu maddeler halinde sıralayabiliriz.

- Siyasi katılımda bulunan kadınların çoğu orta yaş ve üzeri yaş aralığındadır.
- Çocuk sayısı az olan kadınlar, çocuk sayısı fazla olan kadınlara göre siyasi faaliyetlere daha çok katılabilmektedirler.
- Eğitim seviyesi yükseldikçe kadınlar daha kolay siyasi faaliyete girişebilmektedir.
- Siyasi katılımda bulunan kadınlar daha çok çalışmayan (iş yaşamı içerisinde yer almayan) bayanlardan oluşmaktadır.
- Evli olmak siyasi katılım düzeyini olumlu etkiler.
- Meslek sahibi olmak kadınların siyasi katılım düzeylerini olumlu yönde etkiler.
- Gelir seviyesi, siyasi katılımda bulunma düzeyini olumlu etkilemektedir.

3.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmanın en önemli sınırlılığı siyasi parti kadın kollarının üye sayılarının yetersizliği, üyelerin seyrek olarak bir araya gelmeleri ve bazı üyelerin araştırmıza karşı şüpheli yaklaşmalarıdır.

Bu çerçevede araştırma kapsamı üç siyasi parti ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca söz konusu siyasi parti kadın kollarının araştırma konusundaki çekimser davranışları da araştırmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

3.4. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Sosyal bilimlerde, genellikle incelenecek konuların evrenleri büyüktür. Ancak evrendeki bütün elemanları ayrıntılarıyla incelemek, gerek zaman, gerekse maddi koşullar açısından olanaksızdır. Başka bir deyişle, tüm ayrıntıların incelenmesi sonucunda elde edilecek bilgi yığınlarını çözümlemek hem zaman hem de emek kaybına yol açar. Sınırlı sayıda bilgilerin yeterli olduğu durumlarda bilgi yığınlarıyla uğraşmak anlamsızdır. (Gökçe, 1988:76) Bu nedenlerle her araştırmanın belirlenen evreni içerisinden tüm evreni temsil niteliğine sahip örneklem grubu seçilir.

Örneklem, belli kurallara göre, belli bir evrenden seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümedir. Araştırmalar çoğunlukla örneklem kümeler üzerinde yapılır ve elde edilen sonuçlar ilgili evrenlere genellenir. (Karasar, 2005:110-111)

Bu çalışmanın evrenini 3 siyasi partiden Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin Malatya ili kadın kollarında görev alan üyeler oluşturmaktadır. Söz konusu üç partinin kadın kolları üye sayıları parti yöneticileri ile yapılan görüşmelerde tam olarak ifade edilememiştir. Bu nedenle hedef kitle sayısının bilinmemesinden dolayı, her üç siyasi partinin kadın kolları başkanları ile yaptığımız görüşmelere dayanarak, örneklemimiz anket uygulanmak üzere her bir siyasi partiden 50'şer üye olmak üzere toplam 150 üye olarak tespit edilmiştir.

Ayrıca partilerin kadın kolları il yöneticilerinden, başkan ve yönetim kademelerindeki yöneticilere mülakat yapılması planlanmıştır. Bu doğrultuda Adalet ve Kalkınma Partisi'nden 5 yönetici, Cumhuriyet Halk Partisi'nden 5 yönetici, Milliyetçi Hareket Partisi'nden 5 yönetici olmak üzere toplam 15 yönetici ile yüz yüze görüşme yapılmıştır.

3.5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın yöntemi betimsel ve açıklayıcı araştırma modeline göre anket tekniği ve mülakat (görüşme) tekniğinin birlikte kullanıldığı, hem nicel hem de nitel bir araştırma yöntemidir.

3.6. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ

Yapılan bir araştırmada veriler, çeşitli kaynaklardan çeşitli yollarla elde edilir. Bu kaynak ve yolların seçimi verinin özelliğine, veri kaynağının durumuna, araştırmacının imkanına bağlıdır.(Kaptan 1982:173)

Veri toplama yöntemleri beş grupta ele alınmaktadır. Bunlar anket yöntemi, deney yöntemi, gözlem yöntemi, görüşme yöntemi ve tarama yöntemidir.(Yazıcıoğlu-Erdoğan, 2007)

Yapmış oluğumuz araştırmada iki yöntemden yararlanılmış olup bunlar anket ve görüşme yöntemidir.

Araştırmamızda asıl olarak "anket yöntemi" kullanılmıştır. Anket yönteminin seçilmesindeki temel neden, bir defada çok yoğun verinin toplanabilmesi, daha geniş kitleye ulaşıldığı için daha büyük örneklemle evrene yaklaşmanın getirdiği bulguların güvenilirliğinin ve dış geçerliliğinin artması olarak ifade edilebilir. (Yazıcıoğlu-Erdoğan, 2007)

Ayrıca çalışmamızda anket sorularına verilen cevaplara açıklık getirmek ve güvenilirliğini teyit etmek amacıyla mülakat tekniği de kullanılmıştır. Mülakat, bireylerin çeşitli konulardaki bilgi, tutum ve davranışları ile bunların olası nedenlerinin öğrenilmesinde en kısa yol olarak araştırmalarda kullanılan bir yöntemdir.

Mülakat yöntemi karmaşık, soyut konularda veri toplama olanağı sağlamakta; yüz yüze veri toplanması sayesinde, verilerin geçerliliğini ve güvenilirliğini kontrol etmek mümkün olmaktadır. Ayrıca, sözel iletişim, soruların anlaşılmaması durumunda görüşmeciye tekrar sorma imkanı vermekte; dolayısıyla soruların cevaplandırılma olasılığını ve araştırmanın güvenilirliğini artırarak sonucu olumlu yönde etkilemektedir. (Yazıcıoğlu-Erdoğan, 2007)

Anket çalışmamızda AK Parti, CHP ve MHP'ye 50'şer adet, olmak üzere toplam150adet "Siyasi Parti Kadın Kolları Anket Formu", siyasi partilerden randevu alınarak uygun görülen günlerde bizzat ulaştırılmış ve doldurtulmuştur.

Mülakat çalışmamızda ise siyasi partilerin kadın kolları yönetimlerinden başkan ve yönetim kademelerinden yöneticiler ile görüşme yapılması planlanmıştır. Bu bağlamda Adalet ve Kalkınma Partisi'nden 5 yönetici, Cumhuriyet Halk Partisi'nden 5 yönetici, Milliyetçi Hareket Partisi'nden 5yönetici ile yüz yüze görüşme yapılmıştır.

Mülakat yönteminin avantajlı yönlerinden biride tarafların kendilerini rahat, çekincesiz hissetmesi; düşüncelerini kolaylıkla ifade edebilmesidir. Güven ortamı yaratılmayan durumlarda verilen cevapların gerçeği yansıtması çok düşük olmaktadır. Bu bakımdan görüşme yapılan kişilere kendi isimlerinin açıklanmayacağı ifade edilmiştir.(Çadır:82)

Tablo 14.Mülakat Yapılan Kişilere İlişkin, Siyasi Partideki Görevi, Yaşı, Medeni Durumu Ve Görüşmenin Yapıldığı Tarihe Dair Bilgiler

Görüşmeci Kodu	Görevi	Yaş	Medeni Durum	Görüşme Tarihi
X1	İl Başkanı	30	Bekar	11.05.2013
X2	İlçe Başkanı	39	Evli	11.05.2013
X3	İl Yöneticisi	28	Evli	21.05.2013

X4	İl Yöneticisi	45	Evli	21.05.2013
X5	İl Yöneticisi	40	Dul	31.05.2013
X6	İl Başkanı	54	Evli	31.05.2013
X7	İl Yöneticisi	48	Evli	01.06.2013
X8	İlçe Başkanı	49	Evli	02.06.2013
X9	İl Yöneticisi	55	Evli	01.06.2013
X10	İlçe Yöneticisi	60	Evli	02.06.2013
X11	İl Başkanı	54	Evli	24.06.2013
X12	İl Yöneticisi	45	Evli	18.06.2013
X13	İl Yöneticisi	50	Evli	30.05.2013
X14	İl Yöneticisi	50	Evli	09.05.2013
X15	İl Yöneticisi	49	Evli	10.05.2013

Mülakatta kodlama tekniği kullanılmış olup, mülakat yapılan her kişiye "X1", "X2", "X3" gibi kodlar verilmiştir. Mülakat yapılan kişilerin siyasi partideki görevi, yaşı, medeni durumu ve görüşmenin yapıldığı tarihe dair bilgiler yukarıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüşme vasıtasıyla elde edilen veriler not alma şeklinde veya ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiştir. Görüşülen kişilerden görüşmelerin ses kayıt cihazı ile kaydedilmesi konusunda izin alınmış, kayıt cihazının kullanılmasına izin vermeyen kadınların cevapları ve görüşleri ise yazılmak suretiyle kaydedilmiştir.

Anket formunda, açık uçlu soruların, verilerin sınıflandırılmasını zorlaştıracağı düşünülerek kapalı uçlu sorulara yer verilmiştir.

Anket formları parti yetkililerinin izni alınarak, partilere bizzat götürülmüş ve üyelere ulaştırılmış olup, uygulanmıştır.

Anket çalışması uygulandıktan sonra, elde edilen veriler SPSS 16.0 programıyla istatistiki analizler yapılmıştır. Çalışmada frekans tablolara ve çapraz tablolara yer verilmiştir.

Mülakat çalışmamızda ise anket sorularımız seçenekler belirtilmeksizin, ucu açık bir şekilde üyelere soru olarak sorulmuş ve deneklerin verdikleri cevaplar kaydedilmiştir.

Anket çalışması ile elde edilen veriler ve mülakatlar ile elde edilen veriler, literatür taraması ile birlikte değerlendirilerek sunulmuştur. Yapılan değerlendirme de anketlerimizden elde ettiğimiz veriler ve görüşme notlarından elde ettiğimiz bilgilerle birlikte değerlendirilmiş mülakatlar konuya açıklık getirmesi ve objektif değerlendirme yapılabilmesi açısından italik yazı ile, tırnak içinde ve aynen verilmiştir.

Ortaya çıkan sonuçlar bulgular kısmında tablolarla gösterilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmanın bulgular bölümünde üyelerin siyasi katılımlarına etki eden demografik faktörlere (yaş, eğitim seviyesi, medeni durum ve çocuk sayısı, gelir düzeyi, meslek gibi) dair bulgular yer almaktadır.

4.1.CİNSİYET

Kadınların siyasete katılımını etkileyen en önemli unsurlardan birisi cinsiyet rolleri ile ilişkilidir. "*kadının rolünü aile içi faaliyetlerde sınırlandıran, erkeğin rolünü ise ev dışı dünyaya yönelik olarak gören anlayış kadının siyasi hayata uzak kalmasına yol açmıştır*". (Tatar,1997:87)

Kadının geleneksel toplumsal rolü evin içindeki işlerle ilgilidir. Erkeğin geleneksel toplumsal cinsiyet rolü ise ev dışı işlerle ilgilidir ve nesneyle eyleme yönlenmiştir.(Basow, 1991:156-158)

Kadınların siyasi ve ekonomik alanlardaki katılımını gösteren Cinsiyeti Güçlendirme Ölçütü(GEM)verileri, insani gelişme indeksine göre üst sıralarda bulunan bazı ülkelerde bile kadınlara karşı ayrımcılığın halen sürdüğünü göstermektedir.(Mentez-Montaluo ve Ballington,2002 den akt. Altındal,2007:66)

Ayrıca Kalaycıoğlu'na göre kadınların aile ve ev dışı yaşam biçimi için gerekli olan eğitim girişkenlik v.b. türünden niteliklere erkeklere oranla daha az sahip olması beklenebilir. Bu ise kadınların siyasal becerisinin, olanaklarının erkeklere oranla daha az olduğu anlamına gelmektedir. (Kalaycıoğlu:19)

Cinsiyet ve siyasal katılma arasındaki ilişkiyi belirten üç hipotez ileri sürülebilir. İlk olarak; cinsiyet rollerinin siyasal katılmayı toplumsal statü veya sosyo-ekonomik statü üzerindeki etkisi dolayısıyla belirlendiği;

İkinci olarak; kadınların düşük sosyo-ekonomik statüleri dolayısıyla erkeklere oranla daha az sahip olabildikleri kitle iletişim araçlarından yararlanma, siyasal ilgi, siyasal bilgi, siyasal etkinlik ve örgütsel üyelik dolayısıyla siyasal yaşama daha az katıldıkları ileri sürülebilir;

Üçüncü olarak ise; özellikle toplumun kadından aile ve eve yönelik bir rol beklentisinde olması halinde siyasal katılma gibi aile dışı ve kadın için siyasal yaşamda yoğun zaman ve enerji sarfı isteyecek şekilde fazla bir faaliyeti olamayacağı iddia edilebilir. (Kalaycıoğlu:19-20)

Kadınların siyasete duydukları ilginin daha az olması, çocuk doğurma işlevinin kadında oluşuna ve ayrıca siyasi konularla pek fazla ilgisinin olmamasına bağlıdır. Özellikle ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınlar ve ev işi yapanlar siyasi konulara daha az ilgi duymakta ve toplumsal alanda zayıf kalmaktadırlar.(Kışlalı,1996:157)

Böylece oy vermek gibi fazla zaman ve enerji harcamayı gerektirmeyecek ve aile efradı ile beraber yerine getirilebilecek siyasal katılma türlerinin kadınlar tarafından daha sık

başvurulan türler olduğu, hükümet ve bürokrasiyle ilgili ilişiklerde ise kadınların çok daha çekingen bir davranış içinde olduğu söylenebilir. (Kalaycıoğlu:20)

Günümüzde, toplumsal cinsiyet eşitsizliği yok edilmiş gibi görülse de, erkekler bu yarışa geç dahil olan kadınlara oranla daha prestijli meslekleri, daha yüksek mevkileri, ücretleri ve bunlara paralel olarak daha büyük başarıları ellerinde tutmaktadırlar. Bütün bu nedenlerden dolayı bugün sanayi, siyaset gibi alanlarda önemli yer ve pozisyonlar erkeklerin elinde bulunmaktadır.(Beauvoir, 1993:23)

Kadınlar, erkeklere nazaran siyasete daha az katılmaktadırlar. Kadınlar, siyasî arenada ya erkek rolünü üstlendikçe ya da "ana-bacı" tiplemesi ile var olabilmektedirler. Bu durumda kadınların cinsiyet rollerini muhafaza ederek siyasete dahil olabilmeleri için uygun siyasî zeminin teşekkül ettirilmesi gerekmektedir. (Tatar,2003:348)

Yapmış olduğumuz çalışmanın evreni tamamen kadınlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızda katılımcıların % 100'ü kadınlardan oluşmaktadır.

4.2.YAŞ

Cinsiyet gibi yaş da kadının siyasal katılımını etkileyen önemli etkenlerden biridir.

Genç kadınlar; hem enerji hem de zaman açısından siyasal katılıma elverişli bir durumda bulunması, ayrıca aile ve çocuk bakımı gibi zaman ve ilgi yoğunluğu gerektiren sorumlulukların bulunmaması, çalışma yaşamına henüz katılmamış olma gibi faktörlerin henüz gerçekleşmemiş olması nedeniyle gösteri yürüyüşü, mitinglere katılma seçim kampanyası faaliyetleri gibi bol enerji ve zaman isteyen faaliyetlere orta yaşlı ve yaşlı kadınlara oranla daha kolay katılabilmekte ve etkin rol oynayabilmektedir. Ancak gençler, genellikle belirli bir siyasi partiye bağlı kalmak konusunda tereddüt gösterebilmektedir. İlerleyen yaşla birlikte kadınların siyasal tercihleri birçok faktörden etkilenerek kararlılık kazanmakta ve siyasal yaşama katılması daha düzenli bir kalıba oturmaktadır.

Yetişkinlik dönemlerinde kadınlar, evliliğin ve iş hayatının da getirdiği yükümlülükleri yerine getirme kaygısı taşıdıkları için siyasi yaşama katılımda tereddüt göstermekte en azından zamanının çok az bir kısmını siyasi katılım için ayırabilmektedir.

Daha ileriki yaşlarda kadınlar çocuklarını büyütüp ve emekli olduktan sonra siyasi yaşama daha rahat katılabilmektedirler.

Ancak yapmış olduğumuz bu çalışmanın verileri ve literatür araştırmaları bu tezle uyuşmamakta ve kadın kollarında faaliyette bulunan kadınların daha çok orta yaş ve üzerinde bir yaş seviyesinde olduklarını göstermektedir.

Genç kadınların siyasal yaşama katılımı daha çok partilerin gençlik kolları ve ya yan kuruluşlarda gerçekleşmekte, siyasi parti kadın kolları daha çok orta yaş ve üstü kadınların siyasi faaliyet gösterdiği bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmamızın evreni siyasi parti kadın kolları ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmamıza katılan 150 kadın kolları üyesinin yaş seviyesini tespit etmek amacıyla anketimizde 5 düzeyde derecelendirme yapılmıştır. Verilen cevaplar doğrultusunda yaptığımız istatistiki analiz sonuçları aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde görülmektedir.

Tablo 1. Ankete Katılanların Yaş Gruplaması

Yaş Aralıkları	Sayı	Yüzde
18-25	15	10,0
26-35	19	12,7
36-45	40	26,7
46-55	50	33,3
56+	26	17,3
Toplam	150	100,0

Siyasi partilerin anketimize katılan kadın kolları üyelerinin % 17,3'ünün 56 ve üzeri yaş düzeyinde, %33,3'ünün 46-55 yaş aralığında, %26,7'sinin 36-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir. 18-25 yaş aralığındaki üyelerin oranının % 10 ve 26-35 yaş grubunun oranı %12,7 olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan yola çıkarak orta yaş ve üstü yaş seviyesindeki kadınların kadın kollarında sayısal olarak daha fazla yer aldıkları görülmektedir.

Yaş ile ilgili elde ettiğimiz veriler, yaş ile ilgili yaptığımız literatür çalışmalarının sonuçlarıyla da hemen hemen aynı paralelde gerçekleşmiştir.

Şirin Tekeli'nin 1982' de "Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat" adıyla yapmış olduğu çalışma sonucunda elde ettiği veriler şöyledir "*16-20 yaş arası gençler, siyasete her düzeyde daha az ilgi duymakta ve daha az katılmaktadırlar. Bu katılma ve ilgi yaş ilerledikçe artarak 25-45 yaş arasındaki orta yaş grubunda en yüksek düzeye ulaşmakta, 45 yaşından sonra bu ilgi ve katılım yavaş yavaş düşerek 65 yaşından sonra en alt düzeylere kadar inmektedir"*.(Tekeli,1982) Bu açıklama ile bizim verilerimiz arasındaki tek fark 45-55 yaş aralığında ki kadınların oranı ile ilgilidir. Malatya kadın kolları üyelerinin çoğunluğu bu yaş aralığındadır. Ancak Tekeli bu yaş aralığında siyasi katılımın azaldığını ifade etmektedir.

Aynı şekilde Mustafa Çadır tarafından 2011 yılında "Kadınların Siyasal Yaşama Katılımında Siyasi Parti Kadın Kollları'nın Rolü Ankara İli Örneği" adıyla hazırlamış olduğu Yüksek Lisans Tezi'nde elde ettiği veriler de bizimle aynı paralelde sonuçlar elde etmiş olduğunu göstermektedir. Çadır; kadın kolları üyelerinin yaş aralıklarının: "*% 38.6'sının 46-55 yaş aralığında, % 33.5'inin 36-45 yaş aralığı grubunda, %19.5'inin 18-35 yaş aralığında olduğunu ve kadın kollarında görev alan kadınların daha çok orta yaş ve üstü yaş aralığında"*(Çadır,2011:86) olduğunu ifade etmektedir.

Yonca Altındal'ın 2007 yılında "Kadının Siyasal Katılımı Bağlamında Partilerin Kadın Kollarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi" başlıklı Yüksek Lisans Tezinde elde ettiği veriler şu şekildedir*: "Katılımcılar yaş yönünden beş gruba ayrılarak incelendiğinde; 18-24 grubunda 1, 25-34 grubunda 8, 35-44 grubunda 10, 45-60 grubunda 22, 61 ve üstü yaş grubunda ise 1 katılımcının olduğu görülmektedir. Görüldüğü üzere katılımcıların yarıdan fazlası (22 kişi) 45-60 yas grubu arasında bulunmakta ve 18-24 ve 61 ve üstü gruplarda 1'er kişi bulunmaktadır. Görüşülen*

kadınların ortalama yaşı 45'tir. Bu durum orta yaş grubundaki kadınların kadın kollarında daha yoğun şekilde görev aldıklarını göstermektedir." ."(Altındal,2007:111)

Ayşe Füsun Gönül'ün 2013 yılında" Kadınların Siyasi Kariyerlerinde Cam Tavan Etkisi" başlıklı yüksek lisans tezinde elde ettiği verilerde kadınların daha çok orta yaş aralığında bulunduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: *"Mülakat yapılan kadın siyasetçilerin yaş aralığı 37 ile 68 arasında değişmekte ve ortalama dağılım 40-60 yaş arasında yer almaktadır. Karar mekanizmalarındaki kadın siyasetçilerin orta yaş grubunda yer aldıkları gözlenmektedir".* (Gönül, 2013:46)

Anketimizden çıkan bu sonuç ve yapmış olduğumuz literatür araştırmaları orta yaş yani; 46-55 yaş aralığında olan bayanların en azından çocuklarını büyütüp yada iş hayatından ayrıldıktan (emekli olduktan) sonra belli oranda serbest hareket edebilme imkanına ulaşmayla siyasete daha çok zaman ayırabildiğini göstermektedir.

Ayrıca anketimizden elde ettiğimiz verilere göre, genç yaş grubu içerisindeki 18-25 yaş grubu aralığındaki üyelerin oranının % 10 ve 26-35 yaş grubu bayanların oranın %12.7 olduğu dikkate alındığında; gençlerin okul hayatı, meslek kaygısı, evlilikten sonra küçük çocukların bakımı ve eğitimi gibi nedenlerle siyasi faaliyetlere daha az zaman ayırabildiğini ve siyasi faaliyetlerini oy vermek ile sınırlandırmak durumunda kaldıklarını göstermektedir.

Anketimize katılan bayanlar arasında gençlerin az olmasının en önemli nedenlerinden biri de genç bayanların daha çok, partilerin gençlik kollarında konumlanmalarıdır. Yapmış olduğumuz mülakatlarda her üç siyasi parti için de geçerli olmak üzere genç bayan sayısının daha çok gençlik kollarında yer aldıkları ifade edilmiştir.

4.3. EĞİTİM DURUMU VE MESLEK

Kadınların siyasi yaşama katılımına etki eden faktörlerin en önemlisi eğitim faktörüdür.

Eğitimli kadınlar, siyasal olaylarla ilgili bilgi edinebilir, kendi toplumsal durumlarını ve sorunlarını daha kolay sorgulayabilirler. Bu imkân kadınların siyasi katılıma daha kolay girebilmesini de sağlar.

Eğitim aynı zamanda kadının siyasal sisteme etki edebileceği ve kendi çıkarları lehine sonuçlar elde edebileceği hakkında bir inanç kazandırır.

Almond ve Verba eğitim düzeyi yüksek bireylerin şu özelliklere sahip olduğunu belirtiyor:

- Siyasal organlar üzerindeki etkisinden daha çok haberdardır.
- Siyasal olayları ve seçim kampanyalarını daha çok izler.
- Siyasal kanunlarda daha çok bilgi sahibidirler.
- Fikir sahibi olduğu siyasal konular daha çeşitli, siyasal ilgi alanı daha geniştir.
- Siyasal konuları daha çok konuşur.
- Siyasal konuları konuşabileceği kimseler daha çeşitlidir.

- Siyasal organları etkileme bakımından kendisini daha güçlü görür. (Baykal,1970:32)

Eğitim, gelecek nesillerin toplumsallaşması için en önemli araçlardan biridir. Temel eğitimin yaygınlaşması gelişmekte olan ülkelerde siyasetin ana hedeflerindedir. Ayrıca birçok sosyal proje de kız çocuklarının okumasını teşvik edici çalışmalara imza atılmıştır. Gerek siyasetin ana hedeflerinden biri olan, gerekse sivil örgütler tarafından desteklenen özellikle kız çocuklarının eğitimi, günümüzde halen erkek çocuklarından geridedir.(Türk,2010:4)

UNESCO'nun hesaplarına göre dünyada 876 milyon okuryazar olmayan insan bulunmakta ve bu insanların üçte ikisini kadınlar oluşturmaktadır.(Tan, 2000:33)Sadece bu veri bile kadınların eğitim imkanlarından daha az yararlandığının bir göstergesidir.

Kadınların siyasi yaşama katılımına etki eden faktörlerin en önemlisinin eğitim faktörü olduğu çeşitli çalışmalarla tespit edilmiştir.

Eğitimli kadınların, siyasal olaylarla ilgili bilgileri daha kolay edinebildikleri, kendi toplumsal durumlarını ve sorunlarını daha kolay sorgulayabildiklerini daha önce belirtmiştik. Dolayısıyla eğitimli kadınların, siyasi katılıma daha kolay yönelebilmesi ve hem çevrenin hem de kendisinin siyasi konularda kendini yeterli görmesi mümkün olabilmektedir.

Eğitim ayrıca kadınların siyasal alanda daha etkili olabileceğine ve kendi amaçları doğrultusunda kazanımlar elde edebileceği yönünde bir inanca sahip olmasını da sağlar.

Bu doğrultuda anketimize katılan kadın kolları üyelerinin eğitim durumlarını tespit etmek üzere sorduğumuz sorunun istatistiksel sonuçları şöyledir.

Tablo 2. Araştırma Kapsamına Alınan Kadınların Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	**Sayı**	**Yüzde**
Okur yazar değil	3	2,0
İlkokul	32	21,3
Ortaokul	18	12,0
Lise	45	30,0
Yüksekokul-üniversite	47	31,3
Yüksek lisans-Doktora	5	3,3
Toplam	150	100,0

Anketimize katılan kadın kolları üyelerinin eğitim durumlarını tespit etmek üzere sorduğumuz soruya altı düzeyde derecelendirilmiş seçenekler sunulmuş ve bu seçeneklere verilen cevaplar doğrultusunda yaptığımız değerlendirmede, anketimize katılan kadın kolları üyelerinin %31,3'ininyüksekokul-üniversite seviyesinde, %30,0'unun lise,% 12,0'sinin ortaokul,% 21,3'ünün ilkokul ve %2,0'sinin ise okur yazar olmadığı, ayrıca %3,3'ünün ise yüksek lisans-doktora düzeyinde eğitim almış olduğu görülmüştür.

Anketimize katılan toplam 150 kadın kolları üyesinden 52'si yüksek düzeyde eğitimli dir. 35 katılımcı ise ilkokul ve okur- yazar olmayanlardan oluşmakta ve %23,3lük bir oranda katılım göstermektedirler.

Sonuçlara bakıldığında yüksek lisans-doktora ve yüksekokul-üniversite oranları birleştirildiğinde %34,6'lık bir yüksek eğitim düzeyi karşımıza çıkmaktadır.

Mustafa Çadır'ın söz konusu çalışmasından aktardığı verilerde eğitim seviyesi şöyledir: *"Ankete katılanların % 14,5'i "ilkokul ve dengi mezunu", % 16,8'i "ortaokul ve dengi mezunu", % 40,6'sı "lise ve dengi mezunu", son olarak % 26'sı ise "yükseköğretim mezunu"dur".* (Çadır,2011:86)

Yonca Altındal'ın elde ettiği veriler ise şu şekildedir: "*Eğitim açısından bakıldığında görüşülen kadınlardan 4'ünün ilköğretim, 19'unun ortaöğretim, 18'inin yükseköğretim, sadece 1 katılımcının ise lisansüstü eğitim gördükleri anlaşılmaktadır". ."*(Altındal,2007:111)

Ayşe Füsun Gönül'ün partilerde üst düzeyde görev alan kadınlarla yapmış olduğu yukarıda bahsi geçen çalışmada kadınların eğitim seviyesi ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: *"Mülakat yapılan , karar mekanizmalarında görev almayı başarmış kadınların eğitimli ve meslek sahibi oldukları görülmektedir. 13 kadının 12'si (% 92) üniversite mezunudur ve meslek sahibidir".*

Kadın kolları üyeleri ile yaptığımız mülakatlarda eğitim durumu ile ilgili X6 kodlu il kadın kolları başkanı;

"Partimize her eğitim seviyesinden hanımlar katılmaktadır. Biz her sosyal, ekonomik ve eğitim eviyesinden kadına kucak açmakta ve asla ayırım yapmamaktayız. Ancak tabi hanımlar arasındaki eğitim seviyesi onların partiye katılma amaçlarını, partiye katkılarını, hedef ve beklentilerini değiştirmektedir. Kadınlarımızın eğitim seviyesi Malatya ortalamasına uygun olarak lise seviyesinde yoğunlaşmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe kadınlar çalışma yaşamına da katıldıkları için aktif olarak siyasetle uğraşamamaktadırlar. Bazıları benim gibi emekli olduktan sonra siyasetle daha fazla ilgilenebilmektedir." şeklinde eğitim konusunu özetlemiştir.

Elde ettiğimiz sonuçlarda açıkça göstermektedir ki eğitimli kadınlar, siyasete daha çok ilgi göstermekte ve toplumda erkek işi gibi değerlendirilen, siyasi arenada etkin olma, katılımda bulunma konularında kendilerini daha yeterli bulmaktadırlar.

Sonuç olarak; eğitim, kadınların siyasete ilgisini ve yeterliliğini arttırmada önemli bir etkendir. Ancak ne yazık ki eğitim imkanı toplumun tüm kesimleri için eşit bir şekilde sağlanamamakta ve kadınlar, eğitim konusunda dezavantajlı kesimde bulunmaktadır.

Eğitim durumu ile Meslek birbirinden ayrı düşünülemeyecek iki değişkendir. Özellikle üniversite ve lise düzeyi bir eğitim seviyesi meslek edinme konusunda çoğu zaman belirleyici olmaktadır.

Meslek belli bir yaştan sonra genellikle bireyin tercihi ve aldığı eğitim sonucu belli olur. Meslek gruplarının birbirine göre farkını belirleyen en önemli ölçüt toplumda sahip oldukları prestij ve statüdür. Toplumun her mesleğin üyesine verdiği değer farklıdır. Yüksek statüye sahip bir meslek siyasal açıdan bireye bazı farklılıklar sağlar. Bu farklılıklar bireyin siyasal katılımını olumlu yönde etkiler. Ayrıca bireyin toplumsal statüsü yükseldikçe siyasal ilgi ve etkinlik duyguları da artar. (Sitembölükbaşı, 2001:42)

Yapılan araştırmalar, meslek sahibi olarak çalışan kadınların daha özgür olarak, eşinin etkisinde fazla kalmadan her düzeyde siyasete daha çok katıldıklarını göstermiştir. (Alkan,1981:49)

En düşük siyasal katılmayı ise siyasal ilgilerini geliştirme imkânı bulamayan çiftçiler, el emeklerini kullananlar, basit sekreterlik işlerini yapanlar ve ev kadınları göstermektedir. (Baykal,1970:47)

Meslek yaşamı siyasal katılmayı, siyasal bilinçlenme düzeyinden parti çalışmalarıyla ilgilenme, zaman ayırma ve sorumluluk almaya kadar çeşitli boyutlarda etkilemektedir (Talaslı, 1996). Yapılan araştırmalar meslek sahibi olarak çalışan kadınların daha özgür olarak, eşinin etkisinde fazla kalmadan her düzeyde siyasete daha çok katıldıklarını göstermiştir. (Alkan,1981:49) Bu kapsamda kadın kolları üyelerinin mesleklerini tespit etmek amacıyla belli başlı meslekler seçenekler halinde verilmiş olup verilen cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan veriler Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Kapsamına Alınan Kadınların Meslek Durumu

Meslekler	**Sayı**	**Yüzde**
Memur	7	4,7
İşçi	5	3,3
Serbest meslek	13	8,7
Öğrenci	9	6,0
Ev hanımı	72	48,0
İşsiz	7	4,7
Emekli	37	24,7
Toplam	150	100,0

Meslek değişkenine verilen cevaplar çerçevesinde üyelerin yarısına yakın bir kısmının (%48,0) ev hanımlarından, %24,7'sinin emeklilerden, %16,7'sinin çalışanlardan, % 6,0'sının ise öğrencilerden oluşturduğu görülmektedir.

Yani kadın kolları üyelerinin dörtte üçünü ev hanımları ve emeklilerin oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca kendini işsiz olarak tanımlayanların oranı ise %4,7'dir. Katılımcıların yalnızca % 16,7'sinin çalışıyor olması, çalışan ve meslek sahibi olan kadınların kadın kolları gibi faaliyetlerin geniş zamana yayıldığı ve fazla zaman aldığı siyasal katılım türlerine çok fazla iştirak edemediğini ortaya koymaktadır.

Ev hanımlarından sonra en yüksek katılım oranına sahip olan emeklilerin oranı da dikkat çekicidir. Ayrıca memur olanların oranı da % 4,7 dir.

Mustafa Çadır çalışmasında kadın kollarındaki üye bayanların meslek durumlarını şu verilerle açıklamıştır: "*Meslek değişkenine verilen cevaplar çerçevesinde üyelerin yarısından*

fazlasını (% 52,8) "evhanımları"nın, % 23,9'unu "emekli"lerin, % 17,3'ünü çalışanların, % 2,5'ini ise öğrencilerin oluşturduğu görülmektedir. Yani kadın kolları

mensuplarının dörtte üçünü ev kadınları ve emeklilerin oluşturduğu söylenebilir. Katılımcıların yalnızca % 17'sinin çalışıyor olması dikkat çekicidir". (Çadır,2011:86)

Yonca Altındal çalışmasının sonuçlarını şu şekilde ifade etmektedir: *"Katılımcıların mesleklerine bakıldığında, 1'inin emekli işçi, 3'ünün esnaf, 4'ünün serbest meslek sahibi, 4'ünün emekli memur, 12'sinin emekli öğretmen ve 18'inin ev hanımı olduğu görülmektedir. 42 katılımcıdan sadece 7'sinin çalışıyor olması ve çok büyük bir çoğunluğunun emekli ve ev hanımı olması oldukça dikkat çekicidir". ."*(Altındal,2007:111)

Ayşe Füsun Gönül'ün çalışmasından elde ettiği verileri şu şekilde ifade ettiğini görüyoruz: *"Erkek siyasetçilerde olmazsa olmaz şartları oluşturmayan, gerekli görülmeyen 'eğitimli, meslek sahibi, nitelikli olma' koşulları kadın siyasetçilerde gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Her devirde olduğu gibi günümüzde de kadınlar değerli birer özgeçmişe sahip ve siyasi göreve layık olduklarını kanıtlamak durumundadırlar."* (Gönül, 2013:46)

Anketimize katılan üyelerin çalışmama nedenlerini tespit etmek üzere eklediğimiz "Çalışmıyorsanız nedeni nedir?" Sorusuna 150 üyenin 95 i cevap vermiştir. Bu sayı %63,3'e tekabül etmektedir. Çalışmak istemiyorum cevabını verenlerin oranı %8,7'dir.Üyelerin %32,7'lik kısmı uygun bir iş bulamadım diyerek aslında çalışmak istediklerini de ifade etmiş olmaktadırlar.

Meslek değişkeni ile eğitim durumu birlikte yorumlandığında ise %34,6'lık bir yüksek eğitim düzeyi bulunduğuna göre kadın kolları üyelerinin aslında eğitimlerinden dolayı %34,6'lık kısmının mesleklerinin de olduğu, ancak bunların bir kısmının emekli, bir kısmının işsiz olduğu görülmektedir. Yapmış olduğumuz araştırmanın verilerine ve literatür taramalarına dayanarak aslında mesleğin siyasi katılımda çok da belirleyici olmamakla birlikte siyasi katılım türlerinde daha çok etkili olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Ayşe Füsun Gönül'ün çalışmasından elde ettiği sonuçlara ve gözlemlerimize dayalı olarak mesleğin üst düzey siyasal katılım türlerinde etkili olduğunu ifade edebiliriz. Kadınların üst düzey yani parti kademelerinde yöneticilik ya da adaylık durumlarında eğitimli, meslek sahibi, nitelikli olma koşulları gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak parti üyeliği, kadın kollarında aktif çalışma vs. türünden alt düzey siyasal katılım için böyle bir gerekliliğin olmadığı açıkça görülmektedir.

Sonuç olarak iş yaşamına katılım arttıkça kadınların siyasete katılımları azalmaktadır.

4.4. GELİR DÜZEYİ

Yapılan araştırmalar kadınların gelir düzeyi ile siyasi katılma eğiliminin doğru orantılı olduğunu ortaya koyuyor. Gelir düzeyi yükseldikçe siyasal olaylara ilgili artarken, en düşük gelir gruplarına gidildikçe bu ilgi tamamen yok olabilmektedir. Ekonomik bakımdan güçlü olanların, eğitim düzeyi olarak yeterli olmasa bile, siyasal bakımdan etkin oldukları bilinmektedir.(Çukurçayır,2002:89)

Ekonomik açıdan siyasi katılıma kendini yeterli gören kadın siyasi faaliyetlerde daha üst kademelerde faaliyette bulunabilmektedir. Milletvekilliği, Belediye başkanlığı adaylığı gibi üst düzey görevlere daha kolay talip olabilmektedir.

Bir kısım gelir düzeyi düşük kadın ise siyasi faaliyetleri sonucunda bazı maddi ihtiyaçlarının temin edileceğini umarak ya da eşine, kendisine veya çocuğuna iş sağlanacağını düşünerek siyasi katılımda bulunabilmektedir. Ancak gelir düzeyi düşük olan bu kadınların siyasi arenada üst düzey görevlere gelebilecek maddi imkânları bulunmadığı için, üst düzey görevlere talip olma girişiminde de bulunmaları mümkün olmamaktadır.

Sosyo-ekonomik gelişme düzeyi arttıkça, gelirde artarak daha yüksek toplumsal statülere ulaşanlar, kendilerini siyasal etkinlik açsından daha yeterli görmekte ve siyasal yaşama aktif olarak katılma isteği duymaktadırlar. (S. Huntington' dan akt. Çam, 2002:205) Siyasi katılımı etkileyen ve belirleyen önemli faktörlerden biri olan gelir düzeyi, kadın kolları üyelerine sorulmuş, elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4. Araştırma Kapsamına Alınan Kadınların Aylık Gelir Durumu

Aylık Gelir Ortalamaları	**Sayı**	**Yüzde**
0-500 TL	23	15,3
501-1000 TL	49	32,7
1001-1500 TL	41	27,3
1501-2000 TL	18	12,0
2001-2500 TL	6	4,0
2501-3000 TL	3	2,0
3001- ve üzeri	10	6,7
Toplam	150	100,0

Kadın kolları mensuplarının gelir düzeyi incelendiğinde, yaklaşık olarak % 48'inin 1000TL'den az bir gelire sahip olması,1001-3000 TL düzeyinde gelire sahip olanların oranının %45,3gibi yüksek düzeylerde bulunması kadın kollarında görev üstlenmiş olan bayanların gelir seviyesinin son derece düşük olduğunu göstermektedir. Sadece % 6,7'sinin 3001 TL ve üzeri gelir seviyesine sahip olduğu görülmektedir.

Siyasi alanda etkili ve başarılı olmanın en önemli nedeni siyasete olumlu katkı sağlayabilecek kaynaklara sahip olmaktır. Ancak görülüyor ki bu tez kadın kolları üyelerinin durumu konusunda geçerliliğini yitirmektedir. Ayrıca bu sonuç kadınların kadın kollarında yer almalarının sadece siyaset yapmak olmadığını, bunun dışında farklı beklentiler içinde olduklarını da düşündürmektedir.

Bu konuya daha açık bir şekilde X7 kodlu katılımcının ifadeleri ışık tutmaktadır.

"Siyasete kadın-erkek aslında her insanın elbette ki bazı istek ve beklentiler içinde bulunarak katıldığını söyleyebilirim. Bazıları maddi, bazıları manevi, ama hiçbiri amaçsız değil. Tabi parti tercihi yaparken bu beklentilerini en iyi karşılayabilecek siyasi partilerde bulunuyorlar. Ben, partim iktidardayken partimde gördüğüm bazı yüzleri şimdi iktidar partisinin saflarında görüyorum. Demek ki insanların bazıları siyasete kendilerine veya yakınlarına maddi çıkar, kariyer ya da buna benzer beklentilerle katılıyor".

Yukarıdaki tablodan da açıkça görüldüğü üzere, kadın kolları üyelerinin gelir seviyeleri oldukça düşük bir seviyededir.

Mustafa Çadır' ın da Ankara örneğinde yaptığı çalışmada bizimle aynı paralelde sonuçlara ulaştığını şu ifadelerden anlamaktayız; "*Kadın kolları mensuplarının aile gelir düzeyine bakıldığında, yaklaşık olarak % 65'inin 1000-3000 TL düzeyinde gelire sahip olduğu, sadece % 9'unun 3000 TL ve üzeri gelir seviyesine sahip olduğu görülmektedir.*" (Çadır,2011:90) Yapmış olduğumuz araştırmanın verilerine ve literatür taramalarına dayanarak aslında kadın kolları üyeliği gibi alt düzey siyasi katılım türlerinde yeterli maddi imkanlara sahip olma etkeninin çok da belirleyici olmadığı ancak siyasi katılım türlerinde daha çok etkili olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Yani maddi kaynaklara sahip olan kadınlar üst düzey siyasi görevlere talip olup bu tür siyasi katılımlarda görev alabiliyorken, kadın kolları üyeliği türünden alt düzey görevler için maddi yeterlilik gerekmemektedir.

4.5.MEDENİ DURUM VE ÇOCUK SAYISI

Siyasi katılımda etkili olan bir diğer faktör medeni durumdur. Evlilik bir çok yükümlülük ve sorumluluğu beraberinde getirmektedir. Bu ise bir taraftan siyasî faaliyetler için serbest zaman darlığı yaratmakta diğer taraftan da ferdi temkinli davranmaya sevk etmektedir. (Tatar,2003:339)

Kadınların evli olup olmamaları yani medeni durumları, eş, çocuklar ve ailenin diğer bireyleri ile ilişkilerini belirlediğinden siyasal yaşama etkin biçimde katılabilmeleri için gerekli koşulların oluşması açısından önemlidir.(Talaslı, 1996 dan akt. Çadır:89)

Bu çerçevede ankete katılan kadınların medeni durumu incelendiğinde; evliliğin siyasi katılımı azaltacağı genel kabulünün tersine katılımcıların % 72.7 si evli bayanlardan oluştuğu görülmektedir.. Medeni durumla ilgili elde ettiğimiz veriler aşağıdaki tabloda ayrıntılarıyla gösterilmiştir.

Tablo 5.*Medeni Durum Değişkeni*

Medeni Hal	**Sayı**	**Yüzde**
Bekar	26	17,3
Evli	109	72,7
Dul	15	10,0
Toplam	150	100,0

Kadınların medeni durumu ile ilgili anketimizden elde ettiğimiz sonuçlar incelendiğinde; üyelerin yüzde % 72,7'sinin evli, %17,3'ünün bekar, % 10,0'ının ise dul olduğu görülmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere kadın kolları üyelerinin büyük bir çoğunluğu evli kadınlardan oluşmaktadır. Kadın kolları üyelerinin daha çok orta yaş ve üstü kadınlardan oluşması, kadınların büyük kısmının bu yaş düzeyinde evlenmiş olmaları, bekarlara oranla evlilerin sayısını yükselttiğini düşündürmektedir.

Bu konuda katılımcılarımızdan X7 yaptığımız mülakatta şunları ifade etmiştir:

"*Siyaset erkek kurallarıyla işleyen bir alan. Bazen çok zor şartlar altında çalışılabiliyor. Burada eş desteği de çok önemli. Özellikle evli olmayan hele birde dul bir bayansa her açıdan işi daha zordur. Kadınların erkeklerin hedef tahtası haline gelebildiğini çok duydum ve gördüm. Belki de bu nedenle evli olmayan kadınlar kendilerini koruyabilmek adına sosyal hayatın her alanında olduğu gibi siyasette de çekimser davranıyorlar."*

Mustafa Çadır'ın yukarıda söz ettiğimiz çalışmasından medeni durum ile alakalı aktardığı bilgilerde şunları ifade etmektedir: "*Ankete katılan kadınların medeni durumu incelendiğinde; yaklaşık olarak yüzde % 76,6'sının evli, % 12,7'sinin bekar, % 10,7'sinin ise boşanmış olduğu görülmektedir". Bu bakımdan kadın kollarında çalışanların büyük bir çoğunluğunu evli kadınlar oluşturmaktadır".* (Çadır,2011:89)

Elde ettiğimiz verilere dayanarak şunu açıkça söyleyebiliriz ki; bekar bayanlara oranla evli bayanların eş desteği ve koruması altında olması, onları siyaset gibi erkek egemen bir alanda faaliyet göstermek için cesaretlendirmekte ve daha kolay siyasi faaliyetlere girişebilmektedirler. Kadın kolları üyelerinin büyük çoğunluğunun evli bayanlardan oluşmasının nedenlerinden biride evlenmemiş genç bayanların siyasi parti gençlik kollarında konumlanmalarıdır.

Araştırmamızda elde ettiğimiz ve medeni durumla bağlantılı olan çocuklu olup olmama ve çocuk sayısı da kadınların siyasi katılımlarını etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Anketimize katılan kadınların büyük çoğunluğu orta yaş grubunda olup küçük çocuğu bulunmayan kadınlardır. Orta yaş grubundaki kadın üyelerin anne bakımına muhtaç olmayan ileri yaşta ki çocukları siyasi faaliyetlerinde engelleyici bir faktör durumunda değildir. Anketimize katılan üyelerin yaş değişkeni incelendiğinde bu tezimiz açıkça doğrulanmaktadır. Şöyle ki kadın kollarında faaliyet gösteren kadınların %77,33'ü orta yaş ve üzeri aralıkta yer almaktadır.

Ankete katılan kadınların çocuk durumu aşağıdaki tabloda ayrıntılarıyla gösterilmiştir.

Tablo 6. Araştırma Kapsamına Alınan Kadınların Çocuğa Sahip Olma Durumları

Çocuğa Sahip Olma Durumları	**Sayı**	**Yüzde**
Var	116	77,3
Yok	34	22,7
Toplam	150	100,0

Kadın kollarında faaliyet gösteren kadınların %77,3'ünün çocuğu varken,% 22,7' sinin çocuğu bulunmamaktadır.

Çocuğu olan üyelerin çocuk sayılarını incelemek üzere anketimizde, çocuk sayısı 1-2 olanlar, 3-4 ve 5 ve üzeri çocuk olmak üzere üçlü bir derecelendirme kullanılmıştır. Çocuk sayısı az olan kadınların siyasi faaliyetlere daha çok katılabildikleri, çocuk sayısı arttıkça kadınların siyasete daha az zaman ayırabildikleri görülmektedir. Kadın kolları üyelerinden çocuğu olan üyelerinin %57,8'sinin 1 veya 2 çocuğu varken, % 39,7'sinin 3-4 çocuğu bulunmaktadır. 5 ve üzeri çocuk sayısına sahip üyelerin oranı ise % 2,6 dır.

Ankete katılan kadınların çocuk sayıları aşağıdaki tabloda ayrıntılarıyla gösterilmiştir.

Tablo 7. Araştırma Kapsamına Alınan Kadınların Çocuk Sayısı

Çocuk Sayısı	Sayı	Yüzde	Çocuğu Olan Üye Yüzde
1-2	67	44,7	57,8
3-4	46	30,7	39,7
5 ve üzeri	3	2,0	2,6
Toplam	116	77,3	100,0
Çocuksuz	34	22,7	
Genel Toplam	150	100,0	

Yukarıdaki tabloda açıkça görebildiğimiz gibi 150 kadın kolları üyesinden 116 sının çocuğu bulunmakta, ancak çocuk sayısı 1-2 civarında olanların siyasi katılıma daha çok yöneldiği görülmektedir. Çocuk sayısı arttıkça siyasi yaşama katılımda ters orantılı bir şekilde azalmaktadır.

Kadın kolları üyeleriyle yaptığımız görüşmelerde X7 kodlu kadın yönetici çocuk faktörünün kadınların siyaset için engelleyici ya da kısıtlayıcı bir faktör olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

"Ben gençken partimin gençlik teşkilatında görevliydim, o dönem il başkanımızın eşinin faaliyetlere çok fazla katılmamasından şikayetçiydik. Bir gün başkanımızın eşi evde dört çocuğunun olduğunu babalarının sürekli parti işleriyle meşgul olduğunu ve çocuklarla ilgilenme işinin de kendisine düştüğünü, dört çocukla partiye gelip gitmesinin ve faaliyetlere katılmasının pek mümkün olmadığını söylemişti. Tabi ben o zaman genç ve bekar olduğum için bu açıklamayı bir bahane gibi değerlendirmiştim. Evlenip çocuğum olduktan sonra çocukların sorumluluğunu almak ve onları en iyi şekilde yetiştirmek gerektiğini hissedince o dönemki il başkanımızın eşinin ne demek istediğini daha iyi anladım. Çocukların bakımı, hayata en iyi şekilde hazırlanması öncelikle annenin görevidir. Birde çocuk sayısı arttıkça ve hepsinin de ayrı ayrı ilgilenilmesi gereği kadınların siyaset gibi, çok zaman alıcı faaliyetlere katılmasını güçleştirmektedir. Ancak çocuklar büyüdükten sonra bu iş daha kolay olabilir."

Talaslı'da "Annelik rolü" nün kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşama katılımlarına etki ettiğini dile getirmektedir. Kadının oynadığı annelik rolü dolayısıyla sahip olunan çocuk sayısı, siyasal yaşama etkin katılımını etkilemektedir. Siyasal partilerde aktif görev almak için harcanması gereken "zaman ve maddi külfet" ile alınması gereken sorumluluklar açısından çocuk sahibi olan kadın siyasetçi daha çok engel ile karşı karşıyadır. (Talaslı, 1996)

Yonca Altındal'ın yüksek lisans tezinde elde ettiği veriler şu şekildedir: *"Görüşülen kadın kollarında görevli kadınların medeni durumu incelendiğinde 3'ünün bekâr, 3'ünün evli çocuksuz, 4'ünün dul-çocuklu ve 32'sinin ise evli-çocuklu olduğu tespit edilmiştir. Evli çocukluların 6'sı 1 çocuklu, 19'u 2 çocuklu, 6'sı 3 çocuklu, 1'i 4 ve diğer 1'i ise 5 çocukludur."*(Altındal,2007:111)

Mustafa Çadır çalışmasında kadınların %86' sının çocuk sahibi olduğunu belirterek bunların çocuk sayılarının ise şu şekilde olduğunu ifade etmektedir: *kadın kolları üyelerinin % 53,7'sinin 2, % 23,6'sının ise 3 çocuğu bulunmaktadır. Kadın kolları üyelerinin ortalama çocuk sayısı ise 2'dir. Bu çerçevede kadın kolları üyelerinin büyük çoğunluğunun orta yaş üstü, evli ve çocuk sahibi kişilerden oluştuğu söylenebilir".* (Çadır,2011:89)

Ayşe Füsun Gönül'ün yukarıda bahsettiğimiz yüksek lisans çalışması ile elde ettiği veriler ise şu şekildedir: *"13 kadının 10'u evli (% 77) , 2'si (% 15) duldur. Kadın siyasetçilerin 11'i (% 84) çocuk sahibidir, yaygın deyişle 'hem çocuk hem kariyer yapmışlardır".* (Gönül, 2013:46)

Ailede özellikle çocukların bakımı ve yetiştirilmesi ile görevli görülen kadının, öncelikle bu vazifelerini yerine getirmeye çalışırken, aynı anda serbest zaman ve serbest hareket edebilme imkanı gerektiren siyaset ile uğraşabilmesi ve başarılı olması çok zor gözükmektedir. Öncelikle annelik vazifelerini yapıp bunlardan ayırabildiği zamanı siyasi faaliyetle dolduran az sayıda kadın, fedakarlık göstererek siyasi faaliyete girişebilmektedir.

Tabi burada çocuk sayısının artması demek, çocuk sahibi olan kadının aile içi yükümlülüklerinin de artması anlamına gelmekte ve kadının zamanının büyük kısmını ev içi etkinliklerle geçirme zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla kadın siyaset gibi ev ve aile dışı faaliyetlere daha zor katılabilecek ve siyasi yaşama ancak oy verme düzeyinde katılabilecektir.

SONUÇ

Siyaset, insanlık tarihindeki etkin ve egemen olma yarışı ile başlayan, bu yarışı düzenleme, yönetme sanatı şeklinde tarif edilebilir. Siyaset kurumunda kimlerin, nasıl, ne kadar etkin olacağı da içinde bulunulan toplumun kültürü, dini, değer yargıları ile belirlenmektedir.

Toplumun yarısını oluşturan kadınların siyaset kurumunun içinde ne kadar ve ne şekilde temsil edildiği, yani siyaset kurumuna ne kadar katıldığı önemli bir soru olarak karşımıza çıkmıştır. Çünkü özellikle kadınların ikincil, eksik insan olarak görüldüğü toplumlarda kadınlar, ne toplumun ne de siyasetin aktif özneleri konumunda değil, ancak üzerinde baskı kurulan, edilgin tarafı olmak durumunda kalmaktadır.

Toplumdan topluma, zamandan zamana değişmekle birlikte kadınların bazı toplumlarda ve bazı dönemlerde insan olma sıfatına uygun olarak onurlu, adil şartlarda toplumun bir parçası olarak önemli ve değerli görüldükleri dönemler olmuştur. Kadının böyle değerli ve önemli görüldüğü toplum örneği olarak eski Türk toplumunu gururla örnek olarak gösterebiliriz.

Ancak Türk toplumunda da bu bakış açısı zamanla değişmiş özellikle İslam'ın kabulü ve İslam'la birlikte Arap kültürünün de sanki İslam'ın kabulleriymişçesine alınıp benimsenmesi sonucu Türk toplumunda, Arap kültüründen kaynaklanan, aslında İslam'ın özüne de aykırı bir şekilde, kadınlar toplumdan dışlanmış ve hak kayıplarına uğramıştır.

Uzunca bir süre Türk toplumunda da kadınların aynı mantıkla haklarının ellerinden alınması ve eğitim, çalışma hayatı, ekonomik özgürlük, sanat, siyaset gibi alanlarda neredeyse yok denecek hale getirildiği bir realite olarak önümüzde durmaktadır.

Siyasetin amacı güç sahibi olmaktır. Askerlik, endüstri, teknoloji, üniversite, bilim, politika, ekonomi, polis kuvvetleri de dahil olmak üzere toplumdaki tüm güçlerin erkeklerin tekelinde olduğu göz önünde bulundurulursa kadın ezilmişliğinin ne kadar açık olduğu anlaşılacaktır. *"Toplumda belirli grupların böylesine sürekli ezilmesinin ve değişmez yapısının sebebi, bu grupların toplum tarafından kabul görmüş politik yapılarda temsil edilmeyişleridir".* (Millett,1987:46–47)Erkek egemen bir alan olarak görülen siyaset, erkek söylemleri değer yargıları, bakış açıları ile örülmekte ve siyasi alanın koşulları bu paralelde oluşturulmaktadır.

Kadınlar siyasi alanda aday olma, parti karar organlarında görev alma gibi aktif siyaset içerisinde ancak sembolik olarak var olabilmektedir. Aday olabilen ya da siyasi parti karar organlarında görev alabilen kadınların da ancak ya özel referansları ya da yıllarca biriktirdikleri politik güçleri ile bu alanda var olabildikleri görülmektedir.

Türkiye'de kadınların özellikle mitinglerde, seçim kampanyalarında en önde ve aktif olarak katılımı söz konusu olduğu halde adaylık ve siyasi getirisi yüksek görevlere gelme konusunda aynı paralelde yer alamaması, tabiri caize ortadan kaybolması dikkatimizi çekmiş ve bu bağlamda kadınların siyasi katılımlarını konu edinen bu çalışma ortaya çıkmıştır.

Kadınların siyasi katılımlarını konu edinen bu çalışmada, kadınların içinde bulundukları demografik şartların bu katılıma ne derecede etki ettiği derinlemesine analiz edilmiştir.

Çalışmamızın yukarıda sıraladığımız hipotezlerini elde ettiğimiz sonuçlar ışığında değerlendirdiğimizde;

- Siyasi katılımda bulunan kadınların çoğu orta yaş ve üzeri yaş aralığındadır.

Anketimize katılan kadınların %33,3'ünün 46-55 yaş aralığında,%26,7'sinin 36-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bu iki grup ülkemizde orta yaş grubunu temsil etmekte ve toplam katılımcıların %60'ını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu hipotezimiz elde ettiğimiz bu veriler ışığında doğrulanmıştır.

- Çocuk sayısı az olan kadınlar, çocuk sayısı fazla olan kadınlara göre siyasi faaliyetlere daha çok katılabilmektedirler.

Kadın kollarında faaliyet gösteren kadınların %77,3'ünün çocuğu varken,% 22,7' sinin çocuğu bulunmamaktadır. Kadın kolları üyelerinden çocuğu olan üyelerinin %57,8'sinin 1 veya 2 çocuğu varken, % 39,7'sinin 3-4 çocuğu bulunmaktadır. 5 ve üzeri çocuk sayısına sahip üyelerin oranı ise % 2,6 dır. Kadın kolları vasıtasıyla siyasi katılımda bulunan kadınların çocuk sayısı ile siyasi katılımlarının ters orantılı olarak arttığı sonucuna ulaşılmış ve kadınların çocuk bakımı ve sorumlulukları nicel olarak arttıkça siyasal katılımdan uzaklaştığı görülmüştür. Bu doğrultuda hipotezimiz de doğrulanmıştır.

- Eğitim seviyesi yükseldikçe kadınlar daha kolay siyasi faaliyete girişebilmektedir.

Anketimize katılan kadın kolları üyelerinin %31,3'inin yüksekokul-üniversite seviyesinde, %30,0'unun lise,% 12,0'sinin ortaokul,% 21,3'ünün ilkokul ve %2,0'sinin ise okur yazar olmadığı, ayrıca %3,3'ünün ise yüksek lisans-doktora düzeyinde eğitim almış olduğu görülmüştür. Anketimize katılan kadın kolları üyelerinin 52'si yüksek

düzeyde eğitimli bayanlardır. Sonuçlara bakıldığında yüksek lisans-doktora ve yüksekokul-üniversite oranları birleştirildiğinde %34,6'lık bir yüksek eğitim düzeyi karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuç Malatya ortalamasında lise eğitim düzeyinin de yüksek bir düzey sayılması göz önünde bulundurulduğunda %64,6 gibi yüksek eğitim düzeyi ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu hipotezimiz de doğrulanmıştır.

- Siyasi katılımda bulunan kadınlar daha çok çalışmayan (iş yaşamı içerisinde yer almayan) bayanlardan oluşmaktadır.

Anketimize verilen cevaplar çerçevesinde üyelerin yarısına yakın bir kısmının (%48,0) ev hanımlarından, %24,7'sinin emeklilerden, %4,7' sinin kendini işsiz olarak tanımlayanlardan oluştuğunu görmekteyiz. %77,4' lük bir yüksek oranla kadın kolları üyelerinin çalışmayan yani iş yaşamı dışında bulunan kadınlar olduğunu görmekteyiz. Bu hipotezimiz de doğrulanmıştır.

- Evli olmak siyasi katılım düzeyini olumlu etkiler.

Anketimizden elde ettiğimiz sonuçlar incelendiğinde; üyelerin yüzde % 72,7'sinin evli, %17,3'ünün bekar, % 10,0'ının ise dul olduğu görülmektedir. Bu oranlardan da görüldüğü üzere kadın kolları üyelerinin büyük bir çoğunluğu evli kadınlardan oluşmaktadır. Bu hipotezimiz de doğrulanmıştır.

- Meslek sahibi olmak kadınların siyasi katılım düzeylerini olumlu yönde etkiler.

Anket sonuçlarına bakıldığında eğitim seviyesi yüksek lisans-doktora ve yüksekokul-üniversite oranları birleştirildiğinde %34,6'lık bir yüksek eğitim düzeyi karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kadın kolları üyelerinin yaklaşık % 35'inin mesleğinin olduğunu göstermektedir. Ancak kadın kolları düzeyinde büyük çoğunluğun yani %65'in bir meslek sahibi olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla bu hipotezimiz geçerliliğini yitirmiştir.

- Gelir seviyesi, Siyasi katılımda bulunma düzeyini olumlu etkilemektedir.

Kadın kolları mensuplarının gelir düzeyi incelendiğinde, yaklaşık olarak % 48'inin 1000TL'den az bir gelire sahip olması,1001-3000 TL düzeyinde gelire sahip olanların oranının %45,3 gibi yüksek düzeylerde bulunması kadın kollarında görev üstlenmiş olan kadınların gelir seviyesinin son derece düşük olduğunu göstermektedir. Bu hipotezimiz geçerliliğini yitirmiştir.

Demografik etkenleri genel olarak değerlendirdiğimizde; çalışan kadınların kadın kollarında az bir oranda katılım gösterdiği anlaşılmaktadır. Yine üyelerin büyük bölümünün gelir düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir.

Ayrıca kadın kollarında daha çok orta ve üstü yaş seviyesindeki bayanların faaliyette bulunduğunu, gençlerin kadın kollarında sayısal olarak daha az bulunduğunu ifade edebiliriz.

Kadın kolları üyelerinin büyük çoğunluğunun evli ve çocuklu olduğu görülmekle birlikte bu bayanların yaş ortalamasının orta ve üst seviyede olması ile birlikte değerlendirildiğinde, kadın kolları üyelerinin emeklilikten sonra ve çocuklarını büyüttükten sonra siyasi faaliyete giriştiğini söyleyebiliriz.

Kadın kolları üyelerinin eğitim seviyeleri değerlendirildiğinde, katılımcıların çoğunluğunun lise ve üniversite düzeyinde bulunduğu görülmektedir. Bu da bize eğitimli

ve söyleyecek sözü bulunan bayanların daha çok siyasete yöneldiğini ve kendilerini siyaset için yeterli gördüğünü göstermektedir.

Meslek ve gelir değişkeni incelendiğinde çoğunluğu emekli ve ev hanımlarından oluşan kadın kolları üyelerinin gelir seviyelerinin düşük olduğu görülmektedir. Gelir seviyesinin düşüklüğü de dikkate alındığında kadın kolları üyelerinin siyasetten beklentilerinin sadece siyasi katılım göstermek olmadığı, bazı ekonomik ve sosyal beklentilerini karşılamak umudu ile siyasi katılıma yöneldiklerini, yaptığımız bireysel görüşmelerde ki sözlerine de dayanarak ifade edebiliriz.

Kısacası, kadın kolları vasıtasıyla siyasal katılıma yönelmiş kadınlar orta yaş ve üstü grupta olan, evli, çocuk sahibi, büyük bir bölümü lise ve üzeri eğitim seviyesinde olan ev hanımları ve emeklilerden oluştuğu görülmektedir.

Kaynakça

ALKAN, T.(1981) "Kadın-Erkek Eşitsizliği Sorunu", A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul

ALTINDAL, Y.(2007) Kadının Siyasal Katılımı Bağlamında Partilerin Kadın Kollarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.A.M.Ü. Sos. Bil. Enstitü, Aydın.

AYATA GÜNEŞ, A.(1995) "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı", (Der. Şirin TEKELİ) "1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar", Ankara

AYATA GÜNEŞ, A. (1998) "Laiklik Güç ve Katılım Üçgeninde Türkiye' de Kadın ve Siyaset,", 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler-Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

BASOW, S. A.(1991) "Gender Roles Women's Studies Encyclopedia", Cilt:1, Peter Bedrick Books, New York

BAYKAL, D.(1970) "Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi" Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:302, Ankara

BEAUVOİR, S.(1993) Kadın, İkinci Cins 2. Evlilik Çağı. (Çev: B. Onaran), (7. baskı), İstanbul: Payel Yayınevi.

ÇADIR, M.(2011) Kadının Siyasal Yaşama Katılımında Siyasi Parti Kadın Kollarının Rolü, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara

ÇAM, E.(1984) Siyaset Bilimi, Der Yayınları, İstanbul

ÇUKURÇAYIR, M.A.(2002) Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, Çizgi Yayınları, Konya

GÖKÇE, B.(1988) Toplumsal bilimlerde araştırma. Ankara: Savaş Yayınları.

GÖKÇİMEN, S.(2008) Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi, Yasama Dergisi, (10), İstanbul

GÖNÜL, A.F.(2013)" Kadınların Siyasi Kariyerlerinde Cam Tavan Etkisi" Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

HUNTINGTON S. P. ve DOMINGUEZ J. I.(1979), Siyasal Gelişme, (Çev. Ergun Özbudun),

KALAYCIOĞLU, E.(1983), Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, İ.Ü: Siyasal Bilimler Fakültesi

KAPTAN, S.(1982) Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri, Ankara, Rehber Yayınevi.

KARASAR, N.(2005) Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

KIŞLALI, A. T.(1996) Siyaset Bilimi, İmge Kitabevi, 5. Baskı, Ankara.

MİLLETT, K.(1987) Cinsel Politika. **(**Çev: S. Selvi). (2. baskı). İstanbul: Payel Yayınevi.

MİNİBAŞ, T.(1996) Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu, Türkiye'de Kadın Olgusu, Derl: N. Arat, Say Yayınları, İstanbul.

ÖZBUDUN, E.(1975) Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, Ankara.

Özgül Yayın Kurulu (1988) İlimiz Malatya, Özgül Yayınları, Isparta

ÖZTEKİN, A.(2003) Siyaset Bilimine Giriş, İnönü Üniversitesi, İkt. İd. Bil. Fak. Yayınları, Malatya

SİTEMBÖLÜKBAŞI, Ş.(2001) Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Basım, Ankara

TALASLI, G.(1996)Siyaset Çıkmazında Kadın, Ümit Yayıncılık, Ankara

TATAR, T.(1997) "Cinsiyet Faktörünün Siyasi Katılıma Etkisi (Malatya Uygulaması)", Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi Dergisi, s. 10, Bağlam Yayınları: İstanbul

TATAR, T.(2003) Malatya'da Karşılaştırmalı Bir Analiz, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:13, Sayı:1, Elazığ

TAN, M.(2000) Eğitimde Kadın Erkek Eşitliği Ve Türkiye Gerçeği, Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı Ve Siyaset. TÜSİAD-T/2000–12/290.

TEKELİ, Ş.(1982) "Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri", Türk Toplumunda Kadın (Der: Nermin Abadan Unat), Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal

TÜRK, P.(2010) Kadın Ve Siyaset İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir

WINTRINGHAM, J.(2005) Gender, Community Organizations and Development of Political Capita, http://www.cambellinstitude.org

YAZICIOĞU, Y.- ERDOĞAN, S.(2007) Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri,

EBÜ'L-BEREKÂT EL-BAĞDÂDÎ'NİN *RİSÂLE FÎ MÂHİYYETİ'L-MELÂL* ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Yrd. Doç. Dr. Tuna TUNAGÖZ

Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Bu bildiride, filozof Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'ye (ö. 547/1152) ait, usanç duygusunun oluşum nedenlerini açıklamayı konu edinen, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl* (Usancın Mahiyeti Hakkında Risale) adlı eser incelendi. Risalenin, Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi olarak Yezd'de hüküm süren emir II. Gerşâsp Ferâmerz b. Alî'nin (slt. 488-546 sonrası/1095-1151 sonrası) talebiyle kaleme alındığı ve büyük ihtimalle 517-537/1123-1143 yılları arasında telif edildiği tespit edildi. Risalenin elyazmaları tanıtıldıktan sonra, metnin içeriğine yönelik açıklamalar yapıldı.

Anahtar Kavramlar: Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî, II. Gerşâsp Ferâmerz b. Alî, Kâkûyîler, İslam Felsefesi, Psikoloji, Usanç.

A STUDY ON ABŪ L-BARAKĀT AL-BAGHDĀDĪ'S WORK ENTİTLED *RİSĀLA FĪ MĀHİYYAT AL-MALĀL*

Abstract

In this article I examine the work of al-Baghdādī (d.547/1152) entitled *Risāla fī māhiyyat al-malāl* (Treatise on the Essence of Ennui), which aims to explain the nature and reasons of feeling ennui. I determine that the treatise was put down on paper at the request of Gārshāsp II Farāmarz ibn ʿAlī (r.488–post 546/1095–post 1151), who reigned as a ruler in Yazd depending on the Great Seljuq Empire, and it was probably written in a period between 517-537/1123-1143. I introduce the available manuscripts of the treatise, and then I analyze its content.

Keywords: Abū al-Barakāt al-Baghdādī, Gārshāsp II Farāmarz ibn ʿAlī, Kākūyids, Islamic Philosophy, Psychology, Ennui.

Giriş

Ebü'l- Berekât el- Bağdâdî (ö. 547/1152), tıp, gökbilim, eczacılık, psikoloji, mantık, fizik ve metafizik sahalarında eserler vermiş bir filozoftur. Onun, insanda usancın/bıkkınlığın ortaya çıkma nedenlerini inceleyen *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*

* Bu bildiri, Çukurova Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi'nce desteklenen "SBA-2015-4727" kodlu proje kapsamında sunulmuştur ve daha önce yayımlanan bir çalışmama dayanmaktadır. Bkz. Tunagöz, Tuna (2016), "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'nin *Risâle fî Mâhiyyeti'l-Melâl* Adlı Eseri: İnceleme, Eleştirel Metin ve Çeviri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57:2, s. 1-44.

(Usancın Mahiyeti Hakkında Risale) isimli eseri yakın tarihlerde yayımlanmıştır.[1] Bu çalışmada, bu eser hakkında bilgi verilecektir.

Bildiride, öncelikle eserin nüshaları tanıtılacak, ardından telif nedeni ve tarihi hakkında bilgi verilecek, en sonda içeriğine yönelik bir inceleme yapılacaktır.

I. Risalenin Nüshaları

Tespit edebildiğim kadarıyla, risalenin dört nüshası günümüze ulaşmıştır:[2]

1) Bağdâdî, *Hâzihî risâletün fî'l-melâl li-Ebî'l-Berekât el-Bağdâdî,* Kum, Kitâbhâne-i Mar'aşî-yi Necefî, nr. 12388/6, vr. 201a-203b. Nestalik, [m.y.], [y.y.], 9./15. yüzyıl.
2) Bağdâdî, *Risâle fî'l-kelâl li-Evhadi'z-Zamân Ebî'l-Berekât et-Tabîb*, Tahran, Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, nr. 706/2, s. 162-163. Nestalik, müst. Abdülganî b. Vecîhiddîn, Kazvin, Receb 1006/1598.
3) Bağdâdî, *Risâle fî'l-melâl li-Evhadi'z-Zamân Ebî'l-Berekât et-Tabîb rahimehu'llâhu Teâlâ,* Meşhed, Kitâbhâne-i Âstân-i Kuds-i Razavî, nr. 13134, vr. 68b-69a. Nestalik, müst. Muhammed Rızâ, [y.y.], Şaban 1065/Haziran-Temmuz 1655.
4) Bağdâdî, *Risâle li-Ebî'l-Berekât el-Bağdâdî fî mâhiyyeti'l-melâl*, Tahran, Kitâbhâne-i Millî-yi Melik, nr. 6188/20, s. 136-143. Nestalik, [m.y.], [y.y.], 11./17. yüzyıl.

Nüshaların hiçbirisi Bağdâdî'nin sağlığında çoğaltılmamıştır. Nüshaların tümü eksiktir; fakat birindeki eksikliği diğerinin tamamlaması tam bir metin oluşturmaya imkân sağlamaktadır. İçlerinde en kapsamlı olanı en eski tarihli Mar'aşî nüshasıdır; risalenin yaklaşık yaklaşık yüzde doksan sekizine tekabül eder. Fakat müstensihinin ferağda (vr. 203b) "*bu nüshadaki hata ve eksikliği düzeltecek bir nüshaya rastlamanı umut ediyorum*." demesinden de anlaşılacağı üzere önemli sorunlar barındırmaktadır.

Diğer nüshalar sonraki yüzyıla aittir. İlk nüshaya en yakın metni, en iyi hatta sahip ve en geç tarihli Melik nüshası sunmaktadır. Risalenin yaklaşık yüzde seksenini ihtiva eden nüsha, mevcut kısmı itibariyle en sağlıklı metne sahiptir. Eksik kısım risalenin son beşte birine karşılık gelir. Bu iki nüshadaki eksikliklerin farklı yerlerde olması ve onların farklı kelime tercihlerinde bulunabilmeleri, birbirleriyle doğrudan irtibatlı olmadıklarını göstermektedir. Fakat aralarındaki açık uyum, aynı soy ağacına sahip oldukları yorumunu yapmaya imkân tanımaktadır.

Meclis-i Şûrâ-yı Millî nüshası, Razavî ile birlikte büyük eksikliklere sahip iki nüshadan birisidir. Her iki nüshanın sunduğu metin, risalenin yaklaşık yüzde kırkına tekabül eder. İlk nüsha bazı kritik yerlerde doğru kelime tercihleriyle dikkat çekmektedir. Her ikisi, özellikle metnin ilk paragrafında ve birkaç yerde, risale adına anlamlı ilavelere sahip bulunduklarından, asıllarının müellif metnine daha yakın bir nüsha olduğu söylenebilir. Söz konusu eksikliğin aynı yerde başlayıp aynı yerde bitmesi, Razavî nüshasının daha eski tarihli Meclis-i Şûrâ-yı Millî nüshasından çoğaltılmış olması ihtimalini akla getirmektedir. Lakin bu iki nüshanın, özellikle risalenin sonunda önemli

[1] Tunagöz, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'nin *Risâle fî Mâhiyyeti'l-Melâl* Adlı Eseri", s. 1-44.
[2] Dirâyetî, *Fihristvâre-i destnuvişthâ-yi Îrân*, c. 8, s. 1183, c. 9, s. 1243; Dirâyetî & Dirâyetî, *Fihristkân-i nüshahâ-yi hattî-yi Îrân*, c. 27, s. 729-730.

ölçüde farklılaşması, ortak bir kaynaktan çoğaltılma ihtimalini çok daha güçlü kılar. Sözü edilen eksiklik metnin anlam bütünlüğünü bozduğundan, ilgili birkaç varağı kaybolmuş bir nüshaya dayanan veya bu kısmı sehven atlayan bir ilk müstensihin bu duruma neden olduğu söylenebilir.

Mevcut elyazmalarına dayalı bu akıl yürütmeyi şu şekilde tablolaştırmak mümkündür:

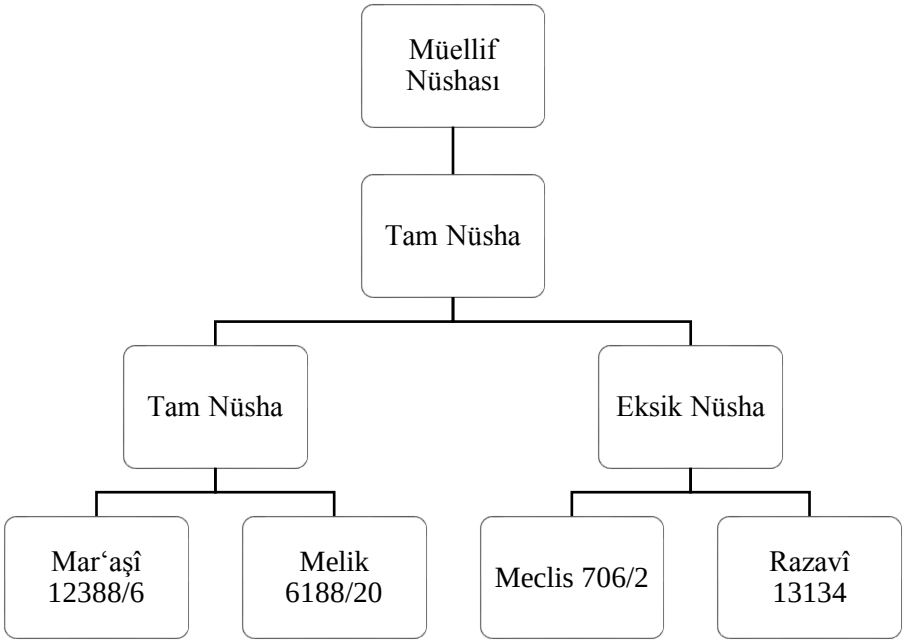

Tablo 1: Yazmaların Soy Ağacı[3]

II. Risalenin Telif Nedeni

Risalenin henüz başında, eserin "*el-Melik el-Âdil el-Âlim Adudü'd-Dîn Alâü'd-Devle Şemsü'l-Mülûk*" lakaplarına sahip bir hükümdarın talebi üzerine kaleme alındığından; bu hükümdarın ilme düşkünlüğünden ve risalenin müellifi ile arasındaki yakın diyalogdan bahsedilmektedir. İlgili bölüm şöyledir:

> *Genç Muvaffak; âdil ve âlim hükümdar, dinin destekçisi, güç sahibi, hükümdarlar güneşinin (el-Melik el-Âdil el-Âlim Adudü'd-Dîn Alâü'd-Devle Şemsü'l-Mulûk) –Allah onun ömrünü uzatsın, yüceliğini daim kılsın, sahip olduklarının en yücesine ve dünyada, ahirette umduklarına eriştirsin– insan doğasında bulunan usancın mahiyeti ve nedeni hakkında bir karara varamadığını bana bir kez daha söyledi. O, hükümdarın, öncekilerin yazılarında bu hususta hakikatin ortaya çıkmasını sağlayacak bir inceleme bulamadığını; ulaştığı sonuçları ve zihninde oluşan kanaati ortaya koymadan*

[3] Şekil, mevcut elyazmalarının kökenlerine işaret etmek ve onları aidiyetleri bağlamında sınıflamak amacıyla çizilmiştir. Risalenin mevcut elyazmaları yukarıdakilerle sınırlı olmayabilir. Bunların kaynağı olarak gözüken "tam ve eksik nüsha" başlıkları, bir sayıya değil kategoriye karşılık gelir (T.T.).

önce güvendiği kimselerin sözünü dinleyerek meseleyi açığa kavuşturmak âdeti olduğu için, benden bu konudaki fikrî birikimimi belirtmemi rica ettiğini ifade etti. Hakikat arayışındaki üstünlüğü ve zorlu, incelikli konulara vakıf olmadaki hassasiyeti bilinmekte olduğu için, ortaya koyacaklarıma ihtiyacı olmasa da, ricasına karşılık vermek düşüncesinden ve onun saadet gölgesi ve hükümdarlığının güvencesi altında bulunmamdan dolayı emrini hemen yerine getirdim.[4]

Görüldüğü üzere, bu bölümde hükümdar sadece lakaplarıyla anılmıştır. Anılan zatın açık kimliğine ise Zahîrüddîn el-Beyhakî'ye (ö. 565/1169) ait, *Tetimmetü sıvâni'l-hikme*[5] isimli eserde rastlamaktayız. Beyhakî, "*Yezd Meliki el-Melikü'l-Âdil Adudü'd-Dîn Alâü'd-Devle Ferâmerz b. Alî b. Ferâmerz*" başlığı altında şu ifadelere yer vermektedir:

Âlim ve âdil bir hükümdardı. Onu 516 [1122–3] senesinde Horasan'da gördüm. Babama, Mühcetü't-tevhîd adını verdiği kitabını göstermişti. Ebü'l-Berekât'ın görüşlerini savunuyor ve Allah'ın tikelleri bilmesi meselesinde onun düşüncelerini anlatıyordu. Filozofların ahlâkıyla ahlaklanmış bir hükümdar ve hükümdarlığa uygun birisiydi. Bir gün İmam Ömer el-Hayyâm'a: "Ebü'l-Berekât'ın Ebû Alî İbn Sînâ'ya itirazları hakkında düşüncen nedir?" diye sordu. Hayyâm da: "Ebü'l-Berekât, İbn Sînâ'nın sözlerini anlamış değildir. O, İbn Sînâ'nın sözlerini anlayabilecek kapasitede değilken, nasıl bunlara itiraz edebilecek, bunlar hakkında şüphe ortaya koyabilecek kapasitede olabilir ki!" cevabını verdi. Hükümdar Alâü'd-Devle bunun üzerine: "Ebü'l-Berekât'ın sezgisinin İbn Sînâ'nın sezgisinden daha güçlü olması imkânsız bir şey midir?" diye sorunca Hayyâm: "imkânsız değildir." cevabını verdi. Hükümdar Alâü'd-Devle bunun üzerine: "Bir köleyle aynı çizgiye geldin. Sen, onun anlama ve itiraz etme kapasitesi yoktur diyorsun. Benim kölem Devâtî ise anlayacak, itiraz edecek ve daha fazlasını yapacak kapasitede olduğunu söylüyor. Dolayısıyla sen bir kölenin sözünden daha öte olmayan bir söz sarf ediyorsun. Aptallığa yönelme, kölem bunu senden daha iyi yapar!" dedi. Hayyâm kıpkırmızı oldu; Hükümdar şöyle devam etti: "Filozof dediğin başkasının sözünü kesin kanıtla çürütür. Aptal tartışmacı ise kavga ve iftira ile. Bu iki dereceden üstün olanına talip ol; aşağı olanı ile yetinme!" Hayyâm tek bir söz diyemeden kalktı ve gitti.[6]

Bu pasajdan çıkacak sonuçlar şu şekilde sıralanabilir: (1) Beyhakî, hakkında konuştuğu kişi ile bizzat görüşmüştür; dolayısıyla verdiği bilgiler aracısız ve güvenilir durumdadır. (2) *el-Melik el-Âdil el-Âlim Adudü'd-Dîn Alâü'd-Devle*, Ferâmerz b. Alî b. Ferâmerz'dir. (3) O, metafiziğin en önemli bahislerinden birisi olan Allah'ın tikelleri bilmesi meselesi ile ilgilenecek ve bir eser kaleme alacak kadar nazarî birikime sahip birisidir. (4) Âlim olduğu kadar, yetenekli ve âdil bir hükümdardır.[7] (5) Ebü'l-Berekât ile

---

[4] Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 1. Risaleye yapılan atıflarda, daha önce yayımladığım makalenin sonunda yer alan Arapça metnin paragrafları esas alınmıştır (T.T.).

[5] Bu eser iki farklı isimle bilinmektedir. Eserin dört neşrinden ikisi, *Tetimmetü sıvâni'l-hikme*, ikisi de *Târîhu hükemâi'l-İslâm* ismiyle yayımlanmıştır: (I) Beyhakî (1932), *Kitâbü tetimmeti sıvâni'l-hikme*, nşr. Muhammed Şefî', Lahor: b.y.; (II) a.mlf. (1994), *Tetimmetü sıvâni'l-hikme*, nşr. Refîk el-Acem, Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Lubnânî; (III) a.mlf. (1946), *Târîhu hükemâi'l-İslâm*, nşr. Muhammed K. Alî, Dımışk: Matbaatü't-Terakkî; (IV) a.mlf. (1996), *Târîhu hükemâi'l-İslâm*, nşr. Memdûh H. Muhammed, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye. Daha titiz bir çalışma olduğu için, bunlardan üçüncüsünü esas alacağım (T.T.).

[6] Beyhakî, *Târîhu hükemâi'l-İslâm*, s. 117-118. Yukarıdaki metni hemen hemen tekrarlayan bir anlatım için bkz. Şehrezûrî, *Nüzhetü'l-ervâh: Bilgelerin Tarihi ve Özdeyişleri*, s. 735.

[7] Benzer ifadeler için bkz. İbnü'l-Füvatî, *Mecmau'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkâb*, c. 1, s. 410; c. 2, s. 340.

yakın bir ilişkisi vardır. (6) Ebü'l-Berekât'ın, görüşlerini savunacak ve onun için Ömer el-Hayyâm'ı (ö. ykl. 526/1132) azarlayacak kadar sıkı bir takipçisidir. Tüm bunlar ise bizi, *el-Melik el-Âdil el-Âlim Adudü'd-Dîn Alâü'd-Devle*'nin, Kâkûyî hanedanın beşinci emiri *II. Gerşâsp Ferâmerz b. Alî* olduğu;[8] *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*'in onun ricası üzerine, aralarında hem ilmî hem siyasî ilişki bulunan Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî tarafından telif edildiği sonucuna ulaştırmaktadır.

III. Risalenin Telif Tarihi

Bağdâdî, *Risâle*'nin başında, II. Gerşâsp'ı hükümdarlık lakapları ile andığına ve onun kendisini himayesinden bahsettiğine göre, telif hükümdarlık öncesinde olamaz. II. Gerşâsp Kâkûyî tahtına Safer 488/Şubat 1095 tarihinde geçmiştir.[9] Dolayısıyla, risalenin telif aralığını bu tarihle başlatmak mümkündür. Fakat *Uyûnü'l-enbâ*'daki bir kayıttan, onun bu tarihlerde uzmanlığına müracaat edilecek bir âlim konumunda olmadığı sonucu çıkmaktadır.[10] Ayrıca, risalede, her iki şahıs arasında uzun yıllara dayanan bir tanışıklığın;[11] çok sayıda görüşme ve mektuplaşmanın[12] olduğu ifade edilir. Tüm bu nedenlerden dolayı 488/1095'ten sonraki yıllarla ilgilenmemiz gerekir.

II. Gerşâsp'ın vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Kâkûyîler döneminden kalma bir minberin üzerinde, Cemâziyelevvel 546'da (Ağustos-Eylül 1151), onun hükümdarlığı esnasında yaptırıldığı ifade edilir.[13] Dolayısıyla II. Gerşâsp, 546/1151 yazının sonunda hayattadır. Bağdâdî ise 547/1152 tarihinde vefat etmiştir.

Daha önce alıntıladığım, Beyhakî'nin 516/1122–3 tarihli görüşmesi, pek çok önemli detayı barındırmasına karşın, ne Bağdâdî'nin II. Gerşâsp için bir risale telif ettiğinden bahsetmektedir ne de Bağdâdî'nin temel eseri *el-Kitâbü'l-mu'teber*'in yazılmış olduğundan. Bundan, her iki eserin anılan tarihte mevcut olmadığı çıkarımı yapılabilir. *Mu'teber* için çıkarımdan daha fazla imkâna sahibiz; zira bu eserin el-Bağdâdî'nin ömrünün sonlarında ve müellif görme duyusunu yitirdikten sonra imla yoluyla telif edildiği bilinmektedir.[14] *Risâle*'nin içeriği, Bağdâdî'nin II. Gerşâsp'ın meclisine katıldığını ve aralarında sohbet ve mektuplaşmaların olduğunu ifade etmekteydi; en azından bu sağlık işaretlerinden *Risâle*'nin *Mu'teber*'den önce kaleme alındığı sonucuna varmak mümkündür.

Mu'teber'in eldeki en eski nüshası (Necef, Haydariyye, no.576), Bağdâdî'nin isteği üzerine, Şevval 538/Nisan-Mayıs 1144 tarihinde asıl nüshadan istinsah edilmiştir.[15] İstinsah ve telif bu tarihten önce başlayacağından, *Mu'teber*'in telifi 537/1143 sonrasında olamaz. Bu bilgi ile Beyhakî'nin aktarımlarını birleştirdiğimizde, 517-537/1123-1143 yılları, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*'in telifi için uygun bir dönem olarak gözükmektedir.

---

8 Bkz. Bosworth, "Abū Kālījār Garšāsp (II)", s. 328; a.mlf., *The New Islamic Dynasties: A Chronological and Genealogical Manual*, s. 160.

9 Bosworth, "Abū Kālījār Garšāsp (II)", s. 328. Ayrıca bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, c. 8, s. 24.

10 "Ebü'l-Hasan Saîd b. Hibetullâh 489 [1095–6] senesinde sağ idi. Çünkü *et-Telhîsu'n-nizâmî* adlı eserinin üzerinde, onun bu tarihli el yazısını gördüm. O, bu kitabı Ebü'l-Berekât'a okutmuştu." İbn Ebî Usaybi'a, *Uyûnü'l-enbâ'*, s. 343. Alıntıda Ebü'l-Berekât'ın bu kitabı ne zaman okuduğu ifade edilmemişse de, buradan onun yakın tarihlerde bir tıp öğrencisi olduğu ve bilgi birikimine müracaat edilecek konumda olmadığı anlaşılmaktadır.

11 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 1.

12 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 3.

13 Sheila R. Canby v.dğr., *Court and Cosmos: The Great Age of the Seljuqs*, s. 255.

14 İbn Ebî Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ'*, s. 375; es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, c. 27, s. 178.

15 Bkz. Ca'fer el-Halîlî, *Mevsûatü'l-atebâti'l-mukaddese*, c. 7, s. 231-232; *et-Tahrânî, Zeylü keşfi'z-zünûn*, s. 91-92.

IV. Risalenin İçeriği

Risalenin ilk paragrafı, risalenin konusunu ve telif nedenini açıklar. İki nüsha, II. Gerşâsp Ferâmerz'den gelen talebe, "*el-veledü'l-muvaffak*" sıfat tamlamasıyla işaret edilen birisinin aracılık yaptığını ifade eder; fakat bu şahsın açık kimliğini belirtmez.[16] Söz konusu atfın mümkün iki anlamı da içerdiğini; yani başarılı olduğu ifade edilen gencin, *Muvaffakuddîn* gibi bir isme sahip olduğunu sanıyorum. Bağdâdî'nin bilinen öğrencileri arasında buna yakın isimli birisi yoksa da,[17] onunla irtibatı olan tabip Muvaffakuddîn Es'ad b. İlyâs b. Circîs el-Mitrân'ın (ö. 587/1191) aradığımız kişi olma ihtimali yüksektir. Bağdâdî'nin uyguladığı bir tedaviden bahseden rivayetin zincirinde adının geçmesi; onun öğrencisi Mühezzebüddîn en-Nakkâş'tan tıp okuması; öğrenciliğinin önemli bir kısmının Bağdat'ta geçmesi; zeki, yetenekli ve başarılı birisi olarak bilinmesi;[18] 587/1191 yılındaki vefatının risalenin telif edildiği dönemde genç yaşta olacağına işaret etmesi gibi hususlar, bu tahminin doğruluğu lehinde değerlendirilebilir.

Giriş cümlelerinden, Bağdâdî'nin zikredilen talebe hemen icabet etmediği, mesele üzerinde mesai harcayarak risaleyi sonradan telif ettiği ve hamisi II. Gerşâsp'a gönderdiği anlaşılmaktadır.

Bağdâdî'nin incelemesi risalenin ikinci paragrafı ile başlar. Filozof, açıklamalarında devrinin mantık, gökbilim, tıp ve psikoloji müktesebatını ustalıkla kullanır; bunları birbirini tamamlayıcı bir bütün haline getirerek ve psikoloji sahasındaki birikimi eleştirel değerlendirmeye tâbi tutarak özgün bir perspektife ulaşır.

Bağdâdî, II. Gerşâsp gibi, önceki filozofların usancı ve nedenlerini ayrıntılı biçimde incelemediklerini düşünmektedir. Onun söz konusu kaynaklara itirazı, (1) usanç ile yorgunluğu özdeşleştirmek; (2) nefsin idrak işlemini yanlış yorumlamak; (3) kavram açıklamasıyla yetinip esasa ilişkin şeyler söylememek şeklinde özetlenebilir.[19]

Bağdâdî'nin ilk iki itirazının esas muhatabının, bu görüşleri çeşitli eserlerinde açıkça ifade eden İbn Sînâ (ö. 428/1037) olduğunu sanıyorum.[20] Üçüncü itirazında filozoflara atfettiği "*kalbin kanının intikam ateşiyle yanıp tutuşması*" şeklindeki öfke tanımı, Aristoteles'ten (ö. m.ö. 322) Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) kadar çok geniş bir düşünür kadrosu tarafından kullanılmıştır.[21] Fakat usanca dair yeterince inceleme yapılmamış olması temel tespiti olduğuna göre, onun buradaki değerlendirmesinde yine İbn Sînâ metinlerini merkeze aldığı söylenebilir.[22] Fakat bir diğer aday, Ebû Hayyân et-

---

16 Bağdâdî, *Risâle fî'l-kelâl li-Evhadi'z-Zamân Ebî'l-Berekât et-tabîb*, nr. 706/2, s. 162; a.mlf., *Risâle fî'l-melâl li-Evhadi'z-Zamân Ebî'l-Berekât et-tabîb*, Âstân-i Kuds-i Razavî, nr. 13134, vr. 68b.

17 Bağdâdî'nin ismi bilenen öğrencileri şunlardır: (1) Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Azîz el-Ârızî el-Hârizmî el-Kâtibî (ö. 521/1127); (2) Mühezzebüddîn Ebü'l-Hasan Alî b. Ebû Abdullâh b. Îsâ b. Hibetullâh en-Nakkâş (ö. 544/1149); (3) İshak b. İbrâhîm b. Azrâ (ö. ykl. 553/1158); (4) Yûsuf b. Muhammed b. Alî b. Ebû Sa'd el-Bağdâdî (ö. 557/1162'den sonra); (5) Saîd b. Mübârak b. Alî b. Abdullâh b. Saîd (ö.569/1173) (6) Semev'el b. Yahyâ b. Abbâs el-Mağribî (ö. 570/1180); (7) Yahyâ b. Alî b. Fazl b. Hibetillâh (ö. 595/1198). Bkz. Tunagöz, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'de Tanrı Düşüncesi*, s. 23-24.

18 Bkz. İbn Ebî Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ'*, s. 375, 651-652, ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 12, s. 831; es-Safedî, el-*Vâfî bi'l-vefeyât*, c. 9, s. 26.

19 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 2.

20 Bkz. İbn Sînâ, *el-İşârât ve't-tenbîhât*, s. 239-241; a.mlf., *en-Necât*, s. 327-330.

21 Bkz. Aristoteles, *Fî'n-Nefs*, s. 6; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Hevâmil ve'ş-şevâmil*, s. 92; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk*, s. 421; İbn Sînâ, *en-Necât*, s. 156, 159; a.mlf., *Mantıku'l-meşrikıyyîn*, s. 40; Gazzâlî, *Faslü't-tefrika*, s. 260.

22 Bkz. İbn Sînâ, "et-Tabîiyyât: en-Nefs", *eş-Şifâ'*, c. 2, s. 195; a.mlf., *en-Necât*, s. 368; a.mlf., *el-Mebde' ve'l-meâd*, s. 125. İbn Sînâ'nın meşhur tıp eseri *el-Kânun*'da "melâl" kavramı ve sorunu yer almamaktadır.

Tevhîdî'nin (ö. 414/1023) İbn Miskeveyh'e (ö. 421/1030) sorduğu ilmî/felsefî soruların cevaplarını barındıran *el-Hevâmil ve'ş-şevâmil* isimli eser olabilir. Zira bu kitapta, risalenin içeriğine yakın pek çok psikolojik meseleyle ilgilenilmesine karşın, doğrudan 'melâl' kavramına ve sorununa yer verilmemiş, el-Bağdâdî'nin aradığı çözüm sunulmamıştır.[23]

Bağdâdî'ye göre, yorgunluk bedeni ve nefsi etkilemektedir; fakat usanç ile özdeş değildir. Usanç, nedenlerinden birisi yorgunluk olabilen daha genel bir kavramdır. Bedensel bir sorun olan yorgunluğun nedeni bir organın sürekli kullanılmasıdır. Nefsî bir sorun olan usanç ise insanın hep aynı şeyleri yapması, aynı şeylerle ilgilenmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, gözün sürekli kullanılması gözün yorulmasına; gözün sürekli aynı şeylere bakması ise insanın usanmasına nedendir. Yorgunluk, yorulan organının dinlenmesiyle; usanç ise insanın eski ilgilerini bir kenara bırakıp başka şeylere yönelmesi ile ortadan kalkmaktadır.[24]

Bağdâdî, usancı, bir şeyi sevenin, o şeyi sevmemeye başlaması ve ondan uzak durması olarak tasvir eder. Ayrıca, usancın, nefsin yalın hallerinden olduğu için tanımlanamayacağını; sıcak bir şeyin sıcaklığının algılanması gibi, sadece tecrübî olarak bilinebileceğini ekler.[25] Ona göre, usanç nefretten de farklıdır. Çünkü nefret, nefret edilen şeye fiilî bir tepki anlamına gelirken; usanç tam aksine, mutlak bir ilgisizliktir.[26]

Filozof usancın mahiyetini açıkladıktan sonra, onun nedenlerini irdeler. Usancın genel bir nedeni ve birkaç özel nedeni olduğunu söyler. Daha sonra bunların ilkini usandıran şey bakımından yapılan açıklama; ikincisini usanan kişi bakımından yapılan açıklama şeklinde farklı bir tasnifle takdim eder.[27]

Risalenin ilgili pasajlarından, genel nedenin 'tekrarlanan tecrübelerin insanın nefsinin usanmasına müsait zemin hazırlaması' olduğu sonucu çıkmaktadır. Fakat usancı, usanılan, ister bir görüntü ister bir ses ister bir düşünce olsun, idrakin ardından oluşan bir his olarak değerlendirdiğinden, usancın genel nedenini insan nefsi ve idrak potansiyeli çerçevesinde açıklar: "*Genel neden, insan nefsinin, insanın doğası gereği idrak etmeyi arzuladığı tüm şeyleri idrak etmekte hem yeterliğe hem de güçlüğe sahip olmasıdır*." Ona göre, bundan dolayı insan, hemen her şeyi bilmek ister; fakat bunu başaramaz. Birkaç şeyi bilmek ister; fakat bunu aynı anda gerçekleştiremez. Sadece bir şeyi bilmekle yetinmek zorunda kalır; fakat bu durumda da diğer şeylerin bilgisinden mahrum kalır ve o şeyden zamanla usanır.[28]

Filozof, bunun ardından, göksel nefislerin gök kürelerini ve içindekileri farklı konumlara doğru hareket etmesinin gerisinde de usancın yer aldığını belirterek insan nefisleri ile göksel nefisler arasında benzerlik kurar.[29] Fakat göksel nefislerin usancına konu olan şeylerin birbirlerine benzer; insan nefsinin idrak nesnelerinin ona uygunluğunun çeşitli düzeylerde olmasını aralarındaki temel fark olarak gösterir. Ona göre, insan nefsinin bazı şeylerden çok yavaş; bazı şeylerden çabucak usanması da, bu şeylerin nefse uygunluk derecesinden kaynaklanmaktadır.[30]

---

23 Bkz. et-Tevhîdî, *el-Hevâmil ve'ş-şevâmil*, s. 44-45, 91-94, 110-112, 296-298.
24 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 4.
25 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 5.
26 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 6.
27 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 6.
28 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 6.
29 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 6.
30 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 6.

Özel nedenlere gelince, bunları (1) sırf nefis kaynaklı olanlar ve (2) beden kaynaklı olanlar şeklinde ikiye ayırır. Yine bu iki nedenin, (1a) nefsin yücelik (*şeref*) ve (1b) nefsin zekâ düzeyinin usanmaya etkisi ile (2a) hastalıkların ve (2b) vücut sıvılarının/salgılarının (*ahlât*) dengesizliğinin usanmaya etkisi bağlamında kendi içinde ikiye ayrıldığını belirtir.[31]

Ona göre, yüce nefis yüce şeylerle ilgilenmeye yatkındır; kendisinden aşağıdaki bir şeyden çabuk, kendisinden değerli bir şeyden çok yavaş usanır. Hatta en yüce mevcut olan Tanrı'yı idrak/müşahede ediyorsa usanma söz konusu olmaz. Onun bu son tespitinde İbn Sînâ'nın *Hayy b. Yakzân* risalesinden istifade etmesi[32] ve ismini vermediği kaynağını "erdemiyle ünlü kişi" olarak nitelemesi dikkat çekicidir.[33] Bu durum, öncelikle el-Bağdâdî'nin Yeni-Eflâtuncu/Meşşâî nefis tasavvuruna yakın bir perspektife sahip olduğunu gösterir. Diğer taraftan, böylesi bir övgüde bulunabildiğine göre, İbn Sînâ'ya yönelttiği eleştirilerin gerisindeki etkenin İbn Sînâ düşmanlığı değil, aksine hakikati ortaya koyma çabası olduğu açığa çıkar. Nitekim *Mu'teber*'de, İbn Sînâ'yı "eş-Şeyhu'r-Reîs"[34] olarak anmaktan da imtina etmeyecektir.

İkinci neden nefsin zekâ düzeyidir. Bağdâdî'ye göre, usanmak ile nefsin zekâsı arasında doğrudan bir ilişki vardır. Zeki nefis, ilgilendiği şeyi daha çabuk ihata ettiğinden ona olan ilgisini çabucak kaybetmektedir. Zeki bir insanın içeriğini özümsediği kitabı bir daha eline almak istememesinin nedeni tam olarak budur. Daha geç kavrayan bir nefis ise idrak nesnesini uzun sürede ihata edeceğinden, uzun bir süreçte usanacaktır.[35]

Bağdâdî sırf nefis kaynaklı yukarıdaki nedenlere yönelik açıklamalarının ardından çabuk usanmaya ayrıca değinir ve bunun bir nedeninin "nefsin zayıflığı ve yavaş çalışması" (*li-da'fi'n-nefs ve ibtâi kuvvetihâ*) olduğu yorumunu yapar:

> *Çabuk usanma bazen nefsin zayıflığı ve yavaş çalışması nedeniyle oluşur. Bu bazen ilintisel (bi'l-araz) olarak ortaya çıkar. İnsan bazen sevdiği şeyleri elde ederken, bunun öncesinde, bu esnada veya sonrasında hoşlanmadığı şeylerle de karşılaşır. Güçlü nefis bu olumsuzluklardan daha az etkilenir, ona karşı daha sabırlı ve daha tahammüllüdür. Zayıf nefis ise bunun tam tersidir; sevdiği şeyleri elde etmeye çalışırken bu olumsuzluklarla karşılaşırsa sevdiği şeye ilgisini kaybeder ve bu nedenle ondan vazgeçer.*[36]

Filozof nefis kaynaklı nedenleri daha önceden ikiyle sınırladığına göre, "nefsin zayıflığı ve gücünün yetersizliğini" bir üçüncü neden olarak değerlendirmemiş olmalıdır. Hatta filozofun bu nedeni çabuk usanmayla ilişkilendirmesi ve ilintisel olarak ortaya çıktığına yönelik atfı tutarlılık adına bir destek olarak da değerlendirilebilir. Fakat bunun çok iyimser bir yaklaşım olacağı kanaatindeyim. Zira usanmayı insan doğasının bir gerçeği ve insanı usanmaya meyilli bir canlı olarak değerlendiren Bağdâdî, risalede usanmamayı değil usanmayı konu edinmekte ve usanmanın nedenlerine ilişkin açıklamalarını usanmanın çabukluğu-yavaşlığı üzerine yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla, çabuk usanmaya olan vurgu, bu üçüncünün bağımsız bir neden olmasını engelleyecek güçte değildir. Ayrıca, bazen ilintisel olarak ortaya çıkan bizzat da ortaya çıkabileceğine

---

31 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 6-7.
32 "O'nun güzelliğinden bir yansımaya tanık olan ve O'nu bir an dahi müşahede edebilen kimse gözünü O'ndan asla alamaz." İbn Sînâ, *Hayy b. Yakzân*, s. 53.
33 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 6.
34 Bağdâdî, *Mu'teber*, c. 3, s. 70, 82.
35 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 7.
36 Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 7.

ve "nefsin zayıflığı ve yavaş çalışması", "nefsin yüceliği" ve "nefsin zekâsı" bağlamlarından farklı olduğuna göre, söz konusu açıklamaların sonuç olarak üçüncü bir nedene (1c) kapı araladığını söylemek mümkündür.

Bağdâdî'nin beden kaynaklı nedenlere yönelik açıklaması, bedendeki sorunların insan nefsini etkilemesi, bunun da insan da usanmaya yol açması şeklinde özetlenebilir. Ona göre, ateşli hastalıklar veya kaygı, korku, keder gibi psikolojik durumlar insanın tahammül gücünü zayıflattığından usancın kısa sürede ortaya çıkmasına neden olur. Klasik İslam tıbbının dört sıvı/salgı teorisinden (*el-ahlâtu'l-erba'a*)[37] destek alan Bağdâdî, usancın son nedeninin, vücuttaki kara ve sarı safra oranının olması gereken düzeyin üstüne çıkması olduğunu ifade eder.[38]

Onun usancın nedenlerine ilişkin açıklamalarını aşağıdaki gibi tablolaştırmak mümkündür:

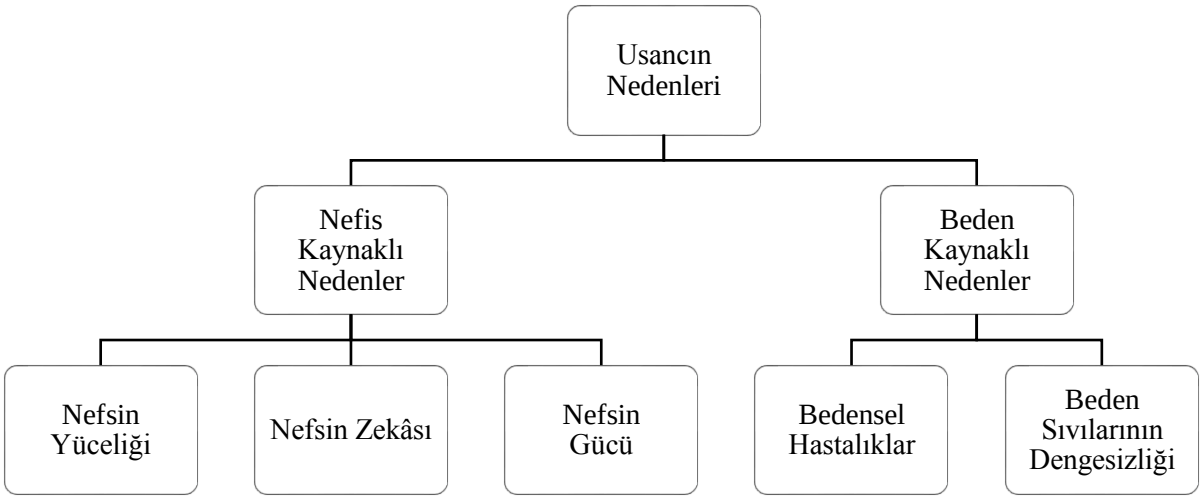

Tablo 2: Bağdâdî'ye Göre Usancın Nedenleri

Daha önce, iç idrak güçleriyle ilgili açıklamalarda, *Mu'teber* ile *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl* arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu ifade edilmişti. Fakat risalenin tartıştığı diğer hususlar özelinde, bu yakınlığın aynı düzeyde sürdüğünü söylemek güçtür. Risalenin incelediği meseleye özel bir ilgi göstermeyen *Mu'teber*, usanç sorununa doğrudan temas etmediği gibi, risalenin ulaştığı sonuçları da çok dolaylı biçimde kullanmaktadır:

Usancın nedenine yönelik açıklamalardan birisi, gök kürelerinin sürekli hareketine yönelik bir izah vesilesiyle ortaya çıkar. Klasik dönem kozmolojisinin esaslarına bağlı olan el-Bağdâdî, bu kabulüne dayanak olarak usanma ve yorulmanın, birbiriyle çelişen/birbirine zıt güçlere sahip nefis türleri için söz konusu olduğunu belirtir.

[37] Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Sînâ, *el-Kânûn fît-tıbb*, c. 1, s. 28-35; Erdemir, "Ahlât-ı Erbaa", s. 24.
[38] Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 7.

Ona göre, gök kürelerini hareket ettiren göksel nefisler bu tanıma uymadığından, sürekli hareketin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır.[39]

Bir diğer açıklama, Tanrı'nın bilgisinin kapsamına yönelik inceleme, klasik terminoloji ile cüz'iyyât tartışması içerisinde yer alır. Bu kez Aristoteles'in, Tanrı'nın birbiri ardınca bir şeyleri bilmesinin, yani kendi dışındaki şeylerin bilgisine sahip olmasının onun için yorgunluk üreteceği iddiasını[40] ele alan filozof; bu pasajda da, yorgunluk ve usancın nefisteki güçlerin çelişmesiyle ortaya çıktığını ve Tanrı için böyle bir şeyin asla düşünülemeyeceğini ifade eder.[41]

Yukarıdaki iki açıklamada esas ilgi, insan nefsinin göksel nefisler ve Tanrı ile farkı üzerinedir ve bu husus filozof tarafından nefsin tabiatındaki sorunlara, yani sahip olduğu güçler arasındaki zıtlıklara ve çelişkilere atıfla izah edilmektedir. Bu atfı sadece lafzî olarak ele alırsak *Mu'teber*'in nefis kaynaklı dördüncü bir nedenden bahsettiği sonucuna varabiliriz. Fakat vurgu, insan nefsinin gücünün sınırları üzerine olduğundan, yukarıdaki ifadeleri (1c) "nefsin gücü" başlığı altında değerlendirmek daha uygun olacaktır. Yine bu pasajda yorgunluk ile usanç kavramlarının bir arada yer alması, onların özdeş olduklarına değil, benzer nedenlerle oluştuklarına işaret etmektedir.

Usancın nedenine yönelik üçüncü ve sonuncu açıklama, insan fillerinin amaçlılığına yönelik inceleme içerisinde ortaya çıkar. İnsanın iradî fiillerinin bir gayeye matuf olduğunu, hatta abes olduğu düşünülen fillerde bile dolaylı bir gayenin olduğunu ifade eden pasaj; devamında usanca, bedensel hallerin yeknesak olmamasını ve sürekli değişmesini neden gösterir.[42] Bu açıklamanın beden kaynaklı nedenler kategorisiyle ilişkili olduğu açıktır. Ayrıca, ilgili bölümün, içerik ve üslup açısından risale ile daha yakın bir irtibata sahip olduğu görülmektedir.[43]

Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl'in sonraki kaynaklara etkisine gelince, Celâleddin ed-Devvânî'nin (ö. 908/1502) Mar'aşî nüshasını (nr. 12388) incelediği ve bu nüshada bazı tashihler yaptığı bilindiğine göre,[44] onun bu mecmuada yer alan risaleyi incelediği ve muhtevasına aşina olduğunu söylenebilir. Fakat risalenin onun fikir dünyasına tesir ettiği yorumunu yapmaya olanak sağlayacak herhangi bir veri bulabilmiş değilim. Yine, incelediğim hiçbir felsefî ve tıbbî kaynakta risalenin adına rastlayamadığım gibi, onun içeriğinin kullanıldığı bir eser de tespit edemedim. Bu durumun, risale nüshalarının İslam entelektüel muhitinde yeterince yaygınlaşmaması ve/veya usanç konusunun çok ilgi çekmemesi nedeniyle ortaya çıkması mümkündür.

---

39 "Hareket edenler içerisinde yorulanlar, yalnızca kendilerinde zıt güçler (*el-kuvâ'l-mutedâdde*) bulunanlardır. (…) Bu durum gökyüzü için geçerli olmadığından, onun ne usanması ne de yorulması söz konusudur. (…) Yorgunluk ve usanç, yalnızca güçlerin çelişmesi (*li-ihtilâfi'l-kuvâ*) nedeniyle ortaya çıkar." Bağdâdî, *Mu'teber*, c. 3, s. 115.

40 Bkz. Aristoteles, *Metaphysics*, s. 1698; İbn Rüşd, *Tefsîru mâ-ba'de't-tabîa*, c. 3, s. 1692.

41 "Yorgunluk, ne eylemlerimizin birbiri ardınca gelmesinden dolayı ne de eylemlerimizin birbirlerine eşlik etmelerinden dolayı ortaya çıkar. Aksine o, bir şeye yönelmemiz ve bir şeyi düşünmemiz nedeniyle, uzuvlarımızı ve ruhlarımızı, onların cevherlerindeki doğanın gerekleriyle çelişen (*tuhâlifu muktedâ't-tabî'a*) bir hareketle hareket ettirmemizden dolayı ortaya çıkar." Bağdâdî, *Mu'teber*, c. 3, s. 79.

42 "Usanç, tek düze olamayan bedensel hallerden dolayı nefiste oluşur. Nefis bunların birisinden diğerine geçer; ilgilenmediğini bırakmaktan, yeni hedefine kavuşmaktan keyif alır." Bağdâdî, *Mu'teber*, c. 3, s. 114.

43 Bkz. Bağdâdî, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl*, p. 3, 4, 7.

44 http://www.aghabozorg.ir/showbookdetail.aspx?bookid=181808 (15.09.2016).

Sonuç

Bu bildiride, usanç duygusunun oluşum nedenlerini açıklamayı konu edinen, Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'ye ait, *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl* (Usancın Mahiyeti Hakkında Risale) adlı eser incelenmiştir.

Risalenin, beşinci Kâkûyî emiri II. Gerşâsp Ferâmerz b. Alî'nin talebiyle kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bu talebe tabip İbnu'l-Mitrân'ın aracılık yaptığı ve eserin 517-537/1123-1143 yılları arasında telif edildiği güçlü bir ihtimal olarak zikredilebilir.

Bağdâdî'nin usanç ve nedenlerine ilişkin şu sonuçlara ulaştığı görülmektedir: Usanç, bir şeyi sevenin, o şeyi sevmemeye başlaması ve ondan uzak durmasıdır. Nefsin yalın hallerinden olduğu için eksiksiz biçimde tanımlanamayan, sadece tecrübî olarak bilinebilen bir kavramdır. Sıklıkla yorgunluk karıştırılmaktadır; fakat yorgunluktan farklı ve ondan genel bir kavramdır. Bedende ortaya çıkan yorgunluğun nedeni bir organın sürekli kullanılmasıdır. Nefsî bir sorun olan usanç ise insanın hep aynı şeyleri yapması, aynı şeylerle ilgilenmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Usancın genel bir nedeni ve birkaç özel nedeni bulunmaktadır. Genel neden, tekrarlanan tecrübelerin insanın nefsinin usanmasına müsait zemin hazırlamasıdır. Özel nedenler, sırf nefis kaynaklılar ve beden kaynaklılar olmak üzere ikiye ayrılır. Nefsin yüceliği, nefsin zekâ düzeyi ve nefsin gücü ilk grubun; hastalıklar ve vücut sıvılarının dengesizliğini ikinci grubun türleridir.

Bağdâdî'nin, açıklamalarında devrinin mantık, gökbilim, tıp ve psikoloji birikimini ustalıkla kullandığı; bunları birbirini tamamlayıcı bir bütün haline getirerek özgün bir perspektife ulaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca, onun risale içindeki birtakım görüşlerinin, İbn Sînâ'nın bazı düşünceleri üzerine eleştiriler içerdiği görülmektedir.

Kaynakça

Aristoteles (1995), *Metaphysics*, İng. çev. William D. Ross, *Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation* içinde, ed. Jonathan Barnes, Princeton: Princeton University Press, c. 2, s. 1552-1728.

--------- (t.y.), *Fî'n-nefs*, Ar. çev. İshâk b. Huneyn, nşr. Abdurrahmân Bedevî, Beyrut: Dâru'l-Kalem.

Bağdâdî, Ebü'l-Berekât (1938-39), *el-Kitâbü'l-mu'teber fî'l-hikme*, [nşr. Zeynelâbidîn el-Mûsevî ve dğr.], Haydarâbâd: İdâretü Cem'iyyeti Dâireti'l-Maârifî'l-Osmâniyye.

---------, *Hâzihî Risâletün fî'l-melâl li-Ebî'l-Berekât el-Bağdâdî,* Kitâbhâne-i Mar'aşî-yi Necefî, nr. 12388/6, vr. 201a-203b.

---------, *Risâle fî'l-kelâl li-Evhadi'z-Zamân Ebî'l-Berekât et-tabîb,* Kitâbhâne, Mûze ve Merkez-i İsnâd-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, nr. 706/2, s. 162-163.

---------, *Risâle fî'l-melâl li-Evhadi'z-Zamân Ebî'l-Berekât et-tabîb rahimehu'llâhu Teâlâ,* Kitâbhâne-i Âstân-i Kuds-i Razavî, nr. 13134, vr. 68b-69a.

---------, *Risâle li-Ebî'l-Berekât el-Bağdâdî fî mâhiyyeti'l-melâl,* Kitâbhâne-i Millî-yi Melik, nr. 6188/20, s. 136-143.

Beyhakî (1932), Zahîrüddîn, *Kitâbü tetimmeti sıvâni'l-hikme*, nşr. Muhammed Şefî', Lahor: b.y.

--------- (1946), *Târîhu hükemâi'l-İslâm*, nşr. Muhammed K. Alî, Dımışk: Matbaatu't-Terakkî.

--------- (1994), *Tetimmetu sıvâni'l-hikme*, nşr. Refîk el-Acem, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Lubnânî.

--------- (1996), *Târîhu hükemâi'l-İslâm*, nşr. Memdûh H. Muhammed, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.

Bosworth, Clifford E. (1983), "Abū Kālījār Garšāsp (II)", *Encyclopaedia Iranica*, c. 1, s. 328-329.

--------- (2004), *The New Islamic Dynasties: A Chronological and Genealogical Manual*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Dirâyetî, Mustafâ (2010), *Fihristvâre-i destnuvişthâ-yi Îrân*, Tahran: Kitabhâne, Mûze ve Merkez-i İsnâd-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî.

Dirâyetî, Mustafâ & Dirâyetî, Müctebâ (2011). *Fihristkân-i nüshahâ-yi hattî-yi Îrân*, Sâzmân-ı İsnâd ve Kitâbhâne-yi Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân.

Erdemir, Ayşegül D. (1989), "Ahlât-ı Erbaa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 2, s. 24.

El-Ğazzâlî, Ebû Hâmid (t.y.), *Faslu't-Tefrika, Mecmûatü resâili'l-İmâm el-Gazzâlî* içinde, nşr. İbrâhîm E. Muhammed, Kahire: el-Mektebetü't-Tevfîkıyye, s. 253-274.

Halîlî, Ca'fer (1987), *Mevsûatü'l-atebâti'l-mukaddese*, Beyrut: Müessesetü'l-A'lâ li'l-Matbaât.

İbn Ebî Usaybia (t.y.), *Uyûnü'l-enbâ' fî tabakâti'l-etıbbâ'*, nşr. Nizâr Rızâ, Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât.

İbn Miskeveyh (2011), *Tehzîbü'l-ahlâk*, nşr. İmâd el-Hilâlî, Bağdat: Menşûrâtü'l-Cemel.

İbn Rüşd (1938), *Tefsîru mâ-ba'de't-tabîa*, nşr. Maurice Bouyges, Beyrut: Imprimerie Catholique.

İbn Sînâ (1984), e*ş-Şifâ'*, nşr. İbrahim Medkûr ve dğr., Kum: Mektebetü Âyetillâh el-Mar'aşî.

--------- (1999), e*l-Kânûn fi't-tıbb*, nşr. Muhammed E. ed-Danâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

--------- (1984), e*l-Mebde' ve'l-meâd*, nşr. Abdullâh Nûrânî, Tahran: Müessese-i Mutâlaat-i İslâmî-yi Dânişgâh-ı McGill Şu'be-i Tihrân.

--------- (2005), *Hayy b. Yakzân, Hayy b. Yakzân li-İbn Sînâ ve İbn Tufeyl ve es-Sühreverdî* içinde, nşr. Ahmed Emîn, Dımışk: Dârü'l-Medâ li's-Sekâfe ve'n-Neşr, s. 43-54.

--------- (2013), e*l-İşârât ve't-tenbîhât*, nşr. Müctebâ ez-Zârîî, Kum: Müessese-i Bûstân-ı Kitâb.

--------- (2008), *en-Necât mine'l-gark fî bahri'd-dalâlât*, nşr. Muhammed T. Dânişpejûh, Tahran: İntişârât-ı Dânişgâh-i Tahrân.

--------- (1985), *Mantıku'l-meşrikıyyîn*, Kum: Menşûrâtü Mektebeti Âyetullâhi'l-Uzmâ el-Mar'aşî en-Necefî.

İbnu'l-Esîr (1997), *el-Kâmil fi't-târîh*, nşr. Ömer A. Tedmurî, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.

İbnü'l-Füvatî (1416), *Mecmau'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkâb*, nşr. Muhammed el-Kâzım, Tahran: Müessesetu't-Tıbâa ve'n-Neşr, Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-İslâmî.

Safedî (2000), *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, nşr. Ahmed el-Arnaût & Turkî Mustafâ, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

Sheila R. Canby ve dğr. (2016), *Court and Cosmos: The Great Age of the Seljuqs*, New York: The Metropolitan Museum of Arts.

Şehrezûrî (2016), *Nüzhetü'l-ervâh: Bilgelerin Tarihi ve Özdeyişleri*, nşr. ve çev. Eşref Altaş, İstanbul: Türkiye Yazma Eserleri Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Tahrânî, Âgâ Bozorg (2008), *Zeylü keşfi'z-zünûn*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

Tevhîdî, Ebû Hayyân (1951), *el-Hevâmil ve'ş-şevâmil*, nşr. Ahmed Emîn & Ahmed Sakr, Kahire: Lecnetü't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr.

Tunagöz, Tuna (2016), "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'nin *Risâle fî Mâhiyyeti'l-Melâl* Adlı Eseri: İnceleme, Eleştirel Metin ve Çeviri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57:2, s. 1-44.

--------- (2012), *Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'de Tanrı Düşüncesi*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zehebî, Şemseddin (2003), *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, nşr. Beşşâr A. Ma'rûf. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî.

YAŞAM VE İŞ DEĞERLERİNİN ÇALIŞMA BÖLGELERİ İTİBARİYLE FARKLILAŞMASI: OTEL ÇALIŞANLARI ÜZERİNE KÜLTÜRLERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

Doç. Dr. Oğuz TÜRKAY
Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü

Özet

Çalışanların yaşam ve iş değerleri üzerine değişik çalışmalar yapılmış ancak daha çok, değerlerin farklı değişkenlerle etkileşimi ele alınmıştır. Oysaki yaşam ve iş değerlerinin düzeylerinin işletme türü, yerleşimi, sahipliği vb. özelliklerle birlikte ele alındığı çalışma sayısı oldukça kısıtlıdır. Bu çalışmada Malta'da ve Türkiye'nin Belek, Kaş ve Marmaris bölgelerinde yerleşik otellerin çalışanlarından elde edilen veri birlikte ele alınmakta, yaşam ve iş değerleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Hem yaşam hem de iş değerlerine yönelim Belek'te en yüksek düzeyde iken Marmaris'te en düşük düzeyde tespit edilmiştir. Bu bulgular kurumsallığın ve işletmecilik alanındaki niteliğin, değerlerini hem yaşamında hem de işle ilgili alanlarda önemli görerek takip eden işgörenleri elde tutma konusunda belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Daha kurumsal ve nitelikli işletmecilik uygulamalarının söz konusu olduğu bölgelerde çalışanların daha net yaşam ve iş değerlerine sahip kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, işletmecilik alnının sorunlarının değerlere yönelimi ve/veya çalışanların değerlere verdiği önemi azaltması muhtemeldir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam değerleri, İş değerleri, Otel çalışanları, Malta, Türkiye.

THE DIVERSIFICATION OF VALUE ORIENTATIONS BY THE REGION: A CROSS-CULTURAL STUDY ON HOTEL EMPLOYEES

Abstract

Various studies have been conducted on the life and work value orientations of employees, but mostly the interactions of these variables with different dimensions were discussed. However, the effects of the business type, location, ownership, etc. on the levels of life and work value were not considered. In this study, the data gathered from workers of hotels in Malta and in Belek, Kaş and Marmaris in Turkey, life and work values were analyzed comparatively. The value orientations of hotel employees were at the highest level in Belek and at the lowest level in Marmaris. These findings was revealed that institutionalization and quality in business applications were determine the retention of employees who were evaluating values as important and following them in the life and work. The workers, who are working in region where more institutional companies were located in, are employees that they have displayed more clear value orientations. On the other hand, the problems of businesses are likely to decrease the value orientation and/or the importance of value dimensions.

Keywords: Life values, work values, hotel employees, Malta, Turkey.

GİRİŞ

Yaşam ve iş değerleri, çalışanların işletme hayatına değişik yönleriyle yansımakta ve örgütsel davranış alanına etki etmektedir. İnsanların yaşamsal önceliklerini ifade eden değerler sistemi iş hayatında da birey davranışlarının öncülü olarak ele alınmaktadır. Bu yönüyle de işletme başarısı için önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir.

İnsanların yaşamlarında ön planda tuttukları unsurlara karşın iş hayatında da diğerlerine göre önemli gördükleri yönler, boyutlar olması muhtemeldir. Örneğin gençler, hızlı yaşamsal etkinliklerin bir araya toplandığı şehir merkezlerini yaşam alanı olarak seçme eğilimindeyken iş yerinde de kendi özgürlüğünü yaşama, işin eğlenceli taraflarını görme veya tam tersi fedakârca çalışma ve kendini kanıtlama gibi yönelimlere sahip olabilir. Bu yönelimleri değerler olarak ele alırsak, değer kavramının insanların yaşamlarında ve iş hayatında kendileri adına tanımladıkları "iyi"nin ne olduğu ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz (Cohen ve Cohen, 1996). Bu tanımlama da bireyin yaşam ve işine dair tüm algı ve tutumlarına etki edecek ve onun performansını belirleyecektir.

Yaşam ve iş değerleri kültürel birer sonuç olarak ele alınabilir. Bireyin değerler sisteminin bireyin içinde yaşadığı kültürle ve coğrafyayla yakın ilişkisi kurulmaktadır (Hofstede, 2001). Değerler ulusal kültürleri incelemede kullanılmakta ve bu da farklı toplumlar arasında fark göstermekedir. Bu çerçevede, bireyin kültür çevresi ve bunun iş dünyasına yansıyan değerler sistemiyle ilişkilendirilmesinin kültürlerarası çalışmalar geliştirilerek yapılması konusunda bir kısıtlılıktan söz edilmelidir. Kültürlerarası çalımalar yapmanın zorluğuna ve farklı kültürlerden katılımcılara ulaşılma noktasında araştırmacıların zorlanmasına bağlı olarak bu tür çalışmaların literatüre sunacağı katkıya dikkat çekilmektedir. Konu ağırlama endüstrisi ve otel işletmeciliği kapsamında yine oldukça sınırlı sayıda çalışmayla ele alınmış görünmektedir. Oysa ki bu alan çalışanların değer yönelimlerinin izlenebileceği ve diğer tutum ve algılamalara etkilerinin tespit edilebileceği bir alandır.

Bu çalışmada, yaşam ve iş değerleri kültürel bağlamı değerlendirilmek suretiyle ve iş dünyasına yansımaları otel çalışanları özelinde ele alınarak incelenmektedir. Malta ve Türkiye'nin farklı popüler turizm destinasyonlarında çalışan otel işçilerinden elde edilen veri ışığında yaşam ve iş değerleri yönelimleri karşılaştırılmaktadır.

LITERATÜR TARAMA

Yaşam Değerleri

Yaşam değerleri, normatif standartlar şeklinde ortaya koyulabilen, istenen durum, hedef veya davranış kalıplarıdır. Bu kalıplar özel bir durumda bireyin tutum ve/veya davranışı üzerinde baskın etki üreterek alternatif tutum ve davranışlara karşı belli bir kalıbı önceliklemektedir (Rokeach, 1973). Bu "istenen" vurgusu farklı tutum ve davranış kalıplarının kişi açısından bir önem derecesi olduğunu ve bunlardan en önemlilerinin "yaşam değerleri"ni ifade ettiğini ortaya koymaktadır.

Yaşam değerlerinin nasıl tanımlanacağı ve sınıflandırılacağı konusunda farklı yaklaşımlar mevcuttur. İlk çalışmalar konuyu ahlak temelinde ele almıştır. Örneğin Kohlberg'in "moral gelişimi" kapsamında konuyu kişilerin ahlaki gelişimi çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Yine Konfüçyüs düşüncesi etrafında bireysel bilgi ve erdemin öne çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Yakın tarihlerde yapılan çalışmalar ise değerleri bir sistematik içinde farklı yönelimler bütünü olarak ele almakta ve bu farklı yönelimleri tanımlamaya çalışmaktadır. Bunlar; dürüstlük, sadakat, akıl, yetenek gibi unsurlardır (Cohen ve Cohen, 1996). Konunun bireyin kendisi, toplumu, yaşadığı fiziksel çevre, iş çevresi, ahlak çevresi, ekonomi çevresi vb. gibi farklı katmanlarına ilişkin "iyi" tanımlaması içerdiğine dikkat çekildiğinde değerleri bu farklı katmanları kuşatacak soyut kalıplar olarak ele almak gerekir. Bu noktada Rokeach (1973)'ün geliştirdiği terminal ve araçsal değerler seti tanımlaması karşımıza çıkmaktadır.

Rokeach (1973)'ın terminal yaşam değerleri kişinin varoluşu ile ilgili ve yaşamı boyunca ulaşmak istediği temel öncelikleri ifade etmektedir. Bu öncelikler kişiler arasında olduğu kadar gruplar arasında da farklılaşabilir. Araçsal değerler ise, terminal değerlere ulaşmak adına gerekli görülen davranış kalıplarını içermektedir. Terminal değerler; rahat bir yaşam, eşitlik, heyecan verici bir hayat, aile güvenliği, ..vb. yönleri kapsamaktadır. Araçsal değerler ise; hırslılık, geniş fikirlilik, temiz olmak, cesur olmak, …vb. yönlere sahiptir.

İş Değerleri

İş değerleri, çalışanların işle ilgili amaçlarını ve hedeflerini de ortaya koyan iş ve işyeri ile ilgili "iyi" tanımlamalarını yansıtan temel yönelimleridir. Elizur (1984) iş değerleri yaşam değerlerinin spesifik hali veya özel bir alanla ilgili alt kümesi olarak ele almaktadır. Bu anlamda yaşam değerleri ile iş değerleri arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu ve iş değerlerinin yaşam değerleri paralelinde yansımaları olacağı anlaşılmaktadır. Belli yaşam değerlerine sahip bireyin işi ile ilgili neleri önemsediği, neleri öncelikli konumda tuttuğu ve beklentilerinin ne olduğu iş değerlerinin tanımı olarak ele alınmaktadır (Avcı, 2011).

Değerlerin ilgili olduğu bağlamla ilişkisini vurgulayan Elizur ve Sagie (1999), yaşam değerleri ile iş değerleri hakkındaki ayrı ayrı literatürün bir diğer kavrama fazla ilgi duyulmadan oluştuğuna dikkat çekmektedir. Oysa ki bu iki bağlamın birbiri ile çok yakın ilişkisi olabilir. Bir kişinin işinde elde edeceği ücret miktarının nasıl ki özel yaşamını etkilememesi imkânsızdır, iş değerlerinin de özel yaşamıyla ilgili değerlerinin incelenmesi kapsamında ele alınması mantıklı olacaktır.

İş değerlerinin bireyin örgütsel davranışını belirleyen diğer etmenlerle yakın ilişkisi söz konusudur. Yücel ve Karataş (2008) işle ilgili yönelimler olarak iş değerleri, iş tutumları ve işteki ruh hali konularını birlikte ele alıp açıklamaktadır. İş tutumları; "Belirli meslek ya da örgütlerle ilgili duygu ve düşüncelerin yer aldığı hafızalarda saklanan bilgisel yapılar", iş değerleri; "çalışırken insanların anlaması gerektiğini düşündükleri istenen hedefler" ve işteki ruh hali; "insanların işle ilgili etkinliklerle meşgul olurken nasıl hissettiklerini" ifade etmektedir. İş değerlerinin tutum ve ruh hali ile ilişkisi olduğu belirtilmektedir. Avcı (2011) de iş değerlerinin iş doyumu ve işletmeye bağlılık üzerinde etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Diğer yandan Kubat ve Kuruüzüm (2010) iş değerlerinin kişilik özelliklerince yordanmasını konu aldığı çalışmada iki yapı arasında orta düzeyde bir ilişki tespit etmiştir. Bu çalışmalar iş değerlerini ele almanın, işletme

başarısını da belirleyecek bir etmen olarak çalışan davranışını anlamada önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında, yaşam ve iş değerlerinin çalışanların değişik özellikleriyle ilişkisi de söz konusu edilmelidir. Örneğin; iş değerlerinin cinsiyet, yaş, meslek, deneyim, eğitim gibi kişisel özelliklerle ilişkisine değinen Kubat ve Kuruüzüm (2010) birçok çalışmanın bu ilişkiyi ampirik olarak açıkladığına vurgu yapmaktadır. Bu özelliklere benzer şekilde ve değerlerin kültürle ilişkisi temelinden hareketle değerlerin farklı kültür grubundan ve farklı coğrafyalardan çalışanlar üzerinden test edilmesinin mantıklı olduğu görülmektedir.

İşin birey için anlamı ve önemi kişiden kişiye değişmektedir. Bu anlamlandırmanın başlıca altı boyutuna dikkat çeken Kalleber (1977) içsel, kolaylık, finansal, diğer çalışanlarla ilişkiler, kariyer, kaynak yeterliliğini bu boyutlar olarak ele almakta ve son beş boyutu dışsal etkenler olarak ayırmaktadır. Twenge vd. (2010) yüksek okul öğrencilerinin değerleri üzerine yürüttükleri çalışmada kitleye de bağlı olarak tatil değerleri, fedakarlık değerleri, içsel değerler, dışsal değerler ve sosyal değerler ayrımını kullanmaktadır. Bunun yanında, iş değerlerinin içsel ve dışsal olmak üzere temelde iki kapsamda ele alındığına da şahit olunmaktadır (Post-Kammer, 1987). Ancak, bu ayrımın bilişsel, sosyal ve araçsal iş değerleri olarak üçlü bir yapı şeklinde ele alınması da popüler bir yaklaşımı yansıtmaktadır (Selmer ve Waldstrom, 2007). Bu çalışmada belirtilen son ayrım kullanılmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı Malta ve Türkiye'nin farklı üç turizm bölgesinde yerleşik otellerde çalışanların iş ve yaşam değerlerini karşılaştırmalı olarak ele almaktır. Bu maksatla Rokeach (1973) Yaşam Değerleri Ölçeği ve Selmer ve Waldström (2007)'den uyarlanan İş Değerleri Ölçeği kullanılmıştır. Rokeach Yaşam Değerleri Ölçeği 18 terminal ve 18 araçsal değeler olmak üzere 36 değer yönelimini kapsamaktadır. Her bir değer yöneliminin katılımcı için öne derecesi sorgulanmıştır. Yani ölçeklendirme "Benim için çok önemli – Benim için hiç önemli değil" şeklinde yapılmıştır. İş değerleri ölçeği ise 23 maddeden oluşmaktadır. Her bir madde işyerinde ilgili değere katılımcı tarafından önem verildiğini ifade edecek tarzda değiştirilmiştir. Ölçeklendirme de buna bağlı olarak "Kesinlikle katılmıyorum – Kesinlikle katılıyorum" şeklindedir.

Çalışma Malta'da yerleşik bir seyahat acentası çalışanı yardımıyla otel çalışanlarına anketin ulaştırılmasıyla başlatılmış, Malta ayağı tamamlandıktan sonra Marmaris, Kaş ve Belek'te yerleşik otellere yine bağlantılar yardımıyla ulaşılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların %54,7'si erkektir. %31,6'sı 25 ve altı yaş grubunda, %22,8'i 26-30 yaş grubundadır. %37,1'i önlisans mezunu; %34,9'u da lise mezunudur. Büyük çoğunluğu önbüroda çalışmakta (%28,7), bunu %18,9 ile listede yer verilmeyen diğer bölümlerden gelen katılımlar izlemektedir. Katılımcıların %36,8'i beş yıldızlı otellerde, %24,8'i üç yıldızlı otellerde çalışmaktadır. Sektörde çalışma yılı açısından en yoğun katılım %30,6 ile 1-4 yıl arası deneyime sahip olanlar, %25,7 ile 5-8 yıl arası çalışanlar ve %15,3 ile 9-12 yıl deneyime sahip olanlar tarafından sergilenmektedir. Mevcut pozisyonu itibariyle katılımcıların çok büyük kısmı (%71,7) çalışandır. Katılımcıları %44,3'ü Malta'dan, geri

kalanı ise Türkiye'de yerleşik farklı turizm destinasyonları olarak Marmaris (%25,4), Kaş (%11,4) ve Belek (%18,9) bölgelerindendir (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Örneklem Parametreleri

Yaş	**F**	**%**	**Cinsiyet**	**F**	**%**
25 ve altı	97	31,6	Kadın	133	43,3
26-30	70	22,8	Erkek	168	54,7
31-35	52	16,9	Cevapsız	6	2
36-40	39	12,7	**İşletme Türü**		
40 üstü	32	10,4	5* Otel	113	36,8
Cevapsız	17	5,5	4* Otel	46	15,0
Eğitim			3* Otel	76	24,8
İlköğretim	32	10,4	Diğer (Pansiyon, çiftlik evi, tatil köyü)	37	12,1
Lise	107	34,9	Cevapsız	35	11,4
Önlisans	114	37,1	**Sektörde Çalışma Yılı**		
Lisans	34	11,1	1 yıldan az	43	14,0
Cevapsız	20	6,5	1-4 yıl	94	30,6
Bölüm			5-8 yıl	79	25,7
Önbüro	88	28,7	9-12 yıl	47	15,3
F&B	35	11,4	13 yıldan fazla	39	12,7
Mutfak	30	9,8	Cevapsız	5	1,6
Kat Hizmetleri	38	12,4	**Pozisyon**		
Pazarlama	24	7,8	İşl. Sah.-Prof. Yön.	41	13,4
Muhasebe-İKY	22	7,2	Orta Kad. Yön.	44	14,3
Diğer	58	18,9	Çalışan	220	71,7
Cevapsız	12	3,9	Cevapsız	2	,7
Bölge					
Malta	136	44,3	Kaş	35	11,4
Marmaris	78	25,4	Belek	58	18,9

Katılımcıların bölgele itibariyle terminal değerlere verdikleri yanıtların ortalaması standart sapması elde edilmiş ve bu ortalamalar arasında anlamlı farklılaşama olup olmadığı parametrik olmayan testlerden Kruskal-Wallis Testi ile sınanmıştır. Anlamlı fark üreten grupların tespiti (post hoc) ise Dunn-Benferroni yaklaşımı çerçevesinde sınanmıştır. Tablo 2'de verilen sonuçlara göre değer yönelimlerinin neredeyse tamamında en düşük ortalamaya sahip katılımcı grubu Marmaris'ten katılanlardır. Bölgeler arasında anlamlı farklılıklar Tablo 2'nin "Farklar" sütunundan izlenebilir. Buna göre örneğin; rahatlığı önemseme Marmaris'te çalışanlar için Malta ve Belek'te çalışanlara göre anlamlı oranda daha düşüktür. Eşitliği önemseme Marmaris'te ve Malta'da çalışanlar için Belek'te çalışanlara göre anlamlı oranda daha düşüktür.

Tablo 2. Terminal Değerlerin Bölgelere Göre Farklılaşması

		a.o.	std.s.	*Ort. Sırası*	X^2	p	Farklar
Rahatlık	Malta	4,50	,70	159,63	11,646	,009	Marmaris<Malta (p>0,05)
	Marmaris	3,90	1,38	130,39			Marmaris<Belek (p>0,01)
	Kaş	4,48	,61	152,59			
	Belek	4,55	,86	173,41			
	Toplam	4,35	,97				
Eşitlik	Malta	4,34	,70	147,98	13,960	,003	Belek>Marmaris, Malta (p>0,01)
	Marmaris	4,01	1,28	141,15			
	Kaş	4,31	,79	148,29			
	Belek	4,63	,78	188,84			
	Toplam	4,31	,92				
Heyecan	Malta	4,27	,81	171,87	43,932	,000	Marmaris<Belek, Malta (p>0,01)
	Marmaris	3,26	1,26	104,10			
	Kaş	3,71	1,36	140,16			
	Belek	4,41	,85	187,57			
	Toplam	3,98	1,11				
Aile	Malta	4,78	,50	168,18	27,222	,000	Marmaris<Belek, Malta (p>0,01)
	Marmaris	4,14	1,23	124,44			
	Kaş	4,54	,61	135,89			
	Belek	4,77	,62	171,43			
	Toplam	4,59	,82				
Özgürlük	Malta	4,61	,64	158,50	10,922	,012	Marmaris<Belek, Malta (p>0,01)
	Marmaris	4,16	1,21	136,01			
	Kaş	4,52	,60	142,66			Kaş < Belek (p>0,01)
	Belek	4,65	,88	174,49			

	Toplam	4,50	,88				
Sağlık	Malta	4,85	,43	169,51	46,304	,000	Marmaris<Belek, Malta (p>0,01)
	Marmaris	4,13	1,27	121,31			
	Kaş	4,53	,55	122,50			Kaş<Belek, Malta (p>0,01)
	Belek	4,94	,22	180,60			
	Toplam	4,65	,79				
İç uyum	Malta	4,33	,96	159,28	20,414	,000	Marmaris < Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,82	1,21	121,97			
	Kaş	4,40	,73	157,91			
	Belek	4,57	,81	182,34			
	Toplam	4,25	1,01				
Sevgi	Malta	4,11	1,05	155,87	21,084	,000	Marmaris<Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,70	1,21	128,10			Belek>Kaş, Malta (p>0,05)
	Kaş	3,94	1,08	140,83			
	Belek	4,50	,97	192,40			
	Toplam	4,06	1,11				
Güvenlik	Malta	4,76	,53	177,43	43,256	,000	Marmaris<Belek,Malta (p>0,01)
	Marmaris	3,94	1,23	116,21			
	Kaş	4,17	,89	121,84			Kaş<Malta (p>0,01)
	Belek	4,62	,79	169,29			Kaş<Belek (p>0,05)
	Toplam	4,45	,91				
Keyif	Malta	4,33	,82	165,28	26,625	,000	Marmaris<Belek, Malta (p>0,01)
	Marmaris	3,68	1,22	121,52			
	Kaş	3,71	1,36	129,66			Kaş<Belek (p>0,01)
	Belek	4,44	1,04	185,91			
	Toplam	4,11	1,09				

Ahiret	Malta	3,95	1,26	141,73	24,514	,000	Kaş> Marmaris (p>0,05)
	Marmaris	3,83	1,32	134,69			Belek>Malta, Marmaris (p>0,01)
	Kaş	4,57	,60	180,11			
	Belek	4,64	,74	192,98			
	Toplam	4,12	1,18				
Onur	Malta	4,61	,64	158,50	10,922	,012	Belek>Marmaris (p>0,05)
	Marmaris	4,16	1,21	136,01			
	Kaş	4,52	,60	142,66			
	Belek	4,65	,88	174,49			
	Toplam	4,50	,88				
Başarı	Malta	4,50	,70	158,68	15,695	,001	Marmaris<Belek (p>0,01)
	Marmaris	4,06	1,17	134,71			Kaş<Belek (p>0,05)
	Kaş	4,20	,90	132,50			
	Belek	4,63	,85	181,93			
	Toplam	4,38	,91				
Sosyal	Malta	4,20	,88	142,78	25,711	,000	Belek>Malta, Marmaris (p>0,01)
	Marmaris	4,06	1,13	139,38			
	Kaş	4,34	,76	151,94			Belek>Kaş (p>0,05)
	Belek	4,81	,51	201,21			
	Toplam	4,30	,92				
Dostluk	Malta	4,19	,78	141,14	35,293	,000	Belek>Malta, Marmaris (p>0,01)
	Marmaris	3,93	1,14	130,86			
	Kaş	4,40	,87	168,07			
	Belek	4,79	,55	206,78			
	Toplam	4,26	,91				
Bilgelik	Malta	3,94	1,17	140,84	29,266	,000	Belek>Malta, Marmaris (p>0,01)

	Marmaris	3,92	1,10	137,57			Belek>Kaş (p>0,05)
	Kaş	4,26	,73	156,50			
	Belek	4,72	,66	205,44			
	Toplam	4,12	1,07				
Barış	Malta	4,63	,66	162,82	28,130	,000	Marmaris<Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	4,08	1,09	121,97			
	Kaş	4,31	1,02	141,99			Kaş<Belek (p>0,05)
	Belek	4,77	,72	183,65			
	Toplam	4,48	,88				
Güzellik	Malta	4,66	,62	172,64	39,202	,000	Marmaris<Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,90	1,14	115,34			
	Kaş	4,18	,92	126,59			Kaş<Malta, Belek (p>0,01)
	Belek	4,70	,62	178,84			
	Toplam	4,42	,88				

Belirtilen farklar Şekil 1'de de görsel olarak sunulmaktadır. Ancak, Şekilde istatistiki anlamlılığa sahip farklar değil mutlak farklar yansıtılmaktadır.

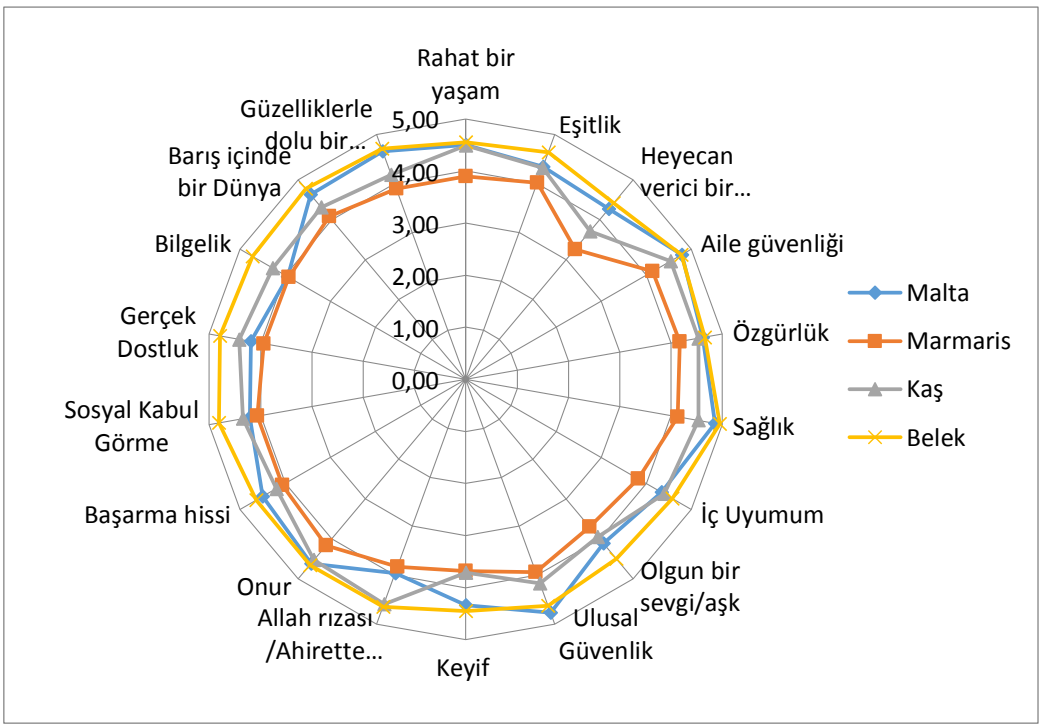

Şekil 1. Terminal Değerlere Ait Verilerin Bölgeler İtibariyle Dağılımı

Katılımcıların bölgele itibariyle araçsal değerlere verdikleri yanıtların ortalaması standart sapması elde edilmiş ve bu ortalamalar arasında anlamlı farklılaşama olup olmadığı parametrik olmayan testlerden Kruskal-Wallis Testi ile sınanmıştır. Anlamlı fark üreten grupların tespiti (post hoc) ise Dunn-Benferroni yaklaşımı çerçevesinde sınanmıştır. Tablo 3'te verilen sonuçlara göre değer yönelimlerinin neredeyse tamamında en düşük ortalamaya sahip katılımcı grubu Marmaris ve Kaş'tan katılanlardır. Bölgeler arasında anlamlı farklılıklar Tablo 3'ün "Farklar" sütunundan izlenebilir. Buna göre örneğin; hırslı olmayı araçsal bir unsur olarak önemseme Marmaris ve Kaş'ta çalışanlar için diğer iki bölgeye göre anlamlı oranda daha düşüktür. Geniş fikirlilik konusunu önemseme yine Marmaris ve Kaş'ta çalışanlar için Belek ve Malta'da çalışanlara göre anlamlı oranda daha düşüktür.

Tablo 3. Araçsal Değerlerin Bölgelere Göre Farklılaşması

		a.o.	std.s.	*Ort. Sırası*	X^2	p	Farklar
Hırslı olmak	Malta	4,19	1,04	166,88	32,503	,000	Marmaris<Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,70	1,04	125,50			
	Kaş	3,22	1,53	109,79			Kaş<Malta, Belek (p>0,01)
	Belek	4,43	1,01	188,82			
	Toplam	4,00	1,16				
Geniş Fikirlilik	Malta	4,33	,93	168,11	44,557	,000	Marmaris<Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,73	1,01	114,03			
	Kaş	3,80	,99	118,73			Kaş<Malta, Belek (p>0,01)
	Belek	4,65	,71	195,96			
	Toplam	4,18	,98				
Kabiliyetlilik	Malta	4,42	,71	166,04	28,336	,000	Marmaris<Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,80	1,08	117,37			
	Kaş	4,14	,80	138,06			Kaş<Belek (p>0,05)
	Belek	4,56	,75	184,64			
	Toplam	4,26	,88				

Temizlik	Malta	4,43	,89	157,04	15,326	,002	Belek> Marmaris (p>0,01)
	Marmaris	4,12	1,10	135,48			Belek> Kaş (p>0,05)
	Kaş	4,31	,71	135,19			
	Belek	4,72	,64	183,12			
	Toplam	4,39	,91				
Cesurluk	Malta	4,55	,68	170,02	32,621	,000	Marmaris<Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,92	1,10	120,99			
	Kaş	4,02	,89	120,50			Kaş<Malta, Belek (p>0,01)
	Belek	4,63	,71	181,05			
	Toplam	4,35	,88				
Affedicilik	Malta	4,22	,94	159,33	37,059	,000	Marmaris<Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,74	1,11	121,82			
	Kaş	3,77	1,13	124,61			Belek>Kaş, Malta (p>0,01)
	Belek	4,68	,68	202,52			
	Toplam	4,13	1,02				
Yardımseverlik	Malta	4,44	,78	163,86	42,165	,000	Kaş<Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,85	1,17	120,62			Marmaris <Belek, Malta (p>0,01)
	Kaş	3,97	,82	115,91			
	Belek	4,79	,52	198,76			Malta<Belek (p>0,05)
	Toplam	4,30	,92				
Dürüstlük	Malta	4,44	,73	154,57	31,050	,000	Belek>Malta, Marmaris, Kaş (p>0,01)
	Marmaris	4,08	1,16	134,78			
	Kaş	4,11	,79	120,10			
	Belek	4,86	,43	198,97			
	Toplam	4,39	,87				
Yaratıcılık	Malta	4,38	,81	160,54	34,019	,000	Marmaris <Malta, Belek (p>0,01)

	Marmaris	3,82	1,07	115,71			
	Kaş	4,25	,81	146,74			Belek>Malta, Kaş (p>0,05)
	Belek	4,70	,70	194,53			
	Toplam	4,28	,91				
Bağımsızlık	Malta	4,55	,67	163,97	31,927	,000	Marmaris <Belek, Malta (p>0,01)
	Marmaris	3,96	1,22	125,63			
	Kaş	3,93	1,22	119,70			Kaş <Belek (p>0,01)
	Belek	4,77	,56	189,47			Kaş<Malta (p>0,05)
	Toplam	4,37	,95				
Entelektüellik	Malta	4,39	,73	171,18	43,698	,000	Marmaris<Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,40	1,29	104,67			
	Kaş	4,11	,79	141,97			
	Belek	4,53	,75	187,30			
	Toplam	4,13	1,01				
Mantıklı olmak	Malta	4,50	,70	165,94	36,773	,000	Marmaris <Belek, Malta (p>0,01)
	Marmaris	3,85	1,16	118,28			
	Kaş	4,02	,98	124,57			Kaş <Belek (p>0,01)
	Belek	4,70	,67	191,81			Kaş<Malta (p>0,05)
	Toplam	4,32	,92				
Aşık olmak	Malta	4,44	,72	171,18	41,535	,000	Marmaris<Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,67	1,13	112,98			
	Kaş	3,71	1,29	121,71			Kaş<Malta, Belek (p>0,01)
	Belek	4,55	,88	188,37			
	Toplam	4,18	1,01				
Vefalı olmak	Malta	4,46	,74	157,99	23,470	,000	Belek> Marmaris, Kaş (p>0,01)
	Marmaris	4,03	1,23	134,80			

	Kaş	4,01	1,08	121,53			
	Belek	4,75	,57	190,05			
	Toplam	4,35	,94				
İtaatkâr olmak	Malta	4,52	,69	165,19	27,773	,000	Marmaris<Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,90	1,16	118,10			
	Kaş	4,25	,88	142,04			
	Belek	4,65	,71	183,24			
	Toplam	4,35	,90				
Nazik olmak	Malta	4,58	,65	165,19	28,500	,000	Marmaris<Malta, Belek (p>0,01)
	Marmaris	3,97	1,14	119,28			
	Kaş	4,31	,79	138,89			Kaş<Belek (0,05)
	Belek	4,70	,67	183,58			
	Toplam	4,41	,86				
Sorumluluk	Malta	4,57	,66	153,64	37,093	,000	Marmaris<Malta, Belek, Kaş (p>0,01)
	Marmaris	4,10	1,10	117,41			
	Kaş	4,77	,54	177,21			Belek>Malta (p>0,01)
	Belek	4,87	,42	190,03			
	Toplam	4,53	,80				
Özdenetim	Malta	4,58	,63	156,83	41,894	,000	Marmaris<Malta, Belek, Kaş (p>0,01)
	Marmaris	4,01	1,11	111,92			
	Kaş	4,80	,47	181,16			Belek>Malta (p>0,05)
	Belek	4,82	,53	187,58			
	Toplam	4,51	,81				

Belirtilen farklar Şekil 2'de de görsel olarak sunulmaktadır. Ancak, Şekilde istatistiki anlamlılığa sahip farklar değil mutlak farklar yansıtılmaktadır.

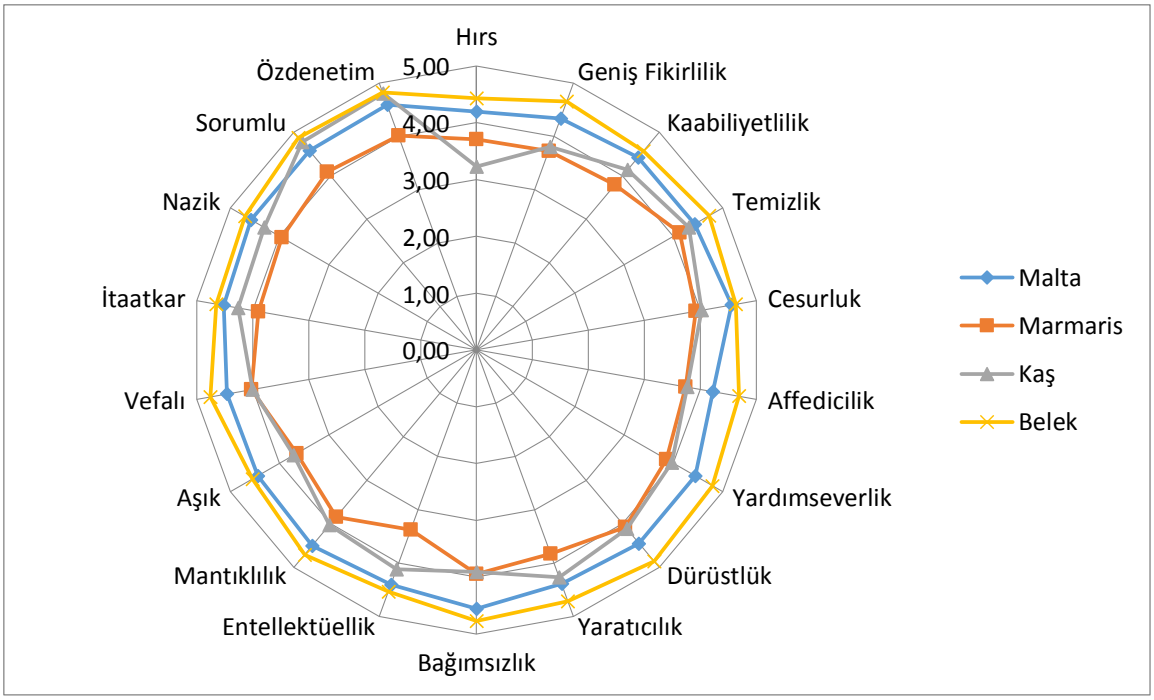

Şekil 2. Araçsal Değerlere Ait Verilerin Bölgeler İtibariyle Dağılımı

Katılımcıların bölgele itibariyle iş değerlerine dair verdikleri yanıtların ortalaması standart sapması elde edilmiş ve bu ortalamalar arasında anlamlı farklılaşama olup olmadığı yine Kruskal Wallis testi ile sınanmıştır. Anlamlı fark üreten grupların tespiti (post hoc) ise Dunn-Benferroni yaklaşımı çerçevesinde sınanmıştır. Tablo 4'te verilen sonuçlara göre bilişsel değerler Belek'te çalışanlar açısından diğer bölgelere göre anlamı düzeyde yüksek iken sosyal ve araçsal iş değerlerinin Marmaris otellerinde diğer bölgelere göre daha az önem verilen değerler olduğu anlaşılmaktadır. Bölgeler arasında anlamlı farklılıklar Tablo 4'ün "Farklar" sütunundan izlenebilir.

Tablo 4. İş Değerlerinin Bölgelere Göre Farklılaşması

		a.o.	std. s.	Ort. Sırası	X^2	p	Farklar
Bilişsel İş Değ.	Malta	4,11	,47	135,22	34,709	,000	Belek>Malta, Marmaris, Kaş (p>0,01)
	Marmaris	3,87	1,16	147,12			
	Kas	4,06	,68	141,39			
	Belek	4,58	,54	214,89			
	Total	4,13	,77				
Sosyal İş Değ.	Malta	4,35	,57	145,11	21,604	,000	Belek>Malta, Marmaris (p>0,01) Belek> Kaş (p>0,05)
	Marmaris	3,93	1,19	136,10			
	Kas	4,44	,41	150,63			
	Belek	4,67	,50	200,96			
	Total	4,31	,79				

Araçsal İş Değ.	Malta	4,39	,68	153,61	10,293	,016	Belek<Marmaris (p>0,05)
	Marmaris	3,90	1,25	131,40			
	Kas	4,60	,59	172,86			
	Belek	4,50	,77	173,93			
	Total	4,31	,90				

Belirtilen farklar Şekil 3'de de görsel olarak sunulmaktadır. Ancak, Şekilde istatistiki anlamlılığa sahip farklar değil mutlak farklar yansıtılmaktadır.

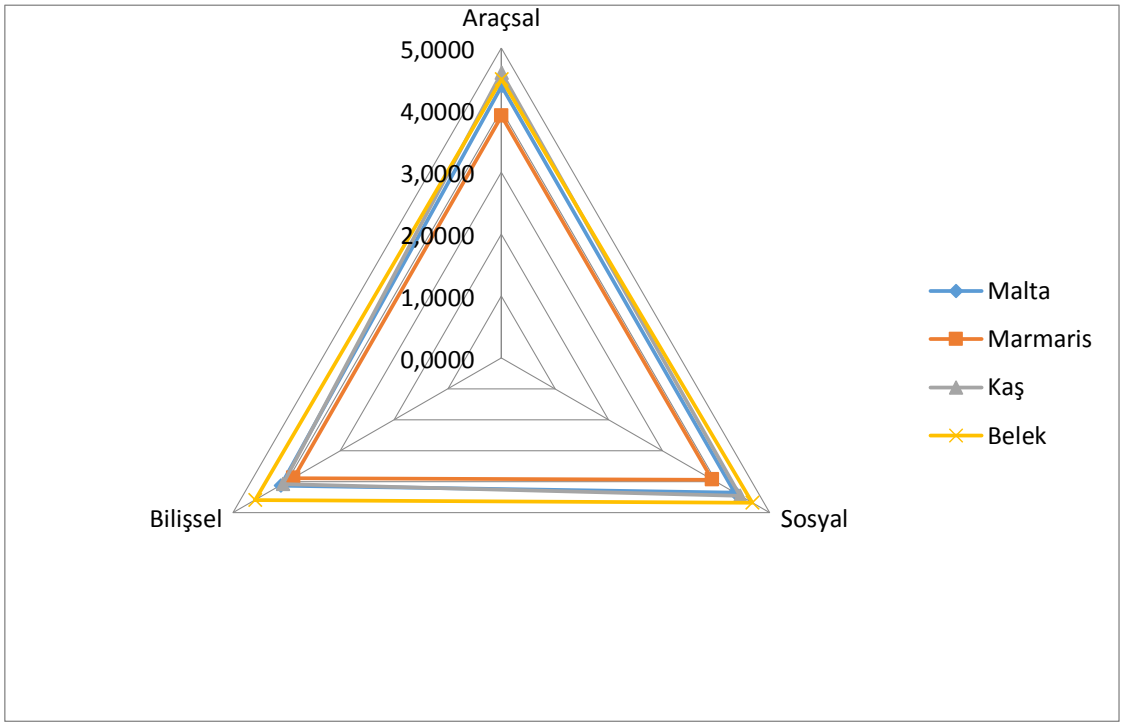

Şekil 3. İş Değerlerine Ait Verilerin Bölgeler İtibariyle Dağılımı

SONUÇ

Yaşam ve iş değerlerinin bölgeler itibariyle farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu farklılaşma belli bölgelerde belli değerlerin diğer bölgelere göre düşük düzeyde sergilendiğini veya belli bölgelerde çalışanların diğerlerine göre daha yüksek değer yönelimleri ortaya koyduğunu göstermektedir. Aslında, değerler seti içinden bazılarının bazı bölgelerde düşük bazılarında yüksek çıkması ve her bir bölgenin kendine has değerler setini yansıtıyor olması beklenirken (örneğin Malta'da materyalist bir anlayışa paralel olarak araçsal değerlerin yüksek çıkması yada Türkiye'nin bazı bölgelerinde sosyal değerlerin yüksek çıkması gibi) tam tersine bireysel değer yönelimlerinin bölgeden bölgeye farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum değerlerin kültürler arasında değişmesine yönelik yaklaşımı desteklememektedir. Bunun yanında bölgenin karakterine bağlı olarak çektiği çalışan profiline bağlı bir farklılaşma söz konusu olmaktadır. Her bir bölge belli değer yönelimine sahip çalışanlara sahiptir denebilir. Bu açıdan bakınca; Belek bölgesi değer yönelimi açısından en üst düzeyi sergileyen çalışanlara sahiptir. Belek'in Türkiye'de planlı ilk turizm gelişim bölgesi olması, büyük ve kurumsallaşmış işletmelerin bu bölgede

yer alması ve bu bölgenin nitelikli çalışanları çekme kapasitesi gözetildiğinde esas bulgunun kurumsallaşmayla birlikte bölgenin çalışan profilindeki değişmeyle ilgili olduğu ve bu profilin göstergesi olarak da değer yönelimi yüksek, diğer bir deyişle yaşam ve iş alanlarında önceliklerinin farkında çalışanların bu bölgeye çekilip bölgede tutulabildiği tespit edilmiştir.

Bulgular, nitelikli personel olmakla önceliklerini daha net ortaya koyabilen yüksek değer yönelimli biri olmak arasında bir aynılaşma olduğunu göstermektedir. Bu kişileri elde tutmanın ise nitelikli ve kurumsallaşmış işletmecilik anlayışına bağlı olduğu görülmektedir. İşletme yöneticilerinin bunu dikkate alması gerekir. Diğer yandan bölge yönetimlerinin de bu bulgular gereğince kendi bölgelerinde işletmelerin kurumsallaşmasıyla ilgili çalışmaları özendirmesi beklenebilir.

Gelecek araştırmaların değer yönelimi ile değer setleri farkına odaklanması tavsiye edilebilir. Turizm gibi uluslararası bağlamı güçlü olan bir alanda fikir geliştirebilmek adına daha fazla oranda ve daha farklı kültürleri karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalara ihtiyaç sürmektedir.

Kaynakça

Avcı, Nilgün (2011), Turizm Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin İş Değerleri: Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu Örneği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(1): 7-18.

Cohen, Paricia ve Cohen, Jacob (1996), *Life Values and Adolescent Mental Health*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.

Elizur, Dow (1984), Facets Of Work Values: A Structural Analysis Of Work Outcomes, *Journal of Applied Psychology*, 79: 389–389.

Hofstede, Geert (2001), *Culture's Consequences*, Sage Publications, London.

Kalleberg, Arne (1977), Work Values and Job Rewards: A Theory of Job Satisfaction, *American Sociological Review*, 42(1): 124-143.

Kubat, Umut ve Kuruüzüm, Ayşe (2010), İş Değerleri İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Yapısal Denklem Modelleme Yaklaşımı, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3): 487-505.

Post-Kammer, Phyllis (1987), Intrinsic and extrinsic work values and career maturity of 9th- and 11th-grade boys and girls, *Journal of Counseling & Development*, 65(8): 420-423

Rokeach, M. (1973), *The nature of human values*, Free Press, New York.

Selmer, Jan and Waldstrøm, Christian (2007), Work values of surviving and non-surviving managers during economic recession, *Career Development International*, 12(5): 433-445.

Twenge, Jean M., Campbell, Stacy M., Hoffman, Brian J., ve Lance, Charles E. (2010), Generational differences in work values: Leisure and extrinsic values increasing, social and intrinsic values decreasing. *Journal of Management, 36*: 1117–1142.

Yücel, Cemil ve Karataş, Ebru (2009), Eğitim Yöneticilerinin Benimsedikleri İş Değerleri, *Ege Eğitim Dergisi*, 10(2): 70-101.

DIŞ BORÇLARIN VE YURTİÇİ TASARRUFLARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN ZAMAN SERİSİ YAKLAŞIMI (1985-2014)

Yrd. Doç. Dr. Musa TÜRKOĞLU

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Seçil ÖKTEN

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

Serdar YETİŞEN

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

Özet

Bu çalışma, dış borçların ve yurtiçi tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla kaleme alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler yıllıktır ve 1985-2014 yılları arasını kapsamaktadır. Söz konusu veriler, literatür incelenerek belirlenmiştir. Çalışmanın teorik çerçevesi; iktisat-ekonometri ilişkisi, ülkelerin dış borçlanma nedenleri ve tarihsel gelişim sürecinde dış borçlanma ile zaman serilerinden oluşmaktadır.

İlk olarak doğrusal-doğrusal model uygulaması yapılmış, sonra bu uygulamaya yapay değişken eklenerek sonuçlar gözlemlenmiştir. Modelin kapsadığı yıllar arasında büyüme rakamlarında negatif değerler bulunduğu için logaritmik-logaritmik model uygulaması yapılamamış, bunun yerine doğrusal-logaritmik model uygulanmıştır. Değişkenlerin model üzerinde ne kadar süre önceden etkili olduğunu belirlemek amacıyla birim kök testi uygulaması yapılmış ve tüm modellere ait White, LM ve normallik testi sonuçları tablolar halinde özetlenmiştir.

Doğrusal model incelendiğinde; yurtiçi tasarruflar ve dış borçlar ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir. Ancak artık değerin yüksek olması kukla değişken eklenmesini gerekli kılmış; bu gereklilik sonucunda yurtiçi tasarruflar ile dış borçlara ek olarak kukla değişkenin de model üzerinde negatif etkili olduğu görülmüştür. Kukla değişkenin eklenmesi modeldeki açıklanamayan artık değerin yükselmesine yol açmıştır. Kukla değişken eklenen model, sade modele göre normal dağılıma sahip görünmektedir. Doğrusal-logaritmik modelin uygulanması ile merdiven basamağını andıran istikrarlı bir artış söz konusu olmuştur. Değişkenlerin modeli ne kadar süre önceden etkilediğini ölçmek amacıyla birim kök testleri uygulanmış ve birim kök testlerine göre kurulan yeni modelde, dış borçların ve yurtiçi tasarrufların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca kurulan son modelde açıklanamayan artık değer, ilk modele göre düşük ve kukla değişken de ilk modelde olduğu gibi negatif etkilidir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Zaman Serileri, Dış Borçlar, Yurtiçi Tasarruflar.

EFFECT OF EXTERNAL DEBTS AND DOMESTİC SAVİNGS ON ECONOMİC GROWTH: TİME SERİES APPROACH FOR TURKEY (1985-2014)

Abstract

This study aims at measuring effects of external debts and domestic savings on economic growth. Data used in the study is annual and cover the 1985-2014 period. Relevant data is specified by examining the literature. Theoretical framework of the study consists of economy-econometry relationship, reasons behind external borrowing for the countries, historical development of external borrowing and time series.

Firstly, we make an application of linear-linear model, then dummy variable is added to this application and finally we observe the findings. As there are some years with negative economic growth during the period we consider, logaritmic-logaritmic model application was not possible, therefore we used linear-logaritmic model instead. A unit root test application is performed in order to determine how long ahead the variables are effective on the model. White, LM and normality test results of all models are summarised in tables.

When we examine the linear model, our results suggest that domestic savings and external debts have a negative effect on economic growth. However, as residual value is high, a dummy variable is added to the model; this necessity reveals that, in addition to domestic savings and external debts, dummy variable has a negative effect on the model. Addition of dummy variable resulted in an increase in unexplained residual value of the model. It appears the model with dummy variable has a normal distribution as compared to the simple model. With application of linear-logaricmic model, there seems to be a consistent increase similar to a stair. In order to measure how long ahead the variables affect the model, unit root tests are applied and domestic savings and external debts have a positive effect on economic growth in the new model established for unit root test. Moreover, residual value in the last model is lower than the one in the first model and dummy variable is negative, similar to the first model.

Key Words: Economic Growth, Time Series, Foreign Debts, Domestic Savings.

1. Giriş

II. Dünya Savaşı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri ekonomik açıdan zor duruma sokmuş ve savaş sonrasında söz konusu ülkeler ekonomik olarak toparlanmak için hedefler belirlemişlerdir. Belirlenen hedeflere ulaşmak için kaynak ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ancak bu kaynaklar, ülkelerarasında farklı dağıldığı için, iç kaynakların ekonomik kalkınmayı finanse etmede yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümelerini sağlamak için gerekli olan yatırımların finansmanında dış borç ihtiyacı artan bir seyir izlemiştir.

Ülkelerin yurtiçi tasarruflarının finansman ihtiyacını karşılamada yetersiz kalması sonucu başvurulan ve ekonomik kalkınma için önem arz eden finansman kaynağı, dış borç olarak adlandırılmaktadır. Bu finansal kaynak; sermaye miktarının artmasını ve buna bağlı olarak yatırım ile ekonomik büyüme hızının artmasını sağlamaktadır. Alınan dış borçların etkin ve verimli kullanılması sorunu, bu kaynak açısından önemli bir noktayı işaret etmektedir. Çünkü etkin kullanıma bağlı olarak yatırım ve büyümede artış olabileceği gibi kalkınma hedeflerine katkı sağlamayan borcun borçla kapatılması da ortaya çıkabilmektedir.

Dünya ekonomisinde dış borç kavramı, 1970'li yıllarda enerji krizi ve petrol şokları ile birlikte ortaya çıkmış, 1982 yılında Meksika'nın borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmesiyle daha önem kazanmıştır.

Dış borç konusu Türkiye'de de oldukça önem arz etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti henüz kurulmadan önce Osmanlı Devleti'nden kalan borçların bir kısmını üstlenmiş ve bu borçların ödenmesi 1954 yılını bulmuştur. Ancak Türkiye bu dönemde kendi sanayisini kurmak ve kalkınma hedefini gerçekleştirmek amacıyla yine borçlanmıştır. Özellikle 1980 yılı 24 Ocak kararlarının uygulanmasıyla birlikte Türkiye'deki politikaların değişmesi dış borçlarda artış yaratmıştır. Bununla birlikte 1980 yılından itibaren ülkede kronik dış açık sorunları yaşanmış ve bu açıkların dengesi, büyük ölçüde dış borç veya sıcak para girişi ile sağlanmıştır. Dış borç rasyoları incelendiğinde Türkiye'nin bazı kriterlere göre ya çok borçlu ya da orta seviyede borçlu ülke konumunda olduğu görülmektedir. Bu rasyolara göre ülkemizin borç konusunda durumunun iyi olmadığı söylenebilmektedir. Türkiye ekonomisini etkileyen 2001 ve dünya ekonomisini etkileyen 2008 krizleri ile birlikte dış borç rakamlarımız artmıştır. Bugün Türkiye ekonomisi için borçlanma ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

Devletler yapmış oldukları faaliyetleri vergi gibi normal gelirlerle finanse etmektedirler. Ancak sürekli artan ihtiyaçlara karşı kaynakların yetersizliği nedeniyle devletler ya borçlanma ya da para basma yolunu tercih etmektedir. Para basmak fiyatlar genel seviyesindeki yükselmeye neden olduğu için devletler daha çok borçlanma yoluna gitmektedir **(Aysu, 2007: 4).**

2. Literatür

Aysu (2011), Türkiye'nin 1976-2006 dönemi için en küçük kareler yöntemini uygulamış ve dış borçların ekonomik büyüme üzerinde negatif etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bilginoğlu ve Aysu (2008), Türkiye'de 1968-2005 verilerini kullanarak ve borç fazlası teorisi çerçevesinde en küçük kareler yöntemini uygulamışlar, dış borç stoku ile GSMH arasında anlamlı negatif istatistiksel ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çiçek vd. (2010), 1991Q1-2009Q3 dönemi için en küçük kareler yöntemi uygulaması yapmış; iç borç stokundaki bir birimlik artışın GSYİH'de artışa, dış borç stokundaki bir artışın ise GSYİH'de azalışa neden olduğunu ortaya koymuşlardır.

Çögürcü ve Çoban (2011), Türkiye için 1980-2009 verilerini kullanarak en küçük kareler yöntemini uygulamış; dış borçların ve nüfus artış hızının ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gündüz (2008), Türkiye için 1978-2006 verilerini kullanarak eşbütünleşme analizi yapmış ve dış borç ile ekonomik büyüme arasında anlamlı negatif istatistiksel bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Karagöl (2002), Türkiye için 1956-1996 verilerini kullanarak, eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testlerini uygulamış ve uzun dönemde dış borç ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Kozalı (2007), Türkiye için 1970-2005 verilerini kullanarak eşbütünleşme testi uygulamış ve dış borçların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Ulusoy ve Küçükkale (1996), Türkiye'de 1950-1992 dönemini kapsayan verileri kullanarak Granger Nedensellik Testi yapmışlar ve Türkiye'deki toplam dış borcun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yalçın (2005), Türkiye'nin de içinde bulunduğu 31 düşük ve orta gelirli ülke örnekleminde borç ve sermaye girişlerinin ekonomik büyümeye etkisini panel veri analizi ile test etmiş ve yatırım girişlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini, borç kompozisyonunun ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

3. İktisat-Ekonometri Etkileşimi

Genel Teori'nin basılmasından sonra yapısal makro ekonometrik modele doğru yönelen düşünsel aktiviteler, makro-ekonomik tahmin modelinin gelişmesinde etkili olmuştur. Fisher, Neyman, Pearson tarafından yapılan çalışmalar, yapısal ekonometrik çalışmaların istatistiksel temelini oluşturmuştur (Bildirici vd., 2010, 1).

Yapısal modelleme ve tahmin değişimleri Slutsky ve Yule tarafından ortaya konulan fark denklemi çalışması ile şekillenmiş ve bu çalışmalar finansal zaman serilerinin modellemesi ile tahmini açısından temel oluşturmuştur (Bildirici vd. 2010:2).

Yapısal olmayan zaman serileri 1970 yılında hazırlanan Box-Jenkins çalışmasına dayanmaktadır. Box-Jenkins, geleceği tahmin etmek için ekonomik değişkenlerin geçmiş değerlerini kullanarak çoklu değişim sergileyen gelişme ve tahmini ortaya çıkarmıştır. Granger ve Sims çoklu değişim sergileyen sistemin nedensel kalıplarını incelemek için erken çoklu değişim sergileyen sisteme katkı sağlamışlardır. Sargent ve Sims ile Geweke, dinamik faktör modelleri ile çoklu değişim modellerine önemli katkılar sağlarken, Granger ve Engle ile Granger eşbütünleşme fikrini geliştirmişlerdir (Bildirici vd. 2010:2).

Ekonometri ile iktisattaki gelişmeler karşılıklı etkileşime bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. İktisatta meydana gelen belirsizlik, rasyonel beklenti, birlikte hareket etme, konjonktürel dalgalanma, kararsızlık vb. durumlar, ekonometrik gelişmelerin tetikleyicisi olmuştur (Bildirici vd. 2010:3-8).

19. yüzyıl matematiksel iktisatçıları arasında sayılan; Thünen, Cournot, Jevons, Gossen, Walras, Wicksell, Edgeworth ve Pareto ekonometri biliminin kurucuları olarak kabul edilmektedir. İktisat teorisi ve iktisadi olayların analiz edilerek sayısal sonuçlar elde edilmesi ekonometri ile mümkün olmaktadır. Ekonometri, iktisadi sorunları önce teorik olarak inceler; sonra iktisadi değişkenler arasındaki ilişkiyi matematiksel bir model olarak ifade eder. İktisadi değişkenlerden yararlanılarak modele ait katsayılar bulunur. Kısaca ekonometri, iktisat teorilerini test etmek ve iktisadi ilişkileri pozitif veya negatif katsayılar çerçevesinde açıklamaya ve bu açıklamaları yorumlamaya çalışır (Kutlar, 2005:2).

4. Kavramsal Çerçeve

Borç, ödünç alınan herhangi bir şey karşılığında yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri ifade ederken, borçlanma ise belirli bir süre sonunda geri ödenmek üzere para veya benzeri değerlerin ödünç alınması olarak tanımlanmaktır. İktisat literatüründe kamu borçlanması, devlet veya diğer kamu kuruluşları tarafından alınan borçları ifade etmektedir (Ulusoy, 2004, 1).

Borçlanma, kamu giderlerini karşılamak için kullanılan bir finansman aracı olmasına karşın, aynı zamanda devletin ekonomiye müdahale etmesini sağlayan bir

maliye politikası aracıdır. Bu yönüyle borçlanma, maliye literatüründe de sıkça üzerinde durulan bir konudur (Çiçek vd., 2010: 142).

Brüt dış borçlar, belirli bir anda bir ülkede yerleşik olanların yerleşik olmayanlara karşı, sözleşmeye bağlı olarak yükümlülük altına girdikleri faizli ya da faizsiz anapara geri ödemelerinin veya anaparalı ya da anaparasız faiz ödemelerinin miktarı olarak ifade edilmektedir. Brüt dış borçlar yükümlülüklerin toplamını oluştururken, net dış borçlar ise varlıklardan yükümlülüklerin çıkarılması sonucu elde edilen miktarı oluşturmaktadır (Aysu, 2007: 6).

Ekonomik büyüme, gelişme ve kalkınma kavramları bir ekonomide uzun dönemde üretim, istihdam ve milli gelirin artışıyla doğrudan ilişkilidir. Yani bu üç kavram da üretim olanakları eğrisinin sağa doğru kayması halinde söz konusudur, fakat aralarında bazı farklar bulunmaktadır (Dinler, 2011: 609).

Gelişme sözcüğü sıkça büyüme ile eş anlamda kullanılmaktadır, ancak bu iki sözcüğün ifade ettiği anlam faklıdır. Büyüme ekonominin, sayısal olarak ölçülebilir verilerinde artış meydana gelmesidir. Gelişme ise ekonomik varlığın yapısal olarak olumlu yönde değişmesidir. Gelişme büyümeden daha geniş bir anlama sahip olmakla beraber, gelişme kavramı büyümeyi de kapsamaktadır. Yani gelişen bir varlık aynı zamanda büyümektedir. Fakat tersi için aynı ifadeyi kullanmak her zaman doğru değildir. Gelişmeden söz edebilmek için büyümenin özümlenmesi gerekir. Büyüme toplumsal, yapısal, sosyal ve düşünsel gelişmelerin bir sonucudur (Şahin, 2006: 460).

Büyüme, ülke ekonomisindeki nicel (sayısal) değişmeyi ifade ederken, gelişme aynı zamanda söz konusu ekonomide nicel değişmelerin yanında nitel (yaşam standardını iyileştiren, sayı ile ölçülmeyen) değişmeleri de kapsamaktadır (Dinler, 2011: 609).

5. İktisadi Büyüme Olgusuna Teorik Yaklaşımlar

Büyüme teorilerinin kökeni; klasik iktisatçılardan merkantilist iktisatçılara kadar uzanmaktadır. Adam Smith, Thomas Robert Malthus, John Stuart Mill, David Ricardo ve Karl Marx gibi iktisatçılar analizlerinde büyüme ve büyümeye ilişkin dinamik bölüşüm sorunlarına önemli derecede yer vermişlerdir (Fikir, 2010:20).

İktisadi büyümeyi açıklamaya yönelik ampirik ve teorik çalışmalar oldukça zengin bir literatüre sahiptir. İktisat üzerine yapılan ilk değerlendirmeler Klasik Büyüme Teorisi'ni ortaya çıkarmış, kapitalizmin eleştirilmesi sonucu sosyalist büyüme modeli geliştirilmiştir. 1929 yılında yaşanan büyük buhran, Keynes'in talep kaynaklı görüşünü yetersiz kılmış ve bu görüşün dinamik bir analize dönüştürülmesi ile Harrod-Domar Büyüme Modeli oluşturulmuştur. Solow, Neoklasik Büyüme Teorisi'ni literatüre kazandırmış ve nüfus ile teknolojik gelişmeyi içsel faktör kabul ederek iktisadi büyümeyi açıklamaya çalışan içsel büyüme modelleri geliştirilmiştir (Demir, 2010:28-29).

Klasik Büyüme Teorisi, Adam Smith'in Ulusların Zenginliği eseri ile öne sürülmüş, Malthus ve Ricardo'nun görüşleri ile şekillenmiştir. Smith'e göre; işbölümü arttıkça işçi başına üretim artmaktadır. Bu nedenle üretim sınırlı bir olgudur ve ekonomiler sonunda durağan duruma ulaşacaktır. Smith; işbölümü, uzmanlaşma, verimlilik, yatırım ve kalkınmanın birbirine bağlı olarak gerçekleştiğini savunmaktadır. Malthus'un büyüme modeli, nüfus artışı ve hasıla çıktı büyüme hızları arasındaki uyumsuzluk üzerine kurulmuştur ve bu modelde azalan getiriler kanunu geçerlidir. Ricardo'nun yaklaşımında azalan verimler nedeniyle sınırlı bir büyüme vurgulanmış ve

artık değerin verimli bir şekilde yeniden yatırımı büyümenin temel kaynağı kabul edilmiştir (Demir, 2010:29-30).

Marxist Büyüme Modeli'nde, Karl Marx toplum hayatını ön plana çıkarmıştır. Bu doğrultuda; toplumların yapısını, anatomisini ve hareket noktalarını belirleyici çalışmalar yapmıştır. Marxist yaklaşım sermaye ile emek arasındaki ilişkiyi kapitalizmin ana unsuru olarak kabul etmekte ve kapitalist bir ekonominin sürekli sermaye birikimine bağlı olduğunu savunmaktadır. Marxist Büyüme Modeli'ne göre; büyümeyi belirleyen süreç, üretim faktörlerinin toplam üründen aldıkları paylardaki değişmeden kaynaklanmaktadır ve kapitalistler arasındaki rekabet hızlı teknik gelişme ile sermaye birikiminden ibarettir (Güneş, 2012:8).

Ramsey iktisadi büyümeyi mikro iktisadın temel aktörlerinden biri olan hane halkının optimizasyon davranışından açıklamaya çalışmış ve bu çalışma Modern Büyüme Teorileri'nin temelini oluşturmuştur. 1960'lı yıllara kadar göz ardı edilen Ramsey'in çalışmaları, dönemler arası tasarruf kavramı üzerine kurulmuştur. Ramsey, toplumsal refahın maksimize edilmesi için en önemli koşulun marjinal tasarruf eğiliminin artırılması olduğunu söylemektedir. Marjinal tasarruf eğiliminin artırılması, sermaye birikimini oluşturacak ve ekonomik büyümeyi sağlayacaktır (Fikir, 2010:21-22).

Harrod ve Domar tarafından geliştirilen büyüme modelleri ekonomideki tasarruflar ve yatırımlar üzerinde durmaktadır. Bunun nedeni; yatırımların gelir oluşturma ve üretim genişletme etkisinin olmasıdır. Harrod ve Domar'a göre; yatırım harcamaları belli bir dengede bulunması gerektiği için büyüme koşulları yatırımların talep ve kapasite artırıcı etkisine bağlıdır. Bu modelin, Schumpeter ve Rostov modellerinden ayrılan yanı, ölçülebilir değişkenleri kullanmasıdır (Güneş, 2012:12).

Neoklasik Büyüme Teorisi, Solow-Swan tarafından geliştirilmiş dışsal büyüme teorisidir ve nüfusartışı ile teknolojik değişmeye, tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nasıl cevap verdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Solow tarafından geliştirilen Neoklasik Büyüme Modeli; devlet müdahalesine gerek duymamakta, emek faktörünü içselleştiren dengeli bir büyüme hedefinden hareket etmektedir. Solow Modeli; tasarruf eğilimini, nüfus artış oranını, emek birikimli teknolojik gelişme oranını ve amortisman oranını sabit kabul etmektedir (Demir, 2010:37-38).

İçsel Büyüme Modelleri, Paul Romer tarafından 1986 yılında yapılan çalışma ile ortaya çıkmış ve Lucas, Barro, Grossman, Helpman, Aghion ve Howitt tarafından geliştirilmiştir. Bu modeller; bilgi birikimi, beşeri sermaye, Ar-Ge faaliyetleri ve teknolojik gelişme üzerine kurulmuştur ve ülkelerin dünya ekonomisinde ulaşabilecekleri noktayı bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin belirlediğini savunmaktadır. Bu nedenle; ulaşılacak teknoloji düzeyinin belirlenmesi piyasanın kendi işleme mekanizmasına bırakılmalı ve devlet, teknolojinin gelişmesini desteklemelidir (Fikir, 2010:39-40).

6. Ülkelerin Dış Borçlanma Nedenleri

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişimlerini tamamlamaları için ilk olarak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelire, sonrasında ise kalkınmalarını sağlayacak yatırımlar için gerekli tasarrufa ihtiyaçları vardır. Fakat bu ülkelerin iç kaynakları, yatırımları finanse edecek olanağa sahip olmadığı için bu ülkeler yatırımların finansmanında dış kaynaklara yönelmektedirler (Toktay, 2011: 13).

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişimlerini tamamlayarak gelişmiş ülkelerle aralarındaki kalkınmışlık farkını kapatmak için gelirlerinin büyük bir kısmını yatırımlara

ayırmaktadırlar. Ancak az gelişmiş ülkelerin *tasarruf düzeyleri yetersizdir* ve *tasarrufları yatırımları finanse edebilecek seviyede de değildir* (Toktay, 2011: 14).

Gelişmiş ve az gelişmiş ekonomilerde "bütçe açıkları" ulusal ekonominin en önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Yani, klasiklerin kabul ettiği otomatik denge yoktur. Klasik mali denge anlayışı yerini ekonomik denge anlayışına bırakmıştır (Evgin, 2000: 2).

Finansman ihtiyacı ödemeler bilançosunda doğrudan yatırım, portföy yatırımı, kısa süreli sermaye ve diğer yatırım kalemlerinin bulunduğu sermaye hesabından karşılanmaktadır. Cari açığı finanse eden bu üç kalem borç yaratan ve borç yaratmayan kalemler olarak ikiye ayrılmaktadır. Dış borç yaratmayan kısım doğrudan yatırımlardan ve portföy yatırımlarının hisse senedi alt kaleminden oluşmakta iken, borç yaratan kısım ise portföy yatırımlarının borç senetleri alt kalemini ve diğer yatırımları oluşturmaktadır. *Cari işlemler açığı* borç yaratmayan dış kaynaklar ile finanse ediliyorsa sürdürülebilir iken, borç yaratan dış kaynaklar ile karşılanıyorsa tehlike arz ettiği ve cari açığın sürdürülemez olduğu söylenebilir (Saçık vd., 2010: 114).

Borçlanmanın temel özelliklerinden birisi, belli bir süre sonra faizi ile birlikte geri ödenecek olmasıdır. *Vadesi dolmuş ancak çeşitli nedenlerle dış borç servisini kendiliğinden karşılayamayan* ekonomilerde, ülkeler yeniden dış borçlanmaya başvurarak dış borç servisini karşılamaktadır (Çelik, 2013: 9).

Savunma harcamaları, kamu harcamaları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Birçok ülke ihtiyaç duyduğu askeri silahları, araçları - gereçleri diğer ülkelerden ithal etmektedir. Böylece artan döviz ihtiyacı ve gerekli finansmanın sağlanması için ülkeler dış kaynaklara başvurabilmektedir (Çelik, 2013: 7).

7. Tarihsel Gelişim Sürecinde Dış Borçlanma

Osmanlı Devleti 16. yüzyılın ortalarıyla birlikte başlayan kronik mali sorunları, 17. ve 18. yüzyıl mali bunalımı ve gelir yetersizliği ve iç ve dış faktörlerle 19. yüzyılda dış borç çıkmazına girmiştir. Böylelikle ilk borç 1854'te, Kırım Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa'dan alınmış ve borçlanma devam etmiştir (Kozalı, 2007: 23).

Lozan Konferansı'nda çözümü bekleyen sorunlardan biri Osmanlı'dan kalan borçlardı. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden oldukça büyük bir dış borç devralmıştır. Bu borcun kesin miktarı 22 Nisan 1933 tarihinde Paris Cumhuriyet Hükümeti ile alacaklı devlet arasında imzalanan anlaşma ile tespit edilmiş ve ödenişi plana bağlanmıştır. Osmanlı Düyun-u Umumiyesi adını alan borcun 1933 yılında bakiyesi 79.820.563 TL, o zamanki pariteye göre yaklaşık 65 milyon dolardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin payına 1912 öncesi borçların %62.54'ü, bu tarihten sonraki borçların da %73.59'u düşmüştür (Evgin, 2000: 35).

Türkiye 1923-1930 yıllarında devletçi bir politika izlemiş kendi kaynaklarıyla hedeflediği büyümeyi gerçekleştirmeye çalışmıştır. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde, liberal politika uygulamaya yönelik kararlar alınmış ancak yeni savaştan çıkmış bir ülke olan Türkiye'de nüfusun önemli bir kaybı savaşta hayatını kaybetmiş olduğu için nitelikli işgücü yetersizliği, yetersiz sermaye stoku gibi iç nedenlerin yanı sıra o tarihlerde bütün dünyayı saran Büyük Buhran'ın etkileriyle arzulanan liberal politika izlenememiştir. Bu nedenle devletçilik politikası milli politika olarak benimsenmiştir (Toktay, 2011: 42).

1930 yılında Merkez Bankası'nın kurulmasıyla Türkiye kendi parasına hakim olmuş ve kısa vadeli dış borçlarını TL ile ödemeyi kabul eden Türkiye'nin kısa vadeli dış kredileri kesilmiştir (Kozalı, 2007: 25).

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye açısından borçlar neredeyse ikiye katlanmıştır. 1945 yılı sonunda Türkiye'nin uzun vadeli dış borçlarının toplamı 356 milyon TL'yi ulaşmıştır (Toktay, 2011: 43).

1960 yılı sonrasında yaşanan ekonomik gelişmeler 1980 yılının başına kadar kalkınma planları ile incelenmektedir. Bu dönemde ekonominin istikrarlı bir seyir izlemesi hedeflenmiş ve çalışmalar bu yönde yapılmıştır (Kozalı, 2007: 27).

1960-1980 yılları arasında uygulanan genel ekonomi politikalarında, dışalım yerine yerli üretimin desteklenmesi benimsenmiştir. Yani, planlı dönemin başında ve kalkınma planlarında ekonominin dış kaynaklara bağımlılığının azaltılması, ekonomi politikalarının temelini oluşturmaktadır (DPT, 2001: 53).

1973-1974 yıllarında yaşanan petrol krizi, önemli bir petrol ithalatçısı olan Türkiye'yi de olumsuz etkilemiş ve bu dönemde ilk kez Avrupa para piyasalarından da borçlanılmış, ancak kısa vadeli ve yüksek faizli olmaları sebebiyle bu piyasalardan borçlanmaya son verilmiştir. 1970'li yılların sonlarında ise üç ayrı dış borç erteleme anlaşması yapılmış ve 5,5 milyar dolarlık borç ertelemesine gidilmiştir. Bu süreçte hızla kötüye giden dış dengenin düzeltilmesi amacıyla 1979 yılında 16 OECD ülkesi tarafından Türkiye'ye 962 milyon dolarlık yardım taahhüdünde bulunulmuş ve 1 milyar dolarlık dış borç ertelemesi karara bağlanmıştır (Karagöz, 2007: 103).

1980 yılından itibaren dış borç miktarı sürekli artış göstermiştir. 1980 yılı başında 16,227 milyon dolar seviyesinde bulunan toplam dış borç miktarımız 1990 yılında 49,035 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır (Yücesan 2011: 37). Türkiye 1990'lı yıllara uzun yıllar sürdürülebilir bir ekonomik büyüme hedefiyle girmiş, ancak bu durum zaten borçlu bir ülke olan Türkiye'nin kaynak ihtiyacını daha arttırmıştır (Toktay, 2011: 50).

1990 yılı sonrasında da bir önceki dönem gibi dış borçlar artış göstermiştir. Bu dönemde dış borç miktarı, vade yapısı olarak bir önceki döneme göre daha riskli bir seviyede gerçekleşmiştir (Yücesan, 2011: 37).

1993 yılı ekonominin hızla büyüdüğü, TL'nin de aşırı değerlenme ithalatın, dolayısıyla dış ticaret ve cari işlemler açığınız önemli oranlara yükseldiği bir yıl olmuştur. 1994 yılı başlarında derecelendirme kuruluşları Türkiye'yi yatırım yapılabilir ülke statüsünden, spekülatif ülke statüsüne düşürmüşlerdir. Ocak sonunda TL dolar karşısında yaklaşık %14 oranında devalüe edilmiş, TL'nin değer kaybı sürerken faizler de hızla yükselmiştir. 1993 yılında 5.8 milyar dolar düzeyinde olan kısa vadeli borç girişine karşılık, 1994 yılında 7.2 milyar dolar kısa vadeli borç çıkışı meydana gelmiştir. 1994 yılında, alınan istikrar önlemleri ile talebin ve ithalatın kısılması ile cari işlemler açığı fazlaya dönüşmüş, GSMH değeri önemli oranda düşmüştür (DPT, 2001: 54).

Özellikle 1999 ve 2000 yıllarında dış borç miktarı aşırı bir artış yaşamıştır ve dış borç stokunun GSYH'ye oranı % 40 seviyelerindedir. Hem GSYH'ye oranı hem de kısa vadeli borç yükünün arttığı bu dönemler, ülkenin dış borç riski altında bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak söz konusu dönemde politika uygulayıcılar tarafından öngörülemeyen ekonomik krizler ve Ağustos 1999 depreminin yaşanması, diğer bir yönü ile de 1980 yılı ile dışa açılan bir ülkenin edindiği dış borçların da ödeme zamanını teşkil

etmesi itibari ile bu dönemde gerçekleşen bu olumsuzlukların, değinilen olgulardan etkilendiğini belirtmek gerekir (Yücesan, 2011: 39).

2000'li yıllara Türkiye ekonomisi yüksek enflasyon, zayıf bankacılık sektörü ve aşırı derecede artmış borç stoku ile girmiştir. Bu olumsuz koşullar 2000 ve 2001 krizleri ile birleşince acil önlem paketleri yürürlüğe konulmuştur. 2000 ve 2001 krizi ile dış borçlarda artış kaçınılmaz hale gelmiştir. 2006 yılından itibaren 200 milyon dolar ve üzeri borç seviyesi oluşmuştur ve sadece 2000 ve 2001 krizi ile değil son yıllarda yaşanan küresel ekonomik kriz de tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Söz konusu küresel ekonomik krizin küresel bir talep daralması yaratmıştır. Bu talep daralmasına bağlı olarak Türkiye ekonomisinin dış ticaret yapısı da olumsuz etkilenmiştir (Yücesan, 2011: 39-41).

2000 yılı itibarıyla Türkiye'nin kamu brüt iç borç stoku 54,5 milyar TL, kamu brüt dış borç stoku 31,3 milyar TL, kamu brüt toplam borç stoku ise 85,8 milyar TL seviyesindedir. Özellikle 2001 yılında yaşanan kriz nedeniyle birlikte kamu borç stokunda ciddi bir artış görülmektedir. Sadece bir yıl içerisinde kamu brüt iç borcu 2000 yılına göre 2,5 katına, kamu brüt dış borcu 2 katına ve kamu brüt toplam borç stoku ise 2,2 katına çıkmıştır. 2001 sonrası dönemde de kamu iç borcunun artmaya devam ettiği, fakat kamu brüt dış borcunun özellikle 2002-2007 yılları arasında azaldığı görülmektedir. 2014 yılı itibarıyla kamu iç borç stoku 443,6 milyar TL, kamu brüt dış borç stoku 206,9 milyar TL, kamu brüt toplam borç stoku ise 650,5 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir (Sungur, 2015: 260).

8. Zaman Serileri

Gözlenen veri seti, serinin tahmin edilmesini stokastik bir süreçle gerçekleşmesini sağlamaktadır. Ele alınan serideki y_1 vb. değerler zamana bağlı ve tesadüfi bir ihtimal dağılımından türetilmektedir. Böyle bir sürecin modellenmesi, serinin gelecekteki davranışları hakkında olasılıkları ortaya çıkarmaktadır. y_1 vb. gözlenen değerlerden oluşan seri, eş dağılımlı tesadüfi değişkenleri içinde barındırabilmektedir. Bu serinin ihtimal dağılım fonksiyonunun nümerik olarak elde edilmesi, gelecekteki serinin değerini tahmin etmeyi sağlasa da, seriye ait net olarak bir dağılım fonksiyonunun elde edilmesi mümkün olmamaktadır (Kutlar, 2005:251).

Zaman serileri, tahminlerle kolayca sonuca ulaşabilmek amacıyla kullanılmaktadır. Metodolojik olarak zaman serileri; trend, mevsimsel, dalgalı ve düzensiz unsurlardan oluşmaktadır (Kutlar, 2007:283-284). Bir zaman serisinde trend, serinin uzun dönemli eğilimini göstermektedir. Bu nedenle trend değişmelerinin serinin ortalaması gibi olduğu söylenebilmektedir. Mevsimsel bileşen, belirli aralıklarla tekrarlı bir salının gösterir. Bir zaman serisinin gözlem değerleri trendin altında veya üstünde tekrarlı biçimde değer alıyorsa, mevsimsel etkiler ortaya çıkmaktadır. Sektörlerin veya ekonominin, refah ve depresyon dönemlerini içeren değişimler konjonktürel dalgalanmalar kapsamında incelenebilmektedir. Daha çok sosyal ve ekonomik nedenlerle ortaya çıkan ve önceden tahmin edilmesi mümkün olmayan olayların etkileri düzensiz hareketler aracılığıyla yansıtılmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007:9-10).

İstatistiksel ve ekonometrik çalışmalarda zaman serilerine oldukça yoğun ihtiyaç duyulması farklı yapılarda zaman serilerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Günlük hisse senedi fiyatları, aylık ithalat ve ihracat rakamları, aylık enflasyon oranları, yıllık ortalama gelirler, aylık, üç aylık ve yıllık faiz hadleri, firmaların aylık satış rakamları, sektörel üretim miktarları, yıllık istihdam oranları vb. dönemler itibariyle farklı alanlarda

derlenen ve toplanan zaman serileri, ekonomik ve finansal zaman serisi örneklerini oluşturmaktadır. Ardışık günler itibariyle düşen yağmur miktarı, günlük ortalama sıcaklıklar, günlük ortalama nem miktarı vb. fen bilimlerinde, meteorolojide, denizcilik ve coğrafyada gözlenen veriler fiziksel zaman serisi örnekleridir. İşletme veya pazarlama verilerinin ileriye yönelik politikada belirleyici olması ve satış ön raporlarının hazırlanmasında etkin bir şekilde kullanılması işletme zaman serilerinin başlıca amacını oluşturmaktadır. Yıllık ortalama nüfus artışı, yılık ölüm ve doğum oranları, yıllık ortalama evlenme ve boşanma oranları vb. istatistiki veriler demografik zaman serilerinde kullanılmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007:2-4).

Zaman içinde sürekli olarak gözlemlenebilen diziler, sürekli zaman serilerini oluştururken; yalnızca belirli özel durumlarda gözlemlenebilen diziler kesikli zaman serilerini oluşturmaktadır. Ölçülen değişken ikili süreçte olduğu gibi yalnızca kesikli değerler setini alıyorsa, böyle bir seri için süreklilik kavramına yer verilebilirken; ölçülen değişkenin sürekli bir değişken olması, kesiklilik kavramının kullanılabileceğini göstermektedir. Zaman serisi analizleri, ardışık gözlemlerin zaman dizisini hesaba kattığı için önem arz etmektedir. Bir zaman serisi tam olarak öngörülebiliyorsa, deterministik ya da kesin; zaman serisinin gelecekte alabileceği veriler, kısmen geçmiş değerleri kısmen geçmiş değerleri tarafından tanımlanabiliyorsa, stokastik ya da olasılıklı olduğu söylenmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007:7).

Literatürde, zaman serisi kalıpları; trendli, mevsimsel, konjonktürel, otokorelasyonlu ve sapan değerli olmak üzere sınıflandırılmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007:12-20).

9. Veri Seti ve Model

Bu çalışmada, dış borçlar ve yurtiçi tasarrufların iktisadi büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışmanın kısıtlılığı, 1985-2014 yılları arasından kapsamasından kaynaklanmaktadır. Model kurgusunda ekonomik ve toplumsal olayların etkili olabileceği düşünülerek; 1994, 1996, 1997, 1999, 2000, 2001 ve 2009 yılları için yapay değişkenler oluşturulmuş ve sonuçlar değerlendirilmiştir. GDP: büyüme oranı, FD: dış borçlar, DS: yurtiçi tasarruflar ve DUMMY: yapay değişkeni temsil etmektedir.

Tablo 1: Yıllara Göre Büyüme Oranları (%)

Yıllar	Büyüme Oranı	Yıllar	Büyüme Oranı	Yıllar	Büyüme Oranı
1985	4,2	**1995**	7,2	**2005**	8,4
1986	7	**1996**	7	**2006**	6,9
1987	9,5	**1997**	7,5	**2007**	4,7
1988	2,1	**1998**	3,1	**2008**	0,7
1989	0,3	**1999**	-3,4	**2009**	-4,8
1990	9,3	**2000**	6,8	**2010**	9,2
1991	0,9	**2001**	-5,7	**2011**	8,8
1992	6	**2002**	6,2	**2012**	2,1
1993	8	**2003**	5,3	**2013**	4,2
1994	-5,5	**2004**	9,4	**2014**	2,9

Kaynak:http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/654/Ekonomik%20ve%20Sosyal%20G%C3%B6stergeler_1950_2014.pdf, s.10, Erişim Tarihi: 14.02.2016).

Tablo 2: Yıllara Göre Dış Borçlar (Milyon $)

Yıllar	Dış Borçlar	Yıllar	Dış Borçlar	Yıllar	Dış Borçlar
1985	25.476	**1995**	75.948	**2005**	170.733
1986	32.101	**1996**	79.299	**2006**	208.086
1987	40.428	**1997**	54.356	**2007**	250.019
1988	40.722	**1998**	96.351	**2008**	280.928
1989	43.911	**1999**	103.123	**2009**	268.921
1990	52.381	**2000**	118.602	**2010**	291.868
1991	53.623	**2001**	113.592	**2011**	303.817
1992	58.595	**2002**	129.592	**2012**	338.924
1993	70.512	**2003**	144.157	**2013**	389.115
1994	65.705	**2004**	161.132	**2014**	402.415

Kaynak:http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/654/Ekonomik%20ve%20Sosyal%20G%C3%B6stergeler_1950_2014.pdf, s.107, Erişim Tarihi: 14.02.2016).

Tablo 3: Yıllara Göre Yurtiçi Tasarruflar (%)

Yıllar	Yurtiçi Tasarruflar	Yıllar	Yurtiçi Tasarruflar	Yıllar	Yurtiçi Tasarruflar
1985	20,5	**1995**	24,6	**2005**	16
1986	25,1	**1996**	22,3	**2006**	16,6
1987	26,2	**1997**	23,4	**2007**	15,5
1988	29,1	**1998**	24,3	**2008**	16,8
1989	24,4	**1999**	20,1	**2009**	13,2
1990	24,7	**2000**	18,4	**2010**	13,5
1991	24,6	**2001**	18,4	**2011**	14,4
1992	24	**2002**	18,6	**2012**	14,5
1993	25,1	**2003**	15,5	**2013**	13,4
1994	24,9	**2004**	16	**2014**	14,9

Kaynak:http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/654/Ekonomik%20ve%20Sosyal%20G%C3%B6stergeler_1950_2014.pdf, s.86, Erişim Tarihi: 14.02.2016).

$$GDP = -0.00419716011012*FD - 0.068249493299*DS + 6.26397941303$$

- Kukla değişken eklenmeden oluşturulan modele göre; dış borçlar ve yurtiçi tasarruflar iktisadi büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir. Ayrıca model, oldukça yüksek bir artık değere sahip olmakla beraber, modelin açıklama

gücünü temsil eden R^2 değeri 0.003314 olarak gerçekleşmiştir. R^2 değerine bakılarak modelin ilk aşamada açıklanması oldukça zor görünmektedir.

Grafik 1: Modele Kukla Değişken Eklenmeden Önce Yapılan Normallik Testi Sonucu

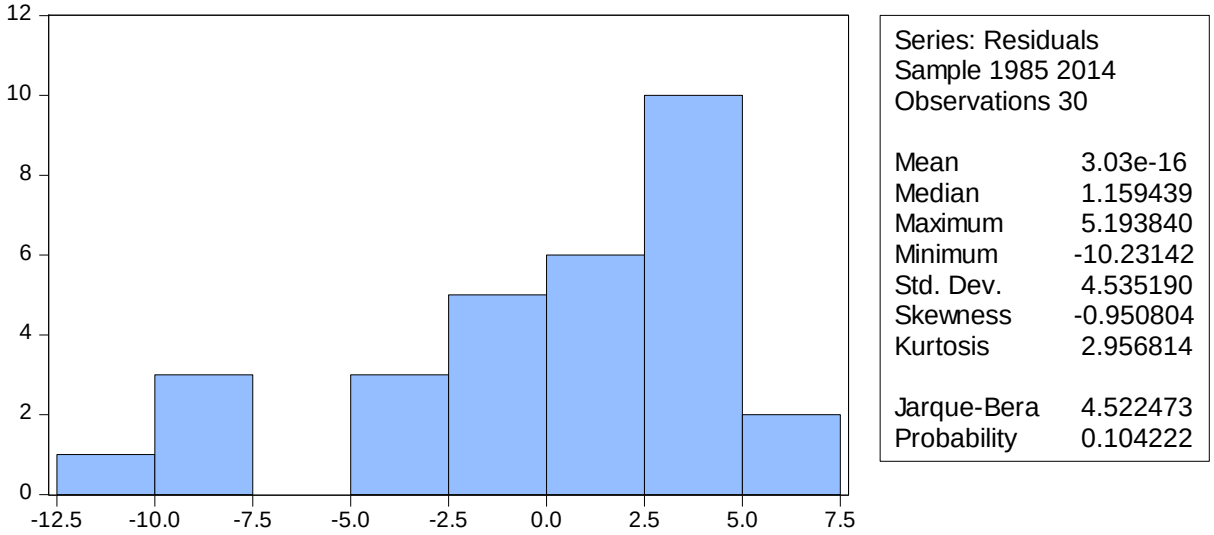

Kukla değişken eklenmeden yapılan normallik testine göre modelde sağa çarpıklık bulunmakta ve normal dağılım olmadığı görülmektedir.

*GDP = -0.0105196576603*FD - 0.131519607657*DS - 4.78765368485*DUMMY + 9.7448590251*

- Modele kukla değişken eklenmesi ile birlikte, dış borçların ve yurtiçi tasarrufların katsayıları önceki modele göre düşüş eğilimindedir. Model üzerinde negatif etkiye sahip olan kukla değişken, modelin açıklama gücünü oldukça yükseltmiş ve R^2 değeri 0.216404 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 2: Modele Kukla Değişken Eklendikten Sonraki Normallik Testi Sonucu

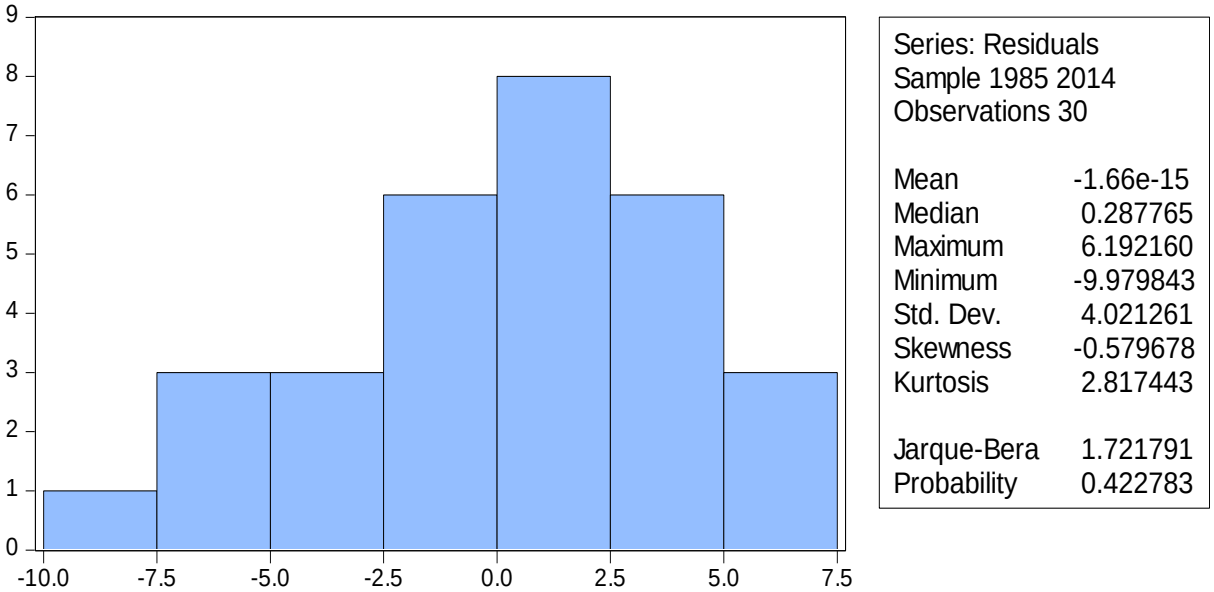

Kukla değişkenin eklenmesi ile bir önceki modelde gerçekleşen sağa çarpıklık durumu, normal dağılıma doğru evrilmeye başlamıştır.

*GDP = -2.6173288725*LOGDS - 0.99507294203*LOGFD + 16.7191915413*

- 1985-2014 yılları arasında büyüme oranlarında negatif değerler olduğu için (ekonomide küçülme ya da negatif büyüme gerçekleştiği için) logaritmik-logaritmik model denenememiş ve doğrusal-logaritmik model uygulaması yapılmıştır. Doğrusal-logaritmik model sonuçlarına göre artık değerin ilk modele göre bir hayli yükseldiği görülmekte; yurtiçi tasarruflar ve dış borçların katsayıları önceki modele göre düşüş eğilimi devam etmektedir. R^2 değeri 0.006317 olarak gerçekleşmiş ve bu değer modelin açıklayıcılığını normal modele göre yüksek, kukla değişken eklenmiş modele göre düşüktür.

Tablo 4: Doğrusal-Logaritmik Modele Uygulanan White Test Sonuçları

F-statistic	2.350934	Prob. F(8,21)	0.0557
Obs*R-squared	14.17383	Prob. Chi-Square(8)	0.0773
Scaled explained SS	8.511262	Prob. Chi-Square(8)	0.3852
R-squared: 472461			

White Testi sonuçlarına göre modelin açıklayıcılığı; kukla değişken eklenmemiş modele ve kukla değişken eklenmiş modele göre yükseliş göstermiş ve model üzerinde seri korelasyon olup olmadığı incelenmek amacıyla LM Testi uygulanmış ve sonuçlar aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo 5: Doğrusal-Logaritmik Modele Uygulanan LM Test Sonuçları

F-statistic	1.768946	Prob. F(2,24)	0.1920
Obs*R-squared	3.854208	Prob. Chi-Square(2)	0.1456
R-squared: 0.128474			

LM Testi sonucuna göre; modelin açıklayıcılığı normal modele göre yüksek olmasına rağmen kukla değişken eklenmiş modele göre düşüktür. LM Testi'ne ait prob. değeri incelenirse modelin bir yapısal sorunu olduğu görülecektir.

Grafik 3: Doğrulsal-Logaritmik Modele Uygulanan Normallik Testi Sonuçları

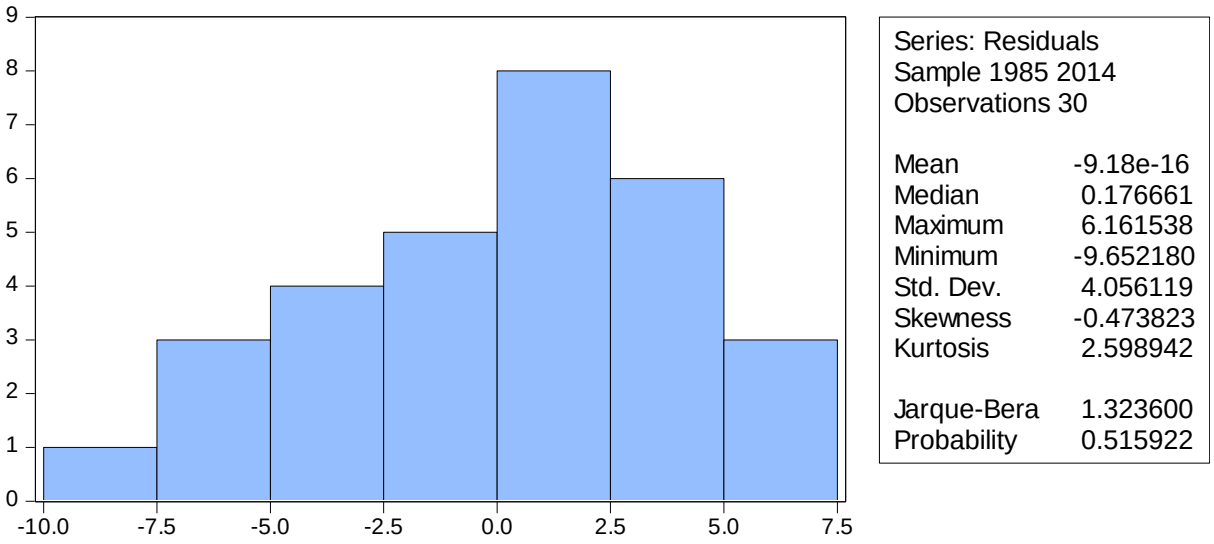

Doğrusal-logaritmik modele uygulanan normallik testi sonuçları incelendiğinde, kukla değişken eklenen modelin normallik dağılımına göre dalgalanma olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Modeli Oluşturan Değişkenlere Uygulanan Birim Kök Sonuçları

Değişken		**ADF Test Statistic**		**Katsayı**	**R-square**
		t-statistic	***Proob.***		
DS	%1	-3.689194	0.0000	D(DS(-1)); -1.175094	0.639564
	%5	-2.971853			
	%10	-2.625121			
FD	%1	-3.699871	0.0000	D(FD(-1),2); -1.578229	0.762751
	%5	-2.976263			
	%10	-2.627420			
GDP	%1	-3.679322	0.0000	GDP(-1)	0.576765
	%5	-2.967767			
	%10	-2.622989			

Birim kök sonuçlarına göre model aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

*GDP(-1) = 0.57612855439*D(DS(-1),2) + 0.0754229050603*D(FD(-1),2) - 0.232858082273*DUMMY + 4.29855270875*

- Birim kök test sonuçları ile modeldeki değişkenlerin ne kadar süreli gecikmeli olarak model üzerinde etkili olduğu görülmüş ve oluşturulan yeni modele göre, hem dış borçların hem de yurtiçi tasarrufların büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu, kukla değişkenin modelin açıklayıcılığı üzerinde anlamlı olmasına rağmen model içinde negatif etkili olduğu sonucu

ortaya çıkmıştır. Ayrıca, modelin artık değeri diğer modellere göre oldukça düşük çıkmıştır. R^2 değeri 0.275898 olarak gerçekleşen bu model en yüksek açıklayıcılığa sahip olması açısından önemlidir.

Grafik 4: Birim Kök Test Sonuçlarına Göre Oluşturulan Modelin Normallik Testi Sonuçları

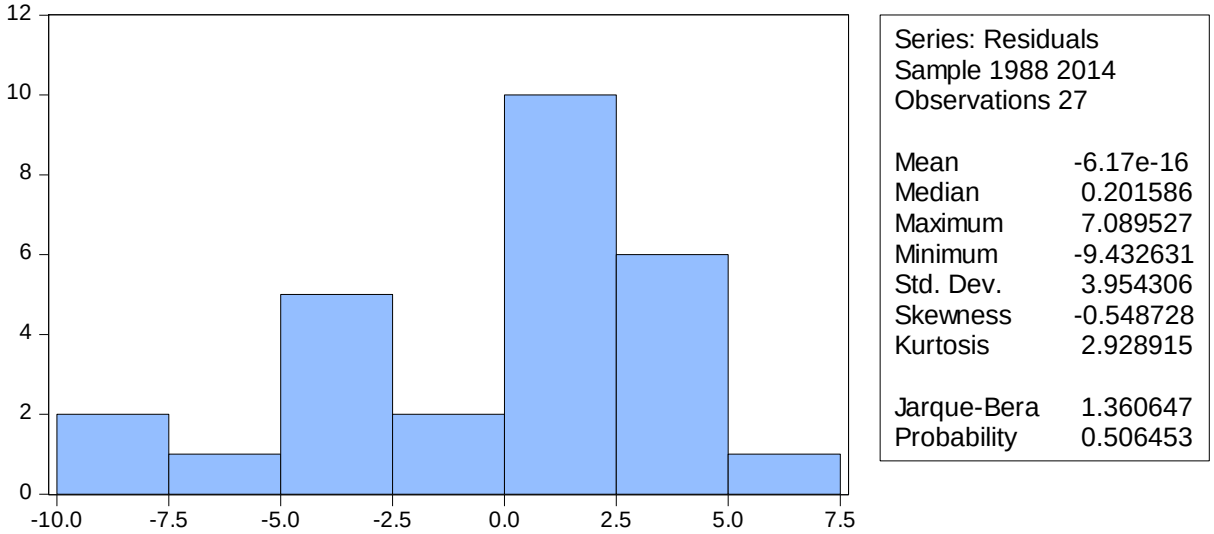

Birim kök sonuçları kullanılarak oluşturulan yeni model diğer modellere göre normal dağılıma sahiptir.

Tablo 7: Birim Kök Testi Sonuçlarına Göre Oluşturulan Modele Uygulanan White Testi Sonuçları

F-statistic	0.941804	Prob. F(8,18)	0.5078
Obs*R-squared	7.966876	Prob. Chi-Square(8)	0.4367
Scaled explained SS	5.575700	Prob. Chi-Square(8)	0.6946
R-squared: 0.295069			

10. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada öncelikle literatürde bulunan ampirik çalışmalar incelenmiş ve özetlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra iktisat-ekonometri ilişkisi kısaca açıklanmış, borçlanmanın kavramsal çerçevesi çizilerek, Türkiye açısından borçlanmanın tarihçesi kısaca çalışmaya eklenmiştir. Zaman serisi yaklaşımına ait kısa bir teorik çerçeve çizilmiştir.

1985-2014 yılları arasını kapsayan veri seti, doğrusal, doğrusal-logaritmik olarak incelenmiş ancak söz konusu yıllar arasında büyüme oranlarında negatif değerler olduğu için logaritmik-logaritmik model uygulaması mümkün olmamıştır. Kurulan modelde ekonomik ve sosyal olayların etkili olup olmadığını ölçmek amacıyla bazı tarihlere kukla ya da yapay değişkenler eklenmiş ve bu değişkenlerin model üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Modeli oluşturan değişkenler için birim kök testleri

uygulanmış ve bu testler sonucunda, modeldeki değişkenlerin ne kadar süre öncesinden modeli etkilediği ortaya koyularak tablo halinde özetlenmiştir. Modelin herhangi bir yapısal sorunu olup olmadığı LM ve White Test aracılığı ile test edilerek sorunlar giderilmeye çalışılmış ve bu da normallik testi sonuçları ile desteklenmiştir. Söz konusu işlemler, Eviews 7.0 programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Doğrusal model incelendiğinde; yurtiçi tasarruflar ve dış borçlar ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir. Ancak artık değerin yüksek olması kukla değişken eklenmesini gerekli kılmış; bu gereklilik sonucunda yurtiçi tasarruflar ile dış borçlara ek olarak kukla değişkenin de model üzerinde negatif etkili olduğu görülmüştür. Kukla değişkenin eklenmesi modeldeki açıklanamayan artık değerin yükselmesine yol açmıştır. Kukla değişken eklenen model, sade modele göre normal dağılıma sahip görünmektedir. Doğrusal-logaritmik modelin uygulanması ile merdiven basamağını andıran istikrarlı bir artış söz konusu olmuştur. Değişkenlerin modeli ne kadar süre önceden etkilediğini ölçmek amacıyla birim kök testleri uygulanmış ve birim kök testlerine göre kurulan yeni modelde, dış borçların ve yurtiçi tasarrufların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca kurulan son modelde açıklanamayan artık değer, ilk modele göre düşük ve kukla değişken de ilk modelde olduğu gibi negatif etkilidir.

Dış borç yönetimi, Türkiye gibi yüksek borç stoklarına sahip ve borçlanma koşullarının ağır olduğu ülkelerde oldukça önemli bir yere sahip olmalıdır. Böylelikle dış borçlanma yapısı geliştirilebilir, dış borç servis yükü azaltılabilir, dış borç göstergeleri dikkate alınarak risklilik seviyesinden uzak durulabilir ve ekonomik kalkınma finanse edilebilir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, aldıkları dış borçların koşullarının ekonomik yapılarına uygunluğunu ve uzun dönemde ekonomik dengelerine dikkat etmelidirler.

Kaynakça

Aysu, Ahmet. (2007), *''Dış Borçlanma Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği''* Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**,** İktisat Anabilim Dalı**,** Yüksek Lisans Tezi, Kayseri**.**

Aysu, Yasemin (2011), "*1980 Sonrası Türkiye'nin Dış Borç Sorunu Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi*" Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Bildirici Melike, Alp Aykaç Elçin, Ersin Özgür Ö., Bozoklu Ümit (2010), İktisatta Kullanılan Doğrusal Olmayan Zaman Serisi Yöntemleri, Türkmen Kitabevi, Yayın No:357, Eğitim Dizisi:166, İstanbul.

Bilginoğlu, M. Ali; Aysu, Ahmet. (2008), *"Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği"*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 31 ss.1-23.

Çelik, Süleyman (2013*), "Türkiye'de 2001 Krizi Öncesi Ve Sonrası Dönemler İçin Dış Borç - Ekonomik Büyüme İlişkisi (1991–2010)"* Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Çiçek, Halit; Gözegir, Süleyman; Çevik, Emre. (2010) *"Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1990–2009)",*

Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:11, Sayı:1, Sivas, ss. 141-156.

Çöğürcü, İclal ve Çoban, Orhan (2011*) "Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2009)"*, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 13 (21): 133-149, ISSN: 1309-9132.

Demir Sinan (2010), 2001 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisadi Büyümenin Kaynakları ve Sonuçları, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Dinler, Zeynel. (2011), *İktisada Giriş*, on yedinci basım. Ekin Kitabevi, Bursa.

DPT (2001), "Borçlanma, İç ve Dış Yönetim Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No 2595 - ÖİK 607, Ankara.

Evgin, Tülay. (2000), *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız / Dış Borçlarımız*, Hazine Müsteşarlığı. Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü yayınları. Araştırma ve inceleme Dizisi; No.26, Ankara.

Fikir Halit (2010), Türkiye'de Kamu Harcamaları ve İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Mali İktisat Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.

Gündüz, Özlem (2008), *Dıs Borç Stok Servisinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama***,** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Güneş Emrah (2012), Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: 1998-2011 Dönemi Sektörel Analiz, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kars

Karagöl, Erdal (2002). "*The Causality Analysis of External Debt Service and GNP: The Case of Turkey"*, Central Bank Review, s. 1, ss. 39–64.

Karagöz, Kadir. (2007), "Türkiye'de Dış Borçlanmanın Nedenleri Ekonometrik Bir Değerlendirme", Sayıştay Dergisi, Sayı: 66-67, ss. 99-110.

Kozalı, Jale (2007), *"Dış Borç Sorunu Ve Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği",* Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Kutlar Aziz (2005), Uygulamalı Ekonometri, Geliştirilmiş 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Kutlar Aziz (2007), Ekonometriye Giriş, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Saçık, Sinem Y. ve Alagöz Mehmet (2010), "*Türkiye'de Cari İşlemler Açığı Sorunu Ve Borçlanma İle İlişkisi*" Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, ss. 113-120, , ISSN: 1309 8020.

Sevüktekin Mustafa ve Nargeleçekenler Mehmet (2007), Eviews Uygulamalı Ekonometrik Zaman Serileri Analizi, Geliştirilmiş 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Sungur, Onur (2015), *'' 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarette Gelişmeler''*, Toplum ve Demokrasi Dergisi, Cilt:9, Sayı: 19-20, ss.243-269.

Şahin, Hüseyin (2006), *Makro İktisat,* Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.

Toktay, Sera (2011), *'' Dış Borçlar Ve İktisadi Büyüme İlişkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama''* Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Ulusoy, Ahmet (2004). *Devlet Borçlanması*, İkinci Baskı, Trabzon, Celepler Matbaacılık.

Ulusoy, Ahmet ve Küçükkale, Yakup (1996), "*Türkiye'de Dış Borçların İktisadi Büyüme Ve Enflasyon Üzerine Etkisi: Granger Nedensellik Testi*", Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 7, Sayı 21, ss. 13-25.

Yalçın, Ebru (2005). "*İktisadi Büyüme Ve Dış Krediler: Ampirik Bir Çalışma*", Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Yücesan, Mesut (2011), *" Türkiye'nin Dış Borçlarının Analizi Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri",* Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Teorisi Programı, Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/654/Ekonomik%20ve%20Sosyal%20G%C3%B6stergeler_1950_2014.pdf, (Erişim Tarihi: 14.02.2016).

AMIN MAALOUF'UN *ÖLÜMCÜL KİMLİKLER* ADLI YAPITINDA KİMLİK SORUNSALI

Doç. Dr. Ümran TÜRKYILMAZ

Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

Özet

Fransa'da yaşayan Lübnan asıllı yirminci yüzyılın etkin yazarlarından Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler* adlı yapıtında Sokrates'in *kendini tanı*'sından başlayarak ivmesi giderek artan ve günümüze kadar gelen, en öncelikli ve en karmaşık sorunsallarından olan kimlik kavramını son derece açık ve sorgulayıcı bir biçimde irdeler.

Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler'*in odak noktasında, çok yönlü ve saydam bir sorgulamanın eşliğinde, kimliği tek bir aidiyete indirgeyen bir bakış açısının olumsuzluğuna dikkati çeker. *Ölümcül Kimlikler*'de yazar, çoğul aidiyetlere saygılı olmayı, çok kimlikli, parçalı ve bölünmüş coğrafyalarda farklı kültür ve inançlarla uzlaşı sağlamayı, çeşitlilikleri ciddiye almayı bir başka deyişle insanlık onurunu yok sayan tüm din, dil ve ırk ayrımcılığından sıyrılmayı ve dar düşünce kalıplarından kurtularak "ölümcül kimlik" anlayışına karşı olmayı etkin bir biçimde vurgular. Birçok farklı kültürün etkisi altında olan Amin Maalouf, yapıtında, insanların kimlikler üzerine sınıflara ayrıştırıldığını titizlikle açımlar ve bu ayrışmanın sonucunda öteki'nin ortaya çıktığını gözler önüne serer. *Ölümcül Kimlikler*'de Amin Maalouf, küreselleşen dünyada, kimlik ve kültürün farklı boyutlarına ışık tutar ve kuşkusuz okuru, kimlik çatışmasının ve aidiyet karmaşasının yarattığı kaotik bir uzamdaki kimlik anlayışı üzerinden düşünmeye sürükler.

Çalışmamızda, Amin Maalouf'un *Ölümcül Kimlikler'*inde sorgulanan kimlik sorunsalını metne dayalı inceleme yöntemi ışığında irdelemeyi erek ediniyoruz.

Anahtar Sözcükler: AminMaalouf, *Ölümcül Kimlikler*, Kimlik, Aidiyet, Öteki.

THE PROBLEM OF IDENTITY IN AMIN MAALOUF'S LETHAL IDENTITIES

Abstract

Being of Lebanese origin but living in France, Amin Maalouf is one of the effective writers of the 20th century. In his work titled *Lethal Identities*, he treats in a very clear and interrogative manner the concept of identity, which started from Socrates' motto "know yourself" and has gained an increasing impetus up to the present to become one of the most complicated and primary problems. The focus of the novel Lethal Identities by Amin Maalouf draws attention to the negativity of a perspective that reduces identity to a single sense of belonging to the accompaniment of a multidimensional and transparent questioning.The writer, in his work, emphasizes the necessity and advisability of being respectful to plural belongings; reaching a compromise with different cultures and beliefs in multi-identity, fragmented and disintegrated geographies; taking the diversities seriously; wriggling out of the religious, lingual and racial discrimination that spurns human honour; and getting rid of narrow-mindedness. Thus, he lays great stress on being

opposed to the understanding of “lethal identity”. Being under multiple cultures, Amin Maalouf elaborately expounds men’s separation into classes based on identities in his work, and reveals the emergence of ‘the other’ as a result of this separation into classes. In *LethalIdentities*, Amin Maalouf sheds light on the different dimensions of identity and culture in the globalized world and thus leads the reader, beyond doubt, to think over the concept of identity in a chaotic space created by the clash of identity and complexity of belonging.In the present study, I aim to treat the problem of identity questioned in *LethalIdentities* through the method of textual analysis.

Keywords: Amin Maalouf, Lethal Identities, Identity, Belonging, The Other.

Günümüzde ivmesi giderek artan kimlik sorunsalı, pek çok sosyal bilim alanının öncelikli tartışma noktası olarak karşımıza çıkar. Kimlik kavramı, toplum ve birey arasındaki ilişkilere vurgu yapan bir aktarımda anlamını bulur. Marx’ın toplumsal sınıfı’nı, Weber’in anlam dünyası’nı, Durkheim’in kolektif bilinci’ni, Comte’un pozitif toplum’unu,George Herbert Mead’ın bireysel ve toplumsal ben’ini içine alır. Erikson’un, “ben kimliği” kavramını, kimlik biçiminde kullanmasıyla da gelişme gösterir. Birey ya da bir topluluğun kendi özelliklerini, değerini ve konumunu bilinçli olarak algılaması, toplumsal etkileşim süreci içinde gerçekleşir ve bu noktada“ben” organizmanın, başkalarının tutumlarına göre yanıtı; beni/ bana, kendini varsayan başkalarının organize edilmiş tutumlarıdır. Başkalarının tutumlarına göre organize edilmiş beni /bana’yı biçimlendirir ve daha sonra bir “ben” olarak buna tepki gösterilir (Swingewood, 1988: 312). Bu bağlamda irdelendiğinde, bireyin tüm özelliklerini kapsayan kimlik kavramına ilişkin kuramsal yaklaşımlaroluşmuştur. Mead’ın izindeki simgesel etkileşimcilik, Alfred Schutz’un devamındaki bilgi toplumbilimi geleneği ve Durkheim’in izindeki yapısal işlevselcilik ve Marx’çı kuramın eleştirel kuramlar tarafından kullanılması (Aydın, 1998: 18) söz konusudur. Kimlik sürecini yakından ilgilendiren Freud’çü çizgideki psikanalitik yaklaşıma göre de kimlik; yabancı kişilerin ya da nesnelerin özümsenmesiyle başlayan bir özdeşleşme süreci sonucunda oluşur.

İnsanın kendisini nasıl algıladığını ve kim ile özdeşleştirdiğini (Güvenç, 1997: 8) açımlayan kimlik; bireyin ait olduğu çevrenin gelenek ve göreneklerine, diline, dinine, normlarına karşı geliştirdiği aidiyet bilincine vurgu yapar. Sürekli oluşum durumunda olan kimlik, toplum ve birey arasındaki ilişkileri gösteren izleklerle doludur. Bu yaklaşıma göre bireyin, değerlerine, özelliklerine, kökenine ve konumuna ilişkin kavrayışı gösteren kimliğin, devamlılık gösteren bir biçimlenme süreci olduğunu ifade etmek olanaklıdır veaslında kimlik “insanın anlamı ve yaşamının kaynağı” (Castell, 2006: 12) olarak karşımıza çıkar. Öznel bir süreklilik ve iletişim sonucu oluşan bir bütünlük ve tutarlılık gösteren kimlik; “bireyin geçmişine ilişkin özdeşimlerini, bugünkü rollerini ve geleceğe yönelik arzularını yaratıcı bir biçimde bütünleştirmesi üzerine odaklanır. Bireyin, geçmişi, şu anı ve geleceğinin kültürel beklentileri arasında sürekli olarak bağlantı kurar” (Newman, 1978: 164-165). Çoğu zaman belirli bir kimliğin üstünlüğünden kurtulmak isteyen ve yeni arayışlar içine giren bireyin kimlik süreci, çatışma, karşıtlık, gerilim ve kutuplaşma üzerine kurulur. Bu noktada birey, içinde bulunduğu aidiyet gruplarını ve kimliğini sorgulamaya başlar. Tıpkı 1949 yılında Beyrut’ta dünyaya gelen ve 1975 yılından itibaren Fransa’da yaşayan, kendisini hiçbir dine yakın hissetmediğini söyleyen ancak Hıristiyan bir ailenin çocuğu olmasından dolayı bu kültürle yetiştirilen Amin Maalouf gibi.

Amin Maalouf'a göre kimlik, insanın zamanın içindeki incelişinde onu dünyaya bağlayan bir aynadır. Kendisinin her iki kimliğe eşit mesafede olduğunu ve her ikisini de benimsediğini söyleyen Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler* adlı yapıtında çok yönlü ve saydam bir sorgulamanın eşliğinde, aynadaki görüntünün tutulabileceğine işaret eder.

"Kimliğim beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir" (Maalouf, 2016: 16)diyen AminMaalouf, kimliğin göreli olarak net ve karışıklığa yol açmaması gereken bir kavram olduğu sentezine ulaşır. Birbirinin eşi, iki varlık olmadığını ve olamayacağını ortaya koymak için kanıtlara gereksinim duymayan AminMaalouf'a göre insan, klonlansa bile, bu klonlar ancak doğum anında birbirinin eşi olacak ve yaşamlarına attıkları ilk adımdan itibaren farklılaşacaklardır. Kimlik ile anlatılmak istenen, ne insanın bağlı olduğu milliyeti, ırkı ne de inandığı dinidir. Kimlik; kuşkusuz yukarıdaki değerlerin de bir arada olduğu, insanı özel olarak tanımlayan aidiyetleridir. Bu bağlamda "hiçbir zaman başkasının bize verdiği karşılığın anlamından emin olamayız. Kimliğimiz ile ilgili bir düşüncemiz vardır ama bu gerçekliğe karşılık" (Sarup, 1997: 29) gelmeyebilir. Anlaşılacağı üzere Amin Maalouf için kimlik; ait olunan millet, din, ırk, cinsiyet değildir. Zira insanları, doğum yeri, dini ya da rengi konusunda somut ve önceden belirlenmiş yani *a priori* kalıplar içine soktuğumuzda, bu durum "öteki'nin oluşmasına neden olur. "Ötekini, yani köklü başkalığı tanıdığımızda, artık dünyanın merkezinde olmadığımızı kabul etmiş" (Güleç, 2015: 39) oluruz. Kimliği yalnızca ötekileştirmeye indirgemek, aslında düşmanlığa yönelen patolojik bir kimlik türünü oluşturur ve bu kimlikler sürekli olarak ötekini vurgulayarak onu kendisine yabancılaştırır. Baskın olan kimlik, diğer kimlikleri "kabullenmede zorlanıyorsa, önce kendine uyum sağlamasını talep eder ve daha sonra da süreç içinde zorlandığı kimliği eritip" (Güleç, 2015: 58) yok etmeyi amaçlar. Görüldüğü üzere, bu noktada öteki kimlikleri dışlayan ve aşağılayan ötekileştirme süreci oluşur. Oysaki "ikinci tekil şahıs ile öznenin kendisi arasında yakınlaşma olursa, bu "ben'in çoğulu "biz"i doğurur. "Sen" uzaklaşıp çoğalırsa "siz" olur. "Sen" görece uzakta ise ben-sen ayrımı, görece yakında olursa o zaman da "siz" ve "onlar" ayrımı doğduğuna (Güleç, 2015: 29) dikkat etmek gerekir.

Günümüzde insanların "öteki ben"lerle yan yana yaşamaktan rahatsızlık duyduğunu belirten Maalouf, bu bağlamda kimlikleri ölümcül hale getirenlerin insanlardan başkası olmadığını ortaya koyar. Kimlik bu kadar kötü ve ölümcül müdür? sorusunun artalanında, aslında kimliğin ne kötü, ne de ölümcül olduğunu söyleyebiliriz. Kimliği, ulamlardan oluşturduğumuzda, insanların çoklu aidiyetlerini önemsemeyiz ya da görmezden gelebiliriz. Bir başka deyişle, karşımızdaki insanın yalnızca bizden farklılıklarını algılarsak ve sürekli olarak bu farklılıklarını ön plana çıkarırsak, kimliğin ölümcül duruma gelmesine yol açarız. Diğer taraftan hızla küreselleşen dünyada, insanlar bilinçli ya da bilinçsiz olarak aynı kimliklere zorlanırlarsa da kimliğin ölümcül biçime dönüşmesine neden olurlar. Çünkü yazara göre "başkalarını çoğu zaman en dar aidiyetleri içine sıkıştıran bizim bakışımız ve onları özgür kılacak da yine bizim bakışımız" (Maalouf, 2016: 24) olarak görünür. Ötekilerinin farklılıklarını vurgulayan Amin Maalouf, kimlik konusuna pek çok pencereden yaklaşır ve yaşamından örnekler verir. Yazar, kimliğin sadece farklılıkların değil aynı zamanda farklılıkların da bir arada bulunabilmesinin olanaklı oldukça ölümcül halinden kurtulabileceğinin altını çizmek ister. Zira, bir insanın hangi kimliğe sahip olduğu, kendi iradesi çerçevesinde gerçekleşmez. Doğduğumuz ırk, yaşamak zorunda kaldığımız coğrafya ve çoğu zaman ailemizden gelen dini inançlar, kimliği belirler. Bu açıdan bakıldığında farklılıklar bilinçli bir ayrımcılık nedeni olarak görülmemelidir. Amin Maalouf için sorun, aradaki

farklıkların bir zenginlik olduğunun bilincinde olamamaktır. İşte bu yüzden yazar, farklılıkların bir arada var olduğu sürece kimliklerin yaşayabileceğinin altını çizerek yorumlar. Yalnızca karşısındaki insan ile arasındaki farkı algılayabilen bir kimlik, karşısındakini öldürdüğü zaman, aslında kendi kimliğinin de farkına varamayacaktır. Bir başka deyişle, insanın kendi kimliğinin anlamı, başkasının kimliği var olduğu sürece varlığını devam ettirecektir.

Her an sayısız yollar üzerinde ilerleyen olan kimliğin, yaşam boyunca oluştuğunu ve üstelik değiştiğini açımlayan Amin Maalouf'un düşüncesine göre, kendisine yol açmak zorunda olan insan, kimliğinin bilincine ulaşmakla yetinmeyip, daha da önemlisi, onu adım adım kazanmalıdır. İnsanın, ailesi ve çevresi, isteyerek ya da istemeden onu biçimlendirir, inançları, alışkanlıkları ve davranışları üzerinde uzlaşılmış kurallarıaşılar. Kuşkusuz anadilini, korkularını, ereklerini, önyargılarını, kinlerini, daha başka aidiyet ve ait olmama duygularını da ona işler. Her insanın kimliği, resmi kayıtlarda olduğu şekliyle sınırlı değildir. Bu demektir ki, bazen bir bazen de iki ulusa, etnik bir gruba, çekirdek ya da geniş bir aileye, bir mesleğe, bir kuruma, belli bir sosyal çevreye aitlik söz konusu olabilir. Kişiliğin yapı taşlarını şekillendiren tüm bu aidiyetlere çok sayıda insanda rastlamak olanaklı ise de; iki farklı insanda aynı bileşimi bulmak, çoğu zaman zordur. Bu durum, her varlığınzenginliğini ve kendine özgü değerini oluşturur, onun tekil ve potansiyel olarak yerinin doldurulamaz olduğunu gün ışığına çıkarır.

Ölümcül Kimlikler'de çağımız insanının kimlik sorunsalını ve bu sorunsalın bilinç düzeyine taşınmasını etkin bir biçimde açımlayan ve 27 yaşına kadar yaşadığı Beyrut'u terk eden Amin Maalouf, kendisine Lübnanlı mı yoksa Fransız mı olduğu hissettiği sorulduğunda, herhangi bir denge ya da haktanırlık endişesi hissetmeden "her ikisi de" demektedir. Zira, iki ülkenin, iki üç dilin ve pek çok kültür geleneğinin sınırında bulunan AminMaalouf, tam olarak kimliğini tamamlayanın bu iki ülke olduğunu belirtir. Kimlik ihtiyacının güçlenmesi gibi bir tepkiye yol açan küreselleşme çağında,yazar, karma bir kimlikle donanan insanın, kendisinden bir parçayı kesip atmasının gerçekçi olmadığını dışa vurmaktan geri kalmaz:

"Arapçanın anadilim olduğunu, Güliver'in Seyahatleri'ni ilk kez Arapça çevirisinden keşfettiğini ve çocukluğunun ilk sevinçlerini atalarının köyü olan dağ köyünde tattığımı, ileride romanlarımda esinleneceğim bazı öyküleri orada dinlediğimi açıklıyorum. Bunu nasıl unutabilirim? Bunlardan nasıl olur da kopabilirim? Ama öte yandan, yirmi iki yıldan beri Fransa topraklarında yaşamaktayım, onun suyunu ve şarabını içiyorum, ellerim her gün onun o eski taşlarını okşamakta, kitaplarımı onun diliyle yazıyorum, o artık benim için asla yabancı bir ülke olamaz" (Maalouf, 2016: 9).

Yazar, içinin derinliğindeki kimliğini vurgulamaya yöneldiğinde ise yarı Fransız yarı Lübnanlı olmadığını, kimliğin ne kuşatılmış diyarlardan ne de yarımlardan oluştuğunu belirterek kimliğin bölmelere ayrılamadığı gerçeğinişu satırlarda yansıtır:

"Yani, yarı Fransız, yarı Lübnanlı mı? Hiç de değil! Kimlik bölmelere ayrılamaz, o ne yarımlardan oluşur, ne üçte birlerden, ne de kuşatılmış diyarlardan. Benim birçok kimliğim yok, bir kişiden diğerine asla aynı olmayan özel bir "dozda" onu biçimlendiren bütün öğelerden oluşmuş tek bir kimliğim var" (Maalouf, 2016: 9).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, kendisinin pek çok kimliği olmadığını, onu biçimlendiren tüm öğelerden oluşmuş tek bir kimliği olduğunu serilmeyen Amin Maalouf'a göre, karmaşık bir kimlik talep eden insan, varoluş sıkıntısı yüzünden kendisini toplum dışına itilmiş olarak bulur. Yazarın düşüncesine göre,Cezayirli bir anne

ve babadan Fransa'da doğan bir genç, içinde iki aidiyetitaşımalı ve ortaya çıkarmalıdır. Böylelikle her iki kimliği üstlenmenin önemi üzerinde duran yazar, ister dil, ister inanış, isterse de yaşam biçimi olsun, Fransız, Avrupa ya da Batı etkisi ile Arap, Berberi, Afrika ya da Müslüman etkilerini birbirine karışmış olarak yansıtır. Bu durumu yaşamakta olan insan, kendisini özgür hissederse, zenginleştirici ve verimli bir deneyim yaşar. Aksi halde ne zaman Fransızlığını vurgulasa, bazıları onu bir hainmiş gibi algıladığından, ne zaman Cezayir ile olan bağlarını, tarihini, kültürünü, dinini ortaya koyarsa, küçümsenme tehlikesiyle ya da düşmanlıkla karşılaşacağından, yıpratıcı bir durumla karşı karşıya kalabilir. İşte tam bu noktada AminMaalouf, çifte aidiyetin talep edebilmesini arzular, ancak ne yasalar ne de zihniyetler, onun bileşik kimliğini uyumlu bir şekilde üstlenmesine izin verir. Kimliğin, dinsel, etnik ve ulusal ya da başka kimlikler adına zaman zaman türlü çatışmalara sürüklediğinden söz eden yazar, birbirinden farklı insanları tek bir aidiyete indirgenen düşüncenin yanlışlığına dikkat çeker ve bu yanlış, insanlık için son derece tehlikelidir. Amin Maalouf, yapıtının odak noktasında, kendi aralarında çelişen ve tercihlere zorlanan insanın, sürekli olarak saflarını seçmek durumunda bırakılıyorlarsa ya da zorlanıyorlarsa, bu noktada dünyanın gidişatı ile ilgili kaygı duymakta haklı olduğunu şöyle serimler:

"Seçmek durumunda bırakılıyorlar", "zorlanıyorlar" dedim. Kim tarafından mı? Sadece her çeşidinden fanatikler ve yabancı düşmanları değil, sizin ve benim tarafımdan da, aranızdaki herkes tarafından. Gerçekten de hepimizin içinde kök salmış bu düşünce ve ifade alışkanlıkları yüzünden, bütün bir kimliği, öfkeyle ilan edilen tek bir aidiyete indirgeyen o dar, o sığ, yobaz, kolaycı yaklaşım yüzünden"(Maalouf, 2016: 23).

Öte yandan insanların kimliğini belirtmek için sadece "Arabım", "Fransızım", "Siyahım", "Müslümanım" denmesi gerektiği şeklindeki düşüncenin son derece yaygın ve sakıncalı olduğunu anlatmaya çalışır. Yazara göre, önemli olan tüm insanların eşit olması değil, her insanın farklı olduğunun bilincine varılmasıdır. Kuşkusuz "bir Sırp bir Hırvat'tan farklıdır, ama her Sırp da bütün öteki Sırplardan farklıdır ve her Hırvat da bütün öteki Hırvat'lardan farklı" (Maalouf, 2016: 23) diyerek kimliğin doğru okunmasını önerir.

Dil, din ve ırk gözetmeksizin, insanların hep barış içinde yaşamalarını arzulayan Amin Maalouf'a göre elbette "dünyada birbirinin eşi iki Fransız, iki Afrikalı, iki Arap ya da iki Yahudi de yok. İnsanlar birbirinin yeriniz tutamaz ve aynı Ruandalı ya da İrlandalı ya da Lübnanlı ya da Cezayirli ya da Bosnalı aile içinde, aynı çevrede yetişen iki kardeş arasında, görünüşte çok küçük ama onları politika, din ya da günlük yaşam konusunda birbirlerinin kutbuna itecek, birini katil, diğerini ise bir diyalog ve uzlaşma insanı yapacak" (Maalouf, 2016: 24) farklılıklara sık rastlandığını belirtir. Yazar, insanların kimlik bağlamında bazı yanlış anlaşılmaları gidermek zorunluluğunu derinden hisseder. İnsanların neden dinsel, etnik, ulusal ya da başka kimlikler adına cinayetler işlediğini, katliamlar gerçekleştirdiğini açımlamak amacıyla *Ölümcül Kimlikler* denemesini kaleme aldığını vurgular. Yaşamının her aşamasında, karmaşık kimliğinin kalıtsal ve edinilen tüm aidiyetlerini hakkıyla taşıyan Amin Maalouf, tarih boyunca tinsel, toplumsal ve kültürel alanlardaki kimlik gerilimlerinin ve çatışmalarının ölümcül sapmalara yol açabileceğini tekrar tekrar belirtir ve bu noktada ortaya çıkan önyargıların sürdürülmesinin yanlışlığını da etkin bir biçimde ele alır.

Yazar, etnik, dinsel ya da başka şiddetli bir çatışma şeklinde olan aidiyetleriiçlerinde taşıyan insanların, çeşitli toplumlar ve kültürler arasında son derece

yapıcı bir biçimde birleşme çizgisi ya da arabulucu olmalarının kaçınılmazlığına ilişkin bakış açısını dile getirir ve bu durumun resmini şöyle çizer:

"Otuz yıl önce Frankfurt yakınlarında doğan, hep, dilini ailesininkinden çok daha iyi konuşup yazdığı Almanya'da yaşamış olan bir Türk'ün durumunu düşünüyorum. Benimsediği toplumun gözünde o bir Alman değildir; köklerinin geldiği toplumda ise artık tam olarak Türk sayılmaz. Sağduyu isterdi ki, o bu çifte aidiyeti tam anlamıyla talep edebilsin. Ama ne yasalarda, ne de zihniyetlerde hiçbir şey bugün onun bileşik kimliğini uyumlu bir şekilde üstlenmesine izin vermemektedir. Her insanda zaman zaman kendi aralarında çelişen ve onu yürek burkan tercihlere zorlayan çoklu aidiyetlere rastlanır" (Maalouf, 2016: 11).

Özgür ve adil bir dünya özleyen herkes için yaşamın her aşamasında, çokkültürlülüğün ve aidiyetlerin korunması son derece önem taşır. Bu bağlamda bir insanın kimliği "yamalı bohça" değildir, gergin bir tuval üzerine çizilen bir desendir; tek bir aidiyete dokunulmaya görsün, sarsılan tüm bir kişilik" (Maalouf, 2016: 27) olur. Öyle ki, bu durum insanları derin bir kimlik bunalımına düşürebilir. Onları yavaş yavaş kabul edilemez olan katı, ayrımcı, hoşgörüden yoksun, baskıcı, kimi zaman da kendilerini yok edici edimlere sürükleyebilir.

Doğu ile Batı arasında sıkışan Amin Maalouf'un göçmen kimliği, öz kimliğini tanımlama sürecinde sancılı olarak modernleşme süreci çerçevesi içinde yer alır ve öteki'nin davranışlarının izlerini taşır. Yazarın bakış açısından değerlendirdiğimizde "metin değişmiyor, değişen bizim bakışımız. Ama bu metin düzeyindeki gerçeklikler üzerinde ancak bizim bakışımız aracılığıyla etkili olabiliyor. Bu bakış her çağda bazı cümleler üzerinde duruyor ve diğerlerini görmeden atlıyor" (Maalouf, 2016: 45). Amin Maalouf'a göre, insanları birbirlerine yakınlaştıran iletişim araçları, tepki olarak farklılıkları serimlemeye sürüklese de, aynı zamanda ortak kaderin bilincine varılmasını da sağlar. Bu durum göz önüne alındığında, "bugünkü evrimin sonuçta kimlik kavramına yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasını destekleyebileceğini" (Maalouf, 2016: 85) düşündürür. Tüm aidiyetlerin algılanacağı ve aidiyetlerin gitgide daha fazla önem kazanacağı bir uzamda, çok yönlü aidiyetleri yok etmeden, esas aidiyet haline geleceği bir kimliğe ulaşmamızın kaçınılmaz olduğunu öne süren yazarın kimlik sorunsalı, arkeolojik ve tarihsel bir araştırmaya dönüşür. Evrenselliğin başlıca gerçeği, "insanlık onuruna ilişkin haklar olduğu, hiç kimsenin dini, rengi, milliyeti, cinsiyeti ya da daha başka nedenler yüzünden hemcinslerini bu haklardan yoksun" (Maalouf, 2016: 89) bırakamayacağıdır.

Yüzyıllardır süregeldiği gibi, tüm çeşitliliği yansıtan bu "dünya kime ait? Hiçbir özel ırka, hiçbir özel ulusa değil. Tarihin öteki anlarından çok daha fazla olarak orada kendine bir yer açmayı isteyen herkese ait (…) Doğru anlaşılsın, içinde yaşadığımız dünyanın çirkinliklerini (….) örtmeye çalışmıyorum, bu kitabın başından beri yaptığım, sadece onda yolunda gitmeyen şeyleri, aşırılıkları, eşitsizlikleri, ölümcül kontrolden çıkışları kınamak; benim bir parça hararetle karşı çıktığım şey, umutsuzluk eğilimi, "dış" kültürlerin sahiplerinde son derece yaygın olan, buruklaşıp, boynunu bükerek, edilgenliğe sığınarak ve bu durumdan ancak başarısızlığa mahkum şiddet yoluyla çıkmaktan ibaret" (Maalouf, 2016: 103) bir tavır olarak yansımasını bulur.

Sonuç olarak, Amin Maalouf, zamanımızın girift bir bilmecesi olan kimlik sorunsalını, nesnel bir bakış açısıyla yansıtır. Her insan, kendi çeşitliliğini üstlenmeye, kimliğini en üst aidiyet konumuna yükseltmeye ve onu tek bir aidiyetle eritmek yerine

farklı aidiyetlerin bütünü olarak algılamaya yöneltilmelidir. Maalouf, insanın farklı aidiyetlere sahip olabileceği gerçeğinin yadsınmaması gerektiği üzerinde etkin bir biçimde durur.

Günümüzde gelişen teknolojik ve sosyal altüst oluşlar, her geçen gün insanoğlunu, biraz azınlık biraz da sürgün gibi hissettirir. Her kıtada olan tüm topluluklar, yaşadıkları uzamlarda varoluş nedenleri olan kendi aidiyetlerini adım adım vurgulama gereksinimi duyarlar. Bu bağlamda kimliklerdeki çeşitliliği son derece önemli bulan Amin Maalouf, kuşkusuz söz konusu bu kimliklerin ayrımcılığa, küçümsemeye ve unutuluşa karşın ayakta kalabilmesinin önemine vurgu yapar. Yeterince enerji, tutku ve yaşama arzusu ile dolu olan insanlar, öz benliklerini ve onurlarını yitirmeden, kimliğini tanımlayan öğeler arasında, çeşitliliklerini koruyarak, düşlerini gerçekleştirme olanağını bulurlar. Onurlu tek hedef olarak haksızlıkların, eşitsizliklerin, ırkçı, dinsel ya da etnik gerginliklerin yok edilmesinin yollarını araştıran Amin Maalouf, küresel düşünme zorunluluğunu ve her insanın tüm kimlik haklarına sahip olmasının gerekliliğini *Ölümcül Kimlikler* yapıtı aracılığıyla okura etkin bir biçimde açımlar.

KAYNAKLAR

Bozkurt, Güvenç, (1997), Türk kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Castells, Manuel, (2006), Kimliğin Gücü, Çev. Ebru Kılıç, Bilgi Yayınları, İstanbul.

Güleç, Mustafa, (2015), Hollanda'da Kültürün Tekil ve Çoğul Halleri, Gazi Kitabevi, Ankara.

Maalouf, Amin, (2016), Ölümcül Kimlikler, Çev.Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Newman, B.M. vd., "Theconcept of identity: ResearchandTheory", *Adolescence*, c.VIII, No:49, 1978, ss.164-165.

Sarup, Madan, (1997), Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm, Çev. A. Baki Güçlü, Ark Yayınları, Ankara.

Suavi, Aydın, (1998), Kimlik Sorunu, Ulusallık ve "Türk Kimliği", Öteki Yayınevi, İstanbul.

Swingewood, Alan, (1988), Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ARAPÇA DERSİNE KARŞI TUTUMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Veysel Karani ALTUN
İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Özet

Bu çalışmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Arapça dersine karşı tutumları incelenmiştir. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Arapça dersine karşı tutumlarını tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada, "Arapça Dersine Karşı Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2014-2015 öğretim döneminde İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 134 erkek, 277 bayan olmak üzere 411 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin demografik özellikleri ve Arapça dersine karşı tutumları tarama modeliyle ortaya konmuştur. Araştırma sonucunda, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Arapça dersine karşı tutumlarının genel ortalamalarının orta düzeyde olduğu, ölçeğin alt faktörlerine ilişkin ortalamaların farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Aynı zamanda ölçeğin genel ortalamasının ve alt faktörlere ilişkin ortalamaların öğrencilerin demografik özelliklerine göre farklılaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Din Eğitimi, Tutum, İlahiyat

EVALUATİON ATTİTUDES TOWARDS THE ARABİC COURSES OF DİVİNİTY FACULTY STUDENTS

Abstract

In this study, the attitudes towards the Arabic courses of the students of the Faculty of Divinity have been examined. In This study, aiming to determine the attitudes of Faculty of Divinity students towards the Arabic courses, "Attitude Scale for the Arabic Course" is used. Sample of research inclu-des 470 male and 365 female, total 835 students in 2014-2015 academic years from İnönü University Faculty of Divinity. The students' demographic characteristics and the attitudes toward the Arabic courses have been introduced through survey method. As a result of research, general average of Faculty of Divinity students' attitude towards the Arabic course being at a medium-level and the average for the sub-factors of the scale varying is decided. Also, overall average of the scale and the average for the sub-factors are cleared up to differ in accordance with the demographic characteris-tics.

Key words: Arabic, Religious Education, Attitude, Divinity

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyamızda insanların birbiriyle iletişim ve etkileşimde bulunması daha kolay gerçekleşmektedir. Sadece bir dil bilmenin yetersizliğini günümüzde artık her

alanda hissedebilmekte bu sebeple en az bir yabancı dil öğrenme ihtiyacı duyabilmekteyiz.

Arapça'nın, hem Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşayan ve geniş bir coğrafyada kullanılan bir dil olması, hem de Müslüman ülkelerin hepsinde "din dili" hüviyetine haiz olması sebebiyle dünyada önde gelen dillerden olduğu bir gerçek haline gelmiştir.[1]

Arapça öğretiminin yapıldığı yükseköğretim kurumlarından biri İlahiyat fakülteleridir ve Arapça, İlahiyat fakülteleri öğrencileri için oldukça önemlidir. Zira hadis, fıkıh, tefsir vb. temel İslam bilimleri ile ilgili kaynakları doğru bir şekilde anlamak için Arapça'yı öğrenmek gerekmektedir. Çünkü İslam Dini'nin ana kaynaklarını doğru anlamak, dini doğru anlamayla doğrudan ilişkilidir.

İlahiyat fakültelerinde öğretilen Arapça'nın öğretim süreçlerinin her bir boyutuyla ilgili problemlere dikkat çeken araştırma ve yazılarda, sürecin teori ve uygulama boyutlarında; dil öğretimi anlayışında ki yanlışlıklar, öğretim programının yetersizlikleri, uygun öğretim metotlarının yeterince geliştirilmemiş olması, derslerde uygun materyallerin kullanılmaması, öğretmenlerin alan ve formasyon açısından bilgi ve becerilerinin istenen düzeyde olmaması, gramer ağırlıklı ve pratikten uzak bir öğretim anlayışının öne çıkması… gibi, sürecin bileşenlerine dair pek çok konu temel problem olarak görülmüştür.[2]

Öğrencilerin öğretimin konusuna karşı olan ilgi, tutum ve motivasyonları üzerine yeterince durulmamıştır ve bilimsel anlamda çalışmaların ilgi alanına girmesi henüz yenidir; öğrencilerin derse karşı geliştirmiş oldukları ön yargıları, motivasyonları son dönem eğitim araştırmalarında ele alınmaya başlanmıştır. İmam Hatip ve İlahiyat öğrencilerinin farklı kesimlerdeki öğrencilere kıyasla Arapça öğrenmede hem öğretmen hem de öğrenci seviyesinde dile karşı çekingen, sıkılgan ve korkak bir yaklaşım sergilemeleri eğitimciler nezdinde müşahede edilen bir durum olarak sıkça zikredilmektedir.[3] Dolayısıyla yabancı dil öğrenilememesinin nedenlerinden biri de öğrencinin dile karşı geliştirmiş olduğu olumsuz tutum ve yargılarıdır. Öğrencinin zihin çerçevesinin değişmesi, başarısızlık duygusunu deneyim algısına dönüşmesi ve çözüm yollarına odaklanmak gibi yaklaşımlar, onu başarıya taşıyacaktır.[4]

İlahiyat Fakültesindeki öğrenciler, klasik öğretim yöntemleriyle işlenen Arapça dersine karşı dersin zor olduğu, hatta öğrenilemeyeceğine ilişkin bir inanç geliştirmiş olabilir. Gözlenemez oldukları ve gözlemlenebilir davranışlara yol açtığı varsayılan.[5]

[1] Kaçar, H. İbrahim, "İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat fakültelerinde Arapça Öğretimi Üzerine", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 17 (2006): s.118

[2] Civelek, Türkiye'de Arapça Öğretimine Dair Bazı Teklifler, s. 236; Soyupek, Hasan, "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Arapça Öğretimine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi Isparta İlahiyat Fakültesi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10,(2003/1): s. 79.; Özdemir, "İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretiminin Gerekliliği", s. 47.; Soysaldı, Mehmet, "Türkiye'deki İlahiyat fakültelerinde Arapça Öğretiminde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları", *EKEV Akademi Dergisi*, (45), (2010): s. 258; Semerci, Ayşegül, *İlahiyat Fakülteleri Hazırlık Sınıflarında Arapça Öğretiminde Kullanılan Yöntemler*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2012, s.60; Korukçu, Adem- Acuner, H. Yusuf, "İlâhiyat Fakültesi Arapça Hazırlık Sınıfı Öğrencilerinin Yabancı Dil Yetkinlik Beklentisi ve Yabancı Dil Öğrenme Kaygısı-Hitit Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Örneği-", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), (2012): 192.

[3] Kaçar, "İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretimi Üzerine", s.132.

[4] Tokgözlü, Zeynep Şerife, *Arapça Öğretimine Yönelik NLP İlkelerine Dayalı Etkinlik Önerileri*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2009, s.36

[5] Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim Yayınevi, İstanbul 2008, s.10

tutumların önemli bir bileşeni olan inançlar; bilgi, kanaat ve imanı kapsayan psikolojik olaylardır. İnançlar çoğu hallerde bireysel ilkelerin kaynağı haline gelirler. Bizler bilgi, kanaat ve inançlarımızı açığa vurmak istediğimiz zaman, bunu davranış ve tutumlarımızla belli etmeye çalışırız. O halde, tutumlar belirli değer yargılarının ve inançların arkasında gizlidirler. İnançlar ve tutumlar, insanlar için birçok önemli hizmetlerde bulunabildiği gibi kısıtlayıcı olumsuz fonksiyonlar da icra edebilirler. Dolayısıyla öğrencilerin derse ve Arapça'ya karşı tutumları ve geliştirmiş oldukları inançları ya onları motive edecek ya da öğrenmekten vazgeçmelerine neden olabilecektir.

Arapça'ya karşı geliştirilmiş hali hazırdaki tutum ve yaklaşımların tespit edilmesi, olumsuz olarak yer etmiş tutumların değiştirilmesi, herhangi bir tutum geliştirmemiş öğrencilerin de olumlu tutum geliştirmelerini sağlamak açısından başarının önünü açacak önemli bir bilimsel faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, ilgili literatürde doğrudan yer almayan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Arapça dersine ve diline karşı geliştirmiş oldukları tutumlarının düzeyi ve boyutları tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın Problemi ve Amacı

Bu araştırmada şu temel sorulara cevap aranmıştır;

1-İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Arapça diline ve dersine karşı olan tutumları ne düzeydedir?

2-İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Arapça diline ve dersine karşı tutumlarında,

a-Cinsiyete

b-Öğrenim türüne

c-Okudukları bölüme

d-Sınıf düzeylerine

e-Mezun oldukları lise türüne

f-Arapça dersi başarı algısına

g-Yapmak istedikleri lisansüstü eğitim alanına göre anlamlı bir farklılık var mıdır?

3-Arapça diline karşı tutum ölçeğinin alt faktörlerinden alınan puanların ortalamaları demografik değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?

Araştırma Modeli

Geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan tarama modelinde [6] tasarlanan bu çalışma, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Arapça'ya ilişkin hali hazırda ki tutumlarını betimlemeye yönelik bir çalışmadır.

Evren-Örneklem

Araştırmanın evrenini, Malatya İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2014-2015 eğitim yılında İDKAB (İlköğretim Din kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü) ve İlahiyat programında öğrenim görmekte olan 1268 kişi oluşturmaktadır. İLİTAM (İlahiyat Tamamlama Programı)'ında okuyan öğrenciler, almış oldukları uzaktan eğitim

[6] Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel, Ankara 2012, s.77

şartlarının farklılığına binaen kendi içinde değerlendirilerek ayrı bir araştırma konusu olabileceği düşünülmüş ve araştırmaya dahil edilmemiştir.

Araştırmanın örneklemini ise, basit küme örneklem yöntemiyle random (tesadüfi) olarak yapılan seçim sonucu belirlenmiş ve ± 0.03 örnekleme hatası ile evreni temsil ettiği düşünülen 411 İlahiyat Fakültesi öğrencisi oluşturmaktadır.

Sınırlılıklar

Bu araştırmada konu, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Arapça'ya ve Arapça dersine karşı tutumlarının öğrencilere uygulanan tutum ölçeği ile elde edilen verilerle betimlenmesi ile sınırlandırılmış olup, tutumların nasıl geliştirileceği ve öğretim elemanlarının yaklaşımları gibi konuların başka araştırmaların kapsamında değerlendirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Araştırma 2014-2015 öğretim yılında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden seçilen örneklem grubundan elde edilen verilere dayanmaktadır. Elde edilen bilgiler Arapça Diline Karşı Tutum Ölçeği formundaki ifadelerle sınırlıdır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmanın bağımsız değişkenleri hakkında veri toplamak amacıyla oluşturulan kişisel bilgi formu, fakültede öğrenim görmekte olan öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik toplam 7 sorudan (Öğretim Türü, Bölüm, Sınıf, Mezun Olunan Lise Türü, Cinsiyet, Amaçlanan Lisansüstü Eğitim, Algılanan Arapça Başarı Durumu Algısı) oluşmaktadır.

Veri Analizi

Uygulanan anketler sonucunda elde edilen veriler SPSS 17 programında değerlendirilerek tablolar halinde gösterilmiştir. Kişisel bilgi formlarına bağlı olarak demografik özelliklerin frekans ve yüzde dağılımları ile ölçeklerden elde edilen puanların aritmetik ortalama ve standart sapmaları tespit edilmiştir.

Verilerin çözümlemesinde; Frekans, Yüzde, t-testi ve tek yönlü varyans analisi (ANOVA) tekniği kullanılmıştır. İlişkili iki örneklem ortalaması arasındaki farkın sıfırdan (birbinden) anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını test etmek için t-testi; iki ya da daha fazla çok ilişkili ölçüm setlerine ait ortalama puanların birbirlerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini test etmek için de tek yönlü ANOVA tekniği kullanılmaktadır.[7]

[7] Büyüköztürk, Şener, *Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi, Ankara 2012, ss.67-71

3. BULGULAR

Araştırma ile elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir;

İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Arapça'ya karşı tutumlarının ortalamaları orta düzeydedir (X =3,2). Ölçeğin alt faktörlerinden maximum değer (X=4,1) Gereklilik ve Önem faktörü, minimum değer ise (X=2,7) Kaygı faktörüne ait olmuştur. Yani öğrencilerin çoğunluğu Arapça'yı İlahiyat eğitimi için gerekli ve önemli görürken, ortalamanın altında bir kısmı bu derslere karşı kaygılı yaklaşmaktadır. Kaygı faktörü ile Başarı Algısı faktörü arasında ters orantı olduğu görülmüştür, buna binaen başarı algısına yönelik yapılacak çalışmaların öğrencilerdeki kaygı düzeyini azaltarak derse karşı daha fazla motive olmalarını sağlayacak bir etki yapacağı beklenebilir.

Genel ortalamalar göstermektedir ki, İlahiyat programında okuyan öğrenciler İDKAB Öğretmenliği bölümünde okuyan öğrencilere oranla daha fazla olumlu tutuma sahiptirler. İlahiyat bölümü öğrencilerinin mesleki alana yönelik olarak Arapça bilmenin onların işlerine yarayacağı ve bu anlamda gerekli olduğu; bu durumun tersine, İDKAB Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin de mesleki alanda Arapça'nın kritik bir öneme sahip olmadığı kanaatine sahip olmaları geliştirilen tutumlarda etken faktör olduğu düşünülebilir.

İHL mezunlarının Lise mezunlarına göre daha yüksek düzeyde olumlu tutuma sahip oldukları söylenebilir. İHL mezunlarının ortaöğretim düzeyinde Arapça temel bilgilere sahip olarak gelmeleri bu farklılığa etki ettiği düşünülebilir. Bu şartlarda dezavantajlı durumda olan lise mezunlarına yönelik olarak farklı bir Arapça öğretimi programını tasarlanıp uygulanabilir.

Arapça'ya karşı geliştirilen tutumların ilmi yönelimlerde önemli bir etken olduğu görülmektedir. Temel İslam Bilimleri Bölümü'nden lisansüstü eğitim yapmak isteyen öğrenciler diğer bölümlerde eğitim almak isteyenlere oranla Arapça'ya karşı daha yüksek düzeyde olumlu bir tutuma sahiptirler. Zira meşgul olmayı düşündükleri ilmi faaliyetlerin büyük oranda Arapça'ya belli bir oranda hakimiyeti gerektirdiği bilincindedirler. Temel İslam Bilimleri dışındaki bilim dallarına potansiyel adayların Arapça'ya karşı olan mesafeli tutumlarının bu bilim dallarındaki akademik ürün çeşitliliği ve zenginliği açısından olumsuz etki edeceği söylenebilir.

Kendilerini Arapça dersinde başarılı gören öğrencilerin daha yüksek düzeyde olumlu tutumlara sahip oldukları görülmüştür. Olumlu tutum ve başarı, birbirini tetikleyen döngüsel etkenler olarak, olumlu tutumlar başarıyı getirmekte ya da başarı sağlandıkça olumlu inanç ve kanaatler yerleşmektedir. Bu anlamda öğretim elemanlarının küçük adımlarla öğrencilere başarılı oldukları hissini yaratacak şekilde öğretim ortamı hazırlamaları ve öğrencileri derse kaşı motive etmeleri gerekmektedir.

Kız ve erkek öğrenciler arasında Arapça'ya karşı tutumlarda bir farklılık gözlenmemiştir, yine aynı şekilde I. Öğretim ve II. Öğretimde okuyan öğrenciler arasında da bir farklılık yoktur.

Bağımsız değişkenler ile ADKTÖ alt boyutları ilişkisi incelendiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Öğretim türü (birinci ve ikinci öğretim) tutumlarda belirleyici bir değişken değildir; uygulanan ölçeğin hiçbir boyutu ile bir ilişkisine rastlanılmamıştır. Cinsiyet değişkeninin ölçeğin sadece Gereklilik ve Önem faktöründe etken olduğu, kız öğrencilerin erkeklere göre daha yüksek düzeyde Arapça'yı öğrenmenin gerekli ve önemli olduğu kanaatinde oldukları görülmüştür.

Bölümler arasında ki farklılık ölçeğin özellikle İlgi boyutu ile Motivasyon boyutunda kendini göstermiştir. Her iki boyutta da İlahiyat bölümü öğrencilerinin İDKAB öğrencilerine göre daha yüksek oranda olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür.

İHL mezunları Özyeterlik, İlgi ve Motivasyon bakımından lise mezunlarından daha yüksek düzeyde olumlu bir tutuma sahiptirler. Anadolu lisesi mezunlarının ilgi ve motivasyon durumlarının lise mezunlarına göre daha düzeyde olduğu görülmüştür. Bu da gösteriyor ki, İmam Hatip Lisesinde ortaöğretim düzeyindeki Arapça'ya ilişkin geçmiş yaşantılar ve Anadolu lisesine sınavla öğrenci alımının sonucu olarak akademik becerilerin daha fazla kazanılmış olması öğrencilerin Arapça öğrenmeye yönelik Özyeterlik, İlgi ve Motivasyon algılarını desteklemekte ve bu etkiler İlahiyat eğitimi esnasında da devam etmektedir. İlahiyat programında Arapça'ya ayrılan mesainin nispeten fazlalığı da Arapça dil bilgi ve becerilerinin kazanılmasına bağlı olarak öğrencilerin Arapça'yı öğrenebilecekleri algısını artırmada olumlu etkilerinden söz edilebilir.

Öğrencilerin Arapça derslerindeki başarı durumu algıları yüksek olan öğrencilerin Motivasyon, Gereklilik, İlgi, Beklenti, Gereklilik ve Önem boyutu ortalamalarının da yüksek olduğu görülmüştür. Kendilerini Arapça dersinde başarılı gören öğrenciler Kaygı alt boyutundan daha düşük puan almakta iken başarı algısı düzeyi düşük öğrencilerin Kaygı puanının artmakta olduğu görülmektedir.

Temel İslam Bilimleri Bölümünden lisansüstü eğitim almak isteyen öğrenciler diğer bölümlerde eğitim almak isteyenlere oranla ADKTÖ'nden daha yüksek puan almaktadırlar. Özellikle Motivasyon, Mesleki Alana Yönelik Gereklilik, Gereklilik ve Önem altboyutlarında yüksek düzeyde olumlu tutumlara sahip oldukları görülmüştür. Bu öğrencilerin Temel İslam Bilimlerinde eğitimlerini sürdürmek ve bu alanda başarılı olabilmede Arapça'nın önemli bir faktör olduğunun bilincinde oldukları ya da Arapça'ya karşı tutumlarının olumlu olması onları bu alana yönlendiren bir etmen olduğu da düşünülebilir.

Sonuç ve Öneriler

Arapça öğretiminde Arapça diline ve derslerine karşı tutumların öğrenmeyi ve başarıyı etkileyen önemli etkenler olduğu gerçeğinden hareketle, tutum geliştirme çalışmaları öğretim sürecinin önemli bir parçası olarak görülmeli, öğretim sürecinin başında Arapça'ya karşı oluşturulmuş inanç, kanaat ve tutumların olumlu yönde değiştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar öğretim programlarına yansıtılmalı ve öğretim elemanları da bu konuda bilinçlendirilmelidir. Öğreten-öğrenen ilişkisi, ders materyalleri ve uygulanan yöntemler gibi pek çok değişkenin tutumları etkilediği gerçeğinden hareketle, söz konusu değişkenlerin geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapılmalıdır.

ADKTÖ'nin her bir boyutuna ilişkin ayrıca daha spesifik bilimsel ve uygulamalı çalışmalar; örneğin Arapça dersine karşı ilgi envanteri, kaygı ölçeği, özyeterlik ölçeği gibi geliştirme ve uygulama çalışmaları yanında, bu alanlara ilişkin tutum geliştirme çalışmaları da yapılmalıdır.

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri örnekleminde yapılan bu çalışma, farklı üniversitelerde de uygulanarak çok daha genellenebilir sonuçlara ulaşılmaya çalışılmalıdır.

Kaynakça

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, "Arapça Eğitimi Öğretimi Konusunda Genel Bir Bakış ve Türkiye'de Arapça Eğitimi Öğretimi Meselesi", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1998): 140-163.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı, http://www.unicankara.org.tr/today/1.html., (et. 31 Mart 2016).

Büyüköztürk, Şener, *Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi, Ankara 2012.

Civelek, Yakup, "Türkiye'de Arapça Öğretimine Dair Bazı Teklifler", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Van 2 (1998): 225-283.

Doğan, Candemir, "Arapça Öğretiminin Ana Problemlerini Belirleme Amaçlı Deneysel Bir Araştırma", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), (2001): 145-170.

Freedman, J. L.- Sears, D. O.- Carlsmith, J. M., *Sosyal psikoloji*, çev. Ali Dönmez, İmge Kitabevi, İstanbul 2003

Furat, Ayşe Zişan, "Yüksek Din Öğretimi ve İstihdam İlişkisinde Cinsiyet Oranlarının Değişimi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (26), (2012):173–196.

Güngör, Arzu – Açıkgöz, Kamile Ün, "İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Okuduğunu Anlama Stratejilerinin Kullanımı ve Okumaya Yönelik Tutum Üzerindeki Etkileri", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,* 48, Güz (2006): 481-502.

İnceoğlu, Metin, *Tutum Algı İletişim*, Beykent Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010

Kaçar, H. İbrahim, "İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat fakültelerinde Arapça Öğretimi Üzerine", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi,* İstanbul 17 (2006): 117-133.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim Yayınevi, İstanbul 2008.

Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel, Ankara 2012.

Koç, Ahmet, "İlâhiyat Fakültesi (İlâhiyat Lisans Programı) Öğrencilerinin Sorunları ve Beklentileri" *M.Ü. İ lâhiyat Fakültesi Dergisi*, 25(2), (2003): 25–64.

Korukçu, Adem- Acuner, H. Yusuf, "İlâhiyat Fakültesi Arapça Hazırlık Sınıfı Öğrencilerinin Yabancı Dil Yetkinlik Beklentisi ve Yabancı Dil Öğrenme Kaygısı-Hitit Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Örneği-", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), (2012): 191-211.

Okumuş, Ejder, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problemleri –Dicle Üniversitesi Örneği–", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), (2007): 59–94.

Özdemir, Abdurrahman, "İlahiyat fakültelerinde Arapça Öğretiminin Gerekliliği, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya* 10 (2004): 27-47.

Özdemir, Şuayip - Kavak, Rahime, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Eğitim - Öğretim İle İlgili Beklentileri (Atatürk ve Erciyes Üniversiteleri Örneği)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(7), (2012): 529–551.

Semerci, Ayşegül, *İlahiyat Fakülteleri Hazırlık Sınıflarında Arapça Öğretiminde Kullanılan Yöntemler*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2012.

Soysaldı, Mehmet, "Türkiye'deki İlahiyat fakültelerinde Arapça Öğretiminde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları", *EKEV Akademi Dergisi*, (45), (2010): 247-277.

Soyupek, Hasan, "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Arapça Öğretimine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi Isparta İlahiyat Fakültesi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10,(2003/1): 77-95.

Taştan, Abdulvahap - Kuşat, Ali - Çelik, Celalettin, "Üniversite Düzeyinde Din Öğretimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum ve Davranış Değişiklikleri (Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), (2001): 169–192.

Tavşancıl, Ezel, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Nobel Yayınları, Ankara 2005.

Tokgözlü, Zeynep Şerife, *Arapça Öğretimine Yönelik NLP İlkelerine Dayalı Etkinlik Önerileri*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2009.

Uçar, Recep - Türkmen, Sabri, "İşbirlikli Öğrenme Yönteminin İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Arapça Dersine Yönelik Tutumlarına ve Başarılarına Olan Etkisi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(3), (2015): 93–116.

Uçar, Recep, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Arapça Dersine Karşı Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), (2013): 127–144.

Wikipedia, https://tr.wikipedia.org/wiki/Dil_sıralaması, (et. 21 Mart 2016).

FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN DİSİPLİNLER ARASI YAKLAŞIMA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa UĞRAŞ
Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü

Prof. Dr. Erol ASİLTÜRK
Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü

Özet

Bu araştırmanın amacı, fen bilimleri öğretmenlerinin disiplinler arası yaklaşımla ilgili görüşlerini belirlemektir. Bu amaçla, 2015-2016 eğitim öğretim yılında Elazığ' da görev yapan 28 fen bilimleri öğretmeni ile mülakat yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin içerik analizleri yapılmıştır. Araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenleri, disiplinler arası yaklaşımı, farklı ders içeriklerinin ilişkilendirilmesi şeklinde ifade etmişlerdir. Fen bilgisi dersinde, disiplinler arası yaklaşımının kullanılması gerektiğini, buna bağlı olarak öğrencilerde başarı ve motivasyonun artacağını, günlük hayatta karşılaşabilecekleri problemlere çözüm üretme noktasında daha başarılı olacaklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenleri derslerini disiplinler arası öğretime göre, bazı konuları işlediklerini ama genel anlamda bu yaklaşıma göre işlemediklerini belirtmişlerdir. Bu yaklaşımın iyi bir şekilde uygulanabilmesi için diğer disiplinlerdeki öğretmenler ile birlikte ders planlarının hazırlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Disiplinler Arası Yaklaşım, Fen Eğitimi, Fen Bilimleri Öğretmenleri

GİRİŞ

Ülkemizde uygulanan fen bilimleri öğretim programının hedefi, öğrencilerin bireysel farklılıkları ne olursa olsun bilimsel okuryazar olarak yetiştirmektir (MEB,2006). Öğrencilerde bilimsel okuryazarlığı arttırmanın etkili yollarından bir tanesi disiplinler arası yaklaşımlı fen öğretimidir (Bybee,1997). Onlar, bu öğretim sonucunda, günlük hayatta karşılaştıkları problemleri farklı disiplinlerdeki bilgileri kullanarak çözümler üretir (Beane,1997), okulda edindikleri bilgileri günlük hayatla ilişkilendirirler (Ürey ve Çepni, 2015).

Fen bilimleri dersini, disipliner yaklaşımın dar çerçevesinde incelemek ve öğretmek, öğrencilerde bilgilerin anlamsız olması, günlük hayatla ilişkilendirmelerin yapılamaması, bilgi ve becerilerin uygulanamaması gibi sorunlara sebep olmaktadır (Yıldırım, 1996). Fakat, öğretmenlerin disiplinler arası ilişkileri dikkate alarak, fen bilimleri dersini sürdürmeleri, öğrencilerin konu ve kavramlar arasında anlamlı bir ilişki kurmalarını ve buna bağlı olarak da öğretim faaliyetlerinde daha iyi sonuçlar almalarını (Sherman, 2000), günlük hayatla ilişkilendirmeler yapmalarını sağlayacaktır (Kovalik ve Olsen, 1994).

Disiplinler arası yaklaşımın etkili bir şekilde yapılabilmesi için öğretmenlerin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmaları ve bu yaklaşımın öneminin bilincinde olmaları gerekmektedir. Yeterli bilgiye ve bilince sahip öğretmenler ile disiplinler arası yaklaşıma göre işlenen fen bilimleri dersi öğrencilerde kalıcı ve anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, fen bilimleri öğretmenlerinin disiplinler arası öğretim yaklaşımı ile ilgili düşüncelerinin belirlenmesidir.

Araştırma Soruları

1. Fen bilimleri öğretmenlerinin disiplinler arası öğretim yaklaşımını nasıl tanımlamaktadırlar?

2. Fen bilimleri öğretmenlerinin disiplinler arası öğretim yaklaşımı uygulamalarının öğrencilere etkileri ile ilgili düşünceleri nelerdir?

3. Fen bilimleri öğretmenlerinin disiplinler arası öğretim yaklaşımının fen bilimleri dersinde uygulanabilirliği ile ilgili düşünceleri nelerdir?

4. Fen bilimleri öğretmenlerinin, iyi bir disiplinler arası öğretim yaklaşımına dayalı dersin nasıl olması gerektiğiyle ilgili düşünceleri nelerdir?

5. Fen bilimleri öğretmenlerinin derslerinde disiplinler arası öğretim yaklaşımını ne düzeyde kullandıklarının belirlenmesi?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada, fen bilimleri öğretmenlerinin disiplinler arası öğretim yaklaşımı ile ilgili düşünceleri derinlemesine incelenmesi amacıyla, nitel araştırma modellerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, gerçek yaşamın, güncel bağlamın içindeki bir durumun derinlemesine araştırılmasıdır (Yin,2009).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, 2015-2016 eğitim öğretim yılında Elazığ' da görev yapan 28 fen bilimleri öğretmeni oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı, araştırmacılar tarafından geliştirilen fen bilimleri öğretmenlerinin disiplinler arası öğretim yaklaşımı ile ilgili düşüncelerini belirlenmesi amacıyla hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Araştırma etiği çerçevesinde araştırmaya katılan öğretmenlerin isimlerinin yerine FBÖ1, FBÖ2,…, FBÖ28 şeklinde kodlar verilmiştir.

Verilerin Analizi

Yapılan mülakatlar sonucunda elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Yapılan mülakatlar sonucunda elde edilen veriler, araştırmacılar tarafından içerik analizleri yapılarak kategoriler oluşturmuş ve aralarındaki tutarlılık [Görüş birliği / (Görüş birliği + Görüş ayrılığı) x 100] formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Araştırmacıların oluşturdukları kategorilere göre aralarındaki uyum ,84 olarak hesaplanmıştır. Daha sonra, oluşturulan kategorilerin betimsel analizleri yapılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenlerinin, disiplinler arası öğretim yaklaşımı ile ilgili tanımlamalarına ait yapılan içerik ve betimsel analiz sonuçları Tablo 1' de

sunulmuştur. Yapılan analizlere göre fen bilimleri öğretmenlerinin tamamı (%100) disiplinler arası yaklaşımı disiplinler arası ilişki şeklinde tanımlamışlardır.

Tablo1: Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Disiplinler Arası Öğretim Yaklaşımını Tanımlamaları

Kategoriler	*f*	%
Disiplinler Arası İlişki	28	100

Fen bilimleri öğretmenlerinin, disiplinler arası öğretim yaklaşımı ile ilgili görüşlerinin bazıları aşağıda sunulmuştur.

"... farklı ders konularının birbirleriyle bağlantıları yapılarak işlenmesi..."

"... fizik, kimya, biyoloji, matematik gibi farklı ders konularının birbirine entegre edilerek işlenen derslerdir..."

"... farklı derslerin bir birine yakın konularının birlikte işlenmesi..."

"...bir konunun farklı derslerden istifade ederek anlatılması..."

Fen bilimleri öğretmenlerinin disiplinler arası öğretim yaklaşımı uygulamalarının öğrencilere etkilerine ait görüşlerinin analiz sonuçları Tablo 2' de sunulmuştur. Yapılan analizlere göre fen bilimleri öğretmenleri disiplinler arası öğretim yaklaşımı uygulamalarının öğrencilerin motivasyonlarını (%53,57) ve başarılarını (%28,57) arttırdıklarını, bazı becerilerini geliştirdiklerini (%10,71) ve geniş açılardan düşünmelerini (%7,14) sağladığını ifade etmişlerdir.

Tablo2: Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Disiplinler Arası Öğretim Yaklaşımı Uygulamalarının Öğrencilere Etkileri İle İlgili Görüşleri

Kategoriler	*f*	%
Motivasyonu Sağlamak	15	53,57
Başarının Artması	8	28,57
Bazı Becerilerin Geliştirilmesi	3	10,71
Geniş Açılardan Düşünmek	2	7,14

Fen bilimleri öğretmenlerinin, disiplinler arası öğretim yaklaşımı uygulamalarının öğrencilere etkileri ile ilgili görüşlerinin bazıları aşağıda sunulmuştur.

"...farklı branşlarla bağlantılar yapıldığı için öğrencinin motivasyonunu arttıracaktır..."

"... öğrenciler bir konuyu farklı derslerle bağlantı kurarak öğrenecekleri için başarıları artacaktır..."

"... yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, problem çözme gibi becerilerin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır..."

"... öğrenciler, karşılaştıkları sorunları bir çok dersin alan bilgilerini düşünerek çözüm üretirler..."

Fen bilimleri öğretmenlerinin disiplinler arası öğretim yaklaşımının fen bilimleri dersinde uygulanabilirliği ile ilgili sonuçlarına ait analiz sonuçları Tablo 3' de sunulmuştur. Yapılan analizlere göre araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir kısmı,

fen bilimleri derslerinde disiplinler arası öğretim yaklaşımının uygulanmasının güç olduğunu (%85,71) geri kalan öğretmenlerin ile uygulanmasının kolay olduğunu (%14,29) ifade etmişlerdir.

Tablo3: Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Disiplinler Arası Öğretim Yaklaşımının Fen Bilimleri Dersinde Uygulanabilirliği İle İlgili Görüşleri

Kategoriler	*f*	%
Fen Bilimleri Dersinde Uygulanması Güçtür.	24	85,71
Fen Bilimleri Dersinde Uygulanması Kolaydır.	4	14,29

Araştırmaya katılan öğretmenlerin, fen bilimleri dersinde disiplinler arası öğretim yaklaşımının uygulanabilirliği ile ilgili görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

"... derslerin kapsamındaki konular o kadar çok ki bu yaklaşımı gerçekleştirmem çok zor..."

"... dersine girdiğim sınıfların mevcutları bu tür yaklaşımları gerçekleştirmeme engel teşkil ediyor..."

"...Bu yaklaşımı uygulayabilmem için farklı branşlardaki öğretmenlerden yardım almam gerekiyor, bunu mümkün görmüyorum..."

"... Bu yaklaşıma uygun ders planı hazırlamam çok zaman alıyor..."

"...disiplinler arası öğretim temelli olarak konuların işlenmesi ders süresinin kısıtlı olması ile pek mümkün görünmüyor..."

"... kendi zümremdeki öğretmenler ile herhangi bir bilgi alışverişi yapamıyoruz..."

"... bu yaklaşımın tam olarak mantığını bilmiyorum, bunun ile ilgili hizmet içi eğitime ihtiyaç duyuyorum..."

"... disiplinler arası yaklaşımı kısmen biliyorum ama bunu gerçekleştirecek yeteneğimin olmadığını düşünüyorum..."

"...fen bilimleri ders içerikleri disiplinler arası öğretim yaklaşımının uygulanmasına uygun..."

Fen bilimleri öğretmenlerinin disiplinler arası öğretim yaklaşımına dayalı iyi bir fen bilimleri dersi ile ilgili tavsiyelerine ait verilerin analiz sonuçları Tablo 4' de sunulmuştur. Yapılan analizlere göre araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir kısmı, diğer branştaki öğretmenler ile işbirliği haline olunması gerektiğini belirtmiştir (%50,40). Geri kalan öğretmenleri ise müfredatın daraltılması (%17,86), hizmet içi eğitimlerinin verilmesi (%10,71) ve zümre toplantılarının işlevselliğinin arttırılması (%7,14) şeklinde tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Tablo 4: Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Disiplinler Arası Öğretim Yaklaşımına Dayalı İyi Bir Fen Bilimleri Dersi İle İlgili Tavsiyeleri

Kategoriler	*f*	%

Diğer branştaki öğretmenle ile işbirliği halinde olunmalı	18	50,40
Müfredat konularının sayısı azaltılmalı	5	17,86
Bu konuyla ilgili hizmet içi eğitim verilmeli	3	10,71
Zümre toplantılarının işlevselliği arttırılmalı	2	7,14

Araştırmaya katılan öğretmenlerin, disiplinler arası öğretim yaklaşımına dayalı iyi bir fen bilimleri dersine ilişkin tavsiyelerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

"...yaklaşımın doğası gereği farklı branştaki öğretmenlerin bir araya gelerek entegre edilecek konuları belirlemeleri gerekmektedir..."

"...bu yaklaşımın mantığının öğretmenlere anlatılması için hizmet içi eğitimler verilmelidir..."

"... aynı branştaki öğretmen arkadaşlarımızın bir araya gelerek bu konular üzerinde işbirliği yapılması gerekmektedir..."

Fen bilimleri öğretmenleri derslerini disiplinler arası öğretim yaklaşımına dayalı olarak ne düzeyde işlediklerine ait görüşleri Tablo 5' de sunulmuştur. Yapılan analizlere göre araştırmaya katılan öğretmenlerin hiç biri disiplinler arası öğretime dayalı ders işlemediklerini belirtmişlerdir (%100).

Tablo 5: Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Disiplinler Arası Öğretim Yaklaşımı Kullanma Düzeyleri

Kategoriler	***f***	**%**
Disiplinler arası öğretimine dayalı ders işleyememeleri	**28**	**100**

Araştırmaya katılan öğretmenler, derslerinde disiplinler arası öğretimi kullanamama ile ilgili gerekçeleri aşağıda sunulmuştur.

"... yeterli bilgiye sahip değilim..."

"... disiplinler arası ders işleyebilecek yeterliliğe sahip olmadığımı düşünüyorum..."

"... branşlar arası işbirliği olmadığından işleyemiyorum..."

"... bu şekilde ders işlemem için herhangi bir yönlendirme yapılmamaktadır..."

"... gerekli hazırlık için yeterli zamanım bulunmamaktadır..."

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, fen bilimleri öğretmenlerinin disiplinler arası öğretim yaklaşımı ile ilgili düşüncelerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmen adayları disiplinler arası öğretim yaklaşımını disiplinler arası ilişki şeklinde

tanımlamışlardır. Kızılay (2016), fen bilgisi öğretmen adayları ile yürüttüğü çalışmasında farklı disiplin alanları arasındaki ilişki şeklinde tanımladıklarını belirtmiştir.

Araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenleri, disiplinler arası öğretim yaklaşımı uygulamalarının öğrencilere etkileri ile ilgili olarak, motivasyonlarını ve başarılarını arttıracağını, bazı becerileri geliştireceğini (yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, problem çözme gibi) ve olaylara daha geniş perspektiflerden bakarak düşünebilmelerini sağlayacaklarını ifade etmişlerdir. Matheson ve Freeman (1997), yaptıkları çalışmada disiplinler arası öğrenme yaklaşımının öğrenci başarısına olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Yıldırım (1996), disiplinler arası öğretimin çocuklarda eleştirel ve yaratıcı düşünebilme ve karar verebilme süreçlerini geliştirmede katkı sağladığını ifade etmiştir. Literatürdeki bazı çalışma sonuçlarında da, disiplinler arası yaklaşımına dayalı olarak işlenen derslerin analitik düşünebilme gibi temel becerilerin geliştirilmesine katkı sağladığı belirlenmiştir (Drake ve Burns, 2004; Mathison ve Freeman, 1997).

Araştırmaya katılan öğretmenler, disiplinler arası öğretim yaklaşımının fen bilimleri dersinde uygulanabilirliğinin güç olduğunu (%85,71) ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin çok az bir kısmı bu yaklaşımı fen bilimleri dersinde uygulanabilir olduğunu belirtmiştir (%14,29). Yapılan mülakat sonuçlarında aslında fen bilimleri dersinin içerik bakımından disiplinler arası öğretim yaklaşımına göre işlenmesinin uygun olduğunu ancak, konuların çok olması, sınıf mevcutlarının yüksek olması, farklı branşlardaki öğretmenler arasında iş birliğinin az olması, ders planlamalarının çok zaman alması, ders sürelerinin yeterli olmaması, aynı branşta olan öğretmenler arasında bilgi alışverişinin olmaması, bu yaklaşımın tam olarak bilinmemesi ve bu yaklaşımı uygulamada kendilerini zayıf görmeleri nedenlerinden dolayı bu yaklaşımın uygulanamayacağını ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenler ise fen bilimleri dersinin disiplinler arası öğretimin yaklaşımına göre işlenebileceğini belirtmişlerdir ancak onlarda yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı uygulama yapamadıklarını ifade etmişlerdir. Dervişoğlu ve Soran (2003), biyoloji öğretmenleri ile yaptığı çalışmada da bu sonuçlara paralel sonuçlara ulaşılmıştır. Adler ve Flihan (2007), öğretmenlerin fen konularını disiplinler arası yaklaşıma göre düzenlemede zorlanmalarının en önemli sebebinin yeterli zamanın olmaması şeklinde belirtmiştir. Applebee,Adler ve Flihan (2007), yaptıkları çalışmada fen bilimleri öğretmenlerinin fen konularını disiplinler arası öğrenme yöntemine göre işlemekte zorlandıkları sonuçlarına ulaşmışlardır. Gloecki (1997), disiplinler arası öğretimin uygulanması sırasında karşılaşılan sorunların bir kısmının öğretmenlerin diğer disiplinlerdeki bilgi eksikliğinden kaynaklandığını belirtmiştir.

Araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenleri, disiplinler arası öğretim yaklaşımına dayalı iyi bir ders işlenebilmesi için, diğer branştaki öğretmenler ile işbirliği halinde olunması gerektiğini, konuların azaltılması gerektiğini, bu yaklaşım ile ilgili hizmet içi eğitimler verilmesi ve zümre toplantılarının işlevselliğinin arttırılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Labudde (2002), tarafından yapılan bir araştırma sonucunda, disiplinler arası öğretim yaklaşımının uygulanmasına engel olan hususlar arasında, öğretmenlerin birlikte çalışmaya hazır olmamaları ve dersleri bu yaklaşıma göre düzenlemeye yönelik istekli olmamaları şeklinde sıralamıştır.

Araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenleri derslerinde disiplinler arası öğretim yaklaşımını kullanamadıklarını ifade etmişlerdir. Yapılan mülakatlar sonucunda

ise, bu konu ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmamaları, bu yaklaşımı uygulayacak yeterliliğe sahip olmamaları, diğer zümreler arasında işbirliğinin olmaması, bu yaklaşımı kullanmaları için herhangi bir yönlendirmenin olmaması ve derse hazırlık için yeterli zamanlarının olmamasından dolayı uygulayamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar, literatürde disiplinler arası öğretim yaklaşımının kullanılmama sebepleri ile paralellik göstermektedir (Gloecki, 1997; Labudde, 2002; Adler ve Flihan, 2007; Kızılar, 2016)

Kaynakça

Adler, M., & Flihan, S. (1997). *The interdisciplinary continuum: Reconciling theory, research, and practice* (Report Series No. 2.36). Albany, NY: Center on English Learning and Achievement.

Applebee, A., Adler, M., Flihan, S. (2007). Interdisciplinary curricula in middle and high school classrooms: case studies of approaches to curriculum and instruction. *American Educational Research Journal*, 44 (4), 1002-1039.

Beane, J. (1997). *Curriculum integration: Designing the core of democratic education*. New York: Teachers College Press.

Bybee, R. (1997). Achieving science literacy: from purposes to practices. Portsmouth, N.H.: Heinemann publishers.

Dervişoğlu, S. ve Soran H. (2003). Orta öğretim biyoloji eğitiminde disiplinler arası öğretim yaklaşımının değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *25*, 25.

Drake, S. & Burns, R. (2004). *Meeting standards through integrated curriculum.* Alexandria, Va: Association for Supervision and Curriculum Development (ASCD).

Gloecki, R. (1997) *Fächerübergreifender unterricht auf der sekunderstufe II- warum wozu, woran, wie, wodurch ? Reflexionen, Beispiele, Vorschläge zur Weiterentwicklung der gymnasialen Oberstufe.* Institut fur Lehrerfortbildung: Hamburg.

Newell, W. (1994). Designing interdisciplinary courses. *New Directions for Teaching and Learning*, 1994 (58), 35–51.

Kızılay, (2016). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Disiplinler Arası Yaklaşıma İlişkin Görüşleri. *Journal of European Education* 6 (2).

Kovalik, S. & Olsen, K. (1994). *ITI: The model integrated thematic instruction*. Kent, WA: Susan Kovalik and Associates.

MEB. (2006). *İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi (6,7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı 31* Aralık 2016 tarihinde http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72# adresinden erişildi.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Sherman, S. J. (2000). *Science and science teaching.* Newyork: Houghton Mifflin Company

Mathison, S., & Freeman, M. (1997). *The logic of interdisciplinary studies.* Annual Meeting of the American Educational Research Association, Chicago.

Ürey, M. ve Çepni, S. (2015). Fen Temelli ve Disiplinlerarası Okul Bahçesi Programının Bazı Fen ve Teknoloji Dersi Kazanımları Üzerine Etkisinin Farklı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [Hacettepe University Journal of Education], 30*(2), 166-184.

Yıldırım, A. (1996). Disiplinler arası öğretim kavramı ve programlar açısından doğurduğu sonuçlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 89-94.

Yin, R. K. (2009). Doing case study research. 4th ed. Thousand Oaks, CA: Sage.

ENFLASYON, FAİZ VE İŞSİZLİK: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Ahmet UĞUR

İnönü Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ

AdıyamanÜniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Canan SANCAR

Gümüşhane Üniversitesi, Kelkit Aydın Doğan Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'de 2000Q1-2015Q4 döneminde enflasyon oranı, faiz oranı ve işsizlik oranı arasında ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'de uzun dönemde Phillips eğrisinin geçerliliği ve enflasyonla mücadele yolları konusunda bulgular elde edilmiştir. Analiz için yapısal kırılmayı dikkate alan yöntemler kullanılmıştır. İlk olarak, serilerin durağanlığı Lee ve Strazicich (2003) birim kök testiyle sınanmıştır. Daha sonra, seriler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığı Kejriwal-Perron (2008) eş-bütünleşme testiyle analiz edilmiştir. Serilerin durağanlıklarını sınadıktan sonra seriler arasındaki uzun dönemli ilişki yapısal kırılmayı dikkate alan Dinamik EKK ve Tam Modifiye Edilmiş EKK ile tahmin edilmiştir. Son olarak, seriler arasındaki uzun dönem nedensellik ilişkisi Hacker-Hatemi (2006) nedensellik testiyle analiz edilmiştir. Birim kök testi sonucunda enflasyon oranı serisinin I(1), faiz oranı ve işsizlik oranı serilerinin ise I(0) olduğu tespit edilmiştir. Eş-bütünleşme testinde ise kullanılan farklı modeller için seriler arasında uzun dönemli ilişki olduğu belirlenmiştir. Eş-bütünleşme bulunduğu için kullanılan eş-bütünleşme vektör tahmincilerinin sonuçlarında ise faiz oranının bağımlı değişken enflasyon oranının bağımsız değişken olduğu modelde iki değişken arasındaki ilişki anlamlı ve katsayı pozitif bulunmuştur. Bu sonuç, Türkiye'de 2000-2014 döneminde nominal faiz oranının enflasyon oranını takip edeceğini ifade eden Fisher hipotezinin geçerli olduğunu gösterir. Tahmin edilen diğer bir ilişki enflasyonla işsizlik arasında ilişki olduğunu belirten Philips eğrisidir. Tahminci sonuçlarına göre uzun dönemde Philips eğrisinin geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Son olarak, nedensellik testi sonucunda işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasında çift yönlü, faiz oranından işsizlik oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon Oranı, Faiz Oranı, İşsizlik Oranı, Türkiye.

Jel Kodları: B31, E43, E24, C22

INFLATION, INTEREST AND UNEMPLOYMENT: EVIDENCE FROM TURKEY

Abstract

In this study, it was analysed whether there is a relationship among the inflation rate, interest rate, and unemployment rate during the period between 2000Q1 to 2015Q4 in Turkey. With this respect, some findings were obtained in terms of the validity of the Philips Curve in the long term in Turkey and in terms of fight against inflation. For the analysis, methods that take structural breaks into consideration were used. Initially, the stationarity of the series was tested by the Lumsdaine-Papell (1997) unit root test. Then, whether there is a long-term relationship among the series was analysed by Kejriwal-Perron (2008) co-integration test. After testing the stationarity of the series, the long-term relationship among the series was estimated by the Dynamic Ordinary Least Square and Fully Modified Ordinary Least Square methods that take structural breaks into consideration. In the last place, the long-term causality relationship among the series was analysed by the Hacker-Hatemi (2006) causality test. As a result of the unit root test, it was determined that the inflation series is I(1) while the interest rate and unemployment rate is I(0). In the co-integration test, it was determined that for different models used, there is a long-term relationship among the series. Since there is co-integration, as a result of co-integration vector estimators, the relationship between two variables was found significant and the coefficient was found positive in the model where interest rate is dependant variable and inflation rate was independent variable. This result indicates that the Fisher hypothesis, which expresses the fact that nominal interest rates will follow inflation rate, is valid for the period between 2000 and 2014 in Turkey. Another relationship estimated was the Philips Curve expressing that there is a relationship between inflation and unemployment. According to estimator results, the Philips Curve is not valid in the long-term. Finally, it was found that there is a bidirectional causality relationship between unemployment and inflation rate where there is a unidirectional causality relationship from interest rates towards unemployment rate.

Keywords: Inflation Rate, Interest Rate, Unemployment Rate, Turkey

Jel Codes: B31, E43, E24, C22

1.Giriş

Enflasyon, ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren temel makroekonomik değişkenlerden biridir. Yüksek enflasyon geleceğe yönelik beklentileri olumsuz etkileyerek belirsizliği arttırmaktadır. Belirsizlik ise yatırım ve tüketim harcamalarını olumsuz etkileyerek üretim ve istihdam üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Dolayısıyla, yüksek enflasyon politika yapıcıları tarafından istenilmeyen bir durumdur. Politika yapıcıları enflasyon ile mücadele için ilk olarak enflasyonun kaynağını teşhis etmesi son derece önemlidir. Enflasyonun kaynağının doğru teşhisi politika yapıcılarının elini güçlendireceği gibi enflasyonla mücadele için kullanılacak

araçların da doğru teşhisine imkân tanımaktadır. Enflasyon girdi maliyetleri, finansman giderleri ve enerji maliyetlerindeki artıştan kaynaklanıyorsa enflasyonun kaynağının maliyet artışından kaynaklandığı söylenebilir. Böyle bir ekonomide maliyet artışları içerinde hangi kalemin ağırlıklı olduğu önemlidir. Finansman giderlerinin maliyet içerisindeki payı yüksek ise enflasyon ile mücadele için politika yapıcıları faiz aracını tercih edebilir. Ancak, maliyet içerinde enerji ve girdi fiyatları kaleminin ağırlığı yüksek ise politika yapıcılarının enflasyonu düşürmek için faiz silahını kullanması çok etkili olmayacaktır. Faiz oranı yerine döviz kurunun tercih edilmesi daha etkili olacaktır. Enflasyon maliyetlerdeki artıştan değil de talepteki artıştan kaynaklanıyorsa enflasyonla mücadelede faizin önemli bir yeri vardır. Bu durumda "Fisher Hipotezi" olarak bilinen faiz oranının enflasyon oranını takip edeceği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Fisher hipotezinin geçerli olduğu durumda enflasyon ile mücadele etmek için yetkili para otoritesinin faiz oranını artırması gerekmektedir. Finansman giderlerinin yüksek olduğu bir ekonomide maliyet artışından kaynaklanan enflasyonla mücadele için ise yetkili para otoritesinin faiz oranını düşürmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, Enflasyonun kaynağının belirlenmesi enflasyonla mücadelede uygulanacak politika ve kullanılacak aracın belirlenmesi için son derece önemlidir. Enflasyon ile mücadele politika yapıcıları açısından önemli bir konu olmakla birlikte enflasyon oranını düşürürken istihdamdan vazgeçilip vazgeçilmemesi de son derece önemlidir. Politika yapıcılarının enflasyonu düşürürken işsizliği de arttırmaması piyasaların istikrarı için son derece önemlidir. İşsizlik, mal piyasalarında istikrarsızlık yaratan bir olaydır. Dolayısıyla, "Philips Eğrisi" olarak adlandırılan, enflasyonu düşürürken işsizlikten ödün verme, durumun gerçekleşmemesi politika yapıcılarının başarısını arttıracaktır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de enflasyonun kaynağını belirleyerek enflasyonla mücadelede para otoritesinin faiz oranını nasıl kullanması gerektiğini belirlemektir. Bu bağlamda, Türkiye'de fisher hipotezinin mi geçerli olduğu yoksa enflasyonla mücadelede faiz indiriminin mi etkili olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, enflasyon oranı düşerken işsizlikten ödün verilip verilmediği de belirlenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, çalışmada Türkiye'de philips eğrisinin geçerliliği sınanmıştır. Bu çalışma, 2000Q1-2015Q4 dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde Türkiye'de birden fazla ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu ekonomik krizlerin etkilerini absorbe etmek için yapısal kırılmaları dikkate alan yöntemler ve kukla değişkenler kullanılmıştır. Giriş niteliğinde olan çalışmanın bundan sonraki ikinci bölümde literatür taraması yer almaktadır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veriler yöntemler yer almaktadır. Dördüncü bölümde ampirik bulgular ve son olarak beşinci bölümde ise sonuç ve öneriler bulunmaktadır.

2.Literatür Taraması

Bu bölümde, fisher etkisi ve philips eğrisi ile ilgili yapılan çalışmalar özetlenmiştir. Fisher etkisinin geçerli olup olmadığını analiz eden çalışmalardan bazıları şunlardır:

Fisher etkisine yönelik ilk çalışmalar Cagan (1956), Meiselman (1962), Sargent (1969) tarafından yapılmıştır. Atkins ve Coe (2002), 1953M01-1999M12 döneminde Kanada ve ABD fisher hipotezinin geçerliliğini ARDL sınır testi ile test etmişler. Analiz sonucunda ABD ve Kanada'da fisher hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Granville ve Mallick (2004), 1900-2000 dönemini kapsayan çalışmalarında İngiltere için fisher hipotezini Johansen eş-bütünleşme yöntemiyle sınamış ve İngiltere'de fisher hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir.

Yazarlar	Metodoloji	Ulke	Dönem	Sonuç ve Bulgular
Bolatoğlu (2005)	Engle-Granger eşbütünleşme ve ARDL	Türkiye	1970-2003	Analiz sonucunda, yatırım ve tasarruflar arasında eş-bütünleşme ilişkisi tespit etmiştir. Fakat eş-bütünleşme ilişkisinin bire bir olmadığını ve bunun sebebi olarak Türkiye'nin büyük ülkeler kadar sermaye hareketliliği olmamasını gerekçe göstermiştir.
Altıntaş ve Taban (2011)	ARDL modeli	Türkiye	1974-2007	Türkiye için FH hipotezinin geçerli olduğunu fakat ilişkinin düşük olduğunu yani yatırımların %60'ının dış fonlarla finanse edildiğini belirtmiş ve bunun sebebi olarak Türkiye'nin dünya piyasalarına yeterince entegre olamamasını göstermiştir.
Güriş (2013)	Eşik değerli koentegrasyon	Türkiye	1968-2012	Çalışma sonucunda yatırım oranı ve tasarruf oranı serilerinin eş-bütünleşik olduğu ve Türkiye'de FH hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Fisher Hipotezi ile İlgili Literatür

3. Veri ve Metodoloji

Bu çalışmada, enflasyon oranı (cpi), faiz oranı (ir) ve işsizlik oranı (ur) arasında ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir. 2000Q1-2015Q4 dönemini kapsayan veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası elektronik veri tabanından (EVDS) elde edilmiştir. Enflasyon oranı olarak Tüketici fiyat endeksi kullanılmıştır. Veriler logaritmik değerlidir.

3.1.Lee-Strazicich Çift-İçsel Kırılma Testi

Zivot ve Andrews (1992) ile Lumsdaine ve Papell (1997) birim kök testleri, yapısal kırılma(lar) olmadan serinin birim kök içerdiğini gösteren temel hipotezi, yapısal kırılmalı durağanlık alternatif hipotezine karsın sınarlar. Fakat bu testler için sıfır hipotezinin reddi birim kök sürecinin değil, yapısal kırılmalı birim kök surecinin reddini gerektirmektedir. Bununla birlikte seriler gerçekte kırılmalı birim kök surecine uygunluk gösterebilirler. Bu problemin üstesinden gelmek için Lee ve Strazicich (2003, 2004) *hem temel hipotez hem de alternatif hipotez altında yapısal kırılma* olduğunu gösteren yeni birim kök testleri geliştirmişlerdir. Lee ve Strazicich (2003), seride ikiden fazla kırılma olması halinde tek kırılmalı testin gücünün azalabileceğini belirtmektedirler. Dolayısıyla tek kırılmalı test olan Zivot-Andrews testine alternatif olarak geliştirilmiştir. Lee-Strazicich (2003) testinin alternatif hipotezi herhangi bir şüpheye yer bırakmadan trend durağanlığı ifade etmektedir. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse Lee-Strazicich (2003, 2004) kırılmaların altında hem geçersiz hem de alternatif hipotezin başarısını ihtiva etmektedir. Bu durumun iki model A ve Model C gibi iki farklı versiyonu vardır. Lee-Strazicich (2002) testinde tecrübe edildiği gibi, Lee ve Strazicich birim kök testini kullanarak, Lagrange çoğaltanını (LM, Langrange Multiplier) esas alarak iki içsel kırılma yapılmasına yardımcı olmaktadır. Model A'da yapısal kırılma kullanılır. Model C'de ise durağan ve trend değişmeleri için birim kök testi kullanılır (Temurlenk ve Oltulular, 2007:4).

$$\Delta y_t = \alpha + \varphi y_{t-1} + \beta t + \phi_1 DU1_t + \phi_2 DU2_t + \sum_{j=1}^{k} d_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad \text{(Model AA)}$$

$$\Delta y_t = \alpha + \varphi y_{t-1} + \beta t + \phi_1 DU1_t + \theta_1 DT1_t + \phi_2 DU2_t + \theta_2 DT2_t + \sum_{j=1}^{k} d_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad \text{(Model CC)}$$

Burada, Δ birinci fark operatörünü ifade etmektedir. ε_t, σ^2 varyans terimiyle birlikte beyaz gürültülüdür; ve $t=1,\ldots T$ zamanı göstermektedir. Dördüncü ve beşinci eşitliğin sağ tarafındaki Δy_{t-j} terimi, hata teriminin beyaz gürültülü olmasını ve ardışık bağımlı olmamasını sağlıyor. DU_t ise kukla değişkendir (Narayan ve Smyth, 2005:1109-1116):

$$DU_{jt} = \begin{cases} t \geq TB_j + 1 \quad iken & 1 \\ diğer \quad durumda & 0 \end{cases}$$

$$DT_{jt} = \begin{cases} t \geq TB_j + 1 \quad iken & t - TB_j \\ diğer \quad durumda & 0 \end{cases}$$

Yukarıdaki modellerde, TB1 ilk, TB2 ikinci kırılma zamanını göstermektedir. DU sadece sabitte kırılmaya izin veren kırılma için kukla değişkeni, DT ise trendde kırılmayı gösteren ikinci kırılma tarihi için kukla değişkeni ifade etmektedir.

Uygun kırılma zamanlarını en küçük test istatistiğini veren kırılma zamanlarıdır.

3.2.Kejriwal-Perron Eş-bütünleşme Testi

Kejriwal-Perron (2009) m tane çoklu yapısal kırılmanın olduğu doğrusal modeldeki yapısal değişmeleri genel bir ifadeyle (m+1 rejim için);

$$y_t = c_j + z_{ft}'\varphi_f + z_{bt}'\varphi_{bj} + x_{ft}'\alpha_f + x_{bt}'\alpha_{bt} + u_t$$

modelde yer alan değişkenler birinci farkında durağan I(1) değişkenlerdir. Kejriwal-Perron (2008, 2009) birinci farkında durağan serilerde oluşabilecek içsellik sorununa karşı Saikkonen (1991) ve Stock-Watson (1993) tarafından önerilen dinamik en küçük kareler (DOLS) yöntemini kullanmıştır. Buna göre;

$$y_t = c_j + z_{bt}'\varphi_{bj} + \sum_{j=-l_T}^{l_T} \Delta z_{bt-j}'\prod_{bj} + u_t^*$$

Eğer, $T_{l-1} < t \le T_l$ ise tane kırılma için i=1,2,..k+1 ve T_0 ve T_{m+1}=T'dir. Kejriwal-Perron (2008:10, 2009:14) ise LM testlerinin sonlu örneklemlerde güçlerinin (power) düşük olmasından dolayı farklı derecelerde durağan eşbütünleşik seriler için Bai-Perron (1998) tarafından önerilen tutarlı kırılma tarihlerinin elde edilmesine olanak sağlayan ardışık süreçleri (sequential procedure) kullanmıştır. Bu bağlamda çoklu yapısal kırılma için 3 tip test istatistiği kullanmışlardır. İlk olarak boş hipotezi yapısal kırılmanın olmamasını (m=0), alternatif hipotezi sabit sayıda kırılmanın olmasına (m=k) test eden Sup Wald testi;

$$\sup F_T^*(k) = \sup_{\lambda \in \wedge\varepsilon} \frac{SSR_0 - SSR_k}{\hat{\sigma}^2}$$

$$\hat{\sigma}^2 = T^{-1}\sum_{t=1}^{T}\hat{u}_t^2 + 2T^{-1}\sum_{j=1}^{T-1}\omega(j/\hat{h})\sum_{t=j+1}^{T}\tilde{u}_t\tilde{u}_{t-j}$$

testinde yer alan SSR_0; kırılmanın olmadığı boş hipotezden elde edilen kalıntı kareler toplamını, SSR_k; k tane kırılmanın olduğu alternatif hipotez altında elde edilen kalıntı kareler toplamını, $\lambda = (\lambda_1, \lambda_2, ..., \lambda_m)$ ise her bir $\lambda = T_l / T$ için i=1,2,…m T_1 adet kırılmayı veren vektörü ifade etmektedir (Kejiriwal ve Perron (2008)). Kejriwal (2008) boş hipotezde eşbütünleşme yer almak üzere çoklu yapısal kırılmaları bulmak için Arai-

Kurozumi (2007) tarafından geliştirilen Langrange çarpanı (LM) testini kullanmışlardır. Arai-Kurozumi (2007) düzeyde (Model 1), trendde (Model 2) ve rejimde (Model 3) değişmeyi ele almak amacıyla tek kırılmayı dikkate alan $\hat{V}_1(\hat{\lambda})$ için LM testi;

$$\hat{V}_1(\hat{\lambda}) = (T^{-2}\sum_{t=1}^{T} S_t(\hat{\lambda})^2) / \hat{\Omega}_{11}$$

Burada $\hat{\Omega}_{11}$ Bai-Perron (2003) tarafından geliştirilen dinamik algoritma kullanılarak $\hat{\lambda} = (\hat{T}_1 / T, ..., \hat{T}_k / T)$ kırılma tarihleri olmak üzere genel modelde yer alan u_t^*'ın uzun dönem varyans matrisidir. Böylece Kejriwal (2008: 14) boş hipotezinde eş-bütünleşme ilişkisini ele alarak k tane kırılma için $\hat{V}_k(\hat{\lambda})$ çoklu yapısal değişmeleri bulmuştur.

3.3.Eş-Bütünleşme Tahmin Yöntemleri

Çalışmada Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) ve Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) gibi uzun dönemli ilişkileri tahmin eden panel eş-bütünleşme tahmin yöntemleri ile hem uzun hem de kısa dönemli ilişkileri tahmin edebilen Ortalama Grup Tahmincisi (MGE) ve Dinamik Sabit Etkiler Tahmincisi kullanılmıştır. Model tahmini için En Küçük Kareler (EKK) tahmincisini uygulamak basit olmasına rağmen bazı sorunlara neden olabilir. Modeli oluşturan değişkenlerdeki dinamik etki EKK yönteminde dikkate alınamaz. Ayrıca, küçük örnekleme sahip bir modeli tahmin etmede EKK yöntemi sapmalı sonuçlar verebilir. Bu sapmalar, R^2nin yanlış hesaplanmasına neden olabilir. Ayrıca ikiden fazla açıklayıcı değişken olduğu zaman, birden fazla eş-bütünleşme ilişkisi ya da eş-bütünleşik vektör olabilir ve bu durumu iktisadi olarak açıklamak oldukça zordur. Bunun dışında EKK yönteminin parametre tahminlerini doğru yapmasına engel olan içsellik sorunu olabilir. EKK yöntemine bağlı olan bu sorunlar, yeni yöntemlerin gelişmesine neden olmuştur. FMOLS eş-bütünleşik regresyonların optimal tahminlerini elde etmek için Phillips ve Hansen (1990) tarafından geliştirilmiştir. FMOLS, EKK yöntemini eş-bütünleşme ilişkisinden kaynaklanan içsellik sorununu ve otokorelasyon etkisini açıklamak için düzenler. Bu yöntem, açıklayıcı değişkenler I(1) veya I(0) olduğu durumlarda kullanılabilir. FMOLS yöntemine göre model oluşturmak için ilk olarak aşağıdaki eşitlik oluşturulur:

$$y_t = Ax_t + u_{0t} \quad (5)$$

Burada A, n x m boyutunda matristir. x_t , m=(m_1 + m_2) boyutunda eş-bütünleşik vektördür. Pedroni (2000) çalışmasında farklı panel eş-bütünleşme tahmin yöntemlerinin asimptotik özelliklerini analiz etmiştir. Pedroni yapmış olduğu analiz sonucunda FMOLS yönteminin küçük örneklemlerde bile iyi sonuç verdiği sonucuna ulaşmıştır. DOLS ve

FMOLS aralarında eş-bütünleşik olan değişkenlerde uzun dönem ilişkisini tahmin etmektedir.

Park (1992) tarafından geliştirilen "Kanonik Koentegrasyon Regresyonunu (CCR)" FMOLS yöntemiyle yakından ilişkilidir. Ancak CCR'de FMOLS yönteminden farklı olarak koentegrasyon denklemiyle stokastik şoklar arasındaki uzun dönemli bağımlılığı ortadan kaldırmak için (Y_t, X_t') değişkenlerinin düzey değerleri yerine durağan değerlerini kullanmaktadır. FMOLS yönteminde olduğu gibi CCR yönteminde de öncelikle hata terimleri $\hat{u}_t = (\hat{u}_{1t}\hat{u}_{2t}')$ ve uzun dönemli kovaryans matrisleri $\hat{\Lambda}$ ve $\hat{\Omega}$ elde edilir. FMOLS yönteminden farklı olarak CCR ayrıca eşzamanlı kovaryans matrisinin $\hat{\sum}$ tutarlı bir tahmincisini gerektirir. Sonuç olarak Kanonik Koentegrasyon Regresyon (CCR) tahmincisi şu şekilde tanımlanır:

$$\begin{bmatrix}\hat{\beta}\\ \hat{\gamma}\end{bmatrix} = (\sum_{t=1}^{T} Z_t^* Z_t^{*'})^{-1} \sum_{t=1}^{T} Z_t^* Y_t^* \quad (6)$$

Burada, $Z_t^* = (Z_t^{*'}, D_t')$'dir. CCR tahmincisi FMOLS'de olduğu gibi süper tutarlı, asimptotik olarak sapmasız ve asimptotik olarak standart normal dağılıma yakınsamaktadır. Saikkonen (1992) ile Stock ve Watson (1993), değişkenler arasındaki uzun dönemli katsayıların tahmin edilmesinde bağımsız değişkenlerin farkının ΔX_t öncül ve gecikmeli değerlerinin modele dahil edilmesini savunmaktadır.

$$Y_t = X_t'\beta + D_{1t}'\gamma_1 + \sum_{j=-1}^{r} \Delta X_{t+j}'\delta + v_{1t} \quad (7)$$

Denklem 26'da bağımsız değişkenlerin farkının q gecikmeli, r öncül değişkenlerinin modele dahil edilmesi hata terimleri arasında (u_{1t}, u_{2t}) bütün uzun dönem korelasyonu absorbe edeceği varsayılır ve denklem 26 kullanılarak $\theta = (\beta', \gamma')$'in sıradan en küçük karelerle tahmini FMOLS ve CCR olduğu gibi aynı asimptotik dağılım göstermektedir (Eviews 8 User's Guide II, 231-242).

3.4.Bootstrap Nedensellik Testi

Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından geliştirilen bu nedensellik testi, Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testine dayanmaktadır. Toda ve Yamamoto (TY) testinde olduğu gibi analize konu olan seriler için *VAR (p + dmax)* süreci aşağıdaki gibi tahmin edilir:

$$y_t = v + A_1 y_{t-1} + A_p y_{t-p} + \ldots\ldots\ldots + A_{p+d} y_{t-(p+d)} + \mu_t \quad (8)$$

Burada, *yt* k tane açıklayıcı değişkenlerin vektörünü, *v* sabit vektörünü, μ_t hata terimi vektörünü, *A* parametre matrisini ifade etmektedir. *p* VAR gecikme uzunluğunu, *d*max ise maksimum durağanlık derecesini ifade etmektedir. Dolayısıyla nedensellik analizine konu olan serilerin durağan olmasına gerek yoktur (Hacker ve Hatemi-J, 2006: 1490).

Hacker ve Hatemi-J (2006) testinde, TY testinden farklı olarak asimptotik Ki-kare ($\chi 2$) dağılımı yerine bootstrap dağılımı kullanılmaktadır. Bu yüzden, nedensellik testindeki kritik değerleri elde edebilmek için bootstrap simulasyon teknikleri kullanılır. Bootstrap yöntemi, test istatistik dağılımını tahmin etmek için veri setini yeniden örneklendirir. Bu yöntem, daha kesinkritik değerler elde ederek uygulamalarda sapmaları azaltabilmektedir. Ayrıca, veri setinin ampirik dağılımına sahiptir ve normallik varsayımına duyarlı değildir. Bununla birlikte, bu yöntem otoregresif şartlı değişen varyans (AutoRegressive Conditional Heteroscedasticit, ARCH) durumunu dikkate almaktadır (Hacker ve Hatemi-J, 2006: 1492).

Hacker ve Hatemi-J (2006) bootstrap simülasyonunu gerçekleştirmek için ilk olarak, Granger nedenselliğinin olmadığını ifade eden *H0* hipoteziyle, her bir simulasyon için elde edilmiş olan K* datasını elde etmektedir.

$$K^{*} = \hat{F}Z + \psi^{*} \quad (9)$$

(9) nolu eşitlikteki *Z*, açıklayıcı değişkenleri temsil etmektedir. $\hat{F}$ tahmin edilen parametre değerlerini göstermekte olup, $\hat{F} = KZ'(ZZ')^{-1}$ formülü ile tahmin edilmektedir. $\left(\psi^{*}\right)$ bootstrap hata terimlerini ifade etmektedir. *T* sayıdaki tesadüfi çekimlere dayanan bootstrap hata terimleri, regresyon modelinin hata terimlerinin yerini almaktadır. Değiştirilmiş hata terimleri *1/T* olasılığına sahiptir. Değiştirilmiş hata terimlerinin ortalaması değiştirilmiş hata terimlerinden çıkarılmaktadır. Böylece değiştirilmiş hata terimi sabit varyansa sahip hale gelmektedir. Değiştirilmiş hata terimini tanımlamadan önce açıklayıcı değişken matrisinin belirlenmesi gerekmektedir. X_{1t} ve X_{jt} için sırasıyla, *Tx1* kaldıraç vektörleri aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

$$h_1 = diag(X_1(X_1'X_1)^{-1}X_1')$$

$$h_j = diag(X(X'X)^{-1}X') \qquad j = i-1 \quad \text{ve} \quad i = 1,2,3,4 \text{ için}$$

$$X = (W_{-1}', ...W_{-p}') \quad \text{ve} \quad X_i = (W_{i,-1}', ...W_{i-p}').$$

ve bu eşitliklerde *W*, *X1t*'nin gecikmeli değerlerini simgelemektedir. *X1t*'yi belirleyen eşitlikte, *X1* açıklayıcı değişken matrisini göstermektedir. Bu eşitlik Granger nedenselliği yoktur kısıtına tabi tutulmaktdır. *Xjt*'yi belirleyen modelde *X* açıklayıcı değişken matrisidir. Bu eşitlikte tüm değişkenlerin gecikmelerinin tamamına yer verilmektedir. Bu durumda " , 'nin Granger nedeni değildir." şeklindeki *H0* hipotezi sınanmaktadır. Açıklayıcı değişken matrislerinden sonra değiştirilmiş hata terimi (10) nolu eşitlikte tanımlanmaktadır.

$$\tilde{\varepsilon}_{it}^{m} = \frac{\tilde{\varepsilon}_{it}}{\sqrt{1-h_{it}}}$$

Burada h_{it}, h_i 'nin t. bileşenini ve ise değiştirilmemiş hata terimini temsil etmektedir (Hatemi-J ve Roca, 2006: 1002-1003). Bununla birlikte, Hatemi-J ve Roca (2006) bootstrap kritik değerlerini hesaplayabilmek için bootstrap simulasyonunu 10000 defa tekrarlamakta ve her bir simülasyonda MWALD istatistiğini hesaplamaktadır.

4.Ampirik Bulgular

Çalışmada, seriler arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için ilk olarak birim kök testi yapılmıştır.

Tablo 2:Lee-Strazich Birim Kök Testi Sonuçları

	Model AA			**Model CC**		
Değişkenler	**Min T-stat**	**1.Kırılma**	**2.Kırılma**	**Min T-stat**	**1.Kırılma**	**2.Kırılma**
ir	-16.686***	52 kırılma (3) 1.4840	57 (3) 0.1217	-16.945***	48 3 1.8097	56 3 -0.0569
ur	-5.5656	35 8 2.0812	39 8 -5.0950	-5.7656	35 8 2.0812	39 8 -5.0950
cpi	-4.1192	53 8 -1.5233	55 8 -1.4757	-6.2780	26 8 -4.7684	47 8 -1.9389

Tablo 2'ye göre faiz oranı I(0), işsizlik oranı ile tüfe ise I(1)'dir.

Tablo 3: Kejriwal-Perron Eş-bütünleşme Testi sonuçları

Spesifikasyonlar

y_t={tüfe}, z_t={2, işsizlik oranı, faiz oranı}, q=1, p=1, h=28, m=5

Test sonuçları

	2008Q3				**2013Q3**
b_1	α_1	α_2	b_2	β_1	β_2
3.858509	0.830536***	-0.53280***	4.320057	0.178534	0.105732
[0.64658	[0.24084]	[-7.9784]	[0.57625]	[0.27391]	[0.05976]
R^2=0.770920			R^2=0.485269		

Tablo 3'e göre işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasında pozitif, faiz oranı ile enflasyon oranı arasında 2008Q3' e kadar negatif ve anlamlı ilişki vardır. Ancak 2013 sonrasında bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki yoktur. 2013 sonrasında anlamsız ilişki bulunmasında gözlem sayılarının azalması önemlidir.

Tablo 4: Eş-bütünleşme Tahmin Sonuçları

CPI	**FMOLS**		**CCR**	
	Katsayı	**t-istatistigi**	**Katsayı**	**t-istatistigi**
IR	-0.013794	-7.5060***	-0.014742	-7.048484
UR	-0.001576	-0.212653	0.005843	0.194969
D1	-1.513971	-2.705195	-1.513971	-2.705195
D2	-9.386352	1.549955	0.376217	3.633864

Tablo 4'e göre tüfe üzerinde sadece faiz oranının etkisi bulunmaktadır. Bu etki ise negatiftir. Yani faiz oranındaki artış enflasyon oranını azaltmaktadır.

Tablo 5: Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Optimal Gecikme Uzunluğu	MWALD İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerleri		
			%1	%5	%10
Cpi ≠ > ir	4	0.347	15.102	10.485	8.290
İr ≠ >cpi	4	21.277***	15.021	10.220	8.249
Cpi ≠ > ur	5	4.297	17.522	12.435	10.047
Ur ≠ > cpi	5	14.773**	18.892	13.007	10.711
İr ≠ > ur	5	13.012**	19.673	12.875	10.418
Ur ≠ > ir	5	4.149	17.658	12.344	10.095

Nedensellik testi sonuçlarına göre faiz oranından tüfe'ye ve işsizlik oranına doğru tek yönlü, işsizlik oranından tüfe'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye'de 2000Q1 -2015Q4 döneminde enflasyon-faiz oranı ve işsizlik oranı arasında ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir. Dolayısıyla, enflasyonun mu faizin nedeni olduğu yoksa faizin mi enflasyonun nedeni olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, enflasyondan faiz oranına doğru anlamlı ve negatif ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç enflasyon oranına yön vermek için faiz oranının uyarlandığını göstermektedir. Yani enflasyonla mücadele için faiz oranının önemli bir araç olduğunu gösteriyor. Bunun dışında faiz oranından işsizlik oranına doğru güçlü bir ilişki tespit edilememiştir. Bu sonuç, parasal aktarım mekanizmalarından faiz kanalının çıktı oranı üzerinde yeteri kadar çalışmadığını gösterir.

Kaynakça

Lee, J. and Strazicich, M.C. (2003), "Minimum LM Unit Root Test with Two Structural Breaks", Review of Economics and Statistics, 63, pp.1082- 1089.

Lee, J. and Strazicich, M.C. (2004), "Minimum LM Unit Root Test with One Structural Break", Working Paper, Department of Economics, Appalachain State University.

Lumsdaine, R. L and. Papell, D. H. (1997), "Multiple Trend Breaks and the Unit Root Hypothesis", Review of Economics and Statistics, 79 (2), pp. 212-218.

Cagan P (1956) The monetary dynamics of hyperinfation. In: Friedman M (ed.) Studies in the quantity theory of money, University of Chicago Press, Chicago, pp. 25-117

Meiselman D., 1962, "The Term Structure of Interest Rates", Prentice Hall, New Jersey

Atkins, F.J. & P.J. Coe (2002), "An ARDL Bounds Test of the Long-Run Fisher Effect in the United States and Canada", Journal of Macroeconomics, 24(2), 255-266.

Granville, B. & S. Mallick (2004), "Fisher Hypothesis: UK Evidence Over a Century", Applied Economics Letters, 11(2), 87-90

Bolatoğlu, N., (2006), **"Türkiye'de Enflasyon ve Nominal Faiz Oranları Arasındaki Uzun Dönemli İlişki: Fisher Etkisi"**, Hacettepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 24 (2), 1–16.

Altıntaş, H. ve Taban, S. (2010) "Türkiye'de İkiz Açık Sorunu ve Feldstein-Horioka i: ARDL Yaklaşımı ve Nedensellik Araştırması", Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-I, Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim, Malatya.

Zivot, E. and Andrews, K. (1992), "Further Evidence On The Great Crash, The Oil Price Shock, and The Unit Root Hypothesis", Journal of Business and Economic Statistics, 10 (10), pp. 251–70.

Temurlenk, S., Oltulular, S. (2007). Türkiye'nin temel makro ekonomik değişkenlerinin bütünleşme dereceleri üzerine bir araştırma. VIII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu. 24-25 Mayıs 2007, Malatya.

Narayan, P.K., Smyth, R. (2005). Electricity consumption, employment and real income in Australia: evidence from multivariate Granger causality tests. Energy Policy.Vol: 33, pp. 1109– 1116.

Kejriwal, Mohitosh, (2008) "Cointegration With Structural Breaks: An Application To The Feldstein-Horioka Puzzle", Studies In Nonlinear Dynamics & Econometrics, 12(1), 1-37.

Kejiriwal, Mohitosh Ve Perron, Pierre, (2008) "The Limit Distribution Of The Estimates In Cointegrated Regression Models With Multiple Structural Changes", Journal Of Econometrics, 146, 59-73.

Kejiriwal, Mohistosh Ve Perron, Pierre, (2009) "Testing For Multiple Structural Changes In Cointegrated Regression Models", Purdue University Economics Working Papers, No. 1216.

Stock, James and Watson, Mark W, (1993), A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems, Econometrica , 61(4) :783-820.

Bai, J. and P. Perron, 1998, "Estimating and Testing Linear Models with Multiple Structural Changes," Econometrica 66, 47-78.

Saikkonen, P., 1991, Asymptotically efficient estimation of cointegration regressions, Econometric Theory 7, 1-21.

Phillips, P. C. B. and B. E. Hansen, 1990, Statistical inference in instrumental variables regression with I(1) processes, Review of Economic Studies 57, 99-125.

GELİŞMİŞ OECD ÜLKELERİNDE PARA POLİTİKASI VE HİSSE SENEDİ FİYAT ENDEKSLERİ İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Ahmet UĞUR

İnönü Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Doç. Dr. Canan SANCAR

Gümüşhane Üniversitesi, Kelkit Aydın Doğan Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ

AdıyamanÜniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Özet

Bu çalışmada, 2008 finansal krizi sonrası (2010-2013) dönemde gelişmiş 13 OECD ülkesinde hisse senedi fiyat endeksi ve para politikası arasında ilişki olup olmadığı dinamik panel regresyon modelleri ile analiz edilmiştir. İlk olarak, hisse senedi fiyat endeksinin bağımlı değişken, kısa vadeli faiz oranı ve M3 para arzı büyüklüklerinin açıklayıcı değişken olduğu modelde serilerin birim kök içerip içermediğini tespit etmek için CADF ve CIPS panel birim kök testleri kullanılmıştır. Paneli oluşturan yatay kesit birimleri için finansal kriz öncesi ve sonrası dönemde farklı düzeyde birim kök testi sonuçları elde edilmiştir. Modeli oluşturan değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığı Durbin-Hausman panel eşbütünleşme testi ile analiz edilmiş ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Son olarak, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığı Dumitrescu-Hurlin tarafından geliştirilen nedensellik testiyle analiz edilmiştir. Analiz sonucu, 2008 krizi sonrası dönemde gelişmiş 13 OECD ülkesinde, kısa vadeli faiz oranlarından hisse senedi fiyatlarına doğru tek yönlü, hisse senedi fiyat endeksinden M3 para arzına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler*:* Para Politikası, Hisse Senedi Fiyat Endeksi, Panel Regresyon

THE RELATIONSHIP BETWEEN MONETARY POLICY AND STOCK PRICE INDEXES IN DEVELOPED OECD COUNTRIES

Abstract

In this study, whether there was a relationship between stock price index and monetary policy in 13 developed OECD countries for post-2008 financial crisis period (2010-2013)

was analysed using dynamic panel regression models. In the first place, CADF and CIPS panel unit root tests were used in order to determine whether the series include root in the model where stock price index is a dependant variable and short-term interest rate as well as M3 money supply sizes are explanatory variable. For the cross section units that make up the panel, unit root test results at different levels were obtained for post financial crisis period. Whether there is a long-term relationship among the variables making up the model was analysed via Durbin-Hausman panel co-integration test and it was concluded that there is co-integration relationship among variables. In the last place, whether there is causality relationship among variables was analysed using the causality test developed by Dumitrescu-Hurlin. As a result of the analysis, a unilateral causality relationship was determined from short-term interest rate towards stock price index and from stock price index towards M3 money supply was determined in 13 developed OECD countries for the period after 2008 crisis.

Keywords*:* Monetary Policy, Stock Price Index, Panel Regression.

1. GİRİŞ

Para politikası, ekonominin düşük enflasyonla kabul edilebilir bir oranda büyümesini sürdürmek için para otoritesince yürütülen ekonomi politikası aracıdır (Dornbush ve Fishcher, 1998:123). Para politikası, ekonomi politikasının bir parçası olması nedeniyle bu iki politikanın hedefleri paralellik arz eder. Bu anlamda para politikası merkez bankaları tarafından daha çok nominal faiz oranlarını kullanılmak suretiyle ekonomi politikasının genel amaçlarına hizmet eder (Svensson, 2003: 9). Para politikasının istihdam, büyüme gibi temel ekonomik değişkenler üzerindeki etkileri dolaylı yoldan gerçekleşir. Para politikasının finansal piyasalar üzerindeki etkileri ise doğrudan gerçekleşir. Para politikası kararları ile finansal varlık türü olan hisse senetleri arasındaki ilişki parasal aktarım mekanizması vasıtasıyla kurulur (Aklan ve Nargeleçekenler, 2012: 13). Parasal aktarım mekanizması, para politikasının ekonominin reel ve parasal değişkenleri üzerindeki etkilerini ifade eder. Başka bir ifadeyle parasal aktarım mekanizması, nominal para stoku veya nominal faiz oranlarındaki değişikliklerin istihdam ve toplam çıktı gibi reel değişkenlerin nasıl uyardığını açıklar. Para otoriteleri üretim ve fiyatları birbirinden farklı fakat birbiriyle ilişkili birden fazla kanalla etkileyebilir (Ireland, 2005: 1). Bernanke ve Gertler (1995), Mishkin (1996 ve 2001), Egert ve Macdonald (2008)'a göre günümüzde gelişmiş finansal sistemler açısından parasal aktarım mekanizmasının geleneksel faiz oranı kanalı, kredi kanalı, döviz kuru kanalı, varlık fiyatları ve beklentiler kanalı olmak üzere beş farklı kanaldan işlediği kabul edilmektedir.

Keynesyen ve Parasalcı iktisatçıların para ve para politikası ile ilgili farklı görüşleri, parasal aktarım mekanizmasının işleyiş sürecine ilişkin değerlendirmelerinde de kendini gösterir. Literatürde para talebinin para arzına uyum sürecini, yani parasal aktarım

mekanizmasının işleyişini açıklayan iki temel yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlar, Keynesyen iktisatçılar tarafından ileri sürülen dolaylı aktarım mekanizmaları ve Monetarist (Parasalcı) iktisatçılar tarafından savunulan doğrudan aktarım mekanizmalarıdır. Keynesyen teoride parasal aktarım dolaylı yoldan faiz oranı kanalı ile gerçekleşir. Para arzında meydana gelen bir değişme, yatırımları ve milli geliri etkiler. Örneğin, para arzında meydana gelen bir artışın etkileri şematik olarak 1.1"de gösterilmiştir (Alfavitska, 2005:5):

$$M \uparrow \Rightarrow \dot{I} \downarrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow C \uparrow \Rightarrow Y \uparrow \qquad 1.1$$

1.1' de yer alan akış şemasına göre para arzında artış yönündeki bir para politikası değişiklik önce faiz oranında (İ↓) azalmaya neden olur. Faiz oranlarındaki azalma ise toplam talep ve faiz oranına duyarlı diğer harcamaları uyarır. Dolayısıyla yatırımlar(I↑) ve diğer harcamalarda(C↑) meydana gelen bu artış basit çoğaltan mekanizmasının öngördüğü ölçüde milli gelirin (Y↑) artmasına neden olur.

Dolaysız aktarım mekanizmasında insanların tutmak istedikleri para miktarı, sabit ve sürekli değişmeyen istikrarlı bir büyüklük olarak tanımlanır. Bu yaklaşımda ekonomide karar birimlerinin ellerinde biriken fazla parayı (atıl para) harcayarak tasfiye edecekleri kabul edilir. Fisher-Chambridge tipi Miktar Teorileri ve Friedman"ın Yeni Miktar Teorisi dolaysız aktarım mekanizmasının örnekleridir. Para ve harcama kanalları ile ilgili çalışmaları yapan iktisatçılardan Irving Fisher ve Knut Wicksell vardır. Her iki yazar da parasal aktarım mekanizması işleyiş sürecinde kısa dönemde faiz oranlarının, uzun dönemde ise reel nakit dengelerinin anahtar rolü oynadığı konusunda görüş birliği içerisindedirler. Monetaristler parasal işlemlerin ortaya çıkardığı etkilerden daha çok nispi fiyat değişiklikleriyle ilgilenirler. Parasal işlemlerin nispi fiyatlarda meydana gelen değişiklikler mal ve hizmet fiyatlarındaki değişikliklerin yanı sıra sermaye ve finansal varlıkların getiri oranlarında meydana gelen değişiklikleri de kapsar (Spencer, 1974: 8). Dolaysız parasal aktarım mekanizmasının yakın tarihlerdeki en önemli savunucuları olan Monetarist iktisatçılar tarafından nispi fiyatların karşılıklı etkileşimini göstermek için ekonomide en az üç unsurun varlığı vurgulanmıştır. Bunlar; (1) Para ya da parasal taban, (2) tahvil ya da hisse senedi, (3) reel sermaye stokudur. Monetaristlere göre portföydeki varlıklar arasında ikame mümkün fakat mükemmel değildir. (Meltzer, 1995;53- 54).

Ayrıca, Monetarist okul para arzındaki değişikliğin ekonomik ajanların portföy davranışı üzerinde etkili olduğu görüşündedir. Örneğin, şematik olarak 1.1"de görüldüğü gibi para arzındaki artış karşısında ekonomik bireyler portföylerinin aktif dağılımında değişiklik yaparlar. Monetarist yaklaşım para arzı artışlar önce fiyat genel düzeyine (Pe↑) ve enflasyon düzeyine (πe↑) ilişkin beklentileri etkiler. Daha sonra ki aşamada ise faiz oranları (Ġ↓) ve yatırımları I↑ ve dolayısıyla üretim düzeyini (Y↑) etkiler. Monetaristler bu açıklamalarıyla, miktar teorisinin alışılmış açıklamasının dışında bir yaklaşım

getirmiştir. Para arzındaki bir değişmenin faiz oranı (i) yanında nispi fiyatları (Pe) da etkileyeceği ifade edilir Bu mekanizmaya göre, para otoritelerinin aldığı kararlar sonucu nominal faiz oranları sıfıra indirgenmiş olsa bile para politikası yine de etkili olabilir (Mishkin,1996: 3):

$$M\uparrow \Rightarrow P_e\uparrow \Rightarrow \pi_e\uparrow \Rightarrow i\downarrow \Rightarrow I\uparrow \Rightarrow Y\uparrow \qquad (1.1)$$

Monetarist iktisadi görüş, parasal aktarım mekanizmasının doğrudan para piyasasında para stokuna ve para talebini etkilediğini savunurlar. Monetaristlere göre para arzındaki artışlar doğrudan harcamaları etkiler. Harcama düzeyindeki değişiklikler ise yatırım ve gelir seviyesinde değişikliklere neden olur.

Para politikası kararlarının parasal aktarım mekanizması aracılığı ile finansal piyasalar üzerindeki etkilerini içeren oldukça kapsamlı bu teorik alt yapı, uluslararası literatürde birçok yazarca ampirik olarak ta araştırılmıştır. Hisse senedi fiyatları ve para politikası ilişkisini inceleyen Rudebusch (1998), Durham (2001), Bernanke ve Kuttner (2004), Rigobon ve Sack (2004), Lapodis (2006), Garg (2008), Kholodilin vd. (2008), Aktaş vd. (2008), Stoica ve Diaconaşu (2012)'un çalışmalarında Keynesyen dolaylı aktarım mekanizmasını destekler şekilde para politikası aracı olarak kısa vadeli faiz oranları kullanılmıştır. Kasman (2004), Wong (2005), Maskay (2007), Türkyılmaz ve Özata (2008), Bennaceur vd. (2009) gibi birçok araştırmacı tarafından para politikası aracı olarak Monetarist görüşü destekler şekilde para arzı (M1, M2, M3) büyüklükleri kullanılmıştır. Çalışmalarda incelenen dönem, ülke ve kullanılan ekonometrik yöntem ve değişkenler farklı olmakla birlikte para politikası ile hisse senedi fiyat endeksleri ilişkisi doğrulanmaktadır.

Rudebusch (1998), Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) Kasım 1988-Mart 1995 döneminde para politikası şoklarına karşı finansal piyasaların gösterdiği tepkileri VAR analizi ile incelemiştir. Çalışmada, ABD Merkez Bankası'nın (FED) vadeli işlemler fon oranları ile ileriye dönük finansal piyasa getirileri arasında çok düşük bir kolerasyon olduğu sonucuna varılmıştır. Durham (2001)'ın Avusturya, Belçika, Kanada, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Güney Afrika, İsveç, İsviçre, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nden oluşan 16 OECD ülkesi için yaptığı çalışmada, para politikasının hisse senedi piyasasının aylık ve üç aylık getirisi üzerine etkilerini araştırılmıştır. 1956:Q4-2000:Q4 dönemi için yapılan Regresyon analizde, para politikası aracı olarak iskonto oranının kısa ve uzun dönem borsa performansı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmanın ampirik bulgularına göre; 1956 yılından 2000 yılına kadarki 45 yıllık uzun dönemde 16 OECD ülkesinin sıkı para politikası uygulamaları ile borsa performansı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Rigobon ve Sack (2004), para politikası ve finansal varlık fiyatları ilişkisini ABD için zaman serisi analizi kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada 1994:Q1- 2001:Q3 dönemi FED (Federal Reserve)'in politika faizi (kısa vadeli faiz oranı) ile hisse senedi fiyatları ve uzun vadeli piyasa faiz oranları kullanılmıştır. Analiz sonucu, incelenen dönemde politika aracı olarak kullanılan kısa vadeli faiz oranlarındaki bir yükselme, hisse senetleri fiyatlarında düşüşe ve ayrıca uzun vadede hisse senedi getiri eğrisinin azalarak artmasına neden olduğu gözlemlenmiştir. Bernanke ve Kuttner (2004)'in çalışmasında ABD için para politikası değişikliklerine hisse senedi piyasasının verdiği ortalama reaksiyon analiz edilmiştir. Çalışmada 1989:Q1-2002:Q3 döneminde FED'nin Federal Fon Oranlarında yaptığı değişikliklerin hem hisse senedi piyasasının geneli hem de endüstri portföyüne etkileri incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre Federal Fon Oranlarında beklenmeyen 25 baz puanlık bir azalma, hisse senedi piyasası tüm endeksinin %1 düşmesine neden olur.

Wong vd. (2005)'nin Singapur ve ABD için yaptığı çalışmada para arzı, faiz oranı ve hisse senetleri piyasası ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada, iki ülke için para politikası aracı olarak Para Arzı (M1) ve Kısa Dönem Faiz Oranları ile Borsa Endeksi 1982:Q1-2002:Q3 dönemi için VAR modeli ile test edilmiştir. İki ülkeli modelde, para politikası aracı olarak M1 Para arzı ve Kısa Dönemli Faiz Oranının (Politika Faizi), Singapur için hisse senedi piyasası üzerinde uzun dönemde eş düzeyde etkiler yarattığı görülür, ancak aynı değerlendirme ABD için geçerli değildir. Ayrıca, her iki ülke açısından da M1 ve Kısa Dönemli Faiz oranı araçlarının borsa endeksi üzerine etkisi 1997 Asya Krizi öncesi ve sonrası için farklı sonuçlar gösterir. Singapur için 1997 Asya krizi öncesi hem M1 para arzı için hem de politika faizi açısından borsa endeksi ile aralarında eş bütünleşme vardır. Ancak, kriz sonrasında bu ilişkinin oldukça zayıf olduğu tespit edilmiştir. ABD de ise 1987 finansal krizi öncesinde hisse senedi piyasasının makroekonomik değişkenlerle oldukça kuvvetli bir eş bütünleşme ilişkisi içerisinde olduğu, ancak bu ilişkinin 1987 yılından ve 1997 Rusya Krizinden sonra zayıfladığı gözlemlenmiştir.

Maskay (2007), FED'in para arzındaki yaptığı değişiklikler ile hisse senetleri fiyatları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmada, 1959:Q1-2006:Q3 döneminde para arzı (M2) ve hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyiincelenmiştir. Maskay analizine, aynı dönemin reel GDP ve işsizlik oranınıda ilave etmiş ve iki aşamalı Regrasyon Modelini kullanmıştır. Analiz sonuçlarının Keynes'in "Etkin Piyasa Hipotezi"ni destekler nitelikte olduğu ifade edilmiştir. Buna göre para arzındaki pozitif bir şok, hisse senetleri piyasasında fiyatları artırmaktadır. Yani para arzı ve hisse senedi fiyatları arassında pozitif bir ilişki söz konusudur. Aynı ilişki, para arzı ve reel GDP içinde geçerlidir. Ayrıca reel GDP ile hisse senetleri fiyatları arasında pozitif bir ilişki kurulurken, işsizlik oranı ile hisse senedi fiyatları arasında negatif bir ilişkinin olduğu ifade edilmiştir. Garg (2008)'ın çalışmasında, ABD Merkez Bankası'nın politika kararlarının sektör bazında hisse senetleri piyasasına etkisi incelenmiştir. Garg, En Küçük Karaler (EKK) modelini kullandığı analizinde, 2001:Q4-2007:Q3 dönemi için FED vadeli İşlemler Fon Oranları, Sektörel Bazlı Borsa Endeksi (Dow Jones), Tüketici Fiyatları Endeksi (CPI) aylık verileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ABD Merkez Bankasının Vadeli İşlemler Fon

Oranlarında yaptığı %0.2'lik bir değişiklik, Sektörel Bazlı Borsa Endeksinde %1' lik bir değişikliğe neden olmaktadır.

Kholodilin vd. (2008)'nin Avrupa Merkez Bankası'nın para politikası uygulamalarına karşı Avrupa Sektörel Hisse Senetleri Piyasasının verdiği tepkileri analiz ettikleri çalışmada, 1999:Q1-2008:Q1 dönemi politika faizi (kısa vadeli faiz oranlar) ve hisse senedi getiri oranları GMM (Generalised Method Of Moments) Modeli kullanılmıştır. Çalışmada söz konusu dönemde Avrupa Merkez Bankası'nca ilan edilen faiz oranlarında %0.2- %3.0 arasındaki bir yükseliş, sektörel borsa endeksinde 25 baz puanlık bir düşüşe neden olmaktadır. Ayrıca, politika faizinde söz konusu aralıktaki bir artışın toplam borsa seviyesinde %1'lik bir düşüşe neden olduğu gözlemlenmiştir. Stoica ve Diaconaşu (2012)'nin çalışmasında, para politikasının hisse senedi piyasası üzerine etki analizini Avrupa Birliği (AB)'ne üye 27 ülke açısından incelenmiştir. AB ülkeleri Merkez Bankalarının politika faizi (kısa dönem faiz oranı) ve hisse senedi fiyatları endeksleri, Ocak 2000 ve Şubat 2012 dönemi aylık verileriyle VAR Modeli ile analiz edilmiştir. Çalışmanın ampirik bulgularına göre, söz konusu dönem boyunca politika faizi ve hisse senedi fiyat endekleri arasında uzun vadeli bir ilişki yalnızca Hollanda, Fransa, Finlandiya ve İtalya için söz konusudur. Bu ülkelerde politika faizine hisse senedi fiyat endeksinin verdiği tepki kuvvetli ve negatiftir.

Ulusal literatürde Kasman (2004)'ın çalışmasında İMKB-100 endeksi, para arzı (M1), ABD Doları, TÜFE ve petrol fiyatları arasındaki ilişki 1986M1-2003M12 dönemi için GARCH ve VAR modeli yoluyla analiz edilmiştir. Bulgular; koşullu para arzı oynaklığından hisse senedi piyasası oynaklığına, hisse senedi piyasası oynaklığından koşullu döviz kuru ve enflasyon oynaklığına doğru bir açıklayıcı gücün varlığına işaret etmektedir. Türkyılmaz ve Özata (2008)'nın Türkiye için yaptıkları çalışmada para arzı, faiz oranları ve hisse senedi fiyatları arasındaki dinamik ilişkiler VAR modeli kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada 2001:05-2005:12 dönemi için aylık M1 (arzı), Faiz Oranları ve İMKB100 Hisse Senedi Kapanış Fiyatları serileri kullanılmış ve Para Arzından Hisse senetleri fiyatlarına doğru nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Aktaş vd. (2008)'nin çalışmalarında Merkez Bankası'nın faiz kararlarının finansal piyasalardaki uzun vadeli faiz oranları ve İMKB-100, İMKB-Mali, döviz kuru, risk primi gibi değişkenler üzerindeki etkisi Regresyon modeli ile incelenmiştir. 16 Temmuz 2001 ile 14 Ağustos 2008 dönemini kapsayan çalışmanın bulguları, politika faizi değişikliklerinin mali piyasalarda, özellikle tahvil-bono faizleri üzerinde, etkili olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, 2008 finansal krizi öncesi (2003-2006) ve sonrası (2010-2013) dönemde Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)' nın gelişmiş (Yüksek Gelir Grubu) 13 ülkesi (Avustralya, Kanada, Danimarka, İzlanda, Japonya, Kore, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, İsveç, İsviçre, İngiltere ve ABD) için hisse senedi fiyat endeksleri ve para politikaları arasındaki ilişkiyi dinamik panel veri analiz yöntemleri kullanarak tespit etmektir. Para politikalarının varlık piyasası üzerindeki etkinliğinin

OECD'nin gelişmiş ülkeleri kapsamında test edilmesi ve parasal aktarım mekanizmasının işleyip işlemediğinin belirlenmesi açısından çalışmanın literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda giriş bölümünde sonra gelen ikinci bölümünde çalışmanın yöntemi, üçüncü bölümünde çalışmanın ampirik bulguları yer almaktadır. Dördüncü bölüm de ise sonuç ve öneriler bölümü bulunmaktadır.

2. YÖNTEM

2008 Finansal Krizi, küresel boyutta etkileri nedeniyle şimdiye kadar karşılaşılmış en büyük ekonomik krizlerin başında gelmektedir. Bu çalışmada, 2008 finansal krizi öncesi (2003-2006) ve sonrası (2010-2013) dönemde gelişmiş 13 OECD ülkesi (Avustralya, Kanada, Danimarka, İzlanda, Japonya, Kore, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, İsveç, İsviçre, İngiltere ve ABD) için hisse senedi fiyat endeksi ile para politikası arasında etkileşim olup olmadığı dinamik panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Ülkelerin seçiminde, Dünya Bankası tarafından 2012 yılı için Kişi Başına Düşen GSMH (Gross National Income–GNI) baz alınarak yapılan gelişmişlik sınıflandırması dikkate alınmıştır. Çalışmada, para politikasını temsilen M3 para arzı tanımı ve kısa vadeli faiz oranları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak ülkelerin hisse senedi fiyat endeksi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında değişkenler arasındaki ilişki 2003-2006 ve 2010-2013 dönemlerine ait aylık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada 2007, 2008 ve 2009 yılları kriz etkilerini içerdiği için analize dahil edilmemiştir. Çalışmanın verileri OECD ve elektronik veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler ve açıklamaları aşağıdaki gibidir:

Tablo.1.Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişken	Açıklama
SP_{it}	OECD ülkeleri arasından incelemeye konu olan *i*-inci ülkenin *t* zamanındaki hisse senedi (share price) fiyatları (Index)
SIR_{it}	OECD ülkeleri arasından incelemeye konu olan *i*-inci ülkenin *t* zamanındaki kısa vadeli faiz oranı (short term interest rates) (%)
$M3_{it}$	OECD ülkeleri arasından incelemeye konu olan *i*-inci ülkenin *t* zamanındaki M3 para arzı (Index)

2008 finansal krizi sonrasında (2010-2013) OECD'nin gelişmiş 13 ülkesinin hisse senedi fiyat endeksleri ile para politikaları arasındaki ilişkisinin analizinde aşağıdaki model kullanılmıştır.

$$y_{i,t} = \gamma y_{i,t-1} + \rho' r_t \beta' \chi_{i,t} A_i + u_{i,t}$$

Modelde ***i*** ülkeleri, ***t*** yılları temsil ederken, $y_{i,t}$ hisse senedi fiyat endeksini, ***r*** yıllar bazında gözlemlenebilen etkileri temsil etmektedir. x_{it} se senedi fiyatlarını açıklamada kullanılan açıklayıcı değişkenleri (M1 para arzı, M3 para arzı tanımları, kısa vadeli faiz oranları, interbank faiz oranları), A_i ülkeler bazında gözlemlenemeyen etkileri, U_{it} hata terimini göstermektedir.

Çalışmada kullanılan panel veri yöntemi ve bu kapsamda panel birim kök, panel eşbütünleşme ve panel nedensellik testleri aşağıda açıklanmıştır.

2.1.Panel Veri Analizi

Ekonometrik analizlerde zaman serisi verileri, yatay kesit ve panel veriler olmak üzere üç çeşit veri kullanılmaktadır (Gujarati, 2003: 25). Zaman serisi analizi, düzenli aralıklarla gözlemlenen verilerin istatistiksel yöntemler ile analiz edilmesi ve modellemesini içerir (Madsen, 2008:1). Bir zaman serisi, günlük, haftalık, aylık, çeyrek yıllık, altı aylık ve yıllık gibi zaman dilimlerini kapsamaktadır. Zaman serisi verileri, genellikle, *yt, t*= 1,.....,*T* " şeklinde belirtilmektedir. Burada, *T* zaman serisi örneklem boyutunu belirtir. *Yatay kesit verileri*, Belirli bir zaman noktasında derlenen yatay kesit verileri, genellikle *yi , i*= 1,.....,*N* " şeklinde ifade edilir (Akbaş, 2012:83-84).

Panel veriler, bireyler, firmalar, devlet veya ülkeler arasındaki hetorejenliği ortaya koymaktadır (Baltagi, 2008:6). Panel veriler, zaman serisi verileri ve kesit verileri birlikte içerir. Örneğin, N sayıdaki ülke (birey veya firma), T zaman periyotları süresince izlenebilir. Panel veri modeli temelde aynı anda ve aynı istatistiki birim üzerinde tekrarlanan ölçümleri yapılmış istatistiki verilerle ilgilenir. Panel veriler kesit veriler ile zaman serisi verilerini bir araya getirir. Genellikle istatistiki birimlerde bireyler, hane halkı veya şirketler vardır. Panel verilerde ayrıca, ülkeler, bölgeler veya endüstriyel sektörler gibi topluluklar ele alınır (Mouchart, 2009:5).

Panel veri modelleri statik ve dinamik modeller olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Bu modellerden dinamik panel veri modellerinde modelde kullanılan değişkenlerin geçmiş değerleri modele dahil edilirken, statik panel veri modellerinde kullanılan değişkenlerin geçmiş değeri modele dahil edilmez. Bu nedenle de dinamik panel veri modelleri statik panel veri modellerinden farklı olarak içerisinde gecikmeli değişken veya değişkenler barındıran modellerdir. Dinamik panel verilerin yukarıda yer alan tüm bu

üstün yönü göz önüne alınarak bu çalışmada dinamik panel veri modelleri kullanılmıştır (Tatoğlu, 2013:65). Çalışmada kullanılan panel veri yöntemleinden panel birim kök, panel eş bütünleşme ve panel nedensellik testleri aşağıda açıklanmıştır.

Panel Birim Kök Testleri

Çalışmada, paneli oluşturan birimlerde yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını test etmek için Pesaran (2003) CD_{LM} testi, Breusch-Pagan (1980) CD_{LM1} testi ve Pesaran (2004) CD_{LM2} testleri kullanılmıştır. EK-1'de yer alan CD_{LM} testlerine göre hem değişkenler için hem de model için yatay kesit bağımlılığı sorunun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla, yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan yöntemlerin kullanılması tahmin sonuçlarının yanlış çıkmasına neden olabileceği için çalışmada yatay kesit bağımlılığını dikkate alan yöntemler kullanılmıştır. İlk olarak Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen cross-sectionally augmented Dickey-Fuller (CADF) testi kullanılmıştır.

CADF testi, ADF regresyonunun her bir serinin birinci farklarının ve gecikmeli yatay kesit ortalamalarını kullanmakta ve panel veriyi oluşturan her bir kesitin zaman etkilerinden ayrı etkilendiğini varsaymaktadır (Pesaran, 2007:265). CADF testi reel ekonomik olguların genelde tek değişkenle analiz edilemeyeceği fikrinden hareket eder. Bu çerçevede, birim kök dizininde ilave bilgilerin kullanımı ile daha hassas çıkarımlar sağlayarak test regresyonlarını daha verimli hale getirebilir (Costantini ve Lupi, 2011:4).Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF testi aşağıdaki gibidir (Pesaran, 2007:269):

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \beta_i Y_{i,t-1} + \Sigma_{j=1}^{\rho j} c_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + d_{it} t + h_i \bar{Y} + \sum_{j=0}^{\rho j} \eta \Delta \bar{Y}_{i,t-j} + \varepsilon_{i,t} \qquad (1)$$

i= 1,2....., t

Yukarıdaki eşitlikte, α_i sabit terim, t zaman, $\Delta\bar{Y}$ farkların gecikmelerini,$\bar{Y}_{t-1}$ise $\bar{Y}$'nin bir dönem gecikmeli değeridir. Bu eşitlikte , $\bar{Y}_t$modele dahil olan N gözlemlerinin t'ye göre ortalamasını göstermektedir. CADF testi, sıfır hipotezi altında serilerin durağan olmadığını, alternatif hipotezi altında ise, paneli oluşturan tüm birimlerin durağan olduğunu ifade etmektedir. CADF testinde kritik değerler Pesaran (2007)'den elde edilmektedir. CADF regresyonu tahmin edildikten sonraki aşamada, CIPS istatistiğini elde etmek için gecikmeli değişkenlerin t istatistiklerinin ortalamaları (CADF) alınır.

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{1}^{N} CADF_i \qquad (2)$$

CIPS testinde sıfır hipotezi, panel regresyonunu içeren tüm birimlerin kök içerdiğini yani serilerin durağan olmadığını, alternatif hipotez ise, paneli oluşturan tüm birimlerin durağan olduğunu ifade etmektedir.

Panel Eşbütünleşme Testi

Çalışmada seriler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için Joakim Westerlund (2008) tarafından geliştirilen Durbin-Hausman panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Durbin-Hausman panel eşbütünleşme testi, diğer panel eşbütünleşme testlerinden farklı olarak bağımsız değişkenlerin durağanlık mertebelerinin farklı olmasına izin vermektedir (Westerlund, 2008:199). Bu yöntemde daha çok bir regresyon modelinde bir veya daha fazla açıklayıcı değişkenin endojen olup olmadığı araştırılmaktadır (Chmelarova, 2007:5).Durbin-Hausman testinde panel ve grup içi olmak iki test hesaplanmaktadır. Panel istatistiği ile panelin geneline yönelik çıkarım yapılırken, grup istatistiği ile paneli oluşturan birimler için çıkarım yapılmaktadır. Panel istatistiği için sıfır hipotezi tüm yatay kesit birimleri için eş-bütünleşme yoktur ve alternatif hipotezi için ise tüm yatay kesit birimleri için eş-bütünleşme vardır şeklinde ifade edilir. Grup istatistiği için ise sıfır hipotezi tüm yatay kesit birimleri için eş-bütünleşme yoktur, alternatif hipotezi için ise bazı ülkeler için eş-bütünleşme varken bazıları için yoktur olarak ifade edilir.

Panel Nedensellik Testi

Standart panel nedensellik testlerinin çoğunda aşağıdaki model kullanılmaktadır (Dumitrescu ve Hurlin, 2012:1451):

$$y_{it} = \alpha_0 + \alpha_j y_{i,t-1} + b_j \alpha_{i,t-1} + \int_i u_{i,t} \qquad (3)$$

i= 1,2,…..,n sabit etkisi $\int_i$

Sabit etki yukarıdaki modelin ilk farkı alınarak ortadan kaldırılabilir: Yukarıdaki modelin farkı alındığında ana model aşağıdaki gibidir.

$$(y_{it} - y_{i,t-1}) = \alpha_j (y_{it} - y_{i,t-1}) + b_j (y_{it} - y_{i,t-1}) + (u_{i,t} - u_{i,t-1}) \qquad (4)$$

Dumitrescu ve Hurlin (2012), heterojen panel veri modellerinin dışında bir nedensellik testi geliştirmiştir. Bu testte, T döneminde, N sayıdaki birim için gözlemlenen iki sabit değişken x ve y ile ifade edilir. Her bir i=1,2,…N için, t=1,2….. T zamanında, doğrusal regresyon modeli aşağıdaki gibidir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012:1451):

$$Y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^{K} Y_i^{(k)} Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^{K} \beta^{(k)} \alpha_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \qquad (5)$$

Bu denklemde, $\beta_i = \beta_i^1, \beta_i^2, \beta_i^3, \ldots \beta_i^{k'}$ dır. Bireysel etkilerin (α_i) sabit olduğu, gecikme parametrelerinin sabit olduğu $Y_i^{(k)}$ve regresyon eğim katsayıları $\beta_i^{(k)}$'nin birimler arasında değiştiği varsayılır. Dolayısıyla yapılan nedensellik testi için sabit etkiler modeli

kurulmaktadır. Burada yer alan gecikme uzunluğu K 'nın tüm yatay kesitleri birimleri için özdeştir (Bozoklu veYılancı, 2013:176).

Denklem (5)'den faydalanılarak test edilen Modelin sıfır ve alternatif hipotezleri aşağıdaki gibidir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012:1453):

$H_0 : \beta i = 0 \quad \forall_i = 1,2,\ldots.N$

$H_1 : \beta i = 0 \quad \forall_i = 1,2,\ldots.N$

$\beta i \neq 0 \quad \forall_i = N+1, N_1 +2,\ldots..,N$

Sıfır hipotezi bireysel vektörlerin (β_i) tamamının sıfıra eşit olduğunu, alternatif hipotez ise bireysel vektörlerden bazılarının sıfıra eşit olduğunu göstermektedir. Ortalama istatistik $W_{N,T}^{HNC}$ hipotezi aşağıdaki gibi formüle edilir:

$$W_{N,T}^{HNC} = \frac{1}{N}\sum_{i=1}^{N} W_{i,T} \qquad (6)$$

Bu formülde W_i, yatay kesit birimlerine ait T'inci t wald istatistik değerini belirtmektedir. Ortalama istatistik $W_{N,T}^{HNC}$ aşağıdaki formülle belirlenir:

$$Z_T^{HNC} = \frac{N}{2K}\left(W_{N,T}^{HNC} - K\right) \quad T,N \longrightarrow \infty \quad N(0,1) \qquad (7)$$

$$W_{i,T} = (T - 2K - 1)\left(\frac{\tilde{\varepsilon}_i \tilde{\theta}_i \tilde{\varepsilon}_i}{\tilde{\varepsilon}_i \theta M_i \tilde{\varepsilon}_i}\right) \qquad i= 1,\ldots\ldots.N \qquad (8)$$

Buradan hareketle ortalama istatistik $W_{N,T}^{HNC}$ aşağıdaki formülle elde edilir:

$$Z_T^{HNC} = \frac{\sqrt{N\left[W_{N,T}^{HNC} - N^{-1}\sum_{i=1}^{N} N\left(W_{i,T}\right)\right]}}{\sqrt{N^{-1}\sum_{i=1}^{N} \mathrm{var}\left(\sum_{i=1}^{N} W_{i,T}\right)}} \qquad (9)$$

$W_{N,T}^{HNC}$

$E\left(W_{i,T}\right)$

$E(W_{i,T})$ ortalama, $(W_{i,T})$ ise eşitlik 5.20'deki $(W_{i,T})$'nin varyans istatistiğidir. Eğer yatay kesit bağımlılığı varsa, 50.000 tekrarlamayla elde edilen %5 anlam düzeyindeki yaklaşık değerleri kullanılır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, OECD'nin gelişmiş 13 ülkesinin hisse senedi fiyat endeksi, kısa vadeli faiz oranları ve M3 para arzı büyüklükleri serilerinin finansal kriz öncesi (2003-2006) ve sonrası dönemde (2010-2013) panel birim kök, panel eş bütünleşme ve panel nedensellik testleri bulgularına yer verilmiştir.

Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Ekonometrik analizlerde birinci kuşak panel birim kök testlerini kullanabilmek için serilerde yatay kesit bağımlılığının olmaması gerekmektedir. Çalışmada kullanılan hisse senedi fiyat endeksi, kısa vadeli faiz oranları ve M3 para arzı büyüklükleri serilerinde yatay kesit bağımlılığının olduğu CDLM yatay kesit bağımlılığı testleriyle belirlenmiştir. Bu yüzden birinci kuşak panel birim kök testi sonuçları çalışmaya dahil edilmemiştir. Hisse senedi fiyat endeksi, kısa vadeli faiz oranları ve M3 para arzı büyüklükleri serilerinde yatay kesit bağımlılığı olduğu için ikincin nesil birim kök testlerinden CADF, CIPS testleri kullanılmıştır.

OECD'nin gelişmiş 13 ülkesinin hisse senedi fiyat endeksi, kısa vadeli faiz oranları ve M3 para arzı büyüklükleri serilerinin finansal kriz sonrası (2010-2013) dönemde CADF ve CIPS testleri bulguları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Gelişmiş OECD Ülkelerinde Finansal Kriz Sonrası (2010-2013) Dönem ADF Testi Bulguları

Ülkeler	CADF-Stat			Kritik Değerler		
	SIR	M3	SP	%1	%5	%10
Avustralya	-3.662**	-1.693	-2.268	-3.98	-3.30	-2.98
Kanada	-4.222***	-0.026	-1.264	-3.98	-3.30	-2.98

Danimarka	-5.636***	-0.415	-1.407	-3.98	-3.30	-2.98
İzlanda	-3.566**	-2.459	-2.391	-3.98	-3.30	-2.98
Japonya	-4.297***	0.736	-2.147	-3.98	-3.30	-2.98
Kore	-5.638***	-2.518	-1.401	-3.98	-3.30	-2.98
Y. Zelanda	-5.643***	-1.722	-1.127	-3.98	-3.30	-2.98
Norveç	-3.672**	-1.412	-2.197	-3.98	-3.30	-2.98
Polonya	-3.003*	-2.335	-1.809	-3.98	-3.30	-2.98
İsveç	-6.61***	-2.863	-2.090	-3.98	-3.30	-2.98
İsviçre	-4.303***	-2.027	-1.948	-3.98	-3.30	-2.98
İngiltere	-3.997***	-2.170	-2.389	-3.98	-3.30	-2.98
ABD	-4.283***	-1.679	-1.686	-3.98	-3.30	-2.98
CIPS-Stat	-4.498***	-1.583	-1.856	-2.54	-2.33	-2.21

Not: ***,**,* Sırasıyla %1 seviyesinde anlamlı, %5 seviyesinde anlamlı ve %10 seviyesinde anlamlı olduğunu göstermektedir. CADF testi için kritik tablo değerleri Pesaran (2006) Case III Intercept and Trend'den elde edilmiştir. CIPS değeri için kritik tablo değerleri Peseran (2006) Tablo 2c intercept ve trend'den elde edilmiştir.

Tablo 1'de yeralan CADF birim kök testi sonuçlarına göre, kısa dönem faiz oranı serisi, Kanada, Danimarka, Japonya, Kore, Yeni Zelanda, İsveç, İsviçre, İngiltere ve ABD'de %1 seviyesinde, Avustralya, İzlanda ve Norveç'te %5 seviyesinde, Polonya'da ise %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu nedenle de ülkelerin tümü için sıfır hipotezi

reddedilerek alternatif hipotez kabul edilir. Serilerin panelin genelinde birim kök içerip içermediğini test eden CIPS testi sonuçlarına göre kısa vadeli faiz oranı %1 düzeyinde anlamlıdır. Bu yüzden, Yüksek gelir grubu 13 ülkede kısa vadeli faiz oranı serilerinin 2008 finansal krizi sonrası dönemde durağan bir yapıya sahip olduğu anlaşılır.

M3 serisi için CADF birim kök testi sonuçlarına göre, paneli oluşturan tüm ülkelerde CADF test istatistik değeri kritik tablo değerlerinden küçüktür. Bu nedenle de sıfır hipotezi reddedilememektedir. M3 serisi için CIPS değeri de istatistiksel olarak anlamsızdır. Dolayısıyla, paneli oluşturan tüm ülkelerde 2008 küresel finansal krizi sonrası dönemde durağan olmayan bir süreç içerisinde olduğu görülmüştür.

Son olarak hisse senedi fiyat endeksi için CADF testi sonuçları, paneli oluşturan bütün ülkelerde sıfır hipotezinin reddedilemediğini göstermektedir. Ayrıca panelin genelinde birim kök olup olmadığını test eden CIPS testi sonuçları da hisse senedi fiyat endeksinin birim kök içerdiğini doğrulamaktadır. Dolayısıyla, hisse senedi fiyat endeksi serisi için paneli Yüksek Gelir Grubuna dahil 13OECD ülkesinin durağan olmayan bir süreç içerisinde olduğu görülmüştür.

Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Birim kök testinden sonra seriler arasında uzun dönem ilişkisi olup olmadığını analiz etmeden önce modelde yatay kesit bağımlılığı olup olmadığının analiz edilmesi gerekmektedir. Model için yatay kesit bağımlılığı sonuçları ek kısımda yer almaktadır. CD_{LM} testi sonuçları, model için de yatay kesit bağımlılığı sorunu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan yöntemlerin kullanılması hatalı sonuçlar verebileceği için yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel eş-bütünleşme testi kullanılmıştır.

Tablo 2. Gelişmiş OECD ülkelerinde Finansal Kriz Sonrası (2010-2013) Dönem İçin Durbin-Hausman Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	test	t-istatistik	olasılık değeri
Hisse Senedi Fiyat Endeksi	DHp	38.015	0.000
	DHg	13.852	0.000

Not: Tüm testler sabit ve trendli olarak uygulanmıştır. DHg grup istatistiğini, DHp ise panel istatistiğini ifade etmektedir.

Tablo 2'de yer alan Durbin-Hausman testi sonuçlarına göre 2008 yılı finansal krizi sonrası dönemde hem panel istatistiği (Hp) hem de grup (Hg) istatistiği istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu yüzden her iki istatistik için eşbütünleşme olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilir. Panelin geneli için çıkarım yapma imkanı sağlayan panel istatistiğine göre; Yüksek Gelir Grubu 13 OECD Ülkesi için kriz sonrası dönem olarak ele alınan 2010–2013 yılları arasında, hisse senedi fiyat endeksinin bağımlı değişken olduğu, kısa vadeli faiz oranı ve M3 para arzının açıklayıcı değişken olarak değerlendirildiği durumda eşbütünleşme bulunmaktadır. Dolayısıyla bu değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu söylenebilir. Paneli oluşturan her bir birim için çıkarım yapma olanağı veren grup istatistiği (Hg) de istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Buna göre, bazı birimlerde eşbütünleşme olup bazı birimlerde ise eşbütünleşme olmadığını ifade eden alternatif hipotez kabul edilir.

Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Yüksek gelir grubu 13 OECD ülkesinde 2008 sonrası (2010-2013) dönem için Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Nedensellik testi sonuçları Tablo 3'de aşağıda gösterilmiştir**.**

Tablo 3. Gelişmiş OECD ülkelerinde Finansal Kriz Sonrası (2010-2013) Dönem İçin Dumitrescu-Hurlin Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	W^{HNC}	Z_{NT}^{HNC}	Z_{N}^{HNC}
SIR→SP	7.58E-07 (5.132849)	4.72008*** (5.647825)	2.04E-06 (4.936452)
SP→SIR	0.012970 (2.617687)	0.214609 (1.113552)	0.280543 (0.839156)
M3→SP	0.006800 (2.853729)	0.122050 (1.539082)	0.188694 (1.223676)
SP→M3	0.000529 (3.640265)	0.005037*** (2.957030)	0.017311 (2.504975)

Not: Tüm değişkenler için 2 gecikme uzunluğu dikkate alınmıştır. ***, ** , * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyesini göstermektedir. Parantez içindeki değerler t-istatistik değerini göstermektedir.

Tablo 3'deki panel nedensellik testi sonuçlarına göre; "SIR, SP'nin granger nedeni değildir" olarak ifade edilen sıfır hipotezi reddedilir. Bu sonuca göre, 2008 finansal krizi sonrası dönemde 13 OECD ülkesinde kısa vadeli faiz oranlarından hisse senedi fiyat endeksine doğru bir nedensellik ilişkisi vardır. Hisse senedi fiyat endeksi ve M3 para arzı arasındaki nedensellik ilişkisi açısından ise "SP, M3 para arzının granger nedeni değildir" olarak tanımlanan sıfır hipotez reddedilir. Bu sonuca göre, hisse senedi fiyat endeksinden M3 para arzına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada, 2008 finansal krizi sonrası (2010-2013) dönemde Yüksek Gelir Grubu 13 OECD ülkesinde hisse senedi fiyat endeksi ve para politikası arasında ilişki olup olmadığı dinamik panel regresyon modelleri ile analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlıklarını sınamak için 2. nesil panel birim kök testleri kullanılmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki ve nedensellik ilişkisinin olup olmadığının tespiti için panel eş bütünleşme ve panel nedensellik testleri kullanılmıştır.

Çalışmada, Yüksek Gelir Grubu 13 OECD ülkesine ait hisse senedi fiyat endeksi, kısa vadeli faiz oranları ve M3 para arzı serilerinde yatay kesit bağımlılığı sorununun olup olmadığını tespit etmek için CDLM yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmıştır. Test sonuçları, değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı sorununun olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu için modeldeki verilere ait serilerin durağanlıklarını test etmek için 1. kuşak birim kök testleri (LLC, IPS) kullanılmamıştır. Bu nedenle, 2. kuşak birim kök testlerinden CADF ve CIPS testleri ile serilerin durağanlık durumları değerlendirilmiştir. CADF testi sonuçlarına göre, hem ülkeler itibariyle hem de incelenen dönemler itibariyle modelde kullanılan serilerin durağanlık dereceleri farklıdır. Çalışmada paneli oluşturan her bir yatay kesit birimi için durağanlık testi yapan CADF testi sonuçları tüm birimler için serilerin aynı durağanlık derecesine sahip olmadıklarını göstermektedir. CADF testi sonuçlarına göre bazı değişkenlere ait serilerin durağan bir süreç içerisinde olduğu, bazı birimlere ait serilerinde durağan olmayan bir yapıya sahip oldukları tespit edilmiştir. Panelin geneline yönelik çıkarım yapan CIPS testi sonuçlarına göre, modelde kullanılan serilerin durağanlık dereceleri farklıdır.

Çalışmada kullanılan değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmadığını belirlemeden önce yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını belirlemek amacıyla, 2008 finansal krizi sonrası (2010–2013) dönemler için CDLM yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmıştır. CDLM testleri sonucunda gelişmiş OECD Ülkelerinde yatay kesit bağımlılığı sorunu olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, paneli oluşturan ülkelerden birinde meydana gelen parasal veya finansal bir şokun, diğer ülkeleri de etkileme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, çalışmaya konu olan ülkelerin, ekonomi politikalarını belirlerken, etkileşim içinde olduğu diğer ülkelerle ilgili gelişmeleri de göz önünde bulundurmaları gerektiği söylenebilir.

Paneli oluşturan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığını tespit etmek için yapılan Panel Durbin-Hausman testi ve bu kapsamda panelin geneli için çıkarım yapma imkanı sağlayan panel istatistiğine göre; hisse senedi fiyat endeksinin bağımlı değişken olduğu, kısa vadeli faiz oranı ve M3 para arzının açıklayıcı değişken olarak değerlendirildiği analizde finansal kriz öncesi ve sonrası dönemde Yüksek Gelir Grubu 13 OECD ülkesinde eşbütünleşme ilişkisi vardır. Dolayısıyla bu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin mevcut olduğu söylenebilir. Yapılan panel eşbütünleşme testi bulguları değerlendirildiğinde, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu, ülke gruplarının serilerinin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri söylenebilir.

Modeli oluşturan değişkenler arasında nedensellik ilişkisini tespit edebilmek için kullanılan Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi sonuçları Tablo 4'de kriz kriz sonrası dönemi kapsayacak şekilde özetlenmiştir.

Tablo 4. Dumitrescu-Hurlin Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Kriz Sonrası Dönem(2010-2013)	
	Nedensellik Yönü
SIR SP	⟶
SP SIR	X
M3 SP	X

2008 finansal krizi sonrası dönemde 13 OECD ülkesinde kısa vadeli faiz oranlarından hisse senedi fiyat endekslerine doğru nedensellik ilişkisi tek yönlüdür. Bu sonuçlar; Rigoban ve Sack (2004), Bernanke ve Kuttner (2004), Garg (2008), Kholodilin vd. (2008) ve Stoica ve Diaconaşu (2012) çalışmalarının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca çalışmada kriz sonrası dönemde hisse senedi fiyat endeksinden M3 para arzına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu etkileşimler hem faiz oranlar hem de para arzında yapılan değişikliklerin hisse senedi fiyat endekslerini etkilediğini göstermektedir. Bu noktada, hem kriz öncesi hem de kriz sonrası dönemde Keynesyen ve Monetarist aktarım mekanizmalarının birlikte çalıştığı yorumlanabilir.

Yüksek Gelir Grubu 13 OECD ülkesinde finansal kriz öncesi dönemde M3 para arzından hisse senedi fiyat endeksine doğru tek yönlü ilişki vardır. Bu sonuç, Merkez Bankalarının para arzı değişikliklerinin hisse senedi piyasaları üzerinde etkili olduğunu ve ayrıca M3 para arzındaki bir değişiklik halkın elinde tuttukları nakit akımlarının miktarını

değiştirebileceği ve başta hisse senedi olmak üzere finansal varlıkların talebinde bir değişikliğe yol açabileceği şeklinde yorumlanabilir. Bu şekilde menkul kıymet talebinde gerçekleşen artma ve azalma yönündeki bir değişiklik ise hisse senedi fiyat endeksinde de değişikliğe yol açabilecektir. Kriz sonrası dönemde hisse senedi fiyat endeksinden M3 para arzına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi ise, hisse senedi fiyat endekslerinin ülke Merkez Bankaları için gösterge niteliği taşıdığı şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmanın analiz sonucunda elde edilen bulgular, kriz sonrası dönemde ülke merkez bankalarının para politikaları için çıkarabileceği diğer sonuç, para politikalarının krizi önlemede başarısız oldukları, fiyat istikrarı hedefinin finansal istikrara ulaşmak için yeterli olmadığı, merkez bankalarının finansal piyasalardaki riskleri ve varlık fiyatlarındaki şişkinlikleri gözardı etmemesinin gerekliliğidir. Ancak daha da önemli bir çıkarım ise finansal istikrara ulaşmak için faiz politikasının yeterli olmadığı ve geleneksel para politikaları uygulamaları dışında şoklara hemen tepki verebilen daha esnek para politikası uygulamalarının zorunluluğudur. Bu kapsamda merkez bankaları için geleneksel para politikasının fiyat istikrarı hedefine atanan faiz oranı aracının tek başına kullanılma alışkanlığı yerine birden fazla para politikası enstrümanının birlikte kullanılmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Kaynakça

Akbaş, Y. E. (2012). Ekonomik Büyüme, Akımları Arasındaki Karşılıklı İlişkinin İncelenmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Aktaş, Z., Alp, H., Gürkaynak, R., Kesriyel, M. ve Orak, M. (2008). "Türkiye'de Para Politikasının Aktarımı:Para Politikasının Mali Piyasalara Etkisi." TCMB Yayınları, 08(11): 1-16.

Alfavitska, O. (2005). Bank Lending Channel in Ukraine: The Effect Of Capital. Unpublished PhD Thesis, National University of "Kyiv-Mohyia Academy, Ukranie.

Baltagi, B. H. (2008). Econometric Analysis of Panel Data. New York: John Wiley & Sons press.

Bernanke, B. & Gertler M. (1995). "Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary policy Transmission." Journal of Economic Perspectives, 9(4): 27-48.

Bernanke, Ben S. & Kuttner, K. N. (2004). "What Explains The Stock Market's Reactıon To Federal Reserve Polıcy?" NBER Working Paper Series, 1402:2-36.

Bozoklu, Ş. ve Yılancı, V. (2013). "Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin Analizi." Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 28(2):161-187.

Chmelarova, V. (2007). The Hausman Test, And Some Alternatives, With Heteroskedastic Data. Unpublished PhD Thesis, Graduate School of the Louisiana State University, USA.

Costantini, M. & Lupi, C. (2011). "A Simple Panel-CADF Test for A Simple Panel-CADF Test for." Wien Institute For Advanced Studies, 261: 4-45.

Durham, J. B. (2001). "The Effect of Monetary Policy on Monthly and Quarterly Stock Market Returns:Cross-Country Evidence and Sensitivity Analyses." The Fedaral Reserve Board Finance and Economics Discussion Series, 42: 3-40.

Dumitrescu, E. I. & Hurlin, C. (2012). "Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels." Economic Modelling, 29 :1450–1460. (doi:10.1016/j.econmod.2012.02.014)

Dornbush, R. & Fishcher, S. (1998). Makro Ekonomi. Çev., Tümay Ertek. İstanbul: McGraw-Hill-Akademi.

Egert, B. & MacDonald, R. (2009). "Monetary Transmission Mechanism In Central And Eastern Europe: Surveying The Surveyable." Journal of Economic Surveys, 2: 277–327. (DOI: 10.1787/230605773237)

Garg, K. (2008). "The Effect of the Federal Funds Futures and Changes in Federal Reserve Monetary Policy on Stock Markets: A Sector-Wise Analysis." The Park Place Economist, XVI: 57-69.

Gujarati, D. N. (2010). Temel Ekonometri. Çev., Ümit Şenesen. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Kholodilin, K., Montagnoli, O. & Siliverstovs, B. (2008). "Assessing the Impact of the ECB's Monetary Policy on the Stock Markets: A Sectoral View." DIW Berlin Discussion Papers, 814: 1-7.

Madsen, H. (2008). Time Series Analysis. Boca Raton: Chapman & Hall/CRC Press.

Meltzer, H. A. (1995). "Monetary, Credit and (Other) Transmission Processes: A Monetarist Perspective." Journal of Economic Perspectives, 9(4): 49-72.

Mishkin, S. F. (1996). "The Channels of Monetary Transmission:Lesson for Monetary Policy." NBER Working Paper Series." 5464:1-27.

Mishkin, S. F. (2001). "The Channels Of Monetary Transmission: Lessons For Monetary Policy." National Bureau of Economic Research Working Paper Series, 5464:2-27.

Mouchart, M. (2009). "The Econometrics of Panel Data." Institut de statistique Universite catholique de Louvain, (B):1-127.

Pesaran, M. H., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). "A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross Section Independence." Academic Senate, 11(1): 1-8. (DOI: 10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x)

Pesaran, M. H. (2007). "A Simple Panel Unit Root Test In The Presence Of Cross-Section Dependence." Journal Of Applied Econometrics, 22: 265–312. (DOI: 10.1002/jae.951)

Pesaran, M. H. (2003). "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence." University of Southern California Working Paper Series, 0346: 1-62.

Pesaran, M. H. (2004), "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels", CEsifo Working Paper Series 1229:1-39.

Pesaran, M. H. (2006). "A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence", Journal of Applied Econometrics, 22: 265–312.

Rudebusc, G. D. (1998). "Do Measures Of Monetary Policy In A Var Make Sense?" International Economic Review, 39 (4): 907-931. (DOI: 10.2307/2527344)

Rigobon, R. ve Sack, B. (2002). "The Impact Of Monetary Policy On Asset Prices." National Bureau Of Economic Research Working Paper Series 8794:1-37.

Spencer, W. R. (1974). "Channels of Monetary Influence: A Survey." Federal Reserve Sank of ST. Lous Working Paper Series, 2: 8-26.

Stoica, O. & Diaconasu, D. E. (2013). "Monetary Policy and Stock Markets Evidence from EU Countries." Communications of the IBIMA Working Paper Series, 2012(2012):11. (DOI: 10.5171/2012.348337)

Svensson, E. L. (2003). "Monetary Policy And Real Stabilization." National Bureau Of Economic Research, Working Paper Series 9486:1-41. (DOI: 10.3386/w9486)

Tatoğlu, Y. F. (2013). İleri Panel Veri Analizi. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Türkyilmaz, S. ve Özata, E. (2008). "Türkiye'de Para Arzı, Faiz Oranı ve Hisse Senetleri Arasındaki Nedensellik İlişkileri Analizi." Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9 (16):491-502.

Wong, W. K., Khan, H. & Du, J. (2008). "Money, Inte the rest Rate, and Stock Prices: New Evidence From Singapore and The United States." National University of Singapore Deparment of Economics, 23: 3-30.

ÖRGÜTSEL YÖNETİM SORUNLARINA GENEL BİR BAKIŞ VE BİR ARAŞTIRMA[1]

Öğr. Gör. Sevtap SARIOĞLU UĞUR

Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli MYO, İşletme Bölümü

Doç. Dr. Lutfiye ÖZDEMİR

İnönü Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Özet

Bu çalışma günümüz yönetim sorunlarının ortaya çıkarılması amacı ile yapılmıştır. Çalışmada yönetim sorunları örgüt içi ve örgüt dışı sorunlar olmak üzere iki kısımda ele alınmış olup araştırma için Türkiye'de bir büyükşehir tespit edilmiştir. Araştırma X büyükşehir belediyesi ve bu büyükşehire bağlı ilçe belediye çalışanları üzerinde yapılmıştır. Çalışmada, özellikle siyasi açıdan olmak üzere birçok farklı belirleyicilerden etkilenmemek ve çalışmayı objektif olarak değerlendirebilmek amacıyla il isminin yerine "X" terimi kullanılmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak 264 çalışan katılmıştır. Uygulama yüz yüze anket tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ölçeğin güvenirliliği (Cronbach's Alpha) .905'tir. Veriyi değerlendirmede, frekans analizi, faktör analizi, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Çalışmada faktör analizi sonucu "çalışanlara yönelik, kurumsal ve yönetici kaynaklı sorunlar ile çatışma" olmak üzere dört boyutlu yönetim sorunu ortaya çıkmıştır. Çalışmada geliştirilen beş hipotezden "H3:Çalışanların yönetim sorunlarını algılamaları eğitim seviyelerine göre farklılık gösterir", hipotezi kabul edilirken "H1:Çalışanlarının yönetim sorunlarını algılamaları cinsiyete göre farklılık gösterir", hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim sorunları, örgüt içi ve örgüt dışı sorunlar, demografik unsurlar.

1. GİRİŞ

[1]Bu çalışma 2014 yılı, İnönü Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı doktora programı ders ödevinin düzeltilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

Günümüz yönetim faaliyetleri daha çok katılımcı yönetim anlayışla gerçekleştirilirken örgütün birçok bileşeni aynı amaç için bir arada olsa dahi örgütün amaç ve planlarının dışında gelişen farklı olaylar sorun haline dönüşebilmektedir. Örgütün fiziksel unsurlarından personele, üretimden pazarlama fonksiyonuna, müşteriden tedarikçiye, yasal zorunluluklardan sosyal sorumluluklarına varana kadar örgüt faaliyetlerinin hemen her aşamasında, içsel ve /veya dışsal unsurlardan ötürü meydana gelebilecek sorunlar örgütten örgüte değişiklik gösterebilmektedir. Nitekim bir üretim işletmesi ile bir hizmet işletmesinin faaliyet alanı, fiziki olanakları veya müşteri kitlesi birbirinden farklı olabilirken ortak sayılabilecek neredeyse tek unsur her örgütün en az bir yöneticisinin bulunmasıdır. Böylelikle her örgütün kendine has bir yönetim anlayışı bulunmakta; bu anlayış içerisinde örgütsel faaliyetlerin en iyi ve doğru bir biçimde gerçekleştirilmesi esas gaye olmaktadır. Ancak özellikle çalışanların değişken bir varlık olmaları, farklı kişiliklerinin bulunması, yaş, eğitim, cinsiyet, idari görev, farklı yetki ve sorumluluklarla birlikte birçok farklı sorunu da beraberinde getirmektedir. Örgütsel başarı için önemli olan husus var olan veya doğabilecek sorunların sebebinin bilinmesi ve bu sorunların kısa sürede ve etkili bir biçimde en uygun yollarla çözülebilmesidir. Bu noktada özellikle işletme yöneticilerinin üzerine düşen görev öncelikle karşılaşabilecekleri sorunları objektif olarak değerlendirebilmek ve personelle bilgi paylaşımında bulunmak olacaktır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle yönetim sorunları incelenmiş ve uygulama X ili büyükşehir belediye çalışanları ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada özellikle var olan hissedilen veya doğabilecek sorunların olup olmadığı tespit edilmek istenmiş ve çalışanların demografik özelliklerine göre yönetim sorunlarına bakış açılarının farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmada öncelikle teorik bilgi olarak yönetim faaliyeti, bu faaliyetlerle birlikte ortaya çıkan örgüt içi ve örgüt dışı sorunlar üzerinde durulmuş olup daha sonra araştırmanın amacı, yöntemi ve hipotezleri hakkında bilgi verilerek ulaşılan bulgulara değinilmiş ve son olarak bu bulgular doğrultusunda sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. YÖNETİM VE YÖNETİM SORUNLARI

Yönetim; işletmede görev yapan tüm elemanların belirlenen amaçlar doğrultusunda uyumlu, planlı ve düzenli çalışmasının sağlanması (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2001: 97) olarak tanımlanırken bu görevi de yöneticiler yapmaktadır. Özellikle

çok sayıda insanın çalıştığı işletmelerde yönetim sorunları daha çok yoğunlaşmaktadır. Önemli olan insanları incitmeden ve en verimli biçimde çalışmaktır. Yönetim denildiğinde bazen bir süreç anlaşılmakta, bazen bu sürecin organları olan (kişi, gruplar) unsurlar anlaşılmakta bazen de belirli bir bilgi topluluğu olarak ele alınarak bunun yöneticilerin karar verme ve önderlik gibi faaliyetlerinde nasıl kullanılabileceği üzerinde durulmakta olup kısaca başkaları vasıtasıyla işgörme olarak ifade edilmektedir. (Genç ve Demiröğen, 2000: 252-253). Bununla birlikte yönetim karmaşık ve çok boyutlu bir işlevdir. Bu işlevi yerine getirecek yöneticilerin teknik, insan ilişkileri ve kavramsal becerilere sahip olması gerekir (Karalar, 2011: 195). Yöneticinin sahip olması gereken bu becerilere göre teknik boyut, yöneticinin fonksiyonel uzmanlık alanını ifade eder; insan ilişkileri boyutu insan unsuru ile ilgili olup başkaları ile sonuçlara ulaşmaya çalışmaktır; kavramsal boyut ise yöneticinin organizasyonun tamamını bir bütün olarak görebilmesini ifade etmektedir (Koçel, 2013: 62). Yönetim faaliyetlerinin gerçekleşmesi için varolan süreç ise planlama, örgütleme, yöneltme, koordinasyon ve denetim ile yönetici eğitimi olarak sıralanabilir (Efil, 2010: 33). Önemli olan bu yönetim fonksiyonlarının en az hata ile gerçekleşmesini sağlayabilmektir.

İşletmeler belirli amaçları gerçekleştirmek üzere ve devamlılık sağlamak adına örgütsel faaliyetlerini gerçekleştirirler. Ancak değişen teknoloji ve rekabet koşulları, çevre faktörleri ile işgücü olanakları gibi birçok faktör günümüzde sürekli bir değişim halinde olup örgütlerin faaliyet alanında olumlu ve olumsuz etkiler göstermektedir. Örneğin Almanya'da yapılan bir çalışmada (Wicker ve Breuer, 2013: 461) örgüt sorunları öncelikle insan kaynaklarından ortaya çıkmaktadır. İkinci sırada mali kaynaklar bulunurken, alt yapı sorunları ve kültürel kaynaklı sorunlar olarak sıralama devam etmiştir. Görüldüğü üzere yönetim sorunları sadece örgüt içi çalışanlar, mali kaynaklı sorunlar veya fiziksel unsurlar olmayıp rakip işletmelerin durumu, yasal zorunluluklar, tedarikçi firmaların durumu gibi örgüt dışı unsurlar da işletmelerin sorun yaşayabileceği konular arasındadır. Bu bağlamda yönetim sorunları örgüt içi ve örgüt dışı yönetim sorunları olmak üzere iki kısımda incelenmiştir.

2.1. Örgüt İçi Yönetim Sorunları

Örgütte yapılan tüm faaliyetler ile bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan tüm üretim faktörleri açısından sorunlar incelenmeden önce işletmelerde ilk sorun ***kuruluş*** ile ilgili olanlardır. İşletmelerin kuruluşu sırasında karşılaşılan en önemli problem bilgi eksikliğidir. İşletmelerin çoğunda kuruluş sırasında konuyla ilgili yetersiz bilgiden söz edilebilir. Hatta bu bilgi yetersizliği daha sonraki yıllarda üretim aşamasında da görülmektedir. İşletme sahipleri, projenin anket uygulamasında, kuruluş aşamasındaki bilgi eksikliğini beyan etmemektedir. Ancak karşılaştıkları problemler ve yapılan yanlış uygulamalar bunu göstermektedir. Bunun dışında yapılan bir çalışmaya göre işletme kuruluşu sırasında karşılaşılan diğer problemler; bürokrasi, parasal durumlar, su, arazi vb. dir (Üstündağ, 2002: 10). Özgener'in (2003) Akın'dan (1995: 43) aktardığına göre "günümüzde, KOBİ'ler daha kuruluş aşamasında eksik, yanlış ve ucuz bilgi ile işe başlamakta, fizibilite etütleri yeterli bilgiye dayanmadığı için geriye dönüşü imkânsız ya da telafisi çok zor olan hatalar yapılmakta, işletmeler uzun süre bu hataları sırtlarında yük olarak taşımaya mecbur kalmaktadır".

Ülgen'e (2011: 4) göre örgütlerin kuruluş sorunları şu şekilde özetlenmektedir:

- İşletmenin üretim konusunun belirlenmesi,
- İşletmenin bütününe ilişkin amaçların belirlenmesi,
- İşletme büyüklüğünün belirlenmesi,
- İşletmelerde büyüme,
- Kuruluş yeri seçimi,
- İşletmenin hukukî şeklinin belirlenmesi,
- İşletmelerin diğer işletmelerle ilişkileri açısından değerlendirilmesi,
- İşletmelerin uluslararası ilişkileri açısından değerlendirilmesi,

Örgütler, faaliyetlerini nasıl, nerede, kimlerle gerçekleştireceğini belirlemesi yani öncelikle ***planlama*** fonksiyonunu iyi bir şekilde yerine getirmesi gerekir. Yönetimde stratejik planlama ve kontrol işini yapanların genellikle korktuklarını ortaya koyan bir çalışmada (Hansen ve Mouritsen, 2005: 125) son yıllarda örgütlerin strateji konusuna daha fazla önem verdiklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte insanların çabalarını

birleştirmek, zaman bakımından ayarlamak, ortaklaşa amaca ulaşmak için faaliyetlerin birbiri ardı sıra gelmeleri ve iç içe geçip, kenetlenerek birbirlerini tamamlamaları olarak tanımlanan ***koordinasyon***, işbirliği gerekliliği ve örgütün çapraşıklık derecesi ile orantılı bir biçimde çapraşılaşan bir iletişim sisteminin fonksiyonudur. Bu sistem, grup üyelerini birbirlerinin çabalarından haberdar etmeye yarar. İşletmeyi oluşturan farklı bölümler birbirinin ne yaptıklarından haberdar olmazlarsa, işletme kararsız ve kendine rakip bir duruma gelir. Yönetimin iletişim fonksiyonunu yerine getirme derecesi, koordinasyon görevini de yerine getirmesinin temel belirleyicilerindendir. Bu nedenle toplantılar, bilgilendirme mesajları, mail grupları gibi araçlar önem kazanmaktadır (Gürol ve Turhan, 2005: 8). ***Denetim*** işlevi ise bir karşılaştırma işidir. Denetim işlevinin nedeni, faaliyetlerin sonuçlarını ölçmek ve değerlemek, planların başarıya ulaşmasını sağlamak olduğuna göre, bir işletmede planlardan sapmanın sorumlularının ve gerekli düzeltmelerin kim tarafından yapılacağının bilinmesi gerekir. Faaliyetlerin denetimi insanlar tarafından gerçekleştirilir, ancak örgütsel yetki ve sorumlulukların açıkça belirlenmemesi hâlinde, sapmaların ve gerekli düzeltme faaliyetlerinin sorumlularının belirmesi olanaksızdır. Bu nedenle denetim işlevinde gerekli olan husus, örgütsel yapının varlığıdır. Aynı planlarda olduğu gibi, örgütsel yapının açık, eksiksiz ve ayrıntılı olması hâlinde, daha etkin bir denetim işlevi gerçekleşebilir. Şu hâlde başarılı bir denetim için, bir yandan değerlemeye temel olacak plan ve standartların, öte yandan yönetim organlarının kesin yetki ve sorumluluklarıyla örgütsel yapının belirlenmesi gerekecektir (2013, URL 1).

Günümüzde küresel rekabet, değişen ekonomik koşullar, yeni teknolojiler ve üretim sistemlerinin uygulamaya geçirilmesi, ***karar alma*** sürecini yöneticilik kavramı ile eş değer bir anlama ulaştırmıştır. Genel anlamda kararlar, personel, finansman, üretim, pazarlama gibi işletme fonksiyonları ile ilgili olabilmektedir. İşletmelerde kaynakların etkin kullanımı, denetim için standartların oluşturulması, konjonktürel değişimlere karşı hazırlıklı olunması ve çalışanların motive edilmesi için katılım çok önemlidir. Ancak, KOBİ niteliğindeki işletmelerde karar alma işlemi, çoğu zaman işletme sahibi tarafından tek başına yerine getirilmektedir (Özgener, 2003: 148-149). Bu durum, doğru kararların alınamaması halinde örgüt için büyük bir sorun teşkil edebilir. İşletmelerde örgütsel amaçları gerçekleştirmek için duyulan işbirliği başarısı veya başarısızlığı, ***yetki ve yetkinin kullanılmasına*** bağlanır. Çünkü işletmelerde yetki, örgüt içinde işbölümü,

sorumlulukların saptanması, uyuşmazlıkların giderilmesi ve örgüt amaçlarının ön planda tutulmasına ilişkindir. Bu nedenle yetki sadece belli kişilere özgü veya başkalarında bulunmayan, statik, değişmeyen bir keyfiyet değildir. Kişilerin örgütte bulunduğu konuma göre yetki ve ilişkileri değişebilir. Diğer yandan yöneticinin ya da kullananın gözünde yetki, bir denetim ve uyumlaştırma aracıdır. Yetki kullanımında yetersizlik, yöneticinin örgütteki çabalarını beklenen ölçüde planlayamamasına, eşgüdümü sağlayamamasına ve denetimde başarısız olmasına ya da belirlenen amaçlara erişmede kaynakları ekonomik ve ussal kullanamamasına neden olur (Papatya, 1997: 129).

Organizasyon yapısı oluşturulduktan sonra doğru işe doğru adamı seçmek için ***kadrolama*** işlevi önem kazanmaktadır. Gerek KOBİ'lerde gerekse büyük işletmelerde personel programlarına iş analizleriyle başlanmalıdır. İşler tanımlanmalı ve bu işler için gereken nitelikteki elemanlar belirlenmelidir. Bu şekilde tam olarak istediği elemanı bulamasa bile farklı başvurular arasından tercih yaparken elinde fiziki görünüm, eğitim durumu, özel yetenekler, deneyim, genel kültür, ilgi alanları, karşısındakinde bıraktığı izlenim, referanslar, ailevi ve kişisel durum gibi bazı ölçütler bulunacaktır. Yöneticiler bu ölçütlere göre eleman seçimini yapabilecektir. İşletmeye elemanlar alındıktan sonra, artık herkesin oynayacağı rol açıkça belirlenmelidir. İşletmelerde gerek yöneticilerin gerekse işgörenlerin eğitimi konusunda önemli sorunlar yaşanmaktadır. Oysa mesleki eğitim işletmeler açısından büyük önem taşımaktadır (Özgener, 2003: 147-148). İşletmelerde aynı zamanda "iş doyumsuzluğu, işin işgörene uyması - iş doyumu, işçinin işe uyumu gibi özelliklerin de örgütleme ile ilgili sorunlar arasında yer aldığı ifade edilmiştir (Dicle, 1971: 23). Olağan durumlarda şirket yöneticileri "istisnalara göre denetim" ilkesi çerçevesinde denetim görevini yerine getirir. Olağanüstü durumlarda ise denetim, ihtiyaç duyulan bilgilere ulaşmak veya eksik bilgileri tamamlamak için yerine getirilen bir işlevdir. Eğer yönetici elde ettiği feedback sonucu sorunun üstesinden gelemeyeceğine kanaat getirirse görevi başka birine devreder. Böyle bir kararın sonucu ise, çoğu kez yöneticinin işini kaybetmesidir. Olağan durumlarda yöneticinin sahip olması gereken niteliklerden biri de bilgiye ulaşma konusundaki yetenek ve becerisidir. ***Kriz*** esnasında bu nitelikler daha da önemli olur. Sağlam bilgilere ulaşmak için danışmanların bilgi ve tecrübelerinden yararlanmak ve gerektiğinde dışarıdan sağlanacak destek hizmetlerini en kısa sürede şirket emrine temin etmek hususunda başarı göstermelidir. Bunun nedeni kriz esnasında danışmana ve dışarıdan sağlanan destek hizmetlerine olan ihtiyacın artmasıdır.

Koordinasyon her zaman yönetimin en belirgin işlevlerinden biridir. Sistemin uyumlu çalışması, yöneticinin bu konuda göstereceği duyarlılığa ve beceriye bağlıdır. Kriz anında koordinasyon ihtiyacı daha da çok yoğunlaşır. Bu amaçla bilgiye olan talep yükselir ve gerektiğinde sistemde değişikliğe gidilerek yönetimin koordinasyon ihtiyacı karşılanmaya çalışılır. Özellikle de başka nedenlerle ortaya çıkan mücadeleler bir süre ertelenerek eşgüdümü engelleyecek her türlü olumsuz oluşum yok edilir (Türkel, 2001: 2). Örgütlerde ***bilgiye ulaşmak*** önemli bir konu olmakla birlikte bir diğer önem arzeden hatta problem olarak görülen durum dağınık bilginin varlığıdır ve bilgi örgütlerde belirsizliği beraberinde getirdiği için stratejik olarak telafi edilemeyen sonuçlar doğurabilir (Becker, 2001: 1037) .

İşletmelerin karşılaştığı en önemli sorunların başında ***finans*** gelmektedir. Nitekim gider ve gelirlerin kaynağı, yeni yatırımlar, beklenmedik ödemeler gibi unsurlar etkili bir finans fonksiyonunu beraberinde getirmek zorundadır. Yanlış politikalar, işin ehli olmayan çalışanların aldıkları kararlar, ekonomik belirsizlikler vb. finans fonksiyonunu olumsuz açıdan etkileyen faktörlerdendir. İşletmeler global alanda yaşanan gelişmeleri (kalite, teknoloji, dışa açılma vb) takip edebilmek ve bünyelerine adapte edebilmek için finansman yapılarını güçlendirmek durumundadırlar. Bu durum işletmeleri daha karlı finansal araçları bulmaya itmiştir. Global rekabet ortamında ve sık sık değişen pazar koşullarında varlığını büyüyerek devam ettirmek isteyen işletmelerin başvuracakları finansman tekniklerin yanı sıra gelişen finansal piyasalar ve teknikler içinde özellikle forward işlem piyasaları giderek önem kazanmıştır. Türev piyasalar olarak adlandırılan bu piyasalarda kullanılan opsiyon, future ve svab işlemleriyle diğer çeşitli amaçlarla birlikte finansal riskler azaltılmaya çalışılmaktadır (Eleren vd., 2003: 51).

Son yıllarda toplumsal yaşamla birlikte ekonomik yapıyı ve işletmeleri etkileyen birçok gelişme ve değişim yaşanmaktadır. Bunlar arasında yöneticilerin ***üretim yönetimi*** kararlarını ve üretim sistemlerini etkileyen etmenleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Özalp vd., 2000: 330);

- Yüksek teknoloji ve bilgisayarlar,
- Kısa ürün yaşam eğrileri,
- Karmaşık ürün yapıları,

- Yüksek süreç,
- Global rekabet,

Üretimde ise özellikle ***zamanlamadan kaynaklanan*** sorunlar ise bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler dünya ticaretinde hizmet sektörünün payını artırmış üretim faktörleri arasına bilgi faktörünün de eklenmesine neden olmuştur. Bilgi toplumundaki geçiş, bilgi teknolojisindeki gelişmelerle mümkün olmuştur. Bilgi toplumunda gelişen olayları takip edebilmek bilgi teknolojilerinin hızlı gelişimi sayesinde olmaktadır (Charles, 1993: 19). Bilgi eksikliği üretimde çok büyük bir sorun olarak görülmektedir.

İşletmelerin tek tek ***pazarlama*** problemlerine geçmeden önce, bir ülkenin pazarlama sistemine genel olarak bakmak daha gerçekçi ve yararlı olur. Bu açıdan bakıldığında, ülkemizdeki genel pazarlama sistemine ait problemleri şöyle sıralamak mümkündür (Şireli, 1978: 79-91);

- Genellikle makro pazarlama sistemi kurulamamış ve geliştirilememiştir,
- Bu çerçevede, pazarlamanın değişik kademelerinde yer alan üretici, toptancı, perakendeci, pazarlamacı ve tüketiciler arasında kopukluk vardır,
- Bu kopukluk, gelişen üretim kapasitelerine rağmen, arzın talebi tam anlamıyla karşılayamamasına sebep olmaktadır,
- Pazarlama sisteminin yeterince gelişmemiş ve hukuki olarak yeterli düzenlemelere kavuşturulmamış olması (yani, haksız rekabetin önlenememesi, işletmelere bilgi desteği sağlanamaması, ihracatın arttırılmasına yönelik desteklerin yeterli ve sistematik olmaması, dağıtım sektörlerinde tekelleşme, tüketicilerin korunmasında, büyük işletmeler karşısında küçük ve orta ölçekli işletmelerin ezilmelerine sebep olmaktadır,
- İthal edilen teknolojilerin talebe uygun olmaması sonucu, ekonominin sosyo-ekonomik bünyesi zaafa uğramaktadır,
- İthal edilen teknolojilerde bilgi eksikliğinden kaynaklanan, çabuk demode olma ihtimalinin yüksek olması,

- Pazarlama sistemine, salt taklit edilerek dahil edilen departmanlı mağazaların sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bünyeyi zaafa uğratması.

İşgücü ihtiyacını kalifiye olmayan, kalifiye, uzman ve yönetici personel bölümlerine ayırırsak, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde birinci bölümdeki işgücü hariç, arzın talebi karşılamadığını yani kalifiye, uzman ve yönetici personel kıtlığı olduğunu görürüz. Bu kıtlık bazı kollarda ve zaman zaman gelişmiş ülkelerde de vardır. Ancak personel yetiştirmenin teorik ve uygulama olanakları bu ülkelerde çok olduğundan, ihtiyaç daha az bir sürede giderilebilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu personelin yetişmesi çok pahalı olduğundan, bu konudaki ihtiyaç karşılanamaz ve bu yüzden ya belli alanlara yatırım yapılamaz ve yeni işletmeler kurulamaz ya da kurulmuş olanlar etkin ve verimli bir biçimde çalıştırılamaz. Bu zor durumdan kurtulmanın yegâne yolu, kalifiye, uzman, kurmay ve yönetici personel eğitme ve yetiştirme konusunda devletin ve kamu kuruluşlarının hiçbir fedakârlığı esirgememeleridir (Tosun, 1975: 5). Bununla beraber işletmelerde insan kaynakları departmanında en önemli sorunlardan biri çatışma olarak ifade edilen taraflardan birinin değer verdiği bir şeyin diğer tarafı negatif olarak etkilemek üzere olduğu veya etkileyegeldiği algısı ile başlayan bir süreçtir (Robbins ve Judge, 2013: 454). Çatışmalara sebep olan kişisel nedenler ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Baykal ve Kovancı, 2008: 21-38):

- Kişilik,
- Amaçlardaki farklılıklar,
- Güç mücadelesi,
- Görüşme tarzında farklılıklar,
- Güvensizlik,
- Eğitim düzeyi,
- Yaş,
- Cinsiyet,
- Örgütte çalışma süresi,
- Yönetici özellikleri,

- İşçi - işveren ilişkilerindeki kutuplaşmalar,
- Ayrımcılık.

İşletmenin birçok beşeri sorunları olacağı açıktır. Nitekim organizasyon, insanlardan oluşur. Bunları eğitip organizasyondaki yerine koymak, işleri benimsetip istekle çalıştırmak işletme stratejilerin uygulanmasının en önemli yönüdür (Güçlü, 2003:79). Türkiye'de İKY sorunları şu şekilde özetlenmiştir (Barutçugil,2013,web) :

İnsanların Sorunları

- İstek ve ihtiyaçlarına (yeteneklerine) göre eğitim alamama sorunu var,
- Yetişmiş insan gücünün yetenek ve yetkinliklerine uygun işler bulamama sorunu var (işler ve bilgi akışı yetersiz),
- Bir şirkette çalışma disiplini ve anlayışı konusunda yetersizlikleri var (iş ahlakı – işyeri kültürü),
- Beklentileri gerçekçi değil – sabır ve sadakat konusunda yeterli değiller.

Şirketlerin Sorunları

- Şirketler işe almanın öneminin farkında değiller. % 5 daha fazla dikkatin, İKY sorunlarını % 30 azaltacağını çoğu kez göremiyorlar,
- Şirketlerin eğitim – geliştirme konusuna inançsızlığı sorunu var,
- Şirketlerin çalışanlarını elde tutmanın önemi konusunda bilinçsizliği var,
- Motivasyonu yalnızca ücret-para-ödül olarak görme eğilimi var,
- Kurumsal kültürün ne olduğu konusunda bilgisizlik var. Kültürü söz ve slogandan öteye taşıyamıyorlar,
- Entelektüel kapital (ya da bilgi yönetimi) konusunda ilgisizlik var,
- Kullanamadıkları ve giden elemanlarla kaybettikleri değerlerin genellikle farkında değiller.

İşletmeler için ***araştırma ve geliştirme*** (Ar-ge) genelde, bilimsel ve teknik bilgi birikimini arttırmak amacıyla sistematik bir temele dayalı olarak yürütülen yaratıcı çaba ve bu bilgi birikiminin yeni uygulamalarda kullanımı, şeklinde tanımlanmaktadır

(Sabuncuoğlu ve Tokol, 2001: 335). Ar-Ge girişimlerde ortaya çıkan sorunlar ve tuzaklar şöyle sıralanmaktadır (Özbey ve Varol, 1999, URL 2) :

- Bilgi paylaşımındaki riskler; ortak girişimin Ar-Ge çalışmaları mevcut ürünlere rakip ürün yaratabilir. Girişim başarısız olup dağılırsa arada aktarılan bilgiler aktarılmış olur. Geleceğin rakibinin eğitilmesi riski söz konusu olabiliyor.
- Kontrol ve ürün tasarım meseleleri; bireysel, kurumsal ve kültürel faktörler ürün geliştirme ve kontrolde sorun yaratabilir.
- Potansiyel ortaklar arasındaki uyumu göz önüne almadan girişilecek ortaklıklar başarısızlıkla sonuçlanabilir. Farklılıklar, risk anlayışında, şirket büyüklüğünde, finansal kaynaklarda, teknik deneyimde ortaya çıkabilir
- Ana şirketin diğer birimleriyle bütünleşme ve iletişimi; ortak girişimler, genellikle yüksek düzeyde otonomi ile başarılı oluyor ama iki yönlü iletişim ile ana şirketlerin amaç hedefleriyle uyum sağlanamazsa farklı yollara sapılabilir. İletişimdeki yetersizlik, kaynakların kötü kullanımına yol açabilir. Aynı iş veya proje farklı birimlerde birden fazla kez gerçekleştirilebilir.
- Anti tekel mevzuatı ve patent koruması: Hukuki engeller ve gecikmeler ve Ar-Ge konusunda uluslararası ortak girişim kurulmasını engelleyebilir. Ar-Ge desteklenmekle beraber işbirliği imalat ve satışa kaydığı anda rekabet kuralları devreye girebilir. Ayrıca, ev sahibi ülkedeki yetersiz patent koruması da işbirliğini engelleyebilir

Özel ya da tüzel kişilerin belirtilmiş kitlelerle dürüst ve sağlam bağlar kurup geliştirerek onları olumlu inanç ve eylemlere yöneltmesi, tepkileri değerlendirerek tutumuna yön vermesi, böylece karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler sürdürme yolundaki planlı çalışmaları kapsayan bir yöneticilik sanatı olarak tanımlanan (Alkibay, 1998: 154) **halkla ilişkilerin** kapsamı, kuruluş amaçlarını gerçekleştirmek için, gerek örgütü içerisinde çalışan kimselerle gerekse örgütün dışındaki çevrede yer alan kuruluş ve kişilerle iyi ilişkiler kurmak zorundadır. Bununla birlikte örgütlerde halkla ilişkiler açısından ele alınan sorunlar aşağıdaki gibidir (Demirci, 2009: 409);

- Durumu iyi değerlendirmemek ve problemi tanımlayamamak,

- Hedef kitleyi ve amaçları doğru belirleyememek,
- Kampanya stratejilerini iyi belirleyememek
- Lobicilik faaliyetlerini organize edememek,
- Kitle iletişim araçlarını etkin kullanamamak.

Pişkin (2005) ise halkla ilişkiler sorununu üç başlık altında toplamıştır:

- Tanımlamadan kaynaklanan sorunlar,
- Halkla ilişkilerin reklam ya da propagandaya indirgenmesinden kaynaklanan sorunlar,
- Krizle bağlantılı görülme.

Ryan (2003: 335), çalışmasında günümüzde halkla ilişkiler için örgütlerin en büyük sorununun iyi bir site bileşenlerinin öğretilip öğretilememesi olduğu yönündedir. Öyle ki en büyük departman sorununun teknik ve kavramsal eğitimin edinilememesi ve sözlü iletişim yerine linklerin yer almasını önemli bir sorun olarak ele almıştır.

Küçük işletmelerde, ***muhasebe kayıtları*** sadece yasal bir yükümlülük olarak algılanabilmektedir. Buradaki muhasebe kayıtlarının, işletmenin gelecekteki özellikle finansal yapılanması için gerekli kaynakları oluşturduğu düşünülmemektedir. Muhasebe işlevlerinde bilgi işlem teknolojilerinin kullanımı orta büyüklükteki işletmelerin bir kısmında kabul görmüşken; bir kısım küçük ve orta ölçekli işletme yönetimi, bu sistemleri uygulayabilecek teknik eleman eksikliği ile beraber parasal kaynak yetersizliği üzerinde durmaktadır (Akgemci, 2001: 33).

KOBİ'lerdeki sorunların büyük bölümü ***belge düzeni***ndeki eksiklik ve hatalardan kaynaklanır. Yöneticiler gelir getirici faaliyetlere odaklandıklarından, ticari işlemin kanıtı olan belge alıp vermeyi genellikle ertelerler. Bunun sonucunda firmaların karşısına hesap mutabakatsızlıkları çıkar. Bu da muhasebe bölümü ve yönetici arasında sorunlara neden olur. Hatta bu sorunlar müşteriye de yansıyabilir (2013, URL 3).

2.2. Örgüt Dışı Yönetim Sorunları

İşletmenin iç ve dış çevreye karşı olan duyarlılığın, işletmenin başarı ve devamlılık olgusunda önemli bir etken olduğu açıktır. Bu bakımdan örgütün dışında kalan faktörler çerçevesinde karşılaşılabilen sorunlar aşağıda ele alınmıştır.

İşletme ve Çevresi İle İlgili Sorunlar: Çevre faktörü, örgütün kimlik oluşumunda sürekli etkilendiği, olumlu veya olumsuz olarak beslendiği ve girdi-çıktı ilişkileri içinde mutlak bağımlı bulunduğu bir olgudur. Çevresel değişimlerin sürekli olarak örgüt üzerinde belirleyici ve yön verici etkisi bulunmaktadır. Dış çevreyi stratejik yönetimde bir karar değişkeni olarak belirleyen örgüt üst yönetimi, yine aynı dış çevrenin örgütün taşıyacağı misyon üzerindeki etkilerini, amacın revizyonunda yol gösterici unsur olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla çevre aslında hem belirleyici hem belirlenen unsur olmaktadır. Toplumsal yapılarda oluşan yeni değerler, ilişki biçimlerinin farklılaşması, beklentilerin ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi çevresel faktörler, örgütsel yapılanmayı ve yönetim anlayışının dinamik ve sistematik niteliğini etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Söz konusu çevresel öğeler örgütleri büyük ölçüde etkilemekte ve değişime zorlamaktadır Örgüt, tercihleri ile dış çevreyi belirlerken, dış çevre, doğasındaki dinamik yapı gereği değişimlerle örgütün misyonunu ve geleceğini belirlemektedir (Asunakutlu ve Coşkun, 2000: 19-25). Örgütün zamanında dış ortamdaki değişikliklere adapte olmasındaki yetersizlikler, bu bağlamda kendi kimliğini kaybetmesi ve sonuç olarak faaliyetlerine son vermesi örgütsel başarısızlık olarak tanımlanmaktadır (Amankwah ve Amoah, 2016: 3388).

Teknolojik Gelişmeler İle İlgili Sorunlar: Teknoloji yönetimi; yöneticilik ile teknik uzmanlık arasında bir bağlantı kurmakta, işletmenin rekabet edebilmesi ve büyüyebilmesi için hangi teknolojiye ne şekilde yatırım yapılacağı, teknolojinin ne şekilde üretilebileceği, ne şekilde geliştirilebileceği ve nasıl pazarlanacağı, işletmenin organizasyon yapısının yeni teknolojik gelişmelere göre ne şekilde değiştirilmesinin gerektiği ve sahip olunan teknolojiyle işletmelerin izleyeceği rekabet stratejilerinin neler olması gerektiği gibi konularla ilgilenmektedir (Sarıhan, 1998: 56- 57). Özellikle artan küreselleşme ile dünyanın herhangi bir bölgesinde ortaya çıkan bir teknolojik yeniliğin, dünyanın geri kalan bölgelerini etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Mal, hizmet ve bilgi üretimi yapan işletmeler, bu değişimlere ayak uyduramadıkları ve doğru zamanda doğru

kararlar alıp hayata geçiremedikleri takdirde, yaşamlarının sona ermesi de dahil olmak üzere bir çok problemle karşı karşıya kalabilmektedirler. Her geçen gün yeni üretim teknolojilerinin ortaya çıkması, işletmeleri rakipleri karşısında zayıf duruma düşürebilmektedir. Bununla birlikte hızla değişen çevreye uyum ve müşteri taleplerine yeterli ölçüde cevap verilmesi zorunluluğu, değişiklikleri önceden tahmin etmeyi ve bu değişikliklere uyum sağlamayı gerektirmektedir. İşte bu çok hızlı değişen ve belirsiz ortamda, işletmelerin, teknolojik değişmelere hem rekabette üstünlük sağlayacak şekilde, hem de bu üstünlüğü sürdürebilir şekilde ayak uydurabilmesi için, teknoloji yönetimine ihtiyaçları vardır. Doğru bir teknoloji yönetimiyle işletme teknolojik gelişmelerin nelere yol açacağını önceden tahmin edebilir ve gerek yatırımını, gerekse üretimini, bu gelişmelere göre düzenleyebilir. Hatta işletmenin bizzat kendisi bu teknolojik gelişmelerin yaratıcısı olabilir ve hiç bilinmeyen bir konunun öncüsü olabilir (Karadal ve Türk, 2008: 59). Bu bilgiler harici hareket eden işletmelerin sorun yaşaması ise kaçınılmaz olacaktır.

Ulaşım İle İlgili Sorunlar: Ulaşım ağının ve taşıt filosunun oluşturulması için gerekli olan yatırım maliyetlerinin yanında, ulaşım ağları üzerinde, taşıtların hareketi sırasında oluşan yüksek maliyetler işletmelerin sırtında büyük yük oluşturmakla birlikte ulaştırma sisteminin, çok sektörlü, çok türlü ve çok dallı olması dolayısıyla oldukça karmaşık ve çok sorunlu bir yapıya sahiptir. Küreselleşme süreci ile birlikte işletmeler arasındaki rekabet üst seviyelere çıkmıştır. Böyle bir ortamda ulaştırma sektörünün dünya pazarında taşıdığı önem de artmıştır. Dış ticarette maliyetlerin düşürülmesi ve tam zamanında teslimatın öneminin artması, ulaştırma sektörünün gelişim sürecini çabuklaştırmıştır. Bu sorun grubundan bazıları aşağıda verilmiştir (Kaya, 2008: 31-35):

- Şehir içi ve şehirlerarası ulaştırma planlarında kullanılabilecek veri tabanlarının bulunmaması,
- Ulaştırma yatırımları ile ilgili kararların hiçbir sağlıklı plana dayanmadan, genelde siyasi amaçlar doğrultusunda alınması,
- Ulaştırma sektörünün hem insan kaynağı açısından hem de teknolojik anlamda yetersiz olması,
- Üçüncü ve son sorun grubu, ilk iki sorun grubunun da oluşmasına kaynaklık eden eğitim ve araştırma eksikliğidir. Ulaştırma sektöründe lise ve üniversite

eğitimi almış işgücü eksikliği, kamu ve özel sektörde bulunan işletmelerin sektöre yeterli önemi ve desteği vermemeleri bu sorunların başında geliyor.

Ülke Ekonomik Yapısı – Kriz İle İlgili Sorunlar: Kriz, "insanları ve normal örgütsel süreçleri etkileyen ya da yavaşlatan somut olmayan olaylardır (Ekinci ve İzci, 2006: 40). Krizler tanımından da anlaşılacağı gibi genellikle beklenmedik zamanlarda ortaya çıkarlar ve belirsizlikleri de beraberinde getirirler. İşte bu belirsizliğin ve panik ortamının yarattığı kaosun etkisiyle, karar verme sürecinde yapılan yanlışlıklar, kişileri ve KOBİ'leri olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bunun yanında krizlerin bir diğer önemli özelliği de, örgütsel kayıplara sebep olabilecek durumları içermesi ve karar vermek için zaman baskısının olmasıdır. Bunun yanında kriz dönemlerinde, KOBİ'lerin çevresine olan bağımlılığı artar, başta güven kaybı olmak üzere, halkla ilişkilerde bozulma, medyanın yanlış bilgilendirmesi, imaj kaybı, personelin moral yapısının buna bağlı olarak psikolojisinin bozulması, insan kaynakları yönetiminde etkinsizlik, sağlıksız çalışma koşulları ve en önemlisi belirsizlik süreci yaşanır. Krize götüren nedenler arasında, ülke ekonomisinin içinde bulunduğu olumsuzluklar, dış borç ödeme sıkıntıları, dünyada meydana gelen krizler, uluslar arası finans çevrelerinde ülke kredi notlarının düşmesi ve piyasalarda yaşanan hızlı dönüşümler belirtilebilir. Bunların yanında doğal afetler, savaşlar, kamu yönetiminden kaynaklanan sorunlar da KOBİ'leri ve yöneticileri zor durumda bırakmaktadır (Aslan, vd, :74-75). Kriz yönetimi, çalışma sırasında öğrenilecek bir disiplin değildir. Kriz yönetimi, her şey normalken, tedbir almak, merkezinde insan öğesi olan, örgütsel faaliyetler, altyapı ve halkla ilişkiler gibi uygulamalar üzerinde yoğunlaşarak acil eylem planı hazırlayabilmektir (Ekinci ve İzci, 2006: 4).

Ülkeler Arası Politik, Siyasi Güç ve Belirsizlik İle İlgili Sorunlar: Politik çevre, işletmenin faaliyette bulunduğu ülkede, merkezi ve yerel resmi makamların ve bunlara bağlı kuruluşların siyasi otoritesini sağladığı ve kullandığı ortam olarak tanımlanabilir. Bu ortam, yönetsel sistem ve siyasal oyunculardan oluşmuş bir platform olarak düşünülebilir. Bu platform ya da politik çevrede olanlar, alınan kararlar, ilişki biçimleri, haklar vb. işletmeyi dolaylı olarak etkilemektedir. Devlet ve hükümet rejimleri, seçim sonuçları, iktidar-muhalefet ilişkileri, güç dengeleri, politik istikrar veya istikrarsızlık, politik saygınlık, resmi makamlarla ilişkilerin etkinlik derecesi, hak arama yöntemleri, devletin çeşitli organlarının iş hayatına müdahale eğilimi, özelleştirme veya

devletleştirme eğilimleri vb. politik çevre analizinde göz önüne alınması gereken unsurlardan bazılarıdır. Bu politik unsurlar işletme için fırsatlar yaratabileceği gibi tehditleri de ortaya çıkarabilir. Uluslararası bir firma kendi ülkesi sınırları dışına çıktığında, gittikleri ülkelerde politik ideolojiler, politik bağlılık ve bağlantılar, politik yönetimler ve yetkililerin beklenmeyen, hayal edilmeyen ve bilinmeyen riskleri ile karşı karşıya kalırlar (Aydın, 2013: 25-28).

Doğal Kaynaklar İle İlgili Sorunlar (Fazlalık - Yetersizlik): Çevre sorunları, doğal kaynakların sınırlı olduğu ve biyofizik çevrenin kapasitesinin sınırlı olduğu gerçeğini dikkate almayan bir tutumdan kaynaklanmaktadır. Bu tutumu sürdürmek, kaçınılmaz olarak ekonomik faaliyetlerin geçerliliğini ve yaşam kalitesini etkilemektedir. İşletmeler, sosyal sorumlulukları nedeniyle, kuruluş yeri seçiminde, mamul geliştirme, çeşitlendirme ve iş yenileştirme kararlarında, teknoloji transferinde çevrenin korunmasını göz önünde bulundurmak durumundadır. Çevre sorunlarının sanayi politikaları ile entegrasyonu konusuna, sadece kirliliğin önlenmesi veya çevresel olumsuz etkilerin değerlendirilmesi olarak dar bir çerçevede bakılmaması, sınaî kuruluş yeri ve dizaynı, üretilecek mamullerin ve üretim metotlarının seçimi, sınaî atıkların idaresi konularında da ekolojik durumun göz önüne alınması gerekmektedir. Şirketler, çevre sorunları gibi toplumsal sorunlara sahip çıktığı ölçüde kamuoyunda itibar sağlamaktadırlar. Ayrıca şirketlerin, kendilerinin ortaya çıkmasında neden olduğu çevre sorunlarının çözülebilmesinde yardımcı olması ahlakî bir sorumluluktur. (Gökbunar, 1995: 4-6).

Ülkelerin Sosyo-Kültürel Durumları İle İlgili Sorunlar: Sosyo-kültürel faktörler işletme içinde çeşitli sorunlara ve anlaşmazlıklara yol açarken, işletmenin içinde bulunduğu ortamda, dış çevre koşullarının da etkilenmesine neden olur. İşletme pazarlama faaliyetlerini, hukuksal yapısını, finansman durumunu ve daha birçok unsuru bulunduğu sosyo-kültürel ortamın koşullarına göre ayarlamak durumundadır. Her toplumun kendine özgü bir takım kültürel unsurları vardır. Oysa toplumlar arasında kimi hareketler, işaretler, hatta sözcükler ortak kullanılmakta, bunlar evrensel unsurlar olarak kabul edilmektedir. Evrensel unsurlar insanın psikolojik, biyolojik veya başka türden yapısına göre doğal olabilir veya özellikle bir amaca yönelik kullanmak üzere sonradan şekillendirilmiş olabilir (Temizel, vd., 2008: 468).

Rakip Firmalarla İlgili Sorunlar: İç pazarda gerek yerel işletmelerin artan baskısı gerekse piyasaya giren yabancı şirketlerin sayısının artması sonucu amansız bir rekabet oluşturmaktadır. Böyle bir ortamda işletmelerin hem iç, hem de dış pazarlardaki rekabet gücünü etkileyecek bir dizi faktörden söz edilmesi gerekmektedir. İşletmelerin rekabet gücünü etkileyen faktörler ise şu şekilde ifade edilmektedir (Doğan, vd., 2003: 115-121);

- Maliyetler,
- Yatırım yapabilme gücü,
- Sipariş teslim süresi,
- Kapasite esnekliği,
- Kalite ve standartlara uygunluk,
- Güvenilirlik,
- Teknoloji ve ar-ge,
- Nitelikli işgücü,
- Firma imajı,
- Pazar payı,
- Satış sonrası hizmetler,
- Envanter yönetimi uygulamaları,
- Üretim zamanı.

Tedarikçi İşletmelerle İlgili Sorunlar: KOBİ'ler siparişe dayalı esnek üretim yaptıklarından dolayı hammadde tedarikinde fiyat indirimlerinden yararlanamamakta ve miktar kısıtı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Büyük işletmeler büyük miktarlarda hammadde alımı gerçekleştirdiklerinden tedarik sırasında fiyat indiriminden yararlanabilmektedirler. Fakat KOBİ'lerin böyle bir durumu söz konusu değildir. Tedariklemede ortaya çıkan bir diğer darboğaz ise sipariş edilen hammaddenin istenilen zamanda sağlanamamasıdır. Bazı hammaddelerin zamanında sağlanamaması nedeniyle işletmeler, siparişlerini karşılayabilmek için hammadde stokuna yönelmektedirler. Bu ise, kaynak israfına yol açmaktadır. Stoklamaya gidilmemesi halinde ise, sürekli fiyat

artışlarından yoğun biçimde etkilenmek her zaman mümkün olmaktadır (Karagöz, 2008: 5).

Tüketicilerle İlgili Sorunlar: Tüketici şikâyetleri, etkili stratejik ve taktik kararların alınmasında, tüketici odaklı kültürün geliştirilmesi yolunda önemli bilgiler sağlamaktadır. Şikayetlerin işlevi, işletmenin zayıf olduğu ve geliştirmesi gerektiği noktaları tüketicinin sesi yoluyla öğrenme olanağı sağlamasıdır. Bu noktaların çözülmesi ile birlikte sürekli olarak tüketici tatmini sağlanabilecektir (Kozak, 2007: 139).

İşletmeye Finans Sağlayan Kuruluşlar İle İlgili Sorunlar: Yeni ekonomi ve küreselleşmenin şekillendirdiği dünyada ve ülkemizde KOBİ'ler, bir taraftan pazarda tutunabilme endişesi yaşarken diğer taraftan bu rekabete direnebilmek için yoğun çaba sarf etmektedirler. KOBİ'lerin böyle bir ortamda ayakta kalabilmeleri sağlam bir özkaynak yapısına sahip olmalarına, mali bünyelerinin güçlü olmasına bağlıdır. Özellikle Türkiye gibi kırılgan ekonomilerde sıkça yaşanan ekonomik krizler bunu zorunlu kılmaktadır. İşte bu noktada KOBİ'ler finansal anlamda birçok sorunla iç içe yaşamaktadırlar. Ülkemizdeki KOBİ'lerin yaşadığı finansman sorunlarının temelini, Aras'tan (2001) aktaran Kutlu ve Demirci'ye (2007: 190) göre şu dört temele dayandığını ifade etmişlerdir.

- Ekonomik istikrarsızlık,
- Bankacılık sisteminin yapısal sorunları,
- Teşvik politikalarının yetersizliği,
- KOBİ'lerin kendi yapılarından kaynaklanan sorunlar.

KOBİ'lerin finansmanla ilgili yaşadıkları sıkıntıları kredi temin etmede yaşanan sorunlar, özsermaye/işletme sermayesi yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar, sermaye piyasasından fon elde etmede yaşanan sorunlar ve finansal yönetimdeki yetersizliklerden kaynaklanan sorunlar oluşturmaktadır. Bu sorunlara alternatif finansman tekniklerinin yeterince kullanılmamasını da ekleyebiliriz (Kutlu ve Demirci, 2007: 190).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI YÖNTEMİ VE HİPOTEZLERİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, yönetim sorunlarını incelemek ve Türkiye'de X ili büyükşehir belediyesi çalışanlarının demografik unsurlarına göre yönetim sorunlarına eğilimlerini ortaya çıkarmaktır. Bu çalışma ile birlikte belediye çalışanlarının cinsiyet, eğitim, deneyim, idari görev gibi demografik değişkenlere göre yönetim sorunlarına bakış açılarının değişip değişmediği tespit edilmeye çalışılmaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Anket 2014 yılında uygulanmıştır. X ili belediye faaliyet raporlarından elde edilen bilgilere göre toplamda 601 personele ulaşmaya çalışılmış ancak 278 anket formunun geri dönüşümü sağlanmıştır. Ancak bazı anketlerde eksik veya hatalı cevaplandırmalar söz konusu olduğundan çıkarılarak toplam 264 adet anket değerlendirilmiştir. Bu veri sayısı (264) ile anket geçerliliği (234) sağlanmaktadır (Ural, 2008: 68) ve % 44 cevaplama oranı elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan ölçek bu alanda yapılmış bazı çalışmalar (Üstündağ, 2002; Türkel, 2001; Temizel, vd, 2008; Papatya, 1997; Kutlu ve Demirci, 2007; Kozak, 2007; Karagöz, 2008; Baker, 1999; Akgemci, 2001) titizlikle incelendikten sonra araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Araştırmada kullanılan anket formu; iki bölüm ve toplam 46 sorudan oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümünde literatür taraması sonucunda oluşturulan 6 tane demografik özelliklerle ilgili sorular yer almaktadır. İkinci bölümde yönetim sorunları ile ilgili 40 tane Likert Ölçeği ifadesi bulunmaktadır. Çalışanlardan anketi "1=hiç katılmıyorum-5=tamamen katılıyorum" şeklinde 5'li Likert ölçeğine göre doldurmaları istenmiştir. Olumsuz olan ifadelerin veri girişi tersten kodlanmıştır. Toplanan veriler SPSS 18 programına girilmiş ve ölçeğin güvenilir olup/olmadığını ölçen Cronbach's Alpha değerinin .905 olduğu saptanmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekte yer alan boyutlar açıklayıcı faktör analizi kullanarak belirlenmeye çalışılmıştır. Hipotezlerin testine yönelik olarak, bağımsız örneklemler t-testi (Independent Samples T-Test) ve diğer sosyo-demografik değişkenlere ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi (One-Way Anova) uygulanmıştır.

3.3. Araştırmanın Kısıtları ve Varsayımları

Araştırmanın amacına yönelik yönetim sorunlarının ortaya çıkarılması ile birlikte uygulama alanı olarak bir büyükşehir belediyesi çalışanları tercih edildiğinden araştırmanın kısıtlarını ve varsayımlarını şu şekilde özetlemek mümkündür;

Kısıtları:

1. Araştırma verilerinin yönetim sorunları ölçeği ile sınırlı olması
2. Verilerin tek bir büyükşehir belediyesinden toplanmış olması
3. Veri toplama yöntemi olarak sadece anket tekniğinin kullanılmış olması
4. Çalışmanın Türkiye'deki tüm illere uygulanamamış olması

Varsayımları:

1. Araştırma için seçilen örneklem evreni temsil etmektedir.
2. Belediye çalışanları anket sorularını doğru anlamış ve objektif bir biçimde cevaplamışlardır.
3. Çalışanların demografik unsurlarına göre yönetim sorunlarına bakış açıları farklılaşmaktadır.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada çalışanların demografik unsurlarına göre yönetim sorunları algılamaları arasında oluşturulan hipotezler şöyledir:

H1: Çalışanlarının yönetim sorunları algılamaları cinsiyete göre farklılık gösterir.

H2: Çalışanların yönetim sorunları algılamaları yaşa göre farklılık gösterir.

H3: Çalışanların yönetim sorunları algılamaları eğitim seviyelerine göre farklılık gösterir.

H4: Çalışanların yönetim sorunları algılamaları mesleki deneyime göre farklılık gösterir.

H5: Çalışanların yönetim sorunları algılamaları idari görevde bulunmalarına göre farklılık gösterir.

3.5. Araştırmanın Analiz Bulguları

Araştırmada öncelikle çalışanların demografik unsurları analiz edilmiştir. Bu değişkenlere ilişkin frekans analizi ve bulguları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Demografik Değişkenler Frekans Analizi Tablosu								
DEMOGAFİK			**DEMOGAFİK**			**DEMOGAFİK**		
CİNSİYET	**Frek.**	**Yüz.**	**YAŞ**	**Frek.**	**Yüz.**	**İDARİ G.**	**Frek.**	**Yüz.**
Kadın	133	50.4	**25 <**	16	6.1	Başkany.	1	.4
Erkek	131	49.6	**26-35**	145	54.9	Müdür	11	4.2
Toplam	264	100	**36-45**	71	26.9	Müdüry.	8	3.0
EĞİTİM	**Frek.**	**Yüz.**	**46-55**	29	11	Uzman	9	3.4
İlköğr.	5	1.9	**56 >**	3	1.1	Şef	44	16.7
Lise	95	36	**Toplam**	264	100	Yok	191	72.4
Lisans	135	51.1	**Ç.SÜRE**	**Frek.**	**Yüz.**	Toplam	264	100
L. üstü	29	11	1-5	47	17.8	**İDARİ G.SÜRE**	**Frek.**	**Yüz.**
Toplam	264	100	6-10	105	39.8	1-5	26	35.6
			11 >	112	42.4	6-10	24	32.9
			Toplam	264	100	11>	23	31.5
						Toplam	264	100

Tablo 1' de görüldüğü üzere araştırmaya katılan belediye çalışanlarının cinsiyet dağılımları neredeyse eşittir (133 kadın; 131 erkek). Çalışanların % 54.9'u 26-35 yaş

grubunda olup % 51.1'i lisans mezunudur. Mesleki deneyime bakıldığında 11 yıl ve üzeri çalışanlar %42.4'lük bir dilimde iken % 72.4'ünün herhangi bir idari görevi bulunmazken başkan yardımcısı, müdür, müdür yardımcısı, uzman ve şef olarak idari görevde bulunan katılımcı % 27.6 oranındadır. İdari göreve sahip katılımcıların idari görev süresi dağılımında ise % 35.6 oranında 1-5 yıllık bir süreyi kapsadıkları görülmektedir.

Araştırmada belediye çalışanlarının yönetim sorunlarını incelemek üzere yapılan ölçeğin faktör yapısını belirleyebilmek için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi, X ili büyükşehir belediyesinde 264 çalışandan elde edilen veriler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler üzerinde faktör analizi yapılmadan önce verilerin dağılım özellikleri Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiş ve dağılımın normale yakın olduğu saptanmıştır (Kalaycı, 2009: 54). Kaiser-Mayer-Olkin ve Bartlett Testleri sonucunda (Kaiser Meyer Olkin=.78, Bartlett's Test of Sphericity=4955.690, df=780, p=.000) verilerin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir. Açıklayıcı faktör analizinde şu ölçütler esas alınmıştır: Her bir faktörün özdeğerinin en az 1 olması, her bir faktördeki maddelerin faktör yüklerinin en az .45 değerine sahip olması, her bir faktöre yüklenen maddelerin anlam ve içerik olarak tutarlı olmasıdır. Ölçeği geliştirmek üzere anketteki değişkenler arasından toplam 40 madde belirlenmiştir. Ölçeğin boyutlarını belirleyebilmek amacıyla temel bileşenler analizi (principal component analysis), Kaiser kriteri (özdeğeri 1'den büyük olan faktörler) ve her faktöre düşen yüksek ağırlıklı değişkenleri minimize etmek için de Varimax dik döndürme tekniği uygulanmıştır. Belirlenen ölçütlere uymayan maddelerin (2, 5, 8, 9, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 25, 29, 30, 33, 38) elenmesi ve yinelenen analizler sonucunda ölçeğin dört boyutlu, 22 maddeden oluşan bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Analizler sonucunda elde edilen faktör yükleri, özdeğerler, açıklanan toplam varyans yüzdesi ve iç tutarlık katsayıları, Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Faktör Analizi Tablosu

ÇALIŞANLARA YÖNELİK SORUNLAR	Faktör Yükleri	Özdeğerler	Varyanslar	Cronbach's
(4)Kurumda personelin sosyal faaliyet, beceri vb. çalışmalarına önem verilmez.	.676	1.2	19.25	.81
(1)Kurumda çalışan personelin motivasyonu için faaliyetler (ücret ve terfi iyileştirmeleri,	.664			

başarılı eleman seçimi, ödüllendirme vb.)yapılmaz.				
(3)Kurumumda personel arasında uyum ve işbirliği son derece zayıftır.	.656			
(21)Kurumda yönetici-yöneticilerin aldığı kararlar ve yapılan uygulamalar çalışanlar tarafından bilinmez.	.574			
(6)Yönetici- yöneticiler kişisel gelişime önem vermezler.	.566			
(7)Kurumda personelin görüş ve önerileri dikkate alınmaz.	.561			
(10)Kurumda performans değerlendirme sistemi uygulanmaz.	.555			
KURUMSAL SORUNLAR	**Faktör Yükleri**	**Özdeğerler**	**Varyanslar**	**Cronbach's**
(14)Kurumumda planlama ve denetlemeye önem verilmez.	.678	1.2	18.33	.83
(36)Diğer belediyelerin yapmış olduğu faaliyetler takip edilmez.	.589			
(35)Kurumum diğer kurumlarla işbirliği içerisinde değildir.	.583			
(34)Kurum yönetici- yöneticileri çevreye duyarlı politikalar üretmezler.	.583			
(37)Kurumum temsil ettiği şehri tanıtıcı organizasyonlar (fuar vb) düzenlemez.	.564			
(39)Kurumda sosyal sorumluluk adına çalışmalar yapılmamaktadır.	.559			
(20)Kurumumda yönetici-yöneticilerin aldığı kararlar ve yapılan uygulamalar her zaman yazılı olarak bildirilmez.	.506			
YÖNETİCİ KAYNAKLI SORUNLAR	**Faktör Yükleri**	**Özdeğerler**	**Varyanslar**	**Cronbach's**
(40)Kurumumdaki yönetici-yöneticiler liderlik özelliği göstermezler.	.550	1.25	17.45	.63
(26)Kurum yönetici-yöneticilerimin aldığı kararlarda tarafsız olduklarına inanmıyorum.	.540			
(13)Personele gerektiğinde dahi yetki devri yapılmaz.	.534			
(31)Kurumum cinsiyet ayrımı gözeterek personele eşit davranmaz.	.524			

(27)Yöneticiler ve çalışanlar arasında inanç, siyasi fikir vb ayrılıklar bulunmaktadır.	.516			
ÇATIŞMA	**Faktör Yükleri**	**Özdeğerler**	**Varyanslar**	**Cronbach's**
24. Kurum yönetici-yöneticileri personelin kariyer yapmasını engellemektedir.	.601	1.3	13,52	.58
32. Yönetici- yöneticiler personelin özel hayatına müdahale ederler.	.490			
28. Kurumumda sık sık örgütsel çatışmalar (kişi/gruplar arasındaki fikir ayrılıkları) yaşanır.	.477			
Açıklanan Toplam Varyans: 68.55				

Tablo 2' de görüldüğü üzere ölçekte öz değeri (eigen value) 1'den büyük dört faktör saptanmıştır. Bu dört faktörün açıkladıkları toplam varyans, %68.55'tir. Birinci faktörde yük değerlerinin .676 ile .555 arasında, ikinci faktörde .678 ile .506 arasında, üçüncü faktörde, .550 ile .516 arasında, dördüncü faktörde ise .601 ile .477 arasında değiştiği görülmüştür. Ayrıca maddenin ölçekten çıkarılıp/çıkarılmayacağını saptamak amacıyla, madde silindiğinde, alpha katsayılarındaki değişmelere ve ortalamalardaki değişime bakılmıştır. Her bir madde ölçekten çıkarıldığında, alpha katsayısının yükselmediği görülmüştür. Bu maddelerin güvenirliği değiştirmeyen, ölçeği destekleyen maddeler olduğuna ve ölçekten çıkarılmamaları gerektiğine karar verilmiştir. Varimax eksen döndürme tekniği sonucunda birinci faktörün altı maddeden (1, 3, 4, 6, 7, 10, 21), ikinci faktörün yedi maddeden (14, 20, 34, 35, 36, 37, 39), üçüncü faktörün beş maddeden (13, 26, 27, 31, 40) ve dördüncü faktörün üç maddeden (24, 28, 32) oluştuğu bulunmuştur. Faktörler oluştuktan sonra ilgili maddelerin içeriğine bakıldığında, birinci faktöre, *çalışanlara yönelik sorunlar*, ikinci faktöre *kurumsal sorunlar*, üçüncü faktöre *yönetici kaynaklı sorunlar* ve dördüncü faktöre *çatışma* isimleri verilmiştir. Yönetim sorunları boyutlarını belirlemede güvenirlilik çalışması için iç tutarlılık katsayıları (Cronbach alpha) da hesaplanmıştır. Her bir faktörün iç tutarlılık katsayılarının .83-.58 olması sebebiyle ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilmektedir (Kalaycı, 2009: 405).

Araştırmada yönetim sorunları algılamalarının çalışanların demografik özelliklerine göre değişip değişmediğini ölçmek için oluşturulan hipotezler istatistikî

analizlerle ölçülmüştür. Çalışmanın hipotezleri ve analizlerine ilişkin bulgular ve tablolar aşağıda verilmiştir.

H1: Çalışanlarının yönetim sorunları algılamaları cinsiyete göre farklılık gösterir.

Tablo 3: Cinsiyete Göre Çalışanların Yönetim Sorunlarının Farklılığını Gösteren Bağımsız Örneklem t-Testi Tablosu

Yönetim Sorunları	Cinsiyet	N	X	Levene's F	p	t	p
Çalışanlara Yönelik Sorunlar	Kadın	133	2.5371	.290	.591	1.710	.088
	Erkek	131	2.3413				
Kurumsal Sorunlar	Kadın	133	2.2566	.227	.634	1.811	.071
	Erkek	131	2.0773				
Yönetici Kaynaklı Sorunlar	Kadın	133	2.5188	.001	.972	2.365	.019
	Erkek	131	2.2855				
Çatışma	Kadın	133	2.7744	.153	.696	2.125	.035
	Erkek	131	2.5369				

Tablo 3'e göre çalışanların yönetim sorunlarına bakış açılarının cinsiyet değişkenine göre değişip değişmediği yönünde t-testi sonuçları (.05 anlamlılık düzeyinde) yönetici kaynaklı sorunlar (.019) ve çatışma (.035) olmak üzere farklılık gösterirken; çalışanlara ve kuruma yönelik sorunlarda herhangi bir farklılık gözlenmemiştir. Kadın çalışanların erkek çalışanlara göre daha çok "yönetimden kaynaklı sorunlar" ve "çatışma" yaşadıkları tabloya bakılarak söylenebilir. Bu sonuçla birlikte yönetimin cinsiyet ayrımcılığı ile ilişkili bir tutum sergilediği ve böylelikle kadın çalışanların örgütte daha çok anlaşmazlık; çatışma yaşadığı sonucuna varılabilir. Sonuç olarak H1 hipotezi yönetici kaynaklı sorunlar ve çatışma açısından kabul edilirken diğer sorunlar açısından reddedilmektedir. Çalışanların yönetim sorunlarını yaşa göre farklı algılayıp algılamadıkları Tablo 4'te verilmiştir.

H2: Çalışanların yönetim sorunları algılamaları yaşa seviyelerine göre farklılık gösterir.

Tablo 4: Yaşa Göre Çalışanların Yönetim Sorunlarının Farklılığını Gösteren Tek Yönlü Varyans Tablosu

Yönetim Sorunları		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Çalışanlara Yönelik Sorunlar	Gruplar Arası	7.524	4	1.881	2.199	.070
	Grup İçi	221.564	259	.855		

	Toplam	229.088	263			
Kurumsal Sorunlar	Gruplar Arası	1.155	4	.289	.439	.780
	Grup İçi	170.459	259	.658		
	Toplam	171.614	263			
Yönetici Kaynaklı Sorunlar	Gruplar Arası	1.580	4	.395	.601	.662
	Grup İçi	170.337	259	.658		
	Toplam	171.918	263			
Çatışma	Gruplar Arası	1.291	4	.323	.383	.821
	Grup İçi	218.460	259	.843		
	Toplam	219.751	263			
***p<.05**						

Tablo 4'te görüldüğü üzere Tek Yönlü Anova testi sonucuna göre (.05 anlamlılık düzeyinde), yaşa göre çalışanların yönetim sorunlarını algılamalarında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Yaş değişkenine göre yönetim sorunlarının farklılaşmayacağı söylenebilir. Sonuç olarak her bir yönetim sorunları boyutu için H2 reddedilmiştir. Çalışanların eğitim seviyeleri değiştikçe yönetim sorunlarına bakış açılarının değişebileceği düşüncesi ile H3 hipotezi kurulmuştur. Hipotezin analiz sonucu Tablo 5'te verilmiştir.

H3: Çalışanların yönetim sorunları algılamaları eğitim göre farklılık gösterir.

Tablo 5: Eğitime Göre Çalışanların Yönetim Sorunlarının Farklılığını Gösteren Tek Yönlü Varyans Tablosu

Yönetim Sorunları		**Kareler Toplamı**	**Sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**p**	**Scheffe Testi**	
							Eğitim Türü	**p**
Çalışanlara Yönelik Sorunlar	Gruplar Arası	11.490	3	3.830.	4.576	.004	Lisans - .44288*	.005

	Grup İçi	217.598	260	.837			
	Toplam	229.088	263				
Kurumsal Sorunlar	Gruplar Arası	7.697	3	2.566	4.070	.008	L.üstü - .50835* .030
	Grup İçi	163.917	260	.630			
	Toplam	171.614	263				
Yönetici Kaynaklı Sorunlar	Gruplar Arası	7.537	3	2.512	3.974	.009	Lisans .35485* .012
	Grup İçi	164.381	260	.632			
	Toplam	171.918	263				
Çatışma	Gruplar Arası	9.042	3	3.014	3.719	.012	Lisans .38259* .019
	Grup İçi	210.709	260	.810			
	Toplam	219.751	263				
***p<.05**							

Tablo 5'te çalışanların eğitim seviyelerine göre yönetim sorunları algılarının her bir yönetim sorunu boyutuna göre farklılaştığı Tek Yönlü Anova testi sonucuna göre (.05 anlamlılık düzeyinde) bulunmuştur. Bu sebeple Scheffe Testi verilerine bakılarak hangi eğitim türünde bu algının farklılaştığı yine Tablo 5 verilerinde mevcuttur. Buna göre çalışanlara yönelik sorunlar, yönetici kaynaklı sorunlar ve çatışma boyutlarında lisans eğitimine sahip kişilerin algıları farklı iken kurumsal sorunlar ile ilgili algılama farklılığı lisansüstü eğitim seviyesine sahip çalışanlarda olduğu görülmektedir. Sonuç olarak eğitim seviyelerine göre her boyutta yönetim sorunlarının farklılığı söz konusu olup H3 hipotezi kabul edilmiştir. Çalışanların işyerindeki deneyimlerine göre sorunlara bakış

açılarının değişebileceği düşüncesi ile geliştirilen hipotez ve analiz sonucu ise Tablo 6'da verilmiştir.

H4: Çalışanların yönetim sorunları algılamaları mesleki deneyime göre farklılık gösterir.

Tablo 6: Mesleki Deneyime Göre Çalışanların Yönetim Sorunlarının Farklılığını Gösteren Tek Yönlü Varyans Tablosu

Yönetim Sorunları		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Çalışanlara Yönelik Sorunlar	Gruplar Arası	9.989	3	3.330	3.951	.090
	Grup İçi	219.099	260	.843		
	Toplam	229.088	263			
Kurumsal Sorunlar	Gruplar Arası	.807	3	.269	.409	.746
	Grup İçi	170.808	260	.657		
	Toplam	171.614	263			
Yönetici Kaynaklı Sorunlar	Gruplar Arası	2.971	3	.990	1.524	.209
	Grup İçi	168.946	260	.650		
	Toplam	171.918	263			
Çatışma	Gruplar Arası	3.736	3	1.245	1.499	.215
	Grup İçi	216.014	260	.831		
	Toplam	219.751	263			
***p<.05**						

Tablo 6'ya göre çalışanların yönetim sorunlarını algılamada Tek Yönlü Anova testi sonucuna göre (.05 anlamlılık düzeyinde) mesleki deneyimlerine göre herhangi bir farklılık bulunmamıştır. Böylelikle H4 hipotezi reddedilmiştir. Çalışmada son olarak yönetim sorunları idari görev açısından incelenmek istenmiş ve H5 hipotezi kurulmuştur. Hipotezin analiz sonucu Tablo 7'de verilmiştir.

H5: Çalışanların yönetim sorunları algılamaları idari görevde bulunmalarına göre farklılık gösterir.

Tablo 7: İdari Göreve Göre Çalışanların Yönetim Sorunlarının Farklılığını Gösteren Tek Yönlü Varyans Tablosu

Yönetim Sorunları		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Çalışanlara Yönelik Sorunlar	Gruplar Arası	6.076	5	1.215	1.515	.185
	Grup İçi	198.870	248	.802		
	Toplam	204.946	253			
Kurumsal Sorunlar	Gruplar Arası	4.107	5	.821	1.286	.270
	Grup İçi	158.413	248	.639		
	Toplam	162.521	253			
Yönetici Kaynaklı Sorunlar	Gruplar Arası	.154	5	.031	.054	.998
	Grup İçi	140.920	248	.568		
	Toplam	141.074	253			
Çatışma	Gruplar Arası	10.994	5	2.199	2.736	.210
	Grup İçi	199.336	248	.804		
	Toplam	210.329	253			
***p<.05**						

Tablo 7 Anova testi sonucuna göre (.05 anlamlılık düzeyinde) çalışanların yönetim sorunlarını algılamalarında bulundukları idari göreve göre herhangi bir farklılık tespit edilememiştir. Böylelikle yönetim sorunlarının çalışanların sahip oldukları idari göreve göre değerlendirmedikleri; sorun algılamada yöneticinin hangi statüde olduğunun bir öneminin olmadığı sonucuna varılabilir. Sonuç olarak H5 hipotezi de reddedilmiştir.

4. SONUÇ

Bir işletmenin yaptığı üretim ve hizmet her ne olursa olsun mutlaka her bir işletmenin fonksiyonunu ayrı ayrı kullanmak ve önem vermek zorundadır. İyi bir üretim fonksiyonu beraberinde iyi bir pazarlama fonksiyonunu getirirken bunların öncesinde iyi bir Ar-Ge fonksiyonunun varlığı kaçınılmaz olacaktır. Elbette iyi bir insan kaynakları fonksiyonu ile başarılan örgütsel faaliyetler şüphesiz iyi bir Halkla İlişkiler fonksiyonu olmadan bir işe yaramayacaktır. Tüm bunlarla birlikte bir işletmenin tüm fonksiyonel

faaliyetlerinde iyi bir planlama yöneltme, koordinasyon ve denetim yani iyi bir yönetim fonksiyonu olmaksızın örgüt amaçlarına ulaşılması neredeyse imkansızdır. Nitekim bir işin nasıl ne zaman kimlerle ne kadar gerçekleştirileceği yönetim fonksiyonunun görevidir. Bu görevin aksaksız bir biçimde yerine getirilmesi örgütsel başarıyı da beraberinde getirecektir. Ancak örgütler de tıpkı insanlar gibi canlı birer varlık olarak görülmektedir. Böylelikle her canlının karşılaşabildiği sorun ve aksaklıklar örgütler için de söz konusudur. Bu sorunlar gerek örgütün kendi içerisinden gerek örgütün dışından kaynaklanan çeşitli sorunlar olabilmektedir. Örgütsel faaliyetler devam ettiği müddetçe sorunların varlığı kaçınılmaz olacaktır. Bu sebeple önemli olan bir örgütte asla sorun yaşamamak değil; sorunların kaynağını bulup en az hasarla ilgili sorun/sorunlarla nasıl baş edilmesi gerektiğini ihtiyaç halinde profesyonel yardımlar alarak çözüme kavuşturmak olmalıdır. Eğer yönetim sorunları çözülmemiş gibi ise öncelikle yöneticinin sorun çözme için bir kontrol listesinin olması gerektiği ve bu listedeki bir veya daha fazla noktayı hesaba katarak yeniden çözüme kavuşturmaya çalışmasının öneminden bahseden Akat'a (2004: 210-211) göre bu noktalar; sorunları tanımlamak, çözüm aramak, kararlar vermek, harekete geçmek ve sorun çözerken yöneticinin takındığı tavrı gözden geçirmektir. Tetik ve Uluyol'un (2005: 135-142) yaptığı aile şirketlerinin sorunları hakkındaki çalışmaya göre toplam 18 madde halinde sıraladığı sorunlar, araştırmacıların yaptığı mevcut çalışmada bahsedilen ve genel olarak tüm örgütlerde görülebilen sorunlarla bağdaştığı neticesinde, örgütsel sorunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- İşletmenin sürekli olamaması,
- Kuruluş kararlarının sağlıklı verilmemesi,
- İnternet yoluyla pazarlama imkânlarından yararlanılmaması,
- Ar-ge çalışmalarının yetersizliği,
- Yetki ve sorumluluk sınırlarının yeterince belirli olmaması,
- Şirket sahipleriyle profesyonel kişilerin işbirliğinin yetersizliği,
- Kurumsallaşma çalışmalarının doğru yapılmaması,
- Ekonomik krizlere karşı etkili tedbirlerin alınmaması,
- Finansman departmanı ve finansal yöneticilerin yetersizliği,

- Yeni finansman tekniklerinden yararlanma oranının düşük olması,
- Aile şirketlerinde üst düzey yöneticilerin profesyonelleşme düzeylerinin yetersiz oluşu, eleman alımında daha çok akrabalık, yakınlık gibi duygusal ölçütlerin ağırlıklı olması, fonksiyonelleşmenin yetersizliği, yeterince profesyonel yönetilmemesi, kurumsallaşma düzeyinin yetersizliği, büyümeye direnç göstermeleri, iş ve ailenin birbirinden ayrı düşünülmemesi, kasayı kullanma konusundaki yetersizlikler, odalar, birlikler ve üniversitelerle işbirliğinin tam olarak işlerlik kazanamaması.

Yönetim faaliyetlerinin belki de en önem arz ettiği kurumlardan biri olan belediyecilik, çalışanlara ve halka olan sorumluluğu göz önüne alındığında incelenmesi kabul gören bir örgüt olması sebebi ile çalışma X ili büyükşehir belediyesi çalışanlarına gerçekleştirilmiş olan bu çalışmada öncelikle yönetim sorunları tespit edilmiştir. Bu sorunlar dört farklı başlık altında toplanmış ve bu sorunlar, çalışanların demografik değişkenlerine göre değerlendirilmiştir. Yönetim sorunları,

- Çalışanlara Yönelik Sorunlar,
- Kurumsal Sorunlar,
- Yönetici Kaynaklı Sorunlar,
- Çatışma

başlıkları altında incelenmiş ve çalışanların bu sorunlara yönelik algıları demografik değişkenlerine göre analiz edilmiştir.

Çalışmada, belediye çalışanlarının yönetim sorunları algılamaları yaşa (H2), mesleki deneyime (H4) ve idari göreve (H5) göre değişmezken; eğitime (H3) göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada ayrıca çalışanların cinsiyete göre (H1) yönetim sorunları algılamaları "yönetici kaynaklı sorunlar" ve "çatışma" boyutu açısından farklılık göstermekte olup hipotez kısmen kabul edilmiştir. Bu bulgulara göre yönetim sorunlarının neredeyse demografik unsurlara göre değişmediği; ilgili sorunlar ile çalışanların sahip oldukları yaş veya statünün bir öneminin olmadığı sonucuna varılabilir.

Örneğin belediyenin kaynak sıkıntısına girmesi sorunu 25 yaşındaki bir çalışanla 55 yaşındaki bir çalışanın algısında değişiklik göstermeyeceği gerçeğini yansıtırken aynı sorunu belediye başkanı veya bir departman müdürünün yine aynı yönde algıladığı düşünülmektedir.

Ancak çalışanın eğitim seviyesi farklılaştıkça sahip olunan bilgi farklılığından dolayı ilgili sorunları algılama ve değerlendirmede de farklılıklar oluşacağı, olaylara bakış açısının değişeceği göz ardı edilemez bir gerçektir.

Özellikle lisans ve lisansüstü eğitimin, yaş, mesleki deneyim gibi değişkenlere nazaran insana bilimsel açıdan değer katan bir yönünün olması, stratejik düşünebilme kabiliyetinin öğretilmesi vb. bilgilerle donanımı sayesinde yönetim sorunlarını algılama boyutu bu nedenlerden ötürü farklılık gösterebilir.

Özetle;

- ✓ Örgüt çalışanlarının üst-ast ilişkisinin doğru yapılanması, çalışanlar arasındaki iletişim, ödül ve ceza sistemleri, örgütün fiziki şartlarının iyileştirilmesi gibi motivasyon unsurlarının gerektiğinde uzman kişilerden destek alınarak gerçekleştirilmesi çalışan ve örgütün verimini etkileyecektir.
- ✓ Örgütün içsel ve dışsal unsurlarının iyi bilinmesi ve bu kaynaklardan ortaya çıkan sorunların doğru analiz edilerek çözüm üretilmesi örgüt başarısını doğrudan etkileyecektir.
- ✓ Çalışanların sorunlar hakkında bilgilendirilmesi ve katılımcı yönetim anlayışı ile sorunlara farklı bakış açıları getirilerek çözüm üretilen ortamların yaratılması verimi artıracaktır.
- ✓ Örgütsel faaliyetler devam ettiği müddetçe yönetim sorunları kaçınılmaz olacaktır. Önemli olan yönetim sorunlarını doğru analiz etmek ve çözüm odaklı olmaktır.

Gelecek çalışmalarda yönetim sorunları ve çözüm önerileri birlikte değerlendirilebilir. Ayrıca yönetim sorunları farklı demografik değişkenler kullanılarak ele alınıp yine farklı kurumlarda gerçekleştirilecek uygulamaların yönetim literatürü açısından değer katacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

AKAT, Ö., 2004, Uygulamaya Yönelik İşletme Politikası ve Stratejik Pazarlama, Bursa: Ekin Kitabevi.

AKGEMCİ, Tahir, Kobilerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler, 2001, Ankara: KOSGEB Yayınları.

AKIN, H.B. (1995), Büyüme Sürecinde Küçük ve Orta Boy İşletmelerde Yönetim-Organizasyon ve Karaman Sanayisinde Bir Uygulama, Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 123s.

ALKİBAY, Sanem, İşletmelerde Halkla İlişkiler Anlayışı ve Uygulamaları, Amme İdaresi Dergisi, 1998, 31/1:153-164.

AMANKWAH-AMOAH, J., (2016), An Integrative Process Model Of Organisational Failure, Journal of Business Research 69 (2016) 3388–3397.

ARAS, Güler, KOBİ'lerin Sermaye Piyasası Yoluyla Fon Sağlama Olanakları: Tezgahüstü Piyasalar ve Risk Sermayesi Finansman Modeli, 1. Orta Anadolu Kongresi: KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları, 18-21 Ekim 2001, Nevşehir

ASLAN, Şebnem, ATABEY, Ayşegül, YÖRÜK, Erdal, Örgütsel Kriz Yönetim Tarzlarının Ve Kriz Dönemlerindeki Yönetici Davranışlarının Araştırılması: Konya Örneği, Khazar Journal Of Humanities And Social Sciences, 2007, 12:1-2.

ASUNAKUTLU, Tuncer, COŞKUN, Bayram, Stratejik Yönetimde Örgütün Rolüne İlişkin Bir Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2000, 2/4:19-27.

AYDIN, Kenan, Uluslararası Pazarlama Açısından Politik Risk Ve Yönetimi, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, 2013, Mayıs-Haziran: 25-39

BARUTÇUGİL, İsmet, İnsan Kaynakları Yönetimi,

http://www.sosyalhizmetuzmani.org/insankaynaklariyonetimi.htm, Erişim Tarihi: 30.11.2014

BAYKAL, Kazım, Kovancı, Ahmet, Yönetici Ve Astlar Arasındaki Anlaşmazlıkların Çözümüne Yönelik Bir Araştırma, Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi, 2008, 3/3:21-38.

BECKER, C. M., (2001), Managing Dispersed Knowledge: Organizational Problems, Managerial Strategies, And Their Effectiveness, Journal of Management Studies 38:7 /2001, 1037-1051.

CHARLES, R. David, Information Technology And Production, The Global Economy In Transition Great Britain 96 S.1; (Çev:Ertan Oktay), "İletişim Ve Globalleşme", Ekonomik Yaklaşım, 1993, 4/9: 19.

DEMİRCİ Kemal, vd. (Editör: Kemal Demirci), İşletmecilik Kuram ve Uygulamaları, 2009, Ankara: Detay Yayıncılık.

DİCLE, Atilla, Modern Örgütlerde Yetki Ve Kullanılışı, Sevk Ve İdare Dergisi, 1971, 29:23.

DOĞAN, İ. Özlem, MARANGOZ, Mehmet, TOPOYAN, Mert, İşletmelerin İç Ve Dış Pazarda Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler Ve Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2003, 5/2:114-139.

EFİL, İ. 2010, İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, Bursa: Dora Yayın.

EKİNCİ, Hasan, İZCİ, Ferit, Kriz Yönetiminde İnsan Kaynaklarına Psikolojik Desteğin Önemi Ve Kayseri Tekstil Sektöründe Bir Araştırma, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2006,12/2:40.

ELEREN, Ali, BEKTAŞ, Çetin, AKYÜZ, Yılmaz, Değişim Sürecinde Üretim Sistemlerinde Ortaya Çıkan Yeni Global Boyutlar Ve Finansal Etkileri, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 2003, 5/2: 37-55.

GENÇ, N. ve O. DENİRÖĞEN, 2000, Yönetim El Kitabı, İstanbul: Birey Yayıncılık.

GÖKBUNAR, A. Rıza, İşletmelerin Çevrenin Korunmasında Sosyal Sorumluluğu, Ekoloji Çevre Dergisi, 1995, 14, 4-6.

GÜÇLÜ, Nezahat, Stratejik Yönetim, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2003, 23/2: 61-85.

GÜROL, Mehmet, TURHAN, Muhammed, Yönetim Fonksiyonu Bağlamında Uzaktan Eğitim Yönetimi, The Turkish Online Journal Of Educational Technology–Tojet April 2005 Issn: 1303-6521 Volume 4 Issue 2.

HANSEN, A. ve J. MOURITSEN, (2005), Controlling Strategy, (Ed. Christopher S. Chapman), "Strategies and Organizational Problems: Consttructing Corporate Value and Coherence in Balanced Scorecard Process", Oxford University Press, New York.

KALAYCI, Ş. (2009), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti. Ankara.

KARADAL, Fulden, TÜRK, Murat, İşletmelerde Teknoloji Yönetiminin Geleceği, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2008, 1/1:59-71.

KARAGÖZ, Melahat, KOBİ'lerin Temel Sorunları, Bu Alanda Sağlanan Destek Ve Çözüm Önerileri, Yerel Siyaset, 2008, 33:85-94.

KARALAR, R. 2011, Genele İşletme, İzmir: Meta Basım.

KAYA, Sait, Türkiye'de Ulaştırma Sektörünün Genel Görünümü Ve Sorunları, İzmir Ticret Odası AR&GE Bülteni, 2008, Şubat:31-38.

KOÇEL, T. 2013, İşletme Yöneticiliği, İstanbul: Beta Basım.

KOZAK, Metin, Turizm Sektöründe Tüketicilerin Şikâyetlerini Bildirme Eğilimleri, Yönetim Ve Ekonomi, 2007, 14/1:137-151.

KUTLU, A. Hüseyin, DEMİRCİ, N.SAVAŞ, Kobi'lerin Finansal Sorunları Ve Çözüm Önerileri, 4. KOBİ'ler Ve Verimlilik Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi, 7-8 Aralık 2007: 187-198.

ÖZALP, Ş. vd., Genel İşletme, Anadolu Ün Yay., 2000, No:931, S.330-332.

ÖZGENER, Ş. (2003), Büyüme Sürecindeki Kobi'lerin Yönetim Ve Organizasyon Sorunları: Nevşehir Un Sanayii Örneği, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, ss. 137-161.

PAPATYA, Gürcan, İşletmelerin Örgütsel Verimliliğe Ulaşmada Yetki Devri Sorunu Ve Yönetici Engeli-Motivasyon Kuramları Bağlamında-, 1997, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi, 1997, 2: 127-146.

PİŞKİN, K. Elif, Halkla İlişkiler, 2005 ppt,

www.bsm.gov.tr/sunu/docs/Egitim_aday_halkla_iliskiler.ppt, Erişim Tarihi: 20.11.2014.

ROBBINS, S.P. ve T. A. JUDGE, 2013, Organizational Behaviour, (Çev. Ed. İnci Erdem), İstanbul: Nobel Yayın.

RYAN, M. (2003), Public Relations And The Web: Organizational Problems, Gender, And Institution Type, Public Relations Review 29 (2003) 335–349.

SABUNCUOĞLU, Z. ve TOKOL, T. 2001, İşletme, Bursa: Ezgi Yayınları.

SARIHAN, İ. Halime, Rekabette Başarının Yolu: Teknoloji Yönetimi, 1998, İstanbul: Desnet Yayınları,

ŞİRELİ, F. Aykut, Gelişmekte Olan Ülkelerde Karşılaşılan Temel Pazarlama Problemler, İşletme Fakültesi Dergisi, 1978, 7/1:79-91.

TEMİZEL, Handan, TURAN, Erol, TEMİZEL, Metehan, Küresel İşletmecilikte Ülkelerin Sosyo-Kültürel Yapılarından Kaynaklanan Sorunlar, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008, 19:459-474.

TETİK, N. ve O. ULUYOL, 2005, Aile Şirketlerinin Yapısal Sorunları, İstanbul: Atlas Yayın.

TOSUN, Kemal, Yönetim, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Dergisi, 1975 ,1/1:5.

TÜRKEL, Süleyman, Olağanüstü Durumlarda İşletme Yönetim Sorunlar, İşveren Dergisi, 2001, 39/8.

URAL, Ayhan, Araştırma Yöntem ve Teknikleri Kursu, ppt, Ankara: 2008, Tübitak-MEB,

URL1:http://www.muhasebedersleri.com/ekonomi/isletme-yonetimi.html, İşletmenin Yönetimi, Erişim Taihi: 24.11.2014.

URL 2: ÖZBEY, Tanya, VAROL, Hasan, Uluslararası Ar-Ge, 1999,

http://www.argedunyasi.com/icerik/915/uluslararasi-arge.htm, Erişim Tarihi: 25.11.2014.

URL3:http://muhasebece.blogcu.com/muhasebenin-onemi/4733052, Muhasebenin Önemi, Erişim Taihi: 22.11.2014.

ÜLGEN, H. İşletmelerin Kuruluş Sorunları, http://www.gultekinaltuntas.com/wp-content/uploads/2012/12/Ders-IV.pdf, Erişim Tarihi: 30.11.2014.

ÜSTÜNDAĞ, E., Karadeniz Bölgesindeki Balık Çiftliklerinin Problemleri, Yunus Araştırma Bülteni, 2/3: 10-11.

WICKER, P. ve BREUER, C., (2013), Understanding the Importance of Organizational Resources to Explain Organizational Problems: Evidence from Nonprofit Sport Clubs in GermanyVoluntas (2013) 24:461–484.

BİREYSEL ÇALGI EĞİTİMİ DERSLERİNDE REVİZYON GEREKTİREN ÖĞRETİM SORUNLARI VE YAPILANDIRMACI YAKLAŞIMLAR: ODAK GRUP GÖRÜŞMESİ

Yrd. Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ

Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı

Özet

Araştırma, bireysel çalgı eğitimi derslerinde karşılaşılan öğretim sorunlarını öğretim elemanlarının görüşleri doğrultusunda değerlendirmek ve elde edilen verileri literatürde yer alan benzer çalışmalarla birlikte bir bütün halinde sunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, nitel araştırma metodolojisine uygun olarak odak grup görüşme tekniği ve genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada ilk olarak, bireysel çalgı eğitimi derslerinde karşılaşılan sorunları irdeleyen bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Bu incelemelerin ardından Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalında görev yapan yedi öğretim elemanı ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşme tekniği soruları konuya yönelik yapılandırmacı yaklaşımlar ortaya koyabilmek amacıyla araştırmacı tarafından uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Verilerin analizinde toplanan sonuçları açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak amacıyla içerik analizi uygulanmıştır. Katılımcılara göre bireysel çalgı eğitimi derslerinde görülen öğretim sorunları, çalgı öğretim programı içeriği ve müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçları arasındaki örtüşme problemlerinden kaynaklanmaktadır. Ders süresinin yetersizliği, pedagojik materyaller ve repertuvar çalışmaları ise tespit edilen diğer problemlerdir.

Anahtar Kelimeler: Çalgı eğitimi, müzik öğretmeni adayları, öğretim programı.

TEACHING PROBLEMS AND CONSTRUCTIVE APPROACHES NEEDING REVISION IN INDIVIDUAL INSTRUMENT TEACHING CLASSES: FOCUS GROUP INTERVIEW

Abstract

This study was conducted to evaluate the problems seen in individual instrument teaching classes based on the views from teaching staff and present the results obtained together with those similar in literature. Focus group interview technique and general review model were used in convenience with the methodology of qualitative study. The first

phase of the study includes the review of scientific studies in literature being dealt with the problems encountered in individual instrument classes. Following the review, seven teaching staff were interviewed at Atatürk University Fine Arts Education Department Music Teaching Program as focus group interview. Questions for focus group were prepared according to the technique with the aim of putting forward constructive approaches by considering expert views. In the analysis of data, content analysis was performed to find concepts and relations to express data obtained. Participants stated that problems seen in individual instrument teaching classes may result from the conflict between the content of instrument teaching program and the needs of music teaching as an occupation. Inefficiency of the length of classes, pedagogical materials and repertory studies were found to be among other problems.

Keywords: Instrument education, music teacher candidates, teaching program.

1. Giriş

Bireysel çalgı eğitimi derslerinde karşılaşılan sorunların müzik öğretmenliği mesleğine yansıma durumları yapılması gereken revizyonların gerekliliğini önemli derecede artıran etkenlerdir. Bu sorunlar, ulusal içerikli pedagojik materyallerin eksikliği, ders süresinin yetersizliği, metodolojik problemler, bireysel sorunlar, teknik zorluklar, çalgı eğitimi programı ve çalgı eğitimi sürecinde eğitimcilerin izlemiş olduğu farklı yöntemler şeklinde sıralanabilir. Ayrıca müzik öğretmenlerinin çalgılarını meslek hayatlarında hangi yönleri ile kullanabildikleri, ne derece faydalanabildikleri ve karşılaştıkları zorluklar üzerinde durulması gereken diğer önemli durumlardır.

Unutulmamalıdır ki öğretmenler ve öğretmenlik mesleğindeki nitelik konusu sadece Türkiye'de değil dünyanın pek çok ülkesinde çok sık gündeme gelen bir konudur. Öğretmenlik mesleği ve bu mesleği yürüten profesyonellerin mesleğin gereklerini yerine getirişleriyle ilgili düzenlemeler Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri üzerinde hep konuşulan bir konu olmuştur.

Yapılan bilimsel araştırma sonuçları gösteriyor ki dört yıllık süreci kapsayan bireysel çalgı eğitimi dersi içerisinde bazı temel problemler bulunmaktadır. Çözüm bekleyen en belirgin problemlerden biri Sever (2014:30)'in de belirttiği gibi bireysel çalgı dersinde öğrenilen tüm bilgilerin pekiştirilmesi ve yapılan çalışmaların sınav ya da konser performansına hazır hale getirilmesi için derse ayrılan bir saatlik sürenin yetersiz olduğudur. Topalak (2013:125), güzel sanatlar liselerinde verilen çalgı eğitiminde karşılaşılan sorunları tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiği bir araştırmada bireysel ders saatlerinin yetersizliği konusunda benzer bir sonuç ortaya atmıştır. Bu problemler sadece zaman yetersizliği ile sınırlı değildir ve içerisinde belirli nitelik sorunlarını da taşımaktadır. Özmenteş ve Özmenteş (2009:359), çalışmalarında konservatuvar ve müzik öğretmenliği anabilim dallarındaki lisansüstü eğitim programlarında öğrenim gören

öğrencilerin çalgı çalmanın temel pratikleri kadar, çalgı eğitiminin nitelikli yapılabilmesi için gerekli temel kuram ve uygulamalara yoğunlaşmaları gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Çalgı eğitimi sürecinin diğer önemli sorunlarından biriside kullanılan pedagojik materyaller içerisinde ve repertuar çalışmalarında yeterli düzeyde yer verilmeyen ulusal içerikli çalışmalardır. Özdek ve Albuz (2014:171), ülkemizde farklı kültürlere ait müzikal kaynakların öğretim programlarına entegre edilmesine rağmen kendi müzik kültürümüze ait repertuarlara yeterli düzeyde yer verilmemesini ironik bir durum olarak değerlendirmişler ve çalgı eğitiminde var olan öğretim sorunlarına farklı bir boyut kazandırmışlardır.

Çalgı eğitimi alanında yer alan her branşın ders içerikleri sistematik ve planlı bir şekilde hazırlanmalıdır. Bu hazırlık sürecinde dikkat edilmesi gereken en önemli faktörlerden birisi de öğretmenlik mesleğinin ihtiyaçlarını karşılayan konuların bireysel çalgı ders programlarında amacına uygun şekilde konumlanmasıdır. Yapılan çalışmalar, çalgı eğitimi programlarının içinde barındırdığı belirli öğretim sorunlarından henüz tam olarak arınamadığını göstermektedir. Hem ulusal hem de uluslararası değerler doğrultusunda düzenlenmesi gereken çalgı eğitimi programları, müzik öğretmenliği ders programları ile hangi düzeylerde örtüşmektedir? Sorusu, araştırmanın amacını yapılandıran en temel etkendir. Araştırmanın amacı da yoğun olarak bu noktada şekillenmektedir. Alanında deneyimli öğretim elemanlarının görüşleri doğrultusunda çalgı eğitiminde revizyon gerektiren öğretim sorunlarının ortak bir sinerji ile tespit edilmeye çalışılması, araştırmanın amacını destekleyen diğer önemli bir faktördür. Öğretim elemanı görüşlerinin alınmasında benimsenen odak grup görüşmesi de bu sinerjinin oluşmasına olanak tanımıştır.

Müzik öğretmeni, ulusal ve evrensel değerleri benimseyen, milli eğitimin ve müzik ders programlarının amaçlarını davranışa dönüştüren, öğrenmeyi öğrenen bireyleri yetiştirmek için yeterli düzeyde kişisel ve mesleki niteliklere sahip olan bir kişi olmalıdır (Akbulut, 2006). Müzik öğretmenliği programlarında tespit edilen tüm sorunlar bu açıklamalardan hareketle değerlendirilmeli ve üzerinde çözüm önerileri geliştirilmelidir. Ele alınan sorunların çözüm aşamalarında çalgı öğretim programın değiştirilmesine yönelik bir öneri bu araştırmanın amacı ile ters düşen bir yaklaşımdır. Araştırma içerisinde ele alınan sorunlar, çalgı öğretim programının içeriğini oluşturan tüm boyutların objektif ve yapılandırmacı yaklaşımlar ile değerlendirilmesiyle anlam kazanacaktır. Elde edilen veriler ve yapılan literatür çalışmaları arasındaki bağlantılar araştırmanın amacı doğrultusunda bir bütün halinde sunulmaya çalışılmıştır.

Bireysel çalgı eğitimi derslerinde görülen problemlerin çözüm aşamalarında odak grup görüşmesi ve öğretim elemanı görüşleri önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi, ortaya atılan farklı görüşlerin çözüm sürecini detaylı olarak açıklamasından gelir. Eğitim alanında yapılan araştırmalarda yaygın şekilde kullanılan odak grup görüşmesi konu içeriğine adapte edilirken grup dinamiği oluşturma ve araştırmacı tarafından planlanmış

bir tartışma olarak ele alınmıştır. Grup dinamiği oluşturulurken etki-tepki sürecini atlamak mümkün değildir. Diğer taraftan, önceden planlanan tartışma bu etki-tepki süreciyle ve katılımcıların öngörüleriyle birlikte küçük değişikliklere uğramıştır. Görüşme sürecinde katılımcılar, karşılıklı çağrışımın bir sonucu olarak düşüncelerini tetiklemişler ve ortaya çok boyutlu nitel verilerin çıkmasını sağlamışlardır.

1.1. Problem Cümlesi

Bireysel çalgı eğitimi derslerinde yenilenme süreci gerektiren öğretim sorunlarının başlıca nedenleri müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçları doğrultusunda hangi noktalarda yer almaktadır?

1.1.1. Alt Problemler

- *Birinci alt problem:* Katılımcıların bireysel çalgı eğitimi derslerinde görülen öğretim sorunları ile ilgili görüşleri nelerdir?
- *İkinci alt problem:* Katılımcıların bireysel çalgı eğitimi dersine ayrılan süre hakkındaki görüşleri nelerdir?
- *Üçüncü alt problem:* Katılımcıların bireysel çalgı eğitimi dersi ve müzik öğretmenliği mesleği ihtiyaçları arasındaki ilişkilere yönelik görüşleri nelerdir?
- *Dördüncü alt problem:* Katılımcıların çalgı branşları ve müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçları arasındaki ilişkilere yönelik görüşleri nelerdir?
- *Beşinci alt problem:* Katılımcıların bireysel çalgı eğitimi derslerinde Türk müziği içerikli çalışmalara yer verilme durumu hakkındaki görüşleri neleridir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma deseni

Tarama modeliyle tasarlanan bu araştırma içerisinde nitel odak grup görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma için tarama modelinin seçilmesinin nedeni, öğretim elemanlarının bireysel çalgı eğitimi derslerinde sıklıkla görülen öğretim sorunları kapsamındaki görüşlerinin bütüncül olarak incelenmiş olmasıdır. Tarama modelleri, var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlar. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. (Karasar, 2003: 77).

2.2. Katılımcılar

Katılımcılar, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalında görev yapan yedi öğretim elamanından oluşmuştur. Araştırmacı

tarafından katılımcılarla bir ön görüşme yapılmış ve çalışmanın amacı hakkında bilgiler verilmiştir. Öğretim elemanlarına gönüllülük esası ilkesi hatırlatılmış, odak grup görüşmesinin yapılacağı yer ve zaman ortak bir karar ile belirlenmiştir. Katılımcılar araştırma içerisinde kodlarla ifade edilmişlerdir. Bu kodlar açıklamalarıyla birlikte şu şekilde düzenlenmiştir: KVC_1 (Katılımcı Viyolonsel $_1$), KK_2 (Katılımcı Keman $_2$), $KNÇ_3$ (Katılımcı Nefesli Çalgılar $_3$), KB_4 (Katılımcı Bağlama $_4$), KF_5 (Katılımcı Flüt $_5$), KG_6 (Katılımcı Gitar $_6$), (Katılımcı Viyola $_7$).

Tablo 1. Odak Grup Görüşmesinde Öğretim Elemanı Kişisel Bilgileri

Değişken	**Düzey**	**Prof.Dr.**	**Doç.Dr**	**Yrd.Doç.Dr**	**Öğr.Elm.**	**Okutman**
Üniversite	Atatürk Üniversitesi	-	2	2	2	1
Cinsiyet	Kadın	-	-	-	-	-
	Erkek	-	2	2	2	1
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	-	-	1	1	1
	5-10 yıl	-	-	-	-	-
	10 yıl ve üzeri	-	2	1	-	-
Öğrenim Düzeyi	Yüksek Lisans	-	-	-	-	1
	Doktora	-	2	3	2	1
Lisans Mezuniyet/Fakülte	Eğitim Fakültesi	-	2	2	1	1
	Güzel Sanatlar Fakültesi	-	-	-	-	-
	Konservatuvar	-	-	-	-	-
Çalgı Branşı	Keman	-	-	1	-	-
	Viyolonsel	-	1	-	-	-
	Viyola	-	-	-	1	-
	Bağlama	-	-	-	-	-
	Nefesli Çalgılar	-	1	-	-	1

	Gitar	-	-	1	-	-
	Flüt	-	-	-	1	-
Toplam		-	2	2	2	1

Odak grup görüşmesine katılan öğretim elemanlarına ait kişisel bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Görüldüğü gibi odak grup görüşmesi toplam yedi öğretim elemanı ile yapılmıştır. İki Doçent Doktor, iki Yardımcı Doçent Doktor, iki Öğretim Elemanı ve bir Okutmandan oluşan görüşmecilerin hepsi Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalında görev yapmaktadır. Görüldüğü gibi katılımcılar içerisinde Keman, Viyolonsel, Viyola, Bağlama, Nefesli Çalgılar, Gitar ve Flüt'ten oluşan yedi farklı branş bulunmaktadır. Görüşmeye katılan öğretim elemanlarının büyük bir kısmı on yıl üzeri kıdeme sahiptir. Öğretim elemanlarının üçünün 1-5 yıl arası kıdeme sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca görüşmecilerin biri bayan diğer altısı ise erkek olmakla birlikte hepsinin eğitim fakültesi mezunu olduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Odak Grup Görüşme soruları: Odak grup görüşmelerinde kullanılan görüşme yöntemi yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış olabilir. Yapılandırılmış görüşmelerde soru listesinin dışına çıkılmamalıdır. Yapılandırılmamış görüşmeler daha esnektir ve görüşmenin akışına göre şekillenebilmektedir (Çokluk, Yılmaz ve Oğuz, 2011).

Araştırmanın verileri odak grup görüşmesi yoluyla elde edilmiştir. Sorular hazırlanırken, sohbet tarzında bir dil kullanılmasına, sözcüklerin anlaşılır olmasına, önem sırasına göre sıralanmasına, alt problemler doğrultusunda hazırlanmasına ve tüm katılımcılara hitap etmesine dikkat edilmiştir. Zaman oldukça kısa tutulmuş ve genellikle açık uçlu sorular kullanılmıştır. Odak grup görüşme sürecini daha toparlayıcı hale getirebilmek ve daha fazla nitel verilere ulaşabilmek amacıyla araştırmacı tarafından "önem sırasına göre belirlenen sorular" da hazırlanmıştır. Bu sorular katılımcılar tarafından hem tartışılmış hem de kağıt üzerinde yazılı hale getirilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Görüşme formu ile elde edilen nitel veriler üzerinde içerik analiz analizi uygulanmıştır. Araştırma bulguları tablolar halinde düzenlenmiş ve açıklamaları yapılmıştır. Odak grup görüşmesi yoluyla bireysel çalgı eğitimi derslerinde görülen öğretim sorunları üzerinden elde edilen veriler analiz edilirken izlenen yol şöyledir: İlk olarak görüşme sırasında katılımcıların onayıyla tüm konuşmalar, cihaz ile kayıt

edilmiştir. Devamında ise bu konuşmaların yazılı metne dönüştürülmesi sağlanmıştır. Bu yazılı metin, odak grup görüşmesi için hazırlanan sorular eşliğinde sınıflandırılarak tekrar düzenlenmiştir.

İç geçerlik: Çalışmanın iç geçerliği sağlamak için izlenen adımlar şu şekildedir: Yapılan literatür taraması ve araştırma süresince ulaşılan sonuçların birbiriyle bağlantıları kuvvetlendirilerek çalışma içeriğiyle bir bütünlük sağlayıp sağlamadığı kontrol edilmeye çalışılmıştır. İncelenen araştırmada belirtilen terimlerin içeriğe uygun olup olmadığı ve yine sunulan içerikle, elde edilen bulguların tutarlılık gösterip göstermediği kuramsal geçerlik kapsamı içerisindedir (Maxwell, 1992:984).

Dış geçerlik: Çalışmanın dış geçerliği sağlamak için izlenen adımlar şu şekildedir: Çalışmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin analiz edilerek yorumlanması ve bulguların ne şekilde düzenlendiği tüm ayrıntılarıyla birlikte açıklanmıştır. Buradaki amaç, diğer araştırmacıların çalışmanın uygulama aşamalarındaki tüm bilgilere ulaşmalarını sağlamaktır. Elde edilen tüm nitel veriler olduğu gibi sunulmuştur.

2.5. Odak Grup Görüşmesi

Odak grup görüşmesi, seçilmiş bir grup bireyle onların bir konu hakkındaki görüşleri ve deneyimleri hakkında enformasyon sağlamak için yapılan organize tartışmayı içerir (Gibbs 1997, 102'den akt. Kuş, 2009). Odak grup görüşmelerinin amacı, belirlenen bir konu hakkında katılımcıların bakış açılarına, yaşantılarına, ilgilerine, deneyimlerine, eğilimlerine, düşüncelerine, algılarına, duygularına, tutum ve alışkanlıklarına dair derinlemesine, detaylı ve çok boyutlu nitel bilgi edinmektir (Stewart ve Shamdasani, 1990). Elde edilen nitel veriler betimsel yöntemle analiz edilmiştir.

Odak grup görüşmesi, alnında uzman yedi öğretim elemanının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı bu süreçte; hem moderatör hem de raportör konumundadır. Görüşmede kısa zamanda derinlemesine bilgi elde edilmesi amaçlanmıştır. Görüşmenin ana konusuna geçilmeden önce, konuya ısınmayı sağlayacak herhangi bir soru ya da açıklama ile başlanmalıdır. Ancak bu soru ya da açıklama, doğrudan görüşmenin konusunu ile ilgili olmamalı, sadece konuya hazırlayıcı nitelikte olmalıdır. Bu soru ya da açıklama daha önceden hazırlanmalıdır (Çokluk & Yılmaz ve Oğuz, 2011:103).

3. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlara ve açıklamalarına yer verilmiştir. Elde edilen veriler hiçbir değişikliğe uğratılmadan sadece cümle yapısı kurallarına dikkat edilerek araştırmaya aktarılmıştır. Cümle yapılarının gözden

geçirilerek yazılı halde sunulacak olması katılımcılara görüşme sonunda bildirilmiş ve öngörülen değişikliklerin yapılabilmesi için izinleri alınmıştır.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt problemi olan katılımcıların bireysel çalgı eğitimi derslerinde görülen öğretim sorunları ile ilgili görüşleri nelerdir sorusuna yönelik elde edilen nitel veriler ve betimsel analizler aşağıdaki gibidir.

Merkez niteliği taşıyan bu alt problem içerisinde bireysel çalgı eğitimi derslerinde görülen birçok genel problemin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Birinci alt problemin görüşülmesi, Tablo 2'de görülen önem düzeyi belirleme tipindeki bir soru ile başlatılmıştır.

Tablo 2. Bireysel çalgı eğitimi derslerinde görülen öğretim sorunlarının temel kaynakları sizce nelerdir? Cevabınızı önem düzeyine göre sıralayınız.

Açıklamalar		Katılımcılar						
		KVC_1	KK_2	$KNÇ_3$	KB_4	KF_5	KG_6	KV_7
1	Derse ayrılan zaman	3	3	3	3	3	3	3
2	Öğrenci başarısı	5	5	5	5	1	1	5
3	Çalgı öğretim programı	2	4	1	2	4	3	2
4	Lise mezuniyet türü	1	2	4	4	5	4	1
5	Pedagojik materyal	4	1	2	1	2	2	4

Tablo 2'de görüldüğü gibi katılımcıların hepsi bireysel çalgı eğitimi derslerinde görülen öğretim sorunlarının birinci temel nedenini dersin program içeriği olarak belirlemişlerdir. Katılımcılar, müzik eğitimi alnındaki birçok dersle beraber özellikle bireysel çalgı eğitimi ders programının yeniden yapılandırılması gerektiği görüşündedirler. Bu yapılandırmanın zamana yayılması ve ortaya çıkabilecek farklı görüşlerin titizlikle değerlendirilmesi gerektiği, üzerinde durulan diğer önemli bir ayrıntıdır. Bu soru karşısında göze batan diğer önemli bir cevap ise pedagojik materyal seçeneğinde yoğunluk kazanmıştır. Bununla birlikte derse ayrılan zamanın yetersizliği de tüm katılımcıların üzerinde durduğu diğer bir konu olmuştur.

Katılımcılar, bireysel çalgı eğitimi derslerinde kullanılan pedagojik materyallerin içerik yönünden belirli eksikliklerinin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu eksiklikler, ulusal değerler taşıyan çalışmaların yetersizliği, konu açıklamalarına yeterince yer

verilmemesi, okul şarkılarına yönelik eşlik çalışmalarının olmaması, Türkçe açıklamalı kaynakların hiç denilebilecek kadar az olması ve metotlarda genellikle repertuvar aşamasına çok erken veya çok geç geçilmesi gibi sebepler halinde sıralanmıştır.

Öğrencilerin lise mezuniyet türleri ise olumsuz bir etken olarak değerlendirilmemiştir. Çünkü hemen hemen tüm katılımcılar bazı AGSL (Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi) mezunu öğrencilerin birçok yanlış teknik alışkanlıklara sahip olduklarını ve bu durumun ders sürecinin büyük bir bölümünü olumsuz şekilde etkilediğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, bu tarz yanlış teknik alışkanlıkların temel nedenini de AGSL'lerde yeterli sayıda çalgı eğitimcisinin bulunmadığına bağlamışlardır. Birçok öğrencinin lise öğrenimlerinde çalgı branşı değişikliği yaptıklarını veya farklı branş hocaları ile çalgı dersine girdikleri hatırlatılmıştır. Katılımcılar, bu tarz yanlış teknik alışkanlıklara sahip öğrenciler yerine hiçbir çalgı çalma deneyimi olmayan öğrenciler ile ders yapmayı tercih etmektedirler. Katılımcılar, öğrencilerin sosyal yaşam koşullarını, müzik dinleme tercihlerini, kültürel farklılıklarını, iç dünyalarını, karakteristik özelliklerini, teknolojiyi takip etme durumlarını kısacası kişisel profillerini çalgı eğitimi sürecini olumlu veya olumsuz derecede etkileyen faktörler olarak tanımlamışlardır.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın ikinci alt problemi olan katılımcıların bireysel çalgı eğitimi dersine ayrılan süre hakkındaki görüşleri nelerdir sorusuna yönelik elde edilen nitel veriler ve betimsel analizler aşağıdaki gibidir.

Katılımcıların hepsi bireysel çalgı eğitimi dersine ayrılan zamanın yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Bu ortak görüş sonucunda 3 katılımcının anlık tepkileri ve yanıtları dikkate alınarak bireysel çalgı dersine ayrılan zamanın yeniden yapılandırılması ek bir soru ile öneri haline getirilmiştir. Bu soru, görüşme esnasında kendiliğinden gelişmiştir ve ortak bir karar sonucunda tüm katılımcıların desteğiyle biçimlendirilmiştir. Bu tarz anlık gelişmeler, diğer alt problemlerin görüşüldüğü süreç içerisinde de yaşanmıştır. Şahin (2010:150), görüşme esnasındaki yanıtların ve tepkilerin araştırma problemi hakkında zengin bir bilgi kaynağı olabileceğini, yeni soruların ortaya çıkmasına yol açabileceğini veya araştırma probleminin önceden kestirilmemiş bazı yeni alanlara da yönelmesini sağlayabileceğini hatırlatmaktadır.

Tablo 3. Bireysel çalgı eğitimi dersleri sizce kaç saat olmalıdır? Cevabınızı düşündüğünüz öneri düzeylerine göre sıralayınız.

Açıklamalar	*Katılımcılar*						
	KVC$_1$	KK$_2$	KNÇ$_3$	KB$_4$	KF$_5$	KG$_6$	KV$_7$
1 Bir saat	2	2	2	3	2	2	2

2	İki saat	3	3	3	2	3	3	3
3	Üç saat	4	4	4	4	4	4	4
4	Dört saat	5	5	5	5	5	5	5
5	Beş saat	1	1	1	1	1	1	1
6	Beş saatten daha fazla	6	6	6	6	6	6	6

Tablo 3'de görüldüğü gibi yedi katılımcıdan altısı bireysel çalgı eğitimi dersinin iki saat olması gerektiğini belirtmiştir. Diğer katılımcının cevabı ise üç saattir. Hiçbir katılımcı derse ayrılan sürenin beş saatten daha fazla olmasını istememiştir. Bu cevaplar sonucu tüm katılımcıların bir saatlik ders süresini yetersiz bulduğu anlaşılmaktadır. Sıralamada yer alan toplam 42 seçenekten 40'ının birbirine eşit olduğu da görülmektedir. Bu sonuç, katılımcıların ders saati hakkındaki görüşlerinde aynı düşünceye sahip olduklarını göstermektedir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan katılımcıların bireysel çalgı eğitimi dersi ve müzik öğretmenliği mesleği ihtiyaçları arasındaki ilişkilere yönelik görüşleri nelerdir sorusuna yönelik elde edilen nitel veriler ve betimsel analizleri aşağıdaki gibidir.

Katılımcıların hepsi bireysel çalgı eğitimi dersinin müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçlarını yeterince karşılamadığı konusunda ortak görüş belirtmişlerdir. Katılımcılar, Türk müziği içerikli gam, dizi, etüt ve eser çalışmalarının çalgı öğretim programında daha fazla yer almasını önermişlerdir. Diğer önemli bir öneride, okul şarkılarına yönelik eşlik çalışmalarının mutlaka yapılması gerektiğidir. Özellikle bu görüş tüm çalgı branşlarının ortak sorunu olarak görülmektedir.

Tablo 4. Bireysel çalgı eğitimi derslerinde müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçlarını karşılamak için hangi çalışmalara daha çok yer verilmelidir? Cevabınızı önem düzeyine göre sıralayınız.

Açıklamalar		*Katılımcılar*						
		KVC_1	KK_2	$KNÇ_3$	KB_4	KF_5	KG_6	KV_7
1	Türk müziği içerikli çalışmalar	2	2	1	2	2	2	2
2	Okul şarkılarına yönelik eşlik çalışmaları	1	1	2	1	1	1	1

3	Diğer çalgılarla yapılacak eşlik çalışmaları	7	6	6	4	7	6	6
4	Grup çalışmaları	5	7	7	6	6	7	7
5	Yenilikçi öğretim yöntemleri	6	5	4	7	5	5	5
6	İstiklal Marşı eşlik çalışması	4	4	5	5	4	4	4
7	Diğer marşlarda eşlik çalışmaları	3	3	3	3	3	3	3

Tablo 4'de görüldüğü gibi katılımcıların tamamına yakını bireysel çalgı eğitimi dersinde okul şarkılarına yönelik eşlik çalışmalarına daha çok yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. $KNÇ_3$ kodlu katılımcı ise öncelikli olarak Türk müziği içerikli çalışmalara yer verilmesini istemiştir. Diğer katılımcılar ikinci seçeneklerinde $KNÇ_3$'ün bu görüşünü desteklemişlerdir. Katılımcıların tamamı diğer çalgılarla yapılacak eşlik ve grup çalışmalarını oldukça önemli görmektedirler fakat müzik öğretmenlerinin mesleklerini bireysel olarak icra etme durumları bu seçeneğin son sırada yer almasına sebep olmuştur.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan katılımcıların çalgı branşları ve müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçları arasındaki ilişkilere yönelik görüşleri nelerdir sorusuna yönelik elde edilen nitel veriler ve betimsel analizler aşağıdaki gibidir. Görüşmenin bu bölümünde katılımcılar, çalgı öğretim programının içeriği hakkında görüşlerini ve birikimlerini ortaya koymuşlardır. Ayrıca çalgı eğitimi sürecinde kullanılan geleneksel ve yenilikçi öğretim modelleri hakkında yapılan çalışmalar da konuşulmuştur.

Belirli amaçlar doğrultusunda öğrenmenin kolaylaştırılması ve becerilere daha çabuk ulaşılması gibi etkenler, çalgı öğretim programını şekillendiren en önemli faktörlerdir. Öğretmen, geleneksel ve öğrenci merkezli yöntemler arasında sağladığı bileşimi öğretim sürecine yansıtarak, karma yöntemlerden oluşan bir öğretim tasarımını hazırlamış olur. Ocak (2011:9)'a göre öğretim tasarımı, farklı öğretim yöntemlerinin hakkında bilgi üretmek, yöntemlerin birleştirilmesinin en uygun yollarını aramak ve ele alınan her bir yöntemdeki durumları açıklamak ile ilgilenir. Bu bileşenler içerisinde müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçlarını karşılayan yaklaşımların program içeriğinde mutlaka yer alması gerekmektedir. Katılımcılar işte bu noktada bireysel çalgı öğretimi programında müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçlarını karşılayan çalışmaların yeterli düzeyde olmadığını belirtmişlerdir. Bu eksiklikler, eşlikli çocuk şarkılarının seslendirilmediği ve ulusal değerleri yansıtan eserlere yeterince yer verilmediği şeklinde ifade edilmiştir. Görüşmenin bu sürecinde dikkat çeken ve yapılandırma amacı taşıyan diğer önemli bir tartışma konusu da her çalgının müzik öğretmenliği mesleğinde etkin bir şekilde kullanılamayacağı yönünde gerçekleşmiştir. Tablo 5'de yer alan soru, bu

tartışmadan hareketle tüm katılımcıların önerileri doğrultusunda ortak bir karar ile oluşturulmuştur.

Tablo 5. Sizce müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçlarını ve amaçlarını karşılayabilecek en uygun çalgı veya çalgılar hangileridir? Cevabınızı düşündüğünüz öneri düzeylerine göre sıralayınız.

Açıklamalar		*Katılımcılar*						
		KVC_1	KK_2	$KNÇ_3$	KB_4	KF_5	KG_6	KV_7
1	Keman	7	7	7	7	7	7	7
2	Viyolonsel	6	1	4	6	6	6	6
3	Viyola	1	4	10	8	4	9	1
4	Flüt	4	6	8	1	8	1	4
5	Piyano	9	8	9	9	9	8	3
6	Elektronik org	8	10	1	4	1	4	8
7	Gitar	3	9	6	10	3	10	9
8	Bağlama	10	3	5	3	10	3	10
9	Kanun	5	2	3	2	2	5	5
10	Ney. Kaval vb.	2	5	2	5	5	2	2

Tablo 5'de görüldüğü gibi katılımcıların tümü müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçlarını karşılayacak ilk çalgının gitar olabileceğini belirtmişlerdir. Bu sonucu etkileyen en önemli faktörler gitarın fonksiyonları, kullanımı ve temin edilmesindeki kolaylıktır. Katılımcılar soruyu gitarın bu çok yönlü özelliklerini ortaya koyarak tartışmıştır.

Bu sorunun değerlendirilmesinde piyanonun öneri düzeyi açısından alt sıralarda yer alması, belirli sebeplere bağlıdır. Piyano hiç kuşkusuz birçok özelliği ile müzik eğitiminin temel çalgısı konumundadır. Piyanonun bu özellikleri içerisinde çokseslilığın rahatlıkla sağlanabilmesi, kulak eğitimindeki etkililiği ve armonik bir eşlik çalgısı olarak kullanılabilmesi yer almaktadır. Bu özelliklerinin yanı sıra pahalı oluşu, akort sorunu, taşınmasındaki zorluk ve her okulda müzik dersi için özel bir dersliğin bulunmaması belirtilmesi gereken diğer önemli sorunlardır. Bu sorunlar, katılımcıların verdikleri cevapları olumsuz yönde etkilemekle birlikte piyanonun cevap sıralamasında genellikle dokuzuncu ve onuncu sırada yer almasına sebep olmuştur. Kanun da benzer şekilde hem

solo hem de armonik bir eşlik çalgısıdır. Kanun eğitimi Eğitim fakültelerine bağlı müzik eğitimi anabilim dallarında henüz yaygın olarak gerçekleştirilmediği için yukarıda bahsedilen fonksiyonlarından yeterince faydalanılamamaktadır. Bu durum, kanunun katılımcılara ait cevap sıralamasındaki yerini mutlaka etkilemiştir.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın beşinci alt problemi olan katılımcıların bireysel çalgı eğitimi derslerinde Türk müziği içerikli çalışmalara yer verilme durumu hakkındaki görüşleri neleridir sorusuna yönelik elde edilen nitel veriler ve betimsel analizleri aşağıdaki gibidir.

Katılımcıların tümü bireysel çalgı eğitiminde Türk müziği içerikli çalışmalara yeterince yer verilmediği konusunda fikir bildirmişlerdir. Moderatör (Araştırmacı), katılımcılardan çalgı eğitiminde kullanılan pedagojik materyallerin tartışılmasını ve içeriklerinin değerlendirilmesini istemiştir. Tablo 6 ve 7'de yer alan sorular, bu tartışmadan hareketle moderatörün önerileri doğrultusunda ortak bir karar ile oluşturulmuştur.

Tablo 6. Kullandığınız metotlarda Türk müziği içerikli çalışmalara yönelik en önemli eksikler nelerdir? İhtiyaç duyduğunuz çalışmaları önem düzeyine göre sıralayınız (Her çalışmayı seçmek zorunda değilsiniz).

Çalışmalar	*Katılımcılar*						
	KVC_1	KK_2	$KNÇ_3$	KB_4	KF_5	KG_6	KV_7
1 Gam çalışmaları	5	5	5	5	5	5	5
2 Dizi çalışmaları	6	6	4	4	6	3	6
3 Etüt çalışmaları	4	4	3	3	4	1	4
4 Melodik çalışmalar	3	-	-	-	3	2	1
5 Eşlik çalışmaları	-	-	-	-	2	4	2
6 Eser çalışmaları	-	-	-	-	1	6	3

Tablo 6'da görüldüğü gibi katılımcıların kullandığı metotlarda Türk müziği içerikli eşlik çalışmalarına yeterince yer verilmemiştir. Diğer eksiklikler eser çalışmaları olarak belirginlik kazanmakta ve sonrasın da ise çalgı branşlarına göre değişkenlik göstermektedir. KVC_1, KK_2 ve $KNÇ_3$ tabloda belirtilen her çalışmayı eksiklik olarak görmemişlerdir. KB_4, KF_5, KG_6 ve KV_7 ise her seçeneği önem düzeyi sıralamalarına eklemişlerdir.

Tablo 7. Bireysel çalgı eğitimi dersi için bir pedagojik materyal hazırlayacak olsanız ilk olarak nelere dikkat ederdiniz? Cevabınızı çalgı branşınızı dikkate alarak ve açıklamalarda bulunan seçenekleri önem sırasına koyarak veriniz.

Açıklamalar	*Katılımcılar*						
	KVÇ$_1$	KK$_2$	KNÇ$_3$	KB$_4$	KF$_5$	KG$_6$	KV$_7$
1 Konu açıklamaları	2	2	2	2	2	2	2
2 Mesleki ihtiyaçlar	1	7	1	1	7	1	7
3 Türk müziği içerikli çalışmalar	7	1	3	7	1	7	1
4 Batı müziği içerikli çalışmalar	4	8	7	3	8	8	8
5 Geleneksel yöntemler	3	3	8	8	4	4	3
6 Yenilikçi yöntemler	3	4	5	5	3	3	4
7 Okul şarkısı eşlikleri	5	5	6	6	5	5	5
8 Repertuvara zamanında geçilmesi	6	6	4	4	6	6	6

Tablo 7'de görüldüğü gibi katılımcıların hepsi çalgı eğitimi alanında hazırlayacakları bir pedagojik materyalin, ilk olarak mesleki ihtiyaçları karşılaması gerektiğini belirtmişlerdir. Sırasıyla konu açıklamalarına yer verilmesi ve repertuvar aşamasına zamanında geçilmesi ise bu materyallerin planlanmasında ikinci ve üçüncü adımları oluşturmuştur. Görüşme esnasında dört katılımcı, (KG$_6$, KNÇ$_3$, KF$_5$, KV$_7$) çalgı eğitiminde kullandıkları kaynakların tümünde konu açıklamalarının yetersiz seviyede olduğunu hatırlatmışlar ve diğer üç katılımcıda bu görüşü desteklemişlerdir. Bu soru tartışılırken okul şarkısı eşlik çalışmalarının sadece "Eşlik Dersi" ile sınırlı kalmaması konusu da gündeme gelmiştir. Tüm katılımcılar, hazırlayacakları bir pedagojik materyal içerisinde okul şarkısı eşliklerine sıklıkla yer verebileceklerini ifade etmişlerdir.

Bu sorunun tartışıldığı dakikalarda çalgı eğitimi alanlarında gerçekleştirilen yenilikçi öğretim modeli arayışlarının geleneksel yöntemlerden bir vazgeçiş olarak algılanmaması gerektiği bir katılımcının ısrarla vurguladığı farklı bir konu olarak kayda girmiştir. Bu görüşün ardından diğer katılımcılarda destek niteliği taşıyan bir yaklaşımla yenilikçi öğretim modeli başlığı altında yapılan tüm çalışmaların mutlaka deneysel bir zemine oturtulması ve geleneksel değerler ışığında tasarlanması gerektiği görüşünü ortaya koymuşlardır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Katılımcılar, bireysel çalgı eğitiminde ortaya çıkan sorunların en önemli kaynağını öğretim programı olarak görmektedirler. Görüşler bir bütün olarak analiz edildiğinde, sorunların yoğun olarak program içeriğinin müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde hazırlanmamış olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Literatürde yer alan çalgı eğitimi kaynaklı çalışmalar gösteriyor ki hem program yapısı hem de derse ayrılan zaman yetersizliği öğretim sorunlarının en temel faktörleridir. Kasap (2005), müzik öğretmenliği programlarının amacının yeniden gözden geçirilmesi, değerlendirilmesi ve düzenlenmesi gerektiğini önermiştir. Çünkü müzik öğretmenliği programları okul müzik eğitimi ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılmalıdır. Sağer (2003), benzer bir yaklaşımla 1937-38 eğitim öğretim yılından bu yana, müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda birçok model uygulandığını ve bu modellerin hepsinde değişmeyen tek şeyin çalgıların seçiminde müzik öğretmenliğine uygun olmayan çalgıların programda yer aldığını belirtmiştir. Ekinci (2008)'de program geliştirme ile ilgili çalışmalarda gösterilen çabaların ve elde edilen sonuçların istenilen düzeyde olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yalçınkaya, Eldemir ve Sönmezöz (2014), öğrencilerin bireysel çalgı dersine yönelik tutumlarını değerlendirmişler ve ölçeklerinin 18. maddesi olan "Çalgı dersi saatlerinin fazla olmasını isterim" yargısına karşılık %56,6 katılan, %24 katılmayan ve %19,3 orta derecede katılan oranlarıyla önemli sonuçlar elde etmişlerdir.

Bu tespitlerin yanı sıra bireysel çalgı eğitimini olumsuz etkileyen diğer bir güncel sorun ise eğitimcilerin yenilikçi öğretim modellerini yetirince tanımıyor veya kullanmıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, öğrencilerin aktif olarak rol alabileceği yenilikçi öğretim modellerinin önünü kesmekle kalmayıp, ders sürecinde kullanılacak yöntemlerin öğretmen merkezli geleneksel öğretim modeli ile sınırlandırılmasına yol açmaktadır. Bu açıklamalar katılımcıların görüşleriyle birebir örtüşmüştür ve literatürde yer alan çalışma sonuçları ile tutarlılık göstermiştir.

Yapılandırmacı öğretim sistemi içerisindeki en önemli adım, ders içerisinde kullanılan öğretim stratejilerinin ihtiyaç duyulduğu yönleri ile öğrenci merkezli bir hale dönüştürülmesidir. Bu dönüşüm, geleneksel yöntemler ile bir bütünlük içerisinde gerçekleştirilmelidir. Oluşturulacak stratejiler planlı, uygulamalı ve kontrol edilebilir özelliklere sahip olmalıdır.

Araştırmada göze çarpan diğer önemli bir sonuçta katılımcıların müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçlarını ve amaçlarını karşılayabilecek en uygun çalgı veya çalgılar hangileridir sorusuna verdikleri cevaplar ile elde edilmiştir. Yedi katılımcıdan beşi cevap olarak birinci sırada gitarı göstermişlerdir. Bu sonuç büyük bir olasılıkla gitarın fonksiyonel özellikleri ve temin edilmesindeki kolaylıklardan kaynaklanmaktadır. Nitekim müzik öğretmenliği programlarında gitarın işlevi ve kullanım durumu birçok

çalışmaya da konu olmuştur. Özçakır (1990), Yöndem (1992), Halvaşi (1999), Kanneci (2001), Akbulut (2001), Kaptan (2001), Dayı (2002), Uluocak (2008), araştırmalarında bu konuya değinmişlerdir.

Müzik öğretmenliği programlarında öğretimi gerçekleştirilen çalgı branşları arasında bir önem düzeyi belirleme çabası pekte doğru bir yaklaşım değildir. Her bir çalgının farklı fonksiyonları ve işlevsel özellikleri bulunmaktadır. Bu durum karşısında çalgı öğretimi programının sadece müzik öğretmenliği mesleğinin ihtiyaçları doğrultusunda değerlendirilmesi daha farklı sorunlara neden olabilir. Çalgı öğretim programı sorunlarına yönelik yapılandırmacı yaklaşımlar geliştirirken bir müzik öğretmeni profilinde oluşturulması gereken müzikal kimlik ve çalgı çalma becerilerinin önemi göz ardı edilmemelidir.

Bu tarz araştırmalar göstermektedir ki, bireysel çalgı eğitiminde yaşanan sorunların ele alınacağı ortak platformların oluşturulması önemli bir ihtiyaçtır. Öğrencilerin çalgı eğitimi sonucu AGSL (Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi) veya özel kurslarda edinmiş oldukları yanlış teknik davranışlar müzik öğretmenliği programlarına bağlı çalgı eğitimi sürecinde ciddi aksaklıklara yol açmaktadır. Bu tarz olumsuz durumlar karşısında AGSL ve müzik öğretmenliği çalgı eğitimi programları arasında hem sistematik hem de koordineli bir çalışma oluşturulmalıdır.

Bu açıklamalar doğrultusunda konuya yönelik geliştirilebilecek öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Okul çalgıları dersi öğretim programı yeniden gözden geçirilebilir ve öğretmenlik mesleğinde kullanılabilecek çalgıların sayısı artırılabilir. Yurdakoş (2010), çeşitli okul çalgılarının öğrenildiği bir sistemde öğretmenin liderliğine, rehberliğine ve çeşitli çalgılara yönelik bilgi ve becerisinin önemine dikkat çekmektedir.
- Bireysel çalgı eğitimi dersi için ayrılan süre elverdiği ölçüler içerisinde artırılabilir.
- Çalgı eğitimi alanında gerçekleştirilecek yenilikçi çalışma modellerinin sayısı artırılabilir ve etkililik düzeyleri deneysel çalışmalar ile ölçülebilir.
- Bireysel çalgı eğitiminde karşılaşılan öğretim sorunları, görüşme tekniği, odak grup görüşmesi, anket yöntemi ve benzeri yollarla hem müzik öğretmeni adaylarının hem de müzik öğretmenlerinin görüşlerine sunularak tespit edilebilir. Görüşlerine başvurulacak öğretim üyelerinin, müzik öğretmenlerinin ve müzik öğretmeni adaylarının kitlesi genişledikçe farklı verilere ulaşmak da kaçınılmaz olacaktır.
- Anadolu güzel sanatlar liseleri ve müzik öğretmenliği programlarında yer alan bireysel çalgı öğretimi programları mutlaka gözden geçirilmeli ve gerektiği noktalarda yeniden düzenlenmelidir.
- Gitar eğitiminde kullanılan pedagojik materyallerin içeriği gözden geçirilmeli ve ulusal değerlerimizi yansıtan çalışmaların sayısı artırılmalıdır.
- KK_2 bireysel çalgı eğitimi veren tüm öğretim elemanlarının dört ayrı sınıf için toplamda en fazla sekiz öğrenci alması gerektiğini önermiştir.

Kaynakça

Akbulut, E. (2006). Günümüz Müzik Eğitimcisi Nasıl Olmalıdır? Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20(1), 13-22.

Akbulut, F. (2001). Gitar Eşlikli Okul Şarkılarının Müzik Eğitimindeki Önemi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çokluk, Ö., & Yılmaz, K., & Oğuz, E., (2011). Nitel Bir Görüşme: Odak Grup Görüşmesi, Kuramsal Eğitimbilim, 4(1), 95-107.

Dayı, M. (2002). Ortaöğretim Kurumlarında Seçmeli Olarak Okutulan Müzik Derslerinde Öğretmenin Kullandığı Çalgılar ve Öğrencilere Verilen Çalgı Eğitimine İlişkin Öğretmen Ve Öğrenci Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ekinci, T. (2008). Müzik Öğretmeni Yetiştirmede Bireysel Ses Eğitimi Dersine Yönelik Bir Program Geliştirme Çalışması, Yayınlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.

Halvaşi, A.A. (1999). Ülkemiz Müzik Eğitiminde Klasik Gitar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kanneci, A. (2001). Gitar İçin Beste Yapmış Türk Bestecilerinin Eğitimi Ve Yapıtlarının Uluslararası Gitar Repertuarındaki Yeri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kaptan, Z. (2001). Klasik Gitarın Türk Halk Müziği Kaynaklı Okul Şarkılarında Kullanımı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karasar, N. (2003). Bilimsel Araştırma Yöntemi. (12. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Kasap, Tercimer, B. (2005). İşlevsel Piyano Becerilerinin Müzik Öğretmenleri İçin Önemi, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(1), 149-154

Kuş, E. (2009). Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri Sosyal Bilimlerde Araştırma Nicel mi? Nitel mi? Anı Yayıncılık, Ankara.

Maxwell, J.A. (1992). Understanding and validity in qualitative research. Educational Review, 62, 979-1000.

Ocak, M.A., Opal, A.D., Ağca, R.K., Akçayır, M. (2011). Öğretim Tasarımı Kuramlar, Modeller ve Uygulamalar, Anı Yayıncılık, Ankara.

Özçakır, R. (1990). Klasik Gitar Türk Okul Müziğinde Bir Eşlik Çalgısı Olarak Nasıl Kullanılabilir? Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özmenteş, S., & Özmenteş, Ö. (2009). Çalgı Çalmaya İlişkin Tutum, Bireysel Özellikler ve Performans Düzeyi İlişkileri. Kastamonu Eğitim Dergisi, 17(1), 353-360.

Özdek, A. & Albuz, A. (2014). Makamsal Karakterdeki Gitar Müziği Eserlerinin Lisans Eğitiminde Kullanımına Yönelik Görüşler, Sanat Eğitimi Dergisi, 2(1), 169-195, DOI:10.7816/sed-02-01-09

Sağer, T. (2003). Müzik Öğretmeninin Çalgısı ve Mesleksel Yaşama Etkisi, Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu, İnönü Üniversitesi, Malatya: 357-362

Sever, G. (2014). Bireysel Çalgı Keman Derslerinde Çevrilmiş Öğrenme Modelinin Uygulanması, Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 2(2), 27-42

Stewart, D.W. & Shamdasani, P.N. (1990). Focus Groups: Theory and Practice. Newbury Park, CA: SAGE.

Şahin, Ç. (2010). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (kitap bölümü), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Topalak, Ş. (2013). Güzel Sanatlar Lisesi Çalgı Eğitimi/Öğretiminde Karşılaşılan Sorunların İncelenmesi, Sanat Eğitimi Dergisi, 1(2)

Uluocak, S. (2008). Gitarın Öğretmen Çalgısı Olarak Kullanımının İlköğretim Öğrencilerinin Müzik Dersi Başarısına Etkileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Uluocak, S. (2014). Klasik Gitarın İlköğretim Müzik Eğitiminde Öğretmen Çalgısı Olarak Kullanımı, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14*(2), 109-123.

Yalçınkaya, B., & Eldemir, A.C., & Sönmezöz, F (2014). Müzik Öğretmeni Adaylarının Bireysel Çalgı ersine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi, Turkish Studies, 9(2), 1583-1595

Yılmaz, E. (2010). Okul Şarkılarının Klasik Gitar İle Eşliklendirilmesine Yönelik Öğretmen Görüşleri Ve Okul Şarkıları İçin Eşliklendirme Örnekleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Yöndem, S. (1992). Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Bölümlerinde Anadal Gitar Eğitimi Nasıl Olmalıdır? Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Yurdakoş, A.R. (2014). İlköğretim Okulları "Okul Çalgıları" Eğitimini Geliştirmeye Yönelik Öneriler, IX. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu, İzmir.

OKULÖNCESİ EĞİTİMDE, MÜZEDE ÖĞRENMENİN ÇOCUKLARIN GELİŞİMLERİNE KATKISI

Arş. Gör. Yelda USAL

Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Öğretmenliği

Prof. Dr. Serap BUYURGAN

Başkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Görsel Sanatlar ve Tasarım Bölümü

Özet

Müzeler, her alana ait koleksiyonları ve etkili sergileme yöntemleri ile yaşam boyu öğrenmenin gerçekleşebileceği en önemli öğrenme mekanlarından biridir. Sanata, tarihe, kültüre, doğaya, bilime kısacası yaşama dair tüm alanlara ait gerçek objelerin içinde bulunduğu müzeler çocukların öğrenmesinde daha heyecan verici ve kalıcı öğrenmenin gerçekleştiği yerlerdir. Yine müzeler, çocukların yaratıcılıklarının gelişmesinde ayrıca zihinsel, duygusal ve toplumsal gelişimlerinin desteklenmesinde önemli katkı sağlar. Bu bakış açısından hareketle, araştırmada, organize edilen programlı bir müze ziyaretinin, okulöncesi çocukların zihinsel, duygusal ve toplumsal gelişimlerine katkısının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada, ön-test son-test yarı deneysel model kullanılmış; araştırmanın örneklemini 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Elazığ ilinde özel bir okulöncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaş grubu 15 öğrenci oluşturmuştur. Öğrencilere, içerisinde etnografik ve arkeolojik eserlerin sergilendiği Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesine yönelik etkinliklerin yer aldığı bir müze rehberi hazırlanmıştır. Araştırma sonucunda, organize edilen programlı bir müze ziyaretinin öğrencilerin öğrenmesine zihinsel, duygusal ve toplumsal gelişimlerine katkısı olduğu ve ayrıca çocukların müzede, daha istekli, ilgili ve heyecanlı oldukları görülmüştür. Yine çocuklar müzede, öğretmenlerine ve müze görevlilerine sorular sormuş, gördüklerini ve öğrendiklerini arkadaşları ile paylaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okulöncesi Eğitim, Müze Eğitimi, Yaratıcılık, Gelişim ve Öğrenme.

PRESCHOOL EDUCATION'S CONTRIBUTION TO LEARNING IN THE MUSEUM OF CHILDREN'S DEVELOPMENT

Abstract

Museums, collections of every area in life and demonstrate effective methods is one of the most important places where learning can take place. Art, history, culture, nature, science objects belonging to all areas in which the real short on life museums places that are more exciting and lasting learning takes place in the learning of children. Again, museums, the development of children's creativity also mental, emotional and social development in supporting make a significant contribution. From this perspective in mind, The research, organized by the scheduled visit a museum, preschool children aimed to determine the contribution mentally, emotional and social development.

The research, pre-test and post-test quasi-experimental model used; the sample of the research has created 15 students 5-6 age group who attend private preschools 2014-2015 academic year in Elazığ provinces. Students, in ethnographic and archaeological artifacts are exhibited inside Elazig Archeology and Ethnography Museum where the event is intended a museum guide. As a result, organized of a scheduled visit to the museum by the students' learning mental, emotional and social development to contribute to and also children's museum were found to be more willing, relevant and exciting. Again children at the museum, asked questions to teachers and museum staff, they share with friends have learned and see.

Index Terms: Pre-school Education, Museum Education, Creativity, Development and Learning.

1.Giriş

Gelişme güdüsü, insanın kendi içinde saklı doğal bir davranış kaynağıdır. İçinde bulunduğumuz uygarlığı yaratmamız, daha önceki insanlardan daha zeki veya daha yetenekli olduğumuzdan değil, daha çok şey öğrenmiş olduğumuzdandır. İnsanın öğrenme yeteneği onun yaşayış tarzının sürekli değişmesine olanak verir. Uygar toplumlar eğitim sistemlerini önemli bir ulusal sorun olarak algılar ve sürekli daha iyi öğretim yöntemleri geliştirmeye çabalarlar. Bu nedenle öğrenmeyi anlama ve geliştirme çabası hem çok eski, hem de güncel bir çabadır (Kılıç, 2005:144). İster okul öncesi çocuğu olsun ister okul çağı çocuğu olsun, çocuğu anlamanın ve iletişimin temel amaçlarından biri, çocuğun gelişmesine katkıda bulunmaktır. Her çocuğun doğuştan sahip olduğu gelişme potansiyeli, çevreninde etkisi ile gerçekleşme niteliğine sahiptir. Çevre, özellikle sosyal çevre çocukla uygun biçimde diyalog kurarak, içinde yaşanılan kültür ile çocuk arasında bir aracı rolünü yerine getirebilir ve böylece çocuk, içinde yaşadığı toplumun yaşam biçimlerini, sosyal değerlerini, kültürünü öğrenerek sosyalleşir (Önder, 2005: 19).

"Müze, sanatsal, bilimsel, geleneğe ait, tarihi, teknoloji ve doğaya ait alanlarda, geçmişin, bugünün ve geleceğin izlerini içinde barındıran, görerek, işiterek, uygulama yaparak, hatta yaşayarak öğrenmenin gerçekleştiği, halka açık heyecan verici öğrenme mekanlarıdır" (Buyurgan ve Buyurgan 2012: 68). Öğrenciler müzelerde gerçek objeler karşısında daha ilgili ve heyecanlı olurlar; daha çok soru sorarlar ve müzelerde öğrenme potansiyeli daha yüksek bir öğrenme gerçekleşir. Eğitimin her kademesinde okul öncesinden üniversiteye müzeler düş gücünü uyarma ve yaratıcılığı geliştirmede önemli öğrenme ortamlarıdır.

Yaşamın temelini oluşturan okul öncesi eğitimi döneminin özellikleri, zihinsel, duygusal, sosyal, fiziksel ve dil alanında gerçekleşen iç içe ve birbirine bağlı karmaşık süreçleri bilmeyi, desteklemeyi, geliştirmeyi, ihtiyaçları anlamayı ve onlara uygun eğitsel ortamı düzenleyebilmeyi gerektirmektedir. Bu süreçleri ve ihtiyaçları dikkate alan eğitsel çabalar, eğitim alanının ihtiyaçlarına cevap verdiği gibi, uzun vadede birçok olumlu etkiyi de beraberinde getirmektedir (Turaşlı, 2007: 2). Günümüzde eğitim yani öğrenme, kitapla ya da okulla sınırlı değildir. Öğrenme her yerde gerçekleşmektedir. Çağdaş öğrenme anlayışına göre öğrenme, bireyin aktif olmasını, dilini kullanmasını ve sosyal bir etkinlikte yer almasını içermektedir. Eğitim alanlarının farklı olması öğrenmeyi etkiler. "Duvarsız sınıf" olarak tanımlanan müzeler, eğitimde önemli mekanlardır. Çocukların dokunacağı, görebileceği, öğrenebileceği birincil öğrenme alanlarıdır. Bünyesinde sergilenen eserler hakkında çocukları bilgilendirmesiyle tarihsel bilincin oluşmasında önemli rol oynar (Erdoğan, 2014: 11). Ayrıca, çocukların estetik yetenekleri, algılama ve dikkat becerileri gelişmiş, sanat kültürünü yaşatabilen, ruhsal doyuma ulaşmış ve sanat kültürünün evrensel bir dil olduğunu kavrayabilen kişiler olması, toplumun geleceği açısından çok önemlidir (Buyurgan ve Mercin, 2005: 9). Bu nedenle müzeler, çocukların hem yaratıcılıklarını hem de zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimlerini destekleme açısından önem taşımaktadır. Müzeler, kitapların ve derslerin açıkça ortaya koyamadığı nesneler arasındaki bağları göstererek, gözlem ve izleme yoluyla mantıki sürekliliği ve karşılaştırma yollarını öğretir. Aynı zamanda koleksiyonlardaki yapıtlardan en iyi örneklerini göstererek beğeni düzeyini yükselttiği gibi, yaratıcı ruhun gelişmesine de katkı sağlar (Artut, 2004: 95).

Müzeler, okullarla işbirliği yaparak, farklı okul çağındaki tüm öğrencileri önceden belirlenmiş tarihlerde, çeşitli oyunlarla süslenen, açıklamalı, tartışmalı rehberli gezi ve atölye çalışmalarının yapıldığı müze günleri düzenleyerek çocukların geçmişle, yani tarihle tanışmalarını sağlayan etkinlikler düzenlemelidir (Abacı, 2005). Yine müzeler içerisinde sergiledikleri farklı nesnelere, olaylara yönelik etkileyici organizasyonlarla özellikle okul gruplarını ağırlamalıdır. Müzelerde, öğretmenlerle işbirliği içerisinde okullarla verimli müze ziyaretleri gerçekleştirilmelidir.

"İlle müzeye gitmek mi gerekir? Okul eğitiminin yanı sıra kitaplardan ve televizyon programlarından öğrenmek, bizi zaman kaybından ve birçok zahmetten kurtarmaz mı?" diye de düşünebiliriz. Televizyonda sürekli değişen bir görüntü akışı vardır. Her çocuğun yaşam ve ilgi alanlarına göre, gördüklerini özümseme süreci aynı

olamaz. Üstelik televizyon programlarında sınırlı yaş grubuna seslenen bir program hazırlansa bile, o yaştaki bütün çocukların ilgi alanlarının aynı olduğu varsayılır ve programın içeriği bu varsayıma göre yapılır. Kitaplardan yararlanma, bu bakımdan daha avantajlı gibi görünüyor. Kitaplarda hiç değişmeyen görüntü, çocukların kendilerine uygun sürede algılamalarına yardımcı olabiliyor. İstendiğinde de, tekrar tekrar geri dönülebiliyor. Ancak her ikisinde de, çocuklarımız pasif öğrenme içindedir. Tabi ki bundan "Kitap okumayalım, televizyon izlemeyelim, yalnızca müzeleri gezelim." gibi bir sonuca varmamalıyız. Yaşantımızdaki değişik edinimler nasıl ki bizlerde değişik yorum ve ifade biçimleri oluşturuyorsa; kitaplar, televizyon programları ve müze gezileri de çocuklarımızın belleklerinde öznel bir bütünlüğe ulaşırlar. Burada üzerinde durulması gereken nokta, çocuklara rutin eğitimlerinin dışında farklı bir öğrenme ortamı sunabilmektir. İşte bu nedenle 'Müzeler bilişsel öğrenmenin yanı sıra duyuşsal ve yaşantısal öğrenmenin de sağlanacağı ortamlardır (Abacı, 2005).

2.Yöntem

2. 1 Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Bu çalışmanın amacı organize edilen programlı bir müze ziyaretinin, okulöncesi çocukların zihinsel, duygusal ve toplumsal gelişimlerine katkısının belirlenmesidir. Çalışma Elazığ ilinde özel bir okulöncesi eğitim kurumunda 2014-2015 eğitim-öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışma ön-test son-test yarı deneysel model kullanılarak yapılmıştır. Eşleştirilmiş grupların seçkisiz bir şekilde deney grupları olarak atandığı çalışmalara yarı deneysel çalışmalar denir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014: 198). Araştırmanın çalışma grubunu, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Elazığ ilinde özel bir okulöncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaş grubu 15 öğrenci (7 Kız, 8 Erkek) oluşturmuştur.

2.2 Veriler ve Analizi

Bu araştırmada veriler öğrencilerden elde edilen ön test-son test sonuçları analiz edilerek elde edilmiştir. Değerlendirmeler, bir eğitim bilimci ve iki sanat eğitimcisi ile yapılmıştır. Araştırmada, 5-6 yaş grubu öğrencilere yönelik programlı bir müze ziyareti organize edilmiştir. Öğrencilere, içerisinde etnografik ve arkeolojik eserlerin sergilendiği Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesine yönelik etkinliklerin yer aldığı bir müze rehberi hazırlanmıştır. Bu rehberde, öğrenci tanıma sayfaları ve ziyaret edilen müze ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

3.Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bulgular bölümünde, öğrencilerin yaptıkları ön test-son test sonuçları değerlendirilmiş; müze ziyareti süreci ile ilgili bilgiler verilmiştir. Müze ziyareti, müze ziyareti öncesi öğretmen hazırlığı, müzede sorumluluklar ve müze ziyaretinden sonra yaptırılabilecek etkinlikleri kapsayan bir süreçtir (Buyurgan ve Buyurgan 2012: 104). Araştırma, bu süreçleri kapsayan bir müze rehberi doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Tablo 1'de öğrencilerin ön test-son test sürecinde yaptıkları resimlerde kızlar "K", erkekler "E" harfiyle gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin "Müze ile ilgili bir resim çiziniz" konulu ön-test son-test sonuçlarını gösterir tablo.

	K		E		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Ön Test	1	14	0	0	15	6
Son Test	4	57	4	50	15	53

Tablo 1'den, öğrencilere müze ziyareti öncesi yaptırılan, müze ile ilgili hiçbir bilgi aktarımı yapılmadan "müze ile ilgili bir resim çiziniz" ön test sonuçlarına göre, kızların %14'ünün müze ile ilgili resim yaptığı, erkeklerin hiçbirinin (%0) müze ile ilgili resim yapmadığı görülmektedir. Yine tablodan, öğrencilere müze ziyaretinden sonra yaptırılan "müze ile ilgili bir resim çiziniz" Son Test sonuçlarına göre ise, kızların %57'sinin, erkeklerin de %50'sinin müze ile ilgili resim yaptıkları görülmektedir. Ön Test sonuçları öğrencilerin müzeye dair bir fikirleri olmadığını ifade etmekte, programlı bir müze ziyareti sürecinden sonra öğrencilere yaptırılan Son Test sonuçları ise, müze ziyaretinin verimli geçtiğinin, öğrencilerin de bunu resimlerine taşıdıklarını göstermektedir.

Ön Test Öğrenci Çalışma Örnekleri

Son Test Öğrenci Çalışma Örnekleri

Araştırmada, araştırmacılar tarafından amaca yönelik etkinliklerden oluşan bir müze rehberi hazırlanmıştır. Müze ziyareti öncesi, öğrencilere hiçbir bilgi verilmeden Ön Test çalışması, pastel boya ile A4 kağına müze ile ilgili bir resim yaptırılmış daha sonra çocukların zihinsel gelişimlerini desteklemek için ziyaret edilecek müze ile ilgili sözel ve görsel bilgi verilmiştir. Yine çocukların motivasyonlarını arttırmak için müze ziyareti ile ilgili bir çizgi film (Mimocan Her Yerde-Arkeoloji Müzesi) izletilmiştir. Müze ile ilgili soru-cevap yöntemiyle zihinsel gelişimleri de desteklenmiştir. Müzede dikkat edilmesi gereken kurallar sözel ve görsel olarak öğrencilere anlatılmıştır. Müze ziyareti sürecinde; çocukların motivasyonlarını arttırmak için, müzede eser avı oyunu oynanmıştır. Müzede sergilenen arkeolojik ve etnografik eserlerden oluşan müzede eser avı çalışma sayfasında koç heykeli, ocak, testiler, patikler, takılar ve mutfak gereçlerinin fotoğrafları yer almıştır. Çocuklara müzede gezmeye başlamadan önce çalışma kağıdı gösterilerek "elinizdeki kağıtta yer alan eserleri görünce bana gösterir misiniz" denmiş ve çocukların müzede daha dikkatli ve ilgili dolaşmaları sağlanmıştır. Müze ziyareti sürecinde soru cevaplarla çocuklar zihinsel ve duyuşsal olarak desteklenmiştir. Müze ziyaretinden sonra; çocukların zihinsel gelişimlerini destekleyecek yap-boz ve örüntü (sudoku) oyunu oynatılmıştır. Para keselerinin yap-bozu hazırlanmış ve çocukların oynadığı bu yap-boz oyunu ile müzede gerçekleşen öğrenmenin kısa sürede dönütünün alındığı görülmüştür. Yine testi, kandil ve sürahilerden hazırlanan beş ayrı satırdan oluşan örüntü çalışma kağıdı da müzedeki öğrenmenin devamı olarak kullanılmıştır. Ayrıca çocukların estetik beğenilerini desteklemek için en sevdikleri eserleri çizmeleri istenmiştir. Son olarak Son Test

çalışması olarak yine müze konulu resim yaptırılmış, çocukların çoğunluğunun verilen konuda resim yaptıkları görülmüştür.

Yap-boz Oyunu Çalışma Kağıdı Örüntü(Sudoku) Çalışma Kağıdı Müzede Eser Avı Çalışma Kağıdı

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda programlı bir müze ziyareti ile müzede gerçekleştirilen öğrenmenin çocukların zihinsel, duygusal ve toplumsal gelişimlerini olumlu yönde desteklediği görülmüştür. Yapılan ön test- son test sonuçlarına göre ise, müze bilgisi ön test sonuçlarına göre %6 iken, müze ziyareti ve yaptırılan uygulamalar sonrası son test sonuçlarına göre %53'e yükselmiştir.

Müze ziyareti sonrası öğrencilerde, kimlik ve tarih bilinci gelişmiş, kentin tarihsel ve kültürel önemi kavratılmış, kültürel varlıkları koruma bilinci oluşmuş, müzelerin anlam ve öneminin kavranması sağlanmıştır. Ayrıca, yaşama dair tüm alanları içinde barındıran müzeleri ziyaret, çocukların toplumsal gelişimlerini de olumlu yönde desteklemiştir. Müze içerisinde daha ilgili ve heyecan verici bir öğrenme gerçekleşmiş, sorular soran, düşündüklerini söyleyen çocuklar aynı zamanda diğer arkadaşlarının da söylediklerini dinlemiş, paylaşmış ve müze içerisinde belirli düzene uymaları sağlanarak toplumsal gelişimlerine de yansımaları olmuştur.

- Okulöncesi öğrencileri ile müzelerin öğrenme ortamları olarak kullanımı yaygınlaşmalıdır.
- Türkiye müzelerinde müze eğitim birimleri oluşturulması yaygınlaşmalı, bu birimlerde kadrolu müze eğitimcileri görev yapmalıdır.
- Üniversitelerde müze eğitimine yönelik zorunlu ve seçmeli dersler yer almalıdır; özellikle eğitim fakültelerinin bütün bölümlerinde müze eğitimine yönelik dersler zorunlu olarak yer almalı, geleceğin öğretmen adayları müzede öğrenmenin önemi ve gerekliliğine inanan, verimli müze ziyaretleri gerçekleştirebilecek öğretmenler olarak mezun olmalıdır.

Kaynakça

Abacı, O. (2005). Çocuk ve Müze. Ankara: Morpa. https://scholar.google.com.tr/scholar?q=çocuk+ve+müze adresinden 24 Kasım 2016 tarihinde alınmıştır.

Artut, K. (2004). Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri. Ankara: Anı.

Buyurgan, S. ve Buyurgan, U. (2012). Sanat Eğitimi ve Öğretimi. Ankara: Pegem.

Buyurgan, S. ve Mercin, L. (2005). Görsel Sanatlar Eğitiminde Müze Eğitimi ve Uygulamaları. (Ed. Özsoy, V.). Ankara: Görsel Sanatlar Eğitimi Derneği Yayınları.

Büyüköztürk, Ş.; Çakmak, E.K.; Akgün, Ö.E.; Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem.

Davido, R. (2014). Çocuğunuzu Resimlerinden Keşfedin. İstanbul: Kuraldışı.

Erdoğan, N. (2014). Mardin Müzesi, Müze Eğitimi Etkinlikleri. Mardin: Mardin Müze Müdürlüğü.

Kılıç, M. (2005). "*Öğrenmenin Doğası*", Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi. (Ed. Yeşilyaprak, B.). Ankara: Pegem.

Önder, A. (2005). Okul Çağı Çocuğu İle İletişim. İstanbul: Morpa.

Turaşlı, N.K. (2007). *"Okul Öncesi Eğitimin Tanımı, Kapsamı ve Önemi",* Okul Öncesi Eğitime Giriş. (Ed. Haktanır, G.). Ankara: Anı.

ANA HABER BÜLTENLERİNDE OLUŞTURULAN SURİYELİ ALGISI: KANAL D, A HABER, KANAL 7 ÖRNEKLERİ

Abdulhamit USTA

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Tv ve Sinema Anabilim Dalı

Özet

Yakın zamanda Ortadoğu'da patlak veren ve çoğu zaman Arap Baharı olarak ifade edilen halk kalkışmalarının sebepleri ya da sonuçları beraberinde bir çok acıyı da getirmiştir. Bu çatışmaların bir örneği 2011 yılından itibaren Suriye'de yaşanmaktadır. Gün geçtikçe tırmanan iç savaşın etkisiyle, giderek artan sayıda Suriyeli ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Uluslararası toplumun kalıcı çözüm bulamaması ya da bu konudaki isteksizliği sorunun derinleşmesine ve müzminleşmesine yol açmıştır. Nihayetinde çok sayıda Suriyeli, ülkelerindeki iç savaştan kaçarak başta Türkiye, Ürdün ve Lübnan olmak üzere komşu ülkelere sığınmıştır.

Medyada toplumun yanı başında gerçekleşen bu olaylara tanıklık etmiş, sessiz kalmamıştır. Çatışmalar ve Suriye gerçeği çeşitli boyutlarıyla Türk medyasına yansımıştır. Medyada yer alan Suriyeli temsilleri, halk arasında sığınmacılara yönelik görüşleri ve davranışları etkiledikleri için önemlidir. Ayrıca bu temsiller, sığınmacılar hakkında çıkarılan yasaları da etkileme gücüne sahiptir. Tüm bu nedenlerden dolayı yaygın medyada "Suriyeli sığınmacı" temsillerinin incelenmesi hemde sığınmacıların problemlerine bir çözüm sunulabilmesi önemlidir.

Haber, Televizyon, Mülteci, Suriyeli ve Temsil konuları çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmakla birlikte çalışmada, Suriyeli Mültecilerin belirtilen Ana Haber bültenlerinde Nasıl algılandığına ilişkin teorik çalışmalarına ilişkin literatür taraması yapılacaktır. Belirlenen televizyon kanallarının ana haber bültenlerinde yayınlanan haberlere ise içerik analizi yöntemi uygulanacaktır. İçerik analizi yöntemiyle haberlere yansıyan Suriyeli temsilinin çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Medya**,** Haber, Suriyeli, Televizyon

THE PERCEPTION OF THE SYRIAN CREATED IN THE MAIN NEWS BULLETIN; SAMPLE BULLETİN OF CHANNEL D, CHANNEL 7 AND A HABER

Abstract

And most of the time recently erupted in the Middle East, the Arab spring, or the causes of the uprising of the people as expressed great pain has brought with it the consequences. An example of this conflict is happening in Syria since 2011. Under the influence of escalating the Civil War day by day, increasingly, Syrians has been forced to abandon their homes. The failure or unwillingness of the international community to find a lasting solution to the problem has led to the deepening and muzminlesmes. Ultimately, many Syrians have fled the civil war in their country, Turkey, Jordan and Lebanon, including sought refuge in neighbouring countries.

The community witnessed the events that took place in the media at the beginning, did not stay silent. Syrian clashes and the truth is reflected in the Turkish media from various perspectives. The Syrian representations in the media, among the people to influence opinions and behaviors, it is important for asylum seekers. Moreover, this representation has the power to influence laws enacted on asylum seekers. For all these reasons, in the mainstream media "the Syrian asylum seekers ' ability to offer a solution to the problems of representation of asylum seekers and examination is important.

News, Television, the refugees, the Syrian issues of form and representation on the work with the conceptual framework of the study, the main news bulletins about how Syrian refugees are perceived in specified a literature review of theoretical studies will be conducted. Specified with the news published in the news bulletins of television channels, the method of content analysis will be applied. Reflected in the news content analysis method with a framework for the Syrian representation will be developed.

Keywords: Media, News, Syrian, Television

YÖNTEM

Çalışmamızda benimsenen araştırma yöntemi eleştirel söylem analizidir. Çalışma yöntemi olarak eleştirel söylem analizinin seçilmesinin amacı, bir ülkenin iç savaşının diğer ülkelerde ele alınış biçiminin incelenirken eleştirel, sosyal ve politik çözümlemelerin yapılmak istenmesidir. Van Dijk' e göre eleştirel söylem analizinin başlı başına sosyal ve politik bir tutum olması, ülkelerin ve medyanın kendi tutum, ideoloji ve değerlerini kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etmelerinin gözlemlenmesi açısından uygundur (Çomak ve İnceoğlu 2000: 30). Haberlerde kullanılması tercih edilen ifadelerin biçimsel olarak incelenmesi yeterli olmayacağı için, anlam inşa edilmesi açısından araç olarak kullanılan söylemin incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada ana haber bültenlerine sıklıkla konu olan Suriyeli mültecilerin; ana akım medya ve muhalif medyada temsil ediliş biçimlerin oluşturduğu algının ortaya konulması amaçlanmıştır. İncelenen haberlerin ve haber söylemlerinin mültecileri hangi sözcüklerle nasıl tanıttığı ve ne tür bir algı oluşturduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda KANAL D, A HABER ve KANAL 7 ana haber bültenlerindeki Suriyeli mülteciler ile ilgili haberler örneklem olarak alınmıştır.

Van Dijk'a göre söylem iletişim etkinliği veya iletişimsel eylem bağlamında yakalanabilecek dilbilimsel şekil, anlam ve eylemden oluşan karmaşık bir birimdir. Bir toplantı, mahkeme ya da her türlü diyalog ortamında konuşmacı ve dinleyicinin bireysel ve sosyal özellikleri ve bulunduğu sosyal durum iletişimsel eylemi etkileyecektir. Benzer bir durum haber söylemlerinde de geçerlidir. Medyada yer alan temsiller, ev sahibi toplumda mültecilerle ilgili davranış şekillerini etkilemesi bakımından önem taşır. Çünkü bu yolla söylem pratikleri eylem pratiklerine dönüşmektedir (Efe, 2015: 9). Medyada kimin konuştuğu, ne söylediği ve söylenenlerin ne anlama geldiğin medya söylemlerini analiz etmek adına önemlidir çünkü medyada hangi haberin yer aldığı, hangilerinin göz ardı edildiği ya da görünmediği bir tür söylem oluşturmaktadır.

Davis, "Medya söylemindeki anlamın sıklıkla örtük açıklama çerçeveleri ve yorumun temel kuralları içine yerleştirildiğini, bu nedenle de söylemin basitçe okunmasından daha çok keşfedilmesi gerektiğini" belirtir (Cangöz2003: 39).

Söylem analizi, metin ve konuşmayı söylemin çeşitli seviye ve boyutları için oluşturulan kuramlar aracılığıyla açıklamaktadır. Klasik dilbilimi ve semiyotik, form (signifiants) ve anlam (signifiés) arasında genel bir ayırım yaparken, söylem analizi metin ve konuşmanın çok daha karmaşık olduğunu kabul eder. Fonetik, grafik, sesbilimsel (fonolojik), morfolojik, sözdizimsel (syntactic), mikro ve semantik, biçemsel, üstyapısal, retorik, pragmatik, sohbetsel, ilişkisel ve diğer yapı ve stratejilerin ayrı ama ilişkili bir şekilde incelemesini gerektirir. Böyle karmaşık bir söylem analizi metinsel analizle sınırlı değildir ve bir yandan metin ve konuşma yapıları arasındaki ilişkiyi açıklarken, diğer yandan bu yapıların bilişsel, toplumsal, kültürel ya da tarihsel bağlamlarını açıklar (Van Dijk 1995: 135). Rus masal anlatıcısı Vladimir Propp'un morfolojik çalışmalarından günümüze değin gelişerek disiplinleşen söylem analizi, bugün haber raporlarının analizlerinde önem kazanan bir disiplindir. Haber yazım süreçleri direkt veya pasif süreçler değildir. Sosyal ve ideolojik olarak belirlenmiş, kontrollü ve yapısal stratejiler tarafından belirlenirler. Bir gazetede yer alan bir haber, kültür, etnisite, toplumsal

cinsiyet, ulus, siyasi ideoloji ve baskın hedeflerin içinde olduğu sosyal temsillerin etkisi altında yazılır (Van Dijk 1988: 27).

Sınıf, cinsiyet ve etnisite gibi sosyal özellikler ve bunların arasındaki ilişkiler, kendi sosyal, siyasi ve kültürel bağlamlarında metin ve sözün; yapısal birimler, strateji ve seviyeleriyle sistematik olarak ilişkilidir (Van Dijk 1988: 138). Eleştirel söylem analizi, sosyal güç suistimalinin, baskınlığının ve eşitsizliğinin metin ve söz aracılığıyla yeniden üretimine, meşrulaşmasına ve bunlara karşı çıkmaya yol açan noktaları sosyal ve siyasi bir çerçevede inceler. Dil kullanımı ve söylem, ideolojiler tarafından etkilenen ve bizlerin o ideolojileri nasıl sahiplendiğimizi, öğrendiğimizi veya değiştirdiğimizi de belirleyen önemli sosyal pratiklerdir (Van Dijk 2000: 9). Söylem analizinin ana hedefi, söylem olarak da adlandırdığımız dil kullanım birimlerinin açık ve sistemli bir şekilde açıklamalarının üretilmesidir.

GİRİŞ

İnsanların oturdukları yeri bırakıp başka yörelere yerleşmesi hareketi olarak bilinen göçlerin etkisi sadece bireylerin coğrafi değişikliği ile sınırlı kalmamakta göç eden ve göç alan toplumlarda zaman içerisinde toplumsal davranış biçimlerinin oluşmasına neden olmaktadır. 2011 yılından bu yana birçok arap ülkesinde yapılan protestolar sonucunda meydana gelen iç savaş ile birlikte yaklaşık 6 milyon Suriyeli başta Türkiye, Ürdün ve Lübnan olmak üzere komşu ülkelere sığınmıştır.6 milyon Suriyeli göçmenden yaklaşık 3 milyonu sadece Türkiye de misafir edilmektedir. Türkiye'nin bu süreçteki mülteci politikası Avrupa'ya göre daha ılımlı olmakla beraber kendisine sığınan Suriyelileri kabul etmiş statülerini ise geçici koruma olarak belirlemiştir. Fakat bu tür toplumsal olaylar beraberinde bir takım sosyal ekonomik siyasal sorunları oluşturmaktadır. Gelişmiş olarak tanımlanan toplumlarda sürekli olarak gündemde kalan göç ve göçmen sorunu, uluslararası göç hareketlerinde önemli bir koridor haline gelen Türkiye'de de son yıllarda ciddiye alınması gereken konular arasına girmiştir.

2013'ün başalarında yaklaşık 180 bin mülteci Türkiye'de kamlarda yaşarken, bundan çok daha fazla sayıda mülteci kamp dışında yaşam alanı sağlamaya çalışıyordu. 2014'ün sonlarında Türkiye'de mülteci sayısının 2 milyonu aştığı bilinmekte. Bu yüksek rakamlar, ülkenin güneydoğusundaki illerin demografisi ve sosyal yapısını önemli ölçüde değiştirmekle kalmayıp kamplardaki güvenlik sorunu ve barınma koşullarının yetersizliği gibi nedenlerle sığınmacıların önemli bir bölümü Türkiye'nin farklı illerinde kendi imkanlarıyla ev tuttular, yapabilenler iş kurdular, önemli bir kısmı ise geçici tarım işçiliği gibi güvencesiz işlerde ya da kayıt dışı olarak düşük ücretlerle istihdam edilerek hayatlarını sürdürmeye çalışıyor. Özellikle büyük kentlerde, barınma ve güvenceli iş olanağına ulaşması son derece zor olan sığınmacıların önemlice bir kısmı ise sokaklarda, parklarda dilencilik yaparak, metruk binalarda, barakalarda ya da açık alanlara kurdukları çadırlarda yaşamaya çalışıyor. Sığınmacıların kamplar dışındaki varlığı ve büyük şehirlerin meydanlarında, parklarında, ana caddelerinde yetersiz hayat koşulları altındaki

görünürlüğü, bir yandan kamu otoritelerini ve sivil toplum örgütlerini harekete geçirirken diğer yandan kamuoyunda ve medyada kimi durumlarda ırkçılığa kadar varabilen

ayrımcı söylemlerin dolaşıma girdiği, medyanın mültecilerin yaşam savaşları ve/veya maruz kaldıkları hak ihlallerinden çok haberlerde bir güvenlik tehdidi, ekonomik bir yük ya da kendilerine "kucak açanlara ihanet eden "yabancılar" olarak algılanmasına aracılık ettiği görüldü. Özellikle 2015 yılının bahar aylarından itibaren Avrupa ülkelerine gidebilmek üzere yollara düşmeleri ve yaşanan çok sayıda deniz kazası, mültecilerin medyanın gündeminde eskisinden daha fazla yer bulabilmelerine olanak sağlamış olsa da, facialara ilişkin haberleri veren medyanın, mültecilerin sığındıkları Türkiye'yi yaşamları pahasına terk ederek yollara düşmelerinin ardında yatan sebeplerden çok facianın dramatik boyutlarına haber değeri yüklediğini tespit edebiliriz

Diğer adı sığınmacılık olarak da bilinen mültecilik günümüzde çoğu zaman karşılaşılan ve aynı zamanda küresel ölçekte bir sorun olarak değerlendirilen sosyal bir gerçekliğe işaret etmektedir. Mültecilik gibi bir taraftan yerinden edilmiş, yersiz yurtsuz bırakılmış, diğer taraftan aidiyet ve vatandaşlık bağlamında çeşitli sosyal, ekonomik ve siyasi haklardan mahrum bırakılmış en dipte yer alan bir dezavantajlı grup konumunda, göçmenlerin haberlerde ve diğer medyatik temsil kategorilerinde "sorunlu" bir konuma indirgenmesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Sosyal ve ekonomik çerçevede giderek hem nüfus itibari ile hem ekonomik açıdan daha görünür bir şekilde yer lan Suriyeli mülteciler, Türkiye'de çoğu zaman ana haber bültenlerine konu olmaktadırlar. Mültecilerin Haberlere konu oluş şekilleri ya mağdur ya da çoğu zaman olduğu gibi bir sorunun kaynağı olarak olumsuzluk içermektedir. Hatta siyasi olaylara konu olması itibari ile ana akım medya tarafından olumlu faydalı ve ülkeye bir zararı olmayacakmış gibi yani mağdur değiller gibi de gösterilmektedir. Bu bağlamda medyanın oluşturduğu algı . Suriyeli mültecilerin toplum tarafından bilinen biçimleri üzerinde etkili olmakta, ya da en hafif ifadesiyle bu algının yeniden üretiminde işlevsel bir role sahip olmaktadır.

GÖÇ VE MÜLTECİLİK

Çalışmamızın konusu Suriyeli mülteciler hakkında ana haber bültenlerinde oluşturulan algı olduğu için göç eden Suriyeliler ile ilgili teorik olarak göç kavramını ve mültecilik olgusunu ele almamız önemli olacaktır .bu nedenle bu başlık altında göç ve mültecilik kavramlarını inceleyeceğiz. Göç , algıdaki değişim ile başlayan , mekanda yer değiştirme ile devam eden ve varılan yere uyumla tamamlanan bir süreçler bütünüdür.(Demirel Bekir Ali : 2004) değişimle hareketi sağlayan bu süreci başından sonunda dek yaşayan göç kavramının oluşumunu tamamlayan elbette ki insandır. Göç edinilen, yaşanılan yerde uyum gerçekleştirmediği sürece göç eylemini tamamlamış kabul etmek eksik olur; çünkü vardığı yere uyum sağlayamamış olan birey ilk fırsatta yeniden yer değiştirme eyleminde olacaktır. Bu süreç tamamlanmadığında göç eylemi zaten gerçekleşmeyecektir. Sosyolojik açıdan baktığımızda insan ve grubun çeşitli faktörler nedeniyle zaman ve

mekanda yer değiştirmesi ile eyleme dönüşen, eylemin bitmesinden sonra da etkileri devam eden bir süreçler bütünü olarak tanımlayabiliriz.

Göç kavramı birçok araştırmacı tarafından farklı boyutlarıyla ele alınmış ve incelenmiştir. Kişilerin ya da grupların sembolik, coğrafi ya da idari sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve sosyalliklere doğru hareketleri olarak tanımlanabilecek göç olgusu, içeriğinde homojen bir yapı barındırmaz, farklı sosyallikler içerir ve sebebi, türü ve sonuçlarıyla toplumların yaşamlarını şekillendiren en önemli olgulardan birisidir.(Keser İnan :2011)

Göçler, gerçekleşme biçimlerine göre bir sınıflandırmaya tabi tutulduğunda ana planda beş kategorinin olduğu söylenebilir.

Gidilen yere göre; Ülke sınırları içerisinde ise iç göç, ulusal sınırlar aşılarak başka ülkelere yönelik ise dış göç,

Zamana göre; Kısa süreli (geçici) veya uzun süreli (sürekli) göç,

İradenin kullanımına bağlı olarak; Gönüllü (isteğe bağlı) veya zorunlu (zorlama ya da doğal afetler vb. gibi) göç,

Büyüklüklerine göre; Bir kişi, grup, aile veya kitlesel göçler.

Yasallığına göre; Sınırlar yasal yollardan geçiyorlarsa yasal göç, yasadışı yollardan geçiliyor ise yasadışı göç hareketlerinden bahsedilir.(Gürkan Mustafa:2006)

Belirttiğimiz kaynakların açıkladığı bu tanımlardan sonra göç kavramı farklı mekan değişikliklerine sebep olan, uyum içerisinde gerçekleşen değişim gerektiren, coğrafi idari sınırların aşıldığı toplumların yaşam biçimlerini değiştiren sosyolojik bir eylemdir diyebiliriz.

Göç kavramından sonra konumuzla daha çok bağlantısı olan zorunlu göç kavramını ele almakta fayda vardır. Zorunlu göç; çevresel ve doğal afetlerden depremler, büyük yangınlar, iklim değişiklikleri gibi sebeplerle olabileceği gibi savaş, şiddet, gibi nedenlerle de gerçekleşebilmektedir. Elbette savaşın ve şiddetin ortaya çıkardığı tehdidin topluma yansıması da en az savaşın kendisi kadar şiddetli olmaktadır. Bu nedenle en trajik ve travma tik olan göç türü, savaşın ve şiddetin yarattığı zorunlu göçler olmuştur.(Işık Üniversitesi Sempozyumu:2007) Savaş ve şiddet olayları insan hayatını doğrudan hedef alan tehlikelerin başında gelmektedir. İnsanlık tarihi bu tür büyük felaketlerin sonucu meydana gelen göçlerle doludur.

Zorunlu göçte kişi ya da gruplar, doğrudan kendilerinin taraf olmadıkları çatışma ve savaşların nesnesi durumuna gelebilmekte ve zorla göç ettirilmeleri ya da göç etmek zorunda bırakılabilmeleri sağlanmaktadır.(Keser İnan:2011) bu nedenle antropolojik ve sosyal olarak gerçekleşen göçlerin aksine deprem savaş ve sosyal olaylar sonucu meydana gelen ya da gerçekleştirilen göçler zorunlu olarak kabul edilir.

Mülteci ve Sığınmacı ise Türkiye, 11.04.2014 tarihinde yürürlüğe giren 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile üç çeşit bireysel uluslararası koruma hakkı tanımış, geçici koruma rejimine yasal dayanak sağlamıştır.

22 Nisan 1954 tarihinde yürürlüğe giren "Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme" hükümlerine göre Mülteci;

"Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıstır".(Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme: PDF 2016)

Türkiye, bu tanımı coğrafi kısıtlılıklar şartıyla kabul etmiş, günümüze kadar uygulama alanı bulan kısa adıyla 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliğinde, "Avrupa'da meydana gelen olaylar nedeniyle" başvuranlara mülteci, "Avrupa dışından gelenlere" ise sığınmacı tabirini kullanmıştır.

6458 sayılı YUKK, aynı coğrafi kısıtlılıkları koruyarak mülteciyi;

Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir." şeklinde tanımlamıştır.

Türk hukukunda mültecilik statüsü kazanabilmek için bahsedilen zulmün "Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle" gerçekleşmiş olması gerekir.

1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği, Avrupa dışından herhangi bir yerden gelenlere, üçüncü bir ülkeye kalıcı olarak yerleştirilene kadar sığınma hakkı tanımaktadır. Buna göre Sığınmacı;

"Irkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıdır." (İltica ve Sığınmacı Yönetmeliği :1994)

Kısaca;

Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle başvuranlara mülteci, Avrupa ülkeleri dışından gelenler için sığınmacı tanımını getirmiştir. yukarıda sözleşme ve yönetmelikle belirtilen açıklamalarla birlikte şu sonuçlara varabiliriz.

öncelikle göçmenlik ile mültecilik veya sığınmacılık arasında bir takım farklar bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Mülteci ve sığınmacıyı göçmen olarak adlandırabilmekle birlikte her göçmen kişiyi sığınmacı ve mülteci olarak tanımlamak mümkün değildir. Göçmen, yaşadığı ülkesini kendi isteğiyle daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak amacıyla terk eden kişi olarak kabul edilirken, mülteci ülkesini zorunlu sebeplerden dolayı terk eden kişi olarak görülür.

Bu anlamda, Türkiye'ye dış göç hareketleri ile gelen göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar bulundukları kentlerde sosyal dışlanma, ayrımcılık, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, ötekileştirme, kayıt dışı çalışma, yoksulluk gibi sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Toplumda yerel halkın gelen göçmen gruplarla ile ilgili algıları, hem belli çalışma alanlarındaki arz ve talebin oluşumu açısından hem de sosyal dışlama ve ayrımcılık mekanizmalarının işleyişi açısından belirleyici olmaktadır. Bu belirleyicilik ve oluşturulan algıda Medya önemli bir rol üstlenmektedir. Ana Haber bültenlerinde temsil edilen Suriyelilerin yerel halk üzerinde düşünce ve algı olarak dolaylı ya da doğrudan etkisi bulunmaktadır. Sonra ki konularda haberlerin söylemleri içerikleri ve haber başlıklarıyla ne tür algıların oluşturulduğunu inceleyeceğiz.

TÜRKİYEDE SURİYELİLERİN GENEL DURUMU

Suriye'de yaşanan kriz, tüm Suriye halkını ve özellikle de Suriyeli kadın ve çocukları son derece olumsuz şartlarda yaşamaya mecbur bırakmıştır. Ülkedeki karışıklık ve savaş ortamı, hem ülke içinde, hem de iltica ettikleri ülkelerde Suriye vatandaşları için gittikçe zorlaşan yaşam koşulları sunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, Suriyelileri, özellikle sınır kentlerinde açtığı barınma merkezlerinde yüksek standartlarda misafir etmek için yoğun emek ve para harcamaktadır. Türkiye, 15 Nisan 2014 itibariyle yaklaşık 900 bin Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır. Bu nüfusun yaklaşık 220 bini Türkiye- Suriye sınırına yakın 10 ilde kurulan 22 barınma merkezinde konaklamaktadır. Barınma merkezleri dışında ise 700 bine yakın Suriyeli, ülkenin çeşitli kentlerinde kendi imkânlarıyla yaşamaktadır. Basit bir hesaplamayla Türkiye'deki Suriyelilerin yaklaşık dörtte üçünün barınma merkezleri dışında yaşadığı görülmektedir. Bu durum, göç ve göçle birlikte gelen uyumlaştırma sürecini pek çok alanda olduğu gibi kadın konularında da kontrol dışına çıkarabilmektedir.

Savaş ortamından kaçan birçok Suriyelinin resmi evrakları ya hiç bulunmamakta ya da yetersiz kalmaktadır. Suriyeli sığınmacılar sırasıyla Halep İdlip, Rakka, Lazkiye, Hasiçi, Hamadan Türkiye'ye gelmişlerdir. Türkiye'ye en çok Suriyeli Halep'ten gelmiştir üstelik Halep Suriye'nin en kalabalık şehridir.

19 nisan 2014 itibari ile Türkiye'nin güney ve güneydoğusundaki 22 barınma merkezinde 220 binden fazla Suriyeli bulunmaktadır. Suriyeli misafirler için yapılan barınma merkezlerinin içinde bulunduğu kentlerin çoğunlukla ya Suriye-Türkiye sınırında ya da Suriye-Türkiye sınırına yakın kentlerde bulundukları dikkat çekicidir.

Hatay, dört çadır kent ve bir konteyner kent ile en çok geçici barınma merkezinin bulunduğu kenttir. Gaziantep ve Şanlıurfa dört barınma merkezi ile Hatay'ı izlemektedir. İki barınma merkezinin bulunduğu Kilis ve Mardin dışındaki diğer bütün kentlerin her birinde birer barınma merkezi bulunmaktadır.

Eğitim durumları ise erkeklerde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 14 iken kadınlarda yüzde 21'dir. Sadece okuryazar olanların oranı erkeklere oranla kadınlarda yine daha fazladır. Buna karşın ortaokul, lise, üniversite ve üzeri eğitim düzeyine erişmiş olanlarda erkekler her bir kategoride kadınlardan oransal olarak daha fazladır. Bu üç kategori bir arada değerlendirildiğinde erkeklerde yüzde 45, kadınlarda ise yüzde 36 olarak hesaplanmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'deki Suriyeli kadınların erkeklere oranla daha az eğitimli oldukları sonucuna varılmaktadır.

Suriyelilerin başka bir ülkeye sığınmak yerine Türkiye'yi tercih etme sebepleri olarak Suriyelilerin yüzde 82'si başka bir ülke yerine Türkiye'yi tercih etmelerine sebep olarak ulaşım kolaylığını göstermiştir. Ulaşım kolaylığını, Türkiye'ye duyulan güven takip etmektedir. Kamp dışındaki nüfusun yavaş yavaş günlük yaşama entegre olmaya başladıkları, saha gözlemleri sırasında tespit edilmiştir. Örneğin Gaziantep ilinde çeşitli Suriyeli kahvehaneleri ve yemek mekânlarının açıldığı gözlenmiştir. Ekonomik durumu iyi olan Suriyeli misafirlerin, kendi akrabaları ya da Türk vatandaşları ile ortak işyerleri açtıkları ve ekonomik hayata katıldıkları gözlemlenmiştir.

AFAD'ın kurduğu barınma merkezlerinde hayatın devamından ziyade, bir "yaşam alanı" oluşturma gayreti gösterilmektedir. Bu amaçla barınma merkezlerinde tüm insani ihtiyaçların yanı sıra sosyal ihtiyaçlara da cevap verecek imkânlar Suriyeli misafirlerimize sunulmaktadır. Okul çağındaki çocuklar için eğitim imkânları seferber edilmiştir. Sağlık hizmetleri kapsamında sahra hastaneleri, çocuk

oyun alanları, sosyal mekânlar ve marketler misafirlerimizin kullanımına sunulmuştur.(AFAD : 2014 raporu)

MEDYATİK TEMSİL VE SÖYLEM

Medya temsilleri, özellikle dezavantajlı toplumsal gruplar söz konusu olduğunda egemen söylemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu nedenle medya temsilleri ile egemen ideolojik yapılanmalar arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır .Hemen tüm medyatik ürünlerde görülen bu durum, haber ürünü söz konusu olduğunda kendini çok daha etkili bir şekilde göstermektedir. Haberin, bu bağlamda ana akım medya içerisinde belirli olaylar, olgular veya toplumsal gruplar hakkında geliştirdiği söylemler, egemen ideolojik örgütlenmenin medyatik bir dışa vurumu olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda, haber ile gerçeklik arasındaki bağ tartışılır bir nitelik sergilemektedir. Haberin, gerçekliği yansıtma düzeyi, bir bakıma hangi ideolojik süzgeçlerden geçtiği ile yakından ilişkilidir. Diğer taraftan özellikle fenomenolojik yaklaşımın önemle üzerinde durduğu gibi haber, toplumsal gerçekliğin inşasında önemli bir rol oynar. Bu yaklaşıma göre haber kuruluşlarının işleyiş özellikleri, haber çerçevelerinin oluşumunu belirlemekte; uzlaşıyla oluşturulan bu çerçeveler ise toplumsal anlamın dolaşımını sınırlandırmakta vesonuç olarak bu sınırlandırılmış anlamlar toplumsal gerçekliğin inşasına yol açmaktadır(Dursun, 2004: 43).

Haberler, gündelik hayatın ayrılmaz bir rutini olarak, bireylerin içinde yaşadıkları dış dünyayla olan enformatik ilişkilerini düzenleyen periyodik gerçekliği üretmektedir Habere hâkim olan dil -söylem-, kullanılan göstergeler, içeriği oluşturan olay örgüsü ve bu olay örgüsünün özneleri konumundaki kişiler, gerçekliği temsil yoluyla yeniden yapılandırmaktadır. Ancak haberin dili, gerçekliğin inşasındaki en önemli araçtır. Hall, gerçekliği ifade eden 'anlamı' toplumsal bir pratik olarak dil ile ilintilendirmektedir. Dilin gerçekle olan bağı, anlamlandırma işlevindedir. Çünkü Hall'e göre dil ve semboller, yaşanılan dünyayı gerçek kılacak olan anlamların üretildiği araçlardır (1999: 93). Bu bağlamda, anlam ve dilin bağlılaşık yapısından doğan söylem, ideolojik gerçekliği tesis eden başat etken olarak yüksek derecede önem arz etmektedir. Nitekim ideolojiyi söylem bağlamında değerlendiren Eagleton (1996: 28), söylemin, dilin toplumsal kullanımından doğan bir pratik olduğunu vurgulamıştır. Fairclough da söylemin toplumsal pratiklerde üç yolla kendini gösterdiğini belirtir (2003: 174): Buna göre söylemin ilki bir pratikteki toplumsal etkinliktir. Örneğin bir işin parçası olarak dili özgün bir şekilde kullanmak. İkincisi söylemin kendisini toplumsal temsillerde göstermesidir. Temsil pratikleri

toplumsal yapılanma sürecidir, yani temsiller toplumsal süreçlere ve pratiklere girer ve şekillenir. Üçüncüsü de kimliklerin oluşturulmasındaki var olma biçimi olarak söylemdir. Bu bağlamda Hall, dil ve söylem dolayımında ortaya çıkan anlamın da bir pratik olduğunu ve toplumsal ilişki ve yapılarda içerildiğini vurgulamaktadır. Hall'e göre (2002:117) "anlamlar tümüyle toplumsal ilişki ve yapılarda içerilmektedir. Belirli kültürel ve siyasal pratikler aracılığıyla, çeşitli toplumsal konumlara eklemlenebildikleri ve toplumsal özneleri oluşturdukları ve yeniden oluşturdukları ölçüde toplumsal olarak işlev görürler ve işlerler." Bu nedenle Hall, iletişim pratiklerinin anlam ve dil, temsil ve anlamlandırma alanında temellendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Hall'e göre profesyonel kodlar, egemen kodun hegemonik alanında işler. Buna göre medya kurumları kendi ülkelerindeki ya da bölgelerindeki hegemonik güçlerle işbirliği yapma niyetinde olmasalar bile bu işleyişin içerisinde yer almak zorunda kalırlar (Güngör, 2011: 200). Medya temsillerinde anlamın kodlanma biçimleri egemen ideolojik formasyondan çoğu zaman bağımsız değildir. Ancak diğer taraftan Hall (2003), "kodaçım" süreçlerinin de egemen, muhalif ve müzakereci gibi farklı biçimlerde olabileceğini vurgulamaktadır. Bu anlamda medyada üretilen söylem ve temsil biçimlerinin hedef kitle

üzerinde her zaman aynı etkide bulunmadığı varsayılmaktadır. Diğer taraftan medya kuruluşları ve profesyonelleri kodlama sürecinde nasıl ki egemen hegemonik işleyişin içerisinde yer alma zorunluluğu ile karşı karşıya ise okuyucu/izleyicinin de bu hegemonik ilişki biçimlerinin içerisinde olduğu dikkate alınmalıdır. İdeoloji, son derece karmaşık bir yapılanmayı ifade etse de ideolojiyi, kitle iletişim araçlarında görünür kılan en temel unsur, ideolojinin dil yoluyla kendini yeniden üretme biçimleridir. Bu, yaygın yaklaşımla, söylem olarak ifade edilir. İnceoğlu ve Çomak'ın belirttiği gibi (2009: 35) "ideolojiler kendilerini dil ile ifade edip biçimlendirirler. Dili kullananların seçtikleri sözcükler, sözcük öbekleri, konuşma biçimi, anlatımı ve hatta cümle kurma yetileri, söylemin oluşmasında çok büyük etken olduklarından, dilin kullanımıyla söylem oluşur." Medyanın toplumsal gruplara yönelik geliştirdiği temsil biçimlerinin de arka planında, dilin ideolojik bir formasyonda yeniden üretimi olarak

ifade edebileceğimiz söylem yapıları yer almaktadır. Bu anlamda, belirli bir zamanda, belirli tarihsel koşullarda ve belirli bir bağlamda ortaya çıkan ve bunlara bağlı olarak zamanla değişiklikler sergileyebilen bir medyatik temsilin, neden bu şekilde ortaya

çıktığını anlamak, bu temsilin söylemine odaklanmayı gerekli kılmaktadır. Çünkü temsil, Hall'e göre (1999: 88) yansıtmaktan çok daha farklı bir nosyondur. Temsil etme; içerisinde aktif bir seçme ve sunma, yapılandırma ve biçimlendirme işini ima eder. Söz konusu olan, sadece anlamı aktarmak değil, aktif bir anlam verme sürecidir. Bu anlam ise söylem yoluyla inşa edilir.

Van Dijk (2003: 24) ideolojilerin, bir grup tarafından paylaşılan inançların temel toplumsal temsillerini oluşturduğunu belirtmektedir. İdeolojiler, belirli bir grup dinamiği çerçevesinde ortaya çıktığı için, bu grupların kendilerine dair algılarından, diğer grupların algılanması ve buna uygun bir şekilde temsil edilmesine varıncaya kadar grup üyelerine tanımlayıcı bir yapı sunmaktadır. Bu bakımdan grup üyeleri ile diğer gruplar arasındaki sınırlar ideolojik temsiller neticesinde belirginleştirilir. Bireylere "biz" ve "öteki" bilinci bu şekilde aşılanır. Bu süreç, söylemin yaygınlaşmasına ve tanımlayıcı temsillerin egemen bir bakış açısına dönüşmesine neden olmaktadır. Özellikle mülteciler gibi toplumsal yaşamın "yok hükmünde" yer alan toplumsal gruplar açısından durum değerlendirildiğinde, ayırıcı ve tanımlayıcı farklılıkların, söylemin hemen hemen tüm katmanlarında belirginleştiği görülmektedir. Çünkü mülteciler, birer yabancı olarak değerlendirilir ve bu başlı başına bir "ötekilik" konumu sunmaktadır. Kearney'in belirttiği gibi (2012: 56) modern toplumlarda, popüler medya yabancı yaftası altında toplanan birey veya azınlıkların dışlanmasında çoğu zaman asli bir rol oynamaktadır.

Bu açıdan medyatik temsilin içerisinde yapılanan söylem pratiklerinin çözümlenmesi ve bu yolla anlamın açığa çıkarılması önem taşımaktadır. Genellikle, haber içeriklerinde yer alan söylemlerdeki egemen ideolojik anlamları ve bu anlamların hangi güç odaklarının lehine işlediğini açığa çıkarmaya olanak sağlayan, alternatif bir okuma niteliğindeki eleştirel söylem çözümlemesi, medyaya eleştirel perspektiften yaklaşan çalışmalar için etkin bir kılavuzdur. van Dijk'a göre (1993: 251) eleştirel söylem çözümlemesi, toplumsal ve siyasi içerikli konuşmalar ve metinlerin buyurduğu ve yeniden ürettiği; eşitsiz, egemen ve istismar eden sosyal tahakküm yollarını araştıran söylem araştırmalarının bir türüdür. Eleştirel söylem analistleri, sosyal eşitsizliği açığa çıkarmaya ve anlamaya çabalayan ve sonunda karşı duruş sergileyen bir pozisyona sahiptir.

van Dijk'ın mültecilere ilişkin batı medyasında tespit ettiği tanımlayıcı söylem biçimleri, ele alınan konu bakımından önem taşımaktadır. van Dijk (2003: 79-107) bu bağlamda genel ideolojik stratejinin olumlu kendini-sunma ve olumsuz ötekini-sunma şeklinde

olduğunu vurgulamaktadır. van Dijk'a göre mültecilere ilişkin geliştirilen söylemin geleneksel teması ise "yük"tür. Yani, mülteciler sığındıkları ülkelerde ekonomik bir yük olarak konumlandırılmaktadır. Mültecilerin barınmaları, temel ihtiyaçları ve kendilerine yapılan parasal yardımların topluma ciddi mali yükler getirdiği haber metinlerinde ve yapılan konuşmalarda sıklıkla dile getirilir. Elbette bunun zıddını ifade eden söylemler de vardır. Bu farklılıkların kökeninde ideolojik farklılıklar bulunmaktadır. Temsillerin şekillenmesinde sınıflandırmalara da başvurulmaktadır. Örneğin mülteciler gerçek veya sahte gibi alt sınıflara ayrılabilmektedir. van Dijk; ,yadsıma, mesafe koyma dramatikleştirme, örtmece, örnekleme, genelleştirme, abartma, imalı anlatım, ironi, açıklık, popülizm, yineleme, kurbanlaştırma gibi çok sayıda kategorinin varlığına dikkat çekerek, çok katmanlı bir söylem pratiği içerisinde, yukarıda ifade edilen temel stratejiye uygun bir temsilin inşa edildiğini ifade etmektedir.

Bu bağlamda mültecilere ilişkin geliştirilen söylemin aşamaları şu şekilde özetlenebilir (Efe, 2015: 9):

• Çeşitli nedenlerden dolayı medya sığınmacıların belirli temsillerini tercih eder,

• Ardından bu temsiller sığınmacıları kolektif olarak mağdur kitleler ya da ev sahibi ülkeyi tehdit eden sorunlu topluluklar olarak ele alır,

• Bu temsiller ev sahibi toplumda sığınmacılarla ilgili davranış şekillerini etkiler,

• Sonuç olarak bu temsil ve davranış biçimleri güçlü grupların politikalarını tamamlar.

Haberler, kitle iletişim çağında bireyin her gün karşılaştığı temel söylem biçimlerinden biridir. Haberler yoluyla bireylerin dünyada olup bitenler hakkında bilgi sahibi olması nedeniyle haberlerde üretilen söylemler, bireylerin bilişsel ve davranışsal pratikleri üzerinde etkide bulunmaktadır. van Dijk'ın ifadesiyle (2007: 166) "dünya hakkındaki sosyal ve politik bilgilerimiz, inançlarımız, her gün okuduğumuz ya da izlediğimiz çok sayıdaki haber bülteninden kaynaklanmaktadır." Bu haberlerin belirli bir ideolojik bakış açısından üretilmesi ve yaygınlaştırılması, belirli olaylar ve olguların medyatik söylem ve temsillerle birlikte anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla özellikle kendilerini ifade etme araçlarından yoksun bırakılan toplumsal grupların, toplum içerisindeki algılanma ve yorumlanma biçimlerinin yaygın ya da yaygınlaştırılan söylemlerin etkisi altında kalması kaçınılmaz olacaktır.

SURİYELİ SIĞIMACILAR İLE İLGİLİ SUNULAN KANAL D AHABER KNAL7 DEN HABER ÖRNEKERİ

Çalışma boyunca araştırıp incelenen ana haber bültenlerinin makalede çok fazla alan oluşturmaması adına her kanaldan sadece 5'er tane haber yazılacaktır. Yazılan haberler ile beraber araştırılıp ele alınan diğer haberlerin başlık ve içeriklerine söylem ve eleştirel içerik analizi yöntemi uygulanacaktır.

KANAL D'NİN HABERLERİ

ÇADIRLARDA YAŞAM SAVAŞI

Türkiye son dört yıldır Suriye'den zorunlu olarak göç eden 2 milyona yakın Suriyeliye zorunlu ev sahipliği yapıyor. Birde sınırın öte yanında çok zor şartlar altında bekleyenler var. Kara kışta çamur içindeki çadırlarında yaşam savaşı verenler var. Onların hemen yanında Azez kasabasında Görenlere umut veren çok özel bir konteynır kent kuruldu. (KANAL D HABER ARŞİVİ)

SURİYELİ ÇOCUKLAR DİLENİYOR

Türkiye'ye yerleşen Suriyelilerden yetişkin olanlar iş arıyor, çocuklarsa daha kötü durumda. Ya dileniyor ya da çöplerde yiyecek arıyorlar. Daha kötüsü çocuklar yiyecek için canlarını tehlikeye atıp Trafikte arabaların önüne atlıyorlar. Bu duruma dur diyen yok. (KANAL D HABER ARŞİVİ: 12 MART 2013)

ÖYLE ÇOKLAR Kİ ARTIK GÖRÜNMÜYORLAR

Gözlerine bakın gözlerinin ta içine. kara gözlü çocuklar bu çöplükte, bu çadırda ,bu binanın bahçesinde yaşıyorlar. Bizim ülkemizde, bizim şehrimizde bizim mahallemizde yaşıyorlar.Çoklar.öyle çoklar ki artık görünmüyorlar. Aslında hepsinin bir evi bir bir hikayesi vardı. Ama onlarda sahip oldukları herşey gibi bombaların hakim olduğu Ülkelerinde Suriye'de kaldı. Çoğu ilk adımlarını Türkiye'ye doğru atarken açtı çocukların. Kimi gözünü ilk burada açtı. Şimdi burada büyüyorlar. Kimi Batmanda derme çatma bir binada kimi de kıyalarına art arda kıyılarına çocuk cesetleri vuran egede. Egede o kadar çok öldüler ki İzmir'de bir mezarlıkları bile oldu.(KANAL D HABER ARŞİVİ: 7 OCAK 2016)

TEHLİKELİ GERGİNLİK

Çocuk, kadın, erkek onlarca Suriyelinin kaldığı evleri taşladılar. Zaten vali kentten gidin demişti evlerdeki Suriyeliler gece eşyalarını toparlayıp kenti terk etti. Herşey bir kavgayla başladı Manavgat taşagıda iki grup kavga etti.5 işçi yaralandı. Mahallede Suriyeliler bizim işçilere saldırdı söylentisi yayıldı. Mahallede 100 kişi toplandı ve mahallede yaşayan Suriyelilerin evleri ve minibüsleri taşlandı. Jandarma gelip kalabalığı uzaklaştırdı ve 4 kişi tutuklandı. Birkez daha istikametini bilmedikleri bir yola Suriyeliler düşmüş oldu. Alınan bu kenti terk edin kararıyla birlikte tarım üreticileri Tedirgin oldu. Çünkü kentteki Birçok Suriyeli tarım alanında çalışmakta.(KANAL D HABER ARŞİVİ)

SURİYELİ SIĞINMACILARIN YAŞAM SAVAŞI

Hava buz gibi hava soğudukça kışlık montlar bile ısıtmazken onlar Bu soğukta yalın ayak geziyor. Onlar Türkiye'ye sığınan Suriyeli sığınmacıların çocukları. Sokağın tozu pisliği ayaklarının altında ama en çokta soğuğu çekiyor ayakları. Çünkü birçoğunun ayakkabı alacak parası yok. İstanbul Eminönü'nde kafanızı nereye çevirseniz bir Suriyeli var. Otelde bir gece daha kalabilmek için dilenen çocukların dramını görmek mümkün. Soğuktan ısınmak için kimi yerlerde çocuklar ısınmak için ateş yakarak ısınmaya çalışıyor. Günlük olarak meydanda dilenen Suriyeli çocuklara kazandıkları Paraların neye harcandığı sorulduğunda günlük otel paralarını çıkarmak için çalıştıklarını görebiliyoruz. Bir yandan hayata tutunmak için dileniyor bir yandan da polis ve zabıtadan köşe bucak kaçıyorlar.(KANAL D HABER ARŞİVİ)

A HABER'İN HABERLERİ

SURİYE HALKI ERDOĞAN'I SEVİYOR

Mısırda darbeci sisi yönetimine yakınlığıyla bilinen Özel bir televizyon Türkiye'nin şah Fırat operasyonu ile Suriye'nin topraklarını ele geçirmeye çalıştığını iddia etti. Programa telefon ile bağlanan Suriye'nin İdlip haber ajansı Müdürü Enes hudeyir ise sunucunun İddialarına tepki gösterirken Suriye'nin Erdoğan'ın İnsani ve ahlaki duruşunu saygıyla karşıladığını söyledi.Sisiye yakınlığıyla bilinen haber kanalının sunucusu Şah Fırat operasyonunu karalamaya çalışarak Aslında Türkiye'nin Suriye'nin yer altı ve yerüstü kaynaklarını ele Geçirmeye çalıştığını iddia etti. (A HABER ARŞİVİ: 2 MART 2015)

İMDATLARINA MEHMETÇİK YETİŞTİ

Irak sınırından Türkiye'ye geçmek isteyen Suriyeliler donma tehlikesi geçirdi.10u çocuk 17 kişiyi Mehmetçik askeri helikopterle Kurtararak hastaneye yetiştirdi. Donmak üzere olan Kişiler bulundukları araziden alınıp Komutanlığa götürüldü. Burada ilk müdahalesi yapılan sığınmacılar Daha sonra Şırnak devlet hastanesinde tedaviye alındı.(A HABER ARŞİVİ :2 MART 2015)

SURİYELİ SIĞINMACILARIN DRAMI

Rusya ve esadın saldırılarından kaçan yaklaşık 100 bin Suriyeli sınırda beklemede. Çoğunluğunu çocukların oluşturduğu Suriyeliler Türkiye'nin kurduğu kamplarda konaklıyor. Sınırda bekletilen Suriyeli mültecilerin her türlü ihtiyacı Türkiye cumhuriyeti devleti tarafından karşılanıyor. Türkiye cumhuriyeti devleti Bugüne kadar Suriyelilere açık kapı Politikası uyguladı. Türkiye'den Suriye tarafına giden yardımlarda oldukça bir artış olduğu söylenebilir.(A HABER ARŞİVİ: 13 ŞUBAT 2016)

VATANDAŞLIK MESELESİ

Türkiye'nin yakın coğrafyasında savaş devam ediyor.suriyede bir insanlık dramı yaşanıyor. Milyonlarca Suriyeli savaştan kaçarak Türkiye'ye sığındı. Cumhurbaşkanı Erdoğan'da bazı Suriyelilere vatandaşlık hakkı tanınacağını söyledi. Ancak okyanus medyası öncülüğünde Irkçı manşetler atıldı. Sosyal medyada Suriyeliler hedef alındı. Peki Suriyelilere karşı kimler Türk halkını kışkırtmaya çalışıyor.(A HABER ARŞİVİ: 11 TEMMUZ 2016)

AFAD DİLENEN SURİYELİLER İÇİN UYARDI İHTİYAÇ DEĞİL İSTİSMAR

Kaldırımda, tarafikte, meydanlarda yarsım dilenen Suriyeliler görmek mümkün. Bazen mendil satarken bezende yalınayak kucağında çocukla görmüş olduğumuz Suriyelilere yardım etmeden yanlarından geçmiyoruz. Âmâ bu yaptığımız yardım onlara iyilikten çok zarar getiriyor. Başbakanlık afet ve durum yönetimi başkanı Fırat Oktay Meclis mülteci hakları alt komisyonunda çalışmalar hakkında bilgi verdi. Ve Türkiye'deki sığınmacıların durumunu anlattı. Suriyelilerin dilenmesi için istismar dedi.Türkiyede kayıtlı2buçuk milyondan fazla Suriyeli var. Bunlardan 300 bine yakını afad tarafından kurulan 25 kampta barınıyor. Afad sokakta dilenen Suriyelileri ikna yoluyla Kamplara yönlendiriyor. Bugüne kadar 300 bin Suriyeli ikna yoluyla kamplara yerleştirildi.(A HABER ARŞİVİ: 24 OCAK 2016)

KANAL 7'NİN HABERLERİ

MENDİL SATAN ÇOCUĞA DAVUTOĞLUNDAN SELAM

Ak parti izmir il başkanı delican Bir lokantada mendil satmaya çalışırken darbedilen Suriyeli Çocuğu Ziyaret ederek başbakan Davutoğlu'nun selamını iletti. Misafirperver bir ülkenin misafirperver vatandaşlarıyız. Birkaç kendini bilmez insanımızın yaptıklarını bütün vatandaşlarımıza yükleyemeyiz. Lokantada mendil satarken darbeliden çocuğu Ziyaret eden vekil başbakan Davutoğlu'nun selamını iletti. Ve aileyle yakından ilgileneceği açıklandı. Sayın cumhurbaşkanımızın dirayetli duruşu sayesinde Suriyeli vatandaşlarımız refah içinde yaşıyor.(KANAL 7 HABER ARŞİVİ: 23 TEMMUZ 2015)

SURİYELİ TÜRKMENLERE BAYRAM YARDIMI

Türkiye Diyanet vakfı tarafından temin edilen 12 Tır insani yardım Suriye'nin Halep kentindeki Türkmen Ve Arap ailelere ulaştırıldı. İzmir müftülüğünün öncülüğünde Hayırsever vatandaşlarımız tarafından temin edildi. Suriyeli Türkmen ve Arap vatandaşlara gönderilen Yardımlar memnuniyetle karşılandı.(KANAL 7 HABER ARŞİVİ: 17 TEMMUZ2015)

SURİYELİ ÇOCUĞUN BATMAN HAYALİNİ GERÇEKLEŞTİRDİLER

Suriye'de yaşanan savaş yüzünden çocukların dramı bitmek bilmiyor. Hollanda sivil toplum örgütü olan "War child holland'ın"hazırladığı filmde Suriyeli Bir çocuk ailesi ile batman arasında saklambaç Oynayıp bilek güreşi yapıyor. Savaş mağduru çocuklara dikkat çeken film paylaşım rekorları kırdı. (KANAL 7 HABER ARŞİVİ: 30 TEMMUZ 2016)

SİLAHLI,BIÇAKLI,VE SOPALI KAVGA

Konya'da Suriyeli bir grupla Esnafın tartışması sonucu Meydana gelen silahlı,bıçaklı,Sopalı kavgada dört kişi yaralandı. Suriyeli iki grup arasında oruç tutmama konusu da tartışma çıktı. Konyalı bir vatandaş kavgayı ayırmak isteyince Suriyelilerle

esnaf tartışmaya başladı. Kavga sonrasında da vatandaşlar Suriyelilere ait İşyerlerine saldırdı. Güvenlik güçleri devreye girdi.(KANAL 7 HABER ARŞİVİ:27 HAZİRAN 2016)

8 MİLYON DOLARDAN FAZLA PARA HARCANDI

Bilim, sanayi ve teknoloji bakanı fikri ışık, Türkiye'ye sığınan Suriyeli ve Irak'lı mülteciler için 8 milyon dolardan fazla para harcadıklarını söyledi. Türkiye'yi güvenli liman olarak görüp, Türkiye'ye sığınan Mülteci kardeşlerimiz için 8 milyar dolar harcandı.(KANAL 7HABER ARŞİVİ: 21 KASIM 2015)

SURİYELİ MÜLTECİLER İLE İLGİLİ KANAL D A HABER KANAL 7 ANA HABER BÜLTENLERİNDE SUNULAN HABER BAŞLIKLARI

İzleyiciler haber metnini yorumlarken yada sunulan haberi anlamaya çalışırken, tahakküm yapılarının kurulduğu başlıklardaki ilk sözcükler, öbekler ve cümlelere odaklanmaktadır (van Dijk, 1988: 144). Bu bakımdan başlıklara yansıyan ideolojik söylemin çözümlenmesi, haberin doğru okunması açısından gereklidir. İncelenen haberler arasında dikkat çeken örnek başlıklar şunlardır;

"SAVAŞ EN ÇOK ONLARI VURDU" (KANAK D 13 0CAK 2015)

"SURİYELİ ÇOCUKLAR DİLENİYOR" (KANAL D 12 MART2013)

"SURİYELİ DİLENCİ OPERASYONU" (KANAL D 21ŞUBAT 2013)

"ÖYLE ÇOKLAR Kİ ARTIK GÖRÜNMÜYORLAR "(KANAL D 7 OCAK 2016)

"TEHLİKELİ GERGİNLİK" (KANAL D)

"İŞTE ÇARESİZLİĞİN GÖRÜNTÜSÜ" (KANAL D)

"ÇADIRLARDA YAŞAM SAVAŞI" (KANAL D)

"UMUDU OLMAYAN ÇOCUKLAR" (KANALD)

"SURİYELİ SIĞINMACILARIN YAŞAM SAVAŞI" (KANAL D)

"MÜLTECİLERİN HAYATA TUTUNMA KAMPI" (AHABER 11.01.2016)

"DİLENEN SURİYELİLER İÇİN :İHTİYAÇ DEĞİL İSTİSMAR" (A HABER24.01.2016)

"SURİYELİ ÖĞRENCİLERE YARDIM ELİ" (AHABER 13.06.2015)

"SURİYE HALKI ERDOĞANI SEVİYOR"(AHABER 02.03.2015)

"BU HABER SURİYELİLERE UYUZ OLANLARA" (AHABER 11.07.2016)

"SURİYELİ SIĞINMACILARIN DRAMI" (AHABER 13.02.2016)

"İMDATLARINA MEHMETÇİK YETİŞTİ" (AHABER 02 MART 2015)

“SURİYELİLER DÖNÜŞ YOLUNDA” (AHABER 17 HAZİRAN 2015)

“TSK SURİYEYE GİRDİ İDDİASI “ (AHABER 15 ŞUBAT 2016)

“SURİYELİ ÇOCUĞUN BATMAN İLE OYUN HAYALİNİ GERÇEKLEŞTİRDİLER” (KANAL 7 30.07.2016)

“SİLAHLI, BIÇAKLI VE SOPALI KAVGA “(KANAL 7 27 HAZİRAN 2016)

“8 MİLYAR DOLARDAN FAZLA PARA HARCANDI” (KANAL 7 21 KASIM 2015)

“400 SURİYELİ DAHA ÜLKESİNE DÖNDÜ “(KANAL 7 01 ARALIK 2014)

“SURİYELİLERE MÜFTÜLÜKTEN İFTAR YEMEĞİ” (KANAL 7 06 TEMMUZ 2014)

“18 BİN SURİYELİ TEL ABYAD’DAN TÜRKİYE’YE SIĞINDI” (KANAL 7)

“MENDİL SATAN ÇOCUĞA DAVUTOĞLUNDAN SELAM “ (KANAL 7 23 TEMMUZ 2015)

“SURİYELİ TÜRKMENLERE BAYRAM YARDIMI” (KANAL 7 17 TEMMUZ 2015)

“SURİYELİLER KALIRSA BİZİM KAZANCIMIZ OLUR” (KANAL 7 30 MART 2016)

“TÜRKİYE SURİYE İÇİN TEK YÜREK OLDU” (KANAL7 28 ARALIK 2012)

Haber başlıklarını incelediğimizde A Haber’in politik söylemlerde bulunduğu ve mülteci konusunu meşrulaştırıcı başlıklar kullandığı görülmektedir. A Haberin ana haber bültenindeki başlıklarında mülteciler hakkındaki “ekonomik yük “ algısını yıkmaya ve yeni bir gerçeklik üretmeye yönelik ifadeler yer almaktadır. “Mültecilerin hayata tutunma kampı” adlı başlıkta A Haberin; hükümetin kurduğu kampın, mülteciler için hayata tutunmanın ve yaşam düzeyinin normal düzeyde ilerlediğinin mesajını verirken hükümet politikalarını eleştiren bir yayın sergileyen Kanal D’nin ise “çadırlarda yaşam savaşı” başlığıyla yaşam biçimlerinin hayatı devam edebilme düzeyinde olduğunun aksine kamplarda yaşamanın “savaş” olarak nitelendirdiği ve karşıt söylemler geliştirdiği görülmektedir. Diğer bir başlığa baktığımızda Kanal D’nin “umudu olmayan çocuklar” ile verdiği mesajda Türkiye’de olan mülteci çocukların yaşamsal olarak barınamadıklarını ve mağduriyet temsillerinin edilgen ve muhtaç oldukları algısının bir uzantısı niteliğini taşımaktadır. A Haberin ana haber bülteninde sunulan “Suriye halkı Erdoğan’ı seviyor” başlığında ise Suriyeli mültecilerin Hükümetin başındaki isme sempati duyduğu ve ondan memnun kaldığını belirten bir algının oluşturulduğu görülmektedir. ”İşte çaresizliğin görüntüsü “ başlığında ise Suriyeli mültecilerin Türkiye’de yaşamalarının bir çaresizliğe yol açtığının mesajını vermektedir. Kanal 7’nin ana haber bültenlerinin haber başlıklarında ise bazen devlet politikalarına destek veren bazen ise politikalarını tarafsız olarak belli etmeye çalışan bir yapı içerisinde olduğu görülmektedir. “Suriyeli çocuğun Batman ile oyun hayalini gerçekleştirdiler” başlığında

vatandaşın Suriyelilere karşı sağduyusunu göstermeye çalışırken "Mendil satan çocuğa Davutoğlu'ndan selam " başlığında ise Hükümet Başbakanı'nın dahi Suriyelilerle özel ilgilenebildiğini göstermektedir. Yine Kanal 7 ana haber bültenlerinde "400 Suriyeli daha ülkesine döndü" gibi sadece haber mesajı taşıyan başlıklar varken "Türkiye Suriye için tek yürek oldu " gibi hükümet politikalarını destekleyici haber başlıkları olduğu görülmektedir. Haber başlıklarını genel olarak değerlendirdiğimizde Kanal 7'nin A Haber ve

Kanal D'ye göre daha çekimser ve tarafsız bir tutum sergilediği görülmektedir. A Haberin ise ana haber bülten başlıklarının hayata tutunma kampı, imdada yetişen Mehmetçik , Suriyelilere uyuz olanlara, Erdoğan'ı seven Suriyeliler, Suriyeli öğrencilere yardım eli gibi ifadelerle Hükümet politikalarını olumlu yönde karşılayan bir yayın anlayışı ve algısına sahip olduğu görülmektedir. Kanal D'nin ana haber bültenlerinde ise Suriyeli mültecilerin mağduriyet, çaresizlik, dilencilik, umutsuzluk, ve başlıklarda devamlı savaşın tekrar edilip hatırlatılması, olumsuz yaşam koşullarının Türkiye'de tekrar olumsuz koşullarla devam ettiğini açıkça belirtmesi Hükümet politikalarının olumlu ve fayda sağlayan bir yönde ilerlemediğini gösteren muhalif bir yayın anlayışı ve algısı içerisinde olduğu belirlenmiştir.

ANA HABER BÜLTENLERİNDE KAM SPİKER ÖRNEKLERİ

Haber girişlerinde sunulan enformasyonun genişletildiği ve haber metnine geçişi sağlayan kam spiker , habere konu olan olay, zaman ve taraflar hakkında ifadelerin yer aldığı bölümdür. Kam spiker genel olarak haberin özeti niteliği taşımaktadır. Spiker tarafından haber görüntülenmeden önce bilgilendirme sunma amacı taşır. Örneklem olarak ele aldığımız haberlerden bazı girişler şunlardır.

"Türkiye son dört yıldır Suriye'den zorunlu olarak göç eden 2 milyona yakın Suriyeliye zorunlu ev sahipliği yapıyor.(KANAL D)

Türkiye'ye yerleşen Suriyelilerden yetişkin olanlar iş arıyor, çocuklarsa daha kötü durumda. Ya dileniyor yada çöplerde yiyecek arıyorlar.(KANAL D 12 MART2013)

"Ülkelerindeki savaştan kaçıp Türkiye'ye sığınan, ama burada da sokaklarda kalan Suriyelilerin umuda yolculuğu (KANALD)

"Ak parti İzmir il başkanı Delican, bir lokantada mendil satmaya çalışırken darp edilen Suriyeli çocuğu ziyaret ederek Başbakan Davutoğlu'nun selamını iletti.(KANAL7 23.07.2015)

"Bilim, sanayi ve teknoloji bakanı Fikri ışık ,Türkiye'ye sığınan Suriyeli ve Iraklı mülteciler için 8 milyon dolardan fazla para harcadıklarını söyledi.(KANAL7 21.11.2015)

"Irak sınırından Türkiye'ye geçmek isteyen Suriyeliler donma tehlikesi geçirdi. 10'u çocuk 17 kişiyi Mehmetçik askeri helikopterle kurtararak hastaneye yetiştirdi."(AHABER 02.03.2015)

"Kilis Elbeyli geçici barınma merkezinde yaklaşık 24 bin Suriyeli kalıyor. Birleşmiş milletlerce dünyaya örnek gösterilen kamptaki sığınmacıların derdi, medyada açlıkla mücadele eden Suriyeliler."(AHABER11.01.2016)

örnek olarak ele aldığımız ana haber bültenlerden Kanal D'nin haber girişlerinde göze çarpan "ya dileniyor ya çöplerde yiyecek arıyorlar", "Türkiye'ye sığınan, ama burada da sokaklarda kalan Suriyelilerin umuda yolculuğu" söylemleri duygunun rasyonelleştirilmesi bize benzemeyenin kültürel, ahlaki yetersizliği yoluyla " Biz in" inşası ile savaş mağduru olan mülteciler karşısında yerinde ve yurdunda hayatlarına devam edenlerin ayrımcı, dışlayıcı sözleriyle kötü temsil oluşturulmaktadır. "Türkiye'nin mültecilere zorunlu olarak ev sahipliği yaptığı" söylemi, Hükümetin politikalarının ve misafirperverlik söylemlerinin karşıtı olduğu Türklerin genel ahlak anlayışı ve aile değerlerine zarar vermek ve kirletmekle suçladığını göstermektedir. A Haberin "donma tehlikesi geçiren Suriyelileri Mehmetçiğin kurtardığı" söyleminde meselenin insani boyutu ile beraber Türkiye'nin kurtarıcı ve sahiplenici bir politika uyguladığına yönelik söylem sunmaktadır. A Haberin Kilis kampı için "Birleşmiş milletlerce dünyaya örnek gösterilen kamp" haber girişiyle büyük ve güvenilir yabancı kurumların temsilcilerinden alınan görüşlere yer vererek, Hükümet politikalarını olumlu bulan ve bu yöne doğru oluşturulan bir algı ile hareket eden söylemlere sahip olduğu görülmektedir. Kanal 7'nin "Türkiye'ye sığınan Suriyeli ve Iraklı mülteciler için 8 milyon dolardan fazla para harcandı" haber girişi ile mülteci sorununu işlerken, maliyet rakamları vererek mültecilerin ekonomik yük olduğuna dair bir bakış açısını yansıtmıştır. Kanal 7 yukarıda da belirttiğimiz üzere bazen çekimser bazen eleştiren bazen hükümet politikalarını olumlayan tutumu ile tarafsız yapı sergiler bir görünüm almaktadır.

ÖRNEK ANALİZ CÜMLELERİ

Suriyeliler ile ilgili ana haber bültenlerinde sunulan haberlerin söylemleri örnek analiz cümleleri başlığı altında değerlendirilecektir. Haber söylemleri ayrıca haberde oluşturulan algının ne yönde ve nasıl oluşturduğunu belirli kılması açısından yapılan çalışmaya katkı sağlayacaktır.

"Savaştan kaçan çocuklar İstanbul Eminönü'nde dileniyor"(KANAL D 21 ŞUBAT 2013)

"Mültecilerin yarattığı toplumsal ve sosyal baskının en çok hissedildiği yerlerin başında Gaziantep geliyor" (KANAL D13 ocak 2015)

"Umuda yolculuk yapma planları üzereyken jandarma tarafından yakalandılar."(KANALD)

"Kara kışta çamur içindeki çadırlarda yaşam savaşı veriyorlar"(KANALD)

"Suriyeliler İstanbul parkında yaşam savaşı veriyor"(KANAL D)

“Çocuklar para için canlarını tehlikeye atıp trafikte arabaların önüne atlıyorlar. Bu duruma dur diyende yok “(KANAL D12MART 2013)

“Egede o kadar çok öldüler ki bir mezarları bile oldu”(KANAL D07.01.2016)

“Zaten vali kenti terk edin demişti .O evlerdeki Suriyeliler gece eşyalarını toplayıp kenti terk etti”(KANALD)

“Bir yandan hayata tutunmak için dileniyor bir yandan polis ve zabıtadan kaçıyorlar”(KANAL D)

Kampı inceleyen birleşmiş milletler yetkilileri Eğbeyli barınma merkezini “dünyaya örnek “gösteriyor”(AHABER 11.01.2016)

“Türkiye Suriye halkının yanındadır ama hiçbir zaman işgalci olmamıştır”(AHABER 15.02.2016)

“Suriyelilere karşı kimler Türk halkını kışkırtmaya çalışıyor” (AHABER 11.07.2016)

“Sınırda bekletilen Suriyeli mültecilerin her türlü ihtiyacı Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından karşılanıyor “(AHABER 13.02.2016)

“Bu projeyle savaş mağduru öğrencilere yardım ediliyor. Dünya genelinde Türkiye ile ilgili yapılan yanlış algıyı da yıkmaya çalışıyor.”(AHABER 13.06.2015)

“Program sunucusu şah Fırat operasyonunu karalamaya çalışarak aslında Türkiye’nin Suriye’nin yer altı kaynaklarını ele geçirmeye çalıştıklarını iddia etti”(AHABER 02.03.2015)

“Ölüm korkusu, sıcak yoğunluk. Hava saldırısından dolayı Suriyeliler Türkiye’ye sığındı.(KANAL7)

“Türkiye Diyanet Vakfı tarafından temin edilen 12 tır insani yardım Suriye’nin Halep kentindeki Türkmen ve Arap ailelere ulaştırıldı”(KANAL7 17.07.2015)

“Suriye’deki savaştan kaçarak Türkiye’ye sığınan 400 kişi, aldıkları özel izinle sınır kapısından ülkelerine döndü (KANAL7 01.12.2014)

“Kayseri müftülüğü , kentte yaşayan Suriyeli sığınmacılar için iftar yemeği verdi.”(KANAL7 06.07.2014)

Suriyelilerle ilgili savaş mağduru çocuklara dikkat çeken film paylaşım rekorları kırdı.”(KANAL7 30.07.2016)

“Suriyeli iki grup arasında oruç tutmama konusunda tartışma çıktı “(KANAL7 27.06.2016)

“Ak partili Ayhan sefer üstün, Suriyelilerin Türkiye’de kalmasını kazancımız olacaktır dedi.”(KANAL7 30.03.2016)

“Suriyeliler için bir ekmek bir battaniye kampanyası başlatıldı” (KANAL7 28.12.2012)

Haber içeriğinde yer alan söylemler haberlerin oluşturduğu algı bakımından önemli olmakla beraber haber içeriklerini açıklayabilmek adına yol göstericidir. Kanal D'nin "Suriyeli çocuklar Emin önünde dileniyor", "çamur içindeki çadırlarda yaşam savaşı", "Suriyelilerin İstanbul parkında yaşam savaşı" "Bir yandan hayata tutunmak için dileniyor bir yandan polis ve zabıtadan kaçıyorlar" "Egede o kadar çok öldüler ki bir mezarları bile oldu "Mültecilerin yarattığı toplumsal ve sosyal baskı" mültecilerin

mağduriyet temsilleri, egemen perspektiften anlamlandırılan, edilgen ve muhtaç oldukları algısının bir uzantısı niteliğinde olduğunu belirtmekle birlikte, söylemlerde abartı ve kurgulamanın boyutlarını gözler önüne serici söylemlerle Hükümetin arz talep dengesi gözetilmeksizin ve yaşananların arka plan bilgisine bakılmadan dolaylı olarak hükümet politikasını eleştirme ve hükümetin yaptıklarının kötüye doğru gidildiğinin algısı oluşturulmaktadır. "Egede o kadar çok öldüler ki bir mezarları bile oldu" söylemiyle Suriyeli mültecilerin Türkiye'den Avrupa'ya daha iyi bir yaşam umuduyla gitmek istemelerini, bunun için yasa dışı yollara başvurmalarını, dolandırıcıların tuzağına düşmelerini hatta ölümü göze alarak tehlikeli yolculuklara çıkmalarını bile "arzu edilir" kılmaktadır. Bu nedenle , hak talebinin kriminalize edildiği, haberlerin çerçevesini çizen güvenlik söyleminin, aslında tersine işleyerek mültecilerin güvenliğine , hayatlarına kast eden bir tehdidin zeminini döşediği söylenebilir. A Haberin "Sınırda bekletilen Suriyeli mültecilerin her türlü ihtiyacı Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından karşılanıyor " söyleminde Kanal D'nin eleştirel söylemlerinin aksine mültecilerin her türlü ihtiyacının karşılandığı algısı verilmektedir. Başka bir haberde "Türkiye'nin Suriye halkının yanında olduğu işgalci olmadığı" söyleminin Türkiye'nin sahiplenici bir konuma oturtulmaktadır. "Dünya genelinde Türkiye ile ilgili yapılan yanlış algıyı da yıkmaya çalışıyor." Söylemi yine açık bir mesaj niteliği taşımaktadır.

Kanal 7'nin "Ölüm korkusu, sıcak yoğunluk, Hava saldırısından dolayı Suriyeliler Türkiye'ye sığındı." "Türkiye Diyanet Vakfı tarafından temin edilen 12 tır insani yardım Suriye'nin Halep kentindeki Türkmen ve Arap ailelere ulaştırıldı" Suriyelilerle ilgili savaş mağduru çocuklara dikkat çeken film paylaşım rekorları kırdı." Gibi haberlerde ideolojik ve siyasi anlam taşımayan olanı duyuran türden söylemlere yer vermekte iken bunun yanında "Ak Partili Ayhan sefer üstün, Suriyelilerin Türkiye'de kalmasını kazancımız olacaktır dedi " türünde dolaylı söylemleriyle hükümet politikalarını olumlu yönde işleyen haberlere de yer vermektedir.

SONUÇ

Çalışma kapsamında yer alan haber ve yazıların analizi yapılan değerlendirmeler ve elde edilen bulgular neticesinde örneklem olarak seçilen televizyon kanallarının haberlerinin içerik ve söylemlerinde bağlamsal olarak farklılıklar olmasına rağmen Suriyeli mültecilere yönelik yapılan haberlerde genel itibari ile olumsuzlaştırılan ve sorunsallaştırılan algıların oluşturulduğu görülmektedir.

Mültecileri konu edinen haber sayısı Suriyeli mültecilerin ülkemizdeki sayılarıyla doğru orantılı olarak artmıştır. Mülteci temsillerinin haberlerde kullanım biçimleri, mülteci kelimesi kullanıldığında Suriyeli mültecilerin akıllara gelmesini sağlamaktadır. Mültecilik konusu genellikle olumsuzluk içeren haberler ile birlikte aktarılmaktadır. Çalışma kapsamında birden fazla haber geleneği incelenmiştir. Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelişiyle birlikte mülteciler ile ilgili haberlerin artışı ve mültecilik olgusunun artık daha fazla tartışılıyor oluşu önemli kazanımlar olarak kabul edilse de hem ulusal hem de yerel medyada mülteciler ya yoksullukları ve mağduriyetleriyle ya da suç teşkil eden eylemleriyle yer bulmuştur. 2014 yılı itibariyle bunlara Ankara, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Adana'da yapılan göçmen karşıtı eylem haberleri de eklenmiştir. Dolayısıyla sığınmacılar ana haber bültenlerinde bir yandan zavallı, güçsüz, problemli ve yoksul insanlar olarak; diğer yandan kaçak, suçlu, hırsız, katil, asi, tecavüzcü, suç işleme potansiyeli olan, ülkeye maddi yük ve sıkıntı veren insanlar olarak işlenmekte ve kamuoyunun algısı da bu yönde şekillendirilmektedir.

Mülteci sorunu gazetelerde çeşitli başlıklarda toplanmış, oluşturulan negatif algının varlığı tespit edilmiştir. Mültecilerin işledikleri suçlar (saldırı, hırsızlık, kaçakçılık, fuhuş, taciz) ve suç işlemeye yönelik yüksek potansiyele sahip oldukları kabulü haberlerde geniş olarak işlenmiştir. Mülteciler için devlet bütçesinden ayrılan payın fazla bulunduğu eleştirileri yine haberlerde sıklıkla işlenmiş; bunun ülke ekonomisine ve ülke insanına olumsuz yansımaları gazete satırlarında kendine yer bulmuştur. Bu haberlerde; çadır kentler, yasadışı şekilde ucuz işçi olarak tercih edilmeleri dilencilik yapmaları, Suriyeli kadınların fuhuş yapması gibi alt metinler kullanılmıştır.

Kaynakça

EFE, İbrahim, (2015) Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar. İstanbul SETA Yayınları, http:// file.setav.org/files/pdf/ 2015-1225180911-Türk-Basınında –suriyeli-siginmacılar-pdf.s.9

AFAD- *"Türkiye'de ki Suriyeli kadınlar 2014 Saha Araştırması Sonuçları"*. (2014). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

A Haber Haberleri : [http://ahaber.com//] Haber Arşivinden ulaşılabilir-Erişim Tarihi: 09/08/2016

ÇOMAK Nebahat ve İNCEOĞLU Yasemin (2000), **Metin Çözümlemeleri,** İstanbul: Ayrıntı Yayınları

CANGÖZ İncilay (2003), "Savaş İhtimalinin Türkiye'de Yazılı Basında Temsili",**Savaş ve Medya**, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

DEMİREL, Bekir Ali. (2004). *"Doğuda Göçün Temelleri*". Pivolka Dergisi (3). Ankara.

DURSUN, Çiler, (2004). "Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?", Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi, Çiler Dursun (der.), Ankara: Elips Kitap. s. 37-65.

EAGLETON, Terry, (1996). İdeoloji. Muttalip Özcan (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FAİRCLOUGHT, Norman, (2003). "Söylemin Diyalektiği", Söylem ve İdeoloji, Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (haz.), İstanbul: Su Yayınları. s. 173-184.

GÜNGÖR, Nazife, (2011). İletişim: Kuramlar, Yaklaşımlar. Ankara: Siyasal Kitabevi.

GÜRKAN, Mustafa. (2006). *"Sosyolojik Açıdan Göç ve Yasadışı Göç Hareketleri' Kırıkkale Üniversitesi SBE",* Kırıkkale (yayımlanmamış yüksek lisans tezi s.34)

HALL, Stuart, (1999). "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü", Medya, İktidar, ideoloji. Mehmet Küçük (der.), Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları. s. 77-126.

HALL, Stuart, (2002). "İdeoloji ve İletişim Kuramı", Medya, Kültür, Siyaset Süleyman İrvan (der.), Ankara: Alp Yayınevi. s. 101-126.

HALL, Stuart, (2003). "Kodlama ve Kodaçım", Söylem ve İdeoloji, Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (haz.), İstanbul: Su Yayınları. s. 309-326.

İNCEOĞLU, Yasemin G. ve ÇOMAK, Nebahat A. (2009). Metin Çözümlemeleri. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İÇ/DIŞ /Göç ve Kültür Araştırmaları Derneği ve Işık Üniversitesi Uluslar Arası İlişkiler Bölümü 4. Kültür Araştırmaları Sempozyumu 15-17 Eylül (2007) Işık Üniversitesi Şile-İstanbul

Kanal D Haberleri : [http://kanald.com//] haber Arşivinden ulaşılabilir –Erişim Tarihi: 08/08/2016

Kanal 7 Haberleri :[http://www.kanal7.com//] Haber Arşivinden ulaşılabilir Erişim Tarihi: 11/08/2016

KEARNEY, Richard, (2012) Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar: Ötekiliği Yorumlamak. Barış Özkul (çev.), İstanbul: Metis.

KESER, İnan. (2011). *"Göç ve Zor-Diyarbakır örneğinde Göç ve Zorunlu Göç"*. Ütopya Yayınevi.

KESER, İnan. (2011) *"Göç ve Zor-Diyarbakır örneğinde Göç ve Zorunlu Göç"*. Ütopya Yayınevi

OMBUDMAN Web Sitesi. *"Mültecilerin Hukuki Durumu"* [www.ombudsman.gov.tr/contents/files45516--Mültecilerin-Hukuki-Durumuna-Dair-Sözleşme.pdf]. Erişim Tarihi: 15.07.2016

VAN DİJK, Teun. (1988). *"Haber ve Söylem"*. Newyork. Lavrence Erlbaum Associates ,Publishers.

1994 İltica ve Sığınmacı Yönetmeliği, Yayımlandığı R. Gazete Tarihi: 30/11/1994 no:22127

VAN DIJK, Teun A (1995), "Ideological Discourse Analysis", **Special Issue Interdisciplinary Approaches to Discourse Analysis**, New Courant (English Dept, University of Helsinki).

VAN DIJK, Teun A (1988), **News Analysis: Case Studies of International and National News in the Press,** Hillsdale, New Jersey.

VAN DIJK, Teun A (1988), **News As Discourse.** New Jersey: Hillsdale.

VAN DIJK, Teun A (2000), "New(s) Racism: A discourse analytical approach." Simon Cottle (Ed.), **Ethnic Minorities and the Media**. Milton Keynes, UK: Open University Press.

VAN DİJK, Teun, (2003). "Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım," Söylem ve İdeoloji, Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (haz.), İstanbul: Su Yayınları. s. 13-112.

VAN DİJK, Teun, (2003). "Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım," Söylem ve İdeoloji, Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (haz.), İstanbul: Su Yayınları. s. 13-112.

VAN DİJK, Teun, (2007). "Bir Söylem Olarak Haberin Disiplinler Arası Çözümlenmesi," Medya Metinlerini Çözümlemek. Gülseren Şendur Atabek ve Ümit Atabek (der.), Ankara: Siyasal Kitabevi.

ARAP EDEBİYATINDA MİTOLOJİ KÜLTÜRÜ

Yrd. Doç. Dr. İbrahim USTA

Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı

Özet

Dilimizde efsane ya da söylence olarak kullanılan Yunanca kökenli "mitoloji" sözcüğü, kelime anlamı olarak; "rivayet", "aslı esası olmayan söz" ve "öncekilerin anlatıları" anlamına gelmektedir. Bir terim olarak mitoloji denilince; gerçekleşmesi mümkün olmayan, daha çok şair ya da yazarın hayalciliğiyle oluşan hikâye; kutsal serüvenleri, fizik ötesi varlıkların doğaüstü maceraları, arkaik dönemlerdeki insanlarının hikâyelerini aktaran efsaneler veya gerçekte vuku bulduğu kesin olarak bilinmeyen ancak tarihî dayanakları bulunan anlatılar akla gelmektedir.

Müsteşriklerin genelde Arapları, özelde ise Müslümanları rencide etmek için ortaya attıkları "*Araplar, aklı da midesi gibi boş millettir*" iddiasının tersine, Arapların da akıl ve hayal sahibi bir millet olup mitoloji üretebilme kapasitelerinin olduğunu bir takım folklorik anlatı ve inançlar ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada öncelikle Arapların kültür ve akıl kapasitesi hakkında bir takım değerlendirmeler yapılacaktır. Arap mitolojisinin kaynakları ve bu tür anlatımların nadir olmasının sebepleri zikredildikten sonra İslam öncesi dönemde elde edilen belge ve bulgular eşliğinde Satîh ve Zerkâu'l-Yemâme gibi kâhin hikâyeleriyle, ʿÛc b. ʿAnâk, Lokmân, Zülkarneyn ve Belkıs gibi gerçek ve mitolojik şahsiyetlere ait anlatıları, Ravâha bint Seken gibi cin hikâyesi ile tabiatüstü varlıklardan olan gûl, selʿût ve nesnâs'a ait anlatılar örnek olarak sunulacaktır. Ayrıca üzerine büyük değer atfedilen yılan ve karga gibi hayvan hikâyeleri ile Arap toplumunda kutsal sayılan yıldızlarla ilgili anlatılar bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap, Mitoloji, Söylence, Efsane

GİRİŞ

İlke toplumlar, insanlarla diğer varlıklar arasında hiçbir farklılık olmadığını sanıp çevrelerinde gördükleri her şeyde aynı derecede hayat, akıl, konuşma yeteneği, cinsellik, iyilik veya kötülük etme gücü bulunduğuna inanmışlardır. Büyücü, sihirbaz, falcı ve kâhin gibi kendilerinden daha güçlü olduğu fikrine kapıldıkları kişiler aracılığı ile bu tür doğaüstü varlıklarla doğrudan görüşülebildiklerini sanmışlardır.

İnsanlar, pozitif bilimlerin henüz gelişim göstermediği insanlığın ilk dönemlerinde; evrendeki sayısız küçük büyük varlığın varoluşlarını, kendi varoluşlarını ve çevresinde vuku bulan tabiat olaylarını düşünüp kafa yormaktaydılar. İşte ilk

dönemlerde yaşayan insanların kendilerini ve onları çevreleyen evren ve içindeki varlıkları anlamlandırma çabaları mitoloji denilen edebiyat türünü ortaya çıkarmıştır. Başka bir ifadeyle insanların doğal olayların nedenini araştırmaya sevk eden içgüdüleri mitolojinin doğmasına yol açmıştır.

İnsan ırklarının tarihine baktığımızda hepsinin aynı derecede bilgisiz ve ilkel bir dönemden geçtiklerini görürüz. Mısırlılar, Yunanlılar, Araplar ve herhangi bir Asyalı veya Avrupalı topluluğun ataları da bir zamanlar doğa olaylarına, günümüzde ilkel kabul edilen Avustralya, orta Afrika ve Amerika kıtalarında görülen ilkel kavimlerin inanışları gibi inandıkları hususunda hiç şüphe yoktur. Bu yüzden her toplumda mitolojiye ya da mitolojik unsurlara rastlamak mümkündür. Kimi zaman bu mitolojik unsurlar, edebi eserlerin oluşmasına da kaynaklık etmiştir. Mitoloji denildiğinde akla ilk Yunanlılar gelmektedir. Oysaki diğer milletlerde olduğu gibi, Araplarda da geniş bir mitoloji kültürü vardır. Bu çalışma bunu ispat için hazırlanmıştır.

Ülkemizde tüm ulusların mitoloji ve folklorlarına ait eserler bulunmasına rağmen Arap mitolojisi ile alakalı hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bildirinin temel amacı, Araplarda mitolojinin olmadığı anlayışını irdelemek ve Arap kültüründe de diğer milletler de olduğu gibi mitolojinin varlığını örneklerle açıklamaya çalışmaktır.

Bu çalışma iki temel bölümden oluşmaktadır:

İlk olarak mitolojinin kısa bir değerlendirmesi yapılarak bunun Araplardaki yansımasına değinilecektir. Daha sonra ise Arap kültürü ve mitoloji yeteneği üzerine bir takım tartışmalara yer verilecektir.

İkinci bölümde ise Arap mitolojisinin kaynaklarının yanı sıra Arap mitolojisinin az veya nadir olmasının muhtemel sebepleri üzerinde durulacaktır. Konunun sonunda ise Arap Mitolojisi Figürlerinden birtakım örnekler verilecektir. Bunlar; Lokmân, Cezîmetü'l-Ebraş, Seyf b. Zîyezen gibi Arapların ağzından düşmeyen destansı hikayeler, Satîh ve Zerkâu'l-Yemâme gibi bazı kâhinlere ait hikâyeler, Arap toplumunda büyük önem arzeden cinler ve bunlarla ilgili ilginç hikayelerle, bazı hayvanlarla ilgili inanışlar, dilimizde "gulyabani" olarak ta bilinen gûl, sel'ût ve nesnâs gibi tabiatüstü varlıklarla alakalı anlatılardan oluşmaktadır. Son olarak Arapların gezegen ve yıldızlara bakış açıları kısaca değerlendirilip, bunlarla alakalı birkaç anlatıya yer verilecektir.

I. BÖLÜM

1- Kavram Olarak Mitoloji

Dilimizde efsane ya da söylence olarak kullanılan Yunanca kökenli "mitoloji" sözcüğü, kelime anlamı olarak; "rivayet", "aslı esası olmayan söz" ve "öncekilerin anlatıları" anlamına gelmektedir. Bir terim olarak mitoloji denilince; gerçekleşmesi mümkün olmayan, daha çok şair ya da yazarın hayalciliğiyle oluşan hikâye; kutsal serüvenleri, fizik ötesi varlıkların doğaüstü maceraları, arkaik dönem insanlarının hikâyelerini aktaran efsaneler veya gerçekte vuku bulduğu kesin olarak bilinmeyen ancak tarihî dayanakları bulunan anlatılar şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca bir tabiat olayının meydana gelişini, bilinen bir varlığın oluşumunu veya yaradılışını, tabiat varlıklarında meydana gelen bir değişikliği, olağanüstü şekilde, akıl dışı ve hayal ürünü açıklamalarla anlatan hikâyeler de bu tanım içerisinde değerlendirilmektedir.[1]

[1] Oğuz, M. Öcal, (2004), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, s.119; Tökel, Dursun Ali, (2000) *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yay., Ankara, s. 5.

Bilim adamları mitleri, birtakım sınıflandırmalara tabi tutmuşlardır. Buna göre; köken mitleri; bir adın, bir nesnenin ya da varlığın nasıl olduğunu ya da ilk kez nasıl ortaya çıktığını imgesel bir yolla açıklamaktadır. Ritüel mitleri; dinlerde mevcut olan birtakım ayin ve tapınma törenleri ile bu uygulamaların yapılış veya anlamını açıklayan mitlerdir. Eskatoloji mitleri ise evrenin sonunu ve kıyamet gününde vuku bulacak olayları ifade etmektedir. Bunların dışında türeyiş, takvim, totem, prestij, kült ve kahramanlık mitleri gibi alt sınıflandırmaları da görmek mümkündür.[2]

2- Arap Kültürü

Arap mitolojisi, Cahiliye Dönemine ait bir olgu olduğundan Arap kültürünün kapsamı bu dönemle sınırlı tutulacaktır. Cahiliye Dönemi, Arap kültür tarihinin başlangıcı olarak görülmektedir. Cahiliye Dönemi'nde Arap kültürü denilince; dönemin coğrafi ve stratejik konumu, komşu medeniyetler arası ticari faaliyetler ve bu faaliyetlerle beraber örf ve adetlerin belli bir kıvamda harmanlanıp şekillenmesi akla gelmelidir. Okuma-yazma bilmeyen halk binlerce yıllık geçmişini rivayet yoluyla sözlü olarak nesilden nesle aktarmıştır. Zaruri bir durum olmadıkça yazıya başvurmayan halkın kültürü, göçebe hayatın zaruretlerinden doğan tecrübe, âdet ve geleneklerin geliştirdiği bilgilerden ibaretti. Tüm sözlü kültürlerde olduğu gibi İslâm öncesi Arap kültüründe de bilginin, ezberlenerek nesilden nesle aktarıldığını biliyoruz. Arapların bu döneme ait şiir, Eyyâmu'l-'Arab, Ensâb gibi bilgi kaynakları, Arap kabilelerinin sürdürdükleri göçebe hayat içerisindeki tabii, dinî ve sosyal şartların tetiklediği ilhamlarla üretiliyordu. Çok gerekli olmadıkça kullanılmayan yazı, anılan dönemden Abbasî döneminin başlarına kadar büyük ölçüde sözlü kültüre hizmet etmiş ve onu beslemiştir.[3]

Cahiliye kültürünün en önemli unsuru olan şiir, mitolojiye ışık tutması açısından önemlidir. Zira malzemesini aşk, şarap, savaş, zafer, kahramanlık, düşmana duyulan kin, avcılık, tabiat, kabile değerleri gibi konulardan alan Arap şiiri, anlam bakımından bedevî hayatın aynası olurken, edebi bakımdan ise birçok millette olmayan bir yeteneğe işaret etmektedir. Yaşadıkları toplumda büyük saygı uyandıran şiir sanatının ustaları olan şairler, mensubu oldukları cemiyetin sözcüsü, rehberi, bilgini, hatibi; hatta tarihçisi sayılırlardı. Onların alelâde bir insanın elde etmesi imkânsız olan tanrısal bir güç tarafından desteklendikleri düşünülür; özel bir ilimle donatıldıklarına inanılırdı. Arap şiiri genelde aşk, savaş sonrası ağıtlar, yaşanmış olayların, duygu ve düşüncelerle tasavvur edildiği, donuk duygulardan sadır olamayacak tutkuların ve tabiatın ortaya koyulduğu şiirdir. Bu şiirlerden anlaşılıyor ki, Arap'ta da hayâl ve duygu yoğunluğu vardır. İşte bu yaratıcı fıtrat, mitolojik hikâyeler üretmekte çok fayda sağlamaktadır. Çünkü mitolojinin edebi yönü ve etkisi, anlatıcının hayal derinliği sayesinde ortaya çıkmaktadır.[4]

3- Araplar ve Mitoloji

Mitoloji kelimesi Arapça; "rivayet" ve "aslı esası olmayan söz" anlamında kullanılan "*ustûre-esâtîr*" sözcüğünden türemiştir. Ustûre kelimesi sözlükte; "u'cûbe" ve "uhdûse" vezninde olup "s-t-r" fiil kökünden gelen ve "önceki ümmetlerin yazdığı haberler" anlamında kullanılmaktadır. Bu kelimenin aslının Arapça olmayıp, Yunanca,

[2] Segal, Robert A.(2012), *Mit*, (terc.: Nursu Örge), Dost Kitabevi, Ankara, s.10-13; Lévi Straus, Claude, (2013) *Mit ve Anlam*, (terc.: G. Yavuz Demir), İthaki Yay., İstanbul, s.50; Hançerlioğlu, Orhan, (2000), *Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.336.

[3] el-Hâc Hasan, Hüseyin, (1988), *el-Ustûra inde'l-'Arab fi'l-Câhiliye,* el-Muessesetu'l câmi'iyye li'd- dirasât, Beyrut, s.18-19; Berro, Tevfik,(1996), Târihu'l-'Arabi'l-kadîm, Dâru'l-fikr, Dimaşk, s.271.

[4] el-Alûsî, Muhammed Şükrî,(2009), *Bulûğu'l-ereb fi marifeti ahvâli'l'Arab*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, III/78; Takkûş, Muhammed Süheyl,(2009) *Târîhu'l-'Arab kable'l-İslâm*, Dâru'n-nefâis, Beyrut, s.221.

Ârâmice veya Süryânîce "destan, hikâye, araştırma, haberdar olma, yorum ve tarih" anlamlarındaki "ustuvar veya historia" kelimesinden Arapçaya girmiş olma olasılığı da tartışılmaktadır.[5]

Kur'an-ı Kerîm'de dokuz defa geçen "Esâtîru'l-Evvelîn"[6] tabiri; önceki milletlerin masal ve hurafeleri anlamına geldiği gibi, "önceki milletlere ait doğru ve yanlış tüm tarihî rivayetler veya bilgiler" anlamına da gelmektedir.[7] Kaynaklar *Esâtîru'l-Evvelîn* tabirinin ilk defa Nadr b. Hâris tarafından kullanıldığını kaydetmektedir. Rivayete göre Ebû Süfyân, Velîd b. Muğîre, Ebû Cehîl, 'Utbe b. Rebî'a ve Nadr b. Hâris'ten oluşan bir grup müşrik, Kur'an okumakta olan Hz. Peygamber'i gizlice dinlemeye gitmişler. Eski milletlerin inançları konusunda en bilgilisi kabul edilen Nadr'a Hz. Peygamber'in ne okuduğu sorulmuş, o da, "Ne dediğini anlayamıyorum, fakat galiba benim size anlattığım gibi geçmiş milletlerin efsanelerinden bahsediyor" cevabını vermiştir.[8] Bu yüzden "*İnsanlar içinde, bir bilgisi olmadığı halde Allah yolundan saptırmak ve alaya almak için boş sözleri satın alanlar vardır*"[9] ayetinin Nadr b. Hâris hakkında nazil olduğu aktarılmaktadır. Bu ayet ve onun nüzul sebebi olarak aktarılan söz konusu rivayet, onun bir takım mitolojik bilgilerden haberdar olduğunu teyit etmektedir. Bu durum, Oryantalistlerden bazılarının iddia ettikleri "*Câhiliye Dönemi Arapları, mitolojinin teşekkülüne uygun bir kültür ve tabiat ortamından mahrum oldukları ve ayrıca günümüze ulaşmış mitolojilerinin bulunmadıkları*" iddiasını[10] nakzetmektedir. Aynı şekilde Nadr b. Hâris gibi şehirlerde yaşayıp ticarî amaçlı seyahatler sebebiyle başka milletlerle münasebet kuran kişilerin Yunan, Mısır, Farslıların mitolojik anlatıları hakkında bilgi sahibi olduklarına dair rivayetlerin ve Araplara ait olduğu kabul edilen 'Abûr, Ğumeysâ, Süheyl ve Zühre yıldızlarıyla ilgili mitolojik anlatıların mevcudiyeti, onların Arapların mitoloji üretebilme kapasitesinden yoksun olma savlarını çürütmektedir.[11]

4- Arap Aklı

Gerçeğin dışında söylenegelen rivayet ve düşünceler özellikle de bilinmeyen yeni bir manzara için iki çeşit hayalden söz edilebilir. Birincisi, şekle benzeterek tasvir etme ki; buna *descriptive dream* denilmektedir. Türkçeye tasviri-betimsel hayal veya tasavvur olarak tercüme edebiliriz. İkinci kısım hayal olan *İmaginative dream* ise; ibdâî - yaratıcı hayal veya kurgu şeklinde dilimize çevrilebilir.

Câhiliye Dönemi'ndeki Arap, daha çok birinci kısım olan; benzeterek tasvir etmeyi (tasviri hayal) tercih etmiştir. Çünkü Arap, görünen ve hissedilen şeylerden bilgi edinir ve üzerine yeni olmayan şeyleri giydirir. Yeni tecrübeleri olmadığından kendisinden bir şey izafe etmez. Sonradan göreceğiz ki; kartal, köpek, eşek, aslan ve deve üzerine şiir yazanların yaptıkları benzetmeler de yine bu hayvanlarla ilgilidir. Arap aklında kartal uzun ömrü, köpek emanet ve vefayı, eşek sabır ve korkuyu, aslan kuvvet

[5]el-Mustafavî, Hasan,(1385 H.) *et-Tahkîk fî kelimâti'l-Kur'âni'l- Kerîm*, Merkez neşri âsâr Allâme el-Mustafavî, Tahran, V/148-152; Acîne, Muhammed,(1994), *Mevsû'atu esâtiri'l-'Arab ani'l-câhiliyye ve delâletihâ*, Dâru'l-fârâbî, Beyrut, I/17.
[6]Kur'an-ı Kerîm 6/25, 8/31, 16/24, 23/83, 25/5, 27/68, 46/17, 68/15, 83/13.
[7]ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer,(1995), *el-Keşşâf an hakaiki't-tenzîl*,Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, II/13 ve 577; Hamdi Yazır, Muhammed,(1998), *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yayın Dağıtım, İstanbul, III/407-410.
[8]et-Taberî, İbn Cerîr, Ebû Cafer Muhammed,(2002, *Câmi'u'l-beyân*, Dâr-u İbn Hazm, Beyrut, V/216-217; el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed,(1985), *el-Câmî' li ahkâmi'l- Kur'ân*, Dâru ihyâi't- turâsi'l-'Arabî, 2. Baskı, Beyrut, X/95-96.
[9]Kur'an-ı Kerîm 31/6.
[10]Soury, Jules, *Karşılaştırmalı Dinler Işığında İsrail Dini*, (terc.:Harun Güngör ve İbrahim Açmaz),(2008), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s.11.
[11]Ali, Cevad,(1993), *el-Mufassal fî târihi'l-'Arab,*Neşru câmi'ati Bağdâd, 2.Baskı, Beyrut, VIII/377; Acîne, *Mevsû'atu esâtiri'l-'Arab,* I/22-23.

ve cesareti, deve ise hayatın tamamını temsil etmektedir. Çünkü deve; susuzluğa olan dayanıklılığı sebebiyle sabrıyla çöl gemisi olup sahiplerini ve eşyalarını taşımakta ve aynı şekilde eti, sütü ve derisi sebebiyle hayatın olmazsa olmazıdır.[12]

Yunanlılar ise aklı daha çok kurgu denilen maddi gerçekliklerden uzak bir takım figürlerle süslemişlerdir. Mesela; Onlar savaşı; cesaret, güzellik vb. mücerret şeylerle tasvir etmiştir. Bununla birlikte başka bir benzerini diğer milletlerde göremediğimiz şekilde savaşı, insana benzetirler. Bundan dolayı *İlyada* ve *Odysseia* gibi büyük olay ve büyük savaşları anlatan eserler vücuda getirebilmişlerdir. Bu durumu Fransız gezgini Alphonse de *Lamartine (*1790-*1869) şu sözleriyle özetlemektedir: "Yunanlılar; cana yakın dehasının yarattığı güzel rüyalara ve onların gerçek dolu birer gölgesi olan esrarlı yalanlarına tapar. İnsan kalbinde ne kadar korku, ne kadar istek olursa Yunanlıların bereketli soluğu da o kadar tanrı doğurur. Onun, tapınılan kişilere âşık dehası, her sembol için bir tanrı yaratır ve her iniltiye, her çığlığa bir ruh verir"* [13]

II. BÖLÜM

1- Arap Mitolojisinin Kaynakları

Mutlak anlamda Arap mitolojisi, Arap yarımadasındakilerle sınırlı olmayıp yarımada haricinde bölgenin kuzeyi ve güneyinde bulunan İbrani, Fenike, Mısır, Babil ve Sümer gibi diğer ulus mitolojileri ile birleşmiş ve tüm mitolojilerde olduğu gibi sözlü kültüre dayanmakta ve nadiren de olsa yazılı kaynaklarda bulunmaktadır. Arap efsane ve folklorunun temel kaynakları ve aynı zamanda Arap kültür hazinesinin koruyucuları olarak telakki edilen eserler ve yazarlarına bakıldığında; bunların başında hiç şüphesiz Osman b. el-Câhız ve iki değerli eseri *el-Beyân ve't-tebyîn* ve *Kitâbu'l-hayevân* gelmektedir. Vehb b. Münebbih'in *Kitâbu't-tîcân fî mulûk-i Himyer*, Hemedânî'nin *Kitâbu'l-iklîl*, Demîrî'nin *Hayâtu'l-hayevâni'l-kubrâ,* Mes'ûdî'nin *Ahbâru'z-zemân*, Süheylî'nin *Ravdu'l-enf*, Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'nın *Kitâb-u eyyâmi'l-'Arab kable'l-İslâm,* el-Hemedânî'nin, *Sıfat-u cezîrati'l-'Arab* ve *Âsâru'l- bilâd ve ahbâru'l-ibâd* gibi eserleri ile el-Kazvînî'nin, *'Acâibu'l-mahlûkât ve ğarâibu'l-mevcûdât* gibi eserleri klasik temel kaynaklar arasında zikretmek mümkündür. Modern kaynaklara bakmak gerekirse bunların başında hiç şüphesiz ki; Alûsî'nin *Bulûğu'l-ereb* isimli hacimli eseri gelmektedir. En az onun kadar değerli bir eser de, Iraklı tarihçi Cevad Ali'nin *el-Mufassal fî târihi'l-'Arab* isimli kapsamlı eseridir. Bunun yanında Şevkî Abdulhakîm'in, *Mevsû'atu'l-folklor ve'l-esâtîri'l-'Arabiyye*, Muhammed Acîne'nin, *Mevsû'at-u esâtiri'l-'Arab'ani'l-câhiliye ve delâletihâ*, Kusay Şeyh Asker'in, *el-Esâtîru'l-'arabiyye kable'l-İslâm ve 'alâkatuhâ bi'd-diyânâti-l- kadîme*, Hâlid Abdullah el-Keremî'nin, *Câmi'un-nevâdir ve'l- esâtîr ve emsâli'l-'Arab*, *Anastas Marî* el-

[12]Abdulmuîd Han, Muhammed,(1937), *el-Esâtîru'l- arabiyye kable'l-İslâm*, Matba'atu lecneti't-telif ve't-terceme, Kahire, s. 31 ve 45; et-Tunusî, Muhammed Hıdır Hüseyin,(ts.), *el-Hayâlu fi'ş-şi'ri'l-'Arabî*, el-Mektebetu'l-'Arabiyye, Dimaşk, .13-14; eş-Şâ'bî, Ebu'l-Kâsım,(2013), *el-Hayâlu'ş-şi'rî inde'l-'Arab,* Kelimât'Arabiyyeli't-terceme ve'n-neşr, Kahire, s.12.

[13] Granger, Ernest, *Mitoloji*, (trc: Nurullah Ataç), (1983),Cem Yayınevi, İstanbul, s.37-38.

Kermelî'nin, *Edyânu'l-'Arab ve hurâfâtuhum*, Abdulmuîd Han'ın, *el-Esâtîru'l-'Arabiyye kable'l-İslâm* ve Ahmed Zekî'nin, *el-Esâtîr* gibi eserlerini zikretmek mümkündür.

2- Arap Mitolojisinin Yaygınlaşmasını Engelleyen Faktörler

Arapların mitoloji kültürünün -diğer milletlerin aksine- nadir olmasının bir takım sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

Öncelikle Arabistan'da tarihî veya arkeolojik keşiflerin yolu ilk olarak miladi 18. asrın ortalarında Almanlar tarafından açılmıştır. Bu asrın başından itibaren Mısır ve Kızıldeniz yoluyla Hindistan'a seyahat eden Avrupalılar, Yemen ve Hadramevt sahillerinden geçerken o bölgede yaşayan yerli halktan; memleketlerinde kumlar altında gömülü birçok bina, tarihi eser ve bu eserler üzerinde Yahudi ve Araplar tarafından da okunamayan birtakım kitabelerin bulunduğunu öğrenmiş; bu gizemli bilgiyi batıya ulaştırmaya başlamışlardır. [14] Bu durum bize Araplarla ilgili bilgilerimizin henüz az ve onların mitoloji kültüründen yoksun oldukları hükmünü verebilmek için vaktin gelmediği sonucuna ulaştırmaktadır. Belki ileri bir tarihte bulunacak bilgi ve belgeler ışığında Araların da diğer milletler kadar mitoloji miraslarının çok olduğu bilgisine ulaşılacaktır.

İkinci olarak; İslam'ın gelişiyle yeni bir kültürle tanışan Araplar, atalarından miras olarak aldıkları bir takım inanç veya mitolojik hikâyeleri, inandıkları dine zıt şeyler olduğu için terk etmek zorunda kalmışlardır. Rivayetler bize İslam'ın ilk yıllarında Müslümanlara eski milletlere ait birtakım hikâye ve hurafeler anlatan el-Haris b. en-Nadr'ın anlatılarının tevhide aykırı olması sebebiyle önce tevbeye davet edildiği, bir müddet sonra aynı anlatılara devam ettiği için de öldürüldüğünü aktarmaktadır.[15]

Üçüncü olarak; İslam Âlimlerinden büyük bir çoğunluğuna göre içerisinde şirk ve küfür barındıran bilgileri öğrenmek ve öğretmek çok zararlı ve yasaktır. Çünkü İslam, yıllarca tevhide aykırı olan şeylerle savaşmış ve şirke ait ne varsa hepsini silmiş, tekrar canlanmaması için büyük gayretler sarf etmiştir. Mesela İbn-i Haldun'a göre mitoloji denilen bu ilimle uğraşmak bid'attır ve abesle iştigal olup rivayet edilecek kadar değerli, ciddiye alınacak kadar bir ilim dalı değildir.[16] Bu ve benzeri tutumlar Araplara ait mitolojik bilgilerin zamanla kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Arap kaynaklarında mitolojiye nadiren rastlanması da bunun apaçık göstergesidir.

Dördüncü olarak; Araplara ait eserlerin toplanması ve tasnif edilmesi anlamına gelen tedvin sürecinde ortaya çıkan ve "büyük fitne" şeklinde isimlendirilen Hz. Ali ve Muaviye'nin kavgası sebebiyle hilafet merkezinin önce Medine'den Kufe'ye ve daha sonra ise Şam ve Bağdat'a taşınması beraberinde bir takım mezhepsel ve kabilesel soğuk/sıcak savaşları gündeme getirmiştir. Kabile savaşlarının en önemlisi olan kuzeyli Kays ve güneydeki Yemenli kabilelerin savaşları, taassup neticesinde birbirlerini karalama şeklinde gelişmiştir. Bunun yanında bu kabilelere ait olan birtakım rivayetler kabile taassubu sebebiyle değiştirilmiş veya yok edilmiştir. Bunların içerisinde mitolojik verilerinde bulunuyor olması kuvvetle muhtemel bir hususdur.

Beşinci olarak; Arap mitolojisinin az ve nadir olması bunun Arap aklının mitoloji üretme kapasitesinden yoksun olduğu anlamına gelmemektedir. Zira Arap toplumunun yazıya geç bir dönemde geçmiş olması ve atalarının haberlerini kayıt altına almamaları

[14] Günaltay, M. Şemsettin,(2013), *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, s. 110; Abdulmuîd Han, *el-Esâtîru'l-'Arabiyye kable'l-İslâm*, s.5.
[15] Şeyh Asker, Kusay,(2007), *el-Esâtîru'l-'Arabiyye kable'l-İslâm ve 'alâkatuhâ bi'd-diyânâti-l-kadîme*, Dâru ma'd, Dimaşk, s.235.
[16] Acîne, Muhammed, *Mevsû'atu Esâtiri'l Arab*, s.26.

neticesinde; "*Araplarda mitoloji kabiliyeti yoktur"* gibi bir anlayışı ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise objektif bir bakış açıyla bakıldığında çok yanlış bir durumdur.

Altıncı olarak; eski Arap hayatını tasvir eden eserlerin gerekli ihtimam gösterilmemesi neticesinde bazılarının yok olmasına; bazılarının ise ismi bilinmesine rağmen bulunamamasına neden olmuştur. Bunun en bariz örneği ise Muhammed Hasan b. Davûd el-Hemedânî'nin *el-İklîl* isimli eseridir. Bu eserin en temel özelliği eski Yemen hakkında müellifin seyahatinde gördüklerinin yanı sıra onların sosyal hayatı ve inançlarını konu edinmesidir. On ciltten oluştuğu bilinen bu kitabın- ne yazık ki- sadece üç cildi bulunabilmiştir. Elimizde olan nüshaya göre onuncu ciltte el-Hemedânî, milattan önce üç bin yıllarında yaşamış ve tüm dünyanın bu zamandan beri borçlu olduğu, Yemen kabilelerinden Sebe' ve Himyer krallıklarından bahsetmektedir. Henüz bulunamayan yedinci ciltte ise eski Yemen'e ait efsaneler ve hurafeler kısmı yer almaktadır.

Yedinci olarak; Arapların çölde yaşamaları ve denizden uzak olmaları gösterilebilir. Çölde yaşam sebebiyle Arapların içine kapanık olmaları doğal bir durumdur. Pek tabii kapalı bir toplumun diğer uluslarla kaynaşması zor ve nadirattandır. Bu durum kültürlerin birbirlerine ait olan hikâyelerin el değiştirmemesine, dolayısıyla -varsa bile- zamanla unutulmasına sebebiyet vermiş olabilir. Ayrıca deniz yani su ve su kaynakları medeniyetin oluşmasındaki en büyük etkendir. Arapların suya yani denize uzak bir yaşam seçmeleri, onların başka medeniyetlerle kuracakları iletişimin önüne geçen bir perde görevi görmüştür.

Yukarıda sıralamaya çalıştığımız sebepler bize Arapların mitoloji bakımından kısır bir toplum olmasının bir takım sebepleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tüm bu varsayımlarla birlikte elimizde bulunan bilgiler, Arapların da en az diğer milletler oranında mitolojik anlatılara sahip olduğunu apaçık bir şekilde göstermektedir. Araplarla ilgili bilgilerin (kazı- yazıt-kitabe) birçoğunun müsteşrikler tarafından ortaya çıkarıldığını daha önce belirtmiştik. Müsteşriklerin İslam'a olan düşmanlıkları onları Araplara karşı önyargılı davranmaya iterek Arap kültür hazinesini yok saymaya kadar gitmiştir. Bunun en bariz örneğini Fransız müsteşrik Jules Soury'den alıntıladığımız şu ifadelerinde bulmak mümkündür: *"Sâmi ırkının ilk dinleri çok tanrıcılıktır. Âramlılar, Asûrlular, Fenikeliler, Kenanlılar ve Yahudiler önce güneşe, aya, gezegenlere, yıldızlara, ışığa, ateşe, topraktan doğan devlere, tabiata, ormana ve hayvanlara taparlardı. Sâmiler Halep'ten Arap denizine, Mısırdan Basra körfezine kadar olan bölgede hemen hemen kızgın bulutsuz gökyüzü ile geniş kum ovası çölü geceleri de gökyüzüne kraliçelik eden ayı tanıdılar. Sâmi ırkının izafi fakirliği bu yüzdendir. Asya'nın bu bölgesinde kurak çölden başka bir şey yoktur. Böyle toprağın böyle insanı olur. Bu kayalık ve kumluk ovalarda insanoğlu küçük, zayıf, kuru, öylesine kanatlardır ki; kafası da midesi kadar boştur. Bu tip ırk yani göçebe Bedevi Arap, hiç düşünmez ve hiçbir şey bilmez, hayali de çöl kadar ıssızdır."*[17]

3- Arap Kültüründe Mitolojik Ögeler

Arap kültüründe cinlerin ayrı bir yeri vardır. Bazılarına göre cinler, fırtına ve yağmur gibi bazı tabiat olaylarında tasarruf sahibi; bazılarına göre ise yılan ve köpek gibi hayvanların şekline girebilen doğaüstü yaratıklardır. Bazıları kendilerini cinlerden gelen bir sülaleye dayandırırken bir başkası cinlerle evlendiğini; anne, baba veya çocuklarının

[17]Soury, *Karşılaştırmalı Dinler Işığında İsrail Dini*, s.11.

cinlerle olan evlilik sonucu meydana geldiğini iddia eder. Diğer bir grup ise cinlerin Allah'ın kızları olduğuna inanmaktadır. Cinlerle ilgili ilginç durum ise İmriu'l-Kays, A'şâ, 'Ubeyd b. el-Ebras, Kümeyt ve Hassân b. Sâbit gibi meşhur şairlerin cinlerden bir hocası veya dostu olduğu; onlar olmadan bu şairlerin şiir irad etmeye muktedir olamayacakları inancıdır. Bu ve benzeri inanç örnekleri Arap toplumunda sayısız cin hikâyelerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Câhiliye Dönemi Arapları içinde yaşadıkları çevrenin bir parçası olmaları hasebiyle hayvanlara farklı bir gözle bakmaktadırlar. Bu tarzın; onların, hayvanlardan bazılarını mukaddes sayarak onlara ibadet etmeye yönelttiğine şahit olmaktayız. Bu bağlamda karga, yılan ve deve gibi birtakım hayvanlara uğur-uğursuzluk atfedilmiş bazı anlamlar yüklenmiş; bazen onlar hakkında cin, şeytan veya meleklerden bir taife olarak ta bahsedilmiştir.

Tabiatüstü yaratıkların varlığına olan inancın, eski çağlardan beri insan hayalini meşgul ettiği bilinmektedir. Câhiliye dönemi Arap toplumunda temelini hayvan imajının oluşturduğu çokça inanç ve bu inançlara ait efsaneler bulunmaktadır. Bunların başında hiç şüphesiz gûl, sel'ût ve nesnâs vb. mitolojik yaratıklara ait anlatılar gelmektedir.

Şimdi yukarıda sıralanan öğelerden bir kaçıyla ilgili anlatımlara yer verelim:

1. İnsan Mitleri

1.1. Kâhinler

Arapça k-h-n kökünden gelen kehanet tabiri sezgi veya bir tür ilhamla yahut bazı işaretlerin yorumuyla ileride meydana gelecek olayları haber verme, gizli bilgiyi ortaya çıkarma anlamına geldiği gibi yıldızlara bakma, kuş uçurma, fal okları çekme, efsun yapma bazı tılsımlardan faydalanma anlamlarına da gelmektedir.[18] Arap kültüründe kâhin önemli bir yere sahiptir. Verilecek örneklerden anlaşılacağı üzere onlar toplumun hem hocası, hem bilgesi hem de en kutsal varlıklarının başında gelmektedir.

Satîh el-Gassânî

Nûşirevân zamanında yaşamış dönemin en eski kâhinlerinden olan Satîh, Zi'b kabilesinden olup, Seylu'l-Arîm yılında doğduğu rivayet edilmektedir. Bir rivayete göre; Satîh; kemiksiz, âdeta azasız bir vücud, yüzü göğsü içinde bir yaratılış garibesi ve çok da yaşamış bir kâhindir. Gaipten verdiği doğru haberler, o dönemde yaşayanların arasında şöhret bulmuştur. Hatta Fars Kisrâsı Mubizân gördüğü acayip rüyayı; sarayın on dört sütununun düşmesinin sırrını Satîh'ten sormak için Muyzan denilen âlim bir elçisini göndermiş. Satîh şöyle demiş: "O Zat sizlere de hâkim olacak, sonra saltanatınız mahvolacaktır. Hem birisi gelecek, bir din izhar edecek. İşte o, sizin din ve devletinizi kaldıracak. İbn Hişâm'ın rivayetine göre kâhin Satîh, normal insan gibi vücut organları bulunmayıp âdeta bir et torbası gibiymiş. Yüzü göğsünde bulunup, öfkelendiğinde şişer ve tekrar sönermiş. Diğer bir kâhin olan Şıkk ise yarım insanmış ve bu ikisi aynı günde, yani kâhine Tarîfe el-Himyerî'nin öldüğü günde doğmuşlardır. Tarife, ikisinin de ağzına tükürerek kâhinliği onlara miras bırakmış.[19]

---

[18]el-İsfahânî, Râgib, (2002), *el-Müfredât fî elfâzı'l-Kur'ân*, Dâru'l-kalem, 3. Baskı, Dimaşk, s.728; el-Alûsî, *Bulûğu'l-ereb*, III/269; Ali, *el-Mufassal fî târihi'l-'Arab,* VI/757; Harman, Ömer Faruk,(1994-2014),"*Kâhin*", DİA, XXIV/170.

[19]*İbn Hişâm*, Muhammed,*(1990), es-Sîyretu'n-nebeviyye, Dâru'l-kitâbi'l-'arabî, Beyrut, I/31-35;* el-Mes'ûdî, Ebû'l Hasan Ali b. Hüseyin,(1996), *Ahbâru'z-zemân*, Dâru'l-Endelus, Beyrut, II/183; en-Nuveyrî, Şihabuddin Ahmed, (2004), *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, III/122.

Zerkâu'l-Yemâme

Câhiliye Dönemi Araplarda meşhur ve mitolojik bir şahsiyet olan Kâhine Yemâmeli Zerkâ', Necid'li bir kadın olup, Cüdeys kolunun Yemâme halkındandır İbn Abdirabbih, '*Ikdü'l-ferîd* isimli eserinde Zerkâ'nın Yemâme'de oturan bir kadın olup sütteki beyaz kılı görebilme yeteneğine sahip olduğunu, üç günlük mesafedeki süvarileri görüp dışarıdan gelebilecek askeri bir baskına karşı onları uyardığını, böylece düşman onlara ulaşmadan kendilerini hazırladıklarını rivayet etmektedir. Rivayete göre bir gün Zerkâ'nın kavmine baskın yapmak isteyenler; arkadaşlarına ağaç dallarını kesip onlarla örtünerek bir nevi kamuflajlı bir şekilde ilerlemelerini istediler. Bu plan uygulanmaya koyulmasına karşın Zerkâ onları fark ederek kendi kavim sakinlerine hitaben; size doğru gelen ağaçları görüyorum dedi. Kavmi bu iddialarına karşılık onu yalanlayıp azarlayarak aklını yitirdiğini söylediler. Bir sabah uyandıklarında onlara hücum eden süvarilerle baş başa kaldılar. Beklenmedik baskın sonucu kavmi hezimete uğradı ve Zerkâ öldürüldü. Rivayete göre Zerkâ'nın gözünü oyarak görme gücünün sebebini bulmaya çalışanlar, çokça sürme sürdüğünden dolayı göz damarlarında dahi sürmenin izine rastlamışlardır.[20]

1.2. Diğerleri

'Ûc b. 'Anâk

Rivayetlere göre Nûh ile Musa peygamber devirleri arasında 3600 yıl yaşamış zalim bir mitolojik şahsiyettir. İsmi 'Ûc b. el-A'nak, 'Anâk veya 'Ûk şeklindedir. Mes'ûdî'nin rivayetine göre onun annesi erkek kardeşi olmaksızın doğmuş bir bayandır ve yeryüzünden zinayı ilk yayan kadındır. Vücudu çirkin görünümlü ve iki başlı bir yapıya sahipti. Her iki elinde on parmak, her parmağında ise ikişer tırnak bulunmaktaydı. Tufandan önce yaşamış olan bu dev adam, Nûh'un gemisine tutunarak, onu batırmak istemiş. Nûh Peygamber, bunun sebebini sorduğunda; "gemiyi batırmak gibi kötü bir niyetim yoktu. Sular içinde yürürken dağlar ayağıma dolanmasın diye sadece ona tutunmak istemiştim." diye cevaplamıştır. Boyunun çok uzun olması sebebiyle tufan vakti her tarafı kaplayan su onun ancak dizlerine ulaşmış, gökyüzündeki bulutları elleriyle kavrayıp onların suyunu çıkararak susuzluğunu gidermiş, denizden elleriyle yakaladığı balina büyüklüğündeki balıkları gökyüzüne fırlatarak güneşte pişirmişti. Zalim bir kral olan 'Ûc b. 'Anâk, bir şehre kızdığında oraya idrarını yapar ve şehir halkı onun idrarında boğulurmuş. Günümüz Fas topraklarında bulunan Yeznâs kabilesinin bulunduğu Foughâl(Fevgal) Dağı'nda ikamet eden bu zalim kral, susadığında dere suyunun tamamını içermiş. Boyu o kadar uzunmuş ki; ölüm döşeğinde yatarken ayaklarını ısırarak parçalamaya çalışan aç kurtları sinek zannederek, sinekleri ayaklarımın ucundan kovun diye bağırırmış.[21]

Lokmân b. 'Âd

İslâm'dan önce Araplar arasında uzun ömrü, bilgeliği ve darbı meselleriyle ortaya çıkan Lokmân, Câhiliye Dönemi şiirlerinde Hz. Hûd'un kavmine adını veren 'Âd'a nispetle Lokmân b. 'Âd olarak geçmekte; ancak İslâmî kaynaklarda bu zatın Kuran'da

[20]Vehb b. Münebbih,(1347 H.), *Kitâbu't-tîcân fî mulûki Himyer*, Merkezu'd-dirâsâtve'l-ebhâsi'l-Yemeniyye, Sana, s. 310-311; el-Câhız, Ömer b. Bahr,(1998), *el-Beyân ve't-tebyîn*, Mektebetu'l-hancî, Kahire, I/313; es-*Süheylî*, Abdurrahmân b. Abdullah Ebû'l-Kâsım,(ts.), *er-Ravdu'l-unf fî şerhi's-sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm,* Dârû'l-kutûbi'l-'ilmiyye, Beyrut, *I*/151.

[21]el-Kisâî, Muhammed b. Abdillah,(1933), *Kısasu'l-enbiyâ*, Brill Matbaası, Leiden, s.233; es- es-Se'âlibî, Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail,(ts.), *el-'Arâisu'l-mecâlis*, Mektebetu'l-cumhûriyyeti'l-'Arabiyye, Kahire, s.234.

zikredilen Lokmân olmadığı belirtilmektedir.[22]

Rivayete göre ‘Âd kavmi günahkârlıkları ve peygamberlerini dinlememeleri yüzünden kuraklıkla cezalandırılınca, bu felâketten sadece Hûd ve ona inananlarla yağmur duası için Mekke’ye giden; aralarında Lokmân’ın da bulunduğu bir heyet kurtulmuştur. Lokmân’ın ne kadar yaşadığı konusunda farklı rivayetler vardır. Bu rivayetlere göre Lokmân Allah’tan uzun ömür dilemiş, tercih kendisine bırakılınca Araplarda uzun ömrün simgesi olan kartaldan hareketle yedi kartal ömrü kadar yaşamayı istemiştir. Lokmân’ın beş yüz altmış, bin, üç bin, üç bin beş yüz veya dört bin yıl yaşadığı nakledilmektedir. Bu sebeple kendisine "Lokmânu’n-nusûr" (kartallar kadar uzun yaşayan Lokmân) denildiği gibi "el-Mu‘ammer" (uzun ömürlü) diye de anılmıştır. Eski Arap kıssalarında Lokmân, ‘Âd kavmine mensup bir kişi olarak takdim edildiği gibi İslâmî kaynaklarda İsrâiloğullarından biri olarak da gösterilmektedir. Buna göre Lokmân; Hz. Eyyûb’un kız kardeşinin veya teyzesinin oğludur. Hz. Davud zamanına yetişip ondan ilim öğrenmiş; Davud peygamber oluncaya kadar fetva vermiş, sonra da onun yardımcısı olmuştur.[23]

Zülkarneyn

Zülkarneyn’in tarih açısından kim olduğu ve tarihin hangi meşhur şahsiyetine tekabül ettiği konusunda müfessirler ve tarihçiler arasında görüş ayrılıkları ve tartışmalar vardır. Bir rivayete göre Zülkarneyn, Himyerli Ebû Kerbî veya Mısır asıllı Merzubân b. Merzûbe isimli şahıstır. İskender b. Philip b. Patrius b. Hürmüs veya Tübbaʿ b. el-Akran olması da muhtemeldir.[24] Burada ihtilaf konusu olan sadece kimliği olmayıp, yaşadığı yer, fetihleri ve sıfatları da ayrıca başka konularda bulunmaktadır. Zülkarneyn ve İskender bağlantısıyla ile alakalı olarak İskender Pala şöyle demektedir: ” *İskender’in Zülkarneyn’in olma olasılığı çok düşüktür. Zira Kur’ân-ı Kerîm içki içen, adam öldürmekten zevk alan, adalet tanımaz, ırk ayrımı güden, Mısır’a bir tanrı olarak giren, çok tanrılı Grek dinine uyan bir pagan ve hatta eşcinsel bir kişiyi övmez*”.[25]

Belkıs

Belkıs, babası büyük hükümdarlardan olan Seyrah; diğer adıyla Hedhâd‘ın kızı olup, tahta geçtikten sonra İsfahânî’nin rivayetine göre yirmi yıl, Yakûbi’nin rivayetine göre yüz yirmi yıl süreyle ülkesini yönetmiş, Süleyman Peygamberle evlendikten sonra ise üç yüz yirmi yıl daha hükümranlığı sürmüştür. Belkıs isminin kökeni olarak yemen Araplarının tapındıkları bir tanrıça olan *Beltîs* isimli bir tanrıçadan ötürü bu ismi kullandıkları bildirilmektedir. Se‘âlibî ile diğerlerinin anlattıklarına göre; Sebe halkı, hükümdarları olan Şurahbil b. Hedhâd’ın ölümünden sonra onun vasiyetini yerine getirerek Yâsir Yen‘um el-Ya‘ferî isimli kişiyi hükümdar tayin ettiler. Fakat bu hükümdar zamanında düzen bozuldu. Belkıs haber salarak bu yeni hükümdarla evlenmek istediğini bildirdi. Hükümdar da Belkıs’la evlendi. Gerdeğe girdiklerinde Belkıs ona bir içki içirdi. Sarhoş olduktan sonra hükümdarın başını keserek, kellesini kapıya dikti. Bunun üzerine

[22] el-Câhız, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, I/184; İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İsmail, (2010),*el-Bidâye ve’n-nihâye*, Dâr İbn Kesîr, 2. Baskı, Dimaşk, II/339; Ali, *el-Mufassal fî târihi’l-’Arab*, I/314-315.

[23]Ubeyd b. Şeriyye, *Ahbâr’Ubeyd b. Şeriyye*,(1347H.), (Kitâbu’t-tîcân fî mulûki Himyer’le beraber), Merkezu’d-dirâsâtve’l-ebhâsi’l-Yemeniyye, Sana, s.23; es-Seʿâlibî, *el-’Arâisu’l-mecâlis*, s. 388; el-Mesʿûdî, Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin, *Ahbâru’z-zemân*, s.105-106; Acîne, *Mevsû’atu esâtiri’l-’Arab*, I/324.

[24]Ubeyd b. Şeriyye, *Ahbâr’Ubeyd b. Şeriyye*, s.446; el-Himyerî, Neşvân b. Sa‘îd, (1975),*Mulûk Himyer ve ikyâlu’l-Yemen*, el-Mektebetu’s-selefiyye, Kahire, s.104; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, II/307.

[25] Pala, İskender, (1995), *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, s. 260.

halk, Belkıs'a yönelerek onu başlarına hükümdar olarak geçirdiler.[26] Rivayete göre cinler, Belkıs'ın, Süleyman nazarındaki görünümünü çirkinleştirmek istemişlerdi. Kıllı bacaklarını açtığında kral Süleyman'ın ondan nefret edeceğini düşünmüşlerdi. Onunla Süleyman'ın evlenmesinden korkmuşlardı. Çünkü anası cinlerden olduğu için Süleyman, kendilerine musallat olmuş ve emri altında kendilerini çalıştırmakta idi. Bazı rivayetlere göre Belkıs'ın tırnakları, hayvan tırnakları gibi ve çok kıllıydı. Ancak Süleyman, Belkıs'la evlenmek istediğinde onun bacaklarındaki kılları nasıl gidereceğini düşündü. Bunu cinlere sordu. Cinler de ona ustura kullanmasını teklif ettiler. Fakat Belkıs, ustura kullanmaya yanaşmadı. Bunun üzerine cinler kendisine hamamotu yaptılar ve otu hamama bıraktılar. O da hamama girdi. Böylece hamama ilk giren o oldu. Hamamotunu görüp elini attığında eli yanıp of dedi. Onu kullanıp faydalanamadan önce acı çekmeye ve inlemeye başladı.[27]

3- Cin Mitleri

Sözlükte "örtmek, gizli kalmak" anlamındaki "cenn" kökünden türeyen "cinnî" kelimesi "örtülü ve gizli şey" manasındadır. Terim olarak "*duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilahi emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü*" anlamına gelir.[28]

Câhiliye Arapları cinlerin de kabile ve gruplar hâlinde yaşadıklarına, birbirleriyle savaştıklarına, fırtına gibi bazı tabii olayların cinlerin işi olduğuna inanıyorlardı. İnsanları öldürdüklerini, kaçırdıklarını, bazı cinlerin ise insanlara yardım ettiklerini, cinlerle evlenen insanların olduğunu kabul ediyorlardı. Cinlerin başta yılan olmak üzere çeşitli hayvanların suretine girdiklerine, genellikle tenha, kuytu ve karanlık yerlerde yaşadıklarına, insanlar gibi yiyip içtiklerine, hastalıkların onların getirdiğine, delilerin cinlerin istilâsına uğramış kişiler olduğuna inanılıyordu. Özellikle 'Abkar Vadisi olarak isimlendirdikleri bölge, cinlerin yoğun olarak yaşadığına inanılan bir yerdi. Bu dönemde insanlar, cinleri Allah'ın kızları olarak kabul edip ve cin hayır ve şer işleri yapabilme gücüne sahip sayarlardı. Her kabilenin veya birkaç kabilenin oluşturduğu topluluğun özel bir cini, bir kayası, bir ağacı veya bir putu bulunur, bunların yanında o topluluk toplanır ve onlara taparlardı.[29] Cinlerle ilgili aşağıda sunacağımız Ravâha bint Seken kıssası cinlerle ilgili ilginç hikâyelerin başında gelmektedir.

Kraliçe Belkıs'ın, cinlerden olduğu iddia edilen annesinin adıdır. Sekr, Seken, Mesken bint Ravâha veya Reyhâne isimleriyle bilinmektedir.[30] Da'bul el-Huzâ'î'ye ait olan *Vasâyâ'l-mulûk* isimli eserde, Belkıs'ın annesi olan Ravâha bint Seken'in, kral Hedhâd'ın cinlerden olan eşi olduğu aktarılmaktadır. Kral Şurahbil b. Hedhâd'ın onunla evlenme sebebi ise çok ilginçtir.

Rivayete göre kral bir gün asker ve hizmetçilerinden oluşan bir toplulukla ava çıkar. O sırada kurdun kovalamakta olduğu bir ceylana rastlar. Bu kurt ceylanı kovalayıp en sonunda da bir kenarda kıskaca alır. Kaldığı bu durumdan kurtulmaya çalışan ceylan ne

---

[26]el-Ya'kûbî, Ebû Ya'kûb b. Ca'fer, (2010), *Târîhu'l- Ya'kûbî*, Şirketu'l-a'lemî li'l-matbû'ât, Beyrut, I/241; el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-zeheb*, II/61; el-Kisâî, *Kısasu'l-enbiyâ*, s.288.
[27]Vehb b. Münebbih, *Kitâbu't-tîcân,* s.171.
[28]el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.203; *İbn Manzûr*, Ebû'l-Fazl İbn Mukerrem*,(1968), Lisânu'l-Arab, Dâr*-u *Sâdr, Beyrut*, XIII/92; el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb,(2003), *Kâmûsu'l-muhît,* Muessesetu'r-*risâle*, Beyrut, s.*1197*.
[29] el-Câhız, Ömer b. Bahr,(2011), *Kitâbu'l-hayevân*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, VI/164 ve 265; el-Alûsî, *Bulûğu'l-ereb,* II/225-226 ve 341; Ali, *el-Mufassal fî târihi'l-'Arab*, VI/707-710; Abdulmuîd Han, *el-Esâtîru'l-'Arabiyye kable'l-İslâm*, s.73.
[30]el-Câhız, *Kitâbu'l-hayevân*, I/123; el-Himyerî, *Mulûk Himyer*, s.74.

yaparsa yapsın kurttan kurtulamaz. Şurahbil b. Hedhâd da ceylanın bu durumunu görür ve onu bu durumdan kurtarmak için kurdu bir hamlede yakalayıp sırtına biner. Kurdun bu şekilde etkisiz hale geldiğini gören ceylan hızlıca oradan uzaklaşmak için kaçmaya başlar. Şurahbil, onun kurttan yeteri kadar uzaklaştığı ve ondan zarar görmeyeceği bir yere kadar kaçabildiği mesafeyi geçene kadar da kurdun hareket etmemesi için sırtından inmez ve ona hareket imkânı tanımaz. Hâl böyle iken Hedhâd da kurdu serbest bırakır ve ceylanın izini sürmeye başlar. Sonunda ceylanı yakalar fakat ceylanın aslında cin krallarından Arîm'li Sa'b b. el-Yeleb'in kızı olduğu ortaya çıkar. Kral Şurahbil b. Hedhâd bu kızla evlenir ve ondan bir kızı olur. Rivayete göre bu kadın Kraliçe Belkıs'ın, cinlerden olduğu iddia edilen annesinin adıdır.[31]

4- Tabiatüstü Varlık Mitleri

Tabiatüstü yaratıkların varlığına olan inancın, eski çağlardan beri insan hayalini meşgul ettiği bilinmektedir. Câhiliye Arap toplumunda temelini hayvan imajının oluşturduğu çokça inanç ve bu inançlara ait efsaneler bulunmaktadır. Bunların başında hiç şüphesiz Gûl ve Sel'ût gibi mitolojik tiplemeler gelmektedir.

Gûl

Farsçadan Arapçaya girmiş olan gûl/gîylân kelimesi lügatte; dev, ifrit, şeytan, cin, kötü ruh, iblis, kötü adam, gulyabani denilen hayalî hayvan, canavar, yılan, insanların önüne gelip çeşitli şekillere giren cin, cadı, ölüm, afet, felaket, helak sebebi olan şey, kısa boylu kız çocuğu, cüce anlamlarına gelmektedir. Ayrıca çölde oturan, değişken şekilli, en çok da sırtlan şeklinde görülen bir şeytan şeklinde olup dikkatsiz gezginleri çölde öldürüp yediğine inanılan bir mahlûktur. İnanca göre yiyeceklerin artıklarını ve ölüleri yiyerek kanlarını içer, mezarları soyar ve çocukları avlardı. Vücudu tüyle kaplı, kocaman, pis kokulu bu acayip varlığın ayakları terstir. Gündüzleri mezara girer. Geceleri ise hortlayıp çıkar. At binmeyi ve atkuyruğu örmeyi ve çocukları çok sever. Bir oyundan çıkarak onları güldürmeye çalışır. O aynı anda çöllerin ve harabelerin sahibi olup, yolcuları yollarından döndürüp korkutan bir yaratıktır. Aynı zamanda insan yediği düşünülen kocaman, uzun sakallı ve asası olan bir dev olarak tasavvur olunmuştur. Bütün vücudu sarı ve kırmızı tüylerle kaplı bu insanımsı çirkin varlık, dağ yamaçlarında ve kimsenin olmadığı çöllerde akşamüstü ortaya çıkar. Avcılara yaklaşıp onlarla insan gibi konuşarak önce onlardan bir şeyler ister sonra kendisiyle güreş yapmayı önerir. Avcı kazanırsa "gûl" sessizce çekip gider; ama o kazanır ise avcı, uzun zaman hasta yatacak demektir. Çöl ve harabe bir yerde yalnız başına yatan birinin ayağının altını yalaya yalaya kan çıkacak kadar inceltip kurbanının kanını içerek öldürür.[32]

Sel'ût

Arapçada ninelerin çocukları korkutmak için halk hikâyelerinde kullandıkları, kadına benzeyen, erkekleri kandırıp kendilerine âşık eden efsanevi dişi şeytana verilen isimdir. Bu efsane yaratık özellikle Irak, Arap Körfezi halk hikâyelerinde günümüzde dahi hâlâ kullanılmaya devam etmektedir. Demîrî bu yaratık için, "*cinlerin veya şeytanların en çirkini, sesi huysuz bir kadının çığlığı gibi*" ifadelerini kullanmıştır. Sel'ût

[31] Vehb b. Münebbih, *Kitâbu't-tîcân,* s.145-147; el-Huzâ'î, *Vasâyâ'l mulûk*, s.32-33 ve 84-87; el-Himyerî, *Mulûk Himyer*, s.75-77.

[32]el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-muhît, s.1053;* Mesud, Mihail,(1994), *Esâtîr ve'l mu'tekadâtu'l-'Arabiyye kable'l İslâm*, Dâru'l-'ilmi li'l-melâyîn, Beyrut. s.90.

şekil olarak garip ve ürkütücü, vücudu maymun gibi tüylerle kaplı; fakat istediğinde uzun boylu, iyi ve güzel, kılık kıyafeti düzgün bir bayan suretine girebilen, erkekleri kendine hayran bırakıp âşık eden ve sonra da onları öldüren bir yaratıktır. Bu efsanevi yaratık, bazı araştırmacılara göre Gılgamış destanındaki Leyleys'in vasıflarıyla uygunluk göstermektedir. Leyleys kelimesi; Bâbil ve Âsur dilinde kötü huylu dişi cin olup, çorak arazilerde bulunur. Uyuyan erkelere görünüp onları baştan çıkararak onların kanını emip etlerini yer ve onları bu şekilde öldürür.[33]

Nesnâs

Sözlükte "Nesnâs" yarım bir insan, yarı insan yarı iblis, dağ adamı, bir nevi maymun, şebek maymunu, kuyruklu maymun, uzun kuyruklu bir nevi maymun, bir eli ve bir ayağı olup sekerek yürüyen hayvan anlamlarına gelmektedir. Rivayetlerde insan devi olarak geçmekte ve yarı insan görünümünde bir yaratık olarak betimlenmektedir. İnsana çok benzediği için insandan sonra yeryüzünde bütün varlıklar içinde ikinci derecede değerli varlık olarak kabul edilmektedir. Bir eli, bir ayağı, bir kulağı, bir gözü bulunan bu yaratık, tek ayak üzerinde sıçrayarak gezer ve Arapça konuşur. Yemen'de yaratıldığına inanılan bu mahlûk, Aden ve Umman arasındaki bölgede yaşadığı rivayet edilmektedir. Bazı rivayetlerde Allah; 'Âd kavminden bir grubu, isyanları neticesinde Nesnâs şekline sokmuştur.[34]

5- Hayvan Mitleri

Câhiliye Dönemi Arapları, içinde yaşadıkları çevrenin bir parçası olmaları hasebiyle hayvanlara farklı bir gözle bakmaktadırlar. Bu tarzın; onların, hayvanlardan bazılarını mukaddes sayarak onlara ibadet etmeye yönelttiğine şahit olmaktayız. Bunun en bariz örneği Câhiliye Arabının en meşhur putlarından olan Vedd putunun aslan suretinde, Ye'ûk putunun ise at suretinde olması gösterilebilir. Kara deveye ibadet eden şair olan Zeydu'l-Hayl'ın kabilesi, hayvanlara ibadet eden Câhiliye Dönemi Araplarındandır. Yine hayvanlara verdikleri önemin ve onları kutsal saymalarının bir başka göstergesi ise bazı kabilelerin Benî Kelb, Benî Küleyb, Benî Nemr, Benî Zi'b, Benî Arkam ve Benî Hanş gibi hayvan isimleriyle adlandırılmasıdır.[35] Cahiliye Araplarının hayvanlara bu denli değer vermeleri, hayvan figürlerinin mitolojik anlatılarında yer almalarına yol açmıştır. Örnek teşkil etmesi için bu anlatıların en meşhurlarından iki tanesine yer verilecektir.

Yılan

Yılan, gerek cisminin iriliğinden gerekse çok hızlı hareket etmesinden hem çok korkulan hem de saygı duyulması gereken bir hayvan olarak Câhiliye Dönemi Arabının hayatında ve hayallerinde önemli bir yere sahiptir.

Bu durum yılan hakkında efsanevi rivayetlerin çoğalmasına sebebiyet vermiştir. Bunların başında Belkıs'la ilgili olan hikâye gelmektedir. Rivayete göre Belkıs'ın babası Kral Şurahbil bir gün hazırlanarak ava gider ve o sırada kavga eden siyah ve beyaz iki yılan görür. Siyah renkli yılanı öldüren kral, beyaz yılanı sarayına getirir. Siyah yılanla yaptığı savaş neticesinde baygın düşen bu yılan kralın ona ayılıncaya kadar üzerine su

[33]ed-Demîrî, Muhammed b. Musa b. İsâ,(2010), *Hayâtu'l-hayevâni'l-kubrâ,* Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, II/29; Ma'lûf, Emîn, (1985), *Mu'cemu'l-hayevân*, Dâru'r-râidi'l-'Arabî, Beyrut, s.15 ve 175; Ali, *el-Mufassal fî târihi'l-'Arab*, VI/729.

[34]el-Câhız, *Kitâbu'l-hayevân,* VII/106 ve 123; el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-muhît, s.601;* el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-zeheb*, I/152; ed-Demîrî, *Hayâtu'l-hayevâni'l-kubrâ,* II/479; Ma'lûf, *Mu'cemu'l-hayevân*, s.16 ve 57.

[35]Abdulmuîd Han, *el-Esâtîru'l-'Arabiyye kable'l-İslâm*, s.66; Takkûş, *Târîhu'l-'Arab kable'l-İslâm*, s.222.

dökmesi sonucu kendisine gelir. Kralın kurtardığı bu beyaz yılan daha sonra cinlerden bir genç olarak kendisine görünür. Kral Şurahbil bu cin genci, kızı Belkıs ile evlendirerek ödüllendirir.[36]

Yine cahiliye inancına göre herhangi bir şahıs uzun süreli bir hastalığa yakalandığında, bu durum yılan öldürdüğü için cinler tarafından saldırıya uğraması şeklinde yorumlanırdı. Eğer hastalığı boyunca cin ona bir şekilde dokunursa, bu hastanın çabucak iyileşeceğini zannederlerdi. Bunun için önce çamurdan bir deve heykeli yaparak üzerine çuval geçirilir ve bu çuvalı buğday, arpa ve hurma ile doldururlardı. Çamurdan yaptıkları bu heykeli kuruması için güneş batarken hastanın yattığı odanın batı tarafındaki kapısına bırakırlardı. Gece bitip sabah olduğunda çamurdan yapılmış olan deveye bakarlardı. O heykel eğer bıraktıkları gibi bozulmamış hâlde bulunursa öldürülen yılanın diyeti kabul edilmemiştir ve diyet miktarının artırılması gereklidir şeklinde bir yorum yaparlardı. Eğer çamur heykel dağılıp bozulmuşsa, diyetin kabul edildiği ve bu sayede amansız hastalığa yakalanan bu hastanın en kısa bir zamanda iyileşeceği yorumunu yaparlar ve bunu kutlamak için davul çalarlardı.[37]

Karga

Câhiliye dönemi inancında genel olarak kuşların ve özellikle de karganın derin bir etkisi olmuştur. Konumuzla ilgili Kisâî'nin, Ka'b el-Ahbâr'dan yaptığı rivayete göre Salih peygamber zamanında karganın da içerisinde olduğu mitolojik kıssa şu şekildedir: Hikâyede Raum, Kanût'un karısıdır ve kocasını kaybettiği için çok ağlamaktadır. Yine bir gece çok ağladığı sırada evinin ortasına bir şey düşer ve kadın onun ne olduğuna bakmak için dışarı çıktığında, kafası beyaz, sırtı yeşil, karnı siyah, iki ayağı ve gagası kırmızı renkte karga şeklindeki bir kuş görür. Ayrıca onun boynunda altından bir inci kolye de vardır. Kadın der ki: "Senin yaratılışın ne güzel! Sen galiba sahibinden kaçmışsın." Buna karşılık karga der ki: "Ben sahibimden kaçmadım; fakat ben kardeşi Hâbil'i öldürdüğü zaman Kâbil'e gönderilen kargayım. Kardeşinin örtünmesi gereken yerleri nasıl örteceğini ona gösterdim. Kafamın beyazlığına gelince Kâbil'in, Hâbil'i öldürdüğünü görünce böyle oldum. Gagamın ve iki ayağımın kızıllığına gelince; ben ayaklarımı ve kafamı şehit düşen Hâbil'in kanına daldırdım. Sırtımın yeşilliğine gelince meleklerin ve hurilerin dokunmasındandır ve ben cennet kuşlarındanım. Bu arada eğer Kocan Kanût'a gitmek istersen sana göstermemi ister misin? Ben onun yerini biliyorum." Kadın der ki: "Kim bunu benim için yapar? Yüz senedir kocamı kaybetmişim." O der ki: "Bunu yadırgama. Şüphesiz ki Yüce Allah'ın gücü her şeye yeter." Kadın kocasının kılıcını kuşanıp atına binerek kargayı takip etmeye başlar. Allah uzak olan yolu onlar için kısalttı ve kocası uykudayken ona ulaşır. Sonra kuş: "Ey Kanût b. ʿAbîd! Kemikleri dirilten Allah'ın kuvvetiyle kalk." diyerek seslenir. Kanût doğrularak oturur ve hanımını görünce ona selam vererek boynuna sarılır. Eşiyle birlikte olan Raum bu şekilde Salih Peygambere hamile kalır. Sonra Allah, Azrail'i göndererek onun ruhunu tekrar alır. Sonra kadın kuşu takip ederek Semûd ülkesine gelir. Ayları dolan Raum, Aşure Günü olan cuma gecesi Salih peygamberi doğurur. Salih peygamber de daha beşiğinde iken Allah'ı tesbih ve takdis etmeye devam ederek büyür.[38]

[36]Vehb b. Münebbih, *Kitâbu't-tîcân,* s.145-147; el-Huzâ'î, Da'bul,(1997), *Vasâyâ'l mulûk ve ebnâi'l-mulûk*, Dâru'l-beşâir, Beyrut, s.84-87.
[37]el-Alûsî, *Bulûğu'l-ereb*,II/359; Ali, *el-Mufassal fî târihi'l-'Arab*, VI/812; Ma'lûf, Şefik,(1936), *'Abkar*, Matba'atu mecelleti'ş-şark, Beyrut, s. 10.
[38]el-Kisâî, *Kasasu'l-enbiyâ,* s.112-113; Acîne, *Mevsû'atu esâtiri'l-'Arab,* I/326.

6- Kutsal Yıldız ve Gezegen Mitleri

Ebû Kebşe ile başlayan gezegenlere tapınma hadisesi, zamanla çok farklı gezegenlere tapınma olarak devam etmiştir. Numan el-Cârim, *Edyânu'l-Arab fi'l-Câhiliyye* isimli eserinde Arapların gezegenlere tapınma ihtiyacını üç temel sebebe dayandırmaktadır: Birincisi; gezegenlerin kendiliğinden var olup hiçbir yaratıcıya ihtiyaç hissetmemeleri inancı, ikincisi; gezegenlerden her birinin ilah olup her birinin dünya üzerinde birtakım görevleri olduğu inancı, üçüncüsü ise gezegenlerin her birinin ayrı bir tapınak ve sunağa sahip olduğu ve bu tapınaklarda yapılan ibadetler neticesinde gezegenlerin vazifeli oldukları tasarrufu yaptıkları inancıdır.[39]

Câhiliye Dönemi Araplarından Kinane kabilesi ile Himyer Araplarından Hunyar kabilesi güneş ve aya; Temim, Teym ve Meysem kabilesinin Deberân/Alpha Tauri ve Süreyyâ/Ülker yıldızlarına; Lahm ve Cüzam kabilelerinin Müşterî/Jüpiter gezegenine; Tayy kabilesinin devenin onu görür görmez öldüğü iddia ettikleri Süheyl/Puppis yıldızına; Kelb, Kays ve Rebî'a kabilelerinin Şi'râ/Sirius yıldızına; Esed kabilesinin 'Utarid/Merkür yıldızına; Gatafan ve Kureyş kabilesinin Zühre/Venüs gezegenine tapıyorlardı. Bunun dışında Zühal/Çoban Yıldızı, Cevzâ/Avcı yıldız kümesi ve Cebbâr/Süreyyâ yıldızına tapan Arap kabilelerinin olduğu da bilinmektedir.[40]

Konumuza ışık tutması açısından Zühre/Venüs/Çobanyıldızı ile ilgili şu rivayet önemlidir. Anlatıya göre Zühre yıldızı, insanları Hz. Âdem'den sonra dalalete düşüren ve melekleri yoldan çıkaran kadının ismidir. Se'âlebî'nin rivayetine göre; Melekler insanların amellerini eleştirmeye başlayınca Yüce Allah imtihan amacıyla Hârut, Mârût ve Azraîl isimli üç meleğe insanî şehvetleri yükleyip, onları yeryüzüne indirmiştir. Zühre kendini onlara güzel bir kadın şeklinde arz edip daha sonra onlardan göğe yükselmeyi sağlayan sözü ona öğretmelerini istemiştir. Hârut ve Mârût, Zühre/Venüs'ün güzelliğine dayanamayıp onunla birlikte olarak günah işlemişler. Azraîl ise son anda kendisini koruyarak Allah'tan yardım dilemiş ve günaha bulaşmadan göğe çekilmiştir. Venüs, İsm-i Âzâm denilen o sözü öğrenip göğe yükseldikten sonra Yüce Allah onu gecenin sonunda çıkan ve "Necmetu's-Subh" diye isimlendirilen güzel bir yıldız yapmıştır.[41]

SONUÇ

Her toplumda mitolojiye ya da mitolojik unsurlara rastlamak mümkündür. Kimi zaman bu mitolojik unsurlar, edebi eserlerin oluşmasına da kaynaklık etmiştir. Mitoloji denildiğinde akla ilk Yunanlılar gelmektedir. Oysaki diğer milletlerde olduğu gibi, Araplarda da geniş bir mitoloji kültürü vardır. Bu bağlamda bu çalışma, Araplarda mitolojinin olmadığı anlayışını irdelemek amacını da taşımaktadır. Ayrıca, ülkemizde tüm ulusların mitoloji ve folklorlarına ait eserler bulunmasına rağmen Arap mitolojisi ile alakalı hiçbir kaynağa rastlanmamıştır. Bu mütevazı çalışmanın ana hedeflerinden birisi

[39]el-Cârim, Muhammed Numan,(1923), *Edyânu'l-Arab fi'l-Câhiliyye*, Matbaʿatu's-saʿâde, Kahire, s.187-188.
[40]el-Alûsî, *Bulûğu'l-ereb*, II/232; Ali, *el-Mufassal fi târihi'l-'Arab*, VI/316-317; Mesud, *Esâtîr ve'l-mu'tekadâtu'l-'Arabiyye kable'l İslâm*, s.111.
[41] Asker, *el-Esâtîru'l-'Arabiyye kable'l-İslâm*, s.192-193; Acîne, *Mevsû'atu esâtiri'l-'Arab*, I/212.

de bu boşluğu doldurma gayretidir. Böylece, Arap mitolojisine ilgi duyan okuyucular da bu çalışma vasıtasıyla Arap mitolojisi ile buluşma fırsatı yakalar diye umulmaktadır.

Kaynakça

Abdulmuîd Han, Muhammed,(1937), *el-Esâtîru'l- arabiyye kable'l-İslâm*, Matba'atu lecneti't-telif ve't-terceme, Kahire.

Acîne, Muhammed,(1994), *Mevsû'atu esâtiri'l-'Arab ani'l-câhiliyye ve delâletihâ*, Dâru'l-fârâbî, Beyrut.

Ali, Cevad,(1993), *el-Mufassal fi târihi'l-'Arab,*Neşru câmi'ati Bağdâd, 2.Baskı, Beyrut.

el-Alûsî, Muhammed Şükrî,(2009), *Bulûğu'l-ereb fi marifeti ahvâli'l'Arab*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut.

Berro, Tevfik,(1996), Târihu'l-'Arabi'l-kadîm, Dâru'l-fikr, Dimaşk.

el-Câhız, Ömer b. Bahr,(1998), *el-Beyân ve't-tebyîn*, Mektebetu'l-hancî, Kahire.

el-Câhız, Ömer b. Bahr,(2011), *Kitâbu'l-hayevân*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut.

el-Cârim, Muhammed Numan,(1923), *Edyânu'l-Arab fi'l-Câhiliyye*, Matba'atu's-sa'âde, Kahire.

ed-Demîrî, Muhammed b. Musa b. İsâ,(2010), *Hayâtu'l-hayevâni'l-kubrâ,* Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut.

el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb,(2003), *Kâmûsu'l-muhît,* Muessesetu'r-*risâle*, Beyrut.

Granger, Ernest, *Mitoloji*, (trc: Nurullah Ataç), (1983),Cem Yayınevi, İstanbul.

Günaltay, M. Şemsettin,(2013), *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yay., Ankara.

el-Hâc Hasan, Hüseyin, (1988), *el-Ustûra inde'l-'Arab fi'l-Câhiliye,* el-Muessesetu'l câmi'iyye li'd- dirasât, Beyrut.

Hamdi Yazır, Muhammed,(1998), *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yayın Dağıtım, İstanbul.

Hançerlioğlu, Orhan, (2000), *Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Harman, Ömer Faruk,(1994-2014) TDV. İslam Ansiklopedisi, İstanbul.

el-Himyerî, Neşvân b. Sa'îd, (1975),*Mulûk Himyer ve ikyâlu'l-Yemen,* el-Mektebetu's-selefiyye, Kahire.

el-Huzâ'î, Da'bul,(1997), *Vasâyâ'l mulûk ve ebnâi'l-mulûk*, Dâru'l-beşâir, Beyrut.

İbn Hişâm, Muhammed,*(1990), es-Sîyretu'n-nebeviyye, Dâru'l-kitâbi'l-'arabî, Beyrut.*

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail, (2010),*el-Bidâye ve'n-nihâye*, Dâr İbn Kesîr, 2. Baskı, Dimaşk.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl İbn Mukerrem*,(1968), Lisânu'l-Arab, Dâr*-u *Sâdr, Beyrut.*

el-İsfahânî, Râgib, (2002), *el-Müfredât fi elfâzı'l-Kur'ân*, Dâru'l-kalem, 3. Baskı, Dimaşk.

el-Kisâî, Muhammed b. Abdillah,(1933), *Kısasu'l-enbiyâ*, Brill Matbaası, Leiden.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed,(1985), *el-Câmî' li ahkâmi'l- Kur'ân*, Dâru ihyâi't-turâsi'l-'Arabî, 2. Baskı, Beyrut.

Lévi Straus, Claude, (2013) *Mit ve Anlam*, (terc.: G. Yavuz Demir), İthaki Yay., İstanbul.

Ma‘lûf, Emîn, (1985), *Mu‘cemu’l-hayevân*, Dâru’r-râidi’l-‘Arabî, Beyrut.
Ma‘lûf, Şefik,(1936), *‘Abkar*, Matba‘atu mecelleti’ş-şark, Beyrut.
Mesud, Mihail,(1994), *Esâtîr ve’l mu’tekadâtu’l-‘Arabiyye kable’l İslâm*, Dâru’l-‘ilmi li’l-melâyîn, Beyrut.
el-Mes‘ûdî, Ebû’l Hasan Ali b. Hüseyin,(1996), *Ahbâru’z-zemân*, Dâru’l-Endelus, Beyrut.
el-Mustafavî, Hasan,(1385) *et-Tahkîk fî kelimâti’l-Kur’âni’l- Kerîm*, Merkez neşri âsâr Allâme el-Mustafavî, Tahran.
en-Nuveyrî, Şihabuddin Ahmed,(2004), *Nihâyetu’l-ereb fî funûni’l-edeb*, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut.
Oğuz, M. Öcal, (2004), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara.
Pala, İskender, (1995), *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara.
es-Se‘âlibî, Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail,(ts.), *el-‘Arâisu’l-mecâlis*, Mektebetu’l-cumhûriyyeti’l-‘Arabiyye, Kahire.
Segal, Robert A.(2012), *Mit*, (terc.: Nursu Örge), Dost Kitabevi, Ankara.
Soury, Jules, *Karşılaştırmalı Dinler Işığında İsrail Dini*, (terc.:Harun Güngör ve İbrahim Açmaz),(2008), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
es-Süheylî, Abdurrahmân b. Abdullah Ebû’l-Kâsım,(ts.), *er-Ravdu’l-unf fî şerhi’s-sîreti’n-nebeviyye li’bni Hişâm,* Dârû’l- kutûbi’l-‘ilmiyye, Beyrut.
eş-Şâ‘bî, Ebu’l-Kâsım,(2013), *el-Hayâlu’ş-şi’rî inde’l-’Arab,* Kelimât‘Arabiyyeli’t-terceme ve’n-neşr, Kahire.
Şeyh Asker, Kusay,(2007), *el-Esâtîru’l-’Arabiyye kable’l-İslâm ve ’alâkatuhâ bi’d-diyânâti-l-kadîme*, Dâru ma‘d, Dimaşk.
et-Taberî, İbn Cerîr, Ebû Cafer Muhammed,(2002, *Câmi’u’l-beyân*, Dâr-u İbn Hazm, Beyrut.
Takkûş, Muhammed Süheyl,(2009) *Târîhu’l-’Arab kable’l-İslâm*, Dâru’n-nefâis, Beyrut.
Tökel, Dursun Ali, (2000) *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yay., Ankara.
et-Tunusî, Muhammed Hıdır Hüseyin,(ts.), *el-Hayâlu fi’ş-şi’ri’l-’Arabî*, el-Mektebetu’l-‘Arabiyye, Dimaşk.
Ubeyd b. Şeriyye, *Ahbâr’Ubeyd b. Şeriyye*,(1347 H.), (Kitâbu’t-tîcân fî mulûki Himyer’le beraber), Merkezu’d-dirâsâtve’l-ebhâsi’l-Yemeniyye, Sana.
Vehb b. Münebbih,(1347 H.), *Kitâbu’t-tîcân fî mulûki Himyer*, Merkezu’d-dirâsâtve’l-ebhâsi’l-Yemeniyye, Sana.
el-Ya‘kûbî, Ebû Ya‘kûb b. Ca‘fer, (2010), *Târîhu’l- Ya‘kûbî*, Şirketu’l-a‘lemî li’l-matbû‘ât, Beyrut.
ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer,(1995), *el-Keşşâf an hakaiki't-tenzîl,* Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut.

KÜTÜB-İ SİTTE'NİN AHLÂK İLE İLGİLİ BÖLÜMLERİNİN MUHTEVA ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet UYAR
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Bu çalışmada öncelikle kısaca ahlâk kavramı üzerinde durulacak, daha sonra en güvenilir hadis kaynaklarından olan ve *'Kütüb-i Sitte'* olarak adlandırılan altı ana hadis kitabının güzel ahlâka dair kısımlarının muhteva analizi yapılacaktır.

Hadis kitaplarının (bazen biri diğerinden farklı isimlerle adlandırılmış olan) güzel ahlâka dair kısımlarında; Kuran-ı Kerim'in ifadesiyle, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için *'Üsve-i Hasene'* olarak vasfedilen Hz. Peygamberin eşsiz güzellikteki ahlâkının tavsifi ve O'nun güzel ahlâka dair tavsiyeleri yer almaktadır. Bu nedenle söz konusu kısımlarda hangi hususlara yer verildiğinin, nelerin önemsendiğinin, nelerden sakındırılıp nelerin tavsiye edildiğinin bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Zira Kuranî esasların ete kemiğe büründürülerek hayata aktarılmış hali demek olan Hz. Peygamberin yüksek ahlâkı yakından tanınıp, O'nun, hassasiyetleri, öncelikleri ve ilkeleri bilinmeden Üsve-i Hasene'ye imtisal söz konusu olamaz.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Kütüb-i Sitte, Hadis Kitapları, Ahlâk.

CONTENT ANALYSIS OF MORALITY-RELATED PARTS OF AL-KUTUB AL-SITTAH

Abstract

In this study, we focus on the concept of morality in briefly. Then, we will examine the issue of the content analysis of morality-related parts of the six most reliable hadith books that so called as al-kutub al-sittah.

In morality-related parts of hadith books (sometimes one has been known by different names than the other) many examples of the unique beauty of the moral values of the prophet is located. With the testimony of the Holy Qur'an: In the Messenger of Allah a beautiful pattern (of conduct) for any one whose hope is in Allah and the Final Day. Therefore, it is very important to know the contents of these sections. For to live like The Prophet, we will need to examine his moral values.

Keywords: The Prophet Muhammad, Al-Kutub Al-Sittah, Hadith Books, Morality.

I. GİRİŞ

Kütüb-i Sitte olarak adlandırılan ana hadis kaynaklarının[1] ahlâk ile ilgili bölümlerinin muhteva analizine geçmeden önce, kısaca ahlâk kavaramı üzerinde durmak istiyoruz.

Ahlâk kelimesinin kendisinden türemiş olduğu 'h l k' (خ ل ق) kökü, Arap kelamında esas itibariyle iki temel anlam taşımaktadır. Bunlardan birincisi, (her hangi bir örnekten etkilenme olmaksızın) tamamen kendine has, kendi icâd ettiği şekilde inşa etmek, ikincisi ise takdîr.[2] Hulk/Huluk kelimesi ise, seciyye,[3] insanın üzerine yaratıldığı tab' manasına gelmektedir, çoğulu Ahlâk'tır.[4] Aynı kökten türemiş olan hilkat kelimesi ise fıtrat anlamına gelmektedir.[5]

İslam Ahlakının ana kaynağı Kuran ve onun pratik hayata aktarılmış hali olan sünnettir.

Ahlak: İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan mânevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konan irâdeli davranışlar bütünü; Ahlâk ilmi ise: Bu konularla ilgili ilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Sözlüklerde çoğunlukla insanın fizik yapısı için halk, mânevî yapısı için hulk kelimelerinin kullanıldığı kaydedilir. [6]

Bir başka tanıma göre ahlâk; nefsin düşünüp taşınmadan kendi fillerini ortaya koymasını sağlayan durumdur.[7]

Bu konuda Ahmed Hamdi Akseki şöyle demektedir: "Ahlâk, hulk'un cem'idir. Hulk tabîat ve seciyye demektir. Buna huy deriz. Seciyye ve huy denilen şey; insanda rüsûh bulmuş, yerleşmiş bir melekedir. Tâbir-i diğerle nefs-i insânîde hâsıl, sâbit ve sâkin olan bir melekedir[8] ki, o meleke sebebiyle nefisten ef'âl kolayca sudûr eder; fikir ve rü'yete muhtaç olmaksızın, zihni yormaksızın, güçlük çekmeyerek sühûletle nefisten ef'âlin sudûruna sebep olur. Binaenaleyh huy, aslı ve menşei itibariyle, melekât ve kuvayı bâtınadandır: melekât-ı nefsaniyedendir."[9]

"Ahlâk ile zekâ, ahlâk ile ilim yekdiğerinin lâzım-ı gayr-ı müfârıkı değildir. Bunlar her zaman birlikte bulunmazlar. Her zeki olan, her ilmi olan mutlaka iyi huylu

[1] Genel kabule göre Kütüb-i Sitte'ye dâhil olan kitaplar şunlardır: Buhârî ve Müslim'in Sahîhleri (Sahîhayn), Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünenleri (Sünen-i Erbaa'). Kütüb-i Sitte'nin hangi kitaplardan oluştuğu ile ilgili görüşler için bkz. Tâhir el-Cezâirî, Tevcîhu'n-Nazar, I, 372.
[2] İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, X/85; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, XXV/251.
[3] Cevherî, Sıhâh, IV/1471.
[4] Zebîdî, XXV/257.
[5] Zebîdî, XXV/258
[6] Çağrıcı, Mustafa, "Ahlâk", Diyanet İslam Ansiklopedisi, II/1.
[7] İbn Miskeveyh, Ahlâkı Olgunlaştırma, çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu, 36. Bir ilim dalı olarak ise, İlm-i Ahlâk'ın birçok farklı tarifleri mevcuttur. Bu tanımlar için bkz. Akseki, Ahmed Hamdi, Ahlâk Dersleri, 20-21; Pazarlı, Osman, İslâmda Ahlak, 14-15.
[8] *'Meleke'* nefiste yerleşmiş, kökleşmiş olan şeye denir. Bkz. Akseki, 16.
[9] Akseki, 15-16.

olmak lâzım gelmez. Zekâsı, ilmi olur da ahlâkı iyi olmaz. Nasıl ki, aksi halde redâet-i ahlâkiyyesini göstermez. Öyle ise bir insanın dehâsını, zekâsını, ilmini görüp de onun her yaptığının, her söylediğinin iyi ve hayır olacağına hüküm ve onu sâhib-i fazilet diye kendimize rehber ittihaz etmemeliyiz. Zekâsı, dehâsı ile ma'rûf ne kadar kimseler vardır ki, ahlâk itibariyle sıfırdır. Fazîlet-i ahlâkıyye nâmına bir şey yoktur. Zekâsı mahdûd olduğu halde ahlâkı gayet iyi insanlar da çoktur."[10]

Ahlâkçılar ahlâkı ikiye ayırmaktadır:

"Ahlâk-ı Fıtriyye ve tabiiyye: Hilkat-i beşiyede filasıl merkûz ve meknûz olan hasletlere ahlâk-ı fıtriyye ve tabiiyye nâmı verilir.

Ahlâk-ı Müktesibe: Tabiatte ülfet ile husûle gelen, muhîtin tesîrâtı ile kazanılan huylara da ahlâk-ı müktesibe nâmı verilir."[11]

"Diğer bir itibarla ahlâkı yine ikiye ayırabiliriz: Ahlâk-ı Hasene, Ahlâk-ı Seyyie. Eğer insanın huyları, Din-i İslâmın emir ve tahsin eylediği temâyülât-ı makbûleden ise ona ahlâk-ı hasene, ahlâk-ı hamide, ahlâk-ı fâzıla, ahlâk-ı memdûha ve mehâsin-i ahlâk nâmı verilir. İslâmın nehiy ve takbih eylediği fenâ tabiatlara, çirkin huylara, gayr-ı makbûl taemâyülâta da ahlâk-ı seyyie, ahlâk-ı redîe, ahlâk-ı makdûha, mesâvî-i ahlâk nâmı verilir."[12]

Ahlâkın sonradan değiştirilip değiştirilemeyeceği, ortadan kaldırıp kaldırılamayacağı ahlak felsefesin kitaplarında enine boyuna tartışılmaktadır. Biz bu konuda, A. Hamdi Akseki'nin şu veciz ifadesiyle iktifa etmek istiyoruz; "Tebdîl-i ahlâk mümkündür, izâle-i ahlâk gayri mümkündür."[13]

II. KÜTÜB-İ SİTTE'Yİ OLUŞTURAN ALTI HADİS KİTABINDA DOĞRUDAN AHLÂK İLE İLGİLİ BÖLÜMLER

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, yüksek ahlâkına bizzat Kuran-ı Kerim'in şehâdette bulunduğu[14] ve 'Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim',[15] 'Mizanda güzel ahlâktan daha ağır gelecek hiç bir şey yoktur.',[16] 'Sizin en hayırlınız, ahlâkça en güzel olanınızdır.'[17] buyuran Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerinin kâhir ekseriyeti bir yönüyle, dolaylı olarak da olsa ahlâk ile ilgilidir. Bu nedenle, ahlâka ilişkin rivayetler, hadis kitaplarının sadece ahlâk konusundaki hadislere ayrılmış bölümlerinde değil, baştan sona, bu eserlerin her yerinde belli ölçüde yer alabilmektedir. Bu sebeple, bir hadis eserindeki ahlâk konulu hadislerin tamamını mütâlaa etmek için, o hadis eserinin sadece, genel alamda 'Kitâbu'l-Ahlâk' diyebileceğimiz kısmına/kısımlarına bakmak

[10] Akseki, 17.
[11] Akseki, 17; Bu konu ile ilgili olarak ayrıca bkz., Erdem, Hüsamettin, Ahlâk Felsefesi, 11-12.
[12] Akseki, 18. Bu konu ile ilgili olarak ayrıca bkz., Erdem, 12.
[13] Akseki, 20.
[14] 'Muhakkak ki, sen yüce bir ahlâk üzeresin.' Kalem, 68/4.
[15] Buhârî, el-Edebü'l-Mufred, 104, hadis no: 273.
[16] Buhârî, el-Edebü'l-Mufred, 103, hadis no: 270.
[17] Buhârî, el-Edebü'l-Mufred, 103, hadis no: 271.

yeterli olmayacaktır. Bu kısımda/kısımlarda bulunan hadisler, o eserin müellifi tarafından, ana teması ahlâk olan, ahlâkî vurgusu yüksek hadislerden, o kısım ya da kısımlar için yapılan bir seçkiden ibarettir.

Kütüb-i Sitte olarak adlandırılan altı hadis kitabında münhasıran ahlâk konulu hadislere yer verilen bölümlerin[18] şunlar olduğunu görmekteyiz: *'Kitâbu'l-Edeb/Âdâb', 'Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla', 'Kitâbu'l-İstizân', 'Kitâbu'z- Zühd'* ve *'Kitâbu'r-Rikâk'*.[19] Bu başlıklar altında tasnif edilen bölümlerin genel olarak, doğrudan ve yoğun bir ahlâkî mesaj içerdikleri görülür.

Kitâbu'l-Edeb

Kitâbu'l-Edeb,[20] Buhârî'nin Sahîh'inde 78. Kitâbın, Müslim'in Sahîh'inde 38. Kitâbın, Ebû Dâvud'un Sünen'inde 40. Kitâbın, Tirmizî'nin Sünen'inde 41. Kitâbın, İbn Mâce'nin Sünen'inde ise 33. Kitâbın adıdır.

Edeb kelimesinin türediği 'e d b' kökü temel olarak, çağırmak, davet etmek ziyâfet hazırlayıp ziyâfete davet etmek manalarına gelmektedir. Hayra ve güzelliklere çağıran kimseye de Edîb denilmiştir.[21] Edeb kelimesi, nefis terbiyesi ve güzel ahlak gibi manalara[22] gelmektedir.

Buhârî'nin Sahîh'inde 78. Kitâb olan ve 128 bâb başlığı altında 257 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Edeb'de[23] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- İyilik etmek, anne babaya iyilik etmek, anne babaya isyan ve ezâ etmenin günahı,
- Müşrik baba ve kardeşle ilişki,
- Hısımlarla ilgilenmenin fazileti,
- Büyüğe saygı, küçüğe şefkat gösterme,
- Ahde vefa gösterme,
- Yetimlerle ve dul kadınlarla ilgilenmenin fazileti,
- Komşuluk hakları, komşularla münasebet,
- Hayâ, sabır, hilm ve teenni ile hareket etmenin fazileti,
- Karşılıklı yardımlaşma,
- Karşılıklı sövüşme ve lanetleşmenin yasaklanması,
- İkiyüzlülük, yalan, zan, gıybet ve dedikodudan sakınmanın önemi,
- Kibir ve isyandan sakınmanın önemi,
- Ziyaretleşme âdâbı, misafire ikramın önemi,

[18] Bu bölümlerin bazen, benzer muhtevaya sahip oldukları halde, birbirlerine yakın anlamlarda olsalar da farklı isimlerle adlandırıldıklarını görebilmekteyiz.
[19] Kütüb-i Sitte içinde yer alan eserlerden Nesâî'nin Sünen'inde, zikredilen bu bölümlerden hiç biri bulunmamaktadır.
[20] Müslim'in Sahîh'inde, *'Kitâbu'l-Âdâb'* şeklindedir.
[21] Zebîdî, II/12.
[22] Feyyûmî, el-Misbâhul'l-Munîr, 4.
[23] Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, IV/86-134.

- Çocuklara güzel isim verme, Allah'ın sevdiği isimler, kötü isimlerin güzel isimlerle değiştirilmesi,
- Esneme ve hapşırma âdâbı ve benzeri konular.

Müslim'in Sahîh'inde 38. Kitâb olan ve 10 bâb başlığı altında 45 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Âdâb'da[24] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Güzel isimler, çocuklara güzel isimler koymanın önemi,
- Çirkin isimlerden sakınma, çirkin isimleri güzele çevirmenin önemi, konulması haram olan isimler,
- Yeni doğan çocuk ile ilgili yapılması müstehab olan şeyler,
- Oğlundan başkasına oğlum diye hitab etmenin cevazı,
- İzin istemenin usûlü ve âdâbı,
- Başkasının evinin içine bakmanın haramlığı,
- Ansızın, kasıtsız olarak (nâmahrem olanı) görme ve benzeri konular.

Ebû Dâvud'un Sünen'inde 40. Kitap olan ve 169 bâb başlığı altında 502 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Edeb'de[25] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Güzel huylu, yumuşak huylu ve vakarlı olmanın önemi,
- Öfkeye hâkim olmanın ve affedici olmanın önemi,
- İnsanlarla iyi ilişkiler kurma, iyiliğe teşekkürün önemi,
- Hayâlı ve mütevazı, alçak gönüllü olmanın önemi,
- Halkın ortak kullanımına tahsis edilmiş alanları kullanma âdâbı,
- Birlikte yaşama âdâbı,
- Konuşma âdâbı,
- Münakaşa ve cedelleşmenin çirkinliği,
- Oturma kalkma âdâbı,
- İkiyüzlülük, yalan, zan, gıybet, hased ve dedikodudan sakınmanın önemi,
- İnsanların özellerini araştırmanın yasaklığı,
- İnsanların ayıbını örtmenin önemi,
- Karşılıklı sövüşme ve lanetleşmenin yasaklanması,
- Azgınlık ve taşkınlık yapmanın yasaklanması,
- Küs durmanın hükmü, insanların arasını düzeltmenin önemi,
- Şarkı söylemenin ve nefesli saz çalmanın keraheti,
- İntikam almanın hükmü,
- Kadınlaşan erkeklerin durumu,

[24] Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, II/1682-1700.
[25] Ebû Dâvud, Sünen, V/132-424.

- Çirkin isimleri güzel isimlerle değiştirmek,
- Oğlundan başkasına oğlum diye hitab etmenin hükmü ve benzeri konular.

Tirmizî'nin Sünen'inde 41. Kitap olan ve 82 bâb başlığı altında 139 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Edeb'de[26] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Müslümanın Müslüman üzerindeki hakları,
- Aksırmanın âdâbı, aksıran kimseye nasıl mukabele edileceği,
- Yatma, oturma, kalkma birlikte yaşama âdâbı,
- Sakalın şekli ve düzenlenmesi, bıyık ve tırnakların kesilmesi ile ilgili konular,
- Örtünme ile ilgili konular,
- Binite binme âdâbı,
- Yabancı kadına ansızın bakmanın hükmü, kadınlarla ilgili dikkat edilmesi gereken konular,
- Peruk ve dövmenin hükmü,
- Erkeklere benzemeye çalışan kadının durumu,
- Güzel koku kullanmanın âdâbı
- Örtünme ve giyinme âdâbı, yasak olan kıyafetler ve yasaklanmış olan kıyafet renkleri,
- İstişare âdâbı,
- Üç kişiden ikisinin gizli konuşmanın yasaklanması,
- Güzel isimler, çirkin isimler, çirkin isimleri güzel isimlerle değiştirmek,
- Şiirin tesir gücü, şiirle ilgili konular,
- Kapların ağzını kapalı tutmanın önemi,
- Binit hayvanlarına güzel muamele etmenin gereği vs. konular.

İbn Maâce'nin Sünen'inde 33. Kitâb olan ve 59 bâb başlığı altında 170 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Edeb'de[27] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Ana baba haklarına riâyet,
- Babanın çocuklarına iyi davranması, kız çocuklarına ihsanda bulunması,
- Komşuluk hakları,
- Misafirin hakları,
- Yetimlerin hakları,
- İnsanlara eziyet veren şeyleri ortadan kaldırmak,
- Mutedil olmanın ve insanlarla iyi geçinmenin fazileti,
- Zayıf kimselere merhametli olanın fazileti,

[26] Tirmizî, Sünen, V/80-154.
[27] İbn Mâce, Sünen, II/1206-1257.

- Selamlaşma âdâbı,
- Ehl-i Kitâb ile münasebet,
- Musâfaha ve el öpme âdâbı,
- İzin isteme âdâbı,
- Aksıran kimseye nasıl mukabele edileceği,
- Mazeret beyan edenlerin mazeretlerini kabul etme,
- Mizah/şaka âdâbı,
- Güzel isimler, çirkin isimler, çirkin isimleri güzel isimlerle değiştirmek,
- İstişâre âdâbı,
- Şiir ile ilgili konular,
- Yol üzerinde konaklamanın uygun görülmemesi,
- Üç kişiden ikisinin gizli konuşmanın yasaklanması,
- Kuran okumanın, Allah'ı anmanın, tesbih, hamd ve istiğfarın fazileti vs. konular.

Kitâbu'l-Edeb başlığını, Kütüb-i Sitte imamlarından beşinin eserinde görmekteyiz. Konunun en kapsamlı şekilde ele alındığı eser ise Ebû Dâvud'un Sünen'idir. Zira Ebû Dâvud, yukarıda verilen konu başlıklarında da görüleceği üzere, diğer imamların birden fazla başlık (kitab adı) altında ele aldığı hadisleri kitâbu'l-edeb başlığı altında toplamıştır.

Bir eserin musannifi kendi anlayışı ve tercihi muvacehesinde, bazen aynı başlık altına, diğer eserlerin musanniflerinden farklı rivayetleri koyabilmektedir. Bazen de bir musannifin bir başlık altında verdiği hadisi başka başlık altında verebilmektedir.

Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla

Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla,[28] Müslim'in Sahîh'inde 45. Kitâbın, Tirmizî'nin Sünen'inde ise 25. Kitâbın adıdır.

el-Birr ve es-Sıla kelimeleri aslında aynı anlama gelmekle birlikte, el-Birr, insanlara geniş ihsan ve ikramda bulunmak, iyilik yapmak vb. manalara gelmektedir. [29] es-Sıla kelimesi ise, hicrân yani ayrılığın zıddı olan kavuşma, buluşma, bir araya gelme[30] gibi manalara gelmektedir.

Müslim'in Sahîh'inde 45. Kitâb olan ve 51 bâb başlığı altında 166 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla'da[31] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Anne ve babaya iyilik ve itaatin önemi, anne ve babanın dostlarını ziyaretin fazileti,
- Sıla-i Rahim'in önemi,

[28] Müslim'in Sahîh'inde *'Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb'* şeklindedir.
[29] Zebîdî, X/151.
[30] Cevherî, V/1842.
[31] Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, III/1974-2035.

- Hased etmenin, düşmanlık yapmanın ve sırt çevirmenin haram olması,
- Şer'i bir gerekçe olmadığı halde dargınlığı haram olması,
- Kötü zannın, insanların gizli hallerini araştırmanın, müşteri kızıştırmanın haram olması,
- Müslümanın kanının, ırzının, malının dokunulmazlığı,
- Allah için sevmenin fazileti,
- Hasta ziyaretinin fazileti,
- Zulmün haramlığı, af ve tevazuunun müstehab olması,
- Sövme ve lanet etmenin yasak olması,
- Kibir, Yalan, gıybet, ikiyüzlülük, laf taşımanın haram olması,
- Yolda insanlara eziyet veren şeyleri kaldırmanın fazileti,
- Hayvanlara eziyet etmenin haram olması,
- Komşu hakları, komşuluk hukuku,
- Kız çocuklarına iyi davranmanın önemi,
- Kimlerle arkadaşlık edileceğine dikkat edilmesi vb. konular.

Tirmizî'nin Sünen'inde 25. Kitâb olan ve 87 bâb başlığı altında 139 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla'da[32] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Anne ve babaya iyilik ve itaatin önemi, anne ve babanın dostlarını ziyaretin fazileti,
- Sıla-i Rahimin önemi, teyzenin anne mesabesinde olması,
- Anne ve babanın duasının önemi,
- Evlat sevgisi, kız çocuklarına ve kız kardeşlere iyi davranmanın fazileti,
- Dullara ve yetim kimselere yardım etmenin fazileti,
- Küçüğe şefkat büyüğe saygı göstermenin önemi,
- Bir Müslümanın diğer Müslümanlara karşı görevleri,
- Müsâmahakâr, affedici ve merhametli olmanın fazileti,
- Küs durmanın haram olması,
- Kibir, yalan, gıybet, kin ve hasedin haram olması,
- Komşuluk hakları,
- Zayıf kimselere merhametli davranmak,
- Çocukların terbiyesi,
- Hediyeleşme,
- İyiliklere teşekkür etme,
- Sadaka ve bağış yapmanın fazileti,
- Yollardaki rahatsızlık veren şeyleri kaldırmak
- Cimriliğin yerilmesi ve cömertliğin övülmesi,

[32] Tirmizî, Sünen, IV/309-380.

- Misafirlik,
- Yalandan ve kötü zandan sakınma, doğru ve güler yüzlü olmanın önemi,
- Mizah/şaka âdâbı,
- Büyüklere saygılı, hayâlı ve yumuşak huylu olmanın fazileti ve benzeri konular.

Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla başlığı, Kütüb-i Sitte içinde sadece Müslim'in Sahîh'inde ve Tirmizî'nin Sünen'inde yer almaktadır. Biri diğerine yakın genişlikte ele alınmış olan bu bölümlerinde benzer konulara yer verilmekle birlikte, Tirmizî'nin konuları daha detaylı bab başlıkları altında ele aldığını görmekteyiz.

Kitâbu'l-İsti'zan

Kitâbu'l-İstizan,[33] Buhârî'nin Sahîh'inde 79. Kitâbın, Tirmizî'nin Sünen'inde ise 40. Kitâbın adıdır.

Kelime olarak bilmek, dinlemek, izin manalarına gelen[34] 'e z n' kökünden türetilmiş, istif'al babından mastar olan isti'zan, izin istemek anlamına gelir.

Buhârî'nin Sahîh'inde 79. Kitâb olan ve 53 bâb başlığı altında 77 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-İstizan'da[35] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Selamlaşma âdâbı,
- İzin isteme âdâbı,
- Yazışma âdâbı,
- Meclis âdâbı, oturma kalkma musâfaha etme âdâbı,
- Sır saklamanın önemi,
- Üç kişiden fazla topluluklarda, iki kişinin kendi arasında fısıldaşabileceğinin cevazı,
- Uyumadan önce evin içinde yanan ateşi söndürme,
- Gece kapıların kilitlenmesi,
- Sünnet olma,
- Allah'a tâatten alıkoyan her türlü eğlencenin haramlığı ve benzeri konular.

Tirmizî'nin Sünen'inde 40. Kitâb olan ve 34 bâb başlığı altında 48 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-İstizan ve'l-Âdâb'da[36] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Selamlaşma âdâbı,
- İzin isteme âdâbı,
- Yazışma âdâbı,

[33] Tirmizî'nin Sünen'inde, *'Kitâbu'l-İstizan ve'l-Âdâb'* şeklindedir.
[34] Cevherî, V/2068.
[35] Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, IV/135-152.
[36] Tirmizî, Sünen, V/52-79.

- Yol üzerinde oturma âdâbı,
- Musâfaha etme âdâbı,
- El öpme âdâbı vb. konular.

Kitâbu'l-İsti'zan başlığına, Kütüb-i Sitte içinde Buhârî ve Tirmizî'nin eserlerinde rastlamaktayız. Ağırlıklı olarak âdâb-ı muâşeret kurallarına yer verilen bu kısımlarda, selamlaşmaya, toplum içinde nasıl hareket edilmesi gerektiğine, ortak kullanım alanlarında hangi kurallara riâyet edilmesi gerektiğine ve izin isteme âdâbına dair hadisler verilmektedir. Buhârî'nin, Tirmizî'ye göre nispeten konuyu daha geniş kapsamlı incelediği görülmektedir.

Kitâbu'z-Zühd ve Kitâbu'r-Rikāk

Kitâbu'z-Zühd,[37] Müslim'in Sahîh'inde 53. Kitâbın, Tirmizî'nin Sünen'inde 34. Kitâbın, İbn Mâce'nin Sünen'inde ise 37. Kitâbın adıdır.

Zühd kelimesi, rağbet etmemek, ilgisiz olmak, uzak durmak manalarına gelmektedir.[38] Rikak ise, kaba ve haşin olmama, ince ve yufka olma, merhametli olma manalarına gelmektedir.[39]

Müslim'in Sahîh'inde 53. Kitâb olan ve 19 bâb başlığı altında 75 hadis ihtiva eden Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik'de[40] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Dul kadına yoksul ve yetime iyilik etmenin fazileti,
- Mescid yapmanın fazileti,
- Özü sözü bir olmanın önemi,
- Müslümanın Müslümana karşı vazifeleri,
- Müminin ferâseti,
- Nimete şükretmekle ve sıkıntıya sabretmekle müminin hep kazançlı çıkması,
- Bazı kıssalar, bir kimseyi methedenin dikkat etmesi gereken hususlar vb. konular.

Tirmizî'nin Sünen'inde 34. Kitâb olan ve 65 bâb başlığı altında 111 hadis ihtiva eden Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik'de[41] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- İnsanların kıymetini bilmedikleri nimetler,
- Hayırlı amellerde acele etmek,
- Ölümü sık sık hatırlamak,
- Kimsenin kimseyi cehennemden kurtaramayacağı,

[37] Müslim'in Sahîh'inde, *'Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik'* şeklinde, İbn Mâce'nin Sünen'inde ise *'Ebvâbu'z-Zühd'* şeklindedir.
[38] Cevherî, II/481.
[39] Firûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, 887
[40] Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, III/2272-2311.
[41] Tirmizî, Sünen, IV/550-610.

- Az gülüp çok ağlamak,
- Lüzumsuz şeyleri terk etmenin önemi,
- Az konuşmak,
- Dünyanın Allah katındaki değersizliği,
- Ahiret nimetleriyle dünya nimetinin mukayesesi,
- Dünya hayatında insana yeterli olacak mal miktarı,
- Hayırlı ve şerli insanlar kimlerdir,
- Dünyada nasıl olmak gerekir,
- Dünya malına hırs ve tamahı terk etmek,
- Veren elin alan elden üstün olması,
- Tevekkülün keyfiyeti,
- Allah'ın en çok sevdiği kulların vasıfları,
- Allah Rasûlü'nün yaşam tarzı,
- Yeme ve içmenin ölçüsü,
- Belâ ve musibetlere sabır ve benzeri konular.

İbn Mâce'nin Sünen'inde 37. Kitâb olan ve 39 bâb başlığı altında 242 hadis ihtiva eden Ebvâbu'z-Zühd'de[42] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Dünyadan ve dünya nimetlerinden yüz çevirme,
- Fakirlerin fazileti ve Allah katındaki değerleri,
- Kanaatin önemi,
- Allah Rasûlü'nün yaşam tarzı,
- Tevekkülün önemi,
- Riya, hased ve kibirden uzak durmanın ve alçak gönüllü olmanın fazileti,
- Hayâ ve yumuşak huylu olmanın önemi,
- Haram ve şüpheli şeylerden uzak durma,
- İyi niyetli olma,
- İşlenen günahları hatırlayıp tövbe etmek,
- Ölümü her daim anıp ona hazırlıklı olmak,
- Allah'ın rahmeti,
- Cehennemin sıfatı vb. konular.

Kitâbu'z-Zühd başlığı altında, ana tema olarak, işlenen günahları hatırlayıp tövbekar olmak, dünya nimetlerine karşı aşırı hırs ve tamahı terk etmek, ölümü hatırdan çıkarmayıp ahiret hazırlığı yapmak ve dünyaya karşı mesafeli ve soğuk davranmak konularına yer verilmektedir.

Kitâbu'z-Zühd başlığına eserinde yer veren musannifler arasında konuyu en detaylı ele alan eserin, İbn Mâce'nin Sünen'i olduğunu görmekteyiz. Tirmizî'nin de

[42] İbn Mâce, Sünen, II/1373-1453.

konuyu önemli ölçüde detaylandırdığını müşâhede etmekteyiz. Fakat Müslim'in Sahîh'inde, konunun beklenen muhtevanın çok altında, oldukça yüzeysel geçildiğine şahit olmaktayız.

Kitâbu'r-Rikâk,[43] Buhârî'nin Sahîh'inde 81. Kitâbın adıdır.

Buhârî'nin Sahîh'inde 81. Kitâb olan ve 53 bâb başlığı altında 182 hadis ihtiva eden Kitâbu'r-Rikâk'da[44] yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Sağlık ve boş vaktin önemi,
- Dünyanın değeri,
- Dünya nimetlerine tamah etmeme,
- Mal fitnesinden sakınma,
- Dünyadan bir beklentisi ve emeli olmamanın önemi,
- Fakirliğin fazileti,
- Allah Rasûlü'nün yaşam tarzı,
- Salih amellere devamın önemi,
- Korku ve ümit arasında olma,
- Haramlardan uzak durma,
- Dili muhafaza etmek,
- Sabırlı ve alçak gönüllü olma,
- Nefisle mücadele,
- Cehennemin sıfatı vb. konular.

Tirmizî ve İbn Mâce'nin Kitâbu'z-Zühd'de yer verdikleri türden rivayetleri, Buhârî'nin, Kitâbu'r-Rikâk'ta ele aldığını görmekteyiz. Buhârî eserinin bu kısmında, sabrı, nefisle mücadeleyi, dünya nimetlerine tamah etmemeyi ve dünyadan bir beklenti içine girmemeyi tavsiye eden hadisleri vermektedir.

III. SONUÇ

Hadis kitaplarının (bazen biri diğerinden farklı isimlerle adlandırılmış olan) güzel ahlâka dair kısımlarında; Kuran-ı Kerim'in ifadesiyle, 'üsve-i hasene' olarak vasfedilen Hz. Peygamberin eşsiz güzellikteki ahlâkının tavsifi ve O'nun güzel ahlâka dair tavsiyeleri yer almaktadır. Bu nedenle söz konusu kısımlarda hangi hususlara yer

[43] Müslim'in 48. Kitâbı olan, *'Kitâbu'z-Zikr ve'd-Dua ve't-Tevbe ve'l-İstiğfâr'*ın 26. bâb'ının üzerinde, müteselsil kitâb adı numarası olmayan, ***'Kitâbu'r-Rikâk'*** başlığı bulunmakta ve burada iki bâb başlığı altında sekiz hadise yer verilmektedir. Birinci bâb, Cennet ehlinin ekserisi fakirler, Cehennem ehlinin ekserisi kadınlar ve kadınların sebep olduğu fitne konusunda, ikinci bâb ise, üç kişiden oluşan mağara ehlinin kıssası ve sâlih amellerle tevessül konusundadır.

[44] Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, IV/175-207.

verildiğinin, nelerin önemsendiğinin, nelerden sakındırılıp nelerin tavsiye edildiğinin bilinmesi büyük önem arz etmektedir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerinin kâhir ekseriyeti bir yönüyle, dolaylı olarak da olsa ahlâk ile ilgilidir. Bu nedenle, ahlâka ilişkin rivayetler, hadis kitaplarının sadece ahlâk konusundaki hadislere ayrılmış bölümlerinde değil, baştan sona, bu eserlerin her yerinde belli ölçüde yer alabilmektedir. Bu sebeple, bir hadis eserindeki ahlâk konulu hadislerin tamamını mütâlaa etmek için, o hadis eserinin sadece, genel alamda 'Kitâbu'l-Ahlâk' diyebileceğimiz kısmına/kısımlarına bakmak yeterli olmayacaktır. Bu kısımda/kısımlarda bulunan hadisler, o eserin müellifi tarafından, ana teması ahlâk olan, ahlâkî vurgusu yüksek hadislerden, o kısım ya da kısımlar için yapılan bir seçkiden ibarettir.

Kütüb-i Sitte olarak adlandırılan altı hadis kitabında münhasıran ahlâk konulu hadislere yer verilen bölümlerin şunlar olduğunu görmekteyiz: *'Kitâbu'l-Edeb/Âdâb', 'Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla', 'Kitâbu'l-İstizân', 'Kitâbu'z- Zühd'* ve *'Kitâbu'r-Rikâk'*. Bu başlıklar altında tasnif edilen bölümlerin genel olarak, doğrudan ve yoğun bir ahlâkî mesaj içerdikleri görülür.

Kitâbu'l-Edeb başlığını, Kütüb-i Sitte imamlarından beşinin eserinde görmekteyiz. Konunun en kapsamlı şekilde ele alındığı eser ise Ebû Dâvud'un Sünen'idir. Zira Ebû Dâvud, diğer imamların birden fazla başlık (kitab adı) altında ele aldığı hadisleri kitâbu'l-edeb başlığı altında toplamıştır.

Bir eserin musannifi kendi anlayışı ve tercihi muvacehesinde, bazen aynı başlık altına, diğer eserlerin musanniflerinden farklı rivayetleri koyabilmektedir. Bazen de bir musannifin bir başlık altında verdiği hadisi başka başlık altında verebilmektedir.

Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla başlığı, Kütüb-i Sitte içinde sadece Müslim'in Sahîh'inde ve Tirmizî'nin Sünen'inde yer almaktadır. Biri diğerine yakın genişlikte ele alınmış olan bu bölümlerinde benzer konulara yer verilmekle birlikte, Tirmizî'nin konuları daha detaylı bab başlıkları altında ele aldığını görmekteyiz.

Kitâbu'l-İsti'zan başlığına, Kütüb-i Sitte içinde Buhârî ve Tirmizî'nin eserlerinde rastlamaktayız. Ağırlıklı olarak âdâb-ı muâşeret kurallarına yer verilen bu kısımlarda, selamlaşmaya, toplum içinde nasıl hareket edilmesi gerektiğine, ortak kullanım alanlarında hangi kurallara riâyet edilmesi gerektiğine ve izin isteme âdâbına dair hadisler verilmektedir. Buhârî'nin, Tirmizî'ye göre nispeten konuyu daha geniş kapsamlı incelediği görülmektedir.

Kitâbu'z-Zühd başlığı altında, ana tema olarak, işlenen günahları hatırlayıp tövbekar olmak, dünya nimetlerine karşı aşırı hırs ve tamahı terk etmek, ölümü hatırdan çıkarmayıp ahiret hazırlığı yapmak ve dünyaya karşı mesafeli ve soğuk davranmak konularına yer verilmektedir.

Kitâbu'z-Zühd başlığına eserinde yer veren musannifler arasında konuyu en detaylı ele alan eserin, İbn Mâce'nin Sünen'i olduğunu görmekteyiz. Tirmizî'nin de

konuyu önemli ölçüde detaylandırdığını müşâhede etmekteyiz. Fakat Müslim'in Sahîh'inde, konunun beklenen muhtevanın çok altında, oldukça yüzeysel geçildiğine şahit olmaktayız.

Tirmizî ve İbn Mâce'nin Kitâbu'z-Zühd'de yer verdikleri türden rivayetleri, Buhârî'nin, Kitâbu'r-Rikâk'ta ele aldığını görmekteyiz. Buhârî eserinin bu kısmında, sabrı, nefisle mücadeleyi, dünya nimetlerine tamah etmemeyi ve dünyadan bir beklenti içine girmemeyi tavsiye eden hadisleri vermektedir.

Kaynakça

AKSEKİ, A. Hamdi, Ahlâk Dersleri, Üçdal Neşriyat, II. Baskı, İstanbul, 1968.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, el-Câmiu's-Sahîh, I-IV, Matbaatu's-Selefiyye, Kahire, hicri 1400.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, el-Edebü'l-Müfred, Thk., Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Daru'l-Başairi'l-İslamiyye, III. Baskı, Beyrût, 1989.

CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, es-Sıhâh, I-VI, Neşreden, Ahmed Abdu'l-Gafûr Attâr, Beyrût, 1979.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as, Sünen, I-V, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.

ERDEM, Hüsamettin, Ahlâk Felsefesi, HÜ-ER yayınları, Konya, 2002.

FEYYÛMÎ, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî, el-Misbâhul'l-Munîr, Lübnân, 1987.

FİRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya'kub Mecdu'd-Din, el-Kâmûsu'l-Muhît, VIII. baskı, 2005.

İBN FÂRİS, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luga, I-VI, Thk., Abdusselam Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Basım yeri yok, 1979.

İBN MÂCE, Ebû Abdillah, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, Sünen, I-II, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.

İBN MANZÛR, Cemaluddîn Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrem, Lisânu'l-Arab, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrût, tarihsiz.

İBN MİSKEVEYH, Ahlâkı Olgunlaştırma, çev. Abdulkadir Şener, Cihad Tunç, İsmet Kayaoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî, el-Câmiu's-Sahîh, I-III, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.

PAZARLI, Osman, İslâmda Ahlâk, Remzi Kitabevi, II. basım, İstanbul 1980.

TÂHİR EL-CEZAİRİ, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem‘ûnî el-Hasenî el-Cezâirî, Tevcîhu’n-Nazar ila Usûli’l-Eser, I-II, Beyrût, 1995.

ÇAĞRICI, Mustafa, “Ahlâk”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, II, İstanbul, 1989.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, Sünen, I-V, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.

ZEBÎDÎ, Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî, Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, I-XL, Kuveyt, 1965.

VERGİLENDİRME ALANINDA ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ DURUMU

Öğr. Gör. Esra UYGUN

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Meslek Yüksek Okulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Maliye Programı

Özet

Günümüzde birçok devlet, temel hak ve özgürlüklerin kamu işlemlerine karşı korunması amacıyla, kişilere Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı tanınmıştır. Ülkemizde 6216 sayılı kanunla bu hakkın tanınması ile kişiler kamu otoritelerinin işlemleri nedeniyle temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini iddia ederek Anayasa Mahkemesi'ne başvurabileceklerdir.

Nitekim vergilendirme işlemleri ve bunlara ilişkin davalarda; mülkiyet hakkı, adil yargılanma hakkı, etkili başvuru hakkı, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, özel hayatın gizliliği ve konut dokunulmazlığı, aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama, seyahat özgürlüğü gibi hakların veya anayasal ilkelerin ihlali söz konusu olabilmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin vergi ile ilgili verdiği kararların sistematik olarak tasnif edilmesi ve başvuru kararlarının durumunu ele almayı amaçlayan bu çalışmada 23 Eylül 2012 – 4 Ağustos 2016 tarihleri arasında verilen kararlar incelenmiştir. Vergi alanında yapılan başvurularda en çok adil yargılanma hakkının ihlal edildiği görülmektedir. Diğer ihlal kararı verilen haklar ise mülkiyet hakkı, anayasal hakların ihlali, eşitlik ilkesi ve hukuk devleti ilkesi ihlali ile ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Başvuru, Anayasa Mahkemesi, Adil Yargılanma Hakkı

THE STATE ON DECISION OF INDIVIDUAL APPEAL TO THE CONSTİTUTİONAL COURT IN THE FİELD OF TAXATİON

Abstract

Nowadays, many government have recognized their citizens the right to individual appeal to constitutional court for protection of basic rights and freedoms against public proceedings. With the recognition of this right, people can apply to the Constitutional Court, claiming a violation of fundamental right and freedoms because of the actions of the public authorities.

Taxation procedures and in cases concerning them: The right to property, the right to a fair trial, effective remedy, the principle of equality and non-discrimination, privacy and inviolability of private life, not to not to be tried twice and punished for the same offense, the right to freedom of travel and violation of constitutional principles may be in question.

To be classified as systematic review of the decision of the Constitutional Court and the related tax work on between September 23, 2012 with August 4, 2016 date the situation of the applicants decided decisions made was investigated. For applications made in the area of taxation, it is observed that most violations of the right to a fair trial. The other decision violated the rights of property rights, constitutional rights violation is related to the principle of equality and the rule of law infringement.

Keywords: Individual application, the Constitutional Court, the right to fair trial

1. GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde, insanların sahip oldukları hakların korunması gerektiği tüm dünyada kabul görmüş bir gerçektir. İşte bu hakları koruma noktasında devlet kavramı ön plâna çıkmıştır. Devlet, var oluşu gereği bazı amaçlar üstlenmiştir. Devletin aslî amaçlarından biri temel hak ve özgürlükleri sosyal, siyasal ve ekonomik engelleri ortadan kaldıracak şekilde belirlemektir. Dolayısıyla bu özgürlüklerin öncelikle kamu gücü tarafından ihlâl edilmesini önlemek ve oluşabilecek temel hak ve özgürlük ihlâllerini ortadan kaldırmak amacıyla Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu uygulaması geliştirilmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin en temel görevi kanunların ve Anayasa'da belirtilen diğer normların Anayasa uygunluğunu denetlemek olmakla birlikte 7 Mayıs 2010 tarihli, *"5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"* un 12 Eylül 2010'da yapılan referandum sonucunda kabul edilip 23 Eylül 2010 tarihinde 27708 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmesi ile bireysel başvuruları karara bağlamak görevleri arasına dahil olmuştur. Anayasa Mahkemesi 23 Eylül 2012 tarihinden sonra kesinleşen nihaî işlem ve kararlar aleyhine yapılacak bireysel başvuruları incelemektedir. Dolayısıyla bu tarihten önce kesinleşen kararların Anayasa Mahkemesi'nde incelenmesi mümkün değildir.

Ülkemizde vergi, Anayasa'nın vergi ödevi başlıklı 73'üncü maddesinde düzenlenmiştir. İşte Anayasa ve Anayasa Mahkeme'si ile *"vergi"* kavramı bu noktada kesişmektedir. Bu sebeple, Anayasa'da ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye'nin taraf olduğu ekli Protokollerde bulunan temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi durumunda Anayasa'da güvence altına alınmış olan *"vergi ödevi"* konusunda birtakım uyuşmazlıklar meydana gelebilir.

Bu çalışmada Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu uygulaması hakkında bilgi verilecek ve vergilendirme alanında bireysel başvuru yolunun uygulanabilirliği ve kararlarının durumu incelenecektir.

2. ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURU YOLU UYGULAMASI

Kanunların anayasaya uygunluk denetiminin yapıldığı anayasa yargısının kişilere doğrudan bir koruma sağlamasının yarattığı eksiklik, onların bir hak ihlâli durumunda bizzat Anayasa Mahkemesi'nden hukukî koruma talebinde bulunmalarına imkân sağlayan bireysel başvuru yolu uygulamasıyla giderilmeye çalışılmıştır[1]. Bireysel başvuru yoluyla temel hak ve özgürlüklerin hukukî olarak korunması, Anayasa Mahkemesi tarafından anayasal düzenin korunmasının dolaylı bir sonucu olmaktan çıkmış ve doğrudan Anayasa Mahkemesi'nin koruma alanına girmiştir[2].

Bireysel başvuru yolu, temel hak ve özgürlükleri kamu gücünün bir işlem ya da eylemi neticesinde ihlâl edilen kişilerin başvurabilecekleri bir kanun yolu olup, ikincil ve yardımcı nitelikte olağanüstü bir hukukî yoldur[3]. Kılınç, bireysel başvuruyu temel hak ve özgürlükleri yasama, yürütme ve yargı organlarının işlemleri tarafından ihlâl edilen kişilerin başvurdukları olağanüstü bir kanun yolu olarak tanımlamaktadır[4]. Bir başka ifade ile bireysel başvuru yolu; adli, idari ve askeri yargının kararlarında ve kamu gücünün işlem ve eylemlerinde, ihmal suretiyle yaptığı müdahalelerde söz konusu ihlal iddiasının araştırılarak insan hak ve özgürlüklerinin yargılanmasıdır[5].

Dolayısıyla bireysel başvuru yoluna başvurabilmek için Anayasa'da güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında olan herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlâl edilmiş olması gerekmektedir. Ayrıca başvuruda bulunabilmek için iç hukuktaki olağan kanun yollarının tüketilmiş olması gerekir[6].

Tüm bu açıklamalardan hareketle bireysel başvurunun yolunun temel özelliklerini şunlardır[7].

- Anayasal bir kanun yoludur,
- İkincil nitelik taşır,
- Temel hak ve özgürlüklerinin ihlâlini engellemek amacıyla kabul edilmiştir,

---

1 Ece Göztepe, "Anayasa Şikayeti", **AÜHF Yayınları No:530,** AÜHF Döner Sermaye Yayınları No:45, Ankara 1998, s.3.

2 Cem Duran Uzun, "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikayeti)", Seta Analiz, SETA-Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Şubat 2012, s.5.

3 Öykü Didem Aydın, "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. XV, Y. 2011, S. 4, s. 125.

4 Bahadır Kılınç, "Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği", **Anayasa Yargısı,** C. 25, 2008, s. 23.

5 Melek Acu, "Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C.110, 2014, s.404.

6 M. Yavuz Sabuncu ve Selin Esen, "Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Türkiye'de Bireysel Başvuru Yolu", Anayasa Mahkemesi'nin 42. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, **Anayasa Yargısı,** Anayasa Mahkemesi Yayınları, No: 5, Ankara, 2004, s. 229.

7 Tahsin Erdinç, "Karşılaştırmalı Olarak Türk Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı (Anayasa Şikayeti)", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,** Y:6, S:20, Ocak 2015, s.104.

- Kural olarak kamu gücü işlemlerine karşı yapılır,
- Olağanüstü bir kanun yolu ve hukukî bir süreçtir.

3. VERGİLENDİRME ALANINDA BİREYSEL BAŞVURU YOLUNUN UYGULANABİLİRLİĞİ VE BİREYSEL BAŞVURULARI KARARLARININ DURUMU

3.1. Vergilendirme Alanında Bireysel Başvuru Yolunun Uygulanabilirliği

Kamusal ihtiyaçların finansmanında devlet hukukî zorunluluk altında vergi alma yetkisine sahiptir. Devletin vergilendirme yetkisinin temelinde ise, egemenlik kavramı yatmaktadır. Devlet, egemenlik gücüne dayanarak kişilerden zorunlu ve karşılıksız bir yükümlülük olan vergiyi alabilmektedir.

Bu egemenlik gücünün kaynağı ise, Anayasa'dır. Vergi ödevi, Anayasa'nın 73'üncü maddesinde; temel hak ve özgürlükler kısmının siyasî hak ve ödevler bölümünde kanunîlik, eşitlik, malî güç ve vergi yükünün dengeli ve adaletli dağılımı ilkeleri esas alınarak düzenlenmiştir. Buna göre vergi kamu giderlerinin finansmanını sağlamak amacıyla kanun ile konulur ve mükellefin malî gücüne göre, toplumun her kesiminden alınır. Devletin vergilendirme yetkisinin sınırı aynı zamanda kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin sınırını oluşturduğundan bu yetkinin keyfi şekilde kullanılmasını önlemekte temel hak ve özgürlükler kapsamında değerlendirilmelidir.

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru şartlarını vergi özelinde incelediğimizde şu noktalar karşımıza çıkar. Gelir idaresi tarafından ikmalen veya re'sen tarh edilen vergiler ve kesilen cezalar sebebiyle hukuka aykırılık iddiasıyla açılan davalardan sonuç elde edilmezse, diğer kanun yollarının tüketilmesi sonucunda sadece hukuka aykırılık gerekçesiyle bireysel başvuru yoluna gidilmesi mümkün değildir. Bu durumda mükelleflerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlâl edilmiş olması aranmaktadır. Vergilendirme ile ilgili işlem ve davalar sırasında temel hak ve özgürlüklere bağlı olarak mükelleflerin haklarının ihlali söz konusu olabilir. Dolayısıyla, vergilendirme ile ilgili işlem ve davalarda; olağan idari ve kanun yollarının tüketilmesinden sonra, Anayasa ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve eki Protokollerde güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerden ortak koruma alanına giren hakların ihlâl edildiği iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunulabilmektedir[8].

Anayasa'da ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde güvence altına alınan Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru sırasında kişilerin iddia edebilecekleri temel hak ve özgürlükler; özel hayatın gizliliği ve konut dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, hak arama özgürlüğü ve başvuru hakkı, ayrımcılığa uğramama hakkı, âdil yargılanma hakkı (yargı yerinin bağımsızlığı, yargılamanın adil ve aleni olması, yargılamanın makûl sürede

[8] Adnan Gerçek ve Feride Bakar, "Mükellef Haklarının Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları Işığında Korunmasının Değerlendirilmesi", **Prof. Dr. Metin TAŞ'a ARMAĞAN** (Ed. Adnan Gerçek ve Fatih Saraçoğlu**),** Gazi Kitabevi, Ankara, 2015, s.19.

yapılması, masumiyet karinesi ve savunma hakları, mahkemeye başvurma hakkı, çekişmeli yargılama ilkesi, silahların eşitliği ilkesi, susma hakkı, aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı), seyahat özgürlüğü, hukuk devleti ilkesi, kanunilik ilkesi, öngörülebilirlik ilkesi, belirlilik ilkesi, kanun önünde eşitlik ilkesi ve ölçülülük ilkesi olarak sıralanabilir[9].

3.2. Vergilendirme Alanında Bireysel Başvuru Kararlarının Değerlendirilmesi

Gelir idaresi tarafından ikmalen veya re'sen tarh edilen vergiler ve kesilen cezaların hukuka aykırı oldukları iddiasıyla açılan davalardan bir sonuç elde edilmemesi durumunda hukuka aykırılık gerekçesiyle bireysel başvuru yoluna başvurulması mümkün değildir. Çünkü bireysel başvuru yoluna temel hak ve özgürlüklerin ihlâl edilmesi durumunda başvurulabilmektedir[10]. Ancak vergilendirme ile ilgili işlem ve davalar sırasında temel hak ve özgürlüklere bağlı olarak mükellef haklarının ihlali söz konusu olabilir. Dolayısıyla, vergilendirme ile ilgili işlem ve davalarda; olağan kanun yollarının tüketilmesinden sonra, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ekli Protokollerde güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin ihlâli iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunulabilir.

Günümüze kadar yapılan bireysel başvurular incelendiğinde bireysel başvuru konusu yapılan vergi uyuşmazlıkları ise aşağıdaki gibidir[11]:

- Sahte belge kullanımı,
- Tefecilik dolayısıyla vergilendirme,
- Faaliyetin Katma Değer Vergisi konusuna girip girmediği,
- Katma Değer Vergisi İstisna uygulamaları,
- Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu numarası uyuşmazlığı,
- Özel usulsüzlük cezaları,
- Üç kat vergi ziyaı cezası,
- Vergi oranı ve miktarının yanlış uygulanması,
- Vergi tekniği raporunun tebliğ edilmemesi,
- KOD[12] uygulaması,
- Batık bankalardan elde edilen gelirlerinin vergilendirilmesi,
- Anayasa Mahkemesi iptal kararı üzerine ücretlilerin geçmişe dönük vergi iadesi talepleri,
- Banka munzam sandık katkı payının vergilendirilmesine ilişkin uyuşmazlıklar,

[9] Mehmet Cengiz Uzun, "Vergi Açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", **Vergi Sorunları Dergisi,** S.235, Nisan 2008, s.194-204.

[10] Gerçek ve Bakar, s. 19.

[11] Abdullah Tekbaş, **"**Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru ve Vergi Konulu Bireysel Başvuruların Değerlendirilmesi", 30.Maliye Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri, 20-24 Mayıs 2015, Antalya.

[12] KOD Uygulaması, Vergi idaresince sakıncalı ya da şüpheli bazı durumları tespit edilen mükellefleri izlemek amacıyla "olumsuz mükellefler listesi" olarak adlandırılan, ancak "kod listesi" olarak bilinen bir uygulamadır. Bu uygulamaya göre, İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri KDV Grup Müdürlüğüne bağlı "KDV Takip Birimi" tarafından Türkiye'de otomasyona geçmiş vergi dairelerinde olumsuzlukları bulunan mükelleflerin çeşitli kriterlere göre sınıflandırılmasıdır. Bu suretle oluşan listeler Vergi Daireleri Otomasyon Projesi kapsamında veri tabanına aktarılmaktadır.

- Şirket vergi borçlarından sorumluluk.

Öte yandan, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ekli Protokollerde yer alan temel hak ve özgürlüklerden, mülkiyet hakkı, âdil yargılanma hakkı, özel hayatın gizliliği ve konut dokunulmazlığı, etkili başvuru hakkı, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, seyahat özgürlüğü gibi konularda vergilendirme ile ilgili ihlâller söz konusu olmakla birlikte en çok başvuru âdil yargılanma hakkı ile ilgili olmuştur.

6216 sayılı Kanunla 23 Eylül 2012 tarihinde yürürlüğe giren bireysel başvuru yoluna 4 Ağustos 2016 tarihi itibariyle 66195 başvuru yapılmıştır. Bu başvurulardan 43201 tanesi karara bağlanmıştır. Karar bağlanan 1339 başvuru hakkında ihlâl kararı verilmiştir[13]. Bu rakam sadece %3'lük orana denk gelmektedir. Günümüze kadar, vergilendirme ile ilgili 32 adet karar bulunmakta olup bunların durumları aşağıda açıklanmıştır.

3.2.1. Kabul Edilemezlik Kararlarının Değerlendirilmesi

Herkes, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapma hakkına sahip olmakla birlikte yapılan başvuruların gerekli şartları taşımadığı durumlarda reddedilmesi de mümkündür. Kabul edilemezlik kararları, başvuru şartlarına ilişkin ve esasa ilişkin olmak üzere ikili ayrıma tâbi tutulup incelenecektir.

Bireysel başvuru şartlarına uyulmaması nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilemezlik kararı üç gerekçe ile verilebilir. Bunlar, zaman bakımından yetkisizlik, olağan kanun yolları tüketilmeden bireysel başvuruda bulunulması ve bireysel başvurunun söz konusu ihlâlden doğrudan etkilenen kişi tarafından yapılmaması yani kişi bakımından yetkisizliktir.

6216 sayılı Kanun'un geçici 1/8 maddesinde "Mahkeme, 23.09.2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılacak bireysel başvuruları inceler" hükmüne yer verilmiştir. Buna göre Anayasa Mahkemesi ancak 23.09.2012 tarihinden sonra kesinleşen nihaî işlem ve kararlar aleyhine yapılan bireysel başvuruları inceleyebilir. Öte yandan, Anayasa Mahkemesi'nin zaman bakımından yetkisi için kesin bir tarihin belirlenmesi ve Mahkemenin yetkisinin geçmişe yürür şekilde uygulanmaması hukuk güvenliği ilkesinin gereği olarak düşünülebilir[14].

6216 sayılı Kanun'un 45/2'inci maddesi "ihlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir" şeklindedir. Buna göre bireysel başvuru yoluna başvurabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması gerekir.

6216 sayılı Kanun'un 46/1 maddesinde "bireysel başvuru ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir." ifadesini içermektedir. Buna göre bireysel başvuru

[13] Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru İstatistikleri, www.anayasa.gov.tr (04.08.2016).
[14] AYM, BBY, B. No. 2012/73, KT. 03.03.2013, m.17.; www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015)., AYM, BBY, B. No. 2012/51, KT. 25.12.2012, m.18., www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).

usulûnde, idarî yargı yerlerinde olduğu gibi menfaat ihlâli başvuru yapmak için yeterli görülmemiş olup, ihlâle yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle kişisel ve güncel hakkı doğrudan etkilenenlere bireysel başvuru hakkı tanınmıştır[15]. Dolayısıyla başvurucular haklarının etkin şekilde korunmasını talep ederken, başvurunun doğrudan hak ihlâline maruz kalan kişi tarafından yapılması gerekir.

Bireysel başvuruda esasa ilişkin olarak verilen kabul edilemezlik kararlarının da üç temel gerekçesi vardır. Bunlardan birincisi, iddianın yargılamanın sonucuna ilişkin olduğundan açıkça dayanaktan yoksun olması; ikincisi, idarî işlem niteliğinde karar verilmesi talep edildiğinden açıkça dayanaktan yoksun olması ve son olarak savunulacak bir iddia olmadığından konu bakımından yetkisiz bulunmasıdır.

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurularda esasa ilişkin iddialardan en önemlisi yargılamanın sonucuna ilişkin olduğu için açıkça dayanaktan yoksun bulunmasıdır. Bu iddianın dile getirildiği davalarının tamamı âdil yargılanma hakkı ile ilgili olmuştur[16]. Bireysel başvuruya konu davalardaki olayların kanıtlanması, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanması, yargılama sırasında delillerin kabul edilebilirliği ve değerlendirilmesi ile kişisel bir uyuşmazlığa derece mahkemeleri tarafından getirilen çözümün esas yönünden âdil olup olmaması, bireysel başvuru incelenmesinde değerlendirmeye tâbi tutulamaz. Anayasa'da yer alan hak ve özgürlükler ihlâl edilmediği sürece ve açıkça keyfilik içermedikçe derece mahkemelerinin kararlarındaki maddî ve hukukî hatalar bireysel başvuru incelemesinde ele alınamaz. Bu çerçevede derece mahkemelerinin delilleri takdirinde bariz takdir hatası veya açıkça keyfilik bulunmadıkça Anayasa Mahkemesi'nin bu takdire müdahalesi söz konusu olamaz[17]. Bu hususta Anayasa Mahkemesi'nin örnek bir kararı bulunmaktadır. Başvurucu, adına vergi ve vergi cezası salınması nedeniyle kanun önünde eşitlik ve mülkiyet haklarının ihlâl edildiğini ileri sürmüştür. Yapılan incelemeler sonucu ortaya çıkan değerlendirme aşağıdaki gibidir[18]:

"Adil yargılanma hakkı bireylere dava sonucunda verilen kararın değil, yargılama sürecinin ve usulünün adil olup olmadığını denetleme imkânı verir. Bu nedenle bireysel başvuruda adil yargılanmaya ilişkin şikayetlerin incelenmesi için başvurucunun yargılama sürecinde haklarına saygı gösterilmediği, bu çerçevede yargılama sürecinde karşı tarafın sunduğu deliller ve görüşlerden bilgi sahibi olamadığı veya bunlara etkili bir şekilde itiraz etme fırsatı bulamadığı, kendi delillerini ve iddialarını sunamadığı ya da uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasıyla ilgili iddiaların derece mahkemesi tarafından dinlenmediği veya kararın gerekçesiz olduğu gibi, mahkeme kararının oluşumuna sebep olan unsurlardan değerlendirilmeye alınmamış eksiklik, ihmal ya da açık keyfiliğe ilişkin bir bilgi ya da belge sunmuş olması gerekir. Somut olayda başvurucunun, yargılama sürecinin hakkaniyete aykırı olduğuna dair bir bilgi ya da belge sunmamış olup,

[15] AYM, BBY, B. No. 2013/5554, KT. 06.02.2014, m. 30., www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).
[16] Gerçek ve Bakar, s.24.
[17] AYM, BBY, B. No. 2012/1027, KT. 12.02.2013, m. 26; www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015)., AYM, BBY, B. No. 2013/596, KT. 08.05.2014, m. 35., wwww.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).
[18] AYM, BBY, B. No. 2013/2420. KT. 14.01.2014, m. 31-32., www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).

mahkemece verilen kararın içeriğinin adil olmadığı şikayetini dile getirdiği anlaşılmaktadır.

Açıklanan nedenlerle, başvurucu tarafından ileri sürülen iddiaların kanun yolu şikayeti niteliğinde olduğu, derece mahkemesi kararının açık bir keyfilik de içermediği anlaşıldığından başvurunun bu kısmının, diğer kabul edilebilirlik koşulları yönünden incelenmeksizin açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir."

Bireysel başvuru yolunda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye'nin taraf olduğu ekli Protokollerde ve Anayasa'da güvence altına alınan hangi hak veya hakların ihlâl edildiği ve bunların gerekçelerinin neler olduğu ortaya konulmadan, sadece idarî işlem niteliğinde karar verilmesi talebinde bulunulması "açıkça dayanaktan yoksun olması" şeklinde değerlendirmekte ve kabul edilmemektedir. Dolayısıyla bireysel başvuru yolu olağan kanun yollarının bir uzantısı olarak görülmemekte ve bu kanun yollarında meydana gelen adaletsizlik tekrarlanmamalı, bunun yerine hangi hakkın ihlâl edildiği somut olarak ortaya konularak bilinçli davranılmalıdır[19].

3.2.2. İhlâl Kararlarının Değerlendirilmesi

3.2.2.1. Makûl Sürede Yargılanmaya İlişkin Hak İhlâli Kararlarının Değerlendirilmesi

Adil yargılanma hakkının bir unsuru olan makûl sürede yargılanma hakkına Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ıncı maddesinde değinilmiştir. Buna göre herkes makûl sürede yargılanma hakkına sahiptir. Makûl süre sınırının getirilmesinin amacı, bütün hak arayanları yargılama işlemlerinin uzamasına karşı korumak ve kişinin uzun yargılama süreçlerinden etkilenmesini önlemektir. Makûl süre değerlendirilmesinde, sürenin başlangıcı kural olarak, uyuşmazlığı kurala bağlayacak yargılama sürecinin işletilmeye başlandığı tarih olarak kabul edilir.

Bireysel başvuru yolunda makûl sürede yargılanma yapılmadığı gerekçesiyle âdil yargılanma hakkının ihlâl edildiğine ilişkin sekiz adet karar verilmiştir. Bu kararlara göre makûl sürede yargılanma hakkı, âdil yargılanma hakkının kapsamında olduğu, ayrıca davaların en az giderle ve en kısa sürede sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğunu belirten Anayasa'nın 141'inci maddesinin de makûl sürede yargılanma hakkının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmıştır[20].

Davanın karmaşıklığı, yargılamanın kaç dereceli olduğu, tarafların ve ilgili makamların yargılama sürecindeki tutumu ve başvurucunun davanın hızla sonuçlandırılmasındaki menfaatin niteliği gibi hususlar, bir davanın süresinin makûl olup olmadığının tespitinde göz önünde bulundurulması gereken kriterlerdir[21]. Bu kriterlerin değerlendirilmesi sonucunda, mükellefler tarafından yapılan başvurularda, uyuşmazlığın çözümünde

[19] Gerçek ve Bakar, s.25.
[20] Gerçek ve Bakar, s.27.
[21] AYM, BBY, B. No: 2012/13, KT. 02.07.2013, m. 41-45., www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).

başvurucu dilekçeleri ve davalı idare savunmaları dışında yargılama mercilerince herhangi bir araştırmaya gidilmemiş olmasına rağmen, derece mahkemelerindeki incelemelerin 4 yıl 1 ay[22], 7 yıl 2 ay[23], 10 yıl 8 ay[24] , 5 yıl 10 ay[25], 8 yıl 20 gün[26] sürmesi, şikâyete konu yargılamada makûl sürenin aşılmış olduğu görülmüştür. Bu nedenle Anayasa'nın 36'ıncı maddesinde güvence altına alınan makûl sürede yargılanma hakkının ihlâl edildiğine karar verilmiştir[27].

Tablo 1: Makûl Sürenin İhlâl Edildiğine Dair Verilen Bireysel Başvuru Kararları

B. No	Başvuru Konusu	Gerekçe	Sonuç
2013/596	Tarh edilen Katma Değer Vergisi ve vergi ziyaı cezası için açılan iptal davasının reddi	Yargılama süresi 4 yıl 1 ay olması	Makûl sürede yargılanma hakkı ihlâl edilmiştir
2013/431	Vergi Usul Kanunu'na muhalefet suçuyla yargılanma süresinin makûl süreyi aşması	Yargılama süresi 7 yıl 2 ay olması	Makûl sürede yargılanma hakkı ihlâl edilmiştir (Manevî tazminat)
2013/4553	İhtirazî kayıtla verdiği beyanname üzerinden Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi tahakkuk ettirilme işleminin iptali için açtığı davada verilen karar	Yargılamanın süresi 10 yıl 8 ay olması	Makûl sürede yargılanma hakkı ihlâl edilmiştir
2013/5016	Vergi Dairesi tarafından Motorlu Taşıtlar Vergisi tahsili için mâliki olduğu aracın satılması işleminin iptal davasında hak ihlâli yapılması	Yargılamanın süresi 5 yıl 10 ay olması	Makûl sürede yargılanma hakkı ihlâl edilmiştir (Manevî Tazminat)
2013/2264	Tarh edilen Katma Değer Vergisi, vergi ziyaı cezasına ilişkin açılan davada verilen karar	Yargılamanın süresi 8 yıl 20 gün olması	Makûl sürede yargılanma hakkı ihlâl edilmiştir

[22] AYM, BBY, B. No: 2013/596, KT. 08.05.2014, m. 59., www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).
[23] AYM, BBY, B. No: 2014/431, KT. 17.11.2014, m. 23., www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).
[24] AYM, BBY, B. No: 2013/4553, K.T.16.04.2015, m. 73., www.anayasa.gov.tr, (24.09.2015).
[25] AYM, BBY, B. No: 2013/5016, K.T. 16.04.2015, m. 93., www.anayasa.gov.tr, (24.09.2015).
[26] AYM, BBY, B. No: 2013/2264, K.T. 26.02.2015, m. 52., www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).
[27] Gerçek ve Bakar, s.27.

2013/1949	Adına düzenlenen ödeme emrine karşı açtığı davanın reddedildiği ve yargılamanın makûl sürede sonuçlanmaması	Yargılamanın 7 yıl sürmesi	Makûl sürede yargılanma hakkı ihlâl edilmiştir
2013/4324	Başvurucu, sahte fatura kullandığı iddiasıyla adına yapılan vergi ziyaı cezalı tarhiyata karşı açtığı davanın reddedildiği ve yargılamanın makûl sürede sonuçlandırılmaması	Yargılamanın 7 yılı aşkın bir sürede tamamlanması	Makûl sürede yargılanma hakkı ihlâl edilmiştir
2013/6941	Türkiye İmar Bankası T.A.Ş.'nin yetkisiz olarak devlet iç borçlanma senedi satışında devletin sorumluluğunun bulunması ve zararın tazmini için açılan davanın dava devam ederken çıkarılan kanuna dayanılarak reddedilmesi nedeniyle oluşan hak ihlâlleri	Yargılamanın 9 yılı aşkın bir sürede tamamlanması	Makûl sürede yargılanma hakkı ihlâl edilmiştir

Kaynak: Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru Kararları menüsünden mükellef hakları ile ilgili kararlar tarafımızca tespit edilmiştir. http:/www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBilgiBankası/,(25.06.2016).

3.2.2.2. Adil Yargılanma Hakkının İhlâli Kararlarının Değerlendirilmesi

Anayasa'nın 36'ıncı maddesinin birinci fıkrasında, herkesin yargı organlarına davacı ve davalı olarak başvurabilme ve bunun doğal sonucu olarak da iddia, savunma ve âdil yargılanma hakkı güvence altına alınmıştır. Anılan maddeyle güvence altına alınan hak arama özgürlüğü, kendisi bir temel hak niteliği taşımasının ötesinde, Anayasa'nın 40'ıncı maddesi uyarınca diğer temel hak ve özgürlüklerden gereken şekilde yararlanılmasını ve bunların korunmasını sağlayan en etkili güvencelerden biridir[28]. Bu bağlamda Anayasa'nın, devletin işlemlerinde ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmesi gerektiğini ifade eden 40. maddesinin de, âdil yargılanma hakkının kapsamının belirlenmesinde gözetilmesi gerektiği açıktır. Bunun yanında Anayasa'da âdil yargılanma hakkının kapsamı düzenlenmediğinden bu hakkın kapsam ve içeriğinin, Sözleşme'nin 'Adil yargılanma hakkı' kenar başlıklı 6. maddesi çerçevesinde belirlenmesi gerekir (B. No: 2012/1049, 26/3/2013, § 22)[29].

Adil yargılanma hakkının en temel unsurlarından biri olan mahkemeye erişim hakkı, bir uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilmek ve uyuşmazlığın etkili bir şekilde karara

[28] E.2013/64, K.2013/142, K.T. 28.11.2013. http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html.(15.08.2015).
[29] AYM, BBY, B.No: 2013\5949, KT. 12.03.2015, m. 46., www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).

bağlanmasını isteyebilmek anlamına gelmektedir. (B. No: 2012/791, 7/11/2013, § 52)[30]. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, mahkemeye etkili erişim hakkını "*hukukun üstünlüğü*" ilkesinin temel unsurlarından biri olarak kabul etmekte ve mahkemeye etkili erişim hakkının, mahkemeye başvuru konusunda tutarlı bir sistemin var olmasını ve dava açmak isteyen kişilerin mahkemeye ulaşmada açık, pratik ve etkili fırsatlara sahip olmasını gerektirdiğini ifade etmektedir. Bu sebeple hukuki belirsizliklerin ya da uygulamadaki belirsizliklerin tarafların mahkemeye erişimine zarar verdiği durumlarda bu hakkın ihlâl edildiğine karar verilmektedir (*Geffre/Fransa*, B. No: 51307/99, 23/1/2003, § 34)[31].

Mahkemeye erişim hakkı ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair üç adet karar verilmiş olup bunlar aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 2: Adil Yargılanma Hakkı İhlâline Dair Bireysel Başvuru Kararları

B. No	Başvuru Konusu	Gerekçe	Sonuç
2013/5949	Tarh edilen vergi ziyaı cezalı Gelir Vergisi'nin tahsili için düzenlenen ödeme emrinin iptali istemi ile açılan davada yapılan hak ihlâlleri	Mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmesi	Başvurunun kabul edilebilir bulunması ve yeniden yargılanma için ilgili mahkemeye gönderilme
2013/7698	Emlak Vergisi tahakkukuna ve dayanağı olan takdir komisyonu kararına karşı açılan davanın ehliyet yönünden reddedilmesi	Mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmesi	Başvurunun kabul edilebilir bulunması ve yeniden yargılanma için ilgili mahkemeye gönderilme
2013/7847	Motorlu Taşıtlar Vergisi tahsili amacıyla düzenlenen ödeme emirlerine karşı açılan davanın esasa ilişkin iddialarının karşılanmaksızın reddedilmesi	Verilen karar gerekçelerinin ayrıntılı olmaması	Başvurunun kabul edilebilir bulunması ve yeniden yargılanma için ilgili mahkemeye gönderilme

Kaynak: Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru Kararları menüsünden mükellef hakları ile ilgili kararlar tarafımızca tespit edilmiştir. http:/www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBilgiBankası/,(25.06.2016).

[30] Gerçek ve Bakar, s.26.
[31] Gerçek ve Bakar, s.26.

3.2.2.3. Öngörülemezlik Ölçütüne İlişkin Mülkiyet Hakkı İhlâli Kararlarının Değerlendirilmesi

Bireysel başvuru yolunda belirlilik ve öngörülebilirlik ölçütlerine aykırı işlem yapıldığı için mülkiyet hakkının ihlâl edildiği konusunda altı adet karar verilmiştir. Bu kararlardan birine göre vakfa ödenen katkı paylarının ücret olarak kabul edilip vergilendirilmesine ilişkin işlemlerin öngörülebilir kanunî dayanağının bulunmadığı gerekçesiyle Anayasa'nın 35. maddesinde güvence altına alınan mülkiyet hakkının ihlâl edildiği kabul edilmiştir.

Verginin kanuniliği ilkesinin düzenlendiği Anayasa'nın 73'inci maddesi hükmü ile vergi mükellefi bakımından vergisel yükümlülüklerin belirliliği ve öngörülebilirliği ölçütleri bağlamında mükelleflerin hukuki güvenliği sağlanmak istenmiştir. Söz konusu ölçütler mülkiyet hakkına yönelik müdahalenin kanunla yapılması zorunluluğunun alt ölçütleridir. Verginin belirli ve öngörülebilir olması, vergiye ilişkin hükümlerin açık ve anlaşılır olmasını gerektirmekte olup Anayasa'nın 73/3.maddesi ile Türk hukukunda vergisel yükümlülüğün mutlaka kanunla konulmasını zorunlu tutan Anayasa hükmünün, vergi yoluyla mülkiyet hakkına yönelik müdahaleler karşısında kişilere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne göre daha üst düzey bir koruma sağladığı söylenebilir[32].

Anayasa'nın 35'inci maddesinde olduğu gibi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1. Protokolde de mülkiyet hakkının mutlak bir hak olmadığı ve kamu yararı amacıyla sınırlandırılabileceği belirtilmiştir. Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına göre, mülkiyet hakkını sınırlamaya yönelik müdahalelerin meşru sayılabilmesi için belli ölçütleri içermesi gerekir *(James ve Diğerleri / Birleşik Krallık B. No: 8793/79, 21.02.1986, & 37)*[33] Buna göre müdahale kamu yararı amacıyla yapılmalı *(Beyeler / İtalya, B. No:33202/96, 05.11.2000, &111)*[34], hukuka dayalı olmalı *(Iatridis / Yunanistan, B. No: 31107/96, 25.03.1999, &58; Sporrong ve Lönnroth / İsveç, B. No: 7152/75, 23.09.1982, & 69)* [35] ve ölçülü olmalıdır (*Ashingdane / Birleşik Krallık, B. No: 8225/78, 28/5/1985, § 57; Sporrong ve Lönnroth / İsveç, B. No: 7152/75, 23/9/1982, § 69)*[36].

Bu durumda mülkiyet hakkına vergi yoluyla yapılan müdahalede kamu yararı bulunup bulunmadığı; müdahalenin hukuka dayalı olup olmadığı ve ölçülü olup olmadığı konularında incelenmesi gerekir. Bu yüzden, mülkiyet hakkının ihlâl edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yoluna gideceklerin savunmalarının dayanaklarından birisi olarak Anayasa'nın 73'üncü maddesinde düzenlenen kanunîlik ilkesinin alt ölçütleri olan ulaşılabilirlik ve öngörülebilirlik ölçütlerine uyulmadığını kullanabilirler[37].

Tablo 3: Öngörülemezlik Ölçütüne İlişkin Verilen Bireysel Başvuru Kararları

[32] AYM, BBY, B.No: 2013\5949, KT. 12.03.2015, m. 46., www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).
[33] Gerçek ve Bakar, s.28.
[34] Gerçek ve Bakar, s.28.
[35] Gerçek ve Bakar, s.28.
[36] Gerçek ve Bakar, s.28.
[37] Gerçek ve Bakar, s.29.

B. No	Başvuru Konusu	Gerekçe	Sonuç
2014/6192	Çalışanlarına menfaat sağlamak için kurulan vakfın şubeleri itibariyle yaptığı katkı payı ödemelerinin ücret olarak kabul edilip tarh edilen Gelir Vergisi ve Damga Vergisi ile kesilen vergi ziyaı cezalarına karşı açılan davanın reddi	Yargılama sırasında hukuk kurallarının yorum ve uygulamasının "öngörülemez" nitelikte olması sebebiyle mülkiyet hakkı ihlâli vardır.	Başvurunun kabul edilebilir bulunması ve tahsil edilen tutarın tahsil tarihi itibariyle yasal faiziyle birlikte tazminat olarak ödenmesi
2013/3245	Vergi ve vergi ziyaı cezası kesilmesi ile hak ihlâli yapılması	Yargılama sırasında hukuk kurallarının yorum ve uygulama-sının "öngörülemez" nitelikte olması sebebiyle mülkiyet hakkı ihlâli vardır.	Başvurunun kabul edilebilir bulunması ve yeniden yargılanma için ilgili mahkemeye gönderilme
2013/3244	Başvuru, vergi ve vergi cezası salınması işlemine karşı açılan davanın reddedilmesi nedeniyle Anayasa'nın 10'uncu maddesinde düzenlenen kanun önünde eşitlik ilkesinin ve 35'inci maddesinde düzenlenen mülkiyet hakkının ihlâl edilmesi	Yargılama sırasında hukuk kurallarının yorum ve uygulamasının "öngörülemez" nitelikte olması sebebiyle mülkiyet hakkı ihlâli vardır.	Başvurunun kabul edilebilir bulunması ve yeniden yargılama için ilgili mahkemeye gönderilme
2013/3241	Vergi mükellefi sıfatıyla başvurucu adına vergi ziyaı cezası kesilmesi ile hak ihlâli yapılması	Yargılama sırasında hukuk kurallarının yorum ve uygulamasının "öngörülemez" nitelikte olması sebebiyle mülkiyet hakkı ihlâli vardır.	Başvurunun kabul edilebilir bulunması ve yeniden yargılanma için ilgili mahkemeye gönderilme

2013/3246	Vergi mükellefi sıfatıyla başvurucu adına vergi ziyaı cezası kesilmesi ile hak ihlâli yapılması	Yargılama sırasında hukuk kurallarının yorum ve uygulamasının "öngörülemez" nitelikte olması sebebiyle mülkiyet hakkı ihlâli vardır.	Başvurunun kabul edilebilir bulunması ve yeniden yargılanma için ilgili mahkemeye gönderilme
2014/6193	Çalışanlarına menfaat sağlamak için kurulan vakfın şubeleri itibariyle yaptığı katkı payı ödemelerinin ücret olarak kabul edilip tarh edilen Gelir Vergisi ve Damga Vergisi ile kesilen vergi ziyaı cezalarına karşı açılan davanın reddi	Yargılama sırasında hukuk kurallarının yorum ve uygulamasının "öngörülemez" nitelikte olması sebebiyle mülkiyet hakkı ihlâli vardır.	Tahsil edilen tutarın tahsil tarihi itibariyle yasal faiziyle birlikte tazminat olarak ödenmesi

Kaynak: Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru Kararları menüsünden mükellef hakları ile ilgili kararlar tarafımızca tespit edilmiştir. http:/www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBilgiBankası/,(25.06.2016).

3.2.2.4. Ölçülülük İlkesine İlişkin Mülkiyet Hakkı İhlal Kararlarının Değerlendirilmesi

Bireysel başvuru yolunda "ölçülülük" ilkesine aykırı olarak kişilerin mülkiyetten mahrum bırakılması ile kamu yararı arasında adil denge kurulmadığından mülkiyet hakkının ihlal edildiğine ilişkin üç adet karar verilmiştir. Bu kararlara göre Anayasa'nın 13.maddesinde yer alan ölçülülük ilkesi gereği kişilerin mülklerinden mahrum bırakılmaları halinde elde edilmek istenen kamu yararı ile mülkünden mahrum bırakılan bireyin hakları arasında adil bir denge kurulmaması halinde mülkiyet hakkının ihlal edildiği kabul edilmektedir.

Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ortak koruma alanında yer alan mülkiyet hakkı mevcut mal, mülk ve varlıkları koruyan bir güvencedir (Bkz. B. No: 2012/636, 15/04/2014, & 36-37). Alacak hakkı, mülkiyet hakkı kapsamında kişilerin temel haklarındandır. Asıl alacağa bağlı fer'i bir hak olan faiz alacağı da hak sahibine maddi bir menfaat sağlaması sebebiyle ekonomik bir değer olarak Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ortak koruma alanında yer alan mülkiyet hakkı kapsamında olup, asıl alacağa bağlı faiz talebi de bu hakkın sağladığı güvenceden yararlanabilir[38]. Vergi adı altında tahsil edilen ve mahkemelerce fazla veya yersiz olduğuna karar verilen tahsilatların iadesinde tahsilat ve iade arasında geçen sürede iade edilen bedelin enflasyon

[38] AYM, BBY, B.No: 2013\28, KT. 25.02.2015, m. 36., www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).

karşısında değerinde meydana gelen aşınmayı ve bu sürede kişilerin bu bedellerden yararlanamamaları nedeniyle meydana gelen zararlarını telafi etmek ve gerçek karşılığını geri ödeyebilmek amacıyla, bu bedellere faiz veya enflasyon farkı işletilmesi mümkündür[39].

İdarece vergi adıyla fazla ve yersiz tahsil edilen ve Mahkeme kararıyla iadesine karar verilen bedellerin ödenmesinde faiz uygulanmaması, alacaklı-borçlu ilişkisinin alacaklı aleyhine ve idare lehine bozulmasına yol açtığı, başvurucunun üzerine haklı gösterilemeyecek şekilde orantısız ve aşırı yük bindiği ve ulaşılmak istenen kamu yararı ile başvurucunun mülkiyet hakkı arasında kurulması gereken adil dengenin bozulduğu sonucuna ulaşılmış olup, Anayasa'nın 35'inci maddesinde güvence altına alınan mülkiyet hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir[40].

Dolayısıyla mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yoluna gidecek mükelleflerin savunmalarının dayanaklarından birisi olarak da Anayasa'nın 13'üncü maddesinde yer alan "ölçülülük ilkesinin" ihlal edildiği ve kamu yararı ile bireyin hakları arasında da adil bir denge kurulmadığı kullanılabilir[41].

Tablo 4: Ölçülülük Ölçütüne İlişkin Verilen Bireysel Başvuru Kararları

B.No	Başvuru Konusu	Gerekçe	Sonuç
2013\1993	İhtirazî kayıtla verilen gümrük beyannamelerinden fazladan tahakkuk ettirilen Gümrük Vergisi ve Katma Değer Vergisi'nin faizleriyle birlikte geri istenmesi için açılan davada faiz talebinin reddi	Kamu yararı ile mülkiyet hakkı arasında kurulması gereken adil dengenin sağlanamaması	Başvurunun kabul edilebilir bulunması ve yeniden yargılanma yapılması için ilgili mahkemeye gönderilmesi
2013\6361	İhtirazî kayıtla verilen gümrük beyannameleri üzerinden fazladan tahakkuk ettirilerek ödenen Gümrük Vergisi ve Katma Değer Vergisi'nin faizleriyle birlikte geri ödenmesi için açtığı davada, fazladan tahsil edilen kısmın iadesine karar verilmesine rağmen faiz isteminin reddedilmesi	Kamu yararı ile mülkiyet hakkı arasında kurulması gereken adil dengenin sağlanamaması	Başvurunun kabul edilebilir bulunması ve yeniden yargılanma yapılması için ilgili mahkemeye gönderilmesi

[39] AYM, BBY, B.No: 2013\28, KT. 25.02.2015, m. 45., www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).
[40] AYM, BBY, B.No: 2013\6361, KT. 06.05.2015, m. 36., www.anayasa.gov.tr, (15.08.2015).
[41] Adnan Gerçek ve Feride Bakar, "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Sonucunda Alınan Kararların Mükellefler Açısından Sonuçları", **13.Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi,** Tam Metin Bildiri, 28 Ekim-1 Kasım 2015, Bakü.

2013\28	İhtirazî kayıtla verilen gümrük beyannameleri üzerinden fazladan tahakkuk ettirilerek ödenen Gümrük Vergisi ve Katma Değer Vergisi'nin faizleriyle birlikte geri ödenmesi için açtığı davada, fazladan tahsil edilen kısmın iadesine karar verilmesine rağmen faiz isteminin reddedilmesi	Kamu yararı ile mülkiyet hakkı arasında kurulması gereken adil dengenin sağlanamaması	Başvurunun kabul edilebilir bulunması ve yeniden yargılanma yapılması için ilgili mahkemeye gönderilmesi

Kaynak: Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru Kararları menüsünden mükellef hakları ile ilgili kararlar tarafımızca tespit edilmiştir. http:/www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBilgiBankası/,(25.06.2016).

4. SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ortak koruma alanında yer alan temel hak ve özgürlükleri kamu gücü tarafından ihlâl edilen kişilerin başvurabileceği ikincil nitelikte ve olağanüstü bir kanun yolu olarak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu 2012 yılından itibaren uygulamaya başlanmış olup, her geçen gün yaygınlaşarak hukuk sisteminde yerini almaktadır.

23 Eylül 2012-4 Ağustos 2016 tarihleri arasında kişilerin sahip oldukları temel hak ve özgürlüklerin vergiyle ilgili ihlali konusunda 32 adet başvuru yapıldığı görülmüştür. Yapılan başvuruların bir kısmı bireysel başvuru için gerekli şartlara uyulmamasından dolayı 3 temel gerekçeye dayanarak kabul edilemezlik kararı verildiği görülmüştür. Söz konusu gerekçeler zaman bakımından yetkisizlik, olağan kanun yolları tüketilmeden bireysel başvuruda bulunulması ve kişi bakımından yetkisizliktir. Kişi bakımından yetkisizlik ile kastedilen bireysel başvurunun doğrudan mağdur olan kişi tarafından yapılmamasıdır.

Diğer taraftan bireysel başvuru yolunda esasa ilişkin olarak verilen kabul edilemezlik kararları da 3 gerekçeye dayandırılmıştır. Bunlar iddianın yargılamanın sonucuna ilişkin olduğundan açıkça dayanaktan yoksun olması, idari işlem niteliğinde karar verilmesi talep edildiğinden açıkça dayanaktan yoksun olması ve savunulabilir bir iddia olmadığından konu bakımından yetkisiz bulunmasıdır.

Anayasa Mahkemesi tarafından kişilerin iddia ettiği temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği yönünde verilen kararlarda yargılamanın makul sürede tamamlanmaması durumunda adil yargılanma hakkının ihlal edildiği, kanunilik ilkesinin alt ölçütleri olan "ulaşılabilirlik" ve "öngörülebilirlik" kriterlerine uyulmadığı hallerde mülkiyet hakkının ihlal edildiği ve "ölçülülük" ilkesine aykırı olarak kişilerin mülkiyetten mahrum

bırakılması ile kamu yararı arasında adil bir denge kurulmadığından mülkiyet hakkının ihlal edildiği yönünde kararlar verilmiştir.

Kaynakça

ACU, Melek, (2014), "Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C.110.

AYDIN, Öykü Didem, (2011), "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XV.

ERDİNÇ, Tahsin, (2015), "Karşılaştırmalı Olarak Türk Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı (Anayasa Şikâyeti)", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y:6, S:20.

GERÇEK, Adnan ve Feride Bakar, (2015), "Mükellef Haklarının Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları Işığında Korunmasının Değerlendirilmesi", Prof. Dr. Metin TAŞ'a ARMAĞAN (Ed. Adnan Gerçek ve Fatih Saraçoğlu), Gazi Kitabevi.

GERÇEK, Adnan ve Feride Bakar, (2015), "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Sonucunda Alınan Kararların Mükellefler Açısından Sonuçları", 13.Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Tam Metin Bildiri, Bakü.

GÖZTEPE, Ece, (1998). "Anayasa Şikâyeti", AÜHF Yayınları No:530, AÜHF Döner Sermaye Yayınları No:45, Ankara.

KILINÇ, Bahadır, (2008), "Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği", Anayasa Yargısı, C. 25.

SABUNCU, M. Yavuz ve Selin Esen, (2004), "Türkiye İçin Anayasa Şikâyeti Modeli Türkiye'de Bireysel Başvuru Yolu", Anayasa Mahkemesi'nin 42. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No: 5, Ankara.

TEKBAŞ, Abdullah, (2015), "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru ve Vergi Konulu Bireysel Başvuruların Değerlendirilmesi", 30.Maliye Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri, Antalya.

UZUN, Mehmet Cengiz, (2008), "Vergi Açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", Vergi Sorunları Dergisi, S.235.

UZUN, Cem Duran, (2012), "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikayeti)", Seta Analiz, SETA-Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru İstatistikleri, www.anayasa.gov.tr (04.08.2016).

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2012/73, Karar Tarihi: 05.03.2013.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2012/829, Karar Tarihi: 05.03.2013.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/4413, Karar Tarihi: 21.11.2013.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/2420, Karar Tarihi: 14.01.2014.

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/5028, Karar Tarihi: 14.01.2014.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/5554, Karar Tarihi: 06.02.2014.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/5660, Karar Tarihi: 20.03.2014.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/596, Karar Tarihi: 08.05.2014.

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2012/1123, Karar Tarihi: 26.06.2014.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2014/505, Karar Tarihi: 17.07.2014.

Anayasa Mahkemesi Genel Kurul Kararı, Başvuru Numarası: 2014/6192, Karar Tarihi: 12.11.2014.

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2014/431, Karar Tarihi: 17.11.2014.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/3245, Karar Tarihi: 11.12.2014.

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/28, Karar Tarihi: 25.02.2015.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/2264, Karar Tarihi: 26.02.2015.

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/5949, Karar Tarihi: 12.03.2015.

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2014/72, Karar Tarihi: 25.03.2015.

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/4553, Karar Tarihi: 16.04.2015.

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/5016, Karar Tarihi: 16.04.2015.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/1993, Karar Tarihi: 06.05.2015.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/6361, Karar Tarihi: 06.05.2015.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/2041, Karar Tarihi: 10.06.2015.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/1949, Karar Tarihi: 24.06.2015

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/4324, Karar Tarihi: 07.07.2015

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/3244, Karar Tarihi: 07.07.2015

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/5053, Karar Tarihi: 07.07.2015

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2014/6193, Karar Tarihi: 15.10.2015.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/3246, Karar Tarihi: 16.12.2015.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/3241, Karar Tarihi: 16.12.2015.

Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/6941, Karar Tarihi: 06.01.2016.

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/7698, Karar Tarihi: 18.02.2016.

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/7847, Karar Tarihi: 09.03.2016.

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölüm Kararı, Başvuru Numarası: 2013/9585, Karar Tarihi: 09.03.2016.

KADER VE DENETIM ODAĞI (LOCUS OF CONTROL) BAĞLAMINDA KUR'ÂN-PSIKOLOJI İLİŞKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN

Bingöl Üniversitesi

Özet

Psikoloji disiplini içerisinde yakın tarihlerde ortaya çıkan denetim odağı (Locus of Control) teorisiyle ilgili değerlendirmelerde kader, ilahi takdir vs. inançsal kavramların kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu kavramların daha ziyade olumsuz örneklem olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zira denetim odağının bir alt başlığı olan iç denetim odağının etkin olduğu bireyler olumlu duygu ve davranışlarla öne çıkarılırken; yine diğer bir alt başlığı olan ve davranışlarını kader vs. dış faktörlere bağlayan dış denetim odağının etkin olduğu bireyler ise olumsuz durumlarla anılmaktadır. Bu da kader ile ilgili yanlış bir algının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Doğrusu bu olumsuz tutum, İslam düşüncesinde var olan Cebrî ve Mutezilî kader telakkileri için geçerli olabilir. Ancak sağlıklı bir kader inancının, insan hayatında çok önemli katkılarının olduğu gerçeğinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kader, Denetim Odağı, Kader, Kur'ân, Psikoloji

Giriş

Sosyal, siyasal, iktisadî, teknoloji vs. alanlardaki baş döndürücü değişim, beraberinde birçok probleme de sebebiyet vermektedir. Modernitenin sebep olduğu ve gittikçe karmaşık hal alan sorunlar, bireyleri ruhsal ve zihinsel açıdan olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle psikolojik sorunların çözümünde tek bir disipline dayalı geleneksel yöntemlerin esas alındığı yaklaşım biçimi yeterli olmamaktadır. Birey ve toplum ıslahını önceleyen Kur'ân-ı Kerîm'in çözüm önerilerinin, modern disiplinlerin özellikle modern psikolojinin bilgi ve yöntemlerinden yararlanılarak hayatın pratiklerine aktarılması tercihten öte bir zorunluluk halini almıştır.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki Kur'ân yorumunda en çok ihmal edilen hususlardan birisi de ayetlerin psikolojik açıdan tahlillerinin yeterince yapılmamasıdır. Kompleks bir yapıya sahip insanoğlunun ruhsal ve davranışsal özellikleri psikoloji ilminin temel konusu olmakla birlikte tefsir ilmini de yakından ilgilendirmektedir. Hatta bu alanda psikolojik tefsir adıyla yeni bir yöntem de ortaya çıkmıştır. Asıl gayesi insanoğlunun dünyevi ve uhrevi mutluluğunu sağlamak olan Kur'ân-ı Kerim, davranış tipleri ve bunların kaynağına ciddi bir biçimde odaklanmıştır.

Bütün inanç sistemlerinde olduğu gibi İslam inanç sisteminin de en tartışmalı konularından birisi kader problemidir. Bu problem, yalnızca din adamlarının değil toplumun farklı katmanlarını temsil eden filozof, psikolog vs. ilim adamlarını da ciddi biçimde meşgul etmiştir. Nasıl ki insan yaratılışı, ontolojik bir sorun olarak düşünce tarihinde önemli bir yer edinmişse aynı şekilde insan olmanın tabii bir sonucu olan kader problemi de ciddi tartışmalara konu olmuştur. Kaderin insan davranışları ve ruh dünyası üzerindeki etkisini ele alan araştırmaların fazlalığı buna delalet etmektedir.

Denetim odağı ve ilişkili kavramlar, modern psikolojinin kendi sistematiği içerisinde ortaya çıkmakla birlikte, ihtiva ettikleri anlam itibariyle inançla ilişkili bazı kavramları anımsatmaktadır. Bu bağlamda kelam tartışmalarının temel unsurlarından kader, irade, ihtiyar, cebr, fiillerin yaratılması vs. ilk akla gelen kavramlardır. Üzerinde uzun felsefî tartışmaların yapıldığı bu kavramların, itikâdî ekollerin oluşumunda önemli etkileri olmuştur. Bu ekollerinin meşruiyetlerini büyük ölçüde Kur'ân'a dayandırdıkları düşünüldüğünde, Kur'ân'ın yaklaşımı bu noktada önem arz etmektedir. Bütün bu hususlar dikkate alınarak araştırmada, kader-denetim odağı ilişkisi Kur'ân perspektifinde değerlendirmeye çalışılacaktır.

A.Denetim/Kontrol Odağı (Locus of Control)

Amerikalı psikolog Julian B. Rotter tarafından 1954 tarihinde geliştirilen *denetim/kontrol Odağı (locus of control)* modern psikolojinin önemli teorileri arasında yer almaktadır. Locus of Control, kendi içerisinde *internal locus of control (içsel kontrol odağı)* ve *external locus of control (dışsal kontrol odağı)* olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle bu teori, genel olarak bireyi etkileyen olumlu-olumsuz sonuçları içsel ya da dışsal faktörlerle açıklamaktadır. İçsel kontrol odağında, kişinin yaşadığı olay ya da davranışlarının sorumluluğu ve sonuçları içsel faktörlere bağlı iken; dışsal kontrol odağında ise tanrı, kader, şans vb. harici faktörlere dayanmaktadır. İçsel kontrol odağına sahip bireylerin hayatlarını kontrol edebilecekleri düşüncesi, davranışlarını dış faktörlere bağlayanlara nisbeten daha güçlü olduğu iddia edilmektedir.[1] Konuyla ilgili araştırmalarda, *iç kontrol odağı* tanımına uygun bireylerin entelektüel, akademik yönü güçlü, öz güveni yüksek, sosyal çevreyle uyumlu ve sorumluluk sahibi oldukları ortaya konmaktadır.[2]

Araştırmaların birçoğu, iç kontrol eğilimli bireylerin pozitif yönlerini öne çıkarsa da negatif boyutlarına işaret eden araştırmalar da bulunmaktadır. Zira içten denetimli bireylerde, sürekli hatalarını sorgulama eğilimi olduğundan aşırı sorumluluk duygusu gelişmektedir. Bu nedenle kendilerine karşı daha az toleranslı olabilmektedirler. Örneğin;

[1] Rotter, Julian B., (1966), *Generalized Expectancies For İnternal Versus External Control Of Reinforcement*, *Psychological Monographs*, Psychological Monographs: General and Applied, 80/1-28; Dönmez, Ali, (1986), *Denetim Odağı: Temel Araştıma Alanları*, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 18/1-2, s.259-280.

[2] Konuyla ilgili bkz. Dönmez, *age*, s. 259-280.

öğlen yemeğinden dolayı işe geç kalanlar, ofiste yemek yemeleri ya da hiç yememeleri gerektiğini düşünürler.[3]

Denetim odağıyla ilişkili genel davranış ve tutumlar arasındaki farklılıkları ölçmek için Rotter, internal-external locus of scale adlı bir ölçek geliştirmiştir. İlk olarak 1966'da yayınlanan bu ölçek daha sonra birçok araştırmada kullanılmıştır. Ülkemizde de bu ölçek kullanarak inanç-psikoloji ilişkisini araştıran çalışmalar yapılmıştır.[4]

B. İnanç - Denetim Odağı İlişkisi

İnanç–piskoloji ilişkisini konu edinen araştırmaların çokluğu ve çeşitliliği iki alan arasında güçlü bir bağın olduğunu göstermektedir. Bunlardan birisi; "Birtakım olay ya da olguları tanrı, kader vs. inançsal faktörlere bağlama eğilimindedirler." şeklindeki dış kontrol odağı ile ilgili tanımdır. Görüldüğü üzere bu tanımda, psikolojiyle ilgili bir konu, inançsal kavramlarla izah edilmektedir. Bu bağlamda Ilgar'ın, dıştan denetimli bireylerin *dini ve ahlaki değerlere*, içten denetimli bireylerin ise sosyal ve politik değerlere daha çok önem verdikleri biçimindeki tespiti bunu desteklemektedir.[5] İslam düşünce tarihinde farklı itikâdî düşüncelerin oluşumunda önemli rol oynayan; *"Kişi kaderini kendisi miya da kendisinden bağımsız dış faktörler mi?"* gibi temel sorular, modern psikolojinin bir teorisini de şekillendirdiği görülmektedir.

İçsel denetim odağı sorumluluk, özgüven vs. olumlu bazı sonuçlarla anılırken buna karşılık kaderle ilişkilendirilen dışsal denetim odağının aksi sonuçlarla anılması olumsuz yargılara sebep olmaktadır. Bunlardan birisi de kader inancının insan tutum ve davranışlarında olumsuz etkilerinin olduğu şeklindeki yargıdır.

İnançsal boyut doğru bir biçimde ortaya konulmadığı takdirde denetim odağıyla ilgili yapılan değerlendirme ya da araştırma sonuçlarının pek de sağlıklı olacağı söylenemez. Örneğin; denetim odağı-ölüm korkusu ilişkisini araştıran Berman ve Hays, dışsal kontrol odağı ile ölüm endişesi arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı şeklindeki tespiti bu endişeyi kader inancı sayesinde minimize eden inançlı bireylerin varlığıyla açıkça çelişmektedir.[6] Tollor ve Reznikoff ise içsel kontrol odağının hâkim olduğu bireylerde ölüm kaygısının daha az olduğunu iddia etmektedirler.[7] Bu ifade tersinden okunduğunda olayları ve sonuçları kader, ilahi takdire bağlayan dıştan denetimli bireylerde bu endişenin daha yoğun olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu ise kaderin

[3]http://study.com/academy/lesson/locus-of-control-definition-and-examples-of-internal-and-external.html. 05.10.2016.

[4] Ülkemizde bu konuda çeşitli araştırmalar yapılmıştır: Bunlardan özellikle konumuzla alakalı bazı çalışmalar şunlardır: Seyhan, Beyazıt Yaşar, (2012), *İnanç Tarzları ve Denetim Odağı Arasındaki İlişkiler*, Toplum Bilimleri Dergisi, c. 6. sayı 12, 143-162; Deryakulu, Deniz, (2002), *Denetim Odağı ve Epistemolojik İnançların Öğretim Materyallini Kavramayı Denetleme Türü ve Düzeyi İle İlişkisi*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı 22, s. 55-61.

[5] Ilgar, M. Zeki, (1995), *Denetim Odağının Değer Sistemleri Ahlaki Gelişim Düzeyi ve Öz-Ahlaki Değerlendirme Üzerindeki Etkileri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s.76.

[6] Berman, Alan L.–Hays, James E., (1973), *Relation Between Death-Anxiety, Belief in Afterlife and locus of control*, Journal of Consulting and Clinical Psychology, vol. 41/2, 320.

[7] Tolor, Alexander-Marvın, Reznikoff, (1967) *Relation Between İnsight, Repression-Sensitization: İnternal-External Control and Depth Anxiety*, Journal of Abnormal Psychology, vol. 72, 426-430.

insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koyan birçok araştırma verisiyle çelişmektedir.[8] Doğrusu yaşamında inancı referans almayan bireyler için böyle bir yaklaşım doğru olabilir. Ancak hayat tarzını büyük oranda dini değerlere göre şekillendiren bireyler için böyle bir değerlendirme doğru değildir. Nitekim Seyhan'ın, 'denetim odağında esnek inanca sahip olma dışsal boyuta daha yakın durmaktır.' şeklinde vardığı sonuç da bu tezi desteklemektedir.[9]

Örneğin; çocuk, yetişkin ve yaşlı bütün insan grupları için karmaşık bir problem olan ölüm korkusu, ancak ilahi takdirle diğer bir ifadeyle kader inancıyla aşılabilmektedir. Bireyin kendi iç dünyasında geliştirdiği kişisel duygularla bu problemin üstesinden gelmesi oldukça güçtür. Küçük yaşta annesini ve babasını kaybeden çocuk, ahirette onlarla tekrar buluşma ümidiyle ancak teselli bulabilir. Bu ise Kur'ân'ın cennet vaadiyle mümkündür. Özetle inananlar için önemli olan kader inancının etkilerinin olumsuz sonuçlarla anılması ya da basite indirgenmesi pek de objektif bir yaklaşım değildir.

C. Kur'ân-Denetim Odağı İlişkisi

Diğer varlıklardan farklı olarak insanın vahye muhatap kılınması, onun Allah katındaki değerini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Yaratıcısıyla ve çevresiyle uyumlu ideal insan (insan-ı kâmil) tipi, Kur'ân'ın en temel hedeflerinden birisidir. Bu nedenle insan, en mükemmel varlık[10] ve Allah'ın yeryüzündeki halifesi[11] olarak tanımlamaktadır. Ayrıca *Allah'ın dostları*/ أَوْلِيَاءَ اللهِ,[12] *iyi kişiler*/الْأَبْرَارَ,[13] *hayırlı olanlar*/ الْأَخْيَارِ,[14] *akıl sahipleri* /أُولُوا الْأَلْبَابِ [15] gibi birçok sıfatla da insanoğlu onura edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm-denetim odağı ilişkisi, çeşitli açılardan araştırılabilir. Ancak denetim odağında özellikle imanın temel unsurlarından *kader, ilahi irade vs.* kavramlarının öne çıkarılması sebebiyle konuyu bu çerçevede ele almaya çalışacağız. Kader meselesi, İslam düşünce tarihinde çok geniş bir alanda cereyan ettiğinden detaylara girmeden sadece konumuzla alakalı noktalar üzerinde yoğunlaşmaya çalışacağız. Öncelikle kader konusunda tartışılan önemli başlıklardan insan iradesi ve fiillerin yaratılması konularıyla ilgili değerlendirmelere yer verilecektir.

---

[8] Kaderin insan psikoloji üzerindeki olumlu etkisini ortaya koyan akademik çalışmalardan bazıları şunlardır: Seven, Zuhal Döndü, (2003), *Kelamda Kader Anlayışının İnsan Davranışlarını Belirlemede Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara; Batman Elif, (2008), *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkmada Kader İnancının Rolü*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana; Kara, Elif, (2009), *Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genellenme Derecesi İle Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun; Karaca, Faruk, (2006), *Kader-Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Emprik Bir Araştırma*, İslami Araştırmalar Dergisi, 19/3.

[9] Seyhan, Beyazıt Yaşar, (2012), *İnanç Tarzları ve Denetim Odağı Arasındaki İlişkiler*, Toplum Bilimleri Dergisi, 6 /12, s.159.

[10] لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ *"Şüphesiz biz insanı en güzel bir biçimde yarattık."* (Tîn, 95/4)

[11] إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً "*Şüphesiz ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*" (Bakara, 2/30)

[12] Yunûs, 10/42.

[13] İnfitâr, 82/13.

[14] Sâd, 38/48.

[15] Zümer, 39/9.

ca. Fiillerin Yaratılması

Fiillerin yaratılışı problemi, kelâmın önemli problemleri arasında yer almaktadır. Bu konuda üç temel eğilim vardır:

Bunlardan birisi; fiillerini yaratmada insanın acziyetini öne çıkaran *Cebriye* mezhebidir. Bu mezhebe göre insanın gücünü ve iradesini yaratan Allah'tır. Bu nedenle fiillerini yaratmada insanın hiçbir etkisi olmadığı gibi kesbi dahi mümkün değildir. Bu ekolle özdeşleşen Cehm b. Safvan, fiillerin yalnızca mecazî olarak kula isnad edilebileceğini, tabiat olayları ile insan fiilleri arasında hiçbir farkın olmadığını iddia etmektedir. Yani, *'insan faildir'* ifadesi, *su aktı, ağaç meyve verdi, güneş doğdu ve battı, yağmur yağdı* ifadeleri gibi mecazîdir. Hakikatte insan bu cansız varlıklar gibidir.[16]

Diğeri ise hayır-şer ayırımı yapmaksızın insanın kendi fiillerinin yaratıcısı olduğu fikrini öne çıkaran *Mu'tezile* mezhebidir. Cebrî düşüncenin tam tersi olan bu düşünceye göre insan, kendi fiillerini yaratmada yegâne tasarruf sahibidir. Bu fikrin temelinde Allah'ı tenzih gayesi yatmaktadır. Eğer bu fiilleri hür iradesiyle seçip yaratan kul değil de Allah (cc) olsaydı kulun o fiilden ceza görmesi zulüm olurdu. Halbuki Allah (cc) adil-i mutlaktır. Zira, *"Yaratanların en güzeli Allah'ın şanı yücedir..."*[17] ayetinde de ifade edildiği üzere, şerri yaratması şanına uygun değildir. [18]

Birbirine zıt iki uç görüş arasında orta bir yol tercih eden Ehl-i Sünnet ise bir yandan fiillerin yaratılışını mutlak olarak Allah (cc)'a isnad ederek şirk vehmini ortadan kaldırmakta; diğer yandan kesb teorisini geliştirerek insanın cebir altında olmadığını ve fiillerinden dolayı insanın sorumlu olduğunu savunmaktadır. Buna göre kul, kendi fiilini kesbeder, Allah (cc) da onun kesbettiği şeyi halkeder.[19]

Sözü edilen düşüncelerin ayetlerle delillendirildiği dikkate alındığında Ku'rân'ın konuya yaklaşımı önem arz etmektedir. Doğru bir yöntem olmayan parçacı bir yaklaşımla ayetler yorumlandığında, *"Allah her şeyin yaratıcısıdır."*[20] ve *"Sizi ve amelinizi Allah yaratmıştır."*[21] gibi ayetlerin Cebrî görüşü; *"Şüphesiz ki bir toplum kendini değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez."*[22] ve *"İnsanların bizzat kendi işledikleri (kötülükler) yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu."*[23] *"Şüphesiz Allah (cc) hiçbir şekilde insanlara zulmetmez; fakat insanlar kendilerine zulmederler."*[24] gibi ayetlerin Mutezilî öğretiyi desteklediği düşünülebilir. Ancak İslam'ın büyük çoğunluğunu temsil eden Ehl-i Sünnet, bütüncül bir perspektifle ayetleri sentezleyerek daha makul ve anlaşılabilir bir görüş ortaya koymaktadır. Fillerin yaratılması konusunda

[16] Muhammed b. Abdulkerim eş-Şehristanî, (2010), *el-Milel ve'n- Nihal*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, I/68.
[17] Mu'minûn, 23/14.
[18] Şehristanî, a.g.e., I/40.
[19] Sâbûnî, Nurededdin Ahmed b. Muhammed, (2000), *el-Bidâye fi Usûlu'd-Dîn*, Ankara, s.66.
[20] Enam, 6/ 102.
[21] Saffat, 37/ 96.
[22] Ra'd, 13/11
[23] Rûm, 30/41
[24] Yunus, 10/44

insanı bütünüyle devre dışı bırakan Cebriye ile Allah'ı işlevsiz bırakan Mutezile'den farklı olarak Ehl-i Sünnet, bir yandan Allah'ın mutlak gücünü vurgulayarak şirk olasılığını ortadan kaldırmakta, diğer yandan iradeye vurgu yaparak insanı yaptıklarından dolayı sorumlu tutmaktadır.

cb. İrade

Kader konusu çerçevesinde tartışılan önemli mevzulardan birisi de irade özgürlüğüdür. Mutezilî düşünceye göre insan kendi eylemlerine bizzat kendisi karar vermektedir. Bu nedenle davranışlarının seçiminde özgür iradeye sahiptir.[25] Mutezile fikirlerini genel olarak şu ayetlere dayanmaktadır: "*Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir."* (Fussilet,41/46); *"Hiç bir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez. İnsan için ancak çalıştığı vardır."* (Necm, 53/38,39); *"Her insan (hesap günü) yaptığı fillerine karşılık rehin tutulur."* (Müdessir, 74/38).

Fiillerin yaratılmasında olduğu gibi irade özgürlüğü konusunda da Mutezile'yle ters düşen Cebriye'ye göre insan müstakil bir iradeye sahip olmadığından fiillerini seçme iradesine de sahip değildir. Bunu, "İnsan rüzgârın önünde savrulan bir yaprak gibidir." ifadesi güzel bir biçimde özetlemektedir.[26] Cebrî düşüncenin temellendirildiği ayetlerden bazıları şunlardır:*"... Allah dilediğini yapar."* (Bakara, 2,253); *"Allah, her şeyin yaratıcısıdır."* (Zümer, 39/62); *"Sizi de yaptıklarınızı da Allah (cc) yaratır."* (Saffât, 37/96).[27]

Allah'ın iradesiyle kulun iradesi her ne kadar mahiyet itibariyle birbirinden farklı olsalar da gerçekte bunlar biri diğerini olumsuzlaysan şeyler değildir. Diğer bir ifadeyle birinin varlığı diğerinin yokluğunu gerektirmez. Kur'ân'a göre olaylar üzerinde asıl irade sahibi Allah'tır. Fakat bu iradesini kulların aleyhine kullanmamaktadır. Kulun niyetine göre ilahi inayet tecelli etmektedir: *"Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır."* (En'âm, 6/125)

Tefsir ilkelerinin göz ardı edildiği yüzeysel ve parçacı bir okuma biçimi, ciddi çelişkilere sebebiyet vermektedir. Hâlbuki Kur'ân'da hiçbir çelişkinin olmayacağını, *"Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başkası tarafından olsaydı, onun içinde çok çelişkiler bulurlardı."* (Nisâ, 4/82) ayeti açıkça vurgulamaktadır. Öyleyse bir çelişkiden bahsedilecekse o da bahsi geçen ekollerin ayetleri yorumlamada itikadî kaygılarını önceleyerek yanlış yöntem tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Ayetler bağlamından koparılıp (siyâk-sibâk) her biri müstakil bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda hatalı yorumlar kaçınılmaz olmaktadır. Kur'ân'ın anlamsal bütünlüğü esas alındığında, Allah'ın mutlak iradesi ve kudretini öne çıkaran ayetlerin, insanın özgür iradesini nefyedip onu sorumluluktan kurtardığı sonucu çıkmamaktadır. Müslümanların

[25] Topaloğlu, Bekir, (2013), *Kelâm İlmine Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul, s. 286.
[26] Uludağ, Süleyman, (2014), *İslâm'da İnanç Konuları ve İtikâdî Mezhepler*, Dergâh yay. s. 280.
[27] Ayrıca bkz. (Enfâl, 8/7); (Mülk, 13/17) Ayrıca bkz. (Bakara, 2/213); (Secde, 32/13); (İnsan, 76/30)

çoğunluğunu temsil eden Ehl-i Sünnet'e göre insan davranışlarının seçiminde hür olduğu takdirde sorumlu tutulmaktadır. Sorumluluk, özgür iradenin bir sonucudur. Her iki kelime arasında doğru orantı vardır. Sorumluluk özgürlüğü, özgürlük de sorumluluğu gerektirmektedir.

İrade probleminin çözümünde en doğru yöntem, Allah'ın mutlak yaratıcılığını ve iradesini öne çıkaran ayetlerle; cüz-i iradesinden dolayı insanın ceza ve mükâfatla karşılaşacağını ön gören ayetleri Kur'ân'ın bütünselliği çerçevesinde değerlendirmektir. Dolayısıyla Allah'ın mutlak iradesini dikkate alıp, insan iradesini görmezden gelen bir bakış açısı doğru değildir.[28] Kısaca bütüncül bakışla değerlendirildiğinde ayetlerden Mutezilî ya da Cebrî bir düşünceyi destekleyen düşüncenin ortaya çıkması mümkün değildir. Nitekim birçok ayette[29] insanın yaptıklarından sorumlu olduğu ve hesaba çekileceği ifade edilmektedir. *"Bir toplum kendini değiştirmedikçe Allah da onları değiştirmez."* (Ra'd, 13/13)

cc. Kader

Bir terim olarak kader, "Allah'ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi." şeklinde tanımlanmaktadır. [30] Fiillerin yaratılması ve irade konularında olduğu gibi kader konusunda da üç temel yaklaşım vardır:

Cebriyye, kaderle ilgili düşüncesini insan iradesi ve fiilleriyle ilgili çıkarımları üzerine temellendirmektedir. Her şeyi yaratan,[31] hatta insanı ve davranışlarını da yaratan Allah'tır.[32] Bu nedenle yaptıklarından sorumlu tutulmaması gerekmektedir. İnsanın başına gelebilecek olaylar önceden yazılmış olup değişmez. Kadere boyun eğmekten başka insanın hiçbir çaresi yoktur.[33] Cebriyye'den tamamen farklı bir yaklaşım ortaya koyarak kaderi inkâr yoluna giden Mutezîle'ye göre ise insan iradesi sınırsız olup kendi fiillerinin yaratıcısıdır.[34]

Ehli Sünnet ise insanı bütünüyle devre dışı bırakan Cebrî kader anlayışına karşı olduğu gibi, kaderin inkâr edildiği insan odaklı Mutezilî anlayışa da karşıdır. Ehl-i Sünnet'e göre Allah'ın ezeli bilgisi ve mutlak hâkimiyeti insanın iradesini kısıtlamamaktadır. Çünkü insan fıtrat itibariyle davranışlarını seçmede özgür biçimde yaratılmıştır. Allah (cc), hayır ve şerri yaratmakla birlikte kulun kötü fiil işlemesine hiçbir şekilde razı olmamaktadır:[35] *"Allah (cc), hiçbir şekilde kulun küfrüne razı olmaz."* (Bakara, 2/45)

[28] Albayrak, Halis, (2009), *Kuran'ın Bütünlüğü Üzerine,* Şule Yayınları, İstanbul, s. 49.
[29] İsra, 17/34; Ahzab, 33/15, Hicr, 15/95.
[30] Yavuz, Yusuf Şevki, "Kader", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. XXIV, s. 58.
[31] *"Allah (cc), her şeyin yaratıcısıdır."* (Zümer, 39/62).
[32] *"Oysa sizi de, yapmakta olduklarınızı da Allah yaratmıştır."* (Saffât, 37/96).
[33] Teftezânî, Mesud b.Ömer, b. Abdillâh, (2011), *Şerhu'l-Mekâsid*, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrût 168.
[34] Useymîn, Muhammed b. Salih Muhammed, (h. 1426), *Müzekkire Ala'l-Akîdeti'l-Vasitiyye*, Riyâd, Medâru'l-Vatan, s. 53.
[35] Amidî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Sâlim, (2003), *Ebkâru'l-Efkâr fi Usûlid'Dîn*, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrût, I/220.

Ehl-i Sünnet ekolüne bağlı âlimlere göre her şeyin Allah (cc)'ın ezeli ilmi kapsamında olması[36] diğer bir ifadeyle bütün olacakları önceden bilmesi, insanın eylemlerini özgürce yapmasına engel oluşturmamaktadır. Çünkü eylem ve davranışlarımızı biz yaptığımız için Allah (cc), biliyor. Yoksa Allah (cc), bildiği için biz onları yapmıyoruz. Bunu da "İlim maluma (bilinene) tabidir." ilkesiyle savunmaktadırlar.[37]

Kaderin yanlış anlaşılmasının ve yorumlanmasının, toplumsal birçok probleme sebebiyet verdiği tarihsel bir realitedir. Geçmişte bazı toplumlar cebr anlayışını, otoritelerini meşrulaştırmak için bir araç olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir.[38] Emeviler, hilafetin kendi tercihleri olmadığını bizzat Allah'ın tercihi olduğu inancını halk arasında yayarak otoritelerini devam ettirmek istemişlerdir. Emevî sultanlarından Yezid, hilafetin tamamen Allah'ın takdiriyle olduğunu, ihtiyaç halinde Allah'ın gerekli değişikliği zaten yapacağını belirterek cebrî anlayışı halka dayatmaktan çekinmemiştir.[39] Gerçekte bu anlayış, müşriklerin; *"Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de atalarımız şirk koşmazdık."* (Enâm, 6/148) ayetinin ifade ettiği yanlış kader telakkisinden farklı bir şey değildir. Hasan el-Basrî, başta olmak üzere bazı önemli şahsiyetler, iktidarın himayesindeki bu cebrî anlayışla mücadele etmekten çekinmemişlerdir. Birtakım şahıslar ona gelerek yöneticilerin kan akıtıp insanların mallarını gasp ettiklerini sonra da bütün bunları Allah'ın kaderine bağladıklarını bildirdiler. Bunun üzerine, *"Allah'ın düşmanları yalan söylüyorlar*." diyerek bu cebrî anlayışa şiddetle karşı çıkarken aslında sahih bir kader anlayışının nasıl olması gerektiğiyle ilgili önemli mesajlar da vermektedir.[40]

Doğru kader anlayışını ortaya koyması açısından Hz. Ömer'le ilgili şu anekdot ise oldukça anlamlıdır. Şam'a yolculuk yapmaya hazırlanan Hz. Ömer, orada veba salgının olduğunu öğrenince vazgeçer. Sahabeden bazıları; "Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer; "Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyorum." diyerek kader konusunda oldukça örnek bir yaklaşım ortaya koymuştur.[41]

Sonuç ve Değerlendirme:

Rotter'in geliştirdiği dış kontrol odağında kader kavramının şans, talih vs. diğer birtakım kavramlarla aynı kategoride anılmasının doğru bir yaklaşım olmadığını öncelikle vurgulamak gerekir. Zira yine Rotter ölçeğinin kullanıldığı bir araştırma, bu çelişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Silvestri'nin yaptığı araştırmada, inançlı bireylerin

---

[36] *"Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır."* (Hadîd, 57/22)

[37] İbnü'l-Vezir, Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Alî Yemânî, (1994), *el-Avâsım ve'l-Kevâsım fi'z-Zeb an Sünneti Ebi'l-Kasım*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût,

[38] Not: Detaylı bilgi için bkz. Seven, Zuha Döndü, (2003), *Kelamda kader Anlayışının İnsan Davranışlarını Belirlemede Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[39] İbn Kuteybe, Ebu Abdullah B. Müslim ed- Dineverî, (1996), *Uyunu'l Ahbar*, Beyrut, II, s. 238-239.

[40] İbn Kuteybe, Ebû Abdullah Muhammed b. Müslim Mervezî, (1960), *Kitabu'l-Me'ârif*, Thk.: Servet Ukkaşe, Dar'ul-Kutub, s. 441

[41] Sabık, Seyyid, (h. 1420), *el-Akâidu'l-İslâmiyye,* Dâru'l-Kutûbi'l-Arabî, Beyrût, s. 98.

başarı ya da mutluluklarında ilahi irade faktörünün etkili olduğunu buna karşılık şans, talih gibi kavramların etkisinin olmadığı ortaya konmaktadır.[42]

Yukarıda, dışsal denetim odağına sahip bireylerin yaşadıkları olay ya da olguları kader, ilahi takdir vs. inançsal olgulara bağladıkları ifade edilmişti. Dışsal denetimli bireyler daha çok olumsuz sonuçlarla tanımlanırken, inançsal kavramlarla tanımlanmayan içsel denetim odaklı bireyler ise sorumluluk duygusu, öz güven gibi olumlu duygularla öne çıkarılmaktadır. Bu da doğal olarak inancın en temel olgularından kaderle ilgili olumsuz bir düşüncenin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Kader konusu iyice analiz edildiğinde bu tür değerlendirmelerin, küçük bir azınlık olan Mutezile ve Cebriyye mezheplerinin ortaya koyduğu anlayışla uyumlu olabilir. Ancak Müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturan Ehl-i Sünnet'in temsil ettiği sahih kader anlayışının yanlış sonuçlara sebebiyet vermesi bir yana tam aksine insan psikolojisine önemli katkılar sağladığı birçok araştırmayla ortaya konmuştur. Dolayısıyla sahih kader anlayışı, bireylerde sorumluluk duygusu, öz güven vs. olumlu duyguların gelişimine hiçbir şekilde engel teşkil etmemektedir. Kader inancı, aslında uçsuz bucaksız bir fezada yaşan insanın kendisini tanıması, sorumluluğunu bilmesi için önemli bir faktördür.

Şurası bir hakikattir ki müminlerin kader algısı, oldukça homojendir. Bu nedenle kader kavramına yüklenen anlama göre kişilerin duygu ve davranışlarında olumlu ya da olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Kaderi doğru bir biçimde algılayıp onu içselleştirenlerin hayatın zorluklarıyla mücadelede daha başarılı ve yaşam kalitelerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bunun aksine yanlış bir kader inancının varoluşun temel esaslarından akıl, irade ve diğer duygularını işlevsiz bırakabileceğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu da olaylara karşı kişiyi dirençli hale getireceği yerde onu kötümserliğe ve çaresizliğe itecektir. Başarı ya da başarısızlıklarını bütünüyle kadere yükleyip hiçbir halde sorumluluk kabul etmeyen bireylerde öz güven eksikliği, sorumluluk bilinci, pasiflik, denetimsizlik vs. olumsuz duyguların meydana gelmesi ise kaçınılmazdır.

Kısaca, kader-denetim odağı ilişkisi kategorize edildiğinde, Mutezilenin ortaya koyduğu düşüncenin iç kontrol odağı, Cebrîyye'nin ise dış kontrol odağı ile uyumlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık Ehl-i Sünnet'in ortaya koyduğu kader anlayışının hiçbir biçimde bu kavramlarla ilişkilendirilemeyeceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

Albayrak, Halis, (2009), *Kuran'ın Bütünlüğü Üzerine,* Şule Yayınları, İstanbul..

Amidî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Sâlim, (2003), *Ebkâru'l-Efkâr fi Usûlid'Dîn*, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrût.

Batman Elif, (2008), *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkmada Kader İnancının Rolü*,

[42] Silvestri, Pıhılıp J. (1979), *Locus of control and God-dependence*, Psychological Reports, s. 90.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Berman, Alan L.–Hays, James E., (1973), *Relation Between Death-Anxiety, Belief in Afterlife and locus of control*, Journal of Consulting and Clinical Psychology.

Deryakulu, Deniz, (2002), *Denetim Odağı ve Epistemolojik İnançların Öğretim Materyallini Kavramayı Denetleme Türü ve Düzeyi İle İlişkisi*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.

Dönmez, Ali, (1986), *Denetim Odağı: Temel Araştıma Alanları*, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.

Ilgar, M. Zeki, (1995), *Denetim Odağının Değer Sistemleri Ahlaki Gelişim Düzeyi ve Öz-Ahlaki Değerlendirme Üzerindeki Etkileri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kara, Elif, (2009), *Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genellenme Derecesi İle Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun.

Karaca, Faruk, (2006), *Kader-Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Emprik Bir Araştırma*, İslami Araştırmalar Dergisi.

İbn Kuteybe, Ebu Abdullah B. Müslim ed- Dineverî, (1996) *Uyunu'l Ahbar*, Beyrut.

İbn Kuteybe, Ebû Abdullah Muhammed b. Müslim Mervezî, (1960), *Kitabu'l-Me'ârif*, Thk. Servet Ukkaşe, Dar'ul-Kutub.

Muhammed b. Abdulkerim eş-Şehristanî, (2010), *el-Milel ve'n- Nihal*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, I/68.

Rotter, Julian B., (1966), *Generalized Expectancies For İnternal Versus External Control Of Reinforcement, Psychological Monographs*, Psychological Monographs: General and Applied.

Sâbûnî, Nuredddin Ahmed b. Muhammed, (2000), *el-Bidâye fi Usûlu'd-Dîn*, Ankara.

Seven, Zuhal Döndü, (2003), *Kelamda Kader Anlayışının İnsan Davranışlarını Belirlemede Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Seyhan, Beyazıt Yaşar, (2012), *İnanç Tarzları ve Denetim Odağı Arasındaki İlişkiler*, Toplum Bilimleri Dergisi.

Teftezânî, Mesud b.Ömer, b. Abdillâh, (2011), *Şerhu'l-Mekâsid*, Dâru'l-Kutûi'l-İlmiyye, Beyrût.

Tolor, Alexander-Marvın, Reznikoff, *Relation Between İnsight,* (1967) *Repression-Sensitization: İnternal-External Control and Depth Anxiety*, Journal of Abnormal Psychology.

Topaloğlu, Bekir, (2013), *Kelâm İlmine Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul.

Sabık, Seyyid, (h. 1420), *el-Akâidu'l-İslâmiyye,* Dâru'l-Kutûbi'l-Arabî, Beyrût.

Seven, Zuha Döndü, (2003), *Kelamda kader Anlayışının İnsan Davranışlarını Belirlemede Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Silvestri, Pıhılıp J. (1979), *Locus of control and God-dependence*, Psychological Reports.

Uludağ, Süleyman, (2014), *İslâm'da İnanç Konuları ve İtikâdî Mezhepler*, Dergâh yay.

Useymîn, Muhammed b. Salih Muhammed, (h. 1426), *Müzekkire Ala'l-Akîdeti'l-Vasitiyye*, Riyâd, Medâru'l-Vatan.

İbnü'l-Vezir, Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Alî Yemânî, (1994), *el-Avâsım ve'l-Kevâsım fi'z-Zeb an Sünneti Ebi'l-Kasım*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Kader", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. XXIV.-

http://study.com/academy/lesson/locus-of-control-definition-and-examples-of-internal-and-external.html. 05.10.2016.

GASTRONOMİ EĞİİTİMİNDE MUTFAK KÜLTÜRÜ

Öğr. Gör. Dilek ÜNLÜ

Anadolu Üniversitesi Eskişehir Meslek Yüksekokulu

Özet

Yemek, her toplum için bir kültür ve insanların beğenileri doğrultusunda geliştirdikleri çağlar öncesinden günümüze kalan sosyal bir olgudur. İlk çağlardan itibaren insanlar yaşadıkları toplumun getirdiği bir düzen ve alışkanlıklar içerisinde yemek yemişler, geçen zaman içerisinde de düzenlerini ve alışkanlıklarını değiştirerek genişletmişlerdir. Yemek, fiziksel bir ihtiyaç olmaktan öte, sosyal bir aktivitedir. Yemek yeme alışkanlıkları toplumdan topluma farklılık göstermektedir ve bu alışkanlıklar, toplumun yaşam şekli ve beslenme kültürünü de yansıtmaktadır. Sosyolojik yapılarda farklılık gösteren bu mutfak kültürü, seyahat eden insanlar için önemli bir çekim alanı oluşturmuş ve gastronomi turizmi alternatif bir turizm türü olarak hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Türkiye, yüzyıllardır ev sahipliği yaptığı pek çok medeniyetten kazandığı zengin mutfak kültürüyle, dünya gastronomi turizminin lideri olabilecek potansiyele sahiptir. Ancak, gastronomi turizminin sağlam temeller üzerinde yükselebilmesi için, ülkenin gastronomi eğitimine verdiği önemle doğru orantılıdır. Bu bağlamda, ülkemizde gastronomi eğitiminin kalitesini arttırmak için orta öğretim, ön lisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde eğitimler verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi Turizmi, Mutfak Kültürü, Eğitim

GASTRONOMY CULINARY EDUCATION

Abstract

Food is a cultural and social phenomenon of people surviving in line with the appreciation they develop for each society ages ago. The first one brought by the era in which people from the community in order and ate food habits, have expanded in the past when the changing patterns and habits. Food, other than a physical need, is a social activity. Eating habits vary from society to society and habits reflects the community's lifestyle and dietary culture. This culinary differs in sociological structure has an important magnet for people who travel and gastronomy tourism has entered a rapid development process as an alternative form of tourism. Turkey, with its rich culinary culture gained from his many civilizations for centuries home ownership, a leader in the world of gastronomy, tourism has the potential to be. However, in order to rise above the solid foundation of gastronomic

tourism is directly proportional to the importance given to training the country's gastronomy. In this context, to improve the quality of secondary education in our country gastronomy training, associate, bachelor's and master's level training in.

Keywords: Gastronomy Tourism, Culinary, Education

GASTRONOMİ EĞİTİMİ

İnsanoğlu var oluşundan itibaren yiyecek ve içecek elde edebilmek için hayatlarını dahi tehlikeye atmıştır. Günümüzde bireyler, gelirlerine göre değişen oranlarda, bütçelerinin yaklaşık %20 ile %30'unu yiyecek-içecek faaliyetleri için ayırmaktadırlar. Bu çerçevede insanoğlu var oluşundan günümüze kadar olan süreçte yiyecek-içecek faaliyetleri için sürekli bir uğraş içerisinde olmuştur.

Gastronomi, insanın en temel ihtiyacı olan yiyecek-içecekle, tarih, coğrafya, felsefe, fizik, kimya, tıp, ekonomi vb. birçok bilim dalını ilişkilendirerek, yiyecek-içecek hazırlamayı, pişirmeyi ve sunmayı estetik bir anlayışla ele alan yeni bir bilim dalıdır. Aynı zamanda, gastronominin sadece yiyecek ve içeceğin nasıl hazırlandığını ve insanların nasıl, nerede, ne zaman, neden yemek yedikleriyle değil, yemek eksenli sosyal, kültürel, tarihi, edebi, felsefi, ekonomik, dini vb. öğelerle ilgili bir bilim dalı olduğu da bilinmektedir.

Aşçılık ilk olarak İngiltere'de bir sanat olarak kabul edilmiş, yemeğin miktarından çok lezzetine ve görünümüne önem verilmiştir. Geçmişe bakıldığında mutfak hizmetlerinin, baskıcı bir yönetim sergileyen ve mesleki birikimlerini astlarından saklayan mutfak şeflerinin hâkimiyetinde olduğu görülmektedir. Fakat yıllarca sürebilecek bu mesleki gelişimi, mutfak eğitimi veren okullar, yiyecek içecek sektörünün ihtiyacı doğrultusunda daha kısa sürede verebilmektedir. Mutfak eğitimi veren okullar sadece kalifiye mutfak personeli yetiştirmekle kalmamış, halkın gözünde yemek pişirmenin bir meslek olarak kabul edilmesini de sağlamıştır.

Aşçılık eğitimi, gıda maddelerini endüstri standartlarına uygun olarak hazırlama, pişirme, sunma bilgi ve becerisi kazandırma süreci olarak tanımlanabilir. Aşçılar genel olarak restoran, otel, hastane, kulüp, askeri birimler, yemek fabrikaları ve eğitim kurumlarında istihdam edildikleri gibi ulaştırma sektöründe gemi, tren ve uçaklarda da istihdam edilmektedirler.

Dünyada aşçılık eğitimi de verilen ilk otelcilik okulu 1893 yılında İsviçre'nin Lozan kentinde açılmıştır. İsviçre'yi İngiltere ve diğer Avrupa ülkeleri izlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde saray mutfakları aşçıların yetiştirilmesinde bir eğitim kurumu

görevini uzun yıllar sürdürmüştür. Bolu – Mengenli aşçılar saray mutfaklarında önemli görevler almışlardır. İmparatorluktan 1950'li yıllara değin usta - çırak yöntemi ile aşçı yetiştirilmiştir. 1950'li yıllarda İstanbul, İzmir ve Ankara'da Meslek Odaları ve Belediyeler tarafından kısa süreli kurslarla aşçı yetiştirilmeye başlanmışsa da bu kurslar süreklilik göstermemiştir. Turizm Bakanlığının kuruluşundan sonra kısa süreli kurslar ve işbaşında eğitim kursları ile aşçılık eğitimi ele alınmıştır.

Türkiye'de mutfak elemanı yetiştirmeyi amaçlayan ilk örgün eğitim programları, Otelcilik ve Turizm Meslek Liselerinin açılışıyla başlatılmıştır. İlk Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi ise 1961–1962 öğretim yılında Ankara'da Otelcilik Okulu adıyla bir yıllık eğitim vermek üzere açılmıştır. 1963 – 1964 öğretim yılında öğretim süresi üç, 1984 - 1985 öğretim yılında ise yabancı dilin mesleki önemi göz önüne alınarak birinci yılı hazırlık sınıfı olmak üzere dört yıla çıkarılmış ve Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi adını almıştır. Türkiye'de orta öğretim düzeyinde turizm sektörüne yönelik mutfak (aşçılık) eğitimi 2005–2006 eğitim öğretim yılına değin sadece Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liselerinde verilmiştir. Bu tarihten itibaren Kız Meslek Liseleri, Ticaret Meslek Liseleri, Endüstri Meslek Liseleri, Çok Programlı Liseler, Açık Öğretim Meslek Lisesi gibi meslek liselerine de gerekli şartları taşımaları durumunda (öğretmen, atölye, donanım vb.) mutfak dalı açma hakkı verilmiştir. Türkiye'de ortaöğretim düzeyinde mutfak eğitimi, yukarıda ifade edilen meslek liselerinin yiyecek içecek hizmetleri alanı aşçılık (mutfak) ve pastacılık dallarında da verilmektedir. Aşçılık mesleği kalifiye personel eksikliğinin yaşandığı bir meslek olarak bilinmektedir. Özellikle mutfak ile ilgili pratik derslerin yetersiz oluşları ile yetiştirilmek istenilen işgücüne; bunları yeterli hale getirmeye çalışan, özellikle yüksek öğretim düzeyinde aşçılık ve mutfak sanatları programlarının eksikliği, yiyecek içecek sektöründe orta ve üst düzey yönetici gereksiniminin usta çırak yöntemiyle yetişmiş sektör çalışanları veya farklı alanlarda yüksek öğrenim görmüş kişilerce karşılanması oldukça güçtü. Ancak, gastronominin uzmanlık gerektiren bir alan ve yükselen bir değer olması birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de üniversiteleri aşçılık, gastronomi ve mutfak sanatları gibi bölümler açmaları konusunda harekete geçirmiştir. Bu bölümler, mesleki anlamda yemek hazırlama ve sunma ile her türlü mutfak becerisi edindirmeye yönelik, uygulama ağırlıklı bir eğitimle konaklama ve yiyecek içecek işletmelerinin ihtiyaç duyacağı destek insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan programlardır. Aşçılık, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, programlarında; Gıda Teknolojisi, Besin Güvenliği ve Hijyeni, Beslenme ve Besin Bilgisi, Mutfakta İş Güvenliği ve İlkyardım, Mutfak Hizmetleri Yönetimi, Catering, Yiyecek İçecek Maliyet Kontrolü, Menü Planlaması gibi mesleki teorik derslerin yanı sıra Yiyecek İçecek Hazırlama ve Pişirme Teknikleri**,** Türk Mutfağı, Yöresel Yemekler, Uluslararası Mutfaklar, Yemek Süsleme Sanatı, Tatlı, Pasta ve Hamur İşleri, Servis Hizmetleri gibi pratik eğitim gerektiren dersler verilmektedir. İlgili programı tamamlayan öğrencilere ustabaşı-aşçılık mutfak elemanı unvanı verilmektedir. Ülkemizde 2016 verilerine göre; 15 devlet, 9 vakıf üniversitesinde, 2 KKTC ve bir tane de yurtdışı üniversitesinde ön lisans ve lisans eğitimi verilmektedir. Bunun yanında bazı üniversitelerimizde uzaktan eğitim olarak da ön lisans programı uygulanmaktadır.

Mutfak Kültürü

İnsanoğlunun var olduğundan itibaren yaşamak için yapmak zorunda olduğu birkaç temel etkinlikten biri yemek yemektir. .Bu amaçla; ilkçağlardan beri yaşamak için besin maddeleri aramıştır. İlk dönemlerde avcılık, toplayıcılık yapmış, daha sonraları hayvanları evcilleştirmiş ve yabani bitkileri yetiştirmiştir. Ateşin bulunmasıyla birlikte yemek türleri ve pişirme biçimleri değişmiş ve gelişme göstermiştir. Yemek pişirme sanatı ilk olarak Mezopotamya'da ortaya çıkmış ve bu sanat, daha sonra dünya genelinde Çin ve Asya mutfakları olarak iki ana mutfağa ayrılmıştır. Asya mutfağından Mısır mutfağı, Mısır mutfağı'ndan Grek (eski Yunan) mutfağı ve bundan da Roma mutfağı etkilenmiştir. Son olarak Roma mutfağının, Fransız ve dolaylı olarak İngiliz mutfaklarını; İngiliz mutfağı'nın ise Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika mutfaklarını etkilediği görülmektedir. Yemek yeme alışkanlıkları, tüketilen besinler, sunuş biçimleri, sofra adabı, tarihsel süreç içerisinde gelişen ve değişen kurallar, endüstrileşme gibi unsurlar yemek yeme kültürünü sosyal boyut içerisinde incelenme gereksinimini doğurmuştur. Coğrafi, etnik, ırksal farklılıkların yemek kültürüne olan etkileri yadsınamaz derecede önemlidir. Bu farklılıkların temelinde kültür yatmaktadır. Kültürlerin farklılığını gösteren en karakteristik ürün yiyeceklerdir Yemek, zorunlu bir ihtiyaç olmakla birlikte, insanların özel zamanlarını ayırdıkları, kutlama maksatlı ve başlı başına bir aktivite olarak değerlendirdikleri faaliyetlerdendir. Önemli düzeyde toplantılar, düğün, nişan gibi merasimler, özel günler, partiler yemekle birlikte yapılan aktivitelerdendir. Tüm bunlardan dolayı insanlar sadece fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için değil, hoş vakit geçirmek, arkadaş grupları ile kaynaşmak gibi amaçlarla da yemek yerler. Bir ülkenin mutfağı, o ülkenin en önemli kültürel göstergelerindendir. Bu kültür yılların birikimiyle oluşmaktadır. Mutfak kültürü kavramı; beslenmeyi sağlayan yiyecek, içecek türleri ve bunların hazırlanma, pişirilme, saklanma ve tüketilme sürecini; buna bağlı mekan ve ekipmanı, yeme-içme geleneği ile bu çerçevede gelişen inanış ve uygulamalardan oluşan bütünsel ve kendine özgü bir kültürel yapıyı anlatır.

Yemek her toplum için bir kültür ve insanların beğenileri doğrultusunda geliştirdikleri çağlar öncesinden günümüze kalan sanattır. İlk çağlardan beri insanlar içinde yaşadıkları toplumun getirdiği bir düzen ve alışkanlıklar içerisinde yemek yemişler, geçen zaman içerisinde düzenlerini ve alışkanlıklarını değiştirerek genişletmişlerdir. Aşçılık ve mutfak sanatı sayesinde ise et, tavuk, balık, sebze ve meyveler ile yağ, un, şeker, baharat gibi bazı malzemeler ateşin yardımıyla değişik yemeklere dönüşmüş, böylece bu yiyecekler hem lezzet kazanmakta hem de insan sağlığı açısından güvenli hale gelmiştir.

Mutfak kavramını iki yönden tanımlamak mümkündür. Bu tanımlardan biri mutfağı kültürle ilgili bir kavram olarak ele alırken, diğeri mutfağı fiziki alan ile ilişkilendirir. Kültürle ilişkili tanıma göre; ulusların beslenme ile ilgili kültürlerine mutfak denir. Mutfak, yiyecek ve içeceklerin hazırlanmasında kullanılan araç ve gereçleri yemek pişirme sanatının püf noktalarını, yemek törenlerini gösteren bir kültürdür. Görüldüğü gibi mutfak

denilince sadece bir ulusun mutfağına ait yiyecek ve içecekler değil, hazırlaması, servis edilmesi, hazırlama ve serviste kullanılan araç ve gereçler, mutfağın konumu, mimarisi vb. faaliyetler de anlatılmaktadır. Fiziki alan açısından ise mutfak, her türlü yiyeceğin hazırlandığı, pişirildiği ve bazen de işletmenin yapısı gereği tüketildiği yer olarak tanımlanmıştır.

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, teknolojik gelişmelerin hız kazanması gibi durumlar genellikle ataerkil bir topluma sahip olan Türk toplumunun değişmesine neden olmuştur. Bu sayede, evde yemek yapan kadın, çalışan bir bayan rolüne bürünerek, yemeğin tek kadın tarafından yapılmaması ve evde kadın-erkek arasında eşitliği sağlamıştır. Çünkü teknolojik gelişmeler sayesinde ve çalışan kadınların artması durumu, yemek hazırlama işini de hızlandırmaktadır. Türk mutfağının zahmet gerektirecek pek çok yiyeceği artık yerini daha kolay yapılabilen yemeklere hatta hazır yiyeceklere, fastfoodlara bırakmıştır. "Fastfood" kültüründe kültürlerarası etkileşimin büyük payı vardır. Yukarıda belirtildiği gibi, teknolojik gelişmeler, okuma yazma oranının, nüfusun artması, köyden kentte göç gibi nedenlerden dolayı üretici toplumdan daha çok tüketici topluma geçiş ile beraber, tarım toplumundan endüstrileşme çağında yaşan bireylerin kaçınılmaz kültürel etkilere maruz kalmasından dolayı Türk mutfağının değişmesi de kaçınılmaz olmuştur.

İnsanın beslenmesi biyolojik bir eylemdir. Beslenmeye bu tür yaklaşımda insan metabolizmasının besin, enerji ihtiyacının karşılanması sürecine gönderme söz konusudur. Ancak söz konusu enerjinin sağlanması için gerekli besinlerin temini, insan tüketimi için uygun hale getirilmesi ve tüketim davranışları süreci, beslenmeyi salt biyolojik bir eylem olmaktan çıkarmakta, kültürel bir olgu haline dönüştürmektedir. Yemek büyük ölçüde biyolojik bir eylem kabul edildiği için birçok sosyolog bu konuya çok az ilgi göstermiştir. Ancak yemek sosyoloji teorilerinde sıklıkla vurguda bulunulan doğal bir eylem olarak görülmüştür. Birçok teorisyen insanın besin ihtiyacına ve bunun karşılanması için bir araya gelme aktivitelerine ima ve açık yollarla göndermede bulunmuşlardır. Yiyecek maddelerinin üretimi, taşınması, saklanması ve kullanımı sürecindeki eylemler beslenme ve yiyecek konusunu kültür kavramı kapsamında değerlendirmemizi zorunlu kılmıştır. Dünyada hemen hemen her mutfağın temel sayılacak bazı özellikleri söz konusudur. Bunlar o mutfağı ötekilerden ayıran özellikler olarak tanımlanır. Çoğu zaman bunlar din ve inanışların kısıtlamaları, bölgeye özgü hayvan varlığı ve bitki varlığı ile sınırlıdır.

Özetle; insanoğlunun var olduğundan itibaren yaşamak için yapmak zorunda olduğu birkaç temel etkinlikten biri yemek yemektir. Yemek yemek başlı başına bir kültür, bir yaşam biçimidir. İnsan-yemek ilişkisi, çok yönlü ilişkiler ağının egemen olduğu bir kültür birikiminin oluşmasına sebep olmuştur.

Günümüz modern yaşamında teknolojik gelişmeler her yerde olduğu gibi ve yaşantımızı olumlu ve olumsuz yönde etkilediği gibi mutfak kültüründe de değişikliklere yol açmıştır. Bu değişikliklerin yapıcı ve istenilen niteliklerde olması için eğitim almış mutfak

personelin çalıştırılması çok önemlidir. Mutfak kültürünün hem diğer milletlerce hem de nesiller boyu taşınmasında bu bir gerekliliktir.

Kaynakça

Abdurrezzak,Ali Osman (2014),İşlevsel Teori Bağlamında Yemek Kültürünün İletişimsel Yönü Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 9/11 Fall 2014, P. 1-16, Ankara-Turkey

Aktaş, Ahmet Ve Özdemir, Bahattin. (2005), Otel İşletmelerinde Mutfak Yönetimi, 1. Baskı, Detay Yayıncılık

Belge, Murat (2001)-Tarih Boyunca Yemek Kültürü, İletişim Yayınları
Beşirli, Hayati, Yemek, Kültür Ve Kimlik

Çemrek, Fatih ,Yılmaz, Hatice ; Turizm Ve Otel İşletmeciliği İle Aşçılık Programı Öğrencilerinin "Uygulamalı Mutfak Dersleri" Hakkında Tutum Ve Düşüncelerini Ölçmeye Yönelik Bir Uygulama

Görkem, Onur, Sevim, Burhan, (29 Eylül-1 Ekim 2011) Uluslararası Turizm ve Otelcilik Sempozyumu,– Gastronomi Turizmi Ve Türkiye'de Yüksek Öğretim Düzeyinde Mutfak Eğitiminin Genel Görünümü

Kalaycı, Yılmaz , (9 Aralık-11 Aralık 1992) Turizm Eğitimi, Konferans-Workshop, – Orta ,Yüksek ve Diğer Öğretim Seviyelerinde Mesleki Mutfak ve Yiyecek Üretimi Eğitim

MAVİŞ, Fermani. (2003), Endüstriyel Yiyecek Üretimi, 1.Baskı, Detay Yayıncılık

https://yokatlas.yok.gov.tr/

SİNEMANIN OSMANLI DEVLETİNE GELİŞİ VE İLK FİLM GÖSTERİLERİ

Öğr. Gör. Memduh YAĞMUR

Ömer Halisdemir Üniversitesi Niğde Teknik Bİlimler MYO Radyo ve Televizyon Programcılığı

Özet

Sinemanın icat edilmesi 1890'lı yıllarda yapılan bir dizi çalışma neticesinde olmuştur. 28 Aralık 1895 te halka açık ilk film gösterilerinin yapılmasından kısa bir zaman sonra, Lumiere Kardeşlerin kameramanlarından birisi Osmanlı İmparatorluğu'na gelmiş ve bazı filmler çekmiştir. Osmanlı'da ilk film gösterisi Yıldız Sarayı'nda II. Abdülhamid'e yapılmış, halka açık ilk gösteri ise Sigmund Veinberg tarafından Beyoğlu'nda yapılmıştır. Beyaz perdede ilk defa hareketli bir görüntü gören insanlar çok şaşırmışlardı.

Sonrasında Makedonyalı Manaki Kardeşler'in Balkanlarda çektikleri filmler ve Fuat UZKINAY ile ilk Türk filminin çekildiğini görürüz.

İlk Türk filminin çekilmesinin üzerinden 102 yıl geçmiş ve Türk sineması, gittikçe gelişen bir çizgide bu sektöre emeğini vermiş ve teknik anlamda çok ileri seviyelerdeyiz.

Anahtar Kelimeler*:* Sinema, Bertrant, II. Abdülhamid, Weinberg, Fuat UZKINAY

CİNEMA AND THE FİRST MOVİE SHOWS THE ARRİVAL OF THE OTTOMANS

Abstract

The invention of cinema in the 1890s as a result of a series of study has been made. 28 December 1895 the first film being made of te public after a short time, one of the cameramen of the lumière brothers to the Ottoman Empire came and took some movies. First film in the Ottoman Empire in the Palace of the stars II. Abdülhamid was done, and the first public demonstration in beyoğlu reviewed by Veinberg with Sigmund. The people who see a moving image on the big screen for the first time were very surprised. Fuat uzkınay in the Balkans with Macedonian mana afterwards suffered the Brotherhood that was taken, we can see that the first Turkish movies and of film. Over the years and the withdrawal of Turkish cinema the first Turkish film 102, and technically we are very advanced in this sector has contributed a growing line.

Keywords: Sinema, Bertrant, II. Abdülhamid, Weinberg, Fuat UZKINAY

1.Giriş

Sinemanın icadı ile akla ilk gelen Lumiere kardeşlerin gösterisi olmakla birlikte, daha önce yapılan çalışmalar ve deneyler vardır. 1890' lardan başlayan çalışmalar ve1895'li yıllarda aynı anda birbirinden habersiz birçok mucit sinema gösterileri yapmaya başlamıştır. Max Skandanowski, Arthur Melbourne-Cooper, Jean Acmé Leroy ve Augustin Le Prince gibi mucitler daha önce gösteriler yapmışlardı. Fakat Paris'te halka açık ilk gösteriyi yapan Lumire Kardeşler literatürlerde sinemanın mucidi diye anılmıştır.

ABD'de Thomas Edison'un 1890 larda kinetoscope aracılığıyla çektiği Kraliçe Mary'nin İdamı ve Fransa'da Auguste ve Louis Lumière Kardeşler'in cinématograph'ı ile Mart 1895'te çekilen İşçilerin Lumière Fabrikasından Çıkışı adlı belge filmiyle dünya sinema tarihinde bir dönüm noktasını simgelemektedir. O dönemde Amerika ile olan ilişkiler bu derece gelişmiş olmadığı için sinema Türkiye'ye Avrupa yoluyla girmiştir. (Onaran, 1999:11) Halka açık ilk sinematografik gösteriyi düzenleyen Fransız Auguste-Louis Lumiére kardeşlerin operatörleri, çekim çalışmaları yapmak için çeşitli ülkelere gitmişlerdi. (Özgüç, 1990:7) Bu ülkelerden birisi de Osmanlı İmparatorluğuydu ve Paris'teki halka açık ilk gösteriden kısa bir süre sonra bu icatla tanışmıştır.

2.Yıldız Sarayı'nda İlk Film Gösterisi

Osmanlı'nın sinematograf adı verilen yeni icattan haberdar olması, Mösyö Jamin adlı bir Fransız vatandaşının sefareti aracılığıyla gönderdiği biz yazı vesilesiyle oldu. Fransız Sefareti'nden Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gönderilen 17 Haziran 1896 tarihli yazıda, Mösyö Jamin'in sinematografı için gerekli olan lambanın gümrükten geçirilmesine izin verilmesi isteniyordu. II. Abdülhamit'in elektrikli ve manivelalı aletlere karşı hassasiyetini bilen Sadrazam Halil Rıfat Paşa, Hariciye Nezareti'nin kendisine ilettiği bu yazı üzerine adı geçen aletin ne olduğunun araştırılması için gerekli çalışmaları başlattı.

Sonuç 20 Eylül 1896 tarihli bir raporla sadrazama bildirildi. Raporda "sinematograf" adı verilen aletin ilmi yönden insanlık için faydalı" olduğu belirtiliyordu. Söz konusu rapor, ülkemizdeki sinema faaliyetlerinin erken dönemde başlamasında etkili oldu. II. Abdülhamit, her ne kadar bir Fransız vatandaşı olan Victor Constinsouza'yu kendisine sunduğu sinematograftan dolayı Güzel Sanatlar Madalyası ve iki yüz liralık bir hediye ile ödüllendirilmiş ve sinemanın saraya girmesine izin vermiştir. (Özuyar, 2008:11-12)

Türkiye'de ilk sinema gösterisi de Yıldız Sarayı'nda, Bertrand adında bir Fransız tarafından, Padişah İkinci Abdülhamit'e yapıldı. (Korkmaz, 1997:7) Abdülhamit'in kızı Ayşe Osmanoğlu ilk gösterileri şöyle anlatmaktadır:

"Bertrand taklid ve hokkabazlık yapar, her sene babamdan izin isteyerek Fransa'ya gider, birtakım yeni şeyler öğrenip gelirdi. Saraya sinemayı bu getirmiştir. O zamanki sinemalar şimdiki gibi değildi. Perde büyük fırçalarla iyice ıslatılır, küçük parçalar gösterilirdi. Bu parçalar pek karanlık görülür, filmler bir dakikada biterdi. Bununla beraber çok yeni bir şey olduğundan hoşumuza giderdi." (Osmanoğlu, 2003:76)

O gün akşam Sarayın tiyatrohanesine toplanılır. Bertrand iki üç metrekarelik beyaz bir perde önünde yangın tehlikesine karşı perdeyi ıslatmakla meşguldür. Abdülhamit Han, yanında küçük sultan Müşfika Hatun, haremden bazı kadınlar, küçük şehzade Nurettin ve papağan Nunu perdenin önüne dizilmiş beklemektedirler. Hokkabaz perdenin önüne gelir. Işıkların karartılacağını ve perdenin üzerinde görüneceklerin birer hayal olduklarının, katiyetle korkulmaması gerektiğini söyledikten sonra ortadan kaybolur.

Işıklar kararır, perde aydınlanır ve bir yazı belirir "L'Arrivée du Train en Gare de la Ciotat". Bertrand'ın ötelerden bir yerden sesi yükselir: "Şümendüferle Seyehat". Yazının ardından gerçekten de perdede bir tren belirir. Orada, perdenin üstünde, bacasından fosur fosur kara dumanlar salarak bir ejderha gibi durmaktadır. Nakşıdil Kalfa korkudan yüksek sesle salâvat getirmeye başlayınca ortam biraz gerginleşir. Trenin çevresinde bazı cisimler hareket halindedir. Bunlar kafalarında uzun siyah şapkalarıyla, ellerinde şemsiyeyle insana benzemektedirler ama sanki çok acele işleri varmışçasına deli gibi koşuşturmaktadırlar. Bu arada kara tren etrafa kara dumanlar saçarak hareket etmeye başlar. Dumanlarını savura savura kara ejderha üzerlerine gelmektedir. Nakşıdil Kalfa'nın sesi iyice yükselerek ortalığı velveleye vermeyi sürdürür. Artık küçük çığlıklar ağıza bastırılan mendillere rağmen zaptedilemez bir hal almıştır...

Herşey bir iki dakika içinde sona erer. Bertrand dudaklarında muzip bir gülümsemeyle ışıkları yakar. Bakıldığında perde boştur. Ne şümendüfer kalmıştır, ne de çevresindeki insanlar. İzleyenlerin tümü şaşkındır. Sadece Abdülhamit Han sessizce oturmakta ve çevresine bakmaktadır. Ayşe Sultan heyecan dolu parlak gözlerle perdeye bakmayı sürdürmekte, papağan Nunu üst üste "Sevgili Küçük Ayşe Sultan" diye bağırmaktadır.[1]

[1] http://www.os-ar.com/modules.php?name=News&file=article&sid=161 (erişim tarihi 29.07.2016)

3. İlk Film Gösterisi

Osmanlı'da Sinemayı ilk tanıtan kişi, ilk getiren kişi veya halka açık ilk gösteriyi yapan kişi olarak net bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Vafiadis, Dirador, Weinberg, D.Henri, Mösyö Jamin gibi isimler ön plana çıkmaktadır.

Bahçekapı'da fotoğraf makineleri ve malzemeleri satan Dirador, 1895 yılındaki gösteriden 3 ay sonra Lumiere Kardeşlere mektup yazmış ve cevap almıştır. Dirador, bu mektuplardan sonra cinematograf üzerine bir dergide yazı yazmıştır. " Auguste et Lumire Correspendence 1890-1953" adlı Lumiere mektuplarının derlendiği kitapta, Dirador adı Türkiye'ye sinemayı tanıtan kişi olarak geçmektedir. Vafiadis ise ,1895-1896 yıllarında Lumiere Kardeşlerden bilgi ve alet ister, fakat ne olduğu ile ilgili bilgi yoktur. (ERKILIÇ,2003:12-13)

Sinema 1896'nın sonları, 1897'nin başlarına doğru ilk önce Saray'a girmiştir. Başka bir iddia ise, sinemayı ilk önce bir Fransız ressam memlekete sokmuştu. Didon isimli sakallı bir Fransız ressamdı bu. (*Scognamillo,1998:6)* Lumiére kardeşlerin kameramanlarından Alexandre Promio'nun İstanbul'a gelirken haraç yedirerek aygıtını güçlükle yurda soktuğu (*Scognamillo,1998:16)* iddiası da vardır. Hatta Promio'nun İstanbul'da, 3-25 Nisan 1897 arasında çektiği "Türk Piyadesinin Geçit Töreni", "Türk Topçu Birliklerinin Geçit Töreni", "Haliç Panoraması" ve "Boğaziçi Panoraması" adli filmlerinin, ticari bir amaç da güttükleri gözden kaçırılmamakla birlikte, Padişah tarafından izlenmemiş olması veya izin alınmadan çekilmiş olması ihtimali yoktur.

İstanbul'un Beyoğlu (Pera) semti sinemayı tanımadan önce "Diorama"ya (1843), "Cosmorama"ya (1855), Diaphanorama"ya (1855) ve benzer "büyülü fener" ve "optik tiyatro" gösterilerine tanık olmuştur. 1843'te Galatasaray'da yerleşmiş olan bir sirkte Microscope Solaire (Güneş Mikroskobu) ve Le Grand Diorama (Büyük Diorama) sunuluyor, ünlü Naum Tiyatrosu'nda bir Cosmorama gösterisi yer alıyor (1855). 1882'de ise Fransız Doumlier, bir Lanterne Magique (Büyülü Fener) kullanarak, yarı belgesel, yarı fantastik konuları içeren bir gösteri düzenliyor, tufan öncesi dünyayı gösteriyor, seyircileri dünyanın çevresinde bir yolculuğa çıkarıyor. Üç yıl sonra dönemin bir başka ünlü salonunda, Verdi Tiyatrosu'nda, ışıklı tablolar gösteriliyor. Aynı yıl başka bir Fransız, Louis Thierry, Theatre Français'de (Fransız Tiyatrosu) yer alan 20 tabloluk bir Diapanorama gösterisinde Türkiye çeşmelerini içeren 9 tablo sunuyor ve günün birinde, Cadde-i Kebir'de yükselen kocaman bir binanın, Ağacami'deki Appartments Lüxembourg hanının bir odasında öncü bir sinemacı, Yahudi Matalon, gösteriler düzenlemeye başlıyor (1897).(Scognamillo,1991:10-11)

Tıpkı bu gösteriler gibi yine yabancılar tarafından yapılmaya başlanılan sinematograf gösterileri de azınlıkların çevresinde gerçekleşmekteydi. Sinema Türkiye'ye girmiştir, ama aslında sinema henüz Türkiye'ye değil, İstanbul'a ve özellikle İstanbul'un bir semtine, Beyoğlu'na girmiştir. Seyircisinin çoğunluğu ya "Levanten"ler ya da Pera'nın yabancı uyruklularıdır. Gösterilerle ilgili el ilanları, tanıtımlar bile –

Türkçe'den başka – her dilde bastırılıyordu. Tanıtımlar çoğunlukla Fransızca, Rumca, Ermenice ve Almancaydı. *(Scognamillo,1998:11-13)* O zamanın Beyoğlu'su pek de imparatorluğu temsil eder gibi görünmemekteydi. Nüfusun çoğunluğunu azınlıklar teşkil etmekteydi. Azınlıklar her türlü yeniliği, teknolojik gelişimi kolaylıkla benimsemekte ve hayatlarının bir parçası yapmakta tereddüt etmemekteydiler.

İlk film gösterimi İstanbul'dan önce İzmir'de yapılmıştır.10 Aralık 1896 da yayınlanan Ahenk Gazetesinde haber şöyle yer almaktadır:

"Frenk Mahallesinde bulunan Apollon Salonu'nda her akşam 5'ten 6'ya kadar Edison'un buluşu olan Kinematograf adlı alet vasıtasıyla,hayret verici bir ustalıkla hareket halinde bulunan cisimlerin, resimlerinin alınması gibi çok eğlenceli ve seyre değer oyunlar icra edilmektedir. Duhuliye, büyükler için çeyrek mecidiye, çocuklar içinse 10 meteliktir. Önce sahnenin yanmakta olan iki lambası söndürüldü ve salon karanlıklar içinde kaldı. Seyirciler sırtlarını sahneye doğru çevirerek,karşısında asılmakta olan beyaz bir perdeyi dikkatle izlemeye koyuldular. Biraz sonra bilinmeyen bir noktadan verilen bir elektrik ışığı ile perde aydınlandı."

Apollon Salonunda, yemek yiyen aile,Çar'ın Paris'e tren yolculuğu, dans eden sanatçılar, dans eden çocuklar, çamaşır yıkayan kadınlar, Paris Cumhuriyet Meydanı gibi filmler gösterildikten sonra, gösterilere Ocak 1897'de Luka Kahvehanesi'nde devam edilmiştir.(Beyru,2000:257-259)

Yahudi Matalon, Beyoğlu'nda Lüxembourg Apartmanı'nda kiraladığı bir odada kısa filmler gösteriyordu. Hemen peşinden Sigmund Weinberg halka açık gösteriler düzenlemeye başlayacaktı. Tiyatro ve konserlere fazlasıyla düşkün olan Padişah II. Abdülhamid'in bu son derece yeni ve ilginç gösteri biçimiyle ilgilenmesi son derece doğaldı. Ancak sinematograf'ın ve diğer gösterim aletleriyle sunulan sinema gösterilerinin halka ve geniş kitlelere açılımı çok gecikmemişti. Bunda Lumiéré Kardeşler ve horoz amblemli Pathé firması arasındaki rekabetin payı büyüktü (Yelence,2013)

Beyoğlu'nda, o zamanki adıyla Péra'da, Tünel ile Galatasaray arasındaki Sponeck birahanesinde, halka açık ilk film gösterisi yapıldı. Galatasaray karşısına düsen Hammalbaşı sokaktaki Avrupa Pasajı'nın 7 numaralı yeriydi burası. (Özgüç, 1990:8) Halkın 'Sponek'in Yeri' dediği birahaneydi orası ve gösterinin ilanında da aynı deyim kullanıldı. (Gökmen,2000:59-60) Türk Sinema tarihine ilişkin çoğu yazılı kaynaklarda, bu ilk gösterinin, 19. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul'a yerleşmiş Rumen asıllı bir Musevi olan Sigmund Weinberg tarafından yapıldığı yazılmakla birlikte, D.Henry'nin yapmış olduğu da ifade edilmektedir. Sponeck'teki gösteriden birkaç gün sonra Fevziye Kıraathanesi'nde gösterinin ilanında gösterilen filmlerin ve gösterici makinalarının Edison'un kinetoskop olduğunu ve ilanda D.Henry adına dikkat çekerek ilk film gösterisini yapan kişinin D.Henry olduğu ifade edilmektedir.(Evren,1999:33-35)

Weinberg, 12 Aralık 1896 tarihinde Galatasaray'da Aznavur Pasajı'nın yanındaki küçük bir meyhanede, Sponeck Birahanesi'nde halka açık ilk film gösterisini gerçekleştirdi. Bu ilk gösteride:

- "Askerlerin yürüyüşü ve kalabalığın arkadan gelişi"
- "Bir trenin gara gelişi"
- "Yatakta yatan birinin örümcekle savaşması"
- "Bir ressamın önündeki tabloya bir adam resmi yapması ve resim bittikten sonra halkı selamlayarak çıkışı"
- "Bir bahçe ve deniz kıyısından manzaralar" gösterilmiştir.

Osmanlı'daki ilk sinema gösterisini Ercüment Ekrem TALU şöyle anlatıyor:

"Derken ortalık birdenbire karardı. Zifiri karanlık içinde kaldık; korktuk. Elim gayrı ihtiyari ağabeyimin elini aradı; buldum ve bir tehlike karşısında imişim gibi sımsıkı kavradım. Arkamızdaki sıralardan ışıklar fışkırıyordu. Karanlığın vaziyet icabı olduğunu kimse takdir edemediğinden, pencerelere örtülen siyah perdelere itiraz ediyorlardı.

O vakitler İstanbul'da elektrik yoktu. Abdülhamit'in vehmi elektriğin memlekete girmesine engel olmuştu. Sinematograf makinesini işletmek ve şeridi aydınlatmak için kullanılan petrol lambalarından intişar eden gaz kokusu da seyircileri ayrıca taciz etmekte idi. Perdenin önüne gelen bir şahıs bu karartının lüzumunu izah etti. Ve hemen onun arkasından gösteri başladı.

Avrupa'nın bir yerinde bir istasyon, bacasından fosur fosur kara dumanlar savuran bir lokomotif, peşinde takılı vagonlarla duruyor. Tren Kalktı. Bittabi sessiz sedasız. Aman yarabbi! Üstümüze doğru geliyor. Zindan gibi salonun içinde kımıldamalar oldu. Trenin perdeden fırlayıp seyircileri çiğnemesinden korkanlar ihtiyaten yerlerini terk ettiler galiba. Hani ya ben de korkmadım değil... Bereket versin ki tren çabuk geçti, gitti." (TALU, 1943)

Fevziye Kıraathanesi'ndeki Gösteriler

Sponeck'teki sinematograf gösterileri yaklaşık iki ay süresince devam etti. Pera (Beyoğlu) azınlık ve gayrimüslim nüfusun çoğunlukta olduğu meskûn bir mahaldi. Dolayısıyla da sinematograf gösterilerine iştirak edenlerin çoğunluğunu bu kitle oluşturuyordu. Ancak perdeye akseden hareketli görüntüler, Türk ve Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu mahallerde de merak konusuydu. Buralarda yapılacak olan sinematograf gösterileriyle iyi bir kazanç elde edilebilirdi. Henri, Ramazan-ı şerifin başlamasını fırsat bilerek Şubat ayının ilk haftası itibariyle Sponek'teki sinematograf gösterilerini Şehzadebaşı'ndaki Fevziye Kıraathanesi'ne taşıdı. Burada yapacağı gösterileri Sabah gazetesine verdiği bir ilanla kamuoyuna duyurdu (28 Kânunusani 1312).

Ramazan-ı şerifin süresince Fevziye Kıraathanesi'nin bahçesinde yapılacak sinematograf gösterilerinde toplam yirmi üç film gösterilecekti. Bu filmlerin tamamı Sponeck'te gösterilen ve sayıları peyderpey artırılanların toplamından oluşuyordu.

Listenin birinci sırasında Ekrem Talu'nun büyük bir heyecanla izlediği ve Sponeck'te "Şimendifer" adıyla gösterilen "L'Arrivèê d'un train (Trenin Gara Girişi)" adlı film yer alıyordu. Şimendifer, Sponeck'te ve dolayısıyla da Türkiye'de gösterilen ilk filmdi. Listede "Şimendifer", "Asker", "Süratli Ressam" ve "Müthiş Bir Gece" , "Bahçıvanın Sulanışı)" filmi yer alıyordu. Sponeck'te "Bahçıvan" adıyla gösterilen film, bu özelliğiyle komedinin sinemadaki ilk örneğiydi. Tamamı Lumière yapımlarından oluşuyordu.

Fevziye Kıraathanesi'ndeki sinematograf gösterileri Ramazan ayından sonra da Odeon Tiyatrosu'nda devam etti. Beyoğlu'nda başlayan ve Şehzadebaşı'nda sürdürülen sinematograf gösterileri, halkın yoğun ilgisi sebebiyle, kısa bir süre sonra şehrin diğer semtlerinde de (Beyazıt, Sultanahmet, Kadıköy ve Bakırköy) yapılmaya başlandı. Halkın sinematografa olan ilgisi, yabancı sinematografçılar tarafından karşılıksız bırakılmadı. Jamin ve özellikle de Henri'nin açtığı yoldan ilerleyen İtalyan, İngiliz, Alman ve Avusturyalı kimi sinematografçılar gösteri yapmak üzere payitaht merkezine gelmeye başladılar. (ÖZUYAR, 2012)

4. Sigmund Weinberg ve İlk Sinemalar

1899 yılında İstanbul'daki film gösterilerinde D. Hanri, Cambon ve Mösyö Constinsouza adlı kişilerin isimleri öne çıkıyordu. D. Hanri, Fevziye Kıraathanesi'ndeki film gösterilerini gerçekleştiren kişiydi. Cambon, Varyete Tiyatrosu'nda, Mösyö Constinsouza da Halep Çarşısı'ndaki tiyatroda film gösterileri yapıyordu. Sigmund Weinberg, diğerlerinden farklı olarak Yüksek Kaldırım (Galata) 28 numarada, fotoğraf makineleri ve malzemeleri satan bir ticarethaneye sahipti. Weinberg'in 1889 yılında açtığı bu ticarethane, onun önemli çevrelerle ilişki kurmasını sağlamıştı. Ayrıca Lumiére Kardeşler başta olmak üzere, Avrupa'daki fotoğraf makinesi ve malzemesi üreten şirketlerin Osmanlı'daki temsilciliğini üstlenmişti. Sinematograf alanında ise 1900 yılında sinematografın tüm haklarını Lumiéreler'den satın alacak olan Pathe Freres Şirketi'nin de ülkemizdeki temsilcisiydi. Weinberg, İstanbul'da sinema gösterileri yapan diğer kişilerle arasındaki rekabeti kendi lehine çevirmek için farklı bir yola başvurarak Saray'la iletişim kurmaya da çalışmıştır.

Osmanlı'da orduya ait görüntülerin halk tarafından ilgiyle karşılanacağını ve bu durumun iyi bir kazanç getireceğini de fark eden Weinberg, Ekim 1899'da padişaha yazdığı bir dilekçede, Osmanlı ordusunun yabancılar tarafından filme alınmasının mahsurlarını belirterek, bu işi kendisinin ücretsiz olarak ve padişahın ordusuna yaraşır bir biçimde yapacağını ifade ediyordu. Osmanlı ordusunun manevraları ya da resmigeçit törenleri, Weinberg tarafından ücretsiz olarak filme alınacak, ancak bu filmler halka ücret karşılığında gösterilecekti. Osmanlı ordusunun beyazperdeye yansıyacak görüntülerini görmeye istekli Osmanlı tebaasının ödeyeceği ücretler de Weinberg için iyi bir kazanç olacak, rakipleri karşısında avantajlı bir duruma gelecekti. Kısacası Weinberg, Osmanlı ordusunun filme alınması imtiyazının kendisine verilmesini istiyordu. (ÖZUYAR, 2008:34.-35)Sultanın sinemaya karşı aşırı temkinli davranmasının önemli nedenlerinden biri de sinemanın Osmanlı aleyhine, erken sayılabilecek bir dönemde, bir propaganda aracı olarak kullanılmasıydı. Bunda Bulgar Prensliğinin 1903 yılında, kendi yarattığı

Makedonya sorunu karşısında Avrupa'nın desteğini almak için, "Osmanlı Mezalimi" adlı bir propaganda filmi yaptırmasının da önemli bir rolü oldu. Tüm bu nedenler Osmanlı'daki sinema faaliyetlerinin devlet tarafından kontrol altına alınmasına yol açtı. En etkili yöntem ise ülkedeki özellikle de yabancılar ve gayrimüslimler tarafından gerçekleştirilen sinema faaliyetlerinin gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktı. Bu nedenle de ilk olarak "Memalik-i şahanede sinematograf temaşa ettirilmesinin şerait-i imtiyaziyyesi" adıyla bir sinema nizamnamesi hazırlandı (29 Mart 1903). Yirmi beş maddeden oluşan ve şartları oldukça ağır olan bu nizamnamede sinema faaliyetlerinde -film gösterimi- bulunma hakkına kimlerin sahip olabileceği ayrıntılı olarak ifade ediliyordu. (ÖZUYAR, 2008:11- 12)

Osmanlı Devleti'ne girişinden 1908 yılında Meşrutiyet'in ikinci defa ilânına kadar geçen sürede sinema, Osmanlı topraklarında hızla yayılmış ve halkın rağbet gösterdiği eğlencelerden biri olmaya başlamıştır. Bu ilgi, zamanla kalıcı sinema salonlarına olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. 1908 tarihi sinemamız açısından bir başka açıdan da önemlidir. Bu tarihte Makedon asıllı Osmanlı vatandaşlarından, Janaki ve Milton Manaki (Manaki Kardeşler) iki dakika uzunluğundaki *Türklerin Hürriyet Üzerine Konuşmaları* adlı filmleriyle Osmanlı topraklarında, Osmanlı tebaasına mensup kişiler olarak ilk belgesel filmi çekmişlerdir.

1909 senesinde Sigmund Weinberg'in, Osmanlı Meclisi'nin açılışını aktaran İstanbul'da Seçimler ve Meclisin Açılışı adlı filmi, Weinberg'in İstanbul Sinema Edison'da 22 Nisan 1913'te gösterime giren, Konstantinopolis Av Kulübu günümüze ulaşmayan sessiz dönem belge filmlerindendir. (ÇELİKTEMEL-THOEMEN,2010)

O yıllarda Fransız Pathe Firması, temsilciliklerinin bulunduğu pazarlara, yalnızca makine ve film ihraç etmekle yetinmeyip, sinema salonları da açmaya yöneldi. Pathe'nin, Türkiye'de bu işi firma adına üstlenmesi için seçtiği kişi, yine Sigmund Weinberg'di. (EVREN,1995:41) Böylece Weinberg, 30 Ocak 1908'de Pathe Sineması adıyla ülkemizdeki ilk yerleşik sinema salonunu açmıştır. Tepebaşı'nda yaptırdığı bu sinemayla Weinberg, sinemanın kalıcı salonlara yerleşmesine, İstanbul'un eğlence hayatındaki yerini artırmasına ve İstanbul'un ülkemizde beyazperdenin merkezi hâline gelmesine katkıda Açılan bu yerleşik sinemayı, Beyoğlu'nda yapılan "Palas Sineması", "Majik Sineması" vb. salonlar izledi. Dönemine göre oldukça modern bir görünümü olan Pathe Sineması, Weinberg'in işletmesinde ancak sekiz yıl hizmet verebildi. Daha sonra adı değiştirilerek Belediye Sineması yapıldı. Pathe Sineması'nda, kısa metrajlı belgesel ve güldürü filmleri ile yola çıkan Weinberg, daha sonra sinemasını Beyoğlu'ndaki Concordia'ya taşıdı.[2]

[2] http://www.tsa.org.tr/yazi/yazidetay/21/osmanli%E2%80%99da-bir-sinema-gonullusu--sigmund-weinberg *(erişim tarihi 29.07.2016)*

Weinberg'in bu okul gösterilerinde, ilk Türk sinemacısı olarak anılacak genç bir sinema heveslisi yetişiyordu: Fuat Uzkınay. İstanbul Sultanisi'nde dâhiliye memurluğu yapan Uzkınay, sinemaya özel bir ilgi duyuyordu. İşte bu genç memur, Sigmund Weinberg'le tanıştı ve ondan projeksiyon aygıtının nasıl çalıştırıldığını kısa sürede öğrendi. (ÖZGÜÇ,1998:8)

Fuat UZKINAY, 14 Kasım 1914 yılında Ayestefanostaki Rus Abidesinin yıkılışını filme alan Türk sinemacısı olarak sinema tarihimizdeki yerini alacaktır.

5.Sonuç

Sinema Osmanlı'ya icadından kısa bir süre sonra gelmiş, ilk gösterimleri bizatihi Padişah II.Abdülhamid ve ailesine yapılmış, sonrasında ise ilk belge filmler çekilmiştir. Sonrasında Beyoğlu Sponeck Birahanesi'nde halka açık ilk film gösterisi yapılmış ve çok büyük ilgi görmüştür. Daha sonra Şehzadebaşı Fevziye Kıraathanesi'nde devam etmiştir. Kısa zaman içinde sinema salonları da açılmış ve halkın en büyük eğlence aracı haline gelmiştir.

D.Henry, Sigmunda Weinberg, bu konuda öncü rolünü üstlenmiş, sinema salonları açmış ve ilk Türk Sinemacısı olan Fuat UZKINAY'ı yetiştirmiştir. 1908' li yıllarda ise Makedonyalı Manaki Kardeşler, Osmanlı Devleti içinde bir çok konuyu filme almış, İttihatçıları,Padişah V.Mehmet REŞAT'ın Makedonya ve Selanik gezilerini de filme almıştır.

14 Kasım 1914 yılı ise, Türk sinemasının başlangıcıdır. I. Dünya savaşına girer girmez Yeşilköy'deki utanç sembolü olan abidenin yıkılması kararlaştırılınca, Fuat UZKINAY, Ayestefanostaki Rus Abidesinin yıkılışını filme almıştır.

Kaynakça

Kitaplar

Evren Burçak, Sigmund Weinberg: Türkiye'ye Sinemayı Getiren Adam (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995

Beyru Rauf,"19.Yüzyılda İzmir'de Yaşam", İstanbul, 2000.

Onaran, A.Şerif, Türk Sineması (1. Cilt), Ankara 1999

Osmanoğlu, Ayşe. Babam Abdülhamid, İstanbul 2013

Özgüç, Agâh. Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlk'ler, İstanbul 1990

Özgüç, Agâh, Kronolojik Türk Sinema Tarihi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988

Özuyar, Ali, Sinemanın Osmanlıca Serüveni, Ankara 2008

Scognamillo, Giovanni, Türk Sinema Tarihi, İstanbul 1998

Scognamillo, Cadde-i Kebir'de Sinema, İstanbul 1991

Tezler:

Erkılıç,Hakan,"Türk Sinemasının Ekonomik Yapısı ve Bu YapınınSinemamıza Etkileri", Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sinema-TV Ana Sanat Dali Sinema-TV Programı Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul 2003

Korkmaz A, "Başlangıcından Bugüne Türk Sineması'nın İçinde Bulunduğu Ekonomik, Politik, Toplumsal ve Teknolojik Koşullar ile Bunların Sinemamız Üzerindeki Sonuçları", Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sinema-TV Ana Sanat Dali Sinema-TV Programı Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul 1997

Makaleler

ÇELİKTEMEL, Özde –Thomen (2010)"Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)", Kurgu Online International Journal of Communication Studies, vol.2, June 2010

Ercüment Ekrem Talu, İstanbul'da İlk Sinema ve ilk Gramofon, Perde-Sahne, sayı: 7, 15 (Ekim) 1943.

GÖKMEN, Mustafa (2000), "Sponeck Birahanesi" Klaket Sinema Dergisi,13

Özuyar, Ali, Türkiye'de gösterilen ilk Filmler, Atlas Dergisi Sayı 12.Nisan-Mayıs 2012

Yelence, Yalçın. "Türkiye'ye Sinemanın Girişi." *Hayal Perdesi* 36 (2013)

İnternet Adresleri:
http://www.os-ar.com/modules.php?name=News&file=article&sid=161

http://www.tsa.org.tr/yazi/yazidetay/21/osmanli%E2%80%99da-bir-sinema-gonullusu--sigmund-weinberg

KARADENİZ KİRLİLİĞİNİN ÖNLENMESİNDE YENİ BİR YAKLAŞIM: BÖLGESEL KAMUSAL MALLAR

Yrd. Doç. Dr. Arman Zafer YALÇIN

Balıkesir Üniversitesi Balıkesir Meslek Yüksekokulu

Özet

Küreselleşme ve bölgeselleşme süreçleri, kamusal mallar teorisinin ulusal sınırlarından sıyrılıp, bölgesel ve küresel düzeyde yeniden ele alınmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, bölgesel kamusal mallar, kamusal mallar teorisinin bölgesel ölçekte yeniden ele alınması sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. Günümüzde, negatif dışsallıkların ulus devlet sınırlarını aşarak bölgesel ölçekte olumsuz sonuçlar ortaya çıkarması, bölgesel kamusal malların daha ciddi bir şekilde ele alınmasını ve bölgesel sorunlara çözüm arama sürecinde yeni bir yaklaşım olarak ele alınmayı gerekli kılmaktadır. Bölgesel ve kapalı bir deniz ekosistemi olarak Karadeniz, günümüzde çok ciddi bir kirlilik sorunuyla karşı karşıyadır. Türkiye dâhil altı ülkeye kıyısı bulunan Karadeniz'deki kirlilik, sadece ona kıyısı bulunan ülkeleri değil, aynı zamanda Karadeniz havzasında bulunan diğer on ülkeyi de olumsuz etkilemektedir. Karadeniz havzasında yer alan 16 ülkenin tüm evsel ve sanayi atıkları Karadeniz'e boşaltılmaktadır. Bu anlamda, Karadeniz kirliliği sorunu, tek bir ülke sınırlarını aşan ve tüm havzaya yayılan bölgesel bir sorun haline gelmektedir. Karadeniz kirliliğinin önlenmesi konusunda uzun yıllardır bölge ülkeleriyle ortak çalışmalar yapılsa da, bu çalışmalardan şimdiye kadar olumlu bir sonuç elde edilememiştir. Çalışmanın temel amacı, bölgesel kamusal mallar yaklaşımıyla Karadeniz'deki kirliliğin nasıl önleneceğine dair kamu maliyesi açısından yeni bir bakış açısı ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmada, bölgesel kamusal mallar kavramı önce teorik düzeyde ele alınacak, daha sonra, bölgesel kamusal malların sunum teknikleri ve finansman yöntemlerinden yararlanılarak Karadeniz kirliliğine yönelik kamusal mallar perspektifinden farklı bir bakış açısı önerisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kamusal Mallar, Çevre, Karadeniz Kirliliği.

Abstract

Globalization and Regionalization has led to change the theory of public goods. Regional public goods is a concept that merged as a result of the theory to be reconsidered at a regional scale. Nowadays negative externalities reveal negative consequences on a regional scale beyond their national borders. So therefore regional public goods should be taken more seriously and It is considered as a new approach is needed in the process of seeking solutions to regional problems. The Black Sea, as a regional and closed marine ecosystem, is facing a very serious pollution problems today. Pollu

tion in the Black Sea countries, not only with her shores, but also on other countries in the Black Sea basin affects negatively. All domestic and industrial waste of the 16 countries in the Black Sea basin is discharged into the Black Sea. Black Sea pollution problem is beyond the borders of a single country and becoming a regional problem spanning the entire basin. Collaborate with countries in the region for many years for the prevention of pollution in the Black Sea, but the work done up to now of a positive result could not be obtained. The main purpose of this study is reveal a new perspective in term of regional public goods. For this purpose, the concept of regional public goods will be handled on a theoretical level and than a different perspective, unlike the theory of public goods, to the prevention of pollution in the Black Sea will be proposed.

Keywords: Regonal Public Goods, Environment, Black Sea Pollution.

GİRİŞ

Modern ulus devletlerin en temel görevlerinden biri de kamu hizmetlerini kamu yararı düşüncesiyle vatandaşların beklentileri doğrultusunda sunabilmektir (Sezer ve Vural, 2010: 204). 1990'larda ağırlık kazanan küreselleşme ve bölgeselleşme süreçleri, modern ulus devletlerin sunduğu bazı kamusal mal ve hizmetlerin tanımının ve fonksiyonlarının ulusal düzeyden bölgesel ve küresel düzeyde yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır (Çelebi ve Yalçın, 2008: 1). Kamusal mal ve hizmetlerin hem tanımı hem de fonksiyonları açısından küresel ve bölgesel düzeyde yeniden ele alınması gereğinin temel nedeni, çevre, sağlık, güvenlik, yoksulluk ve bilgi gibi insanlık yararına mal ve hizmetlerin küreselleşmenin de etkisiyle boyut ve nitelik değiştirmesidir. Örneğin çevre sorunları; sınır aşan, ülkeler arası karşılıklı bağımlılık içeren bir sorun haline gelmiştir. Doğal olarak, ülkelerin sınırlarını aşan ve bölgesel ve küresel nitelik taşıyan çevre sorunlarının çözümünü hedefleyen politikaların da, ulus üstü düzeyde yeniden tasarlanması gerekmektedir (Yalçın, 2010: 288).

Çalışma, kurgusu itibarıyla, Karadeniz'de yaşanan kirliliğin önlemesi hedefine odaklanmaktadır. Günümüzde Karadeniz, dünyanın en büyük iç denizlerinden bir olarak, aşırı bir kirlenme tehdidi ile karşı karşıyadır. Çevre kirliliği ve ekolojik bozulma bakımlarından dünyanın en kötü durumundaki denizi olarak gösterilen Karadeniz, Azak Denizini de içine alan haliyle kendi büyüklüğünün beş katına ulaşan bir drenaj havzasına sahiptir. Kıta Avrupası'nın üçte birini içine alan Tuna Havzası dışında, Dinyester, Dinyeper, Don ve Kuban gibi büyük nehir havzaları ile birlikte otuza yakın akarsuyun döküldüğü Karadeniz, özellikle çevre kirliliğinin sonuçları bakımından Karadeniz'e kıyısı olan altı devletle birlikte 22 devleti, onüç başkenti ve yüz altmış milyon insanı ilgilendirmektedir (BSTDA, 1997: 4). Karadeniz'de yaşanan devasa çevre sorunu ve bu çevre sorununun etkilediği nüfus ve coğrafi alanın genişliği, bu sorunun tarafı olan herhangi bir devletin tek başına çabası ile çözülemeyeceği sonucunu doğurmaktadır. 1990'lı yıllarda Karadeniz'deki kirliliğin boyutunun anlaşılmasıyla birlikte bölge ülkelerinin bir araya gelerek işbirliği içinde sorunun çözümüne yönelik adımlar atılmış

olsa bile, günümüze kadar gelen süreç içinde Karadeniz'deki kirliliğin boyutları giderek genişlemeye devam etmektedir.

Karadeniz'deki kirliliğin ulus devlet boyutunu aşarak uluslararası bir boyut kazanması, bu sorunun yine uluslararası bir bakış açısıyla çözümünü gerektirmektedir. Sorunun çözümü aynı zamanda, siyasal, mali, hukuki ve teknik boyutlarını da içeren çok boyutlu bir bakış açısını içermek durumundadır. Bu bakımdan, son yıllarda kamu maliyesi disiplini içinde kamu malları teorisindeki gelişmeler, Karadeniz kirliliğinin önlenmesi hususunda uygulayıcılara farklı bir perspektif sunacak niteliğe sahiptir. Bu anlamda çalışmanın temel hedefi, kirlenen Karadeniz'in temizlenmesi ve çevresindeki ekolojik yaşamın sürdürülebilir kılınması çabasının bir bölgesel kamusal mal olarak ele alınıp kamu maliyesi perspektifinden inceleyerek, kamu maliyesi araçlarıyla Karadeniz'de kirliliği önleme hizmetlerinin üretiminin gerekliliği ve etkinlik şartlarını ortaya koymaya çalışmaktır. Bu çerçevede öncelikle teorik düzeyde bölgesel kamusal mallar kavramı ele alınacak, daha sonra Karadeniz'deki kirlilik, nedenleri ve sonuçları ile birlikte çok boyutlu bir şekilde ele alınacak ve son bölümde bölgesel kamusal malların gerektirdiği politik ve mali düzenleyicilik işlevlerinin bölge ülkeleri tarafından ne ölçüde gerçekleştirildiği ve bölgesel kamusal mallar perspektifinden nasıl bir politik ve mali işbirliği ortamı sağlanması gerektiği ele alınacaktır.

1. BÖLGESEL KAMUSAL MALLAR KAVRAMI

Kamusal malları oluşan faydanın yayıldığı alana göre sınıflandırmak mümkündür. Buna göre, üretilen kamusal malların faydası, ulus devletin sınırları içinde kalıyorsa "ulusal kamusal mallar", oluşan fayda ülke içindeki daha küçük bir birime veya yöreye yayılması durumunda "yerel kamusal mallardan" bahsedilir. Oluşan fayda, bitişik sınırları olan ülkelerin insanları tarafından elde edildiğinde " bölgesel kamusal mal" niteliğini kazanmaktadır (Ortaç, 2004: 13). Bölgesel kamusal mallar, sağladıkları faydanın taşma alanları açısından ulusal ve küresel kamusal mallar arasında yer alan bir kamusal mal sınıfını temsil etmektedir (Arce ve Sandler, 2002: 8).

Bölgesel kamusal malların açıklanmasında ulusal ve küresel coğrafi sınırların arasında yer alması öncelikle bölge kavramının net olarak ortaya konulmasını gerektirir. Bölge, bir coğrafi birimi göstermesine karşılık, bölgesel kamusal mallar tanımında birden fazla ülkeyi kapsayan bir coğrafi alan, bölge olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda bölge, küresel sistemin bir alt kümesini ifade etmektedir. Bölge; jeolojik (örneğin kıyı şeridi), coğrafi (örneğin kıtalar) ya da politik (sosyalist ülkeler bloğu) bir alana dayanabilir. Bölgesel politik alanlar (AB, MERCOSUR ve NAFTA vb.) tercihli ekonomik anlaşmalar sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu tür birleşmeler ya da entegrasyonlar, bölgesel kamusal malların dışsallıklarının yayıldığı alanı belirlemesi açısından çok önemlidir. Bu tür bölgesel kamusal malların faydasından üye olmayanların yararlanamaması, bölgesel kamusal malların temel politik sorunlarından birini oluşturmaktadır. Bölgeye ilişkin

jeolojik yapılar (dağ, nehir, deniz vb.) ise bölgesel kamusal malların faydasının taşma alanını (spillover range) belirlemektedir (Arce ve Sandler, 2002: 12-13).

Wolrad'a (2007) göre bölgesel kamusal mallar, belirli bir coğrafi alanda birbirine komşu olan ülkelerin ortak eylemleriyle üretilen ve yine faydası aynı coğrafi alanda birbirine komşu ülkelerce paylaşılan, kamusallık niteliği ağır basan mallar, hizmetler, kurallar bütünü ve politik rejimlerdir. Otoyollar, ortak pazarlar, savunma anlaşmaları, kablo ağları bölgesel kamusal mal niteliğini taşır. Morrisy, Willem ve Te Welde (2001), bölgesel kamusal malları bitişik sınırları olan ülkelerden ortaya çıkan kamusal faydalar olarak tanımlamaktadır. Ferroni (2001:1), bölgesel kamusal malları üç gruba ayırmaktadır;

- **Ülke Temelli Olmayan Bölgesel Kamusal Mallar:** Bilgiye, eğitime ve bölgesel diyaloğa yönelik yatırımlar ile ortak politik sistemler ve standartları oluşturmak için yapılan anlaşmalara yönelik görüşmeleri kapsamaktadır.
- **Ülkelerarası Mekanizmalar:** Bu tip bölgesel kamusal mallar, olumsuz sınır ötesi dışsallıkları yönetmek ya da sınırlar boyunca hastalıkların yayılmasını önleyici halk sağlığı önlemlerini koordine etmeyi sağlamaktadır. Bölgedeki finansal istikrarı sağlamaktan, sürdürülebilir çevre politikaları oluşturmaya kadar geniş bir alanda çözümü kolaylaştıracak bölgesel kuruluşların oluşturulması bu kapsama girmektedir.
- **Ülkeye Özgü Politikalar:** Yukarıda belirtilen iki maddeye uygun olarak olumlu dışsallık avantajlarını ortaya çıkaracak faaliyetlerde bulunmayı kapsamaktadır. Bu durum, yönetişim ve kurumsal göstergeleri iyileştirme ya da kamusal malları ortaya çıkaracak işlevi görmektedir. Ayrıca, bir ülkeden yayılan sınır ötesi negatif dışsallıkları (public bad) azaltıcı etki yapmaktadır.

Yukarıda sayılan üç tür bölgesel kamusal maldan ilk ikisi, "çekirdek faaliyetler" olarak nitelendirilirken, ülkeye özgü politikalar ise "tamamlayıcı faaliyetler" olarak değerlendirilmektedir. Çekirdek faaliyetler; bölgesel kamusal malların üretimini amaçlarken, tamamlayıcı faaliyetler; çekirdek faaliyetlere zemin hazırlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Tıpkı küresel kamusal mallarda olduğu gibi çekirdek ve tamamlayıcı faaliyetler arasındaki farklılık, bölgesel kamusal malların üretimi ve finansmanında oldukça önemli sonuçlar doğurmaktadır (Çelebi ve Yalçın, 2008: 8).

Arce ve Sandler (2002:11-14), klasik kamusal mal ve hizmet sınıflandırmasından yararlanarak dörtlü bir bölgesel kamusal mal sınıflandırması yapmışlardır;

- **Bölgesel Tam Kamusal Mallar**: Klasik kamusal mallar teorisinde bir kamusal malın tam kamusal mal olarak nitelendirilebilmesi için başlıca iki temel özelliği

taşıması gerekir. Bunlar; faydada rekabetin olmaması ve faydadan dışlanamamasıdır. Bu iki temel özellik, eğer bölgesel nitelikli bir kamusal malda toplanırsa bu durumda bölgesel tam kamusal mal özelliği kazanmaktadır.

- **Bölgesel Yarı Kamusal Mallar**: Kamusal bir mal veya hizmetin tüketiminde kısmi bir rekabetin varlığı ve katkı sağlamayanların dışlanabilmesi söz konusu olduğunda yarı kamusal mal ve hizmet özelliğini kazanmaktadır. Örneğin, bölgesel düzeyde aşılama faaliyetleri ve haşerat kontrolü, yarı kamusal mal ve hizmet niteliğindedir. Çünkü bu hizmetten yararlanan ülkenin faaliyete katkı sağlamaması durumunda oluşan faydadan dışlanabilmesi mümkündür.
- **Bölgesel Klüp Malları**: faydası bölünebilen ve belli bir bedel karşılığında bir gruba tahsis edilebilen mallar, klüp malı olarak tanımlanır. Aşırı kullanım sonucu kamu malından beklenen etkinliğin sağlanamayacağı düşüncesiyle, belirlenen giriş bedelini ödemeyenler, kamu malının kullanımından mahrum bırakılabilmektedir. Bölgesel düzeydeki milli parkların, bölgesel büyük havalimanlarının ve enerji nakil hatlarının kullanımı, bölgesel klüp malı olarak değerlendirilmektedir.
- **Bölgesel Müşterek Ürünler**: Kamusallık derecesine göre, aynı anda iki ya da daha çok ürün üretebilen mallar müşterek ürünler olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir anlatımla, kamusallık dereceleri açısından değişiklik gösteren, çoklu üretime kaynak sağlayan faaliyetlerdir. Bölgesel ölçekte asit yağmurlarının azaltılması, bölgesel müşterek ürün niteliğindedir.

Bölgesel Kamusal Malların Üretimi

Çevre ile ilgili dışsal maliyetleri önleyecek bölgesel düzeydeki kamusal mal ve hizmetler için talep, doğal ortak malların aşırı kullanımı sonucunda ortaya çıkmaktadır ve çoğu zaman insan sağlığı ve çevre üzerinde olumsuz etkiler oluştuktan sonra talep söz konusu olmaktadır. Bu durumda, bölgesel hizmetin üretimi ile bölgesel ortak malın aşırı kullanım öncesi durumuna getirmek oldukça zordur. Bölgesel ortak mal, biyo-çeşitliliğin ortadan kalkması gibi çoğunlukla geri döndürülemez kayıplara neden olabilmektedir. Ulusal ölçekte kamu malı tercihlerinin açıklanmaması nedeniyle, bilgi problemleri ortaya çıkmakta, bu durumu tespit etmek güçleşmektedir. Küresel ve bölgesel kamusal mal ve hizmetlerde bu duruma kamu hizmeti arzı ile üretilen faydanın sınırları aşan bir şekilde çok sayıdaki ülkenin egemenlik alanına yayılması sorunu da eklenir. Bu durumda üretilecek kamu malının üretim miktarının belirlenmesine ve finansman şekline karar verecek kurum ve politikalar, ilgili ülkeler arası işbirliğini gerektirmektedir (Balseven, 2008: 67-68).

Bölgesel kamusal malların üretiminin teorik olarak incelenmesinde, kamusal mallar teorisi içinde ulusal kamusal mallar için kullanılan Samuelson'un "Optimal Sunum İlkesi" ve Olson tarafından geliştirilen "Yerindenlik İlkesi" yöntemleri kullanılmaktadır. Samuelson tarafından ortaya konulan optimal sunum ilkesine göre, her bireyin marjinal ödeme gücünün bu malın marjinal sunum maliyetine eşit olduğu noktada kaynakların optimal dağılımı sağlanmış olur. Bununla birlikte, kişilerin tercihlerini açıklamaya nasıl

teşvik edilecekleri ve ödeme gücünün nasıl ölçüleceği konuları halen belirsizlik taşımaktadır (Kaul ve Mendoza, 2003: 92).

Bölgesel kamusal mallar açısından ödeme gücünün belirlenmesi ve tercihlerin belli edilmesi, gerek ulusal gerekse de küresel kamusal mallardan farklılık arz etmektedir. Ulusal ölçekte tercih belirleme ve ödeme gücünün belirlenmesi için farklı mekanizmalar söz konusu iken küresel kamusal mallarda ülkelerin farklı tipteki negatif dışsallıklarla karşı karşıya kalmasından dolayı farklı ürünlere farklı zamanlarda talep oluşmakta ve bu durum kamusal malların üretim sürecini oldukça karmaşık bir hale getirmektedir. Oysa, bölgesel kamusal mallarda optimal sunum, ulusal kamusal mallara göre daha farklı bir özelliğe sahiptir. Bölgesel kamusal mallarda, tıpkı küresel kamusal mallarda olduğu gibi üretimi gerçekleştirecek finansmanı tek başına sağlayacak merkezi bir otoritenin olmayışı önemli bir sorun oluştururken, bölgesel kamusal mallarda üretim süreci, güçlü bir işbirliği ile başlamakta ve ülkeler arasında küresel düzeye göre daha somut bir uyum süreci yaşanmaktadır (Çelebi ve Yalçın, 2008: 10).

Olson tarafından ortaya konulan yerindenlik ilkesine göre, sunulan kamusal maldan ortaya çıkan faydalar ile hizmeti sunacak birimin yetki alanı eşleştirilmelidir. Bu sayede malların dışsallığından etkilenenlerin bu malın sunumu ile ilgili alınacak kararlara katılımı sağlanacaktır. Buna göre, yerel kamusal mallar yerel düzeyde, evrensel kamusal mallar küresel düzeyde sunulmalıdır. Örneğin, Afrika Kıtası'nda ya da kıtanın küçük bir bölgesine yayılan dışsallıkların varlığı halinde, bu hizmetin Dünya Bankası yerine Afrika Kalkınma Bankası tarafından sunulması daha uygun olacaktır (Anand, 2002: 11). Eğer, diğer faktörler hesaba katılmaz ise sınır ötesi dışsallıkları yönetecek kurumlar, dışsallığın meydana geldiği alana yakın yerde oluşturulmalıdır. Örneğin, Nil Nehrinden kaynaklanan negatif dışsallıkların varlığı halinde, yerindenlik ilkesi gereği sadece nehrin geçtiği ülkelerin birlik kurarak hizmet üretmeleri gerekmektedir. Burada küresel bir kuruma ihtiyaç bulunmamaktadır. Fakat bu şekilde birçok örgüt kurulması ve çok sayıda anlaşmanın yapılması, işlem maliyetini arttırmaktadır. Ölçek ekonomilerinin faydalarından yararlanma noktasında, bölgesel sorunlar için tek bir birliğin kurulması rasyoneldir. Bölgeler arası yani küresel sorunların ortaya çıktığı durumlarda ise, küresel kurumların oluşturulması gerekmektedir. Fakat yerindenlik ilkesi, gereğinden fazla organizasyonun ortaya çıkmasına ve işlem maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır (Sandler, 1998: 243).

Bölgesel Kamusal Malların Üretim Yöntemleri

Bölgesel kamusal malların üretimi için teorik düzeyde geliştirilen yöntemler, küresel kamusal malların üretiminde kullanılan yöntemlerle birlikte ele alınmaktadır (Sandler, 1998: 224). Üretim teknolojileri, farklı özelliklere sahip değişik türdeki küresel ve bölgesel kamusal malların nasıl üretilebileceğini ve üretim için nasıl bir uluslararası faaliyetin gerekli olduğunu belirleyen bir yapıya sahiptir (Çelebi ve Yalçın, 2008: 11).

Çok sayıda üretim tekniği bulunmasına karşılık, uluslararası kalkınma ve işbirliği için uygun olan başlıca dört üretim tekniği (Arce ve Sandler, 2001) ele alınacaktır;

- **Toplama Tekniği**: Toplam bölgesel kamusal mal üretimi, mala yönelik olarak tüm katılımcıların katkılarının toplamına eşittir. Herhangi bir aktörün yaptığı katkı, bölgesel kamusal malın üretiminde aynı miktarda etkiye sahiptir. Toplama tekniği ile üretilen bölgesel kamusal mallarda işbirliği sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bunun nedeni, ülkelerin tam olarak bedavacı bir tutum sergilemeleridir. Ayrıca, bir ülkenin bölgesel kamusal maldan sağladığı fayda, üretim için katlanmak zorunda olduğu maliyetten yüksek ise, o ülke işbirliğine yanaşmamaktadır. Bütün bu davranışlar, finansman belirsizliklerine ve bölgesel işbirliğinin sağlanamamasına yol açarak bölgesel kamusal malların yetersiz üretimine neden olmaktadır (Stalgen, 2000: 15).
- **Ağırlıklı Toplama Tekniği**: Bu üretim tekniğinde bölgesel kamusal malın üretim miktarı, her bir ülkenin yaptığı katkının ağırlıklı oranlarının toplamına eşittir. Bölgesel kamusal malın belirli bir ülkeye sağladığı özel faydanın yeterince büyük olması durumunda, ilgili ülkenin bu malın üretimine daha fazla katkı sağlaması, bu tekniğin en önemli özelliği olarak belirtilebilir. Bu üretim tekniği, bölgesel kamusal malların sunumunda en uygun yöntem olarak gösterilmektedir. Örneğin, asit yağmurlarına neden olan sülfür emisyonunun azaltılması, söz konusu ülkeye daha fazla yarar sağladığı için bu bölgedeki ülkelere oranla sülfür emisyonunu azaltmak için daha fazla çaba sarf etmesi gerekecektir (Stalgen, 2000: 17).
- **En İyi Vuruş Tekniği:** Bölgesel kamusal malların toplam üretim miktarının bu mala en çok katkıyı yapan aktörün katkı miktarının belirlediği üretim tekniği, en iyi vuruş tekniği olarak adlandırılır. Toplama tekniğinin aksine, bir aktörün yaptığı katkı diğerlerine ikame edilememektedir. Şayet, ilgili bölgesel kamusal malın üretimi, bu yönteme göre sağlanırsa, sonradan diğer aktörlerin bu konuda yapacağı faaliyetler ya hiç fayda sağlamayacak ya da çok az fayda sağlayacaktır. Bölgesel kamusal malların en iyi vuruş tekniğine göre sunumu için tek bir aktöre ihtiyaç vardır (Arce ve Sandler, 2002: 25). Bu yöntemde üretimi sağlayacak aktör, tek başına bir bölge ülkesi olabileceği gibi bölgesel düzeyde kurulmuş bir kuruluş ta olabilir. Bu nedenle, bu yönteme göre bölgesel kamusal mal üretiminin yapılabilmesi için etkili bir bölgesel işbirliği mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktadır.
- **En zayıf Halka Tekniği:** Söz konusu teknik, bölgesel kamusal malın toplam üretim miktarının bu üretime katkı yapan ülkenin üretim miktarına eşit olduğu durumu ifade etmektedir. Yani, üretime en az katkıyı yapan ülke, en zayıf halka olmaktadır ve toplam üretim miktarını belirlemektedir. Bölgesel düzeyde en zayıf halka tekniğine göre sunulan mallara örnek olarak, zararlı haşeratın yayılmasının önlenmesi, bulaşıcı hastalıklarda salgın tehlikesinin gözlenmesi gibi çabalar gösterilebilir (Arce ve Sandler, 2002: 24).

Aşağıdaki tablo 1'de bölgesel kamusal malların farklı sunum tekniklerine göre sınıflandırması yer almaktadır.

Tablo 1. Bölgesel Kamusal Malların Üretiminin Toplama Tekniğine Göre Sınıflandırılması

Toplama Tekniği	Saf Kamusal	Saf-Olmayan Kamusal	Kulüp	Müşterek Ürün
Toplama Tekniği: kamu malının tam seviyesi ülke katkılarının toplamına eşittir	- Hava Kirliliğinin Sınırlandırılması - Çölleşme	- Kamu Sağlık Alt-yapısının Sağlanması - Ticari Mallar İçin Pazar Kurulları	-- Uydu İletişim Şebekesi - Bölgesel Doğal Parklar	- Barış-gücü Yoluyla Engelleme - Yağmur Ormanlarının Korunması
Ağırlıklı Toplama Tekniği: her bir amilin katkısı genel seviye üzerinde farklı bir etkiye sahip olabilir	- Çevre Kirleticilerinin Azaltılması - AİDS'in Yayılmasını Sınırlandırmak	- Kirliliğin Akışını Sınırlandırmak - Asit Yağmurunu Engellemek	- Serbest Ticaret Anlaşmaları - Enerji Nakil Hatları şebekesi	- Terörizm Tehdidinin Ortadan Kaldırılması - Devrim Tehditlerinin Ortadan Kaldırılması
Zayıf Halka Tekniği: en küçük çaba kamu malı seviyesini belirler	- Bir Zararlının Yayılmasının sınırlanması - Emek Standartları	- Bir Hastalık Salgınının Gözetimi - Uyuşturucu Yasağı	- Ulaştırma Ağı - G–8 Arasında Basel Uyumu	- Aile Planlaması - Güvenlik

				İstihbarat ı
En İyi Vuruş Tekniği: En büyük çaba kamu malı seviyesini belirler	- Yetim Hastalıklarına Çare - İzleme Teknolojileri	- Zirai Araştırma Bulguları - Genetiği Değiştirilmiş Ürünler	- Kriz Yönetimi Ekibi - Uydu Fırlatma Sahası	- Alevlenen Bir Çatışmanın Barış Gücü Tarafından Bastırılması - Biyolojik Çeşitliliğin Raporlanması

Kaynak: Arce ve Sandler, 2002: 21.

Bölgesel Kamusal Malların Finansmanı ve İşbirliği Zorunluluğu

Bölgesel kamusal malların finansmanında dört farklı finansman şekli söz konusudur. Bunlar; kamusal kaynaklar, özel kaynaklar, kullanıcı ödemeleri ve ortaklık kaynaklarıdır. Söz konusu dört farklı finansman kaynağı içinde kamusal kaynakların oldukça önemli bir payı vardır. Kamusal kaynakların içinde ise kredilerin ve hibelerin ağırlığı oldukça yüksektir. Bölgesel nitelikteki çekirdek faaliyetler, genellikle hibe yoluyla finanse edilirken, tamamlayıcı faaliyetler ise krediler yoluyla finanse edilmektedir. Çekirdek faaliyetlerin hibeler yoluyla finanse edilmesinin nedeni, çekirdek faaliyetlerin bedava kullanıma daha uygun olmasındandır (Ferroni, 2001: 2).

Bölgesel kalkınma bankaları, bölgesel kamusal malların sunumu ve finansmanında çok önemli bir role sahiptir. Örneğin, Afrika Kalkınma Bankası (AfDB), Afrika kıtasında bölgesel düzeyde ticaret, enerji, uluslararası taşımacılık, sağlık ve yoksullukla mücadele gibi temel alanlara destek sağlamaktadır. Banka bu amaçla, Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklıklar Girişimini (NEPAD) 1990'lı yıllarda başlatmıştır. NEPAD vasıtasıyla banka, bölge genelinde kalkınma amacına destek olacak projelere finansman desteği sağlamakta ve bu şekilde bölgesel kamusal malların sunumunda önemli bir rol oynamaktadır (Ferroni, 2002: 9). Bölgesel kamusal malların sunumunda dünya üzerinde kurulu bulunan diğer bölgesel kalkınma bankalarının da önemli bir role sahip olduğunu

belirtmek gerekir. Güney Amerika ve Karayipler'i kapsayan Latin Amerika ve Karayipler Kalkınma Bankası (IADB), Asya Kalkınma Bankası (ADB), kurulu bulunduğu bölgelerde bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi ve bölgesel kamusal malların sunumunda oldukça önemli bir rol üstlenmektedirler.

Günümüzde ulusal egemenliğin tartışılır hale geldiği, bu olgunun sorgulanarak uluslararası işbirliğinin dayanışma kavramı ile bütünleştiği yeni bir anlayışın egemen olması gerektiği hususunda görüş birliği söz konusudur. Özellikle, yoksullukla mücadelenin ve ortak çevresel politikaların sürdürülebilir kalkınma hedefi gözetilerek yeni bir anlayışla yönetilebilmesi için dayanışma temelinde somut bir işbirliğine ihtiyaç bulunmaktadır. Ulusal düzeyde gerçekleştirilecek düzenlemeler ile küresel düzeyde yürütülecek olan etkinlikleri uyumlu ve bütünleşik hale getirmek için bölgesel işbirliğinin sağlayacağı avantajlardan yararlanmak yararlı olacaktır (Ferroni, 2001: 3).

Küreselleşme sürecinde ülkelerin karşı karşıya kaldığı problemlerin, ülkelerin üstesinden gelebileceği sınırı aşmış olması, gündeme küresel işbirliğini getirmiştir. Fakat bazı sorunların özelliğinden dolayı ulus devlet boyutunu aşan, ancak küresel boyuttan daha küçük yani bölgesel temelde ele alınmasını gerektirmesi, küresel boyutun bir alt sistemi olan bölgesel boyutta işbirliğinin sağlanmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Bölgesel kamusal malların üretimi ve finansmanında ülkelerarası işbirliğinin yanında giderek öne çıkan husus; yerel, bölgesel ve küresel kurumlar arası işbirliğidir. Sözü edilen husus, "küresel yönetişim" alanıdır. Devletlerin söz konusu işbirliği ağı içinde karar alma yetkilerini ilgili diğer aktörlerle paylaşmaları, ulusal ve uluslararası düzeyde açık ve katılımcı bir süreci işaret etmektedir. Küresel yönetişim içinde özellikle geniş anlamda halkın katılımı desteklenmektedir. Bunun bir nedeni, özellikle çevresel olumsuzlukları kontrol edecek araçların halkın aksi yöndeki tutumu ile etkisizleşebileceğidir (Brunch, 2005:15; Balseven, 2008: 73).

Küreselleşme sürecinin getirdiği küresel yönetişim modelinde devletler, çevre korumada aktif rol oynayacak çok daha az araca sahiptir. Ancak devletler halen negatif dışsallıkların giderilmesi için belirli yasal düzenlemeleri yapma ve uygulamaları denetlemede belirleyici ve ayrıcalıklı konumda olmaya devam etmektedirler. Bütün engelleyici faktörlere rağmen bölgesel kamusal malların üretiminde işbirliği çatısında devletlerin, hem toplumsal faydayı ençoklayacak geniş çerçeveli kamusal katılımı sağlamada, hem de sistemin işleyişini destekleyecek ulusal hizmetleri üretmede önemli roller üstlenmeleri gerekmektedir. Sonuç olarak, ulus devletler eskiden sadece ulusal düzeyde hizmet sunarken, şimdi söz konusu çok aktörlü ve çok boyutlu yönetişim yapılarını da dikkate almak durumundadırlar (Balseven, 2008: 76).

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde bölgesel kamusal malların politika uygulamasına konu olan Karadeniz'deki kirliliğin boyutları ve nedenleri ile söz konusu kirliliğin bölgesel kamusal mallar ve bölgesel işbirliği perspektifinden nasıl çözülebileceği konusu incelenecektir.

2. KARADENİZ KİRLİLİĞİ: NEDENLERİ, SONUÇLARI VE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ MEKANİZMALARI

Çevre kirliliği ve ekolojik bozulma bakımından dünyada en kötü durumdaki bölgesel deniz olarak gösterilen Karadeniz, Azak Denizi'ni de içine alan haliyle Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ve Gürcistan olmak üzere altı ülke tarafından çevrili, açık denizlere dar bir su yolu olan İstanbul Boğazı ile bağlanmış, 2.405.000 km2'lik bir havzaya sahip, yarı kapalı bir denizdir (Güneş, 2001: 60). Karadeniz, kendi büyüklüğünün beş katına ulaşan bir drenaj havzasına sahiptir. Avrupa Kıtasının üçte birini içine alan Tuna Nehri Havzası dışında Dinyeper, Dinyester ve Kuban Nehri Havzaları ile birlikte otuza yakın nehrin döküldüğü Karadeniz'deki devasa çevre sorunları, bu özellikleri ile sadece kendisine kıyısı olan altı ülkeyi değil, yirmi ülke, on üç başkent ve yaklaşık yüz altmış milyon insanı ilgilendirmektedir.

Karadeniz'i diğer denizlerden ayıran temel özelliği, iki tabakalı yapısıdır. Üst tabaka, 150- 200 metre derinliğe kadar inen ve Karadeniz'e hayat veren tabakadır. Karadeniz'deki biyolojik çeşitlilik, balıkçılık, ulaşım ve turizm gibi tüm yaşamsal faaliyetler, bu tabakadan beslenmektedir. Karadeniz'in yaklaşık % 90'ını oluşturan ve 200 metreden 2000 metreye kadarki tabaka, oksijensiz, hidrojen sülfür bakımımdan zengin ve yaşamsal açıdan ölü bir deniz alanıdır. Ancak, söz konusu bu alt tabakadaki hidrojen sülfür oluşumu ve bunun doğal sonucu olarak bu katmandaki yaşamın sona ermesi yeni bir olgu değildir. Aksine, yüzlerce yıllık bir sürece dayanmaktadır. Dolayısıyla, alt katmandaki yaşamsız deniz kütlesi çevre kirliliğinden değil, tamamen doğal bir sürecin sonucudur.

Görünüşte altı ülkenin kıyısının bulunduğu Karadeniz havzasında toplam yirmi iki ülkenin tüm sanayi ve evsel atıkları Karadeniz'e deşarj edilmektedir. Kuzeyde Ukrayna ve Rusya'nın büyük sanayi bölgelerinden Dinyester, Dinyeper ve Kuban Irmaklarına deşarj edilen sanayi atıkları, güneyde ise çok geniş su toplama havzalarına sahip endüstriyel ve evsel atıklarla giderek daha fazla kirlenen Sakarya, Yeşilırmak, Kızılırmak ve Çoruh Nehirleri, Karadeniz'e büyük oranda toksik madde taşımaktadırlar. Batıda ise hemen tüm Orta ve Doğu Avrupa'nın sanayi ve evsel atıklarını kolları aracılığıyla toplayan Tuna Nehri, önemli oranda karasal kirleticileri Karadeniz'e taşımaktadır (Mater, 1995: 506-507).

Karadeniz'in en önemli kirlilik kaynaklarından biri de petrol taşımacılığıdır. Karadeniz, Rusya ve Kafkasya'daki petrol ve petrol türevli ürünlerin dünya pazarına sevk edildiği en önemli ulaşım kaynağıdır. Bu durum, deniz taşımacılığı kaynaklı kirliliğin en önemli nedenidir. Petrol taşımacılığı sonucu oluşan kirlilik, çok boyutlu olup sadece Karadeniz ile sınırlı değildir. Petrol taşımacılığının yapıldığı bütün su yolları, aşırı kirlilik ve doğal yaşamın yok olması tehdidi ile karşı karşıyadır. Ancak, Karadeniz'in neredeyse kapalı bir iç deniz olması ve kendine has özellikler taşıması nedeniyle taşımacılık kaynaklı kirliliğin diğer kirletici kaynaklardan ayrı olarak ele alınmasını

gerektirmektedir. Zira, petrol ve türevlerinin dünya pazarına taşınması sadece ekonomik ve ticari yönleri ile değil, daha çok jeo –stratejik yönleriyle ele alınmayı gerektirmektedir.

Özellikle Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin Karadeniz kaynaklı çevre sorunlarını uzun süredir göz ardı etmeleri, Karadeniz'deki çevre sorunlarını zaman içinde daha da dramatik hale getirmiş ve Karadeniz sadece son otuz yıl içinde 160 milyondan fazla insanın fosfor, petrol, civa, nükleer atık madde gibi zehirli atıklar için dev bir çöplük, Avrupa'nın üçte biri için deyim yerindeyse kanalizasyon çukuru haline gelmiştir. Uzun süredir kendi kaderine bırakılmanın etkisiyle Karadeniz, ekolojik bir çöküntü içine girmiş, "ölmekte olan denizler" kategorisinde, Aral ve Hazar Denizi ile birlikte anılır olmuştur. Kıyı kökenli kirlilik, Karadeniz'de besin dengesini bozarak balık ve diğer deniz canlılarının ya azalmasına ya da yok olmasına yol açmıştır. Karadeniz'in kuzey ve güney bölgelerindeki nehirler üzerinde yapılan barajlar, sulama ya da bu barajlar için su yataklarının değiştirilmesi, önce nehirlerin taşıdığı su miktarını ve kalitesini düşürmüş, Bunun sonucunda ise kıyılarda erozyonlar oluşmuştur. Hızlı ekonomik büyüme, göç ve plansız kentleşme gibi nedenlerle Karadeniz kıyısındaki ovaların yok olma sürecine girmesi, Karadeniz ile kirlenmiş nehirler arasındaki doğal tampon alanların ortadan kalkması sorununu da beraberinde getirmektedir (Gençkaya, 1995: 230).

Karadeniz'in karşı karşıya olduğu çevre sorunları ile mücadele etmek üzere oluşturulan çevre rejimi, başlıca üç uluslararası hukuksal düzenlemenin konusu olmuştur. 1992 yılında Karadeniz'e kıyısı bulunan devletler arasında yapılan Bükreş Sözleşmesi ve ek protokolleri ile temel özellikleri saptanan bu rejim, GEF'in (Global Environmental Facility) önderliğinde 1993 yılında Odessa'da bakanlar düzeyinde yapılan toplantıda Odessa Bildirgesi'nin ve 1996 yılında İstanbul'da Karadeniz Stratejik Eylem Planı'nın kabulü ile şekillendirilmiştir. Bükreş Sözleşmesi ve onun eki protokollerde, Karadeniz çevresinin kurtarılması ve korunması için genel nitelikte kurallar konulmuş; ancak, bu kuralların amacına ulaşabilmesi için öncelikler saptanmamış, herhangi bir eylem takvimi ve planlar benimsenmemiştir (Güneş, 2001: 66).

Bükreş Sözleşmesi'nde kabul edilen 2 sayılı karar, Bükreş Sözleşmesine taraf olan devletler ile Tuna havzasında bulunan devletler arasında işbirliğini öngörmektedir. Bu karar, uluslararası bir anlaşma niteliğinde olmamakla birlikte, uluslararası hukukun etkisinde bulunan önemli bir hukuksal belgedir. Bu belgeye göre Karadeniz'e dökülen nehirler, Karadeniz çevresi için başlıca kirlilik kaynağıdır. Bu nehirler içinde en geniş havzaya yayılan Tuna Nehri'nin ekolojik koşullarının düzeltilmesine yönelik bir sözleşme yapılabilmesi için Tuna havzasındaki devletler ile Bükreş sözleşmesine taraf olan devletlerin mutlak işbirliği içinde olması gerekmektedir (Güneş, 2001: 67).

Karadeniz ülkelerinin Karadeniz kaynaklarının korunması ve kullanılmasına yönelik genel politikaları, Odessa Deklarasyonu ile ifade edilmiştir. Bu belge, 7 Nisan 1993 tarihinde, Ukrayna'nın Odessa kentinde Bulgaristan, Gürcistan, Rusya, Romanya, Türkiye ve Ukrayna çevre bakanlarının tarafından imzalanmıştır. Bu deklarasyon,

Karadeniz'in çevresinin korunması amacıyla toplumun bütün kesimlerinin çabalarını birleştirmek için gerekli eylemleri gerekçeli olarak düzenlenmektedir. Ayrıca bu deklarasyon, Bükreş Sözleşmesinde ifade edilen fikirleri geliştirmekte ve daha somut hale getirmektedir. Bilhassa bu konu temelinde GEF'in himayesinde 1993-1996 yılları için sözleşme koşullarını yerine getirmede Karadeniz ülkelerinin hükümetlerine yardıma yönelik olarak "Karadeniz Çevre Programı"'nın temeli atılmıştır (Ökmen, 2011: 179).

Karadeniz Çevre Programı, kamunun duyarlılığının arttırılması ve harekete geçirilmesi, etki yönlendirmeli faaliyetler, yerel ve ulusal çıkarlara önem verilmesi bağlamında hükümet dışı örgütlerin etkin yapısını tanımakta ve Karadeniz ekosisteminin bozulması hakkında etkili araştırmalarda bulunan ilgili örgütlerin programlarının hayata geçirilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Goyet, 1995: 27-28; Ökmen, 2011: 180).

Karadeniz'de kirliliğin önlenmesi, doğal çevrenin korunmasına yönelik olarak 1990'lı yıllarda başlayan bölgesel işbirliği sürecinin diğer önemli ayağını ise Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİB) oluşturmaktadır. 1990'lı yılların başında dünyada soğuk savaş sona ererken Karadeniz, sadece çevre sorunları bakımından değil, fakat daha geniş bir çerçevede, siyasal, ekonomik ve ticari nitelikteki bölgesel işbirliğini öngören bir mekanizmanın odağını oluşturmuştur. Türkiye'nin önderliğinde başlatılan çabaların sonucu olarak, 1992 yılında İstanbul'da Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) kurulmuştur. 1998 tarihinde Rusya'nın Yalta kentinde yapılan zirve toplantısında KEİB'e taraf olan devletlerin KEİB Örgütü Kurucu Antlaşması'nı kabul etmeleri sonucunda, KEİB uluslararası tüzel kişiliğe sahip bölgesel bir ekonomik işbirliği örgütü kimliğine kavuştu (Güneş, 2001: 59).

KEİB'e taraf olan devletler, Karadeniz çevresinin korunması ve iyileştirilmesi ile bu denizin biyolojik potansiyelinin muhafazası, geliştirilmesi ve işletilmesi amacıyla gerekli önlemleri ortaklaşa almak ve ortak projeler geliştirilmesini teşvik etmek hususunda mutabık kalarak bu konuda özel bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu çalışma grubunun 1993-1996 yılları arasında yaptığı toplantılarda, Karadeniz'in sorunları ve bu sorunların çözüm yolları konusunda, KEİB'e taraf olan devletlerin işbirliği yapmaları ve çeşitli projelerle uygulamaya geçilmesi konusunda ilkeler saptanmış, kararlar alınmış, bildirgeler kabul edilmiş, ancak tüm uğraşlara rağmen Karadeniz çevresinin korunması ve iyileştirilmesi yönünde KEİB çerçevesinde gözle görünür bir ilerleme kaydedilmemiştir (Güneş, 2001: 59-60).

Karadeniz'de kirliliğin azaltılması ve iyileştirme sağlanmasına yönelik bölgesel işbirliği çabalarının esasen 1990'lı yılların başlarından itibaren hız kazandığını, 2000'li yılların başlarından itibaren ise bu işbirliği çabalarının giderek sönükleştiğini söylemek mümkündür. 1990'lı yılların henüz başında Sovyet Bloğunun dağılması ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte Karadeniz'e kıyısı olan devletler ekonomik ve sosyal yönlerden uzak kaldıkları batı bloğuna açılmaya başladılar. Bu süreçte, doğal olarak 1990'lı yılların başına kadar kontrolsüz olarak kirletilen Karadeniz için uygun bir işbirliği

ortamı doğmuştur. Ancak 2000'li yıllarla birlikte bölgede özellikle Rusya'nın hegemonik bir güç olmaya dair politikaları, Karadeniz'de çevre kirliliği ile mücadele çabalarını akamete uğratmıştır. 2000'li yıllarda Rusya'nın Gürcistan ile girdiği savaş, 2014 yılında yine Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı sıcak savaş ve sonucunda Kırım'ı işgali, bölge genelinde siyasi tansiyonu yükselttiği gibi ekonomik ve siyasi dengeleri de değiştirmiştir. Bölgede yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve sıcak çatışma ortamının yanı sıra 1990'lı yıllarda temeli atılan Karadeniz çevre rejiminin etkinliği de son derece tartışmalıdır. Zira gerek Bükreş Sözleşmesi, gerekse de Karadeniz Çevre Programı, içerik ve uygulama sonuçları bakımından oldukça başarısızdır. Bu başarısızlığın iki temel nedeni olduğu söylenebilir; Birincisi, oluşturulan hukuki metinler somut eyleme geçilmesi ve sonuç alınması noktasında son derece yetersizdir. Hukuki metinlerde iyi niyet beyanı ve işbirliğinin gerekliliğine ilişkin sık vurgular yapılsa da bu işbirliğini uygulamaya koyacak somut eylem planlarının hayata geçirilmesinde yetersiz kalınmıştır. İkinci neden, oluşturulmaya çalışılan bölgesel işbirliği mekanizmasının mali yönü ihmal edilmiştir. Hangi faaliyetin kim ve nasıl finanse edileceği konusu daima muallakta kalmıştır. Sağlam bir mali çerçeve oluşturulmadan kurulmaya çalışılan bu çevre öncelikli bölgesel işbirliği mekanizması, Karadeniz'deki kirliliği önleme amacıyla somut bazı projeler hayata geçirilmiş olsa da kirlilik düzeyinin giderek artması ve buna bağlı olarak doğal dengenin giderek bozulması başta olmak üzere hedeflenen noktanın çok gerisinde olduğumuzu göstermektedir.

3. BÖLGESEL KAMUSAL MALLAR VE KARADENİZ KİRLİLİĞİ

Şayet bir kamu mal veya hizmetinin sunumu sonucu oluşan fayda, sınır komşusu olan ya da belirli bir bölgede yaşayan ülkelerin insanları tarafından elde ediliyorsa, bu kamusal mal ve hizmet, bölgesel kamusal mal olarak nitelendirilir (Balseven, 2008: 77). Karadeniz kirliliğinin temizlenmesi ve oluşturulan çevre rejimi bu anlamda, bölgesel kamusal mal örneğini oluşturmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, Karadeniz'deki kirlilik düzeyinin azaltılması ve bu denizin korunmasına yönelik çabalar, bölgesel anlaşmalarla düzenlenmiştir. Söz konusu anlaşmalar, daha çok Karadeniz'deki kirliliğe vurgu yapmakta, bu kirliliğin önlenmesi için bölge ülkeleri arasında çok boyutlu bir işbirliğini önemle belirtmektedir. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, anlaşmalar her ne kadar uluslararası hukuk açısından ülkeleri bağlayıcı nitelikte olsa da anlaşmalar yoluyla oluşturulan Karadeniz'e ilişkin çevre rejiminde gerekli faaliyetler için detaylı eylem planlarının ve söz konusu hizmetlerin hangi yollarla finanse edileceği gibi önemli faktörlerin göz ardı edildiği görülmektedir.

Karadeniz kirliliğinin önlenmesine yönelik olarak imzalanan temel hukuk metni niteliğindeki Bükreş Sözleşmesi, esasen 1992 Rio Konferansı öncesine aittir. Rio Konferansının en temel özelliği; ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde yönetişime vurgu yapmasıdır. Karadeniz gibi son derece devasa boyutlara ulaşmış bölgesel nitelikli bir çevre sorununun çözümüne "klasik ülkeler arası işbirliği" anlayışı ile yaklaşmak, sorunun çözümünde baştan etkin olmayan bir yöntemi benimsemek anlamına gelmektedir. Oysa

Rio Konferansı ile dünya gündemine gelen "sürdürülebilir kalkınma", "demokratik katılım" ve "yönetişim" gibi küreselleşme dönemine ait yeni kavramlar, ülkelerin karşı karşıya kaldığı ortak sorunların çözümü için yeni çözüm perspektifleri sunmaktadır. Bölgesel kamusal mallar yaklaşımı, Karadeniz'deki kirliliğin önlenmesi, Karadeniz çevresinde yer alan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda sorunun çözümü için sorunun taraflarına çok boyutlu yeni bir bakış açısı getirmektedir. Özellikle Karadeniz'deki kirliliğin önlenmesine dönük hizmetleri yönetişim ilkeleri doğrultusunda sunumu ve finansmanı, daha önceki çabalarda eksik kalan yönleri tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır.

Karadeniz kirliliğinin önlenmesi ve Karadeniz'in sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde korunması için gerekli bölgesel kamusal mallar, bu malların üretimi ve finansmanı olmak üzere iki farklı boyutta incelemek gerekir.

Karadeniz ve çevresi için gerekli bölgesel kamusal malların üretimi ve sunumunda, ulusal ölçekteki kamusal malların sunumunda kullanılan Samuelson'un "Optimal Sunum İlkesi" ve Olson'un "Yerindenlik" ilkesinin yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Optimal sunum ilkesine göre, her bireyin marjinal ödeme gücünün bu malın sunum maliyetine eşit olduğu noktada kaynakların optimal dağılımı gerçekleşmiş olur. Bölgesel kamusal mallar açısından ödeme gücünün nasıl tespit edileceği ve bölge ülkelerinde yaşayan insanların kamusal mal tercihlerinin belli edilmesi, ulusal ve küresel kamusal mallara farklılık arz etmektedir. Özellikle küresel kamusal malların sunumunda farklı ülkelerin farklı gruplarının zaman içinde küresel kamusal mal talepleri farklılaşabilmektedir. Bu durumda, küresel kamusal malların tüm dünyada standart bir şekilde sunumu zorlaşmaktadır. Ulusal ölçekte kamusal malların üretim sürecinde siyasal karar alma mekanizması daha somut bir şekilde işlediği için seçimler yoluyla bireylerin taleplerinin karşılanması söz konusu olmaktadır. Bölgesel kamusal mallarda, bölge ülkelerinin farklı zamanlarda farklı ürünler talep etmeleri söz konusu değildir. Çünkü bölgesel kamusal malların sunum süreci güçlü bir işbirliği ile başlamakta ve küresel boyuta göre daha somut bir işbirliği süreci yaşanmaktadır (Çelebi ve Yalçın, 2008: 10).

Bölgesel kamusal malların üretiminde etkinlik şartının yerine getirilebilmesi için Olson'un yerindenlik ilkesi de son derece uygun bir teorik araçtır. Bölgesel kamusal malların üretiminde yerindenlik ilkesi gereği, Karadeniz'de kirlilik sonucu oluşan negatif dışsallığı yönetecek küresel bir kuruluş yerine dışsallıkların meydana geldiği bölgede bölge ülkelerinin güçlü bir işbirliği ile oluşturulan bölgesel bir kuruluşun faaliyette bulunması etkinlik için gereklidir. Bunun yanında, Karadeniz'de kirliliği önleme, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda koruma- kullanma dengesi gözetecek şekilde çevre rejimini yönetecek birden fazla kuruluşun varlığı, işlem maliyetlerini arttıracağı için tek bir bölgesel kuruluşun varlığı, ölçek ekonomileri açısından tercih edilebilir.

Karadeniz ölçeğinde çevresel amaçlı bölgesel kamusal malların üretimi için Arce ve Sandler (2001) tarafından geliştirilen sunum yöntemleri yol gösterici niteliktedir. Söz konusu dört farklı sunum yöntemi; Toplama, Ağırlıklı Toplama, En iyi Vuruş ve En Zayıf Halka tekniklerdir. Bu dört sunum yönteminin etkinliği, mevcut bölgesel sorunun niteliği, büyüklüğü, bölgesel aktörlerin ekonomik ve siyasi yapıları gibi çok sayıda faktöre bağlı olarak bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Örneğin, AIDS virüsü ile mücadelede Afrika kıtasında ağırlıklı toplama tekniği etkili olurken, müşterek bir kamusal hizmet olarak görülen barışı sağlama ve bölgesel çatışmaların önlenmesinde toplama tekniği daha etkin olabilmektedir. Konuya Karadeniz'de çevresel nitelikli bölgesel kamusal mal üretimi açısından baktığımızda, Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin ekonomik ve siyasi özelliklerini, Karadeniz'de kirliliğe neden olan faktörleri ve bunun sonucunda oluşan negatif dışsallıkların hangi ülkeyi ne kadar etkilediği gibi birçok faktörün göz bulundurulması gereği son derece açıktır. Karadeniz'de kirliliğin önlenmesi için Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin etkili bir işbirliği programı geliştirmeleri gerektiği bütün bölgesel aktörler tarafından kabul edilmektedir. Bölge ülkeleri arasında bölgesel kamusal malların sunumu için etkili bir işbirliği ortamının şart olduğu durumlarda, bölge ülkeleri arasında ekonomik ve siyasi güç bakımından büyük uçurumlar olmadığı sürece, ağırlık toplama tekniğinin kullanılması tercih edilmektedir. Bu üretim yönteminde bölgesel kamusal malın üretim miktarı, her bir ülkenin yaptığı katkının ağırlıklı oranlarının toplamına eşittir. Bölgesel kamusal malın belirli bir ülkeye sağladığı özel faydanın, diğer ülkelere sağladığı özel faydalardan fazla olması durumunda, o ülkenin bölgesel kamusal malın üretimine daha fazla katkı sağlaması, bu tekniğin en önemli özelliği olarak belirtilir. Bu açıdan, Karadeniz'deki kirliliğin azaltılması, korunması ve geliştirilmesine yönelik yapılan hizmetlerden hangi ülkenin ne kadar fayda sağlayacağı net bir şekilde belirlendiğinde, hangi ülkenin daha fazla çaba göstermesi gerektiği de ortaya çıkacaktır.

Karadeniz'de kirliliğin önlenmesi için bölgesel nitelikli kamusal mal üretiminde ele alınması gereken ikinci boyut, bu malların üretiminin finansman boyutudur. 1992'de başlayan Karadeniz'de çevresel amaçlı işbirliği sürecinde en fazla ihmal edilen konu, bu malların üretimin finansman boyutudur. Bükreş Sözleşmesi ile 1992'de başlayan süreçte taraflar kirlilik sorunun çözümü için etkili bir işbirliği sürecinin gerekliliğini kabul etmekle birlikte, bu sürecin finansal boyutunu daima görmezden gelmişlerdir. Bu süreçte, kamu ekonomisinin bedavacılık sorunu (free rider), ne yazık ki çok belirgin bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Bölgesel aktörler, kamusal malların faydalarından bedava yararlanmak için talepte bulunmayarak büyük aktörlerin finansman sorununda sorumluluk almasını beklemişler, Türkiye ve Rusya gibi bölgenin büyük aktörleri ise kısa vadede yüksek büyümenin getirilerini, uzun vadede sürdürülebilir kalkınma maliyetlerine tercih etmişlerdir.

Karadeniz kirliliğinin önlenmesinde mali boyutun eksik kalmasının bir diğer nedeni de, sorunun çözümünde kamu ekonomisi içinde emir ve yasaklar ile kamusal regülasyonlara ağırlık verilmesi, çevre için piyasa ekonomisi çözümlerine yer

verilmemesidir. Özellikle, "kirleten öder" ilkesi gibi yeni kamu ekonomisi çözümlerinin bölgesel çevre politikalarının mali ayağına entegre edilmemesi, sorunun uzun vadeli çözümünde en önemli mali eksiklik olarak gözükmektedir. Bunun dışında, özel sektörün bölgede çevresel altyapı projelerine dahil edilmemesi de bölgedeki çevre rejiminin bir diğer mali eksikliğidir.

Bulgaristan ve Romanya, 2006 yılında Avrupa Birliği (AB) üyesi olana kadar ülke dışı bölgesel ve küresel büyük aktörler Karadeniz kirliliğinin önlemesine seyirci kalmışlardır. Ancak, Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyesi olmasından sonra Karadeniz resmi olarak bir Avrupa Denizi hüviyeti kazanmıştır. Bu iki ülkenin AB üyesi olmasından sonra AB, Karadeniz kirliliğini yönelik olarak yedi projede finansör olarak yer almıştır. 2006 öncesinde Karadeniz'de kirliliğin önlenmesi amacıyla hazırlanan projelerin finansmanında Birleşmiş Milletler çevre programına bağlı olarak kurulan GEF, en önemli devlet dışı mali aktör olmuştur.

Sonuç olarak, Karadeniz havzasını oluşturan bölgede çevre kirliliğini azaltma, koruma ve geliştirme için kamu maliyesi perspektifinden bölgesel kamusal malların etkin bir işbirliği süreci ile üretiminin sağlanması, etkin bir üretim süreci için de sağlam bir finansman mekanizmasının kurulması gerekmektedir. Kamu maliyesi perspektifinden Karadeniz için tespit ve öneriler aşağıda sıralanmıştır.

1- Karadeniz'de kirliliğin önlenmesi, etkin bir koruma ve geliştirme için bölgesel kamusal mal üretim yöntemi, ağırlık toplama tekniğidir. Bu üretim yönteminin gereği olarak, Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler arasında öncelikle etkili hukuki ve mali işbirliği geliştirilmelidir. Hangi ülkenin verilecek hizmetten ne kadar fayda elde edeceği tespit edilerek, bölgesel kamusal malların finansman yükü bu ölçüte göre dağıtılmalıdır.
2- Karadeniz'de çevre kirliliğinin önlenmesinde negatif dışsallıkların kontrol edilmesi amacıyla günümüze kadar emir ve yasaklar ile diğer mevzuat araçları kullanılmıştır. Çevre kirliliğinin önlenmesi ve etkili bir çevre koruma için emir ve yasaklar ile diğer mevzuat araçları gereklidir. Ancak böylesine devasa bir bölgesel çevre sorununun yönetiminde ekonomik ve mali açıdan fiyat regülasyonları, kirlilik hakları ticareti gibi kirleten öder ilkesine dayalı kamu ekonomisi çözümlerinin sürece entegre edilmesi gerekmektedir.
3- Karadeniz'deki kirliliğin önlenmesi için bölge ülkelerinde çok büyük çevresel altyapı projelerine ihtiyaç bulunmaktadır. Bedavacılık sorunu ve kısa vadeli faydalara daha fazla meyledilmesi nedeniyle bu tip büyük yatırımların tek bir devlet veya devletlerin işbirliği ile gerçeklemesi mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle, bölgede özel sektör yatırımları ile kamu- özel sektör ortaklıklarının daha etkin bir şekilde hayata geçirilmesi, devletlerin üzerindeki kamu harcama baskısını da azaltacaktır.
4- Karadeniz'in temizlenmesi sürecinde, bu süreci yönetenler henüz geniş tabanlı katılım ilkesini tam anlamıyla içselleştirememişlerdir. Karadeniz'in temizlenmesi

ve korunması sadece teknik bir konu değildir. Teknik ve bilimsel boyunun yanında, günümüz dünyasının gerektirdiği yönetişim ilkelerinin de bölge ölçeğinde etkili bir şekilde benimsenmesi gerekmektedir. Bu anlamda öncelikle sorunun çözümünde toplumun katılımını arttırmak ve hükümet dışı aktörlerin rolünü güçlendirmek, bölgesel kamusal malların etkinliğini arttıracaktır. İlaveten, karar verici durumundaki kamu kurumları hesap verebilir durumda olmadığı sürece, çevresel sürdürülebilirliği sağlayacak önlemler eksiksiz ve doğru bir biçimde uygulanamayacaktır.

5- Karadeniz'de kirliliğin önlenmesi ve etkili bir çevre rejimi oluşturmak için temel alınan Bükreş Sözleşmesi, değişen bölgesel ve küresel şartlar nedeniyle oluşan yeni ekonomik ve siyasi gelişmeleri tam olarak kavrayamamaktadır. Örneğin Akdeniz'in korunmasına yönelik yasal çerçeve ile kıyaslandığında, Karadeniz'in yasal çerçevesinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Örneğin, Akdeniz'in korunmasına dair SPAMI Protokolü, tarafları bağlayıcıdır ve protokole uyulmaması halinde uymayan taraflara farklı yaptırımlar uygulanabilmektedir. Oysa Karadeniz'e ilişkin tüm yasal çerçevede tarafların sözleşmelere uymasını sağlayacak bir zorunluluk ve bağlayıcılık yoktur.
6- Karadeniz'in korunması ve geliştirilmesinde anahtar aktörler, kıyıdaş ülkeler, KEİB ve AB'dir. AB'nin Bükreş Sözleşmesine taraf olması Karadeniz'in geleceği açısından oldukça önemlidir. Zira AB'nin çevre ve doğal kaynak yönetimi alanlarında sahip olduğu ciddi bilgi ve tecrübe, sorunun uzun vadeli, sürdürülebilir ve kalıcı çözümü için anahtar bir role sahiptir.
7- Karadeniz'in çevresel sürdürülebilirliği açısından en önemli sınırlayıcı faktör, bölgede kıyıdaş ülkeler arasında son yıllarda sıcak savaşa varan çatışmaların varlığıdır. Rusya- Ukrayna, Rusya- Gürcistan arasında son on yıl içinde yaşanan sıcak çatışmalar ve Türkiye ile Rusya arasında zaman zaman yaşanan gerek ekonomik, gerekse de siyasi gerilimler, bölgede çevre öncelikli işbirliğinin etkinliği ve geleceğini tehlikeye atmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1990'lı yıllarda hız kazanan küreselleşme olgusu, dünyada pek çok kavramı kökünden değiştirdiği gibi kamusal mallar kavramında da önemli değişimler meydana getirmiştir. Kamusal mallar alanında yaşanan değişimin temelinde kamusal malların bölgesel ve küresel bir hale gelmesi vardır. Bu durum, kamu maliyesi disiplininin küreselleşme süreci ile birlikte ulusal sorunlardan başka bölgesel ve küresel sorunlarla da ilgilenmeye ve çözüm sürecinde diğer bilim alanlarına yardımcı olacak bakış açıları geliştirmeye çalışmaktadır.

Karadeniz kirliliğinin önlenmesi ve sürdürülebilir bir anlayışla bu denizin korunması, günümüzde kamu maliyesi disiplinin de ilgi alanına girmektedir. Kamu maliyesi alanında sınır aşan negatif dışsallıkların kontrol edilmesi amacıyla kullanılan yeni bir kavram olan bölgesel kamusal mallar, bu sorunun çözümü için Karadeniz'e kıyısı

olan devletlere yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Genel olarak bütün çevre sorunlarında olduğu gibi Karadeniz kirliliği de çok boyutlu, çok aktörlü bir çevre sorunu niteliğine sahiptir. Sorunun siyasi, ekonomik, kültürel ve idari boyutlarının yanında yerel, ulusal ve ulus üstü düzeyde bölgesel çok aktörlü olması, sorunu daha da karmaşık bir hale getirmektedir. Ancak, bu sorunun çok sayıdaki aktörün katılımı ile oluşturulacak etkili bir işbirliği mekanizması ile çözülebileceği de sorunun başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Çözüm için işbirliği mekanizmasına dâhil olacak ülkeler, sadece Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle sınırlı değildir. Tuna Nehri havzasında yer alan onaltı ülke, Karadeniz'in kirletilmesinde önemli bir paya sahiptir ve dolayısıyla bu ülkeler Karadeniz'e kıyısı olmasa bile Karadeniz kirliliğinde taraf durumundadır. Bu bağlamda ülke yönetimleri ve bölgesel kuruluşlar önemli bir sorumluluk taşımaktadır.

Karadeniz kirliliğinin önlenmesi için uzun vadeli, dengeli ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesine sahip bir çözüme ihtiyaç vardır. Bu çok boyutlu çözüm sürecinin bileşenlerinden biri de kamu maliyesi bakış açısıyla bölgesel kamusal mallardır. Bölgede sınır aşan negatif dışsallıkların kontrolü, bölge ülkelerinin sürdürülebilir çevre anlayışı ile uzun vadeli ve dengeli bir ekonomik büyüme ve kalkınma hedefi için sunulacak kamusal mal ve hizmetlerin üretim ve finansman tekniklerinin göz önüne alınarak tasarlanması, bölgenin geleceği için anahtar role sahiptir. Karadeniz havzasının korunması ve gelişimi için bölgesel kamusal malların sunumunda özellikle ağırlıklı toplama yönteminin kullanılması, bu malların etkinliğini arttıracaktır. Öte yandan, Karadeniz için gerekli bölgesel kamusal malların finansmanında bedavacılık sorununun önüne geçebilmek için ortak kamusal finansman dışında kirleten öder ilkesi çerçevesinde alternatif piyasa ekonomisi çözümlerinin de kullanılması gerekmektedir. Bölgede kirliliğin azaltımı için gereken binüyük tutarlardaki çevresel altyapı projelerinin hayata geçirilebilmesinde kamu-özel sektör girişimleri Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin kamu harcamaları üzerindeki baskısını azaltacaktır.

Karadeniz için bölgesel kamusal malların üretimi ve finansmanında, bu malların etkinliğini arttıracak tamamlayıcı faktörlere de ihtiyaç bulunmaktadır. Karadeniz'deki çevre rejiminin temelini oluşturan ve 1992 yılında imzalanan Bükreş Sözleşmesi, günün gereklerine uygun olarak yenilenmelidir. Bölge ülkelerinin işbirliği sürecinde hükümet dışı aktörlerin katılımını teşvik edecek, hesap verebilir, şeffaf bir süreç için bölgesel düzeyde yönetişim ilkelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bütün bu olumlu bakış açısını gölgede bırakan en önemli sınırlayıcı faktör, Karadeniz Bölgesinde kıyıdaş ülkeler arasında zaman zaman sıcak çatışmaya kadar varan siyasi istikrarsızlıktır. Böylesine ciddi bir siyasi istikrarsızlığın olduğu ortamda, pek tabiidir ki çevre öncelikli etkili bir işbirliği mekanizmasının oluşturulması oldukça zordur. Bu nedenle, Karadeniz havzasında çevre ile birlikte siyasi çatışmaları önleyecek bölgesel kamusal malların birlikte sunumu gerekmektedir.

Kaynakça

Anand, P.B. (2002). " Financing The Provision of Global Public Goods", WIDER Discussion Paper 110, www.wider.uni.edu/publications/workingpapers/discussionpaper/2002/enGB/110 E.t. 21.09. 2016

Arce, M.D. ve Sandler, T. (2001). "Transnational Public Goods: Strategies and Institutions", *European Journal of Political Economy*, 17 (3).

Arce, M.D. ve Sandler, T. (2002). "Regional Public Goods: Typologies, Provision, Financing and Development Asistance", Expert Group on Development Issues, Foreign Affairs of Sweden.

Balseven, H. (2008). " uluslararası Düzeyde Bölgesel Kamusal Hizmetlerin Üretilmesi Yaklaşımları: Tuna Nehri Kirlenmesi Örneği", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 17(3).

Brasche, U. (2001). " Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu", İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları: İstanbul.

Brunch, C. (2005). " Evoluation of public Involmentin International Water Course Management", içinde: " Public Participation in the Governanceof International Freshwater Resources, ed. Brunch, C. United Nations University Press: Tokyo.

BSTDA. (1997). " The Global Environmental Programme", United Nations Publications: İstanbul.

Çelebi, K. ve Yalçın, A. Z. (2008). " Kamusal Mallar Teorisinin Değişimi: Bölgesel Kamusal Mallar", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15 (2).

Ferroni, M. (2001). " Regional Public Goods in Official Development Assistance", Inter-American Development Bank Occasional Paper 11.

Gençkaya, Ö.F. (1995). " Bölgesel İşbirliği ve Çevre S orunları: KEİ Örnek Olayı", Yeni Türkiye, (5).

Goyet, S. (1995). " Karadeniz'in Korunması: Bölgesel ve Kurumsal Bir Yaklaşım", Karadeniz Çevre Konferansı, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları: Anakara.

Güneş, Ş. (2001). " Karadeniz'de Çevresel İşbirliği, 1992 Bükreş Sözleşmesi", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 28 (3-4).

Kaul, I. ve Mendoza, R. (2003). " Advancing the Concept of Public Goods" içinde," Providing Global Public Goods, Monitoring Globalization" Ed. Kaul, I. vd., Oxford University Press: London.

Mater, B. (1995). "Türkiye ve Kıyıdaş Ülkelerden Karadeniz'e Taşınan Evsel ve Endüstriyel Atıksuların Durumu", *Yeni Türkiye*, Çevre Özel Sayısı (5).

Morrisey, O., Te Welde W. ve Hewitt A. (2001). "Defining International Public Goods: Conseptual Issues", World Bank Study on International Public Goods, Ovaseas Development Institute: London.

Ortaç, F.R. (2004). Global Kamusal Mallar ve Finansmanı, Gazi Kitabevi: Ankara.

Ökmen, M. (2011). "Karadeniz'de Çevre Sorunları ve İşbirliğine Yönelik Yerel, Bölgesel Perspektifler", *Bilig*, Sayı 56

Sandler, T. (1998). " Global and Regional Public Goods: A Prognosis For Collective Action", *Fiscal Studies*, 19 (3).

Sezer, Ö. ve Vural, T. (2010). " Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Devletin Değişen Rolü ve Merkezi Yönetim İle Yerel Yönetimler Arasında Yetki ve Görev Paylaşımı". *Maliye Dergisi*. Sayı 159.

Stalgren, P. (2000). " Regional Public Goods and The Future of International Development Cooperation", Expert Group on Dvelopment Issues Ministry of Foreign Affairs, Working Paper 2: Stockholm.

Wolrad, K. (2007). " Regional Public Goods: Promoting Regional solutions for Regional problemsi An Abstract", Inter-American Development Bank: Bonn.

Yalçın, A. Z. (2010). " Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi", *Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi*, 12 (21).

ARDAHAN - KARS - ARTVİN KALKINMA PROJESİ (AKADP)

Yrd. Doç. Dr. Abdulsemet YAMAN

Ardahan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Cihan ARSLAN

Ardahan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Gökbörü ÖNALP

Ardahan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Birleşmiş Milletler'in küresel kalkınma ağı olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), insanlara bilgi, deneyim ve daha iyi bir yaşam kurmaları için kaynak ulaştıran ve değişimi savunan bir kuruluş olarak ortaya çıkmıştır. UNDP, 177 ülke ve bölgede, çeşitli ortakları ile birlikte, toplumlara kendi buldukları çözüm önerilerine yardımcı olarak, onların ulusal ve küresel kalkınma çabalarına destek vermekle yükümlü kılınmıştır. UNDP'nin Türkiye ayağındaki bir projesi de Ardahan-Kars-Artvin illerinde hayat bulmuştur. Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi (AKADP), T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından UNDP ülke ofisinin teknik desteği ile uygulanmakta olan bir kalkınma projesidir. AKADP'ın genel amacı Ardahan, Kars ve Artvin illerinde kırsal yoksulluğun azaltılması yönündedir.

Bu çalışmamızda kalkınma, sürdürülebilir kalkınma ve UNDP hakkında bilgi verildikten sonra AKADP çerçevesinde yapılan çalışmalar niteliksel olarak incelenecektir. Çalışmanın önemi literatürde bu konuyla ilgili herhangi bir araştırmanın bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: AKADP, Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınma, UNDP

ARDAHAN - KARS - ARTVİN DEVELOPMENT PROJECT (AKADP)

Abstract

The United Nations' global development network of the United Nations Development Programme (UNDP), people with knowledge, experience and resources deliver a better life to establish and change has emerged as an organization defending. UNDP, in 177 countries and regions, with a variety of partners, communities by helping them find their own solutions, are obliged to support their national and global development efforts. A project of UNDP Turkey leg of the Ardahan-Kars-Artvin has found life in the provinces. AKADP, T. C. Food, Agriculture and is a development project being implemented with technical support from the UNDP country office by the Livestock Ministry. The overall objective of Ardahan, is that the reduction of rural poverty in Kars and Artvin provinces.

In this study, development, sustainable development and the work done in the framework AKADP After about UNDP will be analyzed qualitatively. The importance of the study of literature is related to the lack of any research on this topic.

Keywords: AKADP, Development, Sustainable Development, UNDP

1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Örgütü (BM); 1945 yılından bu yana savaşları önlemek, ülkeler arasında ilişkiler kurmak, uluslararası ekonomik ve sosyal işbirliğini sağlamak gibi önemli görevleri yerine getirmeye çalışmaktadır. Ancak 193 üye ülkesi bulunan BM, kanun yapıcı siyasi bir erk değildir. Sadece politika ve proje oluşturulmasına ortam ve yardım sağlamaktadır. Genel bir ifadeyle, dünyayı herkes için daha yaşanılır bir hale getirmeyi hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda bünyesinde birçok organ, örgüt ve kuruluş oluşturulmuştur. BM bünyesindeki her birim kendi uzmanlık alanları çerçevesinde faaliyet göstermektedir.

Dünya nüfusunun büyük bir bölümü BM'yi savaşları önlemek ve barışı sağlamak konularıyla özdeşleştirmiştir. Fakat BM Anlaşması uyarınca kaynakların çoğu ekonomik politikalar doğrultusunda harcanmaktadır. Bu politikalar yaşam standartlarını yükseltmek, istihdamı artırmak, ekonomik ve sosyal ilerleme şartlarını ve kalkınmayı ileriye götürmek gibi son derece önemli hedefleri kapsamaktadır. Ekonomiye bu denli önem verilmesinin sebebi ise barışın ekonomik refahla sağlanacağı inancıdır. Çünkü ekonomik eşitsizlik siyasi gerilimin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Böyle bir olumsuzluğun törpülendiği bir atmosfer, BM'nin de arzu ettiği şekilde, uzun süreli barış ve güvenliği temin edebilir.

BM, hedefleri doğrultusunda sürdürülebilir kalkınmaya büyük önem vermiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek için de önemli kuruluşlar oluşturmuştur. Bunların başında ‘‘Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)’’ gelmektedir. UNDP, BM bünyesindeki kalkınma yardımı sağlayan en büyük kuruluştur. Ayrıca kalkınma çalışmalarını koordine eden tepe yapı konumundadır. Amacı, faaliyet gösterdiği 177 ülkede insanlara bilgi, deneyim ve hayat standartlarını yükseltmeleri için kaynak ulaştırmaktır. Bu doğrultuda ülkesel veya bölgesel projeler oluşturmakta ve çeşitli ortaklarıyla birlikte sorunlara çözüm aramaktadır. Faaliyet gösterdiği ülkelerde temsilcilikler aracılığıyla amaçları doğrultusunda bir çalışma sistemi geliştirmiştir.

UNDP Türkiye, tüm çalışma alanlarında Türk Hükümeti’ni yoksulluğun azaltılması, bölgesel ve yerel kurumların kapasitelerinin güçlendirilmesi ve çevresel bozulmanın durdurulması konularında desteklemektedir. En genel hedefi Türkiye’de kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümeyi oluşturmaktır. Bununla ilgili başta Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu olmak üzere tüm bölgelerde projelere önemli destekler vermektedir. Kuruluş, yayınlarıyla da faaliyet alanına dikkat çekmekte ve oluşturduğu raporlarla etkinliksel bilgi düzeyini artırmaktadır.

BM’nin UNDP Türkiye ofisinde oluşturulan bir proje de Ardahan-Kars-Artvin bölgesinde hayat bulmuştur. 2010 yılında oluşturulan ‘‘Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi’’nin amacı bölge illerinde kırsal yoksulluğun azaltılmasıdır. AKADP, Türkiye Cumhuriyeti Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından UNDP ülke ofisinin teknik desteği ile uygulanmaktadır. Bu bağlamda, UNDP finansal planlama, insan kaynakları ve satın alma konularında projenin ademi merkeziyetçi yönetim yapısının düzenli işleyişine katkı sağlamaktadır. 26,4 Milyon Dolar finansman kaynaklı AKADP’de amaçlar doğrultusunda önemli adımlar atılmış ve faaliyetlerde bulunulmuştur. 2015 yılında tamamlanması beklenen proje günümüzde de devam etmektedir.

Çalışmamızda, öncelikli olarak konunun önemli kavramları olan kalkınma ve sürdürülebilir kalkınmaya değinildikten sonra UNDP ve UNDP Türkiye hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra araştırmamızın çıkış noktasını oluşturan Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi değerlendirilecektir. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmalar irdelenerek niteliksel olarak analiz edilecektir.

2. KALKINMA

Kalkınma ile ilgili tartışmalar 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren başlamasına rağmen, kavramın bilimsel olarak kullanılması İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelmektedir. Bu dönemde kalkınma, dönemin eşit olmayan ilişkilerinin ve hiyerarşinin meşrulaştırıldığı bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. ‘‘Kalkınma’’ kavramının bu dönemde ortaya çıkmasının en önemli nedeni, savaş sonunda sömürgecilik politikasının

ömrünü tamamlaması ve özgürlükçü akımların etkisiyle ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmasıdır (Başkaya, 2005: 29). Bunun sonucu olarak gelişmiş ve geri kalmış olarak nitelendirilen ülkeler meydana gelmiştir. Bilim dünyasında böylesi bir faklılığı nitelemek, olumlu hareketliliği anlamlandırmak için kavramsal adlandırılmaya gidilmiştir.

Genel anlamıyla kalkınma; ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda ilerleme kaydedilmesi, bunun doğal bir sonucu olarak da toplum refahının artmasıdır. Tarihsel olarak kalkınma, az gelişmiş denilen ülkelerde ortaya çıkan, büyük ölçüde beşeri acıların azaltılması ve maddi refahı arttırmaya yönelik potansiyelin harekete geçirilmesi anlamını içermektedir (Tok, 2010: 2). Modern anlamda kalkınma ise, sosyal, siyasal ve kültürel boyutları içeren disiplinler arası bir yaklaşımdır.

Kalkınma esas olarak bir meydan okumadır. Sosyal ve ekonomik yaşama kasti bir müdahaledir ve zenginlik yarışında kavramsallaştırılan anlamdır. Yaşam standartlarının yani refah düzeyinin arttırılmasına yönelik bir çalışmadır. Küreselleşen dünyada sosyo-ekonomik pastadan daha fazla pay alma isteğidir. Dünyasal zenginliğin dağılımından daha fazla yararlanma mücadelesidir (Kaynak, 2011: 83).

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Sürdürülebilir kalkınma; doğal kaynakları tüketmeden ve tahrip etmeden, doğa ile uyum halinde ve kalkınmanın gelecekte de devam etmesine imkan verecek şekilde kullanarak, sadece bugünün nesilleri değil, gelecek nesillerin de ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayacak ve sosyal, ekolojik, ekonomik, mekansal ve kültürel boyutları da içeren bir kalkınma modelidir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışının merkezinde mekan boyutuna işaret eden kuşak içi dayanışma ve zaman boyutuna işaret eden kuşaklararası dayanışma ve adalet yer almaktadır (Mengi ve Algan, 2003: 3).

Sürdürebilirlik açısından kalkınma kavramı denildiğinde 3 alanda gelişme gündeme gelmektedir. Buna göre (Munier'den aktaran Önce ve Marangoz, 2012: 390);

- Ekonomik büyüme; ekonomik gelişmeyi içermektedir.

- Sosyal ilerleme; sosyal eşitlik ve herkes için fırsat eşitliğini içerirken, sosyal dışlanmanın olmaması ve herkesin sosyal haklara erişebilmesini ifade etmektedir.

- Çevresel koruma, kaynakların gelecek nesiller için de sağlıklı bir biçimde geri dönüşümünü sağlamaktır.

Çok yönlü bir kavram olan sürdürülebilir kalkınma, insan ve çevre merkezli olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirilmektedir. Doğal çevreninin korunması kadar ekonomik

ve sosyal kalkınmanın da birbirinden ayrılmaz parçalar olduğunu kabul etmektedir. Çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik sağlandığı takdirde sürdürülebilir gelişme gerçekleşebilmektedir.

4. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI (UNDP)

Birleşmiş Milletler, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda 26 Haziran 1945'te imzalanan Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması'nın yeterli sayıda devletçe onaylanmasının ardından, 24 Ekim 1945'te kurulmuştur. Merkezi New York'ta bulunan örgütte üye devlet sayısı 193'tür. En temel amacı uluslararası barış ve güvenliği sağlamak olan BM'nin, bunun dışında, devletler arasında dostça ilişkiler geliştirmek, işbirliğini teşvik etmek, ekonomik ve sosyal sorunları beraberce çözmek, uluslararası hukuka saygıyı artırmak, insan hakları ilkesini hayata geçirmek gibi amaçları da vardır. Bütün bu yönleriyle, BM örgütü pek çok konuda faal ve küresel düzeyde etkisi olan bir örgüttür (Aral, 2013: 8).

Geçtiğimiz 70 yılda dünyada meydana gelen toplumsal, ekonomik ve sosyal dönüşümlerin çoğunluğunda BM'nin etkisi kaçınılmaz bir şekilde görülmektedir. Özellikle kaynaklarının büyük bir bölümünü aktardığı sosyo-ekonomik alanda dönüşümün baş aktörüdür. Küreselleşen dünyada ulusal sorunların sınırlar içerisinde çözülemeyeceği anlaşılmış, uluslararası düzeyde çözüm önerileri geliştirilmiştir. Yine burada BM en büyük rol sahibi olarak, bir dizi özel ve ulaşılabilir hedefler ortaya koymuş ve ülkelerarası yardımlaşma yoluyla sorunların giderilmesini amaç edinmiştir.

BM sistemi, ekonomik ve toplumsal hedeflerine ulaşmak için çeşitli yollar denemektedir. Bu yollar; politikalar belirlemek, projeler sunmak, hükümetlere kalkınma planları hakkında tavsiyelerde bulunmak, uluslararası ölçütleri ve standartları belirlemek ve kalkınma programları için fonları harekete geçirmek gibi yaklaşımlardır. Eğitimden hava güvenliğine, çevre korumasından çalışma koşullarına kadar birçok farklı alandaki değişik fonları, programları ve özel uzmanlık kuruluşları ağı sayesinde BM'nin yapmış olduğu çalışmalar dünyanın her yerindeki insanların hayatlarını etkilemektedir.

BM dünyada sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda bünyesinde birçok kuruluş ve fon oluşturmuştur. Bunun başlıca sebebi, ülkelerin tek başına bu hedefleri gerçekleştirebilecek güçte olamamasıdır. Bu kuruluşlardan Dünya Gıda Programı (WFP), BM İnsani Yerleşim Programı (UN-HABITAT), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO), BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (OHCHR) bunlardan sadece birkaçıdır. Ancak sürdürülebilir kalkınma alanındaki en büyük ve en güçlü kuruluş Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'dır.

Birleşmiş Milletler'in küresel kalkınma ağı olan UNDP, insanlara bilgi, deneyim ve daha iyi bir yaşam kurmaları için kaynak ulaştıran ve değişimi savunan bir kuruluştur. UNDP, 177 ülke ve bölgede, çeşitli ortakları ile birlikte, toplumlara kendi buldukları çözümlerde yardımcı olarak, onların ulusal ve küresel kalkınma çabalarına destek vermektedir. UNDP, özellikle 2000 yılında Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin kabul edilmesinden sonra,

faaliyetlerini arttırarak, ortaklarıyla birlikte yoksullukla daha etkin bir şekilde mücadele etme ve Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni başarma çabası içerisine girmiştir.

UNDP'nin temelleri, 1949 yılında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Genişletilmiş Teknik Yardım Programı ile 1958 yılında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Özel Fonu'nun birleştirilmesine dayanmaktadır. UNDP 1965 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kurulmuştur. Ülke ofislerinin çoğunda, UNDP temsilcisi, Birleşmiş Milletler sisteminin bütünü adına kalkınma etkinliklerinin koordinatörlüğü görevini de üstlenmektedir. Bu koordinasyon sayesinde UNDP, BM ve uluslararası yardım kaynaklarının en etkin biçimde kullanılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Genel Merkezi New York'ta bulunan UNDP'nin ayrıca Cenevre, Brüksel, Kopenhag, Tokyo ve Washington D.C.'de UNDP irtibat büroları bulunmaktadır (UNDP Türkiye, 2006: 4).

UNDP'nin temel görevi, yoksullukla mücadeledir. UNDP, Birleşmiş Milletler'in kalkınma örgütü olarak, bu ödevi, sürdürülebilir insani gelişmeyi destekleyerek yerine getirmeye çalışmaktadır. Yoksulluğun azaltılması yönündeki en büyük hedef, 2000 yılında imzalanan ''Binyıl Kalkınma Hedefleri'' aracılığıyla daha somut bir biçimde tanımlanmıştır. UNDP ağı, bu hedeflere varma konusundaki küresel ve ulusal çabalar arasında bağlantılar kurarak ikisi arasında eşgüdüm sağlamaktadır; kalkınmakta olan ülkelerin uluslararası yardım almasına ve bu yardımları etkin biçimde kullanmasına destek olmaktadır. Binyıl Kalkınma Hedefleri, yedi temel alanda yeni bir uluslararası gündem tanımlamaktadır: barış, güvenlik ve silahsızlanma, kalkınma ve yoksullukla mücadele, ortak çevrenin korunması, insan hakları, demokrasi ve iyi yönetişim, güçsüzlerin korunması, Afrika'nın özel gereksinimlerinin karşılanması, Birleşmiş Milletler'in güçlendirilmesi (UNDP Türkiye, 2006: 4).

UNDP, hizmetlerinin büyük çoğunluğunu 135 ülke ofisi aracılığıyla yerine getirmektedir. Ülke ofisleri, hükümetler ve diğer ortaklarla işbirliği yaparak yoksullukla ve yoksulluğu ortaya çıkaran nedenlerle mücadele etmek için çalışmaktadır. Bu çerçevede yürütülen etkinliklere proje adı verilmektedir. Projeler, belli bir zaman dilimiyle sınırlı ve belirli, tanımlı bir kalkınma sorununa yönelik çalışmalardır. Projeler UNDP'nin ''Sonuca Yönelik Program Hazırlama Rehberi''ne uygun olarak hazırlanıp yürütülmektedir. Rehber, UNDP bünyesinde kalkınmaya yönelik sonuç elde etme yolundaki süreçlerin başarıyla yürütülebilmesi için gerekli asgari koşulları ortaya koyarak, izlenecek programın yönetim süreçlerine ve konuyla ilgili yönetsel denetim hususlarına odaklanmaktadır (UNDP Türkiye, 2006: 8).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Başkanı, Genel Sekreter tarafından önerilir ve Genel Meclis tarafından 4 yıllık bir dönem için kabul edilir. Program Başkanı, Birleşmiş Milletler Genel Sekreter Yardımcısı seviyesindedir ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'ndaki sorumluluklarının yanı sıra, Birleşmiş Milletler Kalkınma Grubu'nun da başında yer alır. Yeni Zelanda'nın eski başbakanı Helen Clark, şu anda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı başkanlığını yürütmektedir. 2009 yılında, Kemal Derviş'ten sonra, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı başkanı olarak atanmıştır. Böylelikle organizasyonu yöneten ilk kadın unvanına sahip olmuştur (http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/.html, 01.10.2016).

5. UNDP TÜRKİYE

Türkiye-UNDP ilişkileri 1950'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu tarihten itibaren Türkiye'de, UNDP'nin teknik yardımı çerçevesinde sosyal ve ekonomik alanda birçok proje hayata geçirilmiştir. UNDP'nin Ankara Ofisi, 1965 tarihinde kurulmuştur. UNDP'nin ülkemizde uyguladığı projeler üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; yoksulluğun azaltılması, demokratik yönetişim ile çevre ve sürdürülebilir kalkınmadır. Son on yılda UNDP tarafından Türkiye'de hacmi 150 milyon ABD Dolarını aşan 100'den fazla proje uygulanmıştır/uygulanmaktadır. 2011-2015 Mart döneminde yürütülen teknik işbirliği proje sayısı 31'dir. Projelerin fon kaynakları ağırlıklı olarak, kamu bütçesi, özel sektör, kalkınma işbirliği kuruluşları, diğer hükümetler ile UNDP fonlarından oluşmaktadır (http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-kalkinma-programi, 03.10.2016).

Türkiye'nin uluslararası kalkınma işbirliğinde yükselen profili ve önemli bir donör ülke konumuna gelmesinin de etkisiyle 2011 yılında ''Türkiye-UNDP Ortaklık Çerçeve Anlaşması'' imzalanmış ve ilişkilerimiz stratejik nitelik kazanmıştır. İstanbul'u BM kuruluşları için bir bölgesel merkez haline dönüştürme politikası çerçevesinde, UNDP'nin Bratislava'da bulunan Avrupa ve BDT Bölgesel Hizmet Merkezi'nin İstanbul'a taşınması amacıyla Eylül 2013'de imzalanan anlaşma 1 Mart 2014'te yürürlüğe girmiştir. ''UNDP İstanbul Regional Hub'' olarak anılan Bölgesel Merkezin sorumluluk alanında, dış politika için önem taşıyan Doğu Avrupa, Kafkasya, Orta Asya ve bazı Balkan ülkeleri bulunmaktadır. Öte yandan, UNDP ile Türkiye arasında imzalanan bir anlaşmayla kurulan İstanbul Uluslararası Kalkınmada Özel Sektör Merkezi (IICPSD) 2012 yılından bu yana faaliyet göstermektedir. Global nitelik taşıyan Merkezin, Türkiye'nin kalkınma hedeflerine ulaşması konusunda da özel sektör-UNDP işbirliğine önemli katkılarda bulunması öngörülmektedir. Kamu ve özel sektör temsilcileri için eğitim ve kapasite geliştirme, çalıştaylar organize etme, özel sektörün gelişimi rolüyle ilgili bilgi ağları ve yeni kapsayıcı iş modellerin kurulmasını destekleme, diğer ülkelere üst düzey danışman misyonları ve ilgili özel sektör odaklı kuruluşlarla diğer ülkelerden düşünce kuruluşlarını eşleştirme gibi faaliyetler merkezin görevleri arasındadır (http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-kalkinma-program, 03.10.2016).

UNDP Türkiye'nin bazı projelerinden elde edilen sonuçlar şu şekildedir (http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/ undp.html);

1) Kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme;

- ''Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu'' şimdiye kadar 6 projeye destek vermiştir. Bu projelere dahil olan kadınların becerilerini ve yetkinliklerini geliştirmeleri için fon kapsamında pek çok eğitim verilmiştir. Sonuç olarak, bu eğitimlerle daha çok donanım kazanan kadınlar sürdürülebilir turizm girişimlerinde istihdam edilmekte, bölgelerindeki iş olanaklarından daha çok faydalanmakta ve kendi işlerini kurabilmektedirler.

- ‘‘GAP Bölgesi’nde Kadının Güçlendirilmesinde Yenilikler’’ projesi, yarattığı çarpan etkisiyle, Güneydoğu Anadolu’da 5 binden fazla kişiyi istihdam eden birçok tekstil fabrikasının ve atölyenin açılmasına yardımcı olmuştur.

- ‘‘Türkiye’de Enerji Verimli Ürünlerin Piyasa Dönüşümü Projesi’’ ile ev aletleri sektöründe 50 binden fazla satış personelinin enerji verimliliğinin yararları konusunda eğitim almaları sağlanmıştır. Kamuoyunda enerji verimliliği konusunda farkındalık yaratma kampanyası ile 9 milyondan fazla insana ulaşılmıştır.

2) Kapsayıcı ve demokratik yönetişim;

- ‘‘Türkiye’de Ceza Uyuşmazlıklarında Uzlaşma, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Uygulamasının Geliştirilmesine Destek’’ projesi kapsamında hazırlanan çalışma gezileri ve bilgi ve deneyim paylaşım platformlarının yardımıyla kanun uygulayıcılarının ve genel olarak kamunun farkındalığı artırılmış ve 120 avukat hukuk uyuşmazlıklarında arabuluculuk konusunda eğitilmiştir.

- ‘‘Birleşmiş Milletler Kadınların İnsan Haklarının Geliştirilmesi Ortak Programı’’nın hibe programı sivil toplum örgütlerini, toplumsal cinsiyet çalışmaları ile ilgili bölümleri ya da merkezleri olan üniversiteleri ve yerel yönetimleri bireysel ve kurumsal kapasitelerini geliştirmek için desteklemektedir. Program ile şimdiye kadar 10 ilde 20 sivil toplum örgütüne ulaşılmıştır.

- ‘‘Mehmetçiğin Sivil Eğitimi Projesi’’ ile İnsan Hakları eğitim programı geliştirildi. Program ile şu ana kadar 7,500 Mehmetçik eğitim almış ve askerlik hizmetlerini yapmakta olan mehmetçikler insan hakları, cinsiyet eşitliği, kadın hakları, çocuk hakları, çevrenin korunması, genel sağlık, yasal güçlendirme ve diğer ilgili konularda eğitilmiştir.

3) İklim değişikliği ve çevre;

- ‘‘Türkiye’nin Deniz ve Kıyı Koruma Alanları Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi’’ kapsamında Gökova Özel Çevre Koruma Bölgesi’nde 1.914 hektarlık alanı kapsayan altı adet Balıkçılığa Kapalı Alan kurulmuştur.

- ‘‘Orman Koruma Alanları Yönetiminin Geliştirilmesi Projesi’’ ile 9 orman sıcak noktası (Baba Dağı, Datça-Bozburun Yarımadası, Fırtına Vadisi, İstanbul ve Yenice Ormanları ve Küre Dağları) yasal koruma altına alınmıştır.

- Küre Dağları Milli Parkı 38 bin hektarlık bir alanı kapsamaktadır ve bu park aynı zamanda 134 bin hektarlık bir ara bölge ile çevrelenmektedir. 2012’de park Türkiye’nin ilk Avrupa’nın 13. Pan Park sertifikalı milli parkı olmuştur.

Bu örnekler gibi birçok başarılı projeye katkı sağlayan UNDP Türkiye ayrıca, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik yolunda gerçekleştirdiği yoğun reform programını

da desteklemektedir. UNDP Türkiye Temsilciliği, Dünya Bankası, AB ve BM'nin diğer kuruluşları gibi uluslararası kuruluşların Türkiye'ye ayırdığı fonların önemli bir kısmını da idare etmektedir.

6. ARDAHAN-KARS-ARTVİN KALKINMA PROJESİ

Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi (AKADP), Türkiye Cumhuriyeti Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından UNDP ülke ofisinin teknik desteği ile uygulanmaktadır. AKADP'ın genel amacı Ardahan, Kars ve Artvin illerinde kırsal yoksulluğun azaltılmasıdır. Proje faaliyetleri küçük üretici ve tarım dışı işletme yatırımlarını, kırsal altyapı yatırımlarını ve kurumsal güçlendirme çalışmalarını kapsamaktadır. Az gelişmiş iller olması göz önüne alınarak, AKADP Ardahan, Kars ve Artvin illerinde uygulanmaktır. Ardahan (Doğu Anadolu), Kars (Doğu Anadolu) ve Artvin (Karadeniz) Devlet Planlama Teşkilatı tarafından oluşturulan Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksine (SEGE) göre Türkiye'nin 81 ili içerisinde sırasıyla 74, 67 ve 43. sıralarda bulunmaktadır. Ardahan ve Kars çok az gelişmiş iller kategorisi olan 5. kategoride, Ardahan ise 3. kategori iller arasında yer almaktadır. Artvin ili için genel SEGE sınıflandırması, özellikle daha yoksul küçük üreticiler göz önünde bulundurulduğunda önemli az gelişmişlik noktalarını maskelemektedir. Proje alanın büyük bir bölümünde, zorlu ekolojik şartlar (sert topografya, yüksek rakım, uzun ve sert kışlar, kısa üretim sezonları) ve ülkenin diğer bölgelerine olan uzaklık kırsal nüfusun durumunu zorlaştırmaktadır. Tarımsal ve ekolojik şartlar üretim olanaklarını kısıtlamakta ve hayvancılık ana geçim kaynağı olmaktadır (http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/Ardahan-Kars-Artvin.html, 01.10.2016).

Proje yönetimi ve uygulamasındaki genel sorumluluğa sahip olan kurum T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığıdır. UNDP'nin rolü Bakanlığa uygulama desteğinde bulunmaktır. Bu bağlamda, UNDP finansal planlama, insan kaynakları ve satın alma konularında projenin ademi merkeziyetçi yönetim yapısının düzenli işleyişine katkı sağlamaktadır. UNDP proje çıktılarının ülke programına katkıda bulunmasını sağlamakta aynı zamanda projenin ulusal düzeyde sahiplenilmesini, paydaşların katılımını ve proje faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini desteklemektedir. UNDP uygulama desteği hizmetlerinin içinde fon akışı düzenlemeleri, Proje İdare Birimi'nin kurulması, yerel ve uluslararası teknik desteğin sağlanması, mali yönetim, denetim ve mal, hizmet ve inşaat işlerinin satın alması yer almaktadır. UNDP aynı zamanda kaynakların doğru kullanımını ve projenin hedeflenen çıktılara yönelik ilerleyişini izlemekte ve çeşitli raporlama mekanizmaları içerisinde ilerlemeleri raporlamaktadır (http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/Ardahan-Kars-Artvin.html, 01.10.2016).

2009 ve 2010 yıllarında hazırlıkları ve görüşmeleri tamamlanmış olan projenin, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) ve Hazine Müsteşarlığı arasında 12 Nisan 2010 tarihinde ikraz anlaşması imzalanmış ve 7 Mayıs 2010 tarih ve 2010/424 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe girmiştir. Hazine tarafından Merkez Bankası nezdinde proje özel hesabı açılmış ve proje uygulamalarına esas olmak üzere UNDP ile 10 Ocak 2011 tarihinde hizmet anlaşması imzalanmıştır. (http://www.tarim.gov.tr/Konular/Kirsal-Kalkinma/Projeler, 05.10.2016).

Projenin Finansman Kaynakları şu şekilde dağılmıştır (http://www.tarim.gov.tr/Konular/Kirsal-Kalkinma/Projeler, 05.10.2016);

- IFAD Kredisi_____ 19,2 milyon ABD Doları

- İç Kaynak_____ 3,2 milyon ABD Doları

- Faydalanıcı Katkısı____ 4 milyon ABD Doları

Toplam_____ 26,4 milyon ABD Doları.

AKADP kapsamında yapılan çalışmalar şu şekildedir (http://www.tarim.gov.tr/Konular/Kirsal-Kalkinma/Projeler, 05.10.2016);

1) Küçük Üretici ve Tarım Dışı İşletme Yatırımları

• Yem bitkileri üretimini geliştirmek üzere; 270 dekar Macar fiği, 230 dekar yonca, 310 dekar Korunga demonstrasyonu yapılmıştır.

• Projenin çiftçi eğitim faaliyetleri kapsamında Temmuz ayında Sivas iline Proje personeli ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ile uğraşan üreticilerin katıldığı bir çalışma gezisi düzenlenmiştir. Bu kapsamda programa 25 üretici ve 10 teknik eleman iştirak etmiştir.

• Çiftçi eğitim programı kapsamında 210 çiftçinin ‘‘Süt Sığırcılığı’’ konusunda SÜTAŞ A.Ş.’nin Aksaray tesislerinde tüm giderleri projeden karşılanmak üzere eğitim almaları sağlanmıştır.

• Projenin çiftçi teknik gezi ve bilgi alışveriş çalışmaları kapsamında, proje illerinden toplam 25 çiftçi ve 5 teknik eleman olmak üzere toplam 30 kişilik grup Diyarbakır ilinde 2-4 Temmuz 2012 tarihleri arasında, ‘‘Diyarbakır-Batman-Siirt Kalkınma Projesi’’ kapsamında gerçekleştirilen kapama meyve bahçesi demonstrasyonları, hibe uygulamaları ile ilgili çalışmaları yerinde gözlemlemek amacı ile teknik gezi gerçekleştirilmiştir.

• Ahır yapımı için yapılan eş finansman ilanına başvuran 7 çiftçi ile sözleşme imzalanarak, ahır inşaatlarına başlamışlardır.

2) Köy Altyapı Yatırımları

• Meralarda hayvanların içme suyu ihtiyacını karşılamak üzere, toplam 7 köyde 15 sıvat seti kurulmuştur.

• Proje köylerinde ihtiyaç duyulan alt yapı ihtiyaçları konusunda ön etüt işlemleri ve projelendirme çalışmaları için çalışmalar devam etmektedir.

3- Kurumsal Güçlendirme ve Proje Yönetimi

• Projenin tanıtımı amacıyla, ilgili Bakanın katılımlarıyla, Kars ilinde proje açılış ve tanıtım toplantısı düzenlenmiştir.

• Proje personelinin kapasitelerini geliştirmek üzere;

- Proje bileşenleri, organizasyon ve uygulamalar ile ilgili olarak eğitim programı düzenlenmiştir.

- Satın alma prosedürleri hakkında 3 günlük eğitim verilmiştir.

- Projeye ait eş finansman uygulamaları ile ilgili olarak 2 günlük bir eğitim programı gerçekleştirilmiştir.

- Demonstrasyon ve Yayım Teknikleri konulu 3 günlük eğitim programına, il ve ilçe müdürlüğü proje personeli iştirak etmiştir.

- Kişisel gelişim ve sunu teknikleri konusunda 2 günlük eğitim programı düzenlenmiştir.

• Proje faaliyetleri öncesinde genel durumu belirlemek amacıyla proje köylerinde ‘‘Base-Line Çalışması’’ (Mevcut Durum Çalışması) yapılmıştır.

• ‘‘Proje Uygulama Rehberi’’ ve ‘‘Eş Finansman Kılavuzu’’ hazırlanmıştır.

• İllerin ihtiyaç duyduğu bilgisayar, yazıcı, projeksiyon cihazı gibi ofis araç ve ekipmanların satın alımları gerçekleştirilmiş ve proje illerine gönderilmiştir.

• Proje Yönetim biriminde istihdam edilmek üzere, Proje Koordinatörü, 2 Satın Alma ve Finans Görevlisi ve İnşaat mühendisinin istihdamı sağlanmıştır.

AKADP kapsamında devam eden çalışmalar şu şekildedir (http://www.tarim.gov.tr/Konular/Kirsal-Kalkinma/Projeler, 05.10.2016);

1- Küçük Üretici ve Tarım Dışı İşletme Yatırımları

• Alet-ekipman eş finansman için her üç ilde duyuru yapılmış ve toplam 220 başvuru alınmış olup, bunlar arasından eş finansman desteği almaya hak kazanmış olan 165 çiftçiye ait işlemler devam etmekte olup toplam 972.000 dolarlık hibe desteği sağlanması planlanmıştır.

• Artvin ilinde toplam 6 dekar alanda kapama, ceviz ve bağ demonstrasyonu (fidan dikimi, ihata, damla sulama, telli terbiye dahil) kurulması işlemleri devam etmektedir.

2- Köy Altyapı Yatırımları

• Ardahan ilinde yapılacak olan ‘‘Hayvan Pazarı’’ kapsamında proje çalışmaları tamamlanmış olup, ön yeterlilik ihalesinin tamamlanmasının ardından uygulama inşaatı için yüklenicilerden fiyat teklifleri alınıp ihale süreci tamamlanacaktır.

• Ardahan Valiliği ile AKADP Koordinatörlüğü arasında kentin yaylalarında yapılacak altyapı çalışmaları için protokol imzalandı. Proje kapsamında 16,8 kilometrelik yayla yolunda da rehabilite çalışmaları yapılacaktır.

Başlangıçta projenin tahmini bitiş süresi 2015 yılı olarak belirlenmiştir. Fakat proje ilerlemesindeki yavaşlık ve proje fonundaki paranın büyük bir bölümünün kullanılmamasından dolayı proje bitiş tarihi ileri bir tarihe alınmıştır. 2015 yılına kadarki toplam harcamalar 5.470.172 ABD Doları’dır. Kırsal yoksulluğun azaltılması hedefine ek olarak, tarımsal üretimde ticari boyuta geçme konusunda istekli olan ve bunu yapabilecek kırsal üreticilerin (kadın, erkek) gelirlerini artırmak, bu üreticilerin ticari boyuta geçmelerini engelleyen altyapı yetersizliklerini gidermek, ayrıca bu süreçte desteklenmeleri için kurumsal yayım hizmetlerini güçlendirmek ve proje yönetim kapasitesini artırmak gibi yeni hedefler ortaya konulmuştur.

7. SONUÇ

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küreselleşmenin çok hızlı bir şekilde ilerleyişi sadece ekonomi alanında olmamış, birçok alanda kendini fazlasıyla hissettirmiştir. Küreselleşen dünyada, kalkınma da ulusal sınırları aşmış ve uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu küresel sorun, yine küresel bir yapı olan BM’nin çözmesi gereken ciddi bir problem olarak günümüze kadar gelmiştir. BM, bu olumsuzluk karşısında yeni kurumlar ve politikalar geliştirmektedir. Geliştirilen en önemli kurum da hiç kuşkusuz ‘‘Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’’ olmuştur. Bu program, dünyadaki kültürel, sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlara çözüm bulmak ve bulunan çözümlerin sürdürülebilir düzeyde gerçekleşmesini amaç edinmiştir. Kalıcı uluslararası barış ve güvenliğin ancak bütün insanların ekonomik ve sosyal refahlarının sağlanmasına bağlı olduğu inancıyla hareket eden BM, çalışmalarının % 70’ini kalkınma faaliyetlerine ayırmaktadır.

Küresel konumunun yanı sıra sahip olduğu güçlü ekonomik ve beşeri yapısıyla BM, kalkınmayı sağlamada en etkin güçlerden biri konumundadır. Sürdürülebilir kalkınma çalışmalarında, UNDP Türkiye’ye oldukça önemli destekler vermektedir. Orta gelirli bir

ülke olan Türkiye'de bu gibi destekleyici faaliyetler, kalkınma ve gelişme yönünde önemli ve itici bir güçtür. Genel olarak bakıldığında UNDP'nin Türkiye'deki projeleri başarılı sonuçlar vermektedir. Bu başarı büyük projelerde kendini daha net bir şekilde göstermektedir.

UNDP Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma projelerinden biri de AKADP'dir. Bu proje kapsamında Ardahan, Kars ve Artvin'de sürdürülebilir kalkınma hedeflenmiştir ve hala devam etmekte olan proje amacına kısmen de olsa ulaşmıştır. Proje uygulama illerinin SEGE'ye göre alt kategorilerde yer aldığı düşünülürse, AKADP Türkiye bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi yönünde katkıda bulunmuştur. Bölgenin ana ekonomik gelir kaynakları olan hayvancılığa ve tarıma katkısı yadsınamaz. Devrim niteliğinde ya da aşırı büyük etki alanı oluşturma yönünde bir hareketlilik sağlamasa da bu tür projeler, geri kalmış bölgelere bir umut ışığı oluşturmaktadır. Diğer bölgelere nazaran gelişmişlik düzeyi olarak fark giderek açılmamakta ve sağladığı imkanlarla kalkınma aşaması ilerletilmektedir.

Kaynakça

Aral, Berdal, (2013), Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik, *Analiz Dergisi*, sayı 72, 7-26.

Başkaya, Fikret, (2005), *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: Maki Yayınları.

Kaynak, Muhteşem, (2011), *Kalkınma İktisadı*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Mengi, Ayşegül ve Algan, Nesrin, (2003), *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme – AB ve Türkiye Örneği*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Önce, Asım Günal ve Marangoz, Mehmet, (2012), *Pazarlamanın Sürdürülebilir Gelişmedeki Rolü*, International Conference on Eurasian Economies, Kazakistan, 389-397.

Tok, Eyüp, (2010), *Türkiye Yaklaşımı İle Birlikte Kalkınma Kavramı ve Alt Bileşenleri*, Mesleki Sunum, İl Planlama Uzmanlığı Derneği, Ankara.

UNDP Türkiye, (2006), *UNDP'yi Tanıyalım; Yeni Öğrenenler İçin Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Rehberi*, Ankara.

www.mfa.gov.tr, Erişim Tarihi: 03.10.2016.

www.tarim.gov.tr, Erişim Tarihi: 05.10.2016.

www.tr.undp.org, Erişim Tarihi: 01.10.2016.

ORYANTALİSTTİK GÖRÜŞLER BAĞLAMINDA KUR'ÂN'IN METİNLEŞME SÜRECİ

Yrd. Doç. Dr. Naif YAŞAR
Adıyaman Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Yahudi ve Hristiyanlar, yaklaşık hicri II. asırdan itibaren Kur'ân'a reddiyeler yazmaya başlamışlardır. İslamiyet'in Uzak Doğu'dan Avrupa'nın içlerine kadar yayılmasına paralel olarak Batı dünyasının İslam ile mücadelesi de çeşitlilik göstererek devam etmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren Batılılar Müslümanlarla daha iyi mücadele edebilmek için Doğu'yu incelemeye, maddi ve manevi anlamda tanıyıp tanımlamaya ve idare etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda kendilerini Doğu'yu incelemeye adayan ve "Doğu Bilimci/Oryantalist" olarak tanınan bir grup ortaya çıkmıştır. Müslümanların en önemli kaynağı ve dayanak noktasının Kur'ân olduğunu gören oryantalistler, onları zayıflatmak ve yönetilebilir hale getirmek için bu kaynak ile ilgili olarak yaptıkları çalışmalarda birçok şüphe ve hipotez ortaya atmış, fakat bu iddialarında bilimsel delillere dayanamadıkları için Kur'ân'ın kaynağı ve mevsukiyeti noktasındaki İslami kanıtları çürütememiş ve dolayısıyla Kur'ân'ın metinleşme sürecini yeniden inşa edememiştir. Biz bu tebliğimizde temel olarak oryantalistlerin Kur'ân'ın metinleşme süreciyle ilgili görüşlerine göz atacağız. Bununla beraber oryantalizmin tarihine de değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Kur'ân'ın Metinleşmesi, Mushaf

ORIENTALISTIC VIEWS OF THE TEXTUALIZATION PROCESS OF THE QUR'ĀN

Abstract

Jews and Christians have started to write critics on the Qur'ān from the second century of hijra and on. The Western world's struggle against Islam ranged parallel to the spreading of Islam from Far East to the Middle Europa. In order to struggle against Muslims in a better way, the Westerners have started to examine the East and make close acquaintance with it both physically and psychologically and tried to manage it from the seventeenth century and on. Thence, a group who were called "orientalist" and who have devoted their lives to the oriental studies came out. Discovering that the Qur'ān is the most important source for Muslims both for their everyday life and intellectual life, the orientalists have come up with numerious sceptical claims and hyphotheses about the authenticity of the Qur'ān in order to put the Muslim communities into a suitable shape for the westerners' governments. But because they couldn't set forth scientifical proofs for these hyphotheses about the Qur'ān, they were not able to refute the Muslims' thoughts about the authenticity of the Qur'ān and so the oreintalists have failed to reconstruct the textualization history of the Qur'ān. In this article we will touch on

orientalists' thoughts about the textualization process of the Qur'ān. Meanwhile we will briefly remind the orientalism history.

Keywords: Orientalism, Textualization of the Qur'ān, Codex

Giriş

Yahudi ve Hristiyanlar hicri II. asırdan itibaren düşman belledikleri İslamiyet'e karşı yazılı olarak mücadele etmeye başlamışlardır. Yazdıkları bu reddiyelerde temel olarak İslami görüşleri çürütmeye ve değişik mercilere dayandırarak İslami kaynakların ilahi asliyetini inkâr etmeye ve bu noktada Müslümanları şüpheye düşürmeye çalışmışlardır. XII. asra kadar iftira ve hurafelere dayanarak İslamiyet'i karalamaya çalışan Ehl-i Kitap, bu yöntemlerinin işe yaramadığını görünce bu defa da İslami kaynakları inceleme, tercüme ve tedris yoluyla Müslümanlarla mücadele etmeye yöneldiler. Biz de burada söz konusu serüveni özetleyeceğiz.

1. Oryantalizmin Tarihi Seyri

Yahudi ve Hristiyan dünyasının İslami ilimler üzerindeki çalışmaları uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Ehl-i Kitap'ın özellikle Kur'ân'a olan ilgileri Hz. Muhammed hayatta iken başlamıştır. Fakat yazılı reddiye ve mücadele kültürünün Yuḥannā ed-Dimeşḳī (ö. 132/749)[1] ile başlayıp takipçisi Theodor Abu Ḳurra (ö. 205/820),[2] Bizanslı Niketas (Miladi IX. asır)[3] ve Urfalı Bartholomaios (XII. asır)[4] gibileri ile devam ettiğini söyleyebiliriz.

Batılı yazarlar 1100'e kadar gerçek İslamiyet ile ilgili neredeyse hiçbir şey bilmezken; XII. asrın ortalarından itibaren İslamiyet ile ilgili gerçekler de yazılmaya başlandı. Malmesburyli William (1080-1143), İspanyalı Petrus Alfonsi (XI. yy.-XII yy.) ve Freisingli Otto'nun (1114-1158) bazı ifade ve yazılarıyla Batı'nın İslamiyet hakkındaki hurafe perdeleri ilk defa yırtılır.[5]

Batı'da İslam âlemi ile ilmi mücadeleyi Cluny başrahibi Peter the Venerable (1092-1156) başlatır. O, bir ekip kurup İslam ile yapılacak entelektüel boyuttaki savaş için çalışmalara girişir. Peter, 1143 yılında Ketton'lu Robert'e (1110-1160) Kur'ân'ı Latinceye tercüme ettirmiş ve Müslümanlar, Hz. Muhammed ve öğretisi ile ilgili detaylı bir reddiye hazırlamıştır.[6] Yine Toledo başpapazı Raymond (1126-1151), Asisli Francis

[1] Paret, Rudi, (2012), *Kur'an Üzerine & İslam Sembolizmi*, çev. Hüseyin Yaşar, İz Yayıncılık, İstanbul, s. 64-65; Yaşar, Hüseyin, (2010), *Hıristiyan Dünyasında Kur'an Karşıtı Söylemin Tarihsel Kökleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, s. 63-81.
[2] Yaşar, *Kur'an Karşıtı Söylem*, s. 86-140.
[3] Paret, *Kur'an Üzerine*, s. 65; Yaşar, *Kur'an Karşıtı Söylem*, s. 148-226.
[4] Yaşar, *Kur'an Karşıtı Söylem*, s. 231-247.
[5] Southern, R. W. (1962), *Western Views of Islam in the Middle Ages*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, s. 34-36.
[6] Zaḳzūḳ, Maḥmūd Ḥamdī, (1997), *el-İstişrāḳ ve'l-ḫalfiyyetu li'ṣ-ṣirāi'l-ḥaḍārī*, Dāru'l-Ma'rife, Kahire, s. 24-26; Paret, *Kur'an Üzerine*, s. 68-69; Yaşar, *Batı'nın Kur'ân Algısı*, s. 48-58; Yaşar, *Kur'an Karşıtı Söylem*, s. 23; Bulut, Yücel, (2007), "Oryantalizm", *DİA*, İstanbul, XXXIII, ss. 428-437, s. 429; Fakat bu ilk tercüme ancak 400 yıl sonra basılabilmiştir. (Bkz. Paret, *Kur'an Üzerine*, s. 69) Aslında Batı'da ilk Kur'ân baskısı 1530/1536'da Venedik'te Paganini tarafından yapılıyor fakat bu baskı papanın emriyle yakılıyor. Bkz. Paret, *Kur'an Üzerine*, s. 71.

(1182-1126), Trablusşamlı Wilhelm (1220-1273), Ricoldus de Monte Crucis (1243-1320), Raimund Lull (1232-1316), Segovialı John (1400-1458) ve Kuesli Nicholas (1401-1464) gibi birçok Ehl-i Kitap ilim adamı Peter'in başlattığı mücadele yöntemini ufak tefek farklılıklarla devam ettirmiştir. Binaenaleyh, İspanya'nın fethinden İstanbul'un fethine kadar geçen yaklaşık sekiz asırlık dönemde Batı dünyası, Müslümanları tanımlamaya, onlarla mücadele yöntemleri geliştirmeye çalışmış, İslami konularda çoğunlukla hurafelere, bazen de yarım-yamalak bilgilere dayanarak İslamiyet ile ilmi savaş metotları geliştirmeye çalışmış fakat bir türlü başarılı olamamıştır.

Batı'nın İslam dünyası ile ilgili çalışmaları İstanbul'un fethinden sonra da yoğunlaşarak devam etmiştir. Bu bağlamda Theodore Bibliander (1509-1564), 1543'te Ketton'lu Robert'in yaptığı Latince Kur'ân tercümesinden *Reform* zamanına kadar yazılan tüm reddiyeleri içeren ve Hristiyan okurları için hazırladığı bir tenkit yazısıyla başlayan üç ciltlik bibliyografik bir eser yayınlamıştır.[7] Kur'ân diğer Batı dillerine de tercüme edilmiştir. İlk İtalyanca tercüme 1547'de Andreas Arrivabene (1473-1542) tarafından; ilk Almanca tercüme 1616'da Salomon Schweigger (1551-1622) tarafından; ilk Fransızca tercüme 1647'de André du Ryer (1580-1660?) tarafından; ilk İngilizce tercüme 1734'te George Sale (1697-1736) tarafından yapılmıştır. İlk İspanyolca tercüme ise ancak XX. yüzyılda yapılabilmiştir.[8]

Böylece oryantalizmin alt yapısı yavaş yavaş oluşturulmuştur. Bazı çalışmalar, ilk Kur'ân tercümesinin yapıldığı 1143 yılını veya bazı Batı üniversitelerinde doğu dillerinin okutulması kararının alındığı *Vienne Konsili*'nin (Fransa) toplanma tarihini (1311-1312) oryantalizmin başlangıcı olarak kabul ederler.[9] Fakat "oryantalizm" kavramı ilk defa 1779'da İngiltere'de ve 1799'da Fransa'da ortaya çıkmıştır. "Doğu incelemesi" anlamında "oryantalizm" ise 1838'de *Dictionnaire de l'Académie Française*'e girmiştir. İlk *Oryantalistler Kongresi* de 1873'te Paris'te toplanmıştır. Oryantalizm, XVIII. yüzyılda ilahiyattan ayrılmış, bu yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başında özellikle sömürgeciliğin başlaması ve gelişmesine paralel olarak Avrupa'da bilimsel bir disiplin anlamında kurumsallaşmıştır. Oryantalistler, XIX. asrın başlarından XX. asrın ortalarına kadar geçen sürede 60. 000 yayın yapmıştır.[10] Dolayısıyla oryantalizmin en parlak dönemi XIX. ve XX. asır olmuştur. Kur'ân araştırmaları alanında en önemli çalışmalar bu dönemde yapılmış ve bundan sonra yapılan çalışmalar sürekli olarak bunların üzerine inşa edilmiştir.[11]

[7] Bibliander, *Machumetis*; Yaşar, *Kur'an Karşıtı Söylem*, s. 25.
[8] Yaşar, (2010), *Batı'nın Kur'ân Algısı,* Işık Akademi Yayınları, İzmir, s. 253-262. Almancaya ilk Müslüman tercümesi 1939'da bir Kâdiyânî olan Mevlana Sadreddin (1881-?) tarafından Berlin'de yayınlanmıştır. Bkz. Yaşar, *Batı'nın Kur'ân Algısı*, s. 223-225, 300.
[9] Zaḳzūḳ, *el-İstişrāḳ*, s. 19.
[10] Said, Edward W. (1978), *Orientalism*, A Division of Random House, New York, s. 204.
[11] Zaḳzūḳ, *el-İstişrāḳ*, s. 20, 40-41, 43-47, 57; Yaşar, *Batı'nın Kur'ân Algısı*, s. 50, 276; Yaşar, *Alman Oryantalizmi*, s. 38, 47, 51; Bulut, *Oryantalizm*, s. 428, 431-432, 434, 436.

Oryantalizm, hedefleri ve dünya felsefesi de göz önüne alınarak şöyle tanımlanabilir: Kabaca bir tarihle XVII. asrın sonunda başlayıp Batı'nın Doğu'yu politik, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel ve kültürel olarak yönetmeyi hedefleyen, baskı ve otorite kuran, Doğu hakkında yargılarda bulunan, onu tanımlayan, algısını yeniden inşa eden, doğu ile ilgili entelektüel bir güç olarak bir bilgi arşivi oluşturup onu ders olarak işleyen, XIX. ve XX. yüzyılın başında sömürgeciliğin bir aracı olan, temelinde sürekli olarak Batı'nın güçlü oluşu, üstünlüğü, bilgeliği ve Doğu'nun zayıflığı, bayağılığı, geri kalmışlığı, cahilliği anlayışını barındıran bir ayrıma dayalı olan sistematik bir disiplindir.[12]

Oryantalizm, XVII. yüzyılın sonlarına kadar genel itibariyle efsanelere, hurafelere, sübjektif ve tarafgir bir mücadele yolu izleyen bir anlayışa sahipken; XVII. yüzyılın sonu itibariyle, İslam'a biraz sempati ihtiva eden nispeten tarafsız ve bilimsel bir anlayış, Pierre Bayle (1647-1706), Richard Simon (1638-1712), Hadrian Reland (1676-1718), Simon Ockley (1678-1720), George Sale (1697-1736), Richard Pococke (1704-1765), Johann Jakob Reiske (1716-1774), Edward Gibbon (1737-1794), Abraham Hyacinthe Anquetil-Duperron (1731-1805), Sylvestre de Sacy (1758-1838) ve Joseph von Hammer Purgstall (1774-1856) gibi şahısların önderliğinde başlayıp daha da güçlenerek günümüze kadar devam etmiştir.[13] Bununla beraber oryantalizmin tamamen önyargılardan kurtulup bilimsel bir nitelik kazandığını söyleyemeyiz.[14] Zira XIX. ve XX. yüzyılda yaşayan Sylvestre de Sacy (1758-1838), Alfred von Kremer (1828-1889), Henri Duveyrier (1840-1892), Wilhelm Barthold (1869-1930), Carl Heinrich Becker (1876-1933), Snouck Hurgronje (1857-1936), Duncan Black Macdonald (1863-1943) ve Louis Massignon (1883-1962) gibi oryantalistlerin çoğu aynı zamanda politik olarak da birbirlerine bağlıydılar ve Batılı devletlerin Doğu ile ilgili politik işlerinde danışman olarak çalışmaktaydılar.

2. Kur'ân'ın Metinleşme Tarihinin Yeniden İnşası

Oryantalistler, Kur'ân'ın metinleşme süreci ile ilgili birçok çalışma yapmıştır. Müslümanların Kur'ân'ın metinleşme tarihiyle ilgili verilerinin doğruluğundan şüphelenen oryantalistler, Kur'ân'ın metinleşme tarihini septik bir yaklaşımla yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Kuesli Nicholas (1401-1464), Silvestre de Sacy (1758-1838), Gustav Weil (1808-1889), Max Henning (1848-1892?), Ignaz Goldziher (1850-1921), Theodor Nöldeke (1836-1930), Hubert Grimme (1864-1942), Friedrich Schwally (1863-1919), Arthur Jeffery (1892-1959), Giulio Basetti-Sani (1912-2001) ve John Wansbrough (1928-2002) gibi birçok oryantalist Kur'ân'ın olduğu gibi günümüze gelmediğini, Hz. Muhammed daha hayattayken bazı vahiyleri unuttuğunu, Hz. Ebu Bekir

[12] Said, *Orientalism*, s. 2-3, 7-8, 19-20, 26-27, 41-42, 44-45, 209, 300-301, 306-307; Zaḳzūḳ, *el-İstişrāḳ*, s. 46-47; Yaşar, *Batı'nın Kur'ân Algısı*, s. 54; Bulut, *Oryantalizm*, s. 428, 430, 432-433, 436.

[13] Hurgronje, Christiaan Snouck, (1916), *Mohammedanism: Lectures on Its Origin, Its Religious and Political Growth and Its Present State*, G. P. Putnam's Sons, New York, s. 18-27; Zaḳzūḳ, *el-İstişrāḳ*, s. 26, 33-37, 40-45; Yaşar, *Batı'nın Kur'ân Algısı*, s. 52-53, 58-64; Bulut, *Oryantalizm*, s. 429-430.

[14] Zaḳzūḳ, *el-İstişrāḳ*, s. 26, 37-39, 76-83; Yaşar, *Batı'nın Kur'ân Algısı*, s. 296, 302.

(ö. 13/634) ve Hz. Osman'ın (ö. 35/656) hazırlattığı mushaflarda bazı ekleme ve çıkarmalarda bulunulduğunu, başta nokta ve harekeleri barındırmayan Kur'ân'a daha sonraları nokta ve harekeler eklenirken bazı tahriflerin meydana geldiğini, Kur'ân'ın statik bir form alması iki asır sürdüğünü ve bu dönemlerde bazı metinlerin seçilip bunlardan hadislerin oluşturulduğunu, diğer bazı metinlerden ise Kur'ân'ın meydana getirildiğini ileri sürmüştür.

2.1. Corpus Coranicum Projesi

Oryantalistlerin Kur'ân'ın metinleşme süreciyle ilgili yaptıkları en önemli çalışmalardan biri şüphesiz ki *Corpus Coranicum Projesi*'dir. Gotthelf Bergsträsser (1886-1933) ve Arthur Jeffery (1892-1959) 1930'larda Kur'ân'ın tüm kıraat farklılıklarını gösteren ve onları eleştirel bakış açısıyla değerlendirmeyi hedefleyen *Corpus Coranicum* projesinin temel yol haritasını planlamıştır.[15] Jeffery, bu projenin ilk adımı olmak üzere tefsirlerden, sözlüklerden ve kıraat kitaplarından toplanıp farklı kıraatleri barındıran *Materials for the History of the Text of the Qur'ān* adlı çalışmasını yayınlamıştır.[16]

Gotthelf Bergsträsser de bu proje kapsamında 1930'larda dünyanın değişik kütüphanelerinden Kur'ân'ın en eski nüshalarını toplamaya başlar[17] ve bu çalışma neticesinde elde edilen binlerce nüshanın karşılaştırılıp detaylı bir şekilde kritize edilmesine yönelik bir yol haritası çizer.[18] Fakat Bergsträsser'in 1933'te ölümü üzerine bu projeyi öğrencisi Otto Pretzl (1893-1941) devam ettirir. Otto, bu projenin nasıl devam edeceği ile ilgili kendi planından bahsettikten sonra,[19] toplanan el yazmaları üzerinde yapılan inceleme raporunu şöyle açıklar: "*Elde edilen Kur'ân nüshaları üzerinde yapılan detaylı incelemeler neticesinde, değişik dönemlere ait olan bu nüshalar arasında hiçbir farklılığa rastlanmamıştır.*"[20] Fakat Otto 1941'de ölünce bu toplanan filmler Anton Spitaler'e (1910-2003) geçer. 1992'de Spitaler ve Angelika Neuwirth arasında yapılan bir antlaşma sonucunda, proje kapsamında toplanan filmler ve materyaller Berlin Freie Üniversitesi, Semitistik ve Arabistik Bölümü'ne aktarılır.[21]

Muhammed Hamidullah (1908-2002) bu çalışma kapsamında bütün dünyadan 42.000 kadar tam veya eksik Kur'ân nüshasının bir araya getirildiğini ve elli yıl süren çalışmaların sonunda bu çalışmaya dair yayınlanan geçici raporda, bu nüshalar arasında

[15] Jeffery, Arthur, (1952), *The Qur'ān as Scripture,* Russell F. Moore Company, New York, s. 103; Jeffery, (1937), *Materials for the History of the Text of the Qur'ān*, Brill, Leiden, s. VII.
[16] Jeffery, *Materials*, s. VII.
[17] Jeffery, *Materials*, s. VII; Donner, Fred McGraw, (2007), "The Qur'ān in Recent Scholarship: Challenges and desiderata", (ed. Gabriel Said Reynolds), *The Qur'ān in its Historical Context*, (ss. 29-50), Routledge, London, s. 45.
[18] Bergsträsser, Gotthelf, (1930), *Plan eines Apparatus Criticus zum Koran*, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Abteilung, Heft 7, München, s. 3-11.
[19] Pretzl, Otto, (1934), *Die Fortführung des Apparatus Criticus zum Koran*, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Abteilung, Heft 5, München, s. 3-14.
[20] Pretzl, *Apparatus Criticus zum Koran*, s. 13.
[21] Gilliot, Claude, "Origines et Fixation du Texte Coranique", *Etudes*, 409 (2008/12), ss. 643-652, s. 651; Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi: Kur'an'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak", *AÜİFD*, 53:2 (2012), ss. 219-253, s.227.

bir-iki hattat hatası dışında hiçbir farkın olmadığı sonucuna varıldığını ifade eder. Bu hatalar ise sistematik olmayıp daha sonraki el yazmalarında yinelenmemekte, aksine düzeltilmekteydi.[22]

Bu proje (Corpus Coranicum), hâlen Berlin Brandenburgische Akademie der Wissenschaften'da Angelika Neuwirth başkanlığında yürütülmektedir.[23]

3. Septik Yaklaşımın Oryantalistlerce Eleştirisi

Yukarıda aktardığımız septik yaklaşım bizzat oryantalistlerce gerçekçi bulunmamış ve değişik argümanlara dayanılarak eleştirilmiştir. Bu bağlamda Paul Casanova (1861-1926),[24] Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936),[25] Richard Bell (1876-1952),[26] Rudi Paret (1901-1983),[27] W. M. Watt (1909-2006),[28] John Burton,[29] Harald Motzki,[30] Angelika Neuwirth,[31] Josef van Ess,[32] François de Blois,[33] Fred McGraw Donner[34] ve Gregor Schoeler[35] gibi birçok oryantalist, Kur'ân'ın hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze geldiğini, zira nazil olur olmaz yazıya geçirildiğini, daha ilk asırda Orta Asya'dan İspanya'ya kadar yayılmış olan İslam ümmetinin bu geniş coğrafyada yaygın olarak kullandığı mushaflar arasında hiçbir farklılığın olmadığını, sürekli olarak keşfedilen ve ilk dönemlere ait olan Kur'ân nüshaları arasında hiçbir farklılığın olmaması da Kur'ân'ın hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze geldiğine delil olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre, eğer farklılıklar olsaydı bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılan İslam ümmetinin kullandığı tüm mushafların tıpatıp aynı olması mümkün olamazdı. Keza

[22] Hamidullah, Muhammad, (2005), *Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed,* çev. Ülkü Zeynep Babacan, Beyan Yayınları, İstanbul, s. 182; Hamidullah, (2010), *İslâm'ın Doğuşu,* çev. Murat Çiftkaya, Beyan Yayınları, İstanbul, s. 37-38.

[23] https://en.wikipedia.org/wiki/Corpus_Coranicum. 10.09.2016.

[24] Casanova, Paul, (1911), *Mohammed et la Fin du Monde: Étude Critique sur L'ıslam Primitif*, Librairie Paul Geuthner, Paris, s. 9.

[25] Hurgronje, *Mohammedanism*, s. 26-27.

[26] Bell, Richard, (1960), *The Qur'ān: Translated, with a Critical Re-arrangement of the Surahs*, T. & T. Clark, Edingburg, s. VI.

[27] Paret, *Kur'an Üzerine*, s. 55-60; Yaşar, *Batı'nın Kur'ân Algısı*, s. 219-220.

[28] Watt, William Montgomery, (1998), *Kur'ân'a Giriş*, çev. Süleyman Kalkan, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, s. 58-68.

[29] Burton, John, (2010), *The Collection of the Qur'ān*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 150-151, 178-183, 217-220, 233, 239-240.

[30] Motzki, Harald, "The Collection of the Qur'ān: A Reconsideration of Western Views in Light of Recent Methodological Developments", *Der Islam*, 78 (2001), ss. 1-34, s. 1-31.

[31] Neuwirth, (2007), "Structural, Linguistic and Literary Features", (ed. Jane Dammen Mcauliffe), *The Cambridge Companion to the Qur'ān*, (ss. 97-113), Cambridge University Press, Cambridge, s. 102; Neuwirth, "Qur'an and History - a Disputed Relationship Some Reflections on Qur'anic History and History in the Qur'an", *Journal of Qur'anic Studies*, 1 (2003), ss. 1-18, s. 11.

[32] Van Ess, J., Review of J. Wansbrough, *Qur'ānic studies*, Bibliotheca Orientalis, 35 (1978), ss. 349-353, s. 353. (Neuwirth, (2002), "Form and Structure of the Qur'ān", (ed. Jane Dammen McAuliffe), *Encyclopaedia of the Qur'ān II*, (ss. 245-266), Brill, Leiden, s. 246 içinde)

[33] François de Blois, (2010), "Islam in its Arabian Context", (ed. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai, Michael Marx), *The Qur'ān in Context: Historical and Literary Investigations into the Qur'ānic Milieu*, (ss. 615-624), Brill, Leiden, s. 615, 619.

[34] Donner, (1998), *Narratives of Islamic Origins: The Beginnigs of Islamic Historical Writings*, The Darwin Press, New Jersey, s. 26-30, 36-52, 78.

[35] Schoeler, Gregor, (2010), "The Codification of the Qur'an: A Comment on the Hypotheses of Burton and Wansbrough", (ed. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai, Michael Marx), *The Qur'ān in Context: Historical and Literary Investigations into the Qur'ānic Milieu*, (ss. 779-794), Brill, Leiden, s. 779-782,788-789.

ilk dönemlere ait olarak tarihlendirilen mushaflar da elimizdeki mushaflardan farklı olurdu. Fakat hem Müslim hem de gayr-i Müslim kaynaklarında böyle bir şeyin izine rastlanmamaktadır.

4. Değerlendirme

Bazı oryantalistler Arapçanın ilk dönemlerde yazılı değil, aksine sözlü (şifahi/oral) olarak kullanıldığını iddia ederek Kur'ân'ın ilk asırlarda yazılmadığını ileri sürerler. Fakat hem İslami kaynaklar hem de bulunan birçok yazıt, Arapçanın yazılı olarak hem İslamiyet'ten önce hem de Hz. Muhammed döneminde kullanıldığını göstermektedir.[36]

Oryantalistlerin Kur'ân'ın mushaflaşma tarihiyle ilgili şüpheci yaklaşımlarının kaynağını onların kutsal metin algılarında aramak gerekir. Zira onlar, kendi kutsal metinlerinin el yazmaları arasındaki büyük tutarsızlıkları, yüzbinleri bulan farklılıkları tespit edince, tüm bunları bağdaştırmak için bir metodoloji geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bu metodolojiye göre onlar kutsal metinlerinin beşeri özellikler taşıdığını, her ne kadar kaynak itibariyle ilahi ise de bunları kaleme alanların insan olduğunu ve bu insanların da yazdıklarına kendi ilmî, tarihî, psikolojik, inanç ve kültürel değerlerini, zahiri hisleri vasıtasıyla edindikleri malumatı yansıttıklarını ve ihtiyaca bağlı olarak bu metinleri tekrar tekrar redakte/revize ettiklerini iddia etmişlerdir.[37] Bu gibi sebeplerden dolayı kutsal metinlerin bazı bölümlerinin kabul edilip edilmemesi konusu hâlâ bu metin sahiplerince ihtilaflı bir meseledir.[38]

Buna binaen kutsal metin sahipleri, XIX. yüzyılın başlarında metinlerinde bulunan çelişkileri tutarlı bir zeminde açıklamak için kaynak değerlendirmesi (source criticism), tarihi değerlendirme (historical criticism), metin değerlendirmesi (textual criticism) ve edebi değerlendirme (literary criticism) gibi metotlar geliştirip bunlar eşliğinde metinlerini değerlendirmeye tabi tutmuşlardır.

Oryantalistler kendi kutsal metin algılarına paralel olarak Kur'ân'ı da aynı süzgeçlerden geçirmeleri gerektiğine inanırlar. Zira onların kutsal metin tarihlerinde hiçbir metin peygamberden çıktığı gibi korunamamış, defalarca redakte edilmiş, güncellenmiş ve el yazmaları arasında yüzbinlerce farklılıklar olmuştur. O halde Kur'ân'ın da aynı özellik ve tarihi tecrübeye sahip olması gerekirdi. Bu anlayışlarından dolayı onların kendi kutsal metin tarihi ile ilgili görüşlerini incelediğimizde bunların büyük bir kısmının Kur'ân tarihiyle ilgili görüşleriyle paralellik arz ettiklerini görürüz. Bu da somut olarak göstermektedir ki onlar, Kur'ân tarihiyle ilgili görüşlerinde iddia ettikleri gibi bilimsel verilere değil de kendi önyargılarına ve kutsal metinlerine bağlı tarihi birikimlerine dayanmaktadırlar.

[36] Schoeler, Gregor, (2002), *Ecrire et Transmettre dans les Débuts de l'Islam*, Presses Universitaires de France, Fransa, s. 15-20.
[37] André Robert y André Feuillet, (1967), *Introducción a la Biblia*, Biblioteca Herder, Barcelona, I, 40, 43, 46-60, 79-81, 133-136, 164-165, 174-176, 290-295, 299, 322-324; II, 107-109.
[38] Robert y Feuillet, *Introducción a la Biblia*, I, 69-72.

Sonuç

Bugün dünyanın birçok yerinde ilk asırdan bu yana bize gelen Kur'ân el yazmaları mevcuttur. Muḥammad Muṣṭafā el-Aʿẓamī'nin tahminine göre gerek tam gerekse eksik olsun bunların sayısı 250.000 civarındadır[39] ve aralarında hiçbir farklılık yoktur. Sonuç itibariyle, ister Müslüman isterse de oryantalistlere ait görüşler olsun, yukarıda verdiğimiz tüm bilgiler, bugün elimizde bulunan Kur'ân'ın, Hz. Muhammed'e indirilen Kur'ân'ın bizzat kendisi olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

André Robert y André Feuillet, (1967), *Introducción a la Biblia*, Biblioteca Herder, Barcelona.

al-Aʿẓamī, Muḥammad Muṣṭafā, (2003), *The History of the Qur'anic Text: From Revelation to Compilation, A Comparative Study with the Old and New Testaments*, UK Islamic Academy, Leicester.

Bell, Richard, (1960), *The Qur'ān: Translated, with a Critical Re-arrangement of the Surahs*, T. & T. Clark, Edingburg.

Bergsträsser, Gotthelf, (1930), *Plan eines Apparatus Criticus zum Koran*, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Abteilung, Heft 7, München.

Bulut, Yücel, (2007), "Oryantalizm", *DİA*, İstanbul, XXXIII, ss. 428-437.

Burton, John, (2010), *The Collection of the Qur'ān*, Cambridge University Press, Cambridge.

Casanova, Paul, (1911), *Mohammed et la Fin du Monde: Étude Critique sur L'ıslam Primitif*, Librairie Paul Geuthner, Paris.

Donner, Fred McGraw, (2007), "The Qur'ān in Recent Scholarship: Challenges and desiderata", (ed. Gabriel Said Reynolds), *The Qur'ān in its Historical Context*, (ss. 29-50), Routledge, London.

_____, (1998), *Narratives of Islamic Origins: The Beginnigs of Islamic Historical Writings*, The Darwin Press, New Jersey.

François de Blois, (2010), "Islam in its Arabian Context", (ed. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai, Michael Marx), *The Qur'ān in Context: Historical and Literary Investigations into the Qur'ānic Milieu*, (ss. 615-624), Brill, Leiden.

Gilliot, Claude, "Origines et Fixation du Texte Coranique", *Etudes*, 409 (2008/12), ss. 643-652.

Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi: Kur'an'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak", *AÜİFD*, 53:2 (2012), ss. 219-253.

[39] al-Aʿẓamī, Muḥammad Muṣṭafā, (2003), *The History of the Qur'anic Text: From Revelation to Compilation, A Comparative Study with the Old and New Testaments*, UK Islamic Academy, Leicester, s. 109-112, 151.

Hamidullah, Muhammad, (2010), *İslâm'ın Doğuşu*, çev. Murat Çiftkaya, Beyan Yayınları, İstanbul.
_____, (2005), *Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed,* çev. Ülkü Zeynep Babacan, Beyan Yayınları, İstanbul.
Hurgronje, Christiaan Snouck, (1916), *Mohammedanism: Lectures on Its Origin, Its Religious and Political Growth and Its Present State*, G. P. Putnam's Sons, New York.
Jeffery, Arthur, (1937), *Materials for the History of the Text of the Qur'ān*, Brill, Leiden.
_____, (1952), *The Qur'ān as Scripture*, Russell F. Moore Company, New York.
Motzki, Harald, (2007), "Alternative Accounts of the Qur'ān's Formation", (ed. Jane Dammen Mcauliffe), *The Cambridge Companion to the Qur'ān*, (ss. 59-75), Cambridge University Press, Cambridge.
_____, "The Collection of the Qur'ān: A Reconsideration of Western Views in Light of Recent Methodological Developments", *Der Islam*, 78 (2001), ss. 1-34.
Neuwirth, Angelika, (2007), "Structural, Linguistic and Literary Features", (ed. Jane Dammen Mcauliffe), *The Cambridge Companion to the Qur'ān*, (ss. 97-113), Cambridge University Press, Cambridge.
_____, "Qur'an and History - a Disputed Relationship Some Reflections on Qur'anic History and History in the Qur'an", *Journal of Qur'anic Studies*, 1 (2003), ss. 1-18.
_____, (2002), "Form and Structure of the Qur'ān", (ed. Jane Dammen McAuliffe), *Encyclopaedia of the Qur'ān II*, (ss. 245-266), Brill, Leiden.
Paret, Rudi, (2012), *Kur'an Üzerine & İslam Sembolizmi*, çev. Hüseyin Yaşar, İz Yayıncılık, İstanbul.
Pretzl, Otto, (1934), *Die Fortführung des Apparatus Criticus zum Koran*, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Abteilung, Heft 5, München.
Said, Edward W.(2002), *Orientalism*, A Division of Random House, New York 1978.
Schoeler, Gregor, *Ecrire et Transmettre dans les Débuts de l'Islam*, Presses Universitaires de France, Fransa.
_____, (2010), "The Codification of the Qur'an: A Comment on the Hypotheses of Burton and Wansbrough", (ed. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai, Michael Marx), *The Qur'ān in Context: Historical and Literary Investigations into the Qur'ānic Milieu*, (ss. 779-794), Brill, Leiden.
Southern, R. W. (1962), *Western Views of Islam in the Middle Ages*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
Watt, William Montgomery, (1998), *Kur'ân'a Giriş*, çev. Süleyman Kalkan, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
Yaşar, Hüseyin, (2010), *Hıristiyan Dünyasında Kur'an Karşıtı Söylemin Tarihsel Kökleri*, İz Yayıncılık, İstanbul.
_____, (2010), *Batı'nın Kur'ân Algısı*, Işık Akademi Yayınları, İzmir.

Zaḳzūḳ, Maḥmūd Ḥamdī, (1997), *el-İstişrāḳ ve'l-ḫalfiyyetu li'ṣ-ṣirāi'l-ḥaḍārī*, Dāru'l-Ma'rife, Kahire.
https://en.wikipedia.org/wiki/Corpus_Coranicum. 10.09.2016.

GÜMÜŞHANE İLİ ŞİRAN VE KÖSE İLÇELERİ AĞIZLARI SES BİLGİSİ ÜZERİNE*

Doç.Dr. Serdar YAVUZ
Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü
Eren ÜNLÜ

Özet

Teknolojik gelişmeler ve değişmeler Türk dilinin zenginlik göstergelerinden olan Türkiye Türkçesi ağızlarını olumsuz şekilde etkilemektedir. Teknolojik gelişmeler ile birlikte insanlar arasında iletişim oldukça yaygınlaşmıştır. Yaygın iletişim ağı neticesinde Anadolu ağızları özelliklerini yitirerek kaybolmakta ve giderek standart yazı diline benzemektedir. Bu nedenle Türkiye Türkçesi ağızlarını yazıya geçirerek kaybolmasını engellemek oldukça önemlidir.

Bizde bu kapsam neticesinde üzerinde çok fazla çalışma yapılmayan Gümüşhane ili ağızları üzerinde çalışmamızı yaptık. Gümüşhane'ye bağlı olan Şiran ve Köse İlçelerinden metinler derleyerek çalışmamız oluşturduk. Bu makalede Gümüşhane İli Şiran ve Köse İlçeleri Ağızları'nın ses bilgisi unsurlarına yer vermeye çalıştık. Bölgede yaptığımız saha çalışması bize Şiran ve Köse İlçeleri Ağızları'nın ses bilgisi özelliklerini tespit edebilme imkanı vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sesbilgisi, Türkiye Türkçesi, Gümüşhane İli Şiran ve Köse İlçeleri Ağızları, Gümüşhane, Derleme.

1. Giriş

Türkiye Türkçesi ağızlarıyla alakalı araştırmaların tarihi 1860'lı yıllara kadar dayanır. Öncelikle yabancı araştırmacılar tarafından başlatılan ağız çalışmaları, 1940'lı yıllardan itibaren Türkiye'de de yerli araştırıcılar tarafından da benimsenmeye başlanmıştır. Son yıllarda önemli bir artış gösteren ağız çalışmaları, Türk Dili alanında önemli bir konuma gelmiştir. Ağız araştırmalarında ortaya çıkan malzemeler işlendiğinde millî, tarihî, siyasî, coğrafî, etnik, ekonomik, sosyolojik ve stratejik yönlerden önemi haiz, birçok sonuç ortaya çıkmaktadır

*Bu makale Adıyaman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen "Gümüşhane İli Şiran ve Köse İlçeleri Ağızları (Giriş – İnceleme – Metin – Sözlük)" adlı yüksek lisans tezin ses bilgisi bölümünden oluşturulmuştur.

Anadolu ağızları içerisinde üzerinde çok fazla çalışma yapılmamış ağızlarında birisi olan Gümüşhane ili ağızlarıdır. Bu bağlamda bizde Gümüşhane'ye bağlı Şiran ve Köse ilçelerinin ağızları üzerinde çalışma yaptık. Şiran ve Köse ilçelerinde toplam 1 belde ve 80 köy bulunmaktadır. Biz bu 80 köyden 68'in üzerinde metin derledik. Bunların 68'i üzerinde dil incelemesi yapılmıştır. Metinlerin deşifresinde Mehmet Dursun ERDEM'in önerdiği çeviri yazı işaretlerini kullandık, buradaki işaretlerin yeterli olmadığı durumlarda kendimiz yeni işaretler belirledik. Yazının sonuna her iki ilçeden derlenerek deşifre edilen üçer metine yer verdik.

1. 1. Gümüşhane'nin coğrafi ve ekonomik yapısı

Gümüşhane, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde yer almaktadır. Gümüşhane 38 derece 45 dakika-40 derece 12 dakika Doğu Boylamları ile 39 derece, 45 dakika-40 derece 50 dakika Kuzey enlemleri arasında olup, Doğusunda Bayburt Batısında Giresun, Kuzeyinde Trabzon, Güneyinde Erzincan illeri bulunmaktadır. Toplam alanı 6575 km^2 2000 verilerine göre toplam nüfusu 186.953 olan ilin deniz seviyesinden yüksekliği ortama 1400 metredir. [42]

Doğu Anadolu ile Karadeniz bölgesi arasında, Çin-Trabzon tarihi ipek yolu güzergahı üzerinde, tarih ile doğal güzelliklerin kucaklaştığı, zengin gümüş madeni ocaklarından dolayı Gümüşhane adını taşıyan bir ildir.

Gümüşhane milattan önce 3000'lere uzanan tarihi içerisinde birçok uygarlıklara ev sahipliği yaparak bu kavimler mozaiğinin izlerini günümüze taşımaktadır.

Ekonomik açıdan zayıf olup, sanayisi gelişmemiş ilin, temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır.[43]

1. 2. Gümüşhane tarihi

Gümüşhane yöresinde yaşayan ilk halklar milattan önce1500'lerde yaşayan Azzi ve Hayaşalar'dır. Bu nedenle Gümüşhane bu isimle anılıyordu. Heredot ve Ksenofon bölgeyi Haldia, halkına da Haltlar diye adlandırılırdı.[44]

Gümüşhane ilinin adı ile ilgili yaygın kanaat; "Gümüşhane'" isminin Kanunî Sultan Süleyman tarafından verildiğidir. Kanunî, İran seferine giderken Harşit Çayı kenarında mola vermişti. Padişah bölgenin doğa güzelliğine hayran kalmıştı. Burada zengin gümüş yataklarının varlığı söylenince memnuniyeti arttı. Gümüş yataklarının hemen yanında bir kasaba kurulmasını emretti. Kasabanın adını da "Gümüşhane" olmasını buyurdu. Gümüşhane'nin temeli elli ev ve bir mescid ile atılmış oldu.[45]

Gümüşhane ile ilgili bir takım kaynaklar yukarıdaki kanaat ile çelişmektedir. Şöyle ki: Gümüşhane ilinin Osmanlı döneminden çok önce var olduğu söylenmektedir.

[42] www.gümüşahane.org.tr.
[43] MEB Türk Ansiklopedisi, "Gümüşhane Maddesi", C. XVIII, Ankara, 1970, s. 164.
[44] *Yurt Ansiklopedisi*, C. 5, 1982, s. 3213.
*45 Türkiye İller Ansiklopedisi, C.*l. İstanbul, 1984. s. 169.

Örneğin Bizans döneminde bölgedeki yerleşim yerinin ismi Argpolis idi. Argpolis "gümüş şehri" anlamına geliyordu.[46]

Gümüşhane yöresinin eski tarihi ve şehrin ne zaman kurulduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Bununla birlikte şehrin ilk kurulduğu yerin, yukarıda belirtilen alanda olmadığı ve iki defa yer değiştirdikten sonra bugünkü mevkiine yerleştiği bilinmektedir.[47] Gümüşhane ilk defa, günümüzde Canca adıyla bilinen ve bugünkü şehrin kuzeybatısında bulunan mahallenin olduğu yerde kurulmuştu. Bütün eski kaynakların tasvirlerine göre gümüş yatakları da bu mevkide bulunuyordu. Bu sebeple şehrin adı Türk kaynaklarında Canca biçiminde geçmektedir.[48]

Gümüşhane yöresinin tarihinin milattan önce 3000'lere kadar uzandığı düşünülmektedir.[49] Kelkit ve Satala'nın bulunduğu güney bölgesi milattan önce1750-1200 seneleri arasına Hititlerin kontrolünde iken kuzey bölümler Hititlere tabi Kaşkalara bağlıydı. Bu dönemde yöredeki gümüş yatakları işletilmekte ve çıkarılan gümüş pek çok amaç için kullanılmaktaydı.[50]Milattan önce860'dan sonra tüm Gümüşhane bölgesi Urartuların hâkimiyetine geçti. Urartular burada iskân faaliyetlerine girerek kontrollerini güçlendirmek istediler.[51] Milattan önce8. yy ile 6. yy. arasında Gümüşhane toprakları sırasıyla Asur, Med ve Pers Krallıklarına bağlanmıştır. Asurların kontrolü daha çok ticari ilişkiye dayanıyordu. Onların bilhassa yörenin gümüş rezervleriyle ilgileniyorlar ve buradan çıkardıkları madeni ülkelerine taşıyıp işliyorlardı. Milattan önceMedler, Asurları yenerek bölgeyi ele geçirdiler. Kısa bir müddet sonra Gümüşhane havalisinde pers egemenliği hâsıl oldu. Persler bu civarı sap traplık ismi, verdikleri 19. eyalete dâhil ettiler.[52]Milattan önce31'den- milattan önce301'e kadar Makedonyalı İskender'in egemenliğine giren bu mıntıkada gümüş madenleri işletilmeye devam edilmekle birlikte Canca kalesinde onarılmıştır.[53] İskender'in ölümüyle Makedonya krallığı dağılmıştı. Bunun üzerine 1. Mitrates Pontus Krallığını kurarak hâkimiyet sahasını Kelkit'e kadar genişletip yörenin ekserisini kontrol altına aldı.[54] Milattan önce64'te Romalılar Pontusluları mağlup edip Kelkit dolaylarını kendilerine bağlarken Kuzey topraklar Pontuslularda kaldı. Ancak bu sahada Pontus-Roma mücadelesi sürekli devam etti. Nihayette milattan önce20'de Roma bölgede tamamen hâkimiyetini kurdu. Milattansonra395'te Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasına müteakip bölge Doğu Roma'nın Haldiya eyaletinin içinde kaldı.[55] Bu tarihten itibaren evvela Partların ve daha sonra onların yerini alan Sasanilerin Bizanslılarla yaptıkları mücadele neticesinde yörede

[46] M. Tuncel, "Gümüşhane", TDVİA, C. 14, İstanbul, 1996, s. 274.
[47] Tuncel,"Gümüşhane", TDVİA, C. 14, s. 273.
[48] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* IV/ 2, s. 577-578.
[49] Gülyüz Uslu Akagün, "Gümüşhane'nin Tarihçesi ve Turistik Değerleri", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu*, Ankara, 1991, s. 141.
[50] Murat, Yüksel, "*Gümüşhane Kitabeleri",* İstanbul, 1997, s. 21.
[51] Akagün, s. 141.
[52] Akagün, s. 141.
[53] Tuncel, "Gümüşhane", TDVİA, C. 14, s. 273.
[54] Tuncel, "Gümüşhane", TDVİA, C. 14, s. 273.
[55] Tuncel, "Gümüşhane", TDVİA, C. 14, s. 273.

karışıklık hâkim olmuştu. Bu mücadelelerden dolayı söz konusu bölge 7. yüzyılın sonuna değin iki ülke arasında tampon vazifesi üstlenmiştir.[56]

XI. yüzyıldan başlayarak yeni yerleşim yerleri göçebe Oğuz Türkleri Bizans sınırlarım zorlamaya başladılar bu yıllarda Gümüşhane ve çevresi geçici olarak Selçukluların eline geçti. Ancak Türklerin egemenliği uzun sürmedi Türkler kışın başlaması ile İran'daki karargâhlarına dönünce yöre yeniden Bizans egemenliğine girdi. Fakat 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin yöredeki egemenlikleri kesinleşti.

Gümüşhane ve çevresi 1243 Köse Dağ Savaşı'ndan sonra Anadolu Selçukluları yenen İlhanlıların eline geçti. 1335'de Celayirliler ve bilahare Alâeddin Eretna tarafından bölge zapt edildi. Daha soma Moğol istilasından kaçarak Doğu Anadolu'ya gelen Akkoyunlular yöreye egemen oldular. Bu devletin kurucusu olan Yülük Osman Bey, Gümüşhane ve çevresini kendi evlatları arasında bölüştürdü. Bölge Karakoyunlu ve Akkoyunlular arasında çekişme alanı oldu. Gümüşhane 1204-1461 yılları arasında kısa el değiştirmelerin dışında Trabzon Rum Devleti'ne bağlı kaldı.[57]

1461'de Fatih Sultan Mehmet Han Komnenoslar üzerine sefer tertip ederek Trabzon'u Fethetmişti. Bu suretle Karadeniz sahillerinden Torul'a kadar uzanan havali Osmanlıların eline geçmiş Torul ile şimdiki Gümüşhane arasındaki saha Akkoyunlu ve Osmanlılar arasında ara bölge oluşturacak şekilde Gürcü asıllı Kabazitenlerin hâkimiyetine bırakılmıştı. 1473 senesinde Bayburt'un güneyindeki Otlukbeli ovasında Osmanlı ve Akkoyunlular arasında cereyan eden savaşta Akkoyunlular mağlup olsalar da Şiran hariç Gümüşhane'nin güney kesimindeki siyasi varlıkları devam etmiş, Kabazitenler de mevcut durumlarını korumuşlardır. Torul ve Canca kalesini elde tutan Kabazitenlerin bölgeye rahatsızlık vermeleri üzerine 1479'da Rakkas Sinan Bey tarafından ortadan kaldırılıp Torul ve Canca dolayları ile şimdiki kent merkezi Osmanlıya bağlandı. Akkoyunlu hâkimiyetine son veren Safeviler Gümüşhane'nin güney kesimlerini de himayelerine aldılar. Bölge Osmanlı ve Safevi çatışmalarına sahne olmuş, Trabzon valisi şehzade selim aralıklarla bu yöreye akınlar düzenlemişti. 1514'te Osmanlıların Çaldıran savaşında Safavileri yenmeleri üzerine bütün Gümüşhane havalisi tamamen ve kat'i vaziyette Osmanlıların idaresine girmişti.[58]

Gümüşhane 19. Yüzyılda Trabzon vilayetine bağlı bir sancak konumundaydı. Sancağın kuzeyinde Trabzon merkez sancağı, doğu ve güneyinde Erzurum vilayeti, batısında Sivas vilayeti vardı.

1916-1918 yılları arasında kent Rus işgaline maruz kalınca bu yerleşim biraz durmuş, eski Gümüşhane küçük bir mahalle vaziyetine dönerken yeni şehir vilayet merkezi hâline gelerek gelişmesine devam etmiştir.[59]

Rusların çekilmesi akabinde yörede durum biraz düzelirken 1867 senesinde idari açıdan Trabzon vilayeti dâhilinde sancak merkezi olan Gümüşhane, 1870'de tek başına

[56] Yüksel, s. 22.
[57] *Yurt Ansiklopedisi*, C. 5, s. 3217.
[58] Uzunçarşılı, s. 271.
[59] Tuncel, "Türkiyede Yer Değiştiren Şehirler ve Gümüşhane Örneği", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu*, Ankara, 1991, s. 29.

mutasarrıflık konumuna getirilmiştir.[60] Birinci cihan harbinde 1916 yılında tekrar Rus işgaline uğrayan havali 1918'de istiklaline kavuşmuştu. 20 Nisan 1924 tarihinde vilayet olmuştur.

1. 3. Şiran ilçesi

1. 3. 1. Şiran adı ve anlamı

Şiran kelimesine ilk olarak Latin kaynaklarında Kharianın ya da Sharian olarak rastlanmaktadır. Bu iki kelimenin ne anlama geldiği hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber çeşitli kaynaklarda büyük bir ihtimalle kutsal kitapta sözü edilen "Saharon" kutsal ova anlamında kullanıldığı muhtemeldir.[61]

1. 3. 2. Şiran ilçesinin coğrafi, ekonomik yapısı ile nüfusu

İlçemiz deniz seviyesinden 1400 metre yükseklikte olup, 992 km^2 alanı kapsar. Şiran; doğuda Kelkit, batıda Alucra, Kuzeyde Torul, güneyde Refahiye ilçeleri ile çevrilidir. İlçe çeşitli kaynaklarla Şiran Ovası diye adlandırılsa da arazi bakımından daha çok bir platoyu andırmaktadır. İlçenin kuzeyinde Tersun dağları doğudan batıya doğru uzanır. Güneyinde Çimen dağları, doğusunda Çilhoroz dağı ile üç tarafı kapalı açık hilal görünmektedir.[62]

İlçenin en önemli akarsuyu Kelkit çayıdır. Sulama da pek kullanılmamasına rağmen sadece civarındaki yerleşim alanlarını sulamaktadır. İlçenin doğudan batıya doğru güneyinden geçer. Ayrıca Akbulak deresi, Yukarıkulaca deresi, Yeşilbük deresi, Karaca suyu Zunzurt suyu Kelkit çayına karışan akarsulardır.

İlçenin iklimi Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri iklimi arasında bir geçiş iklimi özelliği arz etmektedir. Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı geçer. Yapılan rasatlara göre 92 yaz günü bulunmaktadır. Yaz günleri Mayıs ile Eylül ayları, Kış günleri ise Kasım, Mart ayları arasında geçmektedir.

İlçemizde sebzecilik ve meyvecilik gelişmektedir. Meyvelerden elma üretimi önemlidir. Hayvancılık ilçenin diğer bir önemli geçim kaynağıdır. Koyun, kır keçisi ve sığır ciddi manada beslenen hayvanlardır. İlçemizde 25 ton günlük kapasiteli süt fabrikası vardır. Bunun yanı sıra ilçemizde yine bir boya fabrikası mevcuttur. Ayrıca arıcılıkta yapılmaktadır.[63]

Çeşitli sebeplerden dolayı ilçede yaşanan göç nedeniyle ilçe nüfusunda özellikle genç nüfusta sürekli bir azalma görülmektedir. Şiran İlçesinin 2007-2014 yılları arasındaki nüfusu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Yıllara Göre Şiran İlçe Nüfusu[64]

[60] Tuncel, "Gümüşhane", TDVİA, C. 14, s. 274.
[61] Ali Sinan Bilgili, Kültür Vadisi Gümüşhane, s. 20.
[62] http://gumushaneprovice.blogspot.com.tr/p/siran.html.
[63] http://www.gumushane.gov.tr/siran.
[64] http://www.nufusu.com/ilce/siran_gumushane-nufusu.

Yıl	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu	Toplam Nüfus
2014	9. 759	9. 856	19. 615
2013	9. 026	9. 080	18. 106
2012	8. 851	8. 924	17. 775
2011	8. 475	8. 685	17. 160
2010	8. 703	8. 897	17. 600
2009	8. 631	8. 782	17. 413
2008	9. 113	9. 124	18. 237
2007	9. 268	9. 327	18. 595

Tablo 2: Şiran İlçe Nüfusunun İlçe Merkezi, Belde ve Köyler İle Cinsiyete Göre Dağılımı[65]

	Erkek	Kadın	Toplam
İlçe Merkezleri	5. 984	6. 000	11. 984
Belde ve Köyler	3. 775	3. 856	7. 631
Toplam	9. 759	9. 856	**19. 615**

1. 3. 3. Şiran tarihi

Şiran ilçe merkezinin ne zaman, kimler tarafından kesin olarak bilinmemekle beraber 1018 yıllarındaki Selçuklu akınları ile Anadolu'ya ilk giren Türk boyları tarafından kurulduğu muhtemeldir. Erzurum Kadılığı'nın 1219 tarihli mahkeme ilamına bakıldığında, ilçenin 200-250 senelik bir tarihi olduğu anlaşılmaktadır. Şiran'ın tarihi Anadolu tarihi ve Gümüşhane, Bayburt, Trabzon, Erzincan, Şebinkarahisar, Amasya, Sivas, Çorum tarihleri ile birlikte ele alınıp incelendiğinde çeşitli kaynaklarla beraber İlçe tarihini hemen hemen çıkarmak mümkündür. Bölgede yaşayan uygarlıklar kronolojik sıraya göre şöyledir: Hattitler, Hititler, Urartular, Kimmer-İskit Akıncıları, Metler, Persler, Pontus Krallığı, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar.

[65] http://www.nufusu.com/ilce/siran_gumushane-nufusu.

Şiran Bölgesinin Osmanlı yönetiminin eline geçmesi 1473'teki Otlukbeli savaşı ile olmuştur. Osmanlı fethinden sonra Şebinkarahisar sancağının bir nahiyesi olarak idare edilen Şiran, XVI. yüzyılın sonuna kadar buraya bağlı kaldı. XVII. yüzyıldan sonra Erzurum Vilayetinin Erzincan Sancağı ile Trabzon Vilayetinin Gümüşhane Sancağı arasında değişik zamanlarda idare edilmiş, bazen de Kelkit nahiyesi ile birlikte bir ilçe yapılmıştır. Tanzimatın ilanından sonra Erzurum'a bağlanan Şiran İlçesi, 1839 Osmanlı Vilayet Kanunu ile yeniden Kelkit ile beraber Erzincan'a bağlandı. 1865 yılında yapılan Vilayet teşkilatlanmasında tekrar Gümüşhane Sancağına bağlandı. 93 harbinden sonra, 1879 senesinde yine Gümüşhane Sancağından ayrılan Şiran ve Kelkit Kazaları, Erzurum eyaletinde yeniden teşkil edilen Bayburt Sancağına bağlandı. 1884 yılında Bayburt Sancağının lağvedilmesi ile yeniden Gümüşhane Sancağına bağlandı.[66]

1921 yılında bağımsız sancaklar il olunca Gümüşhane Bağımsız Sancağı da il oldu. 1925'te Şiran İlçe statüsü aldı. İlçede 1 Belde ve 66 köy yerleşim birimi vardır.

1. 4. Köse ilçesi

1. 4. 1. Köse ilçesinin coğrafi, ekonomikyapısı ile nüfusu

Köse İlçesi, Gümüşhane il merkezinin güneyinde olup, 39-40. ncı boylamlar ile 40-41. nci enlemler arasında yer alan Kelkit Çayı vadisinde kurulmuştur. Kuzeyde Gümüşhane il merkezi, doğuda Bayburt il merkezi, batıda Kelkit ilçesi ve güneyde Bayburt ili ve Kelkit ilçesi yer almaktadır. Deniz seviyesine göre ortalama yüksekliği 1650 metre civarında olup, yüzölçümü 500 km^2'dir. İlçenin yeryüzü şekilleri 2 bölüm hâlinde incelenebilir: Bunlar, ilçenin kuzeyinde yer alan dağlar (Köse Dağı) ite bunların güneyinde yer atan ovalık sahalardır. (Köse Ovası, Mormuç Düzü) diğer bir ifadeyle ilçe dağ eteği düzlüğünde kurulmuştur. İlçe sismik aktivite açısından II. derecede deprem kuşağı içerisinde bulunmaktadır. Akarsular ve Göletler İlçenin kuzeyinde Köse Dağı'ndan çıkarak Kelkit Çayı'na karışan ve Köse İlçesi'nden geçen Köse Çayı bulunmaktadır.

Kabaktepe Köyünden gelen Karaçayır Deresi ile Özbeyli ve Yuvacık Köylerinden Büyük Su Köse Çayı ile birleşerek Koşmasat deresine akmaktadır. İlçedeki çay ve derelerin rejimi düzensiz olup, ilkbahar ve sonbaharda kabarık yaz ve kışta çekiktirler. İlçede durgun su olarak da 3 gölet bulunmaktadır; Köse 60. Yıl Göleti, Akbaba Göleti ve Salyazı 100. Yıl Göleti. Ayrıca Köse Çayı üzerinde Köse Barajı yapılmaktadır. Bitki örtüsü Köse ilçesi bitki örtüsü bakımından ormanlar, fundalıklar, çalılıklar ve çayırlar ile kaplıdır. İlçemizin Köse Dağı mevkiinde iyi cins orman mevcut iken diğer kısımları fundalık ve çayırlık de kaplıdır. Bazı bölümleri ise bozkır hâlindedir. Düz ve sulanan arazilerde çeşitli tarım bitkileri yetiştirilmektedir. Ormanlık atan genellikle Subaşı, Kabaktepe , Yaylım, Kayadibi, Akbaba Köyleri ile Köse Dağında bulunur, İlçemizde bu kadar orman mevcut iken sadece Köse Dağındaki ormandan üretim yapılmaktadır.[67]

[66] http://www.gumushane.gov.tr/siran
[67] http://gumushaneprovice.blogspot.com.tr/p/kose.html.

İlçemiz Karadeniz bölgesinin Doğu Karadeniz bölümünde yer almasına rağmen iklim özelliği bakımından karasal iklime daha yakındır. Bunda en büyük etken kuzeyde uzanan Köse Dağıdır. Ancak Karadeniz iklimi ile karasal iklim arasında geçiş özelliği gösterir. İlçemizin sıcaklığı 4-5 ay boyunca "0" derecenin altındadır. Nisan ayından itibaren sıcaklık artışı başlar ve Ağustos ayında azami yüksekliğe ulaşır. İlçemizde en fazla yağış ilkbahar mevsiminde en az yağış ise yaz mevsiminde görülür.[68]

İlçemizin ekonomisi genellikle tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Tarım ürünlerinden buğday, yem bitkileri, patates ve fasulye yetiştirilmektedir. Besi hayvancılığı hızla gelişme göstermektedir. İlçenin önemli bir gelir kaynağını ise nakliyecilik ve yolcu taşımacılığı oluşturmaktadır. İlçemizde sanayi gelişmemiştir. İlçede belediyeye ait 10 ton/saat kapasiteli bir yem fabrikası bulunmaktadır. Salyazı Kasabasında ise süt fabrikası mevcuttur.[69]

İlçemiz ekonomisinde en büyük yeri tarım ve hayvancılık almaktadır. 22.262 hektar tarım arazisine mevcuttur. Bu arazinin 5.046 hektarı sulanabilir, 17.216 hektarı sulanamadığı için nadasa bırakılmaktadır.

Çeşitli sebeplerden dolayı ilçede yaşanan göç nedeniyle ilçe nüfusunda özellikle genç nüfusta sürekli bir azalma görülmektedir. Köse İlçesinin 2007-2014 yılları arasındaki nüfusu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Yıllara Göre Köse İlçesi[70]

Yıl	**Erkek Nüfusu**	**Kadın Nüfusu**	**Toplam Nüfus**
2014	3. 987	3. 984	7. 971
2013	3. 645	3. 706	7. 351
2012	3. 801	3. 780	7. 581
2011	3. 460	3. 528	6. 988
2010	3. 566	3. 699	7. 265
2009	3. 618	3. 794	7. 412
2008	3. 517	3. 703	7. 220
2007	3. 593	3. 677	7. 270

Tablo 4: Köse İlçe Nüfusunun İlçe Merkezi, Belde ve Köyler İle Cinsiyete Göre Dağılımı[71]

	Erkek	**Kadın**	**Toplam**

[68] http://www.kose.gov.tr/default_B0.aspx?content=195.
[69] http://www.gumushane.gov.tr/kose.
[70] http://www.nufusu.com/ilce/kose_gumushane-nufusu.
[71] http://www.nufusu.com/ilce/kose_gumushane-nufusu.

İlçe Merkezleri	2. 876	2. 743	5. 619
Belde ve Köyler	1. 111	1. 241	2. 352
Toplam	3. 987	3. 984	**7. 971**

1. 4. 2. Köse tarihi

Köse'nin kuruluşu ve tarihi konusunda kesin bilgi ve bulgular bulunmamakla beraber Hititlerinden sonra Asur, Makedonya, Roma ve Bizans hakimiyetine girmiştir. Bizanslılar devrinde VII. yüzyılda bu yöreye gelen Peçenek Türklerinden birinin reisi olan Kilki Beyi adına izafeten Kelkit İlçesine bağlı olan Köse, nahiye olarak kurulmuştur. Daha sonra Selçuklu, İlhanlı ve Akkoyunluların hakimiyetinde bulunmuştur. 1473 Otlukbeli savaşı neticesinde Osmanlıların hakimiyetine geçmiştir. 1916 yılında Ermeni ve Rusların istilasına uğramış ve daha önce bağlı olduğu Kelkit İlçesi ve köyleri 17 Şubat 1918 günü düşman işgalinden kurtarılmıştır. "Köse" adının Türkçe oluşu ve kültürümüzde yaygın olarak kullanılan lakap ve soyadları arasında bulunması kanıt olarak gösterilebilir. Köse Ağa adındaki bir beyin oymağı ile Yurtlar ve Ekinyüzü Mevkilerine (Köse Dağı) yerleştiği ve sonra Örenlere (Köse'nin 2 km doğusunda) ve nihayet şimdiki yere yerleştiği ve Köse adının da bu beyden geldiği rivayet edilmektedir. 1516 yılı Bayburt tahrir kayıtlarında Bayburt Sancağı'nın Kelkit Nahiyesine bağlı bir köy yerleşmesi olarak adı geçmektedir. 1916 yılında Rus ve Ermenilerin istilasına uğramış ancak 17 Şubat 1918 günü işgalden kurtulmuştur.[72]

Cumhuriyet döneminde Gümüşhane'nin il yapılmasının (1924) ardından Kelkit Kazasına bağlı bir bucak merkezi hâline getirilmiştir. Köse 1954 yılında belediye 3392 sayılı kanunla da 19. 06. 1987 tarihinde ilçe olmuştur.[73]

Salyazı beldesi ve köylerin kuruluşları konusunda da kesin bilgilerin bulunmamasına rağmen Türk kültürünün dışında daha önce yaşamış olan milletlere ait iz ve eserlere rastlamak mümkündür.[74]

Köse 1987 yılında ilçe olmuştur. 14 köy kuruluşu vardır. Belde teşkilatı bulunmamaktadır. İlçe merkezinde 5 mahalle, bulunmaktadır.

2. Ses Bilgisi

2. 1. Ünlüler

Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılan 8 ünlü dışında 14 ünlüyle birlikte 22 ünlü tespit edilmiştir. Yazı dili dışındaki ünlülerin büyük bir kısmı ara ses niteliği taşımakla birlikte fonem özelliği göstermez. Konuşma sırasında

[72]http://www.gumushane.gov.tr/kose
[73]http://www.kose.gov.tr/default_B0.aspx?content=199
[74] http://gumushaneprovice.blogspot.com.tr/p/kose.html

bir kelime içindeki ünlü ve ünsüzler birbirlerini etkileyerek boğumlanma noktalarını az veya çok değiştirir. Boğumlanma noktalarının değişmesi sonucu Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında tespit edilen diğer ünlüler şunlardır: [á], [å], [ĸ], [ä], /ė/, [∩], [é], [í], [⌂], [♠], [ó], [ʔn], [●], [ú].

2. 1. 1. Ünlü çeşitleri

"a" ünlüsü ve çeşitleri (á, å,ĸ)

á: Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında kullanılan bu ses, a ile e arasında bir orta damak ünsüzüdür.[75] Değişim e>á veya a>á şeklinde gerçekleşmiştir. e>á yönündeki değişim ise her iki ilçe ağzında da "asker" kelimesinde görülmektedir.

áskerde1/41, ádetleri2/6, fákat1/57, yárádan4/7, cezálandururdılar34/11, ġa─ráman58/94, ásgere61/29, biráz65/59, taráfı 65/54, ásgáre1/66, ás□áre3/39, asgár56/104.

å: a ile o arasında boğumlanan bu sesin oluşmasında yuvarlak ünlüler ve dudak ünsüzlerinin etkisi vardır. Değişim yönü ise /a/>[å], /o/>[å] şeklindedir.

pilåv5/14, båbam12/14, båbamda16/7, årda32/43, paklåva47/29, ġorungå61/21.

ĸ:/a/ ile /ı/ arasında boğumlanan yan dar bir ünlüdür. Bu sesin oluşumunda çene /a/ ünlüsüne göre daha dar durumdadır.[76] Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında Şiran ilçesine ait bir örnekte görülmektedir. Bu değişim yönü /ı/>[ĸ] şeklindedir.

aşşāğĸ19/21.

"e" ünlüsü ve çeşitleri (ė, ∩, é, ä)

ė: Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında örneklerine çok sık rastlanılan bu ses /e/ ile /i/ arasında boğumlanan kapalı bir ünlüdür. Kelimenin ilk hecesinde sistemli bir görünüm arz eder. /e/>/ė/, /i/>/ė/ değişimleriyle oluşan ve kapalı /ė/ olarak isimlendirilen bu sesin asli olması konusu tartışılan bir noktadır.[77] Kelimenin ilk hecelerinde sistemli bir görünüm arz etmektedir.

dėne41/4, 57/13, ėdetler40/12,patatės3/26, péyġamberin 38/27, 67/10, bėyaz 17/13, ş¶ 4/26, 57/29, yėmehlerin 5/11, ėşitdin 11/40, tėléfonum 16/59, yėdi 15/118, 58/101, gėy┬ysin 56/103, gėcesinde 61/68, vėr 1/53, ės 2/16, hėç 8/3, 8/4, 9/6, gėdeyrum 10/27, hės 56/95, 60/4, gėt 60/60.

∩: e ile ö arasında, hafifçe yuvarlaklaşmış; yarı yuvarlak, geniş, ince; yuvarlaklaştırıcı ünsüzlerin etkisi ile oluşan bir ünlüdür. [78] Değişim yönü genellikle /e/>[∩] ve /ö/>[∩] şeklindedir.

d∩vl∩tümüzü3/21, d∩vlet21/14, 57/80, g∩türdü 3/30, ∩yleydi 15/15, 56/11, ç∩z 37/86, ∩yleleri 41/56, ş∩yle 43/15, 56/9, ∩yledür60/19.

[75] Ahmet Bican Ercilasun, "*Kars İli Ağızları*," Gü Yayınları, Ankara, 1983, S. 51.
[76] Mehmet Dursun Erdem, Ramazan Bölük, "*Antalya Ve Yöresi Ağızları*", Gazi Kitabevi, Ankara, 2012, S. 52.
[77] Daha Geniş Bilgi İçin Bkz. Mehmet Dursun Erdem, Münteha Gül (2006; "Kapalı E (Ė Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağızları İlişkisi", *Karadeniz Araştırmaları, Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa Ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*,S 11, Güz, Karam Yayınları, Çorum, S. 111-148.
[78] Sağır, *"Anadolu Ağızlarında Ünlüler", Tday-Belleten* 1995, Tdk Yayınları, Ankara, 1997, S. 382.

é: Boğumlanma noktası /e/ ile /i/ arasında ancak, /i/ sesine oldukça yakın ve daralmış bir ünlüdür.[79] Bu sesin meydana gelmesinde /y/ sesi ile birlikte /c/, /ç/, /ş/ gibi diş ünsüzlerinin de etkisi göz ardı edilemez. Değişim yönleri /a/>[é], /e/>[é], /i/>[é] şeklindedir.

ġadér16/21, tèléfonum 16/59, herkéş 43/50, 56/109, 60/57, hanéfi 51/35, geléy 2/7, héç 3/3, éşaret 25/41, ézleyrük 56/15, deyérmen 62/20.

ä: Bu ünlü sözcüklerin ilk hecelerinde bulunur. Açık [ä] ünlüsü normal /e/'den biraz daha açık söylenir.[80] Boğumlanma noktası /e/'ye nazaran daha geridedir. [81] Fazla yaygın olmayan bu sesin değişim yönü /e/>[ä] şeklindedir

ällü4/3, gätmedü 5/20, gätmem 8/15, däyülde 58/86, gätmişler 67/37.

"ı" Ünlüsü ve çeşitleri (í, ⌂):

í: Boğumlanma noktası /ı/ ile /i/ arasında olan bir ara sestir. Orta damağın /i/'ye daha yakın bir bölgesinde boğumlanan ve /ı/ ile /i/ arasındaki ses basamağında bulunan önlüleşmiş bir /ı/ ya da artlılaşmış bir /i/ ünlüsüdür.[82] Yarı önlüleşen bu /ı/ çeşidi daha çok ön ünlü olma yoluna girmiştir. [83] Daha çok /ı/>[í], /i/>[í], /a/>[í], /o/>[í] ve birkaç örnekte de /u/>[í], /e/>[í] değişmesi sonucu meydana gelmektedir. /y/ ünsüzünün darlaştırıcı ve önlüleştirici etkisini bu ünlü üzerinde de görmek mümkündür. Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılan Şimdiki zaman ekindeki /o/ ünlüsünün daralması buna örnek olarak verilebilir. Bunun yanında /ı/>[í] değişiminde /c/, /ç/, /f/, /Ş/ ünsüzleri gibi diş ünsüzlerinin de etkisi vardır. /╧/ art damak ünsüzünün artlılaştırıcı etkisiyle /i/>[í] değişimi ortaya çıkar. Diğer değişimlerde de ilerleyici ve gerileyici benzeşmeler söz konusudur.

arazída 2/20, çí╧dı 6/22, oríye 8/6, kılíyrum 9/64, círit 15/21, inşaatçíyım 34/60, heríf 26/2, dáfín 32/63, gocíya 26/52, dutmayí 44/35, davraniyírlerdi 52/27, oynıyírlar 52/17, deyír 52/10, zatín 43/51, ol∂y 25/58 ayrılíyler 56/14, fa╧írlı─ 57/7, çı─ír 59/61, zopayí 62/44, yapílar 62/48, ġaynadíylar 61/17, gaçíylar 66/12, oríyá 66/76, buríyá67/38.

⌂: Yarı yuvarlak, boğumlanma noktası /ı/ ile /u/ arasında bulunan bir sestir. Değişim yönü /u/>[⌂] şeklinde olup bu değişimde dudak ünsüzleri etkili olmuştur. Şiran ilçesinde örneklerine rastlanırken Köse ilçesinde ise örneği bulunmamaktadır.

yum⌂rtası 1/3, fas⌂lyenin 2/20,f⌂runlarımız 2/28,m⌂stafa 2/36, y⌂m⌂rtaynan 3/16, d⌂l 16/36, çav⌂şların 21/7, tar⌂mar 26/78, ham⌂r 46/15, dav⌂l 43/10, 51/66.

"i" Ünlüsü ve çeşitleri (♠)

[79] Mehmet Dursun Erdem, Ramazan Bölük; "Kaş (Antalya Ağzı Ses Özellikleri Üzerine", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic,* Volume 6/1 Winter 2011, P. 410.

[80] Selahattin Olcay, "*Erzurum Ağzı"*, Tdk Yayınları, Ankara 1995, S. 20.

[81] Ebru Silahşör, "Amasya Merkez Ağzının Ses Bilgisi Özellikleri", *Diyalektolog-Ağız Araştırmaları Dergisi*, Kış, 2010, S 1, s. 51.

[82]Bkz. Zeynep Korkmaz, "*Nevşehir Ve Yöresi Ağızları*," Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994a.

[83]Bkz. Korkmaz, *"Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi(Fonetik"*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994b.

♠: Yöre ağızlarında sistemli olmayıp ses değişmeleri sırasında bir geçiş ünlüsü niteliği taşıyan /i/ ile /ü/ arasında boğumlanan bir sestir. Bu ses değişimi /ü/>[♠] şeklinde birkaç örnekte görülmüştür.

böy♠h26/68, k♠p 29/24, böy♠k 40/43, büy♠ği 64/25.

"o" Ünlüsü ve çeşitleri (ó,'n)

ó: Yarı ince, boğumlanma noktası orta damak sınırına kayan, o ile o arası bir ünlüdür.[84] Bölge ağızlarında daha çok /o/>[ó] değişiminde karşımıza çıkar. /y/ sesinin önlüleştirici etkisiyle Şimdiki zaman çekimlerinde kullanılmaktadır.

sinór 14/57, órtalama 21/9, diyór 41/15, diyóruz 53/8, bilmiyór 58/15, dayanıyór58/39, geliyór58/43, bağladıyór 58/50, gidiyór 64/30, istiyóruz 67/11.

'n: o ile /u/ arasında boğumlanan bu ses daha çok /o/>['n] ve /u/>['n] değişimleri sonucu; birkaç örnekte de /a/>['n] değişimleri sonucu oluşur. /u/>['n] değişiminde ağızlarda yeni yeni oluşmaya başlayan genişlik-darlık uyumunun etkisi büyüktür. Şiran ağzındayukarıda bahsedilen değişim şekillerinin tümünden örnekler görülürken, Köse ağzında sadece /u/>['n] şeklinde "ş'nbe" kelimesinde görülmektedir.

b'nbada 10/84, b'nbayı 10/84, y'nğudu 25/9, to╧d'nr 15/17, 'n─arı 9/25, ş'nbesinden 14/44, b'nğdā 21/12, y'n╧arı 54/1, m'nhtaç 54/60, ş'nbeden 56/104, ş'nbenin 66/31.

"ö" Ünlüsü ve çeşitleri (●)

●: ö ile ü arası oynaklanan Türkiye Türkçesi ağızlarında pek rastlanmayan zayıflamış /ö/ ünlüsüdür. [85] Şiran ağzında diş ve dudak ünsüzlerinin etkisiyle oluşmuştur. Genelde /ö/>[●] ve /ü/>[●] şeklinde değişmeler gerçekleşmiştir. Köse ağzında bu ünlüye rastlanılmamıştır.

k●fte1/20,h●kümete 4/39, g●zelce 10/80, y●rüme 21/19, y●rüyrüz 42/23.

"u/ Ünlüsü ve çeşitleri (ú)

ú: Yöre ağızlarında /u/ ile /ü/ arasında kullanılan bir orta damak ünlüsüdür. Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında bir kaç kelimde /u/>[ú], /ü/>[ú] değişimleri görülmektedir.

bebú╧╧o 32/26, bebú╧o 32/24, mahsúlların 41/47, búçú─da 56/109, búçú─ 60/16,zulúm65/49.

[84] Tuncer Gülensoy, *Kütahya Yöresi Ağızları*, Tdk Yayınları, Ankara 1988, S. 22.
[85] Sağır, "*Anadolu Ağızlarında Ünlüler*", S. 389.

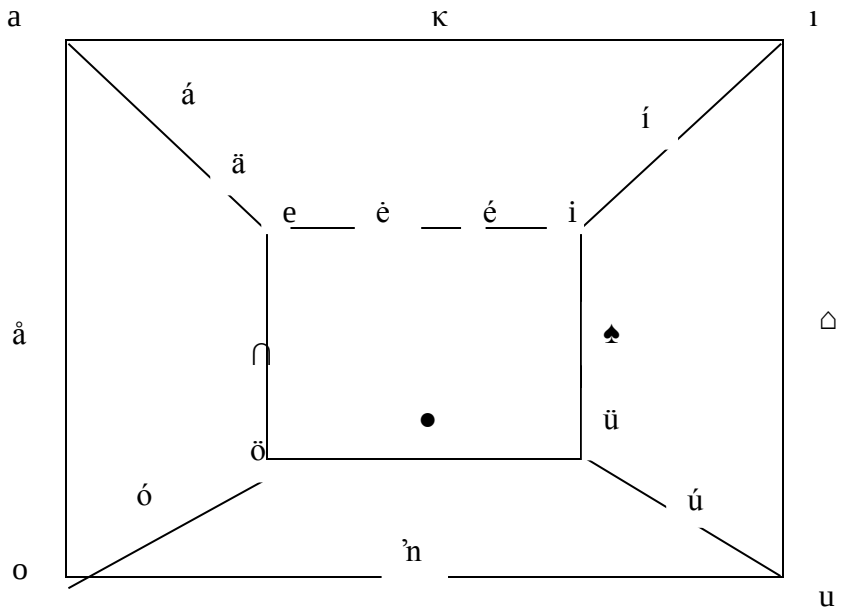

Şiran ve Köse İlçeleri Ağızlarında Ünlüleri Gösteren Şema

2. 1. 2. Ünlülerde uzunluk kısalık

Dilimizdeki var olan ünlüler henüz uzunluk ve kısalıklarına göre tasnif edilmemiştir. Bunun neticesinde de uzun ünlüler sorunu tam olarak çözüme kavuşturulmuş değildir.[86] Faruk K. Timurtaş, günümüzde bazı ağızlarda sistemsiz bir şekilde tespit edilebilen uzun ünlülerin bazı şiveler dışında bulunmadığı görüşündedir.[87] Gabain ise Ana Türkçede ilk hecede var olduğunun tasavvur edildiğini söyler.[88] Uzun ünlüler Irak'taki bütün Türk ağızlarında, Kabil Avşar ağzında, Afganistan Türkmen ağzında, Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında da tespit edilmiştir.[89]Türkiye Türkçesi ağızlarında ise konuyla ilgili ilk çalışmayı Z. Korkmaz yaparak Batı Anadolu ağızlarında asli uzun ünlülerin varlığını ortaya koymuştur.[90] Daha geniş bir çalışmayı ve Anadolu'nun

[86] Talât Tekin, *Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler*, Ankara, 1975, S. 34.
[87] Faruk K. Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi,* İstanbul Ünv. Yay., İstanbul, 1977, S. 46.
[88] A. M. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri, Çev. Mehmet Akalın, Tdk Yay., Ankara, 1988, S. 33.
[89] Daha Geniş Bilgi İçin Bkz. Alkaya 2008, Tabaklar 1996, 145; Buluç 1972, 181; Bozkurt 1978, 206-207; Bozkurt, 1981, 39-79; Dallı 1991,72.
[90]Bkz. Korkmaz, "Batı Anadolu Ağızlarında Asli Vokal Uzunlukları Hakkında", *Tday-Belleten 1953*, Tdk Yay., Ankara, 1953, S. 197-203.

tamamını kapsayan araştırmayı ise Erdem yapmıştır. Erdem'in çalışmasında Anadolu'nun hemen her bölgesinde asli uzunluklara rastlanmış ve bu uzunlukların listesi verilmiştir.[91]

Türkçenin temel ses yapısına uygun olarak, bölgemiz ağızlarında da uzun ünlülere rastlanılmaz.[92] Şiran ve Köse ağızlarında çeşitli ses olaylarının etkisiyle oluşan birtakım örnekler haricinde ve yabancı asıllı kelimelerin dışında asli uzunluğa sahip ünlü bulunmamaktadır.

2. 1. 2. 1. Uzun /a/ Ünlüsü: /ā/

āmün 2/4, müslümān 1/45, zātan 3/23, cāhallar 11/8, hārite 19/87, cihāna 32/30, cavāplandırdım 41/36, izinnāme 47/8, hāne 51/96, tābi 56/19, rāhmetlik 57/20, misāfirler 58/8, ziyāretler 58/106, vāzifeni 60/17.

2. 1. 2. 2. Uzun /i/ Ünlüsü: /ī/

dīnimizce 27/32.

2. 1. 2. 3. Uzun /u/ Ünlüsü: /ū/

usūlu 5/2, usūlumuz 13/87, memūrda 41/76, usūllar 56/3, 61/39.

2. 1. 2. 4. Aslında uzun olan ünlülerin normalleşmesi

[91] Erdem, "Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları", *Journal Of Turkish Studies,* Volume 27/Iı, (Ed. Sinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin, Published At The Department Of Near Eastern Languages And Literatures –Harvard University 2003, P. 79-110. Birincil Uzun Ünlüler Konusunda Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Özcan Tabaklar, "Türkmen Türkçesi'nde Ünlülerin Uzun Okunmasını Gerektiren Durumlar Ve Eklerdeki Uzun Ünlüler", *Tday-Belleten 1994*, Tdk Yay., Ankara, 1996, S. 145; Sadettin Buluç, "Mendeli (Irak Ağzının Özellikleri", *Bilimsel Bildiriler 1972*, Tdk Yayınları, Ankara, 1972, S. 181; Mehmet Fuat Bozkurt, "Kabil Avşar Ağzı", *Tday-Belleten 1977*, Tdk Yayınları, Ankara, 1978, S. 206-207; M. F. Bozkurt, "Afganistan'da Bir Türkmen Ağzı", *Tday-Belleten 1978-1979*, Tdk Yayınları, Ankara, 1981, S. 39-79; Hüseyin Dallı, *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*, Tdk Yayınları, Ankara, 1991, S. 72; Alimova, Cıldız, "Kırgız Türkçesinde Asli Ünlü Uzunlukları", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, Osman Nedim Tuna Armağanı*, (Ed. Prof. Dr. Gürer Gülsevin-Dr. Mehmet Dursun Erdem, Volume 2/2, Spring 2007, P. 28-40; Cahit Başdaş,"Türkiye Türkçesinde Asli Uzunluk Belirtileri, *Turkish Studies* International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, *Osman Nedim Tuna Armağanı*, (Ed. Prof. Dr. Gürer Gülsevin-Dr. Mehmet Dursun Erdem, Volume 2/2, Spring 2007, P. 89-101; B. Brendemoen, "Osmanlı Ve Çağatay Şiirinde İmâle Ve Aslî Uzun Ünlüler", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, Tdk Yayınları, Ankara, 1996; Halide Gamze İnce, "Asli Uzun Ünlülerin Kelime Sonundaki Ünsüzlerin Tonlulaşmasına Etkisi," *Büyük Türk Kurultayı Bildirileri*, Bilkent Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006, S. 608-619; Z. Korkmaz, "Batı Anadolu Ağızlarında Aslî Ünlü Uzunlukları Hakkında", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. Iı, Tdk Yayınları, Ankara, 1995; Z. Korkmaz, "Batı Anadolu Ağızlarında Aslî Vokal Uzunlukları Hakkında", *Tday-B 1953*, Tdk Yay., Ankara, 1988. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. I, Tdk Yayınları, Ankara, 1995, S. 491-508; Z. Korkmaz, "Eski Anadolu Türkçesinde Aslî Ünlü (Vokal Uzunlukları", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. I, Tdk Yayınları, Ankara, 1995, S. 443-458; Lajos Ligeti, "Türkçede Uzun Vokaller", *Türkiyat Mecmuası*, C. 7-8, 1942, S. 82-94; Talat Tekin, "Türk Dillerin-De Birincil Uzun Ünlüler", Simurg Yayınları, Ankara, 1995; Osman Nedim Tuna, "Göktürk Yazılı Belgelerde Ve Uygurcada Uzun Vokaller", *Tday-Belleten 1960*, Tdk Yay. Ankara, 1988, S. 213-282; Zikri Turan, *Teshil'in İmlâ Tezahürleri Işığında Eski Anadolu Türkçesinde Ünlü Uzunlukları*, Açıksöz Yayınları, Malatya, 1993; Hamza Zülfikar, "Yabancı Kökenli Kelimelerde Uzun Ünlü Aşınması", *Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a Armağan (Türk Kültürünü Araştırmaları Dergisi, Xxxıı/1-2*, Ank. 1996, S. 393-402; M. Dursun Erdem, "Birincil Ünlü Uzunlukları Ve İmâle", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume 3/6, Fall 2008, S. 251-276.

[92] Sağır, "*Erzincan Ve Yöresi Ağızları* ", S. 27.

Yabancı dillerden alınan kelimelerdeki uzun ünlülerin varlığı tam olarak korunmamaktır. Aynı kelime farklı köylerde uzun veya kısa şekliyle telaffuz edilmektedir. Aşağıdaki örneklerde ise ünlü uzunluklarının korunmadığı tespit edilmiştir.

hudutdaydım 57/31, nüfus 65/66, zaman 1/11, hazır 31/19, evlatımsın 37/75, zehmet 37/68, rehmetlik 39/2, mahsüllerin 41/47.

2. 1. 2. 5. Aslında normal uzunlukta olan ünlülerin kısalması

Fonetik sebeplerden dolayı normal ünlülerden bazıları yöre ağızlarında kısalmıştır. Ayrıca ünlülerin vurgusuz durumda ve çabuk konuşma sırasında kısalma eğilimi gösterdikleri tespit edilmiştir.[93]

Ünlü türemesi yoluyla alıntı kelimelerin başına gelen /ı/- ve /i/- ünlüleri genellikle kısadır.[94]

├reyhanım 15/78, ├razi 4/38.

Yazı dilinde düşen cevher fiili /r/ sesinden sonra gelirse kısa olarak telaffuz edilir.

der ├mişki 17/29, varĭdı 9/27, 59/58, varĭmış 10/63, 64/56, varĭsa 6/40, şehir ├miş 68/40, ney ├se 12/62, deyil ├se 53/52, şöförŭdüm 68/26.

Alıntı kelimelerde kelime ortasında türeyen /ı/, /i/, /u/ ve /ü/ ünlüleri kısa şekillidir.

id ├ris 56/1, ücŭretini 4/55, em ├rini 55/6.

Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında birinci ve üçüncü teklik şahıs iyelik ekini ve yükleme hâl ekini alan bazı kelimelerdeki /ı/, /i/, /u/ ve /ü/ ünlüleri kısalmıştır.

eller ├ni 35/95, şeyler ├ni 23/28, adlarĭnı 39/56, eşyalarĭnı 62/4, döşler ├ni 64/26.

2. 1. 2. 6. Hece kaynaşmasıyla oluşan uzun ünlüler

Bazı ünsüzler iki ünlü arasında yumuşayıp eriyerek bu iki ünlüyü bir uzun ünlü biçimine sokarlar.[95] Bölgemiz ağzında da /ġ/, /h/, /╧/, /y/ ünsüzleri eriyerek uzun ünlüler oluşturur.

müyane 6/35, mācir 68/45, olām 3/19, aşşā 4/44, çārırdular 15/41 yapacāmız 18/16, sābт 56/19, ya─acāmızı 57/80, nerelisтz 3/53, gazianteplimisтz 23/20, anteplimisтz 65/14, ▪retmenmisтz 65/14, nesтz 65/14, talebesтz 65/14, çoçūnu 26/64, çolūmuz 54/61, oldūmuz 66/30, çocūn 56/32, çubūm mubūm 59/55, gorucūk 61/9, evlendūmü 15/4, ekmedūmüz 62/64.

İki kelimenin birleşmesiyle de uzun ünlüler oluşur.

nēdek 9/84, nēdersiz 16/27, nēdecen 19/76, nēdecekler 63/56.

2. 1. 2. 7. Ünsüz düşmesiyle oluşan uzun ünlüler

Yöre ağızlarında kelime ortasında bulunan /f/, /g/, /ġ/, /h/, /k/, /╧/, /l/, /n/, /r/, /v/, /y/ ünsüzleri düşerek kendinden sonraki ünlülerin uzamasına neden olur. Yok olmaya ya da ünlüleşmeye doğru giden ünsüzün kaybettiklerini, genellikle yanındaki diğer bir ünlü

[93] Gerhard Doerfer, "İran'daki Türk Dilleri", *Tday-Belleten 1969*, Tdk Yayınları, Ankara, 1989, S. 5.
[94] Mehmet Aydın, *Aybastı Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük*, Tdk Yayınları, Ankara 2002, S. 15.
[95] Aydın, S. 15.

üzerine alır. Böylece yok almaya doğru giden sesin geride bıraktığı mirasla güçlenen ünlü daha belirgin ve boğumlanma süresi daha uzun güçlü bir ses hâline gelir.[96]

allā 15/114 sādan 18/57, sālı─ 31/51, sālīmız 60/26, sabā 27/57, ġā─ 10/32, ēveli 4/15, 65/35, būdā 11/45, bugdā 61/21, ōlum 11/68, ōlan 13/10, 56/27 gümüşānenin 13/51, merāba 10/1, ondā 10/36, sonā 10/36, 56/110, b┬ 1/3, b¶le 1/24, 60/5, çifçilūnen 6/3, haydürūnen 12/59, ş▪le 56/13, sōra 3/39, 56/15, gāvelerde 56/69, gümüşāneli 59/21, b▪le 1/21, 58/45, ▪le 10/53, 62/25, ş▪le 12/22, 56/13 d¶llette 10/46, d¶llet 21/18, yū─adan 15/96, 65/44, meşūr 12/7, 58/47, ūraşırdu─ 10/33, 64/76.

2. 1. 3. İkiz ünlüler

Yabancı dillerden alınan kelimeler dışında Türkiye Türkçesi yazı dilinde ikiz ünlülere rastlanmaz. Ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında kelime ortasındaki bazı ünsüzlerin düşmesi ünlülerin ikizleşmesine sebep olur.[97] Yöre ağızlarında /g/, /ġ/, /h/, /k/, /n/, /v/, /y/ ünsüzlerinin düşmesiyle ikiz ünlüler meydana gelir. İkiz ünlüleri yükselen, eşit ve alçalan ikiz ünlüler olmak üzere üç başlıkta değerlendirebiliriz.

2. 1. 3. 1. Yükselen ikiz ünlüler

Birinci unsuru ikinci unsurundan daha dar olan ikiz ünlüler, yükselen ikiz ünlüler diye adlandırılır.[98]

aylı ғa 16/34, çobanlı ғa 40/41 mezarlı ғa 57/71, beşi ғe 3/63, birli ғe 8/15, seferberli ғe 58/89, talimli ғe 18/29, du ғasını 1/81, pu ғarı 18/73, mu ғamelesi 34/38, mu ғacirlikde 39/27, mu ғacirli ғinde 64/30.

2. 1. 3. 2. Eşit ikiz ünlüler

Genişlik ve darlık bakımından her ikisi de aynı olan ikiz ünlülere eşit ikiz ünlüler denir.

aya ғam 3/4, sa ғabım 4/2, a ғatsız 8/5, sa ғarlar 59/70, a ғabeyim 65/26, keşge ғe 1/7, böre ғe 2/14, de ғel 1/59, 56/37, görene ғe 58/2, pisli ғinin 5/38, askerli ғi 57/30, so ғan 2/23, do ғanda 11/76, do ғan 61/1, doğdu ғunda 2/48, u ғurlarlar 67/55, çoću ғu/4/53, dü ғün 6/33, dü ғür 56/18.

2. 1. 3. 3. Alçalan ikiz ünlüler

İkinci unsuru birinciye göre dar olan ikiz ünlülere alçalan ikiz ünlüler denir. [99]

---

[96] Ahmet Buran, "Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler", *Iı. Kayseri Ve Yöresi Kültür, Sanat Ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, Erciyes Üniversitesi, 10-12 Nisan 2006, Kayseri, Prof. Dr. Ahmet Buran Makaleler, Turkish Studies Yayınları, Ankara, 2008.

[97] Ercilasun, "*Kars İli Ağızları"*, S. 61; Efrasiyap Gemalmaz, "*Erzurum İli Ağızları"*, (1.Cilt. Atatürk Ün. Yay. Erzurum, 1978, S. 119-125; Korkmaz, "*Nevşehir Ve Yöresi Ağızları"*, S. 42-44; Tuncer Gülensoy, "*Kütahya Ve Yöresi Ağızları"*, Ankara, 1988, S. 29-31; Emin Kalay, "*Edirne İli Ağızları"*, Tdk Yayınları, Ankara, 1998, S. 20-21; Cemil Gülseren, "*Malatya İli Ağızları"*, Tdk Yayınları, Ankara, 2000, S. 49-50; Fatma Özkan, "*Osmaniye Tatar Ağzı"*, Tdk Yayınları, Ankara, 1997, S. 12-13; Ahmet Günşen, "*Kırşehir Ve Yöresi Ağızları"*, Tdk Yayınları, Ankara, 2000, S. 29-31; Sağır, "*Erzincan Ve Yöresi Ağızları"*, Tdk Yayınları, Ankara, 1995, S. 72-74.

[98] Erdem, *"Asarcık Ağzı"*, Omü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2001, S. 29.

[99] Bkz. A. Buran, *Keban, Baskil Ve Ağın Yöresi Ağızları,* Tdk Yayınları, Ankara, 1997, S. 30.

alla ſın 6/10, da ſıtır 8/39, ba ſışlasın 9/68, a ſızdan 61/4, sa ſır 57/11, tereya ſıyla 58/68, de ſişti 2/2, mesle ſim 6/2, köpe ſin 57/38, de ſilde 58/13, do ſuda 28/24, ço ſunluğu 34/24, do ſumlu 59/1, yó ſurdunan 60/27, bö ſühler 2/48, kö ſün 3/22, 60/58, dö ſüştük 61/10.

2. 1. 4. Ünlü uyumları ve ünlü benzeşmeleri

Türkçede kelimelerin önlük-artlık ve düzlük-yuvarlaklık bakımından birbirlerine uymasına ünlü uyumu adı verilir. Bu olay Türkçenin göze çarpan en önemli özelliklerinden biri olup ek ve köklerde bir kelimenin ünlüleri, yukarıda belirtilen yönlerden birbirlerine benzerler.[100] Anadolu'nun pek çok ağzında ünlü uyumu dikkati çekecek kadar belirgin ve kuvvetlidir.[101]

Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında ünlü uyumları önlük-artlık, düzlük-yuvarlaklık ve Türkiye Türkçesi ağızlarında yeni gelişmeye başlamış olan genişlik-darlık uyumu olarak üç bölüm hâlinde incelenecektir.

2. 1. 4. 1. Önlük artlık uyumu

Önlük-artlık bakımından vokal uyumu, Türkçede her devirde sağlamdır. [102] Standart dilde yabancı dillerden dilimize giren ve önlük-artlık uyumuna aykırı kelime ve eklerin Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında uyuma girdikleri görülür. Ancak /y/ ünsüzünün önlüleştirici ve daraltıcı etkisiyle önlük-artlık uyumuna aykırı biçimler ortaya çıkmıştır. Genel olarak Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında önlük-artlık uyumu yerleşmiş durumdadır.

2. 1. 4. 1. 1. Alıntı kelimelerde önlük artlık uyumu

Önlük-artlık uyumu daha çok Arapça ve Farsça sözcüklerde olmak üzere yabancı dillerden alınan kelimelerde etkisini gösterir. Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarına çeşitli sebeplerle giren ve yerleşen bazı kelimeler ilerleyici ve gerileyici benzeşme yoluyla dil benzeşmesinin etkisi altına girmiştir.

İlerleyici Benzeşme Yoluyla:

/a/-/e/>/a/-/a/: adatlarımız 17/85, bahçanın 66/31, habar 10/60, 65/50, ataşa 9/4, ataşına 56/84, zatan 14/51, 56/119, rahmatlık 58/96, barabar 2/42, 60/56, ziyarat 4/52, 68/53.

/a/-/i/>/a/-/ı/: fakırlığı 14/41, camıda 10/98, 57/70, nasıbın 32/12.

/a/-/i/>/a/-/a/: sa ſabsızım 4/4.

/a/-/ü/>/a/-/ı/: fasılya 11/44.

/e/-/a/>/e/-/e/: ceneze 2/55, 61/39, eses 44/1, mezeri 13/75, 67/57, mesele 12/76, 67/66, meydene 31/65, ezeni 43/47, ezen 64/42.

/o/-/ö/>/o/-/o/: şofor 53/37, 66/21.

/u/-/ü/>/u/-/u/: zulum 62/68.

[100] Erdem, *Asarcık Ağzı,* S. 30.
[101] Gülensoy, "Rumeli Ağızlarının Sesbilgisi Üzerine Bir Deneme", *Tday-Belleten 1984*, Tdk Yay., Ank. 1987, S. 99.
[102] Timurtaş, S. 26.

Gerileyici Benzeşme Yoluyla:

/e/-/a/>/a/-/a/: asas 6/3, 47/37, esgerlüh 5/13.

/a/-/e/>/e/-/e/: dene1/55, 57/13, tene9/40, 59/44, rehmetlik 1/41 ehmed 31/99.

/i/-/a/>/ı/-/a/: nışan 15/39, nışanlanduk 56/2, ıstanbulda 26/56.

/ü/-/u/>/u/-/u/: nufusum 23/41, nufusumuz 65/66.

/u/-/ü/>/ö/-/ü/: böyün 63/31, bö ғünkü 15/65.

Ayrıca barabar 1/87, amanat 51/72 örneklerinde çift yönlü benzeşme söz konusudur.[103]

Bazı alıntı kelimelerin ortasındaki ünlünün düşmesi sonucu uyuma tabi oldukları tespit edilmiştir.

da⊥⊥a 57/10, da⊥⊥an51/40.

Bazı alıntı kelimelerde uyuma aykırılık söz konusu değilken bu kelimelerin ünlüleri ön sıralı ünlülerden art sıralı ünlülere, art sıralı ünlülerden ön sıralı ünlülere dönüşmüştür.

─ızmatçıya 14/44, hüdütdeydim57/30.

2. 1. 4. 1. 2. Yazı dilinde uyuma girmeyen unsurların Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarındaki durumu

Şiran ve Köse ilçeleri ağızları önlük-artlık uyumu yazı diline nazaran daha gelişmiş durumdadır. Yazı dilinde önlük-artlık uyumuna uymayan bazı sözcükler Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında uyuma girmiştir.

birez 15/112, 65/68,hangısını5/15, hanı10/9, 56/39.

Yazı dilinde önlük-artlık uyumuna uymayan -yor, -daş, -ki eklerinin Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında uyuma tabi oldukları görülür.

-yor ekinin uyuma girdiği örnekler tespit edilmiştir.

geliyir52/52, gidiyir52/52.

-daş eki, ġardaşım 3/11, ġardaşımız9/25, ġardaşımın9/47, ġardaşlarım11/5, ġardaş15/53 gibi örneklerde önlük-artlık uyumuna uymuştur.

2. 1. 4. 1. 3. Önlük artlık uyumunun bozulması

Önlük-artlık uyumunun bozulmasında önlüleştirici ve daraltıcı bir özelliğe sahip olan /y/ ünsüzünün büyük etkisi vardır. /y/ fonemi, genel dilde, belli kurallara göre kendisinden evvelki /e/, /a/ ünlülerini /i/, /ı/ ünlülerine çevirir. [104] Şimdiki zaman eki kararsızdır. Bu eki aynı kaynak kişiden farklı biçimlerde duyabilmek mümkündür.

Şimdiki zaman çekimi esnasında önlük-artlık uyumu, art sıradan ünlülere sahip kelimelere ön ünlülü eklerin getirilmesi ve ön sıradan kelimelere tabiatıyla art ünlülü şekillerin getirilmesi suretiyle iki şekilde bozulur.[105] Ayrıca şimdiki zaman ekinin uyuma

[103]Bkz. Turgut Günay, "*Rize İli Ağızları",* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,1978, S. 49'da Baraba.
[104] Ömer Asım Aksoy, "*Gaziantep Ağzı",* C. I, Tdk Yayınları, İstanbul, 1945, S. 87.
[105] Aydın, S. 18.

aykırı oluşunu, ekin, nispeten yeni bir gelişme sonucu meydana gelmesiyle açıklayabiliriz.[106]Her iki ilçe ağzında da karşılaştığımız örnekler şunlardır:

ġatiyler2/29, oynıyirler52/21, yiyruz40/26, bilmiyo53/11, bilemiyorum53/2, geçiyor 53/5 bitiyo64/8, istiyo64/21, didiyo64/27, ediyosun64/26, geliyo64/31, gidemiyo64/39, yediriyo61/55, yayiyler32/112, yı─iyler32/113, sayiyler50/40, oturiyru─12/37.

Görülen geçmiş zaman birinci çokluk şahıs eki çekiminde önlük-artlık uyumu her iki ilçe ağzında da bozulmuştur.

gelirdı─2/17, geldı─9/16, gėydı─ 11/16, yedı─den14/92, ėşitdı─56/86, geldı─ten58/43, yedı─ten58/49, gitdı─59/3, istedı─60/8.

Görülen geçmiş zaman üçüncü teklik şahıs eki çekiminde önlük-artlık uyumu Köse ilçe ağzında bozulmuştur.

oldi56/74, ─ırtlı─teydi57/66, ġırıldi59/55, ġa─di60/10, garişdi65/33.

-ki aitlik eki her iki ilçe ağzında da bazı örneklerde önlük-artlık uyumuna girmemiştir.

başındaki 2/43, burdaki6/31, ordaki, 19/91, 57/38.

-ken zarf-fiil eki her iki ilçe ağzında da önlük-artlık uyumuna aykırılık gösterir.

yolluykene3/59, çocu─ken3/44, yayledeyken12/85, takımındayken13/39, burdaykene23/47, oynarken57/8, çobanıyken58/101, ararken58/103.

-leyin isimden isim yapım eki de her iki ilçe ağzında önlük-artlık uyumuna aykırılık gösterir.

sabahleyin13/30, 68/16,çı─tıkleyin32/83, sabāleyin35/28, ġarıştıhleyin53/10.

-daş ekinin her iki ilçe ağzında uyuma giren örnekleri olduğu gibi uyuma aykırı şekilleri de vardır.

kardeşim15/115, ġardeşi34/30, ġardeşi56/32, kardeşmişler58/52.

Ünlü uyumuna göre ekleşen yönelme hâl ekinin art sıradan ünlülerle bulunduğu bazı örneklerde /y/ ünsüzünün de önlüleştirici etkisiyle ünlü uyumuna aykırı bir ekleşme meydana gelir.

buriye21/17, 31/38.

2. 1. 4. 1. 4. Kökte ünlü değişmesine dayanan önlük-artlık uyumu

Yöre ağızlarında bazı kelimelerin art ünlüleri çeşitli nedenlerden dolayı ön sıraya, ön ünlüleri de art sıraya geçmiştir.

emme1/24, çentesi36/17, hüdütdeydim57/30, ─ızmatçıya 14/44.

2. 1. 4. 2. Düzlük- yuvarlaklık uyumu

Diğer bir adı da dudak benzeşmesi olan düzlük-yuvarlaklık uyumu, yalın ya da ekler ile genişletilmiş kelimelerde, ünlülerin düzlük-yuvarlaklık bakımından ilk hece ünlüsüne göre ayarlanması olayıdır.[107] Yani bir kelimenin ilk hecesinde düz bir ünlü varsa

[106] Mecdut Mansuroğlu, "Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu", *Tday-Belleten 1959*, Tdk Yay., Ankara, 1988, S. 89.
[107] Korkmaz, "*Nevşehir Ve Yöresi Ağızları*", S. 53.

sonraki hecelerde de düz, yuvarlak ünlü varsa sonraki hecelerde dar-yuvarlak veya düz-geniş ünlülerin kullanılması şeklinde ifade edilebilir.[108] Düzlük-yuvarlaklık uyumu, önlük-artlık uyumu gibi Türkçenin ilk devirlerinden itibaren genel bir kural olarak karşımıza çıkmaz.[109] Bununla birlikte düzlük-yuvarlaklık uyumunun, Orta Osmanlıca devresinde hızlı bir biçimde gelişmeye başladığı tahminleri doğrudur.[110]

Şiran ve Köse ilçelerinde düzlük - yuvarlaklık uyumu yuvarlaklaşma eğiliminde karşımıza çıkmaktadır.

Düzlük-yuvarlaklık uyumunun sağlam bir görünüm arz ettiği yöre ağzında bazı kelimeler yazı dilinden farklı olarak düzleşme eğilimindedir.

fasılya11/44 mevlit27/36, davıl31/61, fasilya21/12, sabın31/17, ifağı64/24, onı32/41, 56/71, hamır46/3, sıfralara31/23, sıfrasında 56/59.

Ayrıca yazı dilinde uyuma girmeyen şimdiki zaman eki çekimlerinin bazılarında düzleşme ve darlaşma sonucunda uyum görülmektedir.

tanımayrım9/6, ba─amıyrım10/44, bilmeyrim26/2, bilemeyrim66/63, dėyrimya56/22.

2. 1. 4. 2. 1. Düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulması

Şimdiki zaman eki bazı durumlarda düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmesinin yanında bazı durumlarda da uyuma aykırılık göstermiştir.

veriyolar20/13, geliyolar20/12, 67/41, istiyolar20/12, gidiyolar59/5, diyolar64/20, kesiyolar64/20.

Gelecek zaman çekiminde de uyumun bozulduğu görülür.

olıca─33/37, olıcak48/40.

Bazı örneklerde ise Eski Türkiye Türkçesindeki asli biçimlerin devam ettirilmesi hadisesine dayanan düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı kullanımlar tespit edilmiştir.[111]

gėlürdü 34/45, 37/47, 61/3, gėtürürdüler61/3.

Geniş zaman ekinde uyum bozulmuştur.

gelür1/50, 64/68, verürler2/11, birikür2/12, verür68/21.

Görülen geçmiş zaman üçüncü şahıs çekimlerinde uyum bozulmuştur.

çaldu3/12, bişürdiler43/17, büşürdiler43/18, bindürdiler12/80, yerdüler60/65.

Görülen geçmiş zaman birinci çokluk şahıs eklerinde uyum bozulmuştur.

yapardu─1/1, ġırardu─1/4, atardu─1/6, ġal─du─4/56, dolaşdu─4/60, yaşamadu─5/37, yaptu─6/6, bekledüh10/96, çalıştu─15/48, galdu─9/20, yollamadu─9/46, çı─ardu─57/67, üraşdu─64/76, şaşurdu─65/38, gördüh58/104.

Fiillerin birleşik çekimlerinin hikayelerinde de durum aynıdır.

[108] Nurettin Demir Ve Emine Yılmaz, *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yay, Ankara 2006, S. 161.
[109] Aydın, S. 19.
[110] Hayati Develi, "*Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri Ve Uyumlar*", Tdk Yayınları, Ankara, 1995, S. 49.
[111] Timurtaş, "Şeyhî Ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerine Gramer Araştırmaları I Ses Bilgisi", *Tday-Belleten 1960*, Ankara 1960, S. 95-144.

yapıydu─4/28, 62/43, ġalhıydu─15/46, ba─tuk32/108, ġurudıydu─31/39, eliydüh31/39, yetişdürdüh12/36, evlendüh25/2, doldururdu─1/70.

Görülen geçmiş zaman birinci teklik şahıs eklerinde uyum bozulmuştur.

biçdüm3/25, geldüm3/30, verdüm5/3, gitmedüm10/38, bindüm21/31, işitmedüm49/36, bıra─dum49/32, söktüm50/8, düştük56/48, yaptum51/10, 59/16, sayardum65/5, yapmadum68/28, annadabildüm56/42, evlendüm60/1.

Fiillerin birleşik çekimlerinin hikayelerinde de durum aynıdır.

galaca─dum17/7, ekiydüm15/107, söylüydüm36/33, götürüydüm46/11.

Eski ve asli şekillerin korunmasıyla düzlük- yuvarlaklık uyumu bozulmuştur.[112]

ayru4/24, ayu40/35, içün5/39, altun2/48, 60/81, yalu ┌uz(Yaluğuz)16/17, değül40/21, saru5/15, artu─1/3, 56/11, sarubaş57/49, ġarşuların26/71,çarşudan54/66.

Fiil çekimlerinin birinci çokluk şahıs eklerinde düzlük- yuvarlaklık uyumu bozulmuştur.

ederük1/4, ataru─1/4, yapıyru─1/71, haşlaru─2/22, bağlaru─3/15, çalışıyru─4/5, yapmayru─60/26, alıyru─60/31, yerleşmişük32/30, getmişük 32/30, giderük56/11, ekerük57/49, biçerük60/39, gidiyrük63/6, döşeyrük 63/9, açıyruk63/9, kesiyrük63/10.

Düzlük- Yuvarlaklık uyumuna aykırı örnekleri olan eklerden bir kısmı da yapım ekleridir. +cı╧, +lı, +lık, ─╧, -dır, -r eklerini bünyesinde yuvarlak ünlü bulunduran +cu─, +lu, +lu─, -(u)╧,-(ü)╧, -dur, -(ü)r şekilleri ile örneklemek mümkündür:

azcu─4/34, □ıçlu4/4, aÇlu─4/47, nışanlu32/4, delüganlu32/68, ġarlu57/83, başlu─56/24, yo─lu─60/68, zenginlüh60/68, ayrılu─11/13, açu─56/7, esgügün47/4, yayu─a59/71, ġaldururlar2/55, galdur57/33, yedür-37/69, bişür-2/21.

Yazı dilimizde -ı╧ ile biten ve belki de aynı yolla meydana gelen isimlerde bu yöre ağızlarında analoji yoluyla ı sesi yuvarlaklaşmakta ve uyum bozulmaktadır.[113]

ġaşu─ 50/22,çaru─4/12, artu─4/20, 56/11.

Türkçede dudak ünsüzleri b, m, v, p ile kurulan kelimeler düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozar.

demür 26/61, çevürdük32/114, çevürdüler 66/22, hamur4/19, 66/55, çavuşluğu17/6.

Fakat metin derlediğimiz Şiran ve Köse ilçelerinde yuvarlak ünlüler yanlarındaki ünsüzlerin etkisiyle daralarak kelimeyi uyuma sokar.

hamır4/23, çav⌂şların21/7, fas⌂lyenin2/20.

"-dık" sıfat - fiil eki uyumu bozar.

giderdühde12/30, geldüğü57/44, geldüğümüz31/79, bişdühden58/66, aldığı62/67.

Ki bağlacı yazı dilinde olduğu gibi araştırma yaptığımız bölgede de düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozar.

halbuki41/29, 68/18.

[112] Ercilasun, S. 81.
[113] Ercilasun, S. 81.

Soru eki "mi" bir kaç örnekte yuvarlaştığı görülmektedir. Genel olarak uyumlu bir ektir.

yemehler mü11/19, ne mü3/17.

Bildirme üçüncü şahıs ekinde düzlük- yuvarlaklık uyumu bozulmuştur.

vardur2/14, 60/23, şeydür1/14, beskimetdür1/69, senedür63/19.

2. 1. 4. 3. Genişlik-darlık uyumu

Derleme yaptığımız bölge ağızlarında kalınlık - incelik, düzlük yuvarlaklık uyumları ile birlikte genişlik- darlık uyumunun varlığı da hissedilmektedir. Yabancı kökenli kelimelerin söylenişleri doğal dil ve dudak benzeştirmelerinden çok çenenin belirgin hareketi ile şekillenmektedir.[114]

Genellikle alıntı kelimelerden oluşan genişlik- darlık uyumuna giren örneklerden bir kısmını şöyle sıralamak mümkündür:

esgerlüh 5/13, mezeri67/57, zātan 3/23, cāhallar11/8, zahraların(zahire)16/51, ehmed31/99, asas47/37, şe ┌er (şehir) 60/57.

Bu uyuma uygun olmayan örnekler ise şunlardır:

do─tur6/15, do╧turlarda10/37, patatis6/19, böyük1/6, böyüh66/69, yörürdü37/87, sena12/48, 62/73, heman41/34, 56/14, buriye21/17, buriya 21/17, yazıca─sıyız16/37, patatiS63/18, gezmiyen25/47, domatis12/42.

2. 1. 5. Ünlü değişimleri

2. 1. 5. 1. Art ünlülerin önlüleşmesi

Art ünlülerin önlüleşmesinde özellikle /y/ ünsüzünün çok etkili olduğu görülmektedir. Bunun yanında boğumlanma noktası ağzın ön kısmı olan ünsüzler de art ünlüleri önlüleştirir.

/a/>/e/ değişimi: Daha çok alıntı kelimelerde ilerleyici ve gerileyici benzeşmeler yoluyla ortaya çıkmıştır.

dene1/23, 54/13, ceneze2/55, 57/55, ebdes31/70, ehmed31/99, ameliyet21/38, rehmet2/15, ├reyhen11/29, hasteyim31/10, devatlı32/6, manesinden51/84, temam12/82, evliye3/39, heyirli2/690, 57/85, heftede51/80, faget58/86, hemd3/41, nemaz4/60, gadeyif33/31, çentesi36/17, emme1/24, zehmet37/68, teze50/37, tezelemenin56/95.

Bu değişim bazı örneklerde /r/ ve /l/ ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelir.

mesele2/46, 58/28, mezeri13/75, 67/57, birez15/112, 56/48, müselle61/53, ezen64/40, ezeni43/47, erazisi57/41, ille36/15.

bene1/9, 9/56, 56/45, 57/13. sene9/77, 11/45, 56/82, 67/61,

/a/>[á] değişimi: Bu değişime /a/>/e/ değişiminin tamamlanmamış biçimi de denebilir.

áskerde 1/41, ádetleri 2/6, fákat1/57, cezálandururdılar 34/11, ġa─ráman58/94, biráz 65/59, ásgere 61/29, taráfı 65/ 54.

[114] Sağır, "*Erzincan Ve Yöresi Ağızları*", S. 46.

/a/>/i/ değişimi: buriye21/17, 31/38, oriye33/51, harib17/23.

/ı/>[í] değişimi: /ı/>/i/ değişiminin tamamlanmamış biçimidir. Bazı örneklerde ekleşme sırasında /y/ ünsüzünün önlüleştirici etkisiyle meydana gelir. Ayrıca bu değişim /ç/, /c/ ve /r/ ünsüzlerinin önlüleştirici etkisiyle kelime kökünde de görülür.

kılíyrum9/64, yaşíndayım33/15, inşaatçíyım34/60, ayrılíyler56/14, gaçíylar66/12, zopayí62/44, yapílar62/48, ġaynadíylar61/17,çí╧dı6/22, fa╧írĭdım 57/7, fa╧írlı─57/7.

/ı/>/i/ değişimi: sif33/31, gadeyif33/31, 36/3, razi3/68, yarin21/38, yukari65/64.

/o/>/i/ değişimi: Bu değişim sadece şimdiki zaman ekinde görülür. geliyir52/52, yidiyirler52/52, gidiyir52/52.

/u/>/ü/ değişimi: Bir örnekte tespit edilen bu değişim önlük-artlık uyumuna bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

hüdütdeydim57/30.

2. 1. 5. 2. Ön ünlülerin artlılaşması

Ön ünlülerin artlılaşması özellikle art damak ünsüzü /ġ/, /╧/, [ñ] ve gırtlağa yakın boğumlanan ünsüzlerin yanında ön ünlülerin artlılaşma temayülü gösterdikleri tespit edilmiştir. Yine ön ünlülerin artlılaşmasında benzeşmelerin önemli bir rolü vardır.

/e/>/a/ değişimi: Bu değişim daha çok alıntı kelimelerde ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmeleri yoluyla meydana gelir .

asas6/3, ataşa9/4, ataşına56/84, barabar2/47, 57/28, bahçada4/5, bahçanın66/31, emanatı51/50, habar10/60, 65/50, satan51/39, zatan14/51, 34/82, 67/13.

/e/>[á] değişimi: Ünlü benzeşmeleriyle meydana gelir.

ásgáre 1/66, ás□áre 3/39, asgár 56/104, hatcá43/1.

/e/>[ä] değişimi: ällü 4/3, gätmedü 5/20, gätmem 8/15, däyülde 58/86, gätmişler 67/37.

/i/>/a/ değişimi: cāhallar11/8, sahablık52/5, sahabı57/25, mahna(bahane)53/52

/i/>/ı/ değişimi: İlerleyici ve gerileyici benzeşme yoluyla daha çok alıntı kelimelerde kelime başında, ortasında ve sonunda görülür.

ahırı8/14, ıstanbulu10/65, camıya5/32, camıda56/109, nışan6/10, arazımız2/19, ─ızmet15/28, va─ıt43/24, nışanlanduk56/2, fa╧ırım 57/15, ihtılal65/50, ıhtıyarım43/57, yanı1/6, 56/6, yahnı1/28, 58/58, ─ızmatçıya14/42.

/i/>/í/ değişimi: /i/>/ı/ değişmesinin bir ara safhası olarak görülen bu değişikliğe az rastlanır:[115]arazída2/20, círit15/21, fa╧írlı─57/7.

/ü/>/u/ değişimi: Ünlü benzeşmeleri sonucu meydana gelir. nufusum43/21, nufusumuz65/66, otoboS10/93, tuşman40/42.

/ü/>[ú] değişimi: Çok yaygın olmayan bir kelimede görülen değişikliktir: zulúm32/31, 62/68.

2. 1. 5. 3. Düz ünlülerin yuvarlaklaşması

[115] Ercilasun, S. 87.

/i/>/ü/ değişimi: Dudak ünsüzlerinin etkili olduğu bu değişim bir tür arkaizimdir.[116]

müsafirlerimüzi6/25, gėtürdüler8/20, 65/17.

/i/>/u/ değişimi: Bu değişimde asli şeklin muhafazası söz konusudur. Çünkü Eski Türkçedeki şekli uçun‟dur, daha sonra üçün>içün>için şeklini almıştır.[117]

uçun51/46.

/a/>/o/ değişimi: pilov16/38

/a/>[’n]değişimi: b’nbada 10/84, b’nbayı 10/84.

/e/>/ö/ değişimi: dövletlere10/54, yövmiyeden39/66, töbe51/90.

/e/>[∩] değişimi: d∩vl∩tümüzü 3/21, d∩vlet21/14, 57/80.

/ı/>/u/değişimi: Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında ı>u değişiminden çok Eski Anadolu Türkçesindeki yuvarlak ünlülerin devam ettirilmesi söz konusudur.[118] Yazı dilimizde düzleşen bir çok kelime Anadolu ağızlarında yuvarlak şekliyle devam etmektedir. Bu sebeple Anadolu ağızları, düzleşme bakımından oldukça geridedir.[119]

ayru4/24, ayu40/35, altun2/48, 60/81, yalu ғuz(Yaluğuz)16/17, saru5/15, artu─1/3, 56/11, sarubaş57/49.

Kıpçak şivesinin belirtileri olarak görülen "u" ünlülü ekleri olan örneklere rastlanır.[120]

artu─1/3, 56/11, atardu─1/6, ġal─du─4/56, yaşamadu─5/37, yaptu─6/6, çalıştu─15/48, çı─ardu─57/67, ūraşdu─64/76, ġaşu─ 50/22,çaru─4/12.

Dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı etkisiyle düz ünlüler yuvarlaklaşmıştır:[121]

pu ғarı18/73.

/i/>/ü/değişimi: Ünlü benzeşmesi ve dudak ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkar: demüre24/29, cevüzün26/89, ecevüt24/12, içün3/39, 56/77, çütçüydü(çiftçiydi)11/53, çüt(çift) 56/65, efendüm41/47, bişürdiler43/17, bişürseler60/20.

2. 1. 5. 4. Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi

Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında yuvarlak ünlülerin düzleşmesi olayı daha çok şimdiki zaman çekimlerinin düzlük-yuvarlaklık uyumuna girme çabası sonucunda gerçekleşir. Bunun yanında bazı Türkçe ve bazı alıntı kelimelerde meydana gelmektedir.

/u/>/a/ değişimi: mahacirliğe31/63.

/u/>/ı/ değişimi: Yabancı dillerden dilimize giren kelimelerde görülür.

hamıru4/24, mıhtar15/126, davıl31/61, yımurta4/24, mıstafa21/2, zırnacı21/2, bunı4/35, 58/48, bunın9/87, onı52/41, 60/35, fasılyeyi2/47, o─ıdīylar37/78, okıl30/10, gomşıya49/45, sabın31/17,oldı9/7, 56/73, olıy34/18, olıydı63/55.

[116] Ahmet Caferoğlu, "Anadolu Ve Rumeli Ağızlarında Ünlü Değişmeleri", *Tday-Belleten 1964*, Tdk Yayınları, Ankara, 1964, S. 12.
[117] Muharrem Ergin, "*Türk Dil Bilgisi*", Bayrak Basım-Yayım-Tanıtım, İstanbul 1998, S. 370.
[118] Aydın, S. 38.
[119] Caferoğlu,, *"Anadolu Ve Rumeli Ağızlarında Ünlü Değişmeleri"*, S. 13.
[120] Ercilasun, S. 88.
[121] Ercilasun, S. 88.

/u/>[⌂] değişimi: Düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak tamamlanamayan /u/>/ı/ değişimi olarak ifade edilebilir.

yum⌂rtası1/3, fas⌂lyenin2/20, m⌂stafa2/26, çav⌂şların21/7, ham⌂r46/15, dav⌂l51/66.

/u/>/i/ değişimi: olir61/38, 68/2, oni68/1031/4, oninkini10/5.

/o/>/ı/ değişimi: sıfrasında56/59, sıfralara31/23.

/ü/>/i/ değişimi: Düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak karşımıza çıkar: güni65/27, mevlit27/36, fasilya21/12, döndi26/12, üçünci51/34.

2. 1. 5. 5. Geniş ünlülerin daralması

Derleme yaptığımız bölgede fazla örneklerine rastlanmayan ses değişmesidir. Mevcut örneklerde ise, inceltici sesler, benzeştirme yolu, diğer etkenlerle ünlülerin darlaştığı görülür.

/a/>/ı/ değişimi: /y/ ünsüzünün önlüleştirici ve daraltıcı etkisiyle oluşur. çalışmıya31/34, yıkamıya62/44, satmıya33/43, olmıya66/38, açmıya34/30, ġızmıya63/24, danışmıya34/21.

/e/>/i/ değişimi: İnce sıradan ünlülerde /y/ ünsüzünün daraltıcı etkisinde kalmışlardır:[122]niye 8/15, 64/38, veriyim19/17, patatiS63/18, patatis21/12.

/ė/>/i/ değişimi: tiyeze31/50.

/o/>/ı/ değişimi: sıfrasında56/59, sıfralara31/23 örneklerinde görüldüğü gibi dudak ünsüzleriyle diş ünsüzleri arasında kalan geniş ünlüler darlaşmaktadır.

2. 1. 5. 6. Dar ünlülerin genişlemesi

Darlaşma olayından daha çok görülen ünlü değişmeleridir. Genişlik-darlık uyumu, ünsüzlerin genişletici etkisi ve benzeşme gibi sebeplerle oluşan örneklerderleme alanımızda görülmektedir:

/i/>/a/ değişimi: Ünlü benzeştirici ve /h/ ünsüzünün kalınlaştırıcı-genişletici etkileriyle meydana gelmiştir[123]: cāhallar11/8, sahablık52/5, sahabı57/25.

/i/>/e/ değişimi: şe ғer60/57, nenni1/30, 63/15, heç2/21, de ғel2/5665/21, de ғirmenimiz9/27, de ғirmen58/48.

/i/>/ė/ değişimi: Damak ünsüzü ile biten dudakveya diş ünsüzü ile damak ünsüzü arasında kalan dar ünlüler genişlemektedir:

şėyran7/5, şėyrana 61/23.

İlk hecede /ė/'leşme eğilimi yaygındır. "/i/" ünlüsü ile başlayıp diş, diş eti, ön damak ünsüzleriyle kapanan ilk hece dar ünlülerinin /ė/'leşme eğilimi ile birlikte değişimi de çoğalmaktadır:[124]

ėhtişamlıdı34/15, gėy-(giy-)11/16, 56/103, hėç8/3, 8/4, 9/6, hėş56/95, 60/4, vėr1/53, ės2/16, gėdeyrum 10/27.

[122] Sağır, "*Erzincan Ve Yöresi Ağızları*", S. 61.
[123] Ercilasun, S. 94 .
[124] Sağır, "*Erzincan Ve Yöresi Ağızları*", S. 63.

İlk hece içinde diş ünsüzleriyle damak ünsüzleri arasında kalan dar ünlüler genişlemektedir:[125]

gėt1/78, 60/60.

Bazı /i/-/e/ farklılıkları eski şekillerin devamından ibaretdir.[126]

ėyce16/40, 63/41, ėşit-11/40, 56/86, ėnmiş39/33, ėndirdiler46/33, gėyinir63/58, gėydi46/27.

/ı/>/a/ değişimi: yay─anaca─57/16.

/ü/>/ö/ değişimi: Bazıları bir arkaizm olan bu değişimin örneği azdır:[127]gözel11/26, hökümet56/69, 11/34, yörürdü35/87, böyük1/6, 56/60.

/u/>/ö/ değişimi: böyün(bugün)63/31, bö ┌ün15/86.

2. 1. 6. Ünlülerde düşme ve türeme

2. 1. 6. 1. Ünlü düşmesi

Kelimelerin ortasındaki veya sonundaki ünlü düşmelerinin farklı fonetik sebepleri vardır. İnceleme bölgemizde olan ünlü düşmelerini şu şekilde ifade edilebilir.

Alıntı kelimelerdeki vurgusuz orta hece ünlüsü düşer.

zahraların16/51, hatcá43/1, da┴┴a 57/10, da┴┴an51/40, mehlesi31/82, ġaybettük15/35, 59/13, vazfeye39/19

Alıntı kelimelerde, karşılaşan iki ünlüden biri düşer:

zirāt7/1, cemāt33/22.

Eklerle genişletilmiş en az üç heceli kelimelerde orta hecenin ünlüsü düşer. Türkçede orta heceler vurgusuz olduğundan, kelime ortasında vokal düşmesi pek fazladır.[128]

ġaynanam42/4, ġaynatam2/15 ġaynana63/13,ġaynata63/13, boynunu37/17, ġoynunda15/84, nerden1/56, 59/21, ordan1/60, 56/47, şurda1/54, 56/82, burdan2/20, 56/106.

Cevher fiili ekleşme sırasında yerini /y/ ünsüzüne bırakarak düşer:

gurbetdeydik39/2, eyiydi52/27, neydi52/34, seneydi56/49 dardaydım57/12, hüdütdeydim56/30, takımındaydım13/30, jandarmaydım14/1.

Vasıta hâli eki "ile" ekleşirken, başındaki ünlü düşmektedir.

atla21/20, hayvannan10/33, hayvanlarla23/23,

Bazen bu düşme cevher fiilinde olduğu gibi bir /y/ türemesine bazen de /n/ türemesineneden olur.

sırayla13/86, arabayla21/41, lambayla58/104, ġadarıyla62/75, neyse3/67, 57/73, zamannan56/22.

Bünyesinde iki ünlü bulunduran yabancı kökenli kelimelerin düz-dar ünlüleri düşüyor: zayāt66/70, seyār21/7,

[125] Sağır, "*Erzincan Ve Yöresi Ağızları*", S. 64.
[126] Ercilasun, S. 94.
[127] Aydın, S. 24.
[128] Timurtaş, S. 40.

İç seste yan yana iki ünlü bulunduran yabancı kökenli kelimelerde ikili ünlünün giderilmesi yönünde düz-dar ünlü düşüyor:[129]

mūyane6/35.

Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında birinci ve üçüncü teklik şahıs iyelik ekini ve yükleme hâl ekini alan bazı kelimelerdeki ünlüler düşmüştür.

bırandalarnı35/32, paralarnı37/66, haşlı─larnı37/67.

2. 1. 7. Ünlü türemesi

Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında ünlü türemesi daha çok kelime başında ve ortasında görülür. Bunun yanında bazı örneklerde kelime sonunda da ünlü türemesi görülmektedir.

Kelime başında ünlü türemesi /r/ ve /l/ ünsüzleriyle başlayan alıntı kelimelerde görülür.[130] Bu tür alıntı kelimelerin başına genelde dar bir ünlü getirilir. Çünkü diğer Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında kelime başında akıcı ünlüler kurallı bir şekilde bulunmaz.[131] Derleme yaptığımız bölgede daha çok /r/ ünsüzünün yanında ünlü türemesi gerçekleşmiştir: irahatsız34/75, irey─an36/42, irey─en36/50, ireçberlik35/52 ├razı4/37, urus32/39, 60/42, urumları17/25, urumlar60/42.

Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında başında ve ortasında çift ünsüz bulunan alıntı kelimelerde bu iki ünsüz arasına dar bir ünlü girer.

id ├ris 56/1, ücűretini 4/55, em ├rini 55/6,sabır15/124, şehirde56/62, 17/80 direktör(traktör)54/32, küfür56/44, küpür(küfür) 41/75, tiren 10/94.

Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında bazı kelimeler aslî şekillerini korumuşlardır. hepisi6/15, 61/27, biribirinden58/83, yalı ┬uz16/48, yalınız33/47.

Cevher fiilinin isimlere geldiği durumlarda düşmediği ve asli şekillerini koruduğu görülmektedir.

gencidi9/82, kanseridi26/11, eveldenidi31/31, içindenidi35/41, şekeridi59/39, amcamıdı63/53, yengemidi63/53, gelinimiş66/70, uygunumuş56/75, çoğumuş1/42.

2. 2. Ünsüzler

2. 2. 1. Ünsüz çeşitleri

Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarındayazı dilindeki 21 ünsüzden farklı olarak bu ünsüzlerin boğumlanma çevresinde şekillenmiş bazı ünsüzler de vardır. Bunlar: [□], [Ç], [Ç□], [ć], [`], [F], [∏], /ġ/, /□/, /ĝ/, [ğ], /─/, /╧/, [K], [K□], [ļ], [P], [S], [Ş], [Ş□], [T], [ʃ] ünsüzleridir. Bu ünsüzlerden bazıları sistemli olarak kullanılırken bazıları da vurgu, tonlama ve şahsi kullanımlara dayanarak az ve sistemsiz olarak görülmektedir.

[□]: /b/-/v/ arası sızmalı bir çift dudak ünsüzüdür. Sadece bir kelimede tespit edilmiştir.

□efat10/4, 61/79.

[129] Sağır, "*Erzincan Ve Yöresi Ağızları*", S. 69.
[130] Gemalmaz, S. 143.
[131] Bkz. Cevdet Şanlı, "Kırklareli Ağızlarında Ses Olayları", *Tday-Belleten 1994*, Tdk Yay, Ank. 1996, S 119.

[Ç]: Katı, patlamalı, tonlu diş eti ünsüzü /c/ ile yine katı, patlamalı, tonsuz diş eti ünsüzü /ç/ arasında boğumlanan, bir bakıma /c/ ile başlayıp /ç/ ile tamamlanan müşterek boğumlanmalı bir ünsüzdür.[132]

aÇ1/44, büÇcem4/29, aÇlu─4/47, pirinÇ10/36, aÇlıhda31/64, saÇılı32/6, orıyaÇak32/50, burayaÇa32/50, pirinÇ58/62.

[Ç□]: Bu ses bölge ağzında düzenli olarak görülmez. Bir konuşmacının ağzında sadece bir iki kez geçmiştir. Kişisel bir kullanım sonucu karşımıza çıkar. j ve c arası bir boğumlanma noktasına sahiptir.

saÇ□da55/11, uÇ□da60/41, genÇ□4/27,

[ć]: Normalden önde telaffuz edilen ve hafifçe sızıcı olan c[133] ünsüzü her iki ilçede de sadece çocuk kelimesinde rastlanmıştır.

çoću ┌u4/53, 9/83, 64/11.

[`]: Normalden önde telaffuz edilenve hafifçe sızıcı olan ç[134] ünsüzüne Şiran'da sadece çocuk kelimesinde rastlanmıştır.

`ocu─lara1/73, `ocuğun1/79, `ocūna28/14.

[F]: v ile f arası boğumlanan ve daha çok f'ye yönelik bir sestir.[135]

müsaFür33/45, Fişne63/61.

[∏]: Sızmalı - tonlu bu asıl diş ünsüzü bölgemiz ağızlarında önce zayıflayıp sonra da düşmeye eğilimi bir sestir. Daha çok "-rl- ses birliği içinde olmak üzere ya zayıf soluk seslendirilerek kullanılmakta ya da düşmektedir.[136]

he∏3/43, devi∏lerde5/39, cenezele∏12/49, hatı∏layım18/1, getürü∏33/74, se∏piyrüh36/58, açarla∏38/101, alı∏lar50/24, odala∏ında65/5, golla∏ından60/77, seferbe∏likden56/67.

/ġ/: Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında sistemli olarak görülen art damak ünsüzlerinden biridir. Daha çok art damak /╧/ ünsüzünün, bazen de ön damak /k/ ünsüzünün /ġ/ ünsüzüne dönüşmesiyle oluşur.

ġazanları1/7, ġına1/11, ġabul1/13, ġocadayım2/1, ġulahlarım2/4, başġa4/2, yu─ġadan4/32,ġardaşımız9/25, ġa─dı56/25, ġurulduğunu56/67, ġars57/30, ġızıl57/49, ġarılar60/30, ġıtlı─60/48, ġorungå61/21, ġır─61/27.

/□/: Ön ünlülerle kullanıldığında boğumlanma noktasını biraz geriye çekerek yarı art ünlülerin oluşmasını sağlayan bir orta damak ünsüzüdür.

ás□áre3/39, es□áre10/58, □órevin9/88, □úbra(kübra)34/36, □óre61/19, □úbre61/25.

[132] Sağır, "Anadolu Ağızlarında Ünsüzler", *Tday-Belleten 1995,* Tdk Yay., Ankara, 1997b, S. 391-409.
[133] Necati Demir,*"Ordu İli Ve Yöresi Ağızları"*, Tdk Yayınları, Ankara, 2001, S. 16.
[134] Demir, S. 16.
[135] Sağır, "Anadolu Ağızlarında Ünlüler Ünsüzler", *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996,* Tdk Yay., Ankara 1999, S. 995.
[136] Sağır, "*Erzincan Ve Yöresi Ağızları",* S. 79.

/ĝ/: Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında fazla yaygın olmayan damak kökü /g/ sesidir. Bu ses art damak ünsüzü olan /ġ/ sesinden geride, iyice damak köküne yaklaşarak boğumlanan bir ünsüzdür.[137]

yoĝudı4/25, ĝaytarmaya35/37, ĝayıt41/77, ĝayb65/67.

[ġ]: /g/-/c/ arasında olan patlamalı sızıcı ünsüzdür.

ġelin(gelin)2/8, ġavurları2/48, ġelmezsen2/54, ġavurlarınmış26/43, ġel67/67.

/─/: Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında yoğun olarak karşımıza çıkan bir art damak ünsüzüdür.[138] Art damak ünsüzü /╧/'lar Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında sistemli olarak /─/ ünsüzüne dönüşür.

keşge─1/1, ço─2/15, tayu─2/26, çağrurdu─3/12, ora─3/28, ġıtlı─9/15, anu─lu12/4, açı─56/4, ─ızetcilik(kızakçılık)57/4, sa─lanan58/15, a─lıma59/12, çı─ıp60/5, ġır─61/25.

/╧/: Art veya yarı art ünlülerde hece kuran, katı, patlayıcı, ötümsüzart damak ünsüzüdür.

ġır╧6/1, çí╧dı6/22, do╧turlarda10/37, ╧artol14/61, bebú╧╧o32/26, ha╧╧ı47/4,╧artola60/27, da╧╧an51/40, fa╧írlı─57/7.

[K]: Tonsuz, patlayıcı ön damak ünsüzü /k/ ile tonlu, patlayıcı ön damak ünsüzü /g/ arasında bir ünsüzdür.[139]

siKortası4/29, loKantalarda4/30, Kırah8/18, ekerdüK12/41, morK12/48, galhaK14/12, siKara14/36, işKali17/35, eKmen31/77.

[K□]: /k/-/ç/ arası ünsüz. Kelime başında ve ortasında bulunur.

K□elK□itliydi3/59, esK□iden26/20, eK□erdik26/39.

[ļ]: Bir art avurt ünsüzüdür. Gevşek boğumlanmalı ve akıcı bir sestir.[140] Çok yaygın olmayan bir sestir. Derleme yaptığımız alanda bir kaç örneği bulunmaktadır.

asfaļt26/28, aļtun52/29.

[P]: Patlamalı, yarı ötümlü /p/-/b/ arası bir çift dudak ünsüzüdür. Şiran ilçesinde karşımıza çıkmaktadır.

harP1/40, söylediPde1/65, ġalP2/3, çı─arduP3/10, toPÇuydu─10/31.

[S]: /z/ ile /s/ arasında boğumlanan sızıcı bir ünsüzdür. Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarındaçok fazla örneği tespit edilmiştir. Ancak ara ses olduğundan dolayı sistemli bir görünüm arz etmez.

otobuSlarnan4/58, otobuSnan4/58, otoboS10/93, sabaSı11/11, olmaSsa28/17, diliyoruS32/11, meShebi51/29, patatiS63/8, biS65/8.

[Ş]: Yarı ötümlü, sızmalı bir diş eti ünsüzüdür. /ş/ - /j/ arası ünsüzdür. Şiran ilçesin örneğine rastlanmıştır.

sütlaŞını2/46, aŞ37/78.

[Ş□]: Yarı ötümlü, sızmalı bir diş eti ünsüzüdür. /ş/ -/ç/ arası ünsüzdür

[137] Erdem Ve Bölük, *"Antalya Ve Yöresi Ağızları"*, S. 98.
[138] Bk Olcay, S. 29.
[139] Cemil Gülseren, "*Malatya İli Ağızları"*, Tdk Yay, Ank. 2000
[140] Aydın, S. 45.

üŞ□15/93, 56/20,geŞ□ti23/8, genŞ□ler24/39, Ş□oraK(çorak)32/2, gaŞ□32/35, iŞ□56/57, gaŞ□tı59/50.

[T]: /t/ ile /d/ arasında bir ses değerine sahiptir.[141]

kerameT1/55, çalışTım2/15, unuTganlık3/2, süTü3/47, Tırna ┌ayna4/56, yurTları14/32, süTlü63/29.

[ʃ]: Çift dudak v"sidir. Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarındasistemli olarak karşımıza çıkmaz. Her iki ilçede de sadece "köy" kelimesinde karşımıza çıkar.

köʃ12/68, köʃde57/77.

Ünsüzler		Katı Ünsüzler						Ünlü Ünsüzler	
		Patlamalı			Sızmalı			Patlamalı	Sızmalı
		Ötümlü	Yarı Ötümlü	Ötümsüz	Ötümlü	Yarı Ötümlü	Ötümsüz	Ötümlü	
Dudak	Çift dudak	b	P		□			m	ʃ
	Diş dudak				v	F	f		
Diş	Asıl diş	d	T	t	z	S	s	n	r
	Diş eti	c	Ç	ç	j	Ş, Ç□, Ş□			l
Damak	Ön damak	g	K	⊥	ġ				y

[141] M. Fuat Bozkurt, "Kabil Avşar Ağzı", *Tday-Belleten 1977*, Tdk Yay., Ankara 1978, S. 205-261.

	Orta damak	□			Ĝ				
	Art damak	ġ		⊥		─			
Gırtla						H			

Şiran ve Köse İlçeleri Ağızlarında Ünsüzleri Gösteren Şema

2. 2. 2. Ünlü- ünsüz uyumu bozulması

Türkçede bazı ünsüzler ön ve art damak olmak üzere iki çeşittir. Ön damak ünsüzlerinin ön ünlülerle, art damak ünsüzlerinin de art ünlülerle kullanılmasına ünsüz uyumu denir.[142]

Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında da ünlü-ünsüz uyumu sağlam bir kural olarak devam etmektedir. Ünsüzlerin kalınlaştırıcı etkisiyle oluşan kalın ünlüler uyumu bozar.

□órevin9/88, □úbra(kübra)34/36, □óre61/19, □úbre61/25, ma⊥íneler12/32.

2. 2. 3. Ünsüz değişimleri

2. 2. 3. 1. Ünsüzlerde ötümlüleşme

Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında ötümlüleşmeyi kelime başı, ortası ve sonu olarak üç başlıkta inceleyebiliriz.

2. 2. 3. 1. 1. Kelime başında ötümlüleşme

Kelime başı ötümlüleşme Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında sistemlidir.

/t/->/d/-: datluda1/2, dutmaz2/21, daş2/69, dene5/2 direktör54/32, dutar61/5, daşı56/40, dabi56/31, dene59/59.

/k/->/g/- : gendiler3/57, güçük5/1, gendim57/6 gişiye59/61, gişisini65/10.

/⊥/->/ġ/-: ġuru1/1, ġazanları1/7, ġurban3/6, ġır─4/7, ġarı10/3, ġavliylen10/9, ġona─10/39, ġavġa65/7, ġuvetli57/50, ġar57/66, ġış57/69, ġuran66/77, ġayfaltı66/81.

/p/->/b/-: barmak35/37, bazar4/42, bişürseler60/20, bazara56/60, beskimetlerü(peksimetleri)1/69.

/s/->/z/-: zopalīydı15/15, zabānan36/8, zopa 58/30.

/ç/->/c/-: cigolata34/31.

/s/->/c/-: ciġara 34/31.

/f/->/v/-: Fişne 63/61.

/⊥/->/ĝ/-: yoĝudı4/25, ĝaytarmaya35/37, ĝayıt41/77, ĝayb65/67.

2. 2. 3. 1. 2. Kelime ortasında ötümlüleşme

[142] Ercilasun, S. 104.

Batı Türkçesinde iki ünlü arasında hece başında ötümlüleşme yönündeki ünsüz değişimleri önemli bir yer tutar.[143]

/t/->/d/-: ġaynadıydı─22/5, bosdana37/69, yapdu─35/73, etdiler35/84, çavuşda35/40, yapdım61/11, ufalarmışda68/62, seferbe∏likden56/67, daşda59/59.

-/╧/->-/ġ/-: başġa1/22, faġat66/26,ha╧ġımı38/19, hıçġır38/21.

-/k/->-/g/-: keşge─1/1, 58/56, eşşege12/79, asgere6/40, işgi8/8, esgi8/8, ekmeg10/75, ekmegi66/37, ásgere61/29.

-/ç/->-/c/-: büÇcem 4/29, sacın13/52, ilacını6/35, , agacı63/60, amacıyla58/17.

-/p/->-/b/-: cebine10/89, dibine23/56, talibim27/3, talibim64/9, sahibi64/68.

-/f/->-/v/-: müsaFür33/45, uFalayaca─25/25.

-/h/->-/y/-: ġayfeleyrüh 9/41, ġayfaltımı37/73, ġayfaltı66/81.

2. 2. 3. 1. 3. Kelime sonunda ötümlüleşme

-/p/>-/b/: sa ┌ab(sahip) 31/95, hesabΩet 10/2, harbΩediyolar 18/66, nasıbΩoldı5 1/30, gurubΩolīrdi 59/60, harbΩolmuş61/20.

-/╧/>-/ġ/: ġavaġ 7/33, ġor─arduġ 12/75, çoġ 18/40, ġırġ 24/2, yoġ 25/9, bıra─ıġ39/79, ġoyarıġ46/19, biçerdiġ 50/2, ġıtlıġ68/60.

-/k/>-/g/: atatürg10/70, ekmeg10/75, şindig10/99, yimeg11/78, yemeg30/13, geleceg11/8, verirüg11/78, ekerdig26/67, rahmetlüg25/24, otlugΩekerdüK12/41, gelürdügΩişte12/84, cengΩo─urdular56/68, yedürmegΩiçün56/77.

-/t/>-/d/:mevlüd 20/29, gidΩorıya51/101, dördΩay60/15, mardΩayı37/12, dörd60/69,

-/ç/>-/c/: sac46/5, alucΩinnesini15/14, gencΩidik47/24.

2. 2. 3. 2. Ötümsüzleşme

Bölgemiz ağzında ötümsüzleşme ötümlüleşmeye nazaran daha azdır. Bunun sebebi Batı Türkçesindeki ötümlüleşme eğilimidir.[144]Bunun yanında Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında bazı örneklerde bir ötümsüzleşme temayülü görülürken bir kısım örneğin de Eski Türkçedeki ötümsüz asli şeklini koruduğu tespit edilmektedir.[145]

2. 2. 3. 2. 1. Kelime başında ötümsüzleşme

/b/->/p/-: pitli19/74, payramda 24/41, paklava 63/8, pıçānan 65/45.

/d/->/t/-: toluy2/47, to╧d'nr15/17, tuşman40/42, tomatis50/9, tomates52/40, to─unmaz53/31, toksan64/30, to─unmazdı66/70, tene9/40, 59/44.

/g/->/k/-:. kibi(gibi)51/39, kibin51/41, kimin(gibin)39/40, kömdühden2/56.

/z/->/s/-: saten51/27, 67/14, satan51/39.

/c/->/ç/-: çenaze63/20, çeketin69/14.

/j/->/c/-: candarma21/7, candarma24/31.

[143] Aydın, S. 29.
[144]Aydın, S. 29.
[145]Bkz. Korkmaz, *Gbaa*, S. 59.

2. 2. 3. 2. 2. Kelime ortasında ötümsüzleşme

-/b/->-/p/-, -/P/-: iptida38/10, toPÇu10/25, toPudu10/31, harPda10/58.

-/c/->-/ç/-, -/Ç/-: yılançı57/41, ağaÇı32/46, yolçu 57/65.

-/d/->-/t/-: damatı28/17.

-/v/->-/f/-: ġayfeleyrüh 9/41, ġayfaltımı37/73, ġayfaltı66/81.

-/z/->-/s/-, -/S/-:patosa9/28, olmaSsa28/17, vermessen49/40, olmassa36/45, 66/10, vermesseler68/22.

-/p/->-/f/-: konfosto22/5.

-/l/->-/s/-: ossun3/6, ossa3/62.

-/y/->-/ş/-: eşşalarını62/4, eşşasını66/14

2. 2. 3. 2. 3. Kelime sonunda ötümsüzleşme

-/b/>-/f/:hoşaf57/74, 63/7.

-/b/>-/p/, -/P/:yakuP17/1.

-/z/>-/s/, -/S/:diliyoruS32/11, yaS60/49, bükeris49/20, ekeris56/76.

2. 2. 3. 3. Sızıcılaşma

2. 2. 3. 3. 1. Kelime başında sızıcılaşma

/ç/->/`/-: `ocu─ları1/30, `ocu─lara1/74, `ocūna28/15.

/ç/->/Ş□/-: Ş□oraK(çorak)32/2.

/╧/->/─/-:─uru(kuru)24/16, ─ızanı 37/69, ─ızetçi ┣ik(kızakçılık)57/61.

/ġ/->/─/-:─ırtlikte(gırtlakta)57/29, ─ırtlı─teydi(gırtlaktaydı)57/66.

2. 2. 3. 3. 2. Kelime ortasında sızıcılaşma

-/ç/->-/ş/-, -/Ş□/-: geşdi1/63, geşmiş10/66, göŞ□müyük31/112, işme8/19, geŞ□ti23/8, genŞ□ler24/39 gaŞ□tı59/50, geşmişlerine56/114, geştimi56/14, geşti62/32.

-/ç/- -/c/-,>-/Ç□/-:uÇ□da60/45, saÇ□da 55/11.

-/c/->-/ş/- : iştima13/30.

-/╧/->-/─/-: ar─abalarımızı1/14, ta─usunu1/15, çı─ar2/20, do─uz5/1, o─umuşlu ┣umuz15/5, sı─ıydı21/9, oldu─ça56/6, a─şamdan57/7, yo─sullu─57/53, a─lıma59/12, barma─lardan59/20, ta─ar62/5, yū─asını63/9, yı─ın65/38, to─urdular66/21.

-/k/->-/y/-: küçüyü35/105, öldüyü1/57, asgerliyi7/1, yemeyi58/59, ineyi61/71 çökileyi61/38, mezerliyi11/58.

-/k/->-/h/-: yemehli1/18, tehne1/24, elehtirüh6/2, erkehler15/94, gidecehsin56/20, gelecehsin56/20, çehtük57/54, ehmeyrük63/18, gelenehler65/3, börehde66/59.

-/l/->-/n/-: onnar3/22, annamam4/4, bunnar9/1, dinneriz13/84, gelinnik56/8, geçennerin56/38, oyunnar58/37, kadınnardan58/44, onnarı62/16, yannarda65/12.

-/g/->-/y/-: düyünlerde1/5, düyünnen56/1, deyil8/12, 62/70, eylenirler23/13, eylenmek64/14, böyün63/31.

-/ġ/->-/v/-: sovan2/47.

/-nc-/, -/nç/->-/ş/: reşberlih14/9, 25/50.

-/n/->-/y/-: göynü32/11, 68/22, diynet10/86, diyne11/5, ömrüyüz3/68, ar─adaşıyın31/99.

2. 2. 3. 3. 3. Kelime sonunda sızıcılaşma

-/ç/>-/ş/, -/Ş□/: heş 14/15, üŞ□15/93, 56/20, gaŞ□32/35, iŞ□56/57.

-/≟/>-/─/: keşge─1/1, yapardu─1/1, yo─5/2, ġona─5/10, ġıraru─2/12, çocu─11/76, bollu─16/5, açı─56/3, yata─57/16, ço─58/74, olara─58/82, basama─59/52, başlı─62/3, yanındaydu─63/13.

-/k/>-/h/: böyüh1/7, esgerlüh5/13, çürüh5/13, evlendüh25/2, üşüseh41/16, böreh60/28, gideceh60/9, askerlih60/15, yiyeceh60/49, reçberlüh61/34.

-/≟/>-/ġ/ : ġavaġ1/54, çoġ18/40, ġırġ24/2, bıra─ıġ39/79, ġıtlıġ68/60.

2. 2. 3. 4. Sürekli ünsüzler arasındaki değişimler

Bu değişim çok az olarak kelime başında görülür. Sürekli ünsüzler arasındaki değişimlerin asıl görüldüğü yer kelime içidir. Süreklileşme ise yok denecek kadar azdır.

2. 2. 3. 4. 1. Kelime başında sürekli ünsüzler arasındaki değişimler

/v/->/m/- : mefat(vefat) 49/3.

/s/->/z/-:ziron57/74.

2. 2. 3. 4. 2. Kelime ortasında sürekli ünsüzler arasındaki değişimler

-/l/->-/n/-: etinen1/22, y⌂m⌂rtaynan3/16, ġavliynen5/5, zurāynan(zurnaile)5/35, çalgıyna12/64, çalgısıynan6/6, paraynan10/48, yagıynan15/102, arabayna21/41, emriynen25/6, düyünnen56/2, vasıtasıynan58/26, olmaynan60/18, birbiriynen62/31, şekerinen63/30ayakkabıynan62/19, lahanayna68/38.

-/ğ/->-/y/-: eyer28/29, 62/72, eylenirler23/13, öyle(öğle)13/77, eylençe56/34, eylenirler67/17.

-/l/->-/r/-: giliftin(giriftin)26/40, bire60/13.

-/r/->-/l/-:güleş12/28, güleşe64/58, selbes31/33, selvet31/9.

-/r/->-/y/-: yediriydük 9/70, götüriydük9/71, vuruyduk9/71, getiriydiler15/18.

-/z/->-/s/-: olmaSsa28/17, vermessen49/40, olmassa 66/10, vermesseler68/22.

-/m/->-/n/-:şindikde1/6, şindi1/47, 58/6, şindide66/79.

-/n/->-/m/-: ġonşuları1/14, 56/101, ġonşulara17/82, ġonşusu30/1.

2. 2. 3. 4. 3. Kelime sonunda sürekli ünsüzler arasındaki değişimler

-/z/>-/s/:diliyoruS32/11, yaS60/49, bükeris49/20, ekeris56/76.

-/y/>-/ʃ/:köʃ12/68, köʃde57/77

2. 2. 3. 5. Süreklileşme

Şiran ve Köse İlçeleri ağızları farklı şekillerde süreklileşme örnekleri tespit edilmiştir. Bu değişimlerden bazıları şahsi kullanım sonucu oluşurken bazıları da ilerleyici veya gerileyici benzeşmelerden kaynaklanır. Aşağıda verdiğimiz süreklileşme ile ilgili değişimler, ötümlüleşme ve sızıcılaşma bölümlerinde de incelenmiştir. Ancak bu değişimler bir süreklileşme değişimi niteliği taşıdıkları için bu bölüme de ayrıca konulmuştur.

/ç/->/ş/, /Ş□/: Ş□oraK(çorak)32/2, geşdi1/63, geşmiş10/66, göŞ□müyük31/112, işme8/19, geŞ□ti23/8, genŞ□ler24/39 gaŞ□tı59/50, geşmişlerine56/114, geştimi56/14, geşti62/32,heş 14/15, üŞ□15/93, 56/20, gaŞ□32/35, iŞ□56/57.

/╧/>/─/: ─uru(kuru)24/16, ─ızanı 37/69, ,ar─abalarımızı1/14, ta─usunu1/15, çı─ar2/20, do─uz5/1, sı─ıydı21/9, oldu─ça56/6, a─şamdan57/7, a─lıma59/12, yū─asını63/9, yı─ın65/38, to─urdular66/21 yo─5/2, ġona─5/10, açı─56/3, yata─57/16, ço─58/74, olara─58/82, basama─59/52, başlı─62/3, yanındaydu─63/13.

-/k/->-/h/-: yemehli1/18, tehne1/24, elehtirüh6/2, erkehler15/94, gidecehsin56/20, gelecehsin56/20, çehtük57/54, ehmeyrük63/18, gelenehler65/3, börehde66/59, böyüh1/7, esgerlüh5/13, çürüh5/13, evlendüh25/2, üşüseh41/16, böreh60/28, gideceh60/9, askerlih60/15, yiyeceh60/49, reçberlüh61/34, yüzüh62/9.

/ġ/, /g/>/v/:davıtım34/55, sovan2/47, sevürt37/85, sevürd37/85.

/b/>/m/:mahna(bahane)53/52, mutca(bütçe)47/51.

2. 2. 3. 6. Süreksizleşme

Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında sınırlı sayıda örnekler dışında Türkiye Türkçesi ağızlarındaki genel eğilime uygun olarak[146] pek rastlanılmamıştır. Süreksizleşme Şiran ilçesinde daha fazla görülmektedir.

/f/>/p/: küpür41/75.

/j/>/c/:candarma21/7, 32/19.

/y/>/g/:gine9/35, 59/33.

/ş/>/c/:bırancına35/93.

/s/>/ç/:çebeb43/54.

2. 2. 3. 7. Süreksiz ünsüzler arasındaki değişimler

/g/>/□/: □órevin9/88, □óre61/19.

/k/>/╧/:da╧╧a 57/10, da╧╧an51/40.

/ġ/>/k/ :sikortası15/55, sikortalıymış15/56.

/╧/>/ĝ/:ĝır─ı 11/77, ĝor─ardu─12/75, ĝamera16/34, ĝayıt 41/77, ĝayb65/67.

/k/>/K/:loKantalarda4/30, ekerdüK12/41, yeyrüK 31/80, getmeydüKde31/81.

/c/>/d/: hadı(hacı)50/39, erdiş(erciş)39/14

[146]Bkz. Aydın, S. 32.

2. 2. 4. Kelime içinde ünsüz benzeşmesi

Bir kelimede yan yana gelen veya söyleyişte birbirini takip eden iki kelimeden birinin sonunda bulunan ünsüzle diğerinin başında bulunan ünsüz birbirlerine tesir ederler.[147] Bu tesir sonucunda ünsüzlerden biri boğumlanma noktası açısından kendisine yakın olan diğer ünsüz tarafından kısmen ya da tamamen benzeştirilir.[148] Buna ünsüz benzeşmesi denir.

Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında görülen benzeşmeler ilerleyici ve gerileyici olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar.

2. 2. 4. 1. İlerleyici benzeşme

-ly->-ll- benzeşmesi: fasulle36/6.

-nl->-nn- benzeşmesi: onnarı1/1, ġazannarı1/8, dinneneyim4/34, dinneneyim5/31, annaşdı─9/8, oyunnar15/13, gelinnik56/8, şennikli57/28, kadınnardan59/44, torunnarıma60/84, yannarda65/12.

-şy->-şş- benzeşmesi: eşşalarını62/4, eşşasını66/14, eşşası66/15.

2. 2. 4. 2. Gerileyici benzeşme

-rl->-ll- benzeşmesi: gedeller 2/9, yapallar2/49, yaşallar14/39, oynallar 23/13, çeviriller30/6, yeller48/19, ekeller59/27, getürüller60/55, tekellemeleri62/34.

-ls->-ss- benzeşmesi:ossun3/6, ossa3/62.

-zs->-ss- benzeşmesi: olmaSsa28/17, vermessen49/40, olmassa36/45, 66/10, vermesseler68/22.

-gn->-nn- benzeşmesi: inne15/18, innesini15/14.

-ts->-ss- benzeşmesi: yessi57/9.

2. 2. 5. Benzeşmezlik

Benzeşmezlik, boğumlanma noktaları aynı veya birbirine yakın iki ünsüzden birinin boğumlanma noktasını değiştirerek uzaklaşmasıdır.[149]

üsdünden1/80, isdersen12/13, işde1/60, ölmüşdü4/17, áskerlikde1/47, çifçilikdir6/3, keşgeyi12/3, çeküldükden57/46, kesdik58/71, başdan56/38, baruşdururlar57/76, keşge─58/57, daşda59/59

Benzeşmezliğin bir diğer nedeni de hece sonunda /ç/ sesinin, yerini süreklisi olan /ş/'ye bırakmasıdır.[150]

geşdi1/63, üşde 8/2, heşde 26/75, bişdühden58/66, göşdüler57/79.

[147] Tahsin Banguoğlu, "*Türk Grameri", Birinci Bölüm: Sesbilgisi*, İstanbul, 1959, S. 6.
[148] Bkz. Korkmaz, *Gbaa*, S. 72; Korkmaz, *Nya*, S. 93.
[149] Gülensoy, "Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme", S. 130.; Banguoğlu, *Sesbilgisi*, S. 177.
[150] Erdem, *"Asarcık Ağzı"*, S. 69.

2. 2. 6. Ünsüz ikizleşmesi

Kelime içinde iki ünlü arasında bulunan ünsüzün yanında aynı türden bir ünsüz daha türemesi olayıdır [151] Kelime şekillerinin bir özelliği, her unsurun tek bir fonksiyona sahip olmasıdır. Gramer fonksiyonu unutulmuş veya değişmiş olurken onu ifade eden başka bir unsur kelimeye katılır.[152] Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında /ç/, /s/, /ş/, /l/, /d/, /r/ ünsüzlerinin ikizleştiği tespit edilmiştir.

ç>çç:küççük39/69.

s>ss: yassa─51/15.

ş>şş:aşşā1/80, 59/15, aşşāgĸ9/1, aşşāda58/92.

l>ll: gellem57/49.

d>dd: gaddar35/6, gaddan56/52.

r>rr: kerre4/37.

2. 2. 7. İkiz ünsüzlerin tekleşmesi

Arapçadan dilimize giren bazı kelimelerin ortasındaki ikiz ünsüzlerden biri düşer ve böylece tekleşme ortaya çıkar. Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında /v/, /y/, /l/, /n/ ünsüzleri tekleşmektedir.

ēvel3/51, ēvelden61/72, seyār21/7, valā25/7, anadın14/14.

2. 2. 8. Ünsüz düşmesi

Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında ünsüz düşmesi kelime başı, ortası ve sonunda olmak üzere üç kısımda incelenebilir.

2. 2. 8. 1. Kelime başında ünsüz düşmesi

Türk dilinde fazla yaygın olmayan kelime başı ünsüz düşmesi[153] her iki ilçede de yaygın değildir. Metinlerde kelime başında /y/-, /h/-, /ş/- ünsüzleri düşmüştür.

/h/- düşmesi: üsametdin (hüsamettin)31/100.

/y/- düşmesi: üzüğünü32/3, üzüh63/7, u─arı9/1, 56/36, ’n─arı9/25.

/ş/- düşmesi: indih31/15.

2. 2. 8. 2. Kelime ortasında ünsüz düşmesi

Her iki ilçe ağzında da kelime ortası ünsüz düşmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur. Kelime içinde /d/, /f/, /g/, /ġ/, /h/, /k/, /ⱶ/, /l/, /n/, /r/, /t/, /v/, /y/ ünsüzlerinin düştüğü tespit edilmiştir.

-/d/- düşmesi: günüz1/14, 34/86.

-/f/- düşmesi: çütçüydü11/53, yū─a1/47, yū─asını63/9.

[151] Hülya Arslan Erol, "Kilis İli Ağızları Ses Bilgisi Özellikleri Üzerine", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015, p. 421-484*

[152] A. M. Şçerbak, "Tarihî Bakımdan Türkçe Kelimelerin Şekil Yapısı", *Tday-Belleten 1994*, Tdk Yay., Ankara, 1996, S. 123.

[153] Yervand V. Sevortyan, "Türk Dillerinde Kelime Başındaki Ünsüzlerin Düşmesi", *Bilimsel Bildiriler 1972*, Ankara, 1972, S. 543.

-/g/- düşmesi: de ┌irmenimiz9/27, ▪retmenlik18/36, üraşmadım28/93, ▪retmeni56/54, dü ┌ün 6/33, 58/2, de ┌işti2/2, 66/1, de ┌irmen58/48, dü ┌ür 56/18.

-/ġ/- düşmesi: ça ┌ırdurdular12/23, ba ┌ışlasın9/68, sa ┌olun6/45, üraştım20/35, dödum31/68, da ┌ıtırlar64/70, üraşan64/35, a ┌ıznan66/4, yö ┌urtnan67/59, o ┌an65/1.

-/h/-düşmesi: memeT7/2, mu ┌acirlikde39/27, mu ┌acir61/23.

-/k/- düşmesi: yeme ┌i2/58, birli ┌e8/15, bişürücēsek1/5, yeme ┌imiz58/56, seferberli ┌e58/89.

-/╧/- düşmesi: ġardaşlı ┌ıdılar9/16, aylı ┌a 16/34, çoću ┌u 4/53, ufādım15/5, yö ┌udu15/5, 56/8, yö ┌udum65/15.

-/l/- düşmesi: öştürdüm31/57, ġa─tı─3/45, ġa─dı4/20, ġa─dından12/51, ġa─dı─56/86, ġa─tı65/24, ġa─mışlarki68/16.

-/n/- düşmesi: ondā3/39, sōra3/39, reçberih10/72, piriş37/56, reçberlik57/63, geşlik56/81, sōra56/19.

-/r /- düşmesi: b┬1/19,bi11/31, sif (sırf)33/31, selbes31/33, sonā11/76, sonā56/110, istıfā(istiğfar)51/90.

-/t/-düşmesi: doslar9/82.

-/v/-düşmesi: töbe 51/90, dö ┌üştük61/10, dö ┌üşürdüler19/30.

-/y/- düşmesi: sırayla13/86, arabayla22/41, evlenmeyle13/10, bö ┌ühler2/48, kö ┌ün3/22, 57/77, bö ┌ünkü15/65, bö ┌üttüm15/63, bö ┌ün15/86, b▪le1/21, 56/21, b¶le1/24, 57/81, ▪le17/21, 62/25, ş▪le56/13, kepçeyle58/67, 10/77 hamsükö ┌ünden66/34.

2. 2. 8. 3. Kelime sonunda ünsüz düşmesi

Kelime ortasındaki düşmeler kadar yaygın değildir. Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında bazı kelime sonlarındaki /h/, /l/, /r/, /t/, /y/ ünsüzleri düşmüştür.

-/h/ düşmesi: allā 2/64.

-/r / düşmesi: b┬1/19,bi11/31, istıfā(istiğfar)51/90.

-/l/ düşmesi: nası3/50, 56/59.

-/y/ düşmesi: bugdā 3/25, 61/21, şe8/5, şē14/8.

-/t/ düşmesi: selbes31/33, çif43/31, apdes39/70, ras63/59.

2. 2. 9. Ünsüz türemesi

Türkçede ekleşme sırasında iki ünlü arasında türeyen ünsüzler dışında ünsüz türemesi yaygın değildir.[154] Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında da durum böyle olmakla birlikte bazı kişisel kullanımlar sonucu kelime başında, ortasında ve sonunda ünsüz türemelerine rastlanır.

2. 2. 9. 1. Kelime başında ünsüz türemesi

/h/- türemesi: halt halta3/9, helbe32/11, 61/12, helbet37/79, 61/12, horda37/37, haslım1/29, haskere32/90, haskere52/44.

2. 2. 9. 2. Kelime ortasında ünsüz türemesi

[154] Bkz. Banguoğlu; "*Türk Grameri, Ses Bilgisi*", S. 119.

-/b/- türemesi:peştembal46/29.
-/h/- türemesi: tahlim25/51.
-/v/- türemesi: suvat3/55, duvasını3/36, duva59/34.
-/ç/- türemesi : küççük39/69.
-/s/- türemesi: yassa─51/15.
-/ş/- türemesi :aşşā1/80, 59/15, aşşāgĸ9/1, aşşāda58/92.
-/l/- türemesi: gellem57/49.
-/d/- türemesi:gaddar35/6, gaddan56/52.
-/r/- türemesi:kerre4/37.
-/y/ türemesi: ayit6/14, müsayit 18/23, vesayit56/64.

2. 2. 9. 3. Kelime sonunda ünsüz türemesi

Daha çok kişisel kullanımları sonucu ortaya çıkar. Ancak görülen geçmiş zamanın üçüncü teklik ve çokluk çekiminde ve "ile" vasıta hâl ekinin sonunda karakteristik bir /n/ türemesi tespit edilmiştir.

-/g/ türemesi: şindig10/99.
-/y/ türemesi: arpay 27/27, ipsalay47/18.
-/n/ türemesi: meselen32/25, keren26/25, 59/6.

Vasıta hâli eki "ile" ekleşirken bazı örneklerde, başındaki ünlü düşer ve edatın sonuna /n/ ünsüzü olarak gelir.

sabunnan40/15, odunnan34/13, çiviynen 34/13.

2. 2. 10. Göçüşme

Türkçede iki komşu ünsüzün yer değiştirmesi olayına göçüşme adı verilir.[155] Yörenin hançeresine uygun olan yapıya ulaşabilmek için bazen ünsüzler arasında göçüşme gereklidir.[156] Göçüşmelerin neden kaynaklandığı ve gelişme aşaması henüz kesinlik kazanmamıştır.[157]

Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında göçüşmelerin bazıları birbirine yakın ünsüzler arasında geldiği gibi bazıları da birbirine uzak ünsüzler arasında meydana gelir.

-br->-rb-: kırbısın1/46, kırbıs65/33.
-ml->-lm-: melmeketim1/29.
-ps->-sp-: tespiye36/4.
-nr->-rn-: sorna 32/7, gerenal51/15
-lh->-hl-: ehlam56/113.
-gr>-rg-: örgetmediler39/78, dorgu2/41.
-vr>-rv-: arvad60/84.
-rv>-vr-: devriş18/72, devriş52/54.

[155] Bkz. Aydın, S. 36.
[156] E. Gemalmaz, "Türkçenin Morfo-Sentaktik Yapısının Fonolojisine Etkileri", *Tday-Belleten 1992*, Tdk Yay., Ankara, 1995, S. 172. 137.
[157]Bkz. Hasan Eren, "Türk Dillerinde Metathése", *Tday-Belleten 1953*, Ankara 1953, S. 161.; Caferoğlu, "Anadolu Ağızlarındaki Metathese Gelişmesi", *Tday-Belleten 1955*, Tdk Yay., Ankara 1988, S. 1.

-lv>-vl-: sevlü52/56.

Bölgede yapılan derlemelerde Şiran ilçesinde birbirine uzak olan ünsüzler yer değiştirmiştir.

-rn->-nr- sinór14/57.

-lr->-rl-: ireli19/3, 61/42.

2. 2. 11. Hece kaynaşması

Bölgemiz ağzında da /ġ/, /h/, /╧/, /y/ ünsüzleri eriyerek uzun ünlüler oluşturur. İkincil uzun ünlülerin oluşmasına da sebep olan hece kaynaşması Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında sık karşılaşılan bir durumdur.

müyane 6/35, mācir 68/45, olām 3/19, aşşā 4/44, çārırdular 15/41, yapacāmız 18/16, sābᵀ 56/19, ya─acāmızı 57/80, nerelisᵀz 3/53, gazianteplimisᵀz 23/20, anteplimisᵀz 65/14, ▪retmenmisᵀz 65/14, nesᵀz 65/14, talebesᵀz 65/14, çoçūnu 26/64, çolūmuz 54/61, oldūmuz 66/30, çocūn 56/32, çubūm mubūm 59/55, gorucūk 61/9, evlendūmü 15/4, ekmedūmüz 62/64.

Komşu iki kelimenin kaynaşmasıyla meydana gelen hece kaynaşmaları da vardır. nēdek 9/84, nēdersiz 16/27, nēdecen 19/76, nēdecekler 63/56, naparsın65/21.

2. 2. 12. Hece düşmesi

Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında hece kaynaşması kadar yaygın değildir. Ancak çeşitlilik açısından zengindir.

Alıntı kelimelerde de hece düşmesi görülmektedir.

hastane6/34, hastanesinde68/27, sābᵀ56/19.

Birleşik kelimelerde de hece düşmesi görülmektedir.

gümüşānenin13/51, gümüşāneni 13/66, gümüşāneden56/97.

Ayrıca şu kelimelerde de hece düşmesi görülür.

herālda13/24, 17/1, herāldaki33/53, herāl51/42, aşşāda16/12, 58/92, dē mi12/45.

2. 2. 13. Kelime ve cümle vurgusu

Vurgu, bir kelimenin heceleri üzerindeki farklı soluk baskısına denir.[158] Diğer bir ifadeyle vurgu, bir hecenin ötekilere karşı aldığı durum; bir hecenin öteki veya ötekilerden daha fazla belirtilmesi demektir.[159] Cümle vurgusu ise, cümledeki kelimelerden birinin diğerlerinden daha baskılı söylenmesidir.[160] Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında vurgu kelime ve cümle vurgusu olmak üzere iki alt başlıkta değerlendirilecektir.

Türkçe bilinen tarihi içinde kelime vurgusuna pek önem vermemiştir.[161] Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında iki veya daha fazla heceli kelimelerde vurgu son hecededir.

[158] Nevin Selen, *Entonasyon Analizleri*, Ankara 1973, S. 15.
[159] Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Tdk Yay., Ank. 1992, S. 168.
[160] Aydın, S. 37.
[161] Gemalmaz, "Türkçenin Morfo-Semantik Yapısının Fonolojisine Etkileri" *Tday-Belleten 1992*, Tdk Yay., Ankara,1993 S. 171.

iş´te 1/57, bug´day5/22, seb´ze40/23, no´hut57/50, sev´gi68/55.

Eklerle kelime genişletildiğinde ise vurgunun son hece üzerine doğru kaydığını görürüz.

asker´lik13/26, dü ғünümü´zü15/5, biri´ni15/32, geçenne´rin56/38, görü´cü59/2.

Vurgulu heceleri kaynaşmış kelimelerde son hecedeki vurgu kaynaşan hece üzerine aktarılır.

çā´rırdular 15/41, yapa´cāmız 18/16, ekme´dūmüz 62/64, ▪retmenmi´sҭz 65/14.

Yazı dilinde vurgu almayan -ki, -kene, -(ı)nan, -me ekleri Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında da vurgusuz oldukları için vurguyu kendilerinden önceki hecelere kaydırırlar.

şin´diki9/34, para´sınnan10/79, a´şamamış8/32, uyu´durken1/30, ge´dince66/76, i´yiken56/41.

Yer isimleri eksiz durumdayken vurgu ilk hecededir. [162] Aynı kural şahıs isimleri için de geçerlidir.

´gümüşhane3/33, ´altundaşluyım57/14, ´turcan15/1, sebahat63/1.

Cümle vurgusu ise genelde yükleme en yakın kelime üzerindedir. Konuşucunun önemli gördüğü yerler vurgulandığı için devrik cümlelerin oluşması da mümkündür.

düşman ´buraya gelmedi. 5/23.

eskiden ´gomşuluh varĭdı. 15/23.

efenim ġına gecesinde bizim ´deliganlılar toplanurlar. 60/11.

biz ´çifçilihtenΩuraşıyoz. 67/66.

köylerde ´şey çō ғudu eskiden. 60/19.

Sonuç

Bu çalışmada Gümüşhane iline bağlı Şiran ve Köse ilçelerinin belde ve köylerinin ağız yapısı, ses ve şekil bilgisi açısından ele alınmıştır. Araştırma kapsamında Şiran ve Köse ilçelerinden toplam68 kayıt alınmıştır. Kaynak kişilerin, ağız yapısını muhafaza edenlerden seçilmesine özen gösterilmiştir. Giriş kısmında ilçelerin ağız yapısına etki eden faktörlerden, iklim, coğrafi şartlar, ekonomik durum ve bölgenin tarihine yer verilmiştir. İnceleme kısmında ilçe ağızlarının ses bilgisi ve yapı bilgisi detaylı bir şekilde incelenip özellikleri ortaya konulmuştur. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlar Şunlardır:

1. Çalışmamıza konu olan "Gümüşhane İli Şiran ve Köse İlçeleri Ağızları" Leyla Karahan'ın"Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" adlı çalışmasında belirttiği gibi Doğu Grubu Ağızları içerisinde yer alır.
2. Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılan 8 ünlü dışında 14 ünlüyle birlikte 22 ünlü tespit edilmiştir. Boğumlanma noktalarının değişmesi sonucu Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında tespit edilen diğer ünlüler şunlardır: [á], [å], [ĸ], [ä], /ė/, [∩], [é], [í], [⌂], [♠], [ó], [ʾn], [●], [ú].

[162]Bkz. Ömer Demircan, "Birleşik Sözcük Ve Birleşik Sözcüklerde Vurgu", *Tday-Belleten 1977*, Tdk Yay., Ankara 1978, S. 275.

3. Kelime başında kapalı e (ė) ünlüsü korunmuştur: gėt60/60, hėç8/3, 8/4, 9/6, hėş56/95, 60/4, vėr1/53, ėş2/16, gėdeyrum 10/27.
4. Alınma kelimelerdeki uzun ünlüler kısalmıştır: hudutdaydım 57/31, nüfus 65/66, evlatımsın 37/75, zehmet 37/68, rehmetlik 39/2, mahsüllerin 41/47.
5. Yabancı dillerden alınan kelimeler gerileyici ve ilerleyici benzeşmeyle değişmiştir: dene1/55, tene9/40, 59/44, rehmetlik 1/41 ehmed 31/99, nufusum 23/41, nufusumuz 65/66, böyün 63/31, bö ғünkü 15/65, ceneze 2/55, 61/39, eses 44/1, mezeri 67/57, mesele, 67/66, meydene 31/65, ezeni 43/47, ezen 64/42.
6. Yazı dilinde önlük- artlık uyumuna uymayan, -yor, -daş, -ki ekleri uyuma tabi olmuştur: geliyir52/52, gidiyir52/52, ġardaşımın9/47, ġardaşlarım11/5, ġardaş15, dışarda╧ı 11/66, istanbulda╧ı15/68, orda╧ı63/26.
7. Önlük- artlık uyumu her iki ilçe ağzında da bozulmuştur: ġatiyler2/29, oynıyirler52/21, yiyruz40/26, bilmiyo53/11, bilemiyorum53/2, geçiyor 53/5 bitiyo64/8, yediriyo61/55, yayiyler32/112, yı─iyler32/113, sayiyler50/40, oturiyru─12/37, gelirdı─2/17, gėydı─ 11/16, yedı─den14/92, oldi56/74, ─ırtlı─teydi57/66, ġırıldi59/55 yolluykene3/59, çocu─ken3/44, yayledeyken12/85.
8. Ağız bölgelerini ayrımada bir ölçüt olarak kullanılan "öyle, böyle" kelimeleri Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında "ėyle, bėyle, ▪le, b▪le" şeklindedir.
9. Düzlük- yuvarlaklık uyumunda Şiran ve Köse ilçeleri ağızları yuvarlaklaşma eğilimindedir.
10. Ünlü yuvarlaklaşması ilçe ağızlarında yaygındır: müsafirlerimüzi6/25, gėtürdüler8/20, 65/17, d∩vl∩tümüzü3/21, d∩vlet 57/80, dövletlere10/54, yövmiyeden39/66, töbe51/90.
11. Dudak ünsüzlerinin yanındaki yuvarlak ünlüler genelde düzlemiştir: hamıru4/24, mıhtar15/126, davıl31/61, zırnacı21/2, fasılyeyi2/47.
12. Her iki ilçe ağzında da genizsi n /ñ/ ünsüzüne rastlamadık. Bu ünsüz her iki ilçe ağzında sistemli bir şekilde kaybolmuştur.
13. Kelime başında /h/- türemesi Şiran ilçesinde çeşitli kelimelerde görülmektedir.Köse ilçesinde ise "elbet" kelimesinde bu türeme görülmektedir: halt halta3/9, helbe32/11, 61/12, helbet37/79, 61/12, horda37/37, haslım1/29, haskere32/90, 52/44.
14. "bana ve sana" şahıs zamirleri yazı dilindeki gibi olmakla beraber /n/ ünsüzübazı örneklerde düşmüş " be ғe, se ғe, ba ғa, sa ғa" şeklinde kullanılmıştır. Bazı örneklerde ise "bene, sene" şeklinde kullanılmıştır.
15. Eski Türkçe dönemine ait kelimeler asli şekillerinde ilçe ağızlarında karşımıza çıkmaktadır: kibi(gibi)51/39, kibin51/41, kimin(gibin)39/40, kömdühden2/56, içün5/39, altun2/48, 60/81, yalu ғuz(Yaluğuz)16/17, saru5/15, artu─1/3, 56/11.
16. Şiran ve Köse İlçeleri ağızlarında Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılan yazı dilindeki 21 ünsüzden farklı olarak bu ünsüzlerin boğumlanma çevresinde

şekillenmiş bazı ünsüzler de vardır. Bunlar: [□], [Ç], [Ç□], [ć], [ˋ], [F], [∏], /ġ/, /□/, /ĝ/, [ģ], /─/, /╧/, [K], [K□], [ļ], [P], [S], [Ş], [Ş□], [T], [ʃ] ünsüzleridir.

17. /╧/>/─/ değişmesi en karakteristik değişimdir.
18. İki ünlü arasında /g/ sesi korunmuştur.
19. [ģ], [K□] ünsüzleri Şiran ilçesinde oldukça yaygındır. Bu yönüylede Şiran ilçesinin ağzı Erzincan ili ağızlarıyla benzerlik göstermektedir: ģelin(gelin)2/8, ģavurları2/48, ģelmezsen2/54, ģavurlarınmış26/43, ģel67/67, K□elK□itliydi3/59, esK□iden26/20, eK□erdik26/39.
20. Her iki ilçe ağzında da ötümlüleşme daha yaygındır. Ötümsüzleşme ise ötümlüleşmeye nazaran daha azdır.
21. İç ve son seste /ç/>/ş/ değişimi yaygındır: geşdi1/63, geşmiş10/66, göŞ□müyük31/112, işme8/19, geŞ□ti23/8, genŞ□ler24/39, heş 14/15, üŞ□15/93, 56/20, gaŞ□32/35, iŞ□56/57,
22. "ile" edatı kök ve gövdelere geldiğinde ilerleyici benzeşmeye bağlı olarak ünsüz değişmektedir.
23. İlçe ağızlarında /g/, /ġ/, /h/, /k/, /n/, /v/, /y/ ünsüzleri eriyerek ikiz ünlülerin oluşmasına sebep olmuştur.
24. Kapalı /ė/ ünlüsü ağızlarda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle "öyle, böyle" kelimelerde "ėyle, bėyle" kelimelerde karşımıza çıkmaktadır.
25. Şiran ve Köse ilçeleri ağızlarında /v/ sesi, bünyesinde yuvarlak ünlü bulunduran kelimelerde çoğunulukla çift dudak ünsüzü [ʃ]'sine (/v/>[ʃ]) dönüşmüştür. Her ilçe ağzında da "köy" kelimesinde sistemli olarak bu değişim görülmektedir.
26. İki ünlü arasında "/ğ/>/y/" değişmesi görülür. çocuyum2/63, soyuk2/31.
27. Eski ve aslını koruyan kelimeler ünlü uyumunu bozmuştur. ayru4/24, ayu40/35, içün5/39, altun2/48, 60/81, yalu ┏uz(Yaluğuz)16/17, değül40/21, saru5/15, artu─1/3, 56/11, sarubaş57/49, ġarşuların26/71,çarşudan54/66.

ÖRNEK METİNLER

-1-

YERİ: AKÇALI (HAYDÜRÜK) KÖYÜ / ŞİRAN
ANLATAN: GÜLDANE CELEP
YAŞI: 84
KONU: Karışık

keşge─ yapardu─ ġuru fasulya yahnısı yapardu─Ωişte onnarı yapardu─ datluda dirsen sini yapardu─, sini derdilerΩeskiden. onu şimdi şey y⌂m⌂rtaynan, yagnan, yōrurdu─ b┬ barda─ süt, b┬ barda─ yogurt gōrΩonlarıyla artu─ yum⌂rtası siniye göre yum⌂rtasınıda ona göre ġırardu─. keşgēde şimdi şeyΩederük ataru─ suya ne ġader bişürücēsek, fazla bişirürse╧ düyünlerde fazla olurdu haniya he böyük belleki şu le ┏enden b┬ atardu─ dü ┏ünlerde ey şindikde şeyΩaz bişürende yanı azΩolur o küçük

tencerede ey keşge ғe eskiden maya ġazanları derdiler böyüh maya ġazannarı onlarda hep bişürürdük.

valla ben şeyini bilmiyrümde bene se─sen dört yaşındasın dėyler.

e ne bilimΩeski şeylerΩunutdu─ gėtdi eskilerΩistedirler verirdülerΩondan sonra düyünΩolaca─ zaman ġına ya─arlarΩondan sonra dü ғünü yaparlar. e gider isterdülerΩişte isterdüler ki en sonunda söylerdiler. işte üş sefer falanca işte ġızı filana veriyrüm ġabulΩetdin mi dėyin böyle üş sefer söylerdiler. ġına gecesi işte günüzΩolsun gece olsun şeydür milleti çağrıru─ toplaru─ ġonşuları ar─abalarımızı başka yerdenΩolsunΩonları hep gelürler. işte ta─usunu ta─arlar millet ta─arsa herkeş ta─usunu ta─ar, ġınasını ya─ar, horonunu çalgısını ederdiler ne bilimΩişte ¶le.

eskiden dü ғün çalarlar horan, türkü, davul zurna he ғe üş günΩüş dört gün dü ғün yapardılar. helbē yemehli yemehsizΩolmazΩeskiden hep ėyleydi. şindiki gibi şindik kes┬yler b┬ tavu─Ωüstü b┬ de çorba yanı sıra aha işte senin yeme ғen, işte dėyim ya onnarı söyledimΩonnarı hep söyledim da keşgegi, ġuru fasulyası, k●fte, et köftesi yapardu─, su varya et k●ftesi, onnaru yapardu─Ωişte. b▪le ġızartma köftesi başka sulu köftesi başġa etinenΩonnaru yapardu─Ωişte. sulu küfte ġıyma ġoru─, parça bulgur ġoru─ y⌂murta ġıraru─ fazla olursa içi azΩolursa bi dene emme ço─Ωoldu mu deyyΩederdühΩaha b¶le le ғenlerdenΩederdüh tehne, le ғen yoğudu, eskiden tekne idi onda bir yōrurdu─ te ғe beşΩaltu ġişi otururΩonu öyle yapardılar. et yeme ғe şeyΩatardılar, kemühlerü etli kemühlerü doldurdu─ ġazanlara onu göyüşürdükΩondā sonra oturur teyveni tikilerΩondā sonra şeyini yaparlar yahnısını, yahnı dirdikΩeskiden yahnı derdiler, onnarΩėyle d¶yler.

haslım benim, şeyim mi yanı melmeketim, benim haydürük dirlerΩoranın ġızıyım törnü ⌠de gelinüm. `ocu─ları uyudurken nenni nennü söylerdüh. nenni bebegim nenni eskidenΩėyleydi şimdik dem┬yler neler diyler neler söylüyler ne bilim

bugday, arpa, fiyΩekerdühΩeskiden küşne derdik küşne ekerdükΩonnaru ekerdük. küşnede hayle belle ki hā bu ġırmızı mercimek varya hā onu ondan yapīylar. küşne dediğimizden bėyle deneleri şu ġaderΩolurdu boyu bi ellerimiznen yolardu─, sürerdiler. fazla oldu mu düğen varĭdı esgiden dü ғenden malları ġoşup sürerdühΩişte onu çeker mallara yedirürdüh yanı onu fiyi hep çeker mallara yedirürdüh. fiyde fiy ġara oluy küşne dediğüm ġırmızı oluy sarımtla─ΩoluyΩişte diyrim ya mercime─ ġırmızı mercime─ deyler hā eyle onun renginde oluy.

valla onu ben bilmemΩonu ben bilememΩonu ben bilememΩesgi adamlar söylerdiler. neler çehmişler başlarındanΩanladıydılarΩeski adamlar neler çehmişler neler neler derdiler ki rehmetlikΩadamlar deydilerki áskerde yiyecek bi şey bulamazmışlar haşá sendenΩatınΩeskidenΩat çoġumuş ya áskerlikde hepΩatınan savaş yaparmışlarΩonun fışkısından çıkar hā o arpaları yermişlerΩėyle aÇ ġalmışlarΩonnarı yermişlerΩöyle ço─Ωaçlı─ çehmişler. ço─Ωaçlı─ çehmişler, ço─ teleflik çehmişler böyle müslümānΩola─ diye müslümānΩola─ diye ço─ şeyler çehmişler harP savaş. bizim günümüzde en son kırbısın şeyi savaşı var ıdı.

eskiden ╧artol derdik şindi patetes dėyler. siron dėyler yū─a yapardu─, yū─ayı yaglı suya batırır pilavlarınΩüstüne tökerdüh ġordu─. ço─ ġıtlı─ çehmedük bizΩo günlere biz şey değilükΩo günler dėyrumΩo áskerler ço─Ωaçlı─ çehmişler, ço─ teleflik çehmişler

cenazede ne yapacuk cenaze gelür, millet gelür ġonşularımız hep ya─ın köylerde ar─abalarımız köylerde yine ġonşularımız hep çağrıru─ gelen gelür. ġır─ günden sonra yime─ yapmazdular. ġır─ günden sonra b┬ hevla yapardu─, ġır─ günden sonra da ġır─ yimeğe vėrirdiler ġuranΩo─urdu─, yėdi gün ġuranΩo─unurdu evveli şindik yine o─uylar.

seydibabada var b┬ de şu dağın şurda varΩondan sonra evliyen ġavaġ ed┬yler şurda dağ varΩoranınΩiçinde de var bi dene nesil kerameT benΩonnarı nerden bilim yavrumΩeyi kimseler yanı, eyi kimseler yanı olduğu yerde onunΩöldüyü yerde fákat onnarΩölmezmişde. işte öyle dirlerΩorada ziyaretΩorayı ziyaretΩederdüh.

şeyden ne derdiler bu kelkitinΩorda ziyaretde zaten varΩoradan berüye geçememişlerΩoranınΩadına ne d┬ylerΩadını unutdum biliydimde a─lımda de ┌el. adını unutdum neydi oraya d┬ydiler. ne bi şey şey d┬ylerdi ordanΩişde gavurlar bizim şeye geçememişlerΩo ziyaretten bura tárafa geçememişler. emma şu hozmana bizim köye de gelmiş haydürüğe de gelmişler haşá senden bu érmeniler gavurlarΩeskinden birli─te şeyler varĭdı onnardan geşdi. onnarınΩiçine söylemesi ayıpdurΩöyle gavurlar şeyΩetdiler.

hā bu teybe mi ġonuşuysun beni söylediPde sonā gidip başġasına mı dinledicin.

ásgáre de işte şeyΩederdüh, şindı─de öyle şeyΩetmiyler. şindikΩed┬yler davullu zurnalı. esgiden getirirdühΩazı─ yapardu─Ωar─alarında şeleklerΩaskere gidermişler. te ┌ey ġaş gün yol yeriymişlerΩaraba yo─ bi şey yo─Ωar─alarında şele ⌠lere azu─laru bişürürüh bėyle beskimetdür. beskimetlerü bişürürdük ġurudurdu─ doldururdu─Ωar─alarında şele ⌠lere gidiydiler.

bayram da işte yapıyru─. yemeh yapıyru─, datlu yapıyru─ datlu işte bildiyin esgiden sini dėyrik şindik datlu deyrüh böre─ yaparu─, datlu yaparu─ şunu bunu işte bişirürüh şeyΩalıru─. şekerleme mekerleme aluru─Ωonnaru vere─ gelen `ocu─lara gelen misafirlere Tutaru─.

benimΩiçi ōlanΩaltı ġız varΩiki ġızlarınΩikisi o dünyada altısı bu dünyada sekiz ġızĭdı olmadı. ōlan dört ġız peşine ōlanlarlarΩoldu.

hėç bi şey yapmıydılar. eskinden deyrim ya eskiden ne varĭdı hėç bi şey yo─du. i─i günΩüş gün ġır─lu yatardu─ ġalgardu─ tarlalara beşi─Ωar─amızda beşiği ar─amızda tarlaları gėt biçΩa─şamda gelirken yine beşiğinΩar─anda gerin gel körpe `ocuğunΩolduysa öyle böyüttü─. ġır─ını şeyΩettim┬di ġır─ını çı─ardırdu─ yanı ġır─ını ─albur deyrühΩo ─alburdan ġır─ını üsdündenΩaşşā du ┌asını o─ur suyu tökerdi─. ġır─ı derdi─Ωaha ġır─ı çı─dı `ocuğun ne bilim ne bilimΩişte ¶le.

-2-

YERİ: ALACAHAN (CENGERİŞ) KÖYÜ/ ŞİRAN
ANLATAN: KADRİYE YILMAZ

YAŞI: 81
KONU: Karışık

gadriye yılmaz se─sen yaşındayım. ine kövlüyüm cengerişde ġocadayım. bizim kövünΩadı cengerişdi alacahan oldu de ┌işti.

eyi saglıgım da benüm ġalP var, yetersizlik dizlerimde kireçlenme diyler adı gireçleme sonādanΩoldu. işte o var ġulahlarımΩişitmeyΩāmün āmün.

oldu elli sene oldu benΩevleneli. ben gaçma gaçTım ben nışanlılıydım, başġasına vermegΩistediler gaçtım nişanlıma. şindikΩevlenme ádetleri gaçtım gettim ben düyünΩetdiler. dü ┌ün davul zurna geléy millet birihiyΩoynayΩordan sonra. başġaları ġelinΩedenlerΩatınan götürüyler. üçΩat gederΩikisi yenge biner birüne gelin biner davul zurna çalar milletΩoynayΩoynaya oynaya eve gedeller.

ġızΩistemeye üç gişi giderΩalla ┌ınΩemriynen ġızı isterler. eger ġızınΩağzını ararlar babasıgilΩisterse ġız verürlerΩistemezse vermezlerΩişte ele.

ġına gecesi millet birikürΩoynar. ġına yanar, bozguna çalarΩişte ¶le. dü ┌ünler yemehli olūy. yemekli. keşge─ yaparlar, yahnı yapaylar, sütlaŞ yapaylar sini yaparlar, su böre ┌e yaparlar her yemeh vardur.

ġaynanam ġaynatam ço─Ωeyiydi. allah rehmetΩeylesin ben ço─ çalışTım amma eyiydüler. ne ęş mi esgidenΩarabalar vardı. öküzΩarabası ġoşar de ┌eyΩaha o dag varya orayu oduna gederdüh, üş günΩüş gecede gelirdı─. odun keseyrük toplayru─ yühleyrühΩarabaya gelüyrüh.

var varΩarazımız var. bugdā, arpa, nohut neΩehsenΩoluy. fiyΩordan bezelye ne e⌠ersenΩoluyΩarazída. fasulye fas⌂lyeninΩenΩeyisi burdan çı─ar. buranın fas⌂lyesini heç bi yer dutmaz. tazesi de ġurusunu da ġurusunu bişür dadunda doyamazsın. keşgeyimi yarma haşlaru─, sızarΩo kevgürdenΩondan sonra ġavurma, so ┌an, ġara büber döşerühΩonu ġazanlara dulgur ġazanına büyüh ġazanlarımız hemi ço─ böyüh, yüz gişiyi doyuraca─ ġazanlarΩonu dolduru─ bişürürüh yirler.

gelünleri sırada ta─süler giderΩo evde sini bağlarlar. kimΩönce giderse bir sini alur geçer gider. sini bağlaylar şeylere bağlaylar. yanı derTleri ¶le. dü ┌ünΩolan alur gider, delüganlular yirler. tayu─ götürürler, helva yaparlar çöreh yaparlar hepsünü. fırunlarımız vardur fırınlarda yapīylar. çöre ┌enΩiçine ne ġatarsanΩetTe ġatıylar, ġa ┌urma da ġatıylar, üzümde ġatiyler her bi şey ġatiyler.

esgiden ġıtlıġdı birΩelbiseyi ġır─ yamaynan giyidı─ yama yama geyiyh b┬ şey var mıydı şindi bol. şindi melmeket bol şindikΩesgidenΩora─nanΩekinlerü biçerΩekeller toplaru─ şindi getürüyler biç┬y gelen gel┬y gelmeyenin başu kelΩoluy. ekinΩolurdu benüm boyumΩiçinde görünmezdüm şindi her şey bol.

ey s▪lerdim tabü. hatırledü ┌üm uyu yavrum uyu beşiğü sallarum başġa b┬ ninni başġa b┬ şüy dimezdim. benüm dörTene `ocū ┌um varΩiki ōlanΩiki ġız. isimlerü mi mustafa, engin zonguldaġda, m⌂stafa izmirde ġızın birü anġarada medı─e yılmaz birü de burda melahat yılmaz. isümlerü mü aile de vardı böyühlerünΩisminü ġordu─.

evliye burda evliye işte aha burada var. cengerişin başunda var. limmüşün başunda var. bilmeyrümΩonlarunΩisimlerünü bilmeyrüm. telmenin başında da evliye varΩag baba ordan sonra o yanıda ço─ var gümüşhanaya dorgu. gavurlar gelmişde o dagdan cengerişin dağına silahΩatmışlar ġavurları cengerişin başındaki türhlerü almamuşda gavurlaru almuş bizimkinerΩele ġurtulmuşlar.

bayramda da yimeh yapar herkeş delüganlular bütün namaza gider , gelür. odalara yemehleri yerlerΩoynar gezer herkeş bayramlaşur. her yemeği yapardılar yahnısını k●ftesini, mesele sütlaŞını her bi şeyni yapardılar. yahnıyı mı yahnıyi de fasılyeyi haşlarlarΩiçine guş başΩetinen sovan büber barabar ġatar yaparlar.

çocu─ doğdu ┌unda bö ┌ühler gelür çocugu göreh. herkeşΩaltun ta─ar para ta─ar b▪le geçer gider. yėdisinde ġır─ında yėme─ yapallar yėrler.

yo─ yo─Ωonnaru bilemeyrüm.

orasu ġavur dağı deyler limnişin başı mumyanın başı şeyin başı kirazmaşaTın başı dön cengerişin başı telmenin başı.

bizim kövede gelmiş gavurlar. gavurlar ço─Ωetmiş. şindi şu daglarda ço─ altun var buluPda alsan. ço─ var buluPΩalabilsen ras geliysenΩalursun ġelmezsen yo─.

ceneze ġaldururlar. gelürΩodalara isgat dėylerΩisgat mesele oruç dutaydı. de ┌el mi onunΩisgatını verürler hocalar kömdühden sonra isgatını vėriyler odalarda yemeh yėyler, geçer gider. evlerden gel┬y. senden benden gelür, toluy yeme ┌i ço─ gelür ço─.

esgidenΩuyuzΩolurdu millet ġaşına ġaşına ölürdü. şindihΩo yo─. verem derdiler yo─tur. kanser çı─dı şındı─. şındı─ kanser çı─dı allah göstermesin.

tamara şelalesini biliyrüm. oranın suyu ço─ soyuk temara şelelasi dağın içinden gel┬y ta dereye tökülüy millette oraya b▪le birik┬ydi. tamara şelalesi adı o.

memnunumΩüç dört çocuyum var. çocu─larımdan memnunumΩallā ömürlerini uzunΩetsin. allahΩölüm göstermesin cemi cümlemize. allā iman ġuran versin geçler yaşasın.

melmeketinΩinsanı eyüdür, suyu da eyüdür, havasıda eyidir. buranın kipisi yo─. istanbulda da oldum benΩistanbulun havası sankı yağ süreysin, zongulda ┌ın ki rütübetli anġaranın biréz buraya benzey.

allā senünde işini ras getürsünΩayağına daş deyürmesün yavrum. heyirli işler yavrum.

-3-

YERİ: İNCEDERE (TAMARA) KÖYÜ /ŞİRAN
ANLATAN: KEZBAN KILDACI
YAŞI: 98
KONU: KARIŞIK

kezban ġıldacı yazılı buralarda anam babam hep yaşımı da unutdum. ōlum atmış yetmiş sehsen varım yavrumΩer doğdu─ çalışa çalışa ġocadu─.

şindı─ dedim gediym beş ġuruş bile versez razı olurum verin paramı getirsünΩallah razı ossun. hani yanımda seherde vardı. ġoca ġarı oni dedimΩoninkini ben

ba─ıyrum yazdırdıydım kömüre oninkini hısmımız hazim varĭdı. köyde onunkini o almuş benümkünü gerü getirmişΩadamlar. he yō ┌um deyin hasteydim to─tora gettimΩistanbula ondan sōra işte geldük bide arabaynan geldih çı─tı─ uşa─ arabiye evimiz ūsgegde ya dedi bėyle söyledi dedi teyze dedi verecüh dedi. selvet varya mıhtarımız ġardaşımınΩoğlu selvet ben dedi selvete derimde gelirΩalırsız paranızı artı─Ωo da sordu mu demedi mi haberim yo─. hasteyim yanımda pilatın var. ha bėyle demür bi yere çı─amıyrım. ha şindi işte bö ┌ün getirdi selvet benide atmış beşlihimizi kesdi. hökümet ba─sınlarda paramı versinler kömür paramda. orda bi ġarı d¶yki dedilerki dey paramı verdiler de dediler d¶y kömür gelirse d¶y ben daha kömür mömürΩistemiym. he benΩonnara dedimki istanbula gediyim ben kömür ya─amıyrum verirsez para verin, vermezsez yiyeceh verin ben dedimΩadamlara ha burıya geldimΩannatdımda gettim. uşa─larda geldi gapıda be ┌e ėyle yazdılar.

ey dü ┌ün yemegΩediydilerΩadam. sabın dağıdıydılarΩadam çağrıydılar yemeg veriydilerΩēveldenΩonnarĭdı. şindik her şey hazıra binmiş. yemehΩed┬yler ġuranΩölülere sebeb hazır getir┬yler garehisardanΩalucuradan hazır yemeh getir┬yler. esgidenΩaya ġazanlarınan yemeh bişürüydüler. yemehler fırınları yahıp ehmek bişürüydüh her çeşit yemek. çorbası, keşge ┌e, yarması, yahnısı, pirinci sütlüsü onnar da ēveliydi şindik hazır gel┬y dışardan. ey keşge ┌ede işte ġoyīy gene bişürüyler. yağrīylar biş┬y ġazan ġazan mecbır taba─lara ġoyup sıfralara veriyler.

ismiyiz ne yavrumΩenesΩeresΩadıyını yazda ba ┌a verΩötekininΩadını da yaz ver ha onunkiniunuTdum soramda.

arpa ekerdüh, bugdā ekerdüh, fiyΩekerdühΩeskidenΩonnarı eküp biçiydük kem çalıydu─, bağ bağlıydu─, araba yüşlüydüh, getirüp halbura töküp düven sürüydük, ço─çileynen yetişdüh yavrum. şindide ġocadu─Ωoturdı─ uşa─Ωolan gurbetde ha sizinde hoşΩana ┌ız baba ┌ız var yanında mı duruynuz? herkeş hepsi ġol verdi.

evelden var deydiler hırsızΩipsiz kesenΩasan gece gündüz gapı aray eveldenidi. şindi heşΩişitmedim. şimdı─Ωėşitmedim daha ha bu ol meselesine geldihΩistanbuldan yavrum daha benΩėşitmedim yalan söylüyem bu yaşta.

çileli yetüşdüh bu günner selbes günner hazır günner bu günner biz çalışmıya meydana çı─tıhΩeküP biçiP, zahre yuyru─, ġuruduyru─Ωö ┌üdiyrüh, yeyru─. indih harmandan çı─ardılarΩadamlar, de ┌ermene götürüyler gozofa adam yuyuy, ġuruduy, ö ┌üdüyΩellerine ver┬y çuvalı. ey bilmiyrim nası ediyselerΩalucura olsun bu gorzaf olsunΩeyle ediymişler herifler harmandan çı─ardılar tarladan çı─ardup çuvallara doldurup getiriyler buriye, bizde yuydu─. tarlarda pu ┌arlarda sürişde diydı─, pu ┌arlarda yuydu─, sergülere serip ġurudıydu─Ωeliydüh. toz dolīy diyin savruydu─, behliydüh, getirüydüh, ö ┌üdüydüh. şindı─ hazır dünyası biz çilalı yetüşdühΩallah razı ossun.

köyümüz köyde bitTüm, böyüdüm ġardaşım. babamΩimamıdı köyΩimamı dedem hacΩimamımış. köyümüzde on senelih mıhtarΩoldı. nazilΩo benim ġaynım olīy. bu ġara tepe ūruna bizimΩadamı vurdular ya giliftin davesiynen benim adamımı iki kö∫ ġavga yaptularda ġara tepe deyrühΩora cenderdenΩu─arada yavrumΩordanΩüş denen çocu─umΩordan varĭdı. eltilerim varĭdı, ġayınlarım varĭdı, ġaynatam varĭdı beni hėş

ġoymadılar. şindiki gettimΩadamın çocu─u hèş yo─du ġarısı varĭdı da beni de orıya verdilerde. ordan bir ġızınanΩiki ōlanΩoldu. işte bèyle çehtüh çileyi yavrum ne sen de sor ne bende deyim.

şekerimi öştürdüm tansiyonumu öştürdüm dediler ka╒ıt yazdı verdi. tiyeze tansiyonunda şekerinde eyi sālı─Ωocāna gettimde eyle idare et dedi. zatı yağlı yemeyrüm tatlı şey yemeyrümΩişte ele yavrum.

bayramlarda de yine heyle yimehΩediydiler sıfra sıfra birik┬y, beşΩaltı ar─adaş birΩolıydılar. böyühlerin yanına gediydilerΩoturup yeydilerΩaynı pirinş pilavı bişürüylerΩesas pilev biş┬yler, keşge─Ωed┬yler, yahnı ed┬yler, yarma çorbası bişürüyler, ġatıh ġatıylar. eses bulgurΩèyle yapīylar, yağlıylar pirinş pilevinide èyle ed┬yler. yarmıyıda yuylar, pehliyler, hazırlıylar yag ġoyuylar, ġavuruylar suyude üsdüne ġoyuylarΩağzını örtüylerΩorda bişiy köpüğü ġal─ıy keşge─Ωolıy, sini de bağlıylar, yū─ada ed┬yler, nelerΩolıyki ēvelden yavrum. sinide işte yum⌂rta ġırīylar, yōrıylarΩincecühΩincecühΩaçıylar yaglıylarΩüstΩüsde ġoyīylar düziyeler davıl fırınına ġoyīylarΩisterse isterse köy fırında bişiriyler. bişirüyler beyle parça parça, dilim dilim kesiyler sıfralarına ġoyīylarΩişte èyle yavrum.

ġıtlı─ senelerindeydüh mahacirliğe babamızΩalmış getmiş mahacirlühlere aÇlıhda sō ╒uhda köylerde hep èyleymiş köylerdenΩartı─. beşmiş gelmişler tamarıya eveli tamarıymış şimdikΩincedere oldı. istanbul çı─dıydı meydene aranın tamara ba─mışlarΩeveldenΩadamΩölüsümüymüş malΩölüsüymüşΩevelden tamarıya ba─mışlar yo─Ωariyada ba─mışlar yo─. cendere gelmişlerde cenderde bulmuşlarda o köyünΩadını cender ġomuşlar ben èyle dōdum bittim èyle, èşitdim dedemdenΩebemden.

var bizimΩevliye u─arda evlerimiz üsdünde bi ziyaret var birisi babasıymış birisi keliniymiş. biz yopa─ derih, gederΩorda ebdesΩederüh gederΩorda namaz ġılarmışlar. herkeş gel┬yΩorda ziyaretΩediy. yavrumΩişte bilü müsün şunca yeri yolları yerleri daşları gayaları orda ġoru─ deyrihde ġoru─da gadirin ōlu tarlası var. hep ├sinide parça parça bölüşüy. çamlarımız var ġoru─ΩeyΩulu çamlar. biz geldükki çamın biri ġurulmuş ġurumuş ġırılmış durīy hayle meşede durīy tarlanın başında getürtemiyrüm para olaca─ki adam gide getire paraynan kimse kimsiye ba─mīy. parasız kimse kimsenün yüzüne ba─mīyΩeKmenΩolursa yersün kimse senü çārdupda bi yudum su vermiy. bizde işte allah bereket versün satılīy köye gel┬yΩaçlı─Ωalıyru─ yag çükelekΩalıyru─da yeyrühΩistanbulda geldüğümüz gibinΩorda onnarΩalīylar parasıynan yeyrüK uşa─lar burdada gelüp gendimize biz alupda bişürüp yeyrüK. gendimiz getmeydüKde köyden gidenΩoluydı. kürTlerden ço─ gidiydiler men gütmeye yeyleya kö∫ümüzΩiki parça üş parça bi talafı türhler, bi tarafi ikizler bi tarafı gayalar yavrum. ha şindi herkeşinΩayrı ayrı mehlesi var köyü var.

gendüm yapıydumΩevümΩayrıydı yerümΩayrıydı. çocūm varĭdı hayle eyle ediydı─ yārum. yōrup, bişürüp, yagliyup, büşürüp, saŞ varĭdı ēvelden. sacın saciye ġordu─ saciye ġapardı─ küllerdüK yanmasun, bişürürdüh, sererdüK, yerdüK. çükelihde ehmē bèyle bazıyı kündüya çükele ġoyuyru─Ωiçine burıyi ġatlıyru─ burıyi ġatlıyru─ furına veriyrüh. bişiyΩüsdünüde yaglıyru─ çükelenΩüsdüne ġoyīykende yağ töküy

yumuşa─Ωolīy. çükelide inehleri sa ╒ıyru─. bir meya ġazannarında birühtüriyrüh. çiy derüK çiy dutīy süTΩonında ēvelde çiy tulu─ları varĭdı ēvelden. şindı─de demür tulu─Ωalīylar, yayīylar, tulu─larda yayīylar yine aynı ġatı ╒ı töküylerΩo maya ġazanına ġoyuylarΩataşa altunı ya─ıylar. ġaynıyΩonnar topa─ topa─Ωolīy. yüzüne göyü suyı çı─ıyΩo suyını süziylerΩonı da torbalīylarΩal daşları ġoyīylar bu daşınΩüsdüne ġoyīylarΩiki daşıda üsdüne ġoyīylar süziy topa─ keseh olīy, çükeleh duzlıyıp yiyler. daha inemizde yo─Ωadamımız öleli inemizde yo─. sa ╒ab çı─mıyrı─da yavrum bazarlardanΩalıyru─ yō ╒urt mō ╒urtda yeyrüh. çayΩediyrüh, çaydan yeyrüh.

beşΩōlan bi ġız üçü ilerki adamımdanΩüçü bundan. ordakini adının birisi efrasım birisi ehsan birisi aslan burdakinerinde biri irafik biri yavız biri de mihri ġızınΩadı mihri eyΩėyle ġoydu─ adlarını işte.

senΩismiyi ka ╒ıta yaz ver. ar─adaşıyınΩadı neydi, ehmed mi? gamet demet üsametdin. he seninΩadında yazılı o cıbız gafalı olanınΩadı ney.

savolΩallah razı olsun. baba ╒ızΩana ╒ızdan yaşanın çolıġızıynan çocuyıznan hür yaşanınΩallah bin bereket versin baba.

-4-

YERİ: AKBABA (AĞĞİ) KÖYÜ/ KÖSE
ANLATAN: İDRİS OZAN
YAŞI: 72
KONU: KARIŞIK

id ├risΩozan yetmişΩiki. akbaba köyünden. bin dokuz yüz kırk üç dō ╒umluyum. atmışΩiki de. nışanlanduk düyünnen normal köyΩadetiyle köyΩişleriyle hayle şeyΩettükΩo zamanki usūllarΩėyleydi. o zaman bėyle açı─ saçı─ bėyle bi şey yo─du. nikaha gittihleri zaman bėyle hep beraber gidipde bėyle bi şeyler yapılmaydı. ama şimdi nikahda beraberΩaldın mı aldım, gid┬misin gidiyrim, gitmeymisin şindi işler deyişti yanı oldu─ça. vallahΩeski usullar şindiki usula ba─ara─Ωislamiye daha ya─ınıdı. şindiki usullar birazΩislamın dışında açu─ saçu─ gelinnik geyiyler. eski usulda gelinnik melinnik yō ╒udu normal vaziyetde evleniydiler yanı. şu anda evliliklerΩadetlerimiz şėyle bi şey. ēvel nişanlanırlar. ondan sōra birΩay bi sene, iki sene sōra getürürlerΩėyle devamΩeder giderler. eskiden ėyleydi ama şindı─Ωartu─ ġız hayatı oğlan ġızı sev┬y ġızΩōlanı şindi hayat ėyle yanı. daha babayı anayı seven yo─. onnar kendi hayatlarını ėyle yaşaylar ama şimdiki hayatta ş▪le bi şey var. ėyle yaşaylarΩama aradanΩaz bi zaman geştimi hemanΩayrılíyler. eskisi usul daha eyiydiki ayrılma yoğudu. şimdi tez ayrılīylar heman. telezyonlarda ézleyrük üçΩay beşΩay sōra hemanΩayrılīyler bi şeyΩolmaz yav. ėyle mi.

o da ne bilim gönülΩisterkü istedüğünΩalırsun gönülΩister yanı. yav bizi sende ne bilim çocudu─ hayatı unuTdu─ geşti getti. zatenΩaynı köylüyükΩaynı köydenΩevlendük. gittiler düyür gettiler. dü ╒ür gettilerΩişte istediler. aradan bi iki kere, iki üç kere tābi ġız sāb┬ biráz nazlı olur. ondan sōra mesele bi getmeyden vermezler tabi.

üŞ dört defa gidecehsin gelecehsinΩondan sōra verürlerΩişte èyle. gomşuları çağrurularΩeşyasıda yüzük ta─ar, şey ta─arlar. şimdi söz yüzüğü diye bi şey yanı èyle. şimdide gelçi èyle bi şey var. söz yüzüğü zamannan dèyrimya şimdiki usulΩeski usullar şimdikine ba─ara─ daha islamiyete uygunΩolıyolar. eskiden başlu─ parasu verürdüler. az bi mihtar başlu─ parası verürdülerΩama şimdi başlu─ parasu ġa─dı. başlı─ parası süd ha═ı d¶yler süt ha═ı gibi bi şey ama süt ha═ı ġa─dı tabi. bu usullarda süd ha═ı ġa─dı.

ġına gecesinde ġızın tarafına ġız tarafı çağrır. oğlan tarafıda ōlan tarafundan çağrur. ġına gecesinde de ġına yaparlar ġızınΩeline gorlar. banyo manyo yapturırlar. ōlanΩiçinde de ōlan tarafındanΩerkekler toplanur, hamamΩevü diye bi şey vardır. ġız hamamΩevide vardurΩerkekin hamamΩevüde. o ġına gecesi hamamΩevünde olır. hamamΩevi derlerΩona yanı. ya─ınları hamamΩolır. emisi dayısı e ġardeşi yani çocūn gardeşi yahud ġızın gardeşi yani o tarafınki ġıza hamamΩevi olır bu tarafaki erkeğe hamamΩevi olır. yav bi işte eylençe yapīylar ne yapīylarΩōlanı banyo manyo yaptırīylar. ġızΩevinde de ayni şey ġına mına goyīylar. ġızΩevinde de aynı ġıza banyo manyo yaptırīylar. ġına goyīylarΩeline yanı. deyΩişte o vaziyetde.

vāla unutulur dabi aradan ço─ uzun zaman geşti. aşşā u─arı elli sene geç┬y ba─. atmışΩikidenΩelli yıl geşti. de ┌el mi elli yıl geşti.

valla başdan geçennerin nenyini annadaca─sın hanki birini annadaca─sın başdan bi olay geşmezki. gün bu gün sa ┌at bu sa ┌at. leki var hanı dana derler dana yedüğü daşı bilürΩama zamannanΩunutmazsan ne yapabilürsün. aslında unutma─ dōru bi şeyi elüp geçersenΩiyiken kötü olur. bi şeyi gapatıp geçecehsin annadabildüm mü. yani kötülügü kötü işleri kötü adam yapar. iyiadam bi kötülüh yaptı ise o adam kötülüğü kendisine yapmışΩolur. ben seni baba ┌a küfür etsen senden haliyle benimkine küfürΩedecehsin. ey ben benim babamı etmiş olíyrım. durdu─ yere sen bene küfürΩetmiyende ben seni küfürΩedemΩişte èyle bi şeylerΩolīy. köyΩişi köy cahillik bu işler hep cahilden gelir.

askerliyi burdurda yaptım topcu eyitimde ordan temelΩe┌itimin de yaptu─. ordanΩadanıya düştükΩadanada terisΩoldum. askerlikΩolayları birez far─lı oldı yanı. izine gelmedümΩiki seneydi o zamannarΩaskerlikΩiki sene izini gullanmadım. gel┬yken terisdebirΩayΩizni gullandım. kır╧ beş günΩizin ha═ım varΩamma on beşi yandı yanı.

valla daya─Ωa─ıllı olursan daya─ vurmazlar. haksuzΩolursan tabi daya─ vururdular. vururlarΩama èyle o gaddan de┌el. o olaca─Ωo disiplinli olmazsa askerlikΩolmaz yanı. okullarda da şimdi disiplinΩolmadığı zaman çocu─ galhīy ▪retmeni garşılay yannış mı deyrim. haskerde de aynı mesele en ufagı on sekiz yirmi yaşında. ey yirmi yaşında o gaddanΩadam birΩarada haliyle türdüşme olīy haliyle daya─Ωolmazsa gor─u olmazsa o iş yürürmü ya èyle.

köyümüzde köy yemekleri olur. aksarı ġuru fasulye yaparlar, nohutlu iŞ pilavı yaparlar. ne biliyimΩetli etli yemekler yaparlar. köylü yeme köyde maddi durumına göre nası satılsa ba─ sıfrasında he şükür şindi her şey bulınīy. eskiden bèyle bi şeyler yoğdu. eskiden çarşı bazara getmede yoğudu. bi böyük gideceh çarşıya bi şeyΩalıp gelecek

güzün girerdiler baharın çı─ardılar. şimdi pütün bazarlarınΩalaverisine kadınnar yapīy. şehirde olsun köylerde olsun bazarlara hep kadınnar. eskiden kadına bazara getmek terkΩedebΩidi. getmezdiler ki zaten vesayit de yo─du. enΩeyisi vesaitin bi evin köyünΩenΩağasının bi atı olurdu. hayvanı olurdu en yanı ço─lardan hayvanı bile bulunmazdı. bi çüt öküz bi inek sa─lardılar. şimdi ėyle de ┣el ki şimdi her şey bol huzur yo─. yannış mı deyrim şimdi huzur yo─.

valla köyün tarihini ben gaşta ġurulduğunu eskiler seferbe┳likden annatırdılarΩodalarda cengΩo─urdularΩodalarda. şindi onnar ġa─tı. şindi ġa─velerde oturıylar gāvelerde dedigodu dedigodu almış. adam şu hökümet bėyle bu hökümet ya sen hökümetden ne işin var. bi oy gullanmışmısın sen görev verΩona ne yapırsa yapsın. düşün zamanında onı söyle samanla düşünΩoyunı de ┣erlendir. ama zaman geştihden sōra söylemenin bi anlamı yo─ki şėyle bėyle devamΩediydik.

eski agciydi şindi akbaba oldı. eski ismi aggi şimdi akbaba oldu. aggi aggi şimdi akbaba oldi. isimler deyişildi ya o zamanki o isimler türkçeyΩuygun de ┣elimiş şimdiki isim türkçeyΩuygunumuş diye isimler deyişildi yanı.

valla en fazla arpa ekeriz, buğdā ekeris, mısırΩekiyler hayvannara yedürmegΩiçün, eskiden pancar mancarΩekiydiler şimdi daha nufus geşti gitti. geştikΩistanbulu ha şimdi en genci benim köyde atmış yetmişΩiki yaşındayım. benim uşa─larunΩüçüde istanbulda. ey burda olaca─ ki bi iş yapaca─sınΩey ben bu yaşdan sōra ne iş yapabülürüm. aynen yani bene nispeten hep ėyleler. yanı dört gişi bi evde yo─. geşlik yetişenΩistanbulΩistanbul ba─alım bununΩaltından ne zaman çı─ılaca─.

düşmanΩeskiden gelmiş. ba─ eskiden düşman şurda şurda şey varya sene söyleyim şehitlik var yazir. rus şu garşu ġarlu tepe varya o tepeden bizimΩaskeri burdayanΩataşına dutmuş. şurda eskiden buralarda derdüler ki şurda şehitlik varya bu belli de ┣el bu bizimΩaskeri rus yanΩateşine dutmuş. orda eskiden biz ġa─dı─Ωėşitdı─ ki orada asker şehitΩolmuş. tüfenginden düşmüş, mermiler varmış yanı biz duyuşumuzΩėyle. ağızdanΩağıza böyle gid┳yΩaynı onunΩiçünΩorda şehitlik yazır. rusΩordan bizimΩaskeri yanΩateşine tutmuş burda.

cenazalarda zatenΩüŞ gün cenaze evine yemek şeyΩetmezler, yaptırmazlar. gomşular yasΩevine gider, kederΩevine, keder şey yaparlar taziye ziyaretinde bulunurlar. bėyle şeylernenΩūraşırlar yanı. taziyede başın sağolsun pek demezlerde zatenΩonu demeh dōru de ┣el. zaten sen benim cenazeme geldiğinü neçün geldiğinü ben biliyorum bazıları a─lı kesmeyenler d¶y. başın sağolsun zaten sen bununΩiçün geldin bi daha başın sağolsun deyipde yaralanmış gabuğu bi daha tezelemenin hėş bi anlamı yo─Ωa─lı kesmeyenler bėyle ed┳y daha dōrusu.

yo─ türbe mürbe yo─ bizim burda. bizim şu yörede yo─. erzincanda var türbe. buralarda yo─ he. siz gümüşāneden mi geliysiz. köseyin köylerinü. ilk burayamı geldiyiz. kayadibi var sınır gomşumuzdur.

valla eskidenΩaskere göndermek toplanurdular gomşular. o askere gid┳y diye ona bi helva yapardılar. bi çanta yapardılar. göya ekmek yok gibisine gulut mulut yapar gönderürdüler. ama şimdi ėyle bi şey yo─ki. eskidenΩaskere gidende biz duydu─

askerΩelbisesini burda giyermişler. ama şimdi yo─. şimdi birlihde gèy┬ysin birlihde yeysin. eskiden èyleydi. ben biliyorumΩeskiden askerlerin gelipΩaskere gidecehΩasgárΩelbisesini ş'nbeden giyer ş'nbe verürdü. ş'nbeden verür ş'nbede giyer, gelürdüler. burada birΩiki günΩizinΩalurΩondan sōra giderdiler. zaten yürüme ço─unu giderdiler burdan kelkide. erzincana bile eskidenΩerzincandan burıya yürüme gelirmüşler vatandaşlar. trabzondan vesayit yo─ èyle.

bayramda ramazan bayramında da benΩoruş dutar, ramazan bayramında sa ┌at yedi yedi búçú─da bayram namazını gılar. herkéş gonşular camıda toplanırlar. camıda namazdan sonā bèyle bayramlaşırlar. ondan sōra dağılur herkeş giderΩevinde ġabrıstana giderizΩilk gün camıdan çı─ar ġabrıstana giderük ölülere gelüp gèşmişlere fatiha o─urlar. hoca zatenΩönde o─urΩilkini. sōra herkeş ġabrıstanının başına gider. herkeş kendi ölüsünü üçΩehlamΩüç ihlas birΩelham bir fatiha ohur. orda yatannarın bütün gelmiş geşmişlerine ruhuna iba eder, gelürler ondan sora. ey yemek memekler yaparlarΩondan sōra bazıları gomşuları çağrurlar yanı hanı. pek maddi durumu olmıyan ço─u gomşuları çağrurlar beraber yerler. ondan sōra gal─ar yaşlıları küçükler ziyaretΩeder. küçüh çocu─lara torba verürler. evlerden topla şeker toplarlar. ey bèyle şeyΩederler. zatan ġurban bayramı herkeş ġurbanını keser. ilk günü ġurban bayramı zatenΩüŞ□ gün sayılır. egerki öbür bayramΩüŞ□ günΩama ġurban bayramında anca ġurbanındanΩūraşırsınΩo günü. yanı ertesi günü gider ġonşuları böyükleriyi ziyaretΩedersin. küçühlerine saygı gösteririsin yapaca─ şeyler bunlar yanı.

-5-

YERİ: ALTINTAŞ KÖYÜ/ KÖSE
ANLATAN: MAHMUT BORA
YAŞI: 82
KONU: KARIŞIK

ismim mahmut bora aşşā u─arı sehsen bir sehsenΩiki yaşındayım yaşΩolara─. yirmi sene ─izetcilik yaptım. köse, bayburd, tranzon gümüşheneye ūramadım gümüşānenin yolları açu─Ωolīy ġışın. bu aralarda bu devirlerde yirmi iki sene─ızetcilik yaptım ne bilim ne soruyun sen.

bizimΩevlenme zamanımızΩatmışΩaltıda evlendük. dokuz yüzΩotuzΩikiliyim. valla ben gendim dü ┌ünümden bi şeyΩannamadım. ço─ fa╧írídım. fa╧írlı─ ─ırtlihteydi. yanı hesabΩet ki bir liraya a─şamdan toplantı oldı. çocu─larΩoynaylar oynarken bir liraya ihtiyacımΩoldu ki gelene alamda gelem. yessi va─tı çocu─lara dedim ki uşa─lar sizΩeylenin ben bi tuvalete yapım gelem. benüm koşuşΩon beş da╧╧a idi. gidişim gelişimΩon beş dakkaydı gece oda geşlih. gettimΩorıya. orda sa ┌ır hacı denilen bi adam varΩallah razı olsun sizden de onlardan da yüz lira aldım da geldimΩihtiyacımı teminΩettim. eli ço─ dardaydım. bene de èyle bi ġız başlı ┌ı söylediler ki benüm verdüğüm para dört dène ġızΩalīydı. nispetΩüzerine oldu. yanı onnar tekkeliydiler

benΩaltundaşluyım. tekkelilerden ġızΩalmah ço─ zorudu birezΩiktidarlıydılarΩonnar. ama bende fa╧ırım. inanki altımda yata─ bile yō ╒udu. yanı inanΩannadın mı. yay─anaca─ yerimiz bile yō ╒udu daha ne soruysın bene.

ġızΩisteme. ġızı ben tanımadımΩinanki tanımadım. köyünΩiçindeydi tanımadım. benΩon do─uz yirmi sene kalasörde hizmeterlih yaptım. orda ufak bi köy vardurΩarka tarafda süründen bu tarafa posunΩarasında kalasör derük şimdi oldu doğan ne neyΩuğur mahallesi oldu şindik. tanımadım be çocuğu rāhmetlik babamΩona bir defa düyürçülük yaptı. biz de o nispetΩüzerine bin dört yüz lira para aldılarΩo zamanın zamanında benden ki ha bu altundaşı alıydı. tövbeler olsunΩalīydı. gaşta olmuşΩolīy. atmışΩatmış da eve getürdüm. dört senede onnarın evinde galdı. gaş sene olmuşΩolīy. elli altı demekkimΩelli altıymışΩannadın mı.

ġına gecelerinde burda pek önemli bi şeyler yo─ ya. gelürler dü ╒ün sahabı gelür ġınasını goyar çocū ╒a. ufa─ bi toplantı olur, ġınası gor geçer giderlerΩėyle mi. eski köyΩeski dü ╒ünnerde davu zurna gelürdü. öyle zaman gelürdükü üŞ□ gişi beş gişi düyünde evlenürdüler. yanı hep barabarΩolsun diye şennikli olsun diye. bi hafta ş¶ edicik nedicik. fa╧ırlık ─ırtlikte yemede ─ırtlikte allahın hikmeti allahta ver┬yΩişte öyle.

askerli ╒i çıldırda yaptım ġars hüdütdeydimΩiki sene yaptım beşinci bölükteydim. ikinci tabur beşinci bölük çıldırdaydım. tam hududtaydım. varĭdı. döverdiler. yav suçsuzΩadamΩolursa döverdi. suçsuzΩadamΩolmazsa askerin ne suçu olur. askerin ne suçu olaca─ yatur galdur. ama işte keyfΩüçün mera─.

kökenim benüm buralıdır. valla d¶y bilmem tarihi hisabında bėş bin bilmem ne bi küsürΩolīy. belkide yedi bin beş bin dedi ╒im zamanda birezΩasır geşti. yedi asır geşti belki altı yedi. birΩasır geşti. sen söyle orasını annadın mı. zaimōlu vardı burda en camınınΩordan dut ha bu aferdesiz ha o köpe⌠ varya o camınınΩordaki dereden bu yaniya o köpe ╒inΩo yanısı bi adamın zaimōlu. birde korō ╒ulları varΩo yanki tarafta korō ╒ulları var. iki hana olara─ ġurulmuş. buranın ġuruluşu iki hanadanΩibaret. garipōlu varmış burda. bi de yilancı varmış ço─ zamannarda yılançı ōlununΩerazisi ço─muş dedemΩalmış. dedem de imammış. bizim sülale imam. molla amet gelür, molla mahmut gelür, molla mehmet gelür dedemiz, mahmut sonu ben gellem babam. babamınΩadı da ahmed benimki de mahmut. beşincide biz.

valla düşman geldüğü zaman bu köyü burdan gal─up salyazıya indi. o devirde tabiki biz bilemezükΩolurda. annaturlar ki düşman bastı burayı, burdan naklΩolundular salyazıya. düşman çeküldükden sōra geldüler burıya gene üŞ□ hane. ondan sōra tekkelisi geldi, edişelisi geldi, tar─anaslısı ki geldi burıya ġocaköyü, ġocayo─uş köyü velāsī bunnar dolma. urusdan sōra bunnar rusdan sōra geldüler burıya.

būdayΩekerük, sarubaşΩekerüh, sarubaş derüki sarubaş, arpa, ġızıl būdā, yonca, gorunga tarlalarΩekerük. eyerki eyi bi ġuvetli bir tarla olursa nohut, mercimek şunu bunu ekerük yanı.

of of orayı hėş sorma. onu sorma. kırk birde burayı dolu vurdu. kırkΩiki de burda kona─ getti. köyde üŞ□ gişi galdu. hep trabzona gettük dilenmiye. yo─sullu─ ço─ çehtük. hesabı ġayb yo─sulluh ço─ çehtih.

ceneze törenlerüde ceneze gelürse eyerΩistanbuldan gelürse veyahut burda öleni eşersin mezarı gılırsun namazını, gorsunΩorıya gelür gidersün töreni bu. ondan sorada arzΩeden mevlüdününΩo─uddurur, arzΩetmeyende mevlüdünü o─uddurmaz ġuranı o─uddururlar.

askere göndermek ya sennen barabar bi gişi uğurlardı ya iki gişi uğurlardılarΩo gadar. askerlikΩo uğurlama o. burda türbe yo─.

ben ─izetçilik ço─ yaptum. dedim ya yirmi iki yirmi üç sene ─izetçi ╒ik yaptım. köse, altundaş ha bu çevre köylerin hepsini dolandım ─izetçilikle. gendimde reçberlik yapardım şimdi reçberlim yo─. atda goşdum, camış da goşdum, öküzde goşdum bunnarın hepsini yaptım. ama şimdi veren şührΩolsun şimdi yo─. ─izefde de adam götürü getirüydim. köylerin vesayit yolçu o zaman vesayit şeydi ─izek. ġarı sorarsan ha burda üŞ□ dört sene ġar yo─. ġar ─ırtlı─teydi ne golay salyazıya inmek. ─izehdenΩinerdük ─izefden çı─ardu─. öyle zaman gelürdü kü atΩişlemezdi. lohusa olan kadını da elümüznenΩindürürdük ─ıza─lara gorΩelümüznenΩindürürdük salyazıya. öyle ġΩolurdu verene şükür şimdi ġda yo─.

bayramlarda bir toplantı olur camıda. camıda namazı bayram namazını ġıldu─tan bayrama namazını ġıldu─tan sōra mezarlı ╒a giderler toplu. mezarlıkta mezarı ziyaretΩederler. ziyaretten sōra bizim köyΩodası vardır. köyΩodasına birükürük çayımızΩekmeyimiz neyse orda hallederük yanı. börek gelür, makarna gelür, ziron gelür, dolma gelür, hoşaf gelür başka ekmek gelür, çay gelür, şeker gelür bunnardan millet ġa─ar dağılur. herkesnende barışur, bayramlaşur, küsülülerde getürürler baruşdururlar. küsülümüzΩelhamdüllah yo─turda olursa onnardan da baruşdururlar. kö ╒ün hadisesi böyle. köyden soraca─Ωolursan kö∫de galdı sekiz hane mi dokuz hane mi bilemedinΩon hane galdı. toplandı herkes. göçemenler göşdüler. galdı yerlileri. yerlileri uzaylar bazı toplanıylar soyu─dan. allah razı olsun d∩vletden. d∩vlet bizim ya─acāmızı garşılay. amanΩamanda yiyecemizi de garşılay. allah razı olsun bütün cümlesinden. ey köyler b¶le köylerde ne varki. sabahdan gal─arsın dama gidersin malın varsa gider görersin malın yo─sa gelüp otursanΩiş. şükürΩo da var verene şührΩolsun.

ha bu gadar duracānızı bileydim birer to─at vururdum şimdi ama vazgeştim. birer çayımı içerdiz, birer to─at vururdum. peki heyirli günner.

-6-

YERİ: SUBAŞI (TIZIH) KÖYÜ
ANLATAN: AHMET DEMİR
YAŞI: 71
KONU: KARIŞIK

ahmet demir yetmiş bir buralıyım. eski ismi tızıhıdı buranın. de ╒işti he. ben mi ço─Ωolīy ġır─Ωelli sene olīy. normal kö∫ dü ╒ünü işte toplanīylar ne yapaca─Ωişte horonΩoynaylarΩo bu. davul zurna yo─ bizde. yo─ hèç bi şey yo─. daha èyle bi şey

bizim burıya girmemiş. kendi a ſıznan söyleylerΩişte ama şimdi bat mat gullanīylar bilmem şey yine davul zurna yo─da teybe bat goyīylar mat goyīylar. kendileri söylüyler.

ne yapacıh köylü toplanıyız başġa ne yapacazΩişte oynaylar, eylençe işte şu bu. tabü tabi yemeh yтyler. ney ras geliyse onı yapīylar. tabi yimeh ney varsa piyasada onı yapīylar. vallahΩaynı yemeh ne olaca─, köyde ne olacı─. bulgur pilavı artu─ pires var, patates, et şu bu yanı başġa ne olaca─ köylerde.

ġızda dü ſürçü giderdilerΩolursa olurΩolmassa bi şey yo─. ey biri iki defa gidecehsin gidip gelecehsen canım èyle bi getmeden ġız verirler mi. iki üç gidiysin, artı─ bazi gaçíylar. biliysin bura ne oldunu. eskiden vardı başlı─. ben yüz lira verdimΩo zaman parasıtabi eskidenΩeyi paraydı. ondan sōra şu bu derkenΩoda ġa─dı şimdi o yo─. daha başlı─ maşlıh yo─. eşşasını görüyler, ta─ı mahı ne dèyselerΩonı yapīylar, işteeşşası şuyu buyu iş tamam daha nediyim.

vallahΩo zaman èyle ġına gecesi peh yo─du horonΩoynaydılar. şimdiki düzen yō ſudu o zamannar. şimdi ġarılar topluy, ġına ya─arlar. tabi şe ſirlerde görüysüz, bilтysiz. ama eskidenΩo yō ſudu. belki şe ſirlerde vardırΩama bizim burada yō ſudu, gerçi köylerde yō ſudu. he dü ſün yapardular başġa bi şey yo─. tabü tabü oynardu─. e ne ras geliyse bilтyse oynarlar. işte èyle yanı başġa bi şey yo─. he èyle bi şeyler yapardılar yanı. kilim to─urdular, şofor yapardılar, toplanur. yanı bunu toplanup ortada bi gişi çevürdülerΩartu─ gereken neyse onı yapardular yanı. èyle başġa bi şey yo─ köylerde işte.

benΩaskere şeydeydimΩamasyadaydım. ordan da samsun geldim, samsundan maçkıya geldim trabzonΩişte orda sonā erdi. piyade. valla ben daya─ acemi birli ſinde yemedim hèç. faġat burda ş'nbede yedim. şey yo─ hèç bi şeyde de ſel keyfΩüçün dögerdi bi albay bizi. yanı düzerdi bèyle sabah içtımaya sivil yazısı varĭdı onu yüz başı varĭdı, onbaşı varĭdı èyle sıraya düzerdi sıradan girerdi. gendi yaşlı bi adamıdı. bugün yüzbaşı dedükü yav albayımΩayıp dedi. ya şeyin gapısı ġāvenin penceresi aynı bizim şeye açılīyΩiçtıma oldūmuz yere açılīy bahçanınΩar─a tarafı ş'nbenin lan sus dedi eşşeholΩeşşeh dedi ona bi dene daha patlatdı. bi sefer neyse d▪dü ama biz zaman yedih zopayı. bigün dedimki yüz başı dedim ben buna zopayı kesdürürüm dedim. yav gosgoca albay nası kesdirecehsin dedim ben biliyrim. sen ba─ bida ſa vuraca─ mı. hamsükö ſünden ehmek gelürdü yanımızda ba═al vardı. ba═allar her sabah ben götürüp bıra─up gelürdümΩevine. bi günΩekme ſi aldım, gettim. tabi zile basdım ġarısı açtı gapıyı. ekme ſi verdimΩo kim dedi. dedi ahmetΩekmegi getirdi dedi. o biraz yaşlıydı tıraş olmıya sabunlamış yüzünü ġarıda iki ġāve yapmış bi ona bi gendine. girΩiçeri dedi tabi çekindimΩiçeri girmeye. len sana dèyrim girsene içeri dedi. neyse girdimΩoturΩo ġāveyi iç get dedi. neyse ġāveyi içtim. hanumuda yolçulamaya dışarı çı─ıt. dedim yenge bèyle bèyle durum dedim, bu her sabānna bizi içtima edтy yüzbaşı başdan kompilesi verтy zopayı dedim. millette bizi seyredтy dedim ġāvede. dedi getΩo bundan sonā fiske vuramaz dedi. geldim ş'nbenin birΩordan açılīy biri burdanΩaçılīy. ben bu gapıyı gözleyrim, şey diyarbakırlı mı mardin bi çocu─Ωo gapıyı bekley, gelтyΩiçiri girтy ya. bu ar─adan gelmiş hèç habarımız yo─. bende elimde siġara

gapıdan tarafa onu gözleyrim. ilerü döndüm burnumuza o sigara attım. dedi atma sigaranı dedi iç dedi. tam sordi zayāt var mı bi şey var mı şu bu var mı langur lungur. girdi içeriye birez sōra sesledi dedi gaş gişi varsa ne içiysez söyle dedi, bize de ġāve söyle. yüzbaşı dedi zopa yo─ dedi. dedimΩo bitti dedim, zopa bitti dedim. onun zopası bitti dedim bugüne gadar dedim. yav dedi nettin sihir mi yaptınΩadama dedi. dedim yo─ hanımına söyledim sabahdan dedim. cevrini mevrini bize yapīy. herΩallan günü bi günΩolsa ara sıra olsa gene neyse suçumuzΩolsa neyse dedi. yav dedi eyi ettin dedi yav bizi rezil etti burda millete sivillere garşu dedi. o oldu da ┌a zopa mopa yo─.

vallah hamurΩişi yaparlar, pilavu bilmem makarna, patates, o da var böreh yaparlar, siron yaparlar. işte ėyle ėyle yapīylar. hamurdanΩaçīylarΩonu, yo─ onunΩiçine bi şey yo─. yū─aynan ġuruyū─ayna şe ┌irlerde yı─a satīylar ya aynı o şekilde yapar bükülürler. katlay kes┬yler, ġuruduylar dolduruylar torbıya morbıya işte gıdım gıdım yeyler. ayrannan yō ┌urtnan. işte börehde yaparlar ney ras gelirse goy┬ylarΩiçine gıyma artu─ başġa bi şeyler neyse onnarı ėyle yaparlar.

valla kökeni bilemeyrüm. işte onu bilemeyrüm köseye nerden gelme bilemeyrüm. tabü buralıyı─da yanı köyün nerden geldini bilen yo─. ekseri ġafġasya tarafından deler bütün türklerin gelmesi ama artı─Ωonı bilemeyrim. valla onı bilemem. onu a─lımız kesmez. köyünΩilk ġuruluşu benim dedem gurmuşΩiki ─aneymişler. ondan sōra başġa yerde bi gişi varΩo da gelmiş. üç ─ane derken sağdan soldan toplamışlar. tabi ço ┌alması ėyle olmuş yo─sa zaten seferberlik olmuş getmişler. rus harbi zamanında. gelmiş rus sarmış burayı. hatta burda yunanlar mı ruslar mı bi gaş sene galmış. bu köyün yerlerinde dışarlarda yanı. ondan sōra çehmiş getmişler. valla böyühΩanam varĭdı ilk yanı guruluşu kö ┌ünΩo zaman gelinimiş. ruslar d¶y kimseye to─unmazdı ermeniler demişΩekseri zayāt verdi. zorlu─larnan demiş burda d¶yΩaşşā u─arı onΩon beş sene galdı─ d¶y. otururdu─, galhardı─, giderdih, gelirdı─ d┬y çogΩeyiydiler d┬y. size zayāt verenΩermenilerΩoldu d¶y.

valla burda bugda, arpa, cavdar yanı sarıbaş bunnarı ekerler. başġa bi şey yo─. valla ben ġıtlı─ görmedim. kıtlı─ görmedik biz. o zamana ġıtlı─ yo─tuki biz ġıtlı─ zamanı görek. tabi böyühlerΩacu çekmüştürler. ey tabü gerekeni annadur. benim babamgil dedemgil seferberde şarġlıya getmişler, oríyá getmişler. ruslar gedince gelmişler burıya.

valla cenezede hėç bi şey yapamazlar. ġuranΩo─urlar, yemeh yerlerΩişte o olur cenezade başġa bi şey yo─. yo─ bizde ėyle bi şey yo─.

eyΩaskere gonşular ū ┌urluylay yanı gönder┬yler tabi. eskiden de aynı şindide aynı.

bayramda bayram namazı gılarlar, toplarlar, bayramlaşurlar, yemeh mimeh ġayfaltı yaparlar. işi olanΩişine gider. böyühlere giderler dolaşurlar yanı bayramda ne edecehler. aynı var datlu yaparlar gördü ┌ün bildü ┌ün yemehler yaparlar. toplar birada yerlerΩiçerler.

Kaynakça

AKAGÜN, G. (1999), "Gümüşhane'nin Tarihçesi ve Turistik Değerleri", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu,* Ankara.
AKSOY, Ö. A. (1945), *"Gaziantep Ağzı, C I*, "İstanbul,TDK Yayınları.
ALKAYA, Ercan, (2008), "Sibirya Tatar Türkçesindeki Uzun Ünlüler Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/4 Summer.*
AYDIN, M.(2002), "Aybastı Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)", Ankara,TDK Yayınları.
BANGUOĞLU, T. (2000), "Türkçenin Grameri", İstanbul, Ankara Üniversitesi Basımevi.
BAŞDAŞ, C., (2007),"Türkiye Türkçesinde Asli Uzun-luk Belirtileri, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Osman Nedim Tuna Armağanı*, (ed. Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN-Dr. Mehmet Dursun ERDEM), Volume 2/2, Spring, p. 89-100.
BOZKURT, M. F. (1978), "Afganistan'da Bir Türkmen Ağzı", *TDAY-Belleten 1978*-1979, Ankara, TDK Yayınları, s. 39-79.
BRENDEMOEN B. (1996), "Osmanlı ve Çağatay şiirinde İmâle ve Aslî Uzun Ünlüler", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, Ankara,TDK Yayınları.
BULUÇ, S. (1972),"Mendeli Irak Ağzının Özellikleri", *Bilimsel Bildiriler 1972*, Ankara,TDK Yayınları.
BURAN, A. (1997),"*Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları"*, Ankara,TDK Yayınları.
BURAN, A. (2008), "Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler", *II. Kayseri Ve Yöresi Kültür, Sanat Ve Edebiyat Bilgi Şöleni,* Erciyes Üniversitesi, 10-12 Nisan 2006, Kayseri, *Prof. Dr. Ahmet BURAN Makaleler*, Ankara,*Turkish Studies Yayınları*.
CAFEROĞLU, A. (1964), "Anadolu ve Rumeli Ağızlarında Ünlü Değişmeleri", *TDAY-Belleten 1964*,Ankara,TDK Yayınları.
CAFEROĞLU, A.(1988), "Anadolu Ağızlarındaki Metathese Gelişmesi", *TDAY-Belleten 1995*, Ankara,TDK Yayınları.
DALLI, H. (1999), *"Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar"*, Ankara, TDK Yayınları.
DEMİR, N. (2000),*"Ordu İli ve Yöresi Ağızları",* Ankara,TDK Yayınları.
DEMİR, N. ve YILMAZ, E.(2006), "*Türk Dili El Kitabı*", Ankara, Grafiker Yayınları.
DEMİRCAN, Ö. (1978), "Birleşik Sözcük ve Birleşik Sözcüklerde Vurgu", *TDAY-Belleten 1977*, Ankara, TDK Yayınları.
DEVELİ, H.(1995), *"Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar"*, Ankara, TDK Yayınları.
DOERFER, G.(1989),"İran'daki Türk Dilleri", *TDAY-Belleten 1969*, Ankara, TDK Yayınları.
ERCİLASUN, A. B. (2002)"*Kars İli Ağızları*, "Ankara, TDK Yayınları.
ERDEM, M. D. (2000),*"Asarcık Ağzı*", OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

ERDEM, M. D. (2003), "Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları", *Journal of Turkish Studies, Volume 27/II, (ed. Sinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin, Published at the Department of Near Eastern Languages and Literatures –Harvard University,* p. 79-80.
ERDEM, M. D., GÜL M.(2006) "Kapalı e (ė Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağızları İlişkisi", *Karadeniz Araştırmaları, Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Güz, Çorum, Karam Yayınları, s. 111-148.
ERDEM, M. D.,BÖLÜK, R. (2000),"Kaş (Antalya Ağzı Ses Özellikleri Üzerine", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/ Winter,p. 40.
ERDEM, M. D.BÖLÜK, R.(2012),*"Antalya ve Yöresi Ağızları"*, Ankara,Gazi Kitabevi.
EREN,H. (1953), "Türk Dillerinde Metathése", *TDAY-Belleten 1953*, Ankara.
ERGİN, M.(1998), *"Türk Dil Bilgisi"*, İstanbul, Bayrak Basım-Yayım-Tanıtım.
EROL - ARSLAN Hülya, , "Kilis İli Ağızları Ses Bilgisi Özellikleri Üzerine", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015, p. 421-484.*
GEMALMAZ, E. (1992), "Türkçenin Morfo-Semantik Yapısının Fonolojisine Etkileri"*TDAY-Belleten 1992*, Ankara TDK Yayınları.
GEMALMAZ, E.(1978), "*Erzurum İli Ağızları*", C. I.,Erzurum, Atatürk Ün. Yay. s. 9-25.
GÜLENSOY, T. (1987),"Rumeli Ağızlarının Sesbilgisi Üzerine Bir Deneme", *TDAY-Belleten 1984*, Ankara,TDK Yayınları.
GÜLENSOY, T.(1988), *"Kütahya Yöresi Ağızları*", Ankara,TDK Yayınları.
GÜLENSOY, T.(1988), *"Kütahya Yöresi Ağızları*", Ankara,TDK Yayınları.
GÜLSEREN, C.(2000), "*Malatya İli Ağızları*", Ankara, TDK Yayınları.
GÜNAY, T.(2003), *"Rize İli Ağızları*", Ankara,TDK Yayınları.
GÜNŞEN,A. (2000),*"Kırşehir ve Yöresi Ağızları"*, Ankara, TDK Yayınları.
İNCE, H. G. (2006)"Asli Uzun Ünlülerin Kelime Sonundaki Ünsüzlerin Tonlulaşmasına Etkisi, "*Büyük Türk Kurultayı Bildirileri*, Ankara, Bilkent Üniversitesi Yayınları,s. 608-629.
KALAY, E., (1998),"*Edirne İli Ağızları*", Ankara, TDK Yayınları.
KORKMAZ, Z. (1992), *"Gramer Terimleri Sözlüğü"*, Ankara,TDK Yayınları.
KORKMAZ, Z. (1994a),"*Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara" Türk Dil Kurumu Yayınları.
KORKMAZ, Z. (1994b), "*Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi(Fonetik)*", Ankara,Türk Dil Kurumu Yayınları.
KORKMAZ, Z. (1995), "Eski Anadolu Türkçesinde Aslî Ünlü (Vokal Uzunlukları", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. I, Ankara,TDK Yayınları, s. 443-458.
KORKMAZ, Z. (1995),"Batı Anadolu Ağızlarında Aslî Ünlü Uzunlukları Hakkında", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar,* C. II, Ankara,TDK Yayınları.
LİGETİ, L.(1942),"Türkçede Uzun Vokaller", *Türkiyat Mecmuası,* C. 7-8, s. 82-94.

MANSUROĞLU, M., (1988)"Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu", *TDAY-Belleten 1959,* Ankara, TDK Yay., s. 89.
MEB Türk Ansiklopedisi, (1970),"Gümüşhane Maddesi", C. XVIII, Ankara.
OLCAY, S.(1995),*"Erzurum Ağzı*", Ankara,TDK Yayınları, s. 20.
ÖZKAN, F. (1997),*"Osmaniye Tatar Ağzı"*, Ankara,TDK Yayınları.
SAĞIR, M. (1997),"Anadolu Ağızlarında Ünlüler", *TDAY-Belleten 1995,* Ankara, TDK Yayınları,s. 377-390.
SAĞIR, M.(1995)"*Erzincan ve Yöresi Ağızları*, " TDK Yayınları, Ankara, 1995.
SAĞIR, M.(1997)"Anadolu Ağızlarında Ünsüzler", *TDAY-Belleten 1995*, Ankara, TDK Yay., s. 390-409.
SELEN, N. (1973),*"Entonasyon Analizleri"*, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Yayınları.
SEVORTYAN, Y. V. (1972), "Türk Dillerinde Kelime Başındaki Ünsüzlerin Düşmesi", *Bilimsel Bildiriler 1972*, Ankara, s. 543.
SİLAHŞÖR, E., (2000), "Amasya Merkez Ağzının Ses Bilgisi Özellikleri", Diyalektolog-Ağız Araştırmaları Dergisi, Kış, s. 5.
ŞANLI, C., (1996), "Kırklareli Ağızlarında Ses Olayları", *TDAY-Belleten 1994*, Ankara,TDK Yay, s. 9.
ŞÇERBAK, A. M. (1996), "Tarihî Bakımdan Türkçe Kelimelerin Şekil Yapısı", *TDAY-Belleten 1994*, Ankara,TDK Yay. , s. 123.
TABAKLAR, Özcan, (1996), "Türkmen Türkçesi'nde Ünlülerin Uzun Okunmasını Gerektiren Durumlar ve Eklerdeki Uzun Ünlüler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1994*, Ank., TDK Yay., s. 145.
TEKİN, T.(1975), "*Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler"*, Ankara.
TEKİN, T.(1995), "*Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*", Ankara, Simurg Yayınları.
TİMURTAŞ F. K. (1960)"Şeyhî ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerine Gramer Araştırmaları I Ses Bilgisi", *TDAY-Belleten 1960*, Ankara,TDK Yay., s. 35-44.
TİMURTAŞ F. K. (1977), *"Eski Türkiye Türkçesi"*, İstanbul, İstanbul Ünv. Yayınları.
TUNA, O. N.(1988), "Göktürk Yazılı Belgelerde ve Uygurcada Uzun Vokaller", *TDAY-Belleten 1960*, Ankara,TDK Yay., s. 23-28.
TUNCEL, M.(1999), "Türkiyede Yer Değiştiren Şehirler ve Gümüşhane Örneği", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu,* Ankara.
TUNCEL, M.(1999), "Türkiyede Yer Değiştiren Şehirler ve Gümüşhane Örneği", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu,* Ankara.
TURAN, Z. (1993), *"Teshil'in İmlâ Tezahürleri Işığında Eski Anadolu Türkçesinde Ünlü Uzunlukları"*, Malatya,Açıksöz Yayınları.
Türkiye İller Ansiklopedisi, C. 1 . İstanbul, 1984. s. 69.
VON GABAİN, A. M. (1988), *"Eski Türkçenin Grameri"*, (çev. Mehmet Akalın), Ankara,TDK Yayınları.
Yurt Ansiklopedisi, C. 5, 1982, s. 323.

ZÜLFİKAR, H.(1996), "Yabancı Kökenli Kelimelerde Uzun Ünlü Aşınması", *Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a Armağan (Türk Kültürünü Araştırmaları Dergisi, XXXII/-2*, Ank., s. 393-402.

İnternet kaynakları

http: //gumushaneprovice. blogspot. com. tr/p/kose. html(Erişim Tarihi: 08. 05. 2015).
http: //gumushaneprovice. blogspot. com. tr/p/siran. html(Erişim Tarihi: 10. 05. 2015).
http: //www. gumushane. gov. tr/kose (Erişim Tarihi: 08. 05. 2015).
http: //www. gumushane. gov. tr/siran(Erişim Tarihi: 08. 05. 2015).
http: //www. kose. gov. tr/default_B0. aspx?content=95(Erişim Tarihi: 06. 05. 2015).
http: //www. nufusu. com/ilce/kose_gumushane-nufusu(Erişim Tarihi: 06. 05. 2015).
http: //www. nufusu. com/ilce/siran_gumushane-nufusu(Erişim Tarihi: 06. 05. 2015).
www. gümüşahane. org. tr. (Erişim Tarihi: 08. 05. 2015).

THE COMPARISON OF THE STRUCTURE OF HUMAN CAPITAL WITH INDEXING METHOD IN THE NUTS 2 REGION OF TURKEY (2007-2011)[163]

Serdar YETİŞEN

Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Department of Economics

Yrd. Doç. Dr. Aykut SEZGİN

Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics

Yrd. Doç. Dr. Onur DEMİREL

Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics

Abstract

The concept of "development" expressing the improvement of national economy thoroughly is one of the pioneering subjects in regional studies. The concepts of region and development that are emphasized by practitioners have turned into an area of investigation under a single roof in the 20th century.

The regional development plans prepared in Turkey have experienced theoretical and political changes in due course. The instances such as "Priority Region for Development", and province and region based plans and projects applied have had importance in terms of development and priority has given to relatively less developed provinces and regions. In 2002, the application of "Nomenclature of Units for Territorial Statistics" was initiated and accordingly 12 regions at NUTS 1, 26 regions at NUTS 2 and 81 regions at NUTS 3 level were created.

Human capital is the knowledge and skills attained by individuals to increase their efficiency in the labour market. Therefore human capital reflects the knowledge, skill,

[163] The paper is prepared from the master's thesis that is funded by Süleyman Demirel University, Scientific Research Projects Coordination Unit: Project No: 4094-YL1-14.

talent, experience, level of education and the status in social relations of individuals. Consequently when human capital is defined, some variables such as health, education, labour transfer are utilised. Although the most outstanding component of human capital is education, the most crucial is the health as an unhealthy individual could not complete her/his education and hence could not take a part in the labour market. If the human capital approach of Neo-classics is examined it is seen that human capital is tried to be measured with internal rate of return, indexing based approach, United Nations approach and production function based human capital approach.

The purpose of current study is to analyse the notion of development in the NUTS 2 level regions via comparisons on education, health, culture and competition. All the data utilised in the study are for the period 2007-2011 and enable a comparison among NUTS 2 level regions through the indexing method.

In terms of education 4 variables, namely the number of students enrolled in associate and undergraduate degrees, the number of graduates in these two schools, the number of students in secondary schools and the number of teachers, are utilised. For health, 7 variables are used: the number of nurses, the number of practising physicians, the number of specialist physicians, the number of other health personals, the number of midwifes the number of pharmacies and the number of dentists. Furthermore while 2 variables are used for culture, namely the numbers of cinemas and libraries, 2 variables are utilised of competition: 15-65 year-old workable labour force, per capita exports.

The study is based upon an application that intends to measure the effects of the indices of education, health, culture and competition. The basis of the application rests on the question “What is the importance of education, health, culture and competition for regional development?” The indexing is realised with the data attained from the database of Turkish Statistical Institute for 26 NUTS 2 level regions in the period 2007-2011. Consequently it is determined that in the 2007-2011 period the maximum decline and rise in the education index are experienced in TR83 and TR61 regions, respectively; for the health index the regions are TRC1 and TR33, respectively; for the culture index the maximum decline is experienced in TR41, TR21 and TR22 regions while the maximum

rise in TRA1; and maximum decline in the competition index is experienced in TR90 while the maximum rise is in TR33 and TRC3 regions.

Keywords: *Human Capital, Human Development Index, NUTS 2 Level Region, Development Policies.*

1. Introduction

The economic life before the industrial revolution had shaped in three periods, namely primitive production, slavery in production and feudalism. During the primitive production period that is named as subsistence economy; humankind lived in little nomad tribes and the economic life rested on hunting, fishing and gathering. The simplest version of division of labour in those days occurred among men and women. Although hunting and gathering were realised by men and women respectively, the fact that the agricultural economy had not been initiated, did not obliged permanent settlement (Özsağır, 2007:20-21). The basic characteristics of primitive production phase constitute of the principles of collective ownership of the means of production, common labour in production and equal distribution. Therefore, until the final part that derives the economy to the slavery phase there were no consumption plus in the economy or no increase in the level of producing power was experienced. With the developments between the years 5000 BC and 4000 BC the vegetative and animal production started to diverge. Those people dealing with animal breeding had continued to nomad way of living while those people dealing with vegetative production necessitated more labour force. With the expansion of the division of labour in the economy, the productivity started to increase and hence the exchange of goods increased. The proportional change between the means of production and labour force has caused the number of wars to increase (Özütler, 2009:30).

The land in Feudalism and Guild Systems constitute the basis for military, legal, administrative and political systems. The cultivation method, the ownership of land and the techniques to be utilised for cultivation were determined through non-market institutional regulations. While most of the population constituted of the peasants who earn their livelihood through agricultural activities, besides national market the economic activities with external markets started to increase. Nevertheless, the agricultural society based on husbandry was the prevailing structure in the economy (Polanyi, 2010:113-116).

Industrial society is the new social structure that is the result of the proliferation of technologies created by the industrial revolution in economic life. The industrial revolution on the other hand, is the result of common development of the high speed technological movement that was started in the United Kingdom (Erkan, 1998:3). With the industrial society the share of natural inputs has decreased comparatively and land was substituted with the industry. In the knowledge society, skilled workforce constitutes the basic input and scientific knowledge comes into prominence (Erkan, 1998:14).

In knowledge society, knowledge generation and the organisation of knowledge is more advanced than the ones in industrial society. Knowledge is generated in order to attain a practical aim; organisations advance in line with their own aims and both serve to functional efficiency (Özütler, 2009:30). With the knowledge society, revolutionary innovations were experienced in information and communication technologies. The dominancy of telecommunication and network technologies through the use of fibre cables instead of using copper cables is one of these innovations. The renewal frequency of the tools used, the time spent for acquiring information, and the inclusion of computers or means of telecommunication in human life through yearly changes may be regarded as other innovations (Özütler, 2009:33). As a result of the increase in the value of knowledge through the role of science and technology in all kinds of production and economic activity, the concepts of knowledge based economy, knowledge management etc. have arisen (Yücel, 2006:74).

The theory of human capital struggles for producing a criterion in order to determine the volume of human capital through investments in education, learning, health expenditures, on-the-job training etc. Although this theoretical attempt is similar to the concept of marginal efficiency of capital in Keynesian analysis, it differs in terms of content. The theory tries to analyse the demand and supply of these phenomenon by concentrating on the concepts of education and training. During the analysis it uses the performance and productivity of the economy and enterprises as the mediums. While the theoretical structure that determines the increasing demand of individuals to education and training is tried to be explained in the supply front, how the human capital acquired through the education and training demand by the enterprises are tried to be explained in the demand front (Dulupçu, 1997:94-95).

2. The Concepts: Region, Development and Regional Development

The concept of region that has Latin origin etymologically means environment and field, and is assessed as a concept that is multi dimensional and whose borders could hardly be determined. Various definitions of regions have been made if geographical, cultural, ethnical, urban, administrative, and the intensity of settlement measures are taken into account (Ildırar, 2004:8). In terms of economic structure, regions can be classified as homogenous, polarised and plan based regions. The nomenclature of units for territorial statistics that was started to be applied in 2002, are the 2nd type plan region application. In this regional division, in line with the acquis applied by the EU in the regional level, there are three different classifications, namely Level 1, Level 2 and Level 3 (Dinler, 2012:89). There are 12 Level 1, 26 Level 2, and 81 Level 3 regions in Turkey. According to the level of economic development, the regions are classified as underdeveloped, development potential, no potential for development, and developed regions (Dinler, 2012:117).

While Marx explains development with the changes in historical conditions, according to Milner, development may be identified as the government action in any period (Apalı, 2009:16). Physical increase in welfare, elimination of poverty, the inputs used in production, and the process of changing outputs due to input change may be all defined as development (Berber, 2004:9). The increase in per capita income, the changes in the efficiency and quantity of the factors of production, the increase in the share of industry in national income are the basic elements of development (Han and Kaya, 2006:2).

The entire array of studies aiming the development of human resources, the increase in regional welfare by prompting economic and social potentials and whose basic principle is the participation and sustainability are defined as regional development (Apalı, 2009:17). The concept of regional development was first raised by Walter Isard who is accepted as the father of regional sciences in the USA in the 1950s (Yıldız, 2014:19). In the first studies in the regional development literature, it is seen that the theories location and foreign trade are emphasized (Tüylüoğlu and Karakaş, 2006:196-197).

The concept of regional development came to the fore with the development of development economics and especially in the 1940s it gained importance. Although it appeared because of the differences between east and south-east, it is crucial for all the under-developed regions. The regional version of the national development efforts may be identified as regional development (Bildirir, 2005:7).

The objective of regional development is to follow a balanced development policy and at the same time, to eliminate the economic, social and cultural imbalances among regions by removing the developmental differences among the provinces in the regions (Gündüz, 2006:177).

3. Development Policies: From Past to Present

The global economic depression experienced in 1929 caused Keynesian policies to gain recognition and hence the state had remained in the forefront till the 2nd World War. The investments made through the government have ended up with consistent economic growth. The consistent economic growth in turn has decreased the inequalities among the regions. However, it is seen that this favourable circumstance ended with the war (Apalı, 2009:19).

In the policies applied in the second half of the 20th century, the effects of Keynesian policies are seen. In the 1960s, the Keynesian policies based on standardised incentive system and government supports increased the employment and hence the income in underdeveloped regions; but could not be efficient in terms of increasing the efficiency compared to developed regions (Tutar and Demiral, 2007:66). In the 1970s, the attempts of underdeveloped economies which were unarmed against foreign stocks and that had partially been successful, ended up with failure (Apalı, 2009:19). In the 1980s Keynesian regional policies gave way to Neoliberal Approach that is based on the idea that the obstacles in front of foreign trade and international investments should be removed. Neoliberal Approach advocated interest rates to be determined by the market but caused adverse effects in the regional developments of developing countries (Çakmak, 2006:42-43).

The necessity of the revealing of endogenous development and local potentials has started to be crucial in the 1990s. By leaving national policies aside for the

development, regional/local policies should be applied. It is aimed for these policies to be compatible with the process and successful for developed and underdeveloped localities (Gündoğdu, 2014:32). Since the late 1990s it has been seen as an important objective to attain global power through local dynamics in the regional level (Gündoğdu, 2014:33). Since the 1990s, the correct identification of regional potentials and the endeavour for their development, and economic progress activities have been the crucial elements of the understanding of innovativeness (Atay, 2011:3).

In the 2000s, the increase in the harmony among regions and the insufficiency in intra regional dynamics brought forward the notion of international competition. It was thought that it would be possible to increase regional competitiveness with cooperation and the support to networks (Gündoğdu, 2014:33). Besides, a new paradigm, defined as New Regionalism and entitled as third way was revealed. The New Regionalism Paradigm is developed as an alternative to a mandatory, state-controlled and unsuccessful approach in terms of regional development and to the free market approach (Kara, 2008:52). With this paradigm the opinions that the government should actively benefit regional dynamics and should ensure all kinds of economic activities prevailed (Gündoğdu, 2014:33).

4. Another Concept: Human Capital

The total of the education level, health services offered and the level of knowledge and skill of the labour that is the basic element of economic growth is identified as human capital (Daşdemir, 2008:59). The concept of human capital denotes the whole body of characteristics such as knowledge, skill, ability, work experience, health, the level of education and the status in social relations (Yıldırım, 2005:6).

The essentials of the concept of human capital go back to the study of Adam Smith dated 1776 and titled Wealth of Nations. The institutionalisation of the concept of human capital as a theory and the development of measurement methods of human capital could only be possible after the 1960s. Apart from that Theodore Schultz is accepted as the father of the theory of human capital; he is accepted as the scholar who brought the theory of human capital into the literature of economics (Özütler, 2009:5).

The concept of human capital was first indirectly commented by Adam Smith who is accepted as the founder of Classical Economics. Later on, although not with a systematic theoretical frame, Heinrich Von Thünen, Alfred Marshall, Thomas Malthus, John Stuart Mill and Simon Kuznets tried to explain the changes that labour having different characteristics and qualifications would have on the production process and socio-economic structure. But, they could not entitle these explanations as human capital (Özütler, 2009:6).

The concept of human capital has come into prominence in the knowledge society as an alternative to the physical capital in the industrial society and has gained importance for countries as a development strategy. In the knowledge society human capital is defined as personnel infrastructure and is fundamentally used as a concept that defines the specialized people (Daşdemir, 2008:60). As an intangible production capability, human capital expresses the whole physical and intangible potential of work force incarnated in the population of the country. This potential is the opposite of physical capital that can be used as the source and determinant of national income (Yıldırım, 2005:5).

The increase in the importance of human capital in economic activities has been impressive especially during the maturity phase of industrial society. The rise of education and health economics on the other hand is accepted as one of the elements of integrated socio-economic development. With the investments in human capital the level of the integration of economic activities is increasing, the institutional infrastructure of basic standard and value systems are determined (Özütler, 2009:31).

The human capital encompassing education, health and occupational migration activities tries to explain these activities generally with the investments on education (Yumuşak and Bilen, 2000:82**).** Those countries having high level of income may have high workforce efficiency by allocating a higher share of their GNP to education (Yıldırım, 2005:7). Today the number of on-the-job trainings is increasing. With this increase, the factors such as work habits and the internalisation of the philosophy of giving oneself over to the work increase the per capita human capital. Here the crucial point is that although the capital per worker, the number of hours worked and the number

of workers do not change, the production quantity increases (Yıldırım, 2005:8). Besides, there is a close relationship between the level of health and economic development. In those societies that could manage to increase their levels of economic development, it is seen that there are increases in the funds reserved for health and the consciousness of individuals about health. Through the development in the level of health and with increasing efficiency economic development would accelerate (Taban, 2004:4).

4.1. Method Disputes of the Measurement of Human Capital

The internal rate of return approach is used in the studies of Mincer, Becker, Chiswick, and Psacharapoulos. Mincer asserts that the income gaps are caused not only by education, but also by the age variable. In order to test whether the relationship between education and income is caused by the human capital differences Psacharapoulos makes international comparisons according to the level of development. Becker argues that the academy investments are more profitable in terms of rate of return and with a study he determines that the computation of the social rate of return is not healthy. Chiswick makes a study on the regional income differences and examines regional and individual income differences according to the length of school education (Kuyubaşı, 2009:37). As in the physical capital investments, this method rests on the computation of profitability rate based on the time value of money and the length of utility attained from the investments.

The Index Method Approach is developed by F. Harbison and C.A. Myers in order to analyse the relationship between human capital and economic growth. The approach handles human capital according to the development level among nations and the effects of human capital on economic development is analysed. In the study, in order to establish human capital related statistical relations, development indicators originating from human capital are utilised. Consequently the combined index is derived and with the combined index approach the accumulation of a country is tried to be computed with the human capital stock (Kuyubaşı, 2009:37).

The United Nations Approach relies on the activities of the United Nations Development Programme (UNDP). UNDP reveals the human development index by using the Human Capital Report that is published yearly and the statistical data. In the

Human Capital Report, various critical perspectives encompassing current issues and updated data that ensures relative comparisons of 175 countries take part. The Human Capital Index that is prepared in line with the report and that constitutes the bases of this study, is seen as the alternative of a development measure, namely GNP (Kuyubaşı, 2009:38).

4.2. The Measurement of Human Capital

The human capital stock approach is based on the idea that human capital can be computed as the sum of income, investment and human abilities (Gençoğlu, 2006:10). Although it does not have a crucial part in the literature due to the difficulties in computing the human capital stock, still some computations have been made by using various models (Berkman, 2008:26).

With his production cost approach he developed in 1883 Ernst Engel presented the first technique to compute cost based human capital. According to Engel, the social effects of human abilities and skills cannot be computed but an assessment made in terms of costs may be instructive (Cengiz, 2013: 93). Those studies made by Mincer (1974), Hecman and Klenow (1997), Acemoğlu and Angist (2000), Ciccone and Peri (2000) that aim to compute the relationship between schooling rate and its return are the examples of cost based human capital computation (Cengiz, 2013:95).

In 1691 William Petty gave the first example of the computation of income based human capital. Although Petty gave place to variables such as age, gender, occupation, level of education, he tackled with the importance of human in terms of economy. In his study Petty expresses that wage bills are “perpetual bonds” that could be capitalised with market interest rate. He tries to compute the value of these bills by subtracting estate income from national income. He tries to reveal the importance of the lost population due to deaths, migrations and wars in terms of economic development in the then newly establishing England. His computation method is quite crucial as it is the first attempt in principle. However, Petty ignores the cost approach and this is the deficiency of his model (Özütler, 2009:49). According to Kiker (1966), Farr (1853) uses the income based computation method in order to compute the human capital in monetary terms. Farr

computes the income capacity of human capital and presents the present value of net future income in all the living expenses (Le, et al., 2005:6-8).

In the education based human capital computation approach, the indicators of adult literacy rate, school enrolment rate and average duration of education are utilised. The data acquired with this approach is used in applied studies and capital in growth equations for controlling the human capital (Özütler, 2009:51). The value computed is named as the arithmetic or total education stock of school year (Şimşek, 2006:25-26). This technique aims to attain the statistical series that represent the element of human capital through education most successfully.

The Human Development Index (HDI) is composed of the belonging of long and healthy life, knowledge and subsistence standards that is used as the base by the UNDP and is necessary for human development (Özütler, 2009:51). Since 1995 two distinct indicators, namely in the human development reports, the gender related development index (GDI) and gender empowerment measure (GEM) have been utilised in order to compute the effects of gender in the society. UNDP publishes four indicators: Human Development Index (HDI), Human Poverty Index (HPI), Gender Related Development Index (GDI) and Gender Empowerment Measure (GEM) (Özütler, 2009:51). It is seen that the human development reports that have been published since 1990 encompasses regional and global scales. This ensures to realise international and domestic inter-regional comparisons. Human development index is the function of life expectancy at birth, literacy rate, and per capita GDP. In order to compute all the indicators that belong to the human capital index a formula was developed by UNDP in 1990 and later on with some modifications in the formula the HDI was tried to be computed (Cengiz, 2013:98).

* Index Value = (The Value for the Country-Minimum Value) / (Maximum Value-Minimum Value)

Table 1: The values Calculated for the HDI Indicators for the Period 1999-2000

Indicator	**Minimum Value**	**Maximum Value**
Life Expectancy (Year)	25	85

Literacy Rate (%)	0	100
GDP per Capita (PPP, US $)	100	40.000

Source: Cengiz, 2013:98; Gençoğlu, 2006:12; Berkman, 2008:30.

By using the human development index computation method, the indices of education, health, culture and regional competition were constituted. The education index encompasses four variables: the number of students in primary and secondary schools, the number of associate degree and undergraduate students, the number of associate degree graduates and graduate students, and the number of teachers. The health index involves seven variables: number of dentists, number of midwife, number of pharmacy, number of nurse, number of practitioners, number of medical assistant, number of specialist physicians. The culture index contains the numbers of cinemas and libraries. The regional competition index is constituted with the 15-65 year-old labour force and per capita export value. The related data for the period 2007-2011 are taken from Turkish Statistical Institute.

* Education Index = (Number of Primary and Secondary School Students Index + Number of Associate and Undergraduate Level Students Index + Number of Associate and Undergraduate Graduates Index + Number of Teachers Index)/4

* Health Index = (Number of Dentists Index + Number of Midwives Index + Number of Pharmacy Index + Number of Nurse Index+ Number of Practitioner Index + Number of Medical Assistant Index + Number of Specialist Physician Index)/7

* Culture Index = (Number of Cinemas Index + Number of Library Index)/2

* Regional Competition Index = (Per Capita exportation Index + Labour Force Index)/2

In Table 2, the index rankings for NUTS 2 regions according to years are enlisted.

Table 2: The Ranking of Education-Health-Culture-Regional Competition Indices for the NUTS 2 Regions between the Years 2007 and 2011

	2007				2008				2009				2010				2011			
NO	**EI**[335]	**HI**[336]	**CI**[337]	**RCI**[338]	**EI**	**HI**	**CI**	**RCI**	**EI**	**HI**	**CI**	**RCI**	**EI**	**HI**	**CI**	**RCI**	**EI**	**HI**	**CI**	**RCI**
1	TR10	TR10	TR10	TR10	TR10	TR10	TR10	TR10	TR41	TR10	TR10	TR10	TR41	TR10	TR10	TR10	TR41	TR10	TR10	TR10
2	TR41	TRC1	TR90	TR42	TR41	TR51	TR90	TR42	TR10	TR51	TR51	TR41	TR10	TR51	TR71	TR41	TR10	TR51	TR90	TR42
3	TR51	TR51	TR71	TR41	TR51	TR31	TR71	TR41	TR51	TR31	TR90	TR42	TR51	TR31	TR90	TR42	TR51	TR31	TR71	TR41
4	TR31	TR31	TR33	TR31	TR42	TR62	TR33	TR31	TR42	TR41	TR71	TR31	TR62	TR41	TR33	TR62	TR62	TR33	TR33	TR31
5	TR42	TR62	TR61	TR51	TR31	TR41	TR72	TR51	TR62	TR62	TR32	TR51	TR42	TR62	TR72	TR33	TR42	TR41	TR72	TR51
6	TR62	TR41	TR72	TR32	TR62	TR32	TR61	TR32	TR31	TR32	TR33	TR32	TR31	TR32	TR61	TR32	TR31	TR62	TR61	TR33
7	TR33	TR32	TR32	TR90	TR33	TR61	TR32	TR90	TRC2	TR61	TR72	TRC1	TRC2	TR61	TR32	TR90	TRC2	TR61	TR83	TRC1
8	TR83	TR61	TR51	TR62	TR63	TR33	TR83	TRC1	TR33	TR42	TR61	TR62	TR33	TR42	TR83	TR61	TR33	TR32	TR32	TR32
9	TR63	TR90	TR83	TRC1	TRC2	TR42	TR31	TR62	TR63	TR33	TR83	TR90	TR63	TR90	TR51	TR63	TR63	TR42	TR51	TR62
10	TRC2	TR33	TR31	TR33	TR83	TR90	TR51	TR63	TR83	TR90	TR31	TR63	TR83	TR33	TR31	TR31	TR61	TR90	TR31	TR63
11	TR52	TR42	TR62	TR61	TR32	TR83	TR62	TR33	TR90	TR83	TR62	TR33	TR32	TR83	TR62	TRC1	TR32	TR83	TR62	TR90
12	TR90	TR83	TR41	TR63	TR90	TR63	TR41	TR61	TR32	TR63	TR41	TR61	TR90	TR63	TR41	TR83	TR83	TR63	TR52	TR61

[335] Education Index
[336] Health Index
[337] Culture Index
[338] Regional Competition Index

13	TR32	TR72	TR52	TR83	TR52	TR72	TR42	TR83	TR61	TR72	TR42	TR83	TR61	TR72	TR52	TR51	TR90	TR72	TR42	TR72
14	TR61	TR63	TR42	TR72	TR61	TR52	TR52	TR52	TR52	TR52	TR52	TR52	TR52	TRC2	TR42	TR52	TR52	TR52	TRB1	TR52
15	TR72	TR52	TR22	TR52	TR72	TRC2	TR63	TR72	TR72	TRC2	TR63	TR72	TR72	TR52	TR63	TR72	TR72	TRC2	TR63	TR83
16	TRC1	TRC2	TR21	TR21	TRC1	TRB1	TRB1	TRC3	TRC1	TRB1	TRB1	TRC3	TRC1	TR71	TRB1	TR21	TRC1	TRB1	TR41	TRC3
17	TRB1	TRB1	TRB1	TR22	TRB2	TR22	TRA1	TR21	TRB2	TR22	TRA1	TR21	TRB2	TRB1	TRA1	TR22	TRB2	TRC1	TRA1	TR21
18	TRB2	TR22	TR63	TR81	TRB1	TRC1	TR21	TR22	TRC3	TRC1	TR21	TR81	TRC3	TRC1	TR22	TRC2	TRC3	TR22	TR82	TR81
19	TR71	TR71	TRA1	TRC3	TR71	TR71	TR22	TR81	TRB1	TR71	TR82	TR22	TRB1	TR22	TR82	TRB1	TRB1	TR71	TR22	TR22
20	TRC3	TR21	TR82	TRB1	TRC3	TR21	TR82	TRB1	TR71	TR21	TR22	TRC2	TR71	TR21	TR21	TR71	TR71	TR21	TR21	TR71
21	TR22	TRB2	TRC2	TR71	TR22	TRB2	TRC2	TRC2	TR22	TRB2	TRC2	TRB2	TR22	TRB2	TRC1	TRC3	TR22	TRB2	TRC2	TRC2
22	TRA2	TRA1	TRC1	TRC2	TRA1	TRC3	TRC1	TR82	TRA1	TRC3	TRC1	TRB1	TR21	TRC3	TRC2	TR81	TR21	TRC3	TRB2	TRB1
23	TR21	TRC3	TRB2	TRB2	TR21	TRA1	TRB2	TR71	TR21	TRA1	TRB2	TR71	TRA1	TRA1	TRB2	TRB2	TRA1	TRA1	TRC1	TRB2
24	TRA1	TR81	TRC3	TRA2	TRA2	TR81	TRC3	TRB2	TRA2	TR81	TRC3	TRA2	TRA2	TR81	TRC3	TRA1	TRA2	TR81	TRC3	TRA2
25	TR81	TR82	TRA2	TR82	TR81	TR82	TRA2	TRA2	TR81	TR82	TRA2	TR82	TR81	TRA2	TRA2	TRA2	TR81	TR82	TRA2	TR82
26	TR82	TRA2	TR81	TRA1	TR82	TRA2	TR81	TRA1	TR82	TRA2	TR81	TRA1	TR82	TR82	TR81	TR82	TR82	TRA2	TR81	TRA1

Between the years 2007 and 2011;

- In terms of education index the most retreating region is TR83 while the most advancing region is TR61,
- In terms of health index the most retreating region is TRC1 while the most advancing region is TR33,
- In terms of culture index the most retreating regions are TR41, TR21 and TR22 while the most advancing region is TRA1,
- In terms of regional competition index the most retreating region is TR90 while the most advancing region is TR33 and TRC3.

5. Overall Evaluation and Conclusion

After the 1980s when the export oriented development model was started to be applied, the spatial dispersion of economic activities and economy in Turkey has accommodated to the changes experienced in world economy. The dispersion of industrial zones has taken shape with the following tendencies (Dincer et al., 2003:110):

- The spread of industry form traditional regional hubs such as İstanbul, İzmir, Ankara and Adana to nearby cities and the rise of services sector in these regional hubs,
- The concentration of decentralised industry in subsidiary cities that are neighbour to traditional regional hubs,
- The slowdown and regression of industry in those cities having intensive public investments in industry,
- The transformation of some cities in the different regions of Anatolia into local industry attractions by specializing in certain sectors and by resisting on internal sources.

In order to intra regional and inter-regional development differences to decrease, it is necessary to use national and local sources in a way to attain maximum utility. Accordingly, it is a must to take the following precautions (Temiz, 2011:15):

- The improvement of physical infrastructure in city and county centres,

- The development of human resources,
- The determination of the potentials of cities,
- The fortification of social structure,
- The implementation of national programs.

With their industry shares Tekirdağ in TR21 region, Kocaeli and Sakarya in region TR42, Adana and Mersin in region TR62, and Burdur in region TR61come to the forefront. Denizli in region TR32, Konya in region TR52 and Gaziantep in region TRC1 are referred to as the new centres of industry. Edirne in region TR21, Eskişehir in region TR41 and Kayseri in region TR72 are the centres of services sector. Balıkesir in region TR22 and Aydın in region TR32 are the centres of tourism (Albayrak and Erkut, 2010:144). Istanbul is the leader competitive region. The leader competitiveness of İstanbul is related to its economic structure and industry. The level II regions, namely Ankara, İzmir and Antalya are competitive regions. Ankara has the competitive characteristics due to its high technology, labour force potential and innovative structure; İzmir with its industrial infrastructure and international accessibility; and Antalya with its attractiveness as a brand in tourism sector (Albayrak and Erkut, 2010:145). In the development oriented regions, it should be focused on the sectors thought to have potential and the concentration potential should be supported by searching the connections that would integrate these sectors. Although the development resistant regions were crucial regional administrative or industrial centres, they have fallen back and have lost this property and could not attain a concrete result even they took part in various programmes in previous periods such as the development priority region application. For these regions, besides the creation of a general development momentum and competitiveness, studies on the determination of the causes of downfall and the obstacles in front of the development should be made. In the underdeveloped regions instead of attaining competitive power, struggle against poverty should be made and some policies aiming the improvement of basic life conditions should be developed (Albayrak and Erkut, 2010:146).

In Turkey the policies for decreasing the interregional differences in development levels have failed and these differences have increased further. Despite the incentives that were added to the agenda in the past for underdeveloped regions, private sector has been reluctant to make investments in these regions and these policies have considerably resulted with the waste of resources. If the interregional differences come into question, a policy only based on the

incentives to private sector is not an efficient tool for eliminating regional imbalances. Especially for the underdeveloped regions it is necessary to utilize public infrastructure investments and public investments in productive sectors such as manufacturing industry (Eşiyok and Sekmen, 2012:48).

In spite of all the positive developments in regional development, economic and social development does not distribute equally across the country, as almost all countries. In decreasing the regional development differences, the encouraging precautions and applications do not prompt private sector sufficiently and hence interregional migration turns out to be a crucial problem. In underdeveloped regions; the values for key indicators such as demographic structure, labour demand, the quality of education and health services, the structure of industry, the level of production and physical infrastructure are below the average for Turkey. In underdeveloped localities agricultural productivity is low and the rate of disguised unemployment is high. Therefore, there occur capital movement and young labour force migration from underdeveloped regions to developed ones. Unless there are efficient public policies and external interventions, these kinds of localities could not break current vicious circle with their inherent dynamics.

References

Albayrak, Ayşe Nur - Erkut, Gülden (2010), *Türkiye'de Bölgesel Rekabet Gücü Analizi,* Megaron, Cilt:5, Sayı:3, p.137-148.

Apalı, Ali (2009), "Bölgesel Kalkınma Ajansları ve İzmir Kalkınma Ajansı Örneği", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Atay, Nihan (2011), *Avrupa Birliği Bölgesel Gelişme Politikası,* 1. Uluslararası Bölgesel Gelişme Konferansı, Birinci Baskı, ss. 375-383, 22-23 Eylül, Malatya.

Berber, Metin (2004), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma,* 3. Baskı, Trabzon, Derya Kitabevi.

Berkman, Kerem (2008), "Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

Bildirir, Nisa Hayırlı (2005), "Avrupa Birliği ve Türkiye Bölgesel Kalkınma Politikaları: Uygulamalar ve Alınan Sonuçlar", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Cengiz, Orhan (2013), "Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Japonya Üzerine Bir Uygulama", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Çakmak, Erol (2006), *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları,* 1. Baskı, Ankara, İmaj Yayınevi.

Daşdemir, Mahmut Ahmet (2008), "AB Üyesi Ülkelerde Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Dincer, Bülent - Özaslan, Metin - Kavasoğlu, Taner (2003), *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Sıralaması Araştırması,* Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, DPT Yayın No:2671, Ankara, DPT Yayınları.

Dinler Zeynel (2012), *Bölgesel İktisat: Genel Olarak ve Türkiye'de Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar,* 9. Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi.

Dulupçu, Murat Ali (1997), "İktisadi Kalkınmada İnsan Kaynakları Geliştirme Konsepti - Türkiye İçin Model ve Stratejiler", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kütahya.

Erkan, Hüsnü (1998), *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme,* Bilim Dizisi: 8, 4. Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 326.

Eşiyok, Bayram Ali - Sekmen, Faruk (2012), "Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları, Doğu Anadolu'nun Bölgesel Gelişmedeki Yeri ve Çözüm Önerileri", Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara.

Gençoğlu, Pelin (2006), "Ekonomik Gelişmede Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye: Ampirik Bir Analiz", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Gündoğdu, Mehmet Akif (2014), "Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikası: Polonya Örneği", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Bölgesel Kalkınma İktisadı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Gündüz, Ali Yılmaz (2006), *Bölgesel Kalkınma Politikası,* 1. Baskı, Bursa, Ekin Kitabevi.

Han, Ergül - Kaya, Ayten Ayşen (2006), *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*, 1. Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

Ildırar, Mustafa (2004), *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri,* Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

Kara, Murat (2008), "Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları", DPT Uzmanlık Tezleri, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları: DPT- 2774, DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Kuyubaşı, Utku (2009), "Beşeri Sermayeye Dayalı Ekonomik Büyüme Modelleri ve Gemmel'in Beşeri Sermaye Modeline Yönelik Bir Uygulama", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Le, Thrin - Gibson, John - Oxley,Les (2005), *Measures of Human Capital:A Review of The Literature,* New Zealand Treasury Working Paper, Vol.5, Issue: 10, p. 1- 50, New Zealand.

Özsağır, Arif (2007), *Bilgi Ekonomisi*, Ankara, Nobel Yayıncılık.

Özütler, Hatice Şehime (2009), "Beşeri Sermaye ve Bilgi Ekonomisinin İktisadi Kalkınmadaki Önemi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Polanyi, Karl (2010), *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri,* Çeviren: Ayşe Buğra, 9. Baskı, İstanbul, Politika Dizisi:35, İletişim Yayınları: 667.

Şimşek, Mevlüdiye (2006), *Beşeri Sermaye ve Beyin Göçü Kapsamında Türkiye: Karşılaştırmalı Bir Analiz,* Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Taban, Sami (2004), *Türkiye'de Sağlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Testi*, 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, p. 3-12, 25-26 Kasım 2004, Eskişehir.

Temiz, Mehmet (2011), *Düzey 2 Sınıflandırmasında Bölge İçi Gelişmişlik Farklılıkları: TRB1 Örneği,* Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, 22-23 Eylül 2011, Malatya.

Tutar, Filiz - Demiral, Mehmet (2007), *Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları,* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, p. 65-83.

Tüylüoğlu, Şevket - Karakaş, Derya Nur (2006), *Bölgesel Kalkınma ve Ekonomik Durgunlaşma Süreci: Zonguldak Örneği,* Amme İdaresi Dergisi, Cilt:39, Sayı:4, p. 195-224.

Yıldırım, Sevgi (2005), "Beşeri Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme: Teori ve Uygulama", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Yıldız, Onur (2014), "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Rekabet Gücünün Artırılmasında Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü: GEKA Örneği", Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

Yumuşak, İbrahim Güran - Bilen Mahmut (2000), *Gelir Dağılımı – Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, p.77-96.

Yücel, İsmail Hakkı (2006), *Türkiye'de Bilim ve Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü,* Yayın No: 2690, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

EV HİZMETİNDE ÇALIŞAN KADINLARIN YENİ SOSYAL GÜVENLİK DÜZENLEMELERİNE YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ

Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bil. Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve End.İlş

Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bil. Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve End.İlş

Özet

Türkiye'de ev hizmeti sektörü giderek genişlemiş ve önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Dolayısıyla ev hizmetinde çalışan kadın sayısı hızla artış göstermiştir. Türkiye'de ev hizmetinde çalışanların, çalışma koşullarından ve yasal düzenlemelerden kaynaklanan sorunları bulunmaktadır. Çalışma sürelerinin uzunluğu, iş yüklerinin ağırlığı, özel hayat mahremiyetlerinin olmayışı, ücretlerin düşüklüğü, iş ve sosyal güvencesizlik, psikolojik-fiziksel taciz ev hizmetlerinde çalışanların karşılaştıkları temel sorunlar olarak belirtilmektedir.

Belirtilen sorunların içerisinde sosyal güvenlikten yoksunluk ilk sırada yer almaktadır. Ev hizmetlerinde çalışanların sosyal sigorta tarafından kapsanması istisnai bir durumdur. Ev hizmetlerinde ücretli ve sürekli olarak çalışanlar, sosyal sigorta kapsamında olmakla birlikte, bu konumda çalışanların çok azı sigortalı olarak istihdam edilmektedir. Ev hizmetlerinde süreksiz çalışanlar ise yasal olarak sosyal sigortalar dışında bırakılmıştır.

Bu çalışma Türkiye'de ev hizmetinde çalışan kadınların yeni sosyal güvenlik düzenlemesine ilişkin düşüncelerini incelemektedir. Çalışmanın amacı, ev hizmetinde çalışan kadınların sosyal güvenceye sahip olma ve 1.Nisan.2015 tarihi itibariyle yürürlüğe giren sosyal sigorta düzenlemesi ile ilgili görüşlerini ve ihtiyaçlarını ortaya koyarak, yaşanan sorunların çözümü için öneriler geliştirmektir.

Anahtar Kelime: Ev hizmetinde çalışan kadınlar, sosyal güvence, sosyal sigorta

1.Giriş

Son yıllarda gerek Dünyada gerekse Türkiye'de ev hizmeti sektörü giderek genişlemiş ve önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Ev işinin dışarıdan alınıp satılabilen, ticarileşen bir hizmet hatta sektör haline gelmesi ile özellikle orta ve üst gelir seviyelerine sahip ve her iki eşin de çalıştığı pek çok aile, ev hizmetleri çalışanı istihdam etmektedir. Bu durum ücretli ev hizmeti işine dayalı Ev İçi Hizmet Sektörünü ortaya çıkarmıştır. Ev işinin pek çok toplumda ve cinsiyetçi bakış açısı sebebiyle kadınların sorumluluğunda görülmesi, ev hizmetinde çalıştırılacak kişinin de kadın olması sonucunu doğurmakta ve bu istihdam alanını kadınlar oluşturmaktadır.

Dünya genelinde ve Türkiye'de ev hizmetinde çalışan kadın sayısının hızla artış göstermesi, bu istihdam alanını gerek istatistiklerde gerekse yasal düzenlemelerde görünür kılmayı ve

düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Nitekim Uluslararası Çalışma Örgütü 2011 yılı Haziran ayında 189 sayılı Ev İşçileri Sözleşmesi ve 201 sayılı Tavsiye Kararı'nı benimseyerek, ev işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmeye yönelik rehber niteliğindeki belgeleri ile ilk kez özel olarak ev işçileri için insana yakışır işlerin teşvik edilmesini hedefleyen uluslararası standartlar getirmiştir. Bu durum Türkiye'de de uzun zamandır tartışılan bir kayıt dışı alan olan ev hizmeti alanına yönelik düzenlemelerin yapılmasına da katkı sağlamıştır.

Türkiye'de ev hizmetinde çalışanların, çalışma koşullarından ve yasal düzenlemelerden kaynaklanan sorunları bulunmaktadır. Çalışma sürelerinin uzunluğu, iş yüklerinin ağırlığı, özel hayat mahremiyetlerinin olmayışı, ücretlerin düşüklüğü, iş ve sosyal güvencesizlik, psikolojik-fiziksel taciz ev hizmetlerinde çalışanların karşılaştıkları temel sorunlar olarak belirtilmektedir (Yıldırımalp ve İslamoğlu,2014;Yıldırımalp, 2014).

Belirtilen sorunların içerisinde sosyal güvenlikten yoksunluk ilk sırada yer almaktadır. Ev hizmetlerinde çalışanların sosyal sigorta tarafından kapsanması istisnai bir durumdur. Ev hizmetlerinde ücretli ve sürekli olarak çalışanlar, sosyal sigorta kapsamında olmakla birlikte, bu konumda çalışanların çok azı sigortalı olarak istihdam edilmektedir. Ev hizmetlerinde süreksiz çalışanlar ise yasal olarak sosyal sigortalar dışında bırakılmıştır.

Çalışma ile ev hizmetlisi kadınların sosyal güvenlik alanında yaşadıkları sorunlar konu edilmektedir. Özellikle sigortalılık önündeki engellerin kaldırılması amacıyla düzenlenerek, 1.Nisan 2015 tarihinde yürürlüğe giren 5510 sayılı Kanunun ev hizmetlerinde çalışanlara dair ek 9. Maddesi ve bu madde çerçevesinde çıkarılan Ev Hizmetlerinde 5510 sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ'in uygulamadaki karşılığını değerlendiren bu çalışma, Türkiye'de ev hizmetinde çalışan kadınların yeni sosyal güvenlik düzenlemesine ilişkin düşüncelerini incelemektedir. Çalışmanın amacı, ev hizmetinde çalışan kadınların sosyal güvenlik düzenlemesine dair görüşlerini ve ihtiyaçlarını ortaya koyarak, yaşanan sorunların çözümü için öneriler geliştirmektir.

2.Ev Hizmetinde Çalışanların Sosyal Güvenliğine İlişkin Düzenlemeler

Ev hizmetlerinde çalışanların sosyal sigorta tarafından kapsanması istisnai bir durumdur. Ev hizmetlerinde ücretli ve sürekli olarak çalışanlar, sosyal sigorta kapsamında olmakla birlikte, bu konumda çalışanların çok azı sigortalı olarak istihdam edilmektedir. Ev hizmetlerinde süreksiz çalışanlar ise yasal olarak sosyal sigortalar dışında bırakılmıştır.

Sosyal güvenlik düzenlemeleri incelendiğinde, 1964 tarihli 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun, ev hizmetlerinde çalışanlara sigortalı sayılmayanlar arasında yer verdiği görülmektedir. 11.08.1977 Tarih ve 2100 sayılı yasa ile ilgili maddeye "ücretli ve sürekli çalışanlar hariç" ibaresi eklenmiştir. 2006 tarihli 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu m.6-c'ye göre ise "Ev hizmetlerinde süreksiz olarak çalışanlar ile ev hizmetlerinde hizmet akdi ile sürekli çalışmasına rağmen, haftalık çalışma sürelerinin 4857 sayılı İş Yasası'nda belirtilen sürelerden az olması nedeniyle, aylık kazançları prime esas günlük kazanç alt sınırının otuz katından az olanlar" yasa kapsamı dışında tutulmuşlardır.

2008 yılında 5754 sayılı Kanunla 5510 sayılı Kanunun 6/1c maddesinde "Ev hizmetlerinde çalışanlar (ücretle ve sürekli olarak çalışanlar hariç)" şeklinde bir değişikliğe gidilmiştir. Bu durum ücretle ve sürekli olarak çalışanlar hariç olmak üzere ev hizmetinde çalışanların sigorta kapsamı dışında tutulmasına neden olmakla birlikte sürekli olarak çalışma ifadesinden kaynaklı karışıklıkları da doğurmuştur. Dolayısıyla 2014 yılında 6552 sayılı Kanunla 5510 sayılı Kanuna eklenen bir madde ile (Ek madde 9) 1.Nisan.2015 tarihli Ev Hizmetlerinde 5510 sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ yürürlüğe girmiştir.

1.Nisan.2015 tarihinde yürürlüğe giren Ev Hizmetlerinde 5510 Sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğe göre ev hizmetinde çalışanlar, bir veya birden fazla gerçek kişi tarafından çalıştırılan ve çalıştıkları kişi yanında ay içerisinde çalışma saati süresine göre hesaplanan çalışma gün sayısı "on gün ve daha fazla çalışanlar" ve aynı veya farklı gerçek kişi yanında " ay içinde on günden az çalışanlar" olmak üzere ikiye ayrılmışlardır (Süral, 2015:217).

Çalışma saat süresine göre hesaplanan çalışma gün sayısı on gün ve daha fazla süre olan çalışanlar, 1 Nisan 2015 tarihinden itibaren 5510 sayılı Kanunun ek 9. maddesi uyarınca, ücretle ve sürekli çalışma şartı aranmadan Kanunun 4/1a maddesine tabi sigortalı sayılacaklardır. Bu sigortalılara 5510 sayılı Kanunun uzun ve kısa vadeli sigorta kolları, genel sağlık sigortası ve işsizlik sigortası hükümleri uygulanarak, sigortalılara sağlanan haklardan aynı şekilde yararlanmaları sağlanmaktadır.

Ev hizmetlerinde on gün ve daha fazla süre ile çalışanların bildirimi işverenleri tarafından çalışmanın başladığı ayın sonuna kadar "Ev Hizmetlerinde On Gün ve Daha Fazla Çalıştırılacaklara İlişkin Bildirge" ile yapılacaktır. Bildirgenin doldurulması, sigortalı ve işveren tarafından imzalanıp ilgili üniteye başvuru yapması gerekmektedir. Bildirgeden bir defaya mahsus olarak, işverenin ilk prim ödemesine ek olarak tahsil edilecek damga vergisi kesintisi yapılmaktadır.

Ev hizmetlerinde on gün ve daha fazla süre ile çalışanlar, çalışmaya başladıklarını, çalışmaya başladıkları tarihten itibaren en geç bir ay içinde "Sigortalı Bildirim Belgesi" ile doğrudan veya internet veya benzeri ortamda Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirmelidirler. Ayrıca ev hizmetinde birden fazla kişi çalıştırılması durumunda her bir sigortalı için ayrı bildirge düzenlenmesi gerekmektedir.

İşverenler, ayda on gün ve daha fazla süre ile çalışan ev hizmetlileri için % 20'si uzun vadeli sigorta kolları, %12,5 genel sağlık sigortası, %2 'si iş kazası ve meslek hastalıkları sigortası ve %3'ü işsizlik sigortası primi olmak üzere toplam %37,5 oranında prim ödemesini, sigortalı çalıştırdıkları ayı takip eden ayın sonuna kadar Kuruma ödeyeceklerdir.

"Ev Hizmetlerinde On Gün ve Daha Fazla Çalıştırılacaklara İlişkin Bildirge" nin işveren tarafından yasal süresinde verilmemesi halinde işverene her bir sigortalı için asgari ücret tutarında idari para cezası uygulanacaktır. Sigortalının işten ayrılması halinde "Ev Hizmetlerinde On Gün ve Daha Fazla Çalıştırılacaklara İlişkin Bildirge'nin F-Sigortalının İşten

Ayrılma/Durum Değişiklikleri" nin doldurulup işten ayrılmayı takip eden on gün içerisinde verilmemesi halinde ise asgari ücretin onda biri tutarında idari para cezası uygulanacaktır.

Çalıştırılan sigortalının işten ayrılması durumunda, Kuruma işten ayrılış tarihini takiben on gün içinde " Ev Hizmetlerinde On Gün ve Daha Fazla Çalıştırılacaklara İlişkin Bildirge'nin F-Sigortalının İşten Ayrılma/Durum Değişiklikleri" kısmının doldurularak verilmesi gerekmektedir. Ev hizmetlerinde on gün ve daha fazla süre ile çalışanların sigortalılıkları, çalışmalarının sona erdiğinin Sosyal güvenlik kurumuna bildirilmesi veya sigortalının ölümü ile sona erdirilecektir.

5510 sayılı Kanunun ek 9. maddesi kapsamında on gün ve daha fazla süre ile yabancı uyruklu sigortalıların çalıştırılması ile ilgili düzenleme de mevcuttur. Türkiye gibi uzun yıllardır ev hizmetleri sektöründe göçmen kadın işçi istihdam eden ülkeler için bu düzenlemelerin gerekli olduğu tartışmasızdır. Belirtmek gerekir ki ev hizmetlerinde on günden az süre ile yabancı uyruklu sigortalı çalıştırılamayacaktır. Yabancı uyruklu çalıştırılması durumunda ise işverenler, "Ev Hizmetlerinde On Gün ve Daha Fazla Çalıştırılacaklara İlişkin Bildirge" nin yanında yabancıların çalıştırılması için gerekli olan çalışma iznini de bildirgeye ekleyerek başvuru yapacaklardır.

Ev hizmetlerinde on günden az sigortalı olarak çalışanların bildirimi "Ev Hizmetlerinde On Günden Az Sigortalı Çalıştırılacaklara İlişkin Başvuru Formu" ile çalışmanın geçtiği ayın sonuna kadar ilgili ünitelere yapılacaktır. Ev hizmetlerinde on günden az sigortalı olarak çalışanların bildirimi internet aracılığıyla da çalıştıranlar tarafından yapılabilecektir. On günden az çalışmanın takip eden aylarda da devam etmesi ve bu durumun formda belirtilmesi halinde her ay için bildirim yapılması beklenmemektedir.

Ev hizmetlerinde on günden daha az çalışmanın tespitinde günlük 7.5 saatin altındaki çalışmalar bir gün olarak kabul edilerek, çalışma süresi belirlenmektedir. Çalıştıranın aynı sigortalıyı ay içinde çalıştırdığı gün sayısı dokuz günü geçmesi halinde ise on gün ve daha fazla süre ile sigortalı çalıştıranlara ilişkin işlemler yürütülecektir. Ev hizmetinde ay içinde on günden az sigortalı olarak çalışanlar iş kazası ve meslek hastalığı sigortası kapsamında sigortalı sayılacaktır.

On günden az çalışanlar da çalışmaya başladıkları tarihten itibaren en geç bir ay içinde "Sigortalı Bildirim Belgesi" ile çalışmaya başladıklarını doğrudan veya internet veya benzeri ortamda Sosyal güvenlik kurumuna bildirmelidirler.

Ev hizmetinde on günden az çalışanlar için, çalıştıranlar sigortalı çalıştırdıkları her gün için prime esas günlük kazanç alt sınırının (günlük asgari ücretin) %2'si oranında iş kazası ve meslek hastalığı primi ödeyeceklerdir. 10 günden az sigortalı çalışanlar % 32,5 oranındaki uzun vadeli sigorta kolları ile genel sağlık sigortası primini takip eden ayın sonuna kadar ödemeleri halinde, uzun vadeli sigorta kolları ve genel sağlık sigortası yardımlarından da yararlanabilecektir. Sigortalıların uzun vadeli sigorta kolları ve genel sağlık sigortası priminin kendileri tarafından ödenebilmesi için ev hizmetlerinde aynı ya da farklı çalıştıran yanında en

az 1 gün, en fazla 9 gün süre ile çalışması yeterli olacaktır (Resmi Gazete,2015;Manav,2015; Türkay, 2015; Topgül,2016).

3.Ev Hizmetinde Çalışan Kadınların Yeni Sosyal Güvenlik Düzenlemelerine Yönelik Düşünceleri

3.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Yöntemi

5510 sayılı Kanunun ev hizmetlerinde çalışanlara dair ek 9. Maddesi ve bu madde çerçevesinde çıkarılan Ev Hizmetlerinde 5510 sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ, ev hizmeti alanında çalışanların sigortalılığına ilişkin düzenlemelere yer vermektedir. Türkiye'de giderek yaygınlaşan bir çalışma biçimi olarak karşımıza çıkan ev hizmeti alanının sosyal güvenlik açısından düzenlenmesinin önemi tartışılmazdır. Gerek kayıt dışı çalışmanın engellenmesi gerekse karşılaşılabilecek risklere karşı korunmasız kesimlere güvence sağlayan etkin bir sistemin varlığı çalışma hayatının genel ilkeleri ve hedefleri açısından önem taşımaktadır.

Yeni düzenleme ile ayda 10 günden az ve 10 günden fazla çalışanlar şeklinde genel bir ayırım yapılarak, çalışma süresi üzerinden sigortalılık durumu ve işlemleri düzenlenmektedir. Buna göre örneğin 10 günden az çalışanlar iş kazası ve meslek hastalığı sigorta kolundan, 10 gün ve 10 gün ve daha fazla çalışanlar ise kısa ve uzun vadeli tüm sigorta dallarından yararlanabilmektedir. Ancak uygulamada bu düzenlemelerin karşılığını ne kadar bulabildiği tartışmalıdır. Dolayısıyla bu çalışma, ev hizmetinde çalışanların gözüyle yeni sosyal güvenlik düzenlemelerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda ev hizmetinde çalışan 20 kadına sosyal güvenceye sahip olma ve sosyal güvenlik düzenlemeleri hakkındaki görüşlerine ilişkin açık uçlu sorular sorulmuştur.

3.2. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bulguları iki temel başlık altında incelenecektir. Öncelikle mülakata katılan kadınların demografik özellikleri verilecek, daha sonra katılımcı kadınların mülakat sorularına vermiş oldukları cevaplar analiz edilecektir.

3.2.1. Mülakat Yapılan Kadınların Demografik Özellikleri

Mülakat yapılan ev hizmeti çalışanı kadınların demografik özellikleri sosyal güvenceye sahip olma yönündeki eğilimlerini belirlemede önem arz etmektedir. Bu kapsamda, ev hizmetinde çalışan kadınlara yaş, medeni durum, eğitim seviyesi gibi temel demografik bilgilerin yanı sıra ev hizmetinin türü, çalışma süresi ve sosyal güvenceye sahip olmaya ilişkin sorular da sorulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Sayı	Yüzde
Yaş Aralığı		

20-30	16	80
31-40	1	5
41-45	3	15
Medeni Durum		
Evli	18	90
Bekar	2	10
Eğitim Durumu		
İlköğretim	16	80
Meslek lisesi	4	20
Ev Hizmetinin Türü		
Evin düzeni ve temizliği	15	75
Çocuk Bakımı	3	15
Her ikisi	2	10
Çalışma Süresi		
Yarım Gün	-	-
Tam Gün	20	100
Sosyal Güvence Durumu		
Eşi üzerinden	12	60
Kendisi	3	15
Sigortasız	5	25
10 gün üzerinden Çalışma		
On günden az	-	-
On günden fazla	20	100

Tablo 1'de görüldüğü üzere mülakata katılan ev hizmetinde çalışan kadınların on altısı (%80) yirmi ile otuz yaş aralığında, biri (%5) otuz bir kırk yaş aralığında ve üçü (%15) kırk bir ila kırk beş yaş aralığındadır. Medeni duruma bakıldığında mülakata katılan kadınların on sekizi (%90) evli, ikisi (%10) ise bekardır. Eğitim durumu açısından ise mülakata katılan kadınların on altısının (%80) ilköğretim, dördünün (%20) meslek lisesi düzeyinde eğitime sahip olduğu ve meslek lisesi çıkışlı dört kadının kız meslek lisesi çocuk gelişimi branşından mezun oldukları

görülmektedir. Yaş, medeni durum ve eğitim seviyesi unsurları kadınların sosyal güvenceye sahip olma isteği açısından belirleyici olurken eğitim türü de çalıştığı ev hizmeti türünde belirleyici olmaktadır. Örneğin çocuk bakımı işini yapan kadınların meslek lisesinden mezun oldukları ve mezun oldukları okul türünün ve branşın ev hizmeti türlerinden "çocuk bakımı" işini yapmalarında etkili olduğu ifade edilmektedir.

Ev hizmetinin türü açısından mülakata katılan kadınlar incelendiğinde, kadınların on beşi (%75) evin düzeni ve temizliği, üçü (%15) çocuk bakımı, ikisi (%10) ise her iki ev hizmeti türünü birlikte yapmaktadırlar. Öte yandan mülakata katılan kadınların tamamının (%100) tam gün çalıştığı görülmektedir. Çalışma süresi, yeni sosyal güvenlik düzenlemelerine göre sigortalılığa esas alınmaktadır. Buna göre mülakata katılan kadınların tamamının on günden fazla çalışanların sigortalılığı ve işlemleri kapsamında değerlendirilebileceği görülmektedir. Mülakata katılan kadınların sosyal güvence durumlarına bakıldığında ise kadınların on ikisi (%60) eşi üzerinden sosyal güvenceye sahipken, beşinin (%25) sosyal güvenceye sahip olmadığı, üç kişinin (%15) ise işverenleri tarafından sigortalandıkları bulgusu edinilmiştir.

3.2.2. Mülakata Katılan Kadınların Yeni Sosyal Güvenlik Düzenlemeleri İle İlgili Görüşleri

Mülakata katılan kadınların demografik unsurları ve ev hizmeti türü, çalışma süresi, sosyal güvence durumu sorulara verilen cevaplar üzerinde doğrudan etkilidir. Bu sebeple verilen cevaplar değerlendirilirken demografik özelliklere sıklıkla vurgu yapılacaktır.

Mülakata katılan kadınlara ilk olarak "sosyal güvenceye sahip olma" durumunun kendileri için ne anlam ifade ettiği sorulmuştur. Buna göre verilen cevapların tamamının olumlu görüş yansıttığını söylemek mümkündür. Daha ayrıntılı olarak cevaplar incelendiğinde, kadınların tamamının sosyal güvenceye sahip olmak istedikleri, sosyal güvenceye sahip olmayı önemsedikleri görülmektedir. Sosyal güvenceye sahip olma durumu ile ilgili birden fazla ifade kullanan kadınların, yüzde 80'i güvende hissetme, yüzde 60'ı bağımsız hissetme vurgusuna yer vermiştir. Kadınların yüzde 90'ı Genel Sağlık Sigortasına sahip olma yanıtını vererek, sosyal güvencenin önemine vurgu yapmışlardır.

Öte yandan yaş ve medeni durum özellikleri açısından verilen cevaplar değerlendirildiğinde, mülakata katılan kadınların yaşlarının genç olması bağımsızlık, ekonomik özgürlük, kendi ayakları üzerinde durma gibi ifadelerin kullanılmasında belirleyici olmaktadır. Genel sağlık sigortası ifadesinin ise evli, çocuklu kadınlar için ön sırada yer aldığı görülmektedir. Eşi üzerinden sosyal güvenceye sahip olan kadınların ifadelerine bakıldığında hayatın diğer alanlarında olduğu gibi sosyal güvence açısından da eşe bağımlı olmanın verdiği memnuniyetsizliği görmek mümkündür. Bu konuda dikkat çekici ifadeler arasında;

> *" ...ömür koca eline bakarak geçiyor. Zati kazandığımı da onun eline, eve veriyorum. Kendime değil yani kazandığım. Sigortamda da onun eline kaldım. Ne yapayım olmayınca olmuyor. Olsa özgür olurum gibi geliyor, güvenirim biraz daha önüme bakmaya..."*

“ Sosyal güvence benim için güvenlik demek, kendi ayaklarım üstünde durabilmek demek, yaşım ilerleyince koca eline kalmamak demek, anlatabiliyor muyum? Ben bunun önemli bir şey olduğunu biliyorum. Çocuklarım var, onları düşünüyorum bir yerde. GSS var, bunları bilmiyor değilim….”

“ Babam beni verirken, eşimin kendi işi vardı. Dedi ki oğlum bu kıza da sigorta bağlat. Bana da dedi ki bak kızım bugünün yarını var, sigortanı yaptırt. Az az olsun ödensin. Ama eşim bugün yarın derken yaptırmadı, sonra da işyerini kapamak zorunda kaldı, dara düştük. Çok isterdim ki sigortam olsun, düzenli bir işim, gelirim olsun. Şimdi ben büyük kızıma diyorum aman sigortalı bir işin olsun kızım da kocanın eline bakma…” yer almaktadır.

Mülakata katılan kadınlardan sigortası olan üç kadın ise özellikle emekli olabilme, emeklilikte rahat etme gibi ifadeler ile sigortalı olmalarının memnuniyetini ifade etmektedirler.

“…Benim sigortam kızlık dönemimde tezgahtarlık yaparken başlamıştı. Sonra şimdiki patronumun yanında onun muhasebe bürosunda çaycı oldum sonra çocuğu olunca da çocuğuna bakmaya aldı beni. Sigortamı da devam ettirdi Allah razı olsun. Oh diyorum ilerde yaşlılıkta emeklilik olacak rahat ederim. Ben en çok emeklilik diyorum. Benim anama babama ne faydam var. Kişi kendini kurtarmaya bakacak bu devirde, sigorta emeklilik için iyi geliyor bana….”

Mülakata katılan ev hizmetinde çalışan kadınlara “Çalıştığınız evlerden sigorta talebiniz var mı, gittiğiniz evlerde bu konudaki tutum nedir” sorusuna verilen cevaplardan, sosyal güvenlik düzenlemesiyle ilgili bilgi eksikliği ve sigortalı olma isteğine rağmen bunu ifade etmede çekince olduğu görülmektedir. Şöyle ki, ev hizmetlisi kadınlardan ayrı ayrı evlerde çalışan yani düzenli olarak tek bir eve gitmeyenler, her kapıdan sigorta istenemeyeceğini ifade eden cevaplar vermişlerdir. Mülakata katılan kadınların 10’u her hafta olmak üzere farklı evlere ev temizliği ve düzeni için giderken, 5’i her gün tek eve ev temizliği ve düzeni için gitmektedir. Kadınlardan 3’ü çocuk bakımı için tek ev ile çalışırken, ikisi gittikleri evde hem çocuk bakımı hem de ev temizliği işini yürütmektedir.

Çocuk bakımı yapan ve sigortaları yaptırılmış olan kadınlardan birinin işvereni muhasebeci iken diğer işverenin mali müşavir olduğu belirtilmiştir. Aynı evde hem çocuk bakımı hem de ev temizliği yapan sigortalı ev hizmetlisi kadının işvereni ise yine muhasebe mesleği ile uğraşmaktadır. Evinde kadın çalıştıran işverenlerin mesleklerine bakıldığında mesleki nitelik ve bilgi açısından yasal düzenlemeleri takip eden, sigorta işlemleri gibi yasal işlemler hakkında belirli bir seviyeye sahip kişiler olduğu dikkat çekicidir. Ayrıca ev hizmetinde çalıştırdıkları kadınlar sigorta talebinde bulunmadan, işveren kadınlar sigorta işlemlerini başlatmışlardır.

“…görüşmeye gittiğimde aklımda sigorta vardı ama söylesem acaba nasıl karşılar diye korkum vardı. Ablam sigorta istediği için ev sahibi işten çıkarmıştı çünkü onu. Ama kendisi ücretinin dışında sigortanı da yaparım dedi. Bu seferde acaba ücreti az mı verir

dedim ama ücretimden de kısmadı. Tabii ben de canla başla çalışıyorum, hakkını vermek için didiniyorum…"

" Ben daha ücret filan derken, sigortan var mı, sigortasız olmaz dedi sağolsun….."

Bu olumlu bakış açısına rağmen mülakata katılan kadınların 10'u sigorta konusunda olumsuz tavırlarla karşılaştıklarını, 7'si ise sigorta talebinden çekindiklerini ifade etmişlerdir.

" Ben sigorta der demez, bana iş çıkaracaksan hiç başlamayalım diyiverdi inan olsun"

" Artık devlet sigortalılığı kolaylaştırdı dedim bir gün. Nereye kolaylaştırdı, ev hanımıyım ben işveren miyim, şirket mi çalıştırıyorum ki yanımda sigortalı çalıştırmış olayım. Sen kendin dışarıdan ödersin dedi hanımım…"

" ben dedi araştırdım o işleri dedi. Çok işlemleri var, uğraşılacak gibi değil dedi. Bir şey diyemedim"

Mülakat yapılan kadınlara 2015 yılı itibariyle yürürlüğe giren, ev hizmetinde çalışanlara yönelik sigorta düzenlemesi hakkında düşünceleriniz nelerdir diye sorulduğunda ise kadınların %90'ının düzenlemeden haberdar olduğu ancak içerik konusunda yeterli ve doğru bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Ancak verilen cevaplardan sigortalılık önündeki birincil engelin evlerine çalışmaya gittikleri kadınların sigortalılığa bakış açısından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Ev hizmetinde çalışan kadınlar, evlerine gittikleri kadınların ücrete ilave olarak sigorta maliyetine ve sigorta işlemlerine katlanmak istemediklerini belirtmektedirler. Kadınların ev hizmeti için gittikleri kimi evlerde ise işverenin sigorta maliyeti ve işlemleri yerine günlük ya da aylık ücrette artışı önerdikleri ifade edilmiştir.

Mülakata katılan ev hizmetinde çalışan kadınların belirttikleri önemli bir husus ise piyasada "mimlenmek" durumu olmuştur. Sigorta gibi ekstralar istemeyenlerin değerli olduğunu ifade eden kadınlardan, uzun yıllardır evlere temizliğe giden bir mülakat sahibi bu konuda şunları ifade etmektedir;

" Sigorta istemenin de maliyetine katlanmak söz konusu. Kadınlar sigorta maliyetinden çekiniyorlar ama bize maliyet ödetiyorlar. Adın bir çıkarsa sigorta istiyor diye, hemen mimlenirsin. Bu sefer gidecek kapı bulamazsın. Günlük kazandığından da olursun. Böyle şeyler istemeyince değerli bile olursun. Bir arkadaşım uyardı beni, aman böyle şeylerle anılmasın adın diye…"

Ev hizmetinde çalışan kadınların dikkat çektikleri bir diğer önemli husus ise ev hizmeti işinde sayıları her geçen gün artan Suriyeli göçmen kadınlar olmuştur. Sigorta ve ücret gibi haklarını isteme, pazarlık yapma sürecinde, Suriyeli kadınların önemli bir rekabet unsuru haline geldiğini ifade eden kadınlar, işverenlerin de son zamanlarda düşük ücretle, sigortasız çalıştırabildikleri için Suriyeli göçmen kadınları tercih ettiklerini belirtmektedirler.

"….tabi şimdi Suriyeliler var, çoluk çocuk geldiler, açlar, para kazanmaları lazım. Temizlik işi en rahat yapacaklar iş. Bizi de ekmeğimizden edecekler çünkü üç kuruşu

çalışmaya tamam diyorlar mecburiyetten. Sigorta da istemiyorlar tabi. Evine kadın alanlar Suriyeliyi tercih eder, sigorta diyen kadın görünce…"

Çözüme yönelik önerileriniz nedir sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, kadınlar devletin sosyal sigortalılığı sağlamak için adım atmasına rağmen, sistemin etkin işlemediğini belirterek, sistemin daha kolay ve ulaşılabilir hale getirilmesi ve işverenlerin denetlenmesini kapsayan öneriler sunmaktadırlar. Mülakata katılan kadınlara göre, ayrıca erkeklerin de kadınların sosyal güvence hakkına sahip oldukları yönünde eğitilmeleri gerekmektedir. Erkeklerin kadınlara olan küçümseyici bakış açısının ilkokul itibariyle eğitilmeleri ile önlenebileceği belirtilerek, toplumda kadına verilen değerin arttırılması yönünde politikaların geliştirilmesi yönündeki isteklerini de dile getirmişlerdir.

3.Sonuç

Ev Hizmetlerinde 5510 Sayılı Kanunun Ek 9. maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğin 2. maddesinde yapılan açıklamalara göre; ev hizmetlerinde çalışanların sigortalılığı, Kanunun 1. Nisan. 2015 tarihinden itibaren yürürlüğe giren ek 9. maddesi ile bir veya birden fazla gerçek kişi tarafından çalıştırılan ve çalıştıkları kişi yanında ay içerisinde çalışma saati süresine göre hesaplanan çalışma gün sayısı 10 gün ve daha fazla olanlar ile aynı veya farklı gerçek kişi yanında 10 günden az çalışanlar şeklinde ikiye ayrılmıştır. Ev hizmetinde çalışan ve çalıştırana bir takım sorumluluklar yükleyen bu sisteme yönelik olumlu ve olumsuz birçok görüş bulunmaktadır. Ancak ev hizmeti taraflarının yani uygulamadaki muhatapların görüşlerine yer veren çalışmalara henüz rastlanmamaktadır. Bu çalışma ile ev hizmetinde çalışan kadınların sosyal güvenceye sahip olma ve yeni sosyal güvenlik düzenlemelerine ilişkin bakış açılarını değerlendirmek amaçlanmıştır.

Araştırma sorularına verilen cevaplar incelendiğinde ev hizmetinde çalışan kadınların tamamının sigortalı olma isteği taşıdığı ancak kiminin eşi üzerinden sigortalı olması, kiminin sigorta yüzünden mimlenmekten çekinmesi gibi sebeplerden dolayı çalıştıkları evlerden sigorta talep edemedikleri ortaya konmuştur. Öte yandan kadınların tamamı, sigortalılık önündeki en önemli engelin evlerinde çalıştıkları kadınların sigortalılığa bakış açısından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Mülakata katılan kadınların cevapları değerlendirildiğinde, sigorta maliyeti ve sigortalılık işlemleri ile uğraşmak istemeyen ev hizmeti talep edenler, ya günlük/haftalık/aylık ücreti arttırmak suretiyle ya da son zamanlarda düşük ücretle çalıştırmanın kolay olduğu Suriyeli göçmen kadın çalıştırmayı tercih ederek sigorta düzenlemesinden uzak kalmaktadırlar. Verilen cevaplar, gerek kayıt dışılığın engellenmesi gerekse ev hizmetinde çalışan kadınların korunması amacıyla düzenlenen sistemin etkin işlemediğine işaret etmektedir. Bu durumda ev hizmeti talep edenlerin, sigortalılık işlemleri konusunda ve hâlihazırda yararlanabilecekleri teşvikler konusunda bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir. Aynı zamanda ev hizmeti talep edenlerin sigortalılığa ilişkin görüşlerinin, sorun gördükleri hususların açıklığa kavuşturulması da sistemin önündeki engellerin kaldırılıp, etkinlik sağlanması açısından yarar sağlayacaktır.

Kaynakça

Manav, E.(2015), “Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sigortalılığı”, TBB Dergisi, 120, ss.509-538, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-120-1521 Erişim Tarihi: 09.09.2016

Resmi Gazete (2015), Ev Hizmetlerinde 5510 Sayılı Kanunun Ek 9 uncu Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ, Sayı: 29313, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150401-16.htm Erişim Tarihi: 06.05.2015

Süral, N. (2015), “Ev Hizmetinde Çalışanların Sosyal Güvenliği”, TİSK Akademi, Cilt :10, Sayı:20, ss.214-229

Topgül, S. (2016), “Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınların Sosyal Güvenliği”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi, C.21, S.1, ss.339-352

Türkay, İ. (2015), “Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sigortalılığı ve Ödenen Ücretin Gelir Vergisinden İstisna Edilmesi”, http://www.vergialgi.net/vergi/ev-hizmetlerinde-calisanlarin-sigortaliligi-ve-odenen-ucretin-gelir-vergisinden-istisna-edilmesi/ Erişim Tarihi: 18.09.2016

Yıldırımalp, S. (2014). "Türkiye'de Ev Hizmetinde Çalışanların Sorunları", Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(1): 45-59.

Yıldırımalp, S. ve İslamoğlu, E. (2014), “İnsana Yakışır İş” Kavramı Bağlamında Türkiye’de Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar, Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, ss:145-175

MİZAH KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE YENİ GARİPÇİ ŞİİRE BİR BAKIŞ

Yrd. Doç. Dr. Arif YILMAZ

.Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Aykut ÇELİK

Necmettin Erbakan Üniversitesi, KONDİL Birimi

Özet

Türk Edebiyatında şiir, 1940 sonrasında ortaya çıkan "Garip Hareketi"yle beraber farklı bir yola girmiştir. Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday ve Oktay Rıfat öncülüğündeki bu hareket Türk şiirine yeni bir ses ve nefes getirmiştir. Var olan sistemin dışına çıkarak konuşma dilini şiirin içine sokan Garipçiler ayrıca ironi ve mizahı da kullanarak anlatmak istediklerini alaycı, esprili bir dil ve üslupla okuyucularına aktarmıştır. Garip poetikası 1980'li yıllardan itibaren "Yeni Garipçi Şiir" adıyla varlığını sürdürmüştür. Bu poetikanın savunucuları ise Sunay Akın, Oğuzhan Akay, Akgün Akova ve Metin Üstündağ gibi şairlerdir. Bu şairlerin eserlerinde Garip Hareketinin savunduğu ve eserlerinde sıklıkla kullandığı mizahî dil izleri görülmektedir. Bu çalışmada Yeni Garipçi Şiirde yer alan mizah yapısı incelenerek Garip Şiiriyle olan bağları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Garip, Yeni Garip Şiiri, Orhan Veli Kanık, Sunay Akın.

1. Garip Şiiri:

Türk edebiyatında Garip şiiri, Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday ve Oktay Rifat Horozcu'nun bir araya gelmesiyle oluşan bir şiir hareketidir. Çağdaşlarına göre farklılıklar taşıyan bu şiir hareketi birçok açıdan eleştiri almış olsa da dönemine damga vurmuş ve kendisinden sonra gelen birçok şairi etkilemiştir. Garip şiiri "*Orhan Veli, kendisinin ve arkadaşları Oktay Rifat ve Melih Cevdet'in yeni şiir anlayışına göre yazdıkları şiirlerden bir kitap hazırlama düşüncesindedir ve 1941 yılının Mayıs ayında bu düşüncesini gerçekleştirir. Kitabın adı, arkadaşı Cahit Yamaç'ın tavsiyesiyle Garip olur. Bu isim, şiir anlayışları ve şiirleri garipsenen bu üçlü için çok uygun düşer.*" (Mumcu Ay, 2009: 1244). 1941 yılında ortaya çıkan bu hareket 1950 yılına kadar varlığını sürdürür. 1950 yılında Yaprak dergisi bünyesinde

şiirlerini yayınlayan Garip şairleri, derginin kapatılma kararı sonucunda ayrılmıştır. Bu ayrılık sonucunda ise Garip hareketi son bulmuştur.

Garip hareketi şairlerinin başlıca amacı, Türk şiirinin yapısında köklü değişiklikler yapmaktır. Onlara göre şair, her yerde görülen basit şeyleri anlatmalıdır. Alaycı ve nüktedan bir yapıları olan şairlerin, aydınları bırakıp halka yönelmeleri de bu bağlamda dikkat çekicidir. Şiirde, ölçü, kafiye, bent gibi durumlar yok sayılır ve serbest şiir egemen olur. Bu nedenle şiirde kullanılan dil, sürekli bir özleşme ve arınma çabasındadır. Soyut temalar yerine ekmek derdi, yaşam mücadelesi, âşık olma gibi günlük konular şiirlerin içeriğini oluşturur. Garip şiiri, şiirde bir anlam duygusu oluşturup okura aktarır. Bu nedenle, geleneksel şiirin sanatlarını bir yana bırakan, çıplak, yalın, anlamı dolaysız olarak okura ileten bir şiir meydana getirilir.

Garip kitabının önsözünde, Orhan Veli hareketin ortak görüşünü dile getirir. Bir manifesto niteliğindeki bu yazı, hareketin Türk şiirinde yapmak istedikleri değişiklik ve yenilikleri anlatması açısından önem taşır. Garip önsözünde üzerinde durulan yenilikler şu maddelerle açıklanabilir:

1) Ölçü (vezin) ve uyağa (kafiye) karşı olma,

2) Benzetme (teşbih) ve eğretileme (istiare) gibi bütün söz ve anlam sanatlarını kaldırma,

3) Şiiri toplumun üst sınıflarının tekelinden kurtarma; gündelik yaşamı yansıtan, sokak dilinin kullanıldığı bir şiir yaratma,

4) Şiirde geleneklere karşı çıkma, kendi kurallarını belirleme,

5) Şiirin başka sanatlarla (resim, müzik vb.) iç içe geçmesine karşı çıkma.

Yukarıda belirtilen maddeler Garip hareketinin varlığını sürdürdüğü dönemde ve sonrasında eski-yeni tartışması çerçevesinde sert eleştirilere uğramıştır. Bu eleştiriler içerisinde Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç ve 1940 kuşağı olarak adlandırılabilecek olan Rıfat Ilgaz, Arif Damar, Atilla İlhan, Enver Gökçe, Niyazi Akıncıoğlu, Ahmet Arif gibi şairlerin ayrı şekilde değerlendirmesi gerekir. Zira bu dönem şairleri Garip şiirini sert bir şekilde eleştirmiştir. Orhon ve Ortaç, Dündar Akünal'a hazırlattıkları "20 Yılın Şiirleri ve Şairleri" adlı seçkide Garip şairlerine de yer verir ve şairlerin soyadlarını "Adnay", "Morozcu", ve "Kanik" olarak yazdırır. Şiirde var olan kuralların dışına çıkan Garip şairlerine karşı bu alaycı tutum döneminde çok ses getirir. 1940 kuşağı şairleri ise genellikle Nazım Hikmet şiirinin izini takip ettikleri için Garip hareketinin savunduğu fikirler benimsemezler. Ayrıca bu dönem şairlerinin dergileri siyasi otorite tarafından sürekli kapatıldığından Garip şiirini istedikleri ölçüde eleştiremezler. Ancak Garip hareketinden sonra ciddi şekilde eleştiriler ortaya çıkar. Atilla İlhan, Garip şiirinin dönemin siyasi gücü olan İsmet İnönü ve mensup olduğu Cumhuriyet Halk Partisi tarafından desteklendiğini savunmuş ve bu desteğin sonucunda Garip şiirinin geniş kitlelere ulaştığını söylemiştir.

2. Garip Şiirinde İşlenen Temalar ve Mizahın Kullanımı:

Garip şiirinde işlenen temalar konu bakımından çeşitlilik gösterir. Öyleki gündelik yaşamı şiirlerinde kullanma arzusunda olan şairler bu arzu neticesinde birçok temayı Garip şiirinin içine taşır. Bu neticede Garip şiirinde en çok işlenen temalar: yaşama sevinci, tabiat sevgisi, sıradan insanların yaşayışı, çocukluğa dönüş, ölüm, insan sevgisi, aşk, doğa, hayvan-insan ilişkileri, sosyal eleştiri, karamsarlık, hüzün, kır hayatı, ayrılık, öte duygusu, hastalık, başka ülkeler, işsizlik, İstanbul, sosyal hayat ve yalnızlıktır. Belirtilen temalarda sıradan insanın hali, durumu tasvir edilir. Karakterler kimi zaman meyhanede kimi zaman da İstanbul'un bir kenar semtinde karşınıza çıkar.

Garip şiirinde "*ironi ve mizahın ayırıcı bir etkisi vardır. Zaman zaman kara mizaha varan karşılaştırmalarla toplumsal yapıdaki çarpıklıklar eleştirilir. Yalnız bu eleştiri, angaje olmaktan çok serbest bir düşünce refleksi olarak karşımız çıkar.*" (Korkmaz, Özcan, 2007: 264) Çalışmamızın konusu mizah olması nedeniyle bu noktada yapacağımız inceleme mizah çerçevesinde olacaktır. Mizah kavramı "*Olayların gülünç, alışılmadık, çelişkili yönlerini yansıtarak insanı söz konusu olaylar üzerine düşündürme, eğlendirme ya da güldürme sanatı*"(Akpınar, Çalışkan, 2012: 2) olarak tanımlanır. Mizah kavramı Garip hareketinde şiirin anlamını güçlendirmek, verilmek istenilen mesajın okura çarpıcı bir şekilde ulaşmasını sağlamak, esprili ve nükteli şiirler oluşturmak amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda Hakan Sazyek,"Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi" adlı kitabında Garip şiirini dört evrede incelemiştir. Bu dört evreninin tamamında ise mizah kavramının örnekleri mevcuttur. "*İlk evreye ait şiirlerdeki mizahî yapı genellikle, 'espri' ya da 'nükte' olarak değerlendirilmiştir. Bu da mizahın kendi içindeki temel kategoriyi oluşturur. Güldürmekten, Garip şiirindeki durumuyla gülümsetmekten başka bir amaç taşımayan yalın bir mizah… Garipçiler, ilk evrede mizahîliği 'espri' düzeyinde ele alan, dolayısıyla salt gülümsemekle yetinen şiirler de yazmışlardır.*" (Sazyek, 2006: 294) Ancak bu şiirlerin sayısı oldukça azdır. Diğer evrelerde ise şairler mizahı gülümsetmenin dışında düşündürme, eleştirme amacıyla da kullanır. Ancak bu kavramın Garip şiirinde yer bulması, hareketin ortaya çıktığı 1941 yılı Türk edebiyatında büyük eleştirilere neden olur. Öyleki şiire güncel dili yerleştiren hareketin temsilcileri, şiirlerinde mizahi ifadeler de kullanınca kendilerini eleştiri odağının merkezinde bulur. Bu eleştirilere aldırmadan şiirlerini yazan şairler ilerleyen süreçte Türk edebiyatının yatağını değiştirip yeni bir düzenin mimarı olurlar. Bu yeni düzenin temsilcileri 1950'lerde Can Yücel, Metin Eloğlu, Salah Birsel gibi şairler olurken 1980 sonrasında ise Sunay Akın, Oğuzhan Akay, Metin Üstündağ ve Akgün Akova gibi şairler Garip şiirinin ilke ve çizgileri doğrultusunda "*Yeni Garipçi Şiir*" (Asiltürk, 2013: 421) in temellerini atar. Bu bildirinin devamında ise 1980 sonrasında ortaya çıkan bu şiir hareketinin mizah kavramı merkezinde Garip şiiriyle olan bağlantıları ve benzerlileri tespit edilip tespit edilen şiirlerden örnekler verilecektir. Bu tespit öncesinde Yeni Garipçi Şiir, Garip şiirinin devamı mıdır? Yoksa bu hareketin dışında kendi çizgileri olan bağımsız bir hareket midir? Gibi soruların cevabı verilecektir.

3. Yeni Garipçi Şiirde Mizah:

Garip şiiri oluşturulurken Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet birlikte hareket edip Garip şiirinin çizgilerini belirlemişlerdir. Garip şiiri bu çizgiler ışığında gelişip olgunlaşmıştır. Yeni Garipçi Şiir'de ise böyle bir oluşum söz konusu değildir. Yani Sunay Akın, Oğuzhan Akay, Metin Üstündağ ve Akgün Akova gibi şairler bir araya gelip Garip şiirine benzer bir şiir hareketi oluşturma çabasında olmamıştır. Ancak "*Garip'in espriye, ironiye dayalı kolay söyleyişi benimseyen tutumu, şiirin günlük konuşma biçimiyle yazılabileceğini düşündürten karakteri bu anlayışı benimseyen şairlere yol gösterici olmuştur.*" (Asiltürk, 2013: 421). Bununla birlikte bu dört yazarın şiir dili ve üslubu, aynı dönem içerisinde şiir yazmaları Garip şiirinin özellikleriyle çoğu noktada benzerlik göstermektedir. Bu benzerliklerden biri de Garip yazarlarıyla Yeni Garipçi Şiir yazarlarının konu seçimleridir. Garip yazarları "gölge, serçe, dedikodu, rüya, bayram, kapalı çarşı, anı, fotoğraf, çocuk, duvar" gibi gündelik hayatta kullanılan ifadeleri şiirlerine konu yapmıştır. Yeni Garipçi Şiir yazarları da bu çizgi doğrultusunda "şehit, bulut, ticaret, kedi, su, eylül, yağmur, lale, sis, el" gündelik hayatta kullanılan ifadeleri şiirlerinde kullanmıştır. Bu benzerliklerin en önemlisi ise bu çalışmanın da temelini oluşturan Garip şiirinde yer alan mizahi anlatımın Yeni Garipçi Şiir'de de kendine yer bulmasıdır. Garip hareketinin temsilcileri birçok şiirde mizahi bir anlatımı tercih eder. Ancak "savaş", "sıradan insanların yaşayışı", "yoksulluk" ve "sosyal eleştiri" temalı şiirlerinde mizahi anlatım daha çok tercih edilmiştir. Bu temalara bütüncül bir bakış açısıyla bakıldığında içinde olumsuzlukları barından temalar olduğu görülecektir. Aynı durum Yeni Garipçi Şiir'de de görülür. Bu nedenle bu yazarların şiirleri ve ifadeleri bir noktada Garip şiirinin devamı gibi görülebilir. Bu doğrultuda bildirinin devamında Garip şiiriyle Yeni Garipçi Şiir arasında, mizah kavramı doğrultusunda ortak olan temalardan önemlileri incelenecektir.

3.1.1. Sıradan İnsanların Yaşayışı Teması:

Birey günlük hayatın akışında doğal olarak kendine yer bulur. Bu durum sıra dışı bir durum değildir. Aksine sıradandır. Ancak sıradan insanın şiirin konusuna dâhil olması sıra dışı olabilir. Bu sıra dışı durum garip şiirinin temel felsefesi olmakla beraber Yeni Garipçi Şiir'in de temel felsefelerinden biri konumundadır. Oktay Rifat'ın "Eski Zaman" şiirinde geçen şu dizeler bu açıklamaya örnek niteliğindedir.

"*Eski zamanda/ Büyükler henüz küçük / Ölüler ölmemişti daha/ Altmış para şekerin okkası/ Portakalın sandığı bir mecidiye/ Meyva sebil/ Kiler dolu/ Hamam ustası Nazife/ Yüzüne bakılır taze/ Kâğıtçı Ali Efendi burma bıyıklı/ O vakit de sevişmek vardı/ Ağaca çıksak/ Yerde kalmazdı papucumuz/ Hey gidi günler*" (Horozcu, 1940: 367)

Yukarıda yer alan şiir anlam derinliği olmayan günlük hayatta yer alan kişi ve olayları tasvir etmektedir. Espri ve gülünç ifadeleri de içinde barındırır. Sunay Akın'ın "Trapezci", "Çağdaş", "Ticaret", Akgün Akova'nın "Delinin Ölümü", "Saygıdeğer Abicim", "Dolunayna", "Don lastiği" gibi şiirler bu duruma örnek teşkil eder. Bu durum Yeni Garipçi Şiir'de yer alan Oğuzhan Akay'ın "Gölgede 100 Derece" adlı kitabında yer alan "ÇİN JPG" adlı şiirinde de kendini gösterir:

"*Ben önce bir filim olsun isterim, filmimin içinde*

Çin'de çekeriz filmi kafaları çekince

Çin'in gölgesi çok olur

Allahtan seddi var durdurur

Bugüne kadar çok film projesi gelmişti

Tanrı misafiri, kendi gelmez tabii Tanrı'nın

Yol bittiğinde yol yorulmaz dedi bana

Hafız'a a sorulmaz dedin ben de, mevsim yaz

Böylece yazdım ve çektim filmi kenara

Çekler, filler, şehvetli filler ve kamera

Keşke içinden aşk geçen bir ülke olsaydı Çin

İçiniçiniçiniçiniçiniçin

İçin için yansın gönlünüz sizin de o şarkıda." (Akay, 2014: 31).

Garip şiirinde mizah anlayışı sadece gülmeyi amaç edinmez. Birinci evrede yazılan şiirlerin çoğunluğu okuyucuyu düşündürmeyi de amaçlar. Ancak bu noktada amaç eleştiri yapıp sorunları anlatmak değildir. Bunun için *"Öncelikle belirtmek gerekir ki, hareketin ilk evresindeki ürünler eleştirel ve yergici nitelikte değildir. Çoğunlukla tespit ve işaret etme düzeyinde kalan bir yapıya sahiptir. Alay ise birkaç şiirde, eleştiri ve yergi amacı taşımaksızın, görülmektedir."* (Sazyek, 2006: 294) Bu duruma Orhan Veli Kanık'ın "Kitabe-i Seng-i Mezar II" başlıklı şiiri örnek gösterilebilir. Şiirde yazar;

"*Mesele falan değildi öyle,/ To be or not to be kendisi için;/ Bir akşam uyudu;/ Uyanmayıverdi./*
Aldılar, götürdüler./ Yıkandı, namazı kılındı, gömüldü./ Duyarlarsa öldüğünü alacaklılar/ Haklarını helâl ederler elbet./ Alacağına gelince.../ Alacağı yoktu zaten rahmetlinin." (Orhan Veli, 2013: 46) dizeleriyle günlük hayattaki bir kişiyi anlatır. Bunu da acıma duygusunu ve espriyi birlikte kullanarak okuyucuya yansıtır. Bu durum, Yeni Garipçi Şiir yazarlarından Metin Üstündağ'da da görülmektedir. Yazar Orhan Veli'nin Kitabe-i Seng-i Mezar II şiirinin ilk dört dizesini alıp son dizeye kendi dizesini eklemiştir.

"*Mesele falan değildi öyle,*

To be or not to be kendisi için;

Bir akşam uyudu;

Uyanmayıverdi.

TÖVBE or not TÖVBE!" (Üstündağ, 36: 2002).

3.2. Sosyal Eleştiri Teması:

Bildirinin bu noktasında Yeni Garipçi Şiir şairlerinin Garip şairleriyle benzerlik gösteren ve kendi içinde de ortak özellik olan sosyal eleştiri temalı birçok şiirleri incelenecektir. Bu tema her iki dönem şairlerince oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Adalet, eşitsizlik, özgürlük, kavramlarının sorgulandığı bu şiirlerde mizahi bir dil hâkimdir. Ayrıca bu şiirlerde sosyal düzene karşı da yergici bir tutum sergilenir. Ancak bu tutum yazarlar tarafından üst perdeden anlatılmaz. Aksine yaşam içerisinde "*var olan kötülüğün içinde bu kötülüğün özelliklerini daha soğuk bir aldırmazlıkla belirtmek için, gitgide daha aşağılara inilerek vurgulanır.*" (Bergson, 2011: 77). Yeni Garipçi Şiir şairlerinden Sunay Akın, yeni düzene karşı eleştirilerini "At Kokusu", "Antik Acılar", "Beyaz Perde", "Harç", "Şiirt" "Kafatası", "Tutuklu", "Reklam", "Cunta", "Hücum Emri", "Beyaz Adam" gibi şiirlerinde daha çok dile getirir. Bu doğrultuda yazar İstanbul'un değişen yüzene karşı eleştirilerini "At Kokusu" şiirinde şu şekilde dile getirir:

"*Son evi gösterin bana İstanbul'da/vapur sesinin duyulduğunu/ki kapısını çalıp/söyleyeyim içindekilere/daha çok kedi yavrusu ezilsin diye/eski iskeleleri/ sahil yoluyla ayırdıklarını/denizden*

Karşılığında ben de size/ kanaryası ölüp/ kuaför salonuna dönüşmeyen/ kaç mahalle berberinin/ kaldığını söylerim/ ya da kaç fötr şapkanın/ tutsak olduğunu/ köhne bir konağın/ askısında

Kaç faytoncunun/ artık taksicilik yaptığını da bilirim/ ama söylemem/ onu da siz bulun/ dikiz aynasına takılı boncuklardaki/ at kokusundan"(Akın, 2014: 20-21)

Yukarıdaki şiirde yazar ilk dizelerde ciddi bir şekilde konuyu açarken "*daha çok kedi yavrusu ezilsin diye"* dizesiyle bir anda konuyu mizahi bir dille ele alır ve tariz yaparak durumu eleştirir. Ayrıca şiirin son dizelerinde geçen "*ama söylemem/ onu da siz bulun*" dizeleri okuyucuya tebessüm ettiren mizahi bir dilde yazılmıştır. Şairin bir diğer şiiri olan "Şiirt" te ise aynı şekilde yazarın toplum içerisindeki adaletsiz düzene karşı eleştirilerini şu şekilde dile getirir: Çeşitli edebi sanatları içeren şiirin son dizesinde yazar mizahi bir anlatım kullanır.

"*Avcının kıstırdığı ceylan/ bir diğerine kaçıp/ kolayca kurtulsun diye/ omuz omuza vermiştir/ yurdumun dağları/*

Tutuklansa yurdumdaki/ böceklerin hepsi/ diğerlerinden ayrı/ bir hücreye konur/ kitap güvesi/

Ambalaj kâğıdı gibi kullanılır/ başörtüsü yurdumda/ bir çocukluk anısı olarak/ güneşi paketler/ genç kızların saçlarında/

Ve sorunlarını/ tartışırlar şiirin/ yurdumun şairleri/ tank paletleri altında/ ezilirken Şiirt!" (Akın, 2014: 34-35).

Yukarıdaki şiirde yazar toplum hayatında sorun olarak görülen birçok konuya değinir. Ancak bu sorunlar içerisinde "*Tutuklansa yurdumdaki/ böceklerin hepsi/ diğerlerinden ayrı/ bir hücreye konur/ kitap güvesi*" dizesinde kitap okuyan, sanatla uğraşan insanlara karşı alınan tavrı eleştirmek için teşbih sanatı ve mizahı bir arada kullanır. Aynı şekilde şiirin son dizesinde

yer alan "*Ve sorunlarını/ tartışırlar şiirin/ yurdumun şairleri/ tank paletleri altında/ ezilirken Şiirt!*" ifadeleriyle toplumun içinde bulunduğu duruma karşı bir eleştiri getirir. Son dizede ise mizahı görmek mümkündür.

Yeni Garipçi Şiir yazarlarından Metin Üstündağ'da mizahi bir söylemle sosyal eleştiri temalı şiirler yazmıştır. Ayrıca toplum içerisinde sorun olarak görünen durumlara seyirci kalmayarak kendine has üslubuyla tespitler yapar. Ancak yazarın tarzı diğer yazarlara göre de farklıdır. Zira yazar, Orhan Veli ve Pablo Neruda gibi yazarların şiirlerinden kesitler alıp şiirlerin sonlarına eklemeler yapar. Bu eklemeler sonucunda şair mizah ve eleştiriyi bir arada kullanıp şiirin şeklini ve esasını değiştirerek özgün bir tarz oluşturur. Yazar "Orhan Veli'lemeler" kitabında Orhan Veli'ye ait şiirleri kendi tarzıyla tamamlar. "Pablo Neruda'ya Cevaplar Kitabı"nda ise Pablo Neruda'ya ait olan şiirleri tamamlar. "Orhan Veli'lemeler" kitabında "?", "Festival", "Bedava", "Galata Köprüsü", "İnsanlar", "Anlatamıyorum", "Kitabe-i Seng-i Mezar I-II-III", "Gangster", "Yolculuk", "Cımbızlı Şiir", "Sabah", "Ölüme Yakın", "Karşı", "Kızılcık", "Şehir Haricinde", "İstanbul'u Dinliyorum", "Deniz" ve "İntihar" şiirinde mizahi söylem hâkimdir. Bu şiirlerde yazar toplumun aksayan ve gülünç yönlerini aktarır. Onlara kızar, bağırır. Ancak bu yönlerle alay edip toplumu aşağılamaz. Bu noktada yukarıda açıkladığımız durumları örneklendirmek adına "Festival" ve "Bedava" şiirlerini açıklayacağız.

"*Ekmek karnesi tamam ya,*

Kömür beyannamesi de verilmiş;

Düşünme artık parasızlığı;

Düşünme yapacağın yapıyı;

El tutar ömür yeter;

Yarına Allah kerim;

Cimbom UEFA şampiyonu

yaşa sen FATİH TERİM!" (Üstündağ, 2002: 17).

Yukarıda *"Cimbom UEFA şampiyonu yaşa sen FATİH TERİM!*" dizeleri Üstündağ'a aittir. Orhan Veli'ye ait dizelerde yazar toplumun içinde bulunduğu durumu eleştirir. Yoksul bir milletin az olanla yetinip sessiz kalmasına karşın yazarın haykırışı dikkat çekmektedir. Metin Üstündağ ise şiirin devamına eklediği dizelerle şiire mizahi bir hava katmıştır. Son iki dize önceki dizelere göre komik olsa da eleştiri noktasında Orhan Veli'yi tamamlar niteliktedir. Zira bu dizelerde de imkânsızlıklar içerisinde olan bir toplumun kendi halinden habersiz olması eleştirilmektedir. Yazarın "Bedava" adlı şiirinde de aynı durum söz konusudur:

"*Bedava yaşıyoruz, bedava;*

Hava bedava, bulut bedava;

Dere tepe bedava;

Yağmur çamur bedava;

her doğan yeni çocuk

üzerine zimmetli

ÜÇBİN DOLAR BORÇLA

doğsa da!" (Üstündağ, 2002: 19).

Yukarıdaki şiirde "*her doğan yeni çocuk üzerine zimmetli ÜÇBİN DOLAR BORÇLA doğsa da!*" dizeleri Üstündağ'a aittir. Şair bu şiirde Orhan Veli'nin dizelerini destekler nitelikte tariz sanatını ve mizahı bir arada kullanarak düzeni eleştirir. Öyleki Kanık, "hava bedava, bulut bedava" derken esasında her şeyin artık parayla olduğu bir düzenin içerisinde yaşandığını söyler. Bu noktada Üstündağ'ın dizeleri okuyucuya tebessüm ettirse de temelde düşündürücü bir noktadır. Şairin diğer kitabı olan "Pablo Neruda'ya Cevaplar Kitabı"nda ki birçok şiir yukarıda örneklerle açıkladığımız şiirlerle içerik olarak benzerlik göstermektedir. Ancak şairin bu kitabında şiirleri başlıksızdır. Bu nedenle şiirleri açıklarken başlık kullanılmayacaktır. Neruda bir şiirinde,

"*Neden gülüyor sürülmüş tarlalar*

solgun gözyaşlarına gökyüzünün?"

İfadelerini kullanılır. Üstündağ ise şiirin devamına şu eklemeyi yapar:

"*Patates soğan yerine*

mayın ekilmekten

habire

tarlaların siniri bozuldu

herhalde!" (Üstündağ, 2002: 10).

Yukarıdaki dizelerde şair savaşın insan ve coğrafya üzerinde bıraktığı etkiyi yansıtır. İfadelere bakıldığında mizah kendini hemen belli eder. İlk okunduğunda okuyucuya tebessüm ettirebilir. Ancak şiirin içeriğine bakıldığında anlam dünyasının farklılığı hemen dikkat çekecektir. Aslında Neruda'nın dizelerinde anlatılmak istenen olay farklıdır. Ancak Üstündağ dizelerin devamını çok güzel bağlamıştır. Bu durum yazarın birçok şiirinde kendini gösterir. Yine bu doğrultuda başka bir şiirde Neruda,

"*Nedir benim ederim*

tarihin yargısı önünde?"

İfadelerini kullanır. Üstündağ ise ilk iki dizeye şu şekilde ekleme yapar:

"*MİLLİ TARİH'in mi*

MİLSİZ TARİH'in mi..

bizim memlekette

böyle garip bir

sınıflama

var da!" (Üstündağ, 2002: 41).

Yukarıdaki dizelerde şair ülkede var olan farklı sınıflandırmalarla alakalı görüşünü dile getirir. Yukarı satırlarda da açıklandığı üzere Neruda'nın anlatmak istedikleriyle Üstündağ'ın anlatmak istedikleri farklılık arz eder. Ancak yazarın mizah anlayışı doğrultusunda birleştirilen bu dizeler kendine özgün bir anlama bürünür. Yazarın bu çizgide oluşturduğu şiirlere yönelik son örneğimiz şu şekildedir:

"*Gözyaşı dolu siyah torbasıyla*

nerenden geliyor bu koskocaman bulut?"

Bu dizeler Neruda'ya aittir. Üstündağ ise bu dizelerin devamına şu şekilde devam etmiştir:

"*zulüm ve savaş olan*

her yerden..

belki BALKANLAR'dan

belki AFRİKA'dan

belki de ORTADOĞU'dan!" (Üstündağ, 2002: 22).

Metin Üstündağ'a ait olan şiirlerde ortak bir özellik dikkat çekicidir. Şair kanımızca önemli gördüğü yerleri büyük harflerle yazarak okuyucuya aktarır. Yukarıdaki şiirde yer alan "*BALKANLAR'dan belki AFRİKA'dan belki de ORTADOĞU'dan!*" dizelerinde olduğu gibi.

Yeni Garipçi Şiir yazarlarından Oğuzhan Akay diğer şairler gibi mizahi bir söyleme sahiptir. Şair "Gölgede 100 Derece" adlı şiir kitabında birçok konuyu kapsayan şiirler yazmıştır. Bu şiirlerin başlıklarının devamına "Jpg" ibaresi eklenmiştir. Çünkü "Bu kitaptaki her şiir, aslında aynı zamanda bir fotoğrafla doğsun isterdim" diyen şairin fotoğrafla şiiri buluşturma konusundaki bu isteğini yerine getirmek için, her bir şiiri fotoğrafla buluşturacak bir etkinliğe davet ediyor kitap tüm okurları. Şiirden fotoğrafa, sürprizlerle dolu bir yolculuğa… Şair bu yolculuk içerisinde toplumun fotoğrafını da çekmeyi ihmal etmez. Toplumun, düzenin aksayan taraflarını kendi fikir süzgecinden geçirir ve ortaya çıkan bileşeni mizahla yoğurup okuyucusuna sunar. Azarın, "Darbe Jpg" adlı romanı bu açıklamaya örnektir. Yazar hayata dair birçok yaşanmışlığı bu şiirde ele almıştır. Adalet, eşitlik, gençlik, aşk, gibi konular yazarın cümleleriyle farklı bir boyut kazanır. Şiirde konular arası geçişler hızlıdır. Ayrıca her dizede yazar mizah kavramından kesitler sunmuştur.

"*Senin dilinin altında ne var/ Beni yalamaya devam et yalamayayım/ Ne yazarsam orda sam yeli esmiştir/Ne düşündüğümü yargıla devlet ol/Ben beni tanıdığın günden beri yayayım/*

Pardon her yere gidebilir miyim/Donumu giymeden bile her yere/Daha çok bir kanuna benziyorum zaten/Parmağındaki yüzüğe göre öten/Çalınacak bir his varsa cevap verir ten/

Facebook'a mesaj bırakacaksan dur/Yüzünü orda bırakmalısın kavrulur/Çok deneyimli bir aşık değilim bu şiirde/Hatta bugün hiç şık değilim budur/Eskilerden kalan deneyim yorgunluktur/

Dediler ki bir gün tıkanır bunun dizeleri/Sanki contalıydım, gölgem sızdı kapının eşiğinden/

Cuntalar aldı gençliğimin hayallerini/ Gölgelerimiz asıldı kaldı bütün kızlara/

Asılmayın çocuklar/Garaja gidiyoruz" (Akay, 2014: 59).

Şairin "Bina Jpg" adlı şiiri de yukarıda örnekte verilen şiir kadar ilginç ve dikkat çekicidir. Şair bu şiirinde benliğini kaybetmiş bireylere yönelik tespitlerde bulunur. Ayrıca yemek tarifi verircesine bu bireylere içinde bulundukları durumdan kurtulmak için kendi bakış açısıyla yol gösterir. Şiirin son dizelerinde ise hiciv ve mizah bir aradadır. Zira yazar son dizede hitap ettiği kişilerin değişiminin bir anda olmayacağını dile getirirken söylemiyle şiire farklı bir hava katar. Böylece şiir olağan akşının dışında farklı bir sonla biter.

"*Bir binayı önündeki insanlarla beraber dondurun/ Kışı da derin dondurucuya koyun, kuzu pirzolanın yanına/Griliği, gamı-kasveti akşamdan ıslatın, kendini salsın/ Kaygılarınızı eritip, soyup soğana çevirin duygularınızı/ Hafif ateşte aşkın pembeleşmesini bekleyin, gölge düşürmeyin/*

Tarifin kalanı sizden/ Çünkü ne de olsa kalbinize çöreklenmiş bir binayı/ Bir seferde çevirmek zordur atlıkarıncaya" (Akay, 2014: 19).

Yazar yukarıdaki şiirde bir şahsı veya kesimi hedef göstermemiştir. İnsan kavramı üzerinden değerlendirmede bulunmuştur. Ancak "Bir Hop Vitamini Jpg" adlı şiirinde ülke halkının dinamiklerini oluşturan kesimlere yönelik değerlendirmelerde bulunur. Aslından şair bu şiirde kendi bakış açısıyla Türk milletinin fotoğrafını çekme gayretindedir. Bu gayret sırasında söz oyunlarına başvuran şair kimi noktalarda ise sıra dışı söylemlerde bulunur. Zira genel olarak Yeni Garipçi Şiir şairleri söylem bakımından farklı olmayı, özgün şiirler yazmayı, toplumu şiirin merkezine koymayı amaç edinirler. Bu şiirde de belirtilen durumlar kendini göstermektedir.

"*Birisi bir kıtır atar, biri istihareye yatar/ Bak şu liberal, bekle biraz sonra al/ Bak şu demokrat, deme de yanında yat/ Bak şu çok dindar, evren geniş dünya dar/ Bak şu sosyalist, sanki toplum olmuş kist/ Bak şu milliyetçi, olmuş bize bekçi*

Birisi bir konu atar, biri gündeme yatar/ Bak şu popüler, belki yıldızlara değer/ Bak şu oyuncu, az önce çok soyundu/ Bak bak bak, vak vak vak, hitler, itler/ Bak bak bak, bunların hepsi eski mitler/ Bu şu kokoreççi, midyelere dalalım

Birisi aşık, irisi karışık, kimisi bunalımda/ Birisi proje peşinde, birisi dedektif zaten/ Birisi köşe dönücü, birisi köşe biriktirici/ Babababababababbabbbababbababababa/ Baba bir ülkeyiz biz, bakımsız yiğitleriz/ Bazı bazı severiz, bazı bazı deliririz

Bu şiirin de zorluğunu, morluğunu, gölgesini yapalım./ Bir gözünü şişirelim, laflarını pişirelim, tamamdır

Ben böyle bir potansiyele uç dedim sadece/Uç uç uğur böceği. Peh!" (Akay, 2014: 51).

Oğuzhan Akay'ın "O Uzak Ay" adlı şiir kitabında yer alan "Aparazzi" adlı şiiri de yukarıda örneklerini verdiğimiz şiirler gibi sosyal eleştiri kapsamında değerlendirilebilir. Toplumla iç içe olan Yeni Garipçi Şiir temsilcileri toplumun sorunlarına duyarsız kalamazlar. Doğaldır ki bu duyarlılık sonucunda toplum ve sosyal düzen içerisinde görülen yanlışlar da şiirlere taşınmıştır. Akay'ın "Aparazzi" şiirde bu açıklama doğrultusunda kaleme alınmıştır.

"*Hey! Dur orada kimsen/ Toplum penceresinden giren bir karaltı mı/ Şiirlerimi çalmak isteyen çalgıcı mı*

Mavi atların üzerindeydi polisler/ Hırsız kaçarken sinek kovalıyorlardı/ Boyum atlarının bacakları kadardı/ Bacaklarım benden uzun/ Stadın kapısından atlarıylaydılar/ Lay lay lom/ S'nin tadını çıkarıyordular

Benim derdim/ Evet derdin/ Kim affedecek bu toplumu/ Top peşinde koşarken/ Hem toplu, hem tembelken

Biz bu memleketi çalsın diye kurduk/ Sabah erkenden" (Akay, 1994: 54).

3.3. Savaş Teması:

Savaş teması, Yeni Garipçi Şiir şairlerinin sıklıkla kullandıkları temalardan biridir. Şairler bu tema içerisinde savaşın çirkin yüzünü ve savaşta zarar gören kişileri okuyucuya aktarır. Tabi bu aktarımın içerisinde mizahi bir anlatımın olması şiiri farklı bir konuma taşır. Öyleki acı ve gözyaşlarıyla dolu olan bir konunun içine gülünç ifadelerin girmesi okuyucu üzerinde farklı bir etki bırakır. Aslında şairlerde mizahi anlatımı okuyucu üzerinde şok etkisi yaratmak için kullanır. Bu tema Yeni Garipçi Şiir şairleri içerisinde en çok Sunay Akın'ın şiirlerinde görülür. Şairin "İskele", Süngü", "Madalya", "Ölü Asker", Jilet", Hücum emri", "Miğfer", "Elişi", "Barış", "Cephede", "Rüzgar", Generalim" başlıklı şiirleri savaş temasını yansıtan şiirlerdir. Oğuzhan Akay'ın "Darbe", Akgün Akova'nın "Savaş Sona Ediğinden Beri", "At" gibi şiirleri de savaş temasını yansıtır. Bu noktada ise Metin Üstündağ'ın Orhan Veli'den alıntıladığı "Tereyağı" şiirini örnek verelim.

"*Hitler amca!*
Bir gün bize de buyur.
Kakülünle bıyıklarını
Anneme göstereyim.
Karşılık olarak ben de sana
Mutfaktaki dolaptan aşırıp

Tereyağı veririm.
Askerlerine yedirirsin." (Kanık, 2013: 226).

Orhan Veli yukarıda yer alan şiirinde küçük bir çocuğun Hitler'e seslenişini işler. Ayrıca şiirde küçük bir çocuğun savaşa bakış açısı yansıtılır. Aslında şiir, savaş karakteri olan Hitler ile masumluğun simgesi olan çocuğun karşılaşmasını işler. Metin Üstündağ ise şiirin ilk iki dizesini alıntılayıp devamına kendi dizelerini yazar.

"Hitler amca!
Bir gün bize de buyur.
Dötüne koyiim..

Minder yani!" (Üstündağ, 2002; 34)

Yukarıdaki dizelere şair üçüncü dizede argo ifade kullanır. Bu ifade okuyucuda şaşkınlık oluşturur. Ancak yazar son dizede "Minder yani!" ifadesini kullanarak mizahi bir anlatım oluşturur ve bu durum okuyucuda tebessüm oluşturur. Ayrıca yazar bu ifadelerle Kanık'ın şiirinde oluşturduğu etkiyi bir anda farklı bir yöne kaydırır.

4. Yeni Garipçi Şiirde Mizah Öğelerinin İncelenmesi

Mizah yaşamın birçok evresinde yer aldığı gibi sanatın da birçok evresinde kendine yer bulmuştur. Bu doğrultuda Yeni Garip Şiir şairlerinin mizahı şiirlerinde kullanmaları şaşırılacak bir durum değildir. Bildirinin yukarıda yer alan kısmında Yeni Garipçi Şiir tematik açıdan incelenmiştir. Bildirinin bu aşamasında Yeni Garipçi Şiir'de yer alan mizah kavramı edebi sanatlar çerçevesinde incelenecektir. İnceleme Argo, teşbih ve İştikâk sanatları çerçevesinde yapılacaktır.

4.1. Argo:

Argo "*Kullanılan ortak dilden ayrı olarak aynı meslek veya topluluktaki insanların kullandığı özel dil veya söz dağarcığı*" (TDK, 2005: 117) olarak tanımlanır. Yeni Garipçi Şiir'de ise toplum tarafından kullanılan bazen kaba bazen de mizahi anlamlar içeren argonun kullanıldığı şiirler görülmektedir. Şairler argoyu şiirde anlamı destekleyici unsur olarak kullanır. Ayrıca toplumun aksayan yönlerini eleştirme noktasında argo tamamlayıcı bir güç olur. Bununla birlikte argo kullanımı var olan düzene karşı çıkma anlamı da taşımaktadır. Bu nedenle Yeni Garipçi Şiir temsilcileri normal düzenin aksine kendi düzenlerini yaşama gayretinde olduğu için argoyu nomal düzene bir başkaldırı unsuru olarak kullanır.

Oğuzhan Akay "Bokjpg" adlı şiirinde dünya düzenini mizahi bir dille eleştirir. Düzene karşı seslenişinde şairin anlatımını tamamlayan en temel unsur argodur. Öyleki bu unsur şiirin başlığını da oluşturur.

"*Ben bi bok olmak istedim*

Sahile vuran pet şişe

Arabadan sıçrayan yağmur suyu

Bir evin bahçesinde kuyu

Olmak istedim

Ben bi bok olmak istedim

Toprağa gübre kıvamında

Maçlarda baraj olmak, enerjisiz

Sürahiye kulp olmak, kendime kulp bulmak

Ben olmak istemedim ben sadece

Ben bi' bok olmak istedim

Derin kanallarda yüzmek

Seni aşkımla zehirlemek

Felsefe yapsaydım boktan olurdu

Ben de isterdim bu boktan dünyayı kurtarmak

Boktan bir gölgem var sadece" (Akay, 2014: 55)

Metin Üstündağ "Tereyağı" adlı şiirinde argoyu mizahi bir unsur olarak kullanmıştır. Küçük bir çocuğun seslenişiyle oluşan şiirde argo ifadesinin de çocuk ağzıyla kullanılması dikkat çekicidir. Şair şiirin üçüncü dizesinde kullanmış olduğu argo ifadesini dördüncü dizede açıklar. Bu açıklama ise şiire mizahi bir hava katar.

"*Hitler Amca!*

Bir gün de bize buyur.

Dötüne koyiim.

Minder yani!" (Üstündağ, 2002: 34)

Sunay Akın ise "Meçhul" adlı şiirinde argoyu toplumsal eleştiri noktasında kullanır. Şair şirinde toplumun insanları elde ettikleri veya kaybettikleri değerler neticesinde sınıflara ayırmasını konu edinir. Şiirde mizahi anlatımdan ziyade toplumsal eleştiri ön plandadır.

"*Mahalledeki çocukların*

piç diye kızdırdığı

ayakkabı boyacısı

babasının özlemiyle

önüne kurar sandığını

meçhul asker

anıtının!" (Akın, 2009: 43)

4.2. Teşbih:

Şiirde anlamı güçlendirmek ve değerli kılmak maksadıyla kullanılan teşbih sanatı, "*aralarında gerçek ya da mecaz, çeşitli yönlerden ilgi, benzerlik bulunan en az iki varlıktan zayıf olanın nitelik olarak güçlü olana benzetme sanatıdır.*" (İsen, 2006: 275). Kimi zaman bu benzetmeler şiirde mizahi bir anlatıma neden olur. Kimi zamanda şairler bu mizahi anlatımı sağlamak için şiirlerinde teşbih sanatına yer verir. "*Genellikle şairler, kendilerini etkileyen bir olay veya varlık karşısında heyecanlanır, bu heyecanı daha kuvvetli ve tesirli anlatabilmek için, o rûh halini okuyucuda daha iyi canlandırabilecek benzetmeler yapma yoluna giderler.*"(İsen, 2006: 275). Yeni Garipçi Şiir temsilcileri de bu çizgidedir. Şairler duygu ve düşüncelerini daha iyi aktarabilmek için teşbih sanatını kullanır. Ayrıca mizahi bir anlatımı sağlamak adına teşbih sanatı tercih edilir.

Metin Üstündağ'ın 'Pablo Neruda'ya Cevaplar Kitabı'nda teşbih sanatının örnekleri görülmektedir. Şairin şiirlerinde alışılmışın dışında bir üslup kendini gösterir. Alay ve gülünç ifadelerin yer aldığı şiirlerde teşbih sanatı da yer alır. Yazar teşbih sanatını mizahi bir anlatım sağlamak için bir araç olarak kullanır. Aşağıda yazara ait olan şiir bu duruma örnek niteliğindedir.

"*Doğru mu yasın geniş ve*
Kara sevdanınsa dar kalçalı olduğu?
-doğru şeker abiciğim..
hele keder de
bir bacaklar var..
üfff ki üfff..
sütun sütun
maşallah!" (Üstündağ, 2002: 39).

Yukarıda yas ve kara sevda ifadeleri insani özellikler kazandırılarak kişileştirilmiştir. Genel olarak mizahi bir anlatımı içeren şiirin sondan ikinci dizesinde ise kedere ait olan bacaklar teşbih sanatından faydalanarak sütuna benzetilmiştir. Yazarın bir diğer şiirinde ise şu dizeler yer almaktadır:

"*Duyduğum yoktu ne vakittir*
Güvercin sesi, kumru sesi, pencerede;
aç martılar kovalamasaydı
bir güvercini
ağzındaki ekmek parçası için
güvercin

can havliyle kaçarken

çarpmasaydı bir kumru'ya

kumru

cansız havliyle

somut bir resim gibi

yapışmasaydı eğer pencereye!" (Üstündağ, 2002: 15).

Yukarıdaki şiirde yazar, Orhan Veli'nin "Kumrulu Şiir" başlıklı şiirinin ilk iki dizesini alıntılayarak şiirin devamını kendi dizleriyle oluşturmuştur. Şiirin konusunda ve olayların meydana gelmesinde olağanüstülük ve mizahi bir anlatım hâkimdir. Şiirde ise kuşların yokluğundan rahatsız olan bir kişinin sözleri yer alır. Şair kumrunun pencereye çarpmasını somut bir resme benzetir.

4.3. İştikâk:

İştikâk, "*aynı kökten türemiş kelimelerin bir cümle veya beyitte kullanılması sanatıdır*." (Selçuk, 2009: 486). Mizah dili, aynı kökten türeyen veya kendini tekrarlayan kelimelerden de beslenir. Şiirlerde yer alan iştikâk sanatı, şiire farklı bir hava getirir. Öyleki bir birinin türevi kelimelerin aynı dizede yer alması, şiirde anlam bütünlüğünü sağlanması açısından sorunlar teşkil edebilir. Ancak mizahi bir anlatımın sağlanması adına bu sanat şiirde kendine yer bulur. Yeni Garipçi Şiir şairlerinden Oğuzhan Akay bazı şiirlerinde iştikâk sanatını kullanmıştır. Şair "Uykujpg" adlı şiirinde aynı kelimenin türevlerini bir dize içerisinde kullanmıştır. İştikâk sanatının bulunduğu dize anlam bakımından bir bütünlük taşımazken şiirin akışını değiştirerek şiirde dikkat çekici bir unsur olmuştur.

"*Sen beni buradan al bumerang gibi, bende merak da kalmasın*

Hitama erer bazı şeyler, hayat çağlasın ağlamasın ve bıraksın

Dönüyorum kendime tutulmamı kim izleyecek bilmiyorum

Sana bana sanaldık, sal alamadık, sallanamadık salıncakta

Bizi biz değiştiremezken, hikâyeler de değiştiremez, kavga

İyi de ne yapmak lazım be aşkım

Gölgelerimiz kalmış derin uykuda" (Akay, 2014: 74)

Oğuzhan Akay'ın bir başka şiiri olan "Umut jpg" adlı şiirinde de iştikâk sanatına ait örnekler görülmektedir. Şiirde budamak fiili çeşitli şekillerde türetilmiştir. Ancak türetilen yeni kelimeler şiire derinlik kazandırmaz. Yazar iştikâk sanatında faydalanarak kelime oyunu yapmıştır. Şiir bu haliyle okuyucu da tebessüm hissi uyandırır. Ancak konu derinliği bakımından bir etkisi olmayacaktır.

"*Bizi sadece budayabilirler*

Sadece bunu yapabilirler

Budamayı sakalıma anlatabilirler

Buda maya tutmaz

Bu da maya tutmaz" (Akay, 2014: 95).

5. Sonuç:

Garip şiiri başlangıcı ve sonuyla Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Garip şairleri ise topluma ve hayata karşı duyarsız kalmayan ve yaşamları boyunca bir kelamı olan kişilerdir. Bu şairler kelamlarını bazen ironi, kara mizah, bazen de mizah türünü kullanarak aktarır. Şairler bu türleri sözü daha etkili kılmak için tercih etmiştir. Bu türler içerisinde olan *"Mizah, daha çok bir ruh hâlini, uyumsuzluğu ya da üstünlüğü "yansıtma" biçimidir."*(Fedai, 2009: 1017). Var olan düzene isyan eden Garip şairleri de bu düzene karşı olan uyumsuzluklarını mizah türüyle ile getirmiştir. Garip şairleri de bu çerçevede mizah türüne şiirlerinde sıklıkla yer vermiştir. Garip şairleri yukarıda ifade edilen özellikleri nedeniyle 1980 kuşağı Türk şiirinin temsilcileri olan Sunay Akın, Oğuzhan Akay, Akgün Akova ve Metin Üstündağ gibi şairleri de etkilemiştir. Bu şairler şiirlerinde dil, üslup ve içerik yönünden Garip hareketinin izlerini taşır. Baki Asiltürk'ün ifadeleriyle "*1980'lerde Yeni Garipçiler diye adlandırdığımız anlayışın şairleri, dil içinden geliştirdikleri oyunlarla, durumların veya olayların ironik yanlarına odaklanmalarıyla dikkati çekmişlerdir. Aslında onların bu genel tutumu, imge şiirine, ağırbaşlı toplumcu şiire bir tepkidir. Edebiyat ortamında zaten klasik yapılı şiir yazan çok sayıda şair olduğunu, kendilerinin ise farklı bir şiir peşinde olduklarını sık sık ve biraz da haklı olarak dile getirirler*" (Asiltürk, 2013: 429-430). Bu tutum içerisinde olan yazarlar geriye doğru dönüp baktıklarında sığınılacak liman olarak Garip hareketini görmüşlerdir. Peki bu yazarların Garip hareketini örnek almaları bir taklit midir? Yoksa bir yöntem belirleyip o yöntemin etrafında yeni bir hareket oluşturma mıdır? Burada ikinci soruyu sormak daha doğru olacaktır. Yeni Garipçiler birlikte hareket eden bir topluluk olmaması sebebiyle farklı türlerde de şiirler oluşturur. Bu nedenle bu hareketin temsilcileri Garip hareketinin taklidi değildir.

Yeni Garipçi Şiir temsilcileri yazı hayatına devam etmektedir. Bu şairler Garip şairleri kadar etkili olup bir dönemi etkisi altına alır mı bilinmez. Ancak şiirlerindeki tavır ve üslupla Yeni Garipçi Şiir adıyla anılmaları olağan bir durumdur.

Kaynakça

Akay, Oğuzhan, (2014), Gölgede 100 Derece (Jpg Şiirleri), Ve Yayınevi, İstanbul.

Akay, Oğuzhan, (1994), O Uzak Ay, Adam Yayınları, İstanbul.

Akın, Sunay, (2014), Kaza Süsü, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.

Akın, Sunay, (2014), Antik Acılar, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.

Akın, Sunay, (2015), Makiler, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.

Akova, Akgün, (2000), Seçme Şiirler, Çınar Yayınları, İstanbul.

Akpınar Soner, Çalışkan Hatice, (2012), Metin Eloğlu'nun Şiirlerinde Mizah Öğeleri, Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi, Ankara.

Asiltürk, Baki, (2013), Türk Şiirinde 1980 Kuşağı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Bergson, Henri, (2011),Çev.: Yaşar Avunç, Gülme Komiğin Anlamı Üzerine Deneme, Ayrıntı Yay., İstanbul.

Fedai, Özlem, (2009), Garip ve İkinci Yeni Şiirinde Bir Kaynak Olarak Humour ve İroni, Turkish Studies Dergisi, Ankara.

İsen, Mustafa, (2006), Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, (4.Baskı), Grafiker Yay., Ankara.

Kanık, Orhan Veli, (2013), Editör: Onca Tapınç, Orhan Veli Bütün Şiirleri, Yapı Kredi Yay., İstanbul.

Korkmaz, Ramazan, Özcan Tarık, (2007), Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000, Grafiker Yay., Ankara.

Mumcu Ay, Yasemin, (2009), Türk Şiirinde Garip Hareketi, Turkish Studies Dergisi, Ankara.

Selçuk, Bahir, (2009), Divan Şiirindeki Ses ve Ahenkle İlgili Sanatlara Genel Bir Bakış, Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu, Adıyaman.

Sazyek, Hakan, (2006), Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi, Akçağ Yay., Ankara.

Türk Dil Kurumu, (2005), Türkçe Sözlük, (10. Baskı), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.

Üstündağ, Metin, (2002), Orhan Veli'lemeler, Sel yayıncılık, İstanbul.

Üstündağ, Metin, (2002), Pablo Neruda'ya Cevaplar Kitabı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

YAKUP KADRİ'NİN ROMANLARINDAN TÜRK MODERNLEŞMESİNE BAKMAK

Yrd. Doç. Dr. Ensar YILMAZ

Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Özet

Türk modernleşmesinin toplumsal hayattaki karşılığını Türk romanlarından izlemek mümkündür. Yakup Kadri de Türkiye'nin modernleşme sürecini, toplumdaki etkileri açısından en geniş biçimde ele alan romancılarımızdan biridir. Yakup Kadri 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar yaşanan modernleşme sürecini dokuz ayrı romanda toplar. Bu romanlardan Hep O Şarkı'da modernleşme sürecinin önce zihniyet dünyasında başladığı görülür. Daha sonra Kiralık Konak'ta konak aile yapısından -bir anlamda patriarkal geleneksel aile yapısından- apartman aile yapısına -bir anlamda kentsel/batılı aile yapısına- geçiş ve çatışmaların ele alınması söz konusudur. Yine toplumsal/dini bir kurum olarak dergâhlar üzerinden modernleşmenin geleneksel yapılar üzerindeki etkisini, dini dergâhların sekülerleşme sürecini Nur Baba romanı üzerinden izleriz. Bir Sürgün'de modernleşmenin Batı üzerinden insan ilişkilerine yansıyan olumsuz yönleri eleştirilirken, modernleşmenin aşağıdan yukarıya doğru değil de bir politik yaklaşım olarak yukarıdan aşağıya doğru ele alınmasının dramatik/trajik eleştirel öyküsü Hüküm Gecesi'dir. Modernleşmeye milli bir renk veremeyen toplumların Sodome ve Gomore'ye dönüşme tehlikesi vardır. Diğer yandan Türkiye'de en önemli toplumsal sınıflardan biri olan aydınların kendi toplumlarına Yaban olmaması gerektiği çıkar karşımıza. Batıyı eleştirmekten geri kalmamamız gerektiği; ama modernleşmenin sıkı bir savunusu vardır Ankara'da. Yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde modernleşme sürecinin önemli bir parçası olarak görülen Atatürk devrimlerinin toplumda karşılık bulamamasının üzüntüsü, hayal kırıklığı "Panaroma"tik olarak ortaya çıkmaktadır artık Türkiye'nin modernleşme sürecinde.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Türk modernleşmesi, Roman, Türk romanı, Yakup Kadri

LOOKİNG AT TURKİSH MODERNİZATİON THROUGH THE NOVELS OF YAKUP KADRİ

Abstract

It is possible to follow the traces of Turkish modernization in social life with Turkish novels. Yakup Kadri is one of the novelists who deal with the modernization process of Turkey and its effects on society in a wide perspective. He evaluates the modernization process from the end of 19th century to the first half of the 20th century in his nine novels. Among these novels *Hep*

O Şarkı (Forever that Song) suggests that modernization process firstly begins in intellectual world. Later, in *Kiralık Konak*(Estate for Rent) he deals with the problems and conflicts of transition from traditional/patriarchal family structure to urban/Western family structure. On the other hand, we can follow the effects of modernization on traditional structures an secularization of social structures in *Nur Baba* (The Father Nur) novel through the dervish lodges as social/religious institutions. He criticizes the negative effects of modernization and Westernization on human relations in the novel *Bir Sürgün*(An Exile). *Hüküm Gecesi*(The Judgement Night) is the dramatic/tragic and critical story of the topdown political approach of modernization instead of a process from below. There is a danger of turning into *Sodom and Gomorrah* for societies who can't color modernization as a national trademark. On the other hand, there is the problem of intellectual's being foriegn to their own society in *Yaba*n(Stranger). *Ankara* is a firm defense of the modernization and the idea that we shouldn't refrain from criticizing the West. In the novel *Panaroma,* in the midst of the 20th century we faced the fact that Atatürk Revolutions that are viewed as an important part of modernization process, couldn't be reciprocated enough among society as a "panoramically" and this fact created a disappointment and sorrow among society.

Keywords: Modernization, Turkish modernization, Novel, Turkish novel, Yakup Kadri

Giriş

Türk modernleşmesine Türk romanları üzerinden bakmak, modernleşme sürecini bütün yönleriyle ortaya koyma girşimlerinin bir parçası olarak görülebilir. Diğer yandan romanlar üzerinden modernleşme sürecini okumak kavramsal düzeyde ifade edilmiş sosyolojik tezleri somut olandan, insan davranışlarından, sosyal ilişkilerden hareketle çıkarma çabası gütmeyi de içermektedir.

Modernleşme teorisinin arkasında bütün bir aydınlanma geleneği, onun geliştirdiği felsefe, antropoloji ve sosyoloji yatıyordu. Yani modernleşme olacak denirken bir yandan da fertlerin gerek toplum içinde, gerek de ilişkileri çerçevesinde davranış biçimlerinin dönüşeceği, akılcılaşacağı düşünülüyordu. Modernleşme kuramının pratik önerileri ne kadar kaba olursa olsun, kişi ve toplum hayatını içeren, kültürel değişim sorununa cevap öneren komple bir modelle ortaya çıktığı yadsınamazdı... Kapitalizm dışında bir çözüm arıyorlar, fakat bu çözümün devlet, toplum ilişkileri, kişi düşünce tarzı ve giderek de kimlik sorunları üzerindeki muhtemel etkisini tartışmıyorlardı (Varlık Dergisi, 1991 Kasım) *(Çağlar Keyder'den aktaran Fethi Naci, Roman ve Yaşam Eleştiri Günlüğü 3 1991-1992, Can Yayınları, 1992, s.95).*

Türkiye'de Batılılaşma'yı Tanzimat'la başlatmak mütearife haline gelmiş bir durumdur. Tanzimatla başlayan Batılılaşma; yeniden yapılanma süreci daha çok devlet yapılarıyla, idari düzenlemelerle ilgili görünmektedir. Fakat Cumhuriyet'le başlayan süreçte askeri, kurumasal, idari alandaki yeniden yapılanma, düzenlenme çabaları sosyo-kültürel alana yaygınlaştırılmış bu sürecin arkasındaki siyasi irade otoriter araçlar kullanarak bu süreci yönetmiştir. Dolayısıyla

bu dönemde modernleşme sosyo-kültürel alanları da içine alan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Batılılaşma süreci içerisinde toplumun geniş kesimleri tepkisiz kalmış, yapılan düzenlemelere karşı bir cephe de almş değildi. Oysa sosyo-kültürel alana müdahaleyi de öngören Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde, bir başkaldırı şeklinde olmasa da bu sürece karşı direnç merkezleri oluştuğu romanlarda da kendine yer bulmuştur.

Servetifünun'cular İstanbul'dan dışarı çıkmamıştı; Türk romanı Anadolu'ya ve Anadolu insanlarını konu edinmiyordu. Bu geleneği ilk defa Ebubekir Hazım bozdu. Halit Ziyaların, Hüseyin Rahmilerin çağdaşı olan Ebubekir Hazım, onlar gibi profesyonel bir romancı da değildi. Ama ortaya koyduğu *Küçük Paşa* ile Türk romanını ilk defa yurt gerçekleri ve yurt insanları ile yüz yüze getirdi. Türk romanı artık gittikçe evrimleşmekteydi. İkinci Meşrutiyet sonrası ile Cumhuriyetin ilk yıllarında üç büyük romancı yetişti. Bunlar Y. Kadri, Halide Edip ve Reşat Nuri'ydi. Yakup Kadri ilk birkaç denemesinden sonra, romanda kendine özgü çok sağlam bir yapıya ve sisteme ulaştı. Düzenli, belirli ve seçkin bir uslup içinde, roman sanatının gerektirdiği bütün kurallara hakim olarak eserlerini vermeye başladı. Bu eserler bütün olarak Türk toplumunun Tanzimattan zamanımıza kadar süregelen her çeşit çalkantılarını, rahat ve kendinden emin bir gerçeklik içinde inceliyor, ortaya koyuyordu. Bu incelemelerde Türk halkının her sınıfı, her tabakası ele alınmıştı. İstanbul'u kadar Anadolusu da incelemelerin sınırları içindeydi (Kutlu, 1987: 15-16).

Romanlar gittikçe memleket gerçeklerini ve memleket sorunlarını işleyen temalar niteliğine büründü (Kutlu, 1987: 17). Bununla birlikte Türk romanı, toplumsal gelişmenin koşullarına bağlı olmakla birlikte, bu koşulların doğal sonucu değil, tıpkı yenileşme hareketleri gibi, üsten gelen bir zorlamayla başlamıştı. Türk romanı toplumsal koşullara bağlıdır, çünkü dönemin siyasal sloganlarını benimsemiştir, üstelik toplumu eğitmek gibi bir görevi yüklenir. Ama tepeden inme bir toplumsal çözümün sonucu olması gerçeklikten uzaklaştırır onu, kendi kendini olumsuzlar (Özkırımlı, 1983: 98).

Cumhuriyet öncesi dönemin modernleşme anlayışının romanlara yansımasıyla Cumhuriyet sonrası romanlarının modernleşme anlayışının romanlara yansıması arasında da bir fark vardır. Tanzimat ve meşrutiyet dönemlerindeki romanlarda Batılılaşma'yı yüzeysel olarak algıladığı için eleştirilen ama bu eleştiri yapılırken de asıl moderenlik bu değil vurgusu da alt metinlerde verilen bir anlayış Cumhuriyet sonrası romanlarda da görümekle birlikte, yeni bir unsur olarak milli duyuş ve seziş üzerinden bir modernliğin gerçekleşmesi ideal olarak verilmektedir. Diğer bir deyişle millilik vurgusu bütün romanlarda sıkça görülen bir durumdur. Yakup Kadri'nin romanları da bu durumun en tipik örneklerini sunmaktadır.

1. Yakup Kadri'nin Hayatı

1889'da Kahire'de dünyaya gelen Yakup Kadri'nin aile şeceresi, Osmanlı tarihinin muhtelif devrelerinde Batı Anadolu'da faal rol oynayan ve genel siyasete tesir eden

Karaosmanoğulları'na kadar iner. Babası Abdülkadir Bey hem baba, hem ana tarafından bu aileye mensuptur. Yakup Kadri ilk öğrenimini Manisa'da Feyziye Mekteb-i iptidaidisinde (İlkokulunda) yaptı. 1916-1917 senelerinde Üsküdar İdadisinde edebiyat ve felsefe öğretmenliğinde bulundu. İzmir zaferinden sonra BMM'ye Mardin milletvekili olarak girdi. Yakup Kadri, on iki yıl milletvekilliğinden sonra 1935'te elçi olarak yurttan ayrıldı (Oğuzkan, 1954: 3-17).

Gençlik yıllarındaki yazılarında sanatın yalnız sanat için olduğunu, bu düşünceye aykırı herhengi bir şekil düşünülemeyeceğini iddia eden yazarın – o sıralarda- sanatta aradığı duyuş ve bu duyuşun süslü, sanatlı bir uslup ile ifadesiydi. Yakup Kadri arkadaşlarıyla Fecriati ünvanlı bir cemiyet kurdular ve gayelerini bir beyanname ile Servet-i Funun dergisinde yayınladılar (1909, sayı 977). Bu beyanname edebi bir görüşün belirtilmesi olmaktan ziyade genç edebiyatçıların topluca çalışıp yazacaklarının bildirilmesinden ibaretti. Fecriaticilerin düsturu: Sanat şahsi ve muhteremdir, idi (Oğuzkan, 1954: 5-6).

Yakup Kadri bir döneminde de eski kültür ve sanat çağlarında gezinirken Yunan edebiyatıyla ilgilendi. Homeros'u okumak onda daha önceki okumalarının ve araaştırmalarının beyhude olduğu duygusunu uyandırdı. Bu okumalar sonucu Yahya Kemal ile Akdeniz Medeniyeti veya Nev-Yunanilik adını verdikleri bir çığrın açılması için çok uğraştılar ama düşüncelerini, görüşlerini sanat ve edebiyat çevrelerine kabul ettiremediler ve bir hayli eleştirildiler (Roman üzerine mektup, Varlık, sayı 328) (Oğuzkan, 1954: 8).

Yakup Kadri'yle Yahya Kemal'in dostluğu Balkan Harbi'nden başlayarak 1916'ya kadar üç sene sürdü. Daha sonra Yakup Kadri verem hastalığına yakalanınca İsvirçe'deki Davos sanatoryumuna gitti ve Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar orda kaldı. Yurda döndükten sonra da Yahya Kemal'le araları eskisi gibi olmadı, hatta daha kötü oldu (Kemal, 1986: 41-42). Yakup Kadri, Halide Edip hanımı da hiç sevmezdi. Onu açgözlü, riyakar, şöhret peşinde koşan, iç yüzü karanlık düzenci bir insan olarak tasvir ederdi (Kemal, 1986: 36).

1912-1918 yılları arasında edebiyatımız, siyasi ve sosyal tesirlerin altında hayatla, gerçekle, milli konularla ilgilenmek luzumunu hissetti. Yakup Kadri de değişen sanat anlayışını daha da geliştiren bu şartlar içinde 1916'dan itibaren İkdam'da yeni hikayelerini yayınlamaya başladı. Bu hikayelerin birçoğu savaşlara, seferberliğe veyahut bunlarla ilgili ıztıraplara, hüzünlere aitti (Oğuzkan, 1954: 9-10).

2. Yakup Kadri'nin Romanlarından Türk Modernleşmesine Bakış

Yakup Kadri'nin dokuz ayrı romanınında 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak 20. yüzyılın ilk yarısına kadar Türkiye'nin modernleşme sürecinin ele alındığı görülmektedir. Her roman modernleşmenin farklı yönlerini ele almaktadır. Fakat yine de modernleşme sürecini ele alırken romanlar üzerinden bir kronolojik tasnif yapacak olursak 1849-1896 yıllarının anlatıldığı *Hep o Şarkı*'dan başlamak gerekecektir.

2.1. Modernleşme önce zihniyet dünyasında başlar: Hep O Şarkı

*Hep O Şarkı'*da üst tabakaya mensup bir kadın olan Münire'nin üzerinden modernleşme sürecine bakılmaktadır. Münire, Batıyı kitaplar üzreinden tanıyan, Batı romanlarıyla yetişmiş bir kadındır. Sevgilisiyle buluşmayı hayal ettiği yerler bile Paris şehri, Bolonya ormanlarıdır (Karaosmanoğlu, 1980: 60).

Hayallerini gerçekleştirdiği yerler *güzel*'dir. *Güzel*'in arandığı yer Batı'dır. Yerli değerler evlenmek zorunda kaldığı Küçük Molla Ruknettin bey üzerinden anlatılmaktadır. Batı'daki *güzel*'e karşın yerli değerlerin temsilcisi gibi verilen Rüknettin bey yozlaşmayı anlatmaktadır. Küçük Molla Bey'in, hizmetçisi, Habeşli bir kızla yasak bir ilişkiye girmesi ve Habeşli kızın hamile kalıp evden kovulması bu durumu ortaya koyar.

Kitaplardan hareketle oluşturulmuş Batı imajı, toplumun seçkin diyebileceğimiz kesimlerinde Batı'ya karşı bir özlem oluşturur. Bir yanda bütün güzelliklerin ve özgürlüklerin bulunduğu aydınlık bir Batı, diğer yanda içinde yaşanılan toprakların ve değerlerin oluşturduğu karanlık ve baskıcı bir dünya vardır. Toplumsal ve kültürel baskılar sonucu Batı'lı yaşayış biçimleri ancak hayal dünyalarında veya zihniyet temelinde kendine yer bulur.

Modernleşmenin doğal sonuçlarından bir olan standardizasyon, toplumun seçkinci kesimi diye nitelendirebileceğimiz Münire gibileri rahatsız etmektedir. Bu da Türkiye'deki aydın paradoksu diye nitelendirebileceğimiz bir durumdur. Şöyle ki, aydınlar toplumun modernleşmesi gerektiğini savunurken, hatta bu doğrultuda topluma baskı yapılmasını meşru görürken, moderleşmenin sonuçlarını ise özümseyememektedir. Örneğin *Hep O Şarkı'*da Münire'nin ağzından bu durumu şöyle görürüz: "...az zaman içinde İstanbul öylesine değişmiş, öyle bambaşka bir şehir olmuştu ki, annemle ben eski halimizde kalsaydık bile buna ayak uydurmağa imkân bulamayacaktık. Her şeyi, herkesi yadırgayacaktık sanırım. Giyim kuşamlar bizim alıştığımız giyim kuşamlar değil, sözler sohbetler bizim bildiğimiz sözler sohbetler değildi. Beyleri, paşaları redingot denilen çifte düğmeli, arkadan cepli setreleriyle kapımızdaki ağalardan, uşaklardan ayırt etmek mümkün olmuyor; belli başlı hanımefendilerin kıyafeti ise gitgide Nafi Molla konağında gördüğüm kadınların kıyafetine benziyordu..."(Karaosmanoğlu, 1980: 138). Bu satırlarda paşaları ve uşakları birbirinden ayıramayan bir giyim kuşam kültürünün varlığının Münire'yi ne kadar rahatsız ettiği açıktır. Modern dünyayı özlemle anan bu hanımın aynı zamanda toplumdaki seçkinlerin yerini korumak istediği görülmektedir. Oysa modernizmin gerek amaçlarından gerekse en temel sonuçlarından biri seri üretim mantığıyla toplumdaki bireyleri standardize etmektir.

Giyim kuşamdaki bu tek tipleşme *Kiralık Konak*'ta da aynı duygu üzerinden verilir. *Kiralık Konak'*ta İstanbulin ve redingot diye iki devirden bahsedilir. İstanbulin dönemi özlemle anlatılan kibar konak sahipleri devrini anlatırken, (Karaosmanoğlu, 1994: 21) redingot devrinin "en kibar simalarında bile bir saray hademesi hali var"dır (Karaosmanoğlu, 1994: 22).

2.2. Modernleşme sürecinde konak ailesinden apartman ailesine geçiş: Kiralık

Modernleşme sürecinin üç nesil üzerinden verildiği *Kiralık Konak'*ta Seniha'yı merkeze alacak olursak Büyükbaba Naim Efendi birinci kuşağı, Baba Servet Bey ikinci kuşağı Seniha, Faik Bey ve Hakkı Celis üçüncü kuşağı sembolize edilmektedir. Roman bu üç nesil arasındaki görüş, anlayış ve yaşayış ayrılıkları üzerine kurulur.

Sekine Hanım'ın kocası, Naim Efendi'nin damadı Servet Bey bu redingotlu dönemi ve bu dönemin yozlaşmasını ifade eder: "Alafranga hayat namına sabahtan akşama kadar bin türlü garabet yapan bu adam, Büyük Hanım'ın vefatını müteakip, evi kendi heveslerine göre esasından değiştirmeye kalktı; ne kadar eski eşya varsa hepsini tavan aralarına ve mahzenlere attırdı, her odayı Avrupa'dan gelmiş mobilya kataloglarına göre ayrı bir üslupta, ayrı bir renkte Pisaltiye döşetti. Büyük Hanım'ın yetiştirmesi ne kadar hizmetçi varsa hepsine yol verdi, evin içini Beyoğlu'ndan gelmiş beyaz önlüklü, başı topuzlu hizmetçilerle doldurdu ve bütün bunların idaresini, çocuklarına mürebbiyelik eden Lehistanlı bir kadına verdi. Naim Efendi'nin damadı Düyunu Umumiye müfettişlerinden Servet Bey, Müslümanlık'tan ve Türklük'ten nefret eden bir kazasker oğludur " (Karaosmanoğlu, 1994: 24,25).Yakup Kadri milli duygulardan yoksun Servet Bey üzerinden Batı eleştirisi yaparken okuyucu üzerinde de Servet Bey ve benzerleri hakkında da satır aralarına sıkıştırılmış olumsuz bir imaj çizdiği çok açıktır.

Romanın ikinci bölümünde aşırı Batılılaşma'nın tipik örneklerinden biri olarak Naim Efendi'nin torunu, Servet Bey'in kızı Seniha takdim edilir. Üç neslin anlatıldığı romanda Seniha, Cemil Bey ve Faik Bey üçüncü neslin Batıyı sadece tüketim formlarıyla ele alan tiplerini ifade eder. Üçüncü nesle mensup Hakkı Celis ise farklı, romanın verdiği duyguya göre ideal bir tiptir.

Seniha ne kadar Batılı gibi yaşarsa yaşasın yine de mutlu değildir. Mutsuzluğunun kaynağı yaşadığı ülkenin az ve adi görünmesinden kaynaklanır. Ona göre evin nizamı her türlü ihtişamdan uzaktır. Büyük babası, annesi, hatta bazan babası ona, dillerini anlamadığı; hareketlerinden ürktüğü başka cinsten bir takım mahlukat gibi gelir. Giysi dolabında hiç giyilmeden modası geçmiş, sararıp solmuş elbiseler, kunduracıdan alındığı gibi duran bir çok çift ayakkabılar, her Beyoğlu'na inişte alınıp bir kenara atılmış mendil, eldiven ve çoraplar gibi yığınlar teşkil eden eşyalar vardır. Yakup Kadri, Seniha üzerinden bize adeta "modernleşme bu değil" demek istemektedir.

Çünkü Yakup Kadri'nin romanlarında ideal bir tip olarak verilen baş kahramanlar esasta modernleşme karşıtı değildir. Batının yozlaşan ahlaki değerlerini çok sıkı eleştirseler dahi sorunun moderleşmenin bizatihi kendisinden kaynaklanmadığını onu(yani modernleşmeyi) yanlış anlayan kimseler tarafından yozlaştırıldığı, modernleşmenin yanlış anlaşıldığı, modernleşmenin üretim yönüyle değil tüketim alışkanlıklarıyla ele alındığını ileri sürmektedirler. Modernleşmenin böyle tipler tarafından nasıl dejenere edildiğini yine Kiralık Konak'ta Seniha'nın yaptıklarını Naim Efendi'ye anlatan kız kardeşin ağzından veriri: "Ağabey, ağabey, bütün bu rezaletleri size alafrangalık icabatındandır diye yutturuyorlar. Bizim gördüğümüz terbiye, vakıa alaturkadır ama, zamanımızda alafranganın ne demek olduğunu da pek

yakından gördük, İngiliz Ahmet Beyin çocukları böyle miydiler rica ederim? Kendisi Hıristiyan'dan dönme halis muhlis Avrupalı olduğu halde bile, hatırlarsınız, evinde o ne vakar, ne temkin, ne kapalılıktı..."(Karaosmanoğlu, 1994: 47). Seniha ve Faik Bey'in, her ikisinde de uygarlık hastalığının, yani modernleşmenin aynı çeşidi görülür: Kök ve kimlik yoksunluğu (Karaosmanoğlu, 1994: 69).

Bir milli şuurun temsilcisi olan Hakkı Celis de kendi kuşağından olan Seniha'nın eğlencelerinde bulunur ama o "sofranın bu köşesinde söylenen sözlerin veva yapılan hareketlerin manasını ancak tiksinecek kadar hissediyordur"(Karaosmanoğlu, 1994: 69). Bütün bu değişim süreci içinde Hakkı Celis yepyeni bir aşamaya ulaşır: "Bu sevda neydi? Kim içindi? Bu sevda, milli ideal diye birkaç seneden beri ağızdan ağza dolaşan ve kısmen sahte olan müphem ve sari duygu muydu? Hakkı Celis, o kadar süslü ve muattar Seniha'nın yerine şimdi, millet denilen şeyi, o koyu, karışık varlığı mı seviyordu? Genç adam, millet denilince Naim Efendiler gibi müstehaselerle (fosiller) Senihalar ve Faik Beyler tarzında sefil iştahlı yaşarları hatırlıyordu. Millet, ona bazen kilometrelerce toprak üzerinde yığılmış bir kocaman ceset halinde göründü. Bu cesedin üzerine dünyanın dört köşesinden çıkmış bir sürü haşarat hücum ediyor ve kendi kıyafetinde alay alay insan bu haşaratları dağıtmaya koşuyordu. Her ceset gibi, bunun da bitmesi lazım gelirdi. Hakkı Celis, bu müthiş fikir ve bu korkunç şüphe ile bir hafta sonra Çanakkale'ye sevk edileceğini düşündü. Evet, bu genç adam, istemeyerek, bilmeyerek, Naim Efendi hıçkırıklarında devam etsin ve Seniha Almanyalı, Avusturyalı zabitlerle rahat rahat çay ziyafetleri verebilsin diye, bir hafta sonra Çanakkale'ye, hayatına doymadan ölüme gidecekti! Hakkı Celis, biraz evvelki o şanlı rüyadan hakikat denilen bu mezbeleye düşer düşmez bir müddet muvazenesini kaybeder gibi oluyor ve sendeliyordu. Fakat bu ani buhran çok sürmüyor, genç adam, türbelerden, sebillerden, camilerden sızan hava içinde derhal kendini topluyordu: 'Hayır! Hayır! Millet denilen şey Naim Efendi gibi fosillerle, Seniha ve Faik Beyler gibi sefil iştahlı insanlardan mürekkep bir varlık değildi. Bunlar milletin çürüyen ve dökülen tarafıydı. Ve havaya kalkan sekiz yüz bin kılıç, işte, bu kangren olmuş uzvu kesip atmak içindi. ÜMİT NE GEÇMİŞTE NE DE MEVCUTTADIR, ÜMİT GELECEKTE..." (Karaosmanoğlu, 1994: 110).

Yeni bir toplumsal yapıya duyulan özlem bütün romana sinmiş gibidir. Bu yeni toplum eskinin alışkanlıklarına bağlanmadan, yeniyi yani modernleşmeyi de doğru anlayarak oluşturulacak olan bir toplumdur.

2.3. Modernleşmenin sekülerleşme yönü: Nur baba

*Kiralık Konak'*ta nesil çatışmaları içinde görülen modernleşmenin "yanlış algılanması" *Nur Baba* romanında toplumsal bir kurum olan tekkelerin yozlaşmasına neden olan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Romanda yaşanan sürecin bir yozlaşmaya doğru yöneldiğini milli bir sezişe sahip olan Macid'in gözlemelerinden öğreniriz. Macid merakından dolayı dergâha katılmıştır. Macid dergahta geçirdiği belli bir süreden sonra "Gittikçe Bektaşi dergâhlarının manasını daha iyi anlıyorum:

Bunlar muhakkak aile hayatı aleyhine kurulmuş birtakım müesseseler olacak,"(Karaosmanoğlu, 1977: l21) hükmüne varmıştır.

Macid dergâhı oluşturan insanları bize şöyle tanıtmaktadır: "Nur Baba, çehresinin bütün manası ile zevkine düşkün Türk'ü ifade ediyor; ben ise ruhumun bütün samimiyetiyle hissi Türk'ü temsil eyliyordum. Nigâr da bilmem neden adeta bir şehzadenin gözdesine benziyordu. Ziba Hala'nın ise kuytu divanhanelerde üç etekli bir entariyle dolaşan veya geniş sedirlerde uzun sazlı cariyelere dizlerini oğuşturan o gösterişli eski hanımefendilerden hiç farkı yoktu. Bütün oturanların yüzünden sanki birer maske düşüyor gibiydi: Nasib Hanım ne kadar bir Şark aşüftesi numunesi, Rauf Bey ne kadar hususi bir İstanbul zamparası idi! Bacı'nın hemşirezadeleri zillerini parmaklarından henüz çıkarmış iki genç çengiyi ne kadar andırıyordu! Miralay Hamdi Bey'de nasıl silik bir yeniçeri siması vardı. Alhotoz Afife Hanım masallarımızdaki acuze tipini ne güzel temsil ediyordu!"(Karaosmanoğlu, 1977: 35).

Nur Baba adlı romanla imparatorluk dönemi kültür hayatımız içinde önemli bir yeri olan kuruluşların yirminci yüzyıl başlarında, kendi içlerinde nasıl çözüldüğünü gözler önüne serer. Böylece aile ile birlikte sosyal hayatımızın bir başka yönündeki bozulma da hikâyleştirilmiş olur (Aktaş, 1987: 66,67).

Tekkeler gönül ikliminde ferdin terbiye edildiği yerlerdir. *Nur Baba* adlı eserde, olması icabeden ile mevcut olan arasında bir çatışmanın varlığından söz edilebilir. Gerçek tekkelerde kendilerine has adap ve erkân vardır. Bu adap ve erkân zaman içinde hususi bir dile de sahip olmuştur. *Nur Baba* tekkesinde hoşgörü değişik bir yorumla ölçüsüzlüğe dönüşmüş, adap ve erkândan da gerçek karşılığı mevcut olmayan dil kalmıştır. Romandaki haliyle *Nur Baba* tekkesi, ölçüsüzlüğün, dünyevi unsurlara bağlılığın, şahsi menfaat endişelerinin tekke adap ve erkânına ait lügat altında gizlendiği yer olmuştur (Aktaş, 1987: 68).

Romanda, tekkenin bir sosyal çözülme yaşamadan önceki durumunu Afif Baba ve Celile Bacı ifade eder. Afif Baba öldükten sonra yerine geçen ve Celile Bacı'yı da alan *Nur Baba* ile çözülüş sürecine girilir: "(Celile Bacı) kendi kendine: 'Allah'a emanet! Ne dergâh, ne erkân!' diye mırıldandı. Bunu yalnız, Bacı'nın tam yanıbaşında bulunan Nesimi Bey işitti ve yavaşça eğilip dedi ki: "-Neden, yine niye sıkıldınız efendim?

- Allah'ı seversiniz, siz bari böyle demeyin beyefendi. Siz ki dergâh nedir bilirsiniz,tarikatın erkânına benden ziyade vakıfsınız. Bana söyleyin; böyle meydan, böyle muhabbet nerede gördünüz? Baba kendinden geçmiş, evlatlar her istediğini yapar. Rapt yok, zapt yok, lokma zamanı ise hiç belli değil. Bunun sonu neye varır böyle?" (Karaosmanoğlu, 1977: 65)

Modernleşmenin temel özelliklerinden biri olan sekülerleşme ile geleneksel sosyal yapılar da bozulmaya, yozlaşmaya başlamıştır. Aslında bu sonuç modernleşme ile gelenek arasında bir

uyum kuramama sorununa da işaret etmektedir. Bu romanın diğer bir özelliği de tekkeleri yasaklayan kanunun hemen öncesine denk düşmesidir.

İlkin Akşam gazetesinde tefrika edilen roman, aslında *Kiralık Konak*'tan daha önce yazılmıştır. Daha sonra bir sırrın açığa vurulup vurulmaması endişesiyle neşrinin geciktirildiği ifade edilmiştir. Gerçekten birçok kimseler Bektaşi sırrını açığa vurduğu için yazarı haylice tenkit etmişler ve eseri hırpalamışlardır. Zira gerçek bir Bektaşinin – yazar da bir Bektaşi idi - böyle bir eser yazması adeta suçtur (Oğuzkan, 1954: 9-10).

Bektaşi sırrının açığa vurulması gibi endişeler dile getirilmiş olsa da eserin 1922 Nisan'ında yayınlanmasından üç yıl sonra tekke ve zaviyelerin yasayla kapatılaması, yasa için bir zemin hazırlanmış olabileceği düşüncesini de akla getirmektedir. Zira o dönemin iletişim araçlarından biri olan romanların işlevlerinden biri de kamuoyunu hazırlamak, kamuoyu oluşturmaktır.

Modrnleşmenin bir yönüyle de dünyevileşmeyi ifade ettiğini, bunun karşısında duran yapıları önce dejenere edip sonra yıktığını *Nur Baba* ile açıkça görmekteyiz. Burada sorulabilecek sorulardan biri acaba modernleşmenin bu en kuvvetli yönüyle, yani sekülerleşme ile geleneksel yapılar arasında uyumlu bir bağın kurulup kurulamayacağıdır. Zira bütün geleneksel yapılar üzerine yapılan her şiddetli yıkıcılığın toplumsal dokulara zarar verdiği, toplumsal yırtılmalara neden olduğu da görülmektedir. Tabi roman bu sorulara cevap vermemektedir, ama en azından bu soruları akla getirmektedir.

2.4. Batı'yı eleştirmek, yeni bir modernizmi aramak: Bir sürgün

Yakup Kadri, Batılı yaşam tarzını, modernleşmeyi sadece Türk toplumu üzerindeki arızi durumlar üzerinden değil bizzat Batılı ülkelerin kendi toplumsal yaşamları üzerinden de eleştirmektedir. *Bir Sürgün* böyle bir eleştirinin romanıdır.

Romancı 1938 yılında yayınladığı *Bir Sürgün* adlı romanıyla Batı medeniyeti denilen gösterişli varlığın arkasındaki çürüklüğün, değersizliğin ve maddiliğin iç yüzünü anlatmak ister. Yazar Avrupa'da geçirdiği yıllar içinde bu medeniyetin bencil, sevimsiz ve bayağı taraflarını görmüş, bu medeniyet karşısındaki şüphe ve tiksintisini bu romanda tesbite çalışmıştır (Oğuzkan, 1954: 17).

*Bir Sürgün'*de bir yandan sıkı bir Batı medeniyeti eleştirisi yapılırken diğer yandan da Türk aydınının Batı karşısındaki kompleksleri ve kendi toplumundan iğrenmesi de bütün çıplaklığı ile anlatılmaktadır. Romanın kahramanı Dr. Hikmet, Türkiye'den kaçışı sırasında bindiği vapurda artık hiçbir endişesi ve korkusunun kalmadığını görür. O, sanki başından attığı fesle beraber bütün kara düşüncelerini, bütün kötümserliğini kafasının içinden söküp atmıştır. "Milliyetini ise adeta bir ayıp gibi taşır... Ona 'Sen nerelisin?' diye sorulduğu vakit şaşırıp kalıyor, bir müddet kekeliyor, sonra akla gelmeyen bir memleketin adını söylüyordu. Şivesinden hakikati anlayacaklar diye bütün gün ağzı kilitli dolaşmak lüzumunu hissediyordu"(Karaosmanoğlu, 1983: 41).

Diğer yandan Dr. Hikmet karşılaştığı Batı ile kafasındaki Batının aynı olmadığını da görür. "1905 yılında, şu üçüncü Cumhuriyet Rejimi altında; hür Fransız vatandaşlarından kaç kişi, Paris sokaklarının kaldırımları üstünde açlıktan ölür de hiç kimsenin haberi olmaz. Hatta, gene bu hür vatandaşların reyiyle hükümet ve idare başına geçenlerin de bundan haberi yoktur. Haberleri olsa da neye yarar? Duchesse d'Urant'ın davetlileri, yürüdükleri kaldırım üstünde bir açın can çekiştiğini kendi gözleriyle görseler bile atlayıp geçerler. Bununla beraber onların herbiri bir hayır müessesesinin, bir şefkat ve yardım teşkilatının arasındandırlar da... Arada bir fukaraya iane toplamaktan büyük zevk duyarlar, zira bu münasebetle bir takım soir'e'ler verirler. Hatta son zamanlarda sanki artık beni beşere mensup hastaların, yoksulların, bütün dertlerine derman bulunmuş gibi bir de her kibar mahallesinde bir 'Himayeci Hayvanat' teşkilatı kurulmağa başladı. Uyuz köpekler için her köşe başında bir dispanser açıldı ve arabacılara atlarını kamçılamaları insaniyet namına yasak edildi, "(Karaosmanoğlu, 1983: 168). Fransız toplumunun bu durumu, Dr. Hikmet'in Batı medeniyeti için beslediği düşünceleri sarsar.

Bir Sürgün, Batı medeniyetini çok sert bir şekilde eleştiriyor olsa da bu modernleşmeye karşı çıkış olarak görülmemelidir. Yakup Kadri, diğer romanlarında da görülen Batı medeniyeti eleştirilerini *Bir Sürgün'*de en üst düzeye çıkarır, fakat buradaki temel eleştiri kapitalist Batı medeniyetidir. Yakup Kadri'nin modernleşme karşıtı olmadığı, farklı bir modernleşme yolu önerdiğini düşünebiliriz. Kadro dergisinin içinde yer alması ve burada ileri sürülen düşüncelerin etkisi olarak da görülebilir bu durum.

Dr. Hikmet, içinde yaşadığı toplumun sorunlarına çözüm olarak gördüğü Batı'yı tanımış ve farklı değerler dizinine sahip olan veya farklı medeniyet daireleri içinde bulunan iki toplumu gözlemlemiştir. İçinde yaşadığı toplumdan, kendinden memnun olmadığı gibi memnun değildir. Çözümü Batı'da bulmak için Batı'ya gelir. Yaşadıkları, çözümün Batı'da olamıyacağı sonucuna götürür onu. Böyle biter roman. Yeni bir çözüm önerisi, arayışı yok. Dr. Hikmet ulaştığı bu anlayışı ülkesine bile getiremez, Batı'da ölür (Yılmaz, 2008: 138).

2.5. Modernleşmenin yönü nasıl olmalı : Hüküm gecesi

Yakup Kadri, *Hüküm Gecesi* romanıyla modernleşmenin temel sorunlarından birine el atmış gibidir. Modernleşme sürecinin temel taşıyıcısı kim olacaktır? Ya da modernleşme, o meşhur ifadeyle, aşağıdan yukarı mı, yoksa yukarıdan aşağı mı olacaktır? Bu elbette modernizm ile karşılaşan toplumun temel kurumlarıyla birebir ilgilidir.

Hüküm Gecesi II. Meşrutiyet yıllarında geçer. Romanın kahramanı Ahmet Kerim, dönemin iktidar partisini eleştiren ve muhalif parti saflarında dolaşan bir gazetecidir.

Bu eleştirilerine rağmen Ahmet Kerim, İttihat ve Terakki Fırkası'na muhalif olsa da yine de İttihat ve Terakki Fırkası'nı toplumsal değişimin, modernleşmenin öncü gücü olarak görmektedir. Çünkü ona göre: "İttihat ve Terakki aleyhtarlığı altında bir inkılap ve bir yenilik düşmanlığı gizlenmektedir, "(Karaosmanoğlu, 1987: 52).

Yakup Kadri'nin neredyse bütün romanlarında görülen ama *Hüküm Gecesi*'nde en açık biçimiyle dile getirilen görüş, Türk toplumunun modernleşme karşısındaki sosyal çözülme tehlikesini aşmanın ancak bir "ideal"le olacağıdır.

Romanda, Ahmet Kerim'in tiyatrodan birlikte çıktığı genç, toplumdaki bu çözülmenin moderleşmenin, yozlaşmaya doğru yol almasına karşı şöyle demektedir: "İdealsizlik, idealsizlik!... İstediğiniz kadar rejim değiştirin istediğiniz kadar adam getirip götürün, bu gemiyi yürütemezsiniz, çünkü, kazanı yanmıyor. Çünkü, bu, merkezi hararetten yoksun bir cisimdir. İşte, elinden 'Kızıl Elma'sını aldığımız günden beri Türk ordusunun hali! Buna ne kadar düzen ve düzgünlük sokarsanız sokunuz, içindeki dağınıklığı düzeltemezsiniz. Çünkü bu silahlı insan kitlesi iki yüz elli yıldan beri artık nereye gideceğini bilmiyor. Meçhule doğru yürümektense yerinde saymayı ve geriye dönmeyi yeğ buluyor. Bütün millet de tıpkı bu ordu gibidir" (Karaosmanoğlu, 1987: 185).

Topluma devlet katından bir idealin verilmesinin gerekliğinin yanında bir zihniyet değişiminin toplumda yaşanması gerektiğini vurgulayan tezlere de romanda yer verilmektedir. Romanda bu görüşler, Avrupa'dan yeni dönmüş olan Hasip Bey'in Ahmet Kerim'i ziyaretinde söylediklerinde kendini bulur: "Daha sokakta yürümesini bilmeyen bir halka meşrutiyet! Hah, hah... Kimi aldatmak istiyorlar, sizi temin ederim, Avrupa'da bu yalana hiç kimse inanmıyor. 'Türk Milletinin kafası değişmeden siz ona istediğiniz idare şeklini verin boşuna...' diyorlar. Monşer, bir kere daha anladım ki, milleti yapan hükümetler değil hükümeti yapan milletlerdir ve Edmund Desmoulains'in bu tezi çok doğrudur. Ahmet Kerim, kendini tutamadı, gülmeğe başladı. Hasip Bey de güldü: "Bilirim, sizin bu sosyolog ile bir türlü başınız hoş değil,' dedi. Fakat haksızsınız, monşer! Onun sistemi, onun felsefesi bizim kafalarımızda yer etmedikçe müspet bir gayeye varmamızın imkânı yoktur. Her şeyden önce, şahsi teşebbüs sahibi fertler yetiştirmek sonra da hükümet denilen kuruluşun kudret ve hâkimiyetini en küçük dereceye indirmek! Ahmet Kerim, dalgın dalgın Hasip Bey'e baktı ve hayatında bir şey olmak için yıllardan beri mutlaka dayanacak bir devlet nüfuzu aramakla çırpınıp duran bu adamın şahsi teşebbüsten bu derece inançla bahsedişindeki acayipliğe şaştı" (Karaosmanoğlu, 1987: 129-130).

Modernleşme sürecinde toplumu yukarıdan aşağı biçimlendirme tezi Ahmet Kerim'de çok güçlüdür. Öyle ki Ahmet Kerim "bu beyinsiz, bu yalancı sokak halkından nefret ediyordu. Çünkü, bu halkın ittihatçı terörüne bir yabancı müdahalesini, bir yabancı nüfuzunu yeğ bulduğunu görüyordu "(Karaosmanoğlu, 1987: 227).

Modernleşme sürecinin taşıyıcısının halkın dışındaki unsurlar olacağı Ahmet Kerim'in kafasında çok açıktır. Çünkü Ahmet Kerim için, "Halkın kendiliğinden harekete geçeceğini ümit etmek ham hayalin üstünde bir şey, bir çeşit hezeyandı(r)" (Karaosmanoğlu, 1987: 248).

Hüküm Gecesi'nin anlattığı dönem bütün olarak; toplumsal çözülme sürecine girmiş bir toplumu birleştirecek ya da bütünleştirecek bir 'mefkûre'nin, bir unsurun belirginleştirilmemesinin sancılarıdır. Bir yandan imparatorluktan uluslaşma sürecine gidişi yaşayan bir toplum, bununla

birlikte dinsel bir cemiyet yapısından siyasal bir cemiyete geçişin getirdikleri ve toplumsal bütünleşmenin gerçekleştirilemeyişi söz konusudur (Yılmaz, 2008: 72)

2.6. Modernleşmeye milli bir renk verememek: Sodom ve Gomore

Yakup Kadri'nin millilik vurgusu, *Sodom ve Gomore'*de işgalci yabancı güçler karşsında daha açık ortaya çıkar. İşgalci güçler Batının ve modernleşmenin emperyalist, arizi yönlerini ifade eder. İşgalci güçlerle işbirliği yapan kesimlerin yine Batılı tüketim biçimini kendilerine hayat tarzı olarak seçmeleri romanın altını ısrarla çizdiği diğer husulardan biridir. Bu zeminde Batı veya yanlış modernleşme milli değerlerle çatışan yönleriyle öne çıkar.

Öyle ki romanın kahramanlarında biri olan Leyla'nın durumu karşısında sadece Türk olanlar "Yahu, bu kız Türk mü Allah aşkına" (Karaosmanoğlu, 1995a: 185) diye şaşmakla kalmıyor; işgal kuvveti subayları da Leyla'nın "Türklük'le hiç ilgisi yok" (age, 166) yargısına varıyorlardı.

Leyla, *Kiralık Konak'*taki Seniha'nın devamı gibidir. Leyla ile Necdet aynı nesle mensuptur. *Sodom ve Gomore* denilebilir ki, Captain Jackson Read, Leyla ve Necdet arasındaki ilişki üzerine kurulmuştur. Reed, işgal kuvvetlerinin; Leyla, mütareke yıllarında İstanbul'da sürdürülen modern hayatın; Necdet, aynı çevrede uyanmakta olan milli şuurun temsilcisi durumundadır. Reed ile Necdet arasındaki çatışma Leyla çevresinde ortaya çıkar. Bunların hiçbiri yalnız değildir, eserde içinde yaşadıkları sosyal muhitle birlikte tanıtılırlar. Bu bakımdan Leyla'nın babası Sami Bey'in evi, her türlü milli değerini kaybetmiş ve işgal kuvvetlerine yaklaşmakla varlığını sürdüren, dünyaya yalnızca maddi ilişkiler açısından bakan çevrelerin insanlarını temsil etmektedir" (Aktaş, 1987: 76).

İşgalci güçlerin İstanbul'a taşıdığı modern hayat karşısında özellikle işbirliği içinde olan kesimlerin bu modern hayata uymak için yaşadıkları değeler dejenerasyonu İstanbul'un Sodome ve Gomore'ye benzetilmesine yol açar. Modernizmin milli bir duruşla karşılanmamasının kaçınılmaz sonucu Sodome ve Gomore'nin yaşadığı sonla aynı olacaktır. Modernleşme sürecinde toplumlar bu sürece kendi renklerini veremezlerse yok olmalarının kaçınılmaz olacağı romanının adından başlayarak ileri sürülen temel tezlerden biridir.

2.7. Modernizme milli renk veremeyen aydınlar: Yaban

Yaban'ın kahramanı Ahmet Celal, *Sodome ve Gomore'*den kaçıp Anadoluya sığınmış gibidir. Ahmet Celal aynı zamanda "Türk köylüsünün ruhu, durgun ve derin bir sudur. Bunun dibinde ne var? Yalçın bir kaya mı, balçık yığını mı, bir yumuşak kum tabakası mı?" (Karaosmanoğlu, 1995b: 36) sorularına da bir cevap aramaktadır. Fakat köye geldiği ilk günden beri daima, herkesten ayrı bir durumdadır. Artık hiçbir düşman ayağının basmadığı bu vatan toprakları bir gurbet ili gibi gelir Ahmet Celal'e (age, 37).

*Hep O Şarkı'*da, *Kiralık Konak*'ta ve *Sodome ve Gomore*'de toplumun Batıya açık kesimleri, Batıyla temas eden kesimleri modernleşme süreci içerisinde ele alınıp eleştirilirken *Yaban,* Batının etkisinden uzak toplumsal kesimlerin bu süreç içerisinde ele alınmasıdır.

Ahmet Celal'in Anadolu'nun bir küçük köyünde köylülerle birlikte yaşaması aynı zamanda modernizmin temsilcisi ve taşıyıcısı olarak görünen aydın kesimin toplumla kurduğu ilişkinin sorgulanmasını da ifade etmektedir. Ahmet Celal, Türk modernleşmesinin temel sorunlarından biri olan aydın-halk bütünleşmesi sorunsalını temsil eden en tipik örneklerden biridir.

Ahmet Celal, resimler, tablolar, biblolar ve Sokrat büstüyle gelir Anadolu'ya. Kaç aydır hizmetinde çalışan Emeti Kadın bir kez olsun ayak atmaz, Ahmet Celal'in odasına. Resimler, tablolar ve birkaç biblo bulunan bu odaya girerse çarpılacağını sanır. Bunlar arasında yaşadığı için de hayret, korku ve biraz da vesveseyle bakar Ahmet Celal'e. Türk aydınını temsil eden Ahmet Celal, *yaban'*dır, yabancıdır Anadolu köylüsü için.

Diğer yandan Türk aydını için Anadolu'da yaşayan halk ise pek muteber değildir. "Türkiye'nin aydın sınıfı, gerçekten bu toplumun kaynağı mıdır? Eğer öyle ise, bu Salih Ağalar'dan, Bekir Çavuşlar'dan, bu İsmailler'inden, bu Zeynep Kadınlar'ından bende bir şey bulunması gerekmez miydi? Oysa, ben burada hayvanlara insanlardan daha yakınım. Onları, tiksinmeden, şefkatle sevmesini biliyorum ve bu sevgim onlara geçebiliyor..." (Karaosmanoğlu, 1995b: 85).

Ahmet Celal bütün bunların nedenini araştırır. Bu kopukluğun, uyumsuzluğun nedenini sorgular, ona göre "Bunun nedeni, Türk aydını, gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksinmek hakkını kendinde buluyorsun. Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı, aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı! İşletemedin. Onu hayvani duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kıtlığın elinde bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabani ot gibi bitti. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki, ne biçeceksin? Bu ısırganları, bu kuru dikenleri mi? Tabii ayaklarına batacak. İşte her yanın yarılmış bir halde kanıyor ve sen acıdan yüzünü buruşturuyorsun, öfkeden yumruklarını sıkıyorsun. Sana ıstırap veren bu şey, senin kendi eserindir" (Karaosmanoğlu, 1995b: 130).

Ahmet Celal, Türk halkının modernleşmesini aynı zamanda aydınların bir görevi olarak görmektedir. Çünkü ortada henüz Türk olduğuna bile inanmayan bir kitle vardır.

"-Biliyorum beyim sen de onlardansın emme...

- Onlar kim?

- Aha, Kemal Paşa'dan yana olanlar...

- İnsan Türk olur da, nasıl Kemal Paşa'dan yana olmaz?

-Biz Türk değiliz ki, beyim.

- Ya nesiniz?

- Biz İslamız, elhamdülillah...O senin dediklerin..Haymana'da yaşarlar..."(Karaosmanoğlu, 1995b: 173).

Bu durum, Ahmet Celal'i şöyle bir düşünceye götürür: "Eğer, bize zafer nasip olsa bile kurtaracağımız şeyi yalnız bu ıssız toprakla, bu yalçın tepelerdir. Millet nerede? O henüz ortada yoktur ve onu bu Bekir Çavuşlar, bu Salih Ağalar, bu Zeynep Kadınlar, bu İsmailler, bu Süleymanlar'la yeni baştan yapmak gerekecektir"(Karaosmanoğlu, 1995b: 174). Ahmet Celal'e göre var olan millet henüz millet (ulus) değildir, çünkü Ahmet Celal'in görmek istediği millilik rengi bu toplumda yoktur.

2.8. Batı'ya karşı olmanın; ama modernizmi savunmanın romanı: Ankara

Modernleşmeyi savunmak ile Batılılaşmayı neredeyse bir reddedişe varan ölçüde eleştirmek arasındaki farkın en açık biçimde ifade edildiği roman *Ankara*'dır. Yakup Kadri'nin romanlarında kıyasıya eleştirilen Batılı modernleşme biçimi veya kapitalist modernleşme biçimidir. Yoksa modernleşmenin bizatihi kendisine bir karşı koyuş yoktur.

Ankara romanının iki kahramanı Selma Hanım ve Hakkı Beyin karşılaşması ve birlikteliği İstanbul zevkiyle Kuvayi Milliye'nin karşılaşması olarak yorumlanmaktadır. Kuvayi Milliye kahramanı Hakkı Bey iradesiyle çevresindekilere hâkimdir. Destani bir kahramana benzer, düz bir insan değildir; tavır ve hareketlerindeki Avrupailik, Batı medeniyetine düşman olmasına engel değildir. Hakkı Bey, hem Avrupa ile hem de koyu mutaassıplarla çarpışmanın zaruretine inanır.

Buna karşın Anakara'nın yerli halkı Selma Hanım gibilerine *yaban* demekte, onları kendilerinden görmemektedirler. (Karaosmanoğlu, 2006: 37). Selma Hanım ve benzerleri ise İstanbul'un adetlerinini de Ankara'ya taşımaktadır. "Şimdiden İstanbul âdetlerini yavaş yavaş unutmak lazım... A, hiç de değil, ben onlara benzeyeceğime onlar bana benzemeye çalışsın. Biz, buraya medeniyet getiriyoruz. Hem canım, bu "biz-onlar" lakırdısı da nedir? Hepimiz Türk değil miyiz?(age, 37, 38) ".kim bilir bizim için ne düşünürler? Neler söylerler? Onlar için kapısından gördükleri bu alem ne kadar esrarengiz şeylerle doludur?' 'Yavaş yavaş onlar da öğrenecek, onlar da alışacak. Bu yeni hayatın icapları onlarca da anlaşılır, açık ve basit şeyler haline girer… Halka doğru lafının hakiki manası halkı kendine doğru çekmek demektir'"(age, 120).

Romanda Ömer Efendi'nin temsil ettiği sınıf (Tüccar) Selma ve Nazif i "yaban" olarak, yabancı olarak değerlendirirken, Selma ve Nazif in temsil ettiği sınıf Ömer Efendiler'i, eğitilmesi gereken, medeniyet dışı varlıklar olarak görmektedir. Selma Hanım kendi evinde bu dönüştürme işine başlamıştır bile. Selma Hanım'ın köylü hizmetçisi, belinde bir beyaz önlükle gelip yemek dağıtmaya başlayınca, denilebilir ki hepsi hayretten donakaldı. O vakte kadar ağzını açıp bir kelime söylemeye fırsat bulamayan Murat Bey gözünün ucuyla köylü kadını işaret ederek: 'İstanbul'dan mı? diye sordu. Ve civar köylerden getirilmiş bir kadın olduğunu haber alınca, hayreti, karısına karşı yersiz bir öfkeye inkılap etti: 'Gördün mü?' dedi. 'Biz, bir yıldır böyle bir tane yetiştiremedik.' Selma Hanım: 'Aman efendim, o kadar güç ki her gün saatlerce uğraşmak

lazım geliyor ve bir işi yüz defa tekrar etseniz gene hatırında kalmıyor.' 'Ee, tabii hanımefendi, tabii uğraşmak lazım!"(age, 77).

Milli mücadele süreciyle birlikte Selma Hanım bir değişim sürecine girer. Selma Hanım artık yalnız bir ev hanımı değil sosyal bir misyonu olan kadındır. İstanbullu Hanım cephede görev ister. Bu değişme manalıdır. İstanbul'dan gelen ve Ankara'yı yadırgayan hanımefendiyi Milli Mücadele'nin heyecanı sarmıştır. Yaralı askerlerin yiğitliği, komutanların mahareti onda milli imanın, şuurlu biçimde uyanmasına sebep olur. Artık İstanbullu züppe bir hanfendi değildir.

Artık Selma Hanım, Ankara sokaklarından tiksinmez, halktan insanları hor görmez. Ulaştığı milli inanç daha önce mesele haline getirdiği ayrıntıları görmesine manidir. Zira bu inanç onu halk ile kaynaştırmıştır. Selma Hanım, bu inancı kalbinde taşımayan kocası Nazif'ten bile ayrılır, boşanır.

Romanda olumlu bir gelişme gösteren karakter Neşet Sabit, Batılılaşma'nın yanlış algılandığı, o monden dünyada olmakla beraber, onlardan çok farklı düşünmekte, değişimin, gelişmeye döndürülmesini istemektedir. O, yaşanan bu monden hayata bakarak şöyle düşünür: "...Evet. Türk kadını, hürriyetini, dans etmek, tırnaklarını boyamak ve Rue de la Paix'nin kanunlarına esir bir süslü kukla olmak için değil, yeni Türkiye'nin kuruluşunda ve kalkınışında kendisine düşen ciddi ve ağır vazifeyi görmek için isteyecekti, kullanacaktı. Ve Türk erkekleri, Garplılaşma hareketini Tanzimat beyinin garpperestliğiyle, alafrangalığıyla bir ayarda tutmayacaktı. Milliyetçi Türk Garpçısı için Garpçılığın en karakteristik vasfi Garplılığa Türk üslubunu, Türk damgasını vurmaktır. Şapka bize hâkim değil, biz şapkaya hâkim olmalıydık. Garplılaşma, muayyen bir hayat prensibidir. Bu prensip, ancak, milli isteğin, milli kültürün ve nihayet milli ahlakın hizmetçisi, emireri olmak şartıyladır ki, kurucu rolünü ifa edebilirdi. Garplılık namına, Garbın 'vice'lerini almakta, yarın öbürgün Garp medeniyetinin yıkılıp çökmesine sebep olacak unsurları bu taze, arı vatan topraklarına taşımakta ve aşılamakta ne mana vardı? Biz Garp namına Garpta hüküm süren çürümüş bir sınıfın üretim ve tüketim şartlarını kendimize tatbike uğraşmaktayız. Tıpkı tehlikeli bir ilacı kendi kanına aşılayan bir ilim fedaisi gibi. Fakat, bu korkunç tehlikenin sonunda bari bir büyük hakikat ayan olsa... Hayır. Bu korkunç tehlike, Selma Hanım'ın evindeki lüks kadar, bu caddenin ortasındaki lambalar kadar faydasız ve beyhudedir"(age, 142).

Romancı, savaş Ankara'sı, Cumhuriyet Ankara'sı ve on yıl sonraki ütopya Ankara'sı dekorları içinde belli şahısların ruhi ve fikri değişmelerini belirtirken inkılapların tahlil ve tenkitlerini de ihmal etmemiştir. Gelecek Türkiye'sinin mesut, düzenli bir manzarasını çizerek, Milli Mücadele Ankara'sından çıkacak şehrin, " danslı, süslü püslü, gramafonlu, radyolu evleri ile Yenişehir Ankara'sı değil, müzeleriyle, stadyomlarıyla, labartuvarlarıyla, hastaneleriyle, müesseseleriyle hakiki bir Avrupa Ankara'sı olması lüzum ve arzusunu ileri sürmektedir (Oğuzkan, 1954: 16).

2.9. Türk modernleşmesinde eksik olan unsur: Panorama

Panorama, Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1950'li yıllara kadar geçen sürede, Türk toplumunun yaşadığı modernleşme sürecini ele alır. Romanın asıl teması herhangi bir olay veya hikâye değil, Cumhuriyet Türkiye'sindeki modernleşme sürecidir. Seçilen tipler de bazı konuları, temaları dikkatlere sunmaya hizmet eder sembol durumundadır.

Roman, inkılapların birbiri sıra, kanunlarla desteklenerek, toplumda yerleştirilmeye çalışıldığı bir dönemi anlatarak başlar. Bu değişim karşısında Mansurzade Hüseyin Efendi yeni rejimle ilişkilerini çıkar ilişkisine göre belirleyeren tüccar kesimini sembolize eder. Hüseyin Efendi'nin modernleşme sürecine bakışı aynı zamanda toplumun modernleşme karşısındaki tavrını anlatır gibidir. Hüseyin Efendi bu süreci kendine özgü anlatımıyla şöyle anlatır: "Emme sen bana diyeceksin ki, ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli! Deveyi güdeceğiz tabii... Biz güdemezsek evlatlarımız güdecek! Medeniyet kervanına katılmazsan yolda kalırsın. Yolda aç biilaç kalırsın. Kimseler dönüp halin nedir, diye başını senden yana çevirmez. Bunu anlamayacak kadar geri kafalı değilim... Medeniyet, Avrupa medeniyeti... Bilir misin, ben bunu neye benzetirim: Otomobile. Otomobil, caddenin ortasından son sürat gidiyor. Sen bunu, önüne geçip, durduramazsın. Ya bir kenara çekilirsin, ya altında ezilirsin Hem biz eşekten daha yeni indik Mebus Bey. Otobüse ilk bindiğim gün başım öyle bir döndü, kursağım öyle bir altüst oldu ki, alışıncaya kadar çektiğimi bir ben bilirim. Bizim hatun dersen hiç alışamadı gitti. Bereket dışarı çıkmaz. Senede iki defa bir evden bağa, bir de bağdan eve taşınırken çıkması lazım gelince, onu eşyalarla beraber yük arabasına bindiririm. Şimdi gel de böylesine fistan giydir, başına da şapkayı geçir!.. Yürümesini şaşırır, aklını kaybeder alimallah..."(Karaosmanoğlu,1987b: 22).

Roman kahramanlarından inkılapların ki aynı zamanda modernleşme anlamına gelmekte olan sürecin savunucusu Halil Ramiz, Kemalizm inkılabının meydana koyduğu eserin azamet ve mehabetini takdirden vazgeçmez. Lakin bu eser, ona tepesi yerde, temelleri havada ve her an devrilmek tehlikesi içinde bir Ehram gibi görünür (Karaosmanoğlu, 1987b: 45).

Roman kahramanlarından biri olan İhsan Turan da inkılapların savunucusudur. "Türk Ocakları'ndan yetişme, ileri fizikli bir milliyetçidir ve ileri bir Türk Cemiyeti'nin kurulması için ise evvela halkın sosyal hayat şartlarını değiştirmekten başlamak gerektiği kanısındadır. Halka medeni bir surette yaşamak, muasırlaşmak, garplılaşmak nedir, bunları bir takım canlı belgelerle öğretmek, onca, idare amirlerinin ilk vazifesidir. Mütareke devrinde, daha hiçbir resmi sıfatı yokken bile birkaç arkadaşıyla beraber modern köyler kurma teşebbüslerine bunun için atılmış, ilk kaymakamlıklarında dans ve konferans salonu kulüplerini bunun için açmıştı"(Karaosmanoğlu, 1987b: 54).

İnkılapların savunucusu ve modernleşme sürecinin gerekliliğine inanan milletvekili Halil Ramiz gibi kişilerin ağzından modernizm karşısında toplumsal tahlil şöyle verilir: "Bu vilayetin halkı ne zatıâlilerini, ne de bendenizi severek isteyerek seçmiştir (Halil Ramiz milletvekilidir). Hatta bizi ilk seçişinde ne çeşit insanlar olduğumuzun bile farkında değildiler. Farkına vardıktan sonra da bize hakiki temsilcileri gözüyle baktığına, bizi benimseyip bağrına bastığına ihtimal

veremem. Bu halkı kendi arzu ve temayüllerine bırakın, bilir misin, Büyük Millet Meclisi'ne kimleri gönderirdi? Hani şu bizim il Parti Başkanı Tahir Bey'in şapka giymemek için itikafa çekilmiş bir babası varmış; işte, tam onun gibilerini gönderirlerdi. Boş yere kendimizi aldatıp durmayalım, biz tepeden inme bir inkılabın köksüz öncüleriyiz ve sayımız o kadar azdır ki; her an milyonların içinde kaybolup gitmek tehlikesine maruz kalabiliriz..." (Karaosmanoğlu, 1987b: 61).

Yine inkılapların yılmaz savunucularında biri olan öğretmen Ahmet Nazmi'nin, arkadaşı Cahit Halid'e yazdığı mektuplarda, inkılapların, yani değişimin, modernizmin toplumun geniş kesimlerinde nasıl karşılık bulduğu anlatılır. Ahmet Nazmi bu mektuplarından birinde, 'Türkiye'de misli görülmemiş bir inkılap oldu; yüz yıllardan beri ortaçağın karanlıkları içinde, bir hamleyle silkinip kalkınarak en ileri bir medeniyet aydınlığına doğru yürüdü. Halbuki, silkinip kalkan kim, yürüyen kim? İleri medeniyet aydınlığı nerede? ...Yıllar yılıdır, geceli gündüzlü haykırıp durduğumuz inkılap kelimesinin daha (i) harfi bile buraya(Diyarbakır) aksedememiş. Kabahat kimde? Bu halkta mı? Hayır, bin kere hayır; kabahat, **bir inkılabın plansız, teşkilatsız ve tekniksiz yapılabileceği hayaline kapılanlardadır.** İki üç maddelik bir kanun, valiye, polise, jandarmaya birer emir... Her şey olmuş bitmiş farzediyoruz; bu kanunların, bu emirlerin - kafaların içi şöyle dursun - hatta dışını bile değiştirmediğini görmek istemiyoruz. Umumi müfettiş bey, - halkı Avrupai yaşayışa alıştırmak için -misafirlerini akşam yemeğine smokinle kabul ediyor; bizim lisenin müdürü ise, bütün gün mektebin içinde ökçesiz terliklerle dolaşıyor; biri, yeni sosyal nizamı kurmak, öbürü kafaları işlemek gibi iki çetin vazifeyi üzerlerine almış bulunan bu adamların her ikisi de bence, başka başka bakımlardan inkılap metodumuzdaki aynı aksiyom hatasının kurbanıdırlar. Ne o, ne de bu bir şey yapmaya muvaffak olamayacak; her ikisi de, ağır bir çarkı, boşlukta döndürüp duracak"(Karaosmanoğlu, 1987b:110).

Yakup Kadri, *Panorama'*da Türk inkılaplarının gayesine ulaşmadığını, bu yenilikleri benimseyip geniş kitleye yayacak aydın tipinin yetiştirilemediğini, edebi türün imkânları ölçüsünde, sezdirmeye gayret sarf eder... Yakup Kadri yine bu romanda, çeşitli olaylar etrafında Atatürk inkılaplarını ve Cumhuriyet'le beraber gelen değişik tipleri tanıtmakta, memleketin karşı karşıya bulunduğu bazı problemleri bu tipler çevresinde anlatmaktadır. Bunlar, Şapka Kanunu'nun çıkmasından, İkinci Dünya Savaşına ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesine kadar olan olaylarla birlikte nakledilmektedir"(Aktaş, 1987: 92).

Sonuç

Tanzimat romanında öz ve biçim olarak görülen yetersizlik Cumhuriyet döneminde görece de olsa giderilmiş gibi gözükmektedir. Cumhuriyet döneminde artık öz ve biçim olarak bir roman vardır. Buna karşın dönemin kendine özgü koşulları nedeniyle modernleşme sürecinin ideolojisi ve pratiği artık milliyetçilik üzerinden taşınmaktadır ve Türk romanları da bu sürecin bir parçasıdır.

Bu sürecin içindeki önemli romancılardan biri olan Yakup Kadri de bazı makaleleriyle milliyetçilik konusundaki düşüncelerini belirtmiştir. Ona göre önce Türk'ün kendine mahsus

bir estetiği olmalıdır ve bu, dışta olsun içte olsun sadeliğe dayanmalıdır. Şimdiye kadar şakayıklı ve sümbüllü bahçelerde duyulan dar kalp ağrıları bu milletin estetiğini ifade edemez (Oğuzkan, 1954: 21).

Yakup Kadri'nin neredeyse bütün romanlarında, Türk toplumunun özellikle üst kesimlerinin, modernleşmeyi Batı'nın tüketim anlayışını taklit etmek ve Batılı yaşam tarzını benimsemek gibi ele aldıklarını bunun da yanlış bir modernizm algısı olduğu yönünde bir değerlendirme vardır.

Yakup Kadri romanlarında bir yandan Batı'yı ve Batılı yaşam tarzını en sert bir biçimde eleştirirken diğer yandan Türk toplumu için bir ideal eksikliğinin altını ısrarla çizmektedir. Çünkü modernizmin en önemli hastalıklarından biri olan köksüzlük ve kimliksizlik karşsında bir Türk kimliği oluşturmak gerekmektedir. Bütün romanlarında bu konuyu kendisine hareket noktası olarak ele alır. Bu kimliği oluşturacak olan aydınlardır. Bunun için halka gitmek gerekmektedir. Ama halka gitmek demek aydınların ileri sürdüğü değerlerin halk tarafından benimsenmesi demektir. Bir başka ifadeyle halk eğitilmesi gereken sosyolojik bir varlıktır.

Yakup Kadri'nin romanları realist olarak nitelendirilse de, bu romanlarda gerçekçi tasvirlere yer verilse de son tahlilde bu romanlar idealist olmaktan kurtulamamaktadır; çünkü romanda belli bir ideolojiye göre iyiler ve kötüler vardır. Yazar ne kadar gerçekçi tasvirler, diyologlar yaparsa yapsın bize bunu hissettirir. Bu değerlendirmeden hareketle Yakup Kadri'nin romanlarında toplumu eğitmek için bir amaç güdüldüğü ve romanlarının eğitim aracı olma işlevini yerine getirmek istediğini de söyleyebiliriz.

Yakup Kadri'nin romanlarında tesadüflerin rolü de toplumla ilgilidir. Yani romanın konusunu teşkil eden büyük macera yalnız toplum olayları karşısında vaziyet değiştirebilir. Şahsi tesadüflerin vaka üzerinde pek az ve geçici tesiri olur. ... Romanlarında beklenmedik kişilerin, beklenmedik olayların bizi şaşırtması düşünülemez... (Oğuzkan, 1954: 24-25)

Yakup Kadri'nin romanlarında klasik manasıyla bir sonuç muhakkak vardır. Zira romancı bize herhangi bir şahsın mecerasını veya birkaç kişi arasındaki münasebeti anlatmaktan çok, zaman bakımından geniş bir devrenin özelliklerini bütünüyle tasvir etmek ister. Netice, keskin bir çizgi, bizi kandıran büyük bir bitiş şeklinde tecelli eder.

Karaosmanoğlu toplumun gelişmesini anlatabilmek için kahramanların bütün hayatlarını harcamak zorunda kalır. Romancı hemen hemen bütün olayların ipliğini kalabalığın sevinç, keder, coşkunluk gibi kıymet hükümlerine bağlar. Hiçbir kahraman şahsi bir hamleyle toplumun, çevrenin düzenini, olayların akışını değiştiremez (Oğuzkan, 1954: 24-25).

Yakup Kadri'nin Batı'yı ve kapitalist modernleşme biçimini alabildiğine eleştirdiğini, hatta bunun doğru bir modernleşme biçimi olmadığını; ama buna karşın modernleşme karşıtı olmadığını görürüz. O modern bir Türkiye'den yanadır. O halde Batı ve kapitalist modernleşme

karşıtlığını 1932'de Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Şevket Sürayya Aydemir'le kurdukları Kadro dergisinin görüşlerine bağlayabiliriz. Zira Kadro dergisi siyasette ve ekonomide devletçiliği, sanatta inkılapçılığı ve realizmi benimseyen bir dergidir.

Önce zihniyet dünyasındaki bir değişmeye neden olan ve hayalleri süsleyen Batı (Hep O Şarkı), ürettiği sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel değerler olarak modernizmle Türk toplumunda "yanlış algılandığında"; aile kurumu (Kiralık Konak), din kurumu (Nur Baba), siyasi kurumlar (Hüküm Gecesi, Ankara) gibi toplumsal kurumlarda yozlaşmaya ve çözülmeye yol açmaktadır. Modernleşme sürecine bir millilik rengi katılamadığında, bu milliliği Anadolu'nun yoksul halkı üzerinden Türk aydınlarının oluşturamaması durumunda (Yaban), toplumda yaşanacak kimlik krizlerinden dolayı ahlaki bir çöküşün ve bunun yaygınlaşması sonucu da toplumun Sodome ve Gomere halkı gibi dağılıp yok olacağı görülmektedir. Toplumun temel değerlerinden uzak bir millilik renginin velev ki otoriter araçlar kullanılarak verilmeye çalışılmasına ise sosolojik realitelerin imkan vermediği (Panorama) görülecektir.

Kaynakça

AKTAŞ, Şerif, (1987), *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (1977), *Nur Baba*, Birikim Yayınları, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (1980), *Hep O Şarkı*, Birikim Yayınları, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (1983), *Bir Sürgün,* İletişim Yayınları, İstanbul

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (1987a), *Hüküm Gecesi,* İletişim Yayınları, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (1987b), *Panorama,* İletişim Yayınları, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (1994), *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (1995a), *Sodom ve Gomore*, İletişim Yayınları, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (1995b), *Yaban,* İletişim Yayınları, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (2006), *Ankara,* İletişim Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Yahya, (1986), *Siyasi ve Edebi Portreler,* İstanbul Fetih Cemiyeti, 3. Baskı, İstanbul.

KUTLU, Şemsettin, (1987), *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türk Romanları*, İnkılap Kitabevi, Beşinci Baskı, İstanbul.

NACİ, Fethi, (1992), *Roman ve Yaşam Eleştiri Günlüğü 3*, Can Yayınları, İstanbul.

OĞUZKAN, A. Ferhan (Hazırlayan) (1954), *Yakup Kadri Karaosmanoğlu Hayatı Sanatı Eserleri,* Varlık Yayınevi, İstanbul.

ÖZKIRIMLI, Atilla, (1983), *Edebiyat İncelemeleri,* Cem Yayınevi, İstanbul.

YILMAZ, Ensar, (2008), *Yakup Kadri'nin Romanlarında Türkiye'nin Toplumsal Değişim Süreci*, Birey Yayıncılık, İstanbul.

EROL GÜNGÖR'DE TEMEL KAVRAMLAR: MİLLİYETÇİLİK, KÜLTÜR-MEDENİYET, KÜLTÜR DEĞİŞMESİ, AYDIN

Yrd. Doç. Dr. Ensar YILMAZ

Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Özet

Kısa yaşamına rağmen (1939-1983) gerek kendi döneminde gerekse kendisinden sonra Türkiye'deki düşünce dünyasını etkilemiş isimlerden birisi olan Erol Güngör Türkiye'deki sosyoloji çalışmalarında önemli bir geleneği temsil eder. Türk sosyolojisinde Ziya Gökalp'le başlayan, en azından sistematik bir tartışma ortamında ele alınan, önemli temel kavramlar Güngör tarafından yeniden ele alınır. Türk toplumunun toplumsal meselelerinin kendine özgü tarihsel ve kültürel birikim içinde ele alınması geleneğine uygun olarak bu kavramlar üzerinde bulunan muğlaklığın giderilmesi ve bu kavramların berraklaşması Güngör'le gerçekleşir.

Ziya Gökalp-Mümtaz Turhan çizgisinde değerlendirilen Güngör, yeri geldiğinde bu geleneğe ters düşmeden farklılaşabilmiş ve özgün yorumlar üretebilmiştir. Bu durum özellikle ele alınan temel kavramlarda ortaya çıkmaktadır. Güngör'ün kültür medeniyet ilişkisi ve aydın/lar konusunda Gökalp'ten, kültür değişmeleri ve aydın/lar konusunda da Turhan'dan daha farklı değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Güngör, Gökalp-Turhan geleneğini İslam ve Osmanlı ile daha barışık, demokratik, muhafazakar ve liberal unsurlarla bezeli bir anlayışla sunar.

Güngör'e göre milliyetçilik bir kültür hareketi olması itibariyle ırkçılığı, halka dayanan bir siyasi hareket olarak da otoriter idare sistemlerini reddeder. Bununla birlikte Güngör'e göre milliyetçi bir görüş açısına sahip olan gruplar hiçbir kültürün saf olamayacağını, üstelik saf kültür üzerinde ısrar etmenin Türk milletini hiç değilse yerinde saydıracağını da kabul etmelidirler. Türkiye'nin yapması gereken şey, Türk kültürünün "değiştirilmesi" projesi değildir. Türk kültürünün kendi dinamikleri üzerinde yenilenmesi ve kendi modernitesini oluşturma meselesidir. Güngör'ün başlangıç noktasını sosyal bilimlerde daha sonra çok yaygın hale gelen kültür merkezli bir toplum anlayışı oluşturmaktadır.Gökalp'ten farklı olarak Güngör'e göre "kültür ve medeniyet" birbirinden ayrı hadiseler değildir. Yine Turhan'dan farklı olarak da Güngör'e göre sanayileşme Türkiye'de mecburi kültür değişmelerini dayatan bürokrasinin gücünü kıracaktır. Türkiye bu şekilde demokratik bir ortamda, sosyal bilimlerin yardımı ve serbest kültür değişmesi yoluyla çağdaş bir Türk milli kültürü yaratabilecektir.

Anahtar kelimeler: Milliyetçilik, Kültür-Medeniyet, Kültür Değişmesi, Aydın, Erol Güngör

BASIC CONCEPTS WITH EROL GÜNGÖR: NATIONALISM, CULTURE-CIVILIZATION, CULTURAL CHANGE, INTELLECTUAL

Abstract

Erol Güngör (1939-1983), an influential intellectual who has a deep impact on Turkish thought both in his own period and thereafter in spite of his short life, represents an important tradition in Turkish sociological studies. Some significant basic concepts which were studied by Ziya Gökalp in a systematic way of discussion are discussed by Güngör, again. In line with the tradition of discussing social issues of Turkish society in their specific historical and cultural context, the ambiguity of these concepts is uncovered and these basic concepts are clarified by Güngör.

Güngör, evaluated along with the intellectual line of Ziya Gökalp-Mümtaz Turhan, could differentiate himself from this traditional line and put forth original comments without going against it. This can especially be seen in basic concepts. It can be seen that Güngör's ideas are different from Gökalp's regarding the relationship between culture and civilization, and different from Turhan's about the cultural changes and intellectual/s. Güngör presents the Gökalp-Turhan tradition as more reconciled with Ottomans and Islam, and covered with democratic, conservative and liberal elements.

According to Güngör, nationalism refuses racism as a cultural movement and refuses authoritarian administrative systems as a political movement based on popular support. However, nationalist groups should accept that there can't be a pure culture at all and insisting on the pureness of the culture is a deadlock for the Turkish nation. The thing to do by Turkey is not "changing" the Turkish culture but a matter of reconstruction of itself on its own dynamics and its original way f modernity. The starting point of Güngör is forming a culture-centred vision of society which becomes very prominent in social sciences thereafter. Contrary to Gökalp, "culture and civilization" are the separate phenomena according to Güngör. Contrary to Turhan, industrialization would undermine the power and impact of the bureaucracy imposing forced cultural changes in Turkey. In this way Turkey can form a contemporary Turkish national culture through the help of social sciences and free cultural changes in a democratic environment.

Key Words: Nationalism, Culture-Civilization, Cultural Change, Intellectual, Erol Güngör

1- Giriş

1960- 1980 arası Türkiye'de yaşanan demokratikleşme ve sanayileşme süreci toplumsal ve siyasal bunalımların ortaya çıkmasına neden oldu. Erol Güngör bu sorunların kültürel ve tarihi yönünü de dikkate almak gerektiğini vurguluyordu. Teknik bir formül veya somut herhangi bir

yapı, sistem önermese de toplumsal sorunları ele alacağımız kavramların berraklaşmasına, sadeleşmesine büyük katkılar yaptı.

Güngör, milliyetçi düşüncenin Ziya Gökalp (1876-1924), Mümtaz Turhan (1908-1969) düzeyindeki en önemli temsilcilerinden biridir. Kendisi de Gökalp, Turhan çizgisinde olduğunu belirtmektedir. Fakat Gökalp'e eleştirileri vardır. Turhan fiilen hocasıdır, büyük saygı duyar. Fakat özellikle Türk tarihi ve İslam araştırmalarıyla hocasını aştığı kabul edilir (Akyol, 2006: 95).

Erol Güngör, 1939 yılında Kırşehir'de doğdu. Ailesi Hacıhafızlar diye bilinir. İlk ve orta tahsilini Kırşehir'de yaptıktan sonra İstanbul Hukuk Fakültesine girdi. Bir yıl sonra merhum Profesör Mümtaz Turhan'ın teklif ve tavsiyesiyle Hukuk Fakültesi ikinci sınıfından ayrılarak Edebiyat Fakültesinin Felsefe Bölümüne girdi. 1961 yılında buradan mezun oldu. Aynı yıl Prof. Turhan'ın yanında Tecrübî Psikoloji asistanı olarak çalışmaya başladı. 1965 yılında doktorasını yaptı. Bir müddet ABD'de Colorado Üniversitesinde ihtisas tahsili ve araştırma yaptıktan sonra 1971 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi Tecrübî Psikoloji Kürsüsünde doçent oldu (Güngör, 1994: 417). 1978 yılında da Profesör oldu. 1982 yılına kadar İ.Ü. Edebiyat Fakültesinde Sosyal Psikoloji dersleri veren Erol Güngör, 1982 Temmuz'unda Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü'ne tayin edildi. Evli ve bir çocuk babası olan Erol Güngör 24 Nisan 1983'te Hakkın rahmetine kavuştu (Güngör, 1994:, arka kapak).

1959 yılından itibaren Türkiye'nin belli başlı fikir ve edebiyat dergilerinde ve gazetelerde çeşitli konularda pek çok makaleler ve ansiklopedilerde sahasıyla ilgili maddeler yazdı. Eserlerinden neşredilmiş olanlar şunlardır: "Türk Kültürü ve Milliyetçilik", "İslamın Bugünkü Meselesi", "İslam Tasavvufunun Meseleleri", "Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik", "Dünden Bugünden", "Tarihte Türkler", "Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk", makalelerinin toplandığı "Sosyal Meseleler ve Aydınlar". Ayrıca birçok da eser tercüme etmiştir (Güngör, 1994:, arka kapak).

Hacıeminoğlu (2004, 67) Güngör için şu değerlendirmeyi yapar " Herkesin yeni bir arayış içine girdiği bu şartlar altında, bahis konusu siyasî teşkilât, ortaya koyduğu "Türk-İslâm sentezi" formülüne dayanarak Ziya Gökalp-Nihal Atsız halkası ile Mehmet Âkif-Necip Fazıl halkası arasında uzlaştırıcı bir köprü kurmaya çalışırken, rahmetli Güngör de, ilmî temellere oturmuş sağlam fikirleri, ağırbaşlı tavrı ve kuvvetli kalemi sayesinde, çeşitli görüşleri benimsemiş Türk milliyetçilerini "etrafında toplayabilen yegâne"odak noktası mevkiine yükselmiştir (…)… Eğer farklı görüşlere sahip bütün sağcı, muhafazakâr ve milliyetçiler bir daire teşkil etselerdi merkezde bulunduğu için, Erol Beyin her grup ile arasındaki mesafe aynı olurdu"

Türkiye çok hızlı değişirken, Güngör, çalışmalarının amacını "çağdaş bir Türk milli kültürü" kurmanın gereği ve bunun yollarını aramak şeklinde ifade etmişti (Yılmaz, 2006: 160). Bu yollardan biri de hiç kuşku yok ki ele aldığımız toplumsal meselelerle ilgili temel kavramların toplumun sorunlarına cevap üretebilmesi için yerli yerinde kullanılması idi.

2- Erol Güngör'de Temel Kavramlar

2. 1. Milliyetçilik

Güngör'ün milliyetçiliği İslami ve demokratik unsurları ön plana çıkaran, milletin tarihsel sürekliliğini modernist bir yoruma tabi tutan, küreselleşmenin standartlaştırıcı etkisine karşı yerliliğin yeniden üretilmesini öneren, buna karşın küresel dinamiklerin yerel milli kaynaklardan beslenmesi zorunluluğuna dikkat çeken bir milliyetçiliktir (Yıldız, 2006: 168). Güngör'ün milliyetçiliği dünya ile bütünleşen ama kendi olmayı unutmayan bir milliyetçilik.

Güngör, yerli kültür unsurlarının modernleşme süreciyle kurduğu ilişkileri milliyetçilik bağlamında ele alarak, milliyetçiliği bir modernleşme ideolojisi olarak bir halkın kendi geçmişiyle geleceği arasındaki manevi bağları üretecek bir dünya görüşü olarak yorumlar. Bu bakımdan Güngör için demokrasi ve milliyetçilik ilişkisi konjonktürel değil, tarihsel ve sosyolojik birlikteliklerdir (Bilgin, 2006: 130).

Erol Güngör'de milliyetçilik, dogmatik bir sistem değildir (Güngör, 1994: 51). Ona göre milliyetçilik, millî kültürün modern imkânlarla geliştirilmesidir (Güngör, 1995: 11). Milliyetçiliği her şeyden önce halkçılık meselesi olarak ele alır. Fakat buradaki halkçılık marksistlerin anladığı anlamda bir halkçılık değildir. Bu konuda Güngör şunları yazar: "Milliyetçiliği her şeyden önce bir halkçılık meselesi halinde ele alışımız bilhassa Türkiye bakımından üzerinde durulması gereken bir noktaya işaret ediyor. Hiç şüphesiz, milliyetçilik sosyal tabakalaşmanın çeşitli katlarına kıymet hükümleri yakıştırarak bu tabakalardan biri yanında taraf tutmayı reddeder. Fakat bizim gözümüzde halk, marksistlerin proletarya kavramı gibi, bir sosyal sınıf değildir; sınıf mücadelesinin taraflarından biri de değildir... Halk üzerinde bilhassa iki sebepten dolayı duruyoruz. Bunlardan birincisi, milliyetçiliğin millî hâkimiyet doktrinine dayanması yüzünden siyasî iktidarın da millet çoğunluğuna ait olacağını kabul etmemizdir. İkinci sebep daha ziyade Türkiye'de millî birliği tehdit eden kültür buhranının zorunlu bir neticesi olarak ortaya çıkıyor" (Güngör, 1995: 10). "Milliyetçilik daima millet denen bütünü göz önünde tuttuğu için milliyetçi politika da bu bütünlüğü bozabileceği düşünülen her türlü zümre -iktisadî sınıflar, meslek grupları, sosyal gruplar vs.- menfaatlarına mümkün olduğu kadar engel olacak şekilde ayarlanır" (Güngör, 1994: 37).

Bugün Batı dünyası için milliyetçilik denilince daha çok faşizm ve nazizim anlaşılmaktadır. Oysa Güngör'e göre milliyetçilik bir kültür hareketi olması itibariyle ırkçılığı, halka dayanan bir siyasi hareket olarak da otoriter idare sistemlerini reddeder (Yıldız, 2006: 168).

Halka dayanan bir hareket olarak milliyetçilik, "milli iradeye azami serbestlik tanımak yani demokratik olmak zorundadır. Demokrasi milliyetçiliğin vazgeçilmez bir parçasıdır." Gökalp'in "ırkların eşitliğinden" demokrasiyi çıkardığı gibi Güngör de halkçılıktan demokrasiye ulaşır ve bu demokratik anlayıştan fikir hürriyetinin zaruretini de çıkarır (Bolay, 2006: 152).

Hocası Mümtaz Turhan seçkinciydi. Halka değil, seçkinlere eğilmek ve toplumu da seçkinler eliyle yukarılara taşımak düşüncesindeydi. Güngör ise dozu yükseltilmiş bir halkçılığı milliyetçiliğin temel özü olarak ilan ediyordu (Türköne, 2006: 108).

Güngör'e göre hakikatte milliyetçilik bir sosyolojik veya felsefî doktrinin kalıpları içinde izah edilemeyecek kadar çok renkli bir takım kültürel ve siyasi hareketlere verilen genel bir isimden ibarettir. Her memlekette milliyetçilik o memleketin kendine mahsus şartları içinde gelişmiş ve bir memlekette aldığı şekil çok defa bir başka yerdekiyle ihtilaf veya tezat halinde görünmüştür. Mesela Arap sosyalizmi Arap milliyetçiliğinde önemli bir unsur olduğu halde Türkiye'de sosyalizm milliyetçilik karşısında bir antitez durumunda olmuştur (Güngör, 1995: 9).

Milliyetçilik esas itibariyle tarih hakkında bir yorum ve bu yoruma bağlı olarak öngörülen pratiklerden ibarettir. Milliyetçiler, millet denilen topluluğun belli bir tarih süreci içinde oluştuğunu iddia ederler. Bu topluluğun sahip olduğu, onu başkalarından ayırt eden özellikler uzun bir tarih içinde gelişmiş ve yerleşmiştir. Başka milletlerin hayatı farklı olduğu için, onların hayat tecrübesi de farklı olacaktır. Böylece hayatı ve hayat tecrübesi birbirinden farklı fakat kendi içinde benzerlik gösteren topluluklar birer millet teşkil ederler (Güngör, 1992: 78).

Erol Güngör milliyetçilik açısından Atatürkçülüğe de şöyle bakmaktadır: "Atatürkçülük denen şey, elli yıllık genç cumhuriyetin yaşama çabasını temsil ediyor. Solun bir ölüm denemesi olması, sağın da başka konularda bir takım endişeler yaratması Türk devletine şimdilik tek çıkar yol olarak Atatürk milliyetçiliğini bırakmış bulunuyor. Şimdilik diyoruz, çünkü henüz elimizde işlenmiş ve hazırlanmış bir Türk milliyetçiliği görüşü mevcut değildir" (Güngör, 1995: 7). "Zaten Atatürk milliyetçiliği de, marksist ihtilal teşebbüslerine karşı alınan 12 Mart tedbirinden sonra devlet büyükleri tarafından ortaya atılmıştır" (Güngör, 1995: 20).

Erol Güngör milliyetçiliğin hedefi hakkında ise şunları söylemektedir: "Hakikatte, milliyetçiliğin asıl hedefi geniş kitlenin iradesine dayanan bağımsız bir siyasî idare ve bu siyasî birlik içinde millî bir kültür meydana getirmek olmuştur" (Güngör, 1995: 23). Bir başka ifadeyle milliyetçilik kültür merkezli bir anlayış üzerinde inşa edilmelidir.

2. 2. Kültür-Medeniyet

Aslında Güngör'ün başlangıç noktasını sosyal bilimlerde daha sonra çok yaygın hale gelen kültür merkezli bir toplum anlayışı oluşturmaktadır (Bilgin, 2006: 118).

Güngör, milli kültürün korunmasının lüzumuna inanır, ama bunu hamasi veya sloganik bir gayretle değil, sosyal bilimci sıfatıyla, dünya ve insanlık için milli kültürün öneminin farkında olduğu için istemektedir. Teknolojik gelişmelerin insanları ve toplulukları esir aldığı bir dünyada toplumlar, birbirine benzer hale getirilirse bu, milli kültürlerin yok olması anlamına gelir. Bunun anlamı da renksiz, kokusuz, yeknesak ve niteliksiz bir dünya yaratılması demektir (Bolay, 2006: 134).

Erol Güngör, "kültür-medeniyet ayrımı bizler -Türkler- için sadece sosyolojik kavram meselesi değildir; millet hayatına nasıl bir yön vereceğimiz konusundaki isteklerimize objektif veya ilmî destek bulma gayretidir" der (Güngör, 1992: 9).

Yine Güngör'e göre "kültür ve medeniyet birbirinden ayrı hadiseler değildir. Milli kültürler bir medeniyetin çeşitli manzaralarından ibarettir. Milletler arasında alışveriş konusu olan ortak medeniyet unsurları her milletin kendi şartları içinde kendisine mahsus bir hüviyete kavuşur ve

böylece her millet medeniyeti kendi tarzında benimser. Bizim kültür dediğimiz şey medeniyetin cemiyetlere intikal ediş tarzı veya onlarca benimsenmiş şeklidir. Aynı kültüre mensup fertlerde ve gruplarda o kültürün değerleri nasıl birbirinin tıpatıp benzeri olarak benimsenmiyorsa, aynı medeniyetin unsurları da çeşitli cemiyetlerde birbirinden farklı şekil ve muhtevalar kazanmaktadır (Güngör, 1995: 101). Hiçbir medeniyet sadece bir kültürün/milletin ürünü değildir, olamaz. (Yıldız, 2006: 178) Avrupa diye yekvücut bir kültür veya medeniyet yoktur; hepsi de modern medeniyeti şu veya bu derece temsil eden çeşitli milli kültürler vardır. Avrupacıların iktibas etmek istedikleri şeyler bu medeniyete ait değerler ise o takdirde Avrupalılaşma tezi milli kültürün inkâr edilmesini gerektirmez" (Güngör, 1995: 101). Bununla birlikte "cemiyetin kendi bünyesi içinden gelen değişmeler, başka kültürleri adapte etme yoluna kıyasla daha sağlam, devamlı ve hakiki çözüm tarzları getirebilmektedir" (Güngör, 1995: 31). Bu görüşüyle Gökalp'ten ayrılıyordu. Çünkü kültürel buhranı Ziya Gökalp'ten farklı anlıyordu. Bir kere kültürün değişmesi konusunda kesin bir tutumu vardı.

Kültür, bir cemiyetin kendi problemlerini çözmenin bir tarzı olarak benimsenmiş olup kullandığı her türlü davranış sistemleri ve maddî vasıtaların bir terkibidir (Güngör, 1995: 31); fakat milliyetçi bir görüş açısına sahip olan gruplar hiçbir kültürün saf olamayacağını, üstelik saf kültür üzerinde ısrar etmenin Türk milletini hiç değilse yerinde saydıracağını da kabul etmelidirler. Oysa kültür unsurları veya terkipleri bir milletin büyük ekseriyeti tarafından ne şekilde benimsenmiş ve geliştirilmişse o haliyle saf ve millidir (Güngör, 1995: 104).

Erol Güngör, Türk toplumu için medeniyet değişikliğini gerekli görmektedir; bu konuda şunları söylemektedir: "Mademki bir zamanlar bizim hayatımıza hâkim olan ve dünyanın o durumu içinde hakikaten yüksek bir seviye ifade eden kıymetlerimiz, yeni dünyanın şartlarına uyamayacak bir halde kalmıştır; şu halde bizi bir millet olarak yaşatabilecek Batı medeniyetinin temel kıymetlerine bir an önce kavuşmaya çalışmalıyız. Ancak onun mahallî renklerden uzak objektif kıymetlerini kazandığımız takdirde modern bir millet haline gelebilir ve bu millete ait kıymetlerin yeni nesillerde şuurlaşmasını temin edebiliriz. Bu zihniyeti kazanamadığımız takdirde, milli şuur deyince hamaset destanlarını hatırlayan safderun vatanseverlerle kendini batılı zanneden budala züppeler arasındaki fuzulî çatışmalar daha uzun zaman devam edecektir" (Güngör, 1994: 261).

2. 3. Kültür Değişmesi

Güngör, hocası Mümtaz Turhan gibi "mecburi kültür değişmeleri"ne, devrime karşı çıkmakta, gönüllü kültür değişmelerinin, evrimin daha sağlıklı bir modernleşmeyi sağlayacağını savunmaktadır. Jakoben düşünceyi ve bizdeki Tek Parti dönemindeki "mecburi kültür değişmeleri"ni eleştirme konusunda hocası Turhan'dan daha nettir. Bu dönemdeki uygulamaların modernleşme hedefini değil daha çok yolunu, yöntemini eleştirmektedir (Akyol, 2006: 99).

Erol Güngör'e göre, kültür değişmesi seçici bir olaydır. Yani bir kültür, başka bir kültürden bir şeyler alırken, bunları otomatik bir sıraya bağlı olarak değil, seçerek alır (Güngör, 1992: 16). Antropoloji literatüründe kültürün maddî ve manevî unsurları incelenirken, kültür değişmesi

sırasında bunlardan hangilerinin daha kolay intikal edeceği -bir kültürden öbürüne geçebileceği- tartışılır. Genellikle maddî kültür unsurlarının, yani inançlardan çok bunların somut görüntülerinin bir başka kültür tarafından daha kolay ve çabuk benimsendiği kabul edilmektedir. Aslında bu bir öğrenme olayıdır; somut şeylerin soyut olanlardan daha kolay öğrenilmesi ise psikologların eskiden beri bildikleri bir gerçektir (Güngör, 1992: 15). Aslında kültürün özü çok yavaş ve çok az değişir, davranış örnekleri ise bütün kültür unsurları içinde en çabuk ve kolay değişenlerdir. Kültürde değişme de buralardan başlar (Güngör, 1992:, 54).

Erol Güngör kültürel değişme içinde, teknolojik değişmeye büyük önem verir. Güngör bu konuda şunları söyler: "Teknolojik gelişme kaçınılmazdır, daha doğrusu geriye döndürülemez; asıl mesele teknolojik gelişmeye nasıl bir manevî gelişme ile istikamet verileceğidir. Batı da bu istikameti bulmaya çalışmaktadır (Güngör, 1994: 82). Bize gelince, bir teknik değişmenin kültürümüzü bozduğundan şikâyet ediyoruz, ama bu görüş yanlıştır. Bizim hayatımızı bozan şey teknik unsurların gelmesi değil, manevî şeylerin gelmemesidir (Güngör, 1994: 81). Türkiye yıllardan beri devamlı değişme halindedir; klasik değerlerden vazgeçilmiş, fakat yeni cemiyetin hangi esaslara dayanacağı bir türlü belli olmamıştır (Güngör, 1993: 64). Batının nesini alıp nesini alamayacağımız tartışması Avrupa'dan bir şeylerin alınması ve süratle alınması gerektiği fikrinin ortaya çıkışıyla birlikte başlamıştı. Şimdi bu başlangıçtan yaklaşık iki yüzyıl kadar ileride bulunuyoruz. Bugün Avrupa'dan neyi alacağımızın tartışmasından ziyade, neleri aldığımızın, neleri alamadığımızın bir bilançosunu yapmak durumundayız (Güngör, 1992: 40). Zor bir durumdayız; bir tarafta bize tahakküm eden ve hakikaten vazgeçemediğimiz bazı şeyler var, bir taraftan da bunların karşısında hüviyetimizi korumaya çalışıyoruz... Söyleyebileceğimiz tek şey, bu zorluğu idrak edersek ortaya koyacağımız hâl çarelerinin de belki daha isabetli olacağıdır (Güngör, 1994: 83).

Güngör kültürün ikame edilemeyecek bir varlık alanına sahip olduğu düşüncesindedir. Bu nedenle başka kültürlerden aldıklarımız, eğer kültürünüz onları dönüştürecek bir başka ifade ile kendisini yeniden üretecek şartlara sahip değilse, çoğu kere hiçbir anlam ifade etmez, bazen de alanların istedikleri amaçlara ulaşmak bir tarafa tam tersine sonuçlar da verebilir… Bu anlayış kültürlerin müdahale edilecek alanlar olmadığına işaret etmektedir. Türkiye'nin yapması gereken şey, Türk kültürünün "değiştirilmesi" projesi değildir. Türk kültürünün kendi dinamikleri üzerinde yenilenmesi ve kendi modernitesini oluşturma meselesidir. (Bilgin, 2006: 122).

Kültür unsurlarının çok çeşitli olmasına rağmen, kültüre bütünlük ve kaynaştırıcılık özelliği kazandıran şey, o kültürün kaynaklandığı medeniyettir. Güngör, burada çok önemli bir tespitte bulunur: bizde aydın kendi kültürünün kaynağı olarak Batı medeniyetine kayıtsız şartsız bağlanırken halk, İslam medeniyetinden kopmamakta ısrar etmektedir (Bolay, 2006: 135).

2. 4. Aydın

Gökalp-Turan ekolünün somut karakteristiklerinden birisi aydınların toplum içinde oynamaları gereken rolün altının kalın bir şekilde çizilmesidir. Tıpkı hocası Turhan gibi Güngör de toplumsal kalkınma açısından eğitime ve aydınlara büyük önem verir ve halk ile aydınlar arasındaki mesafeden yakınır (Beriş, 2006: 188).

Gökalp'ten bu tarafa devam eden halk ve aydın arasındaki çatışma, Güngör'ün de üzerinde durduğu bir meseledir. Türkiye'de aydınlar kendi toplumlarının karşısına batının temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır. Türk aydınlarının kendi kültürlerinden habersiz bir sömürge edasıyla kendi halkına ve kültürüne yaklaşması sadece politik bir mesele değil, ciddi bir toplumsal ve kültürel bir meseledir de. Aydınların başka kültürel varlıkların odaklarına yönelmesi, kendi toplumları için yaratıcı yeni fikirler ortaya koyma güçlerini kaybetmesine yol açacaktır. Sadece transfer edici konumda kalmalarına neden olacaktır. Bu bakımdan Türkiye'deki birinci problem, teorik olarak kendi meselelerini kavrayacak bir aydın problemidir (Bilgin, 2006: 122-123).

Erol Güngör'e göre 'aydın'ın özelliklerinden biri, onun, kültür yaratıcısı olmasıdır. Türkiye modern bir kültür yaratmak zorundadır, ama bunun için öncülük yapacak kalitede bir aydın zümresine sahip değildir. Kitlelere gelince, onların kültür yarattığı hiç görülmüş değildir (Güngör, 1994: 192).

"Kalkınmakta olan ülkelerde milliyetçiler kalkınma için belli görüşlere sahip olan bir aydın azınlık teşkil ederler. Bunların temel meselelerinden biri de kendi görüşlerini büyük kitleye benimsetmek, onların aktif ve gönüllü desteğini sağlamaktır. Milliyetçiler, milli kültürü temsil ettikleri ve 'yerli' bir formül getirdikleri için, halk ile çabucak kaynaşacaklarını, onlardan istedikleri desteği -siyasî ve iktisadî- kolayca görebileceklerini düşünürler. Belki de düşüncelerinde fazla samimi ve heyecanlı oldukları için, önemli bir noktayı çok defa gözden kaçırmaktadırlar. Milliyetçiler bir 'seçkin' grup olarak, henüz modernleşmemiş bir cemiyet karşısında modernizmi temsil etmektedirler. Şu halde kendilerini halka ne kadar yakın veya onunla aynı hissederlerse etsinler, halkın şimdilik yabancı olduğu bir değer sistemini ve bir hayat tarzını temsil ediyorlar demektir. Milliyetçi aydın günlük davranışlarında bu farkın varlığını hiç aklına getirmez, çünkü halk ile onun arasındaki farklılık daha ziyade özel hayata ait noktalarda toplanmaktadır. Yine de, hiç önemli olmadığını düşündükleri için halka göstermedikleri yüzleri, kendilerine ümit bağlayanlar için -ciddi veya yersiz- büyük hayal kırıklığına yol açabilmektedir. Modernleşmenin yaratacağı farklı bir atmosfer içinde kendilerinin de pekâlâ aynı hayatı benimseyebileceklerini hiç hayal etmeyen halk kitleleri, bu insanları samimiyetsizlikle suçlayabilir" (Güngör, 1992: 53).

"Bir aydın ile 'sokaktaki adam' tipi arasındaki en büyük fark, her ikisinin hadiselere ve bunlar arasındaki münasebetlere bakış tarzında belirir. Vasat insan, kendi hayat tecrübesinin kazandırdığı bilgiler ve bu bilgiye dayanan sezgilerle etrafındaki insanları ve hadiseleri anlamaya çalışır. İnsanların karakter vasıfları, tabii, siyasî ve sosyal hadiselerin hususiyetleri hakkında hep eski yaşantılarına dayanan bazı anlayışlar kazanır, bu sayede de günlük hayatın akışı içinde muhitine bir mana vererek iyi bir intibak temin eder. Onun kazandığı bu anlayışlar,

daima hadiseler vukua geldikten sonra görünen neticelerine dayanmaktadır. Bu görünüşlerin arkasında nelerin cereyan ettiği yahut hangi hadiselerin hangilerine sebep olduğunu bulmak onun ne vazifesidir, ne imkânları dahilinde bir iştir. Bu yüzden halkın dünyası, hayatını kaplayan bir zaman süresi içinde duyu organları ve çıplak zekâsı ile inşa ettiği manalı bir bütün teşkil eder, fakat bu mana onun günlük intibakını kolaylaştırmaktan başka hiçbir objektif kıymet taşımaz" (Güngör, 1994: 23).

"İslam dünyasının uzun süren bir gerileme içinde kalmış bulunması, onun uyanış hamlesi için birinci derecede gerekli olan bir aydınlar kadrosunun doğuşu bakımından pek büyük menfi rol oynamıştır. Bütün geri kalmış veya az gelişmiş ülkeler gibi, İslam ülkeleri de çok sayıda yüksek seviyeli aydınlardan, ilim ve sanat adamlarından mahrum bulunmanın ıztırabını çekmektedir. Durumu daha zorlaştıran bir başka nokta ise, bu ülkelerin ellerindeki bütün entelektüel gücü süratli bir iktisadî kalkınma hamlesine seferber etmek zorunda kalmalarıdır. Böylece islam ideolojisini siyasî ve fikrî sahada temsil etmek durumunda bulunanlar genellikle kendi memleketlerinin ikinci sınıf aydınları olmaktadır" (Güngör, 1996: 169).

Bugün İslam ülkelerinde kalkınma, modernleşme, refah, saadet ilh. konularında düşünürken İslam'ı herhangi bir şekilde hesaba katmayan veya onu bu yollarda ancak bir engel olarak gören küçük bir aydın zümreye rastlanır. Bunları bir tarafa bırakacak olursak, aydınları muhafazakârlar ile modernist veya uzlaşmacılar diye iki grupta ele alabiliriz. Bu grupların ikisi de sürekli bir geleneğin temsilcisi değildir, fakat Batı medeniyetinin şoku karşısında ortaya çıkan iki ayrı reaksiyon tipinin örnekleridir. Radikal muhafazakâr dediklerimiz hakikatte muhafazakâr olmaktan ziyade reaksiyonerdirler, yani bunlar mevcut bir geleneğin muhafazasını değil, mazinin derinliklerinde kalmış, gelenek olarak bugüne geçmemiş bir takım görüş ve uygulamaları 'diriltmek' istemektedirler. Modernistlere gelince, onlar da İslam açısından dünyaya bakacak yerde Batı medeniyetinin prensiplerine göre İslam'ı değerlendirmek, yeniden yorumlamak ve onunla Batı medeniyeti arasında bir uzlaşma bulmak niyetindedirler. Bizim kanaatimizce her iki tavrın asıl kaynağı, Batı ile temastan bu yana İslam düşüncesinde meydana gelmiş bulunan kesikliklerdir. Bugünün İslamcı düşünürleri için Batı medeniyeti gibi İslam da uzak ve yabancıdır; bugünkü müslüman düşünürü Batı medeniyetini nasıl tanımak ve anlamak durumunda ise, İslamı da öylece tanımak ve anlamak noktasında bulunuyor (Güngör, 1996: 179).

Az gelişmiş ülkelerin aydınları iktidarı ve itibarı devlette aramaktadırlar. İktisadi, teknik ve ilmi meslekleri hor görmekte; memuriyeti veya siyaseti tercih etmektedirler. Sahip oldukları devletçi ve bürokratik zihniyetleri yüzünden de sosyalist görüşleri kolayca kabul etmektedirler (Yılmaz, 2006: 163).

Güngör, aydınları milli kültür değerlerine yüz çevirmek veya bunları aşağılamakla itham eder. Suçlamaların hedefinde aslında Tanzimat'tan bu yana yaşanan zaman diliminde ülkenin fikir ve kültür hayatını domine eden aydınların tamamı vardır; ancak, Güngör'ün yaşadığı dönemde "sol cenah"ta yer alan aydınların şahsında eleştiriler mücessem hale gelir. Bu açıdan Güngör, solun milli kültür değerlerine uzaklığını eleştirirken iğneyi de kendisinin de içinde bulunduğu

sağa batırmaktan kaçınmamıştır. Güngör'ün sağa yönelik eleştirileri genellikle entelektüel birikimin yetersizliğine odaklanır (Beriş, 2006: 190).

Güngör'ün modernleşme sürecinde yaşanan sorunları ele aldığı tüm çalışmalarında aydınların toplumsal gelişme bağlamında oynadıkları rol merkezi bir yere sahiptir. Hatta tüm bu süreçte toplumun karşı karşıya kaldığı manevi sorunların sorumluluğu Güngör tarafından büyük ölçüde aydınlara ihale edilir. Bu eleştirel yaklaşımın temelinde aslında aydınlara verilen önem ve aydınların toplum için taşıdığı özel anlam yatar (Beriş, 2006: 189).

İslam ülkelerinde aydınları yetiştiren eğitim müesseseleri iki tiptir: Bunların bir kısmı batılılaşma süreci içinde ortaya çıkmış olup asıl gayesi Batı medeniyetini aktarabilecek bir kadro yetiştirmek olduğu için, buralarda okuyanlar özellikle laik, hatta gelenekten uzaklaşmakla medeniyeti ikiz göstermeye yönelik bir eğitim görmektedirler. Devrim yapmış ülkelerde bu özellik büsbütün belirgin haldedir. Öbür yanda ise İslam cemaatının hizmetlerini görecek kimseleri yetiştirmek üzere açılmış ve eğitimi sırf bu gayeye göre planlanmış olan müesseseler vardır. Bu ikincilerde laik eğitime karşı bir ilgisizlik veya düşmanlık söz konusu olmamakla birlikte, sosyal itibar farklılaşması yüzünden birincileri kıskanmaları ve kendileri hakkında üst tabakada takınılan tavra karşı isyanlarını çeşitli vesilelerle açığa vurmaları pek tabiidir. Burada asıl önemli olan nokta, eğitimdeki bu parçalanmanın İslam düşüncesini temsil edecek ve geliştirecek bir zihin yapısında gençlerin yetişmesine imkân vermeyişidir. İki türlü aydın zümresi arasında ayrılık devam ettikçe, bunların birbirlerinin temsil ettikleri değerlere karşı kayıtsızlık veya husumetleri de devam edecek ve artacaktır (Beriş, 2006: 169).

Sonuç

Yaptığı çalışmalarla sosyal psikolojiyi, sosyolojiye doğru genişleten, sosyal psikolojiye derinlikli bir tarihi boyut kazandıran (Turinay, 2006: 223) Güngör, Türkiye'nin toplumsal ve siyasi sorunlarına karşı sistematik, tutarlı ve özgün bir perspektif sunmayı amaçlamıştır (Beriş, 2006: 193).

Güngör 1970 ortalarından itibaren Türkiye'nin elde ettiği fikri ve ekonomik kazanımları da dikkate alarak, Türkiye'deki sosyal bilimlerin en çok kullandığı kavramları yeni baştan ele almış ve Türk toplumunun sorunlarını anlamak ve çözüm üretmek için Türk kültür ve medeniyetine referans yaparak bu kavramları yeniden tanımlamıştır.

Özellikle milliyetçiliği bir uygarlık meselesi olarak ele alan eserler ortaya koyması Türk düşünce hayatında derin tesirler bırakacak bir miras olarak yorumlanmaktadır (Bilgin, 2006: 130-131). Siyasi arenada milliyetçiliği yaymaktan ziyade, sosyo-kültürel değişmeler karşısında bir milli kültür telkini ve savunuculuğu yapmıştır (Alkan, 2005: 42).

Milliyetçi sağın felsefi ve doktriner bir açılım sağlayamayıp antikominist bir mecrada aktığı bir dönemde Güngör'ün liberal, muhafazakâr ve İslamcı kaynaklardan beslenen görüşlerini kültürel milliyetçilikle harmanlayabilmesi o dönem milliyetçi-muhafazakâr camiada bir teorisyen, bir düşünce adamı olarak öne çıkmasına yol açmıştır (Turşucu, 2006: 199).

Güngör'ü pür muhafazakâr bir kulvara yerleştirmek de mümkün değildir. Nitekim Türk sağının aktığı yataktan beslenen Güngör'de de yerine göre milliyetçi, yerine göre liberal, muhafazakar ve İslamcı temaları yakalamak mümkündür. Onu bir sıfatla tavsif etmek gerekirse, kültürel-milliyetçi ve muhafazakar olarak nitelendirmek herhalde uygun olur (Turşucu, 2006: 200)

Güngör, Türk milliyetçiliği içinde Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan geleneğini devam ettiren ve bu geleneği daha demokratik, İslam ve Osmanlı kültürüyle daha barışık bir şekilde muhafazakâr ve liberal renklerle yeniden kuran isimdir. Gökalp, Turhan geleneğini devam ettirdiği gibi, mesela Gökalp'in Osmanlı karşıtı ve siyasete bağımlı düşüncelerini eleştirirken, Turhan'nın katı pozitivist anlayışından uzak, İslam kültürünün daha içinden konuşmasıyla ayrılmaktadır. Gökalp'in Osmanlı'yla ilgili olumsuz görüşlerine katılmaz. Hocası Turhan'dan daha radikal biçimde modernleşme taraftarıdır. Güngör, Turhan'ın aksine hızlı sanayileşmeden pek de korkmamakta, sanayileşmenin Türkiye'de mecburi kültür değişmelerini dayatan bürokrasinin gücünü kıracağını düşünmektedir. Türkiye bu şekilde demokratik bir ortamda, sosyal bilimlerin yardımı ve serbest kültür değişmesi yoluyla çağdaş bir Türk milli kültürü yaratabilecektir (Yılmaz, 2006: 167).

Kaynakça

AKYOL, Taha (2006), *İnsan, Alim ve Düşünür Yönleriyle Ağabeyim Erol Güngör*, Erol Güngör, (Ed. Murat Yılmaz), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

ALKAN, Ahmet Turan (2005), Meşk Olsun, Ötüken Yayınları, (3. Baskı) İstanbul,

BERİŞ, Hamit Emrah (2006), *Bir Akedemisyenin Fikir Adamı Olarak Portresi*, Erol Güngör, (Ed. Murat Yıldız), Ankara.

BİLGİN, Vedat (2006), *Bir Düşünür Olarak Erol Güngör'ün Dünyası*, Erol Güngör, (Ed. Murat Yılmaz), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

BOLAY,S.Hayri (2006), *Erol Güngör (1938-1983)*, Erol Güngör, (Editör, Murat Yıldız), Ankara.

GÜNGÖR, Erol, (1992), Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, (7. Basım),

İstanbul.

GÜNGÖR, Erol, (1993), Dünden Bugünden, Ötüken Yayınları, (6. Basım), İstanbul.

GÜNGÖR, Erol, (1994), Sosyal Meseleler ve Aydınlar, Ötüken Yayınları, (2. Basım),

İstanbul.

GÜNGÖR, Erol, (1995), Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, (11. Basım),

İstanbul.

GÜNGÖR, Erol, (1996), İslamın Bugünkü Meseleleri, Ötüken Yayınları, (10. Basım),

İstanbul.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2004), Millet ve Aydınlar, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.

TURİNAY Necmettin (2006), *Marmaranın Tuvalinden İki Portre Sezai Karakoç'tan Erol Güngör'e,* Erol Güngör, (Ed. Murat Yıldız), Ankara.

TURŞUCU, Hamdi (2006), *Erol Güngör: Milliyetçi-Muhafazakar Bir Kutup,* Erol Güngör, (Ed. Murat Yıldız), Ankara.

TÜRKÖNE, Mümtazer (2006), *Erol Güngör: Önce Şüphe,* Erol Güngör, (Ed. Murat Yılmaz), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

YILDIZ, A. (2006), Türkiye'de "Yerlilik" Olarak Milliyetçilik: Erol Güngör Örneği, Erol Güngör, (Ed. Murat Yıldız), Ankara.

YILMAZ, M. (2006), Milliyetçilik ve Erol Güngör, Erol Güngör, (Ed. Murat Yıldız), Ankara.

HEYKEL EĞİTİMİNDE HEYKEL KOLEKSİYONLARININ ÖNEMİ: TRAKYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Ercan YILMAZ
Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü

Özet

Akademik bağlamdaki heykel eğitiminde, gerek antik gerekse çağdaş heykel örnekleri ile ilişki ve iletişim kaçınılmazdır. Bu olgu özellikle modern çağdan itibaren, eğitim kurumlarının müzeler ve kent geneline yayılmış heykel uygulamaları ile kurdukları ilişkilerde somutlaşmaktadır.

Bu bildiri kapsamında; bu ilişki ve iletişimin zorunluluğu ile bu olgunun Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü örneğindeki yansımalarının irdelenmesi hedeflenmektedir.

Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü'nde eğitim alan öğrenciler hem üniversite hem de Edirne'de bulunan müze koleksiyonları ve kamusal alanlardaki heykel koleksiyonlarıyla etkileşime girmekteler ve plastik anlamda görsel bir destek kazanmaktadırlar.

Çalışma bu haliyle heykel eğitimindeki önemli olgulardan birine belli bir örneklem ile vurgu yaparken, diğer taraftan da heykel eğitimi veren ama periferide yer alan diğer üniversiteler ve konuşlandıkları şehirler için de yapılması gerekenler hakkında veri sunmayı arzulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Heykel, Eğitim, Koleksiyon

SIGNIFICANCE OF SCULPTURE COLLECTIONS IN SCULPTURE EDUCATION: TRAKYA UNIVERSITY EXAMPLE

Abstract

Relation and communication with the antique and contemporary sculpture examples are inevitable in sculpture education within the academic context. This phenomenon becomes concrete in the relations of educational institutions with museums and sculpture practices which have spread across the city, especially since the modern era.

Within the scope of this paper, it is aimed to analyze the reflections of this phenomenon in the example of Trakya University, Faculty of Fine Arts, Department of Sculpture with the necessity of this relation and communication.

Students receiving education at Trakya University, Faculty of Fine Arts, Department of Sculpture, interact with the sculpture collections in museum collections and public space in Edirne and gain a visual support in a plastic sense.

The study emphasizes one of the important cases in sculpture education with a certain sample and, on the other hand, it aims to present data on things to do for other universities that provide sculpture education but are located on the periphery and cities they are located in.

Keywords: Sculpture, Education, Collection

Akademi, Sanat Akademileri ve Akademik Heykel Eğitiminin Tarihsel Kökenleri

Latince bir kelime olan "Academia" Yunanca "Akademos"dan türemiştir. Akademos, Yunan Mitolojisi'ndeki bir kahramandı ve mezarı Atina dolaylarındaydı. Platon ünlü felsefe okulunu mezarın bulunduğu bu bölgede kurduğu için "Academia" olarak anılmaktaydı. Sonralarında bu sözcük edebiyat, bilim ve sanat adamlarının topluluğu anlamında "Akademi" olarak kullanılagelmiştir (Özsezgin, 1973, 18).

Avrupa'da Rönesans öncesinde de, din ve bilim adamlarının bir araya toplanarak fikir ve görüşlerini dile getirdikleri farklı isimler altında birtakım kuruluşlar bulunmaktaydı, bunlara gerçek akademilerin öncüleri gözüyle bakılabilir. Fakat bugün anladığımız anlamda akademilerin oluşması 16. ve 17. yüzyıllardır ve bunda Rönesans düşüncesinin etkisi büyüktür. 16. Yüzyıl ile birlikte akademilerin uğraş alanları birbirinden ayrılmaya başlamış ve bunlar her dalda bağımsız eğitim yapan kültür kurumları haline gelmişlerdir (a.g.e., 18).

Bu bağlamda spesifik olarak sanat eğitimi veren kurumların ortaya çıkışı da yine bu yüzyıllardır. *"Resim ve heykel dallarında, yalnız öğrencileri eğitmek için değil, birtakım kuramsal bilgileri de vermek amacıyla, gene 16. Yüzyılda Floransa ve Bologna'da, Caracciler ve Leonardo tarafından kurulmuş akademiler..."* (a.g.e., 18) bu tür kurumlara ilk örnekleri teşkil ederler.

Fransız krallarının saraylarını süslemeleri amacıyla İtalyan sanatçıları ülkelerine davet etmeleri ile bu tür kurumlar Fransa'da da görülmeye başlamıştır. Nihayet 17. yüzyılda Fransa'da akademik sistem gerçek anlamda yerleşmiş ve gelişmeye başlamıştır. *"Resim ve heykel dalında Fransa'daki ilk akademi 1648'de 'Kraliyet Akademisi' adıyla kuruldu"* (a.g.e., 18).

İtalya ve Fransa dışındaki diğer tüm Avrupa ülkeleri ulusal sanat akademilerinin kurulmasında bu iki ülkeyi örnek almışlardır. Daha sonrasında da, genelde güzel sanatlar özelde

ise heykel alanındaki akademik eğitim sisteminin orijini ve kaynağı tüm dünya için Avrupa olmuştur ve bu yaklaşık beş yüzyıllık bir tecrübeyi ve süreci işaret etmektedir.

Heykel Eğitiminde Heykel Koleksiyonlarıyla İlişkilerin Tarihsel Arka Planı

Heykel eğitimindeki bu ilişkinin kökleri de akademi tarihine paralellik göstermektedir. Akademi fikrinin bugünkü anlamıyla filizlendiği 16. yüzyıl İtalya'sında akademilerin bulunduğu şehirler, hem kiliseleri hem de meydanlarında sahip oldukları eski yeni heykel örnekleriyle, o günün akademileri için kendi başlarına bir eğitici/öğretici misyon yüklenmekte ve akademilere destek niteliği taşımaktaydılar. Hatta sanat akademilerini var eden asıl gücün, kuruldukları şehirlerdeki koleksiyonların zenginliği olduğu da söylenebilir.

Bu durumun, yani koleksiyon ve akademi ilişkilerinin apaçık görünür hale gelmesi ve resmi kurumlara dönüşmesinin ilk örneğini yine İtalya'da görmekteyiz. Çağın belki de en olağanüstü sanat eserleri koleksiyonuna sahip Roma'daki Vatikan Müzesi'nin kuruluşu 1506 (https://tr.wikipedia.org), yine papalık tarafından açılan Roma Güzel Sanatlar Akademisi'nin kuruluşu ise 1577'dir (Özsezgin, 1973, 20).

Akademik heykel eğitiminin İtalya'dan sonra 17. yüzyıldaki ikinci adımı olan Fransa'da Fransız sanatçılar *"...örnek alınan yapıtları yakından görmek ve bilgilerini arttırmak için İtalya'ya gitmenin, orayı gezip görmenin kaçınılmaz olacağı"* (a.g.e., 18) görüşünü taşıyorlardı. Fransız akademisi bu görüş doğrultusunda "Büyük Roma Ödülü" adı altında bir ödül vermekteydi ve bu ödülü kazanabilmesi için sanatçıların uzun yıllar Roma'da çalışması ve eski ustaların sanat anlayışlarını özümsemiş olmaları gerekmekteydi.

Bu anlayış, yani akademik düzeyde sanat ya da heykel eğitiminin geçmişin ünlü eserleriyle ilişkilendirilmesi anlayışı zamanla, hem geçmişin hem de içinde yaşanılan çağın eserlerinden oluşan koleksiyonlarla ilişkiye dönüşmüştür. Bu ilişkilerin akademilerle eşzamanlı bir biçimde var ettiği ve geliştirdiği kurumlar ise sanat müzeleri olmuşlardır. Avrupa'nın en ünlü ve önemli başkentleri heykel eğitimi de veren akademilere sahip olduklarında, ya bu akademiler çok zengin heykel koleksiyonlarına ev sahipliği yapmışlardır, ya da bu akademilerin açılış tarihlerine çok yakın zamanlarda aynı şehirlerde, zengin heykel koleksiyonlarına da sahip müzeler de açılmıştır.

Bu ilişki ve eşzamanlılığa dair Roma dışında da pek çok örnek sıralanabilir: İngiltere, Londra'da "British Museum" 1753'de, yine aynı şehirde "Kraliyet Sanat Akademisi" ise 1768'de kurulmuştur. Fransız İhtilali sonrası Paris'de kurulan bir başka sanat akademisi "Ecole Nationale Superieure Des Beaux-Art's" ile "Louvre Müzesi" 1793'de aynı yıl açılmışlardır. İspanya'da "San Fernando Güzel Sanatlar Kraliyet Akademisi" 1744'de Madrid'de faaliyete başlamış ve ardından 1819'da "Prado Müzesi", 1842'de de "Ulusal Heykel Müzesi" açılmıştır. Belçika'da "Kraliyet Akademisi" 1772'de, "Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi" ise 1794'de açılmıştır. Bugün "Berlin Güzel Sanatlar Akademisi" geçmişte ise "Prusya Kraliyet

Akademisi" olarak bilinen kurumun ilk kuruluş tarihi 1696'ya dayansa da, 1833'de açılan "Görsel Sanatlar Bölümü"nün kuruluşundan önce, 1830'da "Altes Museum" açılmıştır. "Viyana Güzel Sanatlar Akademisi"nin kuruluşu 1867, "Viyana Sanat Tarihi Müzesi"nin açılışı ise 1891'dir (https://tr.wikipedia.org).

Akademik heykel eğitimi veren ve yukarıda sıralanan bu ilk kurumlara bakıldığında, eğitim faaliyetlerine paralel olarak, kuruldukları şehirlerde, eğitim alanlarına dair zengin koleksiyonların oluşturulduğu veya müzelerin açıldığı ve bunun adeta değişmez bir ilke olduğu görülmektedir.

Müzeler özellikle 18. ve 19. yüzyıllardan itibaren bilimsel merak ve akademik araştırma ruhunun da kurumsallaşmış göstergeleri haline gelmişlerdir (Erbay, 1999, 48). Müzeler ve üniversite müzeleri konusunda ülkemizdeki en önemli uzmanlardan biri olan Prof. Dr. Fethiye Erbay bu hususta şunları söylemekte: *"Müzeler; bulundukları ülkelerin ya da bölgenin sosyal yapısını, gelenek ve göreneklerini, kültürel düzeyini, düşünce sistemini ve değerlerini yansıtan kurumlardır. Müzeler, insanlar arasında asırlar boyu karşılıklı iletişimi sağlayan ve eski kültürlerden haber ileten kurumlardır. Müzeler sahip olduğumuz değerleri gelecek kuşaklara aktarır, çağdaşlarına kendini tanıtırlar. Üniversiteler açısından sanatsal ve kültürel kimliğinin göstergesi konumunda olan müzeler son derece önemli kurumlardır. Üniversitelerin çağdaş eğitim ve öğretim işlevlerini yerine getirebilmesi için müzeler ile işbirliği içinde olunmalıdır. Müzelerin koleksiyonları, eğitimin başlıca aracıdır. Müzeler için ise eğitim kurumları ve özellikle üniversiteler en uygun mekanlardır"* (Erbay, 2016, 11)

Türkiyede Akademik Heykel Eğitiminin İlk Kurumu ve Heykel Koleksiyonlarıyla Kurduğu Bağlantılar

Ülkemizde akademik anlamda heykel eğitimi veren ilk kurum 1883 yılında kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi'dir. Bu kurumun daha kuruluşundan itibaren yukarıda bahsedilen Avrupa kökenli akademik heykel eğitiminin ilke ve esaslarına son derece bağlı olduğu görülmektedir.

Okulun kurucusu olan Osman Hamdi Bey (1842-1910) 1857'de hukuk öğrenimi için gittiği Paris'de aynı zamanda Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda (Ecole Nationale Superieure Des Beaux-Art's) resim derslerine ve duyduğu ilgi nedeniyle Arkeoloji derslerine de katılmıştır (Fırat, 2008, 17). Bu durum Osman Hamdi Bey'in hem Avrupa'daki sanat akademilerini, hem de bu akademilerin eğitimleri için sanat koleksiyonları ya da müzelerle kurdukları ilişkileri çok yakından gördüğü ve bu konuda bilinçlendiğini göstermektedir.

Osman Hamdi Bey 1881'de bugünkü adıyla İstanbul Arkeoloji Müzesi olan Müze-i Hümayun'a müdür olarak atanmıştır. 1882'de Sanayi-i Nefise Mektebini de kurmakla görevlendirildiğinde (a.g.e., 17), bu okulun binasını (bugünkü Şark Eserleri Müzesi) Arkeoloji Müzesinin bahçesine inşa ettirmesinde yukarıda bahsedilen bilinç açıkça görülmektedir. Belli

ki Osman Hamdi Bey Paris ve Avrupa'da bizzat yaşayarak edindiği tecrübeden hareketle, genel anlamda güzel sanatlar eğitiminin müze çatısı altında toplanmış zengin koleksiyonlarla ilişki halinde yürütülebileceğini düşünmekteydi.

1883'de eğitime başlayan Sanayi-i Nefise'nin ilk bölümlerinden biri de Heykel Bölümü'ydü. Böylelikle İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin zengin heykel koleksiyonları ile Heykel Bölümü'nün eğitim süreçleri, daha kuruluşunda ilişkilendirilmiş oluyordu. Bu ilişkinin kurumca ne kadar önemsendiğini ve daha da geliştirilmek istendiğini 1937'de Atatürk'ün emriyle Dolmabahçe Sarayı'nın Veliaht Dairesi'nde kurulan Resim ve Heykel Müzesi'nin Akademi'ye bağlanışında da görmekteyiz (Ayan, Katipoğlu Kaya, 2005, 8).

Bu haliyle ülkemizdeki akademik heykel eğitimi anlayışının, Avrupa kökenli aslına uygun olarak tasarlandığı ve başladığı anlaşılmaktadır. Eğitim için gerekli derslik, işlik ve teçhizatla yetinilmeyip, öğrencilerin imgelemlerini çok çeşitli heykel örnekleriyle zenginleştirmenin de kaçınılmaz olduğuna dair bir düşünsel temelin hakim olduğu görülmektedir.

Günümüzde de halen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü, yukarıda bahsi geçen ve de yeni açılmış pek çok müze ile kurumsal ya da aynı şehirde olmak vasfıyla mekânsal ilişkilerini sürdürmektedir. Bunun yanında Heykel Bölümü'nün kullandığı atölye ve diğer fiziksel mekanlarda halen antik mulajlar ve modern uygulamalar yer almaktadır. Pek çok heykel sergisi ve heykel sempozyumları da düzenlediği göz önünde tutulursa, bölümün eski yeni her tür heykel koleksiyonuyla ilişkilerini ilkesel boyutta sürdürdüğü ve bunu eğitiminin bir parçası olarak gördüğü rahatlıkla saptanabilir.

Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü ve İlişki Halinde Olduğu Heykel Koleksiyonları

Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü'nde, öğrenimlerini sürdürmekte olan öğrenciler, ders ve atölye çalışmaları haricinde, günlük yaşantıları kapsamındaki en önemli mesleki ilişkilerini, gerek üniversite gerekse şehirde yer almakta olan heykel koleksiyonları ile yaşamaktadırlar.

Bu koleksiyonları, "Trakya Üniversitesi Heykel Koleksiyonları" ve "Edirne Kent Genelindeki Heykel Koleksiyonları" adlı iki temel başlık altında toplamak mümkündür. Söz konusu koleksiyonlardaki heykellerin tek tek künye bilgilerine girmek, bu bildirinin kapsamını ve amacını aşacağından, burada bu tür detaylara girilmeyerek sadece bu bildiriye ışık tutacak verilerin aktarılmasıyla yetinilecektir.

Trakya Üniversitesi Heykel Koleksiyonları

1-"Trakya Üniversitesi İlhan Koman Heykel ve Resim Müzesi" Heykel Koleksiyonu:

Trakya Üniversitesi'ne bağlı müze, Güzel Sanatlar Fakültesi ile aynı yerleşkede yer almaktadır ve açılış tarihi fakülteden 6 yıl daha öncedir. Müzenin açılışı 2002 yılında gerçekleşmiş (Özcan, 2016, 168), Güzel Sanatlar Fakültesi ise eğitim öğretim faaliyetine 2008'de başlamış, Heykel Bölümü de ilk öğrencilerini 2010 yılında almıştır.

Müze, kuruluşundan günümüze sahip olduğu koleksiyonu bağışlar yoluyla geliştirmiş ve arttırmıştır. Müzede 2014 yılı verilerine göre 14 farklı heykeltıraşa ait farklı malzemelerden yapılmış 19 heykel bulunmaktaydı (Özcan, 2014, 10-36), son bağışlarla birlikte ise bugün itibarıyla sayı 30'a yükselmiştir.

2-"Trakya Üniversitesi Uluslararası İlhan Koman Mermer Heykel Sempozyumları"Koleksiyonu:

Trakya Üniversitesi'nce 2003, 2008 ve 2009 yıllarında üç kez yukarıdaki adı taşıyan uluslararası katılımlı ve malzeme olarak mermerin kullanıldığı heykel sempozyumları düzenlenmiştir. Bunlardan ilk ikisinde çalışma konusu serbestken sonuncusunda ise konu "Atatürk" olarak belirlenmiştir. Bu sempozyumlara 16 ülkeden 37 farklı heykel sanatçısı katılmış ve Trakya Üniversitesi Koleksiyonu'na toplam 43 adet mermer yontu heykel kazandırmışlardır (Arapoğlu, 2009, 3-38).

Sempozyumlar ile elde edilen bu heykeller bugün üniversitenin çeşitli yerleşkelerindeki çeşitli mekanlara yerleştirilmiş olarak öğrencilerle, halkla ve yaşamla iç içe bir biçimde sergilenmektedirler. Koleksiyon bu haliyle Edirne'deki en çağdaş ve uluslararası nitelikteki heykel koleksiyonudur.

3- "Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü'ndeki Heykeller":

Eğitim öğretim faaliyetine başladığı 2010 yılı itibarıyla Heykel Bölümü Modelaj ve Artistik Anatomi Morfoloji derslerindeki etüt çalışmaları için, alçı malzemeden 2 adet antik tors ve 2 adet antik büst replikası alınmıştır.

Bu kopyaların ve teknik donanımın eğitim öğretim için yetersizliği nedeniyle 2013 yılında bölümün ihtiyaçlarını gidermek üzere bir bilimsel araştırma projesi gerçekleştirilmiştir. Bu proje kapsamında yine farklı derslerde etüt edilmek ve heykel öğrencilerinin görsel belleklerini kendi mesleklerinin geçmiş dönem örnekleri ile zenginleştirmek amacıyla, 21 adet antik kopya heykel ve rölyef daha bölüme kazandırılmıştır. Bu kopya heykeller ülkemizdeki Efes, Bursa, Bergama, İzmir, İstanbul ve Afrodisyas Arkeoloji Müzeleri ve yurtdışındaki Louvre Müzesi'nde bulunan asılları üzerinden birebir olarak kopyalanmış ve çoğaltılmış heykellerdir.

2014 yılında üniversiteye bağışlanan bir sanat koleksiyonundan gelen 2 adet alçı büst replikası ile birlikte bölümde eğitim için kullanılan antik kopya heykel sayısı 27'ye ulaşmıştır.

Heykel Bölümü'ndeki bir diğer birikim ise kurulduğundan bu yana öğrencilerinin gerçekleştirmiş olduğu ve sergilenebilir biçimde sonuçlandırılmış öğrenci çalışmalarıdır. Bu

heykeller taş, metal, ahşap ve alçı gibi çok çeşitli malzemelerden oluşmakta ve yılların birikimiyle daha da değerli bir koleksiyona dönüşmektedir.

4-"Trakya Üniversitesi'ndeki Diğer Heykeller":

Bu karma başlık altında bahsedilecek ve Trakya Üniversitesi'nde bulunan diğer heykellerin en önemlilerinden biri şüphesiz Lozan Anıtı'dır. Açılışı 1998 yılında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından yapılmıştır (www.ismetinonu.org.tr). Anıt, 2011'den bu yana Güzel Sanatlar Fakültesi'ne tahsis edilmiş olan Trakya Üniversitesi Karaağaç Yerleşkesi'nde ziyarete açık durumdadır. Proje çalışma ekibinde farklı disiplinlerden birçok insanın yer aldığı ama başından sonuna anıtı tasarlayan heykeltıraşın söz sahibi olarak kendi yönetiminde gerçekleştirilen bu heykel, "Anıt" kavramı ve niteliklerine uygun Edirne'deki nadir ve en önemli eserlerden biridir.

Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, biri küçük ölçekli tam boy, diğeri büyük ölçekli büst olmak üzere 2 adet alçı ama orijinal Mimar Sinan heykeline sahiptir.

Trakya Üniversitesi Rektörlük Binası giriş cephesinde geçmiş dönem rektörlerinin 3 adet bronz büstü bulunmaktadır. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezıd Külliyesi Sağlık Müzesi bahçesinde Sultan II. Bayezıd'ın bronz büstü yer almaktadır. Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dr. Ratıp Kazancıgil Kütüphanesi'nde Kazancıgil'in bronz büstü sergilenmektedir. Trakya Üniversitesi Karaağaç Yerleşkesine, İsmet İnönü ve Asım O. Barut'un bronz büstleri yerleştirilmişlerdir. Bir başka portre çalışması ise Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Onkoloji Hastanesi yanındaki taş yontu Zübeyde Hanım büstüdür.

2014 yılında Rektörlük giriş katında açılan Trakya Üniversitesi Rektörlük Sanat Galerisi'nde de 2 adet taş yontu heykel yer almaktadır.

Edirne Kent Genelindeki Heykel Koleksiyonları

1-"Edirne Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Heykel Koleksiyonu":

Atatürk'ün emriyle açılan ve İlk kuruluş tarihi 1925 olan müze bugünkü kimliğine 1971 yılında kavuşmuştur. Müzedeki en eski arkeolojik nitelikte eserler geç hitit dönemine tarihlense de genel olarak sahip olduğu mermer, bronz, pişmiş topraktan heykel ve figürinler M.Ö. 600 ile M.S. II. yüzyıl arası, Klasik, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait eserlerdir. Müze bu özelliklerde 100'ün üzerinde heykel ve heykelciğe ev sahipliği yapmaktadır (www.edirnemuzesi.gov.tr).

2- "Edirne'de Anıtlar":

Kent merkezinde anıt heykel niteliğinde iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1931 yılında gerçekleştirilen ve şehrin merkezinde yer alan "Atatürk Anıtı"dır. Bir diğer anıt ise, Balkan Savaşları sırasında Edirne savunmasını efsanevi bir biçimde gerçekleştiren Şükrü Paşa için yapılan ve açılışı 1998 yılında gerçekleştirilen "Şükrü Paşa Anıtı"dır.

3- "Edirne Kent Merkezindeki Heykeller":

Kentin çeşitli mekanlarında 1973'den günümüze uzanan süreç içinde gerçekleştirilmiş ve yerli-yabancı, heykel eğitimi almış-almamış, ünlü-ünsüz farklı kişilerce gerçekleştirilmiş 20'nin üzerinde çalışma bulunmaktadır.

Buradaki "çalışma " kelimesi bilinçli bir şekilde kullanılmaktadır çünkü halk tarafından bu çalışmalar heykel olarak adlandırılıyor olsa da, bu uygulamaların birçoğunun plastik ve estetik açılardan irdelenmeye muhtaç oldukları görülmektedir. Bu çalışmanın konusu olmaması nedeniyle bu olgu burada tartışmaya açılmayacaktır.

4- "Edirne'de Kırkpınar Heykelleri:

Tarihi Kırkpınar Güreşleri'nin yapıldığı stadyum çevresinde iki adet üçlü grup heykeli ile bir adet de ikili heykel grubu bulunmaktadır. Üçlü gruplardan biri geçmişin ünlü pevlivanları olan Koca Yusuf, Kel Aliço ve Kurtdereli'nin heykellerinden oluşmaktadır. Diğer üçlü grupda uzun yıllar Kırkpınar Ağalığı yapmış şahsiyetlerin heykelleri bulunmaktadır. İkili heykel grubunda ise yine ünlü pehlivanlardan Adalı Halil ve Ahmet Taşçı'nın heykelleri görülmektedir.

5- "Edirne'de Heykel Uygulamalı Şehitlikler:

İlçelerdekiler ve sınırlarımız dışında kalmış olanlar hariç sadece Edirne merkezde 17 şehitlik bulunmaktadır. Bunların çoğu Osmanlı geleneğine uygun olarak anı niteliğindeki dikili taş veya mimari yapı biçimindedirler.

Bu şehitliklerden ikisinde heykel uygulamalarına da yer verilmiştir. Bunlardan ilki Edirne Sarayiçi'nde yer alan ve 1994 yılında açılan "Balkan Şehitliği"dir. Yine heykel uygulamalarına yer verilmiş bir diğer şehitlik ise 2015 yılında açılan "Edirne Asker Hastanesi Şehitliği"dir.

Sonuç

Çalışmanın başlarında, akademik sanat eğitimi veren en eski kurumların, Avrupa'nın en zengin sanat koleksiyonlarına veya bu tür koleksiyonların sergilendiği müzelere sahip şehirlerinde kurulduğundan bahsedilmiş ve bunun akademik heykel eğitimi verebilmek için de bir ilke niteliği taşıdığına değinilmişti.

Edirne de bu ilkeyi bilinçli ya da tesadüfi bir biçimde yerine getirmiş bir şehir gibi gözükmektedir. Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü eğitim öğretim faaliyetine başlamazdan önce hem üniversite hem de şehirde açılmış olan müzeler ve gerek kamusal alanlardaki heykel uygulamaları, gerekse de yapılan sempozyumlar ile oluşturulmuş heykel koleksiyonları, bu saptamayı doğrular niteliktedir.

Heykel sanatı tarihsel süreç içinde gelişimini sürdüren görsel ve plastik bir dildir ve bir dil ancak yaşam içinde kullanılabiliyorsa kolayca öğrenilip özümsenebilir. Heykel eğitimi alan bir öğrenci şayet günlük yaşamını sürdürdüğü mekanlarda eğitimini aldığı dilin örnekleriyle karşılaşamıyorsa, o dili kolaylıkla öğrenme ve kavrama şansı da çok düşük olacaktır. Hatta hayatın içinde yer almama durumu o dilin anlamsızlığını bile doğurabilecek bir olgudur.

Trakya Üniversitesi'nde heykel eğitimi alan öğrenciler, eğitim aldıkları atölyeler ve yerleşkeden başlayarak, günlük yaşamlarını sürdürdükleri üniversite ve şehrin çeşitli mekanlarında, hatta ev ya da okul yolunda, eğitimini aldıkları sanatın çeşitli örnekleriyle sürekli iç içe yaşamaktadırlar. Ülkemizde metropoller ve büyükşehirler dışında, Edirne gibi küçük ölçekli kentlerde bu pek de sık rastlanılabilir bir durum değildir, üstelik bu durum heykel eğitimi için bir lüks değil olmazsa olmaz bir önkoşuldur.

Şüphesiz Edirne ili, İstanbul, Ankara, İzmir ya da Avrupa başkentlerindeki örnekleriyle kıyaslanabilecek ölçüde büyük ve değerli heykel koleksiyonlarına sahip değildir ve sahip oldukları da daha iyi, daha doğru ve daha güzele evrilebilmesi açısından eleştiriye de muhtaçtır. Ama sahip olduğu müzeler, anıtlar ve diğer heykel koleksiyonları ile Trakya Üniversitesi ve Edirne'nin akademik heykel eğitimi verebilmek için bu bağlamda yeter şartlara sahip olduğu ve geliştirilebilir bir potansiyeli geleceğe taşıdığı gerçeği de açıkça görülmektedir.

Kaynakça

Arapoğlu, Fırat, (2009), "Trakya Üniversitesi Uluslararası İlhan Koman Heykel Sempozyumları", Yöre Aylık Kültür Dergisi, Eylül-Ekim, sayı 114-115, İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri, İstanbul.

Ayan, Aydın / Katipoğlu Kaya, Halenur, (2005), **MSGSÜ İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu'ndan, Güzel Sanatlar Akademisi Öğretim Elemanları, Resim ve Heykel Sergisi 1928-1982**, Müka Matbaacılık, İstanbul.

Erbay, Fethiye, (1999), "Üniversite Müzelerinin Önemi", Anadolu Sanat, Aralık, sayı 10, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Erbay, Fethiye, (2016), "Üniversite Müzelerinin Değişen Yapısı", Prof. Dr. Fethiye E. / Doç. Dr. Mutlu E. (Edt), **Üniversite Müzeleri** içinde, Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi, İstanbul.

Fırat, Kamil, (2008), **Geçmiş Zaman Fotoğrafları**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Özcan, Müslüm, (2014), "İlhan Koman Resim ve Heykel Müzesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Özcan, Müslüm, (2016), "İlhan Koman Heykel ve Resim Müzesi", Prof. Dr. Fethiye E. / Doç. Dr. Mutlu E. (Edt), **Üniversite Müzeleri** içinde, Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi, İstanbul.

Özsezgin, Kaya, (1973), "Bugünkü Anlamda Sanat Eğitimi Yapan Güzel Sanatlar Akademileri İlk Kez 16. Yüzyılda Kuruldu", Milliyet Sanat Dergisi, Mayıs, İstanbul.

https://tr.wikipedia.org

www.edirnemuzesi.gov.tr

KAZAN TATAR BİLMECELERİNİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Arş. Gör. Gülşah YILMAZ

Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Özet

Halk edebiyatı ürünleri, geçmişle bugünü bağlayan aynalı bir köprüdür. Örtülü anlatıma sahip bilmeceler, söyleniş ve uygulanış açısından, akıl yürütme yeteneğini sorgulayan, zihin geliştirici bir oyundur. Bilmeceler, dil özellikleri sayesinde yetişkinler arasında eğlenmek amacıyla kullanılırken, çocuklar arasında ise öğrenmeyi zevkli hale getirmektedir. Kültürel aktarımın temel taşıyıcılarından olan bilmeceler, Kazan Tatar Türk kültürünün önemli öğeleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmada Kazan Tatar Türklerine ait 50 bilmece ele alınmıştır. İncelemenin sağlıklı olması açısından ele alınan bilmeceler, transkribe edilerek ve Türkiye Türkçesine aktarılarak çalışmada yer almaktadır. Daha önceki çalışmalarda, Kazan tatar bilmeceleriyle ilgili gelenekten gelen dil ve üslup değerlendirmesi yapılmadığından dolayı tebliğde, bilmeceler yapı, dil ve üslup özellikleri açısından incelenmiştir. Ayrıca şiirsel bilmeceler, kafiyeli bilmeceler, çocukluk çağında söylenen bilmecelerde kullanılan kelimeler olmak üzere ayrı alt başlıklar halinde ele alınmaktadır. Bunun yanında Rusçanın etkisinin görüldüğü, cevabı Rus kökenli kelimeler olan bilmeceler de ayrıca incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Üslup, Kazan Tatar Türkleri, Bilmece, Tabışmak

Her bir halk edebiyatı ürünü, mensup olduğu topluluğun, birbiriyle ve kendilerinden olmayanlarla ilişkileri, etkileşimleri, insana ve olaylara karşı yaklaşımları, bakış açıları gibi birçok karakteristik özelliğini yansıtmaktadır. Bilmeceler de bunlardan biridir. İlk olarak, nasıl ortaya çıktığı, kim tarafından söylendiği belirlenememiş olan bilmecelerin oluşumu araştırıldığında mitolojiyi işaret ettiği görülmektedir(Oğuz, 2014:255). "*Rivayete göre, çok eski devirlerde yaşayan insanlar, tabiatın her hadiseni olağanüstü olarak değerlendirdiklerinden, bu hadiselerle ilgili inanışlar üretmişlerdir. Onlara göre tabiatta meydana gelen her hadisenin (yıldırım çakması, gök gürültüsü, sel, yağmur, fırtına vb.) mutlaka bir sahibi vardır ve tabiatta var olan (canlı-cansız) her şeyi, onlar da bizler gibi anlarlar. Bu sebeple, o devrin insanları, kendileri için zararlı gördükleri bütün varlıkları adını söylemekten sakınmışlardır"*(Şimsek,2003:224).

Bilmeceler, Türkçe Sözlükte, "*Bir şeyin adını anmadan, niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyene veya okuyana bırakan oyun, muamma"(www.tdk.com)* olarak tanımlanmaktadır. Şükrü Elçin ise, "bilmeceler tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl zeka veya güzellik nev'inden mücerred kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir"(Bayrakdarlar, 2015:714) şeklinde tanımlamıştır.

Galip Güner, Dîvânü Lugâti't-Türk'te yazılı bir bilmece metni olmamasına karşın "tapız- ~ tapuz- "bilmece sormak", tapuzgu, tapuzguk "bilmece", tapzug "insanlar arasında sorulan bilmece" gibi kelimelerin yer aldığını belirtmektedir(Güner, 2016:13). Saim Sakaoğlu, Türk dünyasındaki bilmece terimlerini değerlendirirken 71 terim saymış ve bu terimlerin çoğunun bil- ve tap- gibi birkaç köke dayandığını belirtmiştir (Ersoy, 2003:367-368). Türk lehçelerinin birçoğunda bilmece kelimesine karşılık olarak kullanılan terimler yomak, bilmek ve tapmak fiillerinden gelmiştir(Çolak, 2013:445). Türkiye Türkçesinde "bilmece" adını alan bu halk edebiyatı ürünü, Kazan Tatar Türkçesinde "tabışmaḳ" terimi ile ifade edilir. Bu isim, Eski Türkçe tap- "bul-" fiilinden türemiştir. Kapalı anlatımla sorulanı buldurmayı hedeflemesi nedeniyle bu adı alan türün, Türk dünyasındaki diğer adlandırmalarının da aynı kökten geldiği görülmektedir.

Çalışmada Gıylamanov tarafından hazırlanan 50 bilmece ele alınmıştır. Bu bilmeceler, transkribe edilerek Türkiye Türkçesine aktarılmış yapı, dil ve üslup özellikleri açısından dikkati çeken hususlar incelenmiştir dikkati çeken hususlar aşağıda sıralanmıştır:

1. Ele alınan bilmeceler manzumdur. Bilmeceler genel olarak 2 ve 4 mısradan oluşmaktadır. Nadir olsa da 3'lü 5'li ve 8'li şekillerine de rastlanmaktadır.

Bar Sunday bĭr hayvan

ḫeyleker hem aḳıllı

kaybĭr yaḳları seyĭr:

Tuġanda uḳ saḳallı (kece) (Gıylamanov, 2012:399)

"Var öyle bir hayvan,

Hilekar ve akıllı.

Bazı yönleri garip,

Doğunca çok sakallı (Keçi)"

Üçıp uynıy!

Ul ķŭş ta,

Yafraķ ta, ķar da tügĭl.

Gaziz anası ḫiyal

Tuġan nigĭzĭ küŋĭl (uy) (Gıylamanov, 2012:403)

"Uçarak oynuyor,

O kuş da,

Yaprak da kar da değil.

Aziz anası hayal,

Doğum yeri gönül (Akıl, Fikir)

uçradı zur oya:

alasıŋ, alasıŋ,

alġan sayĭn zuraya. (çŭķır) (Gıylamanov, 2012:407)

"Rastladı, büyük yuvaya,

Alıyorsun alıyorsun,

Her aldığında büyüyor (Çukur)."

Ansız bĭrni ĭşli almıy

Mekteptegĭ balalar.

Anıŋ bilen yaza yaza,

Tŭrlĭ bilgi alalar.

Uķıtıçı "bĭrlĭ" ķuya

Piçraķ yazıp ķara!

Tik şulay da bik mezek ul!

Üzĭ ķızıl, üzĭ ķara. (yazuw ķarası). (Gıylamanov, 2012:400)

" Onsuz bir şey yapamıyor,

Mektepteki çocuklar

Onunla yaza yaza

Türlü bilgi alıyorlar

Öğretmen 1 veriyor

Eğer pis yazarsan!

Herhalde pek enteresan ya,

Kendi kızıl kendi kara (Mürekkep Renkleri)”

2. Ele alınan bilmecelerde coğrafi adlar, hayvan adları ve renk adlarının kullanımı görülmektedir.

2.1. Kazan Tatar bilmecelerinde, hem anlatımında coğrafi adların kullanıldığı bilmecelere hem de coğrafi bir yeri anlatmaya çalışan bilmecelere rastlanmaktadır.

Bŭtĭn cirde su da su

Tik kürĭnmi su basu,

Ul bir sular sarayĭ

*Bötĭn cirĭ şuŋa su! (**Aḳvaparḳ**) (Gıylamanov, 2012:396)*

“Her yerde su da su

Fakat görünmüyor subaşı,

O sular sarayı ya,

Onun için her yer su (Aquapark).”

Anda ceyev yŭrisiŋ,

Yortlarında – kibĭtler!

Şunda tanışalar, di.

*Ḳızlar bilen yĭgĭtler! (**Bawman uramı**) (Gıylamanov, 2012:396)*

“orada yayan yürüyorsun,

Evlerinde mağazalar!

Orada tanışıyorlar, denir.

Kızlar ile delikanlılar. (Bawman sokağı)”

***Yıraḳ Misır ilĭnnen**,*

Çüllerden küçĭp kilgen.

Ġasırlar kiçe-kiçe,

*Nıķ ķına üsĭp kilgen (**Piramida**) (Gıylamanov, 2012:396)*

"Uzak Mısır ilinden

Çöllerden göçüp gelen

Asırlar geçe geçe

Sağlamca ilerleyen(Piramit)"

***Ķaban külĭ** buyĭndağı*

Bu ķorab taştan tora.

Îçĭndegĭ tamaşalar

Moŋnan, alķıştan tora (Ķamal Teatrı) (Gıylamanov, 2012:397)

"Kaban gölü boyundaki,

Bu tekne taştan.

İçindeki eğlenceler,

Melodiden, alkıştan. (Kamal Tiyatrosu)"

Ķazansu eremesĭnde

Elle küpmĭ tagan bar

Andağı bŭtĭn uyĭnnar

Şürelĭden ķalġannar ("Ķırlay" Küŋĭl Açuv Parkı) (Gıylamanov, 2012:397)

"Kazansu Çalılığında,

Yoksa çok mu sacayağı var

Oradaki bütün oyunlar

Şüreliden kalmışlar ("Kırlay" Gönül Açma Parkı)"

***Ķaban külĭ** –sĭrlĭ kül ul,*

Anda ŋayvan parķı bar

Aķķŭşlarnıŋ sarayları,

Arıslanıŋ yŭrti bar. (Zooparķ) (Gıylamanov, 2012:397)

"Kaban gölü sırlı göl o,

Orada hayvan parkı var.

Akkusların sarayları var.

Arslanın yuvası var. (Hayvanat Bahçesi)"

2.2. Bilmecelerde isimlerin etkilerini pekiştirmek için renk adlarının kullanıldığı da görülmektedir.

Ḳaban külĭ –sĭrlĭ kül ul,

Anda ḫayvan parḳı bar

***Aḳ**ḳŭşlarnıŋ sarayları,*

Arıslanıŋ yŭrti bar. (Zooparḳ) (Gıylamanov, 2012:397)

"Kaban gölü sırlı göl o,

Orada hayvan parkı var.

Akkusların sarayları var.

Arslanın yuvası var"

***Ap-aḳ** saray ĭçĭnde*

Aylı cidĭ manara.

Divarları yanında

Tarih üzĭ yaŋara (ḳŭl şerif meçĭtĭ) (Gıylamanov, 2012:396)

"Bembeyaz saray içinde,

Aylı yedi minare,

Duvarları yanında

Tarih kendi yenilenmekte (Kul Şerif Cami)"

***Altın** aylı manara*

Küklerge tiyĭp tŭra.

ḫan bikesi bulsa da

İlge baş iyïp tŭra. (Sŭyïmbike manarası) (Gıylamanov, 2012:396)

"Altın aylı minare,

Göklere değmekte.

Han bikesi olsa da,

İle baş eğmekte. (Süyümbike Minaresi)"

Kïçkine gïne cil ḳapḳa

Açıla da yabıla.

Aŋa kïrgen herbïr nerse

***Aḳ** taşlarġa abına. (Avız) (Gıylamanov, 2012:398)*

"Küçükçe bir kapı,

Açılıyor ve kapanıyor.

Ona giren her bir şey,

Ak taşlara çarpıyor. (Ağız)

Açuwın çıġarıym diseŋ.

***Ḳızıl** tŭş bilen ürte.*

Ḳaz da tavık ta tügïl ul,

Anıŋ isïmï… (kürke) (Gıylamanov, 2012:403)

"Öfkesini çıkarayım dersen,

Kırmızı renk ile salla.

Kaz da değil tavuk da değil o,

Onun ismi… (Hindi)"

***Yeşil** tŭsïn yuġalmıy ul,*

Ḳaysı ġına çaḳta ḳara!

Ḳışını yaḳın cibermiçe

İneleri saḳlap tŭra. (Çırşı) (Gıylamanov, 2012:405)

"Yeşil rengini hiç kaybetmiyor,

Hangi zamanda baksan da,

Kışın yaklaştırmayınca,

İğneleri saklamakta (Çam).”

2.3. Anlatımında ya da cevabında hayvan adlarının kullanıldığı bilmeceler mevcuttur.

Ḳaban külĭ –sĭrlĭ kül ul,

Anda ḫayvan parḳı bar

***Aḳḳüşlarnıŋ** sarayları,*

***Arıslanıŋ** yŭrti bar. (Zooparḳ) (Gıylamanov, 2012:397)*

“Kaban gölü sırlı göl o,

Orada hayvan parkı var.

Akkusların sarayları var.

Arslanın yuvası var(Hayvanat Bahçesi)”

Açuwın çığarıym diseŋ.

Ḳızıl tŭş bilen ürte.

***Ḳaz da tavık** ta tügĭl ul,*

Anıŋ isĭmĭ… (kürke) (Gıylamanov, 2012:403)

“Öfkesini çıkarayım dersen,

Kırmızı renk ile salla.

Kaz da değil tavuk da değil o,

Onun ismi… (Hindi)”

2.4. Kazan Tatar bilmeceleri incelendiğinde Rusça kökenli kelimelere de rastlanmaktadır.

Yaŋğır kilse, tabaktay,

*ḳŭyaş çıḳsa tayaḳtay **(zontik)** (Gıylamanov, 2012:406)*

“Yağmur yağsa tabak gibi,

Güneş çıksa sopa gibi(şemsiye)”

Üzï jiraf kïbïk ul,

Muyïnın yaķ yaķķa bura.

Tik azık izlep yŭrmi,

*Haman bïr cirde tŭra. (**ķran**) (Gıylamanov, 2012:405)*

“Kendi zürafa gibi o,

Boynunu oraya buraya buruyor.

Yalnız yiyecek aramıyor,

Daima bir yerde duruyor (Musluk).”

Ķolağı bar – işïtmi

Ayağı bar- yŭrmi.

Baş ŭçında bŭlıt

*Içïnde ut dŭrli (**samavır**) (Gıylamanov, 2012:398)*

“Kulağı var işitmiyor,

Ayağı var yürümüyor.

Baş ucunda bulut,

İçinde ateş Gürlüyor (semaver)”

2.5. Bilmecelerde, yansıma kelimeler de kullanılmıştır.

Ķolağı bar – işïtmi

Ayağı bar- yŭrmi.

Baş ŭçında bŭlıt

*Içïnde ut **dŭrli** (samavır)* (*Gıylamanov, 2012:398)*

“Kulağı var işitmiyor,

Ayağı var yürümüyor.

Baş ucunda bulut,

İçinde ateş gürlüyor (semaver)”

2.6. Kazan Tatar bilmecelerinde sayılar da kullanılmıştır**.**

Ansız bĭrni ĭşli almıy

Mekteptegĭ balalar.

Anıŋ bilen yaza yaza,

Tŭrlĭ bilgi alalar.

*Uķıtıçı "**bĭrlĭ**" ķuya*

Piçraķ yazıp ķara!

Tik şulay da bik mezek ul!

Üzĭ ķızıl, üzĭ ķara. (yazuw ķarası). (Gıylamanov, 2012:400)

" Onsuz bir şey yapamıyor,

Mektepteki çocuklar

Onunla yaza yaza

Türlü bilgi alıyorlar

Öğretmen **bir** veriyor

Eğer pis yazarsan!

Herhalde pek enteresan ya,

Kendi kızıl kendi kara (Mürekkep Renkleri)"

Canı bar ķanı yuķ

Unikĭden artıķ sanı yuķ (seġat) (Gıylamanov, 2012:407)

"Canı var, kanı yok,

On ikiden sonra sayı yok(saat)."

Sŭzĭm dĭp kile buġay

*Mŭgĭzlerĭ **ikĭ**... bet!*

E üzĭ kĭçtĭki gĭne

Ekemet hem tŭkemet (Ekem-Tökem). (Gıylamanov, 2012:400)

"Süzüyorum deyip geliyor gibi,

Boynuzları iki… işte!

E kendisi ise çok küçükçe,

İlginç ve enteresan (salyangoz)”

3. Kazan Tatar bilmecelerinde sıklıkla görülen benzetme ve mecaz sanatlarının yanı sıra bazı bilmecelerde iç kafiye (seci) örneklerine de rastlanmaktadır.

Uramnarġa aḳ ḳış kĭrse

ḳŭltıra, elle nişli

ĭt te tügĭl ḳŭrt ta tügĭl,

Üzĭ kĭşĭnĭ tĭşli! (suwık) (Gıylamanov, 2012:400)

“Sokağa ak kış girse,

Kuduruyor, acaba ne yapıyor.

İt de değil kurt da değil,

Kendi insanı dişliyor (Soğuk)”

*üz**ĭ** kile iz**ĭ** yuḳ,*

bŭrını bar yŭzĭ yuḳ (küyme) (Gıylamanov, 2012:406)

“Kendi gelir izi yok,

Burnu var yüzü yok (Gemi)”

4. Bilmecelerin bazılarında ikilemeler ve ses tekrarlarına rastlanmaktadır.

*Bŭtĭn cirde **su** da **su***

Tik kürĭnmi su basu,

Ul bir sular sarayĭ

*Bötĭn cirĭ şuŋa su! (**Aḳvaparḳ**) (Gıylamanov, 2012:396)*

“Her yerde su da su

Fakat görünmüyor subaşı,

O sular sarayı ya,

Onun için her yer su (Aquapark).”

Yıraḳ Mısır ilĭnnen,

Çüllerden küçĭp kilgen.

Ġasırlar ***kiçe-kiçe,***

Nıḳ ḳına üsĭp kilgen (Piramida) (Gıylamanov, 2012:396)

"Uzak Mısır ilinden

Çöllerden göçüp gelen

Asırlar geçe geçe

Sağlamca ilerleyen(Piramit)"

Uramnarġa aḳ ḳış kĭrse

ḳŭltıra, elle nişli

ĭt te tügĭl ḳŭrt ta tügĭl,

Üzĭ kĭşĭnĭ tĭşli! (suwık) (Gıylamanov, 2012:400)

"Sokaklara ak kış girse,

Kuduruyor, bilmem ne yapıyor.

İt de değil kurt da değil,

Kendi insanı dişliyor. (soğuk)

Ansız bĭrni ĭşli almıy

Mekteptegĭ balalar.

Anıŋ bilen ***yaza yaza,***

Tŭrlĭ bilgi alalar.

Uḳıtıçı "bĭrlĭ" ḳuya

Piçraḳ yazıp ḳara!

Tik şulay da bik mezek ul!

Üzĭ *ḳızıl,* ***üzĭ*** *ḳara. (yazuw ḳarası). (Gıylamanov, 2012:400)*

" Onsuz bir şey yapamıyor,

Mektepteki çocuklar

Onunla yaza yaza

Türlü bilgi alıyorlar

Öğretmen 1 veriyor

Eğer pis yazarsan!

Herhalde pek enteresan ya,

Kendi kızıl kendi kara (Mürekkep)"

Tavış tını yuḳ

Kŭn tŭn *yŭklıy ul.*

Şulay da ŭynĭ

Eybet saḳlıy ul. (Yŭzaḳ) (Gıylamanov, 2012:401)

"Sesi sedası yok,

Gece gündüz uyukluyor o,

Öyle ama evi

Güzel saklıyoro (kilit)."

Sŭzĭm diĭp kile buġay

Mŭğĭzlerĭ ikĭ… bet!

E üzĭ kĭçtĭki gĭne

Ekemet *hem* ***tŭkemet*** *(Ekem-Tökem). (Gıylamanov, 2012:400)*

"Süzüyorum deyip geliyor gibi,

Boynuzları iki… işte!

E kendisi ise çok küçükçe,

İlginç ve enteresan (salyangoz)"

Ülende ul çeçek kĭbĭk,

Üzim diseŋ tuttırmıy.

Şundıy *tĭrĭ,* ***şundıy*** *uynaḳ*

Bĭr minut ta tik tŭrmıy (kübelek) (Gıylamanov, 2012:402)

"Çimde o çiçek gibi,

Koparayım dersen tutturmaz.

Onun kadar diri, onun kadar oynak,

Bir dakika da durmaz o (Kelebek)”

ŭre kite, *ŭrĭp yŭri,*

bŭlıtlarġa kĭrĭp yŭrĭ.

Kük ḳatına mĭnĭp citĭp,

Yŭldızlarnı kŭrĭp yŭri (rakĭta) (Gıylamanov, 2012:402)

“Uçar gider, uçuyor,

Bulutlara giriyor.

Gök katına binip yetişiyor,

Yıldızları görüyor (Roket)”

Yŭmrı yŭmraḳ *tügĭl,*

Tügerek kŭymaḳ tügĭl.

Sikĭre ul tıp ta tıp,

Bulmıy ġına tuḳtatıp (tup). (Gıylamanov, 2012:403)

“Yumru ama yumak değil,

Yuvarlak ama kuymak değil.

Sekiyor o, tıp da tıp,

Hiç durdurulmuyor (Top).”

Canı *bar* ***ḳanı*** *yuḳ*

Unikĭden artıḳ sanı yuḳ (seġat) (Gıylamanov, 2012:407)

“Canı var, kanı yok,

On ikiden sonra sayı yok(saat).”

5. Kazan Tatar bilmecelerinde genellikle 3. tekil kişi merkezli anlatımın söz konusu olduğu görülmektedir.

Kĭçkine gĭne cil ḳapḳa

Açıla da yabıla.

Aŋa kĭrgen herbĭr nerse

Aķ taşlarġa abına. (Avız) (Gıylamanov, 2012:398)

"Küçükçe bir kapı,

Açılıyor ve kapanıyor.

Ona giren her bir şey,

Ak taşlara çarpıyor. (Ağız)

Canı bar ķanı yuķ

Unikĭden artıķ sanı yuķ (seġat) (Gıylamanov, 2012:407)

"Canı var, kanı yok,

On ikiden sonra sayı yok(saat)."

Bĭrni de aşamıy

Bĭrni de ĭçmi

Kŭnĭ – tŭnĭ yŭri,

Şuŋa türden tüşmi (segat) (*Gıylamanov, 2012:398)*

"Hiçbir şey yemiyor,

Hiçbir şey içmiyor.

Gece gündüz yürüyor,

O yüzden başköşeden düşmüyor (saat)"

6. Bilmecelerin geneline baktığımızda, betimlemeli anlatım tekniğinin yaygın olduğu görülmektedir.

Kĭçkine gĭne cil ķapķa

Açıla da yabıla.

Aŋa kĭrgen herbĭr nerse

Aķ *taşlarġa abına. (Avız) (Gıylamanov, 2012:398)*

"Küçükçe bir kapı,

Açılıyor ve kapanıyor.

Ona giren her bir şey,

Ak taşlara çarpıyor. (Ağız)

Baḳa kĭbĭk –sŭyleşe,

Ayu kĭbĭk – atlıy

Üzĭ cirde yaşi

Yĭlgada da batmıy (ürdek) (Gıylamanov, 2012:399)

"Kurbağa gibi konuşuyor,

Ayı gibi atlıyor,

Kendi yerde yaşıyor,

Irmakda da batmıyor (Ördek)"

7. Şiirsel Bilmeceler

Ḳolaġı bar işĭtmi ul,

Avızı bar – çaḳırmıy

Tigĭz cirge utıralmıy

"Kitĭrĭgĭz çŭḳır!" –di (ḳazan) (Gıylamanov, 2012:398)

"Kulağı var işitmiyor,

Ağzı var çağırmıyor.

Eğri yere oturamıyor,

"Getiriniz çukur" diyor (Kazan)"

Ḳolaġı bar – işĭtmi

Ayaġı bar- yŭrmi.

Baş ŭçında bŭlıt

Içĭnde ut dŭrli (samavır) (*Gıylamanov, 2012:398)*

"Kulağı var işitmiyor,

Ayağı var yürümüyor.

Baş ucunda bulut,

İçinde ateş Gürlüyor (semaver)”

Bĭrni de aşamıy

Bĭrni de ĭçmi

Kŭnĭ – tŭnĭ yŭri,

Şuŋa türden tüşmi (segat) (*Gıylamanov, 2012:398)*

“Hiçbir şey yemiyor,

Hiçbir şey içmiyor.

Gece gündüz yürüyor,

O yüzden baş köşeden düşmüyor (saat)”

Kĭçkine gĭne cil ḳapḳa

Açıla da yabıla.

Aŋa kĭrgen herbĭr nerse

Aḳ *taşlarġa abına. (Avız) (Gıylamanov, 2012:398)*

“Küçükçe bir kapı,

Açılıyor ve kapanıyor.

Ona giren her bir şey,

Ak taşlara çarpıyor. (Ağız)

Baḳa kĭbĭk –sŭyleşe,

Ayu kĭbĭk – atlıy

Üzĭ cirde yaşi

Yĭlgada da batmıy (ürdek) (Gıylamanov, 2012:399)

“Kurbağa gibi konuşuyor,

Ayı gibi atlıyor,

Kendi yerde yaşıyor,

Irmakda da batmıyor (Ördek)”

Ķanatı bar – ŭçmıy,

Su ŭsttĭnde batmıy

Üzĭ bĭrķayçan da

Yarġa çıġıp yatmıy (balık) (Gıylamanov, 2012:399)

"Kanadı var uçmuyor,

Su üstünde batmıyor.

Kendi hiçbir zaman,

Su kenarına çıkıp yatmıyor (Balık)"

Alġı tepiyi ķısķa,

Lekin çabarġa ŭsta.

Üs-başın alıştırıp

Kĭre ul salķın ķısķa (ķuyan) (Gıylamanov, 2012:399)

Ön ayağı kısa,

Lakin koşmakta usta.

Üstünü başını değiştirip,

Girer o soğuk kışa (tavşan)."

Bar Sunday bĭr hayvan

ḫeyleker hem aķıllı

kaybĭr yaķları seyĭr:

Tuġanda uķ saķallı (kece) (Gıylamanov, 2012:399)

"var onun gibi bir hayvan,

Hilekar ve akıllı.

Bazı tarafları ilginç,

Doğunca çok sakallı (keçi)."

Utlarda yana almıy

Sularda bata almıy

Bıyeleyĭn kilmiçe

Bĭrkĭm de tuta almıy(Bŭz) (Gıylamanov, 2012:400)

"Ateşlerde yanmıyor,

Sularda batmıyor.

Eldivenini giymeden,

Hiç kimse tutamıyor (Buz)"

Uramnarġa aḳ ḳış kĭrse

ḳŭltıra, elle nişli

ĭt te tügĭl ḳŭrt ta tügĭl,

Üzĭ kĭşĭnĭ tĭşli! (suwık) (Gıylamanov, 2012:400)

"Sokaklara ak kış girse,

Kuduruyor, bilmem ne yapıyor.

İt de değil kurt da değil,

Kendi insanı dişliyor. (soğuk)"

Ansız bĭrni ĭşli almıy

Mekteptegĭ balalar.

Anıŋ bilen yaza yaza,

Tŭrlĭ bilgi alalar.

Uḳıtıçı "bĭrlĭ" ḳuya

Piçraḳ yazıp ḳara!

Tik şulay da bik mezek ul!

Üzĭ ḳızıl, üzĭ ḳara. (yazuw ḳarası). (Gıylamanov, 2012:400)

" Onsuz bir şey yapamıyor,

Mektepteki çocuklar

Onunla yaza yaza

Türlü bilgi alıyorlar

Öğretmen 1 veriyor

Eğer pis yazarsan!

Herhalde pek enteresan ya,

Kendi kızıl kendi kara (Mürekkep)”

Sŭzĭm diĭp kile buġay

Mŭġĭzlerĭ ikĭ… bet!

E üzĭ kĭçtĭki gĭne

Ekemet hem tŭkemet (Ekem-Tökem). (Gıylamanov, 2012:400)

“Süzüyorum deyip geliyor gibi,

Boynuzları iki… işte!

E kendisi ise çok küçükçe,

İlginç ve enteresan (salyangoz)”

8. Kafiyeli Bilmeceler

Yaŋġır kilse, tabaktay,

ķŭyaş çıķsa tayaķtay (zontik) (Gıylamanov, 2012:406)

“Yağmur yağsa tabak gibi,

Güneş çıksa sopa gibi(şemsiye)”

Kafiye düzeni “aa”, “ak” tam kafiye, “tay”rediftir.

Ķŭyaş kĭbĭk yaltırıy,

İçinde su ķaltırıy (samavır yaki çeynĭk) (Gıylamanov, 2012:406)

“Güneş gibi parlıyor,

İçinde su titriyor (semaver ya da çaydanlık)”

Kafiye düzeni “aa”, “altır” zengin kafiye, “ıy” rediftir.

simiz gĭne ak tana;

mŭġĭzĭm bar, dip maķtana. (çeynĭk) (Gıylamanov, 2012:406)

“Şişmanca ak dana,

Boynuzum var diye övünür (Çaydanlık)”

Kafiye düzeni “aa”, “tana” tunç kafiyedir.

üzĭ kile izĭ yuḳ,

bŭrını bak yŭzĭ yuḳ (küyme) (Gıylamanov, 2012:406)

“Kendi geliyor, izi yok,

Burnu var, yüzü yok (gemi).”

Kafiye düzeni “aa”, “zĭ”tam kafiye, “yuk” rediftir.

Üzĭ yŭri atlamıy,

Simĭrüwden tuḳtamıy. (ŭrçıḳ bilen cĭp ĭrlew) (Gıylamanov, 2012:407)

“Kendi yürüyor, atlamıyor,

Şişmanlamadan durmuyor (iğ ile ip yapmak)”

Kafiye düzeni “aa”, “a”yarım kafiye, “mıy”rediftir.

Canı bar ḳanı yuḳ

Unikĭden artıḳ sanı yuḳ (seġat) (Gıylamanov, 2012:407)

“Canı var, kanı yok,

On ikiden sonra sayı yok(saat).”

Kafiye düzeni “aa”, “an”tam kafiye “ı yuk” rediftir.

ḳırda yŭri atı yuḳ

tŭtĭnĭ bar utı yuḳ (tuman) (Gıylamanov, 2012:407)

“Kırda gezer adı yok,

Tütünü var ateşi yok (duman).”

“Kafiye düzeni “aa”, “t”yarım kafiye, “ı yuk” rediftir.

Uçradı zur ŭya:

Alasıŋ, alasıŋ,

Alġan sayĭn zuraya (çŭḳır). (Gıylamanov, 2012:407)

“Rastladı büyük yuvaya,

Alıyorsun, alıyorsun,

Her aldığında büyüyor(Çukur).”

Kafiye düzeni “aba”, “ya” tam kafiyedir.

9. Çocukluk Çağında Söylenen Bilmeceler

Yaratḳan cimĭşĭ

Herbĭr kĭşĭnĭŋ

Üzĭp birem diseŋ

*Eytme isĭmĭn. (alma***)** *(Gıylamanov, 2012:401)*

“Sevdiği meyveyi,

Her bir kişinin.

Koparıp vereyim desen,

Söyleme ismini (elma).”

Avızıŋa ḳaba alsaŋ,

Aşıy küçme üzegĭn.

Mĭne nindi hikmetli ul

Üzĭ cimĭş, üzĭ gŭl (gŭlcimĭş) (Gıylamanov, 2012:401)

“Ağzına alabilirsen,

Yeme ortasını,

İşte nasıl hikmetli o,

Kendi yemiş, kendi gülyemiş (Kuşburnu)”

Tavış tını yuḳ

Kŭn tŭn yŭklıy ul.

Şulay da ŭynĭ

Eybet saḳlıy ul. (Yŭzaḳ) (Gıylamanov, 2012:401)

“Sesi sedası yok,

Gece gündüz uyukluyor o,

Öyle ama evi

Güzel saklıyoro (kilit).”

Cirde bĭr nerse de

Aŋa hiç tıŋ tügĭl.

Üçı aḫırına

Citüw müŭmkin tügĭl (yul). (Gıylamanov, 2012:401)

“Yerde bir şey ve

Ona hiçbir şey denk değil.

Başına sonuna,

Yetişmek mümkün değil (yol).”

Ülende ul çeçek kĭbĭk,

Üzim diseŋ tuttırmıy.

Şundıy tĭrĭ, şundıy uynaḳ

Bĭr minut ta tik tŭrmıy (kübelek) (Gıylamanov, 2012:402)

“Çimde o çiçek gibi,

Koparayım dersen tutturmaz.

Onun kadar diri, onun kadar oynak,

Bir dakika da durmaz o (Kelebek)”

Yŭz bitleri cıyĭtçıklı,

Tĭllerĭ ḫeyran bulır.

ḳıçḳırtıp uynap ciberse,

şunda uk beyrem bulır. (Garmun) (Gıylamanov, 2012:402)

“Yüzü çehresi kırışık,

Dilleri hayran olur,

Bağırıp coşkuyla çalsa,

Hemen bayram olur(Garmun).”

Ul kŭşlarnı alma diyĭp,

Kĭşĭler iş aldanalar.

Kĭşĭlernĭ yaratkanġa,

Salķın ķışta ķalġan alar. (pĭsnekler) (Gıylamanov, 2012:402)

"O kuşları elma deyip,

İnsanlar sık aldanıyor.

İnsanları sevdiğinde,

Soğuk kışta kalmış onlar(Şakrak Kuşu)."

ŭre kite, ŭrĭp yŭri,

bŭlıtlarġa kĭrĭp yŭrĭ.

Kük ķatına mĭnĭp citĭp,

Yŭldızlarnı kŭrĭp yŭri (rakĭta) (Gıylamanov, 2012:402)

"Uçar gider, uçuyor,

Bulutlara giriyor.

Gök katına binip yetişiyor,

Yıldızları görüyor (Roket)"

Ķızıl *tŭş bilen ürte.*

Ķaz da tavık ta tügĭl ul,

Anıŋ isĭmĭ… (kürke) (Gıylamanov, 2012:403)

"Öfkesini çıkarayım dersen,

Kırmızı renk ile salla.

Kaz da değil tavuk da değil o,

Onun ismi… (Hindi)"

İn yaratķanı sŭlı,

yŭrgen cirlerĭ bŭlın.

Üskeç, isĭmĭn üzgerte,

Bala çağında … (ķŭlın) (Gıylamanov, 2012:403)

"En sevdiği (şey) yulaf,

Yürüdüğü yer çayır.

Büyüyünce ismi değişir

Çocukluk çağında…(kolın, tay).”

Üçıp uynıy!

Ul ķŭş ta,

Yafraķ ta, ķar da tügĭl.

Gaziz anası ḫiyal

Tuġan nigĭzĭ küŋĭl (uy) (Gıylamanov, 2012:403)

“Uçarak oynuyor,

O kuş da,

Yaprak da kar da değil.

Aziz anası hayal,

Doğum yeri gönül (Akıl, Fikir)

Yŭmrı yŭmraķ tügĭl,

Tügerek kŭymaķ tügĭl.

Sikĭre ul tıp ta tıp,

Bulmıy ġına tuķtatıp (tup). (Gıylamanov, 2012:403)

“Yumru ama yumak değil,

Yuvarlak ama kuymak değil.

Sekiyor o, tıp da tıp,

Hiç durdurulmuyor (Top).”

Yŭmġaķ tegeri ene,

Bŭtĭn cirĭnde ĭne

Ĭnesĭ mĭŋge tulmıy,

Tulsa da saplap bulmıy (kĭrnĭ) (Gıylamanov, 2012:404)

“Yumak yuvarlanıyor bak işte,

Her yerinde iğne.

İğnesi çoğalmıyor,

Çoğalsa da saplanmıyor (kirpi)”

İkĭ yĭlğa yarın

Beyli ipli gĭne.

İşaretlep tŭra

“p”nıŋ küplĭgĭne (küpĭr). (Gıylamanov, 2012:404)

“iki nehir kenarını,

Bağlıyor kolayca.

İşaret edilmekte

R’nin çokluğu ile (Köprü).”

Ye, kĭm gĭne bĭlmi

Küpĭrnĭŋ balasın?

İsĭmĭn bĭlmim ... eytsem,

Tuḳtalıp ḳalasıŋ. (basma) (Gıylamanov, 2012:404)

“Bilmeyen var mı

Köprünün çocuğunu?

İsmini bilmiyorum… söylesem,

Şaşıp kalırsın, (İskele).”

Bĭr tamçı da ŭrmi ul,

ḳŭyma buylap ürli ul.

İt tügĭl, tĭşlep ala.

Küzlernĭ yeş’lep ala (ḳıçıtḳan) (Gıylamanov, 2012:404)

“Bir nebze de ürümüyor o,

Duvar boyu uzuyor.

Köpek değil, ısıracak,

Gözlerini yaşartacak (Isırgan Otu).”

Cey kŭnĭnde yal ite,

ķışın kŭn buyĭ çaba.

Balalarnıŋ dustı ul.

Anıŋ isĭmĭ- ... (Çana) (Gıylamanov, 2012:405)

"Yaz Boyunca dinlenir,

Kışın gün boyu koşar.

Çocukların dostu o,

Onun ismi… (Kızak, Karda taşıma yapılan vasıta)."

Üzĭ jiraf kĭbĭk ul,

Muyĭnın yaķ yaķķa bura.

Tik azık izlep yŭrmi,

Haman bĭr cirde tŭra. (ķran) (Gıylamanov, 2012:405)

"Kendi zürafa gibi o,

Boynunu oraya buraya buruyor.

Yalnız yiyecek aramıyor,

Daima bir yerde duruyor (Musluk)."

Bürĭ kürse, tŭlkĭ kürse,

ķurķuġa ķalıştıra

ķış citüge kilgen tunın

aķ tŭske alıştıra. (ķuyan) (Gıylamanov, 2012:405)

"Kurt görse, tilki görse,

Korku veriyor ara sıra.

Kış günü giydiği paltosunu,

Ak renge değiştirir(Tavşan)."

Yeşil *tŭsĭn yuġalmıy ul,*

Ķaysı ġına çaķta ķara!

Ķışını yaķın cibermiçe

İneleri saḳlap tŭra. (Çırşı) (Gıylamanov, 2012:405)

"Yeşil rengini hiç kaybetmiyor,

Hangi zamanda baksan da,

Kışın yaklaştırmayınca,

İğneleri saklamakta (Çam)."

Sonuç

İncelenen bilmeceler,

1. Hayvan, bitki, gündelik hayatla ve kültürel anlamda önemli olan temel yerler gibi temalar ele alınmıştır.
2. Çocukluk çağında söylenen bilmecelerde, çocukların günlük hayatlarında karılaşacağı bitki, hayvanlar, oyuncaklar gibi temalar ele alınmıştır.
3. Yarım, tam, zengin, tunç kafiye ve redif gibi ahenk unsurları bulunmaktadır.
4. Sade ve anlaşılır bir dille söylenmiştir.
5. Öğretici ve eğlendiricidir.
6. Başka Tatar bilmecelerinde soru kalıbı kullanıldığı bilinse de ele alınan bilmecelerde, böyle bir kalıba rastlanmamıştır.
7. Günümüzde Kazan Tatar Türklerinin bilmeceleri kullanımı, şehirlerde işlekliğini yitirmekle birlikte, çocuk kitaplarında sıkça görülmektedir. Köylerde ise çok yoğun olmasa da işlekliğini korumaktadır.

Kaynakça

BAYRAKDARLAR, Tuğba (2015). "Türkmen Bilmeceleri Üzerine bir İnceleme", *X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri (28Eylül-1Ekim2015 Saraybosna*), Ankara, s.713-726.

ÇOLAK, Doğan (2013) "Saha Türklerinin Bilmeceleri", *Uludağ Üniversitesi VI. Uluslarası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu 4-7 Aralık*, s.427-443.

ERSOY, Feyzi (2003). "Çuvaş Bilmeceleri" *Türkiyat araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'a Armağan,* Bahar, S.13, s. 367-379.

GIYLMANOV, G. X. (Galimcan) (2012). “Samat Batır: balalar ŭçĭn şiğırler, cırlar, tabışmaklar, ekiyetler” Tataristan kitap neşriyatı, Kazan. http://www.tatknigafund.ru/books/2412/read#page407 (Edinim Tarihi:10.04.2016/11.46).

GÜNER, Galip (2016). “Kuman Bilmeceleri Üzerine Notlar”, Kesit Yay. İstanbul.

OĞUZ, M. Öcal vd. (2014) “Türk Halk Edebiyatı El Kitabı”, Grafiker Yay. Ankara.

ŞİMŞEK, Esma (2003) “Bilmeceler”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C.3, AKMB Yay., Ankara, s.222-250.

www.tdk.com (07.10.2016/19:05)

TÜRK İLAÇ SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN TIBBİ TANITIM TEMSİLCİLERİNİN SENDİKALAŞMA VE BİR SENDİKAYA ÜYE OLMA EĞİLİMLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: KOCAELİ İLİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Tuncay YILMAZ
Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi
İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Bora YENİHAN
Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Özet

Sanayi Devrimi ile birlikte yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler toplumsal yaşam içinde yeni sınıfların doğmasına yol açmış ve bu sınıflar içinde "İşçi Sınıfı" ön plana çıkmıştır. Özellikle sözleşme serbestisi ile birlikte işveren karşısında güçsüz ve pazarlık gücünden yoksun olan bu sınıf zamanla, birlikte hareket ederek örgütlenme eğilimi içine girmiş ve sendikalar ortaya çıkmaya başlamıştır. 20. yüzyılın başlarında başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, işçilere yasal olarak örgütlenme hakkının tanınmasıyla sendikalar yasal bir zemine oturmuş ve işçilerin öncelikle ekonomik olmak üzere sosyal ve kültürel haklarının savunulmasında ön planda yer almaya başlayarak endüstri ilişkilerinin belki de en önemli aktörü haline gelmişlerdir.

Bu çalışmada Türk İlaç Sektöründe çalışan ve halk arasında ilaç mümessili olarak adlandırılan "Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin" sendikalaşma ve bir sendikaya üye olma eğilim ve istekleri araştırılarak sonuçlara varılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma tekniklerinden "Yarı Yapılandırılmış Mülakat Tekniği" kullanılarak yapılan bu çalışmada evren olarak Kocaeli ili seçilmiştir. Katılımcılara ilk önce; sendikal bilgilerini, sendikalaşma isteklerini belirlemeye yönelik açık uçlu sorular sorulmuş, sonrasında ise sendika kavramı ile ilgili bilgiler verilerek sendikalardan beklentilerinin neler olabileceğini değerlendirmeye yönelik açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Mülakatların içerik analizine tabi tutulmasından sonra çeşitli sorun alanlarına ulaşılmıştır. Türk İlaç Sektöründe çalışan Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin sendikalaşma ile ilgili olarak öncelikli probleminin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmamaları olduğu sonucuna varılmış, diğer sorun alanları olarak; işverenlerinin sendikalı olmaları durumunda çalışanların işlerine son vereceği korkusu, sendikalı olmanın çalışma şartlarını iyileştirmeyeceği düşüncesi, rekabetten dolayı sendikal birlik sağlayamayacakları ön plana çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sendika, Sendikalaşma Eğilimi, Tıbbi Tanıtım Temsilcisi

SYNDICATION OF MEDICAL PROMOTION REPRESENTATIVE WHO WORKS TURKISH MEDICINE SECTOR AND AN QUALITATIVE SURVEY ON TREND TO BEING MEMBERSHIP TO TRADE UNION: KOCAELI CITY EXAMPLE

Abstract

The result of industrial revolution which is social, cultural and economical evolution emerged the new classes in the social life and "worker class" comes to prominence among these classes.

The class that weak and deprived of bargain power aganist to employer with expecially freedom of contract entry to organization in time and trade unions start to arise. Heading of Europe countries, trade unions have been legal with the defination of right of organization and they become to the most important actor in the industiral relationship with defending employee rights of social and cultural and primarily economic in the 20. century.

In this study, we have concluded reasons of trends and requests for "Medical promotion representative" who works turkish medical sector and it colloquially called as medical representative. We have used "Semi-structured interview technique" among qualitative survey techniques and Kocaeli is selected as exploratory. We have asked open-ended questions that are information of trade union, requests of syndication to participants and then we have evaluated expectation of trade union with giving the information of trade union concept. We have reached various problem areas after interviews subjected into the content analysis. We have firstly deduced that medical promotion representatives who works turkish medical sector haven't enough information about syndication and the other problem area have defined as they are not collaborate with competition, attitude of workers and condition of works.

Keywords: Trade union, Trend of syndication, medical promotion representative

GİRİŞ

18. Yüzyıl sonlarında başta Kıta Avrupası olmak üzere başlayan ve etkileri bütün Dünya'ya yayılan Sanayi Devrimi, yarattığı ekonomik değişimlerin yanında toplumsal ve kültürel açıdan da köklü değişimlere sebep olmuş, bunun sonucunda da çalışma biçimlerinin değişmesiyle birlikte yeni sınıflar ortaya çıkmıştır. Bu sınıfların en önemlisi olan işçi sınıfı karşı karşıya kaldığı ağır çalışma şartları sonucunda da örgütlenme ve haklarını arama ihtiyacı hissetmiştir.

İşçilerin uzun mücadeleler sonucunda elde ettiği örgütlenme hakları özellikle batılı toplumlarda 20. Yüzyıl boyunca etkili olmuş, kültürel ve toplumsal değişimleri beraberinde getirmiştir. İşçilerin sendika adı verilen bu örgütlenmeleri üyelerinin başta ekonomik, kültürel, sosyal ve toplumsal sorunlarını konu edinen çalışmalar ve faaliyetlerde bulunarak ülkelerin yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Ancak 20. Yüzyıl sonlarında yaşanan ekonomik, kültürel ve teknolojik değişimler çalışma biçimlerinin yanında çalışan kesimleri de değiştirmiş, beyaz yakalı çalışanların sayısı hızla artarken hizmetler sektörü de yükselişe geçmiştir. Bu çerçevede ele alındığında sendikaların geleneksel yapılarını koruduğunu söylemek mümkünken, değişen çalışan profili doğrultusunda üye yapılarında da değişimler olduğu ve sendika üyelerinin beklentilerinin de değiştiği söylenebilir. Bu değişimlerin temelinde mavi yakalı ve vasıfsız işçi profilinden, beyaz yakalı ve vasıflı çalışan profiline doğru geçiş olması önemli rol oynamaktadır.

Bu çalışmada Türk İlaç Sektöründe faaliyet gösteren ilaç firmalarının, satış pazarlama departmanlarına bağlı olarak çalışan ve beyaz yakalılardan oluşan "Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin" sendikalaşma ve bir sendikaya üye olma eğilimleri incelenecektir. Nitel araştırma tekniklerinin kullanılacağı bu çalışmada Kocaeli ilinde görevli Tıbbi Tanıtım

Temsilcileri ile yüz yüze mülakatlar yapılarak sendikalaşma eğilimleri üzerine sonuçlara varılmaya çalışılacaktır.

1. SENDİKACILIĞIN KISA TARİHÇESİ

Sendikalar 1750'lerden sonra sanayi devriminin yarattığı sınıf olan işçilerin bir araya gelerek oluşturdukları örgütlerdir. Toplumsal gelişme ve değişmeler, önceki dönemden farklı olarak, geniş bir işçi sınıfını ortaya çıkarmış, yeni yaşama ve çalışma koşulları yaratmış, kentlerin nüfusu hızla artmış, erkek, kadın ve çocuk işçileri zor, ağır ve insanı hızla yıpratan çalışma koşullarıyla karşı karşıya bırakmıştır (Özkiraz ve Talu 2008:108-109). Yaşanan bu süreçte, Marx'ın, "modern sanayiin ilk yarattıkları" diye adlandırdığı işçi sınıfının sayısı ve genel nüfus içindeki oranı büyük bir hızla artmaya başlamıştır (Kozak 1992: 66).

Elbette Sendikal hareketin gelişmesi için gerekli iki koşuldan biri sanayileşme diğeri de demokrasinin varlığıdır. Bu iki koşulun gerçekleştiği ilk ülke İngiltere'dir (Tokol, 1984: 221). Çalışanları ekonomik ve sosyal yönden korumayı amaçlayan ilk yasaların yine İngiltere'den çıktığını ayrıca vurgulamak gerekir.

Dünyada sendikalar doğal olarak işçi sınıfının ortaya çıkmasıyla birlikte gündeme gelmiştir. Bazen adı "yardımlaşma sandığı," "dernek" veya "kooperatif" olan bir işçi örgütlenmesi, hayatın zorlamasıyla işçilerin işverenlere karşı hakkını korumada kullanılan bir araca dönüşebilmiştir. İlk sendikaların önemli bir bölümü, belirli bir meslekten işçiyi bünyesinde barındıran "meslek sendikaları" olmuş; bu meslek sendikaları çoğunlukla vasıflı işçileri örgütlemiştir (Koç 1998: 1).

İngiltere'de sendikalar 1824 yılına kadar kanun dışı idiler. (Kıta Avrupası'nda ise, bundan kırk hatta daha uzun yıl sonra bile yasa dışı olarak kaldılar). 1824'te yapılan bir parlamento soruşturmasında, işçi birliklerini yasaklama girişimlerinin düşmanlık ve güvensizlik duygularını artırmaktan başka bir işe yaramadığı ve işçileri şiddete yönelterek toplumun huzurunu bozduğu kaydediliyordu. Bunun üzerine, işçi birleşmelerini yasaklayan kanunlar iptal edilerek (1824), işçi kuruluşları yasal bir hale gelmişlerdir (Kozak 1992: 68).

Türk sendikacılığında sendikalaşma süreci, endüstrileşme düzeyi, bağımlı çalışanlar sayısı, siyasi konjonktür, ekonomi politikalarındaki köklü değişimler, endüstri ilişkileri sistemini düzenleyen yasal çerçeve değişiklikleriyle bağıntılı olarak bir gelişim seyri izlemiştir. Cumhuriyet dönemi sendikacılığı 1947'den günümüze kadar; 1947-1963, 1963-1983 ve 1983 sonrası olmak üzere üç evrede incelenebilir. Birinci evre, sendikalaşma için deneyim yılları olmuştur. İkinci evre, sendikacılığın geliştiği dönemdir. Her şeyden önce, sendikalaşmayı cazip kılan "grevli toplu pazarlık" hakkı işçilere bu dönemde verilmiştir (Mahiroğulları 2001: 161-162). Üçüncü evre ise 1970'lerde dış dünyada başlayan ve 1980'ler sonrası Türkiye'yi etkisi altına alan Neo-Liberal dalganın etkisi ile oluşmuş yapıyı içerir. 1980'lerde güçlü bir şekilde esen yeni-liberal dalga bütün dünyada sendikaların endüstri ilişkileri sistemi içindeki itibarlı konumlarını zayıflatmıştır (Özuğurlu, 2013: 37).

2. ÇALIŞANLARI SENDİKALI OLMAYA İTEN TEMEL NEDENLER

2012 tarihli 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu iş Sözleşmesi Kanunu Sendikayı işçi ve işveren açısından şu şekilde tanımlamaktadır (6356 Sayılı kanun md 2/ğ): "Sendika, İşçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için en az yedi işçi veya işverenin bir araya gelerek bir işkolunda faaliyette bulunmak üzere oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar" dır.

Yasa, sendikanın çalışanların ortak ekonomik ve sosyal hak ve çıkarların korunma ve geliştirilmesine hizmet eden tüzel kişilikler olmasına özel bir vurgu yapmaktadır.

Çalışanlar ve üyeler için, kendilerini sendika üyesi olmaya veya kalmaya iten temel nedenler şu şekilde ifade edilebilir (Sağlık-Sen 2012: 12):

a) İyi bir toplu sözleşme yapması,
b) Üyelerini önemsemesi, siyasi ve dini görüşlerine göre ayrım gözetmemesi,
c) İş güvencesi sağlaması,
d) Çalışan sağlığı ve iş güvenliği konularına duyarlı olması,
e) Sendikanın amaç ve uygulamalarının beğenilmesi,
f) Haklarını güçlü bir şekilde savunmasıdır.

1970'li yıllara kadar toplu sözleşmeler aracılığı ile çalışanlar adına önemli kazanımlar elde eden ve elindeki demokratik silahlarla, emek-sermaye arasında belli bir güç dengesi sağlayan sendikalar, 1970'lerden sonra, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede, emeğin haklarını gerileten koşullara bağlı olarak ciddi bir güç ve güven kaybına uğramışlardır. Standart istihdam ilişkisi çalışanlar açısından belirli bir istikrarı içinde barındırır. Çünkü bu tip bir istihdam ilişkisinde çalışma, bir işverene, sözleşmeye ve sözleşmeden kaynaklanan güvencelere dayalıdır (Urhan 2005: 57-62). Fakat genel olarak hizmetler sektöründe ve çalışmamız bağlamında Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin işgücü devir oranı oldukça yüksektir, standart dışı bir istihdam ilişkisi mevcuttur. Bu durum temsilcilerin sendikalaşma eğilimlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

1980'lerden günümüze sendika üyelerinin önemli bir bölümü erkek sanayi işçileri ve kamu çalışanları arasında yoğunlaşırken, genişlemekte olan kişisel hizmetler sektöründe sendikal temsil son derece sınırlı kalmaktadır. Genç yaş grupları arasındaki sendikal yoğunluk ise genel ortalamanın oldukça altındadır (Bernaciak ve Diğ., 2014: 1-2).

Türk İlaç Sektöründe istihdam edilen Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin sadece %10'luk bir bölümü lise mezunu kalanlar ise önlisans veya lisans düzeyinde eğitime sahiptir (http://mudad.org); ayrıca büyük çoğunluğunun 20'li yaşlarda olduğu (Eren 2012:197) düşünülürse sendikal örgütlerin kendilerine bu kesimden üye bulmalarının oldukça zor hatta imkânsız olduğu rahatlıkla söylenebilir.

3. BİR MESLEK OLARAK TIBBI TANITIM TEMSİLCİLİĞİ

1800'lerin sonunda, ilaç şirketleri ürünlerini, çoğunlukla eczacılardan oluşan "temsilciler" aracılığıyla pazarlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, tıp alanındaki gelişmeler sonucunda ürün sayısı artmış; büyük ilaç şirketleri, farmakolojik özellikleri, klinik uygulamaları ve yan etkileri içeren eğitimlerle, günümüz anlayışının temelini oluşturan "Tıbbi Tanıtım Temsilcileri(Tıbbi Mümessil/İlaç Mümessili/Mümessil)" kadrolarını kurmaya başlamışlardır. **Bu dönemde, mümessillerin temel görevi, tıp alanındaki gelişmeleri hekim ve sağlık yetkililerine ulaştırarak pazarlama yapmak olmuştur.** 1960 ve 70'lerde artan rekabetle, **ürünlerin faydasını ön plana çıkartan**, diğerlerinden farklarını belirginleştiren sunuş ve satış becerilerine gereksinim duyulmuş; 1980 ve 90'larda, mümessillerin hekimlerle yarışacak derecede tıp bilgisine sahip olmaya çalışmalarının şirketlere bir katma değer sağlamadığı görülmüştür. 1990'larda ise, **ürünlerle ilgili teknik bilgi ve beceriler kadar, tanıtım, sunuş, iletişim ve satış becerileri**nin kazandırılması ön plan çıkmıştır (http://www.tibbimumessil.com, 04.10.2016).

Yapılan bir çalışmada doktorların% 61.2'si reçete yazımında Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin promosyon çalışmalarından etkilendiğini, % 29.6'sı ise bazen etkilendiğini (Çalıkoğlu 2006); 2000 yılında yapılan "Doktorların İlaç Seçiminde Dikkat Ettikleri Kriterler: Bir Üniversite Hastanesinde Uygulama" isimli bir başka çalışmada ise görüşülen doktorların % 63.9'unun promosyonlardan etkilendiği; % 13.4'ünün ise ilaç seçiminde promosyonları göz önünde bulundurmanın etiğe uygun olduğunu yönünde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir (Çolak ve Diğ., 2000).

2001 yılında 390 miyar dolar olan dünya ilaç pazarının 2015 itibarı ile 1 trilyon 57 milyar dolarlık bir büyüklüğe ulaştığı (https://www.statista.com) düşünülürse Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin satışlarda ne derece kritik bir rol oynadığı çok rahat bir şekilde görülecektir.

Tıbbı Tanıtım Temsilciliği, ülkemizde bir meslek olarak henüz Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından yayınlanmış ulusal bir yeterliliğe sahip değildir. Ayrıca "Görüş Sürecinde Olan Taslak Yeterlilikler" arasında da yer almamaktadır (http://www.myk.gov.tr/index.php/tr/ulusal-yeterlilikler) .

Kendileri için bir meslek olarak Tıbbı Tanıtım Temsilciliğini seçecek olan kişilerin genel olarak sahip olmaları gereken özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Bedensel ve ruhsal bir özrünün olmaması,
- Hareketli bir tempoya ayak uydurabilmesi,
- İnsanlarla kolay iletişim kurabilmesi,
- Güçlü bir ikna kabiliyetine sahip olması,
- Düşüncelerini etkili bir biçimde başkalarına aktarabilmesi,
- Dış görünümüne dikkat etmesi,
- Zamanı etkin ve verimli kullanabilmesi
- Sabırlı ve sorumluluk sahibi olması.

Elbette bu kadar geniş bir yelpazede yüksek bir yetkinlik düzeyine sahip olmak günümüz Türkiye'sinde bu mesleği icra edebilmek için artık yeterli görünmemektedir. Çünkü 3 Temmuz 2015 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiş olan "Beşerî Tıbbi Ürünlerin Tanıtım Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik" mesleğe ilişkin zorunlu standartlar getirmiştir. Bu bağlamda Tıbbi Mümessil, yönetmelikte "Ürün Tanıtım Temsilcisi**"** olarak karşılık bulmakta ve şu şekilde tanımlanmaktadır: Ürün Tanıtım Temsilcisi, "Hekim, diş hekimi ve eczacıya ziyaret yoluyla ürünün tanıtımını yapan yeterlilik belgesi almış kişidir" (29405 Sayılı Yönetmelik Md 4/m).

Bu noktada yeni bir kavram ile karşı karşıya olduğumuz aşikârdır. Daha önceki uygulamalarda olmayan fakat yasal düzenleme ile getirilmiş olan bir belge, yani "Yeterlilik Belgesi".

Yeterlilik belgesi ise: Üniversitelerin ürün tanıtım temsilcisi yetiştiren bölümlerinden mezun olanlara doğrudan verilen veya Türkiye İlaç ve Tıbbi İlaç Kurumu tarafından belirlenen müfredata göre yapılan eğitim sonrası Kurumca yapılacak veya yaptırılacak sınav sonucunda başarılı olanlara Kurumca verilen bir belgedir.

Daha önceleri Tıbbi Tanıtım Temsilcileri için böyle bir belge sahibi olma şartı söz konusu değil iken Ürün Tanıtım Temsilcilerinin 1.1.2019 tarihine kadar, Kurumca verilen yeterlilik belgesini almak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Belgesi olmayanların çalıştırılmaları bu

bağlamda 1 Ocak 2019'dan sonra mümkün olmayacaktır. Belge uygulamasının profesyonelleşme yönünde önemli bir adım olduğu söylenebilir.

Ürün Tanıtım Temsilcilerinin görev tanımlarında şu faaliyetlerin olduğu söylenebilir (29405 Sayılı Yönetmelik Md 10/2):

a) Yeterlilik belgelerinin olması kaydıyla firmalarda ürün tanıtım temsilcisi unvanı ile çalışırlar.

b) Sisteme kayıt olan yeterlilik belgesi sahibi ürün tanıtım temsilcilerine, ruhsat/izin sahibi tarafından formatı Kurumca belirlenmiş bir "Ürün Tanıtım Temsilcisi Kimlik Kartı" düzenlenir. Kimlik Kartı olmaması durumunda ürün tanıtım temsilcisi olarak çalıştırılmaları mümkün değildir.

c) Hekim, diş hekimi ve eczacı haricindeki sağlık meslek mensuplarına herhangi bir ürün ve benzerinin tanıtımını yapamazlar ve tanıtım malzemesi veremezler.

ç) Ürün tanıtımı sırasında ürünle ilgili kendilerine rapor edilen advers (yan) etki/olayları firmalarındaki bilim servisine iletirler.

4. TIBBİ TANITIM TEMSİLCİLERİ VE SENDİKACILIK

Ülkemizde faaliyet gösteren firmalardan Abdi İbrahim'in 2871 çalışanının 1792'si, Bilim İlaç'ın toplam 1857 olan çalışanının 1142'si saha kadrosunda (mümessiller) yer almaktadır. Yine Türkiye ilaç pazarında üst sıralarda yer alan Sanovel firmasının 2000'e yakın çalışanının 1200'ü saha kadrosudur. Bu üç firmanın rakamları, ilaç sektöründe faaliyet gösteren kurumların toplam çalışanlarının yarısından fazlasının saha kadrosunda yer aldığını göstermektedir (Eren 2012:194). Fakat tüm bunlara rağmen bugün Türkiye'nin önde gelen ilaç üretici ve pazarlayıcısı konumunda olan şirketlerin kurum sayfaları üzerinden çalışan dağılımları için bir inceleme yapıldığında herhangi bir veriye ulaşılamadığının ayrıca belirtilmesi gerekir. Mümessillerin sayılarının bilinmezliği, sorunun ve soruna ilişkin çözümlerin de sağlıklı bir şekilde yapılmasını bu bağlamda zorlaştırmaktadır.

Ayrıca Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumunun web sayfasından bugüne değin belge almaya hak kazanmış mümessil sayısına ilişkin bir veriye de ulaşılamamıştır.

Sendikacılık ve Toplu İş Hukuku bakımından sektör, imalat ve pazarlama yapan İlaç Şirketleri, 4 numaralı Petrol, Kimya, Lastik, Plastik ve İlaç işkolunda, sadece pazarlama işini yapan İlaç Şirketleri ise 10 numaralı Ticaret, Büro, Eğitim ve Güzel Sanatlar işkolunda yer almaktadır. Bu çerçevede Türk-İş, Hak-İş ve DİSK e bağlı aşağıdaki sendikalar, tıbbi mümessillerin sendikal örgütlenmeleri yönünde çalışmalar yürüten örgütler olarak öne çıkmaktadır.

- Petrol İş (Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası)
- Öz Petrol İş (Petrol Kimya Lastik Plastik İşçileri Sendikası)
- Lastik İş (Türkiye Petrol Kimya ve Lastik Sanayi İşçileri Sendikası)

Çok görünür performans kriterleri eşliğinde sürekli olarak performans baskısını hisseden ayrıca diğer arkadaşları ile karşılaştırılan ve böyle bir baskı psikolojisi altında çalışanların sendikalaşmaya yönelmesi teorik olarak gerekli ama pratik anlamda gerçekleşmesi oldukça zor bir nitelik arz etmektedir.

Nitekim Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin kurmuş oldukları Mümessil Dayanışma Derneğinin internet sayfasında, gerçekleştirilen faaliyetler ve dernek tüzüğü incelendiğinde "sendikanın veya sendikalaşmanın" bir gündem maddesi olmadığı dikkat çekmektedir.

Mümessil Dayanışma Derneğinin, İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası (İEİS) ile yaptığı görüşmelerde (1 Aralık 2014 tarihli görüşme) sendikalaşma, sendikal üyelik vb. konuların Tıbbi Tanıtım Temsilcileri tarafından hiç gündeme getirilmediği toplantıya ilişkin açıklama metninde görülebilmektedir (http://mudad.org).

Mümessil Dayanışma Derneği Tüzüğünün, Dernekçe Sürdürülecek Çalışma Konuları ve Biçimleri isimli 2. maddesinde, "Derneğin amacı ile ilgisi bulunan ve kanunlarla yasaklanmayan alanlarda, diğer derneklerle veya vakıf, sendika ve benzeri sivil toplum kuruluşlarıyla ortak bir amacı gerçekleştirmek için platformlar oluşturmak" şeklinde bir ifadeye yer verilmekte fakat sendikalaşmaya ilişkin bir vurgu yapılmamaktadır.

5. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, Kocaeli ilinde görevli Türk İlaç Sektöründe çalışan Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin sendikalı olma eğilimlerini belirleyerek analiz etmek ve çıkarımlarda bulunmaktır. Çalışmanın evrenini Kocaeli ilinde görevli yerli ve yabancı ilaç firmalarında çalışan Tıbbi Tanıtım Temsilcileri oluşturmaktadır. Türk İlaç Sektöründe faaliyet gösteren firma sayısı 266 tanesi yerli ve 55 tanesi yabancı olmak üzere toplam 321'dir (http://www.ilacrehberi.com/yabanci-ilac-firmalari/). Bu firmaların gerek satış pazarlama bölümlerinde, gerek üretim bölümlerinde ve gerekse de yönetim kademelerinde çalışan sayısı 31.000 civarındadır ve bu çalışanların yarısından fazlası yükseköğretim mezunudur (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2015: 10-11). Ancak ilaç firmalarında çalışan Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin toplam sayısına yönelik bir veri mevcut değildir. Bu açıdan çalışmanın evrenini belirlemek mümkün olmamıştır. Çalışmanın Kocaeli ili ile sınırlanmasının sebepleri evreni belirlemenin zorluğu ve görüşmelerin yüz yüze yapılacak olmasındandır.

Nitel araştırmalarda verilerin, konuyla ilgili olarak birinci elden toplanması gerekmektedir. Örneklemin genişliği ise sorunun temel özellikleri ve araştırmacının sahip olduğu kaynakların sınırlılıkları ile belirlenebilir (Karataş, 2015: 69-70). Ayrıca nitel araştırma tekniklerinde en çok tercih edilen yöntem olan görüşme ve gözlem hem zaman hem de maliyet açısından zorlayıcı olabileceği gibi örneklemin büyük tutulması verilerin analizini ve yorumlanmasını da zorlaştırmaktadır. Bu açıdan nitel araştırma teknikleri kullanılan çalışmalarda örneklem seçimi yapılırken evreni temsil yeteneğinden çok araştırma konusuyla direkt ilgili katılımcıların seçilmesine dikkat edilmektedir (Neuman, 2012: 321). Çalışmanın örneklemini yerli ve yabancı ilaç firmalarının Kocaeli ilinde görev yapan onaltı çalışanı oluşturmaktadır. Katılımcı sayısının onaltı olarak belirlenmesinde evreni oluşturan katılımcılara çeşitli sebeplerden dolayı ulaşım zorluğu oluşturmaktadır. Bu zorlukların başında evren üyelerinin çalışmaya zaman sorunu sebebiyle katılmak istememeleri ve işlerini kaybetme korkusu ile katılmak istememeleri gelmektedir. Katılımcılar kimliklerinin gizli tutulmasını istemişlerdir. Veriler incelenirken katılımcılar "M" simgesi ile ifade edilmiştir.

Çalışmada veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Sosyal içerikli araştırmalarda sıklıkla tercih edilen mülakat/görüşme tekniği, araştırmaya katılan tüm katılımcıların verdiği yanıtları karşılaştırarak farklılıkları ve ortak yönleri tespit etmeyi amaçlar (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 22). Katılımcılar ile yüz yüze yapılan görüşmelerden önce yazılı bir soru seti hazırlanarak, katılımcılara görüşmeler esnasında açık

uçlu sorular yöneltilmiş ve cevaplar kayıt altına alınmıştır. Katılımcıların onayı üzerine görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmış ve görüşmeler bu şekilde kayıt altına alınmıştır.

Katılımcıların yöneltilen açık uçlu sorulara verdiği cevaplar incelenerek, ifadeler kodlanmış ve bu kodlamalar üzerinden içerik analizi yapılarak sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. İçerik analizi, ifade edilen kavramlar ve kelimeler arasındaki ilişkiyi inceleyerek elde edilen ham haldeki verileri açıklamayı amaçlar. İçerik analizi ile benzer ifade ve kavramlardan oluşturulan temalar doğrultusunda açıklamalar yapılmaya çalışılır (Krippendorff, 2004: 18).

5.1. Araştırmanın Bulguları

Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen ham verilerin incelenerek analiz edilmesiyle, yerli ve yabancı ilaç firmalarının Kocaeli ilinde görevli çalışanlarının sendikalaşma ve bir sendikaya üye olma eğilimleri içinde; sendikal bilgi yetersizliği, sendikalı olmanın çalışma şartlarını iyileştirmeyeceği düşüncesi, rekabetten dolayı sendikal birlik sağlayamayacakları, işverenlerinin sendikalı olmaları durumunda işlerine son vereceği korkusu sorun alanları ön plana çıkmaktadır.

Tablo 1. Kocaeli İlinde Görevli İlaç Firması Çalışanlarının Sendikalaşma ve Bir Sendikaya Üye Olma Eğilimleri Sorun Alanları

SORUN ALANLARI	N	%
Sendikal bilgi yetersizliği	16	100
Sendikalı olmanın çalışma şartlarını iyileştirmeyeceği düşüncesi	10	63
Rekabetten dolayı sendikal birlik sağlayamayacakları	10	63
İşverenlerinin sendikalı olmaları durumunda çalışanların işlerine son vereceği korkusu	9	56

5.2. Sendikal Bilgi Yetersizliği Sorun Alanı

Görüşme yapılan ilaç firması çalışanlarının sendikal bilgi yetersizliği sorun alanı içerisinde ifade ettikleri problemler sırasıyla; daha önce bu konuda bilgilendirilmemiş olmaları, bu konuda herhangi bir eğitim almamış olmaları ve sendikalara veya sendikal oluşumlara ilgi duymamaları şeklindedir. Bu sorunlar ve ortaya çıkan sorun alanı çerçevesinde bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

Tablo 2. İlaç Firması Çalışanlarının Sendikal Bilgi Yetersizliği Sorun Alanına Yönelik Mülakat Örnekleri

M2 "Bugüne kadar **sendikalar hakkında herhangi bir bilgilendirme veya öneri ile karşılaşmadım**. Televizyonda genelde haberlerde denk geliyorum ara sıra sendikalarla ilgili haberlere. Sanırım en son memurlarla devlet arasında maaş

zammı ile ilgili bir şeyler izlemiştim. Ama herhangi bir devlet kurumundan veya sendikadan kimse ile görüşmedim, kimse de gelip bana bu konuda bilgi vermedi."

M3 "Açıkçası **sendikalara veya üye olmaya hiç ilgi duymadım ama kimsede gelip bana anlatmadı**. Belki birileri gelip bu konuda beni bilgilendirseydi şu an düşüncelerim daha farklı olabilirdi. Zaten işim oldukça stresli bir iş ve birileri gelip bana anlatmadığı, dikkatimi çekmediği müddetçe bu tip şeyleri araştırıp peşinde koşacağımı sanmıyorum."

M9 "Ben beden eğitimi öğretmenliği mezunuyum. Üniversitede okurken **bu konuyla ilgili bir dersimiz yoktu.** Belki diğer bölümlerde vardır ama ben hiç bu konuyla ilgili bir eğitim almadım. Ancak televizyonlardan falan duyduğum kadarı ile biliyorum. Açıkçası sendikalar ne yapar, nasıl üye olunur, kimler üye olur pek bir bilgim de yok."

M11 "Eylem yaparken falan görüyorum haberlerde ama sendikalara kimler hangi şartlarla üye olur bilmiyorum. Bu konuyla ilgili bir bilgilendirme yapılsa belki bizim sektörde de sendikalar olur. **Ancak bugüne kadar gelip anlatan olmadı.** En azından ben hiç duymadım."

M16 "Kişisel olarak **ilgi duyduğum bir konu değil**. Ama sonuçta ilaç sektörü çok büyük ve çok ciddi sayıda çalışanı olan bir sektör. Eğer çalışanların sonuçlarını çözecekse böyle bir oluşum içinde yer alabilirim ilerleyen zamanlarda."

Değerlendirme

Yapılan görüşmeler göstermektedir ki ilaç firması çalışanlarının sendikalara yönelik bilgileri yetersizdir. Bu konuda katılımcıların büyük kısmı daha önce herhangi bir eğitim almadıkları gibi sonrasında da herhangi bir bilgilendirme içerikli toplantı veya görüşmeye katılmamışlardır. T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yayınlanan rapor (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2015) incelendiğinde ilaç sektörünün günümüzde önemli bir büyüklükte olduğu ve kayda değer sayıda çalışanı istihdam eden bir sektör haline geldiği görülmektedir. Sendikalar açısından üzerinde durulması gereken bir sektör olan ilaç sektörü çalışanların örgütlenebilmeleri açısından da bilgilendirilmeleri gereken ve bu açıdan henüz bakir olan bir sektördür. Hem sendikaların hem de çalışanların sermaye karşısında güçlü bir hale gelebilmeleri açısından ilaç sektörü çalışanlarının örgütlenerek birlik olmaları önemlidir.

5.3. Sendikalı Olmanın Çalışma Şartlarını İyileştirmeyeceği Düşüncesi Sorun Alanı

Görüşme yapılan ilaç firması çalışanlarının sendikalı olmanın çalışma şartlarını iyileştirmeyeceği düşüncesi sorun alanı içerisinde ifade ettikleri problemler sırasıyla; iş güvencesi sağlanamayacağı, üzerlerindeki stresi azaltmayacağı ve ücretlerini iyileştirmeyeceği

şeklindedir. Bu sorunlar ve ortaya çıkan sorun alanı çerçevesinde bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

Tablo 3. İlaç Firması Çalışanlarının Sendikalı Olmanın Çalışma Şartlarını İyileştirmeyeceği Düşüncesi Sorun Alanına Yönelik Mülakat Örnekleri

M4 "Bizim sektörün temel problemi iş güvencesinin olmaması. Yıllarca çok başarılı bir şekilde çalışıyorsunuz ama bir bakmışsınız işinize son veriliyor. Hem de ortada hiçbir sebep yokken. Açıklama olarak da şirket küçülmeye gidiyor denmekte çoğunlukla. Ancak 3 ay sonra şirketin işten çıkardığından çok daha fazla mümessili işe aldığını görüyoruz. **Sendikalı olmak bu konuda bence bir çözüm olmaz.** Çünkü para ve güç kimdeyse her zaman kazanıyor."

M7 "İlaç firmalarında tahammül yok çalışana. İşleriniz 3-5 ay kötü gitsin, hedeflenen kotaları tutturamayın anında kapının önüne koyuluyorsunuz. Bu duruma henüz bir çözüm getirilemedi. **Sendika veya başka bir organizasyonla bu sorun ortadan kalkmaz bence.** Çünkü sistemin işleyişi bunun üzerine kurulu."

M12 "Birçok arkadaşımız trafik kazası geçiriyor. Hatta can kayıpları oluyor. Birkaç örnek dışında trafik kazalarında hayatını kaybeden arkadaşlarımızın ailelerine veya çalışamaz duruma gelen arkadaşlarımıza pek destek çıkıldığını görmedik. **Birlik olmak bu sorunu çözmez** çünkü herkes kendi derdine düşmüş durumda. Zihniyetin değişmesi gerekiyor."

M13 "Maalesef maaşlarımız çok düşük. Eskiden böyle değilmiş. Büyüklerimizden duyuyoruz 10-15 sene önce bir mümessil Türkiye ortalamasının üzerinde maaşlarla çalışıyormuş ve durumları iyiymiş. Ancak şimdi bakıyoruz özellikle işe yeni başlayan arkadaşlarımız asgari ücretin biraz üzerinde maaşlarla başlıyorlar. Tamam, şirketler kullanmamız için araba veriyor, giyim çeki veriyor falan ama sonuçta birçoğumuz ev geçindiriyoruz. Öncelikle bu durumun düzelmesi şart. Açıkçası televizyondan ve yazılı basından takip ettiğim kadarı ile **sendikalar bu konuda üyelerine pek fayda sağlayamıyor gibi**. Bu durumda bize nasıl fayda sağlayacaklar?"

M15 "**Ben sendikalı olmanın bizim sektör açısından efektif olacağına inanmıyorum**. Her şeyden önce biz kendi içimizde birlik olabilecek olgunlukta değiliz. Çünkü bizim sektörde bireysellik ve yalnız çalışmak esastır. Çalışma

şartlarımızı ancak işimizde bir üst seviyeye çıkarak düzeltebiliriz. Mesela bölge müdürü olarak. Bunu da kaç kişi başarabiliyor tartışılır."

Değerlendirme

İlaç firması çalışanları ile yapılan görüşmeler, çalışanların kendi çalışma şartları ile ilgili olarak memnuniyetsizliklerini ortaya koymaktadır. Gerek yaptıkları işten dolayı gerekse de kendi içlerinde birlik olamayacakları düşüncesi sendika ve benzer örgütlenmelere karşı temkinli yaklaşmalarına ve bu gibi oluşumların başarı şansının olmadığına inanmalarına sebep olmaktadır. Bu konuda öncelikle sektördeki istihdam yapısının analizi ve sonrasında yapılacak bilgilendirmeler Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin sendikal yapılanma hakkındaki düşünlerini değiştirmek adına önem taşımaktadır. Sonrasında Türk İlaç Sektörü çalışanlarının sorunlarının çözümüne yönelik geliştirilecek stratejiler ve başarılı uygulama örneklerinin yaşanması, ilaç firmalarında çalışan Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin sendikalara ve sendikal örgütlenmeye karşı geliştirdikleri olumsuz düşünceleri ortadan kaldırabilecektir.

5.4. Rekabetten Dolayı Sendikal Birlik Sağlayamayacakları Sorun Alanı

Görüşme yapılan ilaç firması çalışanlarının rekabetten dolayı sendikal birlik sağlayamayacakları sorun alanı içerisinde ifade ettikleri problemler sırasıyla; bireysel çalışmanın ön planda olması, her çalışanın birbirinin rakibi olması, ilaç firmalarının çalışanlar arasında rekabeti teşvik etmesi, bireysel hedeflerin ön planda olması şeklindedir. Bu sorunlar ve ortaya çıkan sorun alanı çerçevesinde bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

Tablo 4. Rekabetten Dolayı Sendikal Birlik Sağlayamayacakları Sorun Alanına Yönelik Mülakat Örnekleri

M1 "Bizim sektörün temelinde **kişisel rekabet** var. Herkes birbiri ile rakip. Çünkü benim çalıştığım ilacın muadilini çalışan arkadaşlarım var. Ama ne yazık ki benim başarılı olmam onların başarısız olması anlamı geliyor. Durum böyle olunca nasıl birlik olacağız?"

M5 "Pazarın belirli bir hacmi var. Mesela benim çalıştığım ….. isimli ilaç benim bölgemde aylık 10.000 kutu satılıyor. Benim kotam 2.000 kutu. Benim çalıştığım ilacın muadilini çalışan 6 kişi daha var farklı firmalarda. Hepsinin aylık kotası da ikişer bin kutu. Yani 10.000 kutuluk bir pazarda biz 7 kişi 14.000 ilaç satmaya çalışıyoruz. Bu şu anlama geliyor; **birileri başarılı olacak ve devam edecek birileri başarısız olacak işini kaybedecek**. Nasıl birlik olabiliriz?"

M10 "Maalesef öyle bir sektörde çalışıyoruz ki aynı firmada çalışanlar bile rakip. Bir firma bir ilaç çıkarıyor adını da …… koyuyor. Bu ilacı ben çalışıyorum. Sonra aynı firma aynı etken maddeli bir ilaç daha çıkarıyor ve adının …… koyuyor. Bu ilacı da benim kendi firmamdaki ekip arkadaşım çalışıyor. Dolayısı ile biz iki aynı firma

çalışanı birbirimize rakip oluyoruz. **Birimiz satıp çalışmaya devam edeceğiz, diğerimiz satamayıp işten atılacağız.** Buyur çık şimdi işin içinden."

M12 "Bizim işimizle ilgili temel sorun **herkesin herkese rakip olması**. Sadece satış konusunda değil terfi konusunda da bu böyle. Herkesin bölge müdürü olma şansı yok. Başarılı olanlar içinde sadece küçük bir kısım bölge müdürü oluyor ve daha iyi çalışma şartlarına kavuşuyor. Yani ben başarılı olur ve bölge müdürü olursam ekip arkadaşlarım çok büyük ihtimalle bu fırsatı kaçıracaklar veya çok uzun zaman beklemeleri gerekecek. Şartlar böyle olunca kim kime ve neden destek olsun?"

M13 "Bence bizim birlik olamamamız tamamen sektörel bir durum. **Herkes herkese rakip**. Birisinin başarılı olması diğerlerinin başarısız olması demek. Bireysellik bizim işimizin gizli temel taşı belki de. Konuşmaya gelince takım çalışması, bölge ruhu falan diyoruz her toplantıda ama sadece kendimizi kandırıyoruz."

Değerlendirme

Görüşmeler sonucu sendikalaşmaya yönelik ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi Türk İlaç Sektörü içinde çalışanlar arası rekabettir. Hem yapılan işin doğasıymış gibi algılanan hem de ilaç firmaları tarafından ortaya çıkarılan bu rekabet çalışanları birlik olmaları konusunda olumsuz etkilemekte ve gerek kendi ekip arkadaşlarını gerekse de diğer firma çalışanlarını rakip olarak algılamalarına sebep olmaktadır. Bu durum çalışanların işlerini muhafaza etmeleri noktasında kendisini gösterdiği gibi; terfi, maaş zammı ve prim almak gibi noktalarda da ortaya çıkmaktadır. Türk İlaç Sektörü çalışanlarının içinde kaldığı bu ikilem çalışma şartlarının düzenlenmesi ve iş güvencelerinin arttırılması ile çözüme kavuşabilecek bir konudur. Bu konuda gerek ilaç firmalarının gerek ilaç firması çalışanlarının gerekse de sendikal konulardaki uzmanların birlikte yapacağı çalışmalar faydalı olacaktır.

5.5. İşverenlerinin Sendikalı Olmaları Durumunda Çalışanların İşlerine Son Vereceği Korkusu Sorun Alanı

Görüşme yapılan ilaç firması çalışanlarının işverenlerin sendikalı olmaları durumunda çalışanların işlerine son vereceği korkusu sorun alanı içerisinde ifade ettikleri problemler sırasıyla; iş güvencesizliği, firmaların sadece kendi karlarını düşünmeleri ve iş arayan kişi sayısı şeklindedir. Bu sorunlar ve ortaya çıkan sorun alanı çerçevesinde bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

Tablo 5. İşverenlerinin Sendikalı Olmaları Durumunda Çalışanların İşlerine Son Vereceği Korkusu Sorun Alanına Yönelik Mülakat Örnekleri

M2 "Ben firmaların sendikalaşmak veya bir şekilde çalışanların birlik olması gibi oluşuma izin vereceğini sanmıyorum. Çünkü firmaların en büyük gücü çalışanı kolayca işten çıkarıp yerine yenisini alabilmekten geçiyor. **Eğer birileri bu oluşuma öncülük etmeye kalkarsa işinden olur.** Belki devamı gelir yani birileri feda ederse kendisini

ama kim? Hepimiz ev geçindiriyoruz ve maalesef yapabileceğimiz başka işimiz yok. En azından çoğunluk böyle düşünüyor."

M7 "Bizim en büyük problemimiz birlik olamamak değil iş güvencesizliği. Bu kadar kolay bir şekilde işten çıkarılabiliyorken ilaç firmaları bizim bir araya gelmemize izin vermezler. Hatta **daha bir araya gelemeden kendimizi kapının önünde buluruz**. Önce bu sorunu halletmeliyiz ki birlik olamamak veya daha iyi şartlar elde etmek gibi sorunlarımıza sıra gelsin."

M11 "İlaç firmaların en büyük ortak yönü hepsinin **daha fazla para kazanmaya odaklanmış olmaları**. Bizler ilaç firmaları için sadece birer aracız. Eğer daha fazla para kazanmalarını engelleyecek bir girişimde bulunursak işten atılırız. Bunun örnekleri var. Çok sudan sebeplerle işini kaybeden onlarca arkadaşımız var."

M13 "Biz ilaç firması çalışanlarının tek rakibi sadece kendi çalışma arkadaşlarımız değil maalesef. Dışarıda **ilaç firmalarında iş arayan binlerce insan var**. Bizim üzerimizde firmaların baskı unsuru olarak kullandığı bu durum elimizi kolumuzu bağlıyor. Eğer biz sendikalaşmaya çalışırsak firmaların yapacağı ilk şey bizleri işten çıkarıp yerimize yeni çalışanlar almak olur."

M16 "Bir ilaç firması için en kolay şey çalışanını işten çıkarıp yerine yenisini almaktır. Çünkü çok fazla talep var bu yönde. **Her gün onlarca CV yollanıyor şirketlere**. Yani firmaların çalışan bulmak konusunda bir sıkıntısı yok. Bizlerde bu durumun farkındayız ve firmaların aleyhinde yapacağımız her şey bize işten çıkarılmak olarak geri dönecektir."

Değerlendirme

Yapılan görüşmelerde ortaya çıkan önemli sorunlardan birisi de ilaç firmalarının çalışanların işlerine kolayca son verebilmeleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Çalışanlar arasında endişeye yol açan bu durum kendisini sendikalaşma ve birlik olma konusunda da göstermektedir. İşlerini kaybetme korkusu ilaç firması çalışanlarını, ilaç firmalarına karşı yapılıyormuş şeklinde algılanacak herhangi bir oluşuma dâhil olmaktan alıkoymaktadır. Her ne kadar kanun iş akdinin feshini ister iş güvencesi kapsamı içine alınmış olsun isterse de alınmamış olsun yasaklamasına (4857 Sayılı Türk İş Kanunu Madde 18/a, 2003) ve fesih bildiriminin sendikal nedenle yapılmadığının ispat külfetini işverene yüklemesine rağmen (Demir, http://www.kamu-is.org.tr/pdf/OGC11.pdf, 282) gerek bu konudaki yetersiz bilgi ve bilgilendirme eksikliği gerekse de ilaç firmalarında çalışan Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin sendikal örgütlenme konusundaki tecrübesizliği çalışanlar arasında birlik olma duygusunun gelişmesini engellemektedir. Bu konuda öncelikle bilgi eksikliğinin giderilerek sendikal

örgütlenmelerin ve sendikal özgürlüğün kanun koyucu tarafından garanti altına alındığının anlatılması gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışanların sendikalaşma sebepleri incelendiğinde başta daha iyi ekonomik haklar ve iş güvencesi olmak üzere daha iyi çalışma şartlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bütün çalışanlar için geçerli olan bu istekler zaman zaman gerek bilgi eksikliği gerek işveren baskısı gerekse de çalışanlar arası rekabet gibi sebeplerle sendikalaşmayı veya çalışanlar arası birliği sağlamayı zorlaştırmakta ve hatta engellemektedir. Türk İlaç Sektöründe çalışan Tıbbi Tanıtım Temsilcileri içinde benzer bir durum geçerlidir. Başta iş güvencesizliği yapılan görüşmelerde önemli bir sorun olarak ortaya çıksa da, ilaç firması çalışanlarının bu soruna karşı birlik olmayı veya sendikalaşmayı bir çözüm olarak görmediklerini söylemek mümkündür.

Yapılan mülakatlar analiz edildiğinde ortaya çıkan tüm sorun alanları için iş güvencesizliği önemli bir rol oynamasına rağmen çeşitli iç ve dış sebeplerle ilaç firması çalışanlarının herhangi bir sendikalaşma veya birlik olma çabası içine girmedikleri görülmektedir. Bunun öncelikli sebebinin sendikal birlik ve sendikalaşma hakkındaki yetersiz bilgi olduğu söylenebilir. Tıbbi Tanıtım Temsilcilerinin büyük çoğunluğunun bu konuda herhangi bir formel eğitime sahip olmadıkları ve çalışmaya başladıktan sonra da herhangi bir sendika veya kurum tarafından bilgilendirilmedikleri görülmektedir. Sendikal birlik duygusunun oluşturulması adına sektörde çalışanların bu konudaki bilgi eksikliklerinin giderilerek sendikalaşma algısının yaratılması önem taşımaktadır. Bu konuda öncelikle Petrol, Kimya, Lastik, Plastik ve İlaç işkolunda ve Ticaret, Büro, Eğitim ve Güzel Sanatlar işkolunda faaliyet gösteren sendikaların konuya gereken ilgiyi göstererek ilaç sektörü çalışanlarına yönelik gerekli bilgilendirmeleri yapmaları ve çalışanları örgütlemeye yönelik faaliyetleri başlatmaları önemlidir.

Yapılan görüşmelerde ortaya çıkan bir diğer sorun ise sendikalaşma ile çalışma şartlarının iyileştirilmesi arasında ilaç firması çalışanlarının bir bağlantı görememesidir. Bu sorunun da bilgi eksikliği ve sendikalaşma üzerine yeterli tecrübenin olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Ortaya çıkan ilk sorunla direkt bağlantılı olan bu durum, çalışanların sendikalara karşı geliştirdikleri algıyla ilişkilidir. Bu konuda yapılacak pratiğe dayalı eğitimler, diğer sektörlerin toplu iş sözleşmelerinin incelenmesi ve elde edilen kazanımların ortaya konması özellikle sendikalaşmaya karşıt olarak gelişen algının değiştirilmesi için önemlidir.

Bir diğer önemli problem ise ilaç firması çalışanlarının içinde bulunduğu, bireyselliği ön plana çıkaran çalışma şartları ve hem firma içi hem de firma dışı rekabet unsurudur. İlaç firması çalışanlarının sendikalaşamaması ve birlik olamaması önündeki belki de en önemli engel olarak ortaya çıkan bireysellik ve kişisel rekabet, çalışanları birbirinden ayrıştıran ve her koşulda birbirlerini rakip olarak görmelerini sağlayan bir unsur şeklinde kendisini göstermektedir. Çalışanları sınıf bilincinden uzaklaştıran bu durum, ilaç firması çalışanlarının her ne kadar mavi yakalı işçiler gibi vasıfsız olmasalar da işveren karşısında yalnız kalmalarına ve zayıf duruma düşmelerine sebep olmaktadır. Çalışma ilişkileri açısından ele alındığında bu sorunun aşılması adına ilaç firması çalışanları arasında bir sınıf bilinci oluşturulması, birbirlerine rakip çalışanlar pozisyonunda olsalar bile aslında bir bütünün parçası oldukları duygusunun yerleştirilmesi gerekmektedir.

İlaç firması çalışanlarının sendikalaşma eğilimleri karşısındaki bir diğer engel de işverenlerin tutumlarıdır. Bu konuda -çalışma kapsamında- herhangi bir örnek olmamasına rağmen ilaç firması çalışanlarının sendikalaşma ve birlik olmaları durumunda işverenlerinin olumsuz tutumlarıyla karşılaşacakları ve işlerini kaybedecekleri korkusu ağır basmaktadır. Her ne kadar kanun koyucu çeşitli yasa ve kanunlarla çalışanların sendikal haklarını güvence altına almış olsa da, ilaç sektörü çalışanlarının gerek bilgi eksikliği gerek sınıf bilincinden uzak olmaları gerekse de işveren karşısında kendilerini yalnız ve güçsüz hissetmeleri birlik olma duygularının ve isteklerinin oluşmasını engellemektedir. Bu açıdan sendikaların ve konuyla ilgili hukukçuların yapacağı bilgilendirmeler ve belki de işverenle koordineli olarak düzenlenecek benzer eğitim faaliyetleri bu sorun alanının aşılmasında yardımcı olabilecektir.

Kaynakça

4857 Sayılı Türk İş Kanunu (2003), Madde 18/a.

6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu (2012), Madde 2/ğ.

Bernaciak, Magdalena, Rebecca, Gumbrell-McCormick and Rıchard Hyman (2014), "Trade Unions In Europe Innovative Responses to Hard Times", Friedrich Ebert Stiftung (FES).

Çalıkoğlu, Okşan (2006) "Erzurum İl Merkezinde Çalışan Pratisyen Hekimler ile 20 Yaş ve Üzeri Kişilerin Akılcı İlaç Kullanım Boyutları ve Etkileyen Faktörler". Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Çolak, M., Kısa, A., Biberoğlu, B., Karakan, E. (2000) "Doktorların İlaç Seçiminde Dikkat ettikleri Kriterler: Bir Üniversite Hastanesinde Uygulama". 3. Ulusal Sağlık ve Hastane Yönetimi Sempozyumu, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Demir, Fevzi, http://www.kamu-is.org.tr/pdf/OGC11.pdf, Erişim Tarihi 08.10.2016.

Eren, Mustafa (2012), "Türkiye Sağlık Sektörü İçerisinde Mümessiller", Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Sayı 32.

http://www.ilacrehberi.com/yabanci-ilac-firmalari/, Erişim Tarihi 01.10.2016.

http://www.myk.gov.tr/index.php/tr/ulusal-yeterlilikler

http://mudad.org/index.php?option=com_k2&view=item&id=80:ieis-ile-yapilan-gorusme-detaylari, Erişim Tarihi 04.10.2016.

http://www.tibbimumessil.com, Erişim Tarihi 04.10.2016.

http://www.tibbimumessil.com/SWArticle.aspx?IcerikId=30, Erişim Tarihi 04.10.2016.

https://www.statista.com, Erişim Tarihi 04.10.2016

https://www.statista.com/statistics/263102/pharmaceutical-market-worldwide-revenue-since-2001/, Erişim Tarihi 04.10.2016.

Karataş, Zeki (2015), "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Sosyal Hizmet E-Dergi, Cilt 1, Sayı 1.

Koç, Yıldırım (1998), "Sendikacılık Tarihi", Türk-İş Eğitim Yayınları, No:1, Ankara

Kozak, İbrahim Erol (1992), "İşçi Sendikalarının Tarihi Gelişimi İngiltere Örneği", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Siyaset Konferansları, Cilt 37-38, Sayı 1, İstanbul.

Krippendorff, Klaus (2004), "Content Analysis: An Introduction to Its Methodology", Sage Publication, USA-New York.

Mahiroğulları, Adnan (2001), "Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar", Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt:2, Sayı: 1, Sivas.

Mümessil Dayanışma Derneği, http://mudad.org, Erişim Tarihi 04.10.2016.

Neuman, Lawrence (2012), "Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar: Cilt 2", 5. Baskı, Yayın Odası, İstanbul.

Özkiraz, Ahmet ve Nuray TALU (2008), "Sendikaların Doğuşu; Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırılması", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı 2.

Özuğurlu, Metin (2013), "Sendikacılık Hareketinde Yeni Eğilimler", Sendikacılık Akademisi, Ders Notları 2, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Ankara.

Sağlık-Sen (2012), "Sendikal Bağlılık, Algı, Memnuniyet ve Beklenti Araştırması", Sağlık-Sen Yayınları 17, Ankara.

T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2015), "İlaç Sektörü Raporu 2015/1", Sanayi Genel Müdürlüğü, Sektörel Raporlar ve Analizler Serisi, Ankara.

Tokol, Aysen (1984), "İngiltere' de Sendikacılık ve Toplu Pazarlık Sistemi", Uludağ Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Bursa.

Urhan, Betül (2005), "Türkiye'de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven ve Dayanışma Sorunları", Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Sayı 4.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2008), "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Seçkin Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara.

HOLDERMANN'IN GRAMMAIRE TURQUE'ÜNÜN 1777 TARIHLI RUSÇA ÇEVIRISI: TURETSKAYA GRAMMATIKA

Yrd. Doç. Dr. Yakup YILMAZ

Kırklareli Üniversitesi

Soner TOKAR

Özet

Bir Cizvit papaz Jean Baptiste Holdermann tarafından Fransız tercümanlara Türkçeyi öğretmek için hazırlanmış bir gramer kitabı olan Grammaire Turque, İbrahim Müteferrika'nın matbaasında 1730 yılında bastırılmış; Rusçaya çevrilerek (Turetskaya Grammatika) 1776'da Petersburg'da, 1777 tarihinde Moskova'da basılmıştır. Eser yedi ana bölümden ibaret olup **1.** ana bölümde imlâ konusu ele alınmış, bu bölüm beş altbölümden oluşmuştur. 1.1. altbölümde Osmanlı Türkçesinde kullanılan yazı çeşitlerinden; 1.2. altbölümde Türk harflerinin ses değerlerinden; 1.3. altbölümde Türkçe telaffuzdan; 1.4. altbölümde telaffuzu düzenleyen işaretlerden; 1.5. altbölümde ünlülerden ve sesletimlerinden bahsedilmiştir. **2.** ana bölümde isimler ve zamirler konusu ele alınmış, bu bölüm sekiz bölümden oluşmuştur. 2.1. altbölümde isimlerde cinsiyet, çokluk ve ismin hallerinden; 2.2. altbölümde isim çekim eklerinden; 2.3. altbölümde derecelendirme, karşılaştırma, kıyaslama ve üstünlükten; 2.4. altbölümde isimlere gelen yapım eklerinden; 2.5. altbölümde Türkçedeki zamirlerden; 2.6. altbölümde aitlik eki +ki'den; 2.7. altbölümde isimlere gelen iyelik eklerinden; 2.8. altbölümde sayı sıfatlarından bahsedilmiştir. **3.** ana bölümde fiil konusu ele alınmış, bu ana bölüm 4 altbölümden oluşmuştur. 3.1. altbölümde fiillerin türü, şekli ve çatısından, fiillere gelen mastar eki ve mastar ekinin olumsuzundan, fiillerde çatı, isimden fiil yapma ekleri ve yardımcı fiillerden; 3.2. altbölümde Türkçedeki ek fiiller, haber ve dilek kipleri, birleşik zamanlı fiiller, sıfat-fiil ve zarf fiiller, fiillerde olumsuzluk ile 'var' ve 'yok' kelimelerinin ek fiille birlikte kullanımlarından; 3.3. altbölümde birleşik zamanlı fiillerden; 3.4. altbölümde fiillerde olumsuzluktan bahsedilmiştir. **4.** ana bölüm konuşmanın diğer bölümleri adıyla 4 altbölümden oluşmuştur. 4.1. altbölümde zarflardan; 4.2. altbölümde edatlardan; 4.3. altbölümde bağlaçlardan; 4.4. altbölümde ünlemlerden bahsedilmiştir. **5.** ana bölümde söz dizimi konusu ele alınmış, bu bölüm 6 altbölümden oluşmuştur. 5.1. altbölümde selamlaşma ifadelerinden; 5.2. altbölümde cümlede ögelerin dizilişinden; 5.3. altbölümde sıfat tamlamalarından; 5.4. altbölümde ad tamlamalarından; 5.5. altbölümde fiillerden; 5.6. altbölümde yer ve zaman sorularından bahsedilmiştir. **6.** ana bölümde isim ve fiil derlemesi yapılmış, günlük hayatta kullanılan kalıp sözler ve bazı cümleler sıralanmıştır. **7.** ana bölümde hayatın her safhasında sıkça kullanılan ifadelerin yer

aldığı yirmi farklı diyalog örneği verilmiştir. Meninski'nin Grammatica Turcica adlı eseri örnek alınarak hazırlanan Grammaire Turque'ün Rusça'ya çevrilmesi, Rusya'da Türkçeye gösterilen ilginin işaretidir. Eser 1776'da Petersburg baskısında sadece Rusçaya çevrilmiş; 1777'de Moskova baskısında çift sayfalarda Fransızcası, tek sayfalarda Rusçası verilmiştir. Bu baskıda tercümanın adı da vardır. İmparatorluk Üniversitesi tarafından hazırlanan bu çeviri Türkçenin Kiril harfleriyle yazılmış bir örneğini de gösterir.

Anahtar kelimeler: Jean Baptiste Holdermann, Grammaire Turque 1730, Reinhold Gablitsl, Turetskaya Grammatika 1776, 1777.

1777 DATED RUSSİAN TRANSLATİON OF HOLDERMANN'S *GRAMMAİRE TURQUE*: *TURETSKAYA GRAMMATİKA*

Abstract

Grammaire Turque which is a grammar book that was designed by Jean Baptiste Holdermann, a Jesuite Priest whose task was to teach Turkish to French interpreters, was printed in Müteferrika's printing house in 1730. Its Russian translation was printed (Turetskaya Grammatika) in Petersburg in 1776 and in Moscow in 1777. The book consists from seven chapters. On the first chapter it was handled spelling topic and this chapter was consisted from five subdivision. On the first subdivison it was mentioned from writing types that was used in Ottoman Turkish; on the second from Turkish phonology; on the third from Turkish pronunciation; on the fourth from signs that regulates the pronunciation; on the fifth from vowels and their articulations. On the second chapter it was handled nouns and pronouns topic and this chapter was consisted from eight subdivisions. On the first subdivision it was mentioned from genders of nouns, plurality and case endings; on the second from endings; on the third from classification, comparison and superiority; on the fourth from derivational affixes; on the fifth from pronouns that was used in Turkish; on the sixth from +ki the pronominal suffix; on the seventh from possesive suffixes; on the eighth from numeral adjectives. On the third chapter it was handled verb topic and this chapter was consisted from four subdivisions. On the first subdivision it was mentioned from type, mood and voice of verbes, infinitive suffix and its negative, voice, suffixes of denominative verbe, auxiliary verbes; on the second from substantive verbes, indicatives and subjunctives, compound tenses, participles and gerunds, negation of verbes and; usage of 'var' and 'yok' words with substantive verbe; on the third from compund tenses; on the fourth from negation of verbes. Fourth chapter was consisted from four subdivisions and its topic is other parts of conversation. On the first subdivision it was mentioned form adverbes; on the second from preposisitons; on the third from conjunctions; on the fourth from exclamations. On the fifth chapter it was handled syntax topic and this chapter was

consisted from six subdivisions. On the first subdivision it was mentioned from greeting phrases; on the second from arrangement of items in sentence; on the third from adjectival constructions; on the fourth from possesive constructions; on the fifth from verbes; on the sixth from interrogative words of place and time. On the sixth chapter it was made nouns and verbs collection; and arranged phrases and sentences that was used in daily life. On the seventh chapter it was presented twenty different dialogue sample which contains phrases that was used frequently in each period of life. Translation of Grammaire Turque which was inspired by the Meninski's Grammatica Turca shows us that in Russia it was interested in Turkish. 1776 Petersburg publication was written in Russian only; in its Moscow publication which was published in 1777 double pages was written in French, single pages was written in Russian. In this publication there is also interpreter's name. This translation which was prepared by Empire University is a sample of Turkish that was written in Russian letters.

Keywords: Jean Baptiste Holdermann, Grammaire Turque 1730, Reinhold Gablitsl, Turetskaya Grammatika 1776, 1777.

Giriş

Rusya'da Türk dilleri ve özellikle Türkçe üzerine yapılan araştırmaların temelleri 18. asrın ortalarında atılmış, 18. asrın ikinci yarısından itibaren Türkçe öğreten ders kitapları hazırlanmaya başlanmıştır. Ancak elde hiç örnek olmayınca hazır malzemeleri Rusçaya çevirme teşebbüsleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de 1730'da İstanbul'da basılan ve J. B. Holdermann tarafından hazırlanan *Grammaire Turque*'ün Rusça'ya çevirisidir. *Grammaire Turque*'ün *Turetskaya Grammatika* adıyla Rusça'ya iki çevirisi vardır. Birincisi 1776 yılında Petersburg'ta, diğeri 1777 yılında Moskova'da basılmıştır.

J. B. Holdermann kimdir?

J. B. Holdermann 1694-1730 yılları arasında yaşamış, Galata Saint Benoit misyonunda çalışmış bir Cizvit rahibi olarak bilinir. Bir misyoner olarak Holdermann'ın da ilk işi dinin tebliğidir. Çünkü Cizvit rahiplerinin aldıkları eğitimin hedefi misyonerlik üzerinedir. Papalık tarafından 1662'de Vatikan'da Propaganda Kongregasyonu adıyla bir 'Misyonerlik Bakanlığı' kurulurken Paris'te de giderlerini Papalık Propaganda Dairesi'nin üzerine aldığı "Dış Misyonlar Papaz Okulu" açılmıştır (Sezer, 1999, s. 182-192). Holdermann'ın da bu okuldan mezun olduğu düşünülür.

Peder Jean-Baptiste Holdermann (1694-1730) Galata Saint-Benoit misyonunda çalışan bir Cizvit rahibi olarak 1730 yılında dil oğlanlarının isteği üzerine, gözetimindeki bir Fransız elçiliği tercümanına 1726-1730 arasında bu eseri hazırlamıştır (Gökçe, 2003, s. 183).

Grammaire Turque 1730'da İstanbul'da basılmıştır. Basımı Fransız büyükelçisi Marquis de Villeneuve tarafından desteklenmiştir (Erginbaş, 2013, s. 69-70). Fransız büyükelçisi Marquis de Villeneuve'ün yazışmalarından anlaşıldığı kadarıyla bu gramer kitabının basımını yazara teklif eden Müteferrika'dır. Müteferrika eserin basımı için para istememiş, bunun yerine matbaasında kullandığı Arap harflerinin boyutuyla aynı Latin harflerinin temin edilmesini talep etmiştir (Kelecsenyi, 2016). Milli Kütüphane kaydında eserin basımında kullanılacak harflerin Fransa'dan getirildiği belirtilmiştir (kasif.mkutup, 2016). Fransa Büyükelçiliği ile imzalanan anlaşma şartlarına göre, eserin iki yüz kopyası, tanesi beş yüz kuruştan İstanbul ve Paris'teki müstakbel tercümanların eğitimi için Marquis de Villeneuve tarafından satın alınmıştır (Erginbaş, 2013, s. 70). İlk satış fiyatı ise tanesi Türk parasıyla 3 kuruş, Fransız parasıyla 40 frank olarak belirlenmiştir (Yaman & Gündüz, 2014, s. 1144). Holdermann, eseri basılmadan birkaç hafta önce ölmüştür (Kelecsenyi, 2016). Eser, matbaada bin adet basılmış, bir kısmı Fransa'da, bir kısmı da Osmanlı sınırları dâhilinde dağıtılmıştır. Eser, 15 sayfa önsöz (8 s.) ve tanıtım (7 s.) sayfası, 194 sayfa metin sayfası ve 8 sayfa ile içindekiler sayfalarından ibarettir.

Şalom gazetesinde şu bilgi yer alır: Bu eser çok kısa zamanda Osmanlı imparatorluğu içinde yaşayan yabancı misyonlar tarafından benimsendiği gibi, sınırların dışına da süratle yayılmış. O kadar ki, 1732 yılında, yani basımından sadece iki yıl sonra, Fransa'da, Lyon şehri yakınlarındaki Trevoux kasabasında yayınlanan *Journal de Trevoux* adlı akademik sayılabilecek dergide, '*Grammaire Turque* geniş bir şekilde tanıtılmış, yorumlar yapılmış ve tavsiye edilecek kitap olarak nitelendirilmiş (Aji, 2015, s. 1). Ayrıca *Le Journal Des Sçavans* adlı dergide Mayıs 1732'de 289-295. sayfalar arasında da bir tanıtım yazısı çıkmış, bu tanıtım yazısında ilk baskıda bulunan bazı hataların ikinci baskıda düzeltildiğinden bahsedilmiştir (s. 289-295).

Turetskaya Grammatika

Grammaire Turque Ou Methode Courte Et Facile Pour Apprendre La Langue Turque Avec Un Recueil Des Noms, Des Verbes, Et Des Manieres De Parler Les Plus Necessaire A Savoire, Avec Plusieurs Dialogues Familieres adlı eser zamanında ve sonrasında beğenilir, takdir görür, başka dillere çevrilir. Bu dillerden biri de Rusçadır. Rus literatüründe 1769'a kadar Türk dillerinden sadece Çuvaşçanın grameri yayımlanmış, Osmanlı veya Türkiye Türkçesi gramerine dair bir eser kaydına rastlanmamıştır. 1776'da *Turetskaya Grammatika* adıyla Rusçaya çevrilen Holdermann'ın yazdığı *Grammaire Turque* adlı eser, hem Osmanlı veya Türkiye Türkçesi öğreten ilk kitap hem de Kiril alfabesiyle transkribe edilmiş ilk eser olma özelliği taşır.

Küçük Kaynarca'da Türkiye (Osmanlı Devleti) ile yapılan barış antlaşmasından (21 Haziran 1774) sonra Türkiye'ye karşı artan askerî ve siyasî ilginin etkisi ve Moskova Üniversitesine bağlı Akademik Kolejin öğrencilerine Türkçe hakkında ders kitabı hazırlamak ihtiyacı sonucunda Rusça olarak bu dilin ilk gramer kitabı ortaya çıktı: *Turetskaya Grammatika* ili kratkoy i legçayşiy sposob k izuçeniyu turetskogo yazıka s sobraniem imyen, glagolov i

nujneyşih k poznaniyu reçey i mnogih drujeskih razgovorov. Perevedeno s Frantsuzkago v-S-Pb., 1776. İ injenernom şlyahetskom kadetskom korpuse (Türkçenin Grameri veya Türkçeyi öğrenmek için en kısa ve kolay usul - Dili öğrenmek için en gerekli adlar, fiiller ve birçok dostça sohbetler - St. Petersburg'da 1776'da Şlyahta Topçu ve Mühendis Kadet Alayı'nın desteğiyle Fransızcadan çevrilmiştir.) (Kononov, 2009, s. 199) baskı tarihi 1776 olan eser 3+288+7 sayfa halinde Petersburg'da 1200 adet olarak yayımlanmıştır (Kononov, 2009, s. 200-201).

Bir sene sonra 1777'de Moskova'da aynı gramer kitabının yeni baskısı yayımlanır ve bunda çevirenin adı gösterilir: Reinhold Gablitsl (Рейнголдом Габлитслем) (Kononov, 2009, s. 199): *Turetskaya Grammatika* ili kratkoy i legkoy sposob k obuçeniyu turetskogo yazıka s sobraniem imyen, glagolov i nujneyşih k svbdeniyu reçey, takoj nyekotorih drujeskih razgovorov, Perevedennaya s Frantsuzkago Yazıka. İmperatorskago Moskovskago Universiteta Studentom.

Amaç

Avrupa'da doğu ülkelerinin dillerinin, özellikle Türkçe, Farsça ve Arapçanın öğrenilmesi için devletler nezdinde teşebbüsler görülür. Fransa bu anlamda önce davranmış, Rusya da ardından kendi stratejik hedefleri doğrultusunda özellikle Türkçe ile ilgilenmiştir.

1777'de yapılan ikinci baskının önsözünde tercüman Reinhold Gablitsl bu gramerin yayımlanmasının amacı hakkında "Türkiye ile Rusya arasında yapılan şerefli barış antlaşmasından yararlanan Moskova Üniversitesi, vatana hizmet amacıyla, Karadeniz'de serbest ticarete imkân bulunduğunu göz önüne alarak, gençlerin Türkçe öğrenmeleri için faydalı olan Türkçe kitaplar elde etti. Lakin herhangi bir dili, onun gramer kurallarını bilmeden öğrenmenin imkânsız olduğunu bilen Moskova Üniversitesi, Fransızca yazılmış bu Türkçe gramerini Rusçaya çevirmeyi bir görev bildi ve bu işi bana, kendi mezununa bıraktı." ifadelerini kullanır (Kononov, 2009, s. 200). Eser 1777 yılında Moskova'da İmparatorluk Üniversitesi'nce üniversite öğrencileri için *Turetskaya Grammatika* adıyla Moskova'da 3+585 sayfa halinde basılmıştır (Holdermann, 1777, s. 1).

Eserin Önsözü

Eserin *Predisloviye* başlığı altındaki önsözünde Rusçanın eski biçimiyle şu ifadeler yer almaktadır:

Çeşitli milletlerle karada ve suda (denizde) ticari ilişkiler kurarak yurdumuzun devamlı zenginleşmesi için usanmadan çaba gösteren büyük ve bilge II. Katerina'nın yüce zaferleriyle ülkemize dâhil ettiği milletlerin (halkların) dillerini öğrenmeye özel çaba gösteren gençlerimize Onun (II. Katerina'nın) yüce lütfuna layık ve mazhar olma (teveccühüyle ödüllendirilme) şansı vermektedir.

İşbu amaçla Moskova İmparatorluk Üniversitesi de devlete hizmet etme namına bu durumla ilgili Rusya için çok faydalı olan, Osmanlı İmparatorluğuyla imzalanmış Karadeniz'de serbest

ticaret hakkı tanıyan barış anlaşmasından faydalanarak gençlerimize Türk dilini öğrenmede yardımcı olacak yararlı Türkçe kitaplarından satın almıştır.

Fakat dilbilgisi kurallarını bilmeden herhangi bir dilin öğrenilmesi mümkün olmadığı için söz konusu (yukarıda adı geçen) üniversite bu (şu an elinizde tuttuğunuz) Fransızca yazılmış olan Türk dilbilgisi kitabının Rusçaya çevrilmesini gerekli görmüş ve bu görevi kendi öğrencisi yani bana (Reinhold Gablitsl) vermiştir.

Ama şunu belirtmem gerekir ki, kitabın aslı eski tarzda (yazıyla) yazılmış ve diğer Avrupa devletlerine nazaran çok kaliteli matbaası bulunmayan Konstantinopolis'te basılmıştır; ayrıca kitapta birçok hata ve anlaşılması zor yerler mevcuttur; bundan dolayı kitabın çevirisi oldukça zor olmuştur; fakat bunlara rağmen çeviriyi Rusçaya en uygun ve en iyi şekilde yapmak için elimden gelen çabayı gösterdiğimi söyleyebilirim; dolayısıyla değerli okuyucularımdan özür diler ve iyi niyetini umarım, kitabımdan faydalanarak başarılı olmalarını tüm kalbimle dilerim.

İçindekiler

Eser, yedi ana bölüm ve bunlara bağlı altbölümler şeklinde düzenlenmiştir.

1. s. İç Kapak, Künye

3.-5. s. Rusça Önsöz: Bu bölümün Fransızcası yok. Hatta Rusçadan ziyade bu bölümün Ukraynaca olması muhtemeldir.

6.-7. s. Türk Diline Giriş

10.-11. s. Konuşma Parçalarının Açıklaması

32.-33. s. 1. BÖLÜM: YAZIM

Bu bölümün içinde yedi altbölüm bulunmaktadır.

32.-33. s. **1. Altbölüm:** Türkçede Yazmanın ve Okumanın Yolu: Holdermann, Osmanlı döneminde kullanılan Arap harfli yazı çeşitlerini ele almış; nesih, divanî, ta'lik, kırma, sülüs, yakutî ve reyhanî yazı türleri hakkında kısaca bilgi vermiştir.

34.-35. s. **2. Altbölüm:** Türk harfleri: Türk harflerinin 7'si Arapçadan, 5'i Farsçadan olmak üzere 33 harften oluştuğu ifade edilir.

34.-43. s. **3. Altbölüm:**

a. Telâffuz: Bazı harflerin telaffuzu vardır.

b. Türk Harflerinin Değerleri: Türk harflerinin değerleri ve okunuşları hakkındadır.

42.-45. s. **4. Altbölüm:** Telâffuzu Düzenleyen İşaretler: Türklerin telâffuzu düzenlemek için beş tane işaret kullandığından bahsedilmiş; cezm, şedde, medli elif, hemzeli elif ve uzun elif işaretleri örnekleriyle birlikte açıklanmış ve telâffuzda yarattıkları farklar belirtilmiştir.

45.-47. s. **5. Altbölüm:** Türkçenin Ünlüleri: Harekeler ve bunların sesletim özellikleri verilmiştir. 48.-53. sayfalarda harekelerin ünsüz harfleri nasıl okuttuğunu gösteren bir tablo verilmiştir.

52.-117. s. 2. BÖLÜM: ADLAR VE ZAMİRLER

Sekiz altbölümden oluşmaktadır.

52.-57. s. **1. Altbölüm:** Cinsiyet, Sayı ve Adların Durumu

56.-65. s. **2. Altbölüm:** Adların Çekimleri

64.-69. s. **3. Altbölüm:**

a. Derecelendirme, Karşılaştırma, Kıyaslama

b. Üstünlük

70.-79. s. **4. Altbölüm:** Adların Farklı Türleri: İsimlere ve fiillere gelen yapım eklerinden bahsedilmiştir.

80.-85. s. **5. Altbölüm:** Zamirler: Kişi ve işaret zamirlerinin hal ekleriyle birlikte kullanımları liste halinde verilmiştir.

86.-95. s. **6. Altbölüm:** İlgi Zamiri: İlgi zamiri +ki ele alınmıştır. Devamında soru zamiri de verilmiştir.

94.-107. s. **7. Altbölüm:** İyelik Zamirleri: İsimlere gelen iyelik ekleri ve iyelik zamirleri ele alınmıştır.

108.-117. s. **8. Altbölüm:** Sayı Adları: Asıl sayılar, sıra sayıları ve üleştirme sayıları liste halinde verilmiştir.

118.-207. s. 3. BÖLÜM: FİİL

Dört altbölümden oluşmaktadır.

118.-133. s. **1. Altbölüm:** Fiillerin Türü, Şekli ve Çatısı: İlk olarak fiillere gelen mastar eki ve mastar ekinin olumsuzu ele alınmıştır. Daha sonra fiillerde çatı, isimden fiil yapma ekleri ve yardımcı fiiller hakkında bilgi verilmiştir.

132.-159. s. **2. Altbölüm:** Cevher Fiili: Türkçedeki *olmak* fiili, ek fiiller, haber ve dilek kipleri, birleşik zamanlı fiiller, sıfat fiil ve zarf fiiller, fiillerde olumsuzluk ile *var* ve *yok* kelimelerinin ek fiille birlikte kullanımları hakkında bilgi verilmiştir.

158.-199. s. **3. Altbölüm:** Fiil Çekimi: Basit ve birleşik zamanlı fiiller ele alınmıştır. Zarf-fiile yer verilmiştir.

198.-207. s. **4. Altbölüm:** Fiillerde Olumsuzluk: Çekimli fiillerin haber ve isteme kiplerindeki olumsuz durumları verilmiştir.

206.-233. s. 4. BÖLÜM: KONUŞMANIN ÖBÜR PARÇALARI

206.-223. s. **1. Altbölüm:** Zarfların biçim ve türlerine yer verilmiştir. Bunlar yer, sıra, olay, benzerlik, övgü, büyütme, küçültme vb. zarf türleridir.

224.-229. s. **2. Altbölüm:** Edatlar: Edatların biçim ve türleri yer almıştır.

228.-231. s. **3. Altbölüm:** Bağlaçlar: Bağlaçların biçim ve türleri yer almıştır.

230.-233. s. **4. Altbölüm:** Ünlemler: Ünlemlerin biçim ve türleri yer almıştır.

234.-259. s. 5. BÖLÜM: CÜMLE

234.-235. s. **1. Altbölüm:** Biriyle Konuşma Tarzı: Karşılıklı konuşma özellikleri, selamlaşma ve hitap şekilleri verilmiştir.

236.-241. s. **2. Altbölüm:** Cümlede Ögelerin Dizilişi: Cümle yapısında dizim verilmiştir.

240.-243. s. **3. Altbölüm:** Adların Diğerleriyle Uyumu: Bu bölümde sıfat ve sıfat fiil anlatılmıştır. Adla fiilin oluşturduğu yapı ele alınmıştır.

242.-247. s. **4. Altbölüm:** Ad Tamlaması ve Sıfat Tamlaması: Bu bölümde adla adın ve adla sıfatın, yani isim sınıfının oluşturduğu öbek ele alınmıştır.

248.-255. s. **5. Altbölüm:** Fiiller: Ek-fiil, fiilimsi ve çekimli fiillerden kısaca bahsedilmiştir.

254.-259. s. **6. Altbölüm:** Yer ve Zaman Soruları.

260.-439. s. 6. BÖLÜM: İSİM VE FİİL DERLEMESİ & BİLİNMESİ ÇOK GEREKLİ OLAN KONUŞMA TÜRLERİ

İsim derlemesi başlığı altında türlerine göre isimler farklı başlıklar altında ele alınmıştır. Bu bölümde gökyüzü ile ilgili ve soyut kavramlar; zaman kavramları ve yılın mevsimleri; gün adları; şemsî ay adları; kamerî ay adları; yiyecek içecek adları; baharat adları; kuş adları; dört ayaklı hayvanlar; sürüngen, böcek ve ikiyaşayışlı hayvan adları; balık adları; ağaç ve çalı adları; meyve adları; çiçek adları; ot adları; akrabalık adları; yazı ile ilgili adlar; ateş, ışık ve aydınlatma ile ilgili adlar; atlı süvariler ile ilgili kavramlar; giysi adları; vücut bölümleri ve organ adları;

vücut kusurları ile ilgili adlar; hastalık adları; evin bölümleri ile ilgili adlar; eşya adları; şehirle ilgili adlar; yeryüzünün parçaları ile ilgili adlar; deniz ile ilgili adlar; maden adları; renk adları; meslek adları; ülke, krallık, şehir ve nehir adları ile millet adlarına yer verilmiştir. Fiil derlemesi başlığı altında çeşitli fiil örnekleri verilmiştir. Bilinmesi çok gerekli olan konuşma türleri başlığında konuşma içerisinde kullanılabilecek, günlük hayata dair kalıp ifadelere yer verilmiştir.

440.-584. s. 7. BÖLÜM: DİYALOGLAR

Bu bölümde yirmi farklı diyalog örneği verilmiştir. Diyalogların başlıkları şu şekildedir: Sabah vaktinde ziyaret etmek için, giyinmek üzerine, dost ile dost, kahvaltı etmek üzerine, bahçe üzerine, oyun oynamak üzerine, iki dost arasında, av üzerine, ağa ile hizmetkâr, gezinti üzerine, Türkçe konuşmak üzerine, hava üzerine, haber üzerine, yazmak üzerine, birisine soru sormak üzerine, bir şey satın almak üzerine, yola çıkmak üzerine, akşam yemeği ve konaklama üzerine, lokantacı ile hesap görme üzerine, hasta bakmak üzerine.

Holderman'ın eserinin sonundaki içindekiler ve doğru yanlış cetveli bu çeviride yoktur.

Transkripsiyon sistemi

Eserde Holdermann'ın kullandığı transkripsiyon sistemi ile tercüman Reinhold Gablitsl'ın transkripsiyon sistemi şöyle tespit edilmiştir:

Fransız Alfabesi	**Rus Alfabesi**	**Ses karşılığı**	**Fransız Alfabesi Örneği**	**Rus Alfabesi Örneği**
a	*а*	a	cheftalu > şeftalu	marti < *марти*
ia			tchiakchir > çakşır	
ia	*я*	â (ince/ uzun a)	kianouni ewel kânunievvel >	çyakşır < *чякшыр*
b	*б*	b	biber > biber	buga < *буга*
dg	*дж*	c	odgiak > ocak	ceyran < *джеиранъ*
-dge			saradge > sarac	
tch tche	*ч*	ç	tchiharchenbeh çiharşenbeh >	papuç < *папучъ*
			papoutche > papuç	
d	*д*	d	venedikli > venedikli	dizgin < *дизгинъ*

e	*э*	e	bir sene > bir sene	ev alati < *эв алати*
ue	*е*		guedge > gece	kepçe < *кепче*
f	*ф*	f	kadifedgi > kadifeci	fil < *филъ*
g	*г*	g, ğ	igne > igne	gecelik < *геджеликъ*
gh	*к*		boghaz > boğaz	göz bebegi < *кеюз бебеги*
-	*г*	ğ	-	bel soğuklugı < *бел согуклугы*
h	x	h	dgehennem > cehennem	tahta biti < *тахта бити*
gh	*г*		aghcham > ahşam	hindiba < *гиндиба*
y	*ы*	ı	karanlyk > karanlık	dorı at < *доры атъ*
	и			yanık < *яникъ*
i	*и*	i	merdgimek > mercimek	keçi < *кечи*
ui			enguinar > enginar	
dge	*джъ*	j	adgeder > ajder	ajder < *аджъдер*
k	*к*	k	kerevit > kerevit	katır < *катыръ*
l	*л*	l	kaplan > kaplan	fil < *филъ*
m	*м*	m	ramazan > ramazan	kumrı < *кумры*
n	*н*	n	nohoud > nohud	arslan < *арсланъ*
o	*о*	o	dory at > dorı at	ogul otı < *ог ул оты*
io	*io*		tchiolak > çolak	çolak < *чіолакъ*
eu	*еу*	ö	deurt > dört	gömlek < *геумлекъ*
ieu	*ею*		tchieurek oty > çörek otı	gögüs < *геюкюсъ*
			gueuguerdgin > gögercin	
p	*п*	p	petmez > petmez	papuç < *папучъ*
r	*р*	r	beurek > börek	makrama < *макрама*

s	*с*	s	sabah > sabah	sakal < *сакалъ*
ſ			fyſtiky > fıstıki	
ch	*ш*	ş	chounda > şunda	baş < *башъ*
che			kechicheleme > keşişleme	
t	*т*	t	touroundgi > turunci	tava < *тава*
u	*у*	u	tchiarchu > çarşu	fürun < *фурунъ*
ou	*ію*		ioumourta > yumurta	vücud < *вюжіюдъ*
iou	*ю*		soudgiouk > sucuk	bodur < *бодюръ*
iu			dgiuma > Cuma	
u	*у*	ü	gueugus > gögüs	küski < *куски*
iu	*ю*		dgiudge > cüce	vücud < *вюжіюдъ*
eu			ateche keuregui > ateş küregi	
ou			eïloul > eylül	
v	*в*	v	venedik boghazi > venedik bogazi	vücud < *вюжіюдъ*
w			taswirdgi > tasvirci	
o			taous > tavus	
i	*и*	y	koioun patchiasi > koyun paçasi	leilek < *леилек*
j	*і*		iari guedge > yarı gece	yorgan < *іорганъ*
	е		kojoun eti > koyun eti	yeban fesligen < *ебанъ феслигенъ*
	я			yag < *ягъ*
	ю			yürek < *юрекъ*
z	*з*	z	zeman > zeman	zenbil < *зенбилъ*

Eserin bulunduğu yerler

Grammaire Turque, zaman içinde pek çok yere yayılmış, başta dijital kütüphaneler olmak üzere eski yeni pek çok katalogda ve kayıtta kendine yer edinmiştir. Eserin Rusça çevirisi olan *Turetskaya Grammatika* da Rusya Milli Kütüphanesinde yerini almıştır:

1776 Tarihli Baskı

Shelf Number: 18.90.5.36 138/302

[Library card]: Гольдерманн Ж.Б.Д., Турецкая Грамматика или Краткий и легчайший способ к изучению турецкаго языка : С собранием имян, глаголов, нужнейших к познанию речей, и многих дружеских разговоров / Переведена с французскаго в Санктпетербурге 1776 года при Артиллерийском и инженерном шляхетном кадетском корпусе. - СПб : При Имп. Акад. наук, 1776 Holdermann J.B.D., Турецкая Грамматика или Краткий и легчайший способ к изучению турецкаго языка : С собранием имян, глаголов, нужнейших к познанию речей, и многих дружеских разговоров / Переведена с французскаго в Санктпетербурге 1776 года при Артиллерийском и инженерном шляхетном кадетском корпусе. - СПб : При Имп. Акад. наук, 1776. - 288, [7] с., 2 л. табл. ; 8° см

Author: Гольдерманн, Жан Батист Даниэль (1694-1730); Holdermann, Jean Baptiste Daniel

Language: Russian

Notes: СК XVIII 1533 Напечатана на счет Гимназии чужестранных единоверцев Тираж 1200 экз.

Collections: Русская книга гражданской печати XVIII в.

System number: 009671606

Barcode: 9671606-10

1777 Tarihli baskı:

Shelf Number: 18.79.3.74 139/979

[Library card]: Гольдерманн Ж.Б.Д., Турецкая Грамматика, или Краткой и легкой способ к обучению турецкаго языка, : С собранием имен, глаголов и нужнейших к сведению речей, також некоторых дружеских разговоров / Переведенная с французскаго языка Имп. Московскаго университета студентом Рейнголдом Габлицлем. - М : При Имп. ун-те, 1777 Holdermann J.B.D., Турецкая Грамматика, или Краткой и легкой способ к обучению турецкаго языка, : С собранием имен, глаголов и нужнейших к сведению речей, також некоторых дружеских разговоров / Переведенная с французскаго языка Имп. Московскаго университета студентом Рейнголдом Габлицлем. - М : При Имп. ун-те, 1777. - 585 с. ; 8° см

Author: Гольдерманн, Жан Батист Даниэль (1694-1730); Holdermann, Jean Baptiste Daniel

Editor, compiler etc.: Габлицль, Рейнгольд -- Переводчик

Language: Russian; French

Notes: СК XVIII 1534 Загл. и текст парал. на фр. и рус. языках

Collections: Русская книга гражданской печати XVIII в.

System number: 009671607

Barcode: 9671607-10

Sonuç

Turetskaya Grammatika Holdermann'ın *Grammaire Turque* adlı eserinin Rusçaya yapılmış çevirisidir. İlk çeviri St. Petersburg'da 1776'da Şlyahta Topçu ve Mühendis Kadet Alayı'nın desteğiyle Fransızcadan tercüman adı verilmeden yapılmış ve 3+288+7 sayfa halinde 1200 adet basılmış; ikinci çeviri 1777'de Reinhold Gablitsl tarafından yapılmış ve Moskova'da İmparatorluk Üniversitesi'nce basılmıştır.

Bildiğimiz kadarıyla 1776'da *Turetskaya Grammatika* adıyla Rusçaya çevrilen Holdermann'ın yazdığı *Grammaire Turque* adlı eser, Rusya'da Osmanlı veya Türkiye Türkçesi öğreten ilk kitap ve Kiril alfabesiyle transkribe edilmiş ilk eser olma özelliği taşır.

Eser yedi ana bölümden ibarettir: **1.** imlâ **2.** isimler ve zamirler **3.** fiil **4.** konuşmanın diğer bölümleri **5.** söz dizimi **6.** isim ve fiil derlemesi **7.** hayatın her safhasında sıkça kullanılan ifadelerin yer aldığı yirmi farklı diyalog.

Grammaire Turque, zaman içinde pek çok yere yayılmış, başta dijital kütüphaneler olmak üzere eski yeni pek çok katalogda ve kayıtta kendine yer edinmiştir. Eserin Rusça çevirisi olan *Turetskaya Grammatika* da Rusya Milli Kütüphanesinde yerini almıştır: 1776 Tarihli Baskı Shelf Number: 18.90.5.36 138/302; Barcode: 9671606-10. 1777 Tarihli baskı Shelf Number: 18.79.3.74 139/979; Barcode: 9671607-10.

Eserin yazılış amacı Rus gençlere her türlü iş için gerekli olan Türkçenin öğretiminde yardımcı olmak, Karadeniz ticaretinde ticaret imkânlarını değerlendirmek, Türkçe öğrenmek isteyen öğrencilerin kullanımına bir gramer kitabı sunmak şeklinde belirtilmiştir.

Kaynakça

Aji, Sami (2015, Ocak 15), İki pano ve iki kitap bildiklerimi ve kafamı nasıl alt üst etti, *Şalom*, http://salom.com.tr/haber-93715-Iki_pano_ve_iki_kitap_bildiklerimi_ve_kafami_nasil_alt_ust_etti_.html adresinden alındı

Erginbaş, Vefa (2013), *Enlightenment in the Ottoman Context: Ibrahim Muteferrika and his Intellectual Landscape*, Boston: Brill.

Foy, Karl (1901), Die altesten Transkriptionstexte in gothischen Lettern; zugleich ein Beitrag zur altosmanischen Literatur, *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen, Westasiatische Studien*(4), 230-277.

Foy, K. (1902). Die altesten Transkriptionstexte in gothischen Lettern; zugleich ein Beitrag zur altosmanischen Literatur, *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen, Westasiatische Studien*(5), 233-293.

Gökçe, Faruk (2003), Stanislaw Stachowski (2002) Lexique Turc Dans Le Vocabulaire De P. F. Viguier (1790), Krakow: Ksiegarnia Akademicka, 322 s. *Türkbilig*(5), 182-188.

Hazai, György (2012), *Türkiye Türkçesinin Dünü ve Bugünü,* Ankara: TDK.

Holdermann, Jean Baptist (1730), *Grammaire Turque Ou Methode Courte Et Facile Pour Apprendre La Langue Turque*, İstanbul: Dâr-ı Tıbâa-yı Âmire.

Holdermann, Jean Baptist (1777), *Turetskaya Grammatika*, (P. İ. Universitet, Çev.) Moskva: Pri İmperatorskom Universitet.

Kaçalin, Mustafa S. (1995), Elifbâ-Türkçe'nin Yazıldığı Alfabeler, *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, s. 44-49), Ankara: TDV.

kasif.mkutup. (2016, Nisan 11). mkutup: http://www.mkutup.gov.tr adresinden alındı

Kelecsenyi, Agnes (2016, Nisan 10), muteferrika.mtak.hu: http://muteferrika.mtak.hu adresinden alındı

Kononov, Andrey Nikolayeviç (2009), *Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi,* (K. V. Nerimanoğlu, N. Muradcov, & Y. Sevimli, Çev.) Ankara: TDK.

Le Journal Des Sçavans, (1732, May), Grammaire Turque, *Le Journal des Sçavans*, s. 289-295.

Sezer, Ayten (1999), Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri, *Osmanlı* (Cilt 2., s. 182-192), Ankara.

Yaman, Bahattin, & Gündüz, Keziban (2014, Fall), İbrahim Müteferrika Matbaası'nda Basılan Eserlerin Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9*(11), 1141-1155.

GENEL SÖZLÜKLER, TERİMLER VE DERS KİTAPLARI MESELESİ

Yrd. Doç. Dr. Yakup YILMAZ

Kırklareli Üniversitesi

Özet

Sözlükler, bir dilin bütün veya belli bir dönemdeki sözcüklerini, yazılışları, türleri, söylenişleri, temel ve yan anlamları, kullanılış özellikleri bakımından kayıt altına alan, açıklayan, edebî metinlerden seçilen cümlelerle örneklendiren, alıntı sözcüklerin hangi dilden geçtiğini bildiren başvuru kaynaklarıdır. Sözlükçülük, bir dilin ya da karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin sözvarlığını sözlük biçiminde ortaya koymaya yönelen, bu amaçla yöntemler koyarak uygulama yolları gösteren dilbilim dalıdır. Genel sözlükler, bir dilin sözvarlığı sayısı ve hitap ettiği kitlenin genişliği bakımından en büyük sözlüklerdir. Bu sözlükler, içindeki terimleri belli oranda barındırır. Genel sözlüklerdeki terim sınırı ne olmalıdır? Genel sözlükler, ülkede mecburi eğitilmiş kitlenin eğitim seviyesine hitap etmelidir. Dolayısıyla mecburi eğitim almış kişilerin okudukları ders kitaplarında geçen her kelime, özellikle terimler genel sözlüklerde yer almalıdır. Terimlerin genel sözlüklerde yer alması, beraberinde genel sözlüklerin zaman zaman güncellenmesini zorunlu kılar. Ders kitapları, terimlerin genel sözlüklerde hangi oranda, hangi alanlardaki kelimelerin yer alabileceğini gösterir. Ders kitabında bulunan, genel sözlükte bulunmayan kelimeler, genel sözlüğün yetersizliğini gösterir. Ders kitaplarında yer alan; ancak genel sözlükte bulunmayan kelime örnekleri şunlardır: *Perestroika, antikodon, biyogenez, biyoteknoloji, ekoturizm, Caynizm, ukba, müstahsiliyet, hemşehricilik, fotofobi, hipoksi, kompresyon, utilitarizm, istihsan, istinbat, istishab, riba, integrand, skaler, transpoz, projektif, motiv, noradrenalin, psikosomatik, lepton, baryon, spin, duadenum, nitrobenzen, nitrolüen, âyât, delâil, suhuf, seriyye, ahde vefa, ravza, refref, otofinansman, avatara, bhakti, boodhisattva, ehrimen, halakha, sudur, apotem, franchising, franchisor, franchisee, know-how, mültezem, rida, ba's, ittiham, kabalak, kültürleme, hankah, yuğruş, yargucı, amid, ariz, seriyye, suffe, mukavkıs, muahat, fudul, fukaha, hilf, irtidat, müdeccen, grifon, koğır, kavsara, abdominal, dehidratasyon, enfekte*. Ders kitabı konularından sorumlu olan MEB ve genel sözlük hazırlamaktan sorumlu TDK arasında bir işbirliği olmalıdır. Bu işbirliğiyle iki kurum genel sözlüklerde yer alacak terim sınırını belirler, hangi alanlardaki terimlerin genel sözlüğe gireceğine karar verirler. Sonuçta terimlerin genel sözlükte bulunma yöntemi, sınırı ve alanı ölçülebilir, denetlenebilir ve güncellenebilir bir niteliğe kavuşur. Sözlük çalışmalarında asıl amaç, güncel, gerçek, kapsayıcı, herkese hitap edebilen genel sözlük elde etmektir.

Anahtar kelimeler: sözlük, genel sözlük, terim, terimler sözlüğü, ders kitabı

GENERAL DICTIONARIES, TERMS AND TEXTBOOKS ISSUE

Abstract

Dictionaries are a source application that is recorded and explains in terms of the usage characteristics, all the words in a language or a certain period, spellings, types, pronunciation, basic and connotations; exemplifies the selected sentences from literary texts; reports quoted the words from which language. Lexicography is a branch of linguistics taht intends to reveal vocabulary of a language or various languages as compared in the form dictionary, shows methods of administration for this purpose by placing. General dictionaries, are the biggest dictionary in terms of the vocabulary of a language and its appeal to the masses. This dictionary, holds a certain extent terms within. What should be term limits in the general dictionary? General dictionaries, should be addressed to educated audience's level of education in the country, compulsory. Therefore, compulsory trained people passing through every word they read in textbooks, especially the term should be included in the general dictionary. Generally take place in the glossary of terms, requires to be updated from time to time general dictionary. Textbooks, shows that terms may take place words in which areas, what extent. Words, it shows located in textbooks, are not in the dictionary, the general dictionary of failure. Located in the textbooks: Examples include, but are not in common dictionary words: *Perestroika, antikodon, biyogenez, biyoteknoloji, ekoturizm, Caynizm, ukba, müstahsiliyet, hemşehricilik, fotofobi, hipoksi, kompresyon, utilitarizm, istihsan, istinbat, istishab, riba, integrand, skaler, transpoz, projektif, motiv, noradrenalin, psikosomatik, lepton, baryon, spin, duadenum, nitrobenzen, nitrolüen, âyât, delâil, suhuf, seriyye, ahde vefa, ravza, refref, otofinansman, avatara, bhakti, boodhisattva, ehrimen, halakha, sudur, apotem, franchising, franchisor, franchisee, know-how, mültezem, rida, ba's, ittiham, kabalak, kültürleme, hankah, yuğruş, yargucı, amid, ariz, seriyye, suffe, mukavkıs, muahat, fudul, fukaha, hilf, irtidat, müdeccen, grifon, koğır, kavsara, abdominal, dehidratasyon, enfekte*. It should be a collaboration between Ministry of Education responsible for the textbook issue and TDK responsible for preparing the general dictionary. Two institutions determine term limits will be placed in the general dictionary and decide what terms are used in the field to enter the general dictionary. Ultimately, allocation methods of terms in general dictionaries, limit and space regains measurable, auditable and updated qualifications. The main purpose of dictionary work is to achieve actual, real, inclusive, general dictionary that will appeal to everyone.

Keywords: dictionary, general dictionary, terms, glossary of terms, textbook.

1. GİRİŞ

Bir tanıma göre sözlük, bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eserken (TDK, 2011, 2157), başka bir tanıma göre de, bir dilin ya da bir dilin bir bölümünün

genel olarak veya belirli zamanda kullanılan kelime ve deyimlerini umumiyetle alfabe sırasına, bazen de kavram alanlarına göre ele alıp aynı dille tanımlarını yapan, örnek vererek açıklayan veya başka bir dildeki karşılıklarını yazan kitaptır (Kaçalin, 2009, 403); başka bir tanımda sözlük bir veya birden fazla dilin kelimelerinin bütününü veya bir bölümünü, genel veya özel amaçlı olarak içeren, anlam, açıklama ve örnekleriyle ortaya koyan ve daha çok alfabetik olarak düzenlenmiş eserlerin genel adıdır (İlhan, 2007, 15).

Sözlükçülük ise bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin sözvarlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma işidir (TDK, 2011, 2157). Sözlüklerde açıklaması yapılan madde başı, sözlük yapma düzeninde başlı başına bir anlam ifade eden ve siyah olarak yazılan, tanımı verilen sözlük birimidir (TDK, 2011, 1599). Sözlük hazırlamada en önemli, en çok özen isteyen iş, tanımların verilmesidir. Kolayca yanlışlığa düşmeye ya da eksik anlatıma çok müsait olan bu işlem ayrı bir uzmanlığı ve geniş bir kültürü gerektirir (Aksan, 1995, 409).

Sözlük, eskilerin "tarif" için söyledikleri "efrâdını câmi ağyârını mâni" (gerekenleri alma, gerekmeyenleri dışarıda bırakma) ilkesine uygun olmalıdır (Kaçalin, 2009, 403). Usta'nın tespitine göre sözlükçülükteki hedefler, ana çizgileriyle, şöyledir (2010, 97): *1. Sözvarlığının sözlükte tanımlanması için gerekli olan ilke ve usullerin bilimsel hazırlığı, sözcüklerin dildeki farklı görünümlerini ortaya koymaya çalışan sözlüklerin oluşturulması; 2. Sözlüklerin tipolojisini çıkarmak; 3. Sözlüklerin oluşum amacı ve işlevi.*

Sözlüklerde "tanımlayıcı, açıklayıcı, doğrulayıcı, önerici, örneklendirici" yönlerin ağırlıkta olması gerekir. Türkiye Türkçesi sözvarlığını yetkin bir biçimde değerlendirememek, sürekli olarak sözlükteki madde başlarının niceliği üzerinde yoğunlaşmak, sözlüğün hazırlanış amacını ve hedef kitlesini netleştirememek sözlük hazırlayıcılarının "yöntem" konusuna yeterince eğilmelerini engellemiştir (Usta, 2006, 226). Bu noksanı bütün sözlüklerde görmek mümkündür.

Sözlük hazırlarken anlamın yapılandırılmasını sağlayacak yöntem ve teknikler de ayrıca önem taşımaktadır. Bu yöntem ve teknikler için Karadüz şu maddeleri sıralamıştır (2009, 647-648): *1. Sözlüklerde sözcük anlamı verilirken, açıklayıcı anlatım biçimi kullanılır, tanım yapılır; 2. Sözcük anlamının desteklenmesi için örneklendirmeler yapılır. Sözcük anlamının verilmesinde kullanılan örnekler genelde cümle düzeyinde olmaktadır; 3. Sözcük anlamının verilmesinde en çok kullanılan tekniklerden birisi de sözcüğün eş anlamının verilmesidir; 4. Sözcük anlamı verilirken karşıt anlamlılıktan yararlanılır; 5. Resimler yoluyla öğrenme; 6. Örnek olay anlatma.*

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Genel Sözlük-Terim Sözlüğü

Genel sözlüklerle terim sözlükleri hazırlık aşamasında birbirinden yardım alır. Terim sözlüklerindeki madde başları çok yaygınlaşmışsa genel sözlüklerde yer alır; ancak yaygınlaşma ölçütü belirsiz bir ifadedir. Bir madde başının yaygınlaşması kime, hangi eğitim seviyesine, hangi sıklık birime göre olduğu belirsizdir.

Genel sözlüklerde terimlerin yer almasında hangi ölçütün benimsendiği belirsiz görünmektedir. Çünkü genel sözlükteki terimler, sözlüğe karışık biçimde yerleştirilmiştir. Mesela lise ders kitaplarında yer alan bir kimya terimi sözlükte yer alırken aynı kitaptaki başka bir kimya terimi yer almamıştır. Bunun sebebini açıklamak zordur.

Öğretim programı

Öğretim programı, bir okulu bitirmek veya bir alanda uzmanlaşmak için okunması gereken ders ve konuları kapsayan plan, ders programı, müfredat, müfredat programıdır (TDK, 2011, 1840), Öğretim programları, ülkelerin eğitim hedeflerine göre belirlenir. Türkiye'de mecburi eğitim 12 yıllık olmuştur. 12 yıllık mecburi eğitim, aynı zamanda ülke vatandaşının taşıması gereken asgari eğitilmişlik durumunu gösterir.

Ders kitapları ve terimler

Öğretim programlarında sadece planlamalar yer alır. Öğrencinin edineceği sözvarlığı, kelime hazinesi ders kitaplarında bulunur. Ders kitapları Türkiye'de özel sektör tarafından hazırlansa da, derslerde işlenecek konular belirli olduğu için ders kitaplarında genellikle ortak sözvarlığı çerçevesinde ortak kelimeler kullanılmaktadır. Ortak kelimeler içinde temel sözvarlığı, atasözü ve deyimler, ilişki sözlerle beraber özellikle terimler önemli bir yer tutar.

Terim, ilim, teknik, sanat, spor, ticaret gibi özel alanlarda kullanılan, genellikle belirli bir tek kavramın, nesnenin, olayın veya durumun karşılığı olan kelimedir (Topaloğlu, 1989, 143). Terimler, ders kitaplarının vazgeçilmezidir. Bilgi, terimler üzerinden taşınır, aktarılır.

Genel sözlükler ve terim sınırı

Genel sözlükler, bir dilin sözvarlığında yer alan temel sözvarlıklarını, atasözü ve deyimleri, ilişki sözleri, doldurma sözleri ve bazı terimleri de içeren, anlamlandıran sözlüklerdir. Ancak genel sözlüklerdeki terimlerin sınırının ne olacağı belirsizdir.

Türkiye'de en yaygın ve en son yayımlanmış genel sözlük TDK tarafından 2011 tarihinde basılan *Türkçe Sözlük*'tür. Bu sözlükte yer alan terimlerde sınır belirlemede bir sorun vardır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada 2011 baskılı *Türkçe Sözlük'*te bulunmayıp da MEB tarafından hazırlanan açık öğretim lisesi ders kitaplarında yer alan terimlerin bazıları örnek olması için tespit edildi. Terimlerin tarandığı ders kitapları şunlardır:

Albay, A. (2014), *Fizik 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Aydın, E. (2014), *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi*, Ankara, MEB.

Aydınlı, O., Erdoğdu, A., Demirel, A., Türkan, A., Yapıcı, A., Özbay, E., . . . Baydaş, M. (2015), *Seçmeli İslam Tarihi*, Ankara, MEB.

Başar, E. (2014), *İş Güvenliği 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Başar, E. & Yeşiloğlu, G. (2014), *Girişimiclik 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Canbolat, Y. (2014), *Dil ve Anlatım 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Cemalcılar, A. (2014), *Ekonomi 1-2*, Ankara, MEB.

Cengiz, F. (2014), *Trafik ve İlk Yardım 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Çakı, M. (2014), *Geometri 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Deniz, T. (2014), *Sanat Tarihi 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Deniz, T. (2014), *Türk Edebiyatı 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Erdoğan, E. (2014), *Tarih 6 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Gültepe, A., Güncegörü, B., Pural, A., Aydın, A., Görer, H. M., Turoğlu, B., . . . Aslan, A. (2015), *Coğrafya 12 Ders Kitabı*, Ankara, MEB.

İkiz, A. (2014), *Biyoloji 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

İşleyen, A. (2014), *Fıkıh 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

İşleyen, A. (2014), *Siyer 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Karakaş, A. (2014), *İşletme 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Kutlutürk, G. (2014), *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

MEB. (2014), *Psikoloji 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Özbay, E., Koç, E., Yapıcı, A., Türkan, A., Baydaş, M. & Hemiş, İ. (2015), *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara, MEB.

Özdemir, A. (2014), *Matematik 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Öztürk, A. (2014), *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Öztürk, M. (2014), *Sosyoloji 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Sezer, H. (2014), *Felsefe 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Solak, M. (2014), *Kelam 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Solak, M. F. (2014), *Temel Dini Bilgiler 1-2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Sungur, Ç. (2014), *Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Şenol, C. & Şahin, T. (2016), *Kimya 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Üstünel, O. (2015), *Sağlık Bilgisi 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Yapıcı, A., Türker, A. S., Özbay, E. & Akgül, M. (2015), *Hz. Muhammed'in Hayatı Ders Kitabı*, Ankara, MEB.

4. BULGULAR

Ders kitaplarında yer alıp *Türkçe Sözlük*'te bulunmayan terimler ve bulundukları ders kitapları şunlardır (Bu liste MEB tarafından açık lise ve mesleki açık liseler için hazırlanmış ders kitaplarından taranarak elde edilmiştir. Terimlerin anlamları kitapların sözlüklerinden bulundu, sözlükte yoksa metin içindeki tanımdan yararlanıldı.):

Sungur, Ç. (2014), *Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Perestroika 'yeniden yapılandırma' (Sungur, 2014, s. 48)

İkiz, A. (2014), *Biyoloji 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

antikodon 'RNA'daki üçlü baz dizilişi' (İkiz A., 2014, 94)

biyogenez 'Canlıların kendilerine benzer canlılardan oluştuğunu açıklayan görüş' (İkiz A., 2014, 94)

Gültepe, A., Güncegörü, B., Pural, A., Aydın, A., Görer, H. M., Turoğlu, B., . . . Aslan, A. (2015), *Coğrafya 12 Ders Kitabı*, Ankara, MEB.

biyoteknoloji 'Canlı hücreleri ve mikroorganizmaları kullanarak biyolojik tekniklerle sanayi ve tıp alanında kullanmak üzere materyal üretimi' (Gültepe ve diğerleri, 2015, 233)

ekoturizm 'Çevreyi koruyan, halkın refahını gözeten doğal alanlara karşı duyarlı bir seyahat' (Gültepe ve diğerleri, 2015, 234)

Kutlutürk, G. (2014), *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Caynizm 'Hindistan'da M.Ö. 6 asırda ortaya çıkan dini akımlardan biri (Kutlutürk, 2014, 48)

ukba 'ahiret' (Kutlutürk, 2014, 83)

Cemalcılar, A. (2014), *Ekonomi 1-2*, Ankara, MEB.

müstahsiliyet 'üreticilik' (Cemalcılar, 2014, 44)

Aydın, E. (2014), *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi*, Ankara, MEB.

hemşehricilik 'hemşehri tarafına faydalı olma' (Aydın, 2014, 64)

Cengiz, F. (2014), *Trafik ve İlk Yardım 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

fotofobi 'aşırı ışık karşısında hassas olma ve aynı zamanda ağrı hissetme durumu' (Cengiz, 2014, 121)

hipoksi 'organ veya dokularda oksijen azlığı' (Cengiz, 2014, 122)

kompresyon 'sıkıştırma' (Cengiz, 2014, 123)

Sezer, H. (2014), *Felsefe 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

utilitarizm 'yararcılık' (Sezer, 2014, 9)

İşleyen, A. (2014), *Fıkıh 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

istihsan 'müçtehidin bir şeyi iyi ve güzel bulması, özel bir gerekçe nedeniyle açık kıyas ya da genel kuralın aksine bir çözümü tercih etmesi' (İşleyen, 2014, 131)

istinbat 'müçtehidin, İslam'ın temel kaynaklarından hüküm çıkarması' (İşleyen, 2014, s. 131)

istishab 'Daha önce varlığı bilinen bir durumun aksine delil bulunmadıkça varlığını koruduğuna hükmetmek' (İşleyen, 2014, 131)

riba 'faiz' (İşleyen, 2014, 133)

Özdemir, A. (2014), *Matematik 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

integrand 'türevi bilinen bir fonksiyonun aslını bulma' (Özdemir, 2014, 196)

skaler 'reel sayı' (Özdemir, 2014, 197)

transpoz 'bir matrisin satırlarının sütun yapılması ile elde edilen matris' (Özdemir, 2014, 197)

MEB. (2014), *Psikoloji 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

projektif 'yansıtmalı' (MEB, 2014, 24)

motiv 'güdü' (MEB, 2014, 34)

noradrenalin 'adrenalinle beraber vücudun otonom sinir sistemini çalıştıran madde' (MEB, 2014, 36)

psikosomatik 'psikolojik nedenli organik bozukluklar biçiminde ortaya çıkan hastalıklar' (MEB, 2014, 45)

Albay, A. (2014), *Fizik 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

lepton 'zayıf çekirdek kuvvetlerinden sorumlu parçacık' (Albay, 2014, 85)

baryon 'parçacık sınıflandırılmasında kütlesi en fazla olan parçacık' (Albay, 2014, 85)

spin 'parçacıkların bir eksen etrafında dönmesi' (Albay, 2014, 84)

Başar, E. (2014), *İş Güvenliği 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

duadenum 'onikiparmak bağırsağı' (Başar, 2014, 223)

Şenol, C. & Şahin, T. (2016), *Kimya 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

nitrobenzen 'benzen halkasındaki hidrojen atomlarından birinin yerine nitro grubunun geçmesiyle oluşan bileşik' (Şenol & Şahin 2016: 53)

nitrolüen 'sülfürik asitli ortamda tolüenin nitrolanmasıyla elde edilen bileşik' (Şenol & Şahin 2016: 53)

Solak, M. (2014), *Kelam 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

âyât 'ayetler' (Solak, 2014, 17)

delâil 'deliller' (Solak, 2014, 17)

suhuf 'sayfalar; dört büyük kitap dışında bazı peygamberlere gönderilen emirleri içeren kısa metinler' (Solak, 2014, 19)

Yapıcı, A., Türker, A. S., Özbay, E. & Akgül, M. (2015), *Hz. Muhammed'in Hayatı Ders Kitabı*, Ankara, MEB.

seriyye '1. Düşman üzerine gönderilen küçük askerî birlik. 2. Hz. Muhammed ‘in bizzat katılmayıp sancağı, ashabından birine teslim ederek onun komutası altında gönderdiği birliklerin gerçekleştirdiği siyasî ve askerî harekât' (Yapıcı, Türker, Özbay & Akgül, 2015, 101)

ahde vefa 'Sözünde durmak verdiği sözlere bağlı kalmak' (Yapıcı, Türker, Özbay & Akgül, 2015, 101)

ravza 'çimeni, ağacı bol olan yer, bahçe' (Yapıcı, Türker, Özbay & Akgül, 2015, 102)

refref '1. ince, yumuşak kumaş, bir çeşit döşek; 2. Peygamber efendimizin Miraç esnasında (bilinmeyen yerlere götürüldüğü, cenneti ve cehennemi gördüğü gece) bindikleri cennet yaygısı' (Yapıcı, Türker, Özbay & Akgül, 2015, 103)

Karakaş, A. (2014), *İşletme 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

otofinansman 'işletmenin kendi kendine finanse etmesi' (Karakaş, 2014, 21)

Özbay, E., Koç, E., Yapıcı, A., Türkan, A., Baydaş, M. & Hemiş, İ. (2015), *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara, MEB.

avatara 'Hindu geleneğinde Tanrı’nın inkarnasyonu ya da çeşitli varlıklar şeklinde bedenleşmesi, tören' (Özbay ve diğerleri, 2015, 161)

bhakti 'Hindu geleneğinde tanrıya teslim olma' (Özbay ve diğerleri, 2015, 161)

boodhisattva 'Budizmde başkalarını acı ve sıkıntılardan kurtarmak için mutlak hikmet ve merhamete ulaşmaya yemin eden; ideal kişi, Budda adayları' (Özbay ve diğerleri, 2015, 161)

ehrimen 'Mecusilikte kötü tanrısal güç' (Özbay ve diğerleri, 2015, 161)

halakha 'Yahudi hukuk öğretisi' (Özbay ve diğerleri, 2015, 161)

sudur 'İlahi varlıktan çıkmak ya da zuhur etmek' (Özbay ve diğerleri, 2015, 162)

Çakı, M. (2014), *Geometri 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

apotem 'düzgün piramidin yan yüz yüksekliği' (Çakı, 2014, 130)

Başar, E. & Yeşiloğlu, G. (2014), *Girişimiclik 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Franchising 'iki taraf arasında süreklilik gösteren ve ticari ilişkiye dayanan bir anlaşma' (Başar & Yeşiloğlu, 2014, 75)

Franchisor 'piyasada tanınmış ve yerleşmiş bir ismin ya da markanın işletme hakkını veren taraf' (Başar & Yeşiloğlu, 2014, 76)

Franchisee 'işletmesini bağımsız olarak yöneten, isim, işletme hakkı ya da marka ve diğer hizmetleri belirli bir bedel karşılığında alan taraf' (Başar & Yeşiloğlu, 2014, 76)

Know-how 'bir şeyi yapabilme bilgisi' (Başar & Yeşiloğlu, 2014, 91)

Solak, M. F. (2014), *Temel Dini Bilgiler 1-2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

mültezem 'Kâbe'nin kuzey doğu duvarında yerden 2 m yükseklikte Kâbe'nin kapısı vardır. Hacer-i Esvet'in bulunduğu köşe ile Kâbe kapısı arasında kalan kısma denir' (Solak, 2014, 145)

rida 'ihrama giren kişinin giydiği, belinden üstünü örten dikişsiz elbise' (Solak, 2014, 145)

Ba's '1. Diriltme, uykudan uyandırma, topraktan çıkarma, canlandırma, ihya. 2. Peygamber gönderme, elçi seçme. 3. Kıyametten sonra İsrafil'in sura ikinci kez üfürmesiyle insanların Allah tarafından yeniden diriltilmeleri' (Solak M. F., 2014, 142)

Öztürk, A. (2014), *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

ittiham 'suçlama' (Öztürk A., 2014, 170)

kabalak 'Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda kullanılmış olan şapkaya benzeyen bir çeşit başlık' (Öztürk A., 2014, 171)

Öztürk, M. (2014), *Sosyoloji 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

kültürleme 'toplumsallaşma, toplumsallaşma süreci' (Öztürk, 2014, 84)

Erdoğan, E. (2014), *Tarih 6 Ders Notu*, Ankara, MEB.

hankah 'tekke, zaviye' (Erdoğan, 2014, 198)

yuğruş 'Karahanlılarda vezirlik ve divan başkanlığı yapan kişiye verilen unvan' (Erdoğan, 2014, 202)

yargucı 'hâkim, hâkim heyeti' (Erdoğan, 2014, 202)

amid 'komutan, askerî vali' (Erdoğan, 2014, 196)

ariz 'Selçuklularda Arz Divanı'nın başkanı' (Erdoğan, 2014, 196)

İşleyen, A. (2014), *Siyer 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

seriyye 'Hz. Muhammed'in bizzat katılmayıp bir sahabenin kumandasında gönderdiği birlikler' (İşleyen, 2014, 91)

suffe 'Hz. Peygamberin mescidine bitişik, üstü örtülü ve etrafı açık mesken' (İşleyen, 2014, 91)

mukavkıs 'İslam'ın geldiği dönemde Mısır hükümdarlarına verilen unvan' (İşleyen, 2014, 91)

muahat 'Hz. Peygamberin Medine'de Ensar ve Muhacirlerden bazılarını birbirleriyle kardeş ilan etmesi' (İşleyen, 2014, 91)

Aydınlı, O., Erdoğdu, A., Demirel, A., Türkan, A., Yapıcı, A., Özbay, E., ... Baydaş, M. (2015), *Seçmeli İslam Tarihi*, Ankara, MEB.

fudul 'erdemliler' (Aydınlı vd., 2015, 202)

fukaha 'İslam Hukuku'nda uzmanlaşmış âlimler' (Aydınlı vd., 2015, 202)

hilf 'yemin, sözleşme' (Aydınlı vd., 2015, 202)

irtidat 'Dinden dönme, dinden çıkma' (Aydınlı vd., 2015, 203)

müdeccen 'İspanyanın yerli halkından Müslüman olanlar' (Aydınlı vd., 2015, 204)

Deniz, T. (2014), *Sanat Tarihi 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

grifon 'Kartal başı, kanatları ve pençesi ile aslan vücudunun birleştirilmesinden meydana gelen hayalî yaratık' (Deniz, 2014, 142)

koğır 'taş, tuğla ve kerpiçten yapılan her türlü yapı' (Deniz, 2014, 142)

kavsara 'Portallerde kapının önündeki giriş kısmının üstü. Baş kemerin altındaki derinlik, kemer kovanı' (Deniz, 2014, 142)

Üstünel, O. (2015), *Sağlık Bilgisi 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

abdominal 'karından bakılan' (Üstünel, 2015, 86)

dehidratasyon 'su kaybı' (Üstünel, 2015, 86)

enfekte 'kirli' (Üstünel, 2015, 86)

Bulgulara ulaşmak için üstteki örneklerden sonra şu sorular soruldu ve tekliflerimiz de şöyle oldu:

1. Genel sözlükler hazırlanırken terimler için kaynak neresi olmalıdır?

Genel sözlüklerde yer alacak terimlerin kaynaklarından biri, bir ülkedeki mecburi eğitim seviyesinde yer alan ders kitapları olmalıdır. Mesleki liselerdeki terimler de bu kapsamda ele alınmalıdır. Mesleki liselerin ders kitaplarında verilen eğitim, yine pek çok kişinin ihtiyacını hissettiği terimleri içermekte, bilinmediğinde meram tam anlatılamamakta, maksat da hâsıl olamamaktadır.

2. Genel sözlükler hazırlanırken sözlüğe alınacak terimlerde sınır ne olmalıdır?

Genel sözlükler hazırlanırken sözlüğe alınacak terimlerde sınır, mecburi eğitim seviyesinin ders kitaplarında yer alan terimlerle sınırlandırılmalıdır. Bunun ilerisine geçmek, sözlüğü kullanışsız yapar. Bunun gerisinde kalmak da yetersiz bırakır. Dolayısıyla 12 yıl eğitim almış ortalama bir vatandaş, genel sözlüklerden rahatlıkla istifade edebilmelidir. Bunun üstündeki mesleki ve akademik alanlarda kullanılan terim sözlükleri özelliği taşır, bunun altı ise okul sözlükleri seviyesinde kalır.

3. Genel sözlüklerde bazı alanlardaki bazı terimler yer alırken, başka alanlar neden alınmıyor; alınmıyorsa alınan alanlardaki terimlerde sınır ölçütü var mıdır?

Türkçe Sözlük incelendiğinde görülecektir ki bir alanda bazı kelimeler sözlüğe alınmış, aynı alanda bazı kelimeler alınmamıştır. Bunun nedeni anlaşılamamaktadır. Ayrıca bazı alanlarda yer alan terimler hiç görülmemektedir. Anladığımız kadarıyla bu konuda herkesçe makbul bir usul kabul edilmelidir.

4. Genel sözlükler hazırlanırken sıklık sözlüklerinden istifade edilmiş midir? Eğer sıklık sözlüklerine bakılmadıysa kelime seçimi, özellikle terim seçimi neye göre belirlenmiştir?

Türkçede sıklık sözlükleri son zamanlarda çalışılmaya başlanmıştır. Yaygınlaşmadığı için hangi sözcüklerin sıklık sayısı bakımından fazla olduğu tam olarak bilinememekte, mevcut sıklık sözlüklerinin taradığı metinler sınırlı olduğu için de yetersiz kalmaktadır. İşte, genel sözlüklerde yer alan terimler sıklık sayısına göre mi yoksa rastgele mi seçilmiştir?

5. Genel sözlüklerin hazırlanmasında terimler seçilirken ders kitaplarına bakılmış mıdır? Bakıldıysa bunlar hangi yılın ders kitaplarıdır?

Sözlükler hazırlanırken ders kitapları sözlüğün evrenini sınırlandıran ölçüt olmalıdır. Ders kitaplarında yer alan kelimeler, aynı eğitimden geçmiş kişilerin ortak dil sınırlarını belirler.

Dolayısıyla ders kitapları değiştikçe, eğitim programına ve beraberinde ders kitaplarına yeni konular eklendikçe, genel sözlüklerin sözvarlığı da gözden geçirilmelidir.

6. Genel sözlükler hazırlanırken mecburi eğitimin 12 yıl olması dikkate alınmış mıdır? Genel sözlükler hazırlandıktan sonra yeniden gözden geçirilirken değişen müfredata, beraberinde değişen ders kitaplarına bakılmış mıdır?

Genel sözlüklerin hazırlanması ve güncellenmesi esnasında Türkiye'de kabul edilmiş mecburi eğitim seviyesinin 12 yıllık olması da sözlük hazırlamada dikkate alınması gereken hususlardan biridir. 12 yıllık eğitim, beraberinde ders kitaplarını ve yeni sözvarlığın da incelemeyi gerektirir. Mevcut genel sözlükler de her değişikliği takip etmeli, sanal ortamda yer alan sözlük, çok daha hızlı biçimde güncellenerek genel sözlük özelliğini muhafaza etmelidir.

8. Türkiye'de günümüzde mecburi eğitim 12 yıl ise, 12 yıllık eğitim mezunu kişilerin rahatlıkla başvurabileceği genel sözlükler, üniversite mezunu kişiler için başvuru kaynağı niteliğini taşıyor olacak mıdır?

Genel sözlükler, bir halkın dil seviyesinin de göstergesidir. Kullanılmayacak kelimeler genel sözlüklerde bulundurulmamalıdır. Mecburi eğitim 12 yıl ise, 12 yıllık eğitim esnasında hangi terimler kullanılmışsa, bu terimler genel sözlüklerde de yer almalıdır. Ancak lise sonrası lisans ve lisansüstü eğitimlerde edinilen yeni terimler, alan sözlüklerinde, terim sözlüklerinde yer almalıdır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Genel sözlüklerde yer alacak terimlerin kaynağı, bir ülkedeki mecburi eğitim seviyesinde yer alan ders kitapları olmalıdır. Genel sözlükler hazırlanırken sözlüğe alınacak terimlerde sınır, mecburi eğitim seviyesinin ders kitaplarında yer alan terimler olmalıdır. 12 yıllık mecburi eğitimin ders kitaplarında yer alan bütün terimler genel sözlükte olmalıdır. Ders kitapları değiştikçe, eğitim programına ve beraberinde ders kitaplarına yeni konular eklendikçe, genel sözlüklerin sözvarlığı da gözden geçirilmelidir. Mevcut genel sözlükler her değişikliği takip etmeli, sanal ortamda yer alan sözlük, çok daha hızlı biçimde güncellenerek genel sözlük özelliğini muhafaza etmelidir. Mecburi eğitim 12 yıl ise, 12 yıllık eğitim esnasında hangi terimler kullanılmışsa, bu terimler genel sözlüklerde yer almalıdır. Ancak lise sonrası lisans ve lisansüstü eğitimlerde edinilen yeni terimler, terim sözlüklerinde yer almalıdır.

Ders kitabı konularından sorumlu olan MEB ile genel sözlük hazırlamaktan sorumlu TDK arasında bir işbirliği olmalıdır. Bu işbirliğiyle iki kurum genel sözlüklerde yer alacak terim sınırını belirlemeli, hangi alanlardaki terimlerin genel sözlüğe gireceğine karar vermeli. Sonuçta terimlerin genel sözlükte bulunma yöntemi, sınırı ve alanı ölçülebilir, denetlenebilir ve güncellenebilir bir niteliğe kavuşur.

Kaynakça

Aksan, D. (1995), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (5. b.), Ankara, TDK.

Albay, A. (2014), *Fizik 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Aydın, E. (2014), *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi*, Ankara, MEB.

Aydınlı, O., Erdoğdu, A., Demirel, A., Türkan, A., Yapıcı, A., Özbay, E., ... Baydaş, M. (2015), *Seçmeli İslam Tarihi*, Ankara, MEB.

Başar, E. (2014), *İş Güvenliği 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Başar, E. & Yeşiloğlu, G. (2014), *Girişimiclik 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Cemalcılar, A. (2014), *Ekonomi 1-2*, Ankara, MEB.

Cengiz, F. (2014), *Trafik ve İlk Yardım 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Çakı, M. (2014), *Geometri 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Deniz, T. (2014), *Sanat Tarihi 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Erdoğan, E. (2014), *Tarih 6 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Gültepe, A., Güncegörü, B., Pural, A., Aydın, A., Görer, H. M., Turoğlu, B., . . . Aslan, A. (2015), *Coğrafya 12 Ders Kitabı*, Ankara, MEB.

İkiz, A. (2014), *Biyoloji 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

İlhan, N. (2007), *Geçmişten Günümüze Sözlükçülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri,* Elazığ, Manas.

İşleyen, A. (2014), *Fıkıh 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

İşleyen, A. (2014), *Siyer 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Kaçalin, M. S. (2009), "Sözlük", *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 37: 402-414), İstanbul, TDV.

Karadüz, A. (2009), Sözlük, Sözcük Anlamı ve Öğrenme Üzerine , *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4/4*, 636-649.

Karakaş, A. (2014), *İşletme 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Kutlutürk, G. (2014), *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

MEB. (2014), *Psikoloji 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Özbay, E., Koç, E., Yapıcı, A., Türkan, A., Baydaş, M. & Hemiş, İ. (2015), *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara, MEB.

Özdemir, A. (2014), *Matematik 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Öztürk, A. (2014), *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Öztürk, M. (2014), *Sosyoloji 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Sezer, H. (2014), *Felsefe 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Solak, M. (2014), *Kelam 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Solak, M. F. (2014), *Temel Dini Bilgiler 1-2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Sungur, Ç. (2014), *Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Şenol, C. & Şahin, T. (2016), *Kimya 8 Ders Notu*, Ankara, MEB.

TDK. (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara, TDK.

Topaloğlu, A. (1989), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Ötüken.

Usta, H. İ. (2006), "Türkçe Sözlük Hazırlamada Yöntem Sorunları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 46/1*, 223-242.

Usta, H. İ. (2010), "Sözlükçülük ve Sözlük Araştırmacılığı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 7/2*, 92-101.

Üstünel, O. (2015), *Sağlık Bilgisi 2 Ders Notu*, Ankara, MEB.

Yapıcı, A., Türker, A. S., Özbay, E. & Akgül, M. (2015), *Hz. Muhammed'in Hayatı Ders Kitabı*, Ankara, MEB

YAPAY SİNİR AĞLARIYLA YAPILMIŞ İŞLETME UYGULAMALARI[339]

Yrd. Doç. Dr. Şebnem Koltan YILMAZ

İnönü Üniversitesi

M. Mustafa YÜCEL

Özet

Yapay zeka tekniklerinden biri olan yapay sinir ağları (YSA), insan beyninden esinlenilerek geliştirilmiş olup öğrenme yoluyla yeni bilgiler üretebilmektedir. Gelişen teknoloji ile birlikte mühendislik, mimarlık, ziraat, işletme, turizm, tıp, eczacılık ve eğitim gibi alanlarda her geçen gün daha yaygın uygulama alanı bulmaktadır. Bu çalışmada, YSA'nın işletme alanındaki kullanımlarını göstermek amacıyla YSA ve YSA modelleri açıklandıktan sonra 1995-2013 yılları arasında yapılmış çalışmalar özetlenerek sonuçlara yer verilmiştir. Çalışmalar incelendiğinde; YSA modellerinin işletme alanında finans, pazarlama, yönetim, üretim yönetimi ve kalite kontrol uygulamalarında başarıyla kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Araştırmacıların, tahmin amaçlı kullanılan Çok Katmanlı Algılayıcılar (ÇKA) modelli YSA üzerine yoğunlaştıkları; alternatif yöntemler içerisinde en yüksek doğruluğu sağlayan ve gerçek değerlere en yakın sonuçları veren yöntemin YSA olduğu görülmektedir. YSA uygulamalarının finansal tahmin, zaman tasarrufu, verimlilik, süreç kontrolü, kalite kontrol açısından işletmelere pek çok kazanım sağlayabildiği, maliyetleri minimize edebildiği ve işletmelerde karar verici konumda olan kişilere yol gösterici olabildiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Sinir Ağları (YSA), İşletme ve Yapay Sinir Ağları, Çok Katmanlı Algılayıcılar (ÇKA), Yapay Sinir Ağı Modelleri, Yapay Zeka.

ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS APPLICATIONS IN BUSINESS

Abstract

Artificial neural networks, one of artificial intelligence techniques (ANN), inspired by the human brain can produce new knowledge through learning. In conjunction with the developing technology, it is finding more and more widespread applications in areas such as engineeering, architecture, agriculture, business, tourism, medicine, pharmacy and education. In this study, to demonstrate the use of ANN in the area of the business, first ANN and ANN' models are explained, then studies conducted between the years of 1995-2013 are summarized and the results of studies are given. Studies are analyzed, it is demonstrated that ANN models used successfully in business application about finance, marketing, management, production

[339] Bu çalışma, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında tamamlanan "Doğrusal Vektör Kuantizasyon Modeli Kullanılarak Yapay Sinir Ağlarıyla Kontrol Şemalarında Örüntü Tanıma: Hazır Beton Üreten Bir İşletmede Uygulama" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

management and quality control. It is observed that researchers are focused on Multi Layered Perceptrons (MLP) neural network model using for estimation purpose and also ANN is a method providing the highest accuracy and the closest results to real value among the alternatively methods. It is understood that the business application of ANN could provide advantages such as financial forecasting, time saving, productivity, process control, quality control, minimizing costs and provide guidance to persons who are decision makers in business.

Keywords: Artificial Neural Networks (ANN), Business and Artificial Neural Networks, Multi Layered Perceptrons (MLP), Artificial Neural Network Models, Artificial Intellegence.

1. Giriş

Beynin düşünme ve karar verme özellikleri, bilim adamlarını üzerinde düşünmeye yönlendirilmiş ve beynin fiziksel sinir yapısından esinlenilerek matematiksel modeli çıkartılmaya çalışılmıştır. Beynin davranışlarını tam olarak modelleyebilmek için fiziksel bileşenlerin doğru modellenmesi gerektiği düşüncesi ile çeşitli yapay hücre ve ağ modelleri geliştirilmiştir. Beynin tüm fonksiyonları bilinmediği için belli oranlarda benzetim yapılarak bir karar verme algoritması geliştirilmiştir. Böylece, insan beyninin özelliklerinden olan öğrenme yolu ile yeni bilgiler oluşturabilme ve keşfedebilme gibi yetenekleri herhangi bir yardım almadan otomatik olarak yapmak amacıyla gerçekleştirilen bilgisayar sistemleri ve yeni bir bilim dalı ortaya çıkmıştır. Yapay Sinir Ağları (YSA), kendisine sunular veriler arasında bağlantılar kurarak problemi öğrenmekte, deneysel sonuçları depolamakta ve bunları kullanıma hazırlamaktadır. Bu konudaki ilk çalışmalar, sinirin matematiksel modellemesi üzerine yoğunlaşmış, zaman içerisinde YSA'nın yapısı, bilgi işleme yöntemindeki farklılık ve uygulama alanları nedeniyle çeşitli bilim dallarının da kapsamına girmiştir (Arıç, 2011:32; Asilkan ve Irmak, 2009:379; Efe ve Kaynak, 2000:1; Keleşoğlu ve Ekinci, 2008:33; Öztemel, 2012:29).

YSA ile genel olarak tahmin, sınıflandırma, veri ilişkilendirme, veri filtreleme, tanıma ve eşleştirme, teşhis, yorumlama fonksiyonlarını gerçekleştirmek mümkündür. Bu amaçlara yönelik mühendislik, mimarlık, ziraat, turizm, tıp, eczacılık, eğitim alanlarında uygulamalar yapıldığı ve başarılı sonuçlar alındığı görülmektedir (Yılmaz, 2014:67-74). Bilgi yönetiminin, yapay sinir-bilgi işlem ile birleşmesiyle YSA işletme zekasının da can alıcı bileşeni olmuş; işletme fonksiyonları içerisinde yerini almıştır. Bu çalışmada, YSA'nın finans, pazarlama, yönetim, üretim yönetimi alanlarındaki uygulamalarına yer verilmektedir. Bu amaçla, 1995-2013 yıllarını kapsayan literatür incelemesi yapılmış; çalışmalar özetlenerek uygulama konuları, kullanılan YSA modelleri, girdi verileri, farklı yöntemlerle karşılaştırmalar ve en başarılı yöntemler saptanmıştır.

2. Yapay Sinir Ağları

Yapay Sinir Ağları (YSA), biyolojik sinir sistemlerini taklit eden örüntü tanıma sistemleridir, deneme yolu ile öğrenme ve genelleştirme yapabilmektedir (Asilkan ve Irmak,2009:379; Kim vd, 2012:2). Biyolojik sinir ağlarının sinir hücreleri olduğu gibi YSA'nın

da yapay sinir hücreleri vardır. Şekil 1'de bir yapay sinir hücresinin modeli görülmektedir. Bu şekilden de görülebileceği gibi sinir girdileri sinaptik bağlantılar üzerindeki ağırlıklar ile çarpılarak bir toplayıcıya uygulanmakta ve elde edilen toplam, sinirin aktivasyon fonksiyonundan geçirilerek çıkışlar hesaplanmaktadır (Efe ve Kaynak, 2000:6).

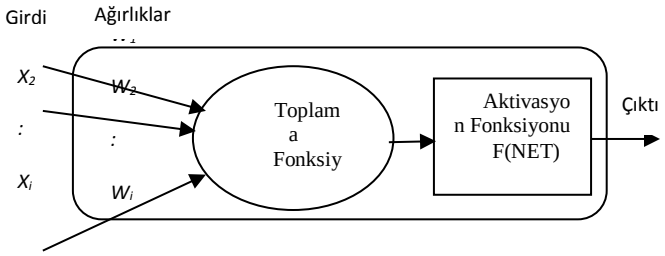

Şekil 1. Bir Yapay Sinir Hücresi
Kaynak: Yılmaz, 2015:36

Şekil 1'e göre; Girdiler (x_1, x_2,..., x_i), bir yapay sinir hücresine kendinden önceki sinirlerden, dış dünyadan ya da kendi kendisinden gelen bilgiler olup ağın öğrenmesi istenen örnekler tarafından belirlenmektedir. Ağırlıklar (w_1, w_2,..., w_i), yapay sinir tarafından alınan girişlerin sinir üzerindeki etkisini belirleyen uygun katsayılardır. Bir yapay sinir hücresine gelen bilginin önemini ve hücre üzerindeki etkisini göstermektedir (Elmas, 2007:31; Öztemel, 2012:49). Toplama fonksiyonu, bir hücreye gelen net girdiyi hesaplamaktadır ve bunun için farklı fonksiyonlar kullanılmaktadır. Yapay sinir hücresine gelen girdilerin (x_i) değerleriyle, kendilerine ait ağırlıkların (w_i) çarpımının toplamı eşik (θj) değeri ile toplanarak aktivasyon fonksiyonuna gönderilmektedir. Toplama birimi biyolojik sinirin gövdesine uygun olup *net* denilen çıkışı vermektedir ve denklem 1'deki gibi formülize edilmektedir (Asilkan ve Irmak, 2009:380; Nabiyev, 2010:555; Öztemel, 2012:49; Elmas, 2007:31).

$$y = net = \sum_i^n x_i w_i + \theta_j \qquad (1)$$

Burada x girdileri, w ağırlıkları, n bir hücreye gelen toplam girdi sayısını, θ ise eşik değerini göstermektedir. x ve w uygun girişlerin ve ağırlıkların vektörel ifadesi olarak kullanılmaktadır. Bu ağırlıklandırılmış girişlerin toplamı, yapay sinirin y çıkış değerini vermektedir (Nabiyev, 2010: 555). Aktivasyon fonksiyonu, hücreye gelen net girdiyi işleyerek hücrenin bu girdiye karşılık üreteceği çıktıyı belirlemekte ve bu çıktının büyüklüğünü sınırlandırmaktadır. Bazı kaynaklarda transfer, eşik ya da sıkıştırma fonksiyonu olarak da adlandırılmaktadır. Bunun nedeni, çıktı sinyallerini [0,1] veya [-1,1] aralığında sınırlandırmasıdır (Asilkan ve Irmak,2009:380; Hamzaçebi, 2011:46; Öztemel, 2012:50). Yaygın olarak kullanılan aktivasyon fonksiyonları Şekil 2'de görülen Lineer (Doğrusal), Step (Basamak), Sigmoid, ve Hiperbolik Tanjant fonksiyonlarıdır (Hamzaçebi, 2011:47; Cura, 2008:21; Nabiyev, 2010:556; Öztemel, 2012:51).

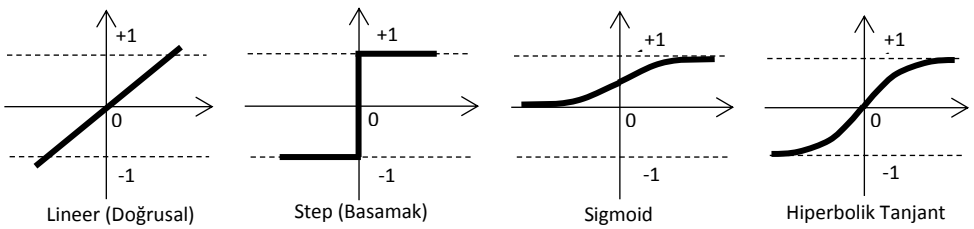

Şekil 2: Aktivasyon Fonksiyonları

Kaynak: Yılmaz, 2015:38

Aktivasyon fonksiyonu tarafından belirlenen değer, çıktı değeridir ve sadece bir çıktı değeri vardır (Öztemel, 2012:51). Biyolojik sinirde de birçok giriş varken sadece bir çıkış etkinliği vardır. Düğüm çıkışı, aktivasyon işlevinin sonucuna eşdeğerdir (Elmas, 2007:33).

2.1.Yapay Sinir Ağlarının Yapısı

YSA, yapay sinir hücrelerinin gruplanmasıyla oluşmuş sistemin adıdır ve birbirine bağlı katmanlardan oluşmaktadır. Bu yapıya göre YSA, gerçek dünyadan verileri alan sinirlerin bulunduğu girdi katmanından, ağın sonuçlarını dışarıya veren sinirlerin oluşturduğu çıktı katmanından ve bu iki katman arasındaki bir ya da daha fazla gizli katmandan oluşmaktadır (Hamzaçebi, 2011:13). Şekil 3 bir yapay sinir ağını göstermektedir.

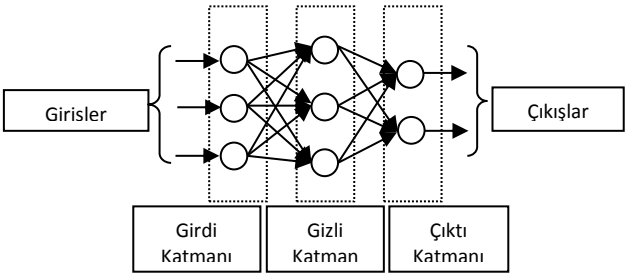

Şekil 3: Bir Yapay Sinir Ağı
Kaynak: Yılmaz, 2014:41

Girdi Katmanı, ilk katmandır ve dış çevreden gelen girdileri alan sinirlerden oluşmaktadır. Gizli Katman, girdi katmanı ile çıktı katmanı arasında yer almaktadır ve girdi katmanından gelen sinyalleri almakta ve çıktı katmanına sinyal göndermektedir. Çıktı Katmanı ise bilgilerin dış çevreye ya da kullanıcılara iletilmesini sağlayan sinirlerden oluşmaktadır (Bargash ve Santarisi, 2004:636; Benli, 2005:34).

YSA Modelleri, hücrelerin bağlanma biçimlerine göre "ileri beslemeli" ve "geri beslemeli" olmak üzere iki mimari yapı altında sınıflandırılabilmektedir (Elmas, 2007:41). İleri beslemeli YSA, birden fazla katmandan oluşan bir ağdır. Veriler girdi birimlerinden çıktı birimlerine ileri doğru akmakta ve bir katmandaki sinirlerin çıkışları, bir sonraki katmana ağırlıklar üzerinden giriş olarak verilmektedir. Aynı katmandaki sinirler arasında veya bir önceki katmana bağlantı yani geri besleme çevrimi yoktur. Girdi katmanındaki sinirlere değer aktaran hiçbir sinir yoktur ve girdi sinirlerde dönüşüm fonksiyonları da kullanılmamaktadır. Bilgi, gizli ve çıkış katmanında işlenerek ağ çıkışı belirlenmekte ve çıktı katmanındaki sinir değerleri elde edilmektedir (Asilkan ve Irmak, 2009:380; Cura, 2008:23; Çuhadar ve Kayacan 2005:25). Geri beslemeli YSA'da ise ileri beslemeli bir YSA'dakinin tersine durağan hale ulaşılıncaya kadar çevrimler devam etmektedir ve ağdaki tüm sinirler birbiriyle bağlantılıdır

(Cura, 2008:31). Bu yapıda en az bir tane geri besleme çevirimi bulunmaktadır. Geri besleme, aynı katmandaki sinirler arasında olabileceği gibi farklı katmanlardaki sinirler arasında da olabilmektedir. (Asilkan ve Irmak; 2009:380).

YSA Modelleri, öğrenme biçimlerine göre temel olarak "danışmanlı öğrenme" ve "danışmansız öğrenme" olarak ikiye ayrılmaktadır. Danışmanlı öğrenmede, YSA kullanılmadan önce eğitilmektedir. Girdi ve çıktı kümeleri ağa verilmekte, ağ girdiyi işleyerek kendi çıktısını üretmekte ve gerçek çıktı ile karşılaştırıp öğrenme yöntemi sayesinde mevcut hatayı en aza indirmek için bağlantılardaki ağırlıklar yeniden düzenlenmektedir. Bu işlem, kabul edilebilir bir hata seviyesine ulaşılıncaya kadar devam etmektedir (Elmas, 2007:88; Hamzaçebi, 2011:21). Danışmansız öğrenmede, verilen giriş vektörleri için önceden bilinebilen performansı ölçebilmek için ağa hiçbir çıkış örneği sağlanmamaktadır. Ağ, kendi kendisini örneklemekte ve giriş bilgilerinin özelliklerine göre ağırlık değerlerini ayarlanmaktadır (Elmas,2007:137).

2.2.Yapay Sinir Ağlarında Kullanılan Modeller

YSA'da işlemci elemanların bağlanması sonucu oluşan topoloji, işlemci elemanların sahip oldukları toplama ve aktivasyon fonksiyonları, kullanılan öğrenme kuralı ağın modelini belirlemektedir. YSA uygulamasının başarısı, modelin oluşturulması aşamasının en doğru şekilde yürütülmesi ile yakından ilgilidir. Bunun için YSA tasarımcısının, ağın yapısına ve işleyişine ilişkin şu kararları vermesi gerekmektedir (Baş, 2006:37, Bayır, 2006:83):

- Ağ mimarisinin seçimi ve yapısal özelliklerinin belirlenmesi (katman sayısı ve katmandaki işlemci eleman sayısı gibi),
- İşlemci elemanların kullandığı fonksiyonların karakteristik özelliklerinin belirlenmesi,
- Öğrenme algoritması ve parametrelerinin belirlenmesi,
- Eğitim ve test grubunun oluşturulması.

Bu kararların doğru verilmesi, YSA'nın daha hızlı ve daha başarılı sonuçlar üretmesini sağlamaktadır. Bir problemin çözümü için uygulanacak olan YSA modeli öncelikle problemin türüne bağlı olmaktadır. Hangi ağ modelinin hangi problemin çözümü için daha uygun olduğunun bilinmesi oldukça önemlidir. (Baş, 2006:38). Tablo 1'de en yaygın kullanılan YSA modelleri kullanım amaçlarına göre gruplandırılmaktadır.

Tablo 1: Kullanım Amaçlarına Göre Yapay Sinir Ağı Modelleri

Kullanım Amacı	Ağlar	Ağın Kullanımı
Tahmin	• Çok Katmanlı Algılayıcılar • Yönlendirilmiş Rastgele Arama • Yüksek Dereceli Yapay Sinir Ağları	Ağın girdilerinde bir çıktı değerinin tahmin edilmesi (borsadaki en iyi hisse senedini toplama, hava tahmini, kanser riski olan kişileri belirleme gibi)

Sınıflandırma	• Doğrusal Vektör Kuantizasyon • Sayaçlı Yayılım • Olasılık Sinir Ağı	Girdilerin hangi sınıfa ait olduklarının belirlenmesi (girdinin A harfi olduğu, bir uçağa ait video verileri olduğu ya da uçağın hangi tipte olduğu gibi)
Veri İlişkilendirme	• Hopfield Ağı • Boltzman Makinesi • Hamming Ağı • Çift Yönlü Çağrışımlı Bellek • Uzaysal-Mekansal Geçici Örüntü Tanıma	Sınıflandırmaya benzemekle birlikte ayrıca hata içeren verileri tanınması (sadece taranan karakterlerin belirlemesi değil ayrıca tarayıcının düzgün çalışmadığı zamanın da belirlenmesi gibi)
Veri Kavramlaştırma	• Adaptif Rezonans Teorisi • Kendisini Düzenleyen Harita Ağı	Girdilerin analiz edilmesiyle grup ilişkilerinin çıkarılması (veri tabanından belirli bir ürünü satın alan isimleri süzmek gibi)
Veri Filtreleme	• Resirkülasyon	Girdi sinyallerini düzeltmek (telefon sinyallerindeki gürültüyü temizlemek gibi)

Kaynak: Anderson ve McNeill, 1992:31

3. Yöntem

İşletme alanında YSA kullanılması konusunda yapılan çalışmaların ve uygulamaların saptanmasını, incelenmesini ve yorumlanmasını amaçlayan bu araştırma için veriler nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi yoluyla toplanmış, ulaşılan çalışmaların içerik analizleri yapılmıştır.

Doküman incelemesi, konu hakkında bilgilerin yer aldığı yazılı materyallerin analizini ifade etmektedir (Şahin ve Kışla, 2013:82). Bu yöntem, bir araştırma problemi hakkında belirli zaman dilimi içerisinde ya da değişik aralıklarla üretilmiş dokümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini olanaklı kılmaktadır (Karadağ, 2014:4). Nitel çalışmalarda dokümanların incelenmesinde kullanılan içerik analizi ise, metin içeriklerinin ortak yönlerini ortaya çıkarmak amacıyla, önemli olan anlamların yapılandırılmasına ve sınıflandırılmasına yönelik bir yorum biçimidir (Karadağ, 2014:5).

Bu çalışmada, YSA ile yapılan işletme uygulamaları incelenmiş; konular alt başlıklarıyla incelenerek, problemler için kullanılan YSA modelleri belirlenmiş, bu modellerin diğer alternatif yöntemlerle karşılaştırmalarına yer verilmiştir. Bu amaçla, YSA ile yapılmış işletme çalışmalarına ULAKBİM veri tabanı, üniversite kütüphanelerinin elektronik veri tabanı, YÖK tez tarama veri tabanı, Google Scholar veri tabanı gibi pek çok veri tabanı kullanılarak ulaşılmış, bu dokümanlar incelenip analiz edilmiştir. Tarama yapılırken "yapay sinir ağları" "işletmelerde yapay sinir ağları" ve "yapay sinir ağları" ile birlikte "finans, pazarlama, yönetim, üretim, kalite" anahtar sözcükleri Türkçe ve İngilizce olarak kullanılmıştır. Ulaşılan kaynaklardan YSA ile yapılmış işletme çalışmaları seçilmiştir. Bu özelliklere sahip 1995-2013 yılları arasında 50 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmaların 9'u literatür taramasını

içermektedir. Diğer 41 çalışmanın 32'si ulusal ve uluslararası alanlarda yayımlanmış bilimsel makale ve bildirilerden, 9'u ise uzmanlık/yüksek lisans/doktora tezlerinden oluşmaktadır.

Bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle işletme zekasının birleşimi, YSA'nın üstünlüğü, yapısal bilinmezlikleri bu konudaki araştırmaları artırmış ve güncelliğini korumuştur. Bu nedenle, işletme uygulamalarında YSA kullanılmasına ilişkin daha önce yapılmış pek çok literatür araştırması (Li (1994), Wong vd. (1997), Quaddus ve Khan (1999), Smith ve Gupta (2000), Wong vd. (2000), Bhargava ve Gupta (2009), Maia ve Braga (2010), Sharma (2012), Sharma ve Chopra (2013)) bulunmaktadır. Bu çalışmalarda, YSA'nın genel yapısı, modelleri, işletme alanındaki uygulamaların konusu, uygulama alanları, bu alanlarda kullanılan YSA modellerine ilişkin araştırmacılara, uygulayıcılara ve karar vericilere yol gösterecek pek çok analiz yapılmıştır. Çalışmalardan, Wong vd.(1997), 1988-1995 yılları arasındaki 213 araştırma ve Wong vd. (2000), 1994-1998 yılları arasındaki 302 araştırma ile önemli bir rehber niteliği taşımaktadır.

4. Literatür İncelemesi

YSA uygulamaları incelendiğinde, yaygın uygulama alanları olduğu ve başarılı sonuçlar alındığı görülmektedir. Bu araştırmada, işletme alanında daha önce yapılan YSA çalışmalarına ilişkin literatür incelemesi yapılmış, çalışmalardaki uygulama konuları ve elde edilen sonuçlar açıklanmıştır. Çalışmalar finans, pazarlama, yönetim ve üretim yönetimi olmak üzere dört alana ayrılmış; uygulama konuları, hangi YSA modellerinin kullanıldığı, girdi verileri, farklı yöntemlerle karşılaştırmalar ve en iyi performansa sahip olan yöntem açıklanmıştır. Bu bilgiler özetlenerek Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 2: Yapay Sinir Ağlarıyla Finans Alanında Yapılan Çalışmalar

Uygulama Konusu	YSA Modeli	Çalışma	Kullanılan Yöntemler	En yüksek doğruluk
Finansal başarısızlık tahmini	ÇKA	Yıldız (1999)	Ayırma Analizi, YSA	YSA
İflas tahmini	ÇKA	Zhang vd. (1999)	Lojistik Regresyon, YSA	YSA
Finansal başarısızlık tahmini	ÇKA	Aktaş vd. (2003)	Çoklu Regresyon, Ayırma Analizi, Logit Modeli, YSA	YSA
Kredi başvuru değerlendirme	ÇKA	Handzic vd. (2003)	Ensemble Ortalaması-YSA, Boosting Algoritması-YSA, YSA	Boosting -YSA
Hisse senedi fiyat tahmini	ÇKA	Tektaş ve Karataş (2004)	Çoklu Regresyon, YSA	YSA
Finansal başarısızlık tahmini	ÇKA	Benli (2005)	Lojistik Regresyon, YSA	YSA

Ekonomik tahmin	ÇKA	Yurtoğlu (2005)	VAR, Box-Jenkins, YSA	YSA
Ekonomik tahmin	ÇKA	Bayır (2006)	Çoklu Regresyon, YSA	YSA
Nakit tahmini	ÇKA	Kumar ve Walia (2006)	Zaman Serileri, Uzman Sistemler, YSA	YSA
Karar destek sistemi (Kredi değerlendirme)	ÇKA	Eletter ve Yaseen (2010)	YSA	
Hisse senedi fiyat tahmini	ÇKA	Khan vd. (2011)	YSA	
Döviz kuru tahmini	ÇKA	Özkan (2011)	Gecikmeli Değerler-YSA, Parasal Model-YSA, Satın Alma Gücü Paritesi-YSA	Gecikmeli Değerler -YSA

Yıldız (1999), çalışmasında finansal başarısızlığı öngörme konusunda Ayırma Analizi tekniğini ve ÇKA tipi YSA teknolojisini karşılaştırmıştır. Sermaye Piyasası Kanunu'na (SPK) tabi İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) işlem gören üretim, hizmet ve ticaret sektöründeki işletmelerin finansal oranları için uyguladığı iki model sonucunda, YSA'nın finansal başarısızlığı öngörmede daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur.

Zhang vd. (1999), çalışmalarında iflas tahmininde Lojistik Regresyon ve ÇKA tipi YSA yöntemlerini karşılaştırmak üzere, Birleşik Devletler'de iflas başvurusunda bulunmuş imalat işletmeleri üzerinde bir uygulama yapmışlardır. Modeller, işletmelerin iflas durumlarıyla ilişkili finansal oranlarını kullanarak sınıflandırma yapmak üzere tasarlanmıştır. Sonuç olarak, YSA'nın Lojistik Regresyon modellerine göre hem sınıflama oranı hem de tahminde anlamlı derecede daha üstün olduğu belirtilmektedir.

Aktaş vd. (2003), çalışmalarında yine SPK'ya tabi İMKB'de işlem gören üretim, hizmet ve ticaret sektöründeki işletmelerin finansal oranları için uygulama gerçekleştirmişlerdir. Bu amaçla, Çoklu Regresyon Modeli, Ayırma Analizi ve Logit Modeli ile önce deney grubu verileri kullanılarak finansal başarısızlık öngörü modelleri geliştirmişler; daha sonra bu modellerin kontrol grubu verileri üzerinde geçerlilik testi yapmışlardır. Geçerlilik test sonuçlarına göre mali başarısızlığı yansız olarak en iyi öngören modelin çoklu regresyon modeli olduğunu belirlemişlerdir. Aynı işlemleri ÇKA tipi YSA modeli için de yaparak YSA'nın geçerlilik testi sonucu finansal başarısızlığı ön görme gücünün çoklu regresyon modelinden daha üstün olduğunu tespit etmişlerdir.

Handzic vd. (2003), çalışmalarında finansal kuruluşların kredi başvuru değerlendirmesini etkileyen faktörlerden oluşan veriler üzerinde Ensemble Ortalaması ve Boosting Algoritması ile oluşturduğu ÇKA tipi iki farklı YSA ile yalın bir ÇKA tipi YSA modeli arasında en iyi sonuç veren aracı bulmayı amaçlamışlardır. Kullanılan veriler, yapay

öğrenme deposu olarak kullanılan kamuya açık bir web sitesinden (kredi veren gerçek bir şirkete göre üretilmiş) alınmıştır. Optimum parametreler, karşılaştırmalı verimlilik ve doğruluk sınıflandırmasını içeren uygulamada, Ensemble Ortalaması ve Boosting Algoritması ile oluşturulan YSA modellerini komite makineleri olarak adlandırmışlardır. Sonuçlar, komite makinelerinin ÇKA'ya göre daha iyi sonuç verdiğini; Boosting Algoritması'nın ise Ensemble Ortalaması'na göre daha başarılı olduğunu göstermektedir.

Tektaş ve Karataş (2004), çalışmalarında YSA'nın finans alanında uygulanabilirliğini araştırarak Türkiye ile ilgili bir uygulama yapmışlardır. ÇKA tipi YSA modeli ile İMKB'de işlem gören yedi şirketin hisse senedi fiyatlarını tahmin etmeyi amaçlarmışlar ve "hisse senedi fiyat bilgileri, endeks değerleri, döviz kuru, tüketici fıyat endeksi, mevduat faiz oranı" değişkenlerini kullanmışlardır. Öncelikle, seçilen zaman diliminin YSA üzerindeki haftalık ve günlük veri bazında performans analizleri yapılmış, daha sonra yüksek performans veren zaman dilimi kullanılarak YSA ve Çoklu Doğrusal Regresyon yöntemleri karşılaştırılmıştır. YSA modelinin Çoklu Doğrusal Regresyon modeline göre daha başarılı sonuçlar vermesiyle, alternatif finansal analiz yöntemleri arasında değerlendirilebileceğini ortaya koymuşlardır.

Benli (2005), çalışmasında özel sermayeli ticaret bankalarını veri seti olarak kullanarak finansal başarısızlık öngörü modelleri geliştirmiştir. Faaliyeti devam eden özel sermayeli ticaret bankası fona devredilmeden bir yıl öncesine ait finansal oran verilerini dikkate alınarak erken uyarı sistemleri geliştirmiş, Lojistik Regresyon ve ÇKA tipi YSA ile bu sistemlerin tahmin gücünü sınamıştır. YSA modelinin Lojistik Regresyon modelinden daha yüksek doğru sınıflandırma yaptığını ve finansal başarısızlığı öngörme gücünün daha üstün olduğunu tespit etmiştir.

Yurtoğlu (2005), çalışmasında Türkiye ekonomisine ait iki değişkenin (enflasyon oranı ve üretim) tahminine yönelik YSA uygulaması gerçekleştirmiştir. Çalışma kapsamında; enflasyon oranı için "fiyat düzeyi serisinin aylık artış oranları", üretim için "İmalat Sanayi Üretim Endeksinin aylık artış oranları" kullanarak ÇKA tipi YSA modelleri oluşturmuş; YSA tekniğinin tahmin gücünü karşılaştırabilmek amacıyla Vektör Otoregresyon (VAR) ve Box-Jenkins olmak üzere iki farklı ekonometrik yöntem kullanarak aynı değişkenleri modellemiştir. Her iki değişken için de modellerin öngörü karşılaştırmalarında, YSA'nın diğer yöntemlere göre daha üstün performansa gösterdiği sonucunu ortaya koymuştur.

Bayır (2006), çalışmasında Türkiye ekonomisine ait bir değişkenin tahminine yönelik ÇKA tipi bir YSA modeli kurmuştur. Uygulamada, imalat sanayi aylık ihracat değerleri üzerinde etkisi olduğu düşünülen açıklayıcı değişkenler kullanılmıştır. Bunun yanında, YSA yönteminin tahmin gücünü karşılaştırabilmek amacıyla Çoklu Doğrusal Regresyon analizini de kullanarak aynı değişkenleri modellemiş ve karşılaştırma sonucunda YSA'nın çoklu doğrusal regresyon analizine göre daha esnek ve daha etkili bir tahmin tekniği olduğu ortaya konmuştur.

Kumar ve Walia (2006), çalışmalarında bir banka şubesinin ATM'sinden çekilecek nakit gereksinimi için tahmin modeli oluşturmuşlardır. Hindistan Devlet Bankası'nın bir şubesinden elde edilen gerçek verileri kullanarak oluşturulan iki YSA modelinden birincisi, bir

günlük parametre değerler ile ertesi gün için nakit gereksinimini tahmin etmek üzere "günlük model", ikinci model ise tatil günü, maaş günü gibi etkilerin dahil edildiği haftalık örüntüleri içeren ve ertesi hafta için nakit gereksinimini tahmin etmek üzere oluşturduğu "haftalık model"dir. ÇKA tipi YSA kullanarak oluşturulan modelleri Zaman Serileri yöntemi ve Uzman Sistemler yaklaşımları ile karşılaştırmışlar, YSA modelinin daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Bu sistemin, uygun ve etkili nakit yönetimi için bankalara yardımcı olacağı, bir bankanın tüm şubeleri için ölçeklendirilebileceğini vurgulamışlardır.

Eletter ve Yaseen (2010), çalışmalarında bankalarda kredi değerlendirmesinde müşteri riskini azaltmak amacıyla bir karar destek sistemi geliştirmişlerdir. ÇKA tipi bir YSA kullanarak oluşturdukları modelde, Ürdün ticari bankalardaki kredi görevlilerinden elde edilen verileri (yaş, gelir, hesap türü, vb.) kullanmışlardır. Sonuçlar, YSA'nın bankalarda kredi başvuru değerlendirmede kullanılabilecek başarılı bir teknoloji olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu sistemin karar sürecini etkileyebilecek herhangi bir önyargı veya duygusal niyeti azaltacağı vurgulanmaktadır.

Khan vd. (2011), çalışmalarında hisse senedi fiyat tahmini için ÇKA tipi YSA modeli uygulamışlardır. Bir ilaç şirketine ait tarihsel verilerin derlendiği modelde, "genel endeks, fiyat kazanç oranı, net kazanç oranı, hisse başına kazanç ve hisse hacmi" değişkenlerini eğitim ve tahmin aşamalarında farklı girdi sayılarıyla kullanılmıştır. Verilerin girdi sayısının artmasıyla toplam hata oranının azaldığı ve gerçek değerlere daha yakın sonuçlar gözlemlendiğini; eğitim aşamasında ani girdi sayısı değişikliğinin hata miktarını arttıracağını saptamışlardır. Ayrıca, verilerin ardışık tarihli olmasıyla gerçeğe yakın değerler elde edilebildiğini, tersi durumda gerçek değerlerden uzaklaşıldığını ortaya koymuşlardır.

Özkan (2011), çalışmasında döviz kuru tahmininde alternatif çözüm yöntemleri aramak amacıyla, döviz kuru öngörüsünde kullanılan "Gecikmeli Değerler", "Satın Alma Gücü Paritesi (SGP)" ve "Parasal Model" modellerinin değişkenleri ile kurulan üç farklı ÇKA tipi YSA modelinin tahmin performanslarını incelemiştir. Birinci modelde döviz kuru değişkenlerinin gecikmeli değerleri, ikinci modelde ise yerli ve yabancı tüketici fiyat endeksi verileri, üçüncü modelde ise Türkiye ve yabancı ülkelerin enflasyon, para arzı, faiz ve milli gelir verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, döviz kuru tahmininde, değişkenin gecikmeli değerleri kullanılarak oluşturulan YSA modelinin en iyi öngörü gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3: Yapay Sinir Ağlarıyla Pazarlama Alanında Yapılan Çalışmalar

Uygulama Konusu	YSA Modeli	Çalışma	Kullanılan Yöntemler	En yüksek doğruluk
Karar destek sistemi (pazarlama karması)	ÇKA	Yao vd. (1998)	YSA	

Dış turizm talep tahmini	ÇKA	Çuhadar ve Kayacan (2005)	YSA	
Tüketici tercihleri tahmini	ÇKA, OSA	Gan vd. (2005)	2 farklı YSA modeli (ÇKA ve OSA), Lojistik Regresyon	OSA tipi YSA
Dış turizm talep tahmini	ÇKA	Çuhadar (2006)	Mekanik Tahmin, Hareketli Ortalamalar, Üstel Düzlestirme, Box-Jenkins, YSA	YSA
Ürün satış tahmini	ÇKA	Adıyaman (2007)	Regresyon Analizi, Eğri Uydurma Yöntemleri, YSA	YSA
Ürün satış tahmini	ÇKA	Ataseven (2007)	Trendin Bileşenlerine Ayrılması, Box-Jenkins, YSA	YSA
Tüketici tatmini ölçümü	ÇKA	Tolon ve Tosunoğlu (2008)	Regresyon Analizi, YSA	YSA
Ürün fiyat tahmini	ÇKA	Asilkan ve Irmak (2009)	Üstel Düzlestirme, Box-Jenkins, YSA	YSA
Müşteri memnuniyeti ölçümü	ÇKA	Tayyar (2010)	Lojistik Regresyon, Ayırma Analizi, YSA	YSA
Ürün fiyat tahmini	ÇKA	Golic (2013)	YSA	
Müşteri kaybı tahmini	ÇKA	Gülpınar (2013)	YSA	

Yao vd. (1998), çalışmalarında YSA'yı pazarlama karar destek sistemi içerisine dahil etmeyi amaçlamışlardır. Tüketici elektroniğinin oldukça rekabetçi bir pazar ortamında bulunduğu Singapur'da, renkli televizyon satış performansını etkileyen en önemli değişkenleri belirlemek üzere ÇKA tipi YSA modeli oluşturmuşlardır. Satış gelirlerini etkilediği düşünülen yirmi değişkeni "uzman bilgisi", "pazarlama bilgisi" ve "çevresel veriler" olmak üzere üç sınıfta incelemişler, aynı zamanda bu değişkenleri pazarlama karması unsurlarıyla da eşleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda satış gelirlerini en çok etkileyen faktörler, "ortalama fiyat, ekran boyutu, düz kare ekran, stereo özelliği ve mevsimsel faktörler" olarak saptanmıştır. YSA ile oluşturdukları bu değişkenlerle YSA'nın karar destek sistemi olarak kullanılmasına yönelik yeni bir model önermişlerdir.

Çuhadar ve Kayacan (2005), çalışmalarında konaklama işletmelerindeki dış turizm talebi ile oluşan doluluk oranlarını tahmin etmek üzere Konaklama İstatistikleri bültenlerinden elde edilen aylık verilerle ÇKA tipi YSA oluşturmuşlardır. Çalışma sonucunda, gerçek değerlere çok yakın tahmin değerleri ve çok düşük hata oranları elde edilmiş ve YSA kullanılarak konaklama işletmelerinde doluluk oranlarının tahmin edilebileceğini, geleneksel tahmin yöntemlerine alternatif olarak kullanılabileceğini ortaya koymuşlardır.

Gan vd. (2005), çalışmalarında tüketicilerin elektronik/elektronik olmayan bankacılık arasındaki tüketici tercihlerini belirlemede ÇKA ve OSA tipindeki iki farklı YSA modeli ile Lojistik Regresyon modelinin karşılaştırmalarını amaçlamışlardır. Bu analiz için değişkenler "hizmet kalitesi boyutları, algılanan risk, kullanıcı girdileri, fiyat, hizmet ürün özellikleri, bireysel ve demografik faktörler" olarak belirlenmiş, veriler Yeni Zelanda'da e-posta yoluyla anket yaparak elde edilmiştir. Sonuçlar, her iki YSA modelinin de lojistik modele göre tüketici tercihi öngörülerinde daha yüksek bir performans gösterdiğini; bununla birlikte, OSA tipi YSA'nın hem en yüksek doğruluk hem de çok düşük hata göstermesi nedeniyle en iyi öngörü modeli olduğunu ortaya koymaktadır. Üç modelde de elektronik/elektronik olmayan bankacılık arasındaki seçimde tüketicilerin kararında en güçlü bir etkiye sahip değişkenlerin "algılanan risk" ve "kullanıcı girdi faktörleri" olduğu saptanmıştır.

Çuhadar (2006), çalışmasında dış turizm talep tahminin belirlenmesinde zaman serisi yöntemleri ve ÇKA tipi YSA yöntemlerinin öngörü doğruluklarını karşılaştırarak en yüksek doğruluğu sağlayan yöntemin belirlenmesini amaçlamıştır. Bu amaçla, Antalya iline gelen aylık yabancı turist sayısı verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan Mekanik Tahmin, Hareketli Ortalamalar, Üstel Düzlestirme, Box-Jenkins ve YSA yöntemleri içerisinde en yüksek öngörü doğruluğunu sağlayan ve gerçek değerlere en yakın sonuçları veren yöntemin, YSA olduğu ifade edilmiştir.

Adıyaman (2007), çalışmasında ÇKA tipi YSA kullanarak altın ürün satışlarını etkileyen faktörleri kullanarak bir model uygulamış ve işçilik değeri düşük/yüksek altın ürün satışlarının YSA kullanılarak tahmin edilmesini amaçlamıştır. YSA yönteminin yanı sıra regresyon analizi ve eğri uydurma yöntemleri ile de altın ürünlerin talep tahmini yapılmış ve sonuçlar kıyaslanmıştır. Uygulama sonucu YSA yönteminin en başarılı sonuçları verdiğini ve etkin bir talep tahmin yöntemi olduğunu göstermiştir.

Ataseven (2007), çalışmasında zaman serisi yöntemlerinden olan Trendin Bileşenlerine Ayrılması ve Box-Jenkins ile ÇKA tipi YSA yöntemlerinin öngörü performanslarını karşılaştırmış, ürün satış rakamlarının tahmin edilmesini amaçlamıştır. Uygulamada, Petkim'de satışı yapılan dört ürünün satış rakamlarından faydalanılmıştır. YSA'nın diğer geleneksel zaman serileri tekniklerine göre daha düşük hatalar vermesi nedeniyle, satış öngörüleme tekniği olarak YSA kullanımının daha başarılı sonuçlar üreteceği sonucuna varılmıştır.

Tolon ve Tosunoğlu (2008), tüketici tatminini ölçmek üzere bir alışveriş merkezi müşterilerinden elde edilen verilere ÇKA tipi YSA ve regresyon analizi uygulamışlardır. Yapılan uygulama sonucunda, YSA'ların Regresyon Analizi'nden daha az hataya sahip sonuçlar verdiği görülmüştür.

Asilkan ve Irmak (2009), çalışmalarında ÇKA tipi YSA kullanarak ikinci el otomobillerin gelecekteki fiyatlarını tahmin etmeye çalışmışlar ve bunu zaman serisi yöntemlerinden olan Üstel Düzlestirme, Box-Jenkins yöntemleri ile bulunmuş olan sonuçlarla karşılaştırmışlardır. Elde edilen sonuçlarda, YSA ve kullanılan diğer yöntemler arasında

gözlenen hata değerleri arasındaki farkların çok yüksek olmadığı, bununla birlikte YSA' nın tüm veri kümelerinde daha başarılı olduğu ve bu yöntemin klasik istatistik yöntemlere alternatif oluşturabileceği ifade edilmiştir.

Tayyar (2010), çalışmasında müşteri memnuniyetinin tahmini için Lojistik Regresyon, Ayırma Analizi ve ÇKA tipi YSA yöntemlerini kullanmıştır. Uşak ili kamu hastanelerinden elde ettiği verilere uyguladığı modeller için değişkenler "doktorluk hizmetleri, tetkik hizmetleri, hemşirelik hizmetleri, muayene öncesi hizmetler ve fiziksel özelliklerden duyulan memnuniyet" olarak belirlenmiştir. Sonuçlar, YSA'nın diğer iki teknikten hem daha iyi tahmin oranlarında bulunduğunu hem de değişkenlerin arasında bulunan gerçek ilişkiyi ortaya çıkarabildiğini ortaya koymuştur. Uygulanan tekniklerin tümü hasta tatminine en önemli etkisi olan değişkenin "Doktorluk Hizmetleri" olduğunu göstermektedir.

Golic (2013), çalışmasında fiyat tahmini için örnek bir çalışma gerçekleştirmiştir. Apart dairelerin fiyatını tahmin etmek üzere Montenegro, Budva şehrinde daire fiyatlarını etkileyen genel özellikler, daire iç yapısı ve inşaat kalitesi gibi faktörleri kullanarak ÇKA tipi YSA uygulaması yapmıştır. Çalışma sonucunda YSA modelinin oldukça başarılı performans ile en önemli değişkenin "daire yeri", "şehir bölgesi" olduğunu, en önemsiz değişkenin ise "yatak odası sayısı" olduğunu ortaya koymuşlardır.

Gülpınar (2013), çalışmasında etkin bir pazarlama yöntemi sunulmasını sağlayan müşteri analizi için ÇKA tipi YSA yöntemini kullanmıştır. Bu amaçla, Telekomünikasyon piyasasında müşteri kaybı tahminini gerçekleştirmiş ve müşteri iletişim ağını Sosyal Ağ Analizi (SAA) yardımıyla analiz ederek kaybedilme riski taşıyan müşterilerin ağdaki konumlarını ve etkilerini incelemiştir. YSA ile yaptığı tahmin sonucunda elde ettiği düşük hata oranları nedeniyle bu tahmin yönteminin çalışmalara katkı sağlayabilecek başarıda olduğu görüşünü ifade etmiştir.

Tablo 4: Yapay Sinir Ağlarıyla Yönetim Alanında Yapılan Çalışmalar

Uygulama Konusu	YSA Modeli	Çalışma	Kullanılan Yöntemler	En yüksek doğruluk
Yönetim bilgi sistemi yazılım seçimi	ÇKA	Erol ve Başlıgil (2005)	Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), YSA	Aynı çıktılar
Risk Yönetimi	ÇKA	Nasri (2010)	YSA	
Performans yönetimi	ÇKA	Atasoy (2012)	Bulanık YSA (ANFIS), Regresyon, YSA	YSA
Yönetim bilgi sistemi YSA entegrasyonu	ÇKA	Badea (2013)	SBP algoritmalı YSA, SCG algoritmalı YSA	SCG algoritmalı YSA

Erol ve Başlıgil (2005) çalışmalarında, işletmelerde karar verme amaçlı kullanılmakta olan yönetim bilişim sistemi yazılımı seçimi için Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve ÇKA tipi

YSA modeli kullanmışlardır. Çalışma sonucunda yazılım seçim problemi için AHP ve YSA'nın aynı çıktıları verdiği görülmüştür. Bununla birlikte, AHP yöntemin sadece işletme içindeki görüşlerden ve uzmanlıklardan yararlandığı; ancak YSA'nın işletme dışındaki bilgileri, değerlendirmeleri ve deneyimleri de göz önüne aldığı ifade edilmiştir.

Atasoy (2012) çalışmasında, insan kaynakları yönetiminin en önemli konularından bir olan performans yönetimine ilişkin verileri ÇKA tipi YSA, Bulanık YSA (ANFIS: bulanık sinir yöntemiyle oluşturulmuş bir YSA modeli) ve Regresyon olmak üzere üç yöntem kullanarak hangi yöntemin mevcut verilerle daha çok örtüştüğünü bulmayı hedeflemiştir. Uygulamanın sonucunda YSA'nın diğer yöntemlere göre daha düşük hata oranına sahip olduğu ve daha başarılı olduğu ortaya konmuş; insana ilişkin soyut kararları somutlaştırmada oldukça faydalı olduğu ve çalışanların performansını ölçerken ortaya çıkabilecek birçok sorunu da ortadan kaldırmaya yardımcı olduğu ifade edilmiştir.

Nasri (2010), çalışmasında risk yönetiminde önem arz eden planlama ve karar verme aşamalarının, uygulanan geleneksel yöntemlerde ortaya çıkan güven eksikliği nedeniyle zor bir süreç olduğuna dikkat çekmektedir. Bu durumun, değişkenler arası karmaşık ve doğrusal olmayan ilişkiler nedeniyle ortaya çıktığını ve YSA ile çözülebileceğini ileri sürmektedir. Çalışmasında, iklim ve coğrafi durum nedeniyle sel ve kuraklık sorununu çözmek amacıyla İran'daki Zayandeh-Rud havzasında bölge için tarımsal kullanımı önemli olan, havzanın ana kollarından Pelasjan temelinde havzada yağış-akış değerlendirme modeli oluşturmuştur. ÇKA tipi YSA kullandığı modelde, günlük yağış ve akış verilerini değerlendirmiştir. Sonuçlar, YSA'nın bölgede su ve para yönetimi için riskleri azaltmak üzere uygun bir hesaplama, doğru tahmin sağlayabildiğini ortaya koymakta; bu tekniğin artan kullanımı ile potansiyel doğal afet olasılığının azalacağı ve bölgenin sürdürülebilir gelişmesine yardımcı olacağı ileri sürülmektedir.

Badea (2013), çalışmasında YSA'nın yönetim bilgi sistemleri içerisine entegre edilmesiyle bir tahmin sistemi oluşturulabileceğini ileri sürmektedir. Bu amaçla, EUR/RON (Euro/Romen Reyi) döviz kuru tahmininde, ÇKA tipi YSA'nın farklı yapılandırılmış analizlerini gerçekleştirmiştir. Döviz kuru günlük kapanış verilerini Standart Back Propagation (SBP) ve Scaled Conjugate Gradient (SCG) algorithm ile eğiterek karşılaştırmış, SCG'nin gerçek gözlenen EUR/RON döviz kurları değerlerine çok daha yakın çıktılara ulaştığı ortaya konmuştur. Önerilen model seçiminin yüksek doğrulukta tahmin yapabilme yeteneğinin yönetim bilgi sistemlerine dahil edilmesiyle, yönetimsel kararların daha iyi alınabileceği vurgulanmıştır..

Tablo 5: Yapay Sinir Ağlarıyla Üretim Yönetimi Alanında Yapılan Çalışmalar

Uygulama Konusu	YSA Modeli	Çalışma	Kullanılan Yöntemler	En yüksek doğruluk
Kontrol şeması uygulamaları	ÇKA	Cheng (1995)	Shewhart-CUSUM şeması, YSA	YSA

Sürecin kontrol dışı durumu	ÇKA	Yi vd. (2001)	Kontrol Şeması, YSA	YSA
χ2 grafiği desteği	ÇKA	Chen ve Wang (2004)	YSA	-
Üretim planlama sistemi tasarımı	ÇKA	Rohde (2004)	Doğrusal Regresyon, YSA	YSA
Verimlilik tahmini	ÇKA	Doğmuş vd. (2005)	YSA	-
Kalite iyileştirme	ÇKA	Krieter vd. (2005)	Kontrol Şeması, YSA	YSA
Makine arızalarının tahmini	ÇKA	Güngör (2007)	YSA	-
Makine parçası tasarım	ÇKA	Toktaş ve Aktürk (2007)	SCG algoritmalı YSA, LM algoritmalı YSA	SCG algoritmalı YSA
Verimlilik tahmini	ÇKA	Ergülen ve Topuz (2008)	YSA	-
Kontrol şeması uygulamaları	ÇKA	Niaki ve Abbasi (2008)	YSA	-
Hücresel üretim	OSA	Wu (2010),	YSA	
Kalite tahmini	ÇKA	Commuri vd. (2011)	YSA	-
Kalite kontrolü	ÇKA	Budakçı ve Akkuş (2011)	YSA	-
Kontrol şeması uygulamaları	ÇKA	Olgun (2011),	YSA, Bayes Sınıflandırıcı	Bayes Sınıflandırıcı

Cheng (1995), çalışmasında istatistik süreç kontrolünde (İSK) oldukça yaygın kullanılmakta olan Shewhart-CUSUM şemalarının performansıyla karşılaştırmak üzere ÇKA tipi YSA kullanmıştır. Bu model, süreç ortalamasında görülen artan, azalan eğilimler ve ani kaymaların algılanması için geliştirilmiş ve ağın performansı, ortalama çalışma uzunluğu ile değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, YSA'nın süreçteki değişiklikleri daha hızlı tespit edebildiği, bu modelin İSK için geleneksel kontrol şemalarına alternatif bir yöntem olarak kullanılabileceği ortaya konmuştur.

Yi vd. (2001), çalışmalarında süreç normal dağılım göstermediği durumlarda kalite karakteristikleri için kontrol şeması ve ÇKA tipi YSA modeli karşılaştırması yapmışlardır. Kontrol dışı sinyaller meydana gelmeden önce süreçte gözlemlenen örnek ortalaması olarak tanımlanan ortalama çalışma süreleri (OÇS) karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucu, süreç ortalamasındaki ani değişiklikleri saptamada YSA modelinin kontrol şemalarına göre daha iyi performans gösterdiği görülmüştür.

Chen ve Wang (2004), çalışmalarında çok değişkenli bir $\chi 2$ grafiğini desteklemek için ÇKA tipi YSA geliştirmişlerdir. Bu yöntem, sadece sinyale sebep olan karakteristikler grubunu tanımlamakla kalmayıp, ortalama sapmalarının büyüklüğünü de sınıflandırmaktadır. Sonuçlar, önerilen yöntemin sınıflandırmada mükemmel bir oran sağladığını ve eğitilen ağın ürettiği çıkışların her kalite karakteristiğine ilişkin gerçek hedef değerler ile güçlü bir ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Rohde (2004), çalışmasında Doğrusal Regresyon ve ÇKA tipi YSA kullanarak hiyerarşik planlama sistemi tasarlamıştır. Bu model, çok ürünlü akış hattı üretim ortamı ve tek kademeli kısa vadeli planlama seviyesi olan bir YSA modelini göstermektedir ve alt düzey sonuçları tahmin etmek için kullanmıştır. Sonuçlar, YSA ve Doğrusal Regresyon beklentilerinin aynı olmasına karşın Regresyon'un giriş çıkış parametrelerinde fonksiyonel ilişkiler gerektirmesi nedeniyle YSA'nın kesinlik ölçüsüne, kalıplı tanımlara uygun düşme avantajının daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Doğmuş vd. (2005), çalışmalarında ÇKA tipi YSA yöntemi kullanarak tekstil fabrikalarının bağıl nem kontrolüne ilişkin bir sistem tasarlamışlardır. Sonuçlar, YSA ile tekstil fabrikası nem kontrolünün başarı ile yapılabildiğini, YSA'lı sistemin maliyetinin yüksek olmasına karşın verimi artırıcı rolü nedeniyle ekonomik olduğunu; ayrıca YSA ile birden fazla bölgenin kontrol edilebileceğini ortaya koymuştur.

Krieter vd. (2005), çalışmalarında kontrol şemaları ve ÇKA tipi YSA kullanarak kalite iyileştirme amaçlı, mandıra ineklerinde Östrus tespitini gerçekleştirmek üzere bir uygulama yapmışlardır. Uygulamada kullanılan YSA modelinin kontrol şemalarına göre aynı veri ile daha yüksek performans gösterdiğini ve bilgisayarlı karar destek sistemleri için kullanışlı bir araç olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır.

Güngör (2007), çalışmasında talaşlı üretim yapan bir işletmede üretim hattındaki makinelerde meydana gelebilecek arızaların önceden tahmin edilebilmesi için ÇKA tipi YSA kullanmıştır. Mevcut veriler ile makine arızaları arasında geçen süreyi YSA ile tahmin etmede istenilen değerlere yakın tahmin değerleri elde edilmiş ve makinenin ne zaman arızalanabileceğini önceden belirlenebileceği önleyici bakım uygulaması önerilmiştir.

Toktaş ve Aktürk (2007), çalışmalarında silindirik düz dişli çarkların analitik yöntemle tasarım hesaplamalarını yaparak, ÇKA tipi YSA'da kullanılmak üzere, eğitim ve test küme verileri oluşturmuştur. Eğitilen YSA modelinin genel olarak çok başarılı olduğu ve test verileri hata değerlerinin çok düşük olduğu; bununla birlikte Scaled Conjugate Gradient (SCG) ve Levenberg Marquardt (LM) olmak üzere iki farklı algoritmayla eğittiği YSA modellerinden SCG algoritmasının LM'ye göre daha iyi öğrenme gerçekleştirdiği ortaya konmuştur.

Ergülen ve Topuz (2008), çalışmalarında işletmenin verimliliğini tahmin edebilmek ve bu verimliliği etkileyen faktörleri belirleyebilmek için ÇKA tipi YSA kullanmışlardır. Süt sığırcılığı yapan işletmelerden alınan çeşitli ırklar üzerinde, süt verimine etki ettiği düşünülen

değişkenler kullanılarak oluşturulan modelle, tahmin edilen değerler ile gerçek ölçüm sonucu elde edilen değerler karşılaştırılmış, tahmin hatasının minimum olduğu ortaya konmuştur.

Niaki ve Abbasi (2008), çok değişkenli süreç kalitesini göstermek amacıyla kontrol şemalarındaki ortalama-sapmaları saptama ve sınıflandırmak için ÇKA tipi YSA'dan faydalanmıştır. Önerdikleri YSA yöntemi, pek çok kontrol dışı koşulda oluşan sapmaları mevcut yöntemlerden daha iyi saptamakla kalmamış, aynı zamanda sapmaların niteliğini tespit etmede de daha yetenekli olmuştur.

Wu (2010), çalışmasında toplu üretimde verimliliği ve etkililiği arttıran güçlü bir üretim stratejisi olan hücresel üretime yönelik YSA uygulaması yapmıştır. Bu amaçla, kontrol şeması gözlem verilerini Wavelet dönüşümü ile ayrıştırarak Olasılık Sinir Ağı (OSA) tipinde bir YSA modeli oluşturmuştur. Önerdiği modelde basit yapı, hızlı uyum, yüksek tanıma oranı, düşük tip I ve tip II hatası gibi sonuçlara ulaşmış ve bu modelin hücresel üretimde kullanılabilir olduğunu göstermiştir.

Commuri vd. (2011), çalışmalarında sıcak asfaltın sıkıştırma kalitesini tahmin etmek amacıyla ÇKA tipi YSA ile bir sıkıştırma analiz aracı tasarlamışlardır. Elde edilen sonuçlara göre akıllı asfalt sıkıştırma analiz aracı, kıvamı sürekli ve gerçek zamanlı olarak, bu alandaki kalite kontrol için yeterli doğruluk seviyesinde tahmin edebilmiştir.

Budakçı ve Akkuş (2011), çalışmalarında ÇKA tipi YSA'yı mobilya ve dekorasyon elemanlarının kalite kontrol testlerinde kullanmayı amaçlamışlardır. Ahşap kaplama ve laminat levhaların ortalama yapışma direnç değerleriyle elde edilen veriler sonucunda YSA'nın mobilya ve dekorasyon elemanlarının kalite kontrolünde, "tahribatsız analizi" için alternatif bir yöntem olabileceğini tespit etmişlerdir.

Olgun (2011), çalışmasında süreçte zaman içinde oluşabilecek değişimlerin tespit edilmesi, sürecin kontrol altında tutulması ve önlemlerin alınması amacıyla süreç boyunca oluşabilecek anormal değişimlerin örüntülerini tanımlamaya yönelik YSA ve Bayes örüntü tanıma sistemleri oluşturmuştur. Uygulamada, benzetim yoluyla ürettiği verilere ilişkin seçilmiş istatistik özellikler kullanmış, oluşturulan örüntü tanıyıcılarının sınıflandırma performanslarını ölçmüş ve Bayes sınıflandırıcının daha iyi sonuç verdiğini ortaya koymuştur.

5. Sonuç

Yapay sinir ağlarının uygulanabilirlik, genelleme, doğruluk, güvenilirlik, hiç görmediği verilere sonuç üretebilme özellikleri nedeniyle YSA kullanılarak çözülemeyecek problem azdır; ancak bunun için veriye ve ağdan yapması istenen uygulamanın şekline göre model tasarlanmalıdır. Kurulan modelin başarısı modelin mimarisinin doğru oluşturulması ile doğrudan ilgilidir.

YSA genel olarak tahmin, sınıflandırma, veri ilişkilendirme, veri filtreleme, tanıma ve eşleştirme, teşhis amaçlarıyla kullanılmaktadır. Literatürdeki çalışmaların incelenmesi ve değerlendirilmesi ile YSA bu amaçlara yönelik olarak finans, pazarlama, yönetim, üretim yönetimi uygulamalarında başarıyla uygulandığı, performanslarının yüksek olduğu, çalışmada

kullanılan yöntemler içerisinde en yüksek doğruluğu sağlayan ve gerçek değerlere en yakın sonuçları veren yöntemin YSA olduğu görülmüştür. Buna ek olarak; zaman, verimlilik, süreç kontrolü, kalite kontrol açısından işletmelere pek çok kazanım sağlayabildiği, maliyetleri minimize edebildiği ve işletmelerde karar verici konumda olan kişilere yol gösterici olabildiği anlaşılmaktadır.

Çalışmalar işletme alanının alt alanlarına göre incelendiğinde, Finans alanındaki çalışmaların özellikle çeşitli tahminlere yönelik alternatif yöntem karşılaştırmalarına yoğunlaştığı; Pazarlama alanındaki çalışmaların satış tahmini, fiyat tahmini, tüketici tercihlerine yoğunlaştığı görülmektedir. Yönetim alanındaki çalışmalar daha az olmasına karşın karar vermeye yönelik uygulamaları içerdiği saptanmıştır. Üretim Yönetimi alanındaki çalışmalar ise İSK çalışmalarına yönelik uygulamaları ve alternatif yaklaşımları içeren kalite kontrol, kalite iyileştirme ve kontrol şeması uygulamalarından oluşmaktadır.

Çalışmalar YSA modellerine göre incelendiğinde, araştırmacıların aynı tip YSA üzerinde yoğunlaştıkları ve en çok kullanılan YSA modelinin ÇKA olduğu; ancak buna karşın ÇKA'nın yukarda sıralanan tüm amaçlara uygun olarak işletme alanındaki uygulamalarda etkin bir şekilde kullanılabilir olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ÇKA için farklı eğitim algoritmalarının kullanıldığı ve bu algoritmaların karşılaştırmalarının yapıldığı belirlenmiştir. Türkiye'deki YSA çalışmaları dünya literatüründeki çalışmalarla kıyaslandığında, çalışmaların uygulama konusu kapsamında daha az çeşitlilik olduğu saptanmıştır. Alana yönelik bundan sonraki çalışmalar için farklı uygulama konularının artmasına, farklı YSA mimarilerinin kullanılmasına ve ayrıca farklı yapay zeka teknikleri yardımıyla iyileştirilmesine dönük gereklilik ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

Adıyaman, F. (2007). Talep Tahmininde Yapay Sinir Ağlarının Kullanılması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aktaş, R. M., Doğanay, M. & Yıldız, B., (2003), "Mali Başarısızlığın Öngörülmesi: İstatistiksel Yöntemler ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58 (4), 1-24.

Anderson, D. & McNeill, G., (1992), Artificial Neural Networks Technology, A DACS State of The Art Report, New York: Rome Laboratory, Griffis AFB.

Arıç, H., (2011), Bulanık Kümelemeli Yapay Sinir Ağları ile Biyometrik Tanıma, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Asilkan, Ö. & Irmak, S. (2009). İkinci El Otomobillerin Gelecekteki Fiyatlarının Yapay Sinir Ağları ile Tahmin Edilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (2), 375-391.

Ataseven, B., (2007), Satış Öngörü Modellemesi Tekniği Olarak Yapay Sinir Ağlarının Kullanımı: "PETKİM'de Uygulanması", Yaymnlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Atasoy, S., (2012), Yapay Sinir Ağları ve Sinirsel Bulanık Ağlar ile İnsan Kaynaklarında Performans Yönetimi Modellenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Badea (Stroie), L. M.,(2013), Supporting Management Decisions By Usıng Artificial Neural Networks For Exchange Rate Prediction, Accounting and Management Information Systems, 12(4), 578–594.

Bargash, M. A. & Santarisi, N. S., (2004), Pattern Regognition of Control Charts Using Artificial Neural Networks-Analyzing the Effect of the Training Parameters, Journal of Manufacturing, 15, 635-644.

Baş, N., (2006), Yapay Sinir Ağları Yaklaşımı ve Bir Uygulama, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bayır, F., (2006), Yapay sinir Ağları ve Tahmin Modellemesi Üzerine Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bhargava, N.& Gupta, M., (2009), Application of Artificial Neural Networks in Business Applications, http://www.geocities.ws/nikhil_bhargav/papers/lahore.pdf, Erişim Tarihi: 13.04.2016.

Benli, Y. K., (2005), Bankalarda Mali Başarısızlığın Öngörülmesi Lojistik Regresyon ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 16, 31-46.

Budakçı, M & Akkuş, M, (2011), Bazı Ahşap Esaslı Levhalarda Kaplama Yapışma Direncinin Yapay Sinir Ağları ile Modellenmesi, Politeknik Dergisi, 14(1), 63-71.

Chen, L. H. & Wang, T., (2004), Artificial Neural Networks to Classify Mean Shifts from Multivariate $\chi 2$ Control Signals, Computers and Industrial Engieneering, 47, 195-205.

Cheng, C. S., (1995),. A Multi-Layer Neural Network Model For Detecting Changes in The Process Mean, Computers Ind. Engineering, 28(1), 51-61.

Commuri, S., Mai, A. T. & Zaman, M., (2011), Neural Network–Based Intelligent Compaction Analyzer for Estimating Compaction Quality of Hot Asphalt Mixes, Journal of Construction Engineering and Management, 137(9), 634-644.

Cura, T., (2008), Modern Sezgisel Teknikler ve Uygulamaları, İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Çuhadar, M., (2006), Turizm Sektöründe Talep Tahmini için Yapay Sinir Ağları Kullanımı ve Diğer Yöntemlerle Karşılaştırmalı Analizi (Antalya İlinin Dış Turizm Talebinde Uygulama), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Çuhadar, M. & Kayacan, C.,, (2005), Yapay Sinir Ağları Kullanılarak Konaklama İşletmelerinde Doluluk Oranı Tahmini: Türkiye'deki Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Deneme, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 16(1), 24-30.

Doğmuş, O., Onat, A., Yılmaz, Ş. & Ergün, Ş., (2005), Tekstil Fabrikalarındaki Bağıl Nemin Yapay Sinir Ağları Yöntemi ile Kontrolü, KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi, 8(1), 53-59.

Efe, Ö. & Kaynak, O., (2000), Yapay Sinir Ağları ve Uygulamaları, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Eletter, S. F. & S. G. Yaseen, (2010), Applying Neural Networks for Loan Decisions in the Jordanian Commercial Banking System, IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, 10(1), 209-214.

Elmas, Ç., (2007), Yapay Zeka Uygulamaları, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ergülen, A. & Topuz, D., (2008), İşletmelerdeki Verimliliğin Tahmin Edilebilmesi ve Bu Verimliliği Etkileyen Faktörlerin MLP Tipi Yapay Sinir Ağları Tekniği ile Belirlenmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(10), 219-231.

Erol, V. & Başlıgil, H., (2005), İşletmelerde Yönetim Bilişim Sistemi Yazılımı Seçimi için Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Yapay Sinir Ağları Modeli, Sigma Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 4, 107-120.

Gan, C., Limsombunchai, V., Clemes, M. & Weng, A., (2005), Consumer Choice Prediction: Artificial Neural Networks versus Logistic Models, American Journal of Applied Science, 1(4), 51-57.

Golic, K., (2013), Application of a Neural Network Model for Solving Prediction Problems in Business Management, Journal of Economics, Business and Management, 1, 1, 146-149.

Gülpınar, V., (2013), Yapay Sinir Ağları ve Sosyal Ağ Analizi Yardımı İle Türk Telekomünikasyon Piyasasında Müşteri Kaybı Analizi, Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, XXXIV(I), 331-350.

Güngör, E., (2007), Yapay Sinir Ağları Yardımı ile Makine Arızalarının Önceden Tahmin Edilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Hamzaçebi, C., (2011), Yapay Sinir Ağları Tahmin Amaçlı Kullanım MATLAB ve Neurosolutions Uygulamalı, Bursa: Ekin Basım Yayın ve Dağıtım.

Handzic, M., Tjandrawibawa, F. & J. Yeo, (2003), How Neural Networks Can Help Loan Officers to Make Better Informed Application Decisions, Informing Science InSITE - "Where Parallels Intersect", http://proceedings.informingscience.org/IS2003 Proceedings/docs/024Handz.pdf, Erişim Tarihi: 13.04.2016.

Karadağ, R., (2014), Okuma İlgisi, Tutumları ve Alışkanlığı Konusunda Yapılmış Çalışmaların Lisansüstü Tezlere Dayalı Analizi: YÖK ve ProQuest Veri Tabanları Örneklemi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 35,, ss. 1-17.

Keleşoğlu, Ö. & Ekinci, C. E., (2008), Determination of The Bumping Resistance of The Concrete Adulterated Silica Fume by ANN, E-Journal of New World Sciences Academy Natural and Applied Sciences, 3(1), 30-38.

Khan, Z. H., Alin, T. S. & Hussain, A., (2011), Price Prediction of Share Market using Artificial Neural Network (ANN), International Journal of Computer Applications, 22(2), 42-47.

Kim, H., Haas, C. T. & Rauch, A. F., (2012), Intelligent Systems in Manufacturing: Current Developments and Future Prospects, http://fire.nist.gov/bfrlpubs/build02/PDF/b02106. pdf, Erişim Tarihi: 15.11.2012.

Krieter, J., Stamer, E. & Junge, W., (2005), Oestrus Detection in Dairy Cows Using Control Charts And Neural Networks, Commission on Cattle Production, Free Communications, Session 35, CPh6.6, 56th Annual Meeting of the European Association for Animal Production (EAAP), June 5-8, Uppsala Sweden.

Kumar, P. C. & Walia, E., (2006), Cash Forecasting: An Application of Artificial Neural Networks in Finance, International Journal of Computer Science & Applications, 3(1), 61-77.

Li, E. Y., (1994), Applications Artificial Neural Networks and Their Business Applications, Information & Management, 27, 303-313.

Maia, T. T. & Braga, A. P., (2010), Introduction to Computational Intelligence Business Applications, ESANN 2010 Proceedings, European Symposium on Artificial Neural Networks - Computational Intelligence and Machine Learning, Bruges (Belgium), 28-30 April, 31-39.

Nabiyev, V. V., (2010), Yapay Zeka: İnsan-Bilgisayar Etkileşimi, 3.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Nasri, M., (2010), Application of Artificial Neural Networks (ANNs) in Prediction Models in Risk Management, World Appl. Sci. J.,, 10(12), 1493-1500.

Niaki, S. T. A. & Abbasi, B., (2008), Detection and Classification Mean-Shifts in Multi-Attribute Processes by Artificial Neural Networks, International Journal of Production Research, 46(11), 2945-2963.

Olgun, M. O., (2011), Kalite Kontrol Grafiklerinde Örüntü Tanıma, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Özkan, F., (2011), Döviz Kuru Tahmininde Yapay Sinir Ağlarıyla Alternatif Yaklaşım, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(2), 185- 200.

Öztemel, E., (2012), Yapay Sinir Ağları, 3.Baskı, İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Quaddus, M.A. & Khan, M.S. (1999), Business Applications of Artificial Neural Networks: An Updated Revicw and Analysis, IEEE, 819-824.

Rohde, J., (2004), Hierarchical Supply Chain Planning Using Artificial Neural Networks to Anticipate Base-Level Outcomes, OR Spectrum, 26, 471-492.

Sharma, V., (2012), Artificial Neural Network Applicability in Business Forecasting, International Journal of Emerging Research in Management &Technology, December 2012, 62-65.

Sharma, A. & Chopra, A., (2013), Artificial Neural Networks: Applications In Management, IOSR Journal of Business and Management, 12, 5, 32-40.

Smith, K. A. & Gupta, J.N.D., (2000), Neural Networks in Business: Techniques and Applications for the Operations Researcher, Computers & Operations Research, 27, 1023-1044.

Şahin, M. & Kışla, T., (2013), Kişiselleştirilebilir Öğrenme Ortamları: Literatür İncelemesi, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2, 1, 81-91.

Tayyar, N. (2010). Müşteri Memnuniyeti Tahmininde Yapay Sinir Ağları, Lojistik Regresyon Ve Ayırma Analizinin Performanslarının Karşılaştırılması, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(1), 339-355.

Tektaş, Arzu & Karataş, A., (2004), Yapay Sinir Ağları ve Finans Alanına Uygulanması: Hisse Senedi Fiyat Tahminlemesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18(3-4), 337-349.

Toktaş, İ. & Aktürk, N., (2007), Yapay Sinir Ağları Tabanlı Silindirik Düz Dişli Çark Tasarımı, Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 13(3), 387-395.

Tolon, M. & Tosunoğlu, N. G., (2008), Tüketici Tatmini Verilerinin Analizi: Yapay Sinir Ağları ve Regresyon Analizi Karşılaştırması, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), 247-259.

Wong, B.K., Thomas, A., Bodnovich, B.C. & Selvi, Y., (1997), Neural Network Applications in Business: A Review and Analysis Of The Literature (1988-95), Decision Support Systems 19, 301-320.

Wong, B. K., Lai, V. S. & Lam, J., (2000), A Bibliography of Neural Network Business Applications Research: 1994-1998, Computers & Operations Research, 27, 1045-1076.

Wu, S., (2010), Intellegence Statistical Control in Cellular Manufacturing Based on Wavelet Transform and Probablistic Neural Network, Journal Of Computattional Information Systems, 6(10), 3463-3470.

Yao, J., Teng, N., Poh, H. L. & Tan, C. L., (1998), Forecasting and Analysis of Marketing Data Using Neural Networks , Journal of Information Science and Engıneering, 14, 843-862.

Yıldız, B., (1999), Finansal Başarısızlığın Öngörülmesinde Yapay Sinir Ağı Kullanımı ve Ampirik Bir Çalışma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Yılmaz, Ş. K., (2014), Doğrusal Vektör Kuantizasyon Modeli Kullanılarak Yapay Sinir Ağlarıyla Kontrol Şemalarında Örüntü Tanıma: Hazır Beton Üreten Bir İşletmede Uygulama, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Yi, J., Prybutok, V. R. & Clayton, H. R., (2001), ARL Comparisons Between Neural Network Models and $\bar{x}$-Control Charts for Quality Characteristics that are Nonnormally Distributed, Economic Quality Control, 16(1), 5-15.

Yurtoğlu, H., (2005), Yapay Sinir Ağları Metodolojisi İle Öngörü Modellemesi: Bazı Makroekonomik Değişkenler İçin Türkiye Örneği, DPT Uzmanlık Tezleri, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Zhang, G., M. Y., Hu, B., Patuwo, E. & Indro, D. C., (1999), Artificial Neural Networks in Bankruptcy Prediction: General Framework and Cross-Validation Analysis, European Journal of Operational Research, 116, 16-32.

MEDRESELER HAKKINDA İKİ LAYİHA[340] VE DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Abdulnasır YİNER

Siirt Üniversitesi

Özet

Geçmişinde çok önemli başarılar bulunan, İslam Dünyasından çıkıp çağını aşan bilim adamlarının yetiştiği medreseler Osmanlının dön döneminde çok önemli bir çöküşün içine girmişlerdir. Medreselerin çöküş sebepleri muhtelif kaynaklarda ayrıntılı bir şekilde irdelenmiş ve özellikle; çağın gerisinde kalmaları, fen bilimlerinin terki, müfredatlarının çağın gereklerine uymaması, okutulan derslerin kifayetsizliği, medrese müntesiplerinde taklitçiliğin baş göstermesi ve yeni bir şeyi ortaya koyamamaları gibi muhtelif sebepler ileri sürülmüştür. Bir taraftan çöküş sebepleri irdelenirken diğer taraftan da yeniden eski hallerine dönmeleri için gerekli çalışma ve düzenlemeler konusunda muhtelif fikirler ileri sürülmüştür. Bu fikirleri ileri sürenler medrese kökenli olanlar olduğu gibi, medrese dışından kimseler de görüşlerini dile getirmişlerdir. Biz bu çalışmamızda medrese kökenli iki yazarın fikirlerini ortaya koymaya çalışacağız. Aydın Mebusu Mehmet Ubeydullah ve Diyarbakırlı Mehmet Faik.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Medreseleri, Medreselerin Çöküşü, Mehmet Ubeydullah, Mehmet Faik, Layiha.

Abstract

Madrasahs, embodying very significant successes in the past as raising scholars who commenced in the Islamic World but transcended their age, ran into a serious collapse at the last period of the Ottoman. The reasons behind the collapse of the madrasahs have been elaborately examined in various sources; and particularly, the causes such as falling behind the era, abandoning of science, mismatch of the curriculum to the needs of the age, the incompetency of the courses, the onset of their followers' counterfeiting, and the inability to reveal novel things have been suggested. Besides the evaluation of the reasons of the collapse, various ideas have also been put forward to restore the madrasah to the original position by conducting necessary arrangements and works. Those who proposed those ideas were both from the inside and outside the madrasahs. In the current study, we will try to unclose two madrasah-originated scholars' insights: Aydın deputy Mehmed Ubeydullah and Mehmet Faik from Diyarbakır.

Key words: Ottaman madrasahs, the collapse of madrasahs, Mehmed Ubeydullah, Mehmet Faik, Layiha (pleading or memorandum ?)

Giriş

Geçmişte önemli hizmetler ifa eden medreselerin muhtelif bilim dallarında insanların yetişmesine imkan sağlayan kurumlar oldukları bilinmektedir. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren önemli eğitim kurumları olarak hizmet vermeye başlamış ve dünya çapında bilim insanlarının yetişmesine vesile olmuşlardır. XI. Yüzyılda Büyük Selçuklular zamanında

[340] İsim. Herhangi bir konuda bir görüş ve düşünceyi bildiren yazı; hukuk, tasarı. (Türk Dil Kurumu Sözlüğü).

kurulan Nizamiye Medreseleri Türk-İslam eğitim ve öğretim tarihinin en önemli kurumları arasında yer almış, Osmanlı eğitim sistemi açısından da önemli örnekler teşkil etmişlerdir.

Nizamiye Medreselerinde; İslam ilimlerinin yanında, matematik, tıp, felsefe, tarih ve coğrafya derslerinin okutulduğu ve çök önemli simaların yetiştiği bilinmektedir. Kuruluş Dönemi'nden itibaren Osmanlılar tarafından da açılan medreseler giderek hem yaygınlaşmış hem gelişme göstermişlerdir. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'ndeki medreselerde de; Kelam, Belagat, Nahiv, Hadis, Tefsir gibi derslerin yanı sıra Hendese, Tıp, Astronomi, Tarih, Felsefe ve Coğrafya derslerinin de okutulduğu kayıtlarda mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nin önemli bir parçası olan medreseleri devletin genel yapısından ayırt etmek mümkün değildir. Dolayısıyla genel anlamdaki gerileme ve çöküşten medreseler de nasibini almış XVI. Yüzyıldan itibaren gerileme ve bozulma başlamıştır. Genel anlamda ifade edilen fen bilimlerinin terki önemli bir sebep teşkil ettiği gibi, eğitim süresinin belirsizliği, mezun olanların zamanla ortada kalması ve sebep oldukları olumsuzluklar da etkili olmuştur.

Medreselerin parlak geçmişinden sonra içine düştükleri durum her kesimi düşündürdüğü gibi, buradan yetişenleri ve müntesiplerini daha çok düşündürmüş ve çıkış yolunu bulmak için çareler aramaya çalışmışlardır. Biz bu makalemizde medreselerin ıslahını ve tekrar eski parlak dönemlerine kavuşturulmasını kendisine dert edinmiş ve çareler aramış iki müellifin düşüncelerini ortaya koymaya çalışacağız.

Birinci Layiha

Aydın Mebusu Ubeydullah[341] kaleme aldığı risalesini[342] Şeyhülislamlık makamına hitaben yazmış ve medreselerin ıslahı ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Osmanlı topraklarında medreselerin çok yaygın bir şekilde bulunduğunu, bazı küçük köylerde bile var olduklarını ancak, bunlardan mezun olanların lise ve dengi okullarının bilgi seviyesinde olduğunu belirtmiştir. Eğitim dilinin Arapça olduğunu, Avrupa'da yayınlanan eserlerin tercüme edilmemesinden dolayı yeni fenlerden bu kurumların haberdar olmadığını ve gerisinde kaldığını yazmıştır. Fen bilimlerinden mahrum kalan medreselerin zamanla sadece dini eğitimin verildiği kurumlar haline dönüştüğünü de sözlerine eklemiştir.

Medreselerin çöküş sebeplerini irdeleyen Ubeydullah; hali hazırda okutulan kitapların yetersiz olduğunu, talebelerin fen bilimlerinden habersiz olduğunu, fen ve tıp bilimlerinin okutulduğu medreselerin olmayışının çöküş nedenlerinden olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun medrese taraftarlarını üzdüğünü, diğer taraftan taassubun da medreselerin önünü tıkadığını kaydetmiştir. Medreselerin yeniden cazibe merkezi haline getirilmesi gerektiğini, mevcut durumun giderek medreselerin gözden düşmesine yol açtığını, dini eğitimin fen bilimlerinin öğrenilmesine engel teşkil ettiğine dair zararlı düşünceye karşı mücadele edilmesi gerektiğini, müfredatlarının gözden geçirilerek yeniden tanzim edilmesi gerektiğini

[341] Mehmet Ubeydullah, Osmanlının son döneminde yetişmiş ve Cumhuriyet döneminde de muhtelif faaliyetlerde bulunan şahsiyetlerdendir. Hakkında ayrıntılı bir makale kaleme alan Dr. Abdülhamit Kırmızı önemli bilgilere yer vermiştir. Mehmet Ubeydullah ile ilgili olarak; Abdülhamid aleyhtarı olmasına rağmen Jön Türkleri tenkit edebilen, medrese kökenli iken mutaassıplığa karşı çıkan, düştüğü maskaralıkları açıkça yazabilen, nüktedan, maceraperest... İfadelerine yer vermiştir. Daha geniş bilgi İçin Bkz.; (http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx?module=makale&menuID=3_3&yayintipid=3&page=3&yayinid=5&makaleid=67)

[342] Aydın Mebusu Mehmed Ubeydullah; Şevval 1328 (1912) Islah-ı Medaris-i Kadime, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İstanbul, Eser küçük bir risale olup 32 sayfadan müteşekkildir.

vurgulamıştır. Son olarak medreselerin bugünkü durumdan kurtarılmalarının Osmanlı hilafetinin boynunun borcu olduğunu da belirtmiştir. Yazarın kaleme almış bulunduğu küçük risale beş makaleden oluşmaktadır.

Mehmet Ubeydullah, **birinci makalesi**nde; Osmanlı devlet erkânının %60-70 gibi büyük bir kısmının medrese kökenli olduğunu, geriye kalan kısmının da şöyle veya böyle medreselerden bir şekilde istifade etmiş kişilerden müteşekkil olduğuna dikkat çekerek medreselerin önemini vurgulamaya çalışmıştır. Tarih boyunca devam ede gelen bu durumun değişmeye başladığını özellikle İstanbul medreselerine rağbetin giderek azaldığını kaydetmiştir.

Osmanlı Devleti'nin yaşaması için din ve fen bilimlerine mutlak ihtiyaç olduğunu, dört tarafı düşmanla çevrili bir coğrafyada ayakta kalabilmek için eğitimin ciddiyetle gözden geçirilmesi gerektiğini yazmıştır. Bu arada bazılarının zannettiği gibi medrese eğitiminin sadece itikat ve ibadet derslerinin verildiği kurumlar olmadığını, aksi takdirde geçmişte yetişmiş bulunan o büyük şahsiyetlerin yetişmesinin mümkün olamayacağını belirtmiştir.

İkinci makalesini "Medreselerimizde Nasıl Adam Yetişir" konusuna ayıran Ubeydullah, geçmişten günümüze medreselerin iyi bir tahlilinin yapılması gerektiğini yazmıştır. Geçmişte medreselerde din ve fen bilimlerinin birlikte okutulduğunu, "**akıl ve naklin birbirine zıt olduğu**" tezinin diğer dinlere karşı ortaya atıldığını İslam'da böyle bir şeyin mevcut olmadığını ifade etmiş, dolayısıyla medreselerin biran evvel yeni fenlerle donatılması gerektiğine vurgu yapmıştır. İkinci makalesinde son olarak bilimin tabana yayılabilmesi için Türkçenin bilim dili haline getirilmesi gerektiğini de kaydetmiştir.

Arapça lisanının uluslararası bir dil olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nin de halifeliği bünyesinde bulundurmasından ötürü Arapça Lisanını yaymasının üzerine vacip olduğunu belirten Ubeydullah, daha sonra dil konusunda ne tür hatalar yapıldığını;

Üçüncü makalesinde dile getirmiştir. Özellikle Arap İmparatorluğu'nun (Abbasilerin) çöküşü ile birlikte eğitim alanında da gerileme başladığını, bu arada Türkçenin bilim dili haline getirilemeyişinin de çöküşü devam ettirdiğini, Arapçanın tüm İslam âlemine yaygınlaştırılamamasının bilimin gelişmesine olumsuz etki ettiğini vurgulamıştır. Çöküşün diğer sebepleri arasında da; İstanbul'un İslam beldelerinden uzak olmasını, Abbasilerin Nizamiye ve Mustansiriye, Fatımilerin Ezher üniversitelerine karşılık Osmanlıların benzerlerini vücuda getirememelerini göstermiştir. O'na göre; Türkçenin bilim dili olmaması Arapçaya da zarar vermiştir. Çünkü Türkçenin ihya olamaması Arapçanın himayesiz kalmasına sebep olmuştur. Şayet böyle bir aksilik olmasaydı; Türkler arasında ilim gelişirken hem Arapça hem de Türkçe bundan istifade edecek ve (bilimdeki) kesinti gerçekleşmeyecekti. Bu gelişmelere ilave olarak Türkler içinde Arapça, Araplar içinde Türkçeyi bilenler daha çok olacak, Rum, Arnavut, Ermeni gibi unsurların dilleri de bilim dili olması hasebiyle Türkçeye yönelecek ve dönüşecekti, iddiasında bulunmuştur.

Eğitimin ve bilimin yaygınlaşması için mahalli dilin önemine vurgu yapan Ubeydullah; Arapların yaşadığı bölgelerde eğitimin Arapça olması gereğine vurgu yapmıştır. Çünkü bir lisanda bilimin muhafaza ve gelişimi için o lisanı bilenlerin himaye edilmesi gerekir, demiştir. Dolayısıyla Arapça lisanının himayesi için İstanbul medreselerinin ihya edilmesi yeterli olmaz. Bilakis; Bağdat, Şam, Hicaz gibi merkezlerde bilimi tesis edip geliştirmek de gerekir. Biran evvel bir bilim kurulunun, danışma meclisinin kurulması gerektiğini belirten yazar, bu kurulun

da yardımıyla bilimin tüm İslam âlemine yaygınlaştırılması gerektiğini, bunun başarılması halinde her tarafta bilim adamlarının yetişmeye başlayacağını vurgulamıştır.

Arapçanın tüm İslam dünyasının müşterek lisanı olması cihetiyle Osmanlı Hilafetinin siyasi lisanı olması gerektiğini hatırlatan Ubeydullah, **dördüncü makalesi**nde Müslüman unsurlar arasında Arapçanın yaygınlaştırılmasının önemi üzerinde durmuştur. Bu sorumluluğun Hilafete ait olduğunu, ayet ve hadislerin iyi anlaşılabilmesi için Arapçanın iyi bir şekilde öğretilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Mevcut eğitim tarzının Arapçanın öğrenilmesi için yeterli olmadığını belirtmiştir. Eğitim sisteminin ıslah edilmesi gerektiğini, yılda on ay olmak üzere dört yıllık bir eğitimin yeterli olacağını, bu amaçla yeterli kitabın temin edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Dört yıllık dil eğitiminden sonra Arapça için bir diploma verilmesini, isteyenin bu eğitimle iktifa edebileceği gibi, devam etmek isteyenlerin üç yıllık bir eğitimden geçtikten sonra edip, fakih, muhaddis, müfessir, tarihçi vs. unvanları alabileceğini ve eğitimlerini tamamlayanlara diploma verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Adı geçen bilim dallarının da daha sonra ihtisas yapılmak kaydıyla alt dallara ayrılması ve alanlarında uzmanlaşmaları gerektiğini yazmıştır. Örneğin Tarih eğitimini alacak olanların; Arap tarihini, tüm İslam devletlerinin tarihlerini geniş bir biçimde, sair milletlerin tarihini ise özet olarak gördükten sonra mezun olabileceklerini ve bunların da kendi aralarında sınıflara ayrılabileceklerini belirtmiştir.

Mehmet Ubeydullah **beşinci makalesi**nde ise medreselerde derslerin tertibine ve branşlara göre okutulacak derslerin konularına değinerek örnekler vermiştir. Onun tasnifine göre medreseler yedi şubeye (bölüme) ayrılmalıdır. Söz konusu **şubelerde** nasıl bir müfredatın uygulanması gerektiğini de aşağıdaki şekilde kaydetmiştir:

1- Arapça Şubesi: Bu şubede Arapça sarf, nahiv, lügat, iştikak, mânia, beyan ve bedi' ilmi üzerinde durulmalı, bu ilimler okutulurken ayet ve hadislerden örnekler verilmek suretiyle dersler icra edilmelidir. Bu şubede eğitim süresi dört yıl olmalı, mezun olanlara Arap dili lisan ihtisas diploması verilmelidir.

2- Fukaha Şubesi: Bu şube ibadet ve muamelat olmak üzere iki kısımdan oluşmalıdır. Üç yıllık eğitimin verileceği ibadet kısmında; dört mezhebin fıkhı, ibadetlerle ilgili tüm konular, mezhepler hakkında bilgi ve mezhepler arasındaki ihtilaf konularını öğrenmelidirler. Fıkıh usulü, hadis usulü, kelam, hadis ve tefsir ilimleri, Kur'an ezberleme, siyer ve vaiz kitaplarından bahisler verilmelidir. Buradan mezun olanlara imam-hatip ile vaizlik diploması verilmelidir.

Muamelat kısmının da üç yıllık bir öğrenim süresini kapsaması gerektiğini; Hanefi, Şafii, Maliki, Hanbelî fıkıhlarının muamelat kısımları tafsili bir şekilde verilmelidir. Ayrıca; Hanefi fıkhının ibadetler kısmı, ilmi usul, ilmi kelam, usulü hadis, hukuk, Osmanlı Devletinin kanunları geniş bir şekilde, Batı kanunları özet olarak öğretilmelidir.

3- Muhaddisun Şubesi: Arapça lisan şubesinden mezun olanlardan isteyenler doğrudan doğruya bu şubeye geçebilmeli, hadis ilminde ihtisas yapabilmelidirler. Burada da eğitim süresi üç yıl olmalı; Kütub-u Sitte, Sahih-i Buhari, Sahih-i Müslim, Sünen-i Tirmizi, Sünen-i Nisai, Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i İbn Mace, hadis rivayeti, usul-u hadis, fıkıh ve Kur'an-ı Kerim ezber dersleri okutulmalıdır.

4- Müfessirun Şubesi: Bu şubede de eğitim süresi 3 yıl olmalı, farklı şubelerden buraya gelinebilinmelidir. Kur'an-ı Kerimi ezber, tecvit, kıraat ve tertil, nüzul sebepleri, nasih ve

mensuh, mücmel ve mufassal, sarih ve müevvel, muhkem ve müteşabih, fıkıh usulü, hadis, fıkıh ve kelam derslerini görmelidirler.

5- Üdeba Şubesi: Bu şubenin eğitim süresi iki yıl olmalıdır. Buradan mezun olanlara "Edip" diploması verilmelidir. Aruz, kafiye, inşa, hitabet, emsali Arap, eşar-ı kadime ve hadineden bir kısım müntehibin ezberlenmesi, Türk edebiyatı, Fransız edebiyat tarihi gibi derslere ilave olarak, Fransızca, İngilizce ve Almanca dillerinden birisi gibi alanlarda eğitim göreceklerdir.

6- **Müverrihin Şubesi**: Bu şubede eğitim süresi iki yıl olacaktır. Buradan mezun olanlar "Tarihçi" diplomasını alacaklardır. Coğrafyayı bütün alanlarıyla, tarih felsefesi, batı lisanlarından biri, Arap ve İslam tarihini geniş bir şekilde, diğer milletlerin tarihlerini özet bir şekilde ders olarak göreceklerdir.

7- **Mütekellimin Şubesi**: Medrese öğrencilerinin en önemli olanları bu şubeden mezun olanlar olacaktır. Arap dili bölümünden mezun olanlar buraya alınacak ve buradan İslam hükeması yetişecektir. Hem ibadet hem muamelat fıkhı, hadis ve tefsir, mantık, İslam akidesi, kadim felsefe, hak ve batıl dinler, mezhepler, kadim milletlerin siyasi tarihi, israiliyat, Yunan, Hind, Babil, Mısır kavimleri, tabii, siyasi ve sosyal bilimler, batı dillerinden bir tanesi verilecek dersleri teşkil edecektir.

Medrese eğitimini böylece ayrıntılı bir şekilde tasnif eden Mehmet Ubeydullah; Türkçe ve Arapçanın eğitim dili olacağını ifade ederken ilim imkânının herkese açık hale getirilmesi, Müslim-Gayri Müslim umuma açık ve hizmet sunmasının gereği üzerinde durmuştur. Mevcut bütün bilim dallarında eğitimin verilmesinin hayati önem taşıdığını vurgulamış ve muhtelif alanlarda branşlaşma-ihtisas yapmanın önemi üzerinde fikir yürütmüştür. Ayrıca medreselerde eğer günde dört ders verilecekse; bir dersin Arapçaya, bir dersin nakli ilimlere, diğer iki dersin de fen ve hadis bilimlerine ayrılması gerektiğini ifade etmiştir.

İkinci Layiha

Medreselerin mevcut durumundan üzüntü duyan, biran evvel ayağa kalmalarını ve eski günlerine dönmelerini isteyen, bunu samimiyetle ifade edip yazıya dökenlerden başka biri de Mehmet Faiktir.[343]

Mehmet Faik, girişte medreselerin genel bir tahlilini yapar; Bir şeyin ıslahını arzu etmek, mükemmel ve muntazam olmasından söz etmek, onun bulunduğu halinden şikâyet etmek, hoşnutsuzluğu dile getirmek demektir,[344] der. Bu da o durumu tetkik etmekle olur. Geçmişi ile günümüzdeki durumunu kıyaslamak gerekir. Medreselerimizin geçmişine baktığımızda yetiştirdikleri âlim, hükema ve müellifleriyle zamanın üniversiteleri, Sorbon'u olduğu gün gibi aşikârdır. Mısır, Hint, Buhara, Semerkant, Belh, Endülüs, Cezayir, Tunus, Kırım, İstanbul, Şam, Konya, vs. medreselerden edip ve âlimlerin yetiştiğini göz önüne getirmek gerekir. Günümüzdeki durumlarına baktığımızda ise insanın derin bir hayret, büyük bir dehşet içine düşmemesi mümkün değildir. Hele Mısır'da kumandan Cevher'in H. 359 (M.

[343] Mehmet Faik, Aslen Diyarbakırlı olup Mısır Mahkeme-i Şeriyyesi Muvazzaflarındandır. Risalesinin adı "Islah-ı Medaris"tir. 1909 tarihinde basılmış olup basım yeri kayıtlı değildir. Baş kısmında ise, "Külliyat-ı Faik "Medar" 7. Cüz'ü" şeklinde kayıt yer almaktadır. Toplam 16 sayfadan müteşekkildir.

[344] a.g.e., s. 4

970) tarihinde temelini attığı koca Ezher bugünkü perişan halinde bile Avrupa mutaassıplarını hala düşündürüyor. Ezher'in bulunduğu durumundan kurtulması halinde âlemi Islama başka bir hayat ve canlılık getireceklerini biliyorlar. Ama bugünkü hali içler acısı.

Yazısına ayet ve hadislerle devam eden yazar, bir taraftan geçmişe takılıp kalınmaması, diğer taraftan da ümitsizliğe düşmeden günümüzdeki problemlere çareler üretmek için çalışmak gerektiğini belirtir. Şimdi temelden başlamak ve düzeltmek gerekir. Mesela çocuk mekteplerimiz yok gibidir. Askeri ortaokullar fena değildir. Mülkiye kısmı iyi değildir. Mektepler yetersiz ve muallimler ahlaksızdır. Bunlar vatan evlatlarını nasıl terbiye edebilirler. Muallimler kifayetsizdir.

Yüksek okulların durumu da iyi değildir. Yalnız Fransızcaları dikkate alınırsa ne mal oldukları anlaşılır. Demek ki bizde ne medrese ne de mektep hakkıyla yoktur. Ancak nispeten medreselerimizin durumu daha kötüdür. Yeni usullere uygun eğitim verilebilmesi için kırk ev başına bir ilkokul, çocuk okulu, yeteri derecede ortaokul ve lise, üniversite açmak gerekir. Bunun için vakıfların yardımcı olması gerekir. Her ne kadar okul açmak devletin görevi ise de vatandaşların destek olması ve çeşitli kurumlar vücuda getirerek eğitimi desteklemesi gerekir. Yeterli derecede okul açılıp eğitim verildiği takdirde vatana millete layıkıyla evlat yetişir. Bunun için kadınlarımızı terbiye etmek, onlara mahsus Medeniyet-i İslamiye ve insaniyeye uygun surette okulları tesis etmek her şeyden evvel herkes üzerine vaciptir. Çünkü dinimiz sadece erkeklere değil kadınlara da eğitimin vacip olduğunu öğretiyor. İlim bütün Müslümanlara farzdır" benzeri hadis ve emirler dinimizde pek çoktur. Ancak gerekmedikçe zavallı kızlarımıza yabancı dil öğretmek ve bu cihetle âleme gülünç olmak da hiç akıl karı değildir.

Medreselerimizde tahsil dili Türkçe, daha doğrusu lisanı beldeye uygun olmalı.[345] Eğitim sistemi değişmeli, yeni bir program yapılmalıdır. Eğitim süresi sınırlandırılmalı; sekiz veya en fazla on yıl olmalı. Rüştiye diploması olmayanlar medreseye kabul edilmemeli, 15 yaşından yukarı olanları 13 yaşından küçük bulunanları kabul etmemeli. 25 Yaşından yukarı medresede talebe bulundurulmamalı. Eğitim süresi olan 10 yıl 3 kısma ayrılarak: birinci kısım idadi, ikici kısım âli, üçüncü kısım daha yüksek üniversite kısmı olmalı. Bu kısımlarda eğitim seviyelerine göre hizmetli kullanılmalı, hangi mektepten olursa olsun medresenin herhangi bir kısmına kabul edilerek mektep-medrese kaynaşması sağlanmalıdır. Ancak bazı özel şartlar da aranmalı.

Mesela; medreseler dini eğitim aldıklarından ve bazı konulara vakıf bulunduklarından Hıristiyanlar girmemeli kabul edilmemeli.[346] Gerçi bunları söylemeye de gerek yoktur. Yıllık eğitim süresi 9-10 ay olmalı. Her gün 3-4 ders okutulmalı, her talebe 3 saat derse emek vermelidir. 1 saat üstadından, bir saat muinden, müzakeresinden, bir saat de kendi kendine okuyup ezber yapmalı. Eski usuldeki kitaplar yeni sisteme uyarlanmalı ve değiştirilmeli. Yeni kitaplar yazılıp okutulmalı. Yabancı dil öğrenmesi gerekenlere ayrıca yabancı dil okulları, her bir lisanı öğretmek için de o dile mahsus okul açılmalı.

Dünyada mevcut olan diller üniversite kısmında okutulmalı. Dini felsefelere büyük bir ehemmiyet verilerek okutulmalı ve bu alanda özgür bırakılmalı. Birinci sınıftan itibaren dil ağırlıklı bir eğitimin verilmesini savunan Mehmet Faik, ilave olarak bir-iki fen bilimlerinden

[345] a.g.e., s.7

[346] Mehmet Faik, a.g.e., s. 8

ders okutulmasını da istemiştir. İkinci sınıftan itibaren fen ve sosyal bilimlerin örneğin genel coğrafya gibi derslerin de verilmesi, üçüncü ve dördüncü sınıflarda okutulan derslerin uygulamalı çalışmalarının yapılmasını da önermiştir. Okutulması gereken dersler üzerinde ayrıntılı bir şekilde duran yazar, okutulacak fen bilimleri dersinden olan "Kimya"[347] üzerinde özellikle durmuştur. Kimya ilminin; sanat, ticaret, tahlil gibi birçok alanda faydası olduğunu belirtmiştir.

On yıl olarak tavsiye ettiği eğitim-öğretim süresi boyunca okutulacak olan derslerin isimlerini tek tek yazan Mehmet Faik, özellikle son sınıf olan Onuncu yılda eğitimin üzerinde hassasiyetle durulması ve talebelerin iyi bir şekilde yetişebilmeleri için her şeyin yapılması gereğine vurgu yapmıştır. Ayrıca medreselerin öğrenci, hoca ve çalışanlarına yönelik günlük, haftalık, aylık, yıllık risale, gazete, kitap gibi yayın faaliyetlerinin de olmasını istemiştir. Bu sayede yayıncılık işinin de daha ehil insanların eline geçeceğini belirtmiştir.

Yapılacak tüm bu çalışma ve faaliyetlerin giderleri için de tavsiyelerde bulunan yazar; ehil olmayanların elinde bulunan vakıflardan istifade edilmesi, zekât, fitre, kurban gibi hayır işlerinden istifade, şirket ve cemiyetlerin de maddi desteğinden faydalanılması gerektiğine vurgu yapmıştır.[348]

Medreselerin nasıl idare edilmesi gerektiğine değinen Mehmet Faik çıkarılacak bir kanunla ülke genelinde yapılacak seçimler sonucu 300 kişilik bir komisyonun oluşturulmasını ve bunların yılda bir toplanmalarını, bunların da kendi içlerinden 70 kişiyi, bunların 40, 40 kişinin de 7, 7 kişinin içinden 3, 3 kişinin de içinden seçilecek bir başkan ile yönetilmesini tavsiye etmiştir. İlk etapta işlerin kolay olmayacağını, bazı sıkıntıların ortaya çıkmasının doğal olduğunu, zamanla bu sıkıntıların giderilebileceğini yazmıştır.[349]

Medreselerin biran evvel ıslah edilmesi için başta Şeyhülislam ve Sultan Mehmet Reşat olmak üzere, Meclise, ayanlara, vekillere, vakıflara, zenginlere ve mümtaz kişilere seslenen Mehmet Faik bu teşebbüsün söz konusu kişilerin üzerinde vacip ve hatta farz-ı ayn olduğunu ileri sürmüştür. Bu arada insanlar arasındaki çekişme ve mücadeleden vazgeçilmesini, kâinatın özünde muhabbet olduğunu, elele verip çalışılması gerektiğini belirtmiştir. Sade bir zenginliğin hiçbir işe yaramadığını, paranın ihtiyaçları gidermenin aracı olduğunu, faydalı şeylere sarf edilmedikçe lezzet vermeyeceğini, sandıklarda, bankalarda muhafaza etmenin bencillik olduğunu bilmemiz gerektiğini yazmıştır. [350]

Yazılarına son verirken tüm amacının medreselerin ıslahının gerekliliğini ortaya koymak olduğunu, bu maksatla fikirlerini orya koyduğunu, tenkide pek alışık olmadığımızı, "Ameller niyetlere göredir" meali ve benzeri hadislere yer vererek kendi niyetini ortaya koymaya çalışmıştır. Aksi takdirde enaniyetini ortaya koyup amacının boy göstermek olmadığını da sözlerine eklemiştir.[351]

Hakiki terakki için medreselerin ıslah edilmesinin temel şart olduğunu belirten Mehmet Faik, kaza ve nahiyelerde bile küçük şubeleri bulunan medreselerin yeni modern tarzda bir kere

[347] a.g.e., s. 9

[348] a.g.e., s. 10

[349] a.g.e., s. 11-12

[350] Mehmet Faik, a.g.e., s. 14

[351] a.g.e., s. 15

yoluna girerse çok büyük başarıları beraberinde getireceğini savunmuştur. Böyle bir durumda medrese âlimlerinin de canlanacağını ve faziletli insanların yeniden yetişmeye başlayabileceğini yazmıştır. " Sinalar, Raziler, Gazaliler, ibn Rüştler, Farabiler, mücahitler, saaviler gibi hükema ve muhakkikini İslamiye çıkmaya başlayacak. Medeniyet-i insaniye olduğu gibi göze çarpacak Avrupa muterizleri de bu hali görecek hem şaşıracak, hem de der demez taassuptan sıyrılarak tahsin ile aferin-han olacaktır."

Yeni sistemle birlikte medrese hocalarının Avrupa'ya gidip geleceklerini, orada öğrendiklerini, gördüklerini; ders, seminer, konferanslar şeklinde verebileceklerdir. İslam'a karşı ortaya atılan reddiyelerin de çürüyeceğini ve zamanla ortadan kalkacağını sözlerine eklemiştir. Yazar risalesini şöyle sonlandırmıştır:

"Müsavat, fikri demokratı, ümmet, vatan, adli am, hükümet ve kanuna riayet, amelde iştirak ve teavün, ikdam ve şer'in ruhu olan bihakkın amel, edebiyat, içtimaiyatı edebiye, aile ve zaruriyatı , adl, iha', tazammun gibi esas felsefeye yeniden ruh bulacak, Avrupa'nın döktüğü kalıptan daha mazbut kalıplara ifrağ olunacaktır. Ya edebiyat ki: her bir fezail-i ahlakiyenin başıdır. Yeniden ihya olunmalıdır."[352]

Değerlendirme ve Sonuç

Medreseler hakkındaki fikirlerini aktarmaya çalıştığımız Mehmet Ubeydullah ve Mehmet Faik medreselerin ıslahı ve yeniden eski parlak dönemlerine döndürülmesi taraftarıdırlar. İki yazar da medreselerin mevcut durumundan muzdarip olup bu köklü kurumların yeniden canlandırılması için düşüncelerini paylaşmışlardır. Amaçları medreseleri karalayıp ortadan kaldırılması değil aksine fen bilimlerinin takviyesiyle ve ders programlarının günün şartlarına uygun düzenlenip eski parlak günlerine döndürülmesini arzu etmektedirler.

Mehmet Ubeydullah;

Köylere varıncaya kadar her yerde var olan medreselerin ıslahına vurgu yapmıştır. Medreselerin çöküş sebepleri arasında; Yeni fenlerin tercüme edilmemesi ve bundan ötürü bilimin gerisinde kalınması, Fen ve Tıp bilimlerinin okutulmamasını, Türkçenin bilim dili haline getirilemeyişini, Abbasilerden sonra çöküşün başladığını, eski ünlü medreselerin yerine yenilerinin ihdas edilemediğini, var olanların da eski fonksiyonlarını kaybettiğini ileri sürmüştür. “Dini eğitimin fen bilimlerinin öğrenilmesine engel teşkil ettiği” şeklindeki zararlı düşünceyle mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu çerçevede “akıl ve naklin birbirine zıt olduğu” tezinin İslam’a karşı değil diğer dinlere karşı ortaya atıldığını ve İslam inancında böyle bir şeyin mevcut olmadığını ifade etmiştir.

Ubeydullah, Türkler arasında bilimsel gelişmenin olması halinde bundan Arapların ve Arapçanın da kazançlı çıkacağını ve çöküşün gerçekleşmeyeceğini dile getirmiştir. Medrese eğitimi için dört yılın yeterli olacağını, yıllık eğitim süresinin de on ay olmasını tavsiye etmiştir. Medreselerin; Arapça, Fukaha, Muhaddisun, Müfessirun, Üdeba, Müverrihin, Mütekellimun şeklinde şubelere ayrılmasını ifade ettikten sonra bunların her birinde okutulması gereken dersleri de tek tek kaydetmiştir.

Medreselerin mevcut durumundan üzüntü duyduğunu dile getiren Mehmet Faik mevcut durumun içler acısı olduğunu belirtmiştir. Sadece medreselerin de yeni açılan mekteplerin de

[352] a.g.e., s. 16

istenilen seviyede olmadığını kaydetmiştir. İlk okul başta olmak üzere okullaşma oranının çok düşük olduğunu, eğitimdeki sorumluluğun sadece devlette olmadığını, vatandaşların da eğitime destek çıkmaları gerektiğini vurgulamıştır. Üzerinde durduğu diğer bir husus da kadınların eğitimi konusudur. İslam inancının ilim öğrenmeyi sadece erkeklere değil aynı zamanda kadınlara da farz kıldığını hatırlatarak kadınların da eğitilmeleri gereği üzerinde durmuştur. Ona göre eğitim sistemi değişmeli ve yeni program yapılmalıdır. Eğitim süresi sınırlandırılmalı, sekiz veya en fazla on yıl olmalıdır. Rüştiye diploması olmayanların medreseye alınmaması, 13 yaşından küçük, 15 yaşından büyük olanların alınmaması ve 25 yaşın üzerindekilerin de medreseye kabul edilmemesi gerektiğini yazmıştır.

Medrese-mektep barışı ve kaynaşmasının sağlanabilmesi için bu kurumlar arasında öğrenci değişiminin sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Okutulan kitapların gözden geçirilmesi, yenilerinin yazılması, dil öğreniminin önemine vurgu yaparak dil okullarının açılması gerektiğini ifade etmiştir. Medreselerde okutulacak derslerle ilgili bilgi verdiği gibi, kimya dalı üzerine vurgu yapması dikkat çekicidir. Okulların; günlük, haftalık, aylık, yıllık gazete, dergi ve risale yayımlamaları gerektiğini ve bu şekilde neşriyatın ehil ellerde olacağını yazmıştır. Medreseleri yönetecek bir komisyonun teşkil edilmesi gerektiğini, bu komisyonun da seçimle belirlenmesini istemiştir. Ayrıca medrese hocalarının yurt dışına gönderilmesi, söz konusu kesimin Avrupa'yı tanıyıp tecrübelerini dönüşte öğrencileriyle paylaşması gereği üzerinde de durmuştur.

EKLER

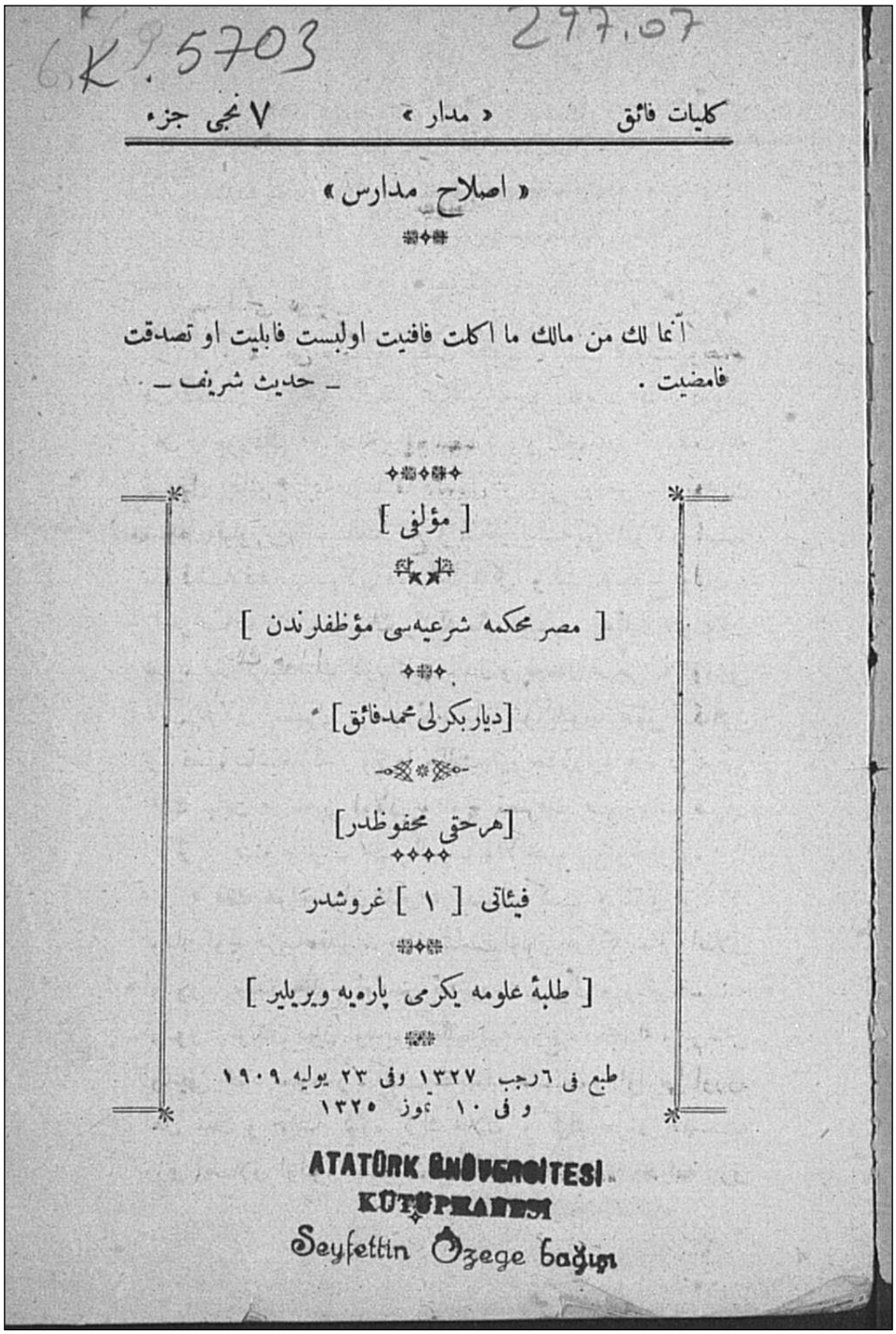

K.K. 5703 297.07

« اصلاح مدارس »

انما لك من مالك ما اكلت فافنيت اولبست فابليت او تصدقت فامضيت . ـ حديث شريف ـ

[مؤلفی]

[مصر محکمه شرعیه‌سی مؤظفلرندن]

[دیاربکرلی محمدفائق]

[هرحقی محفوظدر]

فیثاغی [۱] غروشدر

[طلبهٔ علومه یکرمی پارهیه ویریلیر]

طبع فی ٦رجب ۱۳۲۷ وفی ۲۳ یولیه ۱۹۰۹
و فی ۱۰ تموز ۱۳۲۵

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANESİ
Seyfettin Özege bağışı

K.5704
297.07

اصلاح مدارس قدیمه

محرری
آیدین مبعوثی
محمد عبیدالله

فیثاغی ۱ برغروشدر

استانبول
شوال - ۱۳۲۸
جغال اوغلنده « مطبعهٔ خیریه » وشرکاسی

3239

TUNCELİ AYAZPINAR(TITINİK) KÖYÜ CAMİSİNDE BULUNAN ŞAVAK AŞİRETİ HALI SECCADELERİ

Elif AKSOY

Fırat Üniversitesi Teknik Bilimler MYO, Tekstil Bölümü, Elazığ, elifaksoy@firat.edu.tr

Latif TARAŞLI

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Halı Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Programı, İstanbul, taraslili@hotmail.com

Bu çalışmada, Tunceli'nin Pertek ilçesi Ayazpınar (Tıtınik) Köyü Camisinde bulunan Şavak halıları ele alınmıştır. Ayazpınar köyü Keban baraj gölünü güneyde kendine sınır edinen, Pertek ilçesinin Akdemir bucağına bağlı köylerinden biridir. Şavak aşireti Doğu Anadolu Bölgesinde Tunceli İlinin Pertek ve Çemişgezek ilçeleri arasında kalan ve Şavak yöresi olarak adlandırılan alanda yaşamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Ayazpınar camisindeki halıları motif, malzeme ve kompozisyon özellikleri açısından inceleyerek, dokumaların tekstil literatüründe bir yer edinmesini sağlamaktır. Şavak seccadelerinde kullanılan motifler bitkisel motifler ve geometrik motiflerdir. Dokumayla uğraşan Şavak kadınları bundan 20 yıl öncesine kadar dokuma yapmaya devam etmekteydi. Fakat günümüzde, dokuma işleminin yorucu bir iş olmasından ve geçimlerini sürdürebilmek için hayvancılıkla uğraşmalarından dolayı yöre halkı arasında dokuma yapan kimse kalmamıştır. Bu yüzden araştırmamızda kültürel bir miras olan Ayazpınar camisindeki Şavak aşiretine ait halıların desenleri bilgisayar programında çizilerek motiflerin gelecek kuşaklara aktarılması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayazpınar, Şavak, Aşiret, Cami, Halı

SAVAK TRIBE PRAYER RUGS IN TUNCELI AYAZPINAR (TITINIK) VILLAGE MOSQUE

The Savak rugs in Tunceli Pertek County Ayazpınar (Titinik) Village Mosque were analyzed in this study. Ayazpınar is one of the villages connected to Akdemir Akdemir Sub-district of Pertek County bordering to Keban Dam Lake in the south. Savak tribe lives in the area called Savak region which is located in the Eastern Anatolia Region between the counties of Pertek and Cemisgezek of Tunceli Province. The purpose of this study is to analyze the rugs in Ayazpınar mosque in terms of ornament, material and composition properties and ensure these weavings to take part in the textile literature. The ornaments used in the Savak prayer rugs are plantal and geometrical. The women of Savak tribe engaged in weaving activities had been continuing to weaving up until 20 years ago. But in our day, locals engage in animal husbandry to earn their keep due to weaving is a tiring job. So currently there is no one who does weaving job among the locals. Therefore, in our study, the ornaments of the rugs in Ayazpınar mosque, which are cultural heritage and belong to Savak tribe, were redrawn in a computer program and it was ensured them to be transferred to the next generations.

Keywords: Ayazpinar, Savak, Tribe, Mosque, Carpet

GİRİŞ

Türkler, yerleşik hayata geçmeden önce göçebe hayatı yaşamışlardır. Ancak Türk göçebeliği konusunda, Türklerin yalnızca 'otları ve suları takip ederek' yaşadıklarını öne sürmek ve bu toplumu ilkel bir göçebe kavimi olarak görmek büyük bir yanlıştır (Kurat, 1934: 46-47). Büyük hayvan sürülerine sahip olan Türkleri, konar-göçer yaşamaya zorlayan sebep, hayvancılığa dayanan ekonomik zorluklardır. Bu nedenle, Türklerin göçebe hayat tarzı, her şeyden önce hayvancılığa dayanan ekonomik düzenin sonucudur. Çünkü bu hayat tarzı, ekonomik faaliyetin şekli ve seviyesi ile sıkı bir ilişki içindedir (Kutlu, 1987:2). F.Köprülü, göçebeliğin coğrafi şartlar ve ekonomik zorunluluklarla yakından ilgili olduğunu, göçebe Türk kavimlerinin maddi ve manevi yüksek bir kültürden mahrum olduğunun zannedilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Köprülü, 1937:338). Ayrıca bu eski Türk kültürünü 'bozkır kültürü' olarak ifade eden İ.Kafesoğlu Türk kültürünün diğer göçebe toplumlarda görülen kültürden farklı olduğuna işaret etmektedir (Kafesoğlu, 1977:413). Orta Asya'da konar-göçer bir hayat yaşayan Türk toplulukları, kurdukları yerleşim merkezleri çevresinde bu hayat tarzını devam ettirmişler ve zamanla yerleşik hayata geçmişlerdir. XI. Yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya gelmeye ve yerleşmeye başlayan Türklerin bir bölümü, göçebe hayat tarzını Anadolu'da da sürdürmüşlerdir (Öngör, 1964:19,158).

Orta Asya'dan gelen ve Doğu Anadolu Bölgesinde belli bir yörede yerleşen Şavak Aşireti de eskiden göçebe hayatı süren, fakat şimdi yerleşik hayata geçen bir aşirettir. Bu aşiret Doğu Anadolu Bölgesinde Tunceli İlinin Pertek ve Çemişgezek ilçeleri arasında kalan ve Şavak yöresi olarak adlandırılan alanda yaşayan yerleşik bir aşirettir. Şavak aşiretinin yerleşim yeri olarak belirtilen ve Akdemir bucak merkezi ile birlikte toplam on beş köyden oluşan Şavak yöresi, güneyden eskiden Murat nehri- bugün Keban baraj gölü, kuzeyinden Hozat, batısından Çemişgezek, doğusundan Pertek ilçeleri ile çevrilidir. (Resim 1)

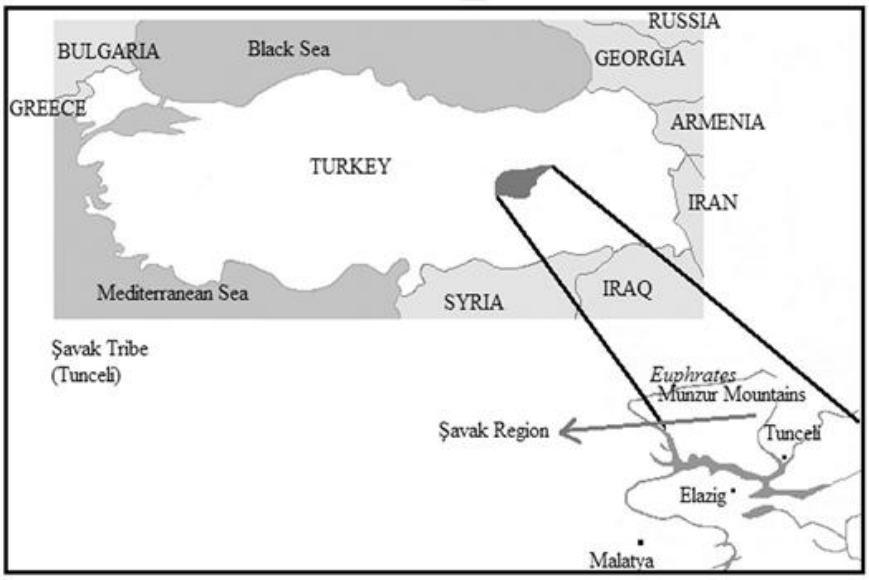

Resim 1. Türkiye haritasında Şavak Bölgesi (M.KUTLU'dan)

Tunceli ilinin Pertek ilçesi Akdemir bucağına bağlı, Aşağıgülbahçe, Yukarıgülbahçe, Ayazpınar, Ballıdut, Bulgurtepe, Çukurca, Gövdeli ve Konaklar köyleri aşiretin yerleşik olduğu köylerdir. Ayrıca Çemizgezek ilçesi Akçapınar (Vaskovan) bucağına bağlı Doğan, Bölmebölen,

Yemişdere, Payamdüzü ve Sarıbalta köylerinde yaşayanların büyük bir kesimi de yörede Şavaklı olarak bilinmektedir. Elazığ'da ise, Harput'a bağlı Yılangeçiren, Muratçık, Meşeli ve Şahinkaya köylerinde ikamet etmektedirler.

Elazığ ve çevresinde yaşayan Şavakların bir kolu Bingöl üzerinden Erzurum ve Kars, bir kolu da Keban üzerinden Erzincan ve Bayburt yaylalarına; Pertek-Çemişgezek Şavakları ise, Pülümür ve Erzincan yaylalarına göçmektedir.

Aşiret kış aylarını köylerinde, yazı ise Ovacık (Tunceli), Munzur dağları (Tunceli-Erzincan) ve Pülümür(Tunceli) yayla gurupları olarak adlandırabileceğimiz yöre yaylalarında geçirmektedir. Şavak aşiretinin köylerde yerleşik olanlarının dışında kalan ve göçebe çobanlık yaparak geniş bir alanda yaylak-kışlak hayatını sürdüren göçer bir kesimi de bulunmaktadır. Bu göçer kesim, kışı Urfa ovası, Diyarbakır havzası ve özellikle Siverek(Urfa) yakınlarındaki Karacadağ kışlaklarında, yazı ise Bingöl (Şerafettin Yaylaları), Elazığ ve Tunceli (Munzur Yaylaları) yöresindeki yayla alanlarında geçirmektedirler. Ekonomisi hayvancılığa dayanan, köy-yayla hayatını sürdüren Şavak aşireti, yörede peynirleri (Şavak peyniri) ve dokumaları (Şavak dokuması) ile tanınmaktadır.

1. 1.Çalışmanın amacı

Bu konunun araştırılmasının başlıca amacı, Ayazpınar Köyü camisinde bulunan Şavak Aşireti seccadelerine yönelik bir katolog hazırlamak ve Şavak dokumalarının geleneksel dokuma sanatları içindeki yerini belirleyebilmektir. Ayrıca bu konu ile ilgili kaynaklar ve araştırmalar az olup, var olan kaynaklardaki Şavak dokumaları ile bilgi, resim, şekil ve şema gibi örnekler de kısıtlıdır. Bu çalışma ile bu güne kadar pek fazla ele alınmamış olan Ayazpınar Camisindeki Şavak seccadelerinin tekstil literatürüne daha geniş bir şekilde, kalıcı belgelerle tanıtılması sağlanacaktır.

1.2. Çalışmanın kapsamı

Çalışmamızın kapsamını makalemizin konusu olan Ayazpınar Camisindeki Şavak seccadeleri oluşturmaktadır. Teknik, malzeme ve desen açısından Camide bulunan bu dokumalar hakkında şimdiye kadar bir araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle, bu çalışmada Ayazpınar camisindeki bu dokumaları Türk ve dünya kültürüne kazandırmak, tanıtmak ve Türk halı sanatıyla olan benzerliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

1.3. Çalışmanın yöntemi

Ayazpınar Camisinde bulunan Şavak seccadeleri öncelikle dokuma tekniği ve motif özellikleri ele alınarak, camideki seccadelerin hangi hammaddeden yapıldığı sıklığı, boyutları, renkleri, motiflerin anlamları ve kompozisyon özellikleri konularında ayrıntılı inceleme yapılmıştır.

Araştırma sırasında Ayazpınar camisinde Şavak aşiretine ait beş adet havlı dokuma tespit edilmiş ve seccadelerin fotoğrafları çekilmiştir. Şavak aşiretine ait seccadelerdeki motifler Anadolu'nun diğer bölgelerindeki dokumaların motifleri ile benzerlik ve farklılıklarının ortaya konması amacıyla incelenmiş ve yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde ise, dokumaların kompozisyon özellikleri ve bu dokumalarla özellikle motif açısından, Anadolu'nun diğer bölgelerindeki benzerlik gösteren dokumalarla karşılaştırılarak anlatılmıştır.

2. Şavak Seccadelerinin Teknik Özellikleri

Şavak seccadeleri Türk (Gördes) düğümü ile dokunmuştur. Dokumalarda kullanılan ipliklerin büküm yönü S bükümdür. Kullanılan renkler beyaz, siyah, mavi, kahverengi, kırmızı, soğan kabuğu rengi, turuncu, sarı, yeşil ve devetüyü renkleridir. Seccadelerin boyutları 67 cm x 121cm, 69 cm x 129 cm, 70 cm x 113 cm, 74 cm x 144 cm ve 90 cm x 190 cm arasında değişir. Dokumaların ende ve boyda 10 cm'deki kalitesi 20 x 24 ve 22 x 26' dır. Dokumalarda hammadde olarak kullanılan yün, aşiretin beslediği koyunlardan elde edilmiştir. Yün evlerde eğrilerek iplik haline getirilmiş, doğal ve anilin boyalarla renklendirilerek, dokumalar yer tezgâhlarında dokunmuştur.

3. Şavak Seccadelerinin Kompozisyon özellikleri:

Resim 2'deki seccadenin ayaklık kısmında bitkisel motifler bulunmaktadır. Halının orta kısmında siyah zeminli bir mihrap görülmektedir. Zemin, mihrabın sağ ve solunda yarım mihrap ile tamamlanmıştır. Mihrabın tepesinden ayaklığa doğru üç zincirle asılmış yöre halkının terazi olarak adlandırdığı üçlü kandil motifi (Alantar, 2007: 96) yerleştirilmiştir. Alınlık bölümünün zemini beyazdır. Orta kısmında hun yıldızı (Tekçe, 1993: 98) sağ ve solunda vazo içinde kırmızı barok motifler kullanılmıştır.

Halının beyaz zeminli bordüründe ise, nik/suyolu (Durul, 1987: 23; Erbek, 2002:107) kullanılmıştır. Dokumada beyaz, siyah, mavi, kahverengi ve kırmızı renkler hakimdir.

Resim 2'deki Şavak seccadesinde kullanılan nik motifi Kütahya, Konya, Çanakkale, Gaziantep ve Milas halılarında da kullanılmıştır (Resim 4, 5, 6, 7, 8)

Resim 2. Halı Seccade. 67 cm x 121cm. Ayazpınar(Tıtınik) Köyü Camii.Ayazpınar/Pertek/TUNCELİ.

Resim 3. Resim 2'deki seccadenin Bilgisayar programında çizimi.

Resim 4.Kütahya, 19. yy., Özel Kolleksiyon. (Türk El Dok. Halılar, 2006, 2. Cilt: 90)

Resim 5.Konya, 19. yy., Özel Kol. (Türk El Dok. Halılar, 2006, 2. Cilt: 90)

Resim 6.Çanakkale, 18.yy., Özel Koleksiyon (Türk El Dok. Halılar, 2006, 2. Cilt: 90)

Resim 7.Gaziantep, 19. yy., Özel Kol. (Türk El Dok. Halılar, 2006, 4. Cilt:66)

Resim 8.Milas, 19. yy., (Türk El Dokuması Halılar, 2006, 1. Cilt:72)

Resim 9'daki seccadenin zemininde, mihrabın tepesinden ayaklığa doğru uzanan ve üç zincirle asılmış olan yöre halkının terazi olarak adlandırdığı motif topluluğu, kandil biçimine benzemektedir. Halının orta kısmında siyah zeminli bir mihrap bulunmaktadır. Mihrabın sağ ve solunda zemin, yarım mihrap ile tamamlanmıştır. Mihrabın tepesinden ayaklığa doğru iki zincirle asılmış kandil motifleri (Erbek, 2002:127; Alantar, 2007: 96) görülmektedir. Alınlık bölümünün zemini, soğan kabuğu rengidir. Orta kısmında hun yıldızı (Tekçe, 1993: 98) motifi, sağ ve solunda vazo içinde kırmızı barok motifler kullanılmıştır. Halının etrafını çevreleyen beyaz zeminli bordürde ise, çengel/yedi bala (Anatolian Kilims, 2005:1. Cilt, 65; Güngör, 1984: 36) kullanılmıştır.

Resim 9. Halı Seccade. 69 cm x 129 cm. Ayazpınar(Tıtınik) Köyü Camii. Ayazpınar/Pertek/TUNCELİ.

Resim 10. Resim 9'daki seccadenin Bilgisayar programında çizimi.

Resim 11'deki seccade tek mihraptan oluşmuştur. Mihrabın tepeliğinde ay-yıldız alem görülmektedir. Zemin bölümünde yöre halkının terazi olarak adlandırdığı üç adet kandil motifi (Erbek, 2002:127; Alantar, 2007: 278) kullanılmıştır. Dokumanın zemininde görülen mihrap, cami ve iki minaresi ile göze çarpar. Mihrap zemininin içinde, stilize edilmiş bitkisel motifler dikkat çekmektedir. Halının beyaz zeminli bordüründe yan yaprak motifi (Güngör, 1984: 40) görülmektedir. Resim 11'deki Şavak halı seccadesinde kullanılan kandil ve yan yaprak motifleri Hereke, Malatya, Konya ve Çanakkale halılarında da görülmektedir (Resim 13, 14, 15, 16).

Resim 11. Halı Seccade. 70 cm x 113 cm. Ayazpınar(Tıtınik) Köyü Camii. Ayazpınar/Pertek/TUNCELİ.

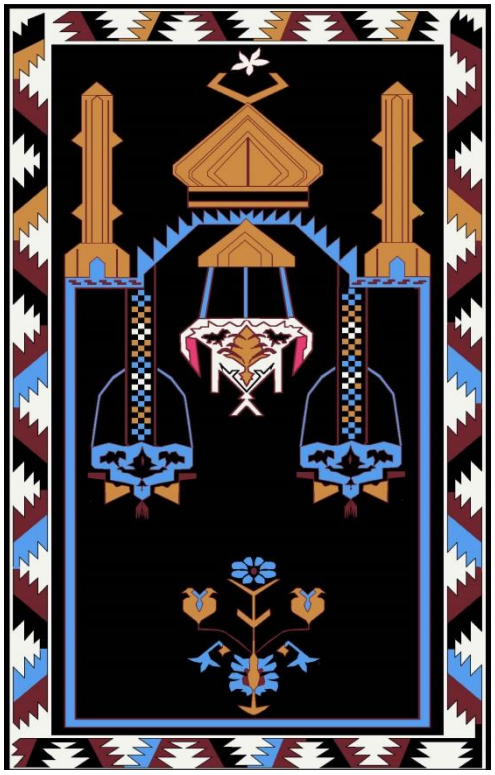

Resim 12. Resim 11'deki seccadenin Bilgisayar programında çizimi.

Resim 13.Hereke (Alantar, 2007: 96)Öngör

Resim 14. Malatya, 19. yy, Tokat Müzesi (Türk El Dok. Halılar, 2006, 5. Cilt:196)

Resim 15.Konya, 17. yy, Türk İslam Eserleri Müzesi (Türk El Dok. Halılar, 2006, 4. Cilt:174)

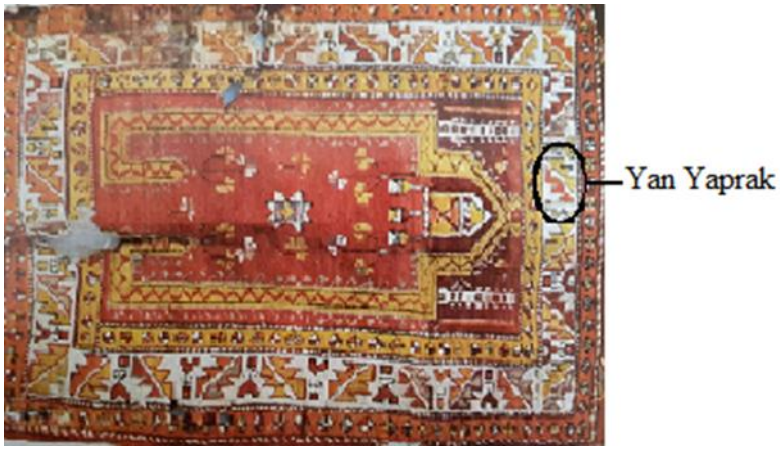

Resim 16.Çanakkale, Cahide Sultan Türbesi(Güngör, 1984:73)

Resim 17'deki halının zeminine iki birleşik geometrik Göl yerleştirilmiştir. Bu geometrik formlu göllerin etrafı ejder ayağı ve koçboynuzu (Erbek, 2002: 44,161) motifleri ile çevrelenmiştir. Her iki gölün içindeki motifler aynıdır. Göllerin siyah zeminini kareler, haçvari motifler, yöre halkının karşı kare olarak adlandırdığı yin-yang (Anatolian Kilims, 2005: 1. Cilt, 20) ve yöre halkına göre körtegel/ anka kuşu (Türk el Dokuması Halılar, 2006: 3. Cilt, 164,168) olarak adlandırılan motifler süslemiştir. Gölün dışında kalan alanlarda bukağı (Erbek, 2002: 78) ve yin -yang motifleri kullanılmıştır. Halının bordürü Ze/Yaprak motifi (Güngör, 1984: 38, Türk el Dokuması Halılar, 3. Cilt:168) ile süslenmiştir. Bu seccadede görülen motifler Malatya, Gaziantep, Bergama ve Çanakkale Halılarında da kullanılmıştır (Resim 19, 20, 21, 22)

Resim 17. Halı Seccade. 90 cm x 190 cm. Ayazpınar(Tıtınik) Köyü Camii. Ayazpınar/Pertek/TUNCELİ.

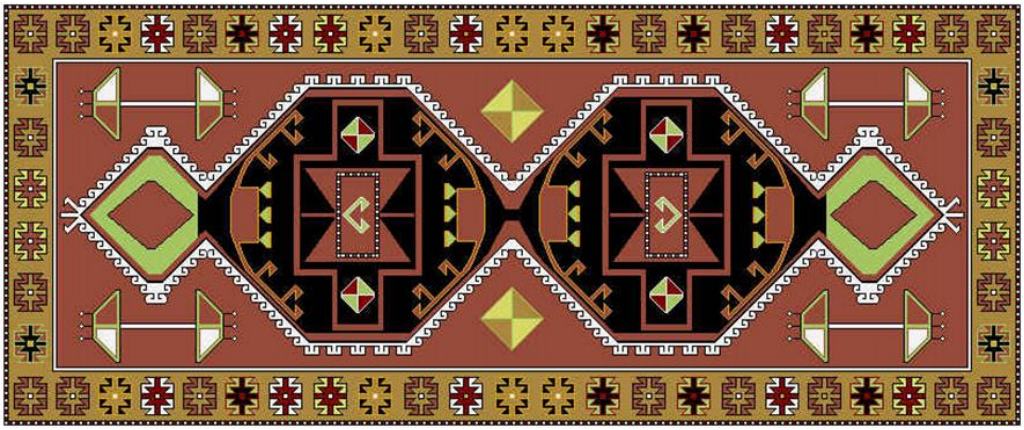

Resim 18. Resim 17'deki seccadenin Bilgisayar programında çizimi.

Resim 19.Malatya, 19. yy., Sivas Müftülük (Türk El Dok. Halılar, 2006, 2. Cilt:167)

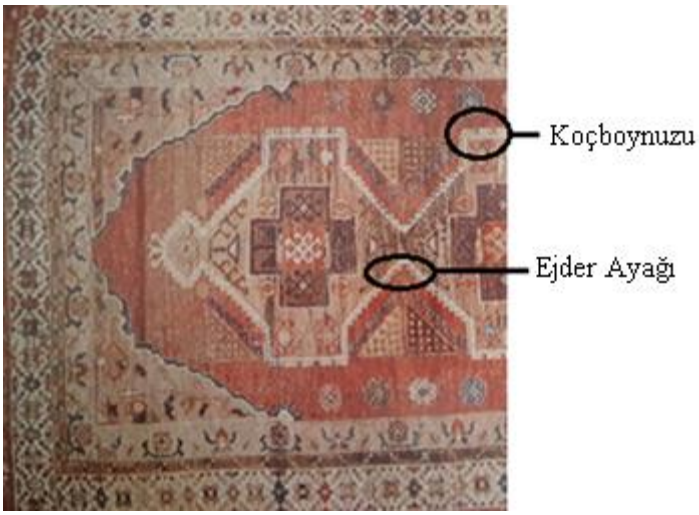

Resim 20.Gaziantep,19. yy., Bergama Müzesi (Türk El Dok. Halılar, 2006, 4. Cilt:74)

Resim 21.Bergama,18. yy., Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Türk El Dok. Halılar, 2006, 4. Cilt:47)

Resim 22.Çanakkale, Süleymanköy (Güngör, 1984: 95)

Resim 23'deki dokuma, tek mihraplı bir seccadedir. Zeminde stilize edilmiş bitkisel dal ve yaprak izlenimini veren geometrik bir mihrap oluşturulmuştur. Mihrabın tepe noktasında bulunan koçboynuzu (Erbek, 2002: 36) motifinin altından yöre halkının terazi olarak isimlendirdiği kandil motifi (Alantar, 2007: 278) sarkıtılmıştır. Ayaklık bölümünde sağ ve solda simetrik olarak yerleştirilmiş stilize çiçek motifleri bulunur. Seccadenin iki adet bordürü bulunmaktadır. İki bordürde de kazayağı motifi (Anatolian Kilims, 2005: 2. Cilt,170) ve bitkisel formlar birbirine bağlanarak zemini çevrelemişlerdir. Resim 23'teki Şavak seccadesinde kullanılan kazayağı motifi Konya Selçuklu halısı, Kars halısı ve Azerbaycan-Bakü halısında da kendini göstermektedir (Resim 25, 26, 27)

Resim 23. Halı Seccade. 74 cm x 144 cm, Ayazpınar(Tıtınik) Köyü Camii. Ayazpınar/Pertek/TUNCELİ.

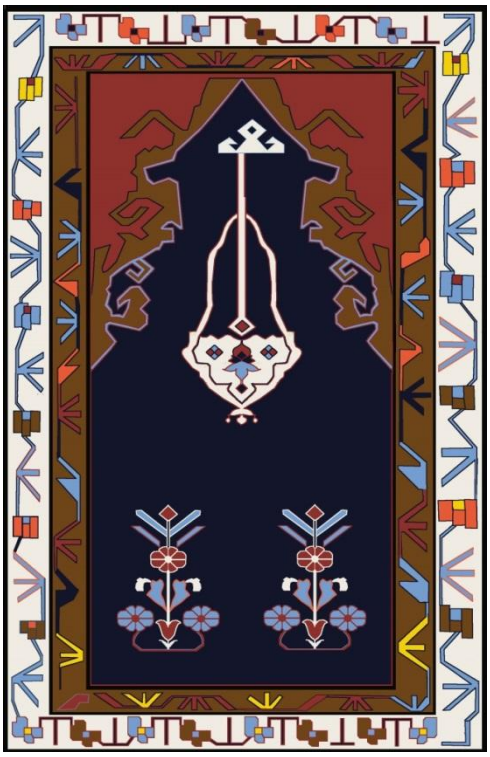

Resim 24. Resim 23'deki seccadenin Bilgisayar programında çizimi.

Resim 25. Konya Selçuklu Halısı, 13. yy., İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi (Yetkin,1974: 67)

Resim 26. Kars, Bordürü Kazayağı motifli halıdan detay (Görgünay, 2001: 137)

Resim 27. Azerbaycan-Bakü, Kazayağı motifli Kaşıklık (Görgünay, 2001: 137)

SONUÇ

Tarihi süreç içinde Türkmenlerin bir kısmı Anadolu'ya yerleşmiştir. Dolayısıyla Türkmenistan'da kalan Türkmenler ile Anadolu'ya gelen Türkmenlerin tarihi seyirleri de farklı olmuştur. Anadolu'nun verimli otlaklarının yarı göçebe hayatına uygun olması, göçlerin buraya akışında önemli bir rol oynamıştır. Tarihi kaynaklar, yirmi dört Türkmen boyundan yirmi üçünün ve bunlara bağlı oymakların Anadolu'ya gelerek Anadolu'nun fetih ve iskânında önemli

görevler üstlendiklerinden ve Türk birliğinin kurulmasında etkili rol oynadıklarından söz etmektedir.

Şavak aşireti de Türkmen olup, Türkmenistan'dan Anadolu'ya göç eden aşiretlerden biridir. Aşiretin dokumalarında kullanılan ipliklerin hammaddesini oluşturan yün, aşiretin beslediği koyunlardan elde edilmiştir. Yün, evlerde eğrilerek iplik haline getirilmiş, doğal ve anilin boyalarla renklendirilmiştir. Şavaklar yazın yaylaya çıktılarında, kurulması ve taşınması kolay olan yer tezgâhlarında dokuma yapmışlardır.

Dokumalardaki geometrik düzen, ustaca şekillendirilmiş bitkisel örnekler ve kuşaktan kuşağa geçen geleneksel motiflerden oluşmaktadır. Bitkisel motifler çoğunlukla stilizedir. Çiçekler, yapraklar, kıvrımlı dallarla birlikte çapraz ve köşeli motifler de kullanılmıştır. Şavak dokumalarında genelde koyu renkler göze çarpar. Koyu renklerin kullanılmış olması, halıların önemli bir karakteristiğidir. Dokuyucular, koyunlarından elde ettikleri yünleri, ilk aşamasından son aşamasına kadar bütün işlemleri kendileri yapmışlardır.

Resim 2'deki seccadenin bordüründe kullanılan nik motifi Milas, Bergama, Çanakkale, Konya, Gaziantep, Uşak, Kütahya, Eskişehir, Erzincan ve Malatya dokumalarında da görülmektedir. Dokumaların zemininde görülen Kandil motifleri Yahyalı ve Hereke halılarında da kullanılmaktadır.

Resim 9'daki seccadenin bordüründe kullanılan çengel motifi Konya, Eskişehir, Aydın, Kayseri, Elazığ, Tokat, Gaziantep, Çanakkale ve Anadolu'nun bir çok bölgesinde göze çarpmaktadır.

Resim 11'deki seccadenin bordüründe kullanılan yan yaprak motifi Çanakkale, Bergama, Konya, Gaziantep, Adıyaman ve Malatya halılarında da görülmektedir. Resim 17'deki seccadenin bordüründe bulunan Ze/yaprak motifi Çanakkale, Gaziantep, Konya ve Bergama halılarında da kullanılmaktadır. Halının zemininde bulunan bukağı motifi Eskişehir, Balıkesir, Afyon, Çorum, Tokat ve Konya halılarında; geometrik göl Gaziantep ve Malatya halılarında; Gölün içinde bulunan körtegel/ankakuşu Malatya ve Gaziantep halılarında da görülmektedir.

Resim 23'teki Şavak seccadesindeki kazayağı motifleri Konya Selçuklu halısı, Kars Halısı ve Azerbaycan-Bakü kaşıklığının bordürlerini süslemiştir.

Şavak seccadelerinde görülen motiflerin Anadolu'da dokunan halılardaki motiflerle benzerlik göstermesi aynı boyların dokuma geleneklerinin birleşmesi sonucudur. Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederek, Anadolu'nun fetih edilmesinde rol oynayan Türkmen boyları kendilerine özgü motif ve kompozisyon anlayışlarını, yerleştikleri yerlerde dokudukları halılarda da kullanmışlardır. Türkmenlerin Anadolu'ya göç etmeleri ve yerleşmeleri sonucunda kendilerine has kültürlerini, geleneklerini ve yaşayış tarzlarını orada da devam ettirmiş olmaları bu benzerliği açıkça ortaya koyan önemli bir noktadır. Şavaklılar, günümüzde dokuma işleminin yorucu bir iş olması, gençlerin bu işe ilgi göstermemesi ve aşiretin geçimlerini sürdürebilmek için hayvancılıkla uğraşmasından dolayı yöre halkı arasında dokuma yapan kimse kalmamıştır.

KAYNAKLAR

Alantar, H.(2007). Motiflerin Dili, Yorum Yayınevi.

Anatolian Kilims (2005), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara

DURUL, Yusuf(1969), Baraj Gölü Çevresi Dokuma Sanatları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Ankara

Erbek, M.(2002), Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

Görgünay, N.(2001). Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasında Ortak Yanışlar, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Güngör, İ.H.(1984), Türk Halıları, Keski Color Basımevi, İstanbul

Kafesoğlu, İ.(1977), Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat Yayınevi, Ankara

Köprülü, F.(1937), Orta Zaman Türk Hukuki Müesseleri, İkinci Tarih Kongresi Kitabı, Devlet Basımevi, İstanbul

Kurat, A. N.(1934), Göçebelik, Edebiyat, 46–47.

Kutlu, M.(1987). Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık,Sevinç Matbaası, Ankara

Öngör, S.(1964), Orta Doğu Ülkelerindeki Göçebe Hayatın Bugünkü Şartları ve Göçebe Nüfusun Sedantarizasyonu ,AÜSBF., 19, 158

Tekçe, E. Fuat(1993), Pazirik Altaylar'dan Bir Halının Öyküsü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

Türk El Dokuması Halılar (2006), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara

Yetkin, Ş.(1974). Türk Halı Sanatı, İş Bankası Kültür Yayınları.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM ŞEKİLLERİNİN ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATINDAKİ GÖRÜNÜMLERİ

Yrd. Doç. Dr. Erol GÜNDÜZ

İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı,
erol.gunduz@inonu.edu.tr

Özet

Nazım şekilleri, edebî geleneklerin belirleyici unsurları arasında yer alır. Çağdaş Türk şairleri, ilk başta divan şiiri anlayışına karşı olsalar da zamanla bu gelenekten etkilenmiş ve bu geleneğin bazı unsurlarını kullanmışlardır. Divan şiiri nazım şekillerinden yararlanma da bu etkilenmelerden biridir.

Cumhuriyet döneminde, divan şiiri nazım şekillerine zaman zaman yer veren veya bu nazım şekillerinden çeşitli şekillerde faydalanan şairler olmuştur. Bu dönemde divan şiiri geleneğinden faydalanmanın boyutları edebî topluluklara ve şahıslara göre farklılık arz etmektedir. Divan şiiri nazım şekillerinden faydalanma hususunda kimileri aynen divan şiirindeki özellikleriyle eserler vermiş, kimileri ölçü, kafiye, nazım birimi, dil ve üslûp gibi bazı özelliklerini farklı boyutlarda değiştirerek şiirler yazmış, kimileri de sadece bu nazım şekillerinin isimlerini-belki kelime anlamlarını kastederek-şiir adı gibi kullanmışlardır.

Çağdaş şiirin, divan şiirinden yararlanma ve bu geleneğin nazım şekillerini kullanma yönü, benzer biçimleri kullanmanın yanı sıra daha çok değiştirme, yenileme ve sentez tarzında olmuştur. Neticede Çağdaş Türk şiirinde, divan şiiri nazım şekillerinin görünümü değişmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, Çağdaş Türk şiiri, nazım şekilleri, görünüm

THE OUTLOOK OF DİVAN POETRY VERSE FORMS IN CONTEMPORARY TURKISH LITERATURE

Verse forms are among the determining elements of a literary tradition. Contemporary Turkish poets, have used some elements Divan Poetry although they were initially against it. One example of this influence is their employment of Divan poetry verse forms.

During Republican Period, Divan poetry verse forms were used from time to time in various ways. During this period, the extent of the use of Divan poetry tradition varied in different literary communities and individuals. While some poets produced works with the exact features of Divan poetry, while some have only employed certain aspects of it such as, measure, rhyme, verse units, tone, while a group of them have used the names of these verse forms as the titles of their poems-implying, perhaps, their dictionary meaning.

The use of Divan poetry styles in contemporary poetry, has been in the form of using similar styles, as well as changing, renewing, and synthesizing it. As a result, the appearance of Divan poetry forms in modern poetry has changed.

Keywords: Divan poetry, Modern Turkish poetry, verse forms, appearance

GİRİŞ

Sosyal hayattaki kültürel değişimler ve insanlar arasındaki farklı anlayışlar, yeni edebî oluşumları ortaya çıkarmıştır. Yeni edebî oluşumlar, ilk başta eski edebî geleneklere karşı çıkarak varlık gösterseler de zamanla bu oluşumların birçok yönden eskilerin farklı bir devamı oldukları görülür. Yeni edebî gelenekler, önceki geleneklerden faydalanırken bazen sadece onların belli özelliklerini alır veya taklit eder, bazen de yeni anlayışla eski gelenek arasında sentez oluştururlar.

Edebî geleneklerin en belirleyici unsurlarından biri nazım şekilleridir. Her edebî geleneğin kendine has nazım şekilleri vardır. Nazım şekilleri, ait olduğu edebî geleneğin içinde kendiliğinden var olmamıştır. Birçoğu başka edebî geleneklerden etkilenme sonucu alınmış, değiştirilmiş, geliştirilmiş, başka geleneklerin nazım şekilleriyle sentezlenmiş ve o edebî geleneğin bir nazım şekli hâline getirilmiştir. Divan şiiri nazım şekilleri de Arap ve Fars edebiyatından alınmış, Türk edebiyatında yeniden işlenmiş ve Türk edebiyatı nazım şekilleriyle sentezlenerek divan edebiyatı nazım şekilleri hâline getirilmiştir.

Çağdaş Türk şairleri, başlangıçta divan şiirine hemen her yönüyle karşı olup yönlerini batıya çevirmiş olsalar da bir müddet sonra eski şiire ilgi duymuşlardır. Bunda "eskiden divan edebiyatı geleneğine edebiyat dışı ölçütlerle bakılırken sonraları şiir sanatının penceresinden bakılması etkili olmuştur. Divan şiirine, şiir sanatının ölçütleri ile yaklaşım bir süre sonra bu gelenekten yararlanma düşüncesini de beraberinde getirir. Böylece modern Türk şiirinde divan şiirinin şekil, muhteva ve söyleyiş imkânlarından yararlanılmaya başlanır." (Çakır, 2016: 684). Çağdaş şairlerin bir kısmı muhteva ve üslûp özellikleri bakımından, bir kısmı da şekil yönüyle divan şiirinin bazı özelliklerini yeni şiire taşıyarak bu şiir geleneğinden faydalanmıştır. İstikametlerini batıya çevirmiş olan çağdaş şairler, önce batı edebiyatına, ardından yine kendi edebiyatımıza ilgi duyarak halk edebiyatı nazım şekillerinin yanında divan edebiyatı nazım şekillerini de kullanmışlardır.

Batı edebiyatı etkisinde gelişen Çağdaş Türk şiirinin temellerinin atıldığı Tanzimat döneminde şiirin muhtevasında yenilik yapılmasına rağmen şeklinde önemli bir yenilik yapılmamış, eski şekiller kullanılmıştır. Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî döneminde sone, terzarima gibi batı edebiyatından alınan nazım şekillerinin yanında divan şiiri içinde gelişen serbest müstezat örnekleri verilmiştir. Millî edebiyat döneminde hece ölçüsüyle, dörtlüklerle yazılmış halk edebiyatı nazım şekillerine ağırlık verilse de Yahya Kemal başta olmak üzere bazı sanatçılar divan şiiri nazım şekilleriyle aruzlu şiirler yazmışlardır. Cumhuriyet döneminde ise şiir alanında birçok edebî topluluk ortaya çıkmış, bu topluluklar genel olarak yine heceyle, dörtlüklerle birlikte halk edebiyatı nazım şekillerini kullanmış veya batı edebiyatının etkisiyle serbest tarzda şiirler kaleme almışlardır. Batı ve halk şiirine ilgi duyan Cumhuriyet şairlerinin yanında divan şiirine ve onun nazım şekillerine ilgi duyan bazı Cumhuriyet şairleri de olmuştur. Hatta bu ilgi giderek artmış ve divan şiiri nazım şekillerini farklı yaklaşımlarla çağdaş şiire taşımışlardır.

Çağdaş Türk şairlerin divan edebiyatı nazım şekillerini kullanmalarında farklılıklar söz konusudur. Bir kısmı, tamamen bu edebiyata hayranlık duyarak dil, muhteva ve nazım şekli olarak benzerini yazmaya çalışmış; bir kısmı nazım şekilleri üzerinde dil, ölçü, kafiye düzeni, nazım birimi gibi hususlarda ufak değişiklikler yapmış; bir kısmı da yeni şiir anlayışının etkisiyle bu nazım şekilleri üzerinde her yönüyle büyük değişiklikler yapmıştır. Bunların dışında bu nazım şekillerinin sadece adlarını şiirlerine isim olarak kullananlar da olmuştur.

Divan şiiri nazım şekillerinin Çağdaş Türk şiirindeki görünümlerine geçmeden önce bu nazım şekillerinin ait olduğu divan şiirindeki genel özelliklerini ve görünümlerini değerlendirmek gerekmektedir.

Divan Şiiri Nazım Şekillerinin Divan Edebiyatındaki Genel Görünümleri:

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra Türk edebiyatında Arap ve Acem edebiyatı nazım şekilleri kullanılmaya başlamıştır. Zamanla bu şekiller Türk edebiyatına has bir kullanım kazanmış ve halk edebiyatının da etkisiyle tuyuğ, şarkı gibi yeni nazım şekilleri de oluşarak divan şiirinin nazım şekilleri ortaya çıkmıştır.

Divan şiiri nazım şekilleri uzun yıllar çok küçük değişikliklerin dışında oldukça sıkı kurallara bağlı olarak uygulanmıştır. Bütün nazım şekilleri aruz ölçüsüyle yazılır, her nazım şeklinin kendine has beyit/bent sayısı, konu sınırı ve belli kafiye düzeni vardır. Bunların yok denecek kadar az istisnası olur.

Divan şiirinde, nazım şekilleri en çok beyit nazım birimiyle yazılırken farklı sayılarda mısralardan oluşan bentlerle yazılan nazım şekilleri de vardır. Gazel, kaside, mesnevi, kıt'a, müstezat gibi bu edebiyattaki şiirlerin büyük çoğunluğunu teşkil eden nazım şekilleri beyit nazım birimiyle; rubai, tuyuğ tek dörtlükle; musammatlar (murabba, şarkı, terbi dörtlük bentleriyle; muhammes, müseddes, müsebba, müsemmen, mütessa, muaşşer gibi) bentlerle; tercî-bent ve terkib-bentler ise beyitlerden oluşan bentlerle ve vasıta beyitleriyle yazılırdı.

Yukarıda da belirtildiği gibi divan şiirinin hüküm sürdüğü dönemde bu edebiyatın nazım şekilleri; belli sınırları, kuralları, düzenleri olan, ağırlıklı olarak beyit ve bent görünümlü, aruz ölçülü manzumelerdir (Bkz. Saraç, 2007: 20-197). Bu klasik nazım şekilleri çağdaş Türk şiirinde ise çok farklı görünümler arz etmektedir.

Çağdaş Türk Şiirinde Klasik Nazım Şekillerinin Görünümleri:

Divan şiiri nazım şekillerinin divan edebiyatı içindeki görünümleri bilindiğinden ve asıl konumuzu teşkil etmediğinden yukarıda tek tek ele alınmadı; ancak bu bölümde divan şiirinde en çok kullanılan ve çağdaş Türk şiiri içinde de örnekleri verilen nazım şekilleri, sırasıyla farklı özellikteki örnekleriyle incelenecektir.

Divan şairleri, şiir yazarken nazım şekillerinin özelliklerinden taviz vermezken, çağdaş Türk şairleri divan şiiri nazım şekillerini daha serbest tarzda ele almışlardır. İçlerinde şiirlerini divan şiirine benzetmeye çalışanların eserlerinde bile dil, üslûp ve muhteva açısından önemli farklar vardır. Çoğu şair, divan şiiri geleneğinden faydalanırken nazım şekilleri üzerinde önemli değişiklikler yapmıştır. Muhteva ve dil-üslûp özellikleri dışında kimisi ölçü ve kafiyesini, kimisi nazım birimini, kimisi de beyit-bent sayısı gibi hususlarda değişiklikler yapmıştır. Tamamen serbest tarzda yazılmış örnekler de verilmiştir. Bunların yanında nazım şekli adının şiir başlığı olarak kullanılıp hiçbir şekil özelliğinin o nazım şekliyle ilgisi olmadığı örnekler verilmiştir.

Bir şiirin nazım şekli ismi, ağırlıklı olarak o şiirin şekil özellikleriyle belirlenirken çağdaş şiirde bu şekil özelliklerinin hemen hepsi değiştirilmesine rağmen hâlâ bir nazım şekli isminin kullanılıyor olması oldukça ilginç bir durumdur. Bunun sebebini tam olarak izah etmek mümkün görünmüyor; ancak o nazım şeklinin ismini yaşatmak veya şairin o isme farklı bir anlam yüklemiş olma ihtimali olarak değerlendirilebilir.

Aşağıda divan şiiri nazım şekillerinin yeni şiir içindeki görünümleri incelenmiştir.

Gazelin görünümleri

Cumhuriyet döneminde çok farklı görünümlere sahip gazel örnekleri verilmiştir. Bunlar arasında divan şiiri gazel örneklerine bütünüyle benzeyen şiirler de vardır. Aşağıda iki şairimize ait verilen ilk örnekler bu özelliktedir. Bu gazellerde divan şiirinin muhteva özellikleri, aruz vezni, divan şiiri dil ve üslûbunun kullanımı söz konusudur.

Gazel

Mestiz yatarız gûşe-i meyhâne bizimdir
Rindiz içeriz sâkî vü peymâne bizimdir A. Nihat Tarlan (1953: 81)

Gazel

Verince devlet-i hüsnün sarây-ı câna şeref
Dedim ki bedr-i tamâm oldu âsmâna şeref F. Nafiz Çamlıbel (1990: 191)

Divan şiirinde gazellerin özel ismi yoktur. Şiirlerin başında "Gazel" yazardı. Çağdaş şiirde bu tarz örnekler verildiği gibi Tanzimat'tan sonra özel isimli gazeller de yazılmıştır. Bu özel ismin içinde bazen gazel kelimesi geçmiş bazen geçmemiştir.

Alpaslan'ın Ruhuna Gazel

İklîm-i Rûm'u tuttu cihangîr savleti
Târîh o işde gördü nedir şîr savleti Y. Kemal Beyatlı (2004: 30)

Yukarıdaki gazelin ve aşağıdaki gazellerin başlıklarından da anlaşılacağı üzere çağdaş şiirde gazelin konusu değişmiş, çok farklı konular gazel formatında şiirleştirilmiştir. Aşağıdaki gazelde Mustafa İslamoğlu, Hz.Aişe'nin "ifk" hadisesiyle ilgili hislerini gazel biçiminde dile getirmiştir. Bu gazelin ölçüsü ve dili de normal gazelden farklıdır.

İfk Gazeli

O ne avuçladığım anne ellerin yanmış
Ruhlar ağlaşıyor yine, melekler ayaklanmış Mustafa İslamoğlu (1997: 9)

Özel isimli aşağıdaki gazel de hece ölçüsüyle ve çağdaş dönemin dil özellikleriyle yazılmıştır. Muhtevası ise gazel muhtevasından tamamen farklıdır.

Tatlı Zaman

Tatlı zaman! Ne uzaklara kaçmışsın
Sanki bütün kadehlerimi içmişsin A. Muhip Dıranas (1974: 185)

Sezai Karakoç'un gazel ismini taşıyan üç şiirini klasik gazel nazım şekliyle irtibatlandırmak oldukça güçtür. Birincisi; beş beyit olup gazel gibi kafiyelenmiştir, ancak ölçüsü serbesttir. İçinde gül, bülbül, nergis, lâle, sümbül gibi divan şiirinde yoğun kullanılan sözcükler bulunsa da dili günümüz şiir dili ve anlatımına sahiptir.

Gazel

Rüzgâr ışıdı titredi çiğ gül düştü
Tutunduğu dalı tutuşturup bülbül düştü
...
Vakit görmemişti böyle bir kıyameti

Akıl sarardı karardı ruh gönül düştü Sezai Karakoç (2013: 615)

İkincisi; yedi beyit hâlinde, ilk beyti kendi arasında kafiyeli olmayıp kıta nazım şekli gibi kafiyeli ve serbest vezinle yazılmıştır.

İstanbul'un Hazan Gazeli

Ne yapacaksın plaj yerlerini
Gidelim Kâğıthane'ye Sâdabat harabelerine
...
Dünyadan daha dünya ahiretten daha ahiret
Bir kent ki benzer divan şairi kasidelerine Sezai Karakoç (2013: 618)

Üçüncüsü; şairin aynı isimle iki gazeli vardır. Birincisi beş beyit olup gazel gibi kafiyeli, vezni serbest, dili ise çağdaş şiir dilidir. İkincisinde nazım birimi yoktur; toplam 34 dize olup dizeler alt alta yazılmış, son beş dize ayrı yazılmıştır, şiir düzensiz kafiyeli olup vezni serbesttir.

Kız Kulesine Gazel I

Kızlar çıkar Kule'den bir gün kızlar gelir
İstanbul'u yeniden bir ipeğe çevirir Sezai Karakoç (2013: 619)

Kız Kulesine Gazel II

Ölümden korkuşun sembolü olan
Ölümden kurtuluşa yol arayan
...
Ve hep öyle kalacak
Ey, doğunun iki yüzlü, batının iki yüzlülükten de artık yüzü Sezai Karakoç (2013: 665-666)

Ümit Yaşar Oğuzcan, "Mihribana Gazel, Geleceğe Gazel, Ölüme Gazel, Giden Gençliğe Gazel, Giden Bir Ömre Gazel" (1999: 316, 356, 396, 408, 409) gibi isimlerde şiirler yazmış, bu şiirlerinde diğer şiirlerinden farklı olarak özellikle beyit nazım birimini ve gazel kafiye şeklini kullanmıştır. Ancak şair, bu gazellerin hepsini günümüz şiir dili ve hece ölçüsüyle yazmıştır.

Mihibana Gazel

Takma kirpiklerinle divan şiirine dönmüşsün
Kim desem bilmem amma, besbelli birine dönmüşsün Ü. Yaşar Oğuzcan (1999: 316)

Attila İlhan bazı şiir kitaplarında gazeller yazmış, sadece birkaçında beyit nazım birimini kullanmıştır. "Korkunun Krallığı" ve "Elde Var Hüzün" adlı şiir kitaplarında "Serbest Gazeller" isimli bölüm yapmış ve bu bölümlerde hem nazım birimi, hem vezin olarak tamamen serbest olan " diyalektik gazel", "düm tek'li gazel", "şark-ı karip gazeli", "gibi redifli gazel", "an gelir", "kim kaldı" gibi özel isimli gazeller yazmıştır; ancak bu gazeller ne şekil, ne konu yönüyle gazel nazım şekliyle ilgilidir.

istintak gazeli

ne yana dönsek bir cehennem
hay allah temmuz mudur
yanan ruhumuz mudur... Attila İlhan (1995: 65)

elde var hüzün

söyleşir
evvelce biz bu tenhalarda
ziyade gülüşürdük... Attila İlhan (1998: 76)

Bütün bu örnekler, çağdaş Türk şiirinde gazel nazım şeklinin aslına benzer örneklerinin yanında, farklı ölçülerde değişime uğramış örneklerinin de verildiğini

göstermektedir. Hatta bazı şairlerce özellikle şekil açısından gazelle hiç alakası olmayan; ancak ismi "gazel" olan örneklerin de verildiği görülmektedir. Bu örneklerde "gazel" isminin kullanılma nedeni tam olarak anlaşılamamaktadır. Kullanılma amacı, belki sadece bu nazım şeklinin isminin yaşatılması veya muhteva açısında "kadın, aşk, güzellik, şarap, tabiat konularında söylenen şiirler" (Dilçin, 1986: 78) olmasıdır ki bu da bütün örnekler için geçerli değildir.

Kasidenin görünümleri

Çağdaş Türk şiirinde gazel örneklerinin yanında çok sayıda kaside örnekleri de verilmiştir. Tanzimat'tan sonra günümüze kadar kaside nazım şeklinin konusundan başlanarak dil, üslûp, vezin, kafiye, nazım birimi, beyit sayısı, başlık gibi pek çok özelliği değiştirilerek farklı örnekleri verilmiştir.

Cumhuriyet yıllarında birçok yönden klasik kasideye benzeyen örnekler verilmiştir. Beşir Ayvazoğlu'nun bir kasidesi ve Behçet Kemal Çağlar'ın "Bahariye" adlı şiiri, aruz ölçüsü ve divan şiirine yakın bir dille yazılmış olup kasidenin ilk bölümü niteliğindedir.

Kaside
Biz şevkine hayrân oluruz fasl-ı bahârın
Âhengine dâmen tutarız leyl ü nehârın Beşir Ayvazoğlu (1983: 57)

Bahariye
Bir şevk-i ibâdet saracak şimdi cihânı
Zannetme gazeldi okunan aşkın ezânı B. Kemal Çağlar (1966: 345)

Osman Numan Baranus'un Fuzûlî'ye yazdığı kaside ise hece ölçüsüyle ve çağdaş şiirin diliyle kaleme alınmıştır.

Fuzulî'ye Kaside
Onda yürekten var olur evreni olduran öz
Tutulup koklanır ya gül öylesine somut söz O. Numan Baranus (1984: 56)

Yahya Kemal aruz vezniyle, divan şiiri diliyle kasideler yazarken kaside için yeni konular ve başlıklar denemiştir.

Sefer
Tebriz'e doğru çıktı sefer şâhrâhına
Ervâh peyrev oldu cihan pâdişâhına Y. Kemal Beyatlı (2004: 10)

Hilmi Yavuz, genellikle 33-99 beyit olarak yazılan kasidenin beyit sayısını düşürmüş, beş beyitlik ilk dizesi de kendi arasında kafiyeli olmayan, serbest ölçülü "kaside" isminde günümüz diliyle şiir yazmıştır.

Kaside
Ay karanlık gibi durma öyle gel
Sensiz bir şey duyulmuyor sevişmemizden Hilmi Yavuz (2004: 59)

Dil, üslûp ve vezin açısından divan şiiri tarzında Atatürk'ü ve kurduğu cumhuriyeti öven kasideler de yazılmıştır.

Hûkm-i cumhûriyyeti kıldı ayân Gazi Kemâl
Satvet-i hükmünden oldı eşkıyalar kadd-i dâl Fahimî (Çetin, 2010: 185)

Hasret olmuşken gönüller bâdenin gül-fâmına
Devr-i cumhuriyetin erdik yine bayrâmına H. Nezihi Okay (Aktaş, 1991: 164)

Attila İlhan "Korkunun Krallığı" adlı şiir kitabının "serbest gazeller" bölümünde "cehennem kasidesi" ismiyle serbest tarzda bir şiir yazmıştır.

cehennem kasidesi
yıldızlar dağıldı yerlerden
karardı güneş
ne akrep kaldı ne yelkovan
bilinmez hangi zaman içindeyiz
tuzruhu yağıyor bulutlardan
elimiz yüzümüz paramparça
tepeden tırnağa kan içindeyiz Attila İlhan (1995: 68)

Attila İlhan'ın "deniz kasidesi, kar kasidesi" adlı şiirleri ise serbest ölçülü üçer dizelik bentlerden; "osmanlı kasidesi" ise serbest ölçülü dört dizelik bentlerden oluşmaktadır.

kar kasidesi
uzun rüzgârlar karanlığın dalgın sansarları
atlayıp dağıtırlar telâşlarıyla ürperen karları
sihirli bir lambadır bardaktaki güller gecede Attila İlhan (1998: 54)

osmanlı kasidesi
o saydam duvarlar ki böler
var olanlarla artık olmayanları
bulutlu bir sessizlikle
yaşlarını sonsuza tamamlayanları Attila İlhan (1999: 70)

Nazım birimi olmayan, bazen çok kısa kasideler yazan şairler de vardır. Orhan Veli toplam altı dizeden oluşan son iki dizesi ayrı yazılmış bir şiirine "kaside" adını vermiştir.

Kaside
Elinde bursa çakısı
Boynunda kırmızı yazma;
Değnek sorarsın akşamlara kadar,
Fulya tarlasında.

Ben sana hayran,
Sen cam tırman. O. Veli Kanık (2001: 58)

Bazen mesnevinin kafiye özelliklerini taşıyan adı kaside olan örnekler de verilmiştir.

Şarâba Kaside
Bir şâheser bırakmış ölürken cihanda Cem,
Elden komaz, başıyla berâber tutar Acem;

Bir şâheser ki sırrını teşkil edip sürûr,
Seccâdelerde renk olur, âvîzelerde nûr. F. Nafiz Çamlıbel (1990: 90)

Çağdaş şiir içinde verilen kaside örneklerinin de gazel gibi, orijinaline benzeyenlerinin yanında farklı ölçülerde değişikliğe uğramış örneklerden oluştuğu görülmektedir.

Mesnevinin görünümleri

Çağdaş Türk şiirinde divan şiiri nazım şekillerinden olan ve ağırlıklı olarak tahkiyeli metinlerden oluşan mesnevi nazım şekli ile ilgili örnekler de verilmiştir. Beyit sayısı sınırsız, her beyti kendi arasında kafiyeli olarak yazılan bu nazım şeklinin de

klasik örneklerinin yanında bazı özellikleri değiştirilerek görünümü farklılaşmış örnekleri mevcuttur.

Sabahattin Ali'nin bir mesnevisi dil ve üslûp olarak klasik mesneviyi andırmaktadır.

Ey yâr-i kadîm-i bî-mürüvvet
Senden edeyim biraz şikâyet

Reddetmek için aratma hiç lâf
Yok sende birazcık olsun insâf Sabahattin Ali (2016: 145)

Hasan Ali Yücel, "Allah Bir" adlı "tevhid" türündeki kitabını hece ölçüsünü kullanarak günümüz şiir dili ve mesnevi nazım şekliyle yazmıştır.

Tanrım, sana söylerim ki, birsin.
Kimdir, "Birsin!" diyen, sen bilirsin.

İmana adın yeter tanıktır,
Kalbiyle inanmayan sanıktır. H. AliYücel (2011: 19)

Turgut Uyar'ın "Baharat Yolu" adlı şiiri mesnevi nazım şekliyle tahkiyeli tarzda, serbest vezinle, günümüz şiir diliyle yazılmıştır.

Baharat Yolu
-Ben eskiden bilirdim tiryaki bir aktar vardı
uzun birtakım saplar ve hazin kokular vardı

bir aşktı günden geceye hazırlayıp durduğu
sağlam aşkları ahşap bir duman olarak savurduğu Turgut Uyar (2012: 377)

Cumhuriyet döneminde yazılan mesnevilerde beyit nazım biriminin kullanılması ve her beytin kendi arasında kafiyeli olması özelliği devam ettirilmiş; ancak ölçü olarak aruzun yanında hece ve serbest ölçü de kullanılmıştır.

Müstezadın görünümü

Gazelden türemiş bir türdür. Klasik şiirde müstezat, aruzun bir uzun bir kısa kalıplarıyla yazılır. Serbest şiirin bir nevi Türk edebiyatındaki ilk basit örnekleridir.

Cumhuriyet döneminde müstezat örnekleri de verilmiştir. Aruzla yazılan müstezatların yanında az da olsa heceyle yazılmış müstezatlar da vardır (Aktaş, 1991: 198-203).

Aruzla yazılan müstezat örneği
Mihrâb ola kâşın bana ey büt ne güzelsin
Ayyâr hilâlin
Her şam u seher çeşmim için mehr-i ezelsin
Dil bağ-ı hayâlin Şahin Uçar (1980: 47)

Heceyle yazılan müstezat örneği
Uykunun büyüttüğü bir çiçek vardır
Toprakta yatan
Emziren soğuktur, yağmurdur, kardır
Taşı çatlatan H. İbrahim Özdemir (Aktaş, 1991: 201)

Gazel bölümünde örnekleri verilen serbest tarzda yazılmış şiirler de bir nevi çağdaş şiir içindeki serbest müstezat örnekleridir.

Kıt'anın görünümleri

En az iki beyitten oluşan gazelin matla ve mahlas beyitlerinin olmayan şekline benzemesi dışında konu bakımından da gazelle aynı olan bir nazım şeklidir.

Çağdaş şiirde klasik kıt'a örneklerine benzerlerinin yanında günümüz dili ve hece ölçüsüyle de kıt'alar yazılmıştır.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Zindan Duvarları" müstakil kıt'a kitabı olarak değerlendirilebilir. (Aktaş, 1991: 201). Şairin "Han Duvarları" kitabında da kıt'alardan oluşan bir bölüm vardır. Bu kıt'alardan bir kısmı aruz bir kısmı hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Serdengeçtiler
Âlemin döndü harâbâta harâb-âbâda;
O felek-zâde cihan, şimdi felâket-zededir

Bâde yok; pîr-i mugan, mugbeçe, mutrib, yok, yok!
Cem, zamânında, bu meyhâneyi terk etmededir F. Nafiz Çamlıbel (1990: 241)

Kıt'a
Gezemem, korkuyorum, gönlüm yangın yeridir,
Serseri merci olmuş, nice yıldan beridir…

Bu harap ülkenin üstünde çakan şimşekler
Çılgın arzulu günahkârlığmın gözleridir. E. Behiç Koryürek (1951: 19)

Rubâ'î ve tuyuğun görünümü

Klasik şiirde rubâ'î, tek dörtlük olarak kendine has aruz kalıplarıyla, aaxa şeklinde kafiyeli bir türdür. Tuyuğ ise rubaî-mânî etkileşimiyle klasik şiire Türklerin kazandırdığı bir türdür. Aruzun sadece *"Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün"* kalıbıyla yazılır.

Rubâ'î, çağdaş şairlerin diğer klasik nazım şekillerine göre daha çok ilgi duydukları bir şiir çeşidi olmuştur. A. Nihat Asya, Beşir Ayvazoğlu, Bekir Sıtkı Erdoğan, F. Nafiz Çamlıbel gibi şairler aruzla; Ataol Behramoğlu, F.Hüsnü Dağlarca, Onat Kutlar, N. Hikmet Ran gibi şairler de hece ölçüsü veya serbest tarzda rubâ'îler yazmışlardır.

Nazım şekli adıyla, aruz vezniyle klasik tarzda rubâ'î' ve tuyuğ örnekleri veren şairler olduğu gibi bazen de bu örneklerin dili ve üslûbu yeni şiir tarzında olmuştur.

Aşağıdaki rubâ'î örneklerinden birincisi aruzla klasik tarzda; ikincisi günümüz şiirinin dil ve üslûbuyla yazılmıştır.

Rubâ'î
Derdim beni âmâde-i nûş eyler yâr
Destimde kalem böyle hûrûş eyler yâr
Yârânı birer bahânedir vasfetmek
Yâdınla gönül bak nice cûş eyler yâr Sabahattin Ali (2016: 128)

Rubâ'î
Ömrün o büyük sırrını gör bir bak da
Bir tek kökü kalmış ağacın toprakta
Dünya ne kadar tatlı ki binlerce kişi
Kolsuz ve bacaksız yaşayıp durmakta O. Veli Kanık (2001: 132)

Serbest tarzda yazılmış rubâ'î örnekleri de vardır.

Rubâ'î
oturdum şöyle böyle, saatim sol yanımda

biliyorum şimdi bazı atlılar kanıyor uzakta
beşotuz altıonbeş karanlık şöyle böyle
şöyle böyleden fazla bir şeyler akıyor kanımda Turgut Uyar (2012: 375)

Tuyuğ nazım şekliyle ilgili de hem klasik, hem çağdaş şiir dil ve üslûbuyla örnekler verilmiştir. Talat Sait Halman ise bu dönemde tuyuğ üstadı olarak bilinir. O, tuyuğlara çağdaş unsurlar katarak özgün eserler vermiştir (Aktaş, 1991: 218).

Tuyuğ
Dal-çiçek serpintisinden hoş tuyuğ
Tel-yürek çırpıntısından coş tuyuğ
Al da Halman'dan kıvılcım piş tuyuğ
Sır tuyuğ, sırdaş tuyuğ, ser-hoş tuyuğ. T. Sait Halman (1980: 82)

Dört dizeli örneklerin yanında bazen dize sayısı fazla olan örnekler de görülür.

Yedili Tuyuğ
Küçük ırmak sen buradan gidince
bozulur bahçeler bağlar
ve durur mu gider arabızengi
atlayıp kişneyen atına
çekerler horasanın düşünden
çöl halısı kahverengi… Onat Kutlar (Aktaş, 1991: 218)

Nazım şekli ismiyle yazılan rubâ'î ve tuyuğlardan başka yeni şiirde özel isimli örnekler de verilmiştir.

Murabbanın görünümü

Klasik murabba, dörder mısralık dört ile yedi bentten oluşan bir nazım şeklidir. Çağdaş şiirde aruzla murabba örnekleri yazılmıştır. Ayrıca az da olsa hece vezniyle veya serbest tarzda yazılmış murabba örnekleri de verilmiştir.

Aşağıdaki örnek, aruz ölçüsüyle klasik tarza yakın yazılmış murabbadan alınmış bir dörtlüktür.

Murabba
Bir gül aşkıyla gönül bülbülü eyledi figân
bes ki firkat günüdür geldi gönül vakt-i hazân
koydu hasret beni cânânımahırmân-ı zaman
el-emânâteş-i hicrânın elinden el-emân Şahin Uçar (1980: 64)

Hece vezniyle, "murabba" isimli örnekler olduğu gibi özel isim verilerek yine heceyle yazılmış murabba örnekleri de vardır.

Öksüzler
Dünyanın arsasında bizim hissemiz mi var
Öksüzleriz.. bu hânede bir kimsemiz mi var
Birgün piyâlemiz mi dolar, kâsemiz mi var
Öksüzleriz.. bu hânede bir kimsemiz mi var A. Nihat Asya (2012: 203)

Serbest tarzda, günümüz diliyle yazılmış murabba isimli örneklerin yanında özel isimli, serbest murabbalar da yazılmıştır.

Hayal Kurmak
yapraklarında tel tel yıldız bulaşıkları
boşluğa tırmanır gördüm mor sarmaşıkları
sazlar kırılmış bir korku sarmış âşıkları
içten anlaşılınca ölmeye alıştıkları Attila İlhan (1973: 118)

Bu örneklerden çağdaş Türk şiirinde klasik görünümlü murabbaların yanında modern görünümlü murabbaların da yazıldığını anlaşılmaktadır.

Şarkının görünümü

Şarkı türü de tuyuğ gibi klasik Türk edebiyatı içinde ortaya çıkmış, aruzla yazılan bir nazım şeklidir. Murabbanın etkisiyle doğan şarkı, bu nazım şekliyle benzerlik gösterir. Çağdaş Türk şiirinde şarkının da klasik örneklerinin yanında modernize edilmiş örnekleri mevcuttur.

Klasik şarkı örneği:

Mihrâbâd

Mev'id-i mehtâba sâz açmış gümüşten şâhrâh
Şeb nedir Körfez'de Mihrâbâd'dan görmüş o mâh
Mevkib-i zevrakla gelmiş fasl-ı Sultânî Yegâh
Şeb nedir Körfez'de Mihrâbâd'dan görmüş o mâh Y.Kemal Beyatlı (2004: 71)

Serbest tarzda yazılmış şarkı örneği:

Şarkı

O düz ve yeni yaklaşma seviştikten sonra
El ele yürürsünüz daracık odalarda
Bilinçli karılmış bu sevda
Su akar kan yerine damarlarınızda
....
Bedeninden
barış
akan
bir
zürafa. Cemal Süreya (2007: 263)

Terkib-Bend ve Terci-Bendlerin görünümleri

Klasik edebiyatta bentleri beyitlerden oluşan, bentleri arasında vasıta beyitleri olan; vasıta beyti değişiyorsa terkib-bend, değişmiyorsa terci-bend adını alan nazım şekilleridir.

Cumhuriyet döneminde az da olsa terkib-bend, terci-bend örnekleri verilmiştir. Diğer türlerde olduğu gibi klasik örneklerinin yanında özgün örnekleri de vardır.

Üstaz-ı Büzürkvarım Mehmet Kâmil Efendi'ye Tadim Olunmak ÜzreTerkib-i Bend

Ey râsid-i kâinât-ı sânî
Bak safha-i fecre pür bedâyî

Bak rûy-i peri midir bu
Kâç türlü l3atif rengi câmî

Tedric ile itilâda hüsnü
Peyverliğine güneş de kânî
...
Gör vakt-i seherde lâle zârı
Ulviyyet-i feyz-i nevbahârı M. Fehmi Gerçeker (Aktaş, 1191: 290)

Sabahattin Ali'nin terkib-bendinde bendler; "Mukaddime, Mehpâre, Nâhid, Sa'diye, Münevver, Pertev, Orhan, Münir, Fahriyye, Du'a" şeklinde adlandırılmasıyla farklı bir özellik arz eder.

Der Vasf-ı Yârân-ı Terkîb-i Bend

…

Mukaddime
Ey hâme senin âdet-i dîrînen elemdir
Çün baht-ı siyâhın sana bahşîşi sitemdir

Bir hayli zamandan beri terketdin arûzı
Bir hayli ki hemdem sana peymâne-i Cem'dir

Minnetzede-i dehre tehekküm yaraşır mı
Sen mi bizi handân edeceksin bu ne demdir
…
Lâkin yeter ey hâme tefâhür, işe başla
Ekrem gibi bir kuş vuramazsın iki taşla Sabahattin Ali (2016: 129)

Kazım Baba'nın terci-bendi klasik şekle yakın özelliktedir.

Terci- Bent

Hâci Bektaş pirimizdir yürütür cansız divâr
Orduya etti duâlar himmetidir bişümâr

Şanlıdır gayet çeriler dâimâ şöhret-şiar
Pençeli bayrağı bir de kara kazan yâdigâr

Yedi iklim dört köşede satveliünvânı var
Heybeti dünyaya şâmil feyz-i nusretâşikâr
…
Fatih-i Hayber Emire'l-mü'minin Düldül-sivâr
"Lâ fetâ illâ Alî lâ seyfe illâ Zülfikâr" Kazım Baba(Aktaş, 1191: 292)

Çağdaş Türk şiiri içinde burada ele alamadığımız diğer divan şiiri nazım şekilleriyle ilgili örnekler de mevcuttur. Hepsinin ortak özelliği, her nazım şeklinin klasiğe yakın örneklerinin yanında modernize edilmiş örneklerinin de olmasıdır.

SONUÇ

Divan şiiri nazım şekilleri, Arap ve Fars edebiyatı kaynaklı olup zamanla Türk edebiyatında tekâmül etmiş ürünlerdir. Çağdaş Türk şiiri ise Batı edebiyatı çizgisinde olan, halk edebiyatını da yanına alıp ilk başta divan şiirine tavır alan bir edebiyat olarak ortaya çıkmıştır.

Çağdaş Türk şiirinde, başlangıçta divan şiirine karşı bir tavır görülse de bir müddet sonra şairler, bu geleneğin şiirlerine ilgi duymuş ve beğenilen taraflarını yeni şiire taşımışlardır. Verilen örneklerin geneli eski şiirle yeni şiirin sentezi niteliğindedir.

Divan şiirine ilgi duyan çağdaş Türk şairlerinin bu edebiyatın nazım şekillerini örnek alarak yazdıkları eserler farklı görünümler arz etmektedir. İçlerinde bu nazım şekillerini klasik özelliklerine uygun kullananlar olduğu gibi, özelliklerini çağdaş şiirin etkisiyle çeşitli ölçülerde farklılaştıranlar da olmuştur. Kimisi başlık ve şekil özelliklerini, kimisi dil-üslûp ve muhteva özelliklerini, kimisi de neredeyse bütün özelliklerini değiştirmiştir.

Divan şiiri nazım şekli isimlerinin şiir adı olduğu bazı örneklerde şiirin şekil olarak o nazım şekliyle hiç ilgisi olmadığı hâlde o adın kullanılma nedeni tam olarak

anlaşılamamaktadır. Belki bu durum, şairin o isme farklı bir anlam yüklemiş olmasıyla izah edilebilir.

Sonuçta divan şiirinin birçok özelliği gibi nazım şekilleri de bazen benzer örnekleri verilerek, bazen değiştirilerek yeni Türk şiirinde yeniden yaşatılmıştır.

Kaynakça

Aktaş, H. Aktaş (1991). *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Divan Şiiri Etkileri*. Yayınlanmamış Y. L. Tezi, Malatya: İnönü Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ali, Sabahattin (2016). *Bütün Şiirleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Asya, A. Nihad (2012). *Ses ve Toprak,* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Ayvazoğlu, Beşir (1983). *Gülname*, Ankara: Birlik Yayınları.

Baranus, O. Numan (1984). *Tuzhurmatu*, Ankara. Tan Yayınları.

Beyatlı, Y. Kemal (2004). *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çağlar, B. Kemal (1966). *Benden İçeri*, Ankara: Ajans Türk Matbaası.

Çakır, Mümine (2016). "1980 Sonrası Türk Şiirinde Divan Şiiri Nazım Şekillerinin Kullanımına Dair", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1): 653-684.

Çamlıbel, F. Nafiz (1990). *Han Duvarları*, İstanbul: Atlas Kitabevi.

Çetin, İsmet (2010). *Fahimî-Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanı*, Sivas: Sivas Valiliği Yayınları.

Dıranas, A. Muhip (1974). *Şiirler*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Halman, T. Sait (1980). *Canevi,* Ankara: Şiir Tiyatro Yayınevi.

İlhan, Attila (1973). *Tutuklunun Günlüğü*, Ankara: Bilgi Yayınları.

İlhan, Attila (1995). *Korkunun Krallığı*, Ankara: Bilgi Yayınları.

İlhan, Attila (1998). *Elde Var Hüzün*, Ankara: Bilgi Yayınları.

İlhan, Attila (1998). *Böyle Bir Sevmek,* Ankara: Bilgi Yayınları.

İlhan, Attila (1999). *Yasak Sevişmek,* Ankara: Bilgi Yayınları.

İlhan, Attila (2003). *Bir Avuç Kıvılcım,* İstanbul: Kültür Yayınları.

İslamoğlu, Mustafa (1997). *Divan, Bütün Şiirleri*, İstanbul: Denge Yayınları.

Kanık, O. Veli (2001). *Bütün Şiirleri*, İstanbul. Adam Yayınları.

Karakoç, Sezai (2013). *Şiirler,* İstanbul: Diriliş Yayınları.

Koryürek, E. Behiç (1951). *Miras ve Güneşin Ölümü*, Ankara: Güneş Matbaacılık.

Macit, Muhsin (2011). *Gelenekten Geleceğe*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Oğuzcan, Ü. Yaşar (1999). *Acılar Denizi*, İstanbul: Özgür Yayınları.

Saraç, Yekta (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi*, İstanbul: 3F Yayınları.

Süreya, Cemal (2007). *Sevda Sözleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tarlan, A. Nihat (1970). *Kuğular*, İstanbul: Yağmur Yayınları.

Uçar, Şahin (1980). *Şeyda Divanı*, Sivas: Emek Matbaası.

Uyar, Turgut (2012). *Büyük Saat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yavuz, Hilmi (2004). *Gülün Ustası Yoktur*, Can Yayınları.

Yücel, H. Ali (2011). *Allah Bir*, İstanbul: Hoşgörü Yayınları.

TÜRK-İSLAM MİMARİSİNDE SELÇUKLU CAMİLERİ

(İran, Azerbaycan, Anadolu Camileri esasında).

Doç. Dr. Gülnare KANBAROVA
Gülnara Kanbarova, Nahcıvan Devlet Universitesi, Mimarlık bölümü.
gulnare_qenberova65@yahoo.com

Çelik CİNGİZ
Araştırmaçı. Çelik Cingiz. Nahcıvan Devlet Universitesi, Mimarlık bölümü

Özet

Hz.Muhammed'in 632 yilinda vefatindan sonrakı ilk yüzyıl içinde İslam sanatı ilk yapıtlarını vermeye başlamıştır. 661 yılında halifeliğin Emeviler'e geçmesi üzerine merkez Medine'den Şam'a taşınmış, merkezin Şam'a taşınmasıyla da bu çevrede yaşayan Antik kültürün mirası ile bağdaşabilecek yapı fealiyeti başlamıştır. Burada doğan ve yerleşen üslup, bütün Kuzey Afrika ve İspaniya'ya etkilemiş, hatta, Abbasi üslubunun gelişdiği ileriki 300 yil içinde bile İspaniya'da, Bağdat'a karşı bilinçli bir şekilde uyğulanmıştır. Erken İslam mimarisinde Camii tiplerinin geliştirilmesine böyük önem verilmişdir. İlk Camiler, basit çevre duvarlarına sahib, çoğunlukla üzerleri açık ibadet yerleri, bazıları ise Ateşgah, Mebed, Kilise mimarisi üzerine kurulmuş Camidir.

Camii mimarlığı XI. ve XII. yüzyıllarda İslam dünyasının böyük bir bölümüne hakim olan Selçuklularla davam ediyor. Selçuklular hakimiyyetleri altındakı bölgelerde, özelliklede İran, Azerbaycan ve Anadoluda, abidevi ölçülerde eserler inşa etmişler. Ancak Moğol akınlarıyla bu eserlerin çoku yıkılmış ve günümüze yalnız pek azı gelebilmiştir.

İran'da Böyük Selçuklular'ın camii mimarisine geliştirildiği plan ve mimari biçimler yalnız İran'da, Azerbaycanda deyil Doğu İslam dünyasında da davam etmişdir. Selçuklu kubbelerinin geleneksel formunu meydana getiren kubbe diğer Selçuklu yapılarında da tekrarlanacak bir örnek oluşturmakdadır. Bu plan şeması, Anadolu ve Misir'a kadar izlenebilecek bir gelişmenin başlangıç noktasıdır. Bu tipin ilk örnekleri arasında İsfahan Mescid-i Cuması, Kazvin Mescid-i Cuma ve Mesid-i Haydariyye'si kubbeli yapılar olarak görülür. Selçuklu mimarisinin İran'da en önemli Camilerinden biri, bütün mimari yenilikleri ve araştırmaları tek bir yapı içinde toplayan Zevvare Cuma Camii ve Ardistan Mescid-i Cuması dört eyvanlı revaklı avlular eklenerek genişletilmeye başlanmıştır. Böyük Selçuklular ve Atabekleri vasitasiyla Suriya-İrak ve oradan Mısır'a, diger yandan da gelişmesini tamamlayacağı Anadolu'ya getirilmiştir. Böyük Selçuklu mimarisi her yönüyle ve bütün tiplerinde, gerek plan gerekse biçim bakımından kendinden sonrakı Harezimler ve İlhanlı devri gibi Asya müslümani büyük çapta etkilemiştir.

Anahtar kelmeler: Antik kültür, İslam-Türk mimarisi, Camii mimarisi, Mimari forma, Mimari ornamentler.

SELJUKIAN MOSQUES İN TURKISH-ISLAMIC ARCHITECTURE
(based on İran, Azerbaijan, Analia Mosques).

Abstract

During the following centuries after Hz.Muhammad's death in 632 the Islamic art began to give its fist works. On to passing the caliphate to Amavids in 661 the center has been moved to Damascus from Madinah. Moving the center to Damascus in this around the establishment

action contradictiary to the antic culture heritage began. The style rose and situated here has influenced to all around North Africa and Spain, even during the coming 300 years the Abbasids style improved, it applied to Spain, Baghdat consciously. In early Islamic architecture a great importance attached to developing mosque types. The initial mosques are having ordinary formed walls, majority open uppered prayer places, and some constructed on temple of fire, sanctuary architecture.

The mosque architecture continues with Seljuks dominated in a great part of Islamic world during XI-XII centuries. Seljuks have built the works of monumental measures under their sway, especially in Iran, Azerbaijan and Anatolia. But by Mongolians arrival many of these works have been demolished and very few of them can have survived until today.

The plans and forms in mosque architecture the Great Seljuks improved have continued not only in Iran, Azerbaijan, but also in Eastern-Islamic world. These traditional architecture forms constituenting Seljuk cupols are the samples iterative also in Seljuk structures. This plan structure is the starting point of an increase followup-to Anatolia and Egypt. Among the initial samples of this type Esfahan Mosque, Gazvin Mosque and Haydariyye, Juma Mosque in Nakhchivan

are confered as cupol structured. One of the significant mosques of Seljuk architecture in Iran, holding all architecture innovations and searches in a single system are Zavvar Juma Mosque and Ardistan Mosque. Four balconied, flat enlarged yards have been brought to Syria-Irak by the Great Seljuks and Atabeys and from there to Egypt, and from other side to Anatolia where will complete its increase. The Great Seljuk architecture has majorly influenced to the moslem architecture in Asia during the period of successors Khorezms and Elkhanis with regard to all directions and in all types, in plan whether form point view.

Keywords: Ancient cultures, Turkish-Islamic architecture, Mosque architecture, Architectural form, Architectural ornament on.

GİRİŞ

Hz.Muhammed'in 632 yilinda vefatindan sonrakı ilk yüzyıl içinde İslam sanatı ilk yapıtlarını vermeye başlamıştır. 661 yılında halifeliğin Emeviler'e geçmesi üzerine merkez Medine'den Şam'a taşınmış, merkezin Şam'a taşınmasıyla da bu çevrede yaşayan Antik kültürün mirası ile bağdaşabilecek yapı fealiyeti başlamıştır. Burada doğan ve yerleşen üslup, bütün Kuzey Afrika ve İspaniya'ya etkilemiş, hatta, Abbasi üslubunun gelişdiği ileriki 300 yil içinde bile İspaniya'da, Bağdat'a karşı bilinçli bir şekilde uyğulanmıştır. Erken İslam mimarisinde Camii tiplerinin geliştirilmesine böyük önem verilmişdir. İlk Camiler, basit çevre duvarlarına sahib, çoğunlukla üzerleri açık ibadet yerleri, bazıları ise Ateşgah, Mebed, Kilise mimarisi üzerine kurulmuş Camilerdir. XI-XIII. yüzyılın İslam devri mimarisinde en dayanıklı ve mimari mekan görünüşlerinde deyişikliye uğramış mimari qruplarından biri Selçuklu devri Camileridir.

Orta Asyada Karahanlılar ve Gaznelilerden sonra Müselmanlığı kabul etmiş Selçuklular bu gelişimi deyerlendirerek Türk-İslam sintezinden Asiya ölkelerinde şahane eserler yaratmışlar. Bunlarında ilkini İran ve Orta Asyada yapılan Camii mimarisinde çok kabarık şekilde özünü gösteren mehrab önü kubbe ile dört eyvanlı Camii tipleridir.

XI. yüzyıldan sonra Doğu Türküstandan İrana, oradan Azerbaycan ve Anadoluya axın eden Türklerin Asya ölkelerinde meydana getirdikleri mimari yapıtlar Türk mimari gelişimimnin devamı olduğunu deye bilerik. Bu gelişim Türklerin İslamdan önce Uyğur

mimarisinden bezi ünsürleri almış olduğu ve X.yüzyıldan sonra Türklerin öz istekleri ile Müselmanlığı kabul etdikden sonra başlamıştır[1].

Böyük Selçuklu devleti

Selcuklular Orta Asyadan Anadoluyadek yürüşleri zamanı mövcut eski kültürle üzleşmiş, her iki kültürün qaynaşması ile şahane yapıtlar ortaya konmuştur. Selçuklular kurdukları kentlerde çok şahane mimari eserler yaptıkları kibi, buraları da elm merkezi haline getirmiş. Dini tikililerin mimarisine üstünlük veren Selçuklular, aldıkları kentlerin planlaşmasında da deyişiklikler yapmış, onları Orta yüzyıl İslam kentleri haline getirmişler. Bele ki, her hanki kentin planlaşmasında Camii tikintisinin kent merkezine taşınması, önemli tikililerin Caminin etrafına inşası (medrese, şah sarayı, divanxana, kent meydanı, Rasta ve Çarşı Pazar ves.). Selçuklular döneminden kalma bu planlaşma sistemi Azerbaycan, İran ve Anadolu kentlerinde kurulmuş planlaşma sisteminde hale'de tekrarlanmaktadır. Planlaşmanın merkezinde ise Ulu Camiler dayanıyor.

Camii İslam ölkelerinde yalnız ibadet etmek, dini merasimler keçirmek üçün inşa edilmiyordu. Camii çoxfunksiyalı ellik bina idi ve onun iç mekanında keçirilen tedbirler müselmanlar arasında ünsiyyeti, birliği güclendirmeye xidmet ediyordu. İslamın bir üstünlüyü de onda idi ki, vahid dini esasdan gelen ümumilik, birlik içerisinde heç bir halk dözümlüyünü itirmirdi. Bu bahımdan da Selçuklular dini tikililere, esasen de aldıkları kentlerde Camii tikintisine üstünlük vermişler.

XI. yüzyılın ortalarında Horasanı ele keçiren Türkler Sasanilerden sonra İranda 1000 yıldan çok devlet kurmuşlar. Böyük imperatorluk haline gelmiş Selçuklular İran, Azerbaycan üzerinden keçerek Bizans topraklarına yönelmiş, İran, Azerbaycanla birlikte Türkiyenin Anadolu kentle- rinde'de öz mimari planlaşması ile benzerlik gösteren mimari eserler burakmışlar.

İranın Selçuklu dönemi Camii mimarisi. İranda Camii mimarisinin ilk örnekleri Harun Er-Reşit zamanı yapılmıştır. İran bölgesinde apardığımız araştırmalara göre bir takım camiler ateşgahların Camiye çevrilmesi ile yaranmıştır. Urmiya Mescid-i Cuması, Erdebil Mescid-i Cuması, Kazvin Mescid-i Cuması, Seva mescid-i Cuması veb. ateşgah olmuş, arapların gelişi ile kare planlı ateşgahın merkezi kubbeli salonunun yanları tikilerek mescid haline getirilmiştir. Selcukluların İrana yürüşleri zamanı Camilerin mimari mekan kompozisyon helline sütunlu salonlar, böyük ölçülü tonoz formalı giriş kapısı yanlarına minare dahil edilmiş, aşapla örtülmüş mehrabı geometrik, bitkisel ve yazı bezekleri ile süslenmiştir. Kubbenin iç mekanlarında kufi, süls, nest hatti ile yazilmiş kitabe kurşağı "Kuran ayeleri" ile bezedilmiştir. Bununla yanaşı

[1] N. Diyarbekirli, O.Aslanapa . Türk tarihi. Ankara, 1977,s.213.

Selcuklular İsfahanda Mescid-i Cuma, Zevvare Cuma Camii, Ardistan Mescid-i Cuması, Tebriz Cuma Camisi, Merent Cuma Camisi kimi böyük ölçülü yapılar'da inşa etmiş.

Selcuklular baş kentlerini Reyden İsfahana aktardıktan sonra İsfahanda meydana gelen gelişmeden sonra, kente "Misri Cihan" yeni "Dünyanın yarısı" ünvanı vermişler. Zünün muhteşemliğini sergileyen İsfahan Mescid-i Cuması ve çevresindeki kumbetleri ile hale de ayakda kalmakdadır ve böyük Selcuklulardan günümüze intikar eden en böyük yapıdır. Selcuklular zamanında İranda ekonomik canlılık ve toplumsal rifah artar, dolayısı ile sağlık, eyitim, kültür etkinliği de gerişir. Türkler İran coğrafiyasında yüzyıllar süren bu servet karşılığlı kültürler etkileyişinde beraberinde getirer. Selcuklular bu gelişimi deyerlendirerek böyük ölçüde abidevi bir Camii mimarlığı yaratmış, bundan sonra bütün İran ve Orta Asiyada onların mehrab önü kubbesi ile dört eyvanlı cami tipleri hakim olmuştur. Gelişimin başında en önemli kısımları Melikşah zamanında tikilmiş olan İsfahan Mescid-i Cuması yer alır. 1072-1092 yıllar arasında Melikşah devrinde en önemli kısımlarıyla ortaya çıkan yapı sürekli eklemeler ve onarımlarla dört eyvan şemasına sahip geniş avlu etrafında tonoz ve kubbelerle örtülü geniş bir yapı halini almıştır. Dört yuvarlak payenin birleştirilmesinden meydana gelen demet payeler üzerine oturan 15 m-lik kubbe, üç dilimli tromplarla hafifçe sivrilerek tamamlanır. Selçuklu kubbelerinin geleneksel formunu meydana getiren bu kubbe diger Selçuklu yapılarında da tekrarlanacak bir örnek oluşturmaktadır. Bu plan şeması, Anadolu ve Mısır'a kadar izlenebilecek bir gelişmenin başlangıc noktasıdır. Mescid avlusunun kuzeyinde Melikşah'ın emriyle hanımı Terkan hatun adına yaptırılmış Kümbet-i Hakı yer almaktadır. Hemen-hemen mescid kubbesiyle aynı plan şemasına sahib olan bu kubbe yapısında tuğla mimari, zemininden kubbenin kilit noktasına kadar, düşey silmelerle gotik prensiplerle karşımıza çıkar. Avrupa gotik mimarisinden çok önce yapılmış olan bu yapıda kubbeye geçişi yine üç dilimli tpomplar sağlamaktadır. Büyük Selçuklu mimarisinin texnik ve estetik açıdan en olgun yapısı gözüyle bakılan bu yapı, aslında küçük ölçüde ele alınmış bir yapı olduğundan derhal kavranılan bir etkiye sahiptir.

Selçuklu mimarisinin İran'da en önemli Camilerinden biri, bütün mimari yenilikleri ve araştırmaları tek bir yapı içinde toplayan Zevvare Cuma Camii ve Ardistan Mescid-i Cuması dört eyvanlı revaklı avlular eklenerek genişletilmeye başlanmıştır.

İranda Selçukluların ilk Camii eserlerinden olan Zevvare'de Mescidi Cuma 1135 tarihde inşa edilmiştir. Mihrab önü kubbesi ile dört eyvanlı ve minareli küçük bir yapıdır. Selçuklu Camilerinde dört eyvan uygulamasının görüldüğü ilk camidir. Karahanlı ve Gazneli mimarisinde gürdüğümüz (karvansaray ve saraylar) dört eyvanlı plan şeması, ilk defa bir Selçuklu Camiinde değerlendirilmiş, 7,45 m.çapındakı kubbe, artık planın bütünü içinde yerini almıştır. Bezi menbelerde ise bu mimari yapının Gazne saraylarında esinlenerek oluşturulduğu sanılmaktadır. Zengin ştuk süslemeli mihrap, camiden 21 yıl sonra, 1156'da yapılmıştır. Duvarların üst kenarını şeviren kufi kitabe kuşağının bazı kısımları dükülmüştür. Tromplar bölgesinde ve kubbenin içinde tuğlaların değişik dizilmesinden geometrik örnekler, kubbe içinde baklavalar meydana gelmiştir[2].

Zevvare Camiinden sonra Ardistan ve diger Camiler de dört eyvanlı hale getirilmiştir.

Ardistan Mescidi Cuma'sı, İran'da Selçukluların en göze çarpan eserlerinden olup, Abbasiler- den kalma eski bir caminin yerine yapılmıştır. İnşaata eski Abbasi camisinden bazı sütun, paye ve revak kemerleri kullanılmış olup, kitabesinde 1158 yazmaktadır.

Selçukluların ilk Camii yapılarından sayılan Seva Camisi İranın Seva kentinin doğu kısmında yerleşen ateşgahın doğu, güney, batı, kuzey kısımlarına VII. Yüzyıldan sonra genişletilerek, tikili kare planlı, avlu etrafında tonoz ve kubbelerle örtülü geniş bir yapı haline

[2] Oktay Aslanapa. Türk Sanatı. İstanbul, 1989, Remzi Kitabevi. S.64.

getirilmiştir. Caminin İslam dönemi ilkin tikilisi Harun Er-Reşit terefinden dikdörgen planlı, minaresiz, çamurdan yaptırılmış Mescidi-Cumadır. Caminin dış ve iş mekanı besit olup, mehrabı düz kufi yazılı "Allah-Allah"sözleri ile süslenmiştir. Bu bezek biçimleri sonrakı dönemlerde Cami mimarisinde mehrablarda, günbez mimarisinde (Azerbaycanda-Berde ilçesi, Berde günbezinde (İlhani dönemi), İran-Erdebil, Şeyx Sefi günbezinde (Sefeviler dönemi)) çok gelişen yazı süslemeleridir. Harun Er-Reşit zamanında yapılmış caminın doğu ve güney kısmına Selçuklular dönemi kubbeli salonlar inşa edilmiş, camii mehrabları (5 eded) doğu kısmında kubbeleri saklayan tonoz biçimli sütunların üzerine aşap ile işlenmiştir. Caminin kuzey kısmına tuğla ile yapılmış geometrik, yazı süslemeli koşa minareler, Selçuklular dönemi kentin baş giriş kapsı olmuştur. Minarelerden yalnız bir tanesi günümüze ulaşa bilmiştir. Minarenin eni 3 m, hün. 20 m-dir. Caminin ateşgah yerleşen bölümü İlhaniler dönemi yeniden işlenmiş, doğu duvarına aşap ile işlenmiş mukarnaslar üzerine boya ile çekilmiş bitkisel süslemeli mehrap yapılmıştır. Caminin doğu-batı kısmına Sefeviler dönemi Kubbeli salon, böyük ölçülü tonoz biçimli ayvan yapılarak, Caminin mimari mekanı tamamlanmıştır. Caminin tuğla ile bezedilmiş duvar (geometrik, yazı bezekleri) süslemeleri Selcuklular dönemine, çini, aşap üzerine boya ile yapılmış bitkisel süslemeler ise İlhani ve Sefevi dönemlerine ait edilir.

İsfahan Mescidi Cuma

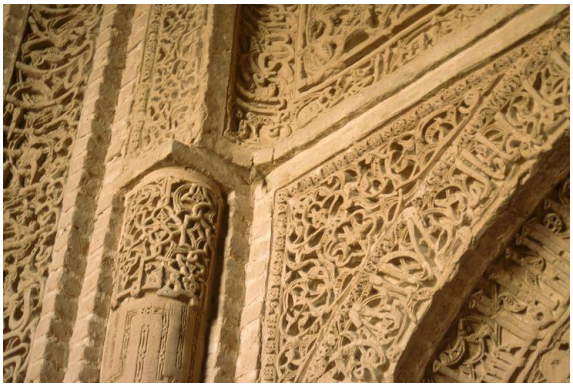

Ardistan Mescid-i Cuması. Mehrab bezekleri

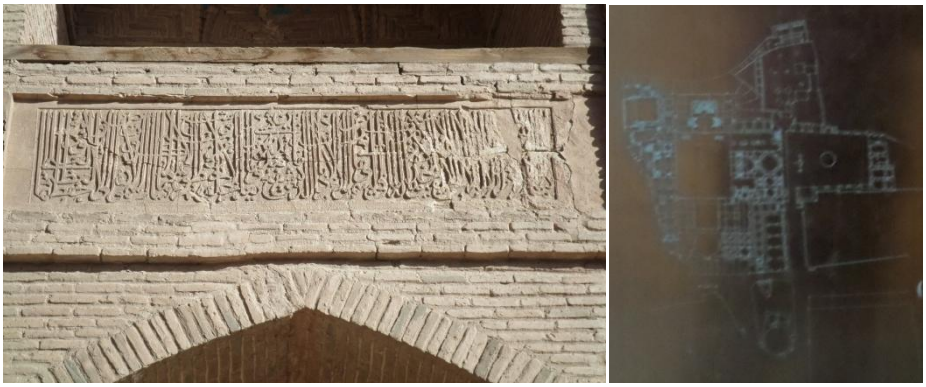

Ardistan Mescid-i Cumasinin yazı bezekleri ve planı.

İranın (Güney Azerbaycan) Hemedan kentinde yapılmış Sıcak Cami'de Selçuklular dönemi mimari yapılarından biridir. Camii mehrap kabağı merkezi kubbeli salondan ve onun sağ ve sol kısmında ona bağlanmış sütunlu dikdörgen planlı salonlardan ibaretdir. Caminin iç duvarlarında bezekleri kalmasada, tuğla ve çini ile süslenmiş geometrik bezekleri tuğladan yapılmış, tonoz biçimli giriş kapısı üzerinde işlenmiştir. Caminin minaresi giriş kapısının sol kısmında yerleşir. İranın diger camilerinde olduğu kibi bu caminin'de iç mekana avlu eklenerek İlhani, Sefevi dönemi mimari plan-mekan kuruluşuna salonlar, eyvan yapılarak genişletilmiştir. Caminin iç avlusuna böyük ölçülü, çini bezeklerle kaplanmış tonoz biçimli kapıdan dahil olmak olur.

Selçuklular dönemi İranın (Güney Azerbaycanın) Tebriz ve Meret kentinde'de Camiler yapılmıştır. Merent Camisinden farklı olarak Tebriz Camisi Qacarlar dönemi mekanı genişletilerek kompleks haline getirilmiştir. Caminin kuzey kısmına medrese binası, batı kısmına koşa minareli baş giriş kapısı yapılmıştır. Caminin iç mekanında sonradan yaratılan avlusu kapalı Çarşıpazara açılır. Her iki Cami mimari mekan bakımından mehrap kabağı merkezi kubbeli salondan, sağ ve sol kısmında merkezi salona bağlanmış sütunlu bölümlerden ibaretdir.

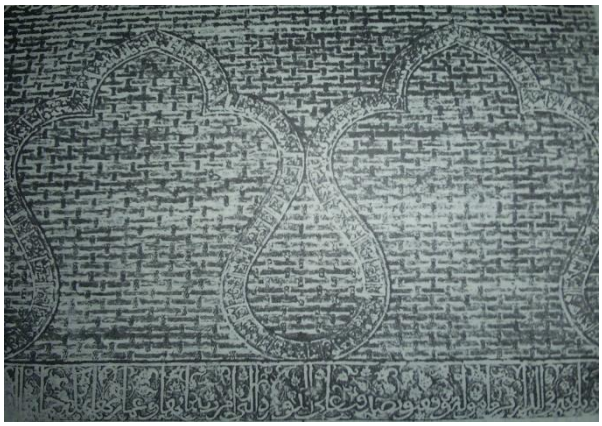

azvin Mescidi Cuması

Seva Mescidi Cumasi ve Selçuklu devri minaresi

Azerbaycanın Selcuklu devri Camii mimarisi. İran ve İranın Güney Azerbaycan bölgesinden farklı olarak Quzey Azerbaycanda Selcuklu mimarisine ait çok az Camiler günümüze ulaşmıştır, bir takım Camilerin ise fotoarfları kalmışdır. Bu Camilerden biri Azerbaycanın baş kenti olan Bakuda, Selçuklular dönemine ait edilen İçeri Şeher bölümünde 1078 yılında yapılmış "Sınık kale" ve ya "Muhammet" adı ile tanınan Mescidi-Cuma ve XI-XII.yüzyılda Nahcıvan kentinin merkezinde ucalan ve xarabeleri XIX. Yüzyıla ulaşan Cüme Camidir.

Halk mescidin birinci adını 1723 yılda yaratmıştır. Xezer sahili boyunca işğalcı yürüşlere çıkmış I Pyotrun artilleriyası hemin ilin 26 haziranında Bakunu ateşe tutanda kentin en kocaman Mescidi-Cumasının minaresi kısman dağıldığı üçün halk minareye "Sınık kale" adı vermiştir. Araştırmalar zamanı Mescidi-Cumanın tapılmış kitabesinde "bu mescid binasını (yapmağı) ustat reis Muhammet Ebubekir oğlu emir etdi, hic. 471 yılı" (1078-79) yazıldığı aşkarlanmıştır[3] .

[3] Qiyasi C. Nizami dövrü memarlıq abidələri. Bakı, İşıq nəşriyyatı, 1991. S.43

Yapı melzemesine ve tikinti teknikine göre Şirvan-Abşeron mimarlık okuluna ait edilir[4]. Mescidi-Cuma toprak zeminine uyğun inşa edilmiştir. Mescidi-Cumanın mimari mekan kuruluşu iki mertebeli dikdörgen planlı olup, tek minareye sahiptir. Üst katda ibadet salonu olmakla, alt kattda'da plan tekrar olunur. Tonoz biçimli ibadet salonu mehrap yerleşen duvarı yanlarında koyulmuş böyük pencerelerle işıklatılır. Alt qatı tonoz biçimli olmakla, güney duvara çıkan bir kapısı ve iki küçük penceresi vardır. Binada aparılan restavrasiyon işlerinden dolayı abidenin alt katı üze çıkmış, onun kaya altında olan kuyusu ve arkeloji araştırmalar Mescidi-Cumanın yerinde eskiden ateşgah olduğunu ve İslam dönemi ateşgah üzerine mescidin yapıldığını bildirmişdir. Araştırmalar Mescidi-Cumanın eski mescit yapılarına göre yeni olduğunu ortaya koyayak, bina restavrasiyon olundu[5]. Mescidi-Cumanın iç ve dış duvarları besit olup, süslemeleri minarenin plastik görünüşe sahip olan, mukarnaslı frizi altında yerleşir. "Kuran" ayelerinden ibaret kufi yazı kursağı ve avlu parapetinin tavalarında yerlışen geometrik süslemeler Azerbaycanın tuğla ve taştan yapılmış mimari yapılarında sıkı sıkı kullanılan bezek növüdür[6].

Selçukluların hakimiyyeti dövründe, Atabek-Eldenizlerin Nahcıvanda iktidara geldiyi dönemde kent İslamın heyat anlayışına, cemiyyet modeline bağlı olarak deyişmeye meruz kalmıştır. Bu sebeblede Nahcıvanın Mömine Hatun günbezi yerleşen mövcut arazisinden kuzeye doğru 150-200 m aralıda kentin Cüme Camisi yapılmıştır. Gezeyenlerin verdikleri bildirilere göre Böyük kale arazisinde olan Cüme Camii Nuh peyğemberin şerefine yapıldığı ve sonradan kale arazisinde olan saray, dövlethane, medrese, koşa minare, günbez və s.onun etrafına yapılarak, arazi taş duvarlarla hasarlanarak Kale görkemine (Böyük kala) getirildiyi bildirilir[7].

XIX. yüzyılın sonlarına kimi mövcut olan Camii möhteşemliyi ile Orta yüzyıl gezeyenlerinin ve tarihçilerinin dikkatini çekmiş, Fransız gezeyeni Taverniye Nahcıvan kentinte yerleşen camilerden "Nahcıvan çok böyük kentlerden biri olmuştur. Orada çox sayıda Camii xarabeleri görünür. Bu camiler Asyanın en yakşı ve gözel Camileridir" söylemiştir [8]. Araştırmacı yazar Engelkart XIX yüzyılın ortalarında Cüme Cami hakkında –" Türk Camisi tonoz biçimli, taştan yonulmuş div bir tikilidir. Onun içinde gözel yonma izleri hale de kalmakdadtr. Binanın bir bölümü uçmuş, kalan bölümü ise suretli yıhılmak tehlükesi altında"[9]söylemiştir.

XIX. yüzyılın sonlarında Nahcıvanda araştırma aparan Alman mimari E.Yakobstalın çekdiyi fotoraflara dayanarak, Camii hakkında fikir söylemek mümkün olmuştur [10]. XX esrin 60-70-ci yıllarında Naxhcıvan mimari yapıları üzerinde araştırmalar aparan bir çok İlm adamları Alman mimari ve alimi Yakobstalın çekdiyi fotoraflara ve Dyelafua terefinden cızılmış resimlerden yola çıxarak, Camii hakkında deyerli fikirler söylemiş. Bu menbelere dayanarak Salamzade Cüme Caminin mimari yapıları hakkında bele fikre gelmiştir -" Bu biçimli tikilinin merkezi kare planlı olup, üzeri kubbe ile kapanmıştır. Dört duvarında koşa tonozlar yer almaktadır. Salonun açık tonoz biçiminde olan yan duvarları, Caminin merkezi bölümü, bir

[4] Məmmədov F. Orta əsrlər Azərbaycan memarlıq məktəblərinin əlaqələri. Bakı, Qərb-Şərq nəşriyyat evi, 2013, s. . 62-118
[5] Qiyasi C. Nizami dövrü memarlıq abidələri. Bakı, İşıq nəşriyyatı, 1991. S.43
[6] Məmmədova G.,Məmmədova Z. Orta əsrlər memarlığı (VIII-XIV əsrlər).Bakı, Qərb-Şərq nəşriyyat evi, 2013, s.127
[7] Qənbərova G. Naxçıvanda məskunlaşma və şəhərsalmanın inkişafı. Naxçıvan, 2016, s.71
[8] .Səfərli F. Naxçıvanın Cümə məscidi.//Azərbaycan MEA Naxçıvan bölməsi. Elmi əsərlər 12, Naxçıvan 2004, s.71-78.
[9] Səfərli F. Naxçıvanın Cümə məscidi.//Azərbaycan MEA Naxçıvan bölməsi. Elmi əsərlər 12, Naxçıvan 2004, s.71-78.
[10] Salamzadə Ə.Əcəmi Əbubəkir oğlu və Naxçıvan memarlıq abidələri. Bakı, 1976, s.22.

terefden'de otaklarla ve keçitlerle ahate olunduğunu gösterir. Orta yüzyılda, Nahcıvanın merkezi olan Atabekler mimari kompleksinde yapılmış bu Camii, “Böyük kale” krupuna dahil olup, böyük biçimli olmakla ezemetine göre hüsusi bir yeri ahate etmiştir”[11] .

Caminin günümüze yalnız XIX. yüzyıl fotorafları ve resmleri- Cüme Camii ve Saray binasının harabaleri, kalanın güney-doğu kısmında “Koşa minare”li kapı ve ondan bir az batıda ucalan Mömüne Hatun günbezinin tikilileri kalmıştır[12]. Bu fotoya ve resme göre XII.yüzyılda Cüme Camii “Böyük kale”nın merkezinde yapılmış ve pazarda alış-veriş eden insanların camide günde beş defe namaz kılmalarını sağlamıştır. Kalenın möhteşem baş kapısı Caminin yerleşdiyi hazırki Nizami caddesi istikametinde yapılmış Rasta ve Çarşıpazararın merkezine açılmıştır[13].

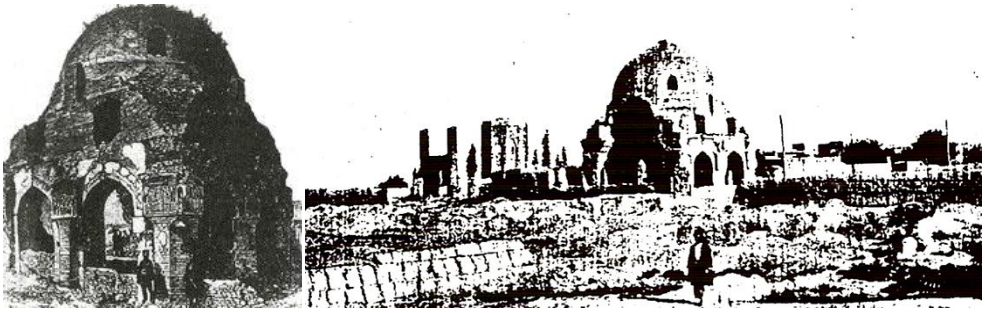

Naxhcıvan “Böyük kale”. Atabek-Eldenizin Sarayı, Cuma Cami, arkada Mömüne hatun günbezi ve koşa minare kalıkları. Alman memari Yakobstalın fotoları ve J.Dyelafua terefinden çekilmiş resim. XIX. yüzyıl

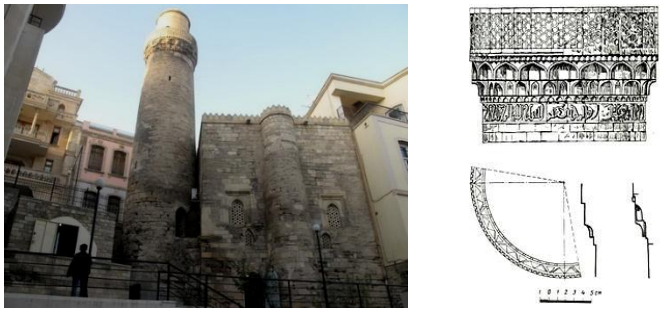

Muhammet mescidi-cuması. Baku,İçeri şeher (1078). Mescidin minare bezekleri..

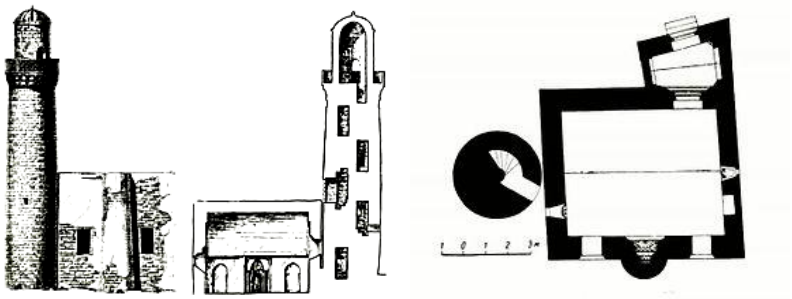

[11] Salamzadə Ə.Əcəmi Əbubəkir oğlu və Naxçıvan memarlıq abidələri. Bakı, 1976, s.22.

[12] Qənbərova G. Naxçıvanda məskunlaşma və şəhərsalmanın inkişafı. Naxçıvan, 2016, s.167-168

[13] Qənbərova G. Naxçıvanda məskunlaşma və şəhərsalmanın inkişafı. Naxçıvan, 2016, s.167-168

Muhammed mescidi-cuması. Mescidin kecim ve planı

Anadolunun Selcuklu devri Camii mimarisi. Son devirlerin araştırmaları Türk mimarisinin Anadoludakı gelişmesinin köklerinin İrandan Doğu Türkistana kadar olan bölgede, Türklerin meydana getirdiği bir mimari olduğunu ve birbirlerile sıkı sıkıya bağlı olduğu kabul edilmiştir. Azerbaycanda Selcuklu dönemi Camii mimari yapılarının çok az kısmı günümüze ulaşsada, İranın İslam devri mimarisinde Selcuklu devri Camileri çok önem taşımakdadır ve onların gelişmiş biçimleri Anadolu mimarisinde özel bir yere sahiptir. Anadoluya yerleşen böyük Selçuklu toplumlukları sınırlı yapıları benliklerinde toplarken, böyük yapı proqramını da özleriyle birlikde getirmişler. Gerek tek başına, gerekse bir külliye içinde yapılan günümüze ulaşan Anadoludakı erken tarihi Camii örneklerinin en yaygın tipi, İslam dininin gelişme kaydettiği ilk yıllardan itibaren denenen ve İrandakı İslam öncesi yapılarla ilişkileri olan, örtü sistemi çok sayıda ayak üzerine oturmuş yapılardır. Bu yapıların örtü sistemini taşıyan ayaklarında taş, tuğla ve ahşabın kullanılması, tümüyle bölgesel malzemeye bağlıdır[14].

Araştırmalarımız zamanı İranın kentlerinde yapılmış bir sıra ilkin Selçuklu devri Camilerinin ateşgahar üzerinde yeniden yapıldığının ve ya ateşgaharın tonoz biçimli duvarlarının örtülerek, mimari mekanlarına çok sayıda ayaklar yaparak salonların kurulduğunu, Anadolunun ilkin Selçuklu dönemi Camii mimarisinde Camilerin kiliselerin üzerine yapıldığının ve ya kiliselerin duvarlarına yazı, geometrik ve bitkisel süslemeleri yapılarak, Camii biçimine getirildiyi anlaşılır. İran ve Azerbaycanın Camii mimarisinde sürekli tuğla, ahşab kullanıldığı kibi, Anadolu Camii mimarisinde taş malzemesinin yer aldığını ve bezemelerinde'de ahşab ve taşa öncelik verildiğini görüyoruz.

Alparslanın 1071 yılında Bizans İmparatorluguna kazandığı Malazgirt Savaşından sonra Güneydoğu Anadoluda Türk-İslam topluluklarının dinsel kullanımı için biçimlenen ve çeşitli değişikliklere uğrayarak günümüze gelebilen üç yapı Böyük Slçuklulara bağlanmaktadır.

Bu yapılardan ilki olan Diyarbakır Ulu Camisi'nde Melikşah ve oğlu Ebu Şuca Muhammed'in adını veren 1091 ve 1117 tarihli yazıtlar bulunmaktadır. Artuklu, İnanoğulları, Nisanoğulları, Osmanlılar tarafından yapılan onarım ve eklerle büyük bir külliye durumuna gelen yapının planında, Emevi Halifesi Velid zamanında (705-715) yaptırılan Şam Emeviyye camisinin büyük etkisi dikkati çekmektedir. Ayrıca herbiri belirli noktalarda yenilikler taşıyan İrak Selçuklularından Mugisüddin Mahmuda ait, minaresinde 1129 tarihli onarım yazıtı bulunan Siirt Ulu Camisi ile 1150 tarihli Bitlis Ulu Camisi enine gelişen, mihrap önü mekanları kubbeli yapılardır.

[14] Doğan Kuban. Çağlar Boyunca türkiye Sanatının Anahatları.İstanl

Sırt Ulu Camisi, Minaresi ve çini bezekleri

Diyarbakır Ulu Cami. Diyarbakır Ulu Cami sütunları (Foto Nejat Satıcı)

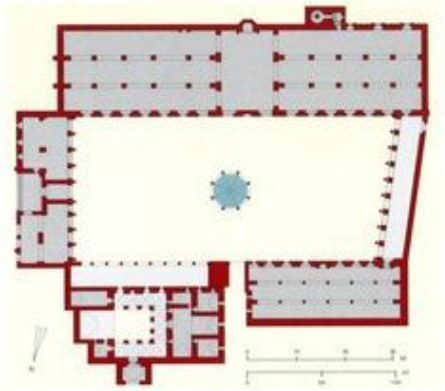

Diyarbakır Ulu Camii. Planı

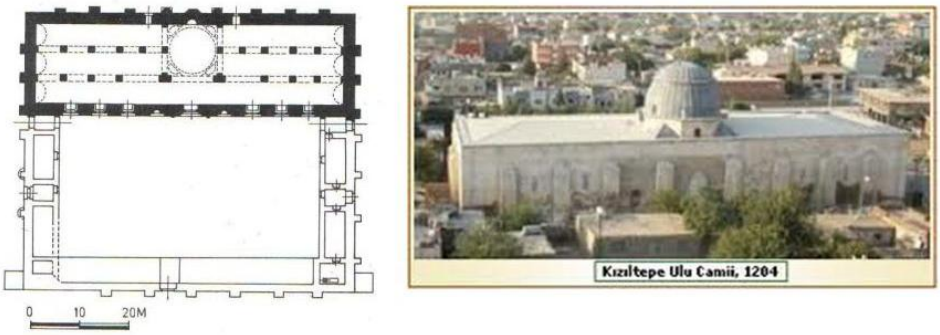

Kızıltepe Ulu Camii.

Erzurum Ulu Camii.

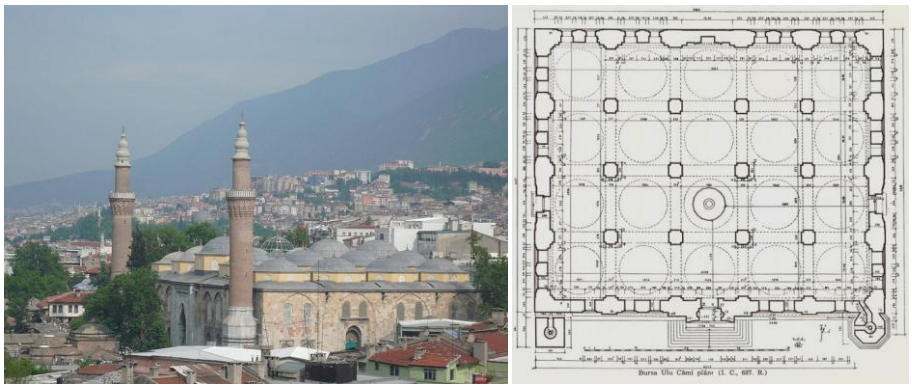

Bursa Ulu Camisi

Malatya Ulu Camisi

XIII yüzyıl Anadolu' da Selçukluların muhteşem üslubunun yayıldığı bir devrdir. Kesme taş anıtsal mimari ve yaratılan mekan etkisini zenginleştiren çini mozaik mihrap ve kubbe içleri, geometrik ve bitkisel süslemeli ağa minber ve kapı-pencere kanatları bu devrin mimarisine ayrı bir özellik kazandırır.

Konyada Alaeddin Camii muhteşem ağaç minberinden de anlaşıldığı gibi Sultan Mesud ve Kilic Arslan devrinden başlayıp, 1220-de Alaeddin Keykubad tarafından tamamlatılmış bir yapıdır[15]. Anadolu Selcuklarının siyasi ve askeri faaliyyetlerinin en yoğun devrine işaret eden bu süreç içinde yapı, geniş ve iki ana bölümlü olarak ortaya çıkmıştır. Doğuda, çeşitli sütunlara dayalı düz damlı kısım, batıda ise mihrap önünde kubbenin yer aldığı bölüm vardır. 1223 yılında Alaeddin Keykubadın Niğdede yaptırdığı Alaeddin Camii de üzerinde durulması gereken bir eserdir[16]. Kesme taştan yapılmış olan eser, mihrap duvarına dikey üç neften meydana gelir. Mihrap duvarı önündeki yan-yana 3 bölüm 3kubbe ile diğer taraflar tonuzlarla örtülüdür. Ortada avlu fikrini yaşatan açık kısım yer alır. Ana giriş doğu tarafında yandadır. Süslemeleri, taş işçiliyinde fiqürlü kabartmaları ile yapının yüksekliğini aşar. İlk orijinal Anadolu Selçuklu minarelerinden biri olan kesme taştan silindir biçimindeki minarenin arkasında mahfile açılan ikinci giriş yer alır. Alaeddin Keykubadın yaptırdığı Malatya Ulucamii ise kesme taş ve tuğla bir yapı olup, 1224-de tamamlanmış[17], daha sonra onarımlar görmüştür. Mihrap önünde kubbe ve arkasında revaklı iç avluya açılan eyvan diğer taraflar tonozlarla örtülüdür. Bu yapı ve mimarı, Anadolu ve Türk ustalarının İran Büyük Selçuklu mimarisine yabancı olmadıklarını, fakat yepyeni bir yaratma heyecanı ile yeni denemeleri tercih etdiklerini gösteriyor. Yapıda, eyvan ve revaklardaki çini mozaik ve sırlı tuğlanın ayrı bir önemi vardır.

Kayseride Alaeddin Keykubadın hanımı Mahperi Huand Hatun kuliyesi (1238) Camii, Medrese, hamam ve kumbet ile ilk Anadolu-Selçuklu kulliyesidir. Camii, mihrap önü kubbesi, eyvan, küçük açıklı orta neft gibi özellikleri ile bir bakıma Malatya Camiine bağlanır. Yanlara doğru geniıletilün mihrap bölümü ile de Kayseri ve Erzurum Ulu Camilerine yakındır. Kesme taş yapılardan Cami ve medrese, kümbeti de içine alan bir kale görünüşündedir. 1237 tarihli Amasya Burmalı minare cami minaresi ile olduğu kadar dikine gelişen 3 neftli yapidaki denemelerle de dikkati çeker. Cephesinde bir de kümbet vardır.

Amasyada medrese görevindeki mekanlarıyla Gök Medrese Camiide önemli bir basamak yapıdır (1266). 1281-de tamamlanan Develi Ulu Camii aynı prensipleri tekrarlayan bir yapıdır.

[15] Muhittin Şerin. İslam sanatları tarihi.(Lise sanat tarihi)İstanbul, 2012. S.65
[16] Yılmaz Can, Recep Gün. Ana hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve estetiği. İstanbul, 2012, s 194-196.
[17] Yılmaz Can, Recep Gün. Ana hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve estetiği. İstanbul, 2012, s 194-196.

Geleneksel formların değiştirilerek yeni bir sentez içinde kaybolmadan yaşatıldığı bu yapılar yanında, ağaç direkli Anadolu Selçuklu Camileri ikinci grubu meydana getirir. Çok eski Türk mimarı geleneğini yaşatan bu mimarinin en güzel örnekleri 1258 tarihli Sahip Ata Camii ile başlar. Bu gün yalnız eski Cami ve külliyenin çifte minareli portalı ayaktadır. Sebillere sahip olan bu yivli minareli portal bu devrin ünlü mimarı Kölük b. Abdullahın eseridir. 1272 tarihli Afyon Ulu Caminde ağaç direklerin mukarnaslı başlıkları XIII yüzyılın ortalarından sivri hisar Ulu Caminin değişik ağaç direk başlıkları ve minberi, Ankara Aslanhane Camiinin çini mozaik ve ştuk karışımı mihrabı ve minberi bu tip yapıların en çok tanınan kısımlarıdır. Ağaç direkler üzerinde ahşap konsollara oturtulan düz tavanlı toprak damlı bu yapıların en gelişmiş örneği Beyşehirde yüzyılın sonunda 1299 da tamamlanmış olan Eşrefoğlu Camidir[18]. Mihrap önünde Mozaik çini kaplamalı kubbesi, yüksek taş portali ve çini mozaik mihrabı ile giriş duvarını kaplayan çini mozaik süsleme yanında kaliteli ağaç işçiliği ve yanındakı kümbetin kubbe için süsleyen çini mozaik dekoru ayrıca dikkate değer. XIII yüzyıl Anadolu Selçuklu Cami mimarisinin üçüncü bir grubunu meydana getiren mescidler genellikle Konyadadır. Akşehir ve Alanyada da benzerleri bulunan bu yapılar, tekkübbeli küçük ölçüde ele alınmış yapılardır. Ortak özellikleri bir kısmında kapalı, bir kısmında açık revak şeklinde hazırlık mekanlarına sahip olmalarıdır. Bu biçim XIV yüzyıl mimarisinde başlayacak olan-Son cemaat yeri-unsurunun ilk işaretçisidir[19]. 1215 tarihli taş mescid kapalı son cemaat yeri ile iç ve dış portallerdeki geometrik geçme taş işçiliği ile dikkati çeker. Sırçalı mescid ise XIII yüzyılın son yarısında tek kübbeli, üç kemerle açılan son cemaat yeri ve minaresi ile dikkati çeker. Bu yaplar, kubbeye geçişlerde çeşidli problemleri ele alarak tek kübbeli, açık son cemmat yerli Osmanlı Camilerinin gelişmesine öncü olmuşlardır. Çini mozaik mehraplarıda ayrıca önemlidir[20].

Sonuc. Eski Selçuklu camileri başta olmak üzere bütün camiler dört eyvanlı revaklı avlular eklenerek genişletilmeye başlanmıştır. Büyük Selçuklular, daha önce uyğulanmış olan mimari elemanları yeni bir mimarı içinde deferlendirerek orjinal bir üslup yaratmıştır. Praktik bakımından namaza pek uygun olmayan bu cami planında asıl mihrap yanında başka mihraplar da koyma gereği ortaya çıkmıştır. Eyvanların yüksekliğini örtmek için çoğunlukla revaklar iki katlı yapılmıştır. Birbiriyle güç kaynaşan unsurların bir araya getirilerek yaratıldığı bu anıtsal mimari o kadar benimsenilmiştir ki, onlardan sonra da vazkeçilmez bir şekil olarak çeşitli ölçülerde tekrarlanmıştır.

İran'da Böyük Selçuklular'ın camii mimarisine geliştirildiği plan ve mimari biçimler İran'da, Azerbaycanda deyil Doğu İslam dünyasında da davam etmişdir. Selçuklu kubbelerinin geleneksel formunu meydana getiren kubbe diğer Selçuklu yapılarında da tekrarlanacak bir örnek oluşturmakdadır. Bu plan şeması, Anadolu ve Misir'a kadar izlenebilecek bir gelişmenin başlangıç noktasıdır. Böyük Selçuklular ve Atabekleri vasitasiyla Suriya-İrak ve oradan Mısır'a, diger yandan da gelişmesini tamamlayacağı Anadolu'ya getirilmiştir. Böyük Selçuklu mimarisi her yönüyle ve bütün tiplerinde, gerek plan gerekse biçim bakımından kendinden sonrakı Harezimler ve İlhanlı devri gibi Asya müslümani büyük çapta etkilemiştir[21].

Kaynakca

[18] Yılmaz Can, Recep Gün. Ana hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve estetiği. İstanbul, 2012, s 194-196.
[19] Yılmaz Can, Recep Gün. Ana hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve estetiği. İstanbul, 2012, s 194-196.
[20] Oktay Aslanapa. Türk Sanatı. İstanbul, 1989, Remzi Kitabevi. S.64.
[21] Yılmaz Can, Recep Gün. Ana hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve estetiği. İstanbul, 2012, s 201.

1.N. Diyarbekirli, O.Aslanapa . Türk tarihi. Ankara, 1977, 374 s.
2.O. Aslanapa. Türk Sanatı. İstanbul, 1989, Remzi Kitabevi. 453 s.
3.Can Y., Gün R. Ana hatlarıyla Türk İslam sanatları ve estetiği. İstanbul, Kayıhan yayınları, 2012, 416 s.
4. Qənbərova G. Naxçıvanda məskunlaşma və şəhərsalmanın inkişafı. Naxçıvan, 2016, 384 s.
5.Səfərli F. Naxçıvanın Cümə məscidi.//Azərbaycan MEA Naxçıvan bölməsi. Elmi əsərlər 12, Naxçıvan 2004, s.71-78.
6.Salamzadə Ə.Əcəmi Əbubəkir oğlu və Naxçıvan memarlıq abidələri. Bakı, 1976, s.22.
7.Yakobstal E.Mittelelterliche Backsteinbaute in Nachtsehevan zum Araxe sthale.Berlin,1899, s.168.
8.Məmmədov F. Orta əsrlər Azərbaycan memarlıq məktəblərinin əlaqələri. Bakı, Qərb-Şərq nəşriyyat evi, 2013, 193 s.
9.Qiyasi C. Nizami dövrü memarlıq abidələri. Bakı, İşıq nəşriyyatı, 1991. 258 s.
10. Məmmədova G.,Məmmədova Z. Orta əsrlər memarlığı (VIII-XIV əsrlər).Bakı, Qərb-Şərq nəşriyyat evi, 2013, 312 s.
11.Muhittin Şerin. İslam sanatları tarihi.(Lise sanat tarihi)İstanbul, 2012.

II-IV./IX-X. ASIRLARDA TASAVVUFA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Yrd. Doç. Dr. Muharrem ÇAKMAK

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, muharrem.cakmak@inonu.edu.tr

Özet

H. III. ve IV. Asırlar, İslam dünyasında gerek siyasi açıdan gerekse sosyal açıdan oldukça önemli bir dönemdir. Bu dönem tasavvuf tarihi açısından olduğu gibi diğer ilimler ve ilim tarihi açısından da oldukça önemlidir. Genel itibariyle ilimler bu dönemde oluşmuş, fıkhın ayrı bir ilim olmasıyla fıkıh mezhepleri Hanbeliyye, Hanefiyye, Mâlikiyye ve Şâfiiyye gibi fıkhî mezhepler bu asırlarda sistemleşmiştir. Mâtürîdîlik ve Eş'arîlik gibi ehl-i sünnet kelâm mezhepleri bu dönemde ortaya çıkmış,[1] daha birinci asırlarda zuhur eden itikada yönelik farklı anlayışlar, bu dönemde Kelam ilminin sistemleşmesini sağlamıştır.

Bu dönem aynı zamanda ilim elde etmede farklı metot ve tavır izleyen grupların birbirilerini sert eleştiriye tabi tuttuğu, zındık olma ve küfürle itham ettiği, şiddetli eleştirilerin olduğu bir dönemdir. Temelinde epistemolojinin yer aldığı bu tartışmalarda, bilginin elde edilme şekli, metodu ve bilginin kaynağı meselesi, ilmî usûl açısından farklı anlayışların oluşmasına yol açmıştır. Dolayısıyla dinî, ahlakî ve metafizik bilginin elde edilmesinde ya nass ve nakle, ya akıl ve istidlale, ya da keşf ve ilhama ağırlık verildiği görülür[2] ki, bu dönemde tasavvufa yöneltilen eleştiriler, genel itibariyle de bu bağlamdadır. Tebliğimizde, tasavvufa bu yönde gelen eleştiriler konu edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, eleştiri, nas, selefiyye, akıl, metafizik.

CRITICIZE OF SUFISM IN THE 3-4/9TH AND 10TH CENTURIES

Abstract

H. III. and IV. (M. IX-X) Centuries are a very important period in Islamic world, politically and socially. This period is very important in terms of the history of mysticism as well as other sciences and history of science. In general, science was formed in this period, while fiqh was a separate science, fiqh sects such as Hanbaliyye, Hanafiyye, Malikiyya and Şafiiyye were systemized in these centuries. The sects of the Ahl-i Sunnah kalam such as Mâturidism and Ash'arism emerged in this period. Different insights towards the gods that emerged in the early periods provided the systematization of the word of Kelam in this period.

At the same time, this period is a time when groups who follow different methods and attitudes towards science have been subjected to harsh criticism, accused of being nuts and blasphemy, and of very severe criticism. In these debates, where epistemology is at its core, the way in which information is gained, its method and the source of knowledge have led to the emergence of different schools of religion, as well as the emergence of different schools in general philosophy. In terms of Islamic religion, we see that the acquisition of religious, moral and metaphysical knowledge is either focused on nass and tradition, or on intelligence and inference, or on exploration and

[1] Yılmaz, H. Kâmil, (2010), Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar, İstanbul, s. 108.
[2] Uludağ, Süleyman, (1994), İslam Düşüncesinin Yapısı, İstanbul, s. 15.

divine inspiration, and criticisms directed to İslamic mysticism in this period are generally in this context. In this paper, these criticisms made to tasavvuf are discussed.

Keywords: Tasavvuf (İslamic mysticism), criticisms, selefiyye, intelligence, metaphysics.

1. Bilginin Kaynağı ve Metodu Meselesi

H. III-IV./IX-X. Yüzyıllar, tasavvufun tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimlerin yanında ilim haline geldiği ve İslami ilimler içerisinde yerini aldığı dönemdir. Bağdat ve çevresinin ilim merkezi haline geldiği bu dönem, tasavvuf tarihi açısından olduğu kadar diğer İslami ilimler açısından da oldukça önemlidir.[3] Bu dönemde bilginin elde edilme şekli, metodu ve bilginin kaynağı noktasında, nass ve nakli esas alan selefiyye; akıl ve istidlali benimseyen kelâmiyye ile keşf ve ilhama ağırlık veren sûfiyye/tasavvuf arasında yaşanan tartışmalar, tasavvuf tarihi açısından önem arzetmektedir.[4]

Ebu Talib el-Mekki, İhtilafa düşülen hususun iki meseleden ibaret olduğunu söyler. Bunlar, tevhidin ne olduğu ve tevhide ulaşma ve onu talep etme keyfiyetinin nasıl olduğudur. Bu noktada kimileri talep etme ve araştırma yolunu, kimileri istidlal ve tefekkür yolunu, kimileri rivayet ve haber yolunu, kimileri teslimiyet ve tevfîk-i ilahî yolunu, kimileri de acz ve kusurun itirafıyla onu idrak etmenin mümkün olacağını söylemişlerdir.[5]

Bu tartışmalarda her grubun ideali, islamı başka din ve kültürlerle karşılaşmanın neticesinde ortaya çıkan bir takım tehlikelerden korumak ve islamın saffetini muhafaza etmektir. Problem ise bunu sağlamanın yolu ve metodundadır. Bu açıdan selefiyye, akıl ve istidlâle dayanarak veya keşf ve ilhama istinad ederek nakli tevil, tefsir ve değerlendirme yoluna gitmemiş, böyle bir yol izleyenleri de şiddetle tenkit etmiştir. Onlara göre yeni söylenecek her şey bid'attir.

Selefiyye, önceleri İslami bir fırka olmaktan çok, erken dönem din anlayışını muhafaza etmeye çalışan bir bakış açısı veya dini bir söylem olarak görülmektedir. Selefiyyenin hicri ikinci asrın ortalarından itibaren başlayan mezhepleşme sürecinde sembol isim olarak Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) öne çıkmış; daha sonraki dönemlerde İbn Teymiyye (ö.728/1328) ve onun talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1351) ile sistemleşerek devam etmiştir.[6] Selef, ilk dönem zühd yaşayışına karşı çıkmamakla beraber selefin kelamcılardan sonra en çok eleştirdiği kesim mutasavvıflar olmuştur. Onların eleştirilerinin odak noktası, "bid'at"anlayışı çerçevesine ibadetlerin ve züht hayatının peygamber zamanında olmayan kurumsallaşmış ibadet şekilleridir.[7]

Selefi yaklaşım, akıl ve istidlale dayanarak veya keşf ve ilham ile nassı te'vil ve değerlendirme yoluna gitmemiş, bunu yapanları ise şiddetle tenkit etmiştir. Selefîler, hadislerde anlatılan İslam anlayışını benimsemiş, Kaderiyye, Cehmiyye ve Mutezile gibi kelam hareketleri tarafından ortaya atılan görüşlere şiddetle karşı çıktığı gibi, onların görüşlerini reddetmek için ileri sürülen yeni yorumları da reddetmiştir.[8] Selefiyye, nasslarda anlatılan İslam anlayışını aynen kabul ettikleri, kendi fikir ve ilmî kanaatleriyle hiç bir şey ilave etmedikleri; arş, kürsü, Allah'ın eli (yedullah), yüzü

[3] Yılmaz, a.g.e., s. 108.
[4] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 15.
[5] el-Mekki, Ebu Talib, (1999), Kûtû'l-Kulûb, çev. Muharrem Tan, İz yay., İstanbul, C. 2, s. 62.
[6] Kubat, Mehmet, (2004), "Selefi Perspektifin Tarihselliği", İslami Araştırmalar Dergisi. Cilt 17, Sayı 3, s. 235-236.
[7] Baktır, Mehmet, (2004), "Mütekaddimun selefiyye ve Metod Anlayışı", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 8, sayı 2, s. 42.
[8] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 33-39.

(vechullah) gibi hususları tevil etmeden aynen kabul ettikleri için muhalifleri tarafından "mücessime" ve "müşebbihe" olmakla itham edilmişlerdir.[9]

Kendi yöntemlerinden ayrılan ve ilimde farklı yol izleyen fakih ve kelamcıları eleştiren selefiyye, ilmi, hadis ve senedinden ibaret görmekte ve bir haberi anlamak için üzerinde fikir yürütmeyi onun sınırlarının dışına çıkmak olarak değerlendirmekte idi. Bu yüzden Muhasibi, ehl-i hadis olarak da ifade edilen selefi yaklaşım tarafından şiddetli tenkide maruz kalmıştır.[10] Selefî anlayışı benimseyen Hanbeliyye'nin imamı Ahmed bin Hanbel (ö.241/855), kelamcıları zındıklıkla suçlamış ve tasavvuf görüşünü tasvip etmesine rağmen kelamcıların "halk-ı Kur'an" görüşlerini reddetme gibi kelam konuları ile uğraştığı için Haris-i Muhasibî'yi (ö.143/857) eleştirmiş ve onunla olan münasebetini kesmiştir.[11]

Muhasibi'yi eleştirenlerden Ebu Zür'a, onun kitaplarının bidat ve dalalet kitapları olduğunu söyleyerek "*bu kitaplardan sakının*" demiştir. Kendisine bu kitaplarda ibretli öğütlerin bulunduğu söylendiğinde ise, Allah'ın Kitabı'nda ibret bulamayan için bu kitaplarda ibret olmadığını söylemiştir.[12] Selefiye, akla ve akla dayanan kelâmı eleştirdiği gibi, aynı şekilde sûfilerin bir takım konulardan bahsetmelerine ve onları kavramlaştırmalarına karşı çıkmıştır.[13] Mutasavvıfların, nefsin durumu, kalbe ârız olan bir takım haller ve kalbin hastalıkları gibi konulardan bahsetmelerine selefiye tepki göstermiş; İmam Malik (ö.179/795), Süfyan-ı Sevrî (ö.161/778) gibi selef (ilk dönem) âlimlerinin nefsin vesvesesi hakkında eser yazmadığını, bu dönemde insanların bu gibi konularda bid'ate koştuğunu/düştüğünü söyleyerek itiraz etmiştir.[14]

Ahmed b. Hanbel'in Haris el-Muhasibî'ye olan tavrı, Hanbelîlerin sûfîleri zındıklıkla itham etmesiyle devam etmiştir. Gulâmu Halil Adındaki Hanbeli fakih ve vaiz, sûfîleri zındıklıkla itham etmiş, Halife Muvaffak'a ve annesine sûfîler aleyhinde telkinde bulunmuş ve devrin ileri gelen bütün süfilerinin tutuklanmasını sağlamış[15] ancak Halife Muvaffak, Cüneyd-i Bağdadî ve bazı sûfîler aleyhinde söylenenlerin iftira olduğunu anlamış ve sûfîlerin beraatine karar vermiştir.[16] Bundan sonra fakihler, konuşmaları ile şeriatın dışına çıktığını düşündüğü Zünnûn el-Mısrî, Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî, Hallac-ı Mansur gibi birçok sûfîyi yargılayıp çeşitli cezalara çarptırmışlardır.[17]

Kelâm'a gelince, mutezile tarafından kurulan, daha sonra sünnî bir temele oturtulan kelam ilmi, İslam fırkaları ve mezhepleri içinde akla büyük değer verdiği için "rasyonalist" bir düşünce sistemi olarak kabul edilir.[18] Kelâm aslında selefiyyenin iddia ettiği gibi nassı iptal etmemiş, nassı kabul etmekle birlikte aklı ön plana çıkarmıştır. Yani kelâm, nassa bağlı kalmakla beraber aklı ön planda tutmuştur.

Tasavvufta öne çıkan Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ve Hâris-i Muhâsibî (ö. 245/857) gibi mutasavvıflar, kelam ilminde otorite âlimler arasında kabul

[9] Yavuz, Yusuf Şevki, (2006), "Müşebbihe", DİA, C. 32, s. 156-158; Üzüm, İlyas (2006), DİA, C. 31, s. 449-450.
[10] el-Gudde, Abdülfettah (muhakkik), (2010), Selefî Tasavvuf, çev. Faruk Beşer, İstanbul, s. 18.
[11] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 49; el-Gudde a.g.e., s. 25.
[12] el-Gudde, a.g.e., s. 19.
[13] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 56.
[14] el-Gudde a.g.e., s. 19; Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 67.
[15] Çelebi, İlyas, (1998), "Zühd ve Kuruluş Dönemlerinde Kelam-Tasavvuf İlişkisi", İlahiyat fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Eğitim Öğretim Meseleleri ve Koordinasyon Toplantısı -II, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul, s. 105.
[16] Ateş, Süleymen, (1970), Cüneyd-i Bağdâdî ve Mektupları, İstanbul, s. 40-42.
[17] Çelebi, a.g.m., s. 105.
[18] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 76-77..

edilmektedir.[19] Ancak, özellikle kelâmla ortak mücadele etmede ilk zâhid sûfiler ile selef arasında bazı tavır ve davranış benzerliği görülmektedir. Zira ilk sûfiler ile selef, her ikisi de dîni hayatı pratik yönü ile öne çıkarmış, teorik tartışmalardan uzak durmuş ve ehl-i re'y ve kelâmla ortak mücadele etmişlerdir.[20]

IV. yüzyılda yazılan klasik tasavvuf kaynaklarında ise kelam ilmiyle ilgili konulara geniş yer verildiği görülür. Bu çerçevede, Muhasibî'nin (ö. 243/857) *Vesâya* ve *er-Riâye* adlı eserinde, Kelabazi'nin (ö. 380/990) *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Serrâc'ın (ö. 378/988) *el-Lüm'a*, Ebu Talib el-Mekkî'nin (ö. 386/996) *Kûtü'l-Kulûb* ve Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *er-Risâle*'sinde kelamî konulara yer verildiği görülmektedir.[21]

Kelamı eleştirenlerden Ebu Talib el-Mekkî, yakîni ifadede kelam ilmini yetersiz görür. Onun kelama karşı olmasında sûfî olmasının yanı sıra selefi bir anlayışa sahip olmasının da etkisi vardır ki, ilk dönemlerden itibaren selefi anlayış, insanları cedel ve kelamdan sakındırmıştır. Mekkî, selefin bu konulardaki tutumlarından bahsederken onların cedel ehlini dinlemediklerini, onlara cedel ve istidlal ile mukabele etmediklerini söylemekte, Ahmed bin Hanbel ve Malik bin Enes gibi bazı âlimlerden nakillerde bulunmaktadır.[22]

Mutasavvıflar ile kelamiyye arasında bazı tartışmalar yaşanmakla beraber, insan bedenini yaratanın Allah olduğu gibi onun bütün fiilini yaratanın da Allah olduğu; hayır olsun şer olsun insanın yaptığı fillerin Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğu gibi bazı kelamî konularda ehl-i sünnet kelamcıları ile aynı düşünmektedirler. Bunun yanı sıra İmam Eş'ârî ve bazı kelam âlimlerinin zühd ve takva gibi tasavvuf konularına müsbet baktığı ve vera' ehli olduğu; yine bazı kelam ve fıkıh âlimi için "fakih, edip, şair, mütekellim, müfessir, sûfî ve kâtip idi" şeklinde rivayetlere yer verildiğine rastlanmaktadır.[23]

Kelâm'ın tasavvufla olan ilişkisine gelince**;** kelamcılar tıpkı nassla sınırlı kalan selefiyeyi eleştirdiği gibi, mutasavvıfların bilgi anlayışını, yani dini yaşayıştan gelen bilgi demek olan keşf ve ilham anlayışını tenkit etmişlerdir.[24] Onlar, ilham yoluyla sabit olacak dini hükümlerin kabul edilmesi halinde aklın kıymetinin ortadan kalkacağını düşünmüşlerdir. Örneğin Ebû Bekir el-Kaffal (ö. 365/975), "Şayet ilimler ilhamla sübut bulacak olursa nazar ve istidlalin hiçbir anlamı kalmaz", der.[25] Bu anlayışa göre ilham, kişisel bir hazdır ve hak olabildiği gibi bâtıl olma ihtimalinden de uzak değildir. Bu noktada dönemin kelamcılarının, inanç esaslarında kelam ve tasavvufun kullandığı epistemolojik farklılığı ortaya koyma, tasavvufun ulaştığı öznel bilginin hatalarını sergileme ve nesnel bilginin zorunluluğunu belirleme amacına yönelik bir gayret içinde oldukları söylenebilir.[26]

---

[19] Çelebi a.g.m., s. 103-104.
[20] Çelebi, a.g.m., s. 103-104.
[21] Aslan, Abdülgaffar, (2002), "IV/ X. Yüzyılda Kelam-Tasavvuf ilişkisi -İbn Fûrek Örneği-", Dinî Araştırmalar, C. 5, S. 14, 2002, s. 63-64.
[22] Selvi, Dilaver, (2003), "Ebu Talib el-Mekki Kûtû'l-kulûb ve Tasavvuf Anlayışı" (Giriş), Kalblerin Azığı - Kûtû'l-kulûb, Ebu Talib el-Mekki, çev. Yakub Çiçek Dilaver Selvî, İstanbul, C. 1, s. 54-55.
[23] Aslan, a.g.m., s. 65-68. (İbn Asakir'in İbn Furek'ten yaptığı bir rivayete göre, onun Eş' ari'den ders alan Ebu Sehl es-Sa'lûkî en-Neysabûrî (ö. 367 /977) için: "0, fakih, edip, şair, mütekellim, müfessir, sûfî ve kâtip idi", demiştir. Aynı yerde Süfyan es-Sevrî'nin (ö. 161/777) bir mütekellim ve sûfî olduğu zikredilmektedir. Öte yandan Eş' ari'nin talebeleri arasında yer alan Ebu Zeyd Mervezî'nin (ö. 371/981) de zühd ve vera'sıyla ün yaptığı kaydedilmektedir.)
[24] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 110.
[25] Tanci, a.g.e., s. 62.
[26] Aslan, a.g.m., s. 65.

Oysa mutasavvıflara göre, akıl ve nakil belli ölçüde dini bilginin kaynağı olmakla birlikte en ulvi dini bilgiler keşf ve ilhamla elde edilir. Keşf ve ilham, Allah hakkında doğrudan bilgi verdiği halde akıl ve nass vasıtalı bilgi verirler. Bu yüzden ilham ve tasavvufi bilgi olan marifeti yücelten sûfiler, bu bilgi çeşidini kabul etmeyen selefiye ve kelamcıları tenkit etmişlerdir.[27]

İslami delillerin birini teşkil eden ictihad hakkında mutasavvıflar, ictihadın nakil ve haber ulemasına mahsus olmadığını ve onların bu konuda herhangi bir delillerinin bulunmadığını söylemektedir. İctihadın başka bir şekli daha vardır ki o da, nefsi berraklaştırıp arındırmak ve güzel ahlakla süslemektir. Bu metod, nefsin bu yolda rabbani ahlakla ahlaklanması, doğrudan Allah nezdinden gelecek bilgilere hazırlanıp kabul edebilir hale gelmesidir. İlmin tecelli edeceği mahal bu tür bir tasfiye ile berrak hale getirilince, müctehide verilen bilgiye benzer bir şekilde sûfilere de ahkâm meseleleri konusunda Hak ilmi tecelli eder.[28]

Mutasavvıflar, nakil ve rivayete dayanan selefiye kadar hatta onlardan daha fazla, nazar ve istidlale dayanan kelamcıları tenkit etmişlerdir. Madde âleminde ve dünya işlerinde aklı ve tecrübeyi tartışmasız rehber kabul eden sûfiler, kelamcıların akla dayanarak Allah'ın varlığı, Allah'ın isim, sıfat ve fiilleri, ruh, ölüm ve ölümden sonraki hayat gibi metafizik konularda konuşmalarını isabetsiz bulurlar. Dinî ve ilahî hakikatlerin aklî istidlal ve kıyasla idrak edilemeyeceğini ileri sürerken selefîlere yaklaşan sûfiler, nakle ve rivayete dayanan bilgi ile yetinmeyi tenkit ederken de kelamcılara yaklaşmaktadırlar. Ancak sûfilerin karşı oldukları akıl, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, maddî âlemle ilgili olan tabiî akıl değil, metafizik âleme ait hüküm verme ve ilahî hakikatleri idrak etme iddiasında olan nazarî ve metafizik akıldır.[29]

2. Zâhirî İlim - Bâtınî İlim Ayırımı ve Zâhir–Bâtın Eleştirisi

Mutasavvıflar ilk dönemlerden beri ilmi ve ulemâyı biri zâhir diğeri bâtın olmak üzere ikiye ayırmışlar, terazinin bir kefesine zâhir ilmini, diğer kefesine bâtın ilmi ve ulemâsını koymuşlar, bâtın ulemâsıyla kendilerini, zâhir ulemâsıyla kendileri dışında kalan kelâmcı, fakih, muhaddis ve müfessirleri kastetmişlerdir.[30] Zâhir, açık olan, dışta bulunan şey, bâtın ise kapalı olan, kolay anlaşılmayan şeydir. Zâhir, bedihî olan bilgi, bâtın ise hakikat bilgisidir. Kendi yaratılışı başta olmak üzere insanın her baktığı şeyde Allah'ın var olduğunu görmesi zâhir ilmi, bâtın ise hakikat bilgisidir.[31]

Selefiyye ve kelamcıların tasavvuf ve sûfileri hafife alan eleştirilerine tepki olarak mutasavvıflar da onları "zâhirî ilimcilik"le suçlamıştır. Kaynaklara baktığımız zaman, her grubun karşısına aldığı gruba tepkisini, o ilim dalına hakarete varan bir eleştiri olarak bulmaktayız.[32] Dolayısıyla kaynaklarda "zâhir uleması-bâtın uleması" çatışma/tepkisi bulunduğunu görüyoruz. Feridüddîn Attar, "*irfan, amel ve hâlin neticesidir, ezberlemenin ve "kâle"nin neticesi değildir*"[33], derken; Hasan-ı Basrî, "*kişiye gereken faydalı ilim, ihlasa dayanan kâmil amel ve sabra dayanan bir kanaattir.*", der.[34] Tasavvufun diğer ilimlere "zâhirî ilim" demesi ve zâhir uleması

[27] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 128;143.
[28] Tanci, s. 70.
[29] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 150-151.
[30] Uludağ, Süleyman, (2005), "Başlangıçtan Günümüze Tasavvufta Usûl Meselesi", İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi 2, İstanbul, s. 1047-1048.
[31] Isfahanî, Rağıb, (2010), Müfredât, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul, s. 150-151.
[32] Uludağ, Süleyman, (2014), Tasavvuf ve Tenkit, İstanbul, s. 14-15.
[33] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 145.
[34] Attar, (2005), Feridüddin, Tezkîretü'l-Evliyâ, İstanbul, s. 75.

eleştirisi, birincisi, ilim-amel açısındandır; ikincisi ise, kendi ilim nazariyelerine verdikleri önem açısındandır.

Ebu Talib el-Mekki, Süfyan-ı Sevrî'den: "*insanlar ilmi talep ettikleri zaman onunla amel ederler. Amel ettiklerinde de ihlaslı davranırlar*", dediğini nakleder. Sehl bin Tusterî ise, bilgi boyutunda kalan ilmin tamamının dünya için olduğunu söyler. Sehl'e göre ahiret için olan ilim ise, o ilimle yapılan ameldir.[35]

Diğer ilim dallarından tasavvufa olan sert eleştirilere tepki olarak mutasavvıflar o ilim dallarına ve ilimle meşgul olmaya tavır almış görünse de, bu tasavvufun genel karakteri değildir. Aklı, rivayet ve nakli küçümseme tavrı ekseriya mutedil ve temkinli mutasavvıfların da itiraz ettikleri bir konu olmuştur.[36] İlk sûfiler arasında önemli bir yeri olan İbn Hafif (ö. 371/982), ilim karşıtı beyanlardan sakındırır ve "*İlim tahsili ile meşgul olunuz, süfilerin menfi sözleri sizi aldatmasın*", der.[37]

Sûfîlere göre iki ilim vardır. Biri, okuma ve öğrenme ile kazanılan aklî ve naklî ilimler ki bunlara zahirî ilim denir. İkincisi ise, riyazet ve takva sonucu Allah'ın kuluna ihsan ettiği vehbî ilim ki buna da bâtınî ilim denir. "*Allah size nimetlerini zâhir ve bâtın olarak ihsan etti*" (Lokman, 31/20) âyeti ve benzeri âyetler, ilmin zâhiri ve bâtını olduğunu gösterir. Sûfîlere göre zâhir ilmi şeriat ilmi, bâtın ilmi ise, hakikat ilmidir. Şeriat ilmi âdab ilmi, hakikat ilmi ise ahvâl ilmidir ki, ancak âdaba yani şeriata sarılmakla açılır.[38] Burada "zâhir" sözüyle nasların herkes tarafından anlaşılan lafzı ve lügat manaları, bâtın ile ancak belli bir grup tarafından anlaşılan nasların derûni/içsel manaları kastedilmektedir. Esoteric ve esoterism (Batınî-Batınilik); exoteric ve exoterism (zâhirî/dışsal, dışsallık) kelimeleri de bu anlamda kullanılır. Bâtini ilim ve batın ulemâsından maksat İsmâilî, Fatımî ve Karmatîler gibi Şiî-Batınî zümrelerdeki batınîlik değil; Serrâc, Kelâb'azî, Ebu Talib Mekkî, Kuşeyrî, Hucvirî, Gazalî ve İbn Arabî gibi mutasavvıf yazarlar başta olmak üzere bütün Sünnî sûfilerin eserlerinde bahsettikleri bâtın, bâtınî ve bâtın uleması gibi kavramlardır.[39]

Ebu Talib el-Mekki, taşıyıcısı/nakledeni olduğu ilmin âlimi olma üzerinde durmakta ve Zührî'den naklen: "Bana falanca nakletti. o, ilmin koruyucu kaplarından biriydi." dediğini nakletderek Zührî'nin, "âlim" demeyip "ilmin kabı" ifadesini kullandığına dikkat çekmektedir. Mekkî, Mâlik bin Enes'in nakledeni olduğu ilmin âlimi olmayanları naklettiğini anlamayan, kendilerine sorulanları fıkhetmeyen kimseler olarak nitelediğini söyler.[40]

Serrâc, nass ve nakil ile gelen zâhir ilminden başka ilim tanımayan bazı zâhir âlimlerinin, ilm-i bâtını reddettiklerini söyler. Serrâc'a göre ise ilim, zâhir ve bâtın özelliği taşıyan, kulu zâhir ve bâtın amellere çağıran şeriat ilmidir. Serrâc'ın nakliyle "*Allah size nimetlerin zâhir ve bâtınını ihsan etmiştir*" (Lokman, 31/20) âyetinden bâtın ilmini anlayan sûfilere göre zâhir bâtınsız, bâtın da zâhirsiz olmaz.[41]

Ebu Talib el-Mekki ise, gerçek ilmin yakîn ve takva ile elde edilen ilim olduğunu ve bunun da Allah'ın has kullarına ait bir marifet ilmi olduğunu söyler. Ona

[35] el-Mekki, a.g.e., C. 2, s. 96-97.
[36] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 167.
[37] Tanci, a.g.e., s. 62.
[38] Ateş, Süleyman, (1992), İslam Tasavvufu, İstanbul, s. 551.
[39] Uludağ, "Tasavvufta Usûl Meselesi", s. 1048
[40] el-Mekki, a.g.e., C. 2, s. 63.
[41] es-Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, (1996), el-Luma', çev. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul, s. 23.

göre "derin anlayış" anlamına gelen fıkıh, dilin değil kalbin sıfatıdır.[42] Marifet ve muamele ilmi, ahkâm ve fetva ilimlerinden farklıdır. Bu ilme sahip olanlar, ilmiyle amel eden, ameli ilimle beraber zikreden ve bunların tamamını Allah korkusu ve huşû olarak vasfedenlerdir ki bu, dilin değil kalbin ilmidir.[43]

İlm-i bâtın konusunda söz söyleyenlerden biri de Ebû Saîd Harrâz (ö.277/890)'dır. O, bâtın ilmi konusunu ulu orta konuşmayı değil, belli bir süzgeçten geçirme lüzumunu ifade için "şeriatın zahirine muhalif olan bâtın ilminin her çeşidinin bâtıl olduğunu" söylemiştir. Ebû Saîd Harrâz, şer'î hükümlere titizlikle bağlı kalmanın gereğine inanırdı. Onun "zâhire aykırı düşen ilm-i bâtın bâtıldır" sözü, kendisinden sonraki sûfîlerin dillerinden düşürmedikleri bir vecize olmuştur.[44] Cüneyd-i Bağdadî (ö.297/909) ise, "Bizim yolumuz Kitap ve Sünnetle mazbuttur. Kim Kur'an'ı ezberlemez, fıkıh öğrenmezse ona iktidâ edilmez." demiştir." demiştir.[45] Dolayısıyla şeriatle hakikati birbirinin ayrılmaz parçası kabul eden Mutasavvıflara göre, zâhirî ve bâtınî ilim, ruh ve beden gibi birbirini tamamlar.[46] Serî es-Sakati (ö.251/865)'nin, "*bir kimse zühd ile başlar, sonra hadis yazarsa, ayağı sürçer, fakat önce hadis tahsil eder de sonra zühd ve tasavvuf yolunu tutarsa, sağlam bir görüşe sahip olur*", sözü, tefsir, hadis ve fıkıh gibi zâhiri ilimlere verilen önemi göstermesi açısından önemlidir.[47]

Dolayısıyla mutasavvıflar arasında tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm gibi ilimlerde ilmî yönü güçlü olan ve bazı ilimlerde meşhur olan sûfîler bulunmakta idi.[48] Ebü'l-Kasım İbrahim b. Muhammed en-Nasrabadi (ö. 367/977), rivayeti çok olan bir hadis âlimi;[49] Ebü Hamza el-Bağdadi (ö. 289/901), bir kıraat âlimi ve aynı zamanda Ahmed b. Hanbel'in çeşitli meselelerde görüşüne başvurduğu bir fakih idi.[50] Fıkıh ve hadiste yüksek dereceye ulaştığını söylenen[51] Hamdûn el-Kassâr (ö. 271/884) bir hadis âlimi ve Sevri (ö. 1611878) mezhebine bağlı bir fakih idi.[52] Yine dönem sûfilerinden Şiblî, sadece tasavvuf eğitimiyle yetinmeyip dinî ilimlerle de ilgilenmiş, yıllarca hadis ve fıkıh okumuş, İmam Mâlik'in el-Muvatta'ını ezberlemiştir.[53] Hâl ve ilim açısından dönemin üstadı olan Şibli (ö.334/945), Maliki mezhebinde bir âlimdir.[54] "Tasavvuftaki şeyhim Cüneyd, fıkıhtaki hocam Ebü'l-Abbas b. Şüreyh, dil ve gramerdeki hacam Sa'leb, hadisteki üstadım İbrahim el-Harbî'dir" dediği kaydedilen[55] Ebu Ali er-Rüzbari (ö. 322/933) ise, fakih, muhaddis, edip ve sûfî idi. Bu örnekler, tasavvufta ilme verilen önemi göstermesi açısından önemlidir. Zamanla gerek yaşayış olarak, gerekse kullandıkları bir takım kavramlar itibariyle kendilerine eleştiriler gelince, sûfiyye de tepki olarak bazen kendilerini eleştirenlerin mensubu bulunduğu ilim dalını küçümsemiş iseler de, hattı zatında tasavvufun diğer ilimlere genel bakış açısı yine de müspettir.

[42] el-Mekki, Ebu Talib, (2003), Kûtû'l-kulûb, çev. Yakub Çiçek- Dilaver Selvî, Semerkand yay., İstanbul, C. 1, s. 486.
[43] el-Mekki, a.g.e., C. 2, s. 37.
[44] Demirci, Mehmet, (1994), "Ebû Saîd Harrâz", DİA, İstanbul, C. 10, s. 222.
[45] Ateş, İslam Tasavvufu, s. 561.
[46] Ateş, İslam Tasavvufu, s. 552.
[47] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 167-168.
[48] Tanci, a.g.e., s. 42.
[49] Öngören, Reşat, (2006), "Nasrâbâdî, İbrâhim b. Muhammed", DİA, C. 32, İstanbul, s. 417. (İbrâhim b. Şeybân'dan hadis, fıkıh, tarih ve tasavvuf ilimlerini tahsil eden en-Nasrabadi, genç yaştan itibaren hadis ilmine özel bir ilgi duymuş; hadis toplamak için Horasan şehirlerinin yanı sıra İran, Irak, Suriye ve Mısır'ı dolaşmış ve Fakih - muhaddis Ebû Bekir el-Ebherî ile Bağdat'ta görüşmüştür.)
[50] Kuşeyrî, Abdülkerim, (1991), Kuşeyrî Risâlesi, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, s. 155.
[51] Kara, Mustafa, (1997), "Hamdûn el-Kassâr", DİA, C. 15, İstanbul, s. 455.
[52] el-Hucvirî, Ali bin Osman, (1996), Keşfu'l-Mahcûb, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, s. 226;
[53] Gürer, Dilaver, (2010), "Şiblî, Ebû Bekir", DİA, İstanbul, C. 39, s. 125.
[54] Tanci, a.g.e., s. 42.
[55] Tek, Abdurrezzak, (2008) "Rûzbârî", DİA, İstanbul, C. 35, s. 276.

Seri es-Sakatî (ö. 251/865)'ye[56] göre sûfînin bir vasfı, Kitap ve Sünnet'in zâhir hükmünün reddettiği bâtın ilminden söz etmemesidir. Ebu Süleyman Dârânî ise, (ö. 227/841); "*içime doğan tasavvufi bilgi ve nükteleri iki âdil şahid doğru olduklarını ispat etmedikçe kabul etmem*", der.[57] Mutasavvıf Ebu Bekr Verrak (ö.280/893), zühdü ve fıkhı bir yana bırakıp ilim namına kelâmla uğraşan kimsenin zındık, fıkıhla kelâmı bir kenara atıp zühd ile iktifa edenin bid'atçi, zühd ve kelâmı terk ederek fıkıhla yetinenin fâsık olacağını söyler. Ona göre kurtuluş, bunların her birinden nasibini almakla mümkündür.[58] Haris el-Muhasibi (ö. 243/857) ise bu konuda, "*Allah seni önce hadis tahsil eden, sonra süfi olan biri kılsın*.", der. Ebu Talib el-Mekki'ye (ö. 386/996) göre bu sözün manası, kişi önce hadis ve eser ilmi, usul ve sünen bilgisiyle başlar, sonra kendini zühd ve ibadete verirse tasavvuf ilminde ilerler, arif bir sûfi olur demektir.[59]

Sonuç

Tasavvuf, kaynak itibariyle mevsuk, mana itibariyle doğru olan naklî bilgilerle, aklın verdiği zaruri ve sıhhatli bilgileri hiçbir zaman inkâr etmemiştir. Aksine bu nevi bilgilere önem ve değer vermiş ve hatta bunları keşf ve marifetin temeli saymıştır.[60] Netice itibariyle tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimler nassın, yani Kur'an ve sünnetin zâhirî/amelî yönüyle ilgili ilimlerdir. Amel noktasında kelam ve tasavvuf da bunlara tâbidir. Fakat genel anlamda evrenin görünen fizik âleminin ötesindeki bir takım sırları, ontolojik yaratılıştaki bir takım hikmet ve sırlar, Allah'ın isim, fiil ve sıfatları, ölüm ve ötesi gibi bir takım metafizik konularda bilgi elde etmede farklı metodlar vardır.

Ebu Talib el-Mekki, hakikat arayışına girenlerin beş zümre olduğunu söyler. Bunlardan birincisi, kendi hevalarından kaynaklanan reylerini bildirerek şaşkınlık ve şüpheyi daha da artıran bid'atçilerdir. İkincisi, akılla bilinen bilgilerini dinin zâhirine kıyas ederek görüş bildiren kelamcılar; üçüncüsü, hata içinde olan ve Kitap ve Sünnet'in zahirine ters düşen şatahat ehli sûfiyye; dördüncüsü, bu hususun gayb ilmi ve ahiret hükmünden olduğunu söylüyerek "konuşamayız, çünkü biz bununla mükellef kılınmadık" diyen fetva ehli yani fakihlerdir. Beşincisi ise, bir şey sorulduğunda teslimiyet göstermeyi ve hadisin emrine uymayı tavsiye eden muhaddislerdir.[61]

Gazâlî ise kendi dönemine kadar olan hakikat arayışlarını bir tasnife tabi tutarak bunları, rey ve istidlâl sahibi olduklarını iddia eden kelâmcılar; hakikatin "masum imam"dan talim yolu ile öğrenileceğini iddia eden bâtınîler; hakikatin aklî delil ile elde edileceğini savunan filozoflar; hakikatin keşf ve ilhamla öğrenileceğini söyleyen mutasavvıflar/sûfîler olmak üzere dört grupta ele alır.[62]

Bir başka tasnife göre de düşünce tarihinde metafizik konularda bilgi elde etmede dört yol vardır. Bunlar, batı felsefesinde meşşâilik ve işrâkilik, İslam düşüncesinde ise kelâm ve tasavvuftur. Aristocu rasyonalist felsefe olan Meşşâilik, batı felsefesinde Aristo, doğu İslam felsefesinde İbn Rüşd gibi İslam filozofları tarafından temsil edilen akılcı yoldur. Bu metod, saf aklın her şeyi halledeceği görüşünde olanların yoludur. İşrâkilik ise, Eflatun ve yeni Eflatunculuğun kurucusu Plotinos tarafından temsil edilen sezgici yoldur. İslam düşüncesinde kelâm, şeriata ve nassa dayanan bir

[56] Uludağ, Süleyman, (2009), "Serî es-Sakatî" , DİA, İstanbul, C. 36, s. 564-565.
[57] Tanci, a.g.e., s. 67.
[58] Çift, Salih, (2013), "Verrâk, Ebû Bekir" DİA, İstanbul, C. 43, s. 58.
[59] Tanci, a.g.e., s. 41.
[60] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 168-169.
[61] el-Mekki, a.g.e., C. 2, s. 59-62.
[62] Gazâlî, Ebu Hâmid, (2012), el-Munkizü mine'd -Dalâl, İstanbul, s. 14; Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 18.

akılcılıktır. Burada akıl tamamen hür değil, nassa bağlıdır. Tasavvuf ise, şeriata ve nassa dayanan keşf ve sezgiciliktir. Burada ise keşf ve ilham tamamen hür ve müstakil değil nassa bağlıdır.[63]

Kaynaklar

Aslan, Abdülgaffar, (2002), "IV/ X. Yüzyılda Kelam-Tasavvuf ilişkisi -İbn Fûrek Örneği-", Dinî Araştırmalar, C. 5, S. 14, 2002.

Attar, Feridüddin, (2005), Tezkîretü'l-Evliyâ, İstanbul.

Ateş, Süleyman, (1992), İslam Tasavvufu, İstanbul.

Çelebi, İlyas, (1998), "Zühd ve Kuruluş Dönemlerinde Kelam-Tasavvuf İlişkisi", İlahiyat fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Eğitim Öğretim Meseleleri ve Koordinasyon Toplantısı -II, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul.

Çift, Salih, (2013), "Verrâk, Ebû Bekir**",** DİA, C. 43, İstanbul.

Demirci, Mehmet, (1994), "Ebû Saîd Harrâz", DİA, C. 10, İstanbul.

Gazâlî, Ebu Hâmid, (2012), el-Munkizü mine'd -Dalâl, İstanbul.

el-Gudde, Abdülfettah (muhakkik), (2010), Selefî Tasavvuf, çev. Faruk Beşer, İstanbul.

Gürer, Dilaver, (2010), "Şiblî, Ebû Bekir", DİA, C. 39, İstanbul.

Hucvirî, Ali bin Osman, (1996), Keşfu'l-Mahcûb, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul.

Isfahanî, Rağıb, (2010), Müfredât, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul,

Kara, Mustafa, (1997), "Hamdûn el-Kassâr", DİA, C. 15, İstanbul.

Kubat, Mehmet, (2004), "Selefi Perspektifin Tarihselliği", İslami Araştırmalar Dergisi. Cilt 17, Sayı 3., Ankara.

Kuşeyrî, Abdülkerim, (1991), Kuşeyrî Risâlesi, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul.

el-Mekki, Ebu Talib, (1999), Kûtû'l-Kulûb, çev. Muharrem Tan, İz yay., C. 2, İstanbul.

____, Ebu Talib, (2003), Kûtû'l-kulûb, çev. Yakub Çiçek- Dilaver Selvî, C. 1, İstanbul.

Muhammed Tanci, (2002), İslam Tasavvufu Üzerine, çev. Bekir Topaloğlu, İstanbul.

Öngören, Reşat, (2006), "Nasrâbâdî, İbrâhim b. Muhammed", DİA, C. 32, İstanbul.

Selvi, Dilaver, (2003), "Ebu Talib el-Mekki Kûtû'l-kulûb ve Tasavvuf Anlayışı" (Giriş), Kalblerin Azığı - Kûtû'l-kulûb, Ebu Talib el-Mekki, çev. Yakub Çiçek Dilaver Selvî, C. 1, İstanbul.

Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, (1996), el-Luma', çev. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul.

Tek, Abdurrezzak, (2008) "Rûzbârî", DİA, C. 35, İstanbul.

Uludağ, Süleyman, (1994), İslam Düşüncesinin Yapısı, İstanbul.

_____, (2005), "Başlangıçtan Günümüze Tasavvufta Usûl Meselesi", İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi 2, İstanbul.

_____, (2009), "Serî es-Sakatî" , DİA, C. 36, İstanbul.

_____, (2014), Tasavvuf ve Tenkit, İstanbul.

[63] Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı, s. 22.

Yavuz, Yusuf Şevki, (2006), "Müşebbihe", DİA, İstanbul, C. 32; Üzüm, İlyas (2006), DİA, C. 31, İstanbul.

Yılmaz, H. Kâmil, (2010), Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar, İstanbul.

POPÜLER TÜRK ROMANLARININ KELİME ÖĞRETİMİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ: SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Sami BASKIN
Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi,
sami.baskin@gop.edu.tr

Özet

2005 Türkçe Programı ile Türkiye'de dil eğitimi boyut değiştirmiştir. Yeni anlayışa göre sözcüklerin soyut sözlüksel anlamlarından ziyade bağlam içinde kazandıkları anlamlar önemli hale gelmiştir. Bunun için yaparak yaşayarak öğrenme ilkesi doğrultusunda mümkün oldukça öğrencilere öğretilecek dil birimlerinin geçtiği ortamları göstermek, bu ortamları seyreden bireyler olmaları yerine onları ortamın bir parçası, yaşayanı, öznesi haline getirmek gerekmektedir. Bunun için öğrenciler, öğrenme ortamında aktif, öğrendiklerini doğal bağlamında gören ve kullanan kişiler olmalıdır. Bu çalışmada, kelime öğreniminde doğal bir bağlam oluşturan ve öğrencilerin etkin katılımını gerektiren okumanın ortaokul seviyesindeki bireylerin kelime hazinesinin geliştirilmesinde kullanılabilmesi için çeşitli önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu yüzden "Popüler Türk romanları ortaokul Türkçe dersinde öğrenilen kelimelerin pekiştirilmesinde kullanılabilir mi?" sorusuna cevap aranmıştır. Bu soruyu cevaplayabilmek için iki temel değişkene bakılmıştır. Birinci değişken, her sınıfta (5-8) okutulan ders kitaplarında sıklığı en yüksek 100 kelimenin popüler romanlardaki kullanımı, ikinci değişken ise popüler romanların içeriğinin ortaokullardaki temalara uygunluğudur. Türk popüler romanlarından Aldatmak, Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası ve Şu Çılgın Türkler kitapları örneklem olarak kabul edilmiş ve belge tarama yöntemi kullanılarak adı geçen değişkenlerin varlığı kontrol edilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde popüler romanların ortaokullarda öğretilmesi amaçlanan kelimelerin büyük bir bölümünü destekleyecek biçimde olduğu, hem tema hem de dil özellikleri bakımından ortaokul öğrencilerine okuma zevk ve alışkanlığı kazandırabileceği, bunun da öğrencilerin söz varlığını geliştirmede kolaylaştırıcı bir etken olacağı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: ortaokullarda kelime öğretimi, Türkçe ders kitaplarının söz varlığı, popüler romanların dil eğitimde kullanılabilirliği, Türkçe ders kitaplarındaki temalar.

AVAILABILITY OF POPULAR TURKISH NOVELS IN WORD TEACHING: AN EVALUATION IN TERMS OF VOCABULARY

Abstract

The language education in Turkey changed dimension with 2005 Turkish Programme. According to the new understanding; the meanings gained in context become more important rather than the abstract lexical meanings of dictionaries. Therefore, it is necessary to show students where these language units are used, to turn these students into actors who live, be part of the setting instead of the actors who watch these settings. Hence students should be the people who are active in the learning setting, see and use what they learn in natural context. In this study ,to be able to be used in development of vocabulary of individuals, various suggestions are aimed at being developed for reading

skill in secondary school level which creates context and needs active participation in word learning

So we try to seek an answer to the question “Can popular Turkish novels be used to foster the words which are learned secondary Turkish lesson? In order to answer this question, two basic factors are controlled. First factor, the usage of top 100 words which has the most frequency and which are instructed in course books in each class level (5-8). Second factor, suitability of popular Turkish novels context to the themes in secondary schools. Of Turkish popular novels, *Aldatmak, Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası ve Şu Çılgın Türkler* are accepted as sample and mentioned factors are examined by using scanning method

It is seen that popular novels support most of the words which are aimed at being taught in secondary schools and these novels might make the students gain reading habit and pleasure in terms of theme and language so it is seen that these are the facilitator determinants in developing vocabulary of students.

Keywords: Teaching Word in Secondary Schools, Vocabulary of Turkish Course books, Availability of Popular novels in Language Education, Themes in Turkish Course books.

GİRİŞ

“Bireyler sahip oldukları kelime hazinesi kadar geniş düşünebilir ve yine sahip oldukları kelime hazinesi kadar kendilerini doğru ve güzel ifade edebilirler” (Özbay, 2009: 179). Bu yüzden tüm dil eğitim-öğretimleri, öğrencilere mümkün oldukça daha fazla kelime öğretmeyi amaçlar. 2015 yılında yayımlanan Türkçe dersi (1-8. sınıflar) programının genel amaçları belirlenirken de bu durum göz önünde bulundurulmuştur. Programda yer alan öğrencilerin “okuduğu, dinlediği ve izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarını; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerini sağlamak” (Kurul, 2015: 5) ilkesi, Türkçe dersinin öğrencilere mümkün oldukça çok kelime öğretmeyi amaçladığını açıkça göstermektedir. Bu ilke aynı zamanda öğrencilerin kelimeleri hangi yollarla edineceğini de anlatmaktadır. Onlar, kelimeleri okuma ve dinleme yoluyla kazanacaklardır. Bu kazanç, onların duygu, düşünce ve hayal dünyalarının gelişimi için hayati öneme sahiptir. Çünkü düşünme süreçlerinin gelişimi, anlama ve anlatma temel dil becerilerinin gelişimiyle paraleldir. “Anlama ve anlatma temel dil becerilerinin etkin kullanımı, kelime hazinesine bağlıdır. Bu bağlamda öğrencilere kelime kazandırma, hem ana dilini edindirme sürecinde hem de onu etkin kullanmada önemli bir yere sahiptir” (Karatay, 2007: 141). Bu yüzden öğrencilerin kelime ediniminde etkili olan okuma ve dinlemenin araçlarının nasıl seçileceği, hangi materyallerin kullanılacağı ve nasıl bir sürecin yaşatılacağına odaklanmak oldukça önemlidir. Dil eğitimi tarihine bakıldığında bu yönde alınmış pek çok karar olduğu görülür. Bu süreç içerisinde yer alan sözlük listelerinin okunarak/dinletilerek ezberletilmesi, cümle kalıplarının/fişlerin ezberletilmesi, kurgulanmış metinlerin okutularak hedef kelimelerin öğretilmesi, doğal ortamlarda telaffuzların gösterilerek öğretilmesi vb. denemeler bu kararların sadece bir kaçıdır. Çağımız eğitim anlayışında ise dil biliminin de katkılarıyla kelimenin diğer kelimelerden soyutlanarak tek başına öğretiminin anlamsız olacağı öngörülmektedir. Çünkü bu anlayışa göre her sözcük anlamını, “aynı bağlamdaki öbür sözcüklerle kurduğu ilişkiler” (Guiraud, 1999: 34) ile kazanmaktadır. Bir metin olmadan, “bir

sözcüğün anlamını vermek (Lyons, 1983: 367), dolayısıyla onu öğretmek olanaksızdır. Buradaki metin sözcüğünü geniş anlamda düşünmeli ve ona herhangi bir kalıp biçilmemelidir. Çünkü metin ile dile getirilen şey, bağlamdır. "Bağlam, dilsel bir ögenin -ki bu öge, kelime/kelime grubu, cümle, paragraf, hatta metin olabilir- kendisinden daha büyük bir anlam bütünlüğü içerisinde değerlendirilmesini sağlayan ve parça-bütün ilişkisi üzerine kurulan dilbilimsel veridir" (Yaman ve Akkaya, 2012: 2602). Türkçe Sözlük'te (Kurul, 2011: 230) bu terim (dil bilimi açısından) "bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü, kontekst." şeklinde tanımlanmıştır. Korkmaz'a göre ise bağlam, "bir cümlede, bir konuşmada veya bir metin içinde yer alan herhangi bir kelimenin anlamının daha iyi belirlenebilmesi ve başka anlamlarından ayırt edilebilmesi için kendisini çevreleyen ve karşılıklı ilişkide bulunduğu öteki öge veya ögelerle oluşturduğu bütündür" (2007: 33). Bağlamın içinde geçen bir birimi anlaşılır kıldığını gösteren bir başka tanım da Aksan (1998) tarafından yapılmıştır. Ona göre bağlam, "bir göstergenin, birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütündür" (Aksan, 1998: 75).

Kelimelerin bağlama dayalı olarak öğretilmesi gerekliliği son yüzyılda daha iyi anlaşılmış ve "Dil öğrenmek o dilin kurallarını ve sözlük listesini ezberlemektir." anlayışından uzaklaşılmıştır. Artık dil öğrenmek, "bir dil ile üretilmiş herhangi bir metni okumak/dinlemek, anlamak, yorumlamak ve uygun tepkiyi vermek" olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden öğretilmesi hedeflenen kelimelerin geçtiği, onların anlamını belirgin biçimde yansıtan metinler ve öğrenme ortamları dil derslerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu metinlerin en önemli işlevi, kelimelerin tek başlarına ve diğerlerinden soyutlanmış bir biçimde değil, okuma, dinleme, konuşma ve yazma gibi dil becerileriyle birlikte kazanılmasını sağlamasıdır. Böylece öğrencilerin sözcük dağarcıkları gelişirken anlama ve anlatma becerileri de gelişmektedir. Bu anlayış, 2015 yılında yayımlanan Türkçe dersi (1-8. sınıflar) programına da yansıtılmıştır. Programda okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerileri söz varlığı ile ilişkilendirilmiş ve kelimenin, daha çok kelime bilmenin önemine vurgu yapılmıştır. Örneğin konuşma becerisinin geliştirilmesiyle; öğrencilerin, Türkçenin estetik zevkine vararak ve zengin söz varlığından faydalanarak kendilerini doğru ve rahat ifade edebilmeleri, sosyal hayatta karşılaşacakları sorunları konuşarak çözebilmeleri, yorumlayıp değerlendirebilmeleri amaçlanmaktadır. Bu amaçlarla sözlü iletişim öğrenme alanında birikimlerden, çeşitli görsel ve işitsel materyallerden yararlanma, düşüncelerini mantık akışı ve bütünlük içinde sunma, karşılaştırma yapma, sebep-sonuç ilişkisi kurma, sınıflandırma, değerlendirme, özetleme gibi anlamayı ve zihinsel becerileri geliştirmeyi sağlayan kazanımlar oluşturulmuştur. Okuma öğrenme alanındaki kazanımlar ise anlama, akıcı okuma ve söz varlığı olmak üzere üç alt grupta yapılandırılmıştır (Kurul, 2015: 6).

Türkçe öğretim programında belirtilen hedeflere varabilmenin ve yeni neslin anlama-anlatma becerilerinin gelişimini istendik yönde yönlendirebilmenin yolu yapay kurgular, sıradan cümleler, basit ve uyaran seviyesi düşük kısa metinler kullanmak değildir. Aksine programda da belirtildiği gibi okuyanların/duyanların edebi bir haz almalarını sağlayan, onlara okuma zevk ve alışkanlığı kazandırabilecek orijinal metinler tercih edilmelidir. Bu orijinal metinlerin seçiminde öğrencinin dikkatini çeken, onlara eğitimin dış dünya ile ilişkili olduğunu gösteren, onları okul hayatı dışında da kitap almaya, okumaya yönlendiren eserlerin önerilmesi önemlidir. Popüler romanlar, konu

bakımından dikkat çekici, okunabilirliği kolay, yaygın bir dağıtıma sahip vb. eserler olduğundan öğretmenlerin ve öğrencilerin işini kolaylaştıran ve programın bu sayılan amaçlarına hizmet edici eserlerdir. Öğretmenler, toplumsal bilinirliği yüksek olan bu eserlere öğrencileri rahatlıkla yönlendirebilir, öğrenciler de pek çok uyaran yoluyla aşina oldukları bu eserleri zorlanmadan ve ilgiyle okuyabilirler. Böylece hem okuma becerileri gelişmiş olur hem de metinlerde yeni karşılaştıkları sözcükleri edinme fırsatı yakalarlar. Bu yüzden öğretmenler çok okumalı, müfredatta yer alan temalara uygun içerikli popüler eserleri tespit etmeli ve onları eğitimi destekleyici birer materyal olarak kullanmalıdır.

Amaç ve Yöntem

"Kelime hazinesi, bireyin öğrenme yaşantısı sonucunda bellekte depolanan birikimi ifade etmektedir. Bu birikimi en verimli şekilde artırma ve kullanmayı sağlayacak ortam, Türkçe dersleridir. Bu derste kelime hazinesini zenginleştirme çalışmaları ile öğrencinin hem dili iyi kullanması hem de düşünce dünyasını geliştirmesi sağlanır" (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008: 33). Bunu sağlarken kelime öğretiminin salt bir dizi kelimenin veya kelime ile anlamının ezberletilmesi şeklinde gerçekleşmemesi gereki. Zira kelimelerin değişik kullanımları ve farklı anlamları bulunmaktadır. Bu kullanım ve anlam çeşitliliği ancak kelimenin içinde bulunduğu bağlamdan hareketle çözümlenebilir. Bu yüzden kelime öğretimi yapılırken kelimenin içinde bulunduğu bağlam dikkate alınmalı, en büyük yapıdan en küçük yapıya, metinden cümleye, cümleden kelimeye doğru bir yol izlenmelidir. Bu yüzden öncelikle hedef kelimelerin bulunduğu metinler tespit edilmeli ve bunlar öğrencilerle buluşturulmalıdır. Bu metinler, kelimelerin çeşitli anlamlarını içeren ve sık kullanımının bulunduğu metinler olmalıdır. Öğrencilere, kelimenin metin içindeki kullanımını göstermek ve bunu sıklıkla desteklemek öğrenmeyi pekiştirir. Bu pekiştirme aracını edebi bir metinden seçmek hem öğrenme işini kolaylaştırır hem de zevkli hale de getirir.

Bu çalışmada amaç, 2000'li yıllarda yayımlanmış popüler romanların ortaokullarda okuyan öğrencilerin söz varlığını destekleyip desteklemediğinin denetlenmesidir. Bunun için daha önce yapılan iki çalışmadan hareketle ortaokullarda okutulan ders kitaplarının söz varlığı ile popüler kitapların söz varlığı karşılaştırılmıştır. Bu iki çalışmadan ilki, Sinan Büyükhellaç'a aittir. Büyükhellaç (2014) çalışmasında ortaokul Türkçe ders kitaplarının söz varlığını incelemiştir. Bu çalışmaya göre ortaokul ders kitaplarının söz varlığının % 36 – 38'si en çok kullanılan 100 söz varlığı unsurunun tekrarından ibarettir (2014: 46). Bu oran çok yüksektir ve bu araştırma için yeterli bir örneklem oluşturmaktadır. Bu yüzden 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında (her sınıf için ayrı ayrı) en sık kullanılan 100 söz varlığı unsuru dikkate alınmış ve diğerleri araştırma dışında tutulmuştur. Söz varlığı ile ilgili dikkate alınan ikinci çalışmada ise Özlem Kavalcı Göktepe'ye (2015) aittir. Bu çalışmada ise, popüler Türk romanlarının söz varlığı ortaya çıkarılmıştır.

Belge tarama yöntemi ile ortaokulların her bir sınıfında en sık kullanılan 100 kelimenin popüler Türk romanlarda kullanılıp kullanılmadığına bakılmış, çıkan sonuçlara göre de hangi kitabın kelime öğretiminde daha yararlı olabileceği betimlenmiştir. Ayrıca söz konusu olan popüler romanların içerik açısından ortaokullardaki temalarla örtüşüp örtüşmediğinin tespiti için kitaplar tematik bir incelemeye tabi tutulmuş, uygun içeriğe sahip olanların hangi temaları işlerken yardımcı bir materyal olarak kullanılabileceği de belirtilmiştir. Bu yüzden araştırma iki kısma

ayrılmıştır: popüler romanların söz varlığının ortaokullardaki söz varlığıyla uyumu, popüler romanların tema açısından ortaokullardaki kullanılabilirliği.

BULGULAR

1. Popüler romanların söz varlığının ortaokullardaki söz varlığıyla uyumu: Büyükhellaç'ın (2014) çalışmasına göre ortaokullarda okutulan Türkçe ders kitaplarının bütüncesinde 15500-19500 arasında söz varlığı unsuru bulunmaktadır. Bu söz varlığı içinde ise en sık kullanılan 100 kelime, önemli bir paya sahiptir. Bu pay %38,7'e kadar çıkabilmektedir. Ona göre 5-8. sınıflardaki söz varlıkları bütüncesi ve ilk yüz kelimenin toplam söz varlığı içindeki payı şöyledir (2014; 46):

Ders Kitabı	Toplam Söz Varlığı	Dizindeki İlk 100 Söz Varlığı Toplamı	İlk 100 Söz Varlığının Toplam Söz Varlığına Oranı
5. sınıf	16680	6394	% 38.3
6. sınıf	15974	6080	% 38
7. sınıf	19376	7066	% 36.4
8. sınıf	15681	6080	% 38.7

Özlem Kavalcı Göktepe (2015) ise popüler Türk romanlarından Aldatmak (Ahmet Altan, 2002), Aşk (Elif Şafak, 2009), Gece Sesleri (Ayşe Kulin, 2004), İstanbul Hatırası (Ahmet Ümit, 2013) ve Şu Çılgın Türkler (Turgut Özakman, 2005) eserlerini ele alarak onların söz varlığı unsurlarını tespit etmiştir.

Türkçe ders kitaplarında en çok tekrar edilen 100 kelimenin bu adı geçen popüler romanlardaki bulunurluğu şöyledir:

5. sınıf Türkçe ders kitabındaki en sık 100 kelime ve bunların popüler Türk romanlarındaki kullanımı

Sıra	5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı	ALDATMAK	İSTANBUL HATIRASI	AŞK	ŞU ÇILGIN TÜRKLER	GECE SESLERİ
1	bir	+	+	+	+	+
2	ol-			+	+	
3	iç					
4	yap-		+	+	+	
5	al-	+	+	+	+	+
6	var					
7	çalış-		+	+	+	
8	çocuk		+	+	+	+
9	gel-			+	+	+

10	küçük	+	+	+	+	+
11	gör-		+	+	+	
12	iş					
13	insan					
14	bak-	+	+	+	+	
15	dil (lisan)					
16	gün	+	+		+	+
17	baba	+	+	+	+	+
18	başla-	+	+			
19	anne	+	+	+	+	+
20	git-	+	+	+	+	+
21	yer					+
22	yıl		+	+	+	+
23	iste-		+	+	+	
24	Atatürk		+		+	+
25	güzel	+	+	+	+	+
26	bil-		+			
27	el (organ)	+	+	+	+	+
28	uçurtma					
29	öğretmen		+		+	+
30	zaman					
31	dur-	+		+	+	
32	düşün-		+	+	+	
33	ver-		+	+	+	+
34	ev	+	+	+		+
35	söyle-			+	+	
36	büyük	+	+	+	+	+
37	dünya	+		+		+
38	Türk		+	+	+	+
39	Hacı Bektaş Veli					
40	geç-		+		+	
41	konu					

42	nasıl	+	+	+	+	+
43	göz	+	+	+	+	+
44	heykel		+	+		+
45	kar			+	+	+
46	okul					
47	tekerleme					
48	yan					
49	bul-			+	+	
50	gerek-					
51	neden		+	+	+	+
52	su		+	+	+	+
53	yol					
54	uç-				+	
55	yeni	+		+	+	+
56	doğru					
57	adam	+			+	+
58	ara					
59	çık-		+	+	+	
60	iki	+	+	+	+	+
61	kal-		+	+	+	
62	sonuç					
63	sunucu					
64	şaşır-		+		+	
65	toplan-		+		+	
66	tut-			+	+	
67	uygun					
68	yapı					
69	yarın		+	+	+	+
70	yemek	+	+		+	+
71	yeniden		+	+	+	
72	yeterli					
73	yiyecek		+			

74	yürü-		+		+	
75	zor					
76	İstanbul	+	+		+	+
77	İzmir	+	+		+	
78	karar ver-	+		+	+	
79	açıl-	+		+		+
80	ağız			+	+	+
81	aile	+	+			+
82	alt					
83	araba	+		+	+	
84	ara-					
85	başar-	+	+			
86	başlan-					
87	bitki					
88	boş					
89	bölge					
90	bölüm					
91	cumhuriyet					+
92	çek-		+	+		
93	dal					
94	damla					
95	denil-					
96	dergah			+		
97	eğlence					
98	elbette					
99	enerji					
100	erkek	+	+	+	+	+
Toplam		29	47	46	52	37

6. sınıf Türkçe ders kitabındaki en sık 100 kelime ve bunların popüler Türk romanlarındaki kullanımı

Sıra	6. Sınıf Kitabı	ALDATMAK	İSTANBUL HATIRASI	AŞK	ŞU ÇILGIN TÜRKLER	GECE SESLERİ

1	bir	+	+	+	+	+
2	ol-			+	+	
3	de-			+	+	
4	ne	+	+	+	+	+
5	gel-			+	+	
6	çok	+	+	+	+	
7	Hoca (öi)		+		+	+
8	kitap	+	+		+	+
9	bak-	+	+	+	+	
10	yayla				+	
11	iç					
12	gör-		+	+	+	
13	git-	+	+	+	+	+
14	yer					+
15	anne	+	+	+	+	+
16	ev	+	+	+		+
17	yıl		+	+	+	+
18	başla-	+	+			
19	nine				+	
20	çık-		+	+	+	
21	bil-		+			
22	insan					
23	yap-		+	+	+	
24	gün	+	+		+	+
25	çocuk		+	+	+	+
26	oku-		+	+	+	
27	söyle-			+	+	
28	zaman					
29	ses					
30	geç-		+		+	
31	iki	+	+	+	+	+
32	al-	+	+	+	+	+

33	büyük	+	+	+	+	+
34	kal-		+	+	+	
35	yan					
36	el (organ)	+	+	+	+	+
37	adam	+			+	+
38	sor-		+	+	+	
39	şimdi				+	+
40	Türk		+	+	+	+
41	Atatürk		+		+	+
42	dünya	+		+		+
43	iste-		+	+	+	
44	kent		+		+	
45	orman	+	+		+	
46	baba	+	+	+	+	+
47	dur-	+		+	+	
48	küçük	+	+	+	+	+
49	millet					
50	oğul	+	+	+	+	+
51	kuş	+	+	+	+	+
52	bile					
53	gir-		+	+		
54	İyi	+	+	+	+	+
55	düşün-		+	+	+	
56	güzel	+	+	+	+	+
57	komşu		+			
58	konuş-		+	+	+	
59	yaşa-			+	+	
60	ad					
61	şu					
62	ara					
63	biraz				+	
64	dinle-		+		+	+

65	hayvan		+	+		+
66	karı	+	+			
67	su		+	+	+	+
68	ver-		+	+	+	+
69	köpek		+	+	+	+
70	Mustafa Kemal		+		+	
71	oluş-					
72	oluştur-				+	
73	sahip					
74	süre					
75	uzay					
76	yeryüzü		+			
77	an	+			+	+
78	bilim					
79	doğ-		+	+		
80	duy-	+	+	+	+	
81	göl	+		+	+	
82	görün-		+		+	+
83	ilgili					
84	kovan					
85	ordu		+	+	+	+
86	otobüs		+			
87	resim		+			+
88	yarışma					
89	yurt					
90	Pınar					
91	ağabey				+	+
92	ağaç	+	+			+
93	bahçe	+	+	+		+
94	bey	+	+	+	+	+
95	bit-					
96	bulut	+	+	+	+	+

97	çağ					
98	dağ				+	
99	dışarı					
100	fıkra					
Toplam		32	58	48	61	40

7. sınıf Türkçe ders kitabındaki en sık 100 kelime ve bunların popüler Türk romanlarındaki kullanımı

Sıra	7. Sınıf Kitabı	ALDATMAK	İSTANBUL HATIRASI	AŞK	ŞU ÇILGIN TÜRKLER	GECE SESLERİ
1	bir	+	+	+	+	+
2	ol-			+	+	
3	insan					
4	gel-			+	+	
5	gör-		+	+	+	
6	yer					+
7	yap-		+	+	+	
8	al-	+	+	+	+	+
9	gün	+	+		+	+
10	Atatürk		+		+	+
11	iç					
12	iste-		+	+	+	
13	bak-	+	+	+	+	
14	kapı	+	+			
15	dil (lisan)					
16	zaman					
17	büyük	+	+	+	+	+
18	ev	+	+	+		+
19	git-	+	+	+	+	+
20	ver-		+	+	+	+
21	adam	+			+	+
22	Karagöz					
23	iyi				+	+

24	Türk		+	+	+	+
25	hayat	+	+	+		
26	çık-		+	+	+	
27	düşün-		+	+	+	
28	konuş-		+	+	+	
29	söz					
30	ara					
31	bil-		+			
32	geç-		+		+	
33	yıl		+	+	+	+
34	yaşa-			+	+	
35	yayla				+	
36	Anadolu		+	+	+	+
37	Hacivat					
38	dön-	+	+	+	+	+
39	taraf					
40	Topaç(öi)					
41	söyle-			+	+	
42	doğru					
43	arkadaş					+
44	iş					
45	çocuk		+	+	+	+
46	göz	+	+	+	+	+
47	nasıl	+	+	+	+	+
48	dur-	+		+	+	
49	güzel	+	+	+	+	+
50	otelci					
51	oya					
52	anne	+	+	+	+	+
53	onlar					
54	otur-		+	+	+	
55	ad					

56	baş	+			+	+
57	çalış-		+	+	+	
58	dünya(alem)	+		+		+
59	gir		+	+		
60	komşu		+			
61	bul-			+	+	
62	kız	+	+	+	+	+
63	yol					
64	para		+	+	+	
65	sağlıklı	+				
66	sözcük		+			
67	sür-					+
68	toprak		+			
69	unut-	+			+	+
70	yan-	+	+		+	+
71	Davut					
72	ay (zaman)	+	+	+	+	+
73	büyü-					
74	deniz	+	+		+	+
75	dinle-		+		+	+
76	eğitim			+		
77	farklı		+			
78	geçir-			+	+	+
79	genç	+	+	+	+	+
80	hafta	+	+	+		+
81	kanat				+	
82	kapı	+	+	+		
83	kelebek				+	
84	koy-	+	+	+	+	+
85	kurul-				+	
86	öğrenci					+
87	soru					

88	sorun					
89	topla-		+		+	
90	ülke	+	+	+	+	+
91	yakın					
92	ye-	+	+	+	+	+
93	yıldız		+	+	+	
94	Samanyolu					
95	ad					
96	akşam	+	+	+	+	+
97	alan				+	+
98	araştır-		+			
99	astronot					
100	kara	+	+	+	+	
Toplam		32	52	47	56	39

8. sınıf Türkçe ders kitabındaki en sık 100 kelime ve bunların popüler Türk romanlarındaki kullanımı

Sıra	8. Sınıf Kitabı	ALDATMAK	İSTANBUL HATIRASI	AŞK	ŞU ÇILGIN TÜRKLER	GECE SESLERİ
1	bir	+	+	+	+	+
2	ol-			+	+	
3	de-			+	+	
4	ev	+	+	+		+
5	gün	+	+		+	+
6	insan					
7	yap-		+	+	+	
8	çok	+	+	+	+	
9	büyük	+	+	+	+	+
10	gel-			+	+	
11	git-	+	+	+	+	+
12	yer					+
13	biz					
14	çalış-		+	+	+	

15	zaman					
16	Türk		+	+	+	+
17	gör-		+	+	+	
18	millet					
19	ara					
20	başla-	+	+			
21	bil-		+			
22	çık-		+	+	+	
23	çiçek			+	+	+
24	dünya	+		+		+
25	yıl		+	+	+	+
26	Hellen Keller					
27	iç					
28	iste		+	+	+	
29	yaşa-			+	+	
30	anlat-					
31	bak-	+	+	+	+	
32	al-	+	+	+	+	+
33	el	+	+	+	+	+
34	yol					
35	iki	+	+	+	+	+
36	baba	+	+	+	+	+
37	dede		+	+		+
38	küçük	+	+	+	+	+
39	bahçe	+	+	+		+
40	konuş-		+	+	+	
41	Atatürk		+		+	+
42	az		+			
43	oda	+	+	+		+
44	bilim					
45	geç-		+		+	
46	göz	+	+	+	+	+

47	güzel	+	+	+	+	+
48	iş					
49	martı		+			
50	öğren-		+	+	+	
51	televizyon	+	+			+
52	kal-		+	+	+	
53	Jonathan Livingston					
54	arkadaş					+
55	düşün-		+	+	+	
56	sahip					
57	ses					
58	yeni	+		+	+	+
59	Anadolu		+	+	+	+
60	hayvan		+	+		+
61	adam	+			+	+
62	anten					+
63	çocuk		+	+	+	+
64	iyi	+	+	+	+	+
65	on	+	+	+	+	+
66	söz					
67	uzak					
68	yapıl-			+		
69	yaşam			+		+
70	yaz-		+	+	+	
71	ay					
72	babaanne					+
73	bilgisayar	+	+			
74	genç	+	+	+	+	+
75	hayat	+	+	+		
76	kitap	+	+		+	+
77	neden		+	+	+	+
78	okul					

79	önemli	+	+			
80	ye-	+	+	+	+	+
81	yemek	+	+		+	+
82	Yunus Emre					
83	abla		+	+		+
84	ad					
85	anne	+	+	+	+	+
86	bit-					
87	duy-	+	+	+	+	
88	gazi				+	+
89	gerçek					
90	otur-		+	+	+	
91	sokak	+	+	+		+
92	üç	+	+	+	+	+
93	İstanbul	+	+		+	+
94	Mehmet Akif				+	
95	Nevruz					
96	ağaç	+	+	+		+
97	dur-	+		+	+	
98	oku-		+	+	+	
99	öl-			+	+	
100	uç-				+	
Toplam		37	58	56	54	43

2. Popüler romanların tema açısından ortaokullardaki kullanılabilirliği: Popüler romanlar, "yazarı açısından estetik bir gaye görülmeksizin kaleme alınan; yazılıp yayınlanmasında başta ticari kaygı olmak üzere, sanat dışı sebepler bulunan; okurun fikrinden çok duygu ve heyecanlarını harekete geçirmeyi hedefleyen; çok sayıda okura ulaşan; kolay anlaşılıp rahat çözümlenen: okurda belli bir seviye aramayan klişeleşmiş, basmakalıp bir yapı arz eden; birçoğu filme alınarak-okur dışında-sinema ve televizyonda çok sayıda izleyiciye ulaşan" eserlerdir (Sağlık, 2010: 120). Bu eserlerin konuları genellikle günceldir ve okunmaları kolaydır. Üretildikleri zamanın siyasi, sosyal ve kültürel ortamı yansıtan bu eserleri insanlar, çabuk ve çok sayıda alırlar. Çünkü konuları dikkat çekici, basımları da çok sayıda ve erişimleri kolay olur. Bu yüzden bu kitapların dil eğitiminde kullanılması hem kelime öğretimi açısından hem de öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırma açısından önemlidir.

Son yıllarda Ahmet Altan, Tuna Kiremitçi, Canan Tan, Kahraman Tazeoğlu, Kürşat Başar gibi yazarlar aşk temalı romanlarıyla pek çok okuyucunun dikkatini çekmiştir. Elif Şafak, İskender Pala, Nazan Bekiroğlu, Serdar Özkan, Sinan Yağmur gibi isimler dini-tasavvufi içeriğe sahip romanlar yazmışlar. Orhan Pamuk, Ayşe Kulin, Orkun Uçar ve Burak Turna gibi yazarlar siyasi-sosyal temalı romanlar kaleme almışlar. İhsan Oktay Anar, Turgut Özakman, İskender Pala gibi yazarlar tarihi konuları anlattıkları romanlarıyla rağbet görmüşler. Polisiye-macera romanlarının son dönemdeki en önemli temsilcisi ise Ahmet Ümit'tir.

Son yıllarda popüler olan romanlarda, "aşk, tarihi, polisiye-macera, dini-tasavvufi, sosyal-siyasi" temalı romanlar ön plana çıkmıştır. Aslında aşk, her dönemin ve neredeyse her eserin konusudur. Ancak günümüz popüler Türk romanında aşk biraz farklı yorumlanmış ve aşk-cinsellik terazisinde cinsellik biraz ağır basmıştır. Hatta cinsellik, aşk romanlarının sınırlarını da aşmış, sosyal-siyasi temalı, dini-tasavvufi temalı veya polisiye-macera temalı romanların önemli bir motifi haline gelmiştir. Bu çalışmada değerlendirilen, Ahmet Altan'ın *Aldatmak* eseri aşk temalıdır. Bu romanında; genç, evli ve bir çocuğa sahip olan Aydan'ın, aynı sitede yaşayan mimar Cem'le yasak ilişkisi anlatılır. Bu yüzden "*adam, araba, arzu, ayak, bacak, baş, beden, bel, çıplaklık, çekicilik, dişilik, dudak, el, erkek, genç, günah, içgüdü, ihanet, ihtiras, ilişki, istek, kaçamak, kadın, kız, küçük, panjur, pencere, telefon, tütsü, yaşlı, yatak*" gibi isimler ve "*beklemek, boşalmak, buluşmak, giymek, güvenmek, hazırlamak, ilgilenmek, konuşmak, kuşku duymak, okşamak, öpmek, öpüşmek, paylaşmak, sevişmek, sevmek, sezilmek, telefon etmek, ummak, unutmak, utanmak, yatmak, zevk almak*" gibi fiillerin kullanım sıklığı yüksektir.

Dini-tasavvufi içeriğe sahip romanlar için örneklem olarak kabul edilen Aşk romanında Elif Şafak, Ella'nın hikâyesini anlatmıştır. Ella'ya, iki farklı zamanda yolculuk yaptırarak Mevlana dönemi ile günümüz arasında manevi duygular bakımından okuyucunun karşılaştırmalar yapmasına olanak tanımıştır. Eserde, *inanç, Mevlana, Şemş, şeriat* gibi adlar dikkat çekici sayıdadır. Bunun yanında dini-tasavvufi özelliği bulunan "*Alaaddin, Baba Samed, Baba Zaman, Hz. Lut, Hz. Musa, İsmail, Mevlana, Nuh, Rumi, Sultan Veled, Şems, Şeyh Yasin, Tebrizli Şems gibi kişi adları, abdal, Allah-u Teâla, ayet, Azrail, Budizm, camii, cemaat, derviş, din, dua, esma'ül hüsna, ezan, günah, hadis, hak, Hanefi, Hıristiyan, hutbe, ibadet, imam, İslam, Kalenderiye dervişi, Kur'an, mabet, maliki, medrese, melek, mescit, mezhep, mürid, mürşit, Müslüman, nefis, oruç, rab, rahip, sufi, Şafii, şaman, şeriat, şeytan, şıh, tanrı, Taoizm, tarikat, tefekkür, tefsir, türbe, Yahudi, zaviye gibi inanç adları, aşk, bade, gönül, güzellik, hakikat, hasret, hayal, hayat, hayranlık, ilahi aşk, ilim, inanç, kader, mey, ney, sevgi, şefkat, vicdan*" gibi isimler de önemli yer tutar. Ancak eserde az sayıda da olsa "*bok, deyyus, fahişe, kaltak, orospu*" gibi nahoş sözcükler de kullanılmıştır.

Siyasi-sosyal içerikli Gece Sesleri'nde Ayşe Kulin, Egeli ve itibarlı büyük bir ailenin birkaç kuşakta yaşadıkları, dönemin ve yörenin siyasi ve sosyal ortamlarını da göz önünde bulundurarak anlatmıştır. Bu eserde "*fön, makyaj, manikür, moda, monitör, muayenehane, musiki, müzik, şan, şarkı, zeybek*" gibi ailenin sosyo-ekonomik yapısına ait sözcükler ve "*anayasa, asker, bakan, bakanlık, barikat, başbakan, bürokrat, cop, cumhurbaşkanı, cumhuriyet, çağdaş, darbe, demokrasi, devletçi, ihale, ihtilal, iktidar, kanun, karakol, Kemalist, kırbaç, koalisyon, komünizm, komutan, devrim, esir, eylem, göz yaşartıcı bomba, grup, hanedan, hapis, hukuk, hükümet, idareci*" gibi siyasi duruma ait sözlerin sayısı çoktur.

Bir polisiye-macera romanı olan İstanbul Hatırası'nda Ahmet Ümit, Sarayburnu'nda bulunan bir cesedin failini araştırmakla görevlendirilmiş Komiser Nevzat'ın yaptıklarıyla okurlarına bir İstanbul gezisi yaptırır. İstanbul sokakları, tarihi binalar, önemli antikalar ile okur hem cinayetleri çözümlemeye çalışır hem de İstanbul hakkında bilgi sahibi olur. Bu yüzden eserde "*kriminolog, emniyet müdürü, garson, güvenlik görevlisi, güvenlikçi, başkomiser, eksalans, kabadayı, müdür, şef, usta*" insanlarla ilgili adları, "*avuç içi, beden, beyin hücresi, bıyık, burun, diş, dudak, göz kapağı, göz çukuru, kafa, kalça, kan, karın, parmak, sırt, yüz*" gibi beden adları, "*akçe, anahtar, anıt, arabalı vapur, armağan, asa, asansör, ayna, baknot, balta, bardak, baston, battaniye, bayrak, bıçak, bilgisayar, büst, cetvel, cip, çakı*" gibi araç-gereç adları "*acı, alçaklık, arkadaşlık, barış, başarı, cinayet, çaba, çaresizlik, dedikodu, duygusallık, düş kırıklığı, endişe, haksızlık*" gibi duygu adları, "*adliye binası, apartman, bahçe, emniyet, ev, gökdelen, hastane, hipodrom*" gibi genel yer adlarını ve İstanbul'a ait "*Kuleli, Kumkapı, Kurtuluş Meydanı, Küçük Ayasofya Caddesi, Mihrimah Sultan Camii, Moda, Molla Zeyrek Camii, Padişah Köşkü, Pendik, Salı Pazarı, Samatya, Sarayburnu, Sepetçiler Kasrı, Sirkeci Garı, Sirkeci, Sultan II. Mahmut Türbesi, Sultanahmet Meydanı, Süleymaniye, Sütlüce, Şifa Sokağı, Topkapı Müzesi, Topkapı Sarayı, Türk İslam Eserleri Müzesi, Unkapanı Köprüsü, Üsküdar, Vefa Lisesi, Yavuz Selim Caddesi, Yedikule Mezarlığı, Yerebatan Sarnıcı*" gibi mekân adlarını sıkça kullanmıştır.

Tarihî bir vakaya dayanarak yazılan popüler Türk romanlardan ve son zamandalar bilinirliği en yüksek eserlerden biri olan Şu Çılgın Türkler'de Turgut Özakman, diğer romanlarda pek görülmeyen bir yol takip etmiş ve romanına bilimsel bir hava katan kaynakça bölümü eklemiştir. Bu, romanın gerçek bir vakaya dayandığını belgelemek için kullanılan bir yoldur. Yazar bu eserinde, Kurtuluş Savaşı gerçeklerini kendi üslubuyla kurgulayarak aktarmıştır. Bu kurguda ise üç önemli dönüm noktası bulunmaktadır. Bu dönüm noktalarını da her birini diğerinden ayırmak için roman üç kitabın bir mecmuasıymış gibi tertiplenmiştir. Birinci Kitap'ta Yunan Büyük Taarruzu, İkinci Kitap'ta Türk Büyük Taarruzu anlatılmıştır. Bu roman içindeki kitapların da kendi içlerinde bölümler bulunmaktadır. Örneğin Birinci Kitap'ta "*Kütahya-Eskişehir Savaşı hazırlığı, Kütahya-Eskişehir Savaşı, Sakarya Savaşı'na hazırlık, Ankara'ya yürüyüşü, Sakarya Savaşı*" olmak üzere beş ayrı bölüm vardır. İkinci Kitap ise "*Büyük Taarruza Hazırlık, Afyon Güneyine Yolculuk, Büyük Taarruz*" adlı üç kısımdan oluşmaktadır. En sonda da bir sonuç bölümü kaleme alınmıştır. Bu savaşları okuyanlar doğal olarak *Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir* gibi tarihî kişiliklerin ve onlarca adı bilinmeyen Mehmetçiğin varlığını göreceklerdir. Yazar bunları anlatırken Kurtuluş Savaşı'nın geçtiği "*Abana, Afyon, Akdeniz, Akşehir, Alpu İstasyonu, Ankara, Ankara Garı, Ankara Öğretmen Okulu, Antep, Aydın, Başören Geçiti, Batı Cephesi, Batı Cephesi Karargahı, Bilecik, Bozüyük, Dumlupınar, Ege Denizi, Eskişehir, Eskişehir Muttalip Havaalanı, Hamamönü, Haymana, Heybeli Deniz Okulu, Isparta, İnebolu Menzil Komutanlığı, İnegöl, İngiliz Elçiliği, İnönü, İzmir, İzmit, Kanlıtepe*" gibi yer adlarını, askerlerin kullandığı "*atlas, ayakkabı, ceket, başlık, cepken, çarık, çizme, çorap, fişeklik, frak, gelinlik, gocuk, iskarpin, kalpak, kaput bezi, kefen, kep*" gibi eşya adlarını yüksek sıklık oranı ile dile getirmiştir.

Buna göre incelenen popüler romanlardan ortaokullarda, okul müfredatına uymayan ve temel eğitimin kazandırmak istediği insan modeline aykırı olan "Aldatmak" hariç, bütün kitaplardan yararlanmak mümkündür. Öğretmenler, bu

eserlerin hepsini tavsiye edebilir, sınıfta ek metin olarak okutabilir veya öğretilmesi tasarlanan hedef kelimeler için bu kitapları birer yardımcı materyal ya da pekiştirme aracı olarak ev ödevi verebilirler. Ancak burada öğretmenlere büyük bir sorumluluk ve önemli bir görev düşmektedir. Önce kendileri okumalı, hangi kitabı hangi temayı destekleyici olarak kullanmaları gerektiğini bilmeli, sıradan bir okuma değil, işaretleyerek okuma veya not alarak okuma çalışmaları yaptırmalıdır. İncelenen kitaplar şu temaların işlenmesi sırasında kullanılabilir:

Sınıf	Sıra	Tema	Tavsiye Edilebilecek Popüler Roman
5	1	Birey ve Toplum	Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
	2	Atatürkçülük	Şu Çılgın Türkler
	3	Sağlık ve Çevre	Aşk, İstanbul Hatırası
	4	Değerlerimiz	Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
	5	Yenilikler ve Gelişmeler	İstanbul Hatırası
	6	Güzel Sanatlar	Aşk, İstanbul Hatırası
	7	Güzel Ülkem Türkiye'm	Aşk, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
6	1	Okuma Kültürü	Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
	2	Atatürkçülük	Şu Çılgın Türkler
	3	Sevgi	Aşk, Gece Sesleri, Şu Çılgın Türkler
	4	Duygular	Aşk, Gece Sesleri, Şu Çılgın Türkler
	5	Zaman ve Mekân	Aşk, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
	6	Doğa ve Evren	Aşk, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
7	1	İletişim	Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
	2	Atatürkçülük	Şu Çılgın Türkler
	3	Kavramlar ve Çağrışımlar	Aşk, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
	4	Milli Kültür	Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
	5	Doğa ve Evren	Aşk, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
	6	Toplum Hayatı	Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
8	1	Okuma Kültürü	Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
	2	Atatürkçülük	Şu Çılgın Türkler
	3	Milli Kültür	Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
	4	Kişisel Gelişim	Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
	5	Toplum Hayatı	Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler
	6	Zaman ve Mekân	Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası, Şu Çılgın Türkler

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kelime, pek çok dil bilimciye göre tek başına bir anlam ifade etmeyen, ancak diğer yapılarla bir araya geldiğinde gerçek anlamı ortaya çıkan bir dil birimidir. Bu yüzden kelime öğretimi, ancak diğer dil becerileri olan okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi ile mümkündür. Bu dil becerilerinin gelişimi için yapılacak etkinlikler hem kelimelerin anlamlarının belirginleşmesini ve bunun doğru öğretimini hem de öğrenenlerin belleklerinden silinmeden uzun süre kalmasını sağlar. "Hafıza-i beşer nisyan ile maluldür" sözü, insan hafızasının unutmaya meyilli olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak ortaokullardaki Türkçe dersi, dil eğitiminin kalıcılığını sağlayacak haftalık ders adetine sahip değildir. Mutlaka bu dersin okul dışında yaptırılacak etkinliklerle desteklenmesi gerekir. Okuma çalışmaları; maliyeti ucuz, uygulaması kolay, denetlenmesi mümkün ve okulda öğretilenleri kalıcı belleğe kaydettirebilecek temel bir etkinlik olduğundan bu desteği sağlayabilir. Bu çalışmalar, hem okul müfredatına uygun hem de öğrencilerin isteyerek ve rahatlıkla yapabilecekleri bir uygulamalar silsilesine rahatlıkla dönüştürülebilir. Böylece öğrencilerin okul yıllarında edindikleri istendik kelime sayısı ve bilgisi önemli ölçüde arttırılabilir. Buna 2005 ve sonrasında hazırlanmış olan Türkçe ders programları imkân vermektedir.

Türkiye'de 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı, dil eğitimi için yeni bir ufuk aralamıştır. Çoğu kimsenin bildiği ama uygulama imkânı bulmadığı bir anlayışı okul müfredatının içine yerleştirdi. Bu, metinlerin rastgele seçilmesinin önüne geçmek ve kelime öğretiminin belirlenmiş kavram alanları bağlamında gerçekleştirilmesiydi. Tema adı verilen bu uygulamada her sınıf düzeyinde daha önceden belirlenmiş kavram alanları, "okuma kültürü, Atatürkçülük, toplum hayatı, sağlık ve çevre vb.", bulunmaktadır. Kitap yazarları da bu temalara uygun metinler ve öğrenme etkinlikleri hazırlayıp sunuyorlar. Bu aynı zamanda öğrencilerin Milli Eğitim Bakanlığının hedefleri doğrultusunda bir söz dağarcığına sahip olmasını da sağlamak demektir. Çünkü metinler ve ders etkinlikleri programda bu ön görülen temalara ait sözcüklerle örülmüştür. Ancak tüm öğrenmeler gibi kelime öğretiminin de kalıcılığının sağlanması için sosyal hayatta bir karşılığının olması gerekir. Sınıfın sınırlarını aşan, kullanılabilen bilgi kalıcı hale gelir. Geriye kalanlar ise soyuttur, uzun süreli bellekte yer bulmaları da zordur. İşte bu durumda kitaplar, konuşma kulüpleri, özel hazırlanmış öğrenme alanları gibi pekiştirici etkenler devreye sokulmalıdır. Bunlar arasından kitaplar, maliyeti en az, taşınması pratik, kullanımı ve takip edilmesi kolay pekiştiriciler olduklarından Türkçe ders programında okumaya özel bir ehemmiyet verilmiştir. Hatta 2015'teki Türkçe ders programında okuma üç öğrenme alanından biridir. Programa göre "öğrenme alanları sözlü iletişim, okuma ve yazma olmak üzere üç ana başlık altında düzenlenmiştir". Okumanın bir başka ehemmiyeti de kelime öğretimi açısından doğal bir bağlam oluşturmasıdır. Kitaplarda öğrenciler, okullarda öğrendikleri kelimelerin çeşitli kullanımlarını görebilir, anlamlarının farklılıklarını kavrayabilir, bilgilerini pekiştirebilirler. Böylece öğrendikleri kelimeler kalıcı hale gelir, hatta yeni yeni kelimeleri öğrenme fırsatı elde ederler. Bu yüzden bu çalışmada popüler Türk romanların okullarda öğretilen söz varlığını destekleyip desteklemediği araştırılmış, uygun görülen eserlerin hangi temalarda kullanılabileceği içerik analizinden sonra tespit edilmiş ve öğretmenlere tavsiyelerde bulunulmuştur.

Popüler Türk romanlarının tercih edilmelerinin başlıca nedenleri şunlardır: bilinirliklerinin yüksek olması, kolay okunması, yaygın dağıtımının bulunması, güncel durumlara ve sosyal hayata uyarlanabilmesi, okullarda öğretilen pek çok temaya uygun ve zengin bir içerik sunması… Araştırma yapılırken 2000 yılından sonra yayımlanmış

beş tane romanın söz varlığı göz önünde bulundurulmuştur. Bu söz varlığı iki açıdan incelenmiştir. Birincisinde ortaokullarda öğretilen kelimelerin en sık olan 100 tanesinin bu romanlarda geçip geçmediğine bakılmıştır. İkincisinde ise romanlarının okullardaki temalara uygunluğu denetlenmiştir. Her iki durum için belge tarama yöntemi ve doküman analizi kullanılmıştır.

Aldatmak, Aşk, Gece Sesleri, İstanbul Hatırası ve Şu Çılgın Türkler romanlarının ortaokullarda öğretilen kelimeleri karşılama oranları ve bu eserlerin söz varlığında yayın biçimde kullanılan kelimeler şöyledir:

Ahmet Altan'ın 2002 yılında yayımladığı Aldatmak romanı ele alınan romanlar arasında söz varlığı en az olan eserdir. Bu eserde, "*ahlaksızlık, aldatma, alışkanlık, arzu, aşağılık, aşk, ayrılık, baskı, bacak, baş, beden, bel, bencillik, benlik, cinsellik, çekicilik, çıplaklık, dedikodu, dişilik,entrika, evlilik, fantezi, flört, güzellik, hayal kırıklığı, hoşnutsuzluk, içgüdü, ihanet, ihtiras, ilişki, kaçamak, kırgınlık, kıskançlık, kışkırtıcılık, küstahlık, öfke, özgürlük, pişmanlık, saldırganlık, sarhoşluk, saygısızlık, sevgililik, sevişme, sezgi, sır, soğukluk, suçluluk, şehvet, şımarıklık, tedirginlik, tezcanlılık, tutku, tutsaklık, utanç, vicdan azabı, yılgınlık, zaaf, zevk*" gibi isimler ve "*beklemek, boşalmak, buluşmak, giymek, güvenmek, hazırlamak, ilgilenmek, konuşmak, kuşku duymak, okşamak, öpmek, öpüşmek, paylaşmak, sevişmek, sevmek, sezilmek, telefon etmek, ummak, unutmak, utanmak, yatmak, zevk almak*" gibi okul öğrencilerine öğretilmesi, okutulması istenmeyen fiillerin kullanım sıklığı yüksektir. Bunun yanında romanda Türkçe ders kitaplarındaki en sık 100 kelimeyi karşılama oranı, aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi %30 civarındadır. Hem nahoş kelimeler içermesi hem de söz varlığının okulda öğretilen kelimelerle örtüşmemesinden dolayı bu eserin okuma çalışmalarında kullanılması tavsiye edilmemektedir.

Ders Kitabı	Toplam Söz Varlığı	İlk 100 Söz Varlığının Toplam Söz Varlığına Oranı	Aldatmak Romanın Kitaplardaki ilk 100 Sözcüğü Karşılama Oranı
5. sınıf	16680	% 38.3	% 29
6. sınıf	15974	% 38	% 32
7. sınıf	19376	% 36.4	% 32
8. sınıf	15681	% 38.7	% 37

Elif Şafak'ın 2009 yılında yayımladığı Aşk romanı kısa sürede en çok satan eserler arasına girmiş, büyük bir beğeni ve övgü dolu sözlerin sahibi olmuştur. Bu eserde özellikle Mevlana ve onunla ilgili kavram adlarının sıklığı dikkat çekicidir. Dini-tasavvufi bir izleğe sahip olan bu eserin içinde "*inanç, Mevlana, Şems, şeriat*" gibi bu kavramlara ait söz varlığı unsurları önemli yer tutar. Bu sözlerle aynı kavram alanına ait "*Alaaddin, Baba Samed, Baba Zaman, Hz. Lut, Hz. Musa, İsmail, Mevlana, Nuh, Rumi, Sultan Veled, Şems, Şeyh Yasin, Tebrizli Şems gibi kişi adları, abdal, Allah-ü Teala, ayet, Azrail, Budizm, camii, cemaat, derviş, din, dua, esma'ül hüsna, ezan, günah, hadis, hak, Hanefi, Hıristiyan, hutbe, ibadet, imam, İslam, Kalenderiye dervişi, Kur'an, mabet, maliki, medrese, melek, mescit, mezhep, mürid, mürşit, Müslüman, nefis, oruç, rab, rahip, sufi, Şafii, şaman, şeriat, şeytan, şıh, tanrı, Taoizm, tarikat, tefekkür, tefsir, türbe, Yahudi, zaviye gibi inanç adları, aşk, bade, gönül, güzellik, hakikat, hasret,*

hayal, hayat, hayranlık, ilahi aşk, ilim, inanç, kader, mey, ney, sevgi, şefkat, vicdan" gibi adları da saymak mümkündür. Eserde dini-tasavvufi ve Türk kültürüne ait kavramların çok sık kullanılmasının dışında genellikle hayal kırıklığı, sitem, kızgınlık gibi durumların birer dışavurumu olan "*bok, deyyus, fahişe, kaltak, orospu*" gibi nahoş sözlere de yer verilmiştir. Ancak bunların sayısı göz ardı edilebilecek boyuttadır. Bu roman ortaokul ders kitaplarında en sık kullanılan 100 kelimenin yaklaşık yarısını (sınıf bazlı oranlama aşağıda verilmiştir) içermektedir. Bu yüzden öğrencilere okutabilir bir niteliğe sahiptir. Ayrıca eserin adı, ortaokul seviyesindeki çocukların dikkatini çekeceğinden ilgiyle okunması muhtemeldir.

Ders Kitabı	Toplam Söz Varlığı	İlk 100 Söz Varlığının Toplam Söz Varlığına Oranı	Aşk Romanın Kitaplardaki ilk 100 Sözcüğü Karşılama Oranı
5. sınıf	16680	% 38.3	%46
6. sınıf	15974	% 38	%48
7. sınıf	19376	% 36.4	%47
8. sınıf	15681	% 38.7	%56

2005 yılında yayımlanan Ayşe Kulin'in Gece Sesleri romanı Türkiye'de geniş kitleler tarafından alınmış bir eserdir. Esere gösterilen rağbetten dolayı televizyon uyarlaması yapılmış ve dizi biçiminde yayımlanmıştır. Eserde, Egede yaşayan itibarlı büyük bir ailenin birkaç kuşakta yaşadıkları, dönemin ve yörenin siyasi ve sosyal ortamı bağlamında anlatılmıştır. Yüzden eserde, "*fön, makyaj, manikür, moda, monitör, musiki, müzik, şan, şarkı, zeybek*" gibi ailenin sosyo-ekonomik yapısına ait sözcükler, "*anayasa, asker, bakan, bakanlık, barikat, başbakan, bürokrat, cop, cumhurbaşkanı, cumhuriyet, çağdaş, darbe, demokrasi, devletçi, ihale, ihtilal, iktidar, kanun, karakol, Kemalist, kırbaç, koalisyon, komünizm, komutan, devrim, esir, eylem, göz yaşartıcı bomba, grup, hanedan, hapis, hukuk, hükümet, idareci*" siyasi durumu yansıtan sözler bulunmaktadır. Bunun yanında eserde yöreye ait söyleyişler ve olayların geçtiği bölgelerdeki ağızların varlığı dikkat çekicidir. Bu söz varlığı öğrencilerin televizyonda, gazetede veya sokakta karşılaştıkları söz varlığı ile benzerlikler göstermektedir. Bu yüzden okuması kolaydır. Ayrıca eserin senaryolaştırılmış olması da okumaya teşvik edici bir durumdur. Bu roman ortaokul ders kitaplarında en sık kullanılan 100 kelimenin yaklaşık %40'ını (sınıf bazlı oranlama aşağıda verilmiştir) örneklendirecek yapılara sahiptir. Öğretmenlerin uygun bir yöntemle ve doğru bir temada bu eserlerden yararlanması mümkündür.

Ders Kitabı	Toplam Söz Varlığı	İlk 100 Söz Varlığının Toplam Söz Varlığına Oranı	Gece Sesleri Romanın Kitaplardaki ilk 100 Sözcüğü Karşılama Oranı
5. sınıf	16680	% 38.3	% 37
6. sınıf	15974	% 38	% 40
7. sınıf	19376	% 36.4	% 39
8. sınıf	15681	% 38.7	% 43

Ahmet Ümit, son yıllarda polisiye-macera romanları dendiğinde akla ilk gelen isimdir. Bu ününü, çok sayıda nitelikli polisiye-macera romanı yazmakla elde etmiştir. Onun bu eserleri arasında en çok bilinenlerinden biri de hiç şüphesiz İstanbul Hatırası'dır. 2013 yılında yayımlanan eserde, Atatürk heykelinin önüne, avucuna sikke konulmuş bir cesedi araştırmak için görevlendirilen Başkomiser Nevzat ve ekibinin maceraları anlatılmıştır. Ahmet Ümit, Başkomiser Nevzat ile beraber okurlara hem İstanbul'u gezdirir, hem İstanbul'un tarihini anlatır, hem de güvenlik görevlilerinin kullandıkları argoyu, terimleri, kavramları gösterir. Bu yüzden romanda "*krimilog, kriminolog, emniyet müdürü, garson, güvenlik görevlisi, güvenlikçi, başkomiser, eksalans, kabadayı, müdür, şef, usta" insanların unvanlarına ait sözcükler; "avuç içi, beden, beyin hücresi, bıyık, burun, diş, dudak, göz kapağı, göz çukuru, kafa, kalça, kan, karın, parmak, sırt, yüz gibi beden adları, akçe, anahtar, anıt, arabalı vapur, armağan, asa, asansör, ayna, baknot, balta, bardak, baston, battaniye, bayrak, bıçak, bilgisayar, büst, cetvel, cip, çakı gibi araç-gereç adları acı, alçaklık, arkadaşlık, barış, başarı, cinayet, çaba, çaresizlik, dedikodu, duygusallık, düş kırıklığı, endişe, haksızlık*" gibi polisiye adları; "*adliye binası, apartman, bahçe, emniyet, ev, gökdelen, hastane, hipodrom*" gibi genel yer adlarını mevcuttur. Bunun yanında "*Kuleli, Kumkapı, Kurtuluş Meydanı, Küçük Ayasofya Caddesi, Mihrimah Sultan Camii, Moda, Molla Zeyrek Camii, Padişah Köşkü, Pendik, Salı Pazarı, Samatya, Sarayburnu, Sepetçiler Kasrı, Sirkeci Garı, Sirkeci, Sultan II. Mahmut Türbesi, Sultanahmet Meydanı, Süleymaniye, Sütlüce, Şifa Sokağı, Topkapı Müzesi, Topkapı Sarayı, Türk İslam Eserleri Müzesi, Unkapanı Köprüsü, Üsküdar, Vefa Lisesi, Yavuz Selim Caddesi, Yedikule Mezarlığı, Yerebatan Sarnıcı…*" gibi İstanbul'a ait mekânların adları yazar tarafından kullanılmıştır. Ayrıca romanda sokak ağzına ait kimi sözler de eserde yer almıştır. "*Ahkâm kesmek, alçak, aptal, aptallık, ayartmak, aynasız, bela olmak, bodoslamadan dalmak, bön bön bakmak, bulaşık, canına oturmak, çakal çakozla, dangalak, defterini dürmek, dikine yatmak, gerzek, hapsi boylamak, haşlamak, herif, it kopuk, kafayı yemek, kefere, köftehor, lan, lavuk, melanet, öküzcük, palavra, patlamak, posta koymak, psikopat, sapık, soğuk nevale, şapşalla, tabanları yağlamak, tın, ukala, ulan, zarf atmak, zıvanadan çıkmak, zibidi…*" bu sözlerdendir.

Bu roman ortaokul ders kitaplarında en sık kullanılan 100 kelimenin yarısından fazlasını (sınıf bazlı oranlama aşağıda verilmiştir) örneklendirecek cümlelere sahiptir. Ayrıca polisiye-macera romanları harekete dayalı olduklarından okuması kolay, sürükleyici eserlerdir. Öğrenciler bu türden eserlere büyük ilgi gösterdiğin öğretmenlerin uygun bir yöntemle ve doğru bir temada bu eserlerden yararlanması mümkündür.

Ders Kitabı	Toplam Söz Varlığı	İlk 100 Söz Varlığının Toplam Söz Varlığına Oranı	İstanbul Hatırası Romanın Kitaplardaki ilk 100 Sözcüğü Karşılama Oranı
5. sınıf	16680	% 38.3	% 47
6. sınıf	15974	% 38	% 58
7. sınıf	19376	% 36.4	% 52
8. sınıf	15681	% 38.7	% 58

Turgut Özakman'a ait *Şu Çılgın Türkler* (2005) romanı 2000'li yıllarda yazılı tarihî roman furyasının en bilinenidir. Bir yıl gibi kısa bir sürede, Ekim 2006'ta, kitabın 331. baskısı yayımlanmıştır. Özakman, kitabını bir bilimsel tarih kitabı metoduyla yazmıştır. Kurgusunu, Kurtuluş Savaş'ın aşamalarına uygun olarak hazırlanmış Birinci Kitap (Yunan Büyük Taarruzu), İkinci Kitap (Türk Büyük Taarruzu) ve Sonuç olmak üzere üç ana bölümden oluşturmuştur. Ayrıca kitabına bilimsellik havası kazandırmak, okurunu daha rahat ikna etmek ve yönlendirmek için kitabın sonuna bir kaynakça bölümü eklemiştir. Kitapta Atatürk önemli bir yer tutmaktadır. Kitaba göre kurtuluş mücadelesini başta Atatürk ve onun silah arkadaşları olan İsmet İnönü, Kazım Karabekir olmak üzere bütün Türk milleti kazanmıştır. Bu yüzden Atatürk ve çevresi ile savaşa dair pek çok söz varlığı unsuru kitapta yüksek sıklık oranına sahiptir. Eserde geçen söz varlığı unsurlarından bazıları şunlardır: "*Atatürk, Abdurrahman Nafiz, Delibaş Mehmet, Diyap Ağa, Enver Paşa, Eyüp Çavuş, Hafiz Mehmet, Kazım Karabekir, Molla Halit, Musa Kazım, Nazım Bey, Padişah Vahidettin, Sait Molla, Tunalı Hilmi Bey, Abidin Daver, Abuzer, Adnan Adıvar, Ali Cemal Bey, Ali Fuat Cebesey, Ali İhsan Paşa, Aziz Hüdai, Bekir Sami Bey, Binbaşı Ekrem, Binbaşı Henry, Bohor Efendi, Celal Bayar*"… Romanda unvan adlarından "*ağa, albay, ateşemiliter, başkomutan, binbaşı, çavuş, general, komutan, korgeneral, mareşal, muhafız, onbaşı, paşa, pilot, yarbay, yaver, yüzbaşı"; askeri malzeme adlarından "bıçak, boru, bot, branda bezi, çanta, çapa, çarık, çuval, defter, denizaltı, dikenli tel, el feneri, eldiven fener, fes, flama gaz lambası, gaz ocağı*" gibi sözcükler de sayıca çoktur. Özellikle tarih ile ilgili söz varlığının kazandırılmasında bu eserden yararlanmak mümkündür. Ayrıca millî bilinci oluşturmak, verilen tarihî bilgiyle millî karakteri tanıtmak ve ona göre bireyin kendine yön vermelerini sağlamak amacıyla (Argunşah, 1990: 1-2) Şu Çılgın Türkler iyi bir kurguya sahiptir.

Bu roman ortaokul ders kitaplarında en sık kullanılan 100 kelimenin yarısından fazlasını (sınıf bazlı oranlama aşağıda verilmiştir) örneklendirecek cümlelere sahiptir. Ayrıca tarihi vakanın edebi bir üslupla anlatılmış olması ve adının da dikkat çekici olan "*Şu Çılgın Türkler"* olması öğrencilerin ilgisini çekecektir. Bu yüzden öğrencilere bu eserin tavsiye edilmesinde fayda vardır.

Ders Kitabı	Toplam Söz Varlığı	İlk 100 Söz Varlığının Toplam Söz Varlığına Oranı	Şu Çılgın Türkler Romanın Kitaplardaki ilk 100 Sözcüğü Karşılama Oranı
5. sınıf	16680	% 38.3	% 52
6. sınıf	15974	% 38	% 61
7. sınıf	19376	% 36.4	% 56
8. sınıf	15681	% 38.7	% 54

Popüler romanlarda, kelime sıklığı yüksektir. Örneğin Şu Çılgın Türkler romanında 2943 kez "bir", 1163 kez "paşa", 1021 kez "Türk", 932 kez "ordu", 763 kez de "bey" sözcükleri tekrarlanmıştır. Bu sıklık, popüler romanların dil eğitiminde, özellikle de çok pratik yapması gereken ve bağlama ihtiyaç duyan yabancılara Türkçe öğretiminde büyük bir avantaj sağlamaktadır (Kavalcı Göktepe, 2015: 145). Buna göre

incelenen popüler romanlardan, "Aldatmak" hariç bütün kitaplardan ortaokullarda yararlanmak mümkündür. Bu eserler ortaokullarda öğretilmesi amaçlanan kelimelerin büyük bir bölümünü destekleyecek biçimdedir. Üstelik hem tema hem de dil özellikleri bakımından ortaokul öğrencilerine okuma zevk ve alışkanlığı kazandırabilecek niteliktedir. Bu öğrencilerin söz varlığını geliştirmede kolaylaştırıcı bir etken olacaktır. Öğretmenler, bu eserlerin hepsini tavsiye edebilir, sınıfta ek metin olarak okutabilir veya öğretilmesi tasarlanan hedef kelimeler için bu kitapları birer bağlam örneği olarak kullanabilirler. Ancak burada öğretmenlere büyük bir sorumluluk ve önemli bir görev düşmektedir. Önce kendileri okumalı, hangi kitabı hangi temayı destekleyici olarak kullanmaları gerektiğini bilmeli, sıradan bir okuma değil, işaretleyerek okuma veya not alarak okuma çalışmaları yaptırmalıdır. Örneğin Milli Kültür temasında tavsiye edilen kitap Gece Sesleri ise orada bulunan "zeybek" ve onunla ilgili kavramların altı çizilmeli, deftere kaydettirilmeli ve mümkünse bu bilgilerin görselleri sınıfa getirilerek bilgi somutlaştırılmalıdır. Eğer bu temada Aşk romanı önerilmişse, "Mevlana, ney, sema" gibi kavramlar için aynı işlem yapılmalıdır. Önerilen kitap İstanbul Hatırası ise bize miras kalan yerlerin adları aynı biçimde öğretilmelidir. Bunları yapabilmek için öğretmenlerin çaba göstermesi, hazırlık yapması ve hangi sınıf seviyesinde hangi kitabı önereceğini önceden tespit etmesi gerekir. Bu zor ve külfetli işin altından kalkabilen öğretmenlerin öğrencileri söz dağarcığı bakımından diğer öğrencilerden birkaç adım önde olacaklardır.

Kaynakça

AKSAN, D. (1998), **Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, Ankara: Engin Yayınevi.

ALTAN, A. (2002), **Aldatmak**, İstanbul: Can Yayınları.

ARGUNŞAH, H. 1990), **Türk Edebiyatında Tarihî Roman**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı ABD, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

BÜYÜKHELLAÇ, S. (2014), **Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Söz Varlığının İncelenmesi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.

GUIRAUD, P. (1999), **Anlambilimi** (Çev. Berke Vardar), İstanbul: Multilingual Yayınları.

KARATAY, H. (2007), *"Kelime Öğretimi"*, ***Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi***, 27 (1), 141-153.

KAVALCI GÖKTEPE, Ö. (2015), **2000'li Yılların Popüler Türk Romanlarında Yaygın Temaların Söz Varlığı**, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat.

KORKMAZ, Z. (2007), **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK Yayınları.

KULİN, A. (2004), **Gece Sesleri**, İstanbul: Everest Yayınları.

KURUL (2015), **Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı**, Ankara: MEB Yayınları http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/programlar/ilkogretim/t%c3%bcrkce_1_8.rar (Erişim Tarihi: 15.03.2016).

LYONS, J. (1983), **Kuramsal Dilbilime Giriş**, (Çev.: Ahmet Kocaman), Ankara: TDK Yayınları.

ÖZAKMAN, T. (2005), **Şu Çılgın Türkler**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ÖZBAY, M. (2009), **Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I**, Ankara: Öncü Kitap.

ÖZBAY, M. ve MELANLIOĞLU, D. (2008), *"Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi"*, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 5 (1), 30-45.
SAĞLIK, Ş. (2010), **Popüler Roman Estetik Roman**, Ankara: Akçağ Yayınları.
ŞAFAK, E. (2009), **Aşk**, İstanbul: Doğan Kitap.
ÜMİT, A. (2013), **İstanbul Hatırası**, İstanbul: Everest Yayınları.
YAMAN, H. ve AKKAYA, D. (2012), *"Dil Biliminin Kelime Öğretimine Açılan Kapısı: Bağlam Türleri"*, **Turkish Studies**, 7(3), 2599-2610.

TOPLUM DİL BİLİM AÇISINDAN SOSYAL MEDYA DİLİ

Yrd. Doç. Dr. Serdal KARA

Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Özet

Gündelik konuşma dilinden ayrı bir söz varlığına sahip olan sosyal medya, toplum ile dil arasında yeni bir kesişim alanı yaratarak yazı dilini ekran diline, ekran dilini ise konuşma diline çevirmiş görünmektedir. Artık sosyal medya üzerinden inşa edilen kavram ve kelime guruplarının gündelik konuşma dilimize sızmadığını sanırım kimse iddia edemez. Yeni bir toplum dil bilim alanı olarak okuyabileceğimiz sosyal medyada artık kullanılan çeşitli kelime ve kavramlar sadece kullanıldıkları genel ağ ortamında değil, gündelik konuşma dilinde de dolaşıma girmiş durumdadır. Sosyal medyada kullanılan dilin yalnızca işitim imgesi ve harflerden oluşmadığı dil dışı göstergelerle de yeni bir toplumsal alana karşılık geldiği söylenebilir. Sosyal medyada kurulan ilişkiler, hızlı paylaşımlar, anlık iletiler ve hatta görüntüler anlaşılması zor bir çağın işaretleri gibi görünse de biz bu tebliğde, toplum dil bilim perspektifinden hareketle sosyal medya dilini tartışmaya açmak istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: Toplum dil bilim, sosyal medya, varyasyon

SOCIAL MEDIA LANGUAGE IN TERMS OF SOCIOLINGUISTICS

Abstract

Social media which has vocabulary different from everyday spoken language, by creating new intersection between society and language, seems to translate screen language to written language, written language to screen language. I think nobodoy claim anymore that concepts and phrases don't infiltrate to our spoken language. In Social media which we can read as new social linguistic area, various words and concepts not only in public network where they are used but also has entered into circulation in everyday spoken language.It can be said that the language which is used in social media doesn't only consist of hearing image and letters, but it also respond a new social area. Relationship in social media, rapid shapes, instant messaging and even images seems to signals of an age which is difficult to understand, we want to open discussion about language of social media with movement from community linguistic perspective

Keywords: Sociolinguistics, social media, variation

Giriş

Teknolojik gelişmeye bağlı olarak faklı dil ve kültürdeki insanlar, sosyal medya aracılığıyla aynı anda gerek görsel gerekse de yazı ile duygu ve düşüncelerini paylaşabilmekte ya da tartışabilmektedir. Böylesi bir ortamda paylaşılan ya da tartışılan konularla ilgili ifadeler kalıcı olmayan, o anki ifadeler olarak görülmekte ve iletişim hızına da bağlı olarak standart dilden farklı bir konuşma dili yazılı diline

dönüşmektedir. Buna bağlı olarak dijital ekran (bilgisayar ekranı, telefon ekranı), konuşma dilini ekran üzerinden yeni bir yazı diline dönüştürmekte, söz konusu yazı dili de gerçek dünyada bireylerin konuşma dilini etkilemektedir.

Karakterler, tarzlar, yeni kimlikler toplum alanında mekana, zamana, diyaloglara ve yaşamın diğer alanlarına göre bir dil varyasyonu geliştirmektedir. Bunun içinde entelektüel dilden halk diline, araştırma sorgulama dilinden eğlence diline yeni dil kümeleri ve kesişmeleri söz konusudur. Toplum ile dil arasındaki ilişkileri, birbirini etkilemesini konu alan toplum dil bilim ise toplum içindeki farklı dil türlerini de inceleme alanına katmaktadır. Bu açıdan bakınca sosyal medya toplum dil bilim için yeni mekan ve coğrafyalar açmakta ve burada oluşturulan dil de toplum dil bilimin inceleme alanına girmektedir.

Toplum Dilim ve Sosyal Medya

İletişim aracı olarak başlangıç itibariyle toplum içinde doğup yine toplum tarafından kullanılan dil (Demirci, s. 274) öncelikle bir anlaşma aracı ve toplumsal bir olaydır (Vardar, s.15). Bu nedenle dil ve toplum birbirini etkilemekte, biri olmadan diğeri düşünülememektedir. Wilhelm von HUMBOLDT her dilin kendine özgü bir dünya görüşü bulunduğunu ve bunun da dilin iç yapısı ile ilgili olduğunu belirtmektedir (İmer, 1987, s. 213). Yani her dilin kendine özgü bir anlama ve anlatma yolu bulunmaktadır. Bu da dilin sosyal bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü her toplum kendine has bir anlayışla dünyayı anlamlandırma ve anlatma yoluna sahiptir.

Dilbilimin dil-toplum ilişkisini her yönüyle inceleyen toplum dil bilimi (Demirci, s. 274), *"Dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle, bu iki tür olgu arasındaki eşdeğişirliği inceleyen karma dal"* olarak tanımlanmaktadır (Vardar vd., s. 196). Karaağaç ise toplum dil bilimi "*Dil ve sosyal yapı arasındaki ilişkileri, dil ve sosyal yapı farklılıkları gibi konuları inceleme alanı yapan dilcilik"* olarak tanımlamaktadır (Karaağaç, s. 802). Tanımlardan da anlaşıldığı üzere alanlar arası bir dal olan toplum dil bilim, dil bilim ile toplum bilimin kesişme noktasında yer almaktadır (İmer, 1990, s. 15).

Bilindiği üzere her toplum çeşitli katmanlardan oluşmaktadır. Bu katmanlar birbiriyle yoğun ya da sınırlı ilişkiler kurabilirler. Dil ve toplum ilişkisini her yönüyle ele alan toplum dil bilim, bölgesel diyalektlerin yanı sıra toplumsal diyalektlerin yer aldığı farklı konuşma biçimlerini de çalışma alanına katmakta, böylece bölgeler arası farklı konuşma biçimlerinin yanı sıra toplumsal katmanlar, meslek, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi farklılıklara dayalı konuşma biçimleri üzerinde de durmaktadır. Dolayısıyla bir insanın birden fazla konuşma biçimine sahip olabileceği ve bunları ne zaman kullanacağı ile ilgili bir dizi toplumsal etmenle de ilgilenmektedir. (Aslan Demir, s. 27) Bu toplumsal etmenlerin yol açtığı dil görünümlerine ise dil değişkesi (varyasyonu) denilmektedir (Huber, s. 276). Toplumsal etmenler dil gruplarının oluşmasına neden olmaktadır. Bunları cinsiyete bağlı olarak kadın ya da erkek dili, meslek gruplarına göre havacılık dili, avcılık dili, yaşa göre çocuk dili, genç dili vb. örneklendirebiliriz. İnsanlar farklı bağlamlarda, amaçlarına göre bir dilin farklı varyasyonlarını kullanırlar. Bu farklı varyasyonlar kişinin eğitim düzeyi, statüsü, bulunduğu ortamın resmi ya da samimi olması gibi değişkelerin etkisi ile meydana gelir (Aslan Demir, s. 28)

Toplum dil biliminde toplumsal katmanlara göre başlıca iki kuramdan bahsedilebilir: eksiklik kuramı ve ayrılık kuramı. Bunlardan B. BERNSTEIN'ın öncülük

ettiği eksiklik kuramı, genel olarak toplumsal katmanlar arasındaki dilsel farklılıkları incelemekte, alt toplumsal katmanın orta toplumsal katmana göre sınırlı, eksik ve yetersiz olarak görülen dil özelliklerini bu kuram içinde değerlendirmektedir. (İmer, 1987, s. 216) B. BERNSTEIN daha sonra alt katman dilini daralmış kod, orta katman dilini ise genişlemiş kod olarak göstermekte ve her ikisinin de konuşma kodu olduğunu belirtmektedir. (İmer, 1987, s. 216)

Eksiklik kuramına karşı ortaya çıkan ayrılık kuramı da temelde toplumsal katmanlar arasındaki dilsel ilişkilerin incelenmesiyle oluşmuştur (İmer, 1987, s. 217). Bu kuramın önde gelen isimleri arasında William LABOV gelmektedir. Ayrılık kuramında dilsel toplulukta konuşulan dil içinde, ölçünlü türün yanında bölgesel, toplumsal ve işlevsel türlere de yer verilmekte ve bu toplumsal kullanımlar içinde birinin diğerinden iyi olarak değerlendirilemeyeceği belirtilmektedir (İmer, 1987, s. 217).

Bir dilsel toplulukta bulunan dil türlerini Dittmar dört grupta ele almaktadır:

a) Ölçünlü türler

b) Bölgesel türler

c) Toplumsal türler

d) İşlevsel türler (İmer, 1987, s. 218).

Bu türler içinde toplumsal türler grup dili olarak da adlandırılmakta, *"Bu da 'anlaşmaya bağlı (konvansiyonel) olarak bir dilsel topluluğun bireylerinin oluşturduğu bir grup için bireyüstü dil dizgesinin (langue) karakteristik kullanımı' olmaktadır. H. GLINZ'e göre toplumsal kullanım (sosyolekt), 'bir toplumsal grubun dil varlığının tümü'dür"* (İmer, 1987, s. 223). REICHMANN, toplumsal gruplar içinde meslek, cinsiyet, yaş, çıkar, mezhep, tanıdık, eğitim ve siyasal grupların dikkate değer olduğunu belirtmektedir (İmer, 1987, s. 223), Mesela standart dilde yer almayan terim ve kavramların taşımacılık, tıp, denizcilik, avcılık gibi bir meslek grubunda bulunabileceği gibi bir grupta kullanılan kavram ve terimlerin bir başka grupta bilinmemesi de mümkündür.

Görüldüğü üzere topluluklar birbirinden farklı olduğu gibi kullandıkları dillerde de farklılıklar görülebilmektedir. Ancak topluluklar arasında görülen bu tür dilsel farklılıkları üstünlük veya eksiklik ya da bir yozlaşma ve bozulma olarak görmekten ziyade, dil varyasyonu olarak görmek daha doğru olacaktır. Dildeki her türlü gerçekleşmeyi varyasyon olarak değerlendiren Demir (Demir, s. 96), "Teknik nedenlere bağlı varyasyonlar" başlığı altında e- mail, chat, kısa mesaj gibi hızlı dilsel davranış gerektiren iletişimde görülen ünlülerin atılması, noktalama işaretlerinin yer almaması, Türk alfabesine özgü harflerin kullanılmamasının kuralcı bakış açısıyla bakıldığında yanlış olduğunu, ancak iletişimin aksamadığına dikkat çekmektedir (Demir, s. 103).

Sosyal iletişim ağları genel olarak şu şekilde tasvir edilmektedir:

a) Kullanıcılarına, e-mail, anlık mesajlaşma, chatlaşma, video, blog, dosya ve fotoğraf paylaşımı gibi birçok hizmeti sunarak birbirleri ile etkileşim sağlamalarını kolaylaştırır.

b) Kullanıcılarına bir veri tabanı sağlar. Böylece arkadaşlarını bulabilir, topluluk oluşturabilir ve kendileri ile aynı ilgiyi paylaşanlarla iletişim kurabilirler.

c) Kullanıcılarına kendi sosyal ağlarını ve online profillerini yaratmalarına olanak sağlar.

d) Sosyal ağ hizmetlerinin çoğu ücretsizdir. Kullanıcılar çok düşük bir maliyetle birbirleri ile iletişim kurabilirler.

e) Birçok servis, kullanıcılarına kendi erişim ve gizlilik kurallarını ayarlamalarına izin verir. Başkaları ile ne kadar bilgi paylaşacağı, kullanıcının seçimine bağlıdır (Özkan-McKenzie, Social Networking Tools for Teacher Education, http://www.westga.edu/~bmckenzi/word/social_networking.pdf Erişim Tarihi: 27. 10. 2016). Görüldüğü gibi sosyal ağların sürekli güncellenmeleri, kişilerin düşük maliyetlerle rahatlıkla ilgi alanlarına göre topluluklarla iletişim kurabilmeleri ve kendi sosyal ağ ve profillerini yaratma olanakları gibi özellikler sosyal ağların kullanım alanlarını genişletmekte, teknoloji ile beraber büyüyen gençlik arasında ise daha da yaygınlaşmaktadır. Pew Internet Project'in 2014 araştırmasına göre, internet kullanan yetişkinlerin %74'ü soysal ağ sitelerini kullanmaktadır. 18 ve üzeri yaş grubu internet kullanıcılarının %71'i Facebook, %23'ü Twitter, %26'sı İnstagram, %28'i Pinterest, %28'i Linkedin kullandığı tespit edilmiştir (http://www.pewinternet.org/fact-sheets/social-networking-fact-sheet/ Erişim Tarihi: 29.10.2016). Oranlardan da anlaşıldığı üzere facebook diğer sosyal ağlara göre daha fazla tercih edilmektedir. Türkiyede ise facebook kullanımı ile ilgili 2016 verilerinde 46.000.000 facebook kullanıcısı bulunduğu belirtilmektedir (http://www.internetworldstats.com/top20.htm Erişim Tarihi: 28.10.2016). Bu da sosyal medyanın ülkemizde ne kadar yaygın bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Yaygın, geniş ve kültürler arası kullanım alanına sahip olan sosyal medyada, diller arası etkileşimin yanı sıra teknolojik kavram ve terimlerle günlük konuşma dilinin yansıması da görülebilmektedir. Tabiî ki farklı coğrafya ve kültür ya da dillere sahip insanların da iletişime geçtiği bu sosyal ağlarda anlaşabilmek için ortak bir iletişim dili geliştirilmekte ve sosyal gruplar arasında kullanılmaktadır. Bu tür bir iletişimde teknolojik gelişmeye bağlı olarak gerçekleşen iletişim hızının da etkisi inkâr edilemez. Ancak bu dilsel iletişim hızında, anlaşmanın aksamadığı, standart dilden farklı olarak gelişen bir iletişim görülmektedir. Bu tür iletişimde iletişim yolunun ve hızının etkisi ile kelimelerde ünlülerin yazılmaması, noktalama işaretlerinin kullanılmaması, büyük ve küçük harflerin birlikte kullanımı ya da birden fazla sözcükle anlatılacak bir durumun tek bir animasyon ya da işaretle aktarılması, yani gerek dilsel gerekse de dil dışı ögelerin iletişimde kullanıldığı bu tür bir anlaşma, dilde bir yozlaşmanın göstergesi midir, yoksa iletişim yolu ve şekline bağlı olarak anlık bir sosyal grup dili ya da "teknik nedenlere bağlı varyasyon" mu oluşmaktadır? Konu ile ilgili olarak "Slm, nbr, nslsn, şmd, yemek yemeye Çalışıyorum, Gzl oglum senı ck sewyom, doğrumu soyluyo, bende aynı senin gibi dusunuyorum, Pekcok ödevim var pekcok, Slm naber janim" (Akkoyunlu-Yılmaz Soylu, s. 447-448) gibi örnekler verilerek bunların dilde bir bozulma meydana getirdiği düşüncesi dile getirilmektedir. Ancak konu ile ilgili araştırma yapan Betül Bülbül Oğuz sosyal medyada kullanılan gerek dilsel gerekse de dil dışı göstergelerin anlam taşıyıcısı olduklarını bu nedenle de bir iletişim meydana getirdiklerini, teknolojik gelişmelerin bu yeni iletişim araçlarını arttırdığını, tüm bu araçlarda yapılan ve içerisinde anlam taşıyan her tür göstergenin dil olarak nitelenebileceğinden söz eder (Bülbül Oğuz, s. 1164). Ayrıca Yıldırım ve Tahiroğlu İngilizce dahil olmak üzere internetin bir çok dilde bozulmaya neden olduğu

eleştirisinin ortaya atıldığını, ancak bugünkü durumun bozulma teorisi ile açıklanamayacağını belirtmektedirler (Yıldırım-Tahiroğlu, s. 378)

Yaşa, cinsiyete eğitim durumuna mesleğe vb. bağlı olarak kişilerin dil özelliklerini görebildiğimiz sosyal medya diline, kullanıcılarının konuşma dilinin de yansıdığı görülebilmektedir. Mesela; "*istiyosa, gelces, nassın, artıkın, du bi dakka, ne bilim ben, niekine, hanfendi"* (Yıldırım-Tahiroğlu, s. 368), "*Film cok kuselmis sinema yapalimmi; Odv yapiorum ama biraz chatlesebiliriz bisey olmas"*(Akkoyunlu-Yılmaz Soylu, s. 449), *"ii be ne olsun işte; güsel olur walla yaa; ne diyon yaw; eee hayat nasıl gidio cnm; ii be kanka senden nbr; senden bişi isticem taa; himm değilse tekrar bakmak lazim a; yuvarlanıoz denir yaa; lan olum senin işin yokmu; nbr lan; ne oldu loo"* (Yaman- Erdoğan, s. 244) gibi örnekler tespit edilebilmektedir. Bu tür kullanımlarda sosyal medya dili kullanıcılarının aynı zamanda üreticisi olmasının etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte sosyal medya diline ait bazı kelime ya da kavramlar günlük konuşma dilinde de yer alabilmektedir. Mesela; *likelanmak, like etmek, face girmek, pokelamak (dürtmek), DM'den yürümek (Twitter'da birbirini takip eden iki kişiden birinin diğerine direkt mesaj servisi üzerinden erişme biçimi), fava atmak* (twitter'da beğenme anlamında) gibi fiillerin yanı sıra *troll* (hır gür çıkarmak için uğraşan sosyal medya kişisi) *abi nasıl bir trollüktür bu* ya da *fenomen (takipçileri olan twitter ünlüsü) 100 bin takipçiyle siz de fenomen olabilirsiniz* gibi isimlerin de günlük konuşma diline yansıdığı görülebilmektedir (http://www.mediacatonline.com/sosyal-medyanin-turkceye-kazandirdigi-10-kelime/ Erişim Tarihi: 12.10. 2016). Görüldüğü üzere her geçen gün kullanım alanı genişleyen ve günlük yaşamla beraber konuşma dilinin taşındığı sosyal medya, günlük hayatın içine yeni anlatım kalıpları ya da kavramları ile girmekte ve bu da konuşma diline yansımaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak kuralcı bakış açısıyla yanlış olarak değerlendirilecek sosyal medya dili, toplum dil bilimsel olarak iletişim yoluna bağlı olarak hızlı dilsel iletişimin bir sonucu ortaya çıkmış ve gruplar ya da kişiler arasında anlaşmayı sağlayan anlık bir iletişim olarak değerlendirilebilir. Düşünmeye daha az zaman ayrılarak anlık iletilerin sağlanması için kullanılan bu tür iletişimde iletişim şekli ve hızı bu tür bir anlaşmayı doğurmakta ve iletişim de buna göre şekillenmektedir.

Kaynakça

Akkoyunlu Buket- Meryem Yılmaz Soylu, (2011), "Sosyal İletişim Ağları Ve Dilin Yanlış Kullanımı Üzerine Nitel Bir Çalışma", *İlköğretim Online*, 10(2), s. 441-453.

ASLAN DEMİR, Sema, (2008), *Türkçede İsteme Kipliği Semantik – Pragmatik Bir İnceleme*, Ankara: Grafiker Yayınları

BÜLBÜL OĞUZ, Betül, (2012), **"**Sosyal Medya Dilinin Görüntüsel Gösterge Boyutu Ve Bunun Dile Etkisi", Ankara: *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, p. 1157-1166

DEMİR, Nurettin, (2010), "Türkçede Varyasyon Üzerine", Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17, 2, s. 93-106

DEMİRCİ, Kerim, (2015), *Türkoloji İçin Dilbilim Konular Kavramlar Teoriler*, Ankara: Anı Yayıncılık

HUBER, Emel, (2008), *Dilbilime Giriş,* İstanbul: Multilingual

İMER, Kamile, (1987), "Toplum Dil Bilimin Kimi Kavramlarına Kuramsal Bir Bakış Ve Dil Türleri*",* Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 31 Sayı: 1.2, s. 213–230

İMER, Kamile, (1990), *Dil Ve Toplum,* Ankara: Gündoğan Yayınları

KARAAĞAÇ, Günay, (2013), *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları

Özkan, Betül - Barbara McKenzie, Social Networking Tools for Teacher Education, (http://www.westga.edu/~bmckenzi/word/social_networking.pdf Erişim Tarihi: 27.10.2016)

VARDAR, Berke- Nüket Güz - Emel Huber - Osman Senemoğlu - Erdim Öztokat, (2007), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual

VARDAR, Berke, (1998), *Dilbilimin Temel Kavram Ve İlkeleri,* İstanbul: Multilingual

YAMAN Havva - Yavuz ERDOĞAN, (2007), İnternet Kullanımının Türkçeye Etkileri: Nitel Bir Araştırma, *Journal of Language and Linguistic Studies*, Vol.3, No.2.

YILDIRIM, Faruk – B. Tahir Tahiroğlu, (2006), "İnternette Türkçe Kullanım Sorunları", *Türkçenin Çağdaş Sorunları* (haz. Gürer Gülsevin–Erdoğan Boz), Ankara: Gazi Kitabevi, s. 361-378.

http://www.mediacatonline.com/sosyal-medyanin-turkceye-kazandirdigi-10-kelime/ Erişim Tarihi: 12.10. 2016

http://www.internetworldstats.com/top20.htm Erişim Tarihi: 28.10.2016

http://www.pewinternet.org/fact-sheets/social-networking-fact-sheet/ Erişim Tarihi: 29.10.2016

CELALE'D-DİN HARZEMŞAH'IN KAFKASYA VE DOĞU ANADOLU FAALİYETLERİ

Yrd. Doç. Dr. Yaşar BEDİRHAN
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Hazar Denizinin doğusunda Ceyhan nehrinin aşağı mecrasının her iki tarafında bulunan ülkeye Harezm denilmekteydi. 1218-1220 tarihleri arasında ki Moğol istilası sonucunda aniden çöken büyük Harezm Devletinin, hâkim olduğu ülkeler dışında Azerbaycan ve Doğu Anadolu gibi bölgelerde de bir hükümet kuran Celale'd-Din, Harezm silsilesi içinde son Harezmşah olarak kabul edilmektedir. Devrin büyük âlim ve askerlerinin elinde yetişen ve Mengüberdi lakabıyla anılan Celale'd-Din, Sultan Alâeddin'in büyük oğlu ve veliahtı idi. Atılgan, cevval ve cesur yapısı ile bu özelliklerini İslam dini uğruna kullanması kısa süre de O'nu tüm Müslüman âleminde tanınan ve saygı duyulan bir isim haline getirmiştir. Celale'd-Din, işgalci Moğol ordusuna karşı verdiği efsanevi mücadeleler sonrasında özellikle Türkistan ve İran coğrafyasındaki halklar tarafından yeni bir ''Rüstem'' olarak karşılanmıştı. O, bu yönüyle eski Türk hükümdarlarında ki alplık ve gazilik karakterine sahipti. 1220-1231 tarihleri arasında 11 yıl boyunca devlet başkanlığı yapan Celale'd-Din'in kahramanlığını, en büyük düşmanı olan Cengiz Han bile takdir etmişti. Sind Nehri kıyısında ki 26 Kasım 1221 tarihli muharebede Hindistan tarafına geçmek zorunda kalan Celale'd-Din'in kahramanlığını ve atılganlığını bizzat gören Cengiz, "*Böyle bir evlada sahip olan babaya ne mutlu*'' demekten kendisini alamamıştır. Moğolların ülkesini istila ve işgal etmesinin ardından yılgınlık göstermeden çalışmaya devam eden Celale'd-Din, eski kurt silahşörleri etrafında toplamayı başararak İran ve Anadolu coğrafyası arasında herkesin çekindiği bölgesel bir güç olmayı başarmıştır. Moğolların katliamları ve zulümleri karşısında Türkistan'ı terk edip Kafkasya ve Doğu Anadolu'ya gelen Türk kitlelerinin, göç yollarını emniyet altına alan Harezmşah, yaptığı gaza ve cihatlarla İslam aleminde müstesna bir mevki kazanmışken, Abbasi halifesinin otoritesini sarsması ve akabinde Türkiye Selçuklu Devleti ile ilişkilerini bozmasıyla, prestij kaybına uğramıştır. Türkiye Selçuklu Devleti, I. Alaeddin Keykubad gibi güçlü bir sultanla en parlak devrini yaşarken, Celale'd-Din bu devleti ortadan kaldırmanın yollarını aramıştır. Bu arayışı sırasında yapmış olduğu faaliyetleri İslam dünyasında hoş karşılanmayacaktır. Askeri kudret ve dehasına karşılık siyasi hataları yüzünden yalnız kendi felaketini hazırlamakla kalmamış, Moğol istilası karşısında kurulması düşünülen Eyyubi- Selçuklu ve Harezmli seddinin de yıkılmasına sebep olmuştur. Nitekim Yassıçemen'de Alaeddin Keykubad'a yenilmiş ve kendisiyle birlikte devletini de kesinlikle tarihe gömmeye kararlı olan Moğollar'ın takibinden kurtulamayarak, kaçtığı Amid yakınlarında bir köyde Dağlı Türkmenler tarafından öldürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Harezmşahlar, Türkiye Selçuklu Devleti, Celale'd-Din Harezmşah, I. Alaeddin Keykubad, Moğollar.*

ACTIVITIES OF CELALEDDIN KHWARAZM SHAH IN CAUCASIA AND EASTERN ANATOLIA

Abstract

The country below in the east of Caspian Sea located at the both sides of Ceyhan River was named Khwarazm. Great Khwarazm State has collapsed suddenly after the Mongol raids between 1818-1820; and Celale'd-Din, has established a government on Azerbaijan and Eastern Anatolia, considered as the final Khwarazm Shah in the Khwarazm family. Celale'd-Din was raised by notable scholars and soldiers of his time and called as Menguberdi, and he was the greatest son and heir of Sultan Aladdin. He was fierce and brave and the fact that he used his skills for Islam made him a renown and respected name in the whole Muslim world. Celale'd-Din has struggled against the invading Mongol army and due to his epic struggle; he was welcome as a new "Rustem" by the people living in Turkistan and Iran. He had the characteristics of "Alp" and "Gazi" (Veteran) which was seen in former Turkish leaders. Celale'd-Din was the head of state for 11 years between 1220-1231 and his heroic characteristic was even appreciated by his arch enemy Genghis Khan. After witnessing Celale'd-Din's heroic actions, who had to pass to Indian side at the battle by Sind River on November 26, 1221; Genghis Said: "Happy is the father with such a son". Celale'd-Din kept on struggling without being intimidated even after the conquest of his country by Mongols; and he had gathered the veteran fighters, achieved to become a regional power in Iran and Anatolia. Khwarazm Shah has secured the migration paths of Turkish communities who had to leave Turkistan and move to Caucasia and Eastern Anatolia due to Mongol invasions. He has also gained an important spot in Islam world with the battles and jihads he participated in. But, as he had shaken the authority of Abbasid caliph and the relations with Turkish Seljuk State were problematic, his prestige deteriorated. While the Turkish Seljuk State lived its most glorious term under the rule of a strong sultan, Aladdin Keykubat, Celale'd-Din has searched ways to demolish this state. His activities for this purpose were not welcomed within the Islamic world. In spite of his military power and intelligence; his political mistakes have both caused his own disaster and possibly prevented the formation of a planned coalition of Eyyubi-Seljuk-Khwarazm against the Mongol raids. He lost the battle against Aladdin Keykubat in Yassicemen and Mongols have given chase, hell bent on burying him along with his state into the annals of history; he was murdered by Mountain Turcoman in a village close to Amid.

Keywords: Khwarazm Shah, Turkish Seljuk State, Celale'd- Din Khwarazm Shah, Aladdin Keykubat, Mongols.

Giriş

Aral Gölü'ne akan Amuderya Nehri'nin aşağı mecrasının her iki tarafında uzanan topraklar, Harezm adını taşır. Amuderya deltası, Orta Asya'nın politik, ekonomik ve kültürel hayatında Ön Asya'da Mezopotamya'nın ve Afrika'da Nil deltasının oynadığı rolü oynamıştır[1]. Harezm ve Harezmliler'e ait ilk tarihi kayıt Herodotos'ta vardır. O devirden beri Harezmliler daha çok ticaret yapan bir kavim olarak tanınmışlardır. Toprağının verimli oluşu ve tabi engellerin savunmasında

[1] Zeki Velidi Togan, "Harizm", İslam Ansiklopedisi (İA), C. V, Eskişehir 1997, s. 226.

sağladığı kolaylık sebebiyle Harezm, başta Afrig - oğulları, Memun - oğulları, Altuntaş - oğulları ve Harezmşahlar'ın devlet kurdukları bir ülke olmuştur[2].

Coğrafi konumunun gösterdiği özellikler, buraya tayin edilen genel valilerin, kısa bir süre sonra, muhtar bir hüviyet kazanmalarına ve bu avantajdan istifade ile fırsat buldukça istiklâllerini ilan etmelerine sebep olmuştur[3]. Konumuzu teşkil eden son Harezmşahlar sülalesinin atası Anuş-Tigin'in, Türk olduğu bir gerçektir. Ancak onun, Türklerin hangi boyuna mensup olduğu kesin olarak belli değildir. Fuat Köprülü, Reşidüddin'in eserindeki, Anuş-Tigin'in Oğuzların Begdili şubesine mensup ve Caristan'dan satın alınmış bir memluk (paralı asker ya da köle) olduğu kaydını benimsemiş görünmektedir[4]. İbrahim Kafesoğlu, Harezmşahlar sülalesinin Türk olduğunu kaydetmekte ve çeşitli kaynakların bu konudaki görüşlerini belirtmektedir[5].

Anuş-Tigin, Büyük Selçuklu emirlerinden Bilge-Tigin'in Taştdârı idi. Oğlu Kutbe'd-Din Muhammed ise, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Harezm genel valiliğini yapmıştır (1097-1127)[6]. Bu zat başarılı bir idareci olarak ün yaptı. Her sene kendi veya oğlu Atsız, Sultan Sancar'ın sarayına giderek vergi ve hediyelerini takdim etmiştir. Kutbe'd-Din Muhammed'in Harezm'deki başarılı yönetimi sülalenin gelecekteki faaliyetlerine zemin hazırlamıştır. O ölünce Sultan Sancar, bir menşur ile büyük oğlu Alaü'd-Din Atsız'ı Harezm valiliğine atadı 1128-1156)[7].

Alaü'd-Din Atsız, ilk zamanlarda, tabi olduğu Sultan Sancar'a son derece sadakatle bağlı kalmıştır. O, Sancar'ın askeri seferlerine her daim iştirak etmiştir. Bir taraftan da Cend ve Mangışlag bölgesi gibi stratejik önemi büyük merkezleri zapt etmiş ve nüfuzunu Seyhun'un ilerisine kadar yaymayı başarmıştır. Ancak Sancar, Atsız'ın Büyük Selçuklu sultanından izinsiz olarak gerçekleştirdiği bu faaliyetlerini, onu cezalandırmak için bir sebep saymıştır. Burada Sancar Atsız'ı "ahalisi İslam beldelerinin sadık muhafızı olup mütemadiyen küffarla harp etmekte olan Cend ve Mangışlak'da, kendinden müsaade alınmaya lüzum görmeden, Müslüman kanı dökmüş" olmakla itham etmektedir[8]. Bu ithamlara Atsız Harezm'deki sultanın adamlarını tevkif ve mallarını müsadere etmekle, bütün Horasan yollarını kapatmak suretiyle mukabelede bulunmuş ve istiklalini ilan etmiştir[9]. Sultan Sancar, Belh'ten hareketle Harezm üzerine yürümüş (1138), önemli bir kısmı Gayr-i Müslim Türklerden oluşan Atsız'ın ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmış ve Selçuklulara esir düşen Atsız'ın oğlu öldürülmüştür. Sultan Sancar, Harezm'in yönetimini akrabalarından birine verdiyse de, halkın kötü idaresinden usanması ve hanedana bağlılıkları sebebiyle, Atsız iktidarı tekrar ele geçirmiştir. Sultan Sancar'ın yüksek hâkimiyetini yeniden tanımak mecburiyetinde kalacaktır (1141). Aynı yıl içinde Sultan Sancar'ın Katvan'da Karahıtaylara yenilmesi üzerine Selçuklu Sultanı Sancar'a yapmış olduğu yeminini bozarak yeniden istiklalini ilan etmiştir. Ancak 1142'de Horasan'da durumunu sağlamlaştıran Sultan Sancar'ı metbu tanımaya ve

[2] V.V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, (Trc. H.Dursun Yıldız), TTK. Yayınları, Ankara 1990, s. 325.
[3] M. Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi 1. Cilt Kuruluş Devri**, TTK. Yayınları, Ankara 2011, s. 338.
[4] M. Fuat Köprülü, "Harizmşahlar", İA. C. V, Eskişehir 1997, s. 266.
[5] İbrahim Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, TTK. Yayınları, Ankara 1992, s. 38 vd..
[6] Kafesoğlu, age. S. 1.
[7] Köymen, age. S. 330, Kafesoğlu, age. S. 44.
[8] M. Altay Köymen, "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştım:alar, I. Büyük Selçuklu İmparatorluğuna Dair Münşeat Mecmualaırı ", **Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. VII. s. 537-648, Kafesoğlu, age. S. 47.
[9] Kafesoğlu, age. S. 47-48.

Merv'de ele geçirdiği hazineleri geri vermeye mecbur olmuştur. Sultan Sancar 1147'de kendisini öldürtmek isteyen Atsız'a karşı bir sefer daha düzenleyerek onu itaati altına alacaktır. Sultan Sancar'ın Oğuzların elinde esir olduğu (1153-1156) döneminde ise, onun haklarını savunmak sadık bir vasalı rolünde bulunan Atsız'a düşmüştür. Böylece Atsız, Harezmşahlar Devleti'nin kurucusu olmaya hak kazanmıştır[10].

Atsız'ın ölümünden sonra onun yerine geçen oğlu İl Arslan (1156-1172) ise, amcaları İnal-Tigin ile Yusuf'u ve kardeşleri Hitay Han ile Süleyman-şah'ı öldürterek tahta geçti. Bu katliamın yaratacağı fena akisleri önlemek üzere, askerlerin ikta ve maaşlarını artırmıştır. Bu arada, Sultan Sancar onun Harezmşahlığını tasdik ederek menşur ve hilatler göndermiştir (1156 Ekim)[11] 1157 yılında Sultan Sancar ölünce, İl Arslan Doğu İran'ın en kudretli hükümdarı olmuştur. O, Karahıtayların hücumlarına karşı koyduysa da onlara vergi vermekten kurtulamamıştır. İl Arslan, Irak Selçukluları ile dostane ilişkiler kurmuştur[12].

İl Arslan'ın ölümü üzerine, küçük oğlu ve veliahdı olan Alaü'd-Din Tekiş tahta çıktı (1172) ise de, küçük kardeşi Mahmud Sultanşah ve onun annesi Terken hatun ile mücadele etmek mecburiyetinde kaldı. Nitekim Karahıtay İmparatoriçesi kocasını büyük bir ordu ile Tekiş'in yardımına Harezm'e gönderdi. Bunlar Gürgenç'e yaklaştıkları sırada mukavemet imkânını göremeyen Mahmut Sultanşah ve annesi Terken hatun Horasan'a çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Muharebe etmeden şehre giren Tekiş, (10 Ocak 1173) yılında resmen Harezmşah olmuştur[13].

Kardeşinin kaçması üzerine kolayca tahta geçen Tekiş (1173-1200), hanedanlığın en büyük şahsiyetlerinden biridir. Selçuklu emiri Müeyyed Ay-Aba, Sultanşah ve annesinin tahriki ile harekete geçti. Fakat Tekiş onu esir edip öldürttü (1174). Sultanşah bu olaydan sonra Gurlulara sığınmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu arada Tekiş'in Karahıtaylar ile münasebetlerinin bozulduğunu ve Tekiş'in Karahıtay elçisini öldürttüğünü görüyoruz. Bu hadiseyi fırsat bilen Sultanşah, Karahıtaylara gitmiş ve Karahıtayların da desteğini alarak Harezm üzerine yürümüştür. Tekiş, Sultanşah'ın Karahıtayların yardımıyla Merv ve Tus şehirlerini ele geçirip hâkimiyet kurmasına engel olamamıştır. Ancak 1193'te Sultanşah'ın ölümü ile büyük bir dertten kurtulan Tekiş, nüfuzunu Doğu İran'da hissettirmeye ve Batı İran'ın iç işlerine de müdahale etmeye başlamıştır. 1194'te Rey civarındaki savaşta Irak Selçukluları sultanı II. Tuğrul'u[14] yenen ve katleden Tekiş, İran ve Irak-ı Acem'i hâkimiyeti altına almıştır. Böylece Harezmşahlar, Büyük Selçuklu Devleti'nin siyasi varisi olma yolunda bük bir mesafe almış oldular. Tekiş bu tarihten itibaren Sultan unvanını kullanmaya başlayacaktır. Tekiş 3 Ağustos 1200 yılında Harezm'de mesut bir devlet adamı olarak ölmüştür[15].

Hanedanlığın şöhretli isimlerinden Sultan Alaü'd-Din Muhammed (1200-1220), önce Gur sultanlarından Şihabü'd-Din ve Gıyasü'd-Din ile mücadele etti. O, Gurluların elinde bulunan bazı şehirleri, özellikle Merv, Tus, Nişabur ve Horasan'ı hâkimiyeti altına almak istiyordu. Nitekim 1204 yılında Nişabur, Merv ve Serahs'ı zapt etti. Ancak çok istemesine rağmen Herat'ı hâkimiyeti altına alamamıştır.

[10] Aydın Taneri, **Celalü'd-Din Harizmşah ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977, s. 10.
[11] Kafesoğlu, age. S. 74.
[12] Köprülü, age. S . 268.
[13] Kafesoğlu, age. S. 84 vd.
[14] M. Altay Köymen, "Tuğrul II", İA. C. XII/2, İstanbul 1975, 19-25.
[15] Kafesoğlu, age. S. 146.

Bu sırada Şihabü'd-Din büyük bir ordu ile Harezm'e geldi. Karasu'da Harezm ordusunu yenerek başkent Gürgenç'i kuşattı ise de Harezmşah Muhammed, Karahıtaylardan aldığı yardımla Gurluları yendi ve Horasan'ı ele geçirdi. Ancak kuvvetler dengesinin bozulmasını istemeyen Muhammed, Gurlular ile iyi ilişkiler kurmak istedi. Ancak Gurlu hükümdarı Şihabü'd-Din'in 1206'da ölümü ile Gurlular devleti parçalanmış ve 1207'de tahta çıkan Mahmud b. Gıyaseddin, Alaü'd-Din Muhammed'in vasalı olmuştur[16].

Harezmşahın gayesi, adeta vasalı durumunda olduğu Karahıtayları Maveraü'n-Nehir bölgesinden atmaktı. Neticede onları yendi ve Buhara'yı hâkimiyeti altına aldı[17]. Daha sonra Bavendiler'in Tabaristan'daki hâkimiyetine son verdi (1220). Semerkant sultanı Osman'ı öldürterek Karahanlıları tarih sahnesinden silmiştir[18]. Harezmşah Muhammed'in "İskender-i ***Sâni***" ve "***Sancar***" gibi lakaplar kullanması O'nun cihangirlik ihtirasını ve Büyük Selçukluların varisi olduğu iddiasını göstermektedir[19].

Bu sırada bazı Moğol kabileleri, Cengiz Han'ın baskısı ile Karahıtayların topraklarına girmişti. Bundan faydalanan Muhammed Maveraü'n-Nehre kesin olarak yerleşecektir. Ancak Nayman reisi Güçlük'ün Doğu Türkistan Müslümanlarına yaptığı zulmü durduramamıştır. Bu sebeple O, 1214'te Güçlük'ün muhtemel taarruzlarına karşı yaz mevsimini Semerkant'ta geçirmek zorunda kalmıştır. Kıpçak bozkırlarındaki göçebe Kıpçaklar üzerine başarılı seferler yapmış ve Sığınak'ı ele geçirmiştir[20].

Harezmşah'ın İran ve Afganistan'da saygınlığı artıyordu. 1215'te Gazne ve çevresini hâkimiyeti altına almıştır. Buraların valiliğine oğlu Celale'd-Din'i getirdi. Alaü'd-Din Muhammed, 1217'de yaptığı bir sefer sonucunda Fars Atabeyi Sa'd b. Zengi'yi [21] ve Azerbaycan Atabeyi Özbeg'i yenerek itaatlerini sağlamıştır[22]. Böylece Harezmşahlar Devleti'nin sınırları Sır Derya boylarından Irak-ı Arap'a kadar uzanmaktadır.

Halife en-Nasır Li-Dinillah ile şiddetli anlaşmazlık halinde olan Harezmşah Muhammed, Bağdat'ı hâkimiyet altına almak istediyse de buna muvaffak olamamıştır. Bağdat Abbasi Halifeliği ile olan mücadelesinde, Büyük Selçuklu sultanlarının politikasını devam ettirmek isteyen Muhammed, şartların halifenin lehine döndüğünü fark edemedi. O, Büyük Selçuklu sultanları gibi İslam dünyasının lideri olma yolunda gayret sarf etti. Halife Nâsır, şii temayüller taşıyan ve rakiplerini öldürtmek için İsmaili fedailer kullanan bir kişiydi. Harezmşah, ulemadan fetva alarak, halifenin ismini hutbelerden kaldırttı ve Seyyid Tirmizi'nin halifeliğini ilan etti. Böylece Bağdat'a karşı girişeceği askeri harekâta meşru bir zemin hazırlamış oluyordu[23].

Harezmşahların iç problemleri ve Harezmşahlar birliğine dâhil boyların birbirleriyle geçinememeleri ve sürekli mücadele halinde olmaları devletin her

[16] Kafesoğlu, age. S. 164-166.
[17] Barthold, age. S. 300.
[18] Köprülü, age. S. 269, Kafesoğlu, age. S. 189.
[19] Kafesoğlu, 286 vd.
[20] Köprülü, age. S. 270.
[21] T. W. Haig- [C. E. Bosworth], "Sa'd b. Zangi", EJ2 İng.) , Vlll, 701, C. E. Bosworth, "Salghurids", a.e., Vlll, 978-979. Muhammed b. İbrahim, **Tarıh-i Kirman Selcükıyan ve Guz der Kirman** (Nşr. Bastan-yi Parizi), Tahran 1343 hş , s. 28, 47, 51-53, 56, 58 Bertold Spuler , İran Moğolları, TTK. Yayınları, Ankara 2011, s. 60, 77, 88, 92, 158- 160, 163-164, 1 72.
[22] *V. Minorsky*, "*Özbek*", **İA,** IX, 488-490.
[23] Kafesoğlu, age. S. 214 vd.

zaman zayıf tarafı olmuştur. Nitekim 1218 Otrar faciası Moğollarla Harezmşahları karşı karşıya getirmiştir. Harezmşah Moğollar karşısında büyük bir yenilgiye uğradı ve Harezmşah Muhammed Hazar denizinin güney-doğu sahillerine yakın, Abiskûn adalarından birine sığındı. Sultan'ın üç oğlu Celale'd-Din, Ak-sultan ve veliaht Uzlagşah babalarıyla beraberdiler. Aralık 1220 yılında sefalet içinde adada ölen Muhammed Harezmşah Nesevi'nin rivayetine göre, Çavuş Şemsü'd-Din Mahmud ile baş Ferrâş Mukarrebü'd-Din Mihter-i Mihterân tarafından gasl edilen Sultan, adada kefen bulunamadığı için Çavuş Şemsü'd-Din'in gömleğine sarılarak gömülmüştür[24].

A) Celale'd-Din Harezmşah ve Faaliyetleri

Harezmşahlar'ın son hükümdarı Alae'd-Din Muhammed'in, Hazar denizi yakınlarındaki Abiskûn adasında dramatik bir şekilde ölmesi üzerine, Hindistan'dan getirilmiş bir Türk cariye olan – Kıpçak olması muhtemel- Ayçiçek Hatun'dan doğan ilk oğlu Celale'd-Din iş başına getirildi. Celale'd-Din Harezmşah'ın doğum tarihi ve esas adı hakkında kaynaklar çeşitli rivayetler vermekle birlikte sarih bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Fuat Köprülü, O'nun asıl adının Mengüberdi[25], lakabının ise Celale'd-Din olduğunu ifade etmektedir[26].

Harezmşah Alae'd-Din Muhammed 1215'te Gazne, Bamiyan, Gur, Bist, Tekeabad ve Hint hududundaki arazileri fethettikten sonra büyük oğlu Celale'd-Din'e vermiş ve vezaretine de Şems el-Melik Şehap Alp'i tayin etmiştir. Diğer şehzadelerden Gıyase'd-Din Pirşah'a Kirman, Kiş ve Merkan verilmiş, vezaretine Tace'd-Din bin Kerim el-Eşref En-Nişaburî tayin olunmuştur. Nure'd-Din Gurşanci'ye de Irak verilmiş ve vezirliğine İmad el-Mülk Mehmed bin Eş-Şedid verilmiştir[27].

Celale'd-Din'in Gur ve Gazne bölgesine tayini, devlet idaresinde Harezmşah Muhammed'in adeta ortağı, hatta daha üstün bir mevkii işgal eden ve muktedir bir Türk kadını olduğu anlaşılan Terken[28] Hatun'un müdahalesi sonucu olmuştur.

Aslen Türk prenslerinden birinin kızı olan Terken Hatun, kendisi ile beraber akraba olduğu Türk boylarını da Harezm ülkesine sürüklemiş ve onların mükemmel hamisi olmuştur[29].

İlk zamanlarda Harezmşahlar için bir kuvvet olan, fakat Muhammed Harezmşah zamanında devletin en büyük zaaflarından birini meydana getiren bu husus, İslam devletleri arasında Harezmşahlar devletine ait bir özellik taşır. İşte Terken Hatun'a Harezmşahlar devletinde üstün bir kudret sağlayan ordu da bu bozkırlı, Türklerden meydana gelmiştir. Bunlara dayanarak nüfuzunu arttıran ve adeta sultanın ortağı haline gelen Terken Hatun, Celale'd-Din'in Gur ve Gazne bölgesi valiliğine tayin

[24] Kafesoğlu, age. S. 283.

[25] Celale'd-Din Harezmşah, Celale'd-Din Mengüberdi olarak da tanınmaktadır. Mengüberdi isminin okunuşu hakkında Fuat Köprülü bir makale yayınlamıştır. Bu makalesinde Nesevi'nin yazdığı gibi Mengüberdi (Allahverdi) midir ? yoksa Cüveyni'nin Tarih-i Cihan Güşa'sını neşreden Muhammed Kazvini'nin belirttiği gibi Menügburnu mudur? sorusunu ortaya atmakta ve bu ismin Mengüberdi olarak okunmasının doğru olacağı kanaatini taşımaktadır. Bkz. Fuat Köprülü, "Harizmşahlar Tarihine Ait", **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Sayı I, İstanbu 1925, s. 275.

[26] Fuat Köprülü, "Harizmşahlar", İA. C. V, s. 277.

[27] Muhammed Nesevi. **Siret-i Sultan Celale'd-Din Mengüberdi**, (Nşr. O.Houdas), Paris 1891, s. 247, Ebu'l-Fida, **el·Muhtasar fi Tarihü'l-Beşer**, (Nşr. S.Muhammed Abdu'l-Latif), Kahire 1325, B. Spuler, **İran Moğolları**, (Nşr. C. Köprülü), TTK. Yayınları, Ankara 1987, s. 495.

[28] İslam kaynaklarında "Türkân" şeklinde yazılan bu ismin Türk literatüründe okunuşu "Terken"dir. Bkz. Osman Turan, "Terken Unvanı", **Türk Hukuk Tarihi Dergisi I**, Ankara 1944, s. 67-73.

[29] Terken Hatun, Cüveyni'ye göre Kanglı bir Türk kabilesinden, Nasiri'ye Kıpçak reisi Kadir Han'ın kızı, Nesevi'ye göre Yimek kabilesinden Bayavut aşiretinden olup Cenkşi adında bir beyin kızı idi. Bkz. Alaaddin Atamelik Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa**, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK. Yayınları, Ankara 2013, s. 388.

edilerek, merkezden uzaklaştırılmasında da rol oynamıştır[30]. Ancak çok sevdiği Celale'd-Din'in şecaatinden emin olmak, onu merkezde bırakmak isteyen Harezmşah Muhammed, oğlunun yerine Kerber Mülk'ü kaymakam tayin etmiştir. Kerber Mülk de, Celale'd-Din'e ayrılan bölgeye giderek pek çok ıslahat yapmış ve adil bir idare tesis ederek hem halkın, hem de idarecilerin sevgisini kazanmıştır. Bu husus Moğolların önünden çekilen Celale'd-Din'in bölgede tutunmasında rol oynayacaktır[31].

a) Veliaht Olarak Tayin Edilmesi

Valide Sultan'ın baskısının en açık şekilde kendisini gösterdiği önemli meselelerden birisi de veliaht tayininde görülmüştür. Muhammed Harezmşah'ın büyük oğlu Celale'd-Din, ikinci oğlu Rüke'd-Din Gursançtı[32] dururken, bunlardan daha küçük olan Kudbe'd-Din Uzluk-şah'ı kendi isteğiyle değil, annesinin isteğiyle veliaht yapmıştır. Valide Sultan'ın bu tercihinde Celale'd-Din'in annesi Ayçiçek Hatun'un, Terken Hatun tarafından sevilmemesi, Uzluk-şah'ın annesinin ise Terken Hatun ile aynı kabileden olması büyük rol oynamıştır[33].

Bu şartlar altında Celale'd-Din'in veliaht ve hele hele hükümdar olması şansı kapanmış gibi görünüyordu. Fakat 1220'de Moğolların Harezm'i istilaları ve Harezmşah Muhammed'i Abiskûn adasına sığınmaya mecbur etmeleri, Celale'd-Din'e hükümdar olma şansını aralamıştır. Her bakımdan Harezmşahlar için bir felaket olan bu hadise, Terken Hatun'un Moğollara esir düşmesine (1221-22) sebep olmuştur[34]. Böylece Celale'd-Din'in saltanat üzerindeki şansını kıran engel ortadan kalkmıştır. Bunun üzerine Sultan Alae'd-Din Muhammed, Celale'd-Din ile birlikte Abiskun adasında bulunan şehzadeleri Uzluk-şah ve Ak-şah'ı huzura çağırarak şöyle demiştir:

"Hükümdarlığın bağları gevşedi, hanedanın temeli kuvvetle sarsıldı, yıkılma tehlikesi gösterdi. Düşmanlarımızın hareket vasıtaları kuvvetlendi. Hükümeti pençesine aldı, istediği gibi dişliyor. Mengüberdi'den başka öcümü alacak, anlımdan lekeyi silecek oğlum yoktur. Kendisini bunun için halef naspediyorum. Kendisine itaat ve sancağına dehalet ediniz"[35]. Bu olaydan birkaç gün sonra Sultan öldü ve Celale'd-Din de veliaht olarak işbaşına geçti[36].

B) Celale'd-Din Harezmşah'ın Moğollara Yenilmesi ve Hindistan Faaliyetleri

Uzluk-şah ve Ak-şah'ın başına gelenlerden sonra Celale'd-Din, Nişabur'a gitmiştir. Emirlerine, hudut beylerine cihat hazırlıklarına başlamaları için fermanlar göndermiştir. Fakat Moğollar onun niyetini anladıklarından, cihat hazırlıklarına engel olmuşlardır[37].

---

[30] "Hüdâvend-i Cihan" yani "Dünyanın sahibi" lakabını taşıyan Terken Hatun'un Harezmşah gibi, ayrı bir tuğrası ve kendine has yedi kişilik bir inşa divanı vardı. Daha fazla bilgi için Bkz. Kafesoğlu, age. S. 208, Nesevi, age. S. 31-32.

[31] Nesevi, age. S. 40-41, Harezmşah'ın emirleri ve fermanları Terken Hatun'un zaman zaman müdahalesiyle bozulduğu da olmuştur. Aydın Taneri, eserinde (s. 19-20) Terken Hatun'un zaman zaman Harezmşahlar devletinde oynadığı etkili role işaret etmektedir.

[32] Gursançtı ismi hakkında bkz. Fuat Köprülü, "Harizmşahlar Tarihine Ait", **Türkiyat Mecmuası**, Sayı I, s. 251-254.

[33] Nesevi, age. S. 42, Kafesoğlu, age. S. 210, V.V. Barthold, Uzluk-şah'a verilen toprakların gerçekte Terken Hatun'un hükmü altında olduğunu belirtir. Bkz. Barthold, age. S. 467.

[34] Cüveyni, age. S. 389, Moğol askerleri tarafından esir edilerek Talekan'da bulunan Cengiz Han'ın yanına götürülen Terken Hatun, 1233'e kadar burada yaşamış ve ömrünü tamamlamıştır.

[35] Necip Asım, **Celale'd-Din Harzemşah**, MEB. Yayınları, İstanbul 1934, s. 41-42.

[36] Necip Asım, age. S. 43.

[37] M. Halil Yinanç, "Celale'd-Din Harizmşah", İA. C. III, s. 49-53.

Celale'd-Din, maiyetindeki Harezmliler'le birlikte, Nişabur'dan ayrılarak Zencan civarındaki Kahire kalesine gidip, Moğollara karşı burada müdafaayı düşündü. Ancak kale kumandanı çeşitli sebepler ileri sürerek, O'nu bu fikrinden vazgeçirdi. Celale'd-Din kale hazinesindeki bir kısım altını maiyetine dağıttı ve Bost hududuna gitti[38].

Orada Cengiz Han'ın ordusuyla Talakan'da olduğunu işitince, Gazne'ye yöneldi. Kendisine katılanlarla askerin sayısı 60.000 kadar oldu. Bu sırada karşı karşıya gelen Harezm ve Moğol öncü kuvvetlerinin çarpışmalarında her iki taraftan da çok sayıda ölen oldu. Moğol askerlerinin geri kalanları nehri geçip köprüyü yıkmak suretiyle kurtulabilmiştir.

Cengiz Han ordusunun öncü birliklerinin uğradığı bu mağlubiyeti öğrenince, Noyan Figü kumandasında bir ordu gönderdi. Yapılan savaşta, Moğollar kaçtılar. Celale'd-Din kazanmış olduğu bu zaferin neticelerinden yeteri kadar yararlanamamıştır. Savaş ganimetlerinin bölüşülmesinde çıkan anlaşmazlıklardan da yararlanan Cengiz Han'ın askerleri harp düzenine yeniden geçirilmek suretiyle savaş kazanılmıştır[39].

Celale'd-Din nehrin kenarında bulunan annesinin ve hareminin Moğolların eline geçmesini önlemek için, onları nehre attırmış ve hepsi boğulmak suretiyle ölmüşlerdir[40]. Moğol çemberinin çok daraldığı bir sırada da atını nehre sürerek karşı tarafa geçmiş, bunu büyük bir cesaret örneği olarak gören Cengiz Han hayranlığını gizleyemeyerek, "bir babanın işte böyle bir oğlu olmalıdır" demiştir[41].

Moğollara yenilen Celale'd-Din Sind nehrini geçerek Hindistan'a sığınmak zorunda kalmıştır (Kasım 1121). Bu sırada, Hindistan'da Vindhaya dağlarının kuzeyinde yer alan büyük bir kısım Türk kumandanlarının hâkimiyetine girmişti. Hatta bu kumandanlardan bazıları müstakil birer hükümdar gibi hareket ediyorlardı. Delhi Devleti'nin (1206-1526) Türk sultanı Şemse'd-Din İl-Tutmuş, sonradan bu küçük devletçikleri birleştirerek Hindistan'da siyasi birliği sağlama yolunda önemli adımlar atacaktır[42]. Bundan başka Cûd dağlarında Rana Şatra, Debbeba Usikun'da Kabaca, Kokar havalisinde Rai Kokar Sangin hâkimdi[43].

a) Rana Şatra İle Mücadelesi

Cûd dağı Emiri Rana Şatra, Sulat Celale'd-Din'e talihin yardım ettiğini, yanında ordusundan arta kalan bin atlı ve beş yüz yaya ile kendi mülküne girdiğini duydu. Sonunun pek parlak olmayacağını düşünen Celale'd-Din, çareyi Rana'nın bölgesinden kaçmakta buldu ve bölgedeki ormanlık bir araziye gizlendiler. Bu sırada Rana Şatra kumandasındaki bir piyade kıtasının hücumuna uğradılar. Rana Şatra, Celale'd-Din'in karargâhına bizzat hücum etti. Celale'd-Din ve maiyetindekiler

[38] Nesevi, age. S. 45-46.
[39] Barthold, age. S. 335-336.
[40] Nesevi, age. S. 46, Barthold, age. S. 254. Aynı bilgileri teyit eden Grousset, diğer yazarlardan farklı olarak, Cengiz Han'ın Harezmşah'ın küçük oğlunu öldürttüğünü yazar. Grousset, age. S. 254, Ebu'l-Farac ise, Celale'd-Din'in ailesiyle vedalaşarak atına binip kaçtığını yazmaktadır. Ebu'l-Ferec (Bar Hebraus), **Ebu'l-Ferec Tarihi**, C. II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999, s. 515.
[41] Nesevi, age. S. 47, Barthold, age. S. 545, de Cengiz Han'ın Celale'd-Din'i takip için ertesi yıl bir ordu gönderdiğini ancak Kabaca'nın müdafası yüzünden Moğolların netice alamadığını yazar.
[42] M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, (Baskıya Haz. Tansu Say), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, s. 161 vd.
[43] Taneri, age. S. 56.

metanetle dayandılar. Savaş sırasında Celale'd-Din'in atmış olduğu bir okla atından düşürülmek suretiyle öldürülen Rana Şatra'nın ordusu dağıldı, atı, teçhizatı, silahları ve hazinesi Harezmliler'in eline geçmiş oldu[44].

b) İl-Tutmuş İle Mücadelesi ve Hindistan'ı Terki

Celale'd-Din, Delhi hükümdarı Şemse'd-Din İl-Tutmuş'un[45] hâkimiyetindeki Kanisar şehrine geldi. Buranın hâkimi, Celale'd-Din'e itaatini bildirdi. Yorgun olan Harezmliler burada istirahat etmek isterlerken İl-Tutmuş'un 30.000 atlı, 100.000 yaya ve 300 fil ile donatılmış büyük bir ordu ile üstlerine geldiği haberini almışlardır. Yapılan savaşta kesin bir sonuç alınamadı. Daha sonra başlayan müzakerelerde ve İl-Tutmuş'un gönderdiği elçilerin ifadelerinden Celale'd-Din'e karşı bir oyalama siyaseti güttüğü anlaşılmaktadır. Celale'd-Din'in faaliyetlerinin tehlikeli boyutlara ulaşabileceğini, hatta güçlendiği takdirde babasının Cengiz Han karşısında kaybettiği muazzam imparatorluğu kurabilme şansı yanında Delhi Sultanlığını da ele geçirebileceğini düşünen İl-Tutmuş, Kabaca ve diğer Hint racalarıyla ittifak yapacaktır. Celale'd-Din'e son darbeyi indirmeye kararlı olan İl-Tutmuş ve müttefikleri harekete geçmeden, durumu tehlikeli gören ve Hindistan'da tutunamayacağını anlayan Celale'd-Din, yerine Cihan Pehlivan'ı (1224) bırakıp Irak'a gitti[46].

Celale'd-Din'in, Hindistan'da toparlanmaya ve ordusunu meydana getirmeye çalışırken dayandığı unsurlardan biri de bu bölgede kitleler halinde bulunan Kıpçak Türkleri olmuştur. Celale'd-Din bölgede tutunmak için bu Kıpçak Türklerinden de istifade etmek ve onları ordusunda istihdam etmek istemiştir. Ancak İl-Tutmuş, Harezmşah'a düşündüklerini gerçekleştirme fırsatı tanımayacaktır[47].

C) İran ve Horasan'da Devletin Yeniden Canlandırılması

Celale'd-Din, İran'dan gelip kendisine katılan emirlerin teşvikiyle İran'a dönmüştür. Bu sırada bölgedeki siyasi durum şu şekilde idi: Hayatta kalan tek kardeşi Gıyase'd-Din Pir-şah, Azerbaycan, Erran ve Irak-ı Acem'de, Barak Hacib[48] Kirman'da, Sad b. Zengi Fars'ta[49] Bâtıniler Alamut'da, Özbek Han, Nahcivan'da[50], Berçemoğlu Süleyman-şah da Hemedan'ın kuzeyinde hüküm sürüyordu[51].

Celale'd-Din İran'ı hâkimiyeti altına almaya çalışırken birçok isyanlarla karşılaşmıştır. Ancak bu isyanların tamamını bastırarak İran'ın büyük bir bölümünü hâkimiyeti altına alacaktır.

D) Kafkasya Faaliyetleri

a) Azerbaycan'ın İlhakı ve Buradaki Faaliyetleri

Babasının ölümünden sonra devletin başına geçen Celale'd-Din, Moğollarla mücadelesi ve Hindistan'daki başarılarından sonra İran bölgesine dönmüş ve İran'ın da büyük bir bölümünü hâkimiyeti altına almıştır. Daha sonra Azerbaycan bölgesini

[44] Nesevi, age. S. 57.
[45] Bu isim hakkında bkz. Salim Cöhce, **Şemsi Melikleri**, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 1986, Salim Cöhce, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=380530, Bakma tarih ve saat: 11.02.2016, 12:00.
[46] E. Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul 2015, s. 324.
[47] Salim Cöhce, "Doğu Karadeniz'in Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü", **I. Karadeniz Kongresi Tebliğleri**, Ekim 1986, s. 4.
[48] Nasırüd Münş-i Kirmanî, **Simtü'l-'ula li'l-hazreti'l- 'ulya** (nşr Abbas ikbal),· Tahran 1328, s. 22-26, Abdülkerim Özaydın, "Barak Hacip", http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c05/c050051.pdf, bakma tarihi ve saati : 11.02.2016, 12:13.
[49] Haig, agm. S. 22.
[50] Minorsky, agm. S. 489-490.
[51] Taneri, age. S. 35.

ele geçirmek için harekete geçtiğini görmekteyiz[52]. Esasen, bölgenin önemli şehirlerinden olan Meraga'nın ahalisi gelip kendilerini zulümden kurtarmasını istemekteydiler. Çünkü bölgedeki otorite boşluğundan yararlanan Gürcüler, Azerbaycan üzerine sürekli akınlarda bulunuyordu ve halk da bu akınlardan bıkmıştı. Bunun üzerine Celale'd-Din Meraga'ya gitti, şehir hiçbir mukavemet göstermeden teslim olmuştur. Harezmşah, birkaç gün burada kaldıktan sonra Tebriz'e doğru harekete geçmiştir.

Azerbaycan Atabeyi Özbek[53], Celale'd-Din'in gelmekte olduğunu duyunca elçiler göndererek kendisini metbu tanıyacağını ve adına hutbe okutup, sikke bastıracağını bildirmiştir. Fakat Celale'd-Din bunu reddederek, yürüyüşüne devam etmiştir. Bu sırada Tebriz halkından bir grup gelerek Özbek'in kötü idaresinden şikâyet edip, şehri zapt etmesini istemişlerdir.

Celale'd-Din'in ilerlemekte olduğunu duyunca Özbek, Tebriz'i terk etmek mecburiyetinde kalmıştır. Sultan, şehrin önüne otağını kurdurmuş ve yedi gün muhasara etmiştir. Tebriz'de kalan ve sultan Tuğrul'un kızı olan Özbek'in karısı Melike Sultan emirleri ve şehrin ileri gelenlerini toplayarak, Harezmililer'in kuvvetli bir orduya sahip olduklarını, teslim olmazlarsa sonlarının kötü olacağını söyleyerek, bir karar vermelerini istemiştir. Kadı İzze'd-Din Kazvinî'yi elçi olarak Celale'd-Din'e göndermişlerdir. Elçi Melike ve atabeyin maiyetlerinin zarar görmemeleri ve istedikleri yere gitmeleri şartıyla şehri teslim edeceklerini söylemiştir. Celale'd-Din bu şartları kabul ederek Tebriz şehrini hâkimiyeti altına alarak (Temmuz 1225)[54] kendisine başkent yapmıştır[55]. Böylece, Kirman, Fars, Irak-ı Acem ve Azerbaycan'ı hâkimiyetine alarak, başkenti Tebriz olmak üzere, Büyük Harezmşahlar Devleti'nin devamı niteliğinde yeni bir hükümet tesis etmiş oldu. Aşağıda görüleceği üzere, Celale'd-Din, Doğu Anadolu'da bazı şehir ve kaleler ile bölgeleri de hâkimiyetine alacaktır[56].

Atabek Özbek taraftarlarının isyanını bastıran (1225) Sultan Celale'd-Din, Tebriz'de bir süre kaldı. Bu arada, Atabek Özbek'in karısı Melike Hatun'un teklifi ile onunla evlendi. Melike Hatun, kocası Özbek'in ettiği bir yemini bozması nedeniyle nikâhlarının bozulduğunu, bu münasebetle Celale'd-Din'le evlenebilecek durumda olduğunu bildirdi. Şahitlerin ifadeleri ve Tebriz kadısının hükmü üzerine buna inanan Sultan, teklifi kabul etti. Celale'd-Din düğünden sonra Hoy, Selmas ve Urmiye şehirleri ve mülhakatını Melike Hatun'a ikta etti[57].

Celale'd-Din 'in gelmesi üzerine Atabek Özbek Tebriz'den Gence'ye çekilmişti. Daha sonra Celale'd-Din, Gence ve çevresini zapt ettirmek üzere o tarafa ordu gönderince, Özbek, Nahcivan'daki Alıncak Kalesi'ne sığındı. Ülkesinin Celale'd-Din tarafından zaptına ve karısının da onunla evlenmesine çok üzülen Özbek, Alıncak Kalesi'nde

[52] Z. Velidi Togan, "Azerbaycan", İA. C. II, s. 91-118.
[53] Minorsky, agm. S. 489.
[54] Nesev,, age. S. 69.
[55] Seyidağa M. Onullahi, **XIII. XVII. Asırlarda Tebriz Şeheri** (Sosyal-İktisadi Tarih), Azerbaycan SSR. Elimler Akademiyası Tarih İnstütü Yayınları, Bakı 1982, s. 45.
[56] Hasan Geyikoğlu, "Harzemşahlar ve Doğu Anadolu", https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366948, Bakma tarih ve saat: 11.02.2016, 13:22.
[57] Hasan Geyikli, "Harzemşahlar ve Doğu Anadolu", https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366948, Bakma tarih ve saat: 11.02.2016, 13:22.

hastalanıp ölmüştür (1225). Özbek'in ölümüyle İldenizliler'in siyasî varlığı da sona ermiştir[58].

Celale'd-Din, Tebriz'i merkez yaptıktan sonra Gürcüler üzerine sefere çıktı. O, Gürcistan'da iken Tebriz hâkimi Şemse'd-Din Tuğrai'nin isyan ettiği haberini aldı. Derhal Tebriz'e dönen Celale'd-Din, Nizame'd-Din'i öldürttü, Şemse'd-Din'i de 100.000 dinar para cezasına ve hapse mahkûm ederek Merga'ya göndermiştir. Sultan Şemse'd-Din'i ancak üç yıl sonra affedecek ve Tebriz'de yeni vazifeler verecektir[59].

Celale'd-Din Azerbaycan ve Arran'ı kolayca hâkimiyeti altına almış, ancak buraların idaresi, fethi kadar kolay olmayacaktır.

b) I. Gürcistan Seferleri

Celale'd-Din Harezmşah, Azerbaycan ve Arran'ı hâkimiyeti altına aldıktan sonra Gürcistan krallığına karşı harekete geçmiştir[60]. Görünüşe göre, Celale'd-Din Gürcistan'ı fethederek, daha sonra yapacağı fetihler için arkasını emniyete almak istemiştir. Ancak o, Gürcistan'ın fethinin kolay olacağını zannetmiş ordularının yıpranacağını düşünmemiştir. Projesini bir an önce gerçekleştirmeyi düşünen sultan gayesine ulaşmak için önce diplomatik yollara başvurmuştur. Gürcülere bir elçi göndererek, müzakerelere girişti. Celale'd-Din'in ileri sürdüğü teklifler hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bir taraftan sefer hazırlıklarını sürdürürken, diğer taraftan da Gürcülerin hazırlanmasına engel olmak için, onlara, dostane münasebetler tesisi için teklifler yapmış olmalıdır. Herhalde sultanın gayeleri hakkında bilgi sahibi olan veya niyetlerini sezen Gürcüler, onun tekliflerini reddederek 700.000 kişilik bir ordu hazırladılar. Kendi hazırlığını da tamamlamış olan Harezmşah, Divin şehrini işgal etmiştir[61].

Celale'd-Din buradan Kerbi'de bulunan Gürcüler üzerine hareket etti. Cihan Pehlivan kumandasındaki öncü kuvvetlerin düşman hattına kadar yaklaştığı haber verildi. Gürcüler Kerbi önlerine gelerek hâkim bir tepe üzerinde harp nizamı almışlardır. Akşamın karanlığından da yararlanan Celale'd-Din ordusunu harp nizamına soktu. Merkezi teşkil eden atlılar tepeden tırnağa silahlıydı. Sol cenahta piyadeler, sağ cenahta ise okçular yer almıştı. Sabah olunca Gürcüler 'in taarruz etmesini beklediler. Fakat Gürcüler bulundukları tepeyi terk etmediler ve herhangi bir saldırıda bulunmadılar. Ertesi güne kadar bekleyen Celale'd-Din, sabah olunca emirlerini ve kumandanlarını çağırarak onlara; "düşman işi uzatmak istiyor. Ben onları her taraftan sararak üstlerine saldırmak fikrindeyim. Eğer size doğru taarruza geçerlerse, onları ok yağmuruna tutun"[62] diye emir verdi. Bundan sonra tepeye doğru Celale'd-Din Harezmşah, kardeşi Gıyase'd-Din ve Orhan da dâhil Gürcüler üzerine saldırıya geçmiştir. Gürcü kumandanı Şeluh, onları püskürtmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Arkadan merkez kuvvetlerinin taarruzu üzerine Gürcüler kaçmaya başladılar. Harezmliler onların birçoğunu öldürdüler, geri kalanları esir ettiler ve birçok ganimet ele geçirdiler. Şeluh esir edildi, İvane ise bir kaleye sığındı.

Kazanılan bu zaferden sonra Harezmşah Celale'd-Din, Hacib-i Hass Tace'd-Din Kılız'ı, esir Gürcü kumandanları ve ganimetlerle Tebriz'e gönderdi. Böylece

[58] Hasan Geyikli, "Harzemşahlar ve Doğu Anadolu", https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366948, Bakma tarih ve saat: 11.02.2016, 13:22.
[59] Nesevi, age. S. 75.
[60] Mirza Bala, "Gürcistan", İA. C. Iv, s. 837-845.
[61] Taneri, age. S. 47-48.
[62] Nesevi, age. S. 70.

kazanmış olduğu bu büyük zaferi ilan etmiş oluyordu. Celale'd-Din, Kerbi'den Zun'a gitti ve şehri zapt ederek birçok ganimet ele geçirmiştir[63]. Bununla birlikte, kazandığı zaferin neticelerinden yeterince faydalanamadı. Tebriz'de Atabey Özbek'in taraftarlarının isyan haberini alır almaz Tebriz'e geri dönmek zorunda kalacaktır[64].

c) II. Gürcistan Seferi ve Tiflis'in Zaptı

1226 yılında Celale'd-Din Gürcüler üzerine bir sefere daha çıktı. Aras nehri kıyısında Şeleh'un casusluk amacıyla, Harezmşah'ın emirlerine yazdığı mektuplarını ele geçirdi ve onu öldürdü. Şiddetli kışa rağmen yoluna devam eden Celale'd-Din, 3000 kişilik hafif süvarisi ile Tiflis önlerine geldi. Gürcüler, Harezm askerlerinin hepsinin bundan ibaret olduğunu sandılar. Fakat Harezmşah'ın pusudaki askerlerinin hepsi hücuma geçtiler. Celale'd-Din Harzemşah'ın Gürcü, Lezgi ve Abaza, Kıpçaklardan oluşan orduyu yenmesi ile Tiflis Müslümanların eline geçmiştir[65]. Müslümanlar ve kelime-i şahadet getirerek Müslüman olanlar müstesna, şehir halkının çoğu kılıçtan geçirildi[66].

Tiflis'in zaptından sonra Celale'd-Din Azerbaycan'ın her tarafına heyetler gönderdi. İran'dan aldığı haberlerden Burak Hacib'in isyan ettiğini öğrendi. Bunun üzerine bölgeden ayrılarak Kirman'a döndü. Burak Hacib isyanını hallettikten sonra yeniden Gürcistan'a dönen Celale'd-Din, İvane'nin bulunduğu Anı'yı kuşattı. Bu arada ordusunun bir kısmı da Kars'ı kuşatmıştır. Sultanın bizzat bulunduğu bu muhasara bir netice vermemiştir. O, Abhazya ve Gürcistan'ın kuzey bölgelerine yeni akınlar yaparak, pek çok esir ve ganimetlerle Tiflis'e geri dönmüştür.

Celale'd-Din 1226'da Ahlat muhasarası ile meşgulken Gürcistan'da bıraktığı veziri Şerefü'l-Mülk'ten mektuplar aldı. Vezir, Gürcülerin Tiflis'e taarruz etmek üzere hazırlıklar yaptıklarını bildiriyordu. Gerçekten de Gürcüler Tiflis'e girerek Harezmli emirleri şehri terk etmek zorunda bırakmışlardır. Daha sonra da şehri ateşe vermişlerdir. Sultan Gürcistan'a geri döndüğünde Gürcüler geri çekilmişlerdi[67].

Celale'd-Din 1228 tarihinde Lori şehrini zapt ve civarını yağma etti. Kısa bir süre sonra Gürcülerin Ermeni, Alan, Sabir ve Kıpçaklar ile anlaşarak İvane kumandasında 40.000 kişilik bir ordu meydana getirdiklerini öğrendi. Hemen ordusunu tanzim ederek Mikdar civarında ordugâh kuran Celale'd-Din, etrafındakilerle meşveret etti. Vezir, düşman kuvvetlerinin sayıca üstün olduklarını ve Harezm kuvvetlerini toplayıncaya kadar beklemelerini tavsiye etti. Bu teklife çok sinirlenen Harezmşah, divit kutusunu vezirin başına vurarak savaş kararı verdi.

İki ordu Betak gölü civarında karşılaştıklarında, Harezmşah düşmanın sağ cenahında 20.000 kişilik bir kuvvet teşkil eden Kıpçak bayraklarının dalgalandığını gördü. Onları tuz ve ekmek göndererek saf dışı etmeyi başarmıştır[68].

Bunu takiben Celale'd-Din İvane'ye haber göndererek, savaşın ertesi güne bırakılmasını ve her iki tarafın hünerlerini göstermesini teklif etti. İvane bu teklifi kabul etti. Ertesi gün savaş meydanında Sultan bizzat ortaya çıkarak sırasıyla iri yarı

[63] Yinanç, agm. S. 50.
[64] Taneri, age. S. 48.
[65] Mehmet Çoğ, "Gürcüler Arasında İslamiyetin Yayılması", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, C. 7, Sayı 2, Adana 2007, s. 45.
[66] Nesevi, age. S. 70-71.
[67] Nesevi, age. S. 76-78.
[68] Aydın Taneri, **Türk Devlet Geleneği Dün Bugün**, Ankara 1981, s. 102'de tuz ekmek hakkının Orta Asya menşeli bir Türk adeti olduğunu ve cömertlik, iyilik gibi vasıfları sembolize ettiğini belirtir. Z. Veli Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 1975, s. 200'de Gürcülere karşı savaşan Müslüman Kıpçak Türklerinden söz etmektedir.

bir Gürcü'yü, üç oğlunu ve diğer bir savaşçıyı öldürdü. Böylece askerlerinin moralini yükseltmiş oldu.

Bu gösteriler sonucunda savaş kızışmış ve yapılan savaşta Gürcüler ve müttefikleri hezimete uğratıldı (1229). Tekrar Tiflis üzerine yönelen Celale'd-Din Harezmşah, şehre girerek yağmalattı. O, bundan sonra Şekan, Gag ve Kağızman başta olmak üzere bazı müstahkem kaleleri ele geçirmiştir[69].

Celale'd-Din, dört sene zarfında, Tiflis'e ve belli başlı müstahkem mevkilere hâkim olmuştur. Ancak, bölgede uyguladığı yağma ve aşırı tahripler sebebiyle olsa gerek Gürcistan'a tamamen hâkimiyet sağlayamamıştır. İç meseleler, Moğol tehdidi ve Doğu Anadolu'da giriştiği faaliyetler dolayısıyla, Kafkasya bölgesine ilgisini tam olarak yöneltememiştir[70]. Böylece onun Kafkasya bölgesi macerası, daha büyük gayelerini gerçekleştirmek için kısa bir uğraştan öteye gidememiştir.

E) Doğu Anadolu Faaliyetleri

a) Doğu Anadolu'da Devlet Kurma Çalışmaları ve Harezmşah-Selçuklu Münasebetleri

Harezmşah Celale'd-Din Moğollar önünde çetin savaşlar yaparak Azerbaycan'a gelip 1225 yazında Meraga şehrini kendisine merkez yapınca, ilk iş olarak, şöhret ve kudretini duyduğu Sultan Alaeddin Keykubad'a baş kadısı Mücirü'd-Din Tahir b. Ömer el-Harezmî'yi 1225 Temmuzunda bir mektupla göndermiştir. Mektubunda özetle:

"*Aynı din ve millete mensubuz ve cihat yolunda müştereğiz. Garp padişahları arasında İslam hudutlarını koruyan ve kâfirlerin kökünü kazıyan sizsiniz. Şarkta da kılıçlarımızla müşriklerin fitne ateşini yatıştıran biziz. Bu kadar cinsi yakınlıklar ile mektuplaşma kapısını açmaz ve birlik caddesini tutmaz isek kimi dost yapar ve hangi yolda yürüyebiliriz* ?" ifadeleriyle hitap ediyordu. O, Hindistan'dan geldikten sonra artık devletin kuvvetlendiğini, İslamiyet uğrunda cihat yaptığını ve bundan sultanın memnun olacağını, bundan böyle dostluk ittifak yolunda bulunmak, elçi ve tüccarların gidip gelmelerini sağlamak maksadıyla Harezm ve Horasan'ın büyük âlimi Mücirü'd-Din Tahir'i gönderdiğini ve onun sözlerini kendi sözleri olarak kabul etmesini bildirmiştir[71].

Elçi, Kayseri sarayında, Alaeddin Keykubad tarafından hararetle karşılandı. Sultanın elini öpen elçi, onun tarafından kucaklandı. Selçuklu sarayında kaldığı süre içerisinde Alaeddin Keykubad'a Moğollarla mücadele ve Harezmşah Celale'd-Din Mengüberdi'nin kahramanlık destanlarını anlattı. Alaeddin, İslam dünyasının Moğol felaketlerine karşı Harezm sultanı ile ittifak siyasetini takip ettiği için de bu teşebbüsten dolayı çok memnun oldu. Sultan Alaeddin Keykubad, Emir Sipahsalar Selâhaddin'i bir mektupla Celale'd-Din'e göndererek elçinin gelişinden çok memnun olduğunu ve teşekkürlerini bildirdikten sonra kendisinin de yaz-kış dört cihette kâfirlere karşı cihatla uğraştığından elçi ve mektup yollayamadığını, haberleşip dostluk kurmakta ve ittifak yapmakta aynı duygu ve görüşleri paylaştığını bildirdi[72]. Harezmşah'a on köle, (Kıpçak, Rum ve Rus), on cariye beş iğdiş at, beş katır, 10.000 sultani altın, 3000 dirhem (gümüş akçe) ve hilatler gönderdi[73].

---

[69] Nesevi, age. S. 80.
[70] Aydın Taneri, **Celale'd-Din Harizmşah ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977, s. 50-51.
[71] Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 384-385.
[72] Ali Öngül, Selçuklular Tarihi-2, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014, s. 141.
[73] Taner, age. S. 63. Turan, age. S. 385, Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar , TTK. Yayınları, Ankara 2014, s. 97-101, İbn Bibi, Mücirü'd-Din'in dönüşte Sivas'ta hastalanarak

Bunu takiben 1226 yılında İmade'd-Din unvanını haiz bir elçi Alaeddin Keykubad'ın vezirinin imzasıyla bir mektup getirdi ve Hoy civarında vezir Şerefü'l-Mülk tarafından karşılandı ve kabul edildi. Mektup iki komşu devletin hüsn-ü münasebeti muhafaza ve dostluk alakalarını pekiştirme arzusu ile yazılmıştır. Elçi, Harezmşah'ın şarkta savaşırken, Sulat Keykubad'ın da garpte kâfirlere ait birçok kaleleri fethettiğini beyan ettikten sonra, Eyyubilerin (Melik Eşref'in) Ahlat valisi Hacib Hüsameddin Ali'nin, Azerbaycan harekâtını kastederek; "fakat şimdi etrafımızda isyan bayrağını kaldırmak için fırsat bekleyenler" in mevcut olduğunu anlatır, dost iki devleti hiçbir şeyin ayıramayacağını ve "eğer size herhangi bir kimse hücum ederse yapacağınız müracaat mukabelesiz kalmayacak, askerlerimiz kılıçları ile onları mağlup edecektir" sözlerini eklemiştir[74].

Şerefü'l-Mülk, elçiyi pek ziyade ağırladı ve tekliflerini minnetle kabul ettikten sonra, istişare heyetini topladı verilecek cevap hakkında müzakerede bulundu. İstişare heyeti gerektiğinde asker tedariki kolay olduğundan elçiden para yardımı istenilmesini tavsiye ettiler. Nesevi ise para yardımı talebini uygun bulmadığını belirtiyor. Buna rağmen Şerefü'l-Mülk elçiye: "siz bu kadar aileleri yok eden ve bu derece gözyaşı döktüren Tatar (Moğol) istilasının asırların hazinesini nasıl bitirdiğini bilemezsiniz. Sultanın babasından ayrıldığı zaman kılıcından başka bir şeyinin kalmadığını da size bildiririm. Şimdi insanlık icabı ona bir şeyler tedarik ederseniz asırlar bu hizmetinizin hatırasını ebedileştirecektir" demiştir[75].

Daha sonra da elçiye bir kürk, tuğlar, bir taç ve bin dinar verdi. Bu iltifatlar Keykubad üzerinde büyük tesir göstermiştir[76].

b) I. Ahlat Muhasarası

1226'da Eyyubilerin (Melik Eşref'in) Ahlat naibi Hacib Ali üzerine yürüyen Harezmşah Celale'd-Din Erciş'e kadar geldi. Burada şiddetli kar ve soğuktan Tuğtab kalesine sığınmak zorunda kaldı. Kale, civardaki yağmacıların saldırılarına dayanamayan halk tarafından terk edilmişti. Sultan burada on gün kaldı, civara akıncılar gönderdi, bu akıncılardan bir kısmı Erzurum'a kadar çapullarda bulundular[77].

Bu sırada kendisi de birinci defa olmak üzere Ahlat'ı kuşattı. Buna sebep olarak da sınırlarına tecavüz eden Harezm askerlerine karşı Ahlat emiri Hüsameddin Ali ile Erzurum meliki Cihanşah'ın birleşmelerini ve veziri Şerefü'l-Mülk'ün kendisini yardıma çağırmasını gösterdi. Celale'd-Din'in bu iki Müslüman komşusuna karşı cephe almasını İslam dünyasında hoş karşılanmamıştır. Fakat o esnada Celale'd-Din Harezmşah'ın Kirman Atabeyi olan Burak Hacib Hıtayî'nin kendisine isyan ile istiklal davasına kalkıştığı ve Moğollar ile muharebeye giriştiği haberi gelince, Celale'd-Din Harezmşah Ahlat muhasarasını kaldırarak, Kirman tarafına yöneldi. Çekilme esnasında Celale'd-Din Harezmşah 'ın askerleri Ahlat'ın çevresini yağmalayıp harap etmişlerdir[78].

öldüğünü, Sultan'ın Harezmşah'a gönderdiği hediyelerin bilahare kendi elçisi Emir Sipahsalar Selahaddin ile Ahlat muhasarası esnasında gönderildiğini yazar.

[74] Turan, age. S. 97-98.

[75] Nesevi, age. S. 97. Nesevi para tedariki isteğini çirkin buluyor ve vezirin bu hareketini üzüntüyle karşıladığını belirtiyor.

[76] Nesevi, Keykubad'ın da Şerefü'l-Mülk'e çeşitli hediyeler gönderdiğini, ancak hediyelerin bilinmeyen bazı nedenlerden dolayı ancak Ahlat muhasarasından sonra geldiğini belirtir. Nesevi, age. S. 97.

[77] Nesevi, age. S. 98.

[78] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târih**, C. X, (çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar yayınları, İstanbul 1990, s. 466-467, İbni Haldun, **Tarihu İbn Haldun = el-İber ve Divanü'l-Mübtede' ve'l-Haber**, Beyrut 1988, s. C. V, s. 150, Rahmi Tekin,

Celale'd-Din Harezmşah Kirman'da işleri yoluna koyduktan sonra, Gürcistan'a gelişinde yol üzerindeki bazı kaleleri zapt ederek, Ekim 1226 tarihinde süratle Ahlat üzerine yürüdü. Şehri hemen muhasara ederek hücuma geçti. Ahlat halkı askerlerle birlikte kaleyi çok güzel bir şekilde müdafaa ediyorlardı. Celale'd-Din Harezmşah bu müdafaa karşısında tutunamadı. Bu arada kışın bastırması nedeniyle de, Aralık ayında Ahlat önlerinden çekilerek Tebriz'e gitti[79].

Bu hadiseler meydana geldiği sırada, Erzurum meliki Cihan-şah'ın Anadolu Selçuklu Devleti ile ilişkileri gerginleşmiştir. 1227 yılında da Melik Eşrefi metbu tanıdığını açıklamıştır. 11228 yılında Isfahan'da Moğollarla karşı karşıya gelen Celale'd-Din Harezmşah Moğollara mağlup olmuştur. Bunu takiben de, Erzurum ile Kars arasında bir mevkiden Alaeddin Keykubad'a bir mektup yollayarak; "*Geçen sene Tatarları def etmek maksadıyla buralardan ayrılmak gerekti. Yüce sancağımızın ortadan kalkmasını fırsat bilen muhaliflerimiz ortaya çıktılar. Fakat onlar gayretlerinin semeresini alamadılar. Şimdi de fırsat kollayan muhalifler din ve memleket korumasını, gaza ve cihadı, halkın iyiliğini düşünmeden, kendi rahatları için Müslümanların perişan olmasını isterler. Fakat kötülüklerinin cezasını bulacaklardır. Bu bakımdan Erzincan'ı ilhakınız yerindedir. Ben sizinle görüşmek için bu havaliye geldim, fakat avdet buyurduğunuzu öğrendim*" demektedir[80]. Ayrıca 1226'da kendisine Kutluğ Subaşı Şemseddin'i elçi olarak gönderdiğini, ancak Cihan-şah ve Hacib Ali'nin, elçinin Harezm ülkesine geçmesi için yol vermediğini de belirtmektedir.

c) II. Ahlat Muhasarası

İki büyük Türk sultanı, böylesine iyi ilişkiler içindeyken ve Moğollara karşı bir ittifak vücuda getirmeye hazırlanırken, birden bire onların siyaset ve davranışlarında bir değişiklik oldu. Bu sırada, Moğolların hareketini dikkatle takip eden Sultan Alaeddin Keykubad, Celale'd-Din Harezmşah ile ittifak ederse Moğollarla karşı karşıya geleceğini düşünmüş olmalıdır[81]. Bir müddet sonra Cengiz Han'ın oğlu ve halefi Ögeday başkanlığındaki kurultay Harezmşahlar devletinin ortadan kaldırılmasına karar vermiştir[82]. İleri görüşlü bir devlet adamı olan Sultan I. Alaeddin Keykubad, Celale'd-Din Harezmşah'ın Moğol hücumlarına karşı koyamayacağını tahmin edebiliyordu. Bu sebeple de ona karşı çekingen bir politika izlemiştir. Çünkü bu siyasî ve askerî güç, Türkiye Selçuklu Devleti için tehdit olabileceği gibi Moğollara rakip ve düşman olduğu için de onların istilâ arzularını bölge üzerine çekebilirdi. Dolayısıyla her iki durum da Türkiye Selçuklu Devletinin varlığını tehlikeye sokabilirdi[83].

Ahlat Tarihi, OSAV Yayınları, İstanbul 2000, s. 81, Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 388, A. G. Galstyan, **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**-XIII.-XIV. Yüzyıllara Ait Eserlerden Alıntılar-, Ekler ve Açıklamalar ile Rusça'dan Çeviren: İlyas Kamalov, İstanbul, 2005, s. 65; Gül, s. 66.

[79] İbni Haldun, age. C. V, s. 150, İbnü'l-Esir, age. C. XII, s. 178, Ahmed Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa, İstanbul 1972, C. II, s. 415-417, Yinanç, agm. S. 50, Tutan, age. S. 367, Tekin, age. S. 81.

[80] Turan, Resmi Vesikalar, s. 98.

[81] Herbert Jansky, "Selçuklu sultanlarından birinci Alâaddin Keykubad'ın emniyet politikası", *80. Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul Maarif Basımevi,1950-1955, s. 117-126, Salim Koca, "Moğol İstilasına Karşı I. Alaeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası", Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 5, Ankara 2009, s. 187-216.

[82] Yinanç, agm. S. 52.

[83] Koca, agem. S. 195.

Bu politika değişikliğinden sonra her iki sultanın da oldukça sert bir tavır takındıklarını ve bu tavırlarıyla orantılı bir lisan kullandıklarını görüyoruz. Nitekim 1229 Ağustos ayından itibaren Celale'd-Din Harezmşah'ın Anadolu ve Suriye'yi istilâ ve işgal etmekle hem Sultan Keykubâd'ı hem de Eyyûbî meliklerini tehdit etmeye başladığını görmekteyiz. Hatta Celale'd-Din Mengüberdi'nin veziri Şerefü'l-Mülk, Selçuklu elçisiyle Ahlat önlerinde görüşürken kendisine "Sultan (Celale'd-Din Mengüberdi) bana müsaade etseydi, kendi şahsî askerimle memleketinize girer ve (bu ülkeyi) fethederdim" diyerek, aynı tehdidi yapmıştır[84]. Önce stratejik bakımdan önemli bir yer olan Ahlat'ı zapt etmeye karar vermiştir. Bu durumda tehlikeyi gören Erzurum meliki Cihan-şah, Eyyubilerden ayrılarak, daha kuvvetli gördüğü Harezmşahlar Devletini metbu tanımış ve onu sürekli Sultan Alaeddin Keykubad'a karşı kışkırtmıştır. Herezmşah'a Ahlat muhasarası sırasında yardım için asker, erzak, muhasara aletleri, karabuğra adlı bir mancınık da göndermiştir. Bu sırada Melik Eşref, Hacib Ali'yi görevden almış ve onun yerine İzzeddin Aybek'i tayin etmiş, o da selefini öldürtmüştür[85].

Nihayet Celale'd-Din Harezmşah, şehrin etrafına "muhasara evleri" yaptırdı ve mancınıklarla surları dövmeye başladı. Muhasara çok uzun sürdü ve Ahlatlılar mukavemete devam ettiler. Fakat şehirde kıtlık feci bir hal almış, kediler-köpekler bile yenmeye başlanmıştı. Halkın çoğu açlıktan ölmüştür. Bu arada, İsmail Vanî adlı bir şahıs, Harezmşah'a bir haberci göndererek, kendisine Azerbaycan'da ikta verildiği takdirde, şehri teslim edeceğini bildirmiştir. Celale'd-Din Harezmşah bunu yapacağına söz verdi ve bunu ispat için de bir ferman yolladı. Bu şahıs da gece yarısı olunca surlardan ipler sarkıtmış, Harezmli askerler de iplerden tırmanarak surlara kendi bayraklarını dikmişlerdir. Arkasından da şehre taarruz ettiler. Kulelerin Harezm askerleriyle dolu olduğunu gören Ahlatlılar mukavemeti bırakmak zorunda kalmışlardır. Ahlat böylece Harezmşahlar tarafından hâkimiyet altına alınmıştır (Mayıs 1230).

Celale'd-Din Harezmşah'ın Ahlat'ı muhasara ve zaptı, "Kubbetü'l-İslam" adını taşıyan bu medeniyet merkezinin tahrip ve yağma edilmesine ve çok sayıda insanın kaybına sebep olmuştur. Harezmşah bu zaferini müjdelemek üzere çeşitli ülkelere fetih-nameler gönderdi ve yakında Şam (Suriye) ve Rum (Anadolu) ülkelerini de ele geçireceğini belirtmekten çekinmemiştir.

Celale'd-Din Harezmşah Ahlat'ı tekrar imar etmek istemişse de, şehir onun elinde ancak üç ay kalabilmiştir[86]. Ahlat'ın işgalinden sonra Celale'd-Din Harezmşah'ın kâtiplerinden Nureddin'in Ahlat'ın fethi hakkında yazdığı fetih-namenin suretini Cüveyni kaydetmiştir[87].

Nesevi, Harezmşah'a başarılarıyla orantılı olarak yeni lakaplar kullanmasını teklif etmişse de, Harezmşah bu teklife itibar etmemiştir[88]. Ayrıca Ahlat'ın zaptından sonra askerlerinden bir kısmını ikta mıntıkalarına göndermiştir. Bu arada bir sürede

[84] Cüveyni, age. C. II, 147, Turan, Selçuklular Zamanında.. , s. 98, Koca, agm. S. 197.
[85] Nesevi, age. S. 124, Mithat Eser, "Selçuklular Devrinde Muş ve Çevresi", **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/1, Ankara 2014, p. 185-207, Tekin, age. S. 82.
[86] Yinanç, agm. S. 51.
[87] Cüveyni, age. S. 145-147.
[88] "Bu olay üzerine Sultana şu lakabı kullanmasını teklif ettim. "Sultan Tanrının yeryüzünde gölgesi büyük sultan Tekiş'in oğlu Ebu'l-Feth Mehmed Burhan Emirü'l-Müminin". Sultan şöyle diyerek bu önerimi reddetti: "Büyük sultanın tabilerinden birisi kadar bir ordu ve hazineye sahip olursam size bir şey yazmanızı emrederim". Nesevi, age. S. 128.

hastalanarak yatmış olan Celale'd-Din Harezmşah'a Erzurum meliki Cihan-şah'ın sık sık mektup göndererek Sultan Alaeddin Keykubad ve Eyyubi Sultanının askerlerini hazırlayıp kendisine karşı birleşmekte olduklarını bildirmiştir. Bunun üzerine Celale'd-Din Harezmşah eski Türk adetlerine göre beylerine ve kumandanlarına, kırmızı oklar göndererek askerlerinin toparlanmasını emretmiştir[89]. İbni Bibi Harezm ordusunun 100.000[90], Ebu'l-Ferec ise 40.000[91] kişi olduğunu kaydediyor ki, ikisinin arasında bir rakamı kabul etmek yerinde olur[92]. Celale'd-Din ve Cihan-şah'ın kuvvetleri Harput'ta birleşip, Sivas'a doğru ilerlerken, Selçuklu ve Eyyubi askerleri de yoldaydı. Selçuklu ordusunun 20.000, Eyyubilerin de 15.000 süvarisi vardı. Bunun yanı sıra Sultan Alaeddin'in Erzincan'a gönderdiği 12.000 seçkin süvari ve orada zaten mevcut olan askerler de bulunuyordu. İki ordu Erzincan, Akşehir ovasında, Yassı-çimen de birbirlerinden habersiz olarak karşılaştılar[93]. Savaş Harezmşahlar'ın (6 Ağustos 1230) Selçuklu öncü kuvvetlerine saldırısı ile başladı. Asıl ordu henüz yetişmeden vuku bulan bu çatışmada Mübarizeddin Çavlı kumandasında bulunan Selçuklu öncü kuvvetleri bu öncü baskında ölü ve esir olarak imha edildi. Alaeddin Keykubad 4000 veya 7000 olduğu rivayet edilen bu seçme süvari askerlerinin yok edilmesinden çok müteessir olmuş ve hatta cesareti kırılarak geri çekilmek düşüncesinde idi. Fakat daha sonraki öncü çarpışmaları Selçuklular lehine gelişince artık iki ordu saf halinde savaşa girmişlerdir. 10 Ağustos 1230 Cumartesi günü son savaş başladı. Selçuklu ordusunun merkezinde Melik Eşref, derbentdâr olarak Alaeddin Keykubad ve Harput hâkimi oğlu Artuk-şah vardı[94]. Yapılan hücuma, Harezmliler de karşılık verdiler ve savaş bütün gün devam etmiştir. Harezmşahlar ordusuna doğru esen şiddetli rüzgâr da Celale'd-Din'in sağ kanadının dağılmasına ve kendisinin bulunduğu tepeyi terk ederek yenilmesine sebep oldu. Alaeddin Keykubad bu ani zafere inanamayacaktır. Bir harp hilesi olabileceğini dahi düşünmüştür. Nihayet akşama doğru Harezmşahlar ordusu perişan olmuş, Celale'd-Din'in kıymetli eşyaları ve hazinesi Selçukluların eline geçmiştir[95]. Bu muharebeye katılanların mektuplarına ve rivayetlerine dayanan devrin kaynakları, ganimetlerin çokluğu dolayısıyla köle, at ve silah fiyatlarının çok düştüğünü, bir atın beş dirheme ve bir zırhın (cevşen) üç dirheme satıldığını yazarlar[96].

Harezm ordusu kaçarken 1500 süvari nehir yatağındaki uçurumu görmemiş ve düşerek ölmüşlerdir. Geri kalanlardan 3000 kişi Canik dağlarını aşarak Celale'd-Din'i metbu tanıyan Trabzon Rum devletine sığınmışlardır. Fakat bunların büyük bir kısmı Rum ve Çan kavmi köylüleri tarafından öldürülmüşlerdir. Harezmli esirler arasında beyler de vardı ki, bunlardan biri de Keykubad'ın amcası oğlu Cihan-şah'dı. Nesevi Keykubad'ın esir beylerin boynunu vurdurttuğunu, Cihan-şah'ı da öldürttüğünü yazmaktadır[97].

[89] Osman Turan, "Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması", **Belleten**, IX/35, Ankara 1945, s.306, Erkan Göksu, "Ok ve yayın Türk Devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki Yeri", **Turkish Studies,** International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/2 Spring 2010, s. 986-1011.
[90] İbni Bibi, age. C. I, s. 388.
[91] Ebu'l-Ferec, age. C. II, s. 528.
[92] Öngül, age. C. 2, s. 143.
[93] Turan, Selçuklular Zamanında …, s. 392,
[94] Taneri, age. 71-72.
[95] Turan, age. S. 392.
[96] Ahmed Eflaki, Ârîflerin Menkıbeleri, (Çev. Tahsin Yazıcı), c. I, İstanbul 2001, s. 49-52, İbnü'l-Esir, age. C. XII, s. 190.
[97] Nesevi, age. S. 132.

Harezmşah, Erzincan'dan Malazgirt'e gitti. Veziri Şerefü'l-Mülk burayı muhasara etmekteydi. Celale'd-Dingelince birlikte muhasarayı kaldırarak Ahlat'a gittiler. Buradan götürebilecekleri her şeyi alıp, geri kalanını yaktılar ve Sultan buradan Hoy'a gitti. Bu sırada Melik Eşref, ittifak ve sulh teklifinde bulundu. Celale'd-Din bu teklifi hemen kabul etti. Bunu takiben gelişen Gence isyanını[98] bastıran Celale'd-Din Harezmşah, Moğollara kaşı Melik Eşref'ten yardım almak üzere Ahlat'a doğru hareket etti. Ancak gönderdiği elçiler bir netice alamadan geri döndüler[99].

Celale'd-Din, Nesevi'yi Meyyafarikîn hâkimi Melik Muzaffer'e göndererek, Amid ve Mardin hâkimleri ile birlikte Moğollara karşı yardım etmelerini istedi. Ancak olumlu cevap alamayacağından emindi. Melik Muzaffer, Nesevi'ye şu cevabı verdi: " Sultan sarf ettiği yeminin aynısını Alaeddin Keykubad'a da etmişti hâlbuki onun mülkünün tahrip edildiğini birçok ganimetin sultan tarafından götürüldüğünü öğrendim. Bu halin benim başıma da gelmeyeceğini kim temin eder. Çünkü yeminlerin ikisi de birdi".[100] Bu sırada Harezmliler, Selçuklu topraklarına akınlar yaptılar. 6000 kadar süvari Harput, Erzincan ve Malatya'yı yağmalamış ve çok miktarda ganimet ele geçirmişlerdir.

Celale'd-Din Harezmşah İslam'ın büyük mücahitlerinden biri olmuşken, askeri kudret ve dehasına karşılık siyasi hataları yüzünden sadece kendi hazin sonunu hazırlamakla kalmayıp, Moğol istilası karşısında Selçuklu ve Eyyubilerle kurulması muhtemel kuvvetli İslam seddinin de yıkılmasına sebep oldu[101]. Amansız Moğol takibine uğrayan Harezmşah, saltanatını Anadolu'da devam ettirmek amacındaydı. Bu amacı gerçekleştirmek için de büyük ölçüde bu bölgede yaşayan Kıpçaklara dayanarak gerçekleştirmeye çalışmıştır[102]. Celale'd-Din'in saltanatını Anadolu'da sürdürmek istemesinin bir sebebi de kendisini Selçuklu Hanedan ailesine mensup sayması idi. Harezmşah'ın atası Anuş-Tigin bildiğimiz gibi Selçuklu sarayında taştdâr ve aynı zamanda Harezm mutasarrıfı idi. Türk devlet geleneğine göre hanedana mensup şehzadeler, beyler, melikler vs. neticesine katlanmak şartıyla isyan edebilir ve tahtı ele geçirmek amacıyla mücadele edebilirlerdi[103]. İşte Celale'd-Din, Anuş-Tigin'in Selçuklu Devleti'nde işgal ettiği mevkiden ötürü kendisini hanedana mensup sayıyor, böylece de Doğu Anadolu Bölgesi'nde giriştiği yeni bir devlet kurma ve Selçuklu tahtını ele geçirme için yaptığı faaliyetleri meşru bir zemine oturtmaya çalışıyordu. Ancak, Celale'd-Din'in gözden kaçırdığı bir şey vardı. Türkiye Selçuklu Devleti her bakımdan en kudretli çağını yaşıyordu. İçinde bulunduğu müsait olmayan şartları göremeyen Harezmşah, Alaeddin Keykubad'ın, kudret ve kuvvetinin farkına dahi varamamıştır.

Askeri meziyetlerine ve kahramanlığına mukabil siyasi görüş ve basiretten mahrum olan Harezmşah, Alaeddin Keykubad'ın birçok defa yaptığı ikaz ve ihtarları nazar-ı itibara dahi almamış ve onun Moğollara karşı hazırlamış olduğu savunma planlarını da alt-üst etmiştir. Hem kendi, hem de İslam âleminin felaketini kendi eliyle hazırlamıştır. O'nun Doğu Anadolu'da giriştiği devlet kurma çalışmaları da böylece muvaffakiyetsizlikle neticelenmiş oldu.

Sonuç

[98] Nesevi, age. S. 151-152.
[99] Yinanç, agm. S. 52.
[100] Nesevi, age. S. 153.
[101] Turan, age. S. 392.
[102] Cöhce, age. S. 7.
[103] Köymen, age. S. 8, Taneri, Türk Devlet Geleneği, s. 82.

Moğolların şiddetli baskıları ve hücumları sonucunda yıkılan Harezmşahlar Devleti'ni yeniden kurmak azim ve niyetinde olan Celale'd-Din Harezmşah on yıl süren saltanatı devrinde büyük bir gayret sarf etti.

Moğollara yenilerek Abiskûn adasına kaçmak zorunda kalan Harezmşahlar Devleti'nin son hükümdarı ve Celale'd-Din'in babası Alaeddin Muhammed tarafından bu sırada veliaht tayin edilen Celale'd-Din, kendisine karşı cephe alan kardeşleri Uzlug-şah ve Ak-şah ile mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu taht mücadeleleri Celale'd-Din'in Harezmşah'ı müşkül duruma sokacaktır. Moğolların, Celale'd-Din'in kardeşlerini öldürmesi, biraz olsun onun rahatlamasını sağlamışlardır.

Moğolların baskıları ve takipleri karşısında tutunamayacağını ve emellerini gerçekleştiremeyeceğini anlayan Celale'd-Din Mengüberdi, fırsat kollamak ve zaman kazanmak amacıyla Hindistan'a gitmek zorunda kalmıştır. O'nun, Hindistan'a sığınmasının sebeplerinden biri annesinin Hindistan'dan getirilen bir Kıpçak kölesi olması ve dolayısıyla Hindistan'daki hayat ve zenginlik hakkında bilgi sahibi olmasıdır. Diğer bir sebep ise Harezmşahlar Devleti'nde önemli roller oynayan ve Hindistan'da da yaşayan Kıpçak unsurlarıdır. Celale'd-Din Mengüberdi, Harezmşahlar Devleti'ni yeniden canlandırmaya çalışırken, Hindistan'da kaldığı üç yıl içerisinde bu unsurdan da istifade etmeye ve onlara dayanmaya çalışmıştır. Hindistan'da çeşitli baskınlar yaparak, daha sonra kuracağı devleti için maddi kaynak oluşturmak istemiştir. Ancak her şey istediği ve planladığı gibi olmamış, şartlar aleyhine dönünce Güney İran'a, oradan da Azerbaycan'a gitmek zorunda kalmıştır. 1225 yılında ölen Atabey Özbek'in topraklarına sahip olarak, Tebriz başkent olmak üzere Harezmşahlar Devletini yeniden kurmaya muvaffak olmuştur.

Bundan sonra ilk iş olarak Kafkasya bölgesinde faaliyetlerini yürüten Celale'd-Din Mengüberdi, Gürcistan üzerine yürümüş, ancak karşısında yine Kıpçak unsurlarını bulmuştur. Kıpçaklarla ittifak yapan ve Gürcülere yardım etmelerini engelleyen Harezmşah, Gürcüleri yenerek Tiflis'i hâkimiyet altına almayı başarmıştır. Böylece Gürcüler, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'daki Türkler için bir tehlike olmaktan çıkarılmıştır.

Moğolların katliamları ve zulümleri karşısında Türkistan'ı terk edip Kafkasya ve Doğu Anadolu'ya gelen Türk kitlelerinin, göç yollarını emniyet altına alan Harezmşah, yaptığı gaza ve cihatlarla İslam âleminde müstesna bir mevki kazanmışken, Abbasi halifesinin otoritesini sarsması ve akabinde Türkiye Selçuklu Devleti ile ilişkilerini bozmasıyla, saygınlık kaybına uğramıştır. Türkiye Selçuklu Devleti, I. Alaeddin Keykubad gibi güçlü bir sultanla en parlak devrini yaşarken, Celale'd-Din bu devleti ortadan kaldırmanın yollarını aramıştır. Bu arayışı sırasında yapmış olduğu faaliyetleri İslam dünyasında hoş karşılanmayacaktır. Askeri kudret ve dehasına karşılık siyasi hataları yüzünden yalnız kendi felaketini hazırlamakla kalmamış, Moğol istilası karşısında kurulması düşünülen Eyyubi- Selçuklu ve Harezmli seddinin de yıkılmasına sebep olmuştur. Nitekim Yassıçemen'de Alaeddin Keykubad'a yenilmiş ve kendisiyle birlikte devletini de kesinlikle tarihe gömmeye kararlı olan Moğolların takibinden kurtulamayarak, kaçtığı Amid yakınlarında bir köyde Dağlı Türkmenler tarafından öldürülmüştür.

Harezmliler'in, bilhassa Kafkasya ve Doğu Anadolu bölgesinin Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında rol oynadıkları ve katkıda bulundukları ve Moğol istilasını geciktirdikleri kaçınılmaz bir gerçektir. Celale'd-Din Mengüberdi'nin ve

Harezmşahlar'ın, İslam dünyası ve Anadolu'da yaşayan Türkler üzerinde tesirleri öyle büyük olmuştur ki, bugün bile kendilerini Harezmliler'in devamı olarak gören boylar ve aşiretler mevcuttur. Bunlar arasında gerçekten kökenleri Harezmlilere dayananlar da vardır. Mesela, bugün Anadolu'da gezen Horzumlu Yörükleri, Anadolu'ya gelen Harezmliler'in devamıdır.
Doğu Anadolu'da kendisine bir devlet kurmaya çalışan Celale'd-Din Mengüberdi, bu amacına ulaşamamış, ancak Doğu Anadolu'nun Türkleşmesine önemli katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

Ahmed Cevdet Paşa, **Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa**, C. II, İstanbul 1972.
Ahmed Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri**, (Çev. Tahsin Yazıcı), c. I, İstanbul 2001.
Alâeddin Atamelik Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa**, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK. Yayınları, Ankara 2013.
ASIM, Necip, **Celale'd-Din Harzemşah**, MEB. Yayınları, İstanbul 1934.
BARTHOLD, V.V. **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, (Trc. H.Dursun Yıldız), TTK. Yayınları, Ankara 1990.
CÖHÇE, Salim, "Doğu Karadeniz'in Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü", **I. Karadeniz Kongresi Tebliğleri**, Ekim 1986.
CÖHÇE, Salim, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", https:// www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=380530, Bakma tarih ve saat: 11.02.2016, 12:00.
CÖHÇE, Salim, **Şemsi Melikleri**, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 1986.
ÇOĞ, Mehmet, "Gürcüler Arasında İslamiyetin Yayılması", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, C. 7, Sayı 2, Adana 2007, s. 45.
Ebu'l-Ferec (Bar Hebraus), **Ebu'l-Ferec Tarihi**, C. II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yayınları, Ankara 1999.
Ebu'l-Fida, **el·Muhtasar fi Tarihü'l-Beşer**, (Nşr. S.Muhammed Abdu'l-Latif), Kahire 1325.
ESER, Mithat, "Selçuklular Devrinde Muş ve Çevresi", **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/1, Ankara 2014.
GALSTYAN, A. G. **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**-XIII.-XIV. Yüzyıllara Ait Eserlerden Alıntılar-, Ekler ve Açıklamalar ile Rusça'dan Çeviren: İlyas Kamalov, İstanbul 2005.
GEYİKLİOĞLU, Hasan, "Harzemşahlar ve Doğu Anadolu", https:// www. tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366948, Bakma tarih ve saat: 11.02.2016, 13:22.
GÖKSU, Erkan, "Ok ve yayın Türk Devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki Yeri", **Turkish Studies,** International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/2 Spring 2010.
GROUSSET, Rene, **Bozkır İmparatorluğu**, (Çev. M. Reşat Uzmen), İstanbul 2000.
HAİG, T. W. [C. E. Bosworth], "Sa'd b. Zangi", EJ2 İng.) , Vlll, 701, C. E. Bosworth, "Salghurids", a.e., Vlll, 978-979.
İbni Haldun, **Tarih-u İbn Haldun = el-İber ve Divanü'l-Mübtede' ve'l-Haber**, C. V. Beyrut 1988.
İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târih**, C. X, (çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar yayınları, İstanbul 1990.

JANSKY, Herbert, "Selçuklu sultanlarından birinci Alâaddin Keykubad'ın emniyet politikası", **80. Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Togan'a Armağan**, İstanbul Maarif Basımevi,1950-1955.
KAFESOĞLU, İbrahim, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, TTK. Yayınları, Ankara 1992.
KOCA, Salim, "Moğol İstilasına Karşı I. Alaeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası", **Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 5, Ankara 2009.
KÖPRÜLÜ, M. Fuat, "Harizmşahlar Tarihine Ait", **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Sayı I, İstanbu 1925.
KÖPRÜLÜ, M. Fuat, "Harizmşahlar Tarihine Ait", **Türkiyat Mecmuası**, Sayı I.
KÖPRÜLÜ, M. Fuat, "Harizmşahlar", İA. C. V, İstanbul 1975.
KÖYMEN, M. Altay, "Tuğrul II", İA. C. XII/2, İstanbul 1975.
KÖYMEN, M. Altay, "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştım:alar, I. Büyük Selçuklu İmparatorluğuna Dair Münşeat Mecmualaırı ", **Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. VII.
KÖYMEN, M. Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, 1. Cilt Kuruluş Devri**, TTK. Yayınları, Ankara 2011.
M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, (Baskıya Haz. Tansu Say), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
MERÇİL, Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul 2015.
MİNORSKY, V. "Özbek", **İA,** C. IX. İstanbul 1975.
Muhammed b. İbrahim, **Tarıh-i Kirman Selcükıyan ve Guz der Kirman** (Nşr. Bastan-yi Parizi), Tahran 1343.
Muhammed Nesevi. **Siret-i Sultan Celale'd-Din Mengüberdi**, (Nşr. O.Houdas), Paris 1891.
Nasırüd Münş-i Kirmanî, **Simtü'l-'ula li'l-hazreti'l- 'ulya** (nşr Abbas ikbal), Tahran 1328. ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Barak Hacip", http:// www. islamansiklopedisi. info/dia/pdf/c05/c050051. pdf, bakma tarihi ve saati : 11.02.2016, 12:13.
ONULLAHİ, Seyidağa M. **XIII. XVII. Asırlarda Tebriz Şeheri** (Sosyal-İktisadi Tarih), Azerbaycan SSR. Elimler Akademiyası Tarih İnstütü Yayınları, Bakı 1982.
ÖNGÜL, Ali, **Selçuklular Tarihi-2**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014.
SPULER Bertold, **İran Moğolları**, (Nşr. C. Köprülü), TTK. Yayınları, Ankara 1987.
TANERİ, Aydın, **Celalü'd-Din Harizmşah ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.
TANERİ, Aydın, **Türk Devlet Geleneği Dün Bugün**, Ankara 1981.
TEKİN, Rahmi, **Ahlat Tarihi**, OSAV Yayınları, İstanbul 2000.
TOGAN, Z. Veli, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 1975.
TOGAN, Z. Velidi Togan, "Azerbaycan", İA. C. II. İstanbul 1975.
TOGAN, Zeki Velidi, "Harizm", İslam Ansiklopedisi (İA), C. V, İstanbul 1975.
TURAN, Osman, "Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması", **Belleten**, IX/35, Ankara 1945.
TURAN, Osman, "Terken Unvanı", **Türk Hukuk Tarihi Dergisi I**, Ankara 1944.
TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015.

TURAN, Osman, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar** , TTK. Yayınları, Ankara 2014.
YİNANÇ, M. Halil, "Celale'd-Din Harizmşah", İA. C. III. İstanbul 1975.

DUYGUSAL ZEKÂ, İLETİŞİM ETKİNLİĞİ, İŞ TATMİNİ, MOTİVASYON VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ VE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Prof. Dr. İsmail BAKAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, ibakan63@hotmail.com

Arş. Gör. İnci Fatma DOĞAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, ikurtulgan@gmail.com

Mehtap KOÇDEMİR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

Buket SEZER

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Doktora Öğrencisi

Özet

Bu çalışmada, son yıllarda hem özel yaşamda hem iş yaşamında büyük ilgi gören duygusal zekânın iletişim etkinliği, iş tatmini, motivasyon ve örgütsel bağlılık kavramları ile olan ilişkisi ele alınmış ve araştırılmıştır. Araştırma, Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren işletmelerdeki çalışanlar üzerinde anket yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda duygusal zekâ ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak duygusal zekâ ile iletişim etkinliği ve motivasyon arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Ayrıca, iş tatmininin çalışanların örgütlerine olan bağlılık düzeylerini etkilemediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zekâ, İletişim Etkinliği, İş Tatmini, Motivasyon, Örgütsel Bağlılık.

THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL QUOTIENT, COMMUNICATION EFFECTIVENESS, JOB SATISFACTION, MOTIVATION AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT AND A FIELD STUDY

Abstract

In this study, we analyzed the relationship between emotional intelligence concept that is so popular both in private life and business life in recent years and communication effectiveness, job satisfaction, motivation and organizational commitment. The research was carried out by applying a questionnaire on employees in firms operating in the province of Kahramanmaras. As a result of the research a significant relationship between emotional intelligence and job satisfaction was found. However, a statistically significant relationship between emotional intelligence and communication effectiveness, motivation wasn't found. In addition, we found that there was no a significant and positive relationship between employees job satisfaction and organizational commitment.

Keywords: Emotional Quotient, Communication Effectiveness, Job Satisfaction, Motivation, Organizational Commitment.

1.GİRİŞ

Duygusal zekâ, son yirmi yıldır bilimsel anlamda büyük ilgi gören ve literatürde araştırma konusu edilen kavramlardan bir tanesidir. Yapılan psikoloji ve beyin araştırmaları neticesinde duyguların düşünceye katkı sağlayan bir özelliği olduğunun bulunması ile beraber duygusal zekâya olan ilgi artmıştır (Aslan ve Özata, 2008, s.198). Gerçekleştirilen birçok araştırma, duyguların çalışma yaşamındaki rolüne odaklanarak, çalışanların hem özel hem iş yaşamlarında belirli bir entelektüel zekâ düzeyi kadar duygusal zekâya da sahip olmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir (Gürbüz ve Yüksel, 2008, s.174). Hızlı teknolojik ilerlemeler ve küreselleşme sonucunda sürekli değişen örgütsel çevrede entelektüel zekâ kadar duygusal yeterliliğin ve duygusal zekânın değişimle baş etmede yapıcı bir rolü olduğu ortaya çıkartılmıştır (Connell ve Travaglione, 2004, s.55). Örgütsel yaşamla iç içe olan ve örgütsel yaşamın ayrılmaz bir parçası kabul edilen duyguların doğru bir şekilde algılanıp kullanılması, duygulara ilişkin sorunların tanımlanması ve çözüme kavuşturulması ile ilgili yetenekler duygusal zeka olarak tanımlanmıştır (Gürbüz ve Yüksel, 2008, s.174; Acar, 2002, s.54).

Duygusal zekâ, örgütlerde bireysel başarıyı etkileyen bir kavramdır. Ne var ki duygusal zeka literatürde genelde uzman görüşlerine, anekdotlara ve yayınlanmamış araştırmalara dayalı bir kavram olarak incelenmektedir (Zeidner vd., 2004). Bu sebeple çalışma ortamında duygusal zekânın önemini destekleyecek uygulamalı, bilimsel araştırmaların ve çalışmaların yapılması gerektiği yönünde öneriler bulunmaktadır (Chiva ve Alegre, 2008, s.681). Özellikle duygusal zekâyla ilişkili örgütsel davranışların bireysel anlamda çalışanlara yaptığı katkılara dair yapılan çalışmalar çok sınırlı düzeydedir (Hess ve Bacigalupo, 2011, s.711). Oysa duygusal zekâ, bireylerin hem kendi duygularını anlamalarını ve yönetmelerini sağlar, hem başkalarının duygularını anlayabilmelerine olanak sağlar. Böylece duygusal zekâsı yüksek bireyler sayesinde örgütlerde sağlıklı, etkin bir iletişim kurulması kolaylaşır (Doğan ve Demiral, 2007, s.210). Duygusal zekânın iletişim sürecinde önemli rol

oynadığına dair bir çok çalışma da mevcuttur (Goleman, 1995; Mayer vd., 2004; Weisinger, 1998; Jorfi vd., 2011, s.36). Duygusal zekâ arttıkça iletişim becerilerinin arttığı (Gürşimşek vd., 2008, s.7; Jorfi ve Jorfi, 2012, s.3), iletişimin daha etkin hale getirilebildiği (Yılmaz ve Özkan, 2011, s.50), çalışanların motivasyonlarının ve iş tatminlerinin yükseldiği, tükenmişliklerin azaldığı, örgüte bağlılığın arttığı ve işten ayrılma niyetlerinde bir azalma olduğu belirtilmektedir (Acar, 2002, s.54; Eroğluer, 2011, s.123; Gül vd., 2008, s.8; Demir, 2010, s.199). Ancak duygusal zekâ, iletişim etkinliği, motivasyon, iş tatmini, tükenmişlik, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların sayısı çok azdır ve yapılan literatür taraması sonucunda bu değişkenleri bir arada inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu bağlamda yapılan bu çalışmanın amacı, duygusal zekâ, iletişim etkinliği, motivasyon, iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi araştırmak, bu ilişkiyi ortaya koyacak teorik bir model geliştirmek ve bu konudaki literatürde bulunan boşluğu doldurmaktır. Ayrıca Kahramanmaraş'ta faaliyet gösteren işletmelerde gerçekleştirilecek alan araştırması ile söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler incelenerek literatüre bilimsel bir katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Duygusal Zekâ

Bireylerin okul ve iş yaşamlarındaki başarı düzeyleri ile ilgili yapılan araştırmalar bireysel başarıya ulaşmada entelektüel zekânın (IQ) tek başına yeterli olmadığını göstermiş ve başka unsurların da istenilen sonuçlara ulaşmada etkisi olduğunu ortaya çıkarmıştır (Aksaray ve Özgen, 2008, s.756). Değişen çevre koşullarında değişimle baş etmede, bireylerin hem kendi duygularını hem başkalarının duygularını ve dünyayı anlayabilmesi, rasyonel düşünebilmesi, kendini ifade edebilmesi ve sahip olduğu kaynakları kullanarak iletişimde etkili olabilmesi gibi unsurlar entelektüel zekâ kadar duygulara ve onların yaşamdaki önemine dikkat çekmiştir (Feldman, 2003, s.229). Bu konuyla ilgili yapılan araştırmalar da bireylerin IQ'sunun yaşam başarısını yaklaşık %20 oranında etkilerken, duygusal zekânın (EQ) ise %80 oranında başarıyı etkilediğini göstererek EQ'nun önemini ön plana çıkarmıştır (Angadi, 2008, s.9).

Gerek akademik alanda gerekse uygulama alanlarında çokça tartışılmaya başlanılan duygusal zekâ kavramı, 1990 yılında Salovey ve Mayer tarafından ortaya atılan bir kavram olmasına rağmen (Aslan ve Özata, 2008, s.80), bu kavramın önemine ilk değinenlerden birisi Aristotle'dır. Aristotle, 'Herkes kızabilir, ancak doğru insana, doğru ölçüde, doğru zamanda, doğru sebeple ve doğru şekilde kızmak kolay değildir, bu bir hünerdir' diyerek, bireylerin duygularının farkına varması ve başkalarının duygularını da anlayarak davranışlarını kontrol etmesi gerektiğinden bahsetmiş ve bir anlamda duygusal zekânın tanımını yapmıştır. Ancak duygusal zekâ kavramını teorik anlamda ilk olarak ele alan kişi Thorndike olmuştur (Langley, 2000, s.177; Hayward, 2005, s.40). Thorndike 1920 yılında yapmış olduğu bir çalışmasında zekâyı, soyut zekâ, mekanik zekâ ve sosyal zekâ olmak üzere üç boyutta incelemiştir. Bugünkü anlamıyla duygusal zekâ olarak ifade edilen sosyal zekâyı, "başkalarını anlama ve onlarla ilişki kurma yeteneği" olarak tanımlamıştır (Bagshaw, 2000, s.63). Bunun yanında Gardner'ın (1983) kişilerarası zekâ ve içsel zekâ kavramlarını ortaya attığı "çoklu zekâ" kuramının, Steiner'ın (1984) "duygusal okuryazarlık" çalışmasının, Sternberg'in (1997) "pratik zekâ" çalışmasının, Goleman'ın (1995) "duygusal zekâ

neden IQ'dan daha önemlidir?" adlı kitap çalışmasının duygusal zekâ kavramının temel taşlarını oluşturduğu ve gelişimine katkı sağladığı bilinmektedir (Carmeli, 2003, s.790; Aslan ve Özata, 2008, s.80; Aksaraylı ve Özgen, 2008, s.757).

Duygusal zekâya ilişkin farklı yazarlar tarafından geliştirilmiş pek çok tanım bulunmaktadır. Salovey ve Mayer'e (1990, s.189) göre duygusal zekâ, bireyin, kendisinin ve başkalarının hislerini ve duygularını algılayabilmesi, onları ayırt edebilmesi, düşünce ve davranışlarına rehber olacak şekilde kullanabilmesi yeteneğidir. Duygusal zekânın yapı taşlarını oluşturan duygusal beceriler dört boyutta incelenmiştir. Bu boyutlar; bireylerin kendisi ve çevresindeki diğer insanların duygularını anlama yeteneği, önce duyguların sonra bu duyguların sebeplerini ortaya koyma yeteneği, karmaşık duyguları ve duyguların bir durumdan diğerine geçtiği duygu zincirlerini anlama yeteneği ve bireyin kendisinin ve başkalarının duygularını yönetme yeteneği şeklindedir (Caruso ve Salovey, 2010, s.10-11). Bar-On'a göre duygusal zekâ, çevresel talepleri başarılı bir şekilde karşılayabilmek ve onlarla başa çıkmada birbirleriyle ilişkili duygusal ve sosyal yeteneklerin, becerilerin kendimizi anlamak, ifade edebilmek ve diğer insanlarla etkili bir iletişim içerisinde olmak demektir (Bar-On, 2005, s.3). Goleman (1995) ise yapmış olduğu tanımda duygusal zekâyı liderlik performansını artırmak için gerekli bir takım yetenekler ve beceriler olarak ele almıştır. Duygusal yeteneklerin ve becerilerin doğuştan gelen bir özellik olmadığını, daha ziyade sonradan öğrenilen ve geliştirilen beceriler olduğunu ifade etmiştir (Hess ve Bacigalupo, 2011, s.712). Goleman aynı zamanda duygusal zekâyı, bireysel farkındalık, duyguların kontrolü, kendi kendini motive etme, empati kurma ve sosyal ilişki yönetimi boyutları kapsamında incelemiştir (Goleman, 1998; Aslan vd., 2008, s.106). Yapılan tanımlar incelendiğinde genel anlamda duygusal zekâ, insanların kendi duygularının ve başkalarının duygularının farkında olması, duyguları doğru bir şekilde anlaması ve bu algıları sonucunda elde ettiği bilgileri düşüncelerine, davranışlarına ve bir bütün olarak yaşantısına katma değer sağlayacak biçimde kullanabilmesi şeklinde açıklanabilir (Thompson, 2009, s.118; Çetinkaya ve Alparslan, 2011, s.365).

Duygusal zekâ, yaşam kalitesinin artırılması, örgütlerin amacına ulaşması, başarı sağlanması ve rekabet gücü kazanılması gibi birçok konuda önemli bir rol oynamaktadır (Demir, 2010, s.199). Duygusal zekâsı yüksek, sosyal becerileri gelişmiş, duygularını iyi bilen, başkalarının duygularını anlayabilen ve bunları usta bir şekilde yönetebilen çalışanlara sahip örgütlerde bireyler arasında etkin bir iletişim sağlanması, iş tatmini ve motivasyonun artması dolayısıyla çalışanlarda hissedilen tükenmişlik duygusunun azalması ve beraberinde örgütsel bağlılığın artması ile işten ayrılma düşüncelerinde bir azalma olması beklenilmektedir (Demir, 2010, s.199).

2.2. İletişim Etkinliği

İletişim etkinliği, bireylerin kendilerini ifade etmek istemeleri sonucunda bu ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili olarak örgütler açısından iyi ve etkili bir şekilde değerlendirilmesi gereken bir konudur (Tutar, 2009, s.39). Örgütlerin başarı sağlaması açısından iletişim etkinliği büyük önem taşır (Demirel vd., 2011, s.35). Genellikle iletişim etkinliği ifadesi etkin iletişim şeklinde kullanılmaktadır (Gudykunst, 2005; Jorfi vd., 2011, s.43). Anlatılmak istenilen duygu, düşünce ve bilgilerin uygun bir iletişim kanalıyla, doğru bir şekilde alıcıya aktarılması ve göndericinin kafasındaki anlamın alıcının kafasında oluşturulmasını sağlayacak şekilde gerçekleştirilen iletişim etkin iletişimdir. Campbell'e (1989) göre ise etkin

iletişim, bireylerin istenilen yönde bir davranışta bulunmalarını sağlamak amacıyla kasıtlı olarak onlarda davranış değişikliği yapmaktır. Davranış değişikliğini başarmak için gerekli en önemli unsur ise iletişim becerileridir. Başkalarını anlamak, onları dinlemek, duygu ve düşünceleri onlarla özdeşleşerek algılamak iletişim etkinliğinde çok önemlidir (Çetinkaya ve Alparslan, 2011, s.368).

Etkin iletişim bir süreçtir ve ister yazılı olsun ister sözlü olsun etkin iletişim için, iletişim yapısının oluşturulması, bireyler arası ilişkilerin belirli kurallarla belirlenmesi ve bu kurallar çerçevesinde ilişkilerin uyumlu bir şekilde birbirlerine bağlanması gerekmektedir (McFarland, 1970, s.589; Tutar, 2009, s.148). Ayrıca etkin iletişim için duygusal zekâ kavramı için gerekli olan bireylerin kendilerini iyi tanımlayabilmesi bir ön koşuldur (Özer, 2000; Çetinkaya ve Alparslan, 2011, s.368).

2.3. İş Tatmini

Genel olarak çalışanların işlerinden duydukları hoşnutluk veya hoşnutsuzluk olarak nitelendirilen iş tatmini kavramı ilk kez 1920'lerde dile getirilmiş olup, bu konuya ilişkin ilk sistematik bilgiler 1930'lu yıllarda ele alınmıştır (Sevimli ve İşcan, 2005, s.55; Üngüren ve Yıldız, 2009, s.38). Günümüzde halen iş yaşamında ve akademik alanda önemini koruyan iş tatmini kavramı, psikoloji, sosyoloji, ekonomi, işletme yönetimi gibi çeşitli disiplinlere konu olmuştur. Çok boyutlu bir kavram olması sebebiyle iş tatmini hakkında çok sayıda tanım geliştirilmiştir. Hackman ve Oldman (1975, s.160)'a göre iş tatmini, bir bireyin işinden duyduğu memnuniyettir. Locke (1976) iş tatminini, çalışanların yaptıkları işi değerlendirmesi sonucunda elde ettikleri memnun edici, olumlu duygular olarak ifade etmiştir. Oshagbemi (1997, s.108)'e göre iş tatmini, çalışanın yaptığı işe bağlı olarak arzu ettiği sonuçlarla elde ettiği sonuçları karşılaştırması sonucunda gösterdiği duygusal tepkilerdir. Çalışanların işlerinden beklentileri ile bu beklentilerinin karşılanma düzeyleri arasındaki ilişkiyi nasıl algıladıklarına bağlı olarak hissettikleri olumlu veya olumsuz duygulardır (Syptak vd., 1999, s.23; Cobb, 2004, s.3).

İş tatmini, örgütler için önemli bir unsurdur. Çünkü bir örgütte çalışma şartlarının bozulduğunu gösteren önemli göstergelerden biri iş tatminsizliğidir (Üngüren vd., 2010, s.2925). İş tatminsizliği bireyleri olumsuz duygulara sevk ederek onların ruhsal açıdan kaygı potansiyeline sahip, tükenmiş, işten ayrılmayı düşünen, düşük motivasyona sahip, örgütsel bağlılığı azalmış bireyler olmasına neden olur (Gerekan ve Pehlivan, 2010, s.33). Oysa yoğun rekabetin yaşandığı günümüzde, işletmelerin ayakta kalabilmeleri ve rekabet edebilmeleri, sahip oldukları kaynakları en etkili ve verimli biçimde kullanmaları ile gerçekleşmektedir. Bu anlamda en önemli ve değişkenliği en fazla olan kaynaklardan birisi çalışanlardır. Çalışanların yüksek performans gösterebilmeleri ve verimli bir şekilde çalışabilmeleri ise, onların işlerinden yeterince tatmin olmaları ile mümkündür (Toker, 2007, s.92-93).

2.4. Motivasyon

Örgütlerde verimliliği ve bireysel başarıyı artırmak için başvurulan yöntemlerden biri motivasyondur. Motivasyon, belirlenen amaç ve hedeflere ulaşabilmek amacıyla çalışanların bu doğrultuda kendi arzu ve istekleri ile gayret göstermeleri ve bir davranışta bulunmaları şeklinde tanımlanmaktadır (Koçel, 2003). Motivasyon, işlerin yapılmasını sağlamak konusunda çalışanların davranışlarını tanımlar. İstenilen yönde ve şekilde davranılmasını belirleyen çalışanların düşünceleri, umutları, inançları ve

ihtiyaçları yani çalışanları güdüleyen, bir davranışta bulunma yönünde isteklendiren itici güçler, motivasyondur (Eren, 2011, s.530).
Çalışanları motive eden unsurları bulmak ve bunu sürdürülebilir kılmak konusunda geliştirilmiş motivasyon kuramları bulunmaktadır ve bu kuramlar iki ana grupta ele alınmaktadır. Bu kuramlardan kapsam teorileri, bireyleri belirli yönde davranışta bulunmaya sevk eden faktörleri incelemektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı, Herzberg'in çift faktör kuramı, McClelland'ın başarı ihtiyacı kuramı ve Alderfer'in varolma, ilişki kurma ve geliştirme kuramı kapsam teorileri içinde ele alınan kuramlardır. Davranışların nasıl harekete geçirilip yönlendirileceğini açıklamaya çalışan kuramlar ise süreç kuramlarıdır. Bunlar, Skinner'ın şartlandırma ve pekiştirme kuramı, Vroom'un beklenti kuramı, Porter ve Lawler'ın geliştirilmiş beklenti kuramı, Adams'ın eşitlik kuramı, Locke'un amaç kuramı şeklinde sayılmaktadır (Koçel, 2003, s.634-637).
Örgütlerde çalışanları motive etmek için kullanılan çeşitli motivasyon araçları bulunmaktadır. Bunlar her bireye, her topluma ve her örgüte göre farklılık göstermekle beraber temelde ekonomik, psiko-sosyal, örgütsel ve yönetsel araçlardan oluşmaktadır (Ölçer, 2005, s.2-3). Motivasyon, örgüt amaçlarıyla çalışanların amaçlarını uyumlaştırmak için çalışırken bir yandan örgütlerin verimliliklerinin yükselmesini sağlar bir yandan çalışanların iş tatminlerini yükseltir, performanslarını artırır ve örgütler için rekabette olumlu gelişmelerin yaşanmasına neden olur.

2.5. Örgütsel Bağlılık

Örgütlerde verimliliğin ve performansın arttırılmasında birey ve örgütler açısından önemli etkileri olan örgütsel bağlılık (Erkuş vd., 2011, s.248), çalışanların örgütün amaç ve değerlerini kabul etmesi, örgüt amaçları için yoğun bir çaba göstermesi, örgütte kalmak ve örgüt üyeliğini sürdürmek için güçlü bir inanç duyması şeklinde tanımlanmaktadır (Mowday vd., 1979, s.311). Çalışanın örgütüne olan bağlılığın gücü (Wahn, 1998, s.256) şeklinde ifade edilebilen örgütsel bağlılık konusu ilk olarak 1965 yılında Whyte tarafından ele alınmış, daha sonra Mowday, Allen, Meyer, Porter, Steers gibi araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir (Gül, 2002: 37). Örgütsel bağlılık, çalışanlar için bir ihtiyaçtır ve toplumsal yaşamın her alanında bu ihtiyacın giderilmesi yönünde gayret gösterilir (Yazıcıoğlu ve Topaloğlu, 2009, s.6). Çalışanların içinde bulundukları örgütle uzun dönemli ilişkiler kurması ve kendilerini o örgüte ait hissetmeleri, örgütle özdeşleşmelerine önem verilir. Birey çalıştığı örgüt ile bir kuvvet birliği oluşturur ve kendisini örgütün bir parçası olarak hisseder (Schermerhorn vd., 1994, s.144).
Örgütsel bağlılıkla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde örgütsel bağlılığın duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılığı olmak üzere üç bileşeni esas aldığı görülmektedir. Buna göre, güçlü bir duygusal bağlılığa sahip çalışanlar, kendileri istedikleri için, örgütle bütünleştiklerini düşündükleri için örgütlerinde kalmaya devam ederler; güçlü bir devam bağlılığına sahip çalışanlar, mecbur kaldıkları, örgütten ayrılmayı düşündüklerinde ortaya çıkacak maliyetleri göze alamadıkları ve örgütten ayrıldıklarında iş alternatiflerinin az olması sebebiyle örgütlerinde kalmaya devam ederler; güçlü bir normatif bağlılığa sahip çalışanlar ise örgütlerinde kalmayı ahlaki açıdan doğru bir davranış ve görev olarak gördükleri için örgütlerinde kalmaya devam ederler (Meyer ve Allen, 1997, s.11; Bolat ve Bolat, 2008, s.78).

3. ARAŞTIRMA DEĞİŞKENLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE HİPOTEZLER

Örgütlerde çalışanların duygusal zekâya sahip olması başarıyı sağlayan anahtar unsurlardan biri olarak görülmektedir. Aynı zamanda örgütleri bir sinir sistemi gibi sararak örgüt bütünlüğünü sağlayan ve örgütün amaçlarına ulaşmasında belki de en önemli rolü üstlenen diğer bir unsur ise iletişim etkinliğidir. Duygusal zekânın iletişimde etkinliği artırdığına dair ve bu iki değişken arasında ilişki olduğuna dair çalışmalar bulunmaktadır (Goleman, 1995, 1998, 2001; Schutte vd., 1998; Weisinger, 1998; Mayer vd., 2004; Bar-On, 2005; Myers ve Tucker, 2005; Jorfi vd., 2011). Duygusal zekâ kavramı ile ilgili yapılan tanımlar incelendiğinde de bu iki değişken arasında var olduğu düşünülen ilişkinin görülmesi mümkündür. Örneğin, Goleman (2001: 35-36) yapmış olduğu çalışmasında, duygusal zekânın doğrudan insanlarla ve gruplarla ilişkili bir kavram olduğundan ve bireylerin empati kurarak diğer insanların duygularını anlamalarında, yüz ve mimik hareketleri gibi sözsüz iletişim unsurlarıyla insanlar arasında iletişimi sağladığından bahsetmiştir. Bar-On (2005: 3) da aynı şekilde duygusal zekâsı yüksek bireylerin duygularını ve kendilerini başkalarına etkin bir şekilde ifade edebildiklerini, onlarla iyi bir ilişki içerisinde olabildiklerini dile getirmiş ve böylece duygusal zekânın iletişimi nasıl daha etkin ve etkili bir hale dönüştürdüğüne dikkat çekmiştir.

Bu bakımdan, yapılan çalışmada aşağıdaki araştırma hipotezi geliştirilmiştir.

H1: Duygusal zekâ ile iletişim etkinliği arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Duygusal zekâsı yüksek bireylerin etkin iletişim sayesinde örgütlerde iş tatmini, motivasyon, örgütsel bağlılık gibi örgütsel çıktılar üzerinde etkisi olduğuna dair yapılmış çalışmalar mevcuttur. Patra, 2004 yılında yapmış olduğu bir çalışmasında duygusal zekâya sahip bireylerin çalışma koşullarından memnun olduklarını görmüş ve bu durumun onların tatmin düzeylerini yükselttiği sonucuna ulaşmıştır (Jorfi vd., 2011: 47). Sergio (2001) ve Zeidner vd., (2004) duygusal zekâsı yüksek bireylerin örgütlerde daha iyi bir performans sergilediklerini belirtmişlerdir. Deidra vd., (2004) de iş tatmini ile performans arasında güçlü bir ilişki olduğunu ve bu iki değişken arasında duygusal ve bilişsel tutarlılığın önemli bir aracı değişken rolü oynadığını ifade etmişlerdir (Jayan, 2006: 137). Dolayısıyla duygusal zekâ sayesinde örgütlerde bireylerin performanslarında bir artış sağlanırken (Aksaraylı ve Özgen, 2008) bu durum bireylerin iş tatmin düzeylerine de yansımaktadır. Duygusal zekâ ile iş tatmini arasında bir ilişki olduğu yönünde görüş bildiren daha bir çok araştırmacı bulunmaktadır (Cooper ve Sawaf, 1997; Shimazu vd., 2004; Cobb, 2004; Alı, 2009; Carmeli, 2003; Jorfi vd., 2011). Bu amaçla yapılan çalışmada,

H2: Duygusal zekâ ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki vardır.

hipotezi geliştirilmiştir.

Duygusal zekânın bireylerin motivasyonu üzerinde etkisi olduğuna dair yapılmış çalışmalar da bulunmaktadır (Goleman, 1995; Salovey ve Mayer, 1997, Rozell vd., 2002; Bar-On, 2005). Bu çalışmaların tümünde ortaya çıkan sonuç, duygusal zekânın motivasyonu artırdığı yönündedir. Bu sebeple,

H3: Duygusal zekâ ile motivasyon arasında anlamlı bir ilişki vardır.

hipotezi bu çalışmada test edilmek istenmektedir.

Örgütleri bir arada tutan, örgütün ulaşmaya çalıştığı amaçlarını gerçekleştirme yönünde işleyişini sağlayan, etkin bir yönetim için gerekli iletişim etkinliği, bireylerin iş tatmini, motivasyon gibi davranışları üzerinde olumlu etkiler yaratır

(Bakan ve Büyükbeşe, 2004, Bakan, 2011, Jorfi vd., 2011, Çetinkaya ve Alparslan, 2011; Demirel vd., 2011; Eroğluer, 2011). Bu anlamda iletişim etkinliği ile iş tatmini ve motivasyon arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik olarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H4: İletişim etkinliği ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H5: İletişim etkinliği ile motivasyon arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Genel olarak, bireylerin işlerine karşı besledikleri olumlu veya olumsuz duygularının bir reaksiyonu olarak ifade edilen iş tatmini, bireylerin çalıştıkları örgüte olan bağlılığı için önemli bir konudur (Toker, 2007). İş tatmini sayesinde bireylerin yaptıkları işe yükledikleri anlam artar, kendi amaçları ile örgüt amaçlarını daha kolay bütünleştirirler (Sevimli ve İşcan, 2005). Bireylerde iş tatmin düzeyinin yükselmesiyle beraber bireylerin örgütlerine olan bağlılık duyguları da güçlenir. İş tatmininin örgütsel bağlılığa pozitif yönde etkisinin varolduğunu kanıtlayan bir çok çalışma yapılmıştır (Porter vd., 1974; Steers, 1977; Meyer vd., 2002; Koh ve Boo, 2004; Gül vd., 2008). Bu bağlamda, iş tatmini ile örgütsel bağlılık değişkeni arasındaki ilişkiyi ölçmeye yönelik;

H7: İş tatmini ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

hipotezi kurulmuştur.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren işletmelerde çalışanların duygusal zekâları ile iletişim etkinliği arasındaki ilişkiyi ölçmek, bir başka deyişle duygusal zekânın etkin iletişim üzerindeki rolünü ortaya çıkarmak bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Ayrıca, hem duygusal zekâ hem iletişim etkinliği ile iş tatmini, motivasyon ve örgütsel bağlılık gibi örgütsel çıktılar arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Yapılan literatür taraması sonucunda yöneticilerin ve çalışanların duygusal zekâlarının iletişim etkinliği, iş tatmini ve motivasyon üzerinde dikkate değer şekilde etkili olduğuna dair görüşler vardır. Ancak bu kapsamda değişkenler arasındaki ilişki düzeyini ve yönünü belirlemeye yönelik yapılan çalışmaların sayısı çok sınırlıdır. Bunun yanı sıra bu değişkenleri birarada inceleyen yerli literatürde mevcut olan bir çalışmaya rastlanılmamış olması ve bu çalışmanın bu anlamdaki boşluğu dolduracak bir nitelik taşıması çalışmanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla duygusal zekânın örgütlerde nasıl ve ne şekilde iletişim etkinliği sağladığını ortaya koymak ve bu ilişkiyi incelerken aynı zamanda çalışanların iş tatmini, motivasyon ve örgütsel bağlılığa ilişkin düşüncelerine de ışık tutmak çalışmanın taşıdığı önemi göstermektedir.

4.2. Örneklem

Araştırma evrenini Kahramanmaraş'ta çeşitli sektörlerde faaliyette bulunan işletmelerde çalışanlar oluşturmaktadır. Bu evren içerisinde yer alan çalışanlar üzerinde bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Öncelikle işletmelere gidilip yapılacak anketler ile ilgili bilgi verilmiş ve bu konuda destekleri istenmiştir. Ancak her işletmenin bu talebi kabul etmemesi üzerine izin alınabilen işletmelere gerekli sayıda anketler belirli bir süreliğine bırakılmış ve daha sonra dağıtılan anketler toplanmıştır. Toplamda 130 anket analize tabi tutulmuştur. 4 katılımcıya ait anketler ise soruların bir çoğuna cevap verilmediğinden ötürü değerlendirmeye alınmamıştır.

4.3. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırma kapsamında ele alınan her bir değişkeni ölçmeye yönelik yedi ölçek kullanılmıştır. Araştırmada *Duygusal Zekâyı* ölçmek için Schutte vd., (1998) tarafından geliştirilmiş 33 sorudan oluşan duygusal zekâ ölçeği kullanılmıştır. *İletişim etkinliğine* ilişkin çalışanların düşüncelerini ortaya koymak amacıyla Eroğlu (2011), Halis (2010) ve Çınar (2010) tarafından kullanılan ölçeklerden faydalanılarak 14 sorudan oluşan bir ölçek hazırlanmıştır. *İş tatmini,* Koh ve Boo (2001) tarafından hazırlanan ve 20 sorudan oluşan ölçek ile değerlendirilmiştir. *Motivasyon,* Mottaz'ın (1985) modeli esas alınarak Dündar vd. (2007) tarafından geliştirilen içsel motivasyon ve dışsal motivasyon olmak üzere iki kısımdan oluşan toplamda 24 soruluk bir ölçek yardımıyla ölçülmüştür. Ayrıca *Örgütsel Bağlılığı* ölçmek üzere Meyer vd. (1991)'nin geliştirmiş olduğu 16 sorudan oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Bu ölçekler, "1= Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4= Katılıyorum ve 5= Kesinlikle katılıyorum" şeklinde beşli likert ölçeğine göre düzenlenmiştir.

4.4. Verilerin Analizi Ve Yorumlanması

Araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen veriler geliştirilen hipotezler bağlamında PLS (Partial Least Squares-Kısmi En Küçük Kareler) yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir. Bu analiz SmartPLS paket programı ile yapılmıştır (Ringle vd., 2005). PLS ölçülen modelin psikometrik özellikleri (herbir değişkenin ölçümünde kullanılan ölçeğin güvenilirlik ve geçerliliği) ve yapısal modelin parametrelerini (modeldeki değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi ve anlamlılık düzeyi) eşzamanlı olarak değerlendirmektedir.

5. BULGULAR VE YORUM

5.1. Araştırmaya Katılan Çalışanların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan çalışanlara ait bazı demografik özellikler tablo 1'de sunulmuştur**.**

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Genel Bilgiler	**Sayı**	**%**	**Genel Bilgiler**	**Sayı**	**%**
Cinsiyet			Yaş		
Kadın	41	31,5	18-25 arası	30	23,1
Erkek	89	68,5	26-30 arası	58	44,6
			31-35 arası	20	15,4
			36-40 arası	12	9,2
			41 ve yukarısı	10	7,7

Medeni Durum			Eğitim Durumu		
Evli	52	40	İlköğretim	7	5,4
Bekar	78	60	Lise ve dengi okullar	17	13,1
			Meslek yüksekokulu	22	16,9
			Lisans	68	52,3
			Lisansüstü	16	12,3
Aylık Gelir			Görev Süresi		
750-1000 TL	17	13,1	1 yıldan az	22	16,9
1001- 1500 TL	65	50,0	1-5 yıl arası	66	50,8
1501- 2000 TL	14	10,8	6-10 yıl arası	34	26,2
2001- 3000 TL	15	11,5	11 yıl ve yukarısı	8	6,2
3001-4000 TL	11	8,5			
4000 ve üzeri	7	5,4			

5.2.Araştırma Modelinin Güvenilirlikleri Ve Ayırt Edicilik Geçerliliği

Araştırmada geliştirilen hipotezler doğrultusunda test edilen model aşağıda şekil 1'de gösterilmektedir.

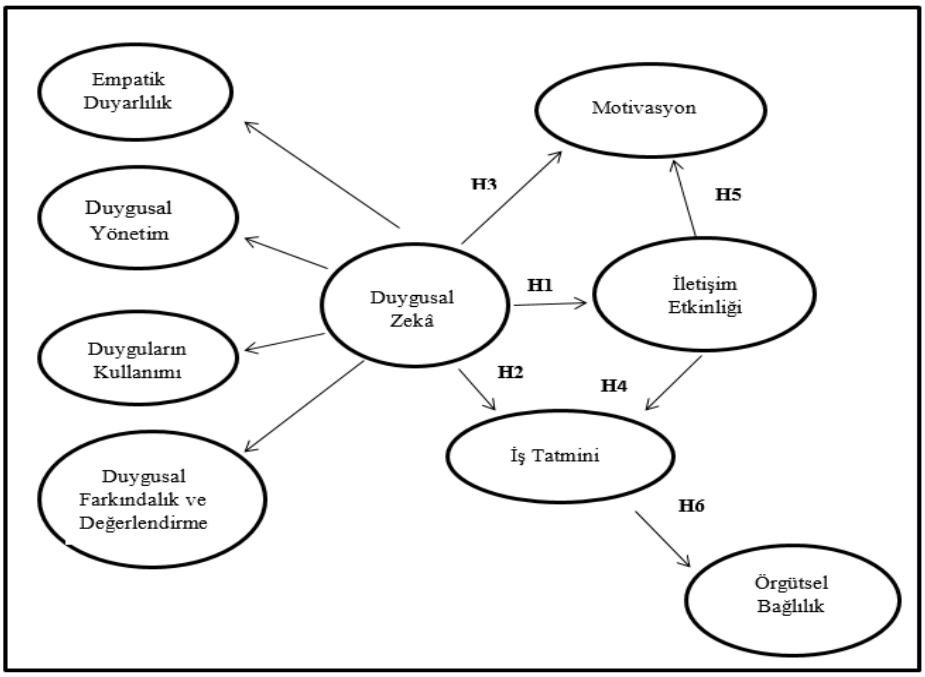

Şekil 1.Duygusal Zekâ ve İlişkili Olduğu Değişkenler

Araştırmada test edilen şekil 1'de gösterilen modelin güvenilirlik sonuçları aşağıda tablo 2'de gösterilmektedir. Test modeli için Bileşik Güvenilirlik (Composite Reliability) değerleri hesaplanmıştır. Tablo 2'de görüldüğü gibi, model için tüm güvenilirlik değerleri genel kabul görmüş değere (0,70) eşit ya da üzerinde çıkmıştır (Nunnally, 1978).

Araştırma modeli kapsamında her bir değişkenin farklı bir kavramı ölçtüğünü kontrol etmek için hesaplanan ayırdedicilik geçerliliği (discriminant validity) yine tablo 2'de sunulmuştur. Tabloda yer alan köşegen elemanlarının değerlerinin ayırdedicilik geçerliliğini destekler şekilde kendine ait satır ve sütundaki değerlerden daha yüksek

olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tüm değişkenlerin ampirik olarak birbirlerinden farklı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2- Araştırma Modeli Güvenilirlikleri Ve Ayırt Edicilik Geçerliliği

	Bileşik Güvenirlik	**İE**	**İŞT**	**M**	**ED**	**DY**	**DK**	**DFD**	**ÖB**
İletişim Etkinliği (İE)	0,92	**0,70**							
İş Tatmini (İŞT)	0,87	0,19	**0,72**						
Motivasyon(M)	0,85	0,54	0,26	**0,70**					
Empatik Duyarlılık (ED)	0,73	-0,07	0,29	-0,12	**0,69**				
Duygusal Yönetim (DY)	0,82	0,11	0,32	-0,09	0,43	**0,61**			
Duyguların Kullanımı (DK)	0,74	0,03	0,33	-0,01	0,49	0,53	**0,60**		
Duygusal Farkındalık ve Değerlendirme (DFD)	0,79	0,03	0,26	0,02	0,53	0,40	0,52	**0,66**	
Örgütsel Bağlılık ÖB)	0,90	0,44	0,25	0,34	-0,03	-0,04	-0,11	-0,01	**0,71**

Yapılan araştırmada PLS ile her bir anket sorusunun ayrı ayrı faktör yüklemesi yapılarak yakınsaklık geçerliliği (convergent validity) test edilmiştir. Tablo 3'de yer alan sonuçlar incelendiğinde bu araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin yakınsaklık geçerliliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 3- Araştırma Modeli Ölçekleri Faktör Yüklemeleri

Araştırma Değişkenleri	**İE**	**İŞT**	**M**	**ED**	**DY**	**DK**	**DFD**	**ÖB**
…çalışanlar zamanında bilgilendirilmektedir.	**0,82**	0,16	0,56	-0,02	0,12	0,08	0,09	0,25
…ve fikir beyan edebiliyor.	**0,77**	0,19	0,42	-0,06	0,14	-0,02	0,01	0,35
…çalışanlar bu konuda bilgilendirilmektedir.	**0,73**	0,03	0,50	-0,20	-0,06	-0,04	-0,08	0,26
…iletişim yeterli düzeydedir.	**0,73**	0,22	0,30	-0,05	0,05	0,01	0,09	0,40
…paylaşmaya dayalı bir iletişim vardır.	**0,72**	0,20	0,35	0,03	0,22	0,04	-0,00	0,47
...zamanında çalışanlara iletilmektedir.	**0,70**	0,17	0,35	0,10	0,19	0,03	0,08	0,33
...dikkate alınıp çözümler üretilmektedir.	**0,69**	0,12	0,35	-0,01	0,02	0,06	0,03	0,30

...hakkında çalışanlar bilgilendirilmektedir.	**0,69**	-0,04	0,48	-0,17	-0,05	0,02	-0,02	0,17
...bilgi alışverişi bulunmaktadır.	**0,68**	0,08	0,38	-0,07	0,16	0,04	-0,01	0,29
...alınıp çözümler üretilmektedir.	**0,67**	-0,01	0,34	-0,03	0,00	0,06	0,01	0,24
...ve çalışanlar bilgilendirilmektedir.	**0,66**	0,29	0,26	0,05	0,15	0,06	0,11	0,35
...hakkında çalışanlar bilgilendiriliyor.	**0,61**	0,18	0,29	-0,08	0,03	-0,06	-0,06	0,36
...çalışanlar bilgilendiriliyor.	**0,57**	0,18	0,14	-0,09	0,02	-0,02	0,02	0,27
...çalıştığım insanlardan memnunum.	0,14	**0,79**	0,11	0,23	0,21	0,35	0,20	0,21
...bana destek olurlar.	0,08	**0,73**	0,21	0,11	0,04	0,17	0,14	0,12
...insanlarla çalışıyorum.	0,10	**0,71**	0,15	0,18	0,17	0,14	0,12	0,21
...kendimi iyi hissediyorum.	0,12	**0,70**	0,15	0,28	0,30	0,34	0,22	0,05
...yetenekli kişilerdir.	0,20	**0,70**	0,22	0,16	0,29	0,25	0,17	0,25
...istediğimde işler yapılıyor.	0,14	**0,68**	0,26	0,23	0,26	0,11	0,23	0,19
…dolayı ödüllendirilirim.	0,41	0,18	**0,83**	-0,05	-0,12	-0,00	0,15	0,19
…dolayı ekstra ücret alırım.	0,36	0,12	**0,82**	-0,04	-0,16	-0,09	0,04	0,20
…yeterli olduğunu düşünüyorum.	0,45	0,13	**0,79**	-0,28	-0,14	-0,11	-0,13	0,27
…emekli olacağıma inanıyorum.	0,36	0,13	**0,67**	-0,12	-0,05	-0,00	-0,04	0,34
…terfi imkanım vardır.	0,36	0,38	**0,54**	0,06	0,12	0,12	0,00	0,17
...anlaşmazlıklarımı çözmekte yardımcı olur.	0,32	0,16	**0,50**	0,02	0,06	0,08	0,11	0,26
... iyi hissetsinler diye onlara yardım ediyorum.	-0,05	0,30	-0,03	**0,84**	0,36	0,47	0,53	-0,11
...onlara iltifat ediyorum.	-0,11	0,15	-0,11	**0,69**	0,23	0,37	0,30	0,07

...bana kolaylıkla güveniyorlar.	0,05	0,09	-0,16	**0,51**	0,30	0,09	0,21	0,03
...en iyisini yapacağımı umuyorum.	0,20	0,16	0,01	0,20	**0,74**	0,22	0,15	0,07
... bırakacak şekilde kendimi ifade ediyorum	0,09	0,25	0,02	0,35	**0,69**	0,48	0,24	0,10
... sorunları çözmek benim için kolay oluyor.	-0,01	0,11	-0,12	0,36	**0,61**	0,24	0,28	-0,01
...yeniden değerlendirmeme neden oldu.	0,15	0,42	0,08	0,21	**0,59**	0,28	0,28	-0,02
... hayal ederek kendimi motive ediyorum.	-0,01	0,34	-0,08	0,38	**0,56**	0,47	0,40	-0,08
…duygularımın farkındayım.	-0,09	0,05	-0,24	0,23	**0,56**	0,31	0,27	-0,15
…ne zaman konuşmam gerektiğini biliyorum.	0,11	0,16	-0,09	0,15	**0,54**	0,27	0,12	-0,09
…ve onların üstesinden geldiğimi hatırlıyorum.	0,17	-0,08	0,00	0,10	**0,53**	0,21	0,09	-0,03
…yeni fikirler yaratmaya çabalıyorum.	0,03	0,05	0,00	0,20	0,19	**0,63**	0,23	-0,08
…yardımcı olmak için iyi bir ruh hali kullanıyorum.	0,15	0,26	0,11	0,23	0,38	**0,61**	0,35	-0,20
…iyi şeyler olmasını umuyorum.	-0,07	0,14	-0,32	0,25	0,42	**0,61**	0,29	-0,03
…kendim yaşamış gibi hissediyorum.	0,02	0,13	0,10	0,30	0,17	**0,58**	0,37	0,01
…yeni fikirler ortaya çıkartabiliyorum.	-0,03	0,35	0,08	0,46	0,36	**0,57**	0,30	-0,01
…nasıl hissettiklerini anlayabilirim.	0,03	0,22	0,01	0,48	0,34	0,44	**0,75**	-0,12
…sözel olmayan mesajların farkındayım.	0,00	0,25	-0,07	0,34	0,33	0,34	**0,67**	0,04
…insanların yaşadığı duyguları anlıyorum.	-0,01	0,17	-0,03	0,30	0,35	0,28	**0,66**	0,02
…mesajların farkındayım.	0,04	0,15	0,02	0,35	0,07	0,33	**0,66**	0,07

…onların neler hissettiğini biliyorum.	0,04	0,01	0,17	0,24	0,12	0,30	**0,54**	-0,03
…ailenin bir parçası gibi hissediyorum.	0,32	0,15	0,22	-0,06	-0,09	-0,16	-0,07	**0,82**
…duygusal olarak bağlı hissediyorum.	0,30	0,12	0,22	-0,11	-0,05	-0,16	-0,07	**0,78**
…kendi problemlerim gibi hissediyorum.	0,37	0,33	0,26	0,14	0,03	0,03	0,08	**0,77**
…kişisel (özel) bir anlamı var.	0,32	0,09	0,30	-0,11	-0,06	-0,13	-0,06	**0,75**
…güçlü bir aitlik hissim var.	0,30	0,08	0,30	-0,06	-0,06	-0,11	-0,08	**0,71**
…kendimi suçlu hissederim.	0,25	0,10	0,25	-0,07	-0,04	-0,08	0,04	**0,66**
…yerime çok şey borçluyum.	0,30	0,16	0,20	-0,16	-0,03	-0,11	-0,03	**0,64**
…iş yerinde geçirmek beni çok mutlu eder.	0,33	0,04	0,26	0,04	0,05	-0,09	-0,10	**0,62**
… benim sadakatimi hak ediyor.	0,30	0,01	0,25	-0,06	-0,11	-0,15	-0,09	**0,61**

OR: Ortalama; SS: Standart sapma; İE: İletişim Etkinliği; İŞT: İş Tatmini; M: Motivasyon; ED:

Empatik Duyarlılık; DK: Duyguların Kullanımı; DY: Duygusal Yönetim; DFD: Duygusal

Farkındalık ve Değerlendirme; ÖB: Örgütsel Bağlılık.

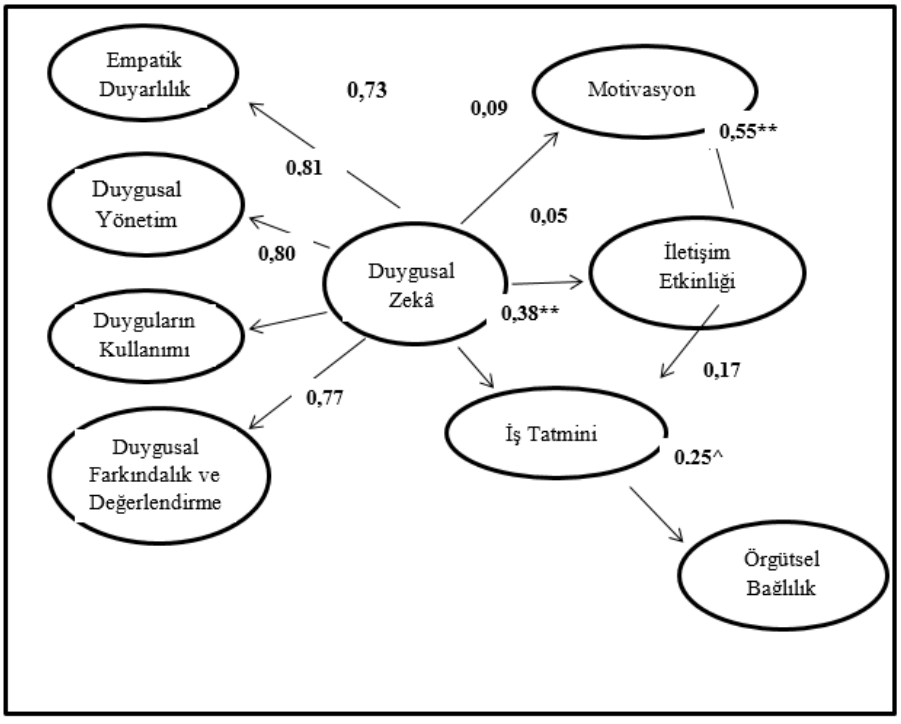

^ p < 0.10; * p < 0.05; ** p < 0.01

Şekil 2'de yapısal model sonuçları gösterilmiştir. Şekilde, değişkenler arasındaki bağlantıların Beta katsayıları ve önem düzeylerine yer verilmiştir. Ayrıca bu araştırma modelinde duygusal zekâ değişkeni kapsamında ikinci düzey (second order)faktör kullanılmıştır. Duygusal zekânın dört boyutu ikinci düzey faktör modeli içinde düzenlenmiştir. Her bir duygusal zekâ boyutunun faktör yüklemeleri 0.70 değerinin üstünde olup kabul edilebilir düzeydedir.

Yapısal model sonuçlarına göre duygusal zekâ ile iletişim etkinliği arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Buna göre H1 hipotezi reddedilmiştir. Duygusal zekâ ile iş tatmini arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($\beta = 0,55$; $p < 0.01$). Bu sonuca göre H2 hipotezi kabul edilmiştir. Duygusal zekâ ile motivasyon arasındaki ilişkiyi test etmeye yönelik geliştirilen H3 hipotezi bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilemediği için reddedilmiştir. İletişim etkinliğinin çalışanların iş tatmin düzeyleri üzerindeki etkisini inceleyen H4 hipotezi de reddedilmiştir. İletişim etkinliği ile motivasyon arasında ise anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiş olup ($\beta = 0,38$; $p < 0.01$), H5 hipotezi bu sonuca göre kabul edilmiştir. İş tatmini ile örgütsel bağlılık arasında ($\beta = 0,25$; $p < 0.10$) istatistiki olarak anlamlı bir bulguya rastlanmıştır. Bu anlamda H6 hipotezi kabul edilmiştir.

6. SONUÇ

Duygusal zekâ, günümüzde örgütlerde çalışanların davranışlarını etkileyen, onlara yön veren önemli bir kavramdır. Bu kavramla ilgili olarak literatür incelemesi yapıldığında duygusal zekânın örgütlerde iletişim etkinliği ile iş tatminini sağlamada önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Ancak bu anlamda bu ilişkiyi inceleyen çalışmaların çok sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu bakımdan bu çalışmada çalışanların duygusal zekâları ile iletişim etkinliği arasındaki ilişkiyi ölçmek, bir başka deyişle duygusal zekânın etkin iletişim üzerindeki rolünü ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Ayrıca, hem duygusal zekâ hem iletişim etkinliği ile iş tatmini, motivasyon ve örgütsel bağlılık gibi örgütsel çıktılar arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması istenmiştir. Bu çalışma kapsamında Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren işletmelerde çalışan 130 kişiye anket uygulanmıştır. Bulgular; (1) duygusal zekâ ile iletişim etkinliği, (2) duygusal zekâ ile motivasyon, (3) iletişim etkinliği ile iş tatmini, (4) iş tatmini ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermiştir. Bunun yanında duygusal zekâ ile iş tatmini arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İletişim etkinliği ile motivasyon arasında da yine pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir.

Sonuç olarak araştırma neticesinde elde edilen bulguların geliştirilen hipotezleri (H2 ve H5 dışında) desteklemediği görülmüştür. Bu anlamda teorik açıdan düşünüldüğünde bulunulan sonuçlar şaşırtıcıdır. Çünkü insanların duygusal

yetilerinin farkına varması ve bunları iş ortamında kullanabilmesi olarak tanımlanan duygusal zekânın, bireylerin duygularını ve kendilerini başkalarına etkin bir şekilde ifade edebilmelerine yardımcı bir kavram olması sebebiyle iletişimi etkili bir hale dönüştürmesi beklenmektedir. Etkili iletişim sayesinde ise örgütlerde çalışanların iş tatmin düzeylerinin ve motivasyonlarının artması ve bu bağlamda örgütsel bağlılığın da yüksek çıkacağı düşünülmektedir. Ne var ki bu çalışmada istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Bunun arkasında yatan nedenin araştırmanın sınırlılıkları çerçevesinde değerlendirilmesinin doğru olacağı kanısındayız. Araştırmanın bulguları yalnızca seçilen örnekle sınırlı olduğundan, sonuçların genellenebilmesi ancak aynı konuda, farklı ve daha büyük örnekler üzerinde yapılacak araştırmalarla mümkün olacaktır. Bu açıdan elde edilen sonuçlar dışında bu çalışmanın ele alıp incelediği konular kapsamında düşünüldüğünde literatürde bulunulan eksikliği giderecek yönde bir çalışma düşünülmektedir.

Kaynakça

Acar, F.(2002). Duygusal Zeka Ve Liderlik, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,12,53-68.

Aksaraylı, M. ve Özgen, I. (2008). Akademik Kariyer Gelişiminde Duygusal Zekânın Rolü Üzerine Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*, 8(2), 755-769.

Alı, A.(2009). The Moderating Role Of Job Characteristics On Emotional Intelligence And Performance, A Dissertation in Management Sciences of Foundation University, Islamabad.

Angadi, A.S. (2008). Emotional Intelligence And Stressors Among Working Couples, Thesis in Human Development, University Of Agricultural Sciences, Dharwad.

Aslan, Ş. ve Özata, M. (2008). Duygusal Zekâ Ve Tükenmişlik Arasındaki İlişkilerin Araştırılması: Sağlık Çalışanları Örneği, *Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30, 77-97.

Aslan, Ş., Özata, M. Ve Mete, M. (2008). The Investigation Of Effects Of Group Emotional Intelligence On Team Effectiveness, *Humanity and Social Sciences Journal*, 3(2), 104-115.

Bagshaw, M. (2000). Emotional Intelligence- Training People To Affective So They Can Be Effective, *Industrial and Commercial Training*, 32(2), 61-65.

Bakan, İ. (2011). *Örgütsel Stratejilerin Temeli Örgütsel Bağlılık Kavram, Kuram, Sebep ve Sonuçlar,* Ankara: Gazi Kitabevi.

Bakan, İ. ve Büyükbeşe, T. (2004). Örgütsel İletişim ile İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Akademik örgütler İçin Bir Alan Araştırması, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,* (7): 1-30.

Bar-On, R. (2005). The Bar-On Model Of Emotional-Social Intelligence (ESI), P.Fernandez-Berrocal and N.Extremera (Guest Ed.), Special Issue on Emotional Intelligence. *Psicothema*, 17.

Bolat, O.İ. ve Bolat, T. (2008), Otel İşletmelerinde Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 11(19), 75-94.

Carmeli, A. (2003). The Relationship Between Emotional İntelligence And Work Attitudes, Behavior And Outcomes: An Examination Between Senior Managers. *Journal of Managerial Psychology,* 18(8), 788-813.

Caruso, D.R. ve Salovey, P. (2010). Yönetimde Duygusal Zeka, Süheyla Kaymak (Çev.), İstanbul: Crea.

Chiva, R. and Alegre, J. (2008). Emotional Intelligence And Job Satisfaction: The Role Of Organizational Learning Capability, Personnel Review, 37 (6), 680-701. DOI 10.1108/00483480810906900

Cobb, B. (2004). Assessing Job Satisfaction And Emotional Intelligence In Public School Teachers, A Thesis, The Faculty Of The Department Of Psychology, Western Kentucky University, Kentucky.

Connell, J. ve Travaglione, T. (2004). Emotional Intelligence: A Competitive Advantage In Tımes Of Change?, *Strategic Change*, 13, 55-59. www.interscience.wiley.com, DOI: 10.1002/jsc.664.

Cooper, R.K. ve Sawaf, A. (1997). *Liderlikte Duygusal Zekâ*, İstanbul:Sistem Yayıncılık.

Çetinkaya, Ö. ve Alparslan, A.M. (2011). Duygusal Zekânın İletişim Becerileri Üzerine Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 16(1): 363-377.

Çınar, O. (2010). Okul Müdürlerinin İletişim Sürecindeki Etkililiği, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 267- 276.

Demir, M. (2010). Örgütsel Sapma Davranışının Kontrolünde Duygusal Zekânın Rolü: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 196-207.

Demirel, Y., Seçkin, Z. Ve Özçınar, M.F. (2011). Örgütsel İletişim İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 33-48.

Doğan, S. ve Demiral, Ö. (2007). Kurumların Başarısında Duygusal Zekanın Rolü ve Önemi, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(1), 209-230.

Dündar, S., Özutku, H. Ve Taşpınar, F. (2007). İçsel Ve Dışsal Motivasyon Araçlarının İşgörenlerin Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme, Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2, 105-119.

Eren, E. (2011). *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*, (10.Baskı), İstanbul:Beta.

Eroğluer, K. (2011). Örgütsel İletişim İle İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Kuramsal Bir İnceleme, *Ege Akademik Bakış Dergisi,* 11(1), 121-136.

Erkuş, A., Turunç, Ö. Ve Yücel, R. (2011). Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerde İçsel Ve Dışsal İş Tatmininin Aracılık Rolü: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 245-270.

Feldman, R. S. (2003). Essentials Of Understanding Psychology (5th ed.). New York: McGraw-Hill.

Gerekan, B. Ve Pehlivan, A. (2010), Kamu İç Denetim Elemanlarının İş Tatmin Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi,* 12(1),29-54.

Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence. New York: Bantam Books.

Goleman, D. (1998). Working With Emotional Intelligence. New York: Bantam Books.

Goleman, D. (2000). An EI-based theory of performance. In C. Cherness & D. Goleman (Eds.), *The emotionally intelligent workplace* (p.13-26). New York: Wiley.

Goleman, D. (2001). An EI-based theory of performance, in Cherniss, C. and Goleman, D. (Eds), *The Emotionally Intelligent Workplace: How to Select for, Measure, and Improve Emotional Intelligence in Individuals, Groups, and Organizations*, San Francisco: Jossey-Bass. 27-44.

Gudykunst, W. B. (2005). An anxiety/uncertainty management (AUM) theory of effective communication: Making the mesh of the net finer. In W. B. Gudykunst (Ed.), *Theorizing about intercultural communication* (pp. 281- 322). Thousand Oaks, CA: Sage.

Gül, H. (2002). Örgütsel Baglılık Yaklasımlarının Mukayesesi ve Degerlendirmesi. *Ege Üniversitesi İİBF Ege Akademik Bakış*, 1, 37-55.

Gül, H., Oktay, E. Ve Gökçe, H. (2008). İş Tatmini, Stres, Örgütsel Bağlılık, İşten Ayrılma Niyeti Ve Performans Arasındaki İlişkiler:Sağlık Sektöründe Bir Uygulama, *Akademik Bakış*, 15, 1-11.

Gürbüz, S. ve Yüksel, M. (2008). Çalışma Ortamında Duygusal Zeka: İş Performansı, İş Tatmini, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Bazı Demografik Değişkenlerle İlişkisi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(2): 174-190.

Gürşimşek, I, Vural, D.E. ve Demirsöz, E.S. (2008). Öğretmen Adaylarının Duygusal Zekâları İle İletişim Becerileri Arasındaki İlişki, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Aralık Sayısı,1-11.

Hackman, J. R. and Oldham, R. G. (1975). Development Of The Job Diagnostic Survey. *Journal of Applied Psychology*, 60, 159-170.

Halis, M. (2010). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin İş Güçlüklerinin Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 252- 266.

Hayward, B.A.(2005).Relationship Between Emploee Performance, Leadership And Emotional Intelligence In A South African Parastatal Organization,Thesis in Department Of Management, Rhodes University.

Hess, J.D. ve Bacigalupo, A.C. (2011). Enhancing Decisions And Decision-Making Processes Through The Application Of Emotional Intelligence Skills, *Management Decision*, 49(5), 710-721, DOI 10.1108/00251741111130805

Jayan,C. (2006. Emotional Competence, Personality And Job Attitudes As Predictors Of Job Performance, Journal Of The Indian Academy Of Applied Psychology, 32(2), 135-144.

Jorfi, H., Yaccob, H.F.B. And Shah, I.M. (2011). The Relationship Between Demographics Variables, Emotional Intelligence, Communication Effectiveness, Motivation And Job Satisfaction, International Journal Of Academic Research In Business And Social Sciences, 1(1), 35-58.

Jorfi, H. And Jorfi, M. (2012). Management: A Study Of Organizational Culture And The Relationship Between Emotional Intelligence and Communication Effectiveness (Case Study In Organizations Of Iran), Journal Of Management Research, 4(1), 1-14.

Koçel, T. (2003). İşletme Yöneticiliği, (7.Basım), İstanbul: Beta Yayınları.

Koh, H. C. and Boo, E.H.Y. (2004). Organizational Ethics and Employee Satisfaction and Commitment, *Management Decision*, 42(5), 677-693.

Langley, A. (2000). Emotional Intelligence‑A New Evaluation For Management Development?, *Career Development International*, 5(3), 177-183.

Locke, E.A. (1976). The Nature And Course Of Job Satisfaction. In Dunnettee, M.D. *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, 1319-1328. Chicago:Rand McNally & Co.

Mayer, J.D., Salovey, P. and Caruso, D.R. (2004). Emotional Intelligence: Theory, Findings and Implications, *Psychological Inquiry*, 15(3), 197-215.

Meyer, J.P. ve Allen, J.N. (1997). *Commitment In The Workplace: Theory, Research And Application*, Sage, Thousand Oaks.

Meyer, J.P., Stanley, D.J., Herscovitch,L. ve Topolnytsky, L. (2002). Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: A Meta-analysis of Antecedents, Correlates, and Consequences, *Journal of Vocational Behavior*, 61, 20-52.

Mowday, R., Steers, R. and Porter, L. (1979), The Measurement Of Organizational Commitment, *Journal of Vocational Behavior*, 14, 224-247.

Myers, L. L. and Tucker, M. L. (2005). Increasing Awareness Of Emotional Intelligence In A Business Curriculum. *Business Communication Quarterly*, 68(1), 44-51.

Osagbemi, T. (1997). The Influence Of Rank On The Job Satisfaction Of Organizational Members, *Journal of Managerial Psychology*, 12(8), 511-519.

Ölçer, F. (2005). Departmanlı Mağazalarda Motivasyon Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı 25.

Porter, L. W., Steers, R. M., Mowday, R. T., and Boulıan, P. V.(1974),Organizational Commitment, Job Satisfaction And Turnover Among Psychiatric Technicians, *Journal Of Applied Psychology*,59,603-609.

Rozell, E.J., Pettijohn, C.E. and Parker, R.S. (2002). An Empirical Evaluation Of Emotional Intelligence, *The Journal of Management Development*, 21(4), 272-289.

Salovey, P. and Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Intelligence*, 9(3), 185-211.

Schermerhorn, J.R., Hunt, J.G. Ve Osborn, R.N. (1994). *Managing Organizational Behaviour*, (5.Edition), New York:Joohn Wiley and Sons Inc.

Schutte, N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Haggerty, D. J., Cooper, J. T., Golden, C. J., et al. (1998). Development And Validation Of A Measure Of Emotional Intelligence. *Personality and Individual Differences, 25*, 167-177.

Sergio, R.P. (2001). Emotional İntelligence And Mental Ability As Determinants Of Job Performance Among Plant Supervisors İn Selected Manufacturing Firms. Master's thesis, DeLa Salle University, Dasmarines.

Sevimli, F. ve İşcan, Ö.F. (2005). Bireysel ve İş Ortamına Ait Etkenler Açısından İş Doyumu. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 5 (1-2), 55-64.

Shimazu, A., Shimazu, M. and Odahara, T. (2004). Job Control And Social Support As Coping Resources İn Job Satisfaction. *Psychological Reports, 94*, 449–456.

Steers, R. (1977). Antece De Nts And Outcomes Of Organizational Commitment, *Administrative Science Quarterly*, 22, 46-56.

Syptak, J., Marsland, D. And Ulmer, D. (1999). Job Satisfaction: Putting Theory İnto Practice. *Family Practice Management, 65*, 23-30.

Thompson, H. L. (2009). *Emotional Intelligence, Stress, and Catastrophic Leadership Failure*, Handbook for Developing Emotional and Social Intelligence Best Practices, Case Studies and Strategies, James M. Kouzes (Pifeiffer Ed.), United States of America.

Toker, B. (2007). Demografik Değişkenlerin İş Tatminine Etkileri: İzmir'deki Beş ve Dört Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Uygulama, *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* 8 (1), 92-107.

Tutar, H. (2003). *Örgütsel İletişim*, (2.Baskı), Ankara:Seçkin Yayınları.

Üngüren, E., Yıldız, S. (2009). Konaklama İşletmelerinde Çalışanların Demografik Değişkenlerinin İş Tatminine Etkilerinin Saptanması Yönelik Bir Araştırma, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi (DÜSBED)*, 1(1), 37-47.

Üngüren, E., Doğan, H., Özmen, M. Ve Tekin, Ö.A. (2010). Otel Çalışanlarının Tükenmişlik ve İş Tatmin Düzeyleri İlişkisi, *Journal Of Yasar University*, 17(5), 2922-2937.

Wahn, J.C. (1998). Sex Differences in The Continuance Component Of Organizational Commitment, *Group and Organization Management*, 23(3), 256-266.

Weisinger, H. (1998). *Emotional intelligence at work: The untapped edge for success.* San Francisco: Jossey-Bass.

Yazıcıoğlu, İ. Ve Topaloğlu, I.G. (2009). Örgütsel Adalet ve Bağlılık İlişkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 3-16.

Yılmaz, E. ve Özkan, S. (2011). Hemşirelik Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi,* 4(1), 39-52.

Zeidner, M., Roberts, R. D. and Matthews, G. (2004). The Emotional İntelligence Bandwagon: Too Fast To Live, Too Young To Die?. *Psychological Inquiry,* 15(3), 239-248.

HİZMETKÂR LİDERLERİN ÇALIŞANLARIN STRES DÜZEYLERİ VE ÖRGÜTSEL SİNİZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Prof. Dr. İsmail BAKAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü,
ibakan63@hotmail.com

Arş. Gör. İnci Fatma DOĞAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü,
ikurtulgan@gmail.com

Buket SEZER
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Doktora Öğrencisi

Sibel AKBEN

Sağlık Kurumu

Özet

Örgütsel anlamda gerçekleşen gelişimler, çalışanların gittikçe artan ve değişen beklentileri karşısında mevcut liderlik tanımları ve liderlik türleri yetersiz kalmaya başlamıştır. Günümüzde temel insani değerlerin ve ahlakın giderek daha büyük önem kazanmasıyla beraber gönüllere hitap edebilecek farklı bir duruşu olan liderlere gereksinim duyulmaya başlanmıştır. Bu noktada insani değerlere odaklanan hizmetkâr liderlik yaklaşımı önemli bir çıkış noktası olarak görülmektedir. Hizmetkâr liderlerin bireylerin özel veya iş yaşamlarında yaşadıkları birtakım olaylar, değişimler neticesinde yaşadıkları stres ve örgüte karşı olan tutumları üzerinde etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla çalışmada hizmetkâr liderlerin çalışanların stres düzeyleri ve sinisizm üzerinde etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan çalışma Kahramanmaraş ilindeki kamu ve özel hastanelerde çalışan 324 sağlık personeli üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri anket yöntemi ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler korelasyon ve regresyon analizlerine tabi tutulmuştur. Sonuç olarak hizmetkâr liderliğin örgütsel sinisizm ile arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca örgütsel stres ile örgütsel sinisizm arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Ancak hizmetkâr liderliğin örgütsel stres ile arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Hizmetkâr liderlik, Örgütsel Stres, Örgütsel Sinisizm

1.GİRİŞ

İşletmelerde ortak amaç ve hedefler için bir araya gelmiş çalışanların ulaşılması arzu edilen amaç ve hedeflere istenilen zaman ve şekilde ulaşmaları eğer kendilerini harekete geçirecek, yönlendirecek bir liderden yoksunlarsa pek mümkün değildir (Akat vd., 1999: 213). Çünkü işletmelerde amaç ve hedeflerin belirlenmesi, onlara ulaşılması yolunda gerekli kararların alınması ve uygulanması, ortaklaşa yaratılan vizyon doğrultusunda çalışanlar ve bölümler arasında işbirliği ve uyumun sağlanması görevini yerine getiren kimseler yönetici ve liderlerdir. Bu bakımdan liderlik, güncelliğini hiçbir zaman kaybetmemiş, araştırmacıların hep yoğun ilgisini çekmiş konulardan birisidir. Liderlerin çalışanların davranışları, performansları, iş tatminleri, örgüte karşı geliştirdikleri duyguları üzerinde önemli etkileri vardır. Bir lider, bir grup veya örgütün var olması, değer kazanması yanında yok olması da dâhil her şeyinden sorumlu olabilmektedir (Delice ve Günbeyi, 2013: 215).

Bu denli güç sahibi liderlerin diğer insanları nasıl etkilediği konusunda geçmişten günümüze çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde, değişik durumlarda değişik liderlik türlerinin etkili olduğu ve farklı liderlik davranışlarının ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır (Başaran, 1998: 47). Günümüzde de çalışanların artan ve değişen beklentileri karşısında hiçbir zorlamaya ve otoriteye ihtiyaç duymadan gönüllere hitap edebilecek, özellikle insan ve bilgi kaynağını yönetme konusunda özel bir donanıma sahip, gönüllü olarak insanların faydasına odaklanan, farklı bir duruşu olan liderlere gereksinim duyulmaya başlamıştır (Fındıkçı, 2009). Çünkü gerek psikoloji, sosyoloji ve davranış bilimleri alanında olsun gerekse yönetim alanında olsun yapılan araştırmalar göstermektedir ki giderek yıpranan, iç barışı bozulan insanların duygularını, ruh yapısını dikkate alan, onların hayatını zenginleştiren, herhangi bir çıkar gözetmeksizin sahip olduğu gücü insanların her türlü ihtiyacını karşılamak amaçlı kullanan hizmetkâr liderlere ihtiyaç artmaktadır (Fındıkçı, 2010).

Hizmetkâr liderlik yaklaşımı, ilk olarak Greenleaf'ın (1977: 21) "The Servant as Leader" isimli makalesinde, "Lider bir hizmetkârdır " ifadesini kullanmasıyla gündeme gelen bir liderlik modelidir (Fındıkçı, 2009: 20). Greenleaf (1997: 22), hizmetkâr liderlik kavramını, kendini diğer insanların yerine koyabilen, onları dinleyen, onları duygusal olarak anlayan ve destekleyen alışılmadık bir güce ve kaynağa sahip, özünde güvenin, sevginin ve alçakgönüllülüğün olduğu bir liderlik anlayışı olarak tanımlamıştır.

Hizmetkâr lider, insana insan olarak değer veren, ''önce insan'' diyen, örgütlerde güvene dayalı ilişkiler kurulmasını ve geliştirilmesini sağlayan ve böylece örgütlerde birlik ve beraberliği sağlayan kişidir (Balay vd., 2014: 230). Hizmetkâr lider; ben engeli ile başa çıkmış, başkalarının ihtiyaçlarına kendi ihtiyaçlarından önce yer verebilen, kendisini insanlığa fayda üretmeye adayan, dürüst, ahlaklı, hoşgörülü, iç ve dış dünyası ile uyum ve barış içinde, insanların potansiyellerini performansa dönüştürmelerini tetikleyen bir gönül insanıdır (Fındıkçı, 2009: 373-374). Hizmetkâr lider dil, din, ırk, renk ve cins ayrımı yapmadan insanlara hizmet eder. Önce insan felsefesiyle farklılıklara saygı duyar ve diğer insanların kabiliyetlerini ve becerilerini fark edip, onlara sahip çıkarak topluma hizmet eder (Balay vd., 2014: 232). Hizmetkâr liderlerin bu özellikleri dikkate alındığında "insan sağlığını bozan ve

insanın özgürce yaşamasını engelleyen en önemli nedenlerden biri olan stresle" başa çıkmada da önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir.

Stres sözcüğü Latince'den türemiş olup, 17. Yüzyılda felaket, bela, musibet, dert, tasa, elem gibi anlamlara gelirken; 18. Ve 19. Yüzyılda ise nesnelere, insanlara, organlara ve ruhsal yapılara yönelik olan güç, baskı ve zor gibi anlamlarda kullanılmıştır (Güçlü, 2001: 92). Stres zorlanma, baskı, gerilme gibi manalara gelmekle birlikte; organizmanın dengesini bozacak akla gelen her türlü etkenlerin bütününü kapsayan bir kavramdır (Balcıoğlu, 2005: 9).

İşyerinde yaşanan stres ise günümüzde pek çok uzman tarafından çağın hastalığı olarak görülmektedir. Çalışanların hem kendi kendine yaratmış oldukları etmenler hem de dış etmenler yüzünden performansları düşmekte, fiziksel ve psikolojik olarak sağlıkları bozulmakta, iş yerinde kazalara sebep olmakta, çalışanların birbirleriyle olan ilişkileri zedelenmekte, depresyon ve kaygı bozukluklarına yol açmaktadır. Çoğu insanın stres kaynaklarıyla başa çıkma yöntemleri ve buna karşı psikolojik ve fizyolojik dayanıklılık dereceleri farklı olduğundan, dünyada yaşayan insan sayısı kadar farklı stres tanımının yapılabilmesi mümkündür. Ancak yapılan çalışmalara göre, teknoloji, kazanç, kontrol, personel seçimi, iş tanımlarının iyi yapılmaması ve kötü yönetim gibi stres yaratan faktörlerin bütün iş yerlerinde ortak olduğu savunulmaktadır (Oktay, 2005: 112).

Çalışanların iş yaşamında, örgütlerine veya örgütsel bir nesneye karşı geliştirmiş oldukları olumsuz tutum ve davranışlar ise örgütsel sinizm olarak tanımlanmaktadır. Bu olumsuz tutumlar, yine örgüte ilişkin küçük düşürücü ve eleştirici davranışta bulunma eğilimini ve inancını kapsamaktadır (Dean vd., 1998; Akt., Kalağan ve Güzeller, 2010. 84). Örgütsel sinizm, "bireylerin örgütlerinin ahlaki bütünlükten yoksun olduğu ve hakkaniyet, dürüstlük ve samimiyet gibi ilkelerin örgütsel çıkarlar lehine feda edildiği yönündeki inançları" dır (Bernerth vd., 2007:311; Akt. Yalçınkaya, 2014: 109).

Dean vd. (1998: 345)'e göre, örgütsel sinizmin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç boyutu vardır. Bilişsel boyuta göre, bireyde örgütün dürüstlükten yoksun olduğu inancı vardır. Bu kişiler örgütsel ilke ve kurallardan yoksun, kuralları ciddiye almayan, tutarsız, yalan ve hile dolu davranışlar sergileyen ve kişisel çıkarlarını ön planda tutan özelliklere sahiptirler (Yıldız, 2013: 287). Duyuşsal boyut, iş görenlerin bilişşsel boyut algılamaları sonrasında, örgütün dürüstlükten, adaletten yoksun olduğuna dair algılamalarından sonra oluşan kızma, gerilim yaşama, endişe duyma gibi duygusal tepkilerinden oluşmaktadır. Bununla birlikte iş görenin örgütünü dış çevreye olumsuz olarak anlatması, şikayet etmesi, kötülemesi ve eleştiride bulunması ise davranışsal boyutu oluşturmaktadır (Dean, 1998: 356; Akt. , Altınöz vd., 2011: 290).

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırmanın temel amacı, hizmetkâr liderliğin örgütsel stres ile örgütsel sinisizm üzerinde bir etkisinin olup olmadığını araştırmak ve değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla, Kahramanmaraş ilinde, kamu ve özel

hastanelerde çalışan personel üzerinde bir anket uygulanarak veriler toplanmıştır. Araştırma bu hastanelerde basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 324 sağlık çalışanına uygulanmıştır. Yoğun çalışma temposu, anket doldurmaya isteksizlik gibi çeşitli sorunlar nedeniyle anketlerin 324 tanesi geçerli kabul edilip dikkate alınmıştır.

Anket soruları, ilgili literatürden türetilmiş olup, anket formunda açık ve kapalı uçlu soruların yanında Likert tarzı önermelere yer verilmiştir. Ankette yer alan Likert tarzı önermeler ile her bir değişkeni ölçmeye yönelik 3 ölçek kullanılmıştır. Araştırmada yer alan ilk ölçek, hizmetkâr liderlik ölçeğidir. Hizmetkâr liderliği ölçmeye yönelik Dennis ve Bocernea (2005) tarafından geliştirilen 6 alt boyutlu 27 sorudan oluşan ölçek kullanılmıştır. Algılanan örgütsel stresi ölçmeye yönelik Cohen vd. (1994)'nin yapmış oldukları çalışmadan yararlanılmıştır. Örgütsel sinizmi ölçmeye yönelik ise 13 sorudan oluşan Brandes vd. (1999) tarafından hazırlanan, Karacaoğlu ve İnce (2012) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışması gerçekleştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçekler, "1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4:Katılıyorum ve 5:Kesinlikle katılıyorum" şeklinde beşli Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. Araştırmada önem düzeyi $p<0,05$ olarak alınmıştır. Araştırmada geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla frekans, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır.

5. Araştırmanın Modeli

Araştırmada çalışanların algılanan örgütsel stres ve örgütsel sinisizm düzeyleri bağımlı değişken, hizmetkar liderlik ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda bağımlı değişken olan örgütsel sinisizm bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarıyla; bağımsız değişken olan hizmetkar liderlik ise sevgi, güçlendirme, vizyon, fedakarlık, güven ve alçakgönüllülük boyutlarıyla incelenmiş ve analizlere dahil edilmiştir.

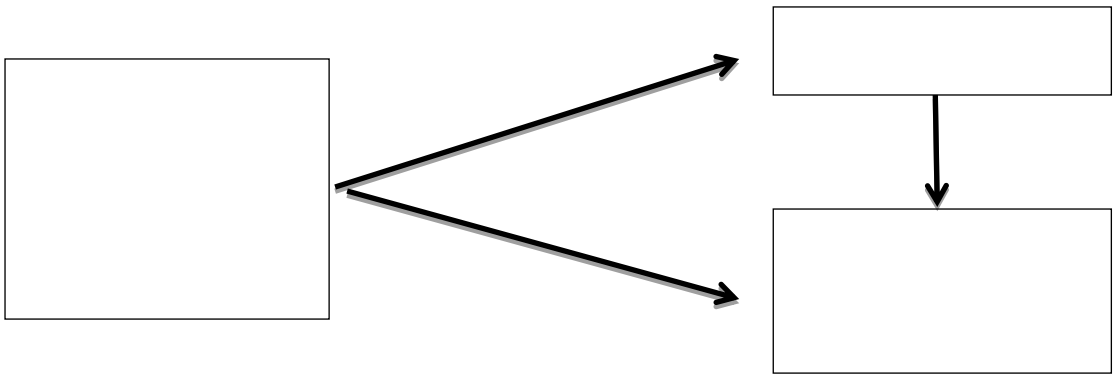

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bu modelden yola çıkarak hizmetkar liderlik, çalışan stresi ve örgütsel sinizm arasında ilişki bulunduğu varsayılarak araştırma kurgulanmıştır. Bu amaçla geliştirilen hipotezler şu şekilde sıralanabilir:

H1.Hizmetkar liderlik ve algılanan örgütsel stres arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2.Hizmetkar liderlik ve örgütsel sinisizm arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3. Algılanan örgütsel stres ve örgütsel sinisizm arasında anlamlı bir ilişki vardır.

6.Araştırmanın Bulguları

Ankette yer alan araştırma değişkenlerinin güvenirliliği, literatürde yaygın olarak kullanılan Cronbach Alfa değerleri ile ölçümlenmiştir. Cronbach Alfa değerleri 0,77 ile 0,94 arasındaki değerlerden oluşmaktadır. Değişkenlerin tamamının değeri Nunally (1978)'nin kabul edilebilir düzey olarak tanımladığı 0,7 ve üzerinde bir değerde olup, bu değişkenlerin güvenilir şekilde ölçümlenmiş olduğu söylenebilir.

Tablo 1.Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

Değişkenler	**Cronbach Alfa Değeri**	**Önerme Sayıları**
Hizmetkâr Liderlik	0,966	27
Algılanan Örgütsel Stres	0,752	10
Örgütsel Sinisizm	0,910	13

Ankete katılanların cinsiyet, yaş, medeni durumu, eğitim durumu, çalışma süresi gibi demografik değişkenlere göre durumları aşağıda Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Genel Bilgiler	**Sayı**	**%**	**Genel Bilgiler**	**Sayı**	**%**
Cinsiyet			**Yaş**		
Kadın	177	54,6	18-25 arası	28	8,7
Erkek	147	45,4	26-30 arası	52	16,1
			31-35 arası	96	29,6
			36 ve yukarısı	148	45,6
Medeni Durum			**Eğitim Durumu**		
Evli	259	79,9	İlköğretim	36	11,1
Bekar	65	20,1	Lise ve dengi okullar	48	14,8
			Meslek yüksekokulu	66	20,4
			Fakülte	104	32,1
			Yüksek Lisans	14	4,3
			Doktora	56	17,3

Mesleği			**Gelir Düzeyi**		
Araştırma Görevlisi	11	3,4	1000 TL ve aşağısı	61	18,8
Ebe	14	4,3	1001 TL-2000TL	22	6,8
Hekim	52	16,0	2001TL-3000TL	167	51,6
Hemşire	136	42,0	3001TL-4000TL	30	9,2
Diğer Sağlık Çalışanları	111	34,3	4001TL ve Üzeri	44	13,6
			4		

Ankete katılanların % 54,6'sını kadınlar oluştururken, % 45,4'ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşlarına bakıldığında, %8,7'si 18-25 yaş arası, % 16,1 'i 26-30 yaş arası, % 29,6'sının 31-35 yaş arası, % 45,6'sının ise 36 ve yukarısı yaş gurubunda oldukları söylenebilmektedir. Katılımcıların %79,9'u evli, % 20'1'i ise bekârdır. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde ise, % 14, 8'inin lise ve dengi okul, % 20,4'ünün meslek yüksekokul, % 32, 1'inin fakülte, % 4,3'ü yüksek lisans, % 17,3'üise doktora mezunu oldukları görülmektedir. Eğitim grupları açısından fakülte mezunlarının oranının en yüksek grup olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 3,4'ü araştırma görevlisi, % 4,3'ü ebe, % 16'sı hekim, % 42'si hemşire ve % 34,3'ü ise diğer sağlık çalışanlarından oluşmaktadır. Katılımcıların % 18,8'i 1000TL ve altı, % 6,8'i 1001 TL- 2000 TL arasında, % 51, 6'sı 2001 TL- 3000 TL arası, 5 9,2'si 3001 TL- 4000 TL arası, % 13,6 sı ise 4001 TL- üzerinde gelir düzeyine sahiptirler.

Değişkenler arası korelasyon analiz sonuçları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Değerleri

	1	2	3
1.Hizmetkar Liderlik	1		
2.Algılanan Stres	-,102	1	
3.Örgütsel Sinizm	-,146**	,388**	1

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Yapılan korelasyon analizi sonucu hizmetkar liderliğin, algılanan örgütsel stres ve örgütsel sinisizm ile arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir. Örgütsel sinisizm ve algılanan örgütsel stres arasındaki ilişkinin ise anlamlı ve pozitif yönde olduğu söylenebilmektedir.

Bu çalışmada öne sürülen hipotezleri test etmek amacıyla üç ayrı regresyon modeli oluşturulmuştur. Kurulan birinci regresyon modeli ile hizmetkar liderliğin algılanan örgütsel stres üzerindeki etkisi incelenmektedir. İkinci regresyon modelinde hizmetkar liderlik ile örgütsel sinisizm ve son modelde de algılanan örgütsel stres ile örgütsel sinisizm arasındaki ilişki test edilmektedir.

Tablo 4 hizmetkar liderliğin algılanan örgütsel stres üzerindeki etkisini açıklayan regresyon analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4. Hizmetkar Liderlik İle Algılanan Örgütsel Stres İlişkisine Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Standart Hata	β	t	Sig.
Sabit sayı	0,115		30,439	0,000
Hizmetkâr Liderlik	,038	-,102	-1,839	0,067
R2= ,010, Düzeltilmiş R2=,007, F=3,383, Sig=0,067				

Bağımlı Değişken: Algılanan Örgütsel Stres

Yapılan regresyon analizi sonucunda, hizmetkar liderlik ile algılanan örgütsel stres arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. (F=3,383; p<0,001).

Bu verilere göre araştırmanın "H1. Hizmetkar liderlik ve algılanan örgütsel stres arasında anlamlı bir ilişki vardır" hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5. Hizmetkar Liderlik İle Örgütsel Sinisizm İlişkisine Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Standart Hata	β	t	Sig.
Sabit sayı	0,161		22,060	0,000
Hizmetkâr Liderlik	,053	-,154	-2,795	0,005
R2= ,024, Düzeltilmiş R2=,021, F=7,813, Sig=0,005				

Bağımlı Değişken: Örgütsel Sinisizm

Yapılan regresyon analizi sonucunda, hizmetkar liderlik ile örgütsel sinisizm arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (F=3,383; p<0,001).

Bu verilere göre araştırmanın "H2.Hizmetkar liderlik ve örgütsel sinisizm arasında anlamlı bir ilişki vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6 algılanan örgütsel stresin örgütsel sinisizm üzerindeki etkisini açıklayan regresyon analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 6. Algılanan Örgütsel Stres İle Örgütsel Sinisizm İlişkisine Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Standart Hata	β	t	Sig.
Sabit sayı	0,243		5,322	0,000
Örgütsel Stres	,072	,394	7,697	0,000
R2= ,155, Düzeltilmiş R2=,153, F=59,247, Sig=0,000				

Bağımlı Değişken: Örgütsel Sinisizm

Yapılan regresyon analizi sonucunda, algılanan örgütsel stres ile örgütsel sinisizm arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (F=3,383; p<0,001).

Bu verilere göre araştırmanın "H3. Algılanan örgütsel stres ve örgütsel sinisizm arasında anlamlı bir ilişki vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

6. SONUÇ

Teknolojinin ve rekabetin hız kazandığı iş yaşamında, şartlar ve gerekçeler ne olursa olsun insani ve ahlaki değerlere sahip çıkılmalı ve bu değerlerden asla taviz verilmemelidir. Hizmetkâr liderlik anlayışını benimsemiş ve bu felsefe çerçevesinde hareket eden, çalışanlarına saygı duyan, bunu kendine bir görev bilen, hoş görülü olma erdemine sahip, çalışanlarının gelişimini destekleyen, cesur ve sorumlu kimseler çağımızın liderleri olarak toplumda kabul görebilirler (Duyan ve Dierendock, 2014: 25).

Hayatımızın neredeyse ikinci evi haline gelen iş yerlerinde çalışanın mutlu, huzurlu ve stressiz ortamlarda bulunması hem verimlilik hem de çalışanın etkinliği açısından oldukça önemlidir. Bu da ancak çalışanları en etkin şekilde yön verebilecek liderler sayesinde mümkün olacaktır. Aksi takdirde, örgütüne küsmüş, sırt çevirmiş, örgütünü hor gören, aşağılayan, örgütü için olumsuz tutum ve davranışlar sergileyen sinik bireylerin oluşmasına zemin hazırlanmış olacaktır.

Güvenilirlik analizi sonuçları da 0.57 ile 0.91 Cronbach's Alpha değerleri, Hizmetkâr Liderlik (,966), Örgütsel Sinizm (,910) ve Algılanan Stres (,752) anketinin içsel tutarlılığını tasdik etmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda, hizmetkar liderlik ile algılanan örgütsel stres arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. (F=3,383; p<0,001). Böylelikle araştırmanın birinci hipotezi olan "H1. Hizmetkar liderlik ve algılanan örgütsel stres arasında anlamlı bir ilişki vardır" hipotezi reddedilmiştir. Yapılan ikinci regresyon analizi sonucunda, hizmetkar liderlik ile örgütsel sinisizm arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (F=3,383; p<0,001). Bu verilere göre araştırmanın "H2.Hizmetkar liderlik ve örgütsel sinisizm arasında anlamlı bir ilişki vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

Yapılan üçüncü regresyon analizi sonucunda, algılanan örgütsel stres ile örgütsel sinisizm arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (F=3,383; p<0,001). Böylelikle araştırmanın üçüncü ve son hipotezi olan "H3. Algılanan örgütsel stres ve örgütsel sinisizm arasında anlamlı bir ilişki vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

Kaynakça

Akat, İ., Budak, G. ve Budak G. (1999). İşletme Yönetimi, 3. Baskı, İzmir: Barış Yayınları.

Altınöz, M., Çöp, S., ve Sığındı, T. (2011). Algılanan Örgütsel Bağlılık Ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Ankara'daki Dört Ve Beş Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15(21), 285-315.

Balay R., Kaya, A. ve Geçdoğan-Yılmaz, R. 2014. "Eğitim Yöneticilerinin Hizmetkâr Liderlik Yeterlikleri ile Farklılıkları Yönetme Becerileri Arasındaki İlişki", Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi – Journal of Educational Sciences Research, Uluslararası e-dergi, 4(1): 229-249.

Balcıoğlu, İ. (2005), "Stres Kavramı ve Tarihsel Gelişimi", İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Medikal Açıdan Stres ve Çareleri Sempozyum Dizisi No: 47, Aralık, 09-12.

Başaran, İ.E. (1998). Yönetimde İnsan İlişkileri: Yönetsel Davranış, 2. Basım, Ankara.

Brandes P., Dharwadkar, R. and Dean, J.W. 1999. Does Organizational Cynicism Matter? : Employee and supervisor Perspectives on Work Outcomes, Eastern Academy of Management Proceedings, 150-153. Outstanding Empirical Paper Award.

Cohen S, Kamarck T and Mermelstein R. 1983, A Global Measure of Perceived Stress. Journal of Health and Social Behavior., 24: 385-396.

Delice, M. ve Günbeyi, M. 2013. Duygusal Zekâ Ve Liderlik İlişkisinin İncelenmesi: Polis Teşkilatı Örneği, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27(1):209-239.

Dennis, R.S. ve Bocernea, M.. (2005). Development Of The Servant Leadership Assessment Instrument. Leadership & Organization Development Journal, 26 (8),600-615.

Duyan, E.C. ve Dierendock, D. (2014), "Hizmetkâr Liderliği Anlamak: Teoriden Ampirik Araştırmaya Doğru", Sosyoloji Konferansları, No: 49 (2014-1) / 1-32.

Fındıkçı, İ.. (2009). Bir Gönül Yolculuğu: Hizmetkar Liderlik, Alfa Yayınları,783s.

Fındıkçı, İ.. (2010). "İnsani Kriz ve Hizmetkâr Liderlik", http://www.sagliktanabiz.com/ index.php?option=com_content&view=article&id=242:nsani-kriz-ve hizmetkarliderlik&catid=65:26say-literatuer&Itemid=101.

Greenleaf, R.K.. (1977). Servant Leadership — A Journey into the Nature of Legitimate Power and Greatness, Paulist Press, www.greenleaf.org.

Güçlü, N. (2001), "Stres Yönetimi", G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21, 1, 91-109.

Kalağan, G. ve Güzeller, C. O. (2010), "Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27, 83-97.

Karacaoğlu K. ve İnce F. Brandes, Dharwadkar ve Dean'in (1996) Örgütsel Sinizm Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması: Kayseri

Organize Sanayi Bölgesi Örneği, Business and Economics Research Journal, 3(3): 77 – 92.

Nunnally, C. (1978). Psychometric Theory. New York, NY: McGraw-Hill.

Oktay, M. (2005), "Çalışma Yaşamında İş Yerinde Stres", İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Medikal Açıdan Stres ve Çareleri Sempozyum Dizisi No: 47, 111-116.

Yalçınkaya, A. (2014), "Türkiye'de Örgütsel Sinizm: 2007-2012 Yılları Arasındaki Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", "İş, Güç" Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi, Temmuz, 16, 3, 106-130.

Yıldız, K. (2013), "Örgütsel Bağlılık İle Örgütsel Sinizm Ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki", International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8/6.

TÜRKİYE İÇİN TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN PERFORMANSI VE GELECEK BEKLENTİLERİ (1950 2014)

Yrd. Doç. Dr. Bülent DARICI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,Karaman, bulentdarici@gmail.com.

Özet

Ekonomi, bir bilim dalı olarak 1700'lü yıllardan sonra ortaya çıkmıştır. İktisadın önemli bir alt dalı kabul edilen makro ekonomi ise 1930'lu yıllarda popülerlik kazanmıştır. Büyük buhran olarak isimlendirilen 1929 krizi, ekonomik yönden pek çok değişken üzerinde o döneme kadar görülmemiş etkiler meydana getirmiştir. Bugün makro ekonomi içerisinde yer alan konuların büyük çoğunluğunda yüksek ölçekli konjonktürel dalgalanmalar yaşanmıştır. Söz konusu makro ekonomi konularının bazıları şunlardır: işsizlik, fiyat artışları, dış ticaret dengesi, büyüme, bütçe dengesi vb.

Makro açıdan bir ülkenin ekonomisi ile ilgili bilgi edinmek istendiğinde takip edilen makro ekonomi konuları, GSYİH, işsizlik, fiyat artışları, dış ticaret açıkları ve bütçe dengesidir. Bu makro ekonomi konuları aynı zamanda tüm ekonomik sistemlerin ilgilendiği iktisat politikası hedefleri arasında da yer almaktadır. Bu açıdan çalışmamızda, Türkiye'nin 1950-2014 yılları arasındaki temel makro ekonomik göstergelerini ve yıllar itibariyle artış hızlarını hesaplayarak, Türkiye için bir gelecek projeksiyonu oluşturmaya çalıştık. Ayrıca nüfusun yıllar itibariyle sayısını ve artış hızını da ilave ederek Türkiye'nin gelecekteki ekonomik görünümü için ipuçları yakalamaya çalıştık. Makro ekonomik göstergeleri bir bütün olarak ele alınmış ve farklı çıkarımlar ve yorumlamalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Makro ekonomi, Türkiye Ekonomisi, GSYİH, işsizlik, fiyat artışları, nüfus, dış ticaret dengesi, bütçe dengesi.

THE PERFORMANCE OF BASIC MACROECONOMIC INDICATORS FOR TURKEY AND EXPECTATIONS FROM FUTURE (1950-2014)

Abstract

Economy appeared as a discipline after 1700's. As to macro economy as a subsidiary branch of economy has become more popular starting from 1930's. The Great Depression in 1929 had an extraordinary influence on many variables. Most of the subjects of today's macro economy experienced high level cyclical fluctuations. Unemployment, price increase, foreign trade balance, growth and budget balance are some of these above mentioned subjects of macro economy.

GDP, unemployment, price increase, foreign trade gap and budget balance are the primary macro indicators when a country's economy is wanted to be analysed. These subjects of macro economy are also a target of economy policies which refer the whole economy system. In this context, in this study a future projection is aimed to be set based on the major macro economic indicators of Turkey between 1950-2014 and their increase speed. Moreover, some economic tips are also reached based on Turkey's yearly population and its increase speed. Macro economic indicators are considered integral but different outputs and considerations are produced.

Keywords: Macro economy, Turkish Economy, GDP, Unemployment, Price Increase, Population, Foreign Trade Balance, Budget Balance

1. Giriş

Makro ekonomik analizde kullanılan temel değişkenler; toplam üretim, fiyatlar genel düzeyi, istihdam, faiz oranı, döviz kuru, bütçe, para arzı ve cari açık başlıklar altında toplayabiliriz [Çolak ve Aktaş: 2009, s. 3]. Söz konusu değişkenler makro ekonomik açıdan bir ülke hakkında kuşbakışı da olsa bir fikir vermesi bakımından oldukça önemlidir.

Dar anlamda ise, bir ekonominin bir dönemdeki başarısının ölçülmesinde üç temel kıstas vardır: Enflasyon oranı, büyüme hızı ve işsizlik oranı. bu üç göstergedeki gelişmeler günlük hayatımızı ilgilendirdiği gibi, makroekonominin ilgi alanına giren temel değişkenler de bunlardır. bu üç gösterge halk tarafından dikkatle izlendiği gibi siyasal iktidarların başarılarının değerlendirilmesinde en önemli unsurları oluşturmaktadır [Yıldırım, Karaman ve Taşdemir: 2010, s. 21].

Makro iktisat, esasen şu dört temel konuyu araştırır: Büyüme, İşsizlik, Enflasyon, Ödemeler Dengesi [Bocutoğlu: 2011, s. 9].

İktisat politikalarının en önemli amaçlar; kalkınma ve büyümenin sağlanması, iktisadi dalgalanmaların giderilmesi, dış ticaret dengesinin sağlanması ve gelir dağılımının düzenlenmesidir [Buluş: 2015, s. 19].

Üreticiler, tüketiciler, yatırımcılar ve spekülatörler için sadece ekonomik hayatın ne durumda olduğunu bilmek yeterli değildir, geleceğe dönük olarak alınacak tüm kararlar bakımından ekonomik göstergelerin doğru yorumlanabilmesi, gelecekle ilgili daha isabetli kararlar alınmasını mümkün kılacaktır. Ekonomik göstergelerin gidişatı, karar alıcıların belirlenen hedeflere yakınlaşıp yakınlaşmadığının habercisi olacağından durum daha da kötüleşmeden gerekli önlemlerin alınması, kullanılan araçların değiştirilmesini mümkün kılabilecektir [Çepni: 2010, s. 23].

Söz konusu makro göstergeler, ülkenin yıllar itibariyle performansını göstermesi kadar, tüm sistemlerin hedefleri arasında yer alan ekonomi politikası amaçlarını da ifade etmektedir. Bu iki amaca ilaveten, makro ekonomik göstergeler mevcut ülkenin ekonomik açıdan yıllar itibariyle aldığı mesafeye ve diğer ülkeler ile karşılaştırılmasına da imkan vermektedir.

Çalışmamız da söz konusu makro ekonomik göstergelerin bir ortak paydası niteliğinde olup, uzun dönemi içeren; GSYİH, işsizlik, fiyat artışları, dış ticaret açıkları ve bütçe dengesi konularını ele almaktadır.

2. Türkiye'de Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) Büyüme Oranı ve Artış Hızı

2.1. Türkiye'de GSYH Büyüme Oranı (1950-2014)

Grafik 1. Türkiye'de GSYH Büyüme Oranı (1950-2014)

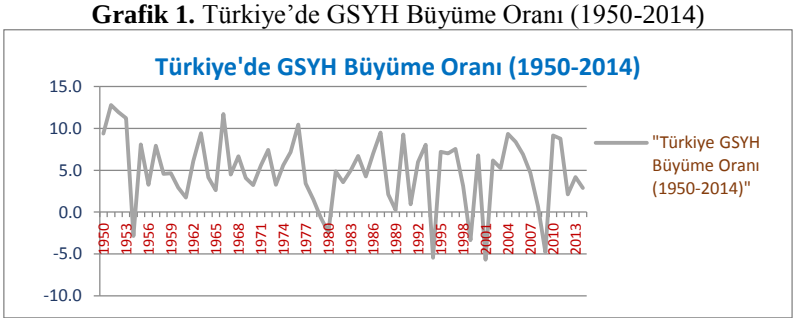

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2014

1950-2014 yılları arasındaki Türkiye'de GSYH büyüme oranı grafik 1'de görülmektedir. Türkiye'de GSYH verileri incelendiğinde uzun dönem için sık konjonktür hareket içerisinde yer aldığı görülmektedir. Söz konusu dönem için 6 büyük dip görülmektedir. Bunlar sırasıyla: 1954 (-2,9), 1980 (-2,4), 1994 (-5,5), 1999 (-3,4), 2001 (-5,7) ve 2009 (-4,8). Buna karşın büyüme hızının irili ufaklı yaklaşık 7 tane de zirve yaptığı görülmektedir. Tek başına GSYH makro ekonomik performans için yeterli olmamasına karşın fazla sayıda dip ve zirveler göz önüne alınırsa istikrarsız bir büyüme trendinin yaşandığı söylenebilir.

2.2. Türkiye'de GSYH Büyüme Oranı Artış Hızı (1950-2014)

1950-2014 dönemine ait GSYH büyüme oranı artış hızları grafik 2'de gösterilmiştir.

Grafik 2. Türkiye'de GSYH Büyüme Oranı Artış Hızları (1950-2014)

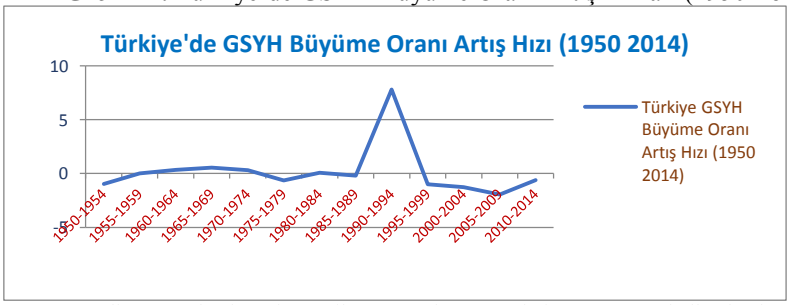

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri (1950-2014) kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Grafik 2'de Türkiye için GSYH'nın 5'er yıllık dönemler halinde büyüme artış hızları hesaplandığında, artış hızı ortalamasının 0,19 olduğu görülmektedir. Grafik incelendiğinde GSYH artış hızlarının da düzensizliği görünmekle birlikte trendin aşağı yönlü olduğu gözlemlenebilir. Grafikte dikkat çekici bir diğer husus da 1990-94 yılları arasındaki GSYH artış hızının ani sıçramasıdır. 1994 krizinde yaşanan olumsuz ayrışma, trendin aşağı yönlü devamlılığına katkıda bulunmuştur.

3. Türkiye'de Fiyat Artışları ve Artış Hızları

3.1. Türkiye'de TÜFE Oranları (1950-2014)

1950-2014 yılları arasındaki Türkiye'de TÜFE oranları grafik 3'de görülmektedir.

Grafik 3. Türkiye TÜFE Oranları (1950-2014)

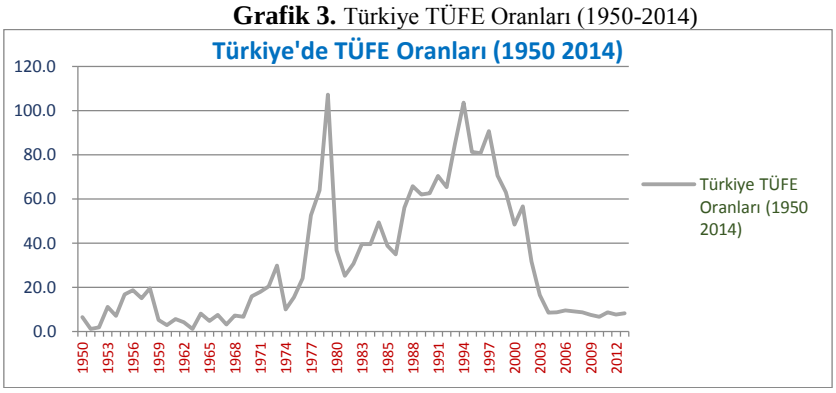

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2014

Türkiye için fiyat istikrarın en önemli göstergelerinden olan Tüketici Fiyat Endeksi grafiği incelendiğinde, 2 bariz zirve seviyesinin test edildiğini görmek mümkün. Bu olumsuz zirvenin birincisinde (1980, 107,2) Türkiye tarihi içerisinde 1950-2014 yılları arasında en yüksek enflasyon oranının görüldüğü, diğerinde ise (1995, 103,5) Türkiye için ikinci büyük olumsuz zirvenin yaşandığı ifade edilebilir. 1995 yılından sonra 1999 ve 2001 krizleri yaşanmasına rağmen enflasyon oranının gittikçe düşmesi üzerinde durulması gereken bir durum olarak değerlendirilebilir. 1995 yılına kadar tarihsel süreçte yükselme trendi, kendisini 2014 yılına kadar düşme trendine bırakmış görünmektedir.

3.2. Türkiye'de TÜFE Oranları Artış Hızları (1950-2014)

Grafik 4. Türkiye'de TÜFE Oranları Artış Hızları (1950-2014)

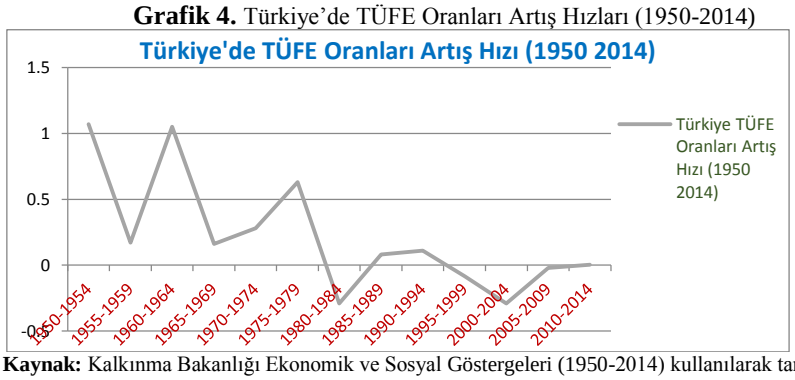

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri (1950-2014) kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Grafik 4 incelendiğinde, Türkiye için enflasyon artış hızının yavaşladığını göstermesine rağmen, 2005 yılından itibaren küçükte olsa yükseliş trendine geçmesi, son yıllarda fiyat istikrarının sıklıkla gündeme gelmesini açıklayıcı niteliktedir.

4. Türkiye'de İşsizlik Oranları ve İşsizlik Artış Hızları

4.1. Türkiye'de İşsizlik Oranı (1950-2014)

1950-2014 yılları arasındaki Türkiye'de İşsizlik oranları grafik 5'te görülmektedir.

Grafik 5. Türkiye'de İşsizlik Oranları (1950-2014)

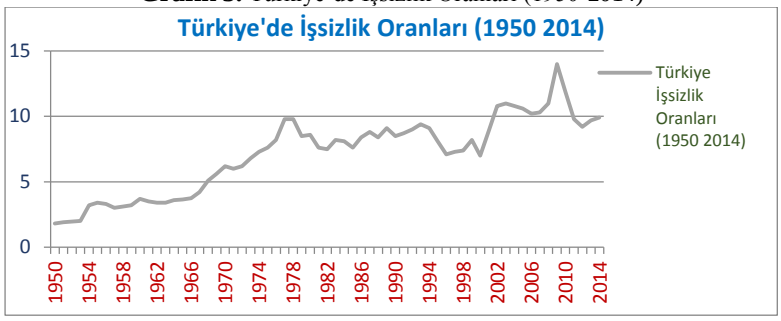

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2014 (1980-2014 verileri için)
Bayata, T., Kayhan, S., & Koçyiğit, A. (2013). (1950-1979) veriler için.

Ülkemiz için işsizlik problemi 1950-2014 yılları itibariyle yukarıdaki grafik göz önüne alınarak değerlendirildiğinde artış trendini sürdürdüğünü gözlemleyebiliriz. Yine grafik 5'den 1978 (9,8) ve 2010 (11,9) tarihleri itibariyle 2 büyük zirve yaşadığını ancak bu zirvelerden sonra bile küçük ölçekli düşüşler gözden uzak tutulduğunda, yükseliş içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

4.2. Türkiye'de İşsizlik Oranı Artış Hızları (1950-2014)

Grafik 6. Türkiye'de İşsizlik Oranları Artış Hızları (1950-2014)

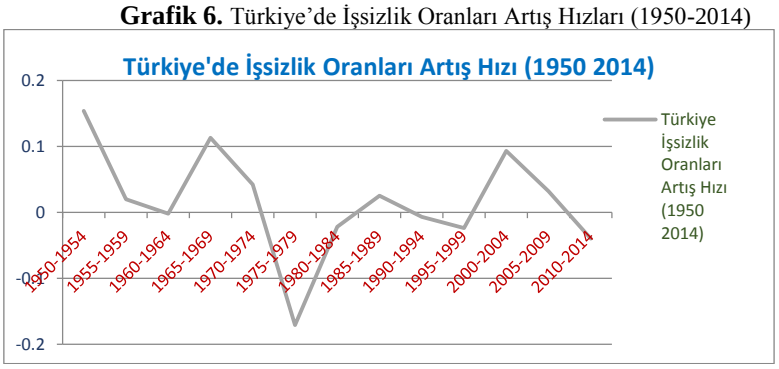

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2014 (1980-2014 verileri için)
Bayata, T., Kayhan, S., & Koçyiğit, A. (2013). (1950-1979) veriler için.

1950-2014 yılları için Türkiye'de işsizlik oranları artış hızlarında azalmalar olmasına karşın yüksek dalgalanmalar görülmektedir. Kronik bir görünüm arz eden bu durum, ülke performansını olumsuz etkilemekte ve krizleri absorbe etme yerine krizi yansıtmaktadır.

5. Türkiye'de Nüfusu ve Nüfus Artış Hızları

5.1. Türkiye'de Nüfusu (1950-2014)

1950-2014 yılları arasındaki Türkiye'de nüfus büyüklüğü grafik 7'de görülmektedir.

Grafik 7. Türkiye'de Nüfus Büyüklüğü (1950-2014)

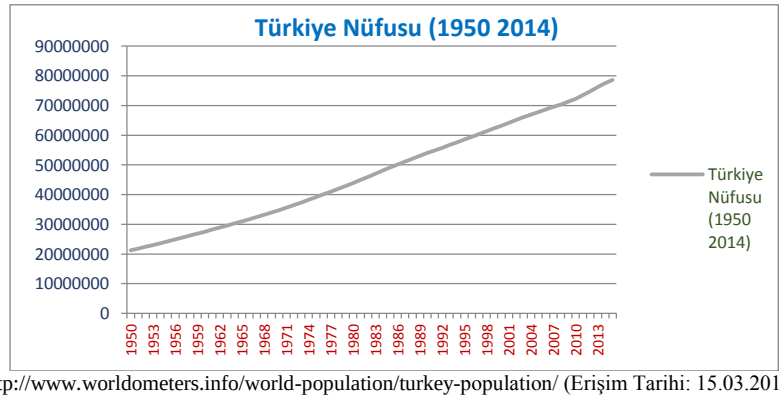

Kaynak: http://www.worldometers.info/world-population/turkey-population/ (Erişim Tarihi: 15.03.2016)

1950-2014 yılı için nüfus farkının 57,5 milyon kişi olduğu hesaba katılırsa, her yıl ortalama 883,5 bin kişinin nüfusa eklendiğini söyleyebiliriz. Doğurganlık oranının gelişmiş ülkelerden yüksek olduğu göz önüne alınırsa, nüfusun şimdilik artış trendinde olduğunu söyleyebiliriz.

5.2. Türkiye Nüfusu Artış Hızı (1950-2014)

Grafik 8. Türkiye'de Nüfus Artış Hızı (1950-2014)

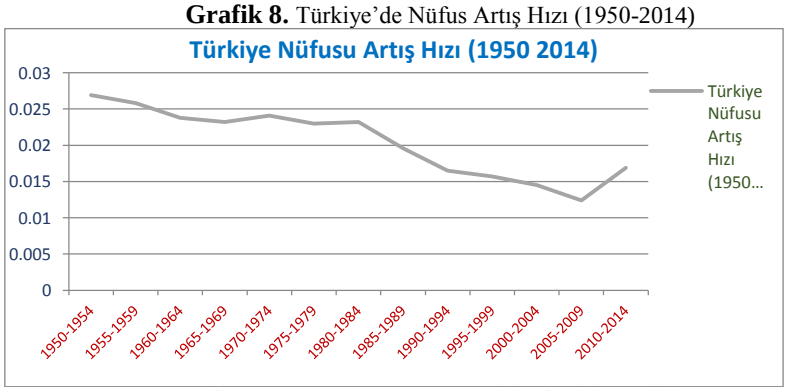

Kaynak: http://www.worldometers.info/world-population/turkey-population/ (Erişim Tarihi: 15.03.2016) Kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

1950-2014 yılları arasındaki Türkiye'de nüfus artış hızı grafik 8'de görülmektedir. Ülkemiz nüfusunun artışı grafik 7 den görülmesine karşın, genel trend itibariyle artış hızı yönünün aşağı olması önümüzdeki yıllar için oldukça düşündürücüdür. Grafik üzerinde dikkat çekici bir durum olarak, 2010-2014 yılları arasında artış hızının yukarı yönlü olarak değişmiş olmasıdır. Son yıllarda nüfus artış hızının yükselmesi, nüfus artışının uygulanan kamu politikaları tarafından desteklendiğini göstermektedir.

6. Türkiye'de Dış Ticaret Açığı ve Dış Ticaret Açığı Artış Hızı

6.1. Türkiye'de Dış Ticaret Açığı (1950-2014)

1950-2014 yılları arasındaki Türkiye'de dış ticaret açığı grafik 9'da görülmektedir.

Grafik 9. Türkiye'de Dış Ticaret Açığı (1950-2014)

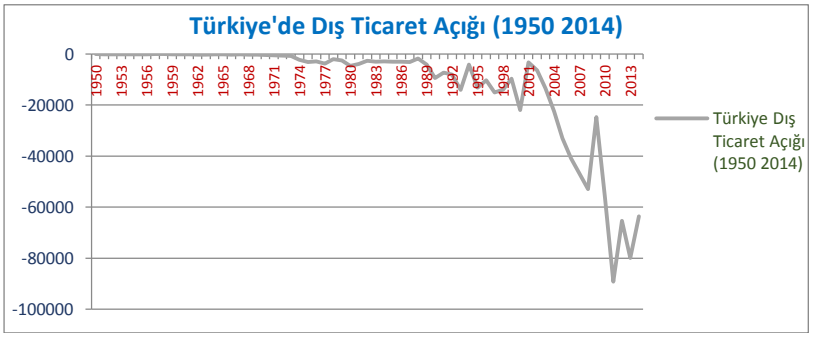

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2014

Grafik incelendiğinde dış ticaret açığının artışa geçtiği yıl 1974 olarak görülmektedir. Bu artış 2002 yılından itibaren daha da şiddetlenmiş ve 2008 yılından itibaren dalgalanma yaşayarak günümüze kadar gelebilmiştir.

6.2. Türkiye'de Dış Ticaret Açığı Artış Hızı (1950-2014)

Grafik 10. Türkiye'de Dış Ticaret Açığı Artış Hızı (1950-2014)

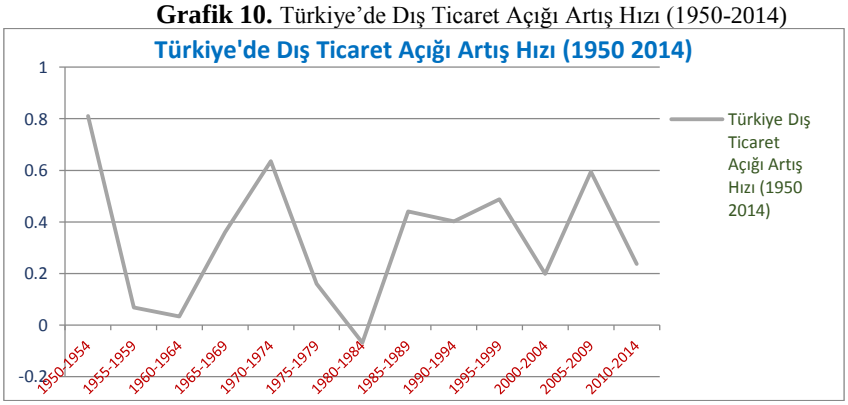

Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri (1950-2014) kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Grafik 10 incelendiğinde, dış ticaret açığı hızında geniş dalgalanmalar görülmektedir. Bununla birlikte uzun dönemde artış hızında azalma eğilimi yaşanmıştır. Artış hızının pozitif olarak en yüksek yıl aralığı 1950-1954 iken, artış hızının negatif olarak en düşük seviyesi ise 1980-1984 yıl aralığı olarak görülmektedir.

7. Türkiye'de Bütçe Dengesi ve Bütçe Dengesi Artış Hızı

7.1. Türkiye'de Bütçe Dengesi (1950-2014)

1950-2014 yılları arasındaki Türkiye'de bütçe dengesi grafik 11'de görülmektedir.

Grafik 11. Türkiye'de Bütçe Dengesi (1950-2014)

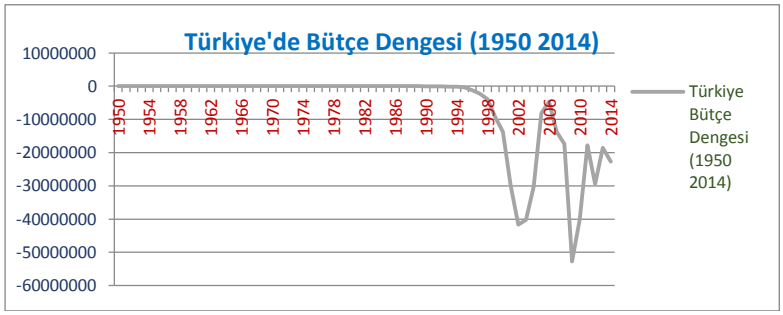

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2014

Türkiye'de bütçe açıklarının artmaya başladığı yıl 1993'tür. 1993 yılına kadar küçük çaplı açıklar olmasına karşın, bu yıldan sonra açığın arttığını grafik 11'den görebiliriz. İki kriz yılı olan 2001 ve 2008 yıllarında açığın derinleştiğini bu iki yıl haricinde ise yüksek seviyeli dalgalanmaların yaşandığını ve 2010 yılından itibaren dalga boylarının ve açıkların azaldığını görmekteyiz.

7.2. Türkiye'de Bütçe Dengesi Artış Hızı (1950-2014)

Grafik 12. Türkiye'de Bütçe Dengesi Artış Hızı (1950-2014)

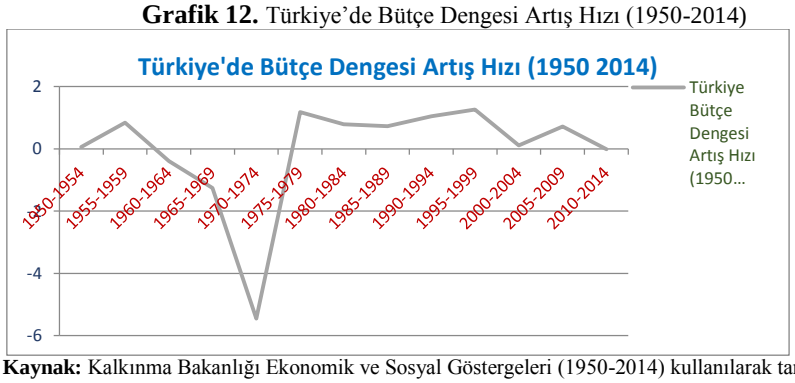

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri (1950-2014) kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Yukarıda grafikte Türkiye'de bütçe dengesindeki artış hızları gösterilmiştir. Grafikte dikkatimizi çeken en önemli durum 1970-74 yılları arasındaki 6. beş yıllık aralıkta, artış hızında negatif olarak en yüksek derinleşme yaşandığıdır. Bu aralıktan sonra artış hızı pozitif olarak belirli bir bant arasında kalmıştır. 2010-14 aralığında ise sıfıra yakın bir artış hızı ile sürdürülebilir bir performansın ortaya çıktığı görülmektedir.

8. Sonuç

Uzun dönemler itibariyle ekonominin değerlendirilmesi, gidişat hakkında daha uygun çıkarımlar yapmak için fırsatlar vermektedir. Ekonominin konjonktür dalga boyları genel kabule göre kriz dönemlerine rastlasa da işlenmemiş veriler üzerinden değerlendirmelerin sığlığını gözler önüne sermektedir. Bu durumda daha detaylı hesaplamalar ile daha doğru çıkarımlar yapılabilecektir. İşlenmemiş veriler ile çalışmamızda ele aldığımız artış hızları hesaplamamız karşılaştırıldığında, sadece konjonktür dalga boyları değil uzun dönemli trendlerin yönü de ortaya çıkmaktadır. Uzun dönemli trendler, uygulanan ekonomi politikalarının yansıması niteliğine haiz iken, ülkenin dış ilişkileri, güvenirliği ve sinerjisi hakkında da daha açık bir bilgiye

sahip olunmaktadır. Bu durum, uzun dönemli planların önemi de ortaya çıkarmaktadır.

Kaynakça

Bayata, T., Kayhan, S., & Koçyiğit, A. (2013). Türkiye'de İşsizliğin Asimetrik Davranışının Rejim Değişim Modeliyle İncelenmesi. *Business & Economics Research Journal, 4*(2). 15.03.2016 Acces mode: http://www.berjournal.com/wp-content/plugins/downloadsmanager/upload/BERJ%204(2)13%20Article%206%20pp.79-90.pdf

Bocutoğlu, E. (2011). Makro İktisat Teoriler ve Politikalar, Trabzon: Murathan Yay., 8. Baskı.

Buluş, A. (2015). Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri, Konya: Çizgi Yay., 4. Basım.

Çepni, E. (2010). Ekonomik Göstergeler ve İstatistikler Rehberi, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Çolak, Ö. ve Aktaş, A. (2009). Makroekonomik Göstergelerin Yorumlanması, Ankara: Eflatun Yayınevi.

Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2014 07.03.2016 Acces mode: http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/654/Ekonomik%20ve%20Sosyal%20G%C3%B6stergeler_1950_2014.pdf

Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2010). Makroekonomi, İstanbul: Seçkin Yayınevi, 9. Basım.

Turkey Population, 15.03.2016 Acces mode: http://www.worldometers.info/world-population/turkey-population/

JAPONLARIN KADİM DİNİ ŞİNTOİZM'DE "KAMİ ANLAYIŞI"

Yrd. Doç. Dr. Hüsamettin KARATAŞ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
karatash@ankara.edu.tr, hkaratash@hotmail.com

Özet

Japonların kadim dini Şintoizm, geleneksel Japon halk inanışları ve uygulamaları çerçevesinde şekillenen bir yapıya sahiptir. Bu din esas itibariyle Japonlara özgü milli din niteliğindedir ve aynı zamanda kendine has bir yapısı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra atalar kültüne önem atfeden; politeist, natüralist ve antropomorfik karakterleri bünyesinde barındıran bir dindir. Eski çağlardan beri Japon halkı gizemli, yerel ve ırksal temellere dayanan inanışların bir ifadesi olarak Kamilere inanmış ve onlara ibadet etmiştir. Şintoizm esas itibariyle kamilere imanı, kamilerin iradesine uygun biçimde yapılan ritüelleri, kamilere ibadet ve onlara katılım yoluyla ulaşılan manevi hayatı ifade eder. Bununla birlikte Şintoizm Japonlar için dini inançtan daha fazla şey demektir. Nitekim Şintoizm, iki bin yıldan uzun süredir Japon halkının yolunun ayrılmaz parçası haline gelen davranışların, fikirlerin ve işleri halledi biçimlerinin bir karışımıdır. Dolayısıyla bu din Japonlar nezdinde hem kamilere kişisel bir inançtır hem de kamilerin iradesine uygun toplumsal hayat tarzıdır. Bu araştırmada Japonların kadim dininin merkezinde yer alan "Kami" olgusu farklı yönleriyle ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kami, Şinto, Japon, Atalar Kültü, Kami- no Miçi,,Japon Halk İnancı,Japon Halk Kültürü, Mit, Kutsal.

THE ANCIENT RELIGION OF THE JAPANESE SHINTO "THE UNDERSTANDING OF KAMI"

Abstract

The ancıent religion of Japanese Shintoism is the traditional Japanese folk beliefs and practices has a structure that is shaped within the framework. This is the essence of any particular religion and at the same time the Japanese national religion is a unique property. Besides this which atteches importance to ancestral cults and politeist. It is a religion that embodies the characters of anthropomorphic and natüralist. Since ancient times Japanese people as a statement of beliefs that are based on racial and grounds which were believed and prayed for them. Shintoism is essentially the spiritual life which in accordance to the deeds that are done in achieved through participation in worship and refers them. However, Shintoism in Japanese means something more than religious faith. Shintoism, the Japanese people for more than two thousand years which have become an integral part of the way of behaviors, ideas, and things is a mixture of forms. Therefore, this religion is a personal belief in the eyes of both the Japanese and also in accordance with the style of social life. In this report, the heart of the ancient religion of the Japanese kami phenomenon that will be investigated which we believe will make a significant contribution to the understanding of belief, doctrine and practices.

Keywords: Kami, Shinto**,** Nippon**,** Nihon**,** The cult of the ancestors, The way of the Gods, Japanese Folk Belief, Japanese Folk Culture, Mith, Holy.

Giriş

Tarih öncesi çağlardan beri Japon halkı gizemli, majik ve ırksal temellere dayanan inançların bir ifadesi olarak "Kami"lere inanmış ve onlara ibadet etmiştir. Japonlar için kami kültü esas itibariyle *kami*sel olgulara inanmayı, onların sahip olduğu doğaüstü güçlerle ruhani ilişkiler kurmayı, bunun yanı sıra çeşitli ritüeller ve doğrudan katılım yoluyla onlara ulaşılacak manevi hayatı ifade eder.

Kami inancını, anlayışlarını ve uygulamalarını merkeze alan dini geleneğin adı Şintoizm'dir. Şintoizm Japonların kadim dini olmakla birlikte yaşayan din ve/veya dini gelenekler içerisinde bazı özellikleri itibariyle biriciktir. "Şinto" ifadesinin, ilk olarak miladi 720 yılında kaleme alınan ve "*Nihongi / Nihon-Şoki*" olarak bilinen eserde geçtiği ifade edilmektedir.[1] Japon Vakayinameleri adlı bu eser sadece Japonların ulusal tarihi açısından değil aynı zamanda Japon dini tarihi açısından da çok büyük öneme sahiptir. [2] Söz konusu eserde "Şinto" kelimesi bir ada ülkesi olan Japonya'ya dışarıdan, yani Asya anakarasından gelen (Taoizm, Konfüçyanizm, Budizm, v.s.) dinlerle; yerel halk inanışlarının ifadesi olan "Kami" inancını birbirinden ayırt etmek için kullanıldığı varsayılmaktadır.[3]

Japonların kadim dini Şintoizm, geleneksel Japon halk inanışları ve uygulamaları çerçevesinde şekillenmiş bir dini gelenektir. Bu dini gelenek esas itibariyle Japonlara özgü milli bir din niteliğindedir.[4] Bu dinin pek çok açıdan kendine has yapısı bulunmaktadır. Japonlar için Şintoizm bir dini gelenekten ya da bir dini inanıştan öte anlamlar içerir. Nitekim bu din ve bu dinle bağlantılı dinsel aktiviteler Japon halkının nezdinde olamazsa olmazlar arasındaki yerini asırlardır korumaktadır. Zira Kami inancını merkeze alan bu dini gelenek, hem bireylerin hem de toplumun hayat tarzının şekillenmesinde önemli roller üstlenmiştir.

Kadim bir geleneğin günümüze yansıması olarak varlığını devam ettiren Şintoizm, aslında iki önceki yüzyılda batılıların Hint ve doğu kökenli dinlere duydukları ilgiyle başlayan araştırmaların neticesi olarak daha bilinir hale gelmiştir. Bununla birlikte aynı dönemleri kapsayan zaman diliminde dünyadaki ilmi, siyasi, iktisadi ve sosyal gelişmelere ek olarak Japon halkının geçen yüzyılın ikinci yarısından sonra özellikle bilim ve teknoloji konusunda ulaştığı seviyeye onları dünyanın gündemine taşımış, bu durum hem dinlerinin hem de kültürlerinin daha fazla tanınmasına katkı sağlamıştır.

Kamiler veya Kamisel olgular çerçevesinde şekillenen Şinto dini, atalar kültüne önem atfeden bir dindir. Bunun yanında özellikle bazı kamiler antropomorfik özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Şintoizm; animist, politeist ve natüralist karakterleri de bünyesinde barındırmaktadır.

---

[1] Aston, William George, (1841-1911), Shinto: The Ancient Religion of Japan, s. 5-6, Chicago.
[2] Ono, Sokyo, (2004), , Shinto, Kamilerin Yolu, (çev.Suat Ertüzün),s. 14, İstanbul; Mehmet AYDIN,(2005) Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 732, Konya; Günhan Özhan, (2013), Japon Felsefesi,s. 24, Ankara; "Shinto," Routledge Encyclopedia of Philosophy, (1998), c. 8, s. 748.
[3] "Shinto," The New Encyclopedia Britannica, (1990), c. 27, s. 276, Chicago.
[4] Bocking, Brian, (2010), A Popular Dictionary of Shinto, s. 129, London.

Kami Anlayışı

Kami, eski devirlerden beri farklı olgular ve çeşitli nesneleri temel alan bir anlayışın ürünüdür. Bu kelime esas itibariyle *yüce, üstün, yukarıda, soylu, yetkin, kutsal, tazimi hak eden, doğaüstü, insanüstü, erdemli ve faziletli* gibi anlamlardan çok daha fazlasını ifade etmektedir.[5] Son cümleden hareketle bir hususu dile getirmekte fayda görmekteyim. Elbette bu kadar geniş bir anlam çeşitliliğine sahip olan kami kavramını izah etmek zor olabilir. Lakin bu konuyla alakalı yapılan çalışmaların hemen hepsinde, istisnalar olabilir, kami olgusu veya kavramının tam olarak anlaşılamayacağı vurgulanmakta, belirsiz pek çok noktasının olduğu dile getirilmekte, her mesele gibi izaha muhtaç değil de sanki muğlak bırakılması elzem bir işmiş gibi aktarılmaktadır.[6]

Bana göre "Kami" anlayışının bu şekilde aktarılmasının iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi, bu konuda düşünen veya kalem oynatan yabancıların (Japon olmayanlar) inandıkları veya inanmasalar da içinde yaşadıkları toplumlardaki din, tanrı, kutsal, kutsal olmayan v.b. kavramlar ile bu kavramların içerdikleri anlamların Japonların anlayışında nasıl bir yer tuttuğunu anlayamamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Bazen bu durumun farkında olmadan yapılan çalışmalar daha büyük sorunlara ve anlaşılamayan pek çok noktanın ortaya çıkmasına da yol açabilmektedir. Aslında bu söylediğim şey bilinmeyen bir durum değil, hatta malumun ilamıdır. İkincisine gelince bana göre genelde Japonlar özelde ise Şinto din

[5] Landesen, Arthur, (1918), The National Cult in Japan, s. 7, Kobe

[6] Özellikle batılıların yaptığı sadece tercüme eserlerde değil özgün çalışmalarda da vurguladıkları bu durum sanki galat-ı meşhur olmuş gibi tekrarlanmaktadır. Maalesef Japon bilim insanlarının kaleme aldığı bazı eserlerde de bu durum göze çarpmaktadır. Elbette Müslümanların, Yahudilerin ve Hıristiyanların inandıkları "Tanrı" mefhumunu müesses kanallar (vahiy, peygamber, kutsal kitap, ibadetler) kullanarak izah etmek kolay olabilir. Ancak dünyada bir örneği daha bulunmayan Şinto geleneği ve bunun içindeki en önemli kavram olan "Kamilere" karşı böyle bir yaklaşımın sergilenmesi, bilimsel objektiflik sorununu akla getirmektedir. Kanımca; "kami" kavramın çok geniş olması, anlaşılması ve anlatılmasından kaynaklı sorunların olması onu illa da belirsiz kılmak için bir sebep olmamalıdır. Bana göre "Kami" anlayışının bu şekilde aktarılmasının ilki nedeni vardır. Bunlardan birincisi, bu konuda düşünen veya kalem oynatan yabancıların (Japon olmayanlar) inandıkları veya inanmasalar da içinde yaşadıkları toplumlardaki din, tanrı, kutsal, kutsal olmayan v.b. kavramlar ile bu kavramların içerdikleri anlamların Japonların anlayışında nasıl bir yer tuttuğunu anlayamamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Bazen bu durumun farkında olmadan yapılan çalışmalar daha büyük sorunlara ve anlaşılamayan pek çok noktanın ortaya çıkmasına da yol açabilmektedir. Aslında bu söylediğim şey bilinmeyen bir durum değil, hatta malumun ilamıdır. İkincisine gelince bana göre genelde Japonlar özelde ise Şinto din adamları ile tapınak sahibi aileler Kami meselesinin net bir şekilde anlaşılmasını istememekte ve anlaşılamasın diye gayret sarf etmektedir. Şöyle ki her açıdan kamisel alanın muğlak kalmasını aşikâr olmasına yeğledikleri için, kendileri de bu konunun tam olarak neyi ifade ettiğini bilmediklerini söyleyerek konuları geçiştirmektedirler. Bu gizem ve bilinmezlikler bütün fenomenler âlemini kapsadığı için sırrın boyutu genişlemekte ve herkesin ilgisini ve merakını cezbetmektedir. İnsanlar bilinenden çok bilinmeye ilgi gösterdiği için ona olan rağbet ve onu öğrenme isteği gün geçtikçe ve dünya küçüldükçe farklı boyutlara ulaşmaktadır. Bundan birkaç yüzyıl önce belki bu merak ve ilgi bireysel çaba ya da bilimsel gayret ile olurken, günümüzde gelişen iletişim araçlarıyla her yere ulaşmaya başlamıştır. Bu ilgi ve merak giderek artmakta ve insanlar farklı çözüm yolları ararken (özellikle inanma duygusunun fıtri olduğu ya/yada inancın ruhun olmazsa olmaz gıdası olduğu bilimsel çalışmalarla ispatlanınca) karşılarına daha ziyade gizemli dünyalar ve sır dolu öğretiler çıkınca şaşırmakta ve bilmedikleri o dünyaya daha fazla rağbet etmektedirler. Aynı şey ister doğuda olsun ister batıda mistik/ezoterik akımlar için de geçerlidir. Bunların arasındaki en önemli farka gelince; sır esasına dayalı akımlar zaten gizem dolu bir dünya olduklarını gizlemez ve bunu ilan ederler. Ancak Şinto dini ya da Kami anlayışı gizemden öte; fenomenler âlemini oldukça basite indirgemekte, lakin anlaşılmayı mümkün kılacak eylemlerden uzak durmaktadır. Mesela her dinin bir ibadet dili ya da din dili vardır. Bunu dine inanan herkes belirli ölçüde öğrenir ve uygular. Ancak Şinto rahipler hariç hatta dahasını da ileri sürelim, bu rahiplerin bile birçoğunun bilmediği bir din dili kullanılmakta ve dolayısıyla sıradan halk bundan bile isteye uzak tutulmaktadır. Diğer insanların durumunu okuyucunun yorumuna bırakmak en doğrusu sanırım.

adamları ile tapınak sahibi aileler, Kami meselesinin net bir şekilde anlaşılmasını istememekte ve anlaşılamasın diye gayret sarf etmektedir. Şöyle ki her açıdan kamisel alanın muğlak kalmasını aşikâr olmasına yeğledikleri için, kendileri de bu konunun tam olarak neyi ifade ettiğini bilmediklerini söyleyerek konuları geçiştirmektedirler. Bu gizem ve bilinmezlikler bütün fenomenler âlemini kapsadığı için sırrın boyutu genişlemekte ve herkesin ilgisini ve merakını cezbetmektedir. İnsanlar bilinenden çok bilinmeye ilgi gösterdiği için ona olan rağbet ve onu öğrenme isteği gün geçtikçe ve dünya küçüldükçe farklı boyutlara ulaşmaktadır. Bundan birkaç yüzyıl önce belki bu merak ve ilgi bireysel çaba ya da bilimsel gayret ile olurken, günümüzde gelişen iletişim araçlarıyla her yere ulaşmaya başlamıştır. Bu ilgi ve merak giderek artmakta ve insanlar farklı çözüm yolları ararken *(özellikle inanma duygusunun fitri olduğu veya ruhun olmazsa olmaz gıdası olduğu bilimsel çalışmalarla ispatlanınca*) karşılarına daha ziyade gizemli dünyalar ve sır dolu öğretiler çıkınca şaşırmakta ve bilmedikleri o dünyaya daha fazla rağbet etmektedirler. Aynı şey ister doğuda olsun ister batıda mistik/ezoterik akımlar için de geçerlidir. Bunların arasındaki en önemli fark sır esasına dayalı akımlar zaten gizem dolu bir dünya olduklarını gizlemez ve bunu ilan ederler. Ancak Şinto dini ya da Kami anlayışı gizemden öte; fenomenler âlemini oldukça basite indirgemekte, lakin anlaşılma mümkün kılacak eylemlerden uzak durmaktadır. Mesela her dinin bir ibadet dili ya da din dili vardır. Bunu dine inanan herkes belirli ölçüde öğrenir ve uygular. Ancak Şinto rahipler hariç hatta dahasını da ileri sürelim, bu rahiplerin bile birçoğunun bilmediği bir din dili kullanılmakta ve dolayısıyla sıradan halk bundan bile isteye uzak tutulmaktadır.

Japonların geleneksel halk inanışlarını ve yerli dinleri olan Şintoizmi anlayabilmek için kami kavramının iyi tahlil edilmesi gerekir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu durumu zorlaştıran sebepler vardır. Bunların en önemlisi dinsel fenomenleri izah güçlüğüdür. Nitekim farklı alanlarda çalışan bilim insanları meseleyi kendi bakış açılarıyla ele alıp yorumlarken, özellikle kutsal unsurunu göz ardı ettikleri için indirgemeci sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bunun tam tersi durumlarda söz konusu olmuştur. Kamiyi saf dinsel bir olgu olarak ele alanlar ise aslında onun sadece ve bütünüyle dini bir kavram olamayacağını göz ardı etmişlerdir. İşte bu durum anlaşılması güç ve içinden çıkılmaz gibi görünen tanımlamalar silsilesini oluşturmuştur. Meseleyi bütüncül ve kendi mecrasında ele almak; bu çerçevede değerlendirmeye çalışmak kanımca doğruya yakın tespitleri artıracaktır. Zira Japon için kami, evrenin, hayatın, ölümün, doğanın, ataların ve ata ruhlarının, sezgili ve sezgisiz bütün varlık âlemlerinin içinde yaşayan ve her alanda etkin çözümler sunabilen bir inanışın ifadesidir.

Kami anlayışının merkezi figürlerinin başında atalara veya ata ruhlarına gösterilen saygı ve tazim konusu yer almaktadır. Evrene ve insana kutsallık atfeden Japon, özellikle büyük, ulu ve saygın gördüğü insanı ayrıcalıklı kılmış ve onu kutsamıştır. Bunların başında imparatorlar, halk kahramanları, din ululari ve halk hekimleri gelmektedir.[7] Aslında Şinto inancına göre sezgili veya sezgisiz bütün varlıklar kami olabilir. Bir başka değişle her insanın özünde kami olma potansiyeli bulunmaktadır. Atalar kültünü bu çerçevede ele aldığımızda, form değiştiren ata

[7] Ono, Shinto, s. 17-18.

ruhları tapınılmayı hak eden varlıklar olabilmektedir. Zira ancak söz konusu form değişikliği öte dünya, cennet ve cehennem gibi soyut mekânlarda değil canlılar âleminde gerçekleşmekte, hem ölüler hem de canlılar aynı âlemde birlikte yaşamaktadır. Bu yüzden korkuyla karışık saygı ve tazim, korunma ve koruma içgüdüsü, inanma, bağlanma, arınma ve itaat gibi olgular ata ruhlarına tapınmanın gerekliliklerini öncelemektedir. Japonlar için başta baba olmak üzere aile ve toplum büyükleri saygın insanlardır. Onların ölmüş olması bu saygınlığı ortadan kaldırmadığı gibi, ölmüş ata ruhlarının gazabından (doğal felaketler, kıtlık, savaş, salgın hastalıklar v.s.) da emin olmak gerekir. Ayrıca her ölen kami olmasa da; ölmüş ata ruhların hangi doğaüstü güce ulaşarak kami olduğunu bilmek de mümkün değildir. Onun için her daim temkinli olmakta ve saygıda kusur etmemekte fayda vardır. Nitekim ata ruhları bir nevi diriler gibi mezarlarında, evlerinde ve yakınlarıyla birlikte yaşamaya devam ederler. Ölen kişinin yakınlarının davranışları ata ruhlarının huzuru için ne kadar önemliyse ata ruhlarının tutumu da dirilerin mutluluğu için gereklidir.[8]

Kami inanışının antropomorfik tanrı anlayışına benzeyen yönleri bulunmaktadır. Bu kavramla ilişkili olarak, göğün yüksek düzlüklerinde yaşayan ve şekilsel özellikleri itibariyle pek bilinmeyen kamiler, daha aşağıdaki âlemlere doğru indikçe, insansı özellikleri ön plana çıkmakta ve somut hale gelmektedir. Bu duruma verilebilecek en iyi örnek Japon mitolojisinin ve Japon kozmogonisinin baş aktörleri arasında yer alan Kami İzanagi ve Kami İzanami'dir.[9] Nitekim bu iki kaminin göğün yüksek düzlüklerindeki hayatlarında nasıl bir forma sahip oldukları bilinmemektedir. Ancak yeryüzü âlemine gelince bunlara insani özellikler/vasıflar ile cinsiyet atfedilmiş, İzanagi erkek, İzanami ise dişi olarak karşımıza çıkmıştır. Onların kavgaları, kızgınlıkları, çiftleşmeleri, çocuk sahibi olmaları, hatta İzanami'nin doğum esnasında öldüğüne dair inanışlar bahsi geçen insani vasıflardan bir kaçıdır. Bu örnekleri çoğalmak elbette mümkündür. Ancak bizim için buradaki inanç/inanma boyutu daha önemlidir. Nitekim kamiler görünen ve görünmeyen âlemlerde varlığına devamlı surette inanılan ve etkileri hissedilen kutsallardır. Bir Japon'un kutsalla kurduğu her ilişkinin içerisinde varlığına inandığı bir kami figürü, onun da içerisinde insani nitelikler/vasıflar vardır. Elbette her ölen kişi kami olamamaktadır.

Kami kavramının kendine özgü doğasını ve ona inanan insanların bakış açıları dikkate aldığımızda, salt bir dinsel figür oluşturma gayretlerinin olmadığı görülmektedir. Ancak tarihsel süreç içerisinde özellikle bazı Şintocu teologlar ile Şintoist siyasetçiler zaman zaman bunu denemekten geri durmamışlardır. Fakat yüzyıllar boyunca senkretik bir din anlayışına alışmış Japon toplumu bu tür yaklaşımlara fazla rağbet göstermemiştir. Bunun yanı sıra dışardan gelen dinlerle çatışmadan, kendi yerli inanışlarını öyle ya da böyle yaşamaya ve yaşatmaya çalışmış ve önemli ölçüde başarılı olmuşlardır. Bir örnek vermek gerekirse, Milattan sonra altıncı yüzyılda Japonya'ya giren Budacı fikirler, kısa sayılabilecek bir zaman diliminde ülkeye yayılmıştır. Dinlerini yaymak ve dinsel barışı tesis için Budist

[8] Picken, Stuart D. B., (2011), Historical Dictionary of Shinto, s. 39, Maryland; Aston, Shinto: Ancient Religion of Japan, s. 8-9; Okan Haluk Albay, (2014), Kojiki: Japon Mitolojisine Bir Yolculuk, s. 101-102, Konya.

[9] Raju, P. T., Wing-tsit Chan, Joseph M. Kitagawa, İsmail R. Farukî, Asya Dinleri, (2002), (Çev. Abdullah Davudoğlu), s. 476-477, İstanbul; Donald A. Mackenzie, Çin ve Japon Mitolojisi,(1996), (Çev. Koray Akten),s. 289-290, Ankara.

rahipler özellikle halkın nazarında büyük öneme sahip bazı kamilerin Bodhisatva oldukları fikrini yaymışlardır. Buna karşın başta Sakyamuni Budda olmak üzere birçok Bodhisatvanın da kami olduğunu dile getirmişlerdir.[10] Bu geçişken yapıyla alakalı örneği diğer dinler ve dini inanışlar için de söylememiz mümkündür.

Japonlar "Kami" kavramını izah ederken, onun süreç içerisinde genişlediği üzerinde dururlar. Onlara göre antik dönemlerde aslında kamilerin sayısı bugün olduğu kadar çok değildir. Özellikle göksel olgular, güneş, ay ve yıldızlar kami olarak telakki edilirken, çeşitli doğa olayları gök gürültüsü, yağmur, kar, şimşek çakması, kasırga ve tusunami vakaları kamilerin rahmet ya da kızgınlık eylemleri olarak addedilmiştir. Ayrıca göğün yüksek düzlüklerinde yaşayan olağanüstü varlık mesabesindeki tanrısal varlıklar, yeryüzüne ve yerin karanlık noktalarına doğru inince söz konusu mekânlar, dağlar, nehirler, ormanlar ve kayabaşları kamilere mekân olmuştur.[11] Yeryüzüne inen ve tabiatla bütünleşen kamilerin etki alanında kalan bazı insanlar, hayvanlar ve bitkiler zamanla kami tezahürleri olarak kutsanmıştır. Böylece kamisel alanda soyuttan somuta doğru bir değişim evresinin yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Kamilere inanmak; aslında korkuyla karışık saygı duyulan varlıklar âlemini anlamak veya anlamlandırmakla mümkün olabilir. Çünkü bu âlemlerin içinde insanoğlunu hayranlığa ve hayrete düşürecek unsurlar, merakını cezbeden esrarengiz olgular, korkuyu ve dehşeti yakınlaştıran doğa olaylarına rastlanmaktadır. Ayrıca saygının ötesinde tabiri caizse tabasbusu andıran yaklaşımlar ile göz kamaştırıcı harikuladelikler bulunmaktadır.

Kamiler göksel olguların, gök ile yer arasındaki varlık oluşumlarının yanında karanlıkların ve görünmez âlemlerin sahibi ve efendisi olarak kabul görmektedir. Örneğin *Ameterasu-o-mi-kami* göğün yüksek düzlüklerinin tanrısıdır. Ancak onun etkinlik alanı sadece orayla sınırlı değildir. Ay, ata ruhları, yeryüzü, rüzgâr, ateş, su, deniz, gök gürültüsü, fırtına gibi sayısını fazlasıyla artırabileceğimiz ilah veya ilaheler için de bu durum söz konusudur. Meselenin bir diğer boyutu ise olağanüstü güçlere sahip bu olguları ister insani özellikler atfederek kişileştirmiş olalım isterse en yüce varlık mesabesine çıkarmış olalım onları tam manasıyla izah etmiş olamayışımızdır. Nedeni, Japonların kamilere yükledikleri görev, anlayış ve inanç perspektiflerinin çok geniş olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin bizim için tanrı mutlak kudret ve mülk sahibidir, o varı yok, yoku da var edebilir. Yarattıkları ile bir şekilde irtibat kurar, koyduğu kurallar nettir, sorgulanamaz, istediğini yapmakta özgürdür, ceza da mükâfatta onun elindedir. Lakin kamilere inanan Japonlar için burada sıraladığımız tanrısal özelliklerin birçoğu işlevsel değildir. Şöyle ki kamiler canlıdır, hızlıdır, yücedir, güçlüdür, zengindir, iyidir vesaire ancak hiçbir kami veya bir grup kami tek başına bütün işleri halledecek her şeye gücü ve bilgisi yetecek varlıklar değildir. Bu doğaüstü kabul edilen tanrısal varlıklar mutlaka birbirlerine danışmak veya senkronize hareket etmek zorundalardır. Aksi takdirde problemlerin çıkacağına ve düzenin bozulacağına inanılmaktadır. Başta mitolojik anlatımlar olmak

[10] Karataş, Hüsamettin, (2013), "Erken Dönem Japon Budizmi", Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18:2, s. 59, Elazığ.
[11] Aston, Shinto: Ancient Religion of Japan, s.9; "Shinto," The New Encyclopedia Britannica, s. 276.

üzere bazı tarihsel olayların aktarılış biçimleri, kamiler arasındaki işbirliğinin, mücadelenin ve rekabetin boyutlarını gözler önüne sermektedir.[12]

Bazı kaynaklar halk hikâyelerindeki ve bazı antik kayıtlardaki anlatımlardan yola çıkarak kami inanışını doğrudan tanrısal varlıkların ruhaniyetiyle izah etmişlerdir. Bu kamiler arasında insanlar, hayvanlar, korkunç ve kötü huylu varlıklar, olağandışı nesneler, esrarengiz olgular, bitkiler, ağaçlar, dağlar, nehirler, denizler ve ilahi hürmeti ve çekinceyi hak edecek her şey vardır.[13] Nitekim inanç onları gizemli yerlere ve göksel veya cennet diyebileceğimiz bir mekâna yücelmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu kamilere tapınım ise onların kutsiyetini simgeleyen mezar, yatır veya türbeler ile kutsiyet atfedilen mekânlarda yapılmaktadır. Bu tür mekânlar hala önemini korumakta, ziyaret ve ibadet yerleri olarak işlevini sürdürmektedir. Bu kamiler arasında ulusuna yaptığı iyiliklerle bilineneler ve hastalıkları tedavi edici yönleri sayesinde ilahlaştırılmış insanlar vardır. Aynı şekilde esrarengiz ve korku dolu doğaları yüzünden insanoğlunun yüreğini korkudan titreten ejderha, kaplan ve kurt gibi hayvan figürlerini de sayabiliriz.[14]

Şintoizm'de aşkın bir varlık anlayışı ya da bir din kurucusu fikrinin olmadığı anlayışı çok yaygındır. Bu çerçevede her şeyin yaratıcısı, yoktan var veya yok edicisi olarak düşünülebilecek mutlak bir tanrı anlayışının varlığından söz edilemez. Ancak bazı kaynaklarda özellikle eski toplumlarda görülen tabiat olayları, çeşitli hayvan figürleri ve acayip görünümlü olağandışı varlıklara olan inanış örneklerinin Tanrı olarak kabul edilmiş olmasının kami inanışını da kapsadığı şeklinde yorumlanmış, böylece olmadığı varsayılan tanrı fikrinin zamana ve koşullara bağlı değişkenlik gösterdiği ifade edilmiştir. Nitekim Şintoizm'de varlık âlemlerinde ortaya çıkmış her şey aslında kamilerin işbirliği, uyumu ve üstlendikleri görevler sayesinde olmaktadır. Zira kamilerin en büyüğü ve en yücesi olarak telakki edilen güneş tanrıçası *Ameterasu-o-mi-kami* bile zaman zaman diğer kamilerin yardımına başvurabilmekte yeri geldiğinde onlara taviz dahi verebilmektedir. Bu bağlamda her kaminin kendisine ait özel nitelikleri, kapasitesi ve görevleri olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin belirli bir grubun, ailenin ya da klanın çeşitli işlerini yürüten veya onların muhafızı olan atalar kamisi olabilir.[15] Bunlar koruyucu tanrı olarak kabul edilir ve ibadete layık görülürler. Ancak bunlar her şeye gücü yeten tek ve mutlak tanrılar olarak kabul görmemektedir. Ancak Japon toplumunun dini ve kültürel hayatında tanrı fikrinin olmadığını söylemek mümkün değildir. Bilhassa her şeyin bir koruyucu tanrısının olduğu inancı oldukça yaygındır.

Kami inanışı, ilksel doğası gereğince sıradan varlıklar ile doğaüstü güçlere sahip varlıklar arasındaki maddi ve manevi ilişkiyi düzenlerken daha ziyade aracısız ve doğrudan iletişim yolunu tercih etmiştir. Bu yaklaşım Japonların kamileri nasıl algıladıklarının ve onları nasıl içselleştirdiklerinin yansımasıdır. Zira Japonlara göre

[12] Holtom, Daniel C., (1926), "A New Interpretation of Japanese Mythology and Its Bearing on the Ancestral Theory of Shinto", 6:1, The Journal of Religion, Universty of Chicago Press, s.59-61.
[13] Albay, Kojiki: Japon Mitolojisine Bir Yolculuk, s. 100.
[14] Eski Türk kültüründe olduğu gibi günümüzde başta Anadolu'da ve bütün Türk coğrafyasındaki canlılığını koruyan ziyaret fenomeniyle benzerlik arz eden bir anlayış söz konusudur.
[15] Roberts, Jeremy, (2010), Japanese Mythology: A to Z , s. 119, New York Shinto, s. 19; Bocking, A Popular Dictionary of Shinto, s. 158-159; Picken, Historical Dictionary of Shinto, s. 308; "Shinto," The New Encyclopedia Britannica, s. 276.

kamiler hayatın her safhasında yaşamaya devam eden olgulardır. Onların sürekli hayatın içinde var olması kurulacak ikili ya da çoklu ilişkilerde aracı ya da arabuluculara olan ihtiyacı saf dışı bırakmıştır. Ancak Japonların tanımıyla yabancıların dinleri (Taoizm, Konfüçyanizm, Budizm v.s) gelip Japonlar arasında yayılınca halkın arasında yaşayan kamiler biraz daha soyut hale gelmeye başlamıştır. Bu durum özellikle yaşanan olaylarla bağlantılı olarak Japonlar arasında dine ve dini olana karşı mesafenin genişlemesine neden olmuştur. Bir diğeri ise tanrısal olan ile sıradan olan arasına bir aracının girmesi kamilerin etkinlik alanlarını daralttığı gibi onları yaşayan halk dininden de uzaklaştırmıştır. Ayrıca kami inanışının kurumsallaşamamış olması özellikle diğer dinlerle karşılaştırıldığında ritüeller konusunda da sorunlar yaşamasına ve halkın önceki bakış açısının kısmen de olsa değişmesine yol açmıştır. Bütün bu gelişmelere rağmen Japonlar arasında yaşayan kami fikri varlığını korumuş, hassaten yerli ve yerel halk inanışları içerisinde canlılığını ve varlığını sürdürebilmiştir.

Etimolojik Açıdan Kami

Günümüzde daha çok bilinen ve kullanılan haliyle Şintoizm, Japonların kadim dini geleneğinin adıdır. Aslında Japonlar kendi dinlerini ifade etmek için "*Kami-no-miçi*" veya "Kami-no-michi" terimini kullanırlar. Bazı kaynaklarda bu terim "Kami-nagara-no-miçi/michi" şeklinde ifade edilmektedir. Her iki kullanımda da bu kelimeler sözcük anlamı itibariyle "Tanrıları /*Kamilerin Yolu*" demektir. Bu kelimenin kökeni Çince "şên" ve "tao", veya "shi/şin" ve "to/do" ideogramlarının birleşmesinden ibarettir. Söz konusu bu iki ideogramdan birincisi "shi/şin"; sözlük anlamı itibariyle "kamileri/tanrıları"; ikincisi "to/do" ise yol manasındaki "michi/miçi" ye karşılık olarak kullanılmaktadır. Kısacası Şinto; "Kamilerin/Tanrıların Yolu" demektir.[16]

Kami kelimesinin etimolojik tahlilleri üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, batılı bilim insanlarının kelimenin sözlük anlamından yola çıkarak, biraz da kendi dillerinde karşılığını buldukları "tanrı" veya "ilah" değerlendirmelerini ön plana çıkarttıkları görülmektedir.[17] Kami kelimesine özellikle "yukarıda", "üstün", üstteki" gibi anlamlar verilmektedir.[18]

Bunların arasında en yaygın olan kullanım ise "yukarıda" ifadesidir. Elbette bu ifade genel manada diğer nesne, olgu ve figürlere karşı üstün olan, üstün gelmiş manasına işaret etmekte ve dolayısıyla da üstün ve üstte olanın "tanrı" veya "ilah" olma önceliğine dikkat çekilmektedir.[19] Bir başka değerlendirme ise söz konusu "kami" kelimesinin üstün manasına değil de "aşkın" anlamında kullanılmasıdır.[20] Ayrıca ansiklopedi maddelerinin pek çoğunda; esas itibariyle kelimenin etimolojik tahlili yapılmadan, olası anlamlarından yola çıkıldığı görülmektedir. Bu bağlamda,

[16] Tomoeda, Takahiko, (1930), "The Essence of Shinto", Pasific Affairs, 3:4,s. 345-346; Ono, Shinto, s. 17; Albay, Kojiki: Japon Mitolojisine Bir Yolculuk, s. 97; "Shinto," Routledge Encyclopedia of Philosophy, s. 748; Roberts, Japanese Mythology: A to Z, s. 105.
[17] Boyd, W. James; Ron G. Williams, (2005), Japanese Shinto An Interpretation of a Priestly Perspective, Vol, 55:1, Philosophy East and West, Universty of Hawai'i Press, s. 34-35, Hawaii
[18] Vance, Timothy J., (1983), "The Etymology of Kami", J.J.R.S., 10/4, s. 277-279, Nagoya.
[19] Aston, The Shinto: Ancient Religion of Japan, s. 5.
[20] Holtom, "A New Interpretation of Japanese Mythology and Its Bearing on the Ancestral Theory of Shinto", s.61.

tanrı, tanrılar, ilah, aşkın varlık, doğaüstü kuvve, mistik güç ve benzeri anlamlar ifade edilmektedir. Bu değerlendirmeler arasındaki farklar kaminin anlamı üzerinde yapılan yorumlarda anlam değişmelerinin/kaymalarının yaşanmasına neden olmuştur. Bunun temel nedeni Japonların kullandıkları alfabelerden kaynaklanmaktadır.

Bilindiği üzere Japonlar, asırlardır Çin alfabesini, yani "kanji/kanci" karekterlerini kullanmak suretiyle okumakta ve yazmaktalar. Ancak halkın daha rahat kullanımı için Japonlar özellikle "Hiragana" ve "Katakana" adını verdikleri alfabeleri tercih etmiş ve geliştirmişlerdir. Bu bilgiyi şunun için aktarma ihtiyacı hissettim, Kami ideogramının aslında "ka" ve "mi" kelimelerinden müteşekkil olduğunu dikkate alan dil bilimciler, bu iki kelimeye ayrı ayrı anlam verdiklerinde yukarıda bahsedilenlerden uzaktan yakından ilgisi olmayan anlamların ortaya çıktığını belirtmişleridir. Özellikle "ka" ideogramına karşılık gelen kanji karakterlerinin hiçbiri ilah ya da tanrıyı çağrıştırmadığı gibi, "mi" veya "mui" nin ise bir sürüngen olan yılanı ifade ettiği zikredilmektedir. Bazı kaynaklarda "ka" ve "mi" ideogramlarının bir araya geliş süreciyle ilgili olarak özellikle Nara ve Heian dönemlerinde kaleme alınan Çince metinlerden örnekler verilmek suretiyle mesele izah edilirken; bir yandan da "Kojiki" ve "Nihongi" ye atıf yapılmaya çalışılmıştır. Lakin burada hemen belirtmemiz gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Başta Japon dilbilimciler olmak üzere din, tarih ve etnoloji konusunda çalışanlar kami kelimesinin kökeni ve iki ayrı ideogramın ortaya koyduğu anlam konusunda bir fikir birliğine ulaşamamışlardır.[21] Ayrıca Japoncada ka火 kanjisi "ateş", 水 mi kanjisi ise "su" anlamına gelmektedir. Bu çerçevede doğa elementlerinin aslında Japon dini kültüründe ne kadar önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır.[22]

Bu noktada üzerinde durmamız gereken bir diğer husus ise, Altay dil ailesine mensup bir lisana sahip olan Japonların en çok önemsedikleri "kami" kelimesinin aslında Orta Asya kökenli Türk soylu kavimlerin kadim inançları arasındaki "kam" ile ses benzerliğinin haricinde aynı özden ve/veya aynı kökten olabileceği yönündeki iddialara değinmek olacaktır.[23] Bu çerçevede sadece Türk ve Japon bilim insanlarının değil aynı zamanda bazı batılı bilim insanlarının da savunduğu teoriye göre, kami inanışının temeli aslında ne Çin ne doğu ne de Güneydoğu Asya'dır. Kami, aynen Kam gibi Kuzey ve/veya Orta Asya orijinlidir. Bu bağlamda yüce, ilahi, aşkın ve tanrısal olarak kabul edilen ve gökteki tanrı ile doğrudan bağlantılı olan "kam" ifadesi, esas itibariyle "kami ile aynı kökten ve aynı anlam dairesi içerisindedir.[24] Nitekim zaman, şartlar ve mekânlar değişse de kam ve kami kavramlarının öz anlamları, yani kutsalla kurulan ilişki bağlamında üstün olan, yukarıda duran, fazilet sahibi, yüce, mistik, majik, otoriter ve aşkın olan manalarını tarih öncesi devirlerden bu yana değişmeden koruyabilmişlerdir.

Mitolojik Açıdan Kami

[21] Akira, Sugete Tadashi,(2004), 菅田正昭, Shinto No Subete (神道のすべて), Nihon Bungeisha, (日本分芸社) s. 21; 26-27, Tokyo.
[22] Akira, 菅田正昭, Shinto No Subete (神道のすべて), s.18.
[23] Miller, R.A., (1980), Japanese and The Other Altaic Languages, s. 430-435, Chicaco.
[24] Bayraktar, Mehmet, (2007), Türkler ve Japonlar, s. 97-99, Ankara

Japon mitolojisi, bir başka değişle kamilerin varlıklar âlemini düzene koydukları kamiler çağı, Şintoizm'de hem günlük hayatın hem de ibadetin icrasına esas teşkil eder. Nitekim İzanagi ve İzanami adlı yaratıcı çift; önce Japon adalarını (ilk önce 8 büyük adayı sonra da diğer 8 bin (8milyon) adacığı), yerdeki ve göğün yüksek düzlüklerindeki kamiler dâhil her şeyi yaratmışlardır.[25] Bütün yaratılış mitolojilerinde olduğu gibi Japon yaratılış mitolojisi de evrenin yaratılması ile başlar. Şintoizm'de ilk başta evreni ve hayatı yaratan tanrılar olarak İzanagi ve İzanami adlı tanrılar/kamiler ortaya çıkar. İzanagi ve İzanami daha öncede bahsettiğimiz 8 milyon kamiden sadece iki tanesidir. Nitekim Kojiki'de ciddi anlamda bir tanrı panteonu ve bu tanrıların kronolojik sırası detaylı bir biçimde anlatılmaktadır. İzanagi ve İzanami bu tanrılar tarafından evrenin yaratılması için atanan erkek ve dişi olan ve aynı zamanda kardeş olan iki tanrıdır. Onların öncesinde ezeli ve ebedi Kamiler/Tanrılar bulunmaktadır. Bu tanrıların en önemlisi "Ama-no Minaka-Nushi-no-Kami'dir. Bu kami göğün yada cennetin en üst katmanında bulunur.[26] İzanagi ve İzanami ebeveyn tanrılarının verdiği kutsal mızrağı (hoko), kutsal denize batırırlar ve geri denize damlatırlar. O damlacıklardan ilk ada Onogoro adası meydana gelir.[27] Daha sonra İzanagi ve İzanami yeryüzüne inerler. Rivayete göre ilk karşılaştıklarında dişi olan İzanami konuşur ve "Aaaa ne kadar güzel bir genç!" der. Bunu söyledikten sonra birleşirler ve ilk çocuk meydana gelmiştir. [28]

İzanagi ve İzanami yeryüzündeki hayatı oluşturmaya başladıktan sonra diğer tanrıları yaratmaya başlamışlardır. İzanami birçok tanrı yaratmış en son ateş tanrısı Hino-kamiyi doğururken ölmüş ve Yomi-no-Kuni'ye yani ölüler diyarına gitmiştir. Tabii ki eşi bundan çok etkilenmiş ve İzanami'yi geri getirmek için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Yomi-no-kuni'nin kapısına gitmiş ve İzanami'yi geri çağırmıştır. İçeri girmiş fakat İzanami'yi korkunç halde görünce ondan kaçmaya başlamış ve İzanami'nin arkasından gönderdiği canavarlardan kurtulmak için ise şeftali ağacından şeftalileri koparıp onları canavarlara atmıştır. Bu bakımdan bakıldığında bugün Şintoizm'de şeftali çiçekleri ve şeftalilerin kutsal bir değeri vardır çünkü İzanagi yani birçok güçlü tanrının doğumuna sebep olacak İzanagi'nin kurtulmasına sebep olmuştur. Daha sonra İzanagi Yomi-no-kuni'den kaçtığında Yomi-no-kuni'nin kapısını kapamış ve kaçmayı başarmıştır. Bunun üzerine İzanami, İzanagi'nin arkasından *"Eğer beni terkedersen senin yarattığın insanlardan her yıl bin tanesini öldüreceğim" demiş ve bunun üzerine İzanagi de "Eğer sen bunu yaparsan ben de bin beş yüz insanı her gün yeniden doğurtacağım"* demiştir. Bu yüzden Japonya'da bugün hayatın başlaması ve bitişinin kaynağı olarak İzanagi ve İzanami görülür. Çünkü onların kavgalarından bir hayat başlamıştır. İzanagi Yomi-no-Kuni'den çıktığında üstü başı çok kirlenmiş ve bedenini temizlerken sağ gözünden Amaterasu omi-kami, sol gözünden ay tanrısı Tsuki-no-kami ve burnundan ise Susanoo-kami adlı tanrılar oluşmuştur. Daha sonra her birine bir görev

[25] Chamberlain, B.H., (1882), Kojiki, s. 1, Norderstedt-Germany.
[26] Tomoeda, "The Essence of Shinto", s. 345.
[27] Chamberlain, Kojiki, s. 2.
[28] Thompson, J.L, (1932), Translation of Kojiki: Records of Ancient Matters, s. 17-24, Kobe; Holtom, "A New Interpretation of Japanese Mythology and Its Bearing on the Ancestral Theory of Shinto", s. 64; Albay, Kojiki: Japon Mitolojisine Bir Yolculuk,s. 11-12; P. T. Raju ve diğerleri, Asya Dinleri, s. 476-477; Aston, The Shinto: Ancient Religion of Japan, s.21-22.

vermiş ve Amaterasu'yu gökyüzüne göndermiştir.[29] O günden sonra da Amaterasu-Omi-Kami, bir diğer ifadeyle "Ten-sho-daijin", yani güneş tanrısı, Japonya'da hükümranlığın ve Japon imparatorluğunun hamisi olarak hüküm sürmüştür.[30]

Japon mitolojisinde bahsi geçen tanrılar/kamiler bundan sonraki olaylara kaynaklığın yanı sıra tanıklık da etmiştir. Bu mitolojik karakterler ve olaylar Şinto dini geleneğindeki kamisel hayatın şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu durumu birkaç örmekle açıklamak yerinde olacaktır. Her kültürde olduğu gibi Japonlarda da dağ kültü önemli bir yere sahiptir. Zira Şintoizm'de "*Sukunabikona"* isimli bir dağ kamisi/tanrısı vardır. Japonya'nın bazı bölgelerinde bugüne kadar Dağ Kamisini/Tanrısını tarlalardaki korkuluklar temsil edegelmiştir. Kaminin tarlalardaki nöbeti sona erdiğinde, insanlar onu içeri alır ve ona adaklar/ kurbanlıklar sunar.[31] Bir diğer örnekte Ameterasu ve kardeşi Susanoo vardır. Nitekim Susanoo tarafından küstürülüp bir mağaraya saklanan Amaterasu'nun ikna edilerek dışarıya çıkması ve bu sayede evrenin yeniden aydınlanması için diğer tanrılar büyük kahkahalar atmışlar ve Amaterasu'nun dikkatini çekmeyi başarmışlardır.[32] Bugün bu bağlamda çiftçilerin yıllık alışkanlıklarından biri de her yıl, yılbaşındaki kahkaha bayramlarında, güneşin gücünü yeniden etkinleştirmek için bol bol kahkaha atmalarıdır. Japonlardaki yüksek sesle gülme kültürünün temelinde muhtemelen bu olgunun tesiri ve mitolojik anlatımların etkisi söz konusudur. Bunun yanı sıra gürültü çıkararak Amaterasu'yu saklandığı mağaradan dışarı çıkarmak ve hayatın kaynağı olan ışığı ve ısıyı tekrar elde etmek de aynı olayla bağlantılı olarak değerlendirilebilir. Zira Japon Mitolojisine göre, erkek kardeşi Susano, fena işlerle uğraştığı için Amaterasu öfkelenmiş ve kendisini bir mağaraya kapatmış, bu yüzden gökler ve yeryüzü kararmıştır. Bu durumdan muzdarip olan bütün semavi varlıklar bir araya gelerek ve dans[33] gösterileri yaparak onu ikna etmeye çalışmışlardır. Bu dansın adı "Kagura", yani kutsal danstır.[34] Neticede Amaterasu mağaradan çıkmış ve bütün âlemlere tekrar ışık ve dolayısıyla da ısı yayılmıştır. Daha sonra Ameterasu, Japonya'yı yönetmek için torunu Ninigino-Mikoto'yu göndermiştir. Hükümranlığını temsilen ona üç ilahi hazine bahşetmiştir. Bunlar, Ayna (Kagami), Kılıç (Kusanagi) ve ipe dizilmiş bir dizi Mücevher (Magatama)'dir.[35] Ninigi'nin büyük torunu İmparator Jimmu, Japonya'nın ilk insan hükümdarı olmuştur. Bu mit, onlara göre

[29] Kitasawa, Shinjiro,(1915), Shintoism and Japanase Nation, Vol, 23:4, s. 482.
[30] Holtom, "A New Interpretation of Japanese Mythology and Its Bearing on the Ancestral Theory of Shinto", s. 66-67; Albay, Kojiki: Japon Mitolojisine Bir Yolculuk, s. 12-18; Aston, The Shinto: Ancient Religion of Japan, s. 22-28; Raju ve diğerleri, Asya Dinleri, s. 477-479; Translation of Kojiki: Records of Ancient Matters, s. 51-52.
[31] Dağ veya dağ tapıncı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ichiro Hori, Folk Religion in Japan (Chicago: The University of Chicago Press, 1974), s. 141-179; H. Byron Earhart, Religion in Japan: Unity and Diversity (Boston: Wadsworth Cengage Learning, 2014), s. 80. Kami olarak görülen dağların sonraki süreçte gelişerek Shugendo adı verilen bir gelenek haline gelmesiyle ilişkin bilgi için ayrıca bkz. H. Byron Earhart, A Religious Study of the Mount Haguro Sect of Shugendo: An Example of Japanese Mountain Religion (Tokyo: Sophia University, 1970).
[32] Albay, Kojiki: Japon Mitolojisine Bir Yolculuk, s. 19-21;
[33] Kutsal dans olarak ifade edebileceğimiz Kagura, aynı zamanda ayinlerin de değişmez parçasıdır. Günümüzde başına çiçekten taç takmış ve süslü elbiseler giymiş, "Miko" adı verilen bakire kızlar; ayin esnasında bu kutsal dansı çeşitli figürler sergileyerek icara etmektedirler.
[34] Fane, R. Ponsobu, (1931), The Vicissitudes of Shinto, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol:61, s. 20-21; Daha geniş bilgi için Bkz. Lancashire, Terence, (2001-2002), "Kagura" –A" Shinto" Dance? Or Perhaps Not", University of Texas Press, Asian Music 33:1, s. 26-35.
[35]Kitasawa, Shintoism and Japanase Nation, s. 481.

Japon İmparatorlarının ve dolayısıyla Japon toplumunun hangi kökene dayandıklarının en basit açıklamasıdır.[36]

Atalar Kültü Açısından Kami Anlayışı

Kami anlayışının merkezi figürlerinin başında atalara veya ata ruhlarına gösterilen saygı ve tazim konusu yer almaktadır. Evrene ve insana kutsallık atfeden Japon, özellikle büyük, ulu ve saygın gördüğü insanı ayrıcalıklı kılmış ve onu kutsamıştır. Bunların başında imparatorlar, halk kahramanları, din ululari ve halk hekimleri gelmektedir. Aslında Şinto inancına göre sezgili veya sezgisiz bütün varlıklar kami olabilir. Bir başka değişle her insanın veya olgunun özünde kami olma potansiyeli bulunmaktadır.[37]

Atalar kültünü bu çerçevede ele aldığımızda, form değiştiren ata ruhları tapınılmayı hak eden varlıklar olabilmektedir. Zira söz konusu form değişikliği öte dünya, cennet ve cehennem gibi soyut mekânlarda değil canlılar âleminde gerçekleşmekte, hem ölüler hem de canlılar aynı âlemde birlikte yaşamaktadır. Bu yüzden korkuyla karışık saygı ve tazim, korunma ve koruma içgüdüsü, inanma, bağlanma, arınma ve itaat gibi olgular ata ruhlarına tapınmanın gerekliliklerini öncelemektedir.[38]

Japonlar için başta baba olmak üzere aile ve toplum büyükleri saygın insanlardır. Onların ölmüş olması bu saygınlığı ortadan kaldırmadığı gibi, ölmüş ata ruhlarının gazabından (doğal felaketler, kıtlık, savaş, salgın hastalıklar v.s.) da emin olmak gerekir. Ayrıca her ölen kami olmasa da; ölmüş ata ruhların hangi doğaüstü güce ulaşarak kami olduğunu bilmek de mümkün değildir. Onun için her daim temkinli olmakta ve saygıda kusur etmemekte fayda vardır.[39] Nitekim ata ruhları bir nevi diriler gibi mezarlarında, evlerinde ve yakınlarıyla birlikte yaşamaya devam ederler. Ölen kişinin yakınlarının davranışları ata ruhlarının huzuru için ne kadar önemliyse ata ruhlarının tutumu da dirilerin mutluluğu için gereklidir.[40]

Kami inanışının antropomorfik tanrı ya da ilah anlayışına benzeyen yönlerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu kavramla ilişkili olarak, göğün yüksek düzlüklerinde yaşayan ve şekilsel özellikleri itibariyle pek bilinmeyen kamiler, daha aşağıdaki âlemlere doğru indikçe, insansı özellikleri ön plana çıkmakta ve somut hale gelmektedir. Bu duruma verilebilecek ey iyi örnek Japon mitolojisinin ve Japon kozmogonisinin baş aktörleri arasında yer alan *Kami İzanagi ve Kami İzanami'dir***.** Nitekim bu iki kaminin göğün yüksek düzlüklerindeki hayatlarında nasıl bir forma sahip oldukları bilinmemektedir. Ancak yeryüzü âlemine gelince bunlara insani özellikler/vasıflar ile cinsiyet atfedilmiş, İzanagi erkek, İzanami ise dişi olarak karşımıza çıkmıştır. Aynı zamanda kardeş olmaları, tanrısal vasfın ilk önce soy birliği esasına göre tanzim edildiğini akla getirmektedir. Zira pek çok dinde

[36] Aston, The Shinto: Ancient Religion of Japan, s. 28-34; Holtom, "A New Interpretation of Japanese Mythology and Its Bearing on the Ancestral Theory of Shinto", s. 76.
[37] Kuroda, Toshio, James C. Dobbins, Suzanne Gay, (1981), "Shinto in the History of Japanese Religion", Journal of Japanese Studies, 7:1, s.8., Osaka.
[38] Holtom, "A New Interpretation of Japanese Mythology and Its Bearing on the Ancestral Theory of Shinto", s.59-60
[39] Warner, Langdon, (1948), Shinto, Nurse of The Arts, Collage Art Asssociation, Vol, 30:4, s. 279-280.
[40] Kurado, "Shinto in the History of Japanese Religion", s. 9-12.

peygamber veya din kurucularında söz konusu ilahilik ya da seçilmişlik işaretleri kutsiyet atfedilen kayıtlar ya da şecereler yoluyla aktarılmaktadır. Bunun dışında yaratma ya da oluşturma yetisinin nasıl kullanıldığı veya nasıl ortaya çıktığı meselesinde de pek çok yaratılış efsanesinde olduğu gibi muğlaklığını korumakta ve sır/gizem olgusu meraklılarına aynı cazibeyi aktarmaktadır. Tanrısal soy birliği sosyal hayatın en üst düzeyde tazimini gerekli kılarken; aynı zamanda tanrıların ya da tanrısal varlıkların kavgalarını, kızgınlıklarını, çiftleşmelerini, çocuk sahibi olmalarını, hatta doğum esnasında öldüklerine dair inanışları kapsadıkları için bunları insani vasıflar olarak değerlendirmemizi kolaylamaktadır. Bu örnekleri çoğalmak elbette mümkündür. Ancak buradaki inanç ve algı boyutu meselenin özü açısından daha büyük önem arz etmektedir. Nitekim kamiler görünen ve görünmeyen âlemlerde varlığına devamlı surette inanılan ve etkileri hissedilen kutsallardır. Bir Japon'un kutsalla kurduğu her ilişkinin içerisinde varlığına inandığı bir kami figürü, onun da içerisinde insani nitelikler, vasıflar ve etkiler vardır.

Animistik ve Naturitik Açıdan Kami

Japonlar "Kami" kavramını izah ederken, onun süreç içerisinde ne denli genişlediği üzerinde dururlar. Onlara göre antik dönemlerde aslında kamilerin sayısı bugün olduğu kadar çok değildir. Özellikle göksel olgular, güneş, ay ve yıldızlar kami olarak telakki edilirken, çeşitli doğa olayları gök gürültüsü, yağmur, kar, şimşek çakması, kasırga ve tusunami vakaları kamilerin rahmet ya da kızgınlık eylemleri olarak addedilmiştir.[41] Ayrıca göğün yüksek düzlüklerinde yaşayan olağanüstü varlık mesabesindeki tanrısal varlıklar, yeryüzüne ve yerin karanlık noktalarına doğru inince söz konusu mekânlar, dağlar, nehirler, ormanlar ve kayabaşları kamilere mekân olmuştur. Yeryüzüne inen ve tabiatla bütünleşen kamilerin etki alanında kalan bazı insanlar, hayvanlar ve bitkiler zamanla kami tezahürleri olarak kutsanmıştır. Böylece kamisel alanda soyuttan somuta doğru bir değişim evresinin yaşanması kaçınılmaz hale gelmiştir.[42]

Kamiler göksel olguların, gök ile yer arasındaki varlık oluşumlarının yanında karanlıkların ve görünmez âlemlerin sahibi ve efendisi olarak kabul görmektedir. Örneğin Ameterasu-o-mi-kami göğün yüksek düzlüklerinin tanrısıdır. Ancak onun etkinlik alanı sadece orayla sınırlı değildir. Ay, ata ruhları, yeryüzü, rüzgâr, ateş, su, deniz, gök gürültüsü, fırtına gibi sayısını fazlasıyla artırabileceğimiz ilah veya ilaheler için de bu durum söz konusudur.[43] Meselenin bir diğer boyutu ise olağanüstü güçlere sahip bu olguları ister insani özellikler atfederek kişileştirmiş olalım isterse en yüce varlık mesabesine çıkarmış olalım onları tam manasıyla izah etmiş olamayışımızdır. Nedeni, Japonların kamilere yükledikleri görev, anlayış ve inanç perspektiflerinin çok geniş olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin bizim için tanrı mutlak kudret ve mülk sahibidir, o varı yok, yoku da var edebilir. Yarattıkları ile bir şekilde irtibat kurar, koyduğu kurallar nettir, sorgulanamaz, istediğini yapmakta özgürdür, ceza da mükâfatta onun elindedir. Lakin kamilere inanan Japonlar için burada sıraladığımız tanrısal özelliklerin birçoğu işlevsel değildir. Şöyle ki *Kamiler canlıdır, hızlıdır, yücedir, güçlüdür, zengindir, iyidir vesaire ancak hiçbir kami veya*

[41] Aston, The Shinto: Ancient Religion of Japan, s. 6.
[42] Tamura, Yoshiro,(2000), Japanase Buddhism A Cultural History, s. 21, Tokyo.
[43] Hori, İchiro, (1959), Japanese Folk Beliefs, s. 418-419, Tokyo.

bir grup kami tek başına bütün işleri halledecek, her şeye gücü ve bilgisi yetecek varlıklar değildir. Bu doğaüstü kabul edilen tanrısal varlıklar mutlaka birbirlerine danışmak veya senkronize hareket etmek zorundalardır. Aksi takdirde problemlerin çıkacağına ve düzenin bozulacağına inanılmaktadır. Başta mitolojik anlatımlar olmak üzere bazı tarihsel olayların aktarılış biçimleri, kamiler arasındaki işbirliğinin, mücadelenin ve rekabetin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Bu kamiler arasında insanlar, hayvanlar(ejderha,yılan kaplan, kurt, tilki,tavşan..v.b) korkunç ve kötü huylu varlıklar, olağandışı nesneler, esrarengiz olgular, bitkiler, ağaçlar, dağlar, nehirler, denizler ve ilahi hürmeti ve çekinceyi hak edecek her şey vardır. Nitekim inanç onları gizemli yerlere ve göksel veya cennet diyebileceğimiz bir mekâna yücelmiştir.[44] Bunun yanı sıra söz konusu kamilere tapınım ise onların kutsiyetini simgeleyen mezar, yatır veya türbeler ile kutsiyet atfedilen mekânlarda yapılmaktadır. Bu tür mekânlar hala önemini korumakta, ziyaret ve ibadet yerleri olarak işlevini sürdürmektedir.

Sonuç

Kamilere inanmak; aslında korkuyla karışık saygı duyulan varlıklar âlemini anlamak veya anlamlandırmakla mümkün olabilir. Çünkü bu âlemlerin içinde insanoğlunu hayranlığa ve hayrete düşürecek unsurlar vardır. Ayrıca insanın merakını en üst düzeyde cezbeden esrarengiz olguların yanı sıra korkuyu ve dehşeti yakınlaştıran doğa olaylarına rastlanmaktadır. Bunların hepsinin üstünde; saygının ötesinde bir bağlılık, tabiri caizse tabasbusu andıran yaklaşımlar ile göz kamaştırıcı harikuladelikler bulunmaktadır.

Şintoizm'de aşkın bir varlık anlayışı ya da bir din kurucusu fikrinin olmadığı anlayışı çok yaygındır. Bu çerçevede her şeyin yaratıcısı, yoktan var veya yok edicisi olarak düşünülebilecek mutlak bir tanrı anlayışının varlığından söz edilemez. Ancak bazı kaynaklarda özellikle eski toplumlarda görülen tabiat olayları, çeşitli hayvan figürleri ve acayip görünümlü olağandışı varlıklara olan inanış örneklerinin Tanrı olarak kabul edilmiş olmasının kami inanışını da kapsadığı şeklinde yorumlanmıştır. Böylece olmadığı varsayılan tanrı fikrinin zamana ve koşullara bağlı değişkenlik gösterdiğini ifade etmek pekâlâ mümkündür.

Şintoizm'de varlık âlemlerinde ortaya çıkmış her şey aslında kamilerin işbirliği, uyumu ve üstlendikleri görevler sayesinde olmaktadır. Zira kamilerin en büyüğü ve en yücesi olarak telakki edilen güneş tanrıçası *Ameterasu-o-mi-kami* bile zaman zaman diğer kamilerin yardımına başvurabilmekte yeri geldiğinde onlara taviz dahi verebilmektedir. Bu bağlamda her kaminin kendisine ait özel nitelikleri, kapasitesi ve görevleri bulunmaktadır. Örneğin belirli bir grubun, bir evin, bir ailenin ya da bir klanın çeşitli işlerini yürüten veya onların muhafızı olan atalar kamisi anlayışı vardır. Bunlar koruyucu tanrı olarak kabul edilir ve ibadete layık görülürler. Ancak bunlar her şeye gücü yeten tek ve mutlak tanrılar olarak kabul görmemektedir. Böyle bile olsa Japon toplumunun dini ve kültürel hayatında tanrı fikrinin hiç olmadığını veya oluşmadığını söylemek mümkün değildir. Bilhassa her şeyin bir koruyucu tanrısının olduğu inancı oldukça yaygın bir anlayıştır.

[44] Boyd, Japanese Shinto An Interpretation of a Priestly Perspective, s. 45.

Kami inanışı, ilksel doğası gereğince sıradan varlıklar ile doğaüstü güçlere sahip varlıklar arasındaki maddi ve manevi ilişkiyi düzenlerken daha ziyade aracısız ve doğrudan iletişim yolunu tercih etmiştir. Bu yaklaşım Japonların kamileri nasıl algıladıklarının ve onları nasıl içselleştirdiklerinin yansımasıdır. Zira Japonlara göre kamiler hayatın her safhasında yaşamaya devam eden olgulardır. Onların sürekli hayatın içinde var olması kurulacak ikili ya da çoklu ilişkilerde aracı ya da arabuluculara olan ihtiyacı saf dışı bırakmıştır.

Japonların tanımıyla yabancıların dinleri (Taoizm, Konfüçyanizm, Budizm) gelip Japonların arasında yayılınca; halkın arasında yaşayan kamiler biraz daha soyut hale gelmeye başlamıştır. Bu durum özellikle yaşanan olaylarla bağlantılı olarak Japonlar arasında dine ve dini olana karşı mesafenin genişlemesine neden olmuştur. Bir diğeri ise tanrısal olan ile sıradan olan arasına bir aracının girmesi kamilerin etkinlik alanlarını daralttığı gibi onları yaşayan halk dininden de uzaklaştırmıştır.

Kami inanışının kurumsallaşamamış olması özellikle diğer dinlerle karşılaştırıldığında ritüeller konusunda da sorunlar yaşamasına ve halkın önceki bakış açısının kısmen de olsa değişmesine yol açmıştır. Bütün bu gelişmelere rağmen Japonlar arasında yaşayan kami fikri varlığını korumuş, hassaten yerli ve yerel halk inanışları içerisinde canlılığını ve varlığını sürdürebilmiştir. Nitekim kamisel ayinler diyebileceğimiz pratikler ve uygulamalar daha ziyade geçiş ritüelleri şeklinde varlığını günümüze kadar taşımış ve yılın farklı zamanlarında icra edilen festivallerle yaşatılmaya devem etmiştir. Bunu bir örnek üzerinden değerlendirecek olursak; yeni doğan bir bebek 30 ya da 100 gün geçmeden kendi uchikamisi (ev kamisi) ya da koruyucu kamisine bundan sonraki hayatını koruması ve güzel bir hayat vermesi için en yakın jinjaya/tapınağa götürülür, su ve tütsülerle temizleme ayinleri yapılır. Bu temizleme seremonisine ya da ayinine "o-harai" denilir. Misogi olarak da nitelendirilen bu ayinin mitolojik kaynağı İzanagi'nin İzanami'nin olduğu ölüler dünyasından ya da karanlıklar diyarında kaçtığında üstü başı kirlenmiş ve bir nehirde üstünü yıkamış ve bu yıkama sonucunda Amaterasu, Tsukuyomi ve Susanoo ortaya çıkmıştır. Bugün Japonlar misogilerle bu mitolojiyi canlandırmaktadırlar. Zira bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Mesela Çocuklar ergenlik çağına girdiklerinde de aynı uygulamadan geçerler ve bu yolla gelecek için ujikamilerden sağlık ve güzel bir gelecek isterler. Aynı şekilde evlenecek gençler evliliklerinin huzurlu ve bereketli olması için Şinto tapınağında evlenir, kutsiyet atfettikleri kaminin koruyuculuğuna girmiş olurlar. Bu türden ritüelleri çoğaltmak mümkündür. Sonuç olarak kamiler hayatın her alanında yaşamış ve yaşamaya devam eden varlıklar görünümünde oldukları için yaşayanlarla sürekli irtibat halindedirler. Bu irtibatı sağlayan en önemli etken elbette inanma, bağlanma ve korunma ihtiyacıdır.

Kaynakça

Abay, O. Haluk (2014), Kojiki: Japon Mitolojisine Bir Yolculuk, Konya.
Akira, Sugete Tadashi,(2004), 菅田正昭, Shinto No Subete (神道のすべて), Nihon Bungeisha, (日本分芸社) Tokyo.
Aston, William George, (1841-1911), Shinto: The Ancient Religion of Japan, Chicago.

Aydın, Mehmet (2005), Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, Konya
Bayraktar, Mehmet, (2007), Türkler ve Japonlar, Ankara
Bocking, Brian, (2010), A Popular Dictionary of Shinto, London.
Boyd, W. James; Ron G. Williams, (2005), Japanese Shinto An Interpretation of a Priestly Perspective, Vol, 55:1, Philosophy East and West, Universty of Hawai'i Press, Hawaii
Chamberlain, B.H., (1882), Kojiki, s. 1, Norderstedt-Germany.
Earhart, H. Byron, (1970), A Religious Study of the Mount Haguro Sect of Shugendo: An Example of Japanese Mountain Religion, Tokyo.
Earhart, H. Byron, (2014), Religion in Japan: Unity and Diversity, Boston
Fane, R. Ponsobu, (1931), The Vicissitudes of Shinto, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol:61.
Holtom, Daniel C., (1926), "A New Interpretation of Japanese Mythology and Its Bearing on the Ancestral Theory of Shinto", 6:1, The Journal of Religion, Chicago
Hori, Ichiro, (1959), Japanese Folk Beliefs, Tokyo.
Hori, Ichiro, (1974), Folk Religion in Japan, Chicago
Karataş, Hüsamettin, (2013), "Erken Dönem Japon Budizmi", FÜ.İ.F.Dergisi, 18:2, Elazığ.
Kitasawa, Shinjiro,(1915), Shintoism and Japanase Nation, Vol, 23:4. Tokyo
Kuroda, Toshio, James C. Dobbins, Suzanne Gay, (1981), "Shinto in the History of Japanese Religion", Journal of Japanese Studies, Vol, 7:1, Osaka.
Lancashire, Terence, (2001-2002), "Kagura" –A" Shinto" Dance? Or Perhaps Not", Texas.
Landesen, Arthur, (1918), The National Cult in Japan, Kobe
Mackenzie, Donalt A, (1996), Çin ve Japon Mitolojisi, Ankara.
Miller, R.A., (1980), Japanese and The Other Altaic Languages, Chicaco.
Ono, Sokyo, (2004), , Shinto, Kamilerin Yolu, İstanbul
Özhan, Günhan, (2013), Japon Felsefesi, Ankara;
Picken, Stuart D. B., (2011), Historical Dictionary of Shinto, Maryland
Raju, P. T., Wing-tsit Chan, Joseph M. Kitagawa, İsmail R. Farukî, (2002). Asya Dinleri, İstanbul
Roberts, Jeremy, (2010), Japanese Mythology: A to Z, New York
Shinto, Routledge Encyclopedia of Philosophy, (1998), c. 8.
Shinto, The New Encyclopedia Britannica, (1990), c. 27, Chicago.
Tamura, Yoshiro,(2000), Japanase Buddhism A Cultural History, Tokyo.
Thompson, J.L, (1932), Translation of Kojiki: Records of Ancient Matters, Kobe
Tomoeda, Takahiko, (1930), "The Essence of Shinto", Pasific Affairs,
Vance, Timothy J., (1983), "The Etymology of Kami", J.J.R.S., 10/4, Nagoya.
Warner, Langdon, (1948), Shinto, Nurse of The Arts, Collage Art Asssociation, Vol, 30:4.

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN MAİ VE SİYAH ADLI ROMANINDA LİBİDO VE DESTRUDO

Yrd. Doç. Dr. Mahfuz Zariç

Batman Üniversitesi

Özet

Modern Türk romancılığının öncü ismi Halit Ziya Uşaklıgil, Servet-i Fünûn edebiyat topluluğunun edebi anlayışını yansıttığı **Mai ve Siyah** adlı romanının kurgusunun temelinde insanı hayata bağlayan, hayatın devamını sağlayan enerjiler bütünü olarak adlandırabileceğimiz "libido" unsurları ve bunun karşıt terimi olarak kayıplar yaşamak, sukutuhayaller sonucu yıkılmak, mağlup olmak gibi unsurlarla nihai şekli olarak hayattan kopmak/koparmak anlamlarında ele alabileceğimiz "destrudo" dürtüsüne sürükleyen unsurlar yatmaktadır. **Mai ve Siyah**'ın merkezi kişisi Servet-i Fünûn neslinin temsilcisi Ahmet Cemil'in aşka dair ümitleri, bireysel ve sanatsal hedefleri ile onu bu hedeflerine ulaştırmaya yarayacak olan şiir, gazete, matbaa gibi imkânlar libido unsurları; şiir sanatı hakkındaki hayal kırıklıkları, kaybettiği yakınları, sevgili adayı ve dünya saadeti konusundaki ruhsal çöküşleri, kaçışla perdelenen ölüm dürtüsü destrudo bağlamında ele alınabilirler.

Anahtar Kelimeler: Servet-i Fünûn, Halit Ziya Uşaklıgil, roman, Mai ve Siyah, libido, destrudo.

THE LIBIDO AND THE DESTRUDO IN THE NOVEL OF HALIT ZIYA UŞAKLIGIL NAMED THE BLUE AND THE DARK

Abstract

One of the pioneers of modern Turkish novel Halit Ziya Uşaklıgil has reflected literary understanding of literary community Servet-i Fünûn in his novel **The Blue and The Dark**. There are the libidonal energies that connect human to life and avail to sustain the life opposed to libido on the side destrudonal elements like demises, frustrations and defeats at the basis of fiction **The Blue and The Dark.**

We can commentate as libidonal elements like hope about love, individual and artistic goals and poetry, newspapers, printing facilities that bring closer man to his goals related central person of novel **The Blue and The Dark** who represents generation of Servet-i Fünûn. In addition we can see Ahmet Cenmil's disappointments on poetry, dead relatives, loss of home and nominee beloved, mental breakdowns **as** destrudonal elements curtained with an escape.

Keywords: Servet-i Fünûn, Halit Ziya Uşaklıgil, novel, **The Blue and the Dark**, libido, destrudo.

Giriş

Recaizade Mahmut Ekrem'in telkinleriyle Servet-i Fünûn topluluğuna katılıp onlara öncülük etmiş olan Halit Ziya Uşaklıgil'in romanları, hikâyeleri, hatıraları, mensur şiirleri ve edebi

düşünceleri edebiyat tarihi ve edebi eleştiri sahasında her zaman ilgi görmüştür. Edebiyat tarihindeki önemini vurgulayan özgü dolu yazılarda; Halit Ziya'nın, dramatik roman geleneğinin temsilcilerinden olduğu (Moran, 2002: 327), Batı romanının estetik öncülerini derinden kavramaya başlamış ilk yazarlardan olduğu, bireye odaklandığı ve romanda psikolojik derinliğe öncülük ettiği (Nevin, 2004: 180, 181), bütün romanlarında dekadan izlek ve yazar tiplemelerinin görüldüğü; maraz, şiddet ve yasağa gözle görülür bir yöneliş olduğu (Parla, 2012: 75-78), Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Sami Paşazade Sezai gibi Türk ve Türkçülük sözcüğünü ya hiç kullanmamış ya da çok sınırlı bir biçimde kullanmış yazarlarla birlikte "Osmanlıcı" diyebileceğimiz bir anlayışla baktığı, Hristiyan unsurları "öteki" düşman olarak algılamadığı, ulusal söylemden yoksun[1] eserlerinde dine de pek yer vermediği (Millas, 2000: 18, 19, 24); roman dilinin ağdalı bir Osmanlıca olmasına rağmen Tevfik Fikret'le birlikte dilde sadeleşme konusunda akımın daha da gelişmesi dileğinde bulunduğu (Belge, 2009: 19) tespitlerinde bulunulur.

Halit Ziya Uşaklıgil'in romanları, tematik ve kurgusal açıdan Arthur Schnitzler (Şahin, 2011), Ingeborg Bachman (Yorulmaz, 2006), Tolstoy (Çelik, 2001), Charles Dickens (Öztürk, 1998) gibi yabancı yazarların eserleri ile birlikte karşılaştırmalı edebiyat bağlamında da ele alınmıştır. Halit Ziyanın romanlarını metinler arası ilişkiler açısından ele alan Robert P. Finn, Türk roman tarihinde yeni bir başarı evresinin göstergesi olmuş **Mai ve Siyah**'ın bazı Batılı yapıtlarla özellikle Balzac'ın **Kayıp Hayaller**'i ile ilintileri olduğunu belirtir. (Finn, 2003: 151) Bu ilintileri inceleyen Mehmet Alkan, **Mai ve Siyah**'taki esinlenmenin kurgu çekirdeği ile sınırlı olduğunu ancak Halit Ziya'nın olayları ve kişileri kendi yaşadığı toplumun koşullarına göre biçimlendirdiği tespitinde bulunur. (Alkan, 2015: 14)

Halit Ziya'nın **Mai ve Siyah** adlı romanı ise sekiz romanı arasında ayrı bir öneme sahiptir. 1896 – 1897 tarihleri arasında (nr. 273-317, 23 Mayıs 1312 / 4Haziran 1896 – 27 Mart 1313 / 8 Nisan 1897) 7 Şubat 1896'da (nr. 256) Tevfik Fikret'in başına getirilmiş olduğu Servet-i Fünûn dergisinde tefrika edilen (Huyugüzel, 2004: 60) bu roman aşk ilişkilerinde karakterlerin sevgi anlayışlarının idealleştirme ve sahip olmaya dayalı olduğu (Arsev, 2002: 67), hayatın gerçeğinin sosyal psikoloji göz ardı edilmeden verilmeye çalışıldığı (Kolcu, 2002: 102), çok katmanlı (Güneş, 2013: 30) bir eser olarak görülmüştür.

Mai ve Siyah'a Dair Bazı Notlar

Kurgu

Mai ve Siyah, Türk edebiyat tarihinde, teknik anlamda "çağdaş romanın ilk örneği" unvanını elde etmiş bir başyapıttır. Romanda hâkim bakış açısı kullanılmıştır. Okuyucunun ilgisini daha çok olacaklara çekmek isteyen anlatıcı, bazen araya girip olayların akışını keser, açıklamalarda bulunur. Anlatıcı, bu türden realist olma çabalarında, anlatı kişilerinin yetişme tarzları ve yetiştikleri ortamlar hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Romanda ileride ortaya konacak sonuçlar için gerekli gördüğü hazırlayıcı sebepleri izah eder. Esere psikolojik derinlik kazandırmak amacıyla, Ahmet Cemil'in ve ondan ders alan çocuğun davranışlarını anlatırken, onların psikolojileri hakkında da malumat verir. (MS: 102)

Yazar acıma hissinin yanı sıra okur ilgisini canlı tutmak içinde kurgusunu iyi işlemiştir. Lamia, bir sevgili adayı olarak sahneye çıkarması, (MS: 60) Ahmet Cemil'in okulun son

[1] N. Ziya Bakırcıoğlu'na göre de edebiyatımızın en güzel romanlarından biri olan **Mai ve Siyah**, realist ve başarılı tasvirlerine karşın kişileri itibariyle yerli ve milli değildir. (Bakırcıoğlu, 2004: 63)

yılında sınıfta kalma tehlikesi geçirmesi, babası ölen Ahmet Cemil, ailesine bakmak zorunda kalması, Hüseyin Nazmi'nin yazdığı notta Lamia'nın, Ahmet Cemil'den bir istekte bulunması (MS: 117), Lamia'nın dinleyip beğendiği şiirler için Ahmet Cemil'in defterine esrarengiz biçimde beş sıfır/nokta işareti atması; Ahmet Cemil ve Ahmet Şevki, Raci ve sevgilisinin peşine düşmesi; İkbal'in evlenmesi, damadın iç güveyisi gelmesi, İkbal'in akıbetinin ne olacağı, Tevfik Efendi'nin ansızın felç olması, matbaadaki hareketlenmeler başlaması gibi olay unsurları yazım tekniği açısından birer okur kancası olarak nitelenebilir.

Kişiler

Romanda yer alan kişi kadrosunun önemli bölümü matbaa çevresi ile ilişkili olarak romanın ilk bölümünde sahneye çıkarılmıştır. Kişiler romana genellikle görevleriyle birlikte dâhil edilmiştir. Çoğu bir tip olarak kurgulanmış kişilerden, ilk görüşte âşık olan Ahmet Cemil'in, annesi Sabiha Hanım'ın ve kız kardeşi İkbal'in iradeleri yok gibidir. Karakterler çoğunlukla anlatıcının kısmen de Ahmet Cemil'in bakış açısıyla anlatılmıştır.

Romanda başta, eski edebiyat davası güdüyor gibi görünüyorsa da ciddi hiçbir meselesi ve sorumluluğu olmayan; ne fikre, ne sanata, edebiyata ne ailesine ne de topluma karşı bir sorumluluk hissi taşımayan Raci (Çetin, 2009: 153), enişte Vehbi Bey ve yalaka Saip nihilist/değer bilmez tipler olarak kurgulanmıştır.

Romanda merkezi kişilerin yanı sıra yer alan belli başlı diğer şahıslar, Ahmet Cemil'in annesi Sabiha Hanım, kız kardeşi İkbal, İkbal'in dadısı Seher, şair Raci, Raci'nin oğlu Nedim ve karısı, Mir'at-i Şuûn gazetesi imtiyaz sahibi Hüseyin Baha Efendi, Mir'at-i Şuûn gazetesinin ortağı Tevfik Bey, başmuharrir Ali Şekip Bey, Mir'at-i Şuûn çalışanı şair Sait, matbaa çalışanı Osman Tayyar ve Hüseyin Baha'nın idare memuru Ahmet Şevki'dir. **Mai ve Siyah**'ta -**Aşk-ı Memnu**'da olduğu gibi- eğlence mekânlarının Leh ve Polonyalı yabancı kadınları ve diğer batılı kadınlar geneli itibariyle namuslu ve müspettirler. Mai ve Siyah'ta kızlardan acıma ile de söz edilir.

Zaman

Sahneleme veya özet tekinlerinin ihtiyaca göre kullanıldığı romanda yer yer hatırlamalar şeklinde gerçekleşen geriye dönüşlerle, kişilerin geçmişleri hakkında bilgiler verilir. Bu türden hatırlamalarla Ahmet Cemil; çocukluğunu, babasını, on dokuz yaşını; tahsil hayatını, mektep arkadaşı Hüseyin Nazmi'yi ve birlikte şiire merak sarmalarını anımsatır. Romanda, olayların geçtiği tarihi dönemini sosyal ve siyasal atmosferi hakkında ise ayrıntılı bilgi verilmez. Edebiyat tarihi açısından dönemin Servet-i Fünûn öncesi devir olduğu aktarılan edebi tartışmalarla gösterilir.

Romanda yer yer "yazın sıcak gecesi" (MS: 35), "kış rüzgârı" (MS: 59), "mayıs iptidalarında bir cuma" (MS: 177) örneklerindeki gibi zamanı ve mevsimi tayin eden ifadelere yer verilir.

Mekân

Romanda daha ziyade ev, kitapçılar, matbaa gibi iç mekânlara yer verilir. Bu mekânlardan tasvirleriyle dikkat çekenler, **Mirat-i Şuûn**'un yayıma hazırlandığı matbaa, kitapçı dükkânı ve Bab-ı âli Caddesi'dir. Yazı çevrelerinin dışındaki mekân unsurları; sokaklar, caddeler ve sem

tler pek işlenmez.

Romanda şehir olarak İzmir ve İstanbul; semt ve mahalle olarak Üsküdar, Boğaziçi, Beşiktaş, Süleymaniye, Kâğıthane, Beyoğlu, Beykoz Çayırı, Yuşa Tepesi, Bentler, Adalar, Yenibahçe, Çemberlitaş, Beyazıt, Aksaray, Şehzadebaşı, Direklerarası, Vezneciler, Haliç, İhsaniye ve Eyüp gibi mekânlar daha çok isimleriyle yer bulurlar.

Olaylar, Ahmet Cemil ve Hüseyin Nazmi cephesinde yetiştikleri mektep çevresinde, Matbaada/Bab-ı Ali'de ve Ahmet Cemil'in evinde geçmektedir. Raci'nin eğlence mekânları da hikâyedeki kapalı mekânlardandır. Dış mekân, yoğun olarak Ahmet Cemil'in ders vermek için kışın dışarıya çıkması ile (MS: 224) tasvir edilir.

Anlatıdaki mekân, kişiler ve olay unsurları dönemin realist roman anlayışına uygun olarak birlikte ve uyum içinde işlenmiştir.

Romanda Almanya, Avusturya, Bohemya (eski Çekoslovakya) gibi devlet adlarına ve Romanyalı, Lehli, Fransız, Normandiyalı, Arnavut, Yahudi gibi millet adlarına da yer verilir.

Mekân ve dönem itibariyle bir batılılaşma dönemi İstanbul romanı olan **Mai ve Siyah**'ta, sadece yarısı görülen bir minareye (MS: 270), Ahmet Cemil'in kız kardeşinin cenazesinin üzerine bir seccade (MS: 174, 344, 395) örneklerindeki gibi dini motifler de yerilir.

Vaka Zinciri

Ahmet Cemil'in yetişmesi, İkbal'in trajedisi; Raci ve Raci'nin karısı ve çocuğunun baştan sona acıklı hikâyesi, Raci ile dostunun hikâyesi, Ahmet Cemil'in Lamia'ya olan melankolik ve tek taraflı aşkı, eski ve yeni edebiyat bağlamında Raci-Ahmet Cemil karşıtlığı ve matbaa işleri romanın belli olay unsurlarıdır.

Mesajlar

Hâkim duygusu melâl olan romanda eğlence yerlerindeki yabancı kadınlar, şair Raci'nin ailesi ve matbaalardaki dizgiciler üzerinden, fakirlik ve sefalet gerçeği ile yüzleştirilen okuyucunun acıma duygusu canlı tutulmak istenir. Yanlış evlilikler, kadınların toplumdaki edilgen durumu, içgüveyi kurumu, refaha kavuşmak için yapılan evlilikler gibi sorunlar da bir tür toplumsal eleştiri olarak romanda yer bulur.

Varlık Dünyası

Varlık dünyası hayli zengin romanda Lamartine'den Raphael, Mousset'den Geceler, Hugo'dan Temaşalar, Hederi, Corneille, Racine, Maunet Sully, Sarah Bernhart gibi birçok edebi eser ve yazar adına; **Mirat-i Şuûn**, **Ma'kes-i Zaman**, **Gencine- i Edeb**, **Peyam-ı Cihan** gibi gazete ve dergi adına yer verilmiştir. Romanda mehtaplı bir gecede uçan güvercinlerden söz edilir. Burada herhalde başka bir kuş türü kastedilmiştir. Çünkü güvercinler akşam vakti, hele beyaz bir alay hâlinde hiç uçmazlar. Romanda müzik, piyano ve dans bilgisinden de yararlanılmıştır. (MS: 34)

Dil-Üslup

Anlatıcı, şairane pek çok benzetmeye yer verir. Romanın başında anlatılan ziyafet sofrası yedi kuvvetli çenenin hücumundan yorgun düşmüş melül bir enkaza benzetilir. Halit Ziya, yoğun bir şekilde Arapça, Farsça kelime ve terkiplere ve yer yer uzun cümlelere yer verdiği bu romanında nadiren de olsa kara mizah olarak nitelenebilecek[2] mizahi üsluptan da faydalanmıştır.

Renk Dünyası ve Renk Simgeciliği

Renk simgeciliği ve renklerin kültürel anlam dünyası açısından da romana ad olan ve burada libidonal arzuların toplamı olarak ele alacağımız mavi ve destrudo dürtüsünün karşılı olarak dikkate alacağımız siyah renklerine bakılabilir. Su, pek çok inanış ve kültürde hayatın kaynağı olarak bilinir. Dünya da mavi gezegen olarak nitelenir. Batı'da mavi renge; huzur, otorite, erkeksilik; güç, Doğu'da ise kuvvet, ölümsüzlük, kötülük, gizem gibi anlamlara yüklenmişken yine Batı'da siyah renge; ölüm ve kötülük; Doğu'da ise kötülük ve gizem (Çekinmez: 7) gibi anlamlar yüklenmiştir.

Halit Ziya'nın **Mai ve Siyah** adlı romanında kırmızının yanı sıra sıklıkla vurguladığı renklerden biri kırmızıdır. Diplerinde kırmızı cür'alar görünen şarap kadehleri, kıpkırmızı yanaklı idare memuru, kırmızı bakır mangal, darılıp kıpkırmızı olan soluk kırmızı dudaklı Lamia, lambanın kırmızı kalpağı, odadaki kırmızı ziya, köşkün kırmızı kiremitleri, kırmızı kâğıt fener gibi ay, Lamia'nın açık kırmızı şemsiyesi, Ahmet Cemil'in şiir defterini yaktığı sobadaki kırmızı rüzgâr, kırmızılıklara boyanan semtler, çöl yolcusu Ahmet Cemil'in hayalinde beliren kırmızı tabak, ona zulmetler içinde rehberlik eden vapurun kırmızı göz gibi parlayan kırmızı feneri örneklerinde vurgulanan renk öfkenin, aşkın, utanmanın, arzunun, acının rengi kırmızıdır.

Romanda vurgulanan renklerden birisi de laciverttir. Sonuçta romana okur algısı açısından baktığımızda zihnimizde mavi ve siyah renkten ziyade "O lacivertliklerin bir yanında, daha belirsiz, bir nurdan toz savruluyor gibidir." (MS: 27), "Şimdi gökyüzü lacivert bir şişeden süzülen ışığa benzeyen... Sanki gökyüzünün lacivert ipeğine gerilmiş beyaz bir atlas ki... gökyüzünün şu lacivert kubbesinde… " (MS: 111, 112, 113), "bu kenti ufkun lacivert yüzeyine çizilmiş bir tablo biçiminde" " (MS: 315) örneklerindeki gibi sık sık vurgulanan – teknik anlamda mor ile mavinin kesişimi olan- lacivert[3] renk belirir. Lacivert, yazar için adeta mavi emellerin yıkılışını müjdeleyecek zirve noktasıdır.

Mai, Ahmet Cemil'in umutları ve hayatının mutlu geçen kısımları; siyah, umutlarının birer birer yok oluşunu simgelemektedir. Siyah ile ayakaltındaki donmuş toprak da vurgulanır. Bu romanda mainin de siyahın da geceyi nitelemesi Servet-i Fünûn neslinin melankolik ruh hâlini göstermesi açısından dikkate değerdir.

1.Ahmet Cemil'i Hayata Bağlayan Libidonal Unsurlar

Freud, yaşama içgüdüsü **eros** ve ölüm içgüdüsü **thanatos**'u (Freud, 1978: 43, 44) insan hayatının temel iki dinamiği olarak görmüştür. Freud, libido kavramını da genel olarak temelinde cinsellik yatan bir tür yaşam enerjisi anlamında kullanmıştır. Freud'dan alınan **ego**

[2] Ahmet Cemil, Ahmet Şevki'ye kahvehanede beğenilmeyen limonata için "Elli kere cezveye atılmış, çamurlaşmış bir çay içebilirsiniz." diyecektir. (MS: 162) Şarkıcının icrası için de "bağırıyor" denilecektir. (MS: 166)

[3] Gökkuşağındaki yedinci renk olarak bilinen fakat gerçekte mavi ile morun arasında bir ton olan lacivert, mavinin bir tonu olarak kabul edilir. (Grafik ve Fotoğraf, 2011: 3)

terimi de yaşam enerjisi **libido**nun gelişimi ile eşanlamda kullanılmıştır. (Deutsch, Krauss, 1986: 225)

Psikanalitik kuramda bebeklik ve çocukluktaki libidonal gelişme oral-anal-fallik olmak üzere üç temel evrede ele alınmaktadır. Doğu düşünce dünyası ve kültüründe şehvet sözcüğü yemek iştahı, mülk edinme arzusu, makam sevgisi, şöhret arzusu gibi güdülerin tanımlanmasında kapsayıcı bir içgüdü adı olarak kullanıldığı gibi Frerudçu psikanalitik yaklaşımlarda da libido kavramının ilgi ve kapsam alanı zamanla genişlemiştir. Freud'un görüşleri doğrultusunda kurama katkıda bulunanlar; örtük dönem, ergenlik, yetişkinlik çağının başlangıcı, yetişkinlik çağı, olgunluk ve yaşlılık gibi dönemleri de libidonal evrelere dâhil etmişlerdir. (Deutsch, Krauss, 1986: 225, 226) Libido enerjisi ve libido gelişimi gibi kavramlar günümüz psikanaliz anlayışında sırf cinsellikle ilgili kavramlar olarak kullanılmamaktadır. Özellikle Freud'un bir zamanalar en yakındaki isim olan meslektaşı Carl Jung ile birlikte libido kavramını "cinsellikten çok daha aşkın bir hayati enerji" (Doksat, 2008: 240) olarak ele alınmıştır.

Bebeklik dönemlerinde süt içme, yemek yeme, cisimleri kavrama, dokunma gibi farklı şekillerde gözlemlenen libido süreçler ilerleyen yaşlarda sosyal yaşantıda beğenilme, meslek edinme, bir gruba dâhil olma, kabul edilme, şöhret kazanma, eş edinme veya bir şeylere malik olma biçimlerinde görünür olmaktadır.

Mai ve Siyah'ta merkezi kişi Ahmet Cemil'in romanın çerçevesini oluşturan; sevgili, şöhret, köşk, bahçe, kütüphane, tek atlı bir araba ve gözlük sahibi olmak arzuları; kendi zevkine göre ve sadece canının istediği şeyleri okumak, gazete çıkarmak ve başmuharrir olmak gibi hayalleri romandaki libido unsurların birer göstergesi niteliğindedir.

Mai ve Siyah'taki öne çıkan libido unsurları "At, avrat, pusat. / At, avrat, silah." Atasözündeki göstergelerle örtüşmektedir. Bu atalarsözündeki at, Ahmet Cemil için nihai hedefi olan şairliğe ve başmuharrirliğe; avrat, sevgili adayı Lamia'ya; pusat da gözlük, kitap ve matbaa gibi araçlara karşılık gelmektedir. Bu üçlemede değinilen unsurların karşılıkları Servet-i Fünûn'dan önceki kuşağın romancıları Ahmet Mithat Efendi'nin **Felatun Bey'le Rakım Efendi'**sinde[4] (1875) ve Recaizade Mahmut Ekrem'in **Araba Sevdası'**nda (1898) da aynen yer almaktadır.[5]

1.1.Şöhret: Muharrirlik ve Şairlik

Arzularının kaynağı taklide dayalı (mimetik) olan (Arslan, 2008: 200-204) **Mai ve Siyah** romanının merkezi kişisi Ahmet Cemil, ünlü bir şair olmak isterken eleştirilme kaygısı da taşımaktadır. En muharrik arzusu şairlik[6] olan Ahmet Cemil, hedefine ulaşmak için çalışır, didinir adeta çile çeker. Tercüme faaliyetlerinde bulunur, özel ders verir. Nihayet Mir'at-i Şuûn'da iş bulur ve ilerleyen zamanlarda matbaada söz ve hisse sahibi olur. Gün gelir şiirlerini bile takdim eder, şiirleri o an beğenilir.

[4] Felatun Bey'in giyim merakını gidermeye çalıştığı baba serveti, araba gezintileri ve İtalyan aktrisi bu üçlemeyi tamamlar.
[5] Bihruz Bey'in lüks alafranga kıyafetleri ve aksesuarları, kır gezintileri için kullandığı lüks arabası ve Periveş Hanım bu üçlemeyi tamamlar.
[6] Lamia'yı elde etmek içinse ilk adım olan muhatabına açılmayı bile gerçekleştiremez.

Anlatıcıya göre, okunan Fransız şiirleri ve sanatta cehd düşüncesi, Ahmet Cemil'de mariz bir hassasiyet[7] husule getirmiştir. Yirmi iki yaşındaki Ahmet Cemil, ilk olarak Tepebaşı'ndaki kutlama sofrasında sahnelenir. Sarı saçlı Ahmet Cemil, ellerini cebine sokmuş, bacaklarını uzatmış, düşünceli bir hâldedir.[8] Şair olma ve şöhrete kavuşma umutlarıyla, aşk duygusu beslemesi, ailesine bakmak zorunda oluşu ile kurgulanmış olan Ahmet Cemil'in yazmaya çalıştığı şiir tarzı, Servet-i Fünûn neslinin edebiyat anlayışını ortaya koymaktadır. (MS: 175, 176) Ahmet Cemil, Tevfik Fikret'in "Süha ve Pervin" adlı şiirindeki Süha karakteri ile özdeşleştirilir.[9]

1.2.Aşk: Sevgili Lamia

Ahmet Cemil, arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin ilk görüşte âşık olduğu kız kardeşi Lamia ile de evlenmeyi hayal etmektedir. Lamia, yeni bir şiir dili arayışındaki hülyalı Ahmet Cemil'in şiirlerini beğenir, şiir defterinin sonuna beş sıfır işareti (eski yazıyla beş nokta işareti) koyar. Ahmet Cemil, bu işaret ve "Tebrik ederim" notundan ötürü sevildiği zannına kapılır.

Mai ve Siyah'taki gerilim unsuru niteliğindeki olaylar, özellikle romanın sonuna doğru psikolojik çözümlemelerle iç içe verilir. Roman böylece çatışma unsurları üzerine kurgulanmış olur. Psikolojisi en çok işlenen şahıs da Ahmet Cemil olur. Ahmet Cemil'in İkbal'e karşı çarpan kalbinin sesi ise romanda pek hissedilmez. Ahmet Cemil'in tek taraflı aşkı derinlemesine işlenmez.[10] Aşk sonuçta bu romanın asıl konusu olmaz. Ahmet Cemil, Lamia'yı ilk defasında evlerine gittiğinde görür. İkili, daha sonra bir mağazada karşılaşır. Ahmet Cemil, Lamia'ya karşı beslediği aşkı hayal edip içinde büyütmekle yetinir. İlerleyen zamanlarda dertleşmek için Hüseyin Nazmi'ye giderken de Lamia'yı görmek istemektedir.

1.3.Yeni Edebiyat: Matbaa

Hikâyenin başladığı Tepebaşı ziyafetinde Mir'at-i Şuûn çalışanları bir arada sahnelenir. Ziyafetin gerekçesi, gazetenin onuncu kuruluş yıl dönümüdür. Tanzimat Dönemi Edebiyatı ile başlayan yeni edebiyat, bir sonraki dönemde adını bir dergi olan Servet-i Fünûn'a borçlu olacaktır. Mir'at-i Şuûn'daki ziyafette yaşanan edebi tartışmalar, Servet-i Fünûn neslinin de edebi tartışma konularıdır. Ahmet Cemil, milleti için sanat hayatında yeni bir edebiyat anlayışı arzulamaktadır. Bu bahiste değinilen konulardan birisi şiirde hece ölçüsüdür.

Ahmet Cemil'i kısa yoldan hayallerine kavuşturacak şekilde, matbaa müdürünün oğlu Vehbi Bey, Lamia ile evlenir. Bu sayede Ahmet Cemil, yeni edebiyatın neşvünema bulacağı mekâna bir ortak olarak yazı faaliyetlerini sürdürme imkânına kavuşur.

Ahmet Cemil, matbaanın eniştesi Vehbi Bey'in, dolayısıyla kendisinin eline geçmesine sevinip sevinmeme noktasında kararsızlık yaşar. Hatta bir an için eniştesinin aslında iyi biri

[7] Ahmet Cemil'in kişiliğini nesne ile ilişkileri bağlamında ele alan Ayşen Arslanoğlu Arsev'e göre Ahmet Cemil, sorunlu bir kişilik portresi sergilemektedir ve kişilik yapısı itibariyle Freudçu terminolojiden hareketle "normal narsist kişilik" olarak nitelenebilir. (Arsev, 2002: 26)

[8] Ahmet Cemil'in bu ilk tasviri ile romanın tamamı veya hikâyenin sonu ile ilgili birçok ipucu da verilmiş olur. Ahmet Cemil ilerleyen sayfalarda da olaylara müdahale edebilen birisi olamaz. Öyle ki ablasının ölümüne neden olan eniştesine bile ancak bir tokat atabilecektir.

[9] Ali İhsan Kolcu, **Mai ve Siyah**'ın merkezi kişisi Ahmet Cemil ile Tevfik Fikret'in "Süha ve Pervin" adlı şiirindeki Süha karakteri arasında -ikisinin de hem hayalci olmaları hem de harekete geçmemesi yönüyle- bir benzerlik bulur. (Kolcu, 2002: 102)

[10] N. Ziya Bakırcıoğlu'na göre edebiyatımızın en güzel romanlarından biri olan bu romanda Ahmet Cemil'in Lamai'ya olan aşkının gizli olmasından ötürü aşk duygusu ön plana çıkmamıştır. (Bakırcıoğlu, 2004: 63)

olduğu, matbaanın yararına tasarruflarda bulunduğunu bile düşünür. Vehbi Bey gazetede denetimi ele alınca, önce Ali Şekip daha sonra ise Hüseyin Baha Efendi tasfiye edilir. Hüseyin Baha Efendi'nin koltuğu Ahmet Cemil'e kalır. Ahmet Cemil, yapılanları tasvip etmese de yaşananlara seyirci kalmakla yetinir.

2. Ahmet Cemil'i Destrudo Dürtüsüne Sürükleyen Gelişmeler

Freud'un öğrencisi Edoardo Weiss'e dayandırılan **destruction** / yıkım sözcüğü ile de ilişkili olan **destrudo** kavramı, **libido**nun karşıt kavramı olarak kullanılmaktadır. Libidonun azalıp yok olması ile destrudo / yok etme, yok olma dürtüsü, ölümü arzulamanın öncesinde farklı şekillerde tezahür edebilmektedir.

İnsan, metabolizması gereği canlılığını sürdürebilmek için beslenmeye (**nutrition**) ihtiyaç duyar. Beslenme sürecin de yapıcı (**constructive**) ve yıkıcı (**destructive**) iki boyutu vardır. Hayatı idame ettirmeye yarayan bu beslenme sürecinin psişik alanda da geçerliliği söz konusudur. Yaşama/yaşatma (**eros**) ve ölme/öldürme (**thanatos**) temel itici güçleriyle diğer canlılarla ortaklık gösteren insan, türünün devamı için bu iki güçten kaynaklanan canlılık enerjisi **libido** ve saldırganlık enerjisi **destrudo**'ya ihtiyaç duymaktadır. (Doksat, 2008: 118, 120)

Mai ve Siyah romanında da libidonal enerji kaynaklarının tüketilmesi sonucu destrudo aşamasına geçilir. Şairlik ve yazarlık yani şöhret umutları suya düşen, yerini alması gerektiği babasından kalma evi eniştesine kaptıran, şiir defterinin sayfa sayfa alevlere teslim eden Ahmet Cemil için anne ve deniz sığınakları, ölüm arzusu destrudo dürtüsü yerine perdeleyici unsurlar olarak kullanılmıştır.

2.1.Terkedenler ve Ölenler

Babaların Ölümü

İyi bir aile reisi ve mazlum birisi olduğu vurgulanan avukat babasının ölümüyle Ahmet Cemil'in ruh hali değişir. Hayata tutunabilmek için okumak zorunda olan Ahmet Cemil, ilgisini derslerine veremez olur.[11] Yegâne arkadaşı Hüseyin Nazmi'den bile haz almamaya başlar.

İkbal'in kayınpederi, Vehbi Bey'in babası on altısında bir kızla evlenir. Felç olur, yeni karısı ve oğlu ilişki içindedir. Karısı ve oğlu, onun ölümünü gözetirler.

İkbal'in Ölümü

Ahmet Cemil, ismi ile müsemma olamayan kız kardeşini, talibi Vehbi Bey'e vermek konusunda tereddüt geçirse de sonunda evlilik gerçekleşir. Vehbi Bey'in kötü biri olduğu romanın başında hemen bildirilmez. Önce, sadece içtiği belirtilir. Sonra babasının hastalığına üzülmeyişi, felçli babasının ölmesini beklemesi ve daha kötüsü üvey annesi ile olan ilişkisi verilir. (MS: 210) İkbal, yapmış olduğu evlilikte mutsuzdur. Hamile kalmasına bile

[11] *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil'in hayatta tutunmayı bir türlü başaramamasının nedeni Aslı Sertaslan'a göre onun babasız kalmış olmasıdır. (Sertaslan, 2014: 137)

sevinemez. (MS: 269) Kendisini sevmeyen ve ev halkından üstün gören eşi Vehbi Bey onu, üvey annesi ile aldatmaktadır. (MS: 182-284)

Hakaret gören İkbal, kederini içine atmaktadır. Ahmet Cemil, İkbal'in sezinlediği bedbahtlığını öğrenir. (MS: 299) Bu mutsuz evlilikten kendini suçlu hissetse de kendini aldatıcı bir tavır takınır.

Damat Vehbi Bey, iç güveyisi olmasına rağmen hakaretlerine devam eder. Ahmet Cemil'i ve ailesini beslediğini söyler. Hamile eşi İkbal'i yılana benzetir, böğründen tekmeler, evi terk eder. İkbal'in acıklı ölümüne sebep olur. Ahmet Cemil sonuçta aile reisini kaybetmiş bir ailede, kız kardeşini trajik sonuna engel olamamıştır.

İkbal üzerinden görücü usulü yanlış evlilikler sorununa da değinilmiş olur. İkbal'in ölümüyle hikâyede mutsuz ve belirsiz sona yaklaşılır.

Raci'nin Ölümü

Anlatıcı, eski edebiyatın savunucusu ve temsilcisi olarak konumlandırdığı sefih tip Raci'ye karşı yer yer acındırma yoluna gider. Gönlünü kaptırdığı Alman kadın ölüm döşeğindeki Raci'yi reddeder. (MS: 170-175) Görmüş geçirmiş kişi Ahmet Şevki olmasına rağmen pavyonda, Raci'nin maşuku Alman kadın ile ilgili kehanetleri Ahmet Cemil dillendirir. Anlatıcı, Ahmet Cemil'i yüceltmeye çalıştığı oranda Raci tiplemesini de olumsuzlamaktadır. Ahmet Cemil, affedicidir, sır saklayıcılığına karşın, Raci ölüm döşeğinde kendisini yalnız bırakmayan arkadaşlarına karşı bile kötü ve kıskançtır. (MS: 354)

Raci, Ahmet Cemil'in eniştesinin isteği üzerine işten atılır. Raci ise atılmasını Ahmet Cemil'den bilir. Ahmet Cemil, istemesine rağmen doğruyu söyleyemez. Raci, "bu kadar hiçlikle beraber her meziyet sahibine düşman" birisi olarak canlandırılır. Kimsenin onu sevmesine müsaade edilmez ama her nasılsa, sadece acıma ile de açıklanamayacak şekilde, herkes düşkünlüğünde ona yardım eder. Islah olmayacak biridir. Evde kendisini bekleyen ailesini düşünmez. Gecelerini sık sık eğlence mekânlarında geçirir. Genellikle birilerinin bakış açısıyla verilir.

Raci, düşkün bir hâldeyken can verir. Arkasında eşi ve oğlu Nedim'i yoksulluklarıyla baş başa bırakır.

İdeal Sevgili Lamia'nın Başkasına Varması

Birisinin saadeti bazen bir başkasının felaketi olabilmektedir. Ahmet Cemil'in arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin beşinci bölümde sahneye çıkan kız kardeşi Lamia, on beş yaşını aşmış; fakat hala çocuk kalmıştır. Lamia, romanın sonunda Ahmet Cemil'in kendisini sevdiğinden habersiz bir şekilde -iyi bir kısmet olan- bir başkasıyla nişanlanır. İçinde, uzaklara gitme isteği beliren Ahmet Cemil, Lamia'dan bir veda bakışı bile almaz. (MS: 366, 369)

Psikanalist Erikson, yetişkinlik çağının aşamalarını ele alırken başkalarıyla yakın ilişkiler kurmaya çalışmanın genç yetişkinin aşmak zorunda olduğu gelişim aşamalarından biri olduğunu belirtir; eğer bu aşama geçilmezse birey kendine dönük, yalıtılmış ya da bu yakınlığa ulaşmak için yapılmış tekrarlı girişimler ve başarısızlıklarla sürekli bir araştırma hâlinde kalır, der. (Deutsch, Krauss, 1986: 237) Bu psikanalitik yaklaşımla Ahmet Cemil'in

de Lamia'ya duygularını dile getirememiş olması ve sonrasında vereceği kaçış kararı daha anlaşılır olur.

İdeal Edip Hüseyin Nazmi'nin Avrupa'ya Gidişi

Genellikle Ahmet Cemil'in bakış açsıyla tasvir edilen Hüseyin Nazmi, servet sahibi bir babanın mesut ve bahtı açık oğlu olarak kurgulanmıştır. Hayatın her alanında başarıya ulaşan bir tiptir. Romanın sonunda tayini iyi bir memuriyetle, yeni edebiyatın kıblesi olan Batı'ya çıkacaktır. Bu saadetlerin, romantik kahramanımız Ahmet Cemil'deki karşılığı ise sukutuhayaldir, gelecek vadetmeyen eski edebiyatın kaynağı bir memlekete, çöle kaçıştır.

Ahmet Cemil ile arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin münasebetleri romanda pek tabii bir şekilde gelişmez. Yazar Hüseyin Nazmi'yi ihtiyaç duydukça devreye sokar. İki "dost" için biraz zor izah edilebilir biçimde Hüseyin Nazmi bir defa olsun Ahmet Cemil'in evinde görülmez. Daha önce kendilerinden iki iyi arkadaş, dost olarak söz edilen ikilinin öykünün finalindeki ayrılışları ve bu ayrılıştaki soğukluk da özetle aktarılır.

Yine psikanalist Erikson'a göre "yakınlığın karşıtı mesafeli olmaktır, mesafeli olmak da değer olarak belirlenmiş şeye ulaşmış kimselere karşı çıkma ve bunlara karşı kendini koruma yetisidir." (Deutsch, Krauss, 1986: 237) Aklı ve gönlü Batı'ya dönükken hayatın acı gerçekleriyle orta yerde tek başına kalan Ahmet Cemil'in de bu manada, iyi bir memuriyetle Avrupa'ya giden Hüseyin Nazmi'ye karşı bir tür savunmacı karşıt davranış sergilediği söylenebilir.

Hüseyin Nazmi ve kız kardeşi Lâmia'nın "davranış, zihniyet, giyim kuşam, eşya ve adab-ı muaşeretlerinde" dikkat çekilen noktalarından birisi de az çok "Batılı moda ve alafrangalık ölçüleri taşıyan" (Andı, 2010: 15) kahramanlar olmalarıdır.

Roman yazım tekniği açısından, kahramanın acısını gerçeklik sınırlarını zorlamadan derinleştirmek, anlatı kişisini okurun zihninde kalıcı kılmaya hizmet eder. Ahmet Cemil'in babasının ölümü, ideallerine ve emellerine ulaşamaması, annesine ve kız kardeşine bakma zorunluluğuna karşın kız kardeşini koruyamamış olması, "esiri-i hülya" romantik Ahmet Cemil'i edebiyat dünyasında trajik bir karakter yapmaya da yaramıştır.

2.2.Ahmet Cemil'in Muharrirlik ve Şairlik Umutlarını Yitirmesi

Raci, bir gazetede Ahmet Cemil'in şiirlerini aşağılayıcı bir yazı yazar. Şiirlerini vaktiyle beğenen edipleri bile kendisine gülerlerken gören Ahmet Cemil yıkılır. Ahmet Cemil, matbaanın kontrolünü Vehbi Bey'e kaptırınca başyazarlıktan alınır. Ahmet Cemil, böylece hem şairlikte hem de yazarlıkta ikbal bulamaz.

Ahmet Cemil şiir kitabını, yani şöhret hayalini sobada yaprak yaprak yakar. Geride -hakikatleri olarak- annesi Sabiha Hanım ve eve ilk taşındıkları mutlu zamanlara ait çocukluk hatıraları kalmıştır.

Ahmet Cemil, uzaklara gitme arzusunu annesiyle paylaşır. "Baran-ı elmas-ı tahattur"un yağdığı mavi bir gecede başlayan hikâye; Mehmet Rauf'un mensur şiirlerine ad olacak olan "Baran-ı dürr-ü siyah"ın yağdığı bir gecede, çöle doğru kaçışla, karanlık denizdeki bir yol

culukla biter.

Servet-i Fünûn şiir estetiğinin ateşli savunucusu Ahmet Cemil, eski şiir hakkında da "yeisle dolu, yeis levhası, derin bir melal, mağmûm" nitelemelerinde bulunmuştur. Günü geldiğinde her yeni eskir ilkesi, Servet-i Fünûn zihniyetini ve estetiğini de etkisi altına alır. Bir zamanlar kadim Divan şiirini, Ahmet Mithat Efendi tarzı romanı, Muallim Naci tarzı itidalli Batılılaşma fikrini eleştiren Servet-i Fünûn zihniyeti, günü gelince Milli Edebiyat anlayışı taraftarlarınca eleştiriye tabi tutulacaklardır

2.3.Ahmet Cemil'in Mazisi Baba Evini ve Atisi Matbaayı Kaybetmesi

Kurgu açısından Ahmet Cemil'in yıkıma uğraması da hedeflerine ulaşmaya başlaması gibi kısa yoldan gerçekleşir. Matbaa müdürü Tevfik Efendi genç bir kızla evlendirilir ve bir süre sonra felç olur. Oğlu Vehbi Bey'in kontrolüne geçen matbaada çalışanlar birer birer tasfiye edilir. Kendini suçlayan Ahmet Cemil, eniştesiyle matbaadaki ortaklığı bitirmek ister; fakat ödenmesi gereken borç taksitler yüzünden bu ortaklığı bitiremez. Matbaadaki ortaklığa karşılık Ahmet Cemil, baba yadigârı evlerini rehin bırakmıştır. Lamia'yı ve eserini düşünen Ahmet Cemil olanlara, belki işler düzelir diye, göz yummaya devam eder.

3.Realist Romanın Kurgusuna Romantik Müdahale: Ölüm Yerine Kaçış ve Anima Miti

Kırk Yıl adlı hatıralarında anlattığına göre Halit Ziya, roman kahramanı Ahmet Cemil için başlangıçta farklı bir son/akıbet, bir tür ölüme kaçış kurgulamıştır:

> "Bunu (Mâî ve Siyah) başka türlü tasarladım. O zamanın hayatından, idaresinden, memlekette teneffüs edilen zehirle dolu havadan muztarip, marîz bir genç, kısacası devrin bütün hayalperest yeni nesli gibi bir bedbaht tasvir etmek isterdim ki, ruhunun bütün acılarını haykırsın, coşkun bir delilikle çırpınsın ve bütün emelleri parmaklarının arasından kaçan gölgeler gibi silinip uçunca, o da gidip kendini, ölmek için saklanan bir kuş gibi karanlık bir köşeye atsın. Bu gençte bir aşk yıldızı, bir sanat hulyası olacaktı ve bunların arasında bir sarhoş gibi yıkıla yıkıla, o duvardan bu duvara çarpa çarpa çekilip gidecek, nihayet bir kavukta sinip can verecekti, mavi hülyalar içinde yaşamak için yaratılmışken, siyah bir uçuruma yuvarlanacaktı." (Uşaklıgil, 1969: 463)

Fakat yazar daha sonra Ahmet Cemil'e, kaçış sahnesini uygun görmüştür. Lamia için "O benim olmayacaksa ölürüm." diyen, şiir defterini ortadan ikiye ayırıp önceden kızıştırdığı sobaya atarken defterini de "öldürmek, ötekiler gibi bunu da mevcudiyet sahnesinden kaldırmak" isteyen, şiirinin intihar edişini cehennemi bir zevkle izleyen, Raci'nin ölümünü intihar olarak niteleyen, kız kardeşinin kaybından sonra annesi tarafından geceleri fena bir uykudan uyanılıp kapısını dinlenen şair ruhlu Ahmet Cemil, böylece olası nihai destrudo anını ertelemiştir.

Ahmet Cemil'in gelişmelere karşı geliştirdiği tepki, hayal kırıklıklarıyla sabahladığı baba evini ve sevdiği şehri terk etmek olur. İstanbul'dan ayrılmadan önce kız kardeşi İkbal'in

mezarını ziyaret eder. Yolda rastladığı Vehbi Bey'e bir tokat atmakla yetinir.[12] Romantik Ahmet Cemil, baba evinin elinden gitmesine, yazarlık, şairlik ve şöhret umutlarının yok olmasına neden olan dahası iki canın yitmesine yol açan eniştesine karşı da yok edici bir son tahayyül etmez, yolda rastladığı, kız kardeşinin katili eniştesi "sefil hakikat" Vehbi Bey'e bir tokat atmakla yetinir. Freud'a göre rüya, bastırılmış geri itilmiş bir arzunun kılık değiştirmiş tatminidir ve her rüya bir çocukluk anısıyla başlar. (Muckhenhoupt, 2004: 92) Hayatını "müdebdeb bir rüya" (MS: 112) olarak niteleyen Ahmet Cemil de düşünden uyanıp yeni bir rüyaya doğru kaçacağı zaman çocukluğunun huzur ve saadet dolu zamanlarını hatırlar.

Kaçış, gelecekte Servet-i Fünûn edebiyatının temsilcilerinin gerçek hayatlarında da yönetimin baskılarına karşı geliştirecekleri nihai tepkileri olacaktır. Bu romandaki kaçışta yönün Şark manasıyla çöl olması, romanın tematik yapısındaki Doğu-Batı meselesini de gündeme getirir.

Murat Belge'ye göre Türkiye'de romanı üreten süreç bizatihi politik bir olay olan Batılılaşmadır, dolayısıyla roman yazma eyleminin kendisi de politik bir tavır almayla ilgili bir şeydir. Roman yazıyorsan bu çalışmada Batı'dan yana olmayı seçmişsin denektir ve bu durum Halit Ziya'da da mevcuttur. (Belge, 2009: 347) Robert P. Finn ise Mai ve Siyahı incelediği yazısında romanın izlek olarak geleneksel **Leyla ile Mecnun** hikâyesinin bir tür çağdaş versiyonu olarak da okunabileceğini ve son aşamada Halit Ziya'nın "İslam'a dönüş manasında" Ahmet Cemil'i "dindar annesiyle" çöle yönelttiği tespitinde bulunur. (Finn, 2003: 151-163)

Devrin matbuat hayatının anlatıldığı ve kahramanlarının genellikle dar aile çevresi içinde sahnelendiği **Mai ve Siyah'ın,** bir karakter romanı olduğu kadar bir nesil romanı olarak da okunması gerektiğini söyleyen Mehmet Kaplan'a göre **Aşk-ı Memnu**'nun Adnan'ı gibi bu romanın Ahmet Cemil'i de hareket adamı değildir. İkisinin de davranışlarında kadınlara has bir incelik ve zarafet vardır. Halit Ziya'nın en çok sevdiği ve tekrarladığı kelimeler de "zarif" ve "mini mini" dir. (Kaplan, 1997: 397) Ahmet Cemil, bütün umutları yitmiş, bütün hayalleri elinden kaçmış bir hâlde çöle doğru gemide gecenin karanlığında yol alırken yanına bir tek annesini alacaktır.

Eskilerin "Anne başa taç imiş / Her derde ilaç imiş / Bir evlat pir olsa da / Anneye muhtaç imiş" sözünü hatırlatan karanlık gecede anne ile çıkılan bu son yolculuk, Jung'a dayandırılan, bilinçaltı dişisi unsuru olarak, anima mitini, anne karnına dönüş özlemini çağrıştırır. Karanlık sular, emniyet demek olan anne karnını dolaysıyla huzurlu başlangıç anını simgelemektedir.

Çöle, anne ile birlikte deniz yoluyla kaçış, nihai destrudo dürtüsü olan ölüm arzusunun faklı bir tezahürüdür, yok etme-yok olma/ölme-öldürme dürtüsünün ötelenmesi, gizlenmesi çabasının göstergesidir.

SONUÇ

İşçiliği ikinci plana atan romantik popüler roman anlayışına son veren Halit Ziya Uşaklıgil, **Mai ve Siyah** adlı öncü romanında bir yandan eski edebiyat eleştirilerinde bulunmuş bir yandan da yeni edebiyatı savunmuştur. Bu romanda, merkezi kişi Ahmet Cemil özelinde "muharrirlik ve şairlikle ulaşılabilecek şöhret, Lamia ile somutlaşan sevgili, matbaa ve gazete

[12] Ahmet Cemil'deki bu yıkımları bir tür yabancılaşma olarak ele alan Ahmet Alver, Ahmet Cemil'i, Tanzimat romanının Avrupai romantik tiplere benzeyip, belirli anlamda psikolojik boyutu ve bireysellikleriyle öne çıkan kişilerine en iyi örnek olarak değerlendirir. (Alver, : 2002: 34)

gibi yazı ortamları" psikanalitikte insanı hayata bağlayan enerjiler bütünü anlamına gelen libido unsurlar olarak ele alınabilirler. Ahmet Cemil'in babasının ve kız kardeşi İkbal'in ölümü, Ahmet Cemil'in sevgili adayı Lamia'yı ona duygularını bile açamadan kaybetmesi, yazarlık görevine son verilmesi, matbaadaki hissesini kaybetmesi ve babasından kalma evlerini yine şöhret hülyası uğruna kaybetmesi, Ahmet Cemil'i nihai şekli olan ölüm destrudo dürtüsüne sürükleyen unsurlardır.

Yazar Halit Ziya Uşaklıgil, romanının kurgusuna müdahale edip hikâyenin olası ölümlü son sahnesini anılarında da belirttiği gibi daha iyimser açık uçlu bir sonla, deniz yoluyla çöle doğru gece çıkılan bir yolculuk ile değiştirmiştir. Böylece başlangıç/anima miti de olan kaçış kurgusunu romanında ölüm dürtüsünü perdelemek üzere kullanmıştır.

Kaynakça

Alkan, M. (2015). *Mai ve Siyah'ın Sönmüş Hayaller'i.* Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitütüsü Dergisi, S. 15.

Alver, A. (2010). *İlk Dönem Türk Romanlarında Yanlış Batılılaşma Sonucu Yabancılaşan Tipler,.* Samsun: Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 12.

Andı, M. F. (2010). *Roman ve Hayat.* İstanbul: Akademik Kitaplar.

Arsev, A. A. (2002). *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Aşk ve Nesne İlişkileri.* Ankara: Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Arslan, N. (2008). *Halit Ziya'nın Mai ve Siyah Romanının Farklı Bir Okuması.* 38. ICANAS: Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri, Bildiriler.

Bakırcıoğlu, N. Z. (2004). *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Belge, M. (2009). *Sanat ve Edebiyat Yazıları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Çekilmez, V. (Tarihsiz). *Farklı Kültürlerde Renklerin Anlamları.* Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.

Çelik, R. (2001). *L.N. Tolstoy'un 'Anna Karenina' Romanı ile H. Z. Uşaklıgil'in 'Kırık Hayatlar' ve Aşk-ı Memnu' Romanlarında 'Evlilik' Temasının Karşılaştırılması.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Çetin, N. (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi.* Ankara: Öncü Kitap.

Deutsch, M. K. (1986). *Psikoseksüel Gelişim Evreleri, (Çev. Bekir Onur).* Ankara: Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.

Doksat, M. K. (2008). *"Evrimsel Psikiyatri".* İstanbul: Prof. Dr. Ayhan Songar II. Davranış Fizyolojisi Sempozyum Kitabı.

Finn, R. P. (2003). *Türk Romanı İlk Dönem1872-1900.* İstanbul: Agorakitaplığı.

Freud, S. (1978). *"İçgüdüler Kuramı", Freud, (Hzl. Ender Gürol).* İstanbul: Cem Yayınevi.

Grafik ve Fotoğraf . (2011). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Güneş, A. (2013). *"Halit Ziya Uşaklıgil'in Mai ve Siyah Adlı Romanının Göstergebilimsel Çözümlemesi".* Antalya: Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S. 20.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Libido. (Erişim tarihi: 02.07.2016).

Huyugüzel, Ö. F. (2004). *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler).* İstanbul: Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kaplan, M. (1997). *"Mâi ve Siyah Romanının Üslubu Hakkında", Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kavcar, C. (1985). *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünûn Romanı.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kerman, Z. (1995). *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Kolcu, A. İ. (2005). *Servet-i Fünûn Edebiyatı.* Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

Mehmet Kerem, D. (2008). *"Kişilik Bozuklukları".* İstanbul: Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi.

Millas, H. (2000). *Türk Romanı ve "Öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı.* İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

Moran, B. (2002). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Muckhenhoupt, M. (2007). *Sigmund Freud Bilinç Dışının Kâşifi.* Ankara: TUBİTAK.

Nevin, A. Ö. (2004). *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi.* İstanbul: Agorakitaplığı.

Öztürk, R. (1998). *"An Assesment of Charles Dickens's Great Expectations And Halit Ziya Uşaklıgil's Aşk-ı Memnu".* Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 1 S. 2.

Parla, J. (2012). *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Sertaslan, A. (2014). *Halit Ziya Uşaklıgil'in Hikâye ve Romanlarında Çocuk.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Şahin, Z. (2011). *Arthur Schnitzler ve Halid Ziya Uşaklıgil'in Eserlerinde Ahlâk Yalancılığı.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Tanpınar, A. H. (2000). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Uşaklıgil, H. Z. (1969). *Kırk Yıl.* İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.

Uşaklıgil, H. Z. (2002). *Mai ve Siyah, (Yayına Hazırlayan: Enfel Doğan).* İstanbul: Özgür Yayınları.

Yorulmaz, F. (2006). *Ingeborg Bachmann`ın Her Şey ve Halit Ziya Uşaklıgil`in Bir Başlangıcın Sonu Adlı Kısa Öykülerinde Çocuk-Aile İlişkisi.* Erzurum: Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.

KERİME NADİR'İN AŞK HASRETİ ADLI ROMANI ÜZERİNE BIR İNCELEME

Yrd. Doç. Dr. Mahfuz ZARİÇ

Batman Üniversitesi

Özet

Kerim'e Nadir, **Aşk Hasreti** adlı eserinde İstanbul ve civarında yaşanan bir aşk hadisesini ele alınmıştır. Yer yer realist hatta natüralist sayılabilecek gözlemlere yer verilmiş olmakla birlikte eserin genelinde romantik roman anlayışının tematik ve kurgusal iz düşümleri dikkat çekmektedir.

Edebi akımlardan romantizmin ve popüler edebiyatın yansımaları olarak kurguda romantizm; ilk görüşte aşk, kardeşlerin aynı kıza âşık olması, imkânsız aşk, âşıkları ayıran rolündeki kardeşin gizemli uzak diyarlarda kaybolması, sıra dışı olaylar, mağlup kahramanın okuyup mühendis olması, âşıkları yakınlaştıran kıskançlık, hastalık, seyahat kurgusu ve sevilen erkeğin hayatını tehlikeye atıp kahramanlık göstermesi, anlatıya ilave bağımsız aşk hikâyecikleri eklenmesi, kayıp ayırıcının bir anda kurtulması, geri dönmesi ve mutlu son ile gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Romantik roman, kadın dili, Kerime Nadir, popüler edebiyat

A STUDY ON NOVEL *LONGING FOR LOVE* PENNED BY KERIME NADIR

Abstract

Kerim'e Nadir has narrated a love story in Istanbul and it's vicinity in her novel Longing for Love. There are some realist and naturalist descriptions in this novel, but generally the romantic touch is the main novelistic approach at thematic and fictive structure of novel.

We can examine these elements as romantic fictive structures of literary movement romance and popular literature in this novel such as main indicators: the love at first sight, to be in love with the same girl by brothers, the impossible love, to loss of separator figure on a mysterious distant land, unusual events, to study and to be an engineer, the fiction of travel, jealousy and disease, to risk one's neck, showing heroism, adding new narratives and independent love anecdotes, getting clear of suddenly, to return easily and happy ending.

Keywords: Romantic novel, feminine language, Kerime Nadir, popular literature

Giriş

Popüler aşk edebiyatının ve kadın edebiyatının dikkat çeken isimlerinden Kerime Nadir [Azrak] (1917-1984), yazı hayatına şiir ve öyküleriyle 1937'de **Servet-i Fünun–Uyanış** der

gisinin daveti üzerine başlamıştır. Bu daveti kabul etmekle "delicesine özlediği bir iklime"

kavuştuğunu söyleyen Kerime Nadir, edebiyat ile ilk bağlarını dinlediği masalları daha sonra kendisinin anlatmaya başlaması ve işi bir adım ötesine taşıyıp masallar uydurmasıyla kurar. O yaşlarda annesinin okuduklarını dinleyen Kerime Nadir, babasının kütüphanesinden aldığı Jules Vernes'in **On Beş Yaşında Bir Kaptan** adlı romanı ile macera romanlarıyla tanışır. (K. Nadir, 1981: 7-10) Annesi ağdalı bir Osmanlıca ile çevrilmiş olan seyahatnameleri rahatlıkla okuyabilmesi için ona bir de **Lügat-ı Naci** hediye eder. Bir hanımın elindeki **Yarımay** dergisini evlerinde unutması üzerine Kerime Nadir, bu resimli dergide kendisi gibi yazan yeni isimlerin yazılarını okuma fırsatı bulur. Böylece içinde, kendi yazılarını yayımlama arzusu uyanır. Yazma düşüncesini açıklayan Kerime Nadir'e, anne babası yazmayı yasaklar; hatta küçük kız kardeşini onu takiple görevlendirirler. Fakat sonunda yasakların yazmaya engel olamadığını gören ailesi yazmasına müsaade eder.

Kerime Nadir, kırk yılı aşkın yazarlık hayatı boyunca kırk roman yayımlamıştır. Bu eserler dönemin roman tefrika eden **Hakikat, Vatan, Son Posta, Demokrat İzmir** gibi gazetelerinde büyük ilgi görmüştür. Kerime Nadir'in roman tefrikaları gazetelerin tirajlarını kat kat artırmıştır.

Yazarın, Selim İleri'nin yakıştırmasıyla "yapımcının büyük garantisi" (K. Nadir, 1981: 356) olarak görülen romanlarından on dokuzu, sinemaya da "gişe garantili filmler"[1] (Polat, 2008: 171) olarak uyarlanmıştır.

Bir öykü[2] ve bir de anı kitabı bulunan yazar, piyasa edebiyatı, düşük edebiyat gibi isimlerle de anılan popüler edebiyat çerçevesinde yazan diğer pek çok yazar gibi edebiyat tarihlerinde ve edebi eleştiri alanında çoğu kez görmezden gelinmiş hatta küçümsenmiştir. Kurgusal işçiliğin, dil ve üslup özeninin yer yer ihmal edildiği bu türden eserlere yöneltilen ve hakarete varan "toplumcu realist" eleştirilerde popüler aşk romanlarındaki abartılı santimantal yaklaşımlara, yazarların olayların akışına ve şahısların gelişimine göze batar derecedeki müdahalelerine, kolaycı tesadüfler ve diğer kurgusal müdahalelere dikkat çekilmektedir. Kerime Nadir gibi kimi popüler yazarların kanon dışı tutulmalarının bir nedeni de hakikatte yeni edebiyatın romandan, romandaki yeniliğin de özellikle Doğu'da kadından ibaret olmasına rağmen bu yazarların taşıdığı kadın kimliğidir.

Popüler aşk edebiyatına insafla yaklaşan isimler ise hemen her türüyle çoğu kez küçümsenmiş olan bu türden popüler romanların, özellikle on dokuzuncu asrın sonlarında formalar şeklinde haftalık bölümler olarak satılmaları, hatta Cumhuriyet yıllarında bile gazetelerde tefrika edilmeleri ile bir tür ekonomik canlılığa imkân sağladığına dikkat çekmişlerdir:

> "(…) bu sıcaklığı sürekli kılmanın yollarından biri de, aynen gazetelerdeki tefrika romanlarda olduğu gibi, bol olaylı, macera yönü ağır basan, vakayı en can alıcı yerinde keserek merak ve heyecanı bir hafta sonraya taşıyabilecek

[1] Seven Ne Yapmaz 1940, Hıçkırık 1938, Funda 1941, Samanyolu 1941, Sonbahar 1943, Boş Yuva 1962, Şahane Kadın(Aşk Rüyası Romanı), Aşk Bekliyor 1959, Esir Kuş 1957, Günah Bende mi? 1939, Posta Güvercini 1950, Aşka Tövbe 1945, Uykusuz Geceler 1945, Güller ve Dikenler 1971, Son Hıçkırık 1956, Sisli Hatıralar 1967, Suya Düşen Hayal 1964, Zambaklar Açarken 1973, Dert Bende 1973. (Polat, 2008: 179)

[2] Mücrim (1943) [Bu öykü kitabı 1966 yılında İnkılâp ve Aka Kitabevleri tarafından Suçlu adıyla basılır.] http://tr.writersofturkey.net/index.php?title=Kerime_NADİR 23.09.2016

türden bir kurguyu kollamaktı. Bu ise popüler romanın en önemli özelliklerindendi." (Andı, 2010: 86)

Romanlarınki bazı zayıflıklara kendisi de anılarında değinip[3] "iddiasız esercikler" olarak nitelediği bazı romanlarının, "hayatın en kötü ve en çirkin yanlarını sergileyen" gerçekçi roman türünün edebiyat alanına henüz egemen olmadığı o zamanlarda, okur ilgisini böylesine çekmesine şaştığını söyleyen Kerime Nadir'e göre başarısının sırrı muhtemelen, bu eserlerin çok sade olmasında, konularının ince bir romantizmin renklerini taşımasında ve üslubunun akıcılığında yatmaktadır. (K. Nadir, 1981: 68)

Eleştirilere ve görmezden gelmelere rağmen Kerime Nadir'in eserleri üzerine bu güne kadar sekiz lisansüstü tez yazılmıştır. Edebiyat disiplininin yanı sıra gazetecilik, yabancı diller ve sinemacılık[4] alanlarında hazırlanmış bu tezler geneli itibariyle Kemalizm[5], modernite[6], popüler edebiyat, evlilik[7], feminizm[8] ve kadın[9] konuları etrafında şekillenmiştir.

Kerime Nadir üzerine hazırlanmış çalışmalardan bir kısmında ise yazarın eserleri popüler edebiyatın öne çıkan diğer isimleri Esat Mahmut Karakurt, Muazzez Tahsin Berkant,

[3] Kerime Nadir, **Romancının Dünyası** adını verdiği hatıralarında **Aşk Hasreti**'ni "orta çapta bir roman" ve "esercik" olarak niteler. (K. Nadir, 1981, 69, 93)

[4] **Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin Berkand'ın Romanlarından Sinemaya Kadın İmgesi** başlıklı tezde yazarın romanları kadın roman kişileri üzerinden okunmuş, kahramanların âşık olma, ayrılma, engelleri aşma çabaları ve mutsuz sonlar yolculuk metaforunun durakları olarak ele alınmıştır. Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin Berkand'ın kitap okumayı teşvik ettiği; kadınlara sosyal yaşam, adab-ı muaşeret, kadın-erkek ilişkileri hakkında açıklamalar aktardığı; yol gösterdiği, bu doğrultuda hareket eden kahramanların yolculuklarına okuyucuları ortak ederek kahramanlar gibi okuyucuların da tamamlanma sürecine katkıda bulunduğu; romanların sonlarına bakıldığında, kahramanların ulaştığı noktanın başlangıçta bulundukları noktadan daha ilerde olduğu görüldüğü görüşleri savunulmuştur. (Atan, 2008: 168-170)

[5]Kerime Nadir'in romanlarının Muazzez Tahsin Berkand'ın romanları ile birlikte Kemalist düşünce doğrultusunda yapılan devrimlerin kadınlara anlatılmaya çalışıldığı romanlar olduğu kabulü ile hazırlanan tezde "Muazzez Tahsin'in, Cumhuriyetin modernleşme projesini yaymada misyoner görevi gördüğü, Kerime Nadir'in ise Cumhuriyet'e karşı olmamasına rağmen, romanlarında kadının modernleştirilmesine yer vermekten ziyade, erkek- kadın ilişkilerini öne çıkardığı, (…) Ulaştıkları kitle ve yazı dilinin kolay anlaşılırlığı göz önüne alındığında, bu romanların Kemalist modernleşme projesinde üst-kültür yaratma işlevine katkı sundukları" görüşüne yer verilir. (Polat, 2009: 122)

[6] Kerime Nadir, Esat Mahmut Karakurt ve Muazzez Tahsin Berkand'ın 1930 ile 1945 arasında yayınlanmış popüler romans romanlarındaki modernite söylemini açığa çıkartmanın hedeflendiği tezde, erken Cumhuriyet döneminde yeniden oluşan orta sınıf tarafından kabullenilen popüler romans romanlarının, moderniteye daha olumlu bir şekilde yaklaştığı ve kendiliğinden bir sosyal değişimin sinyallerini verdiği ileri sürülür. (Özkurt, 2007: IV)

[7]**Kerime Nadir, Esat Mahmut Karakurt, Muazzez Tahsin Berkand örneklerinde 1930-1950 dönemi popüler Türk romanları üzerine tematik bir inceleme** başlıklı tezde, adı geçen isimlerin İstanbul'da geçen, aşk eksenli, kadın ve eğitim öğretim gibi konulara yer verilen romanlarında tartışılan ana meselenin "Nasıl bir evlilik?" sorusu olduğu ve bu soruya verilen cevabın "severek evlenmek" olduğu belirtilir. (Yıldız, 2010: 257-261)

[8]Kerime Nadir'in "edebiyat tarihinde ve feminist edebiyat içinde yeniden değerlendirilmesine bir olanak yaratması dileğiyle" kaleme alındığını belirtilen tezde, yazarın eserlerinde Kemalist modernleşmeyi okura sunduğu, modernleşmeyi özel alanda kadın üzerinden anlattığı, kadının eğitimi konusunu adeta kutsadığı, kadın ve erkek kahramanlarının toplumsal cinsiyet rolleri açısından standardın dışında olduğu, ataerkil yapıyı özellikle erkek kahramanlar üzerinden eleştirdiği tespitlerinde bulunulur. (Günay, 2007: 82)

[9] Bir başka tezde Kerime Nadir'in romanlarında evliliğin, kadının güç ve otoriteye duyduğu arzuyu; cinselliğin ise güç ilişkilerinin yaşandığı bir mücadele alanı olarak belirdiği tespitinde bulunulur. (Yakın, 1999)

Halide Nusret Zorlutuna, Samihâ Ayverdi[10] ve Şule Yüksel Şenler'[11] gibi yazarların romanları ile karşılaştırılmıştır. Bu yazılarda Kerime Nadir'in romanlarının kurguları arasındaki pek çok ortak noktaya da dikkat çekilmiştir.[12]

1946 yılında **Kahkaha** adıyla yazılıp basılmış olan **Aşk Hasreti** adlı roman, "yazarının onu yeni baştan işleyip, motifler ve bölümler katması ile" (Günay, H. Nilüfer, 2007: 22) 1964 yılında tekrar basılmıştır. **Kahkaha**, yazarın diğer bazı romanları[13] gibi bir istek üzerine kaleme alınmış ve istekte bulunan **Son Posta** gazetesi tarafından tefrika edilmiştir.

Kerime Nadir'in **Aşk Hasreti** adlı eseri, orman mühendisi kahramanları ve merkezi kişisi Zerrin'in gerçek aşkı/romantizmi, orman mühendisi Nihat'ta bulması ve onu parlak bir kurmay yüzbaşıya tercih etmesi dolayısıyla Orman Genel Müdürlüğü yetkilerinin de dikkatini çekmiştir. "Sosyal Konulara Doğru" başlıklı hatıra notlarında yazı masasında sürekli roman notlarının bulunduğunu ve bir roman bitince bir yenisine başladığını, hiçbir zaman konu sıkıntısı çekmediğini, yazma anında bir tür trans hâli yaşadığını belirten Kerime Nadir işte böyle kolaylıkla yazdığı eserlerinden biri olan **Aşk Hasreti** adlı romanıyla duygulandırdığı Orman Genel Müdürü tarafından on beş günlük geziye davet edilir.

Sanatı, bir takım amaçlara âlet eden ve ölçüye, biçime önem verenlerin gerçek sanatçı olamayacağını vurgulayan Kerime Nadir, Orman Genel Müdürünün teklifi ve cesaretlendirmesiyle "sosyal mesaj taşıyan", "bir davanın romanı" olacak şekilde **Ormandan Yapraklar** adlı "gerçekçi" romanını da yazmaya karar verir. (K. Nadir, 1981: 102-105)

Eserlerine, dolayısıyla yazarlığına yöneltilen eleştirileri önem verip kendisini ve eserlerini savunan Kerime Nadir, insaf dairesindeki eleştirilere nezaket ve olgunlukla karşılık verirken, üslubunu beğenmediği ve insafsız bulduğu eleştirmenlere de sert karşılıklar verir. Bu bağlamda Adile Ayda gibi eleştirmenleri minnetle anarken, Selim İleri'ye ise adeta ateş püskürür:

> "Birisi varmış yıllardır benim eserlerimi satır satır izleyen, ezberleyen ve ivik ivik inceleyen… Körpelik çağında tutku ile onlara sarılmış, onlarla içli

[10] **Dört Kadın Yazarın Romanlarında 'Makbul Aile' (Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir Azrak, Sâmiha Ayverdi)** adlı çalışmada, ulus düşüncesi inşasında ideal aile kavramı ile adı geçen yazarların romanlarında bu konunun ele alınış biçimi üzerinde durulur. Kerime Nadir'in alile konusu etrafında daha çok medenî hayat göstergeleri üzerinde yoğunlaştığı sonucuna varılır. (Zambak, 2014)

[11]**Medeni ya da Müslüman: Popüler Aşk Romanlarında Feyzâ Olmak** başlıklı tezde de Kerime Nadir'in **Gelinlik kız** ve **Saadet Tacı** adlı romanları popüler İslami edebiyatın temsilcilerinden Şule Yüksel Şenler'in **Huzur Sokağı** adlı romanıyla karşılaştırılır. Şule Yüksel Şenler'i İslamcı hareket, Kerime Nadir'i de Kemalist modernizasyon projesi çerçevesinde değerlendirip bu iki ismin anılan romanlarında kadının konumlanış şekli üzerinde durulur. Kerime Nadir'in romanlarında Kemalist aydınlanmanın kanonik metinlerinden ayırmakla birlikte, Kemalizm'in olumladığı medeni kadın imgesini sunduğu belirtilir. (Erekli, 2006: 102)

[12] Yazarın romanlarının aşk ekseninde ele alındığı tez çalışmasında romanlarda kurgulanan aşkların genellikle biri evli olan iki âşığın imkânsız aşkı, biri hasta olan iki sevgilinin aşk ıstırapları, iki âşıktan birinin ailevi nedenlerle başkasıyla evlenmek zorunda kalması, üçüzlü aşk durumları, kavuşmaya az zaman kala hayatların ansızın değişmesi, âşıklardan birinin ötekini gizli bir nedenle terk etmesi…" gibi ortak bir şablona sahip olduğu, sevilenin yüceltildiği; kadınların çok güzel, erkeklerin çok yakışıklı olduğu; karakterlerin asil ve eğlenceye düşkün olduğu; cinselliğe neredeyse hiç yer verilmediği, aşka çoğu kez acının eşlik ettiği, aşkta gerçek mutluluğun ne olduğunun sorgulandığı, ebeveynlerin çoğu kez âşıklar için ayırıcı rolünde olduğu, birbirine yakın yaş gruplarındaki evliliklerde ciddi problemlerin yaşanmadığı tespitlerinde bulunulur. (Yeşilyurt, 2013: 64-72)

[13] Bu türden istek üzerine yazılmış romanlardan **Dert Bende** (1973) daha basılmadan aynı isimle filme çekilip gösterime girince kandırıldığını anlayan yazar, film yapımcıları ve oyuncu Türkan Şoray hakkında sükût-u hayal yaşar. (Nadir, 1981: 309-323), ("Türkan Şoray'la Tanışıyorum", "Acımasız Yeşilçam")

dışlı yaşamış!.. Ama, sonraları bu bu aşka ihanet dönemine girmiş; kendisini aştığını sanan iddialı, saplantılı bir olup çıkmış!...” (K. Nadir, 1981, 355)

Kerime Nadir’e göre roman, günlük hayatın kopyası olmamalıdır. Tam tersine roman, günlük yaşamın dışında bize mesaj getiren bir vasıtadır. Romana olan ihtiyacımızın nedeni de içinde yaşadığımız gerçeklere sihirli bir ayna tutması, onları bize daha çekici daha başka, daha ilginç bir biçimde yansıtmasıdır. (K. Nadir, 1981: 68-70)

AŞK HASRETİ’NDE ROMANTİK YANSIMALAR

Romantizm akımının etkisindeki romantik roman anlayışı, 19. Yüzyılın ilk yarısında Avrupa’da Klasisizm akımına tepki olarak ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. Bu anlayışta, düşünce yerine duygu tercih edilir. Yazar evreni duygularıyla algılamaya çalışır. Bu tür romanda uzaklara kaçış kendini tarihi dönemlere veya uzak iklimlere gitmek şeklinde gösterir. Bu türden romanlarda yazarlar, kişileri üzerinde istedikleri gibi tasarrufta bulunurlar, rahat ve renkli bir dil kullanırlar, öznel tasvirlere yer verirler. (Çetin, 2009: 73-76)

Romantizm, bir edebi akımın adı olmakla birlikte yazarlıkta romantik duruş, kurguya ve kişilerin gelişime gönlünce müdahale etme, anlatıcıyı ve anlatı kişilerini farklı tavırlar ve tepkiler sergileyebilen, tabiata farklı bir gözle bakabilen kişiler olarak canlandırma anlamlarını da içermektedir.

1.Kurguda Romantizm

Kerime Nadir’in eserleri üzerine yazılmış tezlerde bile önemli ölçüde göz ardı edilmiş olan **Aşk Hasreti** adlı romanının kurgusunda, tematik yapısında, dil ve üslup özeliklerinde romantik roman anlayışının pek çok özelliği yansımıştır. **Aşk Hasreti**, popüler aşk romanlarının “hazır bulunmuş güzellik, zenginlik ve refah, yolunda giden işler, sorunsuz devam eden veya tamamlanan tahsiller, kurulu düzenler, mutlu aileler; merkezi kişilerin iç ve dış dünyalarında ansızın başlayan çalkantılar, bozulan hayat düzeni, ilk görüşte aşkın umutsuz bir aşk macerasına dönüşmesi, bir anda gerçekleşen ayrılıklar, engeller ve engelleyiciler, hüzün, çöküş ve mutlu sonlar” gibi pek çok özelliğini bünyesinde barındıran bir eserdir.

İlk Bakışta Aşk

Mevcut düzenin bozulması ve ardından yeniden durulma hâline varış, genel bir kurgu kaidesi olmakla birlikte bu romandaki ilk durum, olayların akışının kesilmesi, yeni durumlar üretilmesi ve anlatıyı sonuca bağlama romantik duyuşlarla gerçekleşmektedir. Bir temmuz akşamında, çocukluları birlikte geçmiş olan Zerrin ile Ferhat arasında ilk bakışta bir aşk vakası gerçekleşir. Bu aşkın başlangıcı gibi gelişimi ve sonuçlanması da romantiktir. Kahramanlar yalılarda yaşamakta gönüllerinin istediği gibi endişesiz, hesapsız eğlenmekte, denize girmekte, ata binmekte, yiyip içmekteler. Müsabakalara dönüşen bu eğlenceler aşk duygusunu derinleştirmek üzere kullanılmaktadır.

İmkânsız Aşk: İki kardeş Tarafından Arzulanmak ve İşsizlik

Kurgusunda hiçbir siyasi ve fikri çatışma veya tartışmaya yer verilmeyen **Aşk Hasreti**’ndeki temel çatışmalar, Zerrin’i isteyen iki kardeş arasında, daha çok da kahramanların iç dünyalarında duygu boyutuyla yaşanmaktadır. Anlatı kişilerinden Ferhat, sükse için evlilik

yapmak davranışıyla kısmen de olsa romantik iyi-kötü çatışmasında, kötü tiplemesini temsil etmektedir.

Ferhat ile Nihat'ın aşk çatışmasında seçim işini Zerrin'e bırakırması hakikatte haksız bir rekabettir. Nihat henüz işi olmayan bir gençtir. Oysa Ferhat, olgun ve gelecek vadeden biridir. Nihat ve Ferhat'tan aynı zamanda evlenme teklifi alan Zerrin, karar vermek için zaman isterken Ferhat'a cesaretle, Nihat'a ise özür diler gibi bakar. (AH: 39) Bu romantik bakışlar olacakları sezdirir niteliktedir.

Acındırma: Yoksulluk

Kurguda romantik bir tutumla farklı sınıflardan insanlara yer verilmeye çalışılmış Doğu Anadolu'ya giden gelen ve yoksul oldukları anlaşılan insanlara acımayla değinilmiştir:

> "Bir hafta sonra Haydarpaşa'dan trenle hareket ettiler. Hava çok sıcaktı. Kalabalık bir kompartımanda pencere önünde yer bulmayı bir nimet sayan Muhip:
>
> — Halimize şükredelim Zerrin, diyordu. Şu zavallı halkın çektiği zahmete bak!.. Hakikaten bir kısım yolcunun, bavulları, yol çantaları ve sepetleriyle yarı oturmuş, yarı ayakta durumları hazin bir sahne vücuda getiriyordu. Bunların içinde Doğu Anadolu'ya gidenler de vardı. Zerrin, kimi kucakta huysuzlanan, kimi de eteğe veya omuza tırmanan birkaç küçük yavruyu göstererek:
>
> — Hele şu çocuklar!.. dedi. Ve onlara uzun uzun acıyarak baktı .
>
> Onun şimdi her şeye karşı garip bir hassasiyeti, vardı. En değersiz sebeplerle üzüntüye kapılıyor, en küçük olaydan büyük dertler çıkarıyordu." (AH: 77)

Realist gözlem ve tanımlamalarında ileriye giden anlatıcı, iyi kötü ayrımının yapılmadığı bir noktaya varır. Buralarda natüralizme yaklaşıldığı bile söylenebilir:

> "Hanım coşmuştu zaten:
>
> — Ah yavrum!.. Bu gözler neler gördü!.. Ama o karıların haline yine de acıdım doğrusu!. Zavallılar bu hale düşmek için kim bilir ne türlü belâlara uğramış olmalılar!. Tanrı günahlarını affetsin!..
>
> … Uykusunda gören bir melek sanırdı. Ben de sonunda bir parçacık dalmışım. Şafakla uyandım... Bir de ne göreyim?.. Kızıl güneş odanın içini aydınlatmış... Karasinekler vığıl vığıl…
>
> — Sarhoş karının üstündeki örtü kayıp düşmüş. Aman Allah... Birden utanç ve tiksintiden ellerimle yüzümü örttüm...
>
> … Motorun bordası iskeleden epeyce yüksekteydi ama, iki gündür motorlara iniş biniş cambazlığına alıştığımız için biz kolayca bindik... Bunda zorluk çeken, bağırıp haykırışan bazı kadınlarla çocuklar; onlara yardım ederken

kavgaya tutuşan erkekler komik sahneler yaratıyorlardı.” (AH:166–168)

Kayboluş: Uçak Kazası

Evlilik gerçekleşir. Düğünden hemen sonra görevi gereği Ferhat Amerika’ya doğru yolculuğa çıkar. Bu yolculuk esnasında uçağın okyanusun ortasında bir adaya düşer ve beş yıl boyunca Ferhat’tan sağlıklı bir haber alınamaz. Ferhat’ın sırra kadem basmasının Nihat ile Zerrin’in baş başa kalabilmeleri için kurgulandığı açıktır. Bu sayede bir yandan da roman içinde ikinci bir roman başlatılır, yeni şahıslar sahneye çıkarılır ve yeni mekânlar söz konusu edilir:

> “Derken Millî Savunma Bakanlığından yapılan bir tebliğle hepsinin zihni perişan oldu. Arjantin'deki Türk sefaretinin bildirisine dayanan bir haberde, içlerinde Ferhat'ın da bulunduğu özel bir uçağın Cebelitarık yoluyla Okyanus üzerinden Amerika'ya uçarken Brezilya'ya ait Saint-Paul adası civarında düşmüş olduğu; yolculardan bir kısmının bir Amerikan şilebi tarafından kurtarıldığı, hayatlarından haber alınamayanlar arasında Ferhat'ın da bulunduğu bildirilmekteydi.” (AH:60)

Aradan yıllar geçer. Kayıp koca Ferhat’tan hala sağlıklı bir haber alınamamıştır. Saint-Paul’de tıbbî nebatlar üzerinde incelemelerde bulunurken tropikadan ölen Bolivyalı bir doktorun günlük not defterinden alınmış birkaç cümleden başka akıbeti hakkında kesin bir bilgi elde edilememiştir. (AH: 71)

Kahramanın Zaferi: Aşk Mağlubunun Mühendis Çıkması

Nihat ve Zerrin’in ağabeyi Muhip, yüksek orman mühendisi olurlar. Artık Nihat da bir iş sahibidir. Muhip Çorlu’ya Nihat ise Selimiye’ye atanır. Romantik bir tavırla Zerrin kendisine yenge diye hitap eden Nihat’ı başka kadınlardan kıskanmaya başlar. Nihat’ın hayatına Jale adında genç bir bayan ve babası Rasuhi Bey girer. Zerrin’in Nihat’a karşı beslediği aşkı alevlendirmeye yarayan bu kurgu unsuru da romantiktir. (AH: 67)

Yakınlaştırıcılar: Kıskançlık, Hastalık, Seyahat ve Kahramanlık

Yüzbaşı Ferhat, nişanlısı Zerrin ve kardeşi Nihat arasındaki yakınlaşmayı fark etmiştir. Kıskançlıkla dolup taşmışken evlilik tarihini erkene almaya karar verir. Zerrin ile Ferhat’ın kararlaştırılan düğününe üç gün kala Zerrin hastalanır. Bu arada Ferhat’ın izin süresi bitmek üzeredir. Hastalığı süresince Nihat, Zerrin’e samimiyet ve şefkatle ilgi gösterir. Zerrin, Nihat’a daha çok bağlanır. Ferhat ile Zerrin’in nikâhı kıyılır ve kısa bir süre sonra görevi gereği Amerika’ya uçar.

Zerrin, ağabeyi ve Nihat’ın görevli oldukları bölgelerde seyahate çıkar. Bir nevi tatil yapar. Bu arada Nihat’ı daha iyi tanıyacaktır. Zerrin’in ağabeyi Muhip, ikilinin arasındaki duygusal ilişkiden haberdardır ve ikisini birbirine münasip görmektedir. Derken Ferhat’ın kayıp olduğu süre beş yılı bulur. Muhip, Zerrin’i de alıp Nihat’ı görev yerinde ziyarete gider.

Zerrin bu seyahatler vasıtasıyla bir karara varır. Duygularını kestane gözlü, çamaşırları lav

anta kokan Nihat'a açar fakat ondan olumlu bir yanıt alamaz. (AH:91,92)

Nihat'ın sorumluluğu altındaki bölgede bir orman yangını çıkar. Nihat, hayatını tehlikeye atıp çalışmalara bizzat katılarak yangının söndürülmesini sağlar. Fakat ciddi bir biçimde yaralanır. Bu romantik kahramanlık da Zerrin'in ona olan ilgisini artırır. Bu işler arasında Zerrin'le Muhip, hastanın başucundan bir dakika bile ayrılmaz. (AH:101)

Kurgusal İlaveler: Başka Aşk Acıları

Yazar, romanın sonlarına doğru araya acıklı bir bağımsız hikâyecik yerleştirir. Aliye kız ve ninesinin hikâyesi de olması gerektiği gibi duygusaldır. Bu arada Nihat'ın Marmara Adasında bir de kız arkadaşı olduğunu öğreniriz. Nihat'tan uzak durmaya çalışan kızın başka bir sevgilisi vardır. (AH:188)

Bu olay sayesinde Nihat açısından Zerrin'le aralarındaki bir engel de kalkmış olur.

Kayıp Şahsın Ortaya Çıkması: Esaretin Ansızın Sona Ermesi

Bir akşamüstü kayıp Yüzbaşı Ferhat kelimenin tam anlamıyla sıra dışı ve romantik dönüşle tekrar sahneye çıkar**:**

> "Nihat:
>
> — Kim geldi?... diye sordu.
>
> — Anlayamadınız mı küçük beyciğim?... Ağabeyiniz... Ağabeyiniz...
>
> — Yalan!
>
> — Vallahi ağabeyiniz... Ferhat Bey... Biraz evvel geldi... Yukarıda...
>
> (…)
>
> — Tıpkı bir rüya gibi değil mi?... Ben de bu mutlu dakikaların bir gerçek olduğuna inanamıyorum... Upuzun beş yıldan sonra..." (AH: 192)

"— Yaşayan bir ölü gibi yaşadım Zerrin... Fakat bir gün kavuşmamızı sarsılmaz bir imanla bekledim. Senin de yüzünde bu bekleyişin bıraktığı ıstırap çizgilerini görüyorum... Çok solmuşsun yavrucuğum..." diyen Ferhat kayıp olduğu beş yıl zarfında Okyanus ortasında bir adada vahşi bir kabilenin elinde esir kalmıştır. Ferhat adada zorla evlendirilmiştir. Ferhat yine romantik bir sıra dışılıkla, adada İspanyolca ve İngilizce bilen genç bir kızılderili sayesinde derdini kendisini düşen uçaktan kurtaran kabilenin reisine anlatır. Yine romantik bir tesadüfle Bolivyalı bir beyaz doktor bulunur. Yapılan ilk tedavi sonucunda Ferhat eski sağlığına kavuşturulur. (AH:197)

Yüzbaşı Ferhat, kendisini kurtaran kabilenin dans oyunlarını seyrederken kabile reisinin yeğenine bir demet lotiye atar. O akşam kız da ona bir küçük lotiye demeti verir. Meğer bu çiçeği kabul etmek kızın evlilik teklifini kabul etmek anlamına gelmekteymiş.

Roman bu sahneden itibaren egzotik bir havaya bürünür. Ferhat Bey ileride iyileştikten sonra kaçmak düşüncesiyle rehberinin de tavsiyesiyle öldürülmemek için kızla evlenir. Böylece

Zerrin'e de ihanet etmiş ve Zerrin'in Nihat'a varabilmesi için bilmeden onlara da yardımcı olmuş olur. Ferhat Bey üç ay sonra rehberi ile adadan kaçmaya çalışır. Ama başaramaz. Esir düşer, cezası ölüm iken karısının araya girmesiyle cezası okyanusun ortasındaki adada sürgün biçiminde Güney-Doğu Prinzen Adası'nda hapse dönüştürülür. İki buçuk yıl sonra da Ferhat bu adadan bodur ağaçların gövdesinden yaptığı tekneyle kaçar:

> "Bir zaman sonra da bu ümidimi başka bir şey desteklemeye hizmet etti... Bu, adanın batısındaki toprak kısımda yetişmiş bodur ağaçlardan birinin gövdesinden yapmaya uğraştığım bir tekneydi... Adaya atıldığımın ikinci yılı bir çakı ile oymaya başladığım bu tekne küçük bir sandal kadardı... Onu Ni-Ni-Gay ve adamlarından dikkatle saklar, adada yalnız bulunduğum zamanlar yontmaya çalışırdım. Böylece dayanıklılığını ancak tecrübe şansına bıraktığım minimini teknem tam iki buçuk yılda bitti... İşte ben onun sayesinde o müthiş hapisten kurtulmayı başarabildim." (AH:201)

Mutlu Son: Asıl Sevene Varmak

Zerrin, öyküdeki son buhranını yaşamaya başlar. Tam mutluluğu bulmuş ve sevmediği nikâhlı kocasından umudunu kesmişken sıra dışı bir şey gerçekleşir. Ferhat geri döner. Aradan geçen zaman zarfında Zerrin, Nihat ile yaşadıkları yakınlaşmayı Ferhat'la paylaşır. Romantik bir itirafta bulunur, yalvarır ve kendisinde artık onu mesut etmek gücünü göremediğini söyler. Kendisiyle tanışmadan önce de Nihat'ı sevdiğini, artık kendisine karşı hiçbir duygu beslemediğini kendisinin aradan çekilmesi gerektiğini söyler. Ferhat ilk tepki olarak Zerrin'in kendisinden ayrılma isteğini kabul etmez. İkisini de öldüreceğini söyler. Ferhat nihayet gerçekleri anlar ve bir daha dönmemek üzere nikâhı bozup onlardan ayrılmaya karar verir. Roman, Zerrin'in başını Nihat'ın göğsüne bırakarak derin bir nefes aldığı romantik bir sahneyle son bulur. (AH:203-212)

2.Karakterlerde ve İsimlerde Romantizm

Romanın başkişisi Zerrin'in, on dokuz yaşında genç ve güzel bir kız olması, ailesi ile yalıda mutlu bir hayat yaşaması, biri yüzbaşı öteki mühendis adayı iki kardeş tarafından arzulanması kişileri canlandırılmasında yazarın romantik tutumunu gözler önüne sermektedir. Anlatıcıya göre Zerrin küçük gülüşlerle cıvıldayan bir kuş gibidir. (AH: 13) Bir değil bin kalbi birden yakmaya muktedir bir ateş parçası gibi müstesna bir kızdır. Ata son derece iyi biner. İyi yüzer, iyi silah kullanır. Kenidisine hayranlık uyandırır. (AH: 17-25) Romantik Zerrin kısa evlilik kararından bir süre sonra ise Ferhat'ın sükse yapmak anlamına gelen izdivaç anlayışını fark eder. Duyguları ve aklı arasında kalan Zerrin'in, kararlarını kendisi verebilmesi açısından idealize edilmiş kadın tipi olduğu söylenebilir. Asıl aşkı geç anlayan bir tip olarak da kurgulanan Zerrin'e aşk acısı çektirilir. Zerrin'in hayata dairse hiçbir sorumluluğu yoktur. Gönlünce yaşayabilmektedir. Ferhat'la gerçekleştirdiği evlilik de kâğıt üzerindedir. Anlatıcı, merkezi kişisi Zerrin'in derin bir nefes alışını (AH: 57), yüreğinin daralmasını (AH: 67) aktarmayı da ihmal etmez. Zerrin, Nihat'la göz-göze geldikçe vücudundan bir elektrik cereyanı geçercesine sarsılır. Onun varlığından aldığı tesirler kalbinin potasında erir, da

marlarına yayılan kan kızgın lâvlar gibi onu yakar. (AH:122) Ferhat'ın Amerika yolculuğundan sonra beş yıl süreyle kayıp olduğu sırada, Ferhat'ın kardeşi Nihat ile birlikte seyahatlere çıkar. Beş yıl sonra dönen Ferhat'a, aslında Nihat'ı sevdiğini "— Ne kadar haksız olsam, mutlu olmak hakkımdır... Bir pişmanlığa düşmeyeceğimden de eminim... Çünkü bu defa kararımı beş

dakikada değil, tam beş yılda verdim..." (AH: 208) sözleriyle kararlılıkla ifade eder. Nihat'ı, kendisini boşaması için ikna eder ve mutluluğa kavuşur.

Ferhat ise bir yüzbaşıdır. Gençtir, uzun boyludur, yakışıklıdır. Bakışları yanıktır. Kur yapmakta olağanüstü ihtisas sahibidir. Görevinde yükselir ve yurt dışına atanır. Bütün bunlar romantik hazırlıklardır. (AH: 12) Ferhat, çok kısa süre içinde Zerrin'le evlenme kararını, hemen babasına iletir. Daha önceden kendisinin Zerrin'e âşık olduğunu söyleyen kardeşine, seçim kararını Zerrin'e bırakmayı teklif eder. Teklif kabul edilir. Yüzbaşının şaşaalı yaşantısına kapılıp tercih edilir. Ferhat, romantik ani duygu değişimleri de yaşar. Öyle ki az önce Zerrin yüzünden tartıştığı ve kendisini tokatladığı kardeşine karşı duyguları hemen değişiverir. İçinde bir merhamet uyanır, bir an kendini onun yerine koyarak ıstırabını düşünür ve ona karşı bu haşin davranışını haksız bulur. (AH: 32) Fakat sonuçta Ferhat bir askerdir. Zerrin'in kalbini fethetmek için şiddetten çok yumuşaklık gerektiğini anlamamaktadır. (AH:45)

Bir serçeyi vurup yaralayan Zerrin, daha fazla acı çekmemesi için serçeyi ikinci kez tam da kalbine nişan alarak vurur. Bu romantik sahnedeki serçe figürü, Zerrin'i seven fakat duygularını açığa vuramayan Nihat'ı temsil etmektedir. Tutkulu evlilik teklifi reddedilen duygusal Nihat, Zerrin'den uzaklaşır. Bu uzaklaşma sayesinde Zerrin, Nihat'ın kıymetini ve ona karşı olan gerçek hislerini anlar. Nihat'a açılmak ister fakat Nihat ondan eski yaralarını deşmemesini ister.

Bu abartılı roman kişilerinin isimleri de şiirsel ve romantiktir. Zerrin ismi altın sarısı, altından yapılmış; Nihat huy, yaratılış tabiat; Ferhat rahatlık, sevinç, neşe manasındadır. Zerrin'in ağabeyi Muhip'in ismi ise seven, sevgi besleyen, dost anlamlarına gelmektedir.

3.Romantik Anlatıcıda Realist ve Natüralist Çabalar

Eserdeki realist yansımalardan biri realizmin gelenek ve göreneklere uyma ilkesidir. Evlilik kararı verildikten sonra bu ilke devreye girer:

> "Bu iki eski aile geleneklere çok bağlı olduğundan, çocuklarını da bu geleneklere uygun bir takım muhafazakâr ölçüler içinde yetiştirmişlerdi. Onların kendilerine karşı saygı ve itaati esastı. Çocuklar da bu esası daima gözetirler; asla zamane gençleri gibi başına buyruk hareket etmezlerdi. İşte koskoca bir erkek olan Ferhat'ın evlenme konusunda böyle büyüklerine danışması ve onların rızasıyla hareket etmesi de bu yüzdendi." (AH:42)

Zerrin, garip yaratılışta, kalbi çok ince ve hassas biridir. Bu hassasiyeti, hayatın fantezilerine kapılan duyguları arasında her zaman kendini göstermemektedir. Evlilik kararında Ferhat'ı tercih eden Zerrin'i savunmak isteyen romantik anlatıcı, "İşte bu yüzdendir ki, Ferhat'ın

parlak kişiliğine kapılmıştı.” demektedir. (AH: 45)

Romanda yer yer realist tasvirlere ve değişimlere de rastlanır. Zerrin, Ferhat’a kendisindeki duygu ve davranış değişikliklerinin nedeninin Nihat olmayıp bizzat kendisi olduğunu söyler. Bu yüzleşmeden sonra davranışlar da diyaloglar da realistleşir:

> “— Bak şimdi sana her şeyi açıklayayım: Ben seni yüzün, gözün ve üstün başın gibi tertemiz bir erkek olarak kabul ettim. Mesleğin kadar düşüncelerinin de, onlar kadar kalbinin de yüksekliğine bakarak seni beğendim... Bütün hareketlerinde nezaket, her halinde asalet buldum.. Çünkü sen o günlerde bana hep böyle göründün...
>
> Zerrin derin bir nefes aldı ve sözünü yürüttü:
>
> — Evet, sana içimin bütün ukdelerini açacağım... Senin gözünde değerimin ve kalbindeki yerimin, göğsünün sol tarafına takacağın bir madalyadan farksız olduğunu bana sen anlatmış oldun...” (AH:57)

Orman yangınları bahsinde sorumluluk sahibi aydın rolünü üstlenen Nihat, orman köylüsünü bilinçsiz davranışları yüzünden tenkit eder, orman yangınlarının sebep olduğu tehlikeli sonuçlara dikkat çeker, köylüyü bilinçlendirmeye çalışır:

> “— Bu kadar boş toprak dururken neden ormanları yakıyorlar?..
>
> — Çünkü yangından sonra yer verimli bir halde kalır... Fakat bu ancak birkaç seneliktir; köylü bilmez. Bir müddet geçince yağmurlarla toprak kaydığından taşlar ortaya çıkar, bir şeye yaramayacak şekilde çorak bir hal alır...
>
> — Böyle olunca her halde kendileri de yaptıklarına pişman olurlar, değil mi?.
>
> — İş işten geçtikten sonra ne fayda?.. Bundan başka ormanları tahrip ve mahvetmenin acı bir sonucu daha vardır... Ağaçsız bir yerde sular deli gibi akar... Büyük leylaklar hâsıl olur. İşte geçen yıl bizim köye adını veren ve Suadiye köyünden geçerek İzmit körfezine dökülen Serindere şiddetli yağmurlardan taşmış ve Suadiye köyünün bir kısmını alıp götürmüş.” (AH:80)

Zerrin’in gezi günlüğünde de realist tasvirlere yer verilir ve günlük hadisesinden sonra bu türden gerçekçi gözlemlerde bir artış görülür:

> “«Umumî Plaj» tenhaydı. Ağaçlar altındaki kır lokantası çok sakin ve güzel bir yerdi ama, kumsalı biraz çakıllıydı. Sonra, ara iskele olduğundan, istendiği zaman motor bulmak pek kolay değildi.” (AH:158)
>
> “Konu, iş hayatından geçim derdine; oradan aile meselelerine geçmişti. Bu arada, arabacının üç karı boşamış beş çocuklu ağabeysinden, inmeli dedesine ve bekâr hayatının lüzumlu lüzumsuz teferruatına kadar bir alay şey ortaya

dökülüyordu.” (AH:160–162)

4.Mekânda ve Zamanda Romantizm

Romandaki tasvirler genellikle duygularla yoğrulmuş ve abartılıdır. Zerrin’in babası Edirne eski valisi Refet Bey, oğlu Muhip ve kızını karşılarken anlatıcı Zerrin’i **“**mavi tüller arasında göz kamaştıran” birisi olarak tasvir eder. O anda hayatında hiç böyle bir güzel görmediğini anlayan Yüzbaşı Ferhat’ın “güneş çarpmış gibi” bir an başı döner. (AH: 9, 10) Zerrin’in sihirli mavi gözleri, güzel gerdanındaki iri firuze kolyeden daha fazla pırıldamaktadır. (AH: 11)

Hâkim bakış açılı anlatıcı, romantik tasvirlerde bulunur ve ormancı Nihat’a mesleki kıyafetinin çok yakıştığı kaydını düşer. (AH: 78)

Yolculuktaki tasvirler de romantik bir yaklaşımla verilir. Bu arada romantizmin sıcak temmuz ayı ile özdeş olduğunu iyice anlarız:

> “Denizde en hafif bir kıpırtı bile yok. Yüzü bir ayna gibi dümdüz. Yıldızların akisleriyle esrarlı bir sessizliğe dalmış.
>
> Ay çoktan battı. Engin öyle karanlık ki, ufuk yaklaşmış sanıyor insan.” (AH:116)
>
> (…)
>
> “Sarsıcı kısa bir yolculuktan sonra minibüs Ankara Motelinin önünde durdu. Bu bahçe içindeki tek katlı bir yapı idi. Akşam çayı içenler bahçedeki masaları doldurmuşlardı. Küçük verandasında koltuklar ve masalar vardı. Önündeki plaj, Erdek kıyılarına has bir güzellikle uzanıyordu. (AH:120)

5.Gezi Defterinde Romantizm

Zerrin’in Erdek’te tuttuğu günlük gezi defteri sayesinde romanda kullanılan anlatım tekniği bir anda değişiverir. Kadın diliyle anlatımına devam edip günlüğü dolduran anlatıcının söyleyişine bir rahatlık gelir. Romantik tasvirlerle anlatıya devam edilir:

Fakat Zerrin’in tuttuğu günlük doğal bir günlük olamayacak kadar uzun, teferruatlı ve romanlara has konuşma cümleleri içermektedir. (AH:127, 136)

6. Dil ve Üslupta Kadın Dili ve Duyarlığı

Kadın edebiyatı bağlamında ele alınan başlıca konular; dil ve üslupta kadın duyarlığı ve yazar cinsiyeti, kadına bakış, kadın sorununun dile getirilmesi, kadın karakterlerin genellikle dış dünyadan ziyade iç dünyayla ilgili olmaları, kadın edebiyatının göz ardı edilmesi, kadın yazarların gerçeği anlama gerçeğe değer katma eğiliminde olmaları, yazar ve anlatıcı arasında bir otobiyografik bağ kurulacağı endişesiyle kadın yazarların “kişisel sesi” tercih etmemeleri, kadın yazarların ortak baskılardan ötürü hayatı ve dünyayı farklı bir biçimde algılamaları ve bir ortak alt kültür oluşturmaları, kadın yazarların bazı baskılardan ötürü daha sembolik, yoğun ve derin olmasıdır. Kadın edebiyatı tartışmalarında bu edebiyatın bir tür alt kültür/minör edebiyat olarak görülmesi, muhatap kitlesinin kadın olması gibi konular da ele

almaktadır. (Humm, McConnell-Ginet, Mcleod Rogers, Lanser, Showalter, Wolf, Deleuze ve Guattari'den aktaran Günaydın, 2012: 11-29)

Dil ve üslup açısından ise bu edebiyatta dilin statü sorunlarına bir çıkış kapısı olarak görülmesi, dil-cinsiyet ilişkisi, statü, ezilmişlik, kadın edebiyatının estetik farklılığı, dil ve üslupta cinsiyetin görünürlüğü konuları ele alınmaktadır. Literatürde "kadın dili/söylemi" tartışmaları genel olarak "anlatımda erkelere oranla ayrıntılara daha fazla yer verme, dolaylı anlatımlara daha fazla yer verme, konuşmalarda daha nazik olup standart biçimleri kullanma" (Wardhaugh, Duman ve Karasu'dan aktaran Demir, 2013: 48) konuları etrafında gerçekleşmektedir.

Kadın dili/söylemi konusu, hâkim dil ve üslubun eril olduğu ön kabulünden yola çıktığı zaman ötekileştirici bir tür karşılaştırmalı lengüistik çalışmamaya dönüşmektedir.

Feminist eleştiri de kendisi dışındaki mevcut eleştirel yaklaşımları peşinen eril olarak kabul etmekle yola çıkar. Kadın edebiyatı, kadın dili ve feminist eleştirinin ulaşmak ve ortaya koymak istediği ayrıcalıklar sonuçta "kadın bakış açısı" veya daha gizemli bir ifadeyle "kadın duyarlığı" kavramıyla ifade edilir.

Diyaloglarda Kadın Dili

Bir edebi metinde kadın dili ve duyarlığını ölçmenin yollarından birisi konuşanın kimliğinin gizlendiği bir sözün sahibinin cinsiyetinin doğru tahmin edilmesi olsa gerek. Bu anlamda Kerime Nadir'in **Aşk Hasreti** adlı romanında Zerrin'e ait konuşma ve içlenmelerin, adı zikredilmese de bir kadına ait olduğu; "Sen bir bora hızıyla gelip aramıza girdin, bizi ayırdın... Artık yeter... Bu azaba bir son ver!.." (AH: 208) diyenin bir kadın; "— Seni ona bırakamam!," (AH:208–212) diyenin de bir erkek olduğu kolayca anlaşılabilmektedir.

Üslupta Duygusallık

Aşk Hasreti'ndeki kahramanlar, yalnız kaldıkça daha da duygusallaşırlar ve bu durum hem iç seslere hem de diyaloglara yansır:

> "Zerrin, Nihat'la yalnızdı. Açık pencereye karşı olan yatağında akşamın güzel manzarasını seyrediyordu.
>
> Yüreği nice bin hissin, başı karmakarışık düşüncelerin komprimesi halindeydi. Bu haline sebep olanın yanında bulunuşundan duyduğu teselli, içinde onunla samimi bir konuşma arzusu uyandırıverdi:
>
> — Nihat!., dedi." (AH:53)

Duygulu İtiraflar

Ferhat'ın kayıp olduğu zaman diliminde geçekleştirilen seyahatlerle Zerrin ve Nihat iyice yakınlaşır. Yeni kişiler de romana, seyahat arkadaşlığı münasebetiyle girmeye imkân bulur. Zerrin ve Nihat duygularını da romantik tavırlarla birbirlerine itiraf ederler:

> "Zerrin doğruldu. Yaşlı gözlerinde tarifsiz bir pişmanlığın ifadesi vardı:
>
> — Ben mi Nihat, benim mi sana çektirdiklerimi bilmedim?. Önceleri belki... Fakat sonradan her şeyi bütün açıklığıyle gördüm ve anladım. Şimdi hepsini biliyorum. Ancak senin bilmediğin, daha doğrusu bilmek istemediğin gerçekler var. (AH:106)

Yazarın her şeyi görmesine müsaade ettiği Zerrin'in ağabeyi, Nihat'ın can dostu, kardeşini mutlu edecek erkeğin Ferhat olmadığını anlayan Muhip de bu aşk hakkındaki duygularını açığa vurur. (AH:115)

SONUÇ

Kerime Nadir, dönemin toplumcu gerçekçi eleştirilerine rağmen **Aşk Hasreti** adlı popüler aşk romanında merkezi kişilerini duygu ve davranışlarında özgür bırakmamıştır. Kurguda kolaycılığa kaçıldığı düşüncesi uyandıracak şekilde bazen anlatıya müdahalelerde bulunmuştur. Yazarın metindeki romantik müdahaleleri iki kardeş tarafından sevilmek şeklinde açığa çıkan çatışma unsurunda, çarpılma şeklindeki ilk görüşte aşkta, merkezi kişilerden Zerrin'in hasta düşmesinde, onu sevip ona sahip olamayan Nihat'ın ona hastalık süresince ilgi göstermesinde, kurguya eklenen bir başka kadınla sağlanan kıskançlıkta, Nihat'ın mühendis çıkıp iş sahibi olmasında, ayrı düşmüş âşıkları yakınlaştırıcı seyahatlerde, ayırıcı rolündeki Ferhat'ın ansızın kayıplara karışması ve beş yıl sonra yine ansızın geri dönmesinde, Ferhat'ın daha önce kendisini eş olarak seçmiş olan Zerrin'i kardeşi Nihat'a kolaylıkla bırakmasında, tasvirlerdeki öznellikte ve duygusallıkta açıkça görülmektedir. Romandaki imkânsız aşk çatışması, sürükleyici unsuru olarak da kullanılmıştır.

Yazar, romanın ilerleyen sayfalarında gerçekçi-natüralist tasvirlere ve tespitlere de yer vermiştir. Kişilerin kurguyu kolaylaştırmaya yönelik sahneye çıkışları, sahneden ayrılışları yazarın tercihlerine göre olmuştur. Fakirlik, düşmüş kadınların çaresizliği gibi bazı toplumsal sorunlara temas edilmekle birlikte eserde ideolojik, dini, milli vb. tartışmalara yer verilmemiştir. Kahramanların duygu dünyalarına ışık tutulmakla birlikte kişiler çok yönlü olarak geliştirilmemiştir. Abartılı roman kişileri genel olarak tek yönlüdür. Kendisine ayırıcı tiplemesi rolü biçilen Ferhat'ın romanın sonunda Zerrin'i kaybetmesiyle romantizme uygun olarak cezalandırıldığı da söylenebilir.

Romantik bir tutumla abartılı öznel tasvirlere sıklıkla yer vermiş olan anlatıcı, roman merkezi kişilerini pek çok açıdan idealize etmiştir. Romantik merkezi kişilere seçilen isimlerin anlamları, şiirselliği ve eş adayları arasında yapılacak seçim kararının kadına bırakılması da dikkat çekicidir.

Dil ve üslupta kadın duyarlığının yansımaları da görülmektedir. Genel olarak duygusal bir üslup kullanan anlatıcının kişilere karşı tutumları da duygusaldır. Merkezi kişi Zerrin'in günlüklerinde ve diyaloglardaki itiraf cümlelerinde üsluba akıcılık gelir. **Aşk Hasreti'**nde başlangıçta aklının sesine uyup yanlış tercih yapan kadın kahramanın daha sonra duygularının sesine kulak vermesi, doğallıktan uzak da olsa bir anı/gezi defteri tutması, merkezi kişilerin duygusal itirafları, içlenmeler, nidalar eseri kadın dili ve duyarlığı açısından da önemli kılmaktadır.

Kaynakça

Andı, M. Fatih, **Roman ve Hayat**, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2010.

Atan, Özlem, Polat, **Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin Berkand'ın Romanlarından Sinemaya Kadın İmgesi,** Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008.

Çetin, Nurullah, **Roman Çözümleme Yöntemi**, Öncü Kitap, Ankara, 2009.

Demir, Sema Aslan, **Türk Dili – I**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013.

Erkli, Arzu, **Medeni_ ya da Müslüman: Popüler Aşk Romanlarında Feyzâ Olmak,** Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Günay, Hatice Nilüfer, **Kerime Nadir'in Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İnşası**, Yüksek Lisan Tezi, İzmir, 2007.

Günaydın, Ayşegül Utku, **Cumhuriyet Öncesi Kadın Yazarların Romanlarında Toplumsal Cinsiyet ve Kimlik Sorunsalı,** Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2012.

http://tr.writersofturkey.net/index.php?title=Kerime_NADİR 23.09.2016

Kerime Nadir, **Aşk Hasreti**, İnkılâp ve Aka Kitabeleri, 8. bs., İstanbul, 1984.

Kerime Nadir, **Romancının Dünyası (Yazarlık Anıları)**, İnkılâp ve Aka Kitabeleri, İstanbul, 1981.

Özkurt, Kerem, **Erken Cumhuriyet Dönemi Popüler Romanslarında Moderniteyi İzlemek (1930-1945) Kerime Nadir, Esat Mahmut Karakurt ve Muazzez Tahsin Berkand'ın Romanları,** Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2007.

Polat, Gamze, **Cumhuriyet Dönemi Popüler Aşk Romanlarında Kadın Temsilleri: Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir Romanlarının İncelenmesi,** Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

Yakın, Aslı, **Popüler Kültür ve Cumhuriyet Dönemi Popüler Aşk Edebiyatı: Kerime Nadir Romanları**, Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara, 1999.

Yeşilyurt, Pınar, **Kerime Nadir'in Romanlarında Aşk**, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

Yıldız, Alpay Doğan, **Popüler Türk Romanları,** Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010.

Zambak, Ferda, **Dört Kadın Yazarın Romanlarında 'Makbul Aile' (Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir Azrak, Sâmiha Ayverdi)**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Doktora Tezi, Muğla, 2014.

YOKSULLUK KAVRAMININ YERELLEŞMESİ: KENTSEL YOKSULLUK VE YEREL YÖNETİMLERİN KONUYA YAKLAŞIMI

Yrd. Doç. Dr. Salih BATAL

Yalova Üniversitesi Çınarcık Meslek Yüksekokulu

ÖZET

Yoksulluk günümüz dünyasının en önemli sorunları arasında bulunmaktadır. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için farklı boyutlarda olsa da, yoksulluk sorunu çözüm bekleyen öncelikli konular arasında yer almaktadır.

Demokrasi, yerel yönetimler, yönetişim, sosyal devlet, sosyal belediyecilik, yoksulluk ve kentsel yoksulluk gibi kavramların birbirleriyle olan ilişkileri, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra akademik tartışmalara ve yeni açılımlara yol açtığı gibi siyasi dünyamızın ve sosyal hayatımızın da önemli bir parçası haline gelmiştir. Gündelik hayatımızın her anında çeşitli versiyonlarıyla karşımıza çıkan yoksulluk sorunu, ulusal ve uluslararası kuruluşların birlikte hareket ederek çözmeye çalıştığı ancak bugüne kadar tam anlamıyla çözemediği en karmaşık kamusal sosyal problemlerden birisidir.

Geleneksel merkeziyetçi yapının ve sosyal devlet anlayışının değişmesi ile birlikte yerel alandaki siyasi, ekonomik ve sosyal kurumların ağırlığı da artmaktadır. Yerel yönetimlerdeki bu gelişimle birlikte halkın yönetime daha fazla katılımı sağlanmış ve katılımcı demokrasi yaklaşımlarının kuvvet kazanması ile birlikte yönetici kesim halka daha yakın bir tutum sergilemeye başlamıştır.

Gelişmiş ülkelerde katılımcı demokrasinin yerelleşmesi ve kurumlaşması ile birlikte sosyal siyasetin hedeflerinden olan maddi ve manevi kalkınma hamleleri de yerel yönetimlerde sosyal belediyecilik ilkesinin önem kazanmasına yol açmıştır.

Çalışmada; yoksulluk kavramı ve çeşitleri kısaca açıklanarak, kentsel yoksulluk kavramının doğuşu ve içeriği ele alınacaktır. Ayrıca, yerel yönetimlerin kentsel yoksullukla mücadele yöntemleri tanımlanacak ve kentsel yoksullukla mücadele adına bazı önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kentsel Yoksulluk, Sosyal Belediyecilik, Sosyal Devlet, Yerel Yönetimler.

INDIGENIZATION OF POVERTY CONCEPT: APPROACHMENT TO ISSUE OF URBAN POVERTY AND LOCAL GOVERNMENTS

ABSTRACT

Poverty plays a part among the most important issues in today's World. Even if it is different aspect for developed or developing countries, poverty issue plays a part among priority burning issues.

Interrelatedness of concepts such as democracy, urban poverties, social state, social municipalism, poverty and urban poverty, after second part of the 20th century, as well as it cause new expansions and scholarly disputes, it has became an important constituent of our political world and social life. Poverty problem which fronts us with various versions in every moment of pür daily life is one of most confused punlic social problems that national and international organizations try to solve but they couldn't.

Instutitions of political, economical and social is becoming significant in conjunction with changing of traditional centrist structure and understanting of social state. In conjunction with this improvement in local governments, folk provide more participants and thus management group exhibits more attitude to folk.

In conjunction with indigenization and institutionalization of pluralistic democracy in developed countries, even material and nonmaterial developement moving that is one of the objective of social policy lead to gaining important of social municapility principle.

In this study, birth of concept of urban poverty and its content will be came up by explaining of poverty concept and its varieties. Furthermore, struggle methods of local governments that is associated with urban poverty will be defined and some suggestions will be given for struggling of urban poverty.

Key Words: Poverty, Urban Poverty, Social Municipalism, Social Government, Local Governments.

GİRİŞ

Yoksulluk kavramının, üzerinde uzlaşı sağlanmış bir tanımı bulunmamaktadır. Yoksulluk genel olarak; asgari yaşam şartlarını sağlayamamak durumunu ifade eder. Yoksulluğun çok boyutlu yapısı, farklı kurum ve kuruluşların sürece dahil olması ve çözümleri arayışlarını birlikte yürütme arayışına neden olmaktadır. Yoksullukla mücadelede temel aktör devlet olsa da, uluslararası kuruluşlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları bu konuda önemli rollere ve sorumluluklara sahiptir. Söz konusu sorumluluklar birlikte hareket etme güdüsünün temelini oluşturmakta ortak çalışmaların başlangıcını teşkil etmektedir.

Yerel yönetimler yoksulluğun azaltılması konusunda fonksiyonel bir rol üstlenmeye başlamıştır. Yerel yönetimlerin bu konudaki temel sorumluluğu, yoksul kesimin ihtiyaçlarını belirleyerek kaynakları yönlendirmek, merkezi yönetim-sivil toplum ve yerel yönetimler üçgeninde koordinasyonu sağlamaktır.

Yerel yönetimler yoksulluğun yerelleşmesi neticesinde kentsel yoksulluk kavramıyla tanışmıştır. Son elli yıllık süreçte kentlere yönelik yaşanan yoğun göç hareketleri kavramın derinleşmesi ve çeşitlenmesine neden olmuştur. Kırsalda yaşanan yoksulluğun iç göçler yoluyla kentlere devredilmesi neticesinde kentlerde yaşanan kentsel yoksulluk gerçeği yerel yönetimlerin çözmesi gereken ana sorunlardan biri halini almış ve zaman içerisinde mevzuat ve uygulamalar bu gereksinim dâhilinde dönüşmüştür.

Yerel yönetimlerde, karşılaşılan yeni sorunlar neticesinde sosyal devlet anlayışı ile birlikte bütüncül belediye anlayışı gelişmiş ve sosyal/kültürel/girişimci belediyecilik gibi yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Buna göre yerel yönetimlerin hizmet ölçeği ve konusunun yenilenmesi neticesinde kendisini bambaşka tartışmaların içerisinde bulmuştur. Bu bağlamda kentsel yoksulluk, sosyal belediyecilik uygulamaları içerisinde değerlendirilmesi gereken son kentleşme dönemimize ait bir problemin yerel yansıması durumundadır.

1. YOKSULLUK

Yoksulluk, asgari yaşam düzeyini yakalayabilmek için gerekli olan ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak ifade edilebilir. Ancak, yoksulluğu sadece temel ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak tarif etmek, eksik bir tanımdır. Yoksulluk, eğitim, sağlık ve yaşam beklentisi gibi alanları da içermektedir. Ayrıca toplumla bütünleşememe, dışlanma, ayrımcılığa uğramak da yoksullukla

doğrudan ilişkilidir. (Açıkgöz&Yusufoğlu, 2012: 5-7).

Yoksulluğun azaltılmasını amaçlayan politika ve programların etkin olabilmesi için yoksulluğun tüm boyutlarını tespit etmeyi sağlayan sosyal ve ekonomik göstergelerin kullanılması gereklidir. Yoksulluğun belirlenmesinde yararlanılabilecek göstergeler şunlardır:

- Kişi başına düşen ulusal gelir ve harcama miktarları,

- Cinsiyet ve bölgeler/iller bazında ulusal gelirin dağılımı,

- Harcamalar içinde gıda maddelerine ayrılan pay,

- Bireyler için yapılan eğitim harcamaları ve bir öğretmene düşen öğrenci sayısı,

- Cinslere göre okur-yazarlık ve ortalama yaşam beklentisi,

- Doğum oranı artış hızı ve bebek ölüm oranı,

- Sağlıklı beslenme ve temiz suya erişebilen kişi/aile sayısı,

- Kişi başına düşen doktor sayısı/sağlık harcamaları,

- Genel işsizlik oranı ve cinsiyete dayalı işsizlik oranları,

- Katılım mekanizmalarında cinsiyete göre durum,

- Kişi başına tüketilen enerji miktarı ve elektriği bulunan evlerin kır ve kent bazında oranlarıdır (Yolcuoğlu, 2009: 9).

1.1. Yoksullukla İlgili Kavramlar

- Mutlak Yoksulluk-Göreli Yoksulluk: Mutlak yoksulluk, hane halkı ya da fertlerin biyolojik olarak yaşayabilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyidir. Göreli yoksulluk kavramı, insanın bir toplumsal varlık olmasından yola çıkmaktadır. Göreli yoksulluğa göre yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme meselesi değildir.

- Objektif Yoksulluk-Subjektif Yoksulluk: Objektif yaklaşım yoksulluğu neyin meydana getirdiği ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusunda önceden belirlenen değerlendirmeleri içerir. Subjektif yaklaşım ise yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin tercihlerine önem verir.

- Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk: Gelir yoksulluğu yaşamı sürdürebilmek için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimleri karşılayabilme yeterliliğidir.

- Güçsüzlük ve Sesini Duyuramama: Yoksulların ortak özelliklerinden biri tercihte bulunmalarını kısıtlayan güçsüzlük ve söz hakkının olmaması durumudur. Refah ve zenginlik maddi, sosyal ve psikolojik açıdan güvende olmayı ve tercih özgürlüğünü gündeme getirirken, yoksulluk maddi olanaksızlığı, güvensizliği, dışlanmayı ve psikolojik sıkıntılar ile tercihte bulunma imkânının olmamasını ifade etmektedir. Bu durum yoksulların toplum içerisinde sesinin duyuramama ve varlıklarını hissettirememe duygusuna neden olmaktadır.

- Zayıflık ve Korunmasızlık: Yoksul olmayan bir kişi/hane halkının gelirinin yoksulluk sınırının altına düşme riski ile karşı karşıya kalmasını veya yoksul ise yoksulluktan kurtulamama tehlikesinin devam etmesi anlamına gelmektedir. Bu durum kişilerin ya da hanenin genel olarak kendilerini zayıf ve korumasız hissetmeleri sonucunu doğurmaktadır.

- **Kırsal Yoksulluk-Kentsel Yoksulluk:** Kırsal yoksullar bağımsızlık, güvenlik, öz saygı, kimlik, sosyal ilişkilerin samimiyet ve karar alma özgürlüğü gibi yoksulluğun kalitatif boyutuna önem verirlerken kentsel yoksullar, yetersiz gelir ve tüketim düzeyi gibi kantitatif boyutu önemsemektedirler.

- **Sosyal Dışlanma, Bağımlılık ve İzolasyon:** Göreli yoksulluk tanımı ile alakalı bir kavram olan sosyal dışlama kişilerin kendi aileleri ve içinde yaşadıkları toplumla sosyal bağlarının zayıflaması veya ortadan kalkmasıdır. İzolasyonun artması da yoksulluğa katkıda bulunur (Aktan&Vural, 2002: 5-7).

- **Fizyolojik Yoksulluk:** İnsanların iç dengesinin (bütünsellik, iç organları, dokuları ve hücrelerinin işleyişi) korunabilmesi için bireylerin besin ihtiyacını karşılayamamalarıdır.

- **Sosyo-Kültürel Yoksulluk:** Maddi olmayan yoksulluğun temsilidir. Sosyo-kültürel hayattan yoksunluk olarak tanımlanabilir. Siyasal yabancılaşmaya neden olur.

- **Değer ve Etik Yoksulluğu:** Değerlerin yaşatılmamasıdır. Şehirleşme oranlarındaki artış, yoğun nüfus, yetersiz istihdam olanakları bazı insanların kuralları hiçe sayarak illegal yollardan diğerlerini sömürerek bir yerlere gelmesine neden olmuştur.

- **Çevresel Yoksulluk:** Hava, deniz, su, gürültü ve toprak kirliliği ile sanayi atıkları gibi canlıların yaşamını tehdit eden çevresel sorunların varlığı, doğanın yavaş yavaş kaybedilmesi anlamına gelmektedir. Doğanın sunduğu imkânlardan yoksun olmak yoksulluk çeşitlerinden biri olarak değerlendirilmekte ve doğanın sunduğu imkânlar üzerinden geçimini sağlayan insanların da hem birey hem de hane halkı olarak yoksullaşmasına neden olmaktadır. (Işık, 2007: 25-29).

2. DÜNYA'DA YOKSULLUK

Nüfus artışı kentlerde daha yoğun bir şekilde olduğundan, yoksulluk problemi daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Yoksulluk sorununu kentler için önemli kılan faktör, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde ellisinin kentlerde yaşıyor olmasıdır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren sermaye hareketlerinin serbestliğine yönelik ekonomi politikaları sonucunda kentler ekonominin merkezi haline gelmiş ve kentlerde nüfusun yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Kentlerde yaşayanların, ortalama gelirlerinin zorunlu harcamalar sınırının altına düşmesi kentsel yoksulluğun bireyler açısından görünümünü ifade etmektedir. Yoksulluk, az gelişmiş ülkelere özgü bir olgu olmayıp gelişmiş ülkeler için de sorun teşkil etmektedir (Es&Şengül, 2007, 356-357).

Dünyada yoksulluğun boyutlarını görebilmek için ulusal ve uluslararası düzeyde gelir dağılımı araştırmalarını yürüten istatistik kuruluşlarının çalışmaları son derece önemlidir. Bu araştırmaların metodolojileri birbirinden farklılıklar gösterdiğinden ülkeler arası karşılaştırmalar yapmak doğru ve güvenilir değildir. Buna göre; Dünya Bankası, günlük 1 $ ya da 2 $'ın altında bir gelirle yaşayan nüfusu yoksul olarak adlandırılmaktadır (Es&Güloğlu, 2004: 6).

3. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK

Ülkemizde yaşanan yoksullukta, dünyada yaşanan ekonomik, siyasal ya da kültürel gelişmelerin etkilerini görebiliriz. 1930'lu yıllarda hazırlanan sanayi planları ve 1960'lardaki kalkınma planları ile sanayileşmede önemli atılımların gerçekleştirildiği bir dönem yaşanmıştır. Bu esnada dünyayı etkisi altına alan küreselleşme ve küreselleşmeye bağlı etkilerden, o zamana kadar kapalı bir eko

nomik yapı sergileyen Türkiye, olumsuz bir biçimde etkilenmiştir.

1980'li yılların başından itibaren Türkiye'de yaşanan pazar ekonomisine geçiş, sosyal devletin rollerini kısıtlarken, yeni neoliberal düzen, tüm dünyayla birlikte ülkemizi de etkisi altına almıştır. Bu sayede emek ucuzlamış ve ülkelerin yoksullukları artmıştır. 2000'li yıllarda ise yaşanan iki büyük ekonomik kriz işsizliği ve yoksulluğu körüklemiş, kentlerin çevreleri, kırsal alandan göçen insanların oluşturduğu gecekondularla dolmuştur (Işık, 2007: 25-29).

TÜİK tarafından Mart 2013'de yayımlanan Yoksulluk Çalışması satın alma gücü paritesi kişi başı 2,15 ve 4,3 dolar sınırlarına göre yoksulluk oranları verilmektedir. Kişi başı günlük harcaması, satın alma gücü paritesine göre 2,15 doların altında kalan kişi oranı 2009 yılında %0,22 iken, 2010 yılında %0,21, 2012'de %0,60 olarak gerçekleşmiştir. 4,3 dolar sınırına göre ise 2009'da %4,35 olan yoksulluk oranı 2010'da %3,66, 2012'de ise %2,27 olarak ifade edilmiştir. Kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı 2009'da %0,96, 2010'da %0,97, 2012'de %0,60 olarak gerçekleşmiştir (Işık Erol, 2014: 152).

TÜİK tarafından Eylül 2016'da yayımlanan 2015 Yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması satın alma gücü paritesi kişi başı 2,15 ve 4,3 dolar sınırlarına göre yoksulluk oranlarında ise durum şu şekildedir:

Kişi başı günlük harcaması, satın alma gücü paritesine göre 2,15 doların altında kalan kişi oranı 2013 yılında %0,06, 2014 yılında %0,03 olarak gerçekleşmiştir. 4,3 dolar sınırına göre ise 2013 yılında %2,06, 2014 yılında ise %1,62 olarak ifade edilmiştir.

Kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı 4,3 dolar sınırına göre 2013'te 0,64 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılından itibaren 2014 yılında örneklem tasarımında yeni idari bölünüş temel alınmıştır; bu nedenle kır ve kent düzeyinde tahmin üretilmemiştir. (TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması: 2015).

3.1. Türkiye'de Yoksulluk Nedenleri

Dünyada ve Türkiye'de yoksulluk, bazı sosyal, ekonomik ve siyasal faktörün sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de yaşanılan yoksulluğun temel nedenleri şunlardır:

- **Küreselleşme:** Kapitalizmin etkisiyle ortaya çıkan küreselleşme, çok uluslu şirketleri daha güçlü hale getirmekte ve birinci dünya ülkelerini daha fazla kalkındırmakta, azgelişmiş ülkeleri yoksullaştırmaktadır. Türkiye'de de bu süreç yaşanmış ve en zenginle en yoksul arasındaki fark artmıştır.

- **İşsizlik ve Ücretlerin Düşüklüğü:** İşsizlik, gelişmiş ülkelerden ziyade az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu etkilemektedir. Gelişmekte olan ülke kategorisine giren Türkiye'de de benzer bir durum söz konusudur. Ancak, ülkemizdeki koşullar az gelişmiş ülkelere oranla daha iyi bir konumdadır. Geliri olmayan bireyler sağlık harcamalarından Yeşil Kart aracılığıyla muaf tutulması ve işsizlik sigortası gibi uygulamalar işsizlere geçici bir güvence sağlamaktadır.

- **Eğitimsizlik:** Türkiye'de yoksulluğun genel nedenlerine baktığımız zaman işsizlik, zorunlu göçler, parçalanmış aileler, hanede özürlü hasta olması ve eğitimsizlik gibi faktörleri görebiliriz. Ancak bunlardan en çarpıcı olanı eğitimsizliktir.

- **Göç**: Sanayinin gelişmesi ile birlikte yaşanan göç hareketleri köyden kente doğru gerçekleşmiş ve kent nüfusları artmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun sadece dörtte biri kentlerde yaşıyorken, bu oran giderek değişmeye başlamış ve nüfusun %92,1'i kentlerde yaşamaya başlamıştır. Türkiye'de

kentleşme sürecinde yoğun bir şekilde yaşanan göçlerin yoksulluk üzerinde güçlü bir etkisi bulunmaktadır (TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemleri: 2015).

- **Konut Problemleri:** Yoksulluk her ne kadar bireylere atfedilen bir durum olsa da genel itibariyle hane ile birlikte açıklanan bir olgudur. Dolayısıyla, yoksulların yaşam koşullarını değerlendirirken hane yapısını ortalama varsıl/yoksul durumu mutlaka dikkate almak gerekir. Hane yapısını dikkate alırken hane nüfusu ve konut durumu sonucu belirleyici ana etkenlerden biridir. Buna göre insanların yaşadığı konut ve konutun sunduğu imkanlar belirleyici olmaktadır (Açıkgöz&Yusufoğlu, 2012: 5-7).

- **Gelir Dağılımı Bozukluğu:** Türkiye'de zengin ile yoksul arasındaki gelir farkının artması gelir dağılımı düzenlemesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Gelir dağılımında adalet sağlandığında, az kazanan ile çok kazanan arasındaki makas daraldığında yoksulluk kendiliğinden eriyecek ve toplumsal adalet bir nebze olsun sağlanabilecektir.

- **Bölgelerarası Farklılıklar:** Türkiye'de coğrafi olarak dezavantajlı, kalifiye işgücü, pazara yakınlık, güvenli ulaşılabilirlilik ve sermayenin yetersiz birikimi gibi unsurların orantısız dağılımı bölgeler arasında dengesiz gelişme sorununu gündeme getirmiştir Söz konusu sorun birbirlerini tektikleyici etkilieri ile birlikte değerlendirildiğinde zaman içerisinde daha da derinleşerek bölgelerarasındaki farkların artmasına neden olmaktadır. (Es&Güloğlu, 2004: 6).

3.2. Türkiye'de Yoksullukla İlişkili Olan Sosyal Problemler

- **Yoksulluk Kültürü:** Yoksulluk sorununu aşmak mümkün olsa dahi yoksulluk kültürünü aşmak kolay değildir. Kimi zaman nesilden nesile de aktarılabilen yoksulluk kültürü; bir yaşam tarzı olarak değerlendirilebilir. Yoksulluk kültürü ayrıca sosyal dışlanma ve kendi haline bırakılmışlığı da ifade etmektedir.

- **Sosyal Dışlanma:** Yoksullukla birlikte gerçekleşen dışlanmışlık duygusu, yoksulların ümitlerini kırmakta ve onları daha yoksun duruma sokmaktadır. Burada karşılaşılan sorun mahrumiyet psikolojisi ve eksiklik duygusudur.

- **Suç:** Yoksullar genellikle kendilerini toplumun dışında ve toplumdan kopuk hisseden kişilerdir. Bu nedenle kurallara uyma noktasında kaybedecek bir şeyi olmaması varsayımıyla diğerlerinden daha rahat davranabilmektedirler. Bun durumun da bir suç davranışına yol açabilmesi mümkündür.

- **Aile İçi Şiddet:** Sosyo-ekonomik açıdan özgüven eksikliği içinde bulunan hane erkeği bu eksikliğini ruh dünyasında giderebilmek amacıyla, eşine veya çocuklarına baskı uygulamaktadır. Bunun sonucunda, erkek nispeten duygusal bir tatmin yaşamakta; buna karşın kadın ve çocuklar psikolojik açıdan yoğun bir duygusal bunalıma maruz kalmaktadırlar. Söz konusu durum yoksulluğun giderilmesine dair herhangi bir çözüm önermezken aksine yoksulluğun daha fazla derinleşmesine ve yoksulluğun her türlü negatif diğer öğelerinin de gün yüzüne çıkmasına neden olmaktadır.

- **Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği:** Ülkemizde kadınlar tercih hakları konusunda erkeklere oranla daha dezavantajlıdır. Özellikle örf ve adetlerin etkin olarak görüldüğü yerlerde kadın erkeğin hegemonyası altındadır. Diğer yandan, çeşitli nedenlerden dolayı eğitim almamış kız çocukları muhtemelen yoksul bir eve gelin gitmek durumunda kalmaktadırlar. Bu durumda olan kadın için sonun başlangıcı gerçekleşmektedir (Açıkgöz&Yusufoğlu, 2012: 5-7).

4. KENTSEL YOKSULLUK

Y

oksulluk ve oluşturduğu sorunlar giderek ağırlaşırken, kentler yoksulluğun derinleştiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent Yoksulları kavramı, 1996 yılı Birleşmiş Milletler HABİTAT raporunda nüfusun kentlerde yaşayan kesiminin, çeşitli nedenlerle, asgari bir geçim standardını sağlayabilecek yeterli kaynaklara ve konuta ulaşamaması, davranışsal ve toplumsal ilişkiler açısından sorunlara yol açabilecek bir konumda olması durumu olarak açıklanmıştır.

Ekonomik bir sorun olmanın ötesinde daha geniş bir tablo içinde ele alınan kentsel yoksulluk daha çok kentlerde ortaya çıkan yoksulluğun farklı yönlerini yansıtan sekiz faktöre vurgu yapılarak tanımlanmaktadır. Bu sekiz faktör:

- Yetersiz gelir,
- Yetersiz ve istikrarsız kaynak,
- Yetersiz barınma,
- Kamusal altyapı hizmetlerindeki yetersizlik,
- Sosyal güvenlikten mahrumiyet,
- Yoksulların hukuksal güvenceden yoksun olmaları,
- Karar alma sürecine yoksulların katılamamaları ve
- Yoksul kesimin sessizliğidir (Aytaç, 2009: 142-144).

Bu çerçevede kentsel yoksulluk; gelir, eğitim, sağlık ve güvenlik, konut, kentsel altyapı, doğal çevre, aile, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları ve cemaat ilişkileri vb. farklı alanlardaki mutlak ve göreli yoksulluk hallerini kapsamaktadır.

Kentsel yoksulluğun boyutları farklı tanımlamaları beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki çalışan yoksullar kavramıdır. Çalışan yoksulluğu; çalışan bireylerin harcanabilir net gelir açısından yoksul olmalarıdır. Nöbetleşe yoksulluk, eşitsiz güç ilişkileri temelinde kentli yoksul kesim içinde bir grubun diğerlerinin üzerinden zenginleşmesini ifade etmektedir (Işık&Pınarcıoğlu, 2003: 80). Yeni yoksulluk ise, mevcut sistemin içerisinde yer almayan, sosyal, siyasal ve ekonomik olarak dışlanan; akraba, aile veya arkadaş bağları zayıf olan insanlardan oluşmaktadır (Yücel Batmaz, 2016: 40-41).

4.1. Türkiye'de Kentsel Yoksulluk

1950'lerle başlayan ve 1980'lere kadar süren dönem Türkiye'nin hızlı kentleşme ve yoğun iç göç dönemi olarak kabul edilmektedir. Dünya kapitalizmine entegre olunurken izlenen ithal ikameye dayalı ulusal kalkınma modeli, tarımda makineleşme, modern tarım teknikleri ve kapitalistleşmeyle birlikte kırda bir çözülmeye neden olmuştur. Kırdaki çözülmenin yanında, nüfus artış hızının ve miras hukukunun etkin biçimde uygulanması ile birlikte işsizlik durumu ortaya çıkmıştır (Tekeli&Gülöksüz, 1983: 1231-1233).

1980 ve 1990'lar, kent mekânının hiçbir dönemde olmadığı kadar sermaye tarafından belirlendiği yıllardır. Kentin yarattığı rantların burjuva sınıfı tarafından bir sermaye birikim aracı olarak algılandığı, birikimin diğer rant alanları gibi kentsel alanlara yöneldiği yeni bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Gelir dağılımının bu denli bozulduğu 1990'ların bir özelliği de, kentte yaşayanların ekonomik, toplumsal ve kültürel olarak birbirlerinden uzaklaşmasıdır. Gündelik yaşamdaki bu parçalanmalar sonucu, kentin bir ucunda reggy dinleyen, öğle yemeğini McDonalds'da yiyen gruplar yer alırken,

kentin diğer ucunda naylon çadırlara sığınmış aileler ve çöplerden ekmek toplayan sokak çocuklarının yaşadığı bir kentsel manzara ortaya çıkmıştır (Kaygalak, 2001: 136-141).

5. TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLERİN KENTSEL YOKSULLUK KAVRAMINA YAKLAŞIMI

Yerel yönetimler, belirli bir coğrafi alanda yaşayan insanlara ortak hizmetleri sağlamak amacıyla kurulan ve bu hizmetleri sağlamak için örgütlenebilen, karar organları yasalarla belirlenmiş görev ve yetkilere, özel gelir, bütçe ve personele sahip, merkezi yönetimle ilişkilerinde özerk olarak hareket edebilen kamu tüzel kişileridir.

Yerel yönetimler, merkezi yönetime göre dinamik ve girişimci bir yapıya sahiptir. Diğer yandan hemşerilik duyguları ve demokratik değerlerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Sosyal belediyecilik, sosyal devletin yereldeki temsilcisi olan bir anlayıştır. Sosyal devletin yetersiz kaldığı durumlarda, sosyal belediyecilik devreye girerek, sosyal sorunların azaltılmasında ve çözüme kavuşturulmasında önemli bir rol üstlenmektedir (Batal, 2015: 232).

Merkezi yönetim ile belediyelerin sosyal devlet uygulamaları aynı hedefe yönelik olsa da, ölçeği ve içeriği farklılık göstermektedir. Merkezi yönetimin uygulamaları düzenleyici, kural koyucu ve makro uygulamalar olarak ortaya çıkarken, sosyal belediyecilik yerel ve pratik uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Çöpoğlu, 2014: 228-230).

Bir kentin dokusunu bozan, ekonomik ömrünü doldurmuş bulunan kent kısımlarının, kentsel ve sosyal donatı hizmetleri yerine getirilerek ve doğal afet riskleri bertaraf edilerek, sağlıklı ve modern standartlarda yeniden planlanması ve yapılandırılmasını ifade eden kentsel dönüşüm için oluşturulan projeler sosyal belediyecilik projeleri kapsamında ele alınmaktadır. Sosyal belediyecilik uygulamalarında karşılaşılan temel sorunlar şunlardır:

- Yerel yöneticilerin sosyal belediyecilik olgusuna negatif yaklaşmaları ve sosyal politika konusundaki bilinç eksikliği.

- Sosyal yardım ve sosyal politika uygulamalarına temel olacak veri yetersizliği ve belediyeler arası koordinasyonsuzluk,

- Sosyal hizmet ve yardımların sunumunda çok başlılık ve kaynak israfının oluşması.

- Küçük belediyeler ile merkezi yönetimden aktarılan kaynaklara bağımlı olan belediyeler için, sosyal belediyecilik uygulamaları açısından kaynak yetersizliği.

- Halkın belediye yönetimine katılımı ve denetiminin uygulamada yetersiz kalması.

- Belediyelerde, sosyal politika ve sosyal hizmetler alanında yeterli uzman personelin bulunmaması.

- Sosyal Belediyecilik standardının oluşmaması nedeniyle belediyelerin kendi hizmet standartlarını kıyaslama yoluyla belirlemesi (Uçaktürk&Uçaktürk&Özkan, 4-7).

5.1. Kentsel Yoksulluk Sorunu ve Yerel Yönetimlerin Rolü

Kentsel yoksulluğun azaltılması için önerilen projeler, kentsel kalkınma ile birlikte değerlendirilmelidir. Yerel yönetimler, yoksulluk sorununu çözmede başarılı olma adına inisiyatif almaktadır. Bunun için sadece kent düzeyindeki eylem ve planların ötesinde ulusal planlamaları içeren ve eşgüdümü öngören bir yaklaşım öngörülmelidir. Kalkınma Bakanlığı Dokuzuncu Beş Yıllık

Kalkınma Planında kentsel yoksulluk sorunu dört kategoriye ayrılmıştır. Bunlar:

- Yoksullukla mücadelede ve adil gelir dağılımını gerçekleştirmede etkili bir politikanın bulunmaması,

- Gelir dağılımı ve yoksullukla mücadelede devletin görev ve sorumluluğunun ön plana çıkarılmaması, konunun piyasa ve aile dayanışması ilişkilerine bırakılması,

- Sosyal yardım kurumlarının kapasitelerinin yetersizliği ve koordinasyon eksikliği,

- Yüksek işsizlik ve kayıt dışı sektörün büyüklüğü ve gelir dağılımı sorunlarıdır.

Birleşmiş Milletler Bin Yıl Kalkınma Hedeflerinde yoksulluğun önlenmesinde yerel yönetimlerin öneminin vurgulanmasıyla birlikte, bu konuda ulaşılmak istenen temel hedefler belirlenmiştir. Söz konusu hedefler;

- Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak,

- Herkes için evrensel ilköğretim sağlamak,

- Cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadının güçlendirilmesini sağlamak,

- Çocuk ölümlerini azaltmak ve anne sağlığını iyileştirmek,

- HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele etmek,

- Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak,

- Kalkınma için küresel ortaklık şeklinde sıralanmaktadır.

Türkiye'de yoksullukla mücadele için kurumsal nitelikte programlar ve projeler geliştirilmiştir. Bu projelerden bazıları halen devam etmekte olup bazıları ise sonuçlandırılmıştır. Sonuçlandırılan projeler arasında; Birleşmiş Milletler Bin Yıl Kalkınma Hedeflerinin Yerelleştirilmesi Projesi, Gelişmekte Olan Ülkeler Arası Teknik İşbirliği II. Aşama Programı, Sosyal Yardım Alanında İşbirliğinin Teşvik Edilmesi Projesi, Mikrofinans Sektör Gelişimi, İnsan Haklarının Türkiye'de Bin Yıl Kalkınma Hedefleri ile İlişkilendirilmesi Projesi, Güneydoğu Anadolu'da Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Geliştirilmesi Projesi, Doğu Anadolu Kalkınma Projesi ve GAP Bölgesi'nde Sosyo-Ekonomik Farklılıkların Ortadan Kaldırılması Projesi bulunmaktadır.

Kentsel yoksulluk ve belediyelerin rolü konusunda Dünya Bankası da yerel yönetimlere özel önem vermekte ve yerel düzeyde soruna çözüm arayışları ile çeşitli strateji planları hazırlanmaktadır. Dünya Bankasına göre kentsel yoksulluğu azaltmada belediyelere düşen görevler şunlardır:

- Sosyal hizmet sunumunda belediyelerin önemi merkezi idarelerce algılanmalı ve yerel yönetimlerin kentsel yoksulluk konusunda sorumluluğu arttırılmalı,

- Yerel yönetimlerin yoksullukla mücadele sorumluluğunu arttıracak nitelikte karar verme ve uygulama konusunda özerklikleri sağlanmalı,

- Sosyal politika oluşturma ve uygulamada yerel yönetimlerden yararlanılmalıdır.

Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası'nın ortaklaşa hazırladığı Kent Yönetim Programı'nda ise kentsel yoksulluğun belediyeler düzeyinde müdahale edilerek azaltılması konusu üzerinde özellikle durulmaktadır. Söz konusu raporda belediyeler üzerinde bazı sorumluluklar tanımlanmakta olup, özellikle belediye hizmetlerine ulaşımı kolaylaştırma, istihdam yaratma, yerel halkı suç ve doğal kaynaklı afetlerden koruma ve koordinasyon sağlama rolleri üzerinde durulmaktadır.

Yerel yönetimlerin performanslarını ölçmeyi amaçlayan Belediyelerde Performans Ölçümü

Projesi bu konu atılmış bir başka önemli bir adımdır. Proje ile performans göstergeleri 3 temel başlıkta ele alınmıştır. Bunlar; hizmet, alt yapı ve mali göstergelerdir. (Gürler Hazman, 2010: 143-147). Bu çerçevede değerlendirdiğimizde ülkemizde belediyelerin kent yoksulluğu ile mücadele kapsamında yürütmesi öngörülen hizmetler şu şekilde sıralanmaktadır.

- Kimsesizlerin, evsizlerin, sokak çocuklarının ve muhtaç kadınların barınma ihtiyaçlarını karşılamak,

- Öksüzlere çocuk yuvaları ve kreşler yapmak,

- Yaşlılara huzur evleri tesis etmek,

- Sağlık merkezleri, sağlık ocakları, gezici sağlık otobüsleri, ön tanı merkezleri hizmete sokmak ve hastaneler civarında hasta yakınları için misafirhaneler oluşturmak,

- Kültür, sanat ve spor tesisleri açmak ve tiyatro, sinema, kütüphane ve kültür merkezlerini mahallelere kadar yaygınlaştırarak insanların erişebileceği ve faydalanabileceği mekânlar haline getirmek,

- Fakir, muhtaç ve yaşam mücadelesi veren kesimlere yönelik aş evleri ve imarethaneler kurmak,

- Engelliler için ulaşım, eğitim ve sosyo-kültürel ortamlarda kolaylık sağlayıcı tedbirler almak,

- Meslek ve beceri edindirme kursları açmak,

- Park-bahçeler ve piknik alanlarını yaygınlaştırmak,

- Doğal dengeyi koruyan ve çevresel şartları düzenlenmiş ucuz konut alanları üretmek,

- İş kuracak kadın ve gençlere yönelik rehberlik yapmak, makine ve donanım desteği sağlamak,

- Tanzim satış mağazaları ve ekmek fabrikaları kurmak,

- Gıda, kömür, ilaç, kırtasiye malzemesi yardımı yapmak,

- Toplumsal gruplar ve kitle örgütlerine rehberlik etmek, onlarla dayanışma ve yardımlaşmayı geliştirerek sorunlara karşı birlikte çözüm üretme kültürünün yerleşmesini sağlamak

- Gençlerin, engellilerin ve kadınların toplumsallaşmalarını sağlayacak merkezler açmak (Yücel Batmaz, 2016: 43).

5.2. Kentsel Yoksullukla Mücadelede Sosyal Belediyeciliğin Önemi

Türkiye'de yerel yönetim dediğimizde aklımıza gelen ilk kurum belediyelerdir. Belediyeler üzerinde yapılan her türlü düzenleme ve değerlendirme yerel yönetimler alanında yapılan tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Ülkemizde kentsel yoksullukla mücadele etme veya sosyal belediyecilik üzerine bir yorum getirilmesi halinde öncelikle bakılması gereken alan belediyelere mevzuat bakımından yüklenen sorumluklar ve imkânlardır. Bu bakımdan 5393 sayılı Belediye Kanunu Türkiye'de sosyal belediyeciliğin yerel yönetimler bakımından önemini belirlemeden anahtar rol oynamaktadır. Kanunun verdiği yetkiyle oluşturulan uygulamalar ise belediyeler konuya yaklaşımları ve değerlendirmeleri neticesinde ortaya çıkan saha farklılaşmalarıdır.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nda; "sosyal hizmet ve yardım, meslek ve beceri kazandırma hizmetlerini yapar veya yaptırır. Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda özürlü, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır" (md. 14) denilerek belediyelerin sosyal politikaya ilişkin görevlerinin ucu açık bırakılmıştır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda ise "sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve

beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek" (md. 7) şeklinde ifade edilmiştir.

Yerel yönetim birimlerinin kanunlarında sosyal yardım ve sosyal hizmetler konusunda sorumluluklar verilmiş olsa da, 1982 Anayasası'na göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sosyal devlet (md. 2) olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya ve insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak (md.5) da devletin görevleri arasında sayılmaktadır. Dolayısıyla sosyal devlet, her türlü sosyal sorunların ve yoksulluğun çözümünde ilk derecede sorumludur (Selek Öz&Yıldırımalp, 2009: 7-8).

5.3. Kentsel Yoksulluk Sorunu ve Kentsel Dönüşüm Projeleri

Kentlerde oluşturulan mekânsal ayrışmalar bazı kesimlerin dışlanmasına neden olmaktadır. Mekânsal ayrışma, özellikle alt gelir mahallelerinde giderek etnik ve mezhepsel kimlik üzerinden yapılmakta ve mahalleli içindeki şiddete varan çekişmeyi arttırmaktadır. Söz konusu çekişmeler kimi zaman insanların ikametgâhlarını değiştirmelerine ve yeni arayışlar içerisine girmelerine neden olmaktadır. Bu arayışlarda yoksulların aradığını bulamama ile neticelendiğinde mevcut yoksulluk çok daha derinleşmekte ve suç unsurlarının doğmasına neden olan arayışların başlamasına sebep olmaktadır. Suç unsurunun hâkim olduğu kentsel bir düzen, sorunların kangrenleşmesine ve sarmal şeklinde varsıllarla yoksulların birbirinden olabildiğince uzakta kentsel mekân seçmelerine neden olmaktadır. Bu süreçte varsıllar özellikle mekânsal ayrışmalar sonucunda kendilerini korunaklı sitelerinin içine kapatmaktadır. Kentsel mekân üzerinden bu sınıfsal ayrışma kentin ve toplumun bütünlüğünü zedelemekte ve aynı toplumda yaşamalarına rağmen birbirlerinin sosyolojik gerçekliğinden haberi olmayan grupların doğmasına neden olmaktadır (TC Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009: 57).

Bu anlamda kentsel dönüşüm; kentsel sorunların çözümünü sağlayan ve değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir ve eylem planıdır.

Günümüz kentsel projelerinin hedefleri, kentlere içinde rekabet ortamına hazırlamak, ekonomik hareketlilik oluşturmak, işsizlik sorununu ve toplumsal, ekonomik ve mekânsal sorunları çözmek ve kentlerin içinde bulundukları hiyerarşik küresel ağ sistemi içinde etkili bir yer edinmelerini sağlamaktır.

Türkiye'de gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinde de özellikle büyük kentlerin çevresinde oluşmuş olan çöküntü alanlarının tasfiyesi ve iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

Kentsel dönüşüm projelerinden hedeflenen beklentiler ekonomik ve sosyo-mekansal olarak ayrışmaktadır. Buna göre ekonomik beklentiler şunlardır: ekonomiyi çeşitlendirmek, işsizlik sorununa çözüm bulmak ve kentlerin yatırım için ilgi çekici hale getirilmesidir. Sosyo-mekansal beklentiler ise çöküntü alanları üzerinde yaşayan kesimlerin dışlanmasını önlemek, konut kalitesinin geliştirilmesi, alt yapı ve çevrenin iyileştirilmesi ile katılımcı, sosyal adaletçi bir gelişimdir (Özkan&Sıdal, 2008: 34-36). Söz konusu beklentilerin bütüncül olarak değerlendirilmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Bu durumun nedeni ise bir toplumda yaşayan bireyler arasında birbirinden bağımsız yenileme ve düzenlemelerin olamayacağı gerçeğidir.

6. KENTSEL YOKSULLUK SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK STRATEJİLER

Kentsel yoksullukla mücadele konusunu merkezi ve yerel yönetim birlikte ele almalıdır. Sorunun kapsadığı alan yerel yönetimlerin imkânlarını aşmaktadır. Bu bakımdan öneriler tüm kamu yönetimi sistemi içerisinde birlikte değerlendirilebilecek unsurlardan oluşmaktadır. Söz konusu stratejilerin başlıcaları şunlardır:

- Gecekondu olgusunu iyileştirme amaçlı alternatiflerin oluşturulması ve alternatiflerin, belli istisnalar dışında, yerinden edilmeye yol açmayacak şekilde uygulanması.

- Kentsel dönüşüm projelerinin uygulanmasından önce yerel halkın sosyo-ekonomik profilinin çıkartılması ve yerel halkın proje geliştirme sürecine katılımının sağlanması.

- Kentsel dönüşüm nedeniyle yerinden edilen kesimlerin yeniden yerleşim sonrası izleme ve değerlendirme çalışmalarının yapılması.

- Yeniden yerleştirmelerde kentsel tarım mekânların ayrılması ve konut çevrelerinde iş olanaklarının sağlanması.

- Kadın deneyim ve bakış açısı göz önüne bulundurularak kadın istihdamının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması.

- Ekonomik, siyasi ve toplumsal nedenlerden kaynaklanan dışlanmanın önlenmesi ve özürlülerin istihdam, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişiminin arttırılması.

- Sağlık ve eğitim alanında gerekli tedbirlerin alınması.

- Evsizlik riskinin önleyici tedbirlerle azaltılması ve hâlihazırdaki evsizlere yönelik olarak bütünsel iyileştirme programlarına öncelik verilerek mağduriyetlerin giderilmesi.

- Sosyal konut sağlanması ve kentsel altyapılarda iyileştirmeler yapılması.

- Yoksulların gelir elde etmesine yönelik tedbirler alınması.

- Kalıcı yoksulluk riski altındaki hanelerin gıda güvencesinin sağlanması.

- Çocuk ve genç yoksulluğunun önlenmesi.

- Toplumun bütün kesimlerini içine alacak halk eğitim programları ve birlikte yaşamanın gereklerine ilişkin geniş ölçekli bilgilendirme programlarının yapılması.

- Yerel yönetimlerce, toplumsal yaşamın önceliklerine ağırlık veren sosyal içerikli çalışmaların dikkate alınması.

- Toplum içinde yaşamanın ahlaki kuralları ve kentsel yaşam kültürü gibi programlara eğitim müfredatında yer verilmesi.

- Sosyal düzensizliklere ilişkin idari yaptırım konusundaki yasal düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi, bunları uygulayacak kamu görevlilerinin bilinçlendirilmesi ve güçlendirilmesi.

- Her belediyenin sınırları içinde yaşayan sosyal hizmete ihtiyaç duyan nüfusu tespit etmesi ve bir veri tabanı oluşturması.

- Sosyal yardım mekanizmalarını düzenleyen çerçeve mevzuatın yeniden düzenlenmesi ve sorumlu kuruluşların veri tabanlarının birbirleri ile irtibatlı bir şekilde kullanılması (TC Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009: 72-74).

SONUÇ

Kentsel yoksulluk sorununu çözebilmenin en temel yolu istihdam odaklı yerel kalkınmanın sağlanabilmesidir. İstihdamın arttırılması kentte yaşayan bireylerin asgari yaşam standardını sağlayacak gelir ve tüketim imkânlarıyla donatılması anlamına gelmektedir. İstihdamın arttırılarak yerel kalkınmanın hayata geçirilmesi kentsel yoksulluk konusunda birçok ana ve ara başlığı kendiliğinden çözebilecek niteliktedir. Bu anlamda istihdam olanaklarının arttırılması ve insanların bir gelirle donatılması anahtar rol üstlenmektedir.

Bunun dışında ortaya konulabilecek her türlü çözüm geçici olup, pansuman niteliğindedir. Kentsel yoksullukla ilgili tartışılması gereken temel konu yerel kalkınma modelinin nasıl planlanacağı, kurumlar arası iş bölümünün nasıl yapılacağı ve toplumsal hayata yeni mağduriyetler üretmeden nasıl geçirilebileceği sorusudur.

Yerel kalkınmanın sağlanabilmesine fırsat tanıyacak istihdam imkânlarının arttırılabilmesine kadar geçen süre zarfında yerel yönetimler bazı ek tedbirler alarak ara stratejilerini ve yöntemlerini düzenleyerek önlerini açmalıdır. Buna göre kentsel yoksulluk sorunu sosyal belediyecilik anlayışının içerisindeki kavramlardan biri olarak kabul edildiğinden sosyal hizmet ve sosyal yardımlar konusunda yeni planlamalar yapılarak yerel yönetimlerin bu konudaki mali imkânları ve hareket alanları arttırılmalıdır. Yerel yönetimlerin mali imkânları ve hareket alanlarının arttırılması yoksulluk planlamaları konusunda hem merkezi yönetime hem de kendilerine yeni politikalarını belirleme noktasında zaman kazandıracak ve kısa vadede toplum içerisinde büyük mağduriyetler yaşanmasının önüne geçecektir. Bu açıdan mali özerkliğin sağlanması yönündeki çalışmaların çok boyutlu bir düzlemde arttırılarak, merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki vesayet denetimi mümkün olduğu ölçüde hafifletilmelidir. Söz konusu hafifletme yerel yönetimlerin merkezi yönetimin yoğun denetimi altında iş yapamaz, çözüm üretemez, politika belirleyemez mekanizmasının esnemesine ve hareket kabiliyetinin artmasına vesile olacaktır. Söz konusu hareket kabiliyeti yerel yönetimlerin konuya yaklaşımını ve sorunlara çözüm üretme mekanizmasını kolaylaştırarak etkinleştirecektir.

Yerel yönetimler kentsel dönüşüm gibi kentsel planlamalarda yoksul kesimin mağduriyetini önleyecek yerel merkezli tedbirler almalıdır. Bu tedbirlerin başında insanların belli istisnalar dışında, kişilerin yeniden planlamalar veya başka adlar altında yerinden edilmemesi ve yerel halkın proje geliştirme sürecine aktif katılımının sağlanması gelmektedir. İnsanların kaderleri belirlenirken kendilerinin de görüş beyan edebilecek mekanizmaların yerel yönetimler tarafından kurulması gerekmektedir. Bu mekanizmalar varsıl ya da yoksul ayrımı yapılmaksızın devlet anlayışı ve yaklaşımı içerisinde harekete geçirilmelidir. Aksi halde yeni bir soyutlama, güçsüzleştirme ve yok sayma mekanizması hayata geçirilerek kentsel yoksulluk sorunu çözülmediği gibi daha da hayatın içinde kendisine bir yer edinecektir. Ayrıca kentlerde yoksulluktan kaynaklanan mekânsal, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi dışlanmanın önüne geçebilecek sosyal politikalar hayata geçirilmelidir.

Yerel yönetimler, sosyal belediyecilik ilkesi gereği destekte bulunacağı yoksulları belirlemek üzere objektif kriter seti tanımlayarak yoksulluk veri tabanı hazırlamalı ve yardımın kaynağı, miktarı, yöntemi gibi alanlarda uygulamada yaşanan karmaşa ve kayırmacılığı ortadan kaldırmalıdır. Günümüzde çeşitli versiyonlarıyla çokça tecrübe ettiğimiz kayırma ve karmaşa ortamı hak merkezli ve her türlü görev ve sorumluluklar hem kişi hem de kurum bazlı belirlendiğinde, sosyal belediyecilik uygulamaları çok daha sağlıklı sonuçlar verecek bu sayede kentsel yoksulluk ve her türlü yoksulluk/yoksunlukla etkin mücadele edilebilecektir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Reşat; Yusufoğlu, Ömer Şükrü, (2012), Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1.

Aktan, Coşkun Can; Vural, İstiklal Yaşar, (2002), Yoksulluk, Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri Ankara Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

Aytaç, Ömer, (2009), Kent, Yoksulluk ve Sosyal Şiddet, Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt I, Deniz Feneri Yayınları, İstanbul.

Batal, Salih, (2015), Türkiye'de Sosyal Devlet Kavramının Dönüşümü: Sosyal Belediyecilik, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 19, Sayı: 2.

Çöpoğlu, Mustafa, (2014), Sosyal Belediyecilik ve Sorunları, Çankırı Karatekin Üniversitesi S.B.E. Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 2, Çankırı.

Es, Muharrem; Güloğlu, Tuncay (2004), Bilgi Toplumuna Geçişte Kentlileşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği, Bilgi Dergisi, Yıl: 2004/1, Sayı: 8, Değişim Yayınları, İstanbul.

Es, Muharrem; Şengül, Ramazan, (2007), Türkiye'de Kentsel Yoksulluk: Gebze Örneği, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.

Gürler Hazman, Gülsüm, (2010), Kentsel Yoksulluk Sorunu ve Belediyelerin Rolü, Türk İdare Dergisi, Sayı: 467, Ankara.

Işık Erol, Sevgi, (2014), Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün Yoksullara Yönelik Sosyal Politikaları: Van Örneği, Journal of Life Economics, Year: 2014, Issiue: 2.

Işık, Esra, (2007), Kent Yoksulluğu, Sokak Çocukları ve Suç, Dumlupınar Üniversitesi, S.B.E., Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Işık, Oğuz; Pınarcıoğlu, Melih, (2003), Nöbetleşe Yoksulluk, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaygalak, Sevilay, (2001), Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi, Praksis Dergisi, Yıl: 2001, Sayı: 2.

Özkan, **Yunus Emre; Sıdal, Süleyman, (2008), Kentin Dönüşümü ve Yoksulluk, Eğitim Bilim ve Toplum Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 24.**

Selek Öz, Cihan; Sinem, Yıldırımalp, (2009), Türkiye'de Kentsel Yoksullukla Mücadelede Sosyal Belediyeciliğin Rolü, http://www.sosyalsiyaset.net/documents/05112009_2.asp, Erişim: 12.08.2016.

Tekeli, İlhan; Gülöksüz, Yiğit, (1983), Kentleşme, Kentlileşme ve Türkiye Deneyimi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 5.

TC Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, (2009), Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2015). TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemleri, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21507, (Erişim: 24.09.2016).

Türkiye İstatistik Kurumu, (2016) . TÜİK 2015 Yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1013, (Erişim: 25.09.2016).

Uçaktürk, Tülay; Uçaktürk, Ahmet; Özkan, Mehmet, Yerel Yönetimlerde Sosyal Sorumluluk Bağlamında Sosyal Belediyecilik: Biga Belediyesi Örneği,

http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/ahmet.ucakturk/bildiri/ahmet.ucakturk11.08.2011_04.20.14bildiri.pdf, (Erişim:17.08.2016).

Yolcuoğlu, İsmet Galip (2009), Kentsel Yoksulluk, http://forum.alternatifim.com/b200/t146776_kentsel-yoksulluk/, (Erişim: 07.29.2016)

Yücel Batmaz, Nazlı, (2016), Kentsel Yoksullukla Mücadelede Belediyelerin Rolü: Keçiören Belediyesi Örneği, Aksaray Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 1, Aksaray.